image
not
available

TERTIA, AC POSTREMA SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI PARS.

In qua de negotiis, quæ ex rebus & personis oriuntur, & quotidie controuertuntur, agitur; Iurisconsultis, in foro versantibus & magistratibus opus vtilissimum; legibus omnium ferè gentium, & praxi forensi illustratum.

Authore PETRO GREGORIO Tholosano I. V. Doctore, & professore publico in Academia Tholosana.

LVGDVNI,
APVD ANTONIVM GRYPHIVM.
M. D. LXXXII.
Cum Priuilegiis Cæsareæ maiestatis, & Regis Gallorum Christianissimi.

ELENCHVS SINGVLORVM LIBRORVM, ET CAPITVM TERTIÆ PARTIS SYNTAGMATIS Iuris vniuersi.

LIBER XX. De actionibus, seu de actibus humanis. Et de modis primis & generalibus acquirendi.

LIB. XXI. De conuentionibus in genere.

LIB. XXII. *De mutuo.*

LIB. XXIII. *De aliјs contractibus qui re fiunt.*

LIB. XXIIII. *De verborum obligationibus.*

De actio

LIB. XXV. De obligationibus & conuentionibus conſenſu initis.

LIB. XXVI. De redhibitione gentilitia.

LIB. XXVII. De contractibus reliquis, qui consensu fiunt.

LIB. XXVIII. De contractibus anomalis.

LIB.

LIB. XXIX. *De obligationibus quæ ex quasi contractu.*

LIB. XXX. *De criminibus in genere.*

LIB. XXXI. *De pœnis.*

LIB. XXXII. *De accusationibus.*

De pœna

LIB. XXXIII. De crimine diuinæ imminutæ maieſtatis.

LIB. XXXIIII. De ſortilegis & maleficis.

LIB. XXXV. De crimine læsæ seu imminutæ maiestatis humanæ.

LIB. XXXVI. De publicis criminibus aliis.

De per

LIB. XLI. De successionibus conuentionalibus.

LIB. XLII. De testamentaria successione.

LIB. XLIII. De medijs, quæ ad cauſam teſtati & inteſtati pertinere poſſunt.

LIB. XLIIII. Præludia ad cauſam inteſtati.

LIB. XLV. De ſucceſſionibus inteſtati.

LIB. XLVI. De acquirenda vel amittenda hæreditate.

LIB. XLVII. De iudicijs, & iudicibus, & eorum iurisdictione & administris.

De impe

LIB. XLVIII. De ordine iudiciorum.

LIB. XLIX. De legitimis personis, inter quas iudicia feruntur.

LIB. L. *De sententia, & iureiurando.*

FINIS ELENCHI LIBRORVM.

Et cc. Tertiæ par. Synt. iur. vni.

IN TER

IN TERTIAM PARTEM
SYNTAGMATIS IVRIS
VNIVERSI, PERIOCHA

EXPENSIS rebus & personis ea qua potuimus diligentia seorsum & separatim, restant negotiorum compositiones enucleandæ in tertia hac iuris parte, quæ versatur aut circa res acquirendas, aut amittendas, aut conseruandas, ex quibus non bene compositis sequuntur lites, crimina & iudicia, & media quædam quæ ea præparant. Primum itaque acquirendi & amittendi modos lib. 20. c. 1. proponimus vniuersaliter, horumq́; iurisgentium præcipuos statim c. 2. subiungimus singulari explicatione, per occupationem & inuentionem c. 3. deinc 4. captionem ab hostibus, cui accedit ius postliminij in c. 5. & c. 6. redemptionis: & c. 7. per natiuitatem, & c. 8. per alluuionem, in c. 9. per accessionem artificialem, quæ vel iungit vel vnit, vel confundit res. Sequitur 10. modus per traditionem: atque per quas personas hæc acquirantur in 11. docemus, & in 12. quomodo amittantur, ostendimus.

Fit inde commodè transitus lib. 21. ad conuentiones in genere, quibus negotia pleraque tractantur & componuntur, res quæruntur & distrahuntur: & harum conuentionum necessitatem primum demonstramus c. 1. quid illæ sint, quæ contineant, quomodo fidem præstandam admittant, 2. Quomodo obligent, quidve sit obligatio, & quas species habeat ciuiles vel naturales, honorarias, mixtas 3. Quæ res veniant in conuentionem 4. Quæ personæ pacisci possint legitimè 5. De formulis conueniendi in genere, 6. De conuentionum effectibus, rationibus & causis, 7. Additis & actionibus varijs, in 8. Et interdictis 9. De incrementis actionum per id quod interest, 10. aut per culpam, & de culpa 11. Per casum fortuitum, & de casibus fortuitis 12. Per dolum, & de dolo 13. Per moram, & de mora 14. Per inficiationem & impensas 15. Et posteà tractamus de minutione vel sublatione obligationum & actionum, per impensarum deductionem, in 16. Per exceptiones & de exceptionibus, in 17. Per solutionem & de solutionibus 18. Per acceptilationem, & de acceptilationibus 19. Per nouationes, & de nouationibus communibus 20. & quæ litis contestatione fiunt 21. Per compensationem, & de compensationibus 22. Descendimus posteà ad species conuentionum re, verbis, literis, & consensu celebratarum.

Quocirca lib. 22. singulari nomine de mutuo agimus in c. 1. vbi quid sit mutuum, & quæ in eo contemplanda sunt admonemus, c. 2. Agimus & 3. de mutuo vsurario, & de vsuris. Item in 4. de earum extinctione & permissione. In 5. verò de mutui re-

petitione & eius condictione. Deinc 6. de prahensione & carceratione debitorum. In 7. de dilationibus soluendi. Et commodè in 8. de beneficio iuris, nempe de cessione bonorum. Sequitur 9. qui cedere bonis possint, & qui non. Et in 10. pro quibus debitis. Rursum in 11. de præscripta cedendi formula. Et in 12. quòd cessio non porrigitur ad fideiussores. De fine pracipuo cessionis 13. c. docet. Et statim 14. de rationibus cessionis indultæ: & num huic beneficio renunciari possit, 15. admonet. Annectitur & 16. alia mutui species, indebitum solutum, & de condictione eius. In 17. quæ ab illa excipienda sint.

Sequuntur in lib.23. alij contractus re initi, explicati. Vt commodatum, c.1. Precarium & precariæ, 2. Depositum, & eius species sequestratio, sponsio, in 3. Et repetitio depositorum, 4. Pignus antichris, hypotheca, 5. Prætorium & iudiciale pignus, 6. Testamentarium, 7. Legale seu tacitum, 8. Conuentionale, 9. Actio hypothecaria seu pignoratitia, 10. Prioritas & priuilegia hypothecarum, 11. Et extinctio earundem, 12.

Hunc librum alius 24. sequitur, qui verborum obligationes docet: de stipulationibus, c. 1. de actionibus earum, 2. de fideiussoribus, 3. & actionibus fideiussionis contra fideiussores, 4. vel contra debitorem principalem, 5. vel contra confideiussores, 6. de constituto, 7. de duobus reis constituendis, 8. de pollicitatione, 9. de voto, 10. de nouationibus & delegationibus remissiuè, 11. vt de acceptilationibus & Aquiliana stipulatione, 12. Succedit admonitio de literarum obligationibus, vbi mutuum fictitium breuiter 13. c. explanatur.

Methodus posteà de conuentionibus consensu initis agi desiderat, & proinde liber 25. singularis est in emptione explicanda, quid contineat nomen eius, c. 1. quomodo finiatur, 2. quid mercatus & nundinæ, 3. quæ res emi vendíve possunt, 4. Num res dotales veneant rectè, 5. aut fructus futuri, 6. quæ non sunt in commercio, 7. Temporaliáve Ecclesiarum, 8. aut quæ in titulum clericorum sunt data, 9. alienæ res, 10. & quæ ementis sunt, 11. Deinc de pretio agitur requisito emptioni, 12. certo, 13. iusto, 14. Et de consensu personisq; quæ consentiunt, & contractum emptionis peragunt, in 15. Et de laudimijs quæ ratione venditionis præstantur, 16. De forma & pactis quæ emptioni accedunt, circa arrã, scripturam, addictionem in diem, legem commissoriam, & alia, in 17. de natura emptionis & fine, 18. actionibus empti venditiq;, in 19. & de redhibitorijs, 20. & redhibitione quæ authoritate fit magistratus, 21. de euictionibus, 22. rescisione emptionis in genere, 23. & in specie ob vtilitatem pretij, 24.

Libro verò 26. singulari tractatu, redhibitionem gentilitiam prosequimur. Et agitur c. 1. in quibus locis obtineat, & in 2. pro quibus rebus: & ex quibus contractibus, in 3. & quando in redhibitione pactitia, pacto legis commissoriæ, vel addictionis in diem ea exerceatur, in 4. Num & locum habeat in venditione nulla, 5. aut re quæ redit ad dominum iure commissi, 6. aut in donatis seu relictis titulo institutionis, 7. vel iure transactionis, 8. ex compensatione, acceptilatione, 9. diuisione, 10. mutuo, locatione, datis in solutum, 11. permutatis, 12. Annotamus & personas quæ retrahere possunt, in 13. & in specie, num retrahant venditoris filius, 14. aut hæres, 15. & quomodo propinquitas metienda sit retrahentium, 16. qui ex proximis nequeant retrahere, in 17. num cedi hoc ius possit, 18. & secundum quas leges retractus faciendus sit, in 19. docemus & modum seu praxim retrahendi, in 20. Quid offerre debeat proximus emptori, quídve emptor proximo, in 21. quod pretium restitui emptori debeat, 22. & si nolit emptor, quomodo proximus offerre

offerre consignare debeat, 23. intra quod tempus, 24. Finis, rationes iuris redhibitionis, 25.

Sequitur 27. liber, qui reliquas conuentiones consensu initas complectitur, & docet de locatione & conductione, c. 1. de mercede laborum, 2. & de reliquis quæ locationem respiciunt, 3. Subinde de societate, 4. de mandato & procuratore, 5.

Commodè posteà de contractibus anomalis, 28. libro tractatur de innominatis & formulis illorum generalibus, de do vt des, *c. 1. de transactione, 2. fine & rationibus eius, 3. de* do vt facias, *4.* facio vt des, *5.* facio vt facias, *6. de donationis finitione & diuisione, 7. de rebus quæ donari possunt, 8. & de personis quæ donare, quibusve donari potest; & num filiofam. donatio à patre facta valeat, in 9. & de donatione inter coniuges celebrata, 10. Et quibus modis firmentur factæ filiofa. & coniugi, 11. déque alijs personis donationum, 12. de forma donationis & eius insinuatione, 13. de donatione causa mortis, 14. de fine & causa donationis probandæ, & de actione, 15.*

Accedit proximè liber 29. de obligationibus quæ ex quasi contractis, agens primùm de his in genere, c. 1. posteà de negotijs gestis varijs viuorum & mortuorum, 2. ex tutela curáve, 3. & ex administratione Reipub. 4. vel rerum communium, 5. vel debiti soluti, 6. de obligatione vnde ad exhibendum actio, 7. vel quod iussu, 8. exercitoria, & nautæ caupones stabularij, &c. 9. Subiectis quibusdam legibus Rhodiensium de iactu, 10. & de alijs rebus nauicularioram, 11. de institoria, 12. de tributoria, 13. de peculio, 14. de in rem verso, 15. & de gestione negotiorum quorum ratione quis cum defunctis quasi contrahit, 16.

Et quia delinquendo quasi contrahitur, post contractus lib. 30. transimus ad crimina, & in 1. c. docemus affinitatem contractuum & criminum, quomodo in delictis obligemur, quæ in his perpendenda; criminis delicti peccatiq́; differentias. In 2. de causis criminum, de voluntarijs & inuoluntarijs generaliter. In 3. de delictis impetu commissis, aut vino, ebrietate, lasciuia, ira, amore. In 4. de casualibus & fortuitis. In 5. quemadmodum personæ sint in delictu considerādæ, habita ratione proportionis geometricæ vel arithmeticæ, ætatis, malitiæ, sexus. In 6. de loco in delictis perpendendo In 7. de temporis peristasi. In 8. de æqualitate vel inæqualitate & qualitate delictorum. In 9. de quantitate. In 10. de ignorantia & errore delinquentium. Posteà in 11. ad modos delinquendi & distinctionem accedimus criminum. Et docentur quatuor formæ generales ferè delinquendi, re, verbis, literis, consensu: quæ priuata & publica crimina: capitalia, non capitalia, mortalia, venialia, priuilegiata, communia, regia & non regia.

Atque absoluta de criminibus in genere tractatione, sequitur in 31. lib. generalis quoque pœnarum discussio. Et in c. 1. pœnæ synonima explicantur. In 2. distinguuntur pœnæ ex triplici ratione generali pœnarum imponendarum. In 3. distinctiones minus generales, ciuilium & criminalium, capitalium & non capitalium pecuniariarum. In 4. c. diuinas ab humanis pœnas separamus, & num in successores transeant, docetur. Caput 5. duas pœnas diuinas, mortis & partus liberorum indicat. Sextum, de pœna exilij, & peregrinationis tractat, 7. ieiunij & abstinentiæ à cibis, 8. de excommunicatione, aquaq́; & ignis interdictione. Et in 9. de maiori excommunicatione seu anathemate & deuotione, & quomodo excommunicatio fieri & solui debeat. In 10. de pœna talionis agitur. In 11. de verberibus. In 12. de redargutione, & reprahensione, & comminatione. In 13. de plagis quibusdam diuinis, per animalia, & de vi maiore. In 14. de pœna mortis, corporalis &

spiritalis in genere. In 15. est combustionis & fumigationis pœna. In 16. de capitis & aliorum membrorum vt manuum amputatione, oculorum priuatione, oris obturatione, pedum, aurium, narium, crurium fractione. In 17. de suspensionis & crucis supplicio. In 18. de lapidatione & iaculorum confessione. In 19. de præcipitatione & submersione. In 20. de obiectione ferarum. In 21. de pestis flagello, & vindicta. In 22. de belli supplicio, & quale iustum dicatur. In 23. de fame, & eius vindicta acerbißima. In 24. de excoriatione. In 25. de sectione, & phthyriasi. In 26. de absorbitione à terra & sepultura viuentium, 27. alia ponuntur supplicia mortis, veneni, culei, discerptionis, tabis, mactationis, seruitutis, priuationis sepulturæ. In 28. agitur de pœna diuina alterius seculi & mortis æternæ. Et explicatis pœnis quæ videntur authoritatem habuisse à iure diuino, explicamus in 29. pœnas, quæ videntur peculiares in iure Pontificio, vt infamiam. In 30. depositionem & degradationem. In 31. de publicatione bonorum, & de confiscatione ordinaria & extraordinaria, & quæ confiscentur. In 32. de detrusione in monasterium, & 33. de carcere perpetuo & temporali, de carcerum varietate, & iure. Succedunt illis pœnæ ciuiles in 34. & illæ distinguuntur. Et 35. agitur de inustione stigmatum. In 36. de damnatione in metallum, & qui damnari non poßint ea pœna. In c. 37. per satyram pœnarum varia genera explicantur, vt priuatio studiorum, memoriæ damnatio, canis delatio, xylagogion. In 38. de carnifice & lictoribus, veluti de pœnarum administris.

Et quia pœnæ non infliguntur, nisi prius de delicto constet & delinquente, statim adiunximus in lib. 32. in c. 1. de criminum disquisitione facienda. Et in 2. media quibus deteguntur crimina docemus, per accusationem, quid, quotupléx ve ea sit, c. 3. de monitione. In 4. de delatione & delatoribus. In 5. de exceptione criminum. In 6. de querela seu inquisitione. In 7. de accusatione solemni, & libello & partibus eius: quæ adhuc in c. 8. habent explicationem de nomine accusantium & iudicis apponendo. Et in c. 9. quis sit iudex criminum commissorum in via publica legitimus, aperitur. Et 10. num magistratus municipales poßint de crimine cognoscere. In 11. de subscriptione libelli accusationis. In 12. qui accusare non poßint ob delictum. In 13. qui non ob sexum. In 14 qui non ob ætatem. In 15. qui non & quando ob magistratum. In 16. qui non ob status conditionem. In 17. qui non ob reuerentiam. Et in 18. qui non ob alias causas. In 19. qui accusari poßint. Et subinde in 20. de accusatorum traditur delictis, vt de calumniatoribus, & eorum malitia & pœna. In 21. de præuaricatione & eius pœna, 22. De tergiuersatione, & eius pœna. In 23. de abolitione criminum, quid ea sit, & quid etiam restitutio, indulgentia quotuplex abolitio, & quæ specialis & generalis. Et 24. iudicia criminalia & ciuilia in pluribus differre, demonstramus: idipsum prosequimur c. 25. & 26. Sed 27. docemus de pœnarum impositione. Et 28. de earundem seu suppliciorum executione. Et 29. de cadaueribus punitorum.

Subinde patefactis quæ generaliter ad crimina ferè omnia pertinere possunt, ad singularium tractationem criminum deducimus methodum. Et liber 33. succedit, vbi de crimine diuinæ imminutæ maiestatis agimus. Docetq; primum caput, quid maiestas, 2. Quotuplex, 3. quid crimen læsæ maiestatis. In 4. de crimine diuinæ maiestatis, & de hæreticis tractatio incipit, quis hæreticus dicatur, 5. diuersæ hæreticorum sectæ indicantur, 6. à quibus iudicentur, doceo, 7. Quæ iudices in illis puniendis debeant obseruare, 8. de pœnis illis ipsis viuis & mortuis infligendis, 9. de cautionibus contra hæreticos. Et inde 10. ad alia crimina maiestatis diuinæ peruenitur. Et in 11. de scismaticis & pœnis eorum. In 12. de bla

de blasphemis & eorum pœnis. In 13. de simoniacis, & Biezitis, & horum pœnis, 14. de sacrilegijs & quæ propemodum sacrilegia sunt, quod prosequitur c 15. 16. & 17. in venditoribus falsarum indulgentiarum, in cœtus illicitos facientibus, & res Ecclesiæ occupantibus. Et 18. pœnæ quasi sacrilegij dantur, c. 19. eadem prosequitur in quasi sacrilegio peculatus, ubi quale crimen sit, & de pœna eius. Et 20. de lege Iulia de residuis, quæ peculatus instar est. Et 21. de sacrilegio violationis asylorum, déque asylis, & eorum immunitate, 22. tamen caput docet, quibus non prosit ius asyli. Capite verò 23. alia species sacrilegij tractatur, de violatione sepulchrorum, ubi de sepulchris & pœna violatorum.

In lib. 34. alia species criminis maiestatis diuinæ traditur, sortilegij & maleficij. Et c 1. docemus de nomine magorum, maleficorum, & sortilegorum. In 2. de distinctione maleficarum artium; & insuper, ut per pharmaca maleficia inferantur, 3. de duplici arte magica diuinatrice, & scelerum vel miraculorum effectrice, quid diuinatio, & quot species diuinationum, 4. de prænotionibus permissis, 5. de sortibus & quæ sortes & quando non sint prohibitæ, & de iudicijs per sortes, 6. de quibusdam alijs diuinandi vanissimis modis. Et 7. de generali diuinandi prohibitione. Ostenditur & 8. cur aliquando diuinos verè diuinare Deus permittat. Caput 9. explicat de magia mirabilium rerum & scelerum effectrice, & num sortiariæ vel lamiæ sint, 10. de victorijs per incantationes obtentis, 11. De incantationibus mutantibus homines in animalia, & quæ lædunt res, vel homines per imagines, vel alia, 12. De incantationibus amatorijs, figuris & imaginibus ad amorem, 13. de elementorum per magos turbatione. In 14. autem docemus exempla gentium in puniendis huiusmodi hominibus maleficis & sortilegijs & incantatoribus, 15. de pœna diuinorum, 16. de præstigijs mirabilibus horum hominum, & eorum metamorphosi, & de pœna illorum, 17. De his qui incantationibus curant morbos, & de eorum pœnis, 18. De magicis ad bonum quendam finem, vindicandis. In 19. de spectris, & de pœna spectra immittentium, 20. De lamijs, strigibus, & earum pœnis. Et tandem de mirabilibus pluribus relatis. In 21. Scribimus unde, & quando vis in incantationibus tributa est. In 22. de remedijs veneficiorum & incantationum ex antiquorum obseruationibus. Supernaturalibus, naturalibus, & vanis.

Et hoc modo absolutis speciebus criminis læsæ diuinæ maiestatis, recipiunt proximè explicationem crimina læsæ vel imminutæ maiestatis humanæ. Atque in lib. 35. & in c. 1. consideramus generaliter naturam huius criminis, & de perduellione, hoste, & de pœna reorum agitur, tam illis imposita quàm uxoribus, liberis, amicis, & ciuitatibus ipsis. In 2. perpendimus personas accusatorum & reorum, & iudicium in hoc crimine, 3. De coniurantibus aduersus alios quàm reges. In 4. quando legati offenduntur vel necantur, & de legatione, 5. De proditionis crimine, & quomodo committatur & puniatur, 6. De seditione & pœna eius, 7. De alijs humanæ maiestatis læsæ criminibus, 8. De maledicentibus principi, 9. De his qui aggeres Nili frangunt, quos voluerunt maiestatis crimine teneri Cæsares.

Libro 36. publica pertractamus crimina, quæ accedunt grauitati præcedentium maiestatis. Et in 1. c. de falsi crimine, quod & aliquando crimen continet maiestatis, & docemus quid sit, quando puniatur, & in quibus, & de falsis ponderibus & mensuris. In 2. de falsa moneta, de modis quibus adulteratur & pœnis. Et 3. de falso interueniente alijs in rebus, vel dicto vel facto commisso, & de eius pœna, 4. De falso mutationis

nominis vel cognominis, & de attestationibus falsis, 5. De falso in scriptura commisso, & de pœnis falsariorum codicillorum, seu literarum regis, vel summi pontificis. Subinde c. 6. de adulterio, suppositione partus, & de pœna adulterio statuta legibus & moribus nationum. Explicat autem 7. pœnas adulterij mixti cum alijs criminibus, vt si cum incestu fiat, 8. De raptu & pœna eius, 9. De stupro puerorum, virginum, viduarum, 10. De præpostera libidine, 11. De lenocinio & scortatione, 12. De præludijs quæ ducunt ad scortationem puniendis, 13. De capitulis alijs quibusdam, quæ ad legis Iuliæ de adulterijs tractationem pertinent, 14. De abominanda cum brutis commixtione, alijsq; coëundi turpißimis modis vetitis. Sicq; explicatis pœnis eorum, qui sua persona vel aliorum abutuntur, contrà quàm natura statuerit; transimus ad eorum pœnam, qui & alios vita priuant. Et c. 15. de homicidijs, & eorum agimus pœnis diuersis, ex varijs illorum circunstantijs. Et 16. de proximo homicidio crimine, videlicet de castratione. Vt c. 17. de causis alijs ad crimen legis Corneliæ de sicarijs accedentibus, 18. De veneficijs & pœnis veneficorum, 19. De alio capite Corneliæ legis de sicarijs, de incendiarijs voluntarijs & inuoluntarijs, & pœnis eorum. Vt 20. de homicidijs inuoluntarijs puniendis, vel absoluendis vel excusandis, vel expiandis. Et 21. agitur de circunstantijs, ex quibus homicidia vel excusantur, vel mitius puniuntur, 22. De ijs qui sibi manus inferunt, 23. De speciebus quibusdam homicidij, 24. de parricidij pœna. Et quia homicidium vix fit sine vi, ideo subiungimus explicationem, 25. de vi vtraque, publica & priuata, humana & diuina proba & improba, impulsiua, inquietatiua, expulsiua, ablatiua, 26. de offensiua. 27. autem de corruptis iudicibus, qui vim certè irreparabilem videntur inferre subditis; & de lege Iulia repetundarum, & pœna eius legis, 29. De ambitu, & de venditione & emptione magistratuum. Item quia annonæ cura ad magistratus pertinet, ne vis inferatur populo, de criminibus circa annonam commißis & emendandis agimus, in c. 30. & 31. de Plagiariorum crimine.

Subinde libro 37. priuata quædam delicta prosequimur, in c. 1. furti naturam, finitionem, species, actiones, & pœnas in genere docemus. In 2. pœnas extraordinarias. Sed latius postea secundum res furta perpendimus, c. 3. Si furtum nauticarum rerum fit. In 4. si rusticarum, 5. si animalium. 6. si arborum, 7. si frugum, 8. si tigni, 9. si expilata hæreditas. Et in 10. perpendimus personas: & in personis 11. crimen rerum amotarum, 12. Fures domesticos, 13. addimus locorum perpendendas in furto circunstantias. Et 14. aliarum rerum peristases, 15. de receptatoribus.

Et explanatis furtis, propter iniuriarum cum furto affinitatem, & quia iniuriarum tractatio, priuatorum delictorum capita plura continet, lib 38. de iniurijs agimus & de contumelijs. Et in primo quidem cap. quid sit, & an iure Christianorum sit vindicanda iniuria, 2. Quando iniuria fieri dicatur, de mente & facto iniuriantis. In 3. quæ in iudicio eius perpenduntur, de rebus, personis, & modis illationis: quæ atrox sit, vel non, 4. De specie frequenti iniuriæ, quæ Cariuarium dicitur. Postq; reales ad verbales c. 5. fit transitus, iniurias. Et 6. ad eas quæ scripto fiunt. 7. de iniuriarum abolitione agitur. In 8. de vindicta iniuriæ quæ fit per ius clarigationis seu repressaliorum, 9. de alia iniuria quæ ex lege Aquilia nascitur & emendatur, 10. de serui & filij corrupti iniuria, 11. pe noxalibus actionibus, 12. Si quadrupes pauperiem fecerit, déque eius emendatione.

Et ita

Et ita percurrimus delicta insigniora priuata vsque ad lib. 39. vbi priuata quædam extraordinaria delicta indicamus, primum per Satyram c. 1. At in 2. agitur de ludo, in genere bonum à malo separando. In 3. de alea lusu prohibito, & punitione, 4. de ludis permißis, 5. de spectaculis, 6. de crimine otij, eiusq; iudicio, 7. de ijs qui popinas frequentant, 8. de ebrietate, quæ vt plerunque ex popinis; & de ebriorum delictis vindicandis, 9. de venatione hominum prohibita, 10. de venatione ferarum interdicta, 11. de laruis & personis prohibitis, 12. de decoctoribus bonorum, 13. de pœna termini moti, & finium regundorum quæstione, 14. de crimine stellionatus. Et 15. de mendacio.

Atque hactenus in tertia parte istius Syntagmatis, prosequuti sumus modos & negotia acquisitionis per contractus iuris gentium, & ciuiles, per quasi contractus, & per delicta quæ contractibus accedunt; vt secundum ordinem propositum ad modum alium acquirendi vel conseruandi vel amittendi res perueniendum sit, ad vsucapionem videlicet. Et idcirco de negotijs vsucapionum tractat lib. 40 in 1. cap. quid vsucapio, & eius distinctionem. In 2. quæ vsucapiuntur vel non, 3. Quæ personæ vsucapere possunt, 4. de possessione vsucapioni requisita, 5. de tempore eius, 6. de eiusdem temporis initio, medio, fine, & interruptione, 7. de titulo, 8. de bona fide, 9. de personis in ea considerandis, 10. de effectibus & vi vsucapionis, 11. de rationibus, cur ea introducta sit. Sicq; 40. hoc libro imposuimus finem negotijs, quæ solent inter viuentes, & de his quæ ad viuentes pertinent, pertractari. Quibus expeditis putauimus legitimum sequi ordinem, si ageremus de negotijs quæ à morituris tractarentur, vel quæ ad morituros pertinerent. Et ita à succeßionibus postremò perueniremus ad vltima negotia, iudiciorum videlicet, quæ & de rebus viuorum & mortuorum habent cognitionem & definitionem.

Igitur lib. 41. de succeßionibus conuentionalibus instituta tractatione, 1. c. in vniuersum de succeßione & hæreditate agimus. In 2. de hæreditate, vel bonis aduenientibus ex donatione causa mortis, 3. de ea quæ pacto defertur, 4. de pacto de futura succeßione viuentis improbato. Et 5. antinomiæ ea de re dissoluuntur. In 6. verò de pacto succedendi inter patrem & filium, 7. de pactis matrimonij quibus filius nasciturus instituitur, 8. de pacto de conseruanda hæreditate, 9. de pacto de succedendo in iure quæsito, 10. de pacto non succedendo à filio filiáve patri facto, 11. de filiæ renunciatione dote accepta, bonis paternis & maternis. Quodq; explicatur latius sequentibus capitibus, vt 12. quando dicatur dote contenta, 13. quibus renunciatio rectè fit, 14. si dolo metúve fiat, 15. de iuramento in ea interueniente, 16. si superuiuat filia renuncians patri, quid statuendum sit, docet, 17. de casibus, in quibus filia non obstante renunciatione succedit, 18. de succeßione deferenda per epistolam agit.

Porrò in lib. 42. testamentariam succeßionem aggredimur, & 1. c. admonemus cur testamentariam succeßionem intestati succeßioni præposuimus, 2. quid testamentum, 3. Quæ diuisio eius, & indicamus quæ species antiquæ & vsitatæ solemnis, nuncupatiui, & militaris sint, atque posteà separatim in 4. de solemni. In 5. de nuncupatiuo. In 6. de militari. Et posteà, 7. qui testari possunt, 8. de qualitate eorum, 9. de requisitis in testamentis. Et quia inter requisita dicimus esse præcipuas institutiones, de illis quoque tractamus inibi. Et c. 10. de institutionibus secundorum hæredum quas dicimus substitutiones, & de gradibus earum. In c. 11. de membris seu speciebus earum in genere, & subinde c. 12. in specie de vulgari & eius casibus, addendo in 13. de prærogatiua eius supra transmissarium,

sarium, & 14. contra fiscum, 15. contra patrem vel dominum instituti repudiantis, & 16. de eius effectu, & quando alias contineat substitutiones. Sequitur proximè, c. 17. de pupillari indagatio definitione, diuisione, & 18. in quibus bonis fiat, 19. Num hæc excludat ascendentes proximos pupilli, 20. Quis substituat pupillariter. Et 21. in qua forma substituatur, 22. quibúsve & in qua ætate substitui hoc modo possit, 23. effectus rationesq; eius. Et quia ad exemplum pupillorum alijs substituitur, de exemplari substitutione annectimus tractationem in c. 24. Et docemus qualis ea sit substitutio, & à quibus, quibus, & qua forma fiat. In 25. agimus de militari. In 26. de compendiosa. In 27. de breuiloqua seu reciproca. In 28. de fideicommissaria. In 29. quibus fideicommissum relinqui possit. In 30. quomodo expiret fideicommissum. In 31. quomodo inde quarta Trebellianica deducatur, & qualis illa sit quarta bonorum pars. Et hæc generaliter, generalia testamentorum capita respiciunt: post quæ peruenitur ad specialia. Et in c. 32. agimus de donationibus seu legatis testamentarijs. In 33. quibus fiant & præstentur, & quomodo & quæ effectum sortiantur. Et in 34. consequenter de lege Falcidia quæ ex illis deducitur, quid ea sit, & quando deducatur, &c. Expedito autem calculo de modis generalis & particularis institutionis, tractatur in 35. qui institui hæredes possunt. In 36. finis & rationes testamentariæ voluntatis. Ita concluditur liber 42.

Et mox in 43. lib. antequam ex causa testamentaria ad intestati successionem transeamus, aperimus quædam quæ media sunt inter vtranque causam. Et in 1. c. explicamus codicillos. In 2. in genere bonorum possessiones & species. In 3. de ea quæ est secundum tabulas, & in 4. quæ contra. In 5. de delatis ab intestato.

Hinc sequitur accommodè lib. 44. quo via sternitur ad materiam intestati. Et in 1. c. traditur quibus ex causis transeat testamenti causa in causam intestati, datur exemplum in 2. in præteritione filiorum, de qua agimus. In 3. de exhæredatione, vnde nascitur inofficiosi querela, de qua statim in 4. Ex qua consequitur filius legitimam bonorum paternorum vel parentum partem, ideo de ea in c. 5. Et fin. 6. cap. breuiter alias causas quibus corruit testamenti successio, indicamus.

Quocirca destructa successione testamenti, cùm ab intestato succedatur, de ea successione agimus lib. 45. Primumq; in genere in c. 1. deinde in 2. de successione descendentium, quam in 3. discutimus latius, in successione primogenitorum. Et in 4. mores in successione filiorum & filiarum gentium aperimus. Et in 5. de successione filiorum legitimorum tantùm. In 6. naturalium & spuriorum. In 7. legitimatorum, 8. nepotum, 9. ascendentium, 10. de successionis huius rationibus. Atque cùm ij deficiunt, quomodo alij succedere debeant collaterales proximi, in 11. tractatur. Et in 12. quomodo remotiores. In 13. quomodo & illi alio iure alibi quàm Romano succedant, 14. de successione coniugum, ijs deficientibus. Et 15. quando alijs personis hæreditates intestatorum deferantur, ex varijs causis, collegij, hospitij, &c.

Quibus consideratis non ibi sistendum esse vsus nos docet: sed postquàm alicui competere ius succedendi apparet, agendum est de acquirenda hæreditate, vel de ea dimittenda: quare incipit liber 46. qui id nos docere possit: ratioq; eius libelli in c. 1. habetur. In 2. ius deliberandi explicatur, & cretionis hæreditatis forma, & transmissiones. In 3. confectio inuentarij, & eius beneficium. Et posteà in 4. de aditione. Et in 5. de eius effectu, & rationibus. In 6. de repudiatione, 7. de petitione hæreditatis, 8. de collatione & contributione

quæ inter

quæ inter succedentes fit. 9. vero de modis quibus quis à sibi delata vel quæsita hæreditate excluditur. Ex quibus paratur pinguior hæreditas cæteris cohæredibus, prout coniuncti sunt vel disiuncti: quare in 10. agimus de coniunctione & disiunctione. Et in 11. de iure accrescendi, & non decrescendi inter coniunctos, & de prælatione eorum.

Tandem veluti iam appulsi portum, post lustratas & explicatas singulas res & personas, & post considerationem negotiorum in genere & specie, incipit iudiciorum tractatio lib. 47. Quæ à nobis suis regulis componuntur & concluduntur usque ad 50. & ultimum Syntagmatis librum, ut per hæc, iudicia quid iustum & iniustum sit, & quomodo res, personæ, & negotia sint cuique pro suo iure conseruanda, liqueat. Quocirca in 1. c. lib. 47. explicamus obiter, quomodo iudicia necessaria sunt, & diuino & humano iure sint comprobata, & rationes eorum. In 2. nominis enucleantur acceptiones. In 3. definitio datur iudicij. In 4. diuisio generalis, & in 5. ex ratione causarum: ubi plures aliæ adferuntur partitiones iudiciorum. In 6. quomodo ordinaria & extraordinaria iudicia dicuntur. In 7. de rebus quæ in iudicium deducuntur breuis fit enarratio. Vt in 8. de personis, quas in ipsis iudicibus contemplamur principio. Et ideo in c. 9. indicamus qui natura iudicare prohibentur. In 10. qui lege. In 11. qui moribus. Et quia aliundè etiam iudicia limitatam habent potestatem ratione dignitatis vel authoritatis iudicibus concessæ, ideo difficilem, sed valdè utilem instituimus de magistratuum diuersa authoritate, tum apud Romanos, tum apud alias nationes tractatum. Quocirca in 12. c. admonemus generaliter, inde primam esse discutiendam quæstionem iudicij. In 13. de imperio in vniuersum. In 14. de gladij iure. In 15. de consulum Romanorum authoritate. In 16. de patritijs, & censoribus, & eorum iudicijs. In 17. de dictatoris potestate. In 18. de magistro equitum. In 19. de decemuiratu & triumuiratu summo. 20. de monarchiæ imperio. In 21. distinguuntur post principatus, magistratus & iudices ratione imperij & iurisdictionis. Et 22. de iudicibus agitur in genere. In 23. de equitum seu iudicum decurijs & classibus. In 24. de centumuiris. 25. de senatoribus Romanorum. Et 26. aliarum gentium. In 27. de Gallicanis parlamentis. 28. de consilio prætoriano, seu magno vel aulico. In 29. de cancellario magno Galliæ. 30. de prætoribus & præfectis prætorio. 31. de Aedilibus. 32. de prouincialibus alijs magistratibus, eorumq; potestate. 33. de rectoribus prouinciarum in Gallia, toparchis, senarchis, baiulis & de cæteris. 34. de Tribunis pleb. 35. de præfecto urbi. 36. de alijs magistratibus per satyram diuersarum gentium, & Galliæ. 37. de iudicibus mercatorum. & 38. ærarij Gallici. 39. de arbitris & compromissarijs. Quibus subijcimus notionem officiorum eorum qui illis administrant & inseruiunt. Vt c. 40. apparitorum, viatorum, accensorum, satellitum, &c. Et in c. 41. Scribarum & amanuensium. Et in c. 42. de notarijs & tabulariorum publicorum personis, ubi ea omnia quæ ad notarij munus & instrumenti publici fidem pertinent, annotantur.

Cæterum, ubi iam absoluimus res & personas iudiciorum percensere, peruenimus ad ordinem iudiciorum in libro 48. Et primùm de ordine illo generaliter agimus. Subinde in c. 2. de citatione, & de ijs quæ ad illam pertinent. Et quando vocatus non comparet, de eius contumacia in 3. Et si compareat uterque litigantium, quomodo in 4. satisdare debeant, docemus. Et 5. quomodo & qua forma libellus vel petitio concipitur. Et 6. de contestatione. 7. verò de iuramento calumniæ, quod præcedit probationes faciendas, pro quibus dantur dilationes, ut pro alijs iudicialibus actibus. Ideo explicamus dilationes in 8.

Et proba

Et probationes in genere in 9. Et in specie, sequentibus, ut in 10 de probationibus quæ fiunt per aspectum, monumentorum inscriptiones, perq́ notoria. Postea in c. 11. per præsumptiones & suspiciones. In 12. per indicia diuinitus vel humanitus apparentia, aut per torturam, & in ea factam confessionem. In 13. per testes. In 14. per instrumenta. In 15. per purgationem vulgarem & canonicam. In 16. per duellum seu monomachiam. Quibus explicitis, earumq́ substantia declarata, de conclusione litis seu in causa, agitur in 17. Et cum ea etiam concluditur liber 48.

At verò vbi instructam & apparatam causam reddidimus iudicialem, oportuit ad partes iudicum peruenire. Et idcirco necessaria rerum consequentia libro 49. Et in c. 1. instruitur index, cuius solius partes sunt in iudicando post conclusionem, quomodo perpendere debeat negotium conclusum habita ratione litigantium: & quem actorem, quem reum dicere debeat. Et num illi sua sint iurisdictionis. Et in 2. num potuerint agere, vel conueniri. Et in 3. si eum recusauerint, num causæ reiectionis legitimæ sint, quémve ibi ordinem seruare debeat. In 4 num qui agunt vel defendunt nomine alieno admitti debeant, & habeant mandatum legitimum, & de procuratore ad lites quæ obseruare debeat, monetur: vt in 5. quæ in syndico & in actore consideranda sint. Et in 6. de aduocatis priuatorum negotiorum. In 7. de aduocatis & rationalibus fisci.

Et illis veluti præludijs rectè se habentibus, constituto optimè statu causæ, annectitur liber 50. & postremus, qui de sententia & modo sententiam dicendi, & de iuramenti religione & appellationibus, & executionibus tractandis iudicantem informat. Et proinde in 1. c. sententiarum interlocutoriarum & definitiuarum substantia docetur, & formula ad sententiam perueniendi, & exequendi easdem, & retractandi si opus sit. In 2. verò de appellationibus, earumq́ causis, formulis, apostolis, desertionibus, releuationibus, & attentatis. Quia verò nulla est pars iudiciorum quæ non egeat aliqua specie iuramenti, & quia iurisiurandi religio omnibus ferè negotijs humanis vim & robur addit: tandem post omnium negotiorum pertractationem, istius tertiæ Syntagmatis iuris vltimam sedem de iuramento tractatio accepit. Et ideo in 3. c. de eo agitur in genere, & de necessitate iuramenti. In 4. de eius finitione, & diuisione, & de quibusdam eius speciebus, nempe de temerario, & promissorio seu assertorio. In 5. de eo quod contractus & actus confirmat, & quomodo illud accedat efficaciter. In 6. de alijs iuramentis quæ maximè ad lites decidendas vel minuendas pertinent, vt iustior & facilior sit iudici definitio & prolatio sententiæ, & de voluntario & necessario. Admonemus autem in 7. de quibus iuretur, & qui iurare possunt vel agi possunt. In 8. quomodo iuratum olim, & nunc iurandum sit, prolatis antiquorum formulis quibusdam & conceptionibus iuramenti. In c. verò 9. de viribus dicitur iuramenti. In 10. de periurio, pœnisq́ eius diuinitus & à gentibus ei impositis. Vt in 11. de alijs pœnis quæ iure positiuo, ciuili, & pontificio, fuerunt adiectæ. Postremò c. 12. quomodo periurij pœna euitari possit per interpretationem, absolutionem, nullitatem, & remissionem iuramenti.

Et ita cum Dei ope & beneficio exactum est opus ære perennius, & à rebus & personis ad negotia & finem series gratia Dei peruenit, cui omnis honor & gloria.

Veritas Domini manet in æternum.

R PORTVS EGREGIVS.

IN PETRI GREGORII
I. V. DOCTORIS SYNTAGMA
IVRIS VNIVERSI,
CARMEN.

Gemmæ turbatis si quæ cumulentur aceruis
(Sint pretij licet eximij, summíque nitoris,
Et dignæ Regum torques decorare superbos,)
Ingenito splendore carent, atráque sepultæ
Congerie, squallént que situ, tenebrísque premuntur:
Sic LEGES, *(quibus vtilius nihil antè dederunt*
Numina [a], *nec posthac homini concedere possint,)*
Confusæ, ingenti Librorum [b] *mole latebant,*
Et Iuuenum longis [c] *ambagibus alta tenebant*
Pectora, quæ quasi Dædaleis erroribus arctè
Implicita, & dubiis anfractibus vndique clausa,
Vix poterant sese Labyrintho educere tanto.
Prodijt ast tandem natus felicibus astris
GREGORIVS, *vigil* [d] *in studiis, qui publica curans*
Commoda, perfacileis aditus, amplósque reclusit
Omnibus, Astreæ sacras [e] *adeuntibus ædeis.*
Cùmque priùs procul à THEMIDOS *penetralibus essent*
Suada [f], *rosas placidi sermonis in ora refundens:*
Pallas [g], *amœnarum dispergens dona Sororum:*
Et Sophia [h], *augustæ naturæ arcana resoluens:*
Vt LEGVM *pius Antistes,* IVRISQVE *Sacerdos,*
Supplicibus votis illas, precibúsque reducens
IVSTITIAE *in templo* [i], *soliísque locauit eburnis.*
Vtque opus hoc DIVIS, DVCIBVS, PVBIQVE *dicatum,*
Orbis in immensi parteis citò conuolet omneis,
GRYPHE *vehi placuit, cuius pernicibus alis*
Per tractus maris, & terræ per vasta feretur
Æquora, sydereámque petet, per nubila, molem.

a Lex donum Deorũ est. l. ij. ff. de legibus, & senatuscons.
b Innumera veterum Iurisconsultorũ scripta & duo millia librorũ propropagata habebatur, l. ij. §. postea verò. C. de veteri iure enucleãdo.
c In proœmio institutionum, in §. & quod priore.
d Ius ciuile vigilãtibus scriptũ est. l. pupillus. §. sed si vigilaui. ff. quæ in fraudem creditorum.
e l. leges sacratissimæ. C. de legibus & constitut.
f Vide legẽ vnicam.
g C. de studiis liberalibus.
h vrbis Romæ, & Constantinopolitanæ.
i sanctissimi iustitiæ templi meminit Iustinian⁹. l. j. §. cúmque hæc materia. C. de veteri iure enucleando.

ARDENS ARDENS OS VATIS.

ANDREAS DEROSSANTIVS, *Lugdunæus, faciebat.*

IN LAVDEM PETRI GREGORII,

I. V. D. ET SYNTAGMATIS IVRIS vniuersi, mira ipsius industria editi, Epigramma.

SEmper ad augendas Arteis, Literásque iuuandas,
GREGORIOS, Studiis Pallas amica, dedit.
Græcia testis erit, quam Nazanzenus in astra
GREGORIVS, calami nobilitate tulit.
Roma, triumphati quæ splendet honoribus Orbis,
GREGORII magis est luce corusca sui.
GREGORIOS quid ego memorem quos edidit olim
Gallia, doctorum prole beata Virûm?
IVSTITIÆ vigili qui castra * labore secuti,
Æternum Patriæ promeruêre decus.
Sed (quod ego illorum tranquillis Manibus optem
Dicere : sic etenim res iubet ipsa loqui,)
GREGORIOS inter nostrateis emicat iste,
Inter nocturnos vt vaga Luna focos.
Ingenij & rutilo tenebras fulgore repellit,
ASTREÆ obruerant quæ Monimenta sacræ.
Quæque priùs variis errabant dissita libris,
Mirâ hoc in præstans arte coëgit opus.
Vos igitur, Iuuenes, LEGVM qui templa subire
Vultis, & in celebri dicere iura foro:
Istud GREGORII excellens SYNTAGMA, diurnâ
Nocturnâque alacres voluite, quæso, manu.
Illud enim vobis fuerit si mente repostum,
In vestri deget pectoris æde, THEMIS.

* Iuris disciplina est, l. Aduocati §. militãt namque. C. de Aduocatis diuersorum iudicum.

ARDENS ARDENS OS VATIS.

ANDREAS DEROSSANTIVS, Lugdunæus, faciebat.

ILLVSTRISSIMO, SIMVL AC MAGNANIMO PRINCIPI, CAROLO LOTARINGO AVSTRASIÆ DVCI, P. GREGORIVS.

DVM Typographia fastigium imponeret huic nostro iuris vtriusque Syntagmati, Illustrißime Dux, perlatæ sunt tuæ ad me literæ, quibus me Tholosa, vbi publici professoris munere fungebar, ad instituendam & moderandam à te nuperrimè fundatam Academiam in Ponte camisone additis priuilegiis amplißimis per Summum Pontificem, idque honestißimis honorariis & conditionibus auocabas. Quamobrem postquàm operam meam & industriam omnem, sanctißimæ tuæ voluntati pollicitus sum, volui etiam in vmbilico operis istius, magnifici & præstantißimi principis testimonium celebre æternitati consecrare. Lætandum enim omnibus literatis nunc est, quòd spes meliorum quàm nunc sint temporum affulgeat, dum videmus principem non solùm philosophari, & subditos sibi à Deo commissos benè regere, sed vltrà omni studio & diligentia curare, vt tam suæ ditionis quàm aliorum regnorum incolæ, suis auspiciis & sumptibus philosophentur, id est, ius vtrumque discant in suo seminario: Est enim, vt dixit Vlpianus, Iurisprudentia, vera philosophia. Est & insuper quòd gaudere debeam, cùm videam hos nostros labores à tanto principe, veluti virgula, vt dicitur, diuina, promoueri: & quòd in hoc tempus inciderint, quo vberiores adhuc extra patriam fructus proferre poßint. Faxit Deus, cui omnia mea dicaui, vt ex hac semente, Academia tua tales redditus colligat, quales tu optas, qualesúe ego desidero: atque tibi tuísque immortalis addatur noua gloria, quæ cum Caroli Magni imperatoris strenuißimi Augusti simúlque sanctißimi tropheis, ex cuius sanguine recto stemmate genus tuum ducitur, in dies ex hoc nouo diui-

narum atque humanarum scientiarum emporio augeatur. Vt certißimè auguror ex eo nomen, virtutémque tuam latius firmiúsque disseminandam iri: foréque posthac totam Austrasiam seu Lotaringiam, per totum orbem nominatiorem & celebriorem, quò plures alumnos literarum vndequaque aduolantes instructiores, doctiores, ac prudentiores in quatuor mundi angulos, ex sua priuilegiata Academia ad suos, cum titulis tuæ præstantißimæ atque honorandæ virtutis & munificentiæ, remittet. Construxit multa seminaria virtutis & religionis Carolus Magnus, qui & tempore belli & pacis fuit alpha principum: tu omnino proximè eum imitaris, eiúsque sequeris vestigia. Fidei partes adiuuit quoque, auxit, & conseruauit Hierosolymorũ rex magnanimus Gotcfridus ferè suis sumptibus, & Renatus, familiæ tuæ duo fulgentißima sidera. Atque nuperrime auus, pater, patruique tui, se & sua pro fide oportunè & nutantibus fluctuantibúsque rebus, cum ingenti gloria deuouerunt. Tu vtrumque præstitisti; & vltrà eos in eo superas, quòd eiusdem veræ fidei, virtutis, & politiæ in Academiæ nouæ institutione ædificasti propugnacula, quæ

——— nec Iouis ira, nec ignes,

Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.

Vbi perpetuò, vt in monumentis æternitatis, legent cum gratiarum actione posteri, CAROLVS LOTARINGVS, AVSTRASIÆ ILLVSTRISSIMVS PRINCEPS, HANC ACADEMIAM PVBLICÆ VTILITATI CONSTITVIT, DICAVIT, ET EI SVIS SVMPTIBVS HONORARIISQVE ALLECTOS PROFESSORES CONQVISIVIT, ET PRÆFECIT, ANNO DOMINI M.D.LXXXI. QVOD FAVSTVM, FOELIXQVE SIT CHRISTIANÆ REIPVB. PRINCIPATVI LOTARINGO, ET CIVIBVS VRBIS PONTISCAMISONIS.

IN SYN

IN SYNTAGMA IVRIS CLARISSIMI DOCT. P. GREGORII THOLOSANI, CARMEN.

PANDECTÆ, codex, canones, decre áque quicquid
Illicitum, aut licitum legibus esse volunt:
Doctorum variè centena volumina quicquid
(Antea nempe Virûm missa per ora) docent:
Id facili methodo, doctáque, grauíque labore
Compositum, tradit cuilibet istud opus.
Tum quia forte sua contentis, nempè per istud
Tam vastum mare, dux, & via recta foret.
Tum quia quod tanto donares nomine, dignum
Autoris prorsus nullius extat opus:
At docto huic titulo quis verba simillima, verbis
Quíve operis titulum persimilem esse neget.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ.

Πολλὰ διαϊέμεναι, μᾶλλον μὲν πάντα, καὶ εἶναι
Γρηγόρειον πᾶσιν σύμφορον, ἔνθε λέγοις.
Ὃς πάνυ καὶ κρείσσω, καὶ μείζονα βίβλια, πολλοῖς
Τοῖς ἐξαρκοῦντως ὄντα βροτοῖσιν, ἔδω.
Τί ποθὲν, ὦ μίσθωμά τε καὶ αἰώνιον ἔσαι
Γρηγορίῳ δικαίως γρηγορέοντι κλέος.

Eiusdem de eodem.

Ne currás alio, vario qui dogmate Iuris
Gaudes, hîc tuta sistere naue potes.
Hoc etenim Syntagma prius, vel tale, vel ipso
Edita quis nobis vtiliora dedit?

Io. Thierietus Iuiliens.

IN PETRI GREGORII DOCTORIS THOLOSANI SYNTAGMA IVRIS VNIVERSI CLAVDII VERDERII Foresiensis,

HENDECASYLLABI.

OMNES ante struem orbis vniuersi
Res actæ in cumulum fuere: eúmque
Confusum veteres Chaos vocabant;
In quo nec series erat nec ordo,
Sed confusio mixtióque rerum,
Quam velamine nox atro tegebat.
At Syntagmatis orbis vniuersi
Structor, cuncta loco suo locauit,
Tellurique iubens adire centrum,
Terras æquore cinxit, aërémque,
Flammámque in superis locis locauit,
Et lucem dedit, expulítque noctem.
Olim massa fuit Ius vniuersum,
Indigestáque moles, & caligo:
At SYNTAGMATE *iuris vniuersi*
Facto, GREGORIVS *fugans tenebras,*
Fecit lucidius Ius vniuersum.
Ast hoc Gregorius, Satórque mundi
Distant, Gregorius labore multo
Hoc perfecit opus, Satórque mundi
Nutu cuncta suo, labore nullo
Fecit. Distat opus quoque vtriusque:
Nam Syntagma prius fuit struésque
Mundi, sed prior eius est futurus
Finis: sin minus, vna soluet ambo
Lux, Syntagmata iuris atque mundi.

Claudius Verderius Biturigibus Iurisprudentiæ dans operam, vixdum annos xviij. natus, hos phaleucos versus, patris mandato & iussu in gratiam clariss. Petri Gregorij Iuris vtriusque Doctoris contexebat.

SYNTAGMATIS IVRIS VNIVERSI PARS TERTIA,

DE ACTIONIBVS, SEV DE ACTIBVS HVMANIS.

DE MODIS PRIMIS ET GENERALIBVS ACQVIRENDI. LIBER VICESIMVS.

De modis, quibus res fiunt singulorum, & de varia earum rerum natura, & nomine. Cap. I.

1 *Continuatio libri.*
2 *Ius omne versatur in acquirendo, minuendo, conseruando.*
3 *Auaritia turbauit dominia rerum, & possessionem.*
4 *Cupiditas malorum radix.*
5 *Iubilei lex redemptionis, & redhibitionis rerum.*
6 *Acquirendi leges contra fraudes cupiditatis.*
7 *Acquirendi sex modi legitimi Varroni.*
8 *Acquirendi modi ex Theophilo 14. iurisgentium, 2. ciuiles, singularium rerum, & per vniuersitatem.*
9 *Acquirendi modi in certa capita digesti per diuisionem.*
10 *Contractus qui sunt iuris ciuilis.*
11 *Amittimus res tot modis, quot acquirere possumus.*

1 REBVS & personis præcognitis seorsum, & distinctionibus earum obseruatis, reliquum est, vt actiones seu actus hominum perpendamus: vtpote composita post simplicia: cùm omnia negotia & actus, vel ad res, vel ad personas, vel ad vtrasque referri possint. Secundum
2 hanc rationem, vera est Vlpiani regula [a], totum ius consistere, aut in acquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo. Aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat: aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum conseruet:
3 aut quomodo alienet, vel amittat. Ea namque est in omni re animorum

a Vlpia. in l. fi. de legib. lib. 1. P. tim. 3.

conditio, vt ait Plinius [a], vt à necessariis primùm orsa, cuncta peruenerint ad nimium. Rectè primùm quidem constituta rerum, vt diximus, diuisio, ad discordias euitandas [b]: huius tamen abusus statim maiora, vt videtur, inuexit mala, & ex lato optimo tritico pernicies soli produxit lolium: exq; cupiditate habendi & auaritia, fines possessionis, & dominij legitimi violati sunt: & is cui permissum erat sufficienter habere, & aliis prouidere, sibi aliena vsurpare vetitis artibus cœpit. Inde malorum omniũ cohors, vt ex Lerna quadã traduxit in nos miserias penè immedicabiles. Cupiditas quippe om- 4
nium malorum radix. quam quidam appetentes errauerũt à fide, & inseruerunt se cogitationibus multis [c]. Et qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationẽ & laqueũ diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt hominem in interitum & perditionem [d]. Facilè cupidi à iusto delirãt [e]: mensq; potentiæ auida nec potest abstinere à vetitis, nec gaudere concessis, non pietati adhibere consensum [f]. Excæcat hominem auaritia [g], & reddit insatiabilem [h]; vt ait Horatius [i].

Latius regnes auidum domando
Spiritum, quàm si Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.
Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
Nec sitim pellit, nisi causa morbi
Fugerit venis, & aquosus albo
Corpore languor.

Hinc vsuræ, rapinæ, furta, delictaq; ferè reliqua omnia; adulteratio rerum, 5
ponderum, mensurarum, fraudes, doliq;, tyrannis, penuria rerum, & fames, & plurium hominum proborum paupertas miserrima, artibus improborum exutorum & spoliatorum propriis. Cui malo vt obuiam iret Deus Optimus Maximusque, post diuisionem per familias terræ subactæ adiecit legem Iubilei. *Sanctificabis*, inquit [k], *mihi annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ vestræ, ipse enim est Iubileus. Reuertetur homo ad possessionem suam, & vnaquæque redibit ad familiam pristinam*. Iure quoque 6
gentium & societatis ciuilis, formulæ quædam receptæ sunt acquirendi, transferendi, & conseruandi res, vt iniiceretur frenum dolis & fraudibus, & vsus facilior esset: ita vsu exigente & humanis necessitatibus, gentes quædam iura sibi constituerunt [l]. Varro [m] sex modos acquirendi le- 7
gitimos tantùm enumerat, dum ait: *in emptionibus, sex ferè res legitimum dominum perficiunt: si hæreditatem iustam adyt: si vt debuit ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si in iure cessit, qui potuit cedere: & id vbi oportuit; aut si vsu cœpit: aut si è præda sub corona emit.* Latius Theophilus [n] modos acquirendi 8
complectitur, aitq; acquisitiones, aut iurisgentium esse, aut iuris ciuilis. Iurisgẽtium quidẽ esse quatuordecim, nẽpe donationem, hostium spolia, lapillos in litore maris inuentos siue prætiosas gemmas, animalium nostrorum fœtus; alluuiones, insulam in mari aut flumine natam, prædia ad alueum à flumine desertum habere, alienam materiam in eam speciem, quæ in pristinam speciem redire nequeat, mutasse: ex aliena & sua materia speciem fecisse, duorum materias eiusdem vel diuersi generis, voluntate dominorum aut fortuitò commixtas esse, ex materia aliena in solo suo ædificasse, alienam arborem in suo plantasse, cõseuisse in alieno fundo bona fide possesso, thesaurum in suo inuenisse. Ciuiles autem acquisitiones dicit duplices, vel singularium rerum, & quæ per vniuersitatem: singulares, vsucapionem, ius accrescendi, legatum, fideicommissum. Per vniuersitatem, quando vna quidem res geritur, sed multa nobis sub vno acquiruntur: tales quatuor sunt acquisitiones, hæreditas, bonorũ possessio, arrogatio, libertatũ causa bonorũ addictio. Nos ordinis causa sic colligimus. Res nobis acquirũtur vel iu- 9
re gentiũ, vel ciuili, vel vtroq;. Iure gentium vel facto ipso, vel voluntate eorũ

quorum

a Plinius, lib. 26. c. 4.
b in præludiis Optimis iurisc. oaf.
c 1. ad Timotheum 6. can. honorum, 47 distinct.
d 1. ad Timoth. 6.
e can. 1. 47. distinct.
f can. virum catholicum. 47. dist.
g c. execrabilis, de præben.
h can. sicut hi, 47. d.
i Horat. lib. 2. Car. od. 2.
k Deuteron. cap. 25. Numeror. c. fin.
l §. ius autem gentium, de iure natur. ap. Inst. l. ex hoc iure, ce. in P. l. ergo, l. 19 de legib. in P.
m Varro, libr. 2. De re rustic.
n Theophilus, § fin. per quas personas nob acquir. lib. 2. Inst. tut. ius. ciuilis titu. 9.

quorum interest: facto ipso vndecim modis, per occupationē, inuentionē, captionem ab hostibus, natiuitatem, alluuionem, sationem, culturam, ædificationem, coniunctionē, vnionem siue confusionem, traditionem. Ex voluntate nostra & aliorum per nos ipsos, & ministerio aliorum, per contractus omnes, paucis exceptis, qui iuris ciuilis dicuntur [a]. Obligationum quippe substantia in eo consistit, non vt corpus nostrum aliquod faciamus, sed vt ad
10 dandum, vel faciendum alium obligemus [b]. Iure ciuili quæruntur, vel contractibus, quatuor, verborum obligatione [c], literarum obligatione [d], emphyteosi [e], sponsalitia largitate [f]. Item vsucapione [g], arrogatione [h], vel successionis iure, & per media quæ inde pendent; per testamenta, codicillos, institutiones generales & particulares, per legata, fideicommissa, bonorum possessiones, addictiones bonorum libertatis causa, & per successiones ab
11 intestato, & per sententiam [i]. Tot modis etiam quis amittit, quibus alius ab alio acquirere potest, cùm duo domini in solidum esse non possint. Proinde si cognoscamus quot modis possumus quærere, propemodum intelligemus quibus possumus res amittere [k].

a l. ex hoc iure, l. 5. de iustit. & iur. li. 1. P. titu. 1. §. ius autem gentium, cod. titu. ap. Iustinia.
b l. obligationū substātia, de action. P.
c §. de constituta, de action ap. Iust.
d § 1. de litera. oblig.
e § adeò, de loca. & l. 1. de iur. emphyt.
f §. 1. vt sponsali. largitas proprius sit contract. in authē. colla. 9.
g l. 1. tot. tit. de vsucap. in P. cum simil.
h l. si arrogator, de adop. P.
i l. si vt certo, § si duobus, commoda. P.
k l. 1. pro derelicto. l. fere, l. 156. de regul. iur. in P.

De occupatione. Cap. 2.

1 *Possessio de occupatione cœpit.*
2 *Occupantium fiunt quæ nullius sunt.*
3 *Nullius sunt insula maris, res pro derelicto habita.*
4 *Pro derelicto quando quid habeatur. cod.*

1 IAM quomodo per occupationem cœperunt res esse, explicauimus, cùm de possessione egimus [l]: quam ab illa occupa-
2 tione cœpisse demonstrauimus. Idcirco annotabo tātum breuiter ea, quæ nullius in bonis sunt, occupantium fieri [m]. Sic quæ natura nullius sunt, si à possessoribus se in naturalem libertatem asserant, occupantium fiunt quoque [n]. Insula quæ in mari nascitur, occupanti cedit, quia nullius est [o]. Res quoque pro dereli-
3 cto habitæ, occupantium fiunt [p], quia pro derelicto habita statim possidentis esse desinunt, & ideo occupantis fiunt [q]. Obseruandum tamen pro derelicto haberi, si quis eo animo à se abiiciat, vt nolit amplius ad se pertinere, aliter minimè [r]: & ita ea mente à se, vt amplius nolit, videtur primo occupanti donare [s]. Huc referimus inuentionem thesauri, ex qua inuentor in suo dominus efficitur; in alieno, pro parte: si sine malis artibus inueniat [t], & si non locarit operas suas, vt latè cum suis distinctionibus docuimus anteà, dum de rebus fisco quærendis tractauimus [v]. Est enim thesaurus vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, & ignoratur [x]. Quare cedit inuentori, quod non fieret, si sciretur dominus: nam & eius fit furtum [y].

l suprà libr. 1. c. 13.
m l. 3. de rerum diuis. P. §. feræ igitur, eod. tit. apud Iust.
n l. quod in litore, de acquir. rer. do. l. riparū, §. fin. & l. seq. de re. diui. in P. l. naturalem libertatem §. illud quæsitum, de acq. rer. dom. l. interdum, §. quod ex naufragio, de acqu. r. possess. in P.
o l. adeo, §. insulam, de acqu. r. rer. do. l. ergo si insula, §. fin eod.
p Iabolen. l. quæcunque, de acquir. rer. dom. P.
q l. 1. 2. & 4. §. hoc amplius, pro derelict. P.
r l. nemo, & l. si quis merces, pro derelict. in P.
s l. quod seruus, de st. puta seruor.
t §. thesauros, de rer. diuisio. l. 1. C. de thesaur. lib. 10. C.
v sup. libr. 3. c. 11.
x l. nonnunquam, §. thesaurus, de acquir. rer. do.
y l. peregrè, de acqui rer. poss. l. thesaurus, ad exhib. in P. d. l. nonnunquam §. fin.

De rerum alienarum deperditarum inuentione. Cap. 3.

1 *Inueniens res alienas, & sibi reseruans, furtum facit.*
2 *Inuentarum rerum deperditarum libelli publicè, vt dominus recipiat, sunt proponendi.*
Inuenta non esse tollenda. eod.
3 *Perdens res remanet earum dominus.*
4 *Inuentor rei deperditæ gratis restituere domino tenetur.*
5 *Iudicium promissum inuentori præstandum est.*
6 *Inuenta non comperto domino in pias causas erogari debent.*
7 *Inuenta vsucapi non possunt.*
Attinia lex. eod.

ACCEDVNT aliqua ex parte ad ea, quæ pro derelicto habentur, res deperditæ. Verùm si quis inuentas in terra iacentes, lucrandi animo sibi vsurpet & occupet, furtum committit: siue ignoret dominum, siue sciat. Nam & libellos proponere tenetur publicè, quibus significet se eas inuenisse, & restituturum ei qui se dominum docuerit earum [a]. Et Lucianus inter laudes Demonacis philosophi, adiicit idipsum eum fecisse, & inuento anulo, de eo publicè schedulam proposuisse. Iosephus [b] inter leges Mosis hanc etiam annumerat, *Siquis aut aurum, aut argentum per viam inuenit, quærat eum qui perdidit, præconem mittens, & in quo loco inuenit, restituat, & ex alieno damno non esse bonam vtilitatem decernat. Similiter & de pecoribus, quas in deserto errare compererit, non inuento repentè domino, apud se reseruet, testem habens in his Deum, quòd nolit aliena lucrari.* Platonis [c] quoque lex hæc, *Si quis rem suam alicubi, volens, vel contrà reliquerit, non tangat qui fortè repererit, sed putet Deum itineris, à lege hac sibi consecrata seruare: seruus qui exportaßit, à quocunque obuiam facto, & vltra annos triginta nato, verberibus multis pulsetur: liber, illiberalis præuaricatorq; habeatur, deinde decuplum pretij relinquat, &c. Erat & Stagiritarum lex, planè vt Græcam,* inquit Aelianus [d], *agnoscere posis, quod non deposuisti, ne tollas. Et Biblij,* inquit [e], *si in via inciderint in aliquid, nihil tollunt, quod non deposuerunt: non enim hoc inuentum, sed furtum esse arbitrantur.* Diogenes Laërtius [f] Solonis legem etiam refert, τῶν ἀλλοτρίων μηδένα μηδὲν φέρειν, μηδὲν ἄγειν: τὸν δὲ κλέπτοντα διπλοῦν ἐκτίνειν. *Ne quis quicquam alienarum rerum auferat, agatúe, fur dupli damnator.* Remanet dominus qui amisit [g], & in possessione est ciuili, etsi corporalem perdiderit [h]. Quare retinẽs rem alienam, furtum committit [i]. Itaque pro re inuenta restituenda, quicquam iure capere, nec petere potest: ius enim nullũ nobis in rebus est alienis, & turpiter accipit vt faciat, quod alioquin gratis tenetur facere [k]. Si quid tamen indicij nomine dominus qui perdidit, inuentori polliceatur & restituenti, illud præstari conuenit, & honestè vt ex pollicitatione accipitur: siue is qui inuenit detegat, siue is inuentorem indicet [l]. Multa namque honestè data accipiuntur, quæ non honestè petuntur [m]. Et quæ mercedis nomine non possunt peti, rectè remunerationis gratia capiuntur [n]. Reperit autem inuentor, si quid inuentæ rei causa impenderit, à domino [o]: quemadmodum & rem is cum fructibus perceptis tenetur domino restituere [p].

(Margin numbers beside the text: 1 at "ACCEDVNT", 2 at "Nam & libellos", 3 at "etsi corpora-", 4 at "Itaque pro", 5 at "perdi-".)

Quòd

a l. falsus creditor, l. 44. §. qui alienũ quid de furt. lib. 47. P. §. fin. de rer. diuis.
b Ioseph. libr. 4. Antiqui. c. 6. Deutero. 22.
c Plato, 11. de legib. in princi.
d Aelian. libr. 3. de varia histor. c. 46.
e Aelian. libr. 4. c. 1. de varia historia.
f Diogenes Laert. libr. 1. de decret. philos. Alexan. ab Alexan. lib. 6. c. 10.
g l. Pomponius, l. 44. § fin. de acquir. rerum dominio. P.
h l. 3. § Nerua filius, & l. si id quod, de acquir. poss. in P.
i §. fin. de rerum diuis. dict. l. falsus, §. qui alienũ de fur. in P. §. furtum, de oblig. quæ ex delict. nasc.
k l. fin. de condict. ob tur. caus. in P.
l l. idem § fin. de cõdict. ob tur. causa, Barthol. in d. § qui alienum. Aretinus, in §. fin. de rerum diuis.
m l. 1. § proinde, de variis & extraord. cogni.
n l. salarium, de procur.
o l. 1. C. de neg. gest.
p l. naturalem, l. 5. §. gallinarum, de acquir. rer. dom.

6 Quòd si inuentor perquisitione facta, dominum non inueniat, placet, vt tutior sententia, qua iubetur in pias causas inuenta, nomine eius qui amisit distribuere, vt in pauperum eleemosynam cum authoritate episcopi [a]. Et si ipse inuentor valde pauper & inops sit, nihil prohibet, quin tamquam pauper, non vt inuentor retineat, cum onere orandi pro amittente.
7 Alioquin vt furtiuas res non potest retinere, neque vsucapere, prohibente lege Attinia [b].

a Iuxta auth. omnes peregrini, C. communia de successionibus.
b §. furtiuæ, de vsucap. apud Iusti. l. sequitur, § Labeo, eò §§. seq. & l. non solum, eod. tim. in §.

De acquisitione per captionem ex rebus hostium tempore belli. Cap. 4.

1 *Ab hostibus capta, capientium fiunt.*
2 *Ab hostibus capta & repetita dominis reddenda.*
3 *Serui non fiunt hodiè Christianis ab hostibus capti.*
Postliminij ius num in personis hodiè locum habeat.
Rançon, *seu redemptio capti in bello cuius sit.*
4 *Præda quid. Manubiæ quid. eod.*
Spolia hostium quæ dicantur.
5 *Capta ab hostibus immobilia & mobilia, quorum sunt.*
6 *Præda ab hostibus capta, quomodo diuidebatur militari disciplina.*
7 *Præda aliquando solius populi Romani non militum, aliquando militum.*
8 *Præda pars Deo consecrata.*
9 *Decima ex præda Deo data.*
10 *Iusta præda ex hostibus, quibus bellum indictum, non capta per latrunculos.*

1 QVæ ab hostibus capiuntur eorumq; sunt, capientibus etiam quæruntur [c]. Et legem perpetuam esse Xenophon tradit [d] inter homines, quando belligerantium vrbs capta fuerit, cuncta eorum esse qui cœperint, & corpora eorum qui in vrbe sunt & pecunias. Fuit & senteētia Periandri, arbitri electi ab Atheniensibus, & Mytilenæis contendentibus pro agro Iliensi, vt quandiu quisque vi oppidum possideat, id eum iure possidere [e]. Pari modo legati Romanorum disceptantes inter Carthaginensem populum, & regem Massinissam, pro agro vi & armis contendentes, possessionis ius non mutarunt, sed causam integram ad senatum reiecerunt [f]. Sic post bella ciuilia, cùm in vrbe essent loca plurima iuris ambigui, & multi multa à possessoribus auocarent: quia sibi vel à senatu, vel à Pompeio, vel à Cæsare, vel à Lepido, vel ab ipso Augusto militibus, pro præmio donata assignatáue forent, contenderent, Augustus imperator ipse
2 cognoscens, secundum possessores pronuntiauit. Si tamen quædam ab hostibus nobis crepta, à nostris repetantur, non fiunt capientium, sed prioribus dominis restitui debent [g]: nec iure prædæ continentur: quia non tam capta, quàm reddita dicuntur [h]. Ex hoc
3 iure belli capientium fiebant serui, qui viui ab hostibus capiebantur [i]. Et hodiè inter Christianos non fiant serui capti, quamuis pro redemptione

c l. naturalem, §. fin. & l. transfugam, de acquiren. rer. dom. l. si quis pro redemptione, C. de donat.
d Xenoph. 7. Cyropædia.
e Herodotus lib. 5.
f Liuius libr. 10. decad. 4.
g l. si captiuus, §. expulsis, de captiuis.
h l. ab hostibus, in 3. de capti. & postlimi. reuer. l. P. ...
i §. serui autem, ex eo appellati, & §. serui autē nascuntur, de iur. perso. l. manumissiones, de sta. hom. P. l. si quis pro redēptione, C. de donatio

ſui prætium dent, quod vocant *rançon*, quaſi *reddition*: non ſecus quàm
olim captus in ciuilibus diſſentionibus, ingenuitatem non amittebat [a].
Itaque ex communi interpretum ſententia, iura captiuitatis & poſtliminij
in perſonis non ſeruantur; ſed capti ad certam fidelitatem, ſeu homagium
obligantur, & redemptionem ſoluunt pro more nationum, quæ capientis
eſt, niſi redemptio excedat decem millia aureorum: vt ſi comitis, vel ducis
eſt præhenſio, quæ principis ſolius eſt. Porrò res quæ occupatur in bello, vel 4
mobilia, vel immobilia ſunt: mobilia aut prædę nomine, aut manubiarum
appellantur: præda, corpora ipſa capta ab hoſtibus ſunt [b]: manubiæ, pecuniæ,
quæ ex corporum captorum venditione, vt notat Gellius [c]. Omnium com-
mune nomen, ſpolia. Et Labeo, *ſi quid*, inquit, *in bello captum eſt* [d], *in præda eſt.*
Immobilia bello occupata, placuit publicari, nõ ſingulorum fieri [e], vel fiſco 5
addici [f]: mobilia verò capientium eſſe [g]. Neque hodiè capta, quamuis fieri
aliter deberet, deferuntur duci, ſed qui poteſt capere capit [h]. Obſeruandum 6
eſt tamen, olim ex diſciplina militari fuiſſe, vt non eſſet præda ſingulorum
occupantium militum, niſi ſpeciali iure concederetur, ſed vt in commune
in vnumq; redacta delatáue diuideretur à principe vel duce ſingulis, prout
quiſque ſe ſtrenuè in pugna geſſiſſet [i]. Et Polybius meminit: *Nunquam
diſcriminis aliquid*, inquit [k], *Romanis auaritiæ vitio contigit, eò quòd ad ſigna in cõ-
mune prædam omnem, vel in captione vrbis, vel exercitus deferunt: ſic dum alij
prædantur, alij conſtanter in acie permanent; quia non ideo fraudantur. Iurant enim
egreſſuri ad militiam, nihil ſe ex præda defraudaturos, ſed fidem ſecundum datum
ſacramẽtum ſeruaturos.* Sic Dauid prædã quã acceperat ab Amalechitis, qui ex-
ſpoliauerant Sicelech, diuiſit militibus, nõ ſolũ pugnãtibus, ſed qui remanſe-
rãt laſſi ad ſarcinas; ex quo ſimilis lex ſancita eſt inter Iſraëlitas in poſterũ [l].
Conſtat quoque inter Francos, hanc legem diuiſionis prædæ inter milites
olim fuiſſe, ex Gregorio Turonenſe [m]: narrat enim Clodoueum regem Fran-
corum, petenti epiſcopo vas abreptum in direptione eccleſiæ, reſpondiſſe
eius legato, vt cum ſequeretur vſque ad Sueſſones, vbi cuncta quæ acquiſita
erant diuidenda erãt: additque ſortitione diuidi ſolita, vt manifeſtum ex
relata reſponſione militis, qui vrceum petitum ægrè ferebat regi dari
præter ſortem. Idipſum & ſcribit Ammonius [n]. Thebani quoq;, Corinthijq;
legatos ad Lacedæmonios miſerunt, qui ex manubiis portionem prædæ cõ-
munis belli geſti periculiq; cõtra Athenienſes, peterent: quibus negatis non
quidem apertè bellum aduerſus Lacedæmonios decreuerunt, ſed tacitis an-
nis tantam iram conceperunt, vt ſubeſſe bellum intelligi poſſet, vt author
Iuſtinus [o]. Extat lex Dei [p], *omnem prædam exercitui diuides, & comedes de ſpo-
lijs hoſtium tuorum, quæ dominus dederit tibi.* Inuenio tamen aliquando 7
prædam populi Romani fuiſſe, non militum: vt ex Dionyſio Hali-
carnaſſeo [q] colligere poſſumus, apud quem Decius contra Marcium exi-
mium ducem agens coram populo, ſic ait. *Scitis*, inquit, *omnes, præ-
dam ex hoſtibus noſtra virtute partam, legibus addici populo, & nec ducem
quidem exercitus in eam ius habere, nedum priuatum aliquem. Sed quæ-
ſtoris eſſe eam vendere, & pecuniam referre in ærarium. Hanc legem nul-
lus ab Vrbe condita, non dicam violauit, ſed ne reprehendit quidem, ex-
cepto hoc vno Marcio.* Aſconius quoque Pædianus [r], ſpolia de viuo ho-
ſte quæſita nobili, per deditionem, manubias veteres dixiſſe ait, & fuiſſe
hanc prædam imperatorum, ex qua quod vellent facerent. Fuit &
deinceps tempus, quo partim in publicum duces referebant, par-
tim militibus diſtribuebant [s]. Pollicebantur & ſæpè duces ad con-
citandos animos militum eiſdem prædam; quamobrem exercitus
Romanus Poſthumium imperatorem inficiantem quas promiſerat
prædas, facta in caſtris ſeditione, lapidauit [t]. Neque ſemper 8
æquè

a l. ſi quis ingenuus, §. in ciuilibus, de captiuis, in ff.
b Boërius, deciſion. 178. numero 3. 4. 5. vbi ita ſeruari in regno Franciæ, Angliæ, & Hiſpaniæ ait, & Bald. & Barth. in l. nam & ſeruus, de nego. geſt.
c Gellius, libr. 13. c. 24.
d l. ſi quid in bello, de capti. l. penul. ad legem Iul. peculat.
e l. ſi captiuus, §. expulſis, de captiuis.
f l. diuus Commodus, de iure fiſci in ff.
g dicta l. ſi quid in bello. & ibi Barthol. & Alberi. & idem Alberi. in l. ſi quis pro redemptione, de donation.
h Boërius, latè deciſion. 178. numero 6.
i can. dicat aliquis, 23. q. 5. can. ius militare, 1 diſtin.
k Polyb. lib. 10.
l 1. Reg. c. 30.
m Gregorius Turonen. libr. 2. hiſtor. c. 27.
n Ammonius, lib. 1. hiſt. Francor. c. 12.
o Iuſtinus ex Trogo, lib. 5.
p Deuterono. c. 20.
q Dion. Halic. lib. 7.
r In orat. 3. in Verrem, in fine.
s Sigon. lib. de antiquo iure Roma. c. 23.
t Florus, lib. 1. Epitome Liuij, c. 12.

æquè fuit facta prædæ diuisio inter milites omnium: sed & duces præstantiores ethnici quoque, quibus pugna fœliciter successerat, ex præcipuis munera Deo consecrabant: vt Gelon Syracusiorum rex, misit ex hostium manubiis, post victoriam Amilcaris & Carthaginensium, Delphos Apollini, quem pro Deo habebat, tripodem aureum sexdecim talentorum auri. Et Græci post victoriam de Persis habitam Thebis, alium tripodem ex decima delecta spoliorum miserunt Delphos quoq;. Et Athenienses idipsum fecerunt reportata de Persis per Cimonem in Asia victoria, authore Diodoro Siculo [a]. Et Syracusanos etiam, post victoriam contra tyrannos, & subuersionem vrbium eorum, delectum quicquid optimum ex præda & manubiis ac Delphos misisse, idem testatur [b] author. Vt & Abraham rediens à victoria
9 regum, sacerdoti Dei Melchisedecho, totius prædæ decimas dedit [c]. In summa quæ ex præda nobis quæruntur ex hostibus, debent etiam habere concessionem ducis, vel populi, potissimùm in nostris militibus, qui stipendiarij sunt, & contenti alioquin debent esse stipendiis [d]. Innuit hoc Philippus rex Macedonum in epistola ad senatum Atheniensium [e]. *Qua possessio*, inquit, *firmior fieri potest hac, quæ primùm à maioribus nostris concessa est: deinde iure*
10 *belli denuò nostra facta, postremò à vobis concessa est?* Item obseruandum, iustam prædam esse, quæ hostibus eripitur, id est, quibus publicè bellum indictum est [f]. Quæ enim latrunculi à nobis furantur & prædones, iure belli non possunt sibi acquirere, nec quæ in seditione conciues sibi eripiunt.

a Diodor. Siculus, lib. 11. Biblioth.

b Diod. Sicul. lib. 12.

c Genes. c. 14.

d Lucæ 3.

e apud Demosthen. post. 4. Philippicâ.

f l. hostes sunt, de captiuis & postlimi. reuers. leg. hostes, & l. quos nos hostes, de verbor. signif.

De postliminio. Cap. 5.

Lib. 49. P. tit. 15. Lib. 8. C. tit. 51.

1 *Res duobus modis exeunt à potestate hostium, per postliminium, & redemptionẽ.*
Postliminium quid. eod.
2 *Status qua ratione rerum & personarum mutetur captiuitate.*
3 *Postliminij fictio quid operetur in successione capti, & in aliis.*
4 *In postliminij fictione consideranda.*
5 *Postliminium quid restituat.*
6 *Postliminij duplex species.*
Ab hostibus repetita reddi debent dominis antiquis, nec repetentibus quæruntur. eod.
7 *Postliminij ius tempore belli & pacis.*
8 *Induciarum tempus non habet ius postliminij.*
Inducia quid. eod. Treuga quid. eod.
Fœdus quid. eod. Pax quid. eod.
9 *Postliminij ius non est in captis à latronibus, & piratis, & bellis ciuilibus.*
10 *Postliminij iure quæ non possunt repeti.*

1 RES & personæ, quæ in hostium potestatem peruenerunt, pristinum ius quod habebant repetunt, vel postliminio, vel redemptione. Postliminium, in nominis notatione apertè testatur, limen prius repetitum posteà, id est, rem vel personam recepisse primum quem habebat locum, vel fines, vel statũ [g]. At Paulus iurisconſ. latius substantiam postliminij finitione complectitur. *Postliminium*, inquit, *est ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, & in*

g §. si quis ab hostibus, quib. mod. ius pat. potest solui. Cicero, in Topic. l. postliminium, §. 1. l. 19. §. postliminio de captiu. & in P. & l. fin. eod. P.

pristinum restituenda, inter nos & liberos populos, regesq́, legibus ac moribus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam circa bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimus postliminio recipere: idq́ naturali iure introductũ est, vt qui per iniuriã ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos redisset, pristinum ius suum reciperet. hæc Paulus [a].
Postliminium status mutationem, itaque rerum & personarum præcessisse, & iterum restitutionem eiusdem denotat. Mutatio autem hæc fit captiuitate facta ab hostibus, duplici consideratione: videlicet primùm, dum res capta transit in capientis potestatem: nam si persona capiatur, ea sui iuris esse iure Romano desinebat, fiebatq́; capientis, vt superiore capite abundè docuimus, sicut & res aliæ captæ eximebantur à iure dominorum, & in eosdem capientes transibant. Alia deinceps ratione rerum fiebat status & personarum quoque alteratio, ex parte eorum, qui capti erant, & in patria relinquebãtur: nam & illa quæ captiuorum erant, nec ad capientes, nec ad captiuos tunc pertinebant, sed alterius iuris vel status fiebant. Siquidem pro mortuo habetur is, qui captus est, à die quo captus est, vt notat Papinianus [b]: si posteà inibi moriatur, nec reuersus est; quod & probat Vlpia[c]. Proinde capto patre, & seruo [d] ita hostium facto, filiusfamilias sui iuris fit: nam pater, qui alterius iuris captiuitate fit [e], alios non habet in potestate [f]. Et seruus capti stipulatus, acquirit hæredi eius, qui erat successurus, si mortuus fuisset tũc [g]. Captiuoq́; mortuo apud hostes ex lege Cornelia fingitur mortuus apud suos, vt ei succedat ab intestato, seu ex testamento, qui successuri erant, si apud suos decessisset tunc [h]. Et medio tempore gesta per filiumfam. post patris captiuitatẽ, & ante eius postliminium, si legitimæ ætatis fuerit, rata sunt, vt ab emancipato facta, si in præiudicium patris non sint: exemplo gestorum à filiofamil. tempore deportationis patris, & ante eius restitutionem, quæ eodem modo tractantur [i]. Efficit & ius postliminij sua fictione, ac si is qui reuersus est nunquam abfuisset [k]. Sic in postliminio consideranda: præsens status captiuitatis, quo seruorũ qualitati similis quis est, vt per se nihil posse dicatur [l]. Deinc secundò suspensio iurium, quæ fit, dum expectatur postliminium, vt quæ in peculio seruorum capta sunt & filiorum, in suspenso sint [m], vt si redierit, eius sint: si decesserit, lege Cornelia ad hæredes eius pertineant: deturque curator interim bonis capti [n]: nam antequam certus quis sit de morte naturali capti, non adit hæreditatem eius, vel ab intestato, vel ex testamento. Postliminium fictionem inducit, vt quando dominus rerum & personarum redit à captiuitate, censeantur eius iura fuisse in pendenti, dum posteà rediens sua recipit pristina iura [o]. Et ita inspecto quidem tempore captiuitatis, nullæ res capti erant in pendenti statu. Verùm inspecto tempore postliminij futuro, dum id contigit, fuisse in præterito dicimus [p]. Atque postliminium id restituit, quæ quis antè habebat, & quæ illi medio tempore captiuitatis contingere potuerunt [q]: vt apud hostes filius susceptus, si postliminio redierit, filij iura habet [r]: ita reuerso filiofamil. iure postliminij, pater filium suum recuperat [s], & filius suum [t]. Conceptus tamen & editus, apud hostes, patre existente & ibi mortuo alio iure quàm fictionis legis Corneliæ, vel cum matre rediens, vel sine ea succedet [v]. Non tamẽ sicut iura patriæ potestatis restituũtur postliminio, vxores maritis redeuntibus restituuntur: nam tantùm consensu vxorum redintegrabantur matrimonia [x]. Retro tamen creditur in ciuitate fuisse semper, qui ab hostibus aduenit [y]. Et ita auus etiam emancipati, filium recipit in potestatem capto emancipato redeunte [z]. Et in metallum damnatus, de metallo captus, redemptus, in metallum reuertitur, seruus ad dominum [a], sicuti liberi in pristinam libertatem [b]. Ab hostibus captus, seruus hostium est, & postliminio statum recuperat pristinum [a]. Et ita summa tantum valet postliminij ius, quantum ademptio per captiuitatem: veluti tantundem valet deportato ad restitutionem indulgentia, quantùm ad pœnam sententia [d]. Et duæ ita species postliminij sunt: vt aut nos reuerta-

2 (right margin, beside "Postliminium status mutationem")
3 (right margin, beside "riatur, nec reuersus est")
4 (right margin, beside "quam abfuisset")
5 (right margin, beside "ro, dum id contigit")
6 (right margin, beside "ad pœnam sententia")

a l. postliminium, l. 19. de captiuis & postlimi. reuer. in P.
b l. pater, leg. 10. de captiuis, in P. & l. iusto errore, l. 44. §. fin. de vsucapio. lib. 41. P. titu. 3.
c l. in omnibus, l. 8. de capti. & postli. reuers. in P.
d l. lege Cornelia, de testament. in P. leg. penu. de lib. & posthu. l. fin. C. de senten. pass. l. 1. §. ad pater. ad senat. consul. Maced.
e §. serui, de iure person.
f l. sic eueniet. ad lege Iuliam de adult. in P.
g l. 1. de captiuis. in P.
h Iulianus in l. bona eorũ. l. 22. de captiuis. in P.
i l. fin. §. 1. de sentẽ. pass. & restit. lib. 9. C. tit. 51.
k retro. l. 16. cum legib. seq. de capti. in P.
l leg. si postliminio, 29. cod. P. l. in bello. §. factæ, eod. tit. l. qui in seruitutẽ, de regul. iur. P.
m l. bona. leg. 22. §. quæ peculiari. eo. tit. de capti. P. l. si is qui. §. 1. de vsucap. in P. §. si ab hostibus quib. modis ius patriæ pot. sol.
n l. cùm cognatos, l. 3. C. de capti.
o l. haec nos, 4. eo. C.
p §. si ab hostibus, quib. modis ius pat. potest. soluit. & ibi glos. l. in bello, 12. §. si quis capiatur, de captiuis, in P.
q facit §. conditiones, de verbor. oblig.
r l. penult. de capti. & postlim. reuers. C. l. ab hostibus, l. 12. C. eod.
s Paulus in l. apud hostes, l. 9. de captiuis, in P. l. 1. C. eo. l. 1. §. sed & si ad Tertul. in P. l. ab hostibus, §. 1. ex quib. caus. maior. in P. l. 1. C. de capti.
t Pomponius, in le. cùm dux, l. 14. de capt. in P. l. captũ, l. 9. & l. ius postliminij, l. 14. C. eod. tit.
v l. 1. C. de capt. l. diuus, eod. tit. P.
x d. l. cùm dux, §. fi. & l. nõ vt à patre, l. in bello, §. medio, eo. ti. de capti. P.
y l. retro, l. 16. eod. tit. P.
z l. si me tibi, le. 13. de capti. P. l. si quis praegulate, l. 23. eo.
a l. in bello, §. si quis seruum, cum sequ. 59 de capti. in P. l. mulier inopsis, l. 6. eod.
b l. sicut liberis, le. 20. de capti. & postliminio, C. c Vlpia. l. hostes. l. 24. §. fi. de capti, d l. fi. §. fi. & penul. de sentent. pass. & restit. C.

mur, aut aliqua recipiamus vi erepta [a]. Ita expulsis hostibus ex agris quos cœperant, dominia eorum agrorum ad priores dominos redeunt, nec publicantur, nec prædæ loco cedunt. Publicatur enim ille ager, qui ex hostibus captus est [b]. Vt & virtute nostrorum militum liberati ab hostibus, non redemptione, illicò statum, quem captiuitatis casu amiserant, recipiunt: receptos enim eos non captos iudicare debemus, & militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum, vt singulariter tradunt Dioclet. & Maxi. CC [c].

7 Postliminium, sicuti ius captiuitatis, & in bello & tempore pacis est, sed ratione diuersa, quæ hisdem verbis explico, quibus Pomponius. *In bello postliminium est, cùm ij qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris cœperunt, & intra præsidia sua deduxerunt. Nam si eodem bello is reuersus fuerit, postliminium habet, id est, omnia perinde ei restituuntur iura, ac si captus ab hostibus non esset &c. In pace quoque postliminium datum est. Nam si cum gente aliqua, nec amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, ij hostes quidem non sunt. Quod autem ex nostro ad illos peruenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, fit seruus eorum. Idemq́ est si ab illis ad nos aliquid perueniat. hoc quoque igitur casu postliminium datum est* [d]. *Inter fœderatos nobis, & liberos, quamuis extranei sint, tamen postliminiũ locum non habet. quia illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æquè ac apud se retinent, & eadem nobis apud illos contingunt* [e]. Rursum Tryphonius iurisconsultus, *In bello*, inquit, *postliminium est: in pace autem iis qui in bello capti essent, de quibus nihil in pactis erat comprahensum. Quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quàm in pace Romani esse voluerunt. Item in pace, qui peruenerunt ad alteros, si bellum subitò exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo facto deprahenduntur, quibus ius postliminij est, tam in bello quàm in*

8 *pace: nisi fœdere cautum fuerit, non esse iis ius postliminij* [f]. At tempore induciarum, ius postliminij non est [g]: quia induciæ sunt cùm in breui & præsenti tempore conuenit, ne inuicem se lacesserent [h]. Quæ si longiores sunt, dicuntur treugæ [i], quæ si in pacem transeant, fœdera [k] dici possunt. Dicimus nos Galli inducias, *suspension d'armes*, treugas verò, quæ lõgiores induciæ sunt Latinis, *treues*: at fœdera *alliances*, ratione pacis æternæ. Et propriè pax, quando pactionibus fœdus sancitur & firmatur [l]. Proinde cùm induciarum tempore capta capientium non fiunt, nec capti serui [m], non opus est postliminio,

9 cùm belli iure non sit captio facta. Sic etiam capti à piratis & latronibus, liberi remanent: quia nullum iis ius belli [o]. Idipsum de captis in bellis

10 ciuilibus statuitur [p]. ideo nec in istis postliminium [q]. Porrò excipiuntur quædam res & personæ, quæ iure postliminij non possunt repeti. Nam Marcellus ait, nauibus quidem longis, & onerariis, propter belli vsum, postliminium esse, non piscatoriis aut actuariis voluptatis causa paratis: equos freni impatientes ad hostes se proripientes postliminio repeti, non arma quæ sine flagitio non amittuntur, non vestes [r]: quodque in bello captum est, & cessit in prædam, postliminio non recipitur [s]. Ex personis, qui armis victi, se hostibus dediderunt, postliminio non gaudent [t]: nec quem nos dedimus hostibus, si reuersus est, etsi ad nos redierit ab hostibus non receptus [v]. Transfugæ etiam nullum postliminium est. Hostium enim numero habetur, qui proditorum animo patriam relinquit [x], si liber sit: nam si seruus transfugerit, non eius causa, sed domino postliminij ius erit, vt seruum recipiat [y]; si sine eius voluntate transfugerit [z]. Item si captiuus, de quo in pace cautum fuisset, vt rediret, sua voluntate posteà apud hostes mansit, non ei posteà postliminium est [a]. Victis hostibus etiam recuperati, postliminio rediisse existimantur, & qui ab illis euaserint: si modò ad suos redierint animo eo, ne amplius ad hostes redirent, non si alius sit animus [b].

De

a Leum duæ species. le. 14. de captiuis in P.

b l. si captiuus, l. 20. § 1. eod. tit.

c In le. ab hostibus, capti, leg. 12. C. de postlim. reuers.

d Pompõ. in l. postliminij, l. 5 de captiuis, in P.

e Proculus, in l. non dubito, l. 7. de captiuis, in P. & ibi traditur quis liber populus, quiue fœderatus.

f Tryphonius, in l. in bello, l. 12. de captiuis, in P.

g Paul in l postliminiũ, l. 19. §. induciæ, de capti. P.

h dicto §. induciæ.

i titulo de treuga & pace, lib. 1. Decretal. tit. 34.

k l. hostes, & l. non dubito, de captiuis, P.

l c. 1. de pact. ap. Gregor. l. 1. eo. ti. in P.

m dicta l. hostes, & l. non dubito,

n dicta le. postliminium, l. 19. §. à piratis,

o dicta l. hostes.

p Vlpian. in l. si quis ingenuum, l. 21. §. 1 de captiuis. in P.

q l. latrones. l. 27. de captiuis.

r Marcell. in l. 2. & Pompon. in l. 3. de captiuis, in P. l. 3. §. miles qui in bello. de re milit. in P.

s Labeo, in l. si quid in bello, leg. 28. de captiuis, in P.

t Paulus. l. postliminio, l. 17. de capti. in P.

v l. 4. eo. tit. P. in dicta l. si. de legatio. in P.

x l. postliminium, l. 19 §. transfuga. & § seq. de captiuis in P. l. itẽ eis, quib. ex caus. maior. in P.

y dict. §. transfuga,

z l. si seruus ab hostibus, de interro. act. in P.

a l. si captiuus, l. 20. de captiuis, in P.

b Florenti. in l. nihil interest, l. 25. de captiuis in P. Pomponius, in l postliminij, l. 5. §. 3. eod.

De redemptione ab hostibus. Cap. 6.

1 Redemptio captiuorum quid.
2 Redimit se, vel suis nummis, vel alienis.
Redimens suis nummis alium, quibus causis non repetit pretium. eod.
3 Redimens suis nummis alium, non cum habet vt mancipium, sed iure pignoris.
4 Redemptioni captiuorum relicta qua habent priuilegia.

POSTLIMINII recipiendi modus alius est per redemptionem, quando pactione pretium statuitur [a], ob quod hostis captiuum restituit, & captus à seruitute hostili, si liber anteà esset, liberatur [b]: si seruus restituitur refuso pretio dominis [c]. Verùtamē obseruādū est, statū restitui pristinū, statim quidē redēptione facta, si suis nūmis quis se redimat: at si alienis nūmis redimatur, tum demùm tantùm, cùm prætiū soluerit, vel ei aliquo alio iudicio illud remissum fuerit [d], vel si alio modo, qui pretium dedit, iure amittere debeat, vt si redemptam prostituat [e]. Item si tacitè renunciet prætio: veluti si in vxorem redemptam accipiat [f]. Etenim qui redemptionis prætium soluit, iure pignoris redemptum retinet [g]: non enim emuntur tamquam mancipia quando à suis redimuntur. Nec beneficium debet in calamitatem conuerti [h]: cùm redemptio facultatem redeūdi præbet, non autem ius postliminij mutat [i]. Nihilominus tamen æquitas suadet prætium restitui, iis qui emerint à barbaris, vel pro prætio, laboris obsequio, vel opere quinquennij, vicem referre beneficij ab illis qui habituri sunt incolumem, si in ea nati sint, libertatem. Ne fortè aliquando damni consideratio, in tali necessitate positis negari faciat emptionem [k]. Interim tamen antequam pretium redemptori exolutum fuerit, vtentur iuribus postliminij, & liberi hominis, & poterunt successionis iura sibi vendicare, hæreditatemq; adire [l]. Et si filios quis aliquáue genuerit, nec filij serui sunt redemptoris, nec pignoris nexu apud eos sunt, restituto pretio [m]. Nec remisso vinculo pignoris libertus fit redemptoris, nec obsequium ideo filiis eius debet [n]. Quia & inuito redemptore, refuso prætio pristinum ingenuitatis consequitur statum, etiam quocunque offerente prætium solutum [o]. Hoc enim pietatis causa receptum est: sicuti ea quæ instituitur in captiuorum redemptionem dispositio vltima, sine alio hærede, quæ & recepta est, nec subiicitur falcidiæ detractioni [p]: & si quid singulari legato eius pietatis causa relictum fuit, redemptioni faciendæ designatus cogitur exequi: & si nolit, vel nulli mandata est hæc prouincia, episcopus loci, cuius testator est, exequitur [q].

[Marginal markers beside the text: 1 (Postliminii…), 2 (Verùtamē…), 3 (Etenim…), 4 (Hoc enim…)]

a l. cùm non redemptum, l. 5. de postlimi. reuer. li. 8. C. tit. 51.
b l. si captiuus, l. 20. eo. tit. ff. l. commercio, 16. C. eod. tit.
c l. in bello, § si quis seruum, de capt. ff. l. mulier, l. 6. eod.
d l. liber captus, le. 17. de postlimi. reuers. in ff. l. si liberum, l. 11. C. eo.
e l. fœdissime, l. 7. eod. de cap. C.
f l. si quis ingenuam, l. 21. eod. ff. l. 2. C. eo. l. si is qui se ab hostibus, l. 13. eod. C. argu. l. libertæ, de oper. libert. ff.
g l. 2. l. præses, l. 3. 6 liberū, 11. l. si is qui se, l. 13. de captiuis C. l. si quis ingenuam, l. 21. eod. ff.
h l. quod fauore, C. de legib.
i in l. si captiuus, § fi. de captiuis in ff.
k in l. fi. C. de capti. & postlimi. reuer.
l l. is qui liber. C. de capti.
m l. præses, l. 8. de capti. C.
n l. si liberū, 11. eod.
o l. cum & postliminij, l. 6. de captiuis, C.
p l. si quis ad declinandam, l. 37. de episcop. & cleri. C. lib. 1. tit. 6.
q l. nulli, leg. 28. de episcop. & cleric. lib. 1. C. tit. 6.

De acquisitione per natiuitatem. Caput 7.

1 Bonorum incrementa, vel à natura, vel hominis ope: natura latenter, & apertè.
2 Partus ventrem sequitur, quomodo.
Natiuitate quomodo res nobis quærantur.

Acce

1 ACCEDVNT incremẽta bonis nostris dupliciter, naturæ arte, vel hominis. Natura bifariam, vel apertè per natiuitatem, vel latenter, vt per alluuionem, hominis ope, & per alios modos quærendi. Nata igitur ex his quæ possidemus iure domi-
2 nij, veluti partus, dominium nostrum consequuntur [a]. Sic partus, naturæ ratione, matrem sequitur, etsi de qualitate dignitatis diuersum respondeatur, & patri assecla fiat [b]. Iubet autem æquitas ex nostris genita, nostra fieri, vtpote qui curam onusq; generantium sustinemus, & proinde commodum ad nos pertineat [c]. Eo modo fructus proprietatis dominum sequuntur, nisi speciali causa vsusfructus, vel vsus ad alium pertineant [d].

a l. in pecudum, de vsur. P. § in pecudum, de rer. diuis. l. 2. de acquir. rer. dom. l. partum, C. de rei vendi. l. idẽ Pōponius, §. idem scribit si equum, eo. tit. P. § item ea quæ, de rer. diuis.

b l. nullus, l. exẽplo, l. eos, de decur. l. b. 10 C. l. cùm legitimæ, de statu hom. P.

c l. secundum naturam, de reg. iur. in P. c. qui sentit. eo. tit. in sext.

d l. bonæ fidei, §. fin. de acquir. rerum dom.

De alluuione. Cap. 8.

Lib. 7. C. tit. 41.

1 *Flumina censitorum vice.*
2 *Alluuio quid.*
3 *Alueus fluuij exsiccatus cuius sit.*
Insula nata in flumine cuius sit.
4 *Alluuio quando mutet, vel alteret rem cui accedit.*
5 *Census agri non augetur, aucto per alluuionem agro, nec minuitur diminutione alluuionis: contrà, si per inundinationem id fiat.*
6 *Alluuionis acquisitio quare iurisgentium.*
7 *Alluuionis ius in quibus casibus locum non habet, & sequent.*
8 *Inundatione in prædia aliena inuecta condici à dominis possunt.*
9 *Alluuionis accessio in agris limitatis & clientelaribus, ad quas pertineat.*

1 FLVMINA censitorum vice funguntur, vt ex priuato in pu-
2 blicum transferant, & ex publico in priuatum [e]. Alluuione nobis adiicitur rebus possessis, cùm flumen lambendo ripas, in quibus prædia habemus contigua, adiicit eisdem paulatim, vt intelligere non possimus, quantum quoquo momento temporis adiiciatur. Quia si vis fluminis ex prædio alterius partẽ detraxit, eáque iuncta fuerit, & traducta in aliam partem, remanet domini prioris, nec iure alluuionis occupatur [f]. Vt si alueus fluminis exiccatus fuit,
3 dominorum prædiorum proximiorum fit, quemadmodum & eorum damnũ est, dum ab illis per flumen deraditur & in publicum transfertur alueus [g]. Idemq; ius seruatur in insula in flumine nata, vt si æqualiter distet ab vtraque ripa, dominorum agrorum sit æqualiter distantium: sin autem alicui magis accedat, eius sit [h]. Alluuionis latens incrementum cùm notabilem non habet mutationem, certè rem mutare cui accedit, alteraréue non potest, vt alia dicatur: sicuti non ideo minus res quælibet eadem dicitur, quæ latentes habet mutationes, & penè incrementa & decrementa
5 momentanea [i]. Et ideo nec augeri potest census agri, si paulatim incrementum alluuione ei accedat: nec minui, si decedat [k]. Contrà, si per inundationem extra alluuionẽ quid decedat, vel accedat. Nam quibus diminutúest patrimoniũ, diminuitur census, & quibus auctum, augetur [l]: & inundationis ius, aliud quàm alluuionis [m]. Aequum quoq; visum est, eum habere lucrum, qui patitur incommoda [n]. Et ideo, sicut vsufructuarius in decremento non
6 potest conqueri, ita in alluuionis augmento vtilitatem capit [o]. Deinde & iu-

e Pompo. in l. ergo si insula, §. alluuio. de acquisit. rerum domi.

f probatur vtrumq; in l. adeo, l. 7. § præterea. de acqu. rer. domi. in P. l. . & fi. de alluuionib. lib. 7. C tit. 41. §. præterea, de rerum diuis. ap. Iustinia.

g l. ergo, de acquir. rer. domi.

h hæc & plura, leg. Martius, & l. insula, de acquir. rer. dominio, in P. l. inter, eos, eo. tit.

i l. proponebatur, de iudic. in P.

k l. fi. C. de alluuio.

l sic intelligenda de inundatione, non de alluuione, l. 1. C. de alluuio. l. forma censuali, de cẽsib. P. l. 2. de anno. & tribu. lib. 10. C.

m l. 6. de rerum diuis P. l. 2. in princ. & §. 6. ne quid in loco publ.

n l. fin. § sed cùm in secundam, de furt. C. l. secundum naturam, de reg. iur. in P. cum simil.

o l. item si fundum, § sed si metalla, de vsufruct. P. l. si ego § idem ait, de publician. in rẽ actio.

re gentium firma hæc quæstio, cùm flumen publicum sit, & quod per illud additur, nullius est, & occupanti quæratur, fundo videlicet cui adhærescit, iure accessionis & consolidationis [a]. Et cuius est totũ, meritò illius est pars, quæ toto accrescit [b]. Ex superioribus acutè consideratis colligemus certos 7
casus, in quibus alluuionis ius non sit. Primus est, si iuxta torrentem, nec iuxta flumen publicum prædia sint, vt notat Angelus Aretinus [c], post Baldum. Iohannes autem Faber quæstionem illam, num riuus, vel torrens, vel flumẽ, sit aqua præterlabens; reiiciendam esse ad rusticorum illius loci sententiam censet [d]. Alius casus si alia, quàm terra, prædiis nostris accedant, & vi flumi- 8
nis importentur, vt tigna, arbores, aliaq́; , quæ alluuione non coalescant prædiis: & ideo illa condici possunt [e]. Tertius est, vt non habeat ius alluuionis lo- 9
cum, in agris reipublicæ limitatis & assignatis militibus [f]: ne daretur occasio militibus proxima prædia occupandi [g]. Quemadmodum, & alia quæ occasione delinquendi dare possent, non conceduntur [h]. Hoc ius ad agros clientelarios seu emphyteoticarios limitatos concessos cultoribus extendunt, & ad censuales, vt velint alluuionis incrementum ad dominum directum pertinere, & inde censum augeri posse. Quod tamen ita demum probandum opinor, si patens sit incrementum & alueus pristinus multùm imminutus: nõ si latenter quid accedat [i].

a l. 9. §. Alphenus, de dam. no infect. l. cũ principalis, de reg. iur. P.
b l. in rem, l. 29. §. item quæcumque, de rei vẽd. P. l. quicquid, l. 32. de acquir. rer. domi. §. si tamen, de rerum diuis.
c in § præterea, numero 5. de rerum diuision.
d Ioan Faber, in dict. §. præterea.
e l. si quis nec causam, § fin. de reb. credit. in P. l. idem Pomponius, §. de arbore, de rei vẽdi. in P. l. nauigia, de furt.
f l. in agris, de acqu. rer. domi.
g Angelus, in dicto §. præterea.
h l. couenire, de pact. dotal. P. l. elegãter, §. alis, sol. mat. P.
i per l. fi. & 2. C. de alluuion.

De acquisitione rerum alienarum, quæ fit per accessionem artificialem, & opera hominum: vt per sationem, culturam, ædificationẽ, coniunctionem, vnionem seu confusionem. Cap. 9.

1 *Satio in alieno, modus est acquirendi domino prædij.*
2 *Arbor radices vel ramos in aliena prædia mittens, cuius: & de interdicto pro eius damno.*
3 *Fructus ex mea arbore in alienum prædium decidentes tertia quaque die, inuito domino prædij, mihi licet colligere.*
4 *Arborum serendarum, vel plantandarum lex rustica.*
5 *Aquaductus publici lex.*
6 *Quinque pedum lex Solonis explicata.*
7 *Aedificando in alieno, & serendo quando domino prædij acquiritur, & quatenus, & 16.*
8 *Incendio domibus consumptis, aliis area, quàm dominis negligentibus ædificare, data à Vespasiano.*
9 *Tignum iniunctum quomodo ædificij fit.*
10 *Accessorium aliquando potius destinatione, quàm nobilitate & qualitate rei metiendum.*
11 *Scripta etsi aurea acquiruntur domino chartarum & membranarum, & quatenus.*
12 *Pictura in tabula aliena facta quomodo acquiratur domino tabulæ.*
13 *Alienam rem colens, qua actione sua repetit, & aliena suis addens rebus, quibus actionib. à domino conueniatur.*
14 *Conductor in aliena sumptus faciens repetit.*

15 Aedifica

15 Aedificatum in loco publico cui quaeratur.
17 Acquiritur accessione, per confusionem, & commixtionem.
Confusio quid. eod. commixtio quid. eod.
18 Confusione rerum quando dominium earum communicatur.
19 Commiscens res alienas suis, quomodo conueniendus.

1 OPERA & artificio hominis res alienae nobis, accessione
earum facta ad res nostras, quaeruntur. Et primùm satione,
vt planta aliena in solo nostro sata, si ibi radices egerit,
2 caudicemque habuerit, nostra est, non aliàs [a]. Nam si radi-
ces ex fundo vicini arbor, quae ibi habet caudicem, im-
mittat in meum solum, vel etiam ramos incuruet, non
ideo mea est. Et tantùm mihi est ius agere interdicto contra dominum,
non esse ei ius ita habere arborem, quae vel radicibus, vel ramis mihi no-
citiua est: eoq; negligente posteà emendare, mihi licet ramos vsque ad
altitudinem 15. pedum circuncidere, & radices in meo missas succinde-
3 re, & lignum tollere [b]. Et proinde fructus, qui ex arbore vicini in
meum solum decidunt, non possum retinere, nec prohibere quin do-
minus tertio quoque die ingredi possit, vt colligat [c]: potissimùm si ra-
dices, aut vmbra ramorum non noceant, & si arbores iuxta legiti-
4 mas agricolationis leges sint satae. Inter quas leges illa, vt non valde
prope aedes vicinorum plantentur, vel serantur. Dum enim radices
eiaculantur; quia hic motus crescendi naturalis eis inest [d]; aut dum
rigantur vt crescant, non mediocriter vicinis parietibus nocent, ma-
ximè torcularibus, aut hortorum euripis: propius si adhaerescunt,
fundamenta deiiciunt, furti ansam per fenestras praebent, vmbram
faciunt, torcularia, hortorumq; euripos ebibunt, & frangunt, quod
5 ne fiat praetoris edicto prospectum est [e]. Vnde & Constantinus statuit,
ne ij per quorum praedia aquaeductus publicus commeat, in dextra lae-
uaque formarum aquaeductus arbores habeant, nisi quindecim pedi-
bus intermissis; obseruante quoque officio iudicis, vt si quo tempo-
re pullulauerint, exscindantur [f], ne earum radices fabricam formae
corrumpant. Augustus quoque de hac causa decempedale spatium in-
6 ter formas & arbores constituit [g]. Solonis lex erat, quam refert Plu-
tarchus de iure usucapionum de arboribus plantandiis, *Si quis in agro*
aliquid plantauerit, quinque pedes à vicino absto: si ficum vel oleam, no-
uem pedes abesto [h]. Legem de quinque pedibus, cùm constet esse So-
lonis, ex Caio iurisconsulto [i], & aliis proximè citatis, existimo le-
gem malè fuisse relatam in excussis codicibus & exemplaribus Caij [k],
τὰ δὲ ἄλλα δένδρα δύο πόδας, vbi interpres antiquus non legit δύο πό-
δας, sed πέντε πόδας, quinque pedes: etsi Alciatus restituat [l], δύο pro
πέντε: & ita legendum quinque pedes, suadet Constantinus Harmeno-
pulus [m], Graecus interpres qui eandem legem refert. *Oleam & ficum, nouem ab*
alieno praedio pedes conserito, caeteras arbores, quinque. Eoq; magis impellor, quòd
inter vicinos agros olim relinqui debebant quinque pedes à satione li-
beri [n], siue ad vertendum dicas aratrum, siue ad viam vicinalem; si-
ue ad radices arborum, siue ne ramis impendentibus sata laederen-
tur vmbra: nullo enim modo sensui nostro officit l. quinque pedum,
finium regundor. C. vt ratus est tamen Alciatus [o], quinimmo potius
consentit. Satione & aedificatione 2. accessoriè nobis quaeritur. Qui enim
in alieno solo serit & aedificat, domino soli acquirit [p]: dummodò aedi-
ficium non possit à solo amoueri sine magno incommodo, & sit af-
fixum, aliter minimè [q]. Obseruato eo, vt si quis aedificat in solo

a l. fin. quod vi aut clam, lib. 43. P. titulo 24. l. adeo, §. si alienam, de acquiren. rer. dominio, § si Titius, de rer. diuis. l. qui scit, 25. de vsur.

b l. 1. de arbor. caeden. l. 1. C. de interdict. l. si plures, § fin. arbor. furtim caesar. in P.

c l. 1. de gland. legẽ. in P.

d Pompo. in l. quod autem, l. 6. de seruit. vrban. praedior. in P.

e l. 1. de interd. lib. 8. C. titu. 1.

f l. 1. de aquaeduct. lib. 11. C. titul. 42.

g l. omnis, l. 6. & l. decernimus, l. 10. eod. tito. de aquaeduct. libr. 11. C.

h meminit Crinit', libr. 25. de honesta disciplina, c. 4. Coelius Rhodiginus, libr. 13. c. 41.

i l. fi. finium, regundor.

k dicta l. fin.

l Alcia. li. 2. dispũct. cap. 6.

m Constanti. Harmenop. libr. 2. promptuar. iuris, c. 4.

n l. quinque pedũ, finium regundor. C. meminit, Cicero 2. de Legi.

o in dicto cap. 6. 2. disp.

p l. si supra, l. 28. l. qua ratione, de acquiren. rer. dominio. P. l. adeo, §. cùm in suo, eod. l. in fundo, §. 1. & l. redemptores, de rei vend. in P. § cùm in suo, & §. ex diuerso, de rer. diuis.

q l. Titius, de acquiren. rer. dominio. l. grauiora, de action. emp. in P.

alieno fide bona, & ædificium amoueri nequeat, possit petere impensas,
quamuis ædificium cedat solo [a], necessarias tamen [b]. Ex voluntate quo- 8
que principis interdum solum ædificio cedit. Quemadmodum quando
Vespasianus, vrbe deformi veteribus incendiis & ruinis, dirutas do-
mos, & vacuas areas concessit vnicuique occupanti, si eas domini ces-
sarent vel detrectarent ædificare, reficere, & extruere. Satius priuari
paucos re sua dicens, quàm in vrbe vrbem quærere [c]. Obseruanda quo-
que erit hîc distinctio Iustiniani in §. cùm in suo, & §. ex diuerso, de
rer. diuis. in Institutionibus iuris ciuilis. Item si tignum alienum in do- 9
mo mea pono, fit meum; & generaliter quicquid accedit, vt or-
natus alterius causa, accessione fit eius, quod ornatur: si non possit
salua re separari [d]. Atque ex destinatione quoque potius, quàm nobi- 10
litate accessorium fit; veluti aliquando domus prætiosior area, cedit so-
lo [e]. Item si gemmæ ornatus gratia auro inclusæ sunt, cedunt auro, &
contrà aliquando aurum gemmis, si ornatus causa illis adhibitum [f].
Dummodò bona fide rebus nostris res alienæ accedant, non aliter:
nam fraudulenta coniunctio non gignit ius accessionis. Quæ & locum
habent in coniunctione rerum, quæ generis sunt quod vocant συνη-
μμένων, id est, connexum, qualis est in naue, & ædificio, & similibus:
non autem in eo, quod ex distantibus constat; veluti in grege, le-
gione, & populo [g]; vt notauimus in generali corporum consideratione [h].
Literæ quoque, licet aureæ sint, perindè chartis membranisque cedere 11
solent, ac solo ea quæ inædificantur ac inseruntur [i]. Verum si quis in
illis bona fide quædam scripserit, à petente impensas recipiet [k]. Paulò 12
autem diuersum in pictura in aliena facta tabula, vt ei cedat pictura [l],
propter artificium quod in aliam substantiam videtur transferre tabu-
lam: vnde mutata forma, ea quæ amissa est cedet existenti: forma enim
dat esse rei [m]. Et prætium huiusmodi picturæ, non in re, sed in arte po-
situm [n]. Obseruandum autem in prædictis accessionibus quæ rei cedunt, 13
& quæ à dominis non possunt repeti per rei vendicationem, succurri
tamen dominis per actionem in factum vtilem, pro rei æstimatione con-
sequenda [o]. Et si quis ex aliena materia in suo ædificauerit, duplum
domino pro ea præstat [p]: & conuictus alienam materiam surripuisse,
furti actione tenetur [q]. Quòd si quis in alieno seuerit, ædificaueritúe
suis expensis, idque bona fide, dominum qui ea petet poterit repelle-
re exceptione doli, nisi sumptus & materiæ æstimationem prælìet: si
autem mala fide, nihil repetit [r]. Hac ratione conductor qui bonæ fi- 14
dei est possessor, impensas in re aliena, & solo alieno faciens repetit [s].
At in solo publico suis cæmentis ædificans, tenetur demoliri [t]. Item si iux- 15
ta ædificia publica, propius 15. pedibus [v], vel ædificia publico addicta,
traduntur vtenda sub pensione. Sunt hac de re & leges apud Iustinia-
num in γεωργικοῖς: quarum generalis illa, ὁ ἐν ἀλλοτρίῳ ἐδάφει κτίζων, ἢ 16
φυτεύων, ἢ σπείρων ἢ ἄλλο τι ἐργαζόμενος, ἐκπιπτέτω τῆς δεσποτείας, μηδὲ τὰ δα-
πανήματα λαμβάνων. Id est, *qui in alieno solo vel ædificat, vel plantat, vel
serit, vel aliud quid operis facit, eius dominio excedito, nec sumptus a se factos
recuperato*. Addit posteà quòd & amittat ipsas plantas, & materiam etiam
ædificij, vt actionem pro æstimatione non det [x]. Excipit tamen Iustinianus
casum, quo quis sterilem fundum alterius absentis coluit, & ibi plan-
tauit vineam, vel ædificauit vt redeunte domino post temporis inter-
uallum, non liceat domino soli domum demoliri, vel vineam eradicare:
si qui fecit tantumdem terræ, vbi dominus soli voluerit, paratus sit red-
dere: quòd si id non possit præstare, liceat idipsum domino [y]. Confu- 17
sio dicitur, cùm materiæ mixtæ non manent in eadem substantia,
sed

a §. certè, de rerum diuiso.
b l. domum, C. de rei vend.
c Sueton. Tranquill. in Vespasia. c. 8.
d c. accessorium, de reg. iur. in sex.
e l. 2. de superficieb. in P. l. qui domũ, ad leg. Aquil. in P.
f l. & si non sunt, § perueniamus, de auro & argen. leg. § si tamen, de rerũ diuis.
g per l. rerum mixtura, de vsucap. in P. l. in rem, §. item quæcunque de rei vendi. in P.
h supra lib. 1. cap. 8.
i §. literæ, de rer. diuis. l. in rem, l. 23. §. 2. de rei ven. in P. l. 3. §. gemul. ad exhib. l. qua ratione, §. literæ, de acquir. rer. dom.
k dicto §. literæ, l. 3. §. interdum, ad exhiben. l. in rem, de rei vend.
l §. si quis in aliena. de rer. diuis. l. qua ratione l. 9. §. literæ, de acquirẽ. rer. domi
m l. 9. ad exhiben.
n l. mulieris, l. 13. l. Labeo, 14. de verbo. signifi.
o l. idẽ Pomponius, scilicet, si fumentum. l. 5. §. de arbore, iuncta gloss. & l. in rem, §. Item quæcunque, de rei vendica. P.
p l. adeò §. cùm in suo, de acquiren. rer. dominio. l. 1. in fin. de tigno iniunct.
q l. adeo, §. cũ quis, de acquir. rer. domi.
r l. qua ratione, in princi. & § 1. & l. adeo, §. ex diuerso, de rer. diuis. l. in fundo, de rei vend. in P.
s l. habitator, de rei ven. in P.
t l. fideicommissa, l. 13. §. si quis illicitæ, de lega. 1. ne quis in loc. publ. in P.
v l. Meuiana, C. de ædif. priua. l. 2. §. si quis, ne quis in loc. pub. in P.
x in legibus rusticis Iustinia. titulo, 13. περὶ ναυτοφορῶν, de operibus nauis l. 2. 3. 5.
y Iustinian. in dicto titu. 13. legis Georgicar. l. 1.

ſed confunduntur ſimul [a], vel diuerſæ ſubſtantiæ, vt dum ex melle & vino, fit mulſum: vel in rebus eiuſdem ſubſtantiæ, vt ſi vina miſceantur, ſi duæ, vel plures maſſæ argenti, vnà conflentur. Commixtio eſt, cùm corpora, remanente eadem ſubſtantiâ ſingulis mixtis; vniuntur,
18 vt dum oues, triticum, & ſimilia iunguntur [b]. Confuſio rerum duorum dominorum ex eorumdem voluntate facta, vel transfert dominium [c], vel communicat pro parte confuſa [d]. Quòd ſi præter voluntatem domini res alienæ confuſæ ſunt ab aliquo cum ſuis, vel mixtæ, diſtinctioni locus eſt, an materia aliena additam formam mutauerit, vt ſi ex mea lana feciſti tibi veſtimentum, ex meis tabulis nauem, tua erit nauis & veſtimentum [e]. Sicuti rebus alienis cum tuis confuſis, quæ eius ſunt naturæ, vt ſeparari non poſſint, eius fiunt cuius nomine factæ ſunt vel confuſæ per ſpecificationem [f]. At ſi materia confuſa, vel in aliam ſpeciem tranſlata poſſit redire in priorem formam, tunc materia remanet prioris domini, vt ſi æs conflatum vel aurum; poſſunt enim in priorem redire materiam, vel ſi alieno argento tuum addideris, ſi ſcipho fundum aut anſam, aut lecto fulcrum, ſi partes duorum dominorum ferruminatione cohærent [g]. Sic in ouibus & granis commixtis, pro quibus datur actio ad repetitionem [h], & arbitrium iudicis
19 eſt quanti æſtimet res illas commixtas [i]. Cæterùm quamuis iure gentium videatur factus dominus, qui ex rebus alienis ſpeciem nouam facit, vt ex vuis vinum, ex oliuis oleum, ſi in bona fide ſit, tamen iure ciuili, qui mala fide rem alienam in nouam ſpeciem transfundit, non poteſt fieri dominus [k]. Quod & in miſcente & confundente res alienas ſuis locum habet; quin & in furtum incidit ſic contrectando lucrandi animo, inuito domino [l]. Et licet extinctæ res vendicari non poſſint, tamen condici poſſunt, vt à furibus [m]. Ita qui ſciens rem alienam eſſe, ſuis commiſcuerit, tenetur ad exhibendum [n], id eſt, vt ait Accurſius [o], condictione furtiua.

a l. 5. de rei vendic.
b §. ſi duorum materiæ, de rer. diuiſ. l. rerum mixtura, 30. de vſucap.
c l. niſi voluntate, l. 25. de acquir. rer. domi.
d dicto §. ſi duorum, & l. niſi, l. 25. de acquir. rer. domi. l. adeo, l. 7. §. voluntas, eod. l. 3. & 5. de rei vendi.
e l. ſed ſi ex meis, l. 26. de acquir. rer. dom.
f l. quicquid, l. 27. §. vbi ſimul, de acquiren. rer. domi. in P. l. adeo, §. cum quis, eo. titul. §. cum ex aliena materia, de rer. diuiſ.
g dict. § cùm ex aliena, l. ſed ſi ex meis, §. 1. & l. quicquid, eod.
h l. 3. in fin. l. 5. l. in rem 23. de rei vendic. in P.
i § ſi duorũ, de rer. diuiſ.
k l. de eo, l. 12. §. ſi quis, ad exhiben. §. 2. de vſucap. l. ſi oleum, l. 78. de ſolutio.
l l. rerum, l. 25. rerũ amota. in P. l. cum procuratori, 14. de condict. cauſ. da P. l. ſi pignore 22. §. 1. de pignora. action. §. ſi tamen, de rer. diuiſ.
n l. de eo, §. ſi quis, ad exhiben. P.
o Accurſ. in dic. §. ſi quis.

De acquiſitione rerum per traditionem. Cap. 10.

1 *Traditio quid.*
2 *Traditio ſola non facit dominij tranſlationem, & quæ requirantur eius rei cauſa, & 3. & ſeq.*
3 *Traditio plus iuris non confert, quàm habeat tradens.*
4 *L. Traditionibus, C. de pact. explicatio.*
5 *Traditionis vim, cauſa tradendi limitat.*
6 *Traditio legitima quarum rerum transfert dominium.*
7 *Mancipi & non mancipi quæ res dicebantur, & quid mancipatio.*
8 *Traditio propriè rerum corporalium, propriiſſimè mobilium: in incorporalibus pro traditione patientia, & vſus.*
9 *Traditionis loco fictè ſunt, & transferunt dominium, adeptio poſſeſſionis immobilium, adiunctio, in domum tranſlatio, iuſſus, transferendi aſpectus, vſus cum patientia domini, datio clauium, datio inſtrumenti, vſusfructus retentio, conductio, conſtitutum, verbalis reſtitutio.*
Poſſeſſionis adeptio fictitia quot modis fit. eod.

TRADITIO est actus quidam corporalis, per quem à nobis res procedens, & in alium, & ad alium peruenit; quasi transitio dicta, vel translatio, à præpositione trans, vltra, quæ in compositione sæpè amittit ns, vt in traduco, traiicio, & similibus. Theophilo [a] traditio est, de manu in manum translatio, naturalem miniméque multæ solemnitatis actum, & qui facilè absolui possit, continens. Proinde traditio erit 2
actus per se nudus, nec sufficiens ad dominij translationem, sed tantùm ad corpora danda, & ex vnius manu ad aliam mutanda. Et qui obligatur ad tradendum, non tenetur dominium transferre, sed tantùm res præstare [b]. Et ita olim, teste Vlpiano [c], fuisse propriam rei alienationem, traditionem: per quam nec mancipi rerum dominia, ipsa traditione apprehendimus, scilicet, inquit, si ex iusta causa traditæ sunt nobis. Quare sola traditio & nuda, sufficiens non est ad dominium transferendum, nisi habeat quoque, quæ lex requirit [d], nempe causam & voluntatem domini tradentis eo animo, vt velit rem suam in alium transferri, & quòd ipse tradens sit dominus [e]. Nam dando rem, si non sit dominus, non potest plus iuris in alium transferre, quàm ipse habeat [f]: aut nisi potesta- 3
tem à domino acceperit, qualis datur procuratori, & creditori [g]. Voluntas est causa cur dominium transferatur; medium transferendi est titulus, veluti voluntatis expressio: traditio autem effectus voluntatis: causæ legitimæ, contractus sunt & obligationes, quæ obligant ad dandum vel faciendum [h]. Et proinde qui duobus vendidit eandem rem, & ita in voluntate variauit, etsi is potior sit qui rem habuerit, crimine tamen stellionatus tenetur alteri [i], sed traditio firmat voluntatem. Quare scri- 4
ptum inuenies, traditionibus & vsucapionibus, non nudis pactis dominia rerum transferri [k]: quia pacta per se non inhibent, vt dominus qui pactus est tradere vni, non possit cum dominij translatione alij dare; etsi ob fraudem, vt proximè dixi, deceptus actionem ex suo contractu habeat, & quanti sua interfit repetat. Quare & qui rem emptam sine voluntate vendentis propria authoritate occupat, prædo, non iustus possessor censetur [l]: vt contrà, qui patitur rem à se donatam voluntate sua extrahi, quodammodo eam traditione transferre videtur [m]. Limitat & cau- 5
sa traditionis effectum. Nam qui ex deposito [n], commodato [o], precario [p] tradit, non transfert dominium: sicuti nec is possidere videtur, qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur [q], deficiente voluntate. Ergo vt traditio transferat dominium, concurrat oportet cum ea voluntas domini, quam sequi nos oportet. Quia nihil magis naturale est, quàm voluntatem domini, in alium volentis rem suam transferre, ratam haberi [r]. Deinc & simul causa, & titulus, potissimùm potestas alienandi, quæ & ad voluntatem & modum alienandi pertinet. Nec voluntas sine potestate, nec potestas

a Theophil. in §. est & naturalis, de rer. diuis. in Institutio. mr. ciuil.
b Paulus, l. si rem tradi. 28. de verb. obli. P. l. exemplo, de actio. emp.
c in Vlpiani titulis, titul. 19.
d l. nunquam nuda, de acquisit. rer. dom. l. 1. § fin. de publi. in rem act.
e §. per traditionem de rer. diuis. ap. Institutia.
f l. traditio, de acquiren. rerum dom. l. clausibus, 74. de cō trah. emp. in P.
g l. non est nouum, l. 46. & l. qua ratione, l. 9. §. nihil; de acquiren. rer. dom.
h l. obligationū substantia, de actio. in P.
i l. quoties, de rei vendic. C. l. qui duob. ad leg. Cornel. de fals.
k l. traditionibus, C. de pact.
l l. si ex stipulatione, & l. fundi venditor, de acquiren. possess. in P.
m l. qui saxum, de donatio. in P.
n l. licet, deposi. in P.
o l. rei commodatæ, & sequent. commod.
p l. certe, §. is qui, alieno, de precario.
q l. qui iure, de acquir. poss.
r dicto §. per traditionem, l. quod verò, §. fin. de acquiren. poss. P.

6 potestas sine voluntate, actum hominis perficit [a]. De hac itaque traditione
illis vallata substãtialibus, quã legitimã dico, agamus, & primũ annotemus,
eam transferre dominium, ex Iustiniani constitutione [b] rerum corporalium
cuiuscunque sint generis, sublata videlicet distinctione rerum mancipi, vel
7 non mãcipi, quæ olim erat in vsu. Mancipi res erant prædia quæ in Italico so-
lo erant, tam rustica, qualis fundus, quàm vrbana, qualis domus. Item iura
prædiorum rusticorum, vt via, iter, actus, aquæductus. Item serui, & quadru-
pedes, quæ dorso colloue domantur: velut boues, muli, equi, asini, quæ res
non alienabantur per traditionem, nisi accederet mancipatio, quæ fiebat [c]
certis verbis, libripende, & quinque testibus præsentibus, & inter tan-
tùm ciues Romanos, & Latinos, colonarios, & Latinos Iunianos, & eos
peregrinos quibus commercium datum erat [c]. Erat autem mancipatio,
imaginaria venditio, adhibitis quinque testibus ciuibus Romanis, pu-
8 beribus, & libripende [d]. Sustulit has solemnitates Iustinianus, voluit ta-
men propriè traditionem de rebus corporalibus intelligi: nam & incor-
porales propriè traditionem non recipiunt [e]. Quare & traditionis loco
patientia domini, & vsus illius, cui dominus ius suum quæri vult, &
ita quasi traditione, ius reale in his transfertur [f], & per cautionem cum
9 vsu [g]. Propriissimè quoque inter corporalia, traditio dicitur de mobilibus,
quæ manu tradi possunt. Rursum & impropriè traditio erit, ficta tradi-
tio; scilicet id, quod pro traditione rei esse placuit. Vt primùm in im-
mobilibus, quæ tradi manu non possunt, habetur pro traditione ade-
ptio corporalis possessionis, quæ transire facit tituli dominium in pos-
sidentem [h]. Quæ & fictiones alias habet, vt translatio facta censeatur
dominij: veluti si rem rebus meis adiungi, vel in domum meam trans-
ferri iusserim [i]: & aliis modis notatis in l. 1. C. de acquiren. possess. Supplet
& traditionem aspectus corporalis, quo res supposita tradenda, tradi
transferriue & acceptari censetur [k]. Deinc censetur facta traditio, si quis
re, quam legitimo titulo habet, patiente domino cuius ante res erat,
vtitur [l]. Item datione clauium censentur res, quarum claues sunt,
vel quæ concluduntur clauibus, traditæ [m]. Sicuti etiam instrumento
rerum emptarum, vel debitarum tradito, censentur res eo contentæ
translatæ [n]. Per acceptilationem quoque in dotis specie [o]. Si quis quo-
que donauerit aliquid & rei donatæ retinuerit vsumfructum, videtur fi-
ctione iuris eo ipso traditio & translatio dominij in donatarium facta:
sic & in aliis contractibus [p]. Qui donauit per epistolam, etiamsi ab
eo cui donauit conduxerit rem donatam, videtur traditio & translatio
facta [q]: nam & alieno ministerio, & per alios nobis acquiri possessio
potest [r]. Sed & placuit, vt si is qui verè dominus erat, post alienatio-
nem, constituat & profiteatur se nomine alterius possidere, transferre
in illum, cuius nomine se constituit possessorem, dominium & pos-
sessionem [s]. Pari modo, quando rogatus de restituenda hæreditate, sta-
tim is cui restituitur, in bonis hæreditatem restituendam habere vide-
tur, facta verbali restitutione: quamuis possessionem non fuerit nactus
10 corporalem [t]. In rebus spiritualibus, vt in beneficiis, fit adeptio & trans-
latio possessionis iure ciuili, per quasi traditionem, vt in aliis iuribus, &
incorporalibus. Itaque fit missio in possessionem per eum, cui benefi-
cium contulit, aut eius delegatum, vel per ingressum ecclesiæ colla-
tæ, aut per tactum vectis, vel campanæ eius, vel alio modo, secun-
dum consuetudinem, vt per scotationem [v]. Sic anuli traditio, signum
est inuestituræ & traditionis [x]: vt & inuestitura ipsa, est signum
11 traditæ possessionis [y]. Est & modus possessionis acquirendæ vel nan-
ciscendæ per interdicta prætoria adipiscendæ [z]. Quale interdictum
quorum bonorum, quod directum ei competit, cui à prætore delata

a l. multùm interest, si quis alteri vel sibi C. l. 3. de iure codicil. in P.
b in §. per traditionem, de rer. diuis.
c tradit Vlpian. in titulis, titulo 19. Boëtius, in Topic.
d Boëtius, lib. 3. commentarior. in Topica Ciceron.
e l. seruus, l. 42. §. incorporales, de acquiren. rer. dom. l. 3. §. si inter, de actio. emp. P.
f l. 3. de vsufruct. in P. l. 3. § si iter. de actio. emp. l. quoties, l. 20. de seruitut. l. etsi forte. 6. §. sciendum, in fine, si serui. vendicet. l. si ego, §. 1. de publi. in rem actio. l. 1. § fin. de seruit. rusti. l. si à te, si seruit. vendicet. in P.
g l. quoties, 2. de seruitut. in P.
h l. licet, C de acquiren. poss. l. 3. & l. cùm hæredes, eo. tit. in P.
i l. quod meo §. si venditorem, de acquiren. poss.
k l. 1. §. si iusserim, de acquiren. poss. P. l. pecuniam quã mihi debes, de solutio. in P.
l l. 2. C. de acquiren. poss.
m l. clauibus, de contrah. emptio. P. l. 1. §. penul. & l. quarũdam, de acquiren. poss.
n l. 1. C. de donat. l. 2. se pact. in P.
o in l. licet, §. 2. de iure dot. in P.
p l. quisquis, l. 28. de donation. Lib. 8. C. titu. 54.
q l. quædam mulier, de rei vendic. in P.
r l. quod meo, de acquiren. possess.
s l. licet, §. superuacuũ, quib. mod. pign. vel hypoth. sol. in P.
t l. facta fideicommissi restitutione, l. 63. ad senatuscõ. Trebel.
v in c. 2. de consuetud. & vide ibi gl. in verbo, signum.
x c. ex ore, de his quæ fiunt à maior. parte capit. vide quæ diximus in feudis de inuestituræ signis.
y c. per tuas, de donation.
z l. 1. § adipiscendæ, de interdict. in P. lib. 43. titu. 1. §. sequens, cod. tit. ap. Iustinian.

est bonorum possessio, contra eum qui bona defuncti tenet pro hærede vel
pro possessore [a]. At vtile datur etiam hoc interdictum ciuili hæredi [b]. Nam 12
quamuis hæres institutus propria authoritate possit hæreditatem adire [c], nõ
tamẽ hoc facere potest, si alius hæreditatem possideat [d]. Accedit aliud, quo- 13
rum legatorum, quod competit hæredi contra legatarios, qui propria autho-
ritate legatum acceperint [e]. Item Saluianum interdictum, quo experi- 14
tur dominus pro rebus coloni pignoratis [f]: quod differt à Seruiana actione [g].
Imbertus scribit [h] ex consuetudine regni Galliarum generali, executores 15
testamentorum esse in possessione omnium bonorum defuncti, quatenus
sufficere possint ad implendam eius voluntatem, nulla alia corporali ap-
præhensione possessionis reali requisita; non solùm in exequendis legatis
pijs, quod consentit Baldus [i], sed & pro aliis. Erat quædam etiam agnitio 16
bonorum possessionis, ordinandæ tantùm litis causa facta, propemodum
symbolica, dum filius emancipatus vel posthumus alienus, vel quilibet
alius cognatus iure ciuili exclusus, humanitate prætoria admittebatur,
& accusare testamentum volebat. Prius namque quoddam signum, putà
anulum, vel quamlibet rem hęreditariã petebat, vt sic à prętore recognitus,
à iudice quoque admitteretur [k].

a dicto § sequent. vers. adipiscendæ, l. 1. quor. bonor. in P.
b l. 1. quorũ bonorum, C.
c l. 1. de bonor. possess. P. l. vltima, C. qui admit. ad bono. posse. poss. l. cũ hæredes, l. 23. de acquir. possessione, in P.
d l. 3 § 1. de bonor. possessio. P.
e l. 1. quorum legator. P.
f l. 1. de Saluia. interd. P.
g §. itẽ Seruiana, de actio. in P.
h in Enchiridio, in testamentaria executione.
i Bald. in c. 2. de consuetud.
k vide Alciatum, li. 2. patergon iuris. c. 24. citat Accur. in l. Papi. §. 1. de inoff. testa. in P.

Per quas personas acquisitio fiat possessionis, & dominij. Cap. II.

1 *Acquirimus nobis per nos, & per alios.*
2 *Acquisitionis personæ omnes idoneæ, nisi nominatim prohibeantur.*
3 *Acquirere qui non possunt, & seq.*
4 *Manus mortuæ homines in Gallia qui dicantur.*
5 *Alienigenæ in Gallia incapaces beneficiorum & officiorum, sine gratia.*
6 *Acquirimus per eos qui sunt in nostra potestate, per filios, per seruos nostros, & eos in quibus vsumfructum habemus.*
7 *Et quatenus per tutorem.*
8 *Per hominem bona fide nobis seruientem.*
9 *Per procuratorem.*
10 *Acquirimus adiudicatione sententiæ.*
11 *Emptum meo nomine pecunijs alienis, meum est.*

EX voluntate nostra, & per nosmetipsos, & aliarum per- 1
sonarum ministerio, & opera acquiruntur etiam res nobis [l].
Quomodo autem per nos ipsos quæramus, partim superius
dictum est, partim ex dicendis manifestum erit, vt
enumeratione opus non sit. Cæterùm operæpretium est, de
personis nostris & aliorum, per quas & possessionem, &
dominium quærere possumus, breuiter pauca percurrere, quæ sint omnibus
cõtractibus, & successionibus cõmunia, aliisq; acquisitionibus rerum. In
quib9 singulis & res, & personas, & negotia simul perpẽdere, ad faciliorẽ methodũ,
decreuimus. Sunt enim actus hominũ ferè omnes ex his tribus cõpositi.
Igitur in acquisitione omni faciẽda, personæ acquirendi capaces esse de- 2
bent; quales omnes præsumuntur, nisi iure quodam speciali prohibeãtur
vel quærere, vel possidere. Prohibentur autẽ primò, damnati in metallum [m].

l l. 1. §. adipiscimur. de acquiren. poss. P. §. 1. per quas personas nob. obliga. acquir.
m l. si in metallum, de his quæ pro no scrip. habentur.

4 In Gallia iure eius planè incapaces sunt possessionis rerum, homines quos dicimus manus emortuæ, seu *de main morte*, qui tenentur rerum possessiones à se emancipare, possessioniue decedere: nisi iure morticinij, id est, *par rachapt en amortissement*. à rege possideant, nempe ex gratia seu dispensatione principis [a]. Mortuæ porrò manus illæ dicuntur, quæ dominum non mutant, & perpetuò retinent: cuiusmodi dicuntur ecclesiæ, capitula, communitates, siue vniuersitates, & fratriæ. In quorum omnium ditionem res peruenientes, vix vnquam dominos mutant: cùm eorum homines perpetuò superesse per subrogationem dicantur iidem [b]. Et sicut ecclesia perpetua est, sic & eius perpetuum debet esse patrimonium [c]. Sed de his aliàs. In feudis, & rebus ecclesiæ, iure tamen ciuili, licet ecclesiæ sine gratia possidere, & habere temporalia [d], & pontificio [e].
5 Alienigenæ quoque in Gallia capaces beneficiorum vel officiorum non sunt, sine gratia principis, vel adoptione regia, seu iure ciuitatis, vocāt literas naturalitatis. De quibus etiam alibi diximus, in personis beneficiorum capacibus.
6 Per alios acquirimus, veluti per filios in potestate patria constitutos, etiam ignorantes possessionem & dominium in causa peculij [f]: si verè filius, non alias [g]. 2. Per seruum quoque possessionem, si peculium gubernet, acquirimus, etiam ignoranter [h], item & dominium [i]. Et si seruus communis plurium sit, dominis omnibus quærit, nisi aliter vni vel certis, se acquirere actu vel verbo profiteatur [k]: vel nisi seruus sit furiosus [l]. 3. Per seruum alienum possessionem quærimus, cuius vsumfructum habemus [m]: item & dominium [n], earum tamen rerum tantùm, quæ ex operis serui, vel re vsufructuarij quæruntur: non autem alia, quę extra has duas causas accedūt seruo, veluti si iure legati, vel hæreditatis, quæ quæruntur proprietario [o]. Operæ autem sunt in fructu, & ad vsumfructuarium pertinent [p]: si modò in res vsuarij impendantur. Et ideo ratione rerum illarum conquisita, vsufructuarij sunt: quæ verò extra rem vsufructuarij quæruntur, domini proprietatis sunt [q].
7 4. Pupillo per tutorem acquiritur possessio [r]. Acquiritur & dominium rerum eo nomine quæsitarum [s]: ideo neque administrans eo nomine non satisdat, cùm quibus agit vel tractat negotia, vel exigendo debita, sed veluti dominus gerit pupilli negotia [t].
8 5. Per hominem liberum bona fide nobis seruientem, acquirimus possessionem [v], & dominium [x].
9 6. Et per procuratorem nostro nomine possessionem adipiscentem, non aliter, quærimus & amittimus [y]: si modò ad id speciali mandato sit constitutus procurator [z]. Sequitúrque possessionem tunc etiam adeptam proprietas, quæ à possessione non separatur [a], exceptis quibusdam casibus [b]. Acquiritur etiam & dominiū per procuratorem [c], imo & eo inuito quæ quæsiuit, eo nomine dominus exigit [d]. Sic quis per se non tantùm præsens, sed etiam absens procuratoris ministerio pacisci, & acquirere potest [e]: quia contractus iurisgentium consensu initi, & inter absentes fieri possunt per nuncium, & per literas, vt in emptione erit exemplum [f]. Si tamen procurator ad id constitutus, suo nomine contraxerit, non mandantis, ex mandato quidem conueniri potest, quasi malè illud executus, verumtamen sibi quærit [g]: nam alioquin res
10 ex mandato meo empta, mea non est, priusquàm mihi tradita sit [h]. Acquiritur 7. nobis à iudice dominium, per sententiam videlicet, cùm nobis quid adiudicatum fuit [i], cuius adiudicationis effectus & possessio, ex executione sequitur sententiæ [k]: sufficit namque sententia ad dominij constitutionem, sed ad possessionem & traditionem, expectamus executionem, iudicis authoritate, non propria faciendam [l]. Sic enim alterum sine altero est; quia naturâ, nihil commune habet proprietas cum possessione [m]: & dominium

a vide Aegidiū Magistri. *des amortissementz*, in decisio. & constitut. reg.
b argumento l. proponebatur, de iudiciis, P. Paul. l. cū debere columnā, l. 32. de seruitu. vrb. prę dio li. 8. P. ti. 2.
c l. iubemus, in 2. de sacrosanct. eccl. C.
d l. 2. de sacrosanct. eccl. C.
e ca. futuram, & ca. videntes, 12. q. 2.
f l. 1. § item acquirimus, de acqu. poss. P. l. quicquid, eod. tit. l. placet, de acq. hær. l. § igitur, per quas person. nob. acqu. lib. 2. tit. 9. in Instit iu. ciuil. & §. 1. per quas perso. nob. obl. acq. lib. 3. tit 19. excepta proprietate, vt in patrię potestatis vtilitate diximus.
g l. iusso, de vsura. P. l. per cū quem iusso, de acq. poss. P.
h l. 1. § itē acquirimus, de acq. poss. l. quod seruus, eo.
i dicto §. 1. per quas personas nob. acqui. & § 1. per quas person. no. oblig. acqui. & Dixius in vtilitate potestatis seruilis.
k dict. l. 1. §. per cōmunem, & §. hæc quæ, & §. fi. & l. 2. de acqu. poss. in P.
l l. 1. § cæterùm, de acquir. poss. ff.
m l. 1. §. per eum, & l. possessio. de acq. possess.
n §. 1. per quas person. nob. acqui.
o §. de his, per quas personas nob. acq.
p l. 3. & 4. de oper. seruor. in P.
q l. per seruum, de vsu & habitu P. l. plenum, § fi. eod.
r dicta l. 1. § sed pupillus, de acq. poss.
s diximus in tracta. tutelarū in officio tutor. l. cum qui, §. fi. de constit. pecu. in P.
t l. tutores debita, de administra. tutor. C.
v l. 1. §. sed & per seruum, de acquiren. poss. l. qui fundū, § fi. pro empt. in P.
x l. liber homo, de acquir. rer. dominio, § idem, per quas person. nob. acq. § item per liberas, per quas personas nob. obl. acquir.
y l. 1. § per procuratore, de acqu. poss. P. l. possessio quoque §. 1. clement. vnica de renuncia. l. sed si, § idem Iulianus, de iniuriis, in P.

z l. qui mihi, de donat. l. per procuratorem, de acquiren. poss. C. a d. dict. l. per procuratorē, & l. 2. per quas person. nob. acquir. C. b casus enumerantur à gloss in l. minorum, C. de præd. & aliis reb. minor. c §. ex his itaq; per quas person. nob. acquir. l. si procurator meus, de procurat. P. d l. quod procurator de procura. in P. e l. 1. § si de procur. P l. qui autem, § fi. de constit. pecunia. in P. f l. 1 §. fi. de contra. empt. P. g l. si procuratores. C. de procura. h l. res ex mandato, de acquiren. rerum domi. l §. fi. de offic. iudic. ap. Iustin. k l. executorem, de execut. rei iudi. C. l l. extat, quod met. caus. P. l. 1, C. de suffra. m l. naturaliter, §. nihil commune, de acquir poss. in P.

ad nos pertinere potest etsi adepti possessionem non simus[a]. Generaliter 8. 11
si quis aliquid emat pecuniis nostris, nostro nomine, id nostrum fit, non ementis: si autem ex pecuniis alienis quis suo nomine emat vel quærat, suũ fit, non domini pecuniarum: quamuis ad pecuniæ restitutionem teneatur[b]. Quo casu per liberam personam, etiam sine mandato expresso, quærimus ex nudo ministerio illius[c]. Excepta simulatione, qua quis cùm sibi acquirere vult, subiicit alterius nomen, cui acquirere se dicat: nam hîc plus valet quod agitur, quàm quod simulatè concipitur[d].

a l. cum hæredes, de acquiren. possess.

b l. 3. & l. multùm interest, & l. qui aliena, si quis alteri vel sibi C.

c l. & per liberam, de cõstituta pecunia, P.

d l. si quis instrumẽto, C. si quis alteri vel sib. tot. ti. plus valet. quod agit. C.

De amissione dominij, & possessionis. Caput 12.

1 *Possessio tot modis amittitur, quot acquiritur.*
2 *Possessio naturaliter & ciuiliter amittitur.*
Possessio naturaliter amittitur, naturæ & hominis facto, quomodo.
3 *Possessio quomodo ciuiliter amittatur vel interpelletur.*
Litis contestatione quomodo vsucapio interpellatur.
4 *Vsucapio litis contestatione interrupta possessione 40. annos exigit.*
Vsucapio quando interrumpatur libelli sola oblatione.
5 *Possessio seu vsucapio ciuiliter interrumpitur, innouatione cautionis, precum principi facta oblatione, solutione.*
6 *Possidendi facultas, quòd ad vsucapionem pertinet, quibus casibus suspenditur.*
Possessionis interruptæ & suspensæ in vsucapionib. differentia.
7 *Vsucapio quibus casibus suspenditur, & seq.*
Præscriptio suspenditur contra ecclesiam viduatam pastore.
8 *Præscriptio rerum dotalium suspenditur pendente matrimonio.*
Dotales res quomodo præscribi possunt, pẽdente matrimonio, contra mulieres eod.
9 *Præscriptio rerum minorum suspenditur, pendente tempore minoris ætatis.*
10 *Vsucapio aduersus minores non procedit.*
11 *Præscriptio suspenditur contra filiumfa. in bonis à patre eius iure vsufructus possessis.*

QVIA iisdem ferè casibus & modis quis acquirit possessionẽ 1
& dominium, quibus alius amittere dicitur, qui vltimus dominus est & possessor[e], de amissione possessionis dicendum est. Amittitur possessio, vel naturaliter, vel ciuiliter. Natura- 2
liter bifariam, vel facto naturæ, vel hominis. Naturæ facto, veluti si fundus qui possidebatur, à flumine, vel à mari occupatur[f], retinetur tamen dominium[g]. Facto hominis amittitur possessio, vel eius qui possidet, vel tertij alterius: facto possidentis, si is rem alij tradat, vel ex contractu, vel alio modo: si negligenter res vacare relinquat, vel si dominus sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit[h]. 2. Si constituerit in animo se nolle amplius res possidere[i]. Si abiiciat à se rem, vt diximus paulò antè, dum de rerum inuentione & occupatione egimus. In dominij tamen amissione animus solus non sufficit[k]. Amittit & rerum possessionem 3. possessor in captiuitatem hostium, vel in alterius redactus potestatem[l]: qui enim ab alio possidetur, non possidet[m]. Neque hîc postliminij ius proficit: quia possessio magis facti quàm iuris est[n]. 4. Si quis ex suo loco puro,

e l. 1. pro derelict. in P.

f l. 3. § Labeo, de acq. possess. in P. l. Pomponius, l. qui vniuersas, §. item quod, eo. tit.

g l. adeo, § insula, de acquir. rer. dom. P.

h l. furtum, §. fundi, de vsucapion. P.

i l. 3. § in amittenda, de acquir. possess.

k l. si quis vi, de acq. possess.

l l. cùm hæredes §. 1. de acquir. possess. P. l. si is qui pro emptore, de vsu. P.

m l. homo liber, §. quicquid, de acqu. rerum dom. P. l. sic euenit, ad leg. Iul. de adult. P.

n l. denique, quib. ex caus. ma. non licet l. 1. & l. possessio, §. qui in aliena, de acquiren. possess. in P.

ro, id est, prophano [a], religiosum faciat, & ibi mortuum inferat [b]: cùm religiosa loca in nullius commercio sint [c], qualia faciunt sepulchra [d]. Si amittit possessionem, qui iussus cauere damni infecti nomine non cauit, & aduersarius missus est in possessionem eius rei nomine, ex secundo decreto [e]. Facto alterius amittitur possessio rei mobilis, si ea surripiatur [f]. Item si ab alio vi deiiciatur quis à possessione [g]. Quamuis enim fictione iuris, & ratione ciuilis possessionis vi deturbatus non videatur desiisse possidere, quòd interdicto vnde vi ad possessionem restitui potest [h]; & non videatur rem acquisisse, qui ita nactus vi, eam retinere non potest [i]: tamen, quòd pertinet ad possessionem naturalem, & eam quæ ad dominij adiectionem per vsucapionem proficere potest, re vera desinit possidere [k], & interpellatur deiectione
3 vsucapio. Ciuiliter interpellatur vel amittitur possessio, per actus ciuiles. Primùm, si causa in iudicium deducta & contestata, possessio in controuersiam deducatur [l]. Et ita litis contestatione tollitur, interrumpiturúe vsucapionis possessio [m]: vt sequens possessio seu continuatio, priori interruptæ non proficiat [n]. Nec tamen existimandum est, priuari iure interpellatũ, vt posteà possidendo non possit vsucapere: siquidem potest iterum vsucapionem possidendo inducere. Et ita intelligi debet quod dicitur, petitione & contestatione litis non interpellari possessionem: videlicet ratione inci-
4 piendæ vsucapionis. Quæ tamen à die qua quieuerunt contendentes à lite, à die videlicet præscriptionis interruptæ, exigit spatium quadraginta annorum, etsi alioquin si nulla interruptio lite facta esset, sufficeret minor ætas & tempus breuius [o]. Quod notandum est, sicut & aliud singulare, non semper exigi litis contestationem ad possessionem amittendam vel interpellandam, quando videlicet aduersarius qui possidet, ob potentiam, vel absentiam, vel ob indefensam sine tutore infantiam, vel ob penuriam iudicis, lis suo marte agitari vel contestari nequit: quibus casibus libellus solus sine contestatione, vel protestatio sola sufficit, seruata à iure præscripta in his
5 formula [p]. Secundò possessio ciuiliter amittitur, si quis, non completa præscriptione, cautiones, ex quibus possidet, innouet; nam tunc prior possessio amittitur, & interrumpitur [q]: non enim est eadem causa possidendi posterior cum superiore [r]. Tertiò interrumpitur ciuiliter possessio, præsertim in præscriptione longissimi temporis, si precibus impetretur à principe, & precũ exequendarũ gratia executor datus & missus sit [s]; quod tamẽ in annalibus præscriptionibus vel actionibus verum nõ est omninò; nam in his non requiritur executor, sed sufficit preces oblatas fuisse [t]. 4. si quis præscribẽs vsuras ex contractu debitas, eas soluerit, possessionem interrumpit ad
6 præscribendum cœptam [v]. Et hæc ad acquirendam, vel amittendam possessionem pertinent. Cæterùm casus quosdam & tempora obseruare par est, in quibus nec acquiri, nec amitti, nec continuari, sed suspendi possessio dicitur ciuiliter [x]. Quod maximè prodest annotasse in vsucapionibus: siquidem dum interrumpitur possessio, sequens tempus possessionis post interruptionem, numquam cum præcedente cũiungitur, vel continuatur, sed amittitur prior, & recens est initianda ab interpellatione possessio. At vbi quiescit vel dormit possessio, & suspenditur, finito tempore quietis, sequens tem-
7 pus priori, deducto medio, annectitur per continuationem. Exempla huius axiomatis probationem exhibent. Primùm in rebus ecclesiasticis, quæ quando ecclesia habet præpositum, 40. annis præscribuntur, vt vulgaria iura sunt [y]. at sede vacante & ecclesia viduata pastore, quandiu eiusmodi est, non continuatur possessio aut tempus, sed quiescit, & alio accedente pastore conti-
8 nuatur tantùm, subducto tempore vacationis [z]. Aliud exemplum in rebus dotalibus, quarum præscriptio tempore matrimonij suspenditur contra mulieres: quia eo tempore sunt in potestate mariti, nec possunt mulieres tunc agere: at ab eo tempore, ex quo potuit mulier agere, soluitur suspensio & conti

a l. 1. de sepul. viola. tit. 13. P. l. 1. §. parus, de reli. & sump. P.
b l. qui vniuersas §. 1. de acqui. poss. P.
c §. nullius, de rer. diuis. l. inter stipulantem § sacrã. de verb. obliga. cum simil.
d §. religiosum, de rer. diuis. cũ simil.
e dicta l. qui vniuersas, § 1.
f l. item, quæ à nobis surrepta est, de acquir. poss.
g l. naturaliter, de vsucapion.
h l. si quis vi, de acquir. possessio.
i l. non videtur, de acquir. possess. P.
k dicta l. naturaliter.
l l. nemo ambigit, de acquir. possess.
m l. mote litis, C. de rei ven. l. nec bona fide, C. de præscri. lon. tempor.
n l. 2. § si. pro emp. P.
o l. 1. § exceptis, de annali except. C. l. si de præscrip. 30. vel 40. annor.
p l. 2. C. de annal. exceptio.
q l. cùm notissimi §. sed etsi quis, de præscrip. 30. vel 40. annor.
r l. 2 § si. l. qui cùm hærede, pro empt. in P.
s l. sicut, §. 1. de præscrip. 30. vel 40. annor.
t l. 2. de precib. imper. off. C.
v l. si quis emptionis, §. 1. de præscrip. 30. vel 40. annos.
x l. cùm heredes, §. 1. de acquir. poss. P. l. 1. & l. nec bona fide, C. de præscrip. long. tempor.
y auth. quas actiones, C. de sacrosan. eccle.
z c. audita, c. de quarta, c. 1. in dicta gloss. de præscrip.

continuatur possessio efficaciter, subducto tempore quo agere non potuit, tempore matrimonij [a]. Vnicum excipiunt casum, si ante matrimonium ferè præscriptio consummata erat, & modicum adhuc supererat requisitum tempus ad perfectionem: nam tunc potest cœpta & penè perfecta antè, tempore matrimonij continuari & perfici [b]. Quod enim de proximo futurum est impleri, pro iam facto habetur [c], & in mora modici temporis periculum nō est [d]. Verùm ego non arbitror demendum illum casum, nec tunc etiam currere vsucapionem vel continuationem possessionis contra mulierem, quando ferè antè impleta erat vsucapio. Quia in vsucapionibus, quamquam tēpus à momento in momentum non cōputetur, tamen hora eadem inspicitur, vt eadem finiat tēpus quæ incœpit, euolutis iustis annorum spatiis [e]. Verùm lex quæ ansam dederat exceptioni [f], intelligenda est, vt vsucapio seu præscriptio incœpta ante matrimonium, continuetur tempore matrimonij in rebus dotalibus, quando res dotales transeunt in periculum mariti, & marito non vxori pereunt. Quod accidet pluribus modis, vt si negligens in petendo, & in mora sit [g], vel si res æstimatas susceperit, & soluendo est: quia illæ, tamquam mariti essent, habentur [h]. Contrà, si ad inopiam vergeret, vel eius periculo res non esset: tunc enim suspenditur præscriptio [i]: cùm intersit reipub. dotes mulieribus saluas fieri [k]. Tertium exemplum est in minori- 9
bus, quorum quidem res, pendente minore ætate, nec alienari nec vsucapi queunt, cœptaq; vsucapio aduersus eos hac durante ætate quiescit: continuatur autem ea exacta ætate: prior cum sequente possessione [l]. Et planum 10
hodiè est & exploratum, aduersum minorem nullomodo procedere vsucapionem [m]: quamquam olim procederet, quæ posset nihilominus restitutione in integrum reiici [n]. 4. Exemplum erit in bonis filiifamilias, in quibus pater 11
vsumfructum habet: quorum suspenditur vsucapio, quandiu in patris sunt potestate [o]. Et horum omnium æquitas pendet ex regula generali, alteri per alterum, conditionem iniquam fieri non oportere [p]. Neque ei, qui agere nequit, currere tempus vtile [q]. Vacans autem ecclesia, vxor, minor, & filiifam. nec agere per se possunt, neque illis sine facto suo imputari debebit mora, vel negligentia aliqua.

a l. in rebus. §. omni, de iure dot.
b l. si fundū, de fundo dotal. in P.
c l. pen. de milit. test.
d l. si debitori de iudiciis, P. l. si in leg. locationis §. colonus, loca. P.
e l. in vsucapion. & l. ideoque, de vsucap. P.
f dict. l. si fundum, de fundo dotal. P.
g dict. l. si fundum.
h l. plerumque §. si ante, de iure dot. P. cùm simil. iūcta, l. quod si pendente, de pericul. & commo. rei vend. in P.
i dicta l. in rebus §. omni, de iure dot. C.
k l. 1. sol. mat. in P. cùm simil.
l l. sicut §. nec sufficiat, & l. cùm notissimi, ibi, sed impubes ætas excipienda est, C. de præscrip. 30. vel 40. annor. l. Aemilius Largianus, de minor. xxv. annis.
m l. fin. in quib. caus. in integ. restit. non est necessar.
n l. 3. C. si aduersus. vend.
o l. 1. §. fi. de annal. excep. C. l. 1. §. fi. iūcta auth. nisi tricēnale, de bonis mat.
p regul. iur. non debet cum simil. ibi notatis.
q l. annus, de calumniator. dict. auth. nisi tricennale.

De

FINIS LIBRI XX.

DE CONVENTIONIBVS IN GENERE.

LIBER XXI.

De necessitate conuentionum. Cap. I.

1 *Quibus rationibus diuisio rer. recepta, hisdem, & aliis, rerum cuiq; facta distributio & conseruata: & quare cuique libera rerum suarum dispositio.*
2 *Spontaneæ debent esse conuentiones.*
3 *Commertia & rerum commutationes humanæ societati necessaria quare.*
4 *Primus contrahendi modus per donationem, mutuum, & commodatum.*
5 *Item posteà per commutationem, vnde alij contractus prodierint: & quomodo illa non expedita, & propter necessitatem, & formulas contrahendi inductas.*
6 *Pratium, & munus ad constituendam æqualitatem conuentionum.*

1 QVIA placuit humanæ imbecillitati, pluribus de causis diuisionem rerum admitti, & ita cuique possessionem & partem committendam: hisdem rationibus æquum visum est, vtile, & necessarium, possessa libertati cuiusque, & liberæ administrationi concedere[a]. Et ita communi consensu mutuò sibi in societate sanciuêre, non oportere cum alterius iactura locupletari[b]: nemini ius suum detrahendum esse[c]: & quod nostrum est, sine facto nostro in alium transferri posse[d]. Neque secta nostrorum temporum patitur, vt ait Iustinianus, in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri, vel pacisci[e]. Et vltrà iniquum visum, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum administrationem[f]: cùm liceat per libertatem, viuere vt velis[g]. Multò magis res suas, quæ inferiores personis sunt[h], & ad vsum earum[i], pertractare. Atque nihil tam naturali æquitati conuenit, quàm voluntatem domini rem suã
2 in alium transferre volentis, ratam haberi[k]. Vnde conuentiones voluntarias & spontaneas esse debere, dum concipiuntur, satis superq; constat[l]. Et ita Iabolenus iurisconsultus tradit, in omnibus rebus quæ dominium transferunt, accedere debere affectum contrahentium, sine quo conuentio imperfecta sit[m]. Aristoteles quoque tradit[n], initium contractuum voluntarium esse. Plato etiam, *Sequitur*, inquit[o], *vt dicamus de pactis conuenientium, hisq; ordinem tribuamus. Simplex autem illud sit, vt nec mea quisquam pro viribus tangat, nec moueat meorum quicquam minimum, nisi mihi persuaserit: atque ego dum mentis compos fuero, idem in alienis efficiam.* Idem & Plato alibi[p], speciem acquisitionis quæ fit inter volentes, dixit esse commutationem quæ fit domino, emptione, & mercede. Cæterùm cùm ita singulis rerum dominis, libera es-
3 set & sit voluntas erga res suas, & sæpè pluribus egeant mortales quæ apud alios sunt, aliquibus autem superfluis abundent, quæ aliis commoda & vsui sunt, vel possunt esse, suasit eadem societas humana communicatione, vicissitu

a l. nemo exterus, de Iudæis, C. in re mã data, C manda.
b l. nam hoc natura, de condict. indeb. in P l. iure naturæ, de regul. iur. P. c. locupletari, eo. tit. in sex.
c l. 2. de iis qui sunt sui vel alien. iur. in P. § fi. eo. tit. apud Iustinia.
d l. id quod nostrũ, de reg. iur. l. in diẽ, de aqua pluuia arcend. in P.
e l. fi. § fi. de pact. C. libr. 2. tit. 3.
f Caius, in l. 2. si à parente quis fuer. manumi. ff. lib. 37. P. tit. 12.
g l. libertas, l. 4. de stat. homi. in P.
h l. iustissime, de ædilitio edicto P.
i l. in pecudum, de vsur. in P. cũ simil.
k §. per traditionẽ, de rer. diuis. apud Iustinian. l. qua ratione, l. 9. §. hæc quoque res, de acqu. r. rer. dominio.
l l. in cõmodato, § sicut, cõmoda P. l. sicut, de action. C.
m l. in omnib9. l. 54. de actio. in P. l. 1. de pact. in P. l. in conuentionibus, l. 219 de verbor. signi. l. fi. quæ res pignor. oblig. poss. P.
n Aristotel. lib. 4. ad Eudemum.
o Plato, 11. de legib.
p Plato, lib. 15. in Sophista.

vicissitudinem dandi & accipiendi, quam commercium, quod & conuer-
sationem seu conuictum [a], & mercium seu rerum commutationem [b] dici-
mus, quibus eget humana vita [c]. Natura ipsa primùm hominis, egentibus
misereri iussit, cùm ea sit vinculum omnibus commune [d], animalq́; homo
sit sociale, & intersit hominis, hominem affici beneficio [e]: cumq́; omnes es-
sent eadem necessitatis lege constricti, vt alter alterius ope carere non pos-
set omnino. Et, ni me mea fallit opinio, arbitror primùm modum transferē- 4
di res, post diuisionem, à liberalitate processisse, & donationem fuisse [f]:
at vtendi modum, sine translatione dominij cum fide restitutionis, fuisse
mutuum & commodatum. Potuit autem liberalitas, & donatio inter viros
probos sufficere cum mutuo: eò quòd gratia gratiam generat, & qui benefi-
cium suscipit, si improbus omninò non sit, natura impellatur beneficium
rependere danti [g]. Vnde Caius speciem lucri dixit esse, ex alieno largiri, &
eo modo beneficij debitorem sibi acquirere [h]. Ideo legimus antiquitus, pri- 5
mum genus commerciorum fuisse commutationē: in qua potius habeba-
tur ratio gratitudinis beneficij suscepti, quàm valoris rei. Quod Aristoteles
indicat de contractibus agens, *Conseruatur*, inquit [i], *respublica commutatione: ideo
grattarum templa in medijs vrbibus construi solent, vt mutua sit retributio; hoc enim
gratiarum proprium est, vt is qui beneficium accipit, vicissim aliquid reddat.* Cùm au-
tem illa commutatio non esset semper expedita, neque omnes pari animo
inter se essent, & quia cum extraneis, cum quibus conuictus non erat, esset
agendum, & ab illis res nobis necessariæ essent exportandæ, neque illi fa-
cilè concederent, & commutatione nostrarum rerum non egerent, vsus &
necessitas viam conuentionum inuenerunt [k]: legésque tunc aliquas, & su-
binde alias, gentes constituerunt pro facili commercio. Accessit & tandem 6
pretium, id est, electa quædam materia publica authoritate, & signata, qua,
vt per symbola, consensu res vicissim æstimarentur, loco commutationis
rerum aliarum, quæ in permutationis nomine posteà propria fuit conuen-
tio [l]. Cum istis simul, crescente habendi cupiditate, & laxatis rationis fre-
nis, & malitia hominum & dolis grassantibus, leges conueniendi & formu-
læ, deinc & repagula conuentionum firmata sunt, ne vetitis artibus domi-
ni rebus suis spoliarentur, vt ex sequentibus apparebit.

a c.forus, de verbor. signif.
b c.notarius, de prohibita feudi alien. in vsib. feudor. cū similib. quæ glos. addit in § 1. de inutilib. stipul. in verb. commerciū. Facit rubri. de cōmer. & merca. C. l. 9. quæ res vend. possint, C. l. 2. quæ res exportari nequeant, C. l. 2. C. de eunuchis.
c l. 2. de nūdinis, in P. Plato, 2. de repu.
d l. vt vim, de iustic. & iure P.
e l. seruus ea lege, de seruis exportan.
f c. 1. de emptio. ap. Greg.
g l. sed etsi lege, § cōsuluit de petitio. hæredit. in P.
h l. si pignore, l. 57. de furt. lib. 47. P. tit. 2.
i Aristotel. 5. Ethicor. ad Nicomach.
k l. ex hoc iure, de iustit. & iur. P. § ius autem gentium, de iure natu.
l l. 1. de emptio. in P. l. 1. de rerum permuta. P.

Quid conuentio, pactumúe, & qua methodo, & ordine ad obligationem fiat transitus. Caput 2.

1 *Conuentionis nomen generale est.*
2 *Voluntas fundamentum vnum primum conuentionum cum potestate.*
3 *Voluntas coacta conuentiones reprobat, vt metus & vis.*
4 *Error, vt aduersarius voluntati liberæ, conuentiones vitiat, & quare.*
5 *Dolus vel deceptio, aduersarius voluntati.*
Bona fides aliud contractuum fundamentum.
6 *Potestas debet adesse contrahendi cum voluntate.*
7 *Conuentionis duæ species, contractus & transactio.*
8 *Fide firmantur conuentiones, & fidei laus.*
9 *Fidem frangere graue.*
10 *Fides seruanda ob religionem, vt vitetur mendacium.*
11 *Fidei seruandæ cura apud magistratus: in ea contractuum vis.*
12 *Creditor & debitor, dicti à fide.*

Con

1 CONVENTIONIS nomẽ, inquit Vlpianus, generale est, pertinens ad omnia, de quibus contrahendi transigendíue causa consentiunt, qui inter se agũt. Nam sicut conuenire dicũtur, qui ex diuersis locis in vnũ colliguntur & veniunt, sic qui ex diuersis animi motibus in vnũ consentiunt, idest, in vnã sententiã decurrũt, neq; vllus est contractus, nulla obligatio, quæ in se non habeat conuentionem [a]. Oportet enim venire in vnam sentẽtiam, & consentire eos, de quorum rebus agitur, priusquam res illorũ in aliã pote-
2 statẽ veniant vel sententiam. Voluntas itaque erit fundamentũ vnum præcipuorum contractuũ omnium & pactionũ, quæ tamen ad effectũ producẽdũ, debet habere potestatẽ coniũctam: cùm perfectio omniũ actuum inde, velut ex materia & forma, absoluatur [b]. Velle legitimũ, seu voluntatẽ habet legitimam, is qui potest [c]: & quando voluntas potestati concessæ est conformis [d]. Quemadmodũ contrà, potestas desiderat sociã verè volũtatem, idest, quæ sit spõtanea, sui arbitrij, sine errore, non intercepta vel decepta. Proinde, cõuen-
3 tiones metu & vi coactæ, nullius effectus sunt [e]. Qui per vim aliquẽ sibi obligauit, lege Iulia de vi publica tenetur, lexq; eã obligationem rescindit, vt scribit Martianus [f], & rem in integrũ restituit [g]. Vis quippe habet necessitatem aduersariã volũtati & libertati [h], aduersum quã parum proficit custodia [i]. Vt & metus, instantis periculi est trepidatio, maioris impetus non lenis timor, & qui de mente possit constantẽ virũ deturbare [k]. Vim etiam existimat Harmenopulus, & præter animi sententiã, ætatis fragile & infirmũ consiliũ, quod suę voluntatis adhuc non est ad contractũ hortari [l]. Vt & velle non creditur, qui obsequitur imperio patris [m]. Et si volũtas dicatur horũ: tamen non absolutè,
4 sed cũ additamento volũtas coacta dicẽda est [n]. Voluntate quoque fieri non videtur, quod ignoranter geritur, vel fit [o]: nec videtur consentire, qui errat [p], nec voluntas accedere dicitur, vbi error [q], neque errando res suas tradẽs, eas amittit [r]. Errare secundũ Azonẽ est, aliud pro alio putare [s]. Idcirco actus erronei effectũ non sortiuntur, quùm vltra volũtatẽ agentis & intentionẽ nõ sint porrigendi [t], nec extra cogitata extendẽdi [v]: potissimùm, si qui conueniunt errẽt in corpore, vel intellectu, vel in substantialibus cõuentionis, qua de agi-
5 tur [x]. Proximè errori accedit, decepta dolo alterius voluntas, quæ cùm planè libera non dicatur vel integra, sed corrupta, & quodãmodo fascinata, excludit conuentionis effectũ: vt si dolus dederit causam conuentioni bonæ fidei, corruat ipso iure; si autẽ ea sit stricti iuris, actione vel exceptione de dolo rescindatur [y]. si modò deceptus velit ab hac conuentione abire, non vtique & decipiens & dolosus, proposito à se dolo, velit eo prætextu resilire [z]: nã is nõ admittitur, vtpote propriã turpitudinẽ allegans [a]. bona fides namq; in omnibus conuentionibus aliã basim & fundamẽtũ facit, & in omnibus, quæ le-
6 gitimæ dici mereantur, exigimus [b]. Potestas etiam conueniendi, non minus, quàm voluntas illa libera inspicienda est, quæ vno verbo, legitima erit, si legibus non repugnet [c]: alioquin conuentiones factæ lege contrahere prohibente pro infectis habentur [d]: quomodo autẽ prohibeantur, & quibus, suo loco posteà dicemus Deo iuuante. Ex plurium, vel duorum volunta-
7 te fit consensus. Porrò in consensu voluntario subnixo lege, vel contrahitur, idest, restringitur prior voluntas [e], vel omnino à voluntate, quæ prior erat, per aliquem conuenientium receditur. Vnde duo genera prima conuentionum, nempe contractus, & transactio [f], generaliter nomine transactionis vsurpato. Quando autem ab vtroque conuenientium voluntas decreta & determinata, seu in certo certisúe mutuò consentiens est, tunc firmatur reciproca promissione, quæ

a l. 1. §. conuentionis, de pactis, in P. l. si voluntate, C. de rescinden. vendit.
b l. multùm interest, si qs alteri vel sibi C. Boëtius, in Topic.
c l. huius qui, de condit. instit. in P.
d l. 1. de codicillis in P.
e l. 1. & l. si mulier, § si dos, quod met. cau. in P. l. si voluntate de rescinden. vendi. in P. l. interpositas de trãsact. C.
f l. qui cœtu, l. 5. ad leg. Iul. de vi public. in P.
g l. metũ, § sed quod ait prætor, & §. ex hoc edicto, quod met. cau in P.
h l. 1. & 2. eod. titul. quod met. cau. P.
i l. si ea res, de actio. præt. P.
k dicta l. 1. & l. metum accipiendum, l. 5. & l. metum autem, & sequent. de eo quod met. cau. in P.
l Harmenop. lib. 1. Promptuarij iur. t. 1. de minor. 25 annis.
m l. velle, l. 4. de reg. iur. in P.
n vt in l. si mulier, §. penul. de eo quod met. cau. in P. in l. si patre cogente, de rit. nup. P. l. cũ proponas, C. de hered. instituend.
o l. non videtur, de libera. caus. in P.
p l. vt in l. 2. de iudi. in P. l. si per errorem, de iurisdict. omniũ iudic. in P.
q l. sed hoc ita, l. 20. de aqua pluuia arcen. lib. 39. P. titul. 3.
r l. si procurator meus, l. 35. de acquiren. rerũ domi. lib. 41. P. titu. 1.
s Azo, in summa tituli de iuris & facti ignorant.
t l. non omnis numeratio, de reb. cred. in P.
v l. qui cum tutoribus, l. 9. § 1. de trãsact. in P. l. obligationum substantia, de actio. in P.
x l. in vẽditionibus, l. 9. de contrahen. emptio lib. 18. P. ti. 1 iuncta l. quod tamen, l. 14. eod. titu. P. & l. si id quod aurũ, l. 22. de verbor. oblig.
y l. & eleganter, de dolo in P. l. iurisgentium, §. dolo malo, de pact. in P, & ibi gloss. latè l. si dolo, C. de rescinden. vend. l. do-

lo vel metu, de inutilib. stipul. C. l. si quis cum aliter, l. 36. de verbor. obliga. z l. si postquam, C. de pact. a l. transactione finita, C. de transact. l. cùm profitearis, C. de reuo. cau. donat. & l. filios, de reuocan. his quæ in fraud. creditor. C. l. venditori, C. de reb. alien. non alien. cum simil. lib. b l. bona fides, l. 31. deposit. lib. 16. P. titu. 3. l. bonam fidem, C. de action. c l. legitima, de pact. in P. d l. sancimus, de agricol. & censit. lib. 11. C. l. nõ dubium, C. de legib. e vt l. si voluntate, de rescinden. vend. C. f dicta l. 1. § conuentionis, de pactis in P.

pactum posteà dicitur, à pango pepigi, firmo figoq́; Sic pactum dicitur, duorum pluriumúe in idem placitum, & consensus: vel, vt Haloander legit, placitum consensum [a]: distinctum à pollicitatione, quæ est vnius tantùm promissio [b]. Neque per consequens omne dictum vel promissum, pactum est. Nam dictum, vt ait Vlpianus, accipimus, quod verbo tenus pronuntiatum est, nudoq́; sermone finitur: promissum autem potest referri ad nudam promissionem, seu pollicitationem, siue sponsionem [c]. Quare nec verba, contraxerunt, pertinent ad promissiones seu dispositiones testamentarias [d]: quia testamentaria promissio, non habet fixam, vel pactam voluntatem sed ambulatoriam & mutabilem, vsque ad periodum vitæ vltimam [e]: nec firmam, nisi morte intercedente [f]. Modus præcipuus pangendi & firmandi conuentiones est, datio & receptio fidei, quæ vtrinque datur & accipitur seu interponitur, quæ vnam facit sententiam inuiolabilem & indissolubilem, & ex propriis duabus aut pluribus voluntatibus, vnam conuenientibus communem: non secus, quàm voluntas duorum dominorum miscentium materias, commune totum corpus efficit, siue illæ vnius generis sint, siue alterius, vel materiæ [g]. Proinde libertas, quæ erat contrahendi vel non contrahendi in initio, fide data & accepta in conuentione, transit in necessitatem, vt eam implere oporteat [h]. Ita fidem contractus impleri debere, æquum esse responsum est [i]: & placita seruanda [k]. Sic Constan. Arca. & Honor. CCC quamuis improbent ea, quæ sub tyrannis facta essent; non tamen euerti eas voluerunt pactiones & negotia, quæ priuati spontè fecissent [l]. Cùm Anacharsis Solonis studium circa leges componendas irrisisset, nempe quòd ridiculum putaret, velle iniurias ciuium, ac cupiditates literis coërcere, quæ nihil ab aranearum telis differrent, quæ sicut illæ paruas & non magnas muscas, sic istæ debilles tantùm & imbecilles detinerent, à potentioribus autem & locupletioribus rumperentur: respondit Solon, conuentiones tamen ac pacta homines seruare solere, quæ transgredi ex contrahentibus nemini conducat [m]. Isocrates admonet, vt in malis rescindi oportet fidem, ita in bonis seruandam esse [n]. A Cicerone pactum, quod inter aliquos conuenit, tam iustum putatur, vt & iuri præstare dicatur [o]. Terentius impudentissimam orationem existimat eorum, qui fidem negant *Attamen*, inquit, *vbi est fides, si roges, nihil pudet* [p]. Plato fidem, firmitatem, veram synceritatem, veram philosophiam dicit esse [q]. Valerius Maximus, tantum venerationis fidei viribus deberi existimat, quantum cæremoniis immortalium deorum, *Illis enim*, inquit, *publica salus, his priuata continetur; atque vt illarum ædes sacra domicilia, ita harum, fida hominum pectora, quasi quædam sancto spiritu, referta templa sunt* [r]. Et rursum, *venerabile fides numen, dexteram suam, certissimum humanæ salutis pignus ostentat* [s]. *Neque*, authore M. Tullio Cicerone [t], *aliquid vehementius rempub. continet, quàm fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum.* Fidem & Mentem dedicauit in Capitolio, M. Aemilius Scaurus. Antè autem consecrauit Fidei templũ, Attilius Calatinus [v]. Et priscis quoque præcedẽtibus temporibus, Fidei templũ publicè sacratum, vt seruandã & venerãdam fidem homines discerẽt [x]. Perfidiosum & nefarium fidẽ frangere [y]: 9
& qui fidem violat, oppugnat omniũ commune præsidium [z]. Fides namque iustitiæ fundamentum: quia ea dictorum conuentorumq́; constantia & veritas; credamusq́;, quia fiat quod dictũ est, dictam esse fidem [a]. Fides firma opinio [b]: fides inquã iustitia in rebus creditis [c]. Si enim fides data cõtemnitur, nihil aliud sequi ex negotiis hominum & conuictu potest, quàm confusio, societas plusquam ferina, diffidentia, insidiæ, cædes, & perpetuum inter homines bellum: tantæ namque est authoritatis fides, vt etiam fœdera cum hostibus iungat, & amicos faciat: non alia ratione, quàm quòd iure gentium receptum sit, cum hostibus pacta facta valere [d]: pacta hosti

8 (margin, beside "morte intercedente … conuentiones")

---

a l. 1. § pactum, de pact. P. l. 3. de pollicita. P.
b dicta l. 3. de pollic. P.
c l. sciendum tamẽ, l. 19. de ædil. edict. lib. 21. P. titu. 1.
d l. verba contraxerunt, de verbor. signif. in P.
e l. 4. de adimẽ. lega. in P. l. si quis in principio, de lega. 3
f c. cum Marthæ, de celebra. missar.
g l. adeo, § voluntas, de acquiren. rer. domi. P.
h l. in commodato, § sicut, commoda. in P. l. sicut, de actio. C
i l. sed & addes, l. 21 § no. loca. libr. 19 P titu. 2.
k l. non minorem, C. de transact. l. 1. de pact. in P. l. 4. § 1. de seruitut. l. iuris gentium § prætor ait de exact. P. l. 4. § sed etsi minor, de manumissio. li. 40 P. titu. 1.
l l. 2. & l. valeat, de infirmandis quæ sub tyrannis vel barbaris facta sũt, lib. 15. C. Theodosian. titulo, 14.
m Plutarchus, in vita Solonis.
n Isocrat. orat. 1.
o Cicero. 2. de Inuent.
p in Andria Terentius, actu 4. scena 1.
q Plato, epistola 10 Aristodoro.
r Valer. Maximus, lib. 4. c. 7. dum de Pythia, & Damone [illegible]
s Idem Valer. Max. in princi. sexti libri.
t Cicero, 2. Officio.
v Cicero, 2. de Diuinatio.
x Dionysius Halicar. in 2.
y Cicero, pro Q. Rabirio.
z Cicero, pro S. Roscio.
a Cicero, 3. Offic. & epistolarum familiarum lib. 16. epistola 406.
b Cicero, in Parti. orator.
c idem Cic. in Parado.
d l. conuentionum, l. 5. de pact. in P.

hosti seruanda [a], & malis hominibus, priuatis, nisi detrimentum patiatur inde respublica, vel iura repugnent [b]. Quæ persequitur Cicero, dum etiam celebre illud exemplum Attilij Reguli refert, qui ne fidem Pœnis datam violaret, elegit potius ad supplicium redire [c].
10 Nostri quoque pactum à pace dictum autumant [d]: & propter vtilitatem promiscui vsus conuentiones seruari [e]. Accedit, quòd & in fide seruanda vinculum religionis, ne mendacium committatur vel deceptio, contemplemur, in quibus delictum animaduersione dignum versatur [f]. θέμις, inquit Phronutus, ᾧ τῷ συναλλάττεσθαί τι μεταξὺ ἡμῶν καὶ φυλάττεσθαι. id est: *Themis est, cuius præsidio & contractus facimus & obseruamus* [g]. Et Græci voluerunt religione potius, quàm veritate fidem esse constrictam [h].
11 Proinde Aristoteles curam esse debere magistratibus, de contractibus priuatis tradit [i]. Et Plato, *si quis* inquit, *non videatur pacta seruasse, nisi lex, aut decretum prohibeat, aut necessitas, aut vis illata coëgerit, aut inopinatus casus inuaserit, detrimentum, non seruati pacti causam in alijs, tribuum iudices cognoscant, nisi vicini prius, aut arbitri reconciliauerint* [k]. Gellius legem illam sæuissimam de laniandis debitoribus 12. tabularum, inductam fuisse censet, ob fidei promissæ firmitatem; quia populus Romanus tam publicè, quàm priuatim, fidem coluerit, sanctamq; habuerit [l]. Sic enim vt dicebat Theodericus Gothorum rex, Fausto præposito scribens [m], solus metus retinet, quos fides promissa non retinet, Silius [n]:

Vox occulta subit passim diffusa per aures:
Fœdera mortales sæuo ne rumpite ferro,
Sed castam seruate fidem: fulgentibus ostro
Hæc potior regnis dubio. qui frangere rerum
Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici:
Non illi domus aut coniunx, aut vita manebit:
Nunquam expers luctus, lachrimæq; aget æquore semper,
Ac tellure premens, aget agrum nocte dieq;
Despecta ac violata fides.

Fides igitur post consensum interuenit conuentionum, & vt cum Speusippo dicam, fides approbationem & consensum sequitur [o]. Et sic dicimus fidem accõmodari vel interponi [p]. Et in hac fide obligationum versatur maximè substantia: nam conuentiones id non agunt, vt res tunc cõsequamur cùm conuenimus, sed vt obstringamus aliquem ad dandum vel faciendum posteà [q]. Hinc dicimus fidem suam obstringere, idest, vinculum obligationis suscipere [r]. Hac ratione in efficacibus conuentionibus fides præcedit, vinculum sequitur.
12 Ratione fidei datæ & receptæ in placitis conuentionum, creditores dicuntur, qui credunt & confidunt in promissione alterius; & debitores, qui ex ea promissione & fide debent [s]. Ita creditores dicũtur, quibus ex quacunque causa debetur [t]: vt rerum quoque creditarum tractatio & inscriptio, omnes contractus, quos alienam fidem secuti, instituimus, complectatur: nam vt Celsus ait, credendi generalis est appellatio [v]. Obseruamus autem, vt fides quæ cõuentionibus datur, sit bona, vt monuimus paulò antè [x]; cùm in malis promissis rescindẽda sit fides [y]. Cùm nec directò fieri possit pacto, ne quis de dolo teneatur [z]: cùm pacta bonis moribus, & bonæ fidei aduersantia, reiiciantur [a]. Nam, vt ait apud Senecam nutrix ad Deyaniram [b],

Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interim scelus est fides.

De obligationibus, & ita de distinctionibus conuentionum generalibus. Cap. 3.

1 *Obligatio ex fide conuentionum, ad rem consequendam.*
2 *Minus est habere rationem, quàm rem.*
3 *Fides pactionis, & fides consensus quid.*

[a] l. 1. de constitu: pecunia, lib. 13. P. titu. 5.
[b] l. bona fides, deposi. in P. can. in multis, 22. q. 4.
[c] Cicero, in 1. & 3. Offic.
[d] ex c. 1. de pact. apud Gregor.
[e] Paul. l. si quis mancipiis, l. 17. §. si impubes, de institor. actio. lib. 14. P.
[f] can. beatus, ca. primum, ca. nec artificioso, can. omne, 22. q. 2.
[g] Phronutus, libr. περὶ θεῶν, c. περὶ τῶν παραδιδομένων μύθων.
[h] Cicero, pro Cornel. Balbo.
[i] Aristotel., 6. Poli. cap. 2.
[k] Plato, li. 11. de Legib.
[l] Gellius, lib. 20. capit. 1.
[m] Cassiodor. lib. 2. variar. epistola. 5.
[n] Silius Italicus, li. 11.
[o] Speusipp. in commentar. ad libr. 2. de anima Aristot.
[p] l. ex facto, l. 43. §. fin. de vul. & l. in fraudem legum, l. 10. de ijs quib. vt indig. P. l. penul. si quid in fraudẽ patro. & l. 13. §. cum autem de iur. fisci, in P. l. 15. ad municip. P. Vlpian. Epitom. titu. 17.
[q] l. obligationũ substantia, de actio. in P.
[r] l. procurator qui pro, l. 67. de procurator. in P.
[s] l. debitor, l. 108. & l. cùm amplius §. in natura, de verb. sign.
[t] l. creditores, l. 10. l. creditorum appellatione, l. 11. de verbor. sign. l. si cui l. 12. eod. §. fin. de fideiussor. in authenticis.
[v] l. 1. de reb. credi. in P.
[x] l. bonam fidem, C. de actio.
[y] l. bona fides, deposi. in P. ca. in malis, 22. q. 4.
[z] l. si vnus, §. illud, de pact. P.
[a] l. iurisgentium, §. pacta quæ contra, & l. contra iuris ciuilis, de pactis in P. l. pacta quæ contra, C. eod.
[b] Seneca, in tragedia Herculis Oetei.

4 *Obligatio quid.*
5 *Obligationum origo, & species; nec temerè fidendum.*
6 *De obligatione naturali, & eius diuisione.*
7 *Pacta nuda naturali vinculo, & diuino, & pontificio firma esse.*
8 *Ciuilis obligatio tantùm quæ, & prætoria.*
9 *Ciuilis, & naturalis obligatio simul quæ.*
10 *Iuris ciuilis vinculum & solemnia, perfidorum hominum testimonia.*
11 *Iuris honorarij obligationes.*
12 *Obligationum alia diuisio, & ex conceptionis formula diuersitas.*
13 *Obligationum alia diuisio, ab origine à qua pendent; & de methodo examinandorum.*

EX conuentionibus fide firmatis, seu ex contractu, nascitur obligatio [a], & vinculum, quod fidem conseruat, ne effluat: non enim præsens est translatio rerum, vel factum quod in fidem venit; quia id traditionibus & vsucapionibus consequimur [b]; sed futurum aliquid speramus [c]. Et dant obligationes ius ad rem, non in re, cùm tamen dominiũ sit in re, secundum Baldum [d]. vnde minus est habere actionem, quàm rem, apud Pomponium [e]. Et longè commodius est possidere, quàm alio possidente petere [f]. 1
Quamquam qui actionem habet ad rem recuperandam, & rem habere videatur [g]: verùm minus adhuc, quia multa cadere possunt inter calicem supremaq; labra, quibus eripiantur res, & inanes sint actiones: ut quia res duobus vendita, secundo tradita [h]: vel debitor destituatur facultatibus [i], & sic de similibus. Nam perfectus quidem ab initio dicitur contractus, sed executio desideratur [k], & ipsa ad initium referenda est [l]. Et hinc duo differentiam capiunt, fides consensus, & fides pactionis: nam conuentio, vbi fides consensus tantùm, perfecta est: quia tantùm exigit executionem: at fides pactionis imperfectam, & incipiẽdam habet causam: veluti si quis fidem fecerit pactionis de aliqua vxore ducenda, & aliam posteà duxerit, cum secunda potest remanere, vt nondum priore peracta promissione: diuersum si cum priore fecerit fidem consensus, ad quam redire cogitur [m]. Sed hæc omnia apertius docebit definitio. *Obligatio*, inquit Iustinianus [n], *est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius soluendæ rei secundum nostræ ciuitatis iura.* In qua tamẽ finitione, postrema verba, *secundum nostra ciuitatis iura*, indicant obligationes definitas, quæ habuerunt vinculum & robur à legibus iuris ciuilis: easq; efficaces tantùm conuentiones, quæ vinculum & firmamentum à iure Romano acceperunt, in aliis, nullam necessitatem solutionis vel coactionis admittens. Quæ vt intelligamus, operæpretium est, de vinculis exsoluendæ fidei, id est, de membris obligationis cõuentionum annotare quæ à iure naturali, gentium, diuino, pontificio, ciuili, prætorio, & authoritate simul horum pendent [o]. Priscis quidem temporibus, fides sola sufficiens visum est vinculum ad confirmandas conuentiones: succedente tamen malitia, nimia fide cœpit innocentia periclitari, & perfidia promissiones facilè eludebantur, & experientia illud ἐπιχείρημα docuit, neruos atque artus esse sapientiæ, non temerè credere, vt ait Cicero [p]. Celebratur enim illud dictum Epicharmi, νᾶφε καὶ μέμνασο ἀπιςεῖν, i. *sobrius esto, & memento nulli fidere.* Quod exemplis illustrat eximiè Dion Prusæus [q]. Nusquam enim tuta fides [r]. Nec fidendum filiis hominum, canit Dauid [s].

Lines starting at "Quamquam" carry margin number 2; "tio desideratur" 3; "docebit definitio" 4; "teus. Quæ vt intelligamus" 5.

Et, *Tarda solet magnis fides inesse rebus* [t].
Nam rata fides vbi iam melior fortuna ruit.
Tu quicunque es qui sceptra tenes,
Licet omne tua vulgus in aula
Centum pariter limina pulset,
Cum tot populis, vix vna fides

Tenet

a l. 2. mandat. in P.
b l. traditionibus, C. de pactis.
c l. obligationũ substantia, de actio. in P. l. quoties, l. 15. de rei vend. C. libr. 3. titu. 32.
d Baldus, in l. error, ad leg. Falci.
e l. minus est, l. 205. de regul. iur.
f Caius, l. is qui destinauit, l. 25. de rei vendic. libr. 6. P. titu. 1. §. commodum, & §. retinendæ, de interdict. apud Iustin.
g Paul. l. qui actionẽ, l. 15. de regul. iur. P. Vlp. in l. si quis vi, l. 17. de acquir. possessio. lib. 41. P. titu. 2.
h dicta l. quoties, de rei ven. C.
i l. nam is, de dolo, in P.
k l. is qui sub conditione, de actio. in P.
l l. si procuratorem, l. 8 manda. lib. 17. P. titu 1.
m c. 1. de sponsa. duorum. libr. 4. Decretal. titu 4.
n § 1. de oblig. lib. 3. Instit. tit. 14.
o meminit de naturali, ciuili, honoraria, l. 1. §. 1. de nouatio. in P.
p Cicero, oratio. de petitio. consulat. & epistolarum ad Atticum lib. 1. epi sto. 14.
q Dion Prusæus, proprio sermone, περὶ τῆς ἀπιστίας.
r Virgilius, 4. Aeneid.
s Psal. 145. vide plura de his libr. nostri Syntaxeon 35. c. 16.
t Ouid. epistol. 16. Helenæ.

Tenet auratum limen herinis.
Et cùm magnæ patuere fores,
Intrant fraudes, cautiq; doli [a].

Quamobrem operæpretium fuit, obuiam iri machinis & fraudibus hominum, & iniici vinculum aliquod authoritate publica placitis, nō tamen omnibus, sed aliquibus. Hincq; manarunt, à diuersa videlicet statuentium qualitate, diuersæ obligationum appellationes, naturalibus admissis, approbatis, iuuatis. Ideò constituamus in conuentionibus iustis & pactis omnibus
6 obligationem inesse naturalem. Omnis enim promissio, quæ iniqua non est habet vinculum naturale, quod iubeat exsolui promissum, naturalem videlicet æquitatem [b]. Nec naturales obligationes, eo solo æstimantur, si actio aliqua eo nomine cōpetat; verùm etiam eo quòd soluta pecunia repeti non possit [c]. Et is natura debet, quē iure gentiū dare oportet, cuius fidē secuti sumus [d]. Cæterùm latius naturalis obligatio patet, quàm pacti tractatio. Obligationes naturales, aliquando solum vinculū naturale habent, idest, alio vinculo & iure non iuuantur, & tunc absolutè naturales dicuntur: interdū aliud accipiunt vinculum, vel iuris gentiū, vel alterius. Simplex naturalis obligatio est, qua ad antidoron, seu retributionem beneficiorum acceptorū, tenemur [e]. Et hæc fine pacto expresso nascitur. Alia naturalis, ex pacto vel promissione, ea iure gentium quoque habens approbationem, dum accedit aliud vinculū fidei depactæ. Et vt diximus, nihil magis æquitati conueniens visum est, quá ea, quæ inter aliquos placuerint seruari [f]. Et pactitiis istis naturalibus obligationibus etiam sine alio iuris ciuilis adminiculo, receptum est, vt etiam vinculo solo æquitatis sustineantur, & contraria æquitatis solutione tollantur [g]. Has ciuilis ratio non impedit, quin nascantur: quamuis ea aliqua de causa illis non suffragetur [h]. Sic serui naturaliter obligantur, & sibi alios obligāt ex contractu; iure ciuili nequaquā, paucis exceptis [i]. Non tollit etiā naturales ci-
7 uilis ratio [k], sed impedit ne ex illis agatur interdū. Hāc naturalē obligationē ex nudo pacto, fouet ius diuinum, & velut contra probitatē morū Christianæ religionis, infida promissio arguitur. Et D. Paulus [l] ἀσυνθέτους, idest, pacta nō seruantes, annumerat inter capitaliter delinquentes: & iuris pōtificij interpretes, inter mortali peccato obnoxios [m]: cùm etiam iure pontificio ex pacto siue nudo, siue iniurato, detur actio [n]. Et proinde hodiè ex bono & æquo summaq; potestate curiarū, pro huiusmodi pacto iudicatur: cū adhærendū sit sanctionibus ecclesiasticis potissimū vbi de periculo animæ agitur [o]. Et placuit
8 aliquādo etiā Modestino iurisců. nudū cōsensum sufficere obligationi [p]. Ciuilis obligatio tantū ea est, quæ à iure ciuili habet vim & vinculū præter naturalem æquitatē: vt in literarū obligatione accidit [q], & aliis iure ciuili inductis [r], qualis legis Aquiliæ [s], de pauperie [t], furti non manifesti [v], &c. Aliæ species ciuilis obligationis sunt, naturales iure ciuili approbatæ [x], & prætoriæ, quia ius
9 honorariū pars iuris ciuilis est [y]. Sæpius obligatio ex ciuili & naturali vinculo cōposita est, & mixta, quādo firmatur fides, & naturali, & ciuili iustitia [z]: cuiusmodi sunt ferè omnes cōtractus nominati [a]. Cōcurruntq; hæ duæ obligationes in vna conuentione, in eodē interuallo vtplerumq;, sed nō simul semper tollūtur: veluti, quando reus succedit fideiussori, tollitur quidem fideiussoria ciuilis, remanet tamen principalis & naturalis [b]. Accedit aliquando ciuile vinculum, & ciuilis obligatio naturali iam natæ: veluti, si quis mutuò dederit pupillo sine tutoris authoritate, nulla nascitur ciuilis, sed tantùm naturalis obligatio [c]; verùm si posteà creditor pupillo succedat, adeunte eodem creditore in totum hæreditatem, iure solutionis cedit ei hæreditas, non solùm in quantum pupillus ex mutuo factus est locupletior secūdum ius commune, sed in solutum ex hęreditate eius retinet debitum: & ita inanis anteà obligatio, quòd vinculū ciuile nō adesset, aditione firmatur. Sicuti & mulier, quæ intercedens pro alio non obligatur ciuiliter ob beneficiū
10 Velleiani: tamen dum succedit, pro eo pro quo intercessit, tenetur credito-

 ri. Quæ

a Seneca, in tragœdia Herculis Oetei.
b l. 1. de pact. in P. l. non minorem, de transact. C.
c l. naturales, l. 9. de actio. in P. libr. 44. tit. 7. l. hæres à debitore, § seruo, & l. fideiussor. obligari, l. 17. §. fideiussor accipi, de fideiussor. in P.
d l. cùm amplius, l. 85 §. fin. de regul. iur. in P.
e l. sed etsi lege, §. consuluit, de petit. hæredi. P. l. Attili", de donatio. in P. l. si pignore, de fur. in P.
f l. 1. de pact. in P. l. fratris, l. non minorem, C. de transact. cum simil.
g l. Stichum aut Pamphilum, 95. §. naturalis de solutio. lib 46. P. titu. 1.
h vt in l. frater à fratre, de condict. indeb. in P.
i l. serui ex delictis, l. 13. vbi gloss. de action. in P.
k l. eas, de capit. diminut in P. §. fin. de iure natura. §. fi. de legitima tutela apud Iustinian.
l D. Paul. ad Roma. cap. 1.
m glo. in c. 3. de pact.
n c. 1. & 3. de pact. ap. Grego.
o c. 1. & 2. de oper. noui nūcia. cū sim.
p Modesti. in l. obligamur, 53. vers. penult. de actio. P.
q l. in contractibus, C. de non numer. pec. § 1. de literarum obliga.
r §. omnium, de obliga. ap Iust.
s §. 1. ad leg. Aqui. ap. Iusti.
t l. 1. quadrup. pauper. feci. dica. P.
v § sunt autē de noxal actio. in P.
x §. ius autem gentiū, de iur. natur. l. ex hoc iure, de iustit & iur.
y prætorum, de iure natur. l. ius autem, § prætorium, de iustit. & iur. P.
z Modestinus, in l. scire oportet, l. 15. § consequēs, vers. sufficit, de excusat. tutor. libr. 27. P. titul. 1.
a l. iurisgentium, de pact. P. l. ex hoc iure, de iusti. & iur.
b l. hæres à debitore, l. 22 § quòd si hic seruus, de fideiussor. in P.
c l. pupillus, de condiction. indeb. P. l. 2. & l. obligari, de authorita. tutor. in P. §. 1. eod. titu. ap. Iustinia.

ri. Quæ duo exempla nos docuit Paulus [a]. Iuris ciuilis auxilia, & præsidia conuentionibus addita, nihil aliud sunt, quàm perfidorum hominum leges, & malitiæ humanæ certissima testimonia, dum contrahentes adiguntur ad fidem seruandam, & testandam, quam naturâ & spontè colere oportuit. Qua de re sic Seneca [b] conqueritur; *Vtinam*, inquit, *nulla stipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta conuentaq́ impreßis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes: ille per tabulas plurium nomina interpositis patariis facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. ó turpem humani generis & fraudis, ac nequitiæ publicæ confeßionem: anulis nostris plus, quàm animus nostris creditur. In quid isti viri ornatißimi adhibiti sunt, in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se quod accepit. Hos incorruptos viros & vindices veritatis existimas? at iis ipsis statim nō aliter pecuniæ cōmittuntur. Itaque non honestius erat à quibusdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? &c.* Ex iure honorario nascuntur obligationes 10
11 prætoriæ: sic enim Iustinianus [c] omnium obligationum summam constituit, diuisionem in duo genera diducens, vt primùm sint aut ciuiles, aut prætoriæ. Ciuiles sint, quæ legibus sunt constitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ; prætoriæ, quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sunt stipulationes prætoriæ [d], quas multis rerum humanarū actionibus & iudiciis adhibuit, & actiones forenses suis vinculis firmauit: vnde & nascuntur obligationes prætoriæ. Porrò in obligationibus, quæ iure ciuili vel prætorio firmantur, Papiniani regula sequenda, obligationes quæ propriis viribus non consistunt, nec officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmari [e]. Obligari nos etiam iure honorario Modestinus ait, ex his quæ edicto perpetuo, vel magistratus, fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur [f]. Et istæ diuisiones obligationis, ad pactiones 12
& conuentiones pertinent, & distinguntur ab illis, quæ aliundè, quàm ex pacto, vel contractu nascuntur [g]; item à fictis & imaginariis cōtractibus, in quibus fides facti simulatur, non intercedēte veritate, quæ vinculū iuris non obtinēt [h]. Sunt rursum & diuersę pactionū obligationes ratione cōceptionis, aut causæ: aut enim diē habent, aut modū, aut conditionē, aut accessionē [i]. Et conditio, aut possibilis, aut impossibilis, aut potestatiua; aut puræ sunt, quæ his carent. Subinde & istæ omnes, vel principales, vt emptio, vēditio, locatio, &c. aut accessoriæ, vt fideiussio, &c. Est & quædam obligatio, quæ ab initio pura est, & tamen resoluitur sub conditione: vt pactū de in diem addictione [k], & legis commissoriæ [l]. Ratione quoq; originis à rebus vnde descēdunt, vel quibus accedunt vincula iuris, obligationes generaliter distinguntur. Nam aliæ descēdunt à contractibus [m] nominatis, idest, qui certum nomen habent [n]: vel ab innominatis, do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias [o]. Aliæ ex facto alicuius natæ sunt, vt ex quasi cōtractu [p], ex delictis [q], & quasi delictis [r]. Rursum vinculū iniiciunt, certis & definitis modis concurrentibus, vel obligant nos & hæc, res, verba, separatim aut simul, lex, ius honorarium, necessitas, factum, nudus consensus, & nutus, apud Modestinum explicata [s], literæ [t], aditio hæreditatis [v]: vt posteà latius Deo fauente. Et ex his, generales liquēt conuentionū, quæ obligant, distinctiones, quas si accuratius nosse desideres, recurres ad singulares cōtractuū tractationes, de quibus agemus. In quibus obserua; vtrum sint primò tales, quales putas, & si constet: 2. transi ad finitionē, quid sint: posteà 3. ad diuisionē: 4. ad materiam, de quo: 5. ad personas, à quo fiant, vel inter quos: 6. deinc secundū quid, ad formā veniēdum: 7. cuius quæratur: 8. propter quid, & fines: 9. rationes, si sint, adde totius & actiones. Subinde apparebit facilè in quibus differant, conueniant, vel pugnent, ratione substantiæ, & accidentium, obseruatis principiis, mediis, & finibus singulorum: & in quibus præualeant aliis, vel aliis sint inferiores, vel æquales, 13

Quæ

a Paul. in l. Stichum aut Pamphilum, § aditio de fideiussor. in P.
b Seneca, lib. 3. de beneficiis.
c in §. omnium autem, de obligatio. in Institutio. iur. ciuil. l. obligamur, l. 51. de actio. in P.
d toto titulo, de prætoriis stipulatio.
e l. obligationes, l. 26. de actio. in P.
f l. obligamur aut re, 51.
g de quib. in l. obligamur, l. 51. de actio.
h l. contractus, l. 53. de action. in P. l. quod autem. l. 8 §. si vxor, de dona. inter vir. & vxor. toto titu. plus valere quod agit. C.
i l. obligationum ferè, l. 43. de actio vbi hæc explanantur §. omnis stipulatio. cum §§. seq. de verbor. oblig.
k l. 2. de in diem addictio. lib. 18. P. titul. 2.
l L. 1. de lege commissor. libr. 18. P. titu. 3.
m in L. 1. de actio. P. §. penul. de oblig. ap. Iustin.
n de quibus in l. iurisgentium, de pact. in P.
o de quibus per totam l. naturalis, de præscri. verb. in P.
p tit. de obliga quæ ex quasi contract. nascunt.
q tit. de obliga. quæ ex delicto nascut. l. ex maleficiis, de actio. P. l. 1. eod.
r tit. de obligat quæ ex quasi delict. nascunt.
s Modesti. in l. obligamur, l. 53. de actio. P.
t §. 1. de litera. oblig.
v l. more. l. 8. de acquirend. hæred. P. L. 4. quib. ex caus. in possess. P.

Quæ facilia tibi erunt, si recorderis methodi nostrarum Syntaxeon artis mirabilis, traditæ in 2. libro, c.1. & si annotes cōuentionum singularum bonitatem, magnitudinem, durationem, potestatem, cognitionem, voluntatem, virtutem, veritatem, gloriam seu laudem, seu vtilitatem: & rursum, accidentia, & sequentia, quantitatem, relationem, actionem, & passionē, &c. Quæ certè in singulis contractibus integrum volumen tibi pararent, si velles me omnia persequi; & non dubito, quin ætas me prius deficeret, si idipsum amolirer. Viam itaque sufficiat nosse, vt si quando egeas, eam ingrediaris: & mihi sufficiet quoque, capita præcipua annotasse, vt te labore in vtilioribus releuem. Idq; dictum semel velim, & obseruare te desidero in reliquis aliis meis iuris lucubrationibus, in quibus pleraque artis Syntaxeon latent, quæ propriis artis terminis apertè non indicaui: quia ars est, celare artem.

De rebus quæ in conuentiones venire possunt. Caput 4.

1 *In omni contractu 4. consideranda, res, persona, quod geritur, actio.*
2 *Res idonea contractibus, si non prohibeantur à natura, homine, lege.*
3 *Quæ natura arcentur à conuentionibus.*
4 *Mora, possibile semel, semper fingis possibile.*
5 *De prohibitione alienationis per contractum, & ab homine.*
6 *De prohibitione alienationis in vltima voluntate.*
7 *De arctiore prohibitione legis, si lædatur ius publicum in pacto tributorum, in turpibus, contra bonos mores, & iura, & exempla.*
8 *A non dominis res alienari nequeunt, exceptis quibusdam.*

1 QVATVOR in omnibus conuentionibus præcipua considerabimus capita, materiam videlicet idoneam ad suscipiendas formas, de qua conuentio fieri possit, primo loco: deinceps personas, quæ dant formam, & à quibus fiunt conuentiones [a]: tertio loco, id quod geritur, & qualitas contractus, qui, cùm definitionem præmittit, vt perfectus proponitur, & materiam & formam benè conuenientes ad effectum producendum, significat: sicq; quarto loco recipit, perfectionis & effectus seu actionis etiam tractationem. Proinde generaliter de istis prius dicendum est paucis: & posteà propriis locis singulari annotatione indigentia, percurremus. Igitur de rebus, quæ conuentionibus subiiciuntur, agamus: quia illæ pro materia [b],
2 ex qua aliquid fit [c]. Atque constituamus initiò hoc axioma, res omnes nostras venire per nostrum factum in conuentionem posse [d], nisi speciali prohibitione impediantur. Impedimur autem, à natura, ab homine, à lege [e]. Naturà prohibetur pactio de re, quæ per rerum naturam fieri, vel præstari non potest: sic impossibilium nulla est obligatio [f]. Atque ea quæ in rerum natura non sunt, vel datu impossibilia, pro non adiectis habentur [g]. Sic non valet conuentio, vel pactum, vt quod factum est, infectum sit: hoc enim impossibile [h]. Vt & si quis velit pacto ius sanguinis reiicere, id est, agnationē ipsam, quod & impossibile [i]: quùm iura naturalia perpetuò perseuerent, remanente propria materia intacta cum forma [k]. Vt & Augustus ridiculam illam abdicationem liberorum Græcorum respuerit à sua republica [l]. Quod

a ex rebus & personis varietas, l. iusiurādum & ad pecuniam, l. 34. §. ait prętor, vers. non semper, de iureiuran. P. l. Pedius, l. 4. de incen. rui. & naufr. lib. 47. P. tit. 19.
b l. Pedius, de incēd. ruin. & naufrag. P.
c l. adeò, §. cū in suo, de acq. rer. dom. P.
d l. dudum, C. de cōtrah. emptio. l. nemo externus, C. de Iudæis, l. in re mādata, C. mand. cum simil.
e l. fi. de reb. alien. non alien. C.
f l. si stipuler, l. 35. & l. impossibilis, de verbor. oblig. l. impossibilium, de reg. iur. §. si impossibilis, de inutil. stipul. l. nō solū, l. 10. de action. in P.
g l. ea quæ, de regul. iur. P. l. vbi repugnantia, §. fi. eod. l. inter stipulantē, §. penul. de verbor. oblig. in P.
h l. verū est, de regu. iur. P. l. in bello, §. factæ, de captiuis in P. Arnob. 1. cōtra gentes, Plinius, lib. 2. c. 7. Aristote. 6. Politic. c. 2. Pindar. lib. 1. Olimpio. ode 2. Epod. 2.
i l. ius autē agnationis, l. 3. de pactis, P. l. fina. de instit. & iur. l. iura sanguinis, de reg. iur. l. penul. §. si verò, de adoptio. C. lib. 8. tit. 48.
k §. sed naturalia, de iure natu. ap. Insti.
l l. abdicatio, l. 6. de patria potesta. lib. 8. C. tit. 47.

de reliquis impossibilibus dictum sit: vt si domus vendatur, quæ non est,
omnino ue consumpta est[a]: cùm non entis, nullæ qualitates sint[b]. Non 4
eundum tamen inficias, super impossibilibus aliquid ex pacto fingi posse: habita tamen ratione, quòd fuerint, vel esse possint possibilia, veluti ob delictum moræ[c]. Qui culpa sua non persoluit rem debitam, cùm posset & deberet, tenetur post interitum eius, & fingitur res esse: non tamen, vt ea præstetur verè, sed vt æstimatio eius persoluatur[d]. Item, si quid impossibile videatur fieri vel dari, quando per aliquem stat quominus fiat, vel detur, difficultas illa non attenditur[e]. Pari modo, & conuentio valet de re ea, quæ in cõmercio quidem non est promittentis, sed alterius, & possit eius esse per naturã rerum: si tamen qui stipulatur, commercium eius habere non possit,
inutilis[f]. Ab homine prohibitio rerum est, ne in commercia & conuentio- 5
nes veniant, vel ex conuentione, vel ex vltima voluntate, certis de causis à iure probatis. In contractu namque cauere possumus, & legem rebus ponere, si nostra intersit ita fieri, ne res alienentur[g]. At sine causa, nemo dominum adstringere pacto potest, ne res suas alienet[h]. Causa autem legitima, si paciscentis intersit: vt si quis caueat, ne vicinus quærat aquam in suo solo, videlicet ne stipulantis fons desiccetur, & venæ aquæ præcidantur[i]: vel si quis cum debitore paciscatur, ne is vendat pignus, nempe vt saluum ius sit sibi debiti[k]. In vltimis autem voluntatibus, prohibitio alie-
nationis & cõmercij rerum fit, vel ratione, seu fauore, vel odio certarum 6
personarum: veluti ne alienentur res Titio, Sempronio. Vel ratione certorum contractuum: veluti, si prohibeatur venditio, cùm ex ea non prohibeatur locatio[l]. Item ne alienatio fiat extra familiam[m]. Continent & prohibitiones alienationum impositæ fiduciariis hæredibus restitutiones, quæ hæredibus, & fideicommissariis adimunt, exceptis à iure casibus, distractionem rerum[n]: nisi consentiant, quibus restituendæ sunt[o]. Placuit tamen, & hanc prohibitionem alienandi, in testamento non admittendam, quæ cõmercium adimat: nisi iustam aliquam habeat causam[p]. Facit & hominis error in corpore, ne contractus[q], vel vltima voluntas[r] transferat rem. Lex porrò iuris positiui arctiorem habet prohibitionem alienationis, dum eam vetat:
& nullus dicitur contractus aduersus eam factus[s], malæque fidei possessor, 7
qui contra legum interdicta mercatur[t]. Hac ratione, si res, quæ in conuentionem deducitur, lædat ius publicum, nihil fit: vt si pactum fiat, ne tributa soluantur inter priuatos: quia hoc pactum non impedit, quin census, & vectigal, & reliqua à possidente non petantur[v]. Iusq; publicum pactis priuatorum violari non potest[x]. Quamquã verum sit, quòd pertinet ad paciscentes, & pro euictione, pactum hoc de censibus non præstandis defendi[y]. Prohibent & improbant leges conuentiones turpes, vel de rebus turpibus[z], contra bonos mores, & leges, senatusconsulta, principum placita[a]: vt, de futura successione[b], de monopoliis ineundis[c], de ducenda in vxorem sorore[d], &c. Summouet & lex commercium rerum sacrarum, & religiosarum[e], & quæ nullius dicuntur[f]. Generaliter quæ natura, vel gentium ius, vel leges ciuitatis, cõmercio exemerunt, alienari nequeunt[g]. Et quoties pactum à iure communi remotum est, seruari non oportet, quamuis illi iusiurandũ accedat[h]. Atque ea, quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & vt generaliter dixerim, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est, vt ait Papinianus[i]. Mores autem, vt varij regionum sunt, & alij aliis probati: ita & pro ratione locorum, & legum, &

a l.domus, de contrahen. empt. in P.
b eius qui in prouincia, de reb. credit. in P.
c sic vocatur mora in l.mora, de vsur. pa. P.
d l.si seruus, §.sequitur, & §.nũc videamus, de verbor. obliga.
e dicta l. si stipuler, 35. de verbo. obli. P.
f l. multũ interest, l. 34. de verb. oblig.
g l.ea lege, C. de cõdictione ob caus. l.fi. de pactis inter emptor. C. l. si ita quis promiserit, l. 135. §. ea lege, de verbor. obliga.
h l.penul. de pact. in P. l.penul. C. de cõtrahen. empt.
i vt in l.1.§.si quis, de aqua quotid. & æstima. P.
k l.si creditor, §.f. de distract. pign.
l traditur, in l.codiciliis, 91.§ institut. & §.seq. de lega. 2.
m l.cùm pater, l.79. §.libertis, de lega. 2. l. volũtas, de fideico. C. cũ simil.
n authent. res quę, C. commu. de lega.
o l.quoties, in 1. C. de fideicommi.
p l.filiusfamilias, l. 117.§. diui verus, in 1. de lega. 1. in P.
q l.si sterilis, §. quamuis, de actio. empt. in P. l. cùm ab eo, l.41.§.fi. de cõtrah. emp. in P.
r l.si fortidianum, l. 7. C. de lega. lib. 6. tit. 37. l.4. de lega. 1. in P. §. si quis in nomine, de lega. ap. Iustin.
s l.non dubiũ, C. de leg. l. cùm lex, de fideiuss. in P.
t l.quemadmodum, l. 7. de agricol. & censit. libr. 11. C. tit. 47. c. 2. de his quæ fiunt à præla. sine consens. capit.
v l. inter debitorẽ, de pact. P. l. omnes, sine censu & relig. fund. compara. non poss. C.
x l.ius publicum, de pact. P. l. quod de bonis, §.1. ad leg. falci. in P.
y l.epistola, §. pactũ vt si quas summas, de pact. in P.
z l.si vnus, l.27.§. pacta quæ turpem, de pact. in P. c. fi. eod. tit. ap. Gregor. l. generaliter, & l. si plagij, de verbor. oblig.

a l.iurisgentium, §. prætor ait, & l.contra iuris ciuilis, de pactis, in P. l. pacta quæ contra, C. eod. b l.fi. C. de pact. l. pactum dotali, eod. l. fin. de suis & legit. in P. cum simil. c l. vnic. de monop. C. d l. si stipuler, l. 35. de verbor. oblig. e l. 1. §. si id quod dari, de actio. in P. l. inter stipulantem, §. sacram, de verbor. oblig. c. 1. de pignor. c. nulli, & c. si quis presbyter, de reb. eccles. non aliena. l. iubemus, cum sequentibus authent. de sacrosanct. eccles. C. l. sancimus, eod. titul. cum similib. f l. quod nullius, l. 143. de regul. iur. P. g Paul. l. si in emptione, l. 34. §. omnium, de contrahend. emptio. P. h l. non dubium, C. de legib. l. iurisgentium §. penulti. de pact. in P. l. si quis inquilinos, 113. §. fi. de lega. 1. P. i Papinia. in l. filius qui in potestate, l. 5. de conditio. institutio. lib. 28. P. tit. 7.

morum

morum eorumdem, examinandi contractus, habita ratione temporum, quibus quandoque quid prohibetur, quod aliquando permissum, & contrà. Vt apud Locros aliquando lege cautum, ne quis patrimonium suum alienare posset, nisi euidentem ostenderet calamitatem superuenisse: prætereà, vt antiquæ hæreditates conseruarentur. Quod dehinc sublatum apud Leucadas, valdè popularem eorum ciuitatem effecit [a]. Inhibet etiam ius alienas
8 res, inuitis dominis, in cõuentiones deducere in præiudicium dominorum [b]: etsi in præiudicium contrahentium perperàm, conuentiones de rebus alienis agendi præbeant aliquam occasionẽ [c]. nisi lex ius hoc permittat singulari ex causa in rebus alienis: veluti dum concedunt creditoribus, vt seruatis solemnibus possint res alienas, debitorum videlicet, quæ & quodammodo illorum sunt ob nexum debiti, distrahere [d]. Sic & procurator, qui aliena negotia mandato domini administrat, rectè de rebus alienis domini paciscitur: item magister societatis, tutor, & curator [e], & iudex ratione officij dominia in alios transfert à dominis [f]: potest idipsum, & authoritate propria princeps [g]: quia in eius manu, dominiorum dicuntur esse distributiones [h].

a author Aristoteles lib. 2. Polit. c. 5.
b l. fi. §. fi. C. de pact, l. 2. §. sed dom nostri, de his qui sunt, sui vel aliena. iur. Plato, 11. de Legib. l. si vnus, §. ante omnia, de pact. l. alienatum, de verbor. signi. l traditio, de acquirẽ. rer. dom. P.
c Vlpia in l. rem alienam, l. 28. de contrahen. empt. in P.
d l. fin. de iure dom. impetran. C. §. cõtra, quib. alienare licet vel non.
e l. rescriptum, cum 4. legib. sequẽt. de pact. P. cum simil. ibi nota.
f §. fi. de offic. indic.
g l. benè à Zenone, de quadrie. præscr. C. l. Lucius, de euict. in P. l. ita verberatũ, §. 1. de rei vendica P.
h ca. quo iure defendis villas, 8. distinctio. l. deprecatio, ad legẽ Rhod. de iact. P.

De personis, à quibus concipi, & perfici possint legitimæ conuentiones. Caput 5.

1. *Omnes domini rerum idonei ad contrahendum: nisi specialiter prohibeantur natura, homine, lege & moribus.*
2. *Natura prohibiti contrahere, vt furiosi perpetuò, nisi re obligentur.*
3. *Item pupillus, & quomodo, vel quando.*
4. *Pubes rectè pacisci potest, sed restituitur.*
5. *Mutus contractus, consensu, non voce egentes, peragit.*
6. *Surdus consensu contrahit: non si quæ obligationes auditum exigant.* *Et de prohibitione ab homine.*
7. *De prohibitione contrahendi lege, & moribus facta, minoribus.*
8. *Prodigis.*
9. *Filiisfamilias, mulieribus.*
10. *Seruis, & quando, & quomodo.*
11. *Quibus prohibentur contractus ratione officij, magistratibus, & nobilibus.*
12. *Prohibitio donationis inter coniuges, & alia genera conuentionis subiuncta.*
13. *Prohibentur & rescinduntur lege, inconsulta conuentiones.*
14. *Et quæ sine causa fiunt, eas lex nullas dicit, quando, & quales.*

1 SICVT diuersitas rerum, ita & diuersitas personarum varietatem inducit [i] conuentionibus: illæ materiam, istæ agens considerant. Et regulari quidem iure placuit, vt in rebus antè diximus, omnes rerum suarum, & consilij sui esse liberos dominos. Et ita omnes erunt quoque in agendo sui arbitrij, ratione libertatis, quæ agere quæ velis permittit. Verùm his addere quoque expedit, nisi si quid agere vi, vel iure prohibeantur [k]. Omnes namque idonei præsumuntur, nisi speciali nota facultas intercipiatur.

i l. insiurãdum quod ad pecunias, l. 34. §. ait. prætor, versi. non semper, de iureiuran. in P.
k l. libertas, de stat. hom. P.

Ita

Itaque negotium istius tractationis expedietur, ex prohibitionis contrahendi distinctione. Nam quidam ab omnibus patrãdis pactis omninò, & semper arcentur: quidam à certis & semper, vel aliquo tempore: & quidam ab omnibus, sed tantùm aliquo tempore, non semper submouentur. Atque prohibitio, vel à natura, vel ab homine, vel à lege, & moribus pendet. Na- 2
turâ remouentur à pactis omnibus, quæ consensum expressum, & animi iudicium desiderant, furiosi perpetuò, qui consensu destituuntur [a], & voluntate, absentisq; loco sunt [b]: quamuis aliquando ex præsumptione & verisimili causa, dicantur videri consentire [c]. Quod & furioso, & pupillo, in obligatione, quæ ratione rei, & ob vtilitatem rerum illorum contrahitur, commune erit [d]. quod ad res potius, quàm ad personas, referri satius est. Quia & furore affectum, dominum rerum suarum esse, leges 12. tabularum vetant [e]: & persona, & familia eius, ad gentiles peruenit [f]. Natura quoque 3
prohibente, quandiu in infantili ætate est pupillus, nullo modo rectè paciscitur, & paciscens nec naturaliter, nec ciuiliter obligatur [g]. Quòd si proximus sit pubertati, verius est obligari cum aliis paciscendo per se naturaliter tantùm, non autem ciuiliter [h]: cum tutoris autem authoritate pactus, & ciuiliter quoque obligatur [i]: At impubes, rectè alios contrahendo sibi & ciuiliter, & naturaliter obligat [k]. Et ita hîc, dum de eius commodo agitur, non valdè refert, num doli capax sit: cùm tamen in illis quæ nocere
possunt, separemus [l]. Cæterùm puberes possunt conuenire & pacisci, & 4
obligantur sine authoritate curatorũ [m]: quamquam deceptis illis, non aliter, subueniatur à iure per restitutionem in integrum [n], ob fragile & infirmum huius ætatis consilium [o]. Mutus, natura aliquarum conuentionum capax 5
est, earum scilicet quæ sine voce perficiuntur, & ex consensu: at illarum, quæ verba exigunt, incapax [p]. Possumus namque pacisci, non solùm voce, & inter præsentes: sed etiam inter absentes, per nuncium, per literas & consensu [q]. Possunt & nutu perfici obligationes [r]: & nutu contrahi posse conuentiones, quæ consensu constant, placuit Paulo [s]. Quod tamen in conuentionibus, quæ verbis vinciuntur, negatur: quia nutus eas non perficit [t].
De surdo pari modo ratiocinandum, vt possit ea pacta inire, in quibus opus 6
non est auditu, sed intellectu, & consensu, & à perficiendis auditu medio explodatur [v]. Ab homine fit contrahendi personis prohibitio, vel pacto, vel vltima voluntate: vt in superiori capite annotauimus. Item si quis procuratoris potestatem reuocet, & reuocationem insinuet: nam conuenire procuratorio nomine tunc nõ potest [x]. A lege, & moribus, variè natæ contrahen- 7
di prohibitiones, & ex singularibus regionum constitutionibus, vel ex iure communi. In Italia, vt notat Panormitanus, contractus omnes cum minore vigintiquinque annor. facti, sine certa solemnitate statuto præscripta, pro nullis ac fictitiis habentur, nec obligant, etsi iurati fuerint [y]. Theodericus imperator auctoribus Albini, consultò proinde decreuit antiquis, liberos contractus minores non habere, vt insidiantium laquei frustrarentur & lapsis ætas lubrica subueniret: obrueretur quippe innocentia, si laxaretur audacia [z]. Et iure ciuili, contractus quidem permittuntur minoribus: verumtamen dum de rebus illorum distrahendis agitur, adiunctæ sunt solemnitates, sine quibus tutò quis ab illis non comparat [a]. Prodigis, propter mores ani- 8
mi deprauatos & inconsultos, contractus alienationis rerum suarum prohibentur [b]. Et voluntas nulla eis inesse, non secus, quàm furioso creditur [c]: contractus tamen per illos in suam vtilitatem, rectè facti, non improbantur [d]. Moribus quoque, & iure Romano, contrahendi libertas filiisfamilias 9
adimitur suo nomine, & sine patre. Cæterum quomodo, & à quibus contractibus arceantur, vide Arnoldum Ferronum latè pertractantem [e], & quæ di-

a l. in negotiis contrahentis, l. vbi nõ voce. § si. de regu. iur. l. 1. § furiosum, de actio. in P. l. qui ad certum. l. 15. locat. P.
b l. furiosi, de reg. iur.
c vt in l. 2. § volun late, sol. matrimo. in P.
d l. si à furioso, 23. & l. furiosus, de actionib. in P.
e Cicero, 3. Tusculanarum.
f diximus in personis, & in curatore furiosi.
g l. pupillus, de actio. in P. l. quod pupillus, de condict. indeb.
h l. 1. de nouatio. P l. 1 § furiosum, & l. obliga. de actio. P. l. Iulianus, § si quis à pupillo, de actio. empt. in P.
i § 1. de authorita. tutor. l. contra iuris ciuilis regulas, de pact. in P.
k proximè citatis iurib.
l l. 1. § hoc edicto, ne vis fiat ei. in P.
m l. puberes, de verbor. oblig.
n l. non omnia l. 45. & l. quod si minor, § non semper, & l. verum, § sciẽdum, de minor. 25. annis in P.
o l. 1. eo. ti. de mino.
p l. vbi non voce, de reg. iur. & l. in quibuscũq;, de actio. in P. l. 1. § mutum, eo. tit. l. 1. de verb. oblig. in P. l. 4. de pactis in P.
q l. 2. de pact. in P.
r l. obligamur aut re, § fi. de actio.
s l. si stipuler, vt id fiat, in l. 15 § fi. de verbor. oblig.
t l. 1. § si quis ita, de verbo. oblig. in P.
v l. 1 § fi. & l. in quibuscuq;, de actio. P.
x l. vero procuratori, § sed etsi quis mandauerit, de solutio. P.
y Panormitanus, in quæstio. 2. incipiẽte, statuto cõdito.
z Cassio. lor. ep stol. 35. libr. 4. variarũ.
a totis titulis de prædiis & aliis reb. minor. sine decret. nõ alien. C. & de reb. eorum qui sub tutela vel cur. sunt in P. potissimum in l. magis puto, l. 5. § no passim, vbi solemnitates, eo. tit.
b l. is cui bonis, de verbor. obl. l. 1. de cura. furio. P.
c l. furiosi, l. 40. de reg. iur.
d in constitutione Gregalleonis Cęsaris, 39. περὶ τῶ τὴν ἄσωτον τὰ συμφέροντα δύνασθαι. [illegible] obligari, de actio. l. tam de illis sic. P.
e Arnol. Ferronus, in § 1. de stat. personar. in consuetud. Burdegalensib. vide l. filiusfamilias in 2. & in 1. & l. [illegible]

ximus

ximus in patria potestate. Prohibetur & Macedoniano senatusconsulto, ne quis cum filiofamilias mutuum ineat [a]: de quo in mutuo agemus, Deo iuuante. Releuat & Velleianum priuilegium, mulieres ab obligatione, & pactitia fideiussione [b]. Apud Athenienses autem & prohibitum erat, ne mulieres contraherent, nisi ad hordei modium vsque, propter consilij infirmitatem, vt est author Dion Prusæus [c]. Et Romanis moribus antiquis, mulier sui iuris non erat, sed sub perpetua tutela, vel patris, vel mariti, vel proximorum, vel tutoris dati à iudice [d]. Ita & receptum erat, ne vxor contrahere posset sine viri authoritate, propter eandem consilij infirmitatem [e]. Sed de hoc aliàs diximus fusiùs [f]: & quando vxor contrahere possit, & quo authore, & de quibus rebus [g]. Notabile autem illud est, Leonem Cæsarem in contractibus mulieribus inhibuisse testimonium, & in aliis, præterquam in fœmineis actibus: vt si de partu agatur, vel in his in quibus sola mulier adhibe-
10 tur constitutione 48. Serui quoque, iure ciuili ex contractibus non obligantur suo nomine [h]: ex delictis tamen obligantur, vt & ex contractibus naturaliter [i]. Ministerium autem in obligatione ciuili præbent dominis, dum pro illis paciscuntur [k]: etsi cum dominis pacisci non possint [l], nec nomine dominorum, contra eorum vtilitatem. Quod & de filiisfamilias rescriptum
11 est in nouatione obligationum benè constitutarum domini, vel patris [m]. Prohibitum etiam à lege certis personis, ratione officij, in ea prouincia, in qua administrant, contrahere cum sibi subditis [n]. Quare nec nuptias inire, cum huiusmodi illis licebat [o]. Quod in Gallia antiquatum est in magistratibus, cùm illi hodiè perpetui sint [p]. Nobilibus tamen, qui priuilegiis nobilitatis militiæ armatæ vti desiderant, atque aliis illustribus, & magistratibus regiis, hodiè quoque adempta in Gallia negotiandi licentia, iuxta communis iuris regulas [q]. Extat Nouella Theodosij: *Ne curialis prædium alterius conducat: neue pro alio se fideiussorem præbeat, aliter res locata in fiscum deferatur, & actio euacuetur* [r].
12 Prohibentur & lege donationes inter coniuges [s], inter patrem & filium, qui eius est potestatis [t]: conuentiones vi extortæ [v], vel fraudandi animo, vel dolosè initæ [x], vel per errorem factæ [y]. Quia generaliter in totum ea, quæ ex certa animi destinatione pendent, non possunt, nisi ex certa scientia perfici [z]. Alias porrò causas, quibus vetant certis personis res pertractare, & ita de his disponere, singularis cuiusque contractus explicatio latius docebit: hæc au-
13 tem in summa monuisse in vniuersum sufficiet. Improbat lex & contractus, seu pacta leuitate & inconsideratè facta, de rebus alienandis: vt reuocata donatio vel alienatio facta inconsideratè à quadam Agapita, Prouino patritio [a] de causa Arcinatricia, ratione postposita, per Theodericum Gotthorum regẽ: quòd alienatio rerum, solidum desideret habere iudicium, vt refert Cassiodorus [a]. Reuocatur vt inconsultè facta donatio à liberto, per patronum, si susceperit liberos [b]: & inofficiosæ, & immensæ donationes [c]: immensæ dotes [d].
14 Item obligationes pactorum nullæ censentur, quæ sine causa factæ sunt: ideò non pariunt actionem, sed exceptionem [e]. Et qui promisit sine causa, condicere ipsam obligationem potest, per condictionem sine causa [f], vel incerti condictione sine causa potest agere, vt liberetur [g]. Idem si falsa causa adiecta, videlicet in negotiis, quæ sine causa fieri non possunt, & quæ causam exigunt. Nam donatio simpliciter, & sine alia causa, quàm affectionis [h]; & liberalitatis [i] fieri potest: at si causa illis adiecta, & illa non inueniatur, inefficax est [k]. Et extat hac de re iudicium apud Valerium Maximum Caij Aquilij, in causa Caij Viselli Varronis, & Octacilliæ Lateranensis [l]. *Si quis*, inquit, Vlpian. *sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur, exceptio vti-*

a l. 1. ad senatusco. Mace. P.
b totis titulis, ad Velleian.
c Dion Prusæus, lib. περὶ ἀπιστίας. l. 2. ad senat. Vellei. P.
d Cicero, in Topi. & Boëtius, commentariorum in Cic. Top. lib. 2.
e Cicero, pro Murena. Liuius, lib. 4. belli Macedoni.
f diximus, dum ageremus de potestate viri in vxorem.
g interim & vide Ferronum, in §. 2. de statu personarum in cõsuet. Burdeg.
h l. obligari, de actio. l. in persona serui-li, & l. quod attinet, de reg. iur. P.
i l. serui, §. 1. & l. seruus, in 1. de actio, cum simil.
k l. sin autem dominicam, l. 30. & Iulia. in l. si debitor, l. 56. de pact. in P. cum simil.
l l. interpositas, §. fi. de transact. C.
m l. 3. & l. filiusfamilias, C. de pact. l. penul. deposit. in P. l. melior, de reg. iur. in P.
n l. 1. de contract. iudic. C. l. non licet, & l. qui officij, de contrahen. emp. P. l. aufertur, §. 2. de iure fisc. in P. l. milites, de re militari in P.
o l. 1. si quacumque præditus potesta. vel ad eum pertinẽtes, &c. lib. 5. C. tit. 7.
p Guido Papæus, decisio. 195.
q in l. 3. de commer. & mercatorib. C.
r in nouella. 3. constitutionũ nouellarũ Theodosij.
s l. donationes quas parentes de donation. inter vir. & vxor. C. l. 3. 2. & 3. eo. in P.
t dicta l. donationes.
v l. nihil consensui, de regul. iur. l. metum autem, §. sed quod prætor, de eo quod met. cau. in P.
x l. iurisgentium, §. sed si fraudandi, & §. dolo, & §. prætor, de pact. in P. l. cùm postea quã, C. eod. l. 3. C. de exceptio. cum simil. iũge & quæ sup. in principio conuentionũ de dolo diximus.
y l. si cum te ex causa, l. 52. de pact. in P. l. fi. de constit. pecunia. & sup. pauca in principio dicta.
z l. in totum, de reg. iur. P.

a Cassiodor. in epistola 11. lib. 2. variarum Prouino scripta. b in l. si vnquam, de reuocan. donat. C. c l. 3 & l. si filius, & toto tit. de inoffic. dona. lib. 3. C. tit. 29. d l. 1. C. de inofficio. doti lib. 3. C. tit. 30. e l. iurisgentium, l. 7. §. sed cùm nulla, de pact. P. l. cùm de indebito, 25. § fi. de probat. in P. f l. 1. de condict. sine caus. lib. 12 P. tit. 7. g l. 3. eo. tit. de condict. sine caus. h l. affectionis, de donat. P. i c. 1. de donatio. ap. Greg. l. donari, de reg. iur. & de donat. k l. 2. & l. cùm ancillam, l. 4. de condict. ob caus. dator. lib. 4. C. tit. 6. l. 2. §. fi. de dona. lib. 39 P. ti. 5. l. si ex causa, C. de non numera. pecu. l Valer. Max. lib. 8. c. 2.

quæ doli mali ei nocebit. &c[a]. Hinc, si cautio, quam quis proponit à se indebitè extortam, indeterminatè concepta sit, aduersarius tenetur ostendere debitũ esse, quod continetur in ea: sed si causam, propter quam huiusmodi scriptura processerit, expressa est in eadem, confessioni standũ est[b], nisi probauerit reus debendi, se indebitè promisisse[c]: vel obiiciat exceptionem intra biennium non numeratæ pecuniæ, si de ea agatur[d], sine qua, confessio, quod ex præcedenti causa debitum procederet, cum promissione, sufficit pro causa[e]. Et idcirco iudex, priusquàm obligationem esse nullam propter non subsistẽtem causam, declaret, ex integro contendentes in exceptionibus audire debet: vt placuit curiæ Parisiensi anno 1511[f]. Cùm enim in hac quæstione implicita sit doli mali exceptio[g], meritò causæ cognitio exigitur. Quia de dolo non fit iudicium, nisi si qua iusta causa videbitur, & ita cum causæ cognitione[h]. Causæ itaque conuentionibus, vt tutius agatur, exprimi debent, ex quibus fiant: exceptis negotiis, quæ ex qualitate sua, vel creditorum, vel debitorum satis causam manifestant & nominant: vnde & puto dici posse contractus nominatos[i], vt in locatione, emptione, &c. constat: vel in qualitate promissionis scholastici & præceptoris, peregrini & hospitis, ægroti & medici, pragmatici & clientuli, & similium, quibus satis indicatur causam promissi. In quibus si exceptio hæc sine causa obiiciatur, nihilominus interim iubetur, vt satisfactionis nomine, vel soluant, vel pignora dent: vt dictum placito curiæ Parisiens. 2. Decem. 1544[k].

a l. 2. §. circa primã, de dol. mal. excep. lib. 44. P. tit. 4.
b c. si cautio, c. 14. de fide instrument. li. 2. Decret. ti. 22. l. generaliter, C. de non numera. pec. c. per tuas, de probat. dicta l. cùm de indebito, §. fi. & c. fi. de confess.
c c. fi. de solut. d. c. si cautio, & l. cùm de indebito.
d in l. in contractibus, de nõ numer. pecunia. C. l. si iüct. auth. seq. de dote cauta non numerata. C.
e dicta l. generaliter.
f Papon, li. 10. Rhapso. arest. titul. 2. arest. 1.
g dicta l. 2. §. circa, de dol. ma. except.
h in l. 1. & l. si olei, l. 10. §. fin. de dolo mal. in P.
i l. iurisgentium, de pact. P.
k Papon, vbi suprà aresto. 2.

De formis, secundum quas pacta & conuentiones in genere concipiuntur. Caput 6.

1 *Ex pactis conuentiones leges capiunt. & pacta expressa, & tacita quæ.*
2 *Taciti pacti exempla: & remissum debitum, reddito instrumento censeri.*
3 *Diuersa, instrumentum, vel pignus reddere.*
4 *Tacitum pactum in inuectis ex locatione.*
5 *Dotis promißione.*
6 *Ne totum petatur.*
7 *In renouatione locationis.*
8 *In mutuo.*
9 *Diuisio pactorum, in rem, & in personam: quæ personalia quæue realia.*
10 *2. Diuisio, alia esse nuda, alia non nuda: & quæ sint.*
11 *Differunt hæc, dixisse nudum pactum, & nudum contractum.*
12 *Non nuda pacta, & vestita quæ: & 7. eorum modi vestimentorum.*
13 *Vestiuntur primo, re.* 14 *Verbis 2. & 3. literis.*
15 *4. Consensu.* 16 *5. Cohærentia contractus.*
17 *6. Authoritate legis.* 18 *7. Iuramento.*

CONTRAHENTES, id est, qui conueniunt, formam dant conuentionibus[l], & legem, pactis videlicet[m]. Pacta ea sunt, quæ in conueniendo placuerunt, quæ sequenda sunt, vt lex[n]. Porrò ista pacta, vel placita, vel expresè, vel tacitè accidunt. Expressum pactum dicitur, quando aliquid palàm, apertè, & nomi 1

l l. in conuentionibus, l. 52. de verborum oblig. in P.
m l. iurisgentium. §. idem Marcellus, de pact. in P.
n l. 1. § si conueniat, depos. in P. lib. 16. P. titul. 3. l. legem quam dixisti, C. de pact. l. dictam legem, de condictio. ob causam dator. C.

nominatim, certo consensu, vel verbis, vel literis, vel alio modo, fieri, dariúe cauetur. Sic enim expressim aliquid fit, quãdo est per declarationẽ, & distinctionẽ voluntatis à cõfusione omni alienã [a]. Diciturq; expressa voluntas, quæ aut ex præcedẽti tractatu, & præfationibus colligitur [b]. Nec opus est me immorari in exẽplis pacti expressi, cùm in singulis cõuẽtionibus ea sese offerãt. De tacitis itaq; paulò latius. Tacitum pactum dicitur, q cùm nominatim nõ fit, inesse tamen negotio, quod agitur, videtur: vel ratione dictorũ, vel prouisione legis, quæ id venire debere cõstituit, vel q inest ex rerum natura, aut cõsuetudine, aut consequẽtia, quorum omnium exẽpla, depromito ex Zazio [c]. Et ex his coniectura facta, tacitum habetur pro expresso [d]. Nec me pi-
2 get taciti consensus formulas quasdã subiicere. Et primùm, qui reddidit debitori suo cautionẽ seu instrumẽtum debiti, cõuenisse tacitè videtur, ne debitum peteret: & proinde de instrumẽto securus debitor, rectè remissionem, petenti obiicit [e]: vt qui donat instrumentũ, res eo cõtentas donasse videtur [f]: sicuti si cancellatũ chirographũ, vel instrumentũ debiti fuerit, præsumitur solutũ vel remissũ debitũ: nisi creditor cõtrariã causam docere paratus sit [g]. Vt no cãcellatũ, debiti facit ꝓbationẽ, cõtra quã tamẽ ꝓbatio solutionis rectè obiicitur [h]. Nec me remoratur scrupulus glossematis, q arbitratur in chirographi vel instrumẽti redditione, nõ esse liberationẽ: quia cõuẽtiones ex scriptura nõ pendeãt [k]. Nã fateor quidẽ, scripturã obligationẽ nõ perficere in omnibus [l]: verũtamen probationẽ eius fidẽ facere cõsentire oportet [m]. Et ideò
3 remissa scriptura remissum debitũ censeri: cũ in scriptura, ius nominũ sit. In quo diuersa causa est scripturæ redditæ, & pignoris redditi: cũ pignore reddito debitori, nõ cẽseatur remissum debitũ [n]: q in pignore nullũ ius dominij cõstituitur creditori, nec probatio sufficiẽs debiti [o]. Quare redditione pignoris, non soluitur ius creditoris: nã & illud precariò reddere debitori potest [p]. Et minus sufficiẽs debito pignus accipiẽdo creditor, nõ sibi præiudicat, quin
4 integrũ petat debitũ [q]. Aliud exẽplũ taciti pacti, vt inuecta in vrbanã habitationẽ, tacitè sint obligata pro pẽsione, etsi deterior sit facta res: idq; ex natura contractus locationis [r]. Idipsum in inuectis in prædiũ rusticũ, quæ sciente do
5 mino inuecta sunt: nõ in aliis [s]. Tertiũ habeto in dotis promissione, cui inest
6 tacitũ pactũ, si matrimoniũ sequatur: nõ aliter [t]. Quartũ, in pacto ne totũ pe
7 tatur, quo continetur tacitũ, ne etiã pars eius petatur [v]. Quintũ, vt ex taciturnitate cõtrahentiũ & per vsum rei locatæ renouata videatur locatio per simile tẽpus, & eodẽ quo prius prętio, quibus conuentum in principio locationis fuit, videlicet in rusticis prædiis: at in vrbanis, pro rata tẽporis, quo suprà defi-
8 nitũ in priore locatione tempus habitauerit [x]. Sextũ in mutuo, ex cuius natura cautũ intelligitur, quãuis nihil dictũ sit expresè, vt æquè bonũ, & æqualis põderis, numeri, aut mẽsuræ reddatur [y]. Facit & q geritur, tacitũ pactum, dum quis in futurũ vsuras debiti accipit: videlicet inde per cõsequẽtiã depræhensus voluisse, ne intra id tempus sortem suam petat, pro qua vsuras capit [z]. Habes & alibi alia exẽpla [a], quæ prætermitto. Monebo tamẽ & ea, quæ in præfationibus dicũtur, censeri tacitè, in sequẽtibus repetita [b]. Generaliter etiã, in pactis, si non valent eo modo quo aguntur, valent tacita pactione meliori modo, quo valere possunt: vt si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id
9 actũ videtur, ne peteretur [c]. Pactorũ horũ, quædã in rẽ sunt, quędã in personã. In rẽ sunt, quoties generaliter paciscor, ne petã. In personã, quando ne à certa persona, veluti à Lucio Titio petã [d]. In rẽ dicta pacta, nõ q tãtũ res illis adsit, sed quia verba & cõsensus paciscẽtiũ, rẽ magis cõsiderãt: vt, hoc debitũ nõ petã, qua pactione oĩs petitio submouetur, & ĩ ꝑpetuũ, vt nec à debitore, nec ab hærede ei⁹ peti possit. Vt cõtrà fieret, si in ꝑsonã cõciperetur: quia ꝑsonale à ꝑsona in aliã non porrigitur [e]. Quia in personam fit, cùm consensus, intentio, & verba in ipsa persona, qua de agitur, fundamentum accipit: vt, à te Titio, nihil petã. Proinde interdum pactum est personale ex parte creditoris, & reale, ex parte debitoris: vt, non petam à te, nec ab hæredibus tuis, quandiu vixero.

a Pau. l. qui res suas, l. 98. §. qui si pulatus sib. aut Titio, de solut lib. 46. P. titu. 9. authentica, ex testamento, de colla. C.
b l. Titia, l. 134. §. 1. & l. ita stipulatus, 115. de verbo. oblig. in P.
c Zazius, in l. cùm qui s. si certum peta. in P.
d l. semper in stipulationib⁹, 35. de reg. iur. vide Alciat. in l. in conuentionibus, de verbo. sign.
e l. 2. de pact. in P. l. qui chirographũ, l. 37. de lega. 3. c. 1. ũ, iuncta gloss. in verbo, reddens, de renũciatio. l. mortis causa capim⁹, l. 19 § Titia, de dona. cau. mor. P.
f l. 1. C. de donat.
g l. si chirographũ, de probatio. in P.
h l. inductum, l. 22. C. de solution. l. conseruatio, C. de non numera. pecunia, adde quę dicimus in c. 18 in fine.
i glo. in l. 3. de pact. in P.
k l. contrahitur, de pignor. in P.
l l. non figura, de actio. & l. contrahitur.
m l. in exercendis, C. de probat.
n l. 3 de pact. in P.
o l. rescriptũ, de distract. pignor. l. qui sit fugit. nus, § pignori, de ædilit. edict. l. pignoris, l. 8. de pignorat. actio. C.
p l. certè, l. 6 de precar. lib. 43. P. tit. 5. Cains, in l. creditor qui non idoneum, l. 28. de reb. credi. in P. l. aduersus, C. de actio. l. quæsitum, de distract. pigno. in P. cum similib.
r l. 4. de pact. in P. l. si non sedulò, & l. fin. aliquib. mod. pig. vel hypo. tac. contra. C. l. 2. §. 4. in quibus causis pig. vel hyp. tac. contr. in P.
s l. certi iuris, C. de locat.
t l. 4. § 1. de pact. in P. l. stipulationẽ, de iure dot. in P.
v l. si vnus ex argentariis, l. 27. §. penul. de pact. in P.
x Vlpia. in l. itẽ quæritur, l. 14 §. qui impleto, & l. qui ad certum tẽpus, 13. loca. in P.
y l. cùm quid, si cert. peta. P.
z l. qui in futurum, l. 58. de pact. in P. l. 2 de doli except.
a in l. de lege, § fin. de lege cõmissor. in P. l. cùm fiorix, C. de pact. inter emptor. & l. 6. § fi.

a eo quod certo loco. aliud in l. ex lege, l. 55. loca. P. b l. 4. §. fi. de pact. P. l. Titia quæ ex alio, l. 134 § 1. de verbor. obliga. in P. c l. si vnus, §. si acceptilatio, de pact. P. d l. iurisgentium, l. 7. §. pactorũ, de pact. in P. e l. qui in futurum, l. 58. §. si ex altera parte, de pact. P. Paulus l. tale pactum, l. 4 1 eo. titu. l. quia tale, solut. matrimo. in P.

Aliquãdo ꝑsonale tãtũ ex parte debitoris; veluti, neq; ego, nec hæredes mei
à te petemus. Notãt & interpretes, iuramẽtũ ex parte iurãtis semper esse per-
sonale: ex parte autẽ eius, cui iuratur, reale [a]. Rursum, pacta hæc omnia, vel nu 10
da dicũtur, vel nõ nuda, & interpretib[9] vestita. Nudum dicitur pactũ, q nõ ha
bet causam efficacẽ, vel auxiliũ aliud q̃ simplicis cõuentionis: vnde, veluti ex
infirma cõuẽtione, actio nõ formatur nec datur [b]: sed tãtũ exceptio seu defen
sio nascitur aduersus eũ, qui pactũ nõ tuetur [c]. Ita dicimus nudũ præceptũ te-
statoris, q causam legitimã nõ habet quæ hæredẽ obligare possit [d]: nudũ ius
Quiritũ, sine effectu & causa legitima [e]: nudã, ratione donationis, quæ ex sim
plici volũtate donãtẽ nõ ligat [f]. Nudũ ergo pactũ, quæ causam nõ habet, puta,
vt locationis, emptionis, pignoris, vel aliarũ formarum obligãdi, quodue in se
manet, pactũ rectè simpliciter cõuentũ dictũ, q ex legibus nõ seruatur, sed ex
cõuẽtu, vt ait Cicero [g], sine actione: q nudè paciscẽtes, nõ præsumãtur habuis
se deliberatum consensum, sed magis impetu, & leuitate promisisse [h]. Vt sine
causa dicimus pactum, q nõ habet obligationẽ ciuilẽ: causam videlicet nõ ha
bens q̃ ius iustã existimet ad obligãdum, vnde agi possit, ideóq; inefficax est:
quia obligatio, mater actionis est [i]. Et id obtinet iure ciuili; nã suprà iã monui
mus [l], pacta nuda, & naturali, & diuino, & põtificio iure seruãda esse, & effica-
cia ad agẽdũ. Obseruare quoq; hîc etiã in iure ciuili, aliud esse nudũ pactum, 11
aliud nudũ cõtractũ. Quia nudũ pactũ remanere existimatur à iure ciuili in-
tra fines obligationis tãtùm naturalis, vel cõuẽtionis simplicis: at cũ dicimus
nudũ cõtractum, secundum eũ cõtractũ, de quo agitur, intelligere debemus,
nõ nudũ quidẽ à causa, sed nudũ & purũ à conuentione alia. Vt cùm dicimus
nuda voluntate cõtrahentium perfici emptionẽ [m]: in qua tamẽ, & prætium &
merx interuenire debet [n]. *Sic* alibi inuenies, cautionis nomine purã promis-
sionẽ significari [o]. Non nudum pactũ ab interpretibus dicitur, per oppositio- 12
nẽ, vestitũ: quod aliqua causa alia, q̃ simplicis cõuentionis iuuatur ad produ-
cendã actionẽ, & quodãmodo vestitur. Nec enim hoc nomen in contractibus
vestimenti abhorreo, vt aliqui, qui peritiores antiquis haberi volunt. Cùm &
ad alia q̃ ad hominis corpus, vestire translatũ apud latinitatis probæ authores
inueniã: vt apud Ciceronẽ [p]; *Primùm natura oculos membranis tenuissimis vestiuit,*
& sepsit. id est, operuit, muniuit, cõtexit. Et rursũ, vestiri pilo dixit [q]. Et Collumel-
la, *Vbi arbores se frondibus vestierunt* [r], & Liuius, vestire parietes tabulis dixit [s].
Vestiũtur itaq; seu iuuãtur & ornãtur pacta nuda, modis 7. re, verbis, literis,
cõsensu, cohęrentia contractus, singulari authoritate regis, iuramento: quia
totidẽ iure obligamur [t]. Primùm itaque rei interuẽtu, vel ab initio, vt in mu- 13
tuo q re interueniẽte perficitur [v]: vel quãdo res posteà accedit, vt in cõtracti-
bus innominatis, qui tũ demùm vires habẽt, cùm res vel factum interuenit [x].
Eoq; modo pollicitatio etiã vires accipit ad agẽdum in pollicẽtẽ: si pro parte
pollicita quis impleuerit, vt ꝑficiat [y]. Subinde & qualiacumq; pacta fuerint in
traditionibus apposita, valida erunt [z]. Secundò, verbis nudum pactum ro- 14
bur accipit, videlicet stipulatione [a]: quapropter hoc modo nudus consensus
dicitur, cui stipulatio non est adhibita [b]. Tertiò, literis nuda conuentio, per
biennij lapsum firmatur [c]. Porrò quarto loco diximus, consensu nudas pa- 15
ctiones iuuari [d], idest, alio consensu, quàm pacti prioris, certiorem & cum
causa adiiciẽdo cõsensum. Sic enim hic alius & fortior est consensus illo sim-
plici consensu, qui fundamentum & basis est omnium conuentionum [e]. Et
sic tueor Accursium, dũ aio, nudũ cõsensum, qui in pacto est nudo, vestiri alio
consensu. Quod Pratelũ preteriit, dũ in eo repræhendit eundem [f], putans, &
in contractibus nominatis nudũ consensum dici [f]: & ita nuda pacta ratione
cõsensus, posse dici cõtractus nominatos. Cùm tamen proximè monuerimus,
nudũ cõsensum, in emptione & aliis consensu celebratis contractibus referri
ad formã cõsensus, scilicet cõuentionis de qua agitur: vt nudus in emptione
cõsensus dicatur, nõ simpliciter nuda cõuentio; perinde ac si dicamus nudã
emptionẽ, idest, purã & verã emptionẽ; & nudũ consensum emptionis, idest,
cõsensum, qui cũ re & prætio interueniente, faciat emptionẽ. Alioquin enim

a Innocent. in c. veritatis, de iureiuran.
b l. diuisionis placitum, l. 45. de pact. in P. l. legem quam dixisti, & l. traditionibus, C. de pact.
c l. iurisgentium, §. sed cum nulla, de pact. in P.
d l. pater filio, l. 36. § Iulius, Agrippa, de lega. 3. lib. 32. P. titu. 1.
e l. vnic. de nudo iure Quirit. tollen. C.
f l. nuda ratio, l. 26. de donatio. lib. 39. P. titu. 5.
g Cicero, ad Herennium & in l. pacta conuenta, de contrah. emp. P.
h iuxta l. sciendum, de ædili. edict. in P.
i l. non dubium, C. de legib.
k l. licet, §. ea obligatio, de procurat.
l diximus sup. c. 3. in naturali obligatione.
m l. 1. §. 1. de rerum permuta. P.
n l. 1. de contrahen. empti. P. §. 1. de emp. ap. Iustinia.
o l. sancimus, de ver bor. signif. C.
p Cicero, 2. de natur. Deo.
q Cicero, 6. in Verrem.
r Columella, libr. 4. de re rustic.
s Liuius, lib. 2. belli Macedoni.
t l. obligamur aut re, l. 52. de action. in P.
v §. 1. quib. mod. re contrah. oblig. l. legem quam dixisti, C. de pact. l. traditionibus, C. eod. l. diuisionis placitũ, eod. in P.
x notat gloss. magna in l. iurisgentium, in §. quinimo, de pact. in P.
y l. 3. de pollicit.
z l. in traditionibus, de pact. in P.
a dicta l. legem quã dixisti, C. de pact. §. 1. de verb. oblig. l. 1. P. eod.
b l. sufficit, de sponsal. P.
c l. in contractibus, de constitu. pecu. C. l. 1. de litera. obliga. ap. Iusti.
d l. 2. de actio. in P. § 1. de obliga. quæ ex cons. nasc.
e l. 1. §. penul. de pact. P.
f Prateius, in Thesauro seu lexico iuris, in verbo, pacta.
g l. 3. de rer. permu. P.

dicere

dicere nudũ consensum emptionis, nudũ esse cõsensum, idest, solũ cõsensum sine alia causa, non esset emptio, sed imaginaria & fictitia [a]. Sic distinguetur emptio nudo cõsensu, à permutatione, quæ rei interuẽtu tantũ fit [b]. Proinde secundum aliquid, erit nuda, idest, sine re [c]; non autem erit nudum pactum.
16 Quinto loco robur accipiunt pacta nuda, per cohærentiam contractuũ nominatorum firmiorũ: hauriũt enim vires ab illis, vt partes à toto: & ab actionibus principalibus effectũ sortiũtur: si modò paululũ antè vel pòst, vel in ipso contractu adiiciantur [d]: nã si ex interuallo pòst vel antè adiiciantur, & quędã
17 præter naturã cõtractus cõtineãt, nõ pariũt actionẽ [e]. Sextò, authoritate legis pacta nuda sterilia, efficacia reddũtur generaliter illa, quæ approbãtur, & reiciũtur: vnde legitima dicta [f]. Singulari namq; iure vires acceperũt nudæ con-
18 uẽtiones quædã, vt donatio [g], dotis promissio [h], & similes [i]. Septimò, maximũ vinculũ fidei, & nudarũ pactionũ firmamẽtũ, iurisiurandi religio est [k]. Atque quasi cõtractũ esset, agitur ex iureiurãdo præstito à filiofamilias vel seruo, cõtra patrẽ vel dominũ, in quãtum est in peculio eorum [l]. Octauò, Leo Cæsar in cõstitutione 72. Græca statuit pacta nuda vestiri per scripturam: Item, si qui pactum inierunt, sua manu sacrosanctæ crucis nota scriptum signauerint, aut si, τῆς θεαρχικῆς Τριάδ☉ αἱ κλήσεις προσκείωνΤο, id. si diuini ternionis appellationes adiectæ sint [m]: vel si pœna adiecta sit.

Propter quid pacta, conuentiones, & contractus fiunt. Cap. 7.

1 *Finis conuentionum, vt obligemus ad dandum, vel faciendum, vel non dandum, & non faciendum.*
2 *Pacta vel conuentiones 4. faciunt: elidunt, perimunt, informant, pariunt actiones, vel exceptiones. Elidunt quomodo.*
3 *Perimunt, quæ tollunt priora ipso iure.*
4 *Quid reformare, & informare in conuentionibus.*

1 INVENTA sunt pacta & conuentiones, vt aliũ obligemus ad dãdũ, vel faciẽdũ quippiã [n]; vel ad nõ dandũ, vel non faciẽdũ.
2 Hoc autem cõsequimur, vel actione, vel exceptione: quæ duo nascũtur ex pactorũ & cõuentionũ natura quadruplici. Nã ea facta, vel elidũt, vel perimũt, vel informãt, vel pariũt actiones, vel exceptiones. Elidunt, inquã, quãdo exceptione occurrunt cõuẽtionibus præcedẽtibus: veluti, si depactũ sit, ne quod ex obligatione debetur, petatur: si enim petatur in specie, in qua cõuẽtũ est, submouetur & eliditur actio exceptione pacti cõuẽti, quod tantũ exceptionẽ habet [o]. Ita elidere actionẽ est, nõ tollere statim pacto, q̃ factũ respicit, sed obtũdere & repellere, & reddere sine efficacia [p]. Perimũt autẽ pacta præcedẽtes actiones, quãdo
3 tollũt vi sua & ipso iure præcedẽtes obligationes. Sic pactũ tollit naturalẽ obligationẽ, actionẽ iniuriarũ [q], perimit stipulationẽ, acceptilatio [r]: quia pro solutione [s]. Idipsũ facit Aquiliana stipulatio [t]: & nouatio [v]. Illud & facit cõsensus eorũ, quorũ interest, quo dissoluitur obligatio p̃cedẽs [x], vel in totũ, vel in parte [y]. Eaq; lege, vt actio semel extincta, nunq̃ ex iisdẽ prioribꝰ extinctis qualitatibus suscitetur [z]. Et generaliter, pacta nouissima derogant præcedẽtibus, & se mutuò consequentia perimunt [a]: vt testamẽta [b], codicilli [c], legata [d], moræ [e], consuetudines [f], leges scriptę [g]: sentẽtiæ [h], & similia. videlicet, quando posteriora sunt incompatibilia cũ prioribus, & eis aduersantur: & quãdo qui contrahunt, potestatẽ habent & voluntatẽ abeundi à prioribus: & si secunda,

a l. nuda, & imaginaria, de contrah. emptio. in P.
b dicta l. 1. de rei permut.
c l. obligamur aut re, §. fi. de actio. in P.
d l. lecta, si cert. peta. P. l. si sterilis, l. 22. §. si tibi fundũ, de actio. emp. in P. lib. 19. tit. 1. facit l. pacta conuenta, de cõtrah. emp. in P.
e l. legitima, § quinta de pact. P. dicta l. pacta conuenta. l. siue apud acta, C. de trãsa. l. in bonæ fidei. C. de pact.
f l. legitima, de pact.
g l. si quis argẽtum, § sin autem, C. de dona.
h l. 1. de rei vxor. act. C. l. ad exactionẽ, C. de dot. promissi, cum similib.
i quas ponit gloss. in § de constituta, in verb. nulla de actio.
k l. vt iurisiurandi, de oper. libertor. l. si dominus seruũ, de præscr. verb. in P. authẽ. sacramẽta puberũ, si aduer. ven. C. c. quamuis pactum, de pactis, in sex. c. cùm cõtingat, de iureiuran. apud Grego. c. licet, eo. ti. in sex. ca. iuramenti, 22. q. 5.
l in l. depositi. l. 5. § si filiusfamilias, de peculio, lib. 15. P. titu. 1.
m in constitutione Leonis 72. titul. περὶ τῶ κυροῦσθαι τὰ σύμφωνα τὰ ἄνευ προστίμου γεγενημένα. idest, vt pacta etiã non constituta pœna valeãt.
n l. obligationũ substantia, de actio. in P. l. actionũ, eod.
o l. præterea, de except. ap. Iustin. l. si vnus, §. pactus ne peteret. & l. iurisgentiũ, § sed cũ nulla, de pact. in P. l. in bonæfidei, C. de pact.
p d. § pactus, & seq.
q l. Stichum, §. naturalis, de solution. P. l. si vnus, § sed si pactum, & § pacta quæ turpem, & l. si tibi §. quędã actiones, de pact. in P. l. qui exceptionem, l. 40. § fin. de condic. indeb. in P.
r §. item per acceptilationẽ, quib. mo. tolli. obliga. ap. Iustin. l. 1. & l. an inutilis, §. 1. de acceptilatio. in P.
s l. si ex pluribus, de acceptila. in P. & l. si ex plurib. de solutio. in P. t § est autem, quib. mod. tolli. oblig. l. Aquiliana, de transact. in P. v §. præterea nouatione, quib. mod. tolli. obliga. ti. de nouat. P. x § si quib. mod. tollit. obliga. l. ab emptione, de pact. in P. l. 1. quãdo liceat ab emptio. discedere. l. 2. de rescinden. vend. in P. l. nihil tam naturale, de regu. iur. y l. iurisgentium, § adeo, de pact. in P. z l. si res, § aream, de solution. in P. l. cum mora, C. de transact. l. si vnus, § sed si pactum conuentum, de pact. in P. a l. pacta nouissima, C. de pact. l. si vnus §, pactus ne peteret, eo. ti. in P. b posteriore, quib. mod. testa. infir. l. cùm in secũdo, de iniusto rupto. cum similib. c l. diui, §. licet, de iure codicillor. in P. l. cùm proponas, C. de codicill. d l. si mihi & tibi, §. in legatis, de lega. 1. e l. illud, de pericul. & commo. rei vend. f l. de quibus, de legib. in P. g l. sed & posteriores, de legib. in P. h l. quod iussit, de re iudica. l. si opus, de oper. no. nuncia. in P.

æqualis vel maioris sint potestatis cum superioribus,& legitimè fiant. Siquidem nouissima pacta, quæ se cõpati cũ præcedentibus possunt, vel addunt tãtùm,vel diminuunt,incontinenti apposita, non autẽ priora tollunt [a]. Qui potestatem etiã non habent nouando,vel contraria pacta faciendo,nihil agũt [b]. Nec qui possunt,si nolint,& si secunda pactio non teneat [c], vel si ea iure improbetur [d]. Proxima sunt nouationibus pacta,quæ reformant, idest, quæ formam aliã conuentioni dant, vel eandẽ substantiam conuentionis,alia forma retractant:veluti,si circa substantialia pactũ adiectum cõuentioni fit,id enim conuentionem reformat [e];seu tollit priorẽ formam.Sicuti & CC.Diocletianus & Maximia. dũ tolli pactũ debere vellent exprimere, *Alia ratio*,inquiũt, *pactũ reformat* [f]. Informãt autẽ cõuẽtiones pacta,quæ ita apposita sunt, vt formã essentialẽ seu substãtialẽ nõ tollant, sed iuuent,vel explicẽt, vel augeant, idest, in forma aliquid agant, eadẽ conseruata [g]: dũmodo in ingressu cõtractus,vel paulò antè, vel paulò post,& non ex interuallo adiiciãtur [h]. Et ista pacta sunt,ex quibus dicũtur cõuẽtiones etiã legẽ accipere [i]. Cæterũ pacta vestita seu adiuuata fulcimẽtis & auxiliis, de quibus antè diximus, producũt actiones;at nuda, exceptiones [k].De his itaque pauca in vniuersum dicamus. 4

a l.in bonæ fidei, C. de pactis, l. pact. conuenta, de contrah. emp. in P.
b l. 3. & l. filius paciscendo, de pact. C.l.si.eo. titu.in P.
c l.1. & 2. de nouat. in P.
d l. iurisgentium §. sed si fraudandi, & l.si vnus, §. sed si pactum, de pact. in P.
e l. pacta conuenta, de contrahen. emptio.
f l.interpositas,l.13. C.de transactio.
g l. iurisgentium. §. quinimo, & §.idẽ Marcell[o], de pact. in P.
h dicta l. pacta conuenta, de contrah. empt. in P. & l.in bonæfidei, C. de pact.
i l.1.§. si conueniat, deposit.in P. l.legẽ, C. de pact. l.petens,l. 27. eo. C.l. in conuentionalibus, de verbo. oblig. in P.
k dictis legib. l. iurisgentium, §. sed cũ nulla, de pact. in P. l. in bonæfidei,& l.legem, C. eod,tit.l.ex placito, de rerum permuta C. dicta l.lecta, de reb. creditis, & l.pacta conuenta, de contrahend.emptio.in P.

De actionibus. Cap. 8.

1 *Actio vnde, differentiáque eius ab actu, qui & actio.*
2 *Actio forensis quid: & quare actio dicta: & quòd actiones habebant formulas præscriptas & dictatas,& quomodo.*
3 *Lege agere quid,& quomodo.*
4 *Fastos quis euulgauit,& actionum formulas:& conceptionis actionis curiosa qualis olim obseruatio.*
5 *Conceptio vitiosa formulæ causa non priuabat in arbitrariis.*
6 *Sublata sunt hodie actionis formula curiosa:alia autẽ necessaria retẽta & adiecta.*
7 *Quãdo liceat mutare,vel emẽdare actionẽ propositã & semel editã, & quomodo.*
8 *Quomodo statuendum in eum qui plus,quàm debeatur,petit.*
9 *Actionis nomen latè patet,& omnes petitiones continet.*
10 *Actionum diuisio,in ordinarias & extraordinarias,& quæ sint, quidúe officium iudicis mercenarium.*
11 *Ordinariarum actionum,in ciuiles & prætorias,diuisio, & quæ.*
12 *3.Diuisio actionum in rem,in personam,& mixtas.quid actio,petitio,persecutio, condictio.*
13 *Mixta quæ.*
14 *4. Diuisio in persecutorias rei,pœnæ,& mixtas.*
15 *Pœnalium subdiuisio,in eas quæ in duplum,triplum,quadruplum.*
16 *5.Diuisio in directas,contrarias,vtiles.*
17 *6. In directas & vtiles.* 18 *7. Bonæ fidei & stricti iuris.*
19 *8. In vniuersales,generales,singulares,ratione petitionis, vt & solidi,non solidi.*
20 *9. In natiuas,datiuas seu arbitrarias: & quæ illa.*
21 *10. In perpetuas & temporales.*
22 *11. In eas quæ ordinariæ & subsidiariæ,& quæ: & quid actio ex contractu, ex facto, in factum.*
23 *Diuisio actionum in factum.* 24 *Popularia & priuata interdicta quæ.*

CVM obligatio pactorũ origo actionũ fit [l], vel cùm ab ea nascuntur, vel cũ ex ea,vel ob eam dantur,sicut explicat Accursius [m]: recordari oportet & obligationes aliũde,quã ex conuẽtionibus oriri posse [n]: & cõsequẽter,aliunde actiones quoq; pẽdere,quã ex placitis. Quæ vt euoluamus, primùm separemus actionem ab actu:quia actus hominũ omnes generali nomine actiones dicuntur. Quemadmodum tertia iuris pars, ad actiones pertinere dicitur, idest, ad negotia humana; alia ad res: alia ad personas [o]. Actiones autem hic dicuntur, quædam persequutiones, quæ in iudicio fiunt ratione 1

l l.licet,§. ea obligatio de procurator.
m Accur.in l. naturales, l. 9. in verbo competat, de præscrip verb.
n §.fin.de obligatio op.Inst.in.l.obligamur,l. 51.de actio.
o l.1.de statu hominum,§ fin. de iure natura vbi nimiũ strictè actiones interpretatur gloss. pro forensibus.

tione alicuius præcedentis causæ legitimæ, quæ actum hūc forensem permit-
2 tit, vel iubet fieri. Et, vt cum Iustiniano loquar, actio hîc est, ius per-
sequendi in iudicio quod sibi debetur [a]. Ius persequendi, est facultas agen-
di, vel conueniendi [b]. *Sciendum est*, inquit Theophilus, *quas Athenienses*
dίκας vocabant, eas à Romanis actiones dici. Porrò dicuntur actiones, eò quòd im-
probos & perfidos ad iudicia agamus [c]. Sic Cicero [d], *Scribitur Heraclio dica.*
Et apud Terentium, *Si tu illam attigeris secus quàm dignum est, dicam ti-*
bi impingam grandem. Vlpianus in titulis, actiones formulas vocat; dum
ait, *Fideicommissa non per formulam petuntur, sicut legata* [e]. Sic Suetonius:
Cùm libertino cuidam acerbius debitum reposcenti, iniuriarum formulam, quasi
calce ab eo impetitus, intendisset &c [f]. Erant namque actiones, præscriptæ
agendi verborum formulæ, pro natura cuiusque negotij: vt & Cicero
indicat, dum de actione, de dolo agit, *Nondum*, inquit, *Aquilius protu-*
lerat de dolo malo formulas [g]. Refert Pomponius [h], Appium Claudium, qui
centemanus appellatus est, vel cæcus secundū Ciceronem [i]: actiones scripsis-
se primū de vsucapionibus. Et Sextū Aelium, librū qui tripertita inscribeba-
tur: quoniam in eo, lege duodecim tabularū præposita, iūgebatur interpreta-
tio: deinc contexebatur legis actio [k]. Atque constituebantur actiones agere
volentibus, vel à legū præscriptis [l], vel à magistratibus, apud quos erat legis
actio [m], id est, iudicādi authoritas: vel à collegio olim tantū pontificū [n]. Qui
autē agendi à magistratu facultatē accepisset, iudiciū dictabat [o], seu actionē [p],
id est, exponebat qua lege agere vellet, vt ex qua lege & quo iudicio certan-
dū esset, constaret inter litigātes & iudicē. Inde dicimus editā actionē speciē
litis futuræ demōstrare [q]: cū nemo possit experiri sine aliqua actione [r]. Actio
3 enim pendebat ab authoritate, & formula legis, & iudicij eiusdē. Quamobrē
lege agere dicim⁹, id est, experiri ex pscripto & definitione iudicij legis: exē-
pla videto consarcinata apud Budæū [s]. Erátq; in cōcipiēda actione & tēpus, &
modus, & formulæ, obseruandæ: non enim omnibus diebus, sed tantùm fastis
licitum erat iudicia exercere, vel iudici illa tria verba effari, *do, dico, addico*: vt
ait Ouidius de diebus [t]:

> *Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,*
> *Fastus erit per quem, lege licebit agi.*

4 Et pauci quōdā sciebāt, vt ait Cicero [v], posset lege agi nec ne: fastos enim vul-
gò nō habebāt: erantq; in magna potētia qui cōsulebātur, à quibus etiā dies,
tanquā à Chaldæis petebātur. Donec inuentus est scriba Cnæus Flauius, qui
cornicū oculos cōfixerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis, eorū scientiā cōpila-
rit. Is Appij Claudij librū de actionibus vulgauit. Et vt Liuius quoq; tradit [x],
ciuile ius positū in penetralibus pontificū, euulgauit, fastosq; circa forū in al-
bo proposuit, vt quando lege agi posset, sciretur. Deinc formulæ ita concisæ
erāt & præscriptæ iudiciorū, vt oporteret ad amussim actionē cōponere, ne si
caderent formula, syllaba etiā omissa, & causa, & actione quoque caderēt [y]. Sic
Quintilianus [z]: *Est certa*, inquit, *seruitus ad certa verba se adstringēdi: idq; faciēdum*
in libro Ciceronis de Oratore vetat M. Antonius. Nā est etiā periculosum, quū si vno etiā
verbo sit erratum, tota causa cecidisse videamur. Is autē & refert quæstiones, quæ in
hac cōtrouersia formulæ monebātur, dū ait [a]. *Neque ignoro multa transferri, vt in*
omnibus ferè causis, in quibus quis cecidisse formula dicitur, hæ sint quæstiones: an huic,
an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere. Iustinianus addit
aliam formulæ partē, vt in actione quis teneretur in intentione sua cōplecti
verè, quantum ad eum pertineret: alioquin complexus plus, quàm ad se per-
tineret caderet causa, & rem amitteret verè sibi debitam, nisi ex causa resti-
tueretur: illamque petitionem pluris, re, tempore, loco, causa, perpende-
5 bant [b]. Cicero, formulam actionum, & pœnam, vt qui à formula caderet,
causa quoque caderet, locum habuisse tantùm in iudicijs, quæ per magi-
stratus expedirentur tradit, non autem in arbitriis, idque tam variè, quòd
iudicium pecuniæ certæ est, arbitrium incertæ [c]. *Ad iudicium enim hoc*
modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus: at arbitrium hoc
modo adimus, vt neque nihil, neque tantùm quantum postulauimus consequamur.

a §. 1. de actio. l. nihil aliud, l. 50. eo. in P.
b l. 1. de eo quod certo loc. P. l. 6. §. videamus, de negot. gest. in P. l. pare, §. fin. de doli mali excep. in P.
c Theophilus, §. 1. de actio. lib. 4. Institution. titu. 6.
d 3. in Verrem.
e Vlpia. in titul. inst. titu. 25 & 29.
f Suetonius, in Vitellio.
g Cicero, 3. Officio.
h Pompo. l. 2. §. fuit autē, de orig. iuris in P.
i Cicero, 3. Offic.
k Pomponius, in d. l. 2. §. deinde Sextus Aelius.
l l. 2. §. deinde ex his, legibus, de orig. iur. in P.
m l. magistratum, l. 4. de adopt. in P. lib. 1. titu. 7.
n d. l. 2. §. omnium tamen, de orig. iur. Cicero, 1. de Orator. & 2. de Legib.
o Paulus, in l. si seruus depositus, l. 21. §. fi. de noxa. action. lib. 9. P. ti. 4.
p Paul. in l. non distinguemus, l. 37. §. item si quis vers. illud, de recep. arbi. lib. 4. P. titu. 8.
q l. 3. de edend. ll. 2. C. titu. 1.
r l. quoties, §. idem si temporalem, de administra. tutor. in P. l. si pupilli 5. 6 §. fi. de neg. gest.
s Budæus, in l. 4. de adoptio.
t Ouid. Fast. libr. 1.
v Cicero, oratio. pro Murena.
x Liuius, lib. 9.
y l. 1. de formulis & impetrationib. actio. sublata, lib. 2. C. titu. 58.
z Quintilia. libr. 7. institutio. Orator.
a Quintil. libr. 3. Institutio.
b l. si quis agēs, & §. plus autem, de action. ap. Iustinian.
c Cicero, pro Roscio Comœdo.

Curare debet iudex, vt sententiam certam dicat [a]: quæ ita vix ferri potest,
si petitio incerta fiat, ad quam referri debet [b]. Cæterùm, hodiè aucupatio- 6
nes illæ formularum actionum, sublatæ sunt: neque idcirco causa cadere
agentem placuit, neque exceptionem esse illius formulæ non ritè con-
ceptæ, si modo aptam rei, & proposito negotio accommodam esse consti-
terit [c]. Et iure pontificio, omisso nomine actionis, sufficit eo modo rem,
quam quis intendit, exprimere, vt quid petatur constare iudici & aduer-
sario possit [d]. Formulæ nihilominus quædam retentæ sunt, aliæúe institutæ,
quæ necessitatis causam habent, & ad circuncidendas lites, & perfidiam
actorum pertinere videbantur: vt, cùm de iudiciis agetur, Deo fauente, do-
cebimus. Et nunc qui malè formulam actionis concipit, cadit quidem à for- 7
mula, & tanquam temerarius litigator plectitur [e], sed non cadit à causa: ve-
luti si quis agat aduersus mẽsorẽ agrorũ seu finitorẽ qui falsò modũ renũcia
uit, actione locati, nõ tenet eius intẽtio, sed alia agendũ est, si mensor falsum
modum dixerit [f]. Sic Paulus, *si sub conditione homo*, inquit, *emptus sit, redhibito-
ria actione ante conditionem existentem, inutiliter agitur: Quia nondum perfecta actio,
arbitrio iudicis perfecta fieri non potest. Et ideò, si exempto, vel vendito, vel redhibito-
ria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit* [g]. Et in aliis quoque pla-
cuit, iterum pro eadem re posse agi, si prior actio proposita sit incõpetens [h].
Et in summa Ver. & Antoninus CC. actionẽ emẽdari & mutari posse rescri-
pserunt [i]. Noua actio & libellus nouus videtur, si adimatur vel addatur
quippiam ex substantialibus [k]. Et proculdubiò, licet actioni, vel libello detra
here vel addere extra substantialia impunè, vt quæ ad ornatum sermonis
pertinent & alia, remanente substantia actionis [l]. Atque si libellus, vel actio
generaliter proposita sit, potest liberè qui edidit, restringere & interpretari
in sui fauorem. At si ex editione actionis, ea cognita aduersario, aduer-
sarius mutatione vel emendatione lædatur, vix permittitur, nisi causa
cognita; veluti cùm pluribus actionibus experiri quis pro eadem re po-
test, si vnam elegerit & ediderit, non datur facultas mutandi [m]. Et gene-
raliter non datur corrigendi, vel mutandi libellum vel actionem pote-
stas, in detrimentum aduersarij [n]. Ideò & si iusta causa sit, qua id indul-
geatur, semper oportet iudicem, iubere mutantem vel emendantem, damnũ,
siue expensarũ, vel alterius generis, resarcire [o]. Sic si quis plus petat, nõ ideò, 8
quia formula cadit, causa hodiè cadit: nisi dolosè anteà se gesserit [p]. Et puni-
tur importunitas plus petẽtiũ, si super petitione sua duxerint in iudicio per-
sistendũ. Ita, qui plus repetũt sine causa, in expensis aduersario condemnãtur:
qui autẽ plus loco, ad id quod interest, tenentur: pro eo quod adimatur debi-
toribus vtilitas, quæ illis accederet, si statuto tẽpore soluissent. Et verò, à quo
amplius tẽpore petitur, induciæ duplicantur, nec litẽ excipere cogitur prius-
quã exsoluãtur expẽsæ, vt statuit Gregorius 9. Sum Põt [q]. Et iure Iustinianeo,
si quis re, loco, causa plus petat, & reus circa sportulas dãnũ aliquod patiatur,
pœnã tripli patitur [r], & in alios sumptus condẽnabitur: nisi pœniteat eũ peti-
tionis ante litẽ contestatã, antequã, sine pœna & sumptibus pœnitet [s]. Neque
si plus petatur, ante diẽ habebitur ratio ad id, quòd oporteat aliquãdo debito
rem soluere: quòd iudicium, de eo quod est in præsenti fit, nec potest esse in
suspenso [t]: iamque contigit error, qui nocuit aduersario. Vnde emendandus
erit à iudice condemnatione; quum sibi prospicere debuisset, antè quam
in ius aduersariũ vocaret [v], & certus esse de his, quæ proponere decreue-
uerat. Itaq; omissis illis antiquorũ formulis, naturas actionũ & substãtias, quæ
vtilitatem considerationis exhibent, paucis subnotabo per distinctiones, seu
partitiones. Actionis nomine, generaliter petitiones continentur, in rem, in 9
personã, directa, vtilis, præiudiciũ, stipulationes prætoriæ, dãni infecti, legato-
rũ, & similes, interdicta, mixtæ, finiũ regundorũ, familiæ erciscundæ, commu-
ni diuidundo, vt notat Vlpianus [x]. Quibus alias addere licet. Istæ autem om- 10
nes, vel ordinariæ, vel extraordinariæ sunt: ordinariæ, habent formam &
causam legibus determinatam; quæúe in iudicio proponi dicuntur co-
ram iudice mercenario, id est, coram eo iudice, qui iuris reddundi causa
necessariò

a §. curabit, de actio. l. 1. & 2. de sententiis quæ sine certa quant. C.
b l. vt fundus, commun. diuid. in ff.
c l. 1. & 2. de formul. & impetra. actio. subla. C.
d c. dilecti, de iudic. ap. Grego.
e l. eum quẽ temerè, de iudic. in ff.
f l. 1. & l. si mensor fals. mod. dixer. lib. 11. ff. titu. 6.
g Paul. in l. bouem, l. 43. §. si sub conditione, de ædili. edicto, lib. 21. ff. tit. 1.
h l. grege, §. si sub cõditione, de pignorib. ff. l. si mater, §. eandem, de re iudic. in ff.
i Vlpia. in l. 1. de edend. in ff. §. in l. edita, l. 3. C. de edend. vbi fusè gloss. & Barthol. Alexan. Paulus, & Iason, de mutatione, & emẽdatione.
k Guid. Pap. singul. 646.
l Ioan. Faber, in §. minus, de actio.
m l. quod in hæredẽ, §. 1. de tributor. act. in ff. l. cùm filius, §. variis, de lega. 1.
n authen. qui semel C. quomodo & quando iud.
o l. si quis ex argentariis, l. 6. §. ex hoc, de edendo, lib. 2. ff. titu. 13. gloss. fin. in l. edita, C. eo. & ibi Barth. Alexan. Iason.
p l. 1. de plus petit. lib. 3. C. titu. 10.
q in c. 2. de plus petition. lib. 2. Decretal. tit. 11. facit pro interesse loci, l. 2. §. fi. de eo quod cer. loc. facit pro iisdem § hodie de exceptio.
r §. tripli, & §. sed hæc quidem anteà, de actio. ap. Iustinia.
s l. vni. de plus petit. C. l. amplius hic, rem ratam haber. in ff. examinat hoc gloss. 1. in dicto c. 2. de plus petition. cùm etiã ante sententiam impunè liceat pœnitere, vide, inibi.
t l. non quemadmodum, l. 35 de iudi. lib. 5. ff. titu. 1.
v l. qui accusare, C. de edend. l. 2. eod. titu. C.
x Vlpia. in l. actionis, verbo, 36. de actio. in ff.

necessariò sedet[a], quiúe cogitur secundum actionis propositæ formam, pronunciare[b]. Extraordinaria est, cuius debitum non est legibus constitutum, sed in cognitione iudicis consistit, vt quod æquitati eius dignum videatur, causa proposita, pronunciet. Et hac extraordinaria actione, imploratur officiū iudicis nobile: quia in eius arbitrio litum est ad agendum admittere, vel nō. cùm magistratus, sit custos boni & æqui, vt tradit Aristoteles[c]. Et vbicumq; æquitas iudicem mouet, si expresse aliter cautum non sit, ibi secundum eam statuere debet[d]: multa enim expresse legibus, quæ generaliter definiunt, cōstitui non potuerunt, sed ea arbitrio iudicis, & prudentiæ relicta sunt[e]. Ignorare se dicit Bartolus[f] planè, quid extraordinarium iudicium, quia & illud ab extraordinaria actione differt, qualis est restitutio in integrum, & alia extraordinaria remedia, quæ ex iure quidem scripto, non arbitrio libero iudicis expediuntur, sed sine forma communi. Dicemus autem nos, extraordinariū in hac quæstione dici remedium, quod præstatur à iudice, vbi non est ciuilis proposita sine cognitione eius actio[g]. Et officium iudicis ibi interuenire, vbi
11 nulla est obligatio ciuilis ex parte eius, qui petit[h]. Subinde istæ ordinariæ, erunt, vel ciuiles, vel prætoriæ: ciuiles sunt, quæ legibus, senatusconsultis, plebiscitis, principum placitis, responsis prudentum, continentur. Prætoriæ, quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet[i]. Inter prætorias, Publi-
12 ciana, Pauliana, &c. aliæ pleræque[k]. Harum omnium rursum, vel in rem erunt quædam, vel in personam: aliæ mixtæ ex illis: quam summam, & pri-
13 mam diuisionem dixit Iustinianus[l]. *Nam agit*, inquit, *vnusquisque, aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu prodita sunt actiones in personam, per quas intendit aduersariū ei dare (id est dominiū transferre) oportere*[m], *vel facere*: vt ædificare, rem tradere, &c[n]. *Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen illi de aliqua re controuersiam: quo casu prodita sunt actiones in rem*: vt si ab alio rem possessam, suam esse quis intendat vel vindicet, vnde rei vindicatio[o]. Sic enim intendit actor: primùm rem suam esse, & petit se dominum declarari[p]: deinde sibi possessionem restitui. Specialis in rem actio, quæ rei vendicatio est, locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quàm in his, quæ anima carent: & in his, quæ solo continentur[q]. Excipiuntur liberæ personæ, quæ non hac actione, sed interdictis petuntur[r]: & loca sacra, & religiosa[s]: quia hæc in commercio hominum non sunt, nec dominij singulorum[t]: & competit tantùm ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium acquisiuit[v]. Et ideò rectè petit se dominum declarari[x], & rei possessionem sibi officio iudicis restitui[y]. Huic actioni accessit ex authoritate prætoris Publicij, publiciana, quæ competit ei, qui verè dominus quidem rei vendicandæ non est, sed qui iusto titulo, & ad transferendū dominium idoneo, si à domino rem accepisset, rem habuit[z], tribus cōcurrentibus, vt bona fide quis primùm, & ex titulo iusto habeat, putà quòd bona fide emerit, & ei res empta, vel ex alio iusto titulo comparata, fuerit tradita[a]. Datur & pro seruitutibus patiētia constitutis, publiciana[b]. Exceptio tamen iusti dominij, publicianæ actioni obiicitur: quia ideò ea comparata nō est, vt res domino auferatur[c]. Competunt actiones in rem aduersus eum, qui nullo quidem iure nobis obligatus est, sed quia rem, quam nostram esse intendimus, possidet[d], vel dolo desiit possidere[e]. Formam vindicandi legito apud Ciceronem pro Murena. Hodiè, vt multoties dixi, sublata formula actionum, sufficit actorem se dominum, vel in publiciana, quasi dominū, libello dicere, & ita rem petere sibi restitui, ad idq; cogi aduersarium; videlicet cum sua causa, habita ratione fructuum, & moræ, & vtilitatum eius[f]. Quomodo autem fructus percepti & percipiendi, in restitutione rei considerandi sunt, alibi diximus[g], iuxta distinctionem Cæsaris Gordiani, à mala & bona fide sumpta[h], iuratur & in litem, contra contumaciam non resti-

a l. si § in 1 et si quoque, de munerib. P.
b l. vt fundus, cōmu. diuiden. P. l. 1. de re iudic.
c Aristotel. li. ... Ethic. corū ad Nichoma. c. 6.
d l. vbicūque, de interroga. actio. in P.
e l. 3 cum ll. sequentibus vsque ad 13. de legib. in P.
f Barthol. in l. in testamento, de condit. & demōstra. Iason, in l. cum hi, 1 ... lias, de rebus credi. P.
g c. fi. de offic. iudic. ap. Gregor.
h vt l. qui per collusione, § fi. de actio. em. in P. & l. Quintus Mutius, de annuis lega. P.
i § sed istæ quidem, de actio. l. actionū, l. 24. eo. tit. in P. l. 2. § his legibus latis. de orig. iur.
k § namque, & sequ. de actio. ap. Iust. ti. de public. ac. in rē actio.
l Iust. in § 1. de actio. l. actionum, 1 § 1. eo. in P.
m l. vbi, l. 75. § fi. de verb. obl. P. l. vltima de condi. caus. dat.
n l. si rē tradi. l. 18. de verbor. signific.
o § appellamus, de action.
p § sic itaque discretis, de actionib.
q l. 1. de rei vindic. P. lib. 6. tit. 1.
r dicta l. 1. § 3.
s l. in rē, 24. § 1 eo.
t l. inter stipulantē, § sacram, de verb. obli. P. l. 1 § quod autem de re. diui.
v l. in rē l. 24. de rei vind. c. P. doce an cillam, l. 9. eo. C.
x l. & ex diuerso, l. 13. § 1. de rei vindic. P. l. sicut, 8 §. sed si quæritur, si serui vendi. P.
y l. qui restituere, 68. de rei vendi. P.
z l. 1. 2. 3. 4. 5. de public. in rem actio. lib. 6. P. tit. 2. & l. quæcūque, 13. eo. § sed istæ. vers. namque, de actio. ap. Iustin.
a Lcum qui à furioso, l. 8. § fin. & l. sequent. de public. in rem actio. P.
b l. si ego. l. 13. § 1. de publicia. in rem actio. P.
c in l. penul. & fin. de pub. in rem actio. in P.
d l. officium, 9, & l. is qui destinauit, 24, de rei vendic. l. vni. de alien. iudi. mutan. cau. fac. l. actionum, l. 24. de actio. P.
e l. sin autem, 1 § 2. de rei vendic. P.

f l. qui restituere, de rei vend. P. g l. Iulianus, l. 17. l. præterea. 20. l. si nauis, 62. de rei vendic. P. l. 5. §. 5. si vsusfruct. peta. l. in condictione, 134. §. cum verbū, de reg. iur. l. restituere, & l. fi. de reg. iur. h in l. domū, l. 5. de rei vend. C facit l. si fundum, l. 17. eo. C.

tuentis[a]: eiusq; habita ratione, fit condemnatio. Sequitur & finis, quem rei
vendicatio maximè considerat, nempe restitutio, probata intentione ven-
dicantis: ne, inuitis dominis, res penes alios sit, & cuique suum conseruetur
intactum, secundum ea, quæ in exordio conuentionum, & in rationibus ea-
rum annotauimus. Actio in personam, vtplerumque simpliciter actio dici-
tur. Ad actionem autem in rem petitio pertinet: persecutio porrò, & ad
actionem in rem, & in personam referri potest, reique persequendæ causa[b].
Et actionis etiam aliquando verbo, rei persequutio continetur[c]: vt & gene-
ralius diximus, actionis nomen omnia in vniuersum actionum genera com-
plecti[d]. Ad actiones in personam pertinent, condictiones[e]: nam olim de-
bitor personaliter obligatus, solebat admoneri, denunciato die, quo aut
soluendum, aut in iudicio illi sistendum esset. sic condicere, denunciare est[f]:
Condicere, inquit Festus[g], *est dicendo denunciare*. Ideò olim, quicquid ab aliquo
dandum, vel faciendum exigebatur, illud dicebatur condici, ratione obli-
gationis personalis ob quam petebatur: vnde in fure singulare illud annota-
tum, vt condictio furtiua in eum competat pro rei substractæ repetitione[h].
Condictiones itaque plures sunt, de quibus, Deo fauente, quædam libro se-
quenti, in actione seu repetitione mutui. Ad actiones in rem referūtur plu-
res: vt quæ pro seruitutibus realibus competunt, confessoria & negatoria[i],
& præiudiciales[k], quæ ideò id nomen consecutæ sunt, quòd priores tractādæ
sint, quodq; præiudiciū aliis faciant quæstionibus, si in iudiciū deductæ sint[l].
Mixtæ, quæ partim in rē, partim in personam diriguntur, sunt tres insigniores, 13
familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum[m]. Realis
obligatio sequitur rei possessorem, non personalis[n]. Personalis quoque,
aliquando in hæredes transit, aliquando minimè, actiuè vel passiuè. Nam si
orta sit ex contractu defuncti vel quasi, in hæredem regulariter datur[o], &
hæredibus[p]: at si ex delicto vel priuato, minimè, nisi cum defuncto lis conte-
stata[q], & quatenus ad hæredem peruenit[r]: ex publico crimine nunquam[s].
Obserua tamen ea in quibus ius pontificium dissidet[t]. Ex superioribus actio- 14
nibus, iterum aliæ dicuntur rei persecutoriæ, aliæ pœnæ seu pœnales, aliæ
ex istis mixtæ[v]. Rei persecutoriæ illæ dicuntur, reales & personales, quibus
tantum exigitur, quod citra pœnam leges in obligationem venire voluerūt:
in simplum actiones dici possunt[x], pro quibus æstimatio, & id quod interest,
accedit. Pœnales illæ sunt, quibus petimus ex delicto, vel aliter obligatum
nobis soluere pœnam legibus definitam: & hæ in multis differunt ab actio-
nibus rei persecutoriis, potissimùm, si prætoriæ sunt, que annales sunt, ex-
cepta furti actione[y]: cùm perpetuæ, rei persecutoriæ sint[z]. Pœnales in hære-
des non transeunt eius qui tenebatur, & mortuus est ante litis contestatio-
nem[a]: persecutoriæ contrà[b]. Est & insignis differentia, vt pluribus persecu-
toria vna de re obligatis, vno soluente cæteri liberentur: non ita autē in pœ-
nali[c]. Mixtæ actiones sunt, cùm vnà prosequimur rem & pœnam: vt in actio-
ne vi bonorum raptorum, contingit[d]. Pœnales subdiuidi possunt[e], in 15
actiones, quæ in duplum[f], triplum[g], quadruplūue[h] competunt, secundum
naturam negotij, quod persequimur, & vnde natæ sunt: siquidem, vt mo-
nuimus, non eandem originem omnes habent, & causam, vel authoritatem.
Et alia diuisione, quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in fa-
ctum sunt: vt explicat Vlpianus sufficienter[i]. Quò fit, vt etiam ratione ori-
ginis, quædam infament, quædam minimè. Nam damnatus de crimine pu-
blico, infamis perpetuò est: qui autem de priuato, non fit infamis, nisi cri-
men legibus expresse inustam eam notam habeat, veluti crimen iniuriarum,
vi bonorum raptorum, furti &c[k]. Sic ex dolo in contractu admisso, aliquis

a l. qui restituere, de rei ven. P. l. à possidentibus. eo. tit. C
b Papinia. in l. actio in personā. l. 27 de act. o. P. Vlpia. in l. pecuniæ verbum, 178 §. actionis, de verbor. signif.
c Paul. l. actionis, l. 34. de verbor. sig.
d l. actionis verbo, l. 36. de actionib. P.
e dicta l. actionū, de actio. P. §. appellamus, eo. ti. ap. Iusti.
f dicto §. appellamus.
g Festus, in s.
h §. sic itaque, discretus, de actio. cum similib.
i §. æquè, de action. l. 2. si seruit. ven. P.
k de quibus in § præiudiciales, de actio.
l l. 1. & 3. C. de ordine cognit. l. penul. de noxalib. actio. in P.
m §. quædā actiones, de action. l. itē l. 22. famil. ercis. in P. l. 4. commu. diuid. in P. l. 1. 2. 3. 4. finium regun. in P.
n l. fina. l. omnes sine cens. & relig. fund. cōm. non pos. C. l. fin. §. si. de contra. emp. P.
o l. ex contractibus, & l. ex depositi, de actio. l. ad cau. §. in cōtractibus, de reg. iur. exceptis casibus, quos in vtraq; l. glossa annotat.
p tit. vt actio. ab hæredib. & cōtra hæred. C.
q tit. ex delicto defunctor. in quā. hæred. conuen. C.
r l. videamus, de eo quod met. cau. in P.
s l. ex iudiciorū, de accus. in P. cū simil.
t differentiæ notātur ab interpretibus in c. si. de sepultur. ap. Gregorium.
v §. sequēs, de actio.
x l. omnes autem actiones, de actio.
y §. 1. de perpetuis & tempora. actio.
z l. in honorariis, de action.
a l. 1. ex delict. defunc. in quant. hæred. teneant. C. l. Iulianus, l. 1. de priuat. delict. in P. cum similib. l. Iulianus autem, l. 16. de iudic. in P.
b l. ex contractibus, de action. in P.
c l. 1. de cōditio. fur. C. l. fina. de libera. caus. in P. l. itē Mela. §. si plures ad legem Aquil. in P.
d §. rei persequēdæ, & §. ex maleficiis, de actio. in P.
e §. omnes autem actiones, de actio.
f vt l. in furti, l. 50. de fur. P. §. sed furti, de actio. l. 1. de seruo corrup. &c.
g vt l. 1. de plus petitio. C. §. tripli, de actio.
h §. quadrupli, de actio. §§. de furt.
i Vlpia. in l. actionum genera, l. 24. §. actionum autem, de actio. in P.
k l. infamem, de pub. iudi. in P. l. 4. §. ait prætor, § qui lenocinium, & §§. sequ. de his qui notam infam. cum similib.

infamiam

infamiã contrahit:& actiones de dolo infamiã irrogant, directa tutelæ, mandati, depositi, pro socio [a]. Contraria autẽ tutelæ, non irrogat infamiam: quia in ea non agitur de perfidia, sed de calculo [b]. Pro socio autem vtrinque in-
16 famat: quia singulis ex sociis directa competit [c]. Et vt hanc distinctionem faciliùs capiamus, accedet alia diuisio actionum, in directas, contrarias, & vtiles. Directæ dicuntur hîc, oppositione facta ad contrarias: non prout in alia diuisione, actiones directæ dicuntur, quia opponantur vtilibus. Directæ igitur, vt contrariis oppositæ, sunt, quas dominus, vel is cuius res curatur, intendit in eos, qui gerunt vel curant: vt quæ datur locatori contra conductorem, deponenti contra depositarium. Contrariæ autem, quæ dantur curantibus res alienas, aduersus eos, quorum negotium geritur, vt illis repetant, si quid incommodi ex rebus acceperint: qualis datur conductori, contra locantem: & depositario, contra deponentem, &c. vt suis locis docebitur. Inde habemus titulos, depositi, vel contrà, id est, de actione depositi vel cõtraria: mandati, vel contrà: locati, vel contrà. & sic de similibus, vbi dictio, contrà, significat contrariam, seu mutuam, seu vicissim datam actionem. Quemadmodum vsurpatur apud Terentium, dum ait [d], *In eo me oblecto solum, ille vt item contrà me habeat, facio sedulò.* Vtiles sunt, quæ aliis, quàm contrahentibus, ex eorum tamen contractu & causa dantur: & ita dici possunt vtiles, directæ, si ex causa locantis, deponentis: & vtiles, contrariæ, si ratio-
17 ne depositarij, vel conductoris competant, vt suis locis apparebit. Cæterùm directæ actiones oppositæ vtilibus, illæ sunt, quæ dantur ex mente legis, vel contractus initi, alicui: vtiles autem, quæ ex mente legis, vel contrahentiũ competunt, per extensionem: veluti actio, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, per extensionem mentis, pertinet ad alia animalia, non quadrupedia: estq; ita vtilis [e]. Sic in similibus [f]. Porrò non multùm laborandum est nunc, in distinguendis vtilibus à directis. Nam quòd ad effectum pertinet, nihil refert vtili, an directa quis agat: cùm sublata sit, vt dictum est, conceptio formularum actionum [g]. Estq; constituenda regula, vbicumque deficit actio, vel
18 exceptio expressa directa, vtilem esse dandam [h]. Annectimus aliam generalem diuisionem actionum: vt aliæ sint bonæfidei, aliæ stricti iuris [i]. Bonæfidei dicuntur, non quòd bona fides in his tantùm exigatur, & non in illis, quæ stricti iuris sunt: nam nullæ actiones, nullæue obligationes, sine bona fide esse possunt, vt docuimus [k]: sed quia in his, quæ bonęfidei dicuntur, amplius quippiam petitur, quàm in obligatione expressim dictum sit, ex æquitate, videlicet accessiones omnes rerum, exceptis vsuris, quæ non iure actionis nobis debentur, sed officio iudicis, nobis petentibus, mora à debitore facta & cognita [l]. Facilis autem actionum bonæfidei cognitio est, vt illæ eius generis sint, quæ à Iustiniano numerantur [m]: cæteræ omissæ, stricti iuris. Ideò autem stricti iuris conuentiones dictæ sunt, & earum actiones, quòd per eas amplius peti non possit, quàm per eas conuentum sit [n]. Nec petuntur vsurę, nisi vel specialiter depactæ sint, vel debitor soluere cesset post litis conte-
19 stationem [o], vel factum promissum sit [p]. Ratione eius, quod petitur, actiones diuidi possunt etiam, in vniuersales, generales, & singulares. Vniuersalis est, petitio iuris alicuius vniuersi, vt hæreditatis petitio [q], familiæ erciscundæ, actio ex testamento, actio quæ datur pro tota hæreditate vendita [r]. Huius autem actionis natura, vt in vniuersum proposita, contineat singularũ rerum, posteà si velimus, petionem vniuersi, & ad singulas iudicium vniuersalis pertineat petitionis [s]. Generalis est, quando variæ res sunt in obligatione, tamen generali appellatione, vt administrationis, vel conuentionis, comprehenduntur, vel intelliguntur: quales actiones tutelæ, pro socio omnium bonorum [t], & similes. Specialis, quæ petit rem in indiuiduo, quæ qualis, quæue ea sit exprimere debet: vt in rei vendicatione apparet [v], & mandati, commodati, depositi actione [x]. Cæterùm petimus per actiones, &
con

a §. ex quibusdam, de pœna teme. e li tigant. apud Iustinianũ, l. athletas, §. fi. cum 2 ll. seq. de his qui nota. infa. in P. cum simil. ibi. nota.
b l. furti. §. penul. de his qui notant. inf. in P.
c dicto §. ex quibusdam, de pœna temere litigant.
d Terẽtius, in Adelphis.
e l. penul. si quadrupes paup. fecisse dicat. P.
f aliud exẽplum, in l. emptor. hæreditatis, de hæredit. vel actio. vend. C.
g Paul. in l. actio negotiorum gestorũ, l. 49. de negotiis gest. c. dilecti, de iudic. l. 2. de formul. & impetrat. act. subla. C.
h l. quoties, l. 23. de præscrip. verb. lib. 19, P. tit. 5.
i § actionum autẽ, de actio.
k l. bonam fidem, C. de actio l. bona fides, depositi P. diximus suprà c. 2.
l l. 4. C. deposit. l. quia tantũdem, de negot. gest. in P.
m in § actionum autem, de action.
n l. quicquid astringendæ, de verbor. oblig. P.
o l. videamus, §. si actionem, de vsur. in P.
p l. si quis ab alio, §. fi. de re iudic.
q l. 1. de rei vindica. lib. 6. P. tit. 1. l. item videndum, l. 10. de petitio. hæredit. li. 5. P. tit. 3.
r l. 1. C. de hæredit. vel actio. vend.
s l. 1. l. in restituenda, l. de hæreditati. l. fi. § sin autem, de petitio. hęred. in P.
t Paul. in l. pro socio. l. 38. pro socio, lib. 17. P. tit. 2.
v in l. 1. de rei vend.
x Paul. in dict. l. pro socio, 38.

consequimur: & ideo illæ quoque variant, vel solidum, seu integrum eius quod nobis iure actionis debetur, idq; vtplerumque vel non solidum, vt dum agimus de repetitione dotis, de peculio [a]: vel contra cedentem bonis [b], & in aliis similibus, in quibus quis tenetur in quantum facere potest tãtùm, nec vltrà [c]. Dici tandem & omnes actiones possunt, vel natiuæ, vel datiuæ, 20
seu arbitrariæ: natiua illa, quæ ex obligatione iure ciuili, vel alio approbata, ex negotio vel contractu nascitur, quæ naturam certam iudici exhibet considerandam, & sequendam. At datiua est, quæ ex arbitrio iudicis admittitur & æstimatur [d]. Inter actiones arbitrarias, sunt actiones subsidiariæ in factum [e], de quibus paulò post. Aduertendum quoque in actionibus, quan- 21
diu viuant: vnde & alia diuisio, vt aliæ perpetuæ, aliæ temporales dicãtur [f]. Perpetuę dicuntur, non quòd immortales sint, vel quòd in perpetuum quis illis agere possit: etenim nihil est hoc modo inter corruptibilia perpetuum, nisi per surrogationem [g]: sed perpetuæ, quòd perseuerent vsque ad generalem terminum, & ad tempus, quod longius est pręstitutum vitę actionum: quale in personalibus, trigesimus annus est [h]: in aliis realibus, 40 [i]. Solebant tamen antiquitus actiones, quę dabantur ex legibus, ex senatuscõsulto, siue ex sacris constitutionibus, perpetuò competere: donec sacræ cõstitutiones, tam in rem, quàm in personam actionibus certos fines dederunt [k]. Ita anteà dicebatur, *Quod metus causa gestum erit, nullo tempore, vel modo, prætor habebit ratum* [l]. Temporales actiones sunt, quæ breuius tempus, quàm triginta, vel 40 annorum habent vitæ: vt olim annales erant prætoriæ [m], & ciuilis iniuriarum [n], alięq;, quarum definita sunt tempora, de quibus Deo fauente in vsucapionibus, quæ numerantur à tempore, quo competere incipiunt, & quo experiri licet [o]. Et vt postremã addamus diuisionibus actio- 22
num manum, quasdam ordinarias & præcipuas dicimus, quasdam subsidiarias porrò dicimus, datas quando nullę aliæ dari possunt ordinario iure: nã si quæ dari possunt, ad has non peruenitur [p]. Inter subsidiarias, quę aliis deficientibus tantùm dantur, connumerantur, actio de dolo [q], condictio ex lege [r], restitutio in integrum [s], inofficiosi querela [t], officium iudicis nobile [v]: item & de crimine stellionatus, quo nomine experitur quis, in criminibus, quæ iure certã non habent persequutionẽ [x]. Sunt & subsidiariæ actiones in factum, quas vt cognoscas, distinctionẽ adhibe inter actiones ex facto, & actiones in factũ, & ex cõtractu. Nã, vt ait Vlp [y]. actio ex cõtractu est, quoties quis sui lucri causa cũ aliquo contrahit: veluti emendo, vẽdendo, locãdo, cõducẽdo, & cæteris similibus. Ex facto autẽ actio est, quoties teneri quis incipit, ex eo, quod admisit: veluti si furtum, aut iniuriam commiserit, vel damnum dederit. In factum actio dicitur, qualis est, exempli gratia, actio quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius vocatus est, cùm factum videlicet, in speciale nomine actionis, vel maleficij non cadit. Subdiuiduntur actiones in factum, in speciales, generales, & ge- 23
neralissimas. Iterum speciales, vel ex legibus, vel ex iurisdictione prætoris, veluti ex edictis, & interdictis eius. Sint specialium ex legibus exempla, ex re iudicata [z], aquæ pluuiæ [a], de pastu pecorum, data aduersus eum qui alienas fruges suo pecore depastus est [b]. Ex edicto in factum est actio, nautæ, caupones, stabularij &c [c]. De pauperie [d], caluisiana reuocatoria quæ patrono datur [e], de incendio, ruina, & naufragio: de publicanis, & vectigalibus: si mensor falsum modum dixerit, de iis qui deiecerunt vel effuderunt: de calumniatoribus: de edendo, si ventris nomine mulier in possessionẽ missa: si ventris nomine calumniæ causa mulier in possessionem missa sit: de dãno infecto: de in ius vocando: si quis in ius vocatus non ierit: ne quis eum qui in ius vocatus est, vi eximat: de eo per quem factum erit quominus in iu-

a tractatur in §. sunt præterea, de actio. & ibi glos. iura simul. trad.
b in l. is qui bonis, de cessio. bonor.
c vt in §. item si de dote, de action. l. etiam filios mulieris, & l. maritum, & l. sequent. solut. mat. l. inter eos, de re iudic. P. l. in cõdẽnatione, de reg. iur. §. itẽ & si quis cum parente, de actio. cũ simul ibi nota.
d vt in l. arbitraria, de eo quod cert. loc. P.
e in l. qui restituere, de rei vendic. in P.
f toto tit. de perpetuis & tempora. actio.
g §. vt autem lex, de non aliena. reb. eccles. in authent. l. eum debere, de seruit. vrb. præd. in P.
h l. sicut l. 3. de præscrip. 30. vel 40. annor. lib. 7. C. titul. 39.
i l. cum notissimi, l. 7. & l. omnes, l. 4. C. de præscri. trig. vel 40 anno. auth. quas actiones, de sacrosanct. eccl. C.
k §. 1. de perpetuis & tempor. action. lib. 4. Institut. tit. 12.
l Paul. in l. si mulier, 21. §. 1. de eo quod met. caus.
m l. in honorariis, l. 24. de actio. in P. §. 1. de perpetuis & tempor actio.
n l. si non conuitij, de iniur. C.
o l. vnica §. fi. de annal. exceptio. C Caius, l. annus vtilis, l. 6. de calumniator. libr. 3. P. tit. 6.
p l. in causæ, in 2. de minor. in P.
q l. 1. C. de dolo. l falsus creditor, l. 44. § si quis nihil in persona, de furt. in P. l. 1. in princ. & § non tum autem, de dolo. in P.
r Paul. in l. 1. de condictio, ex lege lib. 13. P. tit. 1.
s dicta l. in causæ, 1. de minor. 25. ann.
t l. omni modo, de inofficioso testa. C.
v l. muni. ipso. 12. vt in possessio. lega. in P. lib. 36. ti. 4. l. si cùm dotẽ, l. 23. § eo autem tẽpore, solu. mat. P.
x l. 3 de crimine stelliona. in P.
y Vlpian. in l. actionum genera, l. 25. de actio. & obliga. in P.
z l. actori. C. de reb. credit. l. si se non obtulit, de re iudi. in P.

a tot. tit. de aqu. pluuia. arcen. b l. qui seruandarum §. fi. de præscrip. verb. in P. c titul. nautæ, caupo. stab. in P.
d tit. si quadru. pauper. fecisse dicat. e l. si libertus, de iure patro. in P.

dicio

dicio ſiſtat: ſi quis ius dicenti non obtemperauerit: de alienatione mutandi iudicij cauſa facta. De quibus proprij ſingulis conſignati in Pandectis tituli. Itē de eo qui fideiuſſorem accipere nolit, de iis, qui ſuſpenſum aliquid habent in loco, vnde noceri poteſt [a]. Subſidiariæ ſpeciales ex interdictis plu-[b]
24 res. Nam ex popularibus, & rei familiaris tutandæ cauſa proditæ. Inter popularia interdicta illa: Ne quid in loco ſacro, ne quid in loco pubico, vel itinere, de locis & itineribus publicis, de via publica, de fluminibus: ne quid in flumine publico, de ripa munienda: quorum etiam extant proprij eius inſcriptionis tituli in Pandectis. Quibus annectitur, de libero homine exhibendo [c]. Ad rem familiarem porrò pertinent prætoria interdicta, quæ ſub propriis examinantur titulis: de aqua quotidiana & æſtiua, de riuis, de fonte, de cloacis, de arboribus cædendis, de glande legenda, de migrando, de Saluiano interdicto, de ſuperficiebus, de tabulis exhibendis, de operis noui nunciatione, de remiſſionibus, quod vi aut clàm, pro ſatiſdatione, damni infecti actio, de itinere actuq; priuato [d]. Generales in factum actiones, duplicem habent facti rationem: aut enim in eo facto conuentio eſt, quæ ſit facta abſque dolo, quæ ad aliquam appellationem nominati contractus referri non poſſit, cupimus tamen in quod conuentum eſt præſtari: agitur itaque tunc actione in factum, præſcriptis verbis, qua petimus iuxta verba, in quæ conuentum eſt, præſtari promiſſa [e]. Quæ autem ſint illæ conuentiones innominatæ, quibus poſſimus hac actione experiri, inuenies ab Accurſio explanatum [f]. Quòd ſi in contractibus dolus interuenerit, diſtinguitur, num bonæ fidei, vel ſtricti iuris ſint: & tunc ſi cum contractu, vel circa dolum conſideramus: bonæ fidei reſcinduntur actione de dolo, vel nulli ſunt [g]. Si ſtricti iuris, tenet contractus quidem, ſed beneficio iuris deceptus vltra duos aureos reſtituitur [h]. Si ſine contractu deceptus, dolum perſequitur, vel ciuiliter actione de dolo [i], vel criminaliter accuſatione ſtellionatus [k]. Generaliſſima in factum actio dicitur, non quòd ſub ea reliquæ contineantur, ſed quia deficientibus aliis omnibus iſta ſuccedit [l]. Quę omnia quæ de ſubſidiariis in factum actionibus dicta ſunt, accepta fero Conrado Lago, qui id iiſdem ferè verbis perſequitur [m]. Inuenio quoque dari actionem in factum vtilem, ſi propter incertitudinem contractus deficit actio [n]. Dicuntur autem interdicta prætoria, extraordinariæ actiones: non quòd in illis nulla certa petitio conſtituta ſit, ſed quòd abſque ſolemnitate hodiè impetrantur [o]. Imò & ad officium iudicis deuoluuntur, ad quem pertinet poſſeſſionem tueri, vel dando actionem, vel exceptionem [p]. Et hodiè quoque pro poſſeſſione retinenda vel recuperanda, ex regia officina ſeu cācellaria interdicta petuntur, quæ dicuntur *complayntes, maintenues, & ſtatuts de querelle*. Proinde de interdictis dicendum eſt proprio capite paulò vberius. Interim annotando in actionibus ſuperioribus, & in aliis omnibus, res, perſonas, & negotia conſiderari debere: in rebus, ipſas actiones, & pro quibus dentur: in perſonis, qui agant, & num poſſint agere, & contra quos agitur, & coram quibus iudicibus: in negotiis conſideranda ea, vnde oriuntur, num ex contractu, & qualis contractus vel obligatio: vel an ex delicto, & quale delictum: num ex lege, ex facto, & quæ, & qualia illa ſint, id eſt, quæ ſit omnium illorum ſubſtantia, & accidentia, item quis modus agendi. Quæ omnia ex ſingulis contractibus poſteà, Deo volente, tractandis apparebunt, & iam anteà in generalibus, conuentionum titulo: de rebus & perſonis, partim explicata ſunt.

De

a l. 2. in ius vocati cant &c. in P.
b l. ſi verò, § prætor, de iis qui deiecerunt, in P.
c l. 2. de interd. in P.
d de qua. l. 2. de interdic. P. de aliis peculiares ſunt titul.
e l. 2. 3. 4. de præſcr. verb. in P. l. in traditionib. de pact. in P. l. 2. de pact. inter emptor.
f gloſſ. in l. naturalis, §. quod ſi faciam, de præſcrip. ve. bis in P.
g l. elegantes, de dolo, in P.
h l. ſi oleum, & ſeq. de dolo, in P. l. dolo. C. de inuti. ſtip.
i l. ſi quis tab. l. penul. & fin. de dol. in P.
k l. 2. de crimine ſtellio. in P.
l l. quoties, de præſc. verb. l. quæ religioſis, & l. in rem, de rei vendic. in P. l. non debet, de dolo malo.
m Conra. Lagus, in 4. parte methodi, à capite 60. vſque ad 67.
n l. 1. de æſtimator. actio. P. l. 1. 2. 3. 4.
o de præſcrip. ver. P. §. ordine, de interdict.
p in l. ſi. iuncta gloſſ. 1. de aqua pluuia arcend. libr. 39. P. tit. 3. l. ſtatuis, de acquir. rer. dom.

De interdictis. Cap. 9.

Lib.4.Instit.tit.15. Lib.43.P.tit.1. Lib.8.C.tit.1.

1 *In locum interdictorum sunt extraordinariæ actiones.*
2 *Interdictum quid, & quare, & quomodo redditum.*
3 *Interdictorum finis, vim arcere vel emendare: & cur ita dictum interdictum.*
4 *Inter interdictum, & edictum quid intersit.*
5 *Interdictorum diuisio, in duplicia, & simplicia, & quæ.*
6 *Simplicia in prohibitoria, restitutoria, exhibitoria; vnde alia composita.*
7 *Alia diuisio, In interdictum ecclesiasticum, & seculare: & subdiuisiones, & 9.*
8 *Seculare, aut publicum aut priuatum.*
10 *Interdicta adipiscendæ, retinendæ, recuperandæ, quæ.*
11 *Vtilitas possessionis.*
12 *De interdicto recuperandæ.*
13 *Interdictorum adipisc. retin. recupera. in Gallia praxis.*
14 *Sequestratio in interdicto retinendæ qualis, & quando.*
15 *Pro quibus rebus dentur, vel non dentur interdicta.*
16 *Quibus personis dentur interdicta, & de iudice idoneo.*
17 *Axiomata generalia de interdictis.*

PRO formulis interdictorum parùm seruatis, substãtia & causa illorũ cõseruata, extraordinariis actionibus hodiè vtimur [a], 1
quæ in locum interdictorum subrogantur: vt ex conceptione rubricæ P. constat, de interdictis, siue extraordinariis actionibus, quæ pro illis competunt [b]. Theophilus vim & substãtiam interdicti explicat, *Interdictum*, inquit, *est enunciatum prætoris inter duos, qui de possessione contendunt emissum.* Facti quidem speciem causamq́; non planè definiens, sed quomodo de ea iudicandum sit, iudicem informans [c]. Siquidem prætor vel iudicabat ipse, de controuersia possessionis etiam: vel iudices seu recuperatores, vt iudicarent, dabat. Nam cùm summam potestatem iudiciorum haberet, præerat quoque sortitioni, id est, electioni per sortes iudicum, & subsortitioni, si qui electorum suspecti habebantur, eos subsortitus ex decuriis iudicum, qui tunc sedebant ad iudicandum. Non enim omnes decuriæ iudicum, quæ Romæ erant, continuò iudicabant: sed certæ suis temporibus ad iudicandum à prætore cogebantur: & ex illis, qui iudicare debebant, quidam rursum sorte deligebantur causis dirimendis [d]. Interim autem prætor donec iudicum notionem acciperet, certa forma edicebat, vel vt quid fieret [e], vel ne fieret [f]. Sicq́ue actiones conceptas, ad iudicem disceptandas mittebat, interdictum ipse, recognita, ex officio reddebat, & ex iis iudicia, nonnumquam communi spõsione constituebat, delegata cognitione iudicibus, vt & in actionibus faciebat [g], & tum maximè cùm de possessione, vel quasi possessione agebatur [h]. 2
3 Quarum formularum vnus finis, vis, ad vim coërcendam videlicet, & ne ad arma deuenirent litigantes, quos poterat sua iurisdictione prætor compescere [i]: & vt quod propria authoritate, aut contra possessionem alterius factum esset, vt vi factũ restitueretur [k]: vt posteà apparebit. *Et sunt, qui dicant*, inquit Theophilus [l], *interdicta vocari, quibus quid fieri prohibet prætor. Ab interdicendo scilicet, quod denũciare & prohibere* [m] *significat. Restitutoria verò, & exhibitoria, decreta dici, nempe ab eo, quod est decernere: id enim statuere, & censere est. Sed tamen obtinuit*

a §.fi. de interdict. l.fi. C. eo. tit.
b lib.43.P.tit. 1.
c § 1. de interd. apud Theophilum in 4. lib. Institutio. iuris ciuil.
d vide de istis fusè per Budæũ tractatum, in annotatio. posterior. in P. in l.fi. § iudicãdi quoque necessitas, de munerib. in P.
e vt in interd. &o, vti possidetis, & vnde vi.
f l. 1. & fi. de interd. in P.
g Cicero, pro Cecinna, & in Verrem. Quinti. lib 7. C. 5.
h § . de interdict. ap Iustin.
i l. æquissimum, de vsufruct. in P.
k l. extat, quod met. cau. in P. l. 1. C. de suffra. in P. cum similib.
l Theophil. in § summa, vers. sunt tamē de interdictis, lib 2. Insti. tit. 15. idipsum in §. summa autem, eo. tit. ap. Iustinia.
m vt in l. 1. de reb. eorum in P. l. moris & l. fi. de pœn. in P. tit. de interdi. colleg. hæretic. in auth & l. exilium, l. 5 & l. relegatorũ, 7 § interdicere, & toto tit. de interd. & relega. lib. 48. P. tit. 22.

obtinuit, vt omnia interdicta appellentur, propterea quòd inter duos vel plures quosdam dicantur. Hæc Theophil. & Iustinianus. Verbum tamen illud, interdictum, quod inter duos dictum significare tradunt, mea sententia, & idem quod interim dictum, vt medium quoddam fit, & ad iudicium parasceue, suspendens vel emendans vim, donec de causa ex formula cognosceretur.

4 Bartholus putat interdictum esse speciem edicti [a]. Displicet hæc sententia Alciato [b]. Placet autem mihi, edictum esse prætoris generalem formulã propositam, tamquam legem generalem, nulla adhibita consideratione personarum in indiuiduo: interdictum autem, esse formulam conceptam secundum edictum, habita ratione personarum singularium apud prætorem remedium postulantium: & ita puto interdictum, ex generali formula edicti, ad litigãtes accommodari, quod ex Vlpiano liquere satis arbitror [c]. Edictum ius erat, interdictum ex iure illo prætorio, veluti actio circa litem motam. Sic Iulius Frontinus de possessione agri inquit [d], Controuersia est, de qua ad interdictũ, hoc est, iure ordinario litigatur: & posteà, idem ius ordinarium vocat. Omnia ferè nomina edictorum, de quibus meminerunt iura, coëgit in vnum Azo, apud quem vide [e]. Verùm alias in magistratibus, dũ de prætore tractabitur, Deo volente, de edicto agemus perpetuo, & temporali. Attamen nota & sine edicto, & ex edicto, datum esse interdictum, posteà ad interdictum iudicium

5 sequi, quod aliud quàm interdictum [f]. Distinctiones interdictorum plures sunt, veluti quædam edicta duplicia, quædam simplicia [g]. Duplicia sunt, quæ quemlibet litigantium actorem, & reum faciunt: quæ pari modo, vtrosque litigantium respiciunt, vt, vti possidetis, sic interim possideatis [h]; vtrubi [i], de superficiebus [k], de aqua quotidiana & æstiua [l]. Item & alio modo duplicia dicuntur, quæ & recuperandæ, & adipiscendæ possessionis sunt [m]. Simplicia interdicta sunt, quæ duplicia non sunt: qualia exhibitoria, & restitutoria, atque

6 prohibitoria de arboribus cædendis, & de itinere actuq; priuato [n]. Estque ita secũda interdictorũ diuisio, ad simplicia relata [o]: vt alia sint exhibitoria [p], alia prohibitoria [q], alia restitutoria [r]: vnde & mixta, prohibitoria videlicet, & exhibitoria [s]: prohibitoria & restitutoria [t]. Exhibitoria porrò, ab actione ad exhibẽdũ differũt: q; in istis de possessione tãtũ, in illa ob alia agatur [v]. Cõceptio autẽ interdictorum, vel in tempus præteritũ, vel ad præsens, vel ad futurum refer-

7 tur [x]. Diuisionem interdictorum repetunt interpretes quidam altiùs, quàm subiecta sit materia tractanda, occasione generis, nominis, & prohibitionis. Et interdictum in ecclesiasticum, & seculare diuidunt [y]. Ecclesiasticũ in reale, personale: reale, vel ratione fugiendi loci: vel ratione honoris impartiẽdi.

8 Personale, vel vniuersale, vel particulare. Seculare subdiuidunt in publicũ, & priuatũ: vtrumq; in simplex, annale, perpetuũ, prohibitoriũ, exhibitoriũ, restitutoriũ. Priuatũ, in vniuersale, & singulare. Hæc diuisio pluribus placet. Porrò hîc de ecclesiastico interdicto nõ ago: quia alibi de eo dictũ est [z]. At si ista pla-

9 ceat diuisio, priora membra retineo, sed aliter persequor. Interdictũ seculare, vel pœnale, vel non pœnale: vtrumq; vel à principe, vel à iudice, vel à prætore procedit. A principe, & lege eius plura prohibentur, itẽ à iudice: vt quãdo interdicitur administratio tutori suspecto [a]. Est & titulus, de interdicto matrimo. inter tutor. & pupillam eius [b]. Sunt pœnæ interdictionis locorũ [c], aquæ & ignis, ni successit deportatio [d], de quibus alibi [e]. Sunt & à iudice interdictiones indictæ [f], & à prætore. Verùm prætoriæ interdictiones, quædam sunt extra possessionẽ, quædam de possessione, vel quasi. Extra possessionẽ & interdicta, de quibus instituta est tractatio, sunt variæ prohibitiones: veluti, dũ prohibet prætor postulare [g], vel iudicare [h], & sic de similibus. At in possessione vel quasi, versantur nostra interdicta. Et possessio quidẽ est, corporalis rei detẽtio: quasi verò possessio est, incorporalis rei vsus [i]. Et corporalis quidem res est, veluti fundus, ædes, & quæcunque ijs similia sunt: incorporalis verò

a Barthol. in l. 1. §. 1. de oper. noui nūc.
b Alc. at. libr. 3. Parerg. c. 15.
c in l. prætor ait, l. 20. § 1. de oper. noui nunciat. lib. 39. P. titu. 1. l. 2. C. de interdict.
d Iulius Frōtin. de cōtrouers. agrorũ.
e Azo, in Summa in titul. de action. in Institutionibus.
f constat ex l. 4. de interdict. P. l. 2. C. eod.
g l. 2. de interdict. in P.
h d. l. 2. & §. tertia, eod. titul. apud Instit. l. si duo, §. hoc interdictum, vti poss. P.
i dicto §. tertia.
k l. 1. §. proponitur de superficieb. i P.
l l. 1. §. si inter corriuales, de aqua quotid. & æstiua.
m Paul. l. 2. §. fin. de interdict. in P.
n dicta l. 2 § 1.
o l. 1. § interdictorũ autem, de interdict. in P. § summa de interdict. ap. Inst. vbi finitiones singulorum.
p vt in l. 3 § hoc interdictum, de tabul. exh ben.
q vt in l. 2 § 1. ne qd in loc. pub.
r vt in l. 2. §. prætor ait, ne quid in loc. pub.
s vt in l. 1. & 2. de lib. hom. exhiben. in P. & in l. 1. de liberis exhibẽ.
t vt in l. penul. §. cũ prætor, ne vis fiat ei &c. & l. 1. eod. titul.
v in l. 1. & 3 ad exhibend. in P.
x l. 1. §. interdictorũ quædam, de interdict. in P.
y in arbore interdictorum, quæ præponitur commentariis glossematum ad principium tituli, de interdictis C.
z diximus in criminibus, dũ de pœnis agimus, dum q; de relegatis & interdictis & de excommunicatione.
a §. si quis autem, de susp. tutor.
b lib. 5. C. titu. 6.
c tit. de interd. & relegat. in P. & l. 4. de pœn. in P.
d l. 3. ad legem Iul. pecul. lib. 48. P. tit. 13.
e diximus in pœnis, in exilio & excommunicatione.
f l. moris, de pœn. in P.
g l. 1. § quos prohibet, de postuland. in P.
h l. cũ prætor, de iudic.
i Theophilus, in §. 1 de interdict.

vt vsusfructus, seruitus, & si qua talia[a]. Quare in sacris & aliis propriè non agitur de possessione, sed de quasi: cùm tamen non solùm de humanis, sed de diuinis quoque locis, & sacris interdicta competant[b], & de religione, vt, Ne quid in loco sacro fiat, vel quod factum est restituatur[c]: &, De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando[d]. Pertinent & ad ea, quæ nullius sunt, & ideò verè possessionem non habent, vt de homine libero exhibendo & deducendo[e]. Atque ideo ista interdicta posteriora, de rebus sacris, & libero homine, proprietatis veluti causam cõtinent: sicuti & illa, quæ ad rei persecutionem pertinent, quale de itinere actúque priuato[f]. Adhuc tamen & verè proprietatem eorum, quæ nullius sunt, haberi non posse certũ est[g], vnde & quasi proprietatem, & quasi possessionem in illis sectamur. Igitur rerum & diuini, & humani iuris, & nullius interdicta dantur. Sed rursum hæc in duo capita cogimus, vt interdicta quæ de possessione, vel quasi sunt, sint vel publici, vel priuati iuris. Publici rursum, vel diuini, vel humani[h]: nam publicum consistit in sacris, sacerdotibus & magistratibus[i]: & in his quæ ad vtilitatem populi communiter pertinent, & cuique de populo[k]. Enumerauimus autem popularia interdicta proximo capite, sicuti & priuata. Paulus interdicta ista, quæ hominum causa competunt, vel ait ad vtilitatem publicam pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij, vel rei familiaris[l]. Proposita autẽ possessio- 10
ne vel quasi, pro materia, propter quam tractantur interdicta, tot erunt generalia tria remedia interdictorum, quot sunt formulæ generales circa bona iuris: quod versatur, vel in acquirendo, vel in conseruando, vel in amittendo[m]. Proinde interdictorum ea ratione vtilissima diuisio, vt alia sint adipiscendæ, alia retinendæ, alia recuperandæ possessionis amissæ causa[n]. Et ista tria genera hodiè dicuntur in praxi possessoria iudicia, & in iure pontificio[o], quæ interdum miscentur, & ita sub membris principalibus continentur[p]: vt & illa quæ cõseruandæ, & confirmãdæ possessionis caussa competere possunt, rectè includi ait Alexander[q] sub membro retinendæ. Adipiscendæ possessionis interdictum est, quod competit eis, qui antè non sunt nacti possessionem[r]: cuius generis sunt interdicta quorum bonorum, quorum legatorum, Saluianum interdictum[s]. Quorum bonorum, hodie in Gallia dicitur *applegement*: vt & vnde vi[t]. Iure ciuili interdictum quorum bonorum, quia possessorium est[v], non datur contra debitores personaliter obligatos[x]. Iure tamen Gallico, & in praxi cõtrà[y]. Retinẽdæ possessionis causa interdicta sunt, quibus præsentẽ rei possessionem retinere, tueriq; prætor contendit. Cùm ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit, & antè quæratur vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat[z]. Namque nisi antè exploratum fuerit vtrius possessio sit, non potest petitoria actio institui[a]: oportet enim alterum possidere, alterum petere, & supponi ex parte actoris dominiũ, ex parte rei possessionem[b]: siue de ciuili, siue de naturali, siue de iusta, aut de iniusta quæratur possessione[c]. Et proinde hoc interdictum, quandiu eius iudicium pendet, ex duplicibus est, & quilibet contendentium se dicit possidere, & vterque actoris, & rei personam sustinet[d]. Nec tamen ideo existimãdum est, vnam & eandem possessionem penes duos esse posse: nam duo non possunt eandem rem possidere: verùmtamen, vnus naturaliter detinens, se dicere potest possidere, alter ciuiliter & ex diuersis causis[e]. Huius interdicti retinendæ, duo sunt exempla: vnum, pro possessione retinenda rerum immobilium, quod dicitur, vti possidetis[f], cuius verba: *Ait prætor, vti eas ædes de quibus agitur, nec vi, nec clàm, nec precario, alter ab altero possidetis: quominus ita possideatis vim fieri veto*[g]. Retinendæ possessionis duplex via: aut exceptio, aut interdictum. Exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet[h]. Alterum, interdictum datur pro possessione mobilium rerum retinenda, dictum, vtrubi, cuius formula: *Prætor ait, vtrubi hic homo de quo agitur, maiore*

a l. 1. de rerum diuisio. ff. §. 1. de reb. corpor. & incor.
b l. 1. de interdict. in ff. l. 1. §. 1. eod.
c l. 1. ne quid in loco sacro l. 2. §. locorum, ne quid in loco publico.
d l. 1. in princi. & §. prætor ait, de mortuo inferen.
e l. 1. § quæ nullius.
f l. 2. §. quædam interdicta, de interdict. in ff.
g §. nullius de rer. diuis.
h l. 1. & 2. de interdict. ff.
i l. 1. § publicum, de iust. & iure, § publicum, eod. ap. Iustin.
k §. 1. de pub. Iudic. ap. Iusti. l. 2. de popula. actio. in ff.
l l. 2. §. 1. & seq. & §. hominum causa, de interdict. in ff.
m l. fin. de legib. in ff.
n l. 2. §. hæc autem, §. sequens, de interdict.
o in c. pastoralis, c. 5. de causa possessio. & propr. lib. 2. Decretal. titul. 12.
p l. 2. in prin. de verbor. oblig. l. si ita scriptum, de liber. & posth.
q Alexan. in l. fin. C. de Carbonia. edicto.
r l. 2. §. adipiscẽdæ, de interdict. in ff.
s dicto § adipiscendæ, & § sequens, de action. & propriis titulis, quorũ bonorum, quorum legator. de Saluia. interd.
t Rebuff. in constit. regiis, rubr. *des matieres possessoires*, arti. 5.
v l. 1. quorum bonorum in ff.
x l. fin. eod. tit. in ff.
y Angelus Perusinus, in l. si certis annis, C. de pact. Ioannes Fab. in §. 3. in fin. de interdict. ap. Iusti.
z § retinẽdæ, de interdict. ap. Iustinia.
a l. inter litigantes, l. 62. de iudic. l. ordinarij, l. 19. de rei vendica. l. 3. C. de interdict. l. exitus, de acquiren. poss. in ff. l. si quis C. finium reguador. l. 2. §. 3. vti possidet. in ff.
b l. vni. C. de aliena. iud. muta. caus. fac.
c l. 1. 3. & fin. vti possidet. in ff.
d l. 1. §. 2. vti possidetis, l. 2. §. 1. de interd. in ff. §. tertia, eod. titu. ap. Iustinia.
e l. 3. §. ex cõtrario, de acqui. poss. in ff. l. naturaliter eo. ti.
f l. 2. §. retinẽdæ, de interdict. in ff. l. 1. §. interdictum, vti possid. l. 1. vtrubi, lib. 43. ff. tit. 33.
g l. 1. vti possidet. lib. 43. ff. titul. 16.
h dicta l. 1. § retinendæ, vti possid.

parte

parte anni fuit, quominus is eum ducat, vim fieri veto[a]. Res immobiles sunt, quæ
soli sunt, & moueri non possunt, vt fundus, domus, &c[b]. Mobiles, quæ mo-
11 ueri possunt, vel mouentia sunt, idest, quæ se mouent[c]. Et istius inter-
dicti maxima vtilitas est in iudiciis: quia præstat possidere, quàm alio pos-
sidente petere, propter vtilitatem possessionis[d]: quæ inter alia, & trans-
fert onus probandi in petitorem, vt si ille nihil probauerit, qui possidet,
absoluatur, etiamsi dominiũ ipse sibi competere non probet[e]. Idipsum &
in dubiis[f]: quamuis verum sit, nec possessori dominium adiudicari, ni-
si & ipse de eo doceat[g]. Accedit ad hæc duo interdicta, vti possidetis,
& vtrubi, aliud [illegible]ctum, quod etiam retinendæ & conseruandæ posses-
sionis à prætore concessæ caussa, inductum est, quod ne vis fiat ei qui
in possessionem missus est, interdicit. Frustà enim prætor mitteret in posses-
sionem rei seruandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire
12 in possessionem coërceret[h]. Interdictum recuperandæ est, quo quis amis-
sam vi expulsiua, non alia[i], possessionem recuperare contendit. Si quis
ex possessione ædium, vel fundi vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur
interdictum de vi, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere pos-
sessionem[k]. Et est interdictum rerum soli, vnde vi[l], quod non perti-
net ad res mobiles[m], pro quibus vi ereptis, repetendis, sufficere visa
est actio damni, iniuriæ, & condictio furti, & vi bonorum rapto-
rum[n]. In interdicta vnde vi itaque, vis est expulsiua: in mobilibus,
vis ablatiua: de quibus & aliis modis, quibus vis infertur, & de pœ-
na violentiæ, dictum est in criminibus dum agimus de lege Iulia de vi.
Vbi & tractetur quomodo, & quando spoliatus ante omnia sit restituen-
13 dus: Quare ad ea lectorem remitto. Sed vt iura quoque Gallica expli-
cem, annoto dici in Gallia interdictum retinendæ causam nouitatis[o].
lettres de complainte, en cas de saisine & nouelleté. Causam nouitatis prætendit,
qui intendit se in alicuius rei possessione de nouo impediri, & in possessione
turbari[p]. In casu nouitatis inter priuatos, cognitio pertinet ad regem.
Et ideo in officinis æquitatis, impetrantur codicilli seu litteræ cancel-
lariæ, quibus cognitio committitur magistratibus regiis: sicut per præ-
torem olim dabantur iudices recuperatores. Exceptis quibusdam senar-
chis, qui iure suo, sine codicillis regiis, de interdicto hoc cogno-
scunt, & solent in casu hoc saisinæ & nouitatis literas sui sigilli conce-
dere: quemadmodum senarchus Cadurcensis facit[q]. Dantur autem pro
rebus, quæ quis possidet vel possidere se dicit, etiam pro re immobili
sequestrata[r]. Et omnibus qui ciuilem vel naturalem possessionem præ-
tendunt, vel quasi possessionem, vt diximus: nisi quando subditus con
queritur contra dominum de nouo impedimento. Quia vulgaris est re-
gula. *Entre le seigneur & le subiect, n'a point de nouelleté*[s]. Causa nouita-
tis, vel querimoniæ, vt dicunt pragmatici nouitatis, tria capita in iudicio
suo habet: primum est circa sequestrum rei, ne ad arma perueniatur:
secundum, vindiciarum, vocant *recreance*: tertium est plenum posses-
14 sorium, vocant *maintenue*[t]. Et in casu hoc nouitatis, potior in Gallia habe-
tur, qui postremo loco & anno vltimo, de facto possedit[v]: nisi excipiatur con-
tra hanc possessionem, per aliud possessorium interdictum contrarium, ve-
luti si obiiciatur quòd illa possessio fuit obtẽta & vsurpata per spoliationẽ[x].
Impedit sequestrationem triennalis possessio alicuius, siue de secularibus re-
bus, siue de beneficiis ecclesiasticis contendatur[y]. Atque ita recessit ab
vsu antiquus curiarum stylus, quo in hoc interdicto nouitatis, statim ab
initio sequestrabatur res, contentiosa, nullius exceptionis ratione habi-
ta[z]. Recredentiam, Latini dicunt vindicias, à vindicando, item & fi-
duciariam possessionem: quia ea prædibus datis aduersario conceditur
vtplerumque: ne interim qui secundum se vindicias habet, rem deteriorem

a l. 1. vtrubi, lib. 43. P. tit. 31. §. sed interdicto, de interd.
b l. à diuo Pio §. in executione, de re iudica. P.
c dicto §. à diuo Pio, & l. mouentium, de verbor. significa.
d l. in qui destinauit, [illegible] de rei vendica. in P. l. fin. C. eod. titul. §. retinendæ, de interdict. in P.
e l. fin. de rei vend. C. l. 2. & l. frustrà l. 8. C. de probation. l. negãtes, l. 9. C. de actio. l. si quidem, l. 9. de exceptio. l. 4. C. de edend.
f cap. cum sunt partium, de regul. iur. in P.
g in l. citra, l. 14. de probat. in P. l. sed si 11. de inventan. in P.
h l. 1. in princip. & §. 1. & 2. ne vis fiat ei &c. lib. 43. P. titul. 4.
i l. 1. §. 1. & § hoc interdictum non, de vi & vi arma libr. P. titul. 33.
k §. recuperandæ, de interdi. l. 2 §. recuperandæ, eo titul. in P. l. 1. C. vnde vi.
l l. si de possessione, C. vnde vi.
m l. 3. §. pertinet & l. 1. §. hoc interdictũ. de vi & vi arma. in P.
n l. 1. & 2. §. penult. vi bonor. raptor. li. 47. P. titu. 8.
o Ioannes Faber, in §. retinendæ, de interdict.
p vide in stylo curiæ parlamenti, tit. de causa nouitatis.
q notat hoc Aufrerius in dicto stylo curiæ parlam. tit. de cau. nouita. ad §. item in casu nouitatis.
r Ioannes Faber, in §. retinendæ, numero 4. de interdict. & in l. 1. de prohibit. sequestra. pecuniæ, in breuiatio, C.
s in dict. stylo parlamenti titul. de causa nouitatis, §. item si subiectus.
t au Manuel de droict escript. de Imbert la litera 2. ibi, *tes-moing feal*.
v Ioannes Faber, in d. §. retinẽdæ, & in §. aut iustũ, de vsuca. facit l. 1. & ibi Barthol. vti possidet.
x iuxta l. 1. §. fi. & l. seq. vti possidet. in P § item exceptio, de causa nouitatis in stylo parlamenti.
y Ita pronunciatum senatusconsulto Parisiensi in comitiis Pictauiensibus, anno 1581. 24. Octob.
z Rebuff. tomo 2. constitutio. regiarum rubrica *des matieres possessoires*, in artic. 2.

reddat, vel lædat ius aduersarij impunè. id dicitur, *bailler la recreance, pour tenir*
la chose soubs la main du Roy, & de iustice. Latè de vindiciarum formula & causa
Budæus agit, quem consule [a]. In locum interdicti recuperandæ possessionis
vtimur literis seu codicillis regiis, vel senarchi, si is priuilegium habet, quos
statutum dicunt querelæ de nouis dessaisinis, in quo spoliatus dicit se pos-
sedisse, & spoliatum fuisse. Vocant etiam restitutionem, *la reintegrande*: sicut
& summi pontifices [b]. Generaliter, postremo loco in interdictis omnibus cō- 15
sidera, res, personas, negotium ipsum, quod præ manibus est. Res pro quarum
possessione agitur, sunt, vt dixi, prophanæ, sacræ, publicę, priuatæ. Atq; in sum-
ma res omnes interdictis suppositæ, nisi specialiter prohibeantur. Prohiben-
tur autem dari pro officiis non regiis, si officiarij deponantur, nisi in duo-
bus casibus: si fauore matrimonij illis officia data sint, vel in remuneratione,
quibus possunt vti depositi, vel inquietati, interdictis retinendæ, & recupe-
perandæ. Et ita pronuntiatum placito senatus Parisiensis, anno domini 1513.
die 12. Iulij [c]. Nota per te similes alias exceptiones. In personis, considera li- 16
tigantes, & iudices, coram quibus tractari possunt interdicta. Dantur interdi-
cta possidenti, vel qui deiectus è possessione est, cùm possideret vel ciuiliter,
vel naturaliter, vel benè vel malè. Datur hæredibus vniuersalibus in Gallia
sine alia adeptione possessionis: quia ex generali cōsuetudine mortuus saisit,
vt dicūt, viuum, idest, mortuus transfert possessionem in viuum, quem insti-
tuit, vel qui ei ab intestato succedit [d]. Distinguit & personas, aduersus quas
interdicta competant Faber [e]. Sed & obseruandum, non agitari, nisi coram
iudice proprio [f]. Sciendum tamen coram iudice laico, alioquin idoneo, vi-
delicet regio, de omnibus rebus possessionis actiones explicari posse, siue illæ
sint spirituales, siue temporales, & ita iudicatum senatusconsulto Gratia-
nopolitano, 12. Martij. 1454 [g]. In negotio ipso, considera naturam, sub 17
stantiam propriam, & accidētia cuiusque interdicti, de quo agitur. Deinceps
ea, quæ cōmuniter efferuntur axiomata de interdictis, quæ sunt hæc. 1. Om-
nia interdicta sunt personalia, vi ipsa, licèt in rem videantur concepta [h], idest,
quamuis dentur contra quemlibet possidentem [i]: 2. In condemnatione in-
terdictorum, habetur ratio fructuum à die contestationis litis: ex quo videli-
cet edita sunt, non retrò [k]. Excepto interdicto, vnde vi, in quo & fructuum,
qui ante interdictum percepti sunt, habetur ratio à die expulsionis [l]. Atque
cautum est constitutione regia Caroli 8 [m]. vt is qui in interdicto possessorio
retinendæ succubuerit, damnetur in sumptus, & quanti interierit aduersarij
victoris, insuper mulcta erga ærariū regis. Idipsum & Ludouicus 12. sanciuit [n]:
quāuis gratia interdum à senatu fiat, si bona fide possessionē vtrinq; agitatā
cognouerit, & paupertati victorum indulgendum ex æquo & bono decer-
nat: vel si defensor vocatus per interdictum ab actore, in limine iudicij, ante-
quam pertinaciter obsistat, profiteatur, se possessioni non facessere, nec im-
pedire manutenentiam, vt dicunt, idest plenum possessorium. Tunc enim nō
damnatur ad sumptus, nec in id quod interest, neque mulctam debet, vt pla-
cuit curiæ Parisiensi supremæ, 2. Martij 1538. 3. Interdicta ex quibus causis an-
nalia sunt, fiunt perpetua, de eo quod ad eum, cum quo agitur, peruenit [o].
4. Per interdictum prius cognoscitur de possessione, quàm de proprietate [p].
5. Interdicta, quæ annalia sunt ad agendum, perpetua sunt ad excipiendum [q].
6. Nullum interdictum infamat [r], & nullum pœnaliter redditur: quia de fa-
cto in interdictis quæritur, non de iure [s]. Et si de vi criminaliter agatur, alia
via experiendum sit, de qua dicemus, Deo fauēte, in delicto legis Iuliæ de vi
publica, & priuata. Et interdictis etiam noxalibus, dominus damnum resar-
ciendo, liberatur: vel patientiam in opere facto per seruum præstando [t].

a Budæus, in l. 2. ad verba illa, vindicias filiæ suæ, de orig. iur. in prior. anno. ad Pandectas.
b can. reintegranda, in 3. & 2. 3. q. 1.
c Rebuffus, in annotatio. ad articul. 4. tit. *des matieres possessoires* to. 2. ordinatio. regiar.
d Ioannes Faber, in §. retinendæ. numero 7. de interdict.
e vide in totum titu. de interdict.
f l. 2. C. de interdict.
g Rebuf. in 2. tomo constitut. regiarum titulo, *des matieres possessoires sur l'article 1.*
h l. 1. § penul. de interdict. in P.
i l. 2. quorū bonor. in P.
k l. 3. de interdict. in P. l. quæsitum, §. ex hoc, de precar. P.
l l. 1. §. ex die, de vi, & vi arma. in P.
m in constitutio. Caroli 8. articulo 49.
n in constitutio. Ludouici 12. anni 1512. arti. 50.
o Paul. in l. 4. de interdict. in P.
p l. incerti, C. de interdict. l. fin. C. quor. bonor. l. 1. quor. lega.
q l. licet, C. de excep.
r l. neque, de vi, & vi armat. P.
s l. 2. §. final. si seruis vendic. in P.
t l. fin. de interdict. in P.

De incrementis actionum per id quod interest. Cap. 10.

1 *Accidunt communiter omnibus actionibus obligationibusq; augeri, minui, tolli.*
2 *Quibus augeantur, eius quod interest acceptiones.*
3 *Quid id quod interest.*
4 *De lucro, damno, & incommodo: & differentia vsurarum, & pœna ab eo quod interest.*
5 *Diuisio eius quod interest.*
6 *Quid commune id quod interest, & quare petatur.*
7 *Fructus naturales, & industriales qui, & qui restituendi cum re.*
8 *Quid singulare interest, quomodo æstimetur, & de iuramento in litem eius.*
9 *Commune quid.*
10 *Interesse extrinsecum, & intrinsecum quid.*
11 *Pro quibus petatur id quod interest.*
12 *Id quod interest omni iure permissum.*

1 COMMVNE omnibus obligationibus & actionibus, vt possint augeri, minui, & tolli. Primùm itaque generaliter tractabimus de incrementis, deinde ordine de aliis: ne postquam ad particulares peruenerimus conuentionum formas, cogamur sæpius
2 hæc generalia repetere. Augentur, vel ratione accessionis eius quod interest, vel per inficiationem, vel per impensas. De eo quod interest itaque paucis agendum ab initio: in quo iusta vtilitas venit, iniusta reiicitur, nec eius ratio habetur [a]. Vnde in hoc augmento, non solùm quod vtile est, pro quo etiam verbum interest pro refert [b] sumitur, extra præsentem tractationis cõsiderationem: sed quod vtile & iustum est, accipitur. Atq; ideo submotis aliis acceptionibus eius quod interest, & illa, quæ pro differre interesse dicimus [c]. Quod tractandum id quod interest, pro augmento proposito
3 concludemus suis finibus, vt sit, Pecunia accedens rei principali, pro reparatione lucri cessantis, aut dãni emergentis, culpa, aut dolo alterius, eò q; si nõ fiat quod promissum est, in pecunia numerata fiat condemnatio, sicuti euenit in omnibus faciendi obligationibus [d]. Accedit autem hæc pecunia rei principali, videlicet post moram [e], vel iudicis officio, summa definita [f], vel partium conuentione [g], vel definitione legis, vel ex facto ipso [h]: vt ex diuisione eius quod interest apparebit. Aequitas huius augmẽti ex dãni reparatione, & ex lucro cessante per finitionem ostenditur: finis namque huius, ista duo, quorũ habetur ratio à tempore moræ: videlicet quantum affuit, quantumúe quis lucrari ex re iustè potuisset [i]. Damna Græci βλάμματα dicunt, Latini, damnum à diminutione patrimonij [k]: separatum ab incõmodo, quod Græcis ἐνόχλημα, quod non diminuit patrimonium, nec iniustum semper sit alteri illatum, si ex opere iustè in nostris rebus facto, proximo incommodum inferatur [l]. Quemadmodum, nec consideratur vtilitas cessans, vel quod nostra interesse poterat: si id aliunde quàm ex re debita
4 oritur [m]. Hinc fit, vt id quod interest, quod versatur in euitando damno, differat ab vsuris, in quibus agitur de lucro accipiendo sine damno: de quorum prohibitione, Deo iuuante, dicetur in mutuo. Et si quando vsuræ dentur

a l. 3. §. si mecum, & l. penult. ad exhiben. in P. lib. 10. titul. 1. Pompon. in l. qui re sibi commodata, l. 71. de furt. in P. libr. 47. titu. 2. l. itaque fullo, l. 12. eod. tit. P.

b l. 2. § sed dominorum interest, de ijs qui sunt sui vel alieni iur. P. in l. loci corpus, § 1. si seruitus vet dic. l. 4 §. in iudicio, finium regun. lib. 10. P. titul. 1.

c vt in l. 3. de condictio. caus. dat. P. l. si ita stipulat. l. 135. de verb. ob. P.

d Celsus, l. si quis ab alio, l. 13. §. fin. de re iudic. in P. Paul. l. stipulat. non diuiduntur. l. 72 §. Celsus, de verbor. oblig. Caius, in l. liberis est ei, l. 9. de religiof. & sump. funer. lib. 11. P. tit. 7.

e vt in l. fin. de eo quod cert. loc. in P.

f l. 1. de senten. quæ pro eo quod interest C.

g d. l. 1.

h l. quatenus, de reg. iur.

i l. 1. § fin. de sent. quæ pro eo quod inter. C. Vlpia. in l. 3. de eo quod cert. loc. libr. 13. P. titul. 4. Caius, in l. 6. de ijs qui deiecerint lib. 9. P. titul. 3. Paul. expressius in l. si commisso. l. 13. rē rat. haber. in P. lib. 46. titu. 8.

k l. 3. de dãno infect. in P.

l l Proculus, de damno infec.

m vt in l. si sterilis, §. cùm per venditorem, de actio. emp. P. l. fin. de periculo & commo. rei vendit. in P.

tur loco eius quod interest, illæ licitam habent exactionem: potissimùm, vbi is qui exigit, rem suã fructuosam dedit: ita enim loco fructus vsuræ sunt [a]. Et illa postrema verba finitionis, quæ meminerunt dolo aut culpa alterius id quod interest deberi, aliã exhibent differentiam cum vsuris, quæ etiam quãdo iure ciuili admittantur, exiguntur sine mora vel culpa, interdum [b] & ex conuentione [c]. Quemadmodum & pœna conuentionalis, quæ ideò, & ab eo quod interest in eo distinguitur: quia ex conuentione sæpè & euentu conditionis pendet [d]: tum etiam, quòd pœna per se semper certa est inter contrahẽtes, quanta sit futura [e]: & præstari vt plerumque lex decernit, & vsuras, & pœnã [f]. Cæterùm id quod interest, pecunia dicitur, idest æstimatio quæ per pecuniam fit [g] omniũ rerũ: quamuis pecunia non æstimetur per res [h]. Fit enim quanti nostra interest & damni passi æstimatio, quanti plurimi fuit res [i]. Diuiditur id quod interest secundum illam generalem acceptionem eius quod 5
interest, in publicum, & priuatum, videlicet, in id quod publicè, & priuatim interest [k]. Quibus concurrentibus, publica & plurium præfertur vtilitas [l]. Nam, vt ait Cicero [m], dandum non arbitror, vt quisquam de salute suorum consulat, communẽ relinquat. Et rursum [n], non est magis vituperandus proditor patriæ, quàm communis vtilitatis aut salutis desertor, propter suam vtilitatem & salutem. Quòd pertinet autẽ ad institutam tractationem, id quod interest melius diuiditur, in commune, singulare, conuentum [o]. Commune, 6
est emergentis damni, aut cessantis lucri, æstimatio facta, secundum communem functionem, nulla adhibita singularis affectionis consideratione: dum promissum non præstatur, idest, id quod quilibet pati posset ex hoc damno, & quòd lucrari posset ex re, si culpa alterius non interuenisset. Et rursum, quod aut consequi potuimus, aut erogare culpa alterius cogimur, vt quilibet alius [p]: quod æstimabit iudex habita ratione prætij & æstimationis communis [q]. Et hoc commune, absolutè id quod interest dicetur: aliæ autem species quandam habent notam distinctionis, vt apud Paulum iurisc. *Vbi doli æstimatio fit*, inquit; [r], *non ex eo quod interest solum*, (vide commune,) *sed & quantum in litem iuratu*: ecce singulare. &c. Etenim singulare per iuramẽtum in litem facta æstimatione, colligitur [s]. Petitur autem hoc commune, vel ratione naturæ rei, vel ratione moræ, vel ratione fructuum. Res enim natura propria habet aliquando accessiones, quæ occasione rei accedunt debito, aut gratia eius adiunguntur [t]. Ex mora tenetur debitor ad fructus ex re perceptos, veluti ad accessiones naturales, & ad vsuras loco eius quod interest, dum petuntur iudicis officio, non iure actionis [v]. In fructibus porrò distinguimus, 7
naturales ab industrialibus. Naturales sine facto nostro ex re proueniunt: vt poma, glandes, nuces & similia. Et hi si extant, possunt simul cum re repeti. Nam nullus possessor rei, quantumuis bonæfidei sit, hos fructus sibi acquirit ante perceptionis tempus [x]. Idcirco si pendeant, cùm res est restituenda, ad eũ cui res restituitur pertinẽt. Industriales dicũtur fructus, qui maximè adueniente nostra cultura & ope, emergunt: vt vinũ, segetes, &c. Hos possessor rei bonæfidei ante litis contestationem consumptos, non cogitur restituere: extantes, domino restituere tenetur. Post litis autem contestationem, restituit tam extantes, quàm perceptos & consumptos, & qui percipi ab alio potuissent [y]: quia lite contestata, quòd ad fructus pertinet, in mala fide esse incipit [z]. Quia & malæfidei possessor, ad consumptos, & non consumptos: perceptos, & non perceptos tenetur [a]. Diuerso tamen modo, nam si sine titulo possideat cum mala fide, restituit perceptos post litem, cõdictione sine causa: extantes, rei vẽdicatione ex obligatione legis: pro percipiendis, officio iudicis [b] conuentus. Si cũ titulo perceperit, pro cõsumptis quoq; tenetur condictione sine causa: pro extantibus rei vẽdicatione. A petitione tamen percipiẽdorũ per titulũ excusatur, quibusdã casibus exceptis [c].

Singula

- a gloss. penul. in l. 2. de vsur. C. argumẽto l. socieum qui in eo, l. 61. pro soc. in P. gloss. in c. con questus, de vsur.
- b l. lecta, si certum petat in P.
- c l. qui Romæ, l. 122. de verb. oblig. P.
- d in l. in illa stipulatione, l. 8. de verbor. obligat. Pap. in l. ita stipulatus, l. 115. eod. tit.
- e l. fin. de prætor. stipul. l. stipulatio ista, §. alteri, de verbor. obligat. P.
- f l. 2. de eo quod cert. loc. l. Lucius, de actio. emp. in P. l. traiectitiæ, de act. & oblig.
- g l. 1. de contrahen. emp. in P. l. si in emptionem, de minor. 25. annis.
- h l. si ita fideiussorẽ, l. 42. de fideiussorib. lib. 46. P. tit. 1.
- i l. ait lex, l. 21. ad legem Aquil. libr. 9. P.
- k l. locatio, §. quod illicite, de publicã.
- l l. 3. de primipil. li. 12. C. l. actione, § Labeo, pro soc. in P. l. Lucius, de acti actio. in P. l. item si verberatum, §. 1. de rei ven. P.
- m Cicero, pro Sylla.
- n Cicero, 3. de Finib.
- o glossa in l. 1. de sent. quæ pro eo quod inter. in P. gloss. in l. 1. de actio. emp. in P. glo. in l. libertas, de sec gul. iur.
- p l. si seruum, ad legem Aquil.
- q l. si traditio, C. de actio. empt. l. prima, de ijs qui deiecerunt, l. in lege Falcidia, & l. pretia rerum, ad leg. Falcid. in P.
- r l. non à iudice, de iudic. in P.
- s Callistrat. in l. penul. de in litem iuran. in P. libr. 12. P. titu. 3.
- t l. equis, de vsur. in P.
- v l. socius qui, pro soc. in P. can. quoniam, 14. q. 4. & ibi gloss.
- x l. fructus, de vsur. C.
- y l. 4. §. litem, finium regun. P.
- z l. certum, & ibi gl. C. de rei vendica. l. 1. de petitio. hæred. C.
- a dicta l. certum.
- b l. si nauis, de rei vẽdic. §. illorum, de offic. iud.
- c de quib. gloss. circa finem, l. si fundum, C. de rei vendic.

8 Singulariter quid interest alicuius, quando ex patientis affectione æstimatio facienda est, quando alicuius petentis magis interesse potest, quàm alterius: veluti, vicini magis interest confines fundos mercari etiam pluris, quàm alterius non vicini, & maius illi damnum est, quàm non vicini, illis priuari[a]. Pendetque ex affectione hoc caput eius quod interest[b]: non tamen secundum affectionem taxatio fit, sed præstito iuramento affectionis, id est, æstimationis secundum affectionem iurantis. Iudex considerata priuata vtilitate, iuratā æstimationem moderatur & definit[c]: sic iuratur in litem affectionis in infinitum, sed definitur arbitrio iudicis[d]. Considerat autem iudex in eo singulariter rem, super qua iuratum est, num æstimari posset: vix enim iuramentum affectionis inspicit eius, quod non habet æstimationem[e]. Item num res sit idonea, de qua iuratur in litem: non enim in omnibus affectionis iuramentum est recipiendum pro eo quod interest censendo[f], sed tantùm in bonæfidei iudiciis, in actionibus in rem, ad exhibendum[g], & cùm dolus, vel contumacia non exhibentis, vel non restituentis punitur[h]. Considerat item personam petentis: veluti in fructibus non perceptis, num illa, quæ petit, percipere potuisset si rem ei possidere licuisset[i]. Sic & postremò affectionem eiusdem petentis[k]. Cæterùm æstimatio, quæ fit in iuramento affectionis à iudice, normam & legem accipere debet ex constitutione Iustiniani[l]: vt in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem vel naturam, veluti in venditionibus, locationibus, & omnibus contractibus, hoc quod interest, dupli quantitatem minimè excedat. In aliis autem casibus, qui incerti esse videntur, iudices qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirant, vt hoc quod re vera inducitur damnum, hoc reddatur, & competens moderamen infinito adhibeant. Sic & hodie cessante pœna dupli, tripli, vel quadrupli in Gallia, exigitur eius loco quod verè probatum fuerit iudici interesse petentis[m]. Non tamen æquum esse puto, omne id quod interest ad communem æstimationem, vel ad commune interesse reduci, vt quidam putant placuisse aliàs senatui Parisiensi[n]: nam & ego in his, quæ dolum & contumaciam habent, vidi aliter Tholosanæ curiæ supremæ placuisse: idq; æquius ad plectandam malitiam reorum duco: ne in Stoicorum errorem perueniamus, peccata esse æqualia dicentes, & æquali & vna censura digna, quæ ob culpam, & quæ ob

9 dolum, vel contumaciam debentur. Conuentionale id quod interest, est id quod complectuntur contrahentes sua pactione, & certum præstandum pro eo quod interest, si ea quæ facienda dandaúe sunt, non fiant denturúe, eo quo conuentum est modo. Quæ conuentio maximè vt vtilis recepta est, & tuta creditoribus: cùm alioquin difficile sit, æstimare quantum verè nostra intersit, & sæpe illa æstimatio ad minimam summam fiat, & deducatur[o]. Adhibendus tamen modus est æstimationi conuentionis, ne dupli quantita-

10 tem excedat[p]. Perpendimus rursum id quod interest, vel vt intrinsecum, vel extrinsecum. Interesse dicitur intrinsecum, iactura quæ in re principali, videlicet in ipsa eadem consideratur: veluti, si æstimatio rei decrescat, si acuat vinum[q]. Idipsum in fructibus[r]. Extrinsecus interest, quando iactura contingit aliundè, quàm ex re debita, tamen per occasionem illius[s], & cir-

11 ca eam[t]. Porrò id quod interest peti potest, 1. in obligatione principali contracta ex maleficiis, vel publicis delictis: sicuti in falso commisso, si cuiusquam intererit[v]: in homicidio, raptu, & similibus, in quibus damnum datū, & lucrum amissum resarciri oportet[x]. Quod & in delictis obtinet priuatis[y], in dolo[z], si iniustè quis se probet excommunicatum & conqueratur[a], & petitur à tempore delicti, culpæ, doli, moræ. 2. Petitur in actione reali, id quod interest, si dolo vel culpa possessoris actor iacturam patiatur[b]. 3. In obligationibus faciendi, succedit post moram id quod interest[c]. Quod autem pertinet ad obligationes dandi, adhibenda distinctio contractuum bonæfi-

a l. etsi æquo pretio, de lega. l. si cui fundus, de leg. 2.
b l. si in emptionem fundi, de mino. 25. ann. l. qui restituere de rei ven. in P.
c l. 1. §. præterea, ad exhiben. in P.
d l. videamus, §. penul. & l. in actionibus, de in lit. iurā.
e l. pen. & l. si liber homo, ad exhibēd. in P. vt l. 1. § proinde, de variis & extraordin. cogni. P.
f l. si seruum, ad legem Aquil.
g l. in actionibus, l. 5. ad exhiben. in P.
h l. 2. de in litē iurā. in P. l. qui restituere, de rei vendica. in P. l. tutor, qui repertorīū, de administ. & tutor. P.
i l. Papinia in l. si nauis, l. 62. §. 1. de rei vendic. P.
k l. videamus, l. 3. de in lit. iura. l. Titius cùm decederet, de actio. emp. in P.
l in l. vni. §. 1. de sententiis quæ pro eo quod interest proferūt lib. 7. C. tit. 47.
m quod & probatur à glos. in ca. fraternitatis 12. q. 4.
n Buygno. in l. abrogatis lib. 1. 25. ex aresto Parisien. curiæ. 4. Dece. 1530.
o l. fina. de prætoriis stipula. in P. §. fi. de verb. oblig.
p dicta. l. vni. §. 1. de senten. quæ pro eo quod interest.
q l. vinum, si certū peta. P.
r l. fructus, de actio. emp. C.
s exempla cape ex l. 3. de in lit. iurā. ex l. Iulianus, de actio. emp. in P. l. inde Neratius, ad leg. Aquil.
t l. si sterilis, § cùm per venditorem, de actio. emp.
v l. qui nomine, ibidem gloss. in verbo, pœnali, ad legem Corn. de fals.
x l. 1. & fi. de his qui deiecer. in P.
y l. aut lex, & l. inde Neratius, ad legem Aquil. in P.
z l. arbitrio iudicis, de dol. in P.
a c. sacro, de sentent. excommunic.
b l. qui restituere, l. 68. & l. quod si possessor, l. 71. de rei vendicat.
c l. si quis ab alio. §. fi. de re iudica. l. stipulationes non diuidūtur, & l. si fundū, de verb. oblig. l. 1. de actio. empt. in P.

dei, & stricti iuris. Nam in contractibus bonæfidei dandi, quamuis quis ex illis teneatur præcisè ad dandum, tamen si ex mora; vel dolo debitoris interfit creditoris, & patiatur iacturam, peti poterit reparatio [a]. At in contractibus stricti iuris, vt plerumque, non habetur ratio eius quod interest [b]: nã sola res ex eo contractu debita petitur [c]. Demuntur autem inde quinque casus, in quibus ex contractibus stricti iuris petitur id quod interest. Primus, si post moram decrescat debitæ rei æstimatio [d]; 2. si actio fiat arbitraria ex loci adiectione [e]. 3. vt quamuis non fiat arbitraria actio, si tamen creditor ex decursu moroso temporis, patiatur iacturam, recipiet quanti sua intererit [f]. 4. est in specie, qua quis stipulatione spopondit se mutuo daturum pecuniã, nec dedit: quo casu, si quid intersit stipulantis non datam fuisse, id petitur [g]. Si non intersit autem, promissor non tenetur [h]. 5. Vt in contractibus innominatis, quamuis sint stricti iuris, tamen petatur id quod intererit [i]. Si tamen quis rem debitam à debitore recipiat nulla protestatione petendi quod interest, adhibita, id quod interest posteà petere non potest [k]. Cauendum in omnibus superioribus casibus, ne vsuræ irrepant, & splendido titulo eius quod interest se exornent; quod fiet, si notæ illæ duæ retineantur, quòd id quod interest sit damni emergentis, & lucri cessantis: vsura, lucri emergentis, & damni cessantis. Quæ si obserues & distinguas, nullo scrupulo poteris id quod interest petere omni iure suffragante. Nam liquet ex præcedentibus iure ciuili concessum [l], iure pontificio [m], & iure diuino [n]. Et si vsurarum nomen pro eo quod interest, accipiatur, id est, pro lucro cessante, rectè eas tibi accipies. Fit enim inter mercatores lucrum ex negotiatione & societate pecuniarum & industriæ [o], de quo arbitror loquutum Dominum apud D. Mathæum [p], *Serue piger*, inquit, *& male, &c. oportuit te pecuniam meam committere numulariis, & ego veniens, cum vsuris accepissem eam.* Intelligo namque ibi vsuras dici, pro iusto lucro, ex negotiatione, non autem agi de vsuris vetitis, de quibus posteà, Deo fauente: neque puto etiam permissum esse, non negociatori, mutuo dare pecunias ad vsuram negotianti, non communicato damno, sed tantum accepto lucro: imò dico hoc esse quærere excusationem in peccatis, & ex labore & industria negotiatoris, furto suppillare labores. Sed hæc hactenus de eo quod interest, nunc de culpa, de qua eius quod interest finitio meminit, & posteà de dolo, agamus.

a vt in l. ea conditione, C. de rescin. vendi. l. curabit, sc. de actio. empt. C. l. 1. de actio. emp. in P.
b gloss. in c. cùm venerabilis, de exceptio. in verbo, bonæfidei.
c l. vbi autem nõ apparet, § 3. & l. quicquid, adstringẽdæ, de verb. obliga.
d vt in l. vinum, de reb. cre. P. l. si fundũ, l. 114 de verbo. oblig. cum simil.
e vt in l. 3. §. fi. & l. centum capuæ, de eo quod certo loc.
f l. quod si Ephesi, de eo quod certo loco. in P.
g l. si pœnam, 61. de verbor. oblig.
h l. si quis stipulatus, §. fi. de verb. oblig.
i in l. naturalis, § 1. de præscrip. verb.
k vide in decisio. Capellæ Tholosanæ, 50. & ibi Aufreriũ & Paul. Castrẽsem in l. 4. C. de deposito, vbi de hoc facit l. terminato, C. de fructib. & lit. expens. addit distinctionem & Barth. in l. si post moram, de eo quod certo loc. in P.
l l. 1. de senten. quæ pro eo quod inter. C.
m c. per tuas, de arbitris, c. 1. de plus petitio. c. sacro, de sentent. excõmun.
n c. 22. & 23. Exodi, vnde c. 1. & 2. de iniur. ap. Gregor.
o l. si nõ fuerint, pro soc. in P.
p D. Mathæ. c. 25.

De culpa. Cap. II.

1 *Culpæ necessaria cognitio.*
2 *Culpa quid sit.*
3 *Culpæ diuisio. & negligentiæ diligentiæq́ gradus.*
4 *Culpæ latæ, & doli distinctio.*
5 *De leuissima, & in quibus consideretur culpa leuis, & lata, & leuissima.*

CVLPÆ breuem epitomen adiiciẽdam tractationi eius quod interest conuenit: quia & illud, & contractus, & actiones de ea sæpe notionem exigunt. Quidam enim contractus, dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam. Dolum tantùm, depositum, precarium: dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, dotis datio, tutelæ, negotia gesta, in his quidam & diligentia: & vltrà 1

2 vltrà in omnibus venit quod venire placuit ex istis[a]. Culpa est, omissio culpæ, vel diligentiæ, quam alicui rei adhibere debemus, cum possumus. In culpa itaque omissio curæ negligentiam demonstrat: quia magna negligentia, culpa est[b]. Culpa secundum Baldum est, non prouidere prouidenda[c]. quo nomine culpa maximè differt à dolo: quia hæc in omittendo, ille in committendo[d]. Et ideò culpa non dicitur accidere, quod casu malè successit, dum quis re vtitur suo tempore: vt si tempestate perierit nauis, quam quis tempore legitimo nauigationis pelago commiserit: dummodò ei idoneos præfecerit[e]. Nec in culpam, vel repræhensionem iustam incidisse dicitur, qui fecit, & eo modo, quo ab aliis publicè solet fieri: veluti, si quis res oppigneratas deposuerit in horreis publicis more aliorū, & inde substractæ sint[f]. Culpaq; carere videtur, qui omnia fecit quæ diligentissimus quisque obseruasset, vt ait Caius[g]. Atque cum culpa dicitur in summa secundum Baldum[h], omne reprehensibile, sic vt ait Cicero[i]: *Ne maior pœna sit quàm culpa, cauendum est.* Nec omnis omissio cuiusque diligentiæ, absolutè culpa est, sed eius tantùm, quàm lex adhibere iubet, & quam cùm possumus, non adhibemus: alioquin culpam abesse dicimus[k], vt si quis extranea vi prohibeatur diligentiam adhibere rebus[l]. Contrà omissionis culpæ est ex incuria facere aliud quàm facere oporteat, & ita quæ facienda sunt, omittere: vt immiscere se negotio ad se non pertinenti[m], ignorare quod omnes sciunt, vel scire debent[n]. Cùm enim non adhibita cura, & neglectu res tractamus, fit quod fieri non debet[o]. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere quod iussus est[p]. Ita imperitia quoque culpæ annumeratur[q], cùm quis ea præsumit facere, in quo suā
3 imperitiam alij scire potest esse damnosam[r]. Diuiditur culpa, in latam, leuem, & leuissimam. Quæ vt faciliùs appareant, perpendendi sunt diligentiæ gradus, ex quorum incuria vel omissione, gradus culpa suscipit. Cura itaque vel diligentia, circa res consideratur in iure exacta, communis & minor. Exacta illa dicitur, quam suis rebus prudentiores & diligentiores patresfamiliâs solent adhibere, præter ordinariam seu communem, vel vulgarem modum[s]. Porrò exactissimam non considerat, nec requirit ius diligentiam, quam vocat delatoriam[t], & nimiùm curiosam, qualis est in delatoribus, qui ideo curiosi[v] dicti, & diligentia curiosa quoque delatoria. Diligentia & cura communis illa est, quæ communiter à prudentibus & bonis patribusfamiliâs, rebus suis adhibetur[x]. Minor diligentia circa res alienas consideratur, habita ratione moris eius, quo solet res suas tractare, vt etsi negligens in rebus suis sit, tamen eandem diligentiam quam suis adhibet, rebus alienis quoque adhibeat[y]. His suppositis, nunc cape, latam culpam esse, nō adhibuisse diligentiam, curam, vel operam rebus alienis, quam quilibet etiam parùm diligens, rebus suis solet adhibere. & hæc nimia negligentia dicitur[z]: videlicet declinatio quædam à prudentia naturâ nobis insita: qualis non cogitare naturales euentus, qui facilè accidunt: vt velle nauigare aduersæ tempestatis tempore: supra modum equum conductum onerare, vel longiori itinere vexare, seminare, metere temporibus incongruis[a]: ignorare iura[b]. Dicitur quoque hæc culpa, magna negligentia, lata, & latior: magna culpa, & dolus[c], id est, dolus præsumptus, & magna culpa dolo proxima, quòd præsumptam in se fraudem contineat[d]: quia dolo facere videtur, qui non facit, quod facere potest[e]. Vt dolo facere præsumitur & dicitur procurator, qui nō exigit vel persequitur, quod exigere vel persequi potest[f].
4 Non tamen culpa, dolus verè est, sed proxima dolo. ita contractus alij, tantùm culpam: alij, dolum & culpam considerant[g]. Proinde non omnis qui in nimia negligentia est, vel in lata culpa, statim in mala fide esse dicetur: putà, si in iure errauerit, & arbitretur se rectè agere, cùm tamen contra ius ageret[h]. Qui autem in dolo est, proculdubiò in mala fide erit. Quare in culpa

a l. contractus, l. 24. de regul. iur.
b l. magna, de verb. signif. l. socius socio, l. 72. pro socio in P.
c Bal. in l. solam, C. de testib.
d l. si putator, l. 31. ad legē Aquil. in P.
e l. vtique l. 16. §. 1. de rei vendica. in P. lib. 6. tit. 1.
f l. pignus, l. 18. de pignor. action. lib. 4. C. tit. 24.
g l. si merces, l. 28. §. qui columnam, loca. P.
h Bald. in l. quæ fortuitis, de pign. acti.
i Cicero, 1. Officior.
k l. cōtractus, § fi. & l. culpa caret, de reg. iur. l. in omnibus, l. in delictis, de noxal. acti. in P.
l vt in l. si vehēda, ad leg. Rhod. de iact. in P. cum simil.
m l. culpa est, de reg. iur. P.
n l. cedere diem, l. 213. §. fi. & l. latæ culpę, l. 223. de verbor. significa. in P.
o l. si seruum, §. 1. de verbor. oblig.
p l. qui non facit de regul. iur.
q vt in l. imperitia, de reg. iur. in P.
r l. illicitas, §. sicuti medico, de offic. præsid. in P. § imperitia, de lege Aquilia ap. Iustinia. l. si quis fundum, l. 10. §. Celsus, loc. in P. eadem iuris, l. 25. §. fin. ad legem Aquil. in P.
s §. itē is cui res aliqua, quib. mod. re cōtrah. obl. ap. Iusti.
t l. nec supinam, de iur. & fact. ignorant. in P.
v titul. de curiosis, lib. 10. C.
x l. quod Nerua, deposit. in P. ibi ad eū modum &c. dicto § is cui, quib. mod. re contrah. oblig.
y d. l. quod Nerua. ibi si tamen ad suū modum &c.
z dict. l. cedere diē, §. fi. & l. latæ culpę, de verb. signif.
a Bal. in l. quæ fortuitis, §. columna, de pignora. actio.
b l. de ætate, §. qui iussit de interrog. actionib. l. leges, C. de legib. l. 12. de iuris & fact. ign. in P.
c l. magna culpa, de verbor. signif.
d l. quod Nerua, deposit.
e l. si procurator, l. 8. § fi. manda. lib. 17. P. tit. 1.
f l. dolus est, l. 44. iūcta glos. fi māda. P. l. dolo, ad legem Falcid. in P.
g l. cōtractus, de reg. iur.
h l. sed etsi lege, l. 25. §. scire, de petitio hæred. lib. 5. P. tit. 3.

non

De casibus fortuitis. Cap. 12.

1 Casus fortuitus quid, & distinctio ab improuiso.
2 Fortuitorum causæ, diuinæ & humanæ.

1 QVIA damnum, aut interitus rei, & id quod interest quod petitur, tanquam ex culpa vel dolo alterius proueniens, plerumque per exceptionem casus fortuiti eluditur, paucis quoque de casibus fortuitis, quorum ratio habetur, agendum est. Casus fortuitus dicitur [a], id cui per humanum consilium non potest prouideri, vel resisti, nisi difficilè. Pro quo idcirco nemo tenetur, nisi sua culpa in eum inciderit [b]. Sunt autem tot casus fortuiti, vt numerari nequeant. Estq; casus fortuitus, diuersus à casu improuiso. Quia improuiso casui aliquando prouideri potest, & ob negligentiam, inibi culpa reprehenditur, & ob culpam dãnatio fit: at in casu fortuito nequaquam [c].
2 Accidit autem casus fortuitus, vel ex facto seu causa naturæ, vel facto seu causa hominis. Quæ ex facto naturæ ex improuiso accidunt, dicuntur aliquando fatalia [d]: cuiusmodi sunt maris tempestas, naufragium [e], grandinatio, sterilitas [f], fluminis impetus, valetudo [g], mors [h], vis maior, quam Græci θεόφιν dicunt [i], sturnorum & gracculorum incursus & damnum [k], & similia. Facto hominis accidunt fortuiti casus, quales latronum insidiæ [l], hostiũ insidiæ [m], incendium à facto hominis [n], furtum [o], vis priuata, falsa testium depositio, iniqua iudicis sententia & similes. Fortuito damna accidentia ex fato, non considerantur, vtpote quæ ex voluntate fato facientis, facta non videãtur [p]. Cæterùm dolus malus præcedens casum, casu superueniente non purgatur [q]. Item si culpa præcedẽs veniat vel cadat in moram, proculdubiò post moram quis tenetur de casu fortuito superueniente [r]. Quòd si culpa præcedat, quæ in moram non cadat, si ea culpa non est ordinata ad casum, id est, si talis sit culpa, ex qua non possit casus oriri vel contingere, qui commisit non tenetur ob eam de casu [s]: si autem ordinata sit ad casum & is sequatur propter illam culpam, tunc de eo tenetur [t]. At si culpa talis non sit, quæ sit ordinata ad casum qui contigit, distinguit Bartholus an in faciendo, vel non faciendo consistat, vel commissa sit: si in non faciendo, non teneatur quis de casu ob culpam [v]. Si in faciendo, distinguitur, an factum non cadat in delictum, vt tunc non teneatur de casu [x], aut si cadat in delictum, num delictum committatur circa rem aut circa vsum rei. Si enim culpa vel delictum cadat circa rem ipsam, tenetur qui in culpa, de casu fortuito posteà eueniente [y]: si circa vsum rei, contrà, vt non teneatur de casu fortuito posteà eueniente [z]. Si quis tamen periculo temerè se obiiciat, reus culpæ, & debiti est [a]. Porrò si quis velit à damnis casuum fortuitorum liberari, vel releuari, operæpretium est, vt coram iudice loci vbi contigerint, attestationes testibus adhibitis de illis componat intra annum, nam posteà non audietur [b]: nec interest sint ne vocati quorum interest; si longè absint: verum si propè vocandi, si vocari commodè possint, vel salua & remanente illis, quam dicunt se habere, exceptione, vt in aliis [c]: quod obseruare maximè debẽt redẽptores, seu conductores fructuum, beneficiorum: videlicet vt suo tempore & dum certa iactura colligi potest ex fortuitis casibus, æstimatores & testes idoneos adhibeãt. Nã qui casum obiicit, debet illũ probare [d]. Sunt & casuũ probationes, quæ fidẽ recipiunt ex ipsa naturali iustitia, vt non egeant iuris solẽnitate [e].

a l. in rebus, cõmo. in P. l. 1. C. eo. tit. l. quæ fortuitis, de pign. actio. C. l. 2. §. si eo tempore, de administ. rer. ad ciuitã. pertinẽti. in P.
b l. penul. C. de vsufruct. l. fi. de præsc. 30. vel 40. annor.
c vt in l. qui occiderit, l. 30. §. in hac quoque actione, & l. item Mela, ad legem Aquil. in P.
d l. cum duobus, §. damna pro socio, in P.
e §. si is cui res, quib. mod. re contrah. oblig. l. cõtractus, in fine de reg. iu. l. licet, C. loca. c. propter sterilitatẽ, eo. tit. ap. Grego.
f l. 2. §. si quis in iudicio, si quis cautio. in P.
g dicta l. contractus, de reg. iur.
h l. si merces, §. vis maior loca. in P.
i l. ex conducto, § si vis tempestatis co. tit. in P. loca.
k §. item is cui res, quib. mod. re contrah. obl. l. 1. C de deposit. dicta l. cõtractus, de reg. iur.
l l. 1. commod. C. l. ex conducto. l. 15. §. si vis tẽpestatis, loca. in P. dicta. l. 1. de deposi.
m dicto § item is cui.
n l. cum duobus, §. damna pro soc. in P. l. dominus horreorum, loca. in P.
o Vlpia. in l. 2. de cõdit. & demonstra. in P. lib. 35. tit. 1. l. nihil interest, l. 22. ad legem Iul. de adult. in P.
p l. si hæres dolo malo, l. 18. de noxal. actio. lib. 9. P. tit. 4.
q l. quod te, si certũ peta. in P. l. si ex lega. causa, de verb. obl. in P.
r l. nõ omne, de fin. liberis, in C.
s l. si vt certo. §. interdũ, & ibi ita Barthol. cõmoda. l. itẽ Mela, & l. qui occiderit, §. in hac, ad leg. Aquil. P.
t l. & in totũ, de impens. in reb. dota. fact.
v l. final. §. 1. ad leg. Rhod. de iact.
x l. ita vulneratus, ad leg. Aquil.
y l. qui furtũ, de cõdictio. furtiua. in P.
z l. cum duobus, §. damna & §. qui taparam. loca. in P.
a l. 2. & 3. de naufragiis, lib. 11. C. ti. 5.
b vide Antonium de Corseto, in singul. in verb. testis incipiens. testis, vbi aliquis patitur &c.
c c quoniã frequenter, vt lite non cõtestata &c. ap. Gregor. l. generaliter, §. his de præsentibus, C. de reb. cred. l. laudabile, ĩbĩta gloss. fi. de aduoca. diue. iudicum.
d l. testiũ facilitatẽ, & ibi gloss. & l. fi. C. de testib. lib. 4. ti. 20. l. si de possessione, l. 20. C. de probatio.
e in l. scire oportet, l. 13. §. sufficit, de excusa. tutor. lib. 27. P. tit. 1.

De

De dolo. Cap. 13.

Lib. 4. P. tit. 3. Lib. 2. C. tit. 21. De doli exceptione, lib. 44. P. tit. 4.

1 *De doli dictione, & quid in genere.*
2 *Doli diuisio in bonum & malum, & quid vterque.*
3 *Dolus reipsa quid.*
4 *Dolus malus quid, & de fraude.*
5 *Dolus bonaefidei contrarius, & crimen habet.*
6 *Quare non datur nisi ex magna causa actio de dolo.*
7 *Quae praesumant subesse dolum.*
8 *De actione de dolo, & pro quibus detur.*
9 *Rationes actionis, cùm de dolo agatur.*
10 *Res quomodo in dolo consideranda.*
11 *Quomodo personae.*
12 *Quomodo negotia.*
13 *Dolus dolo quomodo, & quando compensetur.*
14 *Quomodo dolus admissus emendetur per actionem, & exceptionem.*

IN finitione eius quod interest de dolo meminimus; quare 1
& de illo caput annectimus, quod etiam omnibus conuentionibus commune sit. Doli dictio, tam Graecis, quàm Latinis in eadem significatione communis est, & significat, id omne quod simplex non est. Sicut Aristophani, ἄδολος est contrarius ἁπλοῖς τρόποις, id est, simplissimis moribus[a]. Et in hac generali appellatione, rectè dicetur dolus, aliud facere, aliud simulare se agere[b]. Ita, fraus, & machinatio, ad fallendum aliquē[c] vel ad se suaq; tutāda. Et proinde duae doli species adseruntur, vt alius sit dolus bonus, alius dolus malus. 2
Non fuit, inquit Vlpianus, *praetor contentus dicere dolum, sed adiecit malum: Quoniam veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maximè si aduersus hostem latronemúe quis machinetur*[d]. Mendacium perplexum est, & dolo plenum[e]: & abiit in prouerbium ἀλλ' ἐστὶν ἡμῖν μεγαρική τις μηχανή, id est, sed adest nobis quaedam Megarica machina. Improbitas enim obiiciebatur Megarensibus: quia alia dicerent, alia facerent[f]. Et dolum bonum dixit iurisconsultus, si is qui imprudenter emerat rem domini, cuius negotia administrat, & vsucapiebat, bono dolo aliquem supponat, qui rem ab illo euincat, ne negotiorum gestorum nomine teneatur[g]. Et Lysander Lacedaemonius solebat dicere, vbi leonina pellis non sufficeret, vulpinam esse, assuendam[h]. Sic enim sepiae in piscatu emittunt attramentum, vt turbato loco, in quo sunt, lateant[i]. Neque dolo malo facere videtur, qui iure suo vtitur[k]. Estq; supplantatio alterius, & deceptio plerumque, si in commodum facientis iure aliquo approbatum, vertatur, iure diuino non improbata, vt quando dolosè Iacob subripuit benedictionem fratri Esau[l]. Et certè in hoc dolo, verè dolus non est: quia intentio non ex malitia consilium capit, alterum vt decipiat, sed consilium capit potius, vt sibi prosit. Quare potiùs astuta suorum negotiorum tractatio, quàm voluntas alterum decipiendi. Quo forsan modo licet se circumscribere inter contrahendum, ratione pretij & valoris, id est, suam meliorem conditionem, sine malitia tamen, facere[m].

a Aristophan. in Pluto.
b l. 1. in princ. l. 7. §. dolo malo. de pact. in P. Cicero. 3. Officio.
c l. 1. §. doli, de dol. in P. lib. 4. P. tit. 3.
d Vlpia. in l. 1 §. non fuit autem, de dol. in P.
e Suidas, in verbo ἄδολος.
f Idē Suidas in verbo ἄλλα.
g l. at qui natura, §. cum me, de negō. gestis P.
h Aemil. Prob. in vita Lysan. & Cicer. 1. Off.
i Suidas, in verbo ἐπιβάλλειν.
k Vlpian. l. quod ait lex, §. 1. & §. si verè, de libero homine exhibend. lib. 43. P. tit. 28.
l Genes. c. 27. Osee, c. 12.
m l. in causae l. 17. § penul. de mino. in P. l. item si pretio, §. quemadmodum loca. P.

VO

voluntates enim hominum non improbantur, quæ ius suum melius facere tentant mediis licitis [a]. Est & bonus dolus, cùm quis astutè alium à malo reuocat, & ita eius intentionem frustratur & intercipit: quo D. Paulus Corinthios ad lumen Euangelii deduxit. *Ego*, inquit, *vos non grauaui, sed cùm essem astutus, dolo vos cœpi* [b]. Sic Dauid quoque, *Supplantasti*, inquit, *Deus insurgentes in me* [c]. Accedit dolo bono dolus, qui solum reipsa dolus, seu dece-
3 ptio vltra dimidiam iusti prætij est, sine consilio vel intentione decipiendi alterum [d]. Cui deceptioni ex re si accedat consilium vel calliditas, fit impostura [e]: fraudem tamen melius dici puto, quando re ipsa fit sine consilio deceptio [f]. quamuis & fraus consideranda, quod pertinet ad pœnam, potius ex consilio, quàm ex euentu [g]. Dolus malus verè, ex qualitate facti, non ex
4 quantitate prætij æstimatur [h]: & in faciendo potius quàm in re consistit [i]: habetque calliditatem [k], absc ondita videlicet mentis machinatio [l]: atque calliditas in tacendo eo, quod exprimi debebat [m]: & fallacia dum quis falsum asserit & mentitur [n], aut mendacium profert, aut machinatur [o]. Inibi & fraus, quando ex facto doloso alter læditur secretò & clàm. Sic enim Cicero, *Vi*, inquit, *aut fraude fit iniuria: fraus quasi vulpeculæ: vis, leonis videtur: vtrunque ab homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore* [p]. Vt non immeritò maiores, & crimina fraudes dixerint. Et capitalem fraudem admittere dixit Vlpianus, id est capitale crimen [q]. Et ita dolo inest fraus, quæ consiliũ habet [r]. Pluribus autem explicant Vlpianus, Paulus, Caius, quid sit in fraudem facere, quos consulas oportet [s]. Referunt & fraudis nomen, ad eum, aduersum quem dolus admittitur [t]: dolum ad eum, qui committit. Attamen plerumque dolus, & fraus appellatione confunduntur. Labeo, vt omnes doli species complecteretur, doli mali definitionem latiorem dedit & explicauit, dolum malum dicens, esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam [v]. Calliditas astutia & dolus, deceptióue in animo [x]: fallacia, in ore & in mendacio [y]: machinatio verborum, ad decipiendum compositio & artifi-
5 cium [z]. In summa, dolus malus contrarius est bonæfidei [a], ex mala fide procedens, & ex peruersa circumueniendi voluntate. Et proinde criminis habet speciem [b]. Et Deus vt virum sanguinum, ita & dolosum abominatur [c]. Et eum qui egit dolum in lingua sua, à regno æterno excludit [d]: imò & viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos [e]. Et filio doloso nihil erit boni [f]. Atque regnum transfertur de gente in gentem, non solùm propter iniustitias & iniurias, sed etiam propter diuersos dolos [g]. Beatus contra dicitur, cui non imputabit dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus [h]. Idcircò qui dolum imponit alicui dilucidè materiam doli, consilium videlicet fraudulentum probare debet, & à quo fiat, secundum quid, & cuius, &
6 quare. Nam non nisi ex magna causa, & ex euidenti calliditate datur actio
7 de dolo [i]: nec præsumitur dolus facilè, nisi probetur [k]. Nec sufficit ad dolum imponendum, sola doli contestatio, nisi accedat probatio [l]: paucis tamen exceptis, in quibus præsumptio iuris dolum indicat: veluti in eo, qui scit ad quippiam faciendum se teneri, facereq; potest, sed non vult [m]. Item si actus qui fit, per se malus sit, dolus inibi præsumitur absque alia probatione, vt si homicidium fiat [n] subinde tertio loco, si actus qui publicè fieri debet & solet, clàm fiat, dolum inesse ostendit [o]. Sunt & aliæ peristases negotiorum, quæ dolum inesse, præsumptione significant, colligendæ ex illis, quæ geruntur, &
8 ex legũ determinatione [p]. Actio de dolo antiquitùs nõ pro omnib' negotiis dolosis erat à legibus prodita [q], sed tantùm pro aliquibus, atque secundum illas formulas tantùm agi poterat. Nam primùm à lege 12. tabularum dolus coërcebatur in tutela commissus: secundò, ex lege lectoria circunscriptio

a l. si voluntate, C. de resc ind. vendi.
b 2. ad Corinth. 12.
c Psal. 17.
d gloss. & text. in l. 2. de rescindeę. vẽdit. l. si quis cum aliter, l. 36. cum simil. de verbo. obliga. in P.
e l. 3. §. idem si quis imposturã, de crimine stellio.
f gloss. in l. iurisgentium, §. sed si fraudãdi, de pact. in P.
g l. fraudis, l. 80. de regul. iur. P.
h l. dolus, l. 10. C. de rescinden. venditio. l. dolum, C. de dolo, l. ait prætor, §. proinde, de minor. 25. annis.
i glos. in l. iurisgentium, §. dolo, de pact. in P.
k l. dolo malo, de seruo corrup. in P.
l l. fin. & ibi Baldus, C. de litigios.
m l. 1. §. 1. de actio. emp. in P.
n l. si quis affirmauerit, §. 1. de dolo in P.
o l. Iulianus, §. idem Iulianus, de actio. emp. in P.
p Cicero. 1. Offic.
q in l. 1. §. 1. versic. item si quod, de ædilit. edict. li. 21. P. titu. 1.
r l. iurisgentium, §. sed si fraudandi, de pact. in P.
s in l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. quæ in fraud. creditor. lib. 42. P. titul. 9.
t vt in titul. si quid in fraud. patron. §. in fraudẽ, ex quib. caus. manumitter. non licet.
v l. 1. §. dolum de dolo. P.
x l. 1. §. penul. de act. empt. P.
y l. falsus, 44. §. si quis, de furt. libr. 47. P. titul. 2.
z l. Iulianus, §. idem, de action. empt. P.
a l. si dolo, l. 5. C. de rescinden. vendit.
b gloss. in l. 1. de fideiuss. P. textus in l. 1. §. plane ibi. proprij delicti pœnã subiit, de tutel. & ratio. distin. P. melius in l. item exigit, l. 17. de dol. P.
c Psal. 5.
d Psal. 23.
e Psal. 54.
f Prouerbior. c. 14.
g Ecclesiastici c. 10.
h Psal. 31. Esaiæ c. 53. can. si enim, §. eligat de pœniten. distin. 2.
i l. & eleganter, l. 7. § fin. de dol. in P. l. dolum, C. eod.
k dicta l. & eleganter, §. fi. l. quoties, §. qui dolo, de probatio. l. si quis affirmauerit. versi. si callidè, de dol. in P.
l dicta l. dolum, C. de dol. l. si maior, 25. de transact. in P.
m vt in l. si procuratorem, §. dolo, & l. dolus mandat. in P.
n in l. 1. & ibi gloss. ad leg. Cornel. de sicear. C. c. 1. de præsumptio.
o l. fin. de rit. nuptiar. in P. & l. non intelligitur. §. si quis palàm, de iure fisc. P.
p veluti in l. omnes, §. Lucius, quæ in fraud. creditor. in P. & in §. item si quis in fraudem, de action.
q l. si oleum, l. 10. §. fin. de dolo in P.

adoloſcentum plectebatur. Tertiò, ſine lege in iudiciis, quibus ex bona
fide addebatur [a]. C. Aquilius poſteà, prætor ætate Ciceronis, formulas alias
introduxit de dolo malo coercendo [b]. Quarum deinceps ſumma in edi-
ctum prætorium relata eſt, cuius verba: *Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de*
his rebus alia actio non erit, & iuſta cauſa videbitur, iudicium dabo [c]. Si alia actio
non detur, inquam, quia ſubſidiaria & generalis actio hæc [d]: & ceſſat, vbi alia
datur [e]: potiſſimùm cùm ea famoſa ſit [f]. Rationes autem huius edicti, tres eſ- 9
ſe poſſunt. Prior, quòd cùm crimen dolus ſit, oportuit circuncidi nocendi
licentiam: & puniri [g]. Item 2. ne malitia, malis ſit lucroſa [h]. Et 3. ne ſimplici-
tas ſit bonis damnoſa [i]: Nec malitiis hominum indulgendum eſt [k]. Et
inter bonos & graues, bona fide agier oportet. atque ex damno 10
lucrum ſubire æquum non eſt [l]. Conſideramus itaque in dolo res
circa quas dolus ſit, perſonas, & quod geritur. In rebus, pro mo-
dicis ſummis non dari actionem de dolo, placuit, vſque ad duos aureos [m].
In aliis, pro his actio datur quæ dolo facta ſunt [n]. Vt ſi quis nõ reſtituit, quod
poteſt reſtituere [o]. Et generaliter, dolus committitur tam in contractibus,
quàm teſtamentis & legibus [p]. Et vix negotium aliquod eſt tam bonum
ſanctumúe, quod non ſit expoſitum doloſis hominum machinationi-
bus: vt per ſingula ea perſequi, non tam difficilé, quàm impoſſibi-
lè ſit. Debet tamen qui de dolo agit, ſcire qua in re circumſcriptus
ſit, nec in tanto crimine vagari oportet: exigitque prætor, vt compre-
hendatur, quid dolo malo factum ſit [q]. In perſonis notat Vlpianus, 11
quibuſdam non dari actionem de dolo aduerſus certa: vt puta, libe-
ris, & libertis, aduerſus parentes & patronos: ſed nec humili, aduer-
ſus eum qui dignitate excellit: non plebeio aduerſus conſularem rece-
ptæ authoritatis: non luxurioſo aut prodigo, vel aliàs vili, aduerſus
hominem emendatioris vitæ, ſed in horum perſona dicendum, in fa-
ctum, & verbis temperandam, actionem dari, vt bonæ fidei mentio
fiat [r]. Quamuis aduerſus hæredes harum perſonarum poſſit dari, &
hæredibus earum [s] dumtaxat, vt in aliis, in quantum de dolo ad eos
peruenit [t]. In municipes quoque de dolo non datur actio: niſi ſi quid
ad eos peruenit ex dolo eorum qui res adminiſtrant [v]: nam & illi, vt
decuriones, de dolo ſuo conueniuntur [x]. Sic dominus de dolo pro-
curatoris tenetur, in quantum ad illum peruenit, at procurator de do-
lo ſuo proculdubiò tenetur in ſolidum [y]. Nec in pupillum de dolo actio da-
tur, niſi fortè hæreditario nomine conueniatur, vel ſi proximus pu-
bertati ſit: maximè, ſi locupletior ex hoc ſit factus [z]. Et proinde
in hac actione deſignari oportet, cuius dolo factum ſit, & erga 12
quem [a]. Negotium porrò, & quod, & quomodo actum ſit, expe-
dit in doli quæſtione perpendere, ex ſubſtantia, & accidentibus mo-
diſque diſtinctionis, vt non immeritò huic quæſtioni & edicto, cau-
ſæ cognitionem prætor inſeruerit [b]. Nam qui iure ſuo vtitur, non vi-
detur dolo facere [c], nec is, qui iuſſu iudicis, cui parere decet, fe-
cit [d], non ſi ius publicum ſequatur [e]: ſi conſentientem & ſcientem fraudaſſe
dicatur: non enim huic dici poteſt fieri dolus, vel fraus [f]: inquirimus
etiam, vt ſit magna cauſſa, & euidens calliditas [g]. Et num dolus vtrin- 13
que inter negotium gerentes fiat: nam dolum dolo compenſari &
elidi placuit [h]. Vt paria delicta mutua compenſatione tolluntur [i]. Quò
ſit, vt contra exceptionem doli mali, non detur doli mali replicatio, ini-
quumq́; viſum eſt communem malitiam, petitori quidem præmio eſſe,

a Cicero 3. Off.
b Cicero 1. & 3. Offi. & de Natur. de.
c l. 1. de dolo, in P.
d l. 3. de crimi. ſtel lio.
e l. 1. in princi. & §. non fuit, & l. & ele gãter, l. 7. & l. cum à te, 26. de dol. P. l. falſus creditor, §. ſi quis nihil, de furt. in P. l. 2. C. de dol.
f l. 1. §. ait prætor, de dolo. in P. l. nõ debet, l. 12. eo. titul.
g l. conuenior, de pactis dotal. in P. l. ita vulneratus, ad legem Aquil. in P.
h l. 1. & l. ne ex dolo, de dol. in P. l. verum. §. tempus, verſ hoc quoque, pro ſoc. in P. l. non fraudantur, de reg. iur. l. hominem mã da. in P.
i §. ſed quia, in 2. de fideicommiſſar. hæredit. l. rerum, §. tempus, pro ſocio, in P.
k l. in fundo, de rei vendic. P.
l Caius l. itaque, l. 29. §. 1. de dol. in P.
m Vlpian. in l. ſi oleũ tuum l. 10. §. fin. & Paulus, in l. ideſt, l. 11. & ſeq. de dolo. in P.
n l. 1. de dol. in P. l. conſilij, l. 48. de regul. iur.
o l. ſi procuratorẽ, l. 9. §. dolo facit, mã da. in P.
p l. 1. §. fi. de doli mali exceptio. lib. 44. P. titu. 4.
q l. item exigit, l. 17. de dolo in P.
r l. non debet, l. 12. de dol. in P. de patre & patron. in l. 2. de obſeq. à liber. & liber. parẽt. & patro. præſtan. lib. 37. P. titu. 15. l. 4. § aduerſus parentes, de doli mali except.
s l. hæredibus, l. 24. de dolo. P.
t Vlpia. l. ſi plures, l. 18. §. 3. de dol. in P.
v l. ſed ſi ex dolo. l. 26. §. 1. de dolo, l. 3. de liberz. vniuerſita.
x dicta l. ſed ſi ex dolo, §. de dolo. de dolo in P.
y dict. l. ſed ſi ex dolo, §. item ſi quid.
z l. hæredibus, §. fin. de dol. in P.
a dict. l. ſed ſi ex dolo, § fin.
b l. 1. & l. ſi oleum, 10. §. fin. de dolo, in P. l. 2. C. eod.

c l. non videtur, l. 56. de regul. iur. d l. non videtur, l. 128 §. 1. de regul. iur. P. e l. nihil conſenſui, l. 117. §. 1. eo. titul. de regul iur. l. 1. ſi quis omiſſa cauſ. teſta. C. f l. nemo, l. 1[?] 85. de regul. iur. l. de fideicommiſſo, l. 11. & l. cum donationis, l. 34. C de tranſact o. l. 1. §. ſi intelligatur de edilit. edict. in P. l. 1. §. fin. de actio. emp. in P. cum ſimil. g l. & eleganter, §. fin. de dol. P. h l. dominum, de contrahend. emptio. P. l. final. §. ſed etſi ſtipuler, de eo per quem fact. erit quominus in iudi. ſiſt. P. l. ſi duo, l. 37. de dolo, P. l. ſi ambo, de compenſatio. P. i l. viro & vxore, ſolut. mat. in P. l. cum par delictum, l. 197. de regul. iur. P.

ei vero,

ei verò, cum quo ageretur, pœnæ esse [a]. Quod intelligendum erit quādo dolus ex vtraque parte circa eandem rem commissus est: diuersum enim, si ego in vno negotio dolum tibi feci, tu mihi in alio. Nam tunc vterque nostrûm pro dolo agere, sine compensationis doli metu, potest [b]. Subinde ignorandum non est, compensationem hanc in delictis admitti priuatis: non autem in illis, quæ vindictam habent publicam [c]. Siquidem compensatio non fit, nisi cū vero debitore [d]. Qui autem delictum admittit publicum, obnoxius, & debitor est ratione pœnæ, reipublicæ, cuius interest delicta puniri [e]. Et proinde compēsari cum priuato crimen hoc non potest: sed vnumquemque pœnam sui delicti pati oportet, & ex suo admisso sorti subiici: cùm, nec alieni criminis successor constituatur [f], neque delictorum concurrentia facit, vt
14 alicuius detur impunitas [g]. Perpendimus etiam modos emendandi dolum commissum, vel per viam actionis, vel exceptionis: nam interdum, vt paulò antè [h] diximus, dolus dat caussam contractui bonæfidei, & ipso iure tunc corruit [i]. In aliis autem stricti iuris, vel per exceptionem, vel per actionem dolus emendatur [k]. læsus tamen dolo eligere potest, num velit contractum, vel negotium approbare, vel improbare [l]. Is tamen qui commisit, nec allegare, nec improbare potest in proprium commodum [m]. Quinimò priuilegium quod in negotio doloso competeret alioquin, dolo commisso amittitur [n]. Porrò ex eadem causa proposita est doli exceptio, ex qua & actio [o]. Permittitur autem & replicatio de dolo, nunc per biennium: olim tantùm intra annum [p]. Quamuis in factum actio, in quantum quis ex dolo consequitur perpetuò duret, & contra dolosum, & contra hæredes [q]. Singulare & illud est, exceptionem doli perpetuò durare: quia ea vti non possumus, nisi cùm contra nos quis experitur. Contrarium autem in actione quæ potest opponi ad arbitrium agentis [r]. Nec obest agenti vel excipienti de dolo, quòd pacto dolus remissus sit futurus: nam pactum illud ratum non est, nec valet in vero dolo qui remitti nequit: quamquam de præsumpto futuro admitti possit; vt de vero præterito [s]. Si quidem pacta, quæ delinquendi præbent ansam, iure repudiantur [t]. Atque ideo in omni generali remissione, & approbatione negotij gesti, continetur exceptio doli mali [v].

a Vlpian. in l. apud Celsum, §. Marcellus, de doli mal. excep. in P.
b Marcellus in l. colonus, l. 12. & Papinia. in l. cum fundum, l. 18. de vi & vi arma. P. Vlpia. in l. quemadmodum, l. 58. §. 1. de noxal. actio. lib. 9. P. ti. 4.
c l. ·. § si publico & l. si vxor §. iudex, ad leg. Iul. de adulter. in P.
d l. 1. & toto titu. de compens. in P.
e l. ita vulneratus, ad leg. Aq. in P.
f l. crimen paternum, l. 26. de pœn. in P. l. sancimus, C. eod. titu.
g l. nunquam, l. 2. de priuat. delict. in P. lib. 47. P. titu. 1.
h sup. c. 2.
i l. & eleganter, §. de dolo, & l. Iulianus, §. si quis colludente, de actio. emp. in P. l. in caussæ. 2. de minor. 25. annis P. l. iurisgentium, §. prætor ait, de pact. P.
k l. dolo, C. de inutil. stipula. l. metū, in magna §. sed quod ait prætor de eo quod met. cau.
l l. qui nondum, de hæred. vel actio. vendit. C.
m l. transactione, C. de transact.
n l. 2. § verba itaque ad senatuscō. Vellei.
o l. 2. de doli mal. excep.
p l. fin. C. de dolo.
q Vlpia. in l. quæsitū, l. 51. §. fin. de peculio lib. 15. P. tit. 1. l. in hæredem de dolo. in P.
r glo. in l. quæsitum, l. 15. §. fin. in verbis statutum tempus, per l. purè 5. §. fin. de doli mal. excep. P. l. si pactū, l. 6. de exceptio. li. 8. C. titu. 36.
s l. si vnus, §. illud, & ibi Paul. Castrē. de pact. in P. l. in commodato, commoda. in P. l. quidam decedens, l. 6. de administ. tut. P.
t l. conuenior, de pact. dotali. P. l. alia causa, §. eleganter, solu. matrimo. in P.
v Sceuola in l. Pomponius, de nego. gest. lib. 3. P. tit. 5. l. Aurelio, l. 31. §. Caius, de liberatio. lega. lib. 34. P. titu. 3. l. si quis rationes, l. 10. eo. tit. Modestinus in l. tres fratres, l. 36. de pact. in P.

De mora. Cap. 14.

1 *Continuatio, & mora quid.*
2 *Diuisio moræ, & materia seu res, & methodus dicendorum.*
3 *Quomodo interpellatione mora committitur, & de diuersis modis interpellandi.*
4 *Vnicam interpellationem ad moram sufficere docetur.*
5 *Mora creditoris quomodo, & quando committatur. Et de oblatione reali & verbali.*
6 *Mora exigit culpam, aliter non nocet.*
7 *Quomodo excusatur mora & culpa ex parte rerum.*
8 *Quomodo ex parte personarum.*
9 *Quomodo ex parte negotiorum.*
10 *Vtilitates & effectus moræ. 1. vt perpetuet obligationem.*
11 *2. Committatur pœna.*
12 *3. Debeantur vsuræ, fructus, & quando.*

13 *4. Vt definiat æstimationem.*
14 *5. Datum condicatur.*
15 *6. Pœnam instigat.*
16 *7. Succedat id quod interest.*

CONIVNCTISSIMA superioribus tractationibus eius quod interest, culpæ, & doli est de mora notio, quæ in debitis persoluendis frequentissimam habet quæstionem. De eâ itaque etiam in genere dicemus, prout iurisconsultis conuenit. Mora est, dilatio temporis, debiti solnēdi, vel recipiendi cum culpa. 1

Mora est dilatio temporis [a], & in genere ad alia quàm ad debitum persoluendum, vel respuendum pertinet: & ita dilatio in finitione nostræ moræ, pro genere: vt & mora, quæ dilatio vel expectatio est, vt apud Ciceronem [b], *Cùm bellum nepharium reipub. viderem, nullam moram sequendi Antonium interponendam putaui.* Et apud Terentium [c], *Sequere me intro, ne in moræ sis.* Vnde mora potest esse sine vitio, sine culpa, & cum illis; parua & innoxia, quæ non noceat [d]: vtquæ nō magna, quæ sine culpa est [e]. Veluti ea vitiosa negotiis solet vtplerumque esse, quæ longa: quia *serò medicina paratur Cùm mala per longas conualuere moras* [f].

Verba finitionis debiti soluendi & recipiendi, indicant moræ diuisionem, vt alia sit debitoris, alia creditoris [g]: apparet quoque materia moræ, nēpe debitum [h]: & à quo mora committatur, & ex formulis legum, secundum quas, per interpellationes & aliis modis cōmittitur, & cuius causa, & propter quid inducta hæc moræ punitio, & quare, effectibus demonstratis, consideratisq; reliquis classibus speculi artis Syntaxeωn nostrarū, ex quibus strictim methodum subiiciam. Moram debitor committere dicitur, in non soluendo [i]: creditor autem in debito non recipiendo [k]. Committitur autem tunc debitoris mora, si is statim cùm scit, vel posset intelligere se debere stantem rem, nō soluit vel non præstat [l], vel occidit [m]. Dico stantem rem, quia si ante moram res perierit, non tenetur [n]. Et sic impossibile, remanet sine obligatione [o]. vt non exigatur ideò solutio, neq; mora fieri dicatur, quia nulla datur petitio [p]. In aliis autem vbi petitio locum habet, mora fit, si nō soluatur debitum cùm quis sciret, vel scire posset soluendum esse. Potest autē scire multis modis: veluti si interpellatus congruo tēpore & loco, seu legitimè monitus debitor, nō soluat [q]. Et hæc interpellatio triplicis generis est, diei, legis, & hominis. Dies namque adiecta solutioni faciendæ, satis interpellat, & morā inducit efficaciter, ni satisfiat [r]. Lex autem instat & monet sine hominis facto: & ideò si secundum eam, quid non fiat, vel non pręstetur, moram quis incurrit & damna eius; veluti si constituat tempus soluendi, vel faciēdi [s], aut si cōstituat moram ratione rei sine interpellatione committi: quo casu reipsa mora cōmittitur [t], & mora in rem [t], & irregularis mora dicitur: veluti si non sit cui denuncietur [v]: vel si de ea agatur quæ fauore minorum, perinde debitores eorū facit morosos, ac si moniti fuissent [x]. Nam & hæc, vix aut nūquam in maioribus locū habet [y], cùm iure communi, non ex re, sed ex persona mora oriatur [z]. Alia item species moræ legalis in fure, qui semper in mora censetur esse, quòd non restituat furtum, cùm sciat, vel scire debeat, vtque interpellatione non indigeat, se alienum possidere, & teneri restituere. Et ita perpetuò tenetur de interitu [a]; quia perpetuò per eum stetisse videtur, quominus non soluerit: eóque existimare deberet rem, quæ ad se non pertineret, ad alium pertinere debere [b]: retinendo per eum stetisse certum est, quominus dominus possideret: quare ex culpa & de interitu rei tenetur [c]: à quo tamen liberatur, si ante interitum moram purgauerit, & rē obtulerit [d]. Interpellatio per hominem fit, vel voce, vel aliis modis, quibus moneri & intel

a l. quod debetur, de peculio. in P. l. contra maiores, l. 16. de inoffic. testam. lib. 3. C. titu. 8. l. si debitori, de iudic. P. auth. sed & lis, de temp. appel. C.
b Cicero Philip. 6.
c Terentius in Andria.
d l. si debitori meo, de iudic. P.
e l. itēm verberatū, l. 15. §. fi. de rei vēdi. lib. 6. P. titu. 1.
f Ouid. de Trist.
g l. illud, 17. de pericu. & commo. rei vendi. libr. 18. titu. 7.
h l. sed si ex stipulatu, de verbor. obliga. P.
i l. quod te, l. 5. si certum petat. l. si ex legati causa, 23. de verbor. obliga.
k l accepiā, de vsur. C. l. debitor vsurarius, 7. eod. titul. in P.
l dict. l. quod te, & dict. l. si ex legati.
m l. fundum Cornelia. de nouat. P.
n l. si homo mortu, de verbor. obliga. §. conditiones, eo. tit. ap. Iusti.
o l. non solum, de actionib. l. impossibilium, de reg. iur. c. nemo potest, eo. tit. in sex. §. 1. de inutilib. stip. cum simil.
p l. si pupill, de verbor. oblig. & dicta l. sed si ex stipulatu, eod. titu.
q l. si ex legati causa, de verb obl. l. illud, de periculo & commo. rei ven. l. mora, 32. de vsur. in P. l. Titia 36. §. fin. de lega. 1.
r l. magnam, de cōtrahen. & commi ten. stipulatio. l. fi. de cōdict. triticar.
s vt in l. fin. §. præterea, C. de iure dotium, & in l. 2. C. de iur. emphyteo.
t l. fin. C. de condictio. ob turp. causam.
v vt in l. sed etsi reipub. 23. §. 1. de vsuris, P.
x l. in minorum, C. in quib. causis in integ. restitut non est necessar.
y glo. in l. videamus generaliter, l. 38. in verb. si in rem, de vsur. in P.
z l. mora, de vsur. in P.
a l. subtracto, C. de fur. l. fi. C de condictione ob turpē caus. l. si. de condictio. furti. in P.
b l. fin. C. vnde vi.
c l. 1. § denique Iulianus scribit, de vi & vi arma. in P. lib. 43. titu. 16.
d vt l. fin. de condictio. fur.

& intelligere potest debitor se soluere oportere [a]: vel in iudicio petitio-
ne exposita [b], vel extra iudicium [c], vel per literas: nam & per eas voluntas
cognoscitur scribentis [d]. dummodò fiat interpellatio loco, & tempore de-
bito, non aliàs [e]: & sint personæ, quæ capaces sint denunciationis, alioquin
& frustrà interpellantur: veluti si pupillus interpelletur [f]: quia nec is capax,
est solutionis faciendæ [g]. Item si persona non adsit quæ interpellanda, pro
interpellatione habetur protestatio creditoris, quòd non possit interpel-
4 lare & testatione cõpræhendere, & pro petitione id erit [h]. Porrò controuer-
tunt interpretes, num vnica interpellatio sufficiat extrà iudicialis, an plu-
res exigantur ad moram constituendam. Ego autem vnicam sufficere le-
gitimè factam, ex qua intelligere debitor possit, se soluere, vel facere, vel
dare oportere [i]. Nec qui satis certus est, amplius certior fieri debet [k]. Atq;
in hoc distinguo moram, quæ vna interpellatione committitur, à contuma-
cia, quæ non nisi tribus, aut vna solemni, quæ tres contineat, nascitur [l]. Cu-
iusmodi causæ aliæ sunt à moræ consideratione alienæ, quæ exigunt tripli-
cem monitionem præcedentem: veluti dum agitur de iudice deponendo, ob
denegationem iuris factam clerico, trina requisitio præcedere debet [m]. Et si
quis suspectum cum vxore de adulterio velit occidere, ter ante congressum
vxoris, prohibere debet [n]: & feudo priuandus cliens, prius ter vocari de-
bet [o]. Sunt & alia his similia [p]. Verùm non inficias eo, & posse sæpius inter-
pellationẽ factam inueniri [q]. Cæterùm dico, & quamuis sæpè non interpel-
5 letur debitor, vnica legitima interpellatione posse in mora constitui. Mo-
ra creditoris tunc committitur, quando oblatum debitum à debitore, & de-
positum legitimè, suo loco & tempore, creditor illud non capit, quo casu mo
ra nocet creditori, & à periculo interitus liberatur debitor [r]: quia damnum
hoc culpa creditoris aduenisse videtur, & illi imputandum. Vt quando eius
opera res perit [s]. quæ omnia intelligẽda cum tẽperamento. Primùm vt ita
demùm periculum & mora creditoris fit, si res, quæ oblata & consignata
est, fuerit sine die purè debita: nam si dies dicta fuit solutioni cum pœna, &
post moram suam, debitor transacta die obtulerit, pœna semel commis-
sa præstanda est, nec purgatur mora commissa oblatione. Contrà, si quid da-
re quis dumtaxat teneatur [t]: quia semel mora facta à debitore, qui rem inte-
grã obtulit & obsignauit creditori, per moram creditoris tollitur [v]. dummo-
do quod obsignatum est, alij obligatum non sit [x], & consignatum debitor in
vsus suos non conuerterit [y]: Nam nec aliena res in solutum dari potest: nec
consignatio constare videtur, quæ reuocata est. Et proinde, sola labialis obla-
tio extra iudicium, non constituit creditorem in mora: quia nulla cõsignatio
seu depositio adest, quæ requiritur, & realis est. Quamuis in iudicio labialis
oblatio pro consignatione habeatur [z], propter iudiciorum authoritatem, quę
sine effectu oblationes, si acceptarentur à creditore, non paterentur abire [a].
Quare his obseruatis, vltima mora, ei qui eam commisit nocet [b]. Ita mora
sua cuilibet erit nociua [c], sed postremâ prior emendatur. Cæterùm ita de-
6 mùm mora debitori vel creditori nocet, si ea culpæ sit, idest, si culpa in-
terueniat: sic propter culpam mora quæ suo nomine adiaphorum quid re-
fert, transit in reprehensionẽ & pœnam, atque singulari tractatione hæc mora
reprehẽsibilis, ab aliis generibus moræ de quibus hic nihil agitur, secernitur,
& mora hæc delictũ dicitur [d], & frustratio [e]: alioquin nõ omne, quod differen
di causa optima ratione fit moræ est annumerandũ [f]. Sed perpendimus num
culpa debitoris, vel creditoris; res deterior facta fuerit, vel perierit,
vt eius sit damnum [g]. Nec æquum esset, vt sine facto suo quis rebus
suis per alterius factum priuaretur [h]: & mora sua cuique nocere
debet, non alij [i]. Atque qui culpa vacat, & immunis à pœna esse

a dicta l. quod te, si certũ pet. P. l. si ex legati cauſ. de verbo oblig. Clemen. final. vt lite nõ contestat. in Clemen.
b l. vinum, ibi per in diccm petitum, de verb. obl.
c l. nemo rem suam 82. § 1. de verbor. obliga.
d l. Paul⁹, l. 47. § quæro de bonis libertor. lib. 38. P. tit. 2.
e l. cùm filiusfamilias, § fin. de verb. obliga. l. mora de vsur.
f l. sed si ex stipulatu, & l. si pupillus, de verbor. obliga. l. nulla mora, de reg. iur.
g l. quod si fortè, §. fin. & l. sequent. de solutio. in P.
h l. 2. de nautico fœnor. in P. libr. 22. titul. 2.
i d. l. quod te, si certũ pet. in P. l. si ex legati causa, de verbor. oblig. P.
k l. 1. §. fin. de actio. empt. in P. l. 1. de dot. prætor. P.
l l. tres denunciationes, C. quomo. & quand. de iud. C. l. ad peremptoriũ, de iudic. in P. l. contumacia, § contumax, de re iudica. in P.
m l. statuimus, C. de episco. & cler.
n authentic. si quis ei quem, C. ad leg. Iul. de adul.
o §. ... de milite vassal. lib. 2. Feudorũ titu. 22.
p ... c. ex literis, de constitutio. & c. 1. de supplenda negligent. prælat. l. si conuenerit de pignora. act. P. l. Aemili⁹ Largia. de minor. l. 1. de libell. dimiss. P.
q vt in l. si mandato, §. ille illi salutem, manda. in P.
r dict. l. acceptam, C. de vsur. & l. debitor vsurarius, eod. tit. in P. l. 2. §. fi. C. de iur. emphyteo. l. obsignatione, C. de solutio. l. si soluturus, 19. & l. qui decem, 72. eod. titu. P. l. illud, de peric. rei ven. P.
s l. si opera creditoris, de doli mal. except. in P.
t l. Celsus ait, l. 28. de recept. arbit. in P.
v paulò citatis proximè legibus & l. semel mora solut. matr. l. si duo, l. 16 §. 2 fi. & l. sed etsi alia die, l. 17. de constitu. pecunia. lib. 13. P. titu. 5.
x l. creditor, 100. de solutio. in P.

y l. debitor vsurarius, de vsur. in P. l. 1. qui potior. in pignor. habeant. C. z l. si rem aliena. in 1. 9. § fin. de pignora. actio. a l. confessus, de confess. P. l. seruo inuito, 63. § tũ prætor, ad senatusc. Trebel. P. b l. hominem, manda. P. l. illud, de peric. & cõmo. rei ven. P. c c. mora, de reg. iur. in sexto. P. l. si in Asia, § si deposit. P. l. in condemnatione, 173. § vnicuique, de reg. iur. P. d Accursius in l. mora, §. 1. in verbo tenetur, de vsur. in P. e l. hominem manda. P. f l. sciendum, de vsur. in P. g l. si filiusfamilias, in P 1. § si post diuortium, de iure dot. P. l. nemo rem suã vtiliter, § 1. de verbor. obliga. h l. id quod nostrũ, de reg. iur. i c. mora, de reg. iur. in sex. l. in cõdemnatione, §. vnicuique, eo. titu. in P.

debet [a]. Sicuti ei non est quippiam imputandum, qui facit quod potest. Quamobrem in mora censenda vel excusanda, ad culpam transeundum est, num ea sit, an verò excusari possit. Quando autem culpa dicitur, antea iam explicaui [c]. At quando culpa excusari & mora possit, paucis ex rebus, personis, & negotiis quæ geruntur colligere licet. Ex parte rerum quidem excusatur quis à mora, si res debita difficilis sit præstationis, propter casum aliquem fortuitum [d]. Si alibi res sit, quàm vbi præstari iussit testator, neque intra tempus à testatore dictum adduci queat [e]: quia tunc verum est, non stare per debitorem, quominus res detur: idcircò cessat ratio moræ, culpa videlicet, & effectus quoque [f]. Idipsum quoque locum habebit, si res pereat ante moram [g], vel intra dilationem concessam ad soluendum debitori, sine eius dolo tamen, vel absque culpa alia [h]. Nam si interpellatio soluendi fiat intra hanc dilationem, nocere non potest debitori, neque si res intereat post eam interpellationem: intra tamen dilationem, ei officit [i], non secus ac si nulla facta fuisset. paria quippe sunt, aliquid non fieri, vel fieri inutiliter [k]. Nec præstat impedimentum, quod de iure non potest sortiri effectum [l]. Factaque in diem promissione, inspicitur tempus solutionis faciendæ [m]: quia medium tempus, adiectum censetur in gratiam debitoris [n]. Neque propriè videtur debitor, qui in diem debet, vtpote qui exceptione aliqua se tueri potest, etsi verè sit debitor, si sub conditione debeat [o]. Statim enim quidem quod in diem promissum est debetur, sed non statim peti potest: nisi adueniente die [p]. Et plus petit quàm debeatur, qui ante tempus quod debetur petit [q]. Item ex parte rei impeditur mora, si ea, quæ petitur vel debetur, non sit liquida [r]. Nec incerta veniunt in certam considerationem, neque in præstationem vel collationem [s], nec in condemnationem [t]. Ex parte 8
porrò personarum, excusatur mora seu dilatio, & culpa, variis modis: vt si pupillus sine tutoris authoritate promiserit, & res promissa pereat: ibi enim nulla mora, quia nulla potest esse petitio [v]. Item si cui contingat abesse reipubl. caussa iustè, vel capiatur ab hostibus [x]. Nec absentia iusta & necessaria solet obesse, vbi agitur potissimùm de damno absentis euitando [y]. Aut si mora fuerit posteà commissa per creditorem: nam prior debitoris tunc excusatur, vt purgata [z]: & aliis quibusdam modis excusatur quoque, vt si pupillus cui soluendum est, tutores non habeat [a]. At ex ratione eius, quod geritur, 9
mora excusatur, si negotio quod gestum est, angustius tempus soluendæ vel faciendæ rei, quàm exigatur, adiectum sit [b]. Neque angustia temporis nocere debet rebus quibus adiicitur [c]. Idipsum censeo, si quis moras nectat solutioni, dum iustas caussas litigandi persequitur [d]. Iusta enim litigandi caussa, & à culpa liberabit, & mora, sicut & ab impensarum & sumptuum periculo [e]. Et proinde ius suum bona fide in iudicio defendens, non tenetur de interitu rei superueniente lite pendente [f]. Quemadmodum contrà malæfidei possessor in mora constituitur per petitionem iudicialem: quòd maluerit litigare, quàm soluere [g]. Et qui ante litem in mora iam erat constitutus, per litis defensionem ab ea non liberatur, vt in fure dicimus, qui perpetuò in mora censetur esse, ob malam fidem [h], ante oblationem [i]. Subinde probabilis ignorantia eximit à periculo moræ debitorem, si ignoret quid, quantum, quale & quando, soluendum sit: facti quippe ignorantia, potissimùm alterius, excusat [k]. Idcirco ad tollendam hanc excusationem, inuentæ sunt interpellationes, quibus ignorantia monetur, quid, quale,

a cap. 2. de constitutio. ap. Gregor. c. sine culpa, de regul. iur. in sexto. l. si Deo, l. 7. C. de iis quib. vt indignis.
b l. contra, l. 16 de inofficio. testa. lib. 3. C. titu. 28.
c suprà hoc libro. cap. 11.
d vt in l. si vehenda, §. penul. ad leg. Rhodiam de iact. in P.
e l. cùm seruus, de lega. 1.
f c. cùm cessante, de appellat. l. ea lege, de condictio. ob causam, C. l. 2. §. si. de donat. in P.
g l. si decesserit, qui satisda. cogant. l. si ex legati causa, & l. si homo mortuus, de verbor. obliga. P.
h l. si Stichus, de verbor. ob. P.
i l. cum filiusfamilias, §. fin. de verbor. oblig.
k l. quoties, qui satisd. cogan. in P.
l regu. iur. non præstant, in sexto.
m l. quoties, de verbor. obliga.
n l. quod in diem de solut. l. cù tempus, de regu. iuris.
o l. is cui, de actio. P.
p l. omnis stipulatio, de verbor. obligat.
q §. plus autem, de actio. ap. Iusti. c. 1. de plus petitio. ap. Gregorium § non solum, de fideicommiss.
r l. statu liberi, de statu libero, in P.
s l. 1. §. sed cum, de colla. bonor. P.
t l. quidam referũt, de reb. cred. in P. l. fin. de compensat. §. curare de actio. l. 1. & 2. de senten. quæ sine certa quãtitat. proferunt. C.
v l. si pupillus, de verbor. obliga. l. nulla mora, de regul. iur.
x l. sed etsi reipublicæ, de vsur. in P.
y l. nec non, & l. non negligẽtibus, & l. fin. ex quib. caus. maior. in P. l. absentia, de reg. iur. in P.
z l. illud, de pericul. & cómod. rei ven. in P. l. hominem, mandat. in P. cum similib. suprà notat. dum ageremus de mora creditoris.
a l. pecuniæ, §. fin. & l. cum quidam, §. si pupillo, de vsur. in P.
b vt in l. insulam, §. 1. loca. P. & l. non vtique, §. si quis ita stipuletur, de eo quod certo loco. c l. si mihi & tibi §. 2. delegat. d l. nihil ... ac dolo malo, de regul. iur. in P. l. si quis solutioni & l. sciendum, de vsur. in P. l. 3. §. si quis paratus sit, quod vi aut clam. e l. cùm quem temerè, de iudiciis P. l. qui solidum, §. etiã res publica, de lega. 2. f l. illud, de peti. hæred. P. g l. nemo rem suam, in 1. §. 1. de verb. obl. h l. fin. de condictio. furtiua in P. l. in re furtiua, eod. titul. i l. fin. C. de condict. fur. k l. 1. 2. 3. de iuris & fact. ignor. in P. l. qui in alterius, de regul. iur. l. fin. pro suo.

9 quantum, & quando, & quomodo soluendum, dandum, faciendumue sit: sed etsi nouatio debiti facta post moram est à creditore, interitus sequens
10 ad moram non pertinet [a]. Diriguntur autem istæ tractationes moræ, ad singularia quædam commoda consequenda, quæ septem vtilitates præbent: prior, vt si res perierit post moram, perinde habeatur, ac si superesset, ratione æstimationis faciendæ quanti plurimi à tempore moræ: idq; est quod dicimus, moram perpetuare obligationem [b], si mora non fuerit purgata & abolita [c], vel si post moram facto creditoris, vel dolo non perierit: veluti si creditor post moram, debitoris seruum debitum non interemerit, vel aliter res eius facto non sit sublata [d]. Ita enim dolus culpæ præponderat [e]: neque malitiis hominum indulgendum est [f]. Obseruandum autem hîc extra moram, seu sine mora, & ob culpam posse pro interitu rei debitorem, vel alium teneri [g], aliamq; ob causam [h]. Quare cauendum est, ne diuersa confundamus, néue misceamus debitũ speciei, de cuius cõtrouersia mora agit, cum debito generis, vel quantitatis. Siquidem mora in debito speciei seu indiuidui, facit vt teneatur debitor post moram: anteà verò perempta specie, non teneatur. At hæc considerari non expedit in debito generis, vel quantitatis: quia genus, seu species secundum dialecticos, & quantitas, perire non possunt [i]: quia indiuidua etsi pereant, tamen eiusdem generis & eiusdem quantitatis alia dantur, & solui possunt [k]; nisi quantitas in indiuiduũ transeat demonstratione, aut consignatione: quia tunc illa quantitas indiuidui natura censetur, & periculum eius pertinebit ad morosum, & ante moram perempta liberabit debitorem [l]. Cùm tamen in aliis, incendium, vel interitus æris alieni in ge-
11 nere & quantitate consistentis, non liberet debitorem [m]. Secunda moræ vtilitas & effectus: vt ea commissa, qui in eam incidit, pœnam debeat cõprehensam conuentione debiti, si non soluisset, vel fecisset, vel tradidisset [n].
12 Tertia, vt in contractibus & negotiis bonæfidei, post moram quis teneatur ad vsuras, si conuenerit à die conuentionis: si non conuenerit à tempore moræ [o], & ad fructus ab eodem tempore [p]. Fructus autem in contractibus stricti iuris, à tempore litis contestationis [q]. Et fructus quoque rei legatæ debentur à tempore litis contestatæ, si quidem anteà non fuerit hæres in mora: nam eo casu à tempore moræ præstat [r], videlicet quòd pertinet ad fructus percipiendos restituendos. Nam pro perceptis, tenetur eos hæres restituere à tempore mortis testatoris [s]: quia ab eo tempore, recta via, nisi si qua cõ-
13 ditio prohibeat, transit in legatarium legatum [t]. Quarta vtilitas, vt moræ
14 tempus æstimationem rei definiat [v]. Quinta, vt post moram faciendi, datũ
15 ob causam possit condici [x]. Sexta vt hæres qui partem relictam à patre filio inficiatur soluere, ob moram damnatus, eam cum alia tertia parte præstare cogatur [y], vt qui morosus est in reddendo deposito, incendij, ruinæ, nau-
16 fragijue causa, supra illud duplum reddat [z]. Septima, vt in obligationibus faciendi, post moram succedat repetitio eius quod interest [a].

De actionibus quæ augentur per inficiationem, & condemnationem sumptuum seu impensarum. Cap. 15.

Accessio fit obligationi per inficiationem, vt in lege Aquilia, & deposito, relictis pijs actibus, & aliis.

Mendacium quando punitur.

Augentur & obligationes & actiones condemnatione expensarum.

a l. qui decem, l. 72. §. si cùm mihi, de solut. in P.
b Paul. l. si seruum, l. 91. §. nunc videamus, & sequentib. §§. & l. si ex legati cau. & l. nemo rem suam vtiliter, §. si post morã, de verb. oblig. l. quod te, de reb. cre. in P. l. 2. de fruct. & lit. expẽs. C. l. certum, de rei vendic. in P. l. apud Iulianum: alias Aphricanus, l. 40. §. 1. de lega. 1. l. Titia Seio, l. 87. §. vsuras, de lega. 2.
c l. illud, de peri. & cõ. rei ven.
d dicta l. illud, & l. legis Aquiliæ, ad leg. Aquil. in P.
e l. item si obstetrix, §. si ad leg. Aquil.
f l. in fundo, de rei vendic. in P.
g vt in l. si. §. si ea cõditione, ad leg. Rhod. de iact.
h vt in l. 1. §. sæpe euenit, deposit. in P.
i l. in ratione, §. incerta, ad leg. Falci.
k l. 2. de reb. cred. P.
l vt in l. qui decem, de solutio. in P.
m l. incendiũ, si cert. peta. C. §. item is cui res aliqua, qui. mod. re cõt. ob. obl.
n l. ita stipulatus, §. itẽ si quis ita stipu. de verb. oblig. l. si pœnã, quãdo dies, lega. ced. in P. l. 3. §. itẽ si ita legatum, ad leg. Falc. in P. l. si homo mortuus, sumpta a contrario sensu, de verb. obl. l. Celsus, de recep. arb. P.
o l. in bonæfidei, C. de vsuris, l. mora §. in contractibus, & l. cuiũ quidã § Labeo, eo. tit. in P.
p l. quis, de vsu. in P. l. in fideicommiss. & l. postulante, ad senatuscõ. Trebell. in P.
q l. cum fundus si cert. petat. in P.
r glos. in l. 1. de fructib. & lit. expens. C. pro l. Titia, Seio l. 89 §. vsuras de lega. 2. & l. si quis seruo 38. eo. tit. facit l. ædiles cuã in 2. §. item sciendum de ædilit. edicto.
s l. Herennius de vsur.
t l. à Titio de fur. in P.
v l. vinũ de reb. cred. P. l. in hac actione & l. fi. de condict. triticar.
x l. 1. §. 1. de condict. cau. da. l. si pecuniã §. fi. eo. ti. l. naturalis de præsc. verb. P.
y l. si quis in suo C. de inoffic. testa.
z l. 1. §. prætor ait depo. in P.
a l. stipulationes non diuidnntur. §. Celsus de verb. oblig. l. si quis ab alio 13. §. fi. de re iudica. in P. l. si tibi dedero vt manumittas de præsc. verb. in P.

QVEMADMODVM ex culpa, mora, accessiones fiunt actionibus & obligationibus, sic aliundè etiam aliæ his accedunt & petuntur: vt in quibus lis crescit per inficiationem, sicuti in lege Aquilia [a]. Nam contra negantem, ex lege Aquilia, si eum damnum per iniuriam dedisse probetur, dupli procedit condemnatio [b]: in confitentem in simplum [c]. Idem in actione depositi ex incendij, ruinæ, naufragiiúe occasione [d], & in relictis, piis & venerabilibus locis [e]. Si quis hæres contumax fuerit in reddenda filio testatoris relicta legitima [f]: si quis inficiatus sit numerationem pecuniæ [g], si se dicat non possidere: nam conuictus ob mendacium priuatur possessione, quæ traditur in rem agenti [h]. Sicq; in aliis pluribus in quibus mendacium, mala fides, & dolus puniuntur, quando in præiudicium alterius vergunt [i]. Alioquin enim mendacia quæ neminem lædunt, etsi quòd ad Deum pertinet digna sint pœna [k], tamen iura politica non valdè persequuntur [l]. Augentur & actionum vtilitates, condemnatione expensarum, quibus damnatur aduersarius, qui in manifesta contumacia fuit [m]: & qui deficit in probatione exceptionis propositæ calumniosè [n]: si non habuerit iustam causam litigandi [o]: quin & antequam vlterius contumax audiatur, expensas contumaciæ refundere debet [p]. Qui tamen agit, rectè sibi consulet, si petat de expensis sententiam ferri: quia omissa condemnatione sumptuum, post terminatam litem, petitio eorum non admittitur [q]. 1 2 3

a §. si. de obligat. quæ ex quasi. contract.
b l. 4. & 5. de lege Aquil. lib. 9. C. tit. 35. l. inde Neratius, § hæc acti. eo. P. § studium, de trient. & semiss. in authen.
c §. sed furti, de actio. l. cum qui, de iure iur. ff.
d § in duplū, de acti. dicto §. sed furti. l. 1. §. merito, deposit. in P.
e § si. de obliga. quæ ex quasi. contract. nasc. d. §. sed furti qu. dē. de actio. §. et aduersus, de pœna temerè litigā.
f l. si quis in suo testamēto, C. de inoff. testā.
g authentica, contra qui propriā, de nō numera. pec. C. §. studiū, vers. si enim prorulerint, de trient & semiss. in authentic. colla. 3.
h l. si. de rei vendic. lib. 6. P tit. 1.
i l. cum qui se patrē, l. 6. quod cū eo. qui in aliena &c. li. 14. P. ti. 5. cum simil.
k ca. ne quis, 22. q. 2. & tota illa quæst.
l l. si. quod falsò tutor, author. &c. de act. §. si de interr. acti. 1. l. fundū, §. si. de euic. & ibi glos. quādo autem noceat tractatur in l. assumptio, ad municipa. l. si legibus, si contra ius vel vtil. public. c. super literis, & c. sedes, de rescrip.
m l. constitutus, de procura.
n c. exceptionem, de exceptio.
o l. eum quem temerè, de iudi. l. properandum, § sin autē, & §. etsi quidē, de iudic. C. c. delicti, de dolo & cōtumac. c. calūniam, de pœ.
p l. quoniā, §. in aliis, vt lite non cōtesta. l. sancimus, C. de iudiciis, quādo autem appellans cōdēnandus sit in expensis appellationis, vide glos. in c. fin. de dolo & cōtu. & in c. cū venissent, expē. de iudi.
q l. terminato, de fru. ctib. & lit. expens.

De quibusdam modis, quibus minuitur aut tollitur obligatio, & actio: & de impensarum repetitione. Cap. 16.

1 *Authoritate legum quando minuuntur actiones.*
2 *Persona quæ damnatur, inquantum facere tantùm possunt.*
3 *Minuit actionem, compensatio.*
4 *Et deductio impensarum factarum, & de impensarum diuisione.*
5 *Quomodo, & quales impensas bonæfidei & malæfidei possessor repetat.*
6 *Expensas factas quales procurator repetit.*
7 *Ad expensas condemnandus improbus litigator.*

OBLIGATIONES porrò & actiones minuuntur, & minus quàm natura prior illarum poposcit, consequimur pluribus modis: vel authoritate seu præcepto legum, vel reipsa. Authoritate & præscripto legum, sunt quædam personæ quæ in plus non condemnantur, quàm facere possint, à quibus non totum, quod habent extorquendum est, sed habenda ratio est ipsarum, ne egeant [r]: & ita non damnantur in solidum. Sic inhumanum visum est, eum qui bonis cessit, & spoliatum fortunis suis, in solidum damnari [s]. Cuiusmodi & sunt socij, omnium bonorum maximè [t], & alij [v], parens [x], patronus, patrona [y], liberiq; eorum: maritus, in dote [z], miles qui sub armata est militia [a]. Quod & ad aduocatum extendit Accursius [b], cui priui- 1 2

r l. in condēnatione, l. 13 4. de reg. iur. P. l. sunt qui, l. 16. de re iudic. lib. 42. P. tit. 1.
s §. si. de actio. l. qui bonis, de cessio. bonor. in P.
t dicta l. sunt qui.
v l. verū, pro socio.
x dicta l. sunt qui, & l. seq.
y l. patronus, l. 17. de re iudic.
z dicta l. patronus, & l. maritū, sol. matr. §. item si de do. P. de actio. l. inter eos, de re iudica. a l. miles, l. 1. l. 6. & l. item miles. l. 18. de re iudic. l. stipendia, & ib. §. item miles, de execu. rei iudic. C. b glo. fin. dicta l. miles in verbo facere.

legium

legium castrensis peculij à iure communicatur [a]. Item & multò magis ad militem cœlestis militiæ, clericorum videlicet, & ad ecclesiasticam personam pertinere dicemus [b]. Is quoque qui ex causa donationis conuenitur, in quátum facere potest, condemnatur, si ab eo cui donatum conuenitur [c]. In eum quoque qui emancipatus, aut exhæredatus erit, quiúe se abstinuerit ab hæreditate eius, cuius in potestate, cùm is moritur, fuerit, eius rei nomine quæ contracta cum eo fuerit, cùm is in potestate esset, siue sua voluntate, siue iussu eius, in cuius potestate fuerit, contraxerit, siue in ipsius peculiū, siue in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actio, causa cognita datur, in id quod facere potest [d]. Pater quoque pro debitis filijfa. aut serui conuentus, non in solidum, sed in quantum in pe-
3 culio est, tenetur, & damnatur [e]. Minuit quoque quantitatem actione comprehensam obiecta compensatio, vel debiti ad debitum [f], prout proprio titulo de compensationibus paulò post, Deo fauente, distinguemus.
4 Item minuuntur actiones, per deductionem impensarum, vel in iudicio factarum, si condemnetur actor ad eas: vel si extra iudicium fiant, pro re, vel circa rem, vel in re [g], cum distinctione tamen. Nam impensarum aliæ sunt necessariæ, aliæ vtiles, aliæ voluptariæ [h]. Necessariæ quæ in se habent necessitatem impendendi [i]: quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. Vtiles Fulcinius esse ait, quæ meliorem rem faciant, deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus acquirantur domino [k], & quæ rem meliorem, cui adhibentur, faciunt [l]. Voluptariæ sunt, quæ speciem dumtaxat ornant, non etiam fructum augent: vt sunt viridaria, aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ [m]. Sunt & voluptariæ & vtiles, quæ exornant & delectant & simul vtilitatem quandam adferunt [n]. Necessariæ itaque semper deducuntur de fructibus rei: vel detentionem rei, ad solutionē vsque permittunt [o]. Ad necessarias etiā illæ pertinent, quæ cogēdorum cōseruandorūq; fructuū gratia fiunt, & ideò semper deducuntur [p], si fructus restituuntur, non etiam si retinentur [q]. Vtiles autem non perpetuò deducuntur. Nam harum nomine onerari dominum ignorantem vel inuitum
5 non oportet, ne cogatur re carere [r]. Rursùm in repetendis expensis ad rei perpetuam vtilitatem factis, à possessore rei alienæ, distinctio adhibetur: num quis ædificauerit in alieno, vel refecerit rem alterius: subinde, an ædificans sit bonæfidei, aut malæfidei possessor. Bonæfidei namque possessor de re cedenda interpellatus, potest se tueri exceptione, donec repetat vtiles impensas: quòd si illis non petitis cedat, ab earum posteà petitione excluditur, quia domino soli cedit ædificium [s]: atque iudex in his impensis censendis, ex qualitate rerum & personarum, arbitrium interponet [t]. Qui autem in mala fide constitutus sciebat se in alieno ædificare, nihil impensarum nomine à domino petere poterit, quia dedisse videtur [v]. Et si qui cœpit ædificare in bona fide fuerit, posteà in mala fide perfecerit, non vtetur quidem exceptione doli ad consequendas impensas, contra agentem dominum: verùm ei conceditur, vt sine dispendio domini areæ, tollat ædificium [x]. Quod si de impensis in refectionem rei, vel soli alterius quærimus, qui bona fide impendit, necessarios & vtiles repetet sumptus. Voluptarios potest auferre, citra læsionem tamen status rei prioris, nisi dominus paratus sit tantum dare, quantum habiturus esset possessor ex his rebus ablatis [y], id est, consideratis rebus, non prout in re aliena sitæ sunt, sed quantum separatæ valere possent. Qui autem mala fide impendit, voluptarias amittit [z], vtiles aufert, si non lædatur prior rei status, necessarias quoque deducit [a].
6 Expensæ factæ supra modum à negotiorum gestore, & à procuratore, eatenus repetuntur, quatenus fieri debebant [b]. Nec expensæ maiores faciendæ sunt, quàm prouentus, & commodum sit [c]. Ob pietatem vel amicitiam

a l. fori, de castren. diuersi. iudic.
b gloss. in dicta l. militis, per legem sacrosanctæ, de episcop. & cler. C.
c l. inter eos, P. is. ¶. is quoque, de re iudic.
d Vlpia. in l. 2. & 4. & 1. pater. ¶. quod cū eo, qui in alien. potest. est nego. gest. ess. dicet. lib. 14. P. tit. 5.
e § sunt præterea, de actio. in P.
f §. pen. de actio. apostill. a. l. 1. de compensatio. in P. § in bonæfidei, de actio. l. vlti. de compens. C.
g l. 1. de impens. in reb. dotal. fact. l. b. 25. P. tit. 1.
h d. l. 1. §. 1. de imp. in reb. dot. fact.
i l. impensæ l. 79 de verb. signi. l. impēsæ, l. 14. de impens. in reb. dot. fact.
k d. ll. impensæ § 1.
l Vlp. l. quod dicitur, l. 5. § si & Paul. in l. seq de impens. in reb. dota. fact.
m dicta l. impensæ. §. si l. voluptariæ, de impens. in reb. dota. fact.
n dict. l. voluptariæ.
o l. 2 § æquissimum, ad leg. Rhod. de iact. l. 1 § sed nec ob impēsas, de rei vxor. actio. C. l. 1. § in necessariis, de impens. in reb. dot. fact.
p Vlp in l. quod dicitur. in § de impens. in reb. dot. fact.
q l. si à non domino, § si. de petitio hæredi. l. fundus qui, famil. ercisc. l. fructus, soluto mat. P.
r l. f. de impēs. in reb. dotal. fact.
s l. impensæ, de verb. sign. l. in fundo, de rei ven. in P. l. si seruus, de pign. actio. P. l. vtilium, l. 2. de impens. in reb. dot. fact.
t l. si in area, de cōdict. indeb.
v l. in fundo, de rei vend. P.
x l. in hoc iudicum, com. u. diuid. § ex diuerso, de rerum diuis.
y l. Iulianus, de rei vend.
z l. in fundo, § cæsūmus, de rei vendi.
a glos. in l. in fundo, de rei vendi.
b l. domum, C. de rei vend.
c l. si quis negotia aliena, & l. ex duobus, de negot. gest. in P. l. qui proprio, & l. qui procurator, de procura. in P. cū simil. ibi nota.
d l. mediterraneorum l. 1. de anno & tribut. lib. 10. C. tit. 16.

citiam factæ, non repetuntur [a]; nisi cum protestatione repetendi fiant [b].
In expensis aduersarij quoque condemnatur improbus litigator, ad viatica, litisq; sumptus [c], aliásque impensas, quas quis se fecisse iurauerit iudici, qui illas minuere non debet [d]. 7

a dict. l. ex duobus, §. si cũ simil. ibi nota. de nego. gest. P.
b l. Nesennius, de nego. gest. P.
c l. cum quæ temerè l. 79. de iudic. in P. l. properandum, §. sin autem, C. de iudic.
d §. oportet autem, de iudici. colla. 6.

De exceptionibus. Cap. 17.

Lib. 4. Institut. tit. 13. Lib. 44. P. tit. 1. Lib. 8. C. tit. 36. Ap. Gregor. lib. 2. tit. 25.

1 Continuatio & summa dicendorum.
2 Exceptio quid, & quomodo contineat replicationes, duplicationes, triplicationes, &c.
3 Qui excipit, non negat, nec probat actionem agentis.
4 Reus in exceptione, actor sic qui replicat; tamẽ actionis nomine exceptio nõ cõtinetur.
5 Exceptionis nomen hic generale pro omni depulsione aduersarij.
6 Exceptionibus, & actionibus pluribus vti licet.
7 Exceptionum aliæ reales, aliæ personales, & quæ.
8 Harum rursum quædam temporales, quædam perpetuæ, & quæ, item, 10.
9 Temporalia ad agendum sunt, perpetua ad excipiendum.
11 Exceptionum item aliæ peremptoriæ, aliæ dilatoriæ: peremptoriæ quæ.
12 Dilatoriæ solutionis, & iudicij quæ.
13 Communia exceptionibus peremptoriis, & dilatoriis.
14 Exceptiones rursum aliæ, quæ iudicij, aliæ quæ facti nomine proponuntur.
15 Exceptiones proponuntur tantum, si nostrâ interest, non si tertij.
16 Exceptiones pro tribus causis generaliter opponuntur.
Exceptiones ratione formularum aliæ prætoriæ, aliæ ciuiles.
Exceptiones quomodo proponendæ.
17 Exceptionibus ne quis vtatur, pacto fieri nequit expressè.

IAM vidimus insigniores, vt opinor, modos, quibus actiones & obligationes augentur, & differentias, & similia earum. Nunc sequitur agamus de illis, quæ aduersantur eisdem, & quæ vel reiiciunt, vel tollunt eas. Proinde primùm de exceptionibus generaliter dicendum: subinde particulares quosdam modos tollendæ obligationis & actionis, Deo iuuante, percurremus. Et de solutionibus, acceptilationibus, nouationibus, cessionibus bonorum, & compensationibus: sed de cessionibus post mutuum, Deo fauente: nunc de aliis. Exceptio generaliter dicitur, omnis depulsio intentionis agentis: & interdum pro præiudicio [e], aliquando pro rescriptione [f]; quæ tamen propriè ad exceptionem, temporis causa, refertur [g]. *Exceptio*, inquit Vlpianus, *est dicta, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id quod in intentionem condemnationemúe deductũ est* [h]. Et vt Paulus, *exceptio est contradictio, quæ modò eximit reum à damnatione, modò minuit damnationem* [i]. Quo nomine & continentur replicationes, quæ exceptiones sunt ex parte actoris, quibus reiicit exceptiones rei, & tuetur suam actionem. Item duplicationes, quibus reiicit rursum replicationes actoris, & tuetur suas exceptiones: item & triplicationes his obiectæ ab actore, & quadruplicationes actoris [k]. Exceptiones sunt reorum arma, quibus se tuentur legitimè, iusta causa proposita, qua docẽt actionem actoris quan

e l. generaliter, l. 12. & l. fundum, 16. de excep. P. facit §. præiudiciales, de actio.
f l. pen. de excep. P. l. 1. C. de quæstion.
g vt tit. de vsucap. & de præscrip. 30. vel 40. ann. tit. de diuer. & tẽpora. præscrip. in P.
h l. 2. de exceptio. in P. §. 1. de except.
i l. exceptio est, l. 22. eo. tit. P.
k l. 2. de exceptio. P. & l. excep. §. 1. eo. §. 3. de replicatio. l. nõ exceptionibus, l. 10. C. de excep. c. à nobis & c. dilecti filij eo. ap. Greg. c. ex parte de for. comp.

quantumuis per se iustam, tamen iniustam esse in eum cum quo agitur [a]. 2
3 Neque tamen ob id approbare vel fateri dicitur actionem: vt iustam qui [b]
excipit, neque etiam ex natura propria exceptionis, negare: quia propriè
qui negat, non censetur excipere, vt visum fuit interpretibus [c]. Et Cæsares
Diocletia. & Maximia. non opus esse reo exceptione dixerunt, si is consi-
deret, actorem suam intentionem probare non posse, id est, si eam negaret:
at si confitendo exceptionem haberet, posse eam proponere: & si dubita-
4 ret, num actor probare posset [d]. Exceptio quodammodo dici potest actio [e],
& replicatio etiam [f]: quia is qui asserit, non qui negat, probare tenetur: po-
tissimùm in præiudicialibus exceptionibus [g], & ita actoris in eo subit offi-
cium [h]. At propriè verbo actionis non continetur exceptio [i]: quia propriè
ad actionem interimendam proponitur, & nulla est actio, quæ exceptione
remoueri potest [k]. Nec videtur cœpisse, qui per exceptionem remouetur à
petitione [l]: cùm desinat debitor esse, qui nactus est exceptionem iustam,
& ab æquitate naturali non abhorrentem [m]. Nihilq; interest ipso iure, quis
5 actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur [n]. Proinde latiori si-
gnificatione exceptiones hîc tractabimus, prout omnem intentionem agen-
tis repellit, vel negatione iuris, vel facti, vel replicatione, vel duplicatione,
vel triplicatione, siue agens de facto sine actione, siue cum legitima
actione repellatur, siue conatus agentis quis exceptione remore-
6 tur [o], siue elidat. Siue vnica exceptione, siue pluribus vtatur: id enim
licet, pluribus defensionibus vti & exceptionibus, quæ tamen inter se non
7 pugnent [p]. Distinctiones exceptionum tres sunt potiores: prior, vt aliæ sint
reales, aliæ personales [q]. Reales sunt, quæ rei cohærent & rem sequantur,
quæ principalibus debitoribus, & fideiussoribus, & mandatoribus compe-
tunt: veluti rei iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, pactionis in rem. Persona-
les, quæ non egrediuntur personam cui conceduntur: quales quæ dantur
personis certis, vt socio, parenti, patrono, & similibus, ne conueniantur vl-
tra id quod facere possunt, quæ non dantur fideiussoribus earum persona-
8 rum [r]. Harum omnium altera diuisione, quædam sunt exceptiones per-
petuæ, aliæ tēporales [s]. Perpetuæ sunt, quæ semper obiici possunt, & in quali-
bet parte iudiciorum, agētibus. Quales penè omnes sunt quæ perēptoriæ di-
9 cuntur. Sed & placuit, vt quæ temporalia sunt ad agendum, sint perpetua
10 ad excipiendum [t]. Temporales, quæ non semper, & nisi certo tempore obii-
11 ci possunt, vt pacti conuenti, ne intra quinquennium petatur. Atque istæ
exceptiones aliis nominibus, peremptoriæ & dilatoriæ dicuntur [v]. Perem-
ptoriæ, quæ decidunt & perimunt seu tollunt omninò intentionem agentis:
quales exceptiones iurisiurandi, doli mali [x], metus [y], erroris [z], rei iudica-
tæ [a], non numeratæ pecuniæ [b], pacti de non petendo in perpetuum [c]. Et ge-
neraliter si obiici possit, intentionem vel actionem agentis esse contra leges
12 vel senatusconsulta, quod obiicitur erit peremptoria exceptio [d]. Dilatoriæ
exceptiones sunt, quæ non perimunt intentionem agentis, sed tantùm dif-
ferunt [e]. Harum pro negotiis plures species notari possunt: vel quæ ad dif-
ferendam solutionem, vel ad iudicium, vel forum declinandum, perti-
nent. Exceptiones dilatoriæ solutionis sunt, vt ex pacto de non petendo
ad certum tempus [f], vel quia sub conditione promissum, vel debitum, an-
te diem eius peti non possit [g]: siue ex conuentione, vel vltima voluntate
8 pendeat, siue ex lege priuilegium differendi [h], vel à principe habeat [i]. Iu-
diciales exceptiones, sunt quæ iudicium ipsum respiciunt: dilatoriæ, vel quæ
aduersus iudicem proponuntur [k], vel aduersus iurisdictionem eius, vt non

a d. § 1. de except.
b l. non vtique eo. in P. l. exceptionem, de reg. iur. in sext.
c Baldus, Panor. Felinus, & reliq ferè iuris pōtif interp. in rubric de exceptio. ap. Greg. Bal. in l. 1. numer. 6. de iur & fact ignor.
d l si quidem, l. 9. C. de exceptio.
e l. 1. de except. P.
f l si pro patre § versum de in rē vers. P.
g l. 2. de probatio. in P. l. generaliter, l. 11. de excep. P. & l. fundum, 16. & sequentibus, eo. P.
h l. actor C. de prob. l. qui accusare, C. de eden. l. res C. de rei vē. cū simil.
i l. verbum oportebit, l. 8. § 1 de verbor. signif.
k l & eleganter, l. 7. § seruus, vers. e, o moneor. de dolo. lib. 4. P. tit 3.
l l. non videtur, l. 13. de reg iur. in P.
m l. Marcellus, ait, l. 67. de reg. iur.
n l. nihil interest, 112. de reg. iur.
o glos. in l. qui se debere, de cōdictio. caus. dat. in P. in verb. exceptionē, glos. in l. 2. in verb. intētionem de excep. P.
p l. is qui. 5. & l. nemo, de excep. P. & l. nemo de reg. iur.
q l. exceptiones quæ. l. 8. de except. in P. de reali l. 2. § legationis, de fideiuss. P. & quod cōpetat, personis accessoriis quoque, l. omnes l. 19. de excep. P. l. de tensione, C. eo l. 13 n. 3d ato. C. de nō numer. pec.
r d. l. exceptiones, quæ § fi. de replic.
s l. 7. de excep. in P.
t l. purè l. 5. vbi ponitur ratio de doli mali exceptio. in P. l si pactum, 6. C. de except. l. quæsitum, l. 31. de pec. P.
v d l. 3. de except. & l. 2. § à eo. ti. § appellantur eo. titul. ap. Iust. nia.
x toto tit. ponit l. 1. & 2. de dol. mal. excep. lib. 44. P. tit. 4. & suprà in dolo.
y l. 4. § metus, de doli mal. excep.
z l. 2. § 5. & l. 4. § aduersus, & l. Iulian. l. 7. de dol. ma. excep. P. l. si quis per errorem de iurisi. § iud. l. nihil. de reg. iur.
a titul. de excep. rei. iud. P.

b tit. de non numera pec. C. § idē iuris, de excep. ap. Iust. l. qui pecuniā, l. 30. si cer. pet. in P. l. 2. § 3. de dol. ma. excep. P. c l. si vnus, §. pactus ne peteret, de pact. P. §. præterea, de exceptio. d l. 3. in princip. de excep. in P. e dicto §. appellātur, de replic. f l. 3. § 1. de exce. P. g l. quod in diem. l. 70. de solutio. P. l. cedere diem, de verbor. signif. l. 1. quand. dies leg. eod. l. is cui de actio. h vt in l. vnica. § exactio, de rei vxor. act. C. i l. 2. de precib. Imperator offeren. lib. 1. C. tit. 23. k vt c. ad probandum de exceptio. c. postremò, de appella. ca. quia suspecti, 3. q. 5. l. apertissimi C. de iudic. cum simil.

com

competentem [a], vel ratione personarum agentium, vt quia legitimam personam non habent standi in iudicio [b]. Excipitur & contra iudicia, quia non in loco debito, tuto, non statis, vel fastis diebus fiant [c]; quòd procurator nō sit legitimus [d], & huiusmodi. Illud cōmune est vtrisque, vt exceptiones quæ 13
in iudicium deducuntur, vel de iudicij ordine, vel solemnitate sunt, peremptoriæ regulari iure vsque ad sententiam proponi in iudiciis possint [e]. Dilatoriæ solutionis ab initio litis, vt & aliæ dilatoriæ, & declinatoriæ iudicij seu fori, quæ omissæ non repetuntur post contestationem litis [f]. Diuisionem 14
aliam ponit Vlpia. earum, quæ proponuntur vel iudicij, vel facti nomine [g].
Traditur autem, exceptiones de eo tantùm, quod nostra interest rectè pro- 15
poni, non si excipiatur de iure tertij [h]. Et in summa exceptiones opponuntur, aut quia factum est, quod oportuit: aut quia factum est, quod fieri debuit, quæ exemplis illustrat Paulus iurisc [i]. Propositæ autem erant exceptio- 16
num formulæ à prætore quoque, & à iure ciuili, sicut actionum, vnde prætoriæ dicuntur, aliæ ciuiles. Formulæ autem nunc exoleuerunt, sicut in actionibus annotauimus. Proponendæ autem sunt secundum negotia pro- 17
posita, vt intelligamus quid reiicere velimus, ab iis quibus agendi & defendendi potestas est facta à lege, secundum æquitatem naturalem [k], cujus defensio est [l]. Vocantur namque & defensiones exceptiones [m]. Quamobrem 18
& rectè placuit, neminem posse pacisci generaliter, ne sibi liceat vti exceptione: etsi specialibus quibusdam expresè renunciare liceat [n];

a vt in c. de causis, de offic. delega. l. 1. C. de arbit. l. fi. si à nō compet. iudi. C. l. si pater, ne de sta. defunctor. C.
b vt l. fi. ad Macedo. C. l. 1. & 2. qui legit. personam sta. in iud. non hab.
c l. omnes C. de feriis, l. si feriatis eo. tit. P.
d l. 2. §. fi. de excep. P. l. licet C. de procura.
e c. exceptionem, de exceptio. l. peremptorias, C. sententiam rescind. non poss.
f l. penul. & fi. C. de excep. l. ita demū, C. de procur. l. exceptionem, C. de probatio. l. sed etsi susceperit, l. 52. de iudic. in P.
g Vlp. in l. si post litē, l. 13. & Labeo. l. penult. de excep. P.
h l. 4. §. competit, si seruit. ven. lib. 8. P. ti. 5. l. si quis, l. 8. de præs. 30. vel 40. ann. Barthol. Paul. Castrens. in dicto §. competit, & in l. 1. de re iudic.
i Paul. in l. exceptio. opponuntur. l. 20. de excep. in P.
k l. qui æquitate, de dolo mal.
l l. vt vim, de iusti & iur.
m c. cùm inter, de exceptio. l. defensionis, C. eo tit.
n l. 4. §. quæsitum, si quis cautio. lib. 2. P. tit. 11.

De modis quibusdam, quibus præter exceptiones liberamur ab obligationibus, & actionibus: & primùm de solutionibus. Caput 18.

Apud Insti. lib. 3. tit. fi. Lib. 46. P. tit. 3. Lib. 8. C. tit. 43.

1 Obligatio aut naturaliter, aut ciuiliter soluitur.
2 Solutio opponitur ex diametro obligationi, & quid solutio.
3 Solutionis loco quæ sunt.
4 In solutione quæ sunt consideranda.
5.6.7.8. Solui aliud pro alio non potest, quando.
6 Pecuniæ numeratæ valor in solutione quomodo æstimandus.
8 Necessitas cogit creditorem aliud pro alio à debitore accipere.
9 Pignora cedunt solutioni debiti, quomodo.
10 Solutio solidi debiti facienda, & quando fieri dicatur.
11 Solutio partis an pro parte liberet ab obligatione.
12 Soluere qui possint, & debeant.
13 Debitor liberari à debito potest inuitus, quare, & quomodo.
14 Debitum à creditore remissum non potest repeti.
15 Liberatio debitoris quomodo liberet eius intercessores.
16 Fideiussoris liberatio quando liberet reum principalem.
17 Pupillus non soluit debita sine tutoris authoritate.
18 Debita defunctorum quando, & quatenus hæredes soluunt.
Hæredes in quantū pro debitis, & delictis iure ciuili & pontificio tenentur. eod.
19 Beneficij successor in quantum teneatur pro debitis prædecessoris.
20 Solutio quibus fieri debet.

Pupillo

Pupillo quomodo solui possit debitum. eod.
Distractus & contractus similitudo. eod.
21 *Minori num solui, & quomodo debeat, & furioso.*
22 *Reo criminis num solui possit.*
23 *Solutio cui ex pluribus reis stipulandi facienda est.*
24 *Hæredibus creditoris vnius quomodo, & quibus soluendum.*
25 *Procuratori vero aut falso facta solutio quomodo liberat.*
26 *Seruo solutio facta quomodo liberet.*
27 *Matri facta solutio pro filio, cùm non est administratrix, non liberat.*
28 *Non soluitur marito, vxore creditrice.*
29 *Filiofamil. an rectè pro stipulatione patris soluatur.*
Solutio ex iussu creditoris facta liberat. eod.
30 *Solutio in alternatiua stipulatione quomodo liberet.*
De stipulatione alternatiua, vel adiectionis personæ dissoluenda. eod.
31 *Solutio quomodo facienda est.*
Solutio ante diem constitutam an fieri possit. eod.
32 *Debitoribus dilatio ad soluendum danda.*
33 *& 35 Solutio debitoris ex pluribus causis, in quod debitum imputetur.*
34 *Delictum grauius, & durius, quod censendum est.*
36 *Solutionis effectus, liberatio est ab obligatione.*
37 *Euictionis causa in solutione promitti intelligitur.*
38 *Chirographi condictio competit solutione facta.*
39 *Chirographi redditio, vel possessio, cancellatio quid operetur.*
40 *Apocha quid.*
Quitantia quid. eod.
Solutionem factam fuisse quæ faciant præsumptionem. eod.
41 *Alternatiua dandi plura promissio, vnum habet in solutione.*

1 VERBORVM *obligatio, aut naturaliter aut ciuiliter*, vt ait Pomponius, *soluitur. Naturaliter, solutione, aut cùm res in stipulationem deducta, sine culpa stipulatoris, in rebus humanis esse desiit: ciuiliter, veluti acceptilatione, vel cùm in eandem personam, ius stipulantis promittentisq́; deuenit* [a]. Quæ verba significant varios modos recedendi ab obligatione esse. Obligationi opponitur ex diametro solutio, qua quod ligatum est, dissoluitur [b], & liberationis verbum, eandē vim habet quàm solutionis [c]. *Solutionis verbo*, inquit Vlpianus, *satisfactionem quoque omnem accipiendam placet.* Et soluere dicimus eum, qui id facit, quod facere promisit [d]. Et Paulus ait, solutionis verbum pertinere ad omnē liberationē quoquomodo factam, magisq́; ad substantiam obligationis referri, quàm ad numorum numerationem [e]. Ita satisfactio, datio pignoris, vel fideiussoris, pro solutione est [f], ratione liberationis [g]: quamuis alioquin diuersa sunt [h]. Proinde generalis constituta regula à Iustiniano, solutione eius quod debetur, tolli omnem obligationem [i]. Modi itaque erunt diuersi soluendi, quia & multi modi ligandi: & prout quisque contractus fit, ita & solui potest [k]. Veluti cùm re contraximus, re solui potest: cū verbis, vel rē promissam præstando, vel verbis, stipulatione [l]: quod consensu nudo, & contrario dissensu, re integra [m]. Quamuis propriè solutio ea dicatur pecuniæ, naturaliter, si vtique ea numerata est creditori, vel alij eius consensu [n]. Porrò alia, vi & effectu solutioni paria sunt: vt obsignatio cum legitima depositione, & oblatione, vt anteà in mora diximus creditoris: ea enim parit liberationem debitori [o]. Item confusio, cū hæreditatē creditoris debitor adit, vel cōtrà, creditor debitoris: tunc enim obligatio soluitur, confusis actionibus: vel omnino, si in vniuersum ius succedāt [p], vel pro parte, si tantùm pro parte sint hæredes [q]. Interitus rei ante moram [r]: item iusiurandum [s], nouatio, acceptilatio, & alia similia, de quibus posteà. Pro solutione & delictum, si vi quis sibi res debitas,

(2 and 3 in the left margin stand beside the lines "di ab obligatione esse…" and "rata est creditori…" respectively.)

a l. penul. de solut. P.
b l. nihil tam naturale, l. 36. de reg. iur. l. ferè, l. 196. eod.
c l. liberationis, l. 47. de verb. signif. in P.
d Vlpia. in l. solutionis, l. 176. de verb. signifi.
e l. solutionis verbum, l. 54. de solutio. in P. l. amplius, rem rat. hab. in P.
f l. satisfactio. 52. de solu.
g l. item liberatus, §. qui paratus, quib. mod. pign. vel hypot. soluit, P. l. si rem, §. fin. & l. seq. de pignorat. actio. in P.
h l. solutam, l. 49. de solut.
i §. 1. quib. modis tollitur obliga. li. 3. Institutio. tit. 30.
k l. prout, l. 8. de solutio. P. vbi sequentia exempla. l. nihil tam naturale, & l. ferè, de reg. iur. l. quamuis saltus, de acquiren. possess. P.
l l. verborum, de solutio. P.
m l. 1. quando liceat ab emptio. disced. C. l. ab emptione, de pact. in P.
n l. solutam, l. 49. de solut. P.
o l. acceptam, C. de vsur. P. l. obsignatione, de solut. C.
p l. debitori, l. 7. C. de pact. l. sicut acceptilatio, l. 75. & l. qui hominem, 94. §. quidam filiumfamil. l. cùm quis, 38. §. qui parte, l. Stichum, § additio, de solut. P. l. est secundum, C. de fideicom. l. licet, ad leg. Falc. P. l. si debitori, de fideiussor. in P. l. penul. de hæreditar. actio. C. cum simil. b.
q l. si vxor tua, de bonis authori. iudicum possi. C.
r l. verborum, l. 107. de solut. P. l. si ex legati causa, de verbor. obl. l. quod te, si certum peta. P.
s l. iusiurandum, de iureiurando in P.

& propria authoritate inuito debitore repetat [a]. Si pœnam pro delicto,
quo obligatus est, subeat: nam & tunc soluisse videtur, & liber à cri-
mine dicitur [b]. In solutione considerabimus, res quæ soluuntur, de qui- 4
bus fiat solutio, personas à quibus, & quibus fiat, & negotium ex quo,
vel ob quam causam fiat, & cuius contingat liberatio debiti, pluribus
obligationibus concurrentibus, ex qua causa, & propter quid, & qua-
re fiat. Res in solutionem veniunt legitimam, prout in obligationem
deductæ sunt. Nam generaliter aliud pro alio, inuito creditore solui 5
non potest, nec peti inuito debitore [c]. Hîcque notandum, quasdam res
esse in obligatione, & alias pro illis in solutione [d]. In obligatione, & solu-
tione facienda, sunt eædem res in hoc exemplo. Mutuo vel do in dotem
centum aureos liliatos, quos mihi restitues intra calendas Martij. Sunt enim
isti aurei & in obligatione & in solutione, vt si decreuerit, vel accreuerit
valor, tantùm aurei & peti, & reddi debeant liliati, totidem numero: vide-
licet id tantùm, quod est in obligatione [e]. Et Paulus respondit, creditorem
non esse cogendum in aliam formam numos accipere, si ex ea re damnum
aliquod passurus sit [f]. Quia natura est mutui, vt in eadem specie & bo-
nitate reddatur [g]. Et alia ratione, cùm periculum decrementi monetæ
pertineat ad creditorem, si decreuerit valor tempore solutionis faciendæ,
æquum est & commodum, si quod per incremẽtum adueniat speciei mone-
tæ, ad eundem pertinere [h]: debiti ita in specie monetæ comprehensæ faciẽ-
da solutio, vel in æstimatione quanti valet tempore solutionis faciendæ [i], si
antiqua moneta non est in vsu. Sicuti in mutuo vini vel tritici, si debitor an-
te moram vinum, vel triticum soluat bonitatis eiusdem intrinsecæ cum mu-
tuato, non quæritur plus aut minus valeat bonitate extrinseca, videlicet num
pluris vel minoris veneat: sed cogitur eo modo creditor accipere, & contin-
git liberatio [k]. Interdum res sunt in obligatione quædam, & aliæ in solutio-
ne, vt in hoc exemplo: si quis stipulatus fuerit decem in melle solui, decem
sunt in obligatione, & mel in solutione [l]. Item, si quis mutuo centum au-
reos liliatos dedit valoris tot librarum Turonensium, vel vnoquoque
valente 50. solidos Turonenses: vel constituo tibi, & do in dotem tot li-
bras Turonenses in centum aureis liliatis, centum aurei sunt in obligatio-
ne, sed libræ vel valor in solutione, imò etiam libræ Turonenses verius
quoque in obligatione, nempe quòd tot libras Turonenses vel solidos
reddere oporteat. Ita æstimatio est in solutione adhibenda, nec habe-
tur ratio valoris, vel æstimationis aureorum, quæ est tempore solutio-
nis faciendæ, sed veræ æstimationis factæ tempore mutui vel debi-
ti, vel alterius obligationis [m]. Et ita placuisse senatui Parisiensi vlti-
ma Decemb. 1532. & senatui Burdegalensi 3. Augusti 1530. tradit
Ioannes Papus [n]. Nisi æstimatio adiecta fuerit causa demonstrationis,
quod liquidò constat, quando adiicitur, vt summa reddatur in tot au-
reis, centum putà iusti ponderis, & notæ lilij aurei &c. sic enim pla-
cita seruari æquum est, & præstari speciem, non autem æstimationem,
vt verba aliquid operentur [o]. Nec adiectio æstimationis, si constet
mentem fuisse, vt res æstimata reddatur, facit quominus repeti pos-
sit [p]. Composita itaque hac quæstione, nunc ex illa quæritur, vt si 6
aurei vel numorum certa species in obligatione & solutione facienda sit,
quomodo facienda solutio sit. Et placet quidem extra controuersiam es-
se soluendam rem, si res ipsa vel species detur. Sed si in specie non possit
dari, putà in tot aureis, quia ad æstimationem perueniendum est [q], cuius tem
poris fiet æstimatio, an eius temporis, quo datæ species monetæ sunt, an me-
dij, an solutionis faciendæ. Et certè breuiter dixero, inspiciendum tantùm
esse, ne quid depereat creditori. Si quidem, quod pertinet ad debitorem dando
speciem

a l. si quis in tantam, C. vnde vi. l. extat quod met. caus. ff. l. 1. C. de suffrag.
b l. penul. C. de pœna.
c l. 2. §. 1. de reb. credi. in ff. l. cum, 16. C. de solutio. l. 1. quib. mod. tolli. obliga. ita indicatum tradit Guido Papæus decisione 150.
d tractatur hæc quæstio in l. si quis stipulatus fuerit opcium, l. 57. de solut. in ff.
e Guido Papæus, decisione 492. in fine, Barthol. in l. Paulus respondit, de solutio. ff.
f l. Paulus respōdit, l. 99. de solut. ff.
g l. cum quid, l. 3. de reb. cred. in ff.
h l. secundum naturam, de regul. iur. l. is qui locs. in ff. l. fin. § sed cùm in secundâ, C. de iust. notat Barth. in dicta l. Paulus.
i c. olim, & c. penul. de censib. ap. Gregor.
k l. vinum, de reb. credit. in ff. l. cùm certū, & ibi Barthol. eod. titu.
l dicta l. si quis stipulatus, l. 57. de solutio.
m l. æstimatio, cum l. seq. soluto matri. l. cum dotem, C. de iure dot. Bald. consilio 329. Anchar. clemen. vlt. de decimis, Barthol. in dicta l. Paulus, quæst. penul.
n Ioannes Papus lib. 10. Rhapsod. Arestor. titu. 5. arest. 2.
o hoc tractat, & disputat late de hac monetæ quæstione Boërius, decisione 327. numero, 3. 4. 8. 9. 13. facit l. semper in stipulationibus, de regul. iur. l. si quando, de lege. 1. c. si papa, de priuileg. in sex.
p l. si inter virum, 21. de iure dot. C.
q l. si fideicommissa, l. 11. § si seruo, de lega. 3. l. non du bium est, l. 14. eo titul.

ſpeciem numorum, liberabitur [a], at quòd pertinet ad creditorem, aliud pro alio inuitus non cogatur accipere, ſi damnum inde patiatur [b]. Ideo habebitur ratio æſtimationis eius temporis, quo facienda eſt ſolutio, vt tantundem ei æſtimetur aureus, & tanta moneta, quanta aurei tunc haberi poſſunt, eiuſdem bonitatis intrinſecæ, & cuius eſſe debebant reddendi, vel dandi. Sic enim indemnis erit, & nihil ſua intererit, quia tantundem æſtimatione accepta conſequitur aliundè ſi velit: niſi quædam legitima cauſa à creditore proponatur, qua intereſſe ſua dicat potius in ſpecie mutuata, quàm in æſtimatione mutuum conſequi. Nam & eius habebitur ratio, per regulam, qua dicimus in obligationibus dandi, poſt moram conſequi nos quanti intereſt [c]: putà ſi Hiſpanus centum ducatos Hiſpanos mutuo Gallo det, ea lege, vt tot eius generis ei reddantur, & velit: & Gallus capitatis ſummam ſoluat, ſecundum Gallicam æſtimationem, maximè poſſet intereſſe Hiſpani, quòd id genus monetæ in Hiſpania non admittatur, ſicque habebitur ratio eius, quod ſua intereſt mutatæ ſpeciei, & ei reſarciendum ſupplemento æſtimationis maioris. Alioquin minus, quàm debeatur, ſolutum videbitur: cùm non ſit eiuſdem bonitatis ſolutio, ac debitum [d]. Poſſunt huic caſui alia exempla coniungi ſimilia, eadem conſideratione terminanda. Verùm remanet alius ſcrupulus, vt ſi pactum ſit inter nos, vt ſpecies certæ monetæ ſoluantur, putà centum aurei liliati, & poſteà tempore ſolutionis faciendæ, illi aurei fuerint intrinſeca bonitate minuti, putà imminuto pondere, & facta deteriori materia, tantundem tamen valeant, aut minus, vel plus, num tenear ſpecies, vel valorem, qui tempore erat contractus accipere? Et Ioannes Faber reſpondet [e], ſuppoſitam monetam priori ex lege principis, qui poteſt ſtatuere materiam & valorem [f], ſi per monetam vſualem poſſit æquè æſtimari, rectè ſolui: ex arbitrio tamen creditoris, cuius erit electio [g]. Nam ſi deterioratur moneta, in materia, forma, & pondere, periculum pertinet ad debitorem, qui tenetur ſoluere æſtimationem prioris monetæ [h]: contrà, ſi tantùm mutetur in extrinſeco, videlicet in valore, remanente forma, & materia & pondere. Nam tunc debitor liberatur, numerata quantitate in ſpecie monetæ, etſi minus valeat tempore ſolutionis [i]: quia & ſi valor augeretur, iiſdem, materia, & forma & pondere remanentibus, cogi poſſet in numero quantitatis ſoluere, vt dictum anteà. Cæterùm ſi pecunia mutetur, aut varietur poſt moram, vel decreſcat, quam in ſpecie tenebatur accipere creditor, tunc debitor tenetur ſoluere æſtimationem quanti plurimi à tempore moræ [k], & habetur ratio damni. & ita iudicatum eſt à ſenatu Burdegal. anno 1522 [l]. Et ſi moneta inſerta cõtractui, quæ tempore contractus obtinebat, poſteà ab vſu omnino receſſerit, tradit etiam ſoluendam in vſualibus numis, quibus tempore ſolutionis vtimur, habita ratione temporis contractus, & æſtimationis eius [m]. In his tamen omnibus iudex debet ſeriem, & verba obligationum diligenter perpendere: num æſtimatio monetæ adiectæ, an non, & quomodo de ea reſtituenda cautum ſit, vel ſoluenda [n]. Neque eſſet audiendus debitor, qui reprobata in totum pecunia, quæ in obligationem venit, & proba erat tempore contractus, vellet in ea poſteà ſoluere, ſed cogi debet ſoluere in vſuali [o]: quia & id ex mente contrahentium fuiſſe videtur. Exiſtimat autem Boërius conſuetudine eſſe ſeruatum in contractibus redhibitionis, ſeu, vt dicit recobrij, ſeu de retrouendendo, vt venditor qui tractu temporis redimit rem venditam, teneatur reſtituere prætium, in iiſdem ſpeciebus, ſeu numero monetæ auri vel argenti receptis: licet valor mutatus fuerit [p], & conſuetudinem eſſe in his attendendam [q]. Ego quidem & in contractibus morem regionum, in quibus contractũ eſt admitto [q].

7 Verùm inſpiciẽdũ prius & quid actũ [r], vt in ſuperioribus diſtinxi. Sed progrediamur & cõſtituamus & exequamur generalẽ regulã, Aliud pro alio inuito

a dicta l. cùm quid & l. vinum, de reb. cred. P.

b dicta l. Paulus reſpondit, de ſolutio.

c l. ea conditione, C de reſcind. vend. & l. curabit, de actio. emp. C. l. 1. eod. tit. in P. l. vinum, de reb. credi. in P. l. ſi fundum, l. 14. de verbo. oblig.

d contra l. cùm quid, de reb. cred. & §. 1. quib. mo. re cõtr. oblig.

e Ioannes Faber, in §. 1. quib. mod. re tolli. obliga.

f l. 2. & fi. de veter. numiſma. poteſta. C.

g Boërius, dicta deciſio. 327. in fine Bald. in dicta l. Paulus, de ſolu. & conſil. 319.

h Panor. & alij, in c. quanto, & c. olim, de cenſib.

i quando mutatur valor pecuniæ in plus vel minus, vtrum ratio habeti debeat temporis initi cõtractus, vel ſolutionis, vide late Oldradum, cõſi. 168 Franciſcũ Aretium conſil. 17. Bald. in l. fin. C. de non numer. pec.

k Barthol. in l. cùm quid, de reb. cred. in P. Boërius, dicto conſil. 327. numero 13. in 5. caſu.

l Boërius, dicto conſil. & numero 13. in fine. Et hoc defendit Molinæus, quæſtio. 97. numero 713. 714. 715. in tractatu de contractib. vſurariis.

m iuxta c. olim, & c. penult. de cenſib. c. quanto, de iureiuran. & ibi interpret.

n Nicol. Boër. deciſ. 327. nume. 10.

o Bar. in d. l. Paulus reſpondit, de ſolutio. per l. eleganter, § qui reprobos, de pignora. actio. & ita reſoluit Boërius, dicta deciſ. 327. numero 12.

p Boër. dicta deciſ. 327. numero 4.

q c. cùm veniſſent, de eo q mittit. in poſſeſſ. ap. Grego. l. ſemper in ſtipulationibus, l. 35. de regul. iur. P.

r dict. l. ſemper in ſtipulationibus, & l. Labeo, de ſupellect. leg.

creditore, in detrimentum creditoris solui non posse [a]. Inuito primùm dicimus creditore [b]: nam eo consentiente potest [c]. Verumtamē soluta specie pro alia specie, si soluta in parte vel in totum euincatur, remanet pristina obligatio [d]: nisi pro pecunia in solutū sit species data [e]. Non potest solui æs pro auro [f], nec id infactum, pro facto [g]. Nec artifex, qui operas suas, & factum suum promisit, per alium faciat, soluit se ab obligatione: cùm inter artifices lōga sit differentia & ingenij, & doctrinæ, & naturæ, & institutionis [h]. Facit tamē ne- 8
cessitas, vt creditor teneatur à debitore, qui pecuniam non habet quam potit, vel speciem debitam, in solutum immobilia capere: facta tamen æstimatione legitima, si emptorem non inueniant: non aliter [i]. Quod & in inopia donatoris releuanda, qui aurum vel argentum, vel aliam speciem quam promisit, non potest soluere, recipit Iustinianus [k]: nam & quod maius est, debitum adimit, & cessio bonorum debitoris, necessitate simul cū humanitate suadente [l]. Et olim, vt ait Dion Cassius, licitum erat creditoribus cedere pignoribus 9
debitorū, & nihilominus petere argento sibi de summa satisfieri: Iulius tamē Cæsar, dictator, oppignorata in solutionem cedere statuit, æstimatione facta, atque iudices, qui ea æstimarent, sorte deligi [m]. Deinceps noto, solidum debi- 10
tum esse soluendum [n]. Porrò solidū non soluitur, non minus quantitate, quā die [o]: exceptis causis, in quibus quis nō potest cōueniri vltrà quàm facere potest, de quibus paulò ante diximus [p]. Obseruare tamē oportebit, ex solido par- 11
tis, solutionē pro parte ab obligatione liberare, in illis quæ solutionem partis admittūt [q]: minimè autē in illis, quæ solutione & obligatione indiuidua sunt, vel solutione [r]. Sed alibi de materia diuidui & indiuidui copiosius agimus [s]. In accessoriis obligationibus, quæ pro toto debito fiunt, solutio partis obligationis principalis, non tollit pro parte accessoriā: & ita pignus pro ea parte soluta non liberatur, nec repetitur [t]. Sic in pœna, si ea est adiecta obligationi dādæ quantitatis speciei, vel generis, ab ea non liberabitur, qui tantùm partē ex soluet [v]. Idipsum, si obligationi faciendi adiecta sit, & illud factum indiuiduū sit [x]. Paulò aliter, si factum diuiduum sit: nam qui implere non potuit, pro parte facta liberatur proculdubiò [y]. Si autem potuit, & non fecit, non iuris rigore quidē, sed ex æquitate pro parte liberatur [z]. At in principalibus obligationibus, si aliquid est dandum, vel faciendum, causa implendæ conditionis ab vno vni, non potest agi pro parte, nisi totum, quod iniūctum est, fiat [a]; Si quid autem dandum, faciendumúe à pluribus, si pecunia debetur pro parte, facta solutio partis liberat [b]. Idem in specie certa [c]: in incerta minimè [d]. Si factum diuiduum sit, & pro parte factum liberat [e], In indiuiduo non idem [f]. Et si ipsa datio, vel factum ipsum sint in obligatione, qui cœpit facere non liberatur ab ea, nisi consummauerit [g]. Pecuniæ autē datio facienda, pro parte facta, pro parte liberat: licet eam creditor non teneatur accipere [h]. Idem in specie certa [i]. In genere autem, solutio partis non liberat [k]. Et ita annotauit rectissimè Bartholus [l]. Item, si vnus ex duobus vel pluribus correis debendi, qui nō habent beneficium diuisionis, partem creditori soluat, creditor partē accipiendo videtur diuidere: ideo soluentem conuenire vlterius non potest, alios potest [m]. Itē tertiò, quale est cùm petitur, tale dari debet, Ac propterea posteà captos fructus, partumq; editū restitui oportet [n]: videlicet in his, quibus hæc accedunt. Numeratio autem pecuniæ alienæ in solutione, liberationem vel obligationē non parit, nisi ea consumpta, vel domino satisfacto [o]. Quòd si res aliena in solutum detur, quæ possit euinci, in pendenti erit liberatio, donec

a dict. l. Paulus resp. de solut. P.
b §. 1 quib. mod. toll. obl. l. 2. §. mutui, de reb. cred. in P. l. cum à quo, l. 16. C. de solutio. l. si se, l. 4 §. ait prætor, de re iudica. in P. l. promissor, §. fi. de constit. pec. P.
c l. manifest. iuris, l. 17. & l. si actore, 20. C. de solutio. l. pupilli, 96. §. sotor, eod. titu. P. l. si non sortem, l. 26 § si centum, de cōstitu. pecu. l. 1. § an potest, de constit. pecunia. l. 2. & l. si in solutū, de actio. C. lib. 4. titu. 10. l. fin. quan. fil. vel priuat. &c. lib. 4. C. ti. 15.
d Marcell. in l. si quis aliam rem, l. 46. de solutio. P. l. libera, de sentē. C. l. quod si vno, de in diem addict. in P.
e l. eleganter, de pignora. actio. in P.
f Paulus, l. si cùm aurum, l. 50. de solutio. in P.
g Pau. l. qui res suas, 98. §. mihi Romæ, de solutio. in P.
h Vlp. in l. inter artifices, 31. de solutio. in P.
i §. quod autem, de fideiussor. & manda. in authen. coll. 2. consti. 4. authentica, hoc nisi debitor, de solutio. C. authē. hoc ius porrectum, de sacrosf. eccles. C.
k in l. si quis argentum, 35. in princi. iuncto §. sin autē, de donatio. C.
l dicto §. quod autem, de fideiuss. l. 1. & toto tit. de cession. bonorū in P.
m Dion Cassius, libr. 41. histor.
n l. si quis aliam, l. 46. de solu. P.
o Callistratus, in l. solidum, l. 85. de solutio. P. l. si cui, in fine, & l. minus, de verbor. signific. P. & §. plus, de actio.
p sup. c. 16.
q vt in l. si stipulatus sum, l. 9. §. 1. de solut. P. l. vbi fideiussor, l. 24. eo. tit. P. l. quidam existimauerunt, l. 21. de petit. hæred. lib. 5. P. tit. 4. l. 2. de verbor. obl. l. si ex maiore, l. 7. C. de exceptio.
r vt in l. qui hominem, l. 34. § si decem, de solut. in P. l. 2. & l. in executione, in princ. l. 85. & §. item si ita, de verbor. obliga. s tracta. in rebus, c. de communi diuidundo. t l. quandiu, C. de distract. pignor. v l hæredes, §. in nulla, famil. ercisc. in P. x l. eadem, §. Cato, de verbor. obliga. P. y dicto §. Cato. z l. si seruus, §. si quis plurium, si quis cautio. in P. a l. qui duobus, de conditio. & demonstra. iunge dictum §. si plurium. b l. cui fundus, de condi. & demonstra. in P. c arg. l. si stipulatus, §. 1. de solut. in P. d l. 2. §. quædam, & l. in executione, §. pro parte, de verb. obl. e l. si plures, C. de conditio. insert. f in l. si ita fuerit, §. 3. de manumiss. testam. g l. stipulationes non diuiduntur, & l. in executione, de verbor. oblig. h l. tutor, §. Lucius, de vsur. i l. si stipulatus, § 1. de solut. k l. si non sortem, §. fi. de condiction. indeb. l Barthol. in l. si seruus, § si plurium, & ibi gloss. si quis cautio. in P. m l. si creditores, C. de pact. l. inter eos, § 1. de solut. n l. 2. & 3. de vsur. in P. lib. 22. titu. 1. cum simil. ibi not. l. cùm fundum, si cert. peta. P. o l. si alieni numi, l. 78. & l. si is cui numos, l. 8. de solut. P. l. non omnis numeratio, l. 19. §. fin. de reb. credit. P.

desinat posse euinci[a]. Non potest etiam liberatio consequi si creditori ex
suis numis solutio fiat[b]: quia sicut in re mea danda non potest constitui ob-
12 ligatio[c], ita nec solutio[d]. Ad personas transgrediamur, & qui soluere pri-
mum possint vel debeant, discutiamus. Generaliter omnes qui obligati sunt,
soluere obligationem, & se liberare debent. nisi si qua exceptio legitima il-
lis competat, aut priuilegium. Idcircò & obligatio iuris vinculum dicitur,
quo necessitate adstringimur ad dandum, vel faciendum &c[e]. Et actio ob id
aduersus debitores prodita[f], aduersus correos debendi, aduersus fideius-
sores, aduersus mandatores, expromissores, nominatores & hæredes eo-
rum: vt singulis horum capitum tractationibus fusè, & passim in iure
13 agitur. Proinde & si isti soluant, quatenus obligati sunt, certè se libe-
rant: & aliqui non tantùm se, sed alios quoque vnica solutione. Et qui
non est obligatus, alium liberare pro eo soluendo potest, etiamsi pro
inuito soluat, & inscio[g]. Et quamquam is, qui debitore prohibente sol-
uit, negotiorum gestorum pro expēsis cum liberato non habeat actionem[h],
tamen verum est, eum liberatum esse inuitum: quia hoc beneficium li-
berationis, non tam pendet ex voluntate liberati, quantum ex volun-
tate creditoris, cum quo magis quàm cum debitore negotium gestum
esse videtur, vtpote, qui distrahere possit nomen, seu obligationem
inuito debitore[i]. Qua ratione seiungitur hæc causa à regula iuris,
qua dicitur, Inuito beneficium non dari[k]. Atque ideò cùm ea solu-
tione debitor liberatus sit, nihil prohibet, quin soluens ab eo, eam
pecuniam, quam soluit, negotiorum gestorum actione consequatur:
nisi quid debitoris interfuit eam pecuniam non solui[l]. Oportet au-
tem, qui alterum liberaturus est, soluere debitoris nomine, aliter non
sequitur liberatio[m]. Vel creditorem ipsum, qui inuitum præsentem de-
bitorem liberare non potest, personam aliam supponere, qui nouatio-
ne liberet[n]. Sed debitum debitori remittere in præiudicium creditoris,
& ita liberare debitorem, sine voluntate eiusdem creditoris non licet:
neque procuratori[o], nisi liberam habeat alicuius administrationem[p].
Ita nec filiusfamilias, patre inuito, liberare eius debitorem potest[q]. Nec
administratores reipub. vel ciuitatum, vel municipiorum, possunt etiam
gratuitò debitoribus eorumdem debita remittere & ita liberare[r]. Sol-
uere quis & per se, & per alium potest: & qui mandat solui, ipse vide-
14 tur soluere[s], dummodo eius nomine soluatur: non aliter[t]. Potest au-
tem creditor debitum remittere, si velit & liberare, vel per se vel per alium,
suum debitorē: vt pote liber in perdendis[v], & dispensandis bonis suis[x]. Nec
remittentibus actiones suas, posteà ad illas ex eadē causa datur regressus[y]. Et
qui se negauerit acturum, non est posteà audiēdus[z]: vt nec in perpetuū subla
ta obligatio, restitui potest[a]. Nisi alia causa, vel pactio noua nouū ius det, vt si
15 posteà placeat peti, quod antea ne peteretur, placuerat[b]. Prodestq; liberatio,
vel remissio facta à creditore debitori, fideiussoribus quoq; eius[c]. Itē, si reus
debendi soluerit, etiam illi, qui pro eo interuenerint, liberantur[d]: si de in-
tegro satisfactum fuerit, non aliàs, iure regulari[e]. Sine solutione au-
tem liberato reo debendi, non semper liberati dicuntur fideiussores[f].
Nec cum solutione quidem, si pluribus fideiussoribus existentibus vnius
debiti, debitor partem soluendo, nominatim aliquem tantùm liberandum
16 statuat, non alios[g]. Ex contrario, si fideiussor soluerit, liberatur ab eo
creditore, cui solutū est, debitor principalis[h]: considerato ipso effectu, nō etiā

a l. is qui [illegible], l. 60. & l. qui res, l. 91. §. rem autem, de solutio. l. Iulianus, l. 47. §. si manda. P.
b Paul. l. si mandauero, l. 22. § si mandauerim, māda. P.
c l. nemo rem suam 82. & 16. de verb. oblig. §. sic itaque dis. retis, de actio. cum simil.
d l qui decem, l. 72. §. Stichum, de solutio. P.
e § 1 de obligatio. l. obligationū substantia, de actio.
f §. 1. de actio. l. nihil aliud, eod. titu. in P.
g l. manifesti, l. 17. & l. nulla, l. 5. C. de solut. §. 1 quib. mo. toll. obliga. l. solutione, 23. l. cum iussu, l. 64. l. soluere, 53. l. si pro me. 40. de solut. in P. l. soluendo, 39. de nego. gest.
h l. si. C. de neg. gest. lib. 2. titul. 19.
i l. 3. & tot. tit. de hæredit. & actio. vend. lib. 4. C. titu. 39.
k l. inuito, l. 70. de regul. iur.
l Labeo, in l. cùm pecuniam, l. 45. de nego. gest. in P. libr. 3. titul. 5. vbi gloss. in verb. interfuit, adfert casus 3. quibus interesse potest debitoris non solutum debitum, quos nota.
m l. Cassius ait, l. 17. de solu. P. l. multū interest, C. si quis alteri vel sibi.
n l. si debitor tuus, l. 91. de solut. in P.
o l. 4. de noua. lib. 8. C. titu. 42. l. transactionis placitum, C. de transa. l. procurator tutorum, de procura. P. cum simil.
p in l. procurator cui, de procura in P. l. nouare, de noua. P.
q l. filiusfamilias, 22. de solut. P. l. 3. §. si filius, quod quisque iur. P. l. nec fili^9, C. de reb. credi l. filius. C. de pact.
r l. præses, C. de transaction. l. imperatores, l. 38. de pact. in P.
s l. qui mādat, l. 56. de solutio. in P. & l. solutam, 49. eod. titul.
t l. Cassius ait, l. 17. de solution. in P. l. mancipia, l. 3. & l. multum interest, l. 6. cū 2. seq. si quis alteri vel sibi, lib. 4. C tit. 50.
v l sed etsi lege, l. 25. §. consuluit, de petit. hære. lib. 5. P. titul. 3.
x l. nemo exterus, de Iudeis C. l. in re mādat, C. mand. §. per traditionē, de rerū diuis. l. si quis in conscribendo. c. de episc. & cler. & de pact. C.
y l. quæritur, l. 14. §. si vēd tor, de ædilitio edict. in P. ca. eos 7. q. 1. ca. sic illis, 23. q. 4.
z l. si marit^9, l. 15. §. si negauerint, ad leg. Iul. de adul. P. lib. 48. ti. 5. l. 2. ad senatus. Turpil. lib. 48. ti 16. l. postquā liti, l. 4. C. de pact. l. accusationē, l. 6. C. de iis qui accusar. nō poss.
a l. qui res, 91 § arcā, de solutio. in P. cū simil. ib. nota. l. 4. C de trāsactio.
b l. si vnus, l. 28. §. pactus ne peteret, de pact. in P.
c l. si. de pact. in P. l. cū principalis, de reg. iur. l. nouatio, de nouat. in P. dic. l si vnus, §. si à reo, de pact. in P.
d §. itē si reus, quib. mo. re cōtrah. oblig. l. in omnibus, l. 49, de solut. P. l. cū quis, l. 38. §. de peculio, & §. si l. Stichū, l. 95. §. naturalis, eo. tit. 2. l. 2. C. eo.
e l. qui hominem, l. 14 §. quidem filiumfamilias §. si decem, l. egisti, l. 24. l. Stichū, l. 95. §. si creditor de solutio. in P.
f l. 1. & 2. de fideiussor. minor. lib. 2. C. tit. 24. l. in causa 3. de minor. 25. ann. & in pacto personali de non petendo, l. & hæredi, 22. §. fin. & l. sequent. de pact. in P.
g l. in ijs, l. 5. §. 1. & l. quotiens, l. 37. de solutio. in P. gloss. & Barth. in l. creditor, §. si duobus, manda. P. cum simil.
h §. idem ex contrario, quib. mod. tolli. oblig. l. cùm is, l. 36. de fideiussor. in P.

ipso iure, quia debitoris nomine solutio facta non est, sed soluentis [a]: Quare etsi actum sit soluendo, vt soluenti cedantur actiones, conueniri his debitor poterit [b]. Sed neque liberatio per pactum de non petendo personale contingens fideiussori vel mandatori cum creditore proderit reo debendi [c], nisi in rem suam fideiussor fuisset [d]. Pupillum sine tutoris authoritate, nec solue- 17
re palàm est [e]. Tenentur autem tutores soluere debita pupillorum suorum, & eos liberare [f]. Item hæredes defunctorum, vel in totũ & supra vires hære- 18
ditarias, si sine inuentarij confectione creuerint, & receperint hæreditatem: vel si confecerint inuentarium, quatenus bona hæreditatis suppetunt [g]. Ita omnes actiones creditorum personales, quæ illis competebant cõtra defunctum, contra vniuersales eius hæredes, non autem contra particulares legatarios diriguntur [h]. Et contra legatarios quoque hypothecariæ [i], vel aliæ, si hæres soluendo non sit [k]. Quæ tamen vera sunt in debitis ex contractu, vel quasi per defunctum contractis: at in debitis ex delicto natis, vel ex quasi delicto, non tenentur successores, nisi in quantum ex delicto ad eos peruenerit, vel si ante mortem defuncti lis cum eo contestata fuerit [l]. Quamuis secundum canones pontificij iuris, & pro delictis ex delicto teneantur [m]. Suc- 19
cessor in beneficio, vt prælatus & alius curio, debita quoque ea prædecessoris sui soluere tenetur, quæ pro ecclesiæ necessitate contracta sunt [n], vt hæres eius [o]: ad alia autem non tenetur [p]: nec ad ea quoque, quæ ratione ecclesiæ contracta sunt, si supra modum grauant ecclesiam: nisi quatenus conuersum est in eius vtilitatẽ [q]. Personæ, quibus solutio fit, debent esse quoque idoneæ, 20
vt possit liberatio sequi. Primumque generaliter notamus, ei soluendum esse, cum quo obligatio est contracta, vel eius consensu alteri: aliter solutio non liberat [r]. Neque si leges eam inhibeãt: veluti debitor pupillo, sine tutoris authoritate soluens non liberatur [s], si consumpserit pecuniam pupillus, vel furto amiserit: si tamen eã saluam habeat, aut ex ea locupletior factus sit, & adhuc eãdem summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoueri [t]: vtpote bis petens, quod semel debetur [v], & ex quo ditior factus est [x]. Habetur autem in his censendis ratio temporis, quo ipse agit, nũ locupletior tũc: qui talis & censetur ex eo, quòd non est ideo pauperior factus [y]. Aliter sicut pupillus sine tutoris authoritate nõ obligatur, etsi alios sibi obliget [z], ita nec sine eiusdem authoritate distrahere potest, vel tollere obligationem: quia & ipsa distractio contractus quodammodò est [a]. Et idem ius in distractu, quod in contractu est [b]; potissimùm cùm in vtroque possit pupillus sibi nocere. Quò fit, vt in solutione, quæ fit in commodum pupilli, si ea fiat pupillo, etiã si non adhibeatur tutoris authoritas, contingat liberatio soluenti, vt Pomponius respondit [c]. Rectè autem tutoribus, & curatoribus pupillorum, furiosorum, minorum soluitur [d], etiam illis, qui pro tutore negotia gerunt, dummodò in vtilitatẽ pupilli pecunia peruenerit [e]. In minore 25. annis eadem ferè 21
placuerunt Vlpiano, vt sine curatoris authoritate debitor ei non soluat: & si soluẽdum sit, potius in ædem sacram deponat, ne vsuris vltrà oneretur, & ne minor perdat pecuniam, vel ad suscipiendum curatorem in hac causa cogat authore iudice [f]. Itaque rectè in his curatori soluetur, sicuti & curatori furiosi, vel tutori pupilli: non minori, non pupillo, non furioso, ne datum ex illorũ imbecillitate pereat vt respõdit Marcellus [g]. Reo criminis postulato interim nihil prohibet, rectè pecuniã à debitoribus solui, alioquin pleriq; innocentiũ necessario sumptu egebũt [h]: nisi fuga reus se subduxerit, & bona eius interim

a l. Papinia. l. 28. mãda. in P.
b l. cum is qui, l. 86. & l. Stichum, l. 95. §. si mandata, de solut P.
c l. si fideiussoris, l. 24. de pact. in P.
d l. sed etsi fideiussor, l. 25. & l. seq. de pact. in P.
e l. quod si fortè, l. 14. §. fin. de solut. l. non omnis, § si pupillus, de reb. credi. in P.
f l. quoties, l. 10. §. sicut autem, de administr. tutor. lib. 26. P. titu. 7.
g l. scimus, l. 22. in princ. & § etsi præfatam, de iure deliberan. lib. 6. C. ti. 30.
h l. fin C. de hæredi. tatis actio. tit. vt actio. ab hærede & contra hæred. l. 1. C. si certum petatur, l. quoties, C. de hæred. institué cum simil.
i l. de rebus, de donat. ante nup. C. l. æris alieni, C. de donatio.
k l. final. §. etsi præfatam, C. de iure delibera.
l l. vni. 2. ex delict. defunct. in quantũ hæred. conueniãt. lib. 4. C. titu. 17. §. pœnales, de perpetuis & temporal. actio. l. omnes actiones, de reg. iur. in P. l. in hæredem, de calumniat. l. videamus, quod met. cau. in P.
m c. vlt. de sepultur. c. in literis, de raptor.
n c. 1. de solution.
o ca. fin. 12. q. 2. can. conuenior, 23. q. 8. c. quod quibusdã, de fideiussor.
p ca. hoc ius, §. & is creditor, 10. q. 2. c. grauis, de depositi. c. quod quibusdam.
q c. 2. de solutio.
r l. qui hominẽ, 34. § si nullo, l. si quis offerent, 58. de solu. in P. l. mãdato, l. 12. C. eod. titul.
s §. at ex contrario, quib. alienare licet vel non. lib. 2. Instit. titu. 8. l. pupillo, l. 15. de solut. l. si seruus, l. 68. cod. titul. l. sancimus, l. 25. de administra. tutor. C.
t dicto §. at ex contrario, l. si pupilli debitor, l. 66. de solut.
v l. bona fides, l. 58. de regul. iur. § si res, de lega.
x l. 4. § si quis, de dol. mal. excep.
y Marcell. in l. in pupillo, l. 47. de solut. l. sed etsi lege, §. 1. de petitio. hæred. l. in pupillo, l. 4. de exceptio liur. 43. P. titul. 1.
z §. 1. de authoritate tutor. l. contra iuris ciuilis regulas, de pact. in P. l. Iulianus, 24. § si quis a pupillo, de act. empt. in P.
a §. fin. de oblig. quæ ex quasi contract.
b l. ab emptione, de pact. in P. l. de tutela, l. 7. de in integ. restitut.
c in l. quod stipulatus ita sum, l. 31. de solut. in P.
d l. quod si fortè, l. 14. § sed quidam, & sequent. de solut. in P.
e l. debitores, l. 28. de solutio. P.
f l. ait prætor, l. 7. §. sed etsi pecunia, & seq. de minor. 25. an. P. l. 1. C. si aduersus creditor. lib. 2. C. titu. 28.
g l. si seruus, l. 68. de solutio. P.
h l. reo criminis l. 41. de solutionibus, in P. l. quamuis, l. 45. §. 1. cod. l. aufertur, §. in reatu, de iure fisci, &.

annotata sint, & sequestro commissa [a]: vel perduellionis crimine sit incusatus, quo casu suorum bonorum liberam, crimine ipso commisso, non habet tractationem [b]. In aliis contrà, in quibus & ipsi aliis liberè soluere pos-
23 sunt [c]: si non in fraudem fisci faciant [d]. Quando autem sunt plures rei stipulandi, cui solutio facienda sit, & dum plures promittendi correi, quomodo, & in quantum teneantur, Deo fauente posteà in fideiussionis tractatio-
24 ne dicemus. Potest & rectè & debet solui hæredibus creditoris [e]. Sed etsi plures hæredes sunt vnius creditoris, & pars illorum debitum reposcat liberatur debitor, si soluat illis: melius tamen aget, si per magistratum faciat, vt ne ab aliis cohæredibus posteà conueniatur [f]. Sed & si ei, qui pro hærede possideat, vel alio modo iniustè hæreditatem creditoris, solutum fuerit: ita demùm liberationem nanciscuntur à vero hærede debitores, si is qui antè exegerat, restituerit hæredi exactum [g]. Tamen ante restitutam hæreditatem fideicommissariã, liberationes & solutiones factæ ab hærede, ratæ omninò habebuntur [h], & quæ aliquando post fiunt [i]. Qui falso procuratori cre-
25 ditoris etiam ignorans soluit, non liberatur à creditoris obligatione [k]. Vero tamẽ procuratori rectè soluitur, & ei cui mandatum est, vel specialiter, vel cùm omnium negotiorum administratio mandata est [l]. Sed etsi non vero procuratori soluam, ratum tamen habeat dominus quod solutum est, liberatio contigit [m]. Rati enim habitio mandato comparatur [n]. Quin & si quis mandauerit vt Titio soluam, deinceps vetuerit eum accipere, si ignorans prohibitum eum accipere soluam, liberor: sed si sciero, non liberor [o]. Idem si dispensatori, qui ignorante debitore remotus est, soluatur [p]. Sed & si qui reuocauit mandatum, solutionem factam à sciente reuocato procuratori exe-
26 gerit, æquè fit liberatio [q]. Item si soluam seruo, exigendis pecuniis creditoris præposito, liberor: etsi is manumissus, vel remotus ab hac cura, sed me i-
27 gnorante fuerit tunc [r]. Si solutio facta sit matri quæ ius administrationis filiæ creditricis non habebat, per debitores id scientes, maximè matre non existente soluendo, non liberantur: si per ignorantes bona fide, cùm ea se
28 pro administratrice gereret, liberantur [s]. Nec quod debetur vxori, potest
29 solui marito, nisi ea consentiat, vel ratum habeat [t]. Quod filiofamiliàs pater dari stipulatur, cùm id sibi acquirat, & agatur de obligatione, rectè dicitur filiofamiliàs id solui sine consensu patris non posse: si tamen quis sibi dari aut filio stipulatur, rectè filiofa. & emancipato datur: quia tunc coniuncta persona filij fuit, non acquirendæ obligationis gratia, sed solutionis causa [v]. Iis tamen, qui in nostra potestate sunt, rectè solui potest, quod ipsi crediderint [x]: vt seruus quod peculiari nomine crediderit, exigẽdo liberat creditorem [y], etiam si adempta potestas fuerit tunc, dum soluit, & debitor ignoret [z]. Rectè ex iussu etiam creditoris, debitor alij soluere potest [a], nisi post mortem suam creditor alteri soluere iubeat: quia morte soluitur
30 mandantis mandatum [b]. In alternatiua stipulatione Titio aut mihi dari, solutione facta vni, liberatio fit ab altero: quia solutio ex arbitrio stipulantis in alterum potius, quàm obligatio collata est [c], vt nec nouare is, nec acceptum facere queat, sed tantùm solui ei possit [d]. Estq; sola accessio facta personæ in obligatione, cùm mihi, aut Titio stipulor [e]. Sicuti & accessio illa rei, cùm mihi decem aut Titio hominem stipulor: vbi quæritur, an ipso iure fiat liberatio, homine soluto Titio [f]. In qua & liberari per exceptionem debitorem soluentem hominem Titio placuit [g]. Neque enim vtrique vtrumque soluere, sed alterum secundum conceptionem tenetur [h]. Si is, qui stipu-

a l.si.§.si.de requirẽ. reis, P.
b l.fin C. ad leg. Iul. maiesta. & l.donationes, 32. §. si. de donat. lib. 39. P. tit. 5.
c l.sed nec illud 42. de solut.
d l.post contractum, de dona. P.
e tit. vt actio ab hæredi. & contra hæred C.
f l si stipulatus, l. 81. de solut. in P.
g l sed etsi lege, l. 28 § si minori prętio, & l. si quid possessor, l. 34. §. si. de petitio. hæred. lib. 5. P. tit. 3. l. qui hominem, l. 34. §. si prędo, & l. filius qui, l. 90. de solut. P. l. si quis duobus. de legat. 2.
h l. ante restitutam, 104. de solut. P. l. Marcellus, §. res quæ, & l. mulier, §. sed enim l. si hęres §. si hæres, ad Trebell. P.
i l. fi. de transac P.
k l. qui hominem, l. 34. de solutio. P. l. si vrbana § cũ etsi seruus, & § quod si nec de condict. indebi l. cùm fundus, § 1. de reb. credi. in P.
l l. vero procurat. l. 12. l. solutam pecuniã. 49. l. hoc iure, l. 86. de solut. P.
m dicta l. vero procuratori, l. 12. § si. & l. ratum, l. 13 l. si quis offerẽti, l. 58. de solut.
n d. l. vero procuratori, § si. & l. solutã, de solu. l. 1 §. sed cùm quis, de vi & vi arma. in P. l. hoc iure, §. 1. de regul. iur. l. licet, de iudi.
o d. l. vero procura. l. 12. §. sed etsi quis l. qui hominẽ, l. 34. §. si Titiũ, & l. cùm quis, l. 38. § si debitorẽ, l. si fortè, de off. presid. §. idẽ se adhuc, mandat. l. si autem sciente, ad Macedonia.
p l. dispensatori, l. 51. de solutio. P.
q l si verò nõ remunerandi, l. 12. §. si mandauero, mand. lib. 17. P. tit. 1.
r l. si quis seruo, l. 18. de solu. P. l. 1. C. de pec. eius qui met. liber. l. qui fundũ, §. seruus, pro emp. P. l si vnᵘˢ, de pact. l. serui, de act. in P.
s Scęuola, in l. filiæ intestato, 88. de solution. in P. l. qui alien. l. 33. § quan-

quam, de nego gest P. lib 3 tit. 5. t l cùm maritum, l. 11. C. de solut. l. si Stichus, § fin. de nouatio. P. l. soluendo, de nego. gest. in P. v l. eum qui ita, l. 56 § qui sibi aut filio, de verb. oblig. P. l. Stichum, § quæsitum, de solut. P. l sed si filio, §. si mihi de constit. pecunia. x l. si vnus, l. 28. de pact. in P. l. non idem l. 25. de nouat. P. lib. 46. tit. 2. y l. fugitiuus seruus, l. 19. de solut. d l si vnus. z l. si seruus peculiaris, l. 32. l. quod seruus, 35. de solu. P. a l. Iulian. l. 7. de doi. mal. excep. P. l. solutum, l. 11. §. solutam, de pign. act. lib. 13 P. tit. 7. l. cũ iussu, 64. de solut. P. b l. si de solu. in P. l. si quis alicui § morte, l. inter causas manda. P. c §. plane, solutio, de inutil. stip. l. vero procuratori, §. interdum de sol. P. l. qui hominem, l 34. § stipulatus, & l. si ita stipulatus, l. 49. eo. tit. de sol. d l. quod stipulatus, l. 10. & l si stipu, l. 11. l. vero procuratori, § interdum de solu. P. e l. obligationum ferè, l. 43. §. accessio, de actio. in P. f dicto, § accessio. g Caius, in l. si. §. cùm mihi, de verbo. oblig. P. h l. qui hominem, l. 34. de solut. in P.

atque solutum est, debet. hæc Vlpianus. cui adiicit rationem Florentinus [a]. Quòd in re agenda hoc fiat, vt creditori liberum sit non accipere, vel debitori nõ dare, si alio nomine exolutum quis eorum velit. Cæterùm addit Vlpianus [b], posteà non permittitur: & paucis concludit, Hæc res efficit, vt in duriorem causam, scilicet debitoris, semper videatur debere sibi accepto ferre [c], ita
34 enim in suo cõstitueret nomine, id est, in sua obligatione. Grauior & durior causa est, & prior imputãda, debere suo nomine quàm alieno, id est ex fideiussione [d]. Et grauius quod cũ pœna, quàm q̃ sine pœna debetur [e]: quod satisdato quàm q̃ sine satisdatione. Itẽ id quod ex famosa causa, eo quod ex nõ famosa debetur [f]. Id quod ex causa iudicati, eo quod non ex causa iudicati [g]: quia maiores vsuræ ex iudicato debentur [h]. Grauius debitum etiam, quod crescit per inficiationem, quia pœnam habet, eo quod non crescit [i]. Prægrauat & magis debitum, quod præsenti die debetur [k], Sed & inter debita illud atrocius, quod vsuris seruit, propter pernitiem & impietatem vsurarum quæ bona sensim debitorum paucis diebus depopulantur, vt Deo fauente dicemus
35 in vsuris. Si par causa sit debitorum aut nominum, antiquiori adscribenda est solutio, quando nihil in ea aliud expressum fuit [l], & debitum est efficax, quod peti poterat [m]: quod verò soluto priore debito, ex solutione supererit, in sequens debitum computabitur [n]. Quod si par & dierum, & contractuũ causa sit, ex omnibus summis pro portione videtur solutum [o]. Disparem autem causam debiti non facit maior vel minor summa, sed causa, ex qua debentur res [p]. Porrò si vsuræ cum debito debentur, nihilq́; dictum sit soluendo, num pro vsuris vel sorte solutum velit debitor, in solutione vsurarum, nõ
36 sortis [q], reputatur solutio: aliter tamen caueri potest [r]. Effectus propter quem fit solutio, est liberatio, vt diximus, ab obligatione [s], vt fides data non sit irrita, vt exigere obligationes ab initio huius tractationis diximus [t], vtq́; quod cuique competit, & obligatione quæsitum est, tribuatur, secundum iuris præcepta [v]. Et proinde impleta fides censebitur, quoties id quod tibi debebam ad te peruenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: tunc enim & competit liberatio [x]. Abesse autem mihi quippiam videtur ex re debita, si eam alio modo, quàm quo debebatur à te, consequar, non ratione rei, sed ratione obligationis, quæ mihi salua remanet ad æstimationem, vel quod inde pendet consequendum [y]. Quemadmodum & qui sic soluit, vt repetat, non liberatur: quia nec alienantur numi, qui sic dantur, vt recipiãtur [z]. Pari modo, si res in solutum data euincatur, non sequitur, donec eui-
37 ctio luatur, liberatio [a]. Et ideo in hac causa, vt sequatur liberatio, de euictione quoque promitti debet [b]. Nam qui rem in solutum accipit, similis est emptori [c]: vnde nec quòd posteà ea res à creditore melior, & maioris valoris effecta est, repeti à debitore potest [d]. Obseruatur, vt cùm ex pluribus debitoribus vnius creditoris, vel in solidum, vel pro parte obligatis, vnus integrum debitum pro aliis, vel vltrà, quàm pars sua deposcat, soluit, conueniri is creditor posset, vt in alios sibi cedat quas habet actiones, pro repetitione eius, quod pro correis debendi soluit [e]. Eaq́; pactio cessionis fieri debet ante solutionem, nam post solutionem nõ admittitur [f]. Datur tamen in rem actio vtilis pro non cessa, aduersus alios soluenti [g]; vel negotiorum gestorum
38 actione, remanente tamen exceptione aduersario, si locus ei possit esse doli mali [h]. Qui solutionem probat, chirographum debiti condicere potest [i]: vtpote chirographo debiti inanifacto & pignoribus solutione liberatis: vtq́; tã à creditore, quàm ab alio, si detineatur, & reliquæ eius debiti scripturæ, vt exhibeantur, & restituantur debitor agere potest [k]. Interest enim debitorũ

a l. 2. de solut. in P. eadem in l. cùm ex pluribus, l. 97. eo. titul.
b l. 3. eo. ti. P.
c simile in l. 5. de solut. in P.
d Pom. in l. 4. & l. obtriginta, 73. de sol. P. l. si res aliena, in fine ad Trebell. P.
e d. l. 4. de solu. & l. cùm ex pluribus, 97. cod.
f Vlpian. in l. si quid ex famosa, l. 7. de solu. l. si in duabus, 103. de regu. iur. l. hæc enim, de suspe. tutor.
g dicta l. si quid ex famosa, & dicta l. cùm ex pluribus.
h l. 1. & 3. de vsur. rei iudica. C.
i dicta l. si quid ex famosa.
k l. in his verò, l. 5. de solut. in P.
l l. in his, l. 5. de sol. P. l. vbi fideiussor, l. 24. l. si ex pluribus, l. 89. §. fi. l. pupilli, 96 §. cùm in codẽ, & dict. l. cùm ex pluribus, & l. creditor, l. 102. de solut. P.
m l. si is cui numos, l. 94. §. Flauius, de sol. P. l. cùm ex pluribus, l. 103. eo.
n l. pupilli, 96. §. cùm in eodem, & dicta l. cùm ex pluribus, 97. de sol.
o Paulus, in l. illud, l. 8. de solut.
p l. si in duabus, l. 103. de reg. iur.
q l. Titia, l. 48. de solut. P. l. 1. C. eo. tit.
r l. creditor, l. 102 §. cùm de sorte, de solut.
s l. solutione, l. 54. de solu. l. amplius, rem rat. haber. P.
t suprà c. 2. huius li.
v §. iuris præcepta, de iust. & iur.
x l. quoties, l. 61. de solu. P.
y vt apud Iul. in l. si is qui Stichum, l. 17. & l. ex promissione, 38. de actio. in P. l. non est nouum, C. de action. emp. l. 1. C. de re iudica. l. nõ solùm, solut. matri.
z l. qui sic soluit, l. 55. de sol. P. l. non videtur, de dona. caus. mor. l. 3. § fi. & l. seq. cõmod. P.
a l. si quis aliam rẽ, l. 46 de solu. P. l. libera, de senten. & inter. in P.
b Scæuola, in l. Iulian. l. 11 §. qui tandũ, de verbor. oblig. in P.
c Vlpia. in l. si quib. ex cau. in possessio. eat. lib. 42. P. tit. 4. l. sequitur, §. de illo, de vsucap.
d l. cùm pro pecunia, l. 24. de solutio. C.
e l. Stichum, l. 95. §. si mandato, de solu P. § quod si tempus, nouella. 4.
f l. Modestinus, l. 76. de solu. P. l. cùm is, de fideiussor. l. nulla, l. 5. C. de solu.
g l. 1 § nunc tractemus, de tutel. & ratio. distra. l. 2. de actio. & oblig. lib. 4. C. tit. 10.
h Iulian. in l. de qua re, l. 74. § fi. de iudic. lib. 5. P. tit. 1.
i l. si... C. de solutio. l. 2. de condict. ex lege, lib. 4. C. tit. 9.
k l. Vlpian. in l. solutione, l. 13. ad exhibend. libr. 10 P. titul. 4. l. instrumenta, l. 6. & l. si eo. tit. lib. 3. C. tit. 42.

tabulas

tabulas,& instrumenta,seu chirographa debiti penes se habere solutione facta: quia plerumque creditores calumniantur non factam solutionem,& ne controuersia rerum moueatur: eaq; ratione qui eas tabulas amouet furti tenetur, & in duplum damnatur summæ his comprehensæ [a]. Est præsum- 39
ptio iuris vrgentissima, si penes debitorem est instrumentum, vel chirographum debiti sit, solutum fuisse vel remissum debitum in eo contentum [b]. Nisi creditor contra voluntatem suam, ad eum peruenisse chirographum doceat [c]: vel alio modo constet, & probetur non esse solutum. Sicuti & in chirographo cancellato responsum est,qui certè præsumptionem facit solutum fuisse debitum: cæterùm non excludit probationem contrariam creditoris [d]. Quemadmodum solutionem probanti debitori nihil obest indu-
ctum,vel non cancellatum fuerit [e]. In dubiis porrò pronior erit sententia 40
ad liberandum,quàm ad obligandum [f]. Fiunt & contra chirographorũ, vel cautionum,seu nominum probationes, recanta seu apochæ per creditores debitoribus,quas vocamus quitantias,quibus creditores se debita,seu res recepisse fatentur [g]: tutiq; euadunt debitores à petitione debiti [h]. nam illæ fiunt pecunia soluta [i].Et si de tributis annuis soluẽdis agatur, & apochas triũ proximè præteritorum annorum debitè, & ab iis qui potestatem faciendi habent factas quis exhibuerit,anteactis annis soluisse quoque præsumitur,vt nec præteritorum annorum apochas teneatur exhibere: nisi antapochæ,vel contrariæ adsint probationes [k]:& hoc fauore liberationis receptum. Nam alioquin præstatio certorum annorum,seu solutio,non cõstituit aliquem debitorem in posterum:nisi contrarium probetur [l]: nisi à sciente indebitum soluatur, & fauor alimentorum concurrat [m]: vel decennio quis ex eadem causa, id est,longo tempore,soluerit [n]. In fauorem quoque liberationis, proximitas sanguinis,longinquitas temporis, & sæpius habitâ ratio inducunt remissionem debiti,& præsumptionem solutionis faciunt [o]. In promissione 41
alternatiua,dandi,veluti dandi, aut hominẽ,aut decẽ.quis tantùm ad vnius extremi solutionem tenetur,& eo soluto ab alio liberatur:& si alterum soluitur, condicitur [p]. Si quis alternatiuè sic Stichum aut Pamphilum stipulatur, vel alias duas res,quarum vna est tunc in dominio creditoris, putà Pamphilus, vna tantùm in obligatione, & solutione est,nec si posteà ea, quæ tunc in dominio est,exeat potestatem creditoris, peti potest [q]. In stipulatione alternatiua hæc,vt Stichum aut pamphilum vtrum ego volam,dabis,altero mortuo,ille solus,qui viuit,petetur:nisi mora fuerit facta in mortuo quem petitor elegerit,quia ille tunc perinde debetur, ac si in obligatione solus deductus fuerit [r]. Quòd si promissoris fuerit electio,defuncto altero, qui superest æquè peti poterit [s]: nisi etiam promissor alium iam elegisset [t]. Enimuero si facto debitoris alter sit mortuus,cùm debitoris esset electio: quamuis interim non alius peti possit,quàm qui solui etiam potest: nec defuncti offerri æstimatio potest, si fortè longè sit vilior, quoniam id pro petitore in pœnam promissoris constitutum est. Tametsi alter seruus sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit, cùm illo tempore, quo moriebatur, non commiserit stipulationem. Sanè quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non immerito desiderabitur, aliter quàm in persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecerit, quia tenetur ex fideiussione fideiussor: quemadmodum tenebatur, si sine hærede debitor decessisset, vt hæc latè Paulus hisdem verbis explicat [v]: & alij aliis iurisconsul [x].

a Vlpian.in l qui tabulas.l.27.de fur. lib.47.P.tit.2.
b l.2.de pact.P.l.qui chirographũ,l. 57. de leg.3.c.sanè, illa glos. in verbo, reddens, de renũcia.l.mortis cau. l. 18.§.Titia, de dona.caus.mor. P.
c l.quod debitori,l. 15.de solut.C.
d Modesti.in l.si chirographum, l. 24. de proba.lib.22.P. titul.3.
e l.indictum,l.22.C. de solut.
f l.Arrianus,de acti. in P.
g meminit de recantis nouella 129.D. Augusti.de cura & mor.agen.
h l.1.de apoch. lib. 10.C.tit.22.
i l.si accepto latum, l.19.§.1.de accepti. in P.
k l.quicumque, l.1. de apoch.pub.lib. 10.C.l. plures, de fid.instrument.C.
l l.si certis annis,18. C.de pact.l. creditor,C. de vsur.
m l.1.C,de fideicõ.
n l, cùm de in rem verso,de vsur.in P.
o l.Procula,de procurat.in P.Barth.in l. libertus, de aliment.& cibar.leg.P.
p l.qui hominẽ, 24. de solut.in P.
q Martia.l.qui decẽ, l.72.§.Stichum,de solut.
r l.Stichum aut Pamphilũ,l.95.de solu. in P.
s d.l.Stichum,§.1.
t l.huiusmodi,§.Stichum,de lega.1.l. statu liberis,§. fin. de lega.2.l.2.§.qui Stichũ,de eo quod certo loc.l.si quis stipulatus,de verb. obli.l. cùm is qui, de condict.indeb. P.l.in emptione,§. penul.de contrah. emp.l.Stichum, ad legem Aquil.
v dicta l. Stichum, aut Pamphilum, l. 95.§ quod si,vers. enimuero, & vers. tametsi,de solut.P.
x l.si à reo, §. fin. de fideiussor. l. mora, §.fin.de vsur.P.repete hic l.si seruũ, & l.mora,& l.si ex lega.caus. de verb. oblig. & l. cùm si-liusfa. eod.

De acceptilationibus. Cap. 19.

Inst.lib.3.tit.ſ. Lib.46.P.tit.4. Lib.8.C.tit.44.

1 ACCEPTILATIO, imaginaria ſolutio eſt [a], id eſt, ſolutio ſine rei interuentu [b]: liberatio, quæ ſolutioni comparatur [c]: vt enim naturaliter obligationem tollit ſolutio, ſic ciuiliter acceptilatio [d]. Et hoc intereſt inter acceptilationem, & apocham: quòd acceptilatione omnimodò liberatio contingit, licet pecunia ſoluta non ſit: apocha non aliàs, quàm ſi pecunia ſoluta ſit [e]. Modeſtinus acceptilationem definit, vt ſit liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriuſque contingit ab eodem nexu abſolutio [f]. Acceptum ferre, eſt confiteri accepiſſe, quod non accepimus [g]. 2 Acceptilationum aliæ vtiles, aliæ inutiles [h]. Vtiles ſunt, quæ ſui natura liberant: inutiles, & quæ inefficaces omnino ſunt, vtpote, quæ neq; conſenſum, neque pactum habent [i]. Et illæ quoque quæ habita ratione naturæ acceptilationis, ſtricto iure liberationẽ non pariunt: vt ſi acceptum fuerit ei, qui re, non verbis obligatus erat. Verùm is, cui acceptilatio facta eſt, poteſt ſe exceptione doli mali, vel pacti conuenti tueri [k]: quia ſi acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videtur, ne peteretur [l], inutilis videlicet, ratione conceptionis ineptæ, quòd inter abſentes fiat, vel ſub conditione, vel in diem [m], vel ratione rei [n]. Conſideramus in hac quoque acce- 3 ptilatione res, de quibus fiat, & perſonas à quibus, & quibus, & ipſam formã, ſecundum quam fit, & intentionem, & finem propter quid, & quare fiat. Rès, quæ in acceptilationem deducitur, debet eſſe in obligatione, & debita, aliòquin quæ extrà adiiciuntur, ſuperfluè veniunt: vt ſi tantùm decem debeam, & dixero, quòd tibi decem promiſi, viginti ne habes accepta, decem tantùm erunt in ſtipulatione [o]? Et in ſumma, niſi conſentiat acceptilatio cum obligatione, & niſi verum eſt, quod in acceptilatione demonſtratur, imperfecta eſt acceptilatio [p]. Proinde ſola verborum obligatio, accepto ferri poteſt, & verbis promiſſio verbalis tolli [q]: & ideo, ſi quis voluerit ea,

a §.item per acceptilationẽ, quib. mo. tolli.obl.
b l. imaginaria, de reg.iur.P.
c Vlpia.in l.non ſolùm, § ſi is qui, de libera lega.lib.34. P.tit.3.
d l.verborũ, l.107.de ſolut.P.
e Vlp.in l.ſi accepto latum, l.19 § ſi.de acceptila.P.
f l.1.de accepti.in P.
g l.ex pluribus, 17. de ſolu.in P. l ſi ſeruus, 6.de manumiſ. l.tali, l.48. § 1. de iure dot. l. cùm & ſortis, l.35.de pig. actio.
h l.an inutilis, l.8.de acceptil.in P.
i d.l.an inutilis.
k Vlp.l.ſi accepto latum, l 19. de acceptila.P.l. cùm emptor, de reſcindẽ. ven.l.ſi vnus, §.pa-nul.de pact.in P.
l l.ſi vnus, l. 28. §. ſi acceptilatio, de. pact. in P. & ibi Accur.
m arg.l.1 §.cum qui, de conſti.pec.
n l.cum emptor, de reſci.vẽ, d.l. ſi accepto latum.
o l.Pomponius, in l. ſi is qui Stichum, l. 15.de acceptila.
p Paul. l. niſi cõſentiat, l.14.de accep.
q l.an inutilis, l.8.§. acceptum ferre, & d.l. niſi cõſentiat, & l. ſi accepto latum, de acceptila. in P.§.item per acceptilationẽ, quib. mod.tolli.oblig.l. nihil tã naturale, de reg.iur.

rit ea, quæ ex alio contractu, quàm verborum debentur, accepto ferre,
prius debet debitum, per Aquilianam stipulationem ab Aquilio iurisconsul- 4
to æquissimo, quem laudat iudicem magnæ authoritatis, & scientia iuris ci-
uilis excellentem Valerius Maxim [a]. inductam, debitum nouare, & in ver-
borum obligatione conuertere: & sic posteà accepto ferre [b]. Et ita est pro-
dita Aquiliana acceptilatio ex formula stipulationis Aquilianæ, cuius ver-
ba concepta, hæc. *Quicquid te mihi ex quacumque causa dare, facere oportet, oporte-*
bitúe præsens, in diem úe, quarumcumque rerum mihi tecum actio, quæque aduersus te
petitio, vel persecutio est, eritúe, quódue tu meum habes tenesúe &c. accepta habeo [c].
Quæ formula generalis est, & pro certis tamen concipi potest [d]. *Aquiliana,*
inquit Vlpianus, *stipulatio omnimodò omnes obligationes præcedentes nouat & peri-*
mit, ipsáque perimitur per acceptilationem. Et hoc iure vtimur. Ideoq; & legata etiam,
& fideicommissa sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur [e].
Aquiliana stipulatio viam sternit acceptilationi, & materiam disponit, red- 5
ditque idoneam, quæ aliter respuit acceptilationem. Nam acceptilatio sub
conditione fieri non potest [f], nec in diem [g]: quia imitatur acceptilatio solu-
tionem [h]. Solutio autem vera fieri non dicitur eius quod in diem, vel sub
conditione debetur, nisi adueniente die & conditione [i]. Et quamuis dica-
mus valere solutionem, & acceptilationem debiti sub conditione, condi-
tione adueniente, & haberi rationem temporis, quo accepto latum, vel so-
lutum fuit [k], tamen intelligendum est nec alterutram liberare cùm fit,
quia nondum debebatur, pendente conditione [l], cùm priuatio præsuponat
habitum [m]: sed adueniente ea, retrotrahi, & quodam nouo iure firmari, &
fieri liberationem, vt de donatione, quæ fit vxoribus & filiisfamiliâs scri-
ptum est, & in aliis ratihabitionibus [n]. Explicat Pomponius. *Quod in diem,*
inquit, *aut sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest, sed ita id factum appare-*
bit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit [o]. Vt autem contingat sta-
tim liberatio, sub conditione debitum per nouationem transfunditur in
puram obligationem, posteà acceptilatione tollitur, vt author Venuleius [p].
Quare ex sententia Vlpiani, si Stichum, aut decem sub conditione stipula-
tus, Stichum acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus decesserit,
decem in obligatione manebunt, perinde ac si ea stipulatio interposita non
fuisset [q]. De acceptilatione, quæ concepta est ante debitum factum, eadem
dicenda sunt quæ de conditionali obligatione [r]. Sed etsi quis ignorans so-
lutionem debiti factam fuisse procuratori suo, seruo debitoris filioúe acce-
ptum fecerit, posteà autem rescierit, & id ratum habuerit, confirmatur so-
lutio, & quod accepto latum est nullius fit momenti: & contrà, si ratum
non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur [s]. Solutione enim fa-
cta definit obligatio [t], vt superiori capite diximus: ideo acceptilatio rei
quæ non est, non fiet aut sine debito, quod magis ea respicit, quàm rei exi-
stentiam. Quia alioquin quandiu res peti potest, etiamsi res facto interie-
rit, vt in mora accidit, acceptilatio fieri potest, & nouatio [v]. Obligatio iu-
ramenti potest per acceptilationem tolli [x], re in stipulationem deducta. Et si
diuidua sit, & pro parte acceptilatione tolli potest: si indiuidua, non vti-
que [y]. Qui accepto facit, vel totum, vel partem eius quod stipulatus est, 6
debet accepto facere. Quare qui totum est stipulatus, ex eo non potest
quod nec totum est, nec pars accepto ferre: veluti qui fundum stipula-
tus est, non potest vsumfructum causalem, vel viam fundi accepto ferre:
quia partes fundi hæc non sunt. Et ita qui domum stipulatus est, non po-
test accepto ferre cementa, vel fenestras, vel parientem, vel dietam [z]. Aliud
non debitum pro alio debito quoque accepto ferri non potest, vt si vsus-
fructus mihi debitus, cum tamquam vsu tantùm debito, accepto ferre
nequeo: possum tamen vsum acceptum ferre, vt deducto eo à fructu: cùm
vsus sine fructu constitui possit [a]. Dolus committendus accepto ferri non
potest

a Valer. Maxim. lib. 8. c. 2.
b l. 3. C. de acceptil. l. 4 C. de trãsac. d. § item per acceptilationem.
c d. § item per acceptilationem, versi. est autem l. & vno ex pluribus, l. 18. § 1.
d Papi. l. cum Aquiliana, l. 5. de transf. in P.
e Vlpia. in l. Aquiliana, l. 4. de transact. in P.
f Põpo. l. 4. de acceptilatio. P. l. actus legitimi, l. 77. de reg. iur.
g l. in diem, l. 5. de accepti. P. d. l. actus, de reg. iur.
h d. l. in diem.
i l. non solùm § 1. de libera. lega.
k l. sub cõditione, l. 16. de solu. in P.
l l. is cui, de actio.
m in l. Iulianus, de diuort. P. l. decem, de verb. obl. P.
n l. donationes quas parentes, l. 25. § fi. de dona. inter vir. & vxor. in P.
o Pompo. in l. quod in diem, l. 12. de accepti.
p Venul. in l. si sub cõditione, l. 21. de acceptila. in P. l. & per iusiurandum, l. 13. §. si legatorũ, eo. tit.
q d. l. & per iusiurãdum. § si Stichum, de acce. P. l. si vnus, § sed si stipulatus, de pact. P.
r d. l. & per iusiurandum, §. qui ita stipulatur, vers. nam etsi fideiussorem.
s Celsus, l. cum decẽ, l. 75. de solut. in P.
t §. 1. quib. mo. tolli. oblig.
v Paul. in l. si seruũ, 91. § effectus, & seq. de verb. oblig. in P.
x Vlp. l. & per iusiurãdum, l. 13. de accep. P. l. vt iurciurãdi, de oper. liber. in P.
y dicta l. & per iusiurandum, l. 13. § 1. l. stipulationes nõ diuidũtur, de verb. oblig. l. sed etsi nõ numerata, l. 10. de acceptila. in P. formula partis accepitum ferendæ in l. pars stipulationis, l. 9 eo. tit. P.
z d. l. & per iusiurãdum, § illud, cum simil. ibi nota.
a d. l. & per iusiurãdũ § si quis vsumfructum.

potest, nec doli clausula [a]: committi potest [b]. Si aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, non valet acceptilatio, nec sequitur liberatio [c]. Vna acceptilatio pluribus contractibus præcedentibus, dummodò de his agatur, sufficit [d]. Fieri tamen potest de vno ex pluribus, vel certis, vel incertis, vel quibusdam exceptis [e].
7 Personæ quæ alium liberare per acceptilationem possunt, sunt tantùm ipsi creditores, & qui rogare possunt, ipsi tantùm debitores, videlicet qui debent, & quibus debetur [f]. Acceptilatio quippe, stipulatio est verbis facta: stipulatione autem nemo alteri quærere regulari iure potest [g]. Per procuratorem itaque nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest [h]. Sed nec is, nec tutor, nec curator furiosi, vel prodigi acceptum ferre possunt: nisi prius nouarint obligationem, & in suam personam transtulerint [i]. Seruus quoque nec iussu domini acceptum ferre potest [k], videlicet quod domino debetur: nisi prius sibi stipuletur, & nouet [l]. potest tamen & seruus, & alius filiusfamilias, quique seruus vsufructuarius est, liberare dominum vel patrem ab eo debito, quod, debent, rogando per acceptilationem: quia hæc liberatio est species acquisitionis [m]. Pupillum & sine tutoris auctoritate liberari posse per acceptilationem placet [n]: at liberare suum debitorē, nisi cum tutoris authoritate, interuenientibus solemnibus verbis, non potest [o]. Absentem quis & inuitum ab eo, quod debet liberare potest, creditore consentiente. Hæres quoque & liberari, & liberare accepto potest: & honorarij successores [p]: quia hæredes pro eadem persona cum defuncto [q] cēsentur consentiente & accepto ferente, facta prius nouatione in personā rogantis [r].
8 Et ex pluribus reis stipulandi si vnus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidū [s]. Quo differt acceptilatio à pacto, vbi diuersum statuitur [t]. Et in hac, resoluta vna parte contractus, si quid aliud non excipiatur, omnis contractus soluitur [v].
9 Cæterùm hîc animaduertendum est, formam & intentionem acceptilationis bifariàm contrahi ex præscriptis à iure: nam acceptilatio, vel in rem, vel in personam fit: siquidem si concipiatur in rem, vera sunt quæ diximus, vni ex cohæredibus accepto lato debito, vel vni ex correis, liberari & cohæredes & correos alios [x]. At quando in personam rogantis accepto fertur, liberatur tantùm is, cui accepto fertur, non alij [y]. Quod in fideiussoris rogatione, & acceptilatione docetur, illa distinctione, An ei in rem accepto latum sit à creditore, vt tunc quoque liberetur creditor [z]: An in personam, vt tantùm liberetur fideiussor [a]. Verùm nihilominus erit, liberato principali acceptilatione, & liberari fideiussorem [b]: nam principali obligatione sublata acceptilatione, omnes clausulæ eius sublatæ videntur, & aliæ
10 eius partes [c]. Forma & negotium acceptilationis in illius conceptione apparet; qualis ea, cùm promissor ita accepto rogat, *quod ego tibi promisi, habes ne acceptum?* Si quidem apparet quod actum est, id solum per acceptilationē sublatū est: sed si nō apparet, omnes stipulationes sublatæ sunt [d]. Sanè & sic acceptilatio fieri potest, *accepta facis decem?* ille respondet, facio [e]. Nec interest quo idiomate, Græco vel Latino fiat, dummodo qui agunt, se intelligant [f], vel per se, vel per interpretem: quia id receptum est in stipulationi-
11 bus [g]. Acceptilationis maximè finis inspicitur, propter quem fit liberatio [h], quæ ex volūtate pendet creditoris & ex cōsensu [i], vnde iuris gentiū dicitur: quamuis ciuilem habeat formā & authoritatem, seu approbationē à iure ci-
12 uili [k], cùm & stipulationem habeat, quæ iuris ciuilis est [l]. Receptæ itaque stipulationes acceptilationum ob fauorem liberationum, quem amplectuntur iurisc̄ōsulti [m], liberalemq́ue animū creditoris remittentis suū ius, quem etiā retractare, aut reuocare non patiuntur, vt in donatione apparet [n]. Et tertiò, ob liberationem debitori cōcessam eadē stipulatione, obligatum ad aliquod faciendū vel dandū, cōpellere possumus. Quandoquidē duo sunt fines præcipui acceptilationis: vnus, vt donationis causa debitū remittamus, postquam
13 omnis agendi via perimitur [o]: alius, vt dum ob aliam causam liberamus, ad aliud adstringamus: veluti vt nomē quis Titij debitoris delegaret. Quo casu

a d. l. & per iusiurādum, §. cum qui.
b l. si vnus, §. illud, & §. pacta quæ rem, de pact. in P.
c l. pluribus, l. 6. de accepti. P. l. in omnibus, de actio. P.
d l. pluribus, l. 6. de accep. P. & l. si ex pluribus 16. eo. l. cum Aquiliana, de transac. P.
e l. & vno, l. 18. de acceptil. P. l. qui hominem, l. 17. eod.
f l. an inutilis, §. fin. vers. patet, de accep.
g l. stipulatio hoc modo concepta, l. 83. §. alteri, de verbor. obliga.
h Paul. l. per procuratorem, l. 3. de acceptil.
i l. & per iusiurandum, l. 13. §. tutor, de acceptil.
k Caius, l. seruus, l. 22. de acceptil.
l dicto §. tutor.
m l. species, l. 11. de acceptil.
n l. 2. de acceptila. in P.
o l. 1. C. de acceptil.
p dicta, l. & per iusiurandum, §. hæres.
q l. fin. de hæredib. instit. in P.
r l. si debitor, l. 91. de solutio. P. l. & per iusiurādum, §. tutor, de acceptila. P.
s dicta l. & per iusiurandum, §. fin. & l. 2. §. fin. de nouat. lib. 45. P. tit. 2.
t l. si vnus, vers. 1. de pact. argumento l. si quis reum, § fi. de libera. lega. l. cū duo. de duob. reis, P. l si rē, §. si duo, de noua. P.
v l. fin. de acceptil. P.
x l. si ex pluribus, l. 16. de acceptila. P.
y l. 2. §. si tamen hominem, de verbo. obl. in verb. accepto latum.
z l. & per iusiurādū, §. etsi fideiussori, de acceptil. P.
a dic. l. & per iusiurandū, §. si legatorum, & ibi glos. in verbo, delebuntur, & §. qui ita.
b l. si ex pluribus, l. 16, §. fin. de acceptila. P.
c l. si accepto fuerit, l. 10. de acceptilatio. in P.
d Vlp. l. pluribus, l. 6. de accepti.
e l. sanè, l. 7. de accepti. §. item per acceptilationē, quib. mod. toll. obl.
f dicto §. itē per acceptilationem, & vers. sed & Græcè, l. an inutilis, l. 8. § si. de accepti. P.
g l. 1. §. eadem autē lingua, de verbo. obl. P. §. vtrū, de verbo. oblig. ap. Iusti.
h l. sicut acceptilatio, l. 75. de solu. & sup. dictum.

i l. an inutilis, §. fi. de accep. P. k l. penul. de solu. in P. l §. de constituta, de actio. m l. Arrianus, de actio. n l. si quis argentū, §. fin an tem, de donatio. C. l. velles nec ne, de reuoca. dona. C. c. 1. de dona. ap. Grego. 1. o l. 2. C. de acceptilatio.

legationem diducitur [a]. Nouatio rurſum,in voluntariã, & neceſſariam [b]. De-
legatio iterum, in eam quæ fit per ſtipulationem, & eã quæ per litis conteſta-
tionem [c]. Nouatio,eſt propriè ex priore obligatione diei, vel conditionis,vel
fideiuſſionis,remanente eadem perſona debitoris,in aliam obligationem no
uam transfuſio,vel tranſlatio. Voluntaria eſt,quando ex conſenſu contrahen
tium fit.Neceſſaria,quãdo per litis conteſtationẽ,inter eaſdem perſonas, ſine
interuentu alterius, nouatio fit.Delegatio in mutatione & nouatione perſo-
3, næ debitoris,& creditoris. Delegare,inquit Vlpianus,eſt,vice ſua alium dare
reum creditori,vel cui creditor iuſſerit [d]. Qui enim debitorẽ ſuum delegat,
pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur [e]. Et ita delegans aliũ debito-
rẽ,liberatur,nõ minus,quàm ſolutione facta,vt in eum non poſſit dirigi actio,
ſed in delegatũ [f].Et ſi fideiuſſor ſit,qui delegauerit,ſtatim,perinde ac ſi ſoluiſ-
ſet,aduerſus debitorẽ, pro quo mãdante fideiuſſerat, mãdati actionẽ habet [g]:
quamuis delegatus ſoluendo non ſit [h]. Sibi enim creditor,qui delegatũ acce
ptauit & eo cõtẽtus fuit,imputare debet [i]. In hac delegatione ſeu ceſſione
actionũ, duobus modis firma fit nouatio,per ſtipulationẽ, & conteſtationem
litis,vt dixi:inter quæ plurimùm intereſt.Nam ſtipulatione nouatione facta,
vtpote ex voluntate contrahentium, perit actionis priuilegium præcedens:
non autẽ dum fit per litis conteſtationẽ [k]. Dicemus autem hîc de nouatione
per alium facta modũ quàm per litis cõteſtationẽ, de qua in ſequenti capite,
Deo fauente. Igitur qui cedit actiones ſuas,vel delegat debitorẽ ſuũ credito
ri,prius debet iure nouationis delegatione facta liberari ſtipulatione. Quam-
uis enim,inquit Gordianus,creditori tuo aduerſus eũ ſolutionis cauſa mãda
ueris actiones,tamen antequã lis conteſtetur,vel aliquid ex debito accipiat,
vel debitori tuo denuntiauerit, exigere à debitore tuo debitã quãtitatem nõ
vetaris,& eo modo tui creditoris exactionẽ contra eũ inhibere [l]. quia rema-
net adhuc actio penes mandantẽ ſeu delegantem [m].Neque enim incorpora-
lia,qualia iura ſunt,facilè à domino ſeparãtur:vel nõ tã facilè,ac corporalia [n].
4 Materia,de qua nouatio & trãsfuſio fit,ſiue res nouationis ſunt,obligationes
omnes præcedentes,quocunq; modo contractæ fuerint,vel re,vel verbis, vel
literis,vel conſenſu [o], vel ciuiles,vel naturales [p]. In quibus innouantur res,tẽ
pus,perſonæ,cõditiones ſeu qualitates negotiorum. Res,veluti ſi fundũ Cor
nelianum ſtipulatus,poſteà nouãdi animo ſtipuler æſtimationẽ eius.alioquin
ſi non faciam nouandi animo,duæ eſſent ſtipulationes, & vtrumque debere-
tur [q]. Fit nouatio legatorum & fideicommiſſorũ relictorum [r]. Nouatur & fu-
tura ſtipulatio,& obligatio [s]: & vna nouatione plures [t]. Nouatio tẽporis, vt ſi
dies obligationi adiiciatur, vel detrahatur [v]. At conditionis ſi priori pu-
ræ adiiciatur conditio [x]: dummodò ea adueniat, & antequam res interie-
rit [y]: vel ſi detrahatur [z]. In diem autem obligatio ex pura poteſt nouari,
priuſquã dies aduenerit:ſed ſtatim ex ea ſtipulatione agi nõ poteſt, priuſquã
dies venerit [a].At ſi in diem exiſtens in puram nouetur,ſtatim agi poterit [b]. No-
uatur quoque ex perſona,delegatione facta debitoris vel creditoris,vt anteà
monuimus:etſi fideiuſſor addatur,vel detrahatur [c]. Quo tamen caſu non fit
delegatio:quia hæc perſonalis adiectio principalis nõ eſt,ſed acceſſoria [d]. Ve-
rumtamen actio iudicati nõ nouatur per ſtipulationẽ, quia per eã noceretur
5 fideiuſſoribus [e]: quod cauendum eſt in pactis,ne videlicet aliis noceant [f]. De
perſonis,quæ nouare poſſunt,Paulus generaliter reſpondit, *Cui rectè ſoluitur,is
etiam nouare poteſt:excepto eo,ſi mihi aut Titio ſtipulatus ſim. Nam Titius rectè nouare
non poteſt,etſi ei rectè ſoluatur* [g]. Nouant qui ſui iuris ſunt,aut per ſe,aut per alios,
qui voluntate eorum ſtipulantur [h]: ſi nouationem abſente ſe cum debitore
ſuo factam,poſteà ratam quis habeat [i]. Porrò adimitur nouandi poteſtas,iis
qui in noſtra poteſtate ſunt:quamuis quod ab illis creditũ eſt,rectè eis ſolua-
tur [k]. Niſi peculij adminiſtrationẽ habeant, ipſique crediderint, & in melio-
rem cauſam nouent [l]. Alioquin nec ſeruus peculiarem obligationẽ citra do-
mini voluntatem nouare poteſt [m].Nec filius patris actionem,ignorante eo [n]:

a delegatio,nouatio dicitur,in l.2.C.de nouat.
b text.in l.aliam.29. & glo.in l.1. in verbo,nouatio, de noua. P. Azo in Summa, titu. de noua. numero, 7. explicat diuiſionẽ gloſ. in l.1.in verbo poſſit C.de iudic.
c l.delegare, 11. de noua.P.
d l.delegare,l.11.de nouatio. dicto §. præterea,qb.mod. toll.obl
e Iulian.in l.qui debitorem,l.19.de fideiuſſ. in P.l.mortis cauſa capitur,l. 18.§.1.de mortis caui donatio.libr. 39.P.it.16.l.2.C. de condict. indeb. l.quamu s, § plane b mulier, ad ſenat. Velleia in P.
f l.2.C. de nouatio.
g dicta l.quod debitorem.
h l.3.de fideiuſſor. in P.l.inter cauſas, §. abeſſe, mandat. in P.
i Paulus, in l.aliam cauſam,l.19.de noua.P. l. non ſolet, de repu.iur. l.lite, de vſur.P.
k Gordia. l 2.& 3. de nouat. C. ſi cũ venditor,in princ. de euict. in P.
l l ſi pater,mãda. P.
m l.quis ergo, & l. ſi Sticho, de pecul. in P.l 8.§.pro ſoc. in P.
n l.2.de noua. P.
o l.1.de noua P.
p l. fundum Cornelianũ,28.de noua.
q l.ſi Stichum, 8.de noua.P.
r d.l.ſi Stichum, §.ſi quis ita.
s l.fin §.ſi.eo.de noua.P.
t §. ſed ſi eadẽ perſona,qb.mod.toll. oblig.
v dicto § ſed ſi eadẽ.
x l.quoties.l.14.& l. nouatio,24 de nouat. l ſi rẽ aliquã, 32.eod. titul. P. §. quod autẽ diximus, quib mo.toll obl. dicto § ſed ſi eadẽ.
y
z Vlp.l.in diem,l.5. de noua.P.
a gl.in d. l. in diem, argumento,l. 3 §. ſi.de cõſti.pecunia. & probant l.ſi Stichũ,l.8.§.1. de nouat. l.quod in diẽ, de compenſat.
b d. §. ſed ſi eadem perſona.
c l.fin. C. de nouat.
d l.ſi Stichum,l.8 §. idẽ Celſus, de noua.P.
e l.iuriſgẽtium,§ ante omnia,de pac.P.
f Paul.in l.cui rectè, l.10.de nouatio.
g l.nouare,l. 20. de nouat.in P.
h l. ſi quis abſente me,l.22. de noua.
i Celſus, l. nõ ideo; 25.de nouat.P.

k l.ſi.de nouat.in P.l.ſi vnus, de pact.P.l.huic,de iureiuran.in P. l Florentinus,in l.ſeruus,l.16 de nouat. m l.filius,25 de nouat.

nec suam, vel peculij peiorem faciendo [a]. Et seruus creditoris meliorem quidem causam domini facere potest, in deterius autem reformare nouo pacto non potest obligationem rectè constitutam [b]. Pupillus sine tutoris authoritate non potest nouare [c], nisi meliorem suam faciat conditionem [d]: tutor eius potest, si pupillo expediat [e]. Item procurator omnium bonorũ [f]: videlicet cui libera administratio concessa, non aliter [g]. Cui bonis interdictum est, quoque nouare obligationem suam non potest: nisi meliorem cõditionem suam fecerit [h], Meliorem porrò intelligimus conditionem factam, si deterior facta non sit [i]. Agnatus furiosi, & prodigi curator, ius nouandi habet, si hoc furioso, vel prodigo expediat [k]. Vnus ex duobus reis debendi, potest in præiudicium alterius nouare, delegare, & nomẽ debitoris cedere [l]. Nouationem debiti rectè quis pro alio facit, si ea illum quamuis inuitum liberet: non autem non nouatione ius alteri adimere potest [m]. Delegatio per 6
nouationem non fit, nisi demùm consentiente debitore per stipulationem [n]: quia delegatio per nouationem fit & perficitur: nouatio autem, per stipulationem, Stipulatio demùm à volente tantùm, & præsente contrahitur [o]. At nominis venditio aut cessio, etiam ignorante eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet [p]: quia noua obligatione hic non implicatur debitor, sed tantummodò veteris obligationis solutionem & exactionem creditor alteri mandat [q]. Quod inuito etiam debitore fieri potest [r]. Isque, qui actionem redemerit, siue sit personalis, siue realis, suo nomine exercere eam potest [s]: & eodem iure, ac qui cessit vtitur, demptis priuilegiis personalibus, quæ à persona cedentis non transferuntur in cessionarium, vt si pupillus vendat nomina: quia priuilegium personæ, non causæ datur [t], Cessionem porrò dicimus necessariam in translatione iurium, aliorumque incorporaliũ, perinde ac traditionem in translatione corporalium [v], Transeuntque post venditionem cessione facta legitimè, & mandatis actionibus in cessionarium pro cesso, actiones directæ & vtiles. Nam priusquam sint mandatæ, vtilibus [x] tantùm vtendum est. Cæterùm annotandum est cessiones non omnes legitimas, 7
vel permissas, sed alias improbas, alias fictas, alias legitimas. Improbæ cessiones censentur illæ, quæ vexãdi aduersarij seu debitoris causa sunt, quales quę in potentiores fiunt; cuius facti creditores rei, debiti iactura puniuntur. Quia aperta credẽtium videtur voracitas, qui alios actionum suarũ redimunt exactores [y]. videtur enim per hanc cessionem qui duriorem aduersarium in sui locũ subrogauit, mutasse quodammodò substãtiam obligationis; eò ꝙ is, vel priuilegio, vel potentia superior sit futurus [z]. quia potentioribus pares esse non possumus [a]. Extat regia cõstitutio Caroli 5 [b]. qua cessiones actionum generaliter inhibentur fieri, pœna prædicta in officiarios regis, vel reginæ, aut in alias personas priuilegiatas, ratione scholaritatis, vel alterius priuilegij homines. Idipsum repetitũ cõstitutione Ludouici 12, in priuilegiis scholasticorũ [c], ne ipsis cessiones fiãt actionum, præterquã à fratribus, patre, vel auunculis: in quibus personis potius sit amicitiæ, quàm aduersarij vexãdi præsumptio. Eaq; de causa iubet eos, quibus ceditur, iurare priusquã experiãtur eãdem cessionem esse verã, realem, sine fictione, vt ex integro & omninò conuertatur in vtilitatẽ scholastici. Quę verba ex fontibus iuris ciuilis deprõpta sunt. Quia eo etiam reprobata ficta cessio vel venditio actione, & ea tantùm approbatur quæ sine simulatione facta est, ex mera liberalitate, vel iusto prætio, aliis reiectis [d]: quia hæc duo, vel iustum prætium necessitatem cessionis, & liberalitas animum gratum, non vexandi arguunt. Nec tenetur edicto de alienatione iudicij mutandi causa facta, qui ex iusta causa, putà ob valetudinem, ætatem, aut occupationes necessarias, litem in alium transtulerit [e]. Prohibetur autem cessio actionum & nominum in superioribus iuribus & constitutionibus regijs, etiam rerum, quæ litem non patiantur, si nobiles: non

a l.fi. § hoc proculdubio, de bon. quę liber. C. l. ait prætor, §. est enim absurdũ, de iure deliberã. l. nec filius, C. de reb. cred.
b l.3. C. de pact. l. si debitor, eo. titu. in P. l. seruus tuus, legatus, §. 1. de leg. 1.
c l. nouare, l. 20 §. 1. & l. si pupillus, 9. de nouat. l. pupillo, de solut. in P.
d gloss. in dict. §. 1. l. nouare, argu. l. cui bonis, de noua. P.
e d. §. 1. l. nouare.
f dict. §. 1. l. nouare.
g l. procurator cui, de procurator. in P. & l. procurator tutorum, eod. P. l. non abstulit, C. de noua.
h l. 3. de noua. P.
i l. in pupillo, de sol. P. l. is cui de verbor. oblig.
k l. fin §. agnatum, de noua P.
l l. si rem aliquam, l. 3 1. §. si duo, ne nouat.
m l. Stichum, l. 8. §. fi. de noua.
n l. 1. de noua. C.
o l. 1. de verbor. obl. notat. gloss. in l. 3. C. de hæred. vel act. vend.
p l. 1. C. de noua.
q l. 3. C. de noua.
r dicta l. 1. in fine C. de nouat. l. nominis, 3. de hęred. vel actio. vendi. lib. 4. C. titu 39. l. nomina eorum, eo. tit. P. l. 2. C. de donat.
s l. fin. C. de hæredita. vel actio. vẽdit.
t l. si Titius, l. 33. de nouat. l. ex pluribus, de admi. tuto. l. quia tute. solut. mat. in P.
v l. fin. quãdo fisc. vel priuat. debitor. &c. lib. 4. C. tit. 15.
x l. fin. C. de hæred. act. l. fin. quand. fiscus vel priuatis debi. debitoris sui exig. pot. C. l. emptor hæreditatis, C. de hæred. vel act. ven. l. si C. manda.
y l. 2. ne liceat potentior. patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se trãsferre, lib. 2. C. tit. 14. Guid. Papæus, singula. 834.
z l. 1. 2. 3. de alien. iudic. muta. caus. fac. lib. 4. P. titu. 7.
a dicta l. 3. de alien. iud. &c. l. 1. §. fi. ne liceat potẽtior. P.
b in constit. Caroli, 5. arti. 4.
c In cõstit. Ludouici 12. de priuil. scholа. art. 3.
d l. penul. & fin. manda. lib. 4. C. tit. 35.
e l. non solum, l. 5. §. 1. de alien. iudic. muta. ca. fact. P.

non autem rerum immobilium, vt iudicatum à curia Parisiensi, in causa Senetonis triũuiri, seu procuratoris regij in Abbauilla, anno 1533. 18. Februarij, quippe q; permittatur in immobilibus [a], si litigiosę res nõ sint, iuxta edictũ,
8 De alien. nul. muta. causa facta [b]. Et fieri litigiosas declaratum quoque est placito senatus Parisiens. anno 1521. 18 Martij, per solam citationem,
9 vel vocationem in ius [c]. Sed maximè improbata cessio litigiosæ rei, si fiat procuratori suo per clientem [d]. Cuiusmodi cessio nulla dicta olim fuit placito eiusdem curiæ Parisiens. 4. Decemb. 1542. alia ratione etiam, quàm prohibeantur aliæ aliis factæ cessiones, quæ erat, ne fieret mutatio iudicij: vnde tanti condemnatione plectuntur, quanti nostrâ interest non fuisse duriorem aduersarium subrogatum [e]: nempe quòd procurator, qui officium gratuitum exhibere debet, contra bonos mores litem redemisse dicatur [f], & pœna dignus sit [g]: vt & aduocatus ex eadem causa [h]. Et ita cum sine dolo malo non possint isti litem redimere, rectè incidunt in hoc edictum, De alienatio. iudi. mu. cau. fact. quòd & sine dolo alienatione facta, vl iudicio non mutato [i], vel parato alienante defensionem nihilominus subire [k] excusat à pœna. In scholasticos porrò cessio de re non litigiosa ante litem permittitur, etsi illa ad iudicij mutationem propter priuilegium studij inducat, affectionis causa, in filium, fratres, nepotes, scholasticos tantùm facta: nam in alios alterius priuilegij quàm scholasticos eius gradus etiam, non permittitur, vt iudicatum Parisiis in Senatu, 7. Ianuarij. 1538 [l]. Non enim censuerunt patres, priuilegia regiæ constitutionis, extra qualitatem personarum insertam, proroganda, iuxta iuris præscripta [m]. Neque etiam cessio hæc hæc quæ est permissa in prædictas personas gradibus certis coniunctas, in alias vlterioris gradus, vel alterius proximitatis porrigitur. Nec valet cessio actionis huiusmodi facta à patre lustrico, seu batismatis vel confirmationis, filio spirituali [n]. Non in arrogante, vel adoptante [o]: non in vxore auunculi, fratris, patrui cessio valebit [p]: non in vitrico [q]. Ratione tamen extensionis approbatæ à iure ob communem appellationem, retenta qualitate scholastici, in quem fit cessio: illa eadem recipietur in sorore, vt cedat fratri scholastico: quia fratris appellatione continetur [r]: in facta ab amita, nepoti: à matre, filio [s]. In filio quoque naturali ratione studij, vt placuit senatui [t]. Idipsum in fratribus spuriis, nisi adulterini, vel incestuosi sint, vel ex alio peiori con-
10 cubitu, vt placuit etiam curiæ Paris. 19. Maij, 1545 [v]. Cæterùm in istis quoque personis, in quos constitutio Ludouici 12. artic 3. fieri permittit cessionem, oportet totius summæ actionis cessionem fieri, non partis tantùm, vt dictum à senatu Parisien. 1543. 12. Februar. Quia eiusdem debiti fieret controuersia coram duobus iudicibus, & distraheretur iudicium contra iuris regulas [x], coram videlicet iudice scholasticorum, & coram iudice alio ordinario. In hac quoque causa, exceptio aduersario permissa est, si dicat cessionem simulatam fuisse, & tantùm nomen cessionarij cedendi subseruire, cùm nihil reuera cessum fit, quàm si elidere velit cessionarius, in contrarium iurare cogetur, aliter lis reijcietur ad iudicem alium, quàm cessionarij priuilegiati, vt decretum placito curiæ Parisiens. in comitiis Molinensum 3. Octobr. 1550 [y].
11 Cæterùm rem litigiosam in scholasticum transferri non posse, duo singularia, quæ in eãdem personam vix concurrunt [z], iubẽt. Primùm, edictũ de non alienando, iudicij mutandi causa: vnde contrahitur pœna eius quod interest, vt dictum [a]. Aliud, quod vitiũ litigij est, quo qui rem litigiosam scienter emit vel accipit, priuatur prætio, quod fisco adiicitur: & qui alienat, punitur in simplum. At si quis ignoranter emat, prætium recipit, & vltra tertiam partẽ pretij à frauduloso vendente [b]. Quamobrẽ oportet in hoc capite scholasticũ, cui

a & ita intelligenda ll. penul. & si man da. C.
b & ca. quia res, 11. q. 1. l. si C. de litigios. gloss. in c. fin. de re iudic.
c Clement. 1. vt lit. non contesta. & facit l. 1. C. de litigio. vide Papum, li. 12 Rhaps. Arest. tit. 1. aresto, 2. & 3.
d l. litem, C. de procura.
e l. 1. 2. & 3. §. ex q. bus, de alienat. iudic muta. caus. fact. P.
f dicta l. litem, C. de procur. l. si contra licitum, C. mãda.
g l. si remunerandi, §. mautus, manda in P.
h l. si qui, C. de postula.
i l. 4. §. fin. de alien. iud. mut. ca. fa. P.
k in l. 3. § fin. eod. de al. iu. &c.
l Papus, vbi sup. aresto, 7. & Rebuffus qui latius explicat tomo, 2. Ordinat. reg. titu. *des cessions & transports*.
m l. cùm prætor, de iudi. l. Paulus, de regu. iur. c. querelam, de electio.
n Guillel. Bened. in verb. & vxorem nom. numero, 761. c. Raynutius, de testam.
o eo. Bened. numer. 740.
p Rebuff. in ordinat. regias, tomo 2. tit. *cessions & transports*.
q l. 1. C. de in ius vocan.
r l. tres fratres, de translat. in P.
s Tiraquellus, in repet. l. si vnquam, in verb. liber. de reuocan. dom. C.
t Arnal. Contadis, in tractatu bonorum possess. in bonorum possessione, vnde liberi, Rebuff vbi sup.
v Papus, vbi suprà, arest. 9.
x l. nulli, C. de iudic. c. ex tenore, de rescrip. ap. Grego. c. dispendia, eod. titu. in sex.
y Papus, vbi sup. aresto. 5.
z l. singularia, fin. de reb. credit. in P.
a ex titu. de alien. iud. mut. cau. fac. in 6. Et. C. lib. 2. titul. 55.
b l. fin. de litigios. lib. 8. C. titu. 56.

cui cessio rei litigiosæ fieri possit ex iure Gallico, contentum esse foro ce- 12
dentis, & ibi litigare, impetratis codicillis ab officina æquitatis subrogatio-
nis in locũ cedentis, quibus vitiũ litigij in Gallia remittitur, & ita pronũciatũ
senatuscons. Parisiens. 13. Octob. 1531. refert Papus [a]. In Gallia namque pla-
cuit, quod obseruandum est, res litigiosas liberè alienari, & cedi posse: exce-
ptis duobus casibus: primus, quando id fit, vt traducatur causa in forum priui
legiatum: alius, si cessio fiat in potẽtiorem. Et ita statuit curia Parisiensis an-
no. 1548 [b]. Notabimus tamen in omnibus cessionibus permissis, easdem ex-
ceptiones, quæ competebant contra cedentem, competere contra
cessionarium [c]. In forma & modo contrahendi & faciendi nouationem, 13
consideremus nunc iura, secundum quæ fieri debeat, & voluntatem con-
trahentium, cuius causa dicatur fieri: distinguamus ita iura antiquissima Pan-
dectarum, & noua. Ante tempora Pandectarum, si per stipulationẽ simplicem
addebatur, vel detrahebatur priori obligationi, interuentu cuiuslibet nouæ
personæ, præsumebatur facta nouatio [d]. Secundum ea quæ iure Pãdectarum
obtinuerunt, si de prætoriis stipulationibus quæstio esset, an illis ageretur, vt
fieret nouatio, rectè fieri placuit ipso iure nouationẽ: at si nõ expressum illud,
ipso iure quidẽ nõ fiebat sed ope exceptionis [e]. In cõuẽtionalibus porrò stipu
lationibus eodẽ iure Pãdectarũ, si secũda stipulatio cõtineret plus, quã prima,
præsumebatur nouatio [f]: contrà, si minus secunda, quàm prima haberet, non
enim præsumebatur [g]: videlicet si contineret minus re, non si minus tempo-
re: nam eo casu præsumebatur nouatio, non tamen ipso iure, sed ope exce-
ptionis [h]. Quòd si stipulatio tantundem, quantum prima continebat, & in-
teruenisset noua persona, præsumebatur nouatio, nisi expresè conuentũ es-
set, vt essent duo rei [i]: si verò nõ interueniebat noua persona, nequaquam
præsumebatur nouatio, sed alia stipulatio & obligatio, remanente quoque
prima [k]. Quemadmodum si secunda stipulatio, nec plus, nec minus, quam
prior contineret: nisi nominatim de nouatione & peremptione prioris fuis-
set cautum [l]. Iure nouo statuit Iustinianus voluntate solùm, non lege nouã-
dum, quæ si non verbis exprimatur, sine nouatione causa procedat: etiamsi
noua persona accedat, vel in tempore, vel conditione detrahatur [m]. Et ita si
nihil actum in secunda stipulatione vel conuentione de nouatione prioris,
remanet efficax vtraque obligatio: nisi actum tacitè de prioris nouatione in
secunda videatur: nam tunc manet quidem prior ipso iure, sed per exceptio-
nem meritò tollitur, videlicet in quibus olim diximus tacitè præsumptam
nouationem, vt si tempus mutetur prioris [n]. Dummodò sit prioris debi-
ti, & secunda conuentio. Nam si aliud debitum in obligationem deducatur,
nouatio non erit, sed separata obligatio [o]: nisi aliter actum sit inter contra-
hentes. Nouatio voluntaria vtplerumque fit per stipulationem, per quã de- 14
cedit aliquid, non autem accedit obligationi [p]. Paulus Castrensis, & alij [q], tra-
dunt & nouationem fieri posse alio modo, & per alium cõtractum, quàm per
stipulationem, & citra illam, si modò hoc agatur expresè [r]: aliter, si non
agatur expresè, minimè tacitè fieri nouationem, quamquam interueniat no
ua persona [s]. Quo nomine nouatio illa, ab ea quæ per stipulationem fiebat,
differt: in qua, vt diximus, & nouatio interdum tacitè fieri prioris obli-
gationis censebatur [t]. Notant & gloss. Alexand. & Iason per litis conte-
stationem etiam, voluntariam nouationem fieri, quando videlicet volens
debitorem meum liberare, litem contestor contra alium: vt necessaria il-
la sit, quæ litis contestatione fit contra debitorem meum mihi sol-
uere nolentem, ita lite compulsum [v]. Cæterùm, quia in delega- 15
tione debiti, mandatum est [x], delegare quis poterit scriptura &
nutu, vbi fari non potest suum debitorem [y], & aliis modis, quibus
consensus exprimi potest: quia mandati contractus consensu perficitur [z].

Conuenit

---

a Papus, lib. 12. Rhapso. Arrẽ. ti. 1. arr 3.
b Pap. dicto lib. 12. titul. 2. aresto 1.
c Anchara. cõs. 144. incip. qa quæstio, col. 2. Hyppolit. de Marsi. singul. 335. incipit, coram.
d meminit istius iuris l. fin. C. de nouat. §. præterea, & ibi gloss quib. mo. toll. oblig.
e l. Valerianus, de prætor. stipulat.
f l. qui vsumfructũ, de verbo obli. l. si pupillus §. qui autem, de noua. P.
g dict. l. qui vsumfructum, & § qui autem.
h l. cùm stipulatus sim mihi, & ibi Barthol. de verbo. oblig. P.
i l. 3. de duob. reis. P.
k l. scire debemus, de verbor. signific.
l in l. fundum Cornelianum, de nouat. in P.
m in l. fin. de noua P.
n glo. fin. in d. l. si de noua. l. 2. de nouat. P. l. penul. de prætor. stip. P.
o l. si non sortem, 26. §. si centum, de condict. indeb.
p l. si Stichum, l. 8. §. fin. l. aliã, 29. l. Paulus respondit, 30. de nouat. P.
q Castrensis, nume. 5. & alij in l. 1. C. de iudic.
r notatur in l. si mandato meo, §. 1. manda. P.
s Litem illã, §. fin. de constitu. pec. in P.
t l. 2. de noua. l. qui vsumfructum, de verbor. oblig.
v not. gloss. finalis, & Alexand. & Iason, in l. 1. C. de iudic.
x l. si quis delegauerit, l. 22. de nouat. P.
y l. delegare, l. 17. de noua. P.
z l. 1. manda. in P.

16 Conuenit autem propter plura in contractibus obseruasse, num nouatio facta fuerit obligationis. Primùm, quia nouatione facta obligationis prioris, illa perimitur, vt diximus [a]. Deinc nouatione legitimè facta, voluntaria videlicet, & hypothecæ liberantur & pignus, & vsuræ non currunt [b]: nisi contrarium caueatur, & excipiatur [c]. In necessaria autem durant hypothecæ, pignora, & vsuræ [d]. Hinc fit 3. vt res per nouationem ab obligatione semel liberatæ, rursum à posteriore debitore sine consensu nouo prioris obligari possint [e]. Quia actio semel extincta, non reuiuiscit [f]. Nec amplius potest dirigi actio aduersus debitorem, qui suum debitorem creditori dele-
17 gauit, sed aduersus delegatum nouatione facta [g]. Notandum tamen in delegatione, delegatum à debitore frustrà conueniri à creditore, nisi ille delegatus constituerit se soluturum nomine suo, & ita nouauerit: quia creditor debitorem debitoris sui conuenire non potest, sine consensu eius debitoris, qui debitori debet [h]. Nisi in obligatione prima creditori obligauerit omnia bona, aut saltem illud nomen [i]: vel nisi in causa iudicati, pignoribus, & bonis debitoris principalis solutioni non sufficientibus, perueniendum sit ad nomina eius ordine seruato [k]. 4. Facit nouatio, vt si creditor stipulatus fuerit à te pœnam, si ad diem promissam pecunia soluta non fuerit, nouatione facta non committatur stipulatio [l]. 5. Si in mora promissor esset quominus daret, & rursum creditor stipuletur, desinit nouatione periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata [m]: dummodò tempore nouationis res superesset: quia censetur tunc oblatio facta, & per eam mora purgata [n]. Imò & de mortuo, post moram nouatio, si actum ita sit, fieri potest [o].

a ex l. 1. de noua. P. l. aliam, 29. eo. l. 2. C. eod.
b Paul. l. nouatione, l. 18. de noua. P.
c l. vni. etiã ob chirograph. pecuniã pign' retineri pot. lib. 8. C. tit. 27. l. nouatione, C. de fideiussor.
d l. aliam & l. empt. 27. de nouat. l. 2. C. de iud. c.
e l. Paulus respõdit, l. 30. de nouat. l. itẽ quæritur, § fin. loca. P.
f l. qui res, § aream, de solu. cum simil.
g l. 2. C. de nouat. l. à te, 32. eod. P.
h l. si soluere, l. 7. C. de nouat.
i l. si conuenerit, de pig. actio. de grege § 2. de pignorib.
k l. à diuo Pio §. . de re iud. P. l. 2. quando fisc. vel priua. debitor debito. in. conuen. poss. C.
l l. si creditor, l. 15. de nouatio. in P.
m l. si Stichum, l. 8. & l. quoties, l. 14. § vnde Marcellus, l. si rem al quam, l. 31. de nouat. P.
n Martia l. qui decẽ, l. 72. §. si cùm mihi, & seq. de solut. in P.
o l. si seruum, l. 91. § si de verb. oblig. lib. 45. P. tit. 1.

De nouatione per litis contestationem facta. Cap. 21.

1 *Nouatio litis contestatione quomodo fiat.*
2 *Actiones plures quando se mutuò impediunt, & tollunt contestatione.*

1 NOVATIO quæ fit per litem contestatam [p], potest esse voluntaria, & necessaria, vt suprà monuimus [q]. Nouatur itaque, vel tollitur hoc modo obligatio vel actio, si res semel in iudicium deducta sit, & vel cum alio actum est, vel ab alio [r],
2 vel alia actione, quàm ex priore obligatione. Interdum pluribus actionibus etiam simul experiri receptum est, vt si ex vno delicto plures nascantur, inquantum vna alia plus continet [s]: nisi lex, vna tantùm vti iubeat [t]. Ita nunquam in pœnalibus actionibus, de eadem pecunia concurrentibus, alia aliã consummit [v]. Nisi in exactione: quia tunc in quantum exigi potest per secundam actionem, ex eodem facto post primam, in tantum dabitur [x]. Et si plura delicta in vna re concurrant, & cum illa plures concurrunt actiones, sed vna tantùm vtendum est [y]. Cùm autem ob diuersa negotia, diuersis vtimur actionibus, litis contestatio vnius alteram non tollit [z], nec impediunt se in exactione vel petitione [a]. Quando etiam ciuilis & criminalis pro re familiari competunt, vna post aliam intentari potest [b]. Sic electa hypothecaria actione, aduersus debitorem, pignore non sufficiente ad solutionem integri debiti, potest redire creditor ad

p l. delegare, l. 11. de noua. in P.
q ex glos. fin. l. 1. de iudic. C.
r l. solutionem, l. 23. de solutio. in P. l. si pro patre, de in rẽ vers.
s Hermog. in l. cùm ex vno, l. 31. de act. & oblig. P.
t l. quoties lex, l. 40. de actio.
v l. nunquam, l. 59. de act. P.
x l. 1. vi bonorũ rapto. P. l. qui seruũ, & d. dicta l. cum ex vno, de actio.
y l. plura delicta, l. 32. de act.
z l. fundum Cornelianum, § 1. de nouatio. P.
a l. nunquam, de priuat. del ct.
b l. 1. quando ciuil. act. criminal. præiud. lib 9. C. tit. 31.

personalem, vt reliquum consequatur[a]. In his itaque, in quibus variatio est actionum permissa, electio vnius, ad aliam redire, post contestationem, iure regulari non impedit: at in quibus electio facienda ex pluribus, litis contestatio in vna aliam excludit, tollit & nouat necessariò. si creditor hæreditatis, qui obligationem, paratamq; habet actionem contra hæredes testatoris, qui vendiderint hæreditatem, experiatur contra emptorem hæreditatis, & illi defenderint, tacitè facta nouatio videtur, nec agere potest cōtra hæredes[b]: veluti cùm alius pro reo iudicium suscepit[c]. Quemadmodū etiam cum duo aduersum furem experiri possunt pro vna re, duobus simul commodata: ij enim commodantis duo rei debendi sunt, & si alter conuentus præstiterit, liberabit alterum: atque ambobus quidem competit furti actio, sed altero agente, alterius actio contra furem tollitur[d]. Item si quis stipulatus fuerit alternatiuè, aut Titium, aut Sempronium, quem voluerim: petito vno, ad alterum actio præcluditur[e].

a l. aduersus, l. 10. de actio lib. 4. C. titu. 10. l. creditor qui non idoneum, de reb. cred. in P. l. si pro mutua. C. si cert. pet. l. si de iure domi. impetrā. l. quæsitum, de distract. pign. P. cum si nil.
b l. 2. C. de pact.
c l. solutionem, l. 23. de solut. P.
d l. si vt certo, l. 5. §. si duobus, & l. & alterutro, lis commo. lib. 13. P. tit. 6.
e l. si quis stipulatus, l. 112. de verb. oblig.

De compensationibus. Cap. 22.

Lib. 16. P. tit. 2. Lib. 4. C. tit. 31.

1 *Compensatio tollit actionem.*
2 *Compensatio quid.*
Diuisio. eod.
2 & 3 *Compensari quæ res possunt.*
4 *Et quæ non.*
5 *Compensatio non fit cum inuito speciei, & pecuniæ.*
6 *Quando obtici potest reipublicæ.*
7 *Compensatio non obiicitur à depositario creditori: iniustè possessore damnato ex re iudicata: alternatiuæ promissionis creditori: in criminibus publicis. eod.*
8 *Compensatio quibus, & à quibus obiicitur.*
9 *Compensationis faciendæ forma.*
10 *Compensatio vbi, & quando opponi potest.*
Compensatio in Gallia in iudicio non opponitur sine literis regiis. eod.
11 *Compensationes quare inuentæ sunt.*

QVEMADMODVM superioribus exceptionibus, sic & compensatione vnusquisque creditorem suum, eundemq; debitorem petentem submouet, si paratus est creditori compensare[f]. Compensatio est æqualitatis, vel æqualis ponderis retributio, ἀμοιβή: & vt cum Modestino loquar, est debiti & crediti inter se contributio[g]. Ideóque propter illam æqualitatem dicetur solutio[h] duplex, naturalis & ciuilis, pro eo quod debetur naturaliter[i], vel ciuiliter, vel vtroque iure competens. Itē alia est, quæ fit ipso iure, ad impediendum cursum vsurarum: vt si debeo centum aureos cū vsuris, tu mihi quinquaginta sine fœnore, vsque ad concurrentem summam fit cōpensatio[k]. Vel quando cōpensatur negligentia cū negligentia, quæ habet par damnum[l]: vt & in delictis priuatis, quæ cōpensatione pari modo iure ipso tolluntur[m]. Alia est, quæ non fit, nisi opponatur. Res itaque, quæ 3
veniunt in compensationem, erunt quæ ex quacumque ciuili vel naturali obligatione debentur, ex contractu, vel ex maleficio, vel quasi, si ciuiliter actum sit[n]. Naturale tamen & ciuile debitum compensari poterunt, si modò

(margin numbers: 1 beside "QVEMADMODVM … com-", 2 beside "sare … re-")

f l. 2. de compensat. in P.
g l. 1. de cōpensatio.
h l. vel permutauit, de liberal caus. l. si debitor, qui potior in pigno. hab. l. amplius rem rat. hab. P.
i l. etiam, l. 7. de cōpens. P.
k l. cùm alter alteri, l. 11. & l. idem iuris, l. 12. de cōpens. in P. l. si cōstat l. 4. & l. etiamsi, C. eo tit. l. & in aliis, § in bonæfidei, & § penul. de actio.
l Vlp. l. si ambo, l. 10. de compen. P.
m l. viro & vxore, solut. mat. P. Azo, in Summa, de compensat. l. si. duo, de dolo.
n l. si ambo, §. 1. de cōpens. P. vide quæ dixi suprà in dolo c. 13. c. constitutus, de pœnis.

modo exceptione perimi non possint [a]: videlicet si lex exceptionem peremptoriam non tribuat, vt accidit in Macedoniano senatusconsulto, in quo ratio naturalis, ne detur occasio delinquendi, & insidiarum in patrem, perimit exceptione actionē [b]. Naturale autem debitum, & compensationem habet: quia solutum non repetitur [c], etsi peti non possit [d]. In summa in cōpensationem etiam inuito altero veniunt tantùm quæ debita sunt [e] aliquo iure nobis, purè, sine conditione, vel dilatione diei, ex obligatione pendente [f]: liquida vtrinque [g]. Quæ pondere, numero, aut mensura mensurari possunt [h]: vel in specie generaliter promissa sunt, vt equus, seruus. &c [i].

4 Demuntur à compensatione, primùm, vt eius, quod non ei debetur qui cōuenitur, sed alij, compensatio fieri non possit [k], id est, creditor compensare non cogitur, quod alij, quàm debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo qui conuenitur ob debitum proprium velit compensare [l]. Qui tamē cessum habet debitum, & ita procurator in rem suam sit factus, rectè obiicit cómpensationem [m]. Item fideiussor si sibi debeatur, vel reo principali [n]: & socius, si debeatur socio [o]: & filiusfamilias conuentus, si debeat creditor

5 patri suo, & ratum habiturum caueat patrem [p]. 2. Non admittitur altero inuito compensatio debiti quantitatis, cum debito ex altera parte speciei, vel

6 pecuniæ loco speciei debitæ; contrà si voluerit vterque [q]. Tertiò reipublicæ debitrici, eius debitor obiicere potest compensationem, si neque ex calendario, neque ex vectigalibus [r], neque ex frumenti vel olei publici pecūnia, neque alimentorum, neque eius qui statutis sumptibus seruit [s], neque fideicommissi ciuitatis debitor quis sit [t]. Ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum, curator damnatus pecuniam cum sibi debito non cōpensat [v]. Itē emens à fisco prætiū debitū, cū sibi debito per fiscū nō cōpensat, quāuis extra fiscū in aliis diuersum verius sit [x]. Neq; etiam quod debetur reipublicę cōpensari à debitore potest cū eo, quod administrator, vel curator

7 eius debet debitori nominę proprio [y]. 4. Non habet locū compensatio, nec potest opponi ab eo, qui depositam rem habet debitoris [z], propter maximā bonam fidem, quæ deponenti rem reddi iubet [a]: nec depositum cum deposito compensatur, sed qui primùm deposuit, primus recipiat [b]. Nec 5. possessionem alienam perperàm occupantibus compensatio datur [c]. 6. Ex causa iudicati, debitum solutum non compensatur [d], nisi soluendo, cōpensatio desideretur [e]: nam post sententiam in executione, dummodò non sit appellatum, obiicitur [f]. Et debitum quoque litigiosum in compensationem venire potest, ne diligentior quisque deterioris conditionis videatur, si ei cōpensatio denegetur [g]. Non solet enim deterior cōditio eorū fieri, qui litem contestati sunt, quàm si non essent, sed plerumque melior [h]. Nemo enim persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit [i]. 7. In alternatiuè debitis, vt si debeas decem, aut hominem, vtrum aduersarius volet, ita tantùm compensatio huius debiti admittitur, si aduersarius palàm dixisset, vtrum voluisset [k]. 8. In criminibus publicis non fit compensatio [l].

8 Quòd pertinet ad personas, à quibus, & quibus compensatio fit, vel obiicitur, obligationum & actionum causa ex qua fit, satis denotant earum qualitatem. Obiicitur autem in summa, & contra priuatos, & contra fiscum debitores [m], paucis, de quibus anteà, exceptis. Item in rem suam procuratori, post litem contestatam [n]: & fideiussori [o], & ei, cui datur actio ad repetendum sibi debitum, cui multò magis dabitur ad exclusionem debitoris ex-

9 ceptio [p]. Forma, secundnm quam nunc compensatio fit, est vt fiat debiti ad debitum contributio: & ita ex actionis petitione tantùm minuatur, quantum similе creditor debet. In reliquum autem, si quid superest, is, quo cum actum est, condemnetur [q]: omissa doli mali exceptionis formula, per quàm olim

a l. quæcumque, l. 14. de compens. P.
b l. 1. ad senat. Mac. P.
c l. naturaliter, de condict. indeb. l. naturales, 9. de act. P. l. fideiussor. §. 1. de fideiuss. P.
d l. frater à fratre, de cō. ind. in P.
e d. l. quæcumque, & l. neque scriptura, l. 6 C. eo. ti.
f l. quod in diem, l. 6 si cùm militi, l. 16 §. 1. de cōpens.
g l. fi. C. de cōpensat.
h l. si constat, l. 4. C. eod.
i gloss. in l. fin. C. de compensat. l. 1 §. item si cum me, ii pars hæredit. pete. l. qui nō militabat, de hæred. instit. in P. l. verum ex familia, §. sed si vno, de leg. 2.
k l. eius, l. 9. de compensatio. C. l. pen. eo. tit. in P.
l l. in rem, l. 18 §. 1. & l. si cùm miles. 16. de compensa. P.
m d. l. in rem.
n l. si quid, l. 5. de cōpensa. P.
o l. si duo, de duob. reis.
p l. si cum filiofamilias, l. 9 §. 1. de cōpensa. P.
q l. si conuenerit, de pigno actio. P. l. si ex ea pecunia, de rei vendi. l. si non sortem, §. si centū, de condict. indeb.
r l. 3. de compens. C. l. vniuersi, C. de vectiga.
s d. l. 3. & l. 1. C. de compensat.
t dicta l. 3.
v l. Papinia. l. ob negotium, l. 20. de compens. P.
x l. si ex venditione, l. 7. C. de compēsa.
y l. pen. C. de cōpensa.
z l. fi. C. de compens. § in bonafide., de act. l. pen. C. depos. c. fi. de deposit. ap. Grego.
a l. bona fides, depos. P. l. 1. § si prado. nib. eod.
b glos. in c. fi. de deposit.
c l. fi. § fi. de cōpēs. C.
d l. 2. C. de cōpensat.
e l. si cùm militi, §. 1. eod. P.
f late docet Felinus, in c. suborta, numero 2. & 3. de sent. & re iud.
g Caius, l. in compensatione, l. 8 de cōpensa. P.
h l. nō solet, l. 86. de reg. iur. in P.
i l. nemo, l. 87. de reg. iur. P.
k Scæuola, l. si debeas, 22. de compensa. P.
l l. 2 §. si publico, & l. si vxor, § iudex, ad leg. Iulian. de adult. in P.
m l. in priuatis, l. 12. & l. fi. de noua. P. l. 3. C. eo. tit. l. aufertur, § qui compensationem, de iur. fisc.
n l. in rem suam, 18. de noua. P.
o l. verum, l. 4. l. si quid, 5. eod. tit. P.
p l. inuitus §. cui damus, de reg. iur.
q §. compensationes, de actio.

com

compensationes opponebantur [a]. In hac electio fit à fideiussore conuento, vt
vel quod tibi, vel quod reo debetur, compenset [b]. Item qui compensatio-
nem obiicit, in quam compensat causam dicet, si ex pluribus debeat [c]. Fit
etiam compensatio cum sua causa: veluti, si Titius petat eam quoque pecu-
niam, quam certo loco promisit in compensationem venire: quod fiet, sed
cum sua causa, id est, vt ratio habeatur quanti tua interfuerit, eo loco quo
conuenerit pecuniam dari [d]. Opponi poterit compensatio & in iudicio, & 10
extra iudicium, & post iudicium. Et si iudex non admittit propositam com-
pensationem, post sententiam potest opponi [e]: nisi eam expressè in senten-
tia reprobauerit [f]. Ex consuetudine tamen Galliæ, compensatio non pro-
ponitur, nec proposita admittitur, sine codicillis regiis impetratis ab offici-
na æquitatis, seu à cancellaria, vt decisum aresto Parisiensi 29. Iunij, 1543 [g].
In patria tamen iuris scripti, frustrà precibus impetratur, quod iure commu-
ni conceditur [h]. Inuentæ autem sunt, & admissæ compẽsationes, potissimùm 11
ad sopiendos litium circuitus, vt in plerisque aliis obseruatum [i]: ne fiat per
plura, quod fieri potest per pauciora [k]. Deinceps æquissimum est, vt eo iure
quis vtatur in alium, quo alium erga se vti desiderat [l]. Et eum, qui alium si-
bi soluere desiderat, eidem quoque satisfacere. Item dolo malo postulat
sibi dari, quod statim restituturus est [m]. Et Põponius, *ideo*, inquit [n], *nobis com-
pensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quàm solutum re-
petere.*

De

FINIS LIBRI XXI.

a § in bonæ fidei, de actio. l. fi. C. de compensat.
b l. si quid, de compensa. P.
c l. quod Labeo, eo.
d l. pecuniã, l. 15. eo.
e gloss. in c. suborta, 21. in verbo, reprobasse, de sentent. & re iudic. ap. Greg.
f l. quod in diem, §. 1. de cõpensa. l. sin autem, § si quocunque modo, de nego. gest. P.
g Philipp. Buignon. in legib. abrogatis.
h l. 1. de thesaur. lib. 10. C.
i vt in l. cùm fundus, l. 21. §. 1. de reb. credit.
k l. ampliorem, §. in refutatoriis, C. de appella. l. vlt. 10. de iudic. l. fi. C. de donat.
l l. 1. quod quisque iur. in P. ca. 2. dist. 1.
m l. dolo, de dolo. in P. c. dolo facit, de reg. iur. in sex. cum similibus not.
n in l. 3. de cõpens. P. l. si stipul. esses, in fine, de fideiusso. in P.

DE MVTVO.

LIBER XXII.

De quatuor generalibus contrahendi modis. Cap. I.

1 *Quatuor conuentionum omnium habentium synallagma formulæ.*
2 *Certum quid, & quomodo fiat, & qui contractus re fiant.*
3 *De contractibus verbis initis, in genere.*
4 *De formula contractuum, qui literis, & qui consensu celebrantur.*
5 *De contractibus innominatis, & vagis.*

1 POSTQVAM superiori libro, per genera, conuentionum naturam, obligationem, actionem, & dissolutionem explicauerimus, operæpretiũ est ad singularia cuiusque contractus perueniamus, quæ cum superioribus certam & definitã tractationem & formulam exigunt. Itaque omnes contractus, qui συνάλλαγμα habent, id est, vltrò citroq; obligationem [a], ad quatuor formulas, vel quatuor capita, seu species reducuntur: vt vel re, vel verbis, vel literis, vel consensu iniri & perfici dicantur [b]. Sunt enim hæc quatuor media, res, verba, literæ, consensus, quibus voluntas dominorum contrahentium exprimi & certa reddi potest. Cùm res oculis subiicitur vel,
2 demonstratur, certa est [c]. Certum quoque, cuius quantitas, quæ in obligatione versatur, ostenditur qualis quantáque sit, aut suo nomine, aut demõstratione quæ nominis vice fungitur [d]. Est & certum per nomen proprium, quod ad recognoscenda singula impositum est [e]: vt nomina appellatiua certa sunt quidem pro determinatione substantiæ, & naturæ speciei, quia rerum naturæ confundi prohibentur [f], incerta autem ratione indiuiduorum, quæ communem habentes substantiam, per propria discernuntur, tamquam per rerum notas [g]. Ita certũ est, cum apparet quid, quale, quantũ: incertum contrà, cum istis terminis non distinguitur [h]. Quamobrem in his per cõmertia pertractandis, quæ reipsa certa esse possent, quæ, qualia, quantáue essent quæ darentur & trásferrentur, placuit & vnum gradum formulæ constitui, eorum contractuum qui re possent fieri, ne superfluis & [i] non necessariis onerarentur commertia. Superflua enim & perperàm posita, à conuentionibus [i], & legibus [k] expungi oportet. *Huius formulæ censentur* [l],
3 *mutuum, indebitum, commodatum, depositum, sequestratio, pignus, hypotheca.* At vbi non possunt re ipsa commodè definiri negotia conuenientiũ, verbis vtendum est. Ideò & aliæ conuentiones quæ ex verborum definitionibus perficerentur, inductæ sunt [m]: vnde prodierunt stipulationum variæ species, vt
4 suo loco tradetur. Fuerunt & ad commodiorem vsum inuentæ obligationes literarum [n], & alia generalis consensus formula: quia, inter præsentes & ab

a l. Labeo. §. contractus de verbor. & rerum signi.
b Paul. l. in l. 1. §. 1. & Modest. in l. obligamur, aut re: de act. P. §. sequẽs, de obl. ex. Iusti.
c l. cũ olim, de verb. sig. l. 4. de lega. 1. l. si fortidianum, C. de lega. l. si in nomine, C. de testa. l. si in nomine, de verb. obl. §. si quis in nomine, de leg.
d Paul. l. certum, l. 6. de reb. credit. P.
e l. 1. de mutat. nom. C. tit. 25.
f l. 4. de lega. 1. Plato in Cratylo.
g Cicero 5. de Finib. & 1. de Inuentione vbi agit de confirmatione.
h l. stipulationũ quædam 74. l. vbi autem non apparet, 75. Papinian. l. ita stipulatus, 115. Venuleius, l. qui ex pluribus, 106. Marcel. in l. triticum 94. de verb. oblig. P. Pap. in l. cũ pott. § gener à socero, de iur. dot l. 2. §. si quis insulã, de eo quod certo loc. 1. l. cum qui insulã, de iudic.
i in l. fi. C. de donat. l. 2. de formul. & impet. action. sublata C.
k l. 1. §. quib. de nouo. C. fac. C. l. 1. & 2. de veter. iur. enucleã. C. l. 1. de mo. iur. quit. toll.
l l. 1. § re contrahitur, oblig. cum seq. §§. de actio.
m l. 1. §. verbis, de act. l. 1. de verb. oblig.
n §. 1. de litera. oblig.

& absentes, contrahi commodius posset: quales conuentiones [a], emptio & venditio, locatio, cōductio, emphyteusis, nuptiæ [b], mandatū. Et hi omnes contractus nominati dicti sunt, veluti proprio nomine distincti. Quibus minimè sufficientibus, alij anonymi additi sunt: qui quatuor generalibus formulis, do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias [c], vagos & dubij nominis, vel generales contractus authoritate firmant. Ad quos adhuc quasi contractus comprobati adiecti [d] sunt, de quibus ordine, Deo iuuante. 5

a l.2. de actio. §. 1. de obl. quæ ex cons. nasc.
b l.2 de ritu nuptia. in P. de nuptiarum ritibus, & cōsensu, dictū in personis: de alijs hoc libro
c de qu... l. naturalis de præs. verb.
d de quib. in tit. de obli. quæ ex quas. contract. nasc. ap. Iustinianum.

De mutuo. Cap. 2.

Instit. lib. 3. tit. 15. Lib. 12. P. tit. 1. de reb. credit. Lib. 4. C. tit. 2.

1 *Mutui etymon, & finitio, & differentia à commodato.*
2 *Quatuor species mutui, ex quatuor modis contrahendi: naturale, ciuile, naturale & ciuile simul, & ex fictione iuris: quid naturale.*
3 *Ciuile stipulatione vallatum, vel literarum obligatio: & de quarta specie.*
4 *Quomodo instrumenta mutui, vbi non est numeratio, intelligenda.*
5 *Consideranda in mutuo, res, personæ, negotia.*
6 *Quæ personæ mutuo non dent, non dominus, fur, nec alij qui nequeunt alienare, filiusfa. seruus, furiosus, &c.*
7 *Administratores reip. an mutuent.*
8 *Quomodo mutuari potest filiusfamilias: & de senatuscon. Macedoniano.*
9 *Filiusfamilias non potest renunciare senat. Macedo.*
10 *De lege quina vicenaria.*
11 *In quibus casibus rectè filiofamilias mutuatur quis, non obstante Macedoniano.*
12 *Quomodo reconsilietur mutuum.*
13 *Vtilitates dominij ex mutuo translationis.*

SI datur, inquit Varro [e], quod redditur mutuum est, quod Siculi μοῖτον: ita scribit Sophron, μοῖτον ἀντίτιμον: & munus, quod mutuo animo qui sunt, dant, officij causa. Et sic Hesychius μοῖτον ἀντίτιμον παροιμία Σικελοῖς, ἡ γὰρ χάρις μοῖτος. Mutuum quasi meum, quia mihi reddendum: & tuum, quia eo vtaris: vel, quòd de meo tuum fiat dum datur [f]. Mutuum re contrahitur [g]. Mutuum itaque est contractus initus re, & de rebus quæ pōdere, numero, vel mensura constant, ea lege gratis & liberè traditis, vt accipientis fiant, & vt in eâdem specie, eâdem bonitate & modo aliquando restituantur. In qua finitione verba contractus, & quod re initus, pro genere: reliqua discernunt contractum hunc à reliquis re initis, & pro differentiis sunt. Nam quòd gratis fiat à locatione, quæ consensu & mercede interueniente celebratur [h], secernitur, & cùm eadē res in indiuiduo impleta locatione restituatur. Et in pondere, numero, & mensura distinguitur ab aliis modis crediti & debiti, in quibus & sine rei interuentu debitum constituitur [i], & sine illis definitionibus certitudinis. Porrò quod dicimus in eâdem specie reddi mutuum, excludit commodatum, quo restituitur in eodem indiuiduo idem corpus [k]: nec fit res commodata commodantis, quemadmodum mutuum accipientis: quia commodato non transfertur dominium [l]. Itaque illud proprium mutui est, vt nuda pactione constitui non possit, sed vel re interueniente & tradita [m], vel interueniente stipulatione de re tradita. *l. si ex pratio. C. si cert. pet.* Ex Odofredo [n], & Paulo 1 2

e Varro 4. de ling. Latina.
f §. 1. quib mod. re cōtra. oblig. l. 2. §. appellata. de reb. cred. in P. l. 1. § re cōtrahitur, de acti. in P.
g dict. s proximè in rib & in l. certi cō dictio, l. 9. §. quoniam igitur, de reb. cred. P.
h l. 1. ... P.
i l. 2 §. creditum & l. 3. §. 1. de reb. cre. P §. quib. mod. re contrah. oblig.
k l. 2. de reb. cred. P. §. itē cui res, quib. mo. re cōtrah. obl. l. 1. §. is quoque, in 3. de actio. P.
l l. nemo, commod. in P.
m Aphrica. in l. qui negotia, 34. mandat. P.
n Odofred. in l. qualis C. si cert. pet.

lo Castrensi [a], & aliis tamen quatuor species mutui colligi possunt [b], ex
quatuor modis quibus contrahi, vel constitui dicunt: naturale, ciuile,
naturale & ciuile simul, & ex fictione iuris. Naturaliter tantùm re contrahitur,
interueniente cum consensu re constante, aut numero, aut
pondere, aut mensura: sine stipulatione de reddendo in eadem
quantitate, & qualitate seu bonitate, pondere, & numero, & mensura:
3 sura: nam ex natura contractus illa veniunt in restitutionem [c]. Ciuile
mutuum, quod per stipulationem quæ ciuilis est [d], cautionem habet de
restituendo in eadem bonitate, quantitate, & qualitate. Quia, inquit
Paulus Castrensis [e], ex numeratione tunc non nascitur actio, sed ex stipulatione
quæ præcesserit eam, vel secuta fuerit [f]. Et numeratio tunc potiùs
implere stipulationem quàm parere actionem videtur: & proinde
ab ea non fit denominatio. De Ferrariis [g] ciuile mutuum esse ait, quod
per simplicem tantùm oris confessionem contrahitur, putà, cùm dicitur
talis confessus fuit se habuisse & recepisse centum mutuo. Et talis modus,
inquit, contrahendi est in communi stylo & vsu, de quo iura loquuntur
in literarum obligatione [h]. Verùm hìc non agitur vt ex mutuo, sed
ex literarum obligatione [i]. Quare hanc tertiam mutui speciem, ex literarum
obligatione, constituimus ciuilem, vt superiorem. Quarta autem
est naturalis, in qua tamen cooperatur iuris ciuilis fictio: quando per
iuris fictionem quippiam mutuò datur, quod fit de meo tuum, perinde
ac si naturaliter ita fieret, vt in casibus leg. singularia, & l. rogasti, de reb. credi. in P. Ex quibus vtiliter colligitur, vt si quando tabellio seu notarius, qui
4 mutui instrumentum fecit, in eo scripserit, quòd Titius, putà, confessus
sit se centum mutuo accepisse, testes autem instrumento subscripti negent
pecuniam fuisse numeratam, vel vllam interuenisse, instrumentum ideo
falsum non esse: quia instrumentum fit de mutuo ciuili, testes autem testentur
de naturali: ideo diuersi ab instrumento, non autem contrarij [k].
Addit Paulus Castrensis [l], ex disputatione Iacobi Butrigarij, illud verum
esse, quamuis in instrumento apponatur verbum, numerauit. Quia verbum
illud potest intelligi de ficta numeratione, quæ fit alicuius dati in
mutuum. Et ita, si notarius attestetur numerationem factam fuisse, quamuis
testes præsentes negent vllam factam, ideo non reprobatur instrumentum,
tamquam falsum: quia possit intelligi de ficto seu ciuili, non
naturali mutuo. Nec probat hoc esse, quod aliquando contingit abesse [m].
Ponderanda quoque illa verba, confessus est se recepisse, quæ
sunt præteriti temporis, vt præsumatur potius pręcessisse numerationem,
quàm præsentem fuisse [n]. Quamuis in contraria sententia sit Bartholus [o],
ratus verba dubia referenda esse ad tempus instrumenti, quando
actus est eius naturæ, vt ea de quibus meminit, possint interuenire.
Putarem autem ego hæc posse facilè decidi, inspectis & perpensis ad
amussim verbis instrumenti de quo agitur, & ex his quæ geruntur, num
fraus vlla possit ex simulatione numerationis præsumi, vt in locis in
quibus redhibitio gentilitia locum habet, vel de vsuris vetitis quæritur,
adhibitis aliis rerum, personarum, & gestorum circunstantiis.
5 Quia & hæc in mutuo considerari, vt in aliis, decet. Et primò, res
pro materia ex qua fit mutuum, quæ idonea erit ad formam suscipiendam:
dummodò res sint eiusmodi quæ in commercio hominum sint,
vt in rebus generaliter, in conuentionibus considerandis, monuimus [p].
Deinceps quæ pondere, numero, aut mensura mensurari possint [q].
6 In personis, à quibus mutuum dari, & quibus mutuari possimus,
perpendendum. Nam debent esse qu[illegible]nt, domini rerum: alioquin
mutuum non esset de meo tuum [r], sed de alieno, quod nec qui

a Paulus Castrens. consil. 186. volumine 1.
b Ioannes Petrus de Ferrarijs in pract. titul. de forma libelli pro actio. hypothecaria, in verbo mutuo, & ex causa mutui, & quot modis mutuum accipiatur. Bald. ad rubr. si cert. peta tradit, & Alexand. in l. si ita stipulatus, §. Chrysogonus, de verb. oblig. P. Angelus ad titu. quib. mod. re contrah. obliga.
c l. cùm quid, & l. 2. §. mutui, de reb. credit. in P. l. si quis nec causam, eod. § 1. qui. mod. toll. oblig.
d §. de constituta, de actio.
e dicto consi. 186. volum. 1. facit l. 2. C. si cert. peta.
f l. si ita, l. 5. §. 6. cum l. seq. de nouat. P. l. si ita stipulatus, §. Chrisogonus, de verbor. obl.
g De Ferrariis in formula libelli pro actione hypothecaria, in verb. mutuo.
h l. 1. & 3. de nõ nume. pecunia. C. §. 1. de litera, obliga. nos de hac literarum obligatione infrà, suo loco, Deo fauente latè.
i l. 2. ibi: verbis antẽ credimus, si cert. peta. in P.
k De Ferrariis vbi sup. notant docto. in l. singularia de reb. cred. P.
l Castrens. dicto cõsilio 186. numero 5. vol. 1.
m l. non hæc, C. vnde cogna. l. neque natales, de probatio.
n l. Aurelius. §. Titio Seio de libera. lega. P.
o Barthol. in l. si ita stipulatus, §. Chrysogonus, de verb. oblig. & in l. certi condictio.
p superiori libr. c. 4.
q l. 1. de condictio. tritic. in P. cum simil.
r l. 2. §. appellata, de reb. cred. l. in aquam Saufeij, l. 34. loca. P.

dominus non est, in alium transferre potest [a]: nisi nomine eius mutuet cu-
ius sunt [b]. Quare nec fur, quas furatus est pecunias, mutuo dare potest [c].
Et de communi mutuo dans, non potest constituere mutuum, nisi in
sua parte [d], siue communes numos dicas pro indiuiso: siue ratione quan-
titatis [e]. Atque extantibus pecuniis alienis penes eos qui acceperunt à
non dominis, vendicari à dominis possunt ab eis, daturque pro con-
sumptis vtilis actio [f]. Et qui alienas pecunias suo nomine dat mutuo,
accipientem ex mutuo sibi non obligat, quandiu illæ extant. quamquam,
si consumptæ sunt, reconcilietur mutuum, & condictione à numerante re-
peti possint [g]. Et tunc inspicimus, non vnde originem pecunia habuerit,
sed quòd quis quasi propriam numerauerit pecuniam [h]: tuncque maximè
quæritur numeranti actio, si mutuum sit cum stipulatione sibi reddendi
contractum [i]. Sic per se, non omnis numeratio mutuum rectè consti-
tuit [k]: & proinde poterit constitui hæc regula, Vt non nisi qui alienare
rem possit, mutuum dare possit suo nomine. Quare nec filiusfamilias,
nec seruus, nomine suo dare possunt [l]: & si dent extra causam peculij, con-
dictio domino vel patri competit [m]. Neque seruo, sine voluntate domi-
ni, extra peculium solui ex mutuo debitum potest [n]. Dico autem in caussa
peculij, mutuam pecuniam à filiofamilias dari posse, vt à seruo qui peculia-
rem causam tractat [o]: dummodo alteri filiofamilias non mutuauerit: nam
tunc condicere pater poterit: quia non videtur filiofam. peculij administra-
tionem concessisse, vt perderet [p]. aliis autem mutuare posse, non dubito, quia
mutuare non est tunc perdere, sicuti in mutuo filiofamilias facto, cuius non
est repetitio [q]. Non mutuat autem furiosus, etiam paterfam [r]. Quia con-
sensu destituitur [s], quem conuentiones omnes desiderant [t]: & potissi-
mùm numeratio in mutuo exigit, vt eo nomine fiat, aliâs mutuum
non sequitur [v]. Furiosus autem non potest dici animum habere desi-
nendi possidere, vt transferre in alium velit [x], absentis, & quiescentis,
& non intelligentis personam referens [y]. Administratores reipub. vel re- 7
ctores prouinciarum, iure Romano, si temporales sunt, mutuum dare non
possunt suo nomine, neque per interpositas personas: si perpetui sunt,
possunt [z]: vel etiam temporales, aliis quàm sibi subditis mutuare possunt.
Et vtrique, tam temporales, quàm perpetui, mutuo accipere possunt,
pro vt negotiis illorum expediet, dummodò commertium inde fœnera-
toris non exerceant [a]: turpe enim visum istis hominibus in dignitate
constitutis, commertia exercere [b], & iniustum rectoribus & administra-
toribus publicis, cum subditis contrahere, ob metum quē præsumit lex
posse illis inferri [c]. Idq; præcipuè in contractibus magni momenti, &
qui quæstus caussa, & qui cum damno maximo contrahentium cum
illis, locum habēt: non autem, in his quæ ad vitæ communis vsum
& necessitatem magistratuum & administratorum reipublicæ pertinent [d].
Et in Gallia liberi magistratibus contractus sunt: quia perpetui. Si tamen
suspicio sordium est & metus, rectè ex qualitate personarum, ad resciffio-
nem cōtractuum, & vindictam eorum qui abutuntur officio sub authoritate
regia procedi posse arbitror, imò expedit durius in eos animaduerti, qui præ-
textu authoritatis regis subditos deuorant, & eorū res populātur [e]. Duplex
enim in illis crimen, & ꝙ circunscribant subditos, & ꝙ authorem & veluti
defensorem obiiciant principem, ob cuius maiestatem plurimùm illis def-
fertur. Porrò administratores ciuitatum, & municipiorum, & ipsa municipia,
ex mutuo accepto obligantur, mutuóq; dare possunt: dummodò ad vtilitatē
municipiorum fiat mutuum, eóq; modo res eorum contractui subiiciuntur [f].

a l. non videtur, 128. & l. nemo plus iuris, 54. d. l. id quod nostrum, de regu. iur. l. fin. de cōdict. causa dat. in 1. l. si. & tot. titul. de reb. alien. non alien. C. l. mater, C. de rei vendic.
b l. certi condictio, §. si numos meos tuo nomine, de reb. credit. P. l. singularia, & l. 2. §. penul. eo. P.
c l. nam etsi fur. l. 12. de reb. cred. P.
d l. si socius propriā pecuniam, 16. de reb. credit. dicta l. nam etsi fur. §. fin.
e Paul. in l. si is cui numos, l. 94. de solut. lib. 46. P. tit. 3.
f l. ex facto. 53. §. plane si ex re pupilli, de pecul. lib. 15. titul. 1.
g l. si à furioso, & l. nam etsi fur, §. 1, de reb. cred. l. si à furioso, §. fin. de actio.
h non vnde originē, C. si cert. petat.
i l. 2. C. si certum peta.
k l. non omnis, de reb. cred. P.
l l. 2. §. creditū, vers. in mutui datione, de reb. cred. in P.
m l. rogasti. §. fin. eo.
n l. eius qui in prouincia, si cert. peta. in P.
o dicta l. rogasti, §. fi.
p Pau. in l. si filiusfa. l. 4. ad senat. Macedo. lib. 14. P. tit. 6. sic ibi Accurs. in verb. crediderit.
q l. 1. ad sena. Macedo. P.
r l. si à furioso, de reb. cred. P.
s l. in negotiis, & l. furiosi de regul. iur. P.
t l. 1. §. penul. de pact. P.
v l. nō omnis, de reb. cred. P.
x vt l. si is qui animo, de acquirend. possessio.
y l. 2. §. furiosus, de codicill. in P. cum simil. ibi à gloss. nota. in verbo absentis.
z Mod. l. principalib. l. 33. Pau. l. præsid. prouinciæ, l. 34. de reb. cred. P. l. 3. C. si cert. petat.
a dicta l. præsidis, in §. fin. & in l. eos, C. de vsur. & l. quamuis, si cert. peta. C.
b l. 3. de commer. & merca. C.
c l. non licet, l. qui offic. j de contrahen. emptio. l. 1. de contract. iudic. C. l. 1. si quacunque prædict. potesta. &c. C. l. 1. si præses prouin. vel ad eum pertinentes, &c. C. l. scriniarios de numera. & actuariis. libr. 12. C.
d notat gloss. in l. milites, & in l. fin. C. de loca. facit l. qui stipendia, C. de procura. & l. filiusfamilias, §. veterani, eod. titu. in P.
e l. meminerint, vnde vi. C. l. 3. §. fin. de eo quod metus causa, P. l. quemadmodum, §. magistratus, ad leg. Aquil. in P. titul. de concussio. P.
f l. ciuitas, l. 27. de reb. cred. in P. l. si is, de pignorib. P. l. fin. de vendend. reb. ciuita. lib. 11. C.

Filiis

8 Filiisfamilias autẽ mutuare nemo regulariter poteſt, prohibente ſenatuſconſulto Macedoniano, quod etiam inhibet repetitionem, aduerſus factum ſui iuris: viſaque eſt pecuniæ datio pernitioſa parentibus, occaſioque delinquendi, qua filiusfam. ante tempus patrios inquireret in annos, vt poſſet ab hoc mutuo citius ſe expedire [a]. Soluſq; hic contractus mutui cum filiofamilias ne fiat, prohibitus, cæteris ferè omnibus cum eodem permiſſis [b]. Senatuſcõſultum hoc latum tempore Veſpaſiani, refert Suetonius [c]. Quod quidem eã mutui ſpeciem tantùm improbaſſe videtur, quæ in pecunia fit filioſa, non autem alterius rei [d]: niſi aliæ res in fraudem eius, pro pecunia, vel vnde pecunia conflari poſſit, quæ in mutuum venirent, datæ eſſent [e]. Sic placuit ſenatui Pariſienſi, irritas eſſe venditiones mercatorum, quibus filiisfamilias merces ſine conſenſu patrum: vel minoribus, ſine authoritate tutorum vel curatorum vendunt, & eos obligant vt certo præſcripto tẽpore ſoluant, nempe quòd iſtæ ſimulatæ vẽditiones mutuo proximiores ſint: ideo vetuit mercium fieri illis mutuum, imminente & ſtatuta in pœnam mercium amiſſione. cautum autẽ id vigilia natiuitatis dominicæ 1526 [f]. Porrigit Philippus Cæ-
9 ſar ſenatuſcõ. ad nepotes & pronepotes [g], vt nec pater teneatur de peculio, nec filiusfamiliâs poſſit huic ſenatuſcõſulto renũciare: quia non tã in eius fauorem, quãtum in odium creditorũ latum eſt [h]. Vnde alia ratione, quàm qua mulieri permiſſum ſit Velleiano in ſui tantum fauorem lato renũciare [i], hæc facultas filiofamilias adimitur, nec vlla dignitas filiumfamilias ab hac eximit exceptione [k], imò & trãſit in hæredem filiifamilias, & hæredem patris [l], vt eã
10 opponere tutò creditori poſſint. Plautus [m] meminit cuiuſdam legis, quam quinauicenariam nominat, quæ non ſinit pecuniã à daniſta mutuo adoleſcẽtibus dari. Sic enim loquitur apud eum adoleſcens: Perij, an non tum lex me perdidit quinauicenaria, metuunt credere omnes. Narrat Plutarchus [n] Xantippum filium Periclis, patris nomine argentum accepiſſe ab vno ex eius amicis, quo repetente, tantum abfuit vt pater ſolueret, vt eo etiam nomine creditori iudicium dictaret, &, vt opinor, quaſi filio corrupto, ſicuti qui à filiofamilias, vel ſeruo ſciens prudẽsq; emit, ſe furti obligare videtur [o].
11 Excipiuntur tamen caſus, in quibus mutuum factum filiofamiliâs valet, nec locum habet ſenatuſconſultum. Primus ſi filiusfamiliâs miles ſit [p], vel ſi caſtrenſe peculium habeat [q], videlicet vſque ad quantitatem peculij: in quo pro patrefamiliâs habetur [r]. 2. Si ſtudiorum cauſſa, filiofamilias mutua moderata pecunia detur [s]. 3. Si filiusfamilias ſe patremfamilias eſſe, mutuum accipiendo, mentitus ſit [t]: iura enim deceptis, non decipientibus ſubueniunt [v]. 4. Si is publicè pro patrefam. haberetur [x]. communis enim error, ius facit [y]. 5. Si voluntate patris contraxit [z]. 6. Si pro negotiis patris accepit [a]. 7. Si maior, & ſui iuris factus, vel nouarit, vel alio modo agnouerit debitum [b]. Item 8. tunc ſenatusconſultum locum habet, ſi tunc obligatio, cùm mutuum datur, naſcitur: non autem, quando aliud debitum à filiofamil. in mutuum conuerſum eſt, veluti quod ex pretio emptionis deberet [c]. 9. Si & mutuum filiofamiliâs factum pater ratum habeat: reconciliatur enim mutuum [d]. Ex ſuperioribus, ex re, & ex perſonis, forma mutui & negotium quod geritur apparebit num ſit ſecundum leges & regulas mutui, & ſi non ſit, quemadmodum ad formam reduci poſſit, hoc eſt, vt loquar cum interpretibus, quomodo reconciliari poſſit. Deficit à formula mutuum, ſi res non ſit idonea [e], puta, quia alieni nummi numerantur, ratione perſonæ, ſi illa non conſentiat [f], ſi à furioſo [g], pupillóue fiat [h], ſi filiofamiliâs detur, vt antè diximus. At in mutuum, quod

a l. 1 ad ſenatuſconſul. Macedon. lib. 14. P. titu. 6.
b l. 4. §. is autem ſolus ad ſenatuſconſul. Macedon. P. §. illud quoque, quod cum eo qui in alien. poteſt. &c.
c Sueton. in Veſpaſia. cap. 11.
d l. ſed Iulianus ait, §. mutui dationẽ, ad ſenatuſcon. Macedo. P.
e dicto § mutui dationem, & l. quia quod vulgo, eo. titul.
f Papus lib. 11 Areſtor. titul. 4. areſto. 1. & 2.
g l. ſi filius tuus, l. 6. §. ad Macedonian. libr. 4. C. titul. 28.
h gloſſ. in l. fin. ad ſenatuſcon. Macedon.
i in l. fin. § penul. ad ſens. Velleian. l. fi. & authen. matri. quam mal. offi. tutor. fungi pot. C.
k l. 1. §. 1. ad Macedo. P.
l l. ſed Iulianus, l. 9. §. quamquam autem, ad Macedo. in P.
m Plautus in Pſeudolo.
n Plutar. in Pericle.
o l. eos, C. de fur. l ſi quis, & l. 12. ad legẽ Faniam de plagiar. lib. 9. C. titul. 20. l. ſi liberum, l. 10. quod cum eo qui in alien. pot. eſt nego. geſt. eſſ. dic. libr. 4. C. titul. 26.
p l. fin. C. ad Maced.
q l. 1. §. fin. ad Macedon. P.
r l. 3. de caſtrenſi pecul. l. fin. §. fin. ad Macedonia. C.
s l. ſed Iulianus. 9. §. quod dicitur, ad Maced. P. l. Macedonian. C. eo.
t l. 1. & 2. C. ad Mac.
v l. auxilium, de minor. l. 2. & 3. ſi minor ſe mai. dixerit. C. l. 2. ad ſenat. Velleia. in P.
x l. 2. C. ad Macedo. l. patremfamilias, eod. P.
y l. 1. C. de teſtamen. l. Barbarius. de offic. preſid.
z l. 1. & 4 ad Maced. C.
a dicta l. 1. ad Mace. C. l. ſed Iulianus, l. 9. eod. P.
b dicta l. 2. C. ad Macedon.
c l. 3. C. ad Macedonia.
d l. fin. ad Macedonia. C.
e l. 2. § appellata, de reb. cred. P.
f l. 1. P. § pen. de pec.

g l. 1. § ſi à furioſo. h §. nunc admonendi, quib. alien. licet, vel non.

inutiliter datum est, postea venit, seu illud reconciliatur, idest, fit mutuum
quod non erat, pluribus modis: veluti primò: si consumatur ab accipiente
mutuata pecunia aliena [a]: consumpta porrò dicitur, vel cùm expensa est, vel
cùm aliis mixta [b]. 2. Vsucapione, si non consumpta pecunia, triennio fuerit
penes accipientem [c]. quia & per vsucapionem transfertur dominium [d].
Eodemque modo reconciliantur, seu vires capiunt, dos [e], indebitum [f], dona
tio causa mortis [g]. 3. Vires recipit mutuum inutile, per stipulationem quæ fit
ab eo qui dat alienos numos, & sibi reddi stipulatur [h]. 4. Ex repudiatione iu-
ris eius qui impedire mutuum potest, vires accipit. Vt ecce, te instituto hæ
rede, testator mihi legauit pecuniam quam habebat in arca, huius pecuniæ à
morte testatoris in me transit dominium [i]. Si tu mutuo des interim illam
pecuniam, mutuum non est, vtpote rei alienæ, meæ videlicet: si tamen
repudiem legatum, cùm ad te pertineat, conualescit mutuum & retro-
trahitur, vt censeatur tua fuisse pecunia cùm eã numerasti [k]. Idipsum 5.
considera in conditionis euentu: vt si mutuas pecuniam sub ea conditio-
ne, si nauis ex Asia venerit, pendente conditione quidem mutuum non
est, & repeti solutum potest, & pendet: at si conditio aduenerit, vires
accipit [l]. Reconciliatur & sextò, tempore, vt post biennium in litera-
rum obligatione [m]. 7. Debiti agnitione, vt si tibi sub spe numerationis
literis significauerim, me fateri in centum tibi esse obligatum, si, quam-
uis non acceperim, postea agnouerim debitum, & incipiam illud ex
soluere, reconciliatur debitum [n], & cessat exceptio non numeratæ pe-
cuniæ [o]; nam qui indebitum scienter soluit, donare videtur [p]. Et filius-
familiâs, paterfa. sui iuris factus, qui mutuum, dum esset filiusfam. fa-
ctum agnouit, & partẽ soluit, obiicere non potest senatusconsultum Mace-
donianum [q]. Et pro parte, nemo voluntatem approbans eandem, & ex
eadem causa reprobare potest [r]. 8. Reconciliatur inficiatione propriæ scri-
pturæ, qua mutuum continetur [s]. Vtilitas vna singularis, ex illa trans-
latione dominij quæ fit rerum mutuo datarum in accipiente, est vt in eũ 13
qui rogauit periculum rei tamquam in dominum trãnseat, & possit ei
condici [t]. quò pertinet illa regula, incendium æris alieni non liberare debi-
torem [v]; quod de alio quoque casu fortuito quàm incendij intelligi par est [x].
Quia species vel genus, idest, quod debetur in specie vel quantitate, vel
genere, perire non potest [y]. Porrò in hac specie contractus, in mutuo vi-
delicet, cauendum est: ne quis sub prætextu beneficij accepti lædatur, cùm
intersit nostrâ beneficio non decipi, sed iuuari [z]. Videtur enim mutuum
proximum esse donationi & munificentiæ, & pietati. Quod à Deo iussum
etiam est ijs, qui alioquin parum proximorum egenorum miserentur, mul-
tis abundantes. Si vnus, inquit Moses [a], ex fratribus qui morantur intra por-
tas ciuitatis tuæ, in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi, ad pau-
pertatem venerit, non obturabis cor tuum, nec contrahes manum, sed
aperies eam pauperi, & dabis mutuum quo egere eum perspexeris. Et
rursum Deus ipse [b]: qui petit à te, da ei, & volenti mutuari à te, ne
auertaris. Lege antiqua, quam renouauit Iulius Cæsar consul, statutum,
ne quis in auro vel in argento possideret plus pecuniæ quàm sexaginta
sestercia, vt indigentibus aliis mutuo darent [c].

a l. si à furioso, in fine, & l. rogasti, in fine. l. si filiusfamilias, ad Macedon.
b l. si alieni numi, l. 78. de solutio. in P.
c l. vnic. de vsuca. transfer. C. §. 1. de vsura.
d l. 9. de vsuca. in P.
e l. Proculus, de iure dot.
f l. indebiti, § sed etsi numi, de condict. indeb.
g l. si alienam, de dona. cau. mort.
h l. si furi, C. de pignor. l. quamuis, si cert. peta. C.
i l. à Titio, de fur. in P.
k l. omnia, l. 7. & l. proinde, de reb. cred. P.
l dicta l. omnia, & l. seq. de reb. cred.
m l. in contractibus, de non numera. pecu. C.
n l. cum fidem, l. 9. de non numera. pecunia.
o Odofredus, in l. quamuis, C. si certum peta. facit l. 1. §. 1. & l. toties l. 6. de pollicita. P.
p l. Campanus, de operis libertor.
q l. item si filiusfamiliâs, l. 9. ad senatusc. Maced. P.
r exemp. in l. 1. de acquir. hæredi. l. 1. C. de fideiussor. l. parẽtibus de inoff. testam. § nõ autem, de hæc. & falci.
s auth. contra qui propriam, C. de nõ numera. pecun.
t l. rogasti, & Vlp. l. si qs nec causam, l. 4. & l. certi condictio, §. fin. de reb. credit. in P. §. item si cui, quib. mod. re contrah. oblig.
v l. incẽdium, si cert. peta. C.
x §. item is cui res, quib. mo. tolli. obl. l. 1. §. is quoque cui, de actio. P.
y l. in ratione, in 2. § diligẽter, ad leg. Falci. P.
z l. in commodato, § sicut, cõmoda. P.
a Deutero. 15.
b Matthæi, 5.
c Dion Cassius, lib. 41. histor. Roma.

De

De fœnore ſeu de vſurario mutuo, & de vſuris. Cap. 3.

Lib.22.P.tit.1. Lib.4.C.tit.32.
Lib.5.Decreta.titu.19. Lib.5.Sext.titu.5. Lib.4.Clement.titu.6.
De nauticis vſuris,in auth.coll.8.titu.6.
De nautico fœnore. Lib.22.P.tit.2. Lib.4.C.tit.33. Nouella 110.& 130.

1 *Mutui & fœnoris differentia.*
Fœnerare quid. eod.
2 *Vſura quid.* 3 *Vſus cauſa,& vſura triplex.*
4 *Vſura propter moram licita.*
5 *Vſurarum finitio.*
Diuiſio.eod.
6.7.8.9.10.& *ſeq.Vſura omni iure prohibita,diuino,& humano.*
6 *Lepores ſuperfœtant.*
Vſura mordet,redit facultates,trucidat.eod.
7 *Fœnerandi vſus non eſt diutinus.*
8 *Pecunia pecuniam naturâ parere non poteſt.*
9 *Vſuras mutuum naturâ reſpuit.* 10 *Vſura diuino iure prohibita.*
Vſura & mentalis à Deo prohibita.eod.
11 *Vſura prohibita iure pontificio.* 12 *Concilijs ſacris.*
Et pœna vſurariorum eod.
Concilia Elibertinum,Nicenum,Lateranenſe,
Lugdunenſe,quando fuerunt prohibita.
13 *Vſurarij manifeſti qui dicantur, & quomodo tales eſſe probentur.*
14 *Vſurarium contractum qua arguant.*
15 *Vſuræ lege Indorum, Platonis, Oxei, Chiorum, ByZantiorum, Cæſaris prohibitæ.*
Tributum ex vſuris.eod.
16 *Vſura Gallico iure prohibita cum pœna.Vſura nundinales Gallica.eod.*
17 *Fœneratores magis quàm fures puniti.*
18 *Fœnerandi licentia omnino prohibita,& quando alias coërcita.*
19 *Vſura iure ciuili Romano ſcripto prohibita.*
20 *Vſura permiſſa,nec tamen ideo approbata.*
21 *Vſurarum permiſſio conſiderat res,perſonas, taxationem.*
Vſuræ ex quibus rebus capi poſſunt.eod.
22 *Fœnerari quæ perſonæ poſſint.*
23 *Iudæi vſuras non debent accipere à Chriſtianis.*
24 *Vſuras permiſſas taxatio legitima facit.*
25 *Vſura ex nudo pacto non debentur.*
26 *Vſurarum ſolutio non probat illas eſſe debitas.*
Vſurarum amiſſa ſolutio arguit remiſſionem.eod.
27 *Vſuræ in ſortem conuerti nequeunt.* 28 & 31.*Vſura centeſima quæ.*
29 *Vſura apud Romanos menſtrua,& ſingulis menſibus ſoluta.*
Calendarium quid: & quare.eod.
30 *Calendæ quare primi dies menſium dicantur.*
Luna noua olim initium menſis faciebat Romanis.eod.
31 *Vſura aſſalis,& libra.*
32 *As quid,& in quot vncias vel partes diuidatur.*
33 *Vnciales vſuræ quæ.*
Vſura vnciales.eod.
34 *Sextantes.* 35 *Quadrantes.*
36 *Trientales.* 37 *Quincunces.*
38 *Semiſſes.* 39 *Septunces.*

40 Besses.
41 Dodrantes.
42 Dextantes.
43 Deunces.
36 Vsuras trientales exercuerunt Antoninus, Alexander Seuerus &c.
37 Pensio legitima fundi, quæ intra viginti annos æquat valorem fundi.
44 & 46. Traiectitia & nautica vsura.
45 Vsuræ maiores, minores, mediæ quæ.
46 Vsuræ centesimæ quibus permissæ fuerunt.
47 Vsura nautica, traiectitia marina quid.
Periculum pecuniæ traiectitiæ ad quem pertineat. eod.
48 Nautica vsura duplex.
Eteroplon & amphoteroplon quid. eod.
47 & 49. Vsura nautica improbata.
49 Nicephorus Orientis imperator Christianis inimicus.
50 Centesimæ vsuræ lex renouata sæpè.
In quibus casibus permissæ. eod.
51 Periculum suscipere maris temerarium.

a Philipp. Beroald. in 1. Apuleij de Asino aureo.
b apud Plautum, in Asinaria.
c Cicero de amicit.
d Terēt. in Phormione.
e Plinius lib. 2. c. 6.
f Vlpia. in commentar. ad orat. orat. Demosth. de fal. legat.

MVTVVM propriè sine vsuris est, at fœnus cū vsuris est: vt notauit Philippus Beroaldus [a], ex Plautino amatore dicente [b], Nam si mutuo non potero, certū est, sumam fœnore. Sic etiā distinguere videtur Cicero [c]: vt enim, inquit, benefici liberalesq; sumus, non vt exigamus gratiam: neque enim beneficiū fœneramur, sed natura propēsi ad beneficiū sumus. Et Terentius [d]: fœneratū isthuc hoc beneficiū tibi pulchrè dices. Et aliquādo fœnerare est idē, quod mutuo dare: vt apud Pliniū [e], Sol fœnerat lumen suū cæteris sideribus. Apud Græcos eadē ferè obseruatio, nā vt notat Vlpianus apud Demosthenē [f]. τὸ δὲ ἐδανείζοντο δοκεῖ δὲ ὑβριστικὸν εἶναι, ἐπειδὴ ἐκακίζετο ὁ τόκος, ὑπέμνησε μὲν ἐξ ἀρχῆς, χρηστῷ δὲ ὀνόματι, τὸ ἔχρησεν, ἐκφεύγει τὸ ἄτοπον. idest, verbum ἐδανείζοντο. i. fœnore petebant, cōtumeliosum esse videtur. Cùm vsura malè audiret, initio quidē eius rei commonefecit, sed cōmodo verbo, τὸ ἔχρησεν, mutuarant vitat offensionē. Vsura dicitur quicquid præter sortē principalē ob eandē capitur, 1

g can. sin. 14. q. 3. can. putant. eod.
h Varro, 4. de ling. Lat. circa finem.
i vt in l. 2. §. 2. de vsur. l. qui negotia, l. 34. manda. P.

siue pecunia sit, siue gratia, siue aliud quidquis [g]. Vsura dicitur ratione vsus, vsus ipse, apud Latinitatis emendatioris authores: & sæpè pro cōmodo, quod ex vsu accipitur [h], vt & hîc nūc accipietur: & pro fœnore pecuniæ, vel pro eo quod ratione vsus pecuniæ accedit. Accedit autē domino pecuniæ, præter pecuniā, & eius occasione; vel lucrū sine damno: vel ratione dāni, quod sentit & patitur ex vsu quē alius habet suæ pecuniæ, vel rei: vel in pœnā, q alius pecuniā suam, vel res suas se inuito retinet, vel se nolente vsum rerū suarū habet [i]. 2

Hinc capita tria vsurarum diuersæ naturæ colligūtur. primū caput prohibitas vel odiosas habet vsuras, quando sine damno lucrū ex vsu quē alius habet suæ pecuniæ, consequitur. Aliud caput pertinet ad id quod interest, quando quis propter vsum rerū suarum quē alius habet, damnum consequitur, vel lucrum amittit, & pro eius reparatione aliquid consequitur ex illo vsu, & istud constituitur inter vsuras licitas, vt docuimus in capite de eo quod interest, libro superiori. Tertiū caput vsuras ad morā pertinentes, licitas quoq; tractat, quādo inuitis dominis interpellatus, vel morosus alio modo, rerū vsum detinet. Et 3

k l. cum quidam, §. 6 pupillo, de vsur. in P.
l l. videamus, de vsur. P.
m gloss. in l. 1. de sen. ten. quæ pro eo quod inter. C.

eò pertinet parœmia, vsuras nō propter lucrū petētiū, sed propter morā non soluentium infligi [k]. Et ideo venire istæ dicuntur ex natura quorundam contractuū [l], liciteque exiguntur, in pœnam contumaciæ, & vsurpationis rerum alienarum, contra iuris præceptum, ius suum cuique tribuēdum. Et de istis, & de mora iam proprio capite superiori quoque libro diximus. Et superest, vt dicamus de vsuris quæ ratione tantùm vsus pendūtur, sine damno. Illæ igitur vsuræ sunt, lucrum emergens sine damno [m], ex vsu pecuniæ mutuo 4 5

datæ

datæ mutuāti accedēs. Lucrū dicitur, deducto omni dāno, & damnū deducto
6 omni lucro [a]. Dicūtur autē vel terrestres, vel nauticæ [b]. Has vsuras in summa,
omnia iura diuina & humana, & boni mores reprobarūt, ad maius autē malū
euitādū, aliquatenus permiserunt: idq; per ea quæ dicemus manifestū erit.
Naturale ius ratioq; naturalis, rerumq;, nempe pecuniarum & contractus [c]
mutui natura, primùm illas abhorrent & respuunt, & quale malum sit vsura,
ipsa seipsam, veluti sorex, indicio suo demonstrat, seipsamq; condemnat.
Ea apud Hebræos נשך morsus neschec dicitur, corrodit enim & viuos
deuorat debitores: vnde Alphonsus Hispaniarum rex, fœneratores labores
mortalium depascentes, harpyas dicebat [c], & fœnus ipsum quasi funus animæ [d].
D. Ambrosius vsuram ab vsu dictam ait, quòd, vt vestes vsu, ita vsuris
patrimonia scindantur [e]. D Basilius [f] ideò Græcis vsuram τόκον dici ait,
quòd supra fœcunditatem leporum, quos dicunt simul & vno tempore gignere,
& superfœtare agnascendo, etiam vsura nondum data, alteram gignat,
& alteram ex altera, vsque ad infinitum: & inde dolores, vt parturientis,
inferre debitoribus. Vocat hoc iniquitatem absolutè Dauid, & pro magno
beneficio concedendo à Deo populo commemorat, quòd ex vsuris &
iniquitate eruet animas eorum [g]. Pleraque autem adfert quæ ad dolos &
iniquitatē pertinent fœnerantium D. Ambrosius, quæ apud eundem legito,
& de miseriis debitorum [h]: & apud Plutarchum proprio libro [i]. Nec improprie
Cicero fœnore trucidari dixit, dum scribit [k], Parcat iuuentus pudicitiæ
suæ, ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur,
nec incurrat in alterius domum atque famam. Demosthenes, οἱ δανειζόμενοι
ῥᾳδίως ἐπὶ τοῖς μεγάλοις τόκοις μικρὸν εὐπορήσαντες χρόνον, ὕστερον καὶ τῶν ἀρχαίων
ἀπέστησαν, id est, qui facilè pecuniam magno fœnore sumunt, illâ paulisper
locupletati, pòst etiam patrimoniis euertuntur [l]. Plato reddens rationem,
cur democratia transit in potentum dominatum, & contrà, cùm plures sint
mutationis causæ, eas non dicit, sed vnam solùm, quòd prodigaliter viuentes,
vsuris confecti, pauperes efficiuntur [m]. Aristophanes [n] vsuram etiam
describit pro fera, τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ τόκος τί θηρίον, id est, nihil aliud vsura est, quàm
fera quædam. Paria putat D. Ambros. gladio in hostes sæuire, & vsuras ex-
7 torquere, & quos occidere licet iis tantùm fœnus extorquendum [o]. Sequitur
& plerumque eadem pœna & damnum fœneratores, quibus debitores
suos diuexarunt. Et vix vsus ipsius pecuniæ fœnerandi diutinus, vix continuus,
sed sterilis est; quo subsecuto, intercidente sæpe pecunia ad minimū [p]
8 minorum, vel aliorum patrimonia deducuntur [p]. Sed & pro monstro est, vt [q]
pecunia quæ sterilis per se, & sine vsufructu est, & ciuili & naturali ratione [q],
contra naturam generet, & proferat vtilitatem, & fœtum domino mutuāti,
vt ait Plutarchus [r]: siquidem fœnus dicimus, quasi fœtum & partum [s], vt
Græci τόκον, cùm tamen vsura quam ex pecunia percipimus, in fructu non
sit [t]. Pecunia inuenta, non ad pariendum, sed ad prætium æstimationemq;
9 faciendam [v]. Aduersatur & tertiò naturæ mutui vsura, in eo, quòd mutuū
ad iuuandos egentes maximè inductum sit, & ex humanitatis officio, quo
interest hominis hominem affici beneficio [x], ob cognationem quæ natura
inter omnes homines est [y]. At nihil magis aduersatur officio pietatis & amici,
quàm merces [z]. Natura item & formula contractus mutui est, vt nec minus,
nec plus quàm datum est restituatur, & in eodem numero, pondere, &
mensura, & in eàdem bonitate, & quantitate [a]. Nec in eo caueri posset, vt si
decem dem, vndecim vel amplius reddantur; vel si cautum sit, non erunt
in obligatione plura quàm decem, & quatenus tantum datum est [b]. Proinde
cùm contra substantiam contractus adiecta varient contractum ipsum [c], nō
erunt admittendæ vsuræ in mutuo contra eius naturam, quandiu voluerimus
mutuum dici, alioquin degenerabit in locationem, quæ ratione mer-
10 cedis vsum rei concedit [d]. Iure diuino prohibitas esse vsuras, manifestè do-

a l. Mutius, pro socio. P.
b Budæus lib. 1. de Asse. & ex sequentibus apparebit: & tit. de vsuris, & de nautico fœnere.
c Antonius Panorm. lib. 4. de dictis & factis Alphons. c. 16. hoc ipsum & Plutar. lib. nō esse fœnerād.
d Anto. Panor. lib. 3. de dict. & fact. Alphon c. 14.
e D. Ambros. lib. 4. de Tobia. c. 13.
f D. Basilius, in psal. 14.
g Psal. 71.
h D. Ambros. lib. de Tobia c. 4. & 6. & de miseriis debitorū lib. c. 7. & 8.
i Plutarch. lib. non esse fœnerandum.
k Cicero pro Cælio.
l Demosth. 1. Olynthiaca.
m Aristoteles 5. Polit. c. fi.
n Aristopha. in Nebulis.
o ca. fin. 14. q. 4.
p l. lex quæ tutores, de administ. tut. C.
q l. 2. in prin. & §. 1. de vsut. earum rer. quæ vsu cōsumū. §. constituitur, de vsufruct.
r Plutarch. lib. de vitanda vsura.
s Gellius, li. 12. c. 16.
t l. vsura, l. 121. de verb. signif.
v l. 1. de contrah. emp. P. ca. eiiciens, 88. distin.
x l. seruus ea lege, de seruis exportā. P.
y l. 3. de iust. & iur. P.
z l. 1. manda. P.
a l certi condict. de reb. cred. §. 1. quib. mod. re contrah. oblig.
b in l. rogasti, & l. si tibi dedero, de reb. cred. P. l. si tibi decem millia, de p: ct. in P.
c l. cum precario, de precar. in P. l. vbi ita donatur, de donatio. caus. mor. in P.
d l. 2. loc.

cetur ex lege antiqui & noui sacrosancti Testamenti: si pecuniam, inquit Deus, dederis populo meo, pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes [a]: & iterum, non fœnerabis fratri tuo ad vsuram [b]. Et Dauid ait, non ingressurum tabernaculum Dei, qui pecuniam ad vsuram dederit [c]. Apud Ezechielem iustus dicitur victurus & non moriturus in æternum, & is quoque qui ad vsuram non commodauerit, nec amplius acceperit quàm datum [d] erit. Iubet Dominus noster IESVS-CHRISTVS, mutuum dare, & nihil non solùm accipere, sed nec sperare [e]. Vnde & mentalis vsura, videlicet mutuare ea mente vt plus inde speremus, quemadmodum realis prohibita est [f]. Iure pontificio prohibitas esse iura expres- 11
sa docent [g], & inibi hæreticus declaratur, qui dixerit licitum esse exigere vsuras [h], damnationisq; æternæ pœna indicta exigentibus [i]: & vt remoueatur à promotione ad sacros ordines sancitum [k], vtque iam promoti expellantur à clero, & vsuras reddant [l]. Translatæ & in iuris pontificij corpus pro- 12
hibitiones & pœnæ sacrorum consiliorum, vt ex concilio Apostolorum, presbyter exigens vsuras, si non resipiscat, deponitur [m]: vt quod concilio Elibertino celebrato sub Constantino Magno, circa annum domini 336. sub Iulio summ. pontif. coactis in Hispania 19. episco [n]. sancitum est, clericum qui vsuras acciperet exauthorandum [o]. Prohibitæ item synodo Trullana [p], quæ sexta dicitur: in generali Nicena prima [q], cui interfuerunt 118. episcopi, contra Arrianam sectam maximè coacti, circa annũ domini 328. secundum historiã Tripartitam [r], & Rufinum [s]: secundum alios anno 324. vel anno 326. vt scribit Nicephorus Calist. [t] sub Constanti. Magno, & Syluestrio sum. pontif. Item circa annum domini 1570. sub Alexandro Senensi eius nominis summo pontifice, concilium Lateranense submouit à communione sacrosanctæ eucharistiæ, & à sepultura ecclesiastica vsurarios publicos, ni satisfacerent [v], quod confirmatum est concilio Lugdunensi [x], coacto anno domini 1373. teste Paulo Aemilio [y]. Ex canonibus Nicephori confessoris, vsuram accipientibus non sunt elargienda sacramenta, nec cum perseuerantibus in illis cibus sumendus [z]. Quæ pœnæ de manifestis vsurariis intelligi debent: tales autem 13
sunt qui diffamati ea de re sunt, & cõtra quos certa extant argumẽta [a]. Testiũ porrò hîc non sufficit probatio, dicentium aliquẽ esse vsurariũ, quia vsuras illi soluerint [b]: quia deponunt in causa propria [c], vtpote quibus vsuræ restituendæ essent acceptæ, & vltrà, vt participibus sceleris, nec eis creditur [d].
Tria autem arguunt contractum emptionis fictum & vsurarium, vtilitas pre- 14
tij, fama qua quis vsurarius dicatur, & quòd pactum adiectum sit, ne liceat venditori adhibere venditum, nisi post certum tempus [e]. Hæc autem concurrere debent. Nec sola consuetudo fœnerandi sufficit ad probandum cõtractum fœneratitium, quamuis semel malus, præsumatur semper talis in eodem mali genere [f]: nam & fœneratores aliquando legitimè contrahunt, & ita Boërius tradit [g]. Nec sola pretij vilitas probat, quia contrahentibus licet in pretio se circumuenire [h]: facit tamen præsumptionem fictionis contractus, vilitas pretij [i]. Adfert Fridericus & alias vsurarum probationes ex confessionibus & libris rationum haberi posse [k]. quamuis difficilimum omnium, vt ait Isocrates [l], cum talibus aduersariis habere negotium: etenim commertia quæ fiunt cum mensariis citra testes fiunt, vnde quibus ab istis impositum sit, necesse est imminere periculum. Moribus & iure ciuitatum, 15
seu ciuili nationum, vsuræ quoque improbatæ fuerunt, sicuti Indi pecunias suas ad vsuras nõ locãt, nec accipiũt [m]. Platonis est lex, Nemini liceat fœnerari: liceatq; si quis in fœnus acceperit, nec vsuras, nec sortẽ reddere [n]. Lex Oxei legislatoris, ne cuiquã super aliqua fundi parte fœnerari liceret [o]. Chij, vt vsuras coërcerent, ex mutuo pollicitis vsuris tributum acceperunt. Et Byzantij, cùm nonnulli incolarum fœnerati essent super possessiones suas, statuerunt, vt quicumque debiti tertiam partem ferre vellet, liberè possessionem suam

a Exodi. c. 22.
b Deutero. c. 23.
c Psal. 14.
d Ezechiel. c. 18.
e D. Lucæ c. 6.
f c. cõsuluit, de vsur. gloss. & Panor. in c. cùm in tua, de vsur.
g in c. 1. c. consuluit, c. super eo. c. debitores, de vsur.
h Clemẽ. 1. de vsur.
i c. 1. de vsur. in sext. Clem. 1. § fi. co. tit. ap. Clementem.
k can. de Petro, 47. dist.
l ca. qui accipit, & ca. si quis oblitus, 14. q. 4. ca. si quis, 47. dist.
m ca. episcopus, 47. distin.
n Isidor. 1. parte cõsilior.
o ca. si quis clericorum 47. distinct.
p in synod. Trulla. ca. 10.
q in Nicena. 1. syn. ca. 17.
r in historia Tripar. lib 1. c. 8.
s Ruffinus lib. 1. c. 6.
t Nicephor. Calist. lib. 8. historiæ ecclesiasticæ. c. 14.
v c. 3. de vsur. c. quia in omnibus, eo.
x c. 1. & 2. de vsur. in sext.
y Paul. Aemil. lib. 7.
z lib. 2. iuris Orientalis, in can. Nicephori confessor.
a c. cum in tua diœcesi, de vsur.
b Frederic. de Senis, consil 61.
c l. omnibus, C. de testi.
d c. 1. de confess. l. fi. C. qui à causa poss. c. veniens, & c. preterea, de testib. Ludoui. Rom. singu. 553. Bald l. dictantibus, C. de testament.
e c. ad nostram, de emptio.
f l. Cassius, de senat. in P. l. si cui crimẽ. §. iisdẽ, de accus. P.
g Boërius decisio. 102.
h l. in causæ, 2. §. idẽ Põponius, de minori P.
i § 1. vers. quis enim dubitat qui l. feud. olim alien. poss in vsib. feud. l. si quis dixerit, loca. in P.
k Fridericus, de Senis consil. 8.
l Isocrates oratio. 5. in Trapezita.
m Aelianus, lib. 4. de var. histo. c. 1.
n Plato 5. de Legib.
o Aristotel. lib. 6 Politic. c. 4.

ſuam haberet [a]. Refert Suetonius Tranquillus Iulij Cæſaris legem, qua ſta-
tuit de pecuniis mutuis, deiecta tabularum nouarum expectatione, quæ cre-
brò mouebatur, vt debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationem
poſſeſſionum, quanti quaſque ante ciuile bellum comparaſſent, deducta
ſumma æris alieni, ſi quid vſuræ nomine numeratum aut perſcriptum fuiſ-
16 ſet: qua conditione ferè quarta pars debiti deperibat [b]. Apud nos prohi-
bitæ vſuræ ab optimis principibus Philippo Pulchro [c], & Ludouico 12. [d] quo-
rum poſtremus delatoribus vſurariorum pollicetur tertiam partem multarũ
imponendarum reis. Ex eadem conſtitutione Philippi ſtatutum quoque, ne
quis in communibus vſuris exigat vltra vnum denarium Turonenſem in
hebdomada, vltra quatuor denarios in menſe, vltra quatuor ſolidos Turon.
in anno, pro libra Turonenſi. In nundinis verò Campaniæ, vbi pro nundi-
narum, vt putatur, faciliori commercio, mutuo datur pecunia, vel aliæ res, in
dilationem ſingularum nundinarum, vt pro ſingulis nundinis, quæ ſex in
anno ſunt, pro eo quod intereſt mercatorum dentur 50. ſolidi tantùm Tu-
ronen. pro centum libris. vnde conſurgunt ſingulis annis ratione ſex nun-
17 dinarum 15. libræ pro centum Turonen. Apud Romanos legibus maiorum
magis inuiſi fœneratores ipſis furibus: nam furem dupli, fœneratorem qua-
drupli condemnabant, vt teſtis M. Cato [e]. nempe vt furem manifeſtum [f],
18 & perfrictæ frontis & impudentem. Lælius Genutius tribu. pleb. rogationẽ
etiam tulit ad populum, ne fœnerari liceret [g]. Et inclinatis in concordiam
animis noui conſules fœnebrem quoque rem, quæ diſtinere vnanimes vide-
batur, leuare aggreſſi, ſolutionem æris alieni in publicam curam verterunt [h].
Meminit quoque alibi Liuius [i], ſolutionem fœnoris, quam vocat fœneralia,
in Vrbe aliquando factam publicè: In tali, inquit, fœnore obruebantur debi-
tores: cuius coërcendi cùm ratio quæreretur, diem finiri placuit fœneralia,
quæ proxima fuiſſent, vt qui poſt eam diem ſocij ciuibus Romanis credidiſ-
ſent pecunias, profiterentur, & ex ea die, pecuniæ creditæ, quibus debitor,
creditori ius redderetur. Cornelius Tacitus refert [k], primùm lege 12. Tabu-
larum cautum, ne quis amplius vnciario fœno reſ[f]œnus exerceret, cùm an-
teà ex libidine locupletum ageretur: deinc fuiſſe hoc ipſum ad ſemiunciã
redactum: poſteà & vetitam omnino verſuram, multiſque plebiſcitis ob-
uiam itum. Iure hoc Romanorum ciuili ſcripto prohibitas quoque exiſtimo
19 vſuras, potiſſimùm nouiſſimo. Nam Cæſares poſtremi, & ipſe Iuſtinianus
eandem fidem Chriſtianam amplectuntur, qualem & ſummi pontifices [l],
& Chriſtiani reliqui ſequuntur, & eccleſiaſticas ſynodos, potiſſimùm Nice-
nam primam [m], & alia generalia concilia, quibus diximus prohiberi vſuras.
20 Cæterùm in omni iure inuenimus, & aliquando vſuras permiſſas in certis re-
bus, & cauſis, & perſonis, & modis negotiandi. Non tamen idcirco appro-
batas dicere oportet, ſicuti Deus ob duram ceruicem Iudæorum illis permi-
ſit repudium, ſed non probauit [n]. Tanta enim hominum eſt improbitas, vt
omnino à nomotheta tam benè emendari vel purgari non poſſit, vt ſcoriæ
aliquid perpetuò non remaneat: aut, ſi omnino tollere velit, in peius vitium
non degeneret: in quo diſcrimine peius malum euitandum eſt & fugien-
dum [o]. Hoc modo in vſuris, ſi vetantur omnino, facit diuitum peſſima aua-
ritia & crudelitas ſeu immiſericordia, vt malint potiùs arca numos rubigi-
ni committere, quàm iuuare gratis indigentes: vel ſi mutuent gratis, ita tru-
culenter repetunt, vt omni inquietudine debitores infeſtent. Proinde &
modus quidam fœnerandi permiſſus propter peruicaciam creditorum, &
21 ad iuuandam inopiam debitorum. Conſideramus itaque in vſurarum per-
miſſione, res, perſonas, & taxationem. Res in quibus permitti dicuntur
vſuræ, comprehenduntur his verſibus.

a Ariſtotel. libr. 2. Oeconomicon.
b Sueto. Tranqui. in Iulio Cæſare c. 42.
c In conſtitutione Philippi Pulchri publicata, anno domini 1311.
d in conſtitutio Ludouic. 12. publicata anno 1512. artic. 64 65. 66.
e Cato in principio de re ruſtica.
f §. præterea, de obl. quæ ex delict. naſc. §. ex maleficiis, de actio. cum ſimil.
g Liuius in 7.
h idẽ Liuius, lib. 7.
i Liuius in 5. belli Macedonici.
k Cornel Tacit. lib. 5. Annalium.
l l. 1. de ſumma Trin. & fid. cathol. C.
m l. nos reddentes, de ſumma Trinit. C. § 1. de eccleſiaſtic. titul. in authẽ.
n D. Matthæi c. 19. & Mar. 10. Deut. 24.
o can. quod Dauid. 22. q. 4. ca. ſi aliquid, cum 2. ſequ. 60. ca. duo, & ca. ſequẽ. 13. diſtinct.

Feuda, fideiussor, pro dote, stipendia cleri,
Venditio, fructus, cui velles iure noceri.
Vendens sub dubio, pretium post tempora soluens,
Pœna, nec in fraudem, lex commissoria, gratis
Dans, socij, pompa, plus forte modis datur istis.

Quæ omnia latè explicantur & probantur à glossa, & Henricho Bohic, in c.
conquestus de vsur. Ioanne Fabro [a], Angelo de Clauasio [b], Baldo, Fulgo-
sio, & Iasone [c], Hostiensi [d], Chassaneo [e]. Isti tamen casus non propriè perti-
nent ad mutuum, & ideo neque ad vsuram illam illicitam pecuniæ ex mu-
tuo, sed vel ad iustam negotiationem rationemque eius quod interest, vel
ad pœnam, seu ad moram plectendam debitorum alio modo quàm ex mu-
tuo. Cui autem negotiationi, & quatenus permissæ vsuræ, postea paulò
Deo fauente intelliges in taxatione, vbi & de rebus & personis plura. In per- 22
sonis distinctio iure diuino in permissione foenerandi facta, vt lege antiqua
liceret extraneis ad vsuram dare: proximis seu illis qui eiusdem populi es-
sent, non liceret. Non foenerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fru-
ges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri autem tuo, absque vsura,
id quo indiget commodabis [f]. Alienum intelligi volunt interpretes, hostē
fidei, vt ab eo liceat fœnus accipere, quem liceat occidere [g]. Et ideo non 23
esse permittendum Iudæis à Christianis vsuras exigere [h], tradunt rectè inter-
pretes, cùm & illis dictū sit, foenerabis populis multis, & ipse à nullo foenus
accipies [i]. Num autem summus pontifex possit dispensare vt à Iudæis ac-
cipiantur vsuræ in aliqua ciuitate, disputat in vtramque sententiam Alexan-
der Immola [k], & tandem concludit, posse: quia vix quærendum sit de pec-
cato mortali inter Iudæos, qui iam comdemnati sint. Mihi suspecta est ista
sententia, & pugnantia mihi videntur, velle amicitiæ & humanitatis be-
neficium mutui in Iudæos concedere, & postea hoc prætextu velle bona
illorum vt ab hostibus exercere: cùm potius Iudæi qui inter Christianos cō-
uersantur, inde possint legem nostram improbare potiùs, quàm ad fidem
suscipiendam impelli. Quamobrem existimo vel omnino à cœtu Christia-
norum explodendos, vt in Gallia, vel si aliqua ex causa ferantur, bono
exemplo legis Christianæ instruendos, vt videant opera nostra bona, & ne
simus illis scandalo. Facit auaritia, cæca cupido, iniustum lucrum, quòd
in re quæ fructum non generat, in pecunia videlicet, fructum quærat &
lucrum, vt non minus repræhensibilis videatur qui à Iudæo ea mente capit,
quàm is qui ab alio: quia vsura vetita non nascitur ex persona, sed ex re.
Improbat & D. Augustinus cogitationem eorum qui dicunt, multi sunt
Christiani diuites, auari, cupidi, non habeo peccatum si suum illis abstu-
lero, & pauperibus dedero: vnde enim illi nihil boni agunt mercedem ha-
bere potero. Quia, inquit, hæc cogitatio diaboli calliditate suggeritur. Nā
si totum tribuat pauperibus quod abstulerat, addit potius peccatum quàm
minuat [l]. Taxatio vsurarum, seu æstimatio, vel definitio legis, eas licitas 24
facit: & eas tantùm exigi posse responsum est, quæ intra fines legitimos con-
tinentur, alias nequaquam [m]. Et si supra definitam quantitatem vel reten-
tæ, vel solutæ sunt, in sortem seu debitum principale, quatenus excedunt,
imputantur. Et si sors quoque soluta sit, in quantum excedunt, repetun-
tur [n]: constituitq; lex cum definitione quantitatis, pro quibus, & quando
deberentur, semper quantum consequi potuit, eas finibus angustissimis cō-
cludens. Veluti, ne illæ ex nudo pacto peti possent, nisi stipulatione quoque 25
promissæ essent [o]. Cuius ratio est, quòd accessio hæc vsurarum sit ciuilis, non
naturalis: nec natura prouenit, vt ait Papinianus, sed iure percipitur, pro-
pter periculum etiam, quando periculo dantis pecunia foeneratur [p]. Pau-
lus tamen excipit ciuitatum debita, quibus & ex nudo pacto vsuras præ-
stan

a Ioā Faber. in Breuiar. tit. de vsur.
b Angel. de Clauas. in summa, in verb. vsura.
c Bald. Fulgo. Iason in l. 1. de summa Trinit. C.
d Hostiē. in summa de vsu. §. in aliquo casu, & in c. cum cōtrah. de pignor.
e Chassaneus in §. 23. des droitz pertenentz aux gens mariez, in consuetud. Burgund.
f Deutero. c. 23.
g ca. si. 14. q. 4.
h Panor. in c. post miserabilē, per illū tex. & Hosti. in c. salubriter, de vsur.
i Deutero. c. 28.
k Alexan. in nouissimo tomo cōsilior. cons. 1.
l ca. fortè aliquis, 14. q. 5.
m l. placuit, de vsu. P.
n l. si nō sortem, de cōdictione indeb.
o l. 3. & l. pignoribus, C. de vsur. l. Titius, de præscrip. verb.
p Papinia. in l. si nauis, 62. de rei vē. P.

das voluit[a]: item Iustinianus argentariorum[b]. Quamobrem si creditor ex
re sibi pro mutuo oppignerata percipiat fructus, vel prouentus aliquos, suos
non facit, si vsuræ non sunt illi legitimæ debitæ per stipulationem, vel le-
gis, vel iudicis definitione, sed vel restituere, vel in sortem imputare tene-
tur[c]. Imò iure pontificio statutum, debitores se non posse obligare ad sol-
uendas vsuras: & si quando iuramento se præstaturos firmauerint, tenen-
tur quidem soluere se à iuramento, & præstare, verùm statim compellun-
tur creditores restituere, & remittere iuramentum[d]: neque valet iuramen-
tum debitorum, quòd non possint repetere solutas vsuras[e]. Alia lex vsuris
26 restringendis imposita, vt propter earum solutionem præteritam, non cen-
seantur debitæ, nisi doceatur[f]: & contrà, vt lapsu temporis non solutæ, re-
missæ censeantur[g]. Et ante Iulium Cæsarem tribini pleb. creditoribus, mo-
27 dum rei fœnebri posuerant[h]. Prohibitum etiam, ne fœnus non solutum in
sortem conuertatur, hoc est, ne ex vsuris debitis vsuræ capiantur, ac si pro
sorte deberentur[i]. Vetitumq́; anatocismum esse, multa indicta, & ne fœ-
nus in sortem transferretur, vt scribit Appianus Alexandrinus[k]. Notauit
aliquos Augustus, quòd pecunias leuioribus vsuris mutuati, grauiori foeno-
re collocassent[l]. Et infames hoc foenus improbum exercentes iure ciuili
28 esse constat[m]. Cæterùm pro vsurarum definitione & distinctione facili me-
thodo intelligenda, proponimus supremas in iure vsuras, ad quas minores
referuntur, centesimas dici. Centesimæ vsuræ non sunt, vt existimant vul-
gares interpretes, quæ æquent sortem intra annum, & vt dicunt, quando
centum pro centum singulis annis creditor lucratur[n]: nusquam enim iura
tam execrabiles vsuras permiserunt: sed centesimæ sunt, quæ intra centum
menses æquant debitum, videlicet, quando ex centum denariis duodecim
singulis annis penduntur, vt obseruarunt Budæus[o], Hermolaus Barbarus,
Aegidius Dosanus[p], Alciatus[q], Molineus[r]. Centesimæ itaque habent ra-
tionem temporis quo æquabant sortem, videlicet mensium, non quantita-
29 tis. Soliti enim erant antiqui, singulis mensibus vsuras exigere, & rationes
cum debitoribus inire: idque docet nomen quo rationum libri, seu nomi-
num, & debitorum breuiaria nominabantur, quippe quæ appellatione Ca-
lendarij[s] dicebantur. indicat Horatius, dum ait[t]:

Odisti, & fugis, vt Rissonem debitor æris,
Qui nisi, cùm tristes misero venere Calendæ,
Mercedem, aut nummos vndevnde extricat amaras;
Porrecto iugulo historias, captiuus vt, audit.

Et rursum[v].

Hæc vbi locutus, fænerator Alphius[x],
Iamiam futurus rusticus,
Omnem relegit idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere.

30 Calendæ dicebantur singuli dies primi mensium, eoq́; quòd ab initio statuit,
vt Græci, & Hebræi, Romulus mensem quẽlibet à noua Luna incipiendum:
quo & factũ vt alij aliis fuerint lõgiores, prout tardius vel citius Luna appa-
reret: vocabatur autem populus initio eius apparitionis à minore pontifice, &
à rege sacrificulo in curiam Calabram, vt quot dies superessent vsque ad no-
nas, quibus venire debebant in Vrbem rustici ad feriarum causas cognoscen
das, significarent. Et inde à καλῶ, quod est voco, Calendæ, vt notat Macro-
bius[y]. Quare cùm menstrua esset vsura, quòd qui tabulas conficerent men-
struas penè rationes in eas transferrent, vt ait Cicero[z], solebant Calendarũ
diem execrari debitores, quod indicat & Plutarchus cùm ait in libro, non
esse foenerandum, οὐδ᾽ ἀναμνήσει τῶν καλανδῶν καὶ τῆς νομηνίας, ἣν ἱερωτάτην ἡμε-
ρῶν

a l. etiam ex mudo. l.30. de vsur. in P.
b §. quia vero & seq. coll. nouella. 136.
c c. 1. & 2. & c. conquestus, de vsur. ap. Gregor. c. ad nostram, de iureiurã. l. 1. de distra. pignor. C. l. 1. & 2. de pignor. actio.
d c. 1. & c. debitores, de iureiuran.
e c ad nostram, in 2. de iureiuran. P.
f l. creditor, C. de vsur.
g l. cum quidem, §. 1. de vsur. in P. l. qui semissas, eo. tit.
h Diõ Cassius lib. 41. histor.
i in l. fi. C. de vsur. rei iudica. & in l. fi. C. de vsur. l. si nõ sortem, §. supra duplũ, de cond. ind.
k Appia. lib. 1. bello. ciuilium.
l Sueto. in Octauio. c. 39.
m l. improbum, l. 20 ex quib. caus. infa. irroga. C. lib. 2. tit. 12.
n vt sentit Accur. in l. si non sortem, §. supra duplum, in verbo, duplum, de condict. ind.
o Budæus lib. 1. de Asse.
p Aegi. Dosanus lib. de Asse.
q Alciat. lib. 2. Parerg. c. 23.
r Molineus de vsur.
s l. pen. de reb. cred. P. l. nepoti, l. 6. de fundo instru.
t Horatius Sermo. 1. saty. 3.
v Horat. lib. Epod. ode. 2.
x de Alphio fœneratore meminit quoque Columella, lib. 1. de re rust. c. 7.
y Macrobius lib. 1. Saturnalior. c. 15.
z Cicer. pro Q. Rab.

ρῶν ὅσαι, ἀποφράδα ποιοῦσιν οἱ δανεισταὶ καὶ σύγιον. &c. id est, insuper & Calen-
darum aut neomeniæ recordaberis, qui dies etsi sacratissimi existant, nefasti
tamen & execrandi ab vsurariis redduntur. Nam pignora ipsis præstita nec
Iupiter ipse saluare possit. Paulus iurisconf. in formula stipulationis vsurarũ,
etiam idipsum docet in hæc verba. Lucius Titius scripsi me accepisse à Publio
Meuio quindecim mutua numerata mihi de domo sua: & hæc quindecim
proba rectè dari Calendis futuris, stipulatus est P. Menius: spopondi ego
Lucius Titius &c [a]. Est & alia apud eundem, Lucius Titius ita cauit, Acce-
pi & habeo in locum depositionis ea quæ præscripta sunt, argenti denaria
decem millia, & omnia faciam, & conuenio, & confessus sum, vt præscri-
ptum est: & concessi tibi tribuere vsuram vniuscuiusque summæ vnoquoq;
mense obolos quatuor, vsque ad redditionem totius argenti [b]. Erat & alia
formula deducendi vsuras in stipulationem, in singulos dies, id est, vt certa
vsura pro singulis diebus penderetur, quæ tamen legitimam non excederet
taxationem & definitionem [c]. In centesimis itaque vsuris erit calculus, vt 31
ex centum partibus, 12. singulis annis pendantur, vel singulis mensibus vna
pars, vt intra centum menses æqualis sit præstatio vsurarum sorti, id est, de-
bito: sortem enim debitum vocat Papinianus [d], & alij. Vocare possumus hãc
maximam vsuram, *au denier douze*, in qua pro sorte 10. librarum Turonensiũ,
vnaquaque existente 20. solidorum, & solido 12. denariorum, vsuræ cente-
simæ singulis annis sunt 16. solidorum Turonensium & 8. denariorum: & pro
centum libris Turonen. vsura centesi. 12. lib. Turon. quæ intra 8. annos &
menses 4. æquat sortẽ. Volo autẽ istam centesimã vsuram assem nuncupare, 32
totum quippiam & summum inter vsuras legitimas, vt ratione istius assis cẽ-
tesimæ, alias explicem. Martialis ideo rectè centesimam libram vocauit, dum
ait [e]:

Mittebas libram, quadrantem Gaurice mittis,
Saltem semissem Gaurice solue mihi.

Porrò prænoto, id totum quod assis nomine effertur in vncias 12 posse diui-
di, siue in duodecim partes: quarum nomina sunt propria ab vncia & semũ-
cia, vsque ad assem. Vncia, est duodecima pars assis: sextans, duæ vnciæ, quę
faciunt sextam partem assis: quadrans quarta pars assis, tres vnciæ, quia qua-
ter tria 12. faciunt: triens, quatuor vnciæ, quæ conficiunt tertiam assis par-
tem: nam ter quatuor constant 12. Quincunx, est quinta pars assis, quinque
vnciæ: semis, sex vnciæ media assis pars. Septunx, septem vnciæ: bes, octo:
dodrans, nouem: dextans, decem: deunx, vndecim: as, 12 [f]. Ergò dicamus 33
primùm vnciales vsuras esse, quando vna vncia, seu vna pars centesimæ
ex duodecim tantùm soluitur, quando videlicet pro centum singulis annis,
tantùm vna pars ex centum soluitur, & æquatur sors tantùm intra centum
annos, vt si pro centum denariis vnus vsuræ nomine annuatim soluatur. Ita
intelligitur Cornelius Tacitus facili negotio, dum ait [g], lege 12. Tabularum
cautum, Ne quis amplius vnciario fœnore vsuram exerceret, cùm antea ex
libidine locupletum ageretur: deinc fuisse hoc ipsum ad semiunciam reda-
ctum: postea omninò vetitam versuram, multísque senatusconsultis obuiã
itum vsuris. Sextantes dicuntur vsuræ, dum sexta pars centesimæ penditur 34
annuatim, seu duæ vnciæ centesimæ: ita æquant hæ sortem intra 50. annos.
Quadrãtes vsuræ, quando tres partes vel vnciæ centesimæ soluuntur annua- 35
tim: & æquant sortem intra 33. annos, 4. menses, id est, intra 400. menses
quartæ videlicet centesimæ [h]. Trientales, quando quatuor vnciæ, id est, quar- 36
ta pars centesimæ præstatur annuatim [i]: æquant sortem 25. annis, dicta hæc
vsura & tertiæ centesimæ [k]. In istis erat terminus virorum illustrium fœne-
rantium, vt ampliores non possent accipere ex mutuo [l]. Atque hoc trien-
tarium fœnus exercuit Antoninus Cæsar, vt patrimonio suo plures adiuua-
ret, vt scribit Iulius Capitolinus [m]. Item & Alexander Seuerus, ita tamen
vt

a in l. lecta l. 40. de reb. cred. in P.

b Papinia. in l. Publia Menia. l. 26 §. Lucius deposit. lib. 16. P. tit. 3.

c vt in l. nihil interest. l. 4. §. quod in singulos, de nauti. fœnor. in P.

d l. vxori vsufructu bonorum, l. 24. de v'u & vsufruct. lega.

e Martial. libr. 12. Epigramma. epi. 106.

f § hereditas, de hæredib. instituen. ap. Iust. ota. l. seruum meum, §. ñ. eo. tit. in P.

g Cornel. Tacit. lib. 15. Annal.

h de hac fit mentio in authent. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccl.

i de illis meminit, l. tutor qui reperto rium, §. quæ sint, versi. sed etsi de administ. tutor. P. l. 3. §. final. ad leg. Falc. P.

k l. cùm quidam, §. f. de vsur. P. l. eos, C. eo.

l l. eos, §. super vsu rarium, vers. quantitate, de vsur. C.

m Iulius Capitolinus in Antonino.

vt plerisque sine vsuris pecunias dederit [a]. Hicque imperator vsuras fœneratorum contraxit ad trientes, & simul pensiones, pauperibus consulens: senatoresque si fœnerarentur, primùm vsuras accipere vetuit: nisi si quid muneris causa acciperent. posteà tamen iussit vt semisses acciperent, munera tamen quia sæpè excedebant, sustulit [b]. Iustinianus, pro dote promissa & non soluta, post biennium tertiam centesimæ vsuram deberi statuit [c]. Prohibitum tamen aliquando his qui gerunt officium temporale & administrationem reipublicæ, inter sibi subditos fœnerari vllo modo [d]. Cùm ex spoliis victoriæ Octouiani cõtra Cleopatrã & Antoniũ plurimũ auri Romam delatũ esset, fœnus quod antè denario pendeba-
37 tur, ad trientẽ tũ recidit [e]. Quincunces vsuræ habent quintã tantùm partem centesimæ, æquantes sortem 20. annis [f]. Ideò dici possunt *au denier vingt*. quæ hodiè solent viduis adiudicari ob dotem non solutam, post annum à morte maritorum [g]. Quia & legitima censetur pensio rei, vel pro fundo, ea quæ intra 20. annos æquat sortem seu valorem rei pro qua fit pen-
38 sio [h]. Semisses dicuntur vsuræ, dum sexta pars centesimæ soluitur [i]: æquantq; sortem 16. annis. 8. mensibus: dictaque interdum hæc vsuræ species, media cẽtesimæ [k]. Istæ semisses erant supremæ in communibus vsuris, nec vltra hunc limitem transcendebant: quare & semisses vsuræ ciuiles dicuntur à Plinio: cõ-
39 munes ijs qui in ergasteriis negotiabantur [l]. Vsuræ septunces, quando septem vnciæ centesimæ penduntur, quæ æquant sortem. 14. annis, $\frac{2}{7}$. idest, men-
40 sibus, 171. $\frac{3}{7}$. Besses, quando 8. vnciæ centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem 12. annis, $\frac{1}{2}$. vel 150. mens. quas iustè negotiantibus extra nauticum fœnus excedere non licebat [m], nec argentariis [n]. Suidas hanc vsurã ἐπόγδοον τόκον, vsurã octauam dicit, cùm sortis octaua pars fœneratori datur. Veluti, in quaternis drachmis, quatuor oboli: drachma enim senos valet obolos, vt idem postea
41 etiam notat [o]. Dodrantes vel dodrantales vsuræ, dum nouem vnciæ vel partes centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem. 11. annis & $\frac{1}{9}$. & istæ dicuntur
42 minores nauticæ, seu minores traiectitiæ. Dextantes, dum decem partes centesimæ soluuntur, æquantque sortem 10. annis, seu 120. mensib. mediæ nauti-
43 cæ seu traiectitiæ. Deunces, dum vndecim partes centesimæ soluuntur, quæ sortem nouem annis, 1. mense, $\frac{1}{11}$. videlicet. 109. mens. $\frac{1}{11}$. æquant. Centesimæ postremò, prout diximus, quæ intra centum menses æquant sortem, videlicet
44 annis 8. & mens. 4 [p]. quæ supremæ sunt nauticæ & traiectitiæ. de qua statuit Iustinianus, vt in traiectitiis contractibus, vel specierum fœnori dationibus vsque ad centesimam tantùm liceat stipulari, nec eam excedere, quamuis veteribus legibus hoc esset concessum: cæteros autem homines dimidiam tan-
45 tùm centesimæ posse stipulari [q]. Et ex istis colligimus tres species vsurarum, summarum, minorum, & inferiorum [r]. Prima species illustrium, quarũ summæ trientes, mediæ quadrantes & sextantes, inferiores semiunciales & vnciariæ. 2. species communium negotiatorum, quarum summæ Besses [s], mediæ semisses, inferiores quincunces 3. species traiectitiarum & nauticarum, quarum summæ centesimæ, mediæ deunces & dextantes, inferiores dodrãtales. Sed & maximæ, & minores vsuræ, secundum etiam mores & cõsuetudinem locorum [t], & habita ratione negotiorum intelligendæ sunt: neque nomẽ maximarum vsurarum semper ad centesimam referendum est, vt plerique falsò interpretantur [v]. Quare cùm Triphonius respõdit tutorem qui pupilli pecunias clàm accepit condemnari ad maximas vsuras [x], id explico, vt non ad cẽtesimas, quia illæ ad nauticam & pecuniam traiectitiam pertinent, nec ad cõmunes, sed ad eas maximas teneatur, quas quis ex pecuniis pupillaribꝰ negotiando, vel fœnerãdo consequi potuisset, perpendẽdo mores diuersos regionum [y]. Sic enim etiã iubetur iudicibus in definitione vsurarum, morẽ & consuetudinẽ regionũ sequi [z]: dũmodò quãtitas definitionẽ legis non excedat [a].

[a] Lamprid. in vita Alexan. Seueri.
[b] idem Lampridius cod.
[c] Iustin, in l. fin. §. fi. C. de iure dot.
[d] l. 3. C si certum pe ta. l. principalibus, cod. in P.
[e] Dion Cassius libr. 51. historiæ.
[f] de quib. in l. tutor qui repertoriũ, §. quæ sint vers. sed etsi de administr. tutor. l. alimenta, §. basilica, de alim. lega.
[g] Papus lib. 15. Rhapso arcsto tit. 4. arest. 1.
[h] §. si verò alicuius, de non alienã. reb. eccles. in Authen.
[i] de quib. fit mẽtio in l. qui semisses, 13. l. cùm quidam, 17. de vsur. P. l. Titius, 26. de præscr. ver. P.
[k] l. fin. de fiscal. vsur. lib. 10. C.
[l] dicta l. eos, §. super vsurarum, vers. illos vero. C. de vsu.
[m] §. quia verò, in Nouell. const. 136.
[n] Suidas in verb. ἐπόγδοος τόκος.
[o] in verbo ὀβολός.
[p] Sidonius Apollinaris lib. 4. ep. sto. 24. b. lustre ita ei constituit tempus. lustrũ autem erat 4. annorum.
[q] l. eos, 26. §. super vsurarum, vers. in traiectitiis, & sequenti, C. de vsuris.
[r] colligitur & ex l. fin. de vsur. rei iudicata. lib. 7. C. titul. 51.
[s] sic Iustinia. dicit besses centesimæ, summas argentariorum, & mensariorum, in §. quia verò constitu. nouell. 136.
[t] l. 1. de vsur. in P.
[v] vt gloss. in l. 1. de vsur. pupill. C. vt in l. qui sine vsuris, l. 40. de negot. gestis, & l. non existimo, 51. de admi nist. tutor. in P.
[x] proximè citatis legibus.
[y] iuxta l. tutor, §. si post depositionẽ, & §. quæ sunt & seq. 55. de administr. tutor. P.
[z] Paul. in l. Aphricanus, alias apud Iulia. l. 40. §. in vsurarum, de legat. 1. & l. 1. de vsur. in P.
[a] l. eos. § cæteris. de vsur. C.

Centesimæ vsuræ graues certè visæ sunt antiquis, vt eas nisi certis permise- 46
rint negotiis, idque potissimùm ratione periculi quod in se creditor susci-
piebat transuectionis speciei, vel pecuniarum : nam aliter prohibitæ [a]. Et tra-
iectitia pecunia, quæ periculo creditoris datur, tandiu libera est ab obser-
uatione communium vsurarum, quandiu nauis ad portum non appule-
rit [b]. Maritimas vsuras [c], & nauticas dicimus, & traiectitias. Traiectitia pe- 47
cunia est, quæ trans mare vehitur. Cæterùm si eodem loco consumatur,
non erit traiectitia [d]. Pro traiectitia pecunia, & merces sunt pecunia data
comparatæ, & transuehendæ [e]. Verùm obseruamus non sufficere pro exigẽ-
dis centesimis vsuris cautum esse, vt res, vel pecunia tali loco transferrentur,
vel redderentur, nisi adiectum sit quoque, vt periculo creditoris transferren
tur [f], idque merito. Nam qui suscipit in se periculum pecuniæ traiiciendæ, si
ea casu aliquo pereat, antequam ad destinatum locum perducatur, periit ei,
non debitori: nisi debitoris culpa vel facto pereat [g]: contrà autem, si non su-
scipiat in se periculum mutuatæ & transuehẽdæ, quia perit debitori [h]. Qua-
re non debentur vsuræ istæ, nisi à tempore, & tempore periculi suscepti, vi-
delicet nauigationis, ex quo ad creditorem periculum pertinere incipit [i]: &
finita suspicione periculi desinunt deberi centesimæ, & tantùm communes
petuntur [k]. Omnem rationem & caussam maritimarum vsurarum inuenies
explicitam apud Iustinianum in nouella 130. vbi & inter cæteras rationes cur
ita magnæ essent, illæ duæ comprehenduntur, quòd telonea seu vectigalia
nauigantibus soluenda essent, & in eo, ratione eius quod interest, probaren-
tur, si nunc ex transuectione pecuniæ vectigalia debeantur; item propter pe-
riculum fortuitorum casuum. Quæ tamen excusatio non placet Pontificij
iuris decretis. Sic enim Gregorius nonus rescripsit, Nauiganti vel eunti ad
nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eò quòd recipit in se peri
culum, recepturus aliquid vltra sortem, vsurarius est censendus [l]. Quibus
verbis illæ vsuræ scelestissimæ argentariorum seu mensariorum [m], quos vo-
cant bancarios, quæ singulis quatuor nundinis Lugdunensibus 15. pro cen-
tum exigunt, optimè damnantur, cùm Iustinianus tantùm besses argentariis
permittat [n]. Et leges nauales tamen videntur vsuras nauticas sine periculi su-
sceptione inhibere, terrestres verò & sine eo permittere, dum aiunt [o], ὁ νόμ☉
κελεύει: τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ δεδανεισμένα, ἔγγυα, καὶ ἀκίνδυνα, μὴ γραφέτωσαν: εἰ δὲ καὶ
ἐπιγραφθῶσιν, ἄκυρα ἔστω, ἐπὶ τὸν ῥόδιον νόμον. τὰ δὲ ἐν ἀγροῖς ἢ ἐν ὄρεσι δανειζόμενα, ἔγ-
γυα καὶ ἀκίνδυνα ἐπιγραφέτωσαν, idest, legis iussio est: si quid in mari mutuo da-
tur, tutũ ac periculi offensione carẽs, in tabulas fœneratitias relatũ, vsuras nõ
pẽdito. Quòd si relatũ erit, irritũ id ac nullius valoris esto, iuxta legẽ Rhodiã.
Ea verò quæ in terra mutuo dãtur, licet tuta sint, ac ab omni periculo vacua,
in libros rationũ relata, vsuras soluunto. Duplicẽ vsuram nauticã cõstituit Iu- 48
lius Pollux, habita ratione pic uli, heteroploon, & amphoteroploon. hetero-
ploos, cũ fœnerator tãtũ cõmeatus periculũ suscipit, idest, alterius nauigatio-
nis. Amphoteroplus, quæ cõmeatus & remeatus periculũ suscipit: quæ ita cõ-
trahitur, vt nec vsura, nec sors debeatur, nisi nauis cũ mercib⁹ sospes in domi-
ciliũ rediisset. Nicephorus Oriẽtis imperator sustulit etiã vsuras nauticas om
nibus, dẽptis Christianis, quorũ odio flagrabat. Sic enim in eius constitutioni-
bus legimus, quòd in Christianos τοκισμοὺς ἐν πλοίοις, ὁ πᾶσι νομοθετῶν τὸ μὴ τοκίζειν,
καὶ ἄλλας μυρίας κακῶν ἐπινοίας ἐπέτεινεν. idest, vsuras de nauigiis captatas, cũ inte-
rim re fœnebri aliis omnibus interdixisset, aliaq́; infinita mala excogitauit [q].
Fuit & decimũ eius tyrãnicũ institutũ, q̃ insignes Cõstãtinopoli naucleros in
vnũ cõduxit, ijsq́; duodecim cuiq; libras auri tradidit, ea lege vt in singula nu
mismata vsuræ nomine quatuor siliquas soluerẽt: sic enim in Græco exẽplari,
δεδωκὼς ἐπὶ τόκῳ τετρακερατω τὸ νόμισμα, ἀνὰ χρυσίου λίτρας δώδεκα [r]. Lex de cẽtesima
vsura sępè renouata, vt à Lucullo ĩ Asia: à Cicerone ĩ Cilicia: à Iulio Cęsare ĩ to
to imperio. Permissę & in quibusdã aliis causis q̃ piculi nautici in iure ciuili:
veluti

a l. nihil interest, l. 4. de nautico fœno. in P.
b l. 1. C. de naut. fœn.
c l. fœnerator, l. 6. de nauti. fœnor. P. nouella 130. §. 1.
d l. 1. de nauti. fœn. P.
e dicta l. 1. §. fin. de naut. fœn.
f l. 2. C. de nauti. fœn.
g l. 3. C. eo.
h vtrumque probat l. fi. C. de nau. fœn. l. 4. & l. periculi, l. 5. eo. P. l. si nauis, 62. de rei vẽdica. P. postremum, in l. incendium, si cert. peta. C. §. 1. quib. mod. re contrah. obl.
i l. 3. de nau. fœn.
k l. 1. C. eod. titu. idẽ in 16. lege Rhodia. Græca.
l in c. fi. de vsur. ap. Gregor.
m mensarios olim publicas rationes confecisse, argentarios priuatam, docet Sigonius, libr. 2. de antiquo iure Roma. c. 11. diuites videlicet quæstum faciẽtes, ex permutandis aut fœnerãdis pecuniis. erãt opprobrio Romanis, pmissi Lugduni sub tempus Francisci primi eius nominis reg. Galliæ.
n §. quia verò. nouella 136.
o in legibus nauticis Iustiniani. lege 35.
p Iulius Pollux, lib. 8. Onomast.
q lib. 1. iuris Orientalis, in constitutio. Nicephori 12.
r eod. in lib. 1. iuris Orientalis constitut. 2.

veluti quando quis poſt tempus quadrimeſtre non ſoluit iudicatum [a]. Ponũt [b] exemplũ & in vſuris debitis à tutore pro pecuniis pupillaribus [c], ſed ego quid in hoc ſentiam paulò antea expoſui, neque puto permiſſionem centeſimæ in iure permiſſam, niſi expreſsè ius eam concedat ſtipulari: & ideò iura quæ trahuntur ad centeſimam [d], eò quòd maiores permittant, propter incertitudinem fructuum remanere apud creditorem, & ſi maioris æſtimationis ſint, videntur intelligenda infra centeſimam. Temerarius porrò videtur is eſſe qui periculum in ſe & aleam nauigationis ſuſcipit: vt non immeritò etiam à ſummis pontific. prohibita videatur [e]. Rectè enim & Bias ob infinita propè pericula, nautam neque in defunctorum, nec in viuentium numero computat. homo namque terrenus, tanquam vtriuſque ac dubiæ vitæ particeps, ſeſe mergit in aquam, totus fortunæ ſubiectus, vt ſcribit Xenocrates [f].

a l. fin. de vſur. rei iudica. lib. 7. C. titul. 54. l. ſi vt propoſnis, 4. de ædil. primæ. libr. 8. C. titul. 10.
b Accurſ. in l. eos, §. in traiectitiis, in verbo ſpecierum, de vſur. C. & alibi.
c ex l. qui ſine vſuris, de negotiis geſtis. P.
d vt l. ſi ea lege, l. ſi ea pactione, l. frumenti, l. oleo, C. de vſur.
e cap. nauiganti, de vſur.
f Xenocrates philoſop. lib. de morte.

De extinctione & ſublatione vſurarum, & fine, & rationibus permiſsionis illarum. Cap. 4.

1 *Vſuræ non exiguntur extra definitionem iuris, vel extra duplum ſortis.*
2 *Vſuræ tolluntur ſolutione debiti principalis.*
3 *Conſignatio debiti legitima inhibebat curſum vſurarum.*
4 *Vſuræ nauticæ quando deſinunt deberi.*
5 *Vſurarum finis lucrum.*

1 MVLTIS modis vſuræ peti poſſe deſinunt: vel ex eo quòd ſupra legitimam iuris definitionem promiſſæ ſunt [g], vel quia duplum attingunt, & ſupra duplum exigi nequeũt [h], etiam lege Aegyptiorũ, de qua meminit Diodor. Siculus libro 2. c. 3. & qui exigunt infames habentur [i]. Duplum eſt ſors, & vſuræ præſtitæ vſque ad ſummam ſortis. cumulantur autem in hac cõputatione ineunda vſuræ annuatim præſtitæ iure Nouellarũ, donec æquẽt
2 ſortem, & tunc, dum pares ſunt ſorti, deſinunt deberi [k]. Intercipitur quoque curſus vſurarum ſolutione debiti principalis ſeu ſortis [l], veluti principali cauſa & radice vſurarum ſublata [m]: quia ſolutione eius quod debetur tollitur omnis obligatio [n]: & tutus exceptione pro debito principali, & tutus eſt à petitione vſurarum [o]. Quòd ſi creditor debitum recuſet accipere conſignatione debiti, & vſurarum debitarum, legitimo modo, & congruo loco, & tẽpore facta, ceſſat vſurarum in poſterum debitum [p]: quia inde ſequitur liberatio [q]: niſi debitor rurſum conſignatis vſus fuerit, quia tũc reuiuiſcunt vſuræ, & perficiunt inſtitutũ curſum [r]. Item vſuræ nauticæ, vt diximus proximo capite [s], deſinunt præſtari aut deberi ceſſante periculo, & naui in portum delata. Finis omnium vſurarum lucrari eſt: vt finis eius quod
3 intereſt, damnum vitare. Finis & cauſſa permiſſionis vſurarum in mutuo quæ ſit, ex ſuperioribus quoque colligere licet, vt permiſſione facta aliqua fœnerãdi, iuuẽtur pauperes indigui rerũ, qui aliter numos à digitis & loculis diuitũ extrudere nequeũt, quàm aliquo lucro conceſſo. Alia, vt taxatione, ſæuiente tanta diuitum immiſericordia, frenum iniiceretur fœnori, & modus lucro, quod alioquin, ſi ex arbitrio ſumeretur fœneratorum, breui

g l. placuit, de vſur. in P. l. eos, l. 26. §. cæteros, & l. de vſuris C. eod. titu. l. ſi non ſortem, l. 26. de condict. indeb. P.
h dicta l. ſi non ſortem, §. ſupra duplum, §. 1. nouell. 121. & nouella, 128, l. vſuræ, & l. de vſuris, C. de vſur. l. pecuniæ eod. P.
i l. improbum, C. ex quib. cauſ. infa. irroget.
k dicta nouella. 121. & 138.
l l. eos, C. de vſur.
m l. cum principalis, de reg. iur. c. acceſſorium. eod. titu. in Sex.
n §. 1 qb. mod. toll. oblig. & ſuprà diximus in c. de ſolutionibus.
o dicta l. eos.
p l. ex prędiis & l. acceptã, & l. 2. C. de vſur. l. tutor condẽnatus, [illegible], eod. titul.
q l. obſignatione, C. de ſolu.
r in l. debitor vſurarius, de vſuris in P. d. l. acceptam, C. eod. l. 2. § fi. eo. P.
s ſup. c. 3. nume. 47

breui futurum eſſet, omnes facultates, & patrimonia, imò perſonas ipſas in ditionem illorum ventura. Prohibitionis vſurarum rationes, & iura nationum, ab exordio tractationis earum expoſuimus, vt ordinem & rationem permiſſionis faciliùs explicaremus, eò itaque pro reliquis recurrendum eſt.

De mutui repetitione & eius certicondictione. Cap. 5.

1 *In mutui repetitione quomodo peccent debitor & creditor.*
2 *Creditores in repetitione mutui in quibus reprehenduntur.*
3 *Creditor propria authoritate debitum repetens, quando in Gallia iure ſuo priuetur.*
4 *Debitores improbi exoſi quibus rationibus.*
Mutuum repetendo ex amico fit inimicus. eod.
5 *Certi condictio ex mutuo quid, & quando datur.*
Certi condictio generalis & ſpecialis quid. eod.
Certi condictio triticaria & ex mutuo ſpeciales. eod.
6 *Pecunia æſtimationem dat rebus, illa non æſtimatur rebus.*
7 *Certi condictionis mutui, & aliarum rerum differentia.*
8 *Condictio ex lege quid.*
9 *Condictio cauſa data, condictio ob turpem cauſam dati, ſine cauſa, incerti, indebiti, furtiua.*
10 *Mutuum num nomine alieno fiat.*

QVIA & mutui negotium, non tantùm in ipſa obligatione, ſed in ipſa repetitione quæſtionem habet, de ea agamus. Verè certè paucis apud Ariſtophanem [a] Straſiclates reſpondit Socrati interroganti in hæc verba. 1

a Ariſtopha. in Nebulis.

Soc. *εἰ μνημονικὸς εἶ?* Straſ. *δύο τρόπῳ, νὴ τὸν Δία:*
ἢν μὲν γ' ὀφείλεταί μοι, μνήμων πάνυ:
ἐὰν δ' ὀφείλω, σχέτλιος, ἐπιλήσμων πάνυ.
ideſt, Soc. *memórne es:* Straſi. *duplici modo, per Iouem?*
Si quidem debetur mihi, memor valdè:
Si autem debeo, miſer, obliuioſus valdè.

Quibus verbis manifeſtum eſt, duplici modo, & ex parte creditoris, & ex parte debitoris peccari in mutui repetitione. Creditores namque præter modum æris memores, ſeueriſſimè debitores vtplerumque vrgent & inſectantur: contrà debitores ingrati, & beneficij accepti & diei ſolutionis facilè obliuiſcuntur. Creditores in debitores exacuit auaritia ſeu habendi intemperata præcepsq́; cupiditas, & immiſericordia, vel debitorum perfidia & peruicacia, quos aliquando dignos miſericordia facit inopia fortuita, & ſine culpa contingens ſuorum bonorum deperditio, quos iuuat lex, vt alios contumaces cogit & caſtigat vſuris, & pœnis, actionibus, commodis, creditoribus conceſſis, & ne ſuprà quàm par ſit ſæuiant, iniectis frenis. Et in ſumma, leges vtriſque poſitæ. Si mutuum, inquit Deus, dederis 2
populo meo, non vrgebis quaſi exactor [b]. Reprehendit & Dominus noſter IESVS-CHRISTVS immiſericordem exactorem [c]. Prohibet & lex præcocem vel ſæuam exactionem, néue corpora pro debitis affligantur [d]: & ne propria 3
authoritate res ſuas repetãt, indicta alioquin id faciẽtibus debiti amiſſione, & pro

b Exo. 22.
c Matthæi. 18.
d l. nemo, de exact. tributor. lib. 10. C.

& pœna legis Iuliæ de vi [a]. Et quamuis in Gallia ob eam temeritatem creditor suo iure non priuetur, nisi sententia expressè dictum sit [b], tamen puniendus acerrimè ideo venit postea [c]. Datur & dilatio debitoribus soluere volentibus, etiam non petentibus [d]. quamuis dies cesserit & venerit solutionis, vt reiiciatur creditor qui venit statim paratus cum sacco [e]: vt tamenneq ue nimium delicatus debitor, neque onerosus creditor audiantur [f]. Monebat rectè Phocilides, Debitor ne improbi viri sis caue, ne vbi dederit, molestus sit intempestiuè [g]. Detestantur autem leges improbos debitores,
4 qui, vt ait Phalaris [h], imitantur mores cameleontis, qui pro tempore colores mutat: quippe qui & beneficium accepturi, laudant velut beneficum dantem, redditur i vt tyrannum existimant & impium: quibus similia Ecclesiasticus refert in sacris Biblijs [i].

Nam ferè maxima pars morem hunc hominum habet: quod sibi volunt
Dum id impetrant, boni sunt: sed id vbi iam penes se habent,
Ex bonis pessimi ac fraudulentissimi sunt: vt ait Plautus [k]. *Et rursum* [l],
Si quis mutuum dederit, fit pro proprio perditum:
Quom iam repetas, inimicum amicum beneficio inuenis.

Sic Rabinus Simeon interrogatus à Rabino Iochanna [m], היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם hi derek ragah scetrahek mimenah haadam. idest, quæ esset via, à qua abstinere deberet homo? Respondit, הלוה ואינו לשלם אחד לוה מן האדם כאלו לוה מן המקום׃ שנאמר לוה רשע ישלם וצדיק חנן ונותן lege, halouch vezno meschalem hechad loue min haadam ceilo louch min hamakom: sceneamar, louch rasagn iesalem, tzadik chonnen ve nothen, idest, qui mutuo accipit & non restituit: qui enim mutuum accipit ab homine, perinde ac si à Deo accipiat: secundum illud quod dictum est [n], Peccator mutuabitur, & non soluet: iustus autem miseretur, & retribuet. Et vt ait Columella, in totum debitoribus non est remittendum, quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala fœnerator Alphius dixisse verissimè fertur [o]. Proinde proditæ sunt actiones ad compellendos debitores ad solu-
5 tionem, & post illas alia seueriora remedia concessa. Nascitur namque ex hoc contractu actio quæ vocatur certi condictio, specialis ex mutuo [p]. Siquidem quemadmodum in aliis obligationibus quàm mutui, certi appellatio communis interuenire potest, & certum in illis inueniri, sic generalis quædam est certi condictio seu petitio personalis, quæ cum aliis actionibus propriis concurrere potest in contractibus ex quibus certum petitur [q], aliunde quàm ex mutuo [r]: interdum remanet sola [s]. Speciales porrò duæ constituuntur, triticaria, & ex mutuo. Si pecunia numerata repetitur, datur condictio mutui si certum petatur: si alia res certa extra pecuniam numeratã petatur, datur triticaria: siue mensura, siue pondere cõstet: siue mobiles sint, siue soli: siue iura, vt seruitutes vtrorumque prædiorum, & vsusfructus, siue illæ res certæ, siue incertæ sint [t]. Extenderũt & postea mutuum ad ea quæ certitudinẽ ferè æqualem rebus pondere, numero, vel mensura constantibus, habent: similiter & eius certi cõdictionem [v]. In quo aliquo modo cõdictioni triticariæ videtur accedere, cùm tamen triticaria ad alias res pertineat incertas, ob quas triticaria potest dici arbitraria actio: quia iudex arbitrio suo, rem quæ per eam petitur æstimat, habita ratione loci, & temporis condemnationis, si res extet: si autem interierit, temporis mortis seu interitus [x]: excepta pecunia, quæ certam habet nec arbitrariam æstimationem,
6 & qua res aliæ æstimantur [y], ipsa rebus aliis non æstimatur [z]: quæ & ideo pecuniæ nomine dicuntur [a], sicuti illa à pecudibus, quibus ante materiam electã constabat rerum æstimatio seu permutatio frequentior rerũ quotidianarũ, & patrimoniũ præcipuũ [b]. Quare in mutuo actio nõ est arbitraria, ob pecuniã ex qua cõstat [c]. Et in eo nihil amplius minusúe quã datũ sit, aut cõuentũ

a l. si quis in tantum C. vnde vi. l. Paulus, 48. ad Trebell. P. l. creditores, ad leg. Iul. de vi priua. in P. l. extat, quod met. cau. in P. l. 3. C. de suffrag. l. 1. quorũ bono. P.
b Guile. Benedic. in repe. c. Raynũtius, in verbo si absque liberis, nume. 147.
c gloss. in l. iubemus œconomum §. sane, in verb. puniantur. de sacrosan. ec. eccles. C.
d l. debitoribus, de re iudica. in P.
e l quod dicimus, l. 105. de solut. P.
f l. si seruos, l. 25. de pigno. actio. li. 13 P. titu. 7.
g Suidas in verbo ἀναιδείαν.
h Phalaris epistola. 63. Eunçis scribês.
i Ecclesiastici c. 29.
k Plautus in Captiuis actu 2. scen. 1.
l Plaut. in Trinumo.
m in lib. qui Pirkei. abot, idest, capitula pattum, c. 7.
n Psal. 37.
o Columella, lib. 1. de re rustica, c. 7.
p §. 1. quib. mod. re contra. oblig.
q l. certi condictio. l. 9. & ibi gloss. ad verba certi condictio circa fin. & in §. 1. de reb. credit. P.
r l. si ego. l. 17. & ibi gloss. in verbo cõdictione, de reb. cred. P.
s vt in casu dictæ l. si ego, & l. si à furioso, l. si & me. de reb. cre. P. titul. de cõdictio. generali P. Petrus Iacobi. in titul. de condictione certi generali.
t l. 1. de condict. triticar. P.
v §. 2. quib. mo. re cõtrah. oblig.
x l. 3. de triticar. actio. in P.
y l. 1. de contrahen. emp. P.
z l. si ita, 42. de fideiuss. P.
a l. rei appellatione, l. 5. l. pecuniæ verbum l. 178. l. pecuniæ nomine, l. 222. de verbor. signi. P.
b Plinius lib. 33. c. 3. Varro, 4. de ling. Latina.
c l. 2. §. idem mutuũ de reb. credit.

 est,

est, peti potest [a]: quod in his quæ pondere, numero, & mensura consistunt dictum est, quæ certitudinem habent maiorem, & ideò rectè hoc modo pecuniæ nomine intelliguntur [b]. Quòd si æstimatio quædam maior rei in mutuo accedat, habita ratione temporis & moræ, ea non tam augmentatio rei, quàm rei ipsius valor dicetur [c]: vel ad pœnam ob moram, vel ad quod interest referre oportet. Certi condictio verè ergò 7
in hac mutui repetitione propria, pro re certa debita mutuata repetenda. quibus verbis seiungitur ab aliis condictionibus certis, quæ non pro mutui repetitione, sed ex aliјs causis dantur: cuiusmodi est condictio 8
ex lege, quæ restringitur ad legem ob quam obligatio producit vim petendi [d]; vt ex l. omnimodo de inofficios. testam. C. pro donatione ex lege, si quis argentum. §. sin autem, de donatio. C. ex lege Iulia, l. dotalem, & l. si verò, & l. seq. soluto matrimo. in P. sic de similibus. Est & 9
condictio causa data, quando data causà alicuius rei faciendæ, ea non facta repetuntur [e]. Condictio ob turpem causam dati, si ex parte dantis quoque non adsit turpitudo [f]. Condictio sine causa, qua repetit obligationem qui promisit vel soluit sine causa [g], quæ & est condictio incerti [h]. Quibus accedit & condictio indebiti ignoranter soluti [i]: condictio furtiua [k], & similes. Nec tamen si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem habet, sed illa condictione id persequi debet ex qua certum petitur [l]: potissimùm si de mutuo agatur per alium nomine nostro facto. Nam libera 10
persona mutuum dans, & nobis redditionem stipulatus, nihil agit, nec nobis quærit: si autem numeret nomine nostro, ex ea numeratione, non ex stipulatione, nobis quærit, & certi condictione ex mutuo agere possumus [m]. Quæritur autem stipulanti actio: & si absens cuius nomine facta erat stipulatio, repetat, negotiorum gestorum actione tenetur eidem restituere [n]: vel si ex persona mutuantis non possit ei dari actio, putà, quia filiusfamilias mutuo dedit viaticum suum studiorum causa datum, & absens pater eius est, dabitur extraordinarium iudicium ex officio iudicis [o], vel vtilis certi condictio [p]. Pro mutui solutione conuenitur non tantùm qui accepit, sed & hæredes eius, pro portionibus hæreditariis [q]. Lex Luithprandi Longobardorum regis statuit, vt si quis neglexisset petere debitum per quinquennium, non posset postea petere: quòd si iudicio intra illud tempus interpellasset, interrumperetur præscriptio vsque ad decennium: & si in secundo quinquennio, vsque ad quindecim annos, & sic deinceps interpellatio adiiceret 5. annos [r].

a l si tibi decem. 11. de pact. P. l. rogasti. §. si tibi decem, de reb. credi.
b l. talis scriptura, l. 90. de lega. 1.
c l. vinum, si certū. peta. in P.
d Paul. in l. 1. de condict. ex lege.
e in l. 1. de condict. caus. da. P. & C. de condictio. ob cau. da.
f l. 1. 2. 3. de condictio. ob turpem caus. in P. & C. eo. titul.
g l. 1. & 2. de condictio. sine caus. in P.
h l. 3. de condictio. sine caus.
i l. 1. & seq de condictio. indebi. P.
k titu. de condictio. furti. P.
l Vlpia. in l. si quis certum, 24. de reb. cred. in P.
m Paulus l. si ita stipulatus, l. 126 § si petest, de verbor. obliga.
n l. 3. de contrahēd. & cōmit. stipu. lib. 8. C. titu. 38.
o l. cum filiusfamilias, l. 17. de reb. cred. in P.
p l. si longius, §. 1. de iudic. in P.
q l. 1. de reb. cred. C.
r l. si quis mutuatus fit, tit. de debitis. Gadimo lib. 2. legum Longobar.

De prehensione debitorum, & carcerum mancipatione, aliisque quibusdam ad solutionem consequendam remediis. Caput 6.

1 *Incarceratur debitor triplici causa.*
2 *Fugientem debitorem quando prehendere licet propria authoritate.*
3 *Debitor prehendi potest suspectus, vt caueat.*
4 *Debitor non soluens olim conijciebatur in carcerem.*
5 *Debitores secandi ex lege 12. Tab.*
Legis 12. Tabular. de debitorib. ordo. eo.
6 *Lex Roma. ne corpus pro debito in vinculis esset, & 8.*

7 *Debi*

7 *Debitores apud Iudaeos seruibant creditoribus.*
8 *Debitor an possit obligationi carcerum obstringere se, & 9. & 10.*
9 *Hominis nobilitas super omnes res.*
10 *Debitoris obligatio ad carceres cur in Gallia admittatur.*

1 COGVNTVR etiã debitores soluere mutuũ per prehensionẽ, & per carceres, idq́; triplici ratione: vel quia fugiant, vel quia carceribus se obstrinxerũt, vel quia damnati à iudice, cõtu-
2 maces in restitutione sunt. Licet namque in primis fugientẽ cum debito debitorem creditori etiam propria authoritate prehendere, & iudici exhibere [a]. Quod & singulari edicto & priuilegio concessit Lugdunensibus mercatoribus Princeps noster, 21. Iunij 1533. Et hodie hoc iure vtimur, vt si debitor mobilia sua bona transferat extra prouinciam, rescripto iudicis supplicationi eius rei causa porrectæ in-
3 serto, debitor capi possit. Quia certè hîc fraudem solum vertendi suspicamur, potissimùm quando sunt alienigenæ debitores, quorum fuga cum inopia rectè cauendum esse & prospiciendum admonet. Et secundum Iasonem debitor suspectus capi potest ante diem, vt caueat [b], quem sequitur Matthæus de Afflictis [c]. Quemadmodum si debitum quid sit sub conditione, ante tempus quoque destinatæ solutionis, ex causa legitima peti potest cautio à debitore [d]: qualis esse potest, si debitor cœperit dissipare vel abligurire bona, vel condemnatus fuerit [e]. Et quamuis in Gallia prehensiones fugientium debitorum non probentur, tamen qui ita carceribus mancipatus est, siue benè siue malè, non prius ab illis emittitur, quàm soluendo cauerit, aut
4 soluerit: vt extempore iudicatum [f] in senatu Parisiensi 28. Maij. 1538. Et moribus antiquis receptum quoque fuisse, non soluentem debitorem conijci in carcerem, constat ex eo, quod scriptum est apud Matthæum de creditore immisericorde, dum dicitur [g], *ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον*, id est, abiens misit ipsum debitorem in carcerem seu custodiã,
5 donec reddidisset debitum. Durior lex 12. Tabularum, & crudelis visa Phauorino apud Gellium [h], de immanitate secãdi partiendíq; corporis humani, si viuus debitor ob pecuniam adiudicatus addictusq́; fuisset pluribus, per quam artus inopis debitoris breuissimo laniatu distrahebantur: sicut nunc bona venum distrahuntur. Nam ea confessi æris ac debiti iudicatis, triginta dies dati sunt, conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent: dixerunt iustos hos dies decemuiri, vt iustitium quoddam, id est, iuris quasi inter eos interstitionem. & cessationem quandam, quibus diebus nihil cum iis iure agi posset. Post deinde, nisi dissoluerant, ad prætorem vocabantur, & ab eo quibus erant iudicati addicebantur, neruo quoque ac compedibus vinciebantur. Erat autem interea ius illis paciscendi, nisi pacti in vinculis habebantur sexaginta dies. Inter eos dies, tribus nundinis continuis ad prætorem in comitium producebantur, quantæq́; pecuniæ iudicati essent prædicabãtur: tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tyberim peregrè venum ibant. Ait autem Aul. Gellius, hanc pœnam fidei sanciendæ gratia fuisse impositam, neque peius facinus habitum, quàm contra fidem egisse: nunquam tamen aliquem ea pœna punitum fuisse, eò quòd horror
6 illius effecit, ne in crimen quis committeret. Scribit & Liuius lib 8. ob repentinum tumultum ex populi concursu ortum, ex indigno actu à fœneratore facto in C. Publium ætate formáque præstantem adolescentem, qui se ei ob æs alienum paternum nexum dederat, conuocato senatu negotium consulibus L. Papyrio, & C. Petilio datum, vt legem ad populum ferrent, Ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur. Pecuniæ debitæ bona debitoris, non corpus obnoxium

a l. ait prætor, § si debitorem, quæ in frau. creditor. P. glos. in § 1. in verbo, in iudicio, de actio. & ibi quoq; Angelus Aretinus.
b Iason in l. si ab arbitro: qui satisda. cogãtur, numer. 4.
c Matthæus de Afflictis, decisio. 103.
d l. in omnibus, 41. de iudic. in P.
e vt in c. fi. de fideiusso. lib. 3. Decre. tit. 22. in l. Lucius, manda. P.
f Refert Papus lib. 18. Rhapsodia arestor. tit. 5. arest. 27.
g D. Matthæ. c. 18.
h Gellius lib. 20. c. 1. prestat, & Quintilianus lib. 5. Institutio. c. 8. & lib. 7. c. 4.

esset. Inter Iudæos, & seruituti creditorum mancipatos fuisse debitores, 7
ex sacra pagina liquet: vt ex Salomone, dum ait, Diues sapiens pauperibus
imperat, & qui accipit fœnus seruus est fœnerantis [a]. Et rursum exemplum
viduæ cuiusdam id testatur, dicentis, Creditor venit vt tollat, & vendat fi-
lios meos, &c [b]. Iura Romanorum ciuilia postrema ista submouerũt atrocia, 8
cautumq; à Constantino, vt nemo carceres, plumbatarumq; pondera, aut
verbera, aliaque supplicia in debitorum solutionibus, vel ab iratis, vel à per-
uersis iudicibus expauescat [c]. Quia nulla res est rerum corporearum exter-
narum, quæ in debitum venit, quæ possit ad pretium corporis humani con-
ferri, vt æquum videri posset, corpora pro rebus minus nobilibus torqueri.
Cùm quia liber homo functionẽ non recipit [d], tùm quia res omnes insigni- 9
ter anteit, illisq; præstat [e]. Et propter hominem res omnes creatæ, ille autẽ
non propter res [f]. Et Demosthenes, hoc interest, inquit, inter liberum &
seruum, quòd seruis omnia sint corpore luenda; ingenuis autem, etsi maxi-
ma facinora admiserint, tamen corpus suum tueri licet [g]. Tradit idcircò
Panormitanus, neminem se ob debitum, vel æs alienum posse nexui carce-
rum obstringere [h]: quia nemo dominus membrorum suorum [i]. Et Dioclet.
& Maximia. CC. ob æs alienum seruire liberos creditoribus compelli iura
non pati testantur [k]: nec obligari filios pignori [l], excepto casu necessitatis
famis [m]. Imò ex Iustiniani lege, creditor à debito cadit, & tantundem ei
qui retentus, vel parentibus eius dandum ab eo qui retinuit, & ipse cor-
poralibus pœnis nihilominus à loci iudice subiiciendus [n]. Species seruitu-
tis carcer est, nempe retineri & concludi loco vnde exire liberum non sit [o].
Sed & prehensio & detentio hominis pro mutuo plus continere videtur
quàm mutuum, cùm pretiosior & melior, vt dixi, sit omnibus rebus homo:
quia omnes res in se continet. Fertur namque Prometheus addere principi,
id. homini, limo coactus particulam vndique dissectam [p], vnde epitoma, ad
vniuersi mundi habitum, homo institutus dicitur ab Aristotele [q], & à Pro-
tagora, omnium mensura [r]. Et plus petit qui corpus hominis pro re debita
retinet [s]: quod tamen mutuum non patitur, in quo plus quàm datum est
peti non potest [t]. Accedit quòd Christiana lex iubet dimittere inopibus
debita, si nobis à Deo nostra cupimus dimitti, vt oratio quam dominus nos
docuit, admonet; dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus de-
bitoribus nostris [v]. Est consuetudo quoque generalis Galliarum, vt nemo 10
pro debito ciuili carceribus manciperur, nisi his se nominatim obligauerit [x]:
quia valet ea obligatio non iniquis rationibus. Prior, quia indignus est bene-
ficio libertatis, qui sciens prudensúe ad pretium participandum ei cessit [y].
Deinc 2. ad fidei cautionem quis se in obsidem dare potest retinendum,
hæcq; obligatio pacis causa recepta iure gentium: quæ tamen non ius serui-
tutis, sed retentionis tantùm præbet [z]. Sed & 3. nemo ambigit, eum qui ali-
quem ab hostibus redemerit, posse eundem iure retinere quoadvsque ex-
soluatur ei debitum, citra tamen pœnalem custodiam [a], neque ideò in le-
gem Fauiam de plagiariis, vel in edictum de libero homine exhibendo [b]
incidit, iure pignoris, non iure seruitutis retinendo [c]. Et valere consuetu-
dinem, vt quis se obligare possit ad carceres pro compulsione solutionis
mutui, notant Petrus Iacobi [d], Ioannes Petrus de Ferrariis [e]. & ita seruari
curiis Galliæ scribunt, Guido Papæus [f], Ioannes Andreæ [g]. Et Iohannes
Gallus [h], ita decisum placito curiæ supremæ, atque Boërius [i] testantur. Nec
tam lex emolumentum actionis videtur intueri, in eo qui exutus est bonis
malæ fidei, quàm pœnam, vt ait Venuleius [k]. Sed & citra obligationem
carcerum, debitores fisci proculdubiò, ad soluendum morosi, carceribus
mancipari possunt: primùm tamen interdicitur ne loco exeant aliquo defi-

a Prouerb. c. 22.
b 4. Reg. 4. adde c. 18. D. Matthæi.
c l. nemo, 2. de exactor. tributorum, lib. 10. C. tit. 19.
d l. 1. §. sed cùm liber homo, de his qui deiecer. in P.
e l. iustissimè, de ædil. edict.
f l. in pecudũ, l. 28. de vsur. lib. 22. P. tit. 1. in pecudum, de rer. diuis.
g Demosthenes cõtra Androtionem.
h Panor. per c. 2. de pignor.
i liber homo, l. 13. ad leg. Aquil. lib. 9. P. ti. 2.
k l. ob æs alienum, l. 12. de actio. lib. 4. C. tit. 10.
l in l. qui filios, quæ res pign. obl. poss. C. l. fi. eo. P.
m l. 2. de patrib. qui fil. distrax.
n in §. quia verò, vt nulli iudic. liceat habere loci serua. lib. Authen. colla. 9. tit. 9.
o l. 2. de libero hom. exhi. lib. 43. ti. 28.
p Hora. lib. 1. carm. od. 16.
q Aristotel. 4. de histor. animal. c. 25.
r Plato in Cratylo.
s l. 1. de plus petiti. C. lib. 3. C. tit. 10.
t l. rogasti, §. si dederit de reb cred. P. l. si tibi decem millia, de pact. P.
v D. Matthæi c. 6.
x Iohannes Faber in §. fin. de actio. Stephanus Aufrerius in additione fin. 61. quæst. Tholosa.
y §. serui autem, in 2. de ingen. l. 1. quib. ad liberta. procla. non lic. in P. l. liberis, & §. si quis sciẽs, & l. cũ pacto. de libera causa, l. homo liber, de stat. hõ. P.
z c. ex rescripto, de iureiuran. c. exposita, de arbitris, l. obsides, de testam. c. 2. de pigno. vide late Felinũ de his in d. c. ex rescripto, numer. 7. & 8.
a l. 2. & l. fi. de captiuis, & postlimi. reuer. lib. 8. C. ti. 51.
b l. 1. §. si quis eũ de liber. homi. exhib. in P.
c d. l. 2. de postlimi. reuer. C.
d Petrus Iaco. in praxi. titulo, de cessio. bonorum in fine.
e l. Ioannes Petrus de Ferrariis in sua praxi. tit. de execution. sentent.
f Gui. Papæus quæst. 61. numer. 1.
g Ioannes Andreas in c. ex rescripto, de iureiur.
h Iohannes Gallus quæst. 111.
i Nicol. Boëri. decisio. 149. numer. 7. & 8.
k l. fi. §. fi. de his quæ in fraud. cred. P.

nito,

nito, donec soluerit, vocant *bailler l'arrest*, deinc adhuc solutionem differentes in carceres detruduntur [a]. At priuatorum debitores ex dolo quoque & contumacia nimia, authoritate quidem propria, & vi obligationis debiti, quæ hunc nexum corporis non habet, detineri & incarcerari nequeunt: sed authore iudice, possunt [b]: & si condemnati sint sententia, cui non satisfaciant [c]. Accursius quoque tradit [d], carcere debitorem detineri posse ob inopiam, si non habeat vnde soluat, verùm seruandum prius ordinem executionis, & discussionis bonorum [e]: mobilium, se mouentium: immobilium, nominum, & his deficientibus permitti carceres & prehensionẽ: quod sequitur Petrus Ferrariensis [f]. Inibi tamen creditor debitorẽ carcere conclusum omnino egenum, officio iudicis alere cogitur [g]: quod & seruari in curiis scribit Guido Papæus [h]: exemplo fisci, qui sibi obnoxios carceratos inopes, hoc est reos criminum, quos reipublicæ pœnas ex soluere par est [i], teneur alere donec iudicati fuerint: quod & iudicis sollicitudini annexum est [k]: quamquam, nisi quia pœna ad exemplum quoque pertinet [l], expedire dicatur malos fame perire [m]: alioquin, si creditor alimenta debitoribus renuat, iudex rectè illis carceres patefacit [n]. Singulare tamen est quod notat Angelus Aretinus [o], incarceratum pro debito fiscali, posse commendari à creditore commentariensi, vt eum pro suo priuato debito retineat, si eum absolui à debito fisci accideret. vocant pragmatici, *faire refermer le prisonnier & commander*. Quod & Bartholus, post longam in vtramque sententiam cõtrouersiam probat [p], & Guido Papæus [q]. Cæterùm, dum de carceribus loquimur in causa mutui, intelligimus de his tantùm qui ad custodiam, vt ferè omnes, esse debent [r], non de his qui ad pœnam sunt [s], vel de mala mansione, quæ tormentum continet [t]. item de his tantùm carceribus qui publici sunt, non de priuatis, qui prohibiti [v]. Sed & opinor mulieres debitrices pro nullo debito, vel obligatione spontanea carceris, prehendi, & carceribus mancipari debere, imò & iudicem qui hoc fieri permiserit, pœnis ciuilibus & criminalibus castigandum [x]. Pudicitia enim matronalis, & sexus fragilitas hoc ne fiat satis admonet: cùm mulier, propter honestatem vitæ, se monstrare viris non consueuerit [y]. Caius impuberes, & puellas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, in ius vocari posse negat [z]: & ob verecundiam mulieri hac in parte parcitur [a]. Nisi mulier probata fuisset publica negotiatrix, quia tunc potest in carcerem pro debito detrudi, vt placuit senatui Parisiensi, teste Ioanne Lucio [b]. In constitutionibus Molinensium cautum ad præcidẽdas lites, vt omnes condemnationes pecuniarum, vel iudiciorum decreta, quàm citius fieri possit sortiantur effectum, omni iuris remedio & coactione: & si intra quatuor menses à condemnatione insinuata ipsi reo, vt aiunt, personaliter, vel ad domicilium, is non satisfaciat, comprehendi & carceribus mancipari possit, & inibi detineri, donec vel fecerit satis, vel bonis cesserit: & si prehendi non possit, vel creditor prehensione vti nolit, iudex soluendi contumaciam, possit in duplum vel triplum debiti reum debendi damnare [c]. Apud Aegyptios cautum adfirmant, vt vltra bona & res debitoris, nulla in corpus animaduersio foret: nam pecuniæ creditæ bona, non corpus dixêre obnoxium. In vsu tamen erat illis, defunctorum corpora vnguentis delibuta, ac si viui essent creditori oppignerare, & super iis fœnerari, magno dedecore eorum qui constituta die non redemissent: non permittebant autem pro vsuris in carcerem duci, vel pro mutuo [d]: nec corpus addici creditori. Placuit etiam curiæ Parisiensi 19. Aprilis 1550. non licere creditoribus prehendere debitores cum ignominia, vel ideò posse turpiter alligari, nec efficere posse in carcerem ita reuinctos duci, nec prehendi alterius quàm sui iudicis authoritate: & qui secus faxit, damnum, & quanti debitoris intersit rependere te-

a sic notat Barthol. in l. cum eo, l. 10. per illũ textum, ad leg. Iul. pec. in P. l. nemo, de exact. trib. lib. 10. C. Petrus de Ferrariis, in tit. de exec. sentẽt. in §. remedio.

b l. si verò, de exhib. reis, in Authen. l. contemnatorum, C. quomo. & qua iudex, Ioan. Fab. in § si. de actio.

c l. 1. C. qui bonis cedere possunt.

d gloss. in l. 3. §. intores, de suspect. tutor. P.

e ordo ponitur in l. à Diuo Piu, §. in venditione, de re iudic. in P. l. etiam, C. de exec. rei iud.

f Petr. de Ferrariis in d. tit. de execut. senten.

g gloss. in l. fi. de eroga. milita. anno. lib. 12. C. Aretinus in §. fi. de actio idque & lege 12. Tabularum cautum, Gellius, libr. 20. c. 1.

h Guid. Papæus quæstio. 212. numer. 2.

i l. ita vulneratus, ad leg. Aquil.

k l. iudices, l. 10. de episco. audient. C.

l l. capitalium, §. famosos. de pœn. P. cum simil. & l. 1. de abi. reis, P. &c.

m l. bona fides, deposit.

n Aretinus, & Guid. Papæus vbi suprà proximè.

o Angelus Aretinus in §. eum quoque, de actio. in 3. col. in verbo aduertas.

p Barthol. in sua disputatione 6. quæ incipi., lapsus fuit, & in l. 2. de custo. reorum in P.

q Guid. Papæus decisio. 61. numer. 5.

r l. aut facta. §. solẽt, de pœnis, in P. l. verum est, de verb. signif. P.

s c. quàm is, de pœn. in 6.

t l. item apud Labeonem l. 15. §. quæst. verbo, de iniur. P. lib. 47. tit. 10. l. si hominem, l. 7. deposit.

v l. 1. de priua. car. C.

x l. 1. & auth. sed hõdie, de offic. diuer. iudic. lib. 1. C. tit. 49. §. necessarium, vt nulli iud. liceat hab. loc. seruos in Authen. l. quoniã & authẽt. sequ. C. de custod. reorum.

y §. 1. vers. si verò mulier, vt litigan. iurent in exor. lit. colla. 9. in Authẽt.

z l. neque impuberes, l. 22. de in ius voca. P.

a in l. 2. § si autem. de iureiuran. l. propter calumniam dam. C. b Ioannes Lucius, lib. 10. placit. tit. 5. aresto. 1. c in constitutio. reg. Molinensium articul. 48. lata anno. 1566. mense Februar. d trad. Diodor. Siculus lib. 2. Biblioth. c. 3.

neatur[a]. Item ne is qui carceribus ex sigillo Parisiensis vel Montispessuli curiæ, alibi carceribus mancipetur, quàm loci sui domicilij, neque inde aliò transferatur[b]. Baldus quoque notat[c], non ideò suspectum haberi de fuga debitorem, quòd talem esse iurauerit creditor. Et Angelus, non sufficere suspicionem de fuga, nisi concurrant cum illa septem[d]. Nempe quòd constet de debito, eoq; liquido[e]. 2. quòd probetur suspicio per duos testes summariè[f]. 3. quòd suspicio nuperrimè orta sit, quæ non fuerit tempore debiti. Nam qui alienigenæ primò mutuauit, & posteà eundem vt alienigenam suspectum facit, non auditur. 4. item si tempore cõtractus erat diues, nunc pauper, non etiam si pauper cùm contraheret[g]. 5. vt non habeat immobilia, vbi habitat, aliter contrà[h]. 6. quòd statim vbi sciuerit suspectum creditor debitorem, petat incarcerari: nam si diu tacuerit, non licet[i].

a Papus, lib. 18. Rhapso arestor. tit. 5. aresto. 5.
b aresto. 1551. 21 Nouēbris, Papus vbi suprà, arest. 6.
c Bal. in l. apertissimi, C de iudic.
d Angel. in l. si ab arbitro, § qui ex causa, qui satisdar. cogant. P.
e l. 1. de prædiis curial lib. 11.
f Bald. in l. & qui. de bon. author. iud. possi. C.
g d. l. si ab arbitro, §. qui ex causa, vt itē l. qui bona, §. de illo, de dãno infect.
h l. sciendum, §. possessor, qui satis. cogat.
i l. si creditores, de priuileg. credit.

De dilationibus solutionis mutui, & aliorum debitorum. Cap. 7.

1 *Debitoribus quæ, quando datur, & cur à iudice dilatio.*
2 *Annale quid debitorum.*
3 *Quinquennale debitorum quid, & quando detur, & eius vis.*
4 *Cedere bonis non potest, qui impetrauit quinquennales inducias.*
5 *Cessio bonorum non potest impediri à creditoribus.*
6 *Banchary seu mensary solum vertentes, non vtuntur beneficio quinquennalis dilationis, vel cessionis.*
7 *Dilationis biennalis, vel quinquennalis moratoriæ causæ*

IVDEX qui medius est inter instantiam seu persequutionem creditorum, & moram debitorum, sua sententia statuit solutionis terminum, & dilationem debitori concedit ex æquitate, vt possit pecunia facilius cogi, & minori cum incommodo: dantúrque vel decem dies[k], vel aliud tempus, pro ratione personarum, summæque[l], interdum quadrimestre[m], quod datur à tempore condemnationis & sententiæ, si ab ea non sit prouocatum: & si prouocatum, à die confirmationis[n]: interdum annus, cum causæ tamen cognitione[o]: & quinquennium aliquando datur, sed volentibus creditoribus, vel maiori eorum numero. Nam quinquennium petitur, cùm debitor paratus est vel bonis cedere, vel inducias quinquennij postulat, quibus pendentibus & debitores in eodem statu manent, vt non possint vllo modo à creditoribus molestia affici, vel in ius vocari, vel incarcerari: manent & iura creditorum in eodem quoque, vt omnis præscriptio aduersus eos suspendatur. Proinde omnes creditores debitoris, qui quinquennium petit vel cessionem offert, vocandi sunt antequam concedatur[p] à iudice alterum eorum. Solebant olim in Gallia, eius rei gratia, impetrari codicilli seu literæ ab officina æquitatis seu regia cancellaria, dicebantur literæ annales, & quinquennales. Placuit tamen Principi in comitiis Aureliacensibus, non esse opus remedio illarum literarum, nec amplius à cancellaria impetrandas: sed iudices ordinarios per supplicationem petentis, vocatis creditoribus, & consensu illorum secundum iuris regulas exquisito, causa cognita an concedi oporteret, statuere posse[q]. Expedit autem creditoribus potius

(Margin numbers: 1 at "VDEX qui medius"; 2 at "catum: & si prouocatum"; 3 at "creditoribus, vel maiori"; 4 at "cognita an concedi".)

k l. si debitori, de iudiciis, P.
l l. 2. & in l. debitoribus, de re iudicata, P. l. promissor, de cõstit. pecun. P. glos. in §. fi. de inutili stip. glos. in §. omnis stipulat. in verbo confessum, de verbo. oblig.
m l. 2 & 3. de vsur. rei iudi. C c. quærenti, c. 26. de offi iudi. delega. lib. 1. P. tit. 29.
n l. 2. de vsur. rei iud. P.
o dicto c. quærenti.
p l. fin. qui bonis cedere possunt, lib. 7. C. tit. 72.
q in comitiis Aureliacensibus, artic. 61. cõstitutionum.

potius inducias concedere, quàm cessionem admittere: eò quòd inducias
quinquennales concedendo, iam renunciasse censentur beneficio cessionis
debitores, vt nec elapso quinquennio eo vti possint, sed carcere concludan-
tur[a]. Quæ sunt autem cessionis beneficia, intelliges, Deo iuuante, ex illis
5 quæ in cessione bonorum dicemus. Cæterùm in electione debitoris est, vel
vti quinquennali dilatione, vel cessione: quo fit, vt si creditores offerant pe-
tenti cessionem, vel inducias quinquennales, vel velint super debitum cō-
ponere, debitor inuitus non cogatur à voluntate cessionis abire, sed nolen-
6 tibus creditoribus admittatur[b]. Extat constitutio Caroli quinti Cæsaris in
comitiis Augustæ Vindelicorum habita anno domini 1548.[c] edita in odium
mensariorum, qui cum fraude & periculo multorum sedes vertunt, dicun-
tur *faire Banqueroute*: contráque institores vel negotiatores dolosos, qui con-
sultò, sine infortunio, magno reip. detrimento, & creditores fraudant, &
confugiunt in alteras nationes: qua statutum, vt comprehendantur, carce-
réque castigentur vt fures, & respondeant creditoribus, nulla habita ratio-
ne τῶν καλουμένων λόγων, id est, vt vulgus loquitur, salui conductus[d], vel fidei
publicæ datæ itineris non impediendi: prohibitumq́; ne posthac illa mora-
toria quinquennalia concederentur ab alio, quàm à principe imperatore, qui
ante concessionem instrueretur à magistratibus locorum vbi habitarunt isti
mercatores, vel institores qui illi supplicant, & ad inopiam casu se reda-
ctos profitentur, de casibus fortuitis: vel nisi alio modo per testes idoneos,
de iisdem priùs fidem fecerint: alioquin rescripta hac de re, veritate sup-
7 pressa, irrita esse. Et certè moratorias illas dilationes maiores, iure ciuili im-
petratas fuisse annotaui, quæ etiam inuito creditore inducias præberent[e].
Theodericus Gotthorum rex scribens Fausto præposito, Sipōtinis negotia-
toribus, qui se dicebant hostium populatione vastatos, concedit priuilegiū,
ne per annos duos continuos à creditoribus possent fatigari: quatenus his
induciis & datam possent reparare pecuniam, & aliquatenus debitorum va-
leat respirare substantia. Quid enim, inquit, proficit debitorem vrgere,
quando in cassum nudatos nititur exigere? quibus magis prospicimus, si ad
mutuata sustinendo peruenire faciamus[f]. Asperrima in Sardianos lues,
plurimum misericordiæ in eosdem tribuit: nam centies sestertiûm pollici-
tus Cæsar Tiberius, & quantum ærario, aut fisco penderent, in quinquen-
nium remisit[g]. Vlpianus Christianè certè tradit, creditorem, etsi is sit re-
spublica, præbere se debere exactorem non acerbum, vel contumeliosum,
sed moderatum, & cum efficacia benignum, cum instantia humanum[h]. Et
prohibita, per Nouellam Valentiniani Cæsaris, exactoribus publicorum ve-
ctigalium, dura exactio à ciuibus velut ab hostibus, statutumq́; potius iusti-
tia, & miseratione, debita finiri[i].

[a] glos.fi.in l.fi.C.qui bō. cedere possūt.

[b] Salic.in l.fina. C. qui bo. ced. poss. Angelus Aretinus in §. fin. de actio. numer. 8. per l. 1. C.qui bo.ced.poss, articu.22.

[c]

[d] Alciatus enim vult, τὰς καλουμένας λόγους esse, quod dicimus saluum conductum, seu fidem publicam esse. in Authen.de mādat. princ.§.sed neque Alcia.lib.7.Parergon c. 6. & lib. 8. Parc.c.2.

[e] l.quoties, l. 2. de precib.impera. offerē.lib.1.C.ti.13.

[f] Cassiodor. libr. 2. Varia.epistol.38.

[g] Cornelius Tacitus lib. 2. Annalium.

[h] Vlpia.in l. si benè collatæ; l. 33. de vsur.lib.22.P.ti.1.

[i] in Nouellis Valentiniani, excussis cū fragmentis Codicis Gregoriani, Hermogeniani, & Theodosiani, titu. 7.de indulgentiis.

De cessione bonorum. Cap. 8.

Lib.42.P.tit.3. Lib.7.C.tit.71.

1 *Cessio bonorum in duplici differentia.*
2 *Cessio bonorum quid erga creditores.*
3 *Quotuplex cum infamia, & sine infamia.*
Cessioni facienda quid considerandum. eod.
4 *Cedenti quæ relinquantur.*
Vestis quæ relinquenda sit cedenti bonis. eod.

5 Zona

5 Zona cedentibus bonis quare adimitur.
6 & 8 Cedens post cessionem quatenus conueniri potest in postea quasitis.
7 Cessionis beneficium, ne conuenatur quis vltrà quam possit facere in quasitis postea, non competit contra creditores posteà factos.
8 Cedens bonis qua retinere possit bona.

DVæ sunt species cessionis bonorum: vna, dum quis pro dere- 1
licto habet bona sua, & à se abdicat ea mēte vt nolit esse am-
plius dominus [a] : cuiusmodi & sunt cessiones actionum,
cùm in alium iura nostra transferimus [b]. Est & similis illa ces-
sio, qua quis res pro quibus controuersia est cedit & relin-
quit actori, vt in tributoria actione receptum est [c]. Species
altera de qua hic tantùm agemus, dum oppressus inopia debitor, cumque
facultatibus destituitur, & nihilominus instant creditores & vrgent, bene-
ficium hoc habet vltimum à iure concessum, vt bonis suis cedat spontè,
confessus debitum. Est autem cessio bonorum, professio voluntatis [d] debi- 2
toris, æs alienum confitentis [e], se relinquere bona sua creditoribus, & à se
abdicare, vt beneficio iuris vsus à molestiis eorum eximatur [f]. Duplex, & 3
sine infamia, ex iuris communis beneficio, & cum infamia, secundum di-
uersarum regionum mores, vt paulò pòst latiùs dicendum, Deo fauente.
Consideramus hìc & res, personas, formam cedendi, cuius debiti fieri pos-
sit cessio, ob quem finem, & causas & rationes. Cessio bonorum de om-
nibus bonis fit, vt nec denarium solum debeat debitor sibi retinere, & ex-
cutiatur omnis res debitoris, vsque ad baculum, & peram, vt scribit Petrus
Iacobi [g]: & si is retineat denarium, nec cessionem valere tradit Baldus [h], &
Iason [i]: relinquuntur tamen cedenti vestes quotidianæ quas defert secum 4
dum cedit, quemadmodum & damnato ad mortem [k]. Et hæc est commu-
nis opinio, quam probat Cynus [l], & Imola [m], quia nec in obligationem ge-
neralem censetur venire vestis [n]: & si debitor carcere concluderetur, relin-
queretur ei vestis [o]: nec honestum, nec Christianum quoque inferre, cùm
turpis sit nuditas [p]. Petrus Iacobi tamen tradit, relinquendam esse tantùm
vestem viliorem, & depilem, cæteras cedere creditoribus qui contendunt
de damno euitando, & de recuperatione propriorum [q]. In symbolum 5
quòd omnibus bonis se exuerint debitores, soluitur etiam hodiè illis zo-
na, more antiquo signato, quo, potissimùm milites quicquid haberent æris
in zonis ferrent: vnde apud Aulum Gellium [r] Caius Gracchus, zonas,
inquit, quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. hinc & is
dicitur zonam amisisse, qui nihil ex bonis reliqui habet, vt Horat [s]. Ibit
cò, quò vis, qui zonam perdidit. Adimuntur cedenti itaque bona omnia 6
quæ tempore cessionis habet: porrò in his quæ postea quæsiuit, ex cessione
hoc consequitur beneficium, vt conuentus tātùm debitoribus teneatur, de-
ducto eo quod victui eius necessarium est [t]. Et ita subductis ex postea quæsi-
tis alimentis, omnia creditoribus dantur. Inhumanum namque, inquit
Iustinianus [v], visum est, spoliatum fortunis suis in solidum damnari, sicut
& Venuleius iniquum putat in eum actionem dari cui bona ablata sunt [x].
Singulare tamen annotandum est, nec acquisita post cessionem obnoxia
esse creditoribus, si debitor cessionem fecerit infamem [y], si ad pinguiorem
fortunam peruenerit, vt si nudato ano insedisset lapidi cedendo, quia iam
pro debito ciuili, pœnas videtur luisse corporales [z]. Quod firmat Guido Pa-
pæus, atque tradit hanc formam cessionis infamem esse [a], ex consuetudi-
ne curiarum Lugdunensium, & aliorum locorum. Quod non seruari qui-
dam putant quod placuerit senatui Parisiensi [b], cessionem, cùm sit bene-
ficium

a l. 1. pro derelict. in P. lib. 41. tit. 8. l. si quis vi, §. differentia, de a. q. possess.
b l. pen. & si manda. C. nos etiam de istis libro superiore, c. 10. de nouation. bus.
c l. illud § quod tamen, de tributor. P. l. 4. §. fi. de alien. iudi. mu. caus. fac. in P.
d l. in omni, l. 4. qui bon. cedere poss. C.
e l. pen. de cession. bonor in P.
f l. 1. 4. & 7. C. qui bon. ced. poss. nouella. 135. gloss. in l. pen. de cessio. bono. P. glo. in l. 1. qui bo. ced. poss. C. Bald. in § fi. de actio. ap. Iustin. an.
g Petrus Iaco in praxi, tit. de cessio. bonorum.
h Bald. in l. fi. qui bo. ced. poss.
i Iason in § 6. nùmero 27. de actio.
k l. diuus, de bonis damnator. P. de cuius explicatione vide Cælium Rhodigin. lib. 3. c. 26.
l Cynus in l. 1 qui bon. ced. poss. C.
m Imola in c. Odoardus, de solutio.
n l. obligatione generali, de pign. P.
o si victum, de re iudicata, iuncta l. verbo victus, de verb. sig. P.
p l. cùm suprà, & l. non patimur. de cursu public. lib. 12 C vide quæ dixi de nu[d]itate, lib. 40. Syntaxeon in p[r]ædicti[s]
q Petrus Iacob. vbi supra
r Gellius lib. 15. c. 12.
s Hora. lib. 2. Episto. epist. 2.
t ita intelligenda l. qui bonis, de ces sio. bon. P. Innoc. in d. c. Odoardus.
v § fi. de actio.
x in l. ii § penul. de his quæ in fraudē cred. lib. 42. P. tit. 9.
y no. et glo. in §. 6. de actio[n]
z per gl. ff. in c. sicut dignum, § hi quoque, vers. si habet de homici. & in c. peccatum, de reg. iur. in 6x.
a Guid. Papæus, dec. 343.
b arresto lato, 1543 18. Septēbris, probat & i debitores, ex quib. caus. infa. irrog. C.

ficium iuris non infamare. Ego vero vel modum infamem cedendi tollendum putarem, vt arbitror sensisse senatum: vel remanente forma infami, creditoribus sufficere debere, quòd ignominia, quæ maioris est ponderis
7 omni ære [a], debitores affecerint. Aliud singulare contra cedentes, ne ij vti possint exceptione, ne conueniantur post cessionem vltrà quàm facere possint, deductis alimentis, aduersus eos creditores cum quibus post cessionem contraxerint [b]. Quam sententiam probat Iason, Ioannes de Platea, Ioannes Faber, Iacob. Aretinus [c]. Et argumento esse potest, quòd filiusfam. tenetur & conuenitur de his quæ contraxit cum esset in patris potestate, in quantum facere potest in sex casibus [d]. Et tamen in his
8 quæ postea contraxit, in solidum tenetur [e]. Potest tamen debitor renunciare huic priuilegio cedens, vt possit conueniri vltrà quàm facere
9 possit, non deducto ne egeat [f]. In cessione bonorum omnium, retinent cedentes bona eis relicta testamento, cum prohibitione alienationis: item feuda, non tamen vsumfructum eorum, vt notat Baldus [g]: quia vsufructuarius vsumfructum quandiu vixerit in alium transferre potest [h]: resoluto tamen iure dantis, & ius accipientis resoluitur [i]. In cessione bonorum patris non veniunt bona filiorum [k].

a l. isti quidẽ, quod met. caus. in P.
b Petrus Iacobi in titulo de cessio. bonorum, argumen. l. ex contractu, de bonis author. iudic. possiden. C.
c prædicti interpretes ad §. fi. de actio.
d l. qui posuimus, in l. 2. quo i cum eo. P.
e l. 3. eod. titu. quod cum eo. P.
f Bald. l. 1. qui bon. ced pos. C. Guid. Pap. quæst. 211. Aretinus, § fin. de act.
g Baldus in l. 1. versic. nunquid ille qui cedit bonis, qui bon. ced. poss. C.
h l. arboribus, l. 17. de vsufruct. Lib. 7. P. titul. 1.
i l. lex vectigali, de pignor. P. l. 3. § fi. quib. mod. vsusfru. amitti. P. l. si propter, C. ne filius pro patre, §. finitur, de vsufruct.
k l. 3. C. q bon. ced. poss.

De personis, & qui cedere bonis possunt. Cap. 9.

1 Cedere bonis quis possit.
2 Cessio sponte debet fieri.
3 Verba temerè prolata non semper nocent.
4 Cedere non possunt bonis qui non habent bona, nec habere possunt.
5 Clericus an possit bonis cedere, & quomodo.
6 Bonis cedere an possit miles.
7 Scholasticus cedens bonis retinet libros.
Libri scholasticorum num possint capi vel retineri pro eorum debitis? eod.
Libri scholasticorum non tenentur pro hospitij mercede. eod.
Libros, scholastici boni, tamquam vxorem diligunt. eod.
Libros scholasticorum comburentes laqueo suspensi sunt. eod.
7 & 8 Conueniri & condemnari quæ personæ non possunt vltrà quàm facere possunt.
9 Cedere bonis personæ quædam non coguntur, possunt autem si velint.
10 & 11 Aliæ, etiam si velint, non possunt.
11 Argentariæ mensæ & argentarij vbi Romæ, & de fraudibus eorum.
Mensarij qui. eod.
Collybus, collybista, campsores. eod.
Taberna argentariæ publica vbi, & à quibus extructa. eod.
10 11 12 Banquerotetij à cessione bonorum reiecti, & puniti.
13 Decoctores bonorum seu prodigi arceantur à beneficio cessionis bonorum.
Cessio bonorum denegatur prodigis. eod.
14 Spoliatoribus:
15 Iis quibus lex negat:
16 Alienigenis in Gallia:
17 Deportatis, bannitis:
18 Voluntariè turpibus:
19 Si non placeat iudici:
20 Qui contraxit sciens se non esse soluendo.

IN personis quæ possint cedere constituimus omnem debito- 1
rem cedere posse, siue is paterfamilias, siue filiusfamilias sit [a]:
quia filiusfam. bona habere possunt quæ patri non quæruntur,
vnde & qui habent aliquid cedunt, & qui nihil habent, cu-
iuscunque sexus sint, mares, vel fœminæ, ad flebile cessionis
adiutorium confugere possunt [b]: quia & habere possunt; & il-
lis hoc proderit, vt si quid quærant postea à carceribus liberi, non conuenian-
tur in solidum [c]: quamuis in mulieribus nunc subsistam, vtpotè quæ iure no-
uo [d] carceribus pro ciuili debito concludi nequeant. Oportet autem cessio- 2
nem fieri à volente [e], & in voluntate perseuerante. Nam qui dixit velle bo-
nis cedere, potest pœnitere re integra [f], i. antequam reipsa cedat: quemadmo
dum, si priusquam res pignorata distraheretur, debitor debitum consignaue-
rit & deposuerit, impeditur venditio: non aliter [g], veluti re non existente in-
tegra [h]. Sic enim excusatur quis à temeritate, quæ alicui non nocet [i], & te- 3
meritas facilitatis veniam continet, vt inconsultus calor calumniæ vitio ca-
ret [k], & sæpè in aliis temerè facta sine aliquorum tamen detrimento, reuoca-
ri possunt [l]. Ita re integra quis à consensu discedere potest præstito, qui à se
vno dependet [m], potissimúmq; hoc verum, si debitor solutionem offert, quia
eâ tollitur omnis obligatio [n]. Et re integra reuocatur rectè mandatum [o], cùm
nihil intersit mandatarij [p]. Quamobrem quoque, si lite pendente debitor
postulat se admitti ad cessionem bonorum, eaque de causa vocarit cre-
ditores, possunt nihilominus interim mandari actiones cōtra eum executio-
ni: nisi constaret iudici, debitorem ad beneficium cessionis prouocantem nul
la habere bona [q]. Qui non habent bona, neque habitu, neque potentia, 4
idest, qui nec possident propria, nec possidere possunt, non possunt cedere, vt
notat Angelus [r]: cuiusmodi sunt personæ ecclesiasticæ regulares, quibus pro-
pria separatim habere inhibitum est [s]. Possunt itaque alij clerici, & ecclesiasti 5
cæ personæ qui proprium habent, vel habere possunt, bonis cedere, vt putant
ex c. Odoardus, de solut. colligi [t]: vbi tamen de cessione nulla mētio, nisi pro
cessione dicamus quod ibi scribitur, Clericū nō soluēdo si iuret, si ad pinguio
rē peruenerit fortunam se soluturū, non debere excōmunicari, & excōmuni-
catū absoluendū. Secundum tamen Ioannē Imolensē fructibus sui beneficij
cedet, sine famæ suæ iactura [v]. Quāquā & idē notet aduersus sententiā Panor
mitani, & glossæ, his clericis datū beneficiū ne conueniātur vltrà quàm face-
re possint [x]: quod probarē in ecclesiasticis personis: quia nec illæ possint pro
debito ciuili in carcerē detrudi, sed excommunicari, vt scribit Ioannes An-
dreæ [y], quē sequitur Panormitanus [z]. Isq; tradit, nō esse cogēdū clericū cedere
bonis, eò quòd à clerico debitore oīa non sint extorquēda, sed debet ei relin-
qui vnde viuere possit [a]: cui & cōsentit iuris pontificij vulgaris interpres [b]. Ne
propter mēdicitatē & inopiā alimētorū, cōuertatur in cōtumeliā cleri ad tur-
pia lucra [c], ad quæ paupertas cogit [d]. Quare nec armatæ militiæ miles, secūdū 6
eundē Panormitanū [e], adigitur ad cessionē bonorū, quia & hic habeat beneficiū
ne cōueniatur nisi in quātū facere potest, & deducto ne egeat [f]. Notat & Baldus 7
cedēti bonis scholastico nō posse auferri libros, nō magis quàm militi armatę
militiæ arma [g]. Quia scholasticorū arma, libri sunt [h]. videlicet ne studiū defe
rat, cū & intersit nostra libros habere, per quos doctrina & sciētia repleamur,
& meliores reddamur [i]. Quo fit vt libri eorū nunquā capi vel retineri possint
pro eorū debitis, nisi scholastici mortui sint, vel discoli: tūc enim pro impēsis
funeris, & cessāte causa priuilegij, cessabit dispositio [k]: sicuti & pro expēsis vi-
ctus scholastici, eius libros retineri posse putat Bartholus [l]: si fiat etiā desertor
studiorum, quia & tunc priuilegiatus non est, sed alienus à beneficio, vt de-
sertor militiæ [m]: non aliter, vt neque libri eius ab hospite pro hospitio

a l. cū & filij's 7. C qui bon. ced. poss.
b dicta l. cùm & filiitam.
c d. l. cum & filiifa
d vt superiori c. diximus per authē sed hodie, C. de ob sic. diuer. iudic. aut. hodie, de custod. reor.
e l. in omnibus, C. qui bon. ced. poss
f l. 2. C eo qui bon. ced. poss. l. quem pœnitet, & l. is qui bonis, l. 3. eo. in P.
g l. si pignora, & l. si residuū, de distractio. pignor. lib. 8. C. titul. 28.
h vt in c. in causis, § fin. de electio.
i vt in l. si quis suus, § 8. P. titul. 8. C. de iur. delib. lib. 28. P. titul. 8.
k can. si quem, § notandum. 2 q. 3.
l vt in l. 3. de diuor. in P. l. famosi, ad leg. Iul. maiesta P. l. quod calore, de regul. iur. in P. l si quis libellos, de appellatio. lib. 7. C. titul. 62.
m l si quis, in princi pio, de lega. 1.
n § 1. quib. mo. toll. oblig.
o § certe mandati.
p l. si pecuniam, de condictio. causa da. libr. 12. P. titu. 4. l. verùm, § si pro socio. l 1. § penul. depos. &c.
q in decisione Tholosanæ Capellæ. 28.
r Angelus in l. penul. C. qui bon. ced. poss.
s c cùm ad monasterium, de stat. mona c. Ioannes, de regular.
t gloss. in c. Odoardus, de solutio. lib. 3. Decreta. tit. 23.
v Ioannes ab Imola, in dicto c. Odoardus numero fin.
x idem ab Imola, eo. numero 5.
y Ioan. Andreas in c. fin. clericus, de senten. excommunica. in sext. in nouella qui sentit.
z Panor. in c. Odoardus. nume. 3.
a Panor. in dic. cap. Odoardus, nu. 8.
b glos. in ca. studeat, 50. dist. nc.
c can. reatum, 84. distinct.
d l. palā, de rit. nup. P. l. spadonem, de excusa. tutor.
e Panor. in dicto c. Odoardus, num. 8.
f l. item miles, & l. milites, de re iu dic. in P.
g Bald. ad rub. qui bon. ced. poss.
h gloss. in l. nepos Proculo, de verb. signi.
i l. penul. ad exhib. P.
k expressè Bald. in l. in restituenda, & in l. fin. commod. Petrus de Vbald. in tractatu de duob. fratrib. 11. parte q. fin. facit in arg. c. cum cessante, de appella.
l Barthol. in l. si non sortem, § si centum, de condict. indeb. P. Rebuff in lib. de priuleg. scholasticor. priuil. 113.
m l. desertorem, de re militar. P.

retineri

retineri possint, seu pro eius mercede [a]. Cessatque iuris communis dispositio, quo inuecta in prædium vel domum, locatam censentur tacitè obligata pro mercede [b]: etiamsi ad tempus non conduxisset hospitium, sed vna tantùm nocte in eo habitasset [c]. Quæ enim verisimiliter obligari non solent, non veniunt in generali obligatione [d]. Scholasticus autem bonus cùm libros suos tanquam propriam vxorem, & amplius quàm amasiam, aut proprium corpus, vt ait Ioannes Faber [e], diligat, non censetur eos voluisse vnquam obligare. Refertque Rebuffus anno 1525. ex placito curiæ Tholosanæ, laqueo suspensos qui scholasticorum libros combussissent, huiusq;
8 se fuisse testem oculatum negotij [f]. Extendunt & interpretes iura, quæ militibus concedunt, ne conueniantur suprà quàm facere possunt, ad ipsos aduocatos, & clericos milites cœlestis militiæ [g]: milites namque sunt & aduocati [h], & ecclesiasticæ personæ [i]. Accedit quòd militibus stipendia retineri non possunt propter debita, illis etiam sententia condemnatis [k]. Sunt & aliæ personæ quæ non sunt tanto fauore dignæ ac ecclesiasticæ, quæ vltrà quàm facere possint conueniri nequeunt: vt maritus, socrus, patronus & aliæ similes [l]. neque pactum ea de re in contrarium valet [m]. Debent & esse priuilegia actoris, & rei, quod fieri potest, in iudicio communia, vt quo iure quis in alium statuerit, hoc & ipse vtatur [n]. Ecclesia autem debitores suos, vltrà quàm facere possunt nõ debet conuenire [o]: æquum itaque est ne ea debitrix à suis creditoribus
9 conueniatur duriori modo. Verumtamen ita receptum est, vt quamuis clericus & ecclesia non cogantur cedere bonis, possint tamen admitti, si velint [p]. Idipsum & permissum est vniuersitati cuilibet, vt scholastico-
10 rum, fabrorum, & similium [q]. Excipiendi autem sunt qui non possint cedere etsi velint, breuiter. Primùm enim tradunt non esse admittendos ad beneficium cessionis, eos qui in fraudem creditorum alienarunt [r]. Nemini enim fraus & dolus patrocinari debet [s]. Eadem ratione secundò reiiciuntur ab ea, qui spe cessionis futuræ contraxerunt, si de ea voluntate
11 liquidò appareat [t]. Tertiò loco, & mensæ argentariæ euersores, qui dicuntur Italis *banquefalliti*, Gallis *banquerotiers*, beneficio hoc non gaudent, propter dolum, cùm cessio miserorum sit [v]. Isti quippè cedunt foro dolosè, & multorum pecuniis interceptis contra fidem publicam, quam dederũt, cum multorum pernitie solum vertunt, hosq; quos Vlpianus dicit foro cedere [x], Paulus dixit fraudatores [y]. Aliud enim est foro cedere, aliud bonis cedere [z]: erãt quippè in foro Romano, vt nunc Lugduni, mercatorum numulariorũ tabernæ, pone & iuxta ædem Castoris, vt ex Terentio [a], Plauto [b], & Iuuenale [c] constat, & latè docet Budæus [d]. in publico videlicet loco, vbi mensæ argẽtariæ [e], & vbi publicam egentibus præstabant operam, veluti fide publica. Obseruauit & Sigonius [f], mensarios publicam rationẽ confecisse, argentarios priuatam. Argentariam facere Cicero ait [g], more diuitum & copiosorum hominũ, qui quæstum facerent aut permutandis pecuniis, aut fœnerandis, ex permutatione pecuniæ lucrum corrogatum, collybus Græcis, qua voce & Cicero vsus ad Atticum, vnde & ipsi argentarij collibistæ, campsores nunc numularij qui & per partes pecuniam erogant, vt scribit Paulus [h]. Et mensæ argentariæ exercitores ab Vlpiano [i], & apud Græcos quoque ἀργυρονόμοι, & ἀργυροπρᾶται, apud Iulium Pollucem [k]. Tabernas argentarias construxit in foro Luc. Tarquinius Priscus Romanorum rex [l], quarum & meminit Liuius [m]. Inibi & auctiones licitationum fiebant [n]: & ob id officium argentariorum, atque ministerium publicam causam habet, estque principalis eorum opera, vt auctus sui diligenter rationes cõficiant [o]. quia frequẽtissimè

a Angelus, & Iason in §. iñ Seruiana, de actio.
b in §. item quis, de pact. I. l. 1. & toto titulo, in qb. caus. pig. vel hypoth. tacite cõtraha. l. certi iuris, C. de loca.
c Alexan. in l. diuortio, § ob donationem, in tit. solut. matrimo.
d l. generaliter, de pignor. l. 1. quæ res pig. ob. poss.
e Ioannes Faber in §. [illegible] de iniuriis.
f Rebuffus de priuileg. scholastic. priuil. 23.
g gloss. in l. milites, de re iudica. P. ita iudicat in ecclesiasticis personis Parisiis. 19. Decẽb. ann. 1513. Papus, li. 18. Rhapso. arestor. titu. 5. arest. 4.
h l. aduocati, de aduoca. diuersor iudicum, l. fori titi, de aduoca. diuersor. iudicior. C.
i ca. reprehensibilis, 23. q. 8. ca. Christianus, 11. quæst. 1. l. sacrosanctæ, de sacrosanct. eccl.
k stipendia, l. 4. de executio. rei iudica. lib. 7. C. titu. 53.
l l. stipendia, l. 4. de executio. rei iudi. lib. 7. C. titul. 53.
m l. inter eos, cum 4. seq. de re iudic. P.
n l. alia causa, §. eleganter, solut. matr. P.
o l. 1. quod quisque iur. in P.
p gloss. in ca. quicũque, in 2. 16. q. 7. can. quicquid 16. q. 1. can. non licet, 86 distinct.
q §. si quis autẽ, ibi, res omnes velint creditoribus cedere, vt determinat numero clerae in Authen. Angelus Aretinus in § fi. numero, 12. de actio.
r l. 4. vers. actor. de re iudica. P. l. fi. & ibi interpret. de iurisdict. omn. iud. c. l fi. & ibi Barthol. de colleg. illic. P.
s Bal. in § fi. & §. item, si quis in fraudẽ, de actio. facit l. fin. §. fi. quæ in fraud. cred. tor. in P. extat casus in l. iure prouisum, l. 5. de fabricensi, lib. 11. C. titu 9.
t l. 1. & l. ne ex dolo, de dol. in P. l. non fraudẽtur, de regu. iur. in P.
v Guilel. Benedict. in 1. parte, in quæstio. an occidere peccatorem liceat, numero 37. facit Felinus in c. fin de testi.
x Bald. consil. 219. volu. 3. incipiente, insuper libris thesaurariæ. Boërius decisio. 215 numero 5.
y l. si hominem, l. 7. § quoties foro. deposit. in P. lib. 16. titu. 3.
z l. quod priuilegium, l. 8. eod. titu. deposi. P.
a in quo lapsus Accurs. in dic. l. quod priuilegium.
b Terentius in Phormione
c Plautus in Persa & Curculione.
d Iuuenal. Saty. 14. ibi, quanto capitis discrimine constent &c.
e Budæus in explicat. dictæ l. si hominem, § fin. deposi. in prior. annota. in P.
f Vlp. in l. qui tabernas, l. 32. de contrahend. emptio. lib. 18. P. titu. 1.
g Carol. Sigon. lib. 2. de antiquo iure Rom. c. 11.
h Cicero pro Cecinna.
i Paul. in l. quędam personæ, l. 9. §. fi. de edẽ. P.
k in l. 4. §. prætor ait, de eden. P.
l Iulius Pollux lib. 3. Onomastic. c. 9.
l Dionys. Halicar.
m Liuius sæpe, vt in 9. & 26.
n Cice. pro Cecinna, dum de Aebutio loquitur, & Quintilia. 6. Institutio.
o Caius, in l. argentarius, l. 10. vers. ideo, de edendo in P.

ad fidem eorum codicum recurritur [a]. Et proinde ne facilè quis decipiatur 12
sub prætextu fidei publicæ, tantùm abest vt hi qui dicuntur à Demosthene
ἀνασκευάζειν τὴν τράπεζαν [b], mensam subuertere, beneficio cessionis digni sint,
quin vel ex eo solo, quòd foro cedunt, & solum vertentes aliò confugiunt,
pœnam merentur. Qui enim rationes publicas habēt, semper paratas habe-
re debent præbendas poscentibus eo loco vbi argentariam habent [c]: maxi-
meq; vel in eo peccant qui instrumenta debiti transtulerint in aliam, quàm
vbi argentariam exercuerint prouinciam [d]. Proinde horum, vt latitantium
fraudationis causa, bona possideri vendiq; iubētur, vt satisfiat creditoribus [e].
In hos quoque in Gallia commitiis habitis Aureliæ anno. 1560 [f]. pœna
imposita, & constitutione Francisci primi eius nominis regis capitalis, die 10.
Octobris. 1536. Carolus 5. etiam imperator in constitutionibus editis in cō-
mitiis habitis Augustæ Vindelicorum. 1548. articu. 22. in hos mensarios solū
vertentes, & trapezam euertētes, tamquam in fures animaduerti iubet, com-
prehendi & carcere detineri, donec creditoribus satisfecerint Gratianus Cæ
sar, 4. loco, decoctores publicæ pecuniæ vel fraudulētos in adscriptionibus illi-
citis, iubet subiici per iudices locorū plumbatorū ictibus [g]. Inhibet & Archa
dius, ne is qui interuersione facta rationum semel conuentus, id officium rur
sus gerat, in quo antè decoxit [h]. Indigni quoque cessionis beneficio quintò, 13
qui prodigè & luxuriosè sua consumunt & decoquūt, infamia olim meritò
donati. Sic enim & legem posuit Solon: τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δαπανήσων, ἄτιμος ἔστω.
id. Qui patrimonij sui versuram fecerit, ignominius esto [i]. Eosdem quoque
apud Corinthios multa, vt sontes, damnatos relatū est [k]. Adrianus, decocto-
res bonorū, si suæ essent authoritatis, catamidiari in amphitheatro & dimitti
statuit [l], vocant Galli catamidiare vulgò *mitrer*, ludibrio habere. Sed in for-
mula cessionis de infamia latiùs. Sextò, spolians aliquem non auditur recur- 14
rens ad beneficium cessionis , indignus quippè legis beneficio est qui cōtra
leges facit [n]: & iura non decipientibus, sed deceptis subueniunt [o]. 7. Non te-
netur creditor cessionem debitoris admittere, si lex municipalis cessionem 15
prohibeat: veluti statutum esse in sua ciuitate tradit Odofredus [p], & ideò ini-
bi esse carcerē, in quē omnes debitores coniiciantur si non soluerint. 8. In Gal 16
lia alienigenis denegatur cessionis bonorum auxilium: vt decreuit senatus
Parisiensis hora pomeridiana extēpore 4. nonas Aprilis. 1565. cōtra Danum
quendam Lubecēsem [q]. Sicut in Flandricis prouinciis Belgæ indigenæ nō iu
uātur hoc beneficio cessionis bonorum, nisi impetrauerint à principe magna
cum cautione, & multis interpositis conditionibus, ex sanctione Caroli. 5. im
peratoris, lata. 1541 [r]. Apud Romanos quoq; olim legis Iuliæ cessionis benefi
cium ciuibus tātùm indultum erat [s], posteà tamen & ad prouinciales proro-
gatum est [t]. 9. Deportatus seu relegatus, & qui dicitur bānitus seu exul, cui po 17
steà bona & ciuitas restituuntur, non admittitur petens ad cessionē [v]. 10. Tra- 18
dit Butrigarius voluntariè inopem cedere non posse, quia cessio nō admitti-
tur nisi vrgentibus creditoribus, & si velint carceribus mancipare, vel detine
re debitorem, facta bonorum disquisitione cum vicinis per apparitorē: quam-
uis contrarium opinetur Bartholus [x], tamen omnes formulæ seu styli curiarū
Galliarum, sequuntur sententiam Butrigarij, vt notat Boërius [y]. 11. In religio- 19
ne iudicis situm erit, perpendere causas, propter quas cessionis beneficiū de-
bitor mereatur, nam casus repentini, vis maior, incursus latronum, & cætera
fortuita digna sunt quibus releuentur debita: at misereri certè eum nō opor-
tet, sed potius irasci & carceres inferre, prodigalitate, luxuria, & cauponatio-
nibus aliena profundentibus. 12. Tradit Bartholus [z], & Iason [a] debitorē non 20
vti cessione, si eo tempore quo contraxit sciebat se non esse soluendo [b].

De

a l. quædam sunt l. 9. §. nummularios, eo. tit. de eden. P.
b Demosthenus oratio. περὶ ἀνασκευῆς.
c l. argentarius de eden. P.
d l. 4 §. fin. de eden. in P.
e l. 1. & l. Fulcinius, l. 7. de bon. autho. iud. possi. libr. 42. P. titu. 4.
f in constitutio. regiis cōmitiorū Aureliæ art. 143.
g Gratia. in l. quilibet l. 40. de decurio. lib. 10. C. titul. 31.
h l. si aliquid, l. 12. de susceptor. & arcariis lib. 10. C. ti. 70. vbi nugæ expū gendæ glossæ circa excoctionem.
i Diogenes Laërti' lib. 1. Decretorum philoso.
k idē Diogen. Laërt. lib. 6.
l Spartia. in Adriano.
m Rotæ dec sio. 83. titul. de restitutio. spolia. incipiente, nota quòd vbi monach', in antiquis.
n l. auxiliū, §. in delictis, de minor. 25. annis, l. verum, in princip. pro socio. P.
o c. 5. de regul. iur. l. 2. ad senat. Velleian. in P. l. si tinc. C. eod. titul. l. 2. si minor se maior. dixerit. l. 1. & 2. si aduer. deli. & C.
p Odofredus, in l. 1. in fine, qui bonis ceder. poss. C.
q refert Rhenat. Chopinus libr. 1. Domanij Franciæ titul. 12.
r refert Balduinus in §. fin. de actio.
s Iulius Cæsar. libr. 3. Commen bell. bell. Galli. Sueto. in C. Cæsare, c. 42. Tacitus lib. 5. Annal.
t l. 4. qui bon. ced. poss. C.
v l. 2. C. de sentent. passis. Iason in § fi. num. 22 de actio.
x Barthol. in l stipulatio. §. habet, de oper. nou. nuncia.
y Boër. decisio. 349. numero 3.
z Barthol. in l. alia, §. eleganter, solu. matri.
a Iason. in § fin. numero. 19. de actio.
b facit l. penul. in fine, de iure dot. P.

Quibus,& pro quibus debitis cessio fieri non possit. Cap. 10.

1 & 3 Cessio non fit pro multa debita ex crimine.
2 Pro debito facti.
1 Pœna pecuniaria quando commutari potest in corporalem, ob inopiam condemnati.
3 Cessio fieri nequit pro debito fiscali.
Debitor fisci in carcerem detrusus etiam iure antiquo. eod.
3 & 4 Carcerari num quis possit pro debito fiscali.
4 Tributum pro pauperibus.
Tributorum magnitudo imposita à Chilperico migrare colonos coëgit. eod.

1 PLACVIT non admittendam cessionem bonorum pro multa debita ex crimine, siue ad eam damnatus sit clericus, siue laicus [a]. Veluti si quis debitor sit ex maleficio, & litis æstimatio fiat: quo casu vera est regula, vt qui nõ habet in ære, luat in corpore [b]: quando videlicet multa ex delicto est applicãda fisco, non etiam si parti, siue ex cõtractu, siue ex maleficio: tũc enim multa pecuniaria nõ potest commutari in pœnam corporalem, nisi authore consentiente [c], sed expectanda est pinguior rei fortuna [d]: in multa autem ciuili nũquam, aut rarò commutatio eius facienda est in pœnam corporalem [e]. Apertiùs hoc explicat distinctione Ioannes Andreas [f]: aut, inquit, ex maleficio, siue ex contractu debitor cõuenitur ad præstãdũ id quod interest, & tũc potest bonis cedere: aut agitur nõ tantùm ad id quod interest, sed ad pœnam quoque, vel ad pœnitentiam imponendã, veluti in furto [g]: tunc, si placet actori, multa in pœnam corporalem poterit conuerti [h]: illud ipsum & licebit iudici, cùm de pœna imponenda tractat [i].
2 2. Non habet locum bonorum cessio in obligatione qua quis tenetur ad factum, quia factum pro parte restitui nõ potest [k]. Et sic in hac hypothesi resoluũt Masuerius [l] & Iason [m]. Etenim quãdo quis ad cessionem admittitur, fit ex impotentia soluendi: qui autẽ ad factum tenetur, illud præstare potest, quare non liberatur cedendo, sed præcisè ad factum tenetur [n], vt & ad dandum [o], Si tamen factum habeat præstãdi impossibilitatem, arbitrantur Iason & Faber cessionem admittendam [p]: videlicet ratione eius quod interest non fieri, quod & in obligationibus facti locũ habet [q].
3 3. In causa fiscali, vel ære reipublicæ, si quis æstimata lite damnatus pecunia ob maleficium sit, non potest liberari carceribus cedendo, sed quandiu non soluerit illis constringitur. Sic cùm pater Cymonis Miltiades litem æstimatam soluere populo non potuisset, ob eamq; caussam in publicis vinculis decessisset, Cymon eadem custodia detentus fuit, neq; legibus emitti poterat, nisi pecuniã, qua pater multatus erat, ex soluisset, vt author Aemilius Probus [s]: erat autẽ condemnatio illa multæ litisúe æstimatio 60. talentorum, ex crimine suspicionis proditionis, cui⁹ insimulatus erat Miltiades [t]. Suidas quoque, qui reipublicę, inquit, debebat ex multa, nec nouo senatus cõuẽtu exsoluerat, in carcerem detrudebatur, repudiatis etiam sponsoribus [v]: ἀδικίου actionis nomen erat id, quando quis non solueret quod debebat, eiusq; ratione simplum pendebatur, si ante nouum senatus conuentũ solueretur: sin minus, duplũ [x], in priuatis videlicet debitis, at in publicis, carcer parat⁹, vt dixi, erat. Stephanus Aufrerius probat in debitis quidẽ fisci, ratione criminis, non posse

a Boërius decisione 349. facit can. episcopis, §. libertis, 12. q. 2.
b l. 1. § fin. de pœn. in P. lib. 48. tit. 19. l. 2. de in ius voca. lib. 2. P. tit. 4. l. quicunque, § quod si, de seruis fug. 1. C. l. fin. de sepul. viola. C. l. si quis id quod, §. in seruos, de iurisdict. omn. iud. c. fin. de maledic. cum simil.
c Stepha. Aufrerius, in additio. 2 ad decisionem Capellæ Tholos. 61. facit ca. fraternitas, 12. q. 2.
d iuxta c. Odoardus, de solut.
e l. illicitas, §. fin. de offic. præsid. P. c. finẽ litibus, de dol. & contum. ap. Gregor.
f Ioannes Andreas in dicto c. Odoardus.
g c. tuæ, de pœnis.
h dict. ca. fraternitas, 12. q. 2.
i c. 2. vers. etsi nec, de maledic.
k l. stipulatio §. fi. de oper. no nunc.
l Masuerius in iudiciorum praxi, titu. de obligation. §. item venditor, ad impediendam bonorum suorum vẽditionem, addi. 2.
m Iason in §. fi. de actio. numero. 12.
n l. stipulationes nõ diuiduntur l. 72. de verbor. obliga.
o l. vbi autem nõ apparet l. 75. eo. titu. de verb. oblig.
p Iason & Faber in dict. §. fi. de action.
q l. stipulationes non diuiduntur & l. in stipulationibus, §. fin. de verb. oblig. P.
r l. nemo, de exacto. trib. libro 10. C.
s Aemil. Prob. in Cymone.
t idem Prob. in Miltiade.
v Suidas, in verbo, ἀπογράφειν.
x Suidas in verbo, ἀδικίου.

cessione damnatum liberari à carceribus: at si debitor, inquit, sit tributorum nomine, non debet carcerari, sed honestè sub custodia detineri [a]. Lycurgus quoque statuit ob vectigalia non soluta, quemquam in carcerem nō esse detrudendum, liberauitque Xenocratem eam ob causam incarceratum, & publicanum in carcerem ob iniuriam coniecit [b]. Tradit & idem Aufrerius ob collectas impositas neminem bonis posse cedere [c], videlicet, si soluēdo sit, & cedere velit, vt se à publicis muneribus liberet, quod non licet [d]. Existimant autem, Ioannes Faber [e], Cynus [f], Bartholus, Ioannes de Platea [g], fiscales debitores ob tributa, cessione bonorum liberari posse à carcere. Fuit aliquando lex Basilij iunioris Porphyrogenetæ Cæsaris, qua constitutum, tributum pauperum qui soluendo non essent à locupletibus exigēdum esse, quod ἀλληλέγγυον dictum est [h]. Hoc tamen postea Romanus Argyrus Cæsar substulit, quod etiam Constantinus erat sublaturus, nisi mors eum anteuertisset [i]. Verumtamen, quamquam propter administrationem ciuilem quem bonis posse cedere constat [k], tamen receptum est, debitorem fiscalem non posse bonis cedere: & ita seruatur in curiis huius regni [l], nisi in casibus in quibus paupertas excusat [m]. Quare & Baldus, & Salicetus [n] tradunt subditos volentes cedere bonis propter collectas, quæ imponi debent pro modo patrimonij per æs & libram, & vt dicunt, pro solido & libra, non audiri: idq; iustissimè, cùm vnde soluant in eo casu habeant sufficiens patrimonium, cuius ratio habetur, & dolosè diffugere onus videantur. Scio tamen aliquando onera inter tyrannos principes tam grauia indici, vt sæpè incolæ cogantur res ipsas relinquere, & aliò migrare, vt quo tempore Chilpericus Galliar. rex nouas & graues imposuit descriptiones, accidisse refert Gregorius Turonensis [o]. Sed illæ cessiones bonorum erant potius discessiones, quàm cessiones, de quibus nūc quæstio. Cur autem pro oneribus & muneribus personalibus cessio non fiat, ratio certissima, quòd inops, propter necessitatem non habendi, onera patrimonij non sustinet, corpori autē indicta obsequia soluit [p]: quodq; personalia munera in solicitudine animi principaliter, & vigilantia potius quàm sumptibus consistunt [q].

a Aufrerius in decis. Capell. Tholos. 22. per l. nemo, de exact. tribu. lib. 10. C.
b Plutar. in vit. decē orator.
c Stephan. Aufrer. dicta decis. 22. & in decision. Cap. Tholo. 134. in additionibus.
d l. propter, l. 5. qui bon. ced. poss. C.
e Faber in §. fin. de actio.
f Cynus in l. 1. qui bon. ceder. poss.
g Barthol. & Ioā. de Plat. in l. nemo, de exact. tributor.
h lib. 2. iuris Oriental. in constitutio. 2. Basilij.
i in eod. 1. libr. iur. Orienta. in constitutio. Argirij. περὶ ἀρσεως τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, id. de reditu maior. eccles.
k l. 1. & 3. C. q bon. ced. poss.
l Guido Papæus quæst. 211. numer. 3. Barthol. in l. cū autem. ad leg. Iul. pecula. P. Bald. Cynus. in l. 1. qui bon. ced. poss.
m Baldus, & Cyn. in dict. l. 1.
n Bald. & Salicet. in l. propter honorē, qui bon. ced. poss. idque firmat Angelus Areti. in §. fin. de actio.
o Gregor. lib. 3. historiæ Franc. c. 27.
p l. cura extruendi, l. 4. §. inopes, de munerib. & honor. P.
q l. 1. §. illud tenendum, de muner. & honor. in P.

De præscripta cedendi formula. Caput. II.

1 *Distributio bonorum, prodromus cessionis bonorum.*
2 *Distributionis bonorum, & dationis in solutum, & cessionis differentiæ.*
3 *Cessione facta petunt creditores se mitti in possessionem bonorum.*
Curator bonis cessis post cessionem datur. eod.
4 *Cessio iure ciuili quomodo fiat, & in Gallia.*
5 *Cessio cur ignominiam non habeat.*
Carcerum mancipatio non infamat. eod.
6 *Paupertatis publicæ professio satis affligit.*
7 *Paupertatis mala.*
8 *Cessio bonorum inter bonos & graues infamiam habet.*
9 *Cessio etsi infamis non sit, tamen fit modo vituperabili.*
10 *Decretorum lex Roscia de gradibus in theatro.*
11 *Vita inops morte peior.*
12 *Debitorum inopum apud Bæotios infamia.*
13 *Cedentes bonis ab actibus humanis tanquam infames non reijciuntur.*
14 *Cedens bonis quam cautionem præbere debeat.*
15 *Cessionis substantiale, est fateri debitum.*
16 *Cedens omnia tenetur bona indicare.*

Pro

1 PRODROMI & antesignani cessionis bonorum distributio-
nes fiunt, quando debitores in solutum relinquunt creditori-
bus, vt distribuantur inter illos secundum ordinem nomi-
2 num [a]. Interest autem inter dationem in solutum, & cessio-
nem in multis, sed potissimùm quòd dominium transeat in
creditores rerum in solutum datarum: quæ autem per ces-
sionem ad creditores perueniunt iure dominij, ad eos non pertinent, nec
eo iure inter se creditores diuidere possunt [b]. Neque enim qui cedit bonis
desinit esse dominus bonorum suorum ante distributionem factam pecu-
3 niæ, vel æstimatione facta ante addictionem rerum [c]. Quo fit vt cessione fa-
cta, petere debeant creditores se mitti in possessionem bonorum, iuxta ti-
tulum, de bonis authoritate iudicum possidendis. Et interim datur bonis cu-
rator [d]. Is autem vendit bona, & satisfacit creditoribus [e], exercetq; actio-
nes vtiles contra debitores cedentis [f]. Et si post cessionem bonorum statim
curator dari non possit, iudex interim inuentarium fieri bonorum statuet,
vel ea sequestrabit postulantibus creditoribus, ne bona interim subtrahan-
tur, & vt consulatur omnibus. Neque cogetur vnus ex chirographariis
4 creditoribus bona solus capere, cum onere soluendi cæteris [g]. Cessio iure
ciuili, sine aliqua solemnitate fit, sola voluntatis expressione [h], & professio-
ne, & per nuncium, & per epistolam [i]. Hodiè in Gallia non ita, sed fit in
iudicio, sedente iudice pro tribunali, die & tempore, quo publicè cau-
sæ in iudicio explicantur in auditorio publico, ex constitutione Ludouici
5 12. anni 1512 [k]. Verumtamen in eo consentiunt nostri cum iure communi, vt
ignominiam cessio non habeat, cùm beneficium iuris sit [l]. Et vetita igno-
miniosa cessio, quæ antea fiebat à Iustiniano [m]: nec beneficium pernitio-
sius esse debet ipsa causa cui accedit, & à qua liberat, nempe ipsa carcerũ
detentione ob debitum, quæ non infamat: nec enim ideo infamis quis est,
quòd in carcerem sit coniectus, vel cui vincula iussu legitimi iudicis inie-
cta sunt [n]: nisi ob pœnam explorati criminis id fiat [o]. Neque afflicto affli-
6 ctio danda est noua [p]. Satis autem & abundè quis affligi videtur, ex illa cõ-
fessione paupertatis publica, qui cedit, vt alia infamiæ nota grauandus nõ
sit. interest enim nostra alioquin secreta domus nostræ non pandi, & æs alie-
num detegere, quod melius est interim taceri [q]. Quid enim tam durum,
tamque inhumanum est, quàm publicatione pompáue rerum, familiarium
& paupertatis detegi vilitatem, & inuidiæ patere diuitias, vt ait Theodo-
sius [r].

Nam, vt scribit Plautus [s], *vbi ad paupertatem accessit infamia,*
Grauior paupertas fit, fides sublestior,
Fugiunt amici.

7 Et paupertas, cùm de mutuo agitur, suspectum reddit debitorem: quam-
uis suspectum non faciat tutorem [t]. Et satis ipso facto ridiculosa, & metuen-
da paupertas, vt alia nota non opus sit grauiori.

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quicquid vis & facere, & pati,
Virtutísque viam deserit arduæ [v].
Nil habet infœlix paupertas durius in se,
Quàm quòd ridiculos homines facit [x].

Et apud Plautum,
Iam, inquit, *inde à pauxillo pueror iidculus fui,*
Eò quòd paupertas fecit ridiculus forem.

8 Atque ita inter bonos & graues semper infamiam facti habet cessio, quia

a in nouella. 4. §. quod autem.
b l. 4. C. qui bo. ced. poss.
c l. is qui, & ibi Barthol. qui bon. ced. poss. C. in decisio. Capell. Tholosan. 134. Petrus Iacob. ti. de cess. bonor.
d secundum l. 2. & fi. de curat. bonis dando, lib. 42. P. ti. 8. l. 2 quãdo fiscus, vel priua. C.
e d. l. fi. de cura. bon. dando.
f l. 2. eo. ti. P. lib. 42. tit. 8.
g l. inciuile est, l. 4. de bon. author. iudicum poss. lib. 7. C. tit. 72.
h l. in omni, C. qui bon. ced. poss.
i l. fi. de cessio. bõ. P.
k constit. Ludo. 12. anni 1512. arti. 70.
l in l. debitores, l. 12. de iis qui notant. inf. lib. 2. C. tit. 12. dictũ, & aresto Parisiensi, 18. Septem. 1548. Philipp. Bugno. lib. 1. leg. abrog. ar. 115.
m in nouella 135. & l. fi. hoc tit. qui bõ. ced. poss. C.
n l. 1. ex quib. caus. inf. irroget. C.
o l. nullam. C. eo. tit. ex quib. ca. inf. irrog. l. 1. & 2. de custo. reorum, P.
p l. tam dementis, C. de episcop. aud. l. diuus, de off. præs. P. l. pœna §. fin. ad leg. Pom. de parri. c. ex parte de cler. ægrota. c. cùm percussio, 7. q. 1.
q l. 2. de alimẽtis pupillo præstan. lib. 5. C. tit. 50.
r in l. 2. quã. & quib. quarta pars debea. lib. 10. tit. 34.
s Plautus in Persa actu 3. scen. 1.
t l. si creditores, l. 25. de priuileg. cred. lib. 42. P. ti. 6.
v Hora. lib. 3. carmi. ode 24.
x Iuuenal. Saty. 3.

& ob miseriam fit, & flebile auxilium dicitur seu adiutorium[a]: & in pluribus iuris articulis paupertas detrahit integritati & existimationi personarum[b]. Atque, vt ait Cicero, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio simul cum bonis possidetur eius, de quo libelli in celeberrimis locis constituuntur &c[c]. Iustinianus quoque iniuria affici defunctum tradit si sine hærede decedat, quòd bona eius publicentur, non existente qui respondeat creditoribus[d]. Pro iniuria etiam graui habitum, aliquem dixisse debitorem, cùm non esset[e]: vt signasse domum debitoris absentis sine authoritate iudicis, iniuriam habere respondit Caius[f], prohibitumq; sine iudice signa rebus alienis imponere[g]. Apud Tyrrhenos, si quis æs alienum quod conflauerat non dissoluisset, sequebantur eum pueri vacuum gestantes marsupium ignominiæ causa[h]. Crassus, cui pecuniæ magnitudo diuitis nomen dedit, ab eadem posteà turpem decoctoris superlationẽ accepit, siquidem bona eius à creditoribus, quia solidum præstare non poterat, venierunt: itaque amara suggillatione non caruit, cùm egens ambularet, diues ab occurrentibus salutabatur[i]. Sic quamuis iuris infamia 9
non notetur cedens, tamen ea non fit, potissimùm hodiè, nisi modo vituperabili, tempore quo in forum iudiciale omnes conueniunt, nec sufficit verbo facere[k]: ideo fugienda. Ita Guido Papæ ait cessionem Lugduni fieri in curiis cum vituperio & ignominia, quia remotis fœmoralibus, culo lapis percutitur[l]. Angelus Paduæ quoque cessionem fieri tradit à debitore publicè, posteriora nuda ostendendo, & dicendo, Cedo bonis, testatúrque se Perusij vidisse in columna hoc modo cedentem[m]. Paulus Castrensis, & in alijs locis morem esse testatur, circumducendi eum qui cedere vult per ciuitatem, cum tubis & vituperio vsque ad locum in quo cedat[n]. Lege Ro- 10
scia decoctoribus bonorum obæratis, quamuis fortunæ vitio, aut parentum, nec suo decoxissent, erat in theatro publicè separatus ab omnibus locus, quatuordecim graduum[o]: ideò hanc legem vocat theatralem Plinius[p], quæ lata à Lucio Roscio tribu. pleb. Luc. Pisone & M. Acilio Coss. gradus porrò illis dati 14. proximè equitibus in theatro, in ludibrium, vt author Florus[q]. Et certè, rectè peiorem vitam, quæ in perpetua inopia est, mortem, 11
& supplicium iuge dixit lex[r]: vtq; Ecclesiasticus dicebat, Melius est mori quàm indigere[s]. Suprà etiam retulimus Solonis legem de decoctoribus, quæ volebat huiusmodi esse ἀτίμας, infames[t], & legem Adriani, quæ eosdem in amphitheatro catamidiari iubebat[v]. Apud Bœotios qui æs alienũ nõ dissoluisset, in foro sedere cogebatur, & circũstãte plebe, in os & ora corbem accipere, qua nulla fuit ignominia maior[x]. Cæterùm nobis proderit obseruasse, 13
infamia iuris cedentes iure non notari: & ideò in his negotiis in quibus infames reiiciuntur[y], eos qui calamitate, & infortuniis in paupertatem inciderint, & bonis cedentes, non reiici tamquam infames. Gregorius 9. sum. 14
pontif. cessioni videtur addidisse formulam cautionis prębendæ idoneæ per cedentem, vt si ad pinguiorem fortunam peruenerit debita persoluat[z]. Ideò autem cautio in pignorum, vel fideiussorum datione consistit[a]: quemadmodum & placuit eum qui dilationem consequitur ad soluendum, cauere debere de soluendo[b]. Cæterùm, cùm hîc potius sit beneficium ob inopiam, nec propter dilationem solùm concessum, constetq; ex eo quia bonis cessit, nulla eum bona cedentem habere quæ pignori dare possit, & proinde neque fideiussores vllos ei ob inopiam apertam velle accedere, idonea cautio, cùm nomen hoc latè pateat[c], intelligetur de ea quam præstare poterit, vt caueat quãtùm possit[d], videlicet iuret & præstet cautionẽ iuratoriã[e], se dissoluturũ æs alienũ, si ad pinguiorẽ venerit fortunã. Ex substantia cessionis cen- 15
setur fateri debitũ[f], id est, agnoscere debitũ vel in iudicio, vel extra iudiciũ[g]. quibus paria sunt, si non contradicat, si patiatur se condemnari, si fateatur coram testibus, vel notario[h]. Nam si negauit à principio, & fuerit condemnatus, & posteà debitum confiteatur, confessio hæc, si repugnet creditor, nihil

a l. cùm & filijfamilias l. 7. C. qui bo. cedere poss.
b vt in § sciamus, de testi. in Authent. l. pictatus, de suspec. tutor. C. l. 1. de custodia reorum, cũ simil.
c Cicero pro Quintio.
d §. licet autem domino, cum versiculis sequẽt. quib. ex caus. man. non licet
e Vlpia. in l. ite, apud Labeonẽ, l. 15. § si quis non debitorẽ, de iniur. lib. 47. P. tit. 10.
f l. si iniuriæ faciendæ causa, l. 20. de iniur. P.
g l. 1. & 2. & tot. tit. vt nemini liceat sine iudi. authorita sig. reb. alien impo. C.
h Heraclides in politi. s, & in politia Tyrrhenorum.
i Valer. Max. lib. 6. c. 9. in Crasso.
k Barthol. in l. fi. qui bo. cedere poss. C. Iason in § in quoque, de actio.
l Gui. Papaus quęst. 343.
m Angel. in l. omni, qui bo. ced poss. C.
n Paul Castrẽ. in dic. l. in omni.
o Cicero Philippi. 2.
p Plinius lib. 33. c. 2.
q Florus in epitome Liuij, lib. 99.
r l. quisquis, § 1. ad leg. Iul. maiest. C.
s Ecclesiastic. c. 40.
t Diog. Laert. lib. 1. de vit philos.
v Aelius Spartian. in Adriano.
x Alexan. ab Alexa. lib. 6 Genial. dier. c. 10.
y vt in l. 1. de infamibus, lib. 10. C. tit. 57. c. inter dilectos, de excess. pręla. l. infamis, de decurio.
z in c. Odoardus, de solutio. c. cùm contingat de pign.
a l. si mãdato 59. § 6. manda. P.
b l. vniuersi, de prec. imper. offer. l. C.
c l. sancimus, C. de verb. sig. l. plus cautionis, de reg. iur. in P.
d ca. faciat, 22. q. 2.
e glos. in d. c. Odoardus, per c. ea parte, de verb. sig
f l. penu & vlt. de cession. bono.
g Angelus in § fi. de actio. numer. 4. per l. cùm notissimi, § sed etsi quis, de prescr. 30. vel 40. annor.
h c. si cautio de fid. instru. Imola in c. Odoardus numer. 30. de solu.

nihil ad impetrandam cessionem prodest Excipereque potest eius creditor, se non acceptare cõfessionẽ, quia ei nõ expediat [a]. deinc quòd vel ex eo quòd in negatione vsque ad sententiam perstitit, dignus pœna est [b], & amissione beneficij, propter mendacium [c]. Et in hac sententia totus est Baldus [d], & ita intelligendam putat legem 1. C. qui bonis cedere possunt, in qua post sententiam condemnatus, ad cessionem admittitur, videlicet, si vsque ad sententiam non fuerit debitum inficiatus, vel si is sit qui inficiatur, qui vsque ad sententiam, iustam causam habuerit, vel dubitandi, vel diffitendi [e].
16 Cum hac confessione debiti, debet quoque debitor bona omnia vsq; ad quadrantem, vt dictum est, indicare, & indicata relinquere, aliter non admittitur [f]: quia subtrahens quippiam ex bonis similis, est neganti [g].

a iuxta l. cùm qui, in princ. de iureiu. ff. b § item mixta, de actio. l. conducto res, C. de loca. c l. si dubitetur, l. 11. § 1. de fideiuss. P. d Bal. in l. 1. qui bon. ced. poss. e argumento l. sciendum, de vsur. P. f gloss. in d. l. fin. de cess. bo in P. per l. fi. § licèt, de iure delibera. C. facit l. 2. quan. & quib. quar. pars debea. lib. 10. C. g l. hæreditatem, § f. ad leg. Fal. in P.

Cessionis bonorum auxilium non porrigi ad fideiussores cedentium. Cap. 12.

1 Cessio debitoris non prodest fideiussoribus eorum.
Fideiussores debitorum cedentium, quare per illorum cessionem non liberantur. eod.

1 AVXILIVM hoc legis cessionis, tantùm cedentibus & debitoribus, non fideiussoribus prodest [h]: nam vbicumque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum remaneat, teneri fideiussorem respondit Scæuola [i]. Sic apud Verum & Antoninum damnato debitore, & bonis illis pro tertia parte fisco confiscatis, creditorem contra eum pro duabus tantùm debiti partibus posse agere: at fideiussorem conueniri in solidum rescriptũ est [k]. Quinimo paratior & aperta iam censetur ex cessione bonorum contra fideiussores via, videlicet iam satis superq; ex illa cessione discusso principali debitore, postquàm tantùm ad fideiussores ordo iuris accedere permittit [l]. Accedit & alia ratio, quòd finis fideiussionis hic sit, vt creditor sibi prospiciat, vt cùm debitor facultatibus lapsus fuerit, possit ab iis quos pro eo obligauit suum consequi [m]. Item quia fideiussor non tam ex contractu principalis debitoris, quantùm ex suo proprio, videlicet ex sua fideiussione conuenitur [n]. Et postremò, quamuis creditor sit missus in possessionem bonorum sui debitoris, nihilominus potest vltrà eum prehendere, & personam in carcere detinere: vnáque via electa alteri, sibi non præiudicat, vt notat Angelus [o] ex Bartholo [p], & Baldo [q]. Receptum etiam est, exceptiones quæ cohærent personæ debitoris contra creditores, non communicari fideiussoribus [r], vt in fideiussore minorum liquet [s], & in reis damnatis, quorum bona, fisco sunt delata [t]. si illi habeant priuilegium, ne vltrà quàm facere possint, damnentur, vel conueniantur [v]: quamuis contrà, exceptiones quæ rei vel debito adhærent, communes sint fideiussori cum debitore, vt pacti conuenti, rei iudicatæ, & similes [x].

h § fi. de replicat. lib. 4. Institutio ti. 14. facit l. hæres à debitore, § quod si fi. u. & ibi Barth. de fideiussor. in P. Gui Papęus quęst. 21. num. 3. Angelus in § fi. num. 13. & ibi quoq; Iason nu. 25. de act. i l. vbicumque, l. 61. de fideiussor. lib. 46. P. tit. 1. k l. 2. de fideiuss. lib. 8. C. tit. 41. l authent. præsente, de fideiuss. C. § si quis igitur, & § non secùm, eo. tit. in Authenticis. m § 1. de fideiuss. §. fi. de replicatio. n l. blanditiis, C. de fideiuss. o Angel. in dic. § fi. numer. 13. p Barth. in l. consentaneam quomo. & quan. iud. C. q Bald. in l. 2. de resti. minor. C. r vt in l. 5. C de exceptio. l. exceptio. quæ personæ, eo. s in l. in causæ, de minor. in P. t l. 3. C. de fideiusso. v l. verùm, § 1. pro socio. l. alia. § eleganter, sol. mat. P. x l. defensiones, C. de excep. l. omnes, eo. tit. P. l. ex persona. 32. de fideiussor. P. § exceptiones, de replica. l. fi. de pact. P. l. nouatore, de nouatio. C. l. cùm principalis, de regul. iur.

De fine præcipuo cessionis. Cap. 13.

1 Cessionis finis liberare debitores à molestiis creditorum, non à debito.
2 Banchærotario cessio debiti pro parte facta, num repeti possit eo facto diuite.

Finis

FINIS præcipuus, ob quem conceditur beneficium hoc cessionis, est liberare à carcere debitorem, & ab aliis iniuriis creditorum: non autem liberare à debito [a]. Quare interim suspēditur actio, donec ad pinguiorem fortunam venerit debitor: & eatenus in posterum conuenitur, in quantum facere potest [b]: vt cessio non impediat substantiam obligationis, sed effectum, durante inopia [c]. Nec probè mihi sentire videntur, qui dicunt bonis cedentem liberari à ciuili obligatione [d], non à naturali: verum enim non est liberari à ciuili, siquidem si hoc admitteremus, sequeretur, post cessionem nullo modo debitorem ditiorem factum conueniri posse: quia actio semel extincta reuiuiscere non potest [e], nec liberatus conueniri potest ex naturali sola obligatione [f]. Proinde, cessio bonorum non respicit elisionem sententiæ, qua damnatus est debitor, neque tollit obligationem, sed moderatur & suspendit vtriusque executionem [g], potissimùm, cùm beneficia principum concessa intelligantur, quantum fieri possit, sine alterius saltem omnimoda iactura [h]: alioquin debitor perueniens ad secundam fortunam & prosperam, fieret ditior, contra naturæ leges [i], cum alterius damno. Sed & receptum est in iure, remissionem pensionis factam conductori propter sterilitatem extingui, & pensionem reparari tempore adueniente fertilitatis [k]. ita exceptio hæc cessionis temporalis contra creditores est, vt agere vel conueniri non possint debitores, quandiu in eàdem remanserint paupertate, & ne conueniantur vltrà quàm facere possint: & ita iura quæ de hac exceptione loquuntur [l], intelligi debent, id est, deducto ne egeant [m]. Sed 2
inutilis, mea sententia, hìc non erit ea inquisitio casus quotidiani: quia solent creditores fugacibus istis & ingratis debitoribus qui bonis & foro cesserunt, modico accepto præsenti, reliquum debiti remittere, vel accepto ferre: num si illi debitores ad pinguiorem fortunam peruenerint, possint integrum debitum & remissum repetere. Et paucis hic moneo, & verba remissionis, & quod gestum est inspici [n]: an dolo debitoris impulsus remiserit, dicendo se non habere vnde solueret integrum, & partem se soluturum, si partem remitteret: & tunc remissum repeti potest [o], vt propter turpem causam acceptum, nempe vt faceret, ad quod alioquin iure teneretur [p]: Et quia spōtè aliud creditor esset facturus, nec remissurus [q]. Sic Nicolaus Boërius [r], ex authoritate & sententia Lupi [s], tradit decoctores bonorum qui bonis & foro cesserunt, quos vocant *banqueroutiers*, & pactum huiusmodi cum creditoribus fecerint, medietatis vel portionis lucrandæ debiti, parte alia soluta, non habere exceptionem pacti, sed si soluendo sint, ad integri debiti solutionē teneri, ad fraudem horum hominum plectendam. At si creditores miserti debitorum, partem debiti accipiendo, reliquum dimiserint, sustinenda erit hæc spontanea, & pia remissio, & si petant remissum, exceptione submouebuntur pacti [t].

- a l. 1. & l. cùm & filii familias, l. 7. qui bon. ced poss. C.
- b § fi. de actio.
- c vt in l. ex diuerso, solut. matr. in P.
- d ita gloss. in l. vbicūque, de fideiuss.
- e l. qui res. § aream, de solut. l. si vnus, §. pactus ne peteret, de pactis P.
- f l. frater à fratre, de condict. indebi. l. Stichum, § naturalis, de sol. P. & hāc quæstionē tractat Iason in § fi. de act. numero 2. Baldus & Salic. in l. 1. qui bon. ced. poss. Angelus, Imola, Cumanus in l. vbicūque, de fideiussor. Bald. in § fi. de act. ap. Iustinia.
- g d. l. ex diuerso, solut. mat.
- h l. 2. § nemo, & §. si quis à principe, ne quid in loc. pub. P. l. fin. si contra ius, vel vtilita. public.
- i l. nam hoc natura, de cond. indeb. P. à iure natura, de reg. iu. P. c. locupletari, eo. tit in Sex.
- k l. si vno anno. loc. in P.
- l vt l. ex contracto, de bon. authori. iu dic. poss. C. l. item si vnus, l. 19. de recep. arbi. libr. 4. P. tit. 8.
- m l. in condemnatione, l. 124. de regu. iur. in P.
- n l. si ita stipulatus, l. 126 §. Chrysogonus, in fine & l. si ita stipulatus sit, de verb. oblig. P. l. fideiusso. magistratuū, de fideiuss. P.
- o l. si intra, de pact. P.
- p l. 2. § 1, de cōdict. ob turp. caus. dicta l. si intra, in fin. & hoc ita notat Alexand. ab Imola, & Iason in l. fi. de cōdict. ob tur. causā.
- q vide gloss. in l. apud Celsum, § dicto r. x. in prin. de do. ma. exceptio P.
- r Nicolaus Boërius, decis. 215 num. 8.
- s Lupus in repetitio. rubricæ, de donat. in antiq. numer. 15.
- t l. si intra illum diē, l. 42. de pact. in P.

De ratione inducendi beneficium cessionis. Cap. 14.

1 *Cessionis bonorum beneficij inducendi causa, & author.*
2 *Paupertatis miseria cessionis bonorum beneficium innexit.*
3 *σεισάχθεια, lex seu alienatio debiti Solonis.*
4 *Debitorum corpora pro debitis non capienda.*
Becchoris legislator Aegyptiorum. eod.

Si

1 SI causæ impulsiuæ quærantur, cur hoc beneficium cessionis fuerit introductum, plures adferre possemus: verumtamen aliquot contenti erimus. Iulius ipse Cæsar, ad quem huius origo refertur[a], vnam ponit his verbis, Dictatore habente comitia Cæsare, consules creantur Iulius Cæsar, & P. Seruilius. is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus confectis, cùm fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur, constituit vt arbitri darentur, per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus transderentur. Hæc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumq; qui ferè bella & ciuiles dissensiones sequi consueuit, & ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimauit[b]. Hoc ipsum ferè eodem modo notauit Suetonius[c].
2 Alia ratio, ob quam beneficium hoc aliis prouincialibus quàm ciuibus Romanis communicatum est, inopia ipsa, cuius misereri oportet. vt etiam Cæsares dicant in gratiam egenorum condi posse, & conditas emendari leges[d]. potissimùm cùm inanis sit actio quam inopia creditoris excludit[e]. Expressit paucis Martialis[f].

Sexte nihil debes, nil debes Sexte, fatemur:
Debet enim si quis soluere, Sexte, potest.

Huius generis est cessor bonorum, cui omnia bona adimuntur, vt obseruauimus anteà, per cessionem, vt nequicquam & temerè posteà detineatur carcere pro reliquo soluendo, cùm vnde soluat non habeat. Nemo enim dare potest quod non habet[g]. Et qui ex integro soluere non potest, soluendo nõ dicitur esse[h]. Satis est, inquit Cicero, homines imprudentia lapsos non erigere: vrgere verò iacentes, aut præcipitantes impellere, certè est inhumanum[i]. Et præses prouinciæ, si multam quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum quibus indixit redigi non posse deprehenderit, ob necessitatem debet moderari, reprehensa exactorum illicita auaritia[k]. Deinde inops confessus debitum cedens, à iudicio videtur exemptus, & à custodia iudiciali. Ea enim ratione quòd quis cedat confessus est debitum[l], & perinde ac condemnatus, nullæq; aliæ in confessum partes supersunt iudicis[m]. Ea autem ratione quòd is inops sit, sententia ob inopiam in eum dicta inutilis remanet[n], in eo in quo cogeretur reddere vel præstare amplius quã non possit, & iubeatur: tunc enim impossibile iudicis præceptum videbitur, nec sequendum[o]: alioquin, si perpetuis detineatur carceribus qui præstare nec obolum potest, incidimus in prohibitionem iuris ciuilis, quæ cauet ne quis perpetuis vinculis contineatur, vel perpetuo carcere[p]. Esset enim species quædam seruitutis, quam iura quoque submouent liberis hominibus[q].
3 Ab hac lege σεισαχθείᾳ, fœlix initium ad cæteras leges condendas fuisse Soloni tradit Diogenes Laërtius, & eum fuisse primum qui σεισάχθειαν inuexit Atheniensibus, τὸ δὲ, inquit, ἦν λύτρωσις σωμάτων τε καὶ κτημάτων: καὶ γὰρ ἐπὶ σώμασιν ἐδανείζοντο, καὶ πολλοὶ δι' ἀπορίαν ἐθήτευον. ἑπτὰ δὴ ταλάντων ὀφειλομένων αὐτῷ πατρῴων, συνεχώρησε πρῶτος, καὶ τοὺς λοιποὺς τὸ ὅμοιον προὔτρεψε πρᾶξαι. id est, sic appellabatur corporum possessionumq; redemptio, plures enim propter summam inopiam fœneratoribus corpora sua exponebant, ac super his fœnerabantur. Cùm igitur septem illi, videlicet Soloni, talenta ex patrimonij sui iure deberentur, ea primò remisit, ac reliquos idem facere exemplo suo prouocauit[r]. σεισάχθεια, lex dicta ἀπὸ τοῦ ἀποσείσασθαι τὰ βάρη τῶν δανείων, vt ait Hesychius, aut ἀπὸ τοῦ σείειν τὸ ἄχθος, ab excutiendo onere: quam legem posteà induxisse Romanis Iulium Cæsarem hoc capite diximus: sic enim de ea lege Plutarchus, καὶ σεισαχθείᾳ τινὶ ἐκούφιζε τοὺς ὀφειλέτας, & sesachthia alia
4 leuauit debitores[s]. Verùm non omnes, nec semper, nã Varro superato, post seditio

a in l. legis Iuliæ, l. 4. C. qui bo. ced. pos.
b Iulius Cæsar in initio. 3. belli Galli ci.
c Sueton. Tranquill. in Iulio Cæsare, c. 42.
d §. 1. de non eligẽd. sec. nubent. in Authẽti. colla. 1. l. assiduis, qui potior. in pig. hab.
e l. nam is, de dol. in P. c. olim, de restitutio. spol.
f Martial. lib. 2. Epigram. epig. 3.
g l. si vniuersæ, C. de lega. l. itaq; fullo, de furtis, in P. ca. Daibertum. 1. q. 7.
h l soluẽdo. de verbor. sig. P. l. fulloni. de obliga. quæ ex delict. nascun.
i Cicero pro Rabirio Posthu.
k l. illicitas, §. præses, de offic. præsid. in P. l. si de mod. mult. tar. lib. 1. C. tit. 54.
l in l. penul. & fi. de cessio. bonorum P.
m l. quidam, de reb. cred. glo. in c. dudum, 2. in verbo cẽda, de electio.
n l. qui ex parte, de interro. act. o. in P.
o l. Paulus, quæ sentent. sine vlla appella. rescin. l. impossibilis, de reg. iur. P.
p l. incredibile, C. de pœn.
q l. Titio centum, in 3. l. 71. § Titio, in 2. de conditio. & demonst. l. 2. de liber. hon. exhi. P.
r Diogenes Laërt. lib. 1. de vitis philosoph. in Solone.
s Plutarchus in Iulio Cæsare.

ſeditionem in exercitu ſuo iuxta Placentiam pacatam, Romam rediens, petentibus abſolutiones ob bellum ſeditionéſq; peractas, ighominiámque exinde ſecutam, eis qui talia egiſſent debitorum abſolutiones renuit. Cenſoréſque rerum emptarum inſtituit, qui debitores creditoribus pecuniæ loco adſcriberent [a]. Diodorus Siculus Bocchoridem, latorem legum quæ ad cõmercia pertinent, apud Aegyptios arbitratur legem tuliſſe quoque, vt ſolutio ſolùm ex bonis debitoris fieret, nec addiceretur creditori corpus. Putabat enim, inquit, oportere bona tantùm ſubdita eſſe debitis: corpora, quorum opera & bello & pace vterentur, ciuitatibus addicta eſſe. Non enim æquum videbatur, milites qui pro patriæ ſalute pericula ſubirent, pro vſuris in carcerem duci, aut ob vnius auaritiam in periculum agi patriæ ſalutem. & addit, hanc quoque legem videtur Solon ad Atheniẽſes tranſtuliſſe, quam ſeiſachthiam appellauit, decernens, ne ob vſuras ciuium corpora necterentur. Nec iniuria quæruntur quidam de nonnullis Græcis legum latoribus, qui arma, aut aratrum, aut aliud quiduis operi neceſſarium prohibeant ob fœnus addici creditori; corpora verò quæ his vtuntur tradi permittant. hæc Diodorus [b].

a Appianus Alexan. lib. 2. bello. ciuil.

b Diodor. Siculus lib. 2. Bibliothæ. c. 3.

Num hoc beneficium ceſsionis locum habeat, quando quis pro debito ſe obſtrinxit carceribus, & num renunciare ei expreſsè poſsit debitor. Cap. 15.

1 & 2 3 4. Cedere bonis num poſſit qui ſe carceribus obligauit, in vtramque partem excuſſa quæſtio.

3 Carceribus ſe obligans quibus exceptionibus poteſt ſe tueri ne capiatur.

5 Carcerum mancipatio debitorum compendioſa via repetitionis debiti.

6 Carcerum obligatio quando ceſſionem impedit.

AGITANT quæſtionem quotidianam interpretes, num quis poſſit admitti ad ceſſionem bonorum, ſi ſe obſtrinxit in obligatione debiti carceribus, & an beneficio ceſſionis renunciari poſſit, Salicetus, Baldus [c], Cynus [d], Dynus, Bartholus, Innocentius, Cumanus, & alij [e], Felinus [f]. Et viſum eſt Petro Iacobi: eum qui ſe carceribus obligauit poſſe in carcerem, nõ obſtante ceſſione, detrudi, ſi obligatio ad carceres conſuetudine vel alio modo comprobetur, huicq; beneficio renunciari poſſe [g], eiuſdem eſt etiam ſententiæ Iacobus Aretinus, Fridericus [h], Imolenſis [i]. niſi calamitas cedentis eſſet notoria. Ita & deciſum fuiſſe ſcribitur in deciſionibus Capellæ Tholoſanæ [k]. Quia, inquit P. Iacobi, verba in obligationis nexu poſita debent aliquid operari [l]. Cùm etiam is qui hoc nexu vincitur poſſit concludi carcere, vt idem ait, licet dicat ſolutionem factam, donec de ea liquidò conſtet, & quandiu litigabitur ea de re [m]. Niſi negaret quoque ſe captioni ſeu præhenſioni obſtrinxiſſe, & clauſulam illam inſtrumento diceret falsò appoſitam: tunc enim non eſſet carcere detinendus [n], niſi de veritate obligationis doceretur. Et eò magis veram eſſe hanc ſententiam firmant, ſi iuratum eſt

c Sali. Bal. in l. 1. qui bon. ced. poſſ. C.

d Cynus in ead. l. 1. 6. quæſtio.

e in l. alia, § elegan-ter, ſolut. matri. P.

f in c ſi diligenti, de foro competen.

g Petrus Iaco. in pra-ct. tit. de ceſſion. bonor.

h Frideric. conſil. 60.

i Imolenſis in c. cùm contingat, de iure iuran.

k deciſio. 61. vbi Stepha. Auſterius diuerſas refert ſententias.

l l. ſi quando, de lega. 1.

m citat l. 1. de exactor. trib. lib. 10.

n Petrus Iaco. in dicto tit. de ceſſione.

Right-margin numbers: 1 (beside "AGITANT quæſtionem quotidianam…"), 2 (beside "loſanæ. Quia, inquit P. Iacobi…").

est pactum [a]. Hoc ipsum sequitur Speculator [b]. Secundò, huic sententiæ suffragari videretur, cuilibet esse liberum renunciare priuilegio in sui fauorẽ introducto [c]. Et Tryphonius respondit, licere sui iuris persecutionẽ, aut spem futuræ perceptionis deteriorem constituere [d]. Porrò per expressam obligationem carcerum videtur tacita renũciatio facta, ne vtatur cessione debitor qua liberatur à carceribus [e]. Quemadmodum 3. loco, qui s potest tacitè renũciare cessioni, eligendo quinquennales inducias [f], vel in fraudem creditorũ alienando [g], nihil itaque prohibere videtur quin eodem modo possit expressè, & obligando se carceribus, hoc beneficium eiurare. 4. Valebit hæc renunciatio ratione cohærentiæ contractus, secundum ea quæ in Velleiano locum habent [h], quãdo & pacta quæcunque fuerint in rerum traditionibus apposita valeant [i]. 5. Cùm non inueniatur hoc pactum prohibitum expressè, non est ꝙ dicamus stare non posse [k]. 6. Secundum Baldum [l], à contrariis ducto argumento [m], pactum est receptũ ne quis possit carcerari: ergò valebit vt possit carcerari. 7. Quemadmodum respuendum est pactum quo datur ansa delinquendi, vt mali exempli [n], ita citiùs illud admittendum, quod ansam & occasionem benè agendi præbet [o]. Porrò, inquiunt, boni exempli est, & dat ansam benè fideliterque contrahẽdi, pactum ne quis vitare possit carceres, & diligentiores & solicitos magis ad soluendum æs alienum reddit debitores, vt olim lex illa seuerissima 12. Tabularum [p]. 8. Aiunt prouisionem hominis superare prouisionem legis [q]: & proinde pacto rectè tolli beneficium cessionis, quod ex prouisione legis est. 9. Videtur hanc iuuare sententiã, ꝙ quis se seruituti perpetuæ pacto subiicere potest, venundari se passus ad pretiũ participandũ, maior & sui iuris existens [r]. Licebit itaque quod minus est [s], pretiũ participanti ex mutuo se carceribus eiurata cessione subiicere. Potissimùm, & 10. loco, cùm volẽti nõ fiat iniuria, nec dolus [t]. Postremò, & facto amitti posse priui

5 legium dicitur [v]. Quibus argumentis firma videtur sententia, quæ nõ admittat cessionẽ post obligationem carcerũ, vel eiurato cessionis beneficio. Verũtamen & iustior & æquior contraria videtur mihi, vt neq; huic beneficio expressè renũciare possint debitores, neque cũ iuramento. Quamobrem, & admitti renunciantes etiã cum iuramento, & nõ impetrata iuramẽti gratia, placuit rectè senatusconsulto Gratianopolitanæ supremæ curiæ 22. Nouembris, 1459. vt scribit Guido Papæus [x]. Et eius est sententiæ Ioãnes de Bellouisu [y], & alij quidã [z]. Cuius ratio reddi potest, ꝙ hæc renunciatio sit contra cõmunem omnium hominum humanitatem naturalẽ: cùm intersit hominis hominẽ affici beneficio [a], propter illã omniũ hominũ coniunctionẽ [b]. quare contra bonos mores conuentio rata nõ est, qua maritus teneatur suprà quàm facere possit [c]: neq; idcircò iuramẽtũ appositũ eã firmare potest [d]. 2. Proniores sunt semper leges, & iudices ad liberãdũ, quã ad obligandũ [e]: fauorabilioresq; rei debẽdi [f], illisq; potius dilationes, quàm actoribus dantur [g]. 3. Cùm plenissimè beneficia principis interpretari oporteat [h], & in hoc cessionis auxilio benigniorẽ amplectimur sentẽtiã. 4. Hæc cõuẽtio, vt sine cessione quis possit carcere detineri, ex diametro aliquid repugnãs iuri cõtinere videtur, vt cõtra ordinẽ iudiciorũ, pri⁹ ꝑsona molestiis afficiatur, & iniuriis, quã bona discutiãtur, cõtra quã iura iubeant [i]: & prius, cõtra iuris ꝓcepta [k], incipiatur ab executione, quã à petitione. Et in ciuilibus præcedit captionẽ pignorũ libelli porrectio [l]: neq; rata est conuentio partiũ, qua conuenit, vt si debitor nõ soluat constituta die, possit excommunicationi subiici, nulla præcedente vocatione, vel contumacia [m]: vtpote prætermissa forma iuris communis & publici [n], quod pactis priuatorum lædi non potest [o]. 5. Hoc ius fauore humanæ conditionis

a iuxta c. licet, de iureiuran. in sex. c. cũ contingat, eo. titu. ap. Greg. c. quamuis, de pact. in sex.
b Speculator titu. de renunciatione, §. 1. vers. item est beneficium.
c l. penul. C. de pact. l. si quis in conscribendo, C. de episco. & cleric.
d l. pactum, l. 47. de pact. in P. l. si index, de minor. 25. ann. in P. l. iurisgẽtium, §. si paciscar, de pact. P.
e argumento l. qui in futurum, l. 58. de pact. P.
f l. fin. & ibi gloss. qui bonis cedere poss. C.
g l. omnes. §. Lucius, quæ in fraudẽ cred. P.
h l. iubemus, ad senatusc. Velleia.
i l. in traditionib⁹, de pact. P. l. legem quã dixisti, C. eod. titul.
k argumento l. sancimus, C. de testã.
l Bal. in l. 1. qui bo. ced. poss.
m l. 1. de iis qui sunt sui vel alien. iur. P.
n l. conuenisse, de pact. dotal. P. l. si quis aliquid, in 2. §. qui abortionis, de pœnis, l. 3. §. 9 ex senatusconsulto, ad leg. Cornel. de sicar. P.
o l fine, vt in posses sio. lega. P.
p de qua apud Gellium, libr. 20. c. 1.
q l. fin de pact. conuen. C. l. antequã, §. commu. de successio. C.
r §. serui autem, de iure personar l. si ministerium, de liberali caus. cum simil.
s c. cui licet, de reg. iur. in sex.
t l. cum donationis, C. de transact l. nõ videtur, de regu. iur. l. venditor, de rescind. vẽdit. cum simil.
v l. penult. de iure dot. P.
x Guid. Papæ. q. 211.
y Ioan. de Bellouisu in § quod autẽ, de fideiuss. in Authentic.
z glo. in Auth. Imo. de actio. C. Barthol. in l. alia, §. eleganter, solu. matr. P. Cardin. & Imola, in c. lator, de pignor.
a l. seru⁹, ea lege, de seruis exportan. P.
b l. vt vim, de iusti. & iur. P.
c dicta l. alia, §. eleganter. d c. non est obligatorium de regul. iur. in sex. l. si quis inquilinos, §. fin. de leg. 1. l. non dubium, C. de legib. e l. Arrianus, de action. f l. fauorabiliores, de reg. iur. g l. si quando, de dilatio. l. petendæ, de temporib. in integr. restitutio. C. h l. fin. de constitutio. prin. in P. §. si verò solum vsumfructũ, de nup. in Authen. coll. 4. l. 4. de iure immunita. in P. i l. à diuo Pio §. in venditione de re iudica. P. k l. 1. de executio. rei iud. P. l l. consentaneum, & ibi Barthol. & alij C. quom. & quan. iudex, idem Barthol. in l. cum eo. ad leg. Iul. pecul. m Innocen. & Hostiens. in c. 1. & 6 de offic. delega. Felin. in c. ex rescripto, de iureiuran. nume. 13. n de qua in c. sacro, de senten. excommu. o l. ius publicum, de pact. P. l. non dubium, C. de legib.

potiùs indultum est,quàm singulorũ, vt à priuatis vis illi fieri non possit,nec
renuntiari,imò inuitis conferri possit [a]: non secus quàm nõ auditur perire vo
lens,& pro illo qui ad mortẽ damnatus est,etiam inuito, prouocatio admitti-
tur [b]: nec ratum pactum eius qui in causa status promittit se nõ defensurum:
quia hoc ne ratũ sit & aliorum proximorum interest [c].Sunt sæpissimè debito-
ribus liberi,vxor,quibus ille alimenta debet, quosque occidere videtur si nõ
alat [d]:& proinde quamuis sui causa quis indignus sit, qui iuuetur beneficio,
monent tamẽ iudicẽ istæ illi tã cõiunctæ & ferè inseparabiles personæ [e],vt ea
rum caussa,vel illius misereatur, vt carcere liberatus victũ eis aliquẽ quærat.
6. Quanquã quilibet rerum suarum liberũ habeat arbitriũ [f], hoc tamẽ verũ
est,vt eatenus illud approbetur,si benè sentiat,& agat:non aliter,si aduersum
leges [g]:leges autẽ prohibent ne quis seipso abutatur [h]:& ideò statuunt nemi-
nem esse dominũ membrorum suorũ,videlicet vt illis ad nutũ, vt dominus,
abuti possit [i].Proinde mirũ non est,si in eã iuerim sententiã,vt dicã,nec in hac
pactione debiti posse hominẽ sibi hãc legis benignitatẽ adimere. Septimo lo
co, nec ferẽda est inhumanitas creditoris, qui hanc pactionẽ tueri desiderat,
nec malitiis iudulgendũ [k]. Poteſtq; 8.loco is depelli ab hac petitione, per ex-
ceptionẽ iure probatã,tua nõ interest [l]. Quid enim interest detineri, vel ab-
solui inopẽ à carceribus,qui relictis omnibus creditori quæ habet,quęúe ha-
biturus est,nudus,vt ita loquar, è carcere in publicũ emittitur? quid inde lu-
crabitur creditor,si squalore & pœdore carceris,& molestiis, fameq; conficia
tur, & vnà cum eo eius liberi, & vxor, ob pecuniam vilem pereant? Quin-
imò magis creditorum interest hos solui debitores pauperes, vt labore &
artificio vel industria, quædam alia præter dimissa comparent, ex quibus sa-
tisfieri illis possit, pinguiore redeunte fortuna. Neque enim quod differa-
tur solutio, ideò illis aufertur debitum [m], imò potius illud deperibit, si
otiosi pauperes ab illis, vt par est, & vt suprà notauimus, expensis propriis
nutriti nihil lucrentur, & antequam alia quærant moriantur. Neque me 4
remorantur aduersariæ paulò antè relatæ interpretum rationes: quandoqui-
dem, vt ordine satisfaciam, prior illa P. Iacobi, quæ verba operari aliquid
debere probat, vera est rebus stantibus in eodem statu quo erant tem-
pore cõuentionis,nõ vtique illis mutatis [n].Isti autẽ casus fortuiti quibus ino
pia misericordiã digna sit, nõ possunt intelligi cogitati tẽpore cõuẽtionis,cũ
non sint in potestate hominũ,nec in culpã veniũt [o]: & aduersam liberi homi-
nis fortunã expectare, neq; ciuile, neque naturale est [p]. Et proinde obligatio
carcerũ tẽpore contracti debiti, nõ poterat intelligi, neq; fas erat cõprehẽdi,
vel dicere ad cessionem bonorum pertinere. Sic ad nõ cogitatam cessionẽ [q],
vel ad pessimè cogitatã [r] carcerum obligatio pertinebit. Reiiciuntur & 2.4.
8.10.11. rationes aduersariæ, quæ cuiq; iuri suo & priuilegio aiunt volentibus
permissum renunciare:nam hoc verum est quando lex non vetat, vel si priui-
legium illum qui renuntiat tantùm respicit: at quando plures tangit, non li-
cet [s], vt hoc casu,in quo auxilium cessionis prodest non tantùm cedenti,sed
liberis, & vxori eius, & creditori: & ad communem hominum societatem
pertinet,vt docuimus:lex quoq; statuit, ne audiatur qui spontè perire vult [t].
Et si quando denegetur cessio, vt eligenti quinquennales inducias,
vt in tertio contrario proponitur, id non fit propter renunciationem
expressam, vel tacitam, sed propter pœnam quæ imponitur abutenti
priuilegio moratoriæ dilationis in fraudem creditorum. Porrò argu-
mentum 6. à contrariis quod putat se conficere Baldus, nec tale est,
neque concludit aliquid. Minus ad rem facit 7. quod dicunt ansam
delinquendi submoueri, si renunciatio fiat cessionis. Nam hæc ansa
satis recepit cautionem à lege, per quam & perfidi, sine fortuito casu, in
paupertatem lapsi, & qui celant res suas, & qui dolosè in impetranda
cessione

a c.si diligenti,de fo ro comp.
b l.si non tãtum, de appella.in P.l.addi ctos,de episc. aud. C.
c l.3. & 4. de libera caus.in P.
d l.necare.de liber. agnosc.P.
e l.2.& 4.de vsu, & habita. lib.8. P.titul.3.l. reprehendenda.C. de institutio. & substi.sub cond.fac.l.cũ tale, §. si arbitrio, de conditio. & de demonstra.P.
f l.in re mãdata, C. mãda.l. nemo externus, de Iudæis, C. cum simil.
g l.iurisgentium, §. prætor ait,& l.cõtra iuris, de pact. P.l.pacta quæ contra.C.eod.titu.
h l. palam, de rit. nupt. l. fin. de iis qui mortem sib. consciuerũt, cum simil.
i l.liber homo,l.13. ad leg.Aquil P.
k l. in fundo, de rei vendica.in P.
l vt in cap. 3. de his quę fiunt à maior. parte cap.
m l.quoties, de præcib.imperat.offer C.
n c.quemadmodum, de iureiuran.
o l.quæ fortuitis,de pignora. actio. C l.2.§.si eo tẽpore de administra rerũ ad ciuita.pertinẽt. P.l.in rebus, commod.P.l.1.C.eod. titul.
p l. inter stipulantẽ, §. sacram de verbor.obliga.
q in l. tres fratres, de pact.in P.l. qui cum tutoribus, §. fin.de transact.P.l. fin §.penul.de cõdict.indebi.
r l.quoties,qui satis. cog.
l. si diligenti, de for. comp. l. eius milites, §. milit. missus,de mili. testam.P.
t l. non tantùm, de appella.P.

cessione se gerunt, ab ea remouētur, vt docuimus dum de ijs qui cedere possunt ageremus: quare contenti esse debemus pœnis lege comprehensis, & de hisdem pacta vt superflua rata non erunt [a]. Quod autem proponitur de licita sui ipsius venditione in ratione contraria 9. casum continet alienum ab obligatione carceris, & cessionis, in quibus quis libertatem suam non imminuit. Præterea qui se vēdit, præsentem habet causam seruitutis, ideò rectè ei iugū volenti imponitur nullo tempore excutiēdum, quòd libertatem præsentem pecunia seruili animo volens absolutè à se abdicauerit. At qui mutuum accipit, & se carcerum nexui subiicit, eius non est, imò diuersi generis: nam mutuum reddere decreuit, ratione naturæ obligationis, & ita de libertate amittenda nūquam turpiter cogitauit, nec cogitasse credendus est. & quamuis se carceribus obligarit illud tantùm vt detineretur, saluis facultatibus & bonis sufficientibus, cōcessisse videtur creditori, vt illi expeditior via esset solutio-
5 nis faciēdæ. Nam eâ viâ & minoribus sumptibus, quàm executione & discussione bonorum, creditoribus consultum est [b]: & demus expresè renunciatū cessioni, hoc, vt diximus, factum est, ex cōditione subintellecta, rebus sic extantibus, vt dictum est. cùm casus fortuiti præuideri nō possint, nec de ijs cogitauerit qui contraxit, & renunciauit, videlicet, quòd tunc cùm contraxit esset soluendo. Nam qui cùm contrahit scit se non esse soluendo, posteà cessio-
6 ne vti nō potest [c], vt nec is qui spe cessionis cōtraxit [d]. Sunt adhuc tamē quædam distinctiones, secundum ea quæ placuit auditoribus Rotæ, perpendendæ. Nam, inquiunt [e], si detentio carceris posset iuuare aliquo modo creditorem, valeret eiuratio cessionis: veluti, si debitor amicos habeat, vel proximos, qui verisimiliter non patiantur eum carcere detineri, sed sint pro illo potius soluturi: vel quòd fugere velit debitor: vel ei paulò post sint bona obuentura, ex quibus debitum vel pars solui possit: vel forsan, quia erro, & vagabundus, nec curaret quippiam sibi quærere, cùm posset, vt solueret: aut si iurata esset renunciatio cessionis: dummodò à carceribus adimatur sæuitia, nec inde tollatur libertas. Ego in istis iudicium eius qui de lite cognoscit maximè desidero, vt prouidè dispiciat, num iustum sit molestari debitorem, sub spe quòd alius illum adiuturus & redempturus sit: anńe mala facienda sint, vt inde eueniant bona, contra decretum ecclesiasticum [f]. Ideò autem carcere torquendum esse debitorem, quòd erro, quòd acquirere sibi non procuret, minus certè ex authoritate priuatæ obligationis mihi pēdere posse videtur: cùm, quòd non sint singulis concedenda quæ per magistratus fieri possint [g]: tùm etiam, quòd debitor in fraudem creditoris facere non videtur, si nō acquirat quod quærere potest [h]. Satis quoque mihi non probatur vim in iuramento cōstituere, quando iuramentum vinculum iniquitatis non esse rectè placuerit [i], & singulari decisione mandatum sit iuramenta illa irrita esse, eorum qui pollicentur iuratò se humanitatis subsidia denegaturos [k]. Ideò tutum Christiano non erit, his excusationibus & circunstantiis personam propter pecunias affligere. Tutiùs autem illis erit qui immanes ita ex professo esse decreuerint, si caueant cautiùs negotiari.

a l. si ita stipulatio I. 9. de verbo. obl. F.

b vt ait Paul. Castrē. in l. 1. qui bo. ceder. poss. C.

c Iason in §. fin. de actio. numero 19. fac. l. penul. in fin. de iure dot.

d Ioannes de Platea, & Iason numero 28. in § fi. de actio.

e decisione Rotæ 567. in antiquis.

f

g l. non est singulis, de regul. iur. in F.

h l. qui autem, quæ in fraudem credito.

i c. quāto, & c. quæ nallis, de iureiu. cap. inter cætera, 22. q. 4.

k c. cum quidam, c. 22. §. 1. de iureiur. ap. Grego dicto c. quinta uallis, eod. titul.

De condictione indebiti. Cap. 16.

Lib. 12. P. titu. 6. Lib. 4. C. titu. 5.

1 *Condictio indebiti affinis mutuo.*
2 *Quid condictio indebiti.*
3 *Ex æquitate hæc condictio indebiti quomodo dicatur competere.*
4 *Indebitum quot modis, vel ciuili, vel naturali, vel vtroque iure: in quibus, res, persona, & modi soluendi considerantur: propter quid, & quare.*

5 *Naturaliter debitum per errorem solutum non condicitur, nec aliquo modo debitum.*
6 *Et indebitum quid dicatur, si exceptione perpetua tolli petitio possit.*
7 *Condictio indebiti quomodo differat à condictione caussa dati, caussa non secuta, antinomiaq́, conciliata.*
8 *Indebitum 2. ex caussa inutili solutum.*
9 *3. Quomodo indebitum ratione personarum dicitur.*
10 *Ex parte modi debiti indebitum soluitur, quomodo.*
11 *Scienter indebitum soluens, non repetit.*
12 *Finis condictionis huius, repetitio indebiti, & aliorum quæ simul restituuntur.*
13 *Rationes huius condictionis.*
14 *Condictio indebiti competit pro promissione etiam soluendi indebitum, si erroneè fiat.*
15 *Qui asserit indebitum, probare debet.*

AFFINIS mutuo videtur tractatio condictionis indebiti, qua solutio erronea, vel mutui præsumpti, vel alterius generis emẽ datur, & aliud ex solutione hac mutuum, vel quasi mutuum ex quasi contractu re celebrato nascitur [a]. Quid condictio sit, satis alibi explicatum est, & esse actionem in personam [b], cùm agimus cum eo qui ex cõtractu obligatus nobis est. Porrò cõdictio indebiti est, actio personalis, qua repetimus quod indebitè solutum est ignorãter: nam, vt ait Iulianus, is qui non debitam pecuniam soluit, hoc ipso aliquid negotij gerit [c]. Verùm illud, si certiorem rationem sequamur, potiùs ad distractũ, quàm ad contractũ pertinet; nam qui soluẽdi animo dat, in hoc dare videtur, vt ex sua parte potiùs distrahat, quã contrahat: sed ex parte eius qui accipit, is perinde obligatur ac si mutuum ei daretur, & proinde cõdictio indebiti contra eum cõpetit [d]. Et ita fictio quædam contractus, quã quasi contractum nominamus, in hac cõdictione intercedit ex æquitate, vt adsit actio, quæ sine aliqua obligatione esse non potest [e]; nec datur condictio pro repetitione rei propriæ, nisi contra furem [f]. Atq; ita in indebiti cõdictione oportet quodãmodo, vt in mutuo pecuniæ alienæ consumptæ & confusæ, existimare solutum transisse in dominiũ accipientis [g]. Indebitum dicitur, vel naturali iure, vel ciuili, vel vtroque, & in his cõsideramus res seu obligationes & causas soluẽdi: personas à quibus, & quibus fit solutio: & modos soluẽdi, quorũ fit cõdictio: propter quid, & quare concedatur. Condictio indebiti soluti exigit, ex parte rerũ & pro materia, vt solutũ omnino indebitũ sit quod soluitur, & ciuili & naturali iure. idest, vt nullo modo debitũ sit. Nam solutũ debitũ naturaliter tantùm, per errorem, non repetitur condictione hac [h], nec in diem. Nec debitum ante diem solutum [i]: nec ante conditionem impletã, quæ certò implenda [k]. Itaq; indebitũ accipitur, nõ solùm si omninò nõ debeatur, sed si per aliquam perpetuam exceptionem peti nõ poterat [l]: si exceptio perpetua, fauore soluentis inducta, non autẽ si tertij causa [m], vel soluentis etiam, sed iuris rigore [n]: vel si temporalis sit exceptio [o]. Et in summa, solutio facta ex his causis quæ iure nõ valuerũt, vel effectũ non sortiũtur, cõdictione repetitur [p]. Indebitũ itaque primò erit, si nulla subest causa ob quam debeatur, subesse tamen putatur: vt si quis soluat ex causa quasi facta, quæ facta nõ est: vt si pœnã dupli vel quadrupli soluat ex falsa causa [q]: si putans se debere sortem, vsuras soluerit [r]. Et hanc condictionem indebiti, in hoc capite, puto differre à condictione causa dati, causa non secuta: quod in hac indebiti solutio repetitur, quia facta ob id quod factum credebamus, & in ea iam factum præsuponimus: at in condictione causa dati, iam datum erat, vt quid fieret, & quia factum non est, datũ repetitur [s]; nisi cõditio ob quã datur, pro impleta habeatur [t]. Magis accedit nostræ condictioni solutionis indebitæ ex falsa, vel

Right-margin paragraph numbers beside the text: 1 (Affinis mutuo…), 2 (Porrò cõdictio…), 3 (Et ita fictio…), 4 (Indebitum dicitur…), 5 (Nam solutũ debitũ…), 6 (Nec debitum ante diem…), 7 (vel quadrupli soluat…).

a §. item is cui, de obligat. quæ ex qua. cõtract. nasc. §. is quoque, quib. mod. re contrah. oblig. l. 1. §. fin. de condict. indebiti, C.
b l. actionum genera, de actio. §. appellam⁹, de actio. ap. Iusti.
c l. si in area. l. 33. de condictio. indebi. P. l. si is qui, l. 13. commodatum, §. fin. commoda. P.
d dicto §. item is cui per errorẽ, de oblig. quæ ex quasi cont. & l. 4. §. is quoque, de actio. C.
e l. licet, §. ea obligatio, de procurat. P.
f §. sic itaque discretis, de actio. P. & §. appellamus, eo. ti.
g l. indebiti. §. 1. de condict. indeb. P.
h l. naturaliter, 13. de condictio. ind. P. l. frater à fratre, 38 §. quasitũ, eod. titul.
i l. in diẽ, 10. de condictio. indeb P.
k l. sub conditione, l. 16. eo. titul. P.
l in l. si non sortem, 26. §. indebitum, & §. ideò, eod. titul.
m l. qui exceptione perpetua, l. 40. eo. P.
n l. Iulianus, 60. & l. iudex, 28. eod. tit. de condict. ind. P.
o l. in diem, eo. ti. P.
p l. ex his omnibus, l. 54. eo. titu.
q l. eleganter, 23. §. fin. eod.
r l. si non sortẽ, 26. § si quis falsò, & §. si quis quasi, eo. titul.
s l. 1. de condictio. causa dati, caus. nõ secuta, lib. 12. P. ti. 4. l. si cùm exiguã, l. 4. & l. dictam legem. 8. de condict. ob caus. li. 4. C. tit. 6. l. 1. de condi. ob. tur. cau. P.
t vt in l. penul. & fi. de cõdict. ob cau. C. l. si pecuniam, l. 5. eo. de cond. cau. dati P.

vel nulla causa, ea condictio quæ sine causa est, quæ cum hac concurrere potest, per quam condicitur, quod vel ex non iusta causa ad aliquem peruenit, vel ex eo quod redit ad non iustam causam [a], vel si ob causam impossibilem datum est, non turpem tamen [b]: nam ob turpem causam datum non repetitur à dante, sed vel remanet penes accipientem, concurrente ex vtraque parte, dantis & accipientis, turpitudine [c]. qui tamen si ante solutionem peteret,
8 rectè propter turpem caussam à petitione submoueretur [d]. Item secundò, indebitum dicitur, cùm subest quidem caussa, sed inutilis: vel quia ipso iure cõtractus non valet, aut is posteà inutilis factus est: vt, si quis rem suam emerit, & pretium soluerit [e], quia rei suæ emptio non valet [f]: vel si quis seruum manumiserit, & ei pecuniam ex testamento dederit, & posteà ingenuum esse pronunciatum est [g]: si post solutum legatum, indebitum fuisse appareat [h], & sic
9 de similib. Tertiò, indebitum ratione personarum dicitur, cùm subest causa, eaq; iusta, ex qua debetur, sed vel is qui soluit non debet, vel ei cui soluitur non debetur [i]: itaque is qui soluit, si nõ debeat soluere, repetet, vt si furiosus, prodigus, pupillus sine tutoris authoritate soluant [k], & sic in aliis [l]. Notant in hac parte Tribunianum Laurẽtius Valla, & post illum Budæus [m], dum duo loca, in consarcinatione legum, ex diametro pugnantia posuisse illis videtur. Vnus est ex Pomponio, dum ait [n], Quamuis debitum quis sibi recipiat, tamen si is qui dat, non debitum dat, repetitio competit. Quod pugnare dicunt cũ Paulo, dum ait [o], Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit, tametsi ab alio quàm à vero debitore solutum est. Ego tamen arbitror ibi nullam esse antinomiam: nam vtrunque verum est, & diuersum. aliud est enim quod Pomponius ait, nõ debitum dare ei qui sibi recipit: & aliud suum dare, vt ait Paulus. Nam qui debitum dat, respectu dantis debitum non est, dum quantitatem creditori quidem, sed non suo, soluit: at quando suum cuique redditur, siue à debitore, siue ab alio, nihil interest creditoris. Putà, commodasti Sempronio librum, Caius, qui librum apud se habebat, tibi reddidit: si restituat, soluit tibi tuum, & tamen ipse debitor non erat, sed quia tuum repetiisti, nihil interest à quo, nec restituere cogeris vt indebitum. At contrà in aliis debitis quæ
10 sunt ex obligatione solutionis faciendæ alterius rei quàm indiuidui. Ex persona eius cui soluitur, si ei non debeatur, repetitionem competere docet exẽplum solutionis falsò procuratori factæ, rato non habente domino [p]: cui alia similia pleraq; occurrunt. Item quartò, ex ratione solutionis, & quãtitatis indebitũ dicetur, & repetitio cõpetit, vt si plus debito soluitur [q]: si sub cõditio-
11 ne debitũ, ante eius euentũ soluerit [r]. In solutione quoque indebiti, nõ sufficit solui indebitũ ad effectũ repetitionis, sed exigimus quoque, vt ignorãter indebitum pro debito solutũ sit. quippè quia indebitũ sciens prudẽsq; soluẽs nõ repetit [s], eò q̃ qui sciẽs indebitũ soluit, donare videtur [t]: & proinde, qui, cũ sciret se exceptione perpetua tutũ, soluit, nõ repetit [v]. Qui dubitat autem nũ debeat, pro ignorãte habẽdus est, & pari modo repetit [x]. Verũ hîc ignorãtia fa-
12 cti, nõ iuris, intelligẽda est excusabilis [y]. Finis ꝓpter quẽ inducta est cõdictio hæc, est repetitio eius quod solutũ est, aut eius quod tãtũdẽ habeat [z], vel eius quod verũ excedit debitũ [a]. In frumẽto indebitè soluto & bonitas est, & si cõsumptũ sit frumẽtũ, pretiũ repetitur. Sic habitatione data, pecuniã cõdicam, non quidẽ quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses qui accepisti [b]. Paulus quoq; in condictionem venire indebiti soluti, id quod rei solutæ accedit, respondit: vt putà, partum qui ex ancilla natus sit, vel quod alluuione accesserit: imò & fructus, quos is cui solutum est bona fide percepit [c]: & vsuræ [d], deductis tamen impensis quas fecerit restituens in res conseruandas, vel excolẽdas, aut ad fructuum collectionem [e].
13 Cur autem indebiti repetitio fiat, ratio prior est, quòd actus agentium, non

a l. 1 & 4. de condictio. sine caus. lib. 12. P. tit. 7. l. perpetuò l. 6. de condictio. ob turp. caus. fact. in P.
b l. fi. de condictio. sine causa. in P.
c dict. l. fin. de condict. sine caus. P. l. 2. & l. mercalem, l. 5. de condictio. indeb. ob turp. caus C l. 1. & penul. eo. titul. P.
d l. 1. & l. mercalem, l. 5. de condict. ob turp. cau C. l. si ob turpem. l. 8. eo. tit. in P.
e l. seruum manumi. l. 37. de cond. ind. P.
f l. suæ rei, & l. si in emptione, § rei suæ, de contrahen. emptio. P.
g l. seruo manumisso. l. 58. de condic. indeb. P.
h l. frater à fratre, 38 § fin. eod. titul. de cond ct. ind. P.
i l. in summa. l. 65. § fin. eod. P.
k Vlp. l. interdũ persona. 29. eod. tit. P.
l l. si pœnæ, l. 29. § 1. l. repetitio, 44. l. in summa l. 65. de cõdictio indeb. P.
m Budæus ad l. fin. de ædilit. ædict. in annot. priorib. ad Pã.
n Pomponius, in l. si pœnæ l. 19. § quãuis, de condictio. indeb. P.
o Pau. in l. repetitio, l. 44. de cond. ind.
p l. si procuratori. l. 14 de condictio. caus. dat. P. l. procuratoris, l. 8. & l. indebitum solutũ, l. 9 de condict. indeb. C. l. si procurator, § Celsus, eod. titul. in P.
q l. si pœnæ, l. 19. § fin. & l. cum duo, l. 25. l. si non sortem, 26. in princi. & § si centum, l. si is qui. l. 45. & l. si. § Stichus, de condict. indeb. in P. & l. 25. de solutio. li. 46. P. titu. 3.
r Pompo. in l. sub conditione, l. 16. de condict. indeb. P. l. quod si sub ca, 18. eo. ti. vbi distinctio obseruanda.
s in l. 1. & l. quod indebitum, de condict. ind. in P. l. indebitum, C. eo. tit.
t l. cuius per errorẽ. de regu. iur. l. cum q. l. 21. § 1. de inoff. testam.
t l. Campanus, de oper. libertor.
v l. si non sortem, § indebitũ. & l. qui exceptione perpetua, de condictio. indeb. in P.
x l. ꝓ dubietate, de condict. indeb. C.

y l. si per ignorantiam, C. eod. titul. de condict. indeb. l. error. C. ad leg. Falcid. z Pomponius, l. quod indebitum, l. 7. de condict. indeb. P. a l. si non sortem, § si centum, & seq. de cond. ind. P. Scæuol. l. tutores, 61. cod. titu. l. cùm amplius, l. 85. de reg. iur. in P. b l. in summa, 65. § in frumento, de condict. indeb. c in l. indebiti soluti 15. & l. si non sortem, § sed si operas, vers. & interdum. l. si vrbana prædia, 55. § fin. l. in summa, l. 65. § ei qui, de condictio. indeb. P. l. videamus, l. 38 § item si indebitum, de vsur. lib. 22. P. tit. 1. d l. fi. § fi. de constitu. pecunia. lib. 13. P. tit. 5. l. 1. C. de condict. ind. e l. in summa, 65. § ei qui, de condict. ind. in P. per rationem l. fundus, famil. erciscun. P.

operantur vltra illorum intentionem [a], neque præter naturam & substātiam ipsius actus [b]: soluentis autem intentio, & natura solutionis alia nō est, quàm vt liberatio sequatur debiti [c]: & proinde, cùm liberatio ibi dici non possit, vbi obligatio non præcessit, cùm priuatio præcedatur ab habitu [d], & cùm non entis nullæ sint qualitates [e], rectè introductum est, vt eius quod ita datum est condictio danti daretur ex æquitate naturali, per quam, quod alterius apud non dominum sine causa reperitur, repeti consueuit [f]: & sic rectè iubet præses ab alieno abstinere, & suum cuique domino restitui [g], secundum iuris commune præceptum, Ius suum cuique tribuendi [h]. Et secundò, iure naturæ æquum non est, locupletari quenquam cū alterius iactura [i]. Item 3 Qui soluit, præsumptione generali præsumitur nolle iactare suum [k]: & idcircò pactum tacitum subintelligi debet, si debeatur. Itaque solutum, vt indebitum repetetur. Quod & locum habet in promissione eius indebiti soluendi, quod promittens putabat errans debitum. idest, vt 14
promissio condicatur, & conuentus ad soluendum, quod, vt debitum, indebitum cùm esset soluere promisit, exceptione doli tutus sit, & incerti cōdictione agere possit, vt liberetur à promissione per errorem facta [l]. Nam dolo facit, qui petit quod statim restituturus est [m]: repeteret autem solutum ex illa erronea obligatione, si solueret promissor [n]. Item dolo facit, qui petit, cū possit qualibet exceptione excludi [o]. Quare, tertio loco, cùm soluta ab ignorante indebita quantitas repeti possit, multò faciliùs quantitatis indebitæ, interpositæ scripturæ condictio competet: veluti doli exceptio agenti interponitur [p]. Nam cui damus actionem, multò faciliùs ei damus exceptionem [q]. Sunt & iura, quæ præter intentionem cum errore cauta condici iubent [r]. quod & in cautione indebitæ pecuniæ locum habet, si quis vltrà quàm debuit cauerit [s], veluti, si quis plus, quàm sit hæreditaria portio creditori hæreditario caueat [t], condicet vel hac condictione indebiti, vel condictione sine caussa [v]. Cæterùm obseruandum, vt is qui se indebitum vel soluisse, vel 15
promisisse asserit, teneatur probare [x]: nisi mulier, minor, agricola, & aliæ simplices personæ soluerint [y].

a l. non omnis numeratio, de reb. credit. in P.
b l. vbi ita donatur, de dona. cau. mor. P. l. cùm precatio, de precar. P.
c l. solutionis, l. 176. de verbor. signific. l. solutionis, de solutio. in P.
d l. Iulianus, de diuor. in P. l. decem, de verbor. oblig.
e l. eius qui in prouinciis, de reb. cred. P.
f l. hæc condictio. l. 66. de condict. indeb. in P.
g l. si irruptione, l. 1. finium regundor. P.
h §. iuris præcepta, de iustit. & iure. instit.
i l. nam hoc natura, de cond. & indeb. P. l. iure naturæ de regu. iur. C. locupletari, eo. titu. in lex.
k l. cum de indebito, de probat. o. P.
l l. si heres testamento, l. 5. de actio. emp. P. l. 3. § aliud, de donatio. in P. l. 1. 2. §. de cōdict. sine cau.
m l. dolo facit, 8. de exceptio do.
n l. si cum te, de pact. P.
o l. 2. §. & generaliter, de dol. mali except. P.
p l. 3. C. de condict. indeb.
q l. 1. § is autem, de usu. indeb.
r l. si in debitum, & l. nec intentio, de transac. C. l. si non est, de cond. & re lege, l. 2. C. de condict. ind. l. si non ex testamentis, l. 6. de iur. & fact. igno. C.
s L. 4. de condict. indeb. C
t l. is qui plus, l. 11. eod. titu. de cond. indeb. P.
v l. qui sine, de condictio. sine causs. in P.
x l. cùm de indebito, § 5 de probatio in P.
y dicta l. cùm de indebito.

De casibus exceptis à condictione indebiti. Cap. 17.

Can. hæc imago 33. q. 5. cap. 1. de concessio. præben. L. 1. de diuortiis in P. L. 2. de iureiuran. C.

1 *Non repetitur solutum ex causa iudicati vt indebitum.*
2 *Nec solutum ex iureiurando delato.*
3 *Nec ex causa transactionis.*
4 *Nec ex causis quæ crescunt per inficiationem.*
5 *Nec ex soluto ex pia causa.*
6 *Pia causa quæ.*

PVTANT interpretes [a] casus quosdam singulari iure à condictione hac exceptos, in quibus solutum indebitum per errorem non est repetendum: quos tamen ego non pertinere ad regulam repetitionis indebiti arbitror, & ita perperàm eximi ab ea, cùm exceptio debeat esse de regula [a]. Verùm nihilominus est, ex illis 1

a gloss. in l. 1. C. de condict. indeb. gl. in l. elegantes, § 2. eod. P.
a l. nam quod, §. penul. de lega.

lis caussis solutum, occasione indebiti non repeti: proinde hos casus
referam cum stricta diuersitatis ratione. Primò, ex causa iudicati solutum
hoc prætextu, tanquam fuerit indebitum, non repetitur [a]. Idq́; quia sen-
tentia quæ transit in rem iudicatam, pro veritate habetur [b], & sententia in-
ducit obligationem [c], & datur actio in factum ex re iudicata [d]. Nec mirū
si condictio indebiti non competat hîc, si forsan dolosè quod non debe-
batur persecutus fuerit actor, & accepit: quia & alia remedia dantur reo
pro repetitione, indebito detecto, contra sententiam, vt restitutio in in-
tegrum, si non legitimè quis fuerit defensus: & ex modico restituitur ad
totam causam [e], si sententia contra absentem non contumacem sit lata [f], si
supplicatio aduersus eam proponatur [g], si agatur crimine stellionatus, pro
2 recepto indebitè, ex causa sententiæ [h]. Secundus casus, quando ex iureiu-
rando præstito ab aduersario ei delato, indebitum solutum apparet: nam
habito respectu ad iusiurandum, solutum ex eo non dicitur omninò inde-
bitum, sed vel ex iureiurando debitum, quod controuerti non potest [i],
quòd ex eo quæratur actio & exceptio [k], quia multò maioris est authorita-
3 tis quàm res iudicata [l]. Tertius casus est in transactione, ex qua solutum,
quamuis antè videatur fuisse indebitum, tamen non repetitur [m], quia inde-
bitum propriè dici non potest, aut sine causa solutum: satis enim lucratur
qui à lite discedit, & ideò transactio causam potius habet soluendi litem,
4 quàm debitum, vel indebitum præcedens [n]. Quartus casus in soluto inde-
bito ex causis quæ crescunt per inficiationem, quod non repetitur [o]: ve-
luti in soluto ex causa legis Aquiliæ [p], legati [q], depositi ob ruinam, incen-
dium, aut naufragium [r], & similium. Quia in his quæ crescunt per inficia-
tionem, qui soluit, licet indebitè, videtur transigere, ideò, quod supra de-
5 bitum soluitur, tanquam ex transactione solutum, non repetitur. Quintus
casus in indebito soluto ex pia causa [s], quia quæ in piam causam erogata sunt,
etsi iure ciuili non habeant obligationem, tamen naturâ & officio Christia-
6 næ religionis obligationem habere videntur. Pia causa dicitur, omnis actus
qui ad salutem animæ principaliter pertinet [t], si fiat legatum, vel donatio mo-
nasterio, vel pio loco [v], si in dotandas inopes puellas collocentur solutiones,
vel in alendos pauperes, & sic de similibus. Pia quoque loca, ecclesiæ, hos-
pitalia, & alia loca vbi sunt miserabiles personæ [x]. pietas in deum, parentes,
& patriam: nam & quæ quis misericordia motus in hos expendit, non re-
petit, vtpotè qui velle donare videatur [y]: item si in propinquos, vxorem
vel maritum [z].

a l. 1. de condict. indebi. l. e. anter, §. 1. & l. Iulianus, eo. titu. in P. l. si fideiussor, in 1. § in omnibus, manda.
b l. ingenuū, de stat. hom. l. res iudicata, de reg. iur.
c l quoties 1. 7. de noxa. actio. P. l. 3. § idem scribit, de pecul.
d l. actori, de reb. cred. C.
e l. quia absentem, C. de procurator. l. si prætor, de iudic. P. l. 1 qu b. ex caus. malor. l. pen. quomo. & quando iudex.
f si vt proponis, r. l. ea quæ, l penul. C. quo. & quan. iud. l. absente, de pœn.
g ea caueat, 1. q. 9. authen. quæ supplicatio, de preci. impera. off. C.
h l si fideiussor, in 1. § in omnibus, māda P.
i vt in l. 1. de reb. credit. C. l. admonendi, §. fi. de iure iuran. in P.
k l. nam postequā, l. 9 § 1. & l. si duo patroni, l. 11 § si quis iurauerit, de iureiurand. in P.
l l. 2. de iureiur. in P.
m l. 1. C. de reb. cred. l si non transactionis causa, de iur. & fact. ignorāt. C.
n l. in summa, 65. de condict. indebi. l. fratris, C. de transactio.
o l. ea quæ, de cond. indeb. C. §. fin. de oblig. quæ ex quasi contract. nascunt.
p l. ea quæ, C de lege Aquil. § fin. de oblig. quæ ex quas. contrac. nasc.
q §. fi. de oblig. quæ ex quas. contract.
r § in duplum, de act o. l 1 § merito, deposit. P.
s dicto § fi. de oblig. quę ex quas. contract. facit l. cùm is, §. penul. de condictio. indeb.
t Bald. in l. 1. 4. columna. C. comm. u. de lega.
v c. fi. de testa.
x in l. si quis ad declinandam, & l orphanotrophos, de episcop. & cleric. C. l. illud, & l sancimus, C. de sacrosanct. eccles. C.
y l. at si quis, § sed interdum, de religio. & sump. fun. cum distinctione ibi apposita. l. alimenta, C. de negot. gest.
z l. Nesennius Apollinaris, & l. 1s qui, 46. de negot. gest. P. l. 1. & l. si paterno affectu, eo. tit. C.

FINIS LIBRI XXII.

DE ALIIS CONTRACTIBVS QVI RE FIVNT. LIBER XXIII.

De Commodato. Cap. I.

Ap.Iustinia.lib.3.tit.15.§.item is cui. P.lib.13.tit.6. C.lib.4.ti.23. in Decretalib.lib.3.tit.15.

1 *Commodatum re celebratur, vnde dictum, & quid.*
2 *Quae res in commodatum veniunt, aliena, soli, mobiles.*
3 *Personae idoneae commodato, quae se possunt obligare, praedones, non domini, filijfamilias, serui, &c.*
4 *Conuentiones, & modi adiecti sequendi circa periculum, & alia.*
5 *Gratuitum esse debet commodatum.*
6 *Rei commodatae vsus tantùm, isq; certus conceditur, quo differt à mutuo.*
7 *Commodatum non potest reuocari, nisi expleto vsu ad quem datum, & tempore concesso.*
8 *Differentia commodati, depositi, & precarij.*
9 *Qui vtitur re commodata vltra vsum certum, & tempus, inuito commodante, furtum facit.*
10 *Distinctio in periculo, vel interitu, vel damno rei, cuius gratia commodata sit.*
11 *Quomodo culpa interitus, vel detrimenti rei perpendenda sit ex vsu.*
12 *De tribus actionibus commodati, directa, contraria, vtili.*
13 *Directâ repetuntur commodata, & accessoria, & id quod interest, non obiecta compensatione, nisi ex causa contraria.*
14 *Directa datur commodatario pluribus de causis enumeratis, vltra exceptionem compensationis.*
15 *De vtili, directa, & contraria.*

a §. item is cui res, quib.mod.re contrah. oblig.

b pro mutuo accipit Cicero commodatum 6.in Verren.

c l.qui rē, 15.deposi. P.l.neque pignus, de reg.iur.in P.

d l.1.§.inter cōmodatum, cōmo.in P.

COMMODATVM inter contractus qui re contrahuntur annumeratur [a]: commodatum, quasi cum modo datum. modus autem dandi praescriptam habet formam, quae sic in finitione substātiali euoluitur. Commodatum, est rei alicuius, inter idoneas personas, facta ad certum vsum, vel tempus gratuita cōcessio. Diffinimus hîc in specie commodatum, non prout potest in latissima significatione mutuum continere [b], & precarium, de quo paulò post. Propriè res quae 1
2 commodantur, eius cui commodantur esse non debent, quia res domino non possunt commodari [c]. alienae ergò commodantur, siue illae sint mobiles, siue soli, sublata differentia Labeonis, qui commodatum dicebat esse rei mobilis, non etiam soli, & vtendam dari soli: nam & Iulianus ait, & habitationem commodari posse [d], id est, domum commodari gratia habitandi: verùm pro implenda promissione, actio praescriptis verbis, non commodati, da

ti datur[a], sic enim habitandi ius, id est, vsus domus commodatur. Rectè
& seruitutes ad certum tempus concessæ alicui commodabuntur, vel me-
liùs accommodabuntur, id est, aptabuntur vsui alicuius, permittendo ali-
cui illis vti: vnde & merces quæ pro domo alio modo solueretur, donata vi-
detur. In ædibus enim alienis, inquit Pomponius[b], habitare gratis, donatio
videtur: id enim idipsum capere videtur qui habitat, quòd mercedem pro
habitatione non soluit. Et Cicero[c] ait, cuidam ædes maximas ad nuptias ac-
cõmodasse. Commodari & nostra, & res aliena potest[d]. Quare & prædoni,
commodati, pro re ab illo data, datur[e]. Non potest commodata res dici, id
est, non potest commodari res quæ vtendo consumitur[f], nisi fortè quis ad
pompam vel ostentationem accipiat. Et sæpè etiam ad hoc commodantur
pecuniæ, vt ditis gratia numerationis loco intercedant, vt numerentur, vt
quis ditior appareat: vel quæ numerantur diuitis gratia qui soluendo aliun-
de est, in negotio in quo numerationem interuenire opus est, rationem cõ-
3 modati habent. Personæ idoneæ ad contrahendum commodatum, & ad
obligationem eius sunt, quæ per se obligari possunt generaliter: quo fit, vt
impuberes commodati actione non teneantur, quoniam non consistit com-
modatum in pupilli persona sine tutoris authoritate: vsque adeo, vt etiam
si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non teneatur, quia
ab initio non constiterit[h]. Nec in furiosum commodati actio danda, sed ad
exhibendum, vt res exhibita vindicetur[i]. si locupletiores tamen facti ex cõ-
modato sint, datur vtilis actio in eos commodati[k]. Filiofamilias maiori, &
seruo commodari potest: & agitur cum patre, & domino, in quantum est in
peculio cum filiofamilias directo[l]. Et prædo, & fur, vt dictum est, commo-
4 dare possunt. Inspicimus quod contrahitur, & modum adiectum, qui pro for-
mula & lege habetur, & sequimur quod placuerit: vt si conueniat vt dolus,
casus fortuitus, & culpa præstetur ab eo qui accipit, vel contrà[m], sit gratui-
5 tò[n]: aliter commodatum non est, sed locatio[o]. Conceditur quoque res
commodata ad certum vsum: & ita res quæ non possunt esse cum vsu, sed
vsu consumuntur, non veniunt in mutuum[p], quia vsus dicitur esse, sal-
uâ rerum ex quibus percipitur substantia. Quare nec pecunia com-
modari potest[q]: quia vsusfructus nec vsus propriè in ea esse potest:
& Vlpianus vsumfructum & vsum earum rerum quæ vsu consumun-
6 tur, vocat abusum[r]. Certus vsus est ille, qui destinatur ab eo qui commodat:
sicut enim voluntatis & officij magis est commodare, quàm necessitatis, sic
etiam modum commodato adscribere[s], quòd si incertus & indeterminatus
fuerit vsus concessus, tutiùs erit vti actione præscriptis verbis[t]. Nec tam res,
quàm vsus eius conceditur in commodato, quo nomine valde differt à mu-
tuo, in quo quod datur fit accipientis[v]: cùm tamen qui commodat, rema-
neat, si sit antè, dominus & possessor ciuiliter rei commodatæ, detentione
7 naturali in commodatarium tantùm translata[x]. Certitudo vsus operatur ex
parte dantis, vt ante expletum vsum per accipientem, res repeti non pos-
sit, cùm intersit accipientis iuuari, non decipi beneficio[y]. Et ideo commo-
dans probare debet vsum impletum, quem constituit[z], idipsum in tempo-
re probandum, vt ante tempus definitum non possit commodans, inuito
8 cõmodatorio, repetere, quo nomine differt commodatum à deposito, quod
arbitrio deponentis potest repeti[a], quamquam appositum sit pactum de non
repetendo[b]. Differt quoque à precario, quod qui dedit, quandocumque
9 voluerit potest repetere[c]. Ex parte porrò commodatarij, determinatus vsus,
& definitum tempus, faciunt ne is extra concessum tempus, & vsum, vti re
possit rectè. Et si vtatur, veluti inuito domino rem contrectans, furtum face-
re rei videatur[d]. Et scribunt Valerius Maximus[e], & Aulus Gellius, furti
aliquando eum damnatum, qui equo commodato ad eundem certum vsq;
10 locum paulò longius vsus fuisset. Fit commodatum[f] vt plerumque commo-

a l. si gratuitam, l. 18. de præscrip. verb. lib. 19. P. titu. 5.
b l. in ædibus, l. 9. de donat. lib. 39. P tit. 5.
c Cicero 4. ad Here.
d Paul. in l. commodare possumus, l. 15. Martia. in l. ita vt is, commo. in P.
e l. non à iudice, l. 64. de iudic. lib. 5. P. tit. 1. & dicta l. ita.
f l. 3 §. fin. commo. in P.
g Caius in l. 4. eo. ti.
h l. 1. § fin. commo.
i in l. 2. eo. tit.
k l. 3 eo. P.
l l. 3 § si filiofa. commo. in P.
m l. si vt certo, l. 5. §. nunc videndum, commod. l. 1. C. eo. tit.
n §. item is cui in si. quib. mod. re contrah. oblig. l. si gratuitam, l. 18. & l. si rem tibi inspiciendam, l. 19. §. si cùm vnum bouem, de præscrip. verb.
o l. 2. & l. si quis conduxerit, loca. in P. §. fi. de mãda. §. 1. de loca.
p l. 3. § fi. & seq commo. P. l. 1. de vsufruct. in P. §. 1. de vsu & habitatio.
q l. numismatum, de vsufruct. l. 1. & 2. de vsufruct. earum rer. quæ vsu consumuntur, §. constituitur, de vsufruct.
r l. hoc senatusconsultum, §. 1. de vsufruct. earum rer. quæ vsu consum.
s l. in commodato, §. sicut, commo. P.
t l. si gratuitam, iuncta gloss. de præsc. verb. P.
v §. item is cui res aliqua, quib. mo. re contrah. oblig. l. 2. de reb. cred. P. l. 1. § 1. & §. is quoq;, de actio. in P.
x Pompo. l. rei commodatæ, l. 8. Vlp. l. nemo l. 9. cõmo. P.
y in l. in cõmodato, §. sicut commoda. P. c. 1. § fi. de cõmo. ap. Gregor.
z l. 2. C. de cõmoda.
a l. 1 §. pen. deposit. in P. c. fi. §. fi. de deposit.
b l. 1. § si sic deposuero, deposi. in P.
c l. 1. & l. cum precario. & l. & habet, de preca. in P. c. ti. de precariis, ap. Gregor.
d l. qui iumenta, de fur. in P. l. si vt certo, §. nunc videndum, in vers. planè commo §. furtum, & §. placuit, de obliga. quæ ex delict. nascunt.
e Valer. Maximus, lib. 8. c. 2. & Gellius, lib. 7. c. 15.
f c. 1. de commoda. l. si vt certo, §. commodatum, & seq. eo. P.

data

datarij gratia, interdum & commodantis, vel vtriusque, quod maximè interest annotasse: quia qui gratia sui tantùm commodatum accipit, de leuissima culpa tenetur pro rei interitu, vel deterioratione, alioquin enim sine culpa vel dolo per senectutem contingens, vel morbo, vel vi latronum ereptum, nihil est imputandum ei qui commodatum accepit: nec quod incendio, aut ruina, sine culpa contigit. nisi forsan cùm posset res commodatas saluas facere, suas prætulit [a]: sic de aliis fortuitis [b], nisi aliter conuentum sit [c]. At cùm commodantis gratia tantùm sit commodatum, eo casu tantùm commodatarius de dolo tenetur, vt si quis sponsæ suæ vel vxori commodauit, vt comptior incederet, vel si quis prætor ludos edens scenicis commodauit, &c [d]. Si vtriusque causa commodatur, dolus, & leuis culpa veniunt, non autem leuissima [e]. Perpenditur culpa in eo qui sui causa commodatum ro- 11
gauit, ex modo concessionis: nam si res intereat in eo vsu ad quem commodata est, vel si deterior facta est, periisse videtur culpa potiùs dantis, quàm rogantis: vt, inquit Pomponius, si commodauero tibi equum, vt eo vtereris vsque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneberis commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit [f]. Et Vlpianus ait, eum qui rem commodatam accepit, si in eam rem vsus est, in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte deteriorem fecit sua culpa, si culpa eius fecit deteriorem, teneri [g]. Pro commodato tres 12
propositæ sunt actiones, directa, contraria, & vtilis, ex quibus in primis agitur pro his, de quibus conuentum est inter contrahentes, quia seruanda sunt: vt si rogans suscipiat in se casus fortuitos, de quibus sine pacto non teneretur [h], nisi culpa sua in casum se coniecerit: vt si quod domesticis vsibus commodatum est, secum peregrè quis detulerit, & ita casu perierit: vel si vsus sit alio vsu quàm destinato [i]. Nulla tamen pactio efficere potest ne dolus præstetur [k]: maximè quia & bonæfidei hoc iudicium est, vt etiam pro eo in litem iuretur [l]. Directa actione petitur res commodata à commodatario qui 13
rogauit, vt ea restituatur quæ deterior facta non sit, alioquin restituta non videtur quod pertinet ad hanc actionem, nisi & quod interest præstetur [m]: & fructus quoque rei commodatæ [n], item accessoria rei commodatæ, quæ cum re commodata erant. siquidem & custodia vtriusque rei, & periculum ad commodatarium pertinet: vt si equa commodata sit, & eam pullus sequeretur [o]: si seruus cum lance [p], & sic de similibus. Si tamen quædam res extrinsecus rei commodatæ occasione accedāt roganti, non repetuntur à commodante: vt putà, si res commodata furto substracta sit, & crimen commodatarius fuerit persecutus, ad cuius periculum res pertinet, pœnalis condemnatio furis ad eum, non ad dominum pertinebit [q]. Nam & dominus extra periculum est in furto, cui ad æstimationem rei condemnatur qui accepit, per quam litis æstimatione suscepta, res transfertur in commodatarium [r]: & ideò cautionem illi præbet de re restituenda, si ad se peruenerit, & si reperiatur [s]: vel contrario iudicio commodatarius cogere potest commodantem, aut rem præstare, aut quod acceperit reddere [t]. Singulare est, quod notat Vlpianus in reddendæ rei interitu, Si dum refertur res ad commodantem perierit: siquidem si commodans mandauerit per quem commodatarius remitteret, periculum mandantis est; si verò ipse cui voluit commisit, æquè culpam præstabit, si sui causa accepit [v], quòd non tam idoneum elegerit hominem, vt rectè perferri posset, vt ait Paulus [x], Si mei causa, dolum tantùm: vt idem Vlpianus ait, l. si mei l. 12. commo. P. Et mala electio culpam habet [y]. Nō excipit contra agentem directa commodatarius de debito quo obnoxius est illi commodans, nec vtitur iure compensationis seu retentionis regulariter [z]: nisi illud debitum procedat ex re commodata, quod possit petere contraria commodati actione [a]: cui enim damus actionem, multò magis & exce-
ptionem

a dicto §. commodatum, & sequentib.
b l. in rebus, 18. commo P.
c dicto §. commodatū, & l. 1. C. eo.
d dicta l. si vt certo, § interdum, cōmo. l. eum qui rem, l. 10. §. 1. l. si mei causa, l. 12. commo. P.
e l. in rebus, 18. iuncta glos. in verbo æstimatio, cōmoda. P.
g l. si. commo. P. Vlp. in l. eum qui rem, l. 10. eo. P.
h l. 1. C. de commoda. c. 1. eo ap. Greg.
i l. in rebus, & l. si vt certo, § nūc videndum, in 1. cum §§. seq. commo. P. l. 1. §. is quoque, de aestio.
k l. in cōmodato. commo. P. l. non à iudic. de iudic P l. contractus, de reg. iur.
l l. 3. § in hac actio. commo. P.
m in l. 3. §. in hac actione commo. P. & l. non à iudice, l. 46 de iudiciis lib. 5. tit. 1.
n Paul. l. videamus, 38. §. si possessionem, de vsur. libr. 22. P. tit. 1.
o l. si vt certo, §. vsq; adeo. commo. P.
p dicta l. si vt certo, §. si me rogaueris.
q l. fin. §. sed cùm in secundam, de furtis, C lib. 6. tit. 2.
r l. si vt certo, §. 1. commo. P.
s l. si is qui commodatum, l. 13. eo. P.
t l. in commodato, l. 17. § si. commo. P. l. rem mihi cōmodasti, l. 21. eo. ti P. l. 2. § penul. ad legem Rhod. de iact.
v Vlp. in l. cum, qui, l. 10 §. si. commo. P. l. idem, & l. si. § seruorū nau. cau. stab. P. lib 4. tit. 9
x Paul. l. qui non tā, l. 11. commo. P, vide ibi Accur.
y l. si procuratorem, §. si tutores, mand. P. l si §. seruorum, nautæ caupo. stabu. a. in P.
z l. fi. C. de commo. l. fi. § fi. C. de compensatio.
a l. in rebus, l. 18. §. fi. commo. P.

14 ptionem [a]. Contraria actio datur commodatario: quamquam enim is ea quæ contrario iudicio à commodante consequi possit, per compensationem & retentionem rei; tamen quia iudex compensationis semper rationem non habet, aut aliquando res periit, & ita de restituenda re cum eo non agatur, aut sine iudice restituta est, dicemus necessariam esse contrariam actionem [b], per quam consequitur quanti sua interest ex restitutione rei, & sine principali eam mouere poterit [c]. Vt si vsu non expleto, & ante tempus rem commodatam commodans repetat: cùm non decipi beneficio sed iuuari intersit nostra [d]. Item si sciens quis vitiosas res, ex quibus damnum datum est, inscio commodatori commodauerit: vt si vitiosa dolia, vel vasa, in quę infusum vinum, vel oleum, effusa sint, vel corrupta: nam eo nomine condemnandus est commodans [e]. Item si commodatarius graues impensas in serui commodati morbum fecerit, vel in inquisitionem fugitiui, non tamen repetit modicas, & quotidiana alimenta factas: quia illæ ad eum qui vtitur pertinent [f]. Item pro his contraria conuenietur, quæ furatus est seruus commodatario, si sciens furem eum commodauerit [g]. Si commodans vel eius seruus, rem commodatam furentur [h], datur roganti iudicium contrarium vtile: datur & contraria, si codicem cùm mihi dedisses commodato, ego debitorem meum in eo cauere fecerim, & tibi codicem restituens, tu interleueris [i]. Vtilis actio est quæ datur ex commodato alij quàm commodanti, sed eius loco, & dicitur, vtilis directa [k]: vel alij quàm commodatario qui rogauit, sed eius loco, & dicitur, vtilis contraria.
15

a l. 1. vers. nam et si damus, de superficieb. in P.
b l. in rebus, l. 18. §. fi. commoda. P.
c l. in commodato, §. 1. commo. P.
d d. l. in commodato, §. sicut, commo. l. in rebus, §. fi. eo. tit. c. 1. §. fi. eo. tit. ap. Greg.
e l. in rebus, l. 18. §. item qui, & d. l. in commodato, §. sicut, commo. P.
f d. l. in rebus, §. possunt, & l. item si serui, §. fi. de ædil. edic. in P. l. diuortio, §. fi. solu. matr.
g l. penul. commo. P. l. si seruus pignori datus, l. 31. §. fi. de pignor. actio. P. lib. 13. ti. 7.
h l. rem mihi commodasti, l. 21. commo. P.
i l. si vt certo, §. idē denique, commo.
k vt in l. si res tuas, l. 8. ad exhibendū, lib. 3. C. tit. 42.

De precario. Cap. 2.

Lib. 43. P. tit. 25. Lib. 8. C. tit. 9. Decretal. lib. 5. tit. 14.

1 *Precarium affine commodato.*
2 *Precaria, precaria, precarium quid, & quomodo differant.*
3 *Renouatio precariarum expressa, vel tacita.*
4 *Precaria & precariorum eadem causa, & diuersum tempus.*
5 *Coloni ecclesiastici qui.*
6 *Precarium quid.*
7 *Quæ res precariò dari possint: possessio vna eadem apud plures esse simul nequit. eo.*
8 *Qui rogare & dare precario possint.*
9 *Forma precarij quæ.*
10 *Antinomia de tempore adiecto precario dissoluta.*
11 *De interdicto, de precario.*
12 *Precarias & precariam, esse precarium cum tempore.*
13 *Interdictum est restitutorium de precario, & quid per illud consequamur, & contra quos competat.*
14 *Dolus tantùm, non culpa, in precario consideratur.*
15 *Quibus modis soluatur vel tollatur precarium.*

1 PRECARIVM est genus liberalitatis, affine commodato & donationi [l]: sed per repetitionem rei datæ distinguitur à donatione [m], quæ transfert dominium [n]. Antequam autem
2 definiatur, distinguendum est inter precarias, precariam, & precarium, quæ maximè apud iuris pontificij authores variātur, apud quos versus differentiam produnt [o].

l l. interdictum, l. 14. de precar. P.
m l. si precario, 17. comm. predi. P. l. 1. de precar. P.
n l. si quis argentum §. sin autem, de donatio. in P. & toto tit. de reuo. dona.
o refert. & explicat Hostiensis, in Summa, & glos. in c. fi. de precariis apud Gregor.

Res,

Riæ, ria, rium, tria sunt quibus est caput vnum.
Riæ sunt solita per singula lustra renasci:
Ria fit ad mortem, nec citrà vult reuocari:
Rium finitur tunc, quando auctor vult reuocari. id est,

Precariæ dicuntur concessiones, vsus vel vsusfructus rerum in lustrum, vel in quatuor, aut quinque annos, post quos extinguitur concessio[a], nisi renouetur: renouata autem censetur, expresſè, vel tacitè. quomodo expresſè fiat prorogatione, vel alia concessione, palàm est[b]: sed tacitè fieri intelligitur, vt in precario, in quo qui rogauit ad tempus, finito tempore, etiamsi ad hoc tempus nō rogauit, tamen precariò possidere videtur: intelligitur enim dominus, cùm patitur eum qui precariò rogauerit, possidere, rursus precariò concedere[c]: argumento etiam locationis, quæ hoc tacitè admittit[d]. Efficit autem ista annorum adiectio vel renouatio, ne obliuioni detur causa possidendi, & ne possint possidentes præscribere. quamquam diutiùs possederint[e], etsi nec pro voluntate concedentium reuocentur[f]. Precaria est cōcessio vsus vel vsus fructus, facta ea lege, vt is qui rogauit, tandiu vtatur fruaturúe, quandiu vixerit qui concessit. Quæ facta ab ecclesiastica persona de bonis ecclesiæ, non potest obstringere successores in benefico[g], neque etiā de rebus ecclesiæ precariam facere ab aliqua potestate cogitur[h]. Videntur mihi eadem esse precariæ & precaria, nec quicquam interesse aliud inter hæc, quàm quòd precaria vna sit concessio, veluti ad tempus vitæ, vel concedentis, vel accipientis: precariæ autem sint veluti plures concessiones tēpore continuatæ. Proinde vnam speciem deffinire sufficit in singulari, vt precaria videlicet possessio sit, cessio vsus vel vsusfructus rei immobilis, possessuro ad tempus, vel quandiu vixerit, dans vel accipiens. Eos qui precarias habent, aut precariam, ab ecclesia dici colonos ecclesiasticos non ambigerem, ex sententia Beati Rhenani[i], qui originem aperit, dum ait, post victoriam illam præstantem ad Tolbiacum de Alemanis per Clodoueum obtentam, quosdam, in illo recenti Christianismo, res suas ecclesiæ donasse, & rursum agros aut domum in beneficij modum recepisse ad vitæ suæ tempus, non tamen citra pensitationem, nec post mortem patris, filios, aut hæredes vindicare sic data potuisse, & hos colonos ecclesiasticos dictos. Sic & ex concilio Mediomatricis, qui res dederunt ecclesiæ, eas proprias, & ecclesiasticas pro illis fructuario vsu tenere possunt, non aliter[k]. Dantur & ita res ecclesiasticæ ad vsum tantùm vitæ clericis[l], cum consilio ecclesiæ, & à personis legitimis, alioquin reuocantur[m]. Possunt & aliis dari cum aliqua pensione, in ius colonarium, quod differre à iure emphyteotico docet Iustinianus[n]. Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tandiu, quandiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iuregentium descēdit[o]. Habere precariò videtur, possessionem vel corporis vel iuris adeptus, ex hac solummodò causa quòd preces adhibuit, & impetrauit precibus vt sibi possidere, aut vti liceat[p]. Res precariò concedi possunt vtendæ & immobiles & mobiles[q], & iura seruitutum[r]: rei suæ tamen precarium non consistit[s], nisi possessionem rei suæ oppigneratæ rogat precariò à creditore debitor[t]. Vnusquisque autem potest rem suam, quamuis non possideat, precariò dare ei qui possideat[v]: & potest qui ex alia causa possidet, posteà precario possidere, rogando dominum vt sibi possidere liceat, mutata videlicet priore possessione[x]: quia nec duæ iustæ, nec iniustæ duæ possessiones simul esse possunt, vel concurrere in eodem homine, & ad eandem rem[y]. Potest & rogare precariò seruus, & filiusfamilias, & proprio, & domini, vel patris nomine. vnde si eorum nomine, in solidum tenentur, si iusserint, vel ratum precarium habuerint: si suo nomine, tantùm quantum est in peculio[z]. Idem in procuratore, vt pro alio rogare possit qui mādauerit vel ratum habuerit[a]. Rogat

3 4 5 6 7 8

a c.1. de precariis, ap. Greg. ca. precariæ, 12. q. 2. & ca. precariæ, 10. q. 2.
b Pomponius, in l. sed etsi, l. 5. de precario ff.
c Vlpia. l. in rebus, l. 4. de precar. in ff.
d l. item quæritur, §. fi. & l. qui ad certum, loca. ff. l. legē quidem C. loca.
e ca. clerici quilibet, & ca. seq. 16. q. 4.
f e. fi. §. fi. de preca.
g c. 2. de precariis, 10. q. 2.
h ca. precariæ in 1. §. 1. 10. q. 2.
i Beatus Rhenanus, lib. 2. rerum Germanicarum, dū de statu Alemanorū agit.
k ca. precariæ in 1. 10. q. 2.
l ca. huiusmodi, § fi. 10. q. 2.
m ca. precariæ, 12. q. 2.
n §. lex itaque, de nō alien. reb. eccles. in Authenti.
o Vlp. in l. 1. de precar in ff.
p Iulia. in l. 2. §. fi. de precar in ff.
q l. 4. l. cùm precariò 21. & fi. de prec. ff. l. fi. C. eo.
r l. 3. & habet, l. 15. § precar. de precario. ff.
s l. 4. vers. item, & l. certè, 6 § quæsitū.
t d. l. si debitor, & l. certo. eo.
v l. vnusquisque, l. 18. de precar. ff.
x l. fi. de preca. ff. l. certè, l. 6. §. Iulianus, eo. ti.
y l. duo in solidum, l. 19. eo. ti. de prec. l. 3. §. ex contrario de acquir. possess. ff. l. si vt certo, §. si duobus, commod.
z in l. 4. §. 1. & l. si seruus, l. 13. de precar.
a l. certè, l. 6. §. si procurator meus, de preca. l. possessio, § fin. de acquir. possessio.

Rogat & pupillus precariò, sine tutoris authoritate [a]. & qui rogat vt preca-
9 riò alicubi morari sibi liceat, & pro suis rogare videtur [b]. Forma substantialis
in eo consistere videtur precarij, vt liberalitas precibus cõcessa ad nutum &
arbitrium repeti possit [c]: est enim natura æquũ tandiu te liberalitate mea vti
quandiu ego velim, & vt possim reuocare quãdo mutauero voluntatẽ [d]. Con
stituitur autẽ precaria possessio vel inter præsentes, vel inter absentes, veluti
10 per epistolam vel nuntium [e]. Sed num ad tempus fieri possit; quidam putant
precariò ad certum tempus rogari nõ posse: quod firmatur ex Celsi respõso,
Cùm precariò, inquit, aliquid datur, si conuenerit vt kalendas Iulias preca-
riò possideat, nunquid exceptione adiuuandus est, ne antè ei possessio aufera
tur? Sed nulla est vis huius conuentionis, vt rem alienam inuito domino pos-
sideat [f]. Vlpianus tamen [g], & Pomponius [h] ad tempus rogari, & finito tempo
re precarium renouari tradunt. Venuleius quoque nonnunquàm in longum
tempus concedi precarium respondit [i]. Et Celsus etiam post verba superiora
sic subiicit [k], Precarij rogatio ad hæredem eius qui precariò concessit, transit:
ad hæredem eius qui precariò rogauit non transit: quippe ipsi dumtaxat, nõ
etiam hæredi eius concessa possessio est. Quid autem ego in hac antinomia
sentiam lubens explico, ad quam alios conniuere certum est. Dico igitur,
ex natura precarij propria esse, certum tempus vtẽdi non præscribere, aut le
gem, vt non liceat reuocare intra illud tempus: verumtamen & posse conce-
di in longum tempus, & breue, sed non ideò minus in potestate dantis re-
petere cùm voluerit. Ea de re iure ciuili nulla actio competit, sed pro-
11 pter æquitatem naturalem competit interdictum de precario [l], si nihil cau-
tum est de restitutione: nam si concedendo precarium cautum fuerit de re-
stitutione per stipulationem, ex ea agetur: si autem alio modo, cessat interdi-
ctũ [m], & datur cõdictio incerti præscriptis verbis, quæ ex bona fide oritur [n].
Quamobrem, quemadmodum in hoc contractu cautio de restituendo mu-
tat actionem contractus: sic & arbitror pactionem de restituẽdo post certum
tãtùm tempus expressam recipiendam esse [o], & adiicere cõtractui, vt æquum
sit impleri: veluti in commodato, cui simile est precarium, interest nostrâ di-
ctam legem vsus vel temporis seruari, ne decipiamur beneficio [p]. Neque pa-
ctione adhibita certi temporis Celsi habebit locum ratio, quæ ideò ad ar-
bitrium concedẽtis reuocari precarium putat, ne inuito domino rebus quis
vtatur [q]: nam consensu, adhibito pacto, non inuitus, sed volens in id con-
sensisse videtur [r], vnde posteà traditione secuta, liberum non erit recedere
12 à placitis [s]. Et inde petitas puto precarias, & precariam pontificij iuris, easque
esse precarium verum, sed cum definito tempore, vel lustrali, vel vitæ, vel al-
terius generis. Et sic Gregorius 9. statuit, precarias, quæ quandoque de
ecclesiarum possessionibus fieri solent, non esse pro voluntate concedentiũ
13 reuocandas [t]. Per interdictum itaque restitutorium qui precarium dedit, suo
tempore (& aliter quãdo placuerit) precarium reuocat ab eo qui possidet, vel
dolo desiit possidere [v]: itẽ quanti sua interest non restitutum, cum re preca-
riò data, ab eo tempore à quo petitum est, & fructus consequitur [x]: quodúe
ex re natum erit [y], cumque omni caussa. Nam in pristinam caussam res data,
hoc interdicto restitui debet nõ deterior, & cum suis iuribus [z]. Experitur au-
tem & post annum [a], & is qui precariò dedit, & hæres eius, ad quem &
precarium trãsit, hoc est, à quo & qui rogauit habere precariò videtur [b]: & ita
contra accipientem, & contra hæredes quoque eius competit [c], siue habeat,
siue desierit dolo habere: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum
peruenit [d]. Neque hæres vsucapere poterit quod defunctus precariò possi-
debat [e]: potissimùm, quia morte eius cui conceditur precarium finitur,
nec continuatur in hæredem eius [f]. Ideò restituere alienũ debet, in quo
14 nullum ius ei est [g]. In re autem restituenda si sit deterior, vel interierit
qui rogauit, tantùm de dolo, non de culpa, nisi ea dolo sit proxima

NNn tene

a l. si. §. si. de precar. in P.
b l. penult. de precar. P.
c l. cùm precariò. l. 12. & l. & habet 15. de preca.
d l. 2. § 3. eod. tit. de precar. P.
e Caius, in l. precaria, l. 9. eod. titul.
f Celsus in l. cùm precario, 12. de precar. P.
g Vlpian. in l. 4. § fi. de preca.
h Pomponius in l. sed etsi. 5. eo.
i Venuleius in l. quæsitũ l. 8. § interdictum hoc, de precar. P.
k Celsus in dicta l. cùm precariò, 12. § 1.
l Paul. l. interdictum, l. 13. de precar. l. cum qui, § is qui precariò, de furt. in P.
m l. & habet, l. 15. § cũ quis, de precar. P.
n l duo, l. 19. §. fi. de precar. in P. l. 2. § 1. eod.
o l. 1. §. fin. de preca.
p l. in commodato, § sicut, commo. § fin. de commod.
q in l. cùm precariò, 12. de precar.
r argu. l. 2. §. 1. de pact.
s l. sicut, C. de actio. l. in traditionibus, de pact. in P.
t in cap. fin. §. fin. de precariis.
v dic. l. 2. l. interdictum, l. & habet, de preca. & l. quæsitum §. cum quoque, eod.
x l. quæsitum, 10. §. ex hoc interdicto, de precar.
y Pompo. l. quæuis, 10. eo. titul.
z dicto §. ex hoc interdicto, & §. seq.
a l. 8. § interdictum, eod. titu.
b dicta l. quæsitum § quod à Titio. & l. cum precario, 12. §. fin. de precario.
c l. fin. de precar. C.
d l. quæsitum, §. fin. eo. P.
e l. cùm hæres, l. 11. de diuers. & tempora præscriptio. lib. 44. P. titu. 3.
f dict. l. cùm precario, § fin.
g l. fin. in fin. C. de pact. l. 2. de his qui sunt sui vel al. ius.

tenetur: quia totum hoc precarium ex mera liberalitate eius descendat, qui precariò concessit [a]. Agitur precarij nomine quod iussu, & de in rem verso, cõtra dominũ & patrẽ serui & filijfamil. qui precarium rogarunt [b]. Precario nomine possidens quoque ob rem illã, interdicto vti possidetis, aduersus omnes agit, præter eũ quem rogauit [c]: siquidẽ ambo rem eandem possident, videlicet qui rogauit naturaliter, & qui concessit ciuiliter [d]. Et translata videtur in dubio, hoc est, si nihil aliud cautum est, naturalis possessio [e]: imo aliquando trãslata ciuilis, & naturalis possessio, si credamus Accursio [f]: vt aliquando ex verbis cõcessionis liquet neutrã concessam, veluti si quis precariò cõcesserit morari in fundo [g]. Hoc porrò ius quod in precaria re quis habet ratione subsistẽtis precarij, possidẽri cõceditur, & tandiu vsu & vsufructu eius potitur, quandiu non soluitur. Soluitur autem pluribus modis, Primùm reuocatione facta 15
à domino & a concedente, vt dictum iam abundè est. Item si expresse quidẽ non reuocet, sed tacitè, vt si qui concessit rẽ precariò datã, alienauerit: nisi volũtate noui domini res eadẽ permaneat penes eundẽ [h]: vt & finitur precariũ pignoris, soluẽte debitore debitũ creditori, qui rẽ pignoratam precariò dedit eidẽ [i]. Si precarium, vt in precariis fuerit cõcessum temporis definitione, co adueniente finitur [k]. Item morte concedentis, si dictum, si non dictum non vtique [l]: quamuis morte eius cui cõceditur, finiatur, quia ad eum nõ trãsit [m], vt in precaria superiùs annotauimus etiam.

a l. quæsitum, 1. § cuiu quoque, de precar. P. l. contractus, de regul. iur. in P.
b l. 4. §. & tenebitur. l. 8. & l. 13. eod. de precar.
c l. qui precariò, 17. eo. l. 1. in fine, & l. seq. vti possid. in P.
d l. & habet, l. 15 §. eum qui, de precar.
e l. in rebus, §. 1. eod.
f gloss. in l. Pomponius, l. 13. §. si is qui, de acquiren. possessio. P. lib. 41. titul. 2.
g Vlpia. in l. certe, l. 6. §. is qui rogauit, de precario. P. l. si quis ante, §. idem Pomponius, de acquiren. poss. P.
h l. quæsitũ, §. quod à Titio, & §. illud, de precar. P.
i l. si debitor, de precar.
k l. 4. & 5. de precar. c. 1. de precarijs.
l l. 4. loca. P.
m l. cùm precariò, l. 12. §. fi. de preca.

De deposito. Cap. 3.

Lib. 3. Insti. titu. 15. §. præterea. Lib. Pandect. 16. titu. 3. Lib. C. 4. titu. 33.
In Authenti. colla. 6. titu. 14 de deposito. Lib. Decreta. 3. titu. 16.
De sequestratione. Lib. 4. C. titu. 4. Lib. 2. Decretal. titul. 17. Lib. 2. Clementi. titu. 5.

1 *Depositum re contrahitur, commendatum & depositum, idem.*
2 *Depositum quid. Voculæ in iure non sunt otiosæ. eo.*
3 *Diuisio depositi.*
4 *Res depositæ quæ, & quæ sequestri & depositi: & sequestri differentiæ.*
5 *Sequestri nomen vnde, & quid olim.*
6 *Sponsio qualis species depositi, & quando permissa.*
7 *Sponsio litis caussa, & de his quæ inde accipiebant iudices. Prytannea pecunia vnde. eod.*
8 *Quæ res deponi possunt.*
9 *Qui deponant.*
10 *Et apud quos.*
11 *Deponitur obsignatum, & non obsignatum.*
12 *Praxis sequestri committendi an vnus, vel plures sint statuendi.*
13 *Collitigans, neq; sequester, neque conductor sequestri rei litigiosæ esse potest: & de alijs qui sequestres fieri non possunt, vel possunt.*
14 *Quæ res sequestrari possunt, & quid operetur sequestratio beneficij.*
15 *De sequestratione personarum.*
16 *De forma deponendi, quæ simplex, vel composita: & quomodo à mandato, locatione, & mutuo differat.*
17 *Depositarius de dolo, non de culpa, tenetur.*
18 *Quo loco rei controuersæ depositum fieret, & faciendum sit: depositasq́, olim tutius pecunias in templis.*
19 *In cheimiliarchio ciuitatis, ecclesiarum, apud numularios, & alibi penes priuatos fide delecta.*
20 *Quare temerè non fit sequestratio: & quando in sequestrum transit possessio, & possidenti antea adimitur.*
21 *Iniectio manus regiæ*, id, mettre soubz la main du Roy, & de Iustice, *non adimit possidenti possessionem.*

22 *Beneficium triennio pacificè possessum sequestrari non potest, neque pecunia ex contractu petita.*
23 *Finis sequestrationis & depositi quis.*
24 *Rationes sequestri.*
25 *Satisdatio sequestrum fieri impedit, & factum reuocat, & quando.*
26 *Quæ præcedant sequestrationem faciendam.*
27 *Iudex potest inhibere ne pendente lite fiat alienatio.*
28 *Sequestri officium quale.*
29 *Sequester impensas repetit, & salarium petere possit.*
30 *Sequester num cogi possit suscipere sequestrum.*
31 *Quæ obseruanda in sequestro possessionis contumacis.*
32 *In causam debiti pignora capta possunt sequestrari, vel, consentiente creditore, penes ipsum debitorem depositi nomine capta relinqui.*

1 DEPOSITVM, re etiam potissimùm [a] cōtrahit obligationem,
2 idem ac commendatum [b]. Depositum porrò est, quod custodiæ caussa apud aliquem gratuitò positum & commendatum est [c]. De, præpositio, auget vim positi, vt non simpliciter positū censeatur, sed & totum fidei eius qui capit commissum, quòd ad custodiam rei pertinet [d]: sic enim voculas iurisconsulti cō-
3 siderant, vt perperàm non sint positæ [e], aut expungant [f]. Depositum diuiditur in propriè depositum, & sequestrum, & spōsionem: differunt autem, materia,
4 rerum videlicet caussa, & formula. Res propriè in depositū veniūt mobiles: in sequestrationem propriè immobiles [g]: quanquam & aliquādo sequestrum rei mobilis, vel se mouentis, vt hominis, fit [h]. Item depositū est, quando vnus, vel plures rem deponunt quæ est sine controuersia ex plena & libera volūtate: sequestratio, quando fit depositum ex controuersia rerum ipsarum depositarum [i]. Estq; sequester, medius inter litigantes [k], vt etiam in eū tandiu trāsferatur possessio solùm adempta litigantibus, donec dirempta sit controuersia, vel solutum sequestrū: quod tamen aliter in deposito statuitur, in quo qui deponit & dominium, si habet, & possessionē sibi retinet, nec transit in depositarium [l]. Hocq; proprium in sequestro, qui vtplerumque iudicis authoritate, quamuis ex consensu partium, vel illis consentientibus, constituitur, vt is se exonerare deposito seu sequestrato non possit, nisi ex iustissima causa, & au-
5 thore iudice [m]. Sequestrum dictū putant, ab eo q; occurrenti, aut quasi sequēti eos qui contendunt, committitur [n]. Et Gellius, ab eo q; litigantes fidē eius sequantur, olimq; dictum sculnam [o]. Sequester apud Ciceronem paulò aliter quàm apud iurisconsultos accipitur, pro eo apud quem pecunia corrumpēdi iudicij caussa, aut tribuum deponebatur, vt suffragia obtinerentur: vt dū ait [p], *Quo sequestre, in ipso iudice corrumpendo est vsus.* & alibi [q]: *qui aut sequestres, aut interpretes corrumpendi iudicij solent esse.* Et in Deuteronomio sacro, sequester dicitur medius, qui dissidentes partes ad pacem reducere curat. Ego, inquit Moses [r], sequester & medius inter vos & Deum fui. & in iure quoque tertia persona sequester dicitur [s]. De alijs differentis inter sequestrum, & depositum, in
6 sequentibus ex tractationis serie apparebit. Spōsio quoque depositum est, sed quæ ad certas res depositum contrahit. hęc habet controuersiā ob quā fit, sed nō rerū depositarū, vt sequestrū, sed ob alias, easq; honestas, quādo aliquæ res ea lege apud aliquē deponuntur, vt qui victor aliqua in re honosta fuerit, accipiat, dicunt Galli *Gageure*: depositis enim pignoribus id fit. Cuius exemplum refertur à Plinio, cū narrat de vnionib⁹ quos Cleopatra partim absumpsit, vt sponsionem cū Antonio factā ipsa vinceret [t]. Sic Damætas apud Virgilium [v],

Vis ergò inter nos quid possit vterque vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes?

[a] §. præterea, quib. mod. re contrah. ob.
[b] l. Lucius 24. deposit. P. l. commendare, de verb. signific.
[c] colligitur ex l. 1. cum suis §§. depo. in P.
[d] dicta l. 1. in princ. Seruius in eclog. 2. Virgil. in verb. detexere.
[e] vt in l. triplici, de verbor. significa. l. re coniuncti, de legat. 3. l. fin. de impube. C.
[f] l. 1. quod met. caus. P. l. fin. C. de donatio.
[g] titul de prohib. sequestra. pecuniæ, C. lib. 4. titu. 4.
[h] vt in l. si hominē, 7. deposit. P.
[i] l. licet, 17. & l. propriè 6. deposit. in P. l. 109. sequester, de verbor. signifi.
[k] l. si apud te, 19. de præscrip. verb. P.
[l] dicta l. licet.
[m] l. ei apud quem, 5. §. fin depos.
[n] in l. sequester, 109. de verb. signific.
[o] Aulus Gellius li. 20. c. 10.
[p] Cicero pro Cluentio.
[q] Cicer. 1. in Verr.
[r] Deutero. c. 5.
[s] l. ei apud quem, in fine, & l. sequ. deposi. in P.
[t] Plinius lib. 9. cap. 35.
[v] Virgil. eclog. 3.

Quod excerptũ videtur à Theocrito [a], apud quẽ Menalcas primus sic ait:

χρήσδ' ἐς ἰδῆν ἐσιδλαν; χρήσδ' ἐς καταθεῖναι ἄεθλον;

Daphnis. *χρήσδω τοῦτ' ἐσιδλαν, χρήσδω καταθεῖναι ἄεθλον.*

Men. *ἀλλὰ τί θησεῦμεσθ', ὅκεν ἁμῖν ἄρκιον εἴη;*

Da. *Μόσχον ἐγὼ θησῶ, τὺ δὲ θὲς γ' ἰσομάτορα ἀμνόν.* &c.

id. *Vis ne igitur videre, vis ne deponere præmium victoriæ?*

D. *Volo hoc videre, & volo deponere præmium.*

M. *Verùm quid deponemus, quod satu dignum sit?*

D. *Vitulum ego deponam, tu verò depone agnum æqualem matri.*

Prohibebat lex Publicia, Titia, & Cornelia, vt author Martianus iuriscõs. spõsionẽ fieri ex aliis rebus, quã pro certamine q virtutis causa fieret [b]. Quemadmodũ senatuscõsultũ vetuit in pecuniã ludere, præterquã si quis certet disco, vel pilo, iaciẽdo, currẽdo, saliendo, luctãdo, pugnãdo, virtutis caussa [c]. Ex qua sponsione victori cõtra depositariũ datur præscriptis verbis actio vt det: si honesta causa, sin min⁹, datur depositi deponẽti tantũ repetitio [d]. Notat Philippus Buignonius [e], senatuscõsulto Parisiẽsi spõsiones, vt inhonestas, quæ fierẽt super mulieribus prægnãtibus, & q ob eas suppositiones fieri partus possent, meritò reiectas 29. Martij. 1563. Erat & spõsio in litibus, pecunia videlicet defi- 7
nita, apud Græcos potissimùm, quæ ante actionẽ ab accusatore & reo deponẽda erat: victus verò vtrorumq; depositũ psoluebat, eoq; fruebãtur iudices. Porrò, à cẽtũ drachmarũ multa vsq; ad mille dãnati, tres drachmas deponebãt: q autẽ à mille vsq; ad decẽ millia, triginta. Nõnulli tamẽ Prytaneã pecuniã, decimã multæ esse arbitrantur, & hãc à subituris iudiciũ, in iudicum mercedem deponi. Stipulatio verò erat eorũ quæ de publicis cõtrouertebantur, quinta pars: sed illorũ quæ de priuatis, decima. Epobeliaq; erat sexta multæ pars, quã vict⁹ soluebat, sic dicta, q obolus sexta drachmæ pars est, vt scribit Iulius Pollux [f]. Adstipulatur Suidas dũ de ἐπωβελία loquitur, Cũ, inquit, Athenis multi forẽses & in mercatu versantes, potissimũ viros bonos, & quietos ciues pecuniæ causa calumniarẽtur, decretum factũ est, vt qui reum nõ pegisset, sexta litigiosæ pecuniæ parte multaretur, hoc est, de singulis drachmis, quæ senos valerẽt obolos, singulos obolos solueret [g]. Meminerũt Latini de spõsionib⁹ quæ interdictorũ caussa fiebãt, vt Quintilianus [h], & Cicero [i]: erat enim, inquit, Cæcinna de fundo vi armata deiectus: propterea ptor interdixerat, vt vnde deiecisset, restitueret: restituisse se dicit, sponsio facta est: hac de spõsione vobis iudicandũ est. Caius Caligula statuit, pro litibus atq; iudiciis, vbicunq; conceptis, quadragesimã summæ de qua litigaretur pstari: nec sine pœna, si qs cõpo suisse, vel donasse negotium conuinceretur [k]. Vidimus & in Gallia istas sponsiones litium causa, p modo summæ cõtentiosæ, vel pro modo æstimationis rerum, & posteà, vt à regno legitimo alienas, expũctas, vocabant cõsignationes litiũ. Sed hactenus de diuersitate depositorum: psequor de rebus idoneis deposito tractationẽ. Ergo deponi non possunt res propriæ depositarij apud 8
eundem, sicut nec is proprias res cõmodato, vel pcario capere potest [l]. res tamen aliena non à domino deponi potest [m]. Non ideò tamẽ impeditur domi- 9
nus rei, quin à depositario per actionẽ ad exhibendũ, & rei vendicatione repetere possit [n]. Deponimus autem non solũ p nos ipsos, sed etiã & p eos quorũ obligationẽ acquirimus [o], per seruos, & filiosfa. & p alios qui nobis bonafide seruiũt: & nobis ex eorũ deposito actio cõpetit [p]. Deponit & dominus, & non dominus, sibiq; actionẽ quærit, vt prædo, fur, si deponãt rẽ alienã [q]: nã & horũ interest rẽ ab illis depositã sibi restitui, quia & illi restituere coguntur, & illis fides data est [r]. Concurrente tamen domino cum non domino in repetitione rei, consultius fiet si domino, dummodò talem eum esse constet, restituatur, ad euitandos circuitus [s]: nam si restituatur non domino, & eum rursum domino restituere necesse est. Et si qui deposuit damnatus supplicio sit, non ei quidem, sed fisco restituitur [t], eadem ratione, quia fiscus dominus factus rei fit [v]: filiusfamilias quoq; deponit nomine suo, & agit rectè [x]. Deponi 10
porrò

[a] Theocritus eidyllio 8.
[b] Martia. in l. 3. de alea lusu, & aleator. lib. 11. P. tit. 5.
[c] Paul. in l. 2. de aleator.
[d] l. si rem, l. 19. §. fin. de præscript. verb. in P. 19. lib. titu. 5.
[e] Buignon. in legib. abrogatis.
[f] Iulius Pollux, lib. 8. c. 4.
[g] Suidas in verbo ἐπωβελία.
[h] Quintilia. libr. 7.
[i] Cicero, pro Cecinna.
[k] Suetonius, in Caligula c. 40.
[l] l. qui rem l. 5. deposit. P. l. neque pignus, 46. de regul. iur.
[m] l. bona fides 11. depos. in P.
[n] l. si res tuas, l. 8. C. ad exhiben. libr. 3. titu. 42.
[o] l. 1. §. non solùm, depos. P.
[p] dic. l. 1. §. non solũ, & §. si seruus, & l. quod seruus, depos. in P.
[q] dicta l. bonafides, l. 1. §. si prædo, depos. P. l. non à iudice, 64. de iudic.
[r] dicta l. bonafides, depos.
[s] vt in l. dominus testamento, de cõdictio. indebi. clementi. auditor, de rescrip. apud Clement.
[t] l. bonafides, depos.
[v] per l. Statius Florus, § Cornelio, de iure fisc. P.
[x] l. Iulianus, l. 19. de pos. P. l. filiusfamilias, de actio. P. l. si longi⁹, §. si filiusfa. de iudic. in P.

porrò apud omnes potest, nisi specialiter prohibeatur, etiam apud iudicem [a]. non potest autem vtiliter deponi, vt inde detur actio, penes pupillũ doli non capacẽ, & si deponatur, actio depositi in eũ tantùm cõpetit, in quantũ locupletior factus est, nõ vltrà [b]. Neque depositũ rectè fit penes seruũ, neq; in eum datur actio, etiãsi posteà fuerit manumissus, deposito facto pendente seruitute: nisi eo tẽpore dolosè & malitiosè circa depositũ se gesserit: tunc enim delictũ noxã sequitur [c]: & nisi post manumissionem seruus teneat adhuc depositũ [d]. Penes filiumfamilias rectè deponitur, isq; pro deposito conuenitur [e]. Deponi
11 tur autẽ vel obsignatũ, vel reseratum. Obsignatæ pecuniæ vsus non conceditur depositario, nõ obsignatæ concedi potest, & sine vsuris: nisi morã faciat in
12 reddendo [f]: si signato deposito vtatur, furtum facit [g]. In sequestro idipsum ferè statuitur, paucis exceptis quæ ex quotidiana praxi haurienda sunt. Postquã iudex sequestrationẽ fieri debere statuit, definit diẽ certam, intra quã litigãtes de sequestro conueniant, eaq; exacta ex officio ipse sequestrum cõstituit, non antè [h]: & ita iudicatum in curia suprema Parisior. anno 1531. 25. Aprilis refert Papus [i]. Nec tamen patietur iudex cõstitui plures in sequestro regẽdo, nec vltra tres, vt dictum eiusdẽ curiæ placito, 12. April. 1533 [k]. Nisi bona sequestrata in diuersis prouinciis sita essent, nã tũc singulis præfici possũt. Vnum tãtùm sequestrum cõstitui debere voluit Ioannes Andreas, idoneum tamẽ fide & facultatibus [l]. Quòd clemen. vn. de sequestra. posse. de vno in singulari loquatur, quæ si plures etiã admisisset, de illis & meminisset [m]. Idq; ad vitandos sumptus, qui à pluribus quã ab vno plures fiunt [n]. Cõtrariũ tamẽ seruari in sacro palatio Romæ tradit Octauianus Vestrius, & duos ferè semper dari, alteroq; mortuo, & rursum aliũ in eius locum subrogari [o]. Sequester, qui litigat, esse
13 non potest eius rei, vt differẽtia inter dantẽ & accipientẽ sit [p]. Quocircà & placuit sæpè prædictæ curiæ [q], vt anno 1538. mẽse Nouẽbri, & anno 1543. mense Februarij, nõ licere litigãtibus cõducere fructus rei sequestratæ cõtẽtiosæ: vt euitetur occasio vim cõmittẽdi, & vt recta via litigãtes & sine dolo litẽ cõponãt [r]: quanquã iure ciuili forsan sustineri possit locatio [s]. Sequestrũ officij cuiusdã claustralis cõmittitur vni ex religiosis eiusdẽ monasterij & regulæ, pro faciliori officij dispensatione & necessitate [t]. Ex cõstitutione regia Ludouici 12. Reg. Gallo. publica. 1499 [v]. cautũ habemus, ne sequester fiat ꝓximus vel cõsanguineus iudicis qui sequestri sentẽtiã tulit, siue agatur de caussa ecclesiastica beneficiaria, seu de tẽporali. Quo fit vt multò magis prohibeatur ipsi iudici sequestrũ suscipere à se decretũ. Neq; etiã id honestati congruere tradit Tiraquellus [x]: quãuis posse eũ esse sequestrũ ꝙbusdã placuerit, vt Baldo, Roma. Alexandro, Iasoni [y], & Curtio [z]. Sed mihi probabilior constitutio regia, & vtilior reipublicæ. Probo nihilominus quod eadẽ cõstitutione Ludoui. 12. cautũ alio capite [a], & à Frãcisco primo [b], vt cõsignationes, ius pignoratitiũ, ꝙ vocãt *garnison de main de iustice*, depositũ, cõmittãtur ciuibus insignioribus locorum, vocãt Burgẽses, electis cõmuni cõtendẽtium, si fieri possit, cõsensu: sin minus, remanere tanq̃ penes simplices depositarios, penes actuarios seu amanuenses
14 iudicis. Sequestrãtur mobilia & immobilia, ꝑdia, & fructus, imò ecclesiastica ipsa beneficia [c]: facitq; sequestratio sacerdotij, vt ꝙ ante sequestrationẽ possidebat, nõ possit solũ de fructibꝰ nõ capere, sed etiã ne possit officiis diuinis eiꝰ ecclesiæ vel ꝑdicationi se immiscere, nisi ab habẽte potestatẽ missus fuerit [d]. Proindè sequestrum beneficij est ꝓficere amouibilem qui ecclesiam regat, & iura sequestratæ ecclesiæ exerceat, etiam in iure eligendi, & præsentandi, si durante sequestro vacauerit beneficium ad eam ecclesiam pertinens [e]. Octauianus Vestrius hanc facultatem sequestri arbitratur extendi posse ad ius conferendi, vassallumque vel emphyteotam inueniendi, & alia quæuis
15 sequestratæ ecclesiæ iura exercẽdi [f]. Fit & sequestratio personarum, si de illis,

a glo. in l. senatusconsulto, l. 16. §. fin. in verb. deponatur, de offic. præs. P. l. si fideiussor. §. fin. qui satisda. cog. P. l. sed & si, §. plane, ad exh.
b l. 1. §. an in pupillum, depos.
c dicta l. 1. §. si apud seruũ, depos. in P.
d l. apud filiũfamil. deposit. in P.
e d. ct. l. 1. §. filiumfamil. deposit. P.
f l. Luci⁹. 24. & l. diẽ sponsaliorũ, 25. §. fi. & l. publica. 26. eo. P.
g l. si sacculũ, 29. eo. P. §. placuit, de obliga. quæ ex delict. nascun.
h l. i vẽditione, l. 8. §. fi. de bonis autho ita. iudic. possidẽ.
i Papus libr. 2. Rhapso. arestor. titul. 10. arest. 1.
k Papus vbi sup. arr. 2. & 3.
l Ioannes Andreas in additio ad Speculatorem, titu. de sequest. vers. 2. quæro.
m arg. can. vni. de cleric. ægro. in sex.
n c. fin. de concess. præben. in sex.
o Octauia. Vestrius in introductione in aulæ Romanæ actionem, libr. 7. cap. 2.
p cap. fi. de Institut.
q Papus vbi suprà arest. 9.
r argum. l. æquissimum, de vsufruct.
s l. si pignore, 22. §. si post distractum pignus, de pignor. actio. in P.
t Papus vbi sup. aresto. 4. tradit Parisiis ita iudicatum 29. Ianuarij, anno 1534.
v constitutio. Ludo. 12. anni 1499. arti. 86.
x Tiraquellus tractatu de retractu conuentio. §. 4. in gloss. 7. num. 3. & sequ.
y Bald. Alex. Roma. Iason in l si fideiussor, §. fin. num. 3. qui satisdar. cogã. Iason iterum l. cũ filiofamil. columna 4. versic. tamen iudex, de lega. 1.
z Curtius in l. 1. quęstione 4 de sequestra. pecuniæ.
a eadem cõstitutio. Ludoui. 12. anni 1499. arti. 67.
b in constitutione Francisci, 1. titul. *de la reformation de la iustice de Normandie*, artic. 43.
c clement. vnica. de sequestra. possessio. & fructuum, apud Clementem & ibi gloss. in verb. beneficium. Doctores in c. examinata, de iudic.
d in decisio. Bellemeræ, 429. titul. de sequestratione.
e Rotæ dec. sione 323. in antiqu.
f Octauianus Vestrius, lib. 7. introductionis in Romanæ aulæ actionem, c. 2. nume. 3. per gloss. in dicta clementina vnic. in verb. beneficium, & per doctores ibidem, & in c. examinata, de iudiciis,

vel cõtra illas fit controuersia [a]. Paulus Castrensis quoque in praxi esse testa-
tur: si viator transeat alicubi ducens animalia alterius, aliena videlicet, quæ à
domino agnoscantur, dominum posse curare commẽdari, vel sequestrari pe-
nes hospitem, mandato iudicis: eum tamen, vocato & comparente coram se
viatore, & satisdationem de sistẽdo dante in iudicio, reuocare debere seque-
strum, & vindicias viatori concedere [b]. Si de personis etiam exhibendis, vel li
beris, vel vxoribus consequendis, & deducendis fiat controuersia, interim
apud matrẽfamilias esse etiã prętor seu iudex iubet [c]. Forma & substãtia de- 16
ponendi, vel simplex, vel ex pactis interuenientibus quæ seruari debent [d] cõ-
posita. Simplex est, cùm res deponitur custodiæ præstandæ caussa gratis à de-
positario: nam si alio animo detur, transit in alium contractum, veluti si dede
ro vt alij perferas, erit mandatũ [e]: si merces custodiæ causa accipiatur, erit lo-
catio [f]. Fit gratia dantis, nõ accipiẽtis simpliciter depositũ, quo & distat à mu
tuo, quod fit gratia accipiẽtis, vt & commodatũ. Quare si rebus depositis vta-
tur depositarius ex consensu deponentis, vel sine consensu, degenerat in aliã
speciem cõtractus [g], quàm depositi: aut depositarius vtẽdo re deposita inscio
& inuito domino seu deponente, facit furtũ [h], maximè si pecunia obsignata
deposita vtatur: alioquin si deposita non obsignata sit, videtur eo animo depo
sita vt vtatur depositarius [i]. Ex substantia depositi est, vt depositarius tantũ de 17
dolo teneatur, nõ de culpa [k], quæ tamẽ dolo ꝓxima nõ sit: qa sibi imputare de
bet q̃ talẽ amicũ depositariũ sibi elegerit [l]. At si placuerit vt de casu fortuito,
de culpaúe teneatur, id sequendũ: & in summa, quod placuerit [m], eo excepto,
ne dolus præstetur: nã hoc cũ contra bonos mores pactũ sit, & ad delinquen-
dum impellens, reiicitur [n]. Ad formã quoq; deponendi, leges quæ de loco in 18
quo deponendũ est præscribunt, referendæ sunt: nã in certis depositis, quę ad
liberationẽ deponentis pertinent obseruandũ est, num legitimè depositũ sit [o].
Moris erat antiquis, pecunias mercatorũ, & fœneratorum in foro Romano
deponere, in æde Castoris, vt ex Iuuenalis verbis constat, dum ait [p], *ærata mul-
tus in arca Nummus, & ad vigilem ponendi Castora numi*. Herodianus, in tem-
plo Pacis pecunias suas deponere solitos Romanos tradit [q]. Iurisconsulti no-
stri sæpè in æde sacra deponi iubent [r], vt & depositum fuisse apud Iudęos
ex libris Machabęorum apparet [s]. Atheniẽsibus ærariũ primum, vbi custodiẽ-
da pecunia publica deponebatur, erat Delus, in cuius templo & cõuẽtus fie-
bãt, vt scribunt Thucydides [t], & Aemilius Probus [v], qui & alicubi [x] meminit
de deposito Gorthynis præsentibus facto in tẽplo Dianæ. Marcus Tullius Ci
cero scribit [y], Alexãdrũ in Cilicia, apud Solẽ in delubro deposuisse pecuniã:
& Atheniẽsem ciuẽ egregiũ Clisthenẽ Iunioni Samiæ, cũ rebus timeret suis,
filiarũ dotes deposuisse: & Plautus [z], *Nos apud Theotimũ omne aurum deponimus,
Qui illic sacerdos est Dianæ Ephesiæ, Quin ipsa in æde Dianæ conditũ est ibi.* Et Macro
bius, deponi solitas pecunias publicas in ærario, quod erat in templo Saturni
Romæ tradit [a]. In Ceimeliarchio quoq; ciuitatis aut ecclesiæ deponebãtur & 19
olim res [b]. Itẽ penes numularios q̃ in foro sunt, quo fit vt cũ foro cedũt, depo-
sitorũ habeatur primũ ratio [c]. Porrò in istis locis publicis deponebãtur res, vt
tutiùs essẽt cõseruatæ: prohibitũ tamẽ nõ est alibi deponere, & penes alios pri
uatos, quorũ fides eligitur à deponẽte [d]. Paulus etiã tradit, thesaurũ esse pecu
niã cõditã in agro custodię causa [e]: & alibi dicitur pecuniã alioquin nisi ob cu
stodiã sepeliri non posse [f]: quãuis alibi thesaurus distinguatur à depositione
pecunię custodię caussa, q̃ hęc habeat dominũ, thesauri verò antequã ob de-
positionẽ dominus ignoretur [g]. Porrò ad sequestrationẽ temerè ꝑueniẽdũ nõ 20
est, nec cuiuscũq; cõtẽdẽtis seu litigãtis arbitrio & volũtate: qa reipublicę in-
terest, ne rerũ dominia in incerto maneãt [h], q̃ accidere ꝓpemodũ videtur in
sequestratione, per q̃ possessio trãsit à litigãtibꝰ in sequestrũ, si ea lege depona
tur apud illũ vt victori detur [i], non aliter [k]. Maximè quãdo cõsensu vtriusque
partis fit sequestratio: tunc enim Cardinalis notat eos priuari possessione,

a vt in c. literas, & cap. ex transmissa, de restitut. spoliator.
b Paul. Castrens. ad §. fi. legis, si fideiussor, qui satisdar. coga. adde Alexãdrũ consilio 63. 3. volumine.
c l. 3. §. in hoc interdicto, §. pen. de liberis exhiben. lib. 43. P. titu. 29.
d l. 1. §. si conuenit, deposit.
e l. 1. §. si te rogante, deposit. in P.
f l. 1. §. si vestimenta, & §. si quis seruum, eo. ti. deposit. P.
g Lucius, in 2. l. 24. deposi in P.
h l. 3. C. deposit. l. si sacculum, eo. in P.
i dicta l. Lucius, & l. si sacculum §. fi.
k §. præterea, quib. mod. re contrah. oblig. l. contractus, de regul. iur. l. 1. §. illud, deposit. l. 1. C. dep. l. quod Nerua, deposi. in P.
l dicto §. præterea, & §. fin. de loc. et. l. cum mãdato, l. 24. de minor. 25. ann.
m l. 1. C. deposit. l. 1. §. si conuenit, eo. tit. l. in traditionibus, de pact. P. dicta l. cõtractus de regul. iur.
n l. 1. §. illud nõ probandum, deposit. in P. l. si vnus, §. illud, de pact.
o vt in l. acceptam, C. de vsur. in l. obsignatione, C. de solutio.
p Iuuenal. satyra. 14.
q Herodia. in 2.
r l. ait prætor, l. 7. de minor. 25. ann. P. l. ei apud quem, §. fin. deposit. in P. l. acceptam, de vsur. C.
s 2. Machabęorum, c. 3.
t Thucydides in 1.
v Aemil. Prob. in Aristide.
x Aemil. Probus in Annibal.
y Cicero 2. de Legibus.
z Plautus in Bacchidibus.
a Macrob. lib. 1. Saturnalior. c. 8.
b l. litibus, de agricol. & censit. lib. 11. C. l. fin. §. fi. de bon. authorit. iudic. possid. C.
c l. si hominem, §. fi. depos. in P.
d l. 1. depos. P.
e l. peregrè, l. 44. de acquir. possessio.
f l. atsi quis l. 14. §. funeris, de religio. & sumpt. funeũ. l. 6. §. fi. de auro & argen. lega. lib. 34. P. titu. 2. l. 4. §. penul. ad leg. Iul. pecula.
g l. nunquam 30. §. thesaurus, de acquiren. rer. dominio.
h l. 1. de vsuca. P. §. 1. eo. tit. ap. Iustinia.
i l. licet, deposi. P.
k l. interesse, 13. de acqui. poss. ff.

non

non etiam si inuito possidente, penes quẽ ratus est possessionem etiam post
sequestrationem manere, quod ei obseruasse prodest in vsucapione perficiẽ-
21 da in sui fauorem contra alium. Quodq́; probat Henrichus Boik[a]: additq́;
iniectionem regiæ manus, quæ dicitur, *mise sous la main du Roy, & de iustice*, in
rem contentiosam non adimere possessionem. Subscribunt, Felinus[b], Go-
mesius[c], & alij. Facit in argumentum, quod de nouatione dicimus, vt vo-
luntaria tollat priuilegia quæ erant ex priore obligatione, cùm tamen per
necessariam nouationem priora maneant, vt si per litis contestationem fiat[d].
Neque quisquam sine causa re sua priuari potest[e], cùm semper præsumatur
pro possessore etiam iniustè, donec de iure suo actor aut petitor docuerit, vt
22 neque rem restituere teneatur, nisi suam intentionem impleuerit[f]. Proinde
beneficium quod quis per triennium possederit pacificè, si de eo moueatur
controuersia, sequestrari non debet, quamuis antè posset sequestrari[g]. Sic etiã
iure ciuili pecunia debita ex aliquo contractu sequestrari non potest, donec
soluendi gratia debitor vocetur in ius, & fuerit de debito conuictus[h]: ne-
que enim contractus ius in re, sed ad rem præbet[i], minusq́; est habere actio-
nem, quàm rem[k]. Et ideò à sequestratione incipiendum non est, ne contra
23 iuris regulas ab executione lis incipiat[l]. Quemadmodum finis propter quẽ
fit depositum, est custodia, sic sequestrationis finis is esse potest: sed vltrà
alij quoque addendi sunt, & rationes eiusdem, quarum aliquas referam.
24 Prior erit, & præcipua, possessionis rerum sequestrum statui, ne contenden-
tes ad arma prosiliant[m]. Iudicis quippè partes sunt, priùs tentare, num ami-
cè possit lites componere, & si nequeat, posteà iudicare[n], & curare vt paca-
ta sit respub. & prouincia quam regit[o]. Quamobrem Baldus notat ad officiũ
& arbitrium iudicis pertinere, prospicere num sequestrum decernere expe-
diat[p]: durabitq́; sequestrum eadem ratione, donec etiam appellationis causa,
sententia terminetur[q]. Alia ratio sequestrationem suadet, vt obuiam frau-
dibus & malitiis litigantium eatur[r], & res in tuto sint[s], & conseruentur
illesæ sine dissipatione[t]. Tertiò, inductam sequestrationem, vt dum sub iu-
dice lis, & in dubio ius est, ad conseruationem iuris alterutrius, interim fru-
ctus ab interitu & difficili recuperatione vindicentur, lite & appellatione
pendente & indecissa[v]. Hac ratione si satisdatum pro re mobili non sit,
& persona suspecta sit à qua satisdatio desideratur, apud officium deponi de-
bet, si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur, vel lis finem accipiat[x].
Hæc suspicio personæ suspectæ in duobus potissimùm: si non possideat im-
mobilia[y], vel si possideat, sed pauca[z]: item si malis moribus imbutus pos-
sessor sit[a], si anteà in rebus malè se gesserit[b]: multúmque ad suspicionem
augendam, vel minuendam facient peristases à personæ qualitate deprom-
25 ptæ[c]. Hoc tamen singulariter notandum, per dationem fideiussoris seque-
strum impediri ne fiat, & si constitutum sit, reuocari[d]: nisi in casu clemen-
26 tinæ vnicæ, de sequestrat possess. Notat autem Baldus[e], antequam ad seque-
strum perueniatur, præcedere debere quandam inquisitionem suspicionis[f],
in qua tamen aduersarium, id est, litigantem, vocandum esse vult, nisi de
fugæ eius suspicione agatur: nam tunc vocandus non est, ne de fuga instrua-
27 tur, & cùm in fugæ suspicione de facto procedi possit[g]. At dignum scitu
est, in his in quibus sine suspicione sequestrum fit, iudicem statim mota lite
præceptum decernere posse, de non dilapidando, vel de non alienando[h].
28 Sequestri officium est, interim fructus custodire, & vendere, exemplo boni
patrisfamilias, pecunias conseruare[i], deductis sumptibus: minimè tamen de-
bet eas in emptionem prædiorum conuertere[k], sed eas & reliqua victori

a Henrich. Boik. in c. examinata, de iudi.
b Felinus, in c. illud. col. 12. de præscr.
c Gomesius in regu. Cancell. de annali poss. quæst. 46. glos. in prag. sanct. §. item voluit, in verbo vicario, de colla.
d L. aliam causam, l. 29. de nouatio.
e l. id quod nostrũ, de reg. iur. l. 2. de his qui sunt sui vel alien. iur.
f l. fi. C. de rei vend. l. qui accusare, de eden. l. extat 25. de iure fisci, §. cõmodum, de interd. l. negantes, C. de actio. l. cogi, de petitio. hæred.
g l. clemẽt. 1. de sequestra. possession. facit c. ad nostram, de regular. l. 1. C. de fideicom.
h l. vn. de prohibit. sequest. pecuniæ.
i Bald. in l. error, ad leg. Falc. C.
k l. minus, de regul. iur. l. obligationũ substãtia, de actio. in P.
l l. 1. & fi. C. de executio. rei indic.
m l. si vsusfructus, 16. §. fi. & l. æquissimũ, l. 17. de vsufruct. in P.
n c. querelam, c. 15. de Symo. lib. 5. Decretal. tit. 3.
o l. congruit, l. 13. de offic. præs. lib. 1. P. tit. 18.
p Bald. in l. si fideiussor, §. fi. per illũ. §. in verb. si hoc iudici sederit, qui satisda. coga. in P.
q l. litibus, de agric. & censi. lib. 11. C. tit. 47.
r clement. vni. de sequestrat poss. & fruct. facit l. in fundo, de rei vend. P.
s l. 1. §. super peculio, de assertio. tollen. lib. 7. C. tit. 17. dicta l. litibus, de agris & censi. lib. 11. C. c. literas, & c. ex transmissa, de restitu. spolia. l. ex senatusconsulto, §. fi. de off. præs. P.
t l si cùm dotem, l. 21. §. sin autem in nouissimo, sol. matrimo. P.
v c. 2. & 3. de sequestratio. poss. ap. Grego. l. 1. §. iubet prætor, de collatio. bonorum, in P. L. imperatores, l. 21. §. fi. de appella. lib. 49. P. tit. 1.
x l. si fideiussor, §. fi. qui satis. cogan. P.
y l. sciendum, 13. qui satis. cogan. P.

z l. si creditores, 15. de priuileg. creditor. lib. 42. P. tit. 6. a §. fi. de suspect. tutor. l. suspectum tutorem l. 8. eo de susp. tuto. lib. 26. P. tit. 10.
b l. si cui, § iisdem criminibus, de accusa. in P. c l. fi. de actio. in P. l. 1. § quis imperator. maledix. C. d d. §. fi. l. si fideiussor qui satisd. cog. vbi Iason notat exceptiones vt canonistæ, in ca. examinata, de iudic. & ibi glos. 2. e Bald. in d. § fi. l. si fideiussor. f quod & probat d. l. si creditores. g l. ait pretor, § si debitorẽ, quæ in frau. creditor. in P. l. pen. C. de pig. actio. l. quæsitũ, de pigno. P. h Bald. in d. §. fi. l. si fideiussor. i l in venditione, § si quis fructus, de bon. author. iudicum poss. c. 2. de sequest. poss. clem. 1. eo. tit. k glos. in dicta clementi. vni. de sequestra. possess. in verbo restituat.

reseruare & restituere. In hoc præstare tantùm operas tenetur, non impensas, ex suo, ne officium sit illi damnosum [a]. Negant tamen Angelus, Imola, 29
Romanus. Aretinus [b], sequestrem posse petere stipendium laboris. Verumtamen indemnem seruari sequestrem in omnibus æquum existimo, potissimùm, cùm possit cogi sequestrum subire, secundum Baldum [c], & Curtium [d]: quorum opinio in Gallia recepta est, cùm tamen cogi non posse, Bartholus [e], Baldus alibi [f], Paulus Castrensis, Alexander atq; Iason [g] tueantur. sed & constitutio regia Francisci 1. anni 1539. arti. 8. salarium dari per iudicem moderatum sequestris permittit, vt clem. 1. de sequest. poss. Bald. in sua pract. tit. de offic. iudicis, facit l. in eos, de tutel. 30
Quædam tamen vltrà in specie sequestrationis alia, quæ ob contumaciam possessoris fit [h], obseruanda sunt: vbi tamen officium iudicis potiores partes obtinet. Nam dum quis contumax est, & ideò ferè pro conuicto & damnato habetur, contumacia litis damno plectanda est [i]. Fitq; interim sequestratio multæ causa, quando & in potestate iudicis situm sit multare vocatum, & venire contemnentem [k], & interim iudicium præparando mittere petitorem in possessionem, rei seruandæ causa [l], non tam vt possideat, quantùm vt custodiat [m]: quamuis si ante annum non veniat contumax, fiat verus possessor, qui missus est in possessionem [n]. Qua ratione ante lapsum anni adeptio possessionis illa similis est sequestrationi, & qui missus est in eam rei seruandæ causa, vt sequester colet rem, & fructus ne dissipentur domino custodiet, ex iudicis authoritate [o]. 31
Quòd si in causam debiti pignora à debitore per apparitorem capiantur, rectè placuit non obstante debitoris exceptione, re ipsa à possessione seu detentione debitoris eximi, & apud tertium, vt sequestrum, deponi, non apud eundem depositi nomine relinqui, nisi consentiente creditore [p]. 32

a l. fi. §. fi. de bon. autho. iudic. possidē.
b Angel. Imol. Rom. Aretin. in l. interesse, de acqui. e. possesso.
c Bal. in l. 1. in fi. vbi pupill. educ. deb.
d Curtius, in l. 1. de prohi. sequestrat. pecun. quæst. 2.
e Barth. in l. litibus, § fi. de agricol. & censit. lib. 11. C.
f Baldus consil. 180. 4. volu.
g Angel. Paul. Castrē. & Ias. in l. si fideiussor. §. fi. qui satis. coga.
h c. ex literis, de dolo & contumacia.
i l. contumacia, de re iud. P.
k l. 2. si quis in ius voca. non ierit. c. fi. de dolo.
l l. 1. ne vis fiat ei qui in possession. mitt. c. 1. de dolo, & contumac.
m l. possideri. § fi. de acquiren. possess. melius in l. cū legati. l. 12. quib. ex ca. in possessio. eatur. lib. 42. P. cum similib. ibi nota.
n c. contingit, de dolo & contuma.
o l. is cui, §. qui in possessionem, vt in posse. lega. P.
p ita iudicatum aresto Parisiensi, 26. Februarij 1515. refert Papus lib. 18. Rhapso. arestor. ti. 15. arest. 22. facit l. 1. §. inde quæritur, de oper. nouo nuncia.

De repetitione & actionibus depositi. Caput 4.

1 Actiones 3. pro deposito, directa, contraria, vtilis.
2 Directa pro quibus datur deponenti.
3 Cum directa competit & actio ad exhibendum, & rei vendicatio aduersus tertium possessorem.
4 De perfidia depositariorum.
5 Quantùm peccet qui inficiatur depositum, & de pœna eius diuina.
6 Pœna inficiantis depositum apud Pysidas, & Glauci Spartiatæ inficiantis diuina vltio.
7 Condemnatus depositi inficiati iure ciuili infamis: alia Caro. 5 lex de eodem.
8 Iniquius depositum negare quàm mutuum.
9 Actio depositi directa in simplum, & in duplum quando competat, & in quintuplum.
10 Depositi species, thesaurus fisco datus.
11 In depositi actionē quæ veniant, de vsuris & iuramento in litem dolo depositarij, & 12.
12 Quibus detur directa.
13 De actione contraria depositi.
14 De vtili actione depositi.
15 De sequestraria actione.

Alius

1 ALIVS finis, aliáve ratio tractationis depositi est, vt restituatur idem corpus depositum deponenti ex eius arbitrio, præcedente decreto, vel sequente [a]. Quamobrem si spontè non fiat, & si legibus dictis deposito satis non fiat, proditæ sunt actio-
2 nes, directa, contraria, vtilis. In primis directa datur deponenti contra depositarium, vt fidem datam custodiæ impleat, ex conuentionis lege [b]. Deinc 2. datur, vt cogatur depositarius restituere depositum statim, nulla compensationis etiam exceptione tutus [c]. Producit hic contractus actionem sui nominis [d], rei persequendæ causa proditam [e], quæ, etsi dolus interueniat, mista fit, & ad pœnæ, & ad rei persecutionem
3 pertinet. Petuntur res depositæ à depositario, vel si is eas dolo desierit possidere, actione hac, & ad exhibendum [f]. Et rei vendicatione aduersus tertiū possessorem, si apud alium sint: nam depositi actio non datur contra ter-
4 tium [g]. Exigit infida conditio hominum sic dominis actionibus consuli, & pœnis: nam, vt loquar cum Iuuenali [h]:

a l. Lucius, l. 24. l. 1. §. si autē, & §. pen. deposit.
b l. si is qui depositum, l. 1. C. de poss. l. 1. §. si conuenit eo. tit. in P. l. is penes quem, l. 6. C. eo. §. . de deposito, in authent. colla 6. tit. 14.
c l. penul. C. deposi. l. si §. excepta de cōpensa. C.
d l. 1 C. deposi.
e § rei persequendæ causa, de actio.
f l. 1 § si depol. C.
g l. si is qui depositum, C. deposit. l. si res . 21, C. ad exhiben.
h Iuuenal. satyr. 13.

Nunc si depositum non inficietur amicus,
Si reddat veterem cum tota ærugine follem,
Prodigiosa fides, & Thuscis digna tabellis,
Quæq; coronata lustrari debeat agna.
Egregium sanctumq; virum si cerno, bimembri
Hoc monstrum puero, & miranti iam sub aratro
Piscibus inuentis, & fœtæ comparo mulæ.

5 Et quò frequentior & pernitiosior hæc fallacia & deceptio, certè maiori legum cautione indiguit. Improbè enim facit, qui reddere recusat [i]: tum quia fidē fefellit datam, quod graue est [k]: tum quia contra æquitatem naturalem alienis ditari, & cum aliena iactura desiderat [l]. D. Ambrosius docet summa fide depositum omnium esse custodiendum, sed maximè viduarum [m]. Anima quæ peccauerit, inquit Deus ad Moysem, & contempto domino negauerit proximo suo depositum, quod fidei suæ commissum fuerat, &c. conuictus delicti reddet omnia quæ per fraudē voluit retinere integra, & quin-
6 tam insuper partem domino cui damnum intulit [n]. Apud Pysidas abiurans depositum morte plectebatur [o]. Narrat Herodotus insignem quendam aliquando virum apud Spartiatas nomine Glaucum, hospitis cuiusdam Milesij pecuniam ingentem in depositum & custodiam receptam eidem denegasse, & ab oraculo Apollinis responsum accepisse, nulla venia dignum fore, eumq́; prolem, & domum in posterum delenda è vita, idq́; accidisse, &
7 domum eius ex Sparta radicitus extritam [p]. Iure ciuili quoque suo nomine ob depositum reddendum & qui est inficiatus, conuentus & damnatus, infamis fit [q]. Carolus 5. Cæsar hac de causa sic statuit: Quisquis cum alterius bonis, quæ sibi bona fide conseruanda custodiendaúe commissa sunt aut deposita, vltrò siue malitiosè in præiudicium creditoris seu deponentis agit,
8 hoc quidem scelus delictumq́; æquè vt furtum puniatur [r]. Aristoteles pluribus rationibus docet, iniquius esse depositum denegare quàm mutuum. Primùm, quia qui deponit confidit depositario tamquam amico: qui mutuat, facit non tamquam amico, alioquin daret. Secundò, quia maior iniuria fit: quia præter dānū depositi fides negligitur, cuius gratia depositū fit. itē qui deposuit, reddēdi custodiēdiq́; gratia dedit: qui mutuauit, fructus etiā sui gratia dedit. Postremò addit necessitatē deponendi, qua, qui perfidiam hominū vitant, vel fortuna laborant aduersa, deponere impelluntur: qui verò mutuāt, fortunis abundant fortunatéque degūt. Iniquius autem est, iniuriam homini infortunato, quàm fortunato intulisse. Hæc Aristoteles [s]. Et iterum, cur, inquit depositum etiam paruum denegare turpius est, quàm debitum magnum?

i l. desiderium. C. deposi.
k l. 1. de constit. pecu. P.
l c. locupletari, de regu. iur. in sext. l. nam hoc natura, de condict. indeb. in P. l. iure naturę, de reg. iur. in P.
m D. Ambros. 2. Officiorum, c. 29.
n Leuiti. c. 6.
o Alexander ab Alexandro, lib. 6. Genial. dier. c. 10.
p Herodot. in 6.
q l qui depositum, l. 10. deposit. C. l. 1. de iis qui nota. infa. P.
r In Constitutionib. Caroli 5. de rebus capitalibus, artic. 170.
s Aristoteles lib. Problemat. sectio. 29. q. 2.

gnum? an qui depositum negat, hominem fraudat à quo bonus ipse existi-
matus est? an quoniam qui hoc facit, illud etiam facere velit[a]? Eadem ferè
disputat Cicero[b]. Ex nouella Iustiniani etiam prospectum est contra denun-
ciantes depositario ne restituat depositum deponenti, vt teneantur depo-
nenti quanti sua interest non fuisse redditum depositum, & vsuram tertiam
centesimæ[c]. Adiecit lex ciuilis, vt si quidem simplex negetur depositum, in 9
quo potuit qui deposuit eligere depositarium, actio pro repetitione in sim-
plum esset[d]: at si vrgente necessitate incendij, ruinæ, naufragij sit depositum,
in duplum in depositarium ratione pœnæ, & in hæredem in simplum[e]: lex
diuina & quintam partem, vt diximus, restitui iubet[f]. Depositum, cuius 10
ignorabatur dominus propter antiquitatem, Theodericus Gotthorum rex,
per comitem rerum priuatarum iussit iungi fisco[g]. Bonæ fidei hæc actio 11
est[h], ideò res cum omni causa, fructibus & partu restituenda est domino[i].
Sed contra bonam fidem & depositi naturam est, vsuras à depositario deside-
rare temporis ante moram eum qui beneficium in suscipienda pecunia
vtendi dedit: post moram tamen veniunt[k], vel si pacto cautum est, vt vtens
deposito præstaret, sicq; ex lege contractus vsuras præstabit[l]: quemadmodũ
etiam, si inscio domino deposito vtatur[m], quia & id speciem furti habet. In
repetitionem etiam non veniunt, res quæ ex pecunia deposita à depositario
suo nomine sunt emptæ[n]: si tamen pecuniæ adhuc extant, rei vendicatione
à tertio possessore vendicari poterunt[o], vel, ad id quod interest depositum
non fuisse in emptiones conuersum, agetur[p]: eáque de causa, propter perfi-
diam, iuratur in litem à deponente[q] contra depositarium: non autem à
depositario agente contraria actione depositi contra deponentem, qui non
de fide rupta, sed de indemnitate agit[r]: & ideò non habet infamiæ notam,
vt directa[s]. Deinceps per actionem directam depositi, repetitur quod datum
seu extortum est à deponente per depositarium, vt depositum restitueret,
tamquam turpiter acceptum[t], vt fieret quod gratis & spontè fieri debebat:
cuius nomine prodita quoque est condictio ob turpem causam[v]. Agunt & 12
hæredes deponentis, & maiori parti restitutio fit, videlicet iis qui maiorem
habent bonorum portionem[x]. Si plures deposuerint, restitutio fiet ex lege
conuentionis, aut pro parte[y]: si apud duos, aduersus vnumquemque: si al-
ter tamen id quod interest præstiterit, alius quoque liberabitur[z]. Tenetur
item depositarius de eo quod dolosè contigit in re gratia tantùm deponen-
tis deposita, de dolo tantùm[a], & latiori culpa[b], quæ dolo proxima est[c],
nec pacto fieri potest vt de dolo non teneatur[d]. Latissima hîc culpa, non ad-
hibuisse rebus depositis eam diligentiam, quã adhibuit suis, si cùm posset &
suas & depositas curare, vel saluas facere, non fecit[e]. Quòd si non potue-
rit omnes æquè alienas ac suas iuuare, excusatur ordine charitatis, quo quis
primùm suis, deinceps alienis prospicere debet[f]. Si tamen depositum fiat
vtriusque causa, videlicet & deponentis & depositarij, de leui etiam culpa
tenetur depositarius[g]. Item & si depositarij tantùm causa depositum fiat[h],
si is se deposito obtulerit, vel se periculo illigauerit: quo casu, & dolum, &
culpam præstare tenetur, non tamen casus fortuitos[i], qui ad deponentem
pertinent, si non aliter specialiter conuenit[k]. Hinc patet cessare actionem
directam depositi pro rei repetitione, si sine dolo, & culpa depositarij res inte-
rierit: quia tunc perit domino[l], post litem contestatam inficiante reddere
rem depositario, periculum ad eum pertinet tamquam ex dolo[m], si æquè
res non erat interitura penes deponentem, non si natura æquè peritura apud
eum esset[n]. Contraria depositi actio datur depositario, vt is indemnis fiat[o], 13

a idem eo. Aristot. quæstio. 6.
b Cicero, pro Sexto Roscio.
c nouella, de deposito. in Authenticis, collat. 6 tit. 14.
d l. 1. §. prætor ait, & §. merito, deposit. P. §. rei persequendæ, & §. in duplũ, & §. sed furti. de actio.
e l. quod tumultus, §. deposi. P.
f Leuit. 6.
g Cassiodor. libr. 6. Variar. c. 8. in formula comitiuæ priuatarum rerum.
h §. actionũ, de actio.
i l. 1. §. est autem, vers. hanc actionẽ. deposit. in P.
k dict. vers. hanc actionem. Paul. in l. videamus. l. 38 §. si possessionem, de vsur. lib. 22 P. ti. 1.
l l. Lucius, l. 24. depos. P. l. die sponsaliorum, 25 §. fin. eo. P. l. 2. C. eo. tit. nouella. 88. §. agnoscat insuper.
m dicta l Lucius, in p. l. Quintus, 28. & l. Publia Mæuia 26 §. Lucius Titius, depos. P. d. l. 2. C. eo. & l. in bonæfidei, C. de vsur & l. mora. §. in bonæfidei eo. tit. de vsur. in P.
n l. 3 & 4 C de poss.
o in l. si ea pecunia, l. 6. de rei vendic. lib. 3. C tit. 32. l. 1. C. si quis alteri, vel sibi, l. si patronus C. communia vtriusque iudicij.
p l. 1. §. si apud duos, deposit. in P.
q dicta l. 1. §. inde- positi. eo. tit. P. l. 2. & l. in actionibus, de in litem iuran. in P.
r l. ei apud quem, l. 5. deposi.
s l. furti §. fin. de iis qui nota. infa. in P.
t l. fi. deposi. in P.
v l. fi. de cond. &. ob turpem causam. P. l. fi. & pen. C. eo.
x l. si plures, l. 14. depos. P.
y l. 1. §. sed si duo. deposit.
z l. 1. §. si apud duos depos.
a l. contractus, de reg. iur. l. 23. §. si quis seruum custodiendum, in fine, deposit. in P. l. si vt certo, §. nunc videndum, commod. P. §. præterea, quib. mod. re contrah. oblig. l. 1. §. is quoque apud quem, de actio. P.

b l. quod Nerua, depos. P. c l. 1. §. nõ autẽ alias, si quis testa. liber esse iuss. fuer. l. magna culpa. de ver. sig. in P. cũ sim. d l. 1. §. illud, deposit. P. l. si vnus, §. illud, de pact. in P. l. conuenior, de pact. dotal. P. e d. l. quod Nerua. & c. fi. de deposit. ap. Gregor. f l. præses prouinciæ, C. de seruitute. g l. si vt certo, l. 5. §. nunc videndum, commoda. P. h l. si quis nec causam, si certum peta. in P. i l. 1. §. si conueniat, & §. sæpe euenit, deposit. c. fi. eo. ti. ap. Grego. k l. 1. C. deposi. d. § si conueniat, & d. l. si vt certo, §. nunc videndum. l l. si plures hæredes, l. 14 §. sine autem, deposi. 14. l. 1. C. eo. ti. c. fi. eo. tit. §. præterea, quib. mo. re contrah. ob. m l. si in Asia, 12. §. fi. & l. seq. depos. P. n l. si plures, l. 14. §. 1. eo. o in l. ei apud quem, deposi. P.

& ratio

& ratione exceptionis, si cautum fuerit ne culpa præstaretur, & eo nomine conueniatur [a]. Repetit & per hanc impensas in rem depositam factas, siue in rem deducendam vel deferendam [b], siue in alimenta fiant [c]: item pro fur-
14 to à seruo deposito commisso [d]. Vtilis, tam directa quàm contraria, ex pacto extranei & alterius personæ, quàm contrahentium [e]. Est & vtilis, qua creditor depositam pecuniam à debitore repetit à depositario [f]. item vtilis quā-
15 do depositum est ea lege vt tertio reddatur, & tertius repetit [g]. Sequestraria item actio, directa, contraria, vtilis. Directa datur sequestranti contra sequestrum [h], vt restituat sequestrata, si dictum sit [i]: damnum, & culpam, & dolum resarciat. Datur & vtilis contra sequestrum, si authoritate iudicis sequestratio facta fuit, officiumq; imploratur iudicis [k]. Per hanc sequestrariam opinor expediri posse quæ ad sequestrum pertinent, si ex lege præscripta per regias constitutiones non fuerint peracta omnia, qualia vt recuperatores, vocant *commissaires*, seu apparitores & sequestri, ex iudiciali authoritate res locent licitatione peracta, atque vt conductores earum pensiones in domum sequestrorum seu commissariorum, sine fraude, suoq; tempore, deferant: & rebus ipsis tanquam boni patresfamilias vtantur, ex constitutione Francisci primi [l]. Item vt decreto sequestro, statim intra tres dies, litigantes res sequestratas eiurent, alioquin iure suo cadant [m], sicuti si sequestrationis possessionem impediant [n]: tuetur enim iudex eum quem in possessionem mitti iussit [o], datúrque turbato actio in factum ad interesse, & qui vim facit amissione rei punitur. Quamquam non obstante sequestri spolatione, sequester possidere nihilominus dicatur [p]. Ita & is venit ante omnia restituendus, & antequam spolians audiri possit [q].

[a] l. si vt certo, §. interdum, cōmo. P.
[b] l. si in Asia, deposit. P.
[c] l actione, 23. deposit. P.
[d] l. si seruus, de pignor. actio.
[e] l. si res tuas, C. ad exhib.
[f] l. acceptam. C. de vsur.
[g] l. Publia, deposi P.
[h] l. ei apud quem, §. in sequestr. deposit l. si in Asia §. cū sequestro. eo.
[i] l. propter instrumenta l. 5. & l. is penes quem, l. 6 C. eo. lite regulariter finita. Barthol. in l. si oleum, de dolo.
[k] Barthol. in l. interesse, numer. 5. de acquir. poss. per l. postquam, §. imperator, vt lega. nocaue.
[l] in constitutio. Francisci primi, publicata, 1539. artic. 82.
[m] eodem arti. 105.
[n] eo artic. 78. l. si quis in tantam C. vnde vi.
[o] l. 1 §. hoc interdictum, ne vis fiat ei qui in possess. miss. est.
[p] argumento. l. quæ. nis, l. 13. de bon. author. iudi. possiden. lib. 42. tit. 5. & c. contingit, c 9 de dolo & contuma. lib. 2. Decret. ti. 14.
[q] iuxta canonē, redintegrādæ, 3. q. 1. c si, de ordine cognit. c. in literis, c. item cū quis, c. ex quæstione, de restitut. spolia. l. si quis ad se fundū, ad l. Iul. de vi publica. l. si maritus, de dona. inter vir. & vxor. C.

De pignore & hypotheca. Cap. 5.

P. lib. 20. tit. 1. Lib. 8. C. tit. 4.

1 *Pignoris diuisio generalis: & antichresis quid.*
2 *Fiduciaria possessio quid, recredentia, vindiciæ.*
3 *Pignus quid, & hypotheca: & differentia.*
4 *Hypothecæ nomen omne pignus continet, & pignus hypothecam.*
5 *Pignus quid, & quæ in ipso consideranda.*
6 *Pignoris diuisio in 4. species.*

1 PIGNVS & in genere, & in specie acceptionem habet. In genere continet antichresim, fiduciariam possessionem, seu fiduciam, pignus, hypothecam. ἀντίχρησις est possessio rei vtenda data creditori, pro vsu pecuniæ ei debitæ [r]: mutuus vsus rei pro pecunia, vt si domum oppigneratam creditor vsurarū vice inhabitet, tandiu quandiu pecunia non soluitur, vt ait Constantinus Harmenopulus [s]. Exempla in iure probata sunt [t], ex pacto
2 videlicet [v], cùm alioquin fructus pignoris computentur in sortem [x]. Fiduciaria possessio, est ex iudicio litis vindiciarum petitarum possessio, non iusta vel absoluta, sed veluti depositaria [y], quæ posteà reddendis rationibus & fructibus est obnoxia: vocamus hanc fiduciariam in Gallia, recredentiam, & posses

[r] in l. si is qui bona. l. 11. §. 1. de pig. P.
[s] Constantinus Harmenopulus, in Prochiro. legum, titu. περὶ ἀντιχρήσεως.
[t] l. si ea lege, l. 17. l. si ea pactione, 14 C. de vsur. l. salubriter, eo. tit. ap. Greg.
[v] l. 1. §. pacto. de pig. P.
[x] l. 1. de distra. pign. C. l. 2. de partu pignor. C. l. si dominum C. de pignor.
[y] explicat Budæus in l. 2. dum de vindiciis agit. de origine iur. ex Asconio Pediano in Verrinas Cicero.

possessionem concessam sub manu regis, quasi fide data de ea restituenda, si dictum fuerit. Sicut scribit Liuius, Philippo visum fuisse optimum, Nabidi tyranno Corinthum dare fiduciariam, vt victori sibi restitueret: si quid autem aduersi accidisset, vt ipse haberet [a]. Sicut Iaboleno dictus fiduciarius hæres, qui fideicommissarius, qui ex fide hæreditatem acceptam restituere debet [b]. Fiduciariam possessionem pignoris loco esse puto, in prima missione ex cautione de damno infecto [c], quæ tamen dissimilis est pignori [d], idipsum patet in missione in possessionem creditorum, rerum seruandarum causa [e]. Sunt & illis plura similia. Pignus appellatum est à pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: vnde etiam videri potest verum esse 3
quod quidam putant, pignus rei mobilis constitui, vt notat Caius [f]. Et Vlpianus, propriè, inquit [g], pignus dicimus quod ad creditorem transit: hypothecam autem, cùm non transit possessio ad creditorem. Vnde hypothecam rerum immobilium esse propriè quoque placuit, vt pignus mobilium. Verumtamen ista differentia à nominis sono tantùm pendet, vt verum sit quod Marcellus ait, nominis tantùm sono differre, in aliis, potissimùm in natura obligationis & actionis, propemodum similes [h]. Nam generale verbum hy- 4
pothecæ est, ad omnia pertinens quæ subiiciuntur in cautionem obligationi. ὑποθήκη ἀπὸ τοῦ ὑποθεῖναι, quod idem est, ac supponere. Sicq; vsurpant Græci hypothecę nomen, pro omni re quæ obiicitur vel subiicitur obligationi: alio nomine apud Demosthenem [i] ὑποκείμενον: ἐὰν δὲ μὴ παράσχωσιν ἐμφανῆ τὰ ὑποκείμενα καὶ ἀνέπαφα. id est, quòd nisi libera exhibuerint pignora, omniq; alij creditori intacta: vt alibi ait, παρέξουσι τοῖς δανείσασι τὴν ὑποθήκην ἀνέπαφον, ἕως ἂν ἀποδῶσι γιγνόμενον ἀργύριον, id est, præbebúntque iis qui crediderint pecunias, pignus purum ab omni manus iniectione [k]. Et hypothecam vertit etiam pignus iurisconsultus Scæuola, dum explicat epistolæ quæstionem, in qua in hæc verba cautum erat. δανεισάμενος παρὰ σοῦ δηνάρια πεντακόσια, παρακαλῶ σε μὴ βεβαίωσιν, ἀλλὰ ὑποθήκην παρ᾽ ἐμοῦ λαβεῖν. &c. id est, fœneratus à te denaria 60. rogaui te non certificatorem, sed ὑποθήκην, à me accipere. &c. an pignus, inquit Scæuola, contractum sit, cùm sine die & consule sit? quia verba epistolæ post præcedentia hæc addita, οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοι μου οὐδενὶ κατέχονται ἢ σοι, ὡς εὐγνώμονι ἀνθρώπῳ πιστεύσας. id est, nosti enim profectò, quoniam & taberna, & serui mei à nullo detinentur, quàm à te, & vt seuero homini fidem habuisti. Et respondit Scæuola de pignoribus conuentum fuisse [l]. Sic legimus quoque apud Aristotelem oleum hypothecæ suppositum, & ita rem mobilem. ὑποθήκης γενομένης τῆς τοῦ ἐλαίου τιμῆς [m]. Vt contrà apud Latinos, pignus pro re immobili ponitur, vt apud Terentium [n],

Ager oppositus est pignori, ob decem minas,
Aediculæ item, ob decem alias.

Pignus itaque seu hypotheca, est res obligata pro debito. Cæterùm quotu- 5
plex sit, res, personas, formam, cuius generis cõtractus, actioné, propter quid, & rationes consideremus latiùs. Nihil autem pro substantia interesse docuimus, num res mobiles, vel soli, vel se mouentes sint [o], sed alioquin idoneas exigimus, quæ alteri obligari possint. Generaliter itaque diuisionem vel pignoris distinctionem tradamus, & posteà materiam, & formam, & reliqua cuiusque. Pignus, aut prætorium, aut testamentarium est, aut legale, aut con- 6
uentionale [p].

a Liuius libr. 2. de bello Macedonico.
b l. Seius, ad senatusc. Trebellia.
c l. 4. § si intra, de damno infect. lib. 39. P. tit. 2.
d l. si finita, l. 15 §. si quis damni infecti, & l. his qui, l. 12. de damno infec. P.
e l. prætor ait, l. 9. cũ suis §§. & 4. ll. seq. de bonis author. judic. poss. lib. 42. P. tit. 5.
f Caius in l. plebs, 237. §. pignus, de verb. signi.
g Vlpian. in l. si rem alienam, l. 9 §. non tantùm, vers. propriè, de pign. actio. lib. 12. P. tit. 7.
h Marcel. in l. res hypothecæ, l. 5. §. fin. de pig. § item Seruiana, vers. inter pig. de actio.
i Demosthenes contra Dionysodorũ.
k vide Budæum in Cõmenta. linguæ Græcæ.
l Scæuola in l. cùm tabernam. 34. §. itẽ quæsiuit, de pig. P.
m Aristotel. libr. 2. Oeconomic.
n Terentius, in Phormione.
o l. 1. de prætorio pig. C.
p meminit de prætorio & iudiciali l. 2. de prætor. pignor. C.

De

De prætorio & iudiciali pignore. Caput 6.

Libr. 8. C. titul. 22.

1 *Pignus prætorium duplex, prætorium & iudiciale, prætorium quid.*
2 *Prætorium duplex, coactionis & rei seruandæ caussa, horumq́; exempla.*
3 *Aliæ species prætorij pignoris pro rebus pupillorum locatis, & apotimitæ qui.*
4 *Iudiciale pignus quid, & rationes eius.*
5 *Quæ bona capi possunt in pignus rei iudicatæ, & quo ordine mobilia, se mouentia, immobilia & nomina capiantur.*
6 *Quæ bona clerici possunt pro pignore iudiciali capi.*
7 *Quæ praxi capi debent pignora pro debito vniuersitatis, vel collegij.*
8 *Ordo & praxis capiendi pignora iudicialia & prætoria à priuato, vel per viam actionis, vel per executionem.*
9 *Executioni facta vi sigilli regij opponuntur tantum. 3. exceptiones solutionis, falsi, pacti de non petendo, rei iudicatæ.*
10 *Mortuo debitore obligato sigillo regio, non fit executio contra hæredes via executionis obligationis.*
11 *Forma pignoris capiendi ex causa iudicati, vel obligationis debiti,* Garnir la main de l'executeur *quid est.*
12 *Ex idiochiro, seu chirographo post verificationem, locus fit pignoribus, vide & 14.*
13 *Quis iudex competens in recognoscendo chirographo.*
15 *Pignus in caussam iudicati captum, autheritate iudicis vendendum.*
16 *Forma & praxis Galliæ pignorum capiendorum & vendendorum.*
17 Opposition aux fins de distraire, & aux fins d'hypoteque *quid.*
18 *Qui in licitatione admittuntur prius eligere debent procuratores in sede iudicij, & domicilium, aliter auctio illorum non admittitur.*

1 PIGNVS prætoriũ diducitur in pignus propriè prætoriũ, & iu-
2 diciale [a]. Prætorium est, quod datur à iudice ante rem iudicatam, coactionis, vel rei seruandæ causa: veluti vt cogatur dominus ædium ruinosarum cauere de damno infecto, alioquin aduersarius vicinus qui petit mittatur in possessionem, ex primo decreto pignoris caussa [b]. Si reus in ius vocatus cõtumax fit, captis pignoribus venire cogitur [c]. Sic bona P. Quintij cùm absens non defenderetur, iussit Burrienus prætor à Næuio possideri [d]. Erat enim, & nunc est species coactionis quæ fit captis pignoribus, dicebant antiqui coercitionẽ captis pignoribus. Sic Cicero, Philippus, inquit, grauiter exarsit, pignoribusque ablatis, Crassum coërcere cœpit [e]. Meminit & Dio Cassius, captis pignoribus, olim senatores in curiam venire coactos [f]. Formulam edicti prætoris recenset Cicero hanc, his verbis conceptam: Cuius ex edicto prætoris latitantis bona, per triginta dies possessa essent, is reuersus potest, si edictum induci postularet, & admitti ad rem defendendam, cum prius iudicatum solui satisdare oportere [g]. Vlpianus autem sic: Prętor ait, qui fraudationis caussa latitat, si boni viri arbitratu nõ defendatur, eius bona possideri vendiue iubebo [h]. Alia forma: Prætor ait, in bona eius qui iudicio sistẽdi caussa fideiussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defenderetur, iri iubebo [i]. Ita caussæ sunt, ex quibus in summa, vt ait Vlpianus [k], in possessionem mitti solet: rei seruandæ caussa [l]: legatorũ seruandorum caussa [m], & ventris nomine [n], & dãni infecti caussa [o], ex Carboniano [p]. Erat prætoriũ etiã

a l.2. de prætor. pignor. C.
b l.4. §. si intra, de dãno infect. P. li. 39. P. titu. 2.
c tit. de eo qui mittit. in possessio. bono. rei seruã. caus. libr. 2. Decret. tit. 15. c. contingit, c. 9. de dolo & contuma.
d Cicero pro Quintio.
e Cicero 3. de Orator.
f Dion Nicæus libr. 54.
g Cicero pro Quintio.
h Vlpia. in l. Fulcinius l. 7. §. prætor ait, quib. ex caus. in possess. ea. libr. 42. P. titu. 4. vbi & per §§. s. q. explicantur verba prætoris.
i l.2. eo. tit. quib. ex cau. in poss. eat.
k l.1. eod. titul.
l vide §. si vero, de exhib. reis, l. 2. §. sed si hoc, de his q ad eccles. confu. l. 1. & fin. de eo qui mit. in poss. caus. rei seruandæ.
m l. certa, C. vt in possession. lega. l. quamuis eod. titul. in P.
n tit de vent. in possessio. mitten.
o dicta l. 4. §. si intra, de damno infect.
p titu. de Carbonia. edict. P.

aliud pignus, dum qui pupillorum rem familiarem à prætore conducebant,
pignora locationis ijs quos mittebát ille exhibebant, qui & ἀποτιμηταί, idest,
æstimatores dicti, vt etiã de dote vxoribus cauebatur, ædibus aut fundis tan-
ti pretij appositis [a]. Iudiciale pignus est, quod post rẽ iudicatã capitur exequẽ- 4
dæ sententiæ caussa, & contumace existente in soluendo damnato [b]. Idemq;
operatur in constituendo pignore iudicis authoritas, quod in conuentionali cõ-
trahentiũ cõsensus [c]. Nec mirũ est, si magistratus possit pignus cõstituere, quũ
& quilibet in testamẽto id facere possit [d]: cumq; nec priuatis quibuscunq; sine
iussu iudicis liceat capere pignora inuitorũ [e]. Capiũtur istius pignoris nomi- 5
ne iure ciuili, primò mouẽtia, deinc se mouẽtia, tertiò immobilia, quæ soli sunt,
&, his solutioni nõ sufficiẽtibus, nomina [f], postquã monitio verbalis præcesse
rit tamẽ, & iudicis iuncta fuerit authoritas, nõ aliter. vt sæpe iudicatũ [g], & vt
iura quoque statuunt [h]. In Gallia tamen mobilium nõ fit perquisitio, nec ser-
uatur ille ordo, sed quibus sibi citius putat pecuniã cõfici debitor, ea authorita-
te iudicis per apparitorẽ capit, vt distrahantur [i], eademq; authoritate & nomi
na capit, & sequestrari procurat debitũ debitoris sui apud debentẽ, & eo voca
to & confesso se esse debitorẽ, petit à iudice banniri pecuniã, & bannitã in iu
diciũ deferri, & sibi dari. Placuit aliquando ex cõstitutione Philippi Pulchri, 6
clericorũ cælibũ bona mobilia nõ posse venire in pignus iudiciale, vel execu
tionẽ in illis nõ fieri, sicut nec in animalibus eorũ, quibus vtuntur, vel ex qui-
bus vtilitatẽ quandam percipiunt, quod hæc bona annectãtur eorũ personis,
& ita priuilegiata sint [k]. Possunt nihilominus ecclesiasticarũ personarum bo-
na temporalia capi pro debitis illarũ, vt fructus pendentes, reditus, & prouen
tus sacerdotiorum nondum percepti [l], subducto eo quod alimentis illorũ ne-
cessarium est, ne egeant. Et ita iudicatũ 7. Februarij 1510. à senatu Parisiensi:
cui tamen placuit, fructus beneficiorũ perceptos, inter mobilia clericorũ pri-
uilegiata, intacta à pignore debiti esse debere. 10. Decembris 1513 [m]. In debitis 7
per corpus aliquod vniuersitatis, puta ciuitatis aut municipij, executio ordi-
ne hoc fit: vt primùm administratores eius, consules seu decuriones, aut exa-
ctores interpellentur & moneantur soluere ex bonis vel pecuniis cõmuni-
bus. Quòd si inficientur, vel dicant non esse huiusmodi bona, apparitor ex au
thoritate iudicis iubet & imperat per syndicos aut consules imponi & exigi
summam petitam à singulis eius vniuersitatis intra certum tempus, cum hac
interminatione, vt si non impleuerint iussa, futurum vt propriis bonis & per-
sonis ipsi luant, cum regressu tamen indemnitatis in reliquos, si visum illis ita
fuerit [n]. Generaliter primùm debitores de soluendo interpellandi, posteà hy
pothecaria vtendum [o]: monitio enim ferè litem omnem præcedere debet [p].
In debitis personarum singularium, creditores prosequuntur repetitionem, 8
vel per viam actionis personalis, interdum per viam executionis [q], quæ ra-
tione obligationis hypothecæ nomine fit, dum contrahendo quis se subiicit
sigillis regiis, ex quorum authoritate, sigillo impetrato, debitor interpel-
latus vel soluere debet, vel pignora dare, non habita ratione propositæ
exceptionis, qua non obstante & sine præiudicio illius, suo loco discutien-
dæ, tenetur dare pignora antequàm audiatur, vel mobilia vel immo- 9
bilia: neque aliæ obiici possunt exceptiones, quàm solutionis, falsita-
tis instrumenti debiti, pacti de non petendo [r], rei iudicatæ [s]. Si tamen 10
moriatur debitor obligatus sub sigillo regio, creditor non potest vti via exe-
cutionis cõtra hæredes eius, sed debet actionẽ persequi, via actionis persona-
lis, & iudicio ordinario [t]. Nam nec venditis obligatis rebus existẽtibus penes
tertios possessores, nõ fit hypothecaria executio, nisi discusso principali & in-
tercessore [v], & nisi litigiosa res super hypotheca vendatur, l. distractis, & auth.
hoc ita, C. de pigno. Forma pignora capiẽdi, vel propter obligationẽ, vel pro- 11
pter iudicatũ ferè eadẽ est: nisi quod ex lege dicta in instrumẽto obligationis
capi

a Suidas in verbo ἀποτιμηταί.
b l. à diuo Pio, l. 15. §. in venditione de re iudica. in P.
c l. 1. C. si in caussam, iudica. pignus cap. sit.
d l. non est mirum, 26. de pignora. actio. in P.
e l. nominatori, l. 11. de pignor. C.
f dicto §. in venditione l. à diuo Pio.
g Papus, lib. 18. Rhapso arest. tit. 5. aresto 23. & 25.
h l. extat quod metus cau. in P.
i constitutio regis Francisci 1. anno 1539. artic. 74.
k ca. ecclesiarum ser no, 12. q. 2. glo. in c. fin. de vita & honesta. clericor. ita iudicatum aresto Parisiensi 1543. vltima Iunij scribit Papus lib. 18. Rhapso arestor. titu. 5. aresto 7.
l c. olim de restitut. spol. c. peruenit, de fideiuss.
m refert Papus, libr. 18. Rhapso arestor. titul. 5. aresto. 14.
n hæc praxis Galliæ, hausta ex l. si se nõ obtu. it, 4. §. actor, de re iudica. in P. l. 1. §. quod si nemo, iuncta glo. in verbo procõsul, quod cuiusque vniuersita. in P. & ita iudicatum in senatu Parisiorum, anno 1525. 21. Decẽb. vt refert Papus, vbi suprà, aresto 20.
o l. debitores, l. 10. C. de pig. §. enimuero, in Nouella constitut. 4.
p l. quidam Iberus, de seruitu. vrban. prædio.
q l. distractis l. 14. iunct. auth. seq. C. de pignori.
r in 1. parte styli parlamenti, titulo de actio. personalis.
s Paulus Castrensis in l. 1. de re iudica. C.
t in dicto stylo Parlam. & titul. de actio. perso. §. item si mortu' sit, Chassaneus in §. 5. ad verba, quant ils sont mis, versi. & nõ est dubium, titul. des gantes vendues à rachapt. in consuetu. Burgundiæ.
v auth. hoc si debitor, de pig. C. §. sed neque, de fideiuss. in Authen l. Moschus, de iure fisc. I.

capi oporteat: sic enim traditũ est, obligationis instrumẽta authentica sub si-
gillo regio cõfecta, & publica, habere paratã executionẽ, vt per ea præcipi pos
sit per apparitorẽ debitori, vel soluere, vel pignora [a] dare, vocãt *garnir la main*
de l'executeur, nõ obstantibus oppositionibus aut appellationibus quibuscun-
12 que, sine præiudicio tamẽ earũ [b]. Exigitur autẽ exequẽdi licẽtiã ex cõtractu
sigillatam esse, alioquin nulla est executio, si vi sigilli fiat. Quòd si de idiogra-
pho seu chirographo agatur, eo agnito, vel si pro agnito habeatur, prima vo-
catione debitore nõ cõparente, potest fieri iniectio manus in pignora autho
re apparitore, si modò coram iudice cõpetente agnitio, vel cõtumacia fiat, ab
eo enim die qua pro agnito habetur, inducitur ius hypothecæ contra debito
rẽ [c]. Contrà, si fiat agnitio vel vocatio & contumacia corã iudice incõpetẽti
13 placuit senatui Parisiensi 20. Nouemb. 1533. q, intellige de incompetẽtia om-
nimoda, vt q, clericus vocetur corã laico iudice, vel cõtrà: alioquin laicus co
rã quocunq; iudice laico, si in eius territorio cõprehendatur, vocari potest, vt
14 agnoscat, vel inficietur chirographum [d]. Chirographũ tamen q, quis corã suo
iudice etiã est inficiatus, non inducit pignerãdi ius, quãuis ex cõparatione li-
terarũ, vel testibus creditor intẽtionẽ suã docuerit, vt dictũ aresto senatus Pa
risiensis, 9. Decembris, 1539 [e]: quia chirographarij creditores non habent hypo
15 thecæ ius [f]. Pignus in caussam iudicati captũ, non per creditorẽ, sed per iudi-
cem, publica licitatione venditur, nec creditoris arbitrio conceditur [g]: potest
tamen creditor cum cæteris ad licitationem admitti, & vt alius quilibet em-
ptor addictione pretij certare [h]: quemadmodũ & pignora capta ei addici pos-
sunt, si non inueniant emptorem [i]. At post venditionem iudicialem, sequitur
iuris dominij impetratio, per decreti iudicialis interpositionem, data aliqua
dilatione debitori, intra quam possit rẽ venditam immobilem soluendo repe
tere [k]: hacq; impetratione & decreto dominij fit translatio in emptorẽ [l]. Qua
solemnitate etiam venduntur pignora cõuentionalia ex authoritate iudicis,
quam nec debitor, nisi integrum debitum soluat, impedire potest [m]: si tamen
antè monitus fuerit, & dies debiti cesserit, & venerit [n]. Exigitur & missio in
16 possessionem emptori, alioquin [o] nullam in rem actionem habet. In Gallia cũ
plures fraudes in his vendendis pignoribus committerentur, ex constitutio-
ne regia Henrici secũdi, anno, 1551. 3. Septembris [p] forma pignorum capiendo-
rum & vendendorum edita est, cuius summa hæc sunt capita. Primùm, vt ap-
paritor seu hostiarius qui pignora immobilia capit, & notat in vim obligatio-
nis debiti, vel ob rem iudicatam, in locum quo sitæ res sunt, perueniat: & dũ
proclamat licitationes primas iure prioris hastæ, nominatim & sigillatim ex-
primat in illis res proclamatas & proscriptas, earumq; limites, census vicinos,
clientelarij domini iura [q]. Secundò captis pignoribus, apparitor cõstituit ad-
ministratores seu curatores bonis, qui ea regant [r], alioquin irrita & nulla di-
cẽda est captio, & quæ post eã sequũtur: siquidẽ præfecti illi seu curatores bo-
norum, excurrente subhastatione mora, donec ad decretum translationis
dominij faciendum emptori peruentum fuerit, ex officio fructus locant
cum licitatione idoneis, quos nec domini rerum, vel creditores interim
à possessione deturbare possunt, alioquin turbantibus pœna imminente re-
bellium iustitiæ, & confiscationis bonorum [s]. Hæc captio pignorum iure
executionis fit, non obstantibus exceptionibus, vel appellationibus quibus-
cunq;, vt paulò antè in pignore ratione executionis pro chirographi debito
dictum est, sine tamẽ earũ præiudicio: quia meri apparitores seu executores,
causæ cognitionẽ non habent vllã, quæ penes mandantẽ exequi retinetur [t],
ideò ab hoc executore non appellatur, nisi mandatum excedat [v]. Obseruan-
di itaque modi in quibus excedere dicatur [x]. Ideò contra hãc executionem,
per viam recursus ad iudicem procedendum erit [y]. Et si appellatione interpo
sita, excedente apparitore, is non desistat ab executione quæ per iudicem po

a Paulus Castrensis consil. 67. in antiquis.
b cõstitutio. Caroli 8. arti. 54. Francis. 1. in pub. anno. 1539. 5. art. 65. & 66. vide Rebuff. in 1. parte commẽtariorum ad regias constitutiones, titul. de literis obligatoriis, quid authenticæ rationes, in l. 1. pomponius, fami. ercis. F.
c in constitutio. Frãcis. 1. edita 1539. articulo 92. & 93. & sic verum quod dicitur, in rub. cũ ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse. libr. 8. C. titul. 27.
d in dicta constitut. Francis. 1. artic. 92.
e Notat Rebuffus in scholiis ad tomũ 2. ordinationum titulo *des recognoissances de sedules*, in arti. 1.
f l. cum tibi. l. 10. qui potior. in pig. habeãtur. C. lib. 8. titu. 1.
g l. 2. & 3. si in caussam iudica. pig. captum sit. lib. 8. C. titul. 23. l. 4. si ex vendito 22. C.
h dicta l. 2. & 3. si in cau. iudic.
i l. à diuo Pio, §. si pignora, & §. si post, de re iudic. F. dict. l. 3. si in caus. iud. C.
k l. 2. & 3. de iure domi. impetr. libr. 8. C. titu. 34.
l Vlpia. in l. magis puto. l. 5. versic. si pupillo, de reb. eorum qui sub tutel. lib. 27. F. titul. 9.
m l. 1. & 2. debitorẽ vend tion. pignor. impedir. non posse libr. 8. C titul. 29.
n l. 4. & 5. de distrac. pignor. in F.
o l. qui prædium 13. de distract. pigno.
p in cõstitutione Hẽrici 2. *du regiment sur le faict des crieez & decretz*.
q hæc pertinent ad rerum certitudinẽ, l. forma cẽsuali, de cẽsibus. F. & ad bene definiendam emptionem, l. 1. §. venditor, & l. 2. & l. 4. §. fi. de actio. emp. F. lib. 19. titu. 1.
r exceptium ex l. 2. de curat. bo. dan. li. 42. F tit. 8. consentit & constitutio regia Francisci. 1 anni 1539 artic. 77. quæ vult curatores dari statim præhensis, nulla habita ratione cõtrariarum consuetudinum.
s priuationem iuris proprij, & multam indicit Francisc. 1. dicta constitut. artic. 78. turbantibus sequestrum vt sup. diximus c. 3. dum de sequestro egimus.
t l. si vt proponis. C. de executio. rei iudica. c. super quæstionem, § nos autem, de offic. delega. c. pastoralis, §. si verò, eod titu.
v ab executore, C. quorum appell. non recip.
x modos quibus excedi potest tradit gloss. in c. quod ad consultationem, de re iudica. inf.
y dicta l. si vt proponis.

steà, ea facta, reparari nequiret, licet executori impunè resistere de facto [a]. 3. Ablatione mobilium, vel captione, vel proscriptione immobilium sic facta, proclamata & descripta, operæpretiũ est pro ianuis ecclesiæ parœchialis eius loci vbi sitæ res sunt proponi programma seu exemplar licitationis præcedẽti forma factæ: & si res in diuersis parœchiis sitæ sint, præfigere & singulis [b]. 4. Ante proclamationes seu proscriptiones, apparitor insignia liliata, seu vela regia [c] imponet rebus captis & proscriptis, quò proscriptio palam singulis sit, idq; se fecisse, actis suæ executionis testatò inserere debet idq; alij quàm apparitori nõ licet [d]. 5. subinde singulis diebus dominicis, dum è sacris solemnibus abeunt parœchiani, in atrio vel in valuis ecclesiæ repetuntur per præconem licitationes, pro more regionum [e]. 6. Suo ordine, & ex more, probè decursis & peractis hactis [f] cum actionibus postremis, quæ gesta rectè in his sunt, seu certificatio proscriptionum [g] apud iudicem in cuius territorio fiunt, eo sedente pro tribunali palàm perleguntur & homologatio fit. Deinc vocatur dominus & proprietarius rerum, vt intersit decreto interponendo, postulato per creditorem, lectione apud mandantem iudicem [h] peracta. Et tũc intercessiones seu oppositiones vel exceptiones aduersus proscriptiones examinantur, quarũ fines docere, aut res distrahi non posse, intercedente excipiẽte pro dominio & proprietate, vocãt *oppositions aux fins de distraire* [i], idest, quibus obiiciuntur caussæ, per quas res distrahi, etsi proscriptæ, non possunt: 17
vel vt doceant prædia obnoxia censibus & reliquis [k], vel peccatum in forma proscriptionis, vocãt *nullités d'incantz*. Quæ intercessiones, ante decreti interpositionẽ decidũtur vt præiudiciales. 7. His exceptionibus proprietatis cẽsus, & nullitatis cõpositis, eodẽ iudicio quo cõponũtur, statuitur futurũ post qua triduũ proximũ decretũ adiudicandũ, ea lege & exceptione quod notio erit, iusq; reddetur & discussio fiet de aliis exceptionib⁹ oppositis, seu de aliis oppositionibus, vt dicunt pragmatici, ratione hypothecæ prioris, si qua sit, vel alterius debiti actionis personalis 8. Postquam omnia, iudice sedẽte pro tribunali, tẽpore actionũ forensium perlecta fuerint, quæ in proscriptione, subhastatione & addictione continẽtur, eadẽ debent pro foribus auditorij eius curiæ figi, & inibi per 15. dies cõtinuos remanere immota [l], vt pateat cuilibet adhuc licitandi & adiiciendi pretio licentia: nã potest qui amplius adiicere cupit, in officina actuarij vel amanuensis eius curiæ qui adiudicauit pretiũ augere, isq; præfertur vltimo anteà licitanti, dũmodo ei suã auctionem significauerit: vel eius procuratori [m]. Atque qui intra hoc tempus licitatione & addictione vicerit emptor, pretiũ tenetur deponere & consignare penes eum quẽ creditores qui proscriptionẽ & diuenditionem prosequuntur, vel maior pars eorũ, pro modo quantitatis [n] debiti, elegerint. 9. Ea ratione, licitatores, licitando elige 18
re tenentur procuratorẽ in sede iudicij, apud quẽ domiciliũ eligant, aliter illorũ non recipitur licitatio vel auctio [o]. 10. Statutũ est, vt res diuenditæ addicãtur vltimo licitatori [p], cũ onere census [q]. 11. Vt qui sibi ius reliquorũ prætẽdit in censu esse ex rebus sub hasta diuẽditis, vel aliud (præter dominicale q; vocãt *foncier*, vel patronatũ, quibus nullũ fit vẽditione præiudiciũ [r],) teneatur se vẽditioni obiicere [s]. 12. Cautũ, vt qui intercedũt pro impendiẽda distractione, q; suam rem dicant, vel censum sibi deberi, vel nullas esse subhastationes, probent de iure suo instrumentis authenticis; vel, si vti velint testibus, intra tẽpus illis cõstitutũ faciant [t]: alioquin interposito ex præcedenti formula decreto, non admittũtur. Et si in probatione propositæ exceptionis defecerint,

a l. prohibitũ, de iure fisci. C. lib. 10. c. ex literis, de offic. deleg. c. si quãdo. eod.

b sic olim & programmata rerum vendendarum per prouincias mittebantur. Ioã. Faber. in l. si eo tempore 16. de remiss. pig. C. l. 3. de iure domi. impe. C.

c apud antiquos locus æri alieno obstrictus signabatur lapide vel colũna, Iulius Pollux lib. 3. Onomasticõ cap. 9.

d l. 1. & 2. & rubr., vt nemini liceat sine iudicis authorit. signa reb. alie. impon. lib. 2. C. ti. 17. l. 1. & 2. vt nem. priuat. titul. præd. suis. eo. lib. C. ti. 16. l. si vitem fin. §. si ad ianeam, quod vi aut clàm, in P. li. 43. titu. 23.

e Ioan. Faber in l. 1. de sacros. eccles.

f l. 1. & 2. de fide inst. lib. 10. C. itu. 3.

g homologatio seu certificatio quòd subhastationes factę sunt secundum mores regionis, fiunt coram loci iudice, qui pro tribunali examinat præsentes aduocatos num ex cõsuetudine rectè facta sint, & posteà id testatur, vel certificat, sumptum ex l. in sacris, §. exceptoribus, de proximis sacro scrinio. li. 12. C. Barth. in l. 3. de testib. in P.

h argumento l. de vnoquoque, de re iudica. P.

i iuxta l. si eo tempore, de remissio. pign. C.

k iuxta tit. sine cens. & reliq. fund. compara. non poss.

l in rebus ecclesiæ, iure per dies 20. res debent. palàm proscribi venales auth. hoc ius porrectum, de sacros. eccles. C.

m addictio quippe, antequàm programma proponatur publice pro foribus curiæ in diem adiectio videtur, & cũ cõditione nisi ali⁹ intra 15. dies meliorem conditionem obtulerit, l. 1. de in diem addictio. lib. 8. P. titu. 1.

n iuxta l. 2. de curator. bon. dan. in P. o nec enim per oblationem secundi adiicientis liberatur qui primus obtulit, Barthol. in l. licitatio. l. 9. de publican. P. per l. Sabinus, l. 12. de in diẽ addict. nisi secũdus procuratorẽ dederit: puto enim tunc primũ liberatũ si illi significatum fuerit, per l. Valerianus, 10. de prætor. stipula. l. stipulatus es opus, de fideiussor. l. cùm plures, §. lege dicta, loca. si venditio perfecta fuerit, perfectis subhastationibus per addictionem in diem: nam ante addictionem æquius puto, secunda adiectione pretij inter licitandum primam tolli, etsi secundus non sit soluendo, postquam ad licitationem admissus fuit secundus. p l. si tempora, C. de fide instrumentor. & iure hastæ fiscal. lib. 10. C. q sic res transit cum onere census, l. nemo, & toto titu. sine cens. & rel. fund. compara. non poss. C. l. alienatio, 67. de contrahen. emptio. in P. l. traditio, de acquir. rerum dom. P. l. nemo de regul. iur. P. r dicta l. nemo. s duabus enim maximè rationibus libelli proponuntur rerum diuendendarum publico loco, cùm vt facilius inueniatur emptor, tum etiam, vt si res quæ vendi debet, fuerit alicui adstricta, cognoscatur, isque venire admoneatur exceptiones suas allegaturus: sunt enim exceptiones arma reorum, l. 1. & 2. de excep. § 1. eo. ap. Iustinia. quibus priuari non debent, vtpote iure naturali concessa defensione, l. vt vim, de iust. & iur. P. l. 1. C. vnde vi. t opponens executioni sententiæ, non differt executionem, nisi statim doceat de iure suo. c. veniens, extra, de testib. l. fin. in fine C. de compensatio. l. fin. in fin. de ordine cogniti.

ob

ob moratum decretum, multa 30. librarum Parisiensium erga fiscum damnā di erunt [a]. Qui se obiicit executioni, dicens rem suam esse, si non possideat, tenetur probare [b]: quòd si possideat, exequentis probationis est onus [c].

a Constitutio regia Francisc. 1. anni 1539. articulo 90. statuit iis multam similē ei quæ indicitur temerè appellantium in curiis supremis, & inferioribus subsellijs, 20. librarū vel maiores arbitrio iudicum.
b gloss. in l. 1. de priuil. fisc. C. l. 2. c. ne vxor pro mari.
c glo. in d. l. 1. de priui. fis. & dict. l. 2. ne vxor pro mari. l. à diuo Pio, §. si super rebus, & ibi Barth. de re iud. P.

De pignore testamentario. Caput 7.

1 Res testamento in pignus dari potest.
2 Legatarij & fideicommissarij habent hypothecariam in bona defuncti.

1 REM in pignus testamento dari posse, dubium non est [d]: vt si testator leget annua alimenta, & statuat vt pro illis sint obligata certa prædia [e]. Nec dubium est hæredem ea oppigneratione constringi, quando aditione hæreditatis videatur contrahi cum defuncto [f], & contractu pignus rectè
2 fiat, vt posteà, Deo fauente, dicemus. Hinc fit etiam, vt legatarij & fideicommissarij possint quoque vti actione Seruiana & hypothecaria, pro his quæ testamento illis fuerunt relicta, ex tacita hypotheca, quæ potuit à lege induci, vt expressa in testamento [g].

d l. nec mirum, de pignerat. actio. P.
e l. Lucius Titius, l. 12. de alimētis & cibar. lega.
f l. 1. §. fin. & l. 4. quib. ex caus. in possessio. eat. P. §. hæres quoque de obliga. q̄ ex quas. contract.
g l. 1. C. commu. de lega.

De pignore legali, & de tacitè in pignus venientibus. Cap. 8.

Lib. 20. P. titu. 2. Lib. 8. C. titul. 15.

1 Lege statuente quædam tacitè obligantur: pro censibus obligatur res. eod.
2 Inuecta in prædium pro pensione.
3 Tacitè obligata est domus pro pretio refectionis eiusdem.
4 Qui vxorem secundo matrimonio ducit, non redditis tutelæ filiorum rationibus, sua hypothecæ subijcit pro eadem.
5 Vxoris bona obligata pro primipilo mariti.
6 Obligantur tacitè hypothecæ nomine, & pro dote, tutela, pro contractu fisci.
7 Clausula obligationis præsentium & futurorum bonorum omissa, pro expressa habetur.
9 Alij casus in quibus fit tacita rerum obligatio, quindecim numero.

1 TACITE, idest sine expresso consensu, quædam in obligationem pignoris aliquando veniunt, lege sic decernente [h], vt primùm, pro censibus & tributis bona debitorum censentur tacitè obligata [i]. 2. Illata in fundum vrbanum, tacitè obligan-
2 tur pro pensione, hypothecæ nomine, & pro rei dāno [k]: videlicet quæ vsus perpetui causa illata sunt, non alia [l]: nec

h l. 1. communia, de lega. C.
i l. 1. in quib. caus. pig. vel hypothec. tacit. contraha. C. l. 1. C. si prop. publicam pensitatio. vendi. fuer. celeb. lib. 4. C. titul. 46.
k l. 4. de pact. P. l. 2. 3. 4. in quib. caus. pign. vel hypoth. tac. contrah. in P. l. si non inducta, & l. fin. C. eod. titul.
l l. solutum non videtur, l. 11. §. planè, de pignora. actio. P. l. debitor pactus est, 12. de pignor. P.

ea quæ inuecta sunt in prædium rusticum, quæ hypothecam tacitam pro
pensione locationis prædij eius non admittunt [a]. nisi cum distinctione
leg. certi iuris. l. 15. de loca. C. 3. Qui mutuat in refectionem domus, eam 3
sibi tacitè hypothecæ nomine obligatam habet [b]. 4. Qui vxorem ducit 4
tutricem filiorum prioris matrimonij, non redditis rationibus eorum, pro
ratiociniis eius hypothecæ bona sua subiicit tacitè [c]. Vt 5. contrà, vxoris 5
bona, pro obligatione primipili mariti, hypothecam tacitam subeunt [d]. Et
item 6. res mariti tacitè lege obligata pro dote vxoris [e]. 7. hypotheca ta- 6
cita in tutelis [f], 8. Qui cum fisco contrahit, bona veluti pignoris titulo
obligat, quamuis specialiter id non exprimatur [g]: non idem tamen, si quis
contrahat cum ciuitate, vel municipio [h]. Hoc tamen notandum est. 9. lo- 7
co, consuetudinem esse in omni instrumenro obligatorio, apponi clausu-
lam hypothecæ omnium bonorum, præsentium & futurorum: quamobrem
& hodiè si incuria omissa fuerit tabellionis, pro expressa habetur [i]. 10. In 8
prædiis rusticis fructus qui ibi nascuntur, tacitè intelliguntur pignori esse
domino fundi locati, etiamsi nominatim id non conuenerit [k]. 11. Venditor
pignoris loco quod vendidit retinet, quo ad emptor satisfaciat [l]. 12. Pignoris
quoque loco rem commodatam commodatarius retinet, pro impēsis in eam
factis [m]. 13. Qui obligat instrumenta emptionis, ipsas res emptas obligare vi-
detur [n]. 14. In pacto quòd liceat rem vendere, intelligitur facta obligatio hy-
pothecæ [o]. 15. Bona patris tacitè obligantur pro aduentitiis filiorum, & eo-
rum pretijs: quamuis ei non imputetur si malè illis vsus fuerit [p]. 16. Tacitè
obligantur bona prælati vel præpositi pro malè administratis ecclesiæ [q]. 17. Si
alicuius bona pro debito alieno eo inscio obligata sint, & posteà is fideiussit,
tacitè videtur ratam habere obligationem: diuersum autem, si postquàm fi-
deiussit, eo inscio res eius obligentur [r]. 18. Pro bonis paternis quæ restitui de-
bent filiis prioris matrimonij, transeunte matre ad secundas nuptias, bona
propria matris sunt per legem supposita hypothecæ [s].

a l. 1. in quib. caus. pig. vel hypo. tac. contraha. in P.
b l. 1. in quib. caus. pig. vel hypo. tac. contra. P.
c l. si mater legitima, l. 6. C. in qb. caus. pig. vel hypo. ta. contra. l. omnē matri. ad sena. Tertul. C.
d l. satis notum, C. in quib' caus. cau. pignoris vel hypo. C. l. fin. de primipil. lib. 12. C.
e l. assiduis, qui potior. in pign. habeant. C. l. vnica, §. 1. de rei vxoriæ actio. C.
f l. pro officio, 20. de administra. tut. lib. 5. C. titu. 37.
g in l. 2. C. in quib. caus. pig. vel hyp. taci. contrah. l. 2. & 3. de priui. fisc. C.
h l. simile, 10. ad municipal. P.
i Cępola, in l. ꝙ si nolit, §. quia assidua, per illū textū, columna 3. versi. vltimo, per istum textum, de ædilit. edi. latius & de hoc Nicolaus Boërius, quæst. 112. numer. 54.
k l. in prædiis, l. 7. in quib. caus. pign. vel hypo. tac. cōt. P. l. si in lege locationis, l. 27. §. pri. & l. qui fideiussor, 55. loca. in P. libr. 19. titu. 2.
l l. quod si nolit, l. 31. §. idem Marcellus, & l. illud, 29. de ædili. edict. P. l. Iulianus, §. offerri, de actio. emp. P.
m l. creditoris, l. 55. §. fin. de furt. libr. 47. P. titu. 2.
n l. 2. C. quæ res pignor. obliga. poss. tit. 17. lib. 8. l. 1. C. de dona.
o l. creditor, l. 3. §. fi. qui potior. in pigno. habeant. libr. 20. P. titu. 4.
p l. antepen. §. fin. & l. fin. §. vbi autem, l. penul. §. non autē, de bon. quæ liber. C.
q can. illud 12. q. 2. ca. lator, 2. q. 7. c. ex præsentium, de pignor.
r Marcell. in l. Pomponi', l. 5. in quib. caus. pig. vel hyp. tac. contrah. P.
s l. hac edictali, §. omnibus, de secū. nup. C.

De pignore conuentionali.
Caput 9.

Lib. 20. P. titul. 1. Lib. 8. C. titul. 14.

1 *Pignus conuentionale quid.*
2 *Pignus hoc duplex, tacitum & expressum.*
3 *Pignus expressum generale omnium bonorum: & speciale aliquorum.*
4 *Res quæ hypothecæ subijci possint, & quæ non.*
5 *Pignorari quando possint res ecclesiasticæ.*
6 *Pignorari non possunt homines liberi pro debito.*
7 *Obsides tamen dari possunt.*
8 *Seruitutes oppignerari nequeunt vrbanæ, aliæ possunt.*
9 *Res alienæ oppignerari nequeunt, nisi conditionaliter, si non suæ fiant, vel si dominus dissimulet & permittat obligari.*
10 *Pignorari non debent, nec in pignus iudiciale capi possunt res agriculturæ destinatæ.*
11 *In generali omnium bonorum hypotheca, quæ excepta censentur, arma non possunt obligari. eod.*
12 *Personæ quæ possunt hypothecæ nomine obligare, vel in pignus dare.*

13 *Pignus*

13 Pignus quomodo contrahatur re.
14 In pignoris constitutione pactum admitti, vt si intra tempus debitum non sit solutum, iure emptionis possideatur.
15 Pactum legis commissoriæ in pignoribus improbatum.
16 Purè & sub conditione pignus constitutum omnium, & aliquorum bonorum.
17 Finis & rationes constitutionis pignoris.

1 CONVENTIONALE pignus, res de qua inter debitorem & creditorem conuenit, vt sit pro debito obligata [a]. nisi enim cautum de hypotheca sit in obligatione, vel pro cauto habeatur lege, vel tacitè, non venit hypotheca vel pignus: quemadmodum nec chirographarij creditores, ob solam illam obligationem habere dicuntur hypothecam [b], vt suprà monuimus [c]. Diuiditur hoc pignus in tacitum, & expressum. Tacitum, à lege subauditur, vel ex eo quod agitur inter contrahentes, vel ex eo quod à iure
2
3 definitum est, vt superiori capite docuimus. Expressum, verbis contrahentiũ declaratur, illudq; vel generale omnium bonorum, præsentium & futurorum [d], vel speciale aliquorum, vt tractat l.fi.quæ res pigno.ob. poss. C. Ideoq;
4 in primis res contemplabimur quæ in obligationem pignoris seu hypothecæ veniunt. Et generaliter affirmatiuè omnes res quæ emi vendiue possunt, pignori & hypothecæ subiici possunt [e]. Quod negatiuè verum non est: nam & res quæ vendi non possunt pignori & hypothecæ obligari possunt aliquãdo: & in quorum finibus quis ratione prohibitionis emere prohibetur, non prohibetur pignori accipere [f]: quando videlicet prohibitio alienationis aliã causam quàm rem ipsam respicit, nam cessante illa causa cessat prohibitio [g]. Aliter autem, quando prohibitio rem ipsam cõsiderat, statuendum est: nam tunc prohibitio venditionis ad pignorationem quoque pertinet [h]: item si prohibitionis causa, quæ habet locum in emptione, locum etiam habere possit in pignore [i]. Proindè res quæ à commercio hominum exemptæ sunt,
5 vendiq; ideò nequeunt, neque etiam pignerari possunt, veluti sacræ [k]. Et ex concilio Remensi cautum, ne quis calicem, pateram, vestem sacerdotalem, vel libros ecclesiæ, pignori subiicere possit laico, vel mulieri [l]: vt iure ciuili, prohibetur oppigneratio rerum ecclesiasticarum [m]: excepta causa necessitatis ipsius personæ quæ ecclesiæ præficitur, ob quam possunt oppignerari eadem: & redimi debent de fructibus ecclesiæ, vel à successore in beneficio, vt notant Ioannes Andreas, & Panormitanus [n], vel ab ipso curione, vel alia ecclesiastica persona quæ oppignerauit, vel ab eius hæredibus, si soluendo sint [o]. Quin & ob vrgentem necessitatem pauperum, & administrorum, & captiuorum, non solùm pignori dari, sed etiam vendi possunt [p]: cùm personæ sint vasa Deo sacra quoque [q], & pretiosiora vasis inanimatis [r], templa Spiritus-sancti [s], portantes thesaurum in vasis fictilibus [t]. Et ita iudicatum solemni senatusconsulto, conuocatis in vnum decuriis senatus, Parisiis. 7. Septemb. 1548. in pignore calicis etiam à monacho dato sorori ratione mutui centum aureorum, quod abbas, mortuo monacho qui exuuias monachorum iure percipiebat, non restituto mutuo repetere volebat: placuit autem, non prius calicem restituendum, quàm mutuum exsol-
6 ueretur [v]. Et quia in commercio liberi homines non sunt [x], neque illos in pignus dari posse manifestũ est, vt creditoribus seruiãt [y], & qui scienter in pignus eos acceperit, debito cadit [z], & relegatur [a]. Solon etiam prohibuit apud Athenienses, ne corpora pro debitis in pignus darentur, ne tandem omnes in seruitutem redigerentur, propter improbitatem fœneratorum [b]. Plu-
7 ra autem de obligatione carcerum suprà videbis explicata. c.6.lib.23. Receptũ

a l.2.quæ res pig.ob. poss.C.l.pen. §. 1. & l.contrahitur, l. 4. de pign. in P.
b l. cùm tibi, l. 10. qui potior. in pig. hab. C.
c suprà c. 22. in forma pig. indi.
d l. 1. de pignor. P. & l. & quæ nondum, eo. tit. l. fin. C. quæ res pign. obl. poss.
e l. sed & quod ad eas res, l. 9. de pignor. P.
f l. in quorum, l. 24. de pign. in P.
g c. cum cessante, de appella.
h l. fi. de reb. alien. non alien. C.
i l. non licet, de contrah. emptio. P. iũcta l. 1. §. eam rem, quæ res pign. obl. poss. P.
k l. 1. §. eam rem, & §. fi. quæ res pign. oblig. poss. l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. ob. l. sancimus, de sacrosan. eccle. §. sacræ, de rer. diuis.
l c. 1. de pignor. lib. 3. Decreta. tit. 21. ca. eadem. 10. q. 2.
m l. iubemus, & l. sancimus, & authẽtic. hoc ius porrectum, C. de sacros. eccles. d. § sacræ, de rerum diuis.
n Ioannes Andreas, & Panor. in c. 1. de pignor.
o c. 3. de pignorib.
p ca aurum, 12. q. 2. sancimus, de sacro sanct. eccles.
q 2. ad Timo. 2. & ad Roma. 9.
r d. l. sancimus.
s 1. ad Corinth. 15.
t 2. ad Corinth. 4.
v refert Papus, lib. 1. Rhapsod. arestor. tit. 1. arest. 8.
x d. l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. ob. P.
y c. 2. de pign. l. qui filios, quæ res pig. oblig. poss. C. l. ob æs alienum, 12. de action. C.
z authentica imo. C. de actio.
a l. fi. quæ res pigno. ob. poss. P.
b Plutarch. in Solone.

tamen, obsides dari posse pro pignore fidei seruandæ [a]; sed illi, non vt serui,
sed vt liberi detinentur [b]: & sublatum quoque hodiè erit quod iure permittitur, ob inopiam & famen posse patrem filium diuendere [c]: quòd extra cōmercium eius est. Quia etiam iura seruitutum vrbanorum prædiorum, non
sunt in bonis, nec extra bona [d], oppignerari non possunt: tum etiam quia 8
nullius vsus ea possint esse alij, quàm ei qui ædificium habet proximum, ex ea parte qua debetur, qui alius, præter eum cui constituta est, esse non potest [e]. In rusticis autem prædiis seruitus constituta obligari poterit alteri vicino vtilitatis causa, quia & alij vendi potest [f]: quamuis corpus quod debet seruitutem, alienum prædium sit [g]: multò magis & vsus, & vsusfructus [h].
Deinc placuit, oppignerari non posse res alienas [i], si illæ nobis aliquo modo 9
obligatæ non sint: quippè quia aliena res quæ nobis aliquo modo obligata est, dari in pignus ratione eius obligationis per nos aliis potest [k]. Si tamen tollatur obligatio eius, qui pignus pignori dedit, & soluitur pignus secundum resoluto iure dantis [l]. Possumus & aliena oppignerare ea lege, si nostra, vel cùm nostra erunt [m]. Quia & quæ nondum sunt, tamen futura sunt, possunt obligari, vt fœtus & fructus futuri [n]: quamuis quæ in incerto futura sunt, vt præmium futuræ victoriæ, ab hac obligatione reiiciantur [o]. Singulare autē illud est, rem alienam rectè hypothecæ nomine teneri, si dominus sciens prudensq; dissimulet in fraudem alterius rem non esse suam, quæ datur in pignus [p]. Nam & volente, aut ratum habente domino aliena obligantur [q] expressè, vel tacitè, vt & si instrumentum alterius obligationis scribens, rem ibi
suam obligatam vidēs nō reclamet [r]. Porrò res agriculturæ destinatæ obliga- 10
ri pignore multis debitoribus nequeunt, vel capi in pignus iudicati [s]: quamquam pro pensione prædij rustici, quæ inuehuntur in prædium pręsente domino, tacitè obligata censeantur, vtpotè priuilegiata causa [t], vel si placuerit pacto conuento, vt etiam agriculturæ causa parata essent obligata [v]. Cautū & est non licere fœnerari super terram agricolæ, id est, eam in pignus dari
non posse [x]. In generali omnium bonorum hypotheca quædam non veniunt 11
iure, de quibus verisimile non est cogitasse debitorem: ideò & debitori relinquuntur libera suppellex, vestis, & alia quæ in vsum habet quotidiana [y]. Prohibuit quoque Deus, ne vestis pauperis in pignus acciperetur, ne retineretur vltra Solis occasum [z]. Non admittunt pignus etiam res litigiosa [a], arma secundum Suidam [b], res propriæ apud dominum [c], nec pro matrimonio contrahendo pignus dari potest [d]. In summa, si non speciali prohibitione res remoueantur ab obligatione pignoris, in eam venire posse putamus,
vel ipsa nomina debitorum [e]. In personis, & dantes, & quibus datur pi- 12
gnus consideramus, vt illis id liceat: licebit autem omnibus quibus non est prohibitum. Veluti prohibetur non dominis aliena pignori obiicere, vt proximè diximus: nisi sit procurator, ex mandato domini de pignore conueniēs, vel ratam eius conuentionem habuerit dominus [f], vel vniuersorum bonorum sit procurator. Sic tutor si lege non refragante dederit rem pupilli pignori, tuendus erit: scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat: idemq; est in curatore adolescentis & furiosi, vt Paulus respondit [g]. Resistit autem lex pignorationi rerum mobilium eorumdem [h], & in quibusdam aliis [i]. Qui bona quoque reipublicæ administrat, si is mutuam pro ea pecuniam accipiat, potest rem eius obligare [k], si in rem eius cōuersa pecunia sit [l]: idipsum pro negotiis ecclesiæ prælato licet in eius bonis [m]. Pupillus sine tutoris authoritate hypothecam dare non potest [n]: nec cum tutoris authoritate, sine decreto [o]. Filiusfamilias autem, cui peculij administratio concessa est, in vtilitatem quidem peculij res obligare eius potest [p], non aliter [q]. Et filius-

a c. ex rescripto. c. 9. de iureiuran. lib. 2. Decretal. tit. 24.
b c. exposita, de arb.
c l. 2. de patri. qui filios distra.
d l. 1. de vsufruct. lega.
e in l. si is qui bona re. p. l. 11. §. fin. de pignor. P.
f l. sed an viæ, l. 12. eo. tit.
g l. loci corpus, si seruit. vendic.
h l. & quæ nondum de pignorib. P. a. l. si is qui. §. penul.
i l. 1. si com. res pignori da. sit, C. l. quæ prædium, §. si aliena res pig. data sit. nouella constit. 52. & 134. §. quoniam.
k l. grege pigno. obl. l. 13. §. 1. de pign. P. l. 1. & 2. si pignus pignor. datū sit. C. lib. 8. tit. 24. l. tutor. § fi. de pig. actio. P.
l l. lex vectigali fundo, de pign. P.
m l. si fundus, l. 6. §. aliena, de pignor.
n l. 1. & l. & quæ nōdum, de pign. P. l. 3. quæ res pignor. oblig poss. C.
o l. spem eorum, quæ res pign. obl. poss.
p l. 2. C. si aliena res pignor. data sit.
q l. aliena. de pigno. actio.
r l. fideiussor, §. 1. de pignorib.
s l. pignorū, & l. antepen. & authēt. agricultores, quæ res pignor. obliga. neque. C.
t l. certi. C. loca.
v l. debitor pactus, de pignor.
x titu. vt nullus mutuans agricolæ teneat eius terram, in Authent. coll. 4. tit. 4. & postea tit. 5. nullum creditorem agricolæ tenere illius terram.
y l. obligatione generali, l. vel quæ in vsum, & l. denique, de pignor. P. l. 1 C quæ res pig. ob. poss.
z Exod. c. 22.
a l. 1. §. quid ergo. quæ res pig. ob. nō poss. P.
b Suidas in verbo ὑπέχειν, facit l. 3. §. miles, de re mil. P. l. 3. de capt. & postlim. reuer.
c l. neque pignus, l. 46. de regul. iur.
d Aufrerius in additionib. ad decisio. Capellæ Tholosa. 391. post alios quos ibi citat.
e l. grege, l. 13. §. sed potest dubitari, de pig. P. l. nomen, l. 4. quæ res pig. obli. poss. C.
f l. si inter colonum, l. 21 de pig. in P. Vlp. l. solutum, l. 11. §. fi. & Caius in l. vel vniuersorū, l. 12. de pigno. act. lib. 13. P. ti. 7.
g Paul. in l. tutor, l. 16 de pign. act. in P. idē in l. curator, 3. & 7. si aliena. res, pig. da. sit. C.
h l. lex quæ tutores, C. de administra. tutor. lib. 5. tit. 47.
i de quibus, vide glossam in d. l. tutor.
k Marcellus in l. si is qui, l. 11. de pignor. P.
l l. ciuitas, de reb. cred. P.
m authen. hoc ius porrectum, C. de sacrosa. eccl.
n l. 5. quæ res pignori vel hypot. obligari non possunt, lib. 20. P. tit. 3.
o l. 1. de reb. eorum qui sub tutel. vel cura sunt, P. l. lex quæ tutores, de administra. tutor. C.
p l. si conuenerit, 18. §. fina. & l. sequent. de pignora. actio. P.
q l. 1. §. 1 quæ res pignor. obliga. poss. in P.

fami

familias potest in causam patris mutuum accipere, sed eius rem pignori non poterit obligare: si tamen obliget, & ei succedat, non potest reuocare, excepine doli mali submotus [a]. Et in summa, nexum non facit prædiorum, nisi persona quæ iure potuit obligare: per seruum autem [b], aut per procuratorem [c], colonum [d], vel actorem, seu conductorem [e] vllum præiudicium possessioni, inuito vel inscio domino, imponi non posse, & iure & legum authoritatibus declaratur, vt iisdē verbis rescripsere Honorius, & Theodosius Cæsares [f]: non potest etiam mulier res suas pro alterius debito pignori subiicere, quia iuuatur Velleiano [g]. Porrò per liberam personam pignoris obligatio nobis non acquiritur semper iure P. neque plerumque per procuratorem, vel tutorem: & ideò ipsi actione pignoratitia conuenientur [h], nisi cessissent actiones hodiè, ex constitutione Iustiniani, sicuti per procuratorē mutuantem pecuniam domini quærebatur & quæritur actio domino mutui, ita & pignoratitia & hypothecaria ipso iure sine cessione [i]. At pupillo capiēti pignus, propter metum pignoratitiæ actionis necessaria est tutoris authoritas, vt respondit Modestinus [k]: nec si adiectus alius solutioni faciendæ, ei
13 pignus dari potest [l]. Pignus re contrahitur, rei traditione facta, vel sine traditione consensu [m], & conuentione pro aliqua obligatione, re obligationi hypothecæ supposita consensu debitoris & creditoris, vel eius qui rem oppignerat inter præsentes, vel absentes [n], per literas [o]: ex quibus conuentionale differt à iudiciali, quod non censetur constitutum, priusquam possessio corporalis sequatur [p]: dicitur & conuentionale pignus quod constituitur, id est, quod ex expressa determinatione contrahentium fit, quo nomine & à tacito secernitur [q]. Nihil autem refert in hoc contractu, quibus verbis fiat, sicuti est in illis obligationibus quæ verbis contrahuntur, neque scriptura necessaria est, nisi ea accedat ad faciliorem gesti probationem [r]: si vitiosè tamen vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non
14 est, vel si bona creditoris ad fiscum pertineant [s]. Admittuntur in pignoris constitutione pacta, quorum illud insigne & validum, vt si intra certum tempus non sit soluta mutuata pecunia, iure emptionis possideat rem hypothecatam tunc iusto pretio æstimandam creditor, quo casu videtur conditionalis esse venditio [t]: & ita iudicatum à senatu Parisiensi, 19. Maij. 1552 [v]. Refert Dio Cassius, olim more antiquo licitum fuisse creditoribus cedere pignora debitorum, & nihilominus petere argento sibi de summa satisfieri. Iulium tamen Cæsarem dictatorem, oppignerata in solutionem statuisse cedere æstimatione facta, atque iudices qui ea æstimarent sorte deligi [x]. Alexander Cæsar quoque hanc cessionem nihil iuris creditori dare supra ius com-
15 mune statuit [y]: alioquin namque pactum legis commissoriæ in pignoribus reprobatur, quo cauetur, vt si intra certum tempus pecunia debita creditori non soluatur, pignus creditoris fit [z], videlicet & adhuc debitum debeatur: alioquin enim iure communi vtimur, vt liceat creditori, debitore stato tēpore non soluente, pignus vendere, nisi contrarium cautum sit, & adhuc si cautum sit, ne liceat: tamen si ter denuntiauerit debitori vt soluat, potest vendere, non autē ante trinam denunciationē; quia contra pactum vendens,
16 tunc furtum faceret [a]. Potest purè, & sub conditione constitui pignus: quomodo purè, patet sub conditione, etiam de re aliena, si debitoris facta fuerit [b]. Fit & generalis omnium bonorum iis omnibus obligatis, vel specialis
17 aliquarum rerum [c], vt dictum anteà. Finis hypothecæ & pignorum duplex est, videlicet quod facilius & promptius debitum accipit, qui pignus subiicit obligationi, & creditor debitum in tuto ponit. & sic vtriusque gratia fit [d]. Et plus cautionis est in rem quàm in personam [e]: actio hypothecaria in rem [f] quo fit vt creditor qui pignoris cautionem habet præferatur in debiti repe-

a Vlpia. in l. sed Iulianus, l. 9. § 1. ad senatusc. Macedo. in P. l. nec si maior. l. 4. & 5. C. si alien. res pign. data sit.
b l. si seruus, quod cū eo qui in alien. potesta. C. excipitur, l. si conuenerit, 2. § fi. de pign. actio. l. peregrè §. penul. & l. 3. §. quod si seruus de acquir. poss. P. quando seruus habeat peculij liberam administrationem.
c l. fi. C. de acq. poss. l. procurator totorū, de procur. P.
d l. si probatum, cōmuni diuid. l. per colonum de agricol. & censit.
e proxime citata l. f. de acq. poss. C. l. fi. si aliena res pign. oblig. sit.
f d. l. fi. si aliena res pig. da. sit C. & l. fi. de acq. poss. C.
g l. si sciens l. 7. & l. sequ. ad Velleian. C lib. 9. tit. 12.
h Vlpia. in l. solutū, l. 11. §. per liberā de pignora. act. P.
i in l. 2. per quas per son. nob. acquir. li. 4. C. tit. 27.
k Modest. in l pupillo. l. 38. de pigno. actio. P.
l l. is qui promisit, l. 33. de pignor.
m l. 1. §. creditor. & ibi gloss. de actio. § fi. quib. mod. re contrah. obl. & ibi gloss.
n l. contrahitur, 4. de pig. P. & l. creditor 23 eo. tit. P. l. 1. de pign. actio. P.
o l. penul. § penu. de pigno. P. l. res hypothecæ. eo. tit.
p l. non est, de pign. actio.
q de vtroque, in l. si non inducta, l. 5, C. in quib. caus. pign. vel hypo. tac. contr.
r l. 4. de pignor. P. l. 4. de fid. instrumē. P. lib. 22. P. tit. 4.
s l. cū vitiose, l. 29. de pign.
t Martia. in l. si fundus hypothecæ, l. 16 § fi. de pign. P. l. fi. de contrahen. emptio. P.
v Papus in Rhapsodiaarrest. lib. 13. tit. 1 arest. 2.
x D. ö Cassius. li. 41.
y l. 1. de pact. pign. C.
z l. fi. de pact. pign. lib. 8. C. tit. 35. c significante, de pignoribus.
a Vlpia in l. si conuenerit de distractione, l. 4. de pig. actio. P. § contra autem quib. alien. licet vel nō, ap. Iustinia. & vide ibi gloss & in l. fin. 5. 1. de iure dom. impetran C.
b Martianus, l. si fundus l. 16. §. aliena res, de pign. P.
c l. 1. & l. obligatione generali, de pig. l. qui generaliter, l. 2 qui potior. P. l. si generaliter C eo. ti. qui potior.
d § fi. quib. mod. re contra. obl. l. 2 § creditor, de actio.
e l. plus cautionis de regu. iur. in P.
f Vlpia. in l. pignoris persecutio, l. 17. de pignor. P.

ritione

titione ei qui habet tantùm actionem personalem [a], experiturque aduersus quoscumque pignoris detentores [b]. Et proinde hæc cautio solet adhiberi non tantùm in mutui debito, sed & in aliis conuentionibus [c]. Et non tantùm res eius qui principaliter contrahit hypothecæ nomine veniunt, sed & alterius, pro contrahentis nomine, ab alio obligari possunt [d]. Et pro quacumque obligatione ciuili, aut naturali [e]: vel altera illarum, conditionali, aut pura, in diem [f]. Accedit & obligationi serui [g], mulieris [h]: non autem pro mutuo filiifamiliâs, nisi is qui hypothecam subiicit eius nomine, animo donandi fecerit, sicuti in fideiussore eius responsum est [i].

a l. eos qui, l. 9. qui potior. in pig. habeant. lib. 8. C. tit. 18.
b l. si fundus, l. 16. §. in vêdicatione, de pignor.
c l. si rem alien. l. 9. §. non tantùm, de pignor. actio. & l. res hypothecę, de pig.
d l. res hypothecæ, §. si de pign. P.
e l. quæsitum, l. 24. §. fi. de pigno.
f dicta l. res hypothecæ.
g l. naturaliter. l. 13. de condict. ind. P.
h l. 2. quæ res pign. vel hypothec. obl. non poss. in P.
i dicta l. 2. quæ res pig. obl. non poss. iuncta, l. sed & si pater, §. penul. & fi. ad senatusc. Macedon. in P.

De hypothecaria, & pignoratitia. Caput 10.

§. fi. quib. mo. re contra. obl. Lib. 13. P. tit. 7. Lib. 4. C. tit. 24.

1 Actionum quæ pro pignore, aliæ ciuiles, aliæ prætoriæ: ciuilium alia directa, alia contraria, alia vtilis: & de illis.
2 Pignoris interitus, cuius periculo sit.
3 Pactum, vt pignoris interitus liberet debitorem, valet.
4 Creditor non facit fructus suos pignoris, sed restituit, vel reputat debito.
5 Contraria ex quibus agat creditor pignoratitia. & 7.
6 Creditor antequam hypothecaria agat contra tertios possessores, debet discutere facultates debitoris.
8 Vtilis pignoratitia cui, & quando detur.
9 Prætoriæ actiones pignoratitiæ, Seruiana qualis.
10 Quasi Seruiana, & vtilis actio Seruiana, quales.
11 Saluianum interdictum quid, & quale.
12 Interdictum de migrando, directum & vtile.
13 Morientibus debitore aut creditore, hæredibus pignus obligatum quomodo remaneat.

INTER actiones quæ pro rebus pignoratis cōpetunt, quædā sunt ciuiles, quædā prætoriæ. Actio hypothecaria, directa, cōtraria, & vtilis est. Directa pignoratitia datur debitori solutione debiti, aut satisfactione alia creditori facta, pro repetitione pignoris [k]. 2. Pro dāno reparādo, si pignus deterius factū fuerit redditum [l]. 3. Si creditor pignus vendidit, & pretium acceptum debitum excedat, vt reddat superfluum pignoratitio iudicio conuenietur [m]. Quartò si res interierit, sed distinctio adhibenda est. Nam generaliter exacta diligentia adhibenda est per creditorem in custodienda re oppignerata, quam si adhibuerit, pereunte re casu fortuito, sine culpa eius, securus est, nec tenetur, & nihilominus debitum suum reposcere suo tempore potest [n]. Venitq; tantùm in hanc actionem dolus, & culpa, & custodia, vt in commodato: vis maior non venit, nec alia quàm ea quæ diligens paterfamilias in rebus suis curandis præstare solet [o]. Quia pignus etsi detineatur à creditore, tamen in dominio debitoris remanet, & ideò illi perit [p]: sicu

1 (beside "sunt ciuiles")
2 (beside "liter exacta diligentia")

k l. petiti, l. 17. & l. si rem alienam l. 9. §. omnis, de pignor. action. P. l. pignoris causa, 10. C. eo.
l l. 2. & l. creditor qui fundos. l. 6. C. de pignor. actio. l. elegâter, 24. §. fi. eo. tit. in P.
m d. l. elegâter, l. 24. § si vendiderit, de pignor. actio.
n §. fi. quib. mod. re contrah. oblig. l. 4. & l. quæ fortuitis, 5. & l. si nulla culpa, 7. de pignora. actio. C.
o l. si cùm venderet l. 13. § fi. l. ea igitur, 14. de pignor. actio. in P. l. sicut vim, C. de pignor.
p l. pignus in bonis, l. 8. C. de pign. act. l. quis sit fugitiuus, § pignori. de ædil. edict.

ſicuti & ſine dolo & culpa creditoris decrementum accedens domini eſt, vt
3 & incrementum [a]. Poteſt tamen pacto caueri, vt amiſſio pignorum liberet
4 debitorem [b]. Reſtituitur itaque pignus hac actione cum fructibus domino, ſolutione debiti facta [c]: vel ſi debitor velit, fructus percepti à creditore computabuntur in ſortem principalem, & attenuabunt debitum [d], exceptis fructibus prædiorum, in quorum poſſeſſionē miſſus eſt creditor ex decreto iudicis, qui non reperiuntur, nec reputantur [e]. Sicuti quando pactum fit in antichriſi de lucrandis fructibus vſurarum nomine, quandiu non exſoluetur debitum [f]. Quintò, debitor qui ſpe accipiendæ pecuniæ pignus dedit, ſi numeratio ſecuta non fuerit, poteſt agere pro reſtitutione actione in rem [g].
5 Contraria hypothecaria agit creditor pluribus quoque de cauſis. 1. ſi debitor quaſi ſoluturus pignus abſtulerit, & non ſoluerit: tenetur enim tunc hac actione contraria, & de dolo, & ad exhibendum, & furti [h]. 2. Et ſi debitor deceperit creditorem in pignore, agetur contraria, in quam veniet quanti intereſt non eſſe deceptum [i]. Decipit autem, ſi pro pignore auri æs dederit [k], vel rem alij obligatam ſcienter [l]. 3. Eſt etiam criminis ſtellionatus reus, qui alienam rem pignori dedit ſciens, prudenſq́; [m], & nihilominus hac
6 contraria tenetur: vt ſi alio modo malè in pignore verſatus fuerit [n]. 4. Agit hypothecaria creditor pro perſecutione pignoris, vt ſolutionem perſequatur, poteſtq́; eligere hypothecariam, hoc eſt, rem obligatam perſequi, omiſſa perſonali, niſi res obligata ab alio tertio poſſideatur. Nam tunc debent diſcuti facultates debitorum antequàm ad tertium hypothecæ poſſeſſorem perueniatur; ſiuę hypotheca fuerit generalis, ſiue ſpecialis [o]: imò fideiuſſor debitoris, ante tertium poſſeſſorem rei hypothecæ obligatæ conuenien-
7 dus erit [p]: venditæ enim rei pignoratæ ius tranſit in emptorem [q]. 5. Si debitor pignus deterius fecit dolo malo, tenebitur quanti intererit creditoris, vt ſi eluſcauerit ſeruum pignoratum, & ſic de ſimilibus [r]. 6. Si poſt diſtractū pignus, debitor qui precariò rogauit, vel conduxit, pignoris poſſeſſionem non reſtituat, contrario iudicio tenetur [s]. 7. Si debitor ſcienter & ignorante creditore furem ſeruum pignori dederit, propter furtum aget creditor, pignoratitia videlicet contraria, vt aut damnum reſtituatur, aut pro noxæ deditione hominem relinquat [t]. 8. Si ſumptus in rem, vel ob rem pignori datam creditor fecerit, hac actione repetet [v]. Nam & expenſæ iſtæ in ſummam
8 debiti principalis reducuntur [x]. Actio vtilis in quibuſdam caſibus datur, vt quando res aliena obligatur ſcienti: tunc enim non datur directa vel contraria, ſed ex æquitate vtilis [y]: datur & ei qui rem pignori obligatam pignori accepit [z]. item contra eum contraria vtilis datur, non ordinaria, qui rem alie-
9 nam ſciens prudenſq́; obligauit, quæ poſteà eius facta eſt [a]. Prætoriæ porrò ſeu honorariæ actiones ſunt, quæ dantur quoque pro hypothecis, vt primùm Seruiana, quæ conſeruat ius domino fundi, & competit pro rebus coloni inductis in fundum, ex pacto pro penſione obligatis. Seruiana dicta eſt [b], quòd à Seruio prætore inducta: quæ datur creditori, pignoratitia Seruiana dicta [c]: ad cuius exemplum quaſi Seruiana data eſt, qua creditores pigno-
10 ra hypothecáſque perſequuntur [d]. Eſt & vtilis actio Seruiana, quæ datur ei qui negotia amici debitoris gerens, & pignora eius citra emptionem pecunia ſua liberauit [e]. Oportet autem eum qui vti Seruiana, vel quaſi deſiderat, probare rem pertinuiſſe ad ipſum inquilinum vel colonum: datur enim
11 hypothecaria aduerſus eum qui poſſidet, vt actio in rem [f]. Saluianum interdictum aliud eſt remedium prætorium, ſi fundi dominus res illatas coloni pro mercede pignori ſibi eſſe pepigiſſet, quod tantùm poſſeſſionem reſpicit nudam: competitq́; contra tertios poſſeſſores ei qui probat colonum, vel

a l. ſi inter, 21 § quis quid, de pign.
b d. l. quæ fortuitis, de pign. actio.
c l. ſi pignore, 22. §. ſi prædo, de pign. actio. P. l. 2. C. de partu pig.
d c. cùm contrà, de pigno. l. 1. de diſtractio. pignor. li. 8. C. ti. 28. l. 2. de part. pi. nor. lib. 8. C. ti. 25. l. ſi dominium c. de pigno. l. cum debitor, in quib. cauſ. pig. tac. contra. P. l. 1. & 2. C. de pigno. act. l. reſcriptum § 1. de diſtract. pignor. in P. l. ex prædiis, C. de vſur.
e l. Fulcinius, §. fin. ex quib. cauſ. in poſſeſſion. ea. P. Conſtantinus Harmenopul. libr. 3. Prōptua. iur. tit. 3.
f in l. ſi ea lege, & l. ex prædiis, C. de vſur. l. ſi is qui bona reipub. l. 11. §. 3. de pign. P. & ſuprà c. 21.
g l. 1. & 2. ſi pignoris conuentionem numera. ſecuta nō fuerit li. 8. C. ti. 33.
h l. 3. de pign. act. P.
i l. ſi in pignore contrahendo. 35. de fideiuſſor.
k l. 1. §. ſi. de pigno. actio. P.
l l. tutor, §. contrariam, de pignor. actio. P.
m dicta l. tutor. §. 1. l. ſi quis in pignore, de pignora. act. l. ſi. de crimi. ſtellio. P.
n l. ſi rem alienam, in 1 l. 9. de pignora. actio. l. cum debitore, 12. eo. tit. P. l. quæ prædium, C. ſi aliena res pigno. da. ſit.
o l. perſecutione, iūcta authent. hoc ſi debitor, C. de pignor. l. Moſchis, & ibi gloſſ. de iure fiſc. in P.
p gloſſ. in d. authent. hoc ſi debitor, in verb. quæ ſit.
q l. obligatis, l. 15. de diſtractio. pig. lib. 8. C tit. 28. l. eleganter, l. 24. de pigno. actio. P.
r l. ſeruū quem quis, l. 27. de pign. P.
s l. ſi pignore, 22. §. ſi poſt. de pig. act.
t in l. ſi ſeruus pignori, l. 31. de pign. act. P. l. ſi ſeruus communis, l. 63. § his etiam, de fur in P.
v Pomponius, in l. ſi neceſſarias l. 8. & Vlpia. in l. ſi ſeruus. l. 25. de pign. actio. l. creditor, l. 6. C. eo. tit.

x l. in ſumma, l. 6. de pign. C. y l. 1. in princi. de pignor. in P. z l. grege, §. cùm pignori, de pignor. a l. cùm res, ſi alien. res pignor. da. ſit. C. b §. item Seruiana, de actio. c dict. §. itē Seruiana, & l. 3. §. eſt autem ad exhibē. lib. 10. P. ti. 4. §. interdictū. de interd ct. in Inſtitutio. iur. ciuil. Theophili. d d. § item Seruiana. e l. 1 quib. mod. pign. vel hypothec. ſolui. iuncta gloſſ. a. in ibi. f l. ſi fundus, l. 16. §. in vendicatione, & l. pignoris, 17. de pignor. P.

inqui

inquilinum, iuncta quæ alius possidet dum agitur, tunc possedisse, id est, tem-
pore obligationis, eáque inuecta fuisse. Hocq; interdictum vtile ex mente
prætoris, non ex verbis: competit quoque pro partu, & fructibus perceptis
ex re quam quis sibi obligatam per inuectionem inquilini, vel pacto coloni
contendit [a]. In Saluiano interdicto, inquit Vlpianus, si in fundum commu-
nem duorum pignora sunt ab aliquo inuecta, possessor vincet, & erit eis
descendendum ad Saluianum interdictum [b]. Proximum his est aliud inter- 12
dictum de migrando, quod directum & vtile est. Directum competit inqui-
lino aduersus locantem, si soluta pensione vult migrare, vel si per locantem
stat quominus soluat, vt eo nomine obligata pignora inuecta, nata, factá-
ue inibi recipiat [c]. Vtile, vt eadem repetat inuecta, natáue, sed quæ non fue-
runt obligata, & tamen retinentur [d]. Defuncto creditore multis relictis 13
hæredibus, actio quidem personalis inter eos ex lege 12. Tabularum diui-
ditur [e], pignus verò vnicuique in solidum obligatum est [f]. Et contrà, si de-
bitor decedat, pluribus relictis hæredibus, personalis actio qua tenebatur di-
uiditur inter illos, sed hypothecaria quilibet conuenitur, non pro modo sin-
gularum rerum, sed in solidum, vt vel totum debitum reddant, vel eo quod
detinent, cedant [g]. Qui prædium obligatum à creditore comparauit, si in
vacuam possessionem inductus non est, nullam in rem actionem habet,
neque directam, neque vtilem [h].

a l. 1. de Saluiano interdicto. lib. 43. P. tit. 32. §. adipiscendę, vers. interdictô, de interdi.
b l. 2. de Saluiano interd. P.
c l. 1. de migrando lib. 43. P. tit. 31.
d dicta l. 1. §. 2. de migran.
e l. ea. C. fami. ercisc. l. pacto. C. de pactis, l. 1. C. de exceptio.
f l. 1. C. si vnus ex plurib. creditor. vel debitor. partẽ suam debiti soluerit, lib. 8. tit. 32. l. solutum, §. si creditor, de pignor. acti. in P. l. vnus, C. de distract. pign.
g l. 2. de hæredi. act. C. l. 2. si vnus ex plur. credit. &c. C. l. hæredes §. an ea fami. ercisc. in P.
h l. qui prædium, l. 13. de distract. pig. C. l. seruum, de rei vendica.

De prioritate hypothecarum, seu de iure πρωτοπραξίας. Caput II.

Lib. 20. P. tit. 4. Qui potior. in pig. habeant. Lib. 8. C. tit. 18.

1 Hypothecariam habentes præferuntur non habentibus creditoribus.
2 Quis creditorum hypothecam habentium præferatur.
3 Mobilia primo creditori occupanti in Gallia cedunt.
4 In immobilibus creditores potiores tempore, potiores sunt iure regulariter.
5 Videlicet nisi disparitas sit priuilegiorum. idem 6.
7 De fisci & priuati concursu circa prioritatem hypotheca.
8 Princeps & Romana ciuitas iure donantur prælationis.
9 Qui ad totius pignoris conseruationem mutuauit, posterior quamuis, præfertur.
10 Præferuntur & in causam pietatis impendentes, vt si in morbum, in funus &c. impendant.
11 Digniori priuilegio fulciti quoque, quorum exempla subiiciuntur.
12 Depositarij in repetendis pecuniis cæteris non priuilegiatis præferendi.

CVM pignoratitia actione creditor repetat debitum per pi- 1
gnoris vel hypothecæ persecutionem, scire expedit aliquan-
do per viam executionis contra debitorem procedi, captis
mobilibus vel immobilibus. Qui hypothecariam habent, pri-
mùm in his præferuntur habentibus solùm personalem actio-
nem [i]: & persecutionem rei hypothecæ suppositæ habent [k],
&, si non fiat solutio, distrahere possunt [l]. Verumtamen si plures creditores 2
sint concurrentes iure hypothecæ vtentes, quis præferatur quæritur. Quare
&hîc

i l. eos, l. 9. qui potior. in pignor. habeant. C.
k l. pignoris, l. 17. de pignor. in P. l. pignoris, l. 18. C. eo.
l l. 1. & tot. titul. de distract. pign. in P. & C. eo. tit.

& hîc res, & personas quoque, & caussas obligationis distinguere oportet. Et-
enim in mobilibus regula erit generalis, in Gallia trita: Bona mobilia, primo
creditori occupanti vel capienti cedere. Sic enim in his comparatum est, vt
creditor qui primus in suum debitum cęperit, authoritate publica, præfera-
tur aliis etiam priuilegiatis, vel anteriorem habentibus hypothecam. Galli
dicunt, *biens meubles n'ont point de suite en hypoteque, quand ils sont mis hors la puis-*
sance du debteur, de qui estoint les dictz meubles: si non en tant qu'ils seront de plus
grand valeur que le debte du creancier qui les auoit faict prandre, nō obstant priorité ou
posteriorité d'hypotheque [a]: quia rerum mobilium vilis & abiecta est possessio, &
ideò faciliùs amittitur, & faciliùs quæritur quàm immobilium [b]. Quod verū
etiam arbitratur esse Chassanęus, quamuis expressa hypotheca alteri res mo-
bilis pignori supposita fuisset [c]. Excipitur tamē caussa locationis, ratione cu-
ius inuecta mobilia, vt in tacita diximus obligatione, censentur obligata pro
mercede: nam in illis præfertur dominus prædij, si ab alio creditore condu-
ctoris capiantur; si modò se obiiciat captioni ante vēditionem pignorum, nā
post eam nullam mouere potest emptori controuersiam, vt ex consuetudine
4 Blesensium apparet [d]. In immobilibus, si eadem res sit pluribus obligata diuer
sis temporibus, qui potior est tempore, potior est iure: id est, is præfertur in hy
potheca & prior debitū ex ea repetit, qui prius sibi hypothecam acquisiuit [e].
Neque interest cuius speciei pignus sit, an fuerit cōuentionale, an iudiciale,
an prætorium [f]: siue res generaliter, siue specialiter fuerit obligata [g], siue taci
tè [h]: & si duobus vel pluribus eodem die fuerit obligata, quisque aget in soli-
5 dum, vel pro modo debiti, si sufficiat vtrique [i]. Verumtamē hæc regula intel-
ligenda est, cùm in aliis quàm in tempore creditores pares sunt, tūc enim ea
obligatio quæ prior tempore est, dat ius potius. Et inspicimus tempus conuen
tionis etiam conditionalis, si extra potestatem debitoris est, an debitum con
trahatur, vel conditio impleatur [k]. Hoc explicat Caius, Potior, inquit, in pi-
gnore qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quamuis cū alio
antè conuenerat, vt si ab eo pecuniā accepisset, esset ei res obligata Contra-
rium tamen, si sub stipulatione facta, hypotheca data sit: cùm enim semel con
ditio extitit, perinde habetur ac si illo tempore quo stipulatio interposita est,
sine conditione facta esset [l]: & conditione existente refertur hypotheca ad
tempus contractus [m]. Cur autem diuersum in mutuo, ratio esse potest, q̄ mu-
tuum ex genere contractuum est, qui re celebrantur [n], & proinde antequàm
res interuenerit non videtur contractum, nec obligatio est principalis, ideò
nec accessoria hypothecaria [o]. Sed & si quis prior sine hypotheca credidit, &
post secundū qui cum hypotheca dedit hypothecā acceperit, quamuis prior
sit in debito, tamen posterior in hypotheca est, nisi antè de hypotheca in diē
cōuenerit [p]. item si idem bis eidem credidit, cum hypotheca ante secundū,
6 & post, in prima pecunia credita potior, in secunda tertius est [q]. At extra tem-
poris rationem alia concurrere possunt, ex personis & caussis, quæ suadēt po
tiorē esse, etiam tempore, posteriorem. Veluti ex priuilegio personæ, si ex pu-
pilli pecunia, res alteri obligata iure hypothecę cōparetur, potior est pupillus
etsi tempore posterior, etiam ex tacita hypotheca [r]. Sicuti & mulier pro do-
tis repetitione præfertur, etsi posterior sit [s]: vt & abūdè explicauimus libro 9.
proprio capite 24. Contra bona tutoris & curatoris, pro eorum admini-
strationc, & eorum qui pro tutore se gesserunt, pupillus super cęteros credi-
tores habet priuilegium, quod non transmittit in hæredes, vt ait Vlpian. in
l. 4. §. fin. de priuileg. cred. P. idem in curatoribus debilium, prodigorum,
surdorum & aliorum de quib. in l. 5. 6. 7. eod. titul. De fisco placuit cæteris
7 paribus, & fiscum, & priuatū, & rempublicam concurrere, & potiorem, priorē
tēpore esse [t], & priuatū ambobus præferri, primum contrahentē cū generali
etiā hypotheca [v]. Notat tamē Vlpianus, vt si is q̄ mihi obligauerat quæ habet
habiturusúe esset cum fisco contraxerit, fiscum in re posteà acquisita potio-
rem esse ex responso Papiniani, *praeuenit enim*, inquit, *causam pignorū fiscus* [x].

a in consuetud. Burgund. 2. § 3. titul. *des Rentes vendues à rachapt*. Idem cōsuetud. Aluerniæ titul. *des executions* artic. 53. *du maine*, titulo, *des prescriptions*, artic. 416. *Anion* eod. titu. artic. 421. *Paris* titu. *des actions personelles, & hypot.* art. 77. *Bourges* titul. *d'hypotheq.* artic. 2. &c.
b l. si rem mobilem 47. l. peregrè, 44. de acquirend. possessio.
c Chassa. in dicto §. 3. *des rantes vendues à rachapt*. versi. intelligenda.
d *coustume de Bloix*, tiltre *des deptes personelles* arti. 292. facit l. si eo tēpore, C. de remiss. pign.
e l. 2. & 4. & l. diuersis, qui potior. in pign. habeant. C. l. 2. & l. potior, 12. eod. P. l. qui balneū, 9. eod. de regul. iuris in sexto, qui potior.
f l. 2. C. qui potior. Neguzant. in tracta. pignorum 2. 2. membr. 5. partis, num. 6. facit l. si ex iure iudicati, l. 10. in illis verbis, priuilegiis tēporū, qui potior. in P.
g l. 2. & 3. §. 1. q. pot P. l. 2. C. eod.
h Dynus, in cap. qui prior, numero 12. de reg. iu. in sexto.
i in l. si fundus, l. 16. §. si duo. de pig. C.
k l. qui balneum, l. 9. qui potior. in pignor. habean. in P.
l Caius in l. potior. l. 11. qui potior. idem in l. 1. eod. P. Paul. l. necessario
m §. quod si pendente, in princip. de pericu. & commo. rei ven. P. l. nec emptio, 8. de contrahen. empt. in P. cum simil.
n l. 1. §. re, de actio. P. l. 1. quib. mo. re contra. ob.
o c. cum principalis, de regul. iur.
p l. creditor, l. 12. §. si primus, qui potior. in P.
q dict. l. creditor, §. si idem bis.
r l. idemque, l. 7. qui potior. in P.
s l. assiduis, cū auth. seq. C. qui potior. l. 2. §. 6. & l. 3. 4. de priui. cred. P.
t l. 3. si pignus, l. 8. qui potio. in pign. hab. P. l. 14. C. qui pot. l. 2. de iure fisc. libr. 10. C.
v l. si ignorātes, l. 3. C. de remissio. pign. lib. 8. titu. 26.
x l. si is qui, l. 28. de iure fisc. in P. libr. 49. titu. 14.

Intelligimus autem illa verba, posteà acquisita, referenda esse ad tēpus quod sequutum est obligationem fisci, non ad tempus quod interuenit post obligationem prioris, ante obligationem fisci; nam illa quæ medio illo tēpore quæruntur & ante fisci obligationem, priori potius creditori, quàm fisco obligata censentur, & is in his præferendus fisco [a]: post obligationem autem fisci quęsita, fisco: vt priori censentur obligata, nisi de pœna agat aduersus priuatū fiscus: nam tunc in debito pœnali fiscus postponitur creditoribus [b]. Ita priuilegia non ex tempore æstimantur, sed ex caussa, & si eiusdem tituli sint, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint, vt respondit Paulus iuriscon [c]. Pœna autem caussam habet odiosam, & creditorum debiti persecutio, suorū repetitionem fauorabilem. Atque fiscus in pœna loco debitoris succedere videtur, ideò nec plus iuris vel bonorum habebit, quàm is in cuius locū succedit [d]. Nec bona dicuntur nisi deducto ære alieno [e]. Vtitur priuilegio prælationis princeps, & respublica Romanorū, & illi qui principis locū tenent, qualis fiscus, ærarium, quibus cōmunem omnium vtilitatē hoc indultū singulari iure est. Neque hoc ius dict.i πρωτοπραξίας, ciuitatibus aliis quàm Romæ cōpetere iudicatū est, contra ciuitates Bithynas & Ponticas, per C. Plinium, ex sententia Troiani Cæsaris, pronuntiauitq; vsum in his rebus ac consuetudinem, citra legem totius reipub. aut principale beneficium non valere [f]. Item posterior ob causam præfertur, qui ad totius pignoris ipsius conseruationē mutuo dedit vel impendit [g], vt si in refectionem [h], vel in redemptionem serui [i] pignorati, vel si propriis pecuniis procurauerit agrum emi [k], videlicet si emēdo sibi nominatim eum sibi obligauit [l], aliter enim statuēdum si pactum obligationis non interuenerit [m]. nisi pupilli pecunia sit, ex quam empta res sit, cuius priuilegio res hypothecę obligata censetur [n]: & qui in caussam pietatis impendunt, solent præferri anterioribus creditoribus anteriorem habentibus hypothecam, vt si in morbum, funus, exequias, crediderint [o]. Præferuntur & inter priuilegiatos qui dignius & potius habēt priuilegium. Sicut mulier pro dotis repetitione præfertur priuilegiatis qui aliis præferuntur, & qui crediderint in refectionem rerum, vel emptionem, & mulieri præfertur qui credidit in emptionem militiæ [p]: & olim fiscus præferebatur mulieri tacitam hypothecam habenti, non autem si expressam habuisset [q]: hodiè tamen & cū tacita ea fisco præfertur pro dote, veluti res proprias repetens [r]. Excepta caussa primipilari pro qua non solùm bona mariti qui primipili officium gessit obligata censentur, sed etiam obligata pro dote, id est, dos data ei ab vxore [s], & bona filiorum, quamuis hæredes patris non exstiterint discussione fideiussorum & nominatorum prius facta [t]. quod vtilitatis publicæ ratio suasit [v]. Si tamen liquidò constet res & corpora dotis esse, illæ vt propriæ pro primipilari caussa mariti non possunt à fisco capi, sed mulieri restituuntur [x]. Sic aliud est hypothecam pro repetitione datorū in dotem mulierem amittere, aliud, res proprias mulieris capi pro mariti debito, quod iniquissimum esset [y]. Præfertur etiam qui credidit pecuniam vt militia emeretur quæ emi solet, mulieris hypothecæ quæ datur pro dotis repetitione: alioquin, si eo nomine vt militia emeretur credita non est, etsi empta fuisset, vxor aut filij defuncti omnibus præponerentur [z], nisi ageretur de simili priuilegio dotis, quæ tempore prior, potiori iure vtitur [a]. Deinc Vlpianus in bonis mensularij vendendis, post priuilegiatos, potiorem caussam eorum esse tradit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti, deposuerunt [b]. Et iterum, quoties foro cedunt numularij, solet primò haberi ratio depositariorum, hoc est, eorum qui depositas pecunias habuerint, (non quas fœnori apud numularios, vel cum numulariis, vel per ipsos exercebant:) & ante priuilegia. Igitur si bona venierint, depositariorum ratio habetur, dummodò eorum qui posteà vsuras acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciauerint depo

Right margin section numbers: 8 (at "Vtitur priuilegio prælationis"), 9 (at "Item posterior"), 10 (at "cuius priuilegio"), 11 (at "Præferuntur"), 12 (at "Deinc Vlpianus").

a l. fin. qui potior. in pignor. hab. P.
b l. 1. de pœnis fisca. cred. præd. lib. 10. C. titu 7. Modestinus, l. in summa, l. 37. Papinia. l. quod placuit, 37. Paul. in l. Statius Florus, l. 49. §. Cornelio, de iure fisci. P.
c Paul. in l. priuilegia, l. 16. de priuileg. creditor. lib. 42. tit. 6.
d l. Statius Florus. §. Cornelio, de iure fisc. P.
e l. subsignatum, § bona, de verbo. significa.
f Plinius Secūdus li. 10. epistola.
g l. interdum, l. 5. & l. huius enim, l. 6. & l. qui potior. in pign. P.
h dictis legibus, & l. qui in nauem & l. quod quis, de priuileg. credit. P. l. 1. de cession. bonor. P. lib. 42. tit. 3.
i l. in bello, l. 12. § si pignori seruus, de capti. & postlimi.
k dicto §. his consequens.
l l. licet, qui potior. in C.
m l. quamuis, C. de pignor.
n l. idemque qui potior. P.
o l. si. & interpretes, in l. fin. § in computatione, de iure delib. C. est textus in l. et si quis, l. 14. § 1. & l. penul. de religio. & sump. funer. in l. 2. de priuil. credito. P.
p dicto §. his consequens, & authen. quo iure, qui potiores, C.
q l. 2. C. de priuileg. fisc.
r in l. assiduis, qui potior. C.
s l. satis notum, in qu. b. causs. pig. vel hypothec. tac. contrah. lib. 8. C. titul. 15. l. fi. de primip. lib. 12. C.
t l. fin. eod. tit. de primipil. lib. 12. C ti. 63. & dic. l. satis notum.
v l. 3. de primipi. lib. 12. C.
x l. 3. de iure fisc. C.
y l. 2. C. ne vxor. pro mari. l. res, C. de donatio. int. vir. & vxor.
z l. fi. iuncta authen. quod obtinet, pignor. C.
a dicta l. fin. §. exceptus de pignor. C.
b l. si ventri. l. 2. §. in bonis, de priuileg. creditor. P.

deposito [a]. Is etiam qui prior tempore passus est,& voluit secundo obligari rem sibi obligatam,efficitur ei posterior: vtpotè qui suo iuri censeatur renũciasse [b]. Et sublata caussa primi, quæ pluribus modis euanescit, locum facit aliis,vt sequenti capite explicandum est.

Quibus modis tollatur vel mutetur hypothecaria seu pignoratitia actio. Caput 12.

Libr. 20. P. titul. 6.

1 *Hypotheca tollitur mutata obligatione, solutione, remissione, oblatione, consignationeq́.*
2 *Quando qui soluit priori creditori, in locum eius succedere dicatur.*
3 *Tollitur hypotheca oblatione & consignatione debiti integri.*
4 *Hypotheca tollitur, si pecunia credita non est, ob quam facta est.*
5 *Item remissione expressa, & tacita.*
6 *Exting. hypotheca, re acquisita per creditorem, per sententiam, per iuramentum.*
7 *Item abusu pignoris, resoluto iure dantis.*
8 *Resoluto contractu, interitu rei, muta & nouata obligatione.*

1 SI hypothecaria prima obligatio tollatur, aut mutetur, placuit & mutari effectum, & fieri creditores sequentes potiores. Veluti solutione debiti tolli hypothecariam dubium non est, vel si recedatur volẽte creditore à pignore [c], nec tantùm solutione debiti, sed etiam eius legitima consignatione & depositione post oblationem, per quæ impeditur ius pignoratitium ne
2 rectè distrahi possit pignus [d]. Verumtamen hîc annotandum est, soluentem pecuniam priori & priuilegiato, interdum in locum eius succedere, interdũ minimè, sed effici secundum priorem. Sic creditor nõ succedit in ius prioris, etiamsi ita contractum est vt antecedens dimitteretur, nisi conuenerit, vt sibi eadem res esset obligata, quando videlicet alius, quàm secundus, vel tertius, vel vlterior, soluit pro debitore sine retẽtione pignoris [e]: quamuis priuilegiũ eius personale succedat, l. 2. de cessi. bono. P. alioquin si is qui soluit creditori primo pro debitore pactum ineat, vt in ius hypothecæ eius succedat, præfertur vt prior [f]: & sine pacto secundus creditor succedit loco primi, si modò ei soluat pecuniam debitam ante venditionem pignoris, vel eo recusante offerat & deponat [g]. Verumtamen qui à priore creditore emit remoppigneratã, cæteris etiam præfertur, veluti in locum eius substitutus, & ad priuilegiatos pecunia illius perueniente [h], cessa illi à creditore actione [i]. si modò sine dolo & gratia veneat legitimè pignus, nõ aliter [k]. Nec qui emit à creditore antiquiori, persecutione hypothecaria aliis tenetur: quãuis creditor, si in solutũ pignus acceperit, vel iure venditionis à debitore habuerit, persecutione nihilominus teneatur, ac si debitor aliis easdem res vendidisset: sed ita qui persequitur res obligatas audietur [l], si quod eidem possessori propter præcedentis contractus authoritatem debitum est, obtulerit: cùm & vendente primo creditore pignus, possit posterior, offerendo & consignando debitum priori, impedire [m] venditionem. Receptum etiam est pactum inter creditorem [n] & emptorem, vt si debitor solueret pecuniã pretij emptori, liceret ei recipere rem suam [n]. Sicuti potest rescindi vẽditio pignoris, ex causa personæ pupilli, vel minoris 25. annis, vel absentiæ reipublicæ causa [o], vel si à debitore vẽdatur

a l. si hominem, l. 7. §. quoties, deposit in P.
b l. quæsitum, l. 14. qui potior. P.
c l. 1. quib. mo. pign. vel hypotheca soluit. P. l. si rem alienam l. 9. §. omnis, de pignor. actio P. l. item liberatur pignus, cum simil. ibi notatis, quib. mod. pign. vel hypot. soluit.
d l. si priusquàm, l. 8. de distractio. pign. C. l. 2. C. debitorẽ vẽditio. pig. impedire non poss. l. 1. C. de luitio. pign. C.
e l. 3. quæ res pigno. vel hypothec. obliga. non poss. in P.
f l. si prior, l. 11. § à Titio, qui potior. in pign. hab. P. l. penultim. & l. 1. de iis qui in prior. cred. lo. su. C. l. si eum, de priuil. fisc. C.
g l. potior, §. fin. qui potior. in pign. P. lib. 1. C. eod. l. fin. C. de his q in priorum creditor. loc. succed.
h l. si prior creditor, § si simpliciter, qui potior. in P. l. si vẽtri, l. 8. § eorum, de priuileg. credito. P. l. 2. de iis qui in prior. credit. loc. succed. C. lib. 8. tit. 19 l. si generaliter, l. 6. qui potior. C.
i in l. 3. & fin. de priuileg. fisc. C. lib. 7. titul. 73. l. 2. §. si antiquior. credit. pigno. vendider. lib. 8. C. titu. 20. l. si Titio, & l. creditor, de pignor. P. l. qui à creditore, C. de distract. pigno. l. si in solutum, l. 6. de actio. libr. 4. C. tit. 10.
k l. 3. § 4. 5. si vendito pigno. agat. lib. 8 C. titu. 30.
l l. 1. si antiquior. credit. pig. vendid. C.
m l. fin. C. eo. si antiquior credi. pign. vend. l. 1. debitorẽ vendit. pigno. imped. non poss. C.
n l. si cùm venderet, l. 13. de pig. actio. P. l. si creditor l. 7. in prin. & §. illud, de distract. pigno.
o Marcellus in dicto §. illud.

contra pactum cum creditore factum ne venderetur [a]. Quemadmodum autem secundus creditor offerendo primo, & soluendo, sibi ius hypothecæ [b] facit, & veram emptionem emendo, sic non obstante emptione, tertius secundo offerre poterit, & debitor ipse, & ita poterit liberare pignus. Quia posterior creditor qui à priore pignus emit, non tam acquirendi dominij, quàm seruandi pignoris sui caussa intelligitur pecuniã suam dedisse [c]: etsi venditione à creditore facta extraneo aliter statuatur, & sit irreuocabilis emptio, paucis exceptis [d], vt monuimus. Ergo ex superioribus constat solutione seu satisdatione primùm hypothecam tolli. Non idem tamen statuẽdum in satisdatione, quæ hypothecã non liberat [e]. Deinceps tollitur & facta legitimè oblatione & cõ- 3
signatione [f] totius debiti: nam pro parte, siue actiuè siue passiuè diuisio pignoris non fit [g]. Tertiò, si pecunia nõ fuerit credita, ob quam pignus obligatur, desinit hypotheca vel ius pignoris [h]. 4. Remissione tacita vel expressa: taci- 4
ta, vt si præsens creditor nec repugnans, permittat debitorem suũ rem pignori obligatam distrahere [i], vel pignori alij dare [k]. Qui tamen nõ succedit in locum eius [l], si reddat chirographum obligationis [m], vt nec redeunte posteà re alienata in potestatem distrahentis debitoris, recidat in obligationẽ pignoris [n]. nisi aut dolus debitori obiiciatur [o], aut resoluatur venditio [p]. cùm tamẽ diuersum statuendũ sit, si inscio creditore debitor rem pignori obligatã alienauerit, tunc enim alienatio pignori non obest [q]. Expressa autem pignoris remissio proculdubiò creditori remittenti nocet qui ius habebat, sicuti in aliorum iurium remissionibus rectè placuit [r]: neque remittẽtibus actiones suas, ad easdem datur regressus [s]. Item 5 si pignus fiat creditoris, extinguitur hypotheca [t]. 6. Fit absolutio pignoris & per sententiam, & per iuramentũ non deberi, si deferatur ab aduersario [v]. 7. Si creditor abutatur ancilla oppignerata, vel prostituendo, vel aliud turpe agere cogendo [x]. Item 8. resoluto iure dãtis, resoluitur ius accipientis [y]. Et 9. si resoluatur obligatio cõtractus principalis cui accessit [z]. Et 10. si res intereat [a]. 11. Si mutetur obligatio à re in rem, nulla mentione facta hypothecæ, & si fiat nouatio [b]: vel à persona in personam [c], vt si quis emendo à priore creditore, vt paulò ante explicauimus, in ius eius succedat [d]: nam tũc soluitur prioris obligatio, & alius succedit: vel si alius quàm creditor vendat: vel debitor soluat: vel alius pro eo, non retenta nominatim hypotheca, soluitur eadem [e].

a dicta l. si creditor. § fi. de distract. pignor. P.
b l. sin secundus, § de distractio. pignor. P.
c dic. l. cùm secundus. § fin. & l. cùm posterior, l. 6. de distract. pig. l. 1. qui potio. pig. vel hypo. sol. P.
d l. si creditor, de distract. pignor.
e l. item liberatur, l. 6. § fin.
f l. si priusquam, C. de distract. pign. l. 2. C. debitorem vend. pignor. impedi. non poss. l. fi. C. de luitio. pign.
g l. 1. de luitio pign. C. l. 1. C. si vnus ex plurib. hæredi debitor, vel credi tor. partem suã debi. soluer. vel accep. C. l. qui pignori, l. 19. de pignor. P. l. quandiu, de distract. pign. C. l. in executione. 85. § penul. de verbo. oblig. P.
h l. 1. & 2. si pignoris conuentio. pecuniæ numera. sequut. non fuer.
i l. 1. l. 4. l. C. de remissio. pignor.
k l. Lucius Titius, & l. Paulus quib. mo pign. vel hypo. solu. P.
l dicta l. Paulus.
m l. creditorem, 7. C. de remiss. pignor
n l. fin. C. de remiss. pign. l. 4. § si in venditione, quibus. mod. pig. vel hypoth. sol. P. l. 5. & 6. eod. titul.
o l. sicut, 1. § supervacuum, quib. mo pign. vel hypo. solu. P.
p l. voluntate, 10. eo. ti. q l. penul. de remiss. pign C. r l. 1. de remission. lib. 41. P titu. 24. l. si quis in conscribendo, C. de pact. & de episcop. & cleri. C. s l. si reo, § arcam, de solut. P. l. quæritur, l. 74 § si venditor, de ædilit. edict in P. t l. si rem alienam, in 2. de pignor. actio. in P. v Trypho. in l. si deferente, l. 13. & l. 5. § fin. quib. mod. pign. vel hypo solu. P. x l elegantet, 24. § fin de pign. act. P. y l. 3. & 4. quib. mod. pign. vel hypoth. solui. P. l. lex vectigali, de pigno. in P. z l voluntate, quib. mod pignus vel hypot. solui. P. a l. sicut eod. titul. b l. creditor, 3. qui potior. in pignor. habeant. in P. c l. 1. § fin. quib. mod. pignor vel hypo. solui. P. d l. 2. si antiq. creditor. pignor. vendid. C. e l. 1. 2. 3. & fin. C. de ijs qui in prio. creditor. loc. succed. l. 1. quib. mod. pign. vel hypo. solu. P.

FINIS LIBRI XXIII.

De

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

LIBER XXIIII.

De ſtipulationibus. Cap. I.

Lib. 3. Inſtit. titu. 16. Lib. 45. P. titu. 1. Lib. 8. C. titu. 38.

1 *Oratio imago mentis, vnde conſenſus certior ſignificatio & obligatio.*
2 *Sponſio quid, & ab ſponte dicta.*
3 *Stipulatio quare verborum dicta obligatio, quid ſtipes, ſtipendiaue.*
4 *Stipulationis definitio: & num contractus.*
5 *Stipulationum diuiſio, in conuentionales & non conuentionales.*
6 *Rurſ. non conuentionales prætoriæ, iudiciales, communes, & quæ.*
7 *Prætoriæ iudiciales, iudicatum ſolui, rem ratam habere, &c.*
8 *Procurator ad lites quando ſatiſdare tenetur, & quid ſatiſdatio.*
9 *De ſatiſdationibus iudicialibus.*
10 *Cautionales ſtipulationes quæ.*
11 *Communes quæ.*
12 *Duplæ ſtipulationes, & ædilitiæ.*
13 *Communia prætorijs ſtipulationibus.*
14 *Stipulationum conuentionalium ſubdiuiſio, in principales & acceſſorias: & quæ ſint, quidq́ in illis conſiderandum, resq́ primùm quæ in ſtipulationem veniunt.*
15 *Res ſtipulata quid producat, ſi in commércio non ſit.*
16 *Stipulari non poſſunt res propriè, poſſunt facta, ſed poßibilia, nec tur a. pi*
17 *Conſenſus in re ſtipulata adeſſe debet.*
18 *Perſonæ quæ idoneæ ſunt ſtipulandi, & 20.*
19 *Sipulatio iuris ciuilis eſt.*
20 *Alteri facta ſtipulatio quando valet etiam abſenti. iung. 26.*
21 *Rem ſtipulandi, & rem promittendi quis.*
22 *Stipulandi quæ forma: ne inter abſentes, per epiſtolam, nutu, ſed vtroque loquente & præſente in continenti fiat.*
23 *Verborum ſtipulandi antiqua formula, illaq́ ſublatæ.*
24 *Stipulatio quando, & in quibus pro facta ſuppletur.*
25 *Stipulationum vtilitas.*
26 *Stipulatio abſenti an fiat.*
27 *Stipulationes tranſeunt in hæredes.*
28 *Stipulationum duo fines, ad dandum, aut faciendum, aut vtrumque: vnde ſtipulationum alia diuiſio, in dando, & faciendo conſiſtentium.*
29 *Agere, facere, gerere, differunt.*
30 *Verborum obligatio habet actionem præſtationis fidei, quare.*
31 *Stipulationes ſua natura omnes cautionales.*

IMAGO mentis & animi cuiusque, vt ait Dionys. Halicar- 1
nasæus, est oratio [a]. Et Aristoteles [b]. ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ, τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα, τῶν ἐν τῇ φωνῇ. *Sunt igitur voces, eorum quæ in anima sunt symbola: & scripta, eorum quæ in voce.* Et proinde ex verbis consensus indicium certius habitum est, quàm ex rei interuentu, cùm homo animal sit λογικόν, quód Græcis & rationale & loquens dicitur: quare & D. Basilius ait, ἐν γνώρισμα τοῦ ζῆν τὸν λόγον. *indicium quòd viuamus, orationem esse vnum* [c]. Traditq; idem author, sermonem seu locutionem Deum hominibus largitũ, propter conseruationem cõmunionis societatis humanæ, & ad cõmunicationẽ secretorũ mẽtis, quæ alius nisi eo modo cognoscere queat [d]: neq; quequã aliud voluisse p̃sumitur, quã dixerit: nec dixisse, quã q̃ prius mẽte agitauerit [e]. Et cũ in verbis nulla est ambiguitas, frustrà volũtatis q̃stio mouetur [f]. Si igitur quis verbis promiserit, placuit inde, veluti ex cõsensu expresso nasci obligationẽ. Et cornu bos capitur, verbis ligatur homo: aut vt alij notãt,

Verba ligant homines, taurorum cornua funes [g].

Concipiuntur autẽ verba eo modo, quo mens obstringendi cõstet, quibus de voluntate sua propria spontè testãtur contrahentes, vt certũ quid liberè cõstituant. Hoc enim, verbũ sponsionis, authore Varrone, significat. *Despondisse,* 2
inquit [h], *quis filiam dicebatur, quòd de sponte eius, idest voluntate, exierat.* Et posteà, *Sic despondisse animum quoque dicitur, vt despondisse filiam, quod suæ spontis statuerat finem.* à qua sponte dicere, consponderé quoq; dixerunt, cũ à sponte responderetur, idest, ad voluntatẽ rogantis. Verborum obligationẽ, stipulationẽ di- 3
cimus, q̃ stipulũ apud veteres firmũ appellabatur, fortè ab stipite: non vt voluit Varro, ab stipe, pecunia scilicet quã stipulari solemus [k]: quãuis secundum eundẽ, qui pecuniã alligat stipulari & restipulari dicatur, & inde stipendia, q̃ æs antiqui stipẽ dicerent, ab stipãdo, idest, cõponendo, quò minus loci cõtineret pecunia. Est & sponsio stipulatio, iuxta Varronẽ, à voluntario & spontè, vnde & spondere & respondere, cũ ad voluntatẽ rogantis dicitur & spondetur, idest, inquit, respondetur [l], quod & probãt iura [m]. Stipulatio est verborũ con- 4
ceptio, quibus is qui interrogatur, daturũ, facturumúe se id quod interrogatus est, respondet [n]. Stipulor secundũ Priscianũ idẽ q̃ interrogo [o], & inde stipulatus, interrogãs: in finitione nõ memini cõtractus, cũ omnis stipulatio cõtractus nõ sit nisi cõuẽtionalis, & poti⁹ refertur ad actũ: vt q̃ sine verbis fit, ad gestũ: & ad contractum συνάλλαγμα [p]. Stipulationũ aliæ conuẽtionales sunt, aliæ 5
non conuentionales [q]. Conuentionales vocat Pomponius, quæ ex cõuentione reorum fiunt: quarum totidem genera sunt, quot penè dixerim rerum cõtrahendarum. Nam & ipsæ ex verborum obligatione fiunt, & pendẽt ex negotio contracto [r]. Iustinianus conuentionales dicit, quæ ex conuentione vtriusque partis concipiuntur, hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris [s]. Sic liberę sunt conuentionalium formulæ, quia contrahentibus pactum temperare pro arbitrio liberum est [t]; cùm diuersum sit in prætoriis, ex quibus nihil immutandum est [v]. Non conuentionales sunt, aut dumtaxat iudiciales, 6
aut prætoriæ, aut communes [x]. Prætoriæ rursum, aut iudiciales, aut cautionales, aut communes [y]. Iudiciales sunt dumtaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur [z]. Prætoriæ quæ à mero prætoris officio proficiscuntur [a]. Inter iudiciales sunt [b], de dolo cautio [c], de persequendo seruo qui in fuga est, & de eius restituendo pretio [d]. Differunt autem in pluribus iudiciales quæ prætoriæ non sunt, à prætoriis, quod prætoriæ ex prætoris authoritate seu edicto proponantur, & possint sine iudicio præcedẽte peti. Iudicialis porro, ex aliorum quàm prætorum authoritate, putà, Cæsarum vel aliorum nomothetarũ, habent definitam naturam ob iudicia jam cœpta per consequentiam præstãda [e]. Habent tamẽ prætoriæ & suas iudiciales, quæ propter iudiciũ interponũtur, quales ratũ iudiciũ haberi [f], iudicatũ solui [g], de operis noui nũciatione, de opere

a Dionys. Halicar. in præfatio. histor.
b Aristoteles περὶ ἑρμηνείας.
c D. Basil. epistol. 176.
d Idem D. Basilius in homil. ad illa verba, Moses attẽde tibi.
e l. in ambiguis, de rebus dub. in P. l. Labeo, de suppel. legat. lega.
f l. ille, aut ille, & l. non aliter, de lega. 3.
g glos. in §. 1. de obl.
h Varro, 5. de ling. Lat.
i §. 1. de verbo. obl.
k Varro. 4. de ling. Lat.
l Varro in 5. de lin. Lat.
m l. 2. de sponsali. P. l. sponsio appellatur, de verbo. sign.
n l. 5. § stipulatio, de verbor. obl. l. 1. §. verbis & l. obligamur aut re, de actio. §. 1. de verb. oblig.
o gloss. in § præterea, in verb. stipulatus, quib. mo. toll. ob.
p l. si non sortem, 26. § si decem. de vsur. in P.
q l. stipulationum aliæ, l. 5. § conuentionales, de verb. obliga P.
r l. Labeo, 29 de verbor. sign. in P.
s §. cõuẽtionales, de diuision. stipulatio. ap. Iust. li. 3. titul. 19.
t l. 1. § si conueniat, depos. P. l. in conuẽtionalibus, 52. de verbor. obli. a.
v dicta l. in conuentionalib⁹, & l. nec ex prætorio, de regul. iur. in P.
x dict. l. 5. de verbo. oblig. P. § 1. de diuision. stipulat.
y l. 1. de prætor. stipulatio. l. 46 P. titul. 5.
z dict. l. 5 §. iudiciales, de verbor. oblig. & § 1. versi. iudiciales, de diuision. stip.
a dicta l. 5 § prætoriæ, & in § prætoriæ, de diuisi. stip.
b dicto §. 1. de diuis. stip.
c dicto § 1. & § iudiciales, l. 5. exemp. in l. cred. tor de pignor. actio. P.
d dict. § 2. & l. si cum exceptione, § q si homo, l. redhibere § si. de ædil. edi. P.
e notat glo. in §. prætoriæ, ad verum veniũt, de diuisio. stipul.
f l. 1. §. iudiciales, de prætor. stipula. P. tot. tit. rem ratam haber. l. 46. P. tit. 8.
g dict. §. iudiciales, & toto tit. iudic. sol. lib. 46. P. tit. 7.

opere demoliendo si iudicatum sit [a]. Per iudicatum solui stipulationem olim
quis antequam litem contestaretur, tria promittebat. Primùm quid defen-
deret, quòd dolus abesset, quòd iudicatum solueret. Atque qui suo vel alie-
no nomine conueniebatur, hac stipulatione cauebat: & si alieno, adhuc, ratũ
habiturum dominum. At hodiè qui nomine suo agit vel defendit, nullam
satisdationem pro re reddenda, aut pro litis æstimatione præstat, sed pro
sua tantùm persona, quòd in iudicio permaneat, cum iure iurando, vocantq;
8 hanc cautionem iuratoriam [b]. Alienæ autem litis defensor siue procurator,
siue alius, non nisi cum satisdatione & stipulatione idoneus est: ideò promit-
tere debet iudicatum solui, vel defendere, vel in iudicio, vel extra, eáque
stipulatione se & hæredes obstringit [c]. Et si non doceat procurator de man-
dato, de rato quoque cauere debet, per tit. rem rat. hab. P. Nisi apud acta
datus sit: quia tunc non de rato, sed tantùm de defendendo cauere debet [d].
9 Satisdare porrò nihil aliud est, quàm quando aduersario, pro eo quod à no-
bis petit, ita cauemus vt eum securum reddamus, l. 1. qui satisdar. cogant. in
P. Quo titulo & traditum de satisdatione iudicio sisti, iudicatum solui, &
quæ personæ satisdent, vt quæ per se iudicio interesse nequeunt, condem-
nationis subeundæ causa: tractatur autem de effectu cautionum iudicij si-
stendi causa factarum, titu. si quis caution. & in eius l. 2. de impedimentis le-
gitimis quæ committi stipulationem non sinunt. Sicut & in toto titul. de
10 eo per quem fact. erit. Cautionales stipulationes prætoriæ, quamuis omnes
dici possint generaliter, quòd per eas omnes nobis prospicimus & caueamus,
tamen singulariter illæ huiusmodi dicuntur, quæ ad instar actionis nobis ca-
ueri prospiciunt: vt quæ nouando robur debito addunt, qualis est stipulatio
11 de legato præstando, rem ratam haberi, de damno infecto [e]. Communes
sunt, quæ & à prætoris authoritate nullo præcedente iudicio, vel eo interce-
dente ex iudicis alterius officio, si expedire illi videatur, interponi possunt:
12 qualis, rem ratam haberi, & rem pupilli saluam fore [f]. Addit Pomponius,
stipulationem duplæ, quæ & à iudice, & ab ædilitio edicto venit [g]: ædilitiæ
13 namque stipulationes, iuris prætorij censentur [h]. Commune prætoriis stipu-
lationibus, vt satisdetur [i], id est, dentur fideiussores, non pignora [k], & procu-
rator per eas quærat domino [l], pœnaque illis inferri [m] possit, & repeti possint,
si sine culpa stipulatoris, cautum esse desinat [n]. Sunt aliæ diuisiones stipula-
14 tionum, de quibus in actione earum posteà. Alia diuisio stipulationum con-
uentionalium vt aliæ fiant per se principaliter, aliæ sint cum aliis. Principali-
ter fiunt quæ sine alio contractu fiunt: aliæ ad alios contractus referuntur, vt
fideiussio, expromissio, adpromissio, constitutum, adiicitur & pollicitatio.
In omnibus, cuiuscumq; sint speciei, res contemplabimur quę in stipulatio-
nem veniunt, personas stipulantium, & quod geritur, seu formulam contra-
hendi vel stipulandi, & reliqua quæ in aliis contractibus. Res omnes quæ do-
minio nostro subiiciuntur, siue mobiles, siue soli sint in stipulationem dedu-
ci possunt. Sicuti contrà, quæ non sunt in commercio nostro, excluduntur [o]:
15 vt sacræ, religiosæ, liber homo, &c [p]. Si tamen res in commercio promitten-
tis non est, sed tamen in alterius, & in suo etiam aliquo modo esse possit,
rectè stipulationem admittet [q]: nam etsi præstare non possit facto alienam rẽ
stipulator, nihilominus tenetur ad id quod interest [r], item erit inutilis sti-
pulatio, si quis stipuletur dari vel fieri, quod natura non concedit, vel si lex
16 fieri prohibeat, idq; habeat perpetuam prohibitionis causam [s]. Res suas ne-
mo stipulari dari sibi non potest, nisi in eum casum quo res sua esse desinere
potest [t]. Quia scilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur vt eius fiat:
nec res quæ iam domini est, magis eius fieri potest [v], quamuis rectè rem suam
sibi tradi stipuletur seu restitui [x]. In stipulationem veniunt & facta [y], non ta-
men facta impossibilia, iure, aut natura [z]: potissimùm si impossibile affirma-
tiuè concipiatur, vt si cœlum digito tetigeris. Quia si negatiuè, non vitia-

PPp 4 tur

a l. stipulatio, de operis no. nunc. in P.
b §. 1. & §. sed hodie, de satisdatio. ap. Iustinia. lib. 4. Institutio tit. 11.
c § sin autem per procuratorem, & §. seq. eo tit. de satisdationibus.
d l. 1. C. de satisdat.
e in l. 1. §. cautionales, de prætor. stip. P.
f §. fi. de diuisi stipu. ap. Iusti. l. 1. § communes, de prætor. stip. P. l. 5. §. communes, de verbor. oblig. P.
g d l. 5. §. cõmunes l. emptori, de euict. in P.
h §. prætoriæ, de diuis. stipula. §. proponebant, de iur. nat.
i Paul. l. 3. de præto. stip.
k l. prætoriæ stipulationes. l. 7. eo. tit.
l l. in omnibus, l. 5. eo.
m l. in omnibus, l. 6. eo.
n l. prætoriæ autem, l. 4. eo P.
o §. 2. de inutilib. stip.
p l. inter stipulantẽ, § sacram. de verb. oblig. §. idem iuris, de inuti. stipul.
q l. multum interest, l. 14. de verb. ob. P.
r l. mortuo boue, §. Labeo de lega. 2.
s l. si stipuler. l. 35. de verb. oblig.
t l. nemo rem suam, in 1. & 2. & l. si rẽ meam, de verbor. obl §. item nemo, de inutilib. stipul.
v § sic itaque discretis, de actio. l. 8. §. ex plurimis de acquiren. possess. §. sed etsi rem legatarij, de lega.
x l. nemo, in 1. respõ. de verb. obl.
y §. fi. de verb. oblig. l. 2. eo. tit. P.
z l. si stipuler, l. generaliter, l. veluti, de verb. oblig. P.

tur stipulatio: vt si digito cœlum non tetigeris [a]. Turpis itaque causa, vt iure
impossibilis [b], & contra bonos mores, stipulatione non rectè comprehen-
detur: veluti si de futura sit successione [c]. Et iure submota est Octacilia Late-
ranensis, quæ commercium libidinis habebat cum Visellio Varrone, à peti-
tione trecentûm millium numûm, quos stipulata erat, & spoponderat Caius
Visellius Varro, dum graui morbo laborabat, sed eo consilio & animo, vt si
quid humanitus ei contigisset, tum à suis hæredibus Octacilia peteret, velut
genus aliquod legati, ita sub titulo creditæ pecuniæ tecta inhonesta libera-
litate [d]. Consentire autem debent qui contrahunt de re seu materia, cuius 17
error & dissensus vitiat stipulationem [e]. Personæ, quæ huic stipulationi ido- 18
neæ, illæ erunt quæ pacisci liberè possunt, si modò loqui possint, & nisi ex-
pressè prohibeantur. Et proinde excipimus mutos, surdos [f], furiosos [g]. Ne-
que enim verba obligant, nisi adsit voluntas obligandi [h], quæ nulla inest fu-
riosis [i]: ita & infans reiicitur ab stipulatione [k]. Pupillus autem sine au-
thoritate tutoris non obligatur stipulatione, alios tamen sibi obligat [l]. Pu-
bes tamen sine curatoris authoritate obligatur ex stipulatu [m]: quamuis &
huic si læsus sit per restitutionem subueniatur [n]. Sic cui bonis interdictum
est stipulando sibi acquirit, aliis non obligatur [o]. At qui in aliena potestate
sunt, vt serui, suo nomine rectè sibi non stipulantur quæ iuris sunt, sed quæ
facti [p]. Extant tituli de stipulatione seruorum [q], qui hac de re plenius do- 19
cere possunt: stipulatio quippè iuris ciuilis est [r], cuius incapaces sunt serui [s].
Filiusfamilias si pupillus, nec cum patris authoritate obligatur: si impubes 20
cum eo rectè stipulatur sibi [t], at sine patre rectè stipulatur cùm patri acqui-
rat, & seruus domino [v]. Estque hîc casus, quo licet alteri stipulari, videlicet
ei cuius iuri quis subiectus est, non alij, nisi nostra intersit [x], vel procurato-
rio [y] nomine, vel nobis subditis fiat [z]. Iure tamen canonico valet stipulatio
in alterius fauorem facta, potissimùm si adiiciatur iuramentum [a]. Solétque
hodie stipulatio alteri absenti facta valere, propter sponsionem & accepta-
tionem, quam tabellio vel alius absentis nomine facit. Inutilis porrò illa
stipulatio, si vel ab eo stipuleris qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipu-
letur [b]. Filiusfamilias maior rectè aliis stipulatur & obligatur [c]: nisi quate-
nus facessit senatuscons. Macedonianum [d]. Qui stipulatur reus stipulandi 21
dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur, vt notat Modestinus [e]:
& vnus & duo, & plures rei promittendi & stipulandi esse possunt [f]. Reus
à re dicitur, dum de re eius agitur [g]. Plurium autem cum res stipulando &
promittendo agatur, illi & rei promittendi & stipulandi dicentur, si plures
simul interrogent, simúlque plures promittant [h]: quamuis sit disparitas mo-
di promittendi, vt si alter purè, alter cum conditione promiserit [i], vel quã-
uis adsit disparitas locorum [k], vel personarum [l], & quamuis alius sit contra-
ctus quàm stipulationis, cùm in aliis quoque constitui possint duo rei vel
plures, vt in emptione, venditione, deposito, commodato, locatione [m], di-
sparitas tamen rei debitæ vel causæ debendi, impedit duorum reorum con-
stitutionem [n]. Forma substantialis stipulationis habet expressionem seriò 22
factam [o] consensus, per verba vtriusque contrahentium, & vtroque loquẽ-
te, præsente, & vocem intelligente [p], metu & dolo non interuenientibus [q],
interrogatione præcedente, & responsione subsequente quæ interrogationi
conueniat [r]: vnico contextu fiat, non diuertentibus contrahentibus ad ex-
traneos actus, nec aliis interuenientibus negotiis mediis, nisi exigua quæ-

a l. impossibilis, & l. si homo mortuus, de verbo. oblig. P. l. impossibilium, de reg. iur.
b l. stipulatio qui, de cõd. ob. inuti. P. § itẽ cõtra, de inutil. stip.
c l. stipulatio hoc modo, de verb. oblig. l. ex eo, de inutil. stip. C.
d Valer. Maximus, lib. 8. c. 2.
e §. si de alia, de inutil. stip.
f § mutum, de inutilib. stipula. l. 1. de verbor. ob. l. 1. § fi. de actio. P.
g § furiosus, de inutil. stip. l. si à reo, l. 70. § 3. de fideiuss. P. l. in negotiis 5. l. furiosi, 40. de reg. iur.
h l. omnis, l. 10. de contra. stipul. C. & in l. non solum, 31. de actio. P.
i l. furiosi, l. 40. de reg. iur. l. 2. § 2. de iur. codic. P.
k §. pupillus, vers. nã quod diximus, de inutil. stip.
l l. in tutelis, & l. si pupillus, de verb. oblig. l fi. §. 1. eo. dicto. §. pupillus, l. 1. C. de inutilib. stip. lib. 8. tit 39.
m l. puberes, l. 101. de verb. oblig. l. neque tutorib. l. 7. de cõtra. & cõ. stip. C.
n l. si curatorem, de in integ. restitu.
o l. is cui bonis, l. 6. de verbor. obliga.
p l. stipulatio ista habere licere, l. 38. §. ij qui sunt. de verbo. obl. §. 1. de stip. seruor.
q lib. 45. P. tit. 3. & lib. 3. Institut. iur. ciuil. tit. 17.
r §. de cõstitu. de act. l. fi. de duob. reis. P. l. si debitori, 47. de fideiuss.
s l. quod attinet, de reg. iur.
t l. fi. §. 1. de verb. ob.
v dict. l. stipulat. ista, §. 3. qui.
x l. stipulatio. ista, §. alteri, de verbor. oblig. §. alteri, & §. si quis alij & §. si quis aliũ, de inutil. stip. l. 3. C eo. tit.
y l. si procuratori præsentis, de verb. ob. P.
z l. 2. de cõtra. & cõ. stip. C. l. fina. C. de inutili. stipu.
a glos. in ca. quotiens, in 1. in verbo, parte 1. q. 7. argu. ca. iuramenti, 22. q. 5. l. 1. de constituta pecunia.

b §. item inutilis, de inutilib. stip. l. 2. de contra. emp. C. c l. cum filiusfamilias. 49 & l. si seruus, l. 141. §. 1. de verbo. oblig. §. item inutilis, de inutil. stip. l. si quis, 44. de pecu. d l. 3 ad senatusc. Maced. P. e §. 1. de duob. reis. lib. 45 P. tit 2. f l. 3. 4. de duo. reis. l. nemo, 5. eo. g c. forus, de verbo. signif Cicero. 2. de Orator. h l. duos reos, in princi. & §. 1. de duob. reis l si ex duobus, l. 11. eo. i l. ex duobus. l. 7. eo. k l. eandem rem, l 9. §. fi. eo. ti. l l. si ex duobus, l. 12. § si à Titio eo. tit. m l. eandem rem, l. 9. eo. l. item quæritur, §. duo, & l. cum apparebit, loca. P. l. si duo. de constitu. pecunia. P. n l. si id quod, l. 15. de duob. reis. P. o Varro. 5. de ling. Lat. l. 3. §. fi. de actio. P. l. non solum, 30. eo. tit. p l. 1. de verb. ob. q l. siquidem, 9. de contra. stip. C. l. dolo, c. de inuti. stipula. r §. item inutilis, & §. præterea, de inutilib. stipul. l. 1. §. si quis simpliciter, de verbor. oblig. §. 1. de verb. oblig.

dam,

dam obiter interponantur modico interuallo, quæ non nocent [a]. Nec modicum tempus interrumpit continuitatem stipulationis, quemadmodum lõgius interuallum [b]: sicuti in aliis in quibus forma ex vnico contextu pendet, & diuidi non potest [c]. Inter absentes autem fieri non potest: quia se illi mutuò exaudiri non possunt, neque idcircò per epistolam, vel literas [d], vel
23 nutu [e]. Verba solennia olim erant quibus cõcipiebantur stipulationes, spõdes? spondeo: promittis? promitto: fideiubes? fideiubeo: fide promittis? fide promitto: dabis? dabo: facies? faciam [f]. Erat & alia formula promittendi, proba dari [g], apud Varronem [h]: & alia prisca formula de qua his agit verbis, cùm de ouibus mercandis tractat. De reliquo, antiqua ferè formula vtūtur: cùm emptor dixit tanti sint mihi emptæ? & illæ respondit, sunt, & ex promisit numos. Emptor stipulatur prisca forma sic, illasce oues, qua de re agitur, sanas rectè esse vt pecus ouillum, quod rectè sanum est, extra luscam, surdam, minam, id est ventre glabro: neque de pecore morboso esse, habereque licere, hæc sic rectè fieri spondes? Hodiè verborum formulæ sublatæ sunt, lege Leonis, quę tantùm sensum & consonantem verborum intellectum ab vtraque parte solùm desiderat, quibuscumque verbis expressus sit [i], siue Latinis aut Græcis, aut quibuscumque aliis, dummodò à contrahentibus intelligatur quid dicatur, siue per se, siue per interpretem [k]. Liberumque est interroganti verba stipulationis ex arbitrio componere. Ideò verba si dubia sunt, contra eum, vt qui potuerit componere & dictare interpretantur, authore Celso [l]. Sic apud Plautum [m]. Bal. *Rogato obsecro, hercle gestio promittere.* Sim. *Nullum periculum est, quod scium, stipulari vt concepisti verba. Viginti minas dabis?* Bal. *dabuntur.* Fiunt itaque stipulationes ex mente contrahentium, purè, in diem, sub conditione, sub modo, cum accessione personarum & rerum [n]. Imò si quis interrogatus num spondeat, & respondeat, quod vis faciam, verbis obligatus censetur [o]: adiicitur & pœna aliquando, & plerumque sine pœna [p] fiunt stipu-
24 lationes. Cæterùm ignorandum non est, ex legis authoritate in aliquibus stipulationem fingi interuenisse, si omissa fuerit, & hæc fit sine verbis: vel meliùs verba supplētur, dum effectum stipulationis, perinde ac si interposita esset, lex indulget, vel præsumit. Estque tacita stipulatio, qualis intelligitur in dotis datione, de ea restituenda [q]: & in arrogatione, de bonis arrogati post eius mortem restituendis [r]: & in causa fideiussorum tutorum, qui nomina sua in acta redigi passi sunt [s]. Præsumit & lex stipulationem verè interuenisse, si instrumentum de ea compositum id referat [t]: item si quis literis se præstaturum cauerit, id est promiserit, si inter præsentes actum est, intelligi vult lex verba præcessisse stipulationis [v], & omnia præsumuntur solemniter acta,
25 si de contrario non constat [x]. Vtilitas huius stipulationis, stipulantis est, si is qui stipulatur sibi quærere possit: sin minus, domini, si per seruum [y]: & patris, si per filium familias fiat [z]. Pater stipulando filio qui est in sua potestate, sibi stipulari videtur [a]. Qui stipulatur cum morietur, sibi & hæredi stipula-
26 ri videtur [b]. Si sibi & alteri quis stipuletur absenti iure ciuili, in persona absentis est stipulatio inutilis, pro parte autem stipulantis valet [c]: & in totum si sua intersit [d]: vt si stipulando pecuniam suam crediderit [e]: habetur namque ratio tunc contractus bonæfidei mutui, in quo vt in similibus adiectio
27 personæ alterius non obest quin ex integro quæratur contrahenti [f]. Transit & omnis stipulatio quæ in dando vel in faciendo consistit, in hæredes, siue hæredum specialis mentio fiat, siue non, cùm factum per alios
28 quàm contrahentes impleri possit [g]. Porrò stipulationes duos fines habent, vt obligent ad dandum, aut ad faciendum quippiam, vel ad vtrumque [h]; ita, quædam in dando, quædam in faciendo consistunt [i]: & sub his, & non dare, & non facere continentur: qualis illa, per te non fieri, quominus mihi ire
29 agereue liceat [k]: ne dolus fiat, vel dolum abesse [l]. M. Terentius Varro constituit differentiam inter facere, agere, & gerere: vt poëta facit fabulam, non agit

a d.l.1.in princip. & §.qui præsens, & l. quæ extrinsecus, & l. continuus, l. 137. de verb. obl.
b l.duos reos, §.duo rei, de duob. reis. P.l. si ex duobus, eo.tit.
c l.hæredes palam, l. 21.§.vnico.de testament.P.
d l.1.C.de inut.stip. §.item verborum, eo.ap.Iusti.l.1. de verb.ob.l.his verbis, de duob.reis.
e l.1.§ si quis ita, de verbor.oblig.
f § in hac re, de verbor.oblig.
g l.lecta, si cer.peta. P.l. si ita, l. 126. §. 2. de verb.oblig.
h Varro, lib.2.de re Rusti. c. 2.
i §.in hac re, de verb. obl.l.omnes stipulationes, l. 10 C. de contra. & com. stip.
k in l.1.§ fi.de verb. ob.P §.vltim, eo. tit. ap.Iusti.l.Græcè, de fideiussor.P.
l l. quicquid astringendę, de verb.ob.
m Plaut.in Pseudolo.
n §. omnis stipulatio, de verb.oblig. l.obligationū ferè, de action P.
o l.blanditus, C. de fideiussor.
p l.cùm quid, l. 71. de verb.obl.
q l. vni. C. de rei vxor.actio.
r l.non enim aliter, & l.his verbis, de adop. P.
s l.cum ostendimus, l.4 §.1.de fideiussor.tutor.in P.
t l.optimam, l.14.de contrah & cõ.stip. C.l.1.C.eo.
v l.Titia, l.134.§.idē respondit, in 2. de verb.obl.P.
x l. sciendū de verb. oblig. l. ex hac de dol.in P.
y l. 1. de stipula.seruor.P § si.eo.titu. ap.Iusti.
z l.fi.de inut.stip.C.
a l.2. C.de contrah. stipu.
b l.4.de contra.stip. C l.fi.C.eo.
c l.si mihi & Titio. & l.eum qui ita, de verb.ob.§ quod si quis sibi, de inuti. stip.
d l.inter stipulantē, §.alteri. de verb. obl.l.3.C.de inut. stip.
e l.3.C.de cõtra.stip. l.fi C.de inut.stip.
f l.fundus, de contrah.emptio.P.
g l. veteris iuris, l. 13.C.de contra. stipulatio.
h l.veteris, 13.de contra. stipulatio.C.
i l.2 de verb obl.P.
k l.2. §. fi & l. 3. de verb.oblig.
l l.4.de verb.oblig.

agit: actor agit, non facit: & imperator dicitur res gerere, id est, sustinere, nec tamen facit, nec agit, & proprio nomine dicitur facere à facie, quòd rei quam facit imponit faciem, à qua facie illud quod fit discernitur: verum hæc aliquando translatitiis confundi verbis [a]. Quemadmodum & Papinianus [b], verbum facere tradit, omnem omninò faciendi causam complecti, dandi, soluendi, iudicandi & ambulandi. Sic etiam & Caius [c] hæc promiscuè vsurpari notauit. Placuit autem pluribus de causis, verborum promissionem 30
efficacem ad coactionem præstationis fidei pertinere. Nam & verbum à veritate dictum autumat Varro [d], & mentiri visum turpissimum, imò delictum animaduersione apud Persas dignum [e]: & Antigonus Monoculus mendacij ab Alexandro Magno conuictus, aula pulsus, præfecturaq; priuatus [f]: vt & in iure pœna mendacio plerumque indicta [g]. Cicero verborum promissionem iure duodecim Tabularum firmitatem habuisse, & deceptionem in his iure ciuili punitam tradit. Et cum lege 12. Tab. satis esset, inquit [h], præstari quæ lingua nuncupata essent, vt qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret, à iurisconsultis etiam pœna reticentiæ est statuta. Et inde iure ciuili verborum conceptiones inuentæ & definitæ [i], ad fulciendam innominatarum & alioquin debilium conuentionum causam, & vt vberiùs & tutiùs nobis consuleremus [k]. Et verbis credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interposito, veluti stipulatione [l]. Fuitq; necessaria hæc contrahendi per verba formula, firmandaq; fuit iuris authoritate & vinculo, cùm res ad manum perpetuò non sint, quibus quando volumus possimus transferre dominium traditione, quod nec nuda pacta efficiunt [m], nec nuda pollicitatio: nisi & promissio intercesserit [n], & cum promissione stipulatio, id est interrogatio & responsio [o]. Quamobrem omnes stipulationes sui 31
natura cautionales sunt; hoc enim agitur in stipulationibus, vt quis cautior sit & securior, interposita stipulatione [p]. Sic enim oritur inde actio personalis.

a Varro. 5. de ling. Latina.
b Papi. in l. verbum facere, 218. de verbor. signi.
c Caius, l. licet, l. 58. eo.
d Varro. de ling. Latin. 5.
e Herodot. lib. 1.
f Plutarch. in Alex. vita.
g Vlpian. in l. 4. §. 1. quod cum eo. qui in alien. potest. ibique gloss. in verb. propter mendacium notat iura similia.
h Cicero. 3. Officior.
i §. de constituta, de actio.
k Iason in l. cum mota C. de transact.
l l. 2. §. fina. de reb. cred. ff.
m l. traditionibus, C. de pact.
n l. nuda, l. 5. de contra. stipul. C.
o l. 1. §. qui præsens, de verbor. obliga.
p Vlp. in l. 1. §. communes sunt, de prætoriis stipula. ff.

De actionibus obligationis verborum. Caput 2.

1 *Actiones vim obligationum ostendunt.*
2 *In actione stipulationis res num certa vel incerta perpenditur, & quæ stipulationes certæ, vel incertæ.*
3 *Certi condictio pro certa, pro incerta ex stipulatu actio.*
4 *Incerta res hîc quomodo accipienda.*
5 *Actio hæc ex stipulatione, pro quibus & quibus detur: & contra quos.*
6 *Quando ex stipulatione agi potest, & forma.*
7 *Id quod interest venit in stipulationem, post moram.*
8 *Stipulatio contractus stricti iuris.*
Pœnam soluendo quando liberatur promissor. eo.
9 *Fructus quando ex stipulatione rei petitæ soluantur.*
10 *Stipulationum formulæ, & pacta obseruari debent.*
11 *Stipulationum aliæ purè, aliæ sub conditione, aliæ in diem fiunt: & de earum effectu.*
12 *Faciendi stipulationes quomodo examinandæ.*
13 *Dandi stipulationes quomodo producant effectum.*
14 *Sipulationum aliæ diuidua, aliæ indiuidua, quomodo.*

Actiones

1 ACTIONES vim inesse conuentionibus indicant, & propter illas vinculum quoque iure firmatum fuisse apparet. *Si quis*, inquit Cicero, *quod spopondit, qua in re verbo vno se obligauit, id non facit, maturo iudicio sine vlla religione iudicis condemnatur* [a].
2 In actione itaque res primùm perpendendæ quæ in stipulationem veniũt, ex quibus certa vel incerta fit stipulatio. Certa dicitur stipulatio, quando id quod in eam deductum est, quid, quale, quantumúe constat: & contrà, incerta, si non appareat quid, quale, quantum [b]. Incertæ quoque sunt stipulationes, vel ratione futuri temporis ad quod referuntur: vt, promittis mihi in annos singulos quoad viuam [c]: quamuis enim moriendum esse certissimum sit, mortis tamen dies incertus est [d]: aut ratione quantitatis: vt, promittis te mihi pecuniam crediturum: petam
3 enim si non credas quanti mea intererit [e]. Si certa res in stipulationem venit, datur certi condictio specialis, ex stipulatione: si autem incerta ex stipulatu, si non fiat, vel si non detur quod conuentum est: vel si aliter fiat, vel
4 contrà quàm fieri oportuit [f]. Incerta porrò res hîc accipietur, non quidem omninò incerta ex genere suo toto quod definiri non possit: nam eius generis stipulationes inutiles omninò sunt, sed tantùm ea hîc incerta dico ratione speciei, in qua quamuis quid, quale, quantúmue contineatur, non appareat statim: declarari & apparere posteà tamen possit. Vt si quis boni vini Campani amphoras decem stipuletur, vel quid simile [g]: vt fructuum prouẽ-
5 tus [h], & ea quæ in faciendo consistunt [i]. In summa actio datur, si contra fidẽ datam fiat, vel si fiat aliter quàm promissum sit, quod pluribus exemplis fusissimè in titulo de verborum obligationibus explicatur. Datur ei qui sibi stipulatur, non absenti, cui stipulatio ab alio quàm procuratore, vel seruo facta est [k]. Et si quis sibi & Titio stipulatus est, sibi non Titio actio competit [l]: ex stipulatione filiifamilias actio quæritur patri [m], habita ratione temporis quo filius contraxit: quamuis posteà fuerit emancipatus, cùm in stipulationibus inspiciamus tempus quo contrahimus quòd ad acquisitionem paternam pertinet, si vires accipiat eo tempore stipulatio [n], non quando tempore emancipationis vires capit, vt in illa, quantam pecuniam Titio credidero [o]: quæ omnia & conuenit in serui stipulatione obseruare, qui stipulando extra factum domino quærit actionem [p]: vt procurator, domino vtilem [q]. Hæredibus & cõtra hæredes contrahentiũ datur etiam actio ex stipulatione, si facti & realis sit [r], non etiam si personalis: nisi de hærede nominatim caue-
6 atur [s]. Qui agere vult vtiliter, expectare tempus quo agi potest [t], & petere loco debito, & destinato solutioni non alibi [v]: alioquin plus tempore & loco peteretur [x]. Sicut & contrà, minus soluitur, quando non suo tempore, & loco soluitur: quare ratione eius quod interest alibi peti vel solui quàm vbi placuerit, prodita est arbitraria actio vtilis [y]. Et datur quidem in bonæ fidei iudiciis actio ex eo contractu quo conuenit certo loco præstari, veluti ex emptione, & locatione, si in his placuerit idipsum, sed si stipulatio in-
7 teruenerit, ex stipulatu dabitur actio quod certo loco [z]. Venit & in stipulationem quantum mea interest fidem non fuisse impletam stipulationis, post moram [a]. Si tamen pœna adiecta fuisset, de ea primùm agendum erit [b], & eius præstatione liberabitur qui promisit: quia sola pœna in stipulatione
8 est [c]: nisi si quid aliud dictum sit, quod palàm exprimi debet: vtpote existẽte contractu hoc stricti iuris [d], vel nisi pœna pro solutione facienda debiti adiecta: nam tunc debetur semper debitum, sed mora facta soluendi die dicta, pœna vltrà debetur [e]. Et duæ stipulationes censentur, & vna alteram non
9 censetur nouare [f]. Qui vacuam sibi possessionem tradi stipulatus est in ven-

a Cicero pro Cecina, paulò post principium.
b l. stipulationum quædam, l. 74. & l. vbi autem, l. 75. de verb. oblig. facit l. certũ, de reb. credit. P.
c l. si Stichũ aut Pamphilum, de verbo. oblig.
d l. 1. de conditio. & demonstratio. P.
e l. si pœnam stipulatus fuero, l. 58. de verb. oblig.
f §. 1. de verb. obl.
g l. ita stipulatus 115. l. triticum, 93. de verbo. oblig.
h l. vbi autem, §. fundi, de verb. obl.
i d. l. vbi autem, & l. quoties, & l. stipulatio ista, de verb. obl g.
k l. si ita stipulatus, l. 126 § Chrysogonus, de verbo. obl. l. fi. §. fi. eo. tit. l. 8. C. de contra. stip.
l in l. si vero, l. 8. de constitu. pecunia. lib. 13. P. tit. 5. l. quod stipulatus, l. 10. de solu. lib. 46. P. tit. 3.
m Paul. l. filius, 11. & Vlp. l. quodcumque l. 45. in prin. & §. fi. de verb. oblig.
n l. si filiusfamilias, 78. de verb. ob.
o l. quidam cùm filium, 132. §. fin. de verb. ob.
p l. fi. de stipula. seruorum, P. l. quę legata l. 18. de regu. iur. §. siue autem, de stipula. seruor.
q l. si procuratori, 79. de verb. obl. P.
r l. stipulatio ista, l. 38. in prin. & §. sicut autem & §. sed si quis, de verb. ob. P. l. si ita stipuler. l. 92 eo. l. cæteris, 13. de contrah. stip. C.
s §. at si ita, de verb. oblig. d. l. stipulatio ista, § si quis ita, & l. cum qui 56. §. qui ita, de verb. obl.
t §. omnis, de verbo. oblig. l. eum qui calendis, & l. qui hoc anno. cũ simil. eo. tit. in P.
v l. 1. & 2. §. 6. de eo quod cer. loc. P.
x §. plus autem, & §. loco plus. de acti. c. 1. de plus petit. ap. Greg.
y dict. l. 1. §. fi. & l. 2, de eo. quod cert. loc.
z l. in bonæfidei iudiciis, de eo quod cer. loc.
a l. si pœnam, l. 68. l. quoties, 81. l. cum stipulatus, l. 115. § fi. & l. si fundum certa die, l. 114. l. si ita quis promiserit, 135. §. ea lege, de verb. ob. P. l si quis ab alio. 13. §. fi. de re iudica. P. l. fi. § si quis in ius voca. non ier. lib. 2. P. titul. 6.

b dicta l. quoties. 81. de verb. ob. & l. qui Romæ, 122. §. Flauius Hermes, eo. c l. obligationũ ferè, l. 43. §. si ita, & § sed si nauē, de verb. obli. l. 4. §. Labeo ait, de doli exceptio. lib. 44. P. tit. 4. d l. quicquid adstringendæ, de verb. ob. in P. e l. traiecti. tiæ, l. 22. de actio. P. f vt in l. cùm stipulati sumus, l. 90. de verb. oblig. P. iuncta l. obligationum ferè § fi. de actio. in P.

ditione

ditione, fructus ex stipulatione petere non poterit, quamuis exempto con-
sequatur [a]. Sic & Paulus respondit, *Si actionem*, inquit, *habeam ad id consequē-
dum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu fructus non consequar, etiam si mora
facta sit, nisi acceptum sit iudicium, & post acceptum* [b]. Vlpianus tamen eum qui
stipulatus sit rem dari & vacuam possessionem tradi, fructus posteà captos,
incerti actione ex stipulatu petere posse tradit, & partus [c]: quia qui vacuam
possessionem tradi promiserit, non nudum factū stipulatur, sed causam bo-
norum [d], id est, præstari rem in eo statu quo erat cum stipulatio facta est:
vnde rectè accessiones quæ posteà aduenerint, petentur. Perpetuò tamen ob- 10
seruandæ sunt cōceptiones stipulationum, & quæ in illis placita fuerint: quia
contrahentes illis formam dant: vt prætoriis, prætor [e]. Et clausulæ nomina-
tim appositæ, sequendæ sunt. Et plerumque in præfationibus conuenta cen-
sentur in stipulationibus repetita [f]. Sed & doli clausula generalis ad ea quæ
nominatim cauta non sunt pertinet [g], nec solum ad ea quæ per se antè de-
finita, quæ ex propria definitione intelligenda sunt [h]. In actione, vel agen- 11
di tempore, rursum alia diuisio seu distinctio obligationis verborum obser-
uanda est: vt aliæ puræ sint stipulationes, aut in diem, aut sub conditione
fiant [i]. Quod purè stipulatione concipitur, statim peti potest [k], cum aliquo
tamen temperamento: non enim venire debet creditor cum sacco paratus [l].
Nisi etiam locus adiectus stipulationi, spatium temporis inducat [m]: nam ad-
iectio loci quo dandum sit, tempus tacitè inducit quod expectandum est,
donec eò venire possit arbitratu iudicis, id est, boni viri decernendum, qui
æstimet, quanto tempore bonus paterfamilias efficere posset id quod aliquis
se facturum promisit [n]. Sic & si ex diuersis locis, aliquis vel plures Capuæ da-
re promiserint, ex persona cuiusque ratio temporis habebitur [o]. & vocabi-
tur hæc conditio taciti temporis [p]. Eadem in faciendo obseruanda, vt tem- 12
pus puræ quamtumuis stipulationis expectandum sit, quo opus perfici pos-
sit. Et modus adhibendus est secundum rationem diligentis ædificatoris, &
temporum locorumque. Item si non inchoëtur opus, id tantum æstimatur,
quod in illo interuallo effici possit, transactoq; tempore quo opus consuma-
ri oportuerit, si posteà ædificetur, liberatur reus: sicuti liberatur qui se datu-
rum spopondit, si quando tradiderit [q], videlicet, si stipulatoris non interfue-
rit [r], & nisi lis contestata sit [s], & mora commissa. Nam qui fundum dari sti- 13
pulatur, vel hominem, non poterit continuo agere, nisi tantum spatium præ-
terierit quo traditio fieri possit [t]. Verumtamen vbi iam cœperit mora facien-
dæ insulæ fieri, tunc agetur, diesq; obligationis cedit [v]. Si in diem quis sti-
pulatus sit, statim quidem debetur, sed ante diem peti non potest [x]: quia dies
in gratiam promissoris apposita [y] est. Et ideò medio tempore soluere quidē,
si velit, potest, sed non cogitur: neque ea die vel mense quo dari stipulatus
est, tota namq; dies & mensis arbitrio debitoris tribui debet [z]. Quo fit vt sti-
pulatio faciendi in diem cōcepta, non committatur nisi transacta die, quam-
uis anteà constet intra breue residuum tempus impleri non posse promissio-
nem [a]. Conditiones de futuro euentum expectant ad actionem proponen-
dam, & ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri, & ea in hæ-
redes transmittitur, si priusquam extet conditio mors contigerit stipulan-
tis [b]. Si in præteritum vel præsens fuerit collata conditio, aut statim infirmāt
obligationem, aut omninò non deferunt [c]. Ex his mora perpenditur & in-
teritus periculum. Sic enim respondit Pomponius [d]. *Si ex legati causa, vel ex
stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius teneberis mihi,
quàm si per te steterit, quominus viuo eo, cum mihi dares.* Quod ita fit, si aut in-
terpellatus non dedisti, aut occidisti eum. Porrò de mora iam libro supe-

a l.3.§.si emptor, de actio.empt.lib.19.P.tit.1.
b Paul. in l. videamus, l.38.§.si actionē, de vsur.lib.22.P.tit.1.
c Vlp.in l.4.de vsur.in P.
d l.in cōuentionalibus, l.53.§.fin.de verb.ob.
e d.l.in conuentionalibus, l.1 § si cōuenerit, deposit. in P.l.1.de pact.in P.
f l.Titia quæ ex alio, l.134.§.1.de verb.oblig.
g l.stipulationis cōmodissimum, l.53.§.ñ.de verb.obl.
h l. doli clausula, l.119.& l.si ita quis, l.135.§.fi.eo.ti.de verb.oblig.
i §.omnis, de verbo.obliga.F.l.obligationū fere, de acti.in P.
k dicto §. omnis l. cum qui calendis, l.41.§ fin.de verb.obl.P.
l l. quod dicimus, de solutio. P.l. in omnibus, de regu.iur.
m dict.l.cum qui, § f.
n l.interdū, l. 173.l. continuus, l.137.§.cùm ita, de verb.obl.§.loca.eo.tit.ap.Iusti.
o l.eandem rem, l.9.§.fi. de duob reis.lib.45.P.tit.2.
p l.si testamento, l.50.§.quæsitum, de fideiussor. lib.46.P.tit.1.
q Venuleius, in l.continuus, l.137.§. itē qui insulā, de verb.oblig.
r l.si ita quis, §.1.de verb.oblig.
s l.si insulam, eo, tit.P.
t § fi.de inutilib.stipula.l. si ita stipulatus, l. 14. & l. & ideo, l.15.l.existimo, 208.§.fina. de verb.oblig.
v l. stipulationes nō diuiduntur, 72.§ fi.de verb.obl.
x §.omnis, de verbo.obl.l.cum qui calendis, 41.& l.centesimis, 46. l. qui hoc anno, eo.tit.P.
y dicta l. cum qui, 41.§ fi.l.cum tempus, l.27. de regu.iur.in P.l. quod in diem, de solution.in P.
z dicto §.omnis stipulatio. de verbo.obliga. §. qui hoc anno, de inutilib.stipula. l. qui hoc anno.42.l. veluti, 27.§.fi.l quicquid, 99.§.fi. l. cum qui centesimis, 138. de verbor.oblig.
a l.insulam, 124.l.in illa stipulatione, l. de verbor.oblig.l. te, si cert pet.

a d.l.veluti, 27. §.fi.de verb.ob. b §.ex conditionali, de verbo. obliga.l.is cui.l.41.de actio. in P. c §. conditiones condictio.l.100.eo.P. d Pomp.in l.si ex legati causa.l.23.de verbo.oblig.faciunt.l.cum filius familias, eo. ti.l.quod

14 riore copiosè egimus [a], nec repetere dicta expedit. Conuenit & in actione proponenda obligationis verborum expendere, num illæ diuiduæ vel indiuiduæ sint obligatione, vel solutione, & quæ partis præstationem recipiunt, quæ non: vt explicat Paulus [b], & Vlpian [c]. à quibus quis cognoscet quando diuisim, vel coniunctim possint agere hæredes, vel correi. Tractauimus & nos alibi diuidui & indiuidui strictim distinctionem [d].

a supra lib. de generali conuentio. c. 14. libr. 21.
b in l. 2. §. & harum & §. Cato, de verb. obliga.
c Vlp. in l. In executione. 85. cum suis §§.
d diximus in Rebus, titulo de communium rerum diuisione, lib. 5. cap. 8.

De fideiussoribus. Cap. 3.

Institutio. Lib. 3. titu. 21. Lib. 8. C. titu. 40. Lib. 46. P. titu. 1. Lib. 5. Decretalium, 22.

1 *Fideiußio, accessorius contractus verbis fit.*
2 *Fideiubere quid.*
Fideiußionis comes miseria. eod.
3 *Fideiussor nec in maiorem summam, vel duriorem quàm sit obligatio principalis non tenetur.*
4 *Fideiubens pro eo qui non potest contrahere tenetur, tanquam ex proprio debito.*
5 *Fideiußoris nomen continet mandatores, sponsores, constituentes, expromißores, adpromißores, correos.*
Fideiußor propriè quis sit. eod.
Mandatores qui dicantur. eod.
6 *Sponsor quis dicatur.*
Vtilis actio est actio efficax. eod.
7 *Constituens quis dicatur.*
Constitutum. eod.
8 *Expromissor quis.*
9 *Adpromißor quis.*
10 *Correi qui.*
11 *Fideiußores principales & subsidiarÿ.*
12 *Obsides qui.*
13 *Prædes.*
Vades qui. eod.
14 *Vadimonium quid.*
Cautions de soymesmes *quid. eod.*
15 *Author quis.*
Confirmatur quis.
16 *Fideiußor pro quibus fieri potest.*
Fideiußor criminalibus negotÿs in quantum accedat. eod.
17 *Fideiußor & pro parte, & pro toto debito accipitur: & pro fideiußore, & pro omni obligatione, & pro præsenti & futuro.*
Megaleas dux Philippi. eod.
18 *Fideiußor non accipitur à meretrice, quæ meretriciam vitam pollicetur, pro debito impoßibili, pro facto indiuiduo.*
19 *Pro dote reddenda.*
Factum alienum in quantum quis efficaciter promittere potest. eod.

QQq 20 *Fideiu*

20 *Fideiubere qui poſſunt.*
21 *Fideiuſſor idoneus quis.*
22 *Fideiubere miles num poſſit.*
23 *Et eccleſiaſticæ perſonæ.*
24 *Qui non habet bona in loco vbi fideiubendum.*
25 *Mulieres.*
26 *Serui, filijfamilias.*
Velleianum ſenatusconſultum in quibus mulieribus ſubueniat, in quibus non, & quòd Tholoſæ non ſeruetur. eod.
Fideiuſſores dare promittens, vbi, & quos dare tenetur. eod.
27 *Fideiuſſores non idonei ratione malæ fidei.*
28 *Fideiuſſores repelluntur ob malam fidem, & vitia.*
29 *Fideiuſſores pro quibus obligari nequeunt.*
30 *Fideiuſſor minoris num reſtituatur in integrum reſtituto minore.*
31 *Aqua & igni interdicto num accedat fideiuſſor.*
32 *Fideiubendi forma legitima.*
Curaturum ſe fieri aut dari promittens fideiuſſor non eſt, & ad quid tenetur. eod.
33 *Fideiuſsionis deſiſtendo vel exhibendo duplex.*
34 *Fideiubens ſub conditione quando obligetur.*
35 *Fideiuſsio quibus verbis fiat.*
36 *Fideiubendi formula ex Platone.*
37 *Fideiuſsio naturam induit contractus cui accedit.*
38 *Fideiuſſores ſtipulationum iudicialium.*
39 *Fideiuſſoris accipiendi cauſa.*

STIPVLATIONVM, vt diximus, quædam principales 1
ſunt, quædam aliis contractibus accedunt, & eos firmiores
reddunt. Sed maximè illæ per quas aliæ perſonæ pro
aliis obligantur, & fidem ſuam obſtringunt, & repromittunt:
ſatis enim datum creditori videtur per repromiſſionem [a]. Fiunt autem per ſtipulationem fideiuſſiones, quibus
ſatiſdatur etiam [b]. Neque aliud eſt fideiubere, quàm pro alio al- 2
terius obligatione fidem ſuam obſtringere: & fideiuſſor eſt, qui alieno
nomine obligatur [c]: pro ſe enim fideiubere nemo dicitur nec poteſt [d]:
ita vt rectè Thales vnus ex ſeptem habitis ſapientibus dixit, idque exaratum
in templo Apollinis, *Comitem æris alieni, & ſponſionis eſſe miſeriam* [e]: vt & Salomon. *filij mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud
extraneum animam tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs
ſermonibus tuis: fac ergo quod dico, filij mi, & temetipſum libera: quia inci-
diſti in manum proximi tui, diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum* [f] &c. Et
alibi [g], *noli eſſe cum illis qui defigunt animas ſuas, & qui vades ſe offerunt
pro debitis*. Et proinde fideiuſſio acceſſoria dicetur obligationibus aliis, & 3
ſine illis eſſe non poterit [h]. Et eiuſdem naturæ erit cum illis principalibus.
Nec fideiuſſor in duriorem cauſam quàm fuerit obligatus debitor
pro quo intercedit, obſtringitur: quamquā obſtringi in leuiorem poſſit [i], vt
in partē tantū pecuniæ [k]. Et principali contractu infirmato & ruēte omninò,
corruit & fideiuſſio: vt ſi ſub impoſſibili conditione contractū ſit [l]. Atq; exceptio
liberationis ſine priuilegio debitori conceſſa, vel acquiſita, & ad fideiuſſorem
pertinet [m]: niſi is animo donandi fideiuſſerit, quia tunc etiam non
obſtricto

a l. ſatiſdationis, l. 61. de verb. ſign.
b §. ſi quis autem, de fideiuſſor. l. Græcè, eod. titu. P. l. blanditus C. eod. §. 1. eod. titu. ap. Iuſtin.
c l. 1. §. qui autem, & §. ſed aut propter de aſtio. §. 1. de fideiuſſ.
d l. hæres à debitore, 22. § ſeruo, & §. retrò, de fideiuſſor. P.
e Plato in Carmide.
f Prouerbior. c. 6.
g Prouer. c. 22.
h l. qui contra, l. 22. & l. fideiuſſor, l. 27. de fideiuſſor. P. §. fideiuſſores, eo. titul. ap. Iuſtin.
i l. Græcè, 9. §. illud commune, de fideiuſſor. P. l. is qui acceſſionis loco, l. 35. l. fideiuſſor, 27. §. 1. & § fideiuſſores, eod. titu.
k l. fideiuſſores, 10. eod. titul. de fide.
l in l. ſi ſub impoſſibili, l. 30. de fideiuſſor. P.
m l. fin. de pact. in P.

obstricto debitore teneretur, videlicet alia ratione, quàm fideiussionis [a],
4 alioquin fideiussor, antequam reus debeat, conueniri nequit [b]. Quare
fideiussor, qui pro minore & pupillo qui obligare se nequit interue-
nit, ex suo facto & propria obligatione videtur se obligare principali-
ter: non tamquam fideiussor [c]. quod & in fideiussore serui, prodigi, & fu-
riosi receptum est [d]. Et qui contra senatusconsultum Macedonianum
filiofamilias crediderit, mortuo eo, fideiussorem à patre accipere non
potest: quia neque ciuilem, neque honorariam actionem aduersus eum
habet [e]. Nec fideiussor hoc nomine obligari potest ei, cui reus pro-
5 mittendi obligatus non est [f]. Fideiussorum nomine aliquo modo dici pos-
sunt mandatores, sponsores, constituentes, expromissores, adpromisso-
res [g], correi. Fideiussor is propriè, qui ante & post obligationem principa-
lem accipi potest [h]: mandatores illi, qui tantum antè rogati & ex man-
dato fideiubent, qui si soluant à mandantibus repetunt actione mandati [i],
etsi pro præsente soluant, vel pro mandante [k]. vno tantum casu excepto, quo
etiam post obligationem mandator accedit [l]. Estque mandator quasi affir-
6 mator & suasor vt contrahatur [m]. Sponsor est, qui sine rogatione pro alio in-
tercedit, qui si accedat præsente debitore, habet quoque actionem manda-
ti, quum is qui passus eum fideiubere, mandasse videatur [n]: contrà si inuito
reo debendi fideiubeat [o]: vt si quis pro absente fideiusserit, non mandati
actione, sed negotiorum gestorum actione experitur [p]; si tamen quis pacta
mercede pro alio fideiubeat, distinctio adhibenda, num actum sit, vt suo
periculo fideiuberet: & tunc non datur actio mandati, nec alia: si actum non
7 est, datur actio vtilis, idest efficax [q]. Constituens est, qui post obligationem
tantum accedit [r], ad similitudinem fideiussoris [s]: sicuti constituere, est denuò
pacisci, & sine solemnitate vel stipulatione [t] statuere & conuenire de pecu-
nia soluenda, quæ anteà ex aliqua obligatione debebatur [v], de quo posteà,
Deo fauente, agetur proprio capite. Verum non in omnibus simile consti-
tutum est fideiussioni, quia vt paulò antè diximus, nemo pro seipso fideiu-
8 bere potest [x]: constituere tamen, & pro se, & pro alio quis potest [y]. Expromis-
sor est, qui promittit pro eo, qui efficaciter obligatus nõ est: veluti si quis do-
mino pro seruo, si eum manumiserit promittat: non enim potest cum seruo
vera ciuilis nasci obligatio [z]. Hunc quidam & constituentem esse dicunt, &
ἐπιφωνητήν, vt Budæus. Adpromissor is est, qui idem cum alio promittit, cum
9 satisacceptio fit [a]. Correi quoque fideiussores ad inuicem videntur [b], de qui-
10 bus & Deo fauẽte paulò post. Rursum fideiussorum, alij principales, alij subsi
11 diarij. Principales, qui se obstringunt expresse: subsidiarij iis non existenti-
bus soluendo, qui eos nominarunt [c], & nominatoribus non idoneis, in tutelis
12 magistratus, qui admiserunt [d] eosdem fideiussores. Inter fideiussores quoq;
& obsides sunt, potius quàm inter pignora: pendet enim ex voluntate &
promissione, vt tandiu retineantur quandiu fides ab aliis data impleatur [e].
Sunt & prædes & vades, de quorum differentia sic tradit M. Terent. Var-
ro [f]. *Sponsor & præs & vas, neque idem, neque res à quibus ij, sed dissimiles.*
Itaque præs qui à magistratu interrogatus in publicum vt præstet, à quo & cùm re-
spondet dicit, præs: vas appellatus qui pro altero vadimonium promittebat. Con-
suetudo erat cùm reus esset parum idoneus, incœptis rebus, vt pro se
alterum daret, à quo caueri posteà lege cœptum est ab his qui prædia
venderent, vades ne darent; ab eo scribi cœptum in lege mancupiorum,
vadem ne poscerent, nec dabitur. Et Festus, præs est is qui populo se obligat,
interrogatus à magistratu si præsit, ille respondet, præs. Prædes hodiè sunt qui
sponsores reipublicæ vel principi facti sunt pro iis qui pecuniam publicam
dispensant, quos receptores vocant, eorumq; bona prędia dici possunt, idest
ὑπέγγυα, vt explicat Budæus [g], ij etiã qui publicanos aut eorũ fideiussores locu

a l. quod dictum, de pact. P. l. nouatione, C. de fideiussor.
b l. fideiussor antequam, 43. de fideiussor. in P.
c l. 1. de fideiuss. minor. lib. 2. C.
d l. Marcellus, 26. & l. cum fideiubebat, l. 16. de fideiuss. P.
e l. qui contra, l. 12. eod. titu. P.
f l. fideiussor obligari, 17. eod.
g horum differẽtias adfert gloss. in §. 1. in verbo fideiussorum, de fideiussor. in Authent.
h §. 2. de fideiussor.
i §. si quid, de fideiussor.
k l. qui fidem alterius, manda. in P.
l qui ponitur, in l. si vero remunerãdi, § si post, & §. plane si post, manda. P.
m l. in causæ, l. 14. §. 1. de mi. 25. ann.
n l. si remunerandi, §. si passus, l. si pro te, & l. qui patitur, manda. P.
o dicta l. qui fidem, l. 51. manda.
p Paul. l. ex mandato, 20. §. si. mand. P.
q dic. l. si remunerãdi, §. fin. manda. P.
r l. 1. de constit. pecunia. P. lib. 13. titul. 6.
s l. fin. C. de constit. pec. l. 4. C. titu. 18.
t § de constitutu. de actio.
v l. hactenus, l. 11. in princ. & §. 1. & l. item illa, l. 18. §. quod adiicitur, de constit. pecu. in P.
x l. hæres à debitore, §. seruo, de fideiussor. P.
y § ad hoc aliud, vt cũ de appellatio. cognos. in Authẽt. authentica si quando, de constitu. pecunia. C.
z ita intelligen l. elegãter, §. seruus, de dolo. l. hoc iure, §. si quis seruo, de donat.
a l. 5. §. satis acceptio, de verb. obli. quo loci Alciatus lib. 1. Parer. cap. 2. pro verbo, expromissores, contendit legi debere adpromissores.
b l. reos, 11. de duob. reis. P.
c l. cum ostendimus, de fideiussor. tuto. in P.
d l. 1. de magistra. cõuenien. in P.
e c. ex rescripto. c. 9. de iureiuran. libr. 2. Decretal.
f Varro libr. 5. de ling. Latin.
g Budæus in l. 2. de orig. iur. dum de vindiciis agit.

pletes esse affirmant. Suppraedes & dici possunt quos contraplegios vocant.
Ad causam pecuniariam praedes pertinere satis exploratum est, sicut & vades, vtplerumque ad criminales, & alijs in quibus oportet sisti aliquem iudicio, & quando fideiussores dantur, ratione personae sistendae. Concludit vtrumque duobus versibus Ausonius [a].

Quis subit in poenam capitali iudicio? vas.
Quis cum lis fuerit nummaria? quis dabitur? praes.

Et Constantinus Caesar fideiussores pro responsione personae adhibendos, va-
des nuncupat [b]. Hinc vadimonium praebere, cauere per se sua fide, vel adhi- 14
bito fideiussore se interfuturum iudicio die certa, aut quandocunque iudici visum fuerit, & vadimonio obstricti, qui in iudicium vocati ob crimina, ea lege dimissi sunt, vocamus *eslargis auec cautions*. Quia Pius imperator ad epistolam Antiochensium rescripsit, non esse in vincula coniiciendum eum qui fideiussores dare paratus sit: nisi tam graue scelus admisisset, vt neque fideiussoribus committi debeat: verum hanc ipsam carceris poenam, ante supplicium sustinere debere [c]: ita in criminibus pro qualitate eorundem & personarum, interdum carcere recipitur reus, alias militi traditur, vel fideiussoribus committitur: vel etiam sibi [d], quae fideiussio sui ipsius dicitur, *caution de soymesmes* [e]. Liuius vades pro liberatione à carcere dari docet etiam dum ait. *Tribuni omissa multae certatione rei capitalis, diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret prahendi à viatore atque in carcerem duci iusserunt* [f]. Idem Liuius scribit Caesonem Quintium vades publicos dedisse. Sic enim in causa eius appellati tribuni, medio decreto ius auxilij sui expedierunt, in vincula coniici vetarunt, sisti reum, pecuniamque nisi sistatur populo promitti, placere promit-
tant &c [g]. Auctor secundus etiam inter fideiussores ponitur, videlicet is 15
qui cum vendente, de euictione cauet [h]: qui & alibi confirmator dici-
tur [i]. Res quae pro materia fideiussionis, obligationes naturales, ciui- 16
les, praetoriae, & cuiuscunque classis sint, erunt [k] pro criminis tamen poena corporali exsoluenda dari non potest [l]. Fideiussor quia personalis est, & ad castigandos tantum nocentes inuenta & imposita [m], & poenas exsolui à sontibus ob maleficia magna ratio suadet [n]. At pro actione quae ex delicto oritur, teneri fideiussorem receptum est, & pro poena pecuniaria [o]. Et si quis promittat sistere reum seu repraesentare, non vt poenam pro eo non repraesentato corporalem patiatur, sed tantum pecuniariam, vel si dolo malo fecerit quominus exhibeat, extraordinariam [p], quamquam ex D. Hieronymo videatur posse colligi, aliquando fuisse sumptum supplicium de fideiussore rei, eo non comparente [q]. Fidem facit historia Pythagoreorum amicorum Damonis & Pythiae, quorum alter pro reditu alterius qui morti erat addictus vadem se tyranno Dionysio dare non dubitauit, vt gladio caput suum subiiceret, is cui securè vi-
uere licebat [r]. Potest & accipi fideiussor & in partem rei, & in partem 17
pecuniae quae est in obligatione principali [s]. Et pro fideiussore iterum fideiussor accipi potest [t]: & tam pro futura quàm pro praecedente obligatione; dummodo sit aliqua vel naturalis futura obligatio [v]. Et pro multa seu aestimatione litis criminalis, quemadmodum cum Megaleas dux Philippi regis Macedonum, ab eo multatus 20. talentis, & in vincula coniectus, propter iniuriam illatam cum seditione Arato fidelissimo etiam regis duci, fideiussione debiti Leontij alterius ducis dimissus est [x]. Fideiussor rursum exigi non potest ab ijs quae se prostituunt, quod hoc genus vitae deserturae non sint [y]: nec pro debito sub impossibili conditione l. si sub impossibili l 30. de fideiuss.

a Ausonius in ἐδy llis.
b in l. final. de castrẽsianis & ministerianis, lib. 12. C. titul. 26.
c l. 3. de custod. & exhibitio. reo. lib. 48. P. tit. 3.
d l. 1. eod. de custo. reo.
e de qua & in l. cum clericis, §. 1. de episcop. & clericis, C.
f Liuius lib. 3. 2. bel belli Punici.
g Liuius, libr. 3. decad. 1.
h l. illud, l. 4. de culctio. libr. 20. P. titul. 1.
i §. & non solùm, de fideiussor. in Authent.
k l. 1. & 2. de fideius. P. quod enim l. 8. l. Graece, l. 9. §. praeterea, & seq. & §. sed etsi l. fideiussor obligari, l. 17. §. fideiussor accipi, de fideiuss. P. §. 1. eod. titul. ap. Iustinia.
l l si a reo. l. 71. §. illud quod vulgo, de fideiuss.
m l. si poena, l. 20. & l. crimen paternũ, 26. de poen. in P. l. sancimus, C. eod. titu. ne filius pro patre C. cum simul.
n dict. l. si à reo. §. illud quod vulgo, l. si vn⁹, §. pacta quae turpem, de pact. P. l. illud, ad leg. Aquil. P.
o l. Graecè, l. 9. §. sed etsi ex delicto, de fideiuss. l. si quis pro eo, 57. eod. tit. l. 1. de custo. reorum. P.
p l. si quis reũ, 4. de custodia reorum P. can. cum homo, & ibi gloss. in verbo supplicium, 23. quaest. 5. Angel. in tracta. maleficior. in verbo fideiussit, in princip.
q in ca. cùm homo, 23. q. 5.
r Valerius Maximus libr. 4. c. 7. Lactantius lib. 5. diuinar. institut. siue de instit. c. 19. Cicero 3. Officior.
s l. fideiussores, l. 10. de fideiussor. P. l. quaero, loca. in P.
t l. Graecè, l. 9. §. si. de fideiuss. P.
v l. stipulatus sum, l. 7. & l. 4. de fideius. P. & l. nõ quemadmodum, de iudic. P. §. fideiussor, de fideiussor. ap. Instin. l. eo tempore de pecul. in P.
x Pollybius, in 5.
y in constit. 51. Nouellarum.

pro facto indiuiduo promisso non potest accedere fideiussor: veluti si reus[a]
principalis promiserit, per illum non fieri quominus ire, agereúe liceat: quia
nemo promittere potest factum alienum, nisi pœnam promitteret, pro qua
obligaretur[a], vel nisi promittat fideiussor, se effecturum vel curaturum
vt alius faciat[b]. Quinimo si quis fide sua factum alienum susceperit, ad in-
19 teresse obligari potest[c]. Item cautum ne fideiussores dotium reddendarum
20 post solutum matrimonium petantur vel dentur[d]. Personæ idoneæ à quibus
fideiussio perfici poterit, erunt omnes quæ aliorum contractuum capaces
sunt, exceptis quibusdam, quæ ratione priuilegij, si eidem non renunciaue-
rint, non admittuntur, vel recipi non debent in fideiussores, & quilibet po-
21 test pro alio, quamuis absente, fideiubere[e]. Item idoneus etiam existiman-
dus est fideiussor, qui quamuis talis non esset, attamen tanquam idoneus à
creditore admissus est[f]: maximè si cùm talem, idest non idoneum sciuit, cō-
probauit: quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delega-
tum[g]: & periculum ad eum debitoris non idonei pertinet[h]. Dum au-
tem idoneus fideiussor exigitur, & facultatibus, & facilitate conuenien-
di esse idoneus debet, præcipuè in iudicio sistendi caussa datus[i]. Locuples por
rò est, qui satis & idoneè habet pro magnitudine rei quam creditor petit[k],
idest, qui pro rei qualitate satis habeat, exceptis fideiussoribus, qui in iudi-
cio desistendo dati pro necessarijs personis, quos qualescunque recipi iubet
lex, vt pro parente, patrono, & alijs personis quibusdam[l]. Difficultas con-
ueniendi vel ex priuilegio personæ fideiussoris pendet, vel ex mala fide, vel
vitio eiusdem. Ex priuilegio personæ, veluti si sit alterius fori quàm sit is pro
quo fideiussit[m]: nam citra priuilegium, nihil interesse puto cuius sit fori, eò
22 quòd conueniri possit in loco vbi contraxit. Fauore quoque militiæ, ne auo-
centur ab armorum meditatione milites, prohibetur militibus fideiube-
23 re[n]: quamuis priuilegio renunciare possint[o]. Atque prohibitum clericis &
ecclesiasticis personis, ne possint fideiubere[p]. Si tamen ex pietate aliis subue-
nire desiderēt, & fideiubeant, tenētur obligari[q]: vt & si fideiubeāt pro eccle-
sijs suis[r]. Regularibus etiam fideiussiones sunt ademptæ[s]: qui tamen & pro
24 monasterij facto obsides esse possunt, & fideiussores[t]. Qui non habet bona
immobilia vbi fideiubendum est, tamquam non idoneus difficultate con-
25 ueniendi reiici à creditore etiam potest[v]. Sic ex senatusconsulti Velleiani
priuilegio mulieres à fideiussionis nexu immunes sunt[x], nisi priuilegio renū-
tient[y], aut post biennium fideiussionem confirment[z], vel in rem illarum alie
num debitum conuertatur[a]. Quemadmodū nec illis subuenitur, quando ex
promissione suo nomine facta periclitantur[b]: cautius enim se gerunt cum de
suis rebus agunt, quàm cum de obligatione alterius: & facilius se obligat mu
lier quàm alicui donet[c]; vt auarissimum est genus mulierum[d]: neq; quilibet
etiam alius præsumatur iactare suum[e]. Senatusconsultum itaque Velle-
ianum mulieribus subuenit, in negotiis vbi cum ministerio earum ver-
saretur quoque periculum rei familiaris[f]: & cum edictis sub Augu-
sto, & Claudio CC. interdictum esset anteà, ne pro viris intercede-
rent, senatusconsultum posteà factum est, authoribus & consulibus
M. Syllano & Velleio, quo & in aliis quàm viris idipsum statutum
est: dummodò dolosè mulieres non intercederent, infirmitati non calidita-
ti auxiliū præbendo[g]. Quamobrem quoties pro debitore intercesserit mu-
lier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus
sit, quàm mulier intercesserit[h]. Et proinde habetur ac si fideiussor

a l. sicut reus, de fideiuss. P. l. stipulatio ista, in 1. respō. & §. sed si quis promittat, de verbor. obliga. P. versa vice de inutil. stipul.
b § si quis alium, de inutilib. stipulatio. l. eius qui, de reb. credit. P.
c per l. si quis ab alio, §. fi. de re iud.
d l. 1. & 2. ne fideiuss. do. dent. C. lib. 5. titul. 20.
e l. fideiubere, 16. de fideiussor. P.
f l. 3. de fideiuss. P.
g Paul. in l. inter causas, l. 26. §. abesse, mā. P. l. qui debito 18, 19. de fideiuss. in P. l. si ob arbitro. 10 qui satisda. cog. P. l. 2. §. illud de separa. P.
h l. promittendo, 46. de iure dot. P.
i l. 2. qui satisdare cog. li. 2. P. tit. 8.
k Caius in l. quos nos, 234. §. 1. de verbor. signific.
l L. 1. & 2. in ius vocati vt eant, vel satis vel cautionē dent. li. 2. P. tit 6. l. 1. si quis in ius vocat. non ierit, li. 2. P. titu. 5.
m l. omnem, & l. cum furiosus, §. 1. de iudic. l. contraxisse, de actio. P.
n l. milites, C. de locat.
o l. si quis in cōscribendo C. de pact. & de episcop. & cler. C.
p in canonib. Apostol. ca. 20. ca. te quidem, 11. quæstio. 1. cap. 1. de fideiussor. in Decretal. §. aliud, de sanct. ss. episc. in P.
q ca. non satis, 86. dist. cap. 2. de fideiussor. & c. constitutus, cod. titul.
r §. alium autem, de sanctis. episcop. in Authen.
s cap. quod quibusdam de fideiussor.
t cap. ex rescripto, de iureiurand.
v in §. sancimus, de exhib. reis, in Authen.
x l. 3. & l. si Titius, 49. de fideiussor. in P. & l. mulieres, & l. antiquæ, & tot. tit. C. ad senatusconsul. Velleia. & in P. & ap. Iustinia.
y l. fin. § fin. eo. in P. l. fin. quando mul. offic. tutor. fung. pot. C. §. quia vero, vt matres debitric. in Authent.
z l. si mulier, in 3. C. ad senatusc. Velle.

a authent. si qua mulier, C. ad Velleia. b l. Stichum aut Pamphilum 95. §. editio. de solut. libr. 46. P. titul. 3. l. quamuis 8. §. si mulier ad Velleian. c l. sed si ego, l. 4. ad Velleian. P. d l. si ab sponso, §. quòd si sponsa de donat. ante nup. C. l. si stipulata, de donat. inter vir. & vxor. P. e l. cùm de indebito, de probat. in P. f l. 1. ad Velle. P. lib. 16. tit 1. g l. 2. eod. in P. h in l. 1. & l. quamuis l. 8. §. quoties ad Velleia. P. Paul. l. sed si pro alieno, l. 9. eod. P. l. si mulier C. eo. titul.

se curaturum tantum vt fiat vel detur, promittit, non est fideiussor: quia
promittit diligétiam se daturum, & ea data liberatur, etsi non fiat ab alio [a].
Estq; obseruandum, quid, & quantum in formulam sponsionis venerit, ne
33 præter eam teneantur fideiubentes [b]. Forma fideiussionis qua quis promit-
tit alium exhibere, vel sistere iudicio, duplex est: cum scriptura, quæ in per-
petuum obligat, & sine scriptura, quæ vsque ad duos menses efficax est [c].
34 Sub conditione comprehendi fideiussio potest, eáque contingere debet an-
35 tequam obliget [d]. Nec interest quibus verbis fiat, sicuti in verborum obli-
gatione dictum est, dummodò qui contrahunt se intelligant, an Græcis
vel Latinis [e]. Fideiubet & qui interrogatus num fideiuberet, responderit,
quod vis faciam [f]. Voluntas namque expressa per interrogationem, illa re-
sponsione fideiussionem constituit. Ex subscriptione tamen tabularum prin-
cipalis obligationis quam quis adhibet vt testis, non nascitur obliga-
tio fideiussionis [g]. Si quem tamen fideiussisse scriptum est, omnia præsumũ-
36 tur solemniter acta [h]. Plato formam fideiubendi statuit hãc [i], fideiussor quili-
bet palàm fideiubeat, totumq; negotium conscriptum, coram tribus, nec
paucioribus testibus fateatur, si citra mille drachmas fideiussio fiat: sin
vltra mille, quinque ad minus testes adhibeantur, fideiussor autem
sit qui prius vendidit, eius de quo an iure possit vendere dubita-
tur, atque eius qui videtur minus ad promissa sufficere, similiterque
tam qui præuendidit, quàm qui vendit, tamquam obnoxius iudicio subii-
37 ciatur. Cui autem naturæ fideiussionis forma tribuatur iam ab initio in sum-
ma monuimus, neque alterius esse posse, quàm fuerit præcedens obligatio
cui accedit, nec in duriorem posse causam fideiussorem eo nomine obli-
38 gari. Solet ex natura stipulationum iudicialium, iudicio sisti, iudicatum so-
lui, & similium fideiussores interuenire [k]: nisi forsan lex remitti permittat,
propter qualitatem personarum, de quibus agitur, vt si illustres [l], clerici [m],
39 proximi sacrorum scriniorũ [n], & his similes. Causa finalis & ratio fideiussionis
est, vt fideiussores accipiant homines, dũ curant diligentiùs sibi caueri [o]: &
sicuti satisfacere dicimur ei cuius desideriũ adimplemus: ita satisdare dici-
mur aduersario nostro, cui pro eo quod à nobis petiit ita cauemus vt eum
hoc nomine securum faciamus, datis fideiussoribus [p]. At creditores ea ra-
tione alios pro debitoribus suis sibi obligant, vt cùm lapsi facultatibus erunt
debitores, possint ab illis quos obligant debitum consequi [q].

a §. si quis alium, de inutil. stipulatio.
b l. fideiussores magistratuum, l. 69. in princ. & §. 1. de fideiussor. in P. l. fideiusso. l. 17. §. cùm fideiuss. eo. P.
c l. si fideiussor, l. 27. C. de fideiussor.
d l. fideiussor, l. 17. §. stipulatione, eo. ti. P. l. si à reo. l. 70. eo.
e § Græce. de fideiussor. l. Græce, 9. eo. P.
f l. blanditus, l. 12. C. eo.
g l. si pater tuus. l. 6. de fideiussor. C. l. si non, C. de administra. tutor. l. mutua. C. si cert. pet.
h in stipulationibus, de fideiuss.
i Plato lib. 12. de legib.
k in l. generaliter, de prætor. stipula. P. l. 3. §. 1. rem rat. haber. in P.
l l. quoties, C. de digni.
m l. cum clericis, de episco. & cleri. C.
n l. 1. de proximis sacror. scriniior. lib. 12. C
o §. 1. de fideiussor. lib. 1. §. verbis, 2. de actio.
p Caius in l. 1. qui satisda. cogan. lib. 2. P. tit. 8.
q §. fi. de replicatio.

De actionibus ex fideiusfione: & primùm contra fideiussores. Cap. 4.

1 Fideiussionis actio data contra fideiussores, & fideiussori contra debitorem.
Quando detur contra fideiussores, & ordo executionis. eod.
2 Fideiussor quando conueniri potest sine discussione principalis debitoris.
3 & 4. Fideiussores plures vnius debiti, quo ordine, & quomodo conueniantur.
4 Adriani beneficium diuisionis inter fideiussores.
7 Quando non detur.
5 Correorum & confideiussorum similitudo, & causa diuersa.
6 Confideiussor quis dicatur.
8 Fideiussor se & hæredes suos obligat.
9 Fideiussores pro quo, & quantum teneantur.
10 Fideiussor quando teneatur pro vsuris.

11 Mora debitoris quando noceat fideiussori.
12 Fideiussor iudicatum solui in ciuili negotio in quantum teneatur.
13 Fideiussor in causa criminali de iudicato soluendo in quantum teneatur.
14 Iudicatum solui, fideiussio quid contineat, & ad quid obliget.
15 Fideiussio de iudicato soluendo mutatur foro, & iudice.

ACTIO ex fideiussione dari potest creditori contra fideiusso- 1
res: fideiussori contra debitorem principalem, & contra confideiussores. Contra fideiussores iure ordinario agunt creditores, quando debitor præsens apparet esse non soluendo, discussis & perquisitis eius rebus, neque sufficientibus inuentis. Hoc enim primùm expedit periclitari [a], sicq; ordinem exequendi his verbis tradit Iustinianus. *Sed neque ad res debitorum, quæ ab aliis detinentur veniat prius (scilicet creditor) antequam transeat viam super personalibus contra mandatores, & fideiussores, & sponsores: sicq; ad res veniens principalis debitoris, siue ab alio detineantur, & detinentes eas conueniens. Si neque inde habuerit satisfactionem, tunc veniat aduersus res fideiussorum, & mandatorum & sponsorum. &c* [b]. Extat & nouella 4. Iustinia. qua expressè cauetur, vt creditores aggrediantur primùm principales debitores: mox illis soluendo non existentibus, secundo loco mandatores etiam, aut constitutæ pecuniæ reos, aut fideiussores Idipsum & cautum §.1 & 2. constitutio. nouel. 136. quæ est de argentariorum cõtractibus Cogere poterit iudex debitorem in hac discussione, indicare bona mobilia & immobilia quæ habet [c]. Cùm autem constat debitorem non esse soluendo, ad intercessores peruenitur actione personali, priusquam ad hypothecariam & ad tertios possessores experiri liceat [d], præsentibus videlicet vtrisque: nam absentibus debitoribus ad hypothecariam rectè fit transitus [e]. Cæterùm sine discussione principalis debitoris conuenitur fideiussor, quando is debitor 2
discuti non potest, vt si sit seruus [f]: si notoriè sit non soluendo, & apparitor vel nuntius cui mandata est executio, & pignorum captio, refert se non inuenisse bona debitoris, cui creditur [g], si bona eius sint penes fideiussorem, & alias ob causas, quas excipit Andreas Barbatia [h]. & decisio vna capellæ Tholosanæ [i]. Item si debitor noluerit domum apperire executori [k]: itemq; absente reo principali, fideiussor priori loco cõueniri potest. Ipso tamen desiderante, iudex definiet tempus intra quod deducat reum primò conueniẽdum, ipso in subsidium reseruando: nam transacto tempore, cogitur intercessor soluere, cessis sibi à creditore actionibus, absque distinctione contractus siue intercessionis [l]. In quo antiquatum est ius codicis per nouellam Iustiniani [m], nec liberum est conuenire prius fideiussorem quàm reum, vt licebat anteà [n], nisi inter contrahentes aliter placitum esset [o]: quod hodiè pro placito habetur, præsente debitore & eo existente soluendo: non eo absente, vel latitante: quia & qui latitat pro absente habetur [p]. Si fideiussor quoque renunciauerit huic priuilegio ordinis, rectè prior conueniri poterit, vel si se obliget tamquam principalis, sine discussione præcedente, quod renunciationi simile est [q]. Item fideiussor fictus potest æquè citò conueniri ac principalis debitor [r]. Fideiussores quoque de iudicato soluendo, vt in criminalibus accidit, possunt discuti, non discusso principali [s], videlicet quando reus principalis debere cœpit, non antè [t]. Quando autem ordo po- 3
stulat conueniri fideiussores, alia opus est distinctione: vt si plures pro vno interuenerint, singuli quidem teneantur in solidum, etsi expressè id dictum non sit, si alter eorum non sit soluendo: si vterque tamen sit soluendo, & sunt omnes idonei, in portiones obligatio diuiditur [v]. Beneficium namque 4
diuisionis ex epistola Adriani illis conceditur [x]. Si confideiussores sint eiusdem

a authent. præsente de fideiussor. C. l. 3. de decurion. lib. 10. C §. si quis igitur, & §. non solũ de fideiusso. in Authen. lib. 1. ibi bonis eius excussis, c. de reuoca. his quæ in frau. creditor. lib. 7. C. tit. 75. l. Moschis de iure fisc.
b in §. sed neque, de fideiussor. colla. 1. tit. 4. facit l. 1. §. si intra, de magistra conuenien. in P.
c l. sancimus, § licentia, de iure delibe ran. C. l. 2. §. in exigendis, quando & quib. quar. pars. deb. lib. 10. C. quo modo discussio fiat tradit Lucas de Pẽna in l. 1. de decu rio. lib. 10. C.
d authentica, hoc si debitor, de pigno. C.
e §. 1. §. 2. § eadem, de fideiussor. b. in Authent.
f l. Marcellus, de fideiuss. P.
g Barthol. in l. stipulatio, §. habet, de no. oper. nuncia. per l. sancimus. §. f. ad Trebell. C. & Boërius decision. 277. numero. 1. fuse docet, Iason Alex. Paul. Castrẽs. in l. decẽ, de verb. oblig.
h Barbat. ad c. peruenit, de fideiusso.
i in decision. capellæ Tholosa. 196.
k Boerius, decis. 277. numer. 1. & 2.
l authent. præsente, C. de fideiussor.
m §. si quis igitur, & §. non solum, de fideiusso. in Authé.
n l. 2. & 3. & l. iure nostro, l. 5. de fideiussor. C.
o dicta l. iure nostro.
p l. Fulcinus, ex qu b. caus. in possessio. eat.
q §. sancimus, nouel. 136. ita iudicatũ refert Papus lib. 10. Rhapso. arest. tit. 4. aresto. 24.
r Nicola. Boerius, decisi. 217. numero. 13.
s idem Boerius, decisio. 277. nume. 5 per glos. in l fi. §. fi. in verb. persoluere quã ibi sequuntur Martinus Odofred Cynus, Faber, Barthol. Paul. Castrens. C. de vsur. rei iudi.
t l. fideiussor. l. 58. de fideiuss. P.
v l. 3. C. de fideiuss.
x §. si plures de fideiusso. l. si plures eo. tit. P. l. fin. C. de constit. pecunia.

dem stipulationis: non si diuersarum[a]. 2. Idipsum in pluribus mandãtibus
vel iubentibus[b], & in hæredibus fideiussorum[c], & fisco succedente ob bo-
norum proscriptionem fideiussori[d]. Non tamen fit diuisio ipso iure, nisi pe-
tatur per exceptionem[e]. Quo fit vt si vnus ex fideiussoribus moriatur an-
te diuisionem, cæteri pro illo teneantur[f]: nisi dum fideiuberetur, dictum
fuerit expresse, quosdam fideiubere in solidum, vel in partes viriles: nam ab
5 initio fideiussio censebitur diuisa[g]. Summam autem æquitatem habere vi-
detur diuisio ex epistola Adriani, vt videlicet, quod aliis correis debendi
quàm fideiussoribus iure communi indultum erat, vt liceret illis diuisione
æris vti[h], liceret quoque fideiussoribus, qui intuitu debiti quo præmun-
tur nomine alieno, correi rectè dicuntur, quamuis aliqua ratio distinguen-
dum inter istos suadeat, nempe quòd rei principales sint debitores, fideius-
sores verò securitati debiti addantur. Obseruandum autem est, pluribus fi-
deiussoribus in solidum obligatis, liberum quidem esse ante litem contesta-
tam creditori alterum illorum eligere, si modò cæteros minus idoneos
existimaret, neque impediri quominus posteà contra alium confideiussorẽ
habeat regressum: verum si ab initio litis diuiserit in singulos pro rata actio-
6 nem, non potest post litem contestatam petitionem reintegrare[l]. Confide-
iussores porrò dicuntur, qui pro eodem reo debendi, & eodem debito, &
eadem stipulatione interueniunt: non si pro diuersis reis, quamuis pro
7 eadem summa[k]. Sed & annotandi sunt casus in quibus diuisio ex epistola
Adriani, non competit fideiussoribus, veluti, si vnus iam solidum debitum
soluerit: nam quamuis is partem à confideiussoribus repetere possit, tamen
solutione facta, vti non potest epistola Adriani contra creditorem, vt ab eo
repetat supra partem suam solutum[l]. Non competit etiam fideiussoribus in-
ficiantibus fideiussionem[m], in fideiussoribus vnius tutoris agente pupillo[n]:
quamuis inter fideiussores diuersorum tutorum locum habeat[o]: quia &
plures pupilli vnius tutores diuidere inter se possunt, & implorare bene-
ficium Adriani[p]. Frustrà etiam impetratur diuisio contra alios confideius-
sores qui soluendo non sunt: nam si quis ex fideiussoribus litis contestatæ
tempore soluendo non est, cæteros onerat[q]. Si tamen diuisione facta lite
contestata aliquis confideiussorum desinat esse, vel non inueniatur idoneus,
confideiussoris non est periculum, sed creditoris[r]. Præterea si duo rei
promittendi separatim fideiussores dederunt, inuitus creditor inter
omnes fideiussores actiones diuidere non cogitur, sed inter eos dum-
taxat qui pro singulis interuenerunt[s], id est, inter confideiussores.
Et rursum inter confideiussores diuisioni locus est, si omnes possent fi-
deiubere: alioquin, si quis cum eo qui fideiubere iure non poterat sciens
prudensque fideiusserit, vt cum muliere, vel cum minore, subductis perso-
nis horum, in solidum tenebitur[t]. Si tamen vnus ex fideiussoribus pacisca-
tur cum creditore, ne à se petatur, non prohibetur creditor aduersus alios
ex integro experiri, imputato tamen eo quod ab eo cum quo depactus est,
acceperit[v]. Poterit & debitor partem debiti soluendo, ita soluere, vt vnum
ex fideiussoribus suis volente creditore liberet[x]. Verum quando fideiussor
fideiussoris est, hic fideiussor non potest petere diuidi causam debiti, ex
epistola Adriani, cum eo fideiussore cuius fideiussor est; quia fideiussor
8 principalis reus debendi eius respectu est[y]. Cæterum cùm non tantum fi-
deiussor se ipsum obliget, sed etiam hæredes[z], ideò & in eos agitur quo-
9 que. Tenentur autem fideiussores creditoribus, in id pro quo fidem suam
astrinxerunt expresse, non vltrà, etsi in obligatione rei principalis plu-
ra sint[a]: quia fideiussio stricti iuris est[b]. Et proinde quæ palàm in illa ex-
10 pressa non fuerint, omissa censentur: nec veniunt tacitè[c]. Quare si simpli-
citer accedat fideiussor obligationi cuidam, peræquè quidem obligatur ac
principalis debitor, videlicet ad id quod tempore fideiussionis erat in obli-
gatione

a l. si à Titio. l. 44. de fideiuss.
b l. si. quod iuss. in P.
c l. inter eos 52. §. si. de fideiuss. l. si plures l. 2. P. §. 1 & §. si cut si. & l. si testaméto, l. 50. § quod si duo. eo. tit. P.
d dicta l. inter eos, §. si. P. l. 3. C. eo.
e l. si côueniat 29. de fideiuss. P. l. si fideiussor. l. 10. C. eo.
f l. inter fideiussores 27. & l. inter. eos. 52. de fideiuss. P.
g dicta l. inter fideiussores 27.
h l. reos, de duob. reis in P.
i l. liberum, 16 & l. reos, 23. & l. si. de fideiuss. C.
k l. si à Titio, 44.
l l. si testaméto, l. 50. §. quod si duo. de fideiussor. in P. §. sed si ab vno. eo. tit. ap. Iustinian.
m l. si dubitetur, l. 11. de fideiussor. P.
n l. si. rem pup. salu. fore lib. 46. P. tit. 6.
o l. pupillus 6. de fideiussor. tutor. P. lib. 27. tit. 7.
p l. 1. §. nunc tractemus, de tutel. & ratio. distrah. lib. 27. tit. 3.
q § si plures, versiculo ideoque, de fideiusso. P. Caius, l. inter fideiussores l. 27. & l. si plures sint, l. 28. in princ. & §. præterea, & l. si contendat. 29.
r l. inter eos, l. 52 §. cum inter. de fideiussor. l. ämissi. 53. §. 1. eo. P. l. liberũ, l. 16. eo. C. §. si vero minus idonei. in nouella. consti. 99.
s l. inter eos, 52 §. duo. rei, de fideiussor. P.
t l. si Titius & Seia, l. 49. de fideiusso. Africanus, in l. vir vxori, l. 17. §. si. & l. seq. ad senatusc. Velle. lib. 16. P. tit. 1. l. si paternam, l. 1. C. eo. tit. lib. 4. tit. 29.
v Iulia. in l. si stipulatus esses, l. 10. §. 3. de fideiussor.
x Vlpia. l. in h. 8. l. 3. §. si duos, de solutio. P. vide late Baldum in l. si paternam, C ad senatusc. Velleia.
y l. si plures, l. 28. §. si de fideiussor.
z l. potest, l. 4. § si de fideiussor. P. l. fideiussores, l. 24. C. de fideiuss.
a l. si vltra l. 22. de fideiuss C.
b Decius consi. 107. numer. 2.
c l. quicquid adstringendæ, de verbor. oblig. P.

gatione, pro sorte videlicet, non ad vsuras quæ posteà inde nascuntur [a]: nisi pro vsuris quoque fideiusserit [b], vel in omnem causam [c]. Qui tamen se obligat pro liberando à carceribus sub fideiussione, simpliciter accedendo in omnem causam videtur accedere [d]. Citra quam promissionem nec fideiussor tenetur pro mora debitoris [e]. Nec fideiussores magistratuum in pœnam, 11 vel in multam quam non spopondissent, debere conueniri imperator decreuit [f]: nisi in stipulationis fideiussione, per te non fieri: in qua ex mora ad interesse condemnatur fideiussor [g]: mora quoque rei fideiussori obest [h], in eo vt pro re is teneatur quæ interiit, nam perpetuatio obligationis, sine incremento & ad fideiussorem pertinet [i]: non quod interest ex ea [k]. In hac etiam 12 quæstione in quantum teneatur fideiussor, distinguere oportet causas ciuiles à criminalibus: siquidem qui fideiussit de iudicato soluendo sub obligatione bonorum, & personæ in causa ciuili, post condemnationem rei principalis, potest sine alia condemnatione, & absque discussione alia bonorum cogi per præhensionem & ductionem in carcerem cogi ad solutionem, transacto tempore solutioni & executioni concesso. Quia statim atque iudicatum est, id est, quando sententia transiuit in rē iudicatam, stipulatio iudicatum solui committitur [l]. Et ita alias iudicauit senatus Parisiensis in comitiis Turonensibus anno domini 1533 [m]. Prospexit autem constitutio Iustinianea fideiussoribus & mandatoribus debitorum, vt eadem dilatio quæ post rem iudicatam conceditur debitoribus principalibus damnatis, & porrigeretur ad fideiussores & mandatores, sublato iure antiquo, quo induciæ nullæ illis dabantur, post iudicatos reos, qui tamen his fruebantur [n]. Disputat Guido Papæus [o], sententiam latam contra principalem debitorem, executionem paratam habere contra eius fideiussorem datum in iudicio, de iudicio soluendo, sine alia lite, seu processu, vt loquitur, nouo [p]: diuersum autem in fideiussore contractus [q]. Cæterum in causa criminali, qui vadem 13 pro alio se præbuit, quia placuit neminem se posse pro alio obligare in omnem causam iudicati, quum personales sint pœnæ [r], (vt ante diximus) non potest in carcerem duci pro multa ex damnatione criminis imposita, sed patitur executionem in bonis tantum: vt iudicatum in capitalium causarum summæ curiæ Parisiensis Tholo. 26. Februarij 1546 [s]. Quamobrem contra fideiussores, seu vades cautionis iudicio sisti, via duplici proceditur. Nam, aut promiserunt sub certa pœna accusatum sistere, & tunc ad pœnam promissam agetur [t]: aut promiserunt simpliciter exhibere, & in hoc casu si non exhibeant, vt non obtemperantes iudici, pecunia multari possunt [v], in fiscum vel ærarium deferenda [x]. Et si dolo malo factum per eos fuerit, quominus exhibeant, extra ordinem iudex vel punire, vel relegare ad tempus, alióue modo acerbiùs plectere contumaciam poterit & dolum [y]. Forma ta- 14 men qua quis se obligauit sequenda est, nec præter illam cogi fideiussor potest: vt si aliquis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus est iudicatum solui, & egit apud alterum, non committitur stipulatio: quia non huiusmodi iudicis sententiæ fideiussores se subdiderunt [z]. Sicuti & mutatio actio- 15 nis, & rei, impedit ne committatur stipulatio iudicatum solui, nec fideiussor huiusmodi acceptus in causa, si de ea iudicatum sit & appellatum, non censetur obligatus in causa appellationis per eam clausulam quod talis primus iudex iudicasset, nisi & adiectum stipulationi, quiúe in eius locum substitutus erit [b].

a L. fideiussores, l. 69. §. pro Aurelio. de fideiussor.
b l. fideiussor, l. 10. C. de fideiuss. l. si mādator. l. 2 quod cum alio. &c. lib. 4. C. tit. 26.
c d. l. fideiussores, §. 1. & l. initio, l. 5. de pact. inter empt. li. 4. C. tit. 54. Paul. l. quæro, l. 56. loca. in P. lib. 19. tit. 2.
d Boërius decision. 314. numero 3. & 4. per l. si quis pro eo, §. si numos, & ibi Alber. & Paul. Castrens. de fideiussor. P.
e l. centum Capuæ, de eo quod cert. loc. l. cum quis, 21. de actio. P.
f l. fideiussores, l. 69. de fideiussor. P. l. si. eo. P.
g l. cum filiusfamilias, 49. §. 1. de ver. oblig. & ibi Barth.
h l. mora, 88. de ver. obl. P. l. si libertus morā, 44. de oper. liber. lib. 38. P. tit. 1.
i l. cū filiusfamilias, 49. l. si seruum, l. 91. §. nunc videamus, de verb. obli. P.
k l. fin. de eo quod cert. loc.
l l. 1. iudica. solui. lib. 46. P. tit. 7. l. fi. de executio. rei iudica. lib. 7. C. titu. 51. l. si à colono. 59. §. fi. de fideiuss. in P.
m refert Papus lib. 10. Rhapso. arestor. tit. 4. arest. 1.
n l. fi. §. fi. de vsur. rei iudica. lib. 7. C. tit. 54.
o Gui. Papæus, quæst. 26.
p per glos. in l. fi. § fin. C. de vsur. rei. iudica. quam sequitur Iacob. de Aretio. per l. si quis, § numos, de fideiussor. P.
q per l. grege, §. 2. de pignor. & l. à sententia, in princip. de appella.
r suprà in preced. c. in personis.
s Papus vbi suprà in 10. Rhapso aresto. tit. 4 arest. 1.
t vt dictum ex l. si quis reum, de exhiben. reis, P. l. 1. si quis cautio. P.
v l. 1. si quis ius dic. non obt. in P.
x l. multarum, C. de mod. multar.
y dicta l. si quis reū, de exhiben. reis P. l. si quis Barsatorum, C. de fideiuss.

z l. 5. indicat. solui, lib. 46. P. tit. 7. a l. cùm quærebatur, l. 13. eo. tit. iudic. sol. P. b l. penul. iudic. sol. P.

De

De actione quæ datur ex fideiussione fideiussori contra debitorem principalem. Cap. 5.

1 Fideiussori ex quo obligatur reus principalis.
2 & 5 6 7 8 Fideiussor experiri potest contra debitorem vt se liberet.
3 Fideiussor num liberetur inope facto debitore, si antè denunciauerit creditori vt ageret.
4 Fideiussor qui accedit mutuo faciendo, num teneatur si ante numerationem denunciet creditori, nolle se fideiubere, quòd debitor dißipet bona sua.
8 Fideiussor condemnatus quando non potest agere contra reum debendi.
9 Euictionis causam quando author damnato possessore non tenetur suscipere. Fideiussor quando agit contra reum debendi, vel mandantem. eod.
10 Remuneratio habet causam obligationis præcedentem aliquam.
11 Fideiussor vltra debitum principale, & alia in rem debitoris impensa repetit.
12 Fideiussor soluendo pro reo melius, cùm peßimo soluto reus se potuisset liberare, illud quod plus est non repetit.
13 Fideiußionis actio hæredibus & in hæredes datur.
14 Fideiussor ex quibus casibus non potest agere contra reum, debitorem soluendo pro eo.

1 IMPLETO mandato de fideiussione facienda, siue man-
2 dando, siue fideiubendo, obligatur reus principalis [a]. Agere
potest fideiussor aduersus reum principalem antequam sol-
uerit, & pòst: antè, in quatuor casibus [b], potissimum. Primus si
incipiat post fideiussionem debitor bona dilapidare & dissipa-
re & ad inopiam declinet [c]. Contrà si ante fideiussionem cœ-
perat bona perdere, & posteà perseueret, & inopinata non superuenerit cau-
sa [d]. Rectè tamen in hac quæstione facturum arbitror iudicem, si prospiciat
fideiussori ex æquo, prohibendo debitori abusum rerum suarum, iuxta
3 alia iuris capita [e]. Et cui affinis quæstio, num si fideiussor denunciauerit cre-
ditori vt agat, vel compellat debitorem, aut pignus distrahat antequam dis-
sipet debitor bona, reddito debitore non soluendo, fideiussor possit agentē
creditorem submonere, veluti actione de dolo. Ad quam respondit Scæ-
uola non posse [f]. Quia non videatur dolo facere qui iure suo vtitur [g]. Scę-
uolæ responsum intelligunt quidam, quando simpliciter fideiussor accessit
obligationi, quia tunc nulla fuit consideratio num principalis esset vel non
idoneus, & ideò imputari non posse creditori, quod non egerit: diuersum
autem si fideiussores accepti tantùm fuerint in id quod à principali exigi
non posset [h]. Et proinde cùm ordo iuris conueniendi fideiussores hodiè is
sit, vt, si aliter cautum non sit, conueniantur prius debitores præsentes, &
excutiantur eorum facultates [i], arbitratur Bartholus responsum Scæuolæ
esse antiquatum idipsum, & locum habere, si in necem ipsius fideiussoris
creditor nolit experiri contra debitorem qui dissipat patrimonium, moni-
tus à fideiussore, ne malitiis hominum indulgeatur [k]: quod & Accurs. &
Castrensis probant [l]. Sed vltrà Barthol. tutius fideiussori suadet [m], elidendā
excusa

a l. fi. § fi. mandat. P.
b c. fi. de fideiussor.
c dict. c. fi & l. si pro ea. l. 10. mand. lib. 4. C. tit. 35.
d l. 3. § fi. & l. 4. vt in possessio. legat. lib. 36. P. tit. 4. l. penu. § fi. de vaca. mune. P.
e vt in l. 2. de iis qui sunt sui vel alien. iur. in P.
f in l. si fideiussor, l. 63. de fideiusso. P.
g l. nullus videtur. l. 13. de regul. iur. P. l. 4. § is tamen, de liber. homine exhib. l. iniuriarū § 1. de iniur. P.
h l. si fideiussores, l. 42. de fideiusso. & ibi Paul. Castren. facit l. si cum venditor, de eui&ct. in P.
i § 1 de fideiussor. in P. & authenti. presente, eo tit. C. cū simil suprà citatis.
k Barthol. in dicta. l. si fideiussor. 63. numero 3.
l Accu. Paul. Castrē. & Barth. numer. 2. in dicta l. si fideiussor creditori, l. 63.
m Barthol. in dict. l. 63. numer. 9.

excusationem creditoris, quòd non agendo vti se iure suo dicit, vt offe-
rat creditori debitum, & petat sibi actiones cedi. Nam fideiussor qui credi-
tori pecuniam obtulit & consignauit, confestim agere aduersus mandantem
potest, vt respondit Hermogenianus[a]. Et cum hoc Iulianus quoque re-
spondit fideiussoribus succurri solere, vt stipulator compellatur, ei qui solidũ
soluere paratus est, vendere cæterorum nomina[b]. Huic succedit alia con- 4
trouersia, si spe numerationis futuræ debitor se obligauit, dato fideiussore, &
is fideiussor ante numerationem denuntiet creditori ne numeret, eò quòd
soluendo non sit debitor & dissipet bona, num fideiussorem conuenire pos-
sit, si posteà numeret. In qua probabilior videtur sententia Castrensis, & Pa-
normitæ[c], distinguentium: vt si causa superuenit de nouo ante numeratio-
nem, & post fideiussionem, creditor qui post denuntiationem illius causæ
numerat pecunias, suo periculo numeret, non fideiussoris: nam monitus
de causa illa superueniente de nouo, cur fideiussor nolit stare posteà promis-
sioni, videtur numerando dolo facere[d]. Et si noua non fuerit causa, rectè
etiam respondetur eundem creditorem debere abstinere à numeratione, si
honestè à promissione possit resilire: quia promissio de mutuando ante nu-
merationem, non constituit obligationem[e]. Alius & secundus casus quo 5
antequam soluerit fideiussor potest agere contra debitorẽ vt se liberet est, si
diu in solutionem obligationis cessauit[f]. Illud diu, bienniũ intelligi potest, vt
docet Guido Papæus[g]. Verum rectiùs quòd pertinet ad præsentem tractatio-
nem, temporis huius determinatio relinquenda est arbitrio iudicis[h]. Ter- 6
tius, si ea lege quis fideiussit pro aliquo, vt possit ante solutionem eũdem de-
bitorem conuenire[i]. Quartus, si fideiussor velit in longinquas regiones 7
proficisci, agere poterit contra debitorem vt liberetur ab obligatione[k]:
quemadmodum præter iuris communis regulas, reus qui dedit procurato-
rem, post litem contestatam eum mutare potest, ex ea causa quod longam
peregrinationem instituerit[l]. Quintus, si condemnatus est fideiussor, age- 8
re potest aut vt defendatur, aut vt liberetur[m]. Verumtamen condemnatio
legitima esse debet sine fideiussoris culpa, ratione fideiussionis. Nam si fide-
iussor vel mandator exceptione munitus, iniuria iudicis damnatus est, ne-
que is vsus fuerit prouocatione, non posse mandati agere contra debitorem
manifestum est[n]: sicuti in euictionis causa decretum est, vt non teneatur
venditor pro euicta re iniusticia iudicis, vel per errorem lata sententia[o], si
non denuntiauit ei qui opponere potuisset exceptionem[p], vel si oppositam
legitimè non probauit[q]. Quæ intelligenda sunt de exceptione quæ compe-
tere poterat reo principali, alioquin omissa exceptio quæ competere pote-
rat ex persona sua fideiussori, non officit quin agere is possit, damnatus con-
tra debitorem principalem[r]. Idipsumq; verum si omiserit proponere actio-
nem parum honestam, quæ proposita pudori ei foret[s]. Item si ei cui dam-
natus ex causa fideiussoria fueram, hæres posteà extitero, habebo man-
dati actionem[t]. Qui tamen cùm adhuc damnatus non fuerit creditori suc-
cessit, non mandati, sed principali experitur[v]. Postquam fideiussor soluit, 9
habet etiam actionem contra mandantem, vel reum debendi principalem,
vt solutum consequatur[x]: si deposuit post oblationem factam creditori[y], vel
aliud egit quo debitorem à creditore liberauerit: vt si debitorem suum
etiam qui soluendo non est, volenti creditori delegauerit[z]. Si fideiussor 10
creditorem, qui debitor sibi erat, liberauit[a]: si creditor accepto tulerit fi-
deiussori debitum, vel ei donauit, vel legauit remunerationis causa[b]: non
autem si simpliciter donauit fideiussori actionem[c]: quia remuneratio habet
vim solutionis potiùs, quàm simplicis donationis, & qui ad remunerationẽ
tenetur, vinctus est naturali obligatione[d]. Et ita remuneratio solutionis

a l. fideiusso. qui minor. l. 65. de fideiussor. P.
b l. fideiussoribus, l. 18. de fideiusso. P. facit l. Modestinus, de solutio. P.
c Paul. Cast. ĉ. in dict. l. si fideiussor creditori, & Barthol. numero 3. de fideiusso. Panor. in c. cũ pro quo. eo. tit. ap. Greg.
d l. cum Cornelius & l. cum quis, de solutio. in P.
e l. qui pecuniam, de reb. credit. P. nisi ratione eius si quid intersit non dari, l. qui Romæ, de verb. obl. P.
f d. &to. c. fin. de fideiussor. l. Lucius, 8. manda. P.
g Guido Papæ. q. 117.
h Guid. Pap. in d. q. 117.
i l. si pro ea contra quam, l. 10. manda. lib. 4. C. tit. 35.
k Panor. in c. fi. de fideiuss. Chassaneus, ad §. 2. in verbor. *le creancier pent*, vers. sed iterum quæro, ti *des rantes vendues à rachapt*, in consuetu. Burgundiæ.
l Vlpian. in l. post litem, l. 27. iuncta l. aut longa, l. 25. de procura. lib. 3. P. tit. 3.
m Scæuola, in l. si fideiussor pro venditore, l. 46. de fideiusso. l. si pro ea, C. manda.
n l. si pro ea, §. si manda. C. l. exceptione, 48. de fideiuss. P.
o Vlpian. in l. si per imprudentiã l. 51. de euictio. lib. 21. P. tit. 2.
p l. si procuratorem, l. 8. §. si ignorantes, manda. P.
q l. idemque §. generaliter, manda. P.
r dict. §. generaliter & l. si fideiuss. 29. in princ. & §. quidam, manda.
s d. §. generaliter, & l. Quintus Mutius, 48. §. si reus, manda. P.
t Pompo. l. si ei cui, l. 11. manda. P.
v l. hæres à debitore, §. fi. de fideiusso.
x §. si quid autem, de fideiussor. apud Inst. l. inter causas, 26. §. præterea, manda. P.
y l. fideiussor, qui minor, l. 65. de fideiussor. P. l. qui mutuam, 56. mand. P.
z Paul. l. inter causas l. 26. §. abesse, manda. P. Iulian. l. qui debitorem, l. 29. de fideiussor. in P.

a dicta l. inter causas, §. si is qui fideiussori. b d. l. idemque, l. 10 § si manda. P. c l. si verò non remunerandi, l. 12. mandat. P. d L. Attilius Regulus. de dona. in P. l. sed etsi lege, §. consuluit, de petitio. hæredi. P.

causam

causam habet: & solutione facta agere potest in mandantem, etiam si sine iudice soluerit [a]. Vltra principalem causam pro qua accessit fideiussio, si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam præstabit is pro quo fideiussit [b]. Veluti & sumptus in litem factos [c], in collectionem fructuum [d], & similes. Si tamen fideiussor meliorem rem, quàm obligatio posceret, soluerit, à reo non amplius repetet quàm pessimum quod dando à creditore se liberare poterat [e]. Nec similiter repetet vsuras quas soluit pro reo, reo cōtendente debitas non esse, nec adhuc eo damnato [f]. At repetet rectè æstimationem rei à se solutæ nomine fideiussorio, habita ratione temporis solutionis, etsi posteà res deterior facta fuerit, vel interierit [g]. Et quamuis fideiussor non teneatur pro vsuris rei principalis, si pro illis nominatim non fideiusserit, vtpote contractu existente stricti iuris, vt antè monuimus, tamen aduersus mandantem & debitorem principalem, si pro eo soluit, veluti ex contractu bonæfidei, si cessauerit in solutione, aget vsurarum quoque nomine [h], & pignorum in obligationem deductorum [i]. Dabitur autem & hæc actio non tantùm fideiussori qui soluerit, sed & hæredi eius [k], & aduersus mandantem & eius hæredes [l]. Si quis mandauit, vt pro alio fideiuberē, datur actio mādati cōtra mādantē tantū, nisi & vterq; mādauit, aut & reus, alio mandante, fideiuberi patiatur vel mandari pro se [m], vel pro absente nec mandante fideiubens, negotiorum gestorum experietur actione [n]. Excipiuntur casus, quibus fideiussor non experitur contra reum principalem, mandati vel actione alia. Si pro inuito fideiussit [o], aut animo donandi [p], aut negotiū suū gerens vt procurator in rē suā [q]: si pecunia accepta spopondit suò periculo fideiussor [r]: si pro absente fideiusserit, negotiorum gestorum, non mandati datur actio [s]. Qui mandante muliere fideiussit, ob Velleianum, in eam actionem non habet [t]: Qui spondet aut soluit plus quàm mandatum ei sit, non habet actionem mandati in eo quod plus est quàm mandatum est [v], quòd fines mandati excedere non liceat [x]. Si fideiussor, vel alius quis pro reo ante diem creditori soluerit, expectare diem debebit quo eum soluere oportuit [y]. Nec agit fideiussor minoris contra eundem, si is minor restitutionem in integrum aduersus quoque fideiussorem petierit: diuersum tamen si non petierit contra eum restitutus in integrum [z]. Nec agit etiam qui pro pupillo, sine tutoris authoritate obligato, vel prodigo, vel furioso fideiusserit [a]. Vlpianus alios addit his verbis casus [b]. *Si adolescens luxuriosus mandet tibi vt pro meretrice fideiubeas, idq́ tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. Sed & si vlterius directò mandauerit tibi, vt meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati: quia aduersum bonam fidem mandatum sit.* Nec Iulianus bonæfidei emptorem eum esse dicebat, qui emit à luxurioso, quem sciebat pretium statim scorto pecuniam daturum: & ideò non vsucapere posse [c].

Margin numbers: 11 (at "dice soluerit"), 12 (at "tem factos"), 13 (at "deductorum"), 14 (at "experietur actione").

a l. idem quę. § fideiussor 2. manda. P.
b l. si mandato meo, 45. § si fideiussor, man. P. l. si is qui, l. 50. § fin. cod. titu.
c l. qui proprio, § litem, de procura. in P.
d dicta l. idemq́ue c. idem Labeo. manda. P.
e l. si fideiussor sine adiectione bonitatis, l. 52. manda. P.
f l. Quintus Muti°, 48. manda. P.
g l. hominem, manda. P.
h in l. 1. & in l. post solutionem, l. 18. manda. C. dicta l. si verò non remunerandi, § si mihi, eod. titul mand P.
i l. 2 C. manda.
k l. hæredem, 14. mādā. P.
l l. post solutionem l. 18. manda C.
m l. cum mandati, 21. l. qui fide alterius, 53 manda. P.
n l. ex mandato, § fi. manda. in P l. quāquam, l. 7. ad senatuscon. Velleia.
o l. si remunerandi, l. 6. § si passus, mā-da. l. si. C. de nego. gest.
p dicto § si passus, l. quod dictum, de pect. in P.
q dicto § si passus, & l. de die, § 1. qui satisd. cog. in P.
r dicta l. si remunerā di, 6. § fin. mand. P.
s l. ex mādato, l. 20. § fin. manda. P.
t Papin. in l. quamquam igitur, l. 7. & l. si mulier, l. 32. § 1. ad senatuscons. Velleia P.
v §. is qui exequitur, de manda. ap. Iust nia lib. 3. Insti tut. titu. 27.
x l. diligenter, manda. in P.
y l. si fideiussor. l. 32. de fideiussor. P. l. si mandauero, l. 22. manda. P.
z in l. 1. & 2. de fideiussor. minor. lib. 2. C. titu 34.
a l. Marcellus, 26. de fideiussor.
b Vlp. in l. si verò nō remunerandi, l. 12. § si adolescens, mā da. P.
c l. si quis cū sciret, l. 2. pro emptore lib. 41. P. titu. 6.

De actione quæ datur fideiussori soluenti contra alios fideiussores. Caput 6.

1 *Fideiussori vni ex pluribus soluenti creditor tenetur cedere nomina.*

FIDEIVSSORIBVS, inquit Iulianus, succurri solet, vt stipulator, id. creditor, compellatur ei qui solidum soluere paratus est, vendere cæterorum nomina [a]: nam nisi ei cessæ sint à creditore actiones, iure ciuili nec à debitore, nec à confideiussore petere poterit [b]. 1

a l. fideiussoribus, l. 18. de fideiuss. P.
b l. vt fideiussor, 40. & l. si fideiussores 42. eo. tit. de fide. P. §. plures, vers. si ab vno, eod. titul. ap. Iustinia. l. cum alter, l. 21. eo. ti. C.

De constituto. Cap. 7.

§. de constituta de actio. Lib. 13. P. titu. 5. Lib. 4. C. titu. 18.

1 *Constitutum dupliciter fit: & quod est quando alieno nomine se constituit possidere.*
2 *Constitutum aliter quid, & anthiphonisis.*
3 *Constitutum, & de constituta pecunia actio ex nudo pacto.*
Nuda pactio in constituta pecunia efficax ad actionem. eod.
4 *Constituti & fideiußionis differentia.*
5 *Constitutum pro debito & indebito.*
Actio receptitia quæ. eod.
Constitutum de quibus, quomodo fit. eod.
6 *Constitutum facere quæ poßint personæ.*
7 *Constituendi quæ formula.*
Satisfiet à me vel ab alio, clausula quomodo obligat. eod.
8 *Constitutum cuius nomine fieri poßit.*
9 *Constituens sine die & quantitate, quando & in quantum tenetur.*
10 *Constituti finis.*
Constituti & nouationis differentia. eod.
11 *Constituens pro alio conuenitur tamquam fideiussor post reum principalem debendi.*
12 *Constituens quo ordine conueniatur pro constituto.*
13 *Constituti actiones quibus dantur, & in quos diriguntur.*
14 *Constituti actio quæ, & quid contineat.*
15 *Constituto quare oriatur actio, rationes,*

OMNE æquiuocum prius distinguendum est quàm definiendum. Quamobrem constitutum duplici significatione vsurpari admonendi sumus. Primùm constitutum, est fictus modus transferendæ possessionis: cùm scilicet vendens, donans, aut aliter concedens, rem quam vendit donat, aut aliter concedit, seséque constituit possidere, vel simpliciter, vel precariò eius nomine cui ea conceditur. Siquidem per eam constitutionem transfertur possessio sine alia traditione [c]. De hoc constituto non est nunc instituta tractatio. Alio modo constitutum de quo hîc loquuturi sumus, est, quum quis constituit se id quod debetur, daturum, facturumúe, pro se vel pro aliis, quod Græci κατάφασιν dicunt [d]. Iustinianus vocat in Nouellis ἀντιφώνησιν [e], atque constituentem ἀντιφωνητήν. Affinis tractatio fideiussioni, est hæc de constituta pecunia: pro qua, cum omnibus agitur, quicunque pro se vel pro alio soluturos se constituerint [f], verbis simplicibus, constituo me soluturum, quod ego vel ille debet, prodita 1 2 3

c citatur l. quædam mulier, & ibi glos. Barthol. & alij de rei vendica. in P. & l. quamuis, & ibi Angelus l. quod meo, & ibi Barthol. de acquiren. possessio. & inter modos fictos träsferendæ possessionis ponitur, & constitutum à gloss. in l. 3. & ibi interpretes de acquir. poss. & in c. 2. de consuetu. ap. Grego. & extat de iure constituti possessorij peculiaris tractatus Andreæ Tiraquelli eruditus & copiosus.
d vt apud Demosthenem in oratione κατὰ Στεφάνου.
e lust. nou. 136. § διανέμομεν τοίνυν. sancimus igitur, & §. 1. nouellæ 4. & nouellæ 115. §. nu.
f authen. si quando, de consti. pecu. C. & §. de constituta, de actio. ap. Iustinia.

prodita obligatione & actione singulari, & prætorio iure [a], ex nudo, vt dicunt pacto, quod iure ciuili communi ad hoc inefficax est [b]. Quia tamen differt in
4 multis a fideiussione, separatim tractari oportet quæ eius sunt. Siquidem qui constituit se soluturum, pro se & pro alio potest constituere [c]. Fideiussor nõ nisi pro alio intercedit [d], & constitui aliud pro alio potest [e]: non ita in fideiussione [f]. Constitutum consensu, quibuscunque verbis fit [g]: fideiussio non nisi per stipulationem, vt antè diximus. Et fit constitutum nulla stipulatione interposita, & ideò actio prætoria est [h]. Alioquin si stipulanti constituens pro-
5 miserit, iure ciuili tenetur [i]. Duplex causa olim constitutum bifariàm variabat, debitum videlicet & indebitum. Pro debito constituto, dabatur tantùm de constituta actio: pro indebiti constitutione, receptitia [k]: hodiè sublata receptitia, & materia, quæ olim tantùm erat debitorum consistentium in numero, pondere & mensura, prorogata est ad omnes res debitas, ex quacunque causa, & dũmodò debitæ aliqua obligatione vel ciuili vel naturali sint [l], pro quibus tantùm cõstitui potest, & pro omni debito aut purè, aut in diem [m], aut sub conditione, aut alio modo [n], & pro omni re quæ pecuniæ nomine continetur [o]. Pro non debito ex aliqua præcedenti obligatione constitutũ non potest fieri [p]. Sic enim prætor ait: Qui pecuniam debitam constituerit [q]. Sufficit autem debitam fuisse pecuniam tunc cum constituebatur, quamuis posteà & nunc debita non sit, vt teneat constitutum. Quia retrorsum se hæc actio refert [r]. Sic quia mora perpetuat obligationem [s], post moram quod periit, seu æstimatio eius, in constitutum deduci potest [t]. Fit etiam rectè constitutum, si quis pignus se daturum [v], aliquem pro se fideiussurum [x], & aliud dicat pro alio quod debetur soluendum [y], non tamen plus quàm debeatur, & si in amplius fiat constitutum, non tenetur constituens vltra summam debitam [z]: in minorem tamen summam quàm debeatur, potest fieri constitutum [a]. In maiorem quoque quàm is pro quo constitutio fit, soluere possit, sed quæ debita est, & exigi non potest tunc, quis se constituto obligare potest: vt pater pro filio, qui tantum in peculio quinque habet, in decem se obligare potest [b]. Et maritus pro dote in plus quàm facere cogi nõ poterat [c]. Fit & constitutum, pro iniuriarum, furti, vi bonorum raptorum
6 actione [d]. Personæ idoneæ huic constituto, sunt omnes quæ se obligare possunt: nam & mulieres obligantur [e], & pupilli proximi pubertati sine tutoris authoritate [f], & filiusfamilias, & pater pro eo in quantum est in peculio [g]. Et constituitur alij quàm creditori, & ab alio quàm à debitore. Nam vt ait Vlpianus, quod ego debeo, tu de eo cõstituendo teneris: & quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur [h]. Constituitur itaq; rectè, & actori reipub. tutori pupilli, curatori furiosi, vel adolescẽtis, & procuratori ita, rectè municipibus soluitur, pupillo, furioso, adolescenti, seruo quoq;, ratione cuius constituti, datur illis & domino serui actio de constituta vtilis [i]. Idipsum si constituatur ei qui bona fide nobis seruit [k], & filiofamilias [l]. Non valet autẽ, si quis cõstituerit alium pro se soluturũ, non se pro alio [m]. Quòd pertinet ad formu-
7 lam constituendi, olim quidem certis erat definita cancellis & terminis, hodie minimè [n]. Sed ea ex placito & lege conueniendi libera est: & inter absentes, per nuncium vel epistolam constituere possumus, & inter præsentes. Et per nosmetipsos, & per alios [o]: & quibuscunque verbis, quæ tamen volũtatem constituentis exprimant: vt si dicatur satis tibi faciam, & si dicat satisfiet aut à me aut ab illo: nam & alio nolente satisfacere, is solus tenetur. Et si dixerit & à me & ab illo, illo quẽ nominauit recusante, pro parte tenebitur. Si autem dixerit impersonali verbo, satisfiet, non tenetur [p]. Tenebitur & de cõstituto qui hac forma epistolam misit: remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo: ex contractu pupillorũ meorum &c [q]; vel ita, decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutuò accepit, salua ratione vsurarum apud me habes [r].

a l.3. & l. qui autem. de constit. pecun. P. d. § de constitu pecun.
b l. iur gentium, §. quinimo § sed cum nulla, de pact. l. legem quam dixisti, & l. traditionibus, C. eod titul.
c dict. §. de constitu. & auth. sigillo.
d §. 1. de fideiuss.
e l. 1. §. an possit, de constitu pec. in P.
f l. si ita de fideiuss. P.
g l. 1. de constit. pec.
h dict. l. 1. de constit. pecun.
i dict. § de constituta de actio.
k l. 2. C. de constitu. pecu. §. in personã quoque, de actio.
l l. 1. §. debitum, de constit. pec. P.
m l. 3. § fin eod. P. & in dicta lege 1. de constitut. pec. C.
n l. id quod sub conditione, l. 19. de cõstit. pecun. P. dic. l. 3 C. eod.
o dicta l. 2. § & nemini è moueat, de consti. pecun. C l. pecuniæ verbum, de verbor. signific.
p l. 1. §. si quis, & l. hactenus, l. 11. de constitut. pecu. P. l. 2. C. eod.
q l. 1 eod. P.
r l. item illa, l. 18. §. quod adiicitur, eo. titu. P.
s l. si seruum, § nunc videamus, & § sequitur, de verbor. oblig.
t l. promissor Stichi, l. 23 & l. promissor hominis, l. 23. de constit. pecu.
v l. qui autem, l. 14. §. si quis constituerit.
x dict. l. qui autem, versi. sed etsi quis.
y l. 1. § an possit, eo. P.
z l. hactenus, l. 11. §. quis centum, & l. sed & si l. 12. eo. P.
a l. sed etsi quis, l. 13. eod. titul.
b l. 2. de constit. pecu. in P.
c l. 3. eod. P.
d l. Paul. l. qui iniuriarum, l. 29. eod. P.
e l. 1. § 1. de constit. pecu. P.
f dict. l. 1. §. de pupillo.
g dict. §. 1. de pupillo, versic. sed si filiusfamilia.
h l. eum qui, l. 5. §. quod exigimus, eo.
i d. l. eum qui §. fin.
k l. idem est, l. 6. l. & licet, l. 15. eod.
l l. sed etsi, l. 7. eod.
m dict. l. eum qui, §. Iulianus, quoque.
n dict. l. 2. C. de constit. pec.
o l. qui autem, l. 14. §. fin. & l. & licet 5. eod. in P. p Authen. si quando, de constit. pecu. C. § ad hæc, & aliud, & sequentib. in nouell. constit. 115. q l. Titius l. 24. de constit. pec. P. r l. quidam ad creditorem, l. 26. eod. P.

Legitimè etiã fit cõstitutio, & præsente, & absente, imò & inuito debitore [a].
Cuius autem nomine quis constituere possit, satis ex superioribus manife- 8
stum, & pro se & pro alio [b], absente & præsente, & inuito [c], pro omni debito
anteà ex aliqua obligatione: & pro debito hæreditario, & eius qui captus est
ab hostibus [d]. Dummodò error absit, vt si constituẽs quod alius debet, tanquã
ipse deberet, constituat se soluturum, quod non valet [e]. Qui constituit, potest 9
simpliciter id facere, non adiecta quantitate: nam & pro ea quæ debito con-
tinetur, de quo agebatur constituisse intelligitur [f]: at si sine die cõstituat, sta-
tim quidem debet, sed statim peti non potest, & modicum tempus statuen-
dum est, non minus decem dierum, vt exactio celebretur [g]. Non enim veni-
re debet creditor cum sacco statim paratus accipere debitum [h]. Finalis cau 10
sa constituti esse videtur, vt alius liberetur debitor, per eum qui constituẽdo
recipit alienum debitum soluendum: vel si pro se constituat, vt actio secu-
rior & firmior creditori reddatur. Notandum tamen ex Caio, quod vbi quis
constituit pro alio se soluturum, adhuc eum pro quo cõstituit obligatum ma-
nere [i]. Et qui constituit, se quidem obligat, sed obligatum non liberat [k]: ni-
si nouandi animo fiat constitutum, & tunc degenerat constitutum in noua-
tionem. Proinde in constituti exactione prius cõueniri & excuti debet reus 11
debendi principalis, vt in fideiussione, si præsens sit: & eo absente fideiussor,
mandator, constituens, qui & dilationem monendi absentem reum conse-
quitur à iudice, coram quo res agitur, nisi ipse obligando & constituendo,
huic ordini renunciauerit [l]. Et si plures rei constituti sint, datur quoque illis
epistolæ Adriani Cæsaris beneficium, vt fideiussoribus [m]. Et si alter illorum
soluit, ei datur & contra alios, & contra reum principalem debẽdi actio ces-
sa à creditore [n]. alioquin si duo rei constituendi sint, vel cum altero in soli-
dum agi potest [o]. Conueniuntur autem constituentes isti, siue expromis- 12
sores, & excutiuntur, antequam ad tertios possessores rerum distracta-
rum per debitores principales deueniatur [p]. Creditore ergo petente nul-
lam pati exceptionem placet, quia petitione non tollitur actio prima, quę re-
mansit constitutione facta: solutione tamen, vtraque, & principalis videlicet,
& de constituta tollitur, quod pertinet ad creditorem [q]. Agit hac actione is 13
cui constitutum est in constituentem directa [r], & hæredibus & in hæredes
per spatium 30. annorum [s]. Si verò mihi aut Titio constitueris te soluturum,
mihi non Titio datur actio, nec si Titio solueris, quia is tãtum adiectus est, li-
beraberis [t]. Si municipum actori, tutori pupillorum, curatori minorum, vel
furiosorum, seruo constitutum est, quia isti nomine alieno rectè contrahũt,
datur actio municipibus pupillo, minori,, furioso, non directa sed vtilis: ser
uo autem & solui & domino potest [v]. Habet hæc actio rei persecutionem, non 14
autem pœnæ [x], & prætoria est, & in personam [y]. Venit tamen in eam vt quod
constitutum est fiat, aut in id quod interest promissor condemnetur [z]. Satis 15
autem per se apparere ratio videtur, quare ex constituto obligationem nasci
placuerit, ex eo quòd primùm accedat naturæ vel substantiæ fideiussionis: &
quemadmodum in obligatione fideiussionis vterque contractus principalis,
& accessorius vim accipit, sic & in cõstituto recipiatur, vtpotè quod ex diuer-
sis causis oriatur obligatio [a]. Altera ratio quòd contra naturalem æquitatem
visum est prætori esse fidem datam fallere, & ideò ea quæ nudo pacto anteà
debebantur, fide data rursum per constitutum iterum promissa præstan-
da esse [b]. Sed tertio loco mihi videtur duplex vinculum firmius vno es-
se debere [c]. Et consensu nouo constituti, inefficax iure ciuili ad agen-
dum pactum vestiri seu firmari, sicuti consensu firmari dicuntur genera-
liter conuentiones [d]. Quod Vlpianus indicat, dum ait. Hoc edicto prætor fa
uet naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit [e]. Sic Iusti-
nianus rectè voluit obligari mulierem in intercessione, si secundò prio-
rem intercessionem quam eludere poterat beneficio Velleiani, cõfirmauerit:
sibi

a l. vtrum. l. 27. cod.
b dict. §. de constituta, & auth. si quando.
c l. 27. eod. titul.
d l. hactenus, 11. eo. l. si ita stipulatus, l. 97. § possum, de verbor. oblig.
e l. fin. de constitu. pec. P.
f l. qui autem 14. de constit. pec. P.
g l. promissor, l. 21. §. si sine die, eo. tit.
h l. quod dicimus, de solut. P.
i l. vbi quis, l. 28. de constitut. pecu. P.
k Vlpia. l. si aliusfamilias, l. 15. de in rem verso, lib. 15. P. titul. 13. l. Papinianus l. 28. mandat. P.
l §. 1. de fideiussor. §. sancimus, consti. 136. nouellarum.
m l. fin C. de constitu. pecunia.
n §. si vero intercessor, versic. si verò tẽpus, de fideiuss. nouell. constit. 4. dict. l. Papinianus 28 manda. P.
o l. si duo, l. 16. de cõstitut. pec. P.
p §. sed neque, ad res, de fideiussor. in Authentic.
q l. item illa, 18. de constit. pecu. P.
r l. 1. C. de constitu. pecu. §. de constitutis, de actio.
s dicta l. 1. & 2. C. de constitut.
t Paulus, l. si verò mihi, l. 8. de consti. pecun. P.
v l. cum qui Ephesum, l. 5. §. fi. de cõstitu. pecu. P.
x l. item illa, l. 18. §. pen. de constitut. pecu.
y §. in personam, de actio.
z l. qui autem, §. 1. de constitut. pec. P.
a l. item illa, §. fin. de constitut. pec.
b in l. 1. de constitut. pecu. P.
c l. re coniuncti, de lega. 1. authen. cessante, de suis & legit. hære. C. §. sed hodie, de adop. cũ similib.
d l. 2. de actio. in P.
e l. 1. de constitu. pecun. P.

ſibi enim, inquit, imputet, ſi quod ſæpius cogitare poterat & euitare, non fecit, & vltrò firmauit [a]. Et fortiores debent eſſe duæ cautiones quàm vna [b].

a l. ſi mulier perfectæ ætatis, l. 22. ad ſenat. Velleian. C. lib. 4. titu. 29.

b l. 1. de plus petitio. C. l. cum notiſſimi, § ſed etſi qs, de præſcri. 30. vel quadrannor. C. l. in contractibus, de non numera. pec. C.

De duobus reis conſtituendis. Caput 8.

Inſtitut. Lib. 3. titu. 17. Lib 45. P. titu. 2. Lib. 8. C. titu. 40. Conſtitutio nouella 99.

1 *Duorum reorum tractatio ad quæ pertinet.*
2 *Reus vnde dictus.*
3 *Duorum reorum vel plurium conſtitutio quomodo fit.*
4 *Conſtitutionis duorum vel plurium reorum vtilitas & finis.*
4 & 6 *Correi debendi quando, & quomodo pro inuicem teneantur.*
5 *Correi ſtipulandi quid, & quantum petere poſſunt.*
7 *Correorum adiiciendorum rationes.*

1 AD ſtipulationes [c], fideiuſſiones [d], conſtitutum [e], aliaſque conuentiones [f], pertinet duorum reorum tractatio: ideò ante pollicitationem de illa pauca explanabo. Rei à re di-
2 cti ſunt, quorum res agitur [g], vel promittendo, vel ſtipulando, vel patiendo accuſationem: qui ſibi ſtipulantur, rei ſtipulandi: qui promittunt, rei debendi dicti [h]. At qui accuſantur, rei criminis: qui conueniuntur rei [i], vt qui agunt vel petunt actores: vt dicimus iudicium conſtare tribus ſaltem perſonis, actore, iudice & reo [k]. Sunt & alia exempla, vnde & iudicium quoque controuerſiæ dicitur, res iudicata, vt liquet ex proprio titulo in iure ciuili & pontificio: rei quoque appellatione & cauſæ & iura continentur [l]. Hic plures rei credendi ſunt, quando pluribus in ſolidum idem debetur, verè, vel fictè ex vna eademque cauſa principaliter. Sic rei debendi contrà qui ex pluribus in ſolidum ſinguli debent idem, verè vel fictè, ex ea-
3 dem cauſa principaliter. Conſtitutio duorum pluriumúe reorum eſt [m], ſed numerus diſtinctionem non facit. Item alia conſtitutio reorum promittendi, alia ſtipulandi, vt monuimus. Materia porrò & res de quibus conſtitui rei poſſunt, erunt omnes quæ in obligationem veniunt, & quarum contrahentibus eſt commertium: quæ autem eiuſmodi ſunt, ſuperioribus libris tradidimus [n]. At perſonæ idoneæ huic conſtitutioni, & illæ erunt, quæ ſe obligare, & quæ ſibi acquirere poſſunt, de quibus quoque anteà diximus [o]. Quare vt vterque vel omnes rei obligentur, operæpretium eſt eſſe idoneos, alioquin altera, vel aliqua eorum perſona obligationis incapace, alter vel alius, ſeu alij capaces ſubductis incapacibus ſoli obligantur [p]. Formulæ conſtituendi duos vel plures reos ſtipulandi hæc, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor ſpondeat: vt putà cum duobus ſeparatim ſtipulantibus, ita promiſſor reſpondeat, vtrique veſtrū dare ſpondeo. Nam ſi Titio ſpoponderit, deinde alio interrogante ſpōdeat, alia atq; alia erit obligatio, nec credūtur duo rei ſtipulādi eſſe [q]. In promiſſione autem Pomponius reſpondit, duos reos promittendi rectè obligari, ſiue ita interrogati, ſpondetis? reſpondeant, ſpondeo, aut, ſpondemus: ſiue ita interrogati, ſpondes? reſpondeant, ſpondemus [r]. Neque etiā intereſt ex ſententia Vlpiani, in duobus iſtis reis promittendi, alter poſt alterū reſpon-

c paſſim in omnibus legibus, de duob. reis.

d l. reos promittendi, l. 11. de duob. reis, P.

e l. idem eſt, l. 10. de conſtitut. pecu. P.

f l. eandem rem, l. 9. de duob. reis P. §. 1. conſt. nouel. 99.

g Cicer. 2. de Oratore, c. forus, de verbo. ſignifica. vide Sextū Pompeiū, Feſtū in verb. reos.

h l. 1. de duob. reis P.

i l. properandum, §. etſi quidem de iudic. C. l. 2. de iure calumniæ.

k l. inter litigātes, & l. Iulianus, de iudic. P.

l l. rei appellatione, 23. de verbo. ſign.

m §. 1. de duob. reis, ap. Iuſti. l. 1. eod. in P.

n ſuperiori libr. 22. cap. 4.

o ſuperiori libr. 22. cap. 5.

p vt in l. ſi ex duob. l. 12. §. 1. & l. his verbis, 8. de duob. reis P. l. vir vxori, l. 27 § fin. & l. idē eſt 12 ad ſenatuſ. Velleian. P.

q §. 1. de duob. reis.

r l. duo rei, §. 4. & l. duos reos, l. 6. §. duo rei. eod. tit. §. duo pluresúe, eo. ap. Iuſtinia.

derit,seu separatim, dummodò respondeant in vno contextu, & antequam
ad alia diuertant: an vterque simul. Non enim in illa constitutione timendũ
est de nouatione, videlicet, vt tunc accedente secundi correi responsione,
prioris nouatio fiat: cùm hoc actum inter eos sit, vt duo rei constituantur,
neque vlla nouatio fiat [a]. Quocirca nihil prohibet quominus rei duo di-
cantur, quamuis alius purè, alius in diem se obligauerit, vt ait Florentinus
iurisconsul [b]. vel quamuis ab vno tantùm fideiussor acceptus fuerit [c]. Pro-
culdubiò enim duo rei debendi erunt, si actum ita sit [d]. Quòd si actum non
sit, si tamen se obligarint alternatiuè, idem erit dicẽdum: vel si testator alter-
natiuè plures obligauit [e]. At si copulatiuè, in vno actu quidem duę reorũ pro-
missiones constituunt duos reos debendi [f]: si duo actus per verba diuersa, effi-
ciuntur duæ obligationes [g]: sic ferè in reis stipulandi seu credendi, vt si dictũ
sit, id seruetur, sin minus, vt si alternatiuè, inspiciamus num vterque possit ac-
quirere, & in personam debitoris sit collata electio, & duo correi fiũt [h]. Quòd
si non fuit collata, idipsum hodiè receptum, cum alternatiua inter personas
posita resoluatur in copulatiuam [i]. quamquam olim antiquum ius aliter de-
ciderit [k]. In copulatiua eadem ac in reis debendi dicit Barthol [l]. Disparitas
tamen rerum pro quibus fiunt rei vtriusq; generis debendi & credendi se-
paratim impedit duorum reorum constitutionem [m]. Per constitutionem seu
stipulationem hanc reorum, non solùm quis sibi, sed aliis quandoque etiam,
vt dominis seruus, quærit obligationes: & totidem reos stipulandi facere di-
citur, quot adiecerit dominos quibus dari stipulatus est [n]. Vtilitas & finis 4
istius constitutionis plurium reorum est, vt ait Iabolenus, vt cùm duo candẽ
pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt, ipso iure & singulis debeatur,
& singuli in solidum debeant: ideoque petitione & acceptilatione vnius, to-
ta soluatur obligatio [o]: partes autem à singulis peti posse nemini dubiũ est [p].
Et potest actor aduersus correos debẽdi agens, quod pertinet ad quantitatẽ,
actionem diuidere, si velit, non enim diuidere cogendus est [q]. Hodie quædã
in hac re innouata sunt, & placuit ex duobus reis promittendi, ita demum
quemque teneri in solidum, si pactum fuerit speciale: & si alter inops sit, in so-
lidum, vel in partem, vt id saltem ab altero petatur, vel si absens sit: sin autem
non fuerit conuentum specialiter, ex æquo sustinebunt onus: & si conuene-
rint, vt vterque eorum sit obligatus, si ambo præsentes sint & idonei, simul
cogendi sunt soluere [r]. Et ita correi habent beneficium diuisionis, exemplo
fideiussorum [s]. Solutione tamen aut nouatione vnius ex correis, tota tollitur
obligatio: cùm enim vna res tantum in stipulationem vel constitutionem de-
ducta fuerit, eius vnica solutione tollitur obligatio [t]: quia semel solutum, am-
plius solui non potest, non secus quàm res quæ semel mea est, amplius mea fie
ri non potest [v], cùm ex pluribus causis dominium quæri non possit [x]. Qui au-
tem ex correis solidum soluerit, habet regressum pro parte aduersus correos
promittendi: nisi illi exempti sint ab obligatione. In stipulandi reis, antequã 5
cõtestatio litis facta sit, locus est electioni, vt debitor possit cui voluerit ex plu
ribus soluere: vbi autem vnus ex correis primum in iudicium venit, & petiit
debitum, intercipitur illa præuentione libertas debitori soluendi alteri, cui si
offerat pecuniã minime liberatur [y]. Duo rei debendi respectu quidẽ credito- 6
ris, vt fideiussores pro inuicẽ conueniuntur, si actum sit expresse [z], vel si color
est quæsitus [a]: & tunc habent beneficium fideiussorum. At habita ratione
actionis quæ inter ipsos reos exigitur, si ex mera liberalitate se reos con-
stituant, & socij sint, videntur mutuò fideiussisse [b]: non socij, nequa-
quam [c]. Extra liberalitatem vero promittens, tunc eatenus pro inuicem te-
nentur fideiubere, quatenus negotium ad alterum in rei veritate pertinet [d].
Quo casu habent beneficium authenticæ de duob. reis. Sententia la-
ta pro vno ex correis debendi, ita demum aliis prodest, si pronuntiatum
sit

a l. 3. de duob. reis P.
b in l. ex duobus, l. 7. de duo. reis P. §. fin. eod. titu. ap. Iustinis.
c dicta l. duos reos l. 6. de duo. reis, P.
d l. reos, 11. §. cum tabulis, de duo. reis P. auth. hoc ita, eo. C.
e l. si ex toto, §. 1 de leg. 1. l. siue, de duob. re. P. auth. si quando, de constitut. pec.
f l. stipulatio ista, §. eum qui, de verb. oblig.
g §. 1. de duo. reis.
h l. si Titio aut Seio, de lega. 2.
i l. cum quidam, de verbor. obligat. C.
k l. 1. §. si fructuarius, & l. item seruus § fin. & l. seq. & l. seruus, de stipula. seruo. P.
l Barthol. in l. cum duo, numero 3. de duob. reis.
m l. si id quod ego, l. 15. de duob. reis P. sunt & alia quæ impediunt constitutionem plurium reorum, quæ vide to apud Barthol. ad l. cum duo, numero, 1. de duob. reis in P.
n Paulus in l. si seruus communis, l. 20. de stipula. seruor. lib 45. P. tit. 3.
o l. 2. & l. 3. § fin. de duob. re. s P. §. ex huiusmodi, eod. titut. ap Iusti.
p dicta l. 3. §. fin. de duo. reis l. si ex toto. §. 1. de lega. 1. l. inter, § duo rei, de fideiuss. l. ancillarum, §. illud, de pecul. cum simil.
q l. reos promittendi, l. 11. de duob. reis. P. l. 2. C. eo. tit.
r authen. hoc ita, de duob reis C. & § 1. & 2. eo tit. in authent. colla. 7. constitu. 9.
s authent. præsente, de fideiuss.
t l. 2. & 3. de duob. reis. P.
v §. sic itaque de actio. l. & eadem, l. 33. § pen. de exceptio. rei iudica. P.
x l. 3. §. ex pluribus, de acqui possessi.
y in l. 2. C. de duob. reis.
z l. reos, de duob. reis P.
a l. sed Iulianus, §. 1. ad Macedo. P
b l. 3. & l. in lege Falcidia, ad leg. Falc. P.
c dicta l. in lege Falcidia.
d l. vir vxori, ad senat. Velleia. in P.

fit in facto, non debitum, vel non contractum [a]. Si tamen in iure, vel ex
persona sua correus absolutus fit, non prodest, si socij non sint [b]. Quia exce-
37 ptiones personales ad alium, nec ad ipsum fideiussorem porriguntur [c]. Ra-
tiones quorsum pro vna & eadem obligatione, plures correi adhiberi pos-
sint, possunt eædem esse ac quæ fideiussionem firmant: & vltrà, quòd egre-
di contractus fidem non liceat etiam ex rescripto principis [d].

a argumento l. duobus. §. à fideiussore, de iureiur. P.
b l. si ex duobus, §. 1. de duo. reis, P. l. 4. rem rat. hab. P.
c l. exceptiones, de except. P. cũ simil. l. si duo rei, de duob. reis, P. vide hac de re Barth. in l. ex duobus. num. 22. de duo. reis.
d l. exprimere l. 3. de duo. re. C. l. quoties, de precib. impera. offeren.

De pollicitatione. Cap. 9.

Lib. 50. P. tit. 12.

1 Pollicitatio verbis fit, & per epistolam.
2 Pollicitationis nomen generale & speciale.
Pollicitatio quid, & quomodo à pacto differt. eod.
3 Pollicitationum distinctio.
4 Polliceri quæ res possunt.
5 Pollicitatio quando obliget.

1 QVIA pollicitatio verbis fit, vt & alias inter absentes, epistola [e],
ne quid intactum quod ad contrahendi seu obligandi verbis
2 formulam relinquamus, pauca de illa agemus. Nomen pol-
licitationis aliquando generale est, ad omnes promissiones
pertinens [f]. Propriè tamen pro vltrò facta, & spontanea pro-
missione accipitur, & vt Vlpianus ait, pollicitatio est solius
offerentis promissum, cum tamen pactum à quo differt, sit, duorum plu-
3 riumúe in idem placitum & consensus [g]. Pollicitatio distinguitur ratione
eius cui fit: nam fit publico, vel priuatæ personæ, vel Deo, quæ & votum di-
4 citur. Item alia cum causa iusta, alia sine causa impulsiua vel finali fit. Res
quæ in pollicitationem venire possunt, illæ erunt quæ in conuentionem aliã
deduci possunt. Quæ non possunt, nec rectè in pollicitationem veniunt,
nec in votum. At personæ idoneæ quoque debent esse contractui, neque
5 sexum distinguimus [h]. Quando autem obliget pollicitatio, causa propter
quam fit, docere poterit. Qui sine iusta causa pollicetur non obligatur, con-
trà si ob iustam causam [i], veluti ob honorem sibi vel alij decretum vel decer-
nendum [k], vsque adeò vt transeat ad hæredem obligatio [l]. Et videtur hic
esse contractus innominatus, do vel facio vt des. Et proinde si quis ob hono-
rem aut sacerdotium promiserit opus aut pecuniam, & antequam sacerdo-
tium vel magistratum ineat, decedat, hæredes in pecuniam promissam vel
opus pollicitum non possunt conueniri: nisi fortè ab eo vel à repub. opus
ipsum fuerit inchoatum [m]. Siquidem qui pollicitus est, si cœperit opus vel
solutionem polliciti, adigi ad implementum iure ciuili potest: vt pote qui
deliberatam mentem præcessisse facto ipso comprobauerit, nec licet pœni-
tere [n]. Tum quòd iam rei interuentu videatur contractum efficaciter, non
nudè [o]. Quemadmodum & accidit in donatione, quæ quamquam non es-
set iure Pandectarum efficax, ex nuda ratione & constitutione volentis lar-
giri, tamen si acceptata esset à donatore rata erat [p]. Sicq; Papyrius à dona-
tionibus ad pollicitationes argumentatur, vt in vtrisque quæ in rempublicã

e l. Charidemus, l. 5. de pollic. P.
f vt in l. pollicitatione, C. de dona. an. nup. l. pen. C. de dot. promiss. l. fi. C. ad Velley.
g l. 3. de pollicit. in P. l. 1. de pact. in P. l. non minorem, C. de transact.
h l. toties, l. 6. de pollici.
i l. 1. §. non semper, de pollj. l. iurisgentium. §. sed cum nulla, de pact. P. l. 3 & tot. tit. de condictio. sine causa.
k dicto §. non semper, & l. ex pollicitatione, l. 9.
l l. toties l. 6. §. 1. de pollic. P. & l. pen. eo. tit.
m l. si quis ob honorem, eo. de pollici. & l. penul. eo. Pap. in l. æstimationem, l. 16. §. 1. de munerib. P.
n l. 1 §. non semper, & seq. & l. 3. & pé. de pollici. P.
o vt in l. legem quã dixisti, C. de pact. l. diu. Gonis placitum, eo. tit. P.
p l. nuda ratio, de donatio. in P.

 fiunt,

fiunt, conditiones appositæ, ita demum ratæ sunt, si reipub. vtilitatis intersit: si damnosæ, non seruentur[a]. Ad hæc causa legitima efficacis pollicitationis censetur, propter incendium, vel terræ motum, vel aliquam ruinam quæ reipub. contigit[b]: isti enim casus miseratione digni visi sunt, & donatio quæ alioquin prohibita, ob illos permissa[c]. Sic & Paulus generaliter respondit: ob casum quem ciuitas passa est, si quis promiserit se aliquid facturum, etsi non inchoauerit, omnino teneri[d]. Si quis autem ne honoribus fungeretur opus promisisset, tam honores subire cogendum, quàm operis instructionem, Antoninus rescripsit[e], si idoneus honoribus esset. Etenim dignus pœna est, qui patriæ munera subterfugere, etiam pretio tentauit: & eos qui idoneos eligunt, à procuratione vtilitatis reipub. auocare[f]. Et Papinianus, æstimationem, inquit, honoris aut muneris, pro administratione offerentes audiendi non sunt[g]. Quæ per se rationes docent pollicitationis efficacis, quòd ea non tã merè liberalitatis, quàm iustæ & penè necessariæ finalis causæ sit, qua cessante, & ipsa corruat[h], quod in impulsiua verum vtique non esset[i]. Illud autem erit constituendum, vt in pollicitatione licita, forma ei data sit sequenda, nec alio modo à repub. acceptari, vel peti possit[k].

a l. imperatores, l. 13. de pollici. in P.
b Marcell. in l. propter incendium, l. 4. de pollic. P.
c l. quod si vir. de donat. inter vir. & vxor. P. l. penul. §. 1. C. de dona.
d l. ob casum, l. 7. de pollic.
e l. in priuatis, l. 12. §. fi. de pollic. P.
f l. qui cum vno, §. qui post desertionem, de re militar. l. 1. §. item de offic. præfect. vrb. P.
g l. æstimationem, l. 6. de munerib. & hon. P. l. illud, l. 10. de excusat. muner. lib. 10. C. tit. 47.
h l. 2. §. fi. de donati. in P. c. cum cessante, de appellation. in Sex.
i l. 6. & 8. de pollic. gloss. in l. 1. §. secũdo loco, de postulan.
k l. Septititia, l. 10. de pollicit. P. l. 2. de iure immunitatis, P.

De voto. Cap. 10.

Lib. 3. Decret. tit. 34. Lib. 3. Sext. tit. 15.

1 Votum quid.
2 & 3 Voueri quæ res possunt.
3 Euocatio deorum, vt dicebant, tutelarium.
4 Deuouentes seipsos pro salute populi.
5 Voti diuisio, in bonum, malum, simplex, solemne.
7 Purum conditionale, commutabile, incommutabile.
6 Votum ordines sacros suscipientium & religionis.
Votum tacitum religionis. eod.
8 Vouere quæ personæ possunt.
9 Votum filij intra quod tempus reuocari posit à patre.
10 Vota pupillorum reuocare possunt tutores, monachorum abbates, vxorum mariti.
11 Filijfamilias quæ possunt vouere.
12 Vouendi formulæ.
13 Voti finis.
14 Vota plura enumerata Paganorum pro re familiari & publica.
15 Votum quare obligat personam.
16 Vota reddi debere omni iure probatur.
17 Votorum excludendorum modus.
18 Voti commutatio seu dispensatio quid, & à quo, & in quod fiat.

VOTVM, voluntas est spontanea[l]. Et ideò & consensus votum dicitur[m]. Votum inter pollicitationes annumeratur[n]. 1
Votum est promissio aliquid faciendi, dandi, aut non faciendi vel non dandi, Deo facta. Apud theologos est[o], propositi supererogantis promissio Deo facta, propter bonum finem, ex deliberatione firmata. Viguerius[p], alio modo definit

l l. 1. de oblatio. votor. C.
m l. 2. de electio. in sex.
n l. 2. de pollicita. P.
o Ricard. in 4. Sentẽ. 36. distinctio. arti. 2. 3. q. 2. Angel. de Clauas. in Summa in verbo. votum 1.
p Ioannes Viguerius, in Institutio. theologic. c. 5. §. 5. versicu. 14. de voto.

finit,& plenius,vt fit deliberata, & discreta ac possibilis promissio, ab existẽte in libertate,Deo facta, de bono consilij vel præcepti, cum proposito seu intentione seruandi, &ad id se obligandi. Marsilius Fiscinus ex Orpheo & Platone votum definit, vt sit arduus affectus casti animi, Deo deditus, & quod bonum videtur exoptans [a]. Plato, vouere esse à Diis, vt ait, petere [b].
2 Res quæ voueri possunt, & facta sunt,& dicta, & res aliæ exempla facti patent in Iepte, qui vouit se præstaturum & oblaturum quod prius è victoria redeunti sibi occurrisset [c]. Sic Iacob post visionem scalæ, vouit votum dicens,si fuerit Dominus mecum, & custodierit me per viam per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendũ, reuersusq; fuero prosperè a d domum patris mei,erit mihi Dominus in Deũ, & lapis hic quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei: cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi [d]. Et probant iura ciuilia votum decimarum, & obligationem etiam eius in hæredem transire statuunt [e].
3 Inter ea quę vouentur sunt peregrinationes, subuentio seu transitio in Hierosolymitanam expeditionem, ad liberandam Syriam ab infidelium occupatione [f], ob quam principum & populorum olim facta vota frequentius recente clade. Vouentur & animalia, domus,ager,anima propria, id est,personæ siue masculi siue fœminæ, siue pauperes aut diuites [g], & alia quæ præstari possunt,alioquin quæ possibilia non sunt,nec promitti queunt,nec obligant [h]. In euocatione tutelarium,vt vocabant, deorum, olim qui obsidebant ciuitates in carmine euocationis, quo relinquere eos rogabant quos
4 obsidebant,& transire ad se, vouebant illis templa se ædificaturos [i]. Seipsos etiam aliqui apud gẽtiles pro salute & victoria Romani populi deuouerunt Deo & manibus,vt duo Decij,pater & filius [k], Quintus Curtius: & apud Græcos pro Atheniensibus Codrus: Menæceus pro Thebanis: pro Celænis
5 Anchurus. Votũ aut malũ,aut bonũ. Malũ non est obligatoriũ sed rescindendum [l]. Bonum votum generaliter duplex dicitur esse, simplex,& solemne. Simplex, quod priuatim promittitur nulla extrinseca adhibita solemnitate, aut persona publica nulla recipiente vel acceptante. Solemne contrà quod professionem habet publicam [m]. Et sunt quidam actus, qui dum fiunt
6 habent votorum expressam confessionem. Quemadmodum tria, paupertas, obedientia, castitas, promitti censentur in susceptione ordinum maiorũ [n], & professione solemni alicuius religionis [o]: vel tacita, quæ tacita triplex. 1. Si nouitius se ingerit actibus ex certa scientia professorum [p]. 2. Si deferat habitum professorum in eo monasterio vbi habitus professorum & nouitiorum distinctus est [q]. 3. Per delationem habitus nouitij vltra annum in eo monasterio, vbi non distinguitur à professorum habitu [r]. In baptismo emittitur votum solemne legis Euangelicæ obseruandæ, necessarium ad salutem
7 æternam consequendam [s]. Quædam etiam vota sunt pura, statim obligantia, quædam sub conditione, quæ non obligant nisi existente conditione [t]. Item votum quoddam cômmutabile in aliud pro eo quod quis vouit, re-
8 demptione facta: aliud incommutabile [v]. Personæ omnes vouere possunt, cuiuscumque sint generis, qualitatis, aut sexus, nisi nominatim prohibeantur. Et voto obligantur patresfamilias, puberes [x], sui iuris: non autem filiusfamilias, aut seruus, sine patris dominiue authoritate [y]. De muliere sic cautum in lege diuina: Mulier si quippiam vouerit & se constrinxerit iuramento, quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari, si cognouerit pater votum quod pollicita est & iuramentum quo obligauit animam suam,& tacuerit, voti rea erit. Quod pollicita est & iurabit,opere cõplebit. Sin autẽ statim vt audierit cõtradixerit pater,& vota & iuramentum eius irrita erũt,nec obnoxia tenebitur spõsioni,eò quòd cõtradixerit pater. Si maritũ habuerit & vouerit aliquid & semel de ore eius verbũ eggrediẽs,animã eius obligauerit iuramento, quo die audierit vir,& non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodcumque promiserat: sin autem audiens contradixerit, & irritas

fecerit

a Marsi. Fisci. in comenta.ad 2. Platonis Alcibiadem.
b Platon. in Eutyphrone.
c Iudicum, c.11.
d Genes.1.28.
e l.a.de pollicit.
f c.2. c. non est voti reus l. 5. c. magnæ. 7. c. quod super 2. & c. 5.
g Leuitic.27.
h l quemadmodum, de iudicatura.
i vt apud Liuium in 5. ab vrb.con.
k Liuius lib.8. ab vrbe. deuotionis huiusce formulam posuit præeunte verbis Pontifice publico popul Romani.
l ca in malis, 22. q. 4. cano. vna sola, 14. q 5.
m ca. omnes, 17. q. 1.
n c. vnic. de vot. in Sext.
o c. vnico de voto, in Sexto.
p Ioan. Andreas & Panor. in c. vidua. de regu. a. de regu. in Sext.
q Panor. in d. c. vidua c vt clerici, ac regulas.
r c 1 de regul. in Sex.
s ca. sunt quidã 17. q. 1. ca. p im, de cõsecrat. dist. 4.
t c verum, de conditio. apposit. can. vni. 32. q 6. lumpt. à contra sensu.
v c. 1. 2. & seq. de voto. ap. Gregor.
x l. 2. de polli. c. 3. c. nullus c. ad nostrã. c. si de regulari. ca. si quis laicus, 16. q. 1.
y dicta l. 2. de pollicita. ca. si quis sernum, 17. q. 4. ca. ex antiquis, 54. distin, ca. 1. & 2. 20. q. 2.

fecerit pollicitationes eius, verbaque quibus constrinxerat animam suam,
propitius ei erit Dominus. Vidua & repudiata, quicquid vouerint reddent [a]. 9
Hodie pater reuocare votum filiæ potest intra annum & diem tantùm [b], ne-
que peccat pater reuocando intra illud tempus, nec filius patri reuocanti
consentiendo, eò quòd pater faciat authoritate canonis [c]. Sic & tuentur 10
posse tutores suorum pupillorum vota reuocare [d]. Et Abbates suorum mo-
nachorum, etiam facta ante monachatum, vt & maritus potest omnia vota
abstinentiæ & continentiæ ab vxore facta reuocare, etiamsi ante contractũ
matrimonium fuerint emissa [e]. Potissimùm cum illorum interest, nec con-
senserunt. Proinde quoque præpositi ecclesiarum administrationibus & cu-
ris, antistites & curiones, abbates, non possunt in præiudicium suarum ec-
clesiarum vouere [f], sine licentia summi pontificis, id quod vinculum, quod
inter ipsos & ecclesias est dissoluere possit, vel ob quod diu ab ecclesiis abesse
possent [g]. Nec prælati episcopi, & iis superiores, absque summi pontifi. licen-
tia votum religionis faciunt, nec se monasteriis deuouent [h]: quamuis infe-
riores, vt decani, præpositi, archidiaconi, archipresbyteri & curiones possint [i],
etiam inuitis suis episcopis [k]. Monachi sine consensu abbatis non vouent.
Neque ipsi abbates sine licentia superiorum [l]. Putant autem, quod & ve- 11
rum est, seruum vel filiumfamilias qui temporalia vouere non possunt, pos-
se spiritualia vouere, quibus nullũ fit præiudicium iis quorum in potestate
sunt: putà quòd certas preces dicent, vel alia similia [m] voueant. Ita filiusfa-
milias qui habet peculium castrense vel quasi, de illis in quibus habetur
ac si sui iuris esset, rectè poterit vouere, vt & testari. Forma vouendi effica- 12
citer est, vt diximus, simplex, aut solemnis, verbis conceptis purè, vel cum
conditione expressa, deliberatè & maturè [n]. Etenim quod sine discretio-
ne vel temerè emittitur, obligatorium non est [o]: neque sola deliberatio sine
animo obligandi, nisi vltrà fuerit processum obligationem voti constituit [p].
Proinde omnia ex voto excusare debent quæ solent voluntati liberæ obesse,
& pactiones & consensum impedire, veluti, error, metus, deceptio, dolus &
similia [q], de quibus suis locis dictum est. Accedit formæ aliquando & pro-
missioni voti iuramentum promissorium, quod certè efficacius reddit pro-
missum inter homines. Nam quod ad Deum pertinet, inter simplicem loque-
lam & iuramentum Deus non constituit differentiam [r]. Apud Liuium vo-
uendi formula præscripta, dum de bello decreto à Romanis contra Antio-
chum agit, vtiq; M. Attilius inquit, consul ludos magnos Ioui vt voueret, pla-
cuit (scilicet senatui,) id votum præunte P. Licinio pontifice Maximo, con-
sul nuncupauit: si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit,
id ex sententia senatus populique Romani confectum erit, tum tibi, Iupiter,
populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet: donaque ad
omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit &c [s].
Perpendimus hîc quoque Dei maiestatem cui fit promissio & votum [t]. Item 13
& finem propter quem quis emittit votum, qui est vel salus æterna, vel tem-
poralis, aut alius bonus, & vtilis, nec damnosus proximo, vel superstitiosus,
quo fit vt conceptio votorum seu promissio facta in pernitiem alicuius, vt
Deus occidat inimicum, vt adultera quis, vel aliqua adultero potiri possit,
& ob similia impia & vana, sacrilegia potius & superstitiosæ preces haberi
debent. Mores antiquorum gentilium, & votorum religionem, & causas
docent: tum etiam eorum qui verum Deum colebant. Refert Cato verba 14
concepta quibus vota fiebant pro bubus [v]: & quomodo ante messem porcã
præcidaneam vouebant & sacrificabant [x]. Suetonius tradit omnes ordi-
nes Romanorum, in lacum Curtij, pro salute Octauij Cæsaris, quotannis ex
voto stipem iecisse [y]. Sicuti & posteà pro salute principis vota fuerunt præ-
stita summa cum populi iucunditate, vt Adrianus Imperator non luxerit
Aetium Verum adoptatum mortuum Calendis Ianuariis, quòd vota præsta-
rentur

[a] Numero. 30. vide Philonem Iudæum lib. de iureiuran. si vnus coniugũ sine alio continentiam voueat, non tenet votum. ca. si tu. 27. q. 2. idem in abstinentiæ voto. ca. manifestũ, 33. q. 5.
[b] ca. puella, 20. q. 2. ca. nullus 32. q. 2.
[c] gloss. in Summa 20. q. 2.
[d] dicto ca. puella, & Pano. in c. 2. de regular.
[e] gloss. 1. in can. noluit lex, 33. q. 5.
[f] dicto ca. noluit lex.
[g] ca. Clemens 8. q. 1.
[h] c. magnæ, de voto. c. nisi cum pridem, de renuncia. ca. nõ oportet, in 2. de consecra. distin. 5.
[i] c. licet de regular. ca. duæ, 19 q. 2.
[k] ca. monacho. 20. q. 4.
[l] ca. abbates, 18. q. 2.
[m] Angelus de Clauasio in Summa, §. votum. 2. numero 7. argu. c. relatum, de senten. excom. ca. si seruus sciente, 54. distinct.
[n] ca de viduis, 27. q. 1.
[o] c. veniẽtis, de vot. ap. Greg. c. charissimus, & c. veniens de conuers. cõiug. c. ad nostram, de regular.
[p] c. literaturam, de voto. arg. l. obligationum, de action. & l. si ego, de reb. cred.
[q] per totam 22. q. 4.
[r] ca. iuramenti, 22. q. 5.
[s] Liuius lib. 6. deca. 4. in principio.
[t] c. magnæ, de voto.
[v] Cato de re rusti. c. 83.
[x] idem Cato. eo. c. 134.
[y] Suetonius in Octauio. c. 57. Dio Cassius lib. 50.

rentur pro salute principis [a]. Etenim post calendas Ianuarias pro salute prin-
cipis vota suscipiebantur [b]: nuncupabantur autem à consulibus & reliquis
magistratibus, vt narrat Plutarchus [c], & meminit Plinius Iunior se ita fe-
cisse [d]. Exegit votum Calligula Cæs. ab eo qui pro salute sua gladiatoriam
15 operam promiserat [e]. Tum præcipuus votorum locus est, cùm spei nullus
est [f], & ad Dei opem tum maximè cogimur peruenire, cùm humanum de-
speramus auxilium. Proinde vota ritè facta Deo exsoluenda esse, & habere
obligationem personalem vouentis, non rei quæ vouetur, placuit, atque ad
hæredem transire [g]. Potissimùm si iusserit qui vouit hæredi, illud exequi [h],
vel si votum reale sit, cuius executio non pendeat ab ipsissima persona vo-
uentis [i]. In lege 12. Tabularum scriptum refert Cicero 2 de Legib. sanctè vota
redduntо. quare & voti causa soluendi magistratui licuit fines prouinciæ
16 exire, quos alioquin non licebat transilire, dum tamen non abnoctaret [k]. Iu-
bet ius naturæ primùm reddere Deo vota, quia naturæ iure æquum est, quæ
placita sunt seruari [l], & graue fidem fallere [m], & multò magis impium Deo fi-
dem datam, irridere: eędemq; rationes quas paulò antè docuimus firmare
pollicitationem, accedunt votis, sed firmius ius diuinum ad votorum exso-
lutionem adigit. Ecclesiasticus, *si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet
enim ei infidelis & stulta promissio* [n]. Et in libro Numerorum. *Si quis votum Do-
mino vouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne
quod promisit implebit* [o]. Et in Deuteronomio [p], *cùm votum voueris Domino
Deo tuo nō tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus, Et si moratus fueris
reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri absque peccato eris: quod autem se-
mel egressum erit de labiis tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti Domino Deo tuo,
& propria voluntate, & ore tuo locutus es.* Et Dauid, *vouete & reddite Domino Deo
vestro, omnes qui in circuitu eius offertis munera* [q]. Iure quoque pontificio
vota præstanda, fidem faciunt, quæ propriis integris titulis de voto tradun-
17 tur [r]. Quibus & ius ciuile consentit [s]. Obseruandus tamen in votorum so-
lutione, modus quo quis vouerit, an purè. Et tunc statim tenetur, si possit
soluere, aliter dilatio permissa [t]: an sub conditione, quo casu non obliga-
tur, nisi prius conditio extiterit [v]. Rursum, qui simpliciter se daturum voue-
rit, in specie, non debet deterius indiuiduum soluere. Maledictus enim do-
losus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile
Domino [x]. Et quamuis in indefinitis, quod minimum est, veniat ex inter-
pretatione, fauore promittentis [y], tamen fauore religionis de melioribus
est offerendum [z]. Sic enim qui se voto obligauit, testabitur suam erga Deū
piam voluntatem. Vel si iudicio cogendus sit, quod inter melius & peius
eiusdem speciei est, præstabit [a]. Et quod consuetum est in præstatione simili,
18 seruabitur [b]. Interdum in pollicitatione voti exequenda accedit dispensa-
tio, vel commutatio, seu redemptio voti. Dispensatio de non implendo
voto fit, dum quod vouetur, vel malum est, vel inutile, vel impedimentum
est maioris boni, remittitur ab eo qui auctoritatem habet propter iustam
causam [c]. Dispensare creditur solus summus pontifex in quatuor generibus
votorum, religionis, profectionis Hierosolymitanæ, pro subsidio, & ad san-
ctum Iacobum, & visitationis liminum SS. apostolorum, Petri & Pauli: in
aliis dispensat episcopus [d]. Commutatio est, quando pro voto, aliud impo-
nitur vouenti, estq; etiam dicta redemptio: nam solutione impositi, libera-
tio fit ab eo quod quis vouit, etiā iure diuino recepta [e]. Et hodiè quoq; pon-
tificio iure permissa superioris authoritate, inspecta qualitate personarum &
causa [f]. Cōmutatio porrò in melius semper fieri debet. Vnde quia creditur
religionis ingressum vt obsequiū, perpetuū arctius esse votū, placuit in eum
omnia vota temporalia conuerti posse [g]. Nec videtur votum & propositum
infringere, qui in melius commutat [h]. Hîc considera quoque res, personas,
& propter quid votum factum sit. Res promissæ enim voto interdum non
possunt

a Plinius in Panegyr. ad Traian.
b Caius in l. si calumnietur, l. 233. de verb. sig. P Dio Cassius, lib. 44.
c Plutarch. in Cicer.
d Plinius. in dicto Panegyrico.
e Suetonius Trāquil. in Calligu. c. 27.
f Plinius li. 8. Natural. histor. c. 16.
g l. 2. de pollic.
h c. licet, c. 6. de vot.
i d. c. licet, & c. quod super, eo. l. veteres, de contra. & cōmi. stipul. C. l. vni. vt actio. ab hære. & contra hæred.
k l. illud, 15. de offic. præsid. in P.
l l. 1. de pact. P. l. non minorem, de transac. C.
m l. 1. de constit. pecunia.
n Ecclesiastic. c. 5.
o Numero. 30.
p Deuterono. 23.
q Psal. 75.
r potissimum in c. licet, eo. ap. Greg. & tota. 17. quæst. 1.
s L. 2. de pollici. P.
t c. non est, de voto.
v ca. non solum, 32. quæst. 1. c. verū, de conditio. appos. c. olim causam, de resti. spoliator. ca. nō solum, 32. q. 8.
x Malachię, 1.
y l. si idē, in fine, de leg. 1. l. nummis, de lega. 3.
z arg. l. sunt personæ de religios. & sum. fac. in P.
a l. Titia, §. fi. de auro & argen. lega.
b ex parte, de censi.
c c. 1. & c. magnæ, de vot. glos. in c. non est, eo. tit.
d Angelus de Clauasio. in Summa. in verbo, votum 4. numero 6.
e Leuitic. 27.
f c. 1. & 2. & seq. de voto.
g c. scripturæ 4. de vot. ca. admonere 33. q. 2.
h c. peruenit, de iure iuran.

possunt redimi, interdum possunt, secundum finem diuersum: quod enim magis Deo acceptum est, id tenendum [a]. Et non commutat summus pontifex votum quod emissum est in baptismo, necessarium videlicet ad salutem consequendam, vt in baptismo diximus: nec enim dispensatio, vel gratia fieri potest contra Deum & salutem, sed potius esset dissipatio [b]. Personæ vouentium quoque cum votis conferendæ sunt, vt si vouerint auxiliarem manum propriam, pro repetitione terræ sanctæ, si sint debiles, infirmi, seniores, laboribus bellicis impares, peregrinationi inhabiles, iure, vel facto, in alias res personalis deuotio rectè à summo pontifice conuerti possit: nempe in expensas quas facturus fuisset in vigilias, orationes, ieiunia, & similia [c]. Et in summa tria in hoc negotio Innocentius 3. iubet obseruari, quid liceat secundum æquitatem: quid deceat secundum honestatem: quid expediat secundum vtilitatem [d].

a c.1. de voto.

b ca. sunt quidã, 25. q. 1.

c magnę, 7. & c. quod super his, 8. & c. ex multa, 9. in princ. & §. fi. de vot. ap. Greg.

d dicto c. magnæ, & ca. aliud, 11 q. 1. & ca. denique, 4. dist.

De nouationibus, & delegationibus, & cessionibus actionum. Cap. 11.

1 De nouationibus & recissionibus actionum remißiuè.

IVRIS ciuilis acquirẽdi modus est per stipulationẽ, nouatio [e]: 1
& ideò de illa dicendum hîc esset inter conuentiones quæ stipulatione fieri solent: verum quia hæc quoque ad solutionem & distractum magis mihi pertinere visa, alibi de ea, & de delegatione, & cessione actionum, post caput de solutionibus tractauimus [f].

e l. ea quæ ciuiliter. ſ. 53. de acquirẽ. rer. domi. in P. lib. 41. tit. 1.

f In lib. 23. obligationum c. 20.

De acceptilationibus, & de Aquiliana stipulatione. Cap. 12.

1 Acceptilationis, & Aquilianæ stipulationis tractatio remißiuè.

DE istis etiam copiosè alibi dictum est [g], ideò nec verbum amplius addam. 1

g superiore libro 23. c. 19.

De literarum obligationibus, & de exceptione non numeratæ pecuniæ. Caput 13.

Lib. 4. C. tit. 30.

1 *Literarum figura ad quid adhibita conuentionibus.*
2 *Nota scribendi prohibita ob fraudes.*
3 *Literarum obligatio vnica est, & quid sit.*
4 *Calendarij mercatorum fidem faciunt.*

5 *Litera*

1 PALAM omnibus est, pleraque esse negotia, & hominum varios actus, quæ scripturæ adminiculo ad sui robur & firmamentum indigent [a]. Literæ autem, & figuræ earum non tam ad obligationem, quantum ad fidem, & solemnitatem rerum gestarum pertinent [b], vt fraudibus & perfidiæ obuiam facilius ire-
2 tur. Vt alias Basilius imperator orientis aduertens occasioné maleficij prauis hominibus eo dari, quòd numeri quibus, verbi gratia, semis, sextans, vncia, & similia designantur per notas recepta antiquitus consuetudine scriberentur, loco notarum literis vti iussit, quas etiam rustici legere possent, & de suo sumptus in chartas, literas, atque scribas ipse suppeditauit [c]. Iustinianus quoque cauit, ne, imminente pœna ciuili & criminali, quisquam post hac librarius, libros iurisprudentiæ per notas seu abbreuiaturas, & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & vitio suo antinomias induxerunt,
3 scriberet, sed per literarum consequentiam [d]. Cæterùm placuit vnicam esse obligationem, quæ ex sola scriptura pendeat, nullo alio auxilio iuuata, non expresso consensu, non verbis, non re, non authoritate alia quàm legis: videlicet cùm quis fatetur scriptura accepisse se certam pecuniam, quam tamen non accepit: nec intra biennium confessionem eã reuocauit, vel de ea conquestus non est [e]. Hinc enim nascitur obligatio, etiam si causa debiti ignoretur: si ea scriptura fiat ab ipso contra quem profertur, tunc enim propria scriptura contra scribentem probat, non in eius fauorem aut commodum [f]: multò magis si authoritate publica fieret, quia fide publica firma manet [g]: vel si ab ijs fiat & inter eos qui fide eadem vtuntur, vel vti debent, quales sunt, probi si sint, mercatores, qui quasi publicum gerunt officium [h]: item argentarij, qui nihil in calendariis suis aliud quàm ex partium consensu annotasse censentur [i]. Excipio, vt dixi, alias scripturas, quæ causam habent, vel præsumuntur habere aliam quam mutui: quæ si admittantur, seu vt dicunt confessentur ab ijs qui obligati inde dicuntur, statim non expectato biennio obligant [k]. aduersus illas tamen, per apertissima adhuc argumẽta scriptis inserta, religio iudicis potest instrui, q in alium quemquã modum, & non in eum quẽ cautio perhibet, negotiũ subsecutũ sit [l]. Sunt & dispositiuè conceptæ scripturæ, quæ huic non pertinẽt, quæ si cõtineãt verba obligatoria, alia ratione, videlicet ex cõsensu vel stipulatione, pariunt obligationẽ: vt si p epistolã qs polliceatur se

[a] glos. in c. 1. § postquam autem, de cẽsib. in sex enumerat 34. casus, videnda glossa cum textu, in c. fin. de loca. apud Gregor.

[b] l. contrahitur, de pignor. l. non figura, de actio.

[c] lib. 2. iuris Orientalis, constitutione 2. Basilij. περὶ τῶν ἀριθμῶν.

[d] in prooemio. P. § illud autem, quod iam, l. 1. § penult. § ne autem, & l. 2. § si quid vero, de veteri iur. enucleã. C.

[e] § 1. de literar. obliga.

[f] l. fideiussor, § pater, & seq. de pign. P. l. instrumenta, § & l. exemplo P. & l. rationes C. de probation.

[g] l. optima, de contrah. & cõm. stip. C. l. cum precibus, C. de proba. l. antiqua, C. ad Sena. Velleia. l. si C. arbitrium tutelæ, vide glos. in l. 3. de non numerat. pecu. C.

[h] Bal. in l. quædam, § nummularios, de edendo, P.

[i] arg. l. si quis ex argentariis, § ratione, de eden. P.

[k] l. in contractibus & l. generaliter, C. de non numer. pecunia l. nec non § si quis, ex quib. caus. maior. P. l. aduersus, l. 3. § fi. C. de non numera. pecu.

[l] l. generaliter, C. de non numera. pecu.

se centum amphoras vini daturum, vel aliud quippiam [a]. Materia namque 5
propria istius obligationis circa quam versatur est mutui non recepti, vel nō
soluti confessio: vnde literarum obligatio bifariàm consideratur, vel quando
quis se recepisse mutuo quod non recepit fatetur, quod fit per syngrapham:
vel quando is qui verè mutuo dedit, scribit sibi solutum fuisse, quod tamen
solutum non est: quod fit per apocham: vnde sequitur liberatio, vt ex syngra
pha obligatio [b]. Materia porrò ex qua conflatur obligatio hæc, sunt literæ
per debitorem scriptæ; in his confessio mutui accepti vel redditi. quamuis
alij extendant ad alia quàm ad mutuū, exceptis tantùm casibus in quibus lo-
cum non habet exceptio [c]. Personæ autem hic eius generis esse debent cu-
iusmodi exiguntur in mutuo constituendo, & in liberatione facienda, de
quibus in mutuo, & titulo de solutionibus, & de acceptilationibus, dictum
est. At forma obligationis literarum hodiè alia est à prisca, per quam teste 6
Theophilo [d], quod ex aliis cōtractibus debebatur in hanc literarum transfun
debatur obligationem, acceptis nominibus. Quo factum est, vt & nunc no-
mina dicantur debita omnia [e]: anteà non nisi literis consignata, & forma cer
ta præscripta, vt apud Ciceronem, *hac pactio non verbis, sed & nominibus & præ*
scriptionibus multorum tabulis cū esse facta diceretur, prolata à Menio est nominibus in-
ductis, authore Pompeio [f]. Et Pomponius iurisconsul. nomina ex hac literarum ob
ligatione orta, subindicat. *Si vero*, inquit, *nomina ita fecerit dominus, vt quasi debi-*
torem se seruo faceret, cum debitor non esset, contrà puto. Re enim non verbis peculium au-
gendum est [g]. Separat Vlpianus ex stipulatu debitum, & debitum nomine fa-
cto [h]: vt & Iustinianus & alij verborum, & literarum obligationem [i]. Solebāt
debitores in calendariis creditorum nomina sua scribere, & ita rationes cre-
ditorum obsignare, & nomina ita facere dicebantur. Alia nunc obligationis
literarū forma, quæ quidē verborū delectū & conceptionē certam nō habetā
iure impositā, cū leges, nō verbis, sed rebus imponi debeāt [k]. Et sufficit talia es
se quæ obligationē arguāt, vel obligandi animū: veluti si quis mutuo acceptu
rus ita scribit in schedula seu syngrapha, Ego ab illo mutuo accipio, & hęc de-
beo: vel si alia similia, eiusdē tamen substātiæ scribat & subscribat nihil inter-
est. Pro nominum constitutione, syngraphis vti cœperunt posteà mutuum ac
cipientes [l]. Et secundum harū conceptionē quæritur obligatio ei qui credi-
disse dicitur. Iam autem in mutuo diximus in hac literarū obligatione, ciuile 7
mutuū constitui [m], quod per simplicē oris confessionē cōtrahitur: vt, talis fuit
confessus se habuisse & recepisse centum mutuo [n]. In hac specie conuentio- 8
nis, est prodita exceptio non numeratæ pecuniæ: si quis contendat ita quidē
se cauisse, sed pecuniā, seu rem ea cautione, & illis literis cōprehensam nō re-
cepisse: cōpetebat autē olim hæc vsq; ad quinquenniū principalibus constitu
tionibus, ante Iustinianum editis [o], vt constitutione Aurelij [p]. Erat & ex iuris-
consultorum responsis protinus perpetua: cùm apud illos nulla ad obligandū
sola literarū scriptura reperiatur sufficiens [q], nisi vel verborum, vel consensus
fulciatur adminiculo [r]. At tempore Iustiniani facta est tēporaria ad bienniū
vsque tantū permissa [s]. Quia propter silentiū biennij præsumitur secundum 9
scripturam & numerationem sequutam: & nisi numerata fuisset, non ita fuis
se stolidū qui scripsit, quin eam repetiisset: quia nemo pręsumitur velle iactare
suum [t]. Addit Iustinianus metam huic præscriptioni adpositam, ne credito-
res diutius possint suis pecunijs forsitan defraudari [v]. Sed & tertio loco qui
sciens prudensque fassus est se accepisse mutuo quod non acceperit, donasse
videtur [x], quia nullo iure cogente fassus est se debere [y]. Quare in hac obliga-
tione non potest agi vt ex mutuo, quia in eo amplius quàm datum sit non
redditur [z]: sed ex literarum obligatione, veluti ex promissione: verbis enim
etiā credimus & literis [a]. Verumtamen si spe futuræ numerationis facta fue- 10
rit debiti recepti cōfessio, rectè dicemus creditorem satisfacere debere pro-
missioni, & si non satisfecerit, iniquum esse eum quod non tradiderit velle
repetere, quantumuis prætextu mutui fraudem tegere velit. & fictitius
iste

a l.Titius Seio, de cōstitu. pecunia P.
b l. in contractibus, l.14.§.sup cæteris, de non numera. pecunia.
c gloss. in d.l. in contractibus, §. sed quoniam in verbo penult., in fine.
d Theophil. in §. 1. de litera. obliga. lib.3. Institut. iur. ciu. tit.21.
e l. nominis & rei, de verbor. signific.
f Cicero li.4. Epistola ad Attic. epistol. vlt. in hac etiā acceptione alibi idē Cicero accipit, & pro Cluentio, & alibi.
g l.4. de pecul. libr. 15. P. titu.1.
h Vlp in l.1. de annuis & menstrua. cibar. lega. lib.33. P. tit.1.
i §.1. de litera. obliga. l. nō figura, 38. de actio. P. l.7. §. quod fere, de pact. in P.
k l.3. C. commu. de lega.
l l. plures, l.13. de fide instru. C. titu. de apoch. libr.10. C.
m Ioannes de Ferrariis in titul. de forma libelli in actione hypothecaria in verbo mutuo.
n de qua intelligenda l.3. de non numera. pecunia. C. §.1. de liter. obliga.
o dict. §.1. de oblig.
p quæ scripta est in fragmento Codicis Gregoriani, titulo, de cauta & non numera. pecunia.
q dicta l. non figura
r l.1. de actio. P. l.1. de nouat. P. l. Græcè, de fideiussor.
s dict. §.1. de litera. oblig. & l. in contractibus, 14. de nō numera. pecun. C.
t l. cùm de indebito, de probat.
v §.1. de literar. oblig.
x l. campanus, de oper. libertor. P.
y l. donari, de regul. iur. l. donari, de dona. P.
z l. si tibi decem, de pact. P.
a l.2. si cert. peta. P.

iste contractus iustissimè reiicietur. Et plus valet quod agitur, quàm quod si-
mulatè concipitur [a]. Quamobrem si in hac confessione acceptæ pecuniæ li-
teris comprehensa interuenerit error, scriptura nō sufficit si de errore docea-
tur, etiam post tempus biennij, nec ex ea nascetur literarum obligatio, per iu
ris vtriusque regulam, iure naturæ æquum non esse quemquam locupletari
11 cum alterius iactura [b]. Qua ratione Dynus tuetur [c] ex æquitate canonica, de-
bitorem posse obiicere hanc exceptionem non numeratæ pecuniæ post bien
nium. Notat tamen Baldus, & glossa ex quorundam interpretum mente, nec
audiendum eum esse, qui velit post bienniū probare non fuisse numeratā pe-
cuniam: quam sententiam Salicetus & Castrensis sequuntur [d]. quod verum
credo, quando in scriptura dictū fuit, fateri debitorē tunc se accepisse, nume-
rationemque tunc factam: diuersum autē, quādo quis in scriptura indefinitè
12 dicit, fateri seu confiteri se accepisse [e]. Cæterum hodie cautum est, chorogra
phariás scripturas, quibus quis fatetur se mutuas accepisse pecunias, non pro
bare mutuum supra quinquaginta libras auri, sanctione Iustiniani [f], & ex no-
uella constitutione supra libram auri [g]: nisi simul adhibeantur scripturæ ma-
ioris summę tres testes ex lege Codicis, probatæ opinionis, & si fiat in ciuitate
ab imperito literarum, quinque ex nouella Iustiniani [h]. In minoribus igitur
summis idiochera, seu priuata scriptura confessata seu agnita, vel si trium te-
stium habeat suscriptionem in maioribus, probabit debitū. Et si debitor in-
ficietur, potest scriptura conuinci per comparationē literatū in præiudicium
scribentis [i]. Atque in Gallia debitore inficiante idiocheron, in ius vocari po
test corā quolibet iudice eius loci vbi is debitor cōpertus fuerit: vt inibi per
seipsum vel procuratorem cum speciali mandato cogatur vel agnoscere vel
negare scripturam: quod si non fecerit ex prima dilatione vel vocatione con
tumax, scriptura pro confessata habetur, & eius generis & efficacię renuncia-
tur per iudicem eiusq; sententiā, à cuius prolatiouis die idiocheron hypothe
cam contrahit, ex constitutione regia Francisci primi, anni 1539 [k]. quamuis
iure Nouellarum, ex scriptura debiti, vel syngrapho, actio quidem personalis
nascatur, non hypothecaria [l]. Item si vocatus debitor & inficiatus fuerit, &
actor, creditor videlicet, probauerit, à tempore denegationis hypotheca inci
piet [m]: & ex nouella Iustiniani damnandus erit in duplum [n]. Nec hîc præscri-
ptio seu exceptio fori, vel non sui iudicis obiici poterit, dū agitur de agnitio-
ne chorographi, eò quòd res est peritura tempore: quare necessitas exceptio-
13 nis ius superat, vt in alijs [o]. Placuit autē non tantùm debitorē cogendū agno
scere, vel inficiari proprium chorographum, verumetiam & eius hęredem, &
vxorem viri [p]: monachorum collegium abbatis mortui: & successorem in be
14 neficio mortui antecessoris [q]. Agetur itaque intra biennium ad summouen-
dam scripturam eius quod quis fassus est falsò, se debere, condictione l. in cō
tractibus, C. de non numerata pecunia: nam condictio ex lege competit vbi
alia non datur actio quàm ex ipsa lege [r]: poteritque per condictionē sine cau
sa, obligationem, idest, instrumentū cautionis cōdicere [s], vel si creditor agat,
exceptione non numeratæ pecuniæ vti [t]. Competit & actio in rem pro re-
petitione pignoris, si pignore cautum sit [v], item & exceptione doli aduersus
agentem [x]: & ipse actione in factum quoque agere poterit, si cauta fuerit
quantitas cum stipulatione: nam sine stipulatione promissione facta, non nu-
meratæ pecuniæ remedium datur [y]: quod & querela non numeratæ pecu-
niæ dictum [z]. Atque intra tempus concessum biennij, licet ei cui hæc ex-
ceptio competit, vel denunciationibus scripto missis, querelam non nu-
meratæ pecuniæ manifestare ei qui numerasse eam, vel alias res dedis-
se instrumeno scriptas, vel si abesse eum his locis in quibus contra-
ctus factus est, contigerit. Constantinopoli apud quemlibet ordinarium
iudicem:

a & ita Odofredus notat in l. quamuis, C. si certum petat.
b c. locupletari, de regu iur. in Sexto. l. iure naturæ, eod. titul. in P. l. nā hoc natura, de condictio. indeb. in P.
c Dynus, in dic. c. locupletari.
d Baldus in l. si ex cautione quæstione. 9. & in l. in cōtractibus, & ibi gl. in verbo nullo modo. Cynus, Castrēs. & Salicetus, C. de non numera. pecunia.
e glossa sur[ripta?] text. in l. si ex cautione, C de nō numera pecunia.
f l. super Chorographariis l. fin. C. si certū peta.
g authen. sed nouo iure, eo. tit. si cer. peta. §. oportet de instrumentor. fide & cautela, in Authentic.
h dicta lege fi. & authent. c. sed nouo iure.
i l. scripturas, & auth. nisi. si quis vult cauté, qui potior. in pigno. habeant. C.
k in constitu. Francisci. 1. anni 1539. artic. 92.
l § insuper, nouell. 136.
m in eadem constitutione Francisci. 1. articu. 93.
n nouella 18. § studium vero. vide l. 4 C. de non numera. pecu.
o Alexan. in l. 2. de iurisdict. omnium iudi. l. sicut l. 1. de eo quod cert. loco. P. l. vni. C. vbi conuenia. qui cer. loc. dar. promisit.
p Ioannes Gallus in Decisio. decis. per arestia Parlamenti, aresto 157.
q apud eundem Gallum eod. lib. arest. 172.
r l. 1. de condictio. ex leg. P.
s l. si quasi accepturi, l. 7. de non numera pec. C. l. qui sine, de condictio. sine causa, l. cum & solutā, de condictio. indeb. C. l. fin. de solut. C. cum simil.
t dicta l. si quasi, & l. 3. & l. aduersus, l. 5. C. de nō numera. pecunia.
v l. 1. ff. de non numera. l. solutum, §. si quasi, de pignora. actio. P.
x l. 3. C. de non numera. pecun.
y l. cùm vltra. l. 9. ista gloss. penul. C. de non numera. pecunia.
z in l. in contractibus, l. 14. §. in omni enim tempore, de non numera. pecu. C.

iudicem: in prouinciis apud viros clarissimos rectores earum, vel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoq; modo perpetuã sibi exceptionem efficere licere, sancitum est [a]: dummodò in scriptis querela fiat, aut si quis eam in iudicio proponat, etiamsi agatur de exceptione non numeratæ dotis, in qua hæc locum habent [b], oportetque mulieri & ei qui dotẽ conscripsit, querelam innotescere [c]. Adhibenda tamen in non numerata dote circa 15
tempus alia distinctio, vt intra biennium soluto matrimonio, siue morte, siue diuortio, tam ipsi marito de dote non numerata queri liceat, quàm eius insuper hæredi intra alterum annum. Si verò matrimonium vltra biennium vsque ad decimum annum extendatur, & marito eiusque insuper hæredi intra menses tres querela concedetur. Si autem decennium decurrat, tunc neque marito, neque eius hæredibus querelæ mouendæ potestas est, ex nouella [d] Iustiniani. Sed & adhuc post decennium ad duos annos facultas extendetur, si minor fuerit maritus, vel hæres eius, per auxilium restitutionis in integrũ [e]. Hinc casum demit lex, vt in illis securitatibus, vt ait, seu confessionibus, quæ post confectionem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte, vel in solidum exponuntur, nulla exceptio non numeratæ pecunię locum habeat [f]. Idq; ob geminatam & præmeditatam eiusdem solutionis confessionem, quæ proculdubiò vel donandi iudicium consultum, vel solutionem arguit, saltẽ quæ efficaciores vnà sunt [g]. Vnde & tracta videtur ratio, cur is qui se consti- 16
tuit debitorem in locum alterius non obiiciat hanc exceptionem [h]: quamuis hæc exceptio quæ competit reo, competat & fideiussori, si reo debendi numerata non fit [i]. Alius casus in quo non numeratæ pecuniæ exceptio nõ obij 17
citur, in instrumento securitatis depositionis rerum certarum, vel pecuniæ. Item tertius, quando publicus officialis fatetur se recepisse publicas functiones [k]. Quò pertinet 4. quando procurator fisci, rerum venditarum pretia se recepisse, scriptura profitetur [l]. 5. in causa transactionis quoque cessabit [m]: vt & sexto loco, si quis partem pecuniæ, quam numeratã fuisse diffitetur, persoluerit [n]. Septimò, si creditor asseueret se pecuniam dedisse, ob cuius petitionẽ debitor obiicit exceptionem non numeratæ pecuniæ, potest probare vsque ad 30. annos, nec ei nocebit exceptio illa [o]. Actione vel exceptione non numeratæ pecuniæ proposita, opus est probatione: proinde illa solet expediri, vt si agente creditore, neget debitor numeratam fuisse, probare debeat creditor numeratam biennio nondum exceptionis elapso [p]: posteà nequaquam, quin nec de eo iuramentum subire cogitur [q].

a dict. §. in omni quidem.
b l. 1. & fin. de dot. caut. non numera. C.
c d. cta l. in contractibus §. nn. & auth. hanc autem, de nõ numera. pec. C. & nouella 100.
d nouella 100. inde desumpta authen. quod locũ de dote caut. non numera. lib. 5. C. titu. 15.
e proximè, citatis iuribus, & authen. si minor. de tempo. in integ. restitutio. C. lib. 2. titu. 53.
f dict. l. in contractibus, §. sed quoniã.
g l. 1. de plus peti. C. authen. siue à me, & l. si mulier l. 22. C. ad senatusconf. Velleia.
h l. frustrà, l. 6. C. de non numera. pec.
i l. tam mandatori, l. 12. C. eod.
k dict. l. in contractibus. §. sed quoniã, vers. ideoque.
l l. omnes, §. fin. de quadrien. pręscrip. C.
m l. si transactionis, l. 11. C. de non numer. pecunia.
n l. 4. C. de non numer. pecun.
o l. asseueratio, l. 10. C. de non numer. pecunia.
p l. 1. & 3. C. de non numera. pec.
q l. in contractibus, §. super cæteris, in fine, iuncto §. illo videlicet.

FINIS LIBRI XXIIII.

De

DE OBLIGATIONIBVS, ET CONVENTIONIBVS CONSENSV INITIS.

LIBER XXV.

De emptione, & de distinctione nominis emptionis. Cap. I.

Apud Iusti. Lib.3.titu.24.P.lib.18.titu.1.C.4.tit.36.

1 *Emptionis nomen in genere & specie quid contineat.*
2 *Emptionis formula omnibus conuentionibus adhibebatur.*
3 *Mancipi res quæ, & quomodo transferrentur.*
Aere & libra quomodo fiebat venditio. eod.
4 *Emere & vendere quando promiscuè, & quando distinctè accipiantur.*

1 FREQVENS vsus emptionis cùm sit, operæpretium esse duco diutius in ea pertractanda immorari. Proinde prius monendi sumus, emptionem in genere & specie accipi: siquidem generali emptionis appellatione, omnis contractus ex quo dominium transfertur, continetur, & ita in lege 12. Tabularum vsurpatum nomen notat Pomponius [a]. Quare & alibi in iuris corpore, in ea lata significatione comperitur [b], vt & legatum contineat [c]. Sic apud Varronem, *In emptionibus*, inquit, *dominium legitimum, sex ferè res perficiunt: si hæreditatem iustam adijt: si, vt debuit mancipio accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si iure cessit cui potuit iure cedere, & id vbi oportuit: aut si vsu cœpit: aut si è præda sub corona emit: tumúe, cum in bonis sectioneúe cuius publicè emit. In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere, sanum eum esse, furtis noxijsq́ solutum: aut, si mancipio non datur, dupla promitti: aut si ita pacti, simpla.*
2 Hæc Varro [d]. Porrò hæc appellatio perextensionem ad alia, quàm quæ verè emuntur, extenditur, vel quòd firmissimus transferendi dominij modus sit emptio vera: vel quòd nullus ferè translatitius dominij olim titulus esset, cui non adhiberetur emptio, vtrumque summo digito indico. Primùm ostendit Horatius [e]:

Si proprium est quod quis libra mercatur & ære,
Quædam, si credis consultis, mancipat vsus.

a l. statu liberi 29. §. 3. de stat. liber. li. 40. P. titu. 7.

b §. 1. de contentio. inter. domi. & emptorem feudi, lib. 2. Feudorum titu. 42.

c l. sicut, l. 1. §. venditionis autem, qb. mod. pig. vel hypothec. soluit. lib. 20. P. titu. 6.

d Varro, lib. 2. de Re rustica. c. 10.

e Horatius 2. epistola ad Iulium Florum.

1 OMISSIS aliorum finitionibus quæ de emptione fiunt, vel
nimium angustæ, vel latiores quàm substantia postulet, no-
stram exhibemus, vt Emptio sit contractus[a], nominatus[b],
bonæ fidei[c], iurisgentium[d], per quem fit commutatio rei cum
2 certo pretio[e], ex cõsensu[f]. Bona fides exigitur in emptione & h
tẽpore cõuentionis[g], imò dolus abesse debet à vẽditore, nõ tãtùm tẽpore vẽ-
ditionis, sed omninò, & omni tẽpore sequẽti, vt notat Cinus[h], & Baldus[i]. Do i
lusq; venditoris nocet emptori[k]. Quia emptor nõ potest esse melioris cõdi-
tionis in re empta quàm venditor[l], & eadem causa debet esse emptoris in
agendo, quæ fuerit venditoris[m], cùm in locum eius succedat[n]: & ab eius k
3 persona, omnes exceptiones in personam emptoris transeant[o]. Distingunt
inter veram & imaginariam venditionem, quòd illi res & pretium accedat: l
imaginaria autem fit, pretio non accedente, quæ pro non facta est, & ideò m
nec alienatio intelligitur rei[p]. Potest etiam diuidi emptio in eam quæ
consensu solo fit, de qua loquimur: & in eam quæ per mancipationem fie- n
bat, per æs & libram, quam etiam imaginariam, ratione aliorum nego-
tiorum cui adhibebatur extra contractus, dixere[q]: de qua superiore capi- o
te dictum est. Litis æstimationem, inter species venditionis poni non am- p
bigitur[r], vel saltem similem emptioni esse in aliquibus[s], non enim ve-
4 rè simplex venditio est[t]. In emptionibus tria substantiam constituunt, quæ
necessariò requiruntur, res, pretium, & consensus[v]: nam quod relatum est q
de necessitate scripturæ, non prius emptionem esse, quàm ea perfecta sit, in- r
telligitur si ita lex emptioni dicta sit, vt de ea fieret scriptura[x], non aliter:
quia sine instrumentis alioquin valent, quæ consensu peraguntur[y]. Et de
illis soleant tantùm instrumenta, probationis facilioris causa conscribi[z]. s
5 Res, in materia, merx dicitur etiam[a], id est, res vendibilis, vnde & mere-
trices mercales dicuntur, quæ pretio prostituunt & vendunt pudicitiam[b]. t
Inde & mercatus & nundinæ[c]. Commercia etiam, quorum quoque ap- v
pellatio ad alios contractus extendi à commutatione mercium potest[d]:
commercium quippè est libera communicandi, contrahendi & commer- x
candi facultas, Græcis συνάλλαγμα, ἀλλαγὴ, ἐμπορία: vt nundinatio per emptio-
6 nem, ὠνηρία. Sine re quæ veneat, nec emptio, nec venditio contrahitur[e].
Sufficit autem rem esse, etsi ea præsens non sit, attamen quæ esse possit, vt & y
alea seu euentus dubius[f], & spes emi possit futuræ rei[g], & fructus futuri[h].
Generaliter regulari iure, res omnis quæ non habet prohibitionem aliena-
tionis, vendi potest, & emi, quam quis possit habere & possidere, quæúe à z
commercio non eximatur, vel à natura, vel iure gentium, vel iure ciuili[i]:

a l. Labeo, §. contractus, de verb. sig.
b l. iurisgentium, de pact. P.
c l. si dolo aduersarij, l. 5. de rescind. vend. C. l. ex empt. l. 11. de act. e. emp. P.
d dicta l. iurisgentiũ de pact. l. 1. §. fi. de contra. emptio. P. l. ex hoc iure, de iust. & iur. §. ius autem gentium, de iur. natural.
e l. 1. de rer. permu. in P. §. 1 de empti. ap. Iusti. l. 1 §. fi. de contr. empt. P.
f l. 1. de contra. emp. P. l. 2. de actio. §. 1. de obligat. quæ ex consens. l. 1. C. de contra. emptio.
g l. 2. §. 1. pro empt. l. 3. pro soluto. in P. l. si cum aliena, in princ. de vsu. P.
h Cinus in authentica sacramẽta puberum, quæst. 17. si aduers. ven. C.
i Baldus in l. si cum fundum, per eum textum, § 1. de contrahen. empt. P.
k l. cũ qui, §. prætor, de public. in rem actio. P.
l in l. in his, §. non debeo, de reg. iur.
m l. inuitus, § plerumque, de regul. iur. P. l. si qua..do, § hæres, de lega. 1.
n l. 2. §. fi. de hæredi. vel actio. vendit.
o l. si à te, §. fi. & l. si mater, in fine, de excep. rei iudic.
p Paulus, l. nuda. l. 55. de contr. empt. l. contractus, l. 55. de actio. P. cũ simi. ibi nota.
q §. sed vt nihil antiquitatis de testam.
r l. 1. pro empto. lib. 41. P. titul. 5. l. plerumque l. 11. §. si ante matrimoniũ, de iure dot. P.
s l. 3. pro empto. in P. l. eius, & l. seq. de rei ven. P.
t l. quoties l. 17. solu. mat. P.
v §. 1. 2. 3. de emptio. ap. Iustinia. l. in vẽditionibus, l. 2. C. eo. l. 2. de actio.
x vt in l. contractus, de fide instrumentor. C. §. 1. de empt. ap. Iustin.
y l. cum instrumentis, C. de fide instrumentor. l. cum res, C. de probatio. l. non figura, de acti. P.
z l. contrahitur, de pigno. P. l. pactum, C. de pact.
a l. 1. de contra. emp P.

b l. mercalem, de condictio. ob. tur. cau. C. c l. 1. de nundi. C. d gloss. in §. idem iuris, de inutil. stipula. in verbo. commercium, rubri de commer. & mercator. in l. 3. quæ res vendi nequeãt, C. l. 1. quæ res exporta. neq. C. l. 2. de Eunuchis, C. e Põpo. l. nec emptio, l. 8. de contrah. emptio. f dicta l. nec emptio, & l. si iactum retis, de actio. emp P. de iactu retis empto. Valer. Max. lib. 4. c. 1. Suetonius, lib. de illustrib. Rhetoribus, Diogen. Laert. in 1. g in l. spem, C. de dona. h l. si debitor, l. 39. de contr. emp. P. dicta l. nec emptio.
i l. si in emptione, § omnium rer. de contrah. empt.

siue mobiles siue immobiles, siue corporales, siue iura sint[a]. Nec tamen me preteriit mercis nomen ad res tantùm mobiles pertinere, ex sententia Vlpiani[b], neque adhuc omnes venire eo nomine, cùm nec mercis nomine contineri seruos Aphricano placuerit: ex Melæ sententia. Quamobrem non mercatores, sed venalitios dici eos qui vendunt[c]. Verumtamen ex nominis extensione venalitiariam vitam exercentes, & mercatores dici posse receptum est: & seruos venales ex interpretatione in merce esse[d].
Mercatorem tamen existimamus & mercaturam circa res mobiles. Merca- 7
torem videlicet, qui plures facit emptiones vt vendat. Non enim qui semel aut aliquando emit vt lucretur, & vt aliquando vendat, mercator dicitur, sed qui ei rei omni studio & potissimùm incumbit[e]. Vt apud Callistratum negotiator dicitur, qui maiorem partem facultatum in negotiationibus adhibet, non qui aliquam particulam[f]. Quamquam & iterum negotiator paulò aliter quàm mercator dicatur, à negotio: negotium autem quod negat otium, vt is negotiator verè dicatur, qui omni genere lucri laboriosè vitam exercet: siue emendo, siue vendendo, aut locando, aut conducendo, teste Martiano iurisconsulto[g]. Plato, mercaturæ species alias hoc 8
modo & commerciorum explanat. *Commercij*, inquit[h], *duæ species: vna in largitione: altera in emptione & venditione consistit. Eam rursum, quæ ad emendum vendendumq́ pertinet, bifariàm diuidimus. Qui opera sua venalia facit, propriorum venditor nominatur: qui aliena vendit, commutator.* Commutatio autem, aut 9
inter eiusdem ciuitatis ciues conficitur, quam cauponariam, καπηλικὴν, vocamus: aut inter ciues & peregrinos, emendo vel vendendo. res ex vrbe alia in aliam permutatur, & mercaturam dicimus. Mercatura præterea duplex, altera ad victum corporis spectat: altera ad animi disciplinam, commutatq́; numis eruditionem, si quis ea quæ didicit ære doceat, atque hunc mercatorem scientiæ vocat sophistam. Quo loci arguere videtur & reprehendere, vendentes eruditionem: non tamen eos qui honorarij loco mercedem laborum, qua digni sunt capiunt licitè, & ideò annonæ illis qui publicè erudiunt, ex ecclesiasticis prouentibus per sacra concilia, & comitia Gallica assignata sunt, vt gratis pauperes potissimùm erudirent[i]. Et Paulus iurisconsf. mercedes præceptoribus soluendas à tutore tradit, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, & pro dignitate natalium[k]. Neque tamen ideò rectè dicetur venalis scientia, sed potius remuneratio debita præceptoribus[l], illis maximè qui iura docent. Est enim sanctissima ciuilis sapientia, sed quæ precio numario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor, id est, salarium petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit[m]. Mercaturæ rursum, quæ ad victum corporis spectat, 10
apud Aristotelem tres species ponuntur: nauigatio, deuectio, negotiatio[n].
Tradit Dionysius[o], Phœnicum mercaturam nauigationis esse inuentum: 11
de illis enim ait.

οἱ δ᾽ ἅλος ἐγγὺς ἐόντες ἐπωνυμίην φοίνικες,
τῶν δ᾽ ἀνδρῶν γενεῆς οἱ ἐρυθραῖοι γεγάασιν,
οἱ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης,
πρῶτοι δ᾽ ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο. &c. id est.
Ij verò mari vicinè existentes Phœnices,
Eorum hominum originis qui Erythræi nati sunt.
Qui primum nauibus periculum fecerunt maris,
Primi item negotiationem marinagam fecerunt. &c.

Inde naualia commercia, & leges nauales, quæ de eis dictæ aliter & Rhodiæ[p]. A naui nauigatio, nauigans[q], & nauicularij[r], qui nauium sunt domini. Et nauicularij quoque, teste Vegetio, qui Græcis nauarchi, qui in classe

a toto. tit. de hæred. vel actio. ven. C.
b in l. mercis appellatio. l. 66. de verb. significa.
c l. mercis appellatione, l. 209. de verb. sign ff. l. 1. § licet, de tributor. actio.
d l. seruos, l. 71. § fi. de leg. 3. dicta l. 1. § licet. de tributo.
e l. 1. iuncta glos. in verbo, omnes, de tributo. act. P. l. legatis seruis, & ibi Barthol. & alij interpret. de lega. 3. Angel. Aret. in § introducit, in vers. in glos. negotietur, quod cum eo qui in alien. potesta. ap. Iustinia.
f Callistra. l. semper, l. 5. § negotiatio, de iur. immunit. ff.
g l. legatis seruis, 65. de lega. 3. lib. 32. P. tit. 1.
h Plato. lib. de ente, siue in Sophista.
i c. quia nonnulli, de magistris ap. Greg. & in constitutioni. comitiorum generalium, artic. 9.
k l. cum plures, l. 13. § cum tutor. de administ. tutor. lib. 26. P. tit. 7.
l vt in l. Attilius, de dona. P. l. qui filiũ, vbi pupill. educa. deb. P. l. fin. de aliment. pup. præst. C.
m l. 1. § proinde, de variis & extraordina. cog.
n 1. Politicor. c. 7. Arist.
o Dionysius, lib. de situ orbis.
p ca. Rhodię leges 2. distinction. extant & leges nauales Iustiniani Græcè excussæ.
q c. nauigãti de vsur.
r toto tit. de nauicula & naucleris, lib. 11. C.

classe singulis nauibus præsunt [a]. Nauis porrò hîc erit, siue sit fluuiatilis, si-
ue marina, siue in aliquo stagno nauiget, siue σωνεδρία [b], id est, quæ in portu
12 seu in statione consistat. Continetur & nauis nomine ratis, quæ Græcis χεδία,
quæ est, compago connexarum trabium, qua vtebantur antiqui ante nauiũ
13 inuentionem, quæ tamen accedere tutò mare, ob fluctus non potest [c]. Mer-
caturas ad inuentum Pœnorum refert Plinius [d], cui & consentire videtur
illud Ezechiæ. *Chartaginenses negotiatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum, argento, ferro, stanno, plumboq́ impleuerunt nundinas tuas* [e].

a Vegetius lib. 4. de Re mili. & de illis intelligi debêt rubrica & l. 1. de hæreditat. decurio. & nauiculatior. lib. 6. C. & l. semper, §. negotiatores, de iure immunita. P.
b in l. 1. §. nauem de exercitoria actio. l. solet, de feriis P.
d Plinius lib. 7. histor. Nat. c. 56.
e Ezechiel. 27.

De mercatibus & nundinis. Cap. 3.

Lib. 50. P. tit. 11. Lib. 4. C. tit. 60.

1 Nundinæ feriæ Paganorum ethnicis.
2 Mercatus & mercatorum vtilitas.
3 Mercatuum institutor primus Iphitus Elius.
4 Nundinarum ius & mercatus quis concedere possit.
5 Mercatus & nundinarum differentia.
6 Nundinarum & mercatuum priuilegia.
Anglis nundinarum Lugdunensium priuilegia negata. eod
7 Nundinarum priuilegia quas res afficiunt.
8 Nundinæ & mercatus ne fiant diebus & in locis sacris.
9 Nundinarum introducendarum finis & vtilitas.
10 & 11 Rationes.
Nundinarum priuilegia decennio vel 30. annis extinguntur.
10 Collegium mercatorum imperialium.

1 NVNDINÆ feriæ Paganorum, id est, rusticorum apud Ro-
manos erant: quibus conueniebant negotiis propriis vel
mercibus prouisuri [f]. Fiebant autem nono quoque die, vnde
etiam nomen habuerunt [g]. Mercatus & pro nundinis, seu
loco & tempore nundinarum, ἐμπόριον vbi conueniunt mer-
catores. Nundinæ, inquit Dionysius Halicar. nono quoque
die celebrabantur, vt nunc etiam, quo plebs agrestis in vrbem ad mercatũ
conueniebat, finiendisq́ue litibus, & ad suffragia ferenda de negotiis pu-
blicis, quorum ius erat penes populum, aut de quibus senatus retulisset ad
eum. Reliquis septem diebus ruri degebant, quòd magna pars operaretur ob
2 paupertatem suis manibus [h]. Et Callistratus [i], ex sententia Platonis [k], duo
genera personarum in mercatibus, & nundinis constituit: vnum rustico-
rum & habitantium, aliud eorum qui illis ministrant, qui euehunt & inue-
hunt singula, vel vtilia & necessaria: οὗτοι δὲ εἰσιν ἔμποροι, inquit, *isti sunt negotiatores seu mercatores:* afferentem autem agricolam aliquid eorum quæ facit, vel alium conductorum illis distrahere citò, & ad opera redire debere, quod non fieret nisi stati certis locis & temporibus adessent mercatores huius rei administri. Qua & ratione si cupiditas lucri nimia à mercatoribus absit, mercatura erit vtilissima commerciorum causa: & vt Cicero scribit [l]. *Mercatura si tenuis est, sordida putanda est: si magna & copiosa, multaq́ vndique apportans, multísque sine vanitate impartiens, non est admodum vituperanda: atque*
etiam

f Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 16.
g Plutarch. in Corioli. vita, & Dionys. Halicar. lib. 2.
h Dionys. Halicar. lib. 7. histor. Rom.
i l. 2. de nũdinis lib. 50. P. tit. 11.
k Plato. lib. 12. dialogo 2. de republi.
l Cicero. 1. de Offic.

etiam si satiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpè ex alto in portum, ex ipso portu
se in agros possessionesúe contulerit, videtur iure optimo posse laudari. Genus em- 3
ptionis celebre ait Velleius Paterculus [a], negotiationem: & mercatum qui-
dem prius instituisse apud Græcos, sicut & certamen primum Olympicum,
Iphitum Elium. Ius concedendi nundinas, olim ad senatum pertinebat Ro- 4
manum [b]: à consulibus quoque petitum innuit Suetonius, cum ait, *Claudiũ*
imperatorem legibus seipsum subiicientem publicis, à consulibus petisse ius nundina-
rum in sua prædia [c]. Petitæ & à principe posteà [d], vt & hodiè in Gallia, mer-
catus, nundinas & legitimationes, non concedunt alij quàm solus Rex [e].
Hispanica etiam lege, sola consuetudo, vel regis priuilegium nundinas
concedit, & tributum in eis maius exigi non potest, quàm à rege permissum.
Nec aliud peti à territorij domino vel alio, quàm nundinarum ius, vel æs
alienum in nundinis conflatum [f]. Non omnis mercatus nundinalis est, 5
sed omnes nundinæ mercatum habent. Etenim mercatus est locus & dies
destinatus vendendis rebus, forum venale certis diebus deseruiens cum
modico priuilegio. At nundinæ hodiè dicuntur stati dies in locis vel ciuita-
tibus certis, mercandi causa liberè concessi cum immunitate à principe
donata vectigalium seu gabellarum, & pedagiorum [g]. Forma mercatus & 6
nundinarum ex lege concessionis pendet, priuilegia enim alia aliis irrogari
solent, quæ communia non sunt. Valens & Valenti. CC. beneficij huius vti-
litatem indulgent, vt nullum in mercatibus atque nundinis ex mercium
negotiatoribus conueniant, vel in venalitiis, aut locorum temporali quę-
stu, & commodo priuata exactione sectentur, vel sub pretextu priuati de-
biti, aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre [h]. Anno
1480. lata lex à Ferdinando & Isabella regni Hispaniarum consortibus, vt
commeantium ad nundinas priuilegiatas, nullus comprehendi possit iure
oppignerationis, seu represaliarum seu clarigationis. Et alia lege cautum, ne
regnum adeuntibus seu nundinas, aliisq́ mercatoribus bona per vim au-
ferrētur, rerum alioquin restitutione summatim iureiurando in litem deci-
denda [i]. Negotiatoribus vt Romam volentes concurrerent maximam de-
dit immunitatem Alexander Seuerus imperator [k]. Quatuor nundinis Lug-
dunensibus, immunitates quoque reges Galliæ plures præbuerunt, ab om-
nibus vectigalibus, prout priuilegiorum rescriptis & edictis principum con-
firmatorum extat iustum volumen, quod priuilegia docere poterit [l], in
quibus libera omnium nationum & populorum datur his temporibus Lug-
duni negotiandi licentia, publica adhibita fide, & securitate: exceptis no-
minatim à Ludouico II. Anglis seu Britannis, vt antiquis Galliæ hostibus,
quibus non temerè fidendum censebat, hocque ita sanciuit edicto quo trā-
stulit nundinas Geneua Lugdunum, 25. Octobris 1462 [m]. Sicuti & Honorius
& Theodos. Cæsares, inhibuerunt nundinas frequentari gentium cum Ro-
manis dissidentium, vel non confœderatorum: ne alieni regni, quod non
conuenit, scrutentur arcana, & ad nundinas quoque Romanorum extra-
neos venire eadem ratione prohibent [n]. Priuilegia nundinarum, res afficiũt 7
in nundinis earum tempore durante emptas, etsi non tempore nundinarum,
sed paulò post efferantur, vel longo posteà interuallo [o]. Et contrà si ante nun-
dinas res vendita sit, quamuis tempore nundinarum tradita, priuilegium
locum non dat, nisi intuitu & causa nundinarum contractum fuerit, vel ea
lege vt nundinis solueretur. Extat placitum concilij sanctioris iudicio con-
tradictorio latum. 27. Septembris 1553. quo declaratur, priuilegium immu-
nitatis vectigalium concessum rebus emptis in mercatibus nundinalibus
Lugduni, durare à nundinis ad proximas nundinas: nisi longius tempus sua-
deat necessitas, quæ intercepit occasionem intra prædicta tempora eue-
hendi. Locus negotiandi, & mercatus, & tempus, à sacris secerni debent 8
locis, & feriis in quibus orationibus vacandum est [p]. Et apud Ezdram pro-
hibitum

a Velleius Paterculus in priore lib. Romanæ histor. circa principium.
b Plinius lib. 5. epist. ad Valerianum scribens.
c Suetonius in vita Claud.
d l. 1. de nundinis P. l. 1. C. eo. tit.
e in constitutione Ludouici 12. publicata anno 1512. cap. seu artic. 12.
f in legibus Alphonsi. 5. parte. tit. 3.
g l. vnic. C. de nund.
h l. 1. de nundi. C.
i in codice legum Hispaniarum, in 5. particula, ti. 7 l. 4.
k Aelius Lampridius in eius vita.
l hic liber excusus ab Antonio Gryphio Lugduni, 1574 in folio, titulo *edicts & ordonnances, &c. des Foires de Lyon.*
m extat hoc edictũ in prędicto volumine priuilegiorũ nũdinarum Lugdunensium, p. 38. & 42.
n l. mercatores, l. 4. & l. fin. de comer. & merca. C. l. 1. quæ res exportari nequeant, C. lib. 4. tit. 51. l. 2. quæ res ven. non poss. C.
o Bal. in l. vnica. C. de nundinis, argumento l. 3 §. scio, de minori. P.
p D. Matthæi, c. 21. ca. & hoc diximus. 26. q. 7. ca. ciuitas, 88. dist.

hibitum vendere sabbati die[a]. Carolus Mag. impera. prohibet mercatum & nundinas haberi diebus dominicis[b]. Et in Gallia nostri reges repetitis con-
9 stitutionibus vetant. Finis præcipuus nundinarum priuilegiatarum est, vtilitas societatis humanæ, cui faciliùs consulitur, data immunitate, & releuatis oneribus vectigalium, quæ sæpè deterrent à commercio mercatores, dataque securitate & sub tutela publica extraneis receptis, qui alioquin sibi metuentes, nobis nequaquam sua communicarent. Ideò si earum vsus omittatur per decennium, iure ciuili extinguuntur, veluti inutiles[c]: aliquando &
10 per triginta annos. Sed & rationes aliæ possunt addi priuilegiorum nundinarum, & delectus locorum. Prior, quia inde barbarorum necessitudines, regumque amicitias comparemus, mores ritusq; gentium addiscamus, hisq; si meliores sint nostras emendemus, si peiores, nostros vt emendentur communicamus. adde secūdò vtilitatem, quam magni facit Cicero publicā. *Nam* inquit, *cùm vectigalia sint nerui reipub. & ea ex vectionibus mercatorum sumantur, constat hunc ordinem esse negotiatorum fauore dignum*[d]. Et Valens & Valentinia. CC. etiam à mercatoribus seu negotiatoribus, quæ ad domum imperialem pertinent exigi necessitatem debitam pensionum ex emolumentis negotiationum volunt[e]. Erant quippè in collegio negotiatorum qui ad domum
11 principis pertinebant, quingenti sexaginta tres[f]. Subinde ex loci & temporis certitudine, & ordine qui adhibetur circa venalia, fraudes multæ extruduntur: & ne vetita veneant, vel transferantur, prohibetur: néve vagi sint mercatores, & ne pecunias in conquirendis ciuitatim mercibus temerè perdantur prospicitur, conuenientibus vnum in locum diebus decretis ementibus & vendentibus. Quare & proba lex illa Caroli Magni, ne mercatus vllo alio loco habeatur, quàm vbi antiquitus fuerit, vtque legitimus sit[g].

[a] Ezdra, c. 6.
[b] lib. 2. legum Longobar. l. 1. de feriis.
[c] l. 1. de nundinis ?.
[d] Cicero pro lege Manilia.
[e] l. 1. de commer. & merca C.
[f] l. cessante, l. 5. eo. tit. de commerc.
[g] lib. 3. legum Longobard. titul. vbi mercat. haben. sit. l. vnica.

De rebus quæ vendi vel emi nequeunt. Caput 4.

1 *Vendi emiue res quid prohibeat.*
2 *Emere & vendere aliquando lege apud Spartiatas inhonestum.*
3 *& seq. Vendi num possit res subiecta restitutioni.*
3 *Restitutioni subiecta quando dotis causa vendi possunt à grauato.*
4 *Piæ causa gratia restitutioni subiecta alienari possunt.*
Funeris testatoris causa res subiecta restitutioni alienari potest. eod.

1 PROHIBENTVR res emi & vendi, vel absolutè, vel cum aliquo temperamento, vel à natura, aut à lege, vel ab hominis contractu, vel vltima voluntate, vt alibi annotauimus[h].
2 Hîc tamen latiùs res vendi & emi prohibitas percurremus. 1. Lycurgus lege sanciit apud Spartiatas, emere & vendere esse inhonestum: donare autem, vel testamento relinquere licere. Quæ lex quia inæqualitatem magnam genuerat in ciuitate, aliis opulentis, aliis pauperibus ob commercia vetita, abolita est, vt cuique, & cuicumq;,
3 & quomodocumque res suas dare permissum esset[i]. 2. Res quæ subiecta est restitutioni vendi non potest in præiudicium eius cui facienda est restitutio:

[h] in lib. 21. de generali tractatione cōuentionum c. de Rebus 4.
[i] Aristotel. lib. 2. Politico. c. 7.

tutio: vt in fideicommisso apparet[a], siue purè, siue sub conditione impositum sit restituendi onus[b]. Notatur tamen, vt si emptor & venditor ignorauerint restituendi onus, non reuocetur venditio, sed is cui restitutio facienda erat, repetat legitimam eius rei æstimationem[c]: si tamen ipsa ignorantia causam habet à facto testatoris. Similiter quoque receptum, vt si propter dotes filiarum testatoris, vel ob donationes propter nuptias, vel alimentorum earum causa fiat venditio, tamquam licita probetur[d]. Quod locum non obtinet in dote constituenda liberis descendentibus ex fœminis præmortuis & onus restituendi imponentibus, quia regulariter officiũ maternum non est, dotare filias[e]. Sicque notant interpretes[f]. Ita filia grauata à patre de restituendo, non poterit pro filia sua, ex bonis subiectis restitutioni dotem constituere, vt ait Bartholus[g]. quia non sequitur matris sed patris familiam[h]. Atque quod dictum est licere subiecta restitutione, per filium in dotem constituere, adhuc verum tantum est, quando prohibitio fit à patre in vltima voluntate, vbi latius placita explicantur, & extensionẽ verba seu interpretationem accipiunt: non autem si res restituenda esset ex contractu, in quo nec fauore dotis admittitur ea interpretatio[i]. quod contractus ex conuentione legem accipiant[k]: & ex duorum vel plurium consensu quæ ex pactione restituenda sunt, habent prohibitionem[l], vt in præiudicium alterius illorum, inuitis aliquibus non possint immutari[m]. Cùm tamen vltima voluntas ex vnius pendeat arbitrio[n], & ex mente illius præsumptionem admittat, testantem semper dilexisse descendentes: & si illorum inopiam cogitasset, illis prospexisse, potissimùm substitutis extraneis,
quos verisimiliter non prætulisset[o]. Proinde eadem præsumptione, fauore 4
piæ causæ, & vt impleri possit voluntas testatoris in ea, placuit restitutioni subiecta alienari posse[p]: quia hæc causa ad testatorem pertinet, siue salutem animæ, siue implementum mandatorum testamento contemplemur, cùm intersit defunctorum supremum eorum iudicium impleri[q]. Vt & funeris causa permissa est diminutio & distractio hæreditatis, quæ habet restitutionem, etiam non præbita cautione[r]. Atque res quæ ex necessitate præcedenti alienatur, non imputatur in quartam: nisi conuersum sit quod prouenit ex illa alienatione in vtilitatem hæredis, tunc enim alienatio redderetur iniusta[s]. Hac ratione ex necessaria causa, & fauore ipsius testatoris, res suppositæ per eum restitutioni, vendi per creditores eius possunt, seruato iuris ordine, ad dissoluendum æs alienum in præiudicium fideicommissi[t]. Tantum enim solum in bonis habere videtur testator, quantum superest deducto ære alieno, & in illis solum legem dicere potest[v]. Vt & ob æs alienum patris minorum bona, alioquin inalienabilia, rectè vendi possunt[x]. Quin & is cui restitutio facienda est, pro parte eius quod ex hæreditate consequitur, ad æs alienum testatoris dissoluendum tenetur[y]. Cæterum obseruandum est, prohibitionem alienationis ob fideicommissi restitutionem, intelligi debere venditionem vel alienationem ita demùm impedire, si tempore restitutionis faciendæ valere possit. Nam si sub conditione fiduciaria fiat institutio, pendente conditione, valebit alienatio & emptio, ratione fructuum qui non sunt restituendi, medio tempore percepti[z]: adueniente autem tempore restitutionis, alienatum restituendum in pristinum redit statum[a]. Et resoluto iure dantis resoluitur ius accipientis[b]. Neque tamen prohibita rei alienatione, censetur prohibita fructuum eius rei distractio[c]: nisi si sine temporis præfinitione, vel in perpetuum fructus alienati essent: quia illa censetur rei alienatio[d]. Alioquin autem res poterit alij quoque

a l. fi. §. sed quia nostra maiestas, C. commu. de lega.
b §. 1. de rest. tutio. & ea quæ parit in 11. mens. colla. 4. v de glos. cum textu in l. Marcellus, §. res quæ, ad sena. Treb. 11.
c l. fi. §. fi. de lega. 2. Baldus, Cynus, in authent. res quæ, commnia de lega. C. Fannanus de monte Sabino, in tracta. de emptione, quæstio. 14. quæstionis 4. principalis.
d authentica res quæ C. commu. de lega. authen. contra. rogatus C. ad senatu. Trebell. l. mulier l. e 2. §. cum proponeretur, eo. tit. ad Trebellia. l. sed etsi lega. §. quod autem eod. ad Trebell.
e l. neque mater, C. de iure dot.
f ap. l. si dotale, C. ad senatusco. Vellcia.
g Bartho. in l. a filia l. e 2. ad Trebell. P.
h l. hinc autẽ agnati, de legitima agnatis.
i Baldus in l. nulla, lege, per glos. ibi posita, de iur. dot. C.
k l. 1. §. si conuenit, depolit P.
l arg. l. 1. de pact. l. pacta m, de polic. in P.
m l. nihil tam naturale, de reg. iuris.
n l. illa institutio. & l. captatoriæ de hæred. inst. in P. cum simil.
o l. cum acutissimi, C. de fideicomiss. l. cum auus, de condit. & demõst. & l. generaliter, §. cũ autem, de insti. sub. conditio. fac.
p l. quidam, 25. §. u. ad senatus. Trebell.
q l. vel negare, quẽ adm. testa. aper. in.
r l. diuus pius, de petitio. hæred. l. scriptus hæres, de religio. & sumpti. funer. P.
s glos. in l. Marcellus, §. res quæ, & ibi Barthol. Paul. Alexan. & Iason. ad senatusc. Trebelli.
t l. filiusfamilias, §. diui, de lega. 2. l. si fundum per fideicommissum, de lega 1. l. 1 & 2. C. debitorem venditionem pigno impedire nõ poss. Bald. in l. voluntatis, C. de fideicom.
v l. subsignatum, §. bona, P. de verbor. signif.
x l. ob æs alienum, l. 20. de præd. & aliis reb minor. C. lib. 5. tit. 8. y l. a. ad Trebellia. C. l. 1. § fi. eo. in P. z l. 1. §. sin autem sub conditione, commu. de lega. C. §. quamobrem, de restitutio. & ea quæ par. in 11. mens. in Authent. a l. si fundum, l. 104. de conditio. & demonstra. P. l. si is cui, l. 12. §. si quemad seruit. amittan. l. seruo legato. l. 72. §. 1. de lega. 1. l. Marcellus, § res quæ, ad senatuscon. Trebellia. b in l. lex vectigali fundo. de pignor. c l. codicillis, 91. §. cum infinito, de lega. 2. l. in rebus, §. ex rebus de donatio. P. d L. 1. §. quod autẽ ait de superficieb.

obnoxia

obnoxia, alienari cum onere suo, & saluo iure aliorum [a]. Res quoque aliquando posteà restituendæ mobiles, quæ seruando seruari non possunt, vendi possunt, nec prohibitione generaliter alienandi facta continentur [b]. Huius generis sunt res, quæ tempore pereunt & facilè corrumpuntur, vt fructus & similia, quæ etiam procurator sine speciali mandato potest distrahere [c]. Item res attritæ, superfluæ [d]. Possunt & res fideicommisso oneratæ, immobiles, alienari, vendi & distrahi, consentientibus illis quorum fauore fideicommissum factum est [e]: cùm cuique suum beneficium eiurare liceat [f], siue expressè siue tacitè, distinctione legis adhibita [g].

a l.1.C.rem alienã gerentibus nõ interdic. test. suar. aliena. l. nihil pponi. l.119. de lega.1.l. item Labeo, §.1. famil. erciscun. P.l.1. de fund. patrimo. li.11.C.c. ex literis, cum simil. ibi nota. de pignor.

b l. diuus, de petit. hæred. l. pro herede, §.1. vers. proinde, de acquir. hæredita.

c l. procurator totorum, de procurator. in P. l.1. si aduer. ven. C.

d l. lex quæ tutores de admin. tuto. C. l. fin. quando decreto opus nõ est.

e l. cum pater, §. libertis, de lega.2.l. nihil §. omnibus, de leg.2.l. quoties, l.11.C. de fideicõmiss.

f l si quis in conscribendo, C. de pact.

g de qua in l. si fundum, l.94. de lega.1.

De prohibitione alienationis rerum dotalium. Cap. 5.

1 & seq. Dotales res mobiles, aut immobiles quando alienari possunt.
2 & seq. Maritus pauper an possit res dotales mobiles distrahere sine cautione.
3 Dotales res inæstimatæ marito datæ, cuius periculo intereant, an mariti, aut vxoris.
4 Vestis æstimata data vxori, in dotem est, & teritur periculo mariti.
5 Dotales immobiles res, inæstimatæ, non possunt à maritis vendi: sed num consentientibus vxoribus possint.
6 Dotalis res alienata à marito & vxore repeti potest.
7 Dotales res quibus casibus, pendente matrimonio, alienari & repeti possint.
8 Dotales res æstimatæ à marito quomodo vendi possunt.
9 Donata propter nuptias immobilia an alienari à marito, consentiente etiam vxore, possunt.

1 IN quæstione quotidiana, an res dotales quæ subiectæ sunt restitutioni possint alienari, distinguendum censeo: an illæ sunt mobiles, an immobiles. Rursum num immobiles datæ æstimatæ, an sine æstimatione. Et iterum si mobiles in dotem dantur, an ex earum genere sint quæ functionem in specie accipiant, idest, quæ constent numero, pondere, aut mensura, an contrà. De 2
mobilibus igitur primùm. Mobiles res, quæ functionem in sua specie recipiunt, in dotem datæ, periculo mariti sunt: & ea lege ei datæ censentur, vt eas si velit distrahat, & soluto matrimonio, ipse vel hæres eius, eiusdem generis & qualitatis alias reddat, vt tradit Caius [h]. Neque arbitror posse prohiberi marito, quamuis inopi, harum rerum distractionem. Quia neque pro his fideiussor ab eo peti potest [i]: nisi forsan constante matrimonio, vergente marito ad inopiam, res dotales repetere velit, ex legis authoritate [k]. Quòd si mobiles alterius generis sint, distinguitur, an æstimatæ datæ fuerint simpliciter: an æstimatæ ea lege, vt illæ ipsæ reddantur, an inæstimatæ. Inæstimatæ namque, cùm attritæ, vel consumptæ periculo 3

h l. res in dotem, 42. de iure dot. in P. lib.23. P. tit.4.

i l.1. ne fideiussor. dot. dent.

k l. vbi adhuc, C. de iure dotium, c. per vestras, de donatio. inter vir. & vxor. ap. Gregoriũ.

vxoris sint, vt vestimenta, animalia, & similia [a], vendi non possunt à marito, inuita vxore. Si tamen ea consentiente vendantur, valet venditio: dummodò soluendo sit maritus [b]. Quia & res dotales meliores facere tenetur maritus [c]. Si dotales res mobiles æstimatæ simpliciter sunt mobiles, liber & in illarum venditione est maritus: quia ab vxore liberatur, vel à repetitione, soluendo æstimationem: nisi vxori relicta sit electio, num potius res quàm æstimationem velit repetitionem intentans, cùm enim libera non est venditio marito [d]. In dubio æstimatio rerum datarum facit emptionem [e]: ideò vt emptor maritus rectè & liberè, vt dominus solus, vendet. Etenim res mobiles ita æstimatæ, periculo sunt 4
mariti, etiamsi vsu mulieris deteriores fiant [f]: vt si panni in dotem dati æstimati sint, & mulier eos consumpserit, ad æstimationem maritus tenebitur [g]. Cæterùm immobilis res in dotem simpliciter sine æsti- 5
matione data, vendi non potest, nec alio modo à marito alienari, etiam mulieribus hodie, iure ciuili, consentientibus, quamuis per legem Iuliam de fundo dotali olim liceret, illis volentibus [h]. Nec potest renunciare huic priuilegio vxor consentiens [i], cùm non tantùm in sui, quantum in reipublicæ fauorem inductum sit, cuius interest mulieribus dotes conseruari, & dotatas esse fœminas, quò faciliùs nubant, sobolem relinquant, & ciuitates liberis hominibus repleant [k]. Melius enim nubunt cum dote, quàm sine ea [l]. Sed & arcet maritos ab harum dotalium immobilium venditione C. [m] alia ratio, quòd dos naturaliter dicatur esse in dominio vxoris, & ideò liberè non distrahatur à marito, tamquam à non domino: quare & pro oneribus matrimonij subeundis, ab vxore, tamquam à domina repetitur aliquoties [n]. Etsi dotis causa ciuili modo in dominio mariti dicatur [o]: Subinde neque res immobiles inæstimatæ dotales, in nostro commercio esse dicuntur [p]: & ideò inalienabiles. Quinimò tradunt, maritum ipsum vendentem dotalem rem, ean- 6
dem iterum posse vendicare, nullo existente præcedente contractu eius qui contra leges, vel earum prohibitionem mercatus fuerit [q]: videlicet pendente matrimonio: & ipsam mulierem etiam ipso soluto [r]. Notabile tamen arbitror, vt muliere defuncta in matrimonio, si tota dos lucro mariti cedat, vt sit vel ex pacto, vel consuetudine, venditionem dotalium rerum à marito factam confirmari. Quemadmodum qui emit à non domino, si venditor cœperit fieri dominus, vel domino successerit, ratam habet ius venditionem & efficacem [s]: neque maritus ex mulieris mortuæ persona venditionem rescindet: quia obstrictus iam euictionis nomine est [t]: neque ex sua, vtpotè improbus qui factum suum impugnet [v]. Huc tamen referri oportet exceptiones, & quos- 7
dam casus, in quibus, & quemadmodum ante solutum matrimonium marito restitui potest dos, ita & alienari possunt dotalia: vt si prouocetur ad diuisionem fundi dotalis maritus [x]: quod pendet potius ex necessitate cogente extranei, quàm ex voluntate mariti, cùm inuitus in communione nemo cogatur manere [y], etiamsi cum pupillo rem habeat communem, à qua velit discedere [z]. Estque hæc, vt necessaria alienatio, permissa [a]: vt in aliis piis & honestis causis, de quibus in l. quamuis, l. 21. solut. matrimo. P. & in l. Mutius. 76. §. manente, de iure dot. P. Permutari etiam posse res dotales, sine præiudicio vxoris in confesso est [b]: cuius nihil interest: sicuti quando per vniuersitatem transeunt in hæredem mariti [c], vel vsucapiuntur sine eius incommodo. Neque etiam negandum est, ex iuris pontificij placitis, vxores consentientes alienationi rerum dotalium, & reuocationi cum iuramento renunciantes, non posse venditionem ex eo capite, quòd dotales

fuerint,

a l. plerumque, l. 51. de iure dot.
b l. seruum dotalem 13. de manumissio nib. lib. 40. P. tit. 1. l. 3. de iure dot. C.
c l. si ex lapicidinis, eod. titu. P. l. 3. & fin. de serue. pign. da. manumiss.
c l. etiam, 19. §. 1. ibi in ratione sui. solut. matri. in P.
d l. plerumque, §. fin. de iure dot. P. l. si æstimatis l. 51. solut. matrim. P.
e glo. in l. si inter vi rū, C. de iure dot.
f l. æstimatæ, l. 52. solut. matrim. P.
g glo. in dicta l. æstimatæ.
h in l. vni. §. & cum lex Iulia, de rei vxor. acti. C. §. 1. quib. alien. lic. vel non. l. si lex Iulia, de fund. dotali in P.
i l. de dic. de pact. dotal. in P.
k l. 1. solu. matrimo. P. l. 2. de iure dot. P. l. 2. & 3. de priui leg. creditor. l. pater, de dote prælega. P. l. 2. de pact. dotal. P.
l § quia verò, de æqualita. dotis in Authent. dic. l. 2. de iure dot. l. qui liberos, de rit. nupt. P.
m l. in rebus, C. de iure dot.
n dicta l. vbi adhuc, C de iure dot. l. si constante solu. matrim. P.
o §. 1. quib. alienar. licet vel non. l. doce ancillam, C. de rei vendi.
p glos. in l. dotalem, de milita. testam. l. mortuo boue. §. Labeo refert, de lega. 2.
q l. quemadmodum. de agricol. & cen sit. lib. 11. C. l. non dubiū C. de legib.
r l. in rebus, C. solut. matrimo.
s l. cum vir, l. 4. de vsucap. in P. lib. 41. P. titul. 3.
t l. vindicantem, de euictio. in P. l. nec nos, de captiuis C.
v l cum profitearis, C. de reuoca. donation.
x l. communi diuidū do, §. si debitor, cōmu. diuid. P. l. si C. de fundo dota. l. cum in fundo, 81. §. pen. de iur. dot.
y l. 8. C. commu. diuidun.
z l. inter omnes, de præd. & aliis reb. minor. C.
a l. & ideo, & l. elegantes de condi. ctio. fur. P.
b l. si. de iure dot. in P. l. ita cōstante, 27. & seq. 28. l. munutis, §. manente, eo. titu.
c l. 1. de fund. dota. P.

fuerint, rescindere [a]. Nisi cautela adhibeatur, ad euitandum alienationis effectum, vt iuret mulier in datione dotis, quòd posteà non consentiet alienationi: iuramentum namque postmodum adhibitum non valebit, vt contrarium primo [b]. Et primo iuramento standum erat [c]. Valebit quoque alienatio rerum dotalium, in eius præiudicium, qui se pro ea venditione obligat, vt pro euictione teneatur [d]: non autem in
8 vxoris præiudicium. Quòd si prædium, vel aliæ res cum æstimatione dentur, distinctio quoque adhibenda, num simpliciter æstimatæ datæ, & tunc à marito liberè vendi possunt [e]: quia emptor & dominus censetur, quòd in dubio, vt dixi, æstimatio faciat emptionem [f], & maritus tantùm ad solam tenetur æstimationem [g], videlicet quando post æstimationem matrimonium sequutum fuerit. alioquin enim non sequuto matrimonio, res ipsa, non pretium restitui debet [h]: in omni enim dotis constitutione & promissione, tacita pactio subintelligitur, si matrimonium sequutum fuerit [i], quòd dos sine eo dici non possit [k]. Quòd si æstimatio rerum dotalium facta fuerit, ea mente vt intelligatur quantum valeat prædium, alienatio libertatis mariti non erit. Similiter si æstimatione facta electio reseruetur vxori, num potius fundum, aut pretium velit: quo casu & eius consensus venditioni adhibendus, & lex Iulia locum habet [l]: quippè quòd pro non æstimato habeatur [m]. In rebus immobilibus porrò, quæ titulo donationis propter nuptias sunt, alienationem quoque marito interdictam esse constat, & consensum mulieris nihil eam iuuare, nec officere quominus soluto matrimonio detur ei pro sponsalitia largitione in rem actio: nisi ea post biennium iterum eidem alienationi consensum adhibuerit ex iure Codicis, & viro aliæ res supersint quibus indemnis reddi possit [n]: sitque perfectæ ætatis mulier [o], idest, 25. annorum [p]. In rebus aliis vxoris vendendis, quæ paraphernales dicuntur, consentire posse mulierem, tradit Hermonopulus [q].

a c. licet mulieres, de iureiurand. in sex. c. cùm contingat, eo. titu. ap. Grego.
b gloss. in dicto c. licet, Imola, in l. si æstimatis, de soluta P.
c c. intellecto, de iureiuran.
d l. cū vir, de vsucap.
e l. quod si fundus, l. 11. de fundo dot. P.
f gloss. in l. si inter virum, C. de iure dot. l. cum fundus, loca. P.
g l. quoties, & l. cum dotem, C. de iure dot.
h l. in rebus, § fin. de iure dot. P.
i l. 4. §. 1. de pact. P. l. stipulationem, de iure dot. in P.
k l. cum multæ, 20. de donat. ant. nup. lib. 5. C. titu. 3.
l l. 1. de fund. dotal. C. l. si fundum, eo. titul. P.
m l. plerumque, § si de iure dot. P.
n authent. siue à me, ad Velleia. §. si qs igitur, vt immobilia, nuptialis donat &c. colla. 5. constit. 14.
o l. si mulier, l. 22. ad senatusc. Velleia. C.
p l. fin. de ijs qui veniam æta. impetra.
q Harmenop. lib. 3. promptua. iuris, ti. 3. firmat l. si ego, §. dotis, de iure dotium l. hac lege, C. de pact. conuent.

De fructuum futurorum venditione. Caput 6.

1 *Vsufructuarius non ius vtendi, sed fructus potest alienare.*
2 *Fructus herbacei, vel antequam sint maturi, an vendi possint.*

1 IVs vsusfructus, & quod alimentorum nomine debetur, vendi omnino non potest [r]. Quia hoc ius personæ adhæret, & cum persona extinguitur [s]: quamuis contrà proprietarius rem debentem vsumfructum possit liberè distrahere [t]. licet tamen vsufructuario, vendere fruendi commoditatem, & fructus quos ipse percepturus esset [v]. Sic & annuus reditus emi potest [x]: non autem fructus personalis vsum, qui nec cedi, nec legari alteri quàm domino, seu proprietario, potest [y]: qui & fructus rei suæ ad certum vsque tempus vendere potest [z]. Sicuti &

r Bald. in l. cum Titio, ad leg. Falcid. per l. si vsusfruct⁹, 67. de iure dot. P.
s §. finitur, de vsufru. l. stipulatio ista, §. si quis ita, de verbor. ob. l. 3. §. morte, quib. mod. vsus fruc. amitta. l. non solum, §. talc, de libera. lega. P.
t l. fundi Trebatiani, de vsufruc. lega. l. fin. § fin. de contrahend. empt. l. nihil in princi. de lega. 1. l. liberto, de annuis lega.
v l. necessaria, §. fina. de peric. & commod. rei vend. P. l. arboribus, §. vsufructuarius de vsufruct. P.
x l. iubem⁹, in 2. quæstio. 24. in fin. C. de sacrosl. eccl. §. vult enim, de nō aliena. reb. ecclesi. in Authentic.
y dicta l. si vsusfructus de iure dotis, l. si vsufructuarius, de nouo. §. item si, de vsu, & habitatio. l. si nec locabunt & l. plenè, §. si vsus, eo. titu. P. l. [illegible] C. de vsufru. z Petrus Iacobi, in pract. titulo de gargerio, lex in l. si debitor, 19. de contrahend. emptio. in P.

promittere alicuius rei futuros, pro quibus tunc incipiet deberi actio, cùm per rerum naturam præstari poterunt [a]. Permittit & ius vende- 2
re fructus herbaceos [b], dicunt Galli, *le semè & la cueillete*, vel fructus in herba. Effecit tamen nimia habendi cupiditas aliquorum, vt lex fieret ad intercipiendas fraudes negotiatorum, ne fructus in herba, antequam maturescerent, emerentur, quæ à Carolo magno [c] primùm lata, deinceps à Ludouico vndecimo [d], & subinde à Francisco primo, huius nominis Rege [e] repetita.

a l. interdum purè, l. 71. & l. vbi autē, l. 75. §. illud, de verbo. obl.
b l. qui fistulas, 78. §. frumenta quæ in herbis, de contrah. emp. F.
c titu. de prohibitione alienationis futurorum fructuū, lib. 2. legum Longobardorum.
d constitutio Ludouici 11. anni 148. 2. artic. 4.
e constitutio Francisci, 1. titu. *de la traite des bleds*.

De rebus quæ vendi non possunt, ob prohibitum earum commercium.
Caput 7.

1 *Vendi, quæ non sunt in commercio, non possunt.*
Hominis liberi venditio non valet, & quando sustineatur, eod.
2 *Pater filium tempore famis licitè vendit: non etiam mater.*
3 *Vendi non possunt res diuina & sacra.*
4 *Sacra quibus modis prophana reddantur.*
5 *Publica res à priuatis vendi nequeunt impunè.*

NATVRA liber homo ab emptione eximitur [f]. Sustinetur tamen inter ignorantes liberum esse venditum, eatenus vt emptor consequatur quanti sua interest non emisse talem [g]: quòd pertinet autem ad liberum venditum corruit, eò quòd pretio res vendita æstimatur legitimè in emptione [h], libertas autem inæstimabilis est [i]: vt & liber homo [k]. Qui tamen, si seipsum vendi patiatur, maior viginti annis [l], ad pretium participandum [m], sciens conditionem suam liberam [n], ignorante emptore, priuatur libertate, & vt seruus perpetuæ mancipatur ex illa venditione seruituti, sine spe redeundi ad libertatem [o]: velut indignus qui abusus eadem ita sordidè [p]: vt neq; proximi eius qui hoc admisit, quamuis, ignominia seruitutis, labem illis inferat, reuocare possint libertatem officio iudicis, nec alio modo rei vendicationis remedio [q], quod alioquin possent, si non interuenisset pretij participatio [r]. Locuti nos autē sumus de plagiariis in criminibus proprio titulo, quocircà de illis nec verbum aliud adiiciam, sed eò lectorem reiiciam. Licuit aliquando iure ciuili, patri filios vrgente ne- 2
cessitate famis vendere, conseruata redimendi potestate [s]. Et iure antiquiori ter vendere licebat, imò & occidere, quæ fusè alibi tractauimus in effectibus patriæ potestatis, vbi ea videbis, in personarum explanatione. Sed num matri tempore famis liceat quoque filium vendere, expeditum est non licere [t]: quia nec transactione matris serui filij fiunt [v], nec in iure concessum inuenitur, nec habent liberos in potestate [x]. Natura quoque non patitur res diuinas, & sacras venire in vendi-
tionis commercium [y]. Qui emit Simoniacus, qui vendit Giezita dicitur, 3
à duo

f §. fin. de emptio. l. si in emptione, §. liberum, de contrahen. empt.
g l. liberi hominis, l. 70. & l. & liberi, 5. & l. 4. & l. sed Celsus, 6. de contrahen. emp.
h l. 1. de contrahen. emp. F.
i l. libertas, de regu. iur. cum simil. ibi nota.
k l. 1. §. sed cum homo de his qui deiec. F.
l l. si ministerium, de libera. caus.
m l. non ideo, eo. titu. de libera. cau. l. si quis sciens, § liberis, de liberal. cau. F.
o §. serui autem aut nascuntur, de iur. personarum, l. & seruorum & l. homo liber. de sta. homi. Hermogen. l. cū pacto, l. 40. de libera. caus. l. libe. 40. F. titul. 12.
p ca. priuilegium. 11. q. 3.
q in l. tutelas, §. si libertate de capi. diminutio.
r l. 1. 2. §. 4. 5. de libera. caus. F. de rei vendic. F.
s l. 2. patribus qui filios distrax. C. vide Azon. in Summa de contrahen. emptio. C.
t Modest. in Summa, & facit dict. l. 2. de pat. qui fil. dist. C.
v l. transactione matris 26. C. de transactio.
x §. fœminæ, de adopt. l. nulla, de suis & legit. in F.
y l. sacra loca, §. fin. de rerum diuisio. l. inter stipulantē, §. sacram rem, de verbor. oblig.

à duobus huius sceleris authoribus, Simone Mago, & Giezi, de quibus &
de simonia copiosè dictum à nobis est, in criminibus, inter crimina
læsæ maiestatis diuinæ, proprio titulo de simonia. Quare nec sacerdo-
tia, nec sacramenta, nec imperium vendi poterunt: maxima enim
sunt dona Dei, sacerdotium, & imperium, illud diuinis ministrans,
hoc humanis [a]. Nemo sanctorum reliquias distrahat [b]. Et Gordianus
statuit, non solùm sacrarum, vel destinatarum religioni rerum vendi-
tionem nullam esse, verumetiam quoque eas scienter ementes & ven-
dentes, reos esse læsæ religionis [c]. Iusgentium quippe ea nullius esse
voluit, quæ sacra, religiosa, Deoúe dicata sunt, sed diuini iuris [d]:
nec loca sacra aut religiosa quasi nostra, in rem actione peti possunt [e].
Si tamen aliquod sacrum modicum cum rebus prophanis veneat, non
rescinditur venditio, sed pro eo quod per se non poterat vendi, agi-
tur per consequentiam ex vendito [f]. Quædam enim spiritalia & reli-
giosa per se separatim vendi nequeunt, quæ tamen ex consequentia
in emptorem puri loci, vel rerum prophanarum, per vniuersitatem trans-
eunt [g]: vt & ius patronatus ecclesiasticum, quod cùm per se vendibi-
le non sit [h], transit tamen cum venditione vniuersorum [i]: vt pleraque
4 alia quæ per se inalienabilia sunt, cum vniuersitate transeunt [k]. Ces-
sabit autem ratio prohibitionis, si res sacra prophana fiat: quod quam-
uis fieri non debeat [l], & semel Deo consecratum, non debeat ad vsus
hominum transferri, tamen aliquando contingere posse creditum est:
vt si capiantur res ab hostibus [m], conflatione, vel confractione vasorum
sacrorum [n], ademptione sacrorum [o], & euocatione, qua loca sacra li-
berari à sanctitate solent, & pura fiunt & prophana [p]. Erant & apud
antiquos constituti senes ad coëmptiones sacrorum faciendas, interi-
mendorum sacrorum gratia, vt ait Cicero [q]. Res quæ sunt in publico
5 vsu, vendi quoque non possunt [r], potissimum à singulis: quia singulo-
rum non sunt [s], sed vniuersorum. Quare P. Scipio Numantia deleta,
cùm domum reuerti decreuisset Iugurtham secretò monuit, vt potius
publicè quàm priuatim, amicitiam populi Romani coleret, neúe ali-
quibus largiri insuesceret: periculosè à paucis emi quod multorum es-
set [t]. Puniuit lex aliquando publicas res vendentes vltimo supplicio [v]:
verùm illam legem emendauit Leo constitutione nouella 62 [x], & ad
quadrupli pœnam reduxit.

De venditione & alienatione rerum temporalium, ecclesiasticarum prohibita. Caput 8.

De non alienan. rebus eccles. in Authentic. colla. 2. titu. 1. Lib. 3. Decretal. tit. 13. Lib. 3. Sexti. titu. 9. In Clemens. Lib. 3. titu. 4. 12. q. 2. in decreto Gratian.

1 & 2 Ecclesiæ res immobiles, iure communi inalienabiles, & alienantium pœna. eod.

a §. 1. quomo oporteat episcop. & cæteros cleri. &c. in Authent. c. ex infinuatione, de simonia l. si quemquam, l. 29. de episcop. & cleric. C.

b l. 3. de sacrosanct. eccles.

c l. 2. de sepul. violat. lib. 9. C. titul. 19.

d § nullius, de rerū diuis.

e Paul. in l. in rem actio. 24. §. 1. de rei vendic.

f Vlpia. in l. hanc legem l. 22. & l. in modicis, de contrahend. emptio. P.

g l. 2 de sacra, 73. §. 1. de contrahen. emptio. P.

h c quia clerici, c. 6. c. de iure patronatus c. 16. de iure patron. ap. Gregoriū.

i c. cum Bertoldus, de sententia & re iudica. cap. ex literis, de iure patrono. c. cum sæculum eod. titul.

k l. quædam, de acqui. rerum domi. P. l. si mercedem, §. 1. de actio. emp. l. si sepulchrum §. 1. de religio. C.

l l. in tātum, §. quod semel, de rerum diuisio. §. sacra, eo. ap. Iustinia. ca. quæ semel, 19. q. 3.

m l. cū loca. l. 36. de religio. & sump. funer. P can. pastoralis, 7. q. 1. v. de quæ diximus de modis extinctionis beneficiorum, in personis ecclesiasticis, dū de beneficiis agimus.

n authentica, præterea, C. de sacrosanct. eccles.

o vt si caput hominis sepulti adimatur sepulchro, l. cū in diuersis, & l. antepen. de religio. & sump. funer.

p l. sacra loca, §. sacer, de rerum diuisio. P.

q Cicero pro Murena.

r §. si de emptio ap. Iust. l. si in emptione, §. comm. eod. P.

s l. 1. §. ex autem, de rerum diuisio. P. cū simil.

t Salustius in principio belli Iugurthini.

v vide l. 3. & 4. quæ res vendi nō poss. C.

x in cōstitutionibus Leonis, consti. 62. titu. περὶ τῶν [illegible]

RES temporales immobiles, vel quæ pro immobilibus habentur, ecclesiis donatæ ad cultum diuinum exequendum, alienari aut vendi nequeunt regulari iure [a]: non à prælatis, nec ab ipso summo pontifice [b]: imò & si ipsi alienauerint, poterunt iterum reuocare [c]: vt maritus prædium quod alienauit dotale [d]. Et idcircò vocamus manum mortuam ecclesiam: quia sicuti mortui non alienant, sic & bona quæ ad eam peruenerunt sunt inalienabilia, vt notat Polydorus Virgilius [e]: reditque res ad ecclesiam, nullo per eam etiam restituto pretio [f]. Et qui emit retentione non vtetur, aget tamen, si velit, contra venditorem pro repetitione pretij: & in hoc punietur qui vendidit. Et hanc pœnam aliæ comittantur: nempe depositio ab ordine [g], suspensio [h]. Quibus additæ aliæ ciuiles, de quibus in l. iubemus nulli. l. 14. C. de sacrosanct. eccles. Sed & emptio ipso iure irrita fit [i], & emptor idircò tenetur ecclesiæ perceptos fructus restituere [k]: qui enim contrahit, lege prohibente contrahere, malæ fidei possessor fit [l], quare nec facit suos, quos percipit, fructus [m]: imò & pro sacrilego habetur [n], & periuro, quò il ecclesiæ præfectus, iurauerit non se alienaturum vel imminuturum res suæ ecclesiæ [o]. Quæ omnia extenduntur ad omnes ecclesiarum præpositos, episcopos, abbates, curiones, vicarios, œconomos: ad hospitalium, monasteriorum, leprosariarum, curatores seu rectores, aut præfectos, & prædictorum locorum, & aliorum piorum res [p], & collegiorum, & ad eorum œconomos, & collegiatos [q]. Leo Cæsar rationem huius prohibitionis addit: ea enim, inquit, quæ ad ecclesiæ

1 (beside "Res temporales ... habentur"); 2 (beside "manum mortuam ecclesiam")

[a] c. nulli liceat, de reb. eccles nõ alie. l. iubemus, C. de sacrosan. eccles.
[b] can. non liceat papæ, 12. q. 2.
[c] c. si quis presbyterorum, de reb. eccles. non alien.
[d] glo. in § 1. quibus aliena. non licet, in verbo interdicta.
[e] Polydor. Virgil. li. 17. historiæ Anglicæ, in Edoardo.
[f] c. 1 de schismat. c. fin. de reb. eccles. non alien.
[g] ca. quicũque, in 1. 17. q. 4. ca. dracon 12. q. 2. dicto cap. si quis presbytero. ũ, & c. grauis, de restitutio spoliator.
[h] clem vnic. de reb. eccles. non alien.
[i] dicto c. sine exceptione.
[k] dicto c. si quis presbyterorum, & d. c. grauis.
[l] l. quemadmodum, de agricol. & cẽs. lib. 11. C.
[m] l. cũ fundus, si certum peta. P.
[n] can. omnes ecclesiæ, 17. q. 4.
[o] c. prohibemus, de censib. dicto cap. si quis presbyterorum.
[p] §. nos igitur, de nõ alien. reb. eccles. in Authent.
[q] Rebuffus, in repetitio. can. sine exceptione, numero, 51. 12. q. 2.

clesiæ iura pertinent, vel posteà peruenerint, tamquam ipsam sacrosanctam ecclesiam, intacta conuenit custodiri: vt sicut ipsa religionis & fidei mater perpetua est, ita iugiter patrimonium eius perpetuum seruetur [a]. Ecclesia nunquam moritur [b], & bona ecclesiæ, non personis singularibus dantur: & caput ecclesiæ Christus, cuius vices agit prælatus [c]. Quare bona ecclesiæ potius Dei sunt, vt Deo consecrata, quàm administrantium eadem. Proinde alia ratione vetanda alienatio, quòd sacrilegium graue inde sequatur, subtrahendo alimenta illis qui Dei cultui deseruiunt: cùm sanctum sit, altari ministrantem de altaris reditibus viuere [d]. Postremò dominium rerum ecclesiæ penes Christum dominum est: vsuarius tantùm est clericus eis præpositus, vel ad summum, vt sibi vsurparunt, fructuarius [e], & vt de sacerdotiis & rebus eorum, non possint disponere, nisi quandiu vixerint [f]. Et quamuis ex permissa licentia Gallica, innixa opinioni Ioannis Andreæ [g], aduersus quam meritò stat Panormitanus [h], testentur de fructibus sacerdotiorum curiones & beneficiati: hoc tamen semper remanet verissimum, saluam & intactam remanere debere rerum substantiam & proprietatem ecclesiæ, quã contemerare non potest vsufructuarius [i]: cùm hic adhuc præpositus ecclesiæ minus iuris habeat vsufructuario, si onus suum exequatur, vt sit procurator tantum, in superfluis victui suo, pauperum [k]. vnde nec alienare res ecclesiasticas potest, sicuti nec procurator alienat eas res, quarum habet ad-

3 ministrationem [l]. Cæterum permittunt iura quæ prohibuerunt venditionẽ & alienationem rerum ecclesiasticarum, certis ex causis, certáue adhibita forma, easdem distrahere, interuenientibus & concurrentibus quinque peristasibus. 1. causa legitima alienandi, 2. tractatu capituli, & 3. consensu interueniente eorum qui capitulum faciunt, vel clericorum deseruientium ei ecclesiæ cuius res alienandæ erunt: item 4. accedente instrumento alienationis, cum subscriptione canonicorum vel clericorum, & 5 adhibita licen-

4 tia seu consensu episcopi [m]. Causa alienandi debet adesse vel necessaria, vel vtilis ecclesiæ [n]. Necessitas interdum ratione qualitatis personarum ecclesiasticarum cogit alienare & vendere: veluti si res immobilis sacris sodalitiis mendicantium in Gallia donetur: non enim licet in hoc regno illis immobilia possidere [o], nec alia præter peram & eleemosinas, à quibus nomen & appellationem retinent mendicantium. Idcircò relicta immobilia intra annum & diem coguntur vendere, & pretium recipiunt, vt fiebat olim nascente ecclesia [p]. Quamobrem & isti hæc sine solemnitate rerum ecclesiarum aliarum vendunt [q]. Quod & receptum est, quando ecclesia cui relictum est, grauata est, de alienando & vendendo relicto, quo casu à solemnitate seruanda immunis est [r]. Iustissimam quoque alienandi necessitatem præbet debitum, & creditorum æs quod debet ecclesia [s]. Sic & alicubi scriptum [t]: si debitum vrget in rebus ecclesiasticis immobilibus, aliunde quàm ex liberalitate regis prouenientibus, si ex mobilibus solui non possit, nec ex fructibus immobilium, vendantur, sed pretium in illud conuertetur, & antè proponetur per viginti dies, rem ecclesiæ esse venalem, vt plus offerenti detur: & si non inueniat emptorem, in solutum dabitur æsti-

5 matione districtè facta. Causa vtilitatis ecclesiæ in alienatione esse potest: si res penes ecclesiam existens sterilis sit, plus sumptuum quàm prouentuum habens, quare & vendi, & tradi culturæ causa sub annuo censu possunt [v]. Sic minus vtiles, vtilioribus ex consensu quorum interest permutari ab ecclesia possunt [x]: vt semper vtili causa, vt prospiciatur ecclesiæ in melius [y]. Sufficit autem vt tum temporis cùm fit alienatio, videatur ea profutura ecclesiæ iis quibus potestas alienandi forma seruata conceditur, etsi re ipsa non prosit [z].

a l. iubemus nulli, l. 14. de sacrosan. eccles. C.
b ca. liberti ecclesiæ, 12 q. 2. c. cum venissent de institut.
c cano. mulier 33 q. 5.
d c. extirpandæ, & c. cum secundum apostolum, de præbend. c. cum sit Romana de symonia, non alligab. 1 os. & c. Deuter. 25. ad Galat. c. 6. D. Mathæi, c. 10. D. Mar. c. 6. D. Lucę 9.
e c. sũt ea eo, de elect. ca. expedit. 12 q. 1. ca. qui abstulerit, 12. q. 2.
f c. 1. 2 & c. cum in officiis, de testam. c. 1. de pecul. clericor. authen. licentiam, de episco. & cleri.
g Ioannes Andreas, in glossella c. præsenti, de officio ordinarij, in sexto.
h Panor. in c. 1. & fi. de pecul. clericor. & in c. cum esses de testament.
i l. 1. de vsufruct. P. §. 1. eo. ti. ap. Iustinia.
k ca. aurum, 12 q. 2.
l in l. procurator totorum, de procurat. P.
m in ca. sine exceptione, 12. q. 2. clement. 1. de reb. eccles. non alien. in Clem. c. 1. eo. tit. in sexto § 1. de ecclesiasticarum rerum alien. colla. 4 ti. 7.
n ca. sicut, § fi. 12. q. 2.
o Bald. in tracta. minoritã. 1. parte, Barth. Bal. Areti. l. apud Iulianum, § fin. de lega. 1.
p Actuum 4.
q gloss. in c. vnic. in verbo domum, de religio. domi. in sex. Bald. in authẽ. si qua mulier, numer. 4. de sacrosa. eccles. C.
r Lapus allega. 16. Hippolitus de Marsil. singul. 113.
s c. 1. de pignor. ca. hoc ius, 10. q. 2. auth. hoc ius porrectum, de sacros. eccles. §. hoc igitur, de non aliena. aut permu. rebus ecclesiast. colla. 2. tit. 1.
t §. hoc etiã, de alienatione & emphythe. in Authẽ. colla. 9. tit. 1.
v c. ad aures, c. 7. de reb. eccles. nõ aliẽ.
x c. vt super, § fi. eo. titu. de reb. eccles. non alien.
y c. cum apostolica, c. 7. & c. ita nuper c. 8. de his quæ fiũt à præla. sine cõsẽn. cap. dicto ca. sine exceptione 12 q. 2.
z L. tutor qui, l. 18. §. competit, de administratio. tutor.

Atque vbi forma alienandi seruata fuerit, & decretum superioris interpo-
situm, præsumitur alienatio facta semper in vtilitatem ecclesiæ [a]. Potissi-
mùm si iam emptor longo tempore possederit [b]: alioquin non præsumitur,
& debet vtilitas exprimi in venditione, vel alio modo probari [c]. Quin
& solemnibus adhibitis, si probet ecclesia se læsam, restituetur [d]. Verumta-
men in iudicio num læsio adfuerit, habebitur ratio qualitatis rei, secundum
tempus contractus, neque enim si ope & industria & labore emptoris, vel
temporis incremento, melior fuerit facta res & vtilior, considerabitur [e].
Vt contrà, si tempore contractus res alienata fertilior esset, & incuria em-
ptoris sterilis facta fuerit, emptor damnum resarciet ecclesiæ [f]. Subinde
res magis damnosa, quàm vtilis ecclesiæ, alienari debet [g]. Sicuti enim alie-
natio rerum ecclesiæ interdicitur, ita & prohibetur ne qua sterilis ei detur [h].
Quamobrem ædes quæ ruinam minantur, quas non potest reficere ecclesia,
in perpetuam emphytheosim dare potest [i]. Recensenda inter causas iustas 7
est pia causa [k]: vt pro redemptione captiuorum parrochianorum, res parro-
chiæ distrahi possint [l]: & pro alendis fame pereuntibus pauperibus [m]. Ad-
duntur & nunc causæ aliæ, vt bellorum in hæreticos sumptus, releuatio
æris principis, & similes quibus Gallia nostra premitur. In causæ legitimæ 8
vtilis & necessariæ consideratione, vt in solemnitate alienationis seruanda,
affines sibi sunt, ecclesia, respublica [n], & minores [o]. Quippè quòd in re-
bus immobilibus reipublicæ, vel ciuitatis distrahendis, commodum & vtili-
tas eius inspicitur, & vt pretium ex venditione conflatum in eius vtilitatē
conuertatur [p]. In rebus fisci distrahendis, ordo & solēnitas hæc [q]: vt debitū
subsit, sit cessatum in solutione, fiat interpellatio coram [r] iudice, fiat sub-
hastatio [s], res proscribatur, & libelli proponantur publicè per 20. dies, rē ve-
nibilem esse declarantes [t]: iusto pretio vendantur [v], & procurator fisci ad-
sit [x]. In minorum rebus, fermè eadem veniunt consideranda [y]. Sed hacte- 9
nus de causa vendendi dictum sit, dicamus pauca de tractatu capituli & cle-
ricorum, qui interuenire debet in ecclesiæ rebus [z] vendendis. Eò quòd in
negotio quolibet vocandi sunt illi quorum interest [a]. Tractatus est consul-
tatio de facienda alienatione, & num ea expediat, & quæ res potius aliena-
ri debeant: & proinde tractatū præcedit vocatio seu congregatio capituli,
vel clericorum, & tractatus eorum consensum [b]. Conuocatur capitulum
huius rei causa ad sonitum campanæ, vel modo alio, quo solet conuoca-
ri in aliis capitularibus negotiis. Et quemadmodūm rector ciuitatis vel ma-
gistratus, ius cogendi concilium habent, & conuocandi decuriones in cu-
riam, vt vocati ad certa munera nominent [c]: sic conuocabit episcopus vel
maior capitulum. Conuocatos sacramentum illud præstare non erit alienum
à solemnitate legitima, quod præstare solent singuli in vendendis rebus
ciuitatis in prouinciis curiales, habitatores, & possessores rerū, sacrosanctis
tactis Euangeliis: videlicet se sententiam quam putent vtiliorem patriæ suæ
dicturos: itaque dicere debent, vt posteà decreti venditionis recitatione in
prouinciali iudicio interueniente, emptor competentem possit habere cau-
telam, & ita contractus sit stabilis [d]. Capitulo, vniuersitate, vel collegio le-
gitimè congregatis, per eum qui eis præest, vel alium habentem potestatem,
qui venerint vel interfuerint, etiam si maiorem non faciant numerum, vel
partem totius, sed longè minorem, possunt explicare ea quæ proposita tunc
sunt [e]: absurdum enim est in numero computare eos qui vocati noluerunt
venire [f]. Aliter si per se non per alium conuocetur vniuersitas vel collegium,
tunc exigitur ad authoritatem constituendam decretorum, saltem duas par-

a Bal. in §. 1. in versi. quærit, qui feudū dare possūt in vlib. feudor.
b ca. noscitur, de his quæ fiunt à præla. sine consens. capit.
c c. 1. iuncta glos. & ibi Domini. de Sanc. Gemi. de reb. eccles. non aliena. in sexto. Guido Papæ quæst. 151.
d c. 1. de in integ. restitu. notat glos. in dict. c. apostolica, in verbo. profuturum, de his quæ fiunt à prælat. &c.
e c. cum dilecti, de emptio. l. ex mille §. §. 1. de euictio. l. fi. C. de alluuio. l. si de omni agro deserto. lib. 11. C.
f c. ad nostram, de reb. eccles. nō aliē. l. si voluntate, de rescinden. vendi. C.
g ca. non licet, & ca. sine exceptione, 12 q. 2.
h authenti. sicut alienatio, de sacrosan. eccles. §. sicut autē, de non aliena. aut permutā. reb. eccles. in Authen.
i authen. si quas ruinas, de sacrosanct. eccles. C. §. si vero quædam sint, de aliena. & emphytheo. in Authenti. colla. 9.
k l. sancimus, C. de episco. & cler. ca. casellas 10 q. 2.
l ca. sicut omnino. 12. q. 2. & ca. & sacris, eo.
m ca. aurum, & ca. apostolicos. 12. q. 2.
n ca. quid ergo, 23. q. 4.
o glos. 1. in l. 1. de senten. aduers. fisc. retract. lib. 10. C. ti. 9. l. imperatores, de re iudica. c. 1. & 2. de restit. in integrum.
p l. fi. de vendē. reb. ciuita. lib. 11. C. ti. 31.
q de qua in glos. in l. 1. in verba, omni ordine, de fide instrumento. & iure hastæ fiscalis, lib. 10. C. tit. 3.
r l. 2. & 3. si propter pub. pensitatio. C.
s l. 1. 2. & fin. de fide instrumentor. lib. 10. C.
t infra authent. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles.
v l. 2. de fide instrumento. & iure hastæ. lib. 10. C.
x l. 1. eo. de fide instrumen. lib. 10. C.
y iuxta formam l. magis puto. §. non passim de reb. eorū qui sub. tutel. vel cura sunt in P. & tit. C. de prædiis & aliis reb. minor.
z dicto c. cum apostolica, & c. tua nuper de his quæ fiunt à prælat. sine consen. capi.
a l. de vno quoque de re iudica. P.
b vt constat ex ordine literæ cano. sine exceptione.
c l. 2. de decurion. lib. 12. C. tit. 31.
d l. fin. de venden. reb. ciuitat. lib. 11. C.
e Innocen. in c. 2. de oper. no. nunciatio. & in c. 1. de maior. & obedient. argumento c. cum nobis, de electio.
f d. c. cum nobis & clementina, quod circa, de electio. ap. Clement.

10 res vniuersitatis conuenire in vnum [a]. Inquiritur autem in hoc tractatu inter conuenientes, quod in bonis minoris alienandis consultatur: an aliunde pecunia quàm ex venditione ad extenuandum æs alienum possit expediri: num pecunia sit ecclesiæ in numerato, vel in nominibus quæ conueniri possint, an in fructibus conditis, an etiam in redituum aut obuentorum spe: an res aliæ sint præter prædia, quarum pretio satisfieri possit: quibus cessantibus prætor permittit, si modò vrgeat creditor, & vsurarum modus, æstimabitq; an vendere potius aut obligare permittat, néue possessio magna ob
11 modicum æs alienum distrahatur [b]. Quod si ecclesia cuius res alienandæ sunt, non habeat conuentum clericorum vel capituli, rector eius non adhibebit tractatum seu consultationem hanc, sed sufficit si adhibeat consensum prælati sui [c]. Nisi ecclesiæ cathedralis sedes vacaret: quia tunc, defensore seu œconomo ei dato, sufficit consensus capituli eius, & tractatus [d].
12 Tractatu habito, excussis omnibus quæ deliberationem mereri visa sunt, instrumentum horum omnium gestorum confici debet, formula hac communi. *Episcopus vel abbas, vel prior, vel præpositus talis, congregato capitulo ad sonum campanæ, vel alio modo solito, præsentibus P. Pau. &c. canonicis talis: canonicus, &c. proposuit debitum vrgens, &c. Visum est expedire capitulo, talem rem vendi, minus*
13 *vtilem, &c.* Hoc modo consensus exprimitur capituli, vel clericorum necessarius [e], & exprimendus in conuocatione illa, non enim post alienationem prodest ratificatio. Videlicet quòd consensus requiratur pro modo solemnitatis, & ita sit pro forma, & ideò nisi is in actu interueniat, actus nullus
14 est. Tradunt tamen, non exigi consensum inferioris prælati, vel capituli in alienatione, si ei suam authoritatem summus pontifex impertiat [g]: nam æquiparatur ea solemnitatibus [h], debet tamen præcedere inquisitio facta per delegatum seu commissarium huic negotio datum à sum. pontif. num expediat ecclesiæ illam alienationem fieri, eiusque rei, num ea minus vtilis: alioquin inutiliter venderetur [i]. Apparere deinceps debet de clericorum seu canonicorum consensu, qui interfuerunt: quod fiet si nomina eorum instrumento consultationis inscribantur, cui & se subscribere debent [k]. Sic enim hîc, vt in aliis subscriptione fraudes vitabuntur [l]. Hodiè tamen clerici, aut canonici, aut collegiati non subscribunt, sed omnibus præsentibus, tabellio publicus, vel illorum scriba instrumenta capitularia, & alienationis scribit & perlegit: & se subscribit fide publica, hæcque forma pro singu-
15 lorum habetur subscriptione [m]. Verum cum istis nunquam omittendus cõsensus patroni, si agatur de alienatione rei patronatæ [n], quia eius maximè
16 interest res ecclesiæ conseruari [o]. His omnibus postremò loco accedere debere episcopi proprij vel superioris authoritatẽ, licentiam aut consensum [p]. Et si ecclesia illa de cuius rebus agitur exempta sit priuilegio à potestate episcopi loci, ad summum pontif. recurritur [q]. Si tamen ecclesia quæ eximitur à sui diœcesani potestate subiiciatur abbati cuidam, vel alteri superiori, vt quibusdam asceteriis & monasteriis concessum est, illi, veluti etiam in sacris sodalitiis mendicantium ordinis minorum vel prædicatorum, ministri, generalésque & alij qui prope episcopalem habent in suos iurisdictionem, consulendi sunt, vt consensum & robur alienationi præbeant [r]: videlicet expressè [s], adhibita cognitione anteà causæ, sine qua consensus vel authoritas superioris perperàm impetratur. Hîc [t], quemadmodum de authoritate prætoris interponenda transactioni, de alimentis responsum est, vt si prætor aditus sine causæ cognitione transigi permiserit, transactio nullius erit momenti. Prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, neque donanda. Sed etsi de omnibus non inquisierit, quæ oratio (Marci Cæsa. scilicet,) mandat, hoc est de causa, de modis, de personis transigentium, dicendum est: quamuis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam [v]. Et cùm de rebus minorum vendendis agitur, non sufficit adire

præto

a l. nominationum, de decurionibus, lib. 10. C.

b l. magis puto, l. 15. § non passim, de prędiis & aliis reb. minor. P.

c clement. 2. de reb. eccles. non alien. c. cæterum, de donatio. Gemma cõsil. 48. incipiente, presbyter col. 2.

d c. 1. de reb. eccles. non alien. in sext.

e c. cum vos, de his quæ fiunt à præla. sine consen. capi.

f Barthol. in l. Gallus Aquilius, in princip. de liber. & posthu. Immol. in dicto c. cũ vos.

g glo. & interpretes in c. potuit, locat. Decius consil. 142.

h l. 1. quando decret. op. non est C.

i ca. non liceat papę, 12. q. 2.

k c. tua nuper, de his, quæ fiunt à pręlat. sine consens. cap.

l l. penul. de diuer. offic. lib. 12. C. l. sacri affatus, de diuer. rescrip. C.

m Socinus consil. 15. incipiente visus, columna 14. 1. volumine, Rebuff. in repetit. ca. sine exceptione 12. q. 2. numero 17.

n Decius cõsil. 174. in fine glos. in ca. constitutum, 16. q. 1. Cardinal. in clement. 1. colum. 2. de decimis.

o ca. filiis, & ca. quicumque 16. q. 7.

p authenti. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles. clem. ũn. in verbo. consentiente, de reb. eccles. non alien. ap. Clement.

q glo. in dict. clem. 1. in verb. propr j, de reb. eccles. non alien.

r Barbatia. consilio. 40. incipiente pręclari. col. 3. volumine 1. & consil. 14. incipiente clementissimi, col. 1. vol. 2. Rebuf. in dict. cano sine exceptione 12. q. 2. numero 17.

s l. negotium, de nego gest. C.

t Gemma. consil. 48. incipiente presbyter. colum. 3.

v l. cum hi, § 1. prætor aditus, de transactio. P.

prætore libello, nisi apud acta causa vendendi deferatur, & probetur [a]. Nec
procurator Cæsaris res Cæsaris consensu suo solo trásferr, cû illæ cõmissæ illi
sint diligenter tractandæ [b]. Si episcopus velit res suæ ecclesiæ alienare, eadẽ 17
obseruare debet, & petere authoritatem vel à suo archiepiscopo, vel à sum-
mo pontifice, secundum sententiam quorumdam [c]. Ioannes tamen An-
dreas [d] distinguit, an episcopus iurauerit se non alienaturum, vt tunc re-
quiratur superioris authoritas: aut non iurauerit, vt non requiratur. Et hoc
ipsum probant Innocentius, & Hostiensis [e], & secundum horum sententiã
iudicatum tradit Guido Papæus [f]. Cuius autem episcopi consensus sit adhi-
bendus, quando ecclesia, & eius præfectus & clerici sunt vnius diœceseos, &
res alienanda alterius, pugnant interpretes. Et videtur authent. hoc ius
porrectum, de sacrosanct. eccles. C. decidere, sequendam authoritatem eius
cui personæ subiiciuntur, non episcopi in cuius ditione res sita, ex illis ver-
bis, accedente consensu ordinatoris & maioris partis ibidem seruientium
&c. Et in eam authenticam notat Baldus [g], & alij alibi [h]. In contraria tamẽ
sententia alij, & adhibendum concensum episcopi, cui res subest, defen-
dunt [i]. Tutiùs autem & consultiùs facturos qui distrahunt ego arbitror, si
vtriusque adhibeant. Et hæc dicta censenda sunt, de solemnitatibus iure põ- 18
tificio requisitis: siquidem ex iure ciuili aliæ exiguntur, quæ referuntur in di-
cta authentica hoc ius porrectum, videlicet, vt contractus scriptis fiat, &
sequatur subhastatio, antequam vendatur res, iuret venditor, nihil in præ-
iudicium ecclesiæ se facturum, fiat vendendorum proscriptio publicè libel-
lis per viginti dies antè propositis: quæ tamen omnia non exigi tradunt Cy-
nus, Barthol. Baldus, Angelus [k]. Qui nec facessere aiunt, quod dicta au-
thentica sit inter decreta per Gratianum translata, nempe, quòd di-
cant ideò translatam, non vt ius faceret, sed vt ostenderetur solli-
citudo imperatorum in defendendis rebus ecclesiasticis, quod &
alij admittunt [l]. Imò Gofredus ait, in rebus ecclesiæ alienandis suffi-
cere concensum episcopi & capituli [m]. Et proculdubiò in rebus penè nul- 19
lius momenti, vel minimæ vtilitatis, remittuntur in alienatione solemnita-
tes [n]: at in aliis quæ etiam modicæ vtilitatis sunt, non sunt omittendæ, præ-
cipuè causa necessitatis, sine qua infirma alienatio, & inutilis, etiam rerum
exiguarum [o]. Remittuntur etiam solemnitates in rebus quæ seruando ne-
queunt ab interitu vindicari [p]: item & in distrahendis rebus acquirendis,
& quæ nondum quæsitæ sunt, quales quæ præscribuntur, ante præscriptio-
nem completam [q], res legatæ non traditæ. Subindè solutæ à solemnitatibus
res alienandæ, si consuetudo loci remittat, aut illis deroget [r]: si bona ec-
clesiastica quæ solẽt distrahi vel infeudari redierint ad ecclesiam [s], si liquidò
constet in vtilitatem ecclesiæ factam alienationem [t]. Quibus addere pote-
ris alios casus, quos ex professo pertractat Rebuffus [v].

De rebus in titulum clericis ad ordines sacros promotis, num vendi posśint, & quomodo. Cap. 9.

1 *Ordinandus in clero nemo sine titulo.*
2 *Titulus clericalis, vel presbyteralis, num vendi posśit.*

Cum

[a] l. minorum 6. de præd. & aliis reb. minorum C.
[b] l. 1. de offic. procurat. Cæsar. lib. 1. F. tit. 19.
[c] Bald. Angelus, in authent. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles. glos. in c. 1. in verbo defensore, de reb. eccles. nõ aliẽ. in sex.
[d] Ioann. Andre. in d. c. 1. de reb. eccles. non alien.
[e] Innocen. & Hostiens. in c. 1. de his quæ fiunt à præla. sine consen. capi.
[f] Guid. Papæ. q. 149. coln. 4.
[g] glos in ca. ea enim huiusmodi, in verbo duos, 10. q. 2.
[h] facit ca. fin. 16. q. 5. Felinus, in c. dilectus, 2. col. 6. vers. 7. de rescript.
[i] glos in can. in venditionibus, 17. q. 4. facit l. si pendit, de prædi. & aliis reb. minor. C. Romani consil. 250.
[k] in d. ca. authen. hoc ius porrect.
[l] glos. & Innocent. in c. dudum, de reb. eccles. non aliena. Guido. Papæ. q. 149.
[m] Gofredus in Summa, tit. de reb. eccles. non alien.
[n] ca. sine exceptione, & ca. seq. & ca. fugitiuum 12. q. 2. Guid. Papæ quæst. 256. c. vt super, §. f. de reb. eccles. non alien. in sex. argumento l. lex quæ tutores, de admini. tuto. C. sic intellig. ca. terrulas 12. q. 2.
[o] ca. casellas, 10. q. 2. ca. quicumque, 17. q. 4.
[p] glos. in Summa 12. q. 2. c. 2. de reb. eccles. non alien. in sex. argumẽto dic. l. lex quæ tutores.
[q] c. fi. de præscriptio. per l. si sponsus, §. 1. de donat. inter vir. & vxor.
[r] c. extremũ, de donat. glos. in ca. abbatibus 12. q. 2.
[s] c. vt super, de reb. eccles. non alien.
[t] glos. in l. 2. de acceptila. in F. l. 2. qui legitimam persio. stand. in iudic. nõ haberent, C. l. acta, de re iudica. F. l. nõ eo minus. C. de procur. Bald. in l. cum ij § causa, de transac. F. l. quicumque, de bon. quæ liber. C. arg. l. quod fauore, C. de legib.
[v] Rebuf. in compendio alienationis, rer. ecclesiasticarũ numer. 24. & seq.

1 CVM exploratum sit, iure cautum fuisse antiquo, clericos nō potuisse ordinari vel promoueri in sacrum ordinem, nisi beneficio seu titulo aliquo ecclesiastico ab episcopo, vt digni tam sacro cœtu, donati fuissent, vnde commode viuere possent [a]: placuit optima ratione etiam posteà, vt episcopus eos in ordines sacros non scriberet, quibus, vel sacerdotium seu aliud beneficium non esset, vel nisi sufficiens haberent patrimonium quo ali possent, quod tituli loco episcopo proferrent: aut si ordinasset inopes, de suo aleret [b]: ne paupertas seu mendicitas in opprobrium ordinis clericalis
2 conuertatur [c]. Quamobrem vtiliter quæritur, num clericus bona quæ à seipso, vel ab alio eius nomine supposita sunt, titulo clericali, possit alienare seu vendere. In qua ordinarius Decretalium interpres, hoc patrimonium vendi posse absolutè respondit [d]. Quòd qui pretium habet, rem habere videatur [e]: posse & donare: quemadmodum vero titulo, sacerdotio videlicet, seu beneficio ecclesiastico renunciari potest. Hanc tamen quæstionem latius Panormitanus tractat, & inquirit [f], num & in hac alienatione huius tituli, exigantur solemnitates requisitæ in distrahendis rebus ecclesiasticis [g], de quibus proximo capite diximus. In quo Ioannes & Gofredus sequuntur Vincentij opinionem, & requiri, quamuis illis non inhæreat ius spirituale, & quamuis prohibitio non extendatur vltra vitam clerici, & post mortem eius, res titulares liberæ, vt reliquæ, dominis sint. Hostiensis autem distin-
3 guit, an patrimonium expresè in titulum assignatum sit, & tunc veram esse sententiam Vincentij [h]: non habita ratione quod pretium succedat loco rei: quia facilius consumitur pretium quàm res immobilis: cùm & pecunia sit inter res, quæ seruando conseruari nequeunt [i]. At si clericus sine determinatione tituli fuit ordinatus, existimat clericum bona sua & patrimoniū posse vendere. Addit insuper, videri sibi opinionem meliorem Innocentij [k], vt in venditione patrimonij assignati etiam in titulum, non requiratur consensus episcopi. Nec obesse quod eo vendito, nihil habituri sint clerici vnde viuant: quia quod ad episcopum pertinet, sufficit si tempore ordinationis haberent sufficiens patrimonium [l]: & quod clericum tangit, non improbari in clericis voluntariam paupertatem, imò illis necessariam [m]. Imola quoque tradit [n], patrimonium expresè in titulum assignatum non posse vendi simpliciter, sine consensu episcopi: vendi autem posse exemplo fundi dotalis, & transire in hæredes [o]. Ioannes Andreæ etiam id tuetur, exemplo fundi dotalis. Quare & iisdem casibus quibus fundus dotalis alienari posse conuenit inter omnes, & hunc titulum alienari posse constabit. Item pro oneribus ecclesiæ administratæ. Et nunc in Gallia constitutione regia, lata in Aureliacensibus comitiis, cautum est, hæc bona titularia clericorum, inalienabilia esse, & reditum eorum: neque obligationibus vel hypothecis ob-
4 noxia à temporo promotionis presbyteri [p].

a ca. 1. & 2. 70. dist. c. cum secundum apostolum, c. 16. de præben.
b c. 2 & 4. de præbē. apud Gregor. & c. tuis quæstionibus, c. 23. eo. tit.
c ca. diaconi, 93. dist.
d glos in d. & c. tuis quæstionibus, ad verbum sufferare.
e Caius in l. quia qui pretio, l. 46. de vsufruct.
f Panor. in dicto c. tuis, numero. 1.
g quæ ponuntur, in ca. sine exceptione, 12. q. 2.
h de qua in dicta glos. c. tuis quæstionibus.
i l. 1. § fuit quæsitum, ad Trebellian.
k Innocent. in c. cū episcopus, de præben.
l facit l. 2. §. si eo tempore, de administra. rer. ad ciuit. pertinentium. P.
m Actuum 3. & 2.
n Immol. in d. c. tuis, numero 8.
o vt in l. 1. de fundo dota.
p in constitutio. reg. Aureliæ hab. artic. 12.

De rerum alienarum venditione.
Caput 10.

1 Principis ius, de rebus subditorum disponere.
2 Vendi non potest res aliena in præiudicium domini.

2 & 3 Alienæ rei venditio in quantum, & quando valet.
3 Emens rem alienam scienter, non agit contra vendentem.
4 Præsens alienationi rei suæ, nec contradicens, consentire videtur.
5 Aliena mobilia vendens furtum committit.
6 Furtiuam rem in publico loco emens an teneatur restituere, non restituto pretio.

IVs propriè imperatoris est, res aliorum pro nutu & arbitrio 1
distrahere: vel nullo [a], vel modico dato pretio [b]. Is enim &
populi causam seu publicam agit [c], quæ præferenda priuato-
rum commodis [d]. Atque huius authoritate, & dominia rerũ 2
distributa singulis, & conseruata [e]. Vnde & dominus omniũ
dicitur, & pro sententia sua disponit cuiusque. At priuati hoc
iure non vtuntur. Quamobrem res aliena siue mobilis, aut immobilis sit,
vendi non potest, inscio & inuito domino, in præiudicium eiusdem. quam-
quam in præiudicium venditoris sustineatur, vt obligatione & actione ex
empto teneatur emptori ignoranti alienam, damnum omne resarcire [g]: te-
netur quippe de euictione venditor pro re immobili proculdubiò [h], vsque
adeò vt si is qui vendidit alienam efficiatur aliquo modo rei venditæ domi-
nus, firmetur venditio omninò [i]. Scribit Gellius lib. 11. c. 18. colonum, fundũ
quem à domino conduxerat vendentem, furti nomine condemnatum. Si 3
tamen venditore ignorante rem alienam, emptor sciens prudensque eam
emerit, nullo modo experiri poterit aduersus venditorem, quanti sua inter-
sit, nec meliorationum aut refectionis nomine, vt malæfidei possessor [k]:
nisi emptor stipulatione sibi prospexerit [l]. Quòd si vterque sciens rem
alienam contraxerit, venditor tenetur pretium restituere, secundum Bar-
tholum [m], secundum alios nequaquam: nisi is qui sciens alienam emit, cau-
tionem acceperit de euictione, quo casu purgata videtur mala fides [n]: alio-
quin minimè. Quia in primis, qui mercatur rem alienã cuius scit distractio-
nem iure prohiberi, non emere se rectè arbitratur, lege contrahere prohi-
bente, nullo existente contractu [o]: proinde soluens scienter indebitum,
repetere non debet [p], quia donasse videtur [q]. Deinde cùm vterque sciat,
rem alienam non esse in commercio illorum, mutuò se decipere videntur,
nec valet venditio [r]: & ita dolus dolo compensabitur [s], vterque malè in eo
versatus in aliena restatuendo [t]. Quare iniquum esset emptorem ex sua
improbitate consequi actionem [v]: & in pari causa turpitudinis, melior est
causa possidentis [x]. Neque aliter tertio loco quis agit ad repetitionem pre-
tij, quam si ignoranter deceptus fuerit [y], vt neque malæfidei possessor agat
pro repetitione pretij [z]. Cuius generis est qui rem sciens alienam emit [a].
Hoc tamen nullum incommodum adferre potest domino rei. Quia nemo 4
vendere rem suam inuitus cogitur [b]: cùm liber quilibet sit in rebus suis per-
tractandis [c]. Obseruandum autem, dominum qui viderit rem suam ab alio
vendi, non repugnantem, consentire videri, vt scribit Constantinus Her-
menopulus [d]. Qui tacet, non vtique consentit: sed tamen verum est, eum
non negare [e]. Et consensisse videtur pater filij decurionatui, si præsens no-
minationi eius non contradixit [f]. Quando videlicet potuit reclamare &
aduersari venditioni, non aliter [g]. Nam qui patitur, se præsente, rem suam
obligari, si non restitit, videtur velle decipere ementem, ideò indignus qui
rem suam repetat [h]. Et hæc quæ diximus maximè locum habent in rebus 5

a l. Lucius, de euict. in P.
b l. ita verberatus, §. 1. de rei ven. in P.
c l. Barbarius, de offic. prætor. §. sed & quod principi, de iure natur. cum simil.
d l. vtilitas, de primipil. lib. 12. C. l. actione, §. Labeo, pro soc. P. cum simil.
e ca. quo iure, 8. dist.
f l. bene à Zenone, de quadrie. præsc. C.
g l. rem alienam, de contrah. emp. P. l. nemo, de reb. alie. non aliena. C.
h l. si fundum, C. de euictio.
i l. cum vir de vsur. l. si à Titio, de rei vendic. l. cum mater C. eo.
k l. cum quærebatur, C. vnde vi. l. fin. §. emptor. comm. de lega. C. vide de his quæstionibus Fabia. de monte Sanino. in tractatu de empti. quæst. 4.
l dicta l. si fundum sciens, C. de euict.
m Barthol. in l. continuus, §. cũ quis, de verbo. oblig. & in l. cum lex occurrit, de fideiussor. in P.
n argum. dictæ l. si fundum, de euict. C. à contrario sensu, Cynus in l. si fratres, C. commu. vtriusq. iudic. C. vt in l. quemadmodũ, de agrico. & cẽsit. lib. 11. C.
o l. non dubium, C. de legib. l. fi. C. de pact.
p l. 1. de condict. indebi. P. l. cuius per errorem, de regul. iur.
q l. cãpanus, de oper. lib. P.
r in l. domum, l. 57. de contrah. emp. P. l. si in emptione, §. item si emptor, & ibi gloss. eo. P.
s d. l. seruus, & l. si duo, de dolo.
t l. 1. C. de vsuc. pro emptor.
v l. itaque fullo. l. 12. de furt. in P. cũ simil. ibi notat.
x l. si seruum, §. sequitur, de verbo. obliga. P. l. 3. & 4. de condictio. ob turp. causam in P cũ simil. ibi notat.
y § si. de contr. emp. l. si in emptione, §. item si emptor, eo. tit. P.
z l. 1. de præscrip 30. vel 40. annor. C.
a dicta l. cum quærebatur c si. de præscrip. c. qui contra iura, de reg. iur. in sex. arg. à contrario sensu, l. à quolibet, l. 27. de contrah. empt. P. b l. nec emere, de iure delib. C. l. inuitum, & l. dudum C. de contrah. emptio. l. inuitos C. loca. l. sicut ab initio, C. de act. l. nec ab initio, C. de nupt. c l. nemo caterus, C. de iud. l. in re mandata. C. manda. d Harmenop. lib. 5. c. 5. vbi de tutore agit. e l. qui tacet. l. 135. de regul. iur. l. ite quaritur, §. qui impleto. loca. P. f l. 2. ad municipales, lib. 50. P. tit. 1. [illegible] de euictio. P. g l. [illegible] h l. si sine voluntate, l. 5. ad senatuscons. Velle. C. l. 2. si alien. res pignol. dat. est.

immo

immobilibus alienis venditis; in mobilibus autem quædam alia singularia quoque locum habent: siquidem alienatio mobilium alterius, eo inuito, furtum constituit [a]: si sciat qui emit potissimùm, vnde nunquam horum fit vsucapio [b]: & qui sciens rem alienam vendidit, fur est [c]: & qui emit à fure, incidit in
2 criminis suspitionem [d]. Quinimò & placuit emente res peculij, ab eo qui nõ habet eius liberam administrationem, etiam furti actione teneri [e]: & qui rem furtiuam accipit à fure pignore, suspectum quoque furti [f]: contrà tamen si
6 ignoranter. Improbata, & meritò, consuetudo nostræ ciuitatis Tholosæ, qua qui emisset à fure in loco publico, & palàm, non tenebatur domino rei eam restituere, nisi restituto pretio [g], quòd aduersabatur iuris cõmunis dispositioni [h]. Cæterum quæstio illa, num is apud quem res aliena, vel furtiua reperta est, qui dicit se ab alio comparasse, furti dicatur esse particeps, distinctionem accipit ab Aufrerio [i]. an is improbæ famæ sit: apud quem enim res inuenitur furtiua, nisi venditorem demonstrauerit, fur præsumitur [k]. Contrà si is fuerit bonæ & hilaris famæ [l]. Suspectus quoque & is qui consueuit res furtiuas emere, si clàm emit, si modico pretio [m], non etiam, si palàm & iusto pretio [n] Albericus autem scribit ob rem alienam etiam inuentam, absconditam apud aliquem, licet ea persona aliâs consueta fuerit furari, non tamen inde colligi posse necessariò, probationem esse sufficientem furti, ad subeundam cõdemnationem: sufficere tamen ad torturam, si malæ famæ is aliâs sit, & vitæ culpabilis, nec ostendat à quo emerit [o].

a l. 1. de vsuca. pro emptor. lib. 7. C. titul. 26.
b in l. sciens, pro emptor. C. §. furtiuæ, de vsuca. l. si liberum, C. quod cũ eo. l. si seruum, & l. alienũ C. de fur. l. 2. C. de vsuca. pro dona.
c dicta l. alienum, C. de fur. l. si emotione, §. itẽ si emptor, de contrahen. emptio. l. 4. § fi. de pignor. act. o. P.
d l. ciuile, & l. inciuile, C. de fur.
e dicto §. furtiuæ. & l. interdum, §. si res, de fur. l. 1. C. de seruis furtiuis.
f l. si seruus cuiusdã. l. 13. de condictio. indeb.
g decision. capellæ Tholosanæ, 151.
h l. 2. C. de furt. & ibi Ioan. Faber. Hostiẽs. in Summa titul. de pœniten. & remissio § fi. vers. quid si quis emet rem furtiuam, facit l. si seruus, de condict. indeb.
i quæstio. 151. Tholosa.
k l. ciuile C. de fur. Bal. in l. fin. C. de hæredib. instituen.
l l. non omnes, § fi. de re militar. P.
m Barthol. in l. inciuile, C. de fur.
n Imola in d. l. si de hæred. instituẽ. Albertus de Rosato, in dicta l. inciuile.
o Barthol. in l. fin. de quæstion.

De emptione rei suæ, & aliarum quarundam. Cap. II.

1 *Emptio rei suæ non valet.*
2 *Ciuitates non debent ruinis ædificiorum deformari.*
Aedificiorum ciuitatis res vendi quæ non possint. eod.
3 *& seq. Vendi res quæ non possint.*
4 *Acquisitio prædiorum certo modo limitata.*
Stolonis lex, & Licinia de agris comparandis. eod.
Lege sua damnatus Stolo. eod.
5 *Feudi quomodo permissa venditio.*
6 *Emphyteoticariæ rei quomodo permissa venditio.*
Laudimium quid. eod.
Prælationis ius, domino vendente cliente emponemata, quando competit. eod.
7 *Iurisdictiones an rectè vendantur.*
8 *Pisces scamosi ne venderentur lex.*
Pollinctura cœna quæ.
Seruos vendere non licebat, vt ad bestias depugnarent. eod.

1 EMPTIO eius qui rem suam, siue scienter, siue ignoranter suam emit, non valet [p]: nisi ratione partis sociorum [q], vel vsusfructus qui alterius est [r]: & nisi in eum casum, vel tempus aut conditionem conferatur emptio, quibus res esse sua desierit [s]. Alioquin quod semel meum est, amplius meum fieri non potest [t]. Neque dominium ad nos nisi

p l. suæ rei, l. 16. & l. si emptione, §. rei suæ, de contrahen. emp. P. l. seruum, C. eod. titu. l. seruũ, de cond. ctio. indebi. P. l. debitor, de pignora. actio. P.
q l. si fundum, qui ex parte, mande. P. l. si communis l. 18. de actio. emp. P.
r dicta l. suæ rei.
s l. nemo rem suam in vtraque, & l. si rem meam, de verb. obliga. l. cætera de lega. 1. l. existimo de contrah. emp.
t § sic itaque discretis, de actio. l. in bello, §. si quis seruum, de captiuis, P.

ex vna causa pertinere potest [a]. Vnde notat Angelus, eum qui scienter
rem suam emit, vel conducit, videri iuri suo renuntiare & tenere con-
tractum, pretiumque soluendo scienter indebitum, non posse repeti [b]: con-
trà si ignoranter. Per senatusconsultum factum Auiola & Pansa coss. prohi- 2
bentur venditiones rerum quæ ædificiis ciuitatum adhærent, quibus subla-
tis corruunt domus, vel deformatur vrbis aspectus, pœna dupli pretij imposi-
ta [c]. Cautum & edicto Vespasiani, ne negotiationis causa ædificia demoliri
liceret, non marmora distrahere & transferre [d]. Prohibentur etiam vendi 3
mala venena [e]: libri improbatæ scientiæ & lectionis [f]: purpuratæ vestes, alij
quàm principi [g]: ne vinum, oleumúe barbaris [h]: ne arma hostibus [i] di-
strahantur: ne frumentum publici canonis, nisi in locis destinatis [k]. Sancit 4
lege Basilius Iunior Porphyrogeneta, Cæsar orientis, ne prædiis acquiren-
dis diuites incumberent, modumque illis imposuit. Quod & à Constantino
auo eius, & ab eius socero Romano cautum [l]. Et Romæ lege Stolonis pro-
hibitum, ne ciuis Romanus vltra quingenta iugera agri compararet. Fuit
enim lex Licinia ea quoq; dicta, à C Licinio tribuno plc. qui ei⁹ author fertur
post exactos reges, anno 365. [m] Definitus etiam eadẽ lege fertur seruorum &
liberorũ numerus, per quos ea iugera custodirẽtur. De numero tamẽ iugerũ
Plinius Iunior dissidet [n]. Nec ita multò pòst Stolo ipse lege sua damnatus
est, quòd mille iugerum agri cum filio possideret. Sunt singulis regnis, & 5
prouincijs, & ciuitatibus impositi modi certi vendendarum rerum, quos
transgredi impunè non licet, & quibus non obseruatis, irritæ vendi-
tiones sunt, de quibus latiùs agere fastidiosum esset. Sunt etiam & iure ciui-
li venditiones quædam, quæ quidem absolutæ non prohibentur, sed quæ non
nisi certa forma permittuntur: veluti iure feudorum, non potest feudum à
cliente vendi, sine authoritate domini patroni [o]: nisi inter agnatos [p]: qua
de re nos proprio loco in rebus, cùm de feudo agimus, tractamus. Ex
generali tamen Galliarum consuetudine, feudalia redacta sunt ad formam,
& naturam patrimonialium, quòd pertinet ad ius successionis particula-
ris, & vniuersalis, paucis exceptis [q]. Iure quoque ciuili emphyteota non 6
potest vendere ἐμπονήματα sua, idest meliorationes, seu prædium clien-
telare, nisi consulto domino, & denuntiatione ei prius facta, vt vel emat,
vel aliis emere permittat, & alterutrum eligat intra duos menses: qui-
bus elapsis soluta quinquagesima parte pretij venditionis, iure cliens li-
berè vendit [r]: vocant hanc quinquagesimam, laudimium, quòd quam-
uis iure ciuili 50. pars pretij sit, tamen hodiè secundum consuetudinem
locorum, vel ex lege traditionis exigitur. prælationis iure tantùm locum
habente, si sibi dominus clientelaris, non si pro alio, quantumuis ami-
co, retinere velit, nomine suo fucum faciente [s]: & ita iudicatum [t], vt nec
prælatio, post laudimia probata & electa habet locum [v]. Iurisdictio- 7
nes propria natura quoque, nec vendi, nec emi possunt. Quia per-
sonæ, in quas exercentur, liberæ, æstimationem nullam subeunt [x]: &
cùm omnis iurisdictio, & magistratus, à lege, vel à principis manu
pendeat [y], non ausim asserere honestum esse, si non dicam iniustum,
hoc munus iudicandi publicum [z], & diuinum, à quo iudices Dij,
mercatoribus & propolis pretio distrahere, quibus occasio delinquendi
porrigitur, vt, dum ea quæ emerint, charius distrahere & vendere lucri
causa, & damni resarciendi, quod ex emptione passi sunt, conantur, pro-
miscuè aliena à boni iudicis officio, & indigna dictu amoliuntur, & sedem iu-
stitiæ sordibus polluunt, in magnum dedecus eius qui clauum istis commit-
tit, atque in perniciem totius populi. Sed cùm res ipsa satis de se loqua-
tur, omittamus istam iustissimam, & alibi à nobis relatam, querelã, quę tandiu

a l. non vt ex pluribus. de regul. iur. l. 3. §. ex pluribus. de acquiren. possessio. ff.
b l. 1. de condictio. indeb.
c l. extera, l. 41. in princip. de lega. 1. l. senatus, l. 52. de contrahend. emptio.
d l. 2. de ædif. priuat. libr. 8 C. titul. 10. idipsum probatur l. fin. ne quid in loc. publ. ff. l. 2. §. si quis, l. neminem, cod. titul, l. prætor, §. hoc interdictum, de damno infect. ff.
e in l. quod sæpè. §. venenum, de contrahend. emp. ff.
f l. cæteræ, famil. erc. ff.
g l. fin. de vesti. holober lib. 11. C. titu. 8. l. 1. quæ res vendi non poss. lib. 4. C. titu. 40.
h l. 1. quæ res exportari nõ poss. lib. 4. C. titu. 41.
i l. 2. C. eo. quæ res expor. neq. & nouella 85.
k l. 3. C. eo. quæ res ven. non poss.
l lib. 2. iuris Orientalis, cõstitutio. 3. περὶ χωρίων τῶν δυνατῶν.
m Varro lib. 1. de Rerustic. cap. 2.
n Plinius lib. de viris illustr. b. dum de Stolone agit.
o §. 1. de controuer. feud. inter domi. & emptorem §. imperialem, & §. callidis, de prohibita feudi alien. per Lotharium in vsib. feudor.
p §. 1. de aliena. feudi pater, in vsib. feudor.
q Ioannes Faber. in proœmio Institutionum Iacob. de Bello visu titul. in quib. caus. feudum amittat. in praxi. Guido Papæ, decisio. 59. & 297. Petrus Iacob. in praxi titulo. de cõditione ex lege imperialem, §. callidis.
r l. fin. de iure emphy.
s l. fin. § sed nec hac occasione, de iure emphyteo.
t Guido. Papæ. quæstio. 411.
v dicta quæstion. 411.
x l. liber homo, ad leg. Aquil.
y l. 2. § nouissimè de orig. iur. l. 1. ad legem Iuliam de ambitu.
z in l. quippe, de indic. l. 6. §. indicibi, de muner. & honor.

despe

despectui erit, quandiu pecunia oculos principum & aures fascinauerit. Iam enim receptum est consuetudine, vt dicũt, Galliæ iurisdictiones reductas ad rem & naturam patrimonij, vt & feuda: & exemplo aliarũ rerum à priuatis emi & vendi [a]. Rectiùs tamen Zoa imperatrix Orientis, cum sorore Theodora consorte, statuit, ne magistratus vel principatus venderentur, vt anteà factitatum [b]: sicut & Alexander Seuerus imperator, honorem iuris & gladij nunquam vendidit: dicens, *necesse esse vt qui emit, vendat: & ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum: erubesco enim punire eum hominem qui emit & vendit* [c]. Fertur Numæ edictum, ne pisces qui scamosi emerentur, ad pollinctum emere fas foret, scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obsonia: quam cœnam pollincturam dixêre: in qua etsi nihil deesset, omniaque affatim suppeterent, lætari tamen minimè decebat [d]. Martianus etiam respondit, dominos seruos suos, quantumuis criminosos, ea lege vt cum bestiis depugnent [e], vendere non posse. Rei litigiosæ quoque odiosa venditio est, & improbata [f].

a Petrus Iacobi tit. de successio feudi, & de causis ex quibus iure feudum amittitur.
b libr. 1. iuris Orientalis ex eius constitutionibus ex Cedreno. titulo, περὶ τὰ ἀγοράζειν τὰς ἀρχὰς γίνεσθαι. Idest, ne non venderentur magistratibus.
c Aelius Lamprid. in vita Alexand. Seueri.
d Alexan. ab Alexã. Genial. libr. 3. c. 7.
e l. domini, 42. de cõtrah. emp. in P.
f l. censemus, de litigios. C. vide de ea venditione Guidonem Papæum, q. 337. Barthol. in l. quod sæpe, §. si quis amico, de cõtrah. emp. P. Petrũ Iacobi in titul. de re litigiosa.

De pretio. Cap. 12.

1 *Pretium pro substantia in emptione.*
2 *Pretij nomen & generaliter æstimatio est, & propriè emptionem indicat.*
3 *Pretium in pecunia consistit numerata in emptione.*
Emptionis & permutationis differentia, & similitudines. eod.
4 *Pretium in emptione quid faciat.*
Emptionis & locationis differentia. eod.
5 *Fidem haberi de pretio quid est.*
6 *Emptio quando transferat dominium.*
7 *Procurator vendens, an possit habere fidem de pretio.*

1 IAM dictum est de rebus, quæ ex parte venditoris in emptionem veniunt, pro merce: dicendum nunc de pretio, quod accedit loco rei [g], veluti per contributionem, ex parte emptoris, ad æqualitatem materiæ constituendam [h]. Sine pretij itaque conuentione, emptio non poterit consistere [i]: estque imaginaria, & nulla venditio, quæ pretium non habet [k]. Et proprium symbolum emptionis, pretium, vt Iulius Pollux inter eius synonima annumeret, argẽto commutare, pecunia amittere [l]: ita propriè emptionem pretium arguit [m]. Latiùs tamen vsurpata acceptione nominis, pretij, eo omnem æstimationem contineri placet [n]: & pro premio apud Vlpianum [o]: pro mercede locationis, siue pro pensione [p], pro pœna, vt quidam volunt [q]. Sed id metaphoricῶs potius, vt & pro alia qualibet æstimatione, quæ pecunia fit. Omnia enim pecunia æstimari posse in dubium non venit, & ideò pecuniæ nomine res alias contineri [r]. Hîc tamen pretium dicitur numis facta æstimatio, nec sine numis facta emptio propriè dicitur, ex Neruæ & Proculi sententia, quæ vt verior probatur à Paulo iurisconsul [s]. Pretium in pecunia numerata constitui debet [t], vel quæ numerari possit.

g l. si & rem, de petitio. hæreditat. l. quia pretio, de vsufruct.
h l. 1. de contrahen. emp. P.
i l. 2. §. sine pretio, & l. in venditionibus de contrah. empt. in P. §. pretium autem, eod. ap. Iusti. l. empti. C. eo. titu. §. 1. de locat. & conductio.
k l. nuda, l. 55. de cõtrahen. emp. P.
l Iulius Pollux, libr. 3. Onomasticõn, cap. 36.
m l. 3. de prediis curial. li. 10. C. l. pretium, de rescindẽ. vend.
n vt ap. Paulum, in l. cum emptor, l. 32. § fin. de dãno infecto P. & in l. in summa, §. instrumento, de cõdict. indeb. P.
o in l. lex Cornelia, l. 5. § fin. de iniur. in P.
p l. & hæc distinctio. §. cum fundus, l. quod si domus, & l. insulam, loca. P.
q l. vtium, in fin. de petit. hæredita. P.
r ca. totum, 1. q. 3. l. 2. C. de constit. pecunia l. pecuniæ verbum, l. 178. de verbor. significa. P.
s Paul. in l. 1 § sed an sine numis, de contrah. emptio.
t glo. in l. naturalis §. & cũ do. de præscri p. verb. P. Barthol. in l. quoties, de iure dot. textus in l. empti, de contrahen. emptio.

Qua nota à permutationis contractu,qui valdè affinis est [a],emptio distingui-
tur: cùm in permutatione res pro re detur, at in emptione pretium pro re [b].
Et alio modo,quòd emptio cõsensu fiat [c], vt posteà,Deo fauente,dicetur,per-
mutatio,rei traditione [d]: & in permutatione contrahentium vterque permu-
tator:cùm in emptione,alius emptor, alius venditor sit : in aliis ferè pares.
Nam vtraque conuentio est bonæ fidei [e]. Ex vtraque vsucapiendi paratur cau
sa [f].Ex vtraq; euictio [g], redhibitio [h]:quia in vtraque sanitas promittitur [i]. Atq;
Plinius permutationem emptionem dixit [k], his verbis: *commercia victus gratia*
inuenta,alios corijs bouis,alios ferro, captiuisq; rebus emptitasse tradit Homerus,de quo
& nos alibi, dum in criminibus agitur de falsa moneta,& dum de caractere,
materia & pondere numi. Ex illa enim communi, & rerum commutatione,
qua inutilia vtilibus tantùm permutabantur,nata permutatio emptionis,ele
cta materia quæ ex consensu fieret rerum æstimatio [l]. Sic enim Plato [m]. ἀγορὰ
δὴ ἡμῖν καὶ νόμισμα τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γινήσεται.idest [n]. *forum & pecunia erit commuta-*
tationis causa. Et Aristoteli ὑπάλλαγμα τὸ νόμισμα, *subsidiaria commutatio, nu-*
mus. Pretium,in emptione,est æstimatio valoris rei venditæ.quo nomine pre- 4
tium emptionis differt à locatione, in qua & datur pecunia pro mercede seu
pensione [o],non pro æstimatione rei [p],pro vsu vel vsufructu,& commoditate:
quamquã & catachristicôs locationis merces, dicatur pretium [q]. Sicuti & ali-
quoties magis impropriè emere & vendere, pro conducere & locare [r]: cùm
tamen longè lateque inter se hæc differant & distent: vel eo maximè quod per
locationem res non mutet dominum vt in emptione [s]. Et proinde diuerso
modo fiunt [t]. Fit & pensio locationis causa alio modo,quàm pecunia, vel tri-
tico,vel aliis rebus:sine pretio tamen emptio non est. Et ita in ea vel pecunia 5
numeranda est, vel fides de pretio haberi debet, idest, debet emptori credi
quod soluet,si præsentem non habet pecuniam [v]. Datur & interdum res pro
pretio venditore volente in solutum [x]: vt & quandoque pactũ pro pretio [y].
Et Pomponius iurisc. *Quod vendendi*, inquit, *aut tradidi, non aliter fit ac-*
cipientis,quàm si aut pretium nobis solutum sit,aut satis eo nomine factum, vel etiam fi-
dem habuerimus emptori sine vlla satisdatione [z]. Videtur autem fidem sequi em-
ptoris,qui & diem ad soluendum debitori constituit [a]. Alioquin venditor rẽ
vendicat venditam, si is qui emit, dicebat se paratam habere pecuniam, nec
dedit [b]: nisi & paratus sit dare pretium [c]. Si tamen dum emptio facta est,em-
ptor non dixit se paratam habere pecuniam, videtur emptor pecuniam præ-
sentem non petendo,fidem habuisse de pretio,nec rem ideò repetit [d],nec re-
tractatur venditio,sed agitur rata manente emptione ad pretium [e]. Si tamen 6
antequam emptæ rei dominium traditione, vt fit [f], non fuerit translatum,
ante numerationem pretij, venditor non tenetur rem tradere, nec potest
dici in mora tradendi, minusque conueniri potest ad tradendum, nisi dato
pretio, si ea lege,vt pecunia traderetur emptio fiat, vt solet,idest non habita
fide de pretio: imò hoc casu partem pretij numerando non potest partem
rei petere: quia ita contractum æs alienum diuidi non potest [g], & venditor
vsque ad integram summæ solutionem, retinere potest rem venditam in
pignus [h]: neque enim dominium pro parte quæritur, neque pro parte,
& nisi totum, venditor [i] alienasset. Aequius tamen visum est, vt pro par-
te soluti & admissi pretij, fructus pertineant ad emptorem [k]. Sicut tradita re,
emptor qui percepit frũctus,qui pretium integrum nõ soluit, tenetur ad vsu-
ras pretij [l]. Obseruãdum hîc, ita demũ sine pecunia præsenti, fide habita pre
tij vel expresse,vel tacitè,transferri dominiũ rei traditione, quãdo à domino
vẽditio fit & traditio. At si mãdato domini veneat res,dubio nõ caret quæstio.
Quare distinguẽdum: vt si officio iudicis vẽdãtur pignora, ea oportet p̃sente

a l. 2. C. de rerum permuta. l. fin. eo. P. l. fi. ex quib. cau. in poss. sio. eat. li. 42. P. titu 4.
b l. 1. de rerum permut. P. l. 1. § penul. de cõtrah. emp. P.
c dicta l. 3. de contrah. emp. P.
d l. ex placito, de rerum permuta.
e l. actionũ, de actio. l. 2. C. de rerũ permuta.
f l. 1. de rerum permuta. C.
g l. 1. de rerum permu. C.
h l. sciendum, § penul. de ædilit. edic.
i l. 2. de rerum permuta. & l. ex empto. § animalium de actio. empt. P.
k Plinius lib. 33. capit. 1.
l dict. l. 1. de rerum permutã & l. 1. de contrah. emp. P.
m Plato 2. de Legib.
n Aristo. 5. Ethi. c. 5.
o l. 1. § si quis seruũ deposit. in P. gloss. in l. qui quatuor, § qui horros, de lega. 3. l. 1. loca. in P.
p gloss. in l. 1. § 1. in verbo in agendo de superficie.
q vt in l. si quis ante, in fin. de acquirend. possessio. l. qui insulã, § qui ædem & l. ea lege, 33. § locaui, & l. in sulam, 60. locat.
r l. vt in l. j qui, C. loca. in l. insulam, § qui ædem & in l. ea lege, § qui ædem, eod. titul. in P. l. cotem § Cæsar de publica.
s l. conuenit, de contrahend. emp. P. l. non solet, loca. P.
t l. sciendum, de ædilit. edic. P.
v § 1. de emptio.
x l. cum pro pecunia, l. manifestum, & auth. hoc nisi, de solutio. C. authen. hoc ius porrectum, de sacrosanct. eccles. l. pretij causa, C. de rescinden. vend.
y Iabol. in l. fundi partem, l. 79. de cõtrahen. empt.
z l. quod vendendi, l. 19. de contrahen. emptio. idem in l. procuratoris, l. 5. § penul. de tributor. lib. 14. P. tit. 4.
a l. ad solutionem, de re iudic. C.
b dict. § penul. l. procuratoris l. 3. de pignora. actio.
c l. diligenter, manda. in P. l. si ventri, § in bonis de priuil. creditor.
d § venditæ, de rerũ diuis. l. ex empto, de actio. empt. l. vt res, de contrahen. emp. P. e l. in ciuile l. 12. de rei vendic. lib. 3. C. titu. 32. l. non idcirco. l. 12. de contrahend emptio. C. l. 1. C. de actio. emp. f l. quoties, C. de rei vendica. g l. fistulas, l. 78. § qui fundũ, de contrah. emp. P. l. Iulianus, 14. § offerri, de actio. emp. P. h dicto § offerri, l. quod si nolit, 31. § idem Marcellus, de ædilit. edic, lib. 21. P. tit. 1. l. hæreditatis venditæ, de hæredita. vel actio. ven. i l. si rem, de solut. P. k vt in l. fi. de fund. dotal. C. in P. Barthol. in dicta l. qui fundũ, l. fistulas. l l. curabit p̃ses, l. 5. de actio. emp. C. l. Iulianus, § ex vendito, de actio. emp. P.

pecunia

pecunia distrahi, non ea lege, vt post tempus pecunia soluatur [a]: nec enim distractio pignoris concessa alia ratione est, quàm vt ex illa pecunia conflетur:
7 definitaq; est potestas vendendi. Si tamen procurator sit qui vendit, qui mãdatum habeat cum libera administratione, poterit vendendo habere fidem de pretio, nisi nominatim à domino prohibeatur [b], vel colludat in fraudem domini cum emptore [c]. Lex Platonis de pretio statim soluendo hæc. *Quacunque emendo, aut vendendo commutantur; in statuto fori loco permuttentur, dando accipiendoq́ vltrò citroq́ rem, & rei pretium illicò, nec alicubi alibi. Nulla verò emptio, aut vẽditio ad terminum fiat: quòd si aliter, aut in alijs locis permutatio facta fuerit, nullum sit secundum legem, de ipsa iudicium* [d].

a l. à diuo Pio, l. 15. §. sed etsi emptor, de re iudica. in P. l. si procurator, l. 5. §. 1. de iur. fisc. P. l. 1. C. eod. titu.
b Bartho. in dicto §. sed etsi emptor, l. à diuo, & in l. cuicunque, § fi. de institor. actio.
c l. qui fundum l. 7. §. procurator, pro emptor. lib. 41. P. titu 6.
d Plato, li. 12. de Legibus.

Quomodo pretium emptionis certum esse debeat. Cap. 13.

1 *Pretium emptionis certum esse debet, quomodo.*
Certum quid dici possit. eod.
2 *Pretium certum & definitum statuitur, à contrahentibus, magistratibus, & lege.*

1 PRETIVM in emptione constitui debet certum [e]: videlicet de quo inter contrahentes conuentum sit. Ideò non valet emptio, cuius pretium in ementis, aut vendentis relatum est arbitrium [f]: quamuis in arbitrium tertij possit conferri, vt quanti is æstimauerit, tanti vendita sit, qui tamen si noluerit, vel non potuerit æstimare, irrita sit emptio, vt pretio destituta [g]. Sic relatione facta ad æstimationem alicuius, eius æstimatione in certum pretium certum erit. Sicuti quando relatio fit ad aliam emptionem, vt quanti eum tu emisti, aut quantum pecuniæ habeo in arca, tanti emo [h]. Huius rei fortissimum argumentum à sententia, quæ cùm certa dici debeat à iudice [i], certa dicitur, relatione ad petitionem certam facta [k], vel ad aliud certum, vt ad solurum [l]. Eiusmodi quoque ea erit valida, relatiua venditio certa: esto mihi emptus fundus centum, & quanti eum pluris vẽdidero: augeturque pretium, si pluris emptor vendiderit [m]. Certum quoque pretium dicetur, cuius species, qualitas & quantitas apparet, aut no-
2 mine suo, aut demonstratione, quæ vice nominis fungitur [n]. Certum porrò pretium debet esse, vel authoritate conuentionis eorum qui contrahũt, vel authoritate magistratus, vel authoritate legis. Contrahentes ad certitudinem & placitum reducunt pretij causam, minutis interrogationibus [o]. Sic enim dominis rerum tantum concessum est, iure communi, rebus suis pretia statuere [p], neque cogi alio quàm quo voluerint pretio ad arbitrium ementis distrahere [q]. Quòd inuitis nobis, nemo res nostras retinere debeat [r]: neque in alienis rebus, quid fieri, vel pacisci contra domini voluntatem, secta nostrorum temporum patitur [s]: vti neque emere, vel vendere quisquam cogendus est [t]: si de non venalibus, placuit Seuero & Antonino CC. ius non esse ordini cuiusque ciuitatis pretium grani quod inuenitur statuere ciuibus [v]. Lex & magistratus etiã certũ pretium cõstituũt,

e §. pretium autem, de emptio. & vendi.
f l. in ementis, C. de contrahend. empt. l. quod sæpe, §. 1. eod. titu. P.
g l. fin. C. de contrahend. empt. §. pretium, & seq. eo. ap. Iustinia.
h l. hæc venditio, l. 7. §. huiusmodi, de contrahend. empt. P.
i §. curare, de actio. l. 3. de sentent. quę sine cert. quanti. lib. 7. C. titul. 46. l. quid tamen, §. Pomponius. de arbit. P.
k dicta l. 3. de sentẽ. quæ sine cer. quãt. l. 1. in fine, si pars hæred. peta. l. ait prætor. §. 1. de re iudicata l. quæ de tota. §. fin. de rei vend. P. §. si quis agens, de actio.
l l. ait prætor, §. 1. & l. in summa de re iudic. in P.
m Vlp. in dicta l hæc venditio. §. fin. de contraria emptio. Paul. l. si pater, l. 12. §. penult. de pact. dotalib. P.
n Paul. l. certum est, l. 6. de reb. credit. in P. l. stipulationum, & l. sequent. de verbor. obliga.
o l. si voluntate C. de rescind. vend.
p l. nemo exterus, de luxis, C.
q Pau. in l. non enim æquum est, l. 9. rerum amotar. li. 25. P. titu. 2. l. si tutor, l. 8. de in litem iuran. lib. 12. P. tit. 3.
r l. si filiusfamilias, a 5. §. 1 solu. matrimon. P.
s l. fi. C. de pact. l. 2. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. P. l. in diem, de aqua plu. arcen. P.
t l. nec emere, de iure deliberan. C. l. inuitam, C. de contrahend. emp.
v l. 3. §. 1. ad legem Iul. de anno. P.

lex Platonis de pretio certo hæc: *Qui vendit in foro aliquid, nunquam sua rei venalis duo pretia dicat, sed cùm simplex imposuerit pretium, si non vendiderit, referat: iterum & eadem die nec maius, nec minus pretium petat* [a]. Athenęus, ex Alexide in Pyleis, similem legem Aristonici refert his verbis [b].

Aristonico nullus fuit prudentior,
Latore legum: ponit hic legem quoque.
Nunc, venditor si piscium quis vendidit
Pretio minore quàm petiuit, illicò
In carcerem vt ducatur: æquo sint vti
Pretioq; contenti, domum vel putridos
Pisces ferant hi vesperi. Mittas anum,
Mittatur aut puer, senexúe, protinus
Omnes ement ex lege.

De pretio iusto. Cap. 14.

1 *Pretium iustum quod est.*
2 *Monetæ valor quomodo perpendendus, si in diuersis locis & temporibus varíet.*
3 *Pretium emptionis legitimum triplex, commune, formale seu conuentionale, & legale.*
4 & 8 *Pretium rei verum & iustum quomodo metiendum.*
5 *Pretium venalibus rebus iustum statuendum à quibus.*
6 *Monopolia vendentium improbata, & punita.*

PRETIVM certum, iustum quoque esse debet, æquum & legitimum, idest, congruum & valori rei accommodum [c]. Nam si quis vilissimo vendat pretio, alius censetur contractus, quàm emptionis: videlicet aut donatio [d], aut contractus simulatus [e]. Pretium quippè ad æquandum valorem mercis adiectum est emptioni [f], & ad magnam rem comparandam pretium modicum non sufficit [g]. Quo fit vt si ex pluribus rebus, non constat quantum venditum sit, recurrendum est ad quantitatem. Sic quantitas pretij & rei, eiusque qualitas, declarant qualis fuerit contrahentium mens [h], & ex quantitate pretij plus minusúe venditum præsumitur [i]. Iustum itaque pretium dicetur, ratione habita æstimationis, & valoris monetæ, secundum vsum loci eius in quo soluitur [k], vel vbi contractus fit [l]: si tamen locus vbi solutio facienda exprimatur, habenda est ratio valoris, & monetę quæ ibi ex vsu fit [m]. Sicuti in dubio, eius loci vbi certa res tradi debet, pondera, & moneta seu pecunia considerari [n] debet: si quid de numorum qualitate inter contrahendũ placuerit, id in primis, vt in aliis cõuentionibus, vt placitum seruandũ est: sin minus, vẽditor ex omni genere monetæ quam obtulerit emptor, sumere pretium cogitur, dummodò sit authoritate donata à principe, & iusti ponderis [o]. nam eã quæ ab vsu recessit, nõ tenetur accipere, quia in vsuali contractum fuisse videtur [p]. Prætiũ emptionis legitimũ triplex, cõmune, & formale seu cõuẽtionale, & legale. Cõmune, quale est illud, quo similes res in codẽ loco vẽdũtur, & æstimãtur [q]: formale ex conuentione cõtrahentiũ formam accipit, quod pretium differt ab æstima

a Plato. lib. 11. de Legib.
b Athenæus libr. 6. diphnoso. c. 2.
c l. & si æquo pretio, & l. si fundum, de lega. 1.
d l. si quis ante, de acquirẽ. poss. P. l. si quis conduxerit, loca. P.
e vt in c. ad nostram de emptio. ap. Grego. l. per diuersas, 22. manda. libr. 4. C. titul. 35.
f l. 1. de cõtrah. emp. P.
g l. ita autẽ, in princip. de administratio. tutor. P.
h gloss. in l. 2. §. 1. de superfic.
i l. cum in fundo, §. vxor, de iure dot. P. facit l. 1. de reb. dub. P. l. quoties ad Trebell. P.
k l. ideo in arbitriũ, de eo quod cert. loc. P.
l glos. in l. semper in stipulationibus, de regul. iur. P. ibi, in regione in qua actum est, frequẽtatur, in l. imperator, de contrahen. emp. in P. ibi præsertim si nihil contra consuetudinẽ.
m glos. in l. sed etsi susceperit, §. libertus, de iudic. in verb. ex genere cõparationis.
n l. ratio, in fin. de actio. emp. P. l. contraxisse, de action. in P. l. 2. de bonis author. iudic. possidẽ. l. vinum si cert. peta. in P.
o l. 1. & fin. de veteris munisma. potesta. lib. 10. C.
p l. si seruus pluriũ, de lega. 1. l. imperator de contrahen. emp. Clement. beneficiorum, in verbo monetam currẽtem, de decimis: facit l. numis de lega. 3. l. cum de lanionis, §. asinam, de fundo instruct.
q l. 1. §. 1. de flumini. l. pretia rerum, ad leg. Falci. in P. l. fin. de admin. tut. C. l. mortis causa, §. fin. de dona. cau. mort. P.

æstimatione facta, secundum rei veritatem, apud Vlpianum[a]: possunt enim
contrahentes se mutuò circumuenire, id est, minus plusúe circa æstimatio-
nem veram pretio adiicere[b] :plura enim sunt, quæ possunt ratione perso-
narum, vel rerum contrahentium, pretium minuere vel augere licitè extra
communem functionem[c], vel quia res maiorum fuit emptoris, qua de cau-
sa etiam pluris, quàm valeat, interest sua à se emi[d], vel quia res nobis con-
4 fines sunt, & nobis accomodæ[e]. Legale seu propriè legitimum pretium di-
citur, quod à lege iustum dicitur, & vera cuiusque rei, semota omni affe-
ctione, æstimatio, quando iuxta reditum fit pretium[f]. Iustinianus verum
pretium rei putat rerum ecclesiasticarum, quantum de reditibus in quin-
5 quaginta annis colligitur[g], & alibi[h], in viginti. In ciuitatibus benè guber-
natis, rebus quotidiani & necessarij vsus, pretium iustum taxari & definiri
solet, rebus venum expositis: neque debet permitti arbitrio mercatorum, vel
propolarum[i]. Agoronomorum, ædilium vel aliorum qui præpositi sunt po-
liticis negotiis, cura est, vt statuant rebus venalibus iustum pretium, habita
ratione temporum & locorum, efficiantque ne fraus legi horum fiat[k]. Hu-
ius rei etiam cura ad decuriones, & ad eos quos episcopos vocatos constat[l].
Sic enim & auaritiæ, & fraudibus via præcludetur, & commercia faciliora
erunt, alioquin futurum, pretia in immensum excrescere, vt remedio sub-
ueniri oportunè[m], satius sit. Quare rectissimè, Caroli noni constitutione
apud Molineos lata, anno domini 1566. statuitur[n], vt pretium imponatur à
iudicibus rebus venalibus, potissimùm eduliis: & vt caupones, seu hospites,
tabellis palàm suspensis singularum æstimationem continentibus, fraudem
ne faciant. Et hoc ipsum lege alia edictali nuperrimè renouatum est à rege
nostro Henrico eius nominis 3. Galliarum, & Poloniæ seu Sarmatiæ rege, la-
6 tiusq; de singulis taxandis decretum. Quas vtinam tam benè executioni
mandarent magistratus, quantum videmus hanc turbam sordidam mercato-
rum, & dardanariorum & artificum, lucris intentam ex arbitrio venden-
tem, monopoliis tam iniquis & frequentibus, vt ipsa non legem accipere
velle à superioribus, sed Regi ipsi dare videatur. Sed incuria magistratuum,
regum imminuit semper authoritatem in omnibus. Extant iura ciuilia & re-
gni, qui illos officij admoneant, & tamen sine lege viuitur, & nihil vanæ pro-
ficiunt leges sine moribus; improbant & iura imperatorum monopolia, &
sæuerè puniunt, spoliatione omnium bonorum & perpetuo exilio[o]. Casti-
gant & imperatoriæ nouissimè latæ in Germania leges, tempore Caroli 5.
in comitiis Augustæ Vindeliciorum habitis, anno 1548[p]. eadem pœna pu-
blicationis bonorum & exilij. Franciscus quoque primus Galliarum rex, pro-
hibuit artificum monopolia, néue ex composito res artificij sui vnâ pertra-
7 ctarent: pœna confiscationis corporis, & bonorum indicta[q]. In iusto dein-
ceps pretio iudicando, consideratur valor rei, & monetæ ex tempore quo
emptio facta est, & loci vbi facta, non habita ratione status, aut qualitatis
rei, anterioris vel sequentis[r]. Sicuti enim pretia ex diligenti cultura prædio-
rum augentur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est[s]. Sed in-
spicimus generaliter in conuentionibus, tempus quo contrahimus. Sic ha-
bita eius ratione, facilè erit statuere num deceptio in pretio fuerit. Ex his
enim variant rebus pretia legitima, vt & ex aliis quæ ex commoditate, ferti-
litate, vel sterilitate rerum contingere possunt, vt his verbis Plinius paucis
admonet, *Pretia rerum quæ vsquam posuimus, non ignoramus alia in aliis locis esse, &
omnibus penè annis mutari prout nauigationes constiterint, aut vt quisque mercatus sit,
aut aliquis præualens manceps annonam flagellet, non obliti Demetrium à tota Seplasia
Neronis principatu accusatum apud consules*[t].

a in l. in lege Falcidia, 62. ad legem Falci. in P.
b l. in causæ, §. idem Pomponius de mi norib. P. l. itē pretio. §. fi. loca P.
c vt in l. pretia rerū, ad leg. Falc.
d l. si in em. tione, de minorib. P. l. lex quæ tutores, de ad min stra. tutor.
e l. si cui fundus, de lega. 2. l. etsi æquo pretio, de lega. 1.
f vel. l. si quos debitorum, l. 16. de rescind. vendit. C. l. penul. de reb. eorum qui sub tu. vel cura sunt P. l. Caius, §. Titius de lega. 2.
g §. sanctissimus, de aliena. & emphyteusi, colla. 9. ti. 3. est nouella. 120.
h §. quia vero Leonis, versiculo si vero ali. uius, de nō aliena. reb. eccles. colla. 2. tit. 1 in Authen. est in Nouellis ordine 7.
i l. 1. de monopol. C. lib. 4. tit. 59.
k l. 1. l. 4 §. cura carius, de offic. præf. ũ. vrb. in P. l. 1. C. de episcop. aud.
l l. munerum, §. itē episcopi, de muneri. & honor. P.
m l. de ætate, §. ex causa, de interrog. act. P.
n articulo 82.
o d. l. vni. de monopol. lib. 4. C. tit. 59. vide Ioannem Berberium in Viatorio. iuris, ti. de collegiis illicitis & monopoliis, Franciscum Lucanum in suo tracta. celeberrimo. in 2. parte principali, de casibus bonorum publicandorū, numero 5. & 6 Iodochum Damhauderium Pragensem, in enchiridio praxeos rerum criminalium.
p c. seu articulo 18.
q in cōstitutio. Francisci, 1. de abbreuiatio. litium, arti. 191.
r c. cum causa, 42. de testib. & c. cū dilecti, de emptio. c. dudum de electio. ap. Gregor. l. 2. & l. si voluntate, in fine, de rescind. vē. C. l. ex mille §. 1. de euictio. P. cum simil.
s l. 3. §. diui fratres, de iure fisc. in P. l. ad rescindendam de rescindē. vendi. C. l. fin. C. de alluuion.
t Plinius lib. 33. histor. Natur. c. 38.

De consensu, & de personis quæ emptionem, vel venditionem perficiunt. Cap. 15.

MIRVM certè videri posset, cur pluribus separatim vna ea- 1
demq; res vendi in solidum possit [a], & vtrique emptori in so-
lidum obligatum vnum censeri [b]: nisi nobis rationem sug-
gerat consensus, & obligationum eius substantia [c], quæ res
nostras non faciunt, nec in nos transferunt, sed tantùm obli-
gant ad dandum, vel faciendum [d]. Proinde rectè tertium, 2
quod substantiale esse dicebamus, emptioni consensus erat, quo, veluti in-
strumento, forma adhibetur, & res, & pretium, certitudinem, distinctionẽ,
& pacta suscipiunt [d]: inuitus quippè & non consentiens, vendere non cogi-
tur sua, vt diximus [e]. Et grauis videtur iniuria, quæ inani honestatis colore
velatur, vt aliquid de rebus sui homines cogantur facere inuiti [f]. Itaque &
inter absentes per nuncium, per epistolam, & alia mediante persona, ex
consensu fieri poterit [g]. Hacque essentiali differentia abest à permutatione
emptio, quæ rei interuentu tantum perficitur [h]: & consensus in pretio, eam
distinguit à locatione [i]. Quare dissensu vitiabitur emptio, siue is in corpore 3
sit, vt si vna res pro alia vendatur: secundum eam quam adfert distinctionem
Vlpianus, num præsens sit & demonstratum corpus, vt tunc error in sub-
stantia non vitiet emptionem: si non certum sit, vitiet [k]: vel si demonstra-
tum sit cæco, qui non videt: nec consentire videtur, si ei æs demonstratum
pro auro vendatur [l]. Idipsum, si mensam argẽto coopertam mihi ignoranti, 4
pro solida imprudens vendidisti, nulla est emptio, pecuniaq; eo nomine data
condicetur [m]: vel si partem argenti retinere velit, quanti sua interest non
fuisse deceptum, actione ex empto consequetur [n]. Quod latiùs explicat
alio exemplo Marcellus ex Labeonis responsis, in eo qui interpolata vesti-
menta pro nouis emerit, cui ex Trebatij sententia, quam Pomponius pro-
bat, præstandum id quod interest: si ignorans emerit, etiam si ignoraret
venditor: & si sciebat, ad damnum quod ex eo contigit teneri. Quemad-
modum, si vas auricalchi pro aureo vendidisset, præstari debere aurum [o],
quod

a l. quoties, de rei vend. C.
b l. si venditor, l. 17. de in diẽ addict. P.
c l. obligationũ substantia, de verbor. oblig.
d l. 1. §. fi. & l. in venditionibus, 9. de contra. empt. in P. l. 2. de actio. cum simil.
e l. inuitum, & l. in vendendis, & l. dudum, de contrah. emp. C. l. sicut, C. de actio. l. nec emere, C. de iure deliberan. l. nemo exterus, de Iudæis, C.
f d. l. dudum, l. 14.
g l. 1. §. fi. de contra. empt. in P. l. fi. C. si quis alter. vel sib.
h l. ex placito, de rerum permut.
i l. si quis antè, § fin. de acqu. possessio.
k d. l. in venditionibus. l. 9. de contra. empti. Paulus in l. aliter, l. 10. & l. quid tamen, 14. eo. titul.
l l. alioquin, l. 11. de contrah. empt.
m l. cum ab eo. l. 41. §. fi. de contr. emp.
n § si de emptio. ap. Iustin. Paul. in l. si sterilis, 21. §. quãuis de actio. emp. P.
o in l. Labeo, l. 45. de contrah. empt. P. l. Iulianus, de actio. emp. P.

quod vẽdidit. Hìc enim & inæqualitas pretij cum minoris valoris re, & fraus resiliri à conuentione suadet, doliq; mali exceptio, quæ contractus infirmat [a],
5 vt latiùs alibi proprio loco traditum est. Et consensum liberum impedire mẽdacium ignotum non est: & quamobrem iusta lex fuit, qua ædiles, seu fori curatores, duas res curare debent: cùm vt in foro modestia seruetur, tum vt mendaciis abstineant, non vendentes modo, sed etiam ementes, vt ait Theophrastus de Legibus, quem citat Suidas [b], dum explicat illud: κατὰ
6 τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν ἔυνα. Plato ad vitandum mendacium, & ne quis verbis ad emendum cariùs falsò alliciatur, legem præstantem condidit, quæ in nostris mercatoribus desideratur. *Laus*, inquit [c], *rei venalis, & iuramentum longè absint. Eum verò qui hanc legem transgreditur, quilibet ciuis non pauciores quàm triginta natus annos cum iurantem audierit, impunè verberibus cadat: quòd si non feceris, legum proditor habeatur. Eum verò qui legi non obtemperauerit, remq; adulteratam vendiderit, quicumque aduertit, potestq;, arguat: & qui coram magistratibus redargueris, seruus quidem aut inquilinus, rem adulteratam secum asportet. Ciuis verò si accusare neglexerit, improbus habeatur: sin accusauerit conuiceritq;, diis qui foro præsunt dedicet. Huius autem rei qui manifestè deprehensus fuerit venditor, non solum reipsa priuetur, verum etiam tot verberibus publicè cædatur, quot drachmis vendebat, præconum verbo, causa cur verberetur declarata.* Valet nihilominus & emptio, si ego me virginem emere putarem, cùm esset iam mulier, in sexu enim non est erratum [d]: sed valet eatenus, vt actione ex empto agatur ad resoluendam emptionem [e]. Ignorantia tamen emptori prodest, quæ non in supinum ho-
7 minem cadat [f]. Quia itaque consensus exigitur, furiosi nulla erit venditio, vel emptio: quia nec is cõsentire dicitur, nisi in dilucidis furoris interuallis [g]: non vendit pupillus sine authoritate tutoris [h], nec emit, cum suo incommodo: alios namq; in hac emptione, vel venditione sibi obligat, ipse autem aliis non obligatur [i]. Idipsum si quis emat ab eo cui sit bonis interdictum [k]: istius namque nulla veluti furiosi voluntas est [l]. Neque tutor à pupillo suo, se authore, emere potest: alio authore, potest [m]. Sicuti & aliis administratoribus publicis temporalibus rectè interdictum est, emere à subditis [n]. Notantur & casus aliqui similes, à gloss. l. dudum, in verbo, nisi lex, de contrah.
8 emp. C. Nobiliores natalibus, & illustres, non quidem ab emptionibus necessariorum, vel immobilium arceantur, sed à vili negotiandi exercitio, vt tenuioris vitæ homines faciliùs commercia exerceant [o]: néue dignitatis impressione voluntates contrahentium intercipiant: quare & militibus [p], & palatinis [q] negotiatio inhibetur. Et Generaliter indigna & à probis honestisq; viris semper aliena visa est negotiatio, quæ lucri causa exercetur. Et proinde lex negotiatores hos summouit ab officiis prouincialibus [r]: à militiæ sacramento [s], ab omni ferè dignitate [t]. Et apud Thebanos quoque lex, vt nemo habilis esset ad reipub. munera suscipienda, nisi per decem annos à mercatura destitisset [v]. Cicero sordidos existimat eos, qui mercantur à mercatoribus: nihil enim proficiunt, nisi admodũ mentiantur [x]. D. Chrysostomus scribit, nullum Christianum esse debere mercatorem: quòd nullus mercator Deo possit placere &c [y]. Etenim mercator, ex diametro peccat in illud quod monet D. Paulus [z], ne quis in judicio circumueniat fratrem suum. Et Plato, genus mercatorum maximè vitiosum esse docet, dum scribit longè à portu maris ciuitates esse ædificandas: ne commerciis ciues se dedant: quòd ciuitas cauponando cum mercibus & diuitiis, repleatur moribus infidis & instabilibus, fiantq; ciues dolosi animi [a]. Annotauit & Cicero Phœnisses primos mercatores, mercibus suis auaritiam, magnificentiam, & inexplebiles cupiditates primùm in Greciam intulisse [b]. Vilem, & virtuti aduersam mercatorum & artificium vitam, dixit & Aristoteles [c]. Et Leo. sum. pontif. melius ait esse dispendia pati, quàm negotiationis periculis adstringi: quia difficilè sit inter ementis vendentisq; commercium, non

- a l. eleganter, de dolo.
- b Suidas in dictione, κατὰ.
- c Plato. 11. de Legib.
- d l. alioquin, l. 11. quod si de contrahen. emptio.
- e l. exempto, § si quis virginem, de actio. emp. P.
- f Paul. l. etsi consensum. l. 15. § ignorantia, de contrah. emp. P.
- g l. 2. C. de contrah. emp. § 1. eo. tit. ap. Iustinia.
- h l. pupillus, l. 5. § pupillus de authori. tutor. P. l. quæcumque, l. 18. § si de pub. in rem actio P lib. 6. l. qui à quolibet, l. 27. de contrah. empt. P. l. si id quod, l. 7. § si pupilli, de rescind. ven. P. lib. 18. tit 5.
- i l. Iulianus, 14. § si quis a pupillo. de actio. empt. P. lib. 19. tit. 1.
- k Põponius l si sciẽs 26. de cõtrah. emp. in P. l. is cui bonis, l. 6. de verbor. obl.
- l l. furiosi, l. 41. de reg. iur. in P.
- m d l. pupillus, § itẽ ipse tutor, de administr. tutor. l. nõ ex suo, de administra. tutor. in P. l. si in emptione, § si de contra emp. P.
- n in l. qui officij, & l. non licet. de cõtrah. empt. P. l sufficit, § quod à præside, de iure fis.
- o l. 3. C. de commer. & merca.
- p l. milites C. de loca. l. milites de re mili. lib. 12. C. l. vnic. titu. negotiator. ne militent lib. 12. C.
- q l fin. de rescinden. vẽ. C. l. scrinarios, de monetariis & actuariis lib. 12. C.
- r l. si cohortalis, de cohortalis. lib. 12. C.
- s l. 1. negotia. ne milit.
- t l. ne quis, de dignitati lib. 12.
- v Aristot. 3. Politic. c. 3.
- x Cicero. 1. Officio.
- y ca. eiiciens, 88. dist. ca. quid aliud eo.
- z 1. ad Thessa. 4.
- a Plato in principio lib 4. de Legib.
- b Cice. 3. de Repub.
- c Aristotel. 7. Poli. c. 9.

non interuenire peccatum [a]. Hesiodus imprudentem animum vocat, qui ad mercaturam conuertitur, his verbis [b].

εὖτ' ἂν ἐπ' ἐμπορίην τρέψας ἀεσίφρονα θυμὸν,
βούλῃαι δὲ χρέα τε προφυγεῖν, καὶ λιμὸν ἀτερπῆ, &c.

id est, *Quando ad mercaturam, verso imprudente animo,*
volueris & debita effugere, & famen inamœnam. &c.

Et Demosthenes [c], ἐστι δ' ἐν ἐμπορίᾳ, καὶ χρήμασιν ἐργαζομένοις ἀνθρώποις, φιλεργὸν δόξαι, καὶ χρηστὸν εἶναι τὸν αὐτὸν, θαυμαστὸν ἡλίκον. *id. est autem in mercatu, & inter homines pecuniarum quæstum facientes, eundem industrium videri & probum esse, ingens miraculum.* Nec ad rem facit, quòd ij sint valde vtiles reipublicæ, quòd necessaria vt vendant egentibus comparent: hoc enim verum est, sed ideò non illi meliores, quòd nobis vtilia adferant, & distrahant: id enim potius sui lucri quàm nostri causa actitant. Licetque de mercatoribus dicere, quod Isocrates Rhetor de Atheniensiũ ciuitate, *eos scortis similes esse: etenim qui illarũ venustate caperentur, velle quidem omnes rem cum ipsis habere: neminẽ tamen esse tam sui ipsius conteptorem, qui matrimonium cum ipsis iungere dignetur.* vt refert Aelianus [d]. Causas quæ ad mercaturam hos homines compellunt rectè expressit Horatius [e].

Luctantem Icariis fluctibus Africum
Mercator metuens, otium, & oppidi
Laudat rura sui: mox reficit rates
Quassas, indocilis pauperiem pati.

Et alibi [f].

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

David, *Quoniam, inquit, non cognoui negotiationes, intrabo in potentias Domini; Domine memorabor iustitiæ tuæ solius* [g]. Et Ecclesiasticus, *difficilè exuitur negotians à*
negligentia, & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum [h]. Aliquando Romæ, ne- 9
mini ciuium Romanorum licebat comparare, aut sordida opificia exercere:
sed qui Romæ hæc faciebant inquilini erant [i]. D. Hieronymus, *mercatorem* 10
clericum quasi pestem fuge [k]. Prohibitum & in concilio Terraconensi clericis,
ne negotientur, etsi sint, cohibeatur à clero [l]. *Nolite*, ait Dominus, *facere domũ*
patris mei, domũ negotiationis [m]. Zacharias prædixit. *Nõ erit mercator vltrà in domo*
domini exercituũ in die illa [n]. Prohibentur cõmercia, & emptiones cum barba- 11
ris, & hostibus: ne ematur publica annona à priuatis, nisi in locis destinatis [o].
Lex Caroli Magni. Nullus comparet caballum, bouem & iumentum, vel 12
alia, nisi hominem agnoscat qui vendidit, aut de quo pago est, aut vbi manet,
aut quis est eius senior [p]: quod iuri ciuili accedit [q]. Qui domini non sunt, 13
suo nomine vendere nequeunt, vt in rebus alienis non alienandis paulò
antè diximus [r], nisi vel procuratorio nomine pro aliis vendant [s], vel emant [t],
vel iussu aliorum [v]. Et generaliter domino cui licet donare, & de rebus suis
liberè disponere, licet & vendere [x], paucis exceptis [y].

a ca. qualitas lucri, de pœnitẽt. dist. 5.
b Hesiod. lib. 1. operum & dierum.
c Demosthenes pro Phormione.
d Aelianus lib. 12. de varia historia c. 53.
e Horatius lib. 1. carmi. Ode 1.
f Horat. 1. Epist. epist. 1.
g Psal. 70.
h Ecclesiastic. c. 26.
i Dionys. Halicarn. lib. 9. antiquita. Romana.
k ca. negotiatorem, 88. dist.
l ca. canonum statutis, 14 q 4. c. 1. ne cler. vel monach. secul. neg. se immisce. 2. ad Timotheum 2.
m diui Ioan. Euang. c. 2. Zachar. c. 14.
n l. 2. & 4. de commer. & merca. l. 2. quæ res vend. non poss. C.
o l. penul. quæ res ven. non poss.
p in capitularibus Caroli Magni, capitulari quod de ... c. penu.
q l. inciuile, C. de iur.
r & titu. de reb. aliẽ. non alien. C. & si quis alteri vel sib. C.
s l. Iulianus, § si procurator. & § si ... colludente, de act. emp. lib. 19. P. tit. 1.
t L. ... in alterum interest, 6. & l. fi. C si quis alteri vel sib. &c. lib 4. tit. 50.
v vt in l. si liberam l. 10. & l. dominũ l. 12. quod cum eo. qui in alien. potest &c. lib. 4. C. tit. 26. toto titulo quod iussu.
x l. cui ius est, l. 124. de reg. iur.
y de quib. gloss. in d. l. cui ius est.

De laudimiis, seu de obuentionibus aduentitiis fundi censualis seu beneficiarij Cap. 16.

1 Clientelare prædium non potest vendi sine consensu superioris domini.
1 & 2 Laudimiorum iure quantum præstetur.

2 Ven

2 *Venditio*, à priz d'argent, & à francz deniers, *quid.*
3 Quintz & requintz *in laudimiis quid.*
4 *Laudimia debita tantùm ex vera venditione.*
5 *Laudimia ex quibus non debentur.*
6 *Laudimia num debeantur ex redhibitione gentilitia, vel pactitia.*
7 *Num ex donatione.*
8 *Permutatione.*
9 *Ex feudali.*
10 *Precarij constitutione.*
11 *Ex transactione.*
12 *Venditioni prædij, debet apponi in instrumento, cuius dominij sit censualis.*

1 QVIA de consensu personarum præcedenti capite actum est, ordo postulat, vt de consensu dominorum agamus [a], qui prædia sub censu seu pensione annua in emphytheosim dederūt agricolis, vel aliis, vt per se, vel alterius industria, suis tamen sumptibus excolerent. Et proinde quando hæc prædia, quæ in superioris clientela sunt, veneunt, consensus patroni clientelaris beneficiarij habendus est: isque interpellandus, num velit iure sibi retinere, vel probare alteri factam venditionem. Huiusque authoramenti gratia, partem pretij rei venditæ quinquagesimam ab emptore recipit iure ciuili [a]. Cui tamen hodiè consuetudo longissimo tempore vsurpata, vel priuilegium, vel pactum, derogat, vt plus, minusúe soluatur [b]: & ita quod obtinuit singulari iure inspicimus: consuetudine namque Turonum 12. pars pretij, vt 20. denarioli pro libra laudimiorum nomine, seu, vt dicunt, vētarum, soluitur [c]: receptum idipsum apud Blesios [d]: apud Bituricenses in laicorum censualibus, nam in ecclesiæ fundis beneficiariis debentur duo solidi pro libra [e]. In aliis locis hoc quoque seruatur, alibi tamen diuerso modo. Et longum esset me singula persequi, quæ etiam abundè subministrabit liber qui
2 inscribitur, *Le grand costumier de France.* Monebo solùm in istis censendis laudimiis, distingui inter iura debita laudimiorū ex venditione facta *à pris d'argent*, & debita, ex venditione facta, *à francs deniers.* Nam quando fit *à pris d'argent*, soluuntur laudimia ab emptore, iure communi, seu ex consuetudine communi: at quando fit *à francs deniers*, id est, pecunia libera, & non onera-
3 ta laudimiis. Quando videlicet venditor suscipit onus soluendorum laudimiorum, & vendit liberam rem à præstatione laudimiorum, tunc dicunt solui quintum, & sub quintum, nomine laudimiorum domino censuali, id est, *quint & retrequint du pris*: vt in hoc exemplo explanatum habe: veluti si res veneat mille lib. liberis pecuniis, seu *à francs deniers*, quinta pars pretij, erunt ducentæ libræ: harum autem ducentarum quinta pars erunt quadraginta. Sic habes pro quinto & sub quinto 240. libras. & ita si occurrant hæc verba intellige, in consuetudinibus [f], & regiis constitutionibus, & in
4 feudorum alienatione. Aduertendum igitur hæc laudimia integra, secundū consuetudinem locorum, deberi tantùm ex vera venditione, quæ constat pretio, & merce: non autem in aliis alienationibus, nisi quatonus acce-
5 dunt emptioni, & pretium referunt, & verè alienationem faciunt. Proinde non debentur laudimia ex remissione, quæ fit inter socios cohæredes [g]: nec ex emptione necessaria [h], qualis accidit in diuisione rei communis, quæ non nisi ex licitatione fit [i]: & in datione rei in dotem filiæ, etiam si res æsti-
6 mata sit [k]: & in redhibitione seu retractu rei venditæ, si cùm contractum est, eodem instrumento & tempore, pactitia redhibitio adiecta est: quia vna est venditio conditionalis, & ideò semel tantùm laudimia debentur [l]: contrà si postea & pretio soluto redhibitio permissa [m]. Quod & arbitror locum habere

a Quid emphytheosis, docet § adeò, insti. loca. & l. 1. de iur. emphyt C. l. 1. si ager vectiga. vel emphy. peta P.
a l. fi. C. de iure emphyth.
b l. 1. & argumento l. 2. C. de iure emphy.
c in consuetud. Turonen. c. de vechoptz & ventes, attic. 12. cap. 15.
d in consuetu. Blesiorum titu. de la matiere cens. attic. 16. 17.
e in consuetudinib. Biturig. titulo. des costumes des fiefz, §. 21.
f in cōsuetudinibus de Paris, tit. de censiues & droictz seigneuriaux, attic. 14. 51. 53. & aux costumes d'Orleans, Meaux, Blois. &c.
g Barth. in l. h. de cōdictio. furti. in P. Guido Papæus, in decis. 411.
h ita iudicatum dicit Ioannes Papus, lib. 11. Rhapso. Arestor. tit. 1. aresto. 22. argumento l. Cæsar, de publica. P. l. magno. C. de fur.
i § eadē, de officio iudic. ap. Iusti.
k Aufrerius in quæstio. Tholos. 278. & ita iudicatum vt non debeantur ex illa datione refert Papus dicto lib. 13. tit. 2. aresto. 24.
l Papus dicto tit. 2. aresto. 23. arg. l. si pro fundo C. de transact.
m l si à me, ad leg. Falci. in P. Tiraquel. §. 6 de retract. conuentio. numero. 4. 7. 18. 19.

bere in redhibitione gentilitia. Nã si laudimia soluerit emptor, à quo proxi-
mus venditoris retrahit, tenetur emptori rependere, & rursum ex retractu
alia laudimia persoluere: quia hæc retractio noua censetur venditio [a]. Et
ita de consuetudine seruari tradit Boërius [b]. Imò & placuit eundem empto-
rem rursum teneri ad alia laudimia, si proximus cessit emptori ius retractus,
accepta pecunia, quòd noua venditio censeatur, per supplementum pretij [c].
Et ita seruari idem Boërius de consuetudine vult [d]. Num autem pro dona- 7
tione rei censualis debeantur laudimia, controuersum aliquando, nec de-
beri voluit Speculator [e], & Petrus Iacobi [f]: consuetudine tamen Dalphi-
nali receptum est, dimidiata laudimia pro donatione deberi, & ita iudica-
tum [g]. Idipsum & in permutatione traditur, vt iure ciuili non debeantur, 8
sed tantum ex consuetudine Delphinali, media [i]. Et ita in capella Tholosana
conclusum, citra consuetudinem non deberi ex permutatione simplici, vbi
pretium non adest, laudimium. In regno Galliæ etiam, pro rei feudalis ven- 9
ditione, & pro inuestitura, non accipiuntur laudimia à domino directo,
excepta patria Dalphinali, & aliis quibusdam singularibus locis [h]. Item 10
placuit vt ex simplici constitutione precarij, aut alia ficta traditione, domi-
nus directus non possit petere laudimia, antequam emptor adipiscatur rea-
lem possessionem. cùm laudimia, de iure debeantur domino directo pro la-
bore inuestituræ, & vt in possessionem emptorem inducat realem [l]: & an-
te eam, poterit pro canone & pensione agere contra venditorem. Cautum 11
constitutione regia vt tabelliones qui scripturas venditionum conficiunt,
in illis exprimant cuius dominiúe directi clientela sit, quantumúe census
nomine penditur, imminente commisso [m]: à quo tamen venditor liberã rem
existimans, & pro tali vendens exprese liberam, excusatur ignorantia, quòd
dolosè non sit inficiatus dominium. Non debentur etiam ex transactione,
per quam res controuersa relinquitur aliquo, quamuis dato penes anteà pos-
sidenté [n]: contrà si à possidente in non possidentem transeat [o].

a Albericus de Rosate in 1. parte statu. ... quæst. 95. & 96.
b Boërius in glos. 1. §. 5. de retractu.
c notat Cinus de Pistorio, in l. 1. §. secũdo quæritur, de fideiussor. minor. C.
d Boërius in dicta glos. 1.
e Speculator tit. de locato. §. 107. & 110.
f Petrus Iacobi in praxi tit. de actio. quæ pro re emphytheoticaria quæ cadit in commissum competit.
g Guido Pap. quæst. 48. Papus, lib. 13 Rhapsodię Aresto. tit. 2. arest. 19.
h Guid. Pap. in d. q. 48.
i disputat Guid Pap decis. 92. & cons. 46. Petr. Iacob. in praxi, titulo de libello actionis in rem, pro re emphytheoticaria, in fine. latiùs & adde de iure emphytheo. in l. fi. C. de iur. emph. q. 60.
k Guido Papæ decisio. 415 numero. 3. Petrus Iacob. tit. de act. in rem quæ pro re feudali competit.
l Guid. Pap. quæstio. 301. numero. 1. per l. fi. C. de iur. emph.
m Guido Pap. q. 24. numer. 1.
n Sanxonius in consuetudin. Turon. & tit. *comme le fiefe se doibt offrir au seigneur*, § fi. colũna 1. Tiraquel. tract. de retractu gẽtilitio. §. 1. glos. 14. numero 61.
o prædicto loco Tiraquel. & expresse in consu. tud. Andegauẽs. tit. art. 360. Petrus Iacob. in tit. de actione in rem, pro re emphytheot. col. 4. vers. si res detur causa transact.

De forma quæ consensu per pacta accedit emptionibus, & venditionibus, de arra, scriptura, de in diem addictione, de lege commissoria, & aliis quibusdam. Cap. 17.

1 *Arra datio quid efficiat in contractu emptionis. anulus pro arra.*
2 *Scriptura de emptione consensu facienda suspendit emptionem.*
3 *Addictionis in diem, pacti natura & forma.*
4 *Venditio per addictionem in diem, quid differat à conditionali.*
5 *Conditio melior in pacto addictionis in diem quæ sit.*
7 *Et quis possit offerre.*
8 *Addictionis in diem duo singularia.*
7 *Venditio per addictionem in diem quando resoluatur.*
6 *Fructus percepti, pendente addictione in diem cuius sint.*
9 *Commissoria legis pactum in emptione quid.*

10 *Fructus*

10 Fructus percepti resoluta emptione per legem commissoriam cuius sint.
11 Commissoriæ legis pacto quando vti non possit venditor.
12 Commissoria lex reprobata in pignoribus.
13 Pactum, si res displiceat, sit inempta, validum.
14 Redhibitionis pactum in emptione validum.
15 Pacta, quæ adijci emptionibus possunt, seruanda.
16 Seruus venditus ne certo loco maneat, num pacto fieri possit.
Aliaq́ pacta seruorum venditorum. eod.
17 Simplæ & duplæ pro euictione pacta in emptione.
18 Habere licere promissio quid contineat.

1 QVAMQVAM consensu solo perficiantur emptiones & venditiones, vt monuimus, nihilominus ex consensu alia accedunt, quæ vel emptionem factam docent, vel modum adiiciunt, & vberiorem formam contractui. Et ex placito datur extra substantiam contractus arra, quæ addit probationem futuræ emptionis, vel contractæ, & conuenisse de pretio [a]. Verùm hoc efficit arræ datio, vt liceat pœnitere post factam emptionem, antequam pretium & res tradantur: cum pœna tamen, vt si emptor pœniteat, arras datas perdat: si venditor, duplicet easdem emptori [b]: nulla tamen alia fit petitio eius quod interest, quando quis resilijt ar-ris datis: nam accipiendo, vel dando arris, hoc conuentum videtur, vt liceat pœnitere tantummodò cum iactura, vel duplicatione arrarum, etsi nihil de hoc in arrarum traditione dictum sit [c]. Sic qui emptionem tueri vult, non potest actione ex empto: quia eligendo sibi præiudicium fecit, & sibi viam præclusit [d]: videtur enim arra tantùm sponsionis perficiendæ pignus: quod & Plinius indicare videtur de anulis loquens. *Celebratior*, inquit, *quidem vsus, scilicet anulorum, cum fœnore cœpisse debet, argumento est consuetudo vulgi ad sponsiones etiamnum anulo exiliente, tracta ab eo tempore, quo nondum erat arra velocior: vt planè affirmare possimus, numos antè apud nos, mox cœpisse anulos* [e].

2 Affinis est consensus de scriptura emptionis facienda, ante cuius perfectionem, antequam videlicet à tabellione fuerit recepta, & in mundum trãslata, non dicitur emptio perfecta: non quòd ex scriptura pendeat emptionis substantia, sed quòd de ea consensus placitus fuit [f].
3 Tertio ex consensu additur forma pacti addictionis in diem, cui modus non conditio inest, quamuis illud sub conditione resoluatur [g]. Eius pacti exemplar est: ille fundus centum esto tibi emptus, nisi quis intra calendas Ianuarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res à domino abeat [h]. Emptor qui hoc modo emit, ante oblatam conditionem meliorem, dominus rei est, rem vindicare, & pignori dare potest: meliori tamen conditione oblata, pignoris causa desinit [i]: item & interdicto quod vi, aut clàm vti potest. Et in summa, commodum & incommodum omne ad eum interim pertinet, quandiu nullus existat qui meliorẽ conditionem adferat, vel falsus, qui offerat, existat [k]. Verum existente offerẽte meliorem, fructus refundere debet venditori emptor, quos perceperit ex re, eique omnes cedere actiones [l]: à quo tamen repetet pretium solutum [m], & quæ legitimè in rem impenderit [n]: & ex Iuliani sententia, is cui res in diem addicta est, vsucapere potest, & fructus, & accessiones lucrari, cùm periculum ad eum pertineat, si res interierit [o].
4 Quoniam post interitum rei, iam nec adferri melior conditio potest [p]. Quod longè diuersum in conditionali venditione, in qua vsucapere emptor non potest, nec fructus ad eum pertinent [q]. Porrò melior conditio offerri videtur, si pretio fuerit adiectum, aut si fiat ex secunda emptione locus oportunior, vel solutio facilior,

XXx vel

a l. quod sæpe l. 35. de contrah. emp. P. §. 1. eo. ap. Insti.
b dicto §. 1. de emptio. ap. Iustinia. de pacto arrarũ in l. 1. de pact. inter emptor. C. l. de lege commissoria 6. & l. fi. de leg. commissor. P.
c dicto §. 1. & ibi gl. in verbo compellitur.
d arg. l. quod in hæredem, de tributoria in rem act. P.
e Plinius lib. 33. c. 1.
f §. in his autem de emptio. l. contractus, de fide instrumentor. C.
g l. 2. de in diem addictio. lib. 18. P. titul. 2.
h l. 1. de in diem addic. P.
i l. si ex duobus l. 6. P. §. sed & Marcellus, de in diem addictio.
k l. cum qui emit, l. 7. l. item quod dictum, l. 9. eo. tit. P.
l proximè citatis ll. itẽ, & item quod.
m l. fin. de in diem addict.
n l. imperator Seuerus. eod. titul.
o l. 2. eo. titu.
p l. 3. eod.
q l. 4. eo. l. 2. §. si sub cõditione, pro emptore.

vel persona magis idonea emptoris secundi, si leuioribus ematur conditio-
nibus: & breuiter, si quid vltra priorem venditionem ad vtilitatem vendi-
toris in secunda fiat, melior dicetur conditio [a]: idoneusque emptor non tam
ex patrimonio, quàm ex fide existimatur [b]. In hoc pacto duo singulariter ob- 6
seruanda sunt. Primum, quod venditor qui dicit se inuenisse meliorem ven-
ditionem secundi emptoris, certiorem faciat priorem emptorem. Eò quòd
in potestate prioris situm est, tantundem offerre, vt ita secundo præferatur,
pari oblata conditione [c]. Alterum, quòd re soluta priore venditione, per
meliorem oblatam conditionem secundæ, addictione, fructus qui percepti
sunt à priore emptore, qui restitui debent, venditoris sunt, neque transeunt
in secundum emptorem, nisi aliter cautum sit [d]. Item & illud singulare, vt ex-
tincta vel interempta re vendita principali, fructuum nomine vel accessio-
num, addictio fieri non possit: quia alterius rei, quàm eius quæ distracta est,
non solet addictio admitti [e], nisi ex duabus rebus venditis, altera adhuc su-
persit [f], pro parte denegata quoque addictione [g]. Personæ quæ meliorem 7
conditionem offerre possunt, & quibus addicere potest venditor, distinctio-
nem non habent, si modò sint ad contrahendum alioquin idoneæ & subsistat
emptio secunda [h], & verè offerant: nã falsus emptor subiectus, priori non no-
cet [i]. Itaque & ipse emptor, licitatione vincere potest, & seipsum, & secundũ
emptorẽ, & ita vti in diem addictione: & si duo eo pacto emerint, alter illo-
rum offerre meliorem conditionẽ potest, & addictione vincere [k], & resolui-
tur venditio prior, videlicet si venditor oblatam meliorem conditionem ad-
mittat, non aliter: quia in eius potestate est reijcere, nisi actum quoque sit in
pacto, vt oblata meliori conditione, liberum sit priori emptori resilire. Nam
tunc oblata meliore, volente emptore, etiam repugnante venditore dissoluta
erit emptio prior [l]. Cauendum tamen est, vt notat Paulus, ne emptor, alium
non idoneum emptorem, qui soluendo non est, subiecerit, cui maiori pre-
tio res addicta est. Nam tunc datur actio venditori aduersus priorem empto-
rem, & pro fructibus, & quanti sua interest non esse id factum, vt & si dete-
rior res facta est. Si autem nec emptor, nec venditor subiecerint eum, qui
cũ idoneus non esset, tamen pluris ei addicta est res, abitum est à priore em-
ptione [m]. Quòd si emptor ipse primus licitatione secundum offerentem 8
meliorem conditionem vicerit, & tantundem obtulerit, illud dignum ob-
seruatione est, vt ex noua emptione censeatur dominus: & ita fructus antè
perceptos restituere cogatur à priore emptione venditori, & [n], præter corpus,
nihil sequitur quod venierit [o]. Si autem intra certum tempus pacto placi-
tum non offeratur, melior conditio, pura emptio censetur: & à tempore em-
ptionis facit fructus suos [p]. Quarto loco, ex consensu forma emptioni da- 9
tur, per pactum legis commissoriæ. Lex [q] commissoria, est pactum in pu-
ra venditione, quæ tamen sub conditione resolui potest [r], ea lege factũ,
vt si ad diem dictam pecunia soluta non sit, res sit inempta [s]: scilicet si vendi-
tor, in cuius fauorem hoc pactum sit, inemptam esse velit, non aliter [t]. 10
In qua lege hoc agi intelligendum est, vt emptor rei emptæ sibi, suoque iure
fructus percipiat. Sed si res reuenijsset, vt vtar verbis Neratij iuriscon-
sul. idest per conditionem redeat ad venditorem, non soluto, intra tem-
pus constitutum, pretio, de his datur iudicium in emptorem. Quòd ni-
hil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset [v]: nisi par-
tem pretij emptor iam soluisset, & illud perdat, non exsoluta fide, quem-
admodum fit de arris [x]. Nam tunc Neratij humanior sententia visa est,
vt qui ita perdidit, fructus interdum lucretur [y]: siquidem plerumque
in emptionibus dantur arræ, vt dixi, quæ, si intra definitum tempus
non soluatur pretium, resoluta emptione, remanent penes venditorem [z].
Cæterum cùm in solius venditoris potestate sit, vti effectu huius pacti [a], 11
elegan

a l. eum qui emit. § fin. & § quicquid enim, de in diem addict. facit § plus, de actio. cap. 1. de petitio.
b l. si quis ita stipulatus. § fin. de verbo. oblig. l. fideiussor locuples, qui satisda cog. P.
c l. Pomponius, in l. licet 10. & l. in l. necesse est, l. 11. de in diem addict.
d l. si venditor l. 17. § fin. de in diẽ addict. l. item quid dictum, 9. eo. l. Valerius patronus, l. 50. de iure fisc. li. 49. P. titu. 14.
e l. si res, l. 5. de in diem addict.
f l. si ex duob. l. 6. eod.
g l. quod autem, § si. cum. 3. 11. seq. eod.
h l. si venditor, l. 17. § sed etsi, eod.
i l. cum qui § cum igitur, de in diem addict.
k l. quod si vno l. 16. § verum est, eo. ti.
l l. Sabinus, l. 12. de in diem addict.
m Paul. in l. si venditor l. 17. de in diẽ addic.
n l. Sabinus, l. 12. de in diem addict. o. P.
o l. si venditor, 17. § præter, eod.
p l. 2. de in diem addict.
q lex, idest pactum l. 1. § si conueniat depositi. l. legem quam dixisti, C. de pact.
r l. 1. de lege commissor. lib. 18. P. titul. 3.
s l. 2. eo. titu.
t dicta l. 2. & 3. eod.
v Neratius, in l. lege fundo. dicta l. 5. de leg. commiss.
x § 1. de emptio. ap. Iustinia.
y l. 4. § 1. eo.
z l. de lege commissoria, l. 6. eod. l. 1. de pactis inter emp. & ven. C. lib. 4. titu. 54.
a dict. l. 2. & 3. de in diem addic.

eleganter respondit Papinianus, statim vt commissa lex est, hoc est, vbi aduenit dies constituta solutioni, & ea facta non est, statuere venditorem debere, vtrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegerit, posteà variare [a]. Quamobrem, si post diem lege commissoria comprehensum venditor legem dictam non exercuit, sed partem reliquæ pecuniæ accepit, videtur recessisse à commissoria [b]. Idipsum quoque, si post diem debitum [c] pretium, vel vsuras pretij [d] petijt, nec posteà ad eam redire potest. Simili modo, si die statuta, vel antè, emptor obtulit pretium, vel absente vẽditore, se solutioni faciẽdæ paratum esse contestatus est, & pecuniam consignatam deposuit, euitabit legem commissoriam [e]. Cui rei ea quæ de mora anteuertenda dicuntur, conuenire possunt [f]. Quod & in aliis similibus casibus statuendum, quibus constabit per emptorem factum non esse, seu non stetisse, quominus solutio fieret: nam quemadmodum factum eius, mortuo venditore, si cùm posset soluere tutor pupillis venditoris datus, non soluit, ei nocet, quia per eum stetit [g]: nec moram purgat [h]: ita contrà, si per eum non stetit, nocere ei lapsus temporis non debet. Dissoluta per legem commissoriam emptione, agit venditor actione ex vendito, pro repetitione rei venditæ & traditæ, item & rei vendicatione [i]. Eademque actione ex vendito repetit fructus ex re perceptos, & in quantum deterior facta sit res [k]. Item si conuentum sit in eo pacto, vt si eandem rem alij vende-
12 ret venditor, quanto minoris à priori repetat [l]. Hoc pactum legis commissoriæ in emptionibus probatum est, at in pignorum constitutione reprobatũ, vt impium: vt si quis ita pignus ob pecuniam datam mutuo acceperit, si intra
13 certum tempus pecunia soluta non fit, pignus repeti non possit [m]. 5. aliud pactum adiici potest emptioni, vt si res vendita, displicuisset emptori intra certum tempus, sit, redderetur: ratione cuius, actio ex empto est, vel proxima in factum datur [n]. Si enim res displicuerit, sub conditione venditum resoluitur, & redhibitoria actio aduersus venditorem competit [o], valetque hoc pactum & ad tempus certum conceptum, si intra diem certum displicuerit: & in perpetuum, si in perpetuum displicuerit: & sine tempore, quo casu num
14 displiceat intra sexaginta dies exprimendum est [p]. 6. aliud pactum redhibitionis adiicitur, quod vocant pactum de retrouendendo, vel reemere, de quo posteà, Deo fauẽte, dum de redhibitione agetur. Eius forma est, vt emptor rem restituat, si intra certum tempus ei pretium restituatur, vel quando-
15 cumque restituetur [q]. In summa alia pleraque pacta, tempore contractus inter emptorem & venditorem possunt fieri, quæ seruanda sunt, si iure non reijciãtur, & ab emptione posteriore pacto non recedatur [r], obseruatis pactis quæ
16 addunt, vel detrahunt emptioni ex distinctione Papiniani [s]. Meminit ius singulariter de pacto valido in venditione serui, ne aliquo loci maneat propter securitatem domini [t], vtq; exportetur [v], si interfit vendentis, non aliter [x], si ita veneat vt manumittatur [y], si mãcipium veneat ea lege ne prostituatur [z]. Item de cautione seu stipulatione simplæ, qua euictionis nomine simplum pretiũ
17 venditor restituere promittebat [a]: & de dupla re, seu pretio rei restituendo in causa euictionis, quando res preciosiores venduntur, non in aliis [b], pro qua etiam cõueniri potest vt simpla: & duplum, & triplum, aut quadruplum promittatur, agiturq; eius nomine ex empto, etiam sine satisdatione, ex nuda re-
18 promissione, nisi aliud cõuenerit, vt vtrumq; docuit Paulus [c], & Herennius [d]. Sed & hæc cautio pro euictione, vbi nihil dictum de ea est, ex consuetudine locorum, vbi fiunt contractus, legẽ accipit, ex responso Caij [e]. Qua in re etiã distinguitur, de modo stipulationis, num sit habere licere per venditorẽ, & hæredem eius: quo casu non tenetur, nisi pro pretio, si ab alio, quàm à se, vel hærede suo euincatur: si tamen & per se, & per alias personas omnes non fieri, quominus rem habere liceat, promiserit, quanti emptoris interest non habere, etiã ex facto alterius, vltra pretiũ tenetur [f]. Accedit & emptioni seruitutũ, in

a l. si fundus, l. 4. §. eleganter, eod.
b in dict. l. de lege cõmissoria, § fin.
c l. penul. eod.
d l. 4. C. de pact. inter emptor.
e l. 4. §. fin. & l. fin. eod.
f ex l. traiectitiæ, de actio P. l. acceptã. de vsur. C. l. obsignatione, C. de solutio.
g l. Seius, l. 10. de rescinden. ven. libr. 18. P. titu. 5.
h l. traiectitiæ, l. 22. §. fin. de actio. P.
i l. 3. & 4. C. de pac. inter emptor. l. si quis hac, de rei vẽdi. P. l. ea lege, de condict. ob cau.
k l. 4. de lege commiss. P.
l dicta l. 4. §. in commissoria, l. sed Celsus, l. 6. §. si fundus de contrah. empt. in P.
m l. fin. de pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda, lib. 8. C. tit. 35. c. significante, c. 7. de pignor. li. 3. Decretalium tit. 21.
n l. si cõuenit, l. 6. de rescinden. vend. P.
o l. penul. de ædilit. act. C. lib. 4. tit. 58.
p l. quod si nolit, l. 31. §. si quid ita venierit, de ædil. edic. lib. 21. P. titul. 1.
q l. 2. de pact. inter emp. & vend. C.
r l. penul. de pact. inter emp. & venditor. C.
s Papin. in l. pacta conuenta l. 72. de contrahẽ. empt. C.
t in l. 1. de seruis exportan. lib. 18. P. titul. 7. l. 1. 3. & fi. C. eo. tit. lib. 4. ti. 55.
v l. 2. eod. titul.
x l. seruus ea lege, l. 7. eod. titu. P.
y l. quæsitum, l. 8. & l. fin. eod. toto tit. si manci. ita fuer. aliena. vt manumitta. lib. 4. C. tit. 57.
z l. 1. & toto. titu. si mancip. ita veneat ne prostituat. libr. 4. C. titu. 56.
a l. euicta l. 16. de euictio. P. & l. euicta, l. 70. & l. si in venditione 60. eo. tit.
b l. emptori, l. 37. de euictio. lib. 21. P. titul. 2.
c in l. si dictũ, l. 56. eod. titu. de euict.
d l. si plus, 74. eo. tit.
e l. si fundus, l. 6. eo titul.
f l. emptorem, l. 22. §. qui autem, de actio. emp. P. l. stipulatio ista, de verb. obl. P.

in quibus vacuæ possessionis traditio, vt incorporaliũ, nulla est, cautio illa patientiæ, quæ instar est traditionis, per venditorem seruitutis per suum prædiũ eundi, quominus emptori ire agereque liceat [a].

Cuius sit naturæ, superioribus legibus definita emptio & venditio, & de fine eius. Caput 18.

1 *Synallagma contractuum quid.*
2 *Duo genera eius.*
3 *Emptionis vis, & quomodo differat à donatione.*
4 *Emptionis contrahendæ finis.*
Emptio quomodo dominium transferat. eod.
5 *Venditione duobus eiusdem rei facta, an traditio in secundum dominium transferat.*
6 *Constitutum eius est natura contractus cui accedit.*
7 *Clausula & c. notariorum quas clausulas contineat.*
8 *Empta rei cuius periculum, vel commodum.*

NON dubium est emptionem esse ex contractuum numero 1
qui συνάλλαγμα habent, idest, vtrinque obligationem [b]. συνάλλαγμα porrò Græcis, propriè, quando permutatione exercetur 2
commercium, vt & illis ἀλλάσσω, & Atticè ἀλλάττω, muto, & ἀλλάττομαι, permutto, commuto, vnde τὸ ἄλλαγμα, & ἀλλαγή, & ἄλλαξις commutatio: & compositum συναλλάττω paciscor, scilicet interueniente commutatione, & συνάλλαγμα. Sic Aristoteles 5. Ethicor. ad Eudemum, duo genera facit συναλλαγμάτων, ἑκουσίων & ἀκουσίων, voluntariorum, & non voluntariorum. Voluntaria esse dicens, emptionem, venditionem, fœnerationem, &c. quæ inter volentes fiunt. Inuoluntaria autem, vt, furtum, veneficium, adulterium: quæ quidem fiunt à volẽtibus, sed quæ inuitos obligant ad pœnam dum contrahunt. Emptio itaque maximè συνάλλαγμα 3
est, quia ea res fit emptoris, pretium venditoris. Quo nomine distat à locatione, in qua non transit dominium in conducentem [c]. Distat & ab aliis contractibus, quibus ex altera tantùm parte obligatio nascitur, vt in donatione, in qua qui donat, obligatur ad dandũ [d]: at is cui donatur, si nolit, non cogitur accipere [e]. Proinde cùm quis pretium rei ponit, non exacturus, donationis causa, non videtur vendere [f]. non eo tamen inficias commisceri posse donationem & emptionem [g]. Item emptionis contractus est, nominatus, habens nomen elegans & proprium, prout ab aliis emptionibus generali nomine intellectis explicatur [h]: bonæ fidei [i], vt valde & ei ad interitum vsque officiat dolus [k]. Finis ad quem dirigunt actum contrahentes, in emptione, est, vt em- 4
ptor det pretium, & faciat eius dominum vẽditorem [l], & venditor faciat dominum emptorem rei, eamq; tradat, ideo eaque est intẽtio [m]. Tale autem ius transferre venditor debet, quale vendit: non tamen rem emptoris precisè facere tenetur [n]: ne propter difficultatem, quæ est in probatione dominij [o], im pe-

a l. 3. §. si iter, de actio. empti. P.
b l. Labeo, §. contractus de verb. sign.
c l. cõuenit, l. 65. de contrahe. emptio.
d l. Aristo, §. fin. de donatio. l. si quis argentum, § fin autem, C eo. tit. l. ad res donatas, de ædil. ed. & l. c. si tibi absenti, de praebẽ. in sex.
e l. inuito, de regul. iur. P.
f Vlp. in l. cum quis l. 36. de contrahẽ. empt. l. 3. & l. empti fides l. 9. §. fin. C. eod. titul.
g Vlp. in l. si quis donationis causa, l. 38. de contrahen. emp. P.
h l. intisgentium, de pact. P.
i Vlp. in l. ex empto, 11. de actio. empt. P.
k l. si dolo aduersarij l. 5 de rescindẽ. ven. C. l. eleganter, de dolo. vide quæ in libro generali conuentionum de dolo diximus.
l l. ex empto, de cõtrahend. emp. §. 1. de authos. tutor.
m l. cum manu sata, §. fin. de contrahẽ. empt. l. contractus de fide instrumentorum, § 1. de emptio. ap. Iustin.
n l. si ita, l. 25. de contrah. emp. P. l. etsi 15. eo. tit.
o l. 3. C. de sposalib.

impediatur hic contractus, maximè commerciis vtilis. Quare & res aliena vendi potest: quamuis res auferri emptori à domino possit [a]. Neque ideò emptio corruit, quòd euincatur res: nam ex eadem agitur pro euictione, per quã prospectum emptori pro repetione, in quantum sua interest [b]. Sic qui vendit se obligat ad tradendum: & si dominus est, rem tradendo statim dominum emptorem efficit [c], si purè vendat, nec iure communi licet pœnitere impunè:
5 & necessitatem habet implementi perfecta venditio [d]. Verumtamen venditor ante traditionem dominus remanet, & quamuis per actionem ex empto cogi possit, precisè, si possit, tradere, tamen interim alijs potest vẽdere, & dominium in eum tradendo transferre: & sic ex empto actione à priore emptore cogetur quanti sua interest præstare [e], aliisque pœnis, vt lege Cornelia de falsis [f]. Attamen dura hæc mihi videtur sententia, vt non obstante prima venditione, liceat domino rem vendere alteri, & tradendo dominium transferre. Duram porrò arbitror, quòd non liceat, vt fatentur omnes, perfecta em-
2 ptione pœnitere, nisi arris datis, & amissis: & iam videatur perfecta emptione desijsse dominus, nec amplius possidere ciuiliter. Sed huic morbo remediũ
3 facilè adhibitum est, vt in prima venditione, in qua traditio realis non est, fiat ficta, & constitutum, quo venditor transferat possessionem per traditionem instrumenti, vel alterius rei, & constituat se precariò & nomine ementis possidere: quo casu aduersus hanc venditionem ita factam primam, nihil obest, pactum aliud, vel venditio, vel traditio alteri à venditore facta [g]. & sic constitutum trãsfert possessionem [h], & dominium, & alia quæ suo loco diximus, pro traditione haberi. Et fortius constitutum est pacto de non alienãdo: nam per illud non impeditur dominij in alium translatio [i]: etiamsi dictum fuerit, vt re alienata redeat dominium ad priorem dominum, tamen si vltrà dictum fuerit, vt is in quem res ea lege transfertur, constituit se nomine cedẽtis pos-
6 sidere, & alienauerit, continuò dominium ad priorem rediit [k]. Singulare itaque, quod notat Oldradus [l]: Constitutũ esse de natura contractus, per quem quis intendit transferre dominium: & consuetum quoque apponi id, per
7 quod mens efficacius assequitur suum finem seu effectum [m]: ideò omissum pro apposito haberi & contineri sub illa abreuiatione notharij, & cætera, qua omnes consuetæ clausulæ continentur: etiamsi à contrahentibus non sit expressum, vt ait Socinus [n]. Hæc sententia vel ex eo præter interpretum
8 rationes, videtur æquissima, quòd natura emptionis sit: vt postquam perfecta est, si ea pura sit, periculum rei & commodum ad emptorem pertineat [o]. si res certa & in indiuiduo vendita sit, nõ si in genere, seu in specie, nondum per indiuidua distincta, per mensurationem, vel alia certitudine [p]: quamquam res emptori tradita non fuerit [q]; vt eius interitus pro traditione habeatur in præiudicium emptoris [r]: dummodò custodiam ante traditionem venditor præstet [s], nec sit in culpa, dolo, moraúe tradendi [t], vel delicto suo nõ adimatur [v]. Quorsum igitur iustè dici poterit eum dominum non esse, cui res perit? & si sit, qua fronte admittemus venditionem rei alienæ, si qui vendit antè, vendita eadem iam desierit suo periculo tenere? Quid interesset inter puram & conditionalem venditionem, in qua, si res sub conditione vendita pereat ante conditionis implemẽtum, damnum, sicut & fructus pertinẽt ad venditorem [x]? nisi emptor periculum in se huius temporis susceperit [y].

a Vlp. l. rem alienã, l. 28. de contrahẽ. emp.
b l. in vendendo, l. 66. de contrahend. emp. P. l. ex empto. 11. de actio. empt. P.
c dicta l. ex empto.
d l. sicut, de actio. C. l. 1. de rescinden. ven. C.
e l. quitibi, l. 6. de hæredit. vel actio. ven. C. l. quoties, de rei vend. C. l. si ancillam, 11. & l. si pater, 1. de actio. emp. C. l. si tibi, C. de ijs qui à non domi. manum. fu. sunt l. Quintus, de actio emp. P.
f l. qui duobus, ad leg. Corne. de fals.
g in l. si per fundũ, quemadmod. seruit. amitta. l. si qs, §. sin autem, de do na. C.
h l. quædam mulier, & ibi gl. Barthol. Angel. & alij, de rei vendica. P. l. quamuis, §. 1 & ibi Angelus, de acq. poss. l. quod meo, & ibi Barthol. eo. titu. l. certe §. 1. de preca. c. cum venissent, & ibi gloss. & doctor. de restitut. spolia.
i l. ea lege, de condict. ob. cau. C.
k Odofredus, Dynus, Paul. Castren. Barthol. Alexander in dicta l. qui absenti, § 1. de acquiren. poss. ff.
l Oldrad. consi. 159. incip. ad habẽdum aliquam notitiam, &c.
m l. si quis locuples, de manumiss. testa l. quisquis, de leg. 2. l. 2. circ. med. com. de leg.
n Socinus cõs. 239. incipit, sed ad hæc, lib. 2. & consi. 231. lib. 4. incip. præsentis consultationis, vide hac de quæstione, latè Tiraquellum, tracta. de iure constituti parte 1. l. mita. § 1. numero 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
o l. 1. 2. penul. & fina. de peric. & cõmo. rei vend. C. l. fruct. C. de actio. emp. §. cum autem, de emptio. ap. Iustinia.
p l. si in venditione, l. 10. § 1. de pericul. & commo. rei ven.
q dicto §. cùm autem, l. fin. C. de peric. rei ven. lib. 4. titu. 48.
r l. cum emptor, l. 5. §. mortuo, de rescinden. vẽdi. P.
s l. eum qui emit, 14. de furt. P. l. venditor domus, l. 37. & seq. de actio. emp. P.
t l. cum inter emptorem, l. 4 C. de peric. & commo. rei vendi. l. illud, & l. custodiã, & l. si vendita, eo. tit. P.
v l. si fundũ inca. P.
x l. necessariò, §. quòd si pendente, de periculo & commo. rei vẽd. in P.
y l. si in venditione eod. titul. de periculo & commo. P.

De actione empti & venditi. Caput 19.

Libr. 19. P. titul. 1, Libr. 4. C. titul. 49.

1 *Emptionis & venditionis actiones ciuiles & pratoria.*
2 *Empti & venditi actiones pro quibus competunt.*
3 *Accessiones qua sint rebus venditis.*
4 *Empti & venditi actio, quibus personis datur.*
5 *Aestimatoria actio qua, & pro quo detur.*

ACTIONES ex emptione, ciuiles & prætoriæ proditæ sunt. Ci- 1
uiles empti, venditi [a], & vtiles. Prætoriæ redhibitoria, æstimato
ria quantò minoris, ædilitia in factum. Actiones empti & ven- 2
diti primùm competunt, vt fides conuentionis, & lex implea-
tur: quòd si nihil conuenit, tunc ea præstabuntur quæ natura-
liter insunt huius iudicij potestate: vt res emptori tradatur, pretium vẽdito-
ri [b]: vt habere, licere emptori caueatur, & possessio detur, vel in id quãti inter-
sit condemnetur [c], à tempore moræ, id. ab ea die qua sine difficultate tradere
potuisset [d]. Si quid circa venditionem celauit emptorem ignorantem, & im-
probato more in eo versatus [e], vt præstet quãti interest emptoris: vt si celaue
rit fundum vendens, seruitutem [f]: si vas non integrum pro integro, vnde ef-
fusum quid sit, vendidit [g]: si seruitutem deberi mentitur [h], vel qualitatem iu-
gerum [i]. Et breuiter ne exemplorum obruamur turba, si dissimulet venditor
rei conditionem, onus, vel vitium, vel obscurè loquatur, hac actione conue-
nietur [k]. Repetitur & per hanc actionem ex empto ab emptore, omnis acces-
sio rei venditæ, & fructus etiam, si pretium non fuerit numeratum, secũdum
nostros, si modò constitutum, & fides de pretio fiat: at secundum Paulum, à tẽ
pore tantùm pretij numerati [l]. Accessiones sunt quæ accedunt rebus vendi- 3
tis cõmuniter [m], & si nihil dictum sit, propterea quòd sit hoc iudicium bonæ
fidei: nisi nominatim quædam excipiantur, vt ædibus venditis, veniunt putea
lia, & partes earum, funes, labra, fistulæ salientes, seræ, claues, claustra & cæt. [n]
vendita piscina, pisces [o]: fundo vendito, sterquilinia si eius causa parata, stra-
menta, & quod intra se tenet [p], aqua, & iter ad aquam [q]: & sic de simılib. &
si quid aliud accessurum præter naturam rerum, dixerit venditor [r]. Petitur
& per hanc actionem ab emptore, omne commodum quod post vẽditionem
rei venditæ accessit, vt partus, & alia [s], fructus, medio tempore post emptio-
nem & ante traditionem à venditore percepti [t], vel pendentes, nisi aliud ex-
cipiatur [v]. Datur emptori proculdubiò [x], & dominis quoque communis serui 4
ementis, non tamen alteri illorum volenti agere pro parte [y]. Agunt & ex em-
pto domini, & patres, pro emptione facta ab ijs qui eis iurisq; illorum subiecti
sunt [z]: datur & emptori cui inscio res aliena vendita [a]. Datur & aduersus ip-
sos contrahentes, & eius hæredes [b]. Et si procuratorio nomine alius quàm do-
minus vẽdidit, & actione vtili in dominum agi potest [c]: agitur & pro euictio-
ne, de qua paulò pòst, Deo fauẽte: & pro dolo. l. emptorẽ l. 12. §. deniq; & §. seq.
de actio empt. in P. Actione venditi experitur venditor, vt consequatur quæ
ei emptorem præstari oportet, vt pretium quanti res emit, item vsuras pretij
post diem traditionis. Aequum enim est cùm re emptor fruatur, vsuras

a l. proinde l. 33. de ædilit. edict.
b l. ex empto, l. 11. l. 1. & 2. de actio. emp. Paul. l. in emptionib', l. 44. de pact. P.
c d. l. ex empto, §. ex empto, & l. 1. eo.
d l. 3. §. fin. de actio, emp. P.
e dicta l. 1. §. 1. eod.
f dic. l. 1. §. 1. & l. quæro l. 40. §. cũ hoc l. in vendendo 66. de cõtrah. emp. P.
g l. tenetur. l. 6. §. sed si vas, de action. emp.
h l. si quis fundum emerit, l. 36. de action. emp. P.
i l. si fundo, 35. eod.
k l. ea quæ commendandi, l. 43. de contrahend. emp. P. l. Iulianus, l. 14. §. idem Iulianus, de actio. emp. P. l. si sterilis, §. 1. & l. quæro, l. 40. eo. tit. l. quod si nolit, 31. §. qui mancipia, de ædilit. edict.
l Paul. libr. 2. Receptar. sententiarum titul. 17. l. 3. §. 1. & l. ex empto, §. si quis, de action. emp. P. l. penul. C. eo. facit l. Iulian', §. offerri, de actio. emp.
m l. qui fundum, 40. §. qui agrum, de cõtrah. emp. P. l. ede sacra. 37. §. fin. & l. in lege fund. 77. & l. cum manu sata, 80. eo. de contrah. emp. cum simil.
n in l. Iulianus, 14. §. fin. cum 4. seq. de actio. emp. P. l. qui fundum, l. 40. §. si. & l. & quamquam, 49. de contrahen. emp. cum simil.
o l. funes, l. 16. eo. ti.
p l. fundi, in princ. & §. 1. eod.
q l. qui fundũ, l. 40. §. in lege fundi, de contrah. emp. P.
r l. si in emptione, l. 34. l. qui fundum 40. § in lege. l. comprehensum. 60. l. si cum fundum, 68. de contrah. empt. P. l. tenetur, l. 6. §. si tibi iter, l. si quis cum fundum, 27. & l. quicquid, 28, de action. empt. P. cum simil.
s l. sed etsi quid, l. 31. de contrahen. emp. P. l. Iulianus, l. 14. §. si quid, de actio. emp. P. l. penul C. eo. tit. l. si stipulatus, l. 4. § si vero post, de vsur. li. 22. P. ti. 1. l. Thais, 41. §. Lucie Titia de fideicommiss. liberta. lib. 40. P. titul. 5.
t l. fructus, l. 13. de actio. emp. C. l. cum manu sata. l. 80. §. sylua, de contrah. emp. l. videamus, l. 38. §. ex causa emptionis, de vsur. in P. cũ simil.
v l. Iulianus, l. 14. §. si fructibus, de act. emp. x l. 3. & l. qui aliena pecunia l. 8. si quis alteri vel sibi lib. 4. C. titu. 50. y l. quod si nolit l. 31. §. idẽ Marcell', de ædilit. edict. P. & l. bouem 43 §. fin. eo. tit. l. cùm fundus, l. 31. § seruum de reb. cred. in P. z l. cum per eos, l. 7. si quis alteri vel sib. C. a l. seruus quẽ, 31. §. si, de act. emp. P. b l. ex contractu, l. 49. l. creditor. 54. § prædium, de actio. emp. P. c l. Iulianu' §. si procurator, eo. titul. P.

pre-

pretij pendere[a], vel fructus, si percepti non sint, cum vsuris pretij compensabuntur[b]. Tradita namque re vendita, quamuis solutum non sit pretium, non datur condictio, vel repetitio rei, sed agitur vt pretium soluatur[c]: quia non in rem actio est ex vendito, sed personalis[d]. Neque ideò rescinditur emptio, cùm actio supersit pro pretio repetendo[e], & pro vsuris post moram repetendis, officio iudicis[f]: nisi emptor obiiciat compensationē[g]. Imò si dolus factus est ab emptore in emendo, & is alij vendiderit, non aduersus eum in quem emptor dominium transtulit, rei vindicatio venditori, sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit[h]. sic enim de dolo emptoris quæri potest. Si venditor in rem venditam post perfectam emptionem fructus fecerit, repetet hac actione venditi[i]: & damnum parit, quod ex illa re sentit[k]: vt si seruus venditus ei furtum fecerit[l]: item si emptor fructus ad venditorem pertinentes inuaserit[m], si per emptorem steterit quominus conditio emptionis impleatur[n]. Datur & generaliter actio ex vendito, pro eo quod conuenit in pacto emptionis, in continenti apposito[o]: si ei non satisfiat, vt in pacto legis commissoriæ[p], pacto de arrarum amissione, si emptor die dicta non soluat pecuniam[q]. Et sic de similibus pactis iudica: item vt empta emptor tollat[r], & aduersus eum qui venditori persuasit rem minus, quàm valeret, valere, in tantùm quantò pluris esset[s]. Si ab emptore, adhibitis iniquis ponderibus, circumscriptus fuerit in modo rei venditæ venditor: vt contrà si emptor in eo à venditore
5 circumscriptus, aget ex empto[t]. Aliquando autem dubitatum fuit, num quando res æstimata, vendenda alicui datur, vtrum ex vendito sit actio, propter æstimationem; an ex locato, quasi rem vendendam locasse videatur: an ex conducto, quasi operas conduxisse: an mandati. Et tandem melius visum est actionem propriam proponi, quę dicta est æstimatoria actio, per quam qui accipit, vel tenetur rem quam accepit incorruptam reddere, aut pretium quod conuenit[v].

a d.l. Iulianus, §. ex vendito § pretiū, de emptio. ap Iustinia. l. libertatis, §. 1. de vsur. P. l. 2. C. eo. tit.
b l. curabit 5. de act. empt. C.
c l. si nō donationis causa, l. 8. C. de cōtrah. emp.
d l. 1. C. de act. emp.
e in l. venditi actio, l. 6. de actio. emp. C.
f l. fructus, l. 13. §. venditor C. de act. empt.
g l. 2. C. eo. de actio. emp.
h l. dolus emptoris, l. 10. de rescinden. ven. C.
i l. venditor, l. 11. de rescind. ven. C.
k l. Iulianus, §. pręterea, l. si venditor, 39. §. per emptorē, de act. emp. P. l. penul. C. eo. tit.
l l. seruus quem. l. 31. de actio. emp. P. l. quoties seruus l. 29. de cōtrah. emp. P.
m l. 2. §. fin. de actio. emp. C.
n l. Labeo scribit, 50. de contrah. emp. P.
o l. qui fundum vendidit, l. 75. de contrah. emp. P.
p l. sed Celsus, l. 6. §. 2. de contrah. emp. P. l. 4. de lege commissor. P.
q l. 1. de pact. inter emptor. C. lib. 4. tit 54.
r l. si is qui lapides, l. 19. de actio. emp.
s l. Iulianus, §. per contrarium, de act. emp. P.
t l. si quis à me, 33. de actio. emp.
v l. 1. in princip. & §. fin. de æstimator. act. lib. 19. P. tit. 3.

De redhibitoriis actionibus, & quàm diuersa ἀντικατάστασις, seu redhibitio. Caput 20.

1 *Redhibere quid.*
2 *Redhibitionis species.*
3 *Redhibitio pactitia, temporalis, & perpetua; id est, 30. annorum in hæredes transfunditur.*
4 *Redhibitio pactitia non est pactum vsurarium.*
5 *Redhibere ne liceat, nisi post certum tempus, quando facit pactum vsurarium.*
6 *Redhibitio legis duplex, emphiteotæ vna &c.*
Prælationis iure quando, & quandiu vti potest dominus in re clientelari. eod.
7 *Prælationis ius iure vendita quando non conceditur.*
8 *Redhibitio proximitatis præfertur redhibitioni, & prælationi domini.*
9 *Prælationis iure dominus clientelaris non vtitur, nisi ipse velit rem venditam, non si aliis velit dare.*

1 REDHIBERE secundum Vlpianum est, facere rursus habeat venditor quod habuerat. Et quia reddendo id fiebat, idcircò redhibitio est appellata, quasi redditio[x]: quia redhibitione omnia retrò aguntur[y]: cùm res in pristinam causam redeat, resoluta venditione[z], perindè ac si nulla venditio fa-

x l. redhibere, l. 21. de ædil. edict. lib. 21. P. tit. 1.
y l. quia redhiber. l. 10. de alien. iudic. mutan. caus. fact. P.
z l. voluntate, l. 10. quib. mod. pig. vel hyppo. sol. lib. 20. P. tit. 6. l. Pomponius, l. 12. §. præterea de acquir. possessio. in P.

ѻcta fuisset [a]. Apud Plautum redhibeo, pro reddo simpliciter accipitur [b], *ἀποδίδωμι. Saluum tibi vt mihi dedisti redhibeo marsupium. Redhibitum*, inquit Sextus Pompeius Festus lib. de verbor. significatione, *id propriè dicitur, quod redditum est, improbatúmque, & qui dedit rursus coactus est habere quod antè habuit.*
Redhibitio, vel ex conuentione fit, vel authoritate legis, seu consuetudi- 2
nis; vel ex ædilitio edicto, seu authoritate magistratus. Conuentione fit pactitia redhibitio, quæ dicta Budæo [c] fiduciaria venditio, aut mancipatio, quæ pactũ de retrò vendendo vel reuendendo, aut reemendi nominatur, perpetuum, aut temporale. Perpetuum vt quandocumque venditor, in cuius fa- 3
uorem fit, pretium rei venditæ refuderit, retrahere rem ei liceat [d]: perpetuum ideò, quòd vt personalis omnis actio [e], vsque ad triginta annos viuit, non vltrà [f]: quo tamen pendente tempore facultas redhibendi non tantùm venditori, sed etiam eius hæredibus competit, in quos transfunditur: siue de iis nominatim fuerit habita mentio, siue omissi fuerint inter conueniendum [g]. Temporale est, quando conuentum est, vt si intra certa tempora vẽditor, vel hæredes eius, emptori pretium obtulissent, restitueretur res [h]: qua in pactione, oblatio, consignatio [i], & depositio pretij per venditorem facta, etiam ab inuito emptore rem retrahit [i]. Huic pacto, affinis illa redhibitio ex alio pacto, vt si intra certum tempus pecunia restituatur emptori, res sit inempta, ex quo pecuniæ quoque oblatione, & consignatione cum
depositione, res redhibetur [k]. Et quia fuerunt quidam qui abhorrebant pa- 4
ctitiam redhibitionem, tamquam vsurariam, Martinus 5. eius nominis sum-
mus pontifex, licitam pronuntiauit [l]. Est tamen pactum tamquam vsurariũ, 5
valde improbum, vt non liceat nisi post aliquod tempus, redhibere [m]. Facit enim simulatam venditionem, & quod venditur, in pignus datum videtur, ea lege vt fructus illius temporis, sint pro vsuris pretij in fraudem prohibitionis vsurarum, titulo venditionis fuco facto: cùm lex commissoria non possit approbari in pignoribus, ne fœnerandi occasio permittatur [n]: cùm & fructus pignorum imputari debeant creditori ad solutionem debiti [o]. Ex pacto etiam, vt, si displiceat, res sit inempta, competit redhibitio, si non placeat intra certum diem, vel tempus [p] concessum. Item in pacto addictionis in diem, si melior oblata conditio fuerit [q]; & legis commissoriæ, si solutum
pretium stata die non sit [r]. Exempla redhibitionis, quæ authoritate legis seu 6
consuetudinis fit, duo proponam. Vnum de redhibitione seu retractione rei emphytheoticariæ, venditæ per emphytheotam, quam dominus directus eiusdem, iure prælationis potest sibi retinere, vel laudimia, seu obuentionis illius aduentitias recipere [s]: quemadmodum & metallarij qui reipublicæ inseruiunt, si quid extra pensionem ordinariam haberent, & qui reipublicæ inseruiunt, si quid extra pensionem ordinariam haberent & colligerent, tenebantur potius fisco distrahere [t]. Sicque & consuetudine ferè generali totius Francogalliæ receptum est ius hoc prælationis domini censualis. Neque præscribitur hoc ius aduersus eum, priusquam venditio ei nota fiat, vero explicato pretio, & nisi fuerint oblatæ obuentiones, seu laudimia: nam à nunciationis tempore, dantur ei, electionis faciendæ causa, num malit præ-
ferri, an laudimia, duo menses [v]: ex consuetudine 40. tantùm dies [x]. Inhi- 7
bita tamen hæc redhibitio, seu retentio, quæ iure fit prælationis in duobus casibus: prior quando ecclesiã habet hoc dominij censualis & directi ius: nam ea non potest retinere prælationis iure hodiè, vt notat Baldus [y], ex cuius sententia senatus Tholosanus aliquando ex tempore, me præsente iudicauit, propter morticinij causam, quamuis iure pontificio contrarium rescri-
ptum sit [z]. Alius casus, quando iure proximitatis, seu protomixeos, redhi- 8
bitione gentilitia, aliquis retrahere desiderat, qui præfertur domino cen-

a l. facta l. 60. de ædilitio edict. P. l. si hominem, l. 19. de vsura. P. Iulius lib. 2. sentent. tit. 17.
b Plaut. in Menæch.
c Budæus ad l. 2. vbi de vindiciis agit, de orig. iur. in P.
d l. 2. de pact. inter emp. C.
e l. sicut, l. 3. C. de præscrip. 30. vel 40. annor.
f Ioann. Faber, in l. cum notissimi, col. 2. de præscrip. 30. vel 40. anno. Bald. consil. 243. col. 2. vers. quæro vtrum, volumine 3. Anchara. consi. 127. incipiente visis diligenter, Felinus in c. cum accessissent, columna 27. vers. secundo declaratur. de constitutio. Boërius ad cõsuetudines Byturigũ, in gloss. 1. circa finẽ, §. 1. de præscriptionibus.
g glossa & Ioan. Fab. Salicet. Cynus, & Bald. in l. 2. de pac. inter emptor. C. Barthol. Bald. Angel. & Iason, in l. si decem, cum pet'ero, de verb. ob. P.
h l. si fundum, l. 2. de pact. inter emp. C.
i d. l. 2. & ibi glos. & l. si à te, l. 7. de actio. emp. C. l. fin. de lege cõmissor. P.
k dicta l. si à te.
l in extrauagant. regimin. de emptio.
m de quo in c. ad nostram, de emptio. ap. Gregor.
n l. 2. de pactis pignor. C. l. 1. & 2. de pignorat. act. o. C. c. significãte, de pig. ap. Gregor. l. si dominum C. eo. tit. l. 1. de distractio. pign.
o proximè citatis iuribus.
p l. penul. de ædilit. actio cum simil. C.
q l. 2. 4. & 5. de in diem addict. P.
r l. 1. 2. & 4. de lege commissor. P.
s l. 3. versi. siquidem dominus C de iure emphyt. c. si. de loca. ap. Gregor §. porro, qualit. olim feud. pot. alien.
t l. 1. de metallar. lib. 11. C.
v d. l. 3. vbi & Immola & Castrensis C. de iure emphyth. facit l. qui Romæ §. cohæredes, ibi sæpius testato cõuenerit, de verbor. oblig. P.
x Boerius in commenta. ad consuetudines Burgũdiæ in §. 1. de consuetud. retentionis rerum feudalium.
y Bald. consil. 250. volu. 3. Boerius in proximè citato §. 1.
z in c. potuit de locat.

9 suali [a] vt suo loco latiùs, Deo fauente, sequente libro. Sed nec censualis dominus huius iuris occasione pro alio, quantumuis affini, vel amico, vel pro alio quàm pro seipso, retrahere potest [b]. Alterum exemplum redhibitionis ex consuetudine, est in redhibitione gentilitia [c], de qua, Deo fauente, proximo libro agemus fusè.

a §. porrò, qualiter olim feud. poter. alienar.
b dicta l. 5. §. sed hac occasione, de iure emphytheo. Guid. Papæus, decis. 411.
c c. constitus, de resti tutione. in integr. ap. Gregor.

De redhibitione quæ fit authoritate magistratus. Cap. 21.

1 *Redhibitio ædilitia, seu magistratus authoritate facta, quæ.*
2 *Aedilitium edictum morbos & vitia exprimi in venditione iubet.*
3 *Morbus, & vitium quid, quidúe perpetuum, & temporale.*
4 *Morbi & vitia quæ redhibitioni ædilitiæ viam parant.*
5 *Vitia rerum quæ redhibitioni locum faciunt.*
6 *Vitium loci duplex, accidentale, & naturale.*
7 *Simplariæ res quæ, & non redhibentur.*
8 *Redhibitoria ædilitia quis agere, & contra quos potest.*
9 *Redhiberi vitiosa duo maximè suadent.*
10 *Vitia apparentia exprimenda non sunt.*
11 *Commendandi animo dicta non obligant.*
Quanto minoris iudicium æstimatorium est. eod.
11 & 16 *Aestimatorium iudicium quid.*
12 *Redhibitoria ædilitia habet locum tantùm in emptione, & permutatione, non in aliis contractibus.*
13 *Redhibitoria, & quanto minoris actiones concurrunt.*
14 *Vitium in redhibitoria debet probari fuisse tempore emptionis.*
15 *Redhibitoriæ actionis finis.*
16 *Redhibendi tempus sex menses.*

1 QVOD ait Festus redhiberi, id dicitur, quod redditum est improbatumque: & qui dedit rursum coactus est habere, id quod antè habuit, docet coactionem fieri iure magistratus: cùm actio intentatur in eum qui quid vitio corruptum commutauerit vendideritúe, vt cogatur & & restituere pretium, & quod tradiderat accipere: si pro sano & integro vendat [d].
2 Sic enim edicto ædilium cautum est, vt qui vendunt, teneantur palàm vitia, & morbos exprimere [e]: & in ea parte qua agitur de mancipiis vendundis, scriptum sic fuit, *Titulus seruorum singulorum, vt scriptus sit curato, ita vt intelligi rectè possit, quid morbi vitiiq́ cuiq́ sit: quis fugitiuus, erroúe sit, noxaúe solutus non sit* [f]. Rursum ædiles aiunt, qui iumenta vendunt, palàm rectè dicãt, quid in vnoquoque eorum morbi vitiique sit, vtique optimè ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur [g]. Pro causa in animalibus, seu brutis aut rationalibus, cur redhibitoria competat, vitium & morbus sunt [h].
3 Morbum Sabinus definit, habitum cuiusque corporis contra naturam, qui vsum eius ad id faciat deteriorem, causa cuius natura nobis eius corporis sanitatem dedit [i]. Vlpianus parum, aut nihil differre vitium & morbum ratus

d l. 1. de ædilit. edic. P.
e dicta l. 1. & l. ædiles aiunt, de ædil. edict. P.
f Gellius lib. 4. c. 2.
g d. l. ædiles aiunt, l. 38.
h d. l. ædiles aiunt, §. loquuntur, vers. causa.
i l. 1. §. si intelligatur, vers. sed sciendum, de ædil. edic.

tus est, & ædiles tollendæ dubitationis gratia, κατὰ τὸ αὐτὸ bis dixisse, ne
qua dubitatio superesset. Et vitium, & morbum corporis & animi perpetuũ
aliquem constituit, alium temporalem [a]. Gellius in libris veterum iurisperi-
torum scriptum esse ait, vitium perpetuum, morbum cum accessu discessuq́;
esse [b]. Morbum, inquit Cicero, appellant totius corporis corruptionem:
ægrotationem, morbum cum imbecillitate: vitium, cùm partes corporis
inter se dissident, ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas [c]. Ve-
nuleius iuriscon. animi potius quàm corporis vitium, hominumque esse
dixit, veluti si quis velit ludos assiduè spectare, aut tabulas pictas studiosè
intueatur, sitúe etiam mendax, aut similibus vitiis teneatur [d]. Idipsum quòd
seruus erro sit, quod obseruare Pomponium video, vt velit animi vitia non
pertinere ad bruta, quæ rationis expertia sunt, quamuis eadem faciant, quæ
homo non nisi ex animo facit, veluti in iumento docet, quod quamuis er-
rare & fugere possit, tamen non ideò erro dicitur, aut fugitiuum [e]. Eoq́;
erro non dicitur nec fugitiuus sine mente, & proposito [f]. Vitiorum & mor- 4
borum species plures sunt in homine, attamen omnes non faciunt redhibi-
tioni locum, nisi ministerium vsumq́; hominis impediant [g], eaq́; sint corpo-
ris vitia vel morbi, non autem animi solius, pro quibus non redhibitoria,
sed ex empto dabitur actio [h]. Qui sint morbi quæúe vitia quæ redhibitionẽ
suadent non persequar, quando iurisconsulti copiosè explicauerint [i], &
eosdem eruditè Budæus [k]: vitia quoque iumentorum, pecorum & mor-
bos [l]: nosque de morbis animalium alibi [m]. Vitia ad res quoque ina- 5
nimatas corporales pertinentia ædilitio edicto subiiciuntur, siue mobiles
sint, siue soli, vt & ad se mouentes [n]: veluti si fundo sint pestilentes herbæ,
& celatum fuerit emptori [o]. Vitium loci duplex, accidentale, & naturale. 6
Accidẽtale, quod accidens extrinsecus infirmiores res facit. Naturale, quod
ita natura perpetuò rei hæret: vt quod locus sit palustris, vel arenosus [p].
Quæ redhiberi possint Plato exprimit [q]. Simplarium venditionum causa, ne 7
sit redhibitio, in vsu est [r]. Simplarias res, quidam arbitrantur dictas minutas,
& nullius propè pretij, pro quibus tantum in simplum venditori cauendum
est [s]. Agunt redhibitoria non tantùm emptores, sed etiam successores eius, 8
ad quos res pertinent [t], Et si plures hæredes sint emptoris, omnes consen-
tire ad redhibendum, dareque vnum procuratorem eius rei gratia debent:
ne fortè venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem hominis seu rei
recipit, alij non in partem pretij condemnatur, sed quanto minoris is homo
sit [v]. Idipsum statuendum, si seruus communis emerit, vt vnus dominorum
sine alio, vel aliis redhibere non possit [x]. Agit & redhibitoria procurator qui
mandato domini rem emit: si tamen dominus rem vitiosam sciuerit, & man-
dauerit nihilominus emi, exceptione vtili agens procurator submouetur [y].
Contrà, competit hæc actio non tantùm aduersum venditorem, sed etiam
aduersus eius successores [z]. Atque secus quàm dictum est in hæredibus em-
ptoris: si venditori plures extiterint hæredes, singulis pro portione hære-
ditaria poterit redhiberi [a]: quia venditoris cohæredes conueniuntur pro
re diuisili, videlicet, pro pretio & parte ea quam consequuti sunt. Idipsum
dicendum, si res plurium vendita sit, pro qua redhibitoria conueniantur [b].
Si seruus sit qui vendidit, vel filiusfamilias, in dominum vel patrem de pe-
culio ædilitia actio competit [c]: aduersus fiscum, res fiscales vendentem, lo-
cum tamen non habet, quamuis & aduersum rempub. & pupillos agi possit [d]. 9
Duo autem potissimum, vt vitiosa & morbosa redhibeantur faciunt: vide-
licet, si ignorante emptore, vitium venditor tacuerit, pro sano & sine vi-
tio vendens [e]. Sic M. Porcius Cato cum Claudio arbiter, Calpurnio Lanario
Claudium Centimmalum damnauit, quòd Claudius ab auguribus iussus
altitudinem domus suæ, quam in Cœlio monte habebat, submittere, quia
iis ex arce augurium capientibus officiebat, vendiderat Calpurnio, de indu-
stria

a §. sed sciendum. & sequentibus §§.
b Aul. Gellius, lib. 4. c. 2.
c Cicero 4. Tuscu.
d l. fi. de ædilit. edic.
e l. pen. §. fi. de ædil. edict. P.
f l. quis est fugitiuus, l. 17. in pr. ac. & §. idem ait, & §. erro
 ne, de ædilit. edict. P. l. fugitiuus, l. 225. §. fi. de verbo. signif. in P.
g In l. 1. vers. proinde, de ædilit. edict.
h l. 1. §. penul. & fi. & l. 4. eo. l. cũ mancipium l. 51 eod. tit.
i in titulo de ædilit. edict. P. à l. 2. vsque ad. 15. & postea 50. 53. 63. vsque ad §. fi. seruus.
k Budæus commentariis ad Pandect.
l l. ædiles aiunt, 38. §. loquuntur, & sequentibus l. bouẽ, l. 41.
m lib. 28. Syntagmatis mira.
n l. 1. in princip. de ædil. edict. P. l. sciendum est 63. eo. P.
o l. etiam in fundo. l. 49. de ædil. edict. P. l. si prædium l. 4. §. fi. C. de ædil. act.
p l. fluminum, l. 24. §. vitium, de damno infect. P.
q Plato lib. 11. de Legib.
r l. si tamen l. 48. § fi. de ædilit. edict.
s Budæus in dict. l. si tamen, annota in P. per l. emptori, de euictio. P.
t l. 1. §. 1. l. sciendum tamen l. 19 §. deinde aiunt ædiles, de edict. P. l. si tamen, 48. §. ædilitiæ, eo. tit. de ædil. edict.
v l. quod si nolit, l. 31. §. si plures, eo. tit. de ædilit. edict.
x d. l. quod si nolit, §. Marcellus.
y l. cum mancipium, l. 51. de ædilitio.
z l. cum autem, l. 23. §. hæ actiones, & dict. l. si tamen, l. 48. §. ædilitiæ, de ædilit. edict.
a l. quod si nolit, l. 31. §. si venditori, de ædil. edict.
b dicta l. quod si nolit. §. si venditori.
c l. cum autem redhibitio, l. 23. §. si seruus, eo. titul. de ædil. edict. P.
d l. 1. §. illud sciendum eo tit.
e l. 1. de ædil. edict. P. l. quæritur, 14. § si venditor eo. tit.

ſtria edictum ſacerdotum ſupprimens. Probatque Valerius Maximus vt
æquiſſimum hoc arbitrium, quod bonæfidei venditorem, nec commo-
dorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare opor-
teat [a]. Placuit quoque venditorem, etiamſi ignorauit ea, quæ ædiles præ-
ſtari volunt, tamen teneri debere. Neque hoc eſſe iniquum ait Vlpianus:
potuit enim ea nota habere venditor. Neque intereſt emptoris, cur fallatur,
10 an ignorantia venditoris, an calliditate [b]. Si tamen vitium intelligatur,
morbusúe rei venditæ, vt plerumque ſignis quibuſdam demonſtrari ſolent
vitia, poteſt dici edictũ ædilium ceſſare: hoc enim tantùm intuendum eſt, ne
emptor decipiatur [c]: quæ enim apparent, perinde habentur ac ſi expreſſa &
excepta nominatim eſſent, vt putà, ſi cæcus homo veniebat, aut qui cicatri-
cem euidentem & periculoſam habebat in capite, vel alibi: nec eius nomi-
ne idcircò tenebitur venditor [d]. Scienti enim & volenti non infertur dolus,
vel fraus [e]. Aliud quod redhibitoriam quoque dat, ſi actu & fraude quædam
ineſſe rei, quæ non ſunt, affirmauerit: idipſum ſi temerè ignorans vitium,
idipſum non ineſſe indicauerit. Quia non debuit facilè quæ ignorabat aſſe-
uerare [f]. Quia vt ait Horatius [g];

Multa fidem promiſſa leuant, vbi plenius æquo
Laudat venales qui vult extrudere merces.

11 Attamen regulari iure, quæ commendandi rei venalis cauſa venditor dixe-
rit, præſtare non tenetur, ſi ea eius generis ſint quæ palàm apparere poſſint,
num talia ſint: veluti ſi dicat ſeruum ſpecioſum, domum benè ædificatam,
ſi cæcum benè videntem; at de his quæ non apparent loquutus, tenetur:
veluti ſi dixerit hominem benè literatum, & artificem [h]: ſi conſtantem aut
laborioſum, aut curacẽ, aut vigilacem &c. pro quibus redhibitorio aut æſti-
matorio, id eſt, quãto minoris iudicio, agere poteſt emptor [i]. Vlpianus ea quæ
ad nudam laudem dicta ſunt, non præſtare venditorem ait, vt ſi dixerit, frugi
ſeruum, probum, dicto audientem. Si verò ea ſe præſtaturum promiſerit, te-
neri ex ſententia Pedij iuriſcon. Similiter ſi dixerit aleatorem non eſſe, non
furem, ad ſtatuam nunquam confugiſſe [k]. Commendatoria verba quoque
idem Vlpianus à venditore dicta, pro non dictis haberi cenſet, niſi decipien-
di emptoris cauſa dicta ſint, quo caſu de dolo agi in venditorem etiam poſ-
ſe [l]. Florentinus adſtipulatur. *Dolum malum*, inquit, *à ſe abeſſe præſtare vendi-
tor debet: qui non tantùm in eo eſt qui obſcurè loquitur, ſed etiam qui inſidioſè, obſcurè
diſſimulat* [m]. Vt ſi dicat, vt explanat Accurſius, equum quem vendit non a-
ſcendere arborem, intelligens per pontes, vel ponticulos non tranſire equũ [n].
Quare venditoris partes ſunt, ſi vitare velit redhibitionem, palàm morbos,
& vitia, ſi rebus inſint, excipere nominatim, & de cætero ſanum promitte-
re: nam de expreſſis liberatur, vtpotè renunciante emptore ſilente redhi-
bitioni [o]. Conſequenter, ei qui ſeruum vinctum vendiderit, ædilitium edi-
ctum remitti æquum eſt. Multò enim amplius eſt id facere, quàm pronun-
12 ciare in vinculis fuiſſe [p]. Obſeruandum eius eſſe hanc redhibendi facul-
tatem, qui emit, ob pretium datum pro re, vt non liceat idcirco vti redhibi-
toria, ei cui fuit donatum [q], vel locatum [r]: in permutatione autem vtrique
compermutãtium ædilitia licet vti redhibitione [s]: quòd ratione rerum &
commutationis, valdè emptioni affinis eſt [t] permutatio: & æqualitas in vtra-
que rerum, vel pretij & rei intercedit: & quod de vitiis & morbis in permu-
13 tatione quoque, vt in emptione, caueatur [v]. In arbitrio quoque emptoris ſi-
tum eſt, num velit redhibitoria, aut æſtimatoria actione, quantò minoris,
agere: videlicet, vt ei reſtituatur pretij pars à venditore, quam non fuiſſet
14 daturus, id eſt, minoris emiſſet, ſi ſciuiſſet fuiſſe vitioſam [x]. Cæterum, quia
propter vitium emptioni vis fit per redhibitionem, & de fraude conqueri-
tur

a Valer. Maxim. lib. 8. c. 2. Cicero. Offic. 3.
b dicta l. 1. §. cauſa huius, de ædilit. edic. P. l. ex empto. l. 11. § etiã ſi ignorans, de act. emp. P.
c l. 1. §. ſi intelligatur, de ædilitio. edict. P. l. ſi tamen ſine culpa 48. § in ædilitiis, l. cum manCipium, l. 51. eo. ti. l. ſed ſi ſeruo. l. 13. de contrah. emp.
d l. quæritur, l. 14. §. final.
e l. 1. §. ſi. de act. emp. l. cum donationis, C. de tranſactio.
f l. Iulianus, 14. §. quod autem diximus, de act. emp. P.
g Horatius, lib. 2. epiſtola. ad Lucẽ. Florum.
h l. ea quæ commendandi, l. 43. de contrah. emptio.
i Caius in l. ſi quid venditor, l. 19. de ædil. edict. P.
k in l. ſciendum l. 19. de ædil. edict.
l l. quod venditor. 38. de dolo malo. lib. 4 P. tit. 3.
m in d. l. ea quæ, §. ſi. l. 1. § ſed ſi ſcire venditorem, de actio. empt.
n Accurſ. in d. §. ſi. l. ea quæ in verbo fallendi.
o l. quæritur, 14. § ſi venditor, de ædili. edict. P.
p in l. ſi tamen 48. §. ei qui, eo. tit. P.
q l. ad res donatas l. 62. de ædil. edict.
r l. ſciendum, 63 eo. P.
s l. ſciendum tamen, 19. eo.
t l. 1. de contra. emp. P. l. 1. de rerum per. P.
v l. ſi. de rer. permut. P.
x l. quòd ſi nolit, 31. § ſi quis egerit. & l. ſi quid venditor, de ædilit. edict. P.

tur emptor, operæ pretium est docere agentem [a], tempore venditionis rem fuisse vitiosam, aut morbosam. Nam non habetur ratio morbi, vel vitij, quod anteà fuit, si modò sanatum tunc fuisset [b]: vt nec superueniens nocet venditori sed emptori, ita existẽs tempore venditionis, venditori officit [c]. Finis huius redhibitoriæ actionis, vt omnia in integrum restituantur, perinde ac si 15
emptio, vel venditio non interuenisset [d]: quamuis in ea causa non sit, vt perinde habeatur atque si res tradita non fuisset [e]. Et proinde qui agit emptor, rem restituendo tenetur & omne id quod venditum accessit restituere, & quod occasione rei percepit, vel dolo eius factum est, quominus perciperet [f]. Et si res deterior facta est eius culpa, & totam etiam causam post iudicium acceptum [g]. Et contrà venditor restituere pretium debet quod ab emptore accepit [h]. Ordine tamen fecerunt edicto ædiles, vt ea omnia, quæ suprà scripta sunt, venditori anteà restituat & præstet, sic deinceps pretium cõsequatur [i]. Præstabit & vltrà venditor emptori omne damnum, quod contigit emptori ex re vitiosa [k], vsuras pretij, & sumptus, quos rei venditæ causa fecit, maximè cùm ipse fructus restituat. Tamen si quid damni inde sensit, aut si quid impendit pro re, consequetur officio iudicis [l]. Harum omniũ præstationum faciendarum causa, cautiones vtrinque dantur, vel in præteritum, vel in futurum conceptæ. Et cùm redditur mancipium ab emptore venditori, de dolo malo repromitti oportet: & ideò cautio necessaria, inquit Pomponius, ne fortè, aut pignori datus sit ab emptore, aut iussu eius damnum, siue furtum alicui datum sit, vt hæc reddantur, si expediat. Item si seruus sine culpa emptoris in fuga est, nihilominus condemnetur venditor, sed cautione interposita, vt emptor hominem persequatur, & in suam potestatem redactum venditori reddat [m]; & neque per se, neque per hæredem eius fieri, quominus eum venditor habeat [n]. Cauendumque ex vtraque parte, vt siquidem sine dolo malo condemnatus sit, vel si quid ex eo quod egerit ad eum peruenerit, dolóue malo eius factum sit, quominus ad eum perueniret, id reddat [o]. Affinis actioni redhibitoriæ, est æstimatorium iudicium, 16
seu quanto minoris, vt quanto minoris emisset, si sciuisset vitium, pretium ei restituatur [p]. Idcircò enim æstimatio rei fit, & sæpius pro eadem re agi poterit, quantò minoris, dummodò caueatur, ne bis eiusdem rei æstimationem, qui agit consequatur [q]. Atque in hac æstimatione facienda, inspicimus num duo, pluráue animalia, vel duæ, pluresue res certo vsui æquè necessariæ veneant vno pretio, an verò plura simpliciter. Nam in primo casu, si vnum animal vitiosum sit, non ex pretio vitiosi tantùm pretium erit componendum, sed ex omnibus quanto minoris sit: in alio contrà, prout Vlpianus adfert exempla [r], & Pomponius [s]. Et si vnum ex pluribus redhibeatur, vt simul alia redhibeantur iudicium pollicentur ædiles [t]. Tempus redhibitionis sex menses vtiles ad agendum habet: si autem res non redhibeatur, at agatur quanto minoris, annus vtilis est: sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut si dictum, promissumúe quid sit, ex eo, ex quo dictum promissumúe quid est [v]. Verumtamen cum sex menses vtiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriæ actioni præstatur, non videbitur potestatẽ experiundi habuisse, qui vitium fugitiui latens ignorauit: non idcircò tamẽ dissolutam ignorantiam emptoris excusare oportebit [x]. Sic non valenti agere, non currit vtile ad agendum tempus [y]. Propter edicti ædilium etiam caput de iumentis vendendis, vti optimè ornata fuerint vendendi causa, ita emptoribus tradantur: si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, iumentisúe ornamentorum nomine redhibendis, dies sexaginta constituti sunt [z]. Est in factum ædilitia actio huic proxima, si quid ita venierit, vt 17
si res displicuerit, non adiecto tempore, redhibeatur: ob quam dantur sexaginta quoque dies vtiles emptori ad redhibendum, non vltrà: nisi causa cognita aliud iudici videatur, veluti si mora facta sit per venditorem, aut nõ fuit

a l. fi. C. de ædilit. act.
b l. 1. §. fi. & l. quod ita sanatum, l. 16. de ædil. edict. ff. l. imperialis, §. si miles, C. de nup. ca. tertium, 30. distinct.
c l. si apud priorem, C. de ædilitiis act. l. actioni, l. 54. eo. tit. ff.
d l. facta redhibitione, l. 60. de ædilit. edict. ff. l. cum autem, l. 23. §. Iulianus eo.
e l. serui & fi. l. 17. §. cum autem, de furtis.
f l. 1. §. si quid autem & d. l. cum autem, 23. §. cum redhibetur, l. & generaliter, l. 24. l. quod si nolit, l. 31 §. si ancilla. §. si peculiũ, §. restitui, §. in his autem l. proinde, l. 31. §. fin. de ædilit. edict. ff. l. item Mela l. 11. §. si inec. de ædili. edict. in l.
g l. ædiles etiã, l. 25. in princi. & §. item sciendum, de ædil. edict. & d. l. 1. § si quid autem eo. cũ simil.
h l. debet autem, l. 27. l. illud sciendũ, 29. l. si plura, 36. l. cum in ea causa, 59. de ædilit. edict. ff.
i l. ædiles etiam, 25. §. fi. de ædil. edict.
k l. 1. C. de ædil. act. l. cum autem, l. 23. §. Iulianus ait, eo. ff. l. serui, & filij l. 17. § cum autem & l. seruus 63. de furtis in ff.
l l. illud sciendum, 29. eo. l. quæro 58. eo. tit. ff.
m l. redhibere l. 21. §. cum redditur, & § si eo tit. de ædil. edict.
n l. & neque l. 22. eo.
o l. item si seruus, l. 30 eo.
p l. quoties, de seruitute, 61. eo.
q l. quod si nolit. 31. § si quis egerit, eo. l. quanti diceretur, l. 32. de eo ed. in ff.
r Vlpia. in l. ædiles aiunt, l. 38. § si forte iugum mulam, de ædilit. edict. ff.
s in l. Labeo scribit, l. 64. eo. titul.
t l. ædiles aiunt 38. eo. tit.
v l. sciendum tamẽ l. 19. §. fin. l. ædiles aiunt l. 38 de ædil. edict. l. 2. C. eo. tit.
x Papinian. in l. cum sex mẽses, l. 55. de ædil ed. ff.
y l. annus vtilis de calumniator. in ff.
z l. ædiles aiunt d. l. 38. de ædil. edict. ff.

fuit præſens cui redderetur: aut iuſta cauſa interceſſit cur intra diem redhibitio facta non fuit, eius quod ei diſplicuerit [a]. Si venditor quoque non caueat de his quę edicto ædilium currulium continentur, pollicentur aduerſus eum edictum redhibitorium intra duos menſes, vel, quãti emptoris interſit, intra ſex menſes [b]. Datur & actio in factum re redhibita ad recipiendum pretium, nec amplius controuertitur tunc: an in ea cauſa res fuerit: an redhiberi debuerit, vel num ante legitima tempora redhibita ſit [c]. Aliquando etiam redhiberi mancipiũ debebit, licet æſtimatoria, ideſt, quanto minoris agamus: veluti, ex reſponſo Pauli, ſi adeò nullius ſit pretij mancipium, vt ne expediat quidem tale habere domino: veluti ſi furioſum, aut lunaticum ſit: licet æſtimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur, vt reddito mancipio, pretium recipiatur [d].

a l. quod ſi nolit, l. 31. §. ſi quid ita venierit, de ædilit. edict.

b Caius, in l. ſi venditor, l. 28. eo. titul.

c dicta l. quod ſi nolit, §. in factum & ſeq.

d in l. bouem 41. §. aliquando de ædi. edict. P.

De euictionibus. Cap. 22.

Lib. 21. P. titu. 2. Lib. 8. C. titul. 35.

1 *Euictionis actio quid, & Græcè.*
2 *Euictio, quamuis nihil fuerit de ea actum, venit in venditione.*
Mancipio dare quid. eod.
3 *Euincere quid.*
4 *Euictionis diſtinctio.*
Euictio in alijs quàm emptâ locum habet. eod.
5 *Euictionis materia & perſona.*
6 *Euictio pro parte, & pro tota re vendita quomodo intentetur.*
7 *Euicta res quando verè dicitur.*
Euictione obligatus non agit. eod.
8 *Author primus & ſecundus in emptione.*
9 *Euictionis petitio quid contineat, duplum, vel ſimplum.*
10 *Euictio in quibus cauſis non competat.*
11 *Alienum vendens in quantum, Boiõariorum lege tenetur.*

1 GRÆCI appellant actionem βεβαιώσεως quam intendũt emptores venditori, ſi alio quopiam rem ſibi venditam vendicante, venditionẽ non confirmet venditor, vt ſcribit Suidas [e]. Actionem ex empto pro euicta re decernunt leges emptori contra venditorem, per quam emptoris rem facere teneatur venditor, ſi dominus eſt, ſicut emptor pretiũ venditoris. Quòd ſi dominus non fuerit qui vendit, qui emit euictionis nomine venditorem obligat [f], ex natura contractus emptionis: quamuis de ea nihil nominatim cautũ
2 eſt [g]: vt neque pacto generaliter fieri poſſit, ne emptor de euictione teneatur, propter doli ſuſpicionem: cumq; emptio bonæfidei iudicium ſit [h]. Erat antiquitùs etiam hoc ex ſubſtantia mancipationis. Nam mancipio dare rem, nihil aliud erat, quàm euictionẽ promittere. Mancipium enim dominiũ & poſſeſſionem ſignificat, vel dominij traditionẽ: & mancipio accipere ea lege emere. quod pluribus illuſtrat proborum authorum exemplis Budæus [i], vt re-
3 petitione hîc non cenſeam vtendum. Euincere in genere eſt, rem auferre. Sed in iure cùm de euictione agitur efficaciter, intelligi par eſt,
4 euictam & ablatam rem à venditore, authore iudice [k]. Sic conſtituemus euictionem ea qua agi non poteſt: & euictionem ex qua rectè, & efficaciter agitur. Item efficacem aliam, quæ ex alijs contractibus, quàm ex emptionis alienatione datur, ſiue eius nomine cautum eſt [e], vt pro fundo [l]

e Suidas, in dicto verbo βεβαιώσεως.

f l. ex empto, l. 11. de actio. empt.

g l. non dubitatur, de euict. C. Pompo. in l. in vend. l. 66. de contrah. emp. P.

h l. tenetur, §. fin. de act. emp. P. cum ſimil. ibi nota. vt l. Iulianus 14. §. idẽ Iulianus, eod. titu.

i Budæus, in annota. ad Pandectas, in l. 2. vbi de vindicijs agit, de orig. iuris.

k l. non tamen 24. de euict. P.

l l. ſciendum eſt, 32. de euict. P.

dato in dotem [a]: vel si ex natura negotij legis authoritate detur, veluti ex permutatione, ex qua pro euictione dabitur actio in factum [b]. Et si res in solutum data creditori euicta, vtilis ex empto pro euictione competit [c]. Porrò in donatione simplici, euictionem non deberi placuit, si res aliena donetur, & euincatur, sumptusúe in eam facti sint: nisi vel pacto, seu stipulatione placuerit de euictione teneri donantem [d], vel si dolosè versatus est qui donauit: quo casu & de dolo agitur [e]. item & nisi donatio esset remuneratoria [f]: nec tamẽ in donatione omnium bonorum habet locum euictio [g]. Aliam autem ponimus 5
euictionis causam ex emptione, quando res vendita, aliquo & certo modo, iudice authore euincitur, vel aufertur emptori: & ita hîc empta res, propria est materia euictionis de qua agimus: personæ, emptor, venditor, & dominus qui rem suam ab emptore euicit. Siue enim pars rei venditæ euincatur, siue 6
tota, habet regressum emptor in venditorem, cum distinctione: siquidẽ pars pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euictæ partis. quòd si certus locus euictus sit, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus: videlicet habita ratione num vilissimus, vel praeciosissimus fuerit euictus [h]: quod maximè in his, quæ citra corruptionem formæ substantialis diuidi possunt. In aliis autem corporibus, quę formæ non patiuntur sectionem in formas similes, pro parte euictio fieri non potest, sicuti in stipulatione duplæ. Cùm homo venditur, partis adiectio, inquit Vlpianus, necessaria est: quia non potest videri homo euictus, cùm pars eius euicta est [i]. Item Paulus de rebus diuiduis distinguit: si fundo vendito pars euincatur, si singula venierint certo pretio, tunc non pro bonitatẽ, sed quantum singula venierint, quæ euicta fuerint præstandum: etiam si ea quæ meliora fuerint, euicta sint [k]. Tunc autem res euicta esse videtur, si ita amittatur, vt eam emptori habere non liceat, vt spes habendi sit abscissa [l]. Quod enim euincitur in bonis 7
nostris non est [m]: si quidem res aliena vendita sine consensu domini, per dominum emptori auferri potest [n]: nisi dominus posteà ratam habuerit alienationem [o]: vel nisi res quæ aliena vendita est, perueniat in dominium vẽditoris, quo casu firmatur venditio, neque potest eandem, tamquam alienã vẽditã ab emptore petere. Vnde nata regula, eũ quẽ tenet de euictione actio, agentẽ repellere exceptionem: quia is qui alienã rem vendidit, si adeptus rem fuerit, teneatur implere emptionẽ [p]. Quamobrẽ hinc constat, venditorẽ euincere rẽ nõ posse: nec etiã eius hæredẽ eo nomine, quòd hæres sit: proprio tamẽ nomine poterit: verũ si obtineat nomine hæredis, de euictione tenetur [q]. Idem ferè dicẽdũ in persona fideiussoris venditoris, qui nõ potest rẽ euincere: quia per fideiussionẽ de euictione se obligauit [r]: dolo quippè facit, qui petit quod statim restituturus est [s]: in hærede tamen fideiussoris, quamuis de euictione possit teneri, tamẽ singulare est, vt possit suo nomine euincere [t]. Auctorem leges 8
eum dicunt, qui de euictione tenetur [v]: item & eũ qui pro vẽditore fideiussit authorẽ secundũ [x]. Petitio autẽ fit euictionis causa, secundũ ea quæ præscripta 9
sunt in venditione: vt si in simplum eius nomine in ea promissum sit, pretium tãtùm restituatur [y]. Quòd & si dictũ nõ sit, tamen ex natura emptionis præstatur [z]. Pari modo agitur ad duplũ, triplũ, quadruplũ, si ita cõuentũ sit, videlicet pretij conuenti, non bonitatis rei [a]. Si nihil stipulatione conuentũ est, agitur ex empto ad id quod interest, quamuis de euictione nominatim non fuerit promissum [b]. Sic iudicatũ olim referunt, Valerius Max. & Cicero, in causa vẽditionis ædium Claudij Centimali, quas in Cœlio monte habens, vendiderat P. Calphurnio Lunario: cui tacuit se iussum ab aguribus eas demoliri: quare & Catone iudice damnatus emptori damnum præstare [c]. Sunt 10
tamen casus, pro quibus non competit euictionis actio. 1. Si scienter quis alienam rem emerit [d]. 2. Si emptor ab eo qui rem repetit, in ius vocatus venditorem in initio litis non vocauerit vt defenderet, qua ratione, auctore non defendente, in defectum probationũ, euicta sit res [e]. 3. Si ob contumaciã

a l. non solum 53. de iur. dot P.
b l. 1. §. vnde si ea res, de rerum permuta. lib. 19. P. titul. 4.
c l. 4. C. de euictio.
d l. 2. C. de euictio.
e l. Atilio, l. 18. §. si, de don. lib. 30. P. titul. 5.
f disputat & probat late Boërius decisio. 67. nume. 1.
g idem Boërius decisio. 33. nume. 26. per l. 2. de hæred. ven. P.
h l. 1. de euictio. P.
i l. si dictum, l. 56. §. in stipulatione, de euictio. P. vide Boërium, decisio. 46. num. 8.
k l. si fundo vendito, l. 53. de euictio.
l Vlp. in l. si seruus l. 21. §. sin melius, Paul. in l. euictus, l. 35. de euict. P.
m in l. quod enim l. 150. de regul. iur.
n l. rem alienam, l. 28. de contrahen. emp. in P. l. si filio, § 1. solut. matri. in P. l. si fundum tuũ, l. 5. de reb. alien. non alien. lib. 4. C. titu. 51.
o l. venditioni, l. 4. de vsuca. pro emptor. lib. 7. C. titu. 26. l. exceptione, C. de euictio. l. iusto errore, l. 44. §. constat, de vsucap. lib. 41. P. titu. 3.
p l. vendicantem, l. 17. & l. sed etsi, de euictio. in P. l. 1. & l. 2. de exception. rei vẽ. li. 21. P. ti. 3. l. si qs alienã, l. 47. de act. emp. l. apud Cellum, l. 4. § si à Titio, de dol. mal. exceptio. libr. 44. P. titu. 4. l. cum vir. l. 42. de vsuca. 41. P. titu. 3. l. siue possessio. l. 14. C. de euictio.
q l. Seia fundos, l. 73. de euiction. P. dicta l. siue possessio. C. eod. l. 1. de exceptio. rei ven. in P. l. vẽditri. l. 3. C. de reb. ali. non alien. lib. 4. C. titu. 51.
r l. exceptione doli, l. 11. C. de euict.
s l. dolo, de exceptio. dol. P.
t l. fin. C. de euictio.
v l. 1. de pericul. & commo. rei vend. l. auctor, & l. emptor, C. de euictio.
x l. 4. de euictio. P.
y l. euicta, l. 16. de euictio. P.
z l. si in venditione, 60. & seq. eo. tit. P. l. ex empto, de actio. emp. P.
a l. si fundo, l. 53. & l. cum fundus, l. 48. l. vẽdicantem, 27. de euictio.
b l. nõ dubitatur, 6. & l. si tibi liberã, C. de euictio. l. in vendendo l. 66. de cõtrah. emp. P. l. euicta re. 2. l. si dictũ, l. si plus de euictio. P.
c Cicero. 3. Officior. Valer. Max. lib. 3. c. 2.
d l. si fundum, C. de euictio.
e l. emptor, & l. authore C. de euictio. l. si rem, & l. si fundo, §. fin. eod. titul. P.

emptoris

emptoris res ei adimatur [a]. 4. Si venditore absente emptor condemnatus nõ
appellauit [b]. 5. Si per imprudentiam & iniuriam iudicis, res euincatur [c]. 6. Si
spontè emptor cum euincente compromiserit [d], & eo arbitrio re priua-
tus fuerit: diuersum tamen si coactus compromittat [e]. 7. Si cùm emptor po-
tuisset rem vsucapere, non vsucœperit [f]. Nam qui alienam rem vendidit, de-
finit post longi temporis præscriptionem emptori teneri [g]. 8. venditor vendẽs
pignus, de euictione, eius nomine non tenetur: nisi aliter conuentum sit [h].
9. Qui vendit hæreditatem, non tenetur pro rebus singularibus: nisi aliud di-
ctum sit [i]. 10. Placuit etiam, in ius vocatum euictionis nomine, quod Galli di-
cunt, *à prandre le garand*, non posse de euictione in alium agere, quin prius ip-
se euictionis defensionem in se susceperit, vt decissum placito curiæ supremę
11 Lutetianæ 12. Ianuarij 1538 [k]. Lex Boioariorum est, vt qui alienum sine vo-
luntate domini vendiderit, ipsam rem reddat per legem, & consimilem aliã:
& si illam rẽ inuenire nõ potest, alias duas res consimiles [l]. Qui vẽdiderit ho-
minem liberum, si ille suam probat libertatem, venditor emptori reddat [m]: &
similiter in aliena re vendita [n].

a l. si ideo, l. 55. de eu. ct. P.
b l. Harẽnius, l. 163. eod. titu. P.
c l. si per imprudentiam, l. 51. eo. t tul.
d l. si dictum 56. §. si cõpromisero, eod. titul.
e Barthol. in d. §. si compromisero, & Bald. in l. 1. de peric. & commod. rei. ven. P.
f dicta l. si dictum, § si cum posset.
g l. qui alienam, 54. de euictio. P.
h l. 1. & 2. creditorẽ euictio. pigno. non debere.
i L. 1. C. de euict.
k Ioannes Gallus, in quæstionib. decisis per aresta, quæstio. 318. in 5. parte sty:i parlamenti Aufrer: j, secũdum ordinem Molinei.
l In legibus Boioariorum c. 20. de vẽditionibus titul. 1.
m eo. lib. & cap. tj. 5.
n eod. c. titu. 4.

De rescindenda venditione.
Caput 23.

Lib. 18. P. titul. 5. Lib. 4. C. titul. 44.

1 & 9 Emptio aut nulla, aut rescindenda, & nulla quæ.
2 Venditiones quæ, & quibus causis rescinduntur.
Volentibus, aut inuitis contrahentibus. eod.
3 Venditionis rescissio quid efficiat.

1 EMPTIO aut nulla est, aut rescindenda. Nulla ipso iure cor-
ruit, nec eget rescissione, sed interdum exigit vt talis à iudice
declaretur: tum propter peruicaciam contrahentium, tum ob
repetitionem traditorum. Sic imaginaria venditio nulla est [o]:
& quæ contra legum prohibitionem fit [p]: vel si ei dolus vendi-
toris causam dederit [q], vel errore fiat [r]: si vsuraria sit, cuius ge-
neris species declarauit Carolus 5. Cæsar in comitiis Augustæ Vindeliciorũ
habitis 1548. quum merces pluris, quàm valeant, in contractu venditionis
2 æstimentur &c [s]. Rescinduntur autem venditiones quæ aliquo modo subsi-
stere poterant: verum ab illis discedi, ratio maior quædam suadet. Et quia plu
res possunt occurrere causæ iustæ, plures etiã rescindendi erũt modi: quorum
insigniores aliquos explanabimus, Deo volente. Et in summa, aut volẽtibus,
interdum & inuitis contrahentibus abitur ab emptione: id tamen regulari
iure obtinet, vt ab ea non discedatur, altera partium inuita: quia non est huic
contractui, sicut nec in cæteris nominatis, locus pœnitentiæ [t]. Rescindetur
itaque emptio vtriusque cõtrahentium consensu solo, existente re integra [v].
Quòd si nõ sit integra, pretio soluto, vel re tradita, cũ consensu & res restitui,
vel pretiũ debet [x]. Fit & per acceptilationẽ hæc rescissio [y], sed & pacto addictionis
in diẽ [z], & legis cõmissoriæ [a], redhibitione pactitia: de qb⁹ paulò antè diximus.

o l. nuda, l. 55. de cõtrahen. emp. P.
p l. quemadmodum, de agricol. & cẽsi. lib. 11. C. l. non dubium, C. de legib.
q l. & eleganter, de dol. in P. l. si dolo, C. de rescind. ven.
r l. nihil. l. 116. de regul. iur.
s In dictis comitiis, cap. 17
t l. 3. de rescindend. vendit. l. sicut, de actio. C. l. in commodato §. sicut, cõmoda. P.
v l. 1. & 2. quan. lice. ab empt. receder, C. l. 3. de rescind. vend. § si. qui. mo. toll. obl. l. nihil tã naturale de regul. iur. l. sed Celsus, §. fin. de cõtrah. emp.
x l. 2. de rescindend. vendi. P. l. ab emptione de pact. P.
y l. fin. de acceptilatio. P. l. cũ emptor, de rescind. ven. P.
z l. si debitor, de in diem addict. P.
a l. sed Celsus, §. 1. de contrahend. emptio. P.

 Cæterum

Cæterùm redhibitio pactitia nouam venditionem continere videtur, priore resoluta, vt etiam à rescissione simplici ex consensu facta, aliquomodo separari mereatur, in qua sine reuenditione resoluitur consensu contractus [a]. Inuito altero rescinditur, ædilitia actione, de qua etiam iam tractatum: item & ob defectum legitimi pretij, redhibitione gentilitia, de quibus mox, Dei cum auxilio: item si metu sit facta. Rescissio restituit conuenientes seu cõtrahentes 3
in pristinum ius, quod illis erat antequam contraherent [b]: & proinde res, & pretium restituuntur, si datum fuerit [c]: etiam si minor velit improbare venditionem rerum suarum sine solemnitate factam, & pretium acceperit, quod in sui vtilitatem sit conuersum: nam illud restituet, non aliter [d]. Restituũtur & pretij, & rerum accessiones [e]. Sed & emptor qui rem restituit, repetit quanto plurimi res meliorationibus aucta est [f]: nisi illicitè, alienatione prohibita, facta fuisset venditio quæ rescinditur [g].

a glossa in l. si. quando liceat ab emptio. disce. l. ab emptione, de pact. P.
b l. cum autem, §. 1. de æd. edict. l. si hominem, de vsuca. P. l. voluntate, §. 1. quib. mod. pig. vel hypo. sol.
c l. edicto, si aduer. ven. C.
d l. vsi re, 14. l. prædiorum 19. l. si prædium, 16 de præd. & aliis reb. minor. lib. 5. C titul. 71. l. vni. de reputa. libr. 2. C. tit. 48. l. quod minor, § restituto, l. patri, §. si pecuniã, & l. si iudex, circumuento, & l. tutor, §. 1. de minori. 25. ann.
e dicto §. 1 l. cum autem de ædi. edic. P.
f l. 1. & 2 de alluuio. l. in re, vtile, §. venditibus de minor. l. in fundo de rei vendica.
g l. chirographis, §. 5. de administ. tut.

De rescißione venditionis ob pretij modicam quantitatem. Cap. 24.

1 Venditio rescinditur ex modico pretio, vel illud suppletur.
2 Pretium modicum, & vile quod.
3 Deceptio re ipsa, & dolus re ipsa quid.
4 Rescißione l, 2. de rescind. vend. C. qui vtantur.
5 Emptor supra verum pretium, plus dimidia parte soluens, num poßit rescißionem, aut supplementum petere pretij.
6 Rescißio l, 2. C. de rescind. venditio. non fit authoritate propria, sed iudicis.
7 Rescißio l. 2, præscribitur 30. annis.
Officium iudicis intra quadriennium tantùm imploratur. eod.
8 Venditi actio datur etiam pro pretio, & lege commissoria &c.
10 Rescißio emptionis iure singulari & communi petitur, vario modo.
11 Rescißio contractuum ex quacunque causa, in Gallia, proponi debet intra decennium, aliter reiicitur.
12 Pretium in rescißione l, 2. C. de rescind. vendi. definiri debet à iudice.
13 Pretij læsio supra dimidiam iusti pretij in rescißione l. 2. de rescind. vendi. C. quomodo computanda in læsione emptoris & venditoris.
14 Rescißio læsionis vltra dimidiam iusti pretij pro quibus non detur.
17 Non dari contra venditionem iudicialem.
18 Item re interempta.
15 Rescißioni l. 2. de rescind. vendi. renunciari potest expreßè & tacitè. Sed num censeatur renunciaße per clausulam generalem donauit pluris valorem. eod.
19 Rescißionis l. 2. de rescinden. venditio, C. rationes,
20 Et finis,
21 Rescißionem l. 2. num impediat iuramentum de contractu seruando.

SI venditor circunueniatur in pretio, vltra dimidiam partem iusti pretij, constat quidem emptio [h]: sed subuenitur 1
ei ex humanitate, vt, vel pretium eo restituente emptori, rem recipias, authoritate iudicis intercedente: vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio, recipiat [i]. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri 2
pretij

h nec ob vtilitatem pretij irritari tradit lex Baioariorum c. 10. titu. 19.
i l. 2. de rescind. vendit. C.

pretij soluta sit: sic Diocletianus, & Maximinia. rescripserunt [a]. Extat constitutio Græca Romani, Cæsaris Orientis, qua cauetur, vt si quis ad iudicium prouocauerit pro rescindenda venditione, ei non restituatur res, si emptor iustum pretium suppleat ac persoluat: & si nolit supplere, vt recipiat rem venditor, sed pecuniam restituat, vnà cum eius causis & vsuris [b]. Hæc rescissio species alias quàm vnius modi non habet. Rescissionis huius materia est vtilitas pretij, dum illud non est media pars veri, & iusti pretij [c]: quod autem sit iustum pretium, paulò antè tradidimus. Licet autem contrahentibus se mutuò in pretio circumuenire, idest, præter vel
3 citra verum pretium, statuere ex consensu rei æstimationem [d]: at minus dimidia constitui æquum non est: & dicitur deceptio hæc in re, seu pretio, & dolus reipsa commissus: nam verus dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretij æstimatur [e]: & hic ex calliditate & insidiis emptoris argui de-
4 bet [f]. Personæ quæ possunt vti hac rescissione sunt, emptor & venditor, & eorum hæredes [g]: nam sicuti venditor vtitur hoc remedio, si infra dimidiam veri pretij æstimationem tantùm acceperit: sic & emptor, si supra veram æstimationem dimidiam partem addiderit pretio, potest petere ad verum pretiũ
5 reduci, & restitui quod plus dedit, vel rescindi emptionem [h]. Qua in quæstione si in pretio circumuentus vẽditor sit, in electione emptoris est, vel rem restituere, vel supplere pretium: & si emptor supra dimidiam veri pretij soluerit, & agat, venditoris electio quod supra verum est pretium restituere, vel ab emptione recedendum est [i]. Porrò, secundum æqualitatem veri & iusti pretij, supplendum venditori, vel minuendum emptori pretium est, vt summa captio euitetur [k]: potissimùm quia agitur de contractu bonæ fidei, in quo, vt in cæteris id genus, iura etiam maioribus per officium iudicis subueniri
6 volunt [l]. Igitur non authoritate contrahentium liquidò apparet posse cogi reluctantem, pretium supplere vel reddere, aut emptionem rescindere, sed iudicis [m]: cùm in causa propria, nemo ius sibi in præiudicium alterius statuat impunè [n]: nec singulis concedendum est, quod per magistratus expediri so-
7 let [o]. Eius autem notio in pluribus necessaria: videlicet num intra tempus legitimum qui experitur, agat, qui se læsum emptione conqueritur, quod est triginta annorum [p]: quia vi & ratione actionis ex empto agitur, ad supplementum, vel ad æqualitatem iusti pretij, vel ad emptionis resolutionẽ [q]: in qua & prætor officium exercet [r]: quare hæc actio personalis [s], ex aliarum personalium communi natura triginta annorum curriculo concludetur [t]. Et in hac ego sum sententia, quando de iure ciuili disputatur. Nec me latet tamen aliquos, ad quadriennium vsque tantummodò hanc rescissionis actionẽ retulisse, eoq; officio iudicis agenti succurratur [v]: & officium iudicis non possit lapso quadriennio implorari [x]. Quæ tamen ratio non planè probat, quando officium iudicis hæret alteri actioni, cuius vitam ipsum sequitur, illudque officium pro iudicis authoritate accipitur [y]. Quæ longè distat à simplici officio iudicis, quod sine alia actione restituit negotium, veluti iure quodam
8 extraordinario [z]. Minus etiam me mouet, quòd actio venditi, si non aliud ab initio conuenit, non facilè ad rescindendam venditionem perfectam, sed ad pretium competat exigendum, vt rescripserunt Diocletianus & Maximian. CC [a]. Siquidem quòd non facilè detur, idcirco non sequitur, aliquando ex iusta causa non dari: nam & dari constat interdum ad subuertendam emptionem ex pacto legis commissoriæ, vel legis addictionis in diem, in contractu apposito [b]. Sed & præter conuentionem aliquoties ea actione ad rescindendum agitur [c]. Possunt & verba illa Cæsarum [d], ad pretiũ exigendum cõpetere venditi actionẽ, accommodari huic rescissio-

a dict. l. 2.
b lib. 3. iuris Orientalis titulo περὶ ἀγωγῆς τῶν πραθέντων de rescin. vendit.
c dicta l. 2. §. fi. sic & innuit l. 1. si maior. fact. aliena. rat. habuer. lib. 5. C. titu. 74.
d l. in causæ, §. idem Pomponius, de minor. 25. annis l. itẽ pretio, §. fin. loca. P.
e l. dolus emptoris, l. 10. de rescinden. vend. C.
f l. si voluntate, l. 8. eod. tit. de restin. vend. C.
g dict. l. 2. de rescin. vend. C.
h glo. fi. & penul. in dicta l. 2.
i gloss. iuncta l. 2. de rescinden. ven. C. facit l. cum scripta solut. matrimo. P. l. 1. §. si quis, de iure patro. P.
k etiam l. si vxori, de auro, & argen. leg. in P.
l l. in contractibus, l. 3. quib. ex caus. maior. in P. l. maioribus, commu. vtriusq. iudic. C. Ioannes Andre. in c. cũ dilecti, de emptio. gloss. in l. si olei, C. de loca.
m dict. l. 2. de rescin. vend.
n l. 1. ne quis in sua caus. iudic. C. l. 1. C. de suffrag. l. extat, quod met. caus. in P.
o l. non est singulis, de regal. iur. P.
p glos. in dic. l. 2. de rescin. vend. & gl. in l. in contractibus, quib. ex caus. maiores. C.
q l. sed Celsus, § si fundus, de contrahen. emp.
r l. metum autem præsentem, §. ex hoc edicto, quod met. caus. P.
s l. 1. C. de action. empt.
t l sicut, de præscriptio. 30. vel 40. annor. C. l. 2. de constitutio. pecu. C.
v per l. in contractibus, quib. ex caus. maior. C.
x l. supervacuum, de tempor. in integr. restitut.
y de quo officio quod hæret actioni, in l. officium, & ferè toto titulo de rei vendica. C. l. 2. de rescind. vend. l. cum ij. de transac. P.
z vt in l. quod si minor. 25. annis in P.
a l. venditi. l. 6. de actio. emp. C.

b l. si fundus, de lege commissor. P. l. 1. & 2. de pact. inter emptor. C. l. eũ te eod. titul. l. ex empto §. is qui, de actio. emp. l. sed Celsus, §. si fundus, de contrahend. emp. P. c dicta l. ex empto, §. si quis virginem. d dicta l. venditi.

ni deceptionis circa pretium, in qua & de exactione pretij iusti agitur alternatiuè, rescissionis petitione [a]. Quorum & gratia dignam censeo ob- 9
seruatione Angeli Perusini [b] distinctionem, dum ait, ad rescisionem contractus quandoque agi ipso iure; quòd contractus ab initio nullus fuerit: quo casu petitur rescissio, quatenus de facto fuit factus, vt si dolus det causam contractui bonæfidei, & traditio ex eo fuerit secuta: quamobrem agitur actione de dolo [c]. Aliquando autem ab initio contractus fuit aliquis, idest, potuit aliquando probari; sed ex alia causa eiusdem rescissio petitur, ex contrahentium dispositione: quo casu agitur
ex eo contractu [d]. Interdum petitur eadem rescissio propter dispositio- 10
nem contrahentium; vel fauore personæ: & tunc iure singulari agitur, vt si minor, ecclesia, & similes petant rescissionem: quibus succurritur per restitutionem in integrum [e]. Multoties etiam petitur rescissio, non iure singulari, sed communi. Quo casu quærendum, an prodita sit eius rei gratia specialis, & propria actio à iure, quæ exprimendum est, cuiusmodi quod metus caussa [f]. Quod si nulla sit propria, tunc agendum est actione contractus eius, qui rescindi postulatur, vt in nostra rescissione, quæ proponitur pro iniusto pretio ad æqualitatem redu-
cendo, vel pro resoluenda emptione [g]. Cæterum iure nostro Gallico, 11
nemo potest vti rescissoria actione, prætextu læsionis, doli, fraudis, &c. vel alio modo post decennium, quo vita eius actionis concluditur. Nisi fortè quis reipub. causa absit, computata præscriptione à die contractus, ex constitutione Ludouici, 12. eius nominis regis, lata anno 1512. articulo 46. quæ inuiolabile ius facit. Hæc itaque digna sunt primùm
notione, & discussione iudicis. Sed deinceps iudicis authoritas neces- 12
saria erit, in definienda pretij iusti petiti quantitate, & in iudicandis probationibus quanti verè, vel vero proximè res fuerit tempore venditionis [h]. Aestimationem porrò faciet, iuxta ea quæ de iusto pretio diximus, habita ratione temporis & locorum: nam ea augent, vel minuunt pretia rerum [i]. Sunt & rebus interdum definita singulis pagis, & diebus pretia, publica authoritate, & actis publicis, quæ agoranomi, siue ædiles, aut consules conficiunt, ex quibus quanti res tunc fuerit, potest facilè probari, quanti tunc vendi res potuisset. Et si res definitum non habuerit pretium, poterit idem iudex rem subiicere propriis oculis & ita æstimare [k], vel per se, vel adhibitis peritis æstimatoribus [l]. Cùm enim intellectu percipitur æstimatio, peritorum in arte creditur iudicio [m]: videlicet quando secundum præsens tempus facienda æstimatio, quæ tamen in hac rescissione referenda est ad tempus emptionis, vt monui: probi tamen æstimatores ex præsentibus temporibus, facilè argumentabuntur quanti tunc esse potuerit, sub-
ductis eorum, quæ præterierunt, rationibus. Lex modum huic iudicio 13
hunc ponit, vt deceptio debeat esse vltra dimidiam iusti pretij, cuius definitione iudex contentus esse debet [n]: ideò si vno numo tantùm supra mediam iusti pretij partem læsio fit, rescindi debet emptio, vel æqualitas pretio statui: nec licet iudici pretium statuere supra verum pretium, & ita reformare pretium ad eam quantitatem, quæ non excedit dimidiam veri pretij partem: quamquam contrahentibus, dum contraherent, licuerit, se in pretio circumuenire, dummodò supra dimidiam iusti pretij non se lædant. Exemplum cape in venditore læso. Res vendita valebat verè viginti aureos, vendita fuit nouem tantùm aureis: ecce deceptionem vltra dimidiam iusti pretij: nam media pars est 10. aureorum, vltra quam adhuc vnus aureus, & deceptio est vndecim aureorum. Potuit emptor sine metu rescissionis lædere in dimidia parte pretij, & emere tantùm decem aureis, vel 12. vel 15. nec ob id rescinderetur

[a] dicta l. 2. de rescinden. ven. C. l. si voluntate, in fine, eod. titul. l. 1. §. sed si rem, versi. si forte, si quid in frau. pat. P. lib. 42. tit. 5.
[b] Angelus de Perusi in l. 2. de rescind. vend.
[c] l. si dolo, de rescin. ven. l. quamquam glos. ibi repugnet.
[d] dicta l. ex empto, §. si quis vina, & §. si quis virginem. de actio. empt. & dict. l. sed Celsus, § si fundus, de contrah. emp. P.
[e] l. 1. & 2. si aduer. vendit. C. l. 1. si aduersus fiscum, C.
[f] l. 2. quod met. caus. l. 1. C. de rescin. vé. C.
[g] dicta l. 2. de rescin. vé. C. & dicto §. si quis virginem.
[h] l. 1. si ma. facultat. alien. ea. habuer. C. l. si voluntate, in fine C. de rescindend. vend.
[i] l. spadonem, §. qui absolutus, de excu. sa. tut. P. l. pretia rerum, ad leg. Falc. P.
[k] l. fin. de iure domi. impet. C.
[l] l. hac edictali, §. is illo, & §. quis vero in Leonis, & § illud, de secund. nup. C.
[m] l. comparationes, C. de fid. instrum. l. 1. & l. fin. de ventre. inspicien. P. l. semel de re milit. lib. 12. C.
[n] gloss. in l. si non fuerit, pro socio. P.

tur venditio, neque ob id ad supplendum verum 20. aureorum pretium agi posset: quia non est deceptio vltra dimidiam partem iusti pretij, sed intra dimidiam. At si vltra dimidiam deceptio est, agitur à venditore, vel, vt emptor totum pretium 20. aureorum suppleat, vel rescindatur venditio: nec liberatur emptor tunc addendo supra mediam partem, veluti dando duos aureos, vel tres, vel quinque: sed aut viginti aureos complere debet, aut ab emptione omninò abire [a]. Ratio mea hæc esse videtur, quia non potest addi vel minui pretio emptionis, quin non mutetur ipsa emptio: cùm substantialis eius pars sit pretium, vt me docuit Papinianus [b]. Et proinde, quamuis liceat in contrahenda emptione circa verum pretium se circumuenire, tamen vbi supra dimidiam pretij partem læsio in emptione interuenit, & dum agitur de supplemento, vel rescissione eius, non potuit addi ab emptore aliquid ad pretium supplendum vt dimidiam suppleat: nam hoc esset nouam constituere emptionem, cùm tamen de prima quæstio sit reparanda integrè, vel de rescindenda. Quia etiam in toto ab initio deceptus [c]. Hæc eadem in emptore decepto concedenda sunt, dummodò exemplum, in quo variant interpretes, composuerimus deceptionis. Res vendita vera æstimatione 10. aureorum erat: emi eam sexdecim aureis: dico me deceptum supra dimidiam iusti pretij: nam media pars 5. erant: decipior itaque vno plus dimidia, videlicet 6 aureis. Quod est exemplum glossæ, quod sequuntur Azo & Odofredus [d], improbato exemplo Cyni [e], qui ratus est in valore rei 10. aureorum deceptionem emptoris esse, si emat 21. aureis, quod tamen apertè docet deceptione supra mediam partem iusti pretij, quæ est 5. aureorum, sed supra totam æstimationem, vt esset æstimatio potius supra duplam, quàm partem mediam. Igitur & emptore decepto in re valente 10. aureos, qui emerit 16. vel amplius, secundum glossam, Azonē & Odofre. vel restituetur pretium à vēditore, vsque ad verum 10. aureorum, vel omni pretio restituto, rescindetur emptio. Siquidem in contractibus seruanda est æqualitas [f]: & quod vni contrahentium licet, alteri quoque licere debet [g]. Sed mihi probatur verior cōputatio Cyni, & aliam reiicio. Tertiò iudicis partes hîc sunt, num negotiū

14 rescissioni obnoxium sit. Quippe quod non semper defectus pretij, vel excessus supra dimidiam iustæ æstimationis, rescissionem permittit: veluti primùm, si casus dubius sit [h]. 2. Si agatur de transactione [i], quæ non potest prætextu læsionis supra veram æstimationem dimidiæ partis iusti pretij, retractari [k]. 3. in æstimatione rei datæ in dotem, hoc remedium rescissionis cessat si tempore restitutionis faciendæ non extat, sed statur æstimationi factæ [l]. 4. Qui prudens sciensq; valorem rei esse supra dimidiam pretij quod accepit, eiurauit hoc remedium expressè, vel tacitè: cùm suo priuilegio spontè & li-

15 berè cedere cuique liceat [l]. Expressè potest quis scienter, rem quam nouit maioris pretij, viliori vendere, & reliquum pretium expressè donare [m]: vel si nominatim dicat, se cedere beneficio l. 2. de rescinden. vendit. C. nam remittenti non datur regressus [n]. Nisi tam rusticus esset venditor, vel mulier improuida, qui nescirent quid, qualeue esset illud beneficium vel remediū, vt potius facilitate, quàm consulto & ex liberalitate remittere videantur: & ita rusticitas, vt in aliis, excusat [o]. Alioquin scienti, & volenti non videtur inferri dolus, vel læsio [p]: tùm maximè, si is qui vendit, nominatim expresserit, vel instrumento inseruerit, se rem quam decem scit valere, quatuor vel tribus, vel minori pretio vendere, & remittere remedium l. 2. de rescind. vendi. donaréque quanti pluris vendi potest. Speculator [q] quoque tacitè remissum hoc remedium scribit, si constet venditorem scire valorem verum rei venditæ, & nihilominus minoris vendidit, neque iuuandum hunc remedio posteà. Et subscribit Baldus [r]: quia sciens æquiparatur remittenti [s]: atque excepta rudi simpliciiate, & rusticitate, nemo præsumitur velle iactare suū [t]. Partim autem tacitè, & partim expressè quis videtur remittere remedium, si

[a] Cynus, in l. 2. quæst. 8. de rescin. ven. C. facit & l. si voluntate, de resc. vend. C. l. si res, §. mulier. de iure dot. in P.
[b] l. pacta conuenta, l. 72. de contrah. empt. in P.
[c] ita tradit Odofredus in l. 2. de resc. vend. C. in fine, ibidē & Paul. Castrēs. numero. 3. & Bal. facit. in argumentum, l. quid tamen, si quis cautio. in P. l. 3 §. 1. in fine de minor. P.
[d] glos. 10. & Odofre. in d. l. 2. de rescin. vend. C.
[e] Cyn. in d. l. 2.
[f] l. si socius pro filia pro soc. P arg. l. fi. de constit. princ. C.
[g] l. 1. de cupress. lib. 12. C.
[h] l. habitationem, de peric. & commo. rei ven. P.
[i] Bal. in rub. de trās. act. ap. Greg. num. 7. Iason in l. fratris C. eo. Panor. in c. 1. eo. titul. ap. Greg. Alexan. Immo. in tomo 4. consilio. cons. 42. Innocent. Ioan. Andre. Petr. de Anchara. in c. peruenit, de empt. Speculator, in tit. de emptione. §. nūc dicēdum est, versi. quod de transact.
[k] l. si circumscriptus, C. solut. matrimo.
[l] l. si quis in conscriben. de episco. & cler. C. l. pen. C. de pact. cum simil.
[m] l. si quis donationis, l. 38 de contr. emp. in P.
[n] l. quæritur, §. si venditor, de ædil. edic. in P. l. si quis, de iureiurā. C. l. qui res §. aream, de solu. P.
[o] l. athletæ, §. de sufficis, de excusa. tutor. l. fi. C. de test.
[p] l. cum donationis, C. de transact. l. 1. §. si de actio. emp. P.
[q] Speculator in titu. de emptio. §. nunc dicendū, vers. quid si aliquis.
[r] Baldus in l. 3. in fine de act. empt. P. per l. donum, de contrah. emp. P. facit l. si quis sū aliter, de verbo. obl. P.
[s] dicta l. quæritur, §. si venditor, de ædil. edict. P.
[t] l. cum de indebito, de probat. P.

ignorãs veram æstimationem rei suæ, speciali nomine remiserit omnem frau-
dem veri pretij; & deceptionem vltra dimidiam eius: cogitauit enim frau-
dem in genere iusti pretij, sed non in specie [a]. Quo fit, vt hæres à testatore
damnatus vendere alicui rem certo pretio [b], non possit vti hoc remedio re-
cissionis, re vendita: quòd testator partim donare voluerit legato, partim ven-
dere. & ita notat Baldus [c]. Sed inutilis quæstio non est, Num ex clausula il- 16
la quæ frequens in instrumentis, & ferè semper adiicitur, si quid pluris va-
leat, donauit venditor &c. censeatur remissum remedium l.2. de rescin. ven-
ditio. Cui respondendum censeo cum distinctione Bartholi, an sciuerit iustũ
valorem rei venditor, an verò ignorauerit [d]. Nam sciens certò valorem, arce-
tur à rescissione. Quia scienti, vt dictum anteà, dolus non fit [e]: nec scienti re-
medium datur [f]. Contrà si ignorauerit: quia si sciuisset, non contraxisset [g]:
neque captiosæ donationes ratæ sunt [h]: & tunc donationis nomen ab hoc
ignorante prolatum, de modica re intelligi debet [i]. Potissimùm cum clau-
sula prædicta non inducat veram donationem, ex facilitate potius prolata [k],
ob illã facultatem, qua licet intra dimidiam iusti pretij contrahentibus me-
liorem suam conditionem facere [l]. Si tamen adiiciatur eidem clausulæ, ve-
ditorem donare, quanti plurimi res est, siue magna, siue sit exigua quanti-
tas, prorogatur intentio, & ad quantitatem supra dimidiam iusti pretij exi-
stentẽ, & donatio fit maioris partis præter pretium [m]: præsertim quòd in
dubio quilibet præsumitur scire vires sui patrimonij [n]. Et res pro parte ven-
di potest [o], exceptis incorporalibus, quæ huiusmodi sectionem non admit-
tunt, & in solidum aut vendi, aut donari debent [p]. Quintò non competit 17
hoc remedium l.2. de rescind. ven. C. in venditione facta iudicis decreto, ser-
uatis subhastationis solemnitatibus, lege & edictis principum statutis [q]. Nã
si iudex abutatur facultate, vel excedat eandem in aliquo, saluum prouo-
cationis venditori ius est [r]; maximè si debitor, cuius res veneunt, contu-
max fuerit, qui absens pro præsente habetur [s]. Subinde, cùm creditor ad-
dictione dominij deceptus, vel venditione læsus, non possit conqueri [t]: non
erit etiam audiendus læsus eadẽ debitor, vt æqualitas debita vtrique cõtra-
hentiũ conseruetur [v]: tum etiam quòd inter solẽnia alienationis rerũ debito-
ris, non adiicitur mentio, vt iustum pretium adsit [x]. Firmant autem istæ solẽ-
nitates venditiones iudiciales, vt vix conuelli possint [y], & interest reipubli-
cæ decreta iudicum non esse elusoria [z]: nisi ex iusta causa debitor esset ab-
sens, vel minor [a]. Non imus tamen inficias, cauendum esse, ne sub nomine
subhastationis, fraus fiat priuatis debitoribus, rebus viliore pretio distractis,
neue plus exactor ex gratia, quàm debitor ex pretio consequatur: neue gra-
tiosæ auctiones fiant, & totum pereat debitori: nam certè efficax ea ratione
erit, refuso pretio, rescissio [b]. Oportet enim bona fide emi, & auctiones &
hastas legitimè & sine fraude decurrere: ne iniuriarum occasio oriatur, vn-
de iura nasci solent [c]. Neque etiam æquum est tueri emptiones, in quibus
per obreptionem iudici impositum est [d]. Cæterum nisi probationibus liqui-
dis impostura venditionis iudicialis ostendatur, vix, aut nunquam à vendi-
tione iudiciali obsignata decreto, recedere licet: quia omnia præsumuntur
solemniter acta [e], & pro veritate res iudicata habebitur [f]. Quamuis iustum
pretium requiri in venditionibus iudicialibus admittamus [g], tamen nihil
prohibet verum & iustum pretium illud dici, quod tot proscriptionibus,
tot diebus palàm expositis, conquisitum est, & tantum inuentum. Si enim
minoris, & supra dimidiam iusti pretij læsione interueniente venibilis fuis-
set, verisimilè & certo certius ab aliquo pluris empta fuisset. Quare rectè iu-
stum pretium erit, quod in eo loco maius non potuit inueniri [h]. Quòd si quis
conqueratur de fraude, de solemnitatibus omissis, illi prospectum est, vt li-

a vt in l. sub prætextu, in 2. de trãsact. C. & Paul. Castrẽs. in l. 2. de rescind. vend.
b vt in l. etsi æquo pretio. 69. de lega. 1. l. si cui fundus, de lega. 2.
c Bald. in l. si fideicõ. §. meminisse, de lega. 1. facit textus. l. imperator, l. 72. §. si centum, de lega. 2.
d Barth. in l. si quis cum aliter, de verbor. oblig.
e l. 1. de act. emp. in P. cum similib.
f l. si libertus, & l. Cipanus, de oper. liber. P.
g dict. l. si quis cum aliter.
h l. cum Aquiliana, de transact.
i l. hæc adiectio, de verbor. signif. P. l. si de meis, §. recepisse de arbit. in P. d. l. si libertus.
k Angelus in l. si tibi decem, de pact. P.
l l. si voluntate, de rescind. ven.
m l. si donationis, de contrah. empt.
n l. quisquis, C. de rescind. vendit.
o d. l. si quis donationis, de contrah. emp. P. l. sponsus, §. area, de dona. inter vir. & vxor. P.
p l. ab Anastasio. C. manda. Odofredus in d. l. 2. de rescin. vend.
q l. 1. de prædijs decurio. lib. 10. C. tit. 33.
r l. ab executore, quorum appella. non recipian. l. ait prætor, §. permittitur de minor. 25. an. P.
s auth. qua in prouincia, vbi de crimi. ag. oport.
t l. à diuo Pio, §. si pignore, de re iudic. P.
v l. in sacris, de proximis sacror. scriniorum lib. 12. C.
x l. Fulcinius, §. cum hoc edictum, ex quib. caus. in possessio. ea. P.
y gloss. in l. 3. § fi. de adimen. leg. P.
z l. si prætor, de iudic. P.
a l. ignorare, de restitutio. mili. C. l. si finita, §. si forte, de damno infect. P.
b l. si quos debitorũ l. 16. C. de rescind. ven. l. fundus qui Lucij Titij, l. 9. fin. eta glos. eo. tit. P.
c l. meminerint C. vnde vi.
d l. 1. §. hæc verba, ne vis fiat ei. &c. P.
e Speculator in tit. de emptione §. nũc videndũ, in 5. versi. nũc breuiter scias.
f l. ingenuum, de stat. homi. l. res iudicata, de reg. iur.
g l. fi. de fide instr. & iure hastæ lib. 10. C. l. minori, de iure fisc. eo. lib. 10. C. l. 3. §. diui eo. tit. in P.
h l. fi. C. de adminiß. tutor. l. pretia rerum ad leg. Falc. in P.

ceat

ceat ea proponere, antequam decretalis fiat venditio: quòd si non fecerit, mora sibi nocere debet [a]: via enim post decretum, seruatis omnibus solem-
18 nitatibus agendi, præcluditur ex capite iniusti pretij. Sextò non habet locum remedium dictæ l. 2. de rescin. vend. C. si res vendita perierit sine culpa possessoris [b]: quia hoc remedium tantùm competit pro re repetenda, vel pretio supplendo, si elegerit emptor [c]. At re ante moram perempta, liberatur debitor ab eius præstatione [d]: nam æquè erat peritura apud ipsum petentem si habuisset. imò & modico pretio accepto, iustissimum est perempta re esse contentum, & lucro sibi assignare: quoniam si restituta fuisset illi res, restituisset pretium, & ita tunc & re & pretio priuaretur [e]. Neque in repetitionem veniunt, quæ à fortuitis contingunt casibus [f]. Deinc res tantum erat in petitione, supplementum autem in electione emptoris conuenti, quare re perempta, rectè pretium non petitur [g]. Si tamen qui emit minori pretio, iusto pretio eandem rem alij vendiderit, æquum est vt prior venditor cum primo emptore possit agere: quamuis res apud eum non sit, & desierit possidere, vel quamuis perierit. Quòd, qui pretium habet, rem habere videatur [h]: vt & qui dolo desiit possidere, perinde est ac si possidе-
19 ret: quia per eum factum, quominus possideat [i]. Actionis rescissoriæ huius Cæsares Dioclet. & Maximian. fundamentum in humanitate constituisse videntur, dum aiunt [k]. *Humanum, vel pretium te restituente emptoribus, fundum venundatum recipias &c.* Scilicet, quod labi, errare, & falli in negotiorum tractatione humanum sit: & proinde expedire deceptis communi fragilitate, subueniri [l]. Facilè decipiuntur in rerum suarum æstimatione venditores, qui non emerunt, sed aliundè gratis, vel successione acceperunt: & habent iustam ignorandi causam [m], qui alibi quàm vbi degunt bona sita habent [n]: qui labore & sudore acquirunt, res pluris æstimant, quàm qui relictis potiuntur. Est & vitium commune, vt amplius, quàm in his sit, de facultatibus suis sperent homines [o]: quo fit, vt qui sibi hoc modo plaudunt, vtilius sæpè vendant, dum plura sibi superesse arbitrantur. Sunt & aliqui, qui dum modico præsenti indigent, rerum valorem verum, vt id consequantur, non considerent, quod & remedio dignum est [p], videlicet si læsio excedat dimidiam veri pretij partem: alioquin enim, non sufficit ad rescindendam actionem, obiicere quòd vrgente debito, viliore pretio quis coactus fuerit, vel negotiis dictantibus familiaribus, vendere [q]. Qui enim
20 sibi necessitatem imposuit, restitui non debet [r]. Finis propter quem huic remedio locus, est æqualitas, ad quam reducitur pretium, in emptione proba [s]: iustis rationibus, ne quisquam cum alterius iactura locupletetur [t]: nec tamen modica inæqualitas, quæ mediam partem iusti pretij rationem non excedat, considerabitur, propter vtilitatem & frequentẽ vsum contractus emptionis, in quo propter minimam causam,
21 bona fide res vendita, inempta fieri non debet [v]. Remanet tamen adhuc tollendus scrupulus, num si contrahentes emptionem, iurent non se recessuros à contractu, & illum inuiolatè seruaturos, locus sit huic remedio, ob læsionem supra dimidiam iusti pretij partem. In quo Odofredus [x], tradit iuramento excludi remedium, nec iurantem expectare debere principem, vel legem sibi fore authorem periurii [y]: quem aliqui sequuntur [z]. Contraria tamen mihi verior videtur sententia, nec ad supplementi iusti pretij petitionem iuramentum pertinere, nec ex generali clausula iuramenti firmari quod legibus improbatur [a]. Et cùm iuramentum hoc sit contractus confirmatio, non potest confirmatio impedire quominus agatur ad supplementum [b]: quia & remanet contractus. Eadem enim leuitate, qua circunuenti vltra dimidiam partem pretij inducti sunt ad contrahendum, & iurarunt, & remiserunt generaliter

a l. mora, de regul. iur.
b gloss. in l. 2. & in eam Cynus, quæst. 10. de rescin.
c dicta l. 2. de rescin. ven.
d in l. quod si cert. peta. in P. l. si ex legati causa, de verbor. oblig. P.
e l. si res, §. si mulier, de iure dota. in P.
f l. quæ fortuitis, de pign. actio. C.
g l. electio, §. si is, de noxalib. act. P.
h l. qui pretio, de vsufruct. in P.
i l. si hominem, de rei vindi. P. l. tertium, §. ideo, de verb. obl. P.
k d. l. 2. de rescind. ven. C.
l l. 2. de actio. emp. C. l. 1. ibi in consulto errore, &c. si maior fact. alien. rat. habuer. lib. 5. C. tit. 74.
m l. qui in alterius, de reg. iur.
n l. in fraudem, qui & à quib, &c P.
o §. prævaluisse, quibus nam. non lic. l. qui nondum, de hæredita. vel actio. vend. in C. l. milites, §. à barbaris de re militar. in P.
p l. cum ij, de transact. in P.
q l. non idcirco, l. 12. de rescind. ven. C. l. cum te, de pignor. C.
r l. si mulier, quod met. caus. P. l. si fideiussor, §. penult. qui satis. cog. in P. l. 3. §. subuenitur, ad senatuscon. Syllania.
s l. 2. de contrah. emp.
t l. nam hoc natura, de condict. indeb. l. iure natu. x, de reg. iur. P. c. locupletari, eo. in sex.
v l. res bona fide, 54. de contrah. emp. P. l. scio, de in integ. resti. P.
x Odofre. in d. l. 2. de rescin. ven. C.
y per l. 1. & 2. si aduer. vend. C. l. 2. de indict. vidui. toll. C.
z Paul. Castrens. in l. 2. in 7. conclusione numero 15. & 20. de rescind. ven. Archidia. & Ioannes Andreas in c. 2. de pact. in sex. gloss. in dicta l. 3. de rescind. ve. & ibi Barthol. numero 9. & 10. nisi, inquiũt, dolus vel metus adsint.
a l. non dubium C. de legib. l. iurisgentium §. generaliter, de pact. P.
b l. 1. si maior fact. aliena sine decre. fact. rati habue. C.

raliter facultatem remedij huius: parq; ius introduci debet [a]. Cùm neque ad incognita trahi possit conuentio [b]: nec censetur periurus qui ex causa legitima à iuramento recedit [c]. nisi nominatim contrahentes fuerint certiores facti de vi remedii huius rescissionis, & posteà iurauerint, vt diximus paulò antè, alioquin generalis clausula remissionis supplementi petendi, de modico intelligitur [d]. Suadeo tamen, vt tutius alea iudicij procedat, postulari ab episcopo gratiam iuramenti, antequam qui iurauit agat; quod & melius esse ait Cynus [e].

a l.doli, §.diuersum, de noua.P. Iacob. Butiygarius in authen.sacramen.puberum, si aduer. ven.C.

b l. tres fratres, de pact.P.l.de tutela, de in integ. restit. minor.C. l. fin. de nō numer.pecunia, C.l.fin.qui satisda. cog.P.l. fi. ad municipa.l.mater, de inoffic.testa. in P.

c dict. l. fin. qui satisf. cog.P.

d l.hæc adiectio, de verbor.signif.l.cum furti, de in litem iura.P.

e Cynus in dicta l. 2. quæst. 14. de rescinden. vend. C. propter c.cùm contingat, de iureiuran.

FINIS LIBRI XXV.

De

DE REDHIBITIONE GENTILITIA.

LIBER XXVI.

De frequenti inter nationes plures consuetudine redhibendi, & de redhibitionis finitione. Cap. I.

1 & 2 Retractus gentilitius apud Romanos aliquando probatus iure pontificio, & Gallico, & aliarum nationum.
2 Iubileus Hebræorum.
Vicinis ius prælationis in emptionibus rerum vicinarum, quo ordine, n. eod.
3 Retractus gentilitij synonima.
4 Retractus gentilitius quid.

1 MEMINERVNT Cæsares Valentinus, Theodosius, & Arcadius, dudum concessum fuisse proximis, consortibusque, vt ab emptione extraneos remouerent, vt homines suo arbitratu vendenda non distraherent [a]. id fiebat offerendo, & soluendo venditori, vel restituendo emptori pretium venditionis per proximiorem, intra annum & diem [b]. Hanc consuetudinem in Gallia ferè tota seruari, tradunt Chassaneus [c], & Guillielmus Benedictus [d]: potissimùm in Aquitania. Et in Feudorum legibus quoque obtinuisse, fidem, quæ de his scripta iura sunt, faciunt [e]. Receptam & in patria Brianſonij tradit Guido Papæus [f]: in Picardia, Odofredus [g]. Lutetiæ, Aquitaniæ, & in Germania Nicolaus Boër [h]. Apud Hebræos redhibitio, vel redemptio rerum venditarum duplex. Vna quam imittatur Solonis lex σεισαχθεία, seu releuatio debiti [i]: Hebræi iubileum vocant. *Sanctificabis*, inquit Dominus, *annum quinquagesimũ, & vocabis redemptionem omnibus habitatoribus terræ vestræ: ipse enim est iubileus: reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisque ad familiam pristinam* [k]. Alia redhibitio fiebat iure proximitatis, quo proximior in emptione, remotioribus & extraneis præferebatur [l]: de hac nos loquimur. Extat Romani, & Michaëlis, imperatorum Orientis, constitutio nouella [m], qua cauetur, vt in venditione rerum immobilium, primùm moneantur testato cognati, quos succedere inquit, dicimus κατὰ τάξιν, id est, ordine: deinceps & illi cum quibus res communes erant, etsi extranei sint: postremò & vicini vniti aliqua ex parte rei: cum his moneri eosdem, vt intra triginta dies verum pretium, si velint

a l. dudum, l. 14. de contrah. emp. C.
b c. constitutus, de in integ. restitutio.
c Barth. Chassaneus in cõmentariis ad consuetudines Burgundiæ, tit. *des retraictz* § 1.
d Guilliel. Benedict. in repeti. c. Reynútius, ad verba, & vxorẽ nomine, decisio. 1. numer. 156. & decis. 5. numer. 44.
e § sed etiam res, per quos fiat inuestitura, lib. 2. Feudor. tit. 3. §. fi. qualiter poterat olim feudum alienar.
f Guid. Pap. quæst. 257.
g Odofredus, in L. dudum, de contra. emp. C.
h Nicol. Boërius, in commenta. ad cõsuetud. Byturigum titul. *de retraict lignager*, §. 1.
i de qua Plutarc. in politic.
k Leuit. 25. & Numero. c. fi.
l dicto c. 25. Leuit. Ruth. 4. Hiere. 32.
m in iure Orientali, lib. 1. in constitutione Romani & Michaelis, titulo, περὶ τῆς προτιμήσεως, id est, de iure prælationis, meminit & Constantinus Harmenopulus lib. 3. prõptuar. iur. tit. 3.

si velint, quem verus emptor daret, præstent. Et post hæc liberè aliis posse alienare. Extat & imperatoris alterius Orientis, Phocæ alia constitutio, quæ hoc ius prælationis sustulit proximis & vicinis pauperibus[a]. Redhibitio 3 gentilitia variis nominibus ab interpretibus, & iure dicitur: vt redemptio, ius προτιμήσεως, id est, prælationis ius, ius retractus[b], ius congrui, Gallis, *retrait linager*. Finitio autem substantiam omnem redhibitionis huius euolués 4 hæc erit: vt sit facultas redimendi rem immobilem venditam, æquali pretio, iure proximitatis, intra certum tempus competens. Quæ nostra methodo nunc explicanda per singula copiosiùs est: quòd frequens eius sit in vsu quæstio: considerantes ordine, res, personas, & reliqua negotij propositi per nostram artem Syntaxeos Diuisionem hîc huius retractus substantialem nullam apposuimus, cùm de vnica tantùm specie eius sermo sit institutus: quamobrem & ad res properamus.

a dicto lib. 1. iuris Oriental.

b iuxta l. 1. de metat. lib. C. l. 1. de fundis rei priuat. lib. 11. C.

De rebus pro quibus locum habet redhibitio gentilitia. Cap. 2.

1 *Redhibitio gentilitia quare tantùm habet locum in immobilibus.*
2 *Mouentia sese inter mobilia sunt.*
Mobilia non dicuntur, nec immobilia nomina. eod.
3 *Reditus annui, & pensiones, quando inter mobilia, & immobilia.*
2 & 3 *Immobilia quæ dicantur.*
4 *Redhibitio gentilitia locum habet in vsufructu vendito.*
5 *Vectigalibus & portoriis.*
6 *Retrahi à proximis nequeunt, quæ venditor nuper quæsiuit.*
8 *Limitanea re qui.*
10 *Vendita regi.*
11 *Non confiscata.*
12 *Non vendita ab ecclesia: contrà si ei vendantur.*
14 *Non heredibus vendita.*
15 *Non vna ex pluribus rebus venditis, vel pars ex toto.*
16 *Non vendita ecclesiis, vel scholis ædificandis.*
17 *Non feuda.*
6 Biens de l'estoc *quid.*
7 Nouueaux acquestz *quid.*
9 *Fines regni maximè à regibus obseruandum ne à priuatis periculosè teneantur.*
10 *Regum admonitio de non vsurpandis priuatorum bonis.*
12 *Ecclesia quomodo consuetudine laicorum, & statutis obligetur.*
13 *Decima vendita ecclesia an retrahi à proximis possint.*

RES quæ retrahi possunt hoc iure, immobiles tantùm sunt: 1 non autem mobiles[c]. Mobilium rerum, vilis & abiecta est possessio[d], vt & facilè ab ignorante amittatur[e]. Et in his non cadit affectionis consideratio, cùm natura illarum fluxa & mutabilis sit, vt vestigia maiorum, virtutisq; memoria illorum retineri non possit. Et proinde sine solemnitate alienari pos

c Ita iudicatû refert Ioànes Lucius, lib. 9. placitor. curiæ, tit. 3. placito. 3. tradit & Masuerius, in praxi iudiciorû tit. de retractu.

d l. si rem mobilem, l. 47. de acqu. poss. F. l. peregrè, 44. eo. tit.

e glos. in proximè citatis legib. & in l. si post acceptum l. 18. de rei ven. F.

sunt: diuersum in immobilibus [a]. Quo fit, vt neque bona mobilia, hypothecæ nomine data, retrahi possint iure prioritatis, quod regula Gallica dicimus, *que biens meubles n'ont poins de suite* [b]. Inter mobilia, mouentia sese annumerari possunt, vt animalia [c]. At nomina neque mobilium neque immobilium nomine continentur, sed tertium quoddam genus faciunt [d]: si tamen ius consideretur quod ex illis pendet, pro immobilibus inter immobilia nō dubitandum annumerāda [e]. Annui quoque reditus, si illi perpetui sint, & inter immobilia sunt: si breui tempore duraturi, inter mobilia [f]. Quare pensiones perpetuæ debitæ ecclesiæ, easdem solemnitates exigunt, si alienentur, quas res aliæ immobiles [g]: ita reditus, census, pensiones, inter immobilia annumerantur [h]. Et sancitum in Burgundiæ consuetudinibus, retractum hunc locum habere in censibus perpetuis venditis [i]. In fructibus tamen semel venditis [k], vel certo tantùm tempore percipiendis, vel post aliquod tempus redimendis, redhibitio gentilitia non admittitur [l]. si vsusfructus fundi vendatur, quia inter res immobiles computatur, vt pars fundi [m], facit locum huic redhibitioni [n]. Idipsum censendum in vectigalibus, & portorijs, quæ vocant guidagia, portoria, pedagia, & in similibus, quæ vendita subiiciuntur redhibitioni [o]: quia hæc inter immobilia venire notat Baldus [p]. Placet etiam, si mobilibus pretiosis accedant quædam immobilia, ne prætextu immobilium, mobilia redhibeantur, neque etiam immobilia. Ridiculum enim est, vt pretiosius viliori cedat [q]: vt sæpe in permutationibus fit [r]. Sed latiùs adhuc percurramus res immobiles, quæ venditæ non possunt redhiberi à proximis, vel ob naturam rerum, vel ob priuilegium personarum, quibus venеūt, vnde & dilucidior erit notio rerum quæ retrahi possunt. Primùm itaque locum non habet hæc redhibitio, si venditor eas res, quas vendidit, nuperrimè quæsiuit. Quia tunc verum est eas non esse de genere, vel familia, vel è bonis maiorum, antiquæ hæreditatis, aut, vt cum cōsuetudinibus loquar, *de l'estoc* [s]. Quòd liberior sit distractio rerū à nobis acquisitarū, quàm aliūdè relictarū [t]: nec proximiorum in illis dicatur affectio esse, cùm maiorum nō fuerint, quorū ratione redhibitio videtur inducta [v]. Contrarium tamē seruari apud suos, & in Germania scribit Masuerius [x]: sed communis vsus firmatur consuetudine feudorum, in quibus alienatio, aliis quàm proximis fieri nō potest, si feudum sit paternum, vel antiquum: contrà si feudum nouum, aut de nouo quæsitum [y]. Notandum tamen nouam acquisitionem, & vt dicūt consuetudines, *noueaux conquests*, non dici, si aliquādo rem venditam per proximum, retraxerit: nam ea tunc maiorum censetur: quare si vendatur ab eo, huic iuri subiicietur [z]. Item singulare quod obseruat Boërius & alij, rem quæ diu possessa fuerit, à venditore qui eam acquisiuit, posse retrahi per filios vltimi vēditoris [a]. 2. Liberum non est ius retractus proximioribus vendentis, si fundi, castrum, aliæúe res in regni limitibus constitutæ vendantur, & proximior, cui parū fidit princeps, aut rex, velit retrahere [b]: quia fines publicos detineri à priuatis temerè non oportet, cùm suspicio mali imminet in rem publicam [c]. Narrat Ammianus Marcellinus [d], belli & cladis Romanæ à Persis susceptæ, causam prodiisse ex Antonino quodam, qui ex opulento mercatore euaserat rationarius apparitor, vexatus potentum iniustitia, & oneratus fisci rationibus, fundum pretio in Hiaspide, qui locus vicinus Tigridis fluentis, magno mercatus est iuxta oras Persicas: vnde proditionem à nullo animaduersus mollitus cum Sapore, qui pro Persis oras circa Tigridem obseruabat regni. Fuerunt, pro finibus agrorum inter priuatos, aliquando à paruis initiis atrocia bella: vt inter Iapygas & Tarentinos in Italia [e]: inter Corinthios & Mega-

Margin numbers, each at the start of the line it stands beside:
- 2 mus, *que biens meubles n'ont poins de suite*
- 3 dubitandum annumerāda
- 4 dimendis, redhibitio gentilitia
- 5 redhibitioni
- 6 vt pretiosius viliori cedat
- 7 situm
- 8 2. Liberum non est ius retractus
- 9 temerè non oportet

a l. lex quæ tutores de administra. tut. C. l. si. C. quan. decret. opus non est l. & si sine, §. quæsitum, de minor. P.
b in consuetudinibus Burgun. titul. *des rantes vendues à rachapt*. & inibi Chassan § 3.
c l. mouentium, de verborum signif. l. à diuo Pio §. 2. de re iudica. P.
d dicto §. 2. l. à diuo Pio & l. quam Tuberonis, §. in peculio. de peculio. Aufrerius quæstio. Tholo. 315. Bal. in c. fin. de feud. cognit. Alexan. consi. 32. vol. 1.
e Alberic. in Dictionario iuris, in verb. mobilibus.
f Alcia. in l. mouentia, de verbo. sign. per c. querelam, de electio.
g in l. iubemus, & authen. hoc ius porrectum, de sacros. eccles.
h §. vult enim, de nō alien. reb. eccles. colla. 2. in Authē. l. fi. §. præterea, de iure dot. C. clemētina exiui §. cumque, de verb. signi.
i in consuetu. Burgun. tit. *de retraicts*. §. 8.
k in cōsuetudin. Turonen. c. 51.
l gloss. iuncto textu, in tit. de non alie. reb. eccles. coll. 2. clem. 1. de reb. eccles. non alien. l. fi. de requiren. reis.
m l. 2. & 4. de vsufru. lib. 7. P. titul. 1.
n Mathæus de Afflictis in commentar. supra ius protomiseos. Chassaneus, in comment. ad cōsuetud. Burgund. titul. *de retraicts* in §. 1. in verbo *heritage*, vers. quæritur.
o Chassane. in proxime citato loco.
p in c. 2. de feud. cognitio. & in cap. 1. quæ sunt regal. in vsib. feudor.
q §. si quis in aliena tabula, de rerum diuisio. P. l. qua ratione, §. sed non vt litteræ, de acq. rerum domi. l. iussissime, de ædilit. edict. vide Boërium ad consuet. Byturig. titul. de consuetud. retract. §. 1. vers. quid si permutans.
r c. ad quæstiones, de rerum permutat.

s Boërius in comment. ad cōsuetudines Byturigū, tit. *de retraict*. §. 1. gloss. 1. versic. quid si permutans, & in decis. 76. nu. 1. & consil. 42. nu. 9. Bald. consil. 369. incipiē. in præmissis vol. 2. Masuer. in praxi iudicior. tit. de retract. §. 1. Chass. in cōsue. Burg. in tit. de retract. in 1. in verbo *acquits*.
t authen. presbyteros, in 1. de episcop. & cler. v l. si in emptione, de minor. P. x Masuer. in praxi titu. de retrac. §. 1. y §. vnde de success. fion. frat. lib. 2. Feudor. tit. 11. z Boer. in d. §. 1. de retract. vers. sciendum quod si quis. a Boërius decisio. 76. num. 10. per c. cōquestus, & ibi Henrichus Bohic, de in integ. restitut. Chassaneus ad consue. Burgun. titul. de retractu §. 1. ad verb. *le plus prochain*, vers. aduerte. Baldus consil. 310. vol. 4. Ludoui. Bologninus consil. 41. b l. quicunque, & l. fin. de fundis limit. libr. 11. C. l. 1. non licere habitatoribus metroco. co. lib. 11. C. c l. si legatum, l. 5. de operib. pub. lib. 50. P. tit. 20. l. opus nouum, l. 3. de operib. pub. in P. d Ammian. Marcellin. libr. 18.
e Diodor. Sicu. lib. 11. Biblio.

lenses[a]: inter Egesteos & Selinuntios[b]: multò magis inter principes de fini-
bus regni conseruandis curandum est, quos obseruant diligentiùs & perti-
naciùs hostes, vt via facta regni potiora inuadãt. Tertiò, cessat retractus in re- 10
bus venditis regi, vt iudicatum in suprema Parisiorum curia, in vigilia om-
niũ Sanctorũ, anno Domini 1283. in causa comitatus Guinensis venditi Prin-
cipi[c]: iura quippe regum & eò extenduntur, vt consuetudines possint abro-
gare lege[d]: & res possessoribus nullo, aut modico pretio dato, adimere[e], vt-
potè domini rerum regni[f]. Et quod principi placuit, legis habet vigorem[g].
quamquam aliquando verum sit, aliquos principes hac licentia abuti, dege-
nerante imperio paterno in tyrannidem: ipsi tamen viderint, & sciant, non
omne quod licet honestum esse, nec semper iustum: proponantq́; sibi exem-
plũ Achabi regis, & quid illi acciderit, ob vineam ereptam Nabotho præter
illius voluntatẽ[h]: qualeúe iudicium diuus Chrisostomus tulerit de vinea ab
Augusta viduæ erepta. Meminerint dignam esse vocem in maiestate regnã-
tis, se profiteri subditum esse legibus[i]. In bonis porrò delatis ad fiscũ per cõ- 11
tractum, certè iustior est opinio, redhibitionẽ gentilitiam locũ habere[k]: quod
in contractibus instar priuati sit[l]; & succedens priuato eius iure vtitur[m], ne-
que priuilegio vtitur, nisi quatenus expressè illi priuilegium cõcessum repe-
ritur[n]: & proinde si ratione pecuniariæ multæ, quæ in ærarium, vel fiscũ ex-
soluenda est, res alicuius distrahantur, vel fisco addicantur, redhiberi à proxi
mo poterint: cùm rem suã persequẽtibus pœnæ fiscales postponãtur[o]. Cæte-
rum si alia ratione ob crimẽ fisco bona rei adiudicentur, cessabit redhibitio:
quia nulla ibi emptio, ex qua ius retractus oritur[p]: & quia fiscus tunc succe-
dat, & teneat locũ, non alterius possessoris, sed rei ipsius[q], veluti hæres etiam
eiusdem aliquando, si cum filiis rei bona partiatur[r]: & vltrà, delatis bonis in
fiscum, mutatur eorum qualitas, & ex priuatis, publica fiũt, vt notauit Specu-
lator[s]. Quòd pertinet autem ad bona quæ vt vacantia, ad fiscum perueniũt,
perperàm disputatur, num proximis liceat à fisco redhibere: nam si proximi
sint, vacantia non dicuntur[t]. Quartò, extra aleam quidem est, res venditas ab 12
ecclesia non esse obnoxias redhibitioni, eò quòd ecclesia non habeat proximos,
nec eius bona iure hæreditario deferantur[v]. Verum non caret dubio, an dũ
ipsa emit, possit res à proximis venditoris redhiberi. Et tandem pluribus pla-
cuit posse[x]. Videtur namque ecclesia huic iuri se submisisse, eoq́; in sancien-
dis statutis, solent interesse vnà cum populo & nobilibus personæ ecclesiasti-
cæ. Neque etiam ignoratur consuetudines efficaces, quòd à principe firmatæ,
vel expressè, vel silentio tacitè sint. Proinde, vt princeps ius habet sanciendi
de bonis temporalibus ecclesiarum, sintq́; ea ratione iurisdictionis principis,
vt ait Baldus[y], & consuetudines obligabũt in his ecclesias: præsertim quum
vis non fiat ideo priuilegiis ecclesiasticis[z]: imo & personæ ecclesiasticæ in re-
bus à proximis venditis, hoc iure vti possint. Singulare tamen hoc est, in de- 13
cimis ecclesiasticis ecclesiæ venditis, per laicos, proximos non posse retrahe-
re, nisi ante consilium Lateranense permissum laicis decimas illas retinere.
Et ita decisum alias[a]. Decimæ quippe propriè sunt in bonis ecclesiæ, & eo-
rum qui inseruiunt[b]. Quintò, in hæreditate, vel parte hæreditatis vẽditæ nõ 14
datur proximiori vẽditoris redhibitio gẽtilitia[c]: quòd in hæreditatis vẽditionẽ
veniãt simul mobilia cũ immobilibus, & mobilia non redhibentur, vt dixi-
mus: proinde neque immobilia: quia hæreditas sectionẽ non patitur[d]. Ne-
que hæreditate vendita, res singulares censentur venditæ[e]: quia ius hære-
ditas est[f]: & iura indiuidua sunt[g]. Sed & hæreditas vices defuncti gerit,

a eod. Diodor.
b idem Diod. in 12.
c Refert. Papus libr. 11. Rhapso. arest. tit. 7. arest. 11.
d Baldus in authen si hoc amplius, colum. 2. vers. quarto an filij regis, C. de fideicom.
e l. ita verberatus de rei vendic. P. l. Lucius, de euict.
1. Reg. c. 8.
f l. bene à Zenone de quadrien. præscrip. C. l. depreca- tio, ad leg. Rho. de iac. P.
g l. 1. de constitutio. princip. §. sed & quod principi de iure natura. ap. Iustinia.
h 3. Reg. c. 21. & ca. Achab. de pœniten. d. 1. stin. 3.
i in l. digna vox C. de leg.
k Boëtius in decisio ne 279.
l l. 1. de iure fisc. lib. 10. C.
m l. 2. de fiscal. vsur. libr. 10. C. l. cùm quidam, §. fiscus de vsur. P.
n gloss. in l. item veniũt §. in publicorum, in verbo publica, de petition. hære. in 11.
o l. vni. pœnis fiscali. creditores præferri, lib. 10. C.
p c. cõstitutus, de restitutio. in integr.
q l. Statius Florus, §. Cornelio, de iure fisc. P.
r l. si deportatus, l. 8. de bonis proscriptor. lib. 9. C. tit. 9.
s Speculator in titu. de obligatio. & solutio. §. 2. vers. illud autem.
t l. 1. & l. vacantia, de bonis vacant. lib. 10. C. l. 1. §. diuus, de iure fisc. in P. l. 1. C. vnde vir & vxor l. fin. quorum bonor. C.
v c. 1. de concess. præben.
x Matthæus, de Afflict. in tractatu protomiseos, versic. quarto an istud ius congrui. Bartholom. Chassane. ad consuetu. Burgun. tit. de retrac. §. 1. in verbis *l'hom me ou femme* versic. quarto quid si ecclesia. Boëtius decisio. 231.
y Bald. in c. cùm venissent de eo qui mittit. in possess. causa rei serua. col. 3.
z ca. 1. & 2. 10. dist. can. si quidem 17. distin. c. 2. de priui leg. c. 1. de oper. no. nuncia. facit glos. in c. cæterum, de oper. nou. nunc.

a Ioannes Lucius in placit. curiæ, & Papus libr. 11. Rhapsod. Arestor. titul. 7. arest. 11. b Leuit. 27. Numeror. 18 c. causa Carpensis 14. de verb. signifi. ca. Saluator 1. q. 3 c. tua in 2. de decimis, cum sim. c Masuer. in praxi titul. de retractu §. item si hæres vendiderit. d l. 1. & l. si solus, §. item puto, & l. si ex asse, de acquiren. hæredita. l. quidam in fine de iure delib. C. l. quidam in fin. de omni agro deser. lib. 11. C. e l. 1. C. de euictio. f in l. nihil aliud de verborum significa. l. hæreditas, de reg. iur. g l. stipulationes non diuiduntur, de verbor. obli. l. 1. §. incorporales, de rerum diuisio. in P.

& per

& personam defuncti repreſentat:& proinde per hæreditatis venditionẽ om-
15 ninò ius familiæ nõ videtur immutatum [a]. Ex quibus, ſextò,ſequitur, vt vna re,vel pluribus , vna emptione & ſimul diſtractis , proximus partem rei , vel vnam vel aliquas tantùm ex pluribus,redhibere non poſſit:quod & in dominio feudi,& dominio directo ſtatuitur [b]. Neque totius rei dominus efficere poteſt, vt partẽ rei pro derelicto habeat, partem verò retineat dominij [c]: neque minor pro parte agnoſcere poteſt, quod tutor geſſit in contrahendis nominibus:ſed in totum,aut à toto recedere debet [d]. Idipſum in procuratoris amotione reſponſum [e]: & pluribus rebus venditis addictione in diem,non auditur,qui partem pretij,& partem rerum offert [f]. Scio tamen antiquũ anonymum interpretem in 2.conſideratione retractus,quæſtio.9. exiſtimaſſe veriorem contrariam ſentẽtiam, propter l.vxorem , l.39.§.agri plagam,de legat. 3. vbi diuiſio rei fit. Sed nihil ad ius hoc pertinent,quæ ibi tradũtur:nec l.legatarius 38.de legat.2.nec alia quæ ille perperàm,vt mihi videtur,adiicit:neque animaduertit in redhibitione ædilitia priorem ſententiam expreſsè firmari [g], & facultatem in dando vel faciendo conſiſtentem,nõ poſſe pro parte impleri [h]: qualis eſt redhibitio hæc [i]. Nam & ex empto actio cõtinet rem tradi [k],cõtractusq; vt in facto conſiſtentia, indiuiduus [l]. Prohibet & lex in fundis vnà conceſſis, retrahi fertiles ſine ſterilibus [m]. Meminit Ioannes Lucius, placuiſſe Pariſiorum curiæ ſupremæ pridiè calendas Iulij, 1550.in venditione prædij cum debitis aliquot annorum fructibus venditis, eum qui predium ſibi gentilitio iure redhiberi petebat,cùm de fructibus controuerteretur , qui mobilium appellatione cenſentur,non poſſe prediũ ſine fructibus redhibere, quia fundus,& predium vno pretio empti eſſent [n]. Receptum quoque vt quando res in parte fit deterior,habeatur ratio non partis,ſed totius [o].Cæterùm ſi vno inſtrumento, vel diuerſis, diuerſæ res diſtinctim certo pretio venduntur: vt vendo predium cẽtum aureis; domum quinquaginta,poterit proximus quã voluerit harũ retrahere [p]:quia diuerſæ vẽditiones cẽſentur [q]. Idipſum ſi vno pretio veneant,quod poſteà diuidatur:vt vendo tibi centum aureis prędium & domum , videlicet prędium 50.domum quinquaginta [r]:niſi cõſtiterit emptorem non aliter empturum fuiſſe alteram rem ſine altera:tunc enim nõ officiet diuiſio pretij:quare vel vtramque redhibendum, vel ab altera abſtinen-
16 dum eſſe ſatius eſt dicere [s]. Septimò,non retrahuntur res pro ædificandis vel augendis ſcholis [t] vel eccleſijs vẽditæ:& vtilitas publica, priuatorum præfertur commodis:& quod pluribus expedit,quàm quod paucioribus [v]:nec quiſquam dubitat ea loca,& perſonas earum , militari iure vti & priuilegio [x], in militię autem fauorem, certum eſt & à dominis propria in milites trãſferri [y].
17 Octauò,quando iura vaſſalli venduntur, ceſſat retractus [z]: ne cogantur vaſſi ſeu vaſſalli,inuiti habere quem nolint dominum [a].Videtur enim electa perſona domini,ſeu patroni à ſubditis, & eius fides , cui forſan ſimilis futura retrahentis eſſe non poſſet,cùm variæ ſint hominum voluntates [b]: & electa alicuius induſtria,per alium preſtari non poteſt,inuito ſtipulante:cùm inter artifices magna ſit differentia [c]. Cæterùm in Gallia hoc non exiſtimo verum, quòd feuda patrimonialia facta ſint ,ex beneficio principis diſtributa in perpetuum poſſidenda,vt quolibet titulo in alios inſtar patrimonij alterius generis,alienari poſſint [d].

a l.cùm hæreditas, l. 9.C.depoſit.lib.4. C.titu.34.l. hæreditas de acquiren. rerum domi. §. 1. de ſtipula. ſeruo.l. nouatio in 2. in ſine de nouatio.P.
b Maſſuerius in dicto titul. de retractu §. item vna vel plurib. huc pertinere poſſunt quæ de redhibitione ædilitia diximus.
c l.an pars, pro derelict.in P.
d l.cum quæreretur, de adminiſt. tutor. P.
e Vlp. in l. in cauſæ. 28.de procurator. P.
f l.quod ſi vno , de in diem addict. P. facit l. ſi duos , de contrahen.emp.P. l. ſi quis aliam rẽ, l.46.de ſolutio. in P.l. ſcire debemus 28.de verb. obl.P. expreſsè l. fiſtulas 78.§. qui fundum, de cõtrah. emp.P.
g l.ædiles aiunt, § ſi. & l.penul.de ędil. edict.
h l.ſi ita fuerit, l. 11. §. q̃ſtio , de manu. teſta.in P.l. ſi plures penul.de conditio. inſertis C.
i gloſſ.in l.certi condictio , ſi certum peta. P.
k l.ex empto.11. de actio.empt. P. l. ſi traditio,C. eo.l.in cõcnationalibus , in fine, de verbor. obliga.
l l.conſilio,de curator.furioſ C.l. qui quadraginta , ad leg.Falci.l.2.§.itẽ, ſi in facto. l. 4. §. Cato, de verbor. oblig.l.nam abſurdũ, de bon.libert. l. quidam eleg. l. 20. C. de iure deliber.
m l.quiſquis,& l.qui vtilia , de omni agro.deſert. lib 11. C. & l. 1. de fund. rei priua.
n Ioan. Lucius libr. 9.Placitor.curiæ,titul.3.placito.4.
o in l.Męuius, 61.§. in fundo,de leg.2.
p Tiraquellus tract. de retractu §. 23. gloſſ.2.numer.20.
q l.ædiles autem, & l. ſi plura de ædili. edict.l quod ſæpè, § in his, de cõtrah. emp.l.in bello , §. vlti.de capti.

r gloſſ. in dicta l.ædiles autem , §. ſi plura , verſic. ſi forte,de ædil.edict.& l. ſcire debemus,eod. tit. s l.cum eiuſdem § interdum , de ædil. edict.P. t Ioannes de Platea, ad leg.vnicam,per illum textum in fine, de ſtud. libera.vrb. Rom. libr.11.C. titul. 18. poſt Guillel. de Cuneo in l.decreuimus,de epiſcop.& cleric.facit l.ædificia,l.13.de oper.pub.libr.18.C.titul. 12.l.ſi cui loc.l. 9. de ædific. priuatis lib.18.C. titu.10. v l.vtilitas de primi.lib.12.C.l.actione §.Labeo,pro ſocio P.l.vnica.§.pen.de cad. tollen. x l.filiusfamilias, de milit.teſtam.P. ibi glo.in l.nepos Proculo,de verbor.ſignifica.in l.aduocati,de aduoca. diuer. iud. y l. Lucius de euict. §. ita verberatũ, .§.1.de rei vendica.P.
z anonymus antiquus author,de iure retract.in 12.regula 7.limitatione. a arg.l.inuitus,l.34.de fideicommiſſ.liber.lib. 40.P.titu. 5. & ibi gl. iunge l.generaliter,l.24.§.fin.eod.tit.l.Titius cum decederet,l.44.de actio.emp.P.§ præterea, in 2.de prohibita feud. alien. per Federic. in vſib.feudor. b l.quia poterat,ad Trebellia.c. quia diuerſitatem,de conceſſio.præbend. c l.inter artifices,de verbo. oblig.in P. d Bald. in l.fin.de conſtitu.princi.Guilliel.Benedict.ad verba & vxorem nomine 3.deciſion.numero 6.

De rebus ex aliis contractibus, quàm per venditionem simplicem distractis, in quibus non admittitur redhibitio gentilitia. Cap. 3.

1 *Redhibitio gentilitia, fit de rebus tantùm venditis.*
Redhibitio gentilitia an locum habeat in venditione conditionali. eod.

NONO regula generalis est, res venditas tantùm retrahi, non alio titulo distractas. In quo dubium tamen adhuc est, an venditæ res sub conditione possint retrahi. Quam quæstionem pluribus vtrinque depromptis rationibus problematicè tractaui aliquando Cadurci, explicans huius potestatis redhibendi quæstiones, quas si vellem huc transferre, in immensum libellus hic augeretur: & sufficere mihi videtur indicare Tiraquellum, virum certè multæ lectionis & eruditionis, & diligentissimum, scriptis mandasse, locum esse redhibitioni in conditionali de futuro venditione, & ita iudicatum in suprema curia Lutetiæ [a]. Quia in contractibus conditionalibus, inspicitur tempus contractus, non tempus impletæ conditionis [b]. Quimobrem creditor, cui sub conditione debetur, de iure suo excipere debet, & vt nostri loquuntur pragmatici, *est teneu soppeser*, licitationibus, seu subhastationibus, vel proscriptionibus bonorũ debitoris, intra tempora præstituta ab statuto, exceptionibus proponendis, etiam pendente conditione: alioquin adueniente conditione, posteà excluderetur, lapso termino, vt ait Iason [c], videlicet, si certum sit conditionem extituram, non aliter. Hac ratione & creditores sub conditione mittuntur quoque in possessionem [d]. Et hæc præsertim vera sunt, vbi traditio rei venditæ, pendente conditione fit: nam tunc ante implementum dominium transfertur [e]: nisi etiam esset traditio conditionalis, vt notat Tiraquellus [f]. Sed & nihil interest emptoris, vel venditoris, si existente etiam conditione incerta, proximus, si velit, possit retrahere, oblato pretio cum onere conditionis, & qualitatis venditionis. Interesse autem poterit proximi retrahentis, quia pendente conditione, forsan habet in numerato pecunias, quas tempore impletæ conditionis non est habiturus [g]. Erit itaque in arbitrio proximi, pendente conditione, num velit retrahere: siquidem non cogitur, neque currit præscriptio temporis anni & diei, nisi à tempore impletæ conditionis [h].

a Tiraquellus in tractat. de retractu. gloss. 2. in verbo ha vendu. numer. 22. & in gloss. 1. ei verb. à nu. 22. vsq; ad 34. hoc explicat.
b l. si filiusfamilias. de verb. oblig. & de regul. iur. l. 26. id quoque, de collat. bonor. ff. l. vlt. de stipula. seruor. lib. 45. ff. tit. 3. l. quæ legata, & l. sequent. de regul. iur. ff.
c Iason in l. si stipulatus fuerim, §. cum stipulamur, de verb. oblig. ff.
d l. in possessionem l. 6. & ib. gloss. ex quib. caus. in possess. eatur. ff. 42. tit. 5.
e l. dotis fructus, §. fin. & l. seq. de iure dot. ff. l. necnon, l. 12. de rei vend. lib. 3. C. tit. 32. l. sub conditione, 16. de solu. ff.
f Tiraq. in dicta verba ha vendu. gloss. 2. numer. 55. 56.
g Tiraq. vbi supra gl. 2. num. 28.
h Guillel. de Cuneo & Albericus in l. 1. §. annus, per illum textum, quãdo actio de pecul. in ff. l. Titius §. 4. §. proceditautem, de accusatio. autorum Alberic. in 2. parte Statutorũ quæstio. 95. verf. sed nunquid proximior. in spe. & cit l. tacb. de iure dotium, ff. l. honé, §. si sub conditione, de ædilit. edict. l. Caius, de excusat. tutor. ff. §. sin autem, C. de legat.

Num

Num retrahatur res vendita cum redhibitione temporali pactitia, vel pacto legis commissoriæ, vel addictionis in diem. Caput 4.

1 *Retrahi non potest à proximis res vendita cum pacto de retrouendendo, vel legis commissoria, vel addictionis in diem.*

2 *Dummodò fiant in ipsa venditione, non si posteà.*

1 IN hac quæstione duæ sunt pugnantes sententiæ, verior tamen est, venditam rem pactis his de reuẽdendo, vel sub lege commissoria, vel addictionis in diem, non posse retrahi iure gentilitio, priusquam tempus pacto appositum elabatur, post quod etiam tantùm tempus vtile anni & diei incipit currere contra proximum. Et ita iudicatum [a] secundum sententiam Baldi, & Cyni in l. contra maiores, C. de inofficioso testa. Vbi Cynus in versi. vltimo, tradit posse agi etiam aduersus debitorem post triginta annos, sine metu præscriptionis, si pactum anteà appositum fuisset de non petendo per triginta annos. Ratio, quia per hæc pacta resoluitur venditio ipso iure, & redit res sine alia traditione ad venditorem, modo impleto [b]. Sic nec currit tempus adipiscendæ possessionis, quandiu dubium est, ex quo capite delata est [c]. Estque in prædictis conuentionibus, pendente potestaté, concessa retrahendi ipsi vẽditori, potius res penes emptorem commodati vel precarij nomine, quàm alienationis perfectæ titulo. Ioannes Faber autem in plerisque locis refert, ex consuetudine seruari, vt præferatur consanguineus pacto de retrouendendo: iure communi autem diuersum, si semel venditor rem vendiderit. Quia, inquit, ex eo ius est quæsitum consanguineo [d]. Idipsum tuetur Matthæus de Afflictis [e]: cuius ratio, quòd contrahentes expresè pactum nequeunt facere inter se, ne proximus retrahere possit. igitur nec tacitè, per pactum redhibitionis, vel legis commissoriæ, vel modi alterius [f]. Quæ tamen rationes parum accommodæ videntur: cùm traditio quidem simpliciter pura, dominium transferat: at non ea quæ cum modo, vel sub conditione fit. Et aliud est pactum expressum, quo non potest præiudicium fieri proximo retrahenti, aliud sibi prospicere, vt res aliquando ad se redeat. Quemadmodum neque obiici potest, quòd in conditionalibus venditionibus locus sit retractui, vt dictum proximè est: nam aliud est conditionem,
2 aliud modum adiicere venditionibus, vt in aliis [g]. Verùm sciendum est pactum redhibitionis, vel, vt interpretes loquuntur, de retrouendendo, ita demum redhibitionem impedire gentilitiam, si in ipso venditionis contractu fiat. Idipsum & in pactis aliis legis commissoriç, & addictionis in diem & similibus: tunc enim pactum, rei pars & emptionis censetur [h]. & pacta conuẽta insunt bonæ fidei iudiciis: si ex cõtinenti subsecuta sint, non si ex interuallo [i]. Nã si ex interuallo fierẽt, ipso iure resoluerẽtur vẽditiones, non secus quàm ex nouatione, & pacto sequente [k]: neq; posset pactis huiusmodi semel

[a] Ioannes Papus, li. 11. Rhapsodiæ Actionum. lib. 7. arest. 8.

[b] l. si quis hac lege, l. 42. de rei vendic. ff. l. si. de leg. cõmissor.

[c] l. quandiu, l. 5. qui admi. ad bonor. possess. poss. lib. 6. ff. titu. 9. l. 1. C. de bono. possessio. secun. tab. lib. 6. titu. 10.

[d] Ioannes Faber, in §. 1. de emptio. ap. Iustinia.

[e] Matthæ. de Affli. in tractat. protomiseos in verbis licet enim supra diximus, colum. antep. versic. item quæro de alia quæstio.

[f] per l. cum quid, si certum peta. Matthæ. de Afflictis, decisio. 358. Tiraquellus, in tracta. de retrac. conuentionali §. 1. gloss. 7. numero 2.

[g] l. 1. de his quæ sub modo lega. vel fideicõm. ff. & seinq.

[h] l. fundi partem, de contrah. emp. ff. l. pacta conuenta, cod. titu. ff.

[i] l. iurisgentium, §. quinimo de pact. ff. cum simil. ibi nota.

[k] gl. in l. ab emptione, in verbo cogetis, de pact. in f.

1 quo non est locus commisso, ob moram solutionis, nisi quis inficietur dominum petentem. In hac itaque causa quæritur, num proximior, qui vult redhibere rem hanc, quæ in commissum cadit, potior sit domino censuali, vel
2 alio, cui res iure commissi competit. Et distinguunt aliqui, num proximior nomine suo, an eius qui cecidit in commissum soluat: si pro suo, non prosit solutio debitori: si eius debitoris, audiatur, vt eum liberans, cùm inuitum quis liberare possit pro eo soluens[a]. Quod tamen respuit Ludouicus Romanus[b], qui scribit solutionem factam census à tertio, etiam suo nomine liberare debitorem, & prodesse emphytheotæ[c]. Quamobrem dicemus in specie proposita dum commissum fit: & locum habere redhibitionem gentilitiam, & proximiorem reddito, vel oblato debito census, retrahere. Quod & est ex sententia Boërij[d]. Quia & concurrente domino, & proximiore, in iure redhibitionis, præfertur proximior[e]. Quamquam
3 quam Albericus in contraria videatur esse sententia[f], & Iason[g]. In feudo tamen quo priuatur vassallus, num ei præferatur dominus, distinctio adhibenda ex modis, quibus feudo quis priuatur. Feudum quippe in commissum incidit, vel ex negligentia recognitionis domini, vel ob delictum in dominum commissum, vel ex inficiatione domini[h]. Negligitur dominus quando non negatur quidem, verumtamen ius illi debitum, quando, & modo quo oportet non præstatur: vel si inuestitura, seu adeptio possessionis ab eo non petitur, intra annum & diem, vel aliud tempus à consuetudine, vel lege feudi definitum, quo casu fidelitatis prætermissa professione, vt ingratus beneficio priuatur. Ex delicto priuatur quis feudo, pluribus de causis, vel delicto commisso contra ipsum dominum, vt si periclitantem dominum in prælio non iuuerit, si eum aggrediatur: si filias eius corruperit, & ob alias similes causas feudorum vsibus explicitas[i]. Vel etiam ex delicto in alium, quàm in dominum commisso. Cùm autem quis priuatur feudo, delicti in dominum commissi causa, præfertur dominus proximioribus: in aliis proximiores ei præferuntur[k]: redit enim facilè ob ingratitudinem donatoris, res ad pristinum donantem dominum[l]. Casu tamen quo quis fratrem domini occidit, proximiores tantùm post tertium gradum, non intra, admit-
4 tuntur, propter vicinitatem coniunctionis[m]. In inficiatione porrò domini, ademptio prædij clientelaris, proculdubiò ad dominum, vt ab ingrato erepti[n] pertinet, expulsis proximioribus. Quod arbitrantur & verum esse plerique in inficiatione domini tacita, putà, quia vassallus, seu cliens dominum patronum non conuenerit, nec professus est apud illum acquisitionem, id est, recognouit, vt dicunt, dominum, quo casu & priuari tradunt feudo[o]. Hodiè tamen in Gallia generali vsu receptum est, ne ob inuestituram non petitam vassallus feudo priuetur. Sed remedio alio subuenitur dominis, vt possint sui mancipi res facere, & in eas manus iniicere, veluti rebus vaccantibus, & à nullo vassallo occupatis, donec vassallus fidelitatis se adstringat sacramento[p].

a Barthol & Bald. in l. 2. boerib', §. quod tamen, de vsufru. in P.
b Ludou. Roma. sing. 558.
c per l. forma censuali, §. si cum ego, de censib.
d Boër. decisio. 279. numero. 1.
e In consuetud. Burgundiæ tit. de retractu, §. 10 quam consuetudinem cõmunem esse omni patriæ consuetudinariæ ibibi tradit Chassaneus.
f Albericus, in l. imperator in 2. de pact. in P.
g Iason in l. 3. col 4. ibi iuxta supradictũ notabile, C. de iure emphyth.
h §. 1. & 2. quæ fuit prima caus. benef. amitten.
i §. item qui dominũ suum, cum §§. seq. quæ fit prima causa benef. amitt. in vsi. feudor.
k § si. quæ sit prima causa benef. amitt.
l l. si de reuoc. dona. C. c. fin eod. tit ap. Gregor. l. 1. de ingra. liber ca. octauo, 12. q 2. l. 2. de liber. & cor. liber.
m §. fin si vassallus feudo priuet. cui differa. lib. 2 Feud. tit. 31.
n per §. si vassallus, si feudum, & § pen. versi. vassallus feudum quod sciens, tit. si de feud. defunc controue. fuerit inter. domi & agna. defunc. lib. 2. Feudo tit. 26.
o vt in §. 1. & 2. quæ fuit prima causa benef amitten. & ita tradit Ioan. Andreas, in additionibus ad Speculatorem titu. de feudis, § quoniam & in additio. disc. Aë Baldus, Alexan. in 3. volumine consilio. cons. 10. col. 3. versi. denique si repetitur, Laurẽtius Syluanus lib. de feudi. recognitio. c. 37.
p Boërius in consuetudines Biturigũ. tit. de consuet. feudi § 6. & 13. Ioãnes Sanson, in consuetudines Turoniæ, titul *comment hommage se doibt offrir à son seigneur*, in princip. & arti. 3. Chassaneus, tit. *des fiefs* in principio, & in glos *dedans l'an*, numero 18.

Num redhibitio hæc fiat in donatis, & de relictis titulo generali, vel particulari institutionis. Cap. 7.

1 *Redhibitio gentilitia in donatis locum non habet.*
2 *Proximus quis.*
Fraterna amicitia. eod.
3 *Redhibitio gentilitia non fit de relictis institutione, vel legato.*

IN summa, redhibitio gentilitia in donatis locum non habet: quemadmodum ædilium currulium redhibitio, ad res donatas quoque non pertinet. Ne, quod quis benignè in alium cõtulit, fraudis consilio reuocet, vt ait Modestinus [a]. Præfertur emptori proximus venditoris, quòd pretium restituendo, & satisfactum est emptori & venditori: at in donatione id consequi non possumus, nec proximus qui vult redhibere, potest præstare, quæ donans à donatore accepit bene merita, sine detrimento donatoris [b], qui præstitit: affectionis quippe gratia fiunt donationes, & liberalitates, nec decipi, sed iuuari beneficio nos oportet [c]. Isque verius dicitur proximus, à quo auxilium & gratiam suscipimus, quàm cognati à quibus contemnimur, vt Dominus noster Iesus-Christus, per parabolam eius qui inciderat in latrones, docuit [d].

1 2

> ἐπεὶ ὀ μὲν τι κασιγνήτοιο χερείων
> γίνεται ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ [e]. id est,
> *Quoniam non sanè frater inferior*
> *Est, qui socius existere prudentia sciat.*

Quamquam Sotion [f] rectè dixerit, οἱ ἀδελφοὺς παρέντες, καὶ ἄλλους φίλους ζητοῦντες, παραπλήσιοι τοῖς τὴν ἑαυτῶν γῆν ἐῶσι, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν γεωργοῦσιν. id est, *Qui relictis fratribus alios amicos quærunt, similes illis sunt qui suum rus incultum sinunt, & alienum excolunt.* Concludunt itaque Fridericus [g], Matthæus de Afflictis [h], Chassaneus [i], & alij, donationem huic redhibitioni non subiici: neque prohibita venditione, censetur prohibita donatio [k]. Quamobrem neque in relictis titulo institutionis generalis, vel particularis, erit locus redhibitioni gentilitiæ: quia in illis donatio & propter bene merita, & legata, & hæreditates testamento [l] relinquuntur. Estq; legatum, donatio à testatore facta, ab hærede præstanda [m]. Sæpius quoque dictum est, & hæreditatem & hæredẽ, defuncti personam referre [n], quam bonis propriis non priuaret proximus. 3

a l. ad res donatas, l. 62. de contr. empt. & P.
b l. affectionis, & l. donari, de donatio. P. c. 1. cod. tit. ap. Greg.
c l. in commodato, §. sunt commo. P.
d Lucæ c. 10.
e Homer. in fine lib. 8. Odysseæ.
f apud Stobæum.
g Fridericus, in constitutione sua contractus protomiseos.
h Matthæus de Afflictis, eodem tracta. protomiseos §. licet enim, 4. col.
i Chassaneus in §. 9. §. sed quid in donatione tit. de retract.
k l. 1. & 6. de prædiis decur. lib. 10. C. l. 1. de fundis patrimonial. lib. 11. C. Cynus & Bald. in l. voluntas, C. de fideico.
l l. nec adiecit, pro socio. in P. l. rem legatam, de adimẽ. legat. in P.
m §. legatum, de lega. ap. Iustinia. l. legatum, de lega. 2.
n l. denique, quod vi aut clàm, in P. §. 3. de iureiuran. à moriente præsti. coll. 5. in Authen. l. 6. C. de impuber.

Num in datis, causa transactionis, redhibitio hæc admittatur. Cap. 8.

1 *Redhibitio gentilitia locum non habet in datis ex transactione.*
2 *Laudimia quando debeantur ex transactione.*
3 *Redhibitio num locum habeat in litis æstimatione.*

CLASSICI omnes consuetudinum ferè interpretes defendunt, in datis ex causa transactionis, vel remissis retractui locum non esse [o]. Quemadmodum feudum quod per se inalienabile est, sine consensu domini, iure feudorum [p], potest liberè, dummodò absit fraus, transactione remitti [q]. Transactio quippè refert causam dubiam, & dominium incertum qua de controuertitur, dubiúsue litis euentus [r]. Quamobrem ex transactione datum, vel acceptum, incertum remanet num accipientis vel dantis esset [s], vt proximus inde non possit conqueri fuisse maiorum. Atque hîc non 1

o Matthæus, de Affli. in tracta. protomiseos, §. licet, 8. columna. Chassa. ad consuetudines Burgundiæ, tit. de retractu §. 1. in verba ha venda vers. quid in transactione. Arnol. Ferro. in tit. de retract. 1. §. 25. & 28. in consuet. Burdegalen.
p §. 1. de controuer. feud. inter vassal. & alium, de beneficio, in vsi. feudo.
q §. penul. vers. si vassallus, de beneficio, tit. si de feudo defuncti contentio sit inter dom. & cogna. vassalli.
r l. 1. de transact. P. l. 2. C. eo. tit. c. super eo. cod. tit. ap. Gregor.
s l. quod dicitur, de peculio. in P.

mouen

1 mouendam esse camerinam rectè iuris prudentes censent: ne lites sint immortales, quas tollit transactionis authoritas [a]. Tiraquellus [b], temperamentum huic quæstioni cum distinctione adfert, inspiciendum esse, num per transactionem fundus, vel res immobilis relinquatur ei, qui antè non possidebat, dato ab illo aliquo pretio: an verò apud eum qui antè possidebat: inter quæ multum interest [c]. Et quando relinquitur penes anteà possidentem, non esse locum retractioni: sin contrà, esse [d]. & ita intelligendam esse Chassanei sen-
2 tentiam [e], quam & idem Chassaneus alibi apertiùs explicat [f]. Sicuti nec debentur laudimia ex transactione, per quam res remanet penes anteà pos-
3 sidentem, non contrà [g]. Quamobrem & in transactione, quæ propter suscipiendam litis æstimationem fit, locus erit redhibitioni gentilitiæ, vt tradit antiquus interpres anonymus [h], de retractu. Quod dicit obseruari contra sententiam Ludouici Romani, qui arbitratus [i], ex necessaria alienatione nō esse locum iuri retractus. Ratio, quòd litis æstimatio, similis sit emptioni [k]. Quamobrem & Tiraquellus ratus est, ius retractus habere locum in transactione, etiam quando res remanet per eam penes possidentem anteà, dato aliquo pretio, non ipsius quidem rei, sed iuris ipsius [l]. Quòd ea transactio habeat speciem venditionis [m].

a l. fratris, C. de trāsact.
b Tiraquellus, in §. 1. de retractu gentilitio glos. 14 numero 63.
c l 6 pro fundo, & ibi Barthol. & Bal. C. de trāsact. glos. Barth. & alij in tabul. pro emptore gloss. Barthol. & Albert. in l. 1 eo. titulo P.
d consuetu. Andegauensium artic. 360.
e Chass. in d §. 1. de retract. in consue. Burgundiæ.
f Chassaneus, in tit. des fiefs, §. 1. in verbo, aliener, & transiger, vers. nunquid ante vassallus possit super feudo transigere.
g Sanxonius in consuetudines Turoniæ tit. comment le fief se doibt offrir au seigneur, §. 11. col. 1.
h antiquus interpres anonymus, in tractatu de retractu, penul. consideratione, quæstio. 10.
i Ludoui. Roma. consil. 107.
k l. 3. pro emptor. in P. Cicero item pro Cluentio, quid sit litis æstimatio.
l Tiraquellus tract. de retractu gentilitio §. 1. gloss. 14. numero 64. & 74.
m citat glos. in l. siij §. si vas, in verbo transactionis.

De datis ex compensatione, & acceptilatione, num hoc iure retrahantur. Caput 9.

1 *Redhibitio gentilitia, quando locum habeat in datis ob compensationem.*
2 *Et in acceptilatione, eod.*

1 IN hac quæstione, distinctione adhibita, respondet Chassaneus [n]: an contractus, in quo ius retractus præcedat compensationem, & tunc in compensatione ius congrui, seu redhibitionis vtilis tantùm locum habere [o]: an verò nullus præcessit, & tunc locum non habere: quia compensare fit donare [p]: imò potius & habeat speciem permutationis, quæ respuit ius retractus, cùm liquidi, ad liquidum fiat tantùm compensatio [q]. Proinde etiam ex accepto latis non erit danda redhibitio, eoque ex parte remittentis censeatur esse donatio, in qua iam diximus non habere locum redhibitionem hanc gentilitiam.
2

n Chassaneus, in cōsuetu. Burgundiæ tit. de retractu, § 9. vers. item quærit Matthæus de Afflictis.
o l. causa de libera lege. P.
p l. Iulianus, de condict. & demonstra. l. si fundum, l. 15. §. Titio fundum, de lega 1.
q l. 1. de compensa. P. l. si cōstat. C. eo. tit.

De remissis in diuisione. Cap. 10.

1 *Redhibitio gentilitia, non fit de rebus diuisis.*
2 *Adiudicatio in diuisione facta, similis emptioni, verùm alia ab emptione.*

Placuit

PLACVIT etiam in diuisis non esse locum redhibitioni gen- 1
tilitiæ [a], Diuisio namque nullum tribuit ius nouum, sed quæsitum antè, distinguit [b]: quod commune quippe est, meum est [c]. Sed ne quis in communione contra iuris regulas remanere cogatur [d], liberè partem suam ab aliena separare poterit, ne communio pariat discordias [e]. Et constat ex his quæ paulò pòst, Deo fauente, dicentur, ex permutatione redhibitionem non dari, cui proxima & similis est diuisio [f]. Nec nos mouet, quòd inter diuidendum
interdum iudex adiudicatione vtitur, & eius remunerationis causa, pretio 2
alteri sociorum adiudicato, vt emptioni tunc diuisio accedere videatur [g]. Siquidem imitatur quidem emptionem in eo diuisio, facilioris diuisionis ratione [h]: sicut & similis quòd vtraque sit bonæ fidei [i]: vtraque habeat euictionem [k]: at nullum simile idem est [l].

De rebus mutuatis, locatis, in solutum datis, num redhiberi possint. Capit II.

1 & 2 Redhibitio gentilitia non habet locum in mutuatis, commodatis. In locatis eod.

3 Redhibitio gentilitia habet locum, in datis insolutum.

DVBIVM potuit esse in mutuo, num retrahi posset, quòd mu- 1
tui dominium transit in eum qui mutuatur, & fiat quod mutuo, de meo tuum [m]. Minus autem in commodato vrget quæstio, quòd per illud non fiat rei alienatio, vel dominij mutatio [n]: eademque res expleto vsu in quem commodatur, reuocatur ad dominũ [o]: multò minus quoq; dubiũ in preca-
rio, quod ex arbitrio dantis repetitur [p]. Sic nec in locatione retractionem gẽ- 2
tilitiam cessare palàm est, quia nec ex ea censetur alienata res [q]: etsi locatio fieret in longum tempus per contractum libellarium. Cæterum neque etiã mutuum retrahi posse verius est [r]. Quia tantùm, vt monuimus, in rebus soli, non in mobilibus, in quibus cessat affectio, retractus gentilitius locum habet. Consistit autem in mobilibus tantùm mutuum [s]. Sed & gratia, quæ in mutuo est, affectionis est, & veluti liberalitatis, quæ personam egredi non debet debitoris [t]. Insuper non videtur res alienari, quæ ea conditione datur, vt eodem numero, pondere, & mensura, & bonitate restituatur, quemadmodum fit in mutuo [v]. Sed quid statuendum in rebus, quæ in solutum
dantur videamus. Verior certè est sententia, qua asseritur in his rebus locũ 3
fore iuri retractui, & in decretali venditione [x]. Neque interest emptoris, si numos quos tantùm credidit, recipiat cum accessionibus legitimis: cùm in numis non cadat affectio [y]. Estq; datio in solutũ, instar emptionis [z]: sed vltrà, res quæ in solutum datur alienari censetur cum onere suo [a], quale est, vt res possit à proximiore redimi: accideret alioquin, vt quod via vna prohibetur, videlicet per emptionem, ne fiat fraus proximo, alia per obliquum

a Chassaneus, in consue. Burgun. titul. de retrac. §. 9. vers. item in diuisione.
b l. 2. commu. prædior.
c l. serui electione, §. fi. de lega. 1. l. illud, de rit. nupt. P. l. 2. de condit. institutio. l. 1. §. si domini ci, ad senatus. Sylleia. in P. cum simil. l. merito, pro socio. P.
d l. si in fine, de litigios. C. l. si. C. commu. diuidun. l. si nõ sortem, §. si certũ, de condict. indeb. P. cum simil.
e l. cùm pater, §. dulcissimis, de lega. 2. l. 2. quando nõ petitium partes lib. 10. C.
f l. cum pater, §. hæreditatem in 1. de lega. 2. gloss. in l. 1. commu. vtriusq. iud. C. in verb. placuit.
g l. 1. l. diuisionem, commu. vtriusque iudic. C.
h l. 1. 2. 3. §. cum autem, commu. diuidun. C. §. quod si commode, de offic. iudi. ap. Iustinia.
i §. actionum, de act.
k l. si fratres, C. communia vtrius. iud. & tit. de euict.
l l. si idem, C. de codicil.
m l. 3. §. appellat. de reb. credi in P. §. 1. quib. mod. re contrah. obliga.
n l. rei commodatæ, commo. P.
o l. in commodato, §. sicut cõmoda. P. c. vnic. eo. titu. apud Gregor.
p l. 1. & l. 2. & l. cum precatio, de preca. in P.
q l. non solit. loca. P. l. qui rem suam, l. 20. eo. tit. C. l. codicillis, l. 91. §. instituto filio, de lega. 2.
r Franciscus Mignõ in commentar. consuetu. Andegauẽs. in articu 145. consuetudinum, 12. parte, vbi agitur de retractu.
s l. 1. §. mutui datio. de reb. cred. P. §. 1. quib. mod. re contra. oblig.
t vt in donationis retractu paulò antè diximus.
v l. 2. & l. cum quid si cer. peta. P.
x consuet. Byturigũ in titu. de retract. §. 9. in additione 2. ad §. 1. tituli de retractu apud Massuerium, in praxi. Ioannes Faber in l. si prædium, C. de euict. facit l. senatus l. 45. de lega. 1.
y l. numis, de in litẽ iuran. P.
z l. 3. pro emptore P. l. fi. ex quib. caus. in poss. eat. P. l. si prædium, l. 4. C. de euict. a in l. alienatio, & l. qui tabernas, de contrah. emptio. in P. l. Statius Florus, de iure fisc.

permitte

permitteretur [a]. Et hanc quæstionem quoque aliàs in publicis prælectionibus problemmaticè disputaui: sed nunc sufficit, si quod veriùs mihi videtur explicauerim breuiùs.

De rebus permutatis, num subiiciantur retractui. Cap. 12.

1 Redhibitio gentilitia non habet locum in permutatis.
2 Nisi in fraudem fiat.

1 NON habere locũ retractũ in permutatione notãt consuetudinũ enarratores [b]. Quia qui prohibetur vẽdere, nõ prohibetur permutare [c]. Deinc permutatio nõ videtur omnino alienatio, eò quòd alia res in locũ datæ subrogatur, quę naturam prioris referre videtur [d]: quod tamen ita accipi debet, si res permutata sit eiusdem qualitatis, vt si immobilis cum immobili permutetur [e]. Quamobrem si ex vno latere res immobilis vna, ex alio res alia, & pretium permutentur, dubium est, an tamquam emptio censeatur contractus: an tamquam permutatio. Proinde Ioannes Andreas [f] inspiciendam arbitratur esse mentem eorum qui agunt: num velint permutare, an vendere. At cùm de ea non constet, inspiciendum est, num pretium excedat valorem rei, cum qua pretium pro vna re datur, & an ei res accedat, & tunc dicetur emptio: tuncque erit locus retractui, quia quod præpollet inspicitur [g]: an verò pretium rei accedat ad perficiendam æqualitatem, quo casu censetur permutatio [h]. Quòd si nec de hoc quoque constat, dicendum arbitratur Bartholus, esse contractum innominatum [i], & agendum esse præ-
2 scriptis verbis actione [k]. Et hæc vera sunt, quando sine fraude permutatio fit [l]. In fraudem tamen fecisse non videtur, is qui cùm vellet ius protomiseos declinare, & vellet prædium emere, aliud prædium dedit, quod pro pretio, nomine permutationis, tradidit: quod is cum quo permutauit statim vendidit, vtroque sibi ita prospiciente [m]. Hoc quippe non fraudi, sed prudentiæ adscribitur [n]: vt non reprænditur is, qui sibi prospiciens, subiiciat aliquem, qui à se procuratore rem emptam nomine dominij petat [o]. Et sic consilium fraudandi potius, quàm euentum consideramus [p]: cùm in fraude vtrumque consideretur, animum, & euentum [q]. Neque nos mouere debet, quòd permutatio vicina sit emptioni [r], & ideò admittere videatur eandem redhibitionem: quandoquidem & verum est in aliquibus cum ea, vt cum cæteris conuentionibus, conuenire: verumtamen diuersam habere naturã [s]: vt in redhibitione, & aliis quibusdam.

De personis quæ retrahere possint. Cap. 13.

1 Retrahit proximior venditori.
2 Propinquus & proximior quis dicatur.
3 Redhibendi facultas ad quem gradum extendi possit personarum.

a contra. l. cùm quid, de reg. iur. c. tuæ, de procura. l. 6. C. si mancip. ita veneat ne prostitua. l. scire oportet, §. mater, de tutel. l. oratio. de sponsalib. ff.

b Chassaneus in §. 9. *des retraictz*: in consue. Burgund. vers. quid autem. Matthæus de Afflict. in commentar. iuris protomiseos, in glos. licet enim. Boërius in §. 1. de retrac. in consuet. Byturig. Ioannes de Platea in l. fi. de prediis decurio. sine decre. non alié. lib. 10. C. vers. & facit hæc lex.

c vt in l. 3. de prędiis curial. lib. 10. C. c. ad quæstiones, de rerum permut. ap. Gregor.

d l. si cùm indicio sisti. §. qui iniuriarũ, si quis cautio. ff. l. parabolã. C. de episcop. & cler. § fuerat, de actio.

e Boërius in dicto §. 1. de retract.

f Ioan. Andre. in c. ad quæstiones, de rerum permuta.

g l. maiorem, de pac. ff. l. quod in dubiis, de consecra. ecclesiar. l. quæritur, de sta. homi. ca. Hermaphroditus 4. q. 3. l. tenetur § 1. de actio.

h dict. c. ad quæstiones de rerum permut. l. item si pretio § 1. [illegible]

i Barthol. in l. 1. numero. 7. de rerum permut.

k Barthol. in l. 1. § at cum loca. facit l. 1. §. at cum, de præsc. verb. in ff.

l prædicti interpretes citati in hoc cap.

m Tiraquel. in procemio retract. num. 72. & sequentib. l. si cum alienum l. 70. § ait prætor, de acqui. hæredi. ff.

n l. si pupillos, l. 42. in 1. de acquir. hæredita.

o l. atqui natura, 20. §. cũ me absente, de negot. gest. ff. l. seruus dotalis, 59. solut. matrimo. in ff. l. cum pater, §. Titio, de lega. 2.

p vt in l. 4. §. si quis autem de fideicõmiss. liberta.

q in l. ait prætor, §. 1. quæ in fraud. credi. in ff. l. si seruus in 2. 81. de acquirẽ. hæredita. l. quia autẽ, §. si patronus in fine si quis omiss. caus. testa. in ff.

r l. permutationum, C. de rerum permutat.

s l. 1. de rerum permut. ff. l. 1. in fine de contrah. emptio. in ff. l. naturalis §. 1. de prescrip. verb. ff.

4 Redhiben

4 *Redhibendi facultas à tempore venditionis incipit quæri tunc proximo.*
5 *Redhibere num possit proximus, qui ex mandato venditoris vendidit.*
6 *Redhibent proximi omnes, si velint, si sint in eodem gradu, alioquin ordine proximiores.*
7 *Redhibitio num fiat à proximiore, facta venditione vni de genere.*
8 *Redhibent proximiores, si velint, ab emptore: non tamen cogi possunt ab emptore redhibere, si nolint.*

HACTENVS de rebus, vt de materia: nunc de personis quæ retrahant agamus. Constat itaque proximum esse debere retrahentem, qualis dicetur is, quem nemo in gradu cognationis antecedit[a]. Fluctuant tamen interpretes in definiendo propinquo, seu proximiore. Nam aliqui rati sunt proximos considerari debere, respectu eius à quo processerunt res, non habita ratione venditoris[b]. At Tiraquellus meliùs, refert proximitatem ad vendentem[c]: non ad eum à quo priùs bona descenderunt, vel ad stipitem: dum enim moritur possessor, non eis bonis, proximi eorum à quibus bona processerunt, succederent, sed proximi possessoris, vtpotè mutata iam familia per acquisitionem, vt per aditionem bona defuncti fiunt hæredes[d]. Sicuti & in successione feudorum, in quibus & ius retractus locum habet, persona vltimi vassalli, non primi acquirentis, inspicienda[e]. Verumtamen quæritur, vsque ad quem gradum porrigitur facultas redhibitionis. Et certè si ius successionis sequamur, ad decimum vsque gradum prorogabimus nomen agnationis: si autem consideremus proximitatis nomen, vsque ad sextum, & septimum à sobrino sobrinaque natum[f]. Hancque postremam sexti gradus, & septimi proximitatem in retractu admitterem tantùm, propter affectionem rerum quæ in eo consideratur, quæ certè affectio, neque in personis vltra septimum gradum conseruatur[g]: attamen sequor graduum computationem pontificiam, iuxta canonem, ad sedem, 35. q. 5. cuius gradus 7. est in iure ciuili 12. Obseruandum autem proximum hunc venditoris, tempore venditionis, sibi quærere ius, facta venditione, vsque adeò vt si emptor, pendente tempore anni & diei, quod indultum est proximo ad redhibendum[h], rem alij vendiderit, & secundus venditor alij, & quamuis per mille manus, vt dicunt, alienatione res peruenerit: nihilominus tamen proximus prioris emptoris à quocunque potest intra tempus repetere, & præfertur proximis 2. & 3. & vlterioris venditoris: semel enim ei ius quæsitum, ab emptore vendente, auferri sine facto eius non potuit[i]. Et pendente concesso tempore redemptionis, res alienata censetur cum suo onere ab emptore primo distracta[k], & cum iure tantùm vendentis[l], cumque causa rei[m]. Quamobrem proximus, durante sua facultate, aget non tantùm aduersus emptorem primum, sed aduersus quoque quoscunque possessores rei: quia hæc actio personalis est in rem scripta, rei persecutoria, quæ nascitur ex contractu, & semper dicitur esse possessoris comes & veluti inhærens, vt realis naturam assumat[n]. Quamobrem & euitandi circuitus gratia, datur tantùm aduersus vltimum possessorem, ex lege municipali directè[o]. Sed agitata quæstio est, num proximus, qui ex mandato venditoris rem vendidit, possit iure propinquitatis redhibere. In qua dicendum videretur cum Matthæo de Afflictis, non posse: quòd is qui se alterius facto subscripserit, videatur consentire, & iuri suo cedere[p]. Verior tamen est contraria sententia, vt qui alterius facit mandato, sibi non præiudicet[q]. Neque enim potest videri remisisse alterius nomine contrahens ius retractus, quod adhuc sibi nõ competebat, cùm fieret emptio, vt ius non competens[r]. Et qui mandato

(Right-margin numbers, beside the lines where they are printed: 1 beside "HACTENVS de rebus…"; 2 beside "nis antecedit…"; 1 beside "habita ratione venditoris…"; 3 beside "persona vltimi vassalli… Verumtamen"; 4 beside "7. est in iure ciuili 12. Obseruandum…"; 5 beside "aduersus vltimum possessorem… Sed agitata".)

a l. ex duobus, de vulgar. ff. l. proximi, de verbor. signif. ff. l. 1 §. proximus, vnde cog.
b Bartholomæus Chassaneus, in §. 1 ad verba *d'un mesme l'heritage*, de retract. in consuetu. Burgun. Tiraquell. adfert rationes in tracta. de retractu gentilitio, in §. 11. gloss. 1. numero. 12. 13. 14. 15. 16. 17.
c Tiraquel. in d. §. 11. gloss 1. numer. 18. 19. 20. quia ille §. 11. loquitur nominatim de proximo vendentis.
d l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulg. in ff.
e §. 1. & ibi Andreas Isarim, de natura successio. feudi in vsib. feudo. & Bal. consil. 200. vol. 5.
f §. fi. de successio. cognator. vide Theophil. in d. § fin. co. tit.
g ca. ad sedẽ, 35. q. 5.
h c. constitutus, de restitutio. in integ.
i l. id quod nostrum, de reg. iur. c. fatis peruersum, 16 dist. c. conquerente de restitutio. spolia. l. fi. de pact. ff. l. nouatione, de fideiuss. l. si cum C. de loc.
k l. vni. rem alienam gerent. non interd. rerum suarũ alien. C. l. 1. & 2. sine censu & reliq. fundũ compara. nõ poss. C. l. nihil proponis, l. 123. de lega. 1.
l l. qui tabernas, de contrahen. emp. ff. l. via, l. 2. §. si fundus, de seruitu. rusticor. prædior.
m l. alienatio cùm fit, de cõtrah. emp. ff.
n Barthol. post glos. in l. si tertius, §. si quis prius, de aqua pluuia arcen. ff. Iason in §. quædam de actio.
o argumento l. dominus testamento. ad finem, de condi ctio. indeb. ff. in l. cum fundus, §. si seruum tuum.
p l. 1. §. sed etsi, quod iuss. in ff. l. penul. de in rem vers. ca. non liceat. in 1. ca. cum redẽptor, 12. q. 1. l. Titius Seij procurat. l. 8. de rescind. vend. l. fi. de inoffic. testa. in ff. cum simil.
q Chassaneus, ad consuet. Burgund. §. 10. in vltima glos. ibi, sed quæro, pone quod cõsanguineus.
r l. qui superstitis, & l. is qui hæres, §. si quis, de acqui. hæredi. l. si ita scriptũ, §. si sub cõdict. de lega. 2. l. spem eorum præmiorum C. quæ res pign. ob. poss. l. 1. §. quod ait prætor, in 2. quorum lega. in ff.

alterius

alterius quippiam agit, nudum ministerium præstat, eiusq; negotij, sicut nec
commodum, ita nec incommodum ad eum pertinere potest [a]: & nemini
officium suum debet esse damnosum [b]. Nam qui mandato vendit, facere id
videtur, non tamquam proximus, sed tanquam extraneus, & proinde nõ no-
6 cebit actus, tamquam à proximo factus [c]. Quando plures proximi sunt in eo-
dem gradu, omnes admittuntur, si velint, vt in iure successionis: omissa tamen
differentia fratrum consanguineorum, & vtrinque coniunctorum, quam pau
lò aliter consuetudines hîc, quàm in successionibus obseruant [d]. Vocantur
autem proximiores, sed ordine prioritatis, nisi si quid priores impediat [e]. Sed
rursum hîc obseruandum absolutè verum esse, extraneo facta venditione,
7 proximiorem idoneum retrahere posse. Porrò si alicui de genere, & proximi-
tate vendatur res, variant consuetudines: nam ex cõsuetudine Campaniæ &
communi, admittitur proximior ad retrahendam rem remotiori venditam,
vt annotat Ancharanus [f], & Baldus [g]. Talisque consuetudo est Engolimensis,
Xantonensis, Pictauiensis [h]. At ex consuetudine Byturigum, emente remo-
8 tiori, non retrahit proximior [i]. Item regula de proximiori intelligenda est, si
ipse proximus vel proximiores agant: alioqui tacentibus illis, emptor non
potest conqueri [k].

Sed num is qui vendidit, aut filius eius possint retrahere. Cap. 14.

1 *Retrahere non potest, tamquam proximus, qui vendidit ex nouo, etiam iure.*
2 *Retrahere rem venditam à patre num filiusfamilias possit.*

1 IN quæstionem venit, num is qui vendiderit, possit retrahere, si
post venditionem intra tempus quo retrahi possit, decedant
proximi, ita vt is solus remaneat. Et quidẽ Fráciscus Mignon
posse sensisse videtur [l]: quòd receptum etiam sit, patrem insti-
tuere posse petitionem, vt procuratorem filiorum, vt retracte-
tur venditio per illum facta [m], etiam filiis inuitis [n]: vt nec is præiudicium sibi
2 facit, qui tutorio nomine & pro pupillo hæreditatem adiit, quominus suo no
mine contra testamentum eius, qui pupillum, hæredem instituit, possit moue
re actionem [o]. At diuersas partes lubentiùs sequor, & eundem venditorem
etiam solum reiici à redemptione rei: ægrè enim iura patiuntur improbare
quę quis iam approbauerit, & contrà [p]: & qui vendidit, iam remisit affectionẽ
rerum maiorum, vt recursus eò iterum redimendi non debeat patere [q]: præ-
sertim cùm liceat proximo vel expresè, vel tacitè, per lapsum anni & diei, re-
mittere hoc ius emptori [r]: facessereq; huius intentioni ex diametro videtur,
cum quem de euictione tenet actio, agentem repellere exceptionem [s]: iusq;
superueniens venditori, confirmat vẽditionem emptori [t]. Sed & valida & ef-
ficax erat venditio, quam retractare conatur. Qua ratione hæc prohibitio cõ
stituit differentiam cum redemptione quæ fit à vendente, quando facta fuit
lege cõtrahere prohibente, & cõtractus ideò nullus est [v]. Et quãuis verũ sit, eũ
qui alieno nomine quid gessit proprio posse retractare, vt dictũ est: tamẽ non
sequitur vt quod quis proprio gessit, idẽ possit dissoluere in damnũ alterius. [v]
2 Admittunt tamẽ, filium venditoris, vt proximiorẽ, retrahere posse venditã rẽ
Aaa à patre:

a l. qui proprio l. 46. §. procurator de procurat. in P.
b c. cum nõ debeat, de electio. in sex. l. seruus communis, §. quod vero, de fur. l. sed si qs, ex signatoribus, quib. mod. testam. aperiant. P.
c argumento l. si paterfamilias l. 1. §. q duos, de adopt. P. l. cum quidam, de administr. tuto. l. item eorũ, quod cuiusq. vniuer. P.
d Chassaneus in §. 4. vltima annota. de retract. in consuet. Burg. Ioan. Faber § si plures de legitima. agna. succes.
e l. vt gradatim de munerib. & hono. in P.
f Ancharan. consil. 307. & seq.
g Bald. consil. 29. volum. 3. incip. dominus Thomas.
h Ioannes Faber in §. ita demũ, de hæredita. quæ ab intestat. defferunt. Boërius decis. 76. num. 7.
i In titul. de retrac. §. 1. in consuetud. Bytur.
k Iacob. de Sancto Georgio in l. si mulier §. in afe, de iure dot. argu. l. si ad leg. fau. de plag.
l Francisc. Mignon, in comment ad cõsuetud. Andegauẽsium in 12. parte, vbi agitur de retractu artic. 346. numero comment. 16. videtur id probare l. si in emptionem, de minor 25. ann.
m l. 1. de libera. caus. C.
n l. 1. & 2 eo. titu. de liber. caus. P.
o l. cum quædam, C. de administ. tuto.
p l. Pomponius, l. 10 de neg. gest. P. l. si vxor, de adulteriis in P. c. cũ Vintoniensis de electio. can. dilectissimi, 8. q. 2. ca. honorandus, 12. q. 2.
q l. quæritur § si venditor de ædil. edi. l. postquam liti. C. de transact.
r §. porrò quib. modis poterat olim feud alien. in vsib. Feudor.
s l. vendientem, 17. de euictio. P. l. 1. de reb. alien. non alien. C.
t l. si quis alienam rem. 47. de actio. empt. P. l. cum vir prædium, de vsuca P.
v vt in l. quemadmodũ, de agricol. & cẽsit. li. 11. C. & in l. seruo, qui & à qb. manum: lib. liberi non fiunt.

à patre [a]: verumtamen in eo remanet gryphus, num filiusfamilias, vt emancipatus, rem à patre venditam possit retrahere. Quandoquidem filiusfamilias non potest in venditione addictionis in diem, emptorem excludere [b]: cumq; eadem persona patris & filijfamilias videatur [c], & quæsita filio per patrem, acquiri patri [d], absurdum videtur non benè considerati, redhiberi à patre vendita per filium, vt rursum in patris redeat potestatem: & quod vna via prohibitum sit, alia permittatur aduersus iuris regulas [e]. Verior tamen est sententia, quæ permittit etiam filiofamil. retrahere, si res sit de rebus maiorum, vel diu à patre post acquisitionem nouam possessa. Maximè, cùm hodiè quæsita per filiumfamilias patri non quærantur, nisi ratione vsusfructus [f]. Et hoc verum esse Massuerius ait, quamquam filiusfamilias fiat hæres patris [g], nec in eo habere locum arbitror regulam, Quem de euictione tenet actio, eûdem agentẽ repellit exceptio: quia hoc ius ex lege consuetudinis competat: nisi, inquit, pater pro euictione se obligarit: quia tunc hæres factum defuncti præstare cogeretur.

Num in hæredem ius accrescendi transeat. Caput 15.

1 *Retrahere rem venditam non potest hæres venditoris.*
2 *Retrahere debetur proximiore mortuo.*
Num transmittatur ius redhibendi in hæredes eius, in præiudicium aliorum proximiorum. eod.

QVÆSTIO num in hæredes transeat ius retractus, duplici ratione explicationem poposcit: videlicet, num hæres venditoris possit retrahere: & an hæres quoque proximioris retrahere possit. Quòd ad primum caput pertinet, expedita solutio est, hæredem vendentis non posse retrahere: quia quem tenet de euictione actio, &c [l]. Et ex qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare quoque debet [k]. Et Ioannes Faber in ea sentẽtia est, vt hæres nequeat redimere: quòd res peruenerit ad eum casum à quo incipere non potuit [l]: nisi hæres qui successit esset proximior, vt diximus proximo capite, & ex sua persona, non hæredis nomine, vellet retrahere [m]. Cæterum in secundo capite non proximior decedens, transmittat ius retractus ad hæredes, distinguitur: an hæres qui succedit proximiori, sit de suis, vel extraneus. In suis trãsmissio locum habet, secundum Ioannem Fabrum [n]: quia si pater proximior sit, erit & filius proximior. In extraneis distinguitur, num defunctus cœpit retrahere, vel meminit se velle retrahere: an verò nihil horũ fecerit. Et in duobus prioribus casib9, actiones vtiles petitionis hereditatis, si quis impediatur aliquo modo petere, transmittuntur ad hæredes, siue illi sint sui, siue extranei [o]. Quemadmodum petitio bonorum possessionis, siue secundum, siue contra tabulas, transmittitur [p]: videlicet quando intra tempora petẽdi retractum, proximior moritur, relicto vel instituto hærede: alioquin si tacuit per annum & diem, etiam præparata actio vtilis non trãsmittitur, exemplo querelæ inofficiosi testamenti, quæ tantùm intra quadriennium transmittitur [q]: & ius deliberandi intra annum [r].

Sed

a Boëri9 deci 60. 76. nume. 10. per cap. conquestus, & ibi Henrichus Bobic de restit. in integ. Bald. consil. 310. vol. 4. Ludo. Bologninus consil. 43. Chassaneus in consue. Burg. ti. 3. de retrac. §. 3. ad verbo, *le plus prochain*, vers. sic aduerte.
b l. si venditor, §. sed & si pupillus, de in diem addict. ff.
c §. ei vero, de inutil. stip. l. fin. C. de impuber.
d dict. §. ei vero, & l. placet, de acquir. hæred.
e c. cum quid vn. de reg. iur. in sex. l. scire oportet l. 22. §. si mater, de tutor. & curator. dat. ab his & c. lib. 16. P. titul. 5. c. 2. de cleri. coniuga. in sex.
f l. non solum, §. 1. de bon. quæ liber. C. iuncta ibi auth. posita Ioan. Faber in l. 1. de bonis mater. C. Massuerius in praxi, titulo de retractu §. item filiusfamilias petẽs & §. seq.
g Massuer. in prox. tit. §§. per l. Seia, 73. de euictio.
h titu. vt actio. ab hæred. & contra hæred.

l l. vendicantem, de euict. ff.
k l. ex qua persona, 192. de regul. iur. facit l. venditrici l. 3. C. de reb. alie. non alien. l. cum à matre, l. 14. C. de rei vendic.
l Ioannes Faber in §. econtrario, in fine de legat.
m & hæc est quæstio formal. Boerij. in §. 3. gloss. finali, de retrac. in cõsue. Byturigum.
n Ioannes Faber in dicto § e cõtrario, facit l. ventre præterito, de acquir. hæredit. l. vnica, de ijs qui ante apert. tabulas, l. vnic. §. in nouissimo, de cadu. tollen. C.
o l. 3. §. fin. ad senatusconsf. Sylleian.
p l. sed etsi decesserit, l. 1. de bonor. possessio, contra tab. lib. 17. titul. 4.
q l. si quis filiam, in 2. lex 34. de inoffi. testam. C.
r l. cum antiquioribus 19. de iure delibera. C.

Sed in tempore propinquitatis quæritur, si post venditionem factam, & ante retractum, intra tempus retrahendi, si alius nascatur proximior, an excludat eum qui tempore venditionis erat proximior. Cap. 16.

1 Retrahendi in facultate proximior dicitur, qui tempore venditionis proximior erat, etiamsi alius nascatur posteà proximior.
Nisi conceptus fuerit tempore venditionis. eod.

1 IN hac quæstione Chassaneus tradit [a], potiorem eum esse, qui tempore venditionis proximior erat: neque excludi à proximiori, posteà nato: quia ante natiuitatem proximioris nati, ius nato quæsitum fuerat [b]. Et ita actio quæ ab initio nata non erat, oriri nequit [c]. Et hanc sententiam iuuare videtur §. protinus, de legitima agnator. success. Alij arbitrantur temperamentum adhibendum, vt si natus posteà conceptus fuerit tempore venditionis, præferatur, nõ autem si conceptus non erat: argumento à iure succedendi ducto, in quo hoc ipsum admittitur [d]. Et qui in vtero est, pro nato habetur, in his quæ ad eius vtilitatem pertinent [e]. Ita Boërius tuetur, natum & conceptum proximiorẽ intra tempus contractus admitti: & ita iudicatum fuisse annotat [f]. Quemadmodum, extante testatoris prohibitione, ne res alienetur extra familiam, quã do cõsentientibus proximis alienatio fit, efficax ea quidem, sed si filij ex illis nascãtur, reuocare possunt alienationem [g]: & sunt iura expressa, quæ dum de deferenda successione loquuntur, & conceptos, viuo eo de cuius successione agitur, proximiores, quamuis postea nascãtur præferri natis velint [h]. Cautum in consuetudine Turonensi [i], ius retractus, quòd pertinet ad ordinẽ proximitatis, hiisdem legibus regi, quibus successio ab intestato.

a Chassaneus, in tit. de retract. §. 1. ad verba, *le plus prochain*, vltima annotatione, de consuetud. Burgun.
b per l. is, cui sub cõditione, de actio. P. l. fin. de stipula. seruo. in P.
c l. serui & filij, in princip. de furt. l. si tutoris, §. fin. quod iuss. in P.
d §. cum autem, de hæreditat. quæ ab intesta. deferunt.
e l. qui in vtero, de stat. homin. l. cum inter, C. de fideicõ missa. liber. l. antiqui, si pars hæredita. peta.
f Boerius decisio. 12. num. 5. & ad §. 3. col. 4. de retrac. in consuet. Byturigum.
g l. peto, §. fratre, & ibi gloss. in verbis, ex familia, de legat. 2. & in l. si cognatus, de reb. dub.
h l. 1. §. si quis proximior vnde cognat. P. lib. 38. tit. 9. l. Titius, l. 6. de suis & legi. hæred. lib. 38. P. titul. 17.
i titul. de retract. artic. 3.

Qui non sint idonei ad retrahendum, quamuis sint proximi. Caput 17.

1. *Redimere vendita possunt proximiores tantùm, qui emere possunt.*
2. *Fœminæ an feudorum, & vbi capaces.*
3. *Feudum an personæ ecclesiasticæ tenere possint.*
4. *Monasteria in Gallia quæ bona temporalia non possident.*
Monachi num iure retractus proximitatis vti possint. eod.
Retrahere iure proximitatis num possint ecclesiasticæ personæ. eod.
5. *Retrahere iure proximitatis nequeunt, qui pro mortuis habentur.*
6. *Retractus gentilitius impeditur, interitu rei.*

7 *Retractio num negetur proximis, si pactum appositum sit, ne res veniat extra rectam lineam.*

8 *Retrahere qui possint ex pluribus, quibus ius est.*

9 *Proximitas in retractu gentilitio, ciuilis & naturalis esse debet.*

Bastardi non retrahunt vendita iure proximitatis. eod.

10 *Nisi bona matris.*

11 *Nec filij eorum legitimi.*

9 *Retrahere non possunt iure proximitatis affines, nec legitimi tantùm, aut naturales tantum filij.*

10 *Possunt legitimati per subsequens matrimonium, non alij.*

NON omnes qui proximi sunt, idonei censentur ad redimendã I
venditionem: sed tantummodò, qui emere possunt. Et proinde prohibitis ijs ex capite personarum, vel rerum retrahendarum, retractus intercipitur: veluti si proximus non est idoneus ad præstanda officia vel numera, quæ redhibendis rebus hærent [a].
Ea ratione proximus à feudi venditi retractione arcetur, & facit locum ha- 1
bili; vt fœmina quum feudum, non fœmineum, habere nõ possit [b], alienatum 2
à proximo non redimet iure proximitatis, propter defectum qualitatis personæ legitimæ [c], nisi agatur de consuetudine Galliæ generali, quã mulieres feudorum capaces sunt, & per alios illis inseruire possunt; nisi si qua alia lex specialis inhibeat [d]. Simili exemplo obseruatũ in personis ecclesiasticis, quæ 3
feuda temporalia iure cõmuni possidere nequeunt [e]: tamen regni nostri consuetudine, approbante principe possunt: & monachi quoque, vt in minoribus feudis monasteria; agnatis monachorum succedere possint [f]. Exceptis 4
quibusdam sacris familijs monasticis; quibus nec in Gallia immobilia possidere licet, nec ex ordinis sui institutione [g]. Putarem tamen monasticas personas, quæ per monasterium proximis succedunt, vt nec potest pater per filium, dominus per seruum, non posse retrahere iure proximitatis, cùm ob paupertatem, quam professi sunt: tum etiam, quòd nulla in eos affectio rerum, quòd maiorum fuerint, cadere possit. Dixerunt namque vltimum vale rebus temporalibus, & reliquerunt omnia, exuentes affectionem omnem temporalium, vt se liberiùs obsequio diuino manciparent, vt pro mortuis habeantur seculo [h], & eorum cognatio sit in cœlis [i], eiuratis proprijs [k]. Author tamẽ antiquus tractatus de iure retractus, anonymus, seculares clericos ecclesiasticos, capaces esse retractus aliarum rerum quàm feudorum ait [l]. Subinde per- 5
sonæ incapaces sunt retractus, quæ iure ciuili pro mortuis habẽtur, veluti deportati [m], quibus quæ iuris ciuilis sunt adimuntur [n]: & quamuis agnationem naturalem retineant proximitatis, habeantq; agnatos [o], tamen succedendi agnatis ius non habent. Neque etiam honestum esset vt bona, quæ ad testandam amplitudinem, & nobilitatem maiorum in familiam per retractum reducuntur, à deportatis & sceleratis hominibus possiderentur, qui potius titulos maiorum hoc modo dehonestarent. Ne quod fauore inductum aliquorũ est, in odium cõuertatur eorumdem [p]: cùm & reatus omnem dignitatem excludat [q]. Ratione rerum impeditur retractus, vt diximus suprà in rebus, si res 6
interierit, vel in totum, vel pro parte, vt si domo vendita, ea combusta sit, area retrahi non possit [r]. Quia domus destructa, amplius non est domus, nec pars eius [s]: etsi ex hisdem cæmentis & materia fuerit refecta [t]. Item, si res, vt monui, non possit possideri per personas, qui ius habent. Sed
& pactum rebus in principio appositum, in prima traditione, ne vllus extra 7
lineam rectam possit retrahere, impedit ex latere proximiores ne retrahant, vt in feudo receptum est [v]: pacta namque in traditionibus rerum apposita seruanda sunt [x]: dummodò in ipsa venditione prima fiat.

Quia

a §.6. an mutus feud. retiner. poss. lib. 2. Feudor. titu. 36. §. fi. episcop. vel abba. vel abbatissam, feudum dare non posse. li. 1. Feudo. titu. 6.

b §. 1. de natura successio. feud. §. 2. de filiis nat. ex matrimo. ad morbana. contract. in libr. Feud.

c §. fin. an mutus feudum retiner. poss.

d Guillel. Benedict. in verb. duas habens filias, numero. 67. & 69. in c. Raynuntius, de testam.

e rationes adfert Guillel. Benedict. in verba & vxorẽ nomine, 3. decisio. nu. 1. & 10. & seq.

f idem Guillel. Bened. in dicto cap. Raynuntius. in verba & vxorem, decisio. 5. numero 1. Angel. in §. 1. de success. cogna. nu. 2. gloss. in §. nullã, de sanctiss. episcõ. in verb. ingratos,

g c. exiit qui seminat, §. porrò de verbo. signi. in sex.

h l. Deo nobis, de episcop. & clericis. Barthol. in l. patre furioso, de ijs qui sunt sui vel alien. iur.

i gloss. in §. nullam, de sanctiss. episco. in Authent. in verbo ingratos, D. Paulus ad Philippens. 3. nostra conuersat. est in cœlis.

k ca. non dicatis, 12. q. 1. c. cum ad monasterium, de regula.

l anony. interpres in 1. parte de retractu, regn. 5.

m l. verum, de procurat. P. §. 1. & 2. & 3. de capit. dimi. ap. Iustinia. l. fi. eo. tit. in P. l. ex facto, ad Trebell. P.

n l. quidã sunt serui, l. 17. de pact. in P.

o vt in l. in metallũ, 22. de pœn. P.

p contra l. quod fauore, C. de legib.

q l. 2. vbi senator. vel clarissimi.

r Boërius, in §. 4. de retract. in consuet. Burgun. versic. sed quarto.

s §. fi. de vsufruct.

t l. qui rem. §. areã, de solutio. P. l. inter stipulantem, §. sacrã, de verb. obl. P. l. repeti, l. 5. § penul. quib. mo. vsufruct. amitta.

v § vnico, de feudo marchiæ in vsib. feud.

x l. in traditionibus, de pact. in P. l. si ea lege, C. de condictio. ob caus. dat.

Quia si post venditionem pactum fieret, iuri retractus vis fieri non posset per
8 contrahentes[a]. Item si plures proximi venditoris agant pro retractu, si in æquali gradu, omnibus pro virili datur, si in diuersis, proximioribus: si tamen proximior pretio non satisfaciat emptori, remotior, qui satisfacit præfertur[b]. Præferuntur quoque remotiores, si illi intra tempus retractus agant, & proximiores non nisi post tempus[c]: inter agnatos tamen ex consuetudine Parisiensi ille præfertur solùm, qui primus emptorem in ius vocauerit, licet alij fuerint proximiores[d]. communi tamen vsu vlteriores non excludunt proximiores[e]. Proximitas quoque in retractu personarum, ex naturali & ciuili
9 simul vinculo pendet: neque proximi, ciuili vel legali vinculo tantùm, vel naturali tantùm, retrahunt. Proinde legitimi tantum filij: adoptati, vel arrogati, non possent retrahere[f]: non etiam filij ex spirituali regeneratione nati, affines: item nec spurij, qui patrem certum non habent[g]: & ideò se illorum familiæ non possunt inscribere, vel eis succedere[h], non possunt retrahere[i]: esset enim dedecori potius familiæ, si spurij legitimis & naturalibus proximis anteferrentur. Neque hîc immorabor diutius in distinctione naturalium & spuriorum, cùm nullo modo hodiè inter Christianos concubinatus permissus sit, & similes sint concubinæ meretricibus, & naturales spurijs, & turpitudo & delictum in vtrisque, vt alibi ex professo docui-
10 mus. Cæterum spurij, quòd pertinet ad matrem[k], certò sunt eius filij: ideò si de retrahendis maternis bonis & familiæ eius agatur, proximitatis ius retinent cum proximis matris, & successionis capaces sunt[k]: nisi, siquidem de iure Romano agatur, tam illustris mater sit, quæ hunc spurium genuerit, qui ad contumeliam familiæ vitandam, repellitur à successione[l]: quod tamen in Gallia non obseruatur. Succedent autem patri etiam & retrahent legitimati per subsequens matrimonium, non aliter[m]: quia tantùm ea legitimatione, non alia eluitur criminis macula tota[n]: & capax fit filius successionis proximorum patri: cùm tamen per alias legitimationes habilis fiat tantùm ad succedendum patri, non proximis[o]: vt nec in feudo paterno succedat, nisi expressè di-
11 ctum fuerit in rescripto legitimationis[p]. Quia igitur filij spurij à retractu excluduntur, necessarium est & liberos eius etiam legitimos, & naturales excludi: quia nulla est filiorum proximitas, quæ patris eorum esse non potuit[q]: ita persona media non idonea, vt fœmina quæ feudum, non fœmineum, non potest possidere, impedit ius sequentium, & filiorum: vt prædium medium inter seruiens & quod dominatur, impedit seruitutem[r], estque locus regulæ, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te[s].

An ius retrahendi possit cedi. Caput 18.

1 *Retrahendi potestas num cedi, aut vendi extraneo, vel proximiori possit.*
2 *Redhibendi facultas pactitia extraneo etiam cedi potest.*

a §. 10. *de retractib.* in consuetu. Burgundiæ.

b in consuetu. Turonens. tit. de retrac. artic. 6. & 7. & Burdegal. co. titu. arti. 6. & 7.

c cōsuetu. Burdega. dicto artic. 7. Parisiens. co. titu. artic. 173. & final.

d in consuetud. Parisiens. titu. de materia retractus, §. item *de parent.* Guillel. Benedic. in repetit. cap. Raynūtius, in verba & vxorem nomine, decis. 5. nume. 45.

e Bened. vbi proximè, nume. 44. Ioannes Faber, in §. ita tamen, de hæreditatib. quæ ab intestat. defer. Baldus cons. 28. 3. parte cons. & idem, in §. 1. de vassallo qui contra cōstitutio. Lotharii textus, in §. 1. titu. 56. de feudo controuer. fuerit inter domi. & agna. defuncti lib. 2. Feudor. titu. 56. facit l. peto. 72. §. fratr. & l. cum ita, 33. §. fin. de lega. 2. vide Ratum in cōmentariis ad consuetud. Pictauiēs. §. 346.

f Guillel. Bened. in repet. c. Raynūcius, ad verba & vxorē nomine, decisione 5. nume. 198. textus in § adoptiuus, si de feudo fuerit conten. inter domi. & agna. defuncti.

g l. vulgo concepti, de statu hom.

h § vulgo concepti, de success. cog. l. 1. de natural. liber. C.

i §. naturalis, si de feud. fuer. controuer. inter dominū & cogna. def.

k l. hac parte, vnde cogna. §. vulgo quæsitos, de success. cogna.

l auth. si qua illustris, ad senatuscō. Orphe. C. l. 1. §. quūnis, de vent. inspicien.

m Matthæus de Afflictis, tractatu protimiseos §. 1. penul. col.

n cap. tanta, qui filij sint legit. l. cum quis, & l. nuper, de natura. liber. C. §. 1. quib. mod. natur. efficiant legit.

o §. filij vero, quib. mo. natu. efficiant. sui in authen. colla. 7. l. communium rerum, l. 9. de natura. libero. notat gloss. in §. 1. de natura successio. feu. in 2. lib. Feudor. titu. 50 in verb. succedit.

p gloss. in §. naturalis, si de feud. fuerit contentio inter dominum & ag. def.

q in l. fin. de natur. liber. C. Chassa. in consuetu. Burg. titul. de retract. §. 1. ad verba, *le plus prochain* vers. sed quid de legitimis.

r l. qui sella, §. fi. de seruit. rusticorū præd. P. notat Guillel. Benedict. in c. Raynuntius, ad verba, duas habens filias, numero 32. de testam.

s l. de accessionibus, de diuer. & tempora. præscrip.

IN quæstionem venit sæpè, num proximus hoc ius retractus 1
alteri possit cedere, vel vendere alij quàm proximo: placuit
autem non posse [a]. Etenim propter affectionem in res maiorũ,
& vt conseruentur integrę familię & res in familia priuilegiũ
hoc indultum est proximis: & proinde per cessionem ad ex-
traneos extendi non debet [b]: vt neq; alia personalia [c]. Quem-
admodum nec ius prælationis, quod competit dominis directis, vendenti-
bus clientibus res emphytheoticarias, vel censuales, non potest cedi extra-
neis, nec pro alio, quàm pro seipsis ab illis retineri [d]: nec dotis priuilegium
ad alios transit ab illis quibus nominatim datur [e]: in quo lapsus est Francis-
cus Mignonus, ratus hoc ius cedi posse [f]. Quod intelligendum est, quando
proximi alij supersunt: nam si nullus alius, quàm is qui potest redhibere, su-
perest, is poterit extraneo hoc ius vendere, & cedere, aliter nequaquam. In 2
quo differt hæc redhibitio gentilitia à pactitia, quæ cedi liberè potest extra-
neo & cuilibet [g]. Quia ex sententia Bartholi, qui habet ius ingrediendi fun-
dum debitoris propria authoritate, potest illud cui libuerit liberè cedere [h]:
Notat & Ioannes Faber, axioma hoc, cedi non posse ius retrahendi, interpre-
tandum, vt non possit cedi ante obsignationem, & oblationem pretij: ve-
rùm posteà possit, & intra annum & diem [i], atque secundum hanc senten-
tiam iudicatum fuit [k].

De legibus, secundum quas retractus fieri debet. Caput 19

1 *Retractus gentilitius consuetudinibus regitur locorum, vbi res sitæ sunt.*
2 *Et lege conuentionis.*

IN forma præscribenda retractui, sequendæ sunt consuetu- 1
dines locorum, in quibus res sitæ sint, quæ veneunt: non au-
tem locorum, quæ incolunt vendentes, aut retrahentes. Quia
hoc ius maximè res ipsas considerat: ideò si alienigena vendat
rẽ in loco consuetudinario, vti retractus fit, sitam, retractui
subiicitur: & contrà si is qui in loco retractus habitat, alibi sitam rem, vbi re-
tractus non est consuetudo, vendat, illa libera à retractu erit [l]. Sic enim ge-
neraliter, dum de rebus agitur, sequimur consuetudinem locorum vbi sitæ
sunt [m]. Adhibenda tamen venditionis formula, & perpendendum num con- 2
ditionalis, an cum pacto redhibitionis, vel alio modo facta, vndè genti-
litia redhibitio, vt suprà docui, distinctionem recipit.

Praxis & modus constituendi & prosequendi actionem in retractu, cuius sit generis. Cap. 20.

1 & seq. Retrahendi res venditas per proximiorem praxis & methodus.

Nunc,

a in §. 6. consuetud. Burgun. tit. de retrac. Paul. Castren. in l. 3. in fin. commu. diuidun. C. & consi. 45. Bal. Cyn. in dicta l. 2. commu. diuid. Boërius in consuetud. Byturi. titu. de retractu, §. 9. versic. sed an ius retractus, & decisio. 199. ita & iudicatum tradit Parisijs Tiraquell. tract. de retractu gentil. §. 26. glo. 1. numero 45.

b sicut in l. si plures, de administr. tuto. P. & in l. vnic. titu. quib. muneribus excusent. ij q post impletam militiã, vel administ. &c. li. 10. C. l. si nemo, de testa. tutela.

c l. quia tale, solut. matrim. P. l. pater, de seruit. lega. in P. l. iurisgentium, §. pactorum, de pact. in P.

d Boërius, in commentis ad consuetud. Byturi. titul. *de la retenue des choses vendues en fief.* §. 1. vers. & intellige per l. 3. § sed ne hac occasione, de iure emphyt. C. Guid. Papæus, decisio. 411.

e l. 1. de priuileg. dot.

f Francis. Mignon. in commenta. ad consuetud. Andegauen. parte 12. artic. 347.

g Barbatia. consi. 53. 1. volu. col. 34.

h Barthol. in d. l. §. vsufructuari[o] per eum textum, numero 2. de oper. no. nuncia.

i Ioannes Faber in § ex non scripto, de iure natural.

k Ioannes Papus, li. 11. Rhapso. arresto. titu. 7. aresto 4.

l Tiraquel. in tract. de retract. gentil. § 1. gloss. 1, numero 1. 2. 3. Ioannes Faber, in l. cũctos populos col. 5. de summa trini.

m l. si sine hærede, §. Lucius, de admini stra. tutor. P. l. venditor, §. si constat commu. prædior. l. forma censuali, de censib. in P.

1 NVNC, explicata ferè omni ſubſtantia retractus, de methodo agendi pauca ſubiiciamus. Primùm itaque proximus extra iudicium debet interpellare emptorem, vt ſecundum conſuetudinem iuri huic ſatisfaciat[a]. Sic enim olim proponebantur omnes actiones perſonales, denunciatione præcedente, vnde condictiones dictæ[b]. Quòd ſi extra iudicium amicè non poſſit conſequi quod petit, inſtituit actionem perſonalem in rem ſcriptam, quæ & comitatur rei detentorem, ſicut & realis, & quæ ad exhibendũ intentatur[c]. Et exemplo reſtitutionis in integrum, proximus experietur, nõ ſolum aduerſus emptorem, ſed & ad eum qui ab emente emit[d]: quod non propriè actioni perſonali, ſed petitioni in rem competit[e]. Atque quando conſuetudo tribuit ius in re, agi actione reali tradit Ioannes Faber[f], & poſſe etiam in hac retractus cauſa agi reali defendit[g]. Ego lubens huic ſententiæ accedo, quamquam ſciam alios opinari agi oportere condictione ex lege ſtatuti: & Chaſſaneum in definienda hac actione variaſſe, modò perſonalem nominans[h], modò non purè perſonalem, ſed perſonalem in rem[i]. Alios ſcio perſonalem tantùm arbitratos, vt Catonem Ruinenſem[k], Bartholomæm Cœpolam[l], Arnoldum Ferronum[m], qui ideò conueniendum à proximo emptorem putat, in loco domicilij tantùm: cùm tamen alij dicant poſſe conueniri emptorem ad redhibitionem faciendam, non tantùm in loco domicilij, ſed etiam vbi res ſita eſt, realium actionum exemplo[n]. Secundum quam ſententiam, vt æquiorem, iudicatum fuiſſe in curia ſuprema Lutetiæ Pariſiorum, 22. Decemb. 1545. refert Papus[o]: vtroque enim in loco, in actione perſonali in rem ſcripta, ſicut in actione in rem conueniri reus poterit[p]. Atque conſuetudines quædam de retractu agentes, nominatim iubẽt adiri iudices locorum, vbi res ſitæ ſint[q].

a vt Auth. c. 2. l. quidam liberus, de ſeruitu. verba. præd.
b §. appellamus, de actio.
c l. 3. §. eſt autem & ibi gloſſ. ad exhib. in P. l. fi. §. fi. de cõtrah. emp. in P. l. metum l. 9. §. fi. de eo quod met. cau.
d l. minor 25. annis l. 19. de euict. in P.
e l. actionum, de act. in P. l. cum qui, C. eo. ti. l. cogi. §. vnde quæritur, ad Trebellia.
f Ioannes Faber in l. 2. 4. capite, quæ ſit longa conſuet. C.
g Ioannes Faber, in §. ex non ſcripto, verſi. circa 4. colu. 3. de iure natural.
h Chaſſaneus, in titulum de retract. §. 1. ad verba *le proche ra chepter*, in conſuet. Burgund.
i idem Chaſſa. in d. titu. §. 11. ad verba *le detenteur*, verſi. ſed qua actione.
k Cato Ruinenſis, conſ. 76. colum. 3. numero 5. lib. 1.
l Cœpola conſi. 43. cauſar. ciuil. incipiente claſſiſſimè, col. 3. verſ. 2. & conſi. 65. verſ. primùm quia dominus.
m Ferronus, ad conſuetud. Burdegal. ti. de retractu §. 1.
n vt in l. fi. C. vbi in rem actio. l. 1. C. vbi de hæredita. agi oporteat, gloſſ. & docto. in c. fi. de de foro cõpetenti.
o Papus, in Rhapſo. areſtorum, lib. 11. tit. 7. areſt. 24.
p c. ex parte, & ibi Innocent. de foro compet. & poſt eũ Hoſtien. & cæteri.
q in conſuet. Borbonenſ c. 427. Cenomaneuſ c. 392. Andegauẽſi. 482. &c.

Quid præſtare, vel offerre debeat proximus emptori, & emptor proximo. Caput 21.

1 & ſeq. Redhibere volens quid iure proximitatis, quid præſtare debeat emptori.
2 In redhibitione ædilitia quid reſtituendum vtrinque.
3 Damnum vnde dictum.
4 Proximus quale pretium emptori ſecundo, redhibendo reſtituat.
5 Impenſæ quæ repetuntur, quando retrahitur res.
6 Fructus perceptos emptor à quo redhibetur, non tenetur reſtituere.
7 Redhibitionis gentilitiæ & ædilitiæ differentia.

1 STATVVNT vno conſenſu conſuetudines omnes, partes[s] proximi in retractu eſſe, vt pretium emptori reſtituat, cum impenſis legitimis in rem factis. Pretium æquale dato ab emptore eſſe debet[r]. Et pretij quoque nomine intelligitur,
2 quodcũque pretij cauſa additum eſt emptioni[s]. Ordo namque redhibitionis ædilitiæ etiam eſt, vt qui petit alium aliquid dare, vel facere; vt ipſe faciat, vel det, primum ex ſuo præſtare, quàm recipere[t]. Et notant interpretes, pretium ſtatim ei ſoluendum, qui vendere cogi

r c. conſtitutus, de reſtitu. in integr. §. pen. qualiter olim poterat feudũ aliena. l. ſi in emptionem, in fine, de minorib. 25. an. l. intra vtile, § fi. eo. ti. §. 1. per quos fiet inueſti. in vſi. feudor. l. ad officium, C. commu. diuid.
s l. fundi partem, de contrah. emp. P.
t Vlp. in l. ædiles etiã l. 25. §. fin. & Pau. in l. videamus. 26. l. cum autem, §. Iulianus, de ædilit. edict. P. facit l. Iulianus, §. offerri de actio. empt. P. l. venditor § final. commu. prædiorũ, P.

cogitur [a]. Quia si ipse libere vendidisset, non teneretur habere, si nollet, 1
fidem de pretio [b]. Quæ pretio accedunt quoque, emptori soluenda, vt vsuræ, & si quid emptionis nomine erogatum est: si tamen propter necessitatem contractus dederit, non autem si sponte, vt rectè docet Vlpianus [c]. Item omnia reliqua præstantur, quæ indemnem reddant: si quid propter rem condemnationis emptor subierit [d]. Damnum porrò cùm dicatur à diminutione 3
patrimonij [e], intelligitur deducto omni lucro, vt lucrum deducto omni dāno [f]. Si tamen prior emptor, alteri pluris vendiderit, quàm emerit, proximus, 4
qui ratione prioris emptionis retrahit, pretium tantùm prius, non quod pluris vendita res est, tenetur exsoluere possessori [g]. At impensæ necessariæ in rei conseruationem factæ, augent pretium [h]. Vtiles autem ex arbitrio iudicis temperamentum accipient, vt neque delicatus retrahens, neque onerosus creditor seu emptor, audiatur, vt ait Vlpianus [i]. Et vt Celsus [k], ne plus in rem versum videatur, quàm res sit, etsi plus expensum sit [l]. Est tamē 5
aurea, vt opinor glossella [m], quæ tradit ex mente Azonis, quòd si dites sit qui repetit, vel retrahit rem, exceptione submoueri potest, nisi impensas quoque vtiles cum necessariis soluat. Cui subscribit Angelus Aretinus [n], cùm æquum non sit aliquem locupletari cum alterius iactura [o]. Et quilibet bonæfidei possessor, necessarias semper recipit impensas [p], & earum nomine ius retentionis rerum habet [q]. Vtiles autem eatenus repetit, aut subducit, quatenùs locupletior est futurus dominus: nisi paratus sit petitor, pati factum in re tolli, si fieri possit [r]. Malæfidei quoque possessor interdum etiā vtiles repetit, sed non exceptione doli, vt bonæfidei possessor, sed officio iudicis [s]. Et sic ante litem contestatam, per exceptionem doli repetit vtiles: post litem contestatam, vt effectus malæfidei possessor, officio iudicis [t]. Et proinde hic proximus, qui retrahere rem desiderat, ad eas omnes emptori, qui est bonæfidei possessor, tenetur, vtpote qui mercatus est nulla lege prohibente [v]. Et hoc expressè respondit Angelus Aretinus [x], quem refert Guido Papæus [y], & Baldus probat [z]. Succurrit huic sententiæ Scæuolæ respōsum, quo idipsum in restitutione in integrum minorum cauetur [a]: maximè quia emptor habuit titulum à vero domino [b], & quando factum transit in retrahentem. Quo fit vt existimet Chassaneus reddi debere emptori, quæ impendit circa confectionē instrumenti venditionis: quia & tenetur ipsum cedere redhibenti [c]. Porrò quòd ad voluptarias impensas pertinet, proximus ad eas non tenetur: si tamen facta commodè euelli à re possint, debet pati ea tolli [d]: quæ auferri nequeunt, donata videntur [e]. Quare emptor nō petet rectè quæ impendit voluntariè in proxenetam, qui curauit, vt res venderetur [f]. Nisi communi consensu emptoris & venditoris ad proxenetam, vt ad medium & arbitrum pretij itum fuerit [g]. Emptori hęc itaque præstari 6
quæ diximus, proximum retrahentem debere constat. At emptor contrà restituit rem his acceptis. Cæterum num fructus ex re empta susceptos restituere, aut saltem compensare cum impensis factis teneatur, quæstionis est. In qua breuiter respondeo, emptorem pendente tempore, quo non retraxit proximus, fructus suos facere quos percepit: ideò eos nec compensare, nec restituere teneri [h]. Quia hic fuit bonæ fidei emptor & possessor, qui facit fructus suos: & tenetur tantùm ante litis contestationem ad extantes, posteà, ad consumptos [i], vti à tempore moræ, quæ tantùm à tempore consignationis, & depositionis pretij per proximum factæ committitur [k]. Quia neque rem habere, vel sibi deberi dicere potest proximus, eo quòd ius habeat tantùm acquirēdi, si velit: nam inter acquisita & acquirenda mul-

a glos. in l. 1. ad verb necessitatem, & ib. Bald. de cur mo. feruo. manumiss.
b §. item pretium, de emp. ap. Iust.
c Vlp. in l. debet, 27. & in l. illud, 19 ... ædilit. ed. &. P.
d l. item si serui, l. 30. de ædilit. edic. P.
e l. 3. de damno infect. P.
f l. Mutius, pro soc.
g Chassaneus, in tit. de retract. §. 11. ad verba *le detenteur*, gloss. 1. ad consuc. Burgund. accedit Paul. iurisc. in l. pe. ff. limi... um, l. 19. §. si is qui emerat, de captiu. lib. 49. P. tit. 15.
h in l. in summa, l. 6. de pigno. C lib. 8. tit. 4. Pompo. in l. si necessarias, lib. de pignora. actio. lib. 13. P. titul 7. l. creditor qui, in eo. tit.
i in l. si seruos pigneratos, 25. de pign. actio. P.
k in l. in fundo, 59. de rei ven. in P.
l Caius in l. si fundū, l. 12. de in rem ver so P. lib. 15. tit. 3.
m glos. in l. in fundo, in verbo plus pretio, de rei vē. in P.
n Angelus, in §. certe illud, vers. sed est adhibenda dist. de rer. diuis.
o r. locupletari, de regul. iur. in sex. l. iure natu æ, eo. tit. in P. & l. nam hoc natura, de condict. indebi. P.
p l. domum quam, l. 5. de rei vendica. lib. 3. C. tit. 32.
q l. si in area 33, de condict. indeb lib. 12. P. tit. 6 §. certe illud, de rer. diuis.
r l. sin autem, 21 §. in repet. ta, & dict. l. in fundo, de rei vendic. P.
s glos. in d. § in repetita, in verb. si possessor, per dictam, l. in fundo, & per l. planè, 42. de petitio. hæredi. lib. 5. P. tit. 3 1. Vlp. in l. Iulianus 30. 38. de rei vendi. P.
t l. ædiles, in 1. § itē sciendum, de ædil. edict. d. l. planè.
v argument. l. quemadmodū, de agric. & censi. lib. 11. C.
x Angelus Aretinus, in l. 1 §. fi. de oper. no. nuncia.
y Guido Pap. quæst. 257. numero 3.
z Bald. consil. 250. vol. 3.
a l. intra vtile, l. 46. §. vendentibus, de minor. 25. annis P. facit l. 1. C. de reparatio. b l. si cum aurum, de donat. c Chassaneus in consuet. Burgun. tit. de retract. §. 1. ad verba *les frais raisonnables*. d l. pro voluptariis, de impens. in rem dota. fact. e §. ex diuerso, de rer. diuis. f gloss. in l. debet, de ædili. edict. g Azo in summa tituli de ædilit. actio. numero 12. h Ioannes Faber in §. actionū, col. 3. vers. & ista faciunt, de act. Alberi. de Rosato, in 1. parte statutor. quæst. 97. i l. certū, l. 22. C. de rei vendic. l. qui scit, l. 25. de vsur. in P. l. si apes, in fine, de furtis, P. l. bonæfidei, 48. iūcta glossella, in verbo, penè, de acqu. rer. domi. k l. hæc conditio, de condit. & demonstra. P. l. 3. de fruct. & lit. expens. lib. 7. C. tit. 51.

tum

tum interest. Quemadmodum neque is cui adeundi ius est, ideò hæres dicetur, nisi adierit. Et præposterum est, nos antè locupletiores dici, quàm acquisierimus [a]. Sic in pacto redhibitionis, seu de retrouendendo, emptor medii temporis fructus perceptos, suos facit [b]. Et maritus qui fundum habet
7 æstimatum, quandiu pretium non soluitur à muliere, fructus facit suos [c]. In quo nostra gentilitia redhibitio, differt ab ædilitia, in qua restituit emptor fructus, recipiendo pretium [d], eo quòd emptio omninò per illam redhibitionem resoluitur: quod aliter in gentilitia obseruatur, in qua ea non potest cõpetere proximo, nisi firma manente prima, veluti iure prælationis in valida emptione, concurrente proximo cum extraneo, vel remotiore. Eadem quoque distinctione resolutionis distat à pacto addictionis in diem, quo locũ habente, fructus restituuntur ab emptore primo [e]: quia resoluatur omnino emptio [f]. Idipsum in lege commissoria dicendum [g].

a l. pretia rer. l. 63. ad legem Falc. lib. 35. P. tit. 2.
b Bald. & Paul. Castrē. in l. 2. de pact. inter emptor. Angelus consi. 51.
c l. fi. §. fi. de fun. dot. in P.
d l. illud sciendum, l. 29. & l. cum autē, l. 23. §. cum autem redhibetur, de ædilit. edict.
e l. si venditor §. fin. de in diem addict. P.
f l. 1. & 2. eo. tit.
g l. leg. fũdo. l. 5. & l. 2. de lege commiss. in P.

Quantum pro iusto pretio solui in redhibitione debet à proximo emptori. Caput 22.

1 *Pretium iustum in redhibitione, est quod solutum est.*
2 *Idem in retentione iure prælationis dominicæ.*
3 *Proximus creditor quomodo cæteris præferatur.*
4 *Retractio proximi non mutat formam emptionis.*

1 PRETIVM solui, vel offerri debet emptori, non quod iustũ videbitur, proximo retrahere volenti: sed illud ipsum quod extraneus, vel remotior paratus est dare, vel dedit pro re: alioquin, proximus non admittitur tamquam non offerens iustũ pretium [h]. Et quamquam illud verè excedat iustum pretium quod datum est, tamen restituendum est [i]: vt contrà, emptor non potest maius pretium, quàm cum venditore conuenerit petere [k]. Resq; tanti est, quanti vendi potuit [l], tantumque reddendum emptori: vel contra naturam emptionis esset, vt ea ex vnius penderet arbitrio [m], & vt gra-
2 tiosè quis cogeretur contrahere. Facit quòd dominus, emphytheota vendente suas meliorationes, non vtitur iure prælationis, nisi quanti plurimi
3 alius obtulerit, ipse offerat [n]. Similiter antiquior fiscalium rerum cõductor, debet præferri extraneis in noua conductione, dummodò idem pretium, quod cæteri offerat [o]. Neque præferuntur cognati creditores, ratione sanguinis cæteris creditoribus, in rerum debitoris emptione: nisi tantundem
4 ac cæteri offerendo [p]. Atque hîc perpendendum est, proximum non alio modo postulare retractum, quàm per viam subrogationis, vt in locum emptoris veniat: & proinde eodem iure vti debere [q], rata manente conuentione, quam vel amplecti, cum suis conditionibus debet, vel eam prætermittere.

h l. ad officium, commu. diuid. in P. Albarotus, in §. sed & res, per illum textũ, col. 2. vers. quid autem Bagnatus, per quos fiat inuestitu. feu. in Feud. Bald. in l. 2. in fin. quæstio. de rescin. vendi.
i Ioannes Andreas, titu. de emptione, §. nunc videndum, in additionibus ad Speculatorem, Tiraquel. in titul. de retract. gentil. §. 1. glos. 18. numero. 4. & 5. & 10.
k Arnol. Ferronus, tit. de retractu §. 7. in consuet. Burdegalens.
l l. pretia rerum, ad l. g. Falci. P. l. fi. §. fi. C. de administrat. tutor.
m l. in vendentis, de contr. h. emp. C. l. quod sæpe § 1. eo. tit. in P.
n l. fi. C. de iure emphyteo. c. potuit, de loca. ap. Grego.
o l. fin. de loca. fundorum ciuita. lib. 11. C.
p l. 1. de priuileg. creditor. in P.
q c. ecclesia, vt lite pendente l. imperator, 72. §. fi. & l. seq. de lega. 2.

De

De oblatione, & consignatione pretij, & impensarum. Cap. 23.

1 *Oblatio & consignatio pretij, & aliarum rerum qualis fieri debet in retractu.*
Retrahens iure proximitatis quomodo debeat offerre & consignare. eod.
2 *Oblatio realis esse debet, & in numerato, nec verbalis sufficit, nisi in iudicio.*
3 *Oblatio pecuniæ rectè noctu non fit.*
4 *Oblatio legitima debiti vbi, & quomodo facienda est.*
5 *Depositio legitima debiti oblationem sequitur, & vbi fiat.*
6 *Deposita pecunia debita periculum ad quem pertineat.*

PROXIMVS, qui retrahere desiderat, debet pretium offerre cum impensis omnibus, ad quas diximus eum teneri: nec expectare debet peti ab emptore, cùm oblatio sit vltronea & sine petitione [a]. Pretium integrum offerri debet [b], cum eo quod interest [c], realiter, non verbo tenus. Nam qui aliquid facere tenetur, vt quippiam aliud consequatur, vel facere vel offerre tenetur [d]. Si constet proximiori quale, quantumque sit pretium, illud debet offerre: si ex parte constet, id quod liquidum est soluat, vel deponat, & pro parte non liquida se paratum esse offerat [e]. Ratione enim nõ liquidi, non soluti, in moram non potest incidere [f]. Si ignoret pretium emptionis proximus, sufficit si aliquam certam pecuniam offerat, consignet & deponat pro pretio, & impensis legitimis, cum protestatione & oblatione, se paratum esse restituere, si quid amplius exsolutum doceatur [g]. Verum, quod liquidum est debet re ipsa offerre, & præsente pecunia: aliter nihil prodest oblatio [h], nam in illa ad effectum consequendum exigitur, vel solutio, si emptor acceptet, & se paratum accipere dicat, & tunc nihil verbo opus est offerre, & se paratum dicere soluere, sed facto & numeratione [i]: vel si nolit, depositio & consignatio realis exigitur, aliter inefficax eius interpellatio, qui verbis offert [k]: nisi fortè verbalis oblatio in iudicio facta fuerit [l]. Quamobrem cauere sibi debent emptores & diligentiùs prospicere, ne temerè credant offerenti, & dicenti proximo se pecuniam in præsenti habere in sacculo, vel loculis paratam & integram. Etenim non sufficit emptori eam consignatam loculis offerre, aut palàm effundere in mensa, vel alibi, nisi ea numerata sit præsente emptore, & præsente creditore, aut testibus [m]; cùm alioquin non constaret, quid offerretur, & quantum [n]. Constituitque Papinianus differentiam, inter pecuniam debitam numeratam, & pecuniam demonstratam debitoris, propter numerationem [o]. Sufficiet tamen, recusante pecuniam emptore, proximum offerre pecuniam conclusam marsupio, quam tamen anteà numerauerit præsentibus testibus [p]. Sed est parato numerare offerente, emptor non fuerit passus, vt, putà recusans & pretium & retractum, sufficiet obtulisse & deposuisse sine numeratione [q].
Vitiosa est tamen oblatio quæ clàm fit [r], nec sufficiens: non secus, quàm ea quæ noctu fit, quæ merito vt non probè facta, reiici potest [s]. Si solidum quoque non contineat, cùm solutio partium, non minima incommoda habeat [t]. Atque oblatio proba, debet fieri in domo creditoris, si sit eiusdem fori cum offerente, non aliter [v]: nisi alibi de solutione facienda conuentum esset: nam

a glos. in clement. sæpe in verbo necessario, post principium de verbo. signif. l. fideicommissa, §. si res, de lega. 3. vide hac de re fusè tractantè Tiraquellũ in retractu gentilitio, §. 1. gloss. 17. numero 2. & 5.
b l. Iulianus, §. offerre, de actio. emp. ff. l. si plures, C. de conditio. insertis.
c l. acceptam, & ibi Bald. quæstio. 8. de vsur. Barthol. in l. sed si alia, de constitut. pecunia.
d Bal. in § licet, si de feudo defuncti fuerit contentio. inter. domi. & cogna. defunc. per l. si residuum, l. 5. de distract. pigno. C. subscribit Iason in præludiis Feudorũ col. 22. versi. quarto: an id adduco.
e Iuxta l. quidam de reb. credit. in ff. l. statu. liber. & l. seruus de statu. lib. ff.
f l. in fideicommissi, de vsur. in ff. l. cum fideicõmissum, de confess. l. 2. C. de vsur.
g Boërius in § 4. de retract. in consuet. Burgun.
h l. qui decem, §. idẽ responsum, de solu. in ff. Matthæus Mathesilanus sing. 129. post Barthol. in l. prætor ait, §. si quis aliam, l. si quis, de oper. no. nuncia.
i l. qui decẽ §. 1. vers. idem responsum, de solutio. ff. c. 1. & ibi gloss. de eo qui mittit. in possess. causa rei seruandæ.
k l. obsignatione, C. de solut. l. fundus qui Lucij Titij, l. 9. de rescind. ven. ff. l. si residuum, de distract. pig. & l. si prius, C. eod. l. si à te, C. de pact. l. dos data, C. de donat. ant. nup.
l in l. si rem, in 2. §. ff. de pignor. act. ff.
m Ludouic. Roma. consil. 352.
n l. 1. § si cista. depos. in ff. Bald. in l. si seruus, de vulga. in 31 quæst. & Bartho. in l. acceptam, C. de vsur.
o In l. sed si certos nummos, l. 5. de leg. 3. l. hæc venditio, §. 1. ff. contra. emp.
p glos in § illud, in verbo contestetur, tit. 1 ex actio. in 8 ante dotis &c. in Authenticis, Barth. in l. cum seruus, de condit. & demõst.
q Alexã. in l. si mora. colum. 4. solu. in l. acceptã, quæst.

matrimo. r l. si. de rit. nup. ff. s gloss. in l. nunc, & l. si soluturus, de solut. ff. t l. 3. fami. ercisc. v Baldus 12. & ibi gloss. de vsur. facit l. si. de conditio. insertis, & l. p. nul.) si. de conditio. & demonstra.

ibi

ibi offerendum vbi soluendum. Et satius etiam erit, si proximus curet oblationem fieri in loco vbi residet emptor, vel si, alibi eum repererit commodè: neque hic cùm diuersi est fori expectare debet, vt creditor, emptor, eum interpellet, vt in cæteris creditoribus & debitoribus paratis si interpellentur, receptum est [a]. Quia proximi causâ agitur, vt intra tempus præstitutum redimat, & elapso offerre non possit. Absente emptore, aditur iudex qui ea de causa statuit, de oblatione l. si creditori, de vsu. C. l. in pignoribus §. penul, de non nu. pec.
5 Si emptor interpellatus de retractu reiiciat oblationem factam, à proximo, contestatione facta, proximus consignabit, & deponet pecuniam oblatam [b], & ita ius sibi acquiret [c], non aliter [d]. Oblatio depositionem præcedit, non contrà: quamquam aliquando deposita sufficiat indicare aduersario, qui rem dare debet, vbi possessio non est tradita [e]. Deponitur pecunia, vel apud ædem sacram, vt plerumque olim [f], vel alio loco publico tuto [g],
6 vel apud quē iudex iubebit [h]. Tutiúsq; sibi proximus consulet, si, authore iudice, locus vel depositarius oblatæ pecuniæ eligatur, eoque à periculo pecuniæ omni ei electioni satisfaciens proximus deponens, liberatur, si loco minus tuto committatur pecunia: cuius tamen esset obstrictus si ipse deponeret ex arbitrio [i].

De tempore ad retrahendum concesso. Caput 24.

1 *Retrahendi tempus datum iure proximis, annus & dies à die saisina. Consuetudines tamen locales potiores. eod.*

1 IVS pontificium refert retrahendi tempus datum proximis, esse annum & diem [k]. Ioannes Gallus meminit, curiæ supremæ Parisiorum placito, anni 1269. pronunciatum, retrahentem venire debere intra annum & diem à die inuestituræ & saisinæ, id. adeptionis possessionis emptoris [l]. Quod intelligendum, si localis constitutio aliud, vel breuius, vel longius deffinierit tempus, quod sequendum est. nec dubium quidem est, elapso termino scientibus non dari regressum [m], veluti sequuta ex lapsu termini tacita, & irreuocabili iuris concessi repudiatione, quæ nec prætextu ignorantiæ iuris redintegratur [n]. Currit & præscriptio hæc annalis vt & triennalis contra minores etiam, ex sententia Francisci Mignonis [o]. Quia consuetudines sunt stricti iuris [p]: & constringunt etiā minores [q]. Sed nū possint aduersus hanc moram restitui, subsisto, & si liceat sententiam proferre, puto restituendos [r]. Sed num venditione facta cum pacto redhibitionis, seu, vt dicunt, de retrouendendo, tempus redhibendi proximis concessum, incipiat à tempore contractus, aut à tempore diei appositi venditioni, non explicabo: cùm hanc quæstionem doctè & fusè Tiraquellus explicauerit, quem consules [s]. Sunt hîc namque & interpretum contrariæ sententiæ: quia & consuetudinum varij vsus, quibus potius adhærendum censeo.

a l. Meuia, § fi. de annuis lega. in P. in l. item illa a, 18. in verbis petitor nō venit, & ibi gloss. de constitu. pecunia. P. l. mediterranea, leg. de anno. & tribut. lib. 10. C. ti. 16. l. pro locis, l. 5. eo. tit.

b in l. si priusquam, de distract. pigno. C. d. cto § illud, vt exactio instante primæ dot. &c.

c l. 1. §. sin autem, de commu. seruo. manumiss. C. l. ait prætor, § sed etsi pecunia, de minor. 25. ann. l. 1. §. si pecuniā, depos. P. l. 1. §. sin autem socius, de commu. seruo. manumiss.

d l. 2. debitorem vēdit. pignor. impedire non poss. lib. 8. C. ti. 29. l. obsignatione C. de solutio. l. acceptam C. de vsu. l. fi. C. de tuitio. pig. l. fin. de lege commiss. P. l. 1 qui potior. in pigno. C.

e glos. in l. 2. C. de vsur. l. curabit, de actio. emp. C. l. Iulianus, § ex vendito, & l. liberalitatis, §. fi. eo. tit. in P.

f l. 1. §. sin autem socius, de commu. seruo manumis. C.

g l. acceptā, de vsur.

h l. fin. de lege commiss. P. l. si stipulatus §. si locum, de solu. in P. l. ait prætor, §. permittitur, de minori. in P.

i Bald. in d. l. acceptā l. 10. de vsur. facit l. si soluturos, 39. de solut. 46. lib. P. tit. 3. & ibi Barth.

k l. constitutus, de restitutio. in integr.

l Ioannes Gallus in quæstio. decision. per aresta parlamen. aresto incipiente, cū domina Isabella.

m Paul. Castrens. consil. 350. incipiente præfata reformatio, & consil. 429. incipiēte, circa primum, volumine 1. probat §. porro, qualiter olim feud. poterat alienar. in lib. Feud.

n l. si emancipata, 1. de iur. & fac. igno. lib. 1. C. tit. 22. l. 2. quis ordo in bonorū possess. serue. in P. l. 1. § qui admit. ad bonorū possess. poss. C. l. 1. § largi de successor. ed. ct, l. facta, §. si quis bonorum, ad senatus. Trebellia. l. 1. de vsuca. transfor. C. l. annus, de calumnia. in P.

o Franciscus Mignō. in cōmēta. ad consuetudines Andegauensiū, parte 12. in articulum 146. numero, 20.

p l. 1. §. si is qui nauem de exerci. actio.

q l. si sine hærede §. Lucius, de administ. tutor. l. Aemilius Largianus de minorib. P.

r per l. si in emptionē, de minori c. cōstitutus, de restit. in integ. Boerius ad §. 1. de retract. in consuet Byturig. Guido Papæ decis. 257.

s Tiraquellus, in tracta. de retractu conuentionali in §. 2. gloss. 1. numero 32.

Finis, rationes, & causæ iuris retractus gentilitij. Cap. 25.

1 *Redhibitionis gentilitia finis pracipuus conseruatio familiarum.*
Hæreditaria maiorum vendere turpe Lacedæmoniis. eod.
Familiarum splendorem conseruari Reipublica interest. eod.
2 *Consuetudo cur seruanda.*
3 *Et quid.*
Proximitatis ius dat causam successioni, & retractui. eod.
Et gradus affectionem auget, quo proximior. eod.

FINIS, vt opinor, redhibitionis gentilitiæ præcipuus est, con- 1
seruatio bonorum in familia, ne maiorum splendor, & eorum
insignia in extraneos transeant: & ne misceantur familia-
ria[a]. Quare apud Lacedæmonios, aut prædia, aut terram
vendere de vetusta maiorum hæreditate, turpitudo non exi-
gua putabatur: neque verò licebat, vt refert Heraclides[b].
Et Menander dicebat:

ὀδυνηρὸν ἐστιν εὐτυχοῦντα τὸν βίον
ἔχειν ἔρημον διαδόχου τὴν οἰκίαν. id est.

Res est plena doloris, ei qui vixit beatus, successore desertam domum relinquere. Rei-
publicæ quoque interest, vt ordinum & familiarum dignitas salua sit[c], &
ne sordidæ stirpes splendidissimis & ingenuis natalibus subrogentur[d]. Et
Augustus ad populum, nec domum, inquit, pupillorum, tutoribus vendere
liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines, aut non
videre fixas, aut reuulsas videre, satis est lugubre[e]. Atque proculdubiò va-
let lex imposita rebus à priuatis, ne extra familiam res alienetur[f]. Rationes 2
porrò, quæ consuetudines fulciunt retractus, plures sunt: sed potissimùm
quòd mores recepti sint legum nerui[g], veluti ex conuentione seruantibus
morem incolis: siquidem & conuentionem inesse consuetudini dixit Pla-
to[h]. Facit & causa proximitatis locum retractui potiorem, quæ & causam 3
potiorem habet succedendi ab intestato deficientibus[i]. Et quia potest effi-
cere lex ne res ad extraneos alienatione perueniat[k], poterit & idipsum cō-
suetudo, quæ vim legis habet[l]. Et Cicero vel alius, ad Herennium, *Consuetudo
est*, inquit, *id quod sine lege, æquè ac si legitimum sit, vsitatum est. Ius videlicet mo-
ribus institutum quod pro lege suscipitur*[m]. Proximitas affectionem auget
secundum gradum eius propinquiorem, de quo & responsum est, pacto fieri
non posse, vt vlterior agnatus præferatur in bonis[n] paciscentis: omitto re-
liquas rationes, quæ communes sunt cum successione intestati proximio-
rum, ad quos ordine peruenit succedendi facultas. Neque optio est hac con-
suetudine reseruata vendenti, vt possit remotiorem præponere, ratione eius-
dem ordinis præscripti Neque rigor iuris scripti[o], qui improbare videtur
has consuetudines consideratur nunc, cùm leges posteriores derogent prio-
ribus, etiam ex tacito vtentium contrario vsu[p].

a Nemero. c. 8. Leuit. 35.
b Heraclides lib. de politiis, in repub. Lacedæ.
c l. 1. § quamuis, & §. sed etsi seruus. de ventre inspicie. in P.
d l. super statu. de quæstio. C.
e l. lex quæ tutores, 22. §. & tollerabilius, de administra. tutor. lib. 5. C. tit. 37.
f l. cum pater, §. libertis, de leg. 2. l. peto l. 71. §. fratre hærede instituto. eo. tit.
g l. de quibus, l. sed & ea quæ, l. ergo. de legib. in P. § sine scripto de iure natur. in P.
h Plato in Cratylo.
i Masuerius in sua practica iudicior. in princi. vers. ille tamē tit. de retract. Boërius quæst. 13. numero 12.
k l. 1. non licere habitator. metroco. &c. lib. 11. C. tit. 55. l. dudum, in fine, de contra. emp. l. vni. ne Christiā. mācip. hæretic. vel iud. hab. C.
l l. diutina l. 1mo. l. 6 de interpretatione & l. nā imperator, de legib. P cum dilectus, c. cum olim de consuetud. c. certificari, de sepult.
m can. consuetudo. 1. distinc.
n l. si fratres 53. §. idem respondit. pro soc. P.
o l. dudum, C. de cōtrah. emp. l. 1. com. mu diuid.
p l. de quibus de legib.

Finis libri XXVI.

De

DE CONTRACTIBVS RELIQVIS, QVI CONSENSV FIVNT.

LIBER XXVII.

De locatione, & conductione. Caput I.

Institutio. Lib.3.titu.25. P.Lib.19.titu.2. C.Lib.4.titu.65. Decretal.3.titu.18.

1 *Locationis & conductionis nomine olim promiscuè vsi veteres, vt emptionis & venditionis.*
2 *Locatio vnde dicta.*
Locator & conductor qui. eod.
3 *Locationis definitio.*
Res qua locari possunt. eod.
4 *Emphyteosis quid.*
5 *Commissum ob defectum solutionis, pensionis, emphyteoseos, an habeat locum in Gallia.*
6 *Libellarius contractus quid.*
7 *Emphyteosis, & locationis differentia.*
8 *Opera locari possunt.*
Redemptores qui dicantur. eod.
9 *Mercenarij qui.*
10 *Merces locationis certa esse debet.*
11 & 12 *Locare & conducere qua persona possint vel non.*
12 *Milites conducere bona aliorum prohibentur.*
13 *Ecclesiastica persona non possunt esse conductores bonorum secularium.*
14 *Magistratus conductores esse non possunt.*
15 *Tutores, curatoresúe conducere non possunt.*
16 *Famuli non possunt relinquere temere dominos, sine illorum iussu.*
17 *Locationi consensus dat legem.*
Locatio tacito consensu quando, & quomodo renouatur. eod.
18 & seq. *Locati & conducti actiones qua.*
Locati pro quibus datur. eod.
19 *Colonus vendens rem quam colit, furti damnandus.*
Locare inuitus non cogitur dominus suam rem. eod.
20 *Iuratur in litem pro locatione, quando.*
21 *Conductor non soluens mercedem expelli potest à re locata.*
22 *Conductor mercedis, vel pensionis remißionem quando, & pro quibus petit.*
23 *Sterilitate quando remittatur pensio conductori.*
Sterilitas fructuum quomodo metienda. eod.
24 *Animalia varia qua vastarunt ciuitates, & oppida, & depopulata sunt fructus.*
25 *Pestis causa migrans num renunciet conductioni, vel soluat mercedem.*

PLACVIT etiam in diuisis non esse locum redhibitioni gen- 1
tilitiæ [a]. Diuisio namque nullum tribuit ius nouum, sed quæ-
situm antè, distinguit [b]: quod commune quippe est, meum
est [c]. Sed ne quis in communione contra iuris regulas rema-
nere cogatur [d], liberè partem suam ab aliena separare pote-
rit, ne communio pariat discordias [e]. Et constat ex his quæ
paulò pòst, Deo fauente, dicentur, ex permutatione redhibitionem non dari,
cui proxima & similis est diuisio [f]. Nec nos mouet, quòd inter diuidendum
interdum iudex adiudicatione vtitur, & eius remunerationis causa, pretio 2
alteri sociorum adiudicato, vt emptioni tunc diuisio accedere videatur [g].
Siquidem imitatur quidem emptionem in eo diuisio, facilioris diuisionis
ratione [h]: sicut & similis quòd vtraque sit bonæ fidei [i]: vtraque habeat eui-
ctionem [k]: at nullum simile idem est [l].

De rebus mutuatis, locatis, in solutum datis, num redhiberi posſint. Caput II.

1 & 2 Redhibitio gentilitia non habet locum in mutuatis, commodatis. In locatis eod.
3 Redhibitio gentilitia habet locum, in datis insolutum.

DVBIVM potuit esse in mutuo, num retrahi posset, quòd mu- 1
tui dominium transit in eum qui mutuatur, & fiat quod mu-
tuo, de meo tuum [m]. Minus autem in commodato vrget
quæstio, quòd per illud non fiat rei alienatio, vel dominij
mutatio [n]: eademque res expleto vsu in quem commodatur,
reuocatur ad dominū [o]: multò minus quoq; dubiū in preca-
rio, quod ex arbitrio dantis repetitur [p]. Sic nec in locatione retractionem gē- 2
tilitiam cessare palàm est, quia nec ex ea censetur alienata res [q]: etsi locatio
fieret in longum tempus per contractum libellarium. Cæterum neque etiā
mutuum retrahi posse verius est [r]. Quia tantùm, vt monuimus, in rebus so-
li, non in mobilibus, in quibus cessat affectio, retractus gentilitius locum ha-
bet. Consistit autem in mobilibus tantùm mutuum [s]. Sed & gratia, quæ in
mutuo est, affectionis est, & veluti liberalitatis, quæ personam egredi non
debet debitoris [t]. Insuper non videtur res alienari, quæ ea conditione da-
tur, vt eodem numero, pondere, & mensura, & bonitate restituatur, quem-
admodum fit in mutuo [v]. Sed quid statuendum in rebus, quæ in solutum 3
dantur videamus. Verior certè est sententia, qua asseritur in his rebus locū
fore iuri retractui, & in decretali venditione [x]. Neque interest emptoris, si
numos quos tantùm credidit, recipiat cum accessionibus legitimis: cùm in
numis non cadat affectio [y]. Estq; datio in solutū, instar emptionis [z]: sed vl-
trà, res quæ in solutum datur alienari censetur cum onere suo [a], quale est,
vt res possit à proximiore redimi: accideret alioquin, vt quod via vna prohi-
betur, videlicet per emptionem, ne fiat fraus proximo, alia per obliquum

a Chassaneus, a con suet. Burgun. titul. de retrac. §. 9. vers. item in diuisione.
b l. 2. commu. prædi- or.
c l. serui electione, §. si. de lega. 1. l. illud, de rit. nupt. P. l. 2 de condit. institut. l. 1. §. si do minici, ad senatus. Sylleia. in P. cum simil. l. merito, pro socio. P.
d l. si in fine, de liti- gios. C. l. si. C. com- mu. diuidun. l. si nō sortem, §. si certū, de condict. indeb. P. cum simil.
e l. cùm pater, § dul cissimis, de lega. 2. l. 2. quando nō pe- titium partes lib. 10. C.
f l. cum pater, §. hæ- reditatem in 2. de lega. 2. gloss in l. 1. commu. vtriusq; iud. C. in verb. placuit.
g l. 1. l. diuisionem, commu. vtriusque iudic. C.
h l. 1. 2. 3. §. cum au- tem, commu. diui- dun. C. §. quod si commode, de offic. iudi. ap. Instit. nia.
i §. actionum, de act.
k l. si fratres, C. com- munia vtriusq. iud. & tit. de euict.
l l. si idem, C. de co- dicil.
m l. 3. §. appellat. de reb. credi in P. §. 1. quib. mod. re con- trah. oblig.
n l. rei commodatæ, commo P.
o l. in commodato, § sicut cōmoda. P. c vnic. eo. titu. apud Gregor.
p l. 1. & l. 2. & l cum precario, de preca. in P.
q l. non solit. loca. P. l. qui rem suam, l. 20. eo. tit C. l. co- dicillis, l. 91. §. in- stitdto filio, de le- ga. 2.
r Franciscus Mignō in commentar. con suetu. Ande gauēs. in artic. 145. con- suetudinum, 12. parte, vbi agitur de retractu.
s l. 1. §. mutui datio. de reb. cred. P. §. 1. quib. mod. re con- tra. oblig.
t vt in donationis re tractu paulò antè diximus.
v l. 2. & l. cum quid si cer. peta. P.
x consuet. Byturigū in titu. de retract. §. 9. in additione 2. ad §. 1. tituli de re- tractu apud Massuerium, in praxi. Ioannes Faber in l. si prædium, C de euict. facit l. sena- tus l. 45. de lega. 1.
y l. numis, de in litē iuran. P.
z l. 3. pro emptore P. l. si. ex quib. caus. in poss. eat. P. l. si prædium, l. 4. C. de euict. a in l. alienatio; & l. qui tabernas, de contrah. emptio. in P. l. Statius Florus, de iure fisc.

permitteretur [a]. Et hanc quæstionem quoque aliàs in publicis prælectionibus problemmaticè disputaui: sed nunc sufficit, si quod veriùs mihi videtur explicauerim breuiùs.

De rebus permutatis, num subiiciantur retractui. Cap. 12.

1 Redhibitio gentilitia non habet locum in permutatis.
2 Nisi in fraudem fiat.

1 NON habere locũ retractũ in permutatione notãt consuetudinũ enarratores [b]. Quia qui prohibetur vẽdere, nõ prohibetur permutare [c]. Deinc permutatio nõ videtur omnino alienatio, eò quòd alia res in locũ datæ subrogatur, quę naturam prioris referre videtur [d]: quod tamen ita accipi debet, si res permutata sit eiusdem qualitatis, vt si immobilis cum immobili permutetur [e]. Quamobrem si ex vno latere res immobilis vna, ex alio res alia, & pretium permutentur, dubium est, an tamquam emptio censeatur contractus: an tamquam permutatio. Proinde Ioannes Andreas [f] inspiciendam arbitratur esse mentem eorum qui agunt: num velint permutare, an vendere. At cùm de ea non constet, inspiciendum est, num pretium excedat valorem rei, cum qua pretium pro vna re datur, & an ei res accedat, & tunc dicetur emptio: tuncque erit locus retractui, quia quod præpollet inspicitur [g]: an verò pretium rei accedat ad perficiendam æqualitatem, quo casu censetur permutatio [h]. Quòd si nec de hoc quoque constat, dicendum arbitratur Bartholus, esse contractum innominatum [i], & agendum esse præ-
2 scriptis verbis actione [k]. Et hæc vera sunt, quando sine fraude permutatio fit [l]. In fraudem tamen fecisse non videtur, is qui cùm vellet ius protomiseos declinare, & vellet prædium emere, aliud prædium dedit, quod pro pretio, nomine permutationis, tradidit: quod is cum quo permutauit statim vendidit, vtroque sibi ita prospiciente [m]. Hoc quippe non fraudi, sed prudentiæ adscribitur [n]: vt non repræhenditur is, qui sibi prospiciens, subiiciat aliquem, qui à se procuratore rem emptam nomine dominij petat [o]. Et sic consilium fraudandi potius, quàm euentum consideramus [p]: cùm in fraude vtrumque consideretur, animum, & euentum [q]. Neque nos mouere debet, quòd permutatio vicina sit emptioni [r], & ideò admittere videatur eandem redhibitionem: quandoquidem & verum est in aliquibus cum ea, vt cum cæteris conuentionibus, conuenire: verumtamen diuersam habere naturã [s]: vt in redhibitione, & aliis quibusdam.

De personis quæ retrahere possint. Cap. 13.

1 Retrahit proximior venditori.
2 Propinquus & proximior quis dicatur.
3 Redhibendi facultas ad quem gradum extendi possit personarum.

4 Redhiben

a contra.l.cùm quid, de reg. iur. c. tuæ, de procura.l.si.C. si mancip. ita veneat ne prostitua.l. scire oportet, §. mater, de tutel. l. oratio. de sponsalib.P.

b Chassaneus in §.9. *des retraictz*: in consue. Burgund. vers. quid autem. Matthæus de Afflict. in commentar. iuris protomiseos, in glos. licet enim. Boërius in §.1. de retrac. in consuet. Byturig. Ioannes de Platea in l.fi.de prediis decurio. sine decre. non aliẽ. lib.10.C. vers. & facit hæc lex.

c vt in l.3. de prędiis curial. lib.10.C. c. ad quæstiones, de rerum permut. ap. Gregor.

d l.si cùm iudicio sisti, §. qui iniuriarũ, si quis cautio. P. l. parabolã. C. de episcop. & cler. § fuerat, de actio.

e Boërius in dicto §. 1. de retract.

f Ioan. Andre. in c. ad quæstiones, de rerum permuta.

g l. maiorem, de pac. P. l. quod in dubiis, de consecra. ecclesiæ. l. quæritur, de sta. homi. ca. Hermaphroditus 4. q. 3. l. tenetur § 1. de actio.

h dict. c. ad quæstiones de rerum permut. l. item si pretio § 1. pca.

i Barthol. in l. 1. numero. 7. de rerum permut.

k Barthol. in l. 1. §. at cum loca. facit l. 1. §. at cum, de præsc. verb. in P.

l prædicti interpretes citati in hoc cap.

m Tiraquel. in procemio retract. num. 72. & sequentib. l. si cum alienum l. 70. § ait prætor, de acqui. hæredi. P.

n l. si pupillus, l. 42. in 1. de acquis. hæredita.

o l. atqui natura, 10. §. cũ me absente, de negot. gest. P. l. seruus dotalis, § 9. solut. matrimo. in P. l. cum pater, §. Titio, de lega. 2.

p vt in l. 4. §. si quis autem de fideicõmiss. liberta.

q in l ait prætor, §. 1. quæ in fraud. credi. in P. l. si seruus in 2. § 1. de acquirẽ. hæredita. l. quia autẽ, §. si patronus in fine si quis omiss. caus. testa. in P.

r l. permutationum, C. de rerum permutat.

s l. 1. de rerum permut. P. l. 1. in fine de contrah. emptio. in P. l. naturalis §. 1. de pręscrip. verb. P.

4 *Redhibendi facultas à tempore venditionis incipit quæri tunc proximo.*
5 *Redhibere num possit proximus, qui ex mandato venditoris vendidit.*
6 *Redhibent proximi omnes, si velint, si sint in eodem gradu; alioquin ordine proximiores.*
7 *Redhibitio num fiat à proximiore, facta venditione vni de genere.*
8 *Redhibent proximiores, si velint, ab emptore: non tamen cogi possunt ab emptore redhibere, si nolint.*

HACTENVS de rebus, vt de materia: nunc de personis quæ 1
retrahant agamus. Constat itaque proximum esse debere retrahentem, qualis dicetur is, quem nemo in gradu cognationis antecedit [a]. Fluctuant tamen interpretes in definiendo 2
propinquo, seu proximiore. Nam aliqui rati sunt proximos considerari debere, respectu eius à quo processerunt res, non habita ratione venditoris [b]. At Tiraquellus meliùs, refert proximitatem ad 1
vendentem [c]: non ad eum à quo priùs bona descenderunt, vel ad stipitem: dum enim moritur possessor, non eis bonis, proximi eorum à quibus bona processerunt, succederent, sed proximi possessoris, vtpotè mutata iam familia per acquisitionem, vt per aditionem bona defuncti fiunt hæredis [d]. Sicuti & in successione feudorum, in quibus & ius retractus locum habet, persona vltimi vassalli, non primi acquirentis, inspicienda [e]. Verumtamen 3
quæritur, vsque ad quem gradum porrigitur facultas redhibitionis. Et certè si ius successionis sequamur, ad decimum vsque gradum prorogabimus nomen agnationis: si autem consideremus proximitatis nomen, vsque ad sextum, & septimum à sobrino sobrinaque natum [f]. Hancque postremam sexti gradus, & septimi proximitatem in retractu admitterem tantùm, propter affectionem rerum quæ in eo consideratur, quæ certè affectio, neque in personis vltra septimum gradum conseruatur [g]: attamen sequor graduum computationem pontificiam, iuxta canonem, ad sedem, 35. q. 5. cuius gradus
7. est in iure ciuili 12. Obseruandum autem proximum hunc venditoris, tempore venditionis, sibi quærere ius, facta venditione, vsque adeò vt si emptor, 4
pendente tempore anni & diei, quod indultum est proximo ad redhibendum [h], rem alij vendiderit, & secundus venditor alij, & quamuis per mille manus, vt dicunt, alienatione res peruenerit: nihilominus tamen proximus prioris emptoris à quocunque potest intra tempus repetere, & præfertur proximis 2. & 3. & vlterioris venditoris: semel enim ei ius quæsitum, ab emptore vendente, auferri sine facto eius non potuit [i]. Et pendente concesso tempore redemptionis, res alienata censetur cum suo onere ab emptore primo distracta [k], & cum iure tantùm vendentis [l], cumque causa rei [m]. Quàmobrem proximus, durante sua facultate, aget non tantùm aduersus emptorem primum, sed aduersus quoque quoscunque possessores rei: quia hæc actio personalis est in rem scripta, rei persecutoria, quæ nascitur ex contractu, & semper dicitur esse possessoris comes & veluti inhærens, vt realis naturam assumat [n]. Quamobrem & euitandi circuitus gratia, datur tantùm aduersus vltimum possessorem, ex lege municipali directè [o]. Sed agitata 5
quæstio est, num proximus, qui ex mandato venditoris rem vendidit, possit iure propinquitatis redhibere. In qua dicendum videretur cum Matthæo de Afflictis, non posse: quòd is qui se alterius facto subscripserit, videatur consentire, & iuri suo cedere [p]. Verior tamen est contraria sententia, vt qui alterius facit mandato, sibi non præiudicet [q]. Neque enim potest videri remisisse alterius nomine contrahens ius retractus, quod adhuc sibi nõ competebat, cùm fieret emptio, vt ius non competens [r]. Et qui mandato

alterius

[a] l. ex duobus, de vulgar. ff. l. proximi, de verbor. signif. ff. l. 1. §. proximus, vnde cog.

[b] Bartholomæus Chassaneus, in §. 1. ad verba d'ou meuft l'heritage, de retract. in consuetu. Burgun. Tiraquell. adfert rationes in tracta. de retractu gentilitio, in §. 11. gloss. 3. numero. 12. 13. 14. 15. 16. 17.

[c] Tiraquel. in d. §. 11. gloss. 1. numer. 18. 19. 20. quia ille §. 11. loquitur nominatim de proximo vendentis.

[d] l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulg. in ff.

[e] §. 1. & ibi Andreas Isernia, de natura successio. feudi in vsib. feudo. & Bal. consil. 200. vol. 5.

[f] §. fi. de successio. cognator. vide Theophil. in d. § fin. eo. tit.

[g] ca. ad sedē. 35. q. 5.

[h] c. constitutus, de restitutio. in integ.

[i] l. id quod nostrum, de reg. iur. c. fin. & peruersum, 16 dist. c. conquerente de restitutio. spolia. l. si. de pact. ff. l. nouatione, de fideiuss. l. si cum C. de loc.

[k] l. vni. rem alienam gerent. non interd. rerum suarū alien. C. l. 1. & 2. sine censu & reliq. fundū compara. nō poss. C. l. nihil proponis, l. 123. de lega. 1.

[l] l. qui tabernas, de contrahen. emp. ff. l. vin. l. 23. §. si fundus, de seru. ru. rusticor. prædior.

[m] l. alienatio cum fit, de cõtrah. emp. ff.

[n] Barthol. post glos. in l. si tertius, §. si quis prius, de aqua pluu. arcen. ff. Iason in §. quædam de actio.

[o] argumento l. dominus testamento. ad finem, de condictio. indeb. ff. in l. cum fundus, §. si seruum tuum.

[p] l. 1. §. sed etsi, quod iuss. in ff. l. penul. de in rem vers. ca. non liceat. in 1. ca. cum redēptor, 12. q. 2. l. Titius Seij procura. l. 2. de rescind. vend. l. si. de inoffic. testa. in ff. cum simil.

[q] Chassaneus, ad consuet. Burgund. §. 16. in vltima glos. ibi, sed quæro, pone quod cõsanguineus.

[r] l. qui superstitis, & l. is qui hæres, §. si quis, de acqui. hæredi. l. si ita scriptū, §. si sub cōditi. de lega. 2. l. spem eorum præmiorum C. quæ res pign. ob. poss. l. 1. §. quod ait prætor, in 2. quorum lega. in ff.

alterius quippiam agit, nudum ministerium præstat, eiusq; negotij, sicut nec commodum, ita nec incommodum ad eum pertinere potest [a]: & nemini officium suum debet esse damnosum [b]. Nam qui mandato vendit, facere id videtur, non tamquam proximus, sed tanquam extraneus, & proinde nō nocebit actus, tamquam à proximo factus [c].
6 Quando plures proximi sunt in eodem gradu, omnes admittuntur, si velint, vt in iure successionis: omissa tamen differentia fratrum consanguineorum, & vtrinque coniunctorum, quam paulò aliter consuetudines hîc, quàm in successionibus obseruant [d]. Vocantur autem proximiores, sed ordine prioritatis, nisi si quid priores impediat [e]. Sed rursum hîc obseruandum absolutè verum esse, extraneo facta venditione, proximiorem idoneum retrahere posse.
7 Porrò si alicui de genere, & proximitate vendatur res, variant consuetudines: nam ex cōsuetudine Campaniæ & communi, admittitur proximior ad retrahendam rem remotiori venditam, vt annotat Ancharanus [f], & Baldus [g]. Talisque consuetudo est Engolimensis, Xantonensis, Pictauiensis [h]. At ex consuetudine Byturigum, emente remotiori, non retrahit proximior [i].
8 Item regula de proximiori intelligenda est, si ipse proximus vel proximiores agant: alioquin tacentibus illis, emptor non potest conqueri [k].

Sed num is qui vendidit, aut filius eius possint retrahere. Cap. 14.

1 *Retrahere non potest, tamquam proximus, qui vendidit ex nouo, etiam iure.*
2 *Retrahere rem venditam à patre num filiusfamilias possit.*

1 IN quæstionem venit, num is qui vendiderit, possit retrahere, si post venditionem intra tempus quo retrahi possit, decedant proximi, ita vt is solus remaneat. Et quidē Fācíscus Mignon posse sensisse videtur [l]: quòd receptum etiam sit, patrem instituere posse petitionem, vt procuratorem filiorum, vt retractetur venditio per illum facta [m], etiam filiis inuitis [n]: vt nec is præiudicium sibi facit, qui tutorio nomine & pro pupillo hæreditatem adiit, quominus suo nomine contra testamentum eius, qui pupillum, hæredem instituit, possit mouere actionem [o]. At diuersas partes lubentiùs sequor, & eundem venditorem etiam solum reiici à redemptione rei: ægrè enim iura patiuntur improbare quę quis iam approbauerit, & contrà [p]: & qui vendidit, iam remisit affectionē rerum maiorum, vt recursus eò iterum redimendi non debeat patere [q]: præsertim cùm liceat proximo vel expressè, vel tacitè, per lapsum anni & diei, remittere hoc ius emptori [r]: facessereq; huius intentioni ex diametro videtur, eum quem de euictione tenet actio, agentem repellere exceptionem [s]: iusq; superueniens venditori, confirmat vēditionem emptori [t]. Sed & valida & efficax erat venditio, quam retractare conatur. Qua ratione hæc prohibitio cōstituit differentiam cum redemptione quæ fit à vendente, quando facta fuit lege cōtrahere prohibente, & cōtractus ideò nullus est [u]. Et quāuis verū sit, eū qui alieno nomine quid gessit proprio posse retractare, vt dictū est: tamē non sequitur vt quod quis proprio gessit, idē possit dissoluere in damnū alterius.
2 Admittunt tamē, filium venditoris, vt proximiorē, retrahere posse venditā rē à patre:

Aaa

[a] l. qui proprio l. 46. §. procurator de procurat. in P.
[b] c. cum nō debeat, de electio. in sex. l. seruus communis, §. quod vero, de fur. l. sed si qs, ex signatoribus, quib. mod. testam. apertiant. P.
[c] argumento l. si paterfamilias l. 1. §. q duos, de adopt. P. l. cum quidam, de administr. tuto. l. item eorū, quod cuiusc. vniuer. P.
[d] Chassaneus in §. 4. vltima annota. de retract. in consuet. Burg. Ioan. Faber § si plures de legitima. agna. succ ess.
[e] l. vt gradatim de muneri. & hono. in P.
[f] Ancharan. consil. 307. & seq.
[g] Bald. consil. 25. volumi. 3. incip. dominus Thomas.
[h] Ioannes Faber in §. ita demū, de hæredita. quæ ab intestat. defferunt. Boërius decis. 76. num. 7.
[i] in titul. de retrac. §. 1. in consuetud. Bytur.
[k] Iacob. de sancto Georgio in l. si mulier § ex asse, de iure dot. argu. l. si ad leg. fau. de plagi.
[l] Francisc. Mignon, in comment. ad cōsuetud. Andegauē sium in 12. parte, vbi agitur de retractu artic. 348. numero comment. 16. videtur id probare l. si in emptionem, de minor 25. ann.
[m] l. 1. de libera. cauf. C.
[n] l. 1. & 2. eo. titu. de liber. cauf. P.
[o] l. cum quædam, C. de administ. tuto.
[p] l. Pomponius, l. 10 de neg. gest. P. l. si vxor, de adulteriis in P. c. cū Vintoniensis de electio. can. dilectissimi, 1. q. 1. ca. hortendus, 12. q. 2.
[q] l. quæritur, § si venditor de ædil. edi. l. postquam liti. C. de transact.
[r] §. porrò quib. modis poterat olim feud alien. in vsib. Feudor.
[s] l. vendicantem, 17. de euictio. P. l. 1. de reb. alien. non alien. C.
[t] l. si quis alienam rem. 47. de actio. empt. P. l. cum vir prædium, de vsuca P.
[u] vt in l. quemadmodū, de agricol. & cēsit. li. 11. C. & in l. seruo, qui & à qb. manumissi liberi non fiant.

Sed in tempore propinquitatis quæritur, si post venditionem factam, & ante retractum, intra tempus retrahendi, si alius nascatur proximior, an excludat eum qui tempore venditionis erat proximior. Cap. 16.

1 *Retrahendi in facultate proximior dicitur, qui tempore venditionis proximior erat, etiamsi alius nascatur posteà proximior.*
Nisi conceptus fuerit tempore venditionis. eod.

1 IN hac quæstione Chassaneus tradit [a], potiorem eum esse, qui
2 tempore venditionis proximior erat: neque excludi à proximiori, posteà nato: quia ante natiuitatem proximioris nati, ius nato quæsitum fuerat [b]. Et ita actio quæ ab initio nata non erat, oriri nequit [c]. Et hanc sententiam iuuare videtur §. proti-
3 nus, de legitima agnator. success. Alij arbitrantur temperamentum adhibendum, vt si natus posteà conceptus fuerit tempore venditionis, præferatur, nō autem si conceptus non erat: argumento à iure succedendi ducto, in quo hoc
4 ipsum admittitur [d]. Et qui in vtero est, pro nato habetur, in his quæ ad eius vtilitatem pertinent [e]. Ita Boërius tuetur, natum & conceptum proximiorē intra tempus contractus admitti: & ita iudicatum fuisse annotat [f]. Quemadmodum, extante testatoris prohibitione, ne res alienetur extra familiam, quādo cōsentientibus proximis alienatio fit, efficax ea quidem, sed si filij ex illis nascātur, reuocare possunt alienationem [g]: & sunt iura expresa, quæ dum de deferenda successione loquuntur, & conceptos, viuo eo de cuius successione agitur, proximiores, quamuis postea nascātur præferri natis velint [h]. Cautum in consuetudine Turonensi, ius retractus, quòd pertinet ad ordinē proximitatis, hiisdem legibus regi, quibus successio ab intestato.

a Chassaneus, in tit. de retract. §. 1. ad verba, *le plus prochain*, vltima annotatione, de consuetud. Burgun.
b per l. is, cui sub cō ditione, de actio. P. l. fin. de stipula. seruo. in P.
c l. serui & filij, in princip. de furt. l. si tutoris, §. fin. quod iuss. in P.
d §. cum autem, de hæreditat. quæ ab intesta. deferunt.
e l. qui in vtero, de stat. hom. n. l. cum inter, C. de fideicō missa. liber. l. anti qui, si pars hæredita. peta.
f Boerius decisio. 12. num. 9. & ad §. 1. col. 6. de retrac. in consuet. Byturigum.
g l. peto, §. fratre, & ibi gloss. in verbis, ex familia, de legat. 2. & in l. si cognatus, de reb. dub.
h l. 1. §. si quis proximior vnde cognat. P. lib. 38. tit. 9. l. Titius, l. 6. de suis & legi. hered. lib. 38. P. titul. 17.
i titul. de retract. artic. 31.

Qui non sint idonei ad retrahendum, quamuis sint proximi. Caput 17.

1 *Redimere vendita possunt proximiores tantùm, qui emere possunt.*
2 *Fœmina an feudorum, & vbi capaces.*
3 *Feudum an persona ecclesiastica tenere possint.*
4 *Monasteria in Gallia quæ bona temporalia non possident.*
Monachi num iure retractus proximitatis vti possint, eod.
Retrahere iure proximitatis num possint ecclesiastica persona. eod.
5 *Retrahere iure proximitatis nequeunt, qui pro mortuis habentur.*
6 *Retractus gentilitius impeditur, interitu rei.*

7 *Retractio num negetur proximis, si pactum appositum sit, ne res veniat extra rectam lineam.*

8 *Retrahere qui possint ex pluribus, quibus ius est.*

9 *Proximitas in retractu gentilitio, ciuilis & naturalis esse debet.*

Bastardi non retrahunt vendita iure proximitatis. eod.

10 *Nisi bona matris.*

11 *Nec filij eorum legitimi.*

9 *Retrahere non possunt iure proximitatis affines, nec legitimi tantùm, aut naturales tantum filij.*

10 *Possunt legitimati per subsequens matrimonium, non alij.*

NON omnes qui proximi sunt, idonei censentur ad redimendã venditionem: sed tantummodò, qui emere possunt. Et proinde prohibitis ijs ex capite personarum, vel rerum retrahendarum, retractus intercipitur: veluti si proximus non est idoneus ad præstanda officia vel munera, quæ redhibendis rebus hærent [a]. 1
Ea ratione proximus à feudi venditi retractione arcetur, & facit locum habili; vt fœmina quum feudum, non fœmineum, habere nõ possit [b], alienatum 1
à proximo non redimet iure proximitatis, propter defectum qualitatis personæ legitimæ [c], nisi agatur de consuetudine Galliæ generali, quã mulieres feudorum capaces sunt, & per alios illis inseruire possunt; nisi si qua alia lex specialis inhibeat [d]. Simili exemplo obseruato in personis ecclesiasticis, quæ 2
feuda temporalia iure cõmuni possidere nequeunt [e]: tamen regni nostri consuetudine, approbante principe possunt [f]: & monachi quoque, vt in minoribus feudis monasteria; agnatis monachorum succedere possint [g]. Exceptis 3
quibusdam sacris familiis monasticis; quibus nec in Gallia immobilia possidere licet, nec ex ordinis sui institutione [h]. Putarem tamen monasticas personas, quæ per monasterium proximis succedunt, vt nec potest pater per filium, dominus per seruum; non posse retrahere iure proximitatis, cùm ob paupertatem, quam professi sunt: cum etiam, quòd nulla in eos affectio rerum, quòd maiorum fuerint, cadere possit. Dixerunt namque vltimum vale rebus temporalibus, & reliquerunt omnia, exuentes affectionem omnem temporalium, vt se liberiùs obsequio diuino manciparent, vt pro mortuis habeantur seculo [h], & eorum cogitatio sit in coelis [i], ciuratis proprijs [k]. Author tamẽ antiquus tractatus de iure retractus, anonymus, seculares clericos ecclesiasticos, capaces esse retractus aliarum rerum quàm feudorum ait [l]. Subinde personæ incapaces sunt retractus, quæ iure ciuili pro mortuis habẽtur, veluti deportati [m], quibus quæ iuris ciuilis sunt adimuntur [n]: & quamuis agnationem naturalem retineant proximitatis, habeantq́; agnatos [o], tamen succedendi agnatis ius non habent. Neque etiam honestum esset vt bona, quæ ad testandam amplitudinem, & nobilitatem maiorum in familiam per retractum reducuntur, à deportatis & sceleratis hominibus possiderentur, qui potius titulos maiorum hoc modo dehonestarent. Ne quod fauore inductum aliquorũ est, in odium cõuertatur eorumdem [p]: cùm & reatus omnem dignitatem excludat [q]. Ratione rerum impeditur retractus, vt diximus suprà in rebus, si res interierit, vel in totum, vel pro parte, vt si domo vendita, ea combusta sit, area retrahi non possit [r]. Quia domus destructa, amplius non est domus, nec pars eius [s]: etsi ex hisdem cæmentis & materia fuerit refecta [t]. Item, si res, vt monui, non possit possideri per personas, qui ius habent. Sed & pactum rebus in principio appositum, in prima traditione, ne vllus extra lineam rectam possit retrahere, impedit ex latere proximiores ne retrahant, vt in feudo receptum est [v]: pacta namque in traditionibus rerum apposita seruanda sunt [x]: dummodo in ipsa venditione prima fiat.
Quia

a §. fi. an mutus feud. retiner. poss. lib. 2. Feudor. titu. 36. §. si episcop. vel abba. vel abbatissa, feudum dare non posse. li. 1. Feudo. titu. 6.
b §. 1. de natura successio. feud. §. 2. de filiis nat. ex matrimo. ad morban. contract. in libr. Feud.
c §. fin. an mutus feudum retiner. poss.
d Guillel. Benedict. in verb. duas habens filias, numero. 67. & 69. in c. Raynuntius, de testam.
rationes affert Guillel. Benedict. in verba & vxorẽ nomine, 3. decisio. nu. 1. & 10. & seq.
f idem Guillel. Bened. in dicto cap. Raynutius. in verba & vxorem, decisio. 4. numero 1.
Angel. in §. 1. de success. cogna. nu. 2. gloss. in §. nullã, de sanctiss. episco. in verb. ingratos, c. exiit qui seminat, §. porrò de verbo. signi. in sex.
h l. Deo nob. de episcop. & cleric.
i Barthol. in l. patre furioso, de his qui sunt sui vel alien. iur.
k gloss. in §. nullam, de sanctiss. episco. in Authent. in verbo ingratos, D. Paulus ad Philippens. 3. nostra conuersat. est in coelis.
h ca. non dicatis, 12. q. 1. c. cum ad monasterium, de regula.
l anony. interpres in 1. parte de retractu, regu. 5.
m l. verum, de procurat. P. §. 1. & 2. & 3. de capit. diminl. ap. Iustinia. l. fi. eo. tit. in P. l. ex facto, ad Trebell. P.
n l. quidã sunt serui, l. 17. de pact. in P.
o vt in l. in metallũ, 22. de pœn. P.
p contra l. quod fauore, C. de legib.
q l. 2. vbi senator. vel clarissimi.
r Boërius, in §. 4. de retract. in consuet. Burgun. versic. sed quæro.
s §. fi. de vsufruct.
t l. qui rem. §. areã, de solutio. P. l. inter stipulantem, §. sacrã, de verb. obl. P. l. repeti, l. 5. §. pe nul. quib. mo. vsufruct. amitta.
v § vnico, de feudo marchiæ in vsib. feud.
x l. in traditionibus, de pact. in P. l. si ea lege, C. de conditio. ob caus. dat.

Quia si post venditionem pactum fieret, iuri retractus vis fieri non posset per
8 contrahentes[a]. Item si plures proximi venditoris agant pro retractu, si in æquali gradu, omnibus pro virili datur, si in diuersis, proximioribus: si tamen proximior pretio non satisfaciat emptori, remotior, qui satisfacit præfertur[b]. Præferuntur quoque remotiores, si illi intra tempus retractus agant, & proximiores non nisi post tempus[c]: inter agnatos tamen ex consuetudine Parisiensi ille præfertur solùm, qui primus emptorem in ius vocauerit, licet alij fuerint proximiores[d]. communi tamen vsu vlteriores non excludunt proximiores[e]. Proximitas quoque in retractu personarum, ex naturali & ciuili
9 simul vinculo pendet: neque proximi, ciuili vel legali vinculo tantùm, vel naturali tantùm, retrahunt. Proinde legitimi tantum filij: adoptati, vel arrogati, non possent retrahere[f]: non etiam filij ex spirituali regeneratione nati, affines: item nec spurij, qui patrem certum non habent[g]; & ideò se illorum familiæ non possunt inscribere, vel eis succedere[h], non possunt retrahere[i]: esset enim dedecori potius familiæ, si spurij legitimis & naturalibus proximis anteferrentur. Neque hîc immorabor diutius in distinctione naturalium & spuriorum, cùm nullo modo hodiè inter Christianos concubinatus permissus sit, & similes sint concubinæ meretricibus, & naturales spurijs, & turpitudo & delictum in vtrisque, vt alibi ex professo docui-
10 mus. Cæterum spurij, quòd pertinet ad matrem, certò sunt eius filij: ideò si de retrahendis maternis bonis & familiæ eius agatur, proximitatis ius retinent cum proximis matris, & successionis capaces sunt[k]: nisi, siquidem de iure Romano agatur, tam illustris mater sit, quæ hunc spurium genuerit, qui ad contumeliam familiæ vitandam repellitur à successione[l]: quod tamen in Gallia non obseruatur. Succedent autem patri etiam & retrahent legitimati per subsequens matrimonium, non aliter[m]: quia tantùm ea legitimatione, non alia eluitur criminis macula tota[n]: & capax fit filius successionis proximorum patri: cùm tamen per alias legitimationes habilis fiat tantùm ad succedendum patri, non proximis[o]: vt nec in feudo paterno succedat, nisi expresè di-
11 ctum fuerit in rescripto legitimationis[p]. Quia igitur filij spurij à retractu excluduntur, necessarium est & liberos eius etiam legitimos, & naturales excludi: quia nulla est filiorum proximitas, quæ patris eorum esse non potuit[q]: ita persona media non idonea, vt fœmina quæ feudum, non fœmineum, non potest possidere, impedit ius sequentium, & filiorum: vt prædium medium inter seruiens & quod dominatur, impedit seruitutem[r], estque locus regulæ, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te[s].

a §. 10. *de retraicts* in consuetu. Burgundiæ.

b in consuetu. Turonens. tit. de retrac. artic. 6. & 7. & Burdegal. eo. titu. arti. 6. & 7.

c cosuetu. Burdega. dicto artic. 7. Parisiens. eo. titu. artic. 172. & final.

d in consuetud. Parisiens. titu. de materia retractus, §. item *de parens*. Guillel. Benedic. in repetit. cap. Raynutius, in verba & vxorem nomine, decis. 5. nume. 45.

e Bened. vbi proxime, nume. 44. Ioannes Faber, in § ita tamen, de hæreditatib. quæ ab intestat. defer. Baldus consi. 28. 3. parte consi. & idem, in §. 1. de vasallo qui contra constitutio. Lotharij tenens, in §. 1. titu. si de feudo controuer. fuerit inter domi. & agna. defuncti lib. 2. Feudo. titu. 26. facit l. pcto. 71. §. frat. & l. cum ita, 33. §. fin. de lega. 2. vide Ratum in commentariis ad consuetud. Pictauiens. §. 346.

f Guillel. Bened. in re pet. c. Raynucius, ad verba & vxorē nomine, decisione 5. nume. 198. textus in § adoptiuus, si de fundo fuerit conten. inter domi. & agna. defuncti.

g l. vulgo concepti, de statu hom.

h § vulgo concepti, de success. cog. l. 1. de natural. liber. C.

i §. naturalis, si de feud. fuer. controuer. inter dominū & cogna. def.

k l. hac parte, vnde cogna. §. vulgo quæsitos, de success. cogna.

l auth. si qua illustris, ad senatuscō. Orphe. C. l. 1. §. quāuis, de vent. inspicien.

m Matthæus de Afflictis, tractatu protimiseos §. 1. penul. col.

n cap. tanta, qui filij sint legit. l. cum quis, & l. nuper, de natura. liber. C. §. 1. quib. mod. natur. efficiant legit.

o §. filiū vero, quib. mo. natu. efficiant. sui in authen. colla. 7. l. communium rerum, l. 9. de natura. libero. notat gloss. in §. 1. de natura successio. feu. in 2. lib. Feudor. titu. 50 in verb. succedit.

p gloss. in §. naturalis, si de feud. fuerit contentio inter dominum & ag. def.

q in l. fin. de natur. liber. C. Chassa. in consuetu. Burg. titul. de retract. §. 1. ad verba, *le plus prochain* vers. sed quid de legitimis.

r l. qui sella, §. fi. de seruit. rusticorū pręd. P. notat Guillel. Benedict. in c. Raynuntius, ad verba, duas habens filias, numero 32. de testam.

s l. de accessionibus, de diuer. & tempora. præscrip.

An ius retrahendi possit cedi. Caput 18.

1 *Retrahendi potestas num cedi, aut vendi extraneo, vel proximiori posit.*

2 *Redhibendi facultas pactitia extraneo etiam cedi potest.*

In

IN quæstionem venit sæpè, num proximus hoc ius retractus 1
alteri possit cedere, vel vendere alij quàm proximo: placuit
autem non posse [a]. Etenim propter affectionem in res maiorũ,
& vt conseruentur integræ familiæ & res in familia priuilegiũ
hoc indultum est proximis: & proinde per cessionem ad extraneos extendi non debet [b]: vt neq; alia personalia [c]. Quemadmodum nec ius prælationis, quod competit dominis directis, vendentibus clientibus res emphyteoticarias, vel censuales, non potest cedi extraneis, nec pro alio, quàm pro seipsis ab illis retineri [d]: nec dotis priuilegium ad alios transit ab illis quibus nominatim datur [e]: in quo lapsus est Franciscus Mignonus, ratus hoc ius cedi posse [f]. Quod intelligendum est, quando proximi alij supersunt: nam si nullus alius, quàm is qui potest redhibere, superest, is poterit extraneo hoc ius vendere, & cedere, aliter nequaquam. In 2
quo differt hæc redhibitio gentilitia à pactitia, quæ cedi liberè potest extraneo & cuilibet [g]. Quia ex sententia Bartholi, qui habet ius ingrediendi fundum debitoris propria authoritate, potest illud cui libuerit liberè cedere [h]; Notat & Ioannes Faber, axioma hoc, cedi non posse ius retrahendi, interpretandum, vt non possit cedi ante obsignationem, & oblationem pretij: verùm posteà possit, & intra annum & diem [i], atque secundum hanc sententiam iudicatum fuit [k].

De legibus, secundum quas retractus fieri debet. Capvt 19

1 *Retractus gentilitius consuetudinibus regitur locorum, vbi res sita sunt.*
2 *Et lege conuentionis.*

IN forma præscribenda retractui, sequendæ sunt consuetudines locorum, in quibus res sitæ sint, quæ veneunt: non autem locorum, quæ incolunt vendentes, aut retrahentes. Quia hoc ius maximè res ipsas considerat: ideò si alienigena vendat rẽ in loco consuetudinario, vbi retractus fit, sitam, retractui subiicitur: & contrà si is qui in loco retractus habitat, alibi sitam rem, vbi retractus non est consuetudo, vendat, illa libera à retractu erit [l]. Sic enim generaliter, dum de rebus agitur, sequimur consuetudinem locorum vbi sitæ 1
sunt [m]. Adhibenda tamen venditionis formula, & perpendendum num con- 2
ditionalis, an cum pacto redhibitionis, vel alio modo facta, vndè gentilitia redhibitio, vt suprà docui, distinctionem recipit.

Praxis & modus constituendi & prosequendi actionem in retractu, cuius sit generis. Cap. 20.

1 *& seq. Retrahendi res venditas per proximiorem praxis & methodus.*

Nunc,

a in §.6. consuetud. Burgun. tit. de retrac. Paul. Castren. in l.3. in fin. commu. diuidun. C. & consi. 45. Bal. Cyn. in dicta l.2. commu. diuid. Boërius in consuetud. Bytur. titu. de retractu, §. 9. versic. sed an ius retractus, & decisio. 139. ita & iudicatum tradit Parisijs Tiraquell. tract. de retractu gentil. §. 26. glo. 1. numero 45.

b sicut in l. si plures, de administr. tuto. P. & in l. vnic. titu. quib. muneribus excusent. ij q post impletam militiã, vel administ. &c. li. 10. C. l. si nemo, de testo. tutela.

c l. quia tale, solut. matrim. P. l. pater, de seruit. lega. in P. l. iurisgentium, §. pactorum, de pact. in P.

d Boërius, in commenta. ad consuetud. Byturi. titul. *de la retenue des choses vendues en fief.* §. 1. vers. & intellige per l. 1. § sed ne hac occasione, de iure emphyt. C. Guid. Papæus, decisio. 421.

e l. 1. de priuileg. dot.

f Francis. Mignon. in commenta. ad consuetud. Andegauen. parte 12. artic. 347.

g Barbatia. consi. 55. 1. volu. col. 24.

h Barthol. in d. l. 1. §, vsufructuari[a] per eum textum, numero 2. de oper. no. nuncia.

i Ioannes Faber in § ex non scripto, de iure natural.

k Ioannes Papus, li. 11. Rhapso. arcesto. titu. 7. arcesto 4.

l Tiraquel. in tract. de retract. gentil. § 1. gloss. 1. numero 1. 2. 3. Ioannes Faber, in l. cunctos populos col. 5. de summa trini.

m l. si sine hærede, §. Lucius, de admini stra. tutor. P. l. venditor, §. si constat commu. prædior. l. forma censuali, de censib. in P.

1 NVNC, explicata ferè omni substantia retractus, de methodo agendi pauca subiiciamus. Primùm itaque proximus extra iudicium debet interpellare emptorem, vt secundum consuetudinem iuri huic satisfaciat [a]. Sic enim olim proponebantur omnes actiones personales, denunciatione præcedente, vnde condictiones dictæ [b]. Quòd si extra iudicium amicè non possit consequi quod petit, instituit actionem personalem in rem scriptam, quæ & comitatur rei detentorem, sicut & realis, & quæ ad exhibendũ intentatur [c]. Et exemplo restitutionis in integrum, proximus experietur, nõ solum aduersus emptorem, sed & ad eum qui ab emente emit [d]; quod non propriè actioni personali, sed petitioni in rem competit [e]. Atque quando consuetudo tribuit ius in re, agi actione reali tradit Ioannes Faber [f], & posse etiam in hac retractus causa agi reali defendit [g]. Ego lubens huic sententiæ accedo, quamquam sciam alios opinari agi oportere condictione ex lege statuti: & Chassaneum in definienda hac actione variasse, modò personalem nominans [h], modò non purè personalem, sed personalem in rem [i]. Alios scio personalem tantùm arbitratos, vt Catonem Ruinensem [k], Bartholomæm Cœpolam [l], Arnoldum Ferronum [m], qui ideò conueniendum à proximo emptorem putat, in loco domicilij tantùm: cùm tamen alij dicant posse conueniri emptorem ad redhibitionem faciendam, non tantùm in loco domicilij, sed etiam vbi res sita est, realium actionum exemplo [n]. Secundum quam sententiam, vt æquiorem, iudicatum fuisse in curia suprema Lutetiæ Parisiorum, 22. Decemb. 1545. refert Papus [o]: vtroque enim in loco, in actione personali in rem scripta, sicut in actione in rem conueniri reus poterit [p]. Atque consuetudines quædam de retractu agentes, nominatim iubẽt adiri iudices locorum, vbi res sitæ sint [q].

a vt Auth. c. 1. l. quidam libertus, de seruitu. vrba. præd.
b §. appellamus, de actio.
c l. 3. §. est autem & ibi gloss. ad exhib. in P. l. fi. §. fi. de cõtrah. emp. in P. l. metum l. 9. §. fi. de eo quod met. cau.
d l. minor 25. annis l. 39. de euict. in P.
e l. actionum, de act. in P. l. eum qui, C. eo. ti. l. cogi, §. vnde quæritur, ad Trebellia.
f Ioannes Faber in l. 2. 4. capite, quæ sit longa consuet. C.
g Ioannes Faber, in §. ex non scripto, versi. circa 4. colu. 3. de iure natural.
h Chassaneus, in titulum de retract. §. 1. ad verba *le pruit ya chepter*, in consuet. Burgund.
i idem Chassa. in d. titu. §. 11. ad verba *le detenteur*, versi. sed qua actione.
k Cato Ruinensis, cons. 76. colum. 3. numero 5, lib. 1.
l Cœpola consi. 43. causar. ciuil. incipiente classisinè, col. 3. versi. 2. & consi. 63. versi. primùm quia dominus.
m Ferronus, ad consuetud. Burdegal. ti. de retractu §...
n vt in l. fi. C. vbi in rem actio. l. 1. C. vbi de hæreditat. agi oporteat, gloss. & docto. in c. fi. de de foro cõpetenti.
o Papus, in Rhapso. arestorum, lib. 11. tit. 7. arest. 24.
p c. ex parte, & ibi Innocent. de foro compet. & post eũ Hostien. & cæteri.
q in consuet. Borbonensi c. 427. Cenomanens c. 392. Andegauẽsi. 382. &c.

Quid præstare, vel offerre debeat proximus emptori, & emptor proximo. Caput 21.

1. *& seq. Redhibere volens quid iure proximitatis, quid præstare debeat emptori.*
2. *In redhibitione ædilitia quid restituendum vtrinque.*
3. *Damnum vnde dictum.*
4. *Proximus quale pretium emptori secundo, redhibendo restituat.*
5. *Impensæ quæ repetuntur, quando retrahitur res.*
6. *Fructus perceptos emptor à quo redhibetur, non tenetur restituere.*
7. *Redhibitionis gentilitiæ & ædilitiæ differentia.*

1 STATVVNT vno consensu consuetudines omnes, partes proximi in retractu esse, vt pretium emptori restituat, cum impensis legitimis in rem factis. Pretium æquale dato ab emptore esse debet [r]. Et pretij quoque nomine intelligitur, quodcũque pretij causa additum est emptioni [s]. Ordo nam-
2 que redhibitionis ædilitiæ etiam est, vt qui petit alium aliquid dare, vel facere, vt ipse faciat, vel det, primum ex suo præstare, quàm recipere [t]. Et notant interpretes, pretium statim ei soluendum, qui vendere cogi

r c. constitutus, de restitu. in integr. §. pen. qualiter olim poterat feudũ aliena. l. si in emptionem, in fine, de minorib. 25. an. l. intra vtile, § si eo. ti. §. 1. per quos fiat inuesti. in vsi. feudor. l. ad officium, C. commu diuid.
s l. fundi partem, de contrah. emp. P.
t Vlp. in l. ædiles etiã l. 25. §. fin. & Paul. in l. videamus. 26. l. cum autem, §. Iulianus, de ædilit. edict. P. facit l. Iulianus, §. offerri de actio. empt. P. l. venditor § final. commu. prædiorũ, P.

cogitur [a]. Quia si ipse libere vendidisset, non teneretur habere, si nollet, 1
fidem de pretio [b]. Quæ pretio accedunt quoque, emptori soluenda, vt vsu-
ræ, & si quid emptionis nomine erogatum est: si tamen propter necessitatem
contractus dederit, non autem si sponte, vt rectè docet Vlpianus [c]. Item om-
nia reliqua præstantur, quæ indemnem reddant: si quid propter rem con-
demnationis emptor subierit [d]. Damnum porrò cùm dicatur à diminutione 3
patrimonij [e], intelligitur deducto omni lucro, vt lucrum deducto omni dā-
no [f]. Si tamen prior emptor, alteri pluris vendiderit, quàm emerit, proximus, 4
qui ratione prioris emptionis retrahit, pretium tantùm prius, non quod
pluris vendita res est, tenetur exsoluere possessori [g]. At impensæ necessariæ
in rei conseruationem factæ, augent pretium [h]. Vtiles autem ex arbitrio
iudicis temperamentum accipient, vt neque delicatus retrahens, neque one-
rosus creditor seu emptor, audiatur, vt ait Vlpianus [i]. Et vt Celsus [k], ne
plus in rem versum videatur, quàm res sit, etsi plus expensum sit [l]. Est tamē 5
aurea, vt opinor glossella [m], quæ tradit ex mente Azonis, quòd si diues sit
qui repetit, vel retrahit rem, exceptione submoueri potest, nisi impensas
quoque vtiles cum necessariis soluat. Cui subscribit Angelus Aretinus [n],
cùm æquum non sit aliquem locupletari cum alterius iactura [o]. Et quili-
bet bonæfidei possessor, necessarias semper recipit impensas [p], & earum
nomine ius retentionis rerum habet [q]. Vtiles autem eatenus repetit, aut sub-
ducit, quatenus locupletior est futurus dominus: nisi paratus sit petitor, pa-
ti factum in re tolli, si fieri possit [r]. Malæfidei quoque possessor interdum etiā
vtiles repetit, sed non exceptione doli, vt bonæfidei possessor, sed officio iu-
dicis [s]. Et sic ante litem contestatam, per exceptionem doli repetit vtiles:
post litem contestatam, vt effectus malæfidei possessor, officio iudicis [t]. Et
proinde hic proximus, qui retrahere rem desiderat, ad eas omnes emptori,
qui est bonæfidei possessor, tenetur, vtpote qui mercatus est nulla lege pro-
hibente [v]. Et hoc expressè respondit Angelus Aretinus [x], quem refert Gui-
do Papæus [y], & Baldus probat [z]. Succurrit huic sententiæ Scæuolæ respō-
sum, quo idipsum in restitutione in integrum minorum cauetur [a]: maximè
quia emptor habuit titulum à vero domino [b], & quando factum transit in
retrahentem. Quo fit vt existimet Chassaneus reddi debere emptori, quæ
impendit circa confectionē instrumenti venditionis: quia & tenetur ipsum
cedere redhibenti [c]. Porrò quòd ad voluptarias impensas pertinet, proxi-
mus ad eas non tenetur: si tamen facta commodè euelli à re possint, debet
pati ea tolli [d]: quæ auferri nequeunt, donata videntur [e]. Quare emptor nō
petet rectè quæ impendit voluntariè in proxenetam, qui curauit, vt res ven-
deretur [f]. Nisi communi consensu emptoris & venditoris ad proxenetam,
vt ad medium & arbitrum pretij itum fuerit [g]. Emptori hęc itaque præstari 6
quæ diximus, proximum retrahentem debere constat. At emptor contrà re-
stituit rem his acceptis. Cæterum num fructus ex re empta susceptos resti-
tuere, aut saltem compensare cum impensis factis teneatur, quæstionis est.
In qua breuiter respondeo, emptorem pendente tempore, quo non retra-
xit proximus, fructus suos facere quos percepit: ideò eos nec compensare,
nec restituere teneri [h]. Quia hic fuit bonæ fidei emptor & possessor, qui fa-
cit fructus suos: & tenetur tantùm ante litis contestationem ad extantes
posteà, ad consumptos [i], vti à tempore moræ, quæ tantùm à tempore
consignationis, & depositionis pretij per proximum factæ committitur [k].
Quia neque rem habere, vel sibi deberi dicere potest proximus, eo quòd
ius habeat tantùm acquirēdi, si velit: nam inter acquisita & acquirenda mul-

a glos. in l. 1. ad verb. necessitatem, & ibi Bald. de commu. seruo. manumiss.
b §. item pretium, de emp. ap. Iust.
c Vlp. in l. debet, 27. & in l. illud, 29. de ædilit. edict. ff.
d l. item si serui, l. 30. de ædilit. edic. ff.
e l. 3. de damno infect. ff.
f l. Mutius, pro soc.
g Chassaneus, in tit. de retract. §. 1. ad verba *le detenteur*, gloss. 1. ad consuc. Burgund. accedit Paul. iuris. in l. post liminium, l. 19. §. si is qui emerat, de capti. lib. 49. ff. tit. 15.
h in l. in summa, l. 6. de pigno. C lib. 8. tit. 4. Pompo. in l. si necessarias, lib. de pignora. act. lib. 13. ff. titul. 7. l. creditor qui, in 2. eo. tit.
i in l. si seruos pignoratos, 25. de pign. actio. ff.
k in l. in fundo, 39. de rei ven. in ff.
l Caius in l. si fundū, l. 22. de in rem ver so ff. lib. 15. tit. 3.
m glos. in l. in fundo, in verbo plus pretio, de rei vē. in ff.
n Angelus, in §. certe illud, vers. sed est adhibenda dist. de rer. diuis.
o r. locupletari, de regul. iur. in sex. l. iure naturæ, eo. tit. in ff. & l. nam hoc natura, de condict. indebi. ff.
p l. domum quam, l. 5. de rei vendica. lib. 3. C. tit. 32.
q l. si in area sua, de condict. indeb. lib. 12. ff. tit. 6. §. certe illud, de rer. diuis.
r l. sin autem, 38. §. in repet. ta, & dict. l. in fundo, de rei vendic. ff.
s glos. in d. § in repetita, in verb. si possessor, per dictam, l. in fundo, & per l. planc, 42. de petitio. hæredi. lib. 5. ff. tit. 31. Vlp. in l. Iulianus in 2. 38. de rei vendi. ff.
t l. ædiles, in 1. § item sciendum, de ædil. edict. d. l. planc.
v argument. l. quemadmodū, de agric. & censi. lib. 11. C.
x Angelus Aretinus, in l. 1. §. fi. de oper. no. nuncia.
y Guido Pap. quæst. 257. numero 3.
z Bald. consil. 250. vol. 3.
a l. intra vtile, l. 46. §. vendentibus, de minor. 25. annis ff. facit l. 1. C. de reparatio. b l. si cum aurum, de donat. c Chassaneus in consuet. Burgun. tit. de retract. §. 1. ad verba *les frais raisonnables*. d l. pro voluptariis, de impens. in rem dota. fact. e §. ex diuerso, de rer. diuis. f gloss. in l. debet, de ædili. edict. g Azo in summa tituli de ædilit. actio. numero 12. h Ioannes Faber in §. actionū, col. 3. versi. & ista faciunt, de act. Alberi. de Rosato, in 1. parte statutor. quæst. 97. i l. certū, l. 22. C. de rei vendic. l. qui scit, l. 25. de vsur. in ff. l. si apes, in fine, de furtis, ff. l. bonæfidei, 48. iūcta glossella, in verbo, penè, de acqu. rer. domi. k l. hæc conditio, de condit. & demonstra. ff. l. 2. de fruct. & lit. expens. lib. 7. C. tit. 51.

tum

tum interest. Quemadmodum neque is cui adeundi ius est, ideò hæres dicetur, nisi adierit. Et præposterum est, nos antè locupletiores dici, quàm acquisierimus [a]. Sic in pacto redhibitionis, seu de retrouendendo, emptor medii temporis fructus perceptos, suos facit [b]. Et maritus qui fundum habet
7 æstimatum, quandiu pretium non soluitur à muliere, fructus facit suos [c]. In quo nostra gentilitia redhibitio, differt ab ædilitia, in qua restituit emptor fructus, recipiendo pretium [d], eo quòd emptio omninò per illam redhibitionem resoluitur: quod aliter in gentilitia obseruatur, in qua ea non potest cõpetere proximo, nisi firma manente prima, veluti iure prælationis in valida emptione, concurrente proximo cum extraneo, vel remotiore. Eadem quoque distinctione resolutionis distat à pacto addictionis in diem, quo locũ habente, fructus restituuntur ab emptore primo [e]: quia resoluatur omnino emptio [f]. Idipsum in lege commissoria dicendum [g].

a l. pretia rer. l. 63. ad legem Falc. lib. 35. P. tit. 2.
b Bald. & Paul. Castrē. in l. 2. de pact. inter emptor. Angelus consi. 51.
c l. fi. §. fi. de fun. dot. in P.
d l. illud sciendum, l. a 9. & l. cum autẽ, l. 23. § cum autem redhibetur, de ædilit. edict.
e l. si venditor §. fin. de in diem addict. P.
f l. 1. & 2. eo. tit.
g l. leg. fũdo. l. 5. & l. 2. de lege commiss. in P.

Quantum pro iusto pretio solui in redhibitione debet à proximo emptori. Caput 22.

1 *Pretium iustum in redhibitione, est quod solutum est.*
2 *Idem in retentione iure prælationis dominica.*
3 *Proximus creditor quomodo cæteris præferatur.*
4 *Retractio proximi non mutat formam emptionis.*

PRETIVM solui, vel offerri debet emptori, non quod iustũ videbitur, proximo retrahere volenti: sed illud ipsum quod extraneus, vel remotior paratus est dare, vel dedit pro re: aliquin, proximus non admittitur tamquam non offerens iustũ pretium [h]. Et quamquam illud verè excedat iustum pretium quod datum est, tamen restituendum est [i]: vt contrà, emptor non potest maius pretium, quàm cum venditore conuenerit petere [k]. Res q; tanti est, quanti vendi potuit [l], tantumq; reddendum emptori: vel contra naturam emptionis esset, vt ea ex vnius penderet arbitrio [m], & vt gra-
2 tiosè quis cogeretur contrahere. Facit, quòd dominus, emphytheota vendente suas meliorationes, non vtitur iure prælationis, nisi quanti plurimi
3 alius obtulerit, ipse offerat [n]. Similiter antiquior fiscalium rerum cõductor, debet præferri extraneis in noua conductione, dummodò idem pretium, quod cæteri offerat [o]. Neque præferuntur cognati creditores, ratione sanguinis cæteris creditoribus, in rerum debitoris emptione: nisi tantundem
4 ac cæteri offerendo [p]. Atque hic perpendendum est, proximum non alio modo postulare retractum, quàm per viam subrogationis, vt in locum emptoris veniat: & proinde eodem iure vti debere [q], rata manente conuentione, quam vel amplecti, cum suis conditionibus debet, vel eam prætermittere.

h l. ad officium, commu. diuid. in P. Alua rotus, in §. sed & res, per illum textũ, col. 2. vers. quid autem signaips, per quos fiat inuestitu. feu. in Feud. Bald. in l. 1. in fin. quæstio, de rescin. vendi.
i Ioannes Andreæ, titu. de emptione, §. nunc videndum, in additionibus ad Speculatorem, Tiraquel. in titul. de retract. gentil. §. 1. glos. 18 numero. 4. & 5. & 10.
k Arnol. Ferronus, tit. de retractu §. 7. in consuet. Burdegalens.
l l. pretia rerum, ad l. g. Falci. P. l. fi. §. f. C. de administrat. tutor.
m l. in vendentis, de contr. h. emp. C. l. quod sæpe § si eo. tit. in P.
n l. fi. C. de iure emphytheo. c. potuit, de loca. ap. Grego.
o l. fin. de loca. fundorum ciuita. lib. 11. C.
p l. 3. de priuileg. creditor. in P.
q c. ecclesia, vt lite pendente l. imperator, 71. § 4. & l. seq. de lega. 2.

De

De oblatione, & consignatione pretij, & impensarum. Cap. 23.

1 Oblatio & consignatio pretij, & aliarum rerum qualis fieri debet in retractu.
Retrahens iure proximitatis quomodo debeat offerre & consignare. eod.
2 Oblatio realis esse debet, & in numerato, nec verbalis sufficit, nisi in iudicio.
3 Oblatio pecuniæ rectè noctu non fit.
4 Oblatio legitima debiti vbi, & quomodo facienda est.
5 Depositio legitima debiti oblationem sequitur, & vbi fiat.
6 Deposita pecuniæ debitæ periculum ad quem pertineat.

PROXIMVS, qui retrahere desiderat, debet pretium offerre cum impensis omnibus, ad quas diximus eum teneri: nec 1 expectare debet petiab emptore, cùm oblatio sit vltronea & sine petitione [a]. Pretium integrum offerri debet [b], cum eo quod interest [c], realiter, non verbo tenus. Nam qui aliquid facere tenetur, vt quippiam aliud consequatur, vel facere vel offerre tenetur [d]. Si constet proximiori quale, quantumque sit pretium, illud debet offerre: si ex parte constet, id quod liquidum est soluat, vel deponat, & pro parte non liquida se paratum esse offerat [e]. Ratione enim nō liquidi, non soluti, in moram non potest incidere [f]. Si ignoret pretium emptionis proximus, sufficit si aliquam certam pecuniam offerat, consignet & deponat pro pretio, & impensis legitimis, cum protestatione & oblatione, se paratum esse restituere, si quid amplius exsolutum doceatur [g]. Verum, quod liquidum est debet re ipsa offerre, & præsente pecunia: aliter nihil pro- 2 dest oblatio [h], nam in illa ad effectum consequendum exigitur, vel solutio, si emptor acceptet, & se paratum accipere dicat, & tunc nihil verbo opus est offerre, & se paratum dicere soluere, sed facto & numeratione [i]: vel si nolit, depositio & consignatio realis exigitur, aliter inefficax eius interpellatio, qui verbis offert [k]: nisi fortè verbalis oblatio in iudicio facta fuerit [l]. Quamobrem cauere sibi debent emptores & diligentiùs prospicere, ne temerè credant offerenti, & dicenti proximo se pecuniam in præsenti habere in sacculo, vel loculis paratam & integram. Etenim non sufficit emptori eam consignatam loculis offerre, aut palàm effundere in mensa, vel alibi, nisi eá numerata sit præsente emptore, & præsente creditore, aut testibus [m]; cùm alioquin non constaret, quid offerretur, & quantum [n]. Constituitque Papinianus differentiam, inter pecuniam debitam numeratam, & pecuniam demonstratam debitoris, propter numerationem [o]. Sufficiet tamen, recusante pecuniam emptore, proximum offerre pecuniam conclusam marsupio, quam tamen anteà numerauerit præsentibus testibus [p]. Sed etsi parato numerare offerente, emptor non fuerit passus, vt, putà recusans & pretium & retractum, sufficiet obtulisse & deposuisse sine numeratione [q]. 4
Vitiosa est tamen oblatio quæ clàm fit [r], nec sufficiens: non secus, quàm ea 3 quæ noctu fit, quæ merito vt non probè facta, reiici potest [s]. Si solidum quoque non contineat, cùm solutio partium, non minima incommoda habeat [t]. Atque oblatio proba, debet fieri in domo creditoris, si sit eiusdem fori cum 4 offerente, non aliter [v]: nisi alibi de solutione facienda conuentum esset: nam

a glos. in clement. sæpe in verbo necessario, post principium de verbo. signifi. l. fideicommissa, §. si res, de lega. 3. vide hac de re fusè tractantē Tiraquellū in retractu gentilitio, §. 1. gloss. 17. numero 2. & 5.
b l. Iulianus, §. offerre, de actio. emp. P. l. si plures, C. de conditio. insertis.
c l. acceptam, & ibi Bald. quæstio. 8. de vsur. Barthol. in l. sed si alia, de constitut. pecunia.
d Bal. in § licet, si de feudo defuncti fuerit contentio. inter. domi. & cogna. defunc. per l. si residuum, l. 5. de distract. pigno. C. subscribit Iason in præludiis Feudorū col. 28. versi. quartò: ad id adduco.
e Iuxta l. quidam de reb. credit. in P. l. statu. liber. & l. seruus de statu. lib. P.
f l. in fideicommissi, de vsur. in P. l. cum fideicōmissum, de confess. l. 2. C. de vsur.
g Boërius in § 4. de retract. in consuc. Burgun.
h l. qui decem, §. idē responsum, de solu. in P. Matthæus Mathesilanus sing. 129. post Barthol. in l. prætor ait, §. si quis alias, l. si quis, de oper. no. nuncia.
i l. qui decē §. 1. vers. idem responsum, de solutio. P. c. 1. & ibi gloss. de eo qui mittit. in possess. caus. rei seruandæ.
k l. obsignatione, C. de solut. l. fundus qui Lucij Titij, l. 9. de rescind. ven. P. l. si residuum, de distract. pig. & l. si prius, C. eod. l. si à te, C. de pact. l. dos data, C. de donat. ant. nup.
l in l. si rem, in 1. §. fi. de pignor. act. P.
m Ludouic. Roma. consil. 152.
n l. 1. § si cista. depos. in P. Bald in l. si seruus, de vulga. in 31 quæst. & Bartho. in l. acceptam, C. de vsur.
o in l. sed si certos nummos, l. 5. de leg. 3. l. hæc venditio, §. 1. de contra. emp.
p glos. in §. illud, in verbo contestetur, tit. P. ex actio. in stante dotis &c. in Authēticis, Barth. in l. cum seruus, de condit. & demōst.
q Alexā. in l. si mora. colum. 4. solu. in l. acceptā, quæst. 12. & ibi gloss. de vsur. facit l. fi. de conditio. insertis, & l. p. nul.) ff. de conditio. & demonstra.
r l. fi. de rit. nup. P.
s gloss. in l. nunc, & l. si soluturus, de solut. P.
t L. 3. fami. ercisun.
v Baldus matrimo.

ibi

ibi offerendum vbi soluendum. Et satius etiam erit, si proximus curet oblationem fieri in loco vbi residet emptor; vel si, alibi eum repererit commodè: neque hic cùm diuersi est fori expectare debet, vt creditor, emptor, eum interpellet, vt in cæteris creditoribus & debitoribus paratis si interpellentur, receptum est [a]. Quia proximi causâ agitur, vt intra tempus præstitutum redimat, & elapso offerre non possit. Absente emptore, aditur iudex qui ea de causa statuit, de oblatione l. si creditori, de vsu. C. l. in pignoribus §. penul. de
5 non nu. pec. Si emptor interpellatus de retractu reiiciat oblationem factam, à proximo, contestatione facta, proximus consignabit, & deponet pecuniam oblatam [b], & ita ius sibi acquiret [c], non aliter [d]. Oblatio depositionem præcedit, non contrà: quamquam aliquando deposita sufficiat indicare aduersario, qui rem dare debet, vbi possessio non est tradita [e]. Deponitur pecunia, vel apud ædem sacram, vt plerumque olim [f], vel alio loco publico tuto [g],
6 vel apud quē iudex iubebit [h]. Tutiúsq; sibi proximus consulet, si, authore iudice, locus vel depositarius oblatæ pecuniæ eligatur, eoque à periculo pecuniæ omni ei electioni satisfaciens proximus deponens, liberatur, si loco minus tuto committatur pecunia: cuius tamen esset obstrictus si ipse deponeret ex arbitrio [i].

De tempore ad retrahendum concesso. Caput 24.

1 *Retrahendi tempus datum iure proximis, annus & dies à die saisinæ.*
Consuetudines tamen locales potiores, eod.

1 IVs pontificium refert retrahendi tempus datum proximis, esse annum & diem [k]. Ioannes Gallus meminit, curiæ supremæ Parisiorum placito, anni 1269. pronunciatum, retrahentem venire debere intra annum & diem à die inuestituræ & saisinæ, id. adeptionis possessionis emptoris [l]. Quod intelligendum, si localis constitutio aliud, vel breuius, vel longius deffinierit tempus, quod sequendum est. nec dubium quidem est, elapso termino scientibus non dari regressum [m], veluti sequuta ex lapsu termini tacita, & irreuocabili iuris concessi repudiatione, quæ nec prætextu ignorantiæ iuris redintegratur [n]. Currit & præscriptio hæc annalis vt & triennalis contra minores etiam, ex sententia Francisci Mignonis [o]. Quia consuetudines sunt stricti iuris [p], & constringunt etiã minores [q]. Sed nũ possint aduersus hanc moram restitui, subsisto, & si liceat sententiam proferre, puto restituendos [r]. Sed num venditione facta cum pacto redhibitionis, seu, vt dicunt, de retrouendendo, tempus redhibendi proximis concessum, incipiat à tempore contractus, aut à tempore diei appositi venditioni, non explicabo: cùm hanc quæstionem doctè & fusè Tiraquellus explicauerit, quem consulas [s]. Sunt hîc namque & interpretum contrariæ sententiæ: quia & consuetudinum varij vsus, quibus potius adhærendum censeo.

a l. Meuia, § si. de annuis lega. in P. in l. item illa n, 18. in verbis petitor nõ venit, & ibi gloss. de constitu. pecunia. P. l. mediterranea, leg. de anno. & tribut. lib. 10. C. ti. 16. l. pro locis, l. 5. eo. tit.

b in l. si priusquam, de distract. pigno. C dicto § illud, vt ex actio instante primæ dot. &c.

c l. 1. §. sin autem, de commu. seruo. manumiss. C. l. ait prætor, § sed etsi pecunia, de minor. 25. ann. l. 1. §. si pecuniã, depos. P. l. 1. §. sin autem socius, de commu. seruo. manumiss.

d l. 2. debitorem vẽdit. pignor. impedire non poss. lib. 8. C. ti. 29. l. obsignatione C. de solutio. l. acceptam C. de vsu. l. si. C. de distra. pig. l. fin. de lege commiss. P. l. 1 qui potior. in pigno. C.

e gloss. in l. 2. C. de vsur. l. curabit, de actio. emp. C. l. Iulianus, § ex vendito, & l. liberalitatis, § si. eo. tit. in P.

f l. 1. §. sin autem socius, de commu. seruo manumiss. C.

g l. acceptã, de vsur.

h l. fin. de lege commiss. P. l. si stipulatus §. si locum, de solu. in P. l. ait prætor, §. permittitur, de minori. in P.

i Bald. in d. l. acceptã l. 10. de vsur. facit l. si soluturus, 39. de solut. 46. lib. P. tit. 3. & ibi Barth.

k l. constitutus, de restitutio. in integr.

l Ioannes Gallus in quæstio. decision. per aresta parlamen. aresto incipiente, cũ domina Isabella.

m Paul. Castrens. consil. 350. incipiente præfata reformatio, & consil. 429. incipiẽte, circa primum, volumine 1. probat §. porro, qualiter olim feud. poterat alienar. in lib. Feud.

n l. si emancipata, 3. de iur. & fac. igno. lib. 1. C. tit. 21. l. 2. quis ordo in bonorũ possess. seruet. in P. l. 4. qui admit. ad bonorũ possess. poss. C. l. 1. § largiẽ de successor. edict. l. facta, §. si quis bonorum, ad senatus. Trebellia. l. 1. de vsuca. transfor. C. l. annus, de calumnia. in P.

o Franciscus Mignõ. in cõmẽta. ad consuetudines Andegauensiũ, parte 12. in articulum 346. numero, 20.

p l. 1. §. si is qui nauem de exerci. actio.

q l. si sine hærede §. Lucius, de administ. tutor. l. Aemilius Largianus de minorib. P.

r per l. si in emptionẽ, de minori c. cõstitutus, de restit. in integ. Boëtius ad §. 1. de retract. in consuet. Byturig. Guido. Papæ decis. 257.

s Tiraquellus, in tracta. de retractu conuentionali in §. 1. gloss. 1. numero 32.

Finis, rationes, & causæ iuris retractus gentilitij. Cap. 25.

1 *Redhibitionis gentilitiæ finis præcipuus conseruatio familiarum.*
Hæreditaria maiorum vendere turpe Lacedæmoniis. eod.
Familiarum splendorem conseruari Reipublicæ interest. eod.
2 *Consuetudo cur seruanda.*
3 *Et quid.*
Proximitatis ius dat causam successioni, & retractui. eod.
Et gradus affectionem auget, quo proximior. eod.

FINIS, vt opinor, redhibitionis gentilitiæ præcipuus est, conseruatio bonorum in familia, ne maiorum splendor, & eorum insignia in extraneos transeant: & ne misceantur familiaria [a]. Quare apud Lacedæmonios, aut prædia, aut terram vendere de vetusta maiorum hæreditate, turpitudo non exigua putabatur: neque verò licebat, vt refert Heraclides [b]. Et Menander dicebat: 1

ὀδυνηρὸν ἐστιν εὐτυχοῦντα τῷ βίῳ
ἔχειν ἔρημον διαδόχου τὴν οἰκίαν. id est.

Res est plena doloris, ei qui vixit beatus, successore desertam domum relinquere. Reipublicæ quoque interest, vt ordinum & familiarum dignitas salua sit [c], & ne sordidæ stirpes splendidissimis & ingenuis natalibus subrogentur [d]. Et Augustus ad populum, nec domum, inquit, pupillorum, tutoribus vendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines, aut non videre fixas, aut reuulsas videre, satis est lugubre [e]. Atque proculdubiò valet lex imposita rebus à priuatis, ne extra familiam res alienetur [f]. Rationes porrò, quæ consuetudines fulciunt retractus, plures sunt: sed potissimùm 2 quòd mores recepti sint legum nerui [g], veluti ex conuentione seruantibus morem incolis: siquidem & conuentionem inesse consuetudini dixit Plato [h]. Facit & causa proximitatis locum retractui potiorem, quæ & causam 3 potiorem habet succedendi ab intestato deficientibus [i]. Et quia potest efficere lex ne res ad extraneos alienatione perueniat [k], poterit & idipsum consuetudo, quæ vim legis habet [l]. Et Cicero vel alius, ad Herennium, *Consuetudo est*, inquit, *id quod sine lege, æquè ac si legitimum sit, vsitatum est. Ius videlicet moribus institutum quod pro lege suscipitur* [m]. Proximitas affectionem auget secundum gradum eius propinquiorem, de quo & responsum est, pacto fieri non posse, vt vlterior agnatus præferatur in bonis [n] pacifcentis: omitto reliquas rationes, quæ communes sunt cum successione intestati proximiorum, ad quos ordine peruenit succedendi facultas. Neque optio est hac consuetudine reseruata vendenti, vt possit remotiorem præponere, ratione eiusdem ordinis præscripti Neque rigor iuris scripti [o], qui improbare videtur has consuetudines consideratur nunc, cùm leges posteriores derogent prioribus, etiam ex tacito vtentium contrario vsu [p].

a Numero. c. 6. Leuit. 35.
b Heraclides lib. de politiis, in repub. Lacedæ.
c l. 1. § quamuis, & §. sed etsi seruus, de ventre inspiciē. in P.
d l. super statu. de quæstio. C.
e l. lex quæ tutores, 22. §. & tollerabilius, de administra. tutor. lib. 5. C. tit. 37.
f l. cum pater, §. libertis, de lega. 2. l. peto l. 71. §. fratre hærede instituto. eo. tit.
g l. de quibus, l. sed & ea quæ, l. ergo. de legib. in P. § sine scripto de iure natur. in P.
h Plato in Cratylo.
i Massæerius in sua practica iudicior. in princi. vers. ille tamē tit. de retract. Boërius quæst. 13. numero 22.
k l. 1. non licere habitator. metroco. &c. lib. 11. C. titu. 55. l. dudum, in fine, de contra. emp. l. vni. ne Christiā. mācip. hæretic. vel iud. hab. C.
l l. diutina l. 1 mo. l. si de interpretatione & l. nā imperator, de legib. P cum dilectus, c. cum olim de consuetud. c. certificari, de sepult.
m can. consuetudo. 1. distinc.
n l. si fratres 53. §. idem respondit. pro soc. P.
o l. dudum, C. de cōtrah. emp. l. commu diuid.
p l. de quibus de legib.

Finis libri XXVI.

De

DE CONTRACTIBVS RELIQVIS, QVI CONSENSV FIVNT.

LIBER XXVII.

De locatione, & conductione. Caput I.

Institutio. Lib.3.titu.25. P.Lib.19.titu.2. C.Lib.4.titu.65. Decretal.3.titu.18.

1 *Locationis & conductionis nomine olim promiscuè usi veteres, ut emptionis & venditionis.*
2 *Locatio unde dicta.*
Locator & conductor qui. eod.
3 *Locationis definitio.*
Res quæ locari possunt. eod.
4 *Emphyteosis quid.*
5 *Commissum ob defectum solutionis, pensionis, emphyteoseos, an habeat locum in Gallia.*
6 *Libellarius contractus quid.*
7 *Emphyteosis, & locationis differentia.*
8 *Operæ locari possunt.*
Redemptores qui dicantur. eod.
9 *Mercenarij qui.*
10 *Merces locationis certa esse debet.*
11 & 12 *Locare & conducere quæ personæ possint vel non.*
12 *Milites conducere bona aliorum prohibentur.*
13 *Ecclesiasticæ personæ non possunt esse conductores bonorum secularium.*
14 *Magistratus conductores esse non possunt.*
15 *Tutores, curatoresúe conducere non possunt.*
16 *Famuli non possunt relinquere temere dominos, sine illorum iussu.*
17 *Locationi consensus dat legem.*
Locatio tacito consensu quando, & quomodo renouatur. eod.
18 & *seq. Locati & conducti actiones quæ.*
Locati pro quibus datur. eod.
19 *Colonus vendens rem quam colit, furti damnandus.*
Locare inuitus non cogitur dominus suam rem. eod.
20 *Iuratur in litem pro locatione, quando.*
21 *Conductor non soluens mercedem expelli potest à re locata.*
22 *Conductor mercedis, vel pensionis remißionem quando, & pro quibus petit.*
23 *Sterilitate quando remittatur pensio conductori.*
Sterilitas fructuum quomodo metienda. eod.
24 *Animalia varia quæ vastarunt ciuitates, & oppida, & depopulata sunt fructus.*
25 *Pestis causa migrans num renunciet conductioni, vel soluat mercedem.*

26 *Domus à laruis vel strigibus agitata, an renunciari possit à conductore sine mercede.*
27 *Locatorum quæ reparanda, vel restituenda vtrinque.*
28 *Locator operis quandiu de vitio eius teneatur.*
Operis vitium quandiu obliget eum qui fecit. eod.
17 & 29. *Operis aduersi periculum quid, & ad quem pertinet.*
30 *Nauta de iactu mercium quando teneatur.*
31 *Ex conducto actio cui detur, & pro quibus.*
32 *Conductor rei, si frui vel vti ea non possit, ad quid agat.*
33 *Locans prædium, vbi mala herba, ad quid teneatur.*
34 *Conductor quibus ex causis, tempore conductionis re conducta expelli potest.*
35 *Conductor nulla quantumuis longæua possessione, præscribere rem locatam contra dominium potest.*

LOCATIONIS & conductionis nomine promiscuè, & pro eodẽ antiqui vsi sunt [a]: sicut & emptionis & venditionis [b]. Affinis autem cum sit emptioni locatio, & in bona fide [c], & origine iurisgentium [d], & in aliis [e], subiiciẽda eius emptioni tractatio: & ea percurrenda, quæ ab emptione etiam discedunt, & propriã huic contractui substantiam constituunt. A loco locationem & colloca- 1
tionem fieri, tradit Varro [f], vbi quicquam consistit locus, inquit. Ab eo præco dicitur locare, quoadusque id emitur, quoad in aliquo cõsistit pretiũ: inde locariũ, quod datur in stabulo & taberna vbi cõsistant. Sic loci muliebres, vbi nascendi initia consistũt, &c. Vt certè ratione definitæ mercedis, quia in definitione locatum sit pretiũ, videatur dicta locatio [g], qui rẽ vtendã interuentu 2
pretij dat, locator dicitur: qui accipit pretio dato, conductor [h]. Erit autem eius 3
substantialis finitio, vt sit, vsus rerũ vel operũ, mediante mercede certa ex cõsensu, cõcessio. Ex reb⁹ pẽdet diuisio locationis. Res porrò quę in ea cõsiderãtur sunt, res ipsæ, quarũ vsus locatur, & merces. Res omnis quæ vendi potest, & locari potest: exceptis seruitutibus realibus [i], cùm tamẽ mixtæ locentur, vt vsusfructus [k]: dempto vsu qui personę adhęret [l]. Locare possunt ideo ecclesiasticæ personæ fructus beneficiorũ, vsque ad decẽ annos [m]: quia ille se fructuarios esse arbitrãtur [n]. Possunt res alienæ locari [o], sed maximè si quod ius in illis locãti sit: nisi aliud cõuenit [p]. Quare nemo prohibetur rẽ quam cõduxit fruẽdã, alij locare, si nihil aliud conuenit [q], æquè tamen idoneo [r]. Res propria conduci non potest [s]: quare si locata res incipit esse conductoris, cessat locatio [t]. potest tamen emptor fundũ, quẽ emit, cõducere à vendente, donec pretium exsoluat, veluti celebrata emptione & locatione sub cõditione [v]: locantur & fructus decimarũ [x]. Locantur res mobiles, & immobiles, in perpetuum & ad 4
tẽpus [y]. Dum in perpetuũ, fit contractus medius inter emptionẽ, & locationẽ, videlicet emphyteusis [z]: quæ ex scriptura, quã desiderat, prout placuerit contrahentibus, naturã & substantiã capit [a]: datur enim res per eã perpetuò fruẽda, retenta certa annua pẽsione, & iuribus prælationis, vel præstationis quinquagesimæ partis, iure ciuili, vel alterius partis pretij, iure consuetudinis definitæ, dum res ab emphyteuta distrahitur [b]: legibus quoque traditioni rerũ appositis conseruandis, cum necessitate præstandi pensionẽ annis singulis: imminẽte alioquin cessatione solutionis per trienniũ in rebus secularibus [c], & per biẽnium in ecclesiasticis [d], rerum datarum ademptione, quæ vocatur ius cõmissi. Quamquam in Gallia deffectus solutionis, census, vel pensionis nõ inducat ius hoc commissi, nisi nominatim in traditione fuerit cautum [e].
Emphyteosi quoque accedit locatio rei immobilis ex contractu, vt dicunt, 6
libellario, quo res datur vtenda sub annua mercede, à viginti nouem annis vsque ad viginti nouem annos, & sic in perpetuum. Notandum 7
autem in multis differre [f] emphyteosim à locatione: sed maximè, quod emphyteotæ non [g] fit remissio pensionis ob sterilitatem. Locantur etiam ope- 8
ræ

a l. idemq; de actionib. P.
b l. veteres, eo. titul.
c l. 2. C. de loca. §. actionum, de actio.
d l. iurisgentium, de pact. P. l. 1. loca. P.
e l. 2. loca. p. §. 1. eo. titu. ap. Iustinia.
f Varro lib. 4. de lingua Latina.
g l. 2. loca. P.
h vide Budæum in annotationib. priori, ad Pand. in l. 2. ad leg. Rho. de iac.
i l. locare, 47. locat. P.
k l. arborib⁹, de vsu fruc. P.
l §. item is cui, & §. sed si cui, de vsu & hab.
m cap. 2. de loca. ap. Grego.
n per gloss. in c. præsenti de offi. ordin. in sex. vide Boërium quæstio. 235.
o l. si quis domum, l. 9. & l. si tibi alienam, l. 7. loc. P.
p l. nemo, C. de loca.
q l. nemo prohibetur, l. 6. C. loca. l. Mouth s, §. fin. de iure fisci.
r l. æquissimum § fi. & l. sed & si quid, §. mancipiorum, de vsufruct. l. non aliter, de vsu & habita.
s l. qui rem propriã, 20. de loca. C. l. ad probationem, 23. C. eod. titul.
t l. si quis fundum, l. 10. §. fin. locat. in P.
v l. sicut emptio, l. 25 § fin. cum 2. ll. sequent. loca. P.
x c. 2. de loca. P.
y l. 3. si ager vectigal. vel emphyteo. peta. P.
z l. 1. de iure emph. C. §. adeo, loca. fin.
a dict. l. 1. & 2. de iure emphyteo. C. vide Boërium de longi temporis locatione, decis. 234.
b l. 3. & fin. C. de iure emphy.
c l. 2. de iur. emph. C.
d l. potuit, de loca. §. scire autem oporpet, de non alien. reb. ecclesiasti. in Auth. coll. 2.
e Philip. Bugnon. in legib⁹ abrogatis.
f quod & notat Bartho. consi. 161.
g l. quicunque de fund. patrimon. li. 11. C.

ræ sed non in perpetuum [a], quoties quid mediante mercede faciendum datur [b]: dicebantur redemptores, qui certa mercede aliquod opus susciperent certo pretio faciendum, cuiusmodi plures hodiè sunt artifices lignarij materiarij, architecti & id gen⁹ alij, q. vulgo, *entrepreneurs de besongne* ἐργολάβοι [c]. Sunt & redemptores vectigalium conductores [d], vocant, *fermiers*. Festus libris de verborum significatione, *Redemptores propriè*, inquit, *atque antiqua consuetudine dicebantur, qui quid publicè faciendum aut præbendum condixerant, effecerantq́; tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At nunc ij dicuntur redemptores qui quid conduxerunt vtendum præbendumq́;*. hæc Festus. Salaria mercedes operum esse conductorum videntur: qualia constituuntur nautis [e], & aliis personis, vel conuentione, vel lege, vel consuetudi-
9 ne [f], vel officio iudicis [g]. Cicero eos qui suas operas locant, mercenarios vocat [h], Græci θῆτας vocant, postremi ordinis in populos homines, secundū Plutarchum [i]. Quamuis Dionysius Halicarnasseus scribat, θῆτας Athenis appellatos, quos Romani dicunt, clientes, Plutarchus nominat πελάτας. Plato, eos qui pretio roboris vim vendunt, & exercent præmio, à mercede mercenarios dictos tradit, & complementum esse ciuitatis, paucis contentos, & deos, vt loquitur, inter paucula obsonia venerātes [k]. Merces, vt notat M. Terentius Varro, à merendo, quod manu factum erat, & datum pro eo manu pretium, à manu & pretio [l]. Marcellus dicit mercenarium, eum qui operas suas locauerat [m].
10 Idipsum Paulus [n]. Ex parte eius qui locat, res vel opera datur in locatione: ex parte conductoris, merces. Itaq; merces etiam pro substātiali consideratur in locatione, qua nō interueniente, locatio non est [o]: debetq́; esse ea certa [p], idonea & satis magna, vt cōtractus hic distinguatur à donatione [q], quæ gratis fit, licet tamen in mercede definienda maiore vel minore cōtrahētibus, vt in emptionibus, se circumscribere [r]. At alieno arbitrio generaliter promissa nō constat: si tamen in alicuius arbitriū definitio defferatur, si ipse statuat, stabit locatio, si non definierit, nequaquam [s]. Merces in pecunia, vt in pretio consistit [t]: verum & eius nomine aliæ res dari possunt [v]. Extat formula edicti in Nouellis de mercede hæc: *Omnis artifex, aut mercenarius, aut mercator, secūdum formulam operas locato, mercesúe vendito: nam si quid amplius locauerit, pœna tripli subiacebit* [x].
11 Personæ à quibus locatio & conductio fiat, considerari subinde debēt, vt instrumenta quæ materiam ad formam reducunt. Capaces erunt itaque generaliter locationis & cōductionis, qui emere, vendere, & cōtrahere possint: quāuis aliquando, qui vendere res prohibita alienatione nō possunt, possint tamē locare easdem, vt in vsufructuario constat [y], & decimis. Transit & in hæredes
12 locatio fructuū & rerum vtrinque [z]. Prohibentur tamen conducere reditus, bonorū aliorū milites, ne auocentur à meditatione artis militaris, rusticis operibus, nundinationibus, & quæstui intenti: permissa tamē rerum conductione quæ ad vitæ subsidia quotidiana, & militiæ necessaria sunt [a]: alioquin & miles qui conduxit, & qui illi locauit pœnis à Iustiniano subiiciūtur, irrita locatione [b]: nisi forsan locator ignorauerit conductorem esse [c] militem. Interdictum quoque curialibus aliena prædia cōducere [d], permissum tamen succedētibus
13 in conductione ab aliis facta conductionem retinere [e]. Quantò magis clericis hæc conductio interdicta esse debeat, qui eiuratis rebus & negotiationibus secularibus omnino Dei obsequio se manciparunt, nemo est qui non norit, ne à militia ecclesiastica auocētur. Sic in consilio Maguntino inter negotia secularia, à quibus abstinere iubetur persona ecclesiastica, & illud est, conductores secularium rerum, aut procuratores esse [f]. Carolus 9. rex noster, mēse Ianuarij, anno 1572 [g]. edicto cauit, ne posthac nobiles, vel magistratus regij, vel eius officiales, recta via, vel obliquè per alios, fructus sacerdotiorum conducerent, néue locationem aliis faciendam impedirent: quòd si amoliti fuissent, vel fecissent, adimit nobilibus priuilegia & insignia nobilitatis, & immunitatem à vectigalibus & censibus, & vt pagani

a l. 1. de lib. t. homi. exhib. P. l. Titio cētum §. 4. de condi tio. & demonst. vide Dom. Boërium in additio. ad tractatum de authori. magni consilij, numero 4.
b in l. item si pretio non soluto 25. vers. quoties, loca. P. l. naturalis, §. at cū do, de præscrip. verb. P. §. item quæritur, de loca. ap. Iustinia.
c vt in l. item si pretio, §. 2. & l. ea lege, §. 1. loca.
d l. Cæsar, de pub. & vectig. P.
e l. hoc ita, §. sed si tota, naut. caupo. nis stab. &c. P.
f Barthol. in l. 1. de var. & extraord. cogni. l. excepto, C. loca.
g in dicta l. 1. de variis & extraordin. cog. l. 3. de proxeneticis P.
h Cicer. 1. Officior.
i Plutar. in Solone & Suidas.
k Plato 2. de repub.
l Varro 4. de ling. Lati.
m in l. respiciendum §. facta domestica, de pœn. in P.
n in l. si libertus, l. 91. de furt. in P.
o l. 2. loca. P. l. naturalis, §. at cum do, de præscr. verb. P.
p l. 1 §. si quis seruum, deposit. P. §. 1. de loca.
q l. si vir vxori, de dona. inter vir & vxor. P. l. si conuenerit, communi diuidun.
r l. si quis cōduxerit, 49 loca. in P. l. sicut emptio, 21 eod.
s l. itē si pretio, 25. §. si loca. in P. l. in causæ §. idem Pomponius, de minor. 25. an. P.
t l. si merces 28. loca. P.
v §. præterea, de locatio. gloss. & doctores in l. 1 §. si quis seruum deposit. P. & in §. 1. de loca. l. naturalis, 5. §. at cū do. de p̄sc. verb. P. Affricanus, in l. & hæc distinctio. 58. §. fin. loca. P. l. si olei, C. eo. titu.
x in Nouell. institu. 122.
y l. arborib⁹ de vsufruct. P.
z l. viam veritatis, C. de loca. §. fi. eod. titu. ap. Iustinia.
a in l. milites, l. 31. & ibi glo. C. de loca.
b l. fin. C eod.
c l. si ignorans, 52. eo. tit. in P.
d l. curialis l. 30. C. loca.
e l. 4. de decurio. P.
f in c. 1. ne cler. vel monach. secula. ne go. se immisc. facit. can. negotiatorem, & can. fornicari, 88. distin.
g in constitutione eius anni, *du faict de la Iustice & rebelles aux officiers d'icelle*, artic. 8.

censibus inscribantur, eorumque res statuit. Officialibus autem seu magistrati- 14
bus regijs, indicit pœnam ne posthac vllo regio officio fungi possint, irritas &
nullas renuncians illis factas conductiones. Principalibus etiam constitutio-
nibus cauetur, ne ij qui prouincias regunt, quiue circa eos sunt, negotientur [a].
Rursum qui tutores facti sunt, aut curatores priusquam officio fungantur, cō- 15
ducere aliquid à Cæsare prohibentur [b]. Neque etiam idoneus conductor, vt
diximus, rei suæ quisquam est [c]. Sed & extat constitutio Caroli 5. imperatoris, 16
edita anno 1548. in comitiis habitis Augustæ Vindeliciorum, quæ statuit [d], ne
famuli qui nobilibus, & equitibus inseruiunt possint ab alio conduci, neúe il-
li heros possint relinquere, vt solent leui negotio ab aliis corrupti, nisi illi te-
stimonium prius habeant honestæ dominicæ missionis, quod testimonium
si herus testato interpellatus recusauerit concedere, tunc liceat po-
stulare à magistratu eius loci. Quod & in constitutione pacis publicæ Cæ-
saris repetitum est [e]. Simile edictum aliquando à nostro rege Gallorum pro-
mulgatum iustissimis de caussis, hocque obseruari expediret ob artes & mali-
tiam famulorum, & ancillarum. Consensus insuper huic conuentioni formā 17
præscribit, secundum quam vel experiri, vel excipere oportet. Consensus, &
vsus, qualitatem, & modum, & mercedis quantitatem determinat, nulla ver-
borum solemnitate necessariò requisita [f], & sine scriptura [g]. Consensus porrò,
vel expressus est, si quid nominatim conuenit: vel tacitus, veluti quando cen-
setur renouata conductio, si locator patiatur in rustico prædio, vel vrbano es-
se vltra priorem temporis locationis constitutionem conductorem, aut in-
quilinum, aliqua tamē inter hæc prædia distinctione adhibita [h]. Consensu vel
purè, vel sub conditione locatio fit [i], vel pacta adhibentur, vt quādo opus ad-
uersione locatum, quod donec approbetur, conductoris periculo est [k]: si dictū
locando conductori, ignem ne habeto, vel ignem innocentem habeto [l]: ne
in villa vrbana fœnum componeretur [m], ne mulæ locatæ vltra certum
pondus onerentur [n]. Sunt his aliæ similes conuentiones quæ obser-
uandæ, in locatione decidenda, sunt. Ex quibus actionis modulus & 18
iudicium colligitur, ex locato, vel conducto. sunt enim duæ istæ actiones,
priore locanti, altera conductori data [o]. Primùm enim, quod conuenit inter
contrahentes, deinc mos regionis inspicitur [p]. Et dictum, non propositum in
mente retentum [q]: & si conductor omnia secundum legem conuentionis
non agat, vel si id quod prætermissum est ex æquo & bono non præstat, ex
locato actione conuenitur [r]. Item vt accepta mercede teneatur operas,
quas locauit, præstare [s]: & vt finita locatione rem restituat liberam, vt
accepit, & ab omni alterius controuersia solutam [t]. Meminit Gellius, 19
colonum per quem possidemus, qui à domino fundum conduxerat &
vendiderat, & ita possessionem fundi interuerterat domini, furti con-
demnatum: quia surripi & condici possessio possit, quemadmodum re
mobili surrepta [v]. Nullum enim ius retentionis prætextu dominij, &
proprietatis conductori est, cùm nec de proprietate agere possit, nisi
restituta possessione [x]. Neque etiam dominus, nisi conuentione aliqua
adstringente, alicui inuitus rem suam locare cogitur [y]: exceptis præ-
diis fiscalibus [z]. Sicuti & pro re mobili locata, si conductor surripiat, & 20
locati & furti actio competit [a]. Atque si recuset conductor locatam rem
reddere, in litem iurat locator, vt secundum iuramentum damnetur
conductor: agit & pendente locatione [b], si seruum locatum conductor
vulnerauerit, & nolit vti Aquilia [c]: si deteriorem rem reddat, vel deterio-
rem ab alio reddi patiatur [d], si destruxerit ædificia, vt reædificet [e]: si arbo-
res exciderit vicinus, ob inimicitias conductoris, vel ipse conductor
conueniri potest ex locato, ex lege Aquilia, ex lege 12. Tabularum
arborum furtim cæsarum, & interdicto quod vi, aut clàm, cum ele-
ctione tamen vnius tantùm [f]. Potest & conductor cogi mercedem 21
placitam soluere, & non soluens expelli à re locata, etiam propria
autho

a l. principalibus, l. 33. de reb. cred. P. l. 1. de contract. iudic. C. l. seruitarios, de numerar. & actuar. li. 12. C
b l. si cui locauero, l. 52. §. Modestinus, loca. P. l. vnic. ne tutor. vel cura. vectig. vel conduc. C.
c l. qui rem suam, loca. P.
d in cap. 23.
e cap. 24. & 25.
f l. 1. loca. P. §. 1. ap. Iustinia.
g l. contractus locationis, l. 24. eo. tit. C. l. qui in perpetuum eod. titul.
h iuxta l. item quæritur, 14. §. qui implere & § in vrbanis, & l. qui ad certum, 13. loca. in P. l. legem quidē 16. eo. C.
i l. sicut emptio, l. 23. eod. tit. P.
k l. opus aduersum, l. 19, & seq. loca. P.
l l. videamus, l. 12. § 1. de locat. P.
m dicta l. videamus §. fin.
n l. qui insulam, l. 31. §. qui mulas, loca P.
o l. ex conducto, l. 26. eod. P. §. de loca. ap. Iusti.
p l. circa locationes, l. 19. & l. legem l. 16. C. loca. §. conductor. eo.
q l. cum in plures, 62. §. locator eod. titu. P.
r dicta l. circa, & l. si merces l. 25. §. conductor, l. videam9, § fin. eod. ap. Iusti.
s l. si ij qui à vobis, C. de loca. P.
t l. videamus 12. §. qui vinū de Campania, eod. P.
v Aulus Gellius lib. 11. c. 18.
x l. si quis cōductionis, l. 25. C. loca.
y l. ne cui, 12. C. eo. titul.
z l. cōgruit, & l præ dia, § fin. de locat. fiscal. prædior. lib. 11. C.
a Paul. in l. si locatum, de loca. P.
b l. si cui locauero, 51 §. 1. eod. titu. P. l. in actionibus, de in lit. iuran. P.
c l. si vulnerauerit, 46. eo. P.
d l. videam9, l. 12. § itē prospicere l. si merces 25. §. conductor l. in lege locationis, 32. l. sed addes, 21 §. illud & §. si inquilinus, eod. titu. P.
e l. cum conductorem, 29. C. eo.
f l. si merces, 28. §. culpæ, eod. P.

authoritate [a]: si cessauerit in solutione per duos annos [b]. Quamquam de ex-
22 pulsione nihil nominatim fuerit conuentum [c]. Tuetur tamen se exceptione
aduersus hanc petitionem mercedis conductor, si re locata vti non potuit si-
ne culpa sua: vt si domus, vel alia res conducta euicta sit, in quo casu fit subdu
ctio mercedis pro tempore quo vti re quis nō potuit [d]: si vi tēpestatis fructus
consumpti sunt: si labes contigerit illis, si vredo, si vis fluminum, sturnorum,
gracculorum, incendij, terræ motus, incursus hostium [e]: locustarum exesio [f],
& id genus similia, si acciderint, quibus plus quàm tollerabile sit, læsi fue-
23 rint fructus [g]. Fit & propter summam sterilitatem remissio, non etiam si
cum vbertate possit compensari [h]. Sterilitatem porrò fructuum, quidam ad
morem loquendi, & consuetudinem referunt: quidam, dum nec semen colli-
gitur [i]: quod postremum magis probarem, cùm nec exiguitas fructuum ad re
missionem pensionis pertineat [k]: cui accedit Panormita. dum ait, sterilitatem
fructuum dici, dū conductori fructus percepti, soluta pensione, non sufficiūt,
vt deceptus non videatur vltra dimidiam iusti pretij [l]. Et certè sterile dicitur
24 σῶμα ἄκαρπον, quod nullum fructum fert. Cæterum exempla minutorum ani-
malium, quæ subuerterunt, vel vastarunt oppida & fructus aliquando, lege
Plinium lib. 11. c. 29. & c. 40. & de cæli tempestatibus idem lib. 18. c. 28. circa fi-
nem. Subinde si non possit commodè habitari in domo locata, remissio, non
25 petitio fit mercedis, vel si iusto timore inde cōductor migrat [m]. Num autem,
si pestis superueniat in loco eius pagi, in quo conducta domus, possit repudia-
26 ri locatio, & peti remissio pensionis, vel si domus infestetur à laruis & strigi-
bus non explico, quando iam abundè & elegātissimè Arnoldus Ferronus, ad
§. 3. consuetud. Burdegalens. titulo de locato, explicauerit: & Christophorus
27 Porcus [n], & Guido Papæus [o]. In summa tamen in contractu locationis, veniūt
reparanda & consideranda quæ dolo vel culpa alterutrius contrahentium cō
tingunt, non autem quæ ex casu, cui resisti non potest [p]: culpa & negligentia
ex facto conductoris circa rem, & in re custodienda [q], vt ex parte locatoris, si
alienam rem vel vitiosam locauit [r], & sic de similibus: remittitur & pensio si
28 vti, frui fundo non potest locato conductor [s]. Agitur & ex locato contra eum
qui opus faciendum conduxit, vt faciat, & si fecit de operis vitio teneatur, vi
delicet si opus perficiendum conduxit, non etiam si diariam operam condu-
xit [t]. Et in operibus publicis, qui ædificat hæredesq; eius vsque in quidecimū
ab opere perfecto annum, tenetur de vitio resarciēdo, si quod in opere ratio-
ne ædificij vitiosum acciderit [v]. Distinctionem aliam quoque huic rei addit
29 Florentinus. Opus, inquit, quod aduersione locatum est, donec approbetur
conductoris periculo est: quod verò ita conductū est, vt in pedes mensurasúe
præstetur, eatenus conductoris periculum est, quatenus admensum nō sit, &
in vtraque causa nociturum locatori, si per eū steterit, quominus opus appro-
betur, vel admetiatur: si tamē vi maiore, opus prius interciderit, quàm appro-
baretur, locatoris periculum est, nisi aliud actum sit [x]. Lex est apud Platonem,
*Si artificum aliquis in tempore statuto opus per malitiā non perfecerit, primum Deo pœ-
nas dabit: deinde hac lege reus factus, operis quod in tempore non fecit, mercedem persol-
30 uat; ac ab initio rursum in eodem spatio temporis opus gratis efficiat* [y]. Ex locato quoq;
agitur contra magistrum nauis, pro mercibus amissis ex iactu facto, laborante
naue, si merces vehendas locauerit: is denique cum reliquis quorum merces
31 saluæ sunt, vt contribuant ex lege Rhodiorum [z]. Ex conducto datur actio cō-
ductori, si quid sua intersit, vel si damnum ex locatione sentiat, ex re locata:
32 vt quia vitiosa dolia locata sint, vnde vini sui iacturam sit passus [a]. Si res lo-
cata aliena euicta sine dolo malo & culpa locatoris sit, vel perierit, ex
conducto repetitur merces, si data sit [b]: vel vt ei præstetur, frui quod
conduxit licere. Et si dominus non patiatur, vt teneatur dominus
æquè commodam habitationem, vel rem præstare [c]: vel si culpa loca-
toris non possit frui, quòd rem alienam scienter locauerit, ad id quod

 interest

a l. penul. & l. si in lege locationis, §. colonus loca. P.
b l quæro, §. interdum locatorem, eod. P. facit c. potuit, de locat. l. 2. de iure em. hyteo.
c dicta l. quæro, § interdum.
d l si domum, §. fin. loca. P.
e in l. ex conducto 6. §. si vis, eod.
f l. excepto, 18. C. eod.
g l. si merces, 28. §. vis maior, loca. in P.
h l. licet certis, l. 8. de loca. C. l. ex cōducto, §. sed etsi, & l. si vno anno, in princ. & § vbicunque eod. in P. cap. propter sterilitatē, § eod. ap. Gregorium.
i gloss. in dicta l. licet, per dictos §§. sed etsi, & § vbicūque.
k dicta l. si vno, §. cū quidam.
l Panor. in c. si propter sterilitatem, de loca.
m l. habitatores, in princ. & §. si. eo. P.
n Christophor. Porcus, in §. fin. de loca.
o Guid. Papæus dec. 610
p l. iudicio, l. 28. C. loca. l. qui mercedē, l. 48. & l. seq. eo. in P.
q vt in l. nauta, nautæ caupo. stabula &c. P.
r l sed addes, §. 1. & l. cum in plures, §. seruum meum, loca. P.
s l. si fundus, l. 36. §. fin. & ll. sequent. eo. loc. P.
t l. ea lege, §. locaui, locat. P.
v l. omnes, in 1. de operib. pub. P.
x in l. opus, l. 39. & l. seq. & de fortuito casu, in l. Martius 61. & l. fin. loca. P.
y Plato 11. de Leg.
z l. 2. in princi. & §. cum in eadem naue, & l. deprecatio, l. 9. ad leg. Rhod. de iac. lib. 14. P. titu. 2.
a l. sed addes, l. 21. § si quis dolia, loca. P.
b l si fundum, loca. P. l. si quis domū, 9. eod.
c l. si quis domum, 9. loca. P.

interest condemnetur [a]. Idipsum fit, si vendiderit ædes locatas, vel fun-
dum, & emptor expulerit conductorem [b]: non enim tenetur colonum, vel
inquilinum pati & retinere emptor prædij: nisi pactum cum venditore factû
fuerit [c]. Si commodè non possit habitare in domo conducta, conductor hac
actione etiam aget, vel ad mercedis reputationem, & imminutionem, vel li-
cebit illi relinquere habitationem [d] Si pascuum locasti, in quo mala herba 33
nascebatur, si inde pecora demortua, vel deteriora facta sint, quantum inter-
est petet conductor, si sciens locator ita locauerit: si inscius autem, mercedem
non petet [e]. Agit & conductor, vt ei liceat efferre commodè quod intulit [f].
Agit & si à locatore indebitè à fundo, vel re locata expulsus est: & pœnam, si
qua est adiecta, vt rupta fide contractus, consequatur [g]. Non enim à locatore 34
soluta mercede expelli potest, nisi aut dominus propriis vsibus domum ne-
cessariam sibi esse probauerit, aut corrigere domum maluerit: aut conductor
malè in re locata versatus sit [h]. Obseruato tamen, vt necessitas proprij vsus su-
peruenerit locanti post conductionem, & tempore conductionis non fuerit
præuisa, vt si domus alia corruit, vel vxorem duxerit postea, aliter non habetur
ratio necessitatis propriæ, quæ præuideri potuit [i]. Sicut & in refectione non
licet, nisi necessaria fuerit refectio, alioquin ad omne damnum, & quanti in-
terest inquilini tenetur dominus [k], & remittit mercedem [l], aut si velit condu
ctor impunè eiicere volēti domino poterit resistere [m], vt in aliis casibus, extra
prædictos, & extra casum. l. emptorem C. de locat. Nullo modo tamen colo-
nus perpetuus expelli potest, cùm habeat ius in re, & naturalem possessio-
nem [n]. Cùm tamen conductor alius temporalis verè non possideat [o], sed no 35
mine alterius, nempe domini & locantis [p]: & proinde quia non possident
suo nomine, nullo quantumuis longæuo, contra eum, cuius nomine possidēt,
præscribere possunt [q].

a l. si tibi alienam, l. 7. eo. ff.
b l. si merces, 25. §. qui fundû loc. eo. ff.
c dicto § qui fundû l. emptorem, C. de loca. l. qui fundû, eod. ff.
d dicta l. si merces, §. si vicino, & l. habitatores, l. ex conducto 16. loca. ff.
e l. sed addes, 21. §. si dolia eod. l. penul. de ædili. actio. C.
f dicta l. sed addes, §. si inquilinus.
g l. si de fundo, l. 15. C. de loca.
h l. æde. 3. C. loca.
i gloss. & Docto. in dic. l. æde per l. si is à quo, §. fin. & l. seq. vt in poss. lega. ff. de ætate, § ex causa, de interro. actio.
k glo. in dicta l. æde. per l. qui insulam, & l. hæc distinctio loca. in ff.
l l. habitatores, eo. titul.
m glo. in d. l. æde, per l. colonus de vi & vi arma. l. si duo §. si inquilinus, vti possid.
n l. 1. si aget vectigal. vel nihil partic. petat. l. 1. de superficib. in ff.
o l. cum in plures, § hæredem, loca. ff. l. emptorem. C. eo.
p l. qui vniuersas, l. 31 §. quod per colonum, de acquir. possessio. ff.
q l. male agitur l. 2. de præscript. 30. vel 40. an. C.

De mercede laborum. Cap. 2.

1 [illegible] quid.
Merces quid. eod.
Honorarium quid. eod.
2 Præmium quid.
Salarium quid, & vnde dictum. eod.
Stipendium vnde. eod.
3 Salaria quomodo debeantur, & peti possint.
4 Præceptorum salaria, & donationes, sunt remunerationes.
5 Præceptoribus & doctis viris quibusdam salaria, & qualia, & quare constituta.
6 Præceptoribus salaria ex publico constituere licet municipibus inconsulto principe.
7 Magistratibus ab Octauio salaria constituta.
8 Salaria & in pecunia & alijs rebus constitui possunt.
9 Salarium promissum, debitum etiam in ægritudinem incidenti seruiendo, & hæredibus officiarij morientis intra annum.
10 Salarium ex pacto, vel more regionis præstandum.
11 Merces laborantis seu salarium non est intercipiendum.

12 Mer

12 Mercedem laborantium retinentium execratio.
13 Praeceptorum seu doctorum salarium quando, & quomodo soluendum.
14 Salarium, vel stipendia retinere, vel minuere ad ignominiam aliquando laborantis pertinet.
Aere diruti qui. eod.

1 Μισθὸς, inquit Vlpianus Demosthenis enarrator [a], κατημερινὸν λόγος ἐστὶ χρημάτων, id est, merces pecunia est quae quotidiè numeratur. Estq; propriè hîc authoramentum seruitutis. Et proinde primùm, salaria, & stipendia, quae iuris professoribus debentur, honorarium dici placuit Vlpiano, cùm sanctissima sit ciuilis sapientia nec pretio numario aestimanda vel dehonestãda: ius tamen de his dici vt de mercedibus praeceptorum artium liberalium
2 respondit [b]. Premium, inquit Marc. Terentius Varro, à praeda, quod ob rectè quid factum concessum [c]. Salarium quoque laboris remunerationem iusta ratione salis dici tradit Plinius. Nam, inquit, ita sales appellantur, omnísque vitae lepos & summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo constat. Honoribus etiam, militiaeque interponitur, salariis inde dictis, magna apud antiquos authoritate, &c [d]. stipendia quoque ab stipe erogata [e], si-
3 ue aere graui dicta sunt. Salaria seu mercedes, vel ex conuentione locationis debentur, vel sine conuentione: quaedam enim salaria praebentur extra conuentionem, remunerandorum laborum gratia, quae aliquando conuentione non possunt honestè vel licitè promitti, vt in salario procuratoris receptũ, quod in euentum litium maioris pecuniae premio non permittitur, contra bonos mores redemptione procuratoris facta, quamquam remunerandi caussa & constitui ei honor, & peti extra ordinem ab eo possit [f]: dummodo salarium procuratoris vel aduocati non excedat summam cẽtum aureorum [g]: constitutio tamen salarij procuratoris, non locationis titulo rectè fieri potest, cùm hoc officium gratuitum sit [h], sed honoris & remunerationis causa
4 & donationis forma, vt quum etiam donatur praeceptoribus: remunerationis namque & ea donatio caussam iustam habet [i], cùm in docendo & labor ingens versetur, & inde discenti à perito & bono, praestantissima accedat vtilitas, & morum informatio, & vitae agendae peritia, quae satis non possunt
5 remunerari, quando spiritalia corporalibus omnibus praestantiora [k] sint. Et Prodicus Sapiens, gratis nullum erudit, & semper habebat in ore Epicharmi illud, manus manum lauat: dans aliquid, aliquid accipe vt scribit Xenocrates [l]. Vespasianus ingenia maximè fouit, & primus è fisco Latinis Graecisque Rhetoribus, annua cẽtena sestertia constituit [m], id est, bis mille quingentos nostri temporis aureos [n], vt Antonius, singulis philosophorum cuiusque sectae primoribus pro salario μύριας δραχμάς, id est, decem mille denariûm, nostrae monetae mille aureos constituit [o]. Et leges statuunt praeceptoribus danda salaria & mercedes non quam minimas, sed pro facultatibus discentium, & dignitate natalium eorundem, vt scribit Paulus iuriscon. [p] nec praeceptor sine mercede esse debet [q]: studiorum quippe labor secundum sententiam Diocletiani & Maximiniani, meretur, vt ij qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiunt, spe praemiorum atque honorificentia sua prouocent eos quorum prudentiam putãt sibi esse necessariam, non metu terribili, & necessitate incongrua libertati [r]. Sapientiores habiti, & qui docendi artem professi sunt, re ipsa satis nõ posse mercedẽ rependi docuerunt, vt Abderites Protagoras, ipse qui praestantissimus in omni philosophia habitus est, artẽ dicendi docuit Euathlum cum mercede & salario decem milliũ [s]. De quo & Aristoteles refert eũ discipulos interrogare solitũ, quanti putarent disciplinam quàm ab eo petiissent, & ab eis

a Vlpian. in 3. Olympi. Demosthenis.
b Vlpian. in l. 1. de variis, & extra. cognitio. lib. 50. P. tit. 13.
c Varro lib. 4. de Ling. Lat.
d Plinius lib. 31. c. 7.
e l. ages, de verbor. signif.
f l. si remunerandi l. 6. in princi. & §. monemus & l. salarium, 7. mandati, P. l. 1. C. eo. & quis, de postulan. C.
g l. 1. §. aduocatos, & §. licita de variis & extraord. cog.
h l. 1. §. fin. manda. P.
i l. Atilius Regulus, de donat. in P.
k in l. sancimus, l. 17. de sacrosa. eccles. C.
l Xenocrates philosophus Platonius lib. de morte.
m Sueton. in Vespa. sia.
n Alciat. lib. 6. Parer. c. 17.
o Lucia. in Eunucho.
p l. cum plures, 13. §. fi. de administra. tutor. lib. 26. P. tit. 7. facit Iulia.
q l. qui filium, l. 4. vbi pupill. educa. deb. lib. 27. P. tit. 2.
r l. 1. de assessor. lib. 1. C. tit. 52.
s Quintilia. lib. 3. Institu.

eis tantum accipere [a]: insectatur illiberales erga literatos, potissimùm qui eos immortalitati consecrant, laudat verò liberales Theocritus [b]. Dabantur & à priuatis antiquitùs stipendia doctis, etsi non docerentur ab illis [c], in gratiam eruditionis, & vt mœcenatibus pluribus existentibus, plures ad bonas artes impellerentur. Non est, inquit diuus Paulus magnum, cùm spiritualia vobis seminauerimus, si spiritalia metamus [d]. Constantinus Cæsar, professoribus bonarum artium, & legum doctoribus, mercedes & salaria reddi iubet, quo facilius liberalibus & aliis studiis multos instituant [e]. Et hic est 6
casus, in quo præter iuris illam regulã, qua nemini licet constituere salariũ ex iuribus reipublicæ, nisi cui speciali nota iusserit constitui princeps [f], liceat tamen in gratiam bonarum artium sine principe stipendia statuere à municipibus ex publico [g]. Accedit his ratio, quam in magistratibus honorandis 7
Mœcenas protulit: suadebat enim is grauis vir Octauiano Cæsari vt institutione suæ reipublicæ præmium constitueret magistratibus, tum laborum, tũ dignitatis nomine. Neque esse consentaneum in alienis locis eos suis facultatibus viuere [h]. Quod & executus est Octouianus, atque primùm sub eo, acceperunt stipendia magistratus, cum anteà propriis stipendiis reipub. munera obirent [i]. Salaria possunt & in annonis, & eduliis, & pecunia con- 8
stitui. Personæ quibus salaria debentur, sunt qui operam suam impendunt, 9
vel per eos non stat, quominus impendant, vel præstent, & eodem tempore alteri non locauerint [k]. Quare & famulis, quorum operæ per annos locantur, debentur, si sine dolo, vel culpa, potissimùm dominorum negotiis insudantes, in ægritudinem inciderint [l]. Atque ita iis præstantur. Sunt qui pacti sibi dari sunt, vel qui operas suscipiunt, vel eorum curam gerunt qui suscipiunt, quales tutores, curatores. Mortuo officiali in administratione, hęredibus datur etiam eius anni, quo administrauit, integrum salarium [m]. Sed & mortuo officiali domestico, & protectore principis, hæres eius non tantũ salarium anni intra quod moritur, & præcedentia debita consequitur, sed & alterius post mortem anni [n]. In præstatione & forma præstandi, obseruare 10
oportet contractus legem, si certa est: nam incerti salarij pollicitatio non obligat [o]. Si nihil pactum sit, consuetudo loci spectanda, operæ ipsæ, & personarum qualitas [p]. Et in summa nunquam merces laboris retinenda. *Non* 11
negabis, inquit Deus, *mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, vel aduenæ, qui moratur tecum in terra tua, & intra portas tuas est. Sed eadem die reddes ei pretium laboris sui, ante Solis occasum: quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum* [q]. Rursum apud Tobiam, *quicumque tibi aliquid operis fecerit, statim ei mercedem restitues, & merces mercenarij tui apud te omnino non maneat* [r]. Et apud Malachiam, *ero*, inquit dominus, *testis velox maleficis, adulteris, periuris: & iis qui calumniantur mercedem mercenarij sui* [s]. Et Dominus noster Iesus-Christus, voca mercẽnarios, & reddes eis mercedem suam [t]. Quia, vt Diuus Paulus ait, dignus est mercenarius mercede sua [v]: & iniustè denegatur [x], vt, qui effuderit sanguinem fratris sui, & qui fraudem facit mercenario fratres dicantur [y]. Non 12
enim minus occidere videtur qui alimenta denegat, quæ sibi mercenarius tantùm labore parat, quàm qui alio modo occidit [z], quare vterque impiissimus, & vt Mero scribit, ἐν ταῖς ἀραῖς, in execrationibus. Alcinoës ira Mineruæ periisse fertur, quam inuocauit Nicandra, quod cùm ei deseruisset Alcinoæ in arte textrici qua docta erat, illamque domo expulisset, neque integram mercedem exsoluisset. Cuius ob vltionem, ipsa in tantam insaniam peruenit, vt hospitis peregrini Xanti nauem sequeretur, relicto patre Polybio Corinthio, & Amphilocho Driantis filio marito, & liberis, cuius conscientia se posteà in mare præcipitauit [a]. Lex Platonis, *qui pauperis accepti mercedem, tempore quo pactus est non obtulerit, duplum reddat: & si annus praterierit, quamuis pecuniæ acceptæ mutuò sine vsura reddi debeant, hîc tamen pro singulis drachmis singulas drachmæ sextas partes, singulis mensibus dato. Si quis opifici*

a Aristotel. 9. Ethico.
b Theocritus, eidyllio 16.
c Scæuola, in l. Titia hærede, l. 19. §. qui Marco de annuis, lega.
d 1. ad Corinth. 9.
e l. medicos, l. 6. de professo. & medic. lib. 10. C. tit. 52.
f l. 1. de præbẽ. salar. lib. 10. C. tit. 37.
g gloss. in d. l. 1. de præben. salario. l. ambitiosa, de decret. ab ordine facien. P.
h Dio Cassius, lib. 52.
i idem Dio. lib. 53.
k l. qui operas, l. 41. & l. sed addes, l. 21. §. fi. loca. P. l. diem functo, 4. de off. assessor. P. lib. 1. tit. fi. l. diem functo, 22. loca. P. l. penu. de condictio. caus. da. caus. non se. l. legatum. §. 1. de leg. 3. l. 3. de var. & extraordina. cog.
l dicta l. cum plures, §. fin. de administra. tutor. P.
m l. post duos, l. 15. de aduoca. diuersorum iudicum C. l. si quis in sacris, de proximis sacr. scri. lib. 11. C.
n l. lege pragmatica, de domesti. & protector. lib. 12. C.
o l. salarium, C. mandat.
p l. 1. de variis & extra cog.
q Deutero. 24. Leuit. 19.
r Tobiæ 4.
s Malach. c. 3.
t Matthæi, 10.
v 1. ad Timoth. 5. ca. quicumque suffragio, 12. q. 2.
x ca. non sanè, 14. q. 5.
y Ecclesiastici, c. 34. ca. Immolans, 14. q. 5.
z l. 4. de liber. agno. in P.
a Parthenius in Eroticis, c. 27.

opifici mercedem, secundum pacta, non dederit, vt societatem hominum dissoluens lex
13 *ciuitatis vnioni patrocinetur, tribuũ iudices de his cognoscant* [a]. Salariũ lectionis doctoris debet solui in principio anni, vt ait Baldus [b], vel in medio anni [c]. Et si iusta causa impediatur lectiones perficere, nihilominus integrũ accipit salarium [d], contrà si negligentia officium prætermittat: nam tempus tunc cessationis subducendum, veluti in aliis locationibus conductor subducit mercedem, pro eo quo culpa locantis non licuit frui fructibus rei conductæ [e]. Si tamen ob non soluta stipendia omittat lectiones, vel officium alius qui operas præstat, distinguitur, an potuerit in eo loco viuere pendente mora solutionis, & agere locati nomine pro mercede, vt tunc non possit petere cessationis pecuniam: si autem non potuit ibi, ob inopiam pecuniæ, fungi officio, repeter, quia per illum non stetit [f]. Insuper si in defectum solutionis ipsius cui mandata soluendi prouincia est, mutuum cum vsuris doctor sumat, opor-
14 tet easdem vsuras is quoque refundere [g]. Retinere stipendia laboris alicuius, non tantum ad iacturam pecuniæ laborantis pertinere, quãtum ad ignominiam eiusdem aliquando videtur: quemadmodum, teste Nonio, ære diruti appellabantur milites, quibus propter ignominiam stipendium, id est, merces menstrualis, vel annua quæ esset in numis æreis subtrahebatur. Vnde Varro libro de vita populi Romani 2. *stipendium appellabatur, quod as militi semestre aut annuum dabatur: cui datum non est propter ignominiam, ære dirutus esset.* Aere dirutum militem etiam tradit Festus ab antiquis dictum, cui ignominiæ causa stipendium non esset datum. Quod æs diruebatur in fiscum, nõ in militis sacculum: alioquin non erat licitum, nec esse debet, mutare vel subtrahere vel minuere, vt quæstores solutioni præpositi solent, sudoris & laboris meritum. Et sic etiam Theodericus Gotthorum rex respondit, cùm conquererẽtur domestici milites equites, & pedites excubias agentes, quòd ab arcario præfectorum non integros solidos, sed imminutos acciperent, curans vt emendarentur, dicensq́; *Mutari certè non debet, quod laborantibus datur: sed à quo fidelis actus exigitur, compensatio imminuta præstetur* [h].

a Plato 11. de Legib.
b Bald. in l. 1. de suffra. C.
c Bald. in l. per hanc, de aduoca. diuersor. iud. C Alexan. in l. diem functo, de assessor. ff.
d Bald. in rub. de magistris.
e l. si fundus, loca. ff. l. ædiles, in fine de ædil. edict. Panor. in c. peruenit, in 2. in 3. col. de iureiuran. Felinus, in c. quia, de magistris.
f Panor. in d. c. peruenit, per l. qui operas, & l. si in lege, §. colonus loca. in ff.
g arg. l. per hanc, de eroga. militar. anno. lib. 12. C.
h lib. 2. epistolarum variarum Cassiadori epistol. 10. Theodericus Bodiio.

De reliquis quæ pertinent ad locationem & conductionem. Capvt 3.

1 *Locatio non transfert dominium, sed vsum.*
2 *Furti actio pro re conducta cui competat, dominóne an conductori.*
3 *Locationis finis, quòd sit contractus iurisgentium, & bonæfidei.*
4 *Locatio habet latam, leuem & leuissimam culpam.*
5 *Sarcinator tenetur pro veste ei data sarcienda, si mures corroserint, vel si permutauerit.*
6 *Casum fortuitum præstat, qui se ei exposuerit.*
7 *Iuramentum in litem pro bonæ fidei actionibus.*
8 *Vsura debentur pro mercede suo tempore non soluta.*
9 *Conductor inficiatus rem locatam restituere quomodo condemnetur.*
10 *Locatio quomodo finiatur.*

1 LOCATIO, non censetur esse translatio rei, sed concessio tantum vsus, fructuum, operum, remanente dominio rei penes locantem [i]: nec solet locatio dominium mutare [k]. Et
2 proinde, si quis messem, id est, fructus pendentes inspiciente partiario colono furetur, condictio furtiua domino tantum com

i l. 2. loca. ff.
k l. non solet, 42. loca. ff. l. qui rem, C. eo.

competit, & colonus cum domino ex conducto, vt id faciat agere potest [a]:
neque enim colonus antequam fructus perceperit, eorum fit dominus [b]. Po-
test tamen furti agere quoque in quantum sua interest furatos fructus non
fuisse, sicuti & fullo actione furti experitur quanti sua interest rem recipere,
quam restituere cogitur domino [c]. Colonus tamen qui suis numis colit, qui
vniuersos fructus rei sibi percipiendos conduxit, cum eo quoque qui fru-
ctus stantes surripuit, agere furti potest: quia vt primùm decerpti essent,
eius esse cœpissent [d]. Itaque etiam fullo qui polliendа sarciendaúe vesti-
menta accepit, semper agit: præstare enim debet semper custodiam [e]. Ita-
que vt is cuius interest non surripi, furti agere potest [f]. Si autem soluendo
fullo non est, ad dominum redit actio [g]. Finis itaque locationis erit, vt com- 3
municatione vsus, societas hominum conseruetur, & facilius volentibus
dominis, homines inter se res communicent. Quare rectè placuit, vt qui
beneficium ex re alterius suscipit, quiúe mercedem capit, teneatur pro rei
interitu, vel deterioratione ex dolo & culpa sua, seu negligentia, non etiam
ex casu [h]: quia contractus iste est bonæfidei [i], & naturalis, & iurisgentium [k].
Et proinde in eo omnia iustè, & sine damno contrahentium conseruari de-
bent, tamquam contractu necessitate vrgente inducto, vt in cæteris simili-
bus [l]. Multò magis qui expresè operam suam in custodia locauit, de ne- 4
gligentia tenetur, de lata, leui, & leuissima culpa, si quid sinistri rebus con-
tingat, quas vel vehere, vel custodire promiserat [m]: de leuissima videlicet te-
netur, si damnum ex eius culpa qui promisit contingat [n], non item si alte-
rius culpa: nam eo casu excusaretur per diligentem custodiam [o]. Ad culpá 5
pertinet imperitia [p]: si quis errauerit putans domino vestem reddere, quam
pretio polliendam, vel sarciendam susceperat, reddiderit alij, vel insciuscum
alio permutauerit [q], vel si eam à muribus corrodi permiserit [r]. sunt his ca-
sus alij plures similes [s]. Culpa quoque præcedens casum fortuitum, vel quá- 6
do quis casui fortuito se commiserit, facit vt ex casu quoque quis teneatur,
non aliter [t]. Hinc accidit, vt si non restituatur res locata, vel id ad quod pro-
pter culpam quis tenetur, in id quod interest communi æstimatione cõdem-
netur [v]. Et si contumaciter adhuc se gerat, quantum singulariter interfue- 7
rit per in litem iuramentum damnabitur [x], exemplo aliarum actionum bo-
næfidei, in quibus iuramentum in litem locum habet [y]. Et si merces suo 8
tempore non soluatur, vt in iudiciis aliis quoque bonæfidei, vsuræ deben-
tur cum mercede [z]. Et si pertinaciter conductor vsque ad sententiam perse- 9
ueret in inficiatione restitutionis possessionis, seu detentionis rei locatæ, pe-
tente domino, exemplo inuasoris rem locatam, & æstimationem insuper
eius cogetur persoluere [a]. Finitur namque locatio adueniente tempore di- 10
cto canductioni, post quod impletum, inuitos conductores seu hæredes eo-
rum non esse retinendos sæpè rescriptum est, neque fideiussores eorum [b]:
neque locatores iterum relocare cogi eidem, vel alij [d]: nisi tacito consensu
renouetur locatio conductori, quem locator in possessione rei locatæ esse
patitur [e]. Quibus modis autem aliis finiatur locatio, iam antè dictum est,
dum de actione ex conducto egimus [f]: quibus & adde consensum quo dis-
solui posse omnes contractus, qui consensu transacti sunt, liquet.

a l. cum in plures, §. ni si cum loca. in P.
b l. fullo, vel sarcinator, l. 84 §. frugibus, de fur.
c dicta l. fullo, §. frugibus, & l. fullo, 92. de furt. P.
d l. si apes, l. 26. §. fi. eo. tit. de fur. P.
e l. itaque fullo, l. 12. de furt. P.
f l. cuius, l. 10. & 16. eo.
g d. l. itaque fullo.
h l. in iudicio, & l. 1. C. de loca. l. videamus in princi. cum dua. sequentibus, eo. ti. P. l. contractus 24. de reg. iur. P.
i in l. 2. & 17. C. de loca. §. actionum, de actio.
k l. 1. eo. tit. P.
l l. ex hoc iure, de iustit. & iur. §. ius autem gentium de iure natur.
m d. l. in iudicio, 28. & l. si vt certo, §. nunc videndum, cõmo. P. §. qui pro vsu de loca. apud Iustinia. l. 4. C. eo.
n gloss. in l. qui mercedem cum l. sequent. loca. P.
o Berberius in 2. parte Viatorij iuris tit. de loca.
p l. item quæritur, 14. in princi. & §. si gemma, loca. P.
q dict. l. item quæritur, §. etsi pallium.
r d. l. item, §. si fullo.
s in dicta l. item quæritur.
t l. si merces, §. vis maior, & l. videamus, §. si hoc, loca. P.
v l. videamus, §. qui vnum, loca. P.
x l. si cui, §. 1. eo.
y l. in actionibus, de in litem iur.
z l. præses prouinciæ, 17. C. loca.
a l. penul. C. de loca.
b in l. inuitos, l. 11. C. de loca.
c l. si cum Hermes, l. 7. C. eo.
d l. ne cui, l. 32. C. eo.
e l. legem, 16. C. eo. l. item quæritur l. 14. §. qui impleto, & l. qui in perpetuum, l. 15. loca. P.
f per l. ædem. & l. emptorem, C. de loca.
g l. nihil tam naturale, de reg. iur. P.

De societate. Cap. 4.

Institutio. lib. 3. tit. 26. P. lib. 17. tit. 2. C. lib. 4. tit. 37.

1 *Societas quid.*
2 *Diuisio bonarum & malarum rerum.*

3 *Alia*

3 Alia diuisio ex contractu & sine contractu.
4 Communi diuidundo, & actionis pro socio familiæ erciscundæ differentia.
5 & 6 Societas personarum, vt in matrimonio & rerum.
7 Affragramenta coniugum.
8 Societas conuentionalis.
9 Vel rerum singularum, vel bonorum vniuersorum.
10 Societas damni & lucri, industria, industria & pecunia.
Industria interdum præponderat rebus & pecuniis. eod.
11 Societatem quæ personæ iure possint.
12 Socij hæres in societate non remanet: nisi in locatione vectigalium.
13 Societas quibus modis contrahitur, & vsque ad quod tempus.
14 Societas simpliciter coita quæ requirit communicari, & quæ non.
15 & 25 Societatis lucra & damna quomodo diuidantur.
15 Lucrum & damnum quid.
16 Societatis contrahendæ finis quæstus est.
17 Societas quibus modis soluitur.
18 Societatis fraudulenta renunciatio non officit sociis.
19 Societatis intempestiua renunciatio æstimationem habet.
20 Societatis dissoluendæ iusta causa.
21 Societatis pactum non valet, ne omnino diuisio fiat.
22 Pro socio actio quando, & pro quibus datur.
23 Socium fallere turpissimum.
Ideo actio famosa. eod.
24 Sociorum quæ culpa consideranda.
25 Societati vniuersarum fortunarum quæ conferantur.
26 Societatis actio cum aliis quibusdam concurrit aliquando.
27 Sociorum condemnatio, in quantum facere possunt.
Fideiussor socij gaudet priuilegio socij, ne vltrà quàm facere possit condẽnetur.

1 SOCIETAS generaliter, est aliquorum in aliquo negotio fortunæ, periculorum & spei communicatio seu communio.
2 Quo fit, vt ferè infinitæ sint species societatis & sociorum, & bonarum & malarum rerum: spiritualium, & corporalium: cùm socij sint, inter quos res aliqua communicata est [a]. Eius itaque appellatio, & ad omnem communionem, coniunctionem, communitatem commercium, comitatum, pactionem, fœdus, conuictum, cohabitationem, ordinem & amicitiam referri poterit: in his enim omnibus quædam res communis aliquo modo res fit. Et longum esset de his omnibus singulariter loqui, diffuta & aliena cùm sit tractatio omnium,
3 ab ea quæ in manu est contractuum. Proinde vt conueniat & intelligatur de qua societate dicturi sumus, paucis societatum species duobus capitibus [b] secerno: vt alia societas sine contractu contrahatur, alia ex conuentione & consensu fiat. Sine consensu & pactione in societatem homines incidunt, si [c] res vna pluribus aut duobus adueniat aliquo titulo emptionis, donationis, legati, institutionis [b], seruitutis constitutione [c], vel ex similibus. Res enim [d] sunt omnes quæ possidentur, aut propriæ, aut communes, aut confusæ. Propriæ dominorum singularium sunt: communes, plurium: confusæ, incertorum. harum diuersa natura: propriæ in libera dispositione dominorũ sunt [d]. [e] Pro confusis prædiorum finibus, finium regundorum, non etiam communi [f]
4 diuidundo datur iudicium [e]. Pro rebus sine conuentione sociorum communibus, datur communi diuidundo remedium, diuidere, & à communione abire volentibus [f], si de corporalibus agatur: si autem de iuribus, vt de hæreditate,

[a] Cicero. 5. in Verr. oratio.
[b] l. vt sit, cum 2. l. & seq. pro socio. l. fi. C. eod.
[c] l. vnus ex sociis, de seruit. P. l. Sabinus, commu. diuid.
[d] l. in re mandata, C manda. l. nemo exterus, C. de Iudæis l. 2. de his qui sunt sui vel alieni iur.
[e] l. 2. 4 & l. eos, finium regun. P.
[f] l. iudicium, in 2. finium reg. P. l. inter cohæredes, §. si familię, famil. ercisc. l. 2. commu. diuid. P.

reditate, familiæ erciscūdæ, nō cōmuni diuidūdo [a]: neq; pro socio [b], quia actio
pro socio magis ad personales præstationes pertinet, quā ad cōmunium rerum
diuisionem [c]. Et quamuis in communi diuidundo contendentes socij [d] dicā-
tur, tamen non omnis communio societatem habet [e]: neque actio pro so-
cio, communi diuidundo tollitur [f]. De his omnibus iudiciis finium regun-
dorum, communi diuidundo cùm iam alibi dixerim, nunc plura non adii-
ciam. Porrò societas, conuentio personas magis quam res respicit, vnde & 5
ius quoddam fraternitatis dicitur in ea esse, vt ne vltrà quàm facere possint
socij ad inuicem damnentur [g]. Sed ea non tantùm personarum, sed & rerū
est. Est itaque hæc societas contractus iurisgentium [h] nominatus [i], quo re- 6
rum, vel operarum lucri & damni [k] communicatio fit, ad commodiorem
vsum, vel faciliorem quæstum ex consensu [l]. Conuentionalis societas alia
est, in qua fit præcipuè communicatio personarum quandiu vixerint, & con-
sequenter aliquomodo, non tamen omnino, rerum quæ personarum sunt.
Quæ societas inest matrimonij coniunctioni: sunt enim coniuges socij diui-
næ & humanæ domus, & consortes omnis vitæ [m]: ob quam, bonorum pro-
priorum mutuò dicuntur domini quodammodo [n], ob commixtam familiā,
facientes vnam domum [o]. Quamuis verè, potissimùm prohibente vxore, in 7
bonis vxoris maritus ius non habeat, & contrà [p]: nisi ex pacto inter coniu-
ges fiant societates rerum, quæ dicuntur affrayramenta, quæ etiam ex con-
suetudinibus quorundam locorum matrimonio inito, censentur fieri, vt Lu-
tetiæ & alibi [q], quibus acquisitiones inter coniuges communicantur & one-
ra. Sed de societate nuptiali nihil amplius repetam, cùm de nuptiis in per-
sonis vberrimè dictum à nobis sit. Alia conuentionalis societas est, quæ vti- 8
litatem potius, quàm personarum amicitiam respicit, personas tamen con-
siderat [r], & industriam illorum, vt plerumque commerciorum causa inita,
de qua nunc agendum. Res seu materia quæ communicatur, est res singu- 9
laris vel certa species negotiationis, aut vniuersa bona sociorum [s]. Aliquan- 10
do societas tantum initur operarum & industriæ, & damni & lucri inde
aduenturi [t], dummodo rerum honestarum, nec maleficij fiat societas. Quia
generaliter traditur rerum inhonestarum nullam esse societatem [v]. Aliquā-
do qui minus habet communicat rectè, & cum æqualitate plus habenti: cum
pauperior plerumque opera sua suppleat, quantum ei per comparationem
patrimonij deest [x]. Fit & interdum solius industriæ vnius, cum pecunia al-
terius societas efficaciter, quia interdum industria præponderat rebus, & lu-
crum accelerat [y]. Personæ quæ societatem inire possunt hanc etunt illæ, 11
quæ contrahere possunt, & se obligare. Ideò pupillus sine tutoris authori-
tate ex societate coita, non tenetur: attamen de communiter gesto nego-
tio tenetur [z]. Cum filiofamilias iniri potest societas [a], & cum seruo [b]: socius
tamen socij mei, cum quo non contraxi, meus socius dici non potest [c]. Ne- 12
que ita quis hæredi societatem parare, vt ipse socius fit: quamuis in hære-
dem actio transmittatur [d], & cum hærede, nouo tamen consensu renouari
possit societas [e]. Exceptis publicis vectigalium locationibus, in quibus ra-
tione locationis, hæres socij, & socius remanet [f]. Forma societatis ex
consensu nascitur [g], & secundum ea quæ placita sunt. Et coitur re, verbis, & 13
per nuncium [h]: in perpetuum, id est, quoad vixerint contrahentes [i], non vl-
trà [k]: ad tempus, ex tempore, sub conditione [l], & tandiu societas durat,
quandiu consensus partium integer perseuerat [m]. Et quia voluntates legiti-
mæ contrahentium omnimodo conseruandæ sunt, societas & purè & sub
conditione fit [n], & simpliciter, & pactionibus adhibitis. Simpliciter facta, 14
nulla adhibita distinctione, videtur coita vniuersorum, quæ ex quæstu ali-
quo veniunt [o], hoc est, si quod lucrum ex emptione, vel venditione, loca-

a l.3. commu. diuidū. P. l. 1. & 2. fa. ercisc. P.
b l. nam cum, l. 52. & seq. & l. quibus casibus 34. pro soc.
c l. 1. cōmu. diuid. P.
d l. 1. finiū regun. P.
e l. 2. commu. diuidun. P.
f in l. si actum sit l. 43. pro soc. P.
g l. verū est, pro soc.
h l. ex hoc iure, de iustit. & iur. P.
i l. iurisgentium, de pact. P.
k l. si vnus, pro socio.
l l. qui admittitur, l. 39. l. vt sit, 31. cum l. seq. l. plane 57. l. si margaritā, 44. pro soc. P. de quæstu in l. quæstus, 8. & in l. sed nec, eo. tit.
m l. 1. de rit. nuptiarum lib. 23. P. ti. 2.
n l. 1. rerum amota. lib. 25. P. ti. 2. l. aduersus C. eo. ti.
o l. 2. §. si vir aut vxor, ad senatusscōl. Syllania. n P.
p l. hac lege, l. 8. de pact. cōuentis lib. 5. C. tit. 14. l. si ego. §. dotis, de iur. dot.
q materiam affrayramenti tractat Boërius, in consuetud. Byturig. tit. de cōsuetudine Boërij, tit. 2. Ioan. Bother. in Viator. titulo, de societate.
r §. solatur, de soc.
s §. 1. de societa. l. societas contrahitur, 5. eo. P.
t l. cum duobus, 52. §. quidam sagatiā, pro soc. P.
v l. nec prætermittendum, l. 58. pro soc. P. l. si remunerandi, §. rei turpis, mand. P. l. quod sæpe, 35. §. veneni, de contrah. emp. P.
x l. societas, 5. §. societas, pro soc. P.
y l. si fratres, 52. §. idem ex facto, & l. si nō fuerint, 29. pro soc. P. §. de illo, eo. ap. Iusti. l. 1. C. eo. tit.
z l. vt in condictionibus, 33. pro soc. P. l. furiosus, de act. l. 2. com. diuid.
a l. si id quod, 59. §. si filiusfamilias, pro soc.
b dicta l. si id, §. si seruus.
c l. qui admittitur, l. 19. & l. nam socius, l. 20. pro soc. tam. l. igitur, 21. distinc. l. actione, 66. §. societas, pro soc. P.
d l. nemo potest l. 35. & l. & act. 36 & l. hæres soc. j. 40. pro soc. P. l. verum §. in hæredes, eo. tit.
e l. planè, 37. eo.
f l. adeo, & l. verum pro soc. in P.
g l. qui admittitur, 19. pro soc. l. 2. de actio. P.
h l. 4. pro soc. P.
i l. 1. pro soc.
k in l. nulla, 71. & l. si fratres, 53. § idem respōdit eo. ti.
l d. l. 1. pro soc. P.
m l. itaque, l. 5. pro soc. C.
n l. de societate, C. eo. l. 1. eo. ti. in P.
o l. si societatē, l. 6. & coiri, l. 7. eo. P.

tionis

tione, conductione descendit, ex opera cuiusque, non quæ aliundè proue-
niunt [a]. Quare non cõmunicantur aduenientes hæreditates, legata, donatio-
nes causa mortis, debita successio à parente, vel liberto, æs alienum [b]: nisi om
nium bonorũ fiat societas, præsentium & futurorum [c]: & præterquã si pactum
nominatim adiiciatur, vt si qua iusta hæreditas contigerit, cõmunicetur: nam
tunc hæreditas ab intestato obueniens, non si ex testamento, communicabi-
tur [d]. Quod communicatur donationis caussa, non constituit societatem [e]: si
15 dolo malo, aut fraudandi caussa coita sit, ipso iure nullius momẽti est [f]. Fiunt
& pacta circa partes societatis diuidendas, pro modulo industriæ & bonorũ
cõmunicatorum, quæ ex arbitrio interdũ boni viri diuidũtur, si de diuisione
cautũ in specie non est [g]: & si cautũ, secundũ legem contractus [h]: si nihil de par
tibus lucri, & dãni conuenerit, æquales partes, in lucro & dãno spectantur: si
expressæ fuerint partes, seruari oportet, nec dubiũ valere conuentionẽ: si duo
pacti sunt, vt ad vnũ quidẽ duæ partes lucri & damni pertineant, ad alium ter
tia [i]. Item vt quis lucri partẽ ferat, & de damno non teneatur, eo adhibito tẽ-
peramento, vt si in aliqua re damnũ, in aliqua lucrũ illatum sit, cõpensatione
facta, solùm quod supersit intelligatur lucri esse [k]. Lucrum enim dicitur, de-
ducto omni damno, vt & damnũ, deducto omni lucro [l]: quare pactũ illud cõ-
tra naturã societatis erit & inutile, vt alter omne damnũ sentiat, alter omne
lucrũ ex societate ferat [m]. In societate non sufficit rem esse communem, nisi
16 societas intercedat [n], quæ fit & tractatu seu contractu habito [o]. Finis propter
quem solet hæc contrahi societas, est quæstus, qui ex constituta opera, vel pe-
cunia venit [p]. Et quia quæstus ille duo fundamenta habet, res, & operam,
subrutis illis corruit societas & soluitur, ex personis, ex rebus, ex voluntate,
17 ex actione. Itaque siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit,
distrahi videtur societas, vt ait Vlpia [q]. Intereunt homines maxima, media,
capitis deminutione, aut morte [r]: res, si fiãt ex prophanis sacræ: & Modestin⁹,
dissociamur, inquit [s], renunciatione, morte, capitis deminutione, & ægestate,
videlicet incidente, seu superueniente: putà, cessione bonorum, vel eorundẽ
publicatione [t]. Rei quæ iam nulla sit, nec quisquã soci⁹ est: si finis negotio so
cietatis impositus sit [x], voluntariè quoque distrahitur societas, & renũciatio-
ne [y]: verumtamen dissensu soluitur societas, si omnes socij dissentiant. Nam
si alter inuitis aliis renunciet societati, à se quidem liberat socios suos, se autẽ
18 ab illis non liberat. Sed & si dolo malo renunciatum est, vt qui renunciat bo-
norum obuenientium, lucrum solus haberet, & damnum post illam dolosam
renũciationem bonorum ad illum quidem pertinebit: attamen, si quod lucrũ
sit ex illis, communicare tenebitur. Et ita qui post initam societatem pro re
aliqua emenda, solus voluerit emere, renuncians societati, in id quod inter-
19 est sociorum damnabitur: non ita, si sine fraude renunciauerit [z]. Porrò in so-
cietate coëunda nihil attinet, de renunciatione cauere: quia ipso iure societa-
tis, intempestiua renunciatio in æstimationem venit [a]. Si tamen conuenerit,
ne intra certum tempus diuidatur, non videtur conuenisse, ne à societate
abeatur: verum si conuenerit, potest aliquando quis iustè à societate abire, &
potest rationem habere renunciatio, ne ideò quis teneatur actione pro socio:
20 putà, quia conditio fortè sub qua coita societas erat, non præstatur: aut quia
damnosus, & iniuriosus socius sit, vt non expediat eum pati [b]: vel quòd
ea re frui non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta est [c]: si socius rei-
publicæ caussa diu sit abfuturus, quamuis nonnunquam obiici potest,
quòd potuit & per alium societatem administrare, vel socio committe-
re, si is sit valde idoneus, non aliâs: nisi aut facilis per alium ad-
ministratio [d]. Sine dubio etiam ius societatis soluitur, si vnusquisque
sociorum sibi negotietur, & agere pro socio cœperit [e], non secus quàm
si paciscatur, socius ne suam partẽ petat: quo casu & effectu societas tollitur [f].

a dicta l. coiri, & l. quęstus, l. 2. eod.
b l. nec adiecit, l. 9. cum §. sequentib.
c l. 1. §. fin. & l. 3. §. fi. pro soc.
d l. 3. §. de illo, pro soc.
e l. societas, 5. §. donationis, eo. titul.
f l. 3. §. fin. eo. P.
g l. si societatem, l. 6. pro soc.
h §. etsi quidem, & § nec enim, de societat. l. si non fuerint l. 29. eo. P.
i §. de illa sanè eo. de societ.
k l. mutuis, 30. pro soc. P.
l l. si non fuerint §. fi. & l. si vnus §. sed si pręcium, pro soc. P.
m l. vt sit, pro socio, l. 31. pro soc. P.
n l. nam cum tracta tu l. 32. & l. seq. eod. titul.
o l. coiri, l. 7. eod. P.
p l. verum, 64. §. societas, eo. P. §. soluitur eod. titu. ap. Iusti.
q d. §. societas, tit. de capit. deminu. in P. ap. Iusti.
r l. stipulationes nõ diuid. §. sacram rẽ, de verb. ob.
s l. 4. §. 1. pro soc. P. vide l. actiones, §. renunciare, & §. morte, eod.
t §. item si de societa.
v l. actione 66. §. publicatione, pro socio. P. §. publicatione, eo. tit. ap. Iustinia.
x dicta l. verũ, § societas, l. dicta l. verum, §. fin. § manet autẽ, eod. apud Iustinia. l. 5. C. eod.
y l. actione, §. item si alicuius l. si id quod, eod. titul. P.
z dict. l. actione, §. diximus, & §. item si societatem, & l. sed & socius pro socio. §. sed planè si quis, eo. titu. ap. Iustinia.
a l. sed & socius, l. 17 § fi. pro soc. P. l. idemque, 16 §. fi. l. actione, l. 66. §. Labeo, eo. titu.
b l. si conuenerit, l. 14. in princi. & §. 1. pro soc. P.
c l. vel quod, l. 15. eod.
d l. idemque, l. 16. §. fin. eod.
e Callistratus in l. itaque 6 5. eo. tit. P.
f l. in hoc iudicium, l. 4. §. fin. commu. diuid. lib. 10. P. ti. 3.

Pactum tamen in societate factũ non valet, ne omnino diuisio fiat, sed ne in- 21
tra certũ tempus diuidatur: quod etiã ipsius rei qualitati prodest, valet [a]. Quo
etiam casu, permissa quidẽ est rerũ communiũ venditio intra tempus, sed &
emptori obijci potest exceptio de non diuidendo pacto, per exceptionẽ [b]. Sic
ratione pacti in cõmunione quis esse cogitur, præter iuris cõmunis regulã [c],
nisi mors, vt diximus, interuenerit, vel furere socius cœperit [d]: distracta autem
societate, diuisio rerũ superest [e]. Sed videamus de actione, quare, & quatenus, 22
& pro quibus actione pro socio experiamur. Ex hoc igitur contractu oritur
actio directa, vtrique sociorũ cõpetens [f], & pendẽte, & dissoluta societate. Pen-
dente, veluti si agatur ne recedatur à societate: quia non expediat, propter va-
rios contractus: item vt cõmunicetur, vel refferatur in medium quod ad alte-
rum peruenit [g], vt pacta seruentur [h]. Post solutã societatem, variæ sunt etiam
causæ agendi: & in primis, quia hoc iudiciũ bonæ fidei est [i]: & in eo venit bo-
na fides, & dolus, & culpa præstatur à sociis inter se [k]: & pro eo quod factum
non est dolo socij, vel pro eo quod impensum est, datur [l]. Cicero [m], sociũ falle- 23
re turpissimũ esse dicit, etiã in rebus minoribus: eò q̃ quis lædatur per eũ cu-
ius fidei se cõmisit, nec satis hunc puniri posse. Et alibi [n], *si qua sint*, inquit, *pri-
uata iudicia summa existimationis, & penè dicam capitis, tria hæc sunt, fiducia, tutela, so-
cietatis*. Et Iustinianus actione pro socio damnatũ, ignominia affici tradit [o]. Iu-
lianus quoque iurisconsultus idipsum responderat [p], videlicet si ratione doli,
non etiã culpæ damnetur [q]. Et culpa itaque damnũ datum à se socius præsta- 24
bit, socio nulla compensatione facta lucri per eũ societati facti in aliis [r]: tamẽ
hîc exactissimam diligentiã non consideramus: sufficit enim talẽ diligẽtiam
cõmunibus rebus adhibere sociũ, qualem suis rebus solet adhibere: nã de se
queri debet, qui parũ diligentem socium sibi adhibuit [s]. De casu fortuito nõ
tenetur socius, sed periculum & damnũ commune est societati omniũ [t]: nisi
culpa sua in casum incidat. Hac actione quoque cogitur socius omniũ bono-
rum, conferre in mediũ vniuersa quæ quæsiuit [v]: nisi ex prohibitis causis ac-
quisierit [x]: si socius certarũ rerum, ea quæ inde quæsita tãtum sunt [y]. Societas
coita vniuersarum fortunarum, coita censetur & de his quæ posteà obueniẽt,
cui inest, vt quicquid erogandum erit, quodcunq; etiã lucrum obueniet, cõ-
mune fit [z]: vt etiam si quis exceperit, vt si quid emeret ipsius sit, non cõmune,
tamen actione pro socio cogatur cõmunicare [a]. Et fructus quoque [b], dotes [c],
cum onere [d], omne id quod impensum est occasione societatis, vel damnũ ac
cedens sine culpa alicuius quoque cõmunicãdum, ad modulum lucri [e]. Illud 25
& potest esse conueniens boni viri arbitrio, vt non vtique ex æquis partibus
socij simus, si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatẽ collatu-
rus est [f]. Concurrere possunt cũ hac actione & aliæ aliquando, ex eo quod pa- 26
ctum, factumúe est, vt præscriptis verbis [g] actio furti [h], legis Aquiliæ [i], si plagiũ
fiat, Fauia [k]: est hæc actio pro socio rei quoq; persecutoria [l]. Condemnatio por- 27
rò hîc fit inter socios, siue vniuersorum bonorũ sint, siue alicuius tantùm rei,
in id quod facere possunt, idest, omni ære deducto alio, quodúe dolo malo fe-
cerint quominus possint, propter fraternitatis speciem, quæ versatur in socie-
tate [m]. Hocq; beneficium datur fideiussori, defensori socij, non autem hære-
dibus, neque patri, aut domino, iussu quorum societas contracta sit, cum filio
aut seruo [n]: sed ita demum priuilegio socius vtetur, si se socium fuisse fatea-
tur, non aliter [o].

a in d.l. in hoc iudicium, §. si conueniat l. si fratres, 52. §. idem respondit, pro soc.
b dic. l. in hoc iudicium §. 6 inter socios, l. idemque, l. 16. §. fi. pro socio.
c quæ ponitur, l. fin. commu. diui. C. li. 3. titu. 36. cum sim.
d in l. fin. pro socio, C.
e dicta l. actione, §. si post distractam, versi. nam etsi.
f §. ex quibusdam, de pœna temere litigant. ap. Iustinia.
g d. dict. l. actione, §. penul. & l. si quis vniuersorum, eod. pro soc. P.
h l. si fratres, 52. § 1. eo. tit. P. l. cum societas, l. 70. eod.
i l. in proposita, l. 79. pro soc. P.
k in l. cum duobus, 52. §. venit autem, & § 2 in coëunda, pro soc. P.
l l. si fratres, §. idem respondit, & §. si quis vel sociis.
m Cicero pro Sex. Rosc.
n Cicero pro Sex. Roscio Comœdo.
o d. §. ex quibusdã. de pœna tem. litig.
p in l. 1. de ijs q no. infa. lib. 3. P. tit. 2.
q glo. in d. l. 1. in verba qui pro socio.
r l. de illo fane, 23. & l. non ob eam rem, 25.
s l. fin. de societa. ap. Iustin. l. socius socio, l. 72. pro socio in P.
t l. cum duobus, l. 25. §. damna fatalia, pro soc. in P.
v l. 1. §. 1 & l. actione, §. socium pro soc. P.
x dict. §. socium, & l. quod autem, l. 54. & l. quod eum, 55. & 3. sequẽtib. eo.
y l. cum duobus, 52. §. cum duo. eo.
z l. si societatẽ 74. eo.
a l. si quis societatẽ, l. 75. eod.
b l. videamus, 18. §. ex causa de vsur. lib. 22. P. titul. 1.
c l. si socius pro filia 81. pro soc.
d l. actione, §. si vir, eod.
e l. si vnus ex sociis, 61. §. si vnus, l. si fratres, l. 52. §. si quis ex sociis, l. cũ duobus, §. quidam sagariam, l. omne æs alienum, 27. l. pro socio, 38. pro soc. P.
f l. quid enim, 81. §. 3. pro soc.
g l. si margaritam, l. 54. pro soc.
h l. rei cõmunis, 45. cũ 2. seq. pro soc. P.
i l. sed etsi, 47. cum 2. sequent. eod.
k l. merito, l. 51. eo.
l l. sed actione, 50. eod.
m l. verum 64. in prin. & §. id quod socius, pro soc.
n dic. l. verum, §. sed si fideiussor, & l. si. pro soc. P.
o l. si vnus, 61. §. fin. pro soc. P.

De mandato & procuratore. Cap. 5.

Institutio. Lib. 3. titu. 27. P. 17. titu. 1. C. 4. titu. 35.
Lib. 3. P. tit. 3. Lib. 2. C. tit. 13. Lib. 1. Decretal. tit. 38. Lib. 1. Sext. tit. 19. Lib. 1. Clemen. tit. 11.

1 *Mandati diuisio, in coactum & spontaneum.*
2 *Mandati & iussus distinctio.*

3 *Manda*

3 *Mandatum vt contractus quid.*
4 *Mandatum gratuitum fit propriè.*
5 *Impropriè mercenarium.*
6 *Mandatorum tot species, quot res mandatæ, vt ad lites, negotia, beneficia &c.*
7 *Mandati diuisio ex conceptione, generale, speciale, cum libera potestate.*
Procuratorum distinctio, ex distinctione mandatorum. eod.
Tituli de procuratoribus, & mandati differentia. eod.
8 *Procurator cum libera totorum bonorum, & specialis qui, & potestas.*
9 *Procurator ad lites de mandato fidem facere debet.*
10 *Syndicus quis dicatur, & quomodo differat à procuratore.*
Actor quis. eod.
Procurator quis. eod.
Oeconomus quis. eod.
11 *Mandati materia & res.*
11 & 12 *Mandatum fit de futuro, & re honesta.*
12 *Meretrici dans, vel pro ea fideiubens alterius mandato, non habet mandantem obligatum.*
13 *Euictio in delictis locum non habet, etiamsi mandato alterius delinquat.*
14 *Famulos delinquentes iussus domini non excusat.*
15 *Mandatum quibus & à quibus fieri potest.*
16 *Mandati forma diligenter seruanda & sequenda, etiam si vtilior alia procuratori videatur.*
17 *Negotiorum gestorum actio affinis mandato.*
18 *Mandatum expressè & tacitè fit, quomodo.*
19 *Mandati tenetur qui mandatum susceperit, non aliter.*
20 *Mandatum quando reuocari non possit à mandante.*
21 *Mandatum quomodo morte mandantis, vel procuratoris reuocetur.*
22 *Procuratoris reuocandi iustæ causæ.*
23 *Mandati actiones, directa, contraria, vtilis.*
Et pro quibus, & quibus dentur. eod.
24 *Procurator pro quibus tenetur actione mandati domino.*
25 *Procurator non tenetur de casu fortuito, nisi se ad illum obliget.*
26 *Procurator ex dolo condemnatus infamis est.*
28 *Procurator actione contraria mandati pro quibus dominum conueniat.*
29 *Procuratoris impensæ quomodo sunt taxandæ.*
30 *Procurator conuenit dominum, vt eum indemnem præstet.*
31 *Procuratoris damna, & ægritudinis impensas an restituere teneatur mandans.*
32 *Salarium procurator quando, & quale petere possit.*
33 *Mandati vtilis actio cui datur, & pro quibus.*
44 *Mandati finis, & cuius gratia fieri possit.*
35 *Mandati ratio cur actionem producat.*

1 MANDATVM aliud cui coactio inest, quod pro iussu à superiore factum sumitur, cui parere necesse est [a]: aliud spontaneum, quod à volente tantùm suscipitur ex conuentione, de quo, omisso priore, instituta tractatio. Alia species contractuũ,
2 qui consensu fiunt, mandatum est [b]: quo & operam nostram alijs, vt in societate, accommodamus: longeque aliud mandatum, aliud iussus, ex quo specialis prodita actio [c]. Mandatum est, contra-
3 ctus nominatus [d], iurisgentiũ, bonæfidei, quo alter alteri negotiũ alterius ge- rendum

[a] l. non videntur, 121 §. qui iussu, & l. velle, 4. de regu. iur. quod quis, eo. titu. in Sex.
[b] l. 1. manda. P.
[c] l. 1. quod iussu P.
[d] l. iurisgentium, de pact.

rendum committit: alter autem consentiens suscipit, qui procurator dicitur, à cura suscepta ex mandato domini [a]. Hoc mandatum, propriè & impropriè 4
sumitur. Propriè est quod gratis suscipitur. Nam mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit: contrarium porrò officio merces: & interueniente pecunia, res ad locationem & conductionem potius respicit [b]. Aliud impropriè mandatum dicitur, quod est mer- 5
cenarium, dum salarium vel debetur, vel promittitur, vel à iudice taxatur procuratori [c]. Alia mandati distinctio fertur à fine [d], de qua, Deo fauente, mox. Et rursum tot mandatorum constitui possunt distinctiones 6
seu diuisiones, quot sunt negotiorum diuersitates, vt ad lites, ad negotia, ad conferenda beneficia [e] &c. Et iterum alia ratione mandati, conceptionis mandati: mandatum aliud generale, aliud speciale, aliud cum li- 7
bera potestate. Hinc & procuratores veluti relationem facientes ad mandatum, distincti, vt ad lites quibus mandatur litis persecutio, seu defensio ad negotia administranda, de quibus potissimùm agitur in titulo mandati, vt de procuratoribus ad lites maximè in titulo de procuratoribus [f]. Sic dicimus constitui procuratores omnium rerum, vnius & rei [g]. Procu- 8
ratorem generalem, vel cum generali mandato, quando sine vlla definitione negotium alicui committitur, vel mandatur [h]. Hic & procurator totorum dicitur bonorum, cui eatenus concessa videtur potestas, vt tantùm administrare possit, & fructus tantùm alienare bonorum qui seruando corrumpuntur: non autem res mobiles, vel immobiles: vt nec transigere possit ex vi mandati generalis, nisi approbante, vel specialiter mandante domino [i]. Procurator tamen qui generaliter constituitur, cum libera administratione rerum, potest nouare, exigere, aliud pro alio permutare [k]: procurator contrà cum mandato speciali, cuius solicitudo certis limitibus circumscripta est, commissa egredi efficaciter non potest [l]. Sed & id notabile, non licere quoque procuratori cui data est administratio libera, id agere, quod dominus non fuisset verisimiliter facturus [m], quodúe fraudem habet [n].
Procurator ad lites maximè & ex mandato fit, & ideo debet antè quam 9
ad litem admittatur docere de mandato, & procuratione solemniter testata [o]. Procurator propriè priuatorum dicitur: at qui tractat negotia vniuersi- 10
tatis, reipub. ecclesiarum, aut collegij, syndicus dicitur, & actor, & defensor [p].
Qui autem eorumdem bona administrat, œconomus dicitur [q]: neque ciuitas dicitur constituere procuratorem [r], neque etiam tutor, vel curator pro negotiis pupillorum, sed & ij tantū dant actorem, vel defensorem [s]. Materia, & res 11
quæ in mandatum veniunt, sunt lites, & negotia, persecutio, defensio [t], administratio [v], factum: vt si mandentur pollienda, sarciendaúe vestimenta [x]; vt fideiubeat quis, emat aut vendat, & sic de similibus: hoc tamen obseruato, vt mandatum de facto futuro, non de præterito sit: quia mandatum non potest interuenire de eo quod iam factum est [y]: & rursum quod mādatur honestum esse debet; quòd mandatum obligatorium non sit contra bonos mores [z], aut 12
rei turpis [a], veluti si adolescens luxuriosus mandet tibi, vt pro meretrice fideiubeas, & tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem. Idipsum quoque obtinet, si mandauerit tibi, vt meretrici pecuniam credas: quia simile est, ac si perdituro sciens credideris, & aduersus bonam fidem [b]. Eodē modo, qui ædem sacram spoliandam, hominem vulnerandum vel occidendum, mandatum suscipiat, nihil iudicio mādati consequi potest, propter turpitudinē mandati [c]. Quod intelligi par est, videlicet ne possit experiri contra 13
mandantē, vt à delicto, qui mandatū executus est liberetur à pœna, vt in aliis fit [d]. Siquidem vterque, & qui mādat delictum fieri, & qui exequitur, reus est criminis, & pœnæ obnoxius [e]; quia obligatio nascitur ex maleficio, & ex re ipsa quæ fit [f]: & in delictis non est loc[us] euictioni, vt nec immunis à pœna seruus 14
sit, si iussu domini vel furtū, vel homicidiū, vel aliud delictum cōmiserit: nec in

a l. 1. de procura. li. 3. P.
b l. 1. §. fin. manda. P. §. fi. eo. tit. ap. Inst.
c l. si remunerandi, §. l. salarium, 7. mā da. P. l. 1. eo. tit. C.
d in l. 2. manda. P. §. 1. eod. ap. Iustinia.
e c. mandatum, de rescrip. ap. Greg. tit. de manda. apostolicis, in conuētionib. Gallicis sum mi pontif.
f l. 1. §. l. ante litem, l. is l. post litem, & l. 17. cum simil. de procur. P.
g l. 1. de procura. P.
h l. procurator toto rum bonorum, l. 63. de pcura. in P.
i l. mandato genera li, l. 60. de procuratr. P. l. transactionis placitum, C. de transact.
k l. procurator, cui generaliter, l. 58. & seq. eod. titu. de procur. in P.
l c. qui ad agēdum, de procurator. in Sex. l. diligenti, mā da. P.
m l. falsus procurator, C. de furt.
n l. creditor, 60. §. Lucius, manda. P.
o c. 1. de procur. ap. Grego. l. licet eod. tit. C. eo. titul.
p l. 1. §. quib[us] permissum est quod cuiusf. vniuer. nom. l. item eorum, §. sed si ita decreuerit, eod. titu. l. munerum, §. defensores, de muner. & hono. in P.
q l. iubemus, de sacros. eccles. C. l. omnes, §. præterea, & §. hoc nihilomin[us], de episc. & cle. C.
r l. neque ciuitas, de procura. P.
s l. neque tutores, C. eo. tit. de procura. P.
t vt diximus ex tit. de procura.
v l. si remunerandi, l. 6. §. si cui mād. P.
x §. fin. mād. ap. Inst.
y l. si verò non remunerandi, l. 12. §. si post creditum, manda. P. l. ex mandato, 20. eo.
z §. illud, de manda. ap. Insti.
a l. si remunerādi, l. 6. §. rei turpis, mā. P. l. quod sæpè, §. veneni, de cōtrah. emp. P.
b d. l. si verò non remunerandi, l. 12. §. si adolescens, l. si quis cum pro emptor. in P.
c l. si mādauero tibi, vt pro me, l. 22. §. qui ædem sacrā, mand. P.
d Pau. l. ex mandato 20. eo. P.
e c. 3. & fin. de homi. in Sexto.
f l. ex maleficiis, l. 4. de actio. in P.

15 in omnibus rebus sine pœna domini dicto obediens esse solet [a]. Personæ à
quibus mandatum fieri potest,& à quibus suscipitur, sunt,in summa quæ se
obligare efficaciter possunt,& quibus non est prohibitum [b],de quibus in vni-
uersali libro contractuum tradidimus: potest & procurator, qui administra-
tionem suscepit,& alteri mandare vel alium subdelegare,& in lite prosequẽ-
da lite contestata,non antè [c]. Et tutores mandare contutori possunt, vt seruũ
emat pupillo,nasciturque obligatio inde [d]. Mandat absens [e] absenti, & do-
minus libero homini, qui sibi bona fide seruit [f]: dummodo sciret se liberum:
alioquin enim, si putaret se seruum, non nascitur actio mandati, quòd non
habeat seruus actionem, & voluntatem liberam, sed negotiorum gestorum,
apparente posteà eum esse liberum [g]: mandat tamen rectè seruus alteri, verũ-
tamen non sibi,sed domino acquirit actionem [h]. Et si seruus extero se man-
dat emendum, nullum mandatum est [i]. Possunt vnus & plures mandare [k],
vni & pluribus [l]: filiofamilias quoque mandatur rectè [m]:& ipse quoque man
dare potest in negotiis, in quibus datur ei suo nomine actio [n]. Similiter &
in seruis,in his quæ facere possunt dicendũ [o].Plura de ijs qui constituere pro-
curatores,quiúe cõstitui possint,tradit Hostiensis de procuratoribus in Sum-
16 ma.videto. Forma mandati autem inspicienda est, vt secundum eam probè
exequatur procurator mandatum: nam qui excessit, aliud quàm mandatum
est facere videtur,vt respondit Paulus. Et si susceptum non impleuerit tene-
tur [p]: cui adstipulatur Iulianus [q],& alij [r]. Consensus porrò huic formam dat,
ideò per nuncium quoque,vel per epistolam mandatum suscipi potest: item
siue per rogo,siue volo,siue mando,siue alio quocunque verbo scripserit,mã-
dati actio est.Et in diem differi & sub conditione contrahi potest [s]: dummo-
do animus & obligandi adsit,& consensus: & verba quodammodo mandatũ
17 referant.nam si aliunde sine mandato quis gerat negotia absentis, non dan-
tur actiones mandati, sed negotiorum gestorum [t]. Quare neque verba alia
mente prolata,quàm mandandi,inducunt obligationem hanc,veluti exhor-
18 tatoria [v], persuasoria [x], commendatitia [y]. Fit & mandatum,vt quid fiat post
mortem mandantis [z]. Et expresse & tacitè mãdatur: expressè quomodo fiat,
dictum:cui ratihabitio iungi potest eius quod factum est [a] : tacitè autem qui
19 patitur ab alio mandari,vt sibi mandetur,mandasse videtur [b]. Cæterum scien
dum est,ita demum obligationem ex hoc contractu oriri, si is cui mandatur,
susceperit, vel acceptauerit mandatum,non aliter. Sicut autẽ, inquit Paulus,
liberum est mandatũ non suscipere,ita susceptum consummari oportet, nisi
renunciatum sit.Renunciari autem ita oportet,vt integrum ius mãdatori re-
seruetur, per se,vel per alium eandem rem integrè explicandi:aut si non,re-
20 dundet in eum captio qui suscepit mandatum [c]. Item exigitur vt perseuera-
uerit mandator in voluntate mandata vsque ad executionem mandati:nam
antè quàm procurator constitutus exequatur,mandatum potest reuocare, &
cessat mandati actio,quia extinctum est mandatum finita volũtate [d]:re enim
21 integra, si reuocatum fuerit, euanescit [e]. Idipsum accidit,si integro manda-
to, mors alterius interueniat, vel eius qui mandauerit, vel eius qui man-
datum susceperit [f]: ita est locus in hoc contractu pœnitentiæ, eo tamen
obseruato, vt qui mandatum reuocat, significet procuratori, alioquin
nõ officiat reuocatio,re integra, quominus gestum per procuratorem eũ non
obliget [g]. Et vtilitatis quoque caussa receptum est, vt iusta ignorantia mortis
mandatoris interueniente, quod gestum est à procuratore eius post mortem
eiusdẽ non reuocetur [h].Ex parte etiam eius qui suscepit mandatũ,si potest id

a l.seruus nõ in omnibus,eod.titu. de actio.
b l.mutus & surdus, 43.de procura. in P.
c l si procuratorem, 8 § si quis,manda. l.neque,C.de procurat.l. seruum, & l. mutus de procura P.
d dict. l. si procuratorem,8.§ si tutores.
e l.si hæreditatem §. fin.l [illegible] manda.P.
f Pompo.l.si is qui, 13.§ fin. commoda.lib.13.P.tit. 5.
g Paul.l. atqui natura l.20.§ si libero. de nego. gest.lib. 3.P.titu. 5.
h Paul.l.si mandauero 22.§ fugitiuus, manda.P.
i Vlpia. in l.seruus, 19.Papinia in l. cũ seruus 54.man.P.
k Vlp.in l. cum mandato 21.man. P.l. 3.de neg.gest.P.
l Scæuola l. creditor,60. §. duobus, mand.P.
m Paulus, l. quod filiofamilias, l. 61. manda.P.l.mandasti,de nego.gest.P. Vlpia.in l.filiusfamilias, 8. §. ipse quoque,de procura.P.
n dicta l. filiusfamilias,in princi.
o l seruum quoque, de procura.P.
p l. d l genere, l. 5. manda P.
q l.si quis pro eo, l. 48 eod titul.P.
r l cum mandati, l. 22.eod tit.C.
s Vlp l. 1. man.P. §. mandatum 2.eod. titu.apud Iustinia. Iulian.l.3.hæreditatem,32. eod.l 3. §.fin. de procurat. P.l.3.& 4.eod.tit. P.
t l.ex maleficiis, l. 4.§ 1. de actio. P.
v l. ob hoc, de his qui notantur infam P.
x l.1.§.idem Pomponius,deposi P.
y l.idem §. si quis ea, quæ l. si vero non remunerandi §.cũ quidam manda. P. l. item si seru, §. non commendando tantum, de nego.gest.P.
z l.si verò,non remunerandi,l.12. & l. seq. manda. P. l. si quis alicui,l. 27.§. 1.eo.l.si. de solut. in P.lib.46.tito 3.
a doctores in l.Iulianus qui satisd. cogan. P.
b Vlpia.in l. qui patitur leg. & l. qui [illegible]od. titul. ap. Iustinianum [illegible], & ibi gloss. [illegible]d.lib. 2. P. titul.1.

fide,l.53. manda.P l si fideiussor.l.6.C. eod. titul. c Paul in l. si mandauero,§.sicut autem manda.P. §. mandatum [illegible] tum. d l.si verò non remunerand.l.12.§.si mandauero mand.P. e §.rectè quoque eod.tit.ap. Iustinia. capit. [illegible] de electio.l.iudicium soluitur,de iudiciis. f §.item si adhuc,de manda.ap.Iusti.l.1 sul.in l. & quis,l.6. de iuris.o[illegible] Paul.l.inter caetes l.26.Caius l.si quis,27.§.morte,manda.P.l.mandatu, 57.eo.P.& l.mand.15.C.eod. g Paul in l.si mãdassem, 15.mãda. P.l. pater, de manu. vindict.P.c.ex parte decreui,33.de rescrip. h dicto §.itẽ si adhuc,& dicta l.inter causas,& l. si præcedente mãdato, 58.manda.P.

explere, deserere officium non debet, alioquin quanti intersit mandatoris damnabitur. Si verò intelligat se id officium implere nō posse, idipsum cùm primum poterit debet mandatori denunciare, vt is, si velit, alterius opera vtatur. Quòd si, cùm posset denunciare, cessauerit, quanti mandatoris intersit tenetur. Sed si aliena ex causa non poterit renunciare, securus erit [a].
22 Liberam esse reuocationem mandati constat, vt, secundum Bartholum, huic facultati pacto renunciari non possit [b]. Nam iustæ causæ oriri possunt, ex quibus etiam is qui cœpit mandatum exequi, reuocari potest, vt si is furere cœperit [c]: si inimicitiæ capitales inter dominum & procuratorem interuenerint, vel dignitas accesserit procuratori, vel reipub. caussa affuturus sit [d]: aut si valetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget [e], vel hæreditas superueniens eum occupet, vel ex alia iusta caussa [f].
23 Ex hoc mandato dantur actiones, directa, contraria, vtilis. Directa personalis est [g], quæ datur mandatori [h], & eius hæredibus [i], & ei qui mandatum suscepit, in eum cui iterū mandauit [k], agit: & dominus ex mandato serui [l], videlicet, contra procuratorem, & hæredes eius [m]. Nam etsi extinguatur, vt anteà diximus, mandatum morte alterutrius, tamen obligatio aliquando durat [n]. Filiofamilias mandato facto, eoq; emācipato, & in eum, & patrem de peculio intra annum agitur, vt ait Paulus [o].
24 Agitur directa, si procurator fines mandati non seruauerit, si intersit mandatoris, alio modo quàm mandatum erat, non fuisse factum, non aliter: non enim datur nisi quatenus interest mandatoris, non etiam si nō interfit [p]. Bona fides maximè in hoc mandato quoque consideratur: nam & electio fit fidei certi hominis in hoc contractu [q]. Et proinde si mandatarius mandatorem in aliquo decipit, vel si quid dolo malo gerat, hoc iudicio mandati resarciet, vt si mandauero tibi vt executeres vires hæreditatis, & tu, quasi minoris sit eam à me emeris, vel si vt executeres vires eius cui eram crediturus, & tu idoneum esse renūciaueris [r]: si nolit persequi procurator quod persequi potest, aut non exegerit quod exigere potest, aut nolit soluere quod exegerit, in quo dolosè versare dicitur ab Vlpiano [s]. Restituere quoq; cogitur procurator omne emolumentum, quod ex mandato suscepit: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: & si pecuniam mandantis habeat, ex mora vsuras dependet, & ab aliis acceptas [t]: si tamen sine mora gestor apud se pecunias domini habuit otiosas, Sceuolæ distinctio sequenda: num dominus fœnerari solitus fuisset, vt teneatur ad vsuras, contrà, si non solitus esset fœnerari [v]. Et adhuc adhibita, cum debentur vsuræ, legitima taxatione [x]. Si culpa sua non fecerit emens procurator fundum domino vt oportuit, condemnabitur: & si fructus ex fundo empto perceperit, restituet [y]. Item cum per procuratorem causa læsa est mandatoris, mādati actio aduersus eum competit [z]. Et in summa, vt aiunt Diocletia. & Maximia [a]. procurator non tātùm de his quæ gessit, sed etiam de his quæ gerenda suscepit, tenetur. Et tam propter exactam ex mandato pecuniam, quàm non exactam, tamque dolum, quàm omnem culpam, sumptuum ratione bona fide habita, præstare necesse est. Sic de dolo & lata culpa, & de eo quod ad eum peruenit tenetur [b]: & vltrà, si non præstat quod inde aduenit, tenetur ad id quod mandatoris interest [c].
25 Porrò de casu fortuito non tenetur procurator [d], nisi ad illum se obligauerit, vt licet, in hoc contractu [e], & similibus [f].
26 Qui iudicio hoc condemnatur procurator, infamis fit [g], si propter dolum suum damnetur, non etiam si propter culpam [h]: & Cicero pro Sex. Roscio, mandati non minus turpe esse iudicium, quàm furti tradit. Si omnia autem procurator ex lege mandati fecerit, nihil est quòd illi possit imputari, si quid in præiudicium domini, secus quàm arbitrabatur reciderit,

a l. si quis alicui, 27. §. qui suscepit, māda.
b Barthol. in l. cum precario. de precar. in P.
c l. qui seruum, l. 47. & l. si quis alicui, 48. de acquirend. hæred. P.
d Vlpia. in l. filiusfamilias, 8. §. fin. de procurat. P.
e Caius l. aut si valetudinem, l. 9. eo. titu. de procur. P.
f Vlpia. in l. vel hæreditas, l. 10. eod. titul.
g l. mandati, 4. de fideiussor. lib. 8. C. titul. 41.
h l. si vero 12. §. fin. manda. P.
i l. si mādauero, 22. §. fin. manda. P. l. si mandato Titij 59. eod. P.
k l. si procuratorem, l. 8. §. si quis mandauerit, manda. P.
l dicta l. si mandauero, § fugitiuus.
m videlicet vtili actione, vt paulo pòst dicemus.
n l. inter causas, 58. manda. P.
o Paul. l. quod filiofamilias, 61. manda. P.
p Vlpian. in l. si procuratorem l. 8. māda in P. l. ad comparandas, C. eod.
q Papinian. in l. mandatum l. 57. manda.
r Vlpian. in l. si mandauero, 42. eod. P.
s in l. dolus est, 44. l. si procuratorem, § dolo, cod. titul. l. 3. in fine, deposit. P.
t Vlpian. in l. idemque l. 10 §. si procurator, & sequē. Paul. in l. ex mandato, l. 20. l. si vero non remunerandi l. 12. §. dedi tibi, African. in l. qui negotia, l. 34. manda. P.
v l. qui semisses, 13. §. fin. de vsur. in P.
x l. pretij rerum 19. C. manda.
y dicta l. idemque, l. 10. & l. si mandato Titij, 59. eod. titul. P.
z l. cum per procuratorem, l. 11. C. eod.
a l. si remunerandi, §. 1, eod P.
b l. contractus 24. de regul. iur. l. à procuratore, l. 13. C. manda. l. si procuratorem l. 8. §. fin. manda. P.
c dicta l. si procuratorem § mandati, actio. & l. si mandauero, l. 22 §. Iulianus, & l. si qs alicui, l. 27. §. qui [suscepit], manda. P. d dicta l. à procuratore, & dict. l. contractus. e Neratius in l. & Aristoni 39. manda. P. dicta l. contractus. f de p. g. actio. C. l. quæ fortuitis, & in l. 1. deposit. C. l. negotium, de nego. gest. l. 1. C. commu. g l. 1. in ex mandato, a 1. C. māda. l. 1. §. qui pro socio, & l. furti, §. manda. de his qui notan. infa. in P. h gloss. in dicto, §. qui pro socio.

Nam

Nam qui propria negotia facit, pleraque, vt rerum suarum arbiter & moderator, ex animo facit & arbitrio, aliena verò negotia exacto officio geruntur: nec quicquam in eorum administratione neglectum, aut declinatum, culpa
27 vacuum est[a]. Et quæsitum in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, id ne omnino facere quod mandatum est, an nonnunquam etiã contrà: si id speres ei qui mandauit vtilius fore. Quam quæstionem variis argumentis problemmaticè illustrauit Aulus Gellius, apud quem perleges, si egeas[b]. Graue quidem est falli, & decipi, sed grauius & pernitiosi valdè exempli, ab eo qui fidem dedit, & nominatim pollicitus est supplantari, etsi
28 hostis is sit[c]: proditionis enim crimen huic facto inesse videtur. Contrario iudicio seu actione mandati agit procurator, seu mãdatarius[d], executus mãdatum, non antè[e]. Atque illa contraria dominum mandatorem conuenit, vt deducat, imputet, vel recipiat ab eo, quæ eius nomine in sortem & vsuras impendit[f], aliosq́; sumptus ligitimos, quæ in negotia, vel lites exposuit, vel ad fructus percipiendos[g]: etsi procurator negotio finem adhibere non potuerit[h], & quamuis in iudicio non obtinuerit, dummodò ex mandato pro-
29 sequatur litem, non aliter[i]. Ita omnia impendia exequendi mandati gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omninò debent. Neque ad rem pertinet, inquit Caius, quòd is qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere[k]. Nisi forsan salarium procuratori ea lege datum fuisset, & hoc conuenit, vt sumptus de suo faceret, id est, de salario[l]: & nisi persona procuratoris, & qualitas impensis minor essèt, vt putà, si rusticus qui pedes ire debet voluerit sibi reputari equi impensas[m]: vel si fiant ad voluptatem[n], vel procurator litis sit in rem suam datus[o]: aut fines mandati excessit, & deteriorem domini causam fecerit: si determinata forma sit mandati, nam si indefinita & incerta, sufficit vtiliter negotium gestum esse, nec meliorem
30 fieri desideramus pro hac actione, sed ne deterior fiat[p]. Agit insuper hoc iudicio mandatarius, vt mandator eum liberet ab obligatione, quam hoc nomine contraxit, & suscipiat in se obligationẽ[q], indemnemq́; in summa præstet, si quid ex re empta hoc nomine damni passus est: si sine culpa sua passus sit[r]. Cæterum non omnia quæ impensurus non fuit mandator, ei imputabit,
31 veluti quòd spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, vel langore suo suorumque apprehensus, quædam erogauerit. Nam hæc magis casibus, quàm mandatori imputari oportet[s]. Tradit tamen Accursius hoc de curialitate non debere seruari[t]: æquum enim est, vt qui amicè pro aliorum negotiis se periculis sine culpa exposuit, damnum ex officio non sentiat[v]. Potest & ante executionem mandati, eo tamen suscepto, mãdatarius agere cum eo qui mandauit facere quippiam, vt sibi pecuniam det ad faciendum, maximè
32 si iam quædam ad faciendum parauit[x]. Petit & constitui salarium, vel constitutum exsolui, procurator, adhibito officio iudicis interdum, non ex mandato[y]. Et petitur promissum, dummodò non sit constitutum pacto aduersante bonis moribus, vt sit de litis quota vel parte lucranda per procuratorẽ,
33 quod improbum[z]. Vtilis actio directa domino datur ex negotio gesto per procuratorem, aduersus eum qui cum procuratore contraxit[a]. Quia & is in dominum, qui pro procuratore fideiussit, agit[b]. Vtili, contraria etiam experitur hæres mandatarij, qui directa agere non potest in mandatorem[c]: sicut nec directa mandator in hæredem mandatarij[d]. Est enim hæc actio personalis & in ea de fide certi tantùm hominis agitur: & post mortem tamen durat obligatio. Ita M. Drusus prætor vrbamus iudicium reddidit. Et quamquam subtilitas iuris hoc non admittat, propter quam Sextus Iulius prætor, ei qui cum hærede agere vellet mandati, iudicium non reddidit, tamen id causa vtilitatis admittere debet, vt refert author Rhetoricæ ad Herennium[e].

a d.l. in re mandata
b Aulus Gellius, lib. 1. c. 13.
c L. 1. de constitu. pecunia in P. l. 3. de pact. in P.
d d.l. si vero non remunerandi, §. contrario man. P.
e Paul. l. si mandato, 45. eo. tit.
f l. 1. C. man.
g c. cum pro causa, de procurat. ap. Gregor. l. qui proprio, §. litis impendia, eo. tit. de procur. P. l. idemque, l. 10. § idem Labeo, l. si vero non remunerand, l. 12. §. si mandauero, & l. si quis mihi mandauerit, 16. manda. P. l. procuratorem, 11. l. si secundum mandatum, 14. & l. si contra, 20. C. eo. tit.
h Papinia. in l. qui mutuam, l. 56. §. fi. mand. P.
i l. etiam, C. mand. l. ita tamen, §. in hac iudica. sol. in P.
k l. si quis alicui, l. 27. § impendia mandа. in P.
l d.l. idemque, l. 10. § idẽ Labeo, manda. P.
m gloss. in dicto §. idẽ Labeo. ad verba cum oportere.
n dicta l. idémque, vers. idemque ait.
o Vlpia. in l. si seruus l. 21 §. 1. & l si cum vẽditor. 66. §. si secũdus de euictio. P. lib. 21. titu. 2.
p Paul. l præterea, l. 3. 4. 5 Caius l potest, 41. Iulia. in l. si quis pro eo. l. 46. manda. P. l. cũ mandati, 12. C. eo.
q l. Lucius. Titius 28. & l. si mãdato, 45. & §. 1. & seq. manda. P.
r l inter causas, 26. §. sed cũ seruus, manda. P. l. si seruus l. 61. §. quod vero ad mandati de furt. P.
s d.l. inter. causas §. non omnia.
t glos. in dicto § non omnia, in verbo mandato, in fine.
v in l. si quis ex signatoribus, quemadmo. testam. appe riant. P.
x l. si vero, l 12. § si. & l. idem est, l. 13. manda. P.
y l salarium, 7. & l. qui mutuam, 56. §. si. manda. P. l. 1. C. eo. tit
z l. salariũ, 7. de procura. C. l si contra. 20. mand. C l litẽ de procurator
a l. in causæ cognitione l. 37. & l. si procurator meus, 32. de procur. P. l. quod procuratus 51. eo. P.

eo. tit. b l. idẽque § item Papinianus, manda. P. c l. si quis alicui, 27. §. morte mand. P. ita intellige l. si præcedente
d l. mandatum, 57. eo. tit. P. e lib. 2.

Fines propter quos mandatum fiat, sunt sex. Nam interdum mandatum fit 34
à nobis: vel nostra tantùm causa, vel aliena tantùm: vel nostra & aliena simul:
vel nostra & mandatarij: vel mandatarij & alterius cuiusdam: vel sola mandatarij, quod vltimum non parit obligationem, sed propriè instar consilij est [a], cuius nulla est obligatio, si fraudulentum non sit [b], cùm liceat cuique apud se explorare num consilium illi conueniat. Verumtamen si quis aliquid non fuisset aliter facturus, nisi mandatum illi fuisset, nec illi denegandam actionem mandati contrariam, placuit [c]. Ratio istius contractus eadem quæ 35
procuratorum est, quorum vsus perquàm necessarius est, vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, saltem per alios possint vel agere, vel conueniri [d]. Ita, vt ait Cicero, in mandatis, operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur [e]. Nam & officium amici est mandatum suscipere gratis [f]. Quare & voluntatis dicitur esse suscipere mandatum, nec essitatis consummare: suscepisset enim forsan alius, si is non suscepisset [g].

a l. 2. manda. ff. §. 1. eo. tit. ap. Insti.
b l. consilij, 47. de reg. iur. c. nullus, eo. tit. in sex.
c l. si remunerãdi 6. §. si tibi, manda. ff.
d Vlpia. in l. 1. §. versus, de procura. ff.
e Cicero. pro Sex. Rosc.
f l. 1. manda. ff.
g l. in commodato. §. sicut, commod. ff. 17.

FINIS LIBRI XXVII.

De

DE CONTRACTIBVS ANOMALIS.

LIBER XXVIII.

De contractibus innominatis, & de specie illorum, do vt des. Cap. I.

1 Contractus innominatus quare dictus sit.
2 Contractuum innominatorum quatuor species.
3 Permutatio an sit contractus innominatus.
4 Permutatio tripliciter fit.
3 & 4 Præscriptis verbis actio.

1 HACTENVS de nominatis cõtractibus egimus, nunc vt de innominatis pauca agamus operæpretium est Porrò innominati dicti, non quidem quòd nomine aliquo omninò careant, sed quòd vnius nominis negotium tantùm non habeant, & ad multa negotia vnica appellatione pertineant, & ad plura extendantur, nulla data vel prodita vulgari vel singulari à iure pro negotio, actione. Quo fit, vt cessantibus iudiciis proditis, & vulgaribus actionibus, cùm proprium nomen inuenire non possumus, facilè descendamus ad
2 eas, quæ in factum appellamus [a], & præscriptis verbis [b]. Generale nomen tractationis horũ cõtractuũ, ob rẽ dati dicitur, quod diuiditur in quatuor species: aut enim do tibi, vt des: aut facio, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt facias [c]. Simplices hîc duæ species, do vt des: facio vt facias: ex quibus aliæ mistione nascuntur. Pertinere autẽ istæ formulæ contrahẽdi possunt ad alias nominatas conuentiones: verumtamen tunc illæ proprium nomen accipiũt omisso communi [d], quare generale non consideratur, nec genus, sed species. Hoc planum fiat exemplis: si do pecuniam vt rem accipiam, est contractus, do vt des [e]: tamen transit in nomen emptionis [f], videlicet si in quantitate & ratione æstimationis & pretij rei detur ea pecunia, non aliter [g]. Rursum qui rem dat, vt rem accipiat, permutare videtur, & re ipsa contrahere [h].
3 Et ita permutationem quidam connumerãt inter contractus innominatos [i]: eoque officia hominum, & actiones, & res mutuò commutantur. Et iterum Paulus permutationem restringit ad speciem contractus, do vt des specialiùs: ibi & siquidem pecuniam dem vt rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse &c. non dubium est nasci ciuilem obligationem [k]. Quamobrem rubricæ de rerum permutatione, in Codice Iustinianeo, statim annectitur, & de præscriptis verbis [l]: quòd ea actio etiam detur pro permutatione. Et in Pandectis eadem ratione subiicitur titulus de præs

a l. 1. de præscr. verbis, lib. 19 P. tit. 5.
b l. 2. & l. si tibi rem, 14. §. fi. eo. tit.
c l. naturalis, l. 5. §. 1. eo. P.
d l. iurisgentium, de pact. in P.
e l. fi. de condictio. ob. caus. da. P.
f l. naturalis 5. §. et si quidem de prescrip. verb.
g l. 1. de cõtra. emp. P.
h l. 1. de rerum permut.
i l. glos. in epigram. tituli de rerũ permuta. C.
k dicta l. naturalis §. etsi quidem.
l lib. 4. C. Iusti. tit. 64.

30 Transactio quibus modis concipi potest.
31 Transactio sine datione, aut retentione non fit.
32 Transactio quibus extra contrahentes obest, vel prodest.

1 HAEC formula do vt des, videtur quoq; transactionibus inesse:
non enim illa fit nisi aliquo dato & retento [a]. Transactio, est
conuentio [b], de re dubia & lite incerta [c], non gratuitò facta [d].
2 Alexander [e] Immolensis arbitratur transactionem contractũ
innominatum esse. Quia ei qui ex ea causa possidet, datur
tantùm exceptio pacti conuenti, neque non possidenti datur
actio ad implendam traditionem [f]. Quamobrem iuuari dicitur, vel, vt di-
cunt nostri, vestitur hæc nuda pactio, vel rei traditione, vel Acquiliana sti-
pulatione [g]. Et pacto conuento transactionis Acquiliana stipulatio subiici
solet, & adhuc consultiùs pœnalis stipulatio, vt rescisso pacto, pœna ex sti-
pulatione peti possit [h]. Acquiliana stipulatio omnes præcedentes stipulatio-
nes nouat, & perimit, ipsa autem per acceptilationem perimitur [i]. Neque
nominatum contractum esse persuaderi potest, eo quòd nullam sui nomi-
nis trãsactio producat actionem [k], sed vel ratione adiectæ stipulationis, actio-
nem ex stipulatu: vel quemadmodum anonymi alij contractus, actionem
generalem, præscriptis verbis [l]: vel ex certa stipulatione, certi condictio-
3 nem [m]. Quamuis exemplo contractuum nominatorum [n], non liceat pœ-
nitere [o], non minore vi transactionibus, quàm rei iudicatæ concessa [p]: &
placitis transactionum stare necessarium sit, siue scriptura fiant: & siue in acta
publica redigantur, siue priuatim tantùm fiant [q]: neque etiam rescripto prin-
cipis tollantur [r]. Acutiùs tamen indagantibus visum est propriè di-
stractum potius, quàm contractum transactionẽ dici [s]: vt Baldo, qui & si-
mul contractum, habita ratione obligationis dici admittit, & nominatum, si
acceptilatio interueniat [t]. In his tamen valde non immorabor, cùm hodiè
ex æquitate pacta nuda in curiis supremis vim habent, sublatis scrupulosis
illis antiquorum solemnibus, cùm circa nomina actionum, tum etiam cir-
4 ca nuditatis causam. Diuiditur porrò transactio, sicut petitio cui accedit, dũ
eam summouet, vt alia sit generalis, alia specialis. Generalis est, quæ sopit
controuersiam iuris alicuius vniuersi, vt si de testamentaria fiat successione,
quæ in omnes partes vniuersi diffunditur [v], & ad omnia, quæ mala fide ta-
men suppressa non sunt, non expressa extenditur [x]: nisi quædam, veluti in-
strumenta, aut alia dolo supprimantur alterutrius transigentium [y]. Non po-
test enim referri transactio ad incognita transigenti: quippe quòd ignorans
non remittit [z]: in odium tamen supprimentis generalis transactio rectè po-
5 terit comprobari, ex mente Scæuolæ [a]. Annotatu tamen dignum, petitione
generali in lite proposita, in qua solum fuerit prosecutio certarum rerum,
transactionem de ea lite factam tantùm ad prosecuta capita, non ad gene-
ralem pertinet petitionem [b], quemadmodum & iudicis, si lata fuisset sen-
tentia [c]. Atque eadem, quæ de generali, vel vniuersali petitione dicta sunt,
in indefinita intelligenda sunt transactione: postquam receptum est, inde-
6 finitam æquipollere vniuersali [d]. Specialis transactio est, quæ de re aliqua cer-
ta, & singulari lite nominatim fit, & ideò ad alia, quàm expressa nunquam
porrigitur [e]. Quamobrem commodè monet Panormitanus contrahentes,
ne inter transigendum parcãt verbis, & ita componant transactionem, quòd
partes venerint ad transactionem, compositionem & conuentionem: &
quod conuenerint & transegerint super omnibus actionibus, & super om-
nibus rebus, cognitis, competentibus, & incognitis, tam in hac re, quàm in

a l. transactio nulla dato. C. de transa.
b l. cum mota, C. de tran. l. 1. §. conuentionis, de pact. in P. l. vt sint iudicio l. 23 o. eo. titul. de transact. P.
c l. 1. de transact. P.
d in dict. l. transact. C. de transa. l. 3. C. de repudian. hære. lib. 4. tit. 31.
e Alexa. in l. cũ proponas C. de pact. l. 4. C. de transa.
f d. l. cum proponas 2. C. de pact. l. si [illegible] apud acta C. de transact.
g l. age cũ Geminiano, l. 9. & l. vbi pactum transact. l. 2. eo. P.
h Paul. l. pacto conuento 15. de transactio. P. & Hermogen. l. qui fidem 16. eo. tit.
i l. Acquiliana, l. 4. de transact. P. § est autem prodita, & §. item per acceptilationẽ, quib. mo. tollit. oblig. P.
k l. iurisgentiũ de pac. in P. l. siue apud acta 28. de trãsa. P.
l l. si pro fundo, l. 33. C. de transact. l. cum mota. C. eo.
m l. si pacto quo pœnam, C. de pact. §. 1. de verbo. oblig.
n d. l. sicut C. de act.
o l. quamuis, 39. de transact. C.
p l. non minorem, & l. 2. C. de transact. totus & in hoc docendo, Demosthenes in parographe seu exceptione πρὸς φορμίωνα.
q l. si maiores, 25. & l. siue apud acta, 28. l. cũ te trãsegisse, de transa.
r l. causas vel lites, 16. eo. tit.
s Bald. in rubri. de transact. numero 10. & 11.
t per l. vbi pactum, C. de transact.
v l. non est ferendus, l. 12. de transact. P.
x c. 1. de trans. & ap. Greg. c. inter monasterium, & c. seq. de re indica. l. sub prætextu, in vtraque, C. de transac. l. pluribus, de acceptila. P.
y in l. tres fratres, de pact. P.
z l. nec ignorans, C. de donatio.
a in l. de rebus, de re cep. arbi. P.
b l. qui cum tutoribus, l. 19. §. 1. & final. de transact. in P.
c l. licet, C. de iudic.
d c. vt circa, de electio. in sex. l. fin. §. fina. de tritico, vino oleoque lega. P. l. si is qui ducenta, § vtrum de reb. dub. P. l. si pluribus, & l. si ita, de lega. 2. l. 9. & l. penul. C. de transact. l. si ita quis §. n. de verbor. oblig. P.
e l. age cũ Geminiano,

quacumque alia. Res quæ veniunt in transactionem sunt, lites indecisæ, 7
res dubiæ [a], quæ pro dubiis habentur motæ, aut mouendæ [b], dubius litis euentus [c], donec res iudicata sequatur, quæ, absolutione vel condemnatione, decidit omne ambiguum [d], & pro veritate habetur [e]. Quare si post sententiam appellatum ab ea sit, adhuc pendere lis dicitur, & dubia, vt de ea transigi rectè possit [f]. Post sententiam autem à qua prouocatum non est, vel 8
à qua prouocari nequit, reiicietur transactio, & si fiat eo nomine, datum repeti potest [g]. Ita Iulius Paulus scribit, post rem iudicatam, pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non posse [h]: superfluum enim est iam terminatum authoritate publica, priuata componi transactione: vel ignorantem sententiam, ab aduersario dolosè, vt lite pendente, transactione decipi.
Reus criminis publici capitalis, de criminis lite licitè transigit [i], & ipse ac- 9
cusator quoque cum eo, secundum Barthol. & alios interpretes: dempto Accursio, qui in contraria est sententia [k]: licet enim cuique quomodocumque sanguinem suum, id est vitam [l], redimere [m]. Et pendente iudicio, & reus & accusator in periculo pœnæ sanguinis sunt: reus vt damnetur, si peractus reus fuerit: accusator quoque, si non peregerit, tamquam calumniator, simili pœna afficiendus [n]. Atque satiùs est accusatori, in præuaricatoris, & Turpiliani senatusconsulti pœnam de præuaricatoribus incidere, quæ pecuniaria est [o], quàm reo non peracto, talione affici ob calumniam. Sic transigentium quisque eadem tutela deffenditur, redemptionis sanguinis, sine præiudicio tamé reipublicæ, & iudicij publici, ad quæ non extenditur transactio, nec ea impedit quominus triumuiri capitales, detecta vel collusione, vel impostura, & veritate criminis sufficienter probata, possint reos ad supplicium vocare: quia interest reipub. puniri delicta [p]. Fert autem & patitur respublica incerta adhuc probatione delicti redemptionem hanc ab accusatione, ne in discrimen capitis & vitæ homines sint, qui nascuntur, vt sint & inseruiant publicis vsibus potiùs, quàm tollantur è vita [q]: retenta communi de omnibus præsumptione, vt boni potiùs, quàm mali semper præsumantur [r], donec liquidò, & probationibus luce meridiana clarioribus de crimine appareat [s]. Quo fit vt ad mortis pœnam imponendam maturiùs deliberandum sit, cùm ea demandata executioni, non reuocetur, & non liceat bis peccare. Et vt ait Iuue-
nalis [t], *Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est*. Ab hac tamen regula 10
excipitur crimen adulterij, de quo transigere prohibitum sit [v]. Forsan quod probo, quia non semper pœna sanguinis pro adulterio imposita fuerit [x], & vt nostro seculo, quod abominandum, ludibrio pœna habeatur mortis, à Deo etiam imposita [y], vt abundè locis propriis docuimus [z]. Sed potuit quoque monere nomothetam, vt prohiberet adulterium transactione sopiri, delicti grauitas, & pondus, quod grauius homicidio ducatur [a], vt nos & alibi docuimus [b]. Incideret quoque in lenocinij crimen maritus, vel alius, qui pro comperto adulterio aliquid caperet, & ita præmium ex eo, ex quo pœnam meretur, non secus quàm is qui detexit pactionem vel tráfactionem de adulterio factam, dignus publico præmio habitus est [c] à legibus, quæ castitatem Deo quoque acceptam, summopere amplectuntur [d]. Quod & in ra- 11
ptu locum habere arbitror, qui per caput vnum legis Iuliæ de adulteriis prohibetur, & sub lege Iulia continetur [e]: atrociusque est adulterio, & sæpe adulterium habet [f]. Hanc quæstionem latè vide ap. Boërium [g]. Porrò crimi- 12
na quibus non imponitur pœna sanguinis, in transactionem venire non possunt [h]: cessat enim prior ratio redemptionis sanguinis: cui & alia adiicitur, ne detur occasio delinquendi facilitate redemptionis delicti per pecuniam sperata [i]: & pœnas ob maleficia solui magna ratio suadet [k]. Quo fit, 13

vt nullo

a l.1. de transact. & P. l. causas, l. præses C. eo. tit.
b l.2. C. de transact.
c l. quod debetur, de pecul.
d l.1. de re iudic. P.
e l. ingenuũ, de stat. homi. in P. l. res iudicata, de reg. iur. P.
f l. etsi post rem iudicatã, & l. post rẽ iudicatã 11. eo. de transact. P. l. si causa cognita, 32. C. eo. tit.
g l. elegantet 23. §. si post rem iudicatam, de condict. indeb. P. l. cum posteaquam, de [illegible] C. c. exposuit de arbitr.
h Iulius Paul. lib. 1. receptar. sentẽtia. tit. 1. numero. 5.
i l. transigere, 18. C. de transac. l. fin. de præuaricat. P.
k Barthol. & alij, & gloss. in d. l. transigere.
l l. si de indic. C. Genes. 4.
m in l. 1. de iis qui mor. sibi cõsciuer.
n l. si. C. de accusa.
o l 3. & in l. ab accusatione, ad senatusc. Turpill. P. l. si fœmina, C. eo. tit.
p l. ita vulneratus ad lege Aquil. P. l. si longius, §. 1. vbi quis ag. vel 2. deb. P. l. in delictis, §. cum dominus, de noxa. actio.
q l. ad bestias, de pœ. in P. l. 1. §. & generaliter, de ventre. in possessio. mitt. lib. 37. P. tit. 8. l. 1. §. 1 etsi, de vent. inspicien. P. l. postliminium, l. 19. §. filius, de capt. & postliminu. reu. P.
r l. merito. pro soc. P. c si. de præsumptio.
s l. si. C. de probat.
t Iuuenal. saty. 6. vide l. si vindicari, C. de pœnis.
v dict. l. transigere l. de crimine ad leg. Iul. de adulter. C. l. miles, l. 11. eo. tit. P.
x l. si quis viduam l. 5. de quæstio. lib. 48. P. tit. 18.
y Deutero. 22. Daniel. c. 13. D. Ioan. Euang. c. 8.
z lib. 2. præludior. c. 37. & in criminib. infrà tit. de adulteriis.
a l. codicillos, 91. §. matre, de leg. 2. iuncta annotatione marginali.
b in prædict. s proxime citatis locis.
c l. si quis seruus, C. quib. ex caus. f. [illegible] pro liber. præmiũ accip.
d §. 1. de lenoni. in Auth. e l. vni. § 6. de raptor. virg. C. f l. qui cœtu, § qui vacantem, ad leg. Iul. de vi pub. P. g Boërius quæst. 91. numero 1. 2. 3. h d. l. transigere de transact. C. l. si quidem l. 9. §. si de contra. & commi. stipula C. lib. 8. tit. 37. l. in fin. l. 4. §. fin. & l. eius qui delatorem, ap. de iure fisc. l. fi. de præuarica. in P. i contra l. conuenisi, de pact. dota. k in l. si à reo §. fi. de noxal. actio.

vt nullo modo iure pontificio, nunquam criminis trāsactio admittatur: quia[a]
nullum crimen iure pontificio pœnam mortis, seu sanguinis habeat: & illud
manifestum ex eo axiomate, quòd ecclesia non nouerit sanguinē: quamquā
iura pontificia referant pœnas mortis, sed aliud est referre, aliud statuere &
14 condemnare. De crimine falsi tamen licet iure ciuili trāsigere[b]: quamuis ali-
ter explicet Alciatus[c]: contra cuius tamen sententiam iudicari scribit Imber-
15 tus[d], & meritò. Transigere tamen de actione iniuriarum pecuniis datis infa-
miam inurit danti[e]: si ex criminibus famosis iniuria pendeat, qualia, iniuria-
rum, de dolo malo, rapina[f]: non etiam in actionibus famosis ex contractu or-
tis[g]. Quia crimen intelligitur fateri, qui de eo paciscitur[h]: in l. si quis maior
C. de transact. Duo sunt casus excepti, quorum prior receptus est, alterum nō
16 admittit vsus, vt notat Molinæus[i]. Reiicitur transactio de beneficio litigio-
so: quia inest species simoniæ huic conuentioni, cùm transactio non fiat nisi
aliquo dato, vel retēto, & aliquid pro spiritualibus dare, simoniacum sit[k]. Gra
tis tamen, & amicè litigantes inter se rectè componere negotium possunt[l], vt
receptum est in aliis controuersiis rerum spiritualium, vt possit de illis gratis
17 tantum compositio fieri: vt in decimis, & aliis[m]. Contra matrimonium tamē
transactio, vel compositio non admittitur[n], propter indissolubile eius vincu
18 lum[o]. De spirituali quoque subiectione non licet transigere[p], nec de iure præ
19 sentationis[q]. Transigitur etiam inter fratres de fideicommisso relicto, ea con
20 ditione, si alter illorum sine liberis decederet, in superstitem deuoluēdo[r]. At
de alimentis testamento relictis, aut alia voluntate, quæ speciem habet vlti-
mæ voluntatis, temerè transigere non licet. Etenim liberè quidē licet de præ
teritis debitis transigere ex causa, de futuris autem, non nisi consulto præto-
re, & ab eo prius causa cognita, licet[s]. In aliis porrò alimētis aliūdè quàm ex
voluntate vltima debitis, libera est transactio[t]: in legatis enim duplex fauor
versatur, alimentorum & vltimæ voluntatis, quam sortiri effectum reipubli-
cæ expedit[v]. Quocirca ne alimēta ita debita remittātur modico accepto, lex
21 cauet: tum etiam quòd hominum sit natura, vt leuiùs & minori negotio ce-
dant, quæ sine labore relicta sunt, vtpote ignari quanti faciēda est acquisitio,
quàm ea quæ summo sudore comparātur, quæ ideò tenacius retinent[x], ma-
gisq; diligunt, & non nisi iustis conditionibus præsumuntur cedere. Fidemq;
nobis horum faciūt, nepotū seu prodigorū quotidiana exempla, qui hæredi-
taria maximis laboribus conquisita, & conseruata multis annis, exiguo tēpo-
re abliguriūt, & modico ære distrahunt: transigitur & de statu & conditione
22 personæ[y]. Personæ huic conuentioni transactionis perficiendæ, idoneæ erūt,
quibus pacisci licet, & quo nomine licet, vel suo, vel alieno: si mentis compo
23 tes[z], maiores[a], non nobis subditi[b]. Alieno, si sint aut tutores[c], aut administra
tores reipublicæ, aut fisci procuratores: ij enim dubiam litem, eo nomine, non
24 ambitiosa rei indubitatæ remissione, sopire & transigere possunt[d]. Nulli autē
procuratori principis, incōsulto principe transigere licet[e]: nisi transigendo rē
retineat, quia meliorē conditionē eius facere potest[f]. Procuratores quoque
priuatorum etiam cum mandato generali nequeunt transigere[g], nisi aut ex
pressè hoc mandatum, vel in rem suam sint cōstituti, vel habuerint omnium
bonorum administrandorum mandatum, cum libera administratione[h]. Si ta
men aliis à procuratore speciali sine mandato transactis, dominus ratihabi-
25 tione consenserit, valebit transactio[i]. Vel si præsente domino procurator
sine mandato transegerit: eo enim non reclamante præsente, rata erit transa-
ctio[k]. Quia si procurator excedit, præsente domino, fines mandati, si is non
contradicat statim, præiudicat eidē[l]. Quemadmodū iudex qui præsentibus,

a c. clericus, & c. sententiam sanguinis, ne cleric. vel monach. c. in archiepiscopatu, de raptor. ap. Gregorium.
b dict. l. transigere, & ibi interpretes.
c Alcia. ad dictam l. transigere.
d Imberius, in Enchiridio, dum agit de transactione.
e l. non damnatos, ex quib. caus. infa. irroget.
f §. ex quibusdam, de pœna temere litig. l. athletas, §. fin. de ijs qui notant. infa. ff.
g l. in actionibus, eod. titu. de ijs qui no. infa. ff.
h l. 4. de iure fisc. ff.
i Carol. Molinæus in 2. parte tracta. diuidui & indiuidui, numero 578.
k c. constitutus, 4. & c. super eo. 6. 7. de transact. ap. Grego. can. quam pio 1. q. 2. c. cum pridem, & c. pactiones, de pact.
l dicto c. super eo. c. ad quæstiones, de rerū permuta.
m in c. statuimus, c. 2. c. de cætero. 5. de transact. ca. generalis, ca. ex antiquis, 54. dist. c. tales, 10. q. 2. c. ad quæstiones, de rerum permuta.
n cap. fin. de transac.
o ca. an quod, & ca. quos Deus, 33. q. 2. c. inter corporalia, de transla. episc. can. deinde opponitur, 26. distinct.
p c. præterea, c. 10. de transac.
q c. præterea, in 9. eo. titul.
r l. de fideicommisso, C. de transa. l. 3. C. de pact.
s l. cum ij, de transact. & ibi Paul. Castren. l. de alimentis. C. eod. titul.
t dicta l. cum ij.
v in l. vel negare, quemad. testa. ape. aper.
x facit l. quod tradit Barthol. in tracta. alimentorum.
y l. si. & l. fratris, 10. C. de transac.
z l. sanum, 18. C. de transac.
a l. si quis maior, 41. eod. l. si maior eo. titul.
b l. interpositas, §. fi. C. eod.
c l. 1. C. de transactio.
d l. præses prouinciæ, l. 12. & ibi interp. C. eod. l. cum qui §. in populationibus, & l. tutor & l. iusiurandum, quod ex conuentione, §. 2. de iureiur. in ff. l. ambitiosa, de decret. ab ord. facien. ff.
e l. nulli, 19. de transact. ff.
f gloss. in d. l. nulli, per l. 2. § si rem de offic. procu. Cæsa.
g l. nō absimilis. C. de nouatio. & de procur. ff. l. mandato generali, 60. l. transactionis placitum, l. 7. C. de transact. l. qui Romæ 122. §. Callimachus, de verbo. obli.
h gloss in dicta l. transactionis, per l. procurator cui generaliter, l. 58 de procura. ff. l. iusiurandum, quod ex conuentione, § si & l. seq. de iureiur. l. rescriptū, in fin. cum 3. li. seq. de pact. ff. c. qui ad agendum, § fin. de procura. in Sex.
i dicta l. mandato generali de procurat. ff.
k glos. in cap. cum olim in 1. in verba proximus contradiat, de offic. & potesta. iudic. delegat. Franciscus Curtius, in additionibus ad Alexandrum in l. transactionis placitum, C. de transac.
l cano. si seruus sciente, 54. dist. c. 2. de his quæ fiunt à præla. sine consen. capit. l. 2. quod cum eo qui in aliena. pot. ff. l. si filiusfamilias, ad senatus. Macedo. ff. l. si vt proponis, C. de nup.

nec cōtradicentibus litigantibus fines mādati sui excedit, proculdubiò præ-
iudicium eisdē facit [a]. Prohibetur & transactio inter virum & vxorē aliquā- 26
do [b]. Forma, secundū contrahentiū cōsensum imponitur trāsactionibus. Et 27
proinde reiicitur transactio facta, vbi non est consensus liber, quæ vi metuúe
fit: vel errore, vel dolo [c]. Verumtamen non sufficit dolum obiicere, nisi probe-
tur [d]: & fiat nolenti [e] consilio, non re ipsa solum: quia deceptio vltra dimidiā 28
iusti pretij, quæ dolus reipsa dicitur, non habet locum in transactione [f]: neque
dolus, vel deceptio in transactione pręsumitur interuenisse, quæ præsentibus
communibus amicis facta est [g]. Non nocet tamen quod errore calculi factum 29
est, nec vitiat transactionem [h]: nisi præscriptio 20. annorum aduersus eum cu-
ius interest, & aduersus eius hæredem 10. annorum obiiciatur [i], per gratiam
expunctis rationibus: aliter autem calculi error vltra 20. annos reparari po-
test vsque ad trigesimum [k]. Concipi potest transactio & purè, & sub cōditio- 30
ne [l], sub Aquiliana stipulatione, & pœnali pacto, & stipulatione [m]: cum iuramē-
to, sine iuramento [n], cum iuramento, & sine eo [o]. In controuersiis testamen-
tariis forma quædam, vt legantur, videātur verba testamenti, prius quàm va-
lere possit transactio de his [p]. Alia forma, de alimentorū transactione autho-
re prętore facienda, præscripta etiam [q]. In omnibus aliquid dari, vel retineri 31
necessarium est, aliter non dicitur trāsactio [r], sed pactum [s], aut donatio [t]. Ei 32
autem prodest vel nocet transactio, qui transegit, non aliis: ideò transactio
facta cum putatiuo hærede, non porrigitur ad verum hæredem [v]: cum verò
hærede facta à debitore hæreditatis, vendita hæreditate nocet emptori [x], &
facta cum principali debitore, prodest fideiussori [y]: at facta cum quibusdam
tutoribus, vel curatoribus separatim administrantibus, aliis non prodest [z]: si-
cuti nec aliis obest [a].

a l. 2. C. communia vtriusq. indic.
b vt in §. illud, titul. neque virum quod ex dote est, &c. in Authent. colla. 8.
c l. interpositas, 33. l. sub prætextu, 19. §. si. l. 4. de transact. C. l. non interest l. 5. de his quæ vi metusúe caus. fiūt. lib. 2. C. titu. 20. l. qui cū tutoribus l. 9. §. qui per fallaciam, de transac. P.
d l. si maior, 22. C. de transac. l. interpositas, eod. titu. l. dolum, de dol. C.
e l. cum donationis, l. 34. C. de transac.
f l. de fideicommisso, l. 11. l. nec intētio, 23. C. de transact. glo. & Docto. in l. 2. de rescind. vendi. C. Bald. in rub. de transa. ap. Gregor. Panor. ad c. 1. eo. tit. Alexan. Imol. tomo primo consiliorum consi. 42. Innocēt. Anchar. Ioan. Andreas in c. peruenit de emptio.
g l. trāsactionē quę. 3. C. de transact.
h l. vnic. de erro. calcul. lib. 2. C. tit. 5.
i l. in omnibus, l. 18. §. fin. de diuer. & tēpor. præscrip. libr. 44. P. titu. 3.
k l. calculi, l. 9. de administr. rerum ad ciui. pertinent. lib. 50. P. titu. 8.
l l. si super possessione, l. 9. C. de trāsac.
m l. 4. l. vt respōsum, 15. l. vbi pactum, 9. C. de transact. l. 2. l. Aquiliana, 4. & seq. l. pacto conuento, l. 15. eod. P.
n l. si quis maior, 41. C. de transac.
o l cum te transegisse & l. siue apud acta C. de transa. l. pactum, quod bona fide, C. de pact. l. non ideo, famil. ercisc. C. l. 1. de fide instrumen.
p l. de his, l. 6. de trā sact.
q l. cum hi. l. 8. de trā sact. P.
r l. transactio, C. de trāsactio. l. 3. de re pud. hære. C. l. constitutus, de transa.
s l. 1. de transact. P.
t c. 1. de trāsac. l. donare, de regul. iur. cap. veniens de testi. l. si maiores, l. 25. C. de transact.
v l. 3. § fi. de trāsa. P.
x l. fin. eod. titu.
y l. & post rem, l. 7. §. 1. eo. P.
z l. 1. C. eo. tit. l. 1. si tutor vel curator interuenerit lib. 2. C. titu. 25.

De fine & rationibus transactionis. Caput 3.

1 *Transactionum inuiolabilium finis lites sopire.*
2 *Litium finiendarum causa pleraq; statuta, & litium execratio.*
3 *Camerinam mouere quid est.*
2 & 3 *Transactione facta cur non licet pœnitere.*
3 *Transactionis seruandæ causa, quæ datur actio.*
4 *Transactionis dolo initæ remedium.*
5 *Dolus in transactione dupliciter consideratur.*
6 *Condictio dati innominatis non impletis.*

FINIS propter quam transactio vim & authoritatem inuiola- 1
bilem, & æqualem sententiæ [b] obtinet, est litium determina-
tio, & vt ab illis discedatur [c]: sicuti pleraque non alia ratione à
legibus recepta, quàm vt lites sopiantur, quibus omni studio
finem imponere properant [d]. Et nunquam esset litium finis, si 2
à transactionibus bona fide interpositis liceret recedere [e]. Et
verecunda cogitatio eius qui lites execratur non est vituperāda: neq; eius fa-
ctū improbat ꝓtor, qui aliquādo maluit re carere, quā sæpius pro ea litigare [f].

a l. si maiores, l. 25. & l. transactione matris, l. 26. C. de transac. b l. non minorem, de transact. C. c l. fratris 10. de transa. C. & l. 1. eo. tit.
d l. properādum, de iudic. C. l. 2. de aqua pluu. arc. P. c. finē litibus, de dol. & contum. l. 1. de nono co. facien. C. clemen. dispendiosæ, de iudic.
e dicta l. fratris. f l. 4. §. fin. de alien. iudi. muta. ca. fac. P. lib. 4. titu. 7.

Litem incipere temerarium est: persequi, onerosum, solicitudinibus & sumptibus refertissimum opus: & cum possis nolle pedē inde retrahere stultissimum, aut impium. Nam, vt ait Hesiodus [a], παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω. *Stultus & postquam passus est, cognoscit*; & resipiscit quamuis serò litigiosus homo, vt scribit Plato, varium est animal: atque vt fertur prouerbio, non altera manu dumtaxat, sed vtraque apprehendendum [b]. Ideò quamuis contractus sit innominatus, in quibus licet pœnitere [c], transactio, tamen ab ea non licet rece-
3 dere, nec pœnitere, nec lites sopitas restaurare [d]: & vt aiunt Græci, expedit μὴ κινεῖν καμαρίναν, ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων, idest, μὴ κινεῖν κακὸν εὖ κείμενον. Scilicet, *non mouendam esse camerinam, non enim tangere præstat: nec mouendum esse malum benè conditum*. Quemadmodum enim camerinæ fruticis rami commoti, & concussi tetrum quendam odorem edunt, vt notant Stephanus & Suidas [e], sic ex litibus quò magis agitantur, eò maiores inimicitiæ, & odium capitale, & sæpè cædes nascuntur [f]: multumq; lucratur, qui à lite discedit, vt Deo fauente, cùm de iudiciis tractabimus apertiùs explicabitur. Subinde per transactionem receditur à priore actione ex qua lis introducta fuerat, accedente Aquiliana stipulatione & acceptilatione [g]. Ita actio semel extincta non potest reuiuiscere [h]. Et iterum satis superque constat, sententiæ æquatam & rei iudicatæ transactionem [i], & post rem iudicatam litem non resurgere [k], nec lis ex lite oriatur [l]: propterq; authoritatem rerum iudicatarum, ob quam conseruandam, etiam conuenit malè iudicata mandari executioni [m]. Possunt huc accedere rationes, quæ in libro generali conuentionum in primo capite tradidimus, de fide seruanda ob necessitatem commertiorum. Extat Caroli 9. Regis edictum, de transactionibus seruandis, promulgatum anno 1561. mense Ianuarij [n], quo statuitur, transactiones sine dolo, & fraude initas inter maiores, de rebus, quæ in illorum commertio & potestate sunt, firmas ratasq; esse, nec quemquam aduersus eas conqueri posse, prætextu deceptionis vltra dimidiam iusti pretij, quæ dolus reipsa dicitur [o]: neque admittendos codicillos regios ab officina æquitatis seu cãcellaria impetratos, per iudices, illis, ne admitterent: & cancellariæ, ne hæc rescripta concedant, inhibens [p]. Dari itaque actionem, & exceptionem ex trãsactione, indubitati iuris erit, cùm efficacem
4 obligationem habeat. Sed quæ detur, ratione eorum quæ adiiciuntur, venari oportet: si Aquiliana vel alia stipulatio, vel acceptilatio, vel pactum conuentum adiiciatur, vt in superiori capite ab initio notauimus. Parum autē in nominandis actionibus laborandum nunc est, formulis sublatis, & donata vi indubitatè transactioni, ob quam sufficit intentionem iudici, vel oratione, vel libello exponere [q]. Cauendum tamen, ne dolus interueniat, transactioni faciendæ caussam dans: nam tunc quamquam prior actio non reuiuiscat, tamen subsidiaria actio de dolo subueniret, vel exceptio [r]. Nemo enim ex dolo suo lucrum percipere debet [s], potissimùm in contractibus, qui bonam fidem exigunt [t]: semper enim intelligitur in remissione omni, exceptio vel exclusio doli [v]. Et si acceptilatione prior actio non fuit extincta, ipso iure erit propter do-
5 losam conuentionē, nulla transactio [x]: & reditur ad actionem primã [y]. Verum hic aduertendum dolum in transactione, triplici modo considerari posse: primùm, quando dolus dedit causam transactioni, & de hoc locuti sumus: secundò, prout erat iam commissus in negotio, de quo transigitur: tertiò quando dolus versatur in non seruanda transactione. Dolus iam commissus, admittit quidem transactionem: quia dolus præteritus, non futurus, pacto remitti potest [z]: qui enim de negotio trãsigit in quo aduersarium dolosè versatum scit, remittere videtur dolum. Nec ei scienti hoc modo dolus fit, & proinde tunc vt deceptus non potest abire à transactione [a]. Sicuti neque is qui dolosè contrahere impulit deceptum, etiam prætextu sui doli, transactionem reuocare non potest, vt propriã allegans turpitudinē [b]. At quando dolus dicitur inesse

a Hesiod. in Ergis.
b Plato lib. de Ente, siue in Sophista.
c l. 6 cum fundum, de pact. P.
d l. cum te, & l. quisquis, C. de transact. c. contingit, eo. tit. ap. Grego.
e Suidas.
f dicta l. properandum, de iud. C.
g l. 4. C. de transact. l. cum mota l. sub prætextu, C. eod. l. cum postea quam, 9. C. de pact.
h l. qui res, §. aream de solutio. P. l. quæritur, § penul. de ædil. ed. & P. l. postquam l. 11, C. de pact.
i l. non minorem, C. de transactio.
k l. 1. de re iudica. l. res iudicata, de regul. iur.
l l. terminato, de fru. & lit. expen.
m l. cum prætor, §. seruo inuito ad senatusc. Trebellia. P.
n donné à Sainct Germain en l'haye, mense Ianuarij 1561.
o de hoc superiori capite.
p simile in l. causas, C. de transac.
q l. 2. de form. & impetra. subla. C. cum simil.
r l. 4. de transact. C.
s l. 1. & l. nec ex dolo, de dol. in P.
t l. bonam fidem, C. de actio. l. bona fides, depost.
v l. tres fratres, § 1. de pact. in P. l. Pomponius, l. 10. de nego. gest. l. Aurelio 21. § Caius, de libera. leg. P.
x l. in summa, de cõdic. indeb. l. si quis cum aliter, de verbo. obliga.
y l. cum proponas, C. de pact.
z l. si vnus, §. illud nulla, de pact. P. l. quidam decedens, de administra. tuto. in P.
a l. cum donationis, § 4. C. de transac. l. nemo videtur de regul. iur. in P. l. sed dites de rescindē. vend. C.
b l. transactione finita, § 1. C. de transact. l. cum proficentis, C. de reuocan. dona.

pretium earum, si quidem ego te venditorem rogaui, meum est periculum, si tu me rogasti, tuum, si perierint ante venditionem [a]. Sed si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus vt dolum & culpam mihi præstes: & ex hac causa erit vtique præscriptis verbis actio.

a l. si gratuitam, 18, §. 1. de præscript. verb. ff.

De contractu innominato, facio vt des. Caput 5.

1 *Contractus innominatus facio vt des, quas actiones producit.*

1 QVOD si faciam, inquit Paulus, vt des, & posteà quàm feci cessas dare, nulla erit ciuilis actio, & ideò de dolo dabitur [b]. Dolosè enim, vel callidè versatus est, qui passus est alium facere, facto irreuocabili, quod pro infecto haberi nequit [c], & posteà non vult ex sua parte implere fidem: si tamen facto opere, quiddã, quod dandum sit, ex eo supersit, rectè Pomponius experiri posse ad exhibendum respondit [d]. Et hodiè si permittatur aliquid fieri, vt inde commodum detur facienti, condictione donationis factum tolli pretiùe potest [e], cessabitque subsidiaria de dolo [f]. Posset tamen dari actio ciuilis præscriptis verbis, vt cogatur dare ei qui fecit promissum, si pactio intercessit: vt apud Iulianum, si promissum aliquid sit, si furatum detegat [g]: quod tamen potius ad do vt facias, quàm ad facio vt des, quidam referri dicunt, & ideò actionem præscriptis verbis dari autumant, vt in transactione quoque [h].

b dict. l. naturalis, §. quod si faciam & Pompon. in l. permisisti, 17. §. fin. eod.
c l. in bello, §. facta de captiuis in ff.
d dicta l. si permisisti §. 1.
e l. si quis argentum, §. penult. de dona. C.
f gloss. fin in §. fin. l. permisisti.
g l. solent 16. de præscrip. verb.
h l. cum mota, de transact. C.

De facio vt facias, & de rationibus contractuum innominatorum. Caput 6.

1 *Contractus innominati facio vt facias natura, & actiones.*
2 *Contractuum innominatorum finis, idem ac nominatorum, implementum fidei datæ.*
3 *Præscriptis verbis actio quæ, & quare prodita, & pro quibus.*
In factum actio generalis quæ, & pro quibus.

1 IN hac specie, facio vt facias, prospiciendum est similiter ac in prioribus, ne in nominati contractus formam incidat: nam tunc ex eo contractu non præscriptis verbis agendum esset [i]. Vbi autem præscriptis verbis agitur, & ex altera parte, factum sit, ex altera non fuerit factum conuentum, fit condemnatio quoq; quanti interest factum non esse [k]. Finis tractationis contractuum innominatorum est idem, qui & nomi-
2 natorum, vt fides seruetur: ne prætextu nominis contractus promissum

i dicta l. [illegible], sed & [illegible], [illegible]. de præscript. verb. ff. l. 10[illegible], 22. §. fin. eo. titul.
k dicta l. naturalis in princi. iuncto §. ff.

fraudetur. Nec enim oportuit tam curiosè nomina inquirere, quantum præstandæ fidei æquitatem [a]. Plura enim sunt negotia, quàm re rum vocabula [b]. 3
Quare sufficit iurisconsultis quædam nomina, vel communia præscribere, quibus admonerentur contrahentes, etiam ea quæ sine proprio contractus nomine venirent in placitum, præstanda esse. Et ita etiam actiones, quibus ad effectum promissa duci possent, generales in factum, & præscriptis verbis proposuerunt, aliis deficientibus actionibus [c]. Actio dicta præscriptis verbis à iure ciuili concessa, & ciuilis dicta, si quicquam verbis fieri dariúe placuisse expressum sit, & non possit in formam propriam nominatam reduci: vt si rem inspiciendam dem, & tu eam amiseris [d]. Et sic de similibus. Quòd si nihil dictum sit, vel nihil expresè conuentum sit, tamen factum quoddam interuenerit, ex quo nominata non detur actio, pro eo facto in factum dabitur actio: vt si cùm ostenderem tibi anulum, dũ ambularemus circa Tyberim, in Tyberim is deciderit à manu tua, agam in factum contra te [e]. Et generaliter quoties deficit actio, vel exceptio ex eo negotio, propter quod agi æquum est, datur actio vtilis in factum [f]. Videto autem latiùs in gloss. l. ex placito, de rerum permutatione, in quibus locum habet actio in factum, & actio præscriptis verbis. Porrò, res, personæ, quæ idoneæ sint his innominatis conuentionibus, reliquaque ferè omnia, quæ consideranda sunt, affinem & similem ferè in omnibus habent tractationem cum nominatis contractibus.

a l. 1. de pact. P.
b l. 4. de præscript. verb.
c L. 1. 2. 3. de præscri. verb. P.
d l. si rem inspiciendam eod. titul.
e l. duo secundum Tyberim, de præscrip. verb. P.
f l. quoties, eod. l. rebus, de rerum permuta.

De donationibus, & primùm de finitione. Caput 7.

Institutio. Lib. 2. titu. 7. P. Lib. 39. titu. 5. C. Lib. 8. titu. 24.

1 *Donatio inter anomalos contractus.*
2 *Donatio etiam hodiè nudo pacto fit, validè olim minimè.*
3 *Donationis nomen vnde declinatum.*
4 *Munus, & donum quomodo differunt.*
5 *Donationis finitio.*
6 *Diuisio in propriè liberalitatis puram, & impropriè donationem.*
7 *Donationes impropriè, conditionalis, causa mortis, ob causam &c.*
8 *Donationum alia obliqua, alia directa, & quæ.*
9 *Do. atio alia inter viuos: & modi varij quibus concipiatur, pura: non pura, conditionalis, & cum modo. eod.*
10 *Donationes ob causam quomodo perpendendæ.*
11 *Donatio propter nuptias quæ, & an, & quando reuocabilis, & de differentia cum sponsalitia largitate.*
Sponsalitia largitas quæ. eod.
12 *Donationis causa propter quam fit consideranda pro reuocanda.*
Causæ finalis & impulsiuæ distinctio. eod.
13 *Donationis ob causam differentia cum datione ob causam contractuum innominatorum.*

CVM iam locuti simus de contractibus nominatis, & innominatis, habentibus synallagma, vtrinque videlicet obligatibus: 1
& [g] de formis earum, re, verbis, literis, consensu perfectis: series postulat, vt de donatione agamus, quam in hunc locum anomalium conuentionum reiecimus, quòd non potuerit sub aliqua prædictarum formarum absolutè

g l. Labeo, §. contractus de verb. sign.

lutè reponi: quia nec vtrinque obligationem habeat, videlicet libe-
2 rum existente ei cui donatur, repudiare donationem [a]: fiatq; interdum nudo pacto hodiè, olim tantùm stipulatione [b], vel traditione [c] interueniẽte.
3 Donatio itaque secundum M. Terentium Varronem, à Siculo nomine *δωτὶν*, vt donum declinatur: & à Græco nomine *δῶρον*, aliis *δῶμα*, Atticis dosis, traditio, datio [d]. Subscribit Paulus [e], qui *κατὰ ἀντίληψιν*, ait donationem doni dationem. Plinius quoque in præsenti rerum traditione, donationem ea ratione constituisse videtur, dum ait. *Græci antiqui dôron palmum vocabant, &*
4 *ideò dôra munera: quia manu donantur* [f]. Labeo donum à donando trahi vult, & genus esse: eiusque speciem munus, quod est donum cum causa [g]. Illud dixit antidorum Vlpianus [h]: quamquam munus in latiori, aliaque significatione, & pro onere & officio accipiatur [i]: & vtrumque etiam hoc nomine contineri Aristoteles notat. *Munus, inquit, est res alicuius donatio, ac honoris signum. Quamobrem, tam aris auidi, quàm ambitiosi donari cupiunt. Cùm id donatio habeat, quod vtrique appetunt. Nam & res est quam auari desiderant, & honorem*
5 *adfert, quem ambitiosi expetunt* [k]. Quòd pertinet autem ad substantiæ donationis finitionem, Donatio est contractus [l], stricti iuris [m], quo quid trans-
6 fertur [n] in alterum [o], gratis [p], & irreuocabiliter [q]. Vlpianus [r], diuidit donationem, in eam quæ propriè donatio est, & in eam, quæ propriè non est. Propriè donationem esse dicit, cùm quis dat ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti: & propter nullam causam facit, quàm vt liberalitatem, & munificentiam exerceat. Non propriè donatio, si quis dat, vt tum demum accipientis fiat, cùm aliquid secutum fuerit: quæ tota sub conditione donatio est: item cùm ipse ea mente dat, vt statim quidẽ fiat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit: veluti, si cùm conualuerit velit ad se reuerti: nam & hæc donatio sub conditione resolui-
7 tur. Quamobrem quæ dantur, necessitate cogente, sub impropriæ donationis appellatione continentur: cùm in necessitatibus nemo liberalis dici possit [s]. Huius generis erunt ob causam data [t], remunerationes, quæ ideò vt alienæ à donatione, ab insinuatione liberæ sunt, iure ciuili [v]: contractus innominati do vt des [x]. Docet & id titulus de condictione ob causam datorum [y]. Simili censura & donatio causa mortis impropriè donatio dicitur [z]: idem in dote. Receptum tamen est, & modum posse apponi donationi, & conditionem, nec ideò minus puram, & verè donationem dici, dummodò
8 ex illa commodum non accedat donanti [a]. Rursum donationum aliæ obliquæ, aliæ directæ [b]. Obliqua donatio est, quæ præstatur ab alio, quàm à donante post mortem eiusdem, qualis legatum, quod est donatio ab hærede præstanda, à testatore relicta [c]. Item donatio causa mortis [d], æqualis legatis
9 ferè [e]. Alia quoque diuisio, in donationem quæ fit inter viuos, & eam quæ causa mortis, vel occasione mortis [f]. Donatio inter viuos ea est, quæ sine mortis aliqua cogitatione fit, & est irreuocabilis [g]: de qua primùm dicetur. Donationum inter viuos, alia purè concipitur, alia non purè. Pura & simplex dicitur: Non pura, cui adiicitur aliqua causa, vel modus, vel tempus, vel conditio. hæc enim licet in traditionibus rerum adiicere [h]: causæ adiectæ, & ex-
10 pressæ, nota, dictio Quia: modi, vt conditionis, Si [i]. Causa ob quam donatio fit, consideratur aut vera, aut falsa, id videlicet, per quod, vel à quo, vel propter quod aliquid fit. Et diuersæ tot sunt donationes causales, quot possunt esse diuersæ causæ & proinde per singula eas persequi tædiosum esset. In-
11 ter insigniores porrò donationes ob causam est donatio propter nuptias, quæ causam præsuponit nuptiarum, propter æqualitatem dotis: quemad-

a c. si tibi absenti, de præben. in sex. l. inuito, de reg. iur. l. hoc iure, 19 §. nõ potest, de donatio. can. gesta, 24. dist.
b § perficiuntur, de donationib. ap. Iustin. l. sancimus, §. si quis argentum, C. eod. tit.
c l. si quis alienam, C de actio. l. traditionibus, C. eo. tit.
d Varro 4. de ling. Lat. cõsent. Festus, de verb signif.
e l. senatus censuit, l. 35. §. donatio. de mort. caus. donat. P.
f Plinius lib. 15. c. 14.
g Paul. in l. inter donum, 194. de verb. signif.
h l. sed etsi lege, 28. §. consuluit. de petit. hære. in P.
i l. munus tribus modis, de verb. sig. eo. tit. de muneribus, & honoribus.
k l. Aristo. 1. Rhetoricorum ad Theodectem, c. 5.
l si vocent donationem cõtractum l. si donationis, quod met. caus l. si quis emptionis, de præscrip. 30 vel quad. annor. C. l. contractus, 4. de fide instru. C. c. præterea, de iure patron.
m l. cum qui donationis, 22. de donat. P. §. actionum, de actio. est tamen contractus nominatus secundũ Bartholum in l. iurisgentium, de pact. & Alexã. in l. 1. de condict. ob. caus. dator.
n dominij translatiuus est titulus l. in ædibus, 9. § fin. de dona. P. l. senatus 35. §. 1. donatio de donatio. caus mor. P. l. cum qui, l. 1. §. 3. de pub. in rem actio. P.
o quia nemo sibi dat. c. si. de Institutio. ap. Grego.
p c. 1. de dona l. 1 & l. donari de donat. P l donari de reg. iur. l. Attilius & l. si pater, §. fi. l. in ædibus, de contr. P.
q l. 1. de donat. l. 1. de preca. P. l si. C. de vsucapio. pro dona. l. vellet, & l. possessioné, C. de reuoca. dona. l. Aristo, de dona. P. l. vbi ita donatur, de dona. cau. mort. P.
r Vlp. in l. 1. de dona. P.
s l. rem legatam, de adimen. leg. 1. P.

t l. hoc iure, § si de dona. in P. l. Cãpanus, de oper. liber. v l. si pater § 1. iũcta l. Attilius, de dona. P. x in l. naturalis, cum suis §§. de præs. verb. y vt in l. si donationis, de condi. ob cau. da. z l. senatus, §. 1. de donat. cau. mor. a l. donatio. de donatio. quæ sub mo C. lib. 8. tit 55. b l donatio siue dic &a C. de dona. c §. legatum, de lega. l. legatum, de lega. 2 l. 2. de public. in rem act. d l. 1. de mortis caus. dona. P. §. 1 de donatio. e l si. C. de dona. cau mor. f l. vbi ita donatur. de dona. caus. mor. P. g § aliæ autem de donatio. apud Iustin. dict. l. vbi ita donatur. h l. in traditionibus, de pact. P. tit. de dona. quæ sub mod. l. ea lege, de condict. ob cau. ea l. 1. §. 1. de dona. P. l. 2. §. si. eo. P. i l. demonstratio falsa l 17. § si. de condit. & demonstra. in P.

modum & dotis donatio, pro causa habet matrimonium [a]. Quocirca cessantibus his causis reuocantur, nisi pactum de lucranda dote, præmoriente vxore, vel de lucranda donatione ante nuptias, præmoriente marito adiectum sit [b]. Quod paulò diuerso modo in sponsalitia largitione perpenditur: nam si ex mera liberalitate fieri eam dictum sit, non redit ad donantem [c]: & si nihil de eo expressum, iure quidem antiquo præsumebatur ex mera liberalitate facta [d]: hodie autem tantùm ob causam futuri matrimonij [e]. Quamobrem in repetitione nunc adhibetur distinctio, num matrimonium secutum non fuerit, casu aliquo interueniente, & tunc seruatur l. si ab sponso, de donat. ante nup. C. aut num steterit per alterum contrahentium, quominus sequutum sit: qua in causa si per donantem steterit, is amittit donatum, nec reuocat: si quid autem ab alio acceperit, restituit [f]: aut consensu vtriusque abitum à contractu est, tumque erit repetitioni locus [g].
12 Causa finalis generaliter propter quam donatur, consideranda est præcipuè: vt si non impleatur, vel si nō sequatur, reuocetur donatio: quæ autem sit finalis, facilè est cognoscere: nempe cùm aliter donatum non fuisset, nisi illud factum fuisset [h]. Idipsum tamen obtinet in causa impulsiua, vt si donaui quod arbitrarer me posse repetere, & ita facere decreuisse [i]. Nec enim cessante illa causa, reuocatur donatum, dummodò non steterit per accipientem, sed per casum fortuitum, vel alio modo, quominus impleatur [k]: quod & in modo placet obseruari [l]. Neque existimo pendente conditione, & modo, & causa, interim posse donantem abire ante moram donatoris à donatione: quia contractu inito, obligatio perfecta est, quamuis pendeat executio [m].
13 Cæterum hîc annotandum est donationem ob causam, diuersam esse à datione ob causam [n], quæ potest interuenire contractibus innominatis do vt des, & do vt facias: in quibus tamen non prius translatum est dominium rei datæ, quàm fuerit impleta conuentio ex vtroque latere, vel per acceptantem steterit [o].

De rebus quæ in donationem veniunt. Caput 8.

1 Donari possunt res quarum dominia transferri possunt, non alia.
2 Hæreditas viuentis quare donari non potest à successore.
3 Donari possunt iura certò aduentura.
4 Donatio omnium bonorum, præsentium & futurorum, sine vlla reseruatione nō valet.
5 Si fiat aliter valet.
6 Donator an teneatur creditoribus donantis.

Res quæ donari possunt, illæ erunt, quæ in commertia liberè venire possunt hominum: quare donari non potest, quod fieri non potest accipientis [p], vt res aliena [q], res quæ eius est, cui donatur [r]: quòd pertinet tamen ad vsucapiendi facultatem, donationis rei alienæ titulus prodest [s]. Sed id non facit sola donatio, sed & temporis lapsus, ex negligentia domini. Quæ in commertio hominum non sunt, vt res sacræ, religiosæ, donari nequeunt [t]: nec à personis, & prælatis ecclesiasticis res ecclesiæ in præiudicium eius donari possunt [v]. Non valet quoque donatio hæreditatis viuentis ab eo facta, 2
qui

a authent. dos data. & l. cum multæ in princ. & §. 1 de dona. ant. nup. C.
b authent. æqualitas, & authen. sed quæ nihil de pact. conuent. C. § 1. de æqualit. dot. in Authent.
c l. 1. de donat. in P. l. si mater, de donat. ante nupt.
d l. si filiæ, & l. si tibi, & l. 2. C. de dona. ante nup.
e l. cùm veterum, C. eo. tit. de dona. ante nup.
f dicta l. cum veterũ
g l. si diuersa, C. de transact.
h l. 2. §. fin. & l. 3. de donatio. in P. l. si militem, & l. dictã legem, l. si cum exiguam, & l. cum ancillam, C. de condict. ob caus. dato.
i l. si repetendi, C. de cōdict. ob cau. dat.
k l. penul. & fi. de cōdict. ob caus. C. l. qui operas, loca 9. t. 1 §. pen. de var. & extra. cogni. l. 3. & 4. de condit. insert. lib. 6. C. tit. 46
l in l. 1. de his quæ sub mo. legati vel fideic. relinq. C. li. 6. tit. 45.
m l. sicut C. de actio. l. 16. cui sub conditione, 41. eo. in P. l. ex conditionali, de verbor. ob. l. nō omne, de reg. iur. l. si filiusfamilias, de verbo. ob. l. potior. §. f. qui potio. in pig. hab. P.
n l. hec iure, l. 19. § 1. abeo & § fin. de dona. P.
o l. si pecuniam, cum suis §§. & l. 3 §. 1. de cōdictio caus. dat. caus. non sec. l. naturalis, §. etsi quidem, de præscrip. ver.
p l. in ædibus, l. 9. § f. de dona. P.
q l. si fi ius, 14. C. eo. l. constante, 11. eo.
r Paul. l. etsi consensum, l. 15. § fin. de contrah. emp. P. §. sic itaque discretis, de actio.
s l. 1. & 2. pro dona. P.
t l. inter stipulantē, § sacram, de verb. ob. l. si in emptione, §. omnium de de contrah. emp. P.
v c. 1. de donat. ca. ea enim, § sui vero res, 10. q. 2. ca. exceptione 12. q. 2. tit. de reb. eccles. non alien. ap. Gregor. in sexto. & clement. 1. de nō alienan. reb. ecclesiast. in Authen. l. iubemus, cum suis authenticis C. de sacrosanctis eccles.

qui se successurum viuenti sperat[a]. Quia pactum futuræ successionis viuentis reprobatur[b], tum quòd indignus hæreditate censetur, qui ad eam viuente domino aspirauit[c]: tum quòd eius quod non est, nullæ sint qualitates[d]: viuentis autem nulla est hæreditas. Quare autem nihilominus retineantur donationes, quæ in conuentionibus matrimonij fiunt de hæreditate futura, suo loco, Deo fauente, in vltimis voluntatibus, & testamentis explicabimus.
3 Iura tamen quæ nobis competunt, habent suspensam ex tempore executionem[e]: & in spe quæ sunt certa, possunt donari[f]: non secus quàm fideicommissum à nobis relictum, & præstandum sub dubia conditione[g]. Omnium
4 bonorum donationem, præsentium, & futurorum, nulla reseruatione facta, verius est non valere[h]. Quia per illam clausulam, præsentium & futurorum, præcluditur via donanti, habendi hæredis, qui non nisi aliquo lucro non præsumitur velle defuncti adire hæreditatem[i]: ita hoc donationis placitum, vt reliqua quæ adimunt testandi facultatem improbatur[k]. Sed & inde votum improbatum captandæ mentis viuentis, vt mox dixi, induceretur[l], instarq; prodigi hic videtur, qui profusa liberalitate, omnia sibi ademit: & proinde exemplo prodigi, rata non erit eius alienatio[m], nec auditur, ita perire volens[n], qui se omnibus bonis, & vitæ præsidiis exuit, & priuat, vt nec is qui supra modum inconsideratè onerat promissione operarum liber-
5 tatem[o]. Si tamen fiat donatio omnium bonorum præsentium, non tamen futurorum, vel bessis, vel alterius partis, recepta erit: dummodò querela inofficiosæ donationis non expugnetur, vel ne supra legitimum modum fiat[p]. Sic enim potestas quærendi donanti in posterum relinquitur, largitis
6 omnibus facultatibus: & sic videtur hîc donator omnium bonorum alicuius tantum partis successor, habita ratione futuri temporis, & quærendorum, vt non possit conueniri à creditoribus donantis, vt communis est sententia interpretum[q]. Quia actio personalis non sequitur fundum, nec bona[r]. Et ita à curia suprema Aufrerius refert iudicatum[s]. Nisi agatur à creditoribus, primùm contra donantem reuocatoria, veluti in fraudem creditorum facta donatione[t]. Ita si donator est soluendo, vel hæres eius priùs bona eius, quæ possident excutienda sunt, quàm perueniatur ad tertios possessores[v]: si autē soluendo non sit, vel si nullus eius hæres sit, ex æquitate agi posset directè contra donatarium etiam directa personali, nulla intentata reuocatoria[x]. Et ita seruari testatur in curia suprema Gratianopolitana Guido Papæus[y]: vt euitetur conuentionum circuitus, quod in aliis receptum[z]. Potissimùm, vt scribit Guillelmus Benedictus, quòd in Gallia paruifaciamus iuris solemnia, quæ vocat ceremonias, nec inspiciamus actionum ineptam conceptionem. Et conceduntur hodiè literæ, seu codicilli vocatioque in ius in regno, contra hæredes, & contra eos, qui bona possident debitoris, quocumque titulo possideant, si alius non sit, qui eius nomine non soluat[a]. Alibi Aufrerius[b] post Cynum[c], donatorem non teneri respondere creditoribus donantis tradit, quando videlicet sub nomine quotitatis, ex conuentione partium fit donatio[d]: contrà, si bona ad alium defferantur, per modum quotitatis, ex dispositione iuris[e], vel sub nomine hæreditatis[f]: aut ex rescripto principis[g]. Idem Aufrerius tamen fatetur donatorem teneri pro donatariis, si illi debitores inueniantur non soluendo[h]. Verum nihilominus erit, perpetuò onus æris alieni, singularis rei donatorem non sequi, si alia bona debitoris sint, vel si ante contractum debitum donatio fiat, & res donata, non erat obligata[k]. Donantur & remittuntur iura actionesq;[l].

a l. quidam in iure, l. 10. § fi. de dona. P.
b l. pactum quod dotali, & l. fin. C. de pact. l. stipulatio hoc modo concepta, de verbo. ob. l. ex eo, C. de inutili. stip. cum simil.
c dict. l. quidam in iure, §. fi. & l. nam vt indigno, de donat. P. l. 2. § fin. de his quib. vt indignis.
d l. eius qui in prouincia, de reb. cred. P.
e l. 1. pro hærede, P. l. 1. de hæredit. vel act. o. v. n. P.
f l. spem. C. de dona.
g l. 1. C. de pact. l. de fideicommiss. sio. de transact. C.
h Barthol. in l. stipulatio ista, numero 6. de verbo ob. item in l. si quis, in principio, de lega. 3. & in l. fi. & ibi Cynus, C. de pact. Ianor. in 2. parte consilio suo, consil. 48 Bal. in l. fi. C. de pact.
i §. 1. de lege Falcidia, l. quod de bonis, eo. tit. P.
k l. si fratres, § idem respondit, pro soc. P. dict. l. stipulatio hoc modo concepta, de verb. oblig.
l d. l. fi. C de pact. c. detestādę, de præb. in tex. c 2. de cōcess. præb. ap Greg.
m l. 1. de cura. furios. l. is cui bonis, de verbo. obl. P.
n l. non tantum, de appellationibus.
o l. 1. § quæ onerandæ quarum rerum act. nō dat. l. 2. de ope. liber. in P.
p l. si quis argentum § sed etsi quis, C. de donatio. l. vt mihi donas, 21. & l. fideiussori, eo. ti. l. puigi, § 4. si do nau, & § si cum de dol. ma. excep. in P. lib. 44. tit. 4. toto. ti. de inof. dona C. l si vnquam, de reuoc. C.
q Guillel. Benedict. in c. Raynutius, in verb. cætera bona, numero 46. de testament. glos in l. hæreditatem faciunt leges proxime citatæ.
r l. 1. § si hæres, ad Trebellia. l. æris C. de dona. facit l. 2. C. de hæredit. vel act. ven.
s Aufrer in tractatu arestor. c. 12.
t l. vt mihi donatis, l. 21 de dona. in P. glos. in l. eius, & ibi Bal. Sal. & Angel. § item si quis in fraudem de act. v l. Moschis, 47. de iure fisc. P. x argumento l. si maritus, de fundo dot. in P. glos. in l. 2. de hæred. vel actio. ven. C. y Guido Papæus, quæstio. 305. z l. dominus, de cōdictio. indeb. P. a Guillel. Bened ad dicta verba, cætera bona, numero 46. & 47. b Aufrerius decis. capellæ Tholosa. 386. c Cynus in l. 2. ad leg. Iul. de vi pub. d vt in l. cum res, C. de donat. in l. omnes, § Lucius, quæ in fraud. credit. e dicta l. 2. ad leg. Iul. de vi pub. f l. hæreditatem, de dona. P. l. mulier bona de iure fisc. P. g l. princeps bona & ibi Barth. de iure fisc. h Aufrer. in dicta quæst. 36. per l. planè si filium, §. 1. de lega. 1 & per l. 1. & 2. de hæred. vel actio. ven. C. i dicta l. æris, 15. C. de dona. k l. 1. §. si hæres, ad senatus. Trebell. l. si fideicommissum, § tractatum, de iudic. l l. si donationis l. 8. C. de dona.

De

De personis quæ donare possunt, & quibus donari licet, & de donationibus filiisfamil. factis Cap. 9.

1 *Donantes domini esse debent rerum donatarum.*
Donare quæ personæ possunt, & quæ non. eod.
2 *Reus criminis quis donare, & de rebus suis disponere possit.*
3 *Donatio quando in fraudem fisci, & creditorum censeatur facta.*
In fraudem creditorum quando censeatur donatum. eod.
4 *Donare possunt mutus, surdus, senex &c.*
5 *Per se, per alios, per epistolam, per nuncium &c.*
6 *Meretricibus donatio num fieri possit validè.*
Donari quibus personis possit. eod.
7 *Absenti facta donatio quomodo valeat.*
8 *Donare sibi nemo potest.*
9 *Donatio filiofamilias fieri non potest.*
10 *Aduentitiorum vsusfructus patri quæsitus etiam hodiè, profectitia bona etiam hodie, quòd pertinet ad proprietatem, à filiofa. patri quæruntur. eod.*
11 *Donatio filiofamil. facta à patre cur non valeat.*
12 *Valeat autem facta emancipatis.*
12 & 13 *Donatio filiofa. facta à patre morte & emancipatione firmatur.*
14 *Dotis & donationis in filiumfa. distinctio.*
15 *Donatio causa militiæ & studiorum causa filiofam. facta, non imputatur filio in legitima, & valet vt irreuocabilis.*
16 *Donatio filiofamilias rectè à patre fit ob bene merita, & quæ sint illa.*
17 *Donatio filiofamil. facta fauore matrimonij valet vt inter viuos: sed conferenda, si succedere velit patri.*
18 *Donationes causa mortis non conferuntur.*

PERSONÆ quibus licet munificentiam exercere, proculdubiò domini rerum donatarum esse debent [a], mentis compotes [b], suorum bonorum legitimi moderatores, sine interdictione [c]: non filijfamilias, qui nisi patris permissu donare non possunt, etiam si peculij habeant administrationem [d]: nō minor 25 annis [e], non qui crimen maiestatis humanæ immi- 1
nutæ admisit, etsi adhuc damnatus non fuerit, vel accusatus adhuc [f]. Idem 2
& in reo diuinæ maiestatis, seu in hæretico [g]: alioquin post contractum, aliud capitale crimen, donatio facta ante rem iudicatam, irreuocabilis est [h]: maximè si moriatur reus ante condemnationem. Quia mors omnem reatus accusationem, paucis exceptis, extinguit [i], vel si reus factus absoluatur [k]. Neque ex eo quod crimen quispiam admisit, statim administratione & dominio rerum priuatus est, vel interdicta censetur ei rerum suarum tractatio [l]: quia ante condemnationem præsumitur innocens [m]: & quilibet bonus, nisi contrarium appareat, habetur [n]. Nisi constiterit reum, veluti conscientia sceleris tortum, cùm supplicium sibi instare & parare videret, in fraudem fisci, in quem bona perueniunt, donasse: tunc enim donata reuocantur [o]: non enim malitiis hominum indulgendum [p]. Cæterùm in fraudem præsu- 3
mitur donasse, 1. si omnia bona sua donet [q]. 2 si donet coniunctæ personæ [r]. 3. si debitor reperiatur possessor posteà rerum donatarum [s]. 4. Si clàm fiat, vicinis

a l. portionem propriam, l. 22. C. de dona.
b l. Modestinus, l. 23. §. fi. eo. tit. P.
c l. is cui bonis, de verbo. ob. l. 1. C. de cura furios.
d l. 2. & l. filiusfami. l. 7. & l. in ædibus, 9. § quod filiusfamilias, de donatio. in P. l. si filiusfamilias, ad senatusc. Macedo. P. l. contra iuris ciuilis regulas, §. si filiusfa. de pact. P.
e l. fin. si maior fact. aliena 12. hab. C.
f l. post contractum, & l. donationes, 31. 4. fi. de dona. P. 2 fi. ad leg. Iul. maiest. C.
g l. authen. Gazaros, C. de hæret. & cum secundū leges, eo. tit. in sex.
h l. post contractum l. 15. de dona. & l. si aliquis, 7. de mort. cau. dona.
i l. 1. & l. defunctus. si reus vel accus. mort. fuer. C.
k l. licet, § 1. nauta caupo. stab. P.
l in l. reo criminis, de solutio. P. l. si forte, §. quid ergo eo tit.
m l. quoties, § qui dolo, de dolo.
n l. merito, pro soc. P. c. fi. de præsump. per rationem l. 8. C. de probat.
o l. si in fraudem, de iure fisc. P. l. sed si maritus, § si qui & à qui. manu. liber. non fiant §. in fraudem de actio.
p l. in fundo, de rei ven.
q l. omnes, § Lucius, quæ in fraudem creditor.
r l. data, C. de donat.
s l. pignus, §. superuacuum, quib. mo. pig. vel hypot. sol.

cinis ignorantibus [a]. 5. Si statim post donationem crimen fieret [b]. 6. Si donatio fiat sub conditione, si bona publicentur [c]. Cessat tamen fraudis præsumptio, si is qui dedit, & sine crimine fuisset donaturus [d]. Condemnatione autem facta, per quam bona defferuntur fisco, non valebit donatio: quia iam tunc bonorum adempta est reo administratio [e], scilicet si condemnatio fit ex sententia, quæ transit in rem iudicatam [f], alioquin si appellatum à sententia fit, à condemnatione, interim donec supremo decidatur causa iudicio, donatio potest fieri [g]: quia appellatio suspendit iudicatum [h]. Et quamuis prouocatum à sententia condemnationis non sit, placuit & interpretibus, intra decem dies, qui concessi sunt ad appellandum, posse donationem fieri [i]. Mutus & surdus donare non prohibentur [k]: quia consensu do-
4 nem fieri [i]. Mutus & surdus donare non prohibentur [k]: quia consensu donatio fit: nisi à natura quis mutus & surdus simul esset, nec intelligere posset quod fieret [l]. Idipsum in sene considera, vt is qui mente constat donare pos-
5 sit, qui autem delirare, & desipere incipit, non possit [m]. Subinde & per nos ipsos, & per interpositam personam donatio consummari potest [n], per nuncium, & inter absentes, & per epistolam [o]: nemo tamen vel inuitus, do-
6 nare dicitur [p]. Considerantur quoque personæ in donatione, quibus datur, cùm non omnes capaces sint: etsi tales præsumátur, nisi speciali prohibitione excipiátur. Itaq; donationes affectionis causa factę, neq; honestæ, neque inhonestæ, sunt prohibitæ. Honestæ, erga bene merentes, amicos, vel necessarios: inhonestæ, circa meretrices [q]: in extraneos: & sæpe ignotos [r]. Et affectio dantis potiùs, quàm persona cui datur cõsideratur. Neq; meretrices, quia turpiter viuant, turpiter ideò accipere videntur [s]. Si tamen donationes in meretrices conferantur, vt copiam sui corporis faciant, vel vt luxuriosè viuant, Christianum esse non arbitror has probare donationes, veluti ab omni virtute, & iustitia alienas: & à meretricibus, vt pauperibus vel fisco describantur, esse extorquendas, vt turpitudinis fomitem & incentiuum. Quemadmodum traditum quoque iure ciuili, eum mandati agere non posse, qui meretrici ex mandato dedit [t], & à minore factam huiusmodi donationem inutilem [v], vt à milite in focariam [x], nec spurio [y]. Multò magis etiam prohibebitur personis ecclesiasticis, quæ militant sub nobilioribus signis, in exercitu Dei, bona ecclesiæ pauperum alimẽtis derelicta, in scorta, & nepharios filios profundere, maximo cum religionis scandalo, quo summoperè hodiè concutitur ecclesia Dei, quæ huiusmodi hominibus illegitimis regitur, & quos tulit ætas patribus vitiosiores, vt digni duplici, & maximo honore sint viri pij catholici, præfecti sacris, quòd possint, inter tot indignos, & inter tot tene-
7 bras lumem suum incontaminatum præferre nobis. Donatur rectè & absen-
8 ti [z], & pupillo seu infanti, alio pro illis acceptante [a]. Sibi tamen nemo donare potest, cùm debeat esse distinctio inter dantem, & accipiẽtem [b]: quodque semel meum est, ampliùs meum fieri non potest [c], vt neque in ciuili, aut naturali obligatione, quis pro seipso fideiubendo obligari potest. Proinde cùm filius & pater pro eadem habeantur persona, durante patria potesta-
9 te [e], non valet donatio quam pater filio in sacris constituto facit [f]: rediit enim quod huic dedit ad ipsum recta via quicquid enim filiusfamilias quęrit patri statim quęritur [g]. Sic qui sic soluit vt statim repetat, nõ videtur soluisse [h].
10 Siquidem vt eximiè Paulus Castrensis annotat [i], quamquam hodiè ius antiquum sit mutatum in acquisitione aduentitiorum, vt ea non quærantur vltra vsumfructum patri [k]: tamen quod pertinet ad profectitia, id quod ex re patris filiis aduenit in potestate constitutis, ex integro patri quærunt, & antiquum ius incorrectum remanet. Quæ enim, inquit Iustinianus, inuidia est, vt si quid ex re patris obueniat, hoc, secundum antiquam obseruationem to-

a l. non existimo, de administra. tutor. l. si de tit. nup. P.
b l. ventre, §. fin. de priui credit. P.
c arg. l. fin. de stipul. seruor.
d l. fi. iuncta l. 2. de requiren. reis.
e l. ex publicorum, de accusatio. l. vnic. pœn. fiscal. aufer. lib. 10. C.
f in l. chirographis, § fi. de administra. tutor.
g l. 1. §. fi. ad senat. Turpill.
h l. furti, §. fi. de his qui notant. infa. P.
i gloss. in dicta l. ex publicorum, in verbo secuta, Antoni Corsetus, in singu. appellatio. facit c. si solũ, & ibi Philipp. Fran. de appellat. & l. si quis filio, §. ij autẽ omnes, de inof. test.
k l. qui id quod 14. §. mutus, de dona. P. l. in quibuscũque, de actio. P.
l glos. in d. § mutus, in verb. donare cum prohibetur per l. discretis, C. de testam.
m l senectus, l. 16. C. de dona. l. sanum, de transact. C. l senium, qui testam. facere poss. C.
n Pomponius in l. 4. de dona. in P.
o l. nec ambigi 6. & l. si aliquid, 13. C. eo. tit. de dona.
p l. nec ignorans, l. 10 C. eo.
q l. affectionis, l. 5. de donatio. l. donationes, 32. eo. tit.
r l. in extraneos, l. 29. C. de dona.
s l. 4. §. sed quod meretrici, de condict. ob. tur. cau.
t l. si vero non remunerãdi, § si adolescens, manda.
v l. si quis cum sciret, pro emptor. in P.
x l. 2. de dona. inter. vir. & vxor. C. l mulieres ita hæredem, §. mulier, de milita. testa. l. mulierem c. de his quib. vt indig.
y l. 1. C. de natura li.
z l. nec ambigi. l. 6. C. de dona. c. si tibi absenti, de præben. in sex.
a l. si quis, l. 26. C. de donatio.
b l. fin. de institutio. ap Grego. [illegible] de au thorita. tu or.
c §. sic itaque d [illegible] [illegible] mo sem suam, oe verb. obl.
d l. hæres à debitore § seruo tuo & § quod si stipulator, de fideiuss. P. e l. si C. de impub. §. el vero, de inutil stip. l. cum scimus, de agricol. & censit. lib. 11. C. f l. donationes quas parentes, 25. de donat. inter. vir. & vxor. lib. 5. C. tit. 16. l. 2. C. de inofnc. testa. g l. placet de acquir hæredit. P. h l. qui sic soluit de solut. in P. l. non videtur 53. de reg. iur. in P. i Paul. Castrẽs. in l. 2. C. de inof. dona. numer. 2. k in l. cũ oportet, de bon. quæ liber. C.

cum

tum parenti acquiratur [a]? neque quicquam magis profectitium dici potest, 11
quàm quod ab ipso patre procedit [b]: vt certè hac ratione pater non donasse
filiofamil. inter viuos, sed post mortem suam destinasse possidenda videa-
tur [c]. Antoninus Cæsar nec inter eas quidem personas, quarum iuri subie-
cti sunt vir & vxor, qui, quæúe in eorum potestate sunt, donationes iure ciui-
li fieri posse rescripsit [d]: quod & firmat Alexander [e]. in emancipatos autem 12
posse fieri donationes non ambigitur [f]. Nec interest emancipatúsne fuerit
filius, cui donatur, quando fit donatio, an suus: dummodò si facta sit suo,
antè quàm eum emancipauerit, in donatione perseueret [g]. Sicuti enim mor- 13
te patris, firmatur donatio filiofamilias facta, eo vsque ad finem perseueran-
te [h], eodem modo & emancipatione, quæ pro morte habetur, quòd ad effe-
ctum solutionis potestatis paternæ pertinet, vt liquet ex Galli Aquilij formu-
la [i]: Si voluntate patris emancipatus possideat rem; consensus quippe indu-
cere videtur nouam donationem eiusdem rei [k]. Sic opinor in l. Pomponius 14
Philadelphus, familiæ erciscundæ, iure illo filiam habere præcipuam dotem
à patre acceptam vt donatam, quòd pater decedens iure legati id statuerit,
mandans reditus prædiorum in dotem datorum genero solui. Et liquet etiã
dotis causam aliam à donatione esse. Siquidem, vt monui, donatio nullo iu-
re cogente fit [l]: at dos à patre, etiam inuito, filiæfamil. constituenda est [m], vt
non videam cur voluerint interpretes causam hanc dotis excipiendam à re-
gula, quæ prohibet donationem fieri filio filiæúe familias: cùm hæc exceptio
non sit à regula, sed casus proculdubiò diuersus: potissimùm cùm dos non
tam filiæ, quàm marito, qui extraneus patri est, concedatur, pro oneribus
matrimonij [n], quos sustinet, patrisq́; loco qui filiam alere cogitur [o], nutrit, vt
is dotem possidere adhuc videatur cum filia, non titulo donationis, sed cum
onere, & pro mercede & expensis. Iisdem ferè de causis, ad exceptionem re- 15
gulæ reuocandum non censeo, militiæ causa data à patre, quæ non infirmã-
tur [p]: vt nec ea, quæ studiorum causa subministrauit [q]: nam hæc æquum
non est imputari filio, quòd ex officio & debito paterno facta sint. Debet
enim pater filiis, non tantùm alimenta corporalia, verùm etiam & spiri-
tualia, & artem modumq́; viuendi, vt alibi docuimus [r]. Et placuit etiam in- 16
terpretibus, donationem liberis in potestate constitutis, validè nec expecta-
ta donantis morte, fieri posse propter benemerita: quia illi tunc conside-
rantur vt extranei, non vt filij [s]. Benemerita legitima esse possunt, quæ iu-
stæ manumittendi causæ putantur, vt si patrem iuuerit in vitæ discrimine,
contra latrones, in bello: si insidias in eum detexerit: si sanauerit, & his si-
miles [t]. Potest & pater asserere donando, filium benè de se meritum, etsi cau-
sam non exprimat, eique creditur [v]. Rursum receptum est, donationem fi- 17
liofamilias factam, fauore matrimonij, valere statim, vt donationes aliis fa-
ctas [x]. Verumtamen debet hæc donatio conferri cum fratribus, post mortẽ
patris, si velit vnà cùm illis patri succedere [y]: cùm tamen donatio causa 18
mortis, vel alia quæ filiofamilias fit, & confirmatur morte tantùm, & silen-
tio patris, non debeat conferri, quia habeat vim relicti [z].

a § igitur, versi. sancitis, per quas person. vob. acquir.
b l. profectitia dos, de iure dot.
c l. cũ de bonis tuis, 11, C. de dona.
d l. nec inter l. 4. C. de dona. inter vir. & vxor.
e l. si vt proponis, l. 5. C. eod.
f l. si quis in emancipatũ, C. de dona.
g l. siue emancipatis, C. de donatio.
h dicta l. donationes quas parentes, C. de dona inter. vir. & vxor. & l. cum oportet, §. si autẽ de bonis quæ li ber. C.
i in l. Gallus, § & quid si tantum, de liber. & posthumis P. & §. præterea, quib. mo. ius patr. potesta. sol.
k l. consimilis profes sio. §. 1. C. de dona. d. donationes in concubinam, § pater de donatio. P.
l l. 1. & l. donari, de donat. P. l. donari de reg. iur.
m l. qui liberos, de rit. nuptia P.
n l. dotis fructus, & l quamuis, de iure dotium, P. l. pro oneribus, C. eo. l. doce ancillam, de rei vendi.
o l. si quis à liberis, de liber. ag.
p l. si filiusfamilias C. fami. ercisc. l. 1. C. de castrẽs pecul. milit lib. 12. l 4. de castrensi pecul. P.
q l quæ pater, 2. famil ercis. P.
r lib. 2. præludiorum optimi iurisconsl. c. 40. & 41.
s gloss. in l. si donatione, § postulat, de collat. C. Paul. Castrens in l. 2. C. de inof. dona.
t l. etiam, vers. 1. & l. iusta, de manumis. vind.
v l. seruos, de manumiss. testament.
x explicat & ita iudicari docet Guido Papæus, decisio. 145. Barthol. Chassa. ad rub. *des biens appertenents à gens mariez* vers. quinto quia licet donatio. &c. ad consuetud. Burgund.
y Barth. Chassaneus, ad §. 5. ad verba, *le testateur par testament*, in 4 regula, versic. aduertendũ est, tit. *des successions* in consuet. Burg.
z Chassaneus in d. 4. regula.

De donationibus inter virum & vxorem.

Caput 10.

Lib. 5. C. tit. 16. 24. P. tit. 1. Decretal. lib. 4. tit. 20.

1 *Donationes inter coniuges cur non valeant.*
2 *Amor nimius spoliat facultatibus amantes.*

Amoris

Amoris vis. eod.

3 *Coniugum contractus præter donationes valent.*

4 *Matrimonia venalia esse non debent.*

5 *Fœminæ facilè decipi possunt.*

6 *Liberorum educatio iussa coniugibus.*

7 *Amor verus solis animis constat.*

8 *Donatio facta à plebeio vxori nobili, vel à sene vxori iuueni, quare valeat.*

9 *Vxoris iuuenis cum sene viro periculum.*

Vxorem licebat mutuo dare ad sobolem concipiendam senibus lege Lycurgi. eod.

10 11 12 13 *&c. Donatio inter coniuges in quibus casibus valet.*

11 & 10 *Monilia, & xenia seu strenas rectè vxori maritus donat.*

10 & 12 *Donatio marito ab vxore facta dignitatis habendæ causa cur valet.*

16 *Donationum à principe factarum priuilegia.*

17 *Donatio ob reparationem exustæ domus vxoris valet.*

18 *Lana vnde vestes conficiat vxor rectè vxori à marito donatur.*

19 *Vestes quas vxor accepit à marito viuo, an relinquantur eidem post mortem mariti.*

20 *Donatio inter coniuges quomodo, morte secuta, traditione confirmetur.*

21 *Donatio propter nuptias, pendente matrimonio inter coniuges facta, cur valeat.*

23 *Donatio inter sponsos de præsenti, an valeat.*

24 *Dotem num lucretur maritus, moriente vxore ante consummationem matrimonij: aut vxor incrementum dotis, moriente marito.*

1 RATIONE personarum quoque, prohibetur donatio inter cõiuges, pendente matrimonio [a], & directè & per obliquum [b]. Atque quo tempore coniuges non sunt, donatio facta, in tempus nuptiarum relata, valet [c]. Hoc autem receptum est, inquit Vlpianus, ne mutuo amore inuicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate abutentes [d]. In qua ratione videntur contraria contineri, nempe profusa liberalitas, quæ ex amore nimio est, & amore se spoliare: quæ tamen vera sunt, & non simul quidem concurrunt, sed se consequuntur: nam primùm amor nimius profusam facit liberalitatem: inde autem paupertas & inopia: ex inopia demum amicitiæ deliquium. 2 In primis enim, vt vulgari prouerbio dicitur, πράσου φύλλῳ τὸ ἐρώντων δέδεται βαλάντιον. idest, *porri folio ligantur marsupia amantium.* Sic imperator Antoninus, milites meos, inquit, à focariis suis, fictis adulationibus, facultatibus suis spoliari nolo [e]: & sæpe vxoria delinimenta, mutant, imò verò corrumpunt vsque adeo mentem & voluntatem maritorum, vt adigant eos iudicium ferre contra proprium sanguinem, teste Caio [f]. Et cõtrà, sermone maritali, & blanditiis facilè procuratur vxoris liberalitas [g]. *Nihil est*, inquit Iustinianus, *furore amoris vehementius, quem retinere est Philosophiæ perfectè mouentis* [h]. *Me tamen vrit amor, quis enim modus adsit amori?* inquit alius [i]. Infœlix certè cupiditatis captio, quæ & propriam personam, omni substãtia chariorem, prostituere suadet, vt misericordia factum visum fuerit dignum [k]: & quò ardentiùs quis diligit, eò profusior in amatum est: & ita, non vt inter maleuolos & infestos prohibita hæc donatio, sed vt inter coniunctos, ne nimio affectu alter fiat pauperior [l]. Quia amoris profusi, potissimum venerei, filia est inopia, secundum Plautum [m]. Et vt canit Ouidius [n], *inuenit artem*

Fœmina, quæ cupidi captat amantis opes.

Plautus rursum significantiùs explicat [o]:

Velut meretrix meum herum sua blanditia intulit

a l. penul. C. de donatio. inter vir. & vxor. C. l. 1. 2. 3. eo. titul. P. c. fin. eod.
b l. creditor, C. eod. titu. l. si vir vxori, eod P.
c l. 1. & l. quod sponsæ, de donat. ante nuptias, C. lib. 5. titul. 3. l. cum hic status, §. sponsus, de donat. inter vir. & vx.
d l. 1. de donat. inter vir. & vxor. P.
e l. 2. de donat. inter vir. & vx. C.
f in l. nõ est consentiẽdũ, l. 4. de inoffic. testam. in P.
g l. 6. si quis aliq. testa prohibuer. C. l. fin. eod. titul. in P.
h §. illud quoque, quib. mod. natur. efficiãt. leg. coll. 6.
i Virgil eglog. 2.
k L. 1. de senatuscon. Claudia. C. §. fin. de successio. sublat. quæ fieb. per bonorum vendi.
l in l. si id quod, § si quis, & l. sed si vir, §. quod legitur, de dona. inter vir. & vxor P.
m Plautus in procemio Trimuni.
n Ouid. 1. de Arte.
o Plaut. in Truculento.

In pauperiem, priuauit bonis, luce, honore, atq; amicis,
Diuitijs alitur luxuriosus amor [a]. Et,
Diligitur nemo nisi cui fortuna secunda est [b].

Et proinde diruto fundamento facultatum, amore se spoliat.

At vulgus infidum, & meretrix retrò
Periura cedit; diffugiunt cadis
Cum fæce siccatis amici,
Ferre iugum pariter dolosi [c].

Quamobrem & dissolueretur his liberalitatibus, succedente inopia, coniugum affectio, quæ vix coire potest, si ea adsit. Notum enim,

Cur nemo est Hecalem, nulla quæ cœperit Irum?
Nempe quod alter egens, altera pauper erat [d].

Sic omnes contractus alij inter coniuges, hoc excepto, permissos non igno- 3
ramus, si in fraudem prohibitionis donationum non fiant, quòd illis non red-
dantur pauperiores [e]. Satiusq; visum iuueniles maturè coërcere calores, ne cu-
piditati dediti coniuges, tristem exitum sentiãt [f]. Accedit ratio Sexti Cecilij, 4
quia sæpe futurum esset, vt discuterentur matrimonia, si non daret is qui pos-
set; atque ea ratione euenturum, vt venalia matrimonia essent [g], nec libera,
contra iuris regulas [h]; quamquam pro reparando diuortio matrimonij, dona-
tio non fuerit improbata [i]. Forsan & alia efficax ratio prohibitionis, propter 5
fragile consilium mulierum, quòd facilè ad donandum à maritis allici pos-
sent [k]; facilis enim ad decipiendum mulier [l]. Et vt Hero Ouidiana scribit.

Vt corpus tenerum, sic mens infirma puellis,
Fortius ingenium suspicor esse viris. Et Faustus [m],
Scilicet ista fuit veterum natura virorum,
Fallere fœmineum, credula corda, genus.

Quia vt scribit de Neëra Tibullus [n].

Sed flecti poterit; mens est mutabilis illi.

vt certè est varium, & mutabile semper fœmina [o]. Paulus adhuc & aliam ra- 6
tionem huic prohibitioni donandi cõiugibus adfert, ne si permitteretur, adi-
matur coniugibus studium liberos potius educandi [p]. Vlpianus & moribus re-
ceptum esse, ne donatio hæc valeat inter viuos coniuges scribit [q]. Et iterum 7
ex Antonini Augusti oratione subiicit [r], maiores nostros inter virum &
vxorem donationes prohibuisse, quòd amorem honestum solis animis æsti-
marent, famę etiam coniunctorum consulerent, ne concordia pretio conci-
liari videretur, neúe melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fie-
ret. Equidem & ratione istius famæ coniunctorum, opinor, propter futurum
matrimonium coniungendum donatum ab alterutro coniugum, non habe-
re vim donationis [s]. Nisi vxor esset nobilis, & inops, maritus autem qui ei do- 8
nat esset plebeius & diues; aut illa iuuenis, hic autem senex [t]: tunc enim non
esset simplex donatio, quæ hîc prohibetur, sed remuneratoria, quæ admittur
etiam erga personas, quibus alioquin donari non potest [v]. Porrò nobilitatis
caussa nõ eò pertinet, vt propter matrimonium nobilis plebeius fiat, sed pro-
pter affinitatem coniunctarum personarum nobilium, quæ ex matrimonio
nascitur [x], alioquin tantum abest vt nobilitatem suam viro mulier cõmuni-
cet, quin contrà iũcta plebeio, plebeia fit, quandiu mariti vtitur vinculo, & le-
ge [y], & ratione sexus maior est quilibet homo, cuiuscunque dignitatis mu-
lieribus [z]. Porrò quod de iuuene vxore dicitur, quod senis viri in eam
admittatur largitio, exemplo iuuari posset Sunamitidis, dictæ Abisag,
quæ

a Ouid. 2. de reme. Amor.
b Oui. 3. de Ponto.
c Horatius libr. 2. Oda. ode 35.
d Ouid. 2. de rem. Amor.
e l si sponsus, §. circa, de donat. inter vir. & vx. P. l. si vir vxori, eod. tit.
f l. fi. §. filius autem, de bon. quæ lib. C.
g l. 3. de donat. inter vir. & vx. P.
h c. gemma, de sponsa. C. l. 2. C. de inutilib. sti. l. si ita stipulatio, 9. & l. Titia, 134. de verbo. oblig.
i l. vir mulieri, 75. de donat. inter vir. & vx. P.
k § 1. vers. etsi cõsentiat, vt immob. ante nupt. dona. iure hypot. dentur. coll. 5.
l § quæsitum, de æqual. dot. in Auth. coll. 7. Aristotel. lib. 9 de animal. in principio, l. cum mulier, de dona. ante nup. C.
m Faustus in 4. Liniæ.
n Tibull. lib 4.
o Virgil. libr. 4. Aenei c. forus, de verbor. sign. can. de viduis, in 2. 27. q. 1. l. fin. C. de inoffic. testam
p in l 2 de dona. inter vir. & vx. P.
q Vlp. in l. 1. eod. tit.
r in l. 3. eod. P.
s l. si ita stipulatus fuero, l 97 §. si tibi, de verb oblig.
t Francis. Curtius, cõs. 6 Boërius ad § 1. de consuetud matrimonij & dotis, in consuetu. Byturigum. Barthol. Bald. & Iason, in l. si ita stipulatus, §. si tibi nupsero, de verbo. oblig.
v l. si pater, §. fin. & l. Attilius, de donat. in P.
x l. 4. de gradib affini.
y l. 1. de dignitati. li. 12. C. l. mulieris. eo. l fin. de incolis lib. 10. C §. fin autem, de consul. in Authen.
z l. 1. de senator. in P.

quæ ſpecioſa conquiſita curioſè fuit, iuuenis, vt dormiret cum Dauide
rege, vt frigiditatem ſenectutis calefaceret [a]. Et donatio hæc, huius rei cauſſa,
potius ad retinendum matrimonium videtur admittenda, ac illæ quæ fiunt,
9 diuortij ſubterfugiendi gratia [b]. Verumtamen putarem conſultiùs facturos
ſenes, ſi à iuuenibus ducendis abſtinerent: res enim habet periculum caſtitatis.
Et verendum, ne illæ ſibi contra præceptum non mœchaberis, Lycurgi legem amplectantur, qua permiſſum aliquando ſeniori viro, vxori iuueni probum & honeſtum adoleſcentem admiſcere, & vbi eam generoſo illius ſemine compleſſet, ſuum ipſorum quod natum eſſet efficeret, vt narrat Plutarchus [c]. Abhorrere autem debet ab hac ſentẽtia ingenuus & Chriſtianus vir:
10 cùm neque concubinos, neque iſtos emiſſarios fides noſtra patiatur. Sed prætermittendi caſus non ſunt, quibus donatio inter coniuges procedere poteſt [d], in quibus tamen, ſi seriò cauſſa perpendatur, apparebit, nõ tam iure donationis inter viuos, quantum alia ratione firmari. Et in primis, ſi maritus in annos ſingulos, vel menſes vxori, proprij vſus gratia promittit, ſi ex ea cauſſa numi ſoluti erogati ſunt, non datur repetitio [e]. Non quidem quòd promiſſio & donatio ſit valida inter viuos: nam hoc falſum eſt, etenim pro ea promiſſione mulieri non competit petitio [f], quæ tamen competit ex valida donatione [g]: ſed non competit repetitio conſumptorum, quòd mulier in vſus ſuos conuerterit, & ita impenſa marito reputantur, qui onera matrimonij
11 ſubire cogitur [h]. Et quæ maritus vxori tradit, vt comptior ornatiorúe eſſet, ſua cauſa potiùs, quàm vxoris, tradidiſſe dicitur [i]. Si ex annuo donato vxori ea ratione quid ſupereſt, anno elapſo reuocatur [k]. Quamobrem hæc donatio, nec propriè liberalitatẽ habet, nec inde alter coniugum pauperior redditur: neque etiam improbat lex xenia & ſtrenas, quas calendis Ianuariis vxoribus
12 donant mariti: ſi quid autem donatur vt in vſus ſuos conuertat, contrà [l]. Secundò, probant iura donationem, quam in maritum vxor facit obtinendæ digitatis cauſſa [m], qua donatione vxor pauperior non cenſetur facta, imo ditior: quia ex dignitate mariti, ſplendor & honor vxori accedit [n], quo magis ſępius, quàm mariti delectantur, vt quæ cæteris præferri natura deſiderent, vt honore ſolo potiantur, onere interim maritum durè premẽte, propter onus quod ſuſtinent, qui habent dignitatem [o]. Et ita ſatis compenſata videtur mulieris pecunia, cum honore, viro induſtriam, illa pecuniam contribuente ſocieta-
13 ti [p]. 3. Caſus notatur in donatione ſerui, facta vxori, ea lege vt manumittatur [q], quæ probatur: quia non inde mulier ditior fiat, quæ tamen nudum mi-
14 niſterium manumittendi habet [r]. 4. In donatione ad ſepulchrum coniugis [s], quæ tamen ſpecies donationis ad pietatem, & tempus poſt mortem referenda
15 eſt, quo nõ fiet locupletior cõiunx [t]. 5. Conſtituitur in marito, qui rogatus de reſtituenda hæreditate certa ſumma retenta vxori reſtituit, nullo retento, vt id donationis iure valere dicatur. Quod tamen Vlpianus magis ad plenã fidem reſtitutionis pertinere, quàm ad donationem arbitratur. Quia, inquit, ſæpe credimus aliquid defunctum voluiſſe, & tamen non rogaſſe [v]. Sextus, vt valeat donatio facta marito ea lege, vt filiæ communi in dotem det: verum tunc tantùm valeat, quando in dotem dederit, non antè. Et ſic cauſa dotis illam ſuſtinet [x]. Et nullum lucrum ex ea apud maritum remanet [y]: neque prohibita eſt donatio quæ fit à ma-
16 tre, conſtante matrimonio, in filium vel filiam, ſed permiſſa [z]. Septimus, in donationibus quæ inter Auguſtum & Auguſtam fiunt conceſſis [a], neque illud rationem obſcuram habet: quòd princeps ſolutus ſit legibus [b], & quòd eius pręſentia iuris ſolemnia ſuppleat [c]. Habetq́; alia priuilegia donationes à principe factæ etiã in priuatos, vt nõ quærãtur vllo modo patri: vt enim principalis fortuna ſupereminet omnes alias, ita oportet principales liberalitates culmẽ habere præcipuũ [d]. Quare rectè Cæſares, quę ſibi vindicãt

a 3 Reg. c. 1.
b Hermogen. in l. vitricus, §. fin & Caius in l. vel propter, de dona. inter vir. & vxor.
c Plutarch. in vita Lycurgi.
d l. ſi quidem, 13. §. 1. de donatio. inter vir. & vxor. C.
e in l. ſi ut ceſſat l. 13. C. de donat. inter vir & vxor. l. ex annuo. 16. cum 2. ll. ſeq. eo. titu. P.
f d. d. l. ſicut.
g l. ſi quis argentum, §. ſin autem, de donat. l. qui ex donatione, eod. P.
h l. quod in vxorẽ, de nego. geſt. C. l. quod nulla, de relig. & ſumpti. funer. P.
i l. ſi vt certo, §. interdum, commoda. P.
k d. d. l. ex annuo.
l l. ſed ſi vir, §. ſi vir. vxori nummos, de donat. inter vir. & vxor. P.
m l. quod adipiſcendæ, 41 cum 2 ll ſequent. de donat. inter vir. & vx. P. Vlpia. in titulis titul. 7.
n § fin. de conſulib. in Authenti. l. fœminæ de ſenator. P. l. 1. & l. mulieres, de dignita. lib. 12. C. l. fin. de incol. lib. 10. C.
o l. 1. §. ne caſtrenſe, de colla. bonor.
p l. ſi nõ ſuerint, pro ſocio. in P.
q l. quod autem, §. fin. de dona. inter vir. & vxor. P. Iul. Paul. lib 2. Recep. ſententia. tit. 24.
r l. Sulpitius Marcello, de donat. inter vir & vx.
s l. ſi ſponſus, 5 § cõceſſa donat. inter vir. & vx.
t in d. d. l. ſi ſponſus, §. fin.
v l. ſiue vxor, de donat. inter vir. & vxor.
x l. profectitia, §. ſi quis certa, & l cũ vxor. de iure dot. P.
y l ſi conſtante, 19. de dona. inter vir. & vx. C.
z l. penul. C. de donat. inter vir. & vxor.
a l princeps, de legib. P.
b l. omnium, de teſtament. C.
c l. cum multa, de bonis quæ liber. C.
d l ſancimus, §. 1. C de dona.

in his donationibus, dicunt esse meritò priuilegia. Qui enim suis consiliis,
suisq; laboribus, pro toto orbe terrarũ die noctuq; laborãt, quare non habeãt
dignã sua prærogatiua fortunam [a]. Octauus, valere donationem pecuniæ pro- 17
batur, quæ in domus vxoris exustæ refectionem impensa est [b]: in hoc enim ca
su cessare omnes prohibitionis rationes videntur: & summa æquitas suadet,
coniuges, superuenientibus aduersis casibus, compati, vt iura maritũ impro-
bant, qui spernit nec curat infœlicitatem vxoris [c]. Nonus casus, in lana data 18
vxori à marito, ex qua vestimenta facta, vxoris sunt [d]. Cuius ratio, quòd hæc
officio, & debito quoque maritali impensa videntur, non iure donationis: si-
cut & licet dotem reddere vxori, quæ eam perditura non est, vt se & suos
alat [e]; quod & muneris est mariti, dote penes illum existente [f]: sunt autẽ in-
ter onera mariti vxoris alimenta [g], quamquã etiam eã indotatã acceperit [h].
Nam & ei, eorũ saltẽ nomine, post mortẽ quippiã tenetur relinquere [i]. Porrò
alimentorũ appellatione, & vestes veniũt [k]. Quare, quia marit⁹ tenetur viuus
vxori præbere alimẽta, mortuo marito, vidua per annũ luctus, quo maritũ lu-
get, & pẽdẽte tẽpore quo ei⁹ dotẽ hæredes retinẽt, & vestes, & vnde viuat sup
peditare tenẽtur [l] hæredes. Frequẽs tamẽ, nec inutilis quęstio est, Num vestes 19
quas viuẽs marit⁹ vxori reliquit, vxori relinquãtur, eo mortuo, an verò reppe
ti possint ab hæredib⁹ mariti, vel illa ꝑmortua penes suos hęredes sint. In qua
Bartholus [m] rat⁹ est, vestes ꝓprias restitui marito vel eius hæredib⁹, quotidia
nas minimè. Et hũc sequũtur reliqui ferè omnes ĩterpretes, vt Angelus [n], Pau
lus Castrensis [o], Baldus [p], Boërius [q], & alij [r]. Quod intelligi par est, quãdo sim-
pliciter tantũ, & in vsum concessę sunt prætiosæ vestes: diuersum si eo animo
concedantur, vt perpetuò vxorũ & hæredũ earũ sint [s]. Aliter non omnia quæ
vxoris caussa parata sunt, vxoris sunt. Quamobrẽ ad maritũ, vel eius hæredes
redeunt, & legari secundæ vxori possunt [t], vel ipsi primæ [v]: quod non fieret si
eius essent, cùm nemini res omnino propria, legari possit [x]. Vbi porrò donatio 20
facta expresse horũ est à marito, pendente matrimonio, & secuta fuerit tradi
tio, & in ea voluntate sine reuocatione perseuerauerit, rectè dicemus hãc do-
nationẽ, vt reliquas inter coniuges morte firmari [y]. Obserua tamen singulari
nota, vt res tradita sit, alioquin enim nulla traditione secuta, nõ cõfirmaretur
donatio hæc silentio & morte [z]. Itẽ obserua morte cõfirmari hãc donationẽ
re tradita, morte videlicet donantis, non autẽ morte coniugis cui donatur:
nam eo mortuo reuocatur tacitè. Sicut & tacitè quoq; reuocata cẽsetur, si res
tradita coniugi, alij posteà tradatur [a]. Et hæc eadẽ obseruari debere existimo,
in mundo omni muliebri, torquibus, bullis, cæterisq; monilibus vxoris gratia
paratis, nisi cõtraria sit consuetudo, vel municipalis lex alia, aut conuentione
nuptiali aliter placuerit. Attamẽ vbi municipij iure ornamẽta, & mũdus vxo-
ri relinquũtur, voluerũt interpretes, res & monilia magni ꝓtij nõ cõtineri [b].
Decimus casus validæ donationis inter coniuges, est in dote, & donatione 21
propter nuptias, quæ augeri possunt pendẽte matrimonio [c]. Cùm tamẽ dona-
tio propter nuptias potius remuneratio dotis, & æqualitas eiusdẽ dici possit,
nõ ex volũtate, sed necessitate orta [d]. Et rursum aliena à vera donatione, quæ
irreuocabilis est, cũ tamẽ donatio propter nuptias soluto matrimonio reuoce
tur secũdũ modũ reuocationis dotis [e]. Vndecimò, valet donatio cõiugi facta 22
ea lege, vt pro cognato expẽdatur, vel pro alio [f]: quia tũc potius extraneo, quã
vxori facta videtur donatio. 11. vt valeat donatio inter cõiuges vsusfructus [g].
Item 12. proprietatis, si mutuò fiat inter coniuges, ea quæ inter viuos est [h].
Nec hoc loco oportet donationes ante nuptias, quæ in nuptialibus in-
strumentis, vel antè fiunt, miscere: cùm nos loquamur tantùm de do-
nationibus, quæ inter coniuges, & constante matrimonio fiunt. Cæte- 23
rùm dubium est, num donatio facta inter sponsos, qui per verba de præ-
senti contraxerunt, & tamen publicè adhuc non celebrarunt nuptias, valeat.

a l. fi. §. fi. de quadrie. præscript. C.
b l. quod si vir, l. 15. de dona. inter vir. & vx.
c l. si cum dotem, § sin autem, in sæuissimo furore, solu. matrimo. P.
d l. si mulier ex pecunia, l. 30. §. fi. de don. inter vir. & vxor. P.
e l. mutus, § fi. de iure dot. P.
f l. pro oneribus, de iure dot. C.
g l. vbi adhuc, C. eo.
h eandem omnino, 3 l. distin.
i l. 1. & authent. prætere a, C. vnde vir & vxor.
k l. legatis alimentis de aliment. & cibar. leg. l. verbo victus, de verb. significa.
l in l. fin. §. viduæ, ad municipal. Accur. & alij interp. in l. vnic. §. cum autem & § exactio. de rei vxor. actio C. l. 1 §. mulier, & l. curator, de vent. in pos sess. mitten.
m Barthol. in l. penult. §. seruis vxoris, solu. matrimo.
n Angel. consil. 101.
o Paul. Castren. 154.
p Bald. in l. cum te, de dona. ant. nupti. num. 3. & 4.
q Boërius ad consuetudines Byturigum, titu. de consuetudine matrimonij.
r decisio. quæst. 7 holos. 336.
s argumẽto l. id vestimentum, 26. de peculio.
t l. si quod earum, 45. in princ. & §. de lega. 3. l. qui cõcubinam, l. 29. eo. titul.
v l. hoc legatum, 41. de lega. 3.
x l. proprias tuas res, C. de lega.
y l. donationes quas per parentes, & l. res vxoris, C. de dona. inter vir. & vxor l. cum hic status, §. oratio, & l. si stipulata fuerit, eo. titu. in P.
z l. Papinianus, de dona. inter vir. & vxor. P.
a l. si maritus tuas, C. de donat. int. vir. & vx. C.
b Barthol. in l. quãuis, de auro & argen. lega. P. ita iudicatũ tradit Boërius titul. de consuetud. Byturig.
c l. si constante, 19. de donatio. ante nup. C.
d authentica sed iã necesse est, eo. tit. de dona. ante nup. C.
e l. fin. de donat. ante nupt. C.
f l. si mulier, l. 6. de dona. inter vir. & vx.
g Francisc. de Curte consi. 6. & 7. Feudor. Boërius consil 44. nume. 21. & in §. 1. de consuetudine matrimo. in fin. consue. Byturi.
h Boërius quæst. 355. numero 4.

Et

Et Cynus, & Baldus, & Salicetus rati sunt non valere [a]. In contraria sententia sunt Oldradus [b], Ludouicus Romanus post Imolam [c], Aso [d]: quamquam matrimonium esse cõsensu per verba de præsenti perfectum dicat, tamen quod pertinet ad prohibitionem donationis, antequam sponsa in domum mariti ducta fuerit, non esse perfectum arbitratur. Et ideò, inquit, cùm vxor deducitur, poterit in itinere rectè donari. Quod tamen Cynus ait per doctores improbari [e]. Et ego sequor sententiam, vt improbetur donatio, veluti matrimonio per consensum sine traductione perfecto, per verba de præsenti [f]: & nuptias non concubitus, sed consensus facit [g]: & Scæuola etiam expreßè secundum hanc sententiam respondisse mihi videtur [h]. Byturigum cõsuetudo est, vt matrimonio consummato, vir non possit inter viuos, vel vltima voluntate
24 donare, directò, aut per obliquum [i]. Sed illa perdifficilis quæstio est, disponente consuetudine, vel lege municipali, vt si vxor decedat sine liberis, vir superstes lucretur dotem aut partem eius: & cõtrà, si prædecedat maritus, vxor lucretur incrementum dotis vel donationem propter nuptias, num decedente altero desponsatorum, per verba de præsenti, ante cõsummationem, seu ante celebrationem nuptiarum, lucrum illud obtineant [k]. Qua in quæstione tres sunt sententiæ, alij adfirmant lucrari: alij negant: alij medium secuti, ita lucrari maritum dicunt, si onera matrimonij inceperit sustinere, non aliter. Qui affirmant, sunt Bartholus [l], Baldus [m], Matthæus Mathesillaus [n]. Atque Angelus [o] ait, hanc sententiam in praxi seruari posse, potissimum si sponsus de præsenti sustinuisset onera, & ita tamen successurum pro media parte lucri. Accedit quòd appellatione vxoris, venit sponsa de præsenti [p], nõ extensiuè, sed ex propria significatione, etsi in cubiculum ducta nõ fuerit [q]. Item neque matrimonium ideo minus consistit, quòd seorsum coniuges habitent [r]. In sponsa adulterium, ac in nupta vindicatur [s]: adulterium autẽ nihil aliud est, quàm alieni thori violatio [t]. Et lex Iulia quæ prohibet marito alienare fundum dotalem, & in sponso locum habet [v]. Cæterum Baldus, vt plerumque sibiipsi in aliis etiam contrarius est, & in hac quæstione sibi repugnat, & contrariam aliquando secutus est sententiam [x]: vt & Petrus Ancharanus [y]. Quod statutum, vel lex quæ de matrimonio loquitur, debeat intelligi de cõsummato [z]: alioquin initiatum tantum per sponsalia, non cõsummatum dici [a]: & statutorum verba sunt strictè accipienda, & propria significatione [b]. Atque caussam dicũt lucri onera matrimonij, quibus cessantibus neque susceptis, non habere locũ lucrum tradunt [c]: neque ad rem facere, quòd onera quædam ante copulam suscepta fuerint, quòd illa sint voluntaria, & impensæ voluntariæ non minuãt dotem [d]. Sed plura in facienda vxore, quàm in ducenda spõsa requirũtur, maiorq; ratio viri quã spõsi in luctu [e]: & ecclesia vix probat illa spõsalia, vt matrimoniũ clandestinũ, si nõ fiat publicè in ecclesia, cũ sacerdotis benedictione [f]: & proinde illa sponsalia etiã per verba de præsẽti inita, sine sacerdote, indigna videntur præmio nuptiarum, vt cõtra legẽ inita [g]. Tertia sentẽtia fuit Raphaëlis, & aliorũ quorumdã, qui arbitrantur spõsum pro ratione tẽporis, quo subit onera ante nuptias, habere debere lucrũ, non vltrà [h]. Verior tamen habita est sententia, & iustior, qua sponsus de præsenti excluditur à lucro, donec publicè nuptias celebrauerit, & deducta fuerit vxor in domũ eius. Idipsum & in sponsa, præmoriente sponso ante nuptias, seruandum: & ita iudicatum in curia suprema Parisijs refert Nicolaus Boërius [i]. Et notabile tamen adhuc quod scribit Felinus [k], & Salicetus [l], virum lucrari dotem traducta in domũ vxore, si ea moriatur etiam, antequã cognita fuerit. Quia de proximo cognoscenda, pro cognita habetur [m], & præsumitur cognita, aut casu superueniẽte, per eum non stetit quominus fuerit cognita, & idcirco conditio pro impleta habenda sit [n]: dummodò, inquit Felinus, traducta sponsa de præsenti,

a Bald. & Cynus, in l. cum in te, de donatio. ante nuptias Bald. & Salicet. in l. cum te, eo. titul.
b Oldrad. consil. 5.
c Ludou. Roma. in l. si socer, §. Lucius, solu. matri.
d Aso in Summa de donat. ante nupt.
e Cy. in dicta l. cum in te.
f can. de illis, de desponsat. impub. c. de illis, de conditio. appos.
g l. nuptias, de regu. iur.
h l. penul. de donat. inter vir. & vxor.
i Boërius consil. 46. & in §. 1. de cõsuetud. matrimo. in consuetud. Bytur.
k hanc quæstionem plenè explicat Angelus, in §. fuerat, de actio. numero 24. Felin. in rub. de sponsal. Boërius, in §. 1. de consuetud. matrimonij, in consuetu. Byturigum.
l Barthol. in l. nihil, rerum amotarum, adducitque gloss. in l. ea quæ in 2. ad municipales.
m Baldus per l. Deo, nobis, de episcop. & cleri. & ibi illo, & in l. fin. de dot. promiss.
n Matthæus Mathesila. in c. si vero in 1. de sententia excommunica.
o Angel. in dicto §. fuerat.
p l. cũ pater, de pact. l. nõ sine, C. de bo. quæ liber.
q l. cum fuerit, de condiction. & demonstra. capit. fin. de desponsa. duorum can. sufficiat, & can. cum teneantur, 27. q. 2.
r l. nihil interest, rerum amota. l. mulierem absenti, l. denique, & l. seq. de rit. nup. P.
s l. si vxor, ad leg. Iul. de adult. P.
t ca. 1 §. cùm ergo, 36. q. 1.
v in l. lex Iulia, de fundo do alt. in P.
x Baldus in l. non sane, de bonis quæ liberis & in authentica dos data, de dona. ante nup.
y Anchara. in repetit. c. 1. fol. 47. vers. quæro de quæstione quæ in hoc occurrit. de constitutio.
z Lex publico, § fin. de conuersl. contr. ga.
a can. institutum, §. 1. & ca. cum initiatur, 27. q. 2.
b Panor. in c. si quis contra, de for. cõpe. facit textus cum gloss. in c. si super gratia, de offic. deleg. in Sex.
c c. cum cessante, de appella. l. 2. §. si de dona. in P.
d l. 1. & l. quod dicitur, & l. voluptariæ, de impens. in reb. dotal. fact.
e l. vxores, §. 1. & l. solet, de ijs qui notan. infam. l. 1. C. de secun. nup.
f ca. non aliter, & ca. nullus fidelis, 30. q. 5.
g l. qui contra, de incest. nup. C. § si quis aduersus de nup. ap. Iusti. l. auxiliũ de minor.
h pro hac sententia facere videtur l. creditor. § si inter maritum, manda. & l. diuortio facto solut. matri.
i Boërius ad §. 1. de consuetu. Byturig.
k Felinus in rub. de sponsal. nu. 3.
l Salicet. in l. cum te, de dona. ante nup. C.
m [illegible] mili. testam.
n l. 2. & l. si quis hæredem, C. de institut. sub conditio. fact.

dos quoque data sit, non aliter, videlicet si sit tantùm promissa [a]: cui adstipulatur Salicetus [b]. Baldus tamen simpliciter sine hac exceptione pro lucro pugnat, cui accedo. Ea ratione, quòd idem statuendum sit in lucro vxoris nuper traductæ, præmoriente marito: & ideo propter ancipitem & communem aleam fata non erunt & fortuita consideranda [c], neque damnum quod accidere potest, cùm & lucrum quoque eadem caussa possit cõtingere [d]. Et vnicus tantùm mihi videtur textus qui probare videbatur in sponso de præsenti lucri caussam locum habere, casu mortis, in l. Deo nobis, in §. nam & maritus, de episco. & cleric. C. quem intelligi volunt de sponso, per verba de præsenti, non de marito, qui cognouit vxorem, idque adstruunt, propter ingressum religionis, de quo ibi tractatur. Verumtamen textus de eo non potest intelligi necessariò, cùm etiam coniuges, consumato matrimonio, ex consensu possint, vtrinque castitate promissa, religionem ingredi [e].

a Felinus in dict. rubri. de sponsal. numero 1.
b Salic. in l. si constante, C. de dona. ante nup. facit authē. sed quæ, de pact. conuen. C.
c l. 2. de condict. & demonstra. in P.
d l. si pater puellæ. l. 12. de inoffic. testam. C. l. si ea lege, C. de vsur. l. penul. de solut. C.
e c. 1. & c. cum sis, & c. coniugatus, & c. sane, de conuers. coniuga.

Quomodo confirmentur donationes inter patrem & filiumfamilias, & inter coniuges factæ.
Caput II.

1 & seq. Donationes inter patrem & filiumfa. & coniuges, morte & silentio confirmantur, quomodo.

2 Quomodo differant à legatis, & causa mortis donationibus.

3 Constitutum num æque firmet donationes inter coniuges & filiosfam. facta ac traditio.

4 Donatio filijsfamiliâs facta iuramento confirmatur, si insinuata pendente vita patris.

5 Donatio inter coniuges num iuramanto firmetur.

DONATIONES quæ filiisfamilias fiunt à parentibus, & inter 1
coniuges, firmantur iure ciuili, silentio, & morte donantis, si vsque ad quantitatem legitimam fiat, vel eã excedentes actis fuerint insinuatæ, vel si specialiter in suprema voluntate donator vel donatrix cõfirmauerit, quo casu sine illa distinctione ratæ habebuntur: siue intra summam non insinuandam, siue supra eam sint. Sed in eo distinctio adhibenda, vt si supra summam insinuandam sint, nulla insinuatione præcedente, tunc ratæ tantùm censeantur à tempore confirmationis: si autem insinuatæ sint, retrahatur confirmatio ad tẽpus quo factæ sunt, & conscriptæ [f]; videlicet ratione fructuum & partuum, vt censeantur fuisse eius cui donatum est, & vt de dãno dato in re non teneantur [g]; videlicet, quando is qui donat præmoritur, alioquin si superuiuat ei cui datũ est, extinguitur omnino donatio [h]. Nec ideò hæc donatio legatum, vel 2
donatio causa mortis dicenda est, sed inter viuos: nam silentium, vel expressio testatoris qui donarit, est tantum confirmatio [i] eius, quod prorsus non erat inutile, sed ratione aliqua impediebatur sortiri effectũ, vt inter coniuges, matrimonium, quo dirempto impedimentũ cessat, & perseuerante voluntate rata sit donatio [k], veluti ex noua caussa priori addita: quod & de potestate constituendũ in filiosa. Obseruandũ autẽ hîc hãc donationẽ intelligẽdã esse,

f hæc in l. donationes quas parētes, de donatio. inter vir. & vx. C.
g l. cum pater, § pater filiæ, de lega. 2. l. si mortis caussa, inter virũ & vxorè, de dona. caus. mor. in P.
h l. cum hic status, §. si ambo, de dona. inter vir. & vxor. l. 2. de bon. quæ lib.
i l. ex verbis, 14. de dona. inter vir. & vx.
k §. 2. C. de dote cau. nõ numera. l. quia in hoc tempus, l. si quis vxori, & l. quia interim, de dona. inter vir. & vx.

esse, de ea quæ purè fit filiisfa. vel coniugi, non etiam de ea, quæ conditionem habet, aut modum, in qua lex sequenda contractus: veluti, si fiat donatio peculij profectitij nomine: nam donatum non confirmatur vt præcipuum filio morte patris, sed vt peculium communicatur [a]. Subinde silentiũ
3 ita demum has donationes firmat, si anteà fuerit traditio rerum donatarum, non aliter [b]. Remanet tamen dubium, num ficta traditio constituti pro vera possessione hîc habeatur: veluti si pater dans filiofam. aut coniunx coniugi, se constituat nomine filij, aut coniugis quibus donatur, possidere. Et certè placuit Angelo illam sufficere fictam traditionem in donatione coniugi facta [c]. Et in eadem sententia sunt, Ioannes Berberius [d], Socinus [e], Philippus Decius [f]: & alij [g]. Et Alexander idipsum statuit, si retineatur donando vsus fructus [h]. Idem in filiorum fa. donationibus obseruari tradidit Baldus [i], Paulus Castrensis [k], Cœpola [l], Socinus [m]. Cæterum Massuerius scribit, solam fictam traditionem factam per patrem, non sufficere: nisi huiusmodi donatio fiat in contractu & fauore matrimonij [n]. Quia possessio, est corporis, non iuris [o]. Huius sententiæ fuit etiam, etsi obscurè, Paulus Castrensis [p]. Quia ficta, inquit, possessio exigat causam legitimam præcedentem [q]: in hac autem donatione in filiumfam. vel coniugem nulla est præcedens legitima causa, imò, nec probata ad vsucapiendi facultatem adipiscendam [r]. Et superuacuum esse videtur credere agrum venisse, aut alienatum fuisse, cùm ipse debitor reperiatur possessor [s]. Admittam tamen, vt si translatione facta rei, iterum precariò acceperit eandem qui dedit, non esse fictam traditionem
4 nec obesse precarium confirmationi [t]. Sed vlteriùs inquiramus, num donatio filiisfam. aut coniugi facta, firmetur iuramento ante mortem donantis. Et placuit iuramento firmari eam quæ filiisfam. fit. Eò quod impedimentũ donationis ex arbitrio patris pendet, qui potest emancipare quandocumque voluerit [v]. Et proinde iuramentum supplere poterit hanc solemnitatem, vt aliàs supplet [x]. Et iuramentum validos efficit contractus, alioquin inter patrem & filium inualidos [y]. Et secundum hanc sententiam iudicatum fuisse tradit Guido Papæus [z]: quod ego ita demum verum puto, si fuerit insinuata donatio propter constitutionem regiã Molineis latam, anno 1566. quæ id ca-
5 uet articu. 58. Verumtamen num donatio inter coniuges facta, iuramento firmetur, & sit irreuocabilis, valdè difficilem habet quæstionem: siquidem confirmari placuit Bartholo [a], Guillelmo de Cuneo [b], Cardinali [c], Guillelmo de monte Lauduno [d], Ioanni ab Imola [e], Panormitanus [f], Alexander [g] refert, & Nicolaus Boërius [h]. Et ita conclusum fuisse in capella Tholosana scribit Aufrerius [i]. Contraria tamen mihi & iustior, & melior videretur sententia, ob rationes quibus diximus meritò inhiberi donationes has, pendẽte matrimonio, quarum aliquæ naturalem causam habent, quia contra bonos mores, quia tollat vinculum matrimonij, amorem, contẽnatur liberorum cura, quæ iuris naturæ est [k], &c. Et procul à controuersia est, iuramentũ non esse vinculum iniquitatis [l]. Hoc enim impium & scelestum esset, vt ait Demosthenes, vt quæ nullo pacto demonstrare possunt, æquum esset eripere, ea prætextu religionis perficere: an non facinus atrocissimum & impiissimum suscipiunt? decet enim, mea quidem sententia, quæcumque diuino nomine geruntur, talia videri, vt nec ab homine facta improbarentur [m]. Deinc nominatim cautum est, non valere iuramentum, per quod promissum est abalienatio vxoris, vel exhæredatio liberorum [n]: quod sequeretur ex hac firmata donatione, prohibita, ne mutuo amore se spolient [o]. Et 3. cùm dixerimus contra bonos mores esse donationem hanc [p], non erit obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum [q]. 4. Iuramenti tres comites sunt, sine qui-

a l. si donatione, C. de collatio.
b l. Papinianus, de dona. inter vir. & vxor. in P. l. 2. & ibi Barthol. si quis alteri vel sibi C. l. 1. § si vir vxori, de acquir. poss. P.
c Angel. in l. 2. in 1. notabili, C de inoff. fic. testa.
d Berberius, in Viatorio iuris titu. de dona. inter. vir. & vxor.
e Socinus in l. 1. §. si vir vxori, in vltima conclusione, de acquiren. poss.
f Philippus Decius, concil. 202. col. 4. § fundamento.
g Alexan. consil. 7. col. 1. lib. 6. gloss. Barthol. Bald. Alberic. in l. 2. de dote cauta. C.
h Alexan. dicto consil. 7.
i Bal. 490. consil.
k Paul. Castrẽs. consil. 345 primo vol. si pater præmoriatur filio.
l Cœpol. in l. fin. col. 18. item hoc procedit, de vsur.
m Socinus lib. 4. cõsil. 115.
n Massuerius in prax. iud. ciuil. §. item donatio facta § per patrẽ, de dona.
o l. possessio 49. §. qui in aliena, de acquiren. poss. P. l. cũ hæredes, 23. eo. tit.
p Paul. Castrens. in l. 1. § si vir vxori, de acquir. poss.
q l. quod seruus tuus, de acquir. poss. P. l. nunquam nuda, de acquir. rer. dona.
r l. 1. §. 1. pro dona. in P.
s l. sicut, §. superuacuum, quib. mod. pig. vel hypot. sol.
t l. cum hic status, §. si maritus, de dona. inter vir. & vxo. P.
v l. si. C. de emancip. liber.
x authentica, sacramenta puberum, si aduers. vend. C.
y c. quamuis pactum, de pact. in sex. c. si contingat, in fi. de iureiuran.
z Guid. Papæus, q. 146.
a Barth. in l. si quis pro eo. nume. 17. de fideiussor. in l. Seius & Augerius, numer. 7. ad leg. Falc.
b Guillel. de Cuneo. in l. .. de dona. inter vir. & vxor.
c Cardinal. in clem. 1. § porro, in 3. quæst. de iureiura.
d Guillel. de monte Laud. ad clement. ne Romani, de iur. iuran.
e Imola ad c. cum contingat, de iureiuran.
f Panor. in cons. 95. in 2. vol.
g Alexan. in l. si donante, de colla.
h Boër. decis. 92. numero. 6.
i Aufrerius in decisio. capellæ Tholo. 361.
k § 1. de iure natur. l. 1. § fi. de iusti. & iur. in P.
l ca. inter cætera, 22. q. 4. c. quãto, de iure iur.
m Demosthenes oratio. in Leptinẽ.
n c. Quintauallis, de iureiur. c. quẽadmodũ, eo.
o l. 1. de dona inter vir. & vxo. P.
p l. 1. de don. inter. vir. & vx. P.
q c. nõ est obligatoriũ, de reg. iu. l. si quis inquilinos, § fi. de leg. 1. c. si diligẽti, §. fi. de foro cõpet.

bus non subsistit veritas, iudicium, & iustitia[a]. Hîc autem obest iustitia, ex qua donatione alter inops blanditiis alterius, qui ditior fit, redditur. Iustitia, quod æquum & bonum est dicitur[b]: æquum, quod æqualitatem conseruat[c]. Neque me mouet quod Panormitanus occurrens, vt illi videbatur rectè, rationibus, dicat liberorum causam in hac donationis prohibitione esse causam remotam, & ideò non esse considerandam[d]. Potissimùm, inquit, quia bona donatione perueniunt ad patrem, aut matrem, quibus maxima cura liberorum, vtpotè qui in illorum torqueantur magis iniuriis, quàm in propriis[e]. Etenim liberorum causa hîc, non remota, sed propinqua est[f], & præcipua, quemadmodum & matrimonij est finis proles[g], & ob eam nuptiis donatus fauor[h]: neque est inspiciendus hîc communis amor in liberos, cùm iam videamus ex hac aucupata donatione, affectionem in liberos sublatam, & vxorem vel coniugem prælatos liberis, vt verissimum sæpe experimur delinimentis muliebribus corrumpi iudicium patris circa filios, & contra proprium sanguinem iudicium iniustæ exhæredationis constituere[i]: vt contrà fœminas omni mobilitate leuiores, & feris omnibus crudeliores, prurientes libidinis ardore, nouis maritis, non solùm filiorum res proprias, sed etiam vitam addicere[k], tantum abest vt illis sua conseruent. Minus 2. loco diffugium Panor. facit, dicens, verendum non esse hodiè ob donationẽ diuortium fieri, cum diuertere non liceat[l]. Nam quamquam diuertere non liceat, tamen quod grauissimum est, remanent perpetuæ domesticæ querelæ, & intollerabiles ferè causæ diuortij. Et proinde præcauendum nunc magis est, vt cùm diuertere non liceat, sedatum & benè conueniens perpetuũ retineatur matrimonium. Tertio loco quoque leue videtur argumentum, quòd donatio firmari possit morte, ergo iuramento. Distant enim firmari iuramento inter viuos irreuocabiliter[m], & testamento, vel vltima voluntate firmari, libera semper remanente reuocatione vsque ad vltimam vitæ periodum[n]. Quare 4. loco nõ facessit, quod iuramentum debeat seruari, si non vergat in detrimentum salutis æternæ[o], quod tutius sit in dubiis animæ, quàm bonis consulere[p]. Nam hoc quidem verum est, si legitimum iuramentum, si non contra bonos mores: vt antè diximus. Neque quicquam prohibet, quin etsi seruandum sit iuramentum, cogi possit qui exegit remittere, & datum restituere[q]. Et actus contra iuramentum tenet regulariter, licet qui iurauerit sit periurus, nisi gratia iuramenti ei fiat[r]. Neque 5. loco validum iuramentum capitis, quamuis pactum de pactis in sexto simili negotio adiectum dicetur in donatione inter coniuges: neque enim similes sunt prohibitionis rationes.

[a] c. etsi Christus, de iureiuran.
[b] l. 1. de iusti. & iur.
[c] Aristot. 5. Ethic.
[d] glos. in ca. de cætero, de homicidio, & ca. de occidendis, 23. q. 5.
[e] l. isti quidem, quod met. cau l. fin. C. de cura. fur.
[f] l. 2. de dona. inter. vir. & vxor.
[g] ca. omne, 27. q. 2. ca. si. ut, in fin. 32. q. 2.
[h] l. 1. solut. mat. l. 2. de indict. vidui. tollen. C. §. 1. de nup. ap. Iusti.
[i] l. 4. de inof. testa. C. in P.
[k] l. lex quæ tutores, de administ. tutor.
[l] ca. 1. 2. § 32. q. 7. c. gaudemus, de diuor. c. ex publico. de conuers. coniuga.
[m] l. vbi ita donatur, de dona. cau. mor. P.
[n] c. cum Marthæ de celebra. miss. l. 4. de adimen. lega. l. cum hic status §. si maritus de dona. inter vir. & vxor.
[o] c. si vero, & c. cum contingat, de iure iuran. c. debitores de vsur.
[p] c. iuuenis, de sponsal. c. venerabilem, de electio.
[q] dicto c. debitores, & c 1. de vsur.
[r] c. dilectus, 1. de præben.

De aliis personis donationum. Cap. 12.

1 *Iudices munera accipere in Gallia edicto vetantur.*
Munera quæ iudices non possunt accipere. eod.
2 *Donare non possunt iudicibus litigantes, nec ob iudicandum, nec aliis ob magistratum consequendum.*
3 *Donatio quibus facienda non est.*
4 *Donatio non valet facta tutori, vel curatori suo à minore.*
5 *Missilia in vulgus quando permissa & prohibita.*
6 *Donationem pro rebus sacris accipere symonia.*
7 *Munera prohibita accipere & dare, quæ corrumpunt animos.*

Regiis

1 REGIIS constitutionibus nostris inhibitum est, ne iudices à
quocumque subdito, vel litigante accipiant cuiuscumque or-
dinis sint, seu inferioris, aut curiæ superioris munera, quibus
deprauari iudicia eorum possint [a]. Atque pragmatici, patro-
ni causarum, procuratores qui in largitionibus his interuene-
rint, & subselliis remouent, & omni officio iudicandi indi-
gnos in posterum declarant [b]. Inhibetur quoque triumuiris capitalibus, ne
à litigantibus munera vel pensiones capiant [c]. Samuel & ab hoc crimine abi-
turus magistratu, se immunem esse, inter cætera, voluit palam populo doce-
re [d]. Proconsulibus, quibus prouinciæ regendæ demandatæ erant, iussum
etiam erat, neque in totum à xeniis capiendis abstinere debere, neque aua-
rè modum xeniorum excedere. Quòd valde inhumanum esset à nemine ac-
cipere: sed passim, vilissimum: & per omnia auarissimum. Mandatisq; conti-
nebatur, ne donum, vel munus ipse proconsul, vel qui in aliquo officio est
accipiat, ematúe quid: nisi vsus quotidiani causa, quæ non pertinere Vlpia-
nus ait ad xenia, sed ad ea quæ eduliorum excedant vsum [e]. Et Modestinus,
plebiscito continetur ne quis præsidum, munus, donumúe caperet: nisi escu-
lentum poculentumúe, quod inter dies proximos prodigatur [f]. Claudius
Cæsar præfectum quendam prouinciæ, propter dona capta exilio puniuit,
omniaq; eius bona præfecturæ tempore acquisita, in publicum redegit [g]. Ob
iudicandum ne quid acciperetur prohibitum, & castigatum lege Iulia repe-
tundarum, in proprio capite in criminibus explicamus: nam aiunt πείθειν
2 δῶρα θεοὺς λόγους, *dona persuadere Deo sermones.* Prohibitum etiam olim pro con-
sequendis magistratibus largitiones facere [h], alioquin lege Iulia de ambitu
locum habente, de qua in criminibus diximus proprio capite de ambitu. Ex-
tat & titulus in libro 12. C. publicæ lętitiæ, vel consulum nunciatores, vel in-
sinuatores constitutionum, vel aliarum sacrarum, vel iudicialium literarū,
3 ex descriptione, vel ab inuitis, ne quid immodicum accipiant. Malis lar-
giendum non esse antiqui Ethnici quoque rati sunt. Bonis, inquit Isocrates,
benefac. Nam bonus thesaurus apud hominem virtutibus præditū, debitum
beneficium est. Qui in malos beneficium confert, idem patitur cum eis qui
alienas canes cibant: illæ namque perinde dantes ac occurrentes allatrant.
Sic mali commodantibus æquè ac lædentibus vim faciant [i]. Suidas autem,
ne benefacias, inquit, seni, nec puero inuido, nec loquaci mulierculę, ne vici-
4 ni cani, ne garrulo remigi [k]. Sancitum constitutione regia Francisci primi,
omnes donationes nullas, & inutiles esse, quæ fiunt à minoribus tutoribus,
aut curatoribus suis, aut administratoribus seu custodibus suis [l]. Eò quòd nec
5 iure ciuili contractus inter has personas initi efficaces sint [m]. Solebant con-
sules, vbi erant designati, vel renunciati, missilia in vulgus spargere, haben-
dæ gratiæ populo causa, vt ait Leo imperator, constitutio. 14. in nouellis Iusti-
niani. At posteà prohibuit Martianus imperator, ne quid æris in populum
spargerēt: sed statutam pecuniam ad reparandum vrbis aquęductum depen-
6 derent [o], quam legem rursus abrogauit Iustinianus [p]. Pro rebus sacris, vel
pro sacramentis munera accipere, vel petere, iam non est quod moneam esse
prohibitum [q]: quia symonia fit, de qua proprio titulo in criminibus diuinæ
7 imminutæ maiestatis, di[illegible] est. In summa quandocumque suspitio est de-
prauationis animi, per [illegible]erum largitionem, inspecta qualitate personarū,
& rerum, & quantitate [r], improbantur donationes. Munera namque excæcāt
oculos sapientum, & mutant verba iustorum [s]: impios & viros sanguinum,
Dauid dixit habere dexteras repletas muneribus [t]. Qui proiicit, inquit Ie-
saias, auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, ipse in
excelsis habitabit [v]. Quia munera de sinu impius accipit, vt peruertat semi-
tas iudicij [x].

Et diffidit portas
Vrbiū, vir Macedo & subruit æmulos
Reges, muneribus: munera nauiū
Sæuos illaqueant duces [y].

De

a constitutio. Philip. Pulchri, in primis artic. 13. Caroli 7. artic. 118. & 119. Caro. 8. artic. 16. & 18. Ludouici 12. in publicat. 1499. art. 140.
b in constitu. Carol. 7. arti. 120.
c constitu. Aureliacensi. arti. 43.
d 1. Reg. c. 8.
e Vlp. in l. solet l. 6. de offic. proconsl. lib. 1. P. tit. 16.
f l. plebiscito, 18. de offic. præsi. lib. 1. P. tit. 19.
g Dio Cass. lib. 60. histor.
h l. fi. ad legem Iul. repetundar.
i Isocrates, in Parœnesi. orat. 1.
k Suidas in verbo ἄχαρις.
l cōstitutio. Francis. 1. anni 1539. artic. 131.
m l. 1. & l. pupillus §. itē ipse, de author. præst. P. facit, l. 1. de contract. iudic. C.
n l. 2. de consul. & nō spargendis pecu. &c. lib. 12. C.
o nouella. 105. de consulib.
p tota 1. q. 1.
q c. etsi quæstiones, §. in hoc itaque, de simonia.
r Deute. 16. Exo. 23. Ecclesiastici c. 20.
s Psal. 25.
t Esay. c. 33.
v Prouerb. c. 17.
x Horat. in Odis.

De forma donationis. Cap. 13.

1 Donatio consensu & dantis & accipientis perficitur, inter præsentes & absentes. Quibus verbis. eod.
2 Et ex conuentione legem accipiunt, & quæ pacta eis apponi soleant.
3 Donationis insinuatio quæ, & quando requiritur.
4 Coram quo fiat iudice.
5 Et quare inuenta.
6 Quæ donationes insinuari debeant.
7 Solidus in iure quid.
9 Et quando aurei solidi.
7 Libra auri quot aureos numos recipiebat.
8 Marca artificum & aurificum quot vncias habeat, & quid vncia.
10 Donationes quæ insinuatione non egebant.
11 & 12 & 13 14 15 16 Militibus facta aliquæ, & quando, largitiones.
17 Insinuandæ sunt omnes donationes iure Gallico.
18 Insinuationi faciendæ num iuramento renunciari possit.
19 Insinuationi donans, quando cogitur consentire.
20 Donationis faciendæ ex diuersis rationibus formulæ.
21 Thingare Langobardis quid.
Donatio à la pareille, *Langobardis lannechid. eod.*
22 Donandi formulæ in iure ciuili.

CONSENSVS requiritur in donationibus, & dantis, & eius qui acceptat donationem: ideò fieri potest inter absentes [a], per nuncium, & per epistolam, & acceptante [b] tabellione pro alio [c]. Nuda enim ratio donationem non constituit [d]. Et perficiuntur cùm donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit [e], per verba præsentis temporis, vt dono, do: fitque nunc & nudo pacto, & sine stipulatione, aut traditione, quæ olim requirebantur [f]: nec tamen prætextu absentiæ eius cui donatur, reuocabilis efficitur [g]. Donationes vt reliquæ pactiones, ex conuentione legem accipiunt [h]: quamobrem quid placuerit inspiciendum est: interdum enim ea lege donatur, vt alimenta donatarius donanti præbeat: quare illis non præstitis, reuocatur donatio [i]. Interdum, vt post mortem donatarij, res donata ad donantem redeat [k]; vt donatarius mutuò statim redonet donatori [l]. Sunt his similia, quæ apponi possunt donationibus, dum fiunt, non posteà quàm factæ sunt. Quia perfectæ donationes inuito altero contrahentiũ, neque diem, neque conditionem recipiunt [m]. Et sub modo factæ statim valent, quamuis modus impletus non sit, nec impleatur: non enim donatum propter non impletum repetitur: nisi dictum sit [n], vel coactus renuat satisfacere conuentioni, tunc enim rem donatam c[illegible]ere licet [o]. Conditio quoque apponitur donationi, quæ & suspendit[illegible] vt non valeat, donec cõditio impleta sit: quia hæc est natura conditionis in omnibus [p]. De forma substantiali aliquarum donationum iure ciuili est insinuatio, seu professio facta in acta publica. Insinuatio, est donationis iam factæ, & in scripturam redactæ, eodem tempore quo fit, vel alio apud iudicem competentem facta publicatio, vel testificatio. Primùm enim iubent leges in scripturam redigi donationem, eamq; complecti, & nomen donãtis & donatoris, & rei donatæ, & ius

(Right margin: 1 beside "Consensvs requiritur"; 2 beside "reuocabilis efficitur"; 3 beside "De forma")

a c. si tibi absenti, de præben. in sex.
b l. absenti, de dona. P. l. absenti & l. si aliquid & l. donatio. C. eo.
c l. si quis in emancipatum C. eo.
d l. nuda ratio, de dona. P.
e §. perficiuntur de dona. ap. Iusti.
f §. & ad exemplum eo. tit. & l. si quis argentum, §. fi. de dona.
g dict. c. si tibi absenti, & l. velles necne, 6. de reuoc. dona. C.
h l. 1. §. si conueniat deposit. in P.
i l. 1. C. de dona. quæ sub mod.
k l. 2. de dona. quæ sub mo. C.
l l. qui id quod 34. §. 1. de dona. P. l. si tibi pecuniam donassem, l. 20. de reb. cred. P.
m l. perfecta, C. de dona. quæ sub mo. l. 1. de solutio. facit l. cum dos, de pact. dotal. l. tempore, de pact. inter emp.
n c. verum, de conditio. apposi. l. si vt proposuis, de condictio. ob caus. dator. dicta l. 2. de dona. quæ sub mo. l. Meuia de manumiss. testa.
o l. 1. de dona. quæ sub. mod. l. ea lege de condictio. ob caus. dator.
p l. qui hæredi, §. si & l. qui sub conditione de conditio. & demonstr. l. hæc venditio, de contra emp. l. si tibi legatum de leg. 2. cum simil.

& ius donatum [a]. Potest tunc insinuari cùm fit, & postea, vt in donatione ante nuptias facta apparet, quæ potest insinuari tempore nuptiarum [b]. Authoritas porrò per insinuationem accedit publica, coram iudice prolata, &
4 firmata donatione, & inter acta publica descripta [c]. Iudex idoneus qui adiri in hac insinuatione debet, est in ciuitatibus magister census, in aliis locis, vel municipales, vel præsides prouinciæ [d]: nec corã incõpetenti, vt dicunt, facta, valet insinuatio [e], ne turbentur promiscuè in actibus officia certis distributa [f].
5 Fueruntq; adinuentæ istæ insinuationes, ad euitandas fraudes, quæ fraudes frequenter accidunt donationibus, non solùm in factis inter extraneos, sed & inter coniunctas personas. Siquidem, inquit Constantinus, domesticis ac clandestinis fraudibus facilè quiduis pro negotij opportunitate confingi potest, vel id quod verè gestum est, aboleri [g]. Facit & quantitas summæ maioris: quia maius damnum & periculum in summa maiori: ideo cautiùs est agendum [h], & maior solemnitas est adhibenda [i]. Accedit quòd in his, quæ coram iudice fiunt, dolum & metum abesse præsumitur [k]: quare & ad probationem sufficientem donationis, sufficiunt acta illa sola publica [l]. Sed & partes in ea iudicis sunt [m], inquirere: de causa donationis: & donanti explicare, donare esse perdere [n], & multos patrimonia effudisse inconsultè largiendo, & inde sequi furta, & rapinas, deficientibus propriis, vt ait Cicero [o].
6 Olim donationes ferè omnes iure ciuili exigebant insinuationem, quamuis antè nuptiales essent, quæ ascendebant ad summam vsque ducentorum solidorum [p]. Posteà Iustinianus statuit, vt illæ tantùm insinuarentur, quæ trecentos solidos excederent [q]. Postremò tamen loco cautum, vt non nisi illæ, quæ summam quingentorum solidorum excederent, necessitate insinuationis tenerentur [r], quòd antè erat tantùm singulare in donationibus ad pias causas factis, quæ valebant etiam sine insinuatione vsque ad quingentas libras [s]. Obserua tamen in æstimatione rei, non computari fructus eius, nisi ipsi seorsum donentur [t]. Sed & illud in insinuatione obseruatione dignum est, quantitatem seu summam 500. solidorum vnius tantùm actus donationis debere, antequam egeat insinuatione. Nam nihil prodest, ad infirmandam donationem non insinuatam, dicere plures donationes ab eodem eidem factas diuersis temporibus, quæ si cumulentur summam quingentorum solidorum, vel maiorem redderent summam. Nam si singulæ seorsim factæ legitimam illam non excedant quantitatem, non egent insinuatione [v]: dummodò plures donationes vnica stipulatione non fuerint factæ: vna enim tũc
7 erit donatio [x]. In constitutionibus Iustiniani solidi aurei intelligendi sunt, qui eo tempore sescupli erant priscorum aureorum, ita vt triceni solidi vicenos aureos valerent, teste Budæo [y]. Tempore Iustiniani, argenti libra æstimabatur quinis solidis auri [z], & viginti æris libræ, vno solido auri [a]. Tempore Vlpiani, & Hermogenis, qui vixerunt tempore Alexandri Cæsaris, nondum imminuta prisci numismatis forma, nisi in paucis scrupulis, centum aurei erant pondo duarum librarum auri [b]. Postea fuerunt 72. aurei in libra
8 auri positi [c]. Diuersam tamen hanc libram aurificum notat esse à libra aliorum artificum Molinæus [d], & in hac esse duas marcas. Quælibet marca aurificum habet 9. vncias: quælibet vncia grossos 8. quodlibet grossum 3. denarios: quilibet denarius 24. grana. Communiter auri pondus, valet duodecies
9 quantum argentum. Dicti porrò aurei, solidi nomine, à tempore Alexandri imperatoris: siquidem is vectigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem aurei præstarent, hoc est, tricesimam partem, habita ratione decem aureorum: tunc & semisses & tremisses formati sunt, vt scribit Lamprydius [e]. Quamobrem & tunc aurei, qui diminuti non fuerunt, dicti sunt solidi, idest, integri aurei. Atque & subinde tempore Iustiniani dictos fuisse aureos, & solidos, constat ex collatione duarum legum, quarum vna, libertum, qui patronum in ius vocauit venia

non

a l. donatio siue di[...]ecta, §. in conscribendis C. de donatio.
b l. f. § pen. de dona. ante nup.
c dicta l donatio, & l. data C. de donat.
d in l. in hac sacratissima, C. de donatio.
e l. secundum diui Leonis, C. de dona.
f l. consulta diualia, § repetita, de testa. ea pertinent, 11 q. 1.
g l data. C. de dona.
h c. vbi periculum, de electio.
i l si. ius cita gloss. si rei. peta C au. hec. sed nouo iure. co. tit. § oportet vero, de instrument. ed. & caut. colla. 6.
k l. penul. quod met. cau. & l. 2. C. de prædiis & aliis reb. minor. l. si quos spontaneos, de decurionib. lib. 10. C.
l l. in donationibus, C. de dona.
m Petrus de Ferrariis, in praxi, tit. de donat.
n l. si filiusfamilias de donatio.
o Cicero in Off.
p § & cum retro, de donat. ap Iust. ora.
q l. sancimus, C. de dona.
r l penul. §. fi. C. eo. de dona.
s l. illud, de sacrosã. eccles. C.
t l. in ædibus, l. 9 §. ea rebus de dona. & l. cum de donatione, 11. eo. tit.
v l. sancimus, §. si quid autem, C. de dona.
x in l. senatus, §. fi. de dona. cau. mortis.
y l. si duobus, l. 1. cõmunia de lega.
z Budæus lib. 5. de Ass.
a l. 1. de argen. pretio thesauris inferendo. lib. 10. C.
b l. 1. de colla. æris, lib 11. C.
c de quib in l. 1. de variis & extraordina. cogni & in l. nonnulli de accus.
d l quotiescumque, de suscept. & archar. lib. 10. C.
e Molinæus in fine tracta. de vsur.
f Lamprydius in vita Alexan.

non impetrata, condemnari in 50. aureos tradit [a]. Iustinianus autem & de
eodem loquens liberto, & in eadem specie, 50. solidos nominat [b]. Ex his igi- 10
tur colligimus insinuandas esse donationes, quæ excedunt quingentos au-
reos: intra autem illam summam factas, non insinuari iure ciuili. Verum
secundo loco insinuatione non egent donationes cuiuscumque summę sint,
quæ in redemptionem captiuorum fiunt [c]: nec 3. illæ quæ fiunt à ducibus 11
militibus [d]: fiebant enim largitiones militibus, vel ex præda hostium, vel ex
publico: vocabanturque aliquando donaria clauiarium [e], congiarium [f], quod
in principum inaugurationibus plerumque largitio militaris, vel castrensis
militibus à principe fiebat, ob res bene gestas. Fiebat & in aliis publicis lar-
gitionibus donatiuum militi, sicut & congiarium plebi [g]. Dona amplissima
imperatorum, ac fortium ciuium, vt scribit Plinius [h], quantum quis vno
die plurimum circum arauisset: item quartarij farris, aut heminæ, confe-
rente populo. Quartò, insinuatione non egent cuiuscumque quantitatis sint 12
donata, iis quorum domus incendio, vel ruina corruptæ sunt: ita tamen ne
pecuniæ in aliam rem, quàm in refectionem conuersæ earum fuerint [i]. Quin- 13
tò, non insinuantur donationes imperiales: siue illæ fiant à principe priua-
tis [k]: siue à priuatis principi [l]: vel inter Augustum & Augustam [m]. 6. Nec do- 14
nationes ante nuptias iure Codicis: si ipsæ sponsæ, quibus donatum est, mi-
nores sint, & patre destitutæ [n], contrà si maiores essent [o]. Quamuis iure
Nouellarum promiscuè, quòd pertinet ad lucrum vxoris, donationes ante
nuptias valeant, sine vlla insinuatione, non etiam quòd ad maritum perti-
net [p]. 7. Donatio quæ ad remunerationem fit, vel ob defensam salutem, 15
non eget insinuatione [q]. Quia ea quæ remunerationis causa, vel ob causam
fiunt, propriè liberalitatis nomine, & donationis propriæ non continetur [r]:
nec ea quæ quis in alieni fundi, vel rei cultura scienter impendit, quæ do-
nare videtur, at non voluntate, sed iure ipso cogente, & ita statuente [s]. Idi-
psum in indebito soluto, in pacto quoque de non petendo, etiam ex causa
lucratiua [t]. Octauò, non egent etiam insinuatione, ea quæ mortis causa do- 16
nantur, quæ vicem relicti causa mortis habent, & quæ transeunt in vim le-
gati [v]. At iure Gallico ex constitutione Francisci primi [x] statuitur, omnes 17
donationes insinuari debere apud acta iudicum ordinariorum locorum, vbi
sitæ res donatæ sunt, vel vbi degunt contrahentes, alioquin declaratis nullis
donationibus, nisi à tempore insinuationis, nulla distinctione minoris, vel
maioris summæ adhibita. Et quia plerique ambiguis interpretationibus mē-
tem constitutionis distrahebant, litesq; veluti ex equo Troiano inde egre-
diebantur, placuit principi Carolo. 9 [y]. apud Molinenses statuere, & inter-
pretari edictum aui: necessitatem insinuandi esse impositam omnibus qui-
buscumque donationibus, siue illæ essent inter viuos, siue mutuæ, seu reci-
procæ, siue in fauorem matrimonij, siue ob causam onerosam, & cuiuscum-
que alterius generis, videlicet à die quo fiunt, intra quatuor menses, si res
& personæ contrahentium regni sint: etsi extra regnum, intra sex menses,
alioquin eas renunciat inutiles, & sine effectu, & actione. Et proinde, & do-
natio facta in præmium emancipationis filio in quantum legitimæ summam
& modum excedit, egebit insinuatione [z]. Cæterum scrupulus remouen- 18
dus est, num iuramento possit renunciari insinuationi, iuramento adhibito,
vt quamuis insinuata non sit, nequeat reuocari. In quo Guido Papæus tra-
dit, posse iuramento remitti insinuationem, & ita fuisse iudicatum in curia
suprema Gratianopolitana [a]. Is tamen contrarius sibi est in Singularibus
suis [b]. Videtur & sententiam priorem sequi Ioannes Faber [c], Ioannes An-
dreas in additionibus ad Speculatorem [d]: dummodò dolo, vel metu non
fuerit iuratum. Quemadmodum, inquiunt, quando quis nequit eiurare
priuilegium sibi concessum, tamen si renunciationi adiiciat iuramentum, se-
quimur iuramentum, vt in mulierum contractibus alienationum apparet [e].
Et

a l. si libertus, & l. in eum, de in ius voca. ff.
b §. fi. de pœna temere litigan.
c l. penul. C. de donatio.
d dicta l. penul.
e Tacitus meminit, & Ouid. Claui mēsura coacta est.
f meminit Herodia. in 5. vbi de Heliogabalo.
g vide Tacitum 12. & 14. Herod. in 3. & 4. Lampridium in vita Alexandri.
h Plinius lib. 18. histor. Nat. c. 3.
i dicta l. penul. de dona. C.
k dict. l. sancimus, C. de dona.
l auth. item à priuatis C. eo. de dona.
m l. penul. C. de dona. inter vir. & vx.
n l. minoribus, de dona. ante nup. C.
o l. fi. §. simili quoque modo, de dona. ante nup.
p §. 1. vt sponsalitia largit. prop. sit contrariis, colla. 9. authent. eo. decursum. C. de dona. ante nup.
q l. si pater, §. fi. & l. Attilius, de donatio. ff.
r l. hoc iure, § perfici de donat. in ff.
s l. in fundo, & l. redemptores de rei ven. ff.
t l. si donationis, C. de donatio. gloss. in l. fi. C. ad Maced. facit l. quidam in iure, in princi. de dona. ff.
v l. donationes quas parentes, §. 1 de dona. inter vir. & vx. l. fin. C. de donat caus. mort. nouella 87. §. nam cum sciant.
x in constitu Francis. 1. publicata 1539. artic. 132. & 133.
y in cōstitutionibus Molinensib. lata anno. 1566. art. 58.
z iuxta l. si quis emancipatis, C. de dona. notatur latè quæst. Tholo. 460.
a Guid. Papæus decisio. 351 & 141.
b Singula. 146. §. ex his.
c Ioan. Faber. in §. aliæ, de dona.
d tit. de instrumentor. editio. §. porrò.
e c. cū contingat, de iureiurā ap Greg. & c. licet, eo. titul. in sex.

Et videtur insinuatio inuenta in fauorem dantis, ne decipiatur: & proinde, vt putant, poterit ab illo iurante remitti, cùm prouisio hominis tollat prouisionem legis [a]. Contraria tamen sententia verior mihi videtur, vt non valeat donatio sine insinuatione, quantumuis fuerit iurato insinuationi renunciatum: vt Paulus Castrensis quoque ratus est [b], & Ioannes Andreas [c], Baldus [d], Barthol. [e] & alij [f]. Quia enim hæc solemnitas insinuationis est de substantia actus, non poterit ea remissa actus subsistere [g]. Et cùm hæc insinuatio non tam in fauorem donantium inducta sit, quantum in odium fallentium, qui aucupantur bona aliena illicitis artibus [h], ideò nec poterit remitti iuramēto, ne illud fiat vinculum iniquitatis [i]. Non secus quàm inutilis est remissio senatusconsulti Macedoniani, quā facit filiusfamilias mutuum accipiēs: cùm non tam in fauorem filiorumfamiliâs, quantum in odium fœneratorū senatusconsultum factum fuerit [k]: neque malitiis hominum indulgendum est [l]: & interest reipublicæ, ne quis etiam volens, re sua malè vtatur [m]: atque ideo ei qui voluerit à donatione non insinuata & iurata abire, facilè gratiam iuramenti faciendam arbitror. Et proinde etiam nō sufficit in donatione insertum fuisse, eam insinuatam: sed oportet de insinuatione, fidem facere: quia
19 quod de solemnitate est, oportet probare interuenisse [n]. Puto tamen intra tēpora insinuandi, donatorem posse cogere donantem, vt consensum præstet
20 insinuationi, si pollicitus est in donatione. Formæ aliæ donationibus faciendis, ex more regionum vbi fiunt, impositæ sunt, vt apud Longobardos Caroli Magni lex: *Si quis Longobardus statum humanæ fragilitatis præcogitā[illegible], de rebus suis pro salute animæ chartam donationis quamlibet facere voluerit, non sicut hactenus fieri solebat, ius sibi eandem rem vendendi, commutandi, & per aliam chartam alienandi reseruet: sed absolutè vnusquisque de rebus suis faciat quod velit, & nouerit à nostra authoritate sibi penitus interdictū, duas de eadem re facere donationes &c. possit tamen vsumfructum per precariam retinere* [o]. Alia eorumdem lex à lege Rhotario lata. *Si quis res suas alij thingare voluerit, non absconsè, sed ante liberos homines ipsum garantix* (id. claram donationem,) *faciat, quatenus qui thingat,* (i. donat vniuersa, vel simpliciter,) *& qui gisiles.* (id. testes) *liberi sint, vt nulla in posterum oriatur contentio* [p].
21 Habent Longobardi speciem donationis remuneratoriæ, quam vocant lannechild, Galli vocant, (*vne pareille.*) in legibus Longobardorū, de ea lex hæc. *Si quis res suas cuicunque donauerit, & posteà qui donauerit, lannechild requisierit: tunc ille qui acceperit, aut hæredes eius, iurent quod lannechild redditum sit. Et si ausus nō fuerit iurare, quod compositum, reddat ei ferquidium,* (id. simile quantum in illa die
22 fuit, qua datum est) *& si iurauerit, sit absolutus* [q]. Forma donādi in iure recepta est, vt donatis & traditis instrumentis emptionum rerum, res illæ donatæ cēseantur [r]. Item si quis patiatur sciens res suas, ab alio veluti proprias in cēsum defferri, donasse videtur [s].

a l. fin. de pact. conuer. C.
b Paul. Castren. in 1. parte consiliorum consil. 91.
c Ioannes Andreas, in additio ad Speculatorem § porro, in fine de instrumentorum editione.
d Baldus in l. illud, de sacros. eccle. C. & in l. 2. C. vt in possessio. lega. & in l. data, C. de donat.
e Barthol. in l. Modestinus, de dona. in P. & in l. sancimus § fin. C. eo. titul.
f vide Cynum in l. si quis pro redemptione, C. de donatio.
g l. cum hi § si prætor aditus, de trāsact. P. l. vbi ita donatur, de donat. caus. mor. P. l. cum precario, de precario. P.
h dicta l. data, C. de dona.
i c. quanto, de iureiurando.
k l. tamen si non opposita, & l. 3. ad senatusconsult. Macedo.
l l. in fundo de rei vend. P.
m l. 2. de ijs qui sunt vel alien. iur. P.
n l. cū satis, de agricol. & cēs. & l. tutores de administra. tutor. C.
o in capitulis additis ad leges Longobardorum per Carolum Mag. c. 1.
p l. 1. de donationibus quæ cum thingatione, id. cum donatione vniuersorum seu simpliciter fiūt, vel cum lannechild, idest, specialiter vel ob remunerationem, lib. 2. legum Longob.
q l. si quis res suas, 3. eod. titu. de donatio. lib. 2. Lōgobar.
r l. 1. C. de donat.
s l. censualis, l. 7. & l. si præses, 8. C. eo.

De donatione caussa mortis. Cap. 14.

Lib. 2. Institut. tit. 7. Lib. 39. P. tit. 6. Lib. 8. C. titu. 57.

1 *Donatio causa mortis quid.*
2 *Differentia eius, & mortis causa capionis.*
3 *Eius tres species.*
5 *Forma.*
2 *Mortis causa capio quid.*
4 *Donare quæ personæ causa mortis, & quibus possunt.*
6 *Donationis causa mortis finis, & causa.*
7 *Donationis causa mortis effectus perpendit mortis tempus, non donationis facta.*
8 *Donatio causa mortis quot modis reuocari potest.*

9 *Et quando irreuocabilis.*
10 *Quod in ea substitui potest.*
11 *Eiusdem formula substantialis.*

DONATIO caussa mortis, aliam à donatione, quæ inter viuos 1
valet, formam recipit. Et ea est, quæ propter mortis instãtis fit
suspicionem: cùm quis ita donat, vt si quid humanitùs conti-
gisset, haberet is qui accepit: sin autem superuixisset, is qui do
nauit acciperet, aut si eum donationis pœnituisset, aut prior
decesserit is cui donatum sit [a]. Et in summa hæc donatio con
tinet, vt is qui donat, malit habere, quàm eum cui donat, & eum cui donat,
quàm hæredem suum [b]. Ita imperfecta hæc erit donatio, pendens ex euentu
mortis, quo perficitur [c]. Differt à mortis caussa capione donatio caussa mor- 2
tis, vt species à genere. Quia quicquid occasione mortis alterius capitur,
mortis caussa capio dicitur, etsi donatio non fit: veluti quæ capiuntur legati
iure, vel conditionis implendæ gratia [d]. Quò fit, vt quamuis mortis caus-
sa donationes ad exemplum legatorum dicantur redactæ per omnia [e]: tamẽ
legatum non est donatio caussa mortis, sed in multis differunt: quæ colligit
& probat Accursius fusè [f], vt non opus sit hîc transcribere. Item mortis caus-
sa capimus, & alterius quàm donantis mortis occasione, & eo modo donatio
caussa mortis sub ea continebitur, si occasione mortis alterius donetur [g]. Vl- 3
pianus ex Iuliani sententia [h], tres species donationum mortis caussa ponit:
vnam, cùm quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogita-
tione mortalitatis donat. Aliam, cùm quis imminente periculo commotus
ita donat, vt statim fiat accipientis [i]. Tertiam, si quis in periculo mortis, non
sic det vt statim fiat accipientis, sed tum demum, cùm mors fuerit secuta.
Res quæ veniunt in hanc donationem, & personæ illæ sunt, quæ & aliàs do- 4
nationes facere, & capere possunt. Et vltrà filiusfamilias, & coniunx, quibus
inter viuos non posse donari diximus, istius capaces sunt [k]. Cui permittitur
testari, & mortis caussa donare permissum est [l]. quamquam de facto testamẽ-
tũ non condiderit, cùm facere tamen posset [m]: excepto filiofamilias, qui cùm
rectè testamentum non faciat, tamen rectè, permittente patre, donare caussa
mortis potest [n]: & quibus legari potest, iisdem mortis caussa, relinquere li-
cet [o]. Forma secundum quam actio postea, & effectus huius sequatur dona- 5
tionis, ex consensu & authoritate legum pendet. Olim præsenti tantùm fie-
bat [p], & stipulanti tantũ, aut interueniẽte traditione [q]: hodiè exemplo aliarũ
donationum fieri potest [r]: nec actis tamen publicis indigere eas, seu insinua-
tione rescriptum est: sed tantùm exemplo vltimarum voluntatum, si fiãt ex-
traneis, præsentia quinque testium: si fiant liberis, duorum [s]. Potestq; in ea fi-
deicommissum inseri, vt altero defuncto, ad alterum portio earum rerũ quæ
donabantur pertineret [t]. Oportet autẽ in omni specie donationis, mortis caus-
sa, mortis mentionem interuenire, alioquin ex eo solo, quòd quis moriturus
donat, non videtur ea caussa mortis, nisi adiiciat, donare ita [v]: neq; etiam mor-
tis mentio donationem caussa mortis facit, nisi expressè dicatur [x]. Atq; aliud
est moriẽtem absolutè donare, aliud mortis caussa donare [y]. Est enim ea caus 6
sa mortis, propter quam fiat donatio, videlicet mortalitatis cogitatio, intuitu
præsentis, vel instantis periculi mortis [z]. Instans periculum continet hostes,
prædones, potentis hominis imminẽtem crudelitatem, nauigationẽ, iter per
insidiosa loca, senium infirmã valetudinem [a], ex quibus mors possit subitò
sequi, interim volente donante ante mortem, potiri rebus donatis [b]. Quam-
obrem inspicimus ad perfectum huius donationis effectum, mortis tẽpus [c]: 7

a §. mortis caussa, de dona. ap. Iustinia. l. 2. 3. 4. 5. 6. de donatio. caus. mor. P.
b l. 1. & l. senatus, 35. de mort. caus. dona. §. & in summa de don. ap. Iust.
c l. non videtur perfecta, de dona. cau. mor.
d l. qui in pretio accepto. 8. de mortis caus. dona. P. l. inter mortis caussa, 38. eod. titu.
e §. hæ mortis caussa donationes, de donatio. l. illud 37. l. 4. l. Marcellus, 15. § fin. & l. seq. & l. si debitor consiliũ, de mort. caus. dona. P. §. nam cũ sciret. nouell. 87.
f Accurs. in § nam cum prudentibus, in verb. fere, de donat. ap. Iusti.
g dicta l. qui pretio, 8. & l. si mulier, 12. & l. mortis caussa capimus, 18. & 31. de mortis caus. dona. l. 3. C. eo. tit.
h in l. 2. de donat. caus. mor.
i sed reuocatur conualescente donante, l. 1. § item cum ipse, de dona. P.
k l. donationes quas parentes, de dona. inter vir. & vxor. C. & l. penult. de dona. cau. mor. P.
l l. Marcellus, 15. de dona. caus. mor. P. l. cum hic status, 33 §. si miles, de dona. inter vir. & vxor. P.
m l. tam is 25. de dona. cau. mor. P. l. cõficiuntur § 1. & l. diu[us] Seuerus, §. penul. de iure codicill. P.
n l. qui in potestate de test. P. l. 3. qui testam. fac. poss. C. §. quib. non est permiss. fac. testa.
o dicta l. tam is §. fi.
p l. omnibus, & l. senatus, de donatio. caus. mort. P.
q l. inter mortis, 38. de mort. caus. dona.
r l. mortis caussa donatio, 34. & l. senatus 35. de donat. caus. mor. P.
s per l. si quis argentum §. fin. de dona. C.
t l. fin. C. de dona. caus mor. l. fin. C. de codicill.
v in l. 1. C. de donat. caus. mor. C.
x l. Seia 42. § fin. de mor. cau. dona. P.
y Barth per l. nam si cum moriat. de cõdict. indeb Bal. in l. pro hæreditariis, de hæredita actio. C.
z l. Seia, §. fi. de don. cau. mor. P.

a l. 2. de donat. caus. mort. P. b l. 3. 4. 5. 6. eo. titu. c l. 2. eod. titu. d l. in mortis caussa donationibus, eod. titulo.

quòd pertinet videlicet ad translationem dominij rei donatæ, & ad executionem donationis, veluti tunc veniente & cedente die, & implemento
8 conditionis [a]. Reuocari itaque poterit hæc donatio, quæ morte tantùm confirmatur: primùm, si ante pœniteat donantem [b]. 2. Si is cui donatur ante donantem moriatur [c]. 3. Si ob imminens periculum facta sit, & tamen periculum non sit mors secuta [d]. Nam actus fiebat eo animo, qui non operatur vltra eius intentionem [e]: & cessante caussa, cessat effectus [f]. Quæ
9 intelligenda sunt, quando donatio caussa mortis simpliciter facta est. Nam si in ea adiectum sit, ne reuocari possit, lex sequenda est. Quia & iura statuunt ita fieri posse donationes caussa mortis, vt irreuocabiles sint [g]. Alioquin enim reuocabiles sunt natura, per condictionem caussa data, caussa non secuta, aut actione in factum [h]: vel vtili in rem, vel condictione [i]. Quando autem reuocatur, restitui debent vnà cum re fructus [k]: potest & substitui, ei
10 cui mortis caussa donatum est [l]. At in petitione, detrahi potest à donatione caussa mortis per hæredem donantis quarta Falcidiæ ex ea [m]. Quamobrem
11 in hoc, vt & in reuocatione, consentit legatis & in aliis. Quocirca animaduertendum iterum moneo, benè consideremus hoc substantiale esse, huic donationi, vt nominatim fiat propter periculum mortis aliquod, quod timeatur: alioquin si de eo nihil expressè dictum, existimatur esse simplex inter viuos, & irreuocabilis donatio, quamquam is qui donat sit morti proximus. Nam infirmus simpliciter donans, donare videtur inter viuos [n], etiam si mentio mortis fiat, quæ pro hac donatione non sufficit: nisi & caussa mortis fiat. Nam potest esse adiectio mortis, taxatio temporis donationis inter viuos: veluti si dicatur, vt post mortem donata perueniant ad eum cui donatur: in quo tamen donatio simplex & inter viuos, cum modo constituitur [o]. Quo casu differtur actio tantùm post mortem donantis [p]. Cuius exemplum extat apud Tobiam [q], quando Raguel socer Tobiæ iunioris, eidem dimidiam partem bonorum omnium, quæ possidebat, dedit, fecitque scripturam pars dimidia, quæ supererat, post obitum eius, ad eundem Tobiam perueniret. Notat & Alexander, non sufficere in donatione caussa mortis, mentionem facere in genere mortis, nisi in specie fiat [r]. Possumus tamen aliquando sine expressione mortis, caussam mortis colligere: veluti si iturus peregrè, vel mare intraturus, aut in expeditionem militarem profecturus esset, aut graui infirmitate detentus: nam tunc caussa & metu mortis donatio facta colligitur, & ideo erit reuocabilis [s]. Videntur Longobardi eam donationem simplicem inter viuos, cuius executio post mortem differtur donantis, nominare *idolaïp*, cuius lex illorum hæc est. *Si quis res suas alij thingauerit, & dixerit in ipso thinx, idolaïp:* idest, quod in ipso die sui obitus ei relinquet, *non dispergat postea ipsas res doloso animo. Et si talis aduenerit necessitas, vt terram cum mancipijs vendere, aut loco pignoris ponere debeat, aut sine mancipijs, dicat prius ei cui thingauerit, Ecce vides, quia necessitate compulsus res istas volo vendere, si tibi videtur subueni mihi, & res istas conseruo in tua proprietate: tunc si noluerit illi subuenire, quod alij dederit, sit illi stabile & firmum qui acceperit* [t].

a l. si. de dona. inter vir. & vx.
b l. cum hic status §. pœnitentia, de donatio. inter vir. & vxor. l. qui mortis caussa, l. 30 & l. senatus §. 1. de mor. caus. dona. ff. §. 1. de donatio. ap. Iusti. l. 3 C. de mort. cau. don. nouell. consti. 87. §. caeterum.
c l. Seia, l. 42. & l. si ij qui inuicem, 26. l. si mortis, caus. 29. de dona. causs. mor. ff.
d l. mortis causs: capitur, § si donaturus, de dona. caus. mor. ff.
e l. non omnis numeratio, de reb. cred. ff.
f c. cum cessante, de appella. l. adigere, §. quamuis, de iure patron. in ff.
g Iulia. in l. si alienã l. 13. §. Marcellus, & l. senatus, §. si sic, de mort. causs. dona. ff.
h l. mortis caussa capitur, §. si donaturus, de mor. caus. dona. ff.
i l. qui mortis caussa, l. 30. eod. titul.
k l. cum quis mortis caussa, de condictio. causs. ff.
l l. ei cui l. 10. de mor. causs. dona. ff. l. vt hæredibus, 51. de lega. 2.
m l. vbi ita donatur, l. 27. & l. Seia, l. 42. de dona. causs. mortis, l. 2. & l. penult. & l. in donationib9, C. ad leg. Falci.
n l. Seya, §. fin. de dona. caus. mor.
o Bald. post Petrum & Cynũ, in l. quæ dotis, solut. matri. Francisc. Aretinus consil. 41. & 64. Petrus de Ferrarijs in libello pro dona. in verbo, ex caussa donationis, inter viuos. Oldra. consil. 119.
p l. 1. vt actio. ab hær. & contra hæred.
q Tob. 8. in fine.
r Alexan. in dict. l. quæ dotis, per illum textum solut. matrim.
s latè Guillel. Benedict. in c. Raynuntius, in verbo testamentum, 4. numero 23. & 24. de testa.
t lib. 2. legum Longobar. titulo de donationib. l. 2.

De fine, causis, & actione donationis. Caput 15.

1 *Donationis constituendæ finis societatis humanæ conseruatio.*
2 *Dominia rerum tribus modis, primùm post diuisionem translata, permutatione, donatione, successione.*
3 *Donatio quare irreuocabilis.*
4 *Donatarius quomodo agat, & pro quibus in donantem.*
5 *Euictio num locum habeat contra donantem rem alienam.*
6 *Donans qua actione, & pro quibus agit contra eum, cui dedit.*
7 *Donatio quibus ex causis reuocetur.*
Ingratitudinis causa quando, & quas reuocat donationes. eod.
8 *Ingratitudinis causa hæres defuncti non conquesti donationes non reuocat. Vel si præmoriatur ingratus ante querelam. eod.*
9 *Donatio inofficiosa quando, & quatenus reuocatur: & quando ex susceptione liberorum.*

FINIS propter quem donationes inductæ firmæ sunt, societatis humanæ conciliatio videtur, & conseruatio, vt virtutem illam liberalitatis exercentes, & multos nobis amicos comparemus, & comparatos retineamus: inimicos conciliemus. Atque hanc quodammodo sibi nobilitas legem imponit, vt debere se, quod sponte tribuit, existimet, & nisi beneficiis creuerit conferendis, nihil se præstitisse putet [a]: donatio liberalitas dicta ideò [b]. Et, *Beneficium est*, inquit Seneca [c], *quod quis dedit, cùm ei liceret non dare*. Et ad excellentiam pertinere dicitur, aliis in necessitatibus liberaliter prouidere [d]. Et in Possidippi fragmentis, *ὁ διδοὺς ἐπιφανὴς, ἐπιφανὴς ὁ λαμβάνων. qui dat illustris est, & qui accipit illustris quoque*. quamquam vt scribit Suidas, *καὶ δὸς πᾶς ὁ βίος, λαβεῖν δ' οὐδ' ἐπὶ νεωσὶν ἀκούσῃς*. idest, *da, omnis vita est: cape autem, neque in nauibus audiueris* [e]. quod tamen ad ingratos omnino pertinet. Nam alioquin vt Phallaris *ἐσυναλλαγμένως* scribit [f], *τῆς γὰρ ἂν ἀγνοήσειν, ὅτι τὸ μὲν χαρίσασθαι τῆς τοῦ διδόντος ἐπιμελείας ἔπαινός ἐστι: τὸ δὲ χρήσασθαι τοῖς δοθεῖσιν ὡς προσήκει τῆς τοῦ λαβόντος εὐλογιστίας*; idest, *largiendi curam pertinere ad laudem donantis, vsum autem datorum vt oportet, esse accipientis, & rationis benè compositæ*. Tres, vt 2 opinor, modi fuerunt transferendi dominij præcipui, & primi post rerum diuisionem: quorum vnus permutatio fuit, inter eos qui superflua, vel minus vtilia, vtilioribus & necessariis commutabant. Alter fuit hominum ingenuorum & præstantiorum, donatio. Tertius fuit omnibus communis, successio ab intestato proximiorum: ex quibus alij nati breui tempore, & vrgente commerciorum necessitate sunt. Aristoteles largitionum caussas duas generales sic exprimit. *Largitionibus vtuntur omnes, aut quoniam aliquid inde sperant, aut quòd susceptorum beneficiorum gratiam referant* [g]. *Qui dat consideratè, nihil ex dono sperans, & nihil anteà acceperit, verè liberalis, qui accepit & remunerat laudabilis. At qui accipit semper, & nihil dat, verè auarus.* de quo Iob scribit, *ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera lubenter* [h] *accipiunt*. Cæterum quia nos iuuari, non decipi oportet 3 beneficio [i], voluerunt iurisconsulti donationes effectum sortiri. Etsi quidem donatio

Prouerbio. 21. & 22.
a c. 1. de dona. ap. Gregor.
b l. hoc iure, l. non potest, de donat.
c Seneca. 3. de benef. l. donari, de regul. iur. l. donari, de dona. P.
d cap. grandi, de supplen. negligen. prælat. in Sexto.
e Suidas in verbo δὸς.
f Phallaris epistola, 102.
g Aristotel. in fine Rhetoricorum ad Alexandr.
h Iob. c. 15. in fine.
i l. in commodato, §. sicut, commodati. P. c. fin. eo. titul. ap. Grego.

donatio cœperit à traditione, nulla superest actio, eoque nulla relinquitur
obligatio, ea euacuata solutione eius quod debetur [a]. Contrà, si à pro-
missione cœperit, quia ex promissione obligatio, etiam si nuda sit & sine
traditione, ex lege seu constitutione Iustiniani [b]: ex obligatione autem
4 legitima actio [c]. Agit igitur donatarius contra donatorem, vt donatam
rem consequatur, ex stipulatu videlicet, si res per stipulationem
incerta donetur, aut actione certi, si certum donetur [d]. At si sine sti-
pulatione facta fuerit donatio, agetur ex condictione legis, si quis ar-
gentum §. fin. de donatio. C. [e]. Interdum si quis constituat pro alio se
soluturum, actione de constituta pecunia agitur [f]: vt & is aget contra
eum qui dare iussit suo nomine, actione mandati. Qui fundum, vel
aliam rem fructuosam donauerit, si non restituat vt possessor damnan-
dus est, & fructuum nomine, si non consumpserit in solidum, condem-
nandus [g]: potuit enim non periclitari, inquit Paulus, si statim restituis-
set: si dolo malo desiit possidere, in litem iurabitur, & tanti sequetur
condemnatio [h]. Verumtamen non teneri donatorem ob moram solu-
tionis ad vsuras, summæ æquitatis esse dixit Modestinus, cùm inter
contractus bonæfidei non numeretur donatio [i]. Imò & placuit damna
tum in solidum donatorem, tamen non teneri vltrà, quàm facere pos-
sit, deducto ære alieno [k]: & deducto ne egeat [l]. Vtitur & hoc priui-
legio, qui constituit se soluturum pro eo qui ex caussa donationis
stipulanti spoponderat [m]. At, vt notat Tryphonius, si Titius mihi vo-
lens donare, delegatus à me creditori meo stipulanti spoponderit, non
habebit aduersus eum illam exceptionem, vt quatenus facere potest
condemnetur. Nam aduersum me tali defensione meritò vtebatur: quia
donatum petebam: creditor autem debitum persequitur [n]. Hocque fit,
quia qui donat delegationem accipiens debiti eius, cui donauit, sti-
lando creditori donatarij nouam obligationem cum creditore contra-
xit, & ideo ei non vt donator debitoris, sed vt debitor ex promis-
5 sione conuenitur à creditore. Sed quæritur, num donatarius possit
etiam experiri de euictione contra donatorem, si is alienam rem dona-
uerit, & ea euicta sit: & Labeo respondit, si quis mihi rem alienam
donauerit, inque eam sumptus magnos fecero, si ea mihi euincatur
nullam mihi actionem contra donatorem competere: & planè de dolo
posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit [o]. Sed hanc sen-
tentiam Labeonis veteris fuisse iurisprudentiæ Aso putat, & hodie te-
neri donatorem de euictione. Alij meliùs distingunt [p], num donan-
do nominatim de euictione cautum sit: & tunc teneri, si dictum [q]: aut
si cautum non sit, quærunt an à traditione inceperit donatio: an verò,
à promissione seu stipulatione, vt in traditione non sit locus euictio-
ni, sed actioni de dolo si adsit, vt consequatur sumptus [r]. ne quod
benignè contulit, fraudis consilio reuocet [s]. Quòd si à promissione cœ-
perit, locus erit euictioni [t]: quia similis donatio emptioni [v], in qua euictio
locum habet [x]. Et qui tenetur ad dandum, præcisè ad dominium transferen-
dum se obligat [y]: nec antè ab obligatione se liberat, quàm dominium transtu-
6 lerit, quod alienam rem tradendo implere nequit [z]. Datur contrà etiam actio
ex donatione donatori, contra donatarium, pluribus ex caussis: veluti ad im-
plendam donationẽ, si donatarius non impleat ad quod cogi potest, & actio-
ne præscriptis verbis [a], vel incerta ciuili actione [b], vel ex stipulatu, si sti-
pulatio interuenerit [c]. Licet etiam in hac caussa donatori agere actio-
ne vtili rei vendicationis, vt dominium pristinum non implente dona-
tario legem donationis, ei restituatur: & potest quoque condictione,
idest, actione in personam vti [d]. Quatenus autem repetat, Marcellus paucis
præscripsit [e]. In donationibus, inquit, iure ciuili impeditis, hacten⁹ reuocatur

a §.1.quib.mod.tol. ob.
b l.si quis argẽtum, § fi.C de donatio.
c l. licet, §. ea obligatio, de procura.
d l. si quid certi, si certum petatur, P. l. si quis argẽtum, § 5. C. de dona. in prin. & §. 1.
e l. 1. de condict. ex leg. P.
f l. qui id quod, 34. de dona. P.
g l. hoc iure l. 19. § si quis dederit, de donat. in P.
h l. Mezennius, l. 41. §. fundum, de re iudic. P.
i l. eum qui, l. 22. de dona. P.
k dicta l. Nezẽnius, §. fin. de re iudic. & l. diuus eod. titul. l. qui ex donatione, 12. & l. qui id quod. l. 34. § fin.
l l. in condẽnatione, de reg. iur. & l. cũ ex caussa, de re iudic. P.
m dicta l. q id quod 34.
n l. si Titius l. 33. de noua. lib. 46. P. titul. 2.
o l. Aristo, l. 18. §. fin. de dona. P. vid. ibi Castrensem.
p glo. in d. §. si. l. Aristo.
q l. 2. C. de euict.
r dict. l. Aristo. §. si. nisi in casu l. qui alienum 14. eod. titu. P.
s l. ad res, de ædili. edict.
t per l. 1. de iure dot. C.
v §. aliæ, de dona.
x tot tit. de euict.
y l. vbi autem non apparet, §. fin. de verbor. obl.
z l. cum quis, § si homin ẽ, de solutio. l. si rem meam eod. titu. P.
a in l. hæreditatem, 28. de dona. in P. l. legem quam dixisti, l. 9. C. eod. titu.
b l. cum res, 22. C. de dona.
c dict. l. legem quam dixisti.
d l. 1 de donatio quæ sub mo. lib. 8. C. titul. 55.
e l. si mulier, l. 6. de dona. inter vir. & vxor. P.

donum ab eo, vel ab ea cui donatum est, vt si quidem extet res, vendicetur: si consumpta sit, condicatur, eatenus, quatenus quis locupletior factus est. Quia, inquit Caius [a], quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine caussa, aut iusta caussa retineri intelligitur: ex quibus caussis condictio nasci solet. Agit & ex certis caussis tantùm reuocatoria donator: non tamen ex ar- 7
bitrio, quia pœnitentia non reuocatur [b]: nec rescripto etiam principis [c]. Caussæ porrò sunt, ingratitudo liberti, vel filij, quibus donatum est [d], videlicet, si de donatione simplici agatur. Nam si agatur de donatione ob caussam, vel de remuneratoria, illæ non reuocantur propter ingratitudinem [e]. Parum autem in aliis pactum de non reuocãda donatione prodest, ne reuocetur ingratitudine commissa [f]. Ingratitudinis caussæ, atroces iacturę, molem substantiæ eius ingerere, vitæque discrimen, conditiones donationis non implere [g]. Mater tamen quæ donauit filiis, non potest iure Codicis reuocare, propter ingratitudinem filiorum, donationem, si ea turpiter vixerit & luxuriosè post mortem mariti, vel ad secundas peruenerit nuptias [h]. Quod hodiè iure nouissimo temperamentum habuit, vt liceat reuocare in tribus tã tùm casibus: si eius vitæ filius insidietur, si manus impias ei intulerit, si totius substantiæ molitus sit ei iacturam [i]. Obseruandum tamen, cùm de reuoca- 8
tione ob ingratitudinem agitur, queri posse tantùm de ea donatorem, qui siluerit, & non fuerit conquestus: post eius mortem non licet, propter ingratitudinem agere reuocatoria eius hæredibus. Idipsum statuendum, si donatarius ingratus moriatur, antequam contra eum superstes donator conquestus fuerit, vt non liceat donatori contra eius successores conqueri, vel reuocare donatum [k]: quia delicta sint personalia [l]: & remissa videatur dissimulatione iniuria [m], cùm viuens non fuerit conquestus de iam facta: nam si post mortem donatoris ingratitudo committeretur in defunctum, æquum puto priuari donato, persequentibus hæredibus [n]. Alia caussa reuocationis donationis est, si 9
ea inofficiosa sit: interdum enim & ipse donator reuocat totum, vt si libertis vel extraneis nulla cogitatione liberorum futurorum tactus donasset liberto [o]. Præsumit enim lex donatorem, si cogitasset de liberis, immensam hanc donationem vel nullam liberto fecisse: nemo enim præsumitur alienam sobolem suæ anteposuisse [p]: vel ita præsumitur donasse ex illa legis prouisione, si liberos non suscepisset. Et proinde eadem locum non habent in donatione facta ab eo, qui iam habebat liberos, vel qui in negotio quod agit mentionem fecit de liberis, vt non possit ea ratione, quòd nõ cogitarit, defendi [q]: vel si donauerit ecclesiæ, quæ fauorabilior est liberis [r], & loco liberorum est [s]. Tradunt etiam interpretes, donationem extraneo factam, susceptione liberorum non reuocari, si ea facta sit in remunerationem beneficiorum à donatario acceptorum [t]. Item Socinus notat, non reuocari natiuitate liberorum donationem factam in contractu matrimonij donantis, quem alij plures sequuntur [v]; quia tunc de liberis procreandis cogitasse videtur. Quamobrem idipsum verum non erit, si in contractu matrimonij alterius, quàm sui donauerit, quia tunc non præsumitur de suis liberis cogitasse [x]. Placuit etiam liberos naturales tantùm natos tempore donationis non esse impedimento, quominus natis naturalibus, & legitimis, reuocetur donatio, per l. si vnquam: imò legitimatione eorumdem sequutą, tamen per subsequens matrimonium reuocari [y]. De filiis autem naturalibus, & legitimis iam natis, quando donatio fit, num illis cogitationem inferant futurorum liberorum, & num posteà suscepti reuocent ex integro, distinctio adhibetur: an pater habeat exosum filium iam natum, & tunc reuocetur donatio tantùm vsque ad legitimam natorum, querela inofficiosi [z]: aut non haberet exosum, & tunc non reuocet: quia cogitasse videtur de liberis, nec maiorem, imò minorem videatur habuisse in nascituros, quàm natos affectionem [a]. Alio autem

modo

a l. quia quod, l. 7. eod. titu. ff.
b l. 2. 3. 4. & l. velis nec ne l. 6. C. de reuoca. donat. lib. 8. C. titu. 56.
c l. si donationem, l. 5. C. eod. titu.
d l. 1. eod. titu.
e Boërius decision. 27. gloss. 2. in l. fin. & ibi Bald. Salicetus, de Ripa de reuocan. dona.
f Idem Boërius consil. 48. numer. 11. & 10.
g l. fin C. eod. de reuoca. dona.
h l. his solis, 7. de reuoca. dona.
i § mater tamen, de nup. coll. 4. in Authen. vnde sumpta authent. quod mater, C. de reuoca. dona.
k l. 1. l. his solis l. fin. C. de reuocan. dona. l. omnimodo, de inoffic. testam. C. l. quę à patre, de restitut. milit. C.
l l. si pœna, 20 & l. crimẽ, 26. de pœn. in ff. l. sancimus C. eod.
m § fin. de iniur. ap. Iustin.
n l. 1. de his quib. vt indig. ff.
o l. si vnquam, l. 8. C. de reuoca. dona.
p l. cum acutissimi, C. de fideicõmiss. l. cum anus, de con ditio. & demõstra. ff. l. tale pactum §. fin. de pact. ff.
q vt in l. si Titia, §. imperator de leg. 2. l. si liqueat, de inoff. dona. l. 1. C. de pact.
r can. fin. 17. q. 4.
s c. in præsentia, de probat.
t Angel. in dicta l. si vnquam. Ludoui. Roma. consil. 26.
v Socinus consi. 53. vol. 4. & consil. 247. vol. 1. & in l. 2. & ibi alij quoq; interpretes solut. matr. ff. Tiraquel. in l. si vnquam in verb. prius nume. 67. & sequent. vide Boërium decis. 259. numer. 8. 9. 26.
x vt aiunt proximè citati & Tiraquel. & Stepha. Bertrand. consil. 157. incipiente, sine donatione, & cons. 383. incipient. viso casu superius volu. mi. 2.
y disputat Boërius in decisio. 159. numero 12.
z Bal. in l. 1. de inoffic. don. & ibi Paul. Castren.
a Iacob. Butriga. in dict. l. 1. de inoffic. dona.

modo distinguit Ioannes de Ripa: aut pater, inquit, donando partem facultatum, plura retinuit pro se, filio iam nato, quàm donauerit: quo casu constat filium iam natum dilexisse, & consequenter nascituros prædilexisse, si de iis cogitasset. Aut plus donauit, quàm pro se, vel filio nato retinuerit, & tunc debeat natiuitate filij reuocari, videlicet si pater filium natum habebat exosum, pro portionibus filiorum supernascentium [a]. Si verò exosum non habuisset, natiuitate filiorum, in totum reuocari donationem, & habere locum decisionem legis, si vnquam. Sic ex persona donatoris, & eius præsumpta voluntate de liberis, reuocatio fiet donationis, illis susceptis: neque priùs ad inofficiosæ donationis querelam perueniendum est quandiu ex persona donatoris, vel restitutione eius in integrum reuocari poterit datum [b], cùm hæc querela, exemplo inofficiosi testamenti, sit tantùm subsidiaria [c]. At vbi restitutio illa deficit, tunc per querelam inofficiosæ donationis reuocabuntur donationes immensæ, liberis vel extraneis factæ, per liberos alios, vel per natos posteà, quatenus pars quarta, & legitima illis suppleatur [d], siue parens testatus, siue intestatus decesserit [e]: dummodò, qui conqueri vult, non agnouerit iudicium defuncti [f], aut non sit ingratus [g], & intra tempora constituta huic querelæ, id est, intra quinquennium experiatur [h].

a Ioannes de Ripa. & Boërius decis. 159. numero 16.
b arg. l. is qui, de iure codicill. P.
c l. si filius tuus l. 4. & l. cum donationibus l. 6. & l. fi. de inofficio. dona. lib. 3. C. tit. 29.
d l. 1. & 2. & l. si totas 5. & l. si mater l. 7. & l. si licuerit, 8 de inof. dona. C. l. authent. vnde etsi parês C. de inoff. test.
e l. 3. C. de inof. donatio.
f l. cum donationibus, C. de inof. donat.
g §. hæc itaque, de inof. dona.
h l. fin. eo. de inof. dona.

FINIS LIBRI XXVIII.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX QVASI CONTRACTV.

LIBER XXIX.

De obligationibus quæ ex quasi contractu. Caput I.

1 Obligatio ex quasi contractu unde.
2 Obligatio ex quasi contractu quinque habet species, & quas.
3 Negotiorum gestorum species, vel viuorum, vel mortuorum.
4 Negotiorum gestor quis propriè.
Et quos species eorum qui negotia viuorum gerunt. eod.
5 Negotiorum mortuorum gestores, quot species.

EXPEDITI ab explicatione contractuum no- 1
minatorum, & innominatorum, pauca de quasi
contractibus persequamur operæpretium esse
duxi. Ex his enim quæ gerimus, aliis nos teneri,
& alios nobis obstringi aliquando æquum est,
idq; quia non ex contractu accidit: quia nullum
fecimus contractum, neque ex delicto tenemur:
quia nullum crimen adest, ex quasi contractu
obligari dicimur [a]. Obligationum ex quasi con- 2
tractu species quinque, ortæ, 1. ex negotio-
rum gestione [b]. 2. ex tutelæ iudicio [c]. 3. ex communione rerum aliunde
quàm ex societate [d]. 4. ex aditione hæreditatis. 5. ex indebiti solutione [e]. Et 3
hac diuisione vtitur Iustinianus. Ego memoriæ facilioris causa, omnia sub
negotiorum gestorum nomine contineri dico. Negotia porrò alterius gerun-
tur, vel viui, vel mortui [f]. Rursum qui aliena negotia viuentis gerunt, vel
cum mandato, vel sine mandato gerunt: cùm mandato, procuratores, quo-
rum consideratio in proprium tractatum mandati reiicitur, vtpotè à gene-
rali nomine in proprium nomen conuentione transeunte [g]. Qui sine man- 4
dato gerunt, sunt propriè negotiorum gestores: & ij vel obligatos in soli-
dum habent dominos, quorum negotia gerunt, vt rerum administratores,
absentium tutelæ, & curæ, & reipublicæ: vel ob communionem rerum, per
actionem communi diuidundo, vel familiæ erciscundæ, vel finium regundo-
rum, vel ob solutionem indebiti: aut ad exhibendum. Aliquando gerentes
negotia cum personis, quæ in potestate alterius sunt, vel quibus res quædã
commissæ sunt, habent dominos obligatos, non in solidum, sed aliquatenus,
pro varietate causarum titulorum. Quòd cum eo, qui in aliena potestate est,
negotium gestum esse dicatur: quòd iussus de exercitoria, de institoria, tri-
butoria causa, de peculio, de in rem verso. Morientium, vel mortuorum ne- 5
gotia, procuratores interdum gerunt, & alij, & qui adeunt hæreditatem eo-
rum, qui funeraria vti possunt.

a §. 1. de obligatio. quæ ex qua. cont. nasc. lib. 3. Insti. ti. 28.
b §. igitur, eo. tit.
c §. tutores, eo.
d §. item si eo.
e §. item is cui, & seq. eo. tit.
f l. 3. de nego. gest. P.
g l. item si cum pupilli, de negot. gest. dicto § igitur, de obligatio. quæ ex quasi. delict.

De obligatione ex negotiis gestis, eiúsque actionibus in genere. Cap. 2.

Lib.3. P.tit.5. Lib.2.C.tit.19.

1 Negotiorum gestor proximus procuratori.
2 Negotia alterius quis gerit, vel sua tantùm, vel alterius, vel vtriusque causa, vnde diuersæ nascuntur actiones.
3 Negotiorum gestorum actiones mutuæ ob absentis negotia gesta.
4 Negotiorum gestor exactißimam debet negotiis diligentiam, dolum & culpam latam, non casum: & pro quibus tenetur.
5 Negotiorum gestor ibi conueniendus, vbi gesßit, non obstante fori priuilegio.
6 Negotiorum gestorum actio directa cui detur.
7 Quandiu duret.
8 De contraria cui detur. eod.
9 Negotiorum gestor quando non repetit impensas in negotia.
10 Negotiorum gestorum actio vtilis, directa, & contraria.
11 Negotiorum gestorum actionis finis, & ratio.

1 QVI negotia alterius gerit sine mandato, similis propemodum est procuratori: ideò & res, & personæ eadem ferè trutina, qua in mandato dictum est, examinari debent. Interdũ
2 autem negotia aliena geruntur, gerentis tantùm, aut domini causa, aut sui & gerentis causa. Qui sui tantùm lucri causa gerit aliena negotia, putà prædandi, ipse quidem actione negotiorum gestorum conueniri potest, at ipse conuenire non potest dominum, nisi quatenus locupletior factus est [a]: animusq; inspicitur, qua mente quis aliena tractet, & quas res, & num animo repetendi sumptus, negotia gerens faciat: quòd vel ex expressa voluntate gerentis, vel qualitate rerum, personarum [b], & negotiorum distinctionem accipit, vt in actionibus apparebit. Contemplatione quoque personæ alterius, quàm suæ, gerit quis aliena negotia, vt si contemplatione domini, vel patris, quispiam negotia peculiaria serui, aut filiifamilias gerat: nam patrem, aut dominum tantùm obligatum habet de peculio [c]: vel si pupilli negotia gesserit mandato tutoris, vel minoris, mandato curatoris: nam hîc ex mandato habet obligatum tutorem vel curatorem: sed negotiorum gestorum causa, etiam pupillum & minorem [d]. Quare quando quis alienum negotium, vt suum tractauerit, non nascetur vtrinque negotiorum gestorum obligatio: si tamen, vt alienum & suum, contrà [e]. Nec interest sciente, vel ignorante domino, negotia
3 eius quis administrauerit [f]. Cùm quis itaque absentis negotia gessit, nascuntur vltrò citroq; actiones inter gerentẽ, & eũ cuius sunt negotia. Directa competit domino aduersus eum qui gessit, & cõtraria gestori, aduersus dominũ [g]: nec interest cuius sexus fuerint hæ personæ [h]. Directa agit dominus vt gestor actus sui rationẽ reddat, & eo nomine condẽnetur [i] si quid vel vt nõ oportuit
4 gessit, vel ex his negotiis retinet [i]. Nõ gesisse autẽ videtur vt oportuit, si exactissimam diligentiam non adhibuit: nec enim sufficit talem adhibere, qualem rebus suis adhibere solet: si modò alius diligentior eo commodiùs administraturus esset negotia [k]: si neglexit ea agere, quæ alius fuisset gesturus [l]; & præstat dolum, latam & leuem culpam [m]. Tamen alienum negotium gerentes

a l. si pupilli 6. §. sed et si quis, de nego. gest. P.
b l. Pomponius, 16. eo.
c dicta l. si pupilli, §. sed si ego.
d l. qui pupilli, l. 4. C. de nego. gest. dicta l. si pupilli.
e l. si pupilli tui 6. §. si quis ita simpliciter, de neg. gest. P.
f l. ignorante, l. 30. de nego gest. P. l. 2. & l. si negotia, 12. eo. tit. P.
g §. igitur de oblig. quæ ex qua. cõsen. l. 2. de nego. gest. P.
h l. 3. eo. P.
i l. 2. de nego. gest.
k dicto §. igitur vers. sic autem.
l l. si pupilli, l. 6. §. videamus, de neg. gest. P. l. Proculus, 19. eo.
m l. tutori 20. de nego gest. C.

rentes casum fortuitum non tenentur præstare: nisi speciali pacto fuerit conuentum [a]: vel culpa sua in casum inciderit, iuxta l. debitor 14. de nego. gest. P. & l. si negotia 12. eo. Hic tamen considerandus animus eius, qui gessit, an tanquam omnia negotia alicuius gesturus ad administrationem accesserit [b], & ita omnia tractauerit, sed ita quædam segnius, quàm oportuerat, & tunc tenetur pro omissis & negligentia: aut verò, tantùm quædam voluerit gerere, & tunc de illis tantum, quæ circa ea commissa segniter, vel malè sunt, tenetur [c]. Nam satis abundéque sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur [d], potissimum si rem desertam & derelictam amici curauerit, quo casu tantùm de dolo tenetur [e]. Verum arguitur culpa, si quod cœperit, legitimè non impleuerit: quia iuuari, non decipi beneficio nos oportet: quod in hac specie in hanc sententiam respondit Paulus iurisconsultus de commodato: geritur negotium, inquit, inuicem, & ideò inuicem propositæ sunt actiones, vt appareat quod in principio beneficij, ac nudæ voluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes actionesque ciuiles, vt accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit. Neque enim impunè peritura deseret. Suscepisset enim fortassis alius, si is non suscepisset: voluntatis enim est, suscipere mandatum, necessitatis consummare &c [f]. alioquin culpa est se immiscere rei ad se non pertinenti [g]: neque excusatur quòd non impleuerit negotium imperitia, cùm imperitia quoque culpæ [h] annumeretur, neque quisquam affectare negotium debeat, in quo sciat operam suam alij fore damnosam [i]. Insuper & quicquid negotiorum gestor ex negotio gesto recipit, hac actione cogitur restituere [k], vt si pecuniam, vel aliam rem perferendam acceperit, restituat [l]: vt pecuniam exactam nomine domini ratam exactionem habentis exsoluat [m]: & non tantùm sortem, verumetiã vsuras ex pecunia aliena perceptas, vel quæ percipi potuissent [n]: nisi dominus non consueuisset fœnerari otiosas pecunias [o]. Sed in his, & similibus, persona quæ gessit consideranda: nam si pupillus gesserit, conueniri quidem potest, sed in id quo factus est locupletior [p]. Sic ne seruus ex eo quod in seruitute gessit, manumissus etiam, non conuenitur, nisi
gestio connexa sit actui, qui post manumissionem duret [q]. Attamen priui- 5
legium personale gerentis, & fori præscriptio non obiicitur: sed ibi respondere & conueniri debet gestor, vbi negotiũ gesserit [r]. Datur autẽ hæc actio 6
negotiorũ gestorũ, non tantùm domino, sed & illi cuius interest experiri: nec interest directa quis, vel vtili actione agat, vel conueniatur, sublatis formularum conceptionibus [s], admissis ad agendum successoribus [t], etsi personalis hæc actio sit [v], & aliquando in rem, vt quando pro officio administrationis tutoris, vel curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo, minores sibi vendicare non prohibentur. idem est, si tutores vel curatores constituti non administrauerint [x]. Verum obseruandum est, 7
vt tempus agendi duret, quod non finitur spatio longi temporis, sed tantùm
triginta annorum [y]. Contraria actione negotiorum gestor agit & eius suc- 8
cessor [z], & is cuius interest [a]: si vtiliter negotia gessit. Is autem vtiliter negotia non gerit, qui non necessariam rem, vel quæ oneratura est patrem familias, aggreditur [b]. Aequum autem est, ei qui vtiliter gessit, præstare quicquid eo nomine vel abest ei, vel absuturum est: sufficit autem vtiliter negotium esse gestum [c], quamuis ex sententia domini res non successerit, aut quamuis interierit: dummodò culpa nulla adsit gestoris [d]. Repetet itaque quæ impendit in negotia, & sumptus honestè per gradus pertinentes factos [e]: si se alterius nomine obligauit, non donandi animo [f], vel soluit [g]. Et qui seruum non inutilem domino curat, sumptus à domino hac actione repetit [h]: repetet & vsuras, quas exsoluit pro pecunia in aliena negotia impensa, quasúe ex sua pecunia percipere potuit [i]. Agentiq; domino pro his exceptionẽ

a l. negotium 22. de neg. gest. C. l. 1. cõmo. C. l. quæ fortuitis, de pigno. act. C.
b l. sed & cum l. 17. de neg. gest. in P.
c l. Pomponius, 2. & l. seq. & l. nam & seruus, §. si viuo, de nego. gest. P.
d l. ait prætor, 3. §. interdum de nego. gest. P.
e dicta l. tutori, C. eo. l. tutores qui, l. 40. §. curator qui, de administra. tutor. lib. 26. P. tit. 7. l. qui proprio, §. 1. de procura. P.
f l. in commodato, l. 17. commo. P.
g l. culpa est l. 36. de reg. iur.
h l. imperitia 132. de reg. iur.
i l. idem iuris l. 8. §. fi. ad legem Acquil. P. §. iniuria. eo. tit. ap. Iust. l. fi. de assessor. C.
k dicta l. 2. de nego. gest. P. & l. si autem l. 8. §. 1. eo. tit.
l l. si pupilli, §. si quis pecuniam, de neg. gest. P.
m l. si pecuniam, l. 9. C. eo.
n l. at qui natura, 20. §. non tantum & l. qui aliena, 33. & l. litis 39. §. 1. de nego. gest. P.
o l. qui semisses, 23. §. fi. de vsur. P.
p l. 3. §. pupillus, P. l. 2. C. eo. tit.
q l. cum actum 18. eo. P. l. si cognati tui, 21. C. eo. ti.
r l. interdum, 36. §. f. de iudic. in P.
s Paulus l. actione, 49. de neg. gest. P.
t l. successori, l. 13. de neg. gest. P. l. sin autem 21. eo. P.
v l. negotiis gestis, 23. C. eo. tit. de nego. gest.
x l. pro officio 20. de administra. tutor. C. l. 3. arbit. tutel. C. cum simil.
y l. aduersus eos 8. de nego. gest. C.
z l. 3. §. hæc actio. & l. sin autem 21. de nego. gest. P.
a l. actio 49. eo.
b l. sed an vltro, l. 11. §. 1. de neg. gest. P.
c l. 2. §. fi. eo. tit. P. §. igitur de obliga. quæ ex quas. contract. nasc.
d d. l. sed an vltro, §. 1. & l. qui mutuam 56. §. fi. mand. P.
e l. quæ vtiliter, l. 47. de nego. gest. P.
f l. 3. § fi. & l. 4. eo. P.
g l. cum pecuniam, l. 45. & l. fi. de neg. gest. P. l. 3. C eo. titulo.
h l. si seruum alienum, 10. de nego. gest. C.
i dicta l. at qui natura, l. 20. §. non tantum, eo. P. l. ob negotium, l. 18. C. eo. tit.

propo

proponere poterit de eo, quod sibi debetur [a]: imò & compensationem [b]. Aequum enim est, gerentem in damno non versari [c], & quæ in rei conservationem facta sunt repetere [d]: æquum quoque nemini officium suum esse
9 damnosum [e]. Sunt tamen casus, quibus quis non repetit, quod in res alienas fecit. 1. si supra summam, quam destinauerat testator [f], aliquod opus erogauerit. Et qui plus, quàm debuit, impendit, recuperat tantùm id quod præstare debuerit [g]. 2. qui malè gessit, seu non vtiliter, non repetit impensas nisi ratum habuerit dominus gestum [h]. Item nec si condemnatus non appellauerit [i]: si impensas voluptatis causa fecerit [k], vel aliud gesserit, quod non expediat domino [l]: si indebitum soluit [m]: nisi quoque ratum habitum sit negotium [n]. Tertiò, non repetit negotia gerens, quæ impendit alio animo quã repetendi, vt si donandi animo expendat [o], vel si affectionis & amicitiæ causa eius, cuius negotia sunt, vel patris eius [p]: si pietatis causa, veluti alendo sororis filiam [q], si mater, auia, nutriant descendentes sine protestatione repetendi, vel nulla facta, dum viuerent, reputatione sumptuum [r]: si vitricus paterno affectu priuignas aluerit & pro eis mercedes aliquas magistris fecerit: nisi habuerit animum repetendi [s]. Item nec quæ affectione aliqua in vxorem impenduntur ægram, repetuntur [t]: sicut nec quæ affectione domestica, vel materna fiunt [v], si quis officio, & obsequio liberti functus sit, & impenderit, non repetit [x]. At quæ mater circa res filij impendit, rectè etiam, si non in rationes retulerit, ab ea, vel successoribus eius petentur [y]: & quæ filius pro patre [z], & frater pro sorore [a]. Quartò, non potest agere contraria negotiorum gestor, si gesserit postquam dominus ei interdixit ne gereret [b].
10 Actio etiam ex negotiorum gestione vtilis, esse potest directa, vel contraria, quæ datur aliis, quàm prædictis personis ex iure illorum [c]: quod non pluribus persequar, submota, vt monui, formularum actionum differentia.
11 Finis, & causa cur iure prætorio hæc negotiorum gestorum formula, & actiones inducuntur, est absentium vtilitas, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem suam amittant, vt scripsit Vlpianus [d], & Iustinianus [e]. Sic alibi placuit imperatori Constantio, pro recuperanda possessione, quia absens spoliatus est, admitti etiam sine mandato amicum, colonum, libertum, seruum, propinquum [f].

a l. 3. de tutel. & ratio distrah. lib. 27 P. tit. 3.
b l. qui aliena al. 33. de neg. gest. P.
c l. quæ vtiliter, 47. §. fi. eo. in P.
d l. si pupilli, 6. §. si Titij eo.
e l. quæ vtiliter l. 7. §. f quęad. test. aper.
f l. qui aliena, 33. §. libertos de nego. gest. P.
g l. si quis negotia, 26. eo. l. qui proprio, §. qui procurator, de procura. P.
h l. Pomponius, l. 10. de neg. gest.
i l. liberto 32. §. fi. de neg. gest. l quoties §. illud, de administra. tutor. in P.
k l. ex duobus, 28. de neg gest. P.
l l. sed an vltro, l. 11. §. is autem, de nego. gest. P.
m l. si quis negotia aliena, 24. eo.
n l. si pupilli, 6 §. itẽ quæsitum eo.
o l. si filius. l. 12. C. de nego. gest. l. 4. eo. tit. P.
p l. is qui amicitia, 46 eo. P. l. si remunerandi §. si passus, manda. P.
q l. ex duobus, 28 §. fi. eo P.
r l. Nerennius, l. 36. eo. P. l. alimenta, l. 11. C. eo.
s l. si paterno affectu, l. 15 eo. C.
t l. quod in vxorem.
v l. [illegible] C. eo. tit.
x l. officio. 5. C. eo. de nego. gest.
y l. [illegible], 12. C. eo.
z l. si filius pro patre, l. 12. eo. C.
a l. si negotium, 16. eo. C.
b l. fi. C. de neg. gest. l. si ex duobus, l. 9. eo. tit. P. l. si remunerandi l. 6. §. si passus, & l. si pro te l. 40. & l. qui fide alterius, 53. mand. P. Aulus Gellius, lib. 1. cap. 13.
c l. curatoris 17. & ibi gloss. C. de nego. gest.
d l. actio. 49. de neg. gest. in P.
e l. 1. de nego. gest. in P. l. ex maleficiis l. 4. §. si quis absens, de acti. in P.
f l. 1. si per vim, vel alio mod. lib. 8. C. tit. 5.

De actionibus tutelæ, & curæ directis, contrariis, & vtilibus, & subsidiariis in contutores, fideiussores, & magistratus. Cap. 3.

1 Tutelæ & curæ actiones directæ, contrariæ, & vtiles remißiuè.

1 DE his copiosè diximus in personis, dum de poteste in liberas personas agimus, post tutorum & curatorum tractationem. Et proinde nihil de his in hoc caput transferam.

De cautione, & actionibus reipublicæ, & aliorũ contra gerentes munera, & honores, & de iis qui pro illis tenentur. Cap. 4.

1 Ad

1 *Administratores reipubli. pro quibus tenentur.*
2 *Calculi error retractari potest vsque ad 20. annos.*
Magistratus & reipubli. administratores vsque ad 20. annos conueniuntur de gestis, & eorum hæredes. eod.
3 *Index faciens litem suam non obligat hæredes suos.*
4 *Εὐθύνη actio in gubernatores reipubli. quæ.*
5 *Fideiussores magistratuum pro illis tenentur.*
Pater quando pro filiisfamilias decurionatu, vel honore obligare se videatur expressè, vel tacitè.
6 *Magistratibus conueniendis, & eorum fideiussoribus, & nominatoribus ordo.*

INDVBITATI primùm iuris est, eos qui gerunt honores, & reipub. munera, pro sua administratione, quam gesserint, vel exercere debuerint, teneri ex dolo, lata negligentia [a]: ij enim rempublicam saluam fore promittunt [b]. Tenentur etiã magistratus municipales, Aquilia lege, si damnum iniuria dederint [c]: viuitq; hæc obligatio etiam post decennij & vicẽnij tempora, post quæ calculi erroris retractatio admittitur: nisi gratiosè expunctæ dicantur rationes, quia tunc non retractantur [d]. Et proinde hæredes quoque eius magistratus, qui cõueniri potuit pro eius debitis, non pro pœnali iudicio conueniuntur. Et ita demum conueniuntur hæredes, si post creationem defuncti administrauerint, & die administrationis faciendæ nõ gesserint, prout tenentur [e]. Alioquin si ante diem subeundi muneris, seu honoris mortui fuerint, non tenentur [f]. Atque in hæredes iudicis qui litem suam fecit, actione dari Iulianus dixit, sed verum non esse Vlpianus notat [g]: quia nec pœnales in hæredem transeant [h]. Εὐθύνη, inquit Suidas [i], actio fuit in eos, qui aut vrbem non rectè gubernasse, aut legationem perperàm obiisse, aut publicum aliquod munus malè administrasse viderentur. Ac iudicia quidem decemuiri logistæ, seu ratiocinatores dicti sortiuntur: accusat autem eos, qui vult, & iudicibus permissum est multam irrogare. Tenentur & pro iis, qui gerunt munera & honores, qui pro illis fideiusserint tacitè, vel expresse. Extat Vlpiani huiusmodi hac de re responsum [k]. Quoties filiusfamilias voluntate patris decurio creatur, vniuersis muneribus, quæ decurioni filio iniunguntur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio [l]. Consensisse autem pater decurionatui filij videtur, si præsens nominationi filij, non contradixit [m]. Proinde quicquid in republica filius gesserit, pater, vt fideiussor, præstabit. Gestum autem in républica sic accipere debemus: pecuniam habere, debitam tractare, siue erogandam decernere. Sed & si curatores operum, vel alterius alicuius negotij creauerit, tenebitur: sed etsi sibi successorem nominauerit, patrem obstringet: sed etsi publica vectigalia locauerit, pater erit obstrictus: sed etsi filius tutores dare non curauerit, vel minus idoneos elegerit, nec pupilli rem saluam fore satis exegerit, vel non idoneum acceperit, ipse quidem, quin sit obstrictus nulla dubitatio est: pater verò ita demum obligatur, sicut fideiussores hoc nomine obligari solẽt: obligantur tacitè etiam, qui filium decurionem adoptauerint. At si non cõsentiat, sed proclamet, vel appellet super nomine, non tenetur [n]: nisi de peculio [o], vel si filius sit emancipatus [p]: vel quia filiusfamilias non sit idoneus ex sua ætate, vt infans [q]. Cæterum in quibus causis obligatur pater pro filiofamilias, honores vel munera publica obeunte, obseruandum est ita demũ ex tacito consensu eum, & hæredes eius conueniri, si viuo eo filiusfamil. munera susceperit: non si post mortem patris [r]. Nisi expresse fideiusserit: tũc enim iure communi fideiussoris constringitur: accedit namque huic functioni munerum & honorum fideiussio. Verùm in conueniendis istis, qui debitores

a Paul. l. magistratus l. 7. de administratio. rerum ad ciuita. pertinent. lib. 50. tit. 8.
b l. 1 de magistrat. conuenien. lib. 27. P. tit. 8.
c Vlpia. l. quemadmodum, l. 29 § magistratus, ad leg. Aqui. P.
d Modestinus in l. calculi, l. 9. de administra. rerum ad ciui. pertinent. P. lib. 50. titul. 8. l. in omnibus, de diuer. prædiis decurio.
e l. quamquam, de excus. tutor. C. l. 12. si tutor vel cura. &c. P. l. 1. in fi. si pẽdent. appella. mors interuen. P.
f l. vnic. si post creationem quis deces. lib. 10. C. tit. 69. l. si ad decurionatũ. si pendente appel. mors inter. P.
g l. Iulianus autem, l. 16. de iudi. lib. 5 P tit. 1.
h l. 1. de priua. delict. in P.
i Suidas in verbo εὐθύνη.
k Vlpia. in l. 2. ad municipal. lib. 50. P. tit. 1.
l l. 1. de filiisfam. & quemad. pater pro his tenea. lib. 10. C. tit. 60 l. si filius, de administra. rer. ad ciui. pertinent.
m d. l. 2. § consentire, ad municipa. & d. l. 1 § fi. de si filiisfami. quó. pa. &c lib. 10. C. l. honores, l. 3. § fi. de decurion. in P.
n l. Lucius Titius, l. 21. §. idem respondit, eum qui, de muner. & honor. l. penul. de adop. P. l. si adoptauero de precar. in P.
o l. 1. & 2. de filiisfa. & quemad. &c. lib. 10. C. l. spurij 6. §. pater, de decurio. P. l. si pater, quand. prouoc. non est necess. l. 3. ne filius pro patre lib. 4. C. tit. 13. l. filios 5. de decurio. lib. 10 C. l. 1 quod cum eo qui in aliẽ. pot. l. 3 § fi. & l. fi. de pecul. P.
p d. l. 3. de filiisfam. &c. lib 10. C.
q Paul. l. Lucius Titius. l. 21 §. pro infante de munerib. & honor. in P.
r Paul. dict. l. Lucius, Titius, 21. § idem respondit, hæredes. & § seq. de muner. & l. 1. de decurionibus lib. 10. C.

debitores sunt, ex administratione munerum publicorum, ordo seruandus[a] est: vt, primùm, si collegæ sint, quilibet eorum pro administratis à se teneatur, etsi magistratus indiuiduus sit, & hæredes eius. Dehinc illi qui pro malè geréte interuenerunt: & si cautio eorum depositi muneris tempore non sit idonea, tunc tantùm collega vel nominator ex negligentia & pœnæ causa teneatur[a]. Dehinc & hæc vera sunt, vt & nominatores, & fideiussores magistratuũ subsidiaria actione teneantur, quando de conseruanda indemni repub. agitur: si enim agatur de damno contingenti particularibus, veluti pupillis, ex negligentia magistratuum, quòd nõ satis idoneos tutores dederint, subsidiaria quidem actione ipsi tenentur: nominatores verò eorum, vt ordo decurionum, nisi id nominatim polliceantur, nec eorum pro magistratu fideiussores, qui rempublicam, non pupilli, saluã fore promiserũt[b], neque ob culpam, nec ob delictum, fideiussores eorum conueniri possunt[c].

a Paul. l. imperator, l. 11. & l. quid ergo, 13. ad municipal. l. 3. de decurion. lib. 10. C. l. 2. & 4. in princ. & §. antepenul. & fi. de administra. rerum ad ciuit. pertinen. P. l. 3. de conuenicnd. fisc. debitor. lib. 10. C. titul. 2. l. 1. 2. & fi. quo quisque ordine conuenietur, lib. 11. C. titul. 35.

b l. 1. de magistra. cõueniendis. lib. 27. P. titu. 8.

c l. vnic. de periculo eorum qui pro magistrati. interuener. lib. 11. C. ti. 34.

De negotiorum gestione rerum communium. Caput 5.

1 *De iudicijs familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum remissiuè.*

1 DE iudiciis familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum, diximus in rebus post nunciationem noui operis, de rebus communibus agentes: & de falso modo renunciato pauca in criminibus priuatis, titu. de termino moto.

De quasi contractu indebiti soluti. Caput 6.

1 *De conditione indebiti remissiuè.*

1 DE hoc etiam iam diximus in contractibus, post mutuum, & cessionẽ bonorum.

De obligatione, velut ex quasi contractu, vnde actio ad exhibendum. Caput 7.

Ad exhibendum. Lib. 10. P. titu. 4. Lib. 3. C. titu. 42.
De libero homi. exhi. P. 43. titu. 28. De liberis exhiben. eod. lib. titu. 19. & C. lib. 8. titu. 8.
De tabul. exhib. P. Lib. 43. titu. 5. C. Lib. 8. titu. 7.

1 *Ad exhibendum actio vnde nata, & natura eius.*
2 *Exhibere quid.*

Et cum restitutione differentia. eod.

3 *Exhiberi petuntur res mobiles, non immobiles.*

7 *Serui.*

9 *Et alia.*

4 *Interdictum de libero homine exhibendo cur introductum, & in quos detur. eod.*

5 *Interdictum de liberis exhibendis & deducendis pro quibus, quibus, & in quos detur.*

6 *Maritus interdicto repetere potest vxorem, etiam à patre detentam.*

7 *Interdictum de tabulis exhibendis cui, & pro quo datur.*

8 *Ad exhibendum actio, mutatur aliquando in actionem in factum.*

9 *Tignum iniunctum alienum non petitur vt soluatur, quare.*

10 *Exhiberi res etiam non stantes, & non possessa quare petantur.*

11 *Ad exhibendum actione qui agere possunt.*

12 *Et contra quos.*

13 *Ad exhibendum agens rem planè describere debet, vt in rei vendicatione.*

14 *Ad exhibendum conuenti quæ sunt partes: & in quantum condemnentur. eod.*

16 *Ad exhibendum actionis finis vt agatur rei vendicatione.*

17 *Exhiberi vbi debeat res petita, & cuius expensis.*

ACTIO ad exhibendum personalis est [a]: competens aduersus rei detentorem, qui tamē obligatus nobis expresse ex aliquo contractu esse non potest: ita nata, ex quasi contractu [b], in rem scripta, quæ semper detētorem comitatur [c]. Exhibere, est facere in publico potestatem, vt ei qui agit experiundi sit copia [d]. 1 2
Ita minus est in exhibitione, quàm in restitutione. Nam restituere, est etiam possessorem facere, fructusque reddere: pluraq; præterea restitutionis verbo continentur [e]: Exhibere verò, est præsentiam corporis præbere [f], tangendi, videndiq; facultatem facere: & propriè exhibere, est extra secretū habere [g]. Et in criminibus exhibitio reorū, est reos sistere iudicio [h]: omissa exhibitionis alia acceptione, quæ ad educationē refertur [i]. Exhiberi petimus, vel res nobis ex aliqua obligatione, aut pacto, aut contractu debitas & tradendas [k]: aut sine illis. In prioribus non actione ad exhibendum agimus, sed ex actionibus, quæ oriuntur ex caussis seu pactis, & obligationibus dādi, putà ex stipulatu, ex empto, societate, mandato, negotiorum gestorum, tutelæ [l], & similium. Quando autem rem nobis exhiberi desideramus, non certi omnino, an ea de re cum quopiam agere expediat, nisi prius eam viderimus, tunc actione hac ad exhibendum agimus [m]. Res, quæ exhiberi petūtur, mobiles esse debent: immobiles quippe exhiberi frustrà petimus, cùm latere facilè non possint: quamuis & res immobiles demonstrari interdum, & oculis subijcere necesserium sit [n]: sed aliis de caussis & actionibus, quàm per ad exhibendum iudicium. Neque etiam pro omnibus rebus mobilibus agitur ad exhibendum: nam hæc actio ad eam rem inutilis est, si liber homo retinetur; creditur enim tantùm competere, ei cuius pecuniariter interest [o]: homo autem liber non recipit æstimationem [p]. Proinde ad æquitatis prætoriæ officinam itum est, & prospectum per interdictum de libero homine exhibendo, qui dolo malo retinetur, ab eo qui ius in personam retenti non habet [q]. Hocque interdictum propositum tuendæ libertatis caussa [r]. Nihil enim multum à specie seruientium differunt, quibus non datur recedendi facultas [s]. Quo fit, vt omnibus competat, cùm nemo 3 4
pro

a l. 3. §. hæc actio. ad exhib. P.
b gloss. in dicto §. hæc actio, in verbo personalis, arg. § 2. de oblig. quæ ex qua. cont.
c l. 3. §. fin. ad exhib. P.
d Pau l. 2. ad exhi. P.
e l. plus est, 22. & l. fin. de verbo. sign. P. & l. restituere, eo. l. videamus § in Fauiana, de vsur.
f dicta l. plus est, & l. locum 3. §. hoc interdictum, de tabu. exhi.
g l. quod & lex, § ait prætor de liber. homine exhi. P.
h l. si quis. & toto titul. de exhibitio. reorum.
i l. si quis à liberis, l. 5. de liberis agnosc. P. lib. 2 5. tit. 3. l. Nesennius, de nego. gest.
k vt in l. instrumenta, 24. C. de fidei com.
l vt in l. Titius hæres, 50. de action. emp. P. l. quædam l. 9. de eden. P. cum simil.
m l. meminimus, §. sed vbi, quando, & quib. quar. pars de bea. lib. 10. C. l. ad rem mobilem, 56. & ibi gloss. de procura. P.
n vt in l. si irruptione, 8. finiū regun. P.
o l. si liber homo, l. 13. ad exhiben. P.
p l. 1. §. sed cum homo, de ijs qui deiecer. P.
q l. 1. & l. 3 §. is tamen, de liber. homi. exhib. P. dict. l. si liber homo, ad exhib. P.
r dicta l. 1. §. fin. eod. de liber. homi. exhib.
s l. 2. eod tit. P. l. antiquitas C. de vsu. fruct. cum simil.

prohibeatur libertati fauere [a], remanente etiam pœna legis Fauiæ [b], quæ acerrimè punit eos, qui liberas personas concludunt, & inuitas retinent [c], vt latiùs diximus in plagio, inter crimina, vt nec tempus modicum pro exhibitione liberi hominis concedatur ei, qui dolo malo inuitum retinet: quoniam præteriti facti pœna est [d]: volentem autem retinens, non tenetur hoc interdicto: nisi calliditate priùs circumuentum, vel seductum, vel solicitatum anteà retineat, aut si non bona fide, vel probabili ratione hoc faciat [e]. Nec debitorẽ latitantem quisquam exhibere cogitur: quia sponte videtur latitare, & retineri, & in bona eius à prætore fieri potest missio [f]. Qui etiam bona fide hominem liberum emit, quem putat esse seruum, vel dubitat esse seruum, antequã certior fiat, dolo malo possidere vel retinere non videtur, nec hoc interdicto tenetur [g]. Neque is quoque qui nescit hominem liberum apud se retineri [h].

5 Ad hoc interdictum, de libero homine exhibendo, pertinet aliud interdictũ de liberis exhibendis, & deducẽdis [i]: sed hoc interest inter hæc duo: quòd interdictum prius de libero homine, sit cuique permissum, & possit is qui non detinet dolo malo, obiicere exceptionem: at in hoc, in quo agit qui in potestate habet, contra detinentẽ eum qui sub sua est potestate, omnimodò sine exceptione debet fieri exhibitio: nisi mater possideat, agente patre: vel maritus, agente eodem de filia [k]. Quia & apud matrem quoq; debet sæpe potius morari, quàm apud patrem filius [l]. Et obtinuit aliquãdo ob nequitiam patris, vt apud matrẽ sine diminutione patriæ potestatis moraretur [m]. Inuitus alioquin filiusfamilias detentus, patre agẽte interdicto hoc, & de liberis deducendis, non solum exhibendus, sed etiam deducendus: vel quin deducatur ab eo exhibitus, prohibere non potest is aduersus quem actum est: nulla habita ratione volũtatis filijfamilias: neque exigitur ea de re alia notio prætoris, prætérquam, si is qui conuenitur contendat se patrem esse [n]: vel si filiusfamilias dicat se patremfamilias [o].

6 Maritus rectè etiam cum patre vxoris edicto de liberis exhibendis & deducendis, videlicet de vxore retenta à patre exhibenda, & deducenda, contendit, & potior est [p]. Quia scriptum, relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori: & quos Deus coniunxit, homo non separet [q]. In personis quæ seruituti obnoxiæ sunt, & pretio æstimantur, non egemus alio remedio, quàm ad exhibendum actione, vt si criminis alicuius reus

7 seruus postulatur [r]. Non datur autem actio ad exhibendum, pro tabulis exhibendis, si quis extra hæredẽ, tabulas testamenti, aut codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit: sed datur interdictũ de tabulis exhibendis [s]: hæredi tamen datur [t]. Præparatorium nihilominus hoc interdictum de tabulis exhibẽdis, ad alias actiones est [v], vt actio ad exhibendum, cui & affine [x]. Quinimo Valerius & Galienus pupillari substituto, mortuo pupillo, hoc interdicto experiri permittunt [y], cùm tamen, quia hæres posset, vt dixi mox, experiri actione ad exhibendum. Datur porrò hoc interdictum, non aduersus quemlibet possidentem tabulas testamenti, vel ad testamenti caussam pertinentes: sed aduersus detentorem qui negat se tabulas possidere, vel exhibere ob certam probabilem caussam oportere [z], vt cogatur exhibere. Experiuntur autem eo interdicto, omnes quorũ interest exhiberi [a], vel quia quippiam in illis sibi relictum putant, vel impugnare tabulas decreuerũt, vel alio

8 modo sua interest exhiberi. Facit & æquitas exhibitionis, vt quamuis ad exhibendum agi non possit, tamen in factum actio detur, vt Iulianus tractat [b]. Et quandoque ad exhibendum actio in actionem, in factum mutatur: vt si exhibeatur res deterior facta, & mutata priore specie, Dioclet. & Maximia. dicũt dari actionem in factum [c], quã tamẽ Vlpianus ad exhibẽdũ in eadẽ ferè quæ-

9 stione dixit [d]. Prohibet lex duodecim Tabularũ, tignũ ædificio insertũ, solui, & ideo tignũ nõ potest per ad exhibendũ peti [e]: ne vrbis facies deformetur [f], & quia propriè nõ dicitur possideri [g]. Diuersum tamen in gẽma auro [h] alieno inclusa, quæ etsi vẽdicari nequeat, tamẽ per ad exhibẽdũ, vt separetur petitur.

a l.1 §. hoc interdictum omnibus, de lib. homi. exh. b. P.
b dicta l.1.
c l. non statim, § fin. ad leg. Fabiam, de plagia. P. l. si fratrem, C. eod. titul.
d l. 4. §. 1. de liber. homi. exh b. P.
e l.1 §. si quis volentem, eod. titu. P.
f l. fina §. fin. de liber homi. exhibẽ. l. plerisque, & l. fatisque, de in ius vocan. P.
g l.1 §. is qui nescit, & l. fin. de liber. hom exhib.
h dicto §. is qui nescit.
i l. 1. §. in hoc interdicto, de liberis exhi. P.
k dict. l. 1. § penul. & fin. P. & l. 1. C. eo. titul.
l dict. l. 1. §. si verò mater l. 1. & 2. C. de diuor. l. penul. C. de pat. potesta.
m l. 3. § et amb, de liberis exhib. P.
n dicta l. 3. §. hoc autem, eo. titu. P. l. 1. C. eod. titu.
o l penul. & fin. eo.
p l. 1. de liberis exhi. P. l fin. C. eod. titul. l. si inuita, C. de nup.
q Genes. 3. D. Matthę. 19.
r l. 2 C. ad exh ben. l. 6. eod. titul. in P.
s l. 1. §. si quis extra hæredem, ad exhiben. in P. l. 3. §. solent, & §. condemnato, de tabul. exhib. P.
t l. 2. & 3. quemadm. testam. aperia. P.
v l. de his, 6. de mis. act. P. l. 1. quemad testam. ap. P.
x l. de eo l. 12. §. fin. ad exh. b. P.
y l. vnic. de tabul. exh b. C.
z l. 1. § 1. & l. 3. §. 1. de tab. exhi. P.
a l. 3. §. interdictum, vers. solum, de tab. exhi. P.
b l. 3 §. interdum, ad exh ben. P.
c l. exhibitionis, l. 9. ad exhiben. C.
d l. Iulianus, l 9. § si quis rem, eo. tit. P.
e l. gẽma, l. 6. ad exhiben. P.
f l. prætor, §. hoc interdictũ de oper. non. nuncia. P. l. 1. §. si quis nemine, ne quid in loc. publ. P.
g l. qui vniuersas, de acquirend. possess.
h dicta l gemma.

Idipsum in rota vehiculo alterius iuncta statuendum censet Vlpianus, ex
sententia Pomponij: & in tabula mea, armario tuo, vel naui iūcta, vel ansa scipho
vel emblemmate phialæ, vel purpura vestimento, vel brachio statuæ iun
ctis [a]. Agitur & ad exhibendum pro rebus extantibus, & pro non extātibus, 10
& non possessis, si is qui conuenitur dolo desiit possidere, vt si hominem quē
possidebat occiderit, siue in alium transtulerit: si ita rem corruperit, ne haberi
possit: si vinum, vel oleum, vel aliud quippiam effuderit: si glandem ex arbore
tua in fundū meū decidentē, immisso pecore depasco dolo malo [b], videlicet,
ratione æstimationis faciendæ litis. Personæ quibus licet hac actione experi- 11
ri, generaliter omnes sunt, quorum exhiberi rem aliquam interesse videtur [c],
iustè & probabiliter [d], tempore videlicet, quo fit litis contestatio, & quo fit cō
demnatio [e]. Quamobrem & iudex hac de actione aditus, hactenus cognos-
cet, an iustam & probabilem habeat causam actor actionis, propter quam sibi
exhiberi desideret [f]. Et si plurium vna de caussa vel ex pluribus intersit rem
exhiberi, & illi agere omnes possunt [g]. Neque qui ad exhibendum agit, vti-
que dominum se dicit, nec debet ostendere, cùm multæ caussæ agendi sint,
& contra possidentes ex his caussis, vel qui dolo desierint possidere dentur, 12
vt contra creditorem rem pignoratam possidentem, contra depositarium,
commodatarium, conductorem, & hæredes eorum [h], municipesq́; [i]. Hæres
non quasi hæres, sed suo nomine vti hac actione potest, item hæres possesso-
ris, suo nomine tenetur. Igitur non procedit quærere, an hæredi & in hæredē
danda sit: ex dolo tamen defuncti in hæredem datur actio, si hæreditas eo no
mine locupletior sit [k]. In hac actione actor omnia noscere debet, & dicere ar
gumenta rei, de qua agitur [l], idest, ita describere & demonstrare rem petitā, 13
vt quam petat intelligatur, vt & in rei vendicatione receptum est [m]. Et si de
stercore congesto in aream alicuius ea actione agatur, de toto, non de parte
exhibendo agendum [n], & si de rate, vel naue delata vi fluminis in agrum alte
rius agatur exhibenda, priùs cauendum est de damno dato, & futuro [o]. Con- 14
trà qui conuentus ad exhibendum est, vel exhibere debet, vel si dolo desijt
possidere, cauere debet se exhibiturum, si in potestatem eius peruenerit [p].
Quòd si non restituerit, cùm posset, vel si dolo desierit possidere, tenetur in
quantum in litem iurabitur ab actore eius interesse non fuisse rem ei exhibi-
tam, iudice quantitatem taxante [q]: nec absolui conuentus debet nisi paratus
sit repetita die intentionem suscipere, ita vt fructus secundum legem æstimē
tur, & ideo restituuntur partus vtilitates, si quæ amissæ sunt ob hoc, quòd nō
exhiberetur, vel tardius quidem restitueretur: quæ æstimandæ sunt à iudice
non quanti res sit, quia vtilitas actoris interdū maior est, quàm res. Nam quā- 15
tum ad hanc actionem attinet, exhibere, est in eadem caussa præstare in qua
fuit cùm iudicium acciperetur, vt quis copiam rei habēs, possit exequi actio-
ne, quod destinauit [r]. Finis propter quem hæc actio introducta est, rei vendi- 16
catio est, quia maximè propter vendicationes inducta [s]: quamuis & alij pos-
sint ex superioribus colligi. Et ita in gratiam actoris etiam datur. Et proinde
eius periculo, & impendiis perferenda, perducendáue eo loci vbi actum sit, 17
alioquin ibi exhibenda, vbi fuerit, dum lis contestaretur [t].

a l. signi appellatione. l. 7. §. 1. & 2. ad exhi. P.
b l. Iulianus, l. 19. cū suis §§. eo. P.
c l. si liber homo 13. & l. 3. § sciendum est autem, & l. ad exhibendum, l. 19. ad exhib. in P.
d l. 3. § si meum & l. penult, ad exhi. P.
e l. signi appellatione, l. 7. §. fin. eo. ti.
f in dict. l. 3. § si mecum vers. eleganter.
g dict. l. 3. § Pomponius scribit.
h l. 3. §. fin. & l. 4. & 5. ad exhi. P. l. si ad exhibendum, l. 8. l. si vir numos, 14. eod. l. ad exhibendum, 5. C. eod. titul.
i l. tigni. § item municipes, eod. P.
k l. de eo, l. 12. §. hæres, eo. titu. P.
l l. 2 ad exhiben. P.
m l. si in rem, de rei vend. P.
n l. Celsus, l. 5. §. itē Celsus, eod.
o dict. l. Celsus, §. sed etsi ratis & l. thesaurus meus, l. 15. ad exhi. P.
p dict. l. Celsus §. itē si quis & l. de eo, §. si iusta caussa, eod titul.
q l. 2 § præterea, & l. Celsus, l. 5 §. idē Iulianus, eod. titu. l. 4. C. eod.
r hæc omnia in l. Iulianus 9. § quantū, vsque ad finem legis, ad exhiben. P. l. si optione, l. 10. & l. sed etsi l. 11. eod. P.
s l. 1 ad exhib. P. l. 2. C eod.
t l. sed etsi, l. 11. §. quo autem loco. ad exhi. P.

De negotiis gestis cum ijs qui in aliena potestate esse dicuntur, & de actione quod iussu. Cap. 8.

Institut. Lib. 4. tit. 7. P. Lib. 14. tit. 5. C. Lib. 4. titu. 26.

1 *Negotiorum gestio cum personis, quæ alienæ sunt potestatis, quam producat obligationem.*

2 *Filiusfamilias in quantùm tenetur emancipatus pro gestis in potestate existens.*

3 *Iussu*

3 *Iussu patris, vel domini cum filiofa. & seruo contractum, quam producat actionem.*
4 *Iussus quid, & quomodo à mandato differt.*
Liber, generalis, specialisq́. eod.
5 *Iuberi quæ res possunt geri, qui iubeant, & quibus.*
Quod iussu actio pro quibus, & quibus datur. eod.
8 *Est honoraria, eius finis.*
6 *Iussus obligatorij forma.*
7 *Commendatitia literæ patris, vel domini pro filio, vel seruo, non faciũt quod iussu obligationem si quis contrahat cum illis.*

1 SVNT personæ quæ in alterius potestate esse dicũtur, vel quæ alterius nomine gerunt, cum quibus negotia tractata, pariunt actionem, non tantùm contra ipsos, sed & contra eos quorum potestati subiici dicuntur. Sed diuerso modo, ratione personarum seruorum, & filiorumfam. diuersa & ratione mutationis status earumdem, & aliarum peristasium annotatione. Siquidem cùm constet iure ciuili, seruos omninò esse incapaces conuentionum [a], proculdubio neque tenentur manumissi ex eo quod nomine proprio contraxerunt, adempto illis peculio, si mutuum acceperint [b], si fundum domini quis coluerit, & sit ei reliquatarius [c]: quamuis aliquando dominus per actionem in factum possit petere, quod ei seruus in seruitute promisit, vt eum
2 manumitteret [d]. At filiusfamilias, cùm rectè obligetur, dummodò minor non sit [e], de eo quoque quod eo tempore, quis cum illo gessit, tenebitur. Non tamen in solidum, sed in quantum facere possit [f]. Hæres tamen filij hoc beneficium non habet, sed ipse tantum [g], neque adhuc ipse, si sit mentitus se esse patremfam. [h] Proinde in ijs personis seruorũ, & filiorumfa. si quis cum illis negotia gesserit, non inutiliter quæritur, quomodo ei consulatur.
3 Quare si iussu domini cum seruo negotium gestum erit, vel cum filiofa. in solidum aduersus dominum & patrem, actionẽ prætor pollicetur. Scilicet, quia
4 is qui ita contrahit fidem domini, vel patris secutus videtur [i]. Iussus, est mandati species: verumtamen personæ, quæ in potestate sunt, faciunt differre iussum à mandato [k]: ideò, vt mandatum, iussus erit generalis, & specialis, & liber, ideò si sic quis contestatus sit, quod voles cum Sticho seruo meo negotium gerere, potes periculo meo, videtur ad omnia iussisse, ni certa lex aliud prohibeat [l]. Specialis autem iussus, si certam seruo, actoriúe dominus, vel pa-
5 ter iusserit numerare pecuniã [m], vel aliter cõtrahere [n]. Res quæ geri iubẽtur, sunt quælibet negotia, quæ aliis, quã potestati subditis mandari possunt. Personæ quæ iubent, sunt pater & dominus, quibus potestas permittitur [o]. Item si tutoris iussu seruo pupilli creditum sit, si ex vtilitate pupilli sit, in pupillum datur actio quod iussu, vt si iussu domini, ancillæ, & iussu patris filiæ creditũ sit [p]. Item si iussu eius, qui administrationi prępositus est, cum seruo ciuitatis contractum est, quod iussu cum eo agi potest [q]. Si iussu fructuarij erit cum seruo contractum: item eius cui bona fide seruit, Marcellus putat in eos dandam, quod iussu actionem, quod Vlpianus probat [r]. Item si curatore adolescẽtis, vel furiosi, vel prodigi iubente, cum seruo contractum sit, putat Labeo quod iussu dandam actionem, in eos quorum seruus fuerit. Idem est & in vero procuratore: sed si verus procurator non sit, in ipsum potius dandã actionẽ, idem Labeo ait [s]. Si pupillus iusserit, vtique non tenetur, nisi authore tutore iusserit [t]: sicuti nec obligatur quod iussu, qui iussit cum alieno seruo contrahere, quamuis ille seruus in potestatem iubentis posteà venerit [v]: mandati tamẽ nomine obligatur iubẽs. Si vnus ex dominis serui iussit cõtrahi cũ eo, is solus tenebitur: sed si duo iusserint, cũ quouis in solidũ agi potest, quia similes sunt duobus mandantibus [x]. Forma iubẽdi in mente consistit, & voluntate, neque
6 interest quis testato, siue per epistolam, siue verbis, aut per nuncium, siue

a l. serui, 22. de actio. in P. cum simil. l. quod attinet, de regul. iur.
b l. 2. an seruus pro suo fact. ex manumiss. teneat. lib. 4. C. titu. 4.
c l. si vt allegas 5. eo. titu.
d l. 3. C. eod. titul.
e l. tam ex contractibus, de iudic. P. l. filiusfamilias, 38. de actio. P. l. nulla res, § quod cum eo. C.
f l. 2. & l. pater, 7. quod cum eo qui in alien. potest. P.
g l. sed si ex patre, 4. §. soli autem, eod. titu. l. sciendum, de re iudi. P. l. maritũ, & seq. sol. matr. P.
h l. cum qui se, 6. quod cum eo. &c. in P. 6.
i §. 1. & § si igitur, quod cum eo. ap. Iustin. l. 1. quod iuss. in P. lib. 15. titul. 4.
k l. 1. § sed etsi, eo. P.
l dict. l. 1. §. iussum autem.
m l. si., quod cum eo. qui in alie. potest. P.
n l. si domina, ad senatus. Vellea. P.
o l. potestatis, de verb. signi. P.
p l. 2. quod iuss. P. l. si domina, 25. ad senat. Velleia. P.
q l. 4. quod iuss. P.
r in l. 1. §. si iussu, quod iuss. P.
s dict. l. 1. § fin.
t dict. l. 1. § si pupillus, quod iuss. P.
v l. 1. § fi. quod iuss. l. 3. §. quod si quid admisit, de suspectis tutor. P. §. si extraneus, de noxal. actio.
x l. fin. §. fin. quod iuss. P.

ſpecialiter in vno contractu iuſſerit [a], ſiue mandauerit dominus [b], aut ſerui chirographo ſubſcripſerit [c], vel ratum habuerit quod ſeruus eius geſſerit, vel filius [d]. Commendatitiæ literæ domini, vel patris, pro ſeruo & filiofamil. non 7
dant actionem quod iuſſu, ſi ij quibus cõmendantur harum intuitu contraxerint cum illis [e], quia ea non fuit mens ſcribentis. Quæ inſpicitur, queadmodum ſi dominus, vel pater eſſet principaliter contracturus, putà pecuniã mutuaturus, iuſſerit ſeruo, vel filio numerari, ceſſat actio quod iuſſu, & datur in
dominum, aut patrem certi condictio [f]. Eſt enim hæc prætoria actio quod iuſ 8
ſu [g], vnde & abſolutè dicitur honoraria [h]: & ceſſat vtplerumque vbi ciuilis locum habet. Finis eius actionis, conſequi quod fide alterius geſtum vtiliter eſt: vnde & diligenter fines eius quod iubetur ſeruandi, quia non tenetur ex hac quis, niſi quatenus iuſſit [i], vt & in commodato placuit [k].

a l. 1. §. iuſſum autẽ, quod iuſſ.
b dicta l. 1. §. ſed etſi mãdauerit, l. ſi mãdator 8. quod cũ eo. C.
c dicta l. 1. §. ſed etſi ſerui.
d dict. l. 1. § ſi ratum, l. hoc iure, §. 1. de regul. iur. P.
e l. fin. C. quod cum eo q in alien. pot. &c.
f l. fin. quod iuſ. P.
g dicta l. fi. quod cũ eo qui in al. pot.
h C.
l ſi domina 8 5. ad ſenatu. Velley. P.
i l. 1. quod iuſſ P.
k l. diligenter, manda. P. cum ſimil. ib, nota.

De exercitoria actione. Cap. 9.

P. Lib. 14. titul. 1. C. libr. 4. titul. 25.

1 *Exercitoria actio quæ.*
2 *Res de quibus in ea contrahitur.*
1 *Exercitoria in dominum nauis, pro præpoſito in ſolidum datur.*
3 *Nauis quid.*
4 *Exercitoriæ cauſæ perſonæ.*
5 & 9 *Exercitor nauis quis eſt.*
6 *Auerſione nauem conducere quid.*
7 *Magiſter nauis quis.*
8 *Nauta quis.*
9 *Nautæ caupones ſtabularij &c. edictum quando competat.*
10 *Caupones nautæ, & ſtabularij ſuorum famulorum præſtant factum male.*
11 *In nautas pro rebus illatis actiones vltra prætoriam, nautæ caupones &c.*
12 & 14 *Nauta, & caupo, aut ſtabularius, quando pro rebus illatis non teneantur.*
13 *Caupo hoſpites non poteſt recuſare.*
Nauta non poteſt nauigare volentes reijcere, ſed cogitur ſuſcipere. eod.
15 *Nautæ caupones ſtab, &c. actio rei perſecutoria eſt, & in hæredem, hæredi datur inibi, & reliqua quæ huius actionis ſunt.*
16 *Exercitoria actione quid conſequamur, & eius differentia cum ea quæ nautæ caupones ſtabu. &c.*
17 *Exercitor quando non tenetur de facto magiſtri nauis.*
18 *Exercitoria quomodo teneatur exercitor pro præpoſito nauis.*
19 *Exercitor tenetur de contractu facto cum magiſtro, non ſi cum remigibus nauis, quamuis de eorum delicto teneatur.*
20 *Exercitoriæ actionis finis, & nautæ caupones &c.*
21 *Rationes.*

IVSTINIANVS exemplo actionis quod iuſſu, & eadem ra- 1
tione, prætorem pollicitum duas alias actiones in ſolidum, exercitoriam, & inſtitoriã, tradit [l]. Exercitoria tunc habet locum, cùm quis ſeruum ſuũ, vel aliũ magiſtrũ naui præpoſuit: & quid cum eo eius rei gratia cui præpoſitus erit, cõtractũ fuit [m].

l §. eadem ratione, quod cum eo. &c. apud Iuſtin. & ipſ. in l. fi. de inſtitor. act. C.
m dicto § 1. eodem & l. 1. de exerci. act. P. l. 1. C. de inſtit. act.

Res

2 Res quæ huic actioni dant causam, & de quibus contrahitur, sunt nauis,
merces emendæ, vel vendendæ, conductio vectorum, armamenta [a], onus
vehendum locatum, aliæque res vtiles nauaganti emptæ, vel ad refectionẽ,
vel mercedes vectorum. Si quid enim extra vsum nauigij, vel nauis contra-
ctum est, hac actione à domino præponente non repetitur, nisi & ad aliud
3 expresse mandatum fiat [b]. Nauem accipere debemus, siue marinam, siue
4 fluuialem, siue in aliquo stagno nauiget, siue synedria sit [c]. Personæ quæ in-
teruenìunt in hac causa, sunt dominus præponens, seruus, vel alius præposi-
tus institutor, exercitor, magister, nauta, remiges. Dominus qui præponit
aliquem naui, & dominus nauis est, & aliquando non est dominus [d]: nihil
5 autem interest cuius sit sexus [e]. Exercitor, is est, qui præpositus est naui re-
gendæ, ad quem obuentiones & reditus omnes nauigationis perueniunt: si-
ue is dominus sit, siue à domino nauem per auersionem conduxit, vel ad
tempus, vel in perpetuum. Neque interest, is ne fuerit, masculus, fœmina,
seruus, liber, paterfam. an filiusfam. In pupillo tamen exigimus tutoris au-
6 thoritatem [f]. Auersione nauem conduci dicunt, quando non ad numerum
certarum amphorarum [g], sed vniuersa nauis quicquid potuerit deferre, cõ-
7 ducitur, periculo conducentis [h]. Magister nauis is, cui totius nauis anchora,
id est, administratio mandata est [i]: siue is præpositus sit ab exercitore, siue
ab alio magistro [k]. Magistri porrò imponuntur, vel locandis nauibus, vel ad
merces, vel vectoribus condúcendis, armamentisue emendis [l]: de instito-
8 re proximo dicetur capite, Deo fauente. Nautam accipere debemus, inquit
Vlpian. eum qui nauim exercet, quamuis nautæ appellentur omnes, qui na-
uis nauigandæ causa, in naui sunt: sed de exercitore solummodò prætor sen-
sit [m]. Neque enim debet, inquit Pomponius, per remigem, aut mesonautam
obligari, sed per se, vel nauis magistros. Nautarum quoque nomine veniẽt
exercitores ratium, lintrarij, nauicularij, nauphylaces, præpositi custodiendis
9 nauibus per exercitorem, qui & horum nomine tenetur [n]. In forma exer-
citoriæ actionis, distinguendæ sunt formulæ contrahendi: nam aut nautæ
(quod & in cauponibus, & stabulariis receptum est,) recipiunt quod cuius-
que saluum fore. Et tunc si non restituant, datur actio prætoria ex edicto
nautæ, caupones stabularij, & in eos qui nauim, cauponam, aut stabulum
exercent, ad quos videlicet quæstus, & reditus nauis, cauponæ, aut stabuli
peruenit. Ex eo enim quod exercent nauim, & cauponam, & stabulum, vi-
dentur polliceri securitatem & custodiam rerum nauigantium, viatorum &
iumentorum: & ideò æquum est ipsos de eorum periculo & damno teneri,
quod ibi per se, vel suos datum fuerit: quia necesse est plerumque eorum
fidem sequi, resq; custodiæ eorum committere. Nec putet quisquam, ait
Vlpianus, aduersus eos grauiter hoc constitutum: nam est in ipsorum arbi-
trio ne quem recipiant [o], id est, liberum eis est, num velint cauponam, vel
nauim exercere vel habere stabulum: at cùm semel cauponam habent, non
est eis liberum. Nautæ periculo sunt omnes res in nauim missæ, & assignatæ,
& non assignatæ, & eo ipso quod in nauim missæ sint, receptæ videntur. Re-
cipit itaque omniũ custodiã, quæ in nauem illata sunt, & factum non tantum
nautarum, sed etiam vectorum, id est, eorum qui vehuntur exercitor debet [p],
Sicut & caupo viatorum [q]: sed & merces nõ receptæ in nauim, quæ in littore
10 perierint, ad periculum eiusdem pertinent [r]. Factum & præstant isti exerci-
tores suorum nautarum, & famulorum: quia ipsi eos suo periculo adhibue-
rint [s], culpæ videlicet nomine, quia tales qui nocuerunt, vel damnum fe-
cerunt, adhibuerint: ideò si illi decesserint, non releuabuntur [t]. At distin-
ctio tamen de seruis adhibenda, in condemnatione: nam suorum nomine
noxali duntaxat tenentur, in solidum pro alienis. Nam cum alienos adhi-
bent, explorare eos oportet, cuius fidei, cuius innocentiæ sint. In suis veniã
digni sunt, si qualescumque ad instruendã nauim adhibuerunt [v]: nec tamen

a l.1.§ magistri autẽ, de exerci. actio.
b dict. l.1.§ non autem ex omni causa.
c d.l.1.§ nauem autem.
d dict. l.1.§ magistris autem, & §. exercitorem.
e dict. l.1.§§. magistrum autẽ, & executorem, §. in potestate, l. etsi à muliere, l.4. C. de inst. actio.
f dict. l.1.§. exercitorem.
g l.fi.§ f. ad leg. Rho. de iact. P.
h l.4.§.f. l. si quis vina, §. auersione, de peri. & comm. rei ven. P. l. quod sæpe, §. in his, de contra. emptio. P. l. opus quod, 36 loca. P.
i l.1.§. magistrum nauis, de exercit. P.
k dict. l.1.§. magistrũ autem.
l dict. l.1.§. magistri autem.
m l.1 §.1. nautæ caupo. stabular. vt recep. resti. lib.4. P. tit.9.
n l.1.§ & sunt quidã, & § seq. eo tit. nautæ, caupon.
o dicta l.1.§.1. nautæ, caupo.
p l.1.§.f. & 3. & l. debet, 7. nautæ caup.
q l.2. eo. tit. P.
r l.3 § idem ait, nautæ, caupo. sta. P.
s l.fi. in princ.
t d.l.fi. §. hac autem actione.
v dicta l.fi. §. seruorum l.1. §. serui furti aduersus nautas lib.47. P. tit.5.

immunes ab edicto sunt; ne materia daretur, cum furibus aduersus eos, quos
recipiunt coëundi, cùm ne nunc quidem abstineant ab huiusmodi fraudi-
bus [a]. Pomponius etiam hanc honorariam actionem inductam esse putat, vt
innotesceret curam prætorem agere reprimendæ improbitatis huius gene- 11
ris hominum: quamuis actiones ciuiles pro iisdem causis dentur: vt si per-
ferendas res nauta conduxerit, ex locato; si gratis res susceperit, ex depo-
sito: eò quòd in locato, & conducto culpa: in deposito dumtaxat dolus
præstatur. At hoc edicto omnimodò qui cœperit tenetur, etiam si sine culpa 12
eius res perierit, vel damnum datum est: nisi si quid damno fatali conti-
gerit, vel naufragio, vel vi pyratarum: aut si in stabulo, aut caupona, vis ma-
ior contigerit [b]: teneturque de incendio [c], furto, & similibus [d]. Et licet gra-
tis nauigaueris, vel in caupona gratis diuerteris, non tamen actiones tibi
denegabuntur, si damnum iniuria passus [e] es. Obseruatur tamen in fa-
ctum actione cauponem teneri, pro iis qui habitandi causa in caupona sunt,
non etiam pro eo qui hospitio repentino recipitur, vt viator est [f], si ex
maleficio eius agatur per eum commisso: contrà si de illatis agatur receptis [g].
Sic etiam nauta, vectorum in naui factum non præstat, quia quemadmo- 13
dum caupo non potest repellere iter agentes, sic nec nauta nauigaturos, seu
vehendos eligere vel reiicere potest [h]. In electione autem est eius, qui
furtum passus est in naui, caupona, aut stabulo experiri actione ho-
noraria aduersus nautam, cauponem, aut stabularium: aut ciuili con-
tra furem [i]. Excipit Vlpianus casum, vt si prædixerit nauta, caupo, stabula- 14
rius, vt vnusquisque vectorum, aut viatorum res suas seruet, neque dam-
num se præstaturum, & consenserint vectores prædictioni, vt tunc non cō-
ueniantur [k]. Item 2. Si extra nauim damnum datum sit [l]: & 3. si damnum si-
bi nautæ dederint, non teneatur exercitor [m]. 4. si extra negotium quod ge-
rendum susceperint, nauta, caupo, stabularius, aliquid susceperint, non te-
netur dominus, aut qui præposuit [n]. Actio edicti nautæ, caupones, stabula- 15
rij, &c. rei persecutionem, vt Pomponius ait, continet, & ideò hæredi &
in hæredem, & perpetuò datur [o]. Et in duplum [p]: vtpote ex quasi malefi-
cio, quando datur ob furtum, vel damnum admissum à præpositis contra
præponentem, vtpotè quòd à suspitione maleficij alienus non sit, qui male-
ficos præposuit [q]. Verumtamen in quantum pœnalis est, & extra rerum per-
secutionem in hæredem non datur [r]. Si plures nauem exerceant, vnus-
quisque pro parte, qua nauem exercet conuenitur [s]. Quod tamen verum
tantùm est, in hac formula nautæ caupones, &c. dum de receptione rerum
per has personas, & posteà de earum amissione quæritur. At paulò aliter in
alia formula directæ exercitoriæ actionis: in qua agitur de contractu inito 16
cum præposito, vel magistro nauis: in qua si plures nauem exerceant, cum
quolibet eorum in solidum agi potest [t]: remanente tamen facultate soluen-
ti, agendi contra alios iudicio societatis [v], datur& hæredibus, & in hære-
des, & perpetuò [x]. Est autem electio actoris, qui contraxit cum magistro na-
uis, num contra magistrum, seu institorem, an contra exercitorem velit ex
persona magistri agere: ita tamen, vt electione facta vnius, ad alium non pos-
sit redire [y]. Potest se tamen tueri exercitor contra factum magistri, si is mo- 17
dum cui præpositus fuit egressus est [z]: & si ei in aliam rem, quàm esset præ-
positus mutuatum est [a]. Verumtamen non ideò creditor onerandus proba- 18
tione est, quòd pecunia mutuata sit erogata in rem cui institor, vel magister
fuit præpositus: sed sufficit exigere, vt sciat in hoc se credere, cui rei magi-
ster sit præpositus: & in eo aliquam diligentiam creditor debet præstare
contrahendo cum institore, vt sciat institorem in eo quod contrahit præposi-
tum, & ne mutuet amplius, quàm necessarium sit rei: non enim illud quod
supra necessitatem negotij commissi impenderet, & mutuaret, repetere ab
exercitore, vel domino posset [b]: quamuis rectè cum institore, vel magistro,
ex eo quod cum eo contraxit agere posset [c]. Diuersa quoque ratio in eo quod 19
exer

a l.1.§.1. nautæ caup. P.
b l. 3. §. sed si tota. cum §§. seq. eo. nautæ caup. stab.
c l. si vendita, 11. de peric. rei. ven. P.
d l. cum duobus, 52. §. dãno pro soc. l. nauta, 5. §. fi. nau. caup. sta.
e l. licet, 6. eo. tit.
f dicta l. licet §. in facti, & l. 1. §. caup. autem, fur. aduers. naut. P.
g gloss. in dict. l. licet, §. in factum,
h dicta l. 1. §. fi. fur. aduers. nau. P.
i dict. l. 1. §. 1. furti aduers. naut. P. l. penul. §. possumus, nautæ caupones, l. 3. §. fi. eo. titulo in l. fi. § item si prædixerit, nautæ caupo. sta. P. arg.
k itaque, 3 2. de ædil. edict. in P.
l dicta l. fi. in princ.
m ead. d. l. fi. §. hæc actio.
n l. 3. §. eodem modo, nau. caup. stab.
o l. 3. §. hæc autem actio, naut. caup. P.
p l. fi. § hæc actio eo. duplũ omne pœna gloss. in rubrica nautæ caupo. stab.
q §. penul. de oblig. quæ ex quasi. delict.
r l. fi. §. hæc iudicia naut caup. sta. P.
s dict. l. fi. §. si plures.
t l. 1. §. fi. & l. 2. & l. si tamẽ l. 4. de exerc. actio. P.
v l. 3. eo.
x l. si tamen l. 4. §. fi. eo. ti.
y l. 1. §. est autem nobis & §. hæc actio. eo. tit.
z l. 1. §. igitur præpositis & §. sed etsi certis, de exerci. act. P.
a in d. l. 1. §. non autem & l. fi. eo. tit.
b d. l. fi.
c l. si cum 5. §. item si seruus, eo.

exercitor tenetur ſolùm de contractu facto cum præpoſito, ſeu magiſtro nauis: non autem de contractu facto cum nautis, ſeu remigibus: quanquam ex delicto cuiuſuis eorum, qui nauis nauigandæ cauſa in naui ſunt, detur actio in exercitorem. Alia enim eſt contrahendi cauſa, alia delinquendi. Siquidem qui magiſtrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas habet, non contrahi cum eis permittit, ſed culpa, & dolo carere eos curare debet [a]. Eſtq; naualis lex ea de re Iuſtiniani hæc, *οἱ ναύκληροι ἀπὸ τῶν συναλλαγμάτων τῶν ναυτῶν οὐκ ἐνέχονται, ἀπὸ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἐνέχονται.* id. *Naucleri, ex contractibus nautarum non obligantur, ex delictis tamen eorum, qui nauis nauigandæ*
20 *cauſa in naue ſunt tenentur* [b]. Finis iſtius actionis, vt cæterarum eſt, vt tuta ſint ab omni damno nauigantium, vt in edicto nautæ caupones ſtabularij, viato-
21 rum res. At cur exercitor tenetur de nautis, & magiſtro, & caupones, & ſtabularij de præpoſitis & ſeruis ſuis, iam ratio tradita eſt, quòd participes videantur ſcelerum, qui tales præpoſuerunt [c]. Alia, neceſſitas, quæ ſæpe nauigare vrget, & quia locus, nec tempus patitur deliberandi conſilium, & ita cùm ignari interdum cuius ſint conditionis, vel quales ſint magiſtri propter neceſſitatem nauigandi, cum illis contrahamus, æquum fuit eum, qui magiſtrum naui præpoſuit, teneri [d]: alioquin contrahentes deciperentur [e]. Quo fit, vt ex contrario nauem exercenti, aduerſus eos qui cum magiſtro contraxerunt, actionem prætor eandem non polliceatur: quia non eodem auxilio indigeant [f]: ſed datur in eos alia actio, mandati ceſſione facta actionum à magiſtro exercitori [g]. quod tamen diuerſum eſt in inſtitoria actione [h].

a l.1.§. ſed ſi cũ quolibet nautarum, de exercito. act.

b in legibus naualibus Græcis Iuſtiniani, l. 16.

c § fi. de obliga. quæ ex quaſ. de.

d l.1. de exerc. actio.

e dicta l.1. §. magiſtrum autem.

f l.1.§. ſed ex contrario eo. tit.

g l. ſi eũ qui, 5. eo. ti.

h l.1.§. fi. & l. 2. de inſtit. actio. P.

Ad legem Rhodiam de iactu, & de quibuſdam aliis legibus nauticis. Cap. 10.

tit. 2. lib. 14. P.

1 Rhodienſes leges vnde dicta.
Nauticas leges Rhodos conſtituit.
2 Nauales leges potiùs locorum, quàm communes ſequendæ.
3 Nauales leges de rebus nauigationis quæ.
4 & 5 Naues facere, & fabricare, & nauigare quibus permiſſum, aut prohibitum.
5 Claudia lex de nauibus ſenatorum.
5 Negotiatio interdicta ſenatoribus.
6 Nauis in refectionem, armamentum, & conſtructionem mutuans, habet priuilegium prælationis.
7 Nauta ne conuertat in negotiationem vecta.
Ne oneri publico aliud adiiciat priuatorum. eod.
Nauem habens in flumine publico ſubire cogatur onus publicum. eod.
9 Ne naui veteri pretioſa imponat.
In naui re perdita quis teneatur lex Rhod.
10 & 14 & 16 & 18 Iactus naufragij vt reſarciendus à vectoribus & nautis.
11 Nauigationi quod eſt idoneum tempus.
12 Nauta commodo tempore, vel itinere non nauigans in culpa eſt.
13 Nauta portum tenens tempore commodæ nauigationis punitur.
14 Iactus periculum pertinet ad nautam, ſi plus æquo nauem onerauerit.
15 Nauta aduerſa tempeſtate ne nauem derelinquat.
17 Inſtrumentorum fractio, quibus vtitur qui locauit operas, pertinet ad eum qui locauit ſuas operas.

18 Naue

18 Naue incurrente in aliam nauem damnum datum quomodo, & à quo resarciendum sit.
19 Naui à pyratis spoliata an contributioni locus sit.
20 Nauis damnum ad quem pertineat.

QVIA nauiũ exercitiũ ad summã reip. vtilitatũ pertinet [a], de 1
nauticis legibus pauca percurrere alienũ ab instituto sermone
nõ erit. Dictæ porrò leges istæ Rhodienses, à ciuitate & insula
Rhodiensi, quę est in mari Carpathio, Cariæ adiacens, in Asia,
quæ legũ præstantia & naualis rei peritia adeò valuit, vt annis
multis maris imperio potiretur, & pyratarum latrocinia su-
stulerit: ita nauigandi solertia, naualibusq; victoriis celebrata [b]. Proinde,
illa aliquando & leges mari, & nauticis rebus constituit, secundum quas &
reliquæ nationes, nisi si quas contrarias haberent, iudicabant [c]. Solent enim 2
litora & maria eis adiacentia leges quasdam iure suo constituere: quales
pleræque & vtilissimæ in Amorica, seu in Britannia: & nullus ferè fluuius na-
uigabilis, nullúmue pelagus, quibus non sit quædam ex consuetudine
vsurpata lex à iure communi, & Rhodiensium diuersa. Quare illæ potiùs in
locis quibus dictæ sunt seruandæ erunt. Porrò leges omnes respiciunt aut
res, aut personas, aut negotia nautica. Ad res pertinent leges, quæ de ipsis 3
nauibus & armamentis, & rebus vehendis, vel transferendis statuunt, & de
iactatis & conseruatis. Qualis illa, vt priuatis etiam naues habere & nauigia 4
exercere sit permissum: dummodò id fiat sine fraude reipub [d], exceptis se-
natoribus, quibus interdictum erat naues habere [e]. Liuius scribit illam le- 5
gem fuisse Romanis antiquissimam tribunitiam Claudiam, P. Cornelio, &
Ti. Sempronio Coss. ne quis senator, quiúe senatoris pater fuisset, maritimã
nauem, quæ plus trecentarum amphorarum esset, haberet: id satis habitum
ad fructus ex agris vectandos, quæstusq; omnis patribus indecorus visus est.
Vtitur & ea lege Cicero oration. de suppli. Quod quis nauis fabricandæ, vel 6
instruendæ quoque modo crediderit, vel ob nauem venditam petat, habet
priuilegium post fiscum [f]. Priuilegio quoque prælationis vtuntur, ea quæ in
cibaria nautarum fuerint credita, sine quibus nauis salua in portum perueni-
re non poterat: item si quis in merces sibi obligatas crediderit, vel naulum
exsoluatur [g]. Alia lex mercium euectarum est, ne susceptas species vehendas 7
in negotiationis emolumenta conuertant [h]. Item ne quid oneri publico à
priuatis imponatur: alioquin & dispendio naufragij, & publicæ coërctionis
experitur condemnationem [i]. Et qui naues habet in Tyberi, publica subire
cogatur [k]. De onerandis quoque nauibus sic in Rhodiis naualibus legibus 8
cautum: *φορτία μεγάλα, καὶ πολύτιμα μὴ ἐμβαλλέτωσαν οἱ ἔμποροι, καὶ οἱ ἐπιβάται εἰς*
πλοῖον παλαιόν [l]. &c. id est, *merces ponderosas ac pretiosas, mercatores & vectores na-*
uigio veteri ne imponunto. Iubet & eadem, conducentes naues antequam eas
onerent exquirere an nauigium integra armamenta habeat, malum, anten-
nas vallidas, vela, & cilicia, anchoras, funes canabinos, eosq; varij generis,
scaphas nauigium assectantes, temones necessarios, nautas sufficientes, so-
cios nauales, vigiles, latera nauis minime dissoluta. Iubet lex alia Rhodia 9
etiam [m], *ἐὰν εἰσέλθῃ ἐπιβάτης εἰς πλοῖον, καὶ ἔχει χρυσίον ἢ ἕτερόν τι, παρατιθέσθω αὐτὸ*
τῷ ναυκλήρῳ, εἰ δὲ μὴ παραθέμενος εἴπῃ, ὅτι χρυσίον ἀπώλεσα, ἢ τὸ ἀργύριον, ἄκυρα ἔστω
τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. οἱ δὲ ναύκληρος, καὶ οἱ ναῦται, ὅμως οἱ ἐμπλέοντες ὅρκον παρεχέτωσαν.
Id est, *si vector nauigium ingressus, pecuniam, aut aliud quid habet, apud nauclerum deponito. si verò re non deposita dixerit se aurum perdidisse, aut argentum, dicta ipsius inualida aut irrita sunto. Nauclerus tamen & nautæ aliiq; vna nauigantes, iuramento sese purganto.* Lege Rhodia etiam cauetur [n], vt si leuandæ nauis gratia, 10
iactus mercium factus est, (videlicet vrgente periculo, & imminente naufra-
gio,)

a l. 1. §. licet autem. de exercitor. actio.
b lib. 7. Aulus Gell. c. 3.
c in l. de precario l. 9. ad leg. Rhod. de iact. ca. Rhodiæ leges 2. dist.
d l. 1. de naui. non excusan. lib. 10. C. titul. 3.
e l. 3. de vaca. muner. P.
f Marcell. in l quod quis, l. 34. & Paul. in l. qui in nauem, 10 de priuileg. creditor. lib. 42. P. tit. 6.
g qui potior. in pign. ha. P. l. huius enim, l. 6.
h l. 2. de nauicular. seu naucler. public. species transportanti. lib. 11. C. ti. 1.
i l. vni. ne quid oner. pub. impo. lib. 11. C. tit. 4.
k l. vni. de nautis Tyberinis C. lib. 11. tit. 26.
l in legib. naualib. Græcis Rhodiens. c. 11.
m l. 13. Rhodiensium leg. 1.

gio) omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt [a]. Verba legis Rhodiæ [b]. ἐὰν πλοῖον ἐπὶ χειμῶνι καταληφθῇ καὶ ἐκβολὴν ποιήσῃ τοῦ γόμου, καὶ κεράτων κλάσιν καὶ καταρτίου, καὶ αὐχένων, καὶ ἀγκύρων, καὶ ἰφολκίων, ταῦτα πάντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν ἅμα τῆς τιμῆς τοῦ πλοίου, καὶ τῶν σωζομένων φορτίων. id eſt, *ſi nauigium tempeſtate oppreſſum fuerit, & vna cum mercium iactu antennarum cornua, malus, gubernacula, anchoræ, epholtiaq́ fracta ſint: hæc omnia in conſortium contributionis veniunto, vna cum nauis & ſaluatarum mercium æſtimatione.* Iactu facto, laborante naue, amiſſarum mercium domini, ſi merces vehendas locauerint, ex locato cum magiſtro nauis agere debent. Is deinde cum reliquis quorum merces ſaluæ factæ ſunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere poteſt. Aequiſſimum enim eſt, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amiſſas res aliorum, conſecuti ſunt vt merces ſuas ſaluas haberent. Et ideò eius rei cauſa, poteſt vti magiſter nauis donec ſatisfiat, iure retentionis ſarcinarum & mercium, ſi quas ibi vectores habeant [c]. Excutiendum autem eſt hîc, num magiſter nauis in culpa ſit, aut dolo: quia tunc omne in eum periculum conuertitur, veluti ſi in alia naue, deteriore, nauta nulla coactus neceſſitate merces poſuerit, vel traduxerit, cum id fieri nolle ſciret dominum, dummodò eadem nauigatione vtraque nauis non perierit, cumq́; id ſine dolo & culpa nautarum factum eſt [d]. Tenetur etiam ſi imperitè, vel temerè in periculum nauigationis, extra tempora conuenientia ſe comiecerit, aut ſi minus idoneis nauigationem commiſerit, vt ait Pau-
11 lus [e], Caius [f], & Vlpianus [g]. Sanè vt ſcribunt Gratianus, Valẽtinia. & Theodoſius, CCC. placuit, vt Nouembri menſe nauigatione ſubſtracta, Aprilis, qui æſtati eſt proximus, ſuſceptionibus ſcilicet nauigiorum, applicetur: cuius ſuſceptionis neceſſitas, ex calendis Aprilibus, in diem calen. Octobr. menſura ſeruetur [h]. Hyemis nauigatio ſæpe perículoſa eſt, & ſemper incerta [i]. Et Vegetius, de menſibus loquens: *ex die*, inquit [k], *tertio iduum Nouembris, vſque ad diem ſextum iduum Martij, maria clauduntur. Nam lux minima, noxq́ prolixa, nubium denſitas, aëris obſcuritas, ventorum, imbrium vel niuium geminata ſæuitia, non ſolum claſſes à pelago, ſed etiam commeantes à terreſtri itinere deturbat.*
12 Nauta itaque aut magiſter, qui pelago non idoneo tempore commiſit, ſiue
13 imprudentia fecerit, in culpa eſt [l]: & ſi per inſidioſa loca miſerit [m]. Non effugit etiam damnum, imò deportationis pœnam ſuſtinere debet nauta, qui publicas ſpecies defert, ſi & conueniente flante vento portum tenet, pœna etiam ad iudices, & municipes prorogata, qui in portu tunc eſſe paſſi ſunt [n].
14 Sed & ad culpam pertinebit nautarum ſolum iactus, ſi plus æquo naues onerarias, quæ Græcis φορτηγοὶ & φορταγωγοὶ, onerauerint [o]: & ita qui oneri publico ſarcinam adhuc priuatam ſuper impoſuerint, diſpendio periculi & naufragij tenentur [p]: non enim audiuntur, ſi ſe ignorare dicant poſt damnum acceptum calculum modiationis nauis, id eſt, quantæ menſuræ & capacitatis eſſet [q]. Sic enim olim modiorum numero amplitudo oneris nauis menſurabatur, vel ex culeis, vt hodie ex doliis ſeu tonellis [r]. Et mandatum erat, nauiculariæ functioni obnoxiis, ad neceſſarium, & conſtitutum modum ædifi-
15 care naues [s]. Item in culpa eſſe videtur is nauta, & magiſter, ſi aduerſa tempeſtate nauem dereliquerint: nã & eadem culpa cæteri vectores puniuntur, ea lege, quam refert Cicero. *Lex eſt*, inquit [t], *Qui in aduerſa tempeſtate nauem reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera ſunto qui in naui remanſerint.* Sunt alia his ſimilia, quibus & fraus & dolus nautarum, & imperitia, & culpa iactatum, & iacturam in magiſtros rectè ſolos retorquet. At quando his ceſſantibus, caſu fortuito, vel ſuperiori vi & tempeſtate exoneranda nauis eſt, iuſtum non eſt, vt qui in eadem naui periclitatur magiſter damnum
17 omne ſubeat: proinde contributio facienda eſt, habita ratione rerum, & perſonarum. Nam, ſi laborante naue, conſeruatis mercibus deterior facta ſit nauis, aut ſi quid exarmauerit, nulla facienda eſt collatio: pro his enim mercedem

a Papinia. in l. 1.
b in legibus naualibus Rhodienſium, l. 43. & in l. 31. & 32. 35.
c l. 2. ad leg. Rho. de iact. P.
d l. ſi §. ſi ea conditione, ad leg. Rho. de iact. P.
e l. vtique 16. §. 1. de rei vend. P. l. item quæritur §. 1. loca. P.
f l. qui petitorio. 37. § 1. eo. titul. de rei vendic. P.
g l. item quæritur 14. § ſi magiſter nauis loca. P.
h l. 3. de naufragiis, lib. 13. C. Theodoſia. ti. 9. l. 3. de naufra. lib. 11. C. Iuſtinia. tit. 5.
i l. ciuitas Rhodiorum, l. 6. de offic. rector. prouin. lib. 1. C. tit. 44. Actuum 26.
k Vegetius lib. 4.
l l. 2. §. quod diximus. ſi quis cautio. lib. P. 2. tit. 11.
m dicta l. qui petitorio 37. § qui in rem de rei vendi. P. & l. item quæritur, §. ſi quis ſeruũ loca. P.
n l. fin. de nanicula. lib. 11. C.
o in l. 49. Rhodienſium & l. 1. ne quid oneri pub. impona. lib. 11. C. tit. 4.
p l. ſi ſeruus ſeruum, 27 § ſi quis de manu, verſi. ſed etſi mulſi, ad leg. Aquil. l. qui inſulam §. qui mulas loca. P. meminit de modiatione.
q l. cum nauarchorum l. 32. de nauiculariis in Codice Theodoſiano, lib. 13. tit. 5.
r l. iubemus nullam, 10. de ſacroſanct. eccleſ. l. 2. de nauib. nõ excuſa. lib. 11. C. tit. 3.
s l. prouideatur l. 28. de nauicula. lib. 13. Theodoſia.
t Cicero de Inuẽtio.

cedem capit magiſter, non ſecus, quàm ſi faber incudem, aut malleum fre-
gerit, non imputatur ei qui locauerit opus. Niſi voluntate vectorum, vel
propter aliquem metum hoc detrimẽtum factum eſt: hoc enim ſarciri opor-
tet[a]. Oportet autem omnes qui remanſerunt, iactu facto in naui, quorum 18
interfuit iacturam fieri, conferre qui res haberent, cuiuſcumque ponderis,
maioris vel minoris ſint, pro rerum pretio, corporum liberorum excepta
æſtimatione, quæ nulla fit, vt & dominus etiam nauis pro portione ſit obli-
gatus[b]: portione menſurata pro æſtimatione rerum quæ ſaluæ ſunt, & earũ
quæ amiſſæ ſunt, obſeruato & eo, vt in æſtimatione facienda rerum amiſſarũ
habeatur ratio damni, non lucri, ideſt, æſtimentur quanti emptæ ſunt, non
quantum vendi potuiſſent. At in his rebus quarum nomine conferendum
eſt, æſtimatio haberi debet, non quanti emptæ ſunt, ſed quanti venire poſ-
ſunt[c]. Non computantur inter iactum ſerui, qui ſe præcipitarint, qui mor-
bo interierint[d], nec res quæ poſtquam iam iactæ ſunt apparuerunt: hæ
enim exonerant collationem, & quod earum nomine exactum eſt, repeti-
tur[e]: res tamen iacta domini manet, nec pro derelicto habetur[f]. Si tamen
res quæ remanſerunt, deteriores factæ ſunt, æſtimandæ ſunt ſecundum
præſens pretium, ne in contributionem vt meliores veniant[g]. Eſt & hîc an-
nectanda Calliſtrati ſuis verbis deciſio. *Sed ſi nauis*, inquit, *quæ in tempeſtate ia-
ctu mercium vnius mercatoris leuata eſt, in alio loco ſubmerſa eſt, & aliquorum mer-
catorum merces per vrinatores extractæ ſunt, data mercede, rationem haberi debere
eius, cuius merces in nauigatione leuandæ nauis cauſa iactæ ſunt, ab iis qui poſteà
ſuas per vrinatores ſeruarunt.* Sabinus æquè reſpondit. Eorum verò qui ita ſer-
uauerint, inuicem rationem haberi non debere, ab eo qui in nauigatione
iactum fecit, ſi quædam ex his mercibus per vrinatores extractæ ſunt. Eorum
enim merces non poſſunt videri ſeruandæ nauis cauſa, quæ periit[h]. Neque
nauis amiſſæ damnum collationis conſortio ſarcitur, per eos qui merces
ſuas ex naufragio liberauerint[i]. Et cùm depreſſa, aut deiecta nauis eſt, quod
quiſque ex ea ſuum ſeruaſſit, ſibi ſeruare reſpondit Paulus, tamquam ex in-
cendio[k], videlicet, vt naue naufraga non teneatur ad contributionem. Sic
quiſque ſuum periculum ſentiet: immunis erit quoque à pœna magiſter: ſi
caſus ſit fortuitus, & ſi ſine culpa & dolo ſuo nauis eius vitium, vt ait Labeo,
fecerit[l]. Optimè autem Vlpianus notat, vt ſi nauis impacta in nauem, vel in
ſcapham alterius, damnum dederit, diſtinguendum ex Proculo: ſi in pote-
ſtate nautarum fuiſſet, ne id accideret, & culpa eorum factum ſit, & tunc
teneri ex lege Aquilia aduerſum nautas: ſed ſi fune rupto, aut cum à nemi-
ne regeretur nauis incurriſſet, cum domino agendum non eſſe[m]. Item La-
beo ſcribit, ſi cum vi ventorum nauis impulſa eſſet, in funes anchorarum
alterius, & nautæ funes præcidiſſent, ſi nullo alio modo, niſi præciſſis funi-
bus explicare ſe potuerint, nullam actionem dandam[n]. Si autem nauis al-
teram contra ſe venientem obruiſſet, aut in gubernatorem, aut in ductorem
actionem competere damni iniuriæ, Alphenus ait: niſi tanta vis fuit nauis,
quæ temperari non potuit: quia tunc nulla in dominum danda actio. Si cul-
pa nautarum fiat, Aquilia ſufficit. Sed ſi funem quis quo religata erat nauis,
præciderit, in factum actio erit[o]. In lege Rhodia[p], ſi nauigium paſſis velis
prouectum, in aliud nauigium in ſtatione agens, aut vela demittens interdiu
incurrerit, omne damnum colliſionis nauclerus, & vectores reſarcire iuben-
tur. Si noctu acciderit, qui vela ſubduxerit, ignem accendere debere: aut ſi
non habeat ignem, clamorem edere. Et ſi his neglectis damnum ei inferre
contigerit, hiſce per teſtes probatis, exitij ſui ſibi eſſe cauſam, & indemnem
aliam eſſe nauem. Veniunt & in contributionem res nautarum, & vectorum, 19
ſi pecuniæ, vel res aliæ ex naui diripiantur ab hoſtibus, aut latronibus, aut
ab exercitu publico, ex lege Rhodia[q]. At Seruius Offilius, & Labeo, ſi na-
uis quidem à pyratis redempta ſit, omnes quidem conferre debere aiunt.
Quod

a l. 2. §. ſi conſeruatis, l. 3. ad leg. Rho. de iact. l. amiſſæ § ſi eo. in legib. Rhodienſibus l. 36.

b l. 2. §. cùm in eadẽ naue, ad leg. Rhod. de iact. l. 40. Rhodienſium.

c dicta l. 2. §. portio. & ſeq.

d dict. l. 2. §. ſeruorũ.

e dict. l. 2. §. 2.

f dict. l. 2. §. ſi. l. qui leuandæ, eo. §. fin. de rerum diuiſ.

g l. nauis, 4. §. cum autem, & §. ſi. ad leg. Rho. de iact.

h d. l. 4. §. ſed ſi nauis, eo.

i l. amiſſæ, l. 5. eo.

k l. cum depreſſa. 7. eo. ad leg. Rhod. de iact.

l in l. ſi. §. idem dicemus, ad leg. Rho. de iact. ff.

m l. quemadmodum, 29. §. ſi nauis, ad leg. Aquil. ff.

n dict. l. quemadmodum, §. itẽ Labeo.

o dict. l. quemadmodum, §. ſi nauis alteram, & §. ſeq.

p l. 36. Rhodienſium naualium.

q in l. 9. legum Rhodiorum.

Quod verò prædones abstulerint, eum perdere, cuius fuerit: nec conferendum eis, qui suas merces redemerint [a]. Iulianus quoque, naui aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deiectis armamentis, & arbore, & antenna, quæ onus integrum retulit, non teneri eos quorum onus fuit nautæ pro damno conferre respondit. Quia hic sumptus instruendæ magis nauis, quàm seruandorum mercium gratia factus sit [b]. Extat iudicium nauticum huius seculi, vt si magister nauis imperitia in agenda naui erret, & ea ratione deterior fiat, mercatoribus damno inde affectis, teneatur damnum resarcire, si soluendo sit: si autem non sit, capite plecti debet: si priùs constiterit eum non esse soluendo [c].

[a] l. 2. §. si nauis, ad leg. Rhod. de iact.

[b] l. nauis, l. 6. cod. ti. ad leg. Rhod. de iact.

[c] *au libre du grant Routier, & pilotage de pierre Garcie aux iugementz D'olleron touchant les faictz des nauieres.*

Aliæ leges nauales circa personas. Caput II.

1 *Nauigantium tres species.*
2 *Nauta tenetur de damno, si inuitis vectoribus in locum periculosum nauim deduxerit.*
3 *Nauta pernoctans extra nauem de damno adueniente mercibus tenetur.*
4 *Nautarum merces & victus.*
Vinum nautæ non semper bibunt. eod.
5 *Nauigantium nauis quantum spatij occupare debet.*
6 *In naui non licet frigere, vel lignum findere.*
7 *Nauticæ quæstiones quædam.*
8 *Furta in naui facta vt plectantur.*
9 *Nautarum in naui contendentium, & contumeliam inferentium punitio.*
10 *Inuenta in mari cuius sint.*
11 *Nauigationis mora quando nautæ non imputatur.*

1 TRIA sunt genera personarum nauigantium, nempe magistrorum, nautarum seu remigium, & vectorum, qui vel mercatores, vel viatores sunt. De exercitore, nau-
2 clero, & nautis satis in exercitoria dictum est. In legibus Rhodiis [d], si nauicularius in locum furtis obnoxium, aut latronibus infestum applicuerit, vectoribus testatò ei loci vitium denuntiantibus, furto facto, ad rerum ablatarum restitutionem nauclerus adstringitur. Si verò nauclero prædicente, vectores eò nauem appulerint, de damno, quod ibi acciderit, ipsi tenentur.
3 Alia [e]. ἐὰν τινὸς τῶν ναυτῶν, ἢ ναυκλήρου ἐκκοιτοῦντος ἐκτοῦ πλοίου, συμβῇ ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου νυκτὸς, ἢ ἡμέρας, πᾶσαν τὴν ζημίαν ἐφορῶν τοὺς ἔξω κοιτοῦντας ναύτας καὶ ναυκλήρους: τοὺς δὲ εἰς τὸ πλοῖον μείναντας ἀζημίους μένειν: τοὺς δὲ ἀμελήσαντας, προσφέρειν τῷ δεσπότῃ τοῦ πλοίου τὴν διὰ τῆς ἀμελείας αὐτῶν προσγινομένην ζημίαν. Idest, *si quo nautarum aut nauclero extra nauim dormiente, nauigij*

[d] l. 4.

[e] l. 16.

iactura noctu aut interdiu acciderit, omne damnum nautæ atque nauclerus extra nauim dormientes præstanto. Qui verò in nauigio manserint, indemnes sunto. Qui autem negligentes, aut oscitantes inuenti fuerint, omne quod per negligentiam illorum damnum illatum est, magistro nauis pendunto. De mercedibus perso- 4
narum nauis, vt naucleri, gubernatoris, proretæ, naupagi, carabitæ, tractant leges nauales Iustiniani sex priores, quas non refero, cùm mercedes ex conuentione ferè, vel ex regionum consuetudine constituantur, sicuti quæ ad victum pertinent, & alimenta: siquidem & hæc moribus reguntur: vt Britanniæ nautæ vnico ferculo cocto semel in die contenti esse debent: eò quòd potionibus quibusdam præter aquam nauigantes fruantur. Nortmaniæ verò nautæ, duobus & bis in die ferculis pascuntur, quòd potione alia, quàm aquæ non vtantur, donec portum appulerint, quo tempore vinum magister eis præbere tenetur [a]. De rectori-
bus sic statuit lex Iustiniani, *Mercatori locum in naui duorum pedum habere* 5
licitum esto, vecturam tamen persoluito [b]. *Vectoris locus in naui in longitudine cubitorum trium, in latitudine cubiti vnius esto* [c]. *Mulier in naui locum cubiti*
vnius capito: puer verò nondum adultus, cubiti dimidij [d]. *Vector in naui pi-* 6
scem ne frigito [e]: *lignum ne findito* [f]: *aquam ad mensuram sumito* [g]: *pecuniam si habeat apud naucerum deponito* [h]: *vnà cum nauclero, nautis, simul nauigantibus iuramentum præstato* [i]. In negotiis nauticis conuentiones excutiuntur, 7
vsuræ quoque nauticæ, & contractus cum nautis & magistris initi, de quibus suo loco. Item nauli solutio, mercedes nautarum, & vectionum num pro mortuis mancipiis in naue debeatur vectura [k], vt non debeatur quippiam pro infante nato in naui, ex muliere quam quis vehendam naui conduxisset prægnantem, cum neque vectura eius magna sit, neque his omnibus vtatur, quæ ad nauigantium vsum parantur [l]. Sunt hîc quæstiones de criminibus intra nauim commissis, ad quæ pertinet prætoris edictum nautæ caupones stabularij, de quo paulò anteà diximus. In selectis 8
legibus Rhodiis, tormentis subiici iubetur, qui anchoras furtò è naui quæ in portu est subtraxit, & damnũ quod inde accidit in duplum sarcire [m]: sicuti & eum qui armamenta nauis subduxerit, aut aliquid aliud à naui, veluti funes canabinos, aut vela, aut cilicia, aut simile quid [n]: at ὁ ἁρπάζων τὶ ἐκ τῶν ναυκλήρων, τετραπλάσιον ἀποδιδότω [o]. idest, *Si quis quid ex rebus nauticulariorum rapuerit, quadruplum reddito.* Et nos alibi in furti tractatione, dum res consideramus, explicauimus latiùs. Inhibetur & Rhodiensibus legibus, 9
ne nautæ aliter inter se contendant, quàm verbis, si vulnus infligatur mercedes medicorum, & operæ neglectæ æstimationem præstari [p]. Et sit impunita cædes eius, qui occisus ab eo est, qui primus vulnerauerat, vel li-
gno, vel lapide percusserat [q]. Sunt & quæstiones de inuentis in mari, qui- 10
bus acquirantur, quæ si iactata sunt in mare, & habita sint pro derelicto, quæruntur inuentori: sin minus, nempe sint necessitate iactata cum spe repetendi, vel naufragio appellentia portum, salua mercede capientium,
redeunt ad dominos [r]. Tractatur & de excusanda mora nauigij, si publicè 11
nauigare prohibitus fuerit nauta, si per eum non stetit, quominus nauigaret, vel stata die merces certo loco non reddantur: si morbo impeditus: si vitium nauis sine dolo malo eius, vitium fecerit [s].

a *au liure du grant routier & piletage, au iugements de l'oron touchant les nauiers.*
b in naualib. legib. Iustinia. l.6.
c l.7. cod.
d l.11. cod.
e l.8. cod.
f l.9 cod.
g l.10 cod.
h l.12. cod.
i l.13. cod.
k vt in l. fin. ad leg. Rhodiam de iactu.
l l. sed addes, 21. §. si quis mulierem loca. P.
m l.1. Rhodiensium.
n in l. 2. earumdem legum.
o l.41. eo. l.3. de nauicula. l.br. 11. C.
p in l. 5. Rhodiensium, & 7.
q l.6. cod.
r auth. nauigia de fur. C. Panor. in c. cùm dilecti, de accusa l. qua ratione. 9 §. fi. de acqui. rerum domin. P. l. falsus, §. si iactum, de fur. P. §. 6. de rerum diuisio. l.1. § fin. & l. quæ leuandæ, ad l. Rhod. de iac.
s l. fin. §. idem iuris cum 4. §§. seq. ad leg. Rhod. de iact. P.

De institoria obligatione & actione. Caput 12.

Lib.14.P.titu.3. Lib.4.C.titu.25.

1 *Institoria actio quando locum habet.*
Institor quis. eod.
2 *Institoria vtilis actio quæ.*
3 *Institores qui possunt præponere, & præponi.*
4 *Institoria actio ex forma præponendi metienda est.*
5 *Institoria actio datur in eum, qui institorem præposuit, pro gesto ab institore.*
6 *Institoris potestas morte præponentis num expiret sine reuocatione.*
7 *Institoria quasi actio quæ, & quibus competit.*
8 *Institoria non datur domino præponenti contra alios, sed alijs contra.*
9 *Institoria actionis rationis & finis.*

1 INSTITORIA tunc locum habet, cùm quis tabernæ fortè,
aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuit, & quid cũ
eo, eius rei caussa, cui præpositus erit, contractum fuit [a]. Ideò
autem institoria appellatur: quia qui negotiationibus præpo
nuntur, institores vocãtur. Institor à Paulo dicitur, qui taber-
næ, locoúe ad emẽdum vendendumúe præponitur: quiq; sine
loco ad eũdem actum præponitur [b]. Appellatus, vt ait Vlpianus [c], ex eo, quòd
negotio gerendo instet: nec interest cui negotio præpositus sit, siue ædificio
faciundo, siue emendo frumento, siue agris colendis, seu mercaturis, seu re-
demptionibus, aut alijs quibuscunque [d], propter quæstum videlicet, non ali-
ter [e]. Et dũmodò negotiationes sint terrestres: vt magister nauis dicitur, qui
maritimis & nauticis instat [f]: quamquam nec impropriè putarem quoque di-
ci institorem, eum qui mercaturis etiam naualibus instat: si modò vterq; ne-
gotiationem generaliter sibi commissam habeat, alioquin enim, si res in indi
uiduo tractanda alicui detur, non institor dicetur, vt si res aliqua emenda, vel
2 vendenda cõmittatur: neque institoria cũ huiusmodi aut cũ domino directa
agi potest, sed vtili institoria, idest, ad exemplum institoriæ [g]. Species itaque
duæ institoriæ actionis, directa, cùm verus institor contraxit: & vtilis, quæ exẽ
3 plo institoriæ directæ datur. Personæ quæ institores præponere possunt, & in-
stitores esse, seu præponi par ui refert quales sint, nũ masculus, fœmina, liber,
seruus proprius, aut alienus, filius filiaúe familias [h], minor viginti quinque an
nis, qui auxilio tamen ætatis, sed non sine caussæ cognitione vti potest [i]: nisi
cum curatore præposuerit [k]. Sicuti pupillus non potest sine tuoris autho-
ritate præponere, neque obligari, nec datur tunc in eum ex facto institoris
actio, nisi quatenus factus est locupletior: cum authoritate tamen tutoris pos-
set [l]. Et tenetur: vt quoque tenetur, si patri qui institores iam præposuit hæres
fiat [m]. Pupillus tamẽ præpositus, obligat eũ qui præposuit institoria: quoniam
sibi imputare debet qui eum præposuit [n]. Et plériq; pueros puellasq; tabernis
4 præponũt [o]. Hîc tamen forma præponendi inspicienda, quãdo de actione mo
uẽda agetur: etenim cõditio præpositionis obseruanda, si certa lege, si in cer-
tis rebus, certoúe tempore quis velit cum institore tantùm contrahi [p]. Si quis,
quasi procurator fuerit præpositus, an quasi institor [q]. Neq; enim omne quod
cum institore gestum est obligat eum, qui præposuit, sed ita, si eius rei gratia

a §. eadem ratione; quod cum eo qui in alien. potest. ad. &c.
b l. institor est. l. 18. de institor. act. P.
c l. 3. eod. P.
d l. cuicunque, 5. eo. de institor.
e l. si cum villico. 16. eod. titu.
f l. 1. de exercito. actio.
g l. Iulianus, 14. §. si procurator rem, de actio. emp. P. l. in eum, 19 de instit. act. l. si mutuã. 5. C. eod.
h l. sed si quis, 7. §. parui refert de instito. act. l. 4. C. eo.
i l. sed etsi pupillus l. 11. de insti. act. P.
k l. 3. de in integ. restitu. mino. libr. 2. titu. 22.
l l. verum, 9. & l. eatenus, 10. de institor. act. P.
m in l. si quis mancipiis l. 17. §. si impubes, eo. titu.
n l. sed etsi quis, l. 7. de institor. act. P.
o l. nam & pleriq. 8. eod.
p l. sed etsi pupillus, l. 11. §. cõditio. de instit. P.
q l. cuicunque, 5. §. sed & cum fullo. eod. P.

cui præpositus fuerat contractum est, ideſt, duntaxat ad id, ad quod eum præ-
poſuit [a]: atque in ea cauſſa, ſicuti in mandato, diligenter fines ſunt ſeruandi:
quia inſtitor nõ ſuo nomine, ſed eius qui præpoſuit ſe obligat [b]. Et ex facto in-
ſtitoris dominus tenetur, ſi ei hoc gerere permiſit, alioquin in quantum in rẽ
ſuam erit conuerſum [c]: quandiu tamen gerit inſtitor, ſuo nomine conueniri
poterit, ab his cum quibus contraxit [d]. Verùm inſtitoria actio propriè datur 5
in eum, qui præpoſuit inſtitorem, ex prætoris authoritate [e]: quia iure ciuili re
ceptum non eſt perſonali agere contra eum qui nobis non eſt obligatus, vel
qui nobiſcum non contraxit [f]. Quòd ſi plures præpoſuerint, datur quoque in
omnes, vel in alterum in ſolidum, exemplo exercitorum, & de peculio [g]: niſi
dominus qui præpoſuit nouauerit contractum inſtitoris [h], vel deinceps con-
trahere prohibuerit cum inſtitore, & ne cum illo poſthac contraheretur de-
nunciauit: quo caſu non cõuenitur inſtitoria [i], ſed ipſe inſtitor [k], vel alia actio-
ne dominus, de in rem verſo, vel quòd iuſſu, vel de peculio [l]. Alioquin nulla 6
interueniente prohibitione, & ſine reuocatione, durat facultas ſemper cõue-
niendi præponentem, vt neque eius morte cenſeatur inſtitor reuocatus, quã-
quam in aliis mandatis aliter ſtatuatur [m]: quare & actiones hæ perpetuæ, &
hæredibus & in hæredem dantur [n]. Accedit actioni inſtitoriæ, actio quæ quaſi 7
inſtitoria & vtilis dicitur, quæ datur contrahenti cum eo quem inſtitorẽ cre-
debat, cùm is inſtitor verè non eſſet, aduerſus eum cuius ipſe negotia gere-
bat [o]. Domino porrò qui præpoſuit, nulla inſtitoria ex edicto prætoris data eſt
actio. Nam ſatis iure ciuili ei ſubuenitur. Quia ſi præpoſuit ſeruum, vel filiũ- 8
familias, iam ratione poteſtatis habet ſibi quæſitas actiones ciuiles ex eorum
contractibus. Si alienum ſeruum, vel liberum præponit, poteſt conuenire vel
dominum inſtitorem actione mandati, vel negotiorum geſtorum. Poteſt &
ſibi ceſſis actionibus agere cum illis, qui cum inſtitore contraxerunt, vel vti-
libus [p]. Finis autẽ & ratio huius prætoriæ actionis eſt, vtilitas promiſcui vſus [q]. 9
Et æquum eſt præponentem ex ea perſona inſtitoris actiones pati, ex qua cõ-
moda ſequitur [r].

a d. l. cuicunque, §. non tamen. & l. in eum, l. 19 §. ſeruus eod. P. l. 3. C. eod.
b l. fin. de inſtitor. P.
c l. 1. de inſtitor. act. P.
d d. l. fin. & ibi interpretes, de inſtitor. Paul. Caſtrenſ. in l. 3. & 7. §. exercitorem. num. 4. de exercit. actio. P. Iaſon in l. ſi inſtitorem, 29. nume. 2. ſi certum peta. P.
e Pau. li. 2. Receptar. ſententiar. titul. 8. l. ſi quis mãcipiis, l. 17. de inſti. act. P.
f §. 1. de actio. l. ſi vnus §. ante omnia, de pact. P.
g in l. habebat, l. 13. §. fi. & l. idem erit, 14 de inſtit. P. l. 2. & 6. C. eod.
h l. habebat §. meminiſſe, eod. P.
i l. ſed etſi pupillus, l. 11. § de quo. & l. ſi quis municipiis, l. 17 §. fin. eo.
k dict. l. ſi quis §. ſi ſeruum l. ſi quis cum filiof. 45. & l. ſequ. de pecul. P.
l dict. l. ſi quis, §. fi. de inſtit. P.
m l. inter cauſſas, mãda. P. §. recte eo. tit ap. Iuſtin.
n l. nouiſſimè 15. de inſtit. in P.
o vt in ſpecie, l. cuicũque, l. 5. §. idem ait de inſtit. P.
p l. 1. & 2. de inſtitor. actio. P.
q l. ſi quis mãcipiis, 17. § ſi impubes, eod. titu. P.
r l. ex qua perſona, de reg. iur. P. l. 1. de inſtitor. act. P.

De tributoria actione. Cap. 13.

Lib. 14. P. titu. 4.

1 *Inſtitoria & tributoria actionis differentia.*
2 *Tributoria vnde dicta actio.*
3 *Peculij & mercis peculiaris differentia.*
4 *Tributoria actionis quæ ſunt perſonæ conſideranda.*
5 *Tributoria actionis, & de peculio differentia. Alia 7.*
6 *Tributoria actionis forma, & obligatio vnde.*
7 *Tributoria actionis contribuendi formula.*
8 *Ratio & finis.*

ACCEDIT proximè actioni inſtitoriæ tributoria: verùm diffe- 1
runt, quòd ſeruus ſi præponitur inſtitor in merce dominica,
inſtitoria cõpetat: ſin autem in merce quæ peculiaris, ſeu pecu
lij eſt permittatur, vel iubeatur à domino negotiari, videlicet
ꝓprio nomine, tributoria datur [a]. Introduxit ꝑtor aliã actionẽ, 2
inquit Iuſtinianus, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſeruus
in

a l. ſed etſi pupillus, l. 11. § ſi inſtitoria, de inſtitor. act. P.

in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei caus-
sa contractũ erit: ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodq;
inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debeatur, & cæteros credi-
tores, pro rata portione, tribuatur. Et quia ipsi domino distributionem prętor
permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quàm
oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ ideo tributoria appellatur [a].
Ex quibus verbis apparet primùm, tributoriam à distributione crediti inter
dominum, vt inter extraneum, & alios creditores, dictam [b]. Deinde appa-
3 ret, rem ex cuius tractatione nascitur cum domino actio tributoria, esse pe-
culiarem mercem, quæ alia est, quàm peculium. Peculiarem enim mercem,
inquit Vlpianus, non sicut peculium accipimus. Quippe peculium, deducto
eo quod domino debetur, accipitur. Merx peculiaris, etiãsi nihil sit in pecu-
lio, dominum tributoria obligat, ita demum si sciẽte eo seruus negotiabitur:
si dominus sciat, vel patiatur, nec de contraria volũtate protestetur [c]. Et ex-
tra mercem aliquando peculium est [d]. Oportet autem mercem ad dominum
4 serui pertinere, in qua peculiariter negotietur [e]. Quòd ad personas pertinet,
illæ sunt dominus, & seruus quem sinit is peculiari merce negotiari [f]: & non
solùm ad seruos nostros pertinebit tributoria actio, verùm ad eos quoq; qui
nobis bona fide seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sint, vel in quibus vsum-
fructum habemus [g]. Et si vicarius mei serui negotietur me sciente, tributoria
tenebor: si me ignorante, de peculio [h]. Sed etsi ancilla negotiabitur, admittẽ-
dam tributoriam dicimus [i]: & parui refert an cũ seruo cõtrahatur, an cum in-
stitore eius [k]. Quare datur actio tributoria contra eũ, qui in potestate habet
negotiantem in peculiari merce creditoribus mercis [l]: & si plures sint domi-
ni, contra omnes [m]. Datur hæredi & in hæredem, de eo duntaxat, quod ad eũ
5 peruenit [n]. Et post mortem serui perpetuò in dominum, & eius hęredẽ [o], con-
traq; alios eius successores [p]: non tamen contra emptorem serui, in quo & dif-
6 fert actio hæc ab ea quæ de peculio [q]. In forma obligationis tributoriæ, inspi-
cienda est mens domini, & modus contribuendi: nam dominus non alio mo-
do tenetur, quàm si patiatur negotiari in merce peculiari, idest, si sciat, & ve-
lit [r]. Datur & tributoria in pupillos, & furiosos, & minores, ex scientia tutorũ
& curatorum, qui passi sunt in peculiari merce seruum eorum negotiari, si ta-
men dolosè pertractauerint & permiserint eũ negotiari, non in amplius actio
hæc pupillos, & minores, & furiosos dabitur, quàm fuerint facti locupletio-
res [s]. Et si pupillus doli capax sit, & dolum admittat: ita si pupillus cuius tutor
scierit, pubes factus, vel furiosus sanæ mentis, dolum admittant, tenentur ex
hoc edicto [t]. Procuratoris autem sciẽtiam & dolum nocere debere domino,
constat [v]: dummodò is fuerit generalis, & cum libera administratione [x]: non
aliter [y]. Si duo sunt domini, alter sciat, alter ignoret negotiationẽ, quod de-
7 bebitur ignoranti deducitur in solidum, nec venit in tributum [z]. Contribuẽ-
di formula est, vt quicquid in merce peculiari erit, quodque inde receptum
erit, nõ quicquid in peculio, id inter dominum, si quid ei debetur, & cæteros
creditores pro rata portione [a] distribuatur, sine vllo occupationis priuilegio,
æquali conditione existente agentium: quamuis in peculij actione aliter [b]: in
quo actio de peculio & tributoria inter se quoque differunt, quemadmodum
& in hac contributione, dominus priuilegium deductionis perdidit, ob per-
missionem negotiandi [c]. Præfertur tamen is qui contraxit cum seruo in hac
caussa, & mercẽ pignori accepit, etiam domini debito, propter pignoris ius [d].
Ex contributione seu distributione dominus deducit, & pro parte accipit
quodcumque debet ei, & ex quacunque caussa seruus, paruiq; refert an ante
mercem, an posteà ei debere cœperit seruus [e]. In distributione quoque ad-
uertendum, vt si seruus plures habuerit creditores, sed diuersos in mercibus
certis: quia duas negotiationes exerceret, puta sagariam & linteariam,
ne confundantur hæc. Sed qui crediderunt in sagariam rem, illi tantùm

a hæc Iustinia. in §. introduxit, quod cũ eo qui in alien. pot.
b l. 1. & fin. de tributor. act. P.
c l. 1. peculiarem autẽ, de tributor. P.
d l. fin. eod. P.
e l. 2. eod. titu. P.
f l. 1. de tributor. P.
g dicta l. 1. §. 6.
h l. procuratoris, l. 5. § si vicarius, eo.
i dicta l. procuratoris, § sed etsi ancillam, l. 1. & ancillarũ, 23. de pecul. P.
k dict. §. sed etsi ancillam.
l dict. l. procuratoris §. in tributum.
m l. 5. eod. P.
n l. illud 7. § fin. eo.
o l. quia non ex dolo, 8 eod. titu.
p l quod in hærede, l. 9. eod.
q l. de peculio, l. 10. eod.
r l. 1. § scientiam, & l. 3. in princi. de tribut. P.
s dicta l. 3. § p. & fin.
t dicta l. 3. §. fin. & l. 4. de tributo. P.
v l. procuratoris, l. 5. eo. l. cuicunque, § fin de institoria. act. P.
x l. procurator cui libera. de procur.
y l. si procurator, de doli mal. excep.
z l. 3. §. 1. de tributor. P.
a §. introduxit, quod cũ eo qui in alie. &c. apud Iustin. l. procuratoris l. 5. § per hanc actionem, & §. non autẽ & l. penul. de tributor. P.
b l. non tantum, l. 6. de tribu.
c dicta l. procuratoris, 5 § in tributũ.
d dicta l. procuratoris, §. in tributum, vers. quid tamen.
e dicta l. procuratoris, § in tributum, vers. sed est quæsitum.

in illa merce sibi contribuant,& alij in alia: sic si duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, sed in diuersis locis, merces locorum eis tantum creditoribus, qui in eo loco vel ratione eius tabernæ contraxerunt, in tributum venient [a]. Si omnes autem merces in vnam tabernam deferebantur, & aliquæ extēt tantū, quæ vnius creditoris pecunia fuerint cōparatæ, dicendū est tamē omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pignoratæ [b]. Et si res extat creditoris vnius, si quidem illa in creditū abijt, in tributum venit: si nō abijt, putà, quia res vendita seruo, vel alteri non prius desinunt esse meæ, quamuis vendidero, nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel satisfacto, dicendum est rē vendicari posse [c]. Videlicet si fides habita non sit de pretio, in quo exquiri oportet quando censeatur traditione habita [d]. Cauere quoque debēt qui pro rata debiti merces inter se distribuūt, vt si alij creditores eiusdem caussæ sub oriantur & emerserint, pro rata se illis debita refusuros [e]. Munus autem distribuendi has partes incumbit domino: & si nolit, arbitrium in hāc rem dat prætor [f]. Idcirco si dominus, vel alius dolo malo fecerit, quominus in tributū veniant omnes res, vel pro rata, prout expedit, non distribuantur, ei qui conqueritur in eum datur actio, vt cogatur, tributoria. Eadémque tenetur dominus si mercem perire passus est, aut eam euertit, aut vilioris data opera distraxit, vel ab emptoribus pretium non exegit dolo, si negauerit cuiquam deberi [g]. Finis est æqualitas damni & lucri pro rata [h]: caussa autem & ratio cur non 8
in solidum dominus consequatur sibi debitum, sed pro rata mercis, est quòd tamquam extraneus in hoc sit [i], & quemadmodum alij creditores aliquantū sibi imputare debeant, quòd cum seruo contraxerint, qui iure ciuili, per se & suo nomine obligari nequit [k]: æquitas autem suasit edictum prætoris, vt qui iure ciuili nihil ab eo petere possint, saltem in quātum merces comparatæ ex eorum pecunia extantes inueniuntur, inter omnes pro rata debiti distribuātur. Quamobrem, cùm ex eadem caussa possit esse actio creditori de peculio, & tributoria contra dominum, nempe quod in parte peculij mercem peculiarem exercuit seruus, eligere debet qua experiri velit: nam altera electa ad aliam redire nō potest [l]. Planè si quis velit ex alia caussa de peculio, & ex alia tributoria agere, audiendus erit [m].

a dict. l. procuratoris, §. si plures.
b dict. l. procuratoris, §. plane.
c dicta l. procuratoris, § sed si.
d iuxta §. venditæ. de rerum diuis. & l. 1. de pig. actio. P.
e dict. l. procuratoris & l. non cum, 6. & l. illud, 7. de tributor. P.
f dicta l. illud.
g dicta l. illud §. si cuius dolo.
h l. non cum, de tribu.
i l. 1. eod.
k in l. serui. & l. seruus, de actio. l. quod attinet, de regul. iur. P.
l l. quod in hærede, §. eligere, de tributor.
m dicto §. eligere.

De peculio. Caput 14.

Lib. 15. P. titul. 1.

1 *Peculium & pecunia quid, & vnde.*
2 *Diuisio in illud quod eorum est, qui sui iuris, & eorum qui alieni iuris.*
Rursum quod eorum qui alieni iuris, vel seruorum, vel liberorum: & hoc profectitium, aduentitium, castrense vel quasi &c. eod.
3 *Peculium hominis sui iuris quid.*
4 *Peculium profectitium quid.*
5 *Aduentitium quod.*
6 *Castrense.*
7 *Quasi castrense.*
8 *De peculio in patrem actio, intelligitur de peculio profectitio, vel serui.*
9 *Peculium seruorum & filiorumfamil. cum libera & sine libera administratione.*
10 *De peculio actio contra quem, & pro quibus detur.*
De peculio pro seruis & filijsfamil. datur actio in quantum est in peculio, non in solidum, & pro quibus. eod.
11 *In peculio quæ res esse possint.*
12 *Peculium serui & filijsfamil. expressè vel tacitè conceditur.*

13 Pecu

1 PECVLIVM & peculatus à pecunia dicitur [a], quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillũ [b]. Pecuniæ nomen omnes res, quæ in patrimonio nostro sunt, complectitur: & omnia corpora [c]. Sic Cicero, *is*, inquit, *à vobis iudices expostulat, vt quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque præclaram nullo iure inuaserit, cumq́; ei pecunia vitam Sexti Roscij obstare atque officere videatur, deleatis ex animo omnem suspicionem, omnémque metum tollatis* [d]. Et paulò pòst, quod plenam pecuniam dixerat, vocat amplum patrimonium. Pecunia porrò è pecudibus, quòd antiquis omne patrimonium ferè pecudibus constaret, vnde & munus signatus primùm pecuniæ nota [e]. Sic Plinius, pecunia ipsa à pecore appellabatur. Et etiam nunc in tabulis Censoriis, pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet: quia diu solum hoc vectigal erat [f]. Peculium autem Tubero sic deffiniuit; quod seruus domini permissu, separatim à rationibus dominicis habet, deducto eo, si quid domino debetur [g]. Et Pomponius, peculium est, non id cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit, suam substantiam à serui ratione discernens [h]. Cæterum hæc finitio ad vnã speciem
2 peculij pertinet seruorum. Etenim diuidendum est peculium in peculium eorum qui sui iuris sunt, & eorum qui alterius sunt potestatis. Rursum peculium eorum, qui alterius sunt potestatis, in peculium liberorum, & seruorum. Seruorum vnius generis est, liberorum multiplex, videlicet
3 profectitium, aduentitium: & hæc vel castrensia, vel quasi [i]. Cuiuslibet hominis liberi patrisfamilias potest dici exiguum patrimonium, peculium [k]: vel quod ipse seorsum à facultatibus suis aliis seiunxit, præsidij causa, vt si quando egeret in subsidium esset, vt est apud Celsum [l]. Gallos quoque testatur Vlpianus, peculium dicere, quæ Græci parapherna vocant, bona
4 mulierũ separata à dote, quæ datur maritis [m]. Peculium profectitium dicitur, quod à patre, vel parẽte profectũ est de bonis, vel facto eius: siue pater dederit, siue procurator eius, vel alius eius iussu, vel alius contẽplatione patris [n].
5 Aduentitium dicitur id, quod aliundè, quàm ex præcedenti causa ad filiosfam. venit, quod parentibus, nisi quòd pertinet ad vsumfructum, non acquiritur: cuiusmodi sunt bona materna, & quæ ex maritali lucro ad eos
6 perueniunt [o]. Castrense peculium est, quod à parentibas, vel cognatis, vel vxore in militia degenti donatum est: vel quod ipse filiusfam. in militia ac-
7 quisiuit: alioquin, nisi militaret, non acquisiturus [p]. Quasi castrense dicitur, quod exemplo militiæ armatæ & militum dicitur esse illis, qui quodammodo militare creduntur: cuiusmodi sunt ea quæ ab aduocatis quæruntur, ex causarum patrocinio, illis propria, & quæ patri non quæruntur, exemplo castrensis peculij [q]. Sic & quæ clerici, & personæ ecclesiasticæ acquirunt, peculiaria, & seorsum à patre quasi castrensia habent [r], vtpote
8 militiam cœlestem exercentes. Porrò quando agimus de actione, de peculio, in patrem danda, propriè subintelligimus de peculio profectitio filiifamilias, quod omninò quæritur patri [s], vel de peculio seruorum seu liberorum nobis bona fide seruientium [t]: antiquitùs enim vna erat propemodum conditio potestatis in filios & seruos, & filius instar serui aliquando in

a Varro. 4. de Ling. Lat.
b l. depositi, l. 5. §. peculium dictum, de pecul. in P.
c l. pecuniæ appellatio. l. 4. & l. seq. & l. pecuniæ verbum, 178. de verb. signi. P. l. fi. de cõstitu. pecu.
d Cicero pro Rosc. Amerino.
e Plutarch. in vita Publicol. Plinius lib. 33. c. 3.
f Plinius lib. 18. c. 3.
g l. depositi 5. §. fi. de pecul. P.
h l. peculium, 4. in princ. & §. ex his, de pecul.
i l. fi. C. de inof test.
k l. cogi, l. 16. ad senat. Trebellia. P.
l l. si chorus, 77. § 1. de lega. 3.
m l. si ego l 10 § dotis autem causa, de iure dot.
n l. profectitia, l. 5. de iure dot. P. l. si d si plures, l. 10 § in arrogato de vulg. P. l. aditio. 45. §. præterea de acqui. hæred. P.
o l. cum oporter, 6. de bonis quæ liber. C.
p l. castrense, 11. & l. si milite 6. de castrens pec. P. de castrensi peculio nos plura in personis, dum de militum priuilegiis agimus.
q l. fori sui culminis, 4. & l. aduocati, 14. de aduoca. diuersor. iudiciorũ lib. 2. C. tit. 7.
r l. sacrosanctæ, l. 33. de episco. & cler. C.
s §. 1. per quas person. nob. acquir. lib. 2. Inst. tit 9.
t l. 1. § potestatis, de pecul. P. l. 2. eo. P.

patria fuit potestate [a]. Peculium hoc duplex, cum libera administratione, 9
& sine libera [b]. Res ex qua nascitur hæc actio, est contractus filij familias, 10
seruiue pro cuius obligatione pater, dominusúe tenentur, non in solidum,
sed in quantum est in peculio [c]. Habemus autem hîc rationem facti, nam
quòd pertinet ad ius ciuile, nec seruus quicquam debere potest, nec quic-
quam ei deberi [d]. Ita, tantùm si ratione rei peculiaris contractum sit, de pe-
culio agitur, vt si fideiusserit filiusfamilias, vel seruus, vel mandauerit rem
peculiarem gerens, vel alius pro illo soluerit, vel fideiusserit [e]: si filiusfami-
lias iusiurandum detulerit, & iuratum sit. Sed tamen in seruo diuersum est [f],
nisi & is extra iudicium, vel liberam habens peculij administrationem iura-
uerit [g]: si depositum susceperit: si precario acceperit [h]: si dolo malo serui, vel
filiifamilias, depositi causa agatur: alioquin si de dolo malo domini, vel patris
agatur, in solidum pro filiisfam. & seruis tenentur [i]: vt & in aliis contra-
ctibus bonæ fidei, in quibus dolo malo pater, vel dominus aliquid gesserit: vt
si agatur de dote, vel pignore, vel commodato restituendo per dominum,
vel patrem retinentem, ex contractu serui, vel filiifam [k]. Ex compromisso
tamen serui non datur actio de peculio in dominum: quia nec si iudicio
condemnetur, datur in eum actio [l]. Ex condemnatione tamen filij, & iudi-
cato, in quo quasi contrahitur cum illo, in patrem datur actio de peculio [m]:
cum filiofam. quippe iudicium esse potest [n]. Ex contractu quoque delicti,
filiifa. vel serui, vt ex causa furtiua non obligantur dominus aut pater, nec ex
peculio, nisi in quantum locupletiores fiunt [o]. Et generaliter, ex pœnalibus
actionibus non solet in patrem dari actio de peculio [p]: ex aliis peculij cau-
sa gestis datur: quamuis dominus prohibuerit cum seruo contrahi, cui ta-
men peculium permisit [q]. Res in peculio esse possunt mobiles, & soli, vica- 11
rij, & vicariorum peculia, nomina debitorum, hæreditas, legata, si quid ex
actione furti seruo debetur, vel alia actione: quod dominus seruo debet, si
fortè in rationes eius impendit, & dominus eius debitor manere voluerit,
nec in peculium voluerit conuerti. Item si quid conseruus ei debet, erit pe-
culij [r]: quod parsimonia sua seruus parauit, vel officio suo promeruit sibi do-
nari [s]. Et in summa peculij erit, non id cuius seruus seorsum à domino ra-
tionem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit, suam substantiam à ser-
ui ratione discernens. Quia in arbitrio domini est, peculium totum adime-
re, vel augere [t]. Sic tempora in peculio inspicienda sunt [v]. Quia peculium
nascitur, crescit, decrescit, moritur, non secus ac homo. Crescit cùm auctum
fuerit: decrescit, cùm serui vicarij moriuntur, resúe intercidunt: moritur
cùm ademptum est [x]. Concedit dominus vel pater seruo & filiofa. habere pe- 12
culium, vel expressa voluntate, vel tacita, vt si sciens eum habere non ei
adimit [y]. Nisi agatur de peculio cum libera administratione, quæ non nisi
expressè conceditur [z]. In personis considerandis dominorum, qui obligen- 13
tur ex peculio serui, parui refert masculi aut mulieris quis seruus fuerit: nam
& impuberes dominas de peculio obligari Seruius ait: quia non contrahi-
tur cum illis, vt tutoris authoritatem spectes [a]. Attamen pupillus non po-
test, vel cum tutoris authoritate, seruo peculium constituere [b]. Furiosus
quoque, seruum habentem peculium potest habere, sed non illi constitue-
re: quare & in curatorem eius datur actio de peculio [c]: & in venditorem,
aut in emptorem serui, qui peculium habet electione relicta actori in quem
horum velit experiri [d]. Cum distinctione tamen primùm Vlpiani: nam ven-
ditor serui si cum peculio seruum vendiderit, & tradiderit peculium, ne in-
tra annum quidem de peculio conuenietur: neque enim hoc pretium serui,
peculium est, vt Neratius scripsit [e]. Sed si quis ita seruum vendiderit, vt
pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem
peculij pretium peruenerit [f], non penes quem res peculiaris sit [g]. Alioquin
generaliter, vt morte filiifamilias, vel emancipatione, ita manumissione, vel

ali ena

a l. si C. de patr. potesta. in suis l. 11. de liber. & posthum. C. Dionys. Halicar. in 1. & 2. nos in personis dũ de potestate in liberos agimus.
b l. quã Tuberonis, l. 7. §. sunt quidam & §. alia, de pecul. P.
c §. præterea, quod cũ eo qui in alien. potest. ap. Iustinia l. 1. de pecul. P.
d l. nec seruus, 42. eo. tit. P.
e l. 3. § si filiusfamilias & §§. sequentib. & §. sed si filius & l. quoties, 48. §. Sabinus, de pecul. P.
f in l. depositi, l. 5. §. 1. eo.
g l. quidam, de iureiuran. P.
h l. depositi 5. de pecul.
i l. 1. §. filiusfamil. deposi. P.
k l. in bonæfidei l. 37. de pecul. l. 3. §. si filiofamilias, cõmo. P.
l l. 3. §. si seruus, de pecul. P.
m dict. l. 3. §. idem scribit, de pecul. P.
n l. quanto magis de iureiuran. in P. l. quoties si quis cautio.
o dict. l. 3. §. ex furtiua, de pecul.
p l. ex pœnalibus, 59 de reg. iur. P. l. 1. § si filiusfa. & §. fi. de vi & vi arma. P. l. 1. §. cum seruus de iis qui deiecer.
q l. si quis seruum, 30. § fin & l. quoties 48. de pecul.
r l. quam Tuberonis, l. 7. § fi. & l. si seruus 18. eo. tit.
s l. peculium, l. 40. eo. P.
t l. 4. de pecul.
v l. eo tempore 51. eo.
x l. peculium nascitur 41. eo. titul
y l. quam Tuberonis l. 7 § sunt quidam eo. tit. P.
z dict. §. sunt quidã vers. alia est causa.

a l. 3. §. parui autem refert, de pecul. l. apud Iulianum, l. 9. §. ex quib. cau. in possess. ea. lib. 42. P. tit. 5.
b dict. §. parui.
c dicto § parui.
d l. si noxali iudicio, l. 12 §. idẽ scribit, vers. nam etsi alius de pecul.
e l. si ex duobus, l 33. § fi. de pecul.
f Iaboienus, l sed si quis, l 34. eo.
g Pompon. in l. non penes 35. eo.

alienatione serui, extinguitur ipso iure peculium [a]. Et idcirco æquitate &
remedio prætoris opus fuit, vt quia cessat perpetua in dominum & patrem
actio, sit facultas agendi contra patrem emancipantem, vel dominum ma-
numittentem, de peculio: & quandocumque desinunt serui, vel filij esse in
potestate [b], computato anno vtili, ex quo peti potuit conditione existente,
vel si purè debitum, à tempore emancipationis, vel alienationis [c]. Interest
autem hoc obseruari, quia si agatur contra emptorem, vel contra eum in quẽ
translatus alienatione aliqua seruus, post annum agi posteà non potest con-
tra alienantem: contrà si intra annum agatur [d]: nam potest posteà experiri
contra alienantem in quantum minus consequutus est ab eo, in quem alie-
natio facta est [e]. Datur & hæc actio de peculio, in dominum liberi hominis,
bona fide ei seruientis [f]: in vsufructuarium serui [g]: in maritum pro seruo
dotali [h]: in hæredes dominorum [i]: in arrogatorem filiifamilias [k]. Datur au-
tem interdum fructuario aduersus proprietarium de peculio actio, vt, putà, si
apud eundem habeat peculiũ; apud ipsum autem, aut nihil, aut minus quàm
fructuario debetur: & contrà [l]. Inter se tamen socij de peculio agere non
possunt [m]. Si quis etiam crediderit seruo suo, vel seruus conseruo, aliena-
to seruo, in emptorem non competit actio [n]. In summa plures creditores
concurrere possunt in actione de peculio: sed occupantis melior erit con-
ditio [o]. Si plures sint domini, creditoribus liberum est, vel cum singulis age-
re in partes, vel cum vno in solidum, l. & ancillarum, l. 28. §. illud & §. fina. de
pec. si tamen plures vnius sunt hæredes, seorsum in solidum conueniri ne-
14 queunt, l. quæsitum, l. 31. §. si cùm ex parte eo. Forma peculij in concessione
consistit, vt monui, quæ consideranda, num ea cum libera administratione
fuerit [p], an simpliciter Nam libera non consistit in fugitiuo seruo, neque in
15 subrepto, neque in eo de quo viuátne an mortuus sit quis nesciat [q]. Forma
etiam in deductione facienda de peculio seruanda: nam de peculio cuius
nomine obnoxius pater vel dominus est creditoribus, deducendum primùm
est, quod patri & domino debetur. Quia illi præuenisse videntur, & cum ser-
uo & filio egisse creduntur [r]. Ideoq; si quid furati fuerint domino vel patri,
deducetur [s]: deducitur & si quid iis debeatur, qui sunt in potestate patris
vel domini: si ij in tutela vel cura domini vel patris sunt, vel quorum illi ne-
gotia administrant: dummodò illi dolo careant, & dolo non ademerint, vel
non minuerint peculium [t]: item quod debetur hæredi patris, vel domini [v].
Sed deductiones istæ ita demum ex peculio faciendæ sunt, si aliunde pater,
vel dominus consequi non possint [x]. Atque si pater vel dominus constitue-
rit se soluturum quod fuit in peculio, nõ minuetur peculium: eò quòd ex ea
causa obstrictus esse cœperit: & licet interierit peculium, non tamen libe-
rabitur [y]. Neque enim quòd crescit peculium aut decrescit, pertinet ad con-
16 stitutoriam actionem [z]. Finis huius actionis est, vt creditores suum conse-
quantur, iuxta præceptum iuris, ius suum tribuere cuique statuens [a]. Ratio
autem naturalis in dominum, vel patrem in quantum est in peculio, ne con-
tra naturæ ius, acquisitione eorum qui in potestate nostra sunt, in præiudi-
17 cium & cum damno alterius locupletemur [b]. Quare non licet domino in
fraudem creditorum, facta deductione eius quod sibi debetur, per dolum
vel fraudem adimere, vel minuere peculium [c]: quamuis sine fraude possit [d].

De in rem verso. Cap. 15.

Lib. 15. P. tit. 3.

1 De in rem verso actione quando agitur.

2 Ver

a l. 1. in princip. & §. merito. & l. si quã do de pecul. actio. annal. sit lib. 15. P. tit. 2.
b dicta l. 1. & toto tit. quando de pec. act. annal. sit P. l. & ancillar. l. 28. §. si seruus, de pecul. l. quoties 48. § final. eo. P.
c dicta l. 1. §. annus autem, quando act. de pecul. anna. sit.
d l. si creditor, l. 38. §. seruum de pecu. P. l. 1. §. in alienatione, quando act. de pecul anna. sit. l. de peculio. 10. de tributor. act. P.
e l. quoties, l. 48. § si creditor, de pecu.
f l. 1. § potestatis, de pecul.
g l. 2. eo. tit. P. l. 1. §. vsufructu. quá act. de pecul. anna. sit.
h l. hinc quæritur, l. 20. de pecul.
i l. 1. §. item eius hæres, quan. actio. de pecul. annal. sit, l. quoties, §. 1. de pecul. P. l. item cum l. 15.
k in l. in arrogatorẽ, 43 de pecul. P.
l Vlp. in l. hinc quæritur 20 §. fi. & l. si creditor, 38. § fi. eo. tit.
m in l. nam inter se, eo. tit.
n l. & ancillarum 28. § sicut autem, eo. de pecul. in P.
o l. non enim l 6. de tribut. actio. P.
p l. si liberam 10. quod cum eo. C.
q l. libera, 49. de pecul. in P.
r l. peculium, l. 10. in princ. & §. siue autem, de pec. l. si noxal. l. 12. l. ex facto 58. §. nam etsi. Titij, & l. quod ser uus 57. eo.
s l. 4. § si opem eo. de pec. edict. §. siue autem.
t dicta l. peculium, l. 10. in princ. & §. præterea.
v d. l. peculium, 10. §. sed & creditor serui.
x l. si noxali, l. 12. §. quod autẽ de pec. & l. hinc quæritur, §. 1. eo.
y l. id quod, 19. de constitut. pecun. a. lib. 13. P. tit. 5.
z l. nec enim l. 20. eo. tit. de constitu. pec. P.
a l. iustitia, §. iuris præcepta, de iusti. & iur. §. iuris præcepta, eo. ti. ap. Iust.
b l. nam hoc natura, de condict. indeb. l. iure natur. de reg. iur. in P. l. locu pletari eo. ti in fex.
c §. præterea quod cum eo.
d l. peculium, 40. de pecul.

2 *Versum in rem alicuius quando quid dicatur.*
3 *In de in rem verso actione quæ persona veniunt, & forma, & substantia eius actionis.*
4 *Finis.*
5 *Rationes.*

LICET vna sit actio, qua de peculio, deq; eo quod in rem do- 1
mini, vel patris versum sit, agitur: tamen duas habet condem-
nationes. Itaque iudex apud quem de ea actione agitur, an-
tè dispicere solet, an in rem domini versum sit: neque aliter
ad peculij æstimationem transit, quàm si aut nihil in rem do-
mini versum intelligatur, aut non totum [a]. Et regulariter, ait
Vlpianus, toties de in rem verso est actio, quibus casibus procurator manda-
ti, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem. Quoties
aliquid consumpsit seruus, vt aut meliorem non dominus haberet, aut non
deteriorem [b]: si necessariò impenderit in rem dominicam, si mutuatus pecu-
nias, creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ fru-
mentum emerit, aut fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam [c]. Nec
interest dominus ratumne habuerit contractum serui, qui in rem eius vertit,
an non: tenetur enim vtique [d]. Res enim consideratur quæ vtiliter fiat, &
in rem vertatur domini, sufficitq; ad hanc actionem intentandam, negotiũ
vtiliter cœptum in vtilitatem domini, vt in mandato dicitur: quamuis vtilem
exitum non sortiatur, vt si seruus vtiliter in rem domini pecuniam mutua-
tus, sine culpa eius perierit [e]. Versum tamen sic accipimus, vt duret versum, 2
id est, vt factum remaneat in eadem qualitate. Et ita demum de in rem ver-
so competit actio, si non sit à domino seruo solutum, vel filio. Si tamen in
necem creditoris, id est, perdituro filio, vel seruo solutum sit, definit quidem
esse versum: sed æquissimum est in patrẽ vel dominum dari actionẽ [f]. Quòd
tamen pertinet ad patrem & dominum, si ex eadem causa pluribus adstricti
sint, & conueniantur de in rem verso, præocupanti agere tenentur tantũ [g].
Filiusfamilias pro patre fideiubens & soluẽs, in rem patris vertisse videtur: si
iudicio suscepto pro eo, condemnatus eum liberauit [h]. Si filia mutuum ac-
ceptum in alimenta conuertit, pater qui non soluit dotem, tenetur de in
rem verso [i]: item si pater togam filio mutuatam in vsus suos conuertat, sed
tamen filio emere debuerat [k]. Personæ quæ considerantur hîc, sunt pater, fi- 3
liusfa. dominus, & qui contrahunt principaliter cum seruis & filiisfamilias [l].
Forma & substantia istius actionis est, secundum quam experimur, vt docea-
tur in rem versum domini, aut patris, vel ea ratione vtiliter contractum. Fi- 4
nis, vt prospiciatur creditoribus, qui bona fide contraxerunt cum filiisfami-
lias, vel seruis, intuitu peculij, vel parentum, vel dominorum: ne cùm defi-
ciat sæpè actio de peculio, videlicet adempto sine fraude peculio, vel demi-
nuto, credito suo priuentur, vel morte serui, vel emancipatione, vel alio mo-
do deficiente actione peculij. Et proinde hæc actio perpetua est, contra do-
minum, & patrem, quorum negotia gesta sunt [m]. Eadem autem ratio, quæ 5
de peculij actione est, ne locupletẽtur domini, aut patres ex alterius iactura [n].
Et vltrà, quia quando contractus in rem vertitur eorum, potiùs cum illis,
quàm cum seruo & filiofamil. videtur contractum [o]: quemadmodum in obli-
gatione furiosi responsum est, ratione impensi in rem illius [p].

a §. præterea, quod cũ eo qui in alien. pot. & l. 1. & l. si res 5. §. quod seruus, de pecu. P. l. 1. de in rem vers. P. l. cum ancilla, 11. & l. penul. & l. ei qui seruo. 7. & l. 3. & 1. C. quod cum eo qui in alien. potest &c.
b l. 3. §. in rem vers. & regulariter de in rem ver. in P.
c dict. §. præterea, & l. 3. in princi. & §. 1. & l. si res 5. de in rem vers. P.
d dict. l. si res, §. 1.
e l. seruus si in rem. l. 17. de in rem ver. l. quod si seruus, 1. §. sed etsi seruum, eo.
f l. si pro patre, 10. §. versum, & §§ seq. eo. de in rem vers.
g l. 1. §. fin. & l. 4. de in rem vers. P.
h l. si pro patre, l. 10. eo.
i l. pater pro filia, 20. & l. si. eo. tit.
k l. filiusfamilias, l. 19. eo.
l l. quamuis, l. 18. eo.
m l. 1. §. 1. de in rem vers. l. ei qui seruo. l. 7. quod cum eo qui in alien. C.
n c. locupletari, de reg. iur. in sex. l. iure naturæ, eo. in P. cum simil.
o l. 1. de in rem vers. P.
p l. furiosus, 45. de actio. in P.

De his qui mortuorum negotia gerentes quasi contrahunt. Caput 16.

1 Ne

1 Negotiorum mortuorum gestor habet pro eo actionem.
2 Hæres cum defuncto adeundo quasi contrahit, & obligatur legatariis.
3 In funus impendens defuncti, defunctum, non hæredem sibi obligat.
Funeraria actio quæ, & quare detur. eod.

1 IN edicto prætoris negotiorum gestorum est, *si quis negotia alterius, siue quis negotia, quæ cuiusque, cùm is moritur, fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo*[a]. Quæ verba significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gesserit, videlicet, vt pro tali etiam gesto detur actio: hæc nego. gestorum[b] directa & contraria hæredibus & in hæredes[c]. Et qui negotia hæreditaria gerit, quodammodò sibi hæreditatem, seq; ei obligat[d]. Suntque hîc & res, personæ, negotia, & forma, finis & causæ consideranda, quæ in negotiis viuentium pertractatis excussimus, vt & sicut in negotiis viuentium sufficit vtiliter fuisse gestum, ita & in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit secutus[e]: neque in vtrisque gestor tenebitur de casu, nisi præcesserit casum
2 eius culpa[f]. Hæres quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur: neque enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium gessisse legatarius propriè dici potest. Et tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur[g]. Illud tamen verissimum est, adeuntem hæreditatem defuncti, videri cum illo contrahere[h]: item si filius se paternæ hæreditati immisceat[i], tacita voluntate & consensu quasi inter absentes præstito, firmans testatoris mentem. Idipsum si pro hærede aliquo modo se gerat, agnoscendo voluntatem defuncti[k]. Et proinde obligatur legatariis quibus præstari iussit quippiã testator: & insuper om-
3 nibus oneribus hæreditatis obstrictus remanet. At qui propter funus defuncti aliquid impendit cum defuncto, non cum hærede contrahere creditur[l], quòd pro separatione bonorum quæ fit inter creditores defuncti & hæredũ, annotandum est[m]. Est itaque hæreditaria actio hæc, quæ funeraria dicta[n]: quæ datur quoties nulla alia actio de funeris impensa consequenda competit[o]: ex iusta & æqua causa, ne insepulta corpora remaneant, néue quis de alieno funeretur[p]. Sed de hac actione nihil amplius addam, eò quod plura alibi tractauerimus[q].

a l. 3. de nego. gest. P.
b dicta l. 3 §. hæc verba & l. successori, 13. eo.
c l. sin autem l. 21. eo.
d l. nam & Seruius, l. 22.
e dicta l. successori, § fi.
f l. debitor meus, 14. & l. siue hæreditaria 23. de neg. gestis in P.
g §. hæres quoque, de obliga. quæ ex quas. contract. l. ex maleficiis l. 4. §. hæres quoque, de actio. in P.
h l. 1. §. fina. ex quib. caus. ea. lib. 42. P. tit. 3.
i l. 4. eo. tit. ex quib. caus. in poss. ea.
k l. pro hærede, de acqui. hære. P. §. penul & fi. de hæred. qual. & differen.
l Vlp. in l. 1. de relig. & sump. funer. P. lib. 11. tit. 7.
m iuxta l. 1. de separatio. lib. 42. P. tit. 7.
n l. at si quis, 14 §. hæc actio. de relig. & sump. funer.
o dicta l. at si quis, §. Labeo.
p dicta l. at si quis, §. hæc actio & l. si quis 12. §. prætor ait, eo. tit.
q diximus in lib. de rebus sacris c. 15

FINIS LIBRI XXIX.

De

DE CRIMINIBVS IN GENERE.

LIBER XXX.

De ſimilitudine conuentionum, & delictorum. Cap. I.

1 Conuentionum, & delictorum ſimilitudo.
2 In delictis quomodo obligamur, & cum lege contrahatur.
3 In contractibus quæ perpendenda.
4 In criminibus quæ perpendenda.
5 Maleficij nomen quid complectatur.
Criminis nomen quid contineat. eod.
6 Delicti & peccati diſtinctio.
Peccare quid apud Ariſtotelem, & alios. eod.
7 Crimina, morbi Reipublicæ.

PARS alia contractuum, ſed alterius generis, in 1
delictis conſiſtit: nam delicta contrahi dicuntur
ſponte, & ignorantia [a]: quemadmodum & ex-
preſſè, & tacitè conuentiones contrahi citra de-
licta diximus [b]. In leges, omnes æquè iura- 2
re cenſentur: quia illæ, veluti ex ſponſione,
omnes tenent [c]: illæ imperant, prohibent, &
conſulunt, & puniunt [d]: quia quid peccatum,
quid iuſtum & iniuſtum ſit, monuerint [e]: alterũ
non lædendum, honeſtè viuendum, ius ſuum
cuique tribuendum [f]. Proinde cùm omittimus quæ iubentur, vel admitti-
mus quæ prohibentur, in leges incidimus, & obligamur & legi [g], & pro-
ximo læſo: nam & lex & læſus reſarciri damnum poſtulant à nobis ita com-
miſſum, & pœnam repoſcunt. Obligamur itaque ex maleficiis, & delictis [h]. Et
conſequitur neceſſariò inde quædam coacta ſolutio, cùm obligatio ſit iuris
vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius ſoluendæ rei, ſecundum no-
ſtræ ciuitatis iura [i]: & cùm ex contractu naſcatur obligatio [k]. Quod ſolui
ergò debet, pœna vel multa eſt. Sic enim & Caius ait [l], *pœnas ob maleficia ſolui
magnam rationem ſuadere.* Solutio autem hæc, quæ petitur accuſatione, ad
modum contractus, & delicti referenda erit: quemadmodum ex conuentio-
num diuerſa formula, diuerſæ naſcuntur actiones, quibus quis repetit in
iudicio quod ſibi debetur [m]. Quod enim in conuentionibus actio, in cri-
minibus accuſatio erit propriè: quanquam interdum & actio accuſationis
nomen non reſpuat, vt dicemus, Deo fauente, paulò pòſt. Conſideras in 3
conuentionibus idoneis & aptis ad effectum aliquem, voluntatem primùm
liberam ab errore, metu, ſeu vi & dolo alienam: ſecundò, conuenta & modũ
con

a l. 1. de legib. lib. 1 P.
b l. 2. & 4. de pact. in P.
c l. 1. & 2. de legib. in P. l. leges ſacratiſſimæ, & l. leges vt generales, C. eod. l. Iudæi in 1. C. de Iudæ.
d l. legis virtus, de legib. in P.
e nam concupiſcentiam, c. 4. de conſtitut. ap. Gregor.
f §. iuris præcepta, de iuſt. & iure, l. iuſtitia, l. 10. §. 1. eod. tit. in P.
g l. obligamur aut re §. fin. actio. in P. l. ſi quis homicidij, l. 31. de accuſat. C.
h l. ex maleficiis, l. 4. de actio. in P. § ſequens diuiſio, de oblig. ap. Iuſtinia. & §. 1. de oblig. quæ ex del. naſc. & §. 1. de oblig. quæ ex qua. del.
i §. 1. de oblig. ap. Iuſtin. l. obligationũ ſubſtantia, de actio. in P.
k l. 2. manda. in P.
l Caius, l. ſi à reo. l. 71. § fi. de fideiuſſo. in P.
m §. 1. de actio. l. act, eod. tit. in P.

contractus, seu formulas quatuor illas generales, rei, literarum, verborum, consensus: tertiò, obligationem ad quid quis teneatur & vinciatur: quartò, actionem propositam: quintò, iudicium: sextò, solutionem, vt docuimus in cōtractibus.
4 Ad eum modum in criminibus, animaduerte primò voluntatē delinquentis: deinc actum, & delicti speciem [a]: tertiò pœnam, ad quam obligatur: quartò, accusationem: quintò, iudicium: postremò, executionē pœnæ. Et in his perpetuò res, personæ, & negotia quæ geruntur obseruanda: & ad hæc referemus quæ alia methodo tradit consideranda Claudianus [b], nempe causas, personas, locum, tempus, qualitatem, quantitatem, euentum.
5 Quæ breuiter explicabimus, dummodò anteà monuerimus, in hac tractatione maleficium, scelus facinusque omne continere, vt alibi [c], & κακὄργημα malè actum: etsi κατ' ἐξοχὴν aliquando pro insigni scelere veneficij, & sortilegij maleficium accipiatur [d]. Criminis etiam appellatio hîc complectitur omne id, quod accusatione & reprehensione dignum est, omne scilicet peccatū, vt decisum quoque in concilio Toletano [e]: atque promiscuè hæc vsurpantur, delictum, crimen,
6 peccatum [f]: omissa illa subtili distinctione, qua propriè delictū in omissione, quasi derelictum dicitur: peccatum autem in cōmittēdo [g]. Atque peccare nihil aliud est Aristoteli [h], quàm rem reddere deteriorem: &, vt ait Cicero [i], transilire æqui bonique lineam, vel excessu vel deffectu. Cui adstipulatur Aristoteles [k]. Crimen autem hîc dicemus graue peccatum, accusatione & dānatione dignum [l].
7 Et vt significantius substantiam exprimam, *crimen omne, est morbus quidam, quod subrepsit in republica, ab rationis temperamento deflectens, à bono auersio.* Sunt enim crimina inter homines, veluti morbi, ex quibus, nisi obuiā eatur citò pernicies, & tandem interitus reipublicæ imminet. Proindè sicut medicus optimus morbi est, qui iam methodum eius curādi nouit, & causas & propria remedia, vt ait Galenus [m], & Hippocrates [n]: ad eum modum de criminibus ita agendum est, vt primo crimina, & quæ in illis obseruāda sunt generaliter, & deinceps in specie cognoscamus, methodúmque puniendi, & remedia, pœnas inquam generaliter, & in specie. Sic facilè erit hoc reipub. corpus integrum conseruari, & morbosum curare.

[a] de quo tractat. infrà in diuisione criminum.
[b] l. aut facta, l. 16. de pœn. in P.
[c] l. 1. si famil. furt. feci. dica. in P.
[d] vt in tit. de malef. & Mathemati. C.
[e] ca. vnum orarium §. nomine autem criminis, & §. criminis, 2. distin. 1. & ca. apostolus, 81. dist.
[f] l. 1. si aduers. delict. C.
[g] gloss. in c. peccatū, de reg. iur. in 6.
[h] Aristot. li. Problema. sectio. 19. q. 26.
[i] Cice. in Paradoxis.
[k] Aristot. περὶ ἀρετῶν.
[l] ca. Apostolus, 81. distin.
[m] Galen. libr. 3. Methodi meden.
[n] Hippocr. lib. de arte, & libr. de prisc. medici.

De causa, & voluntate in delictis perpendenda. Caput 2.

1 *Crimina circa inæqualitatem, & extra temperamentum, vt morbi.*
2 *Delinquunt homines proposito, impetu, casu, quomodo.*
3 *Voluntas quid. Et causa delictorum. Et de voluntate coacta, nume. seq. 4. 5. & 6.*
4 *Ex proposito quæ dicantur fieri. Et quid propositum.*
Cor origo bonarum vel malarum actionum. eod.
5 *Voluntarium, consultò & inconsultè factum quomodo.*
Crimina inuoluntaria quando punienda. eod.
7 *Cogitationis solius pœna cur nulla apud iurisconsultos: & contrà, cur puniatur in lege diuina.*
8 *Purgatio canonica cur reis indicitur.*
9 *Voluntas & cogitatio quando puniatur.*
10 *Voluntaria crimina ex tacita voluntate quædam.*
11 *Delinquere iubens quatenus ex mandato teneatur.*
12 *Libertas arbitrij non excusat delicta.*

&c[a]. Homo videt ea, quæ patent: Deus autem intuetur cor. Nec potest humano examinari iudicio, vel præsumptione, quẽ Deus suo reseruat iudicio[b]: nec hîc de suspicione quisquam damnandus[c]. Nec contrà, quia quis accusatus non est, vel quia delictum non est cognitum, ideò innocens est: sed is, cuius latent peccata, timere Deum debet, propria conscientia accusatus. Nam vt Lucianus ait, ἀνθρώπους μὲν ἴσως λήσεις, ἄτοπόν τι ποιήσας, οὐ λήσεις δὲ θεὸς οὐδὲ λογιζόμενος. i. *homines quidem celabis aliquid insolens faciendo, at non celabis Deum*
8 *etiam cogitans.* Quò fit, vt in his, in quibus animi solius, & cogitationis est suspicio, & controuersia non potest factum docere, recipiatur iuramẽtum eius, de cuius intentione quæritur: eiq; credatur, quia aliter sciri nequeat[d]. Húcq; pertinet purgatio canonica, quæ per iuramentum infamati de crimine fit[e]: crimen quippe probabile, hoc iuramentum respuit[f]. Si tamen cogitatio eru-
9 perit, & ex secreto apparuerit, nempe quòd quis moliatur illã exequi, & cœperit, nec per illum steterit, sed aliundè, quominus exequatur eandem, in criminibus potissimum maioribus, pœnam habet volũtas ita cognita[g]. Proinde hinc aliam conficimus regulam, voluntatem (scilicet iam decretam & in lucem editam) in maleficiis spectari, non exitum[h]. Et quamuis scelus imperfectum minori pœna puniatur, quàm perfectum aliquando[i], vt in Gallia, puniẽdum tamen est; quia voluntas pro facto reputatur, cùm per volentem non ste-
10 tit, quominus fieret[k]. Voluntaria crimina censentur ex consilio & consultò facta, vel consensu expresso, vel tacito: veluti in senatusconsulto Sylliano liquet[l]. Item, si quis refugio sit delinquenti: vt ex tit de receptatorib. in P.[m] & de ijs qui latrones vel alterius criminis reos occultarunt C.[n] Si quis indulgeat nimiùm delinquentibus, nec corrigat, dum potest[o]. Si laudet delictum
11 alterius[p]: si irritet innoxium[r]: si iubeat delinquere aliquem[q]. Quomodo autem, & quatenus quis ex mandato[r] delinquendi dato teneatur, latè tractat Bartholus[s]: & ideo hîc non immorabor. Cæterùm, vt ait Demosthenes[t], τοῖς ἐκ προαιρέσεως ὑβρισταῖς, χαλεποὺς ὄντας ἰδεῖν ἐστι τοὺς νόμους. i. *ijs qui de industria contumeliosi sunt, leges acerbas esse cernere licet.* Et rursum[v], ἀδικεῖ τις ἑκών; ὀργὴ καὶ τιμωρία κατ᾽ αὐτοῦ. ἐξήμαρτέ τις ἄκων; συγγνώμη ἀντὶ τῆς τιμωρίας τούτῳ. i. *iniuriam infert aliquis sua voluntate? ira & supplicium contra ipsum: peccauit quispiam in-*
12 *consultò? venia pro pœna huic datur.* Nec nos remoretur vllo modo, quòd quidam sibi licere putant peccare impunè, cùm à Deo data sit arbitrij libertas: nã vt prorsus stollida hæc sentẽtia est & impia, ita luce clarius est, quòd vt Deus & lex bonam remunerant voluntatem, & actus eius bonos, ita proculdubiò puniendam malam meritò, & eius scelera[x]. Et quamuis voluntas liberi arbitrij sit, tamen mala voluntas libertati non conceditur, sed & iustè ad bonum cogitur[y]. Est enim libertas, naturalis facultas agẽdi quæ velis, nisi si quid iure prohibeatur, aut vi[z].

a Exod. 20.
b can. si quandoque, 15. q. 6. can. si omnia, 6 q. 1.
c l. absentem, de pœn. in P.
d Hostien. in c. licet de regul. iur. gloss. magna in §. sed istæ, de actio.
e c. 1. de purgat. can. tota 2. q. 5. & 15. q. 5.
f c. si quis, de grad. c. 4. de purg. cano.
g l. si quis non dicã, de episco. & cler. l. si quis, C. de furt. l & generaliter, de calumnia. P. l. si à seruo, de condi. & ob turp. cau. in P.
h l. D. Adrianus, ad l Cornel. de sicar. l. is qui cum telo, C eod. titul. l 5. de extraord. crimi. in P.
i l. qui falsam monetam. l. 19. de fals. in P.
k can. qui peierare, 22. q. 5. ca. nuptiarum, 27. q. 1. can. si Paulus, 32. q. 5.
l lib 29. P. titu. 5.
m lib. 47. P. tit. 16.
n lib. 9. C.
o c. licet hely, de simon.
p l. 1. de ser. corrup.
q vt in lege Aquilia.
r l cùm ratio, §. fin. de bon. damnato.
s Bartho. in l. non solum, §. si mandato, de iniur. in P.
t Demosthe. orat. contra Midiam.
v Demost. de Coro.
x D. Matth c. 24. l. 1. de iusti. & iure.
y ca. displicet, & ca. ad fidem, & ferè tota 23. q. 4.
z l. libertas, de stat. homi. in P.

De criminibus, quæ impetu animi committuntur. Caput 3.

1 *Phantasia quid, & non esse voluntatis.*
2 *Motus primi animi non sunt in potestate hominum.*
3 *Impetus animi excusabilis, & qualis is sit.*
4 *Vini præter modum epoti vis habet impetum.*
Ebrietas consilium animi adimit. Et vt eius delictum puniatur. eod.
5 *Lascivia commissa peccata vti lenius puniantur.*

6 Iræ impetus quatenus, & quando puniendus. Et 8.
7 Damnati morte sententia principis, suspendenda executio in 30. diem.
9 Amoris violentes impetus.
Amicus quis dicitur. eod.
Voluptas & libido temerè, impetuq́; mouet mentes. eod.
10 Amicitiæ vera, & bonæ leges: non peccandum amicorum causa.

EPICTETVS, & post eum Gellius[a], & D. Augustinus[b], Dio- 1
genes Laërtius[c] referunt visiones animi, quas Græci philoso-
phi φαντασίαν vocant, quibus mens hominis, prima statim spe-
cie accidentis ad animum rei pellitur, non voluntatis esse,
sed vi quadam se inferre hominibus. Quare & sapientis ani-
mum ex subitis paulisper moueri, quibusdam motibus rapi-
dis, & inconsultis, officium mentis atque rationis præuertentibus. Neque 2
enim primi illi motus in potestate nostra sunt, vt ait Quintilia[d]. Et hos mode
rari non mediocris ingenij, sed perfectæ sapientiæ putat Cicero[e]: vt etiã inde
quæ voluntaria sunt, necessaria interdum, aut ignorata videantur[f]. Decli- 3
nant à voluntate libera, quæ impetu fiunt, & ex perturbationibus mẽtis, quas
Græci dicunt πάθη. Est enim impetus, perturbatus animi motus rationi non
obtemperans: cùm quis inconsideratè in aliquid fertur, commotus subitò, ve-
luti ebrietate, vel calore iracundiæ, vel lasciuia. Aristoteles[g] ἁμαρτάνειν δι᾽ ἄγνοι-
αν, peccare per impudentiam, ex impetu ait: subitaneo namq́; quodam irra-
tionali motu irrationalis partis obsidetur ratio, & incursione quadam facta
eam temerè animæ partem, mentem commouet, vt prius effectũ parturierit,
quàm cõsultauerit. Cicero impetum opponit iudicio, his verbis[h]. *Multi faciũt
multa temeritate quadam, sine iudicio, vel modo in omnes, vel repentino quodam, quasi
vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea quæ
iudicio, considerate constanterq́; delata sunt.* Et rursum[i]. *Leuiora sunt quæ repentinò,
& motu aliquo accidunt, quàm ea quæ meditata & præparata inferũtur, hoc & instum,
quod fit voluntarium.* Et Demosthenes[k]. *Seuerius & grauius eos puniendos esse leges
statuerunt, qui data opera, consultò, & per contumeliam delinquunt, quàm reliquos, qui
alio quoptam modo delinquunt.* Vis vini præter modum sumpti, sæpè pacatas mẽ-
tes sui impetu inuadit, & rationem intercipit, & delictorum causa est quam- 4
plurimùm. Vinum namq́;, & mulieres, seu fornicatio excæcãt cor[l]: *Vno namq́;
modo vina, Bacchusq́; nocent*[m]. Et pari modo mentem funestant & decipiunt[n].
Ebrietas suscitat vitia[o]. Sicq́; ex Hesiodo[p] Athenæus[q].

Gaudia quanta viris Bacchus dedit, atq́; laborem.
Si quis multa bibit, fiunt insania vina.
Illa pedes, mentémque ligant, linguamq́;, manúsque.

Et Theognis, *Nam quicunque modum superauerit,* (scilicet bibendi) *ille nec vltrà*
Consilij compos, is neque mentis erit.
Plurima nugatur ieiunus turpia, & idem
Turpe nihil cernit, quod temulentus agit. In summa vinum non ha-
bet gubernacula.

Ebrius ignoranti similis, ideo mitius punitur eius delictum, propter culpam
potius, quod nimium biberit[r], vt in criminibus extraordinariis docemus, dũ
de ebrietate agimus. Ebriiq́; ideò sæpè manus sibi iniiciũt, vt ait Aristoteles[s]:
facit tamen is differentiam inter eos, qui leuiter à vino tenẽtur, *Qui*, inquit[t],
*magis peccant & delirant, & eos qui grauiter se inebriarint, & sobrium, quia sobrius
rectè indicat: qui autem penitus vinolentus est, quòd sensibus interceptis onus
sustinere non potest, nihil dijudicat. At verò qui leuiter se inebriauerit, indi-
cat quidem, quia non multum hauserit: sed quoniam à vino aliquatenus de-
tentus est, & potestatem rectè iudicandi amisit, peccet necesse est.* Per

lasci

a Gell. lib. 19. Noct. c. 1.
b D. Augusti. li. 9. de ciuita. Dei, c. 4.
c Dioge. Laërt. in vita Aristipi.
d Quintil. in 6.
e Cic. ad Q. fratrem.
f id. in Topic.
g Aristot. lib. 3. Ethico.
h Cic. 1. Offic. dũ de iustitia disputat.
i idem, 1. Off.
k Demosth. con. Midiam.
l Esdræ 4. Ecclesi. 19.
m Virgi. in epigram.
n gloss. in § erat, de successiõn. subla. quæ fieb. per bono. vendit. apud Iustin. lib. 3. titu. 13.
o ca. sexto die, & ca. tumultuose, 35. distinct.
p Hesiod. in Diebus.
q Athen. lib. 10. c. 9.
r L. respiciendum, de pœn. in P. l. omne delictum, § per vinum, de re milit. in P.
s ca. sanè, & ca. inebriauerunt, 15. quæst. 1.
t Aristot. problema. sectio. 30. q. 1.

lasciuiam commissa habent fontem quoque, animum impetu irrationali cõ-
motum, dum nimia iocandi vel ioculandi voluptate, nimiumúe exultando,
vel intempestiuè dicacitatem exercent & mordent, vel aliud temerè proca-
citer faciunt, quod crimen habeat. Non enim cogitat nocere animus, sed ta-
men dum habenas nimium laxamus, non iocus, sed culpa punitur: mitiusque
in eos, qui per lasciuiam delinquũt, animaduertitur [a]. Et lubricũ linguæ quo-
6 que ita veniam quodammodo habet [b]. Ira deinde impetum animi habet, &
acerbum, nisi studiosè deuitetur. Ira furor breuis est: sibi enim statim quod
concipit, iustum persuadet [c]: ideò si potest, intrepidè exequitur. Proinde quæ
reuocari possunt, per iram facta, non priùs rata habentur, quàm si quis in men-
te deferuente ira perseuerauerit [d]. Hinc ex rixa oriuntur sæpè inconsulta de-
licta, eius impetu concitatis animis [e]. Commouet irám, & quodammodo de-
lictum admissum excusat iniuria illata, & iustus dolor: vt si quis vxorem [f] in
adulterio repertam necauerit, vel pater filiam [g]. Animus perturbatus & com-
motus nec se cohibere potest, nec quo loco vult, vt ait Cicero [h]. Et vt ait Phi-
lemon.

μαινόμεθα πάντες ὁπόταν ὀργιζόμεθα. i.
Insanimus omnes, quando irascimur.

Et Iason apud Euripidem [i],

οὐ νῦν κατεῖδον πρῶτον, ἀλλὰ πολλάκις,
τραχεῖαν ὀργὴν, ὡς ἀμήχανον κακόν. id est,
Nunc non primùm vidi, sed sæpius,
Iram asperam, quàm sit ferum malum.

Ira, inquit D. Ambrosius [k], etiam innocentes ad crimen adducit: quia dum
iusto amplius irascimur, & volumus aliena coërcere peccata, grauiora cõmit-
timus. Et lex monet ideo iudices, ne corripiantur ira [l]: nam ira perturbat ma-
7 ximè iudicium animi. Vt exemplo Theodosij constat, quo ipsemet in posterũ
cautior factus, postquam furoris illati in Thessalonicenses pœnituit, statuit,
vt sententiæ principum super adnimaduersione prolatæ, in diem trigesimum
8 ab executore differetur [m]. Demosthenes [n], τῶν ὀργιζομένων ἐστὶ, inquit, ὀξέως τι
κακὸν τὸν λελυπηκότα ἐργάζεσθαι. i. *iratorum est, cum à quo molestijs affecti sunt, subito im-
petu vlcisci.*

πολλαὶ [o] δ' ἀπειλαὶ, πολλὰ δὴ μάτην ἔπη
θυμῷ κατηπείλησαν, ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν
αὐτοῦ γένηται, φροῦδα τ' ἀπειλήματα. id est.
Multæ sunt minæ, multaq́ inania verba
Per iracundiam effutiuntur: sed mente
In integrum restituta, comminationes euanescunt.

9 Impetus suos, valdè animi oculos perstringentes, habet etiam amor, siue is
bonus sit, siue malus, cogitq́ue quodammodo mẽtem ea facere, quę alioquin
quis non esset admissurus. Amicos autem bonos scilicet appellare debemus,
vt ait Paulus [p], non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerint iura cum pa-
trefam. honestis familiaritatis quæsita rationibus. In malo voluptas præsens
mouet impetu suo animum, vt in beluis, quæ nihil, vt ait Cicero [q], sentiunt,
nisi voluptatem, ad quam feruntur toto impetu. Et is etiam [r] definit libidinẽ
esse impetum quendã animi non rectum. Cælius Aurelianus ex Platone du-
plicem furiosorum speciem cõstituens in vna eum collocauit, qui ἐρωτικὸς est,
id est, amatorius. Eoque pertinet fabula Alexandri Aphrodisei, qua prodi-
tum est Erynnim furiam à Cupidine adamatam, quòd videlicet amantes
furiosis quibusdam affectibus agitentur. Amoris furore nihil esse vehemen-
tius dicebat Iustinianus [s], & perfectæ philosophiæ eum cohibere: hocq́; amo-
re correptos, bacchantes veluti furore vini affectos dixit [t]. Domat enim om-
nia, vt his verbis scribit Hesiodus [v].

a d. l. omne delictum, §. per vinum, de re milit. in P.
b l. 1. si quis impera. maledix. C.
c can. illa, 11. q. 3.
d l. quicquid, de reg. iur. P. l. diuortium non est, de diuor. in P. l. 1. si quis impera. maledix. C.
e l. si in rixa, ad l. Corne. de sicar. in P. l. aut facta, §. qualitate, de pœn. in P.
f l. Gracchus, ad l. Iul. de adult. C.
g Papi. l. nec in ea lege, l. 21. & l. quod ait lex, l. 22. cum §. seq. eo. tit. in P. lib. 48. titul. 5.
h Cicer. 3. Tusculan.
i Euripid. in Medea, actu 3. in princip.
k D. Ambros. de sancto Iosepho, & in ca. ira, 11. q. 3.
l l. obseruandum, de offic præsid. P. can. summopere, 11. quæst. 3.
m ca. cùm apud Thessalonicen. 11. q. 3.
n Demost. con. Timocra.
o Suidas in verb. κελλαχῆν.
p l. latæ culpæ, l. 223. §. 1. de verbo. signifi. in P.
q Cic. in Offic.
r Idem, de Orato.
s §. illud quoque, quib. mod. natur. effic. legi. in Auth.
t §. erat, de successio. quæ fiebant per bono. vend.
v Hesiod. in Theogo.

ἠ δ' ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν, πάντων τε ἀνθρώπων,
Δάμναται ἐν στήθεσι καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Atque amor, qui pulcherrimus inter immortales Deos,
Soluens curas & omnium Deorum, & omnium hominum,
Domat in pectoribus animum & prudens consilium.

Paulus etiam Ægineta eos, qui hoc amore detinentur, perinde ac insanos pharmacis curat, eisque obliuionem vel nouam solicitudinem ratione victus inducit [a]. Iracundis si parcendum est aliqua ex parte, & mente captis certè, & amantibus: iracundos enim esse, qui amant, docuit Lucianus [b]. Non dubitauit Timagoras iussu Meletis, quem amabat valdè, ex altissimo saxo, se præcipitem dare, vt ait Pausanias [c]. Fiunt plura per sordes pecuniarum, plura amicorum causa aliena à iustitia, quæ certè alioquin non fierent, si extra impetum amicitiæ adhiberetur rationis consilium. Quod viri probi adhibere & sapientes solent. Sic cùm Periclem amicus quispiam rogaret, vt in causa quadam sua gratia deieraret: respondit, δεῖ με συμπράττειν· ἀλλὰ μέχρι βωμῶν [d]. Quia in amicitia vera leges quidem sunt positæ, non oportere vltra id, quod fas est opitulari amicis, neque eorum gratia malè agendum. Sed quis eas studiosè possit obseruare quæritur, dum amicitiæ vis vrget. Vt non immeritò dubitauerit Chilo eximiæ sapientiæ vir, quonam vsque debuerit contra legem, contraque ius pro amico progredi, eaq; res in fine quoque vitæ ipso animum eius auxit. Eaque quæstio à philosophis posteris examinata, vt latè ostendit Gellius [e], apud quem videto. Disseruit & de ea copiosè Cicero [f]. Et non tantùm timore, cupiditate, odioúe: sed etiam amicitia humanum peruertitur iudicium [g]. Et amicitiç affectio solet ad blasphemias, seu mala in hostes amicorum concitare [h]: ideò & reddit testem suspectum de fide [i]. Eoq; referendæ affinitates, proximitates sanguinis, quæ quò gradu sunt sibi proximiores, eò sunt vehementiores [k]. Proinde si ex ipso impetu amoris subito quid commissum est, temperanda pœna est [l]. Attamen si quid pro amicis extra impetum malè patratum sit, non est amicitiæ vlla excusatio [m]: veluti si tempus deliberandi adfuerit: si adulterium vel stuprum amoris turpis illecebris factum, quod non nisi consulto inferri, & sine colloquio præcedente vix potest.

a Paul. Ægineta, lib. 3.
b Lucia. in dialo. Maiæ & Mercurij.
c Pausan. libr. 1. Atticas.
d περὶ δυσωπίας.
e Gell. lib. 1. c. 3.
f Cic. in Lælio, seu de amicitia.
g can. quatuor modis cum 2. can. seq. 11. q. 3.
h c. sepeliantur, c. 7. de accusat. libr. 5. Decreta tit. 1. can. accusatores, & ca. 1. 2. 3. & ferè tota 3. q. 5.
i l. 4. de testib. in P.
k l. isti quidē, quod met. cau. in P.
l l. verū, l. 4. de furt. P. l. 2. de receptat. lib. 47. P. titu. 16. l. 4. §. fin. de re milit. lib. 49. P. titul. 16. l. 3. §. si eū, de lib. homi. exhib. P. l. etsi amicis, ad l. Iul. de adulter. in P.
m l. qui domum, & l. etsi amicis, ad l. Iul. de adulter. in P.

De casu fortuito, & euentu.
Caput 4.

1 *Euentus in criminibus quid.*
2 *Casu commissa crimina vt puniantur. Et 3. Vrbes refugij Hebrais. eod.*

QVOD nascitur ex eo quod delinquitur, euētus dicitur, vel ex voluntate, vt diximus, vel præter voluntatē, vel contra voluntatem. Sine volūtate furiosus necare potest, & infans, ideò sine pœna [o]. Præter voluntatē etiam si ex intētione alicuius nō illiciti actus, delictū oriatur: veluti vt si pila ludēs aliū occiderit [p]. In quo ad pœnam imponendam inspicimus, an quis in culpa sit [q], an dederit operam rei licitè [r]. Solius euentus nulla, vel leuiores pœnæ [s], veluti exilium voluntarium. Erant & ea de causa apud Hebræos 1

o l. infans, ad l. Cornel. de sicar. in P. l. pen. ad l. Pompe. de parric. in P. l. diuus, de offi. præsid. in P.
p vt in l. item Mela, ad l. Aquil.
q d. l. item Mela, & l. si putator, ad l. Aquil. P.
r to. tit. de homicid. cas. & volunt. & dicemus posteà, Deo fauente in crimine homicidij.
s l. aut facta, §. euentus. vbi versus ex 23. Iliade Homeri, de pœna. in P.

ciuitates refugij[a]. Quod sine proposito fit, fortuitum erit[b]. Et casus in euentu erit, vt ait Aristoteles[c]. Hicque confundunt iurisconsulti casum, & fortuitum, de quibus aliàs. Multùm autem refert in maioribus delictis, an quid consultò admittatur, an casu & fortuitò: ibi enim venia locum non habet: in his contrà[d]. Et casus fortuitus nemini imputandus[e], quia nullum hominis consilium potest præuidere[f]. Tot enim sunt, quot numerari nequeant[g].

Sic tanta homines rerum inconstantia versat, vt ait Ouidius[h].

Et Cleon apud Thucididem[i] dicebat, id dignum esse venia, quod citra voluntatem fit. Idemq; Thucidides[k] arbitratur omnia licere bello, & necessitate aliqua circumuentis: & veniam etiam esse apud Deum: etenim delictis non voluntariis, refugium esse aras (vt & nos in sacrilegio, dum de asylo agimus). Scelusque eorum vocari, qui nulla necessitate sunt mali: non
3 autem eorum qui propter aduersa aliquid audent. Verumtamen si quis voluerit delinquere, verùm euenit, vt plus quàm voluerit, peccarit, distinguendum est cum Bartholo[l]: an plus deliquerit in specie delicti sibi proposita, an in aliam transierit. Et si in eadem specie, aut deliquit circa res, aut circa personas. Si circa res, aut delictum, quod exequi proposuerat, tendebat ad id quod commissum est: tunc inspicitur delictum seu euentus, non animus, vt qui vim fecerit non cogitans de homicidio, quod facilè in vi illata interuenit, punitur ac si occidere voluisset[m]. Et qui decreuit tantùm incendere domum vnam, & pro combustis vicinis tenetur: hoc enim natura incendij habet, vt ad vicinia transeat[n]. Si autem delictum non tendebat ad id, quod euenit, aut plus delinquitur circa eandem rem, & tunc inspicitur euentus[o]: vt si quis consecratum vas furetur, putans esse prophanum, punitur pro sacrilegio: quòd si circa diuersas res plus delinquatur, inspicitur animus, non euentus. Si autem circa personas plus delinquatur, inspiciendum an ex proposito, vel sine eo contingat delictum: si ex proposito, pœna quidem spiritualis, vt excommunicatio, & similes, ad cogitationem magis pertinent[p]. In temporali autem, aut plus delinquitur circa eandē personam, & tunc inspicitur euentus[q]: aut plus illud circa alias personas per accessiones & cōsequentiam, si aliam personam & quam offendere volebat, percutiat, vel lædat, pro vtraque tenetur: & euentus, non animus inspicitur[r]. Si autem realiter non lædat aliam personam, sed tantùm per consequentiam, animus inspicietur, non euentus[s]. Quòd si non ex proposito delinquatur, illud plus ad animum non ad euentum referendum[t]. Cæterùm si illud plus tendit in aliam speciem delicti, quàm quod facere quis decreuerat, si vtrumque crimen habet eundem finem, euentus, non animus inspicitur[v]: sin minus pro proposito, non pro euentu tenetur[x].

a Deutero. 19. vt infrà latius in homicidio, Deo fauente.
b l. qui ædes, de incen. rui. & naufr. in P.
c Aristot. lib. 3. Ethicor. c. 7.
d l. absentem, l. 5. §. fi. de pœn. in P. l. 1. & l. cum ad l. Cor. de sicar. C. l. 2. §. fi. de termin. mot.
e l. Iulianus, qui & à quib. manumi. lib. non fiant.
f l. 2. § si eo tempore, de admini. rer. ad ciuit. perti. in P. c. fi. in fi. de homic.
g l. pen. de vsufr. C. l. fi. de præscr. 30. vel 40. an. C. l. 2. §. 2. & 3. si quis caut. in P.
h Ouid. 13. Metam.
i Thucid. in 3.
k idem in 4.
l Bart. in l. diuus, ad l. Cornel. de sicar.
m l. quoniam, C. ad l. Iul de vi.
n l. 1. §. incendio, de rui. & naufra.
o l. vulgaris est quæstio, §. si quis, de furt.
p glos. in l. si ignorans, loca.
q l. eum qui nocentem, §. pen. & §. fi. de iniur. in P.
r l. scientiam, §. qui cùm aliter, ad l. Aquil.
s l. eum qui nocentem, §. pen. de iniu.
t l. apud Labeonem, § si quis virgines, eod.
v l. fi. de crim. expil. hærede. C. c. fin. de homicid. in 6.
x l. vtrum, de furt. in P. l. qui iniuriæ, eo. tit.

De personis considerandis in delictis. Caput 5.

1 *Personarum acceptatio an sit habenda in iudicio, explicata quæstio. & 2.*
2 *Proportio geometrica, non arithmetica seruanda in pœnis, & quæ sit vtraque.*
3 *Vitia personarum in dignitate positarum maiori pœna quare digna sint.*
4 *Paupertas quando partim à crimine excusat, & quando grauius punitur, & 5.*
5 *Punitur ignobilis grauius nobili.*
6 *Aetatis in delictis distinctio adhibenda. & 7. & 8.*
7 *Puer punitus cothurnicibus oculos ruens.*

8 Puerorum delicta non punienda.
9 Personæ læsæ in criminibus consideranda.
10 Mulierum delicta qualibet argentea multa vbi redempta.

GRAVISSIMA quæstio illa, num in iudiciis ratio persona- 1
rum habenda sit. Siquidem iura sunt, quæ vtramque partem
fouent, quædam enim diuina[a], & humana[b] negant esse
acceptionem faciendam personarum: quædam non tantùm
suadent, sed & considerari iubent[c], & delinquentium, & eorũ
qui læduntur[d]. Proinde quomodo hæc explicanda sunt, pau-
cis meo sensu explicabo, Deo volente. Iura, quæ volunt non accipiendam esse personam, intelligi debent, non esse detrahendum iustitiæ in fauorem vel odium personarum, nec parcendum diuiti, vel in dignitate posito, quòd talis sit: vel pauperẽ ob id nõ opprimẽdũ, neq; illi iusta petentẽ ab aduersario respuendũ, vel contemnendũ: vtrosque audiendos, omnes puniẽdos, omnes iudicandos secundum legum præscripta. Neque aduersari arbitramur, quòd iubeant personarum qualitates inspici, non quidem ad corrumpendum iudicium, prout iura aduersantia cauent, sed ad illud instruendum & temperandum: aliud enim est personas considerare ad subuertendum iudicium, aliud easdem oseruare, vt iustum fiat iudicium. Sic reatus grauior quidem omnẽ dignitatem excludit[e]: nihilominus & dignitas in pœnæ considerationem quoque venire debet, non vt tollat reatum, vel vt à pœna eximat, sed vt eã legitimam & aptam delicto iudex exigat. Non enim omnibus personis, etsi eodem morbo laborent, eadem omnino medicina exhibetur, sed pro corporis ægri temperamento iusta & salubris dicitur, quæ per conuenientia miscetur, & propinatur. Sic verum est quod ait Demosthenes[f], delicta sine discri-
mine personarum diuitis & pauperis pari seueritate vindicanda. Cæterùm 2
par seueritas non consistit in æqualitate Arithmetica, veluti vt omnes, qui homicidium fecerint, capite priuentur: sed in æqualitate Geometrica, vt secundum id, quod iustum videbitur, puniantur æquali seueritate. Sicut enim Geometræ proportionem metiuntur ex æqualitate vel inæqualitate figurarum, non inspecta quantitate, vt Arithmetici, sed qualitate: sic iurisconsulti in distributione quod cuiusque est[g], & pœnarum, secundum qualitatem delinquentium, & delicti pœnas statuunt. Cùm enim ratione personarum, & circunstantiarum qualitatum earundem, minus vel magis peccetur, non potest esse legitima pœna, nisi eiusdem quamuis criminis, ratione earundem,
vel minor vel maior statuatur. Exemplis probatio apparebit, quædam sunt 3
delicta pagano nulla, vel leuia, quæ militi grauiora: vt si is artem ludicram exerceat[h]. Qui in exemplum aliorum præpositi sunt, qui sedent in conspicuis locis & summis, maiori aliorum pernicie & sui labuntur & peccant, & pœna exemplari digni sunt[i].

Celsæ grauiore casu
Decidunt turres[k].

Et[l], *Omne animi vitium tantò conspectius in se*
Crimen habet, quantò maior, qui peccat, habetur.

Scilicet[m], *in vulgus manant exempla regentum,*
Vtque ducum lituos, sic mores, castra sequuntur.

Et Demosthenes[n], omnes legum violatores coërcendos quidem esse docet, sed maximè qui magistratu funguntur, & in rep. versantur. διὰ γὰρ τούτους τὰ κοινὰ καὶ βλάπτεσθαι πέφυκεν, ἂν ὦσι φαῦλοι· καὶ τὰ μέγιστα πάλιν ὠφελεῖσθαι, ἐὰν ὦσιν ἐπιεικεῖς, καὶ θέλωσιν ἐμμένειν τοῖς νόμοις, id est, *per hos enim & maximas clades respublica accipit, si mali sint: & vicißim iuuatur plurimùm, si sint boni viri, & legum studiosi. Horribile iudicium fiet in eos, qui præsunt*[o]. Et, *potentes tormenta acerba patientur*[p].

a Leuit. 19. Deuter. 1. 2. Paralip. 19. C. Iacob. 2.
b in iudiciis, c. 12. de reg. iur. in 6. conc. Laodi. in c. nouit, de iudic. c. statutũ. §. insuper, de rescr. in 6.
c Callistr. in l. 2. de termi. mo. lib. 47. P. tit. 21. Paul. l. Fa-dius, l. 4. § si de incen. rui. & naufr. eod. lib. tit. 9. cau. qui contra, 24. q. 1. Modest. l. qui cędẽ, l. 16. ad l. Corn. de sicar. lib. 48. P. ti. 8.
d l. aut facta, §. persona, de pœn. in P. pulchrè in l. famosi, ad l. Iul. maiest. in P. l. pen. ad l. Cor. de sica. P. l. prætor ait, §. præterea, & §§. seq. de iniur. l. atrocem, C. eod. § atrox, eod. tit. ap. Iustin. ca. 1. 40. dist. can. cùm beatus, 45. dist. ca. nobilissimus, 97. dist. ca. qui contra pacem, 24. q. 1. cap. sanè, in 2. de electio. c. 2. de offi. deleg. c. quàm periculosũ, de sent. excom. l. moris, l. 9. § similiter, & seq. de pœn. in P. l. 1. & 3. de priuileg. veter. lib. 49. P. tit. 8. c. 1. de calum.
e l. 1. C. vbi senat. vel clar. cum simil. ibi nota. l. raptores, C. de epis. & cleri.
f Demosth. con. Midiam
g vide Aristotel. de hac proportio. iusta geometrica lib. 1. mag. Mora. c. 34. & 5. Ethic. c. 3. & 4.
h Marcell. l. quædam delicta. l. 14. de pœn. l. 2. de re milit.
i l. 2. & ibi glos. ad verb. cæteris, de petit. bono. subl. lib. 10. C.
k Horat. lib. 2. car. ode 10.
l Iuuenal. Saty. 8.
m Claudia.
n Demosthe. statim in princi. 2. oratio. con. Aristogito.
o Sapien. 6.
p Sapien. 6.

Is

Is enim, cui maior dignitas concessa est, si ea abutatur, grauius quàm plebe-
ius coërcendus [a], & aliis pœnis [b]. Sunt propria etiam dignitatum crimina,
& quælibet personarum qualitas habere quoddam peculiare crimen præter
communia potest. Peccata regum alia, alia populi. Atque aliter liberi, aliter
serui puniendi sunt [c]. Imò & cùm ad dignitatem personæ pœnæ referun-
tur, non tam habetur ratio delinquentium, quantum & aliorum innocen-
tium, qui in eadem dignitate sunt, vel dignitate reguntur. Sic clerici secun-
dum ordinem, quem tenent, vel minorem vel maiorem, non æquè pu-
niuntur [d]. Nec incognitum est, sæpè à viris illustri familia ortis, delictis im-
piis supplicium clàm vel in carcere sumptum, ne eius generis clari viri no-
4 tam aliquam incurrerent. Paupertas interdum pro parte crimina excusat, vt
si famis tempore quis edulia ad leuandam famem rapiat [e]. Si necessitas ni-
mia non vrgeat.

Maximum paupertas opprobrium
Iubet quiduis facere, aut pati,
Virtutisq́; viam deserit arduæ. vt ait Horatius [f].

5 Et aliquando omnino adimit pœnam, si nimium vrgeat [g]. At quádo necessi-
tas nulla impellit, interdum grauius supplicium paupertas patitur, dum quis
luit corporali pœna æs, quod non potest diluere [h], quando debitum contra-
hitur ex multa criminali: alioquin enim ciuilis solet ob inopiam potius re-
mitti, quàm in corporalem pœnam transferri [i]. Et vbi nobilis suorum bono-
rum proscriptione multatur, ignobiles corporali supplicio castigantur [k], si
6 nihil habeant scilicet. Distinguit etiam personam infantis ab adulto iudex.
Infantes omnino doli incapaces, delinquentes ob consilij infirmitatem, ab-
soluit: vt & furiosos [l]. Si aliquo modo capaces sint doli, non omnino excu-
sat. Nec malorum morum infirmitas animi defendit [m]. Sic malitia supplet
ætatem illis [n]. Mitiùs tamen cum istis agitur, quàm cum senioribus [o]: si
modò iuuenili calore delinquant. Alioquin existimarunt aliqui, iuuentutem
præmaturè corruptam citiùs exterminandam, si immane scelus aliqua mali-
7 tia admittat: ne seminarium malorum in illis nutriatur. Sicq́; malitia puni-
tur, non ætas innocens. Refert iudicium Areopagitarum M. Fabius Quinti-
lianus [p], quo fertur damnatus puer, quòd inuentus esset oculos coturnicũ
omnium eruens, quas posset compræhendere: quòd signum id eis videre-
tur perniciosissimæ mentis, multisque malo futuræ, si adoleuisset. Sine mali-
tia delinquentes pueros non puniendos quoque, est exemplum apud Pau-
saniam [q]: is enim narrat pueros circa templum Dianæ ludentes in funiculũ
incidisse, quo collo Dianæ iniecto strangulatam Dianam conclamarunt:
hocque depræhenso facinore, Caphyenses pueros lapidibus obruisse. Verùm
eorum liberos morbum inuasisse, vt abortum vxores facerent, donec sepe-
liendos eos pueros Apollo respondit, eisque quotannis esse sacrificandum.
Et Neratius iurisconsultus dixit, in paruulis nullam depræhendi culpam [r].
8 De senibus autem, qui iterum pueri sunt, non æquè sumitur supplicium, ac
de aliis ætatibus, sed indulgentia quædam lenitur pœna aliquando [s]. Et in
summa, vt loquar cum lege Vuisigothorum, nomotheta & iudex erit in inda
gando viuax, in præueniendo fixus, in decernendo non anxius, in percutiẽdo
parcus, in parcendo assiduus, in innocente vindex, in noxio temperatus, in
aduena solicitus, in indigena mansuetus, personam tantò nesciat accipere,
9 quantò & contemnat eligere [t]. Circa personas læsas, qualitas etiam conside-
randa, vt in adulterio, in stupro, in incestu, in iniuria, & aliis, de quibus suis
locis. *Vtique*, inquit Paulus [v], *in accusatione criminis locus designandus est, in*
quo adulterium commissum est, & cum qua persona admissum dicitur, & mensis:
hoc enim lege Iulia publicorum iudiciorum cauetur, & generaliter præcipitur omni-
10 *bus, qui reum aliquem deferunt.* Refert & Diodorus Siculus [x] apud cæteras,
quàm

a l. presbyter, de episc. & cler. C. ca. præcipue, 11 q 3.
b l. milites, C. de quæstio.
c l. in s. suorum. & l. capitalium, §. 1. & fi. de pœn. in P.
d ca. contumaces, 50. dist. ca. ante omnia, 35. dist. ca. si qui clericorum, 11. q. 1. ca. fraternitatis, 12. q 1. ca. quisquis, 2. q 1.
e c. 3. & ibi glos. de furt. ca. fraternitatis, 12. q 2. ca. discipulos, de cõsecrat. dist. 5. c. quod non est licitum, de reg. iur.
f Horat. lib. 3. ode 24.
g vt in ca. discipulos, de consecra dist. 5. Math. 12. Lucæ 6. Mar. 2. & 1. Reg. 21. ca. dilectissimi, 12. q. 2.
h l. 1. § fi. de pœn. in P. l. quicumque, de ser. fugit. C. l. fin. de sepul. vio. C. l. qui ædes. 9. de incen. rui. & nauf. lib. 47. P. tit. 9.
i l. si. §. fin. de mod. multa. lib. 1. C. tit. 55. l. fin. de in ius voc. P. l. illicitas, § fi. de off. præs. P.
k ca. qui contra, 24. q. 1. d. l. fi. de in ius voc. ca. si res aliena, 14 q 6.
l l. infans. ad l. Cor. de sicar. ca. illud relatum, 15. q. 1. l. illud, de iniur. in P.
m l. 1. & 2. si aduer. delict. lib. 2. C. tit. 36. l. si quis, ad l. Cor. de sicar. C. l. impunitas, C. de pœn. c. ex literarũ, de aposta.
n l. 3. C. si mi. se maio. dix. lib. 2 C. tit. 43. c. de illis, in 2. c. 9. de desponsa. impub. lib. 4. Decreta. tit. 2.
o l. 1. de delic. puero. l. impunitas, C. de pœn. l. si fratres, l. 20. de his qui no. infa. lib 2. C. tit. 12.
p Quintil. lib. 5. Instit. c. 9.
q Pausa. lib. 8. Arca.
r Nerat. in l. pen. l. 55. de fideicom. libert. lib. 40. P. ti. 6. Calistr. in l. 2. de termi. mo. lib. 47. P. tit. 21.
s ca. tanta, 86. dist.
t l. 7. tit. 1. lib. 1. Cod. leg. Visigotho.
v l. 3. de accusat, lib. 48. P. tit. 2.
x Diod. Sicul. lib. 13. Biblioth.

quàm Thurios, gentes, mulieribus cunctis argentea multa redimendis ius fuisse: hoc tamen non receptum in viris.

De loci obseruatione in delictis. Caput 6.

1 Loci diuisio.
2 Locus quid. Quòd in delictis considerandus, quia auget vel minuit delictum. 3.
3 Viuendum secundum leges, & mores regionum, ad quas peruenerimus.

ARISTOTELES [a] diuidit locum, in communem, & proprium. Proprius dicitur proximus cuique rei, inane, quo quid proximè continetur: communis, qui & hunc & alia continet. 1
Locus pro communi comprehensione fundorum vrbanorũ, & rusticorum [b]: aliquando pro loco proprio, non communi accipitur [c]. Considerandus autem iudici quoque is locus, ad distinctionem criminis, & pœnæ constitutionem. Locus sacer, sacrilegum facit [d]: prophanus, furem: & alio modo ille, alio hic puniendus, vt dicemus, Deo fauente, propriis titulis. Maior iniuria verberari in theatro & publicè, quàm priuatim [e]. Grauius adulterium in domo mariti, & patris: ideoque ibi occidere adulterum marito, & patri licet, alibi non licet [f]. Proinde Daniel ab accusantibus de adulterio Susannam, quærebat de loco [g]. Loca cõferunt & adimunt dignitatem, veluti prætor sua vtitur concessa potestate in prouincia ei decreta, & ibi vtitur insignibus [h]. Sicut & de insignibus pallij archiepiscopalis alibi [i] scriptum. Consideratur & locus, in quo erat qui deliquit: vt si quis pilam proiecerit, qua homo occisus, inspicitur, an ibi esset ludendi consuetudo, num verò quis periculoso in loco temerè periculo se exposuerit [k]. Item locus, ex quo quid raptum, num sit ex incendio, ruina, vel naufragio, vt ait Bartho [l]. & Cynus [m]. Et quædam commissa pro crimine habentur alicubi grauia, quæ alibi leuia, vel nulla sunt: veluti in Aegypto dissoluere aggeres continentes aquam Nili, vel chomata rumpere, sycomorũ succidere. In Arabia scopelismum committere [n]. In Africa grauius puniti messium incensores: in Misia, vitium: & vbi metalla sunt, adulterantes monetã [o]. In summa, vt ait & docet Aemylius Probus [p], non eadem omnibus sunt honesta, & turpia: sed omnia maiorum institutis iudicantur pro morũ, locorum diuersa ratione. Sic & Plutarchus [q], ὦ ξένε, νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων: ἄλλα δὲ ἄλλοις καλά. καλὸν δὲ πᾶσι τὰ οἰκεῖα σώζειν καὶ κοσμεῖν. id est, *ò hospes, leges hominum inter se differunt: alia autem alius pulchra, & honesta. Honestum porrò omnibus est, quæ propria sunt seruare, & ornare.* Sic vitio non datur vti moribus locorum. Cretizandum enim, inquit Polybius [r], cum Cretensibus. Quinimo statutum est, ne quis peregrinus violet mores regionis vel loci, ad quem peruenerit [s]: alioquin enim delinquit. Humanæ leges moribus constant, ideoq; hæ discrepant: quoniam alij aliis gentibus placent [t]. Si agatur quoque de notione iudicis, cuius sit, de loco fit quæstio, vt puniatur in eo loco, in quo deliquit [v]. Et in summa leges ipsas & negotia, locorum diuersitas distinguit [x]: vt tempus, & persona. Et quædam constitutiones locales sunt, quædã generales, quædam ratione propinquitatis loci receptæ tantùm, vel ob intercapedinem [y] diuersæ. Inspicimus & ad delictum perpẽdendum locum personæ,

(Marginal notes:)
a Aristo. lib. 4. Physi. c. 2.
b l. locus, & l. fundi, de verb. sig.
c l. 2. §. 1. & l. ossa, § in hac autẽ, de relig. & sumpt. funer. in P.
d l. aut facta, § locũ, de pœn. in P. l. sacrilegij, ad leg. Iul. pecul. in P. l. quis sit fugitiuus, § pen. de ædil. edic.
e l. sed est quæstionis, §. 2. de iniur. in P.
f l. quod ait lex, & seq. ad leg. Iul. de adult. P. cum similib. ibi nota.
g Daniel. c. 13.
h l. 1. de offi. procõs. in P.
i c. cùm sis, de autho. & vsu pallij.
k l. item Mela, ad l. Aquil.
l Bartho. in l. libellorum, num. 6. & 7. de accusatio.
m Cyn. l. qui de crimine, de accusatio.
n l. saccularij, de extraord. criminib.
o l. aut facta, § euenit, de pœn.
p Aemil. Pro. in prin. lib. de vit. imperat.
q Plut. in vita Themistocl.
r Polyb. 8. histor.
s ca. quæ contra, 8. dist. ca. illa, 12. dist.
t can. omnes leges, 1. dist. ca. illa, 12. dist. ca. placuit. 12. dist.
v l. desertorem, de re milit. in P. l. si cui, § pen. de accusat.
x ca. 1. 2. 3. 29. dist.
y ca. cùm longè, 63. dist. ca. pudenda, 24. q. 1. ca. erit autem, dist. 4.

sonæ, cui vulnus illatum, num oculus, num facies, crus, vel aliud membrum nobile necessarium artificio, vel ignobile, & minus necessarium [a]. Facies nobilissima hominis pars censetur: quia ex ea, qui simus, cognoscitur [b], & similitudinem habet diuinæ imaginis [c]: & in ea pupilla oculi læsa, crimen habet grauius [d]. Et in lege Burgundiorum [e] lex, *si quis cuicumque in faciem vulnus inflixerit, in triplum soluat vulneris, quod veste tegitur.* Non negamus autem interdum crimina sine loci consideratione posse decidi, quemadmodum alia quædam, quando substantia negotij sine loco constat: tunc quippè absurdum videtur ex differentia locorum, aliquid induci [f]. Aliter non inde sequitur, in aliis non considerari, in quibus locus addit, vel minuit peristases: veluti si dicas, in carcere contractum cum eo qui detrusit initum, improbari rectè dices ratione loci, qui metum infert [g]. In vrbe autem libera, vbi quis iuris publici tutores contra vim inuocare potest, metum verisimiliter non fuisse illatum concludes [h]. Sic etiam habendam rationem rerum pro more locorum [i].

a in legib. Boiariorũ, toto tit. 5. in legib. Anglo. tit. 2. & seq. vsque ad 8. lege Saxonum, toto tit. 1. de vulnerib. in lege Salica, tit. 20. & Frisionum, tit. 22. de dolo. l. vulneris magnitudo, de iniur. in P. §. atrox, eod. tit. ap. Iustini.
b Aristo. lib. Problẽ. sect. 36. q. 1.
c l. si quis in metallum, de pœn. C.
d l. aut facta, §. qualitate, de pœn. P.
e tit. 11. §. fi.
f l. f. de tempo. in integ. restit. in P. l. vni. de vsuc. transfor. C. l. cùm interdum, de instit. acti.
g l. qui in carcerem, de eo quod met. cau. lib. 4. P. tit. 2.
h l. fin. eod.
i l. pretia rerum, §. f. ad l. Falc. P. l. ideo in arbitrium, de eo quod cer. loc. P.

De tempore commissi delicti perpendendo. Caput 7.

1. *Tempus iudicibus, & aliis obseruandum quomodo sit.*
2. *Tempus in criminibus, & pœnis distinguendis vt est considerandum.*
3. *Tempus quid, & vnde constituatur.*
4. *Quare in criminibus considerandum. & 5.*
5. *Criminum accusatio quo tempore præscribatur.*
6. *Accusationis libellus tempus, diem, & horam complecti debet*
7. *Tempus quare in plerisque considerandum, & discutiendum.*

1 DEBEMVS, inquit Cicero [k], *considerare in omni re, quid aptum sit & consentaneum tempori, & personæ, quid in dictis factisque dedeceat.*

Iudicis officium est, vt res, ita tempora rerum
Quærere: quæsito tempore tutus eris [l].

2 Regulæ enim, & iura loco, persona, tempore, & negotio distinguntur [m]. Tempus distinguit crimina, vt emansorem à desertore, furem nocturnum à diurno [n]. Lex 12. Tabularum furem nocturnum deprehensum cum clamore testificatum impunè permittit occidere, diurnum nequaquam: nisi se telo defendat [o], vt dicemus in furto, Deo iuuante. Legis eius verba hæc. *Si nox* (pro noctu) *furtum factum sit, si im* (pro eum) *quis occisit, iure cæsus esto* [p]. Quod & iure diuino anteà statutum [q]. Demosthenes etiam [r] grauiorem pœnam nocturno tempore delinquentibus deberi testatur. Ad quem Vlpianus Sophista [s] eius interpres sic addit, ἐν νυκτὶ δὲ μείζονα τὴν τιμωρίαν ἔδειξεν: ἐπειδήπερ μεῖζόν ἐστι τὸ ἔγκλημα τῆς νυκτός: ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναταί τις καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι, id est, *Noctu autem maiorem esse pœnam ostendit, quia nocturnum crimen grauius: interdiu enim adiutores licet accersere, noctu non item.* Angustiæ quoq; tẽporis excusant à crimine, vt si quis necessitate hostis instantis pressus, non possit aliter euadere mortis periculum, quàm eum occidendo [t]. Et grauius crimen ducitur, tempore cultus diuini excitare tumultum in ecclesia, quàm alio tempore [v]. Licent quædam aliquo tempore, quæ alio prohibentur: veluti licet mercatores debitores conuenire, excepto nundinarum tempore, vbi nundinæ

k orat. ad Brut.
l Ouid. de Trist. 2.
m ca. regulæ, ca. necesse, 29. dist.
n l. aut facta, §. tempus, de pœn. in P. quis emãsor, quisue desertor traditur l. 3. §. fin. de re milit. in P.
o l. 4. ad l. Aquil. cum similib.
p Macrob. lib. 1. Saturn. c. 4.
q Exod. c. 23. & c. 5. de homicid.
r Demosthe. con. Timocra.
s Vlpia. in eam oratio. contra Timocratem.
t l. scientiam, §. qui cùm aliter, ad l. Aquil. cum similib. in homicidio citãdis, Cic. pro Milo.
v l. si quis in hoc graui, C. de episc. & cler.

nundinæ exercentur[a]. Quod fieri certo tempore debet: posteà si fiat, non prodest[b]. Incertáue sunt, quæ tempus determinatum non habent, & ac si non essent, habentur. Sic enim cecinit Lucretius[c],

Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in æuo,
Tum quæ res instet, tum porrò quid deinde sequatur.
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.

Mensura motus namque tempus est, vt ait Eusebius[d]. Et Luna, & Sol in signa & tempora constituta sunt[e], vt opera certa & stata essent, & disposita commodè. Et ferè solet omnia tempus ostendere, vt ait Iustinianus[f]. Et Aeschyllus[g], ἀλλ' ἐκδιδάσκει πάνθ' ὁ γηράσκων χρόνος, id est, 3

Sed omnia docet senescens tempus.

Mutantur & leges & mores cum tempore, & secundum eius necessitatem oportet eas ferri[h]. Et idcircò habita ratione temporis, iudicem considerare oportet, num crimen sit, & quale, quáue pœna cùm commissum, qua cùm iudicat puniendum. Si tunc cùm illatum vulnus lætale, num diu superuixerit vulneratus[i]: & similia, quæ mouere calculum possunt. Sed alia de causa tempus obseruandum in criminibus, propter præscriptiones, quæ accusantibus obiici possunt, vel crimine tempore ipso abolito. Generalis enim regula est, crimina non posse accusari post viginti annos, à tempore, quo commissa sunt elapsos[k]. Minori etiam spatio temporis quædam præscribuntur, vt adulterium quinquennio[l]: nisi misceatur incestus adulterio, quo casu exigunt quoque iura viginti annos[m]. Et ita quoque obseruatur in supremis istius Galliæ curiis[n]. Sunt & leges proprio titulo insertæ, ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. Proinde voluerunt iurisconsulti inseri libello accusationis tempus quoque delicti[o]: imò & diem & horam aliquando, si inde delicti possit esse peristasis necessaria iudicio, vt notat Bartholus[p]. Veluti quando quis in ius vocauit eum ea hora, quæ ius dicit, vel funus ducit, vel vxorem &c. quod non licet[q]. Si quis cùm esset in sacerdotio, & dignitatis habitum & ornamenta præferret, iniuria afficiatur, sine dubio atrocior iniuria[r]: vel si sedente iudice pro tribunali[s]. Alioquin autem si aliundè certitudo negotij constare potest, non exigimus diei vel horæ expressionem[t]. Vt nec instrumenta ideò vitiari quis dixerit, quòd hora transacti negotij non sit apposita: hoc enim iure cautum non reperitur[v]. Si tamē expediat negotij determinationi, & illud coarctari debere placuit[x]: veluti in ciuilibus negotiis, cùm cōcursus est rescriptorum ad beneficia, horæ prioritas multùm prodest[y]. Et in legibus Alemanorum tit. 44. lex est, vt scriptura non valeat, nisi in qua annus, & dies euidenter ostenditur. Sed & habenda ratio temporis, in dissimulandis, vel non grauiter puniendis delictis, si necessitas quædam vrgens viuere delinquentes suadeat[z]. *Semper*, inquit Cicero[a], *tempore fit, vt quod plerumque turpe haberi soleat, inuenatur non esse turpe.* Et alibi[b], *In omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, semper considerandum est.* 4 5 6 7

a L.vni.C. de nundi.
b l.Thais, l.41. §.inter certa, de fidecom. liber. P. cum simil.
c Lucret. l. 1. de rer. Natu.
d Euseb. de præpara. Euangel. lib. 11. c. 12.
e Genes. c. 1.
f §.1 de testit. & ea quæ parit. in 10. men. in Auth.
g Aeschyll. in trag. Prometheo.
h ca. ab exordio, 35. dist. ca. pascis, & c. seq. 10. q. 1.
i vt in l. nil, l. interest, & l. seq. l. Iul. de adult. P. l. huic scripturæ, §. 1. & l. ita vulneratus, ad l. Aquil. in P. c. 2. de cler. percussor. c. significasti nobis, in 2. §. & quidem si hoc ita se habet, de homicid.
k l. querela, ad l. Cor. de fals. C. l. 4. & 5. de requir. reis, in P. c. cùm venerabilis, §. intellex. mus, de exceptio.
l l. mariti lenocinio, §. hoc quinquennium, & §. quinquennium, ad l. Iul. de adulter. in P. l. adulter, C. eo.
m l. vim passam, §. præscriptione, eo. in P.
n Pap. lib. 24. Rhapsf. arresto. tit. 1. ar. 1. & 2.
o L. libellorum, de accusat. in P.
p Bart ad d. l. libellorum, nu. 12. & in l. non solum, §. sed vt prohiberi, num. 3. de oper. no. nunciat.
q l. 2. de in ius voc.
r l. atrocem, l. 4. de iniur. lib. 9. C. tit. 34.
s §. atrox, eod ap Iustin. l. prætor edixit, §. at in actione, & §. fi. eod. in P.
t l. libellorum, de accusat.
v Ioan. Andre in addit. ad Specul. de instrumen. editio. in princ. 3. col. Bald. in l. imperator, si con. ius vel vtil. publ. & in l. fi. de edic. diui Adria. toll.
x Vlp. in l. cum actū, de nego gest. in P. l. 2. §. editionis, de eden. in P.
y c. si à sede, c. 31. de præben. in 6.
z ca. requiritis, cum 2. seq. 1. q. 7. cum simil. ibi nota.
a Cic. 3. Officio.
b C. 2. de Inuentio.

De qualitate delictorum obseruanda. Caput 8.

1 *Peccata non esse æqualia, vt dicunt Stoici.*
2 *Delictorum qualitas, & atrocitas distinguenda pro pœna imponenda.*

1 IAMDIV explosa est, & meritò, Stoicorum sententia, peccata esse æqualia existimantiū [a]. Proinde & pro peccatorum varia qualitate pœnas esse debere diuersas placet. Et, vt ait Horatius [b]:

Nec vincet ratio hoc, tantundem vt peccet idemq́,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus sacra diuum legerit: adsit
Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectère flagello.

a Cic. in Parado.
b Horat. li. 1. Saty. 3.

2 Distinguenda sunt crimina atrocia à leuioribus [c]. Hinc cauendum iudici, ne quid remissius, vel durius statuat, quàm crimina, vel eorum causa exigant [d]: veluti cùm intelligimus amplius puniēdum esse grassatorem, quàm furem [e]. & sic de similibus quæ facilè colligi possunt ex his, quæ Deo fauente, in singulis criminibus seorsum castigandis, obseruabimus. Nec tamen, vbi pœna certa certis criminibus præscripta à lege est, cōcurrentibus in crimine omnibus legis circunstantiis, iudex potest mitior esse lege [f]: ex causa tamen potest augere, vel minuere pœnam [g].

c l. aut facta, §. qualitas, de pœn.
d l. respiciendū, eod. l. Pedius, de incen. rui. & naufra. in P. l. 1. §. diu", de quæstio. P. l. qui sententiam, C. de pœn.
e l. capitalium, §. famosos, de pœn.
f §. oportet, de iudic. in Anth. l. si ne manci. Christ. vēd. C. d. l. respiciendū.
g l. hodiè, de pœn. in P. l. quid ergo, §. pœna grauior, de his qui not. infa. P. vide Hippoli. de Marsil. sing. 182.

De quantitate obseruanda in criminibus. Caput 9.

1 *Quantitas in criminibus puniendis consideranda.*
2 *Puniuntur grauius qui in crimen recidunt, quàm cùm primò commiserunt.*

1 QVANTITAS crimina quoque, & pœnas distinguit: qui vnā ouem surripuit fur, qui gregē abigeus [h]. Sic qui supra vel quinque solidorum valorē surripuerit, suspenditur: sin minus, scopis & forcipibus excoriatur, & tunditur [i]. Ad quantitatē pertinet consideratio, num semel quis aut pluries deliquerit: nā
2 qui recidunt in crimina, grauius plecti debent [k]. Item si plura cōcurrant crimina, in eodem actu [l]. Sic Phallaris [m] Zeuxippo vtrique patri & filio, quibus antè pepercerat, scribit, se posthac non parciturum, sed grauius in illos animaduersurum, *δι' αὐτὰ δὴ ταῦτα καὶ μᾶλλον κολασθήσεσθε, δι' ἃ νῦν συγγνώμης ἠξιώθητε. eò vos grauiori supplicio afficiemus, quò maioris venia nūc dignos existimauimus.*

h l. aut facta, §. quantitas, de pœn. in P. l. 1. & fi. de abig. in P.
i §. si quis quinque solidos. de pace tenen. & eius violator. in vsib. Feudo.
k l. capitalium, §. solet, de pœn. in P. l. seruos, l. 8. ad l. Iul. de vi publ. lib. 9. C. titu. 12. l. 3. §. fin. de episc. aud. C.
l L. 1. §. quæ multò magis, de rapto. virg. C.
m Phallar. in epist. ad Zeuxippum.

De ignorantia, quæ, & quando in delictis excuset. Caput 10.

Lib. 22. P. titu. 6. Lib. 1. C. titu. 21.

1 *Ignorantes triplicis differentiæ.*
2 *Ignorantia, error, & titubatio in quo differant.*

Errare quid, & titubare. eod.
3 *Ignorantia iurisconsultis iuris & facti quid.*
Facti, proprij & alieni: iuris, naturalis vel ciuilis quid, & quando excusationem admittunt. eod.

IGNORANTIA triplex est: prima eorum, qui scire nolunt, 1
cùm possunt, quæ non excusat: quia & ipsa peccatum est. Alia est eorum, qui volunt scire, sed non possunt: & est pœna peccati, non peccatum. Tertia eorum, qui quasi simpliciter nesciunt, non renuentes vel proponentes scire, quæ neminẽ plenè excusat, sed sic fortasse, vt minus quis puniatur, vt consentiunt patres sancti in Sententiis [a]. Vlpianus [b] enarrator Demosthenis, ἐστὶν, inquit, μὲν ὡς ἀνθρώπους ἀγνοεῖν: τὸ δ' ἐφ' ᾧ δίοισι τοιοῦτον ἐστιν: ἐκ ἀγνοεῖν διδαχθέντας ὑπὸ τῶ ῥήτορος &c. idest, *humanum quidem est quædam ignorare: illud autẽ vbi non oportet, eiusmodi est: non oportere ignorare ab oratore edoctos.* Facilius, vt hæc expli- 2
cem, monebo, primùm Azonem [c] inter ignorantiam, errorem, & titubationem discrimen posuisse. Ignorare est, nescire nec cognitum habere. Errare, in inscitia aliud pro alio putare: titubare seu dubitare, cum aliqua sed obscura notione, circa electionem in vtramque partem animi inflexio. Ignorantia 3
duplex apud iurisconsultos, facti, & iuris [d]. Facti, quando id quod casu, vel natura aduenit, accidisse nescitur, vt quãdo ignoramus mortem eius, cuius ad nos pertinet hæreditas [e]. Iuris, quando id quod iure cauetur, ignoratur. Rursum facti est ignorantia, vel proprij, vel alieni. Iuris autem, vel ciuilis, vel naturalis. Itaque in facto proprio error, vel ignorantia crassa est, & stollidi hominis, quæ nullo modo excusatur [f]: potissimùm si agatur de lucro captãdo, vel de damno euitando cum alterius iniuria [g]. Posset namque excusare in facto proprio error, si alterius non esset iniuria [h], vt suum indebitè solutum repetẽdo, vel etiam si factum nimium esset antiquũ: cùm memoria sit labilis [i]. Alieni autem facti ignorantia excusat, si illud publicè nõ sit notum [k]: aliter, si publicè notum sit [l]. In aliis diuinare nemo tenetur [m]. Proinde ignorantia facti alieni delictum excusat, nisi culpa præcessit in delinquente [n]: vt si daret operam rei illicitæ [o]. Ignorantia iuris naturalis, & diuini neminem excusat [p], nõ sexum, non milites, non ætatem, rationis compotem. Signatum enim est super nos lumen vultus domini, ratio, conscientia, quibus quæ bona, quæue mala sint, docetur. In iuris autem positiui ignorantia distinguendum, an error seu ignorantia iuris huius in iudicio interueniat, an extrà: si in iudicio, ante litem contestatam, tunc excusat probata causa legitima erroris [q]: si posteà, non excusat [r]: exceptis militibus, quibus indulgetur propter simplicitatem armatæ militiæ, vt possint errorem ignorãtiæ iuris competentis, non propositi in iudicio ante excusationem rei iudicatæ, nõ posteà, opponere [s]. In errore iuris extra iudicium, vel agitur de damno euitãdo, vel de lucro captando: si de damno euitando, aut erratur in eo, in quo requiritur verus dolus, & tũc iuris ignorãtia excusat [t]. Aut in eo erratur, in quo nocet dolus præsumptus, lata culpa, vel leuis, vel leuissima: tunc vide an ius illud positiuũ aliis fuerit publicè notũ, vt quia iã duo menses transierũt à tempore publicationis, & tunc non excusat [v]. Sic qui peccant aduersus ea, quæ legib⁹ prohibẽtur, nõ excusantur eo prętextu ignorãtiæ. Aut ius illud positiuũ nõ erat adhuc publicè notũ verè, vel præsumptiuè: & tũc ignorãtia excusat [x], si delictũ vel ius ex ijs tãtũ cõstitutionib⁹ cẽsendũ sit. Quòd si ius illud ignoratũ versetur ĩ lucro captãdo, distingue adhuc: an illud accedat cũ alteri⁹ iniuria seu dãno si repetatur, & tũc nõ excusat ignorãtia [y]: veluti si de vsucapione agatur pfecta. Aut agitur de lucro captãdo, sine tamẽ alteri⁹ iniuria: tũc q̃ ex

a lib. 2. Sentent. dist. 22. in lit. k
b Vlpia. in enarrat. oratio. Demosthe. de fals. legatio.
c Azo in Summa C. titu. de iur. & facti igno.
d ac [illegible] concepti tit. P. & C.
e l. 1. & 3. eod. P.
f l. quanquam, l. 7. ad Senat. Velleia. l. item quæritur, §. si fullo, & l. sed addes, §. 1. loca. l. cũ falsum, de acq. hæred. l. in furti, l. 51. de furt. P. l. 3. l. supina, de iur. & fac. igno. P.
g d. l. quanquam, ad Velle. diu. ad cap. ignorantia, de reg. iur. in 6. numer. 15.
h l. sed etsi me putẽ, l. 22. de cond. indeb. P. l. si tibi liberũ, de actio. empt. in P Bart. in l. cum de indebito, de probat. P.
i l. peregrè, l. 44. de acqui. possess. Bartho. in l. si quis delegauerit, de noua tio. in P.
k l. fin. pro suo. P. l. cùm putarem, fam. ercisc. P. l. error, C. de iur. & fact. igno. l. regula, eo. P.
l l. sed etsi, §. præscribere, de instito actio. l. pen. de iur. & fac. ignor. P. cap. quanto, & c. quandam, de præsump. c. cum in tua, de accusatio.
m l. si ndeiussor, mandat. l. si putator, ad l. Aquil. P. c. vt nostrum, vt ecclef. benefi. sine qua. dimi nut. confer.
n Bald. in c. 1 §. si vasalli⁹, ũ de feu. defunc. in vsib. Feudo. & in l. error, de iur. & fac. igno. C.
o Bartho. in l. etsi qui, §. pen. de iniur. l. facit l. 2. C. de in ius voc.
p d. l. 2. & l. si adulterium, l. 38. § cõnunquam, ad l. Iul. de adult. P.
q l. de ætate, §. qui in fto, de interrog. actio. P.
r l. non fatetur, de confess. P.
s l. 1. de iur. & fact. igno. C.
t l. si quis in graui, §. si quis ignorans, ad senatusc. Syllan.
v l. leges sacratissimæ, C. de leg. l. diuus Claudius, ad l. Cor. de fals. vlt. §. licet, de publica.
x l. fin. de decret. ab ord. fac.
y l. iuris ignorantia, de iur. & fac. igno. P. l. si fur, & l. si nunquam, de vsucap. P.

ignoran

ignorantia labitur iuris positiui, si potuit peritiores consulere, nec fecit, non excusatur ignorantia [a]. Si tamen non patuit copia peritorum, excusatur singulari priuilegio ab hac ignorantia iuris. Minores viginti quinque annorũ [b], milites [c], mulieres [d], rustici [e], in casibus à iure expressis [f] illæsi manent.

a l.regula, §. sed iuris, de iur. & fact. igno. in ff. l. iuris, l. 6. C. qui admi. ad bono. posse. poss.
b l.penult. de iur. & fac. ignor. ff. l. 2. C. eod.
c l. 1. C. eod. titulo.
d l pen. ff. eod. l. fin. C. eod.
e l. si quis, l. 7. & ibi glo. in ver. rusticitatem, de iurisdict. om. iudi. ff.
f l. fi. C. de iur. & fac. ign. & ibi glo. vide Neguzand. in trac. pigno. par. 5. membro 2.

De diuisione, seu generali distinctione criminum. Caput II.

1 SICVT in corpore humano morborum propè infinitę sunt species, & tot, quot intemperaturæ [f]: quos ad quatuor classes tamẽ generales reducũt, nẽpe in eos, qui ex calore, frigore, humiditate, siccitate inter se dissident [h]. Quibus alias differẽtias adnectũt, ratione partiũ, quibus insunt, similariũ vel dissimilarium: perpensa rursum intemperie, num ibi simplex vel composita [i]. Constituuntq; alias subdiuisiones morborum acutorum, chronicorũ, simplicium, grauium, & ijs similes. Sic operæpretiũ est & in criminibus, vtpotè morbis reipublicæ, adhiberi quasdam distinctiones pro poenarum seu remediorum constitutione. Quia igitur multæ sunt species diuidendi, plures etiam adferri possent criminum diuisiones: verumtamen eas tantùm hîc adferemus, quæ vsu quotidiano inseruire possunt, reliquas silebo. Nam, vt cum Virgilio dicam [k]:

Non mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas
Datum esset.

g Galen. lib. de constitut. art. medi.
h Idem lib. 2. de natur. facult.
i Idem libr. 9. Metho. meden.
k Virg. 6. Aeneid.

2 Prior itaque huiusmodi est, vt criminum alia peccata, alia delicta dicantur. Peccatum dicunt prauum actum, cùm quis agendo malè operatur. Delictum

omissio actus boni, à delinquendo dictum [a]. *Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi* [b]. In hac non immorabor, cùm sæpissimè cõfundãtur [c]. Deinde quędam maleficia, quędã quasi maleficia dicuntur, seu delicta, vel quasi delicta [d]. Exempla aliqua quasi delicti enumerata videbis apud Iustinianum [e]: & pro 3
his actionem in factum hæredi eius, qui læsus est, non autem in hæredẽ eius, qui ea tenetur, dari reperies [f]. Tertia distinctio quatuor habet capita, ad quæ 4
crimina referri omnia possunt, ratione modi quo fiunt, vel accidunt. Sicuti enim diximus in conuentionibus humanis formulas contrahẽdi quatuor esse, vt quis obligetur aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu [g]: sic quoq; crimina contrahi dicemus totidem modis, re, verbis, literis, consensu. Sic aut facta puniuntur, vt furta, cędes: aut dicta, vt conuitia: aut scripta, vt libelli famosi, & scriptura falsa: aut consilia, vt coniurationes, vt ait Claudianus [h]. Sed latiùs re ipsa potest delinqui solùm, vt si ignorantia quid fiat [i], si casu fortuito, si errore, vt diximus paulò antè: contrahitur namque delictum, quamuis semper pœna non imponatur. Potest enim esse delictũ sine pœna, veluti si furiosus, si infans occiderint, vel damnum dederint [k]: & tamen pœna sine crimine, legitima saltem, esse nõ potest [l]. Scio tamen Caium voluisse [m], omnes ex maleficio natas obligationes vnius generis esse, & tantùm re consistere, i. ex ipso maleficio, *Cùm alioquin*, inquit, *obligationes ex contractu non tantùm re cõsistant, sed etiam verbis & consensu*. Cæterùm, ibi res latiùs accipitur pro omni facto, vt & rei appellatio alicubi latissima est, omnem causam continens & iura [n]. nos autem hîc facilioris explicationis causa aliter diuidimus. Verborum seu linguę 5
peccata, seu delicta, varia sunt, vt blasphemiæ, maledicta, exprobrationes, contumeliæ, mendacia, falsa testimonia, periuria, de quibus suis locis: item arcanorum proditio, seu detectio. Consensa crimina contrahuntur, expresso, vel 6
tacito: expresso, veluti quando quis iubet [o], mãdat, suadet, & hortatur delinquere [p]: ij enim principes delictorum admissorum sunt, & ita meritò tenentur [q]. Et sicuti consilij non fraudulenti nulla est obligatio [r]: ita fraudulenti obligatio & pœna est [s]. Verùm hîc obseruare expedit distinctiones plures adhibendas: num is, cui consilium criminis admittendi datum, aliter nõ erat cõmissurus, vt tamen cõsulẽs pari poena puniẽdus sit: si autem erat facturus, etiã sine cõsilio, mitius puniatur [t]. Si tamẽ maleficij poena, mors sit, illud obseruandum est, mitius adhuc puniri debere cõsulentẽ, non coöperantẽ, quàm cõmittẽtem, hoc est, non esse morte plectendũ, vt placuit Rocho de Curte [v]. Si tamen atrociora sunt crimina, verior erit sententia dicentium, pari poena agentes & consentientes esse puniendos, vt in criminibus maiestatis [x], parricidij [y], sodomiæ [z], raptus [a]. Tacitè etiam delicto consentire videtur, qui cùm posset impedire ne cõmitteretur, non prohibuit [b]. Quiq; defendit malefactorem sciens prudensq; dolo malo, obnoxius videtur quoq; criminis [c]. Et patiẽtia pro scientia habetur, & arguit consensum [d]. Quarta diuisio ratione volun- 7
tatis, vt alia sint voluntaria, vt diximus [e], alia inuolũtaria, quæ vel impetu, vel casu fiunt, vt paulò antè docuimus in c. 3. huius libri. Quinta ex Aristotele [f], 8
alia sunt clancularia, alia violẽta: clancularia, vt furtũ, adulteriũ, veneficiũ, stuprũ, occultæ cædes, falsum testimoniũ. Violenta & coacta, vt flagella, vincula, mors rapina, mutilatio, accusatio. In quibus hæc singularis notanda regula, delinquentes, quorũ ignorantia aliqua ex parte releuare potest vindictam, si clàm delinquant, grauius, quàm si palàm cõmittant, puniendos. Sexta diuisio 9
est ratione psequutionis criminis, vt alia sint publica, alia priuata, alia neutralia, vt stellionatus [g]. Publica, quasi populica dicta [h], quorũ accusatio, seu prosequutio cuilibet de populo cõcedi potest [i]: scilicet nõ expresè lege ab accusatione remoto [k]. Sicuti in popularibus actionibus quilibet ex populo idoneus

a gl. in c. peccatum, de reg. iur. in 6. gl. in ca. si peccatum de pœnit. dist. 1. D. August. in quæst. in Leuiti.
b D. Iaco. c. 4.
c d. can. si peccatum, de pœnit. dist. 1.
d §. sequens, de obligat. & tit. de oblig. quæ ex del. vel qua. del. nasc. l. 1. de actio. in P.
e in d. tit. de oblig. quæ ex qua. delict. nasc. cum similib. ibi nota.
f §. fin. eod. tit.
g §. fin. de oblig. ap. Iustin.
h l. aut facta, l. 16. de pœn. in P.
i l. 1. de legib.
k l. infans, ad l. Cor. de sicar. in P. l. penult. ad l. Pomp. de parricid. in P. cum similib.
l c. 2. de constitu. ap. Grego. l. sancimus, C. de pœn. l. Gracchus, ad l. Iul. de adu. t. C. cum simi. lib.
m Caius, in l. ex maleficijs, l. 4. de actio. in P.
n l. rei, l. 5. & l. rei appellatione, l. 23. de ver. sig. in P.
o l. cum ratio, §. fi. de bon. damnato.
p l. 1. § persuadere, & § sed verum, de ser. corrup. l. qui seruo, l. 36. de furt. in P.
q l. in hoc delictum. l. 10. & l. Neratius, l. 11. de ser. corr. l. quoniam multa facinore, ad l. Iul. de vi publ.
r l. consilij, l. 48. de reg. iur. §. tua gratia, mand. ap. Iusti. l. si remunerandi, §. si tibi, eod. tit. in P. c. nullus, c. 62. de reg. iur. in 6.
s d. l. consilij, c. cùm quis, de reti. spoliato.
t c. sicut dignum, § qui verò, de homicid. l. non solum, §. si mandato, de iniur. in P. gloss. in §. ope, in ver. certe, de oblig. quæ ex del. nasc.
v Rochus de Curte, in repe. c. fin. de cosuet. col. 1. vers. cõtra tamen.
x c. fœlicis, de pœn. in 6. Clem. 1. eod. in Clem. l. quisquis, ad l. Iul. maiest. C. & nos in hoc crimine latius.
y l. vtrum, l. 6. ad l. Pompe. de parricid.
z D. Pau. ad Roma. 1.
a l. 1. de rapto. virg. C.
b l. 1. § occisorum, de senatusc. Syllanio. lib. 29. P. tit. 5. l. 3. § si mutus, eod. tit. Vlp. in l. in lege Aquilia, l. 45. & Paul. l. sciemtiam, l. 46. ad l. Aquil. lib. 9. P. tit. 2. l. si seruus, C. de noxa. actio. l. in omnibus, eo. tit. in P.
c l. 3. si quis quem, ad senat. Syllan. in P. l. 1. de receptat. P. l. 1. C. de ijs qui latro. vel alter. cri. reos occulta.
d d. l. scientiam, ad leg. Aquil.
e sup. c. 2. & docet. etiam Aristo. lib. 4. Ethico. ad Eudemum.
f Aristo. l. b. eod. Ethico.
g l. 3. de cri. stellio. in P.
h §. consequés, de susp. tutor. ap. Iusti.
i §. 1. de publ. iudi. ap. eundé, l. 1. eo. tit. P.
k l. qui accusare, de accusat.

actor

10 actor fit [a]. Quamuis hodiè in Gallia receptum fit, neminem præter triumuiros regios, seu procuratores fisci, posse accusare: ne potentioribus opprimantur innocentes, & calumniandi detur occasio: vtque cōcordia inter regnicolas conseruetur, vt ait Guillelmus Benedictus [b]. Neque enim ad quenquam magis pertinet, quàm ad principem, salutem reipub. tueri: nec quisquam alius videtur ei rei sufficiens [c]. Aliter & potentium impunita delicta, & tenuiores oppressi erūt, quod fieri non debet [d] (nemine accusante). Solet tamen in Gal-
11 lia priuatus iungi procuratori regio, vt in lite non vindictam publicam, sed quanti sua interest, persequatur. Publicorum hinc septima diuisio ratione pœnæ, vt alia sint capitalia, alia non capitalia [e]. Capitalia sunt, quibus pœna capitis, seu periculum capitis imminet: non capitalia, quorum pœnæ non ad periculum capitis, sed ad existimationem pertinent [f]. Vlpianus [g] rei capitalis dānatum sic accipi debere tradit, ex qua causa damnato vel mors, vel ciuitatis amissio, vel seruitus contingit. Et ab Africano [h] rei capitalis damnatus intelligitur is, cui pœna, mors, aut aquæ & igni interdictio sit. Per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Quod & Paulus probat [i], qui & non capitalia dixit, quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est. Nota alia publicorum delictorum est certissima, si ad statum reipub. faciunt, si illum conturbent potissimùm, & dissipent: hoc enim publicum ius dicitur, quod ad statum reipublicæ principaliter pertinet: vt priuatum, quod ad singulorum [k]. Et priuata erunt crimina, quibus priuatæ vitæ affligitur commoditas, vt iniuria, furtum. Publica iudicia seu delicta enumerantur legibus publiciorum iudiciorum ab Vlpiano [l], Iuliæ maiestatis de adulterijs, peculatus, de vi publica, de vi priuata, de ambitu, repetūdarum, de annona, legis Corneliæ de sicariis,
12 de veneficiis, de testamentis, legis Pompeiæ de parricidiis. Priuata delicta plura sunt, quæ ad furtū, & iniuriā referūtur, quorū plures sunt species, de quibus suo loco, quorum persequutio ad priuatos etiā pertinet, quorū interest [m].
13 Octaua diuisio Bartholi est [n], alia esse ferè propè nulla, leuia, grauia, grauiora, grauissima. Ferè nulla, quæ & leuissima dici possunt: in quibus dolus nō interuenit, nec inquiritur, vt damnum iniuria datum [o]. Leuia, in quibus dolus requiritur: verùm circa rem modicam versantur [p]. Grauia, quæ admittuntur cū dolo, in re magni præiudicij, quorum & pœna grauis statuitur, vt si furtum rei eximiæ [q], si iniuria personæ inferatur [r]: est enim iniuria personalis grauior reali [s]. Grauiora sunt, delicta publica, quibus tamē pœna mortis naturalis nō est imposita [t]. Grauissima seu atrociora, ex pœna mortis censentur [v]. Grauissimum enim esse debet scelus, vt delinquens incorrigibilis iudicandus, cuius
14 pœna opus illud diuinum vitæ dissolui iubet [x]. Diuidunt nonò & Theologi crimen [y], in actuale, & originale [z]. Rursum subdiuidunt actuale, scilicet quod quis agit, ratione triplicis obiecti in quod peccatur: in peccatum in Deum, in proximum, & in seipsum. Per modum autem agendi quædam cogitationis, quædam sermonis, quædam operis dicuntur. Item commissionis, & omissionis. Distinguunt & actuale per peccatum veniale, & mortale: mortale dicitur, quando anima per peccatum venit vsque ad auersionem ab vltimo fine, scilicet Deo: quia enim ille lapsus naturaliter est irreparabilis sine medio, dicitur peccatū mortale, quòd vita animæ, gratia Dei sit. in ipso enim viuimus & sumus, sicut ait D. Paulus [a]. Et D. Ioannes, *in ipso vita erat* [b]. Et Aratus. πάντῃ δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες. *vbique autem omnes Deo indigemus*. Quando autem fit deordinatio citra auersionem à Deo, & circa media, deordinatio reparari potest, diciturq; veniale. Sic stipendia peccati mors: gratia autem Dei, vita æterna [c]. Mortale aliter dicitur, voluntas retinendi aut consequendi quod iustitia vetat [d]. Dicuntur mortalia peccata, criminalia, & capitalia [e]: nam peccatum cùm consummatum fuerit, generat mortem [f]. *Et est*, inquit D. Ioannes, *peccatum ad mortem, aliud non ad mortem* [g]. Septem mortalia peccata esse

a l. 1. & 2. de popul actio. lib. 47. P. tit. 23.
b Guill. Bened. in repet. c. Raynuntius, in ver. mortuo itaque testatore, nu. 200. de testa.
c Paul. l. 1. de offic. præf. vigil.
d l. illicitas, de offic. præsi.
e Pau. l. 2. de publ. iudi. lib. 48. P. titu. 1.
f l. capitalium, l. 28. de pœn. in P.
g Vlp. in l. 2. eod.
h Africa. l. edicto prætoris, l. 13. de bono. posse. li. 37. P. titu. 1.
i l. 2. de publ. iudic.
k §. huius studij, de insti. & iure, ap. Iustin. l. 1. §. huius studij, eod. P.
l Vlp. l. 1. de publ. iudic. in P.
m glo. [illegible]bri. in tit. de popul. actio. in P.
n Bartho. in §. si mādatu meo, l. non solùm, de iniur. in P.
o d. l. non solùm, §. si mandatu, & ibi gl. l. liber homo, & ibi nota de iniur. in P.
p vide l. leuia, cum glos. de accusatio. in P. l. ad ea, de regul. iur. l. si libertis, de furt. in l. respiciendum, § furta domestica, de pœn. in P.
q l. auxilium, §. in delictis, de minor. 25. an. in P. l. respiciendum, §. furta, de pœn. d. l. ad ea, de regul. iur.
r d. l. non solùm, §. si mandatu.
s l. in seruorum, de pœn.
t glo. in l. auxilium, §. in delictis, de minor. P.
v glo. in d. §. in delictis.
x c. cùm non ab homine, de iudic. ap. Grego.
y Vide Viguer. in institut. Theolog. c. 18. ver. 1.
z tota ferè 4. dist. de pœniten. in vol. Decret. Bonifacij.
a D. Paul.
b D. Ioan. Euang. c. 1.
c D. Paul. ad Roma. 6. c.
d ca. 1. 15. q. 1.
e ca. vnum orarium §. alias, 25. dist.
f D. Iaco. c. 1.
g D. Ioan. epist. c. 5.

priuilegium [a]. Veluti si tanquam incorrigibilis anteà fuerit depositus [b]. Si clericus sit coniugatus, non deferens tonsuram [c]. Item si non sit forum ecclesiasticum, cuius defectu secularis de ecclesiastica persona delinquente cognoscet [d]. Si clericus carnifex, lanio, caupóue factus sit, nec monitus abstinuerit ab his [e]. Si bigamus [f], si post admissum crimen fiat clericus [g]. Communia crimina dicuntur itaque, de quibus iure communi potest iudex ecclesiasticus inter personas sui fori cognoscere, non autem temporalis.

19 Duodecima diuisio, alia esse regia crimina, alia non vtique. Regia illa sunt, quorum notio ad magistratus regios, non autem ad magistratus iuridicos dominorum locorum pertinet: nisi ex indulgentia illis à rege permittatur. Inter hæc, regia crimina sunt, delatio armorum, si cum turba, & hominum collectione fit [h], crimina, quæ admittuntur contra tutelam regiam seu saluagardiam, seu fidem publicam, vel aduersus manus regiæ iniectionem [i], notio de falsa moneta, de hæresi.

a c. nemini, de verb. sig. c. 2. de pœn. in 6.
b c. cùm non ab homine, de iudic.
c c. 1. de cler. coniu. in 6.
d ca. princeps seculi, & ibi glos. 24. q. 5.
e clem. 1. de vit. & hon. cler.
f c. 1. de biga. in 6.
g Bart. in l. 1. de pœn. P. Iason, in l. cùm quædam puella, col. 14. de iurisd. om. iudi.
h in stil. curi. parlam. tit. quor. cog. pert. ad regem, §. 1. de armis, in Auth. l. 1. vt armo. vsus inscio princ. interd. sit lib. 11. C. c. clerici, de vit. & hon. cleric.
i d. tit. sti. parlam.

FINIS LIBRI XXX.

De

DE POENIS

LIBER XXXI.

Quid sit pœna. Cap. 1.

Lib. 48. P. tit. 19. Lib. 9. C. tit. 47. In Decret. & in Sex.

1 *Pœnæ synonima, supplicium, vindicta, vltio.*
2 *Pœna vnde declinatum nomen habet.*
3 *Quid sit.*

SEQVITVR nunc vt in vniuersum de pœnis tractemus, & generali quadam consideratione quæ ad illas pertinent annotemus. Et primùm quid pœna, & quare imposita sit, & deinc de diuersitate pœnarum. Pro eodem ponuntur pœna, vindicta, supplicium, vltio. Pœna, inquit Varro [a], à puniendo, vel à ponendo, aut quòd peccatum sequitur, quasi ponè peccatum. Adrianus Turnebus [b] notat in vetere codice Varronis legi à pœniendo, pœnam dictam. Item legit & pœnam à ponè, quod est post, declinari. Arbitror autem punio esse à pœna potius deriuatum verbum: vt enim dicebant antiqui pro munio moenio, sic pro punio poenio. Vtrũque autẽ à Græcis defluxit à ποινὴ, ῆς, poena. ποινὴ autẽ à πόνος, teste Gazà, vt annotat Iacobus Tusanus [c]. ποινή ἐστι ἁμαρτήματος ἐκδίκησις. id est, *pœna est peccati vltio.* Nam vt ait Pausanias [d], τὰς τιμωρίας οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὠνόμαζον ποινάς. id est, *vltiones seu punitiones hominum antiqui dixère pœnas.* Poenæ itaque appellatio generalis est, ad omnia delicta pertinens. *Pœna,* inquit Vlpianus [e], *est noxæ vindicta: & pœna fraus, & ipsa noxa dicitur, quasi pœnæ quædam præparatio.* Et Labeo poenas esse singulorum peccatorum ait [f].

a Varro, 4. de Ling. Lat.
b Turneb. in commentar. in Varro. annot. 42.
c Iacob. Tusanus, in lexico.
d Pausan. in Laconicis.
e Vlp. in l. aliud est fraus. l. 131. de verb. sig. P.
f Lab. in l. si qua pœna, l. 244. eod.

De distinctione pœnarum ex causis puniendi. Caput 2.

1 *Pœnarum tres appellationes ex diuersis causis puniendi.*
κόλασις pœna quid. eod. νουθεσία pœna. eod. παραίνεσις pœna quid. eod.
2 *Castigationis pœna quæ.*
3 *Pœnæ inuentæ ad emendationem delinquentium: & aliorum, qui eorum exemplo delinquere possent.*
Veniæ facilitas dat delinquendi occasionem. eod.
4 *Mala impunita diuturnitate temporis crescunt.*
5 *Punienda quare citò delicta.*

6 Pec

6 *Peccatum ob vnius sæpè affligitur ciuitas.*
7 *Τιμωρίας species pœna quid.*
8 *Pœnæ imponendæ ratio alia, conseruatio dignitatis læsi.*
9 Esmande honorable *quid.*
10 *παράδειγμα quæ pœna.*
11 *Pœnæ alia ratio statuenda, vt cæteri à simili maleficio punito terreantur.*
12 *Pœna affecta quare interdum bruta, & res inanimata.*
Canes furca suspensi. eod.

1 EX causis tribus puniendi, tres quoque poenæ diuersas appellationes philosophis placuisse refert Aulus Gellius [a]. Vna est, quæ νουθεσία, id est, commonitio, in mentem reductio. Vel κόλασις, id est, animaduersio scilicet, vel punitio. Vel παραίνεσις, id est, admonitio, dicitur. Cùm pœna adhibetur castigandi atque emendandi gratia, vt is, qui fortuitò deliquit, attentior fiat, & emendetur. Simplicem & leuem correctionem esse νουθεσίαν, admonitionem existimo. Et plus est ἐπιτιμᾶν, increpare, quàm νουθετεῖν, vt constat ex loco Synesij νουθετήσας οὐκ ἔπαυσα, ἐπιτιμήσας ἀφίδησα. Ideo præcedere hanc monitionem, seueram pœnam existimo, vt apud D. Paulum [b], *αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος*, id est, *hæreticum hominem post vnam aut alteram admonitionem deuita, sciens quia subuersus est, qui huiusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio iudicio condemnatus.* Correctio illa & potest esse priuata, dum verbis quis monet, vt desistat à peccato, vt apud D. Matthæum [c] Dominus ait, *si peccauerit in te frater tuus, corripe eum, inter te & ipsum solùm.* Alia publica & manifesta, quam pœna sequitur, vt illa, *si non audierit ecclesiam, sit tanquam ethnicus & publicanus.* Plus autem proficit correctio apud prudentem, quàm decem plagæ apud stultum [d]. Quia peruersi difficilè corriguntur [e]. Et qui odit correctionem, minuetur vita [f], & hoc odium est vestigium peccatoris [g]. Nec amat pestilens eum, qui se
2 corripit [h]. παραίνεσις idem est, sed correctionem explicat κόλασις: nam & medici κολάσαι dicunt emendationem redundantis alicuius per alterius rei admixtionem, hoc est, κολάζειν est ταπεινῶσαι. Nam & habet castigatio hæc seu emendatio, temperamentum supplicij cum misericordia: castigatur enim delinquens, vt peccator, sed ei indulgentur aliquantum pœnæ, vt homini & ad peccandum prono [i]. Sic publicam correctionem debet præcedere admonitio priuata, qua tentemus, num ægroto delinquenti possit salubre remedium esse [k]. Et post priuatam, publica admonitio hæc, quæ correctio est, sequitur, id est, pœna est quædam ad emendandum homines inducta, qua tentant nomothetæ meliores reddere. Et quamuis aliquando videatur reus incorrigibilis, & insanabilis: tamen remedia quædam & pœnas ordine seruato imponi oportet, vt exploremus si forsan emendetur. Non secus quàm in morbis desperatis medici, quamuis mortis proximæ præsagia cognouerint: tamen pharmaca propinare non omittunt ægrotis, & congruè
3 medentur [l]. Proinde prior hinc colligenda ratio, cur poenæ inductæ sunt: nempe ad emendationem & correctionem hominum delinquentium [m], & aliorum, qui horum exemplo delinquere possunt. Quod & firmat Demosthenes [n]. Et Plato [o], *Conuenit, inquit, omnem, qui ab aliquo rectè punitur, vel ipsum fieri meliorem: vtilitatémque percipere, vel cæteris exempla dare, vt illi pœnas aspicientes meliores efficiantur. Quidam verò apud Deos & homines ita dant pœnas, vt vtilitatem aliquam referant, si sunt qui peccata sanabilia commiserint, quibus dolor cruciatúsque prodest & apud homines, & apud inferos: non enim potest aliter quis ab iniustitia liberari. Qui autem extrema iniustitia detinentur, ac propter huiusmodi delicta sunt insanabiles, non pro eorum vtilitate dant pœnas, sed in exemplum aliorum.* Sic interest semper reipub. delicta puniri [p], & poenas ob maleficia solui magna

a Aul. Gell. lib. 6. c. 14.
b ad Titum, c. 3.
c D. Math. c. 18. ca. si peccauerit, 2. q. 1. ca nouit, de iudic. c. 2. c. cùm dilecti, c. per ac accusat. ap. Grego.
d Prouerb. 7.
e Ecclesiastes c. 1.
f Ecclesi. c. 19.
g Ecclesi. c. 21.
h Prouerb. 15.
i ca. duo, 23. q. 4. ca. qui syncera, 45. dist. ca. disciplina, eod. ca. fraternitas, 12. q. 2.
k ca. accusatio, in 1. §. fin. 2. q. 7. ca. ad finem, 23. q. 5.
l ca. Nabuchodonosor, §. item qui, 23. q. 4.
m l. si pœnam, de pœn. in P. ca. prodest seueritas, 23. q. 5. l. 1. de iusti. & iure.
n Demosthe. contra Neæram.
o Plato, lib. 34. in Gorgia.
p l. ita vulneratus, ad l. Aquil. l. si longius, §. 1. vbi quis age. vel conuen. deb. l. in delictis, §. cùm dominus, de nox. actio. l. Stichum aut Pamphylũ, de solutio. in P.

gna ratio suadet [a]: vt quos maiorum exempla à malis non reuocant, pœna
castiget [b]. *Quoniam*, vt inquit Theodericus rex Gotthorum, *emendatio ma-
larum rerum nos delectat, ne concessa videatur ex taciturnitate malè agendi licentia* [c].
ô consuetudo peccandi, vt ait Cicero [d], *quantam habes iucunditatem in improbis &
audacibus, cùm pœna affuit, & licentia consequuta est*: Iussum est rectoribus pro-
uinciarum, ne sinant crimina coalescere, sed puniant [e]: ne facilitas veniæ in-
cētiuum tribuat delinquēdi [f]. Quia impunitatis spes, magna, teste M. Tullio
Cicerone [g], est peccādi illecebra. Et ita metu pœnæ futurum, ne quis temerè
ad delinquendum prosiliat [h]: sitque inter homines innocentia [i]. Alioquin
enim societas hominum vlla vix consistere poterit, nisi corrupti mores emē-
dentur. Ex quibus paulatim tabe infecta, necessarium est, vt tandem intereat,
nisi celeriter ab initio subueniatur: vt in morbis corporis accidit, teste Dio-
ne [k], & Cicerone [l]. Nam vltio, aut poena, remedium est, secundum Aristote-
lem [m]. Malum autem, cùm perseuerat, augetur: & remedium est contra 4
peccatum accelerata correctio [n]. Tantò enim sunt grauiora peccata, quan-
lò diutius detinent animam alligatam [o].

Nam [p] mora dat vires, teneras mora percoquit vuas,
Et validas segetes, quæ fuit herba facit.
Quæ prabet latas arbor spectantibus vmbras,
Quo posita est primum tempore, virga fuit.
Tunc poterat manibus summa tellure reuelli,
Nunc stat in immensum viribus aucta suis.
Principiis obsta, serò medicina paratur,
Cùm mala per longas conualuêre moras.

Et paulò post,

Vidi ego quod fuerat primò sanabile vulnus
Dilatum longæ damna tulisse moræ.

Erit itaque è republica, citò de maleficiis exigi pœnas, & tunc ea probè gu-
bernari dicetur, authore Platone [q], quando improbi dabunt poenas, exiguas
inquam, si emendari possint delinquentes: sin minus, extremas & seueras.
Poenarum namque acerbitas sæpè cogit eos, qui leuitate peiores fiunt [r]: ideò
in illis plus seueritatis, quàm benignitatis accedere expedit [s]. Et mors, vbi
desperatio emendationis est, infligitur. Atque necessarium est ferro abscindi
vulnera, quæ fomentorum non sentiunt medicinam [t]: vt vulgare axioma
medicorum est, extremis morbis extrema esse remedia adhibenda. Et non 5
corripere malos, sed eos fouere, est eosdem occidere [v]. Meliusq; cum seue-
ritate diligere, quàm cum leuitate decipere [x]. Et charitas non est, sed lan-
gor, vbi mali mores digna pœna non castigantur [y]. Atque de his, & de pu-
niendorum delictorum ordine audiamus Polybium ita loquentem [z]. *Non
modò*, inquit, *vlcera in corpore hominum quædam recrudescere, vt sanari nullo modo
possint: sed id longè magis humanis animis accidere. Vt enim vlceribus euenit, vt si
illis medicamentum curandi causa adhibeas, vlcus ipsum vi medicaminis refricatum au-
gescit: si verò curam eius negligas, longè magis sua ipsius natura extenditur, neque prius
desinit, quam omne subiectum corpus corruptum, labefactumúe sit. Ita animis quoque
consimiles interdum morbi & tales accidunt, vt nullum ex reliquis animalibus homine
atrocius atque efferatius fiat: cui si interdum veniam, aut impunitatem concesseris ali-
quam, aut benignitate fueris eum promeritus, id omne, dolum fraudémque existimans,
erga beneficium longè sit magis infidus. Si verò ei te opposueris, nihil est adeò ferum,
crudele, nepharium, quod non facilè aggrediatur, laudem sibi eam temeritatem existi-
mans, donec ad extremum omnino efferatus animus, humanam naturam eruit. Quarum
rerum initium, ac sanè maiorem partem, mali mores adferunt, & deprauata à teneris
annis educatio.* Hactenus Polybius. Hoc itaque commodum respub. recipiet 6
ex pœna debita immedicabili malo, vt saltem alij non inficiantur ab hoc
qui sublatus erit. Item ne ob delictum impunitum, grauius in alios eiusdem
ciuita

[a] l. si à reo. l. 7. §. fin. de fideiusso. P.
[b] l. 1 de emend. propinq. C. c. vt clericorum, de vit. & hon. cleri. c. cùm in cunctis, §. clerici quoque, de elec. ap. Grego. ca. plurimos, 81. dist. c. fœlicis, §. in pœnis, de pœn. in 6.
[c] Cassiod. lib. 1. Var. epi. 31. Theoder. ad senatū Roma. & lib. 2. epistol. 13 Saioni.
[d] Cic. 5. in Verrem.
[e] l. per omnes, de defenso. ciuita. C.
[f] c. vt clericorum, §. 3. de vita & hon. clerico.
[g] Cic pro Milo.
[h] l. si operis publici, C. de pœn.
[i] ca. factæ sunt autem leges, 4. dist.
[k] Dion Cassius, lib. 41. histor.
[l] Cic. in Vatinium, & Philipp. 9.
[m] Aristot. 1. Rheto. ad Theod. c. 14.
[n] Theodericus Aurigeni viro venerabili apud Cassio. lib. 3. Varia. episto. 14.
[o] c. cùm tanto, c. 11. de consuet. lib. 1. Decre. tit. 4. c. cùm in ecclesia, de si mo. c. cùm haberet, de eo qui dux. in ma. quam poll. per ad.
[p] Ouid. 1. de remed. Amor.
[q] Plato, lib. 1. dialo. de Amato. vel de philosop
[r] l. 1. de iust & iur. P.
[s] ca. fraternitas, 12. q. 2. ca. seq & ca. illud, 24. q. 3.
[t] ca. quis aliquanti, 82. dist.
[v] ca. qui vitiis, 23. q. 5. ca. sed illud, 45. dist.
[x] ca. non omnis, & ca. non osculatur, 5. q. 5.
[y] ca. non putes, & ca. seq. 23. q. 5.
[z] Polyb. in fine 1. lib.

ciuitatis homines contingat: sæpè enim ob vnius delictum, dum non vindicatur, Deus in vniuersum irascitur populum. Sicuti explicat Hesiodus,

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ,
ὅς τις ἀλιτραίνει, καὶ ἀτάσθαλα μηχανάαται. id est,
Sæpe ciuitas vniuersa ob malum virum punitur,
Qui peccat, & iniqua machinatur.

Polluitur ex vno peccatore populus, sicut ex oue morbida grex vniuersus inficitur. Et vno fornicante, vel aliud quodcumque scelus committente, plebs vniuersa poenas patitur [a]. Ex scelere vnius Achami, quòd de anathemate hostium accepisset pecuniam & regulam auream, Deus vniuersum populum Israëlem affligebat, donec is fuit de medio poena sublatus [b]. Propter peccata non castigata filiorum Heli sacerdotis, populus in manu Philistinorum corruit [c]. Ob Ionæ peccatum suscitata periculosa in nautas tempestas, donec ille fuit in mare proiectus [d]. Sunt his similia exempla, quibus ostenditur dilucidè vnius ob delictum alios sæpè puniri [e]. Et interdictio sacrorũ
7 fit pluribus, pro vnius cuiusdam delicto [f]. Item & excommunicatio [g]. Altera species & nomen aliud poenæ, *τιμωρία* Græcis dicitur, eamque causam animaduertendi esse tradunt, cùm dignitas authoritasq; eius, in quem peccatum est, tuenda est: ne prætermissa animaduersio eius contemptum pariat, & honorem eleuet. Idcirco id ei vocabulum factum à cõseruatione honoris putant [h]. Est enim *τιμὴ*, honor. Vnde etiam & apud Homerum *τιμὴ* quoque pro poena, pro vindicta, ad resarciendum honorem, vt [i],

τιμὴν ἀρνύμενοι Μενελάῳ, σοί τε κυνῶπα
πρὸς Τρώων.
A Troianis pœnas repetentes.

Et rursum apud eundem [k], conuenit in monomachia Alexãdri, & Menelaï.

εἰ δέ κ' Ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς Μενέλαος,
Τρῶας ἔπειθ' Ἑλένην, καὶ κτήματα πάντ' ἀποδοῦναι,
τιμὴν δ' Ἀργείοις ἀποτινέμεν ἥν τιν' ἔοικεν. id est,
Vt si Alexandrum (seu Paridem) *occideret flauus Menelaus,*
Troianos posteà Helenam, & omnes opes reddere
τιμὴν, id est, mulctamq; illam honoris, *Argiuis pendere, quam oporteret.*

Aristoteles [l], inter *κόλασιν*, & *τιμωρίαν* hoc discriminis constituit, quòd *ἡ κόλασις* sit *ἕνεκα τοῦ πάσχοντος*: *ἡ τιμωρία* autem, *τοῦ ποιοῦντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ.* id est, *Colasis seu pœna eius gratia, qui patitur,* scilicet vt corrigatur: *timoria seu mulcta vel*
8 *vltio, eius qui facit* (scilicet qui expetit) *vt impleatur.* Quamobrem inde aliam poenarum rationem constituimus poenam & ad conseruandam dignitatem, & legum quæ prohibent admissa, & eorum qui læduntur inductam. Non enim licet impunè leges irridere transgrediendo [m]. Sic etiam prætor titulum præscripsit de postulando, habendæ rationis, suæq; dignitatis tuendæ, & decoris gratia [n]. Debet enim dignitatem suam conseruare magistratus illæ-
9 sam, quantum fieri potest, ne illo abutantur subditi [o]. Et poena quoque ad solatium eorum, qui crimine læsi sunt, statuitur [p]. Inductæ etiam sunt multæ pecuniariæ & honorariæ poenæ, quas in Gallia nominamus *Esmandes honoraires*, quasi honori satisfacientes, quæ timoriam explicant in criminibus,
10 tum priuatis, tum publicis. Tertia ratio vindictæ est, quam Græci *παράδειγμα*
11 dicunt, id est, exemplum, cùm punitio propter exemplum necessaria, vt cæteri à similibus peccatis, quæ prohiberi publicè interest, metu cognitæ poenæ deterreãtur [q]. Idcirco veteres quoque nostri exempla pro maximis, grauissimisque poenis dicebant. Plato [r] supplicium hoc *παράδειγμα* dicit *ἄλλοις γίνεσθαι, ἵνα ἄλλοι οἱ ὁρῶντες πάσχοντα φοβούμενοι, βελτίους γίνωνται.* id est, *exemplum aliis fieri, vt alij videntes patientem*, scilicet supplicia, *sibi timentes reddantur meliores.* Poena hæc exemplaris maior est, non absolutè tamen, sed ratione delicti, cui imponitur: vt ratione eius & secundum quid maior sit. Nec putandum

a ex Hieronym. in Hieremiam in ca. sed illud, 45. dist. ca. fertur, 1. q. 1. ca. resecandæ, 24. q. 3.
b Iosuæ, c. 7. ca. ecclesia, 1. q. 4.
c 1. Reg. c. 4.
d Ionæ 1.
e ca. si gens Anglorũ, 56. d. st. ca. si ea, 23. q. 4. ca. non turbatur, 24. q. 1. ca. si quis cum militibus, 1. q. 2. ca. in summa, 1. q. 4.
f ca. si quis episcopus, 11. q. 3. & ca. seq. ca. non est vobis, de sponsalib.
g ca. minor, 17. q. 4.
h Gell. lib. 6. c. 14.
i Homer. Iliad. 1.
k Iliade 3.
l Aristo. 1. Rhetor.
m L. 1. & 2. de legib. in P.
n Vlp. l. 1. de postul. lib. 3. P. tit. 1.
o l. obseruandum, de offi. præsid. P. l. 1. §. si tempus hæres, de ven. insp. in P.
p l. capitalium, §. famosos, de pœn.
q Aul. Gell. lib. 6. c. 14.
r Plato, in Gorgia.

 est,

eſt, eam mortem ſemper habere: quamuis & in ea etiam, & in modo inferendi ſupplicij ſit paradeigma. Sic Thucidides [a], *κολάσατε ἀξίως τούτους τε καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις, παράδειγμα σαφὲς καταστήσατε, ὃς ἂν ἀφίστηται θανάτῳ ζημιωσόμενον.* Plutarchus pro infamare, hoc verbo vſus, cùm dixit [b], Archilo chum obſcœnis verſibus ſeipſum, *παραδειγματίζειν*, id eſt, *infamem reddere.* Sic D. Paulus *ἀνασταυροῦντας τοῖς ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.* Imperator Alexander [c], exècrabile delictum eius, qui dominum vendiderit ea lege, vt exportaretur, capitali pœna in exemplum vindicari iubet. Calliſtratus [d] quoque, famoſos latrones in his locis, in quibus graſſati ſunt, furca figendos compluribus placuiſſe ſcribit, vt & conſpectu deterreantur alij ab iiſdem facinoribus. Ea ratione Vlpianus reſpondit [e], abigeos duriſſimè puniendos, non vbique tamen, ſed vbi frequentius eſt id genus maleficij: eademq́; in aliis plerisque iuris capitulis in pœnis ſtatuendis receptum [f]. Tryphoninus etiam expreſsè [g], *malè meritus,* inquit, *publicè, vt exemplo cæteris ad deterrenda maleficia, etiam egeſtate laborare debet.* Proinde in deteſtationem criminum, ſæpè in ina- 12 nimata & bruta animaduerſum legimus, quorum occaſione delicta contigêre, vt obſeruatum in brutis, cum quibus nepharìè ſe quis coniunxerit [h]. Docuit & exemplarem illam pœnam Plato [i]. Legimus anſeres Romæ olim ob conſeruatum Capitolium, quòd clangore canibus dormientibus aduenientem hoſtem prodiſſent, prœmio affectos, & canes ſuſpenſos, quòd non latraſſent, ac ſi illorum factum ad perfidiam & proditionem facere videretur. Et poſteà eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendebant inter ædes Iuuentutis & Summaui, viui in furca ſambucea in arbore fixi, vt narrat Plinius, & alij [k]. Refert Aeſchines contra Cteſiphontem, Athenis lapidem, ligna, ferrum, quòd delapſa hominem occidiſſent, exterminata eſſe, non alia de cauſa, quàm vt homines exemplo diſcerent, quale ſupplicium pararetur illis, ſi ſimile admitterent, cùm vſu rationis donati eſſent. Iubent leges ſæpè domos etiam, in quibus crimina admiſſa ſunt, dirui, in exemplarem & grauiorem pœnam, & deteſtationem delicti [l].

a Thuci. in 3.
b Plutar. lib. de curioſ.
c Alex. l. monere, l. 4. ſi ser. export. vẽ. lib. 4. C. tit. 55.
d Calliſti. l. capitaliũ, l. 28. §. famoſos, de pœn. in P.
e Vlp. in l. 1. de abige. lib. 47. P. tit. 14.
f l. 1. ad l. Iul. repet. C. l. aut facta, §. fin. de pœn. l. sed ſi ego, §. 1 ad Velleia. P. l. quamuis, de reb. cor. qui ſub tute. in P. c. clericos, de cohabitat. cleri. & mulier. ca. Anaſtaſius, 19. diſt.
g l. bona fides, l. 31. depoſ. lib. 16. P. tit. 3.
h Leuit. 20. Ioſeph. lib. 4. Antiq. Iudai. c. fin.
i Plato, 9. de legib.
k Plin. lib. 9. c. 4. & 3. & lib. 10. c. 22. Liuius, in 7.
l vt in l. 1. C. de ſal. mone.

De diuiſione pœnarum, & de multa.
Caput 3.

1 Pœna ciuilis, alia criminalis, & quid vtraque.
Ciuilis rurſum triplex, conuentionalis, legalis, iudicialis: & quid qualibet. eod.
2 Pœna conuentionalis quando vſurarum loco eſt.
Non poteſt applicari fiſco. eod.
3 Pœnæ conuentionalis, & vſurarum differentia.
4 Pœna legalis ciuilis quæ, & ſpecies.
5 Pœna iudicialis quæ.
6 Multæ condemnatio in fiſcum quando infamiam irroget.
Pœnam pecuniariam cui iudici liceat conuertere in corporalem, & contrà. eod.
Pœna diuiſa in pœnam, & multam. eod.
Multæ & pœnæ differentia. eod.
7 Num multam omnes iudices infligere poſſint. & 9.
8 Multæ cui loco adiudicarentur.
Modus, & quantitas. eod.
9 Aeterina lex de multa.
10 Multa fiebat olim in pecore antiquitùs. Et in ære poſteà. & nu. 13.
11 Multa vnde dicta.

12 Pæ

12 *Pœna criminalis in corporalem, & pecuniariam diuiditur.*
13 *Pœnarum criminalium alia capitales, alia non capitales: & capitalium alia maiores, alia minores.*
14 *Pœna capitalis vix primis temporibus rerumpub. fuit in vsu. & num. seq.*
15 *Sylla morte primus Roma multauit.*
16 *Anglorum pœna capitales vix mortem habent.*
17 *Draconis leges quare crudeles.*
De morte homini inferenda nulla satis longa cunctatio. eod.
18 *Exilium antiquis pœna grauissima.*
Aqua & ignis interdictio olim grauissima pœna. eod.
19 *Pœna seueriores esse debent crescente audacia.*

1 PRIMA diuisio seu distinctio pœnæ, vt alia sit ciuilis, alia criminalis. Ciuilis est, quæ aliundè pendet, quàm ex causa criminis. Ciuilis triplex, conuentionalis, & legalis, & iudicialis. Pœna conuentionalis vna, quæ damni emergentis, vel lucri cessantis æstimationem præstat certam ex cōuentione: vt si intra certum tempus quid datum, factumúe non sit, in pœnam aliquid pendatur [a]: certa semper inter contrahentes [b]. Et vsura quæ non præsens est, sed sub non soluendi conditione, quam quis stipulatur, poena est [c]. Sicuti &
2 poena, quæ inserta est contractui mutui, loco vsurarum est: veluti si intra certum tempus mutuum non esset redditum. Quare & ad debitum modum, vsurarum poena reducitur [d]: quamuis aliàs sæpè lex iubeat & vsuras, & poenam exolui [e]. Nam cum adiicitur poena excedens quantitatem contractus, præsumitur in fraudem vsurarum extorta [f]: non autem si facto seu faciendo inseratur. Et hæc poena vsque adeò ciuilis est, vt non possit ex conuētione applicari fisco [g]. Huc itaque pertinent poenæ debitæ ob non impletos ex lege
3 contractus. Item quæ compromissis accedūt [h]. Poenæ istæ in conuentione appositæ & petitæ, ratione fidei non seruatæ præstātur: vsura autem ratione mo-
4 ræ [i]. Legalis poena ciuilis est, quādo lege poena imponitur pecuniaria, pro reparatione dāni: cuiusmodi sunt illæ, quas per actiones poenales cōsequimur ciuiliter, etiamsi ex crimine descendant, vt dupli, tripli, quadrupli [k]. In factū, de effusis, deiectis, suspensis [l], serui corrupti, & similes [m]. Est etiam hæc præstāda, vel ratione fidei non præstitæ, si lex imponat poenam non implenti: veluti pro cessatione, & morosa dilatione [n], vel ob contumaciam, contemptumúe [o],
5 quam propriè & poenam dici autumat Alciatus [p]. Poena iudicialis etiam legalis esse potest, pecuniaria, à iure statuta, à iudice prolata: interdum à iudice decreta [q], quæ dicetur multa pecuniaria: videlicet, vt semel moneam, poena
6 adiudicata parti pro damno, non autē ea, quæ pro reparatione & vltione criminis publica, fisco adiudicari solet, quæ ciuilis nō dicitur, vtpotè aliquomodo irrogans infamiam [r]. Cùm tamen simplex pecuniaria damnatio per se nō infamet [s], etsi alia ratione, quàm criminis, ærario applicetur [t]. Sic Vlpianus dixit agere posse aliquē pro crimine pecuniariter, iure ordinario [v]: quod & in eadem hypothesi dixit agere ciuiliter [x]. Interdum ex legibus publicorum iudiciorum, & priuatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt, præfecti vel præsides, in eos, qui poenam pecuniariam egentes eludunt, coërctionem extraordinariam indicunt [y]. Verùm non ab omnibus iudicibus ista pecuniaria poena in corporalem conuerti potest, sed tantùm à senatusc. cui & corporalem in pecuniariam transferre tantùm licet, vt ait Guido. Pap. [z] Vlpianus [a] poenam, in poenam & multam diuidere videtur. *Pœna*, inquit, *generale nomen est, & omnium delictorum coërctio: multa, specialis peccati, cuius animaduersio hodiè pecuniaria est. Pœna autem non tantùm pecuniaria, verùm & capitis, & existimationis irrogari solet*. Alia differentia, multa ex arbitrio eius venit, qui multam dicit, & vbi poena delicto lege certa non imponitur: poena autem non irrogatur, nisi ex lege decreta. Proinde à poenæ determinatæ irro-

LII gatione

a Paul. l. in illa stipulatione l. 8. & Papi. in l si ita stipulatus, l. 115. de verbo. oblig.
b l. fin. de prætor. stipul. in P. l. stipulatio ista § alteri, de verb. oblig.
c secundum Hotoma. in l. i. lecta, si cert. pet. & in l. 1. de vsur.
d Goza. Cęsar. l. cum allegas, l. 15. & l. cùm non frumentum, l. 16. de vsur. libr. 4. C. titul. 32.
e l. 2. de eo quod cer. loc. in P. l. Lucius, de actio. P. l. traiectitiæ, eod.
f d. l. cū allegas, notat. in l. ad nostrā, de emptio. l. vni. de senten. quæ pro eo quod inte. profer. C.
g l. arbiter intra certum, de arbi.. in P.
h c. dilecti, de arbit.
i l. qui fine, de neg. gest. in P. l. cū quidam, §. sed pupillo, de vsur. in P.
k §. quadrupli, de actio. §. omnes autē eod.
l l. si verò, §. prætor, de his qui deiecer. P.
m §. pœnalis, de actio.
n l. mora. l. 32. & l. cùm quidam, l. 17. §. si pupillo, de vsur. in P. l. lecta, si cert. pete.
o l. vni. si quis ius dic. non obtēpér.
p Alciat. libr. 3. Parad. c. 11.
q l. 1. si quis ius dic. non obtemp. libr. 2. P. titu. 2.
r l. 3. & ibi glo. de sepul. viol. in P. Barthol. in l. licita, §. quod illicitæ, nu. 1. de public. & vectig.
s l. 2. ex quib. cau. infa. irrog. li. 2. C. tit. 12. l. 1. de mod. mulcta. lib. 1. C tit. 53.
t vt in l. multarum, eod.
v l. fin. de priua. delict. lib. 47. P. tit. 1.
x l. fin. de iniur. eod. lib. citu. 2.
y l. 1. § fin. de pœn. in P. l. quicunque, §. quod si, de ser. fugit. C. l. si. C. de sepul. viol.
z Guido. Pap. decis. 579.
a Vlpia. l. aliud est fraus, l. 131. de verbo. signi. P.

gatione non appellatur: à multa autem contrà. Nam illa certa conuicto, hæc
arbitraria[a]. Obseruādum tamen interdū multæ nomen generalius vsurpari
pro poena certa, siue criminali siue ciuili[b]. Quo casu hæc ita ad amussim non
reguntur. Vnde nec valdè laborandum censeo tironi iuris in distinguendis
his, quæ confunduntur, potissimùm in Gallia, vbi poenæ ferè omnes sunt arbi
trariæ: tamen oportuit me illas differentias monere, quæ iura aliquando con-
stituunt inter poenam, & multam. Secundum quæ adhuc alia erat, vt non ab 7
omnibus magistratibus concederetur multandi facultas: sed ijs tantùm, qui-
bus adiudicatio data esset, vt præsidibus prouinciarum: cùm, tamen omnes
iudices, quibus criminis executio cōpetebat, possent poenam eius criminis
infligere[c]. Quæ etiam hodiè distinctio confusa, nam & multare hodiè delega
tus potest[d]: non tamen procuratores principis, vel rationales[e], neque legitæ
seu curatores reipub.[f] iure Codicis. Quo etiam alia erat differentia, vt nō ni- 8
si ærario, vel operibus publicis[g] multæ adiudicarentur, paucis exceptis[h]: &
ne extra modum & quantitatem determinatam à principe liceret multa-
re, videlicet ne illustres multarent vltra quinquaginta libras auri[i]: modera-
tores prouinciarum, vltra summam duarum vnciarum auri: proconsulares, co
mitesq; orientis, & præfectus Augustalis vltra summam senarum vnciarū au-
ri, spectabiles, vltra tres vncias auri. Nec liceret multam eam in vna persona
pro eodem delicto, nisi ter repetere vno anno[k]. Vocabant ad populum æediles 9
curules, & plebeij quidam, & multam dicebāt, de qua & certabatur coram
tribuno plebis[l]. Et anno vrbis 300. Spur. Tarpeius, A. Aterinus CC. legē cētu-
riatam tulerunt, qua omnibus magistratibus multæ dicendæ potestas facta
est[m]. Atque ea est lex Aterina, cuius meminit Gellius[n]. Multa antiquarum 10
legum consuetudine priore constabat etiam Romæ, quo tempore adhuc au
rum signatum non erat, vt ait Plinius[o]. Et alibi posteà etiam obseruatum tra
dit, inuenta pecunia, *Multatio quoque*, inquit[p], *non nisi ouium boumq; impendio di-
cebatur: non omittenda priscarum legum beneuolentia.* Secuta est alia deinc consue-
tudo multandi, qua pro grauioribus criminibus summæ æris ingentes irroga
bantur in poenam à tribunis pleb. & aliis magistratibus: de qua posteà citaba
tur coram populo, an iustè vel iniustè inflicta esset vel dicta, vt explicat ex Li
uio, & aliis Budæus[q], apud quem video, & apud Grucchium[r]. Mutationem
priscæ multæ in æratam annotat Gellius[s], *Cùm eiusmodi*, inquit, *multa pecoris
armentique à magistratibus dicta erat, adigebant oues bouésque, aliàs pretij parui, aliàs
minoris: eáque res faciebat multæ punitionem. Idcirco posteà lege Aterina constituti sunt
in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Minima autem multa est ouis vnius, su-
prema in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, & penu-
ria ouium.* Plutarchus[t] autem multam fuisse quinque boum, & duarum pecu
dum: pretiumque pecudis obolos decem, bouis autem centum. Crinitus
viginti quinque assium aliquando fuisse multam dicit[v], maximam Pompe-
ius trium millium, & viginti assium: pro ratione ouium 2. & 30. boum. Multa 11
autē vnde dicta sit, tradit perspicuè Varro[x] his verbis in emēdatis exēplari-
bus. *Multa à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum: quòd singulæ
dicūntur appellatæ esse multa, quòd olim vnum dicebant multa.* Qui locus variè &
legitur & explicatur. Mihi autem, si coniecturis locus intercipiatur, videtur
dicendum multam, hoc nomine plura significante, poenam hanc pecunia-
riam appellatam: quia non pro crimine primo, sed pro ter repetito imponi
solùm posset. Necessarium quippè erat, vt magistratus ter reum antè accu-
saret, quàm multam irrogaret: hac verò irrogata, trinundino pro-
denda erat dies, qua ad populum multa certanda esset, vt scribit Ci-
cero[y]. A. Gellius[z] duas alias adfert nominis significationes, vnam ex
Varrone lib. 11. rerum humanarum, non Latinum, sed Samnitum esse no-
men: alteram Grammaticorum, vt multa per ἀντίφρασιν dicatur. i. per con-
trariam

a Labeo in l. si qua poena, l. 244. de verbo. signif. P. l. in [illegible]itis, & l. certa ratione, quan. pro uoc. non est nece.
b l. præuaricationis, de præuaric. in P. l. 2. de episc. aud. C. l. abstinendum, C. quor. appellat. non recip. cum similib.
c l. aliud est, §. fin. de verb. sig. l. 2. §. fin. de iudic. in P. libr. 5. titul. 1. l. fin. de mod multar. C.
d c. de causis, in fine, de offi. deleg. l. 2. C. de sportul. vide plura de magistratibus, qui possint multare apud Bart. in l. 1. si quis ius dicen. non obtēperau. & interp. ad tit. de mo. multa.
e l. 2. C. de mo. multa.
f l. 5. C eod.
g l multarum, l. 5. eod.
h l. diuus, 2 §. fin. de iur patro. l. 2. de episc. aud. C.
i l. illustres, l. 4. de modo multa.
k l. fin. eod.
l passim apud Liuiū.
m Diony. Halic. libr. 10.
n Gell. lib. 11. c. 1.
o Plin. lib. 33. c. 1.
p Id lib. 18. c. 3.
q Budæ. in annotat. prior. ad Pand. in l. 2. in fine, de iudic.
r Grucchius, libr. 2. de comit. Rom. c. 8.
s Gell. lib. 11. c. 1.
t Plutar. in Valer. Public.
v Crinit. libr. 25. de honesta discip. capit. 8.
x Varro l. 4. de ling. Lati. Citat & hunc Sextus Pompeius Festus, lib. de verbo. signif. in verbo multam.
y Cicer. pro domo sua.
z Gell. lib. 11. cap. 1.

trariam dictionem, quasi non multa. Sed hæc omnia latiùs persequi, vt dixi, pa
rùm ad iuuanda studia discentium iura conducere opinor: cùm & videã pas-
sim apud Ciceronem, & multam & multandi nomen, pro punitione qualibet
12 vsurpari. Sicut & apud alios authores, & iurisconsultos. Quare & hîc eius tra-
ctationis metam constituo. Criminalis pœna, quæ pro criminibus imponitur,
varia est, & de ea est præsens tractatio, quæ diuisione scinditur in pecuniariã,
& corporalem, quæ corpore exsoluitur. Et interdum illa pecuniaria in corpo-
13 ralem extraordinariam commutatur [a]. Paulus iurisconsf. pœnas & crimina di-
uidit pari modo [b]. Et vt crimina alia dicit capitalia, alia non capitalia: pœnas
etiam capitales dicit, in quibus mors aut exilium est, i. aquæ, & ignis interdi-
ctio. Quia per has pœnas eximitur caput à ciuitate. Non capitales pœnas tra-
dit esse pecuniarias, aut in corpus aliquam coërcitionem. Innocentius & Feli
nus [c] secundum leges septem genera pœnarum ponunt, 4. capitalium, videli-
cet, mortis, quę multipliciter infligitur [d], metalli [e], deportationis [f]: quatuor au
tem non capitalium, relegationem [g], infamiam [h], amissionem dignitatis [i], ver
borum admonitionem [k]. Quæ poenæ, & in iure pontificio variantur, & pro
morte aliæ subrogantur. Sunt autem rursus capitales poenæ maiores & mi-
nores, vt annotat Accursius, in §. est & inter, ad verb. capitis poenam, de publ.
iudic. Nam crimina cùm disparem habeant causam, vt docuimus, nõ eadem
poena punienda sunt, nec leuiora delicta extremis suppliciis plectenda [l], vel
castiganda: sed respiciendum iudici, ne quid durius aut mitius agatur [m]. Sic
apud Germanos antiquos distinctio poenarum erat ex delicto, ex arboribus [l]
proditores & transfugas suspendẽtes, ignauos & imbelles coena ac palude
iniecta, super crate mergebãt. Et leuioribus delictis pro modo poenarũ, equo-
rum pecorumq́; numero conuicti mulctabantur, pars ipsius multæ regi vel
ciuitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius exsoluebatur, teste Cor-
14 nelio Tacito [n]. Communis omnium ferè gentium ab initio rerum publicarũ
consensus, capitales, & corporales poenas vix & rarò recipiebat, quantumuis
graue scelus, vt homicidium, commissum esset: sed pecuniarias pœnas impo-
nebant, vt liquet ex legibus Salicis, Allemanicis, Saxonicis, Anglicis, Thurin
gorum, Burgũdiorum, Francorum, Ripuariæ, Boioariorum, Vuestphalorum,
15 Vnerinorum, Frigionum, Langbardorum, Theutonum. Meminit Appianus [o]
crudelem Syllam primum inuentum esse, qui morte multaret, Romæ videli
16 cet. De Anglis Polydorus Virgilius [p] scribit, apud illos nec ob crimẽ maiesta
tis affici morte sacris initiatos, quos dicimus, clericos. Imò nec eos, qui lege-
re norunt pro crimine primo, veluti illis affines: sed inuri tantùm literas illis
criminum cõmissorum indices, nempe homicidis, in palma sub pollice literã
M. quæ Anglicè *murdre*, id est, homicidiũ significat: pro furto litera T. id est,
thefht, hoc est, furem significans. Idque ex sanctione Henrici 2. Anglorum re
17 gis. Quæ tamen lex in desuetudinem abiit. Crudelissima visa lex Draconis,
qua ἅπασι τοῖς ἁμαρτάνουσι μία ζημία θάνατος, *Omnium flagitiorum vna pœna mors*: quã
temperauit humanitate & æquitate Solon [q]. Nulla enim satis magna cuncta-
tio videtur vel deliberatio, vbi de vita homini tollẽda agitur. Et ideo tot tã-
tæque solemnitates præcedere debere prudentissimè statutum esse iuribus,
Deo fauente, docebimus. Innuit & his verbis Iuuenalis [r],

Pone crucem seruo, meruit quo crimine seruus
Supplicium? quis testis adest? quis detulit? audi,
Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.

Vnde ecclesia eam nunquam infligit [s]. Quamuis enim quis morte dignus
sit, aut videatur ob immanitatem patrati sceleris: tamen semper ecclesia spę-
rat de emendatione & poenitentia reorum delinquentium, neque statim
curiæ seculari etiam depositos supplicio afficiendos tradit [t]. Et quando
incorrigibiles & noxios omnino gregi, & cæteris hominibus videt, dum

LlI 2 eos

[a] l. 1. de pœn. in P. vide l. fin. de in ius voc. l. quicunque, § quod si, de ser. fugi. l. fin. de sep. vio. C.
[b] Paul. l. 2. de publ. iudic. §. publicorũ. eod. tit. ap. Iustin.
[c] in c. qualiter, in 2. §. 1. nu. 25.
[d] l. aut damnum, §. vita, & l. capitaliu, de pœn. P.
[e] l. quidam, de pœn. P. l. aut damnum, § inter eos, & §. est pœna, eod.
[f] d. l. quidam.
[g] l. relegatorum, de interd. P. l. 2. de publ. iud. P.
[h] d. l. aut damnum.
[i] l. moris, de pœn.
[k] l si. quis forte, §. fi. & l. seq. de pœn. P.
[l] Cice. apud Dion. Cass. li. 44. histor.
[m] l. respiciendum, de pœn.
[n] Tacit. libr. de morib. Germano.
[o] Appia. Alex. lib. 1. de bellis ciuilib.
[p] Polyd. Virg. li. 16. histor. Angli.
[q] Plutar. in Solo.
[r] Iuuenal. saty. 6.
[s] c. clericis, & c. sententiam sanguinis, ne cleric. vel mona. secul. nego. se immisc. c. in archiepiscopatu, de raptor.
[t] c. at si clerici, & c. cùm non ab homine, de iudic. ap. Grego.

2 plis illustrare expedit. Humanæ sunt ab hominibus impositæ, vel per homines
reposcuntur: vt & ratione exequutionis pœnarum à Deo indictarum, pœnæ
humanæ & temporales dici possint, institutione & constitutione diuinæ: non
tamen omnes diuinæ, humanæ ea ratione dicentur. Sunt enim quædam, quæ
salubri tantùm admonitione sunt corripienda ab hominibus, non autem cor
poralibus flagellis animaduertenda, quorũ vindicta diuino examini tantũ est
reseruãda. Quãdo videlicet, in delinquẽtes disciplinã exercere nõ possumus,
vel q̃a nõ sunt nostri iuris, vel quia illorũ crimina, & si nobis nota sunt, tamẽ
manifestis indiciis probari nõ possunt [a]. Benignitas etiam Dei pœnas differt,
& maleficiis aliquando infert seras, nunquam tamen irritas, vt ait Plinius [b].
3 Et Iuuenalis [c], *Vt sit magna, tamen certè lenta ira Deorum est.* Diuinarum pœnarum
aliæ temporales, aliæ perpetuę. Temporales pœnæ à Deo imponuntur in hoc,
& alio seculo [d]. In hoc seculo, ægritudo, paupertas, mors, & similes angustiæ,
seu exercitia bonorum, quibus castigantur delinquentes & corrigũtur, ne in
æternum pereant [e]: quare nec mala dicuntur, quum bonos reddãt malos, vel
bonos meliores [f]. Qui si obdurauerint, & illis flagellis non castigentur, certè
4 temporales pœnæ æternarum initium sunt. Ideò non est mirandum, si aliquã
do maiorum pœnas luant temporales successores, qui non offenderunt: nam
sine culpa quidem sunt, verùm sine causa non affliguntur. Et ita pœna iusta [g].
Plutarchus [h] hoc ad exẽplares poenas pertinere ratus est, *Vindictam verò*, in-
quit, *quæ ob maiorum facinora in filios, ac vniuersum debacchatur genus, manifestè ali-
quando cernimus: quandoquidem multos à sceleribus auertit, ac ne similia audeant, de-
terret ac admonet.* Variis ærumnis & poenis temporalibus cõseruantur iusti, ne
cadant: qui iam ceciderunt, releuantur. Sunt pharmaca, quæ præueniunt mor
bum, & anteuertunt, alia quæ curant. Et præstantior mihi & magis amicus vi-
detur cẽsendus medicus & medicina, quibus auertuntur & præcauentur mor
bi, illis quibus sanantur. In vtrisque bonum nihilominus: sed non esse ægro-
tum, quàm curari, melius. Sodomitarum [i] pueri tẽporali supplicio ignis & sul
phuris extriti ex hoc seculo sunt: attamen maximum beneficium illis diuina
hæc poena tẽporalis, qua eos Deus præcociter deleuit, ne in æternum, si actu
deliquissent, punirẽtur. Sic & iustus cum iniustorum poenis plerumq; inuol-
uitur, & vtrique plectuntur: sed rapitur iustus, ne si viuat, malitia mutet eius
intellectum [k]. Sic Deus dicitur Zelotes, visitans peccata parentum in tertiam
& quartam generationem [l]. Sicuti peccati Dauidis poena temporalis transla-
ta in posteros, quando prædictum illi, ab eius domo nõ abiturum gladium [m].
Dictum & ad Heli per prophetam, ob peccatum eius, quòd nõ corrigeret fi-
lios [n]. *Ecce dies veniunt*, ait Dominus, *& præcidam brachium tuum, & brachium do-
mus patris tui, vt non sit senex in domo tua omnibus diebus.* Et Achabo conuerso ad
poenitentiam, poena eius peccati trãslata in posteros [o]. Vt & in iure ciuili ali-
5 quando, & gentium ob crimina quædam atrocia extenditur poena in proxi-
mos, & filios, vt in crimine maiestatis [p], & hæreseos [q], in quibus metuitur, ne
filij imitentur parẽtum scelera, & ideò illis occasio subducitur. Proinde dum
quis videt flagellari in hac vita homines à Deo, nõ statim arguere debet, ideo
illos improbos: nec cõtrà, dum videt impios omni humana foelicitate cumu-
lari, & prosperè viuere, non ideo illos probos & Deo gratos opinari. Nã quos
6 amat Deus, castigat, vt præmiis æternis reseruet: quos autem contemnit, per-
mittit bona in hac vita recipere, vt æterna supplicia consequantur [r]. Quod ex
diuitis, & Lazari parabola colligere licet in sacro Euangelio. At nõ ita in poe-
nis, quæ in vltionem peccatorum & delictorum feruntur, siue illæ tempora-
les, siue æternæ sint, statuẽdum. Nam hæ personales sunt, nec personas egre-
diuntur [s], vt alius pro alio puniatur [t]: sed anima, quæ peccauerit, ipsa morie-
tur, nec filius portabit iniquitatem patris [v]. Et vnusquisque pro peccato suo
morietur [x].

[a] ca. cùm in lege. §. his itaque, 23. q. 4. ca. eorum, 11. q. 3. ca. nullum, 30 q. 5.
[b] Plin. lib. 2. c. 7.
[c] Iuuenal. saty. 13.
[d] ca. sunt plures, de poenit. dist. 3. can. qui in aliud, 25. distinct.
[e] d. ca. sunt plures, §. authoritas, & can. quid ergo, 23. q. 5.
[f] can. illis, can. nec in qui, 15. q. 1.
[g] can. qui in aliquo, 51. dist.
[h] Plut. li. de sera numi. vind.
[i] Genes. 9.
[k] Sapien. 4.
[l] Exod. c. 20.
[m] 2. Reg. c. 12.
[n] 1. Reg. c. 2.
[o] 4. Reg. 21. can. illud, §. fin. & can. Achab, & ca. talis, de poenit. dist. 3.
[p] l. quisquis, ad l. Iul. maiest. C. & in crimine illo nec plura contecimus in hanc rem.
[q] can. quæro ego, §. verum, & § seq. 24. q. 1. cum similib.
[r] can. si quando, de poenitent. dist. 3.
[s] l. quin tale, sol. matrim.
[t] l. crimẽ paternum, & l. si poena, de poen. P. l. sancimus, C. eod. tab. ne fil. pro patre &c.
[v] Ezechi. c. 18. can. si habes, & ca. 1. 24. quæst. 3.
[x] Deuter. 24. & Pental. 2. & 4. Reg. 14.

De duabus primis pœnis homini, & mulieri impositis. Caput 5.

1 *Mors pœna peccati.*
2 *Pariendi dolores mulieribus in pœnam dati.*
Vxor quare marito subdita. eod.
3 *Parere durum mulieribus.*

POENÆ temporales diuinæ, de quibus sacra Biblia meminerunt, sunt plures: verùm quasdam tantùm indicabimus, easq; quoque ab hominibus vsurpatas, vel exẽplo, vel præcepto per earum expositionem, ne cogamur eadem sæpius sub diuersis recãtare locis. Prior imposita pœna homini mors temporalis, huius vitæ solutio animæ & corporis, ob primũ peccatũ Adami & Euæ [a]. Et cum hac labores, solicitudines omnes, morbi aduenerunt. Siquidem omnia ferè negotia labore necessariò subimus, vt habeamus alimẽta, quibus decidentem per singula momenta vitam corporis reficiamus. Morbi autẽ sunt monitores mortis, veluti particulares corporis lites, quæ vniuersam systasim & naturæ temperamẽtũ paulatim rodunt & debilitant. Ex terra facti sumus, & in terram ob peccatum reuertimur [b]. *Omnes morimur, & dilabimur in terram, veluti aquæ, quæ non reuertuntur* [c]. Pœticè egregiè tamen Hesiodus depingit vitæ prioris hominis fœlicitatẽ, & ex peccato mulieris ex malo succedentem infœlicitatem [d]. 1

a Genes. 2. & 3. ad Roma. 5. can. cùm ergo, §. 2. 24. q. 3.
b Ecclesi. c. 3. & 17. Genes. 3. ca. in ecclesiastico, 13. q. 2.
c 2. Reg. c. 14.
d Hesiod. 1. Ergon.

Πρὶν μὲν γὰρ, inquit, ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων,
Νόσφιν ἄτερ κακῶν, καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο,
Νούσων τ' ἀργαλέων, αἵ τ' ἀνδράσι γήρας ἔδωκαν.
Αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι.
Ἀλλὰ γυνὴ χείρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελοῦσα
Ἐσκέδασ', ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρά. & c. quæ seq. id est,
Prius namq; viuebant familiæ hominum
Omnino absque malis, & sine difficili labore,
Morbisq; molestis, qui hominibus senectam afferunt.
Mox enim in afflictione mortales consenescunt.
Sed mulier manibus vasis magnum operculum dimouens
Dispersit, hominibus autem machinata est curas graues.

e Genes. 3.
f Genes. 2. cap. cùm societas, 27. q. 2. ca. lex diuina, 33. q. 2. c. debitum, de biga.
g d. c. 3. Genes. ca. fœminæ, 30. q. 5. can. est ordo, & ca. seq. 33. q. 5. ca. manifestum, cau. cùm caput, eod. ad Roma. 7.
h d. c. 3. Genes. ca. si mulier, q. 5. dist. ca. si serpens, de pœnit. dist. 1.
i Esaiæ, c. 26.
k D. Ioan. Euang. c. 16.
l c. ex literis, de conuers. coniugato.
m Esai. 47.
n Eccles. 42. & Esaiæ, c. 13. Hieremi. c. 6. & c. 22.
o Alcino. de doctri. Plato. c. 15.
p D. Ambros. super Lucam, c. 18.

Secunda diuina pœna mulieribus imposita, dolor est in pariẽdo, & alia seruitus maritalis [e]. Duæ pœnæ certè grauissimæ per eã, quæ in pariendo, voluptas in decipiẽdo viro præcedens vindicatur: in ea quòd viro subdita sit, punitur temeritas, q; abusa fuerit viro, cui data erat in auxiliũ, & facta anteà adiutoriũ illi simile [f]. Meritò & facta nõ amplius æqualis authoritatis, sed subdita viro [g]. De hac potestate nos tractamus, in personarũ liberarũ potestate. Atq; pœnã parere esse, & gemitũ mulieribus acerbũ, cõstat ex præcepto Dei [h]. Et Esaias [i], *Sicut mulier, quæ concepit, dũ appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus.* Et mulier cũ parit, tristitiã habet [k]. Ante partũ onerosa, in partu dolẽs, post partũ laboriosa [l]. Et cõmodè plerunq; sacra pagina vtitur similitudine doloris parturiẽtium, cũ summos exprimere vult labores: veluti, ibi, *dolores, vt parturientium* [m]. Et, *doluerunt quasi parturientes* [n]. Fœminæ vita animalibus in pœnam data consetur à Platone teste, Alcinoo [o]. *Matri, inquit,* D. Ambrosius [p], *debes pudoris iniuriam, virginitatis dispendium, partus pericula,* 2 3

vteri

veteri longa discrimina. Iustinianus[a], mulierum esse miserendum circa dotiũ hypothecas arbitratur, propter obsequia, quæ maritis præstant, propter par- [a] Iustin. in l. assiduis. l. 12. §. quis enim illarum, qui potio. in pigno. habe. lib. 8. C. tit. 18.

2 tus periculum, & ipsam liberorum procreationem.

De pœna exilij. Caput 6.

1 Exilium pœna primi hominis.
Vita hominis, peregrinatio à patria. eod.
2 Peregrini voluntarij, & distinctio eorum à ciuibus.
Prætor peregrinus. eod.
3 Peregrinationis, in voluntariam, & inuoluntariam, diuisio.
Peregrinationem voluntariam qui, & quare subierunt. eod.
4 Peregrinatio religiosa cur instituta.
5 Peregrini religionis causa in tutela S. pontif. & fori ecclesiastici, & in tutela imperatoris.
6 Ostracismus genus peregrinationis, quid.
Hermodorus author Romanis habendarum legum à Græcis. eod.
Christiani exilio omnes affecti, sub Nicephoro imperatore. eod.
7 Deportatio quid.
8 Exilij nomen quid contineat. Triplex. eod. 9. Alia diuisio, 10.
11 Homicidia fortuita exilio voluntario punita.
Vrbes refugij quæ apud Hebræos. eod.
Solum vertere quid, & quare verterent antiqui. eod.
Fortuiti casus quomodo punirentur. eod.
12 Profugus quis.
Solum sponte qui verterunt, eod.
Magiam didicisse Aegyptiorum accusatus Protagoras. eod.
13 Deportatio quid adhuc, & deportatorum conditio.
Exilium inuoluntarium propriè, & impropriè quid. eod.
14 Relegatio quid, & quomodo differat à deportatione.
15 Hebræorum exilia, & transmigrationes.
16 Interdictio loci quid.
17 Interdicere quid.
Bannissement *quid. eod.*
18 Exilium gradus pœnarum.
Exulum ante tempus in prouinciam redeuntium pœna. eod.
Banniti quando à quolibet, & vbi occidi poterant. eod.
19 Banniti ad tempus, si carcere detineantur, imputant illud tempus exilio.
Carceris tempus damnatis ad remos, vel ad exilium in tempus imputatur in diminutionem pœnæ. eod.

1 TERTIA pœna homini imposita est exilij: nam postquam deliquit primus homo, eiecit eum de paradiso, seu loco voluptatis Deus, vt terram coleret. Itaque peregrinus, & exul factus à patria, eiusque posteri[b]. Et proinde omnes verè philosophantes patres antiqui, & Christiani se peregrinari in hac vita, & peregrinos esse professi sunt[c]. Peregrinamur namque verè à domino[d]. Nam patria nostra, ad quam properamus, æterna vita est, nec habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus[e]. Est autem

[b] Genes. 3. ca. Adam. de pœniten. dist. 1. ca. in capite, 50. dist.
[c] Genes. 23. Phil. 13. Hieron. 35. ad Hebræ. c. 11. 1. Petri c. 2.
[d] 2. ad Corinth. 5.

illa ciuitas Hierusalem cœlestis, quam D. Ioannes in Apocalypsi descripsit [a].
Hoc etiam Plato dixit, παρεπιδημία τις ἐστὶ ὁ βίος, vita peregrinatio quædam
est. Hanc peregrinationem vniuersorum hominum sequuta est alia particu- 2
laris peregrinatio, quando à loco natiuitatis quis in aliam transit patriam,
vel ciuitatem, vel coloniam. Peregriniq́; dicuntur, omnes extranei alienige-
næ [b]. Atque etiam Romæ, illi peregrini, qui non adepti erant ius ciuita-
tis: vnde & prætor peregrinis, qui ius dicebat inter alios, quàm ciues Ro-
mam venientes [c]. Proinde peregrinatio est, vel voluntaria & sine ignomi- 3
nia: alia ob crimen, coacta. Voluntarias peregrinationes plures obierunt,
vel vt vitæ necessaria pararent, alios docerent, vel vt discerent, & vt labo-
ribus suis peccatorum pœnitentiam agerent: cùm post diluuium homines
multiplicati sunt, ædificata vel cœpta turri Babel, sese in nouas colonias di-
uiserunt [d]. Peregrinatus Loth, Abraham [e], Isaac, Iacob, & alij patres He-
bræorum. Peragrarunt ferè vniuersum orbem D. Petrus & Paulus, vt constat
ex historia Actuum apostolorum, & ex libris recognitionum D. Clementis
Idipsum fecerunt & cæteri apostoli, & discipuli Domini, disseminandi Euan-
gelij causa, vt in sacris literis apud Abdiam Babilonicum, & in recognitio-
num libris Clementis, & aliis historiarum monumentis legimus. Discendi
causa philosophi & præstantes quidam viri orbis perlustrarunt magnam par-
tem: vnde sapientiores facti creduntur, vt Empedocles, Pythagoras, Demo-
critus apud Magos versati in Babylonia, Platóq́;, vt illi, in Aegyptum profe-
ctus. Apollonius Tyanæus quoque fuit in Babilonia cum magis, in India cum
Brachmanis, in Aegypto cum Gymnosophistis [f]. Strabo, & Diodorus Sicu-
lus, & Herodotus ferè studio inquirendi, vniuersum orbem peragrarunt,
vt ipsi testantur. Vlysses heroum sapientissimus habitus, quòd sæpius
aduersam fortunam expertus, multorum vrbes ac mores conspexit, vt ait
Diodorus Siculus [g]. Hosque Fridericus Cæsar, qui discendi causa peregri-
nantur dignos miseratione & fauore arbitratur [h]. Dicebat Apollonius Tya-
næus [i], adolescenti maximè couenire, ne secus ac si patria pulsus esset, quàm
longissimè peregrinari. Galenus quoque in Iudæam nauigauit, vt verum
balsamum à falso dignosceret [k]. Memorat idem Galenus se sphragillis seu
terræ sigillatæ noscendæ causa in insulam Lemnon nauigasse [l]. Ex hoc exi- 4
lij genere, peregrinationes temporales introductæ sunt, quibus pœnæ loco
plura peregrinantes patiuntur, vel visitandi sacra loca gratia, aut sanctorum
basilicas [m], quarum conuentus qui contempserit per superbiam, anathema
dicitur [n]. Finis namq́; harum est, non vt noui quippiam curiositate quadam
impulsi videamus, aut veterarum cladium rudera, ob quæ peregrinati qui-
dam historiographi, & quidam nunc antiquarij: sed vt labores ob peccata
suscipiantur, vt D. Petrus formam constituit [o], *Charissimi*, inquit, *nolite pere-
grinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat: sed
communicantes Christi passionibus gaudete.* Tales peregrini sunt in tutela summi 5
pontificis, seu ecclesiæ [p]: atque qui eos spoliauerint, excommunicantur [q].
Et ita sunt de foro ecclesiastico [r]: quamuis & imperator eos tueatur
quoque [s]. Frequens erat olim modus in pœnis imponendis in foro eccle-
siastico peregrinatio: vt presbyter, qui reuelat exomologesim sibi commis-
sam, iure antiquo debebat deponi, & omnibus diebus vitæ suæ ignominio-
sus peregrinari [t]. Erat Ostracismus [v] apud ciuitates quasdam populari im- 6
perio gubernatas, quo tollebant eos ex ciuitate, qui supereminebant, & in
exilium pellebant, propter æqualitatem conseruandam, quam com-
plectebantur. Ob quam, qui super excellere videbantur, vel propter diui-
tias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliam ciuilem potentiam, extra
ciuitatem relegabantur in tempus aliquod terminatum. Hermodorus Ephe-
sius exulare iussus, quòd vir probus esset [x]. Cui posteà statua Romæ posita
est, quòd author fuisset habendarum legum à Græcis [y]. Huic exilio similis
videtur

a Apocal. c. 21.
b §. 1. de non elig. sec. nub. in Auth. §. si. de hæred. instit. ap. Iustinia.
c l. 2. §. cumque consules, de orig. iur.
d Genes. c. 10. & 11.
e Genes. 12.
f Iambli. in princ. libri de myster. Aegyptio. Philost. in 1. de vita Apollonij.
g Diod. Sicul. in prin. Biblio. in procem.
h constit. habita, ne filius pro patre, lib. 4. C. tit. 13.
i Philostr. in 1. de vita Apollonij.
k Galen. lib. de Antidot. Amatus Lusitanus, lib. 1. enarratio. in Dioscorid. enarrat. 18.
l lib. 9. simpli. medica.
m can. si quis Romipetas 24. q. 3.
n ca. si quis per superbiam, 30. dist. ex Gangren. cons.
o 1. Petri epi. c. 4.
p ca. innouamus, de treu. & pace, c. vni. de peregri.
q d. c. si quis Romipetas, cum 2. seq.
r Specul. tit. de cōpend. iudic. §. 1. vers. 28.
s l. omnes peregrini, C. commu. de successio.
t ca. sacerdos, de pœnit. dist. 6.
v Aristot. 3. Polit. c. 9.
x Cic. 5. Tusculan.
y Plin. lib. 34. Stra. lib. 14. Pompo. l. 2. §. posteà ne diutius, de ori. iur. in P.

videtur illud, quod indixit impius Nicephorus imperator Orientis, qui Irenem expulit: is enim coëgit Christianos ex omnibus regionibus in Schlabinas
7 demigrare, & eorum habitationes diuendidit [a]. Coacta peregrinatio, quæ criminis causa imposita fuit, dicitur deportatio. *Qui deportantur*, inquit T. Aelius Antoninus [b], *si hæredes scribantur, tanquam peregrini capere non possunt.* Per eam enim deportationem quis ciuitatem amisit [c]. Proinde ad peregrinitatem redactus dicitur ab Vlpiano [d]. Et per consequens erat eius iuris aquæ & ignis interdictio, in cuius locum successit deportatio [e]. Et hi propriè
8 deportati exules, cæteri relegati. Attamen exilij nomen peregrinationem hanc complectitur, & alias: quia exul, si Nonio Marcello & Festo credamus, dicitur, qui extra solum proprium positus est, id est, siue eo, vel extra solum seu locum. Et Seneca, *Exilium loci*, inquit, *commutatio est* [f]. Et Cicero, *Iam verò exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quæramus, quantum demùm à perpetua peregrinatione differt* [g]? Et Ouidius [h],

Per externas profugus pater exulat oras.

Et Philiscus apud Dionem Cassium [i], *Exilium est, peregrinatio quadam cum*
9 *ignominia coniuncta.* Marcellus exilium triplex constituit [k], *aut est*, inquit, *certorum locorum interdictio: aut lata fuga, vt omnia loca interdicantur, præter certum locum: aut insulæ vinculum.* id est, relegatio in insulam. Exilium quidem semper in pœnam non vtique impositum est: verùm illud contendo, si in pœnam non sit, tamen ob pœnam euitandam frequentius esse inuentum solum vertere & mutare. Proinde in malam partem perpetuò exilij nomen accipien-
10 dum: cùm tamen peregrinatio sæpius laudabilis dicatur. Proinde, vt de exilio, & quæ exilij sunt, inuoluta euoluamus, dico exilium aliud esse voluntarium ob pœnæ metum: vel ex iudicio in pœnam, decretum. Vtrumque &
11 perpetuum, aut temporale esse potest. De voluntario primùm inuenio profugum & exulantem Cainum, qui postquam Abelem fratrem occidit, egressus à facie Domini, factus est profugus ad orientalem plagam Edem [l]. Qui non præmeditatè, sed casu occiderant in lege antiqua proximum, fuga mortis periculum vitabant [m], in ciuitatibus refugij exulando: lex enim erat à Deo constituta [n], *si interfector extra fines vrbium, quæ exulibus deputatæ sunt, inuentus fuerit, & percussus ab eo, qui vltor est sanguinis, absque noxa erit, qui eum occiderit.* Debebat enim exul in vrbe vsque ad mortem pontificis residere: postquam autem decessisset, homicida reuertebatur in terram suam. Hoc ipsum inter Ethnicos & alios populos, quàm Hebræorum obseruatum cognoscimus ex M. Tullij Ciceronis [o] verbis, *Exilium*, inquit, *non est supplicium, sed profugium, portusq́ue supplicij. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eò solum vertunt, hoc est, locum & sedem mutant. Itaque in nulla nostra lege reperietur, apud cæteras ciuitates maleficium vllùm exilio esse multatum: sed cùm omnes vincula, neces, ignominiásq́ue vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt quasi ad arma in exilium. Qui si in ciuitate legis vim subire vellent, non priùs ciuitatem, quàm vitam amitterent.* Et alibi. *Quid enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis.* Memphitarum lege homicida, qui etiam inuitus occidisset, exulare debebat, & proficisci ad Gymnosophistas: neque priùs in patriam redire poterat, quin ab illis fuisset absolutus: & si illi absoluere nollent, in montibus errabat, donec Gymnosophistas illius misereret, vt ait Philostratus [p]. Apud Græcos fortuiti casus voluntario exilio damnabãtur [q]. Et erãt homicidarum homicidia permissa, donec de his cognitum fuisset. Sicq́ue refert legem Demosthenes [r], ἐὰν δέ τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ, ἢ αἴτιος ᾖ φόνου, ἀπεχόμενον ἀγορᾶς ἐφορίας, καὶ ἄθλων, καὶ ἱερῶν ἀμφικτυονικῶν, ὥσπερ τὸν Ἀθηναῖον κτείναντα. &c. *Si quis homicidam ceciderit, aut cædis eius causa fuerit, is abstineat foro colli-*
12 *mitio, & ludis & sacris Amphictyonicis, perinde ac si Atheniensem occidisset.* Hi qui ita se voluntario exilio ob metum alicuius rei se patriæ subtrahebant, mea sententia profugi nomen merentur, αὐτόμολοι, vt apud Plautum,

Quid

[a] lib. 1. iur. Orient. in constit. Nicepho. περὶ τῆς στρατείας τῶν πενήτων, de militia pauper.
[b] l. 1. de hæred. inst. lib. 6. C. tit. 24.
[c] l. inter pœnas, l. 6. de interd. & releg. P. l. amissione, l. 5. de cap. deminut. lib. 4. P. tit. 4.
[d] l. 2. de pœn. in P. & l. 3. ad leg. Iul. pecul. in P.
[e] l. sed si, l. 10. §. liberos, de in ius voc. lib. 2. P. tit. 4.
[f] Seneca, de consola.
[g] Cic. 5. Tuscula.
[h] Ouid. 3. de Tristib.
[i] Dion Cass. lib. 38. histo. Roma.
[k] Marc. in l. exilium est, l. 5. de interd. & releg. lib. 48. P. tit. 22.
[l] Genes. 4. Iosue, 20.
[m] Deuter. 4.
[n] Numero. c. 35.
[o] Cic. pro Aul. Cecin.
[p] Philost. lib. 6. de vita Apollo. c. 5.
[q] Xenoph. lib. 4. de Cyri minoris expedit. Homer. Ilia. 2. l. aut facta, §. euētus, de pœn. in P.
[r] Demost. aduers. Aristocratem.

Quid nunc agam nescio, nisi vt improbos famulos imiter, ac domo profugiam.
Ita ferunt Cononem ducem Atheniensium[a], impatientem cladis acceptæ à
Lysandro Lacedæmonio, in prælio nauali, spontaneum delegisse exilium, &
fugisse ad Artaxerxem Persarum regem in Cyprum, cuius auxilio posteà patriam in libertatem asseruit[a]. Et Protagoras Abderites Menandri filius, &
auditor Democriti, accusatus ab Atheniensibus, quòd Persarum magiam &
disciplinam didicisset, spontè exulauit. L. Apuleius Saturnius trib. pleb. cùm
se videret odiosum ob legem Agrariam, aliasq; factiones, Rhodum profectus
est in voluntarium exilium. Exilium inuoluntarium, & in pœnam inflictum, 13
propriè & impropriè, vt monui, dicitur; propriè deportatio est; quæ erat
perpetua in exilium, seu in insulam commutatio: quæ pœna, quia adimebat
ciuitatem[b], erat grauissima, & capitalium criminum; vt eam non liceret
præsidibus prouinciarum inconsulto principe, aut sine eius consensu imponere, etsi præfecto vrbis liceret[c]. Et, vt Plinius ait, non liceret de exilio nisi
die quadraginta quinque electis viris dare tabellam[d]. Deportati cùm ciuitatem amitterent & bona, nec manumittere poterant[e], nec testari[f], non ab
intestato filiis hæreditatem relinquere[g], nec potestatem in eos habere[h],
non legatum accipere[i]. Omnia quippè bona deportati fisco applicabantur[k].
Proxima morti est in insulam deportatio[l], nam apolides, omnib. iuris ciuilis priuilegiis exuti, retinent tantùm quæ iuris gentium sunt[m]. Et in summa deportatio, rerum omnium spoliatio est. Sicut restitutio deportati indicat, quæ bonorum ac dignitatis vno nomine amissorum est recuperatio[n]: ita
amissis bonis, ciuitate relicta, nudus exulat, vt ait Paulus iurisc[o]. Philo Iudæus[p] tradit secundam ab extrema capitali pœnam atrocissimorum criminum conuictis imponi à iurisperitis exilium: suo autem iudicio, vltimo
eam esse supplicio grauiorem. Siquidem mors calamitatum finis est: exilium
verò non finis, sed malorum nouorum initium, dum euitata vna sensu carente, innumeræ mortes sentiuntur. Et certè quò magis supra omnia nobis
chara patria, & proximi, & amici ibidem existentes, eò maior & asperior
quotidiana pœna, diuulsum & priuatum illis se videre. Formam habet de 14
portationis, relegatio, quæ in perpetuum, vel ad tempus fit: verùm non ita
seuerum habet iudicium, vel exilium. Nam in deportatione locus certus deputatus & definitus pœnæ causa, ex quo excedere non licet, vt in Pathmon
insulam deportatus fuit D. Ioannes Euangelista. Vocaret idioma tritum confinatos deportatos, quasi intra fines conclusos. Hoc ipsum in relegatione,
sed eius mitior causa. Siquidem relegati in potestate liberos suos retinent,
& omnia alia iura sua, & bona, præter ea, quæ eis per sententiam multæ nomine erepta sunt. Sicuti potest adimi iis, qui in perpetuum exilium relegati
sunt[q]: etsi iis quoque insulam designatam egredi non liceat[r]. At deportatione in perpetuum quis insulæ vinculum subit: relegatione ad tempus, &
in perpetuum, sed cum retentione bonorum suorum, & factionis testamenti actiuæ & passiuæ, & ciuitatis[s]. Ideò præsidibus prouinciarum permissum
est in insulam relegare, si suæ prouinciæ insula sit: vel si alterius, consulto
principe[t]. Et istæ propriæ differentiæ sunt iurisconsultorum, cùm apud Latinitatis authores deportatio pro relegatione, vel in aliam regionem
vel ciuitatem translatione simpliciter accipiatur, vt notat P. Crinitus[v]. Hebræi populi ob scelera in seruitutem ducti & capti exula- 15
runt à propriis pœnatibus, translati in Babilonem per transmigrationem
sub Nabûgdonozor, anno eius imperij 3. Et posteà aliis duobus temporibus.
Iterum tempore Vespasiani capti Iudæi, deportati in Hispanias, & aliò[x].
Transtulit Sabnanasar rex Assyriorum capta Samaria, Israëlem in Assyrios,
tempore, quo Acham erat rex Iuda[y]. Et iterum anno 9. Oseæ regis Samariæ,
capta Samaria, rex Assyriorum transtulit Israëlis populum in Assyrios, &
constituit eos in Haila, & Abor fluuiis. Gozam in ciuitatibus Medorum[z].
Rece

a Liui. lib. 69.
b l. inter pœnas, l. 6. de interd. & releg.
c d. l. inter pœnas,
d Plin. lib. 29. c. 21.
e l. 2. de interd. & relega.
f l. 1. § hi, de leg. 3.
g l. 3. de interd. & releg. P.
h §. cùm autē, quib. mod. ius pat. pot. sol.
i l. si deportati serui, §. 1 de lega. 3.
k l. deportatorum, C. de pœn. cum simil. lib.
l l. capitaliū, de pœn. in P.
m Marc. l. quidam sunt, l. 17. de pœn. in P. l. si deportati serui, §. 1. de lega. 3. l. consilio. §. pen. de curat. furio. C. l. legatum, de cap. denim.
n vtrūque Constant. in l. fin. § fin C. de senten. pass. & rest. lib. 9 C. tit. fi. & l. 1. eod. tit.
o Paul. l. tutelas, l. 7. §. fin. de cap. demi nut. lib. 4. P. tit 5.
p Philo Iud. lib. de Abrahamo.
q Marc. omnia hæc in l. relegati, l. 4. de interd & releg.
r l. relegati, & l. exilium, l. 5. eod.
s l. relegatorum, l. 7. §. hæc est differentia, & §. seq. de interd. & releg. P. l. capitaliū, de pœn. P.
t d. l. relegatorum
v Crinit. lib. 22. de hone discip. cap. 3.
x in lib. qui scribitur, sedec Olā Zutha, breue chronicum mundi Hebræorum.
y 4. Reg. 17.
z 4. Reg. 18.

Recepta etiam exilij deportatio iure pontificio, postquam quis verberibus
publicè castigatus clericus, primùm ordine priuatur [a]. Prodest interdum cõ-
uersis, pro salute animæ suæ, mutatio loci. Plerumque enim, dum mutatur
locus, mutatur mentis affectus [b]. Facit & c. 1. de raptor. vt possit latam fu-
16 gam reo episcopus imponere. Alia relegatio est, quæ non habet assignatio-
nem loci, intra quem quis se debeat continere, vt præcedens: imò contrà ha-
bet liberas nationes, & vagandi, dempto vno loco, qui interdicitur. Et ita
relegatio ab illo loco, vel exulatio dicitur [c], & interdictio. Sic in exilium
damnatus Cicero à Crasso, Cæsare, & Pompeio. Facultates tamen eius pu-
blicatæ, ædesque eius, tanquam hostis, solo æquatæ, & earum area templo Li-
bertatis consecrata fuit, iussus abesse Roma 468 millia passuum: prætereaq;
edictum, vt si intra eos fines venisset, & ipse, & qui eum suscepissent, impunè
à quouis occidi possent [d]. Eam pœnam quoque Fridericus [e] imperator im-
ponit pacis initæ violatoribus, vt si bona non habent, ex quibus multa in-
dicta solui non possit, corporis sui correctionem in verberibus patiantur, &
procul ab eo loco, quem inhabitabant quinquaginta milliaria, per quin-
quennium vitam agant. Ad hanc interdicti speciem pertinet illa, quæ Ma-
riæ sorori imposita est, vt extra castra moraretur, neque in ea reuerteretur
per aliquot dies [f]. Interdictio etiam aliquando continet, ne quis certum lo-
cum egrediatur, vel domum suam [g], vel alterius, nos dicimus *bailler l'arrest
en sa maison, ou ailleurs.* Si autem quis in certo loco concludatur ad tempus,
vel in perpetuum, tunc non erit interdictio simplex, sed potius carcer, cu-
17 stodiaue publica, vt infrà in carceribus, Deo fauente, dicemus. Et gene-
raliter interdicere, nihil aliud est, quàm prohibere & denuntiare [h]. Sic di-
cimus administrationem interdici tutori accusato de suspecto [i], & prælato
res ecclesiæ dissipante [k]. Ita & interdicere patria [l], & sic de similibus, nos
bannissement dicimus interdictum hoc, exulare: quod generale est, vel parti-
culare. Generale, est lata fuga dictum [m], quando vniuersorum locorum fit
interdictio: vt cùm quis iubetur fines regni, vel prouinciæ excedere. Parti-
culare certorum locorum fit interdictio: vt cùm quis iubetur fines regni, vel
prouinciæ excedere. Particulare certorum locorum est prohibitio. Omitto
interdicta locorum & personarum, quæ ex censura ecclesiastica pendent, de
quibus, Deo fauente, paulò post. Est & pœna illa statuta interdictio, quæ
patronis causarum fit ex causa, ne intra annum, vel in perpetuum postulent,
ne certis personis adsint, ne in tribunali præsidis causas agant, vel in alio
certo tribunali. Interdicitur & foro, id est, forensibus negotiis, & aliis pri-
uatis actionibus, quæ explicat Vlpianus [n]. Et apud Demosthenem [o] de ho-
micidæ inuoluntarij exilio, ἐςὶ πᾶσιν ὅρος τοῖς ἀνδροφόνοις, τῆς τοῦ παθόντος εἴργεσθαι
18 πατρίδος. id est, *terminus est homicidis omnibus, interfecti patria prohiberi.* In
exulibus gradus pœnarum sunt. Ideo si qui ad tempus relegatus est simpli-
citer, antè redeat, in insulam relegatur: si is qui relegatus est insulam, eam
excesserit, deportatur: qui deportatus euaserit, capite puniatur [p]. Non
enim licebat excedere præscriptos exilij fines, ne pœna & iudicia illudantur.
Proinde relegatus quidam à Iulio Basso proconsule, ante tempus elapsum
in prouincia interdicta morari repertus, vinctus ad præfectos prætorio mis-
sus est per proconsulem Caium Plinium, qui despicerent, num damnari in
metallum, an summo supplicio, secundum gradus qui in pœnis obseruan-
tur, affici deberent [q]. Draconis leges permittebant exules capere propria
authoritate, deferre, & occidere [r], scilicet si in locis interdictis reperieban-
tur. Et disputant nostri, num hodiè id liceat [s]. Et ex præscripto consuetu-
dinis rati quidam sunt, & licere propria authoritate: mihi id non placet,
sed capi quidem posse arbitror, & non nisi iudicis authoritate necandos.
Nam & in deportato, iudicis pronunciationem, vt capitali sententia mul-
tetur,

[a] c. 1. de calum. lib. 5. Decreta. tit. 1. ca. hi qui, 3. q. 4. Barbat. in c. cùm non ab homine, col. 6. versi. & dic. t hoc, de iudic. vide Preposit. in ca. in primis, 2. q. 1.
[b] ca. valet, 81. dist.
[c] l. exilium, l. 5. de interd. & releg. in P. l. relegatorum, l. 7. §. solet, eod. tit.
[d] Dion Cassius, lib. 38. histor. Roma.
[e] in §. 1. versi. qui vero ad prædictam pœnam, de pace tenenda, lib. 2. Feud. tit. 53.
[f] 1. Numeror. c. 12.
[g] l. fin. de interd. & relegat.
[h] §. sunt tamen, de interd. ap. Iustin.
[i] § si quis autem, de susp. tutor.
[k] c. vltimo, extra de accusatio.
[l] l. nulli, l. 10. de senten. & interlocu. om. iudi. lib. 7. tit. 45.
[m] l. exilium, l. 5. de interdi. & relega.
[n] Vlp. l. moris, l. 9. de pœn. in P.
[o] Demosth. aduersus Aristocra.
[p] Marc. l. relegati l. 4. & Callistra. l. capitalium, l. 28. de pœn. in P.
[q] Plin. Nepos, lib. 10. Epistol.
[r] Demosthe. contra Aristocratem.
[s] Bart. Bald. Paul. Castr. in l. 1. C. de sum. trinit. Alberi. de Rosato. in l. seruus, C. de his qui ad eccles. confug. in ca. sicut. 17. q. lib. 4.

mento & voto se constrinxeris, vt per ieiunium & cæterarum rerum abstinentiam affligat animam suam, in arbitrio viri erit, si faciat &c. Solentq; oratione & ieiunio dæmones, qui corpora obsident, & mentes edomari [a]. *Sicut in visceribus puerorum*, inquit D. Basilius [b], *vermes acutis medicinis expelluntur: sic peccatum in animo radicatum, ieiunium interficit.* Et D. Ambrosius, *appetentia voluptatum constat Adamum à mandatis Dei excidisse. Quomodo igitur nos voluptas ad paradisum reuocare potest, quæ sola nos paradiso exuit? Vnde Dominus volens nos aduersus diaboli tentamenta fortiores reddere, certaturus ieiunauit, vt sciremus quia aliter illecebras mali non posse nos vincere. Aut quæ salus nobis esse potest, nisi ieiunio eluerimus peccata nostra?* &c. Athanasius [c], *Amplectamur valdè ieiunium, magnum enim munimẽtum est ieiunium, & oratio, & eleemosina, cùm ex morte homines liberet: vt enim ob escam & inobedientiam perturbatus est Adam ex paradiso, ita rursum per obedientiam & ieiunium in paradisum, qui volet, redibit.* Cùm per id ieiunium Dei gratia ad miserendum flectatur, ieiuniũ delinquentis vulnera curat, curatos sanctificat [d]. Satisfacit pro commissis [e] nõ tantùm viuentium, sed & eorum, qui iam hinc emigrarunt [f]. Neque soli populi, qui Dei veri cognitionem habuerunt, ieiunia ad expiãda delicta valere, & ad purgandas animas existimarunt: sed & inter Ethnicos ij, qui seriò philosophati sunt. Atque Clemens Alexandrinus [g] mysteriorum Eleusinorum signum fuisse hæc verba tradit. *Ieiunaui, potum cõfectum bibi, ex cista accepi: postquam feci, deposui in calathum, & ex calatho in cistam.* Porphyrius testatur [h] theologos gentilium iubere suis sacrificulis, antequã sacrificarent, purgare animum ieiunio, ac præcipuè animalium abstinentia. Existimant namq; inquit, sanctam animi puritatem, symbolum esse characteremq; diuinũ, quo custodiaris: adeo vt nihil patiaris ab spiritibus dæmonum. Quamobrem quia in pœnam delicti & ieiunia inflicta, quia omnibus temporibus anni peccatur, omnibus quoque stata quædam ieiunia [i]: quædam etiam indicta & repẽtina, vel à nobis ipsis, vel à superioribus. Stata sunt in tẽporibus decretis, prout refert Gratianus per totam septuagesimam sextam distinctionem, vbi & patrũ leges adfert. Et Innocẽtius tertius in c. 1. & 2. de obseruat. ieiunio. [k] & alij [l]. Vt immorari hîc non expediat. Adiiciam tantùm Aerium hæreticum fuisse olim iudicatum, quòd tempora præstitui ieiuniis non debere dixerit, teste Epiphanio. Indictum ieiunium est, ꝙ extra tempora decreta ieiuniis ob placandã irã Dei indicitur, vel ob aliam causam: quod nisi quis seruauerit legitimè indictum, cõcilio Maguntinẽsi anathematizatur [m]. Sic filij Israël cõtra Philistæos pugnaturi indixerunt ieiunium: ieiunauerunt, & clamantes dixerũt Deo, *tibi peccauimus Domine* [n]. Et Dauid propter infirmitatem filij sui sibi indixit ieiunium [o]. Et Iudith tempore indictum populo metu Holofernis [p]. Et cùm tradẽda esset Iudæorum gens ab Assuero, inuidia Amanitis, per Hester indictum ieiunium [q]. Et tempore Iohelis [r], & Ionæ inter Niniuitas [s]. Gradus abstinentiæ plures sunt in ieiunio stato, vel indicto. Nam aliis licet aliquibus temporibus lacticinia edere, aliis non licet, aliquando oleribus tantũ & vino vti, aliquando pane & aqua solùm. Quæ omnia vel lege, vel cõsuetudine recepta sunt, vel proprio statuto. Vnde ieiunium aliud alio leuius & grauius, ratione rerũ, personarum, & temporis, & criminis, vt licet obseruare ex canonibus pœnitentialibus [t].

a Marci 9.
b D. Basil. sermo. de ieiunio.
c Athanas. lib. de virginitate.
d ca. sint tibi ieiunia de consecr. dist. 5.
e can. igitur, 76. dist.
f can. animæ defunctorum, 13. q. 2.
g Clem. Alexandri. orat. adhorta. ad gentes.
h Porphyr. libr. 2. de abstin. animal. vbi de his plura vide.
i ca. huius obseruantiæ, 76. dist.
k lib. 3. Decretal. tit. 47.
l Alberi. in Dictoin. in verb. ieiunium.
m in concil. Magũti. can. 35.
n 1 Reg. 7.
o 2. Reg. 3. Reg. 12.
p Iudith, 4.
q Ester, c. 14.
r Iohel. 14.
s Ionæ, c. 3. Matth. 12. Lucæ, 11.
t ca. hæc omnia, 72. dist. c. accepisti, de sponsal. duor. can. admonere, 33. q. 2. c. accusasti, de accusat. ext. ca. quicũque, 6. q. 1. can. qui compulsus, 22. q. 5. can. si quis conuictus, eod. ca. dæmon, 13. q. 2. c. licet, de pœniten. & remiss.

De excommunicatione. Cap. 8.

1 *Excommunicatio pœna diuina est, & quomodo. Quid, & species. Et 2.*
3 *Excommunicatio ciuilis quid, & à quo fiat.*

4 *Aqua & ignis interdictio quid.*
Regis delinquentis modus punitionis. eod.
5 *Aqua & ignis in nuptijs mysteria. Extorris quare quis dicitur. eod.*
6 *Aqua & igne expiata crimina.*
Expiatio criminum aqua & igne quomodo fiebat ethnicis. eod.
7 *Igne expiari posse scelera quomodo ethnici & nostri docent.*
8 *Deportatio successit in locum interdictionis aqua & ignis, quare.*
9 *Excommunicatio ecclesiastica qua, & minor, & maior.*
Sacrificijs interdicere maxima pœna. eod.
Execrationum dira atroces. eod.
10 *Excommunicatio minor à quo, & ob qua infligatur, & quis soluat.*
11 *Interdictum ecclesiasticum quid, & species.*
12 *Suspensio ecclesiastica ab officijs, & beneficijs qua.*
13 *Excommunicatus excommunicatione minori à quibus abstinere debeat, & quibus ex causis quis ipso iure in eam excommunicationem incidat.*
Excommunicati ecclesia remouendi. eod.
14 *Excommunicatis non communicandum, imminente pœna simili excommunicationis, exceptis quibusdam personis. Et 15. 17.*
Abstentus, excommunicatus dicitur. eod.
16 *Hareticum haredem instituens, excommunicatus est.*

QVINTA pœna diuina excõmunicatio erit: quæ posteà ab ecclesiastica disciplina vsurpata est. Ad cuius vim & authoritatẽ explanandam primùm admonebimus quid sit, & quomodo diuidatur. Nomen generale quippè excommunicatio, estq; à communione depulsio seu separatio. Proinde tot possunt esse excommunicationis species, quot communionis seu communicationis, à quibus quis eijcitur. Est communicatio cum Deo, & cum hominibus. Rursum ea, quæ cũ hominibus, vel est societas ciuilis, seu ecclesiastica. Igitur tot excommunicationes. Prior ea, quæ separat à Dei gratia: alia, quę separat à societate ciuili: alia, quæ à Deo, & societate ciuili piorũ. De prima certum est, vt ait quinta synodus [a], impium esse omnino separatũ à Deo, quandiu nõ reconciliatur. Quod & firmat D. Hieronymus in eo, qui in peccatum mortale incidit, ob quod recedit Deus ab eo [b]. Ciuilis excõmunicatio fit authoritate hominum, & sententia, sicuti superior à solo Deo. Eius generis sunt 3
exilia, interdictiones, relegationes, & deportationes, quibus cõmunio certæ societatis, ciuitatis, oppidi, regionis, regniúe interdicebatur, de quibus suprà. Sed illa acrior, quæ erat aquæ & ignis interdictio: nam quibus aquæ & ignis interdicebatur, societas omnino hominũ & commertium prohibebatur, ne 4
quis eos vrbe, mensa, lare, tecto reciperet [c], non ad sacra admitteret. Plinius [d] scribit, in Taprobana insula, ferè extra orbem relegata, rege, si quid delinquat morte multari, nulla vi interueniente, sed auersantibus cũctis, & commertia etiam sermonis denegãtibus Herodotus de Aristodemo loquens, qui saluus ex trecentis Lacedæmoniis, qui fortiter cum Leonida cõtra Persas occubuerant, euaserat: *Nullus*, inquit, *ei ex Spartiatis ignem accendebat, nullus ei colloquium communicabat.* Sic Cæsares [e] voluerunt Theod. Valent. & Arcad. eos, qui à fide Christiana in idololatriam lapsi sunt, à consortio omnium hominum segregari: maioremque poenam illam existimarunt, versari inter homines, & hominum carere suffragiis, quàm procul abiici, & longius amandari. Cicero [f]. *Qui erant reorum capitalium damnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciendum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & ignis & aqua interdictione faciebant.* Sic lege Draconis iussum [g], χερνίβων εἴργεσθαι τὸν ἀνδροφόνον, σπονδῶν, κρατήρων, ἱερῶν, ἀγορᾶς. *homicidam arceri ab aqua lustralis expiationibus, libationibus, crateribus, sacris, & foro.* Et vt ait Iuuenalis [h],

[a] ca. certum est, 24. q. 3.
[b] D. Hierony. in lib. Iudic. & can. audi, 11. q. 3.
[c] Alex. ab Alexand. lib. 5. Genial. dier. cap. 5.
[d] Plin. lib. 6. c. 22.
[e] l. hi qui sanctam, l. 3. de aposta. lib. 1. C. titu. 10.
[f] Cicer. pro domo sua.
[g] Demosth. in Leptinem.
[h] Iuuenal. Saty. 4.

vltimus autem
Aerumnæ cumulus, quòd nudum, & frustrà rogantem,
Nemo cibo, nemo hospitio, tectóque iuuabit.

5 Appellatione aquæ & ignis, videbantur omnia auxilia humana denegata: quòd aqua & ignis, duo hominibus summè necessaria visa sunt, vt explicat post Lactantium [a], Budæus [b]. Et Scæuola [c], aqua & igne inter coniuges cõmunicatis, fieri nuptias olim tradit, & inseparabilem societatem. Et certè maximum esse videtur delictum, ob quod, quæ communia omnibus sunt, denegãtur. *Causa nascendi*, inquit Varro [d], *duplex, ignis & aqua: ideo ea in nuptijs in limine adhibentur: quod coniungit hic, & mas ignis: quòd ibi semen, aqua fœmina, quòd fœtus ab eius humore, & eorum iunctione sumit Venus.* Meminit & eius ritus Nonius, sed addit maritum item à foco titionem accipere ex fœlici arbore, & cum eo, aquali aquam deferre. Proinde is, qui his priuatus est, extorris dictus. Interdicebatur autem illis duobus, quos vita priuandos notabant. *Initium necessariæ rei vitæ hominum*, inquit Ecclesiasticus, *aqua, ignis* [e]. Proinde libertas viuendi quoque in his duobus. Sic enim scriptũ est, *apposui tibi ignem & aquam*, inquit Deus, *porrige manum tuam ad quod volueris* [f]. Explicat deinc statim, ante hominem vita & mors, bonum & malum. Seruius in illa verba Virgilij [g], *Qui fœdera fulmine sancit.* Ad facienda fœdera ignis & aqua adhibebantur. Vnde contrà, quos arcere volebant à consortio, eis aqua & igni interdicere solebant, id est, rebus, quibus consortia copulabantur. Sed & nihil prohibere mi-
6 hi videtur dicere, ignis & aquæ interdictione, significari tam impium esse crimẽ, cui imponebatur, vt nulla expiatione remitti posset. Accepimus enim illis duobus elementis creditum apud omnes ferè gentes expiari posse delicta, & purificari.

Virgilius [h], *Tu genitor cape sacra manu, patriósque penates:*
Me bello ex tanto digressum, & cæde recente
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Sic marina aqua purificari omnia ait, dum agit de pœna parricidarum culeo insutorum. Ingredientes & egredientes domo, vbi mortuus erat, aqua se aspergebant Græci, vt se purgarent, quam semper eius causa tunc pro foribus habebant in vase, quod illis dictum ἀρδάνιον, vt ait Suidas [i]. Dido apud Virgilium sacrificatura inferis ait [k],

Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

Et dum de Misseni sepultura, deq; aspersione sociorum loquitur, ait [l],

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ.

Vtebantur & pro ramo lauri, aut oliuæ, aspergillo: aquam etiam lustralẽ habebant in ingressu templorum, quam sacrabant extinguendo in eam torrem ex altari, vbi sacrificassent [m]. Sicut & apud Hebræos aquæ lotio ad emundationem pollutionis sæpè vsurpata est [n]. Vsurpant eandem Machumetistæ in Alcorano suo. Et Moscouitæ, aqua cõsecrata, quam hauserunt sacerdotes & sacrarunt in die Epiphaniæ. Vtuntur posteà toto anno post confessionem ad expiationem peccatorum, teste Sigismundo Barone [o]. Melius nunc apud Christianos in baptismo verbis sacramentalibus constituto, ex Dei virtute, ex sacrosancta passionis dominicæ efficacia & præcepto, eluũtur omnia peccata, & mortalia [p]: lustrali autem cõsecrata, venialia [q], ex adumbratione & prædictione legis antiquæ Mosaicæ [r]. Vt & erat baptismus D. Ioannis in pœnitẽtiam [s].
7 Igne quoque putasse expiari crimina antiquos apparet, quòd cum aqua & eũ in sacrificiis adderent: vt constat ex illis versibus Virgilij,

Fontémque, ignémque ferebant,
Vel Atilino, & verbena tempora vincti.

a Lactan. lib. 2. diuinar. institut.
b Budæ. in l. 2. de pœn. in posterio. annotat. in P.
c Scæ. in l. Seia, l. 67. §. 1. de donat. int. vir. & vxo. lib. 24. P. titu. 1.
d Varro, 4. de ling. Lat. & 11. de vita popu. Roma.
e Ecclesiasti. c. 15.
f eod. c. 16.
g Virg. 12. Aeneid.
h idem 2. Aeneid.
i Suidas, in verbo, ἀρδάνιον.
k Virgil. 4. Aeneid.
l Virgil. 6. Aeneid.
m vide Lilium Grego. Girald. de diis gentium Syntag. 17. dum de supplicationibus agit.
n vt Leuiti. 16. & 25. Exod. 30. Deuter. 23. 4. Reg. 5. cum simillib.
o Sigismũdus Liber Baro, libr. de reb. Moscouitarum.
p D. Ioan. euang. c. 3. & 19. can. filius, in fine, de cõsecr. dist. 4. c. maiores, de baptis. Matthæi. c. 28. cum similib. prædict. Ezechiel, 47.
q ca. aquam, de consecra. dist. 4.
r can. nec quemquã, ead. dist.
s Matthæi, 3. Mar. 1.

Et Iuuenalis[a], *Cuperent lustrari si qua darentur*
Sulphura cum tedis, aut si foret humida laurus.

Virgilius purgationem omnem olim factam aut per aquas, aut per aërem sic innuit[b], aut per ignem animarum, *Aliæ panduntur manes*
Suspensæ ad ventos. alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

In summa & expiationes animarum fieri igne crediderunt Plutarchus in Solei historia[c], & Plato[d], & D.Paulus[e]. Vnde scriptum, *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*[f]. Proinde ignis & aquæ interdictio docet inexpiabile scelus. In locum autem istius pœnæ interdictionis aquæ & ignis successit deportatio. Successit autem, vt opinor, quãdo nullo modo commoti illa priuatione damnati, solum non verterent, nec abirent spontè, frontem fricantes, & impudenter sibiipsis consulentes, & malo essent exemplo. Quare & quia spontè mutare solum, pudore nullo suffusi nolebãt, rectissimè inductum, vt inuiti deportarẽtur in insulam, & inuiti tecto, lare communioneúe, patria carerent. Sic enim deportatio à communione damnatũ eximit, vt post mortem eius poena maneat, nec liceat mortuum ex loco deportationis trãsferre aliò, vel sepelire inconsulto principe[h]. Alia & tertia excommunicationis species est ecclesiastica, quæ duplex est, minor, & maior. Minor arcet aliquem à communione templi, & à participatione sacramẽtorum[i]. Hanc summoperè poenam metuũt Vtuopiẽses in republica sua supra alias, sacris inquã sibi interdici, teste Thoma Moro[k]. Sacerdotibus Druidis etiam Gallias administrantibus maxima sacrificiis interdicere. *Si quis*, iuquit Iulius Cæsar[l], *aut publicus aut priuatus eorum decreto non steterit, sacrificijs interdicunt. hac pœna apud eos grauissima, quibus ita interdictum est, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditumq́, sermonemq́, defugiunt: ne quid ex contagione incommodi capiant. Neque his petentibus ius redditur, neque honos illis communicatur.* Testatur & Aemilius Probus[m] Eumolpidas sacerdotes à populo Atheniẽsi cõactos fuisse, vt Alcibiadem deuouerent, eiusque deuotionis, quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incissum, positum fuisse in publico. Idipsum & Plutar.[n] & Iustinus[o] tradũt. Liuius[p] & eius execrationis morem refert. *Qui victus acie excessisset*, inquit, *eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares, obtestationemq́, quam sanctissimam potuerunt aduersus hospites composuerant.* Et iterum alibi[q], *huius atrocitas facinoris nouam veluti flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgò ipsum liberósque eius execrarentur. Quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt sanires ipse in suum sanguinem effecerunt.* Minor infligi potest ab episcopo, & à quolibet inferiore minore iudice ecclesiastico[r], & pro cõtumacia, & aliis culpis. Sicut etiã & proprius sacerdos scilicet, qui habeat exomologes audiẽdi potestatẽ: is enim proprius est[s], potest ab hac excõmunicatũ soluere[t]: nõ autẽ à maiori[v]. Huc pertinere potest interdictũ ecclesiasticũ[x], quod certa species cẽsuræ ecclesiasticæ est, quando prohibetur administratio sacramẽtorũ, vel celebratio diuinorũ officiorum, vel executio spiritualiũ quorũdã actuũ, in pœnã ob delictũ. Estq; interdictũ seu interdictio, vel locorũ, aut p̃sonarũ, dũ ciuitas, clerus, popul⁹, regnũ, & similia interdictione plectũtur[y]. Interdicti & excõmunicati celebrãtes, deponũtur[z]: & qui in loco interdicto sacra facit[a]. Sic duplex interdictũ, reale, & personale. In reali res interdicitur locus, vel prouincia[b]. Idq; vel in vniuersum, vel singulariter, vel in horrorẽ, vt si pollutus locus[c], vel in honorẽ loci, ne ipse inhonoretur[d]. Interdictũ interdũ certis p̃sonis fit, vel à diuinis, vel ab ingressu ecclesiæ[e]. Fit & in genere: sicuti si interdicatur clerus, vel popul⁹, collegiũ, vel vniuersitas, in quo & singulares eorũ p̃sonæ sunt interdictæ[f]: cõtra vniuersitatẽ verò nõ potest ferri sentẽtia excõmunicationis, ne cõtingat idẽ insontes quoq; puniri[g]. Huc etiã referẽda suspẽsio, cẽsura inquã, qua certæ p̃sonę ecclesiasticę, officiũ vel exercitiũ ei cõpetens interdicitur, interdũ, ab homine, interdum à lege[h]. Casus autẽ q̃bus incidit in suspẽsionẽ iuris, colligũtur ab scholiaste iuris põtificij.

(The right-margin numbers 9, 10, 11 and 12 stand beside the lines beginning “ferre aliò”, “breui ab omnibus”, “excõmunicatũ soluere” and “Casus autẽ” respectively.)

a Iuuenal.
b Virgil. 6. Aeneidos.
c Plutar. lib. de consola.
d Plato.
e D. Paul. 1. ad Corinth. 3.
f Psal. 65.
g l. 2. §. fi. de poen. in P. l. 3. ad l. Iul. pecul.
h Marc. in l. 2, de cadauer. punito, lib. 48. P. titu. 24.
i can. ad mensam, §. euidenter, 11. q. 3. c. fin. de cleri. excom. minist.
k Thomas Mor. libr. 2. Vtuopiæ.
l Iul. Cæsar, libr. 6. Commentar.
m Aemylius Probus, in vita Alcibiad.
n Plutar. in Alcibia.
o Iusti. in 5.
p Liuius, libr. 6 deca. 3.
q idem, libr. 10. decad. 4.
r c. cùm ab ecclesiarum, de offic. ordina.
s ca. præsertim, 5. q 3. & ca. audi, 5. q. 3.
t c. duobus, & c. nuper, de sent. excõ.
v d. c. nuper, & c. ab excommunicato, de rescrip.
x de hoc interdicto ecclesiast. & variis membris vide arborẽ interdictorum, quæ in princ. lib. 8. C. ponitur in commentariis.
y de quib. in c. si sententia, cum capp. seq. de sentent. excommunic. in 6.
z c. latoris, c. 4. de cler. excom. iniust. c. fraternitatis, c. 6. eod.
a c postulastis, c. 7. §. quæsiuistis, de cleri. excom. iniust.
b c. in partibus, de ver. sig. vide gloss. in prag. sanctio. titul. de interd.
c vt c. consuluisti, de consecr. eccles.
d ca. fin. de consecr. dist. 2.
e c. is qui, de senten. excom. in 6.
f c. si sententia, eo.
g c. Romana, § si. eo in 6.
h c. ad reprimendã. de offic. ordin. ap. Grego. clem. cupientes, de pœn apud Clemen.

tificij [a]. Excommunicatus excõmunicatione minori abstinere debet à sacrosancta dominica eucharistia, & aliis sacramentis ecclesiasticis: alioquin illa in sui damnationem aliquãdo susciperet [b]. Ipso iure in hanc excõmunicationẽ minorem incidere notatur sacrilegũ [c], notorium fornicatorẽ [d], simoniacũ [e], à manu laici euchariſtiam suscipientem [f], Balistariorum in Christianos artẽ exercentẽ [g], & alios, de quibus in rubricam, & Summ. de sentẽtia excõmunicationis interpretes. Reducũtur autem omnes casus ad duo capita: primum, vt hac minori cẽseatur excõmunicatus, qui incidit in peccatũ mortale quodlibet [h]. Proinde is non debet ad sacrosanctum pabulũ accedere, nisi confessus illud fuerit, & fuerit absolutione & pœnitentia Deo reconciliatus [i]. Et si peccatũ sit occultum, ea excõmunicatione minori certè à Deo seiunctus est [k]: si manifestũ, & quoad hunc visibilem fidelium ecclesiã excõmunicatus minori sententia iure ipso fit [l]. Et ideo sæpè olim à societate ecclesiæ, scilicet piorũ, & à sacris, donec pœnituissent, pellebantur publicè peccantes. Sic D. Ambrosius Theodosiũ imperatorem, ob perpetratam in Thessalonica ciuitate cædẽ, cum Mediolanum venisset, & solemniter templum ingredi voluisset, enarrata primùm immanitate sceleris, & quod minimè diceret, vt iniustæ cædis sanguine pollutus, sanctum Dei templum ingrederetur, ab ingressu prohibuit, dixitque, *Recede, recede, ne altero peccato priora crimina augere contendas, suscipe vinculum, quo te omnium Dominus nunc ligat* [m]. Est enim hæc excommunicatio medicinalis [n], qua quis resipiscere adigitur [o]. Et ideo posteà cum illis communicamus, dum se fideles esse futuros promiserunt [p]. Et excommunicatos ab ecclesia remouendos, donec pœnituerint, statuit concilium Antiochenum [q].

14 Aliud caput excommunicationis minoris, qua quis ipso iure notatur, est, si quis excommunicato maiori excõmunicatione cõmunicat [r], sermone, oratione, salutatione, commestione, osculo, quæ vitari debent [s]. Et in canonibus apostolorum [x] sic cautum εἴ τις ἀκοινωνήτῳ, κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφοριζέσθω, *Si quis cum excommunicato, etiam in domo preces coniunxerit, & ille communione priuetur.* Et in synodo Carthaginensi idem statutum fuit [y]. In Braccarensi concilio primo [z], qui pro hæresi, aut pro crimine aliquo excommunicantur, nullus ei cõmunicare præsumat. Quæ si quis spernit, voluntariè seipsum alienum à communione facit. Et concilio Toletano primo [a], si quis laicus abstinetur, ad hunc, vel ad domum eius, vel clericorum, vel religiosorum nemo accedat. Similiter & clericus si abstinetur, à clericis deuitetur. Si quis cum illo colloqui vel conuiuari fuerit deprehensus, etiam ipse abstineatur: sed pertineat ad eos clericos, qui eius sunt episcopi, & ad omnes qui commoniti fuerint de eo qui abstinetur, siue laico quolibet, siue clerico. Quo loci abstentus pro excõmunicato accipitur, sicut apud D. Cyprianum, dum ait [b], *Et idcirco consultè & cũ vigore fecisti, frater charissime, abstinendo diaconum, qui cum virgine sæpè mansit, sed & cæteros, qui cum virginibus dormire consueuerant.* Simile etiã ac in superioribus conciliis statutum in concilio Antiocheni [c]. Accedit huc fundamẽtum præcepti Dei, vt qui nolunt audire ecclesiam, sint tanquam Ethnici & publicani nobis [d], cum quibus nulla erat legitima Iudæis participatio, non commertiũ, seu communicatio [e]. Et D. Paulus postquam ob fornicationem excommunicauit Corinthium, subiungit [f]. *Si is, qui frater nominatur, est aut fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, cum huiusmodi nec cibum sumere.* Et D. Ioannes [g] *si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite eum recipere in domum, nec aue ei dixeritis, quia qui dicit ei aue, communicat operibus eius malignis*, Et in summa qui extra nos sunt, iure communicare nobiscum non possunt [h]. Eo pacto & excommunicatus est, qui excommunicato literas mittit [i]: quia & per literas loquimur, vel per nuntium [k]. Quamobrem colligimus, excommunicato non esse communicandum, ne excõmunicatio in alium sic transeat [l]. Et Zonaras videtur sanctionis istius reddere rationem, cõtemptum & calumniã eius, qui separauit, si non vitetur separatus, quasi is malè separauerit [m]. Sed & contem-

[a] glos. in d. clem. cupientes.
[b] cap. si. de cohabit. cler. & mulier. ca. audi. 11. q. 3.
[c] can. miror, 17. q. 4.
[d] c. vestra, de cohab. cler. & mulier.
[e] c. tanta, de simon.
[f] ca. si qs deinceps, 17. q. 4.
[g] c. 1. de sagitar.
[h] Angel. de Claus. in Sum. in verbo, excommunicatio, 4. probat d. c. audi. text. in ca. illi qui, 6 q. 1.
[i] c. fin. de cleri. excom. ministr.
[k] d. ca. audi.
[l] c. vestra, de cohabi. cleri. & mulier.
[m] in histor. Tripartita, lib. 9. cap. 10. & Theodo. libr. 5. histor. c. 18.
[n] § 1. de sent. excom. in 6.
[o] ca. multi, 2. q. 1. d. ca. audi. ca. certum, & ca. corripiantur, 24. q. 3. ca. notandum, eod. can. ets, 11. q. 3.
[p] ca. sane, 24. q. 2.
[q] conci. Antioch. ca. 2.
[r] ca. præcipue, & ca. si quis episcopus, & seq. ca. sicut apostoli, can. episcopi, ca. placuit, & can. sit 11. q. 3. Panor. in c. nulli, de sent. excommunicat. c. nuper, eod.
[s] ca. si inimicus, & seq. 93. dist. ca. illi qui, 6. q. 1. can. ad mensam, ca. roogo, ca. quatuor, cũ sequen. can. excommunicatos, ca. antecessorio, 11. q. 3.
[t] in cano. 10.
[v] can. 9.
[x] ca. 33.
[y] ca. 15.
[z] Cypr. li. 1. Epistol. episto. 11.
[a] ca. 2.
[b] Math. c. 18.
[c] Thobiæ, 1. 2. Machab. 3. ca. sicut sanctus, 11 q. 4. c. vestra, c. sicut, de cohabita. cler. & mulie.
[d] 1. Corint. 5.
[e] D. Ioan. 2. episto. c. 1.
[f] ca. illi qui illa peccata, 6. q. 1.
[g] c. vbi periculum, §. nulli etiam, de elect. in 6. & ibi Archidia. & Ioan. Andr.
[h] l. & licet, de consti. pecu. in P. l. consensu, de actio. in P.
[i] ca. si quis laicus, & ca. excellẽtissimus, 11. q. 3. & can. sanè quod, 24. q. 2.
[k] Zonar. super ca. 11. Aposto.

tus Dei adest, quia non homo solus ligat excommunicatione, sed Deus[a], qui authoritatem ligandi & soluendi dedit[b]. Ideo siue iustè, siue iniustè lata fuerit, propter authoritatem ligantis timenda[c], antequam de iniquitate appareat[d]: vt si quis eam contemnat, ipso facto incurrat excommunicationem[f]. Quanquam iniusta corā Deo non liget[e]. Proinde & magis licere responsum est cum pagano communicare, quàm cū excommunicato[g]. Is enim gentilis cùm melior fieri possit, nondum veritatem amplexus, lucro ecclesiæ esse potest: at excōmunicatus in communione admissus, deterior fiet impœnitēs, & idcirco commertiū nobiscum habere prohibetur, vt erubescat, & cōfusus resipiscat[h]. Quare & qui scit solus occultum esse excōmunicatum, & is eum deuitare tenetur[i]. Et si manifestè excōmunicatus ingrediatur ecclesiam, reliqui, qui in ea ecclesia, seu sancta basilica sunt, egredi potius debēt, quàm eū ibi pati[k]: excepto sacerdote, qui sacram liturgiam perficit, & incoepit sacrū diuini officij canonem[l]. Quinimò & is excōmunicatur post mortem, qui hæreticum constituit hæredē[m]. Is namq; excōmunicatus est hæreticus[n]. Ideo nec viuis nec mortuis cum eis cōmunicare oportuit, cum quibus nec viuentibus licuit[o]. Debet etiam & iisdē rationibus prælatus ipse ab altero prælato excōmunicatū vitare, & iubere à sibi subditis euitari[p], aliter deponēdus est[q]. 16
Sunt tamen personæ aliquæ, quæ possunt impunè personis excōmunicatis cōmunicare, ob necessitudinē & præcedentem coniunctionē: qualis vxor, filius, seruus, qui ignorat excōmunicationē: & qui impellitur necessitate, vt cū excōmunicato participet, vt mendicus[r]: quiue ea mente cū eo communicat, vt corrigat[s]. In Gallia ex synodo Basiliēsi[t] receptū, ne teneamur euitare excommunicatos ab homine, vel à iure, siue suspensos, seu interdictos: nisi suspensio, interdictū, prohibitio, vel excōmunicatio, quæ contra personas, vel collegiā, vel vniuersitatem, aut aliū locū certū, fuerint à iudice pronunciata, vel denūciata specialiter aut expressè: aut ita notoriè in excommunicationis sententiam constiterit eos incidisse, quòd nulla possit tergiuersatione celari, aut aliquo iuris suffragio excusari. 17 18

- a ca. nemo contemnat, 11. q. 5.
- b Matthæi, c. 16.
- c can. 1. 11. q. 3. can. qui iniustus, eod.
- d can. si episcopus, 11. q. 1.
- e d. can. qui iniustus.
- f ca. quomodo, 11. q. 3.
- g ca. ad mensam, 11. q. 3.
- h ca. si inimicus, 93. distin.
- i can. si tantùm, & can. seq. 6. q. 2.
- k can. omnis qui, 24. q. 1. & ca. facit Apostoli, 11. q. 3.
- l ca. nihil, 7. q. 1.
- m ca. sane profertur, 24. q. 2.
- n ca. quod autem, 4. q. 1. c. excommunicatus, c. ad abolendam, de hæret. ap. Grego.
- o ca. sane, 14. q. 2.
- p ca. cons, 11. q. 3.
- q can. Theugaldum, & can. quicunque communicauerit, 11. q. 3.
- r ca. quoniam multos, 11. q. 3. & can. excellentissimis, eo.
- s ca. antecessor, 11. q. 3.
- t in syno. Basil. seu prag. sanctio. titul. de excommunic. nō vitan. & in Cōcord. Leo. Pap. & Franc. 1. reg. titul. de excom. non vitan.

De maiori excommunicatione. Caput 9.

1. *Maior excommunicatio quæ.*
   Synagogæ priuatio maxima Iudæis pœna. eod.
2. *Anathema, excommunicatio maior solemnis. Anathema quid. eod.*
3. *Socer homo quid, & deuotus.*
4. *Excommunicatio in locum mortis legis Mosaicæ subrogata.*
5. *Excommunicati ipso iure, & ab homine.*
   Excommunicationem ipso iure quibus casibus quis incurrit, & absoluitur tantùm à summo Pontifice, vel tantùm ab alijs in mortis articulo. eod.
6. *Excommunicationis maioris casus, quibus absolui quis potest ab ordinarijs.*
7. *Excommunicationis maioris mala.*
8. *Excommunicatio pro quibus causis infertur ab homine, & excommunicare qui possint.*
9. *Excommunicatio non leuiter proferenda, & quomodo.*
   Monitio sententiam iustam excommunicationis præcedere debet. eod.
10. *Excommunicationi causa inseri debet. idem in absolutione.*
11. *Absolutio ad cautelam in quibus casibus detur.*
12. *Excommunicatio debet proferri studio corrigendi.*
13. *Formula certa eius, & debet fieri in scriptis.*
14. *Excommunicatio, vel monitio num possit ferri nemine excepto.*

Maior

1 MAIOR excommunicatio dicitur, per quam quis separatur non tantùm à sacramentorum participatione, sed etiam ab omni ecclesiastica communione: quando extra congregationem omnino fidelium eiicitur [a]. De hac intelligitur illud [b], *si non audierit ecclesiam, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus.* Horum corpus dicitur dari Sathanæ [c], vt anima eorum resipiscat. Nam Sathanæ conceduntur qui cum ecclesia non sunt fidelium. Quemadmodum & apud Iudæos, qui grauiter peccassent, aposynagogi fiebant, id est, eiiciebantur extra synagogam eorum. Sic apud D. Ioannem [d] scriptum est, Iudæos decreuisse, vt si quis confiteretur Dominum nostrum Iesum, esse Christum, extra synagogam fieret, quod maximè timebant Iudæi. Vnde & Dominus prædixit, tanquam pœnã graue discipulis infligendã, quòd absq; synagoga eos facerent [e]. Erant Samaritani apud Hebræos huiusmodi, quorum vitabant communionem [f]. Est solemnis excommunicatio execratio
2 grauis, quæ anathema dicitur [g]. Et propriè hæc dicitur mucro episcopalis [h]. Et aliquando, cùm sit anathema separatio à Deo, ponitur pro excõmunicatione maiori [i]: verùm execratio maior in anathemate propriè vsurpata. Nã illud infligitur adstantibus 12. presbyteris cum candelis accensis, quas post prolationem sententiæ extingunt, abiiciuntque, & pedibus conculcant [k]. Dicitur & anathema æternæ mortis damnatio [l]. Nam & anathematis abominatio in lege Mosaica mortem habebat [m]. Et D. Hieronymus notat [n], anathema esse vltimam execrationem. Apud Iosuam legitur חרם pro eo quod vertimus anathema, à radice חרם & החרים id est, occidit, exterminauit, & חרם dicunt quoque interitum, rem, vnde nihil colligitur commodi. Græcis ἀνάθημα, seu ἀνάθεμα est, Deo consecratum & dicatum: & ita à commercio & vsu hominum separatum, & inde relictum Dei vindictæ ob iniquitatem. Sic enim scribit Iustinus Martyr [o], ἀνάθεμα λέγεται τὸ ἀνακείμενον καὶ ἀφωρισμένον Θεῷ, καὶ εἰς κοινὴν χρῆσιν μηκέτι λαμβανόμενον, ἢ τὸ ἀπηλλοτριωμένον Θεοῦ διὰ κακίαν. id est, *Anathema dicitur sepositum & separatum Deo, & in communem vsum nunquam assumptum; relictum Deo propter malitiam.* Sacrum Latini dicunt ho-
3 minem impium, execrandum, κατάρατον, κάθαρμα, vt apud Horatium [p],

Intestabilis, & sacer esto.

Macrobius [q] tradit morem antiquum fuisse, veteres apud se nullum animal diis illis seu idolis sacrum, non passos, sed abegisse ad fines Deorum, quibus sacrum esset: animas verò sacrorum hominum, quos Græci ζάνας vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad Deos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitabant: sic animas, quas sacras in cœlum mitti posse arbitrati sunt, viduatas corpore quamprimùm illo ire voluerunt. Ita hominem sacrum dicebant, quem licebat occidere, deuotum inquam morti. Sic in Deuteronomio [r], *non inferes quicquam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema.* Et D. Paulus, *optabam ipse anathema esse à Christo, à fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israëlitæ*, &c. Et rursum [s], *si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha*, id est, execratio extra communionem bonorum, vs-
4 que ad aduentum Domini [t]. Grauissima est pœna in iure excommunicatio [v], potissimùm inducta ad castigandos cõtumaces & inobedientes prælatis, subrogata in locum mortis corporalis, quæ dicebatur lege Mosaica iis, qui per contumeliam refragabantur iussis sacerdotis [x]: quia ecclesia nunc non infert iudicium, vel sententiam sanguinis [y]. Sicque D. Cyprianus [z] gladium hunc spiritualem, quo quis extra communionem ecclesiæ eiicitur, subrogatum existimat in locum gladij temporalis, quo occidebantur corpore homines tempore legis Mosaicæ à sacerdotibus. Deinceps & inducta, vt mali à

a ca. euidenter, 11. q. 3. & fere tota q. 3. ca. Engeltrudam, 3. q. 4. c. à nobis, de exceptio. c. pen. de sent. excomm.
b D. Math. c. 18.
c 1. Corinth. 5.
d D. Ioan. Euan. c. 9.
e D. Ioan. c. 16.
f D. Ioan. c. 4.
g gloss. in Extra. excommunicamus, in ver. anathema, de sent. Excommunic. in Extrau. com. Panor. in c. cum ab ecclesiarum, de off. & pot. iud. ordin. c. cum non ab homine, de iudic.
h ca. vis, 16. q. 2.
i ca. certum est, 24. q. 1. ca. si. 3. q. 4.
k ca. debent, & ca. cùm aliquis, 11. q. 3.
l ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
m Deutero. 6. & Iosuæ, c. 7.
n D. Hierony. sup. c. 9. ad Roma.
o Iust. Mar. lib. responso. de orthodoxe, q. 121.
p Horat. lib. 2. Serm. saty. 6.
q Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 7.
r Deutero. 6.
s 1. Corinth. 15.
t Guillisarius, in ver. maranatha, 23. q. 4.
v ca. corripiantur, 24. q. 3.
x Deutero. c. 17.
y c. in archiepiscopatu, de raptor. c. clericis, c. 5. & c. sententiam sanguinis, c. 9 ne cler. vel mona. lib. 5. Decreta. tit. 50.
z D. Cypria. epist. 11. lib. 1.

bonorum communione priuati, bonos non inficerent[a] contagione peccati, & ipsi præ pudore erubescerent, & ad meliorem redirent frugem.
Hac maiori excommunicatione excommunicantur quidam ipso iure, alij 5
ab homine. Ipso iure casibus pluribus, delicto commisso, incurrit quis in excommunicationem maiorem, à qua ab alio non potest absolui, quàm à sede apostolica, aut aliquando ab aliis, in moriendi puncto. Primus, si quis deliberatò malitiosè, manus iniuriosas iniecerit in clericos, & ecclesiasticas personas, cuiuscumque sint sexus[b]. Cuius quidem regulæ verba sunt ad amussim obseruanda, cùm extra illa qui nec deliberatè, aut sine malitia clericum percusserit, non incidat in canonem[c]. 2. Incidit ipso facto in excommunicatio. qui per annum pertinaciter contempsit obedire sententiæ judicis delegantis[d]. 3. Qui post monitionem prælati sui falsis literis post 20. diem non renunciauit[e]: qui falsas conficiunt, scienterúe his vtuntur[f]. 4. Communicantes scienter excommunicatis à summo pontifice[g]. 5. Incendiarij[h]. 6. Effractores ecclesiarum, & sacrilegi[i]. 7. Qui inconsulto summo pontifice rectorem, senatorem, vel patritium in vrbe Roma eligunt, consentiunt eligentibus, obediuntúe electis[k]. 8. Omnes qui persequuntur & capiunt Cardinales[l]: socij, & fautores illorum. 9. Et ij qui eos, qui sententiam excommunicationis tulerunt, & qui ferri curarunt[m]. 10. Qui officium nacti inquirendi in hæreticos dolo malo conniuent hæreses, vel præter ius prætextu officij in insontes animaduerterint[n]. 11. Religiosi seu monachi, qui præter casus sibi à iure vel ex priuilegio concessos, vsurpant authoritatẽ conferendi sacramenta, quæ à propriis exhiberi debent presbyteris[o]. 12. Qui iniuriosè vel temerè percusserit, vel expulerit, seu exilio affecerit episcopum[p]. Qui & in cœna Domini excommunicati declarantur. Et 13. pyratæ[q], & eorum auxiliares. 14. Qui inuitis subditis noua vectigalia seu pedagia imponunt[r]. 15. Hæretici[s]. 16. Qui arma Agarenis & infidelibus, equos, aliaque militaria vetita inferunt[t]. 17. Qui impediunt annonam deferri Romam[v]. 18. Qui per iurisdictionẽ prohibitam aliquos spoliant, rapiuntque & iudicant. 19. Qui in inuidiam, quòd quis negotium Romanæ curiæ iudicandum concesserit, vel quia inibi litiget, damnum, iniuriam ei, vel verbera intulerit[x]. 20. Qui impediunt ne literis apostolicis obediatur, vel satisfiat[y]. 21. Qui se à Romanæ sedis obedientia subtrahunt, subtrahentibus opem, cõsiliumúe dant[z]. 22. Qui iurisdictiones ecclesiasticarum personarum vsurpant[a]. 23. Qui Romipetas expoliant[b]. 24. Qui ditionis apostolicæ terras, ciuitatésue vel oppida inuadunt, & vsurpant[c]. Sunt & alij casus apud An-
gelum Clauasium[c] ex diplomatibus summorum pontificum extracti, quos 6
apud illũ videre licet. Itẽ alij casus, in quibus maior quidem excõmunicatio incurritur: verùm absolutio etiam quibuslibet ordinariis conceditur. Vt 1. Si iudices vel principes temporales recusant ius dicere ecclesiasticis personis implorantibus[d]. 2. Qui à paucioribus, quàm à duabus partibus collegij cardinalium electus in pontificem summum, sibi potestatem vsurpat[e]. 3. Qui se inuito episcopo in eius ecclesia ministeriũ occupat[f]. 4. Qui hospitia scholasticorum, vel doctorum Bononiæ ante lapsum temporis conductionis illorum conducunt[g]. 5. Qui indebitas exactiones ab ecclesiis & earum personis extorquent[h]. 6. Religiosi claustrum exeuntes audiendarum legum causa[i]. Idemque statutum in archidiaconis, decanis, præpositis, cantoribus, & aliis personatum habentibus[k]: nisi intra duos menses resipuerint. Sunt his alij casus similes, quos idem Angelus Clauasius percurrit[l]. Collígit & is quoque[m] vnum & viginti mala, quæ infert excommunicatio, vt priuet eum communione[n], sacramentis[o], suffragiis ecclesiæ[p], diuinis officiis[q], regno cœlorum[r], fama[s], potestate adipiscendi beneficia[t], à qui-

a ca. resecandæ, & ca. seq. 24. q. 3.
b ca. si quis suadente, ca. non dubium, ca. veniens, ca. ad euidẽtiam, ca. cùm illorum, ca. de monialibus, 17. q. 4. c. religiosa, de senten. excom. in 6.
c c. 1. & c. cum voluntate, eod.
d c. querenti, de off. deleg.
e c. dura, de crimi. falsi.
f c. ad falsariorum, eod. ca. si episcopus, 50 dist.
g c. significauit, de senten. excommunicat.
h c. tua nos, eod.
i c. conquesti, eod. ca. canonica, 11. q. 3. ca. omnes ecclesiæ, & ca. frater, eo. ca. si quis, 4. q. 1.
k c. fundamenta, de electio. in 6.
l c. fœlicis, de pœn. in 6.
m ca. quicumque, eo. in 6.
n clem. multorum, de hæretic.
o clem. religiosi, de priuileg.
p clem. 1. de pœn.
q in bulla Xisti 4. hi casus ponuntur, & Pauli 2. sum. pont. Xistus. in Extra incipiente, & dominici gregis.
r ca. si quis Romipetas, & seq. 24. q. 3. clem. quoniam, de immunit. eccle.
s ca. quod autem, 4. q. 1. c. excommunicamus, de hæretic.
t Angel. Clauas. in casib. excõ. maio. casu 22.
v idem, vbi sup. c. 23. 24.
x idem, cas. 25.
y idem ca. 26.
z idem cas. 27.
a idem ca. 28.
b idem ca. 29. d. ca. si quis Romipetas, 24. q. 3.
c Clauas. ca. 30.
d idem Claua. in Sũ. in ver. excommun. 5.
e ca. administratores, 23. q. 5.
f c. licet, de electio.
g c. quoniam, de off. ordin.
h c. 1. de loca.
i c. non minus, & c. aduersus, de immunit. eccles.
k c. non magno, ne cler. vel mona.
l c. si, eod. tit.
m in d. Summa, in ver. excommunicatio 7.
n Clauas. in vers. excommunicatio vlt.
o supra diximus, ca. omnis, & seq. 11. q. 3.
p & dictum sup.
q ca. nihil 11. q. 3. ca. quicũque, 11. q. 3. ca. de communione, & seq. 24. q. 2.
r c. quod inter, de pœnit. & remiss.
s ca. quodcumque, 24. q. 1. d. c. nihil.
t ca. infames, 6. q. 1.

bus

bus suspenditur [a], obsequio fidelitatis [b], vita æterna [c]: quia & bona opera
mortificat [d], & repellit à sepultura [e]. Omitto reliqua, quæ per singulas
8 tis, & criminum tractationes occurrent posteà. Ab homine excommu-
nicantur hac sententia pro iisdem criminibus declarando in sententiam ex-
communicationis canonis incidisse, vel alia ex causa proferendo: idq; vel
ab episcopo, vel à prælatis aliis, vel iudicibus, qui hanc iurisdictionem ha-
bent iure vel consuetudine [f]. Potest & excommunicare iudex ordinarius,
9 & delegatus spiritualis [g]. Cæterùm cùm hanc excommunicationis pœnam
tam grauia consequantur, operæpretium est obseruare excommunicantem,
ne temerè & leues ob causas eam exerat, sed ob graues [h], & deliberatò, si-
ne impetu, & cum causæ cognitione [i], monitione præcedente [k], iuxta
sententiam Euangelicam, eaq; trina [l]: alioquin sine monitione lata, est in-
iusta, & à qua excommunicatus facilè vindicatur [m]. Iniusta dicitur propter
ordinem non seruatum [n]. Ante tamen hanc declarationem timenda, & ser-
uanda [o], ad exemplum noui operis nunciationis [p]: semper enim sententiã
prælati exequi oportet, nisi appellatione, vel alio iuris remedio impediatur [q].
10 Sed & secundò in excommunicatione iustè proferenda exigunt causam iu-
ra [r] tanta pœna dignam, vt diximus proximè. Ideò & causa inserenda in
sententia excommunicationis, propter quam profertur [s]. Si enim iusta vi-
deatur, licet ea falsa sit, ligat & vincit, timendaq; [t]. Sic & qui petit absolui,
11 debet exprimere causam, propter quam fuit excommunicatus [v]. Sunt
quippe causæ, & casus, ob quos excommunicatio lata nulla dicitur iure, & in
quibus facili negotio, ad cautelam & cautionem, etsi nulla sit, concedi-
tur. 1. Si post appellationem legitimam feratur [x]. 2. Si habeat intollerabilem
errorem [y]. 3. Si declaretur excommunicatus participans, non monitus [z]. 4.
Si à non iudice legitimo dicatur lata [a]. 5. Vel à iudice excommunicato [b].
6. Si delegatus contra delegantis intentionem excommunicet [c]. 7. Vel in-
trusus, aut à iurisdictione suspensus [d]. 8. Si à violante interdictum hominis
feratur [e]. Item 9. in casu c. cum capella, & c. quanto, de priuileg. Et 10. in ca-
su c. cùm apostolus, de censib. & c. cùm ad quorumdam, de excess. prælat. Et
11. si qui profert sententiam, non intendit ligare [f]: vel qui excommunica-
tionem postulat, nolit excommunicatum ligari [g]. Et si feratur sub condi-
tione, ante cuius euentum moriatur excommunicatus [h]. Sine effectu enim
12 sententia nulla est [i]. Tertiò, legitima excommunicatio & iusta exigit, vt à
iudice proferatur bono zelo, & studio corrigendi [k]. Nec vindictæ propriæ
13 animo, vel ad iniurias priuatim inimico animo vindicandas [l]. Quarto lo-
co debent adesse verborum conuenientes formulæ, quæ exprimant con-
sensum iudicis de præsenti excommunicantis: sicut & in celebrandis spon-
salibus & nuptiis considerantur [m]. Postremò, vt feratur in scriptis excom-
municatio, exigimus [n]: vt possit apparere cæteris, qui excommunicati sint,
& denunciatione seu proscriptione facta vitentur [o]. Si tamen sine scriptu-
ra feratur, valebit, & ligabit vtique. Cæterùm qui eam protulerit, per men-
sem à diuinis officiis & ingressu ecclesiæ summouetur; & superior, ad quẽ
recurritur, absoluendo condemnabit excommunicantem ad expensas, vel
alia condigna animaduersione [p]. Quod & in interdicti, & suspensionis sen-
14 tentiis obseruandum esse placuit [q]. Placuit senatui Parisiensi monitiones ad
finem reuelationis, bonorum inter cohæredes, posse publicari nemine dem-
pto seu excepto, ex senatusconsulto 15. Maij. 1538 [r]. Quamuis olim solitum
fuisset excipere à monitione litigantes, & cum clausula dempta parte &
consilio, putantes æquum non esse exquirere probationes à domo aduer-
sarij [s]. Idipsum de testibus dicebant aduersarij, ne in periurium inciderent:

a c. pastoralis, de appe. l. c. sacro, de sen. excom.
b c. veritatis, eod. ca. nos sanctorum, & ca. seq. 15. q. 6.
c ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
d ca. si quis, 24. q. 1. ca. quemadmodũ, 24. q. 7.
e ca. sacris, de sent. excom.
f ca. perlectis, 25. dist. ca. si in plebibus, 63. dist. c. 2. de off. archid. c. reprehensibilis, de appellat. c. cùm in ecclesiis, de maio. & obediẽ. c. quanto, de off. ordin.
g c. ex literis, & c. seq. & c. præterea, eod.
h ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
i ca. si episcopus, can. seruetur. eod.
k c. statutum, de sent. excom. in 6. c. statuimus, eod. c. cùm speciali, de appellat. c. 1. de cohab. cler. & mulier. c. sacer, de sent. excõ.
l ca. Deus omnipotens, §. quando autem, 2. q. 1. ca. indigne, 12. q. 2.
m c. sacer, de sent. ex com. intelp. in d. c. statuimus.
n ca. seruetur, §. item sententia, 11. q. 3.
o ca. qui iustus, & ca. 1. 11. q. 3. c. solet, §. fin. de sent. excom. in 6.
p c. 1. de oper. no. nunciatio. l. 1. & l. prætor ait, §. ait prætor, de oper. no. nunciat. in §. excipientes ibi casus à glo.
q c. cùm ab ecclesiarum prælatis, de off. ordin.
r c. 1. de sent. excõ. cum similib. paulò antè citatis.
s c. 1. § quisquis, de sent. excom. in 6.
t cap. sacro, de sent. excõ. ap. Greg. can. 1. & 2. 11. q 3.
v c. ex parte, de off. ordin. ap. Grego.
x c. venerabilibus, § porrò, de sent. ex. com. in 6. vide c. nõ solùm, eod. tit. ap. Greg. c. per tuas, eod.
y d. c. venerabilibus, & c. per tuas.
z c. 3. §. fin. de sent. excom. in 6.
a c. cùm olim, de priuileg. c. 3. de consuet.
b ca. fidelibus, 24. q. 1. & ca. ex parte, eod.
c c. si. de præben.
d can. alienationes, 12. q. 2.

e c. tuam, de excess. prel. f c. ex parte, in 1. de off. ordin. glo. in c. p. & f. de off. deleg. g c. bonæ memoriæ, in 1. de postul. prælato.
h Panor. in c. cùm adhoc, de cler. non resid. i l. fi. de pœn. k c. 1. de sent. excom. in 6. l ca. inter querelas, 23. q. 4. m c. si inter virum, de sponsal. & c. 1. de sponsal. duor. n c. 1. §. 1. de sent. excom. in 6 ca. legatũ, 2. q. 1. ca. iussus, in 1. q. 4. l. 1. de sent. ex breuic. recit.
o [illegible], 11. q. 3. p c. 1. de sent. excõ. in 6. q d. c. 1. r Aegid. Magister, in decis. & tracta. de appella. c. 10. s l. qui accusare, C. de edend.

donec fuit constitutio edita, qua licet litigantibus postulare, vt iudex vtrinque testes productos interroget secundum ius commune [a]. Eaq; est constitutio Francisci primi, anni 1539. Quod etiam ad alia, quàm bona hæreditatis posteà prorogatum, vt contra omnes nemine excepto ad fines reuelationis possint monitiones excommunicationis præuiæ obtineri. Veritas enim omnia vincit [b], nec contradicendum veritati [c]. Hoc inter augusta principũ nostrorum priuilegia annumeratur præcipuum, ex pontificum summorum decretis & codicillis firmatum, ne grege piorum summoueri possent, vt, Benedicti 12 [d]. & Vrbani 5. constat: néue eorum ditio subiiciatur ecclesiastico interdicto. Quod tamen anteà factitatum fuisse legimus, cùm tempore Philippi Augusti totus eius dominatus interdictus fuit [e].

a l. vbicumque, de interro. actio. in F.
b Esdræ. 4.
c Ecclesiast. c. 4. D. Ioan. c. 14.
d c. meruit, de priui leg. in Extrauag.
e Innocent 3. in c. 1. de postul. prælato. c. nouit, de offi legat.

De pœna talionis. Cap. 10.

1 2 Talionis pœna quid, & leges diuinæ de ea, lexq; 12. tabul.
3 Talionum in desuetudinem abierit.
4 Improbatio legitima à monoculo.
Repaßionis lex improbata. eod.
Rhadamentea lex repaßionis. eod.

SEXTA pœna à Deo, vel in legibus eius posita, est talio. Talio pœna est, qua æquali modo patitur, quo quis nocuit. Vt 1 talio à relatione Talis, ad Aequale deduci videatur, ἡ δι' ἴσου ἀμοιβή. De ea in Exodo [f], in hæc verba lex Dei tradit, *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem pregnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetiuerit, & arbitri iudicauerint: sin autem mors eius fuerit subsequuta, reddat animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore.* Et rursum in Leuitico [g], *Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium, sicut fecit, sic fiet ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet.* Et in Deuteronomio [h]. *Non misereberis testis mendacis, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.* Et ita statutum modum vltionis fuisse quoque in lege diuina antiquitùs, legislator Euangelicus, qui hanc correxit seueritatem, testatur Dominus noster Iesus-Christus [i]. Adstipulantur & iura pontificia [k]. Meminit & huius pœnæ D. Ioannes in Apocalypsi [l]. *Qui in gladio occiderit, oportet eum occidi gladio: qui in captiuitatem duxerit, oportet vt in captiuitatem vadat: hic est patientia & fides sanctorum.* In lege 12. Tabul. etiam talionis pœna recepta, hac lege. *Si membrum rupit meum, è pacto talio esto.* Quod explicatur apud Aulum Gellium [m], apud 2 quem Cæcilius, *Nolo, inquit, ignores hanc quoque talionem ad æstimationem iudicis redigi solitam necessariò. Nam si reus, qui depacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite, iudex hominem pecunia damnabat. Atque ita si reo, & pactio grauis, & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ multam redibat.* Sic etiam explicat Ricardus rex Vuisigothorum legem talionis, vt vel per flagellationem, vel per pecuniã seu æstimationem iniuriæ à lege vel læso factam talio pẽdatur [n]. Pari modo explicat Iustinianus [o]. Meminit istius legis & Cicero in Legibus, & D. Augustinus [p]. Sunt & casus iure ciuili expressi, in quibus similitudo supplicij talionem inducit: vt in illis, qui falsis accusa

f Exod. c. 21.
g Leuit. c. 24.
h Deuter 19. ca. sex. differentiæ 5, 23. q. 3.
i Math. c. 5.
k ca hæc autem vlta, 23. q. 4. can. quod debetur, 14. q. 1. ca. sex differentiæ, 23. q. 3.
l Apocal. c. 13.
m Gell. lib. 20. c. 1.
n l. 3. de contumel. & vulne. lib. 6. G. Vuisigotho. tit. 4.
o Iustin. in §. pœna autem iniuriarum, de iniur.
p D. Augusti. lib. 21 de ciuita. Dei c. 11.

accusationibus innocentium vitam calumniantur [a], & præuaricantur [b]: &
3 in casibus tit. P. *Quod quisque iuris, &c.* Hodiè tamen pœnam illam similitudinis supplicij, consuetudine in desuetudinem abiisse, & secundum qualitatem & dignitatem personarum, & arbitrio iudicis esse statuendum tradunt Albericus [c], Felinus [d], Baldus [e], Speculator [f], & Bartholus [g]. Nam & iura eò declinare expresè videntur ferè in omnibus, & paucis admodum exclusis, vt peristases criminis, personarum, & rerum, pœnas vel augeant, vel minuant, vt à principio istius tractationis ostendimus [h]. Imò & iure ciuili [i], & pontificio [k] alia pœna, quàm similitudo supplicij, calumniatoribus im-
4 posita reperitur. Apud Thurios etiam lex Charundæ, alia lege emendata erat, *Si quis cui oculum eruerit, oculum reo pariter eruito.* Emendata autem, quia monoculus conquestus, quòd sibi eruto vno oculo solo tantùm quo videbat, vnus reo erutus, & sic non iusta esset pœna, vt author Diodorus Siculus [l]. Aristoteles quoque [m] hanc repassionem nudè, & ad literam intellectã improbat, etsi Pythagorici & Rhadamanthi iudicio, quidam contrarium probarent. Sic enim scribit, δοκεῖ δὲ τοῖσι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός. ἀλλὰ τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτε ἐπὶ τὸ νόμιμον, οὔτε ἐπὶ τὸ πολιτικόν. πολιτικὸν δὲ λέγω τὸ κοινωνικόν. τὸ δὲ ἀντιπεπονθὸς, οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτε ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτε ἐπὶ τὸ διορθωτικόν. καί τοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν, καὶ τὸ ῥαδαμάνθυος δίκαιον.

εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.
πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ, &c. id est,

Videtur nonnullis, & ipsa repassio esse iustum simpliciter, sicuti dixerunt Pythagorici: qui quidem simpliciter definientes, iustum esse repaßionem voluerunt. Verumtamen repaßio neque ad legitimum, neque ad politicum accommodari potest: dico autem politicum, commune. Et ita repaßio nec accommodari poterit, neque ad distributiuum iustum, nec ad emendatiuum: etsi velint & hoc dici iustum Rhadamantheum.

Si qua fecerit, hæc & patiatur & ipse.
Iudicium fuerit porrectum, atque exitus æquus &c.

Cæterùm & lex 12. Tab. & diuina, & Pythagorea, & Rhadamantina repassionem non intelligũt, vt Aristoteles, sed repassionem, hoc est, pœnam æqualem, id est, condignam crimini, secundum proportionem Geometricam, non Arithmeticam. Sic enim supplicia dicuntur æqualia peccatis, si legitimam habent delicti & personarum cõsiderationem. Et id innuere Moses videtur, *pro mensura peccati erit & plagarum modus* [n]. Sic in iure pontificio [o] commensuranda pœna delicto, vt & in iure ciuili [p]. Et Horatius,

adsit Regula peccatis, pœnas quæ irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectêre flagello.

a l. ti. de accusat. lib. 9. C. tit. 2. l. fin. de calum. cod. lib. C. tit. 46.
b l. ab imperatore, de præuaricato. in P.
c Alber. in l. fin. de accusa. C facit §. pœnam, de iciur.
d Felin. in c. inquisitionis, num. 9. de accusat. ap. Grego.
e Bald. in add. ad Specul. tit. de concept. libel. vers. de consuetudine.
f Spec. tit. de accusat. §. 1. in vers. nec mirum.
g Barth in l. libellorũ, §. item subscribere, de accusatio.
h per l. Fedius, de incen. rui. & nauf. cũ simil.
i l. 3. ad S C. Turpill. P.
k ca. quod debetur, 14. q. 1. c. 1. & 2. de calumniato.
l Diod. Sicul. lib. 12.
m Aristo. 5. Ethico. ad Nicoma. c. 5.
n Deuter. c. 25.
o c. ex literis, de costit.
p l. respiciendum, de pœn. P. not. Barth. in l. rescriptum, l. 4. de his quib. vt indig. lib. 34. P. tit. 9.

De verberibus. Cap. 11.

1 *Verberum pœna iure diuino inflicta.*
2 *Verber quid.*
3 *Verberum pœna quæ, & quatenus permissa iudicibus ecclesiasticis.*
4 *Gymnopaidia Spartiatarum quid.*
5 *Verberibus vt quis interimatur prohibetur, damnatio.*
6 *Verberum 3. species.*
7 *Fustium admonitio quid.*
8 *Fustium ictus quando infamet.*
9 *Fustium ictus maior pœna, quàm pecuniaria.*

Pœna

Pœna corporalis ſubrogata in locum pecuniariæ famoſæ, demit infamiam. eod.
10 *Fuſtuarium in militia pœna grauior, quàm in aliis non militaribus cauſis. Et pro quibus inflictum.*
11 *Flagellorum pœna quæ, & quibus instrumentis inferatur.*
12 *Ferulæ caſtigationes impuberum.*
13 *Faſces lictorum Romanorum.*
14 *Virgarum amouendarum à latere ſeu dorſo ciuium Romanorum lex Portia. Valeria lex de ciuibus Romanis. eod.*
15 *Vitibus verberati ciues Romani in militia.*
16 *Maſtiges & lora quid.*
17 *Scutica, & Scorpiones quid.*

SEXTA pœna, quæ & iure diuino infligitur, verberum eſt. 1
Sic enim ſcriptum in eo [a], *Iudices impium condemnabunt impietatis: ſin autem eum, qui peccauit dignum viderint plagis, proſternent, & coram ſe facient verberari. Pro menſura peccati erit & plagarum modus. Ita duntaxat, vt quadragenarium numerum non excedant, ne fœdè laceratus ante oculos pereat frater tuus.* Et alibi [b], *Si dereliquerint*, inquit Deus, *filij mei legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint: ſi iuſtitias meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint, viſitabo*
in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Verber dicitur & instru- 2
mentum, quo quis cæditur, & plaga ex eo inflicta. Eſtque veluti virga longa exilis. Quare & eo nomine continentur virga, baculus, fuſtis, lora, flagellum, ferula, arundo, & his ſimilia [c]. Atque in iure omni verberatio, percuſſio, ſiue plagæ cuiuſlibet inflictio, vel afflictio, verberatio dicitur, & cõtrà. Vnde percuſſio corporalis, & ſpiritualis, paſſio quædã ad caſtigationẽ dicitur
inflicta [d]. Hæc pœna verberũ in foro eccleſiaſtico infligitur quãdoq; licitè [e]: 3
dũmodò iudices caueãt à duobus: primùm, ne verbera ſanguinẽ fundãt [f]: & 2. ne verbera inferãtur clericis per laicos. Etenim iudices, per laicos etiam diſciplinæ cauſa clericos iubentes verberari, excommunicati ſunt [g]. Nec poteſt etiam epiſcopus ſua manu delinquentem verberare [h]. Solent autem verbera iis adhiberi, de quorum emendatione ſperatur, non ſecus quàm apud parentes & dominos hoc genus pœnæ ad emendationem familiare eſt [i]. Adhibentur & in foro pœnitentiali verbera quandoque, quæ pœnitens voluntate propria exequitur, iuxta illud D. Pauli, *caſtigo corpus meum, & in ſerui-*
tutem redigo [k]. &c. Erat & γυμνοπαίδεια, gymnopædia feſtum apud Spartia- 4
tas, teſte Heſychio, in quo adoleſcentes aram circunſtantes Amyclis, terga loris mutuis verberibus cædebant, vt quidam dicebant. Quod firmat Philoſtratus [l], atque hoc modo & Dianam Scyticam à Scytis & Spartiatis cultam
putat, ex dictis Apollonij Tyanæi. Pœna hæc verberum, ad mortem etiam 5
iure ciuili porrigenda non eſt: nec ea pœna quidem Vlpianus damnari aliquem oportere reſpondit, vt verberibus necetur, vel virgis interimatur [m].
Quia ad caſtigationem inducta. Iuris ciuilis Romanorum etiam nomothe- 6
tæ inter pœnas coërcitionis corporalis, fuſtium ponunt admonitiones, & flagellorum caſtigationes, authore Calliſtrato, & vinculorum verberatio-
nes [n]. Quibus verbis, verberandi tres modos exprimit. Fuſtium admoni- 7
tio forſan eſt, quod Galli dicunt *baſtonades*, fuſtuarium. Et fuſtuarius erit, *donneur de baſtonades.* Vocat Cicero [o] hanc pœnam & fuſtuarium, *Nam in-*
quit, ſi Antonius conſul, fuſtuarium meruerunt legiones, quæ eum reliquerunt. Vo- 8
cat Polybius ξυλοκοπίαν. Ictus fuſtium per ſe non infamat, ſed cauſa, ob quam pœna hæc infligitur, ſi infamiam habet notat [p]. Quamobrem & per præconem, dum infamia ſequitur, ſicut placuit Gordiano Cæſari [q] addi-
tur cauſa ictibus fuſtium, ἐσυκοφάντησε, id eſt, calumniatus eſt. Verum tamen 9
eſt

a Deuter. 25.
b Pſal. 88.
c Laur. Valla, lib. 6. Eleg. c. 47.
d c. 1. de cler. ægrotant. ca. cùm beatus, 45. diſt. Prouerb. 23. ca. cùm percuſſio, 7. q. 1. l. 3. §. ſi magiſter, ad leg. Aquil.
e c. in archiepiſcopatu, de rapto. ca. fraternitas, 12. q. 2. ca. illi qui, iuncta glo. in ver. religioſus, 5. q. 5.
f ca. his à quibus, & ibi glo. in ver. præcipiant, 23. q. 8.
g c. vniuerſitatis, de ſent. excom.
h ca. non liceat, 86. diſt.
i ca. circumcelliones, 23. q. 5. can. cùm beatus Paulus, & ſeq. 45. diſt. ca. diſpiicet, 23. q. 4. Claud. l. aut facta, l. 16. §. cauſa, de pœn. in P. l. 1. C. de emend. propinq.
k 1. ad Corinth. 9.
l Philo. lib. 6. de vita Apollonij.
m Vlp. in l. aut damnum, l. 8. §. hoſtes, de pœn. in P.
n Calliſt. in l. veluti fuſtium, l. 7. eod.
o Cic. 3. Philipp.
p l. nullam, l. 14. ex quib. ca. infa. irro. lib. 2. C. tit. 14. Marcel. l. ictus fuſtium, 22. de iis qui not. infa. lib. 3. P. tit. 3. l. in ſeruorum, l. 10. §. fin. de pœn. in P.
q l. fuſtibus, l. 16. & l. verbum precibus, l. 17. ex quib. ca. infa. irro. C.

est, fustium ictum grauiorem esse pœnam, quàm pecuniariam damnationẽ [a]. Cæterùm si corporalis hæc, vel alia pecuniaria ob inopiam damnati imponatur, non infamare placuit: licet actio sit famosa [b]. Nam grauior poena corporalis subrogata, supplet pecuniariæ infamiam: nam regula est, vt qui maiori
10 poena, quàm legibus constituta est, afficitur, infamis non fiat [c]. In militia, grauior videtur poena fustium, quàm extra militiam: nam, vt Polybius scribit [d], supplicium apud Romanos, dũ quis in militia cæditur, est, quod tribunus accepto fuste vix tãtùm attingit damnatum: quod vbi factum est, omnes qui in castris sunt, cædentes fustibus lapidibúsque plerosque in ipsis castris conficiunt. Fuste autem cędebantur, qui aliquid furto sustulissent in castris, qui falsum testimonium dedissent, qui flore ætatis repręhenderentur, & desertores [e]. Attalaricus Gotthorum rex edicto statuit, ne curialibus graues essent maiores potestates: & si quis curialis superimposito fine authoritate principis oneraretur, qui id tentasset, decem librarum mulcta dãnaretur, in eumq; statuit, vt, si nõ haberet in ære, per fustuaria supplicia laceraretur [f]. Callistratus [g] in iure absolutè tradidit, fustium ictui subiici, ad existimationem, id est, infamiam, nõ capitis periculum pertinere. Nec omnes fustibus cædi solere, sed eos dumtaxat, qui liberi sunt, dum in criminis infamiam habẽtis, vltionẽ
11 fustigantur, vt diximus, vel si infamiam sententia comprehensa est. Flagellorum poena est, cùm quis & virgis, & flagris vel mastige cæditur. Poena acerbior forensis, quàm fustigatio: non alia de causa, vt opinor, quàm quòd flagra vel flagella cuti admouentur, & nudantur corpora. Fustes autẽ vestitis inferiantur, eruaturque sanguis ictibus flagrorum, & viuices cute incisa durius feriantur. In fustium percussione raró sanguis funditur [h]. Sic & maiorem poenã arbitratur Accursius [i] flagellorum poenam, quàm sit fustium: nam & Marcellus [k] existimauit, ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex iisdem seruũ flagellis cędendum, & domino reddendum. Idem statuit Paulus [l]. Innuit Horatius [m],

Adsit, inquit,

Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas:
Nec scutica dignum, horribili sectère flagello.

Atque vt mitior poena post comminationem, est fustium castigatio: ita posteà flagellis cæsio [n]. Innuit & Iuuenalis [o], *Si nocte maritus*

Auersus iacuit, periit libraria, ponunt
Cosmetæ tunicas, tardè venisse Liburnus
Dicitur, & pœnas alieni pendere somni
Cogitur. Hic frangit ferulas, rubet ille flagellis,
Hic scutica.

12 Ferulæ cutem etiam plagant, sed leuiùs: vnde & impuberum sunt castigationes [p]. Ferula enim vel virga leui feriebantur impuberum, imò & discipulorũ in scholis manus: vnde Martialis [q],

Cessent, & idus dormiant in Octobris
Aestate pueri, si valent, satis discunt.

Et Iuuenalis [r], *Et nos ergo manum ferulæ subduximus.*

Ex ferulis collectæ scopæ, quæ etiam lacerant carnes, & cutem. Poenaq; illa frequẽs furibus crumenisecis [s], ex insubrũ more, apud Gallos quoq; recepto.
13 Erant & fasces Romanorum, virgis betulæ arboris [t], vel viminibus cõpositi, quibus lictores verberabãt, iussu eorum, quibus subseruiebant, reos. Qui emẽdari poterãt: vt & securi, quæ fasci illigabatur, eos, quos corrigi nõ posse opinabantur, percutiebant. Portia lex virgas ab omnium ciuium Romanorũ corpore remouit, vt ait Cicero [v]. Liuius de ea sic scribit [x]: *Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur, quòd ea graui pœna, si quis verberasset necassetq́, ciuem*

a Marc. l. in seruorũ, l. 10. § fin. de pœn. P.
b d. l. in seruorum, § fin. & l quod ex so, §. pœna grauior, d. ijs q not. infa in P.
c d. l. in seruorum, § fin.
d in 6. lib. Epito. Polyb.
e eod. libr. 6. Polyb.
f Cassiod. libr. 9. Variar. c. 2.
g l. capitalium, l. 28. de pœn.
h §. si quis aliquem, de pac. tenen. lib. 2. feu. tit. 27.
i Accurs. in l. veluti, de pœn P.
k Marc. l. in seruorũ, l. 10. de pœn. P.
l Paul. l. fed..., l. 4. de incen. rui. & nauf. libr. 47. P. titul. 9.
m Horat. lib. 1. Satyr. saty. 3.
n l leuia, de accusat. P. l. 1. § cùm patronus, de offic. præf. vrb. lib. 1. P tit. 12. l. fin. de offic. præf. vigil. eod. lib. P tit. 20.
o Iuuenal. saty. 6.
p l. 1 §. impuberi, ad S.C. Syllania. lib. 29 P. titu. 5.
q Mart. lib. 10. epi. 62.
r Iuuenal. Saty. 1.
s §. si quis quinque solidos, de pace ten. in vsib. Feudo.
t Plin. lib. 16. c. 18.
v Cice. pro Rabirio, vide & de his Alex. ab Alex. libr. 3. c. 20.
x Liui. lib. 10. primæ dec.

Romanum sanxit. Valeria lex cùm eum, qui prouocasset, virgis cædi, securiq́ necari vetuisset, nihil vltrà quàm improbè factum adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat) vinculum satis validum legis: nunc vix seruo suo ita minetur quisquam. Hæc Liuius. Salustius [a] Portiam legem à M. Portio Catone latam tradit, eamq́; pro scapulis, vt & Festus. Plinius [b] ius virgarum, & iudicium de iure virgarum dixit. Posteaque statutum lege C. Sempronij Gracchi, ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur, vt scribit Plutar. [c] & Cicero [d]. Verberabantur tamen aliquando ciues in malitia vitibus: nam & Scipio Africanus, qui Numantiam obsedit, sicubi extra ordinem milites Romanos deprehẽdisset, acribus pœnis afficere solitus est, vt qui ciues vitibus, alios autem virgis cædi iuberet [e]. De hac vitis flagellatione sic loquitur Plinius [f], de vitibus agens. *Quid quòd inserta castris, summam rerum imperiumq́ continent? Centurionum in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque in delictis pœnam ipsam honorat. Nempe quòd ea tantùm afficerentur ciues, alij virgis.* Et Martianus iurisc. [g] de castigatione & rebellione militum agens, *si miles vitem centurionis castigantis tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum intulit centurioni, capite punitur.* Meminit historia Apostolorum, & tempore D. Pauli legem Romanis flagella remisisse, *Sic enim quum tribunus iussisset ipsum flagellis cædi, eum affatus est: si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?* Quo audito solutus à vinculis est [h]. Inter flagella numerantur & magistes ex restibus compacti, quibus impelluntur equi ab aurigis, quæ excussa fragorem & sonitum edunt. Martialis [i], 15

Proficies nihil, hoc cædas licet vsque flagello,
Sic tibi purpureo de grege currit equus.

Et Virgilius [k], *Signum clamore paratis*
Epitides longè dedit, insonuitque flagello.

Sic intelligenda Constant. constitutio, dum ait [l], *Equos publico cursui deputatos, non lignis nec fustibus, sed tantummodò flagellis agitari decernimus.* Compinguntur & magistes locis, id est, corrigiis coriaceis. His vt plerumque captiui & serui hoc modo verberari solebant, vt conditionis suæ reminiscerentur, vt ait Donatus, nẽpe quòd capti, locis vincti fuissent. Et vile ducitur, locis affici & seruile, dicimus in Gallia, *Bailler les estriuieres.* Sic apud Terentium [m], 16

Nam si molestus pergis esse, iam intrò arripière, atque ibi
Vsque ad necem operière loris. S. loris liber?

Opinor Callistratum iuriscõsultum hoc genus flagelli vocasse vincula, dum dicit [n], vinculorum verberationem pœnam esse. Nec probare possum Accursij explicationem [o], cùm ait esse in vinculis, verberari fustibus. Plagæ eorum duriores ex illis, quæ loris solebant, & funiculatis mastigibus addi à tyrannis. Nam & erat scutica, habens in summitate glandes plumbeas, erant & lora hamata. Vnde & scorpiones flagella illa dicta: quia veluti scorpiones caudis lædunt, sic in flagellorum extremitatibus, & apicibus Sæui addebantur appendices, quibus cutis miserè laniabatur. Fuit autẽ tormenti scorpionis inuentum, Cretarum, vt ait Plinius [p]. 17

a Salust. in orat. Cæsar.
b Plin. libr. 7. capit. 43.
c Plut. in vita Gracchi.
d Cice. in Verrem, & pro Rabirio.
e Crinit lib. 22. c. 2.
f Plin. lib. 14. c. 1.
g Mart. in l. milites agrum, l. 13. § irreuerens, de re milit. lib. 49. P. titul. 16.
h Actuum c. 22.
i Mart. lib. 14.
k Virg. 5. Aeneid.
l l. 1. de cursu publ. lib. 12. C. titul. 51.
m Terent. in Adelph.
n l. veluti, l. 7. de pœn.
o Accurs. in d. l. veluti.
p Plin. libr. 7. capit. 56.

De redargutione, reprehensione. Caput 12.

1 *Redargutio inter pœnas.*
2 *Reprehensio publica esse debet palam delinquentium.*
3 *Comminationes inter pœnas.*

1 INTER pœnas vtriusque testamẽti, est & verborum flagellatio, nec contemnitur, sed salubris habetur. *Peccantes*, inquit D.
Paulus [a], *coram omnibus argue, vt cæteri timorem habeant*. Et in Le- a 1 Timoth. 5.
uitico lex statuit [b], *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed pu-* b Leuit. 19.
blicè argue eum, ne habeas super illo peccatum. Et alibi [c], *Qui audiũt*, c Prouerb. 24.
laudabuntur, & super eos veniet benedictio. Et iterum [d], *Argue, ob-* d 2. ad Timoth. 4.
secra, in omni timore & doctrina, & argue cum omni imperio [e]. Et hoc munus po- e ad Titum 2.
tissimùm est eorũ, qui palàm verbum Dei annunciant, quibus annũciare po-
pulo scelera eius, cõuenit [f]. Qui instare debent delinquentibus opportunè & f Esaiæ, 58.
importunè [g]. Desæuit ira Dei in populum, cùm ecclesiastici viri palpant, nec g 2. Timoth. 4.
reprehendunt vitia [h]. *Deceperunt*, inquit Ezechiel [i], *populum meum prophetæ*, h ca. sed illud, 45. distinct.
dicentes, pax pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant luto i Ezechiel. 13. c.
absque paleis, &c. Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruica-
lia sub capite ad capiendas animas. id est, assentationibus & delinimẽtis decepe-
2 runt peccatores, illos non reprehendentes [k]. Reprehensio autem hæc publica k ca. sunt nonnulli, 46. dist.
debet esse, si crimen publicum, vel monitus nõ resipuerit. Et ita accusatio pu- l 4. can. sed illud. D. Matthæi, c. 18.
blica recipitur in foro conscientiæ [l]. Sic D. Ioannes Baptista palàm delinquẽ- m Marci, 6.
tem Hæredem arguit [m], *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*. Et Domi- n Matthæi, c. 23.
nus noster Iesus Christus palàm reprehendit Pharisæorum iustitiam, & mo- o 2. ad Thessal. 3.
res [n]. Hoc enim & confundit, & pudore afficit delinquentes grauius, & ad re- p 1. ad Timoth. 5.
sipiscentiam stimulat [o], qui plus de huius seculi fama soliciti sunt, quàm de q ca. plerumque, 2. q. 7. vide c. nouit, & ibi Panor. de iudic.
salute. Facitque ad exemplum aliorum, vt cæteri timorem habeant [p]. Quòd r l. 1 §. cũ patronus. de offic. præf. vrb.
si peccata sint occulta vel secreta, priuatim argui delinquentes debent [q]: for- s l. interlocutio pig. fid. 1, 19. ex quib. cau. infa. irrog. C. facit titu. Commi. epistol. &c. authori. rei iudic. non hab. lib. 7. C. titu. 57.
3 san enim hac priuata admonitione lucrabitur quis animam fratris. Commi-
nari dicunt iurisconsulti pro reprehẽsione [r]. Comminationes autem istæ, etiã
à iudice facta, non infamant [s].

De quibusdam aliis pœnis diuinitus immissis. Caput 13.

1 *Plagæ Aegyptiacæ quæ.*
2 *Animalibus minutis quibusdam illatæ clades & damna ciuitatibus, & oppidis.*
3 *Vis maior quid in iure, & quid contineat.*

1 SVNT aliæ pœnæ diuinæ sæpè in populum immissæ, quales plagæ Exodi cc. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Inter eas quòd putrescunt aquæ, & pisces moriantur [t]: hincq; damna & ægritudines t Exo. c. 7.
2 bibentibus oriantur ex aquis insalubribus. Et ad pœnam etiam diuinam pertinent immissæ præter naturæ consuetudinem ranæ, muscæ, caninæ, quibus flagellauit Deus

a Exod. c. 8. b eod c. 9. c eod. c. 10.

Aegyptum [a]. Vesicæ turgentes, grando [b], locustæ [c]. Quæ quamuis per se, & paucæ numero non valdè noceant, tamen dum referunt iram Dei, & multitudine incedunt, stragem magnam patiunt. Nam & Plinius testatur [d] in Hispania suffossum à cuniculis oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis in Gallia ciuitatem pulsam, & à locustis in Africa, à muribus incolas à Gyaro Cycladū insula fugatos, à serpentibus Amyclas deleta, ab scorpionibus ingentem deletam regionē & desertam factam in Aethiopia, ab scolopēdris abactos Trerienses, à ramis quoque insula pulsi Attariotæ [e]. Sunt & huiusmodi, *Nix, grando, glacies, ignis, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum Dei* [f]. Et rursum, *Pluet super peccatores laqueos ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum* [g]. *Qui facis angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem* [h]. Huc terræ motus, vētorum tēpestates, fulmina, aliaque id genus repentina velim referri: quæ etsi naturalem causam habere possint, tamen sæpè in vltionem & flagella impiorum, & ad bonorum probationem, & tentationem concitantur, vt ex Iobi historia apparet [i]. Hæc, vis maioris nomine à Caio iuriscōsulto dicuntur [k], θεόφιν, 3
hoc est, diuinitus cōtingentia, & quibus per hominem resisti nequeat: & ideo nec conductoris periculo sint. Theophrastus [l] vocat τὴν ἀπὸ τοῦ δαίμονος αἰτίαν. i. *causam diuinitus immissam*. Cuius exemplum χαλαζοκοπίαν, id est, grandinem procellentem, ponit. Plinius quoque [m] vim maiorem tempestates dixit, in quibus grandines, procellæ, & similia exeuntia ab horridis syderibus, vt ab Arcturo, Orione, Hædis. Vlpianus [n] vim tempestatis calamitosam dixit, secūdum Seruium, cui resisti non potest, vt putà fluminum, graculorum, sturnorum, & similium.

d Plin. lib. 8. c. 29.
e Diod. Sic. lib. 4. capit. 3.
f Psal. 10.
g Psal. 10.
h Psal. 103.
i Iob. c. 1.
k Caius, l. si merces, l. 28. §. vis maior, de loca. lib. 19. P. titul. 2.
l Theoph. 5. de caus. Plant.
m Plin. libr. 18. c. 28. dum de sterilit. caus. agit.
n Vlp. l. ex cōducto, l. 16 § si vis tempestatis, loca. in P.

De pœna mortis in genere. Caput 14.

1. *Mors naturalis in pœnam imposita, & illa quotuplex.*
2. *Morimur omnes, etiamsi noluerimus.*
3. *Mors violenta vnde orta.*
4. *Mors spiritualis duplex.*
5. *Mortis corporalis pœna in spiritualem conuersa.*
6. *Sanguinis sententiam cur ecclesia non proferat.*
7. *Mortis supplicia diuersa.*
8. *Cadauera punitorum quare insepulta relinquantur.*
9. *Mortis supplicium non nisi difficulter inferendum, non temerè.*

o Ecclesiastici, c. 39.

ECCLESIASTICVS dixit [o], ignem, grandinem, famē, & mortem ad vindictam creata esse. Sed & inuenimus aliam, sed grauiorem pœnam diuinam, mortem scilicet, pro peccatis hominibus impositam: eamq; triplicem: hāc scilicet naturalem, qua omnes tandem aliquando plectimur. Item eam, qua adhuc acceleratur naturalis, dicta violenta. Et tertiam omnium maiorem, æternam. Dicimus & mortem corporalem, spiritualem, & gehennalem: corporalem naturalem, & violentam [p]. De gehennali in poenis reseruatis alteri seculo à Deo dicemus. De aliis nunc pauca, & de morte ciuili Itaque alia poena diuina hominibus à Deo imposita ob scelera, est mors istius 1

p in can. fin. de pœnit. dist. 3.

istius vitæ naturalis. Nam in eam incidimus omnes, & ad hanc dānati ob peccatum primum hominis, qui dū voluit similis esse altissimo, & credidit temerè se Deo posse ferè similem, mortalis factus est, ob contemptū diuini præce-
2 pti, quod hanc pœnam habebat impositam [a]. Sic separatur compago hominis, [a] Genes. 2. & 3.
anima à corpore [b], & omnibus hominibus constitutum est, ita semel mori [c]. A [b] Cic. 1. Tuscula. [c] Ad Hebra. 9. D. Pau. ca. in ecclesia sti. co. 13. q. 2.
muliere factū est initium peccati, & per illam omnes morimur [d], moritur doctus & indoctus [e]: rex hodiè est, & cras morietur [f]. Et in Adamo omnes moriūtur [g]. In summa, inquit Dauid [h], omnes sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Peccatū illud originale, quod mortis pœnam habuit, nobiscū nascitur [i]. Mors proinde, vt pœna peccati, naturalis nobis perpetuò imminet, & omnes morimur, quasi aquæ dilabimur in terram [k], quæ nō reuertuntur. Vtq; naturale nasci, ita & quoque naturale mori. Voluit homo primus nimiū edere, vetita gustare: omnis homo, pœna respōdēte delicto, fame perit. Si enim mādu care posset, spes vitæ tēporalis esset: sed dum organa impediūtur, qualitates & temperamenta mutantur: dum spiritus seu anima seiūgitur, corpus hoc sine alimento congruo in terram concidit. Sic omnes intereunt velint nolint, vt pluribus locis eximiè explicat Horatius [l], [d] Ecclesiasti. c. 25. [e] Ecclesiastes, c. 2. [f] Ecclesiastic. 10. [g] 1. Corinth. 15. [h] Psal. 81. [i] Psal. 50. *Ecce enim in iniquitatib. conceptus sum &c.* [k] 2. Reg. 14. [l] Horat. Carm. 1.

Pallida mors aquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq́; turres.

Et [m] [m] Idem, Car. 2.
Vnda scilicet omnibus,
Quicunque terra munere vescimur,
Enauiganda, siue reges,
Siue inopes erimus coloni.

Et alibi [n], *Mors & fugacem persequitur virum,* [n] Idem, 3. Car.
Nec parcit imbellis iuuentæ
Poplitibus, timidóque tergo.

Statius [o], *Quicquid habent ortus, finem timet, ibimus omnes,* [o] Stat. in 2. Syl.
Ibimus: immensis vrnam quatit Aeacus vmbris.

Et Sibylla [p], εἰ δὲ γένητον, ὅλως καὶ φθείσεται. id est, [p] Sibylla, lib. 1. Oraculo.
Si genitum est, indubiè & interibit.

Cicero mortem ait omnibus esse paratam [q], & definitam [r], necesse mori [s]. Et si hoc tempore non obieris diem, paucis pòst diebus esse tibi moriendum, quia homo natus es [t]. Ouidius [v] mortem & ineuitabilem, & pariter poenam esse docet paucis, [q] Cice. 4. inuect. in Catili. [r] idem, pro Sestio. [s] idem, 1. Tuscul. [t] idem, lib. 4. Famil. episto. [v] in epistol.

Sed rigidum ius est, & ineuitabile mortis. &c.
Occurrunt animo pereundi mille figuræ:
Morsq́; minus pœna, quàm mora mortis habet.

Et Lucanus [x], *Mors vltima pœna est.* scilicet temporalium suppliciorum. [x] Luca. 1.
Et Propertius [y], *Est mala, sed cunctis ista terenda via est.* [y] Propert. lib. 3.
Et apud Euripidem [z], ὁ θάνατος δεινὸν κακόν. *Mors ingens & atrox malum est.* [z] Eurip. in Iphig. in Aulide act. 3. vers. 336.
Et Homerus [a], Ἀλλ' ἤτοι θάνατον μὲν ὁμοίιον, οὐδὲ θεοί περ [a] Homer. Odyss. 3.
καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκέμεν, ὁππότε κεν δὴ
μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο. id est
Verumenimuero mortem omnibus communem, neque Dei ipsi
Etiam ab amato viro poterunt arcere, quandocunque tamen
Fatum perniciosum corripuerit aspera mortis.

Sed hæc hactenus de poena mortis naturalis, & necessitate illa fatali, ne incidamus in illa quotidiana & vulgaria, quæ cognita sunt. Dicamus de
3 morte illa violēta, quæ nō ex corruptione corporis, sed extrinsecus in poenā maleficiorum imponitur à Deo in lege Mosaica. Atque nemo, qui eā legerit, dubitat, sæpè ob grauiora facinora, quibus vix castigatio proficit, vel in detestationem criminis, vel ad exemplum, impositam mortem [b]. Et in lege Euāgelica inuenimus, mendacium vindicatum morte Dei iudicio [c]. Sicut & in [b] Exod. 21. 19. 21. Leuit. 20. Numer. 15. 4. Reg. 1. [c] Actuum 5.
4 Apocalypsi occidentibus mortis supplicium imponitur [d]. Spiritualis mors [d] Apocaly. c. 18.

QVINTA pœna diuina excõmunicatio erit: quæ posteà ab ecclesiastica disciplina vsurpata est. Ad cuius vim & authoritatẽ 1
explanandam primùm admonebimus quid sit, & quomodo diuidatur. Nomen generale quippè excommunicatio, estq; à 2
communione depulsio seu separatio. Proinde tot possunt esse excommunicationis species, quot communionis seu communicationis, à quibus quis eijcitur. Est communicatio cum Deo, & cum hominibus. Rursum ea, quæ cũ hominibus, vel est societas ciuilis, seu ecclesiastica. Igitur tot excommunicationes. Prior ea, quæ separat à Dei gratia: alia, quę separat à societate ciuili: alia, quæ à Deo, & societate ciuili piorũ. De prima certum est, vt ait quinta synodus [a], impium esse omnino separatũ à Deo, quandiu nõ reconciliatur. Quod & firmat D. Hieronymus in eo, qui in peccatum mortale incidit, ob quod recedit Deus ab eo [b]. Ciuilis excõmunicatio fit authoritate hominum, & sententia, sicuti superior à solo Deo. Eius generis sunt 3
exilia, interdictiones, relegationes, & deportationes, quibus cõmunio certæ societatis, ciuitatis, oppidi, regionis, regniúe interdicebatur, de quibus suprà. Sed illa acrior, quæ erat aquæ & ignis interdictio: nam quibus aquæ & ignis interdicebatur, societas omnino hominũ & commertium prohibebatur, ne 4
quis eos vrbe, mensa, lare, tecto reciperet [c], non ad sacra admitteret. Plinius [d] scribit, in Taprobana insula, ferè extra orbem relegata, rege, si quid delinquat morte multari, nulla vi interueniente, sed auersantibus cũctis, & commertia etiam sermonis denegãtibus. Herodotus de Aristodemo loquens, qui saluus ex trecentis Lacedæmoniis, qui fortiter cum Leonida cõtra Persas occubuerant, euaserat: *Nullus*, inquit, *ei ex Spartiatis ignem accendebat, nullus ei colloquium communicabat.* Sic Cæsares [e] voluerunt Theod. Valent. & Arcad. eos, qui à fide Christiana in idololatriam lapsi sunt, à consortio omnium hominum segregari: maioremq́ue poenam illam existimarunt, versari inter homines, & hominum carere suffragiis, quàm procul abiici, & longius amandari. Cicero [f]. *Qui erant reorum capitalium damnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciendum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & ignis & aquæ interdictione faciebant.* Sic lege Draconis iussum [g], χερνίβων εἴργεσθαι τὸν ἀνδροφόνον, σπονδῶν, κρατήρων, ἱερῶν, ἀγορᾶς. *homicidam arceri ab aqua lustrali expiationibus, libationibus, crateribus, sacris, & foro.* Et vt ait Iuuenalis [h],

a ca. certum est, 24. q. 3.
b D. Hierony. in lib. Iudic. & can. audi, 32. q. 8.
c Alex. ab Alexand. lib. 3. Genial. dier. cap. 5.
d Plin. lib. 6. ca. 22.
e l. hi qui sanctam, l. 3. de aposta. libr. 1. C. titu. 10.
f Cicer. pro domo sua.
g Demosth. in Leptinem.
h Iuuenal. Saty. 4.

vlti

vltimus autem
Aerumnæ cumulus, quòd nudum, & frustrà rogantem,
Nemo cibo, nemo hospitio, tectóque iuuabit.

5 Appellatione aquæ & ignis, videbantur omnia auxilia humana denegata: quòd aqua & ignis, duo hominibus summè necessaria visa sunt, vt explicat post Lactantium [a], Budæus [b]. Et Scæuola [c], aqua & igne inter coniuges cõmunicatis, fieri nuptias olim tradit, & inseparabilem societatem. Et certè maximum esse videtur delictum, ob quod, quæ communia omnibus sunt, denegãtur. *Causa nascendi*, inquit Varro [d], *duplex, ignis & aqua: ideo ea in nuptijs in limine adhibentur: quod coniungit hic, & mas ignis: quòd ibi semen, aqua fœmina, quòd fœtus ab eius humore, & eorum iũctione sumit Venus.* Meminit & eius ritus Nonius, sed addit maritum item à foco titionem accipere ex fœlici arbore, & cum eo, aquali aquam deferre. Proinde is, qui his priuatus est, extorris dictus. Interdicebatur autem illis duobus, quos vita priuandos notabant. *Initium necessariæ rei vitæ hominum*, inquit Ecclesiasticus, *aqua, ignis* [e]. Proinde libertas viuendi quoque in his duobus. Sic enim scriptũ est, *apposui tibi ignem & aquam*, inquit Deus, *porrige manum tuam ad quod volueris* [f]. Explicat deinc statim, ante hominem vita & mors, bonum & malum. Seruius in illa verba Virgilij [g], *Qui fœdera fulmine sancit.* Ad facienda fœdera ignis & aqua adhibebantur. Vnde contrà, quos arcere volebant à consortio, eis aqua & igni interdicere solebant, id est, rebus, quibus consortia copulabantur.
6 Sed & nihil prohibere mihi videtur dicere, ignis & aquæ interdictione, significari tam impium esse crimẽ, cui imponebatur, vt nulla expiatione remitti posset. Accepimus enim illis duobus elementis creditum apud omnes ferè gentes expiari posse delicta, & purificari.

Virgilius [h], *Tu genitor cape sacra manu, patriósque penates:*
Me bello ex tanto digressum, & cæde recente
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Sic marina aqua purificari omnia ait, dum agit de pœna parricidarum culeo insutorum. Ingredientes & egredientes domo, vbi mortuus erat, aqua se aspergebant Græci, vt se purgarent, quam semper eius causa tunc pro foribus habebant in vase, quod illis dictum ἀρδάνιον, vt ait Suidas [i]. Dido apud Virgilium sacrificatura inferis ait [k],

Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

Et dum de Misseni sepultura, deq; aspersione sociorum loquitur, ait [l],

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ.

Vtebantur & pro ramo lauri, aut oliuæ, aspergillo: aquam etiam lustralẽ habebant in ingressu templorum, quam sacrabant extinguendo in eam torrem ex altari, vbi sacrificassent [m]. Sicut & apud Hebræos aquæ lotio ad emundationem pollutionis sæpè vsurpata est [n]. Vsurpant eandem Machumetistæ in Alcorano suo. Et Moscouitæ, aqua cõsecrata, quam hauserunt sacerdotes & sacrarunt in die Epiphaniæ. Vtuntur posteà toto anno post confessionem ad expiationem peccatorum, teste Sigismundo Barone [o]. Melius nunc apud Christianos in baptismo verbis sacramentalibus constituto, ex Dei virtute, ex sacrosancta passionis dominicæ efficacia & præcepto, eluũtur omnia peccata, & mortalia [p]: lustrali autem cõsecrata, venialia [q], ex adumbratione & prædictione legis antiquæ Mosaicæ [r]. Vt & erat baptismus D. Ioannis in pœnitẽtiam [s].

7 Igne quoque putasse expiari crimina antiquos apparet, quòd cum aqua & eũ in sacrificiis adderent: vt constat ex illis versibus Virgilij,

Fontémque, ignémque ferebant,
Vel Atilino, & verbena tempora vincti.

a Lactan. lib. 2. diuinar. institut.
b Budæ. in l. 2. de pœn. in posterio. annotat. in P.
c Scæ. in l. Seia, l. 67. §. 1. de donat. int. vir. & vxo. lib. 24. P. titu. 1.
d Varro, 4. de ling. Lat. & 11. de vita popu. Roma.
e Ecclesiasti. c. 39.
f eod. c. 16.
g Virg. 12. Aeneid.
h idem 2. Aeneid.
i Suidas, in verbo, ἀρδάνιον.
k Virgil. 4. Aeneid.
l Virgil. 6. Aeneid.
m vide Lilium Grego. Girald. de diis gentium Syntag. 17. dum de supplicationibus agit.
n vt Leuiti. 16. & 15. Exod. 30. Deuter. 23. 4. Reg. 5. cum simili b.
o Sigismũdus Liber Baro, libr. de reb. Moscouitarum.
p D. Ioan. euang. c. 3. & 19. can. filius. in fine, de cõsecr. dist. 4. c. maiores, de baptis. Matthæi. c. 28. cum similib. prædict. Ezechiel, 47.
q ca. aquam, de consecra. dist. 4.
r can. nec quemquã, ead. dist.
s Matthæi, 3. Mar. 1.

Et Iuuenalis [a], *Cuperent lustrari si qua darentur*
Sulphura cum tedis, aut si foret humida laurus.

Virgilius purgationem omnem olim factam aut per aquas, aut per aërem sic innuit [b], aut per ignem animarum, *Aliæ panduntur manes*
Suspensæ ad ventos. alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

In summa & expiationes animarum fieri igne crediderunt Plutarchus in Solei historia [c], & Plato [d], & D.Paulus [e]. Vnde scriptum, *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium* [f]. Proinde ignis & aquæ interdictio docet inexpiabile scelus. In locum autem istius pœnæ interdictionis aquæ & ignis successit deportatio. Successit autem, vt opinor, quãdo nullo modo commoti illa priuatione damnati, solum non verterent, nec abirent sponte, frontem fricantes, & impudenter sibiipsis consulentes, & malo essent exemplo. Quare & quia sponte mutare solum, pudore nullo suffusi nolebãt, rectissimè inductum, vt inuiti deportarẽtur in insulam, & inuiti tecto, lare communionéue, patria carerent. Sic enim deportatio à communione damnatũ eximit, vt post mortem eius poena maneat, nec liceat mortuum ex loco eo deportationis trãsferre aliò, vel sepelire inconsulto principe [h]. Alia & tertia excommunicationis species est ecclesiastica, quæ duplex est, minor, & maior. Minor arcet aliquem à communione templi, & à participatione sacramẽtorum [i]. Hanc summoperè poenam metuũt Vtuopiẽses in republica sua supra alias, sacris inquã sibi interdici, teste Thoma Moro [k]. Sacerdotibus Druidis etiam Gallias administrantibus maxima sacrificiis interdicere. *Si quis*, inquit Iulius Cæsar [l], *aut publicus aut priuatus eorum decreto non steterit, sacrificijs interdicunt. hæc pœna apud eos grauissima, quibus ita interdictum est, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditumq́, sermonemq́, defugiunt: ne quid ex contagione incommodi capiant. Neque his petentibus ius redditur, neque honos illis communicatur.* Testatur & Aemilius Probus [m] Eumolpidas sacerdotes à populo Atheniẽsi cõactos fuisse, vt Alcibiadem deuouerent, eiusque deuotionis, quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incissum, positum fuisse in publico. Idipsum & Plutar. [n] & Iustinus [o] tradũt. Liuius [p] & eius execrationis morem refert. *Qui victus acie excessisset*, inquit, *cum ne quis urbe, tecto, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares, obtestationemq́, quam sanctissimam potuerunt aduersus hospites composuerant.* Et iterum alibi [q], *huius atrocitas facinoris nouam veluti flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgò ipsum liberósque eius execrarentur. Quæ diræ breui ab omnibus dijs exaudita, vt sautres ipse in suum sanguinem effecerunt.* Minor 10
infligi potest ab episcopo, & à quolibet inferiore minore iudice ecclesiastico [r], & pro cõtumacia, & aliis culpis. Sicut etiã & proprius sacerdos scilicet, qui habeat exomologes audiẽdi potestatẽ: is enim proprius est [s], potest ab hac excõmunicatũ soluere [t]: nõ autẽ à maiori [v]. Huc pertinere potest interdictũ 11
ecclesiasticũ [x], quod certa species cẽsuræ ecclesiasticæ est, quando prohibetur administratio sacramẽtorũ, vel celebratio diuinorũ officiorum, vel executio spiritualiũ quorũdã actuũ, in pœnã ob delictũ. Estq; interdictũ seu interdictio, vel locorũ, aut psonarũ, dũ ciuitas, clerus, popul⁹, regnũ, & similia interdictione plectũtur [y]. Interdicti & excõmunicati celebrãtes, deponũtur [z]: & qui in loco interdicto sacra facit [a]. Sic duplex interdictũ, reale, & personale. In reali res interdicitur locus, vel prouincia [b]. Idq; vel in vniuersum, vel singulariter, vel in horrorẽ, vt si pollutus locus [c], vel in honorẽ loci, ne ipse inhonoretur [d]. Interdictũ interdũ certis psonis fit, vel à diuinis, vel ab ingressu ecclesiæ [e]. Fit & in genere: sicuti si interdicatur clerus, vel popul⁹, collegiũ, vel vniuersitas, in quo & singulares eorũ psonæ sunt interdictæ [f]: cõtra vniuersitatẽ verò nõ potest ferri sentẽtia excõmunicationis, ne cõtingat idẽ insontes quoq; puniri [g]. Huc etiã referẽda suspẽsio, cẽsura inquã, qua certæ psonę ecclesiasticę, officiũ vel exercitiũ ei cõpetens interdicitur, interdũ, ab homine, interdum à lege [h].
Casus autẽ qbus incidit in suspẽsionẽ iuris, colliguntur ab scholiaste iuris põtificij. 12

(Margin, right: 9 beside "ferre aliò … excommunicatio-")

a Iuuenal.
b Virgil. 6. Aeneidos.
c Plutar. lib. de consola.
d Plato.
e D. Paul. 1. ad Corinth. 3.
f Psal. 65.
g l. 2. §. fi. de pœn. & l. 3. ad l. Iul. pecul.
h Marc. in l. 2. de cadauer. punito. lib. 48. P. titu. 24.
i can. ad mensam, §. euidenter, 11. q. 3. c. fin. de cleri. excom. minist.
k Thomas Mor. libr. 2. Vtuopiæ.
l Iul. Cæsar, libr. 6. Commentar.
m Aemylius Probus, in vita Alcibiad.
n Plutar. in Alcibia.
o Iusti. in 5.
p Liuius, libr. 6 deca. 3.
q idem, libr. 10. decad. 4.
r c. cùm ab ecclesiarum, de offic. ordina.
s ca. præsertim, 5. q 2. & ca. audi, 5. q. 3.
t c. duobus, & c. nuper, de sent. excõ.
v d. c. nuper, & c. ab excommunicato, de rescrip.
x de hoc interdicto ecclesiast. & variis membris vide arborẽ interdictorum, quæ in princ. lib. 1. C. ponitur in commentariis.
y de quib. in c. si sententia, cum capp. seq. de sentent. excommunic. in 6.
z c. latoris, c. 4. de cler. excom. iniust. c. fraternitatis, c. 6. eod.
a c. postulastis, c. 7. §. quæsiuistis, de cleri. excomm. iniust.
b c. in partibus, de ver. sig. vide gloss. in prag. sanctio. titul. de interd.
c vt c. consuluisti, de consecr. eccles.
d ca. fin. de consecr. dist. 2.
e c. is qui, de senten. excom. in 6.
f c. si sententia, eo.
g c. Romana, § si. eo in 6.
h c. ad reprimendã, de offic. ordin. ap. Grego. clem. cupientes, de pœn. apud Clemen.

tificij [a]. Excommunicatus excõmunicatione minori abstinere debet à sacrosancta dominica eucharistia, & aliis sacramentis ecclesiasticis: alioquin illa in sui damnationem aliquãdo susciperet [b]. Ipso iure in hanc excõmunicationẽ minorem incidere notatur sacrilegũ [c], notorium fornicatorẽ [d], simoniacũ [e], à manu laici eucharistiam suscipientem [f], Balistariorum in Christianos artẽ exercentẽ [g], & alios, de quibus in rubricam, & Summ. de sententia excõmunicationis interpretes. Reducũtur autem omnes casus ad duo capita: primum, vt hac minori cẽseatur excõmunicatus, qui incidit in peccatũ mortale quodlibet [h]. Proinde is non debet ad sacrosanctum pabulũ accedere, nisi confessus illud fuerit, & fuerit absolutione & pœnitentia Deo reconciliatus [i]. Et si peccatũ sit occultum, ea excõmunicatione minori certè à Deo seiunctus est [k]: si manifestũ, & quoad hunc visibilem fidelium ecclesiã excõmunicatus minori sententia iure ipso fit [l]. Et ideo sæpè olim à societate ecclesiæ, scilicet piorũ, & à sacris, donec pœnituissent, pellebantur publicè peccantes. Sic D. Ambrosius Theodosiũ imperatorem, ob perpetratam in Thessalonica ciuitate cædẽ, cum Mediolanum venisset, & solemniter templum ingredi voluisset, enarrata primùm immanitate sceleris, & quod minimè diceret, vt iniustæ cædis sanguine pollutus, sanctum Dei templum ingrederetur, ab ingressu prohibuit, dixitque, *Recede, recede, ne altero peccato priora crimina augere contendas, suscipe vinculum, quo te omnium Dominus nunc ligat* [m]. Est enim hæc excommunicatio medicinalis [n], qua quis resipiscere adigitur [o]. Et ideo posteà cum illis communicamus, dum se fideles esse futuros promiserunt [p]. Et excommunicatos ab ecclesia remouendos, donec pœnituerint, statuit concilium Antiochenum [q].

14 Aliud caput excommunicationis minoris, qua quis ipso iure notatur, est, si quis excommunicato maiori excõmunicatione cõmunicat [r], sermone, oratione, salutatione, commestione, osculo, quæ vitari debent [s]. Et in canonibus apostolorum [t] sic cautum εἴ τις ἀκοινωνήτῳ, κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφοριζέσθω. *Si quis cum excommunicato, etiam in domo preces coniunxerit, & ille communione priuetur.* Et in synodo Carthaginensi idem statutum fuit [v]. In Braccarensi concilio primo [x], qui pro hæresi, aut pro crimine aliquo excommunicantur, nullus ei cõmunicare præsumat. Quæ si quis spernit, voluntariè seipsum alienum à communione facit. Et concilio Toletano primo [y], si quis laicus abstinetur, ad hunc, vel ad domum eius, vel clericorum, vel religiosorum nemo accedat. Similiter & clericus si abstinetur, à clericis deuitetur. Si quis cum illo colloqui vel conuiuari fuerit deprehensus, etiam ipse abstineatur: sed pertineat ad eos clericos, qui eius sunt episcopi, & ad omnes qui commoniti fuerint de eo qui abstinetur, siue laico quolibet, siue clerico. Quo loci abstentus pro excõmunicato accipitur, sicut apud D. Cyprianum, dum ait [z], *Et idcirco consultè & cũ vigore fecisti, frater charissime, abstinendo diaconum, qui cum virgine sæpè mansit, sed & cæteros, qui cum virginibus dormire consueuerant.* Simile etiã ac in superioribus conciliis statutum in concilio Antiocheni [a]. Accedit huc fundamẽtum præcepti Dei, vt qui nolunt audire ecclesiam, sint tanquam Ethnici & publicani nobis [b], cum quibus nulla erat legitima Iudæis participatio, non commertiũ, seu communicatio [c]. Et D. Paulus postquam ob fornicationem excommunicauit Corinthium, subiungit [d] *Si is, qui frater nominatur, est aut fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, cum huiusmodi nec cibum sumere.* Et D. Ioannes [e] *si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite eum recipere in domum, nec aue ei dixeritis, quia qui dicit ei aue, communicat operibus eius malignis.* Et in summa qui extra nos sunt, iure communicare nobiscum non possunt [f]. Eo pacto & excommunicatus est, qui excommunicato literas mittit [g]: quia & per literas loquimur, vel per nuntium [h]. Quamobrem colligimus, excommunicato non esse communicandum, ne excõmunicatio in alium sic transeat [i]. Et Zonaras videtur sanctionis istius reddere rationem, cõtemptum & calumniã eius, qui separauit, si non vitetur separatus, quasi is malè separauerit [k]. Sed & contem-

 ptus

a glos. in d. clem. cupientes.
b cap. si. de cohabit. cler. & mulier. ca. audi. 11. q. 3.
c can. miror, 17. q. 4.
d c. vestra, de cohab. cler. & mulier.
e c. tanta, de simon.
f ca. si qs deinceps, 17. q. 4.
g c. de sagittar.
h Angel. de Clauas. in Sum. in verbo, excommunicatio, 4. probat d. c. audi. text. in ca. illi qui, 6. q. 1.
i c. fin. de cleri. excom. ministr.
k d. ca. audi.
l c. vestra, de cohabi. cleri. & mulier.
m in histor. Tripartita, lib. 9. cap. 10. & Theodo. libr. 5. histor. c. 18.
n c. 1. de sent. excom. in 6.
o ca. multi, 2. q. 1. d. ca. audi. ca. certum, & ca. corripiantur, 24. q. 3. ca. notandum, eod. can. etsi, 11. q. 3.
p ca. sane, 24. q. 2.
q conci. Antioch. ca. 2.
r ca. præcipuè, & ca. si quis episcopus, & seq. ca. sicut apostoli, can. episcopi, ca. placuit, & can. fin. 11. q. 3. Panor. in c. nulli, de sent. excomunuicat. c. nuper, eod.
s ca. si inimicus, & seq. 93. dist. ca. illi qui, 6. q. 1. can. ad mensam, ca. roꝗo, ca. quatuor, cũ sequen. can. excommunicatos, ca. antecessorio, 11. q. 3.
t in cano. 10.
v can. 9.
x ca. 33.
y ca. 15.
z Cypr. lib. 1. Epistol. episto. 11.
a ca. 2.
b Math. c. 18.
c Thobiæ, 3. 2. Machab. 3. ca. sicut satius, 38 q. 4. c. vestra, c. sicut, de cohabita. cler. & mulie.
d 1. Corint. 5.
e D. Ioan. 2. episto. c. 1.
f ca. illi qui illa peccata, 6. q. 1.
g c. vbi periculum, §. nulli etiam, de elect. in 6. & ibi Archidia. & Ioan. Andr.
h l. & licet, de consti. pecu. in P. l. con sensu, de actio. in P.
i ca. si quis laicus, & ca. excellẽtissimus, 11. q. 3. & can. sanè quod, 24. q. 2.
k Zonar. super ca. 11. Aposto.

1 MAIOR excommunicatio dicitur, per quam quis separatur non tantùm à sacramentorum participatione, sed etiam ab omni ecclesiastica communione: quando extra congregationem omnino fidelium eiicitur [a]. De hac intelligitur illud [b], *si non audierit ecclesiam, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus.* Horum corpus dicitur dari Sathanæ [c], vt anima eorum resipiscat. Nam Sathanæ conceduntur qui cum ecclesia non sunt fidelium. Quemadmodum & apud Iudæos, qui grauiter peccassent, ἀποσυνάγωγοι fiebant, id est, eiiciebantur extra synagogam eorum. Sic apud D. Ioannem [d] scriptum est, Iudæos decreuisse, vt si quis confiteretur Dominum nostrum Iesum, esse Christum, extra synagogam fieret, quod maximè timebant Iudæi. Vnde & Dominus prædixit, tanquam pœnã graue discipulis infligendã, quòd absq; synagoga eos facerent [e]. Erãt Samaritani apud Hebræos huiusmodi, quorum vitabant communionem [f]. Est solemnis excommunicatio execratio

2 grauis, quæ anathema dicitur [g]. Et propriè hæc dicitur mucro episcopalis [h]. Et aliquando, cùm sit anathema separatio à Deo, ponitur pro excõmunicatione maiori [i]: verùm execratio maior in anathemate propriè vsurpata. Nã illud infligitur adstantibus 12. presbyteris cum candelis accensis, quas post prolationem sententiæ extingunt, abiiciuntque, & pedibus conculcant [k]. Dicitur & anathema æternæ mortis damnatio [l]. Nam & anathematis abominatio in lege Mosaica mortem habebat [m]. Et D. Hieronymus notat [n], anathema esse vltimam execrationem. Apud Iosuam legitur חרם pro eo quod vertimus anathema, à radice חרם & החרים id est, occidit, exterminauit, & חרם dicunt quoque interitum, rem, vnde nihil colligitur commodi. Græcis ἀνάθημα, seu ἀνάθεμα est, Deo consecratum & dicatum: & ita à commercio & vsu hominum separatum, & inde relictum Dei vindictæ ob iniquitatem. Sic enim scribit Iustinus Martyr [o], ἀνάθημα λέγεται τὸ ἀνακείμενον καὶ ἀφωρισμένον θεῷ, καὶ εἰς κοινὴν χρῆσιν μηκέτι λαμβανόμενον, ἢ τὸ ἀποτεθειμένον Θεῷ διὰ κακίαν. id est, *Anathema dicitur sepositum & separatum Deo, & in communem vsum nunquam assumptum; relictum Deo propter malitiam.* Sacrum Latini dicunt ho-

3 minem impium, execrandum, κατάρατον, κάθαρμα, vt apud Horatium [p],

Intestabilis, & sacer esto.

Macrobius [q] tradit morem antiquum fuisse, veteres apud se nullum animal diis illis seu idolis sacrum, non passos, sed abegisse ad fines Deorum, quibus sacrum esset: animas verò sacrorum hominum, quos Græci ζανὰς vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad Deos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitabant: sic animas, quas sacras in cœlum mitti posse arbitrati sunt, viduatas corpore quamprimùm illo ire voluerunt. Ita hominem sacrum dicebant, quem licebat occidere, deuotum inquam morti. Sic in Deuteronomio [r], *non inferes quicquam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema.* Et D. Paulus, *optabam ipse anathema esse à Christo, à fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israëlitæ*, &c. Et rursum [s], *si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha*, id est, execratio extra communionem bonorum, vs-

4 que ad aduentum Domini [t]. Grauissima est pœna in iure excommunicatio [v], potissimùm inducta ad castigandos cõtumaces & inobedientes prælatis, subrogata in locum mortis corporalis, quæ dicebatur lege Mosaica iis, qui per contumeliam refragabantur iussis sacerdotis [x]: quia ecclesia nunc non infert iudicium, vel sententiam sanguinis [y]. Sicque D. Cyprianus [z] gladium hunc spiritualem, quo quis extra communionem ecclesiæ eiicitur, subrogatum existimat in locum gladij temporalis, quo occidebantur corpore homines tempore legis Mosaicæ à sacerdotibus. Deinceps & inducta, vt mali à

a ca. euidenter, 11. q. 3. & fere tota q. 3. ca. Engeltrudam, 3. q. 4. c. à nobis, de exceptio. c. pen. de sent. excomm.
b D. Math. c. 18.
c 1. Corinth. 5.
d D. Ioan. Euan. c. 9.
e D. Ioan. c. 16.
f D. Ioan. c. 4.
g glos. in Extra. excommunicamus, in ver. anathema, de sent. Excommunic. in Extrau. com. Panor. in c. cùm ab ecclesiarum, de off. & pot. iud. ordin. c. cùm non ab homine, de iudic.
h ca. visis, 16. q. 2.
i ca. certum est, 24. q. 3. ca. si. 3. q. 4.
k ca. debent, & ca. cùm aliquis, 11. q. 3.
l ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
m Deutero. 6. & Iosuæ, c. 7.
n D. Hierony. sup. c. 9. ad Roma.
o Iust. Mar. lib. responsio. de orthod. fide, q. 121.
p Horat. lib. 2. Serm. saty. 6.
q Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 7.
r Deutero. 6.
s 1. Corinth. 15.
t Guillielmarius, in ver. maranatha, 23. q. 4.
v ca. corripiantur, 24. q. 3.
x Deutero. c. 17.
y c. in archiepiscopatu, de raptor. c. clericis, c. 5. & c. sententiam sanguinis, c. 9 ne cler. vel mona. lib. 5. Decreta. tit. 50.
z D. Cypria. epist. 18. lib. 1.

bonorum communione priuati, bonos non inficerent[a] contagione pecca-
ti, & ipsi præ pudore erubescerent, & ad meliorem redirent frugem.
Hac maiori excommunicatione excommunicantur quidam ipso iure, alij 5
ab homine. Ipso iure casibus pluribus, delicto commisso, incurrit quis in
excommunicationem maiorem, à qua ab alio non potest absolui, quàm à
sede apostolica, aut aliquando ab aliis, in moriendi puncto. Primus, si quis
deliberatò maliciosè, manus iniuriosas iniecerit in clericos, & ecclesiasti-
cas personas, cuiuscumque sint sexus[b]. Cuius quidem regulæ verba sunt
ad amussim obseruanda, cùm extra illa qui nec deliberatè, aut sine malitia
clericum percusserit, non incidat in canonem[c]. 2. Incidit ipso facto in ex-
communicatio. qui per annum pertinaciter contempsit obedire sententiæ
iudicis delegantis[d]. 3. Qui post monitionem prælati sui falsis literis post 20.
diem non renunciauit[e]: qui falsas conficiunt, scienterúe his vtuntur[f]. 4.
Communicantes scienter excommunicatis à summo pontifice[g]. 5. Incen-
diarij[h]. 6. Effractores ecclesiarum, & sacrilegi[i]. 7. Qui inconsulto summo
pontifice rectorem, senatorem, vel patritium in vrbe Roma eligunt, con-
sentiunt eligentibus, obediuntúe electis[k]. 8. Omnes qui persequuntur &
capiunt Cardinales[l]: socij, & fautores illorum. 9. Et ij qui eos, qui senten-
tiam excommunicationis tulerunt, & qui ferri curarunt[m]. 10. Qui officium
nacti inquirendi in hæreticos dolo malo conniuent hæreses, vel præter ius
prætextu officij in insontes animaduerterint[n]. 11. Religiosi seu monachi,
qui præter casus sibi à iure vel ex priuilegio concessos, vsurpant authoritatē
conferendi sacramenta, quæ à propriis exhiberi debent presbyteris[o]. 12.
Qui iniuriosè vel temerè percusserit, vel expulerit, seu exilio affecerit epi-
scopum[p]. Qui & in cœna Domini excommunicati declarantur. Et 13. pyra-
tæ[q], & eorum auxiliares. 14. Qui inuitis subditis noua vectigalia seu peda-
gia imponunt[r]. 15. Hæretici[s]. 16. Qui arma Agarenis & infidelibus, equos,
aliaque militaria vetita inferunt[t]. 17. Qui impediunt annonam deferri Ro-
mam[v]. 18. Qui per iurisdictionē prohibitam aliquos spoliant, rapiuntque &
iudicant. 19. Qui in inuidiam, quòd quis negotium Romanæ curiæ iudican-
dum concesserit, vel quia inibi litiget, damnum, iniuriam ei, vel verbera in-
tulerit[x]. 20. Qui impediunt ne literis apostolicis obediatur, vel satisfiat[y].
21. Qui se à Romanæ sedis obedientia subtrahunt, subtrahentibus opem, cō-
siliumúe dant[z]. 22. Qui iurisdictiones ecclesiasticarum personarum vsur-
pant[a]. 23. Qui Romipetas expoliant[b]. 24. Qui ditionis apostolicæ terras,
ciuitatésue vel oppida inuadunt, & vsurpant[c]. Sunt & alij casus apud An-
gelum Clauasium[c] ex diplomatibus summorum pontificum extracti, quos 6
apud illū videre licet. Itē alij casus, in quibus maior quidem excōmunicatio
incurritur: verùm absolutio etiam quibuslibet ordinariis conceditur. Vt 1.
Si iudices vel principes temporales recusant ius dicere ecclesiasticis perso-
nis implorantibus[d]. 2. Qui à paucioribus, quàm à duabus partibus collegij
cardinalium electus in pontificem summum, sibi potestatem vsurpat[e]. 3.
Qui se inuito episcopo in eius ecclesia ministeriū occupat[f]. 4. Qui hospitia
scholasticorum, vel doctorum Bononiæ ante lapsum temporis condu-
ctionis illorum conducunt[g]. 5. Qui indebitas exactiones ab ecclesiis & ea-
rum personis extorquent[h]. 6. Religiosi claustrum exeuntes audiendarum
legum causa[i]. Idemque statutum in archidiaconis, decanis, præpositis, can-
toribus, & aliis personatum habentibus[k]: nisi intra duos menses resipue-
rint. Sunt his alij casus similes, quos idem Angelus Clauasius percurrit[l].
Colligit & is quoque[m] vnum & viginti mala, quæ infert excommunicatio,
vt priuet eum communione[n], sacramentis[o], suffragiis ecclesiæ[p], diuinis
officiis[q], regno cœlorum[r], fama[s], potestate adipiscendi beneficia[t], à qui-

a ca. resecandæ, & ca. seq. 24. q. 3.
b ca. si quis suadente, ca. non dubium, ca. venientis, ca. ad euidētiam, ca. cùm illorum, ca. de monialibus, 17. q. 4. c. religiosa, de senten. excom. in 6.
c c. 1. & c. cum voluntate, eod.
d c. querenti, de off. deleg.
e c. dura, de crimi. falc.
f c. ad falsariorum, eod. ca. si episcop⁹, 50. dist.
g c. significauit, de senten. excommunicat.
h c. tua nos, eod.
i c. conquesti, eod. ca. canonica, 11. q. 3. ca. omnes ecclesiæ, & ca. frater, eo. ca. si quis, 4. q. 3.
k c. fundamenta, de electio. in 6.
l c. fœlicis, de pœn. in 6.
m ca. quicumque, eo. in 6.
n clem. multorum, de hæretic.
o clem. religiosi, de priuileg.
p clem. 1. de pœn.
q in bulla Xisti 4. hi casus ponuntur, & Pauli 2. sum. pont. Xistus. in Extra. incipiente, & dominici gregis.
r ca. si quis Romipetas, & seq. 24. q. 3. clem. quoniam, de immunit. eccle.
s ca. quod autem, 4. q. 1. c. excommunicamus, de hæretic.
t Angel. Clauas. in casib. excō. maio. casu 22.
v idem, vbi sup. c. 23. 24.
x idem, cas. 25.
y idem ca. 26.
z idem. cas. 27.
a idem ca. 28.
b idem ca. 29. d. ca. si quis Romipetas, 24. q. 3.
c Clauas. ca. 30.
d idem Claua. in Sū. in ver. excommun. 5.
e ca. administratores, 23. q. 5.
f c. licet, de electio.
g c. quoniam, de off. ordin.
h c. 1. de loca.
i c. non minus, & c. aduersus, de immunit. eccles.
k c. non magno, ne cler. vel mona.
l c. si, eod. tit.
m in d. Summa, in ver. excommunicatio 7.
n Clauas. in vers. excommunicatio vlt.
o supra diximus, ca. omnis, & seq. 11. q. 3.
p & dictum sup.
q ca. nihil 11. q. 3. ca. quicūque, 11. q. 3. ca. de cōmunione, & seq. 24. q. 2.
r c. quod inter, de pœnit. & remiss.
s ca. quodcumque, 24. q. 1. d. c. nihil.
t ca. infames, 6. q. 1.

bus

bus suspenditur [a], obsequio fidelitatis [b], vita æterna [c]: quia & bona opera mortificat [d], & repellit à sepultura [e]. Omitto reliqua, quæ per singulas
8 tis, & criminum tractationes occurrent posteà. Ab homine excommunicantur hac sententia pro iisdem criminibus declarando in sententiam excommunicationis canonis incidisse, vel alia ex causa proferendo: idq; vel ab episcopo, vel à prælatis aliis, vel iudicibus, qui hanc iurisdictionem habent iure vel consuetudine [f]. Potest & excommunicare iudex ordinarius,
9 & delegatus spiritualis [g]. Cæterùm cùm hanc excommunicationis pœnam tam grauia consequantur, operæpretium est obseruare excommunicantem, ne temerè & leues ob causas eam exerat, sed ob graues [h], & deliberatò, sine impetu, & cum causæ cognitione [i], monitione præcedente [k], iuxta sententiam Euangelicam, eaq; trina [l]: alioquin sine monitione lata, est iniusta, & à qua excommunicatus facilè vindicatur [m]. Iniusta dicitur propter ordinem non seruatum [n]. Ante tamen hanc declarationem timenda, & seruanda [o], ad exemplum noui operis nunciationis [p]: semper enim sententiã prælati exequi oportet, nisi appellatione, vel alio iuris remedio impediatur [q].
10 Sed & secundò in excommunicatione iustè proferenda exigunt causam iura [r] tanta pœna dignam, vt diximus proximè. Ideò & causa inserenda in sententia excommunicationis, propter quam profertur [s]. Si enim iusta videatur, licet ea falsa sit, ligat & vincit, timendaq; [t]. Sic & qui petit absolui,
11 debet exprimere causam, propter quam fuit excommunicatus [v]. Sunt quippe causæ, & casus, ob quos excommunicatio lata nulla dicitur iure, & in quibus facili negotio, ad cautelam & cautionem, etsi nulla sit, conceditur. 1. Si post appellationem legitimam feratur [x]. 2. Si habeat intollerabilem errorem [y]. 3. Si declaretur excommunicatus participans, non monitus [z]. 4. Si à non iudice legitimo dicatur lata [a]. 5. Vel à iudice excommunicato [b]. 6. Si delegatus contra delegantis intentionem excommunicet [c]. 7. Vel intrusus, aut à iurisdictione suspensus [d]. 8. Si à violante interdictum hominis feratur [e]. Item 9. in casu c. cum capella, & c. quanto, de priuileg. Et 10. in casu c. cùm apostolus, de censib. & c. cùm ad quorumdam, de excess. prælat. Et 11. si qui profert sententiam, non intendit ligare [f]: vel qui excommunicationem postulat, nolit excommunicatum ligari [g]. Et si feratur sub conditione, ante cuius euentum moriatur excommunicatus [h]. Sine effectu enim
12 sententia nulla est [i]. Tertiò, legitima excommunicatio & iusta exigit, vt à iudice proferatur bono zelo, & studio corrigendi [k]. Nec vindictæ propriæ
13 animo, vel ad iniurias priuatim inimico animo vindicandas [l]. Quarto loco debent adesse verborum conuenientes formulæ, quæ exprimant consensum iudicis de præsenti excommunicantis: sicut & in celebrandis sponsalibus & nuptiis considerantur [m]. Postremò, vt feratur in scriptis excommunicatio, exigimus [n]: vt possit apparere cæteris, qui excommunicati sint, & denunciatione seu proscriptione facta vitentur [o]. Si tamen sine scriptura feratur, valebit, & ligabit vtique. Cæterùm qui eam protulerit, per mensem à diuinis officiis & ingressu ecclesiæ summouetur; & superior, ad quẽ recurritur, absoluendo condemnabit excommunicantem ad expensas, vel alia condigna animaduersione [p]. Quod & in interdicti, & suspensionis sen-
14 tentiis obseruandum esse placuit [q]. Placuit senatui Parisiensi monitiones ad finem reuelationis, bonorum inter cohæredes, posse publicari nemine dempto seu excepto, ex senatusconsulto 15. Maij. 1538 [r]. Quamuis olim solitum fuisset excipere à monitione litigantes, & cum clausula dempta parte & consilio, putantes æquum non esse exquirere probationes à domo aduersarij [s]. Idipsum de testibus dicebant aduersarij, ne in periurium inciderent:

a c. pastoralis, de appe. l. c. sacro, de sen. excom.
b c. veritatis, eod. canones sanctorum, & ca. seq. 15. q. 6.
c ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
d ca. si quis, 24. q. 3. ca. quemadmodũ, 24. q. 7.
e ca. sacris, de sent. excom.
f ca. perlectis, 25. dist. ca. si in plebibus, 63 dist. c. 2. de off. archid. c. reprehensibilis, de appellat. c. cùm in ecclesiis, de maio. & obedië. c. quanto, de off. ordin.
g c. ex literis, & c. seq & c. præterea, eod.
h ca. nemo episcoporum, 11. q. 3.
i ca. si episcopus, cum sequentur, eod.
k c. statutum, de sent. excom. in 6. c. statuimus, eod. c. cùm speciali, de appellat. c. 1. de cohab. cler & mulier. c. sacer, de sent. excõ.
l ca. De . . s omnipotens, §. quando autem, 2. q. 1. ca. indignæ, 12. q. 2.
m c. sacer, de sent. excom. interp. in d. c. statuimus.
n ca. sequitur, §. item si iterata, 11. q. 3.
o ca. qui iustus, & ca. [illegible] 11. q. 3. c. solet, §. fin. de sent. excom. in 6.
p c. 1. de oper. nounciatio. l. 1. & l. prætor ait, §. aisprætor, de oper. nounciat. in §. excipiuntur ibi casus à glo.
q c. cùm ab ecclesiarum prælatis, de off. ordin.
r c. 1. de sent. excõ. cum similib. paulò antè citatis.
s c. 1. § quisquis, de sent. excom. in 6.
t cap. sacro, de sent. excõ. ap. Greg. can. 1. & 2. 11. q. 3.
v c. ex parte, de off. ordin. ap. Gregor.
x c. venerabilibus, §. porrò, de sent. excom. in 6. vide c. nõ solùm, eod. tit. ap. Greg. c. per tuas, eod.
y d. c. venerabilibus, & c. per tuas.
z c. 3. §. fin. de sent. excom. in 6.
a c. cùm olim, de priuileg. c. 3. de consuet.
b [illegible], 24. q. 1. & ca. ex parte, eod.
c c. si. de præben.
d can. aliënationes, 12. q. 2.

e c. tanto, de excess. prælat. f c. ex parte, in 1. de off. ordin. glo. in c. p. & f. de off. deleg. g c. bonæ memoriæ, in 2. de postul. prælato.
h Panor. in c. cùm adhuc, de cler. non resid. i l. si. de pœn. k c. 1. de sent. excom. in 6. l ca. inter querelas, 23. q. 4. m c. si inter virum, de sponsal. & c. 1. de sponsal. duor. n c. 1. §. 1. de sent. excom. in 6 ca. legatũ, 2. q. 1. ca. missus, in 2. 4. q. 4. l. 1. de sent. ex breuic. recit.
o [illegible], 11. q. 3. p c. 1. de sent. excõ. in 6. q d. c. 1. r Aegid. Magister, in decis. & tracta. de appella. c. 10. s l. qui accusare, C. de edendo.

dones

donec fuit constitutio edita, qua licet litigantibus postulare, vt iudex vtrinque testes productos interroget secundum ius commune[a]. Eaq; est constitutio Francisci primi, anni 1539. Quod etiam ad alia, quàm bona hæreditatis posteà prorogatum, vt contra omnes nemine excepto ad fines reuelationis possint monitiones excommunicationis præuiæ obtineri. Veritas enim omnia vincit[b], nec contradicendum veritati[c]. Hoc inter augusta principũ nostrorum priuilegia annumeratur præcipuum, ex pontificum summorum decretis & codicillis firmatum, ne grege piorum summoueri possent, vt, Benedicti 12[d]. & Vrbani 5. constat: néue eorum ditio subiiciatur ecclesiastico interdicto. Quod tamen anteà factitatum fuisse legimus, cùm tempore Philippi Augusti totus eius dominatus interdictus fuit[e].

a l. vbicumque, de interro. actio. in F.
b Esdræ, 4.
c Ecclesiast. c. 4. D. Ioan. c. 14.
d c. meruit, de priuileg. in Extrauag.
e Innocent. 3. in c. 1. de postul. prælato. c. nouit, de offi. legat.

De pœna talionis. Cap. 10.

1 2 Talionis pœna quid, & leges diuinæ de ea, lexq; 12. tabul.
3 Talio num in desuetudinem abierit.
4 Improbatio legitima à monoculo.
Repaßionis lex improbata. eod.
Rhadamentea lex repaßionis. eod.

SEXTA pœna à Deo, vel in legibus eius posita, est talio. Talio pœna est, qua æquali modo patitur, quo quis nocuit. Vt talio à relatione Talis, ad Aequale deduci videatur, ἡ δι᾽ ἴσου ἀμοιβή. De ea in Exodo[f], in hæc verba lex Dei tradit, *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetiuerit, & arbitri iudicauerint: sin autem mors eius fuerit subsequuta, reddat animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore.* Et rursum in Leuitico[g], *Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium, sicut fecit, sic fiet ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet.* Et in Deuteronomio[h]. *Non misereberis testis mendacis, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.* Et ita statutum modum vltionis fuisse quoque in lege diuina antiquitùs, legislator Euangelicus, qui hanc correxit seueritatem, testatur Dominus noster Iesus-Christus[i]. Adstipulantur & iura pontificia[k]. Meminit & huius pœnæ D. Ioannes in Apocalypsi[l]. *Qui in gladio occiderit, oportet eum occidi gladio: qui in captiuitatem duxerit, oportet vt in captiuitatem vadat: hic est patientia & fides sanctorum.* In lege 12. Tabul. etiam talionis pœna recepta, hac lege. *Si membrum rupit meum, è pacto talio esto.* Quod explicatur apud Aulum Gellium[m], apud 2
quem Cæcilius, *Nolo*, inquit, *ignores hanc quoque talionem ad æstimationem iudicis redigi solitam necessariò. Nam si reus, qui depacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite, iudex hominem pecuniæ damnabat. Atque ita si reo, & pactio grauis, & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ multam redibat.* Sic etiam explicat Ricardus rex Vuisigothorum legem talionis, vt vel per flagellationem, vel per pecuniã seu æstimationem iniuriæ à lege vel læso factam talio pẽdatur[n]. Pari modo explicat Iustinianus[o]. Meminit istius legis & Cicero in Legibus, & D. Augustinus[p]. Sunt & casus iure ciuili expressi, in quibus similitudo supplicij talionem inducit: vt in illis, qui falsis accusa

f Exod. c. 21.
g Leuit. c. 24.
h Deuter. 19. ca. sex. differentiæ, 23. q. 1.
i Math. c. 5.
k ca. hæc autem vita, 23. q. 4. can. quod debetur, 14. q. 1. ca. sex differentiæ, 23. q. 3.
l Apocal. c. 13.
m Gell. lib. 20. c. 1.
n l. 3. de contumel. & vulne. lib. 6. G. Vuisigotho. tit. 4.
o Iustin. in §. pœna autem iniuriarum, de iniur.
p D. Augusti. lib. 21. de ciuita. Dei c. 11.

accuſationibus innocentium vitam calumniantur [a], & præuaricantur [b]: & in caſibus tit. P. *Quod quiſque iuris, &c.* Hodiè tamen pœnam illam ſimilitudinis ſupplicij, conſuetudine in deſuetudinem abiiſſe, & ſecundum qualitatem & dignitatem perſonarum, & arbitrio iudicis eſſe ſtatuendum tradunt Albericus [c], Felinus [d], Baldus [e], Speculator [f], & Bartholus [g]. Nam & iura eò declinare expreſsè videntur ferè in omnibus, & paucis admodum excluſis, vt periſtaſes criminis, perſonarum, & rerum, pœnas vel augeant, vel minuant, vt à principio iſtius tractationis oſtendimus [h]. Imò & iure ciuili [i], & pontificio [k] alia pœna, quàm ſimilitudo ſupplicij, calumniatoribus impoſita reperitur.

4 Apud Thurios etiam lex Charundæ, alia lege emendata erat, *Si quis cui oculum eruerit, oculum reo pariter eruito.* Emendata autem, quia monoculus conqueſtus, quòd ſibi eruto vno oculo ſolo tantùm quo videbat, vnus reo erutus, & ſic non iuſta eſſet pœna, vt author Diodorus Siculus [l]. Ariſtoteles quoque [m] hanc repaſſionem nudè, & ad literam intellectã improbat, etſi Pythagorici & Rhadamanthi iudicio, quidam contrarium probarent. Sic enim ſcribit, δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός. ἀλλὰ τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτε ἐπὶ τὸ νόμιμον, οὔτε ἐπὶ τὸ πολιτικόν. πολιτικὸν δὲ λέγω τὸ κοινωνικόν. τὸ δὲ ἀντιπεπονθὸς, οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτε ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτε ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· καί τοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν, καὶ τὸ ῥαδαμάνθυος δίκαιον.

εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε δίκη τ' ἰθεῖα γένοιτο.
πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ, &c. id eſt,

Videtur nonnullis, & ipſa repaſſio eſſe iuſtum ſimpliciter, ſicuti dixerunt Pythagorici: qui quidem ſimpliciter definientes, iuſtum eſſe repaſſionem voluerunt. Verumtamen repaſſio neque ad legitimum, neque ad politicum accommodari poteſt: dico autem politicum, commune. Et ita repaſſio nec accommodari poterit, neque ad diſtributiuum iuſtum, nec ad emendatiuum: etſi velint & hoc dici iuſtum Rhadamantheum.

Si quæ fecerit, hæc & patiatur & ipſe.
Iudicium fuerit porrectum, atque exitus æquus &c.

Cæterùm & lex 12. Tab. & diuina, & Pythagorea, & Rhadamantina repaſſionem non intelligũt, vt Ariſtoteles, ſed repaſſionem, hoc eſt, pœnam æqualem, id eſt, condignam crimini, ſecundum proportionem Geometricam, non Arithmeticam. Sic enim ſupplicia dicuntur æqualia peccatis, ſi legitimam habent delicti & perſonarum cõſiderationem. Et id innuere Moſes videtur, *pro menſura peccati erit & plagarum modus* [n]. Sic in iure pontificio [o] commenſuranda pœna delicto, vt & in iure ciuili [p]. Et Horatius,

adſit Regula peccatis, pœnas quæ irroget æquas,
Nec ſcutica dignum horribili ſectère flagello.

a l. ii. de accuſat. lib. 9. C. tit. 2. l. fin. de calum. eod. lib. C. tit. 46.
b l. ab imperatore, de præuaricato. in P.
c Alber. in l. fin. de accuſa. C facit §. pœnam, de iniur.
d Felin. in c. inquiſitionis, num. 9. de accuſat. ap. Grego.
e Bald. in add. ad Specul. tit. de concept. libel. verſ. de conſuetudine.
f Spec. tit. de accuſat. §. 1. in verſ. nec mitam.
g Barth in l. libellorũ, §. item ſubſcribere, de accuſatio.
h per l. Pedius, de incen. rui. & nauf. cũ ſimil.
i l. 3. ad S C. Turpill. P.
k ca. quod debetur, 14. q. 1. c. 1. & 2. de calumniato.
l Diod. Sicul. lib. 12.
m Ariſto. 5. Ethico. ad Nicoma. c. 5.
n Deuter. c. 25.
o c. ex literis, de cõſtit.
p l. reſpiciendum, de pœn. P. not. Barth. in l. reſcriptum, l. 6. de his quib. vt indig. lib. 34. P. tit. 9.

De verberibus. Cap. 11.

1 *Verberum pœna iure diuino inflicta.*
2 *Verber quid.*
3 *Verberum pœna qua, & quatenus permiſſa iudicibus eccleſiaſticis.*
4 *Gymnopaidia Spartiatarum quid.*
5 *Verberibus vt quis interimatur prohibetur, damnatio.*
6 *Verberum 3. ſpecies.*
7 *Fuſtium admonitio quid.*
8 *Fuſtium ictus quando infamet.*
9 *Fuſtium ictus maior pœna, quàm pecuniaria.*

Pœna

Pœna corporalis subrogata in locum pecuniaria famosa, demit infamiam. eod.
10 Fustuarium in militia pœna grauior, quàm in aliis non militaribus causis. Et pro quibus inflictum.
11 Flagellorum pœna qua, & quibus instrumentis inferatur.
12 Ferulæ castigationes impuberum.
13 Fasces lictorum Romanorum.
14 Virgarum amouendarum à latere seu dorso ciuium Romanorum lex Portia. Valeria lex de ciuibus Romanis. eod.
15 Vitibus verberati ciues Romani in militia.
16 Mastiges & lora quid.
17 Scutica, & Scorpiones quid.

SExta pœna, quæ & iure diuino infligitur, verberum est. 1
Sic enim scriptum in eo [a], *Iudices impium condemnabunt impietatis: sin autem eum, qui peccauit dignum viderint plagis, prosternent, & coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit & plagarum modus. Ita duntaxat, vt quadragenarium numerum non excedant, ne fœdè laceratus ante oculos pereat frater tuus.* Et alibi [b]. *Si dereliquerint*, inquit Deus, *filij mei legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint: si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo*
in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Verber dicitur & instru- 2
mentum, quo quis cæditur, & plaga ex eo inflicta. Estque veluti virga longa exilis. Quare & eo nomine continentur virga, baculus, fustis, lora, flagellum, ferula, arundo, & his similia [c]. Atque in iure omni verberatio, percussio, siue plagæ cuiuslibet inflictio, vel afflictio, verberatio dicitur, & cõtrà. Vnde percussio corporalis, & spiritualis, passio quædã ad castigationẽ dicitur
inflicta [d]. Hæc pœna verberũ in foro ecclesiastico infligitur quãdoq; licitè [e]: 3
dũmodò iudices caueãt à duobus: primùm, ne verbera sanguinẽ fundãt [f]: & 2. ne verbera inferãtur clericis per laicos. Etenim iudices, per laicos etiam disciplinæ causa clericos iubentes verberari, excommunicati sunt [g]. Nec potest etiam episcopus sua manu delinquentem verberare [h]. Solent autem verbera iis adhiberi, de quorum emendatione speratur, non secus quàm apud parentes & dominos hoc genus pœnæ ad emendationem familiare est [i]. Adhibentur & in foro pœnitentiali verbera quandoque, quæ pœnitens voluntate propria exequitur, iuxta illud D. Pauli, *castigo corpus meum, & in serui-*
tutem redigo [k]. *&c.* Erat & γυμνοπαιδία, gymnopædia festum apud Spartia- 4
tas, teste Hesychio, in quo adolescentes aram circunstantes Amyclis, terga loris mutuis verberibus cædebant, vt quidam dicebant. Quod firmat Philostratus [l], atque hoc modo & Dianam Scyticam à Scytis & Spartiatis cultam
putat, ex dictis Apollonij Tyanæi. Pœna hæc verberum, ad mortem etiam 5
iure ciuili porrigenda non est: nec ea pœna quidem Vlpianus damnari aliquem oportere respondit, vt verberibus necetur, vel virgis interimatur [m].
Quia ad castigationem inducta. Iuris ciuilis Romanorum etiam nomothe- 6
tæ inter poenas coërcitionis corporalis, fustium ponunt admonitiones, & flagellorum castigationes, authore Callistrato, & vinculorum verberatio-
nes [n]. Quibus verbis, verberandi tres modos exprimit. Fustium admoni- 7
tio forsan est, quod Galli dicunt *bastonades*, fustuarium. Et fustuarius erit, *donneur de bastonades.* Vocat Cicero [o] hanc poenam & fustuarium, *Nam in-*
quit, si Antonius consul, fustuarium meruerunt legiones, quæ eum reliquerunt. Vo- 8
cat Polybius ξυλοκοπίαν. Ictus fustium per se non infamat, sed causa, ob quam poena hæc infligitur, si infamiam habet notat [p]. Quamobrem & per præconem, dum infamia sequitur, sicut placuit Gordiano Cæsari [q] addi-
tur causa ictibus fustium, ἐσυκοφάντησεν, id est, calumniatus est. Verum tamen 9
est

a Deuter. 25.
b Psal. 88.
c Laur. Valla, lib. 6. Eleg. c. 47.
d c. 1. de cler. ægrotant. ca. cùm beatus, 45. dist. Prouerb. 23. ca. cùm percussio, 7. q. 1. l. 3. §. si magister, ad leg. Aquil.
e c. in archiepiscopatu, de rapto. ca. fraternitas, 12. q. 2. ca. illi qui, iuncta glo. in ver. religiosus, 5. q. 5.
f ca. his à quibus, & ibi glo. in ver. præcipiant, 23. q. 8.
g c. vniuersitatis, de sent. excom.
h ca. non liceat, 86. dist.
i ca. circumcelliones, 23. q. 5. can. cùm beatus Paulus, & seq. 45. dist. ca. displicet, 23. q. 4. Claud. l. aut facta, l. 16. §. causa, de pœn. in P. l. 1. C. de emend. propinq.
k 1. ad Corinth. 9.
l Philo. lib. 6. de vita Apollonij.
m Vlp. in l. aut damnum, l. 8. §. hostes, de pœn. in P.
n Callist. in l. veluti fustium, l. 7. eod.
o Cic. 3. Philipp.
p l. nullam, l. 14. ex quib. ca. infa. irro. lib. 2. C. tit. 14. Marcel. l. ictus fustium, 22. de iis qui not. infa. lib. 3. P. tit. 3. l. in seruorum, l. 10. §. fin. de pœn. in P.
q l. fustibus, l. 16. & l. verbum precibus, l. 17. ex quib. ca. infa. irro. C.

est,fustium ictum grauiorem esse pœnam, quàm pecuniariam damnationē [a]. Cæterùm si corporalis hæc,vel alia pecuniaria ob inopiam damnati imponatur,non infamare placuit: licet actio sit famosa [b]. Nam grauior poena corporalis subrogata, supplet pecuniariæ infamiam: nam regula est, vt qui maiori
10 poena, quàm legibus constituta est, afficitur, infamis non fiat [c]. In militia, grauior videtur poena fustium, quàm extra militiam: nam,vt Polybius scribit [d],supplicium apud Romanos,dū quis in militia cæditur, est, quod tribunus accepto fuste vix tātùm attingit damnatum:quod vbi factum est, omnes qui in castris sunt, cædentes fustibus lapidibúsque plerosque in ipsis castris conficiunt. Fuste autem cędebantur, qui aliquid furto sustulissent in castris, qui falsum testimonium dedissent,qui flore ætatis repręhenderentur, & desertores [e]. Attalaricus Gotthorum rex edicto statuit,ne curialibus graues essent maiores potestates:& si quis curialis superimposito sine authoritate principis oneraretur,qui id tentasset,decem librarum multa dānaretur, in eumq; statuit,vt,si nō haberet in ære, per fustuaria supplicia laceraretur [f].Callistratus [g] in iure absolutè tradidit,fustium ictui subiici,ad existimationem,id est, infamiam, nō capitis periculum pertinere. Nec omnes fustibus cædi solere, sed eos dumtaxat,qui liberi sunt,dum in criminis infamiam habētis, vltionē
11 fustigantur,vt diximus ,vel si infamiam sententia comprehensa est. Flagellorum poena est, cùm quis & virgis,& flagris vel mastige cæditur. Poena acerbior forensis,quàm fustigatio:non alia de causa,vt opinor, quàm quòd flagra vel flagella cuti admouentur,& nudantur corpora. Fustes autē vestitis inferiantur,eruaturque sanguis ictibus flagrorum,& viuices cute incisa durius fecantur.In fustium percussione rarò sanguis funditur [h]. Sic & maiorem poenā arbitratur Accursius [i] flagellorum poenam, quàm sit fustium:nam & Marcellus [k] existimauit,ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex iisdem seruū flagellis cędendum,& domino reddendum.Idem statuit Paulus [l]. Innuit Horatius [m],

Adsit, inquit,

Regula peccatis,quæ pœnas irroget æquas:
Nec scutica dignum,horribili sectère flagello.

Atque vt mitior poena post comminationem,est fustium castigatio:ita posteà flagellis cæsio [n]. Innuit & Iuuenalis [o], *Si nocte maritus*

Auersus iacuit,perijt libraria,ponunt
Cosmetæ tunicas,tardè venisse Liburnus
Dicitur,& pœnas alieni pendere somni
Cogitur. Hic frangit ferulas,rubet ille flagellis,
Hic scutica.

12 Ferulæ cutem etiam plagant,sed leuiùs:vnde & impuberum sunt castigationes [p]. Ferula enim vel virga leui feriebantur impuberum, imò & discipulorū in scholis manus:vnde Martialis [q],

Cessent,& idus dormiant in Octobris
Aestate pueri,si valent, satis discunt.

Et Iuuenalis [r], *Et nos ergo manum ferulæ subduximus.*

Ex ferulis collectæ scopæ,quæ etiam lacerant carnes, & cutem. Poenaq; illa frequēs furibus crumenisecis [s],ex insubrū more. apud Gallos quoq; recepto.
13 Erant & fasces Romanorum,virgis betulæ arboris [t], vel viminibus cōpositi, quibus lictores verberabāt,iussu eorum,quibus subseruiebant,reos. Qui emēdari poterāt:vt & securi , quæ fasci illigabatur,eos,quos corrigi nō posse opinabantur, percutiebant.Portia lex virgas ab omnium ciuium Romanorū corpore remouit, vt ait Cicero [v]. Liuius de ea sic scribit [x]: *Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur,quòd ea graui pœna, si quis verberasset necassetq; ciuem Romanum*

a Marc.l.in seruorū l.10.§ fin. de pœn. P.
b d. l. in seruorum, §.fin.& l quod ergo. §. pœna grauior, de ijs q not. infa in P.
c d. l. in seruorum, § fin.
d in 6.lib.Epito.Polyb.
e eod.libr.6. Polyb.
f Cassiod.libr.9.Variar.c.2.
g l.capitalium, l. 28. de pœn.
h §. si quis aliquem, de pac. tenen.lib. 2.feu. :0. t tul.27.
i Accurs. in l.veluti, de pœn P.
k Marc.l.in seruorū, l 10.de pœn.P.
l Paul.l. fedius,l.4. de incen. rui. & nauf.libr.47. P.titul.9.
m Horat. lib. 1.Saty. saty. 3.
n l leuia,de accusat. P.l.1.§ cùm patronus, de offic. præf. vrb.lib.1.P tit.12. l.fin. de offic.præf. vigil.eod.lib.P tit. 20.
o Iuuenal. saty.6.
p l.1 §. impuberi,ad S.C. Sylliania. lib. 29 P.titu.5.
q Mart. lib. 10. epi. 62.
r Iuuenal.Saty.1.
s §. si quis quinque solidos , de pace ten in vsib. Feudo.
t Plin.lib. 16.c. 18.
v Cice. pro Rabirio, vide & de his Alex.ab Alex.libr. 3.c.20.
x Liui.lib.10.primæ dec.

Romanum sanxit. Valeria lex cùm eum, qui prouocasset, virgis cædi, securiq́ necari vetuisset, nihil vltrà quàm improbè factum adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat) vinculum satis validum legis: nunc vix seruo suo ita minetur quisquam. Hæc Liuius. Salustius [a] Portiam legem à M. Portio Catone latam tradit, eamq́; pro scapulis, vt & Festus. Plinius [b] ius virgarum, & iudicium de iure virgarum dixit. Posteaque statutum lege C. Sempronij Gracchi, ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur, vt scribit Plutar. [c] & Cicero [d]. Verberabantur tamen aliquando ciues in malitia vitibus: nam & Scipio Africanus, qui Numantiam obsedit, sicubi extra ordinem milites Romanos deprehēdisset, acribus pœnis afficere solitus est, vt qui ciues vitibus, alios autem virgis cædi iuberet [e]. De hac vitis flagellatione sic loquitur Plinius [f], de vitibus agens. *Quid quòd inserta castris, summam rerum imperiumq́ continent? Centurionum in manu vitis, & optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque in delictis pœnam ipsam honorat. Nempe quòd ea tantùm afficerentur ciues, alij virgis.* Et Martianus iurisc. [g] de castigatione & rebellione militum agens, *si miles vitem centurionis castigantis tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum intulit centurioni, capite punitur.* Meminit historia Apostolorum, & tempore D. Pauli legem Romanis flagella remisisse, *Sic enim quum tribunus iussisset ipsum flagellis cædi, eum affatus est: si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?* Quo audito solutus à vinculis est [h]. Inter flagella numerantur & magistes ex restibus compacti, quibus impelluntur equi ab aurigis, quæ excussa fragorem & sonitum edunt. Martialis [i],

Proficies nihil, hoc cædas licet vsque flagello,
Sic tibi purpureo de grege currit equus.

Et Virgilius [k], *Signum clamore paratis*
Epitides longè dedit, insonuítque flagello.

Sic intelligenda Constant. constitutio, dum ait [l], *Equos publico cursui deputatos, non lignis nec fustibus, sed tantummodò flagellis agitari decernimus.* Compinguntur & magistes loris, id est, corrigiis coriaceis. His vt plerumque captiui & serui hoc modo verberari solebant, vt conditionis suæ reminiscerentur, vt ait Donatus, nēpe quòd capti, loris vincti fuissent. Et vile ducitur, loris affici & seruile, dicimus in Gallia, *Bailler les estriuieres.* Sic apud Terentium [m],

Nam si molestus pergis esse, iam intrò arripière, atque ibi
Vsque ad necem operière loris. S. loris liber?

Opinor Callistratum iuriscōsultum hoc genus flagelli vocasse vincula, dum dicit [n], vinculorum verberationem pœnam esse. Nec probare possum Accursij explicationem [o], cùm ait esse in vinculis, verberari fustibus. Plagæ eorum duriores ex illis, quæ loris solebant, & funiculatis mastigibus addi à tyrannis. Nam & erat scutica, habens in summitate glandes plumbeas, erant & lora hamata. Vnde & scorpiones flagella illa dicta: quia veluti scorpiones caudis lædunt, sic in flagellorum extremitatibus, & apicibus. Sæui addebantur appendices, quibus cutis miserè laniabatur. Fuit autē tormenti scorpionis inuentum, Cretarum, vt ait Plinius [p].

a Salust. in orat. Cæsar.
b Plin. libr. 7. capit. 43.
c Plut. in vita Gracchi.
d Cice. in Verrem, & pro Rabirio.
e Crinit lib. 22. c. 2.
f Plin. lib. 14. c. 1.
g Mart. in l. milites agrum, l. 13. § irreuerens, de re milit. lib. 49. P. titul. 16.
h Actuum c. 22.
i Mart. lib. 14.
k Virg. 5. Aeneid.
l l. 1. de cursu publ. lib. 12. C. titul. 51.
m Terent. in Adelph.
n l. veluti, l. 7. de pœn.
o Accurs. in d. l. veluti.
p Plin. libr. 7. capit. 56.

De redargutione, reprehensione. Caput 12.

1 *Redargutio inter pœnas.*
2 *Reprehensio publica esse debet palam delinquentium.*
3 *Comminationes inter pœnas.*

1 INTER pœnas vtriusque testamẽti, est & verborum flagellatio, nec contemnitur, sed salubris habetur. *Peccantes*, inquit D. Paulus [a], *coram omnibus argue, vt cæteri timorem habeant*. Et in Leuitico lex statuit [b], *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue eum, ne habeas super illo peccatum*. Et alibi [c], *Qui audiũt, laudabuntur, & super eos veniet benedictio*. Et iterum [d], *Argue, obsecra, in omni timore & doctrina, & argue cum omni imperio* [e]. Et hoc munus potissimùm est eorũ, qui palàm verbum Dei annunciant, quibus annũciare populo scelera eius, cõuenit [f]. Qui instare debent delinquentibus opportunè & importunè [g]. Desæuit ira Dei in populum, cùm ecclesiastici viri palpant, nec reprehendunt vitia [h]. *Deceperunt*, inquit Ezechiel [i], *populum meum prophetæ, dicentes, pax pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant luto absque paleis, &c. Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite ad capiendas animas*. id est, assentationibus & delinimẽtis deceperunt peccatores, illos non reprehendentes [k].
2 Reprehensio autem hæc publica debet esse, si crimen publicum, vel monitus nõ resipuerit. Et ita accusatio publica recipitur in foro conscientiæ [l]. Sic D. Ioannes Baptista palàm delinquẽtem Hæredem arguit [m], *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*. Et Dominus noster Iesus Christus palàm reprehendit Pharisæorum iustitiam, & mores [n]. Hoc enim & confundit, & pudore afficit delinquentes grauius, & ad resipiscentiam stimulat [o], qui plus de huius seculi fama soliciti sunt, quàm de salute. Facitque ad exemplum aliorum, vt cæteri timorem habeant [p]. Quòd si peccata sint occulta vel secreta, priuatim argui delinquentes debent [q]: forsan enim hac priuata admonitione lucrabitur quis animam fratris.
3 Comminari dicunt iurisconsulti pro reprehẽsione [r]. Comminationes autem istæ, etiã à iudice facta, non infamant [s].

a 1 Timoth. 5.
b Leuit. 19.
c Prouerb. 24.
d 2. ad Timoth. 4.
e ad Titum 2.
f Esaiæ, 58.
g 2. Timoth. 4.
h ca. sed illud, 45. distinct.
i Ezechiel. 13. c.
k ca. sunt nonnulli, 46 dist.
l a. can. sed illud. D. Matthæi, c. 18.
m Marci, 6.
n Matthæi, c. 23.
o 2. ad Thessal. 3.
p 1. ad Timoth. 5.
q ca. plerumque, 2. q. 7. vide c. nou[it], & ibi Panor. de iudic.
r l. 1 §. cũ patronus, de offic. præf. vrb.
s l. inter[lo]cutio pig[noris] fid[ei] s, 19. ex quib. cau[sis] infa. irrog. C. facit titu. Commi. epist[ol]o. &c. authori[tatem] rei iudic. non hab. lib. 7. C. titu. 57.

De quibusdam aliis pœnis diuinitus immissis. Caput 13.

1 *Plaga Aegyptiacæ quæ.*
2 *Animalibus minutis quibusdam illata clades & damna ciuitatibus, & oppidis.*
3 *Vis maior quid in iure, & quid contineat.*

1 SVNT aliæ pœnæ diuinæ sæpè in populum immissæ, quales plagæ Exodi cc. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Inter eas quòd putrescunt aquæ, & pisces moriantur [t]: hincq; damna & ægritudines bibentibus oriantur ex aquis insalubribus.
2 Et ad pœnam etiam diuinam pertinent immissæ præter naturæ consuetudinem ranæ, muscæ, caninæ, quibus flagellauit Deus

t Exo. c. 7.

Aegyptum [a]. Vesicæ turgentes, grando [b], locustæ [c]. Quæ quamuis per se,&
paucæ numero non valdè noceant, tamen dum referunt iram Dei,& multi-
tudine incedunt, stragem magnam pariunt. Nam & Plinius testatur [d] in Hi-
spania suffossum à cuniculis oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis in Gallia
ciuitatem pulsam,& à locustis in Africa, à muribus incolas à Gyaro Cycladũ
insula fugatos, à serpentibus Amyclas deleta, ab scorpionibus ingentem de-
letam regionẽ & desertam factam in Aethiopia, ab scolopẽdris abactos Tre-
rienses, à ramis quoque insula pulsi Attariotæ [e]. Sunt & huiusmodi, *Nix, gran-
do, glacies, ignis, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum Dei* [f]. Et rursum, *Pluet su-
per peccatores laqueos ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum* [g]. *Qui
facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem* [h]. Huc terræ motus, vẽ-
torum tẽpestates, fulmina, aliaque id genus repentina velim referri: quæ etsi 2
naturalem causam habere possint, tamen sæpè in vltionem & flagella impio-
rum,& ad bonorum probationem,& tentationem concitantur, vt ex Iobi hi-
storia apparet [i]. Hæc, vis maioris nomine à Caio iurisc õsulto dicuntur [k], θεόφιν, 3
hoc est, diuinitus cõtingentia,& quibus per hominem resisti nequeat:& ideo
nec conductoris periculo sint. Theophrastus [l] vocat τὴν ἀπὸ τοῦ δαίμονος
αἰτίαν. i. *causam diuinitus immissam*. Cuius exemplum χαλαζοκοπίαν, id est, grandi-
nem procellentem, ponit. Plinius quoque [m] vim maiorem tempestates dixit,
in quibus grandines, procellæ,& similia exeuntia ab horridis syderibus, vt ab
Arcturo, Orione, Hædis. Vlpianus [n] vim tempestatis calamitosam dixit, secũ-
dum Seruium, cui resisti non potest, vt putà fluminum, graculorum, sturno-
rum,& similium.

a Exod. c. 8.
b eod c. 9.
c eod. c. 10.
d Plin. lib. 8. c. 29.
e Diod. Sic. lib. 4. capit. 3.
f Psal. 10.
g Psal. 10.
h Psal. 103.
i Iob. c. 1.
k Caius, l. si merces, l. 25. §. vis maior, de loca. lib. 19. P. titul. 2.
l Theoph. 5. de caus. Planta.
m Plin. libr. 18. c. 28. dum de sterilit. caus. agit.
n Vlp. l. ex cõducto, l. 16 § si vis tempestatis, loca. in P.

De pœna mortis in genere. Caput 14.

1 *Mors naturalis in pœnam imposita, & illa quotuplex.*
2 *Morimur omnes, etiamsi noluerimus.*
3 *Mors violenta vnde orta.*
4 *Mors spiritualis duplex.*
5 *Mortis corporalis pœna in spiritualem conuersa.*
6 *Sanguinis sententiam cur ecclesia non proferat.*
7 *Mortis supplicia diuersa.*
8 *Cadauera punitorum quare insepulta relinquantur.*
9 *Mortis supplicium non nisi difficulter inferendum, non temerè.*

ECCLESIASTICVS dixit [o], ignem, grandinem, famẽ,& mor 1
tem ad vindictam creata esse. Sed & inuenimus aliam, sed gra
uiorem pœnam diuinam, mortem scilicet, pro peccatis homi-
nibus impositam: eamq; triplicem: hãc scilicet naturalem, qua
omnes tandem aliquando plectimur. Item eam, qua adhuc
acceleratur naturalis, dicta violenta. Et tertiam omnium ma-
iorem, æternam. Dicimus & mortem corporalem, spiritualem, & gehenna-
lem: corporalem naturalem,& violentam [p]. De gehennali in poenis reserua-
tis alteri seculo à Deo dicemus. De aliis nunc pauca, & de morte ciuili
Itaque alia poena diuina hominibus à Deo imposita ob scelera, est mors
istius

o Ecclesiastici, c. 39.
p in can. fin. de pœnit. dist. 5.

istius vitæ naturalis. Nam in eam incidimus omnes, & ad hanc dãnati ob peccatum primum hominis, qui dũ voluit similis esse altissimo, & credidit temerè se Deo posse ferè similem, mortalis factus est, ob contemptũ diuini præce-
2 pti, quod hanc pœnam habebat impositam [a]. Sic separatur compago hominis, anima à corpore [b], & omnibus hominibus constitutum est, ita semel mori [c]. A muliere factũ est initium peccati, & per illam omnes morimur [d], moritur doctus & indoctus [e]: rex hodiè est, & cras morietur [f]. Et in Adamo omnes moriũtur [g]. In summa, inquit Dauid [h], omnes sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Peccatũ illud originale, quod mortis pœnam habuit, nobiscũ nascitur [i]. Mors proinde, vt pœna peccati, naturalis nobis perpetuò imminet, & omnes morimur, quasi aquæ dilabimur in terram [k], quæ nõ reuertuntur. Vtq; naturale nasci, ita & quoque naturale mori. Voluit homo primus nimiũ edere, vetita gustare: omnis homo, pœna respõdẽte delicto, fame perit. Si enim mãducare posset, spes vitæ tẽporalis esset: sed dum organa impediũtur, qualitates & temperamenta mutantur: dum spiritus seu anima seiũgitur, corpus hoc sine alimento congruo in terram concidit. Sic omnes intereunt velint nolint, vt pluribus locis eximiè explicat Horatius [l],

a Genes. 1. & 3.
b Cic. 1. Tuscula.
c Ad Hebræ. 9. D. Pau. ca in ecclesiastico. 13. q. 2.
d Ecclesiast. 1, c. 25.
e Ecclesiastes, c. 2.
f Ecclesiastici, 10.
g 1. Corinth. 15.
h Psal. 81.
i Psal. 50. *Ecce enim in iniquitatib. conceptus sum &c.*
k 2. Reg. 14.

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq́; turres.

Et [m] *Vnda scilicet omnibus,*
Quicunque terræ munere vescimur,
Enauiganda, siue reges,
Siue inopes erimus coloni.

m Idem, Car. 2.

Et alibi [n], *Mors & fugacem persequitur virum,*
Nec parcit imbellis iuuentæ
Poplitibus, timidóque tergo.

n Idem, 3. Car.

Statius [o], *Quicquid habent ortus, finem timet, ibimus omnes,*
Ibimus: immensis vrnam quatit Aeacus vmbris.

o Stat. in 2. Syl.

Et Sibylla [p], ἀδὲ γέννητον, ὅλως καὶ φθείρεται. id est,
Si genitum est, indubiè & interibit.

p Sibylla, lib. 1. Oraculo.

Cicero mortem ait omnibus esse paratam [q], & definitam [r], necesse mori [s]. Et si hoc tempore non obieris diem, paucis pòst diebus esse tibi moriendum, quia homo natus es [t]. Ouidius [v] mortem & ineuitabilem, & pariter poenam esse docet paucis,

q Cice. 4. inuect. in Catili.
r idem, pro Sestio.
s idem, 1. Tuscul.
t idem, lib. 4. Famil. episto.
v in epistol.

Sed rigidum ius est, & ineuitabile mortis. &c.
Occurrunt animo pereundi mille figuræ:
Morsq́; minus pœna, quàm mora mortis habet.

Et Lucanus [x], *Mors vltima pœna est.* scilicet temporalium suppliciorum.
Et Propertius [y], *Est mala, sed cunctis ista terenda via est.*
Et apud Euripidem [z], ὁ θάνατος δεινὸν κακόν. *Mors ingens & atrox malum est.*
Et Homerus [a], Ἀλλ' ἤτοι θάνατον μὲν ὁμοίιον, οὐδὲ θεοί περ
καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκέμεν, ὁππότε κεν δὴ
μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο. id est
Verum enimuero mortem omnibus communem, neque Dei ipsi
Etiam ab amato viro poterunt arcere, quandocunque tamen
Fatum pernitiosum corripuerit aspera mortis.

x Luca. 8.
y Propert. lib. 3.
z Eurip. in Iphig. in Aulide act. 5. vers. 336.
a Homer. Odyss. 3.

3 Sed hæc hactenus de poena mortis naturalis, & necessitate illa fatali, ne incidamus in illa quotidiana & vulgaria, quæ cognita sunt. Dicamus de morte illa violẽta, quæ nõ ex corruptione corporis, sed extrinsecus in poenã maleficiorum imponitur à Deo in lege Mosaica. Atque nemo, qui eã legerit, dubitat, sæpè ob grauiora facinora, quibus vix castigatio proficit, vel in detestationem criminis, vel ad exemplum, impositam mortem [b]. Et in lege Euãgelica inuenimus, mendacium vindicatum morte Dei iudicio [c]. Sicut & in
4 Apocalypsi occidentibus mortis supplicium imponitur [d]. Spiritualis mors

b Exodi, 21. 29. 21. Leuit. 20. Numer. 15. 4. Reg. 1.
c Actuum 5.
d Apocaly. c. 13.

 duplex,

duplex, vna bona, altera mala: bona mors spiritualis est, quādo mortui sumus peccato, & viuimus Christo, per baptismum & pœnitentiam, id est, quando non operamur peccatum, non secus ac qui mortui corpore sunt: tales dicuntur mortui corpore, qui actiones corporis non exequuntur. Viuimus autem Deo, quia Christus benè operandi & salutis dedit gratiam [a]. Mala mors spiritualis est contrà, quando quis per peccatum mortale viuit dæmoni, & se segregat à Deo, vt si in peccatum infidelitatis inciderit, si magus, si diuinus [b], si hypocrita [c], auarus [d], vel alterius peccati mortalis reus [e]. Sic inuenimus scriptum, *Os quod mentitur occidit animam suam* [f]: *& anima quæ peccauerit, ip,a morietur* [g]. Receptum iure pontificio poenas illas legales mortis hodiè intel 5
ligi de excommunicatione [h]. Et iure eodem atque diuino cōcluditur à morte culpæ ad mortem gehennæ, seu ad æternam, perueniri [i]. Et ita explicant illud, quod scribit Zacharias [k], *Quod moritur* (scilicet morte culpæ) *moriatur*: (scilicet morte gehennæ) *Et quod succiditur, succidatur*. Ac si dictum esset, qui in sordibus est, sordescat adhuc [l]. Et proinde hodiè in foro ecclesiastico, nulla 6
mortis corporalis poena inflicta est: & hoc est, quod dicimus, ecclesiā sanguinis iudicium non proferre, neque clericis in sacris ordinibus existētibus vel prælatis licere huiusmodi sententias dictare, scribere, proferre, suadere: alioquin deponuntur, vt irregulares [m]. Per alios tamen viros laicos prælati, qui iurisdictionem habent temporalem, possunt quæ sanguinis notionem habēt, decidere [n]: quæ ipsi per se nequeunt. Sic enim imitantur Domini nostri Iesu Christi benignitatem, qui venit vocare peccatores ad poenitentiam [o]. *Nec desiderat mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat* [p]. Et admonuit hac de re discipulos Iacobum & Ioannem, cùm eum quidam non reciperēt & dixissent: *Domine vis dicamus, vt ignis descendat de cœlo, & consumat eos*. Increpauitque illos dicens, *Nescitis cuius spiritus estis, filius hominis non venit animas perdere, sed saluare* [q]. Facto quoque comprobauit, dum adulteram, secundum legem antiquam lapidandam, noluit condemnare, sed absoluit dicens, *vade, & noli amplius peccare* [r]. Et D. Paulus dixit, noui testamenti mediatorē Iesum Christum per sanguinis aspersionem melius clamātem, quàm clamauerit sanguis Abelis [s]: cuius vox fratris homicidæ vindictam à Deo postulabat [t]. Atque ideo ecclesia, quæ incorrigibiles habet clericos, non occidit, sed vel carcere perpetuo afficit [v], vel de gradu deiectos curiæ seculari relinquit puniendos: erga quam etiam intercedit, ne morte plectantur, sed alia leuiori [x]. Cæterùm mors 7
corporis quidē vna est: tamen ad mortem peruenitur diuersis viis: vnde mortis suppliciū variū est, & in iure diuino & politico seu ciuili. Et idcirco de poenis, quæ mortem adferunt, paulò latius dicendum, ne redeundum sit ad eandem materiæ tractationem sæpius posteà. Et ita iuris gentiūm & ciuilis poenas mortis, poenis mortis quæ in iure diuino inueniuntur annectemus. Callistratus itaque iurisconsultus [y], gradus capitalium poenarum constituens, refert viui concremationem, capitis amputationem, & ad furcam damnationem. Marcellus [z] addit, bestiis obiici. Sunt mortis poenæ pro grauissimis 8
criminibus impositæ, aliquando quibusdam prouinciis & gentibus inuisæ, vt dictum, dum ageremus de exilio: posteà autem crescente malitia & contemptu legū, oportuit ad eas se transferre. Satis tūc erat visum vinculū validū legis simpliciter prohibentis, pudor qui tūc erat hominū: hodiè, nequaquam, vt ait Liuius [a]. Quibus & id etiā aliquando additū est, imò cōmuni iuris obseruātia receptū, ad poenam exacerbādam, & in exemplū aliorū, ne corpora seu cadauera punitorū sepeliātur, nisi expressè petitū sit à principe, vel ab ijs qui eius imperiū exercēt: quī potentibus tamen facilè cōcedūt, interdū in poenis exēplarib⁹ negāt, vt in crimine lesæ maiestatis [b]. Exēplumq; patet in sacra pagina de Iosepho, qui petijt & obtinuit à Pilato corpus Iesu, vt sepeliret [c]. Ad 9
mortis poenā inferendā quoad fieri potest ideò tardiores esse debēt iudices,

& nisi

a ad Roma. c. 6. ca. vt ostenderet, & can. seq. de consecra. distin. 4.
b ca. qui sine saluatore, 26. q. 2. can. nō solum, 11. q. 3.
c ca. nolo autem, 22. q. 1.
d can. si quis vsuras, 14. q. 4.
e ca. intermittentes, §. dicens, de pœniten. dist. 4.
f Sapien. 1.
g Ezechiel. 18.
h c. per venerabil. & ibi Panor. qui fil. sint legit.
i can. fin. de pœnit. dist. 7.
k Zachar. c. 11.
l ca. quantumlibet. 47. distin. Apocal. 22.
m c. clericus, c. 5. & c. sententiam sanguinis, c. 9. ne cler. vel mona. libr. 3. Decret titu. 50. c. ex literis, de excess. prælat. c. in archiepiscopatu, de rapt. can. illud, 23. q. 4.
n glo. in d. c. clericis, in ver. iudicent.
o Matth. c. 9.
p Ezech. c. 3. Eccle. c. 8. can. hi qui, 3. q. 4.
q Lucæ, c. 10. vers. 54. & Ioan. 3, vers. 17. & c. 12. vers. 47.
r D. Ioan. Euan. c. 8.
s ad Hebræ. cap. 12.
t Genes. c. 4.
v c. quāuis, de pœn. in 6.
x c. nouimus, de verb. sig. ca. 1. 23. q. 5.
y Callistr. in l. capitalium, l. 28. de pœn. in P.
z l. respiciendum, l. 11. §. fin. eod. titu.
a Liui. lib. 10. primi ab vrbe condita.
b l. 1. 2. 3. de cadau. punito lib. 48. P. titu 24. l. obnoxios, l. 11. de relig. & sumpt. funer. lib. 3. C. titu. 45.
c D. Ioan. Euang. c. 19.

& nisi necessitas vel atrocitas coactos impellat cum lege, vix accedere debent: non secus ac Nero ab initio, qui Buro præfecto exigenti ab eo, in quos, & ex qua causa animaduerti vellet, differebat: & dum illi chartam protulisset, traderetq; inuitus inuito, exclamauit, vellem nescirem literas [a]. Vespasianus Imperator neque cæde vnquam lætatus, iustis suppliciis illachrimans etiam ingemuit [b]. Quamobrem & iure ciuili non conceditur etiam præsidibus permittere liberam mortis electionem [c]. D. Ambrosius reconcilians Theodosium Cæsarem ecclesiæ pœnitentiam eum agere coëgit de Thessalonicensium præcipiti nece, atque eum sanctionem edere de non statim puniendis, quos ipse iussisset nisi post 30. dies, quibus custodiæ traderentur [d]. Extat & hodie eius constitutio [e].

a Seneca, in princ. lib. 2. de Clemen.
b Sueto. in Vespa. c. 15.
c Vlp. l. aut damnum, l. 1. §. proinde, de pœn. in P.
d Nicephó. Calix. lib. 12. hist. c. 40. Theodoret. lib. 9. histor. Tripar. c. 30.
e in l. si vindicari, l. 20. de pœn. C.

De combustionis pœna. Cap. 15.

1 Igne combusti vindicta diuina.
2 Comburantur quibus sceleribus iure ciuili delinquentes.
3 Concremandi maleficos varij modi.
4 Fumo necati, & puniti.

1 DEVS sæpe vindicauit scelera igne de cœlo misso, vt quando
septem ciuitates Sodomiticas consumpsit [f]: quando inferentes extraneum ignem in sanctuarium sacerdotes Nadab
& Abiu combussit [g]. Et dum ad preces Heliæ quinquagenarij duo regis Ochosiæ, igne coelesti deuorati sunt [h]. Exustionis & poena in iure diuino scripto statuta est contra pleraque delicta, contra viduas scortantes [i], contra anathematis participes [k], in
eum qui filiam vel matrem vxorem duxerit [l], in filiam sacerdotis in stupro
2 deprehensam [m]. Iure ciuili comburuntur 1. viui sacrilegi [n]. 2. Iudæus Iudæum ad fidem se conuertentem persequens [o]. 3. Seruus dominæ concumbens [p]. 4. Seruus raptum mulieris committens, vel rapientium socius auxiliaris [q]. 5. Falsum immunitatis instrumentum conscribens [r]. 6. Qui adulteram monetam principis cuderit [s]. 7. Haruspex seu diuinus [t], & libri eorum [v]. 8. Aggeres Nili rumpens, aut eius ripas, vel aquas vltra constitutum terminum & modum vsurpans [x]. 9. Qui hostibus prædandi viam aperuit, vel cum illis prædam diuisit [y]. 10. Incendiarius, qui ædes, aceruumúe frumenti iuxta ædes positum incenderit dolosè [z]. 11. Transfugæ, & qui hostibus detegunt consilia principis [a]. 12. Seruus saluti domini insidiatus: nonnumquā liberi & humiles personæ [b]. 13. Actor rerum priuatarum vel procurator Cæsaris, si quem hoc prætextu iniuria affecerit [c]. 14. Hæretici docentes alios, seu
3 vt dicimus dogmatizantes, & eorū libri [d]. Necabantur & igne variis modis homines, vt dum in ollis æreis sartagine succensis nudi, vel excoriati torrebantur, vt martyribus legitur in Machabæis [e], contigisse. Et Tholosæ adulterantes monetam, lebetibus & cacabis oleo bulliente plenis iniiciuntur. Peryllus vaccam ex ære construxit, quam ad cōcremandos in ea hospites Phallaridi tyranno donauit, qui in eam primum meritò tantæ crudelitatis coniecit artificem [f],

Et Phallaris tauro violentus membra Perylli
Torruit, infœlix imbuit author opus [g].

In fornacem etiam comburendi apud aliquas nationes mittebantur rei, vt

f Genes. 19.
g Leuit. c. 10.
h 4. Reg. 1.
i Genes. 38.
k Iosue, 7.
l Leuit. 20.
m Leuit. 21.
n l. sacrilegij pœnā, ad leg. Iul. pecul. in P.
o l. 1. C. de Iudæ.
p l. 1. de mulier. quæ se prop. ser. miscé. C.
q l. vni. § pē. de rapt. C.
r l. 1. de immunit. nemi. conced. lib. 10. C.
s l. si. de fal. mone. & l. 2. eod. C.
t l. 3. de malef. & mathe. C.
v l. mathematicos, C. de episco. aud.
x l. vni. de Nili aggerib. non rumpend.
y l. si quis à barbaris, § 1. de re milit. lib. 12. C.
z l. qui ædes, de incen. rui. & nauf. in P.
a l. aut damnum, §. hostes, & l. si quis aliquid ex metallo §. 1. de pœn. in P.
b l. capitalium, §. igni cremātur, de pœn. in P.
c l. vniuersi, vbi causæ fisca. lib. 3. C. tit. 26.
d l. quicumque, l. 1. § vlt. etiam supplicio, & §. seq de hæret. C. l. damnato, l. 6. eod.
e 2. Machab. 7.
f Plutar. in Paralell. c. 14. Plin. lib. 34. c. 8.
g Ouid. 1. de arte Amā.

apud Danielem legimus [a]. Genus crudele combustionis inuentum ab Auidio Cassio, vt à Vulcatio scriptum est ad Augustum Diocletianum: is enim trabem seu stipitem octuoginta aut centum pedum, è materia curabat deligi, tum à summo vsque ad infirmas partes noxios alligabat, eosq; in altum erectos, incendi atque concremari volebat. Sic vt multos incendio, alios fumi cruciatu necaret [b]. Alexanderq; Seuerus imperator fumo eos necari iubebat, qui fucum facerent, & in amicorum causis atque officiis fumum venderent. 4

a Daniel. 3.
b Crinit. lib. 18. de honest. discip. c. 11.

De capitis, & aliorum membrorum amputatione. Cap. 16.

1 *Capitis amputatio pœna est, & membrorum amputatio pracedit interdum capitis amputationem.*
2 *Securi percussio vt fiebat.*
3 *Capite qui plectuntur.*
4 *Capitalis truncatio quare mortalis.*
5 *Membra qua debent in pœnam abscindi.*
6 *Manus quibus in pœnam amputanda est.*
Chrisma ad iudicium peruertendum datum, punitum. eod.
7 *Oculorum erutio in quibus criminibus.*
8 *Oris obturatio fiebat ductis ad supplicium, & illis tria verba tantùm loqui licebat.*
9 *Pedum amputatio quibus in pœnam, & aurium amputatio pro quibus.*
10 *Narium amputatio pro quibus.*
11 *Crurium fractio in pœnam.*

ALIA pœna mortis, communis in iure diuino & humano, est capitis amputatio. Mors quidem cita, quam interdum aliorum membrorum amputatio præcedit, vt durior sit. Fuit huius exemplum in supplicio illius idoli Dagon. In cuius templum cùm Philistini arcam Dei à populo Dei ereptam deposuissent, inuentus est Dagon iacens super faciem suam in terra, abscissis capite, & duabus palmis, manum super limen [c]. Vsitatámq; pœnam hanc fuisse in Israëlitica politia constat ex Bibliorum sacrorum lectione [d]. Et si crimen tam impium esset, quòd pœna exemplaris esse deberet, cum capitis truncatione alia membra quoque concidebantur, vel mortuis vel viuis reis. Sic Iudas Machabæus princeps Iudæorum victoria potitus ope Dei, aduersus blasphemum Nicanorem, præcepit caput Nicanoris, & eius manum cum humero abscindi, & Hierosolymam deferri, vbi suspendit caput in summa arce, & linguam blasphemam eius præcissam iussit particulatim auibus dari, manum autem contra templum suspendi [e]. 1
2 Iure ciuili capitis ademptio etiam pœna frequens [f]. Nam & antiquitus securis imperij summi potestatisúe in vitam facinorosorum insigne erat, diciturque gladij potestas [g]. Cicero [h], *Agunt cum præcipitem pœna Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit.* Liuius [i] decemuiros cum fascibus duodenis subitò prodiisse tradit, & centum viginti lictores forum impleuisse, & cum fascibus secures illigatas protulisse, nec attinuisse demi securim, cùm sine prouocatione creati essent. Capite punitur exploratio 3

c 1. Reg. 5. c. Ioseph. lib. 6. Antiq. Iudai. c. 1.
d 4. Reg. 6. Matth. 14. Marci, 6.
e 2. Machab. c. 15.
f l. capitalium, de pœn. in P.
g l. imperium, de iurisd. om. iudi. in P.
h Cic. 3. act. in Verrem.
i Liuius, lib. 3. deca. 1.

rationem in militia fraudans, fossam instantibus hostibus relinquens [a], transfuga [b], seditionem militum excitans atrocem. Est & in aliis disci-
4 plinæ militaris pœnis frequens [c] pœna. Amputatio membrorum capitalem pœnam habet, vt præcipuæ partis & nobilioris hominis [d], capitis scilicet. Eaq; semper lætalis & mortis est, propter neruorum paria, & iugationes quæ ex capite in corpus hominis vniuersum diffunduntur, & propter sedem animæ præcipuam, quæ in eo est. Sunt & aliæ membrorum decisiones in pœnam etiam impositæ, & iure diuino & humano. Cùm enim talio recepta vtroque esset, vt anteà probauimus, dentem pro dente, &
5 manum pro manu, & pedem pro pede abscindi consequens fuit. Item quia in eo quo quis deliquit, & per ea quæ peccauit torquendus est: pœna membris, vt delicti potioribus instrumentis imposita est. Sic manus Ieroboamo, quam extenderat iubendo virum & prophetam Dei capi, exaruit Dei vindicta: donec oratione prophetæ sanitati restituta [e]. Manus Nicanori, qua bellauerat iniustè in Iudæos, amputata: & lingua, qua blasphemias in Deum protulerat, conscissa volatilibus cœli exposita [f]. Zacharias, qui lingua dubitare se ostenderat de pollicitis à Deo, lingua obmu-
6 tuit in præfinitum vsque natiuitatis D. Ioannis Baptistæ tempus [g]. Extat lex in Deuteronomio [h], *si habuerint inter se iurgium viri duo, & vnus contra alium iurgari cœperit, volensq́; vxor eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscindes manum illius, nec flecteris super eam vlla misericordia.* Apud Ethnicos Sergius Galba [i] imperator, nummulario, non ex fide pecunias tractanti, manus amputauit, mensæque eius affixit. Statutum & iure Insubrum, vt qui contra pacis tranquillum statum, aliquem vulnerauerit, manus ei amputetur [k]. Sicut & scribæ, qui contractum falsum scripserit feudi, seu prædij clientelarij [l]. Et exactori, qui perfidè ea quæ ex tributis exegerit, non scripserit, vel omnino, vel clarè non descripserit [m]. Et in summa nouo iure, si criminis qualitas exigat mēbri alicuius abscissionem alterius, quàm manus, manus pro ea abscinditur [n]. Et maior pœna pedis, quàm manus amputatio: vt maior amputatio pedis, quàm effossio oculi, secundum Baldum [o]. Apud Longobardos, manum amittit tabellio instrumentum conscribens venditionis factæ per mulierem consentiente viro [p], periurus [q], presbyter qui sanctum chrisma ad iudicium peruertendum dedit [r], sine iussu principis cudens, vel fingens monetam [s], seruus, qui sine iussu domini celaturam seu semaidam, id est,
7 noua signa, in sylua alterius fecerit [t]. Oculorum fuit erutio aliquibus quoque in pœnam: sic vnus oculus pro primo furto eruebatur apud Longobardos [v]. Et Vuisigothorum lex statuit oculorum erutionem, patri, vel matri qui abortu necem gestati vteri procurauerit [x]. Locrensium lege lata à Zaleuco, adulter vtroque oculo priuari debebat [y]. Vitisa Egytæ filius rex Gotthorum & Hispaniarum anno 698. Theodofredum, quem Eringius regno exegerat, confossis oculis Cordubam relegauit. At Theodofredi filius Rodericus exercitu congregato, Vitisam regno mouit, & Cordubam identidem oculis confossis anno regni sui nono ablegauit [z]. De crudelitate Syllæ loquens D. Augustinus [a] scribit, iussu eius aliquos oculis effossis & particulatim membris amputatis, in tantis cruciatibus diu vixisse, vel po-
8 tius diu mori coactos esse. In poenam etiam maiorem ad vltimum supplicium raptis & ductis ora obturabantur [b]. Et vt Suidas ait, iis qui ad supplicium ducebantur, licebat potu & cibo plenis, tria dicere quæ vellent, deinde ore obturato ad necem adducebantur. Vnde prouerbium, εἴποις τὰ τρία
9 τῇ αὐλῇ. id est, *illa tria dicas iuxta aulam*, id est, in prætorio. Pedis amputatio, poena in iure seruis transfugientibus ad Barbaros fuit imposita [c]. Octingenti Græci captiui à Persarum regibus turpiter multati corpore fuerunt, quibus quidem aliis manus, aliis pedes, quibusdam nares, & aures excissæ.

a l.3.§.is qui exploratorem, de re milit. in P. lib. 49. tit. 16.
b d.l.3. §. is qui ad hostes.
c d.l.3. per totam.
d l. cùm in diuersis, de relig. & sumpt. funer. in P.
e 3. Reg. c. 13.
f 2. Machab. c. 15.
g Lucæ, c. 1.
h Deutero. c. 25.
i Sueto. Tranq. in Galba, c. 9.
k §. si quis alium, de pac. tenen. & eius violato. lib. 2. Feudo. tit. 27.
l §. callidis, de prohib. feu. alienat. per Federi. lib. 2. Feudo. tit. 55.
m §. coges, de mand. princ. in Auth. col. 3. tit. 4.
n §. fi. incip. quia vero nos oportet, vt nul. iudi. lic. habe. loc. in Auth. & aut. sed nouo iure, de ser. fugit. C. l. si fugitiui, eod.
o Bald. l. binas ædes, de seruit. vrb. prædio.
p l. 2. quali. mulier. permiss. est aliena. in legib. Longob.
q l. 2. de testib. & l. 2. & 3. de periur. in d. leg. Longo. l. 2. de iis qui ad prælat. &c. eod.
r l. 3. de eo qui sanctum chrisma &c. eod.
s l. 1. de fal. mone.
t l. si quis propter, & l. seq. de eo qui ter. corruper.
v l. si quis latro, de latro. in d. ll. Long.
x l. fi. de excutient. homi. part. lib. 6. C. Vuisigot. tit. 3.
y Valer. Max. lib. 5. c. 6.
z Franc. Tarasa, lib. de regib. Hispan. in Vitisa.
a D. August. de ciuic. Dei c. 28.
b collige ex histo. Ester, c. 7.
c l. 3. de ser. fugiti. C.

Si

Si qui autem ſcientia, arte, aut diſciplina aliqua excellerent, iis membrorum omnium, exceptis quibus ad exercendas ſuas artes vterentur, extremitates amputatæ fuerunt, qui ſubactis Perſis ab Alexandro Magno in ea miſeria inuenti, immunitate donati ſunt[a]. Nares furibus amputantur in Longobardia[b], & pariter conſpirantibus in patriam eandem[c]. Crurium fractio, ſeu vt ait Apuleius[d], crurifragium, inter ſupplicia inuentum: nam & latronibus ſuſpenſis D. Ioannes[e] crura fracta ſcribit, vt ſcilicet citius morerentur. Octauius Auguſtus, Thrallo à manu, quòd pro epiſtola prodita, denarios quingentos accepiſſet, crura effregit, vt ſcribit Suetonius[f]. Scribit Q. Cicero[g], M. Mario Gratidiano iuſſu Syllæ primùm brachia & crura fracta, aures deinde præſectas, & linguam, & naſum, oculos defoſſos, & poſteà caput detruncatum. Meminit Amianus Marcellinus[h] Apollinares duos, patrem & filium ſub Gallo Cæſare in exilium actos, cùm ad locum, qui Crateras nomine, villam videlicet ſuam, quæ ab Anthiochia viceſimoquarto diſiungitur lapide, vt mandatum erat fractis cruribus occiſos.

(Margin: 10 — Nares furibus amputantur; 11 — Crurium fractio)

a Diod. Sic. in anno 6. Alex. lib. 17. Biblio.
b l. de latronibus. & l. ſi quis latro, de furt. in ll. Longob.
c l. de conſpiratoribus, de aggreſſio. in vico factis, in d. ll. Long.
d Apule. lib. 9. Aſini aurei.
e D. Ioan. Euang. c. 19.
f Sueton. Tranq. in Octa. c. 67.
g Q. Cic. in parœneſi ad M. fratrem.
h Amia. Marcell. lib. 14. hiſtor.

De ſuſpenſione, & crucifixione. Caput 17.

1 *Crucis ſeu ſuſpenſionis pœna quæ.*
2 *Suſpendi ob quæ maleficia quis debeat. & 1.*
3 *Crucis ſupplicium grauiſſimum. & nu. 1. & cruce qui ſuſpenderentur apud Romanos, & pro quibus.*
4 *Crux ſuppliciis quando prohibita.*

1 SCRIPTVM eſt[i], *Benedictum lignum, per quod fit iuſtitia*, ratione ſcilicet iuſtæ vindictæ: verùm ratione eius, qui ligno ſuſpenditur ob maleficia, dictum eſt in Deuteronomio[k], *Maledictus à Deo eſt, qui pendet in ligno.* Eiuſque mors turpiſſima habita. Et proinde de Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui pro redemptione ſalutis mundi pependit in cruce[l], prædictum erat, futurum improborum iudicum hunc ſermonem, morte turpiſſima condemnemus eum[m]. Seruile enim, & crudele habitum eſt ſupplicium crucis[n]. A cruciatu, crux[o], vel à cruce, cruciatus melius. Hac pœna affecit Ioſue principes idololatrarum[p]. Et Dauid ſeptem natos ex genere Saulis, qui occiderat Gabaonitas contra fœdus, ad placandum Dominum[q]. Mos erat aliquando ſuſpenſorum in cruce frangi crura, vt mors acceleraretur eorum[r]: vt non dubitem, diram eſſe imprecationem mulieris adulteræ, in virum citius, quàm expectaret redeuntem, apud Apuleium[s], eò pertinere, dum crurifragium illi ominatur. Vſi hac pœna Aegyptij ſuſpenſionis in cruce[t], & Perſæ, & Medi[v]. Punitus proditor Iudas à ſeipſo ſuſpendio, quo crepuit medius[x]. A Carthaginenſium ſenatu in crucem tolli imperatores ſolebant, ſi prauo conſilio rem peragerent, quamuis fœliciter, vt ſcribit Liuius[y]. Idipſum & Valer. Maximus recenſet[z]. Apud iuriſconſultum, ſummum ſupplicium ad furcas dicitur damnatio[a]. 2 Quo pœnæ genere puniuntur famoſi latrones[b]. Et Inſubrum iure antiquo, qui plus quàm quinque ſolidos furantur[c]: vt & in Longo-

i Sapien. 14.
k Deut. c. 21.
l Math. 25. 26. 27. Mar. 15. Luc. 23. Acto. 2. & 4. D. Io. Euan. c. 19. Hebræo. 6.
m Sap. 2.
n Lactan. lib. 4. c. 26.
o ca. nulli, 5. q. 1.
p Ioſue, c. 8. & c. 10.
q 2. Reg. c. 21.
r D. Ioan. Euan. c. 19.
s Apul. lib. 9. Aſini aurei.
t Geneſ. 40. & 41.
v Heſter, 5. 8. & 9. & 1. Eſdræ, c. 6.
x Math. 27. Actuum, 1.
y Liu. lib. 8. deca. 4.
z Valer. Max. lib. 2. c. 2.
a l. capitalium, de pœn. in P.
b d. l. capitalium, §. famoſos.
c §. ſi quis quinque ſolidos, de pace ten. & eius violat.

Longobardorum legibus, seruus regis, qui aliquem occiderit, supra tumulum occisi furca suspenditur [a]. Ciuili Romanorum iure quoque furca suspendi debent transfugæ, & consilia hostibus detegentes seditionis, authores [b], sacrilegi aliquando [c]. Refert Dionysius Halicar [d]. à quibusdam esse proditum, institutum in creatione prima consulum, vt alterum illorum duodecim secures præcederent: alterum duodecim lictores cum solis fascibus, atque etiam cum furcis: secures singulis mensibus collegæ sibi traderent.
3 Romani ante aduentum Domini nostri Iesu-Christi, & ante eius fidem agnitam, crucis patibulo vsi sunt pro summo & horribili supplicio, vt meminit Iuuenalis [e], dum ait,

Multi
Committunt eadem diuerso crimina fato,
Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Ideò pro singulari exemplo canis in crucem sublatus, quo tempore Galli vrbem inuaserunt, quòd in Capitolio canes nutriti in aduentu hostium non latrassent: clangore autem suo anseres venientes detexissent, authore Plutarcho [f]. C. Sossius præfectus Ciliciæ, & Syriæ à M. Antonio, sub Octauio Cæsare, Herodi Iudæorum regno concesso, Antigonum cruci alligatum, quo supplicio nullus vnquam rex erat affectus, flagris cæcidit, ac deinde iugulauit. Ciuem Romanum cruci figi, erat contra omnes leges. Scipio tamen Superior deuicta Carthagine, ciues Romanos, qui ex Romanis exercitibus ad Pœnos transierant, tanquam patriæ fugitiuos crucibus affixit [g].
5 Galba imperator [h] tutorem, quòd pupillum cui substitutus erat veneno necasset, quamuis ciuem Romanum, cruce affecit. Et pœnam esse hostis à senatu iudicati tradit Tranquillus [i], ceruicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cędi. More tradito, Romanis nefas erat virgines poena strangulare [k]. Crucis supplicium maius, quàm suspensionis: nam in eo & vita cum cruciatu affixionis membrorum cruci diutius trahebatur, & suffixi ita fame peribant, nullo in cruciatu subueniente, vt factitatum de Christianis quamplurimis narrat Nicephorus [l]. Constare & potest ex eo quod narrat Trogus de Hannone Carthaginensi, qui Philippi regis Macedonum floruit ætate, qui cùm ob potentiam vellet tyrannidem vsurpare, captus à ciuibus primùm virgis cæsus est, deinde effosis oculis, fractisq; cruribus & manibus, cruci affixus. Firmat id Iustinus [m], dicens Bomilcharem Amilcaris filium, Pœnorum ducem, dum venisset in suspicionem cum Agathocle conspirasse, in medio foro patibulo crucis affixum fuisse: indeque cum magnis clamoribus multisq; conuitiis, subditorum ingratitudinem obiurgasse, & inter clamores spiritum emisisse.
4 Nunc suppliciis adempta crux, quia coli & venerari digna, in memoriam salutis eius instrumento humano generi elargitæ à summo Deo per vnigeniti filij sui redemptionem & adorandam passionem [n]. Sustulitq; ex vsu pœnarum Constantinus Magnus, inuenta dominica, & Maxentio virtute crucis superato. Atque Cæsares, neque crucis signum depingi, vel sculpi humi patiuntur, ne pedibus conculcari instrumentum salutis videamur [o]. Nunc furcis bicornibus, vel triangulatis stipitibus, vel arboribus suspenduntur scelerati, neq; cruci, vt olim affiguntur membra, sed laqueo suffocantur: quæ fuit poena Iudæ, qui laqueo se suspendit. Et ea poena scribit Homerus [p] affecisse Vlyssem ancillas impudicas.

a l. 1. de culp. seruor. l. si seruus regis, de homicid. liber. homi. in leg. Longob.
b l. si quis aliquid, l. 38. §. 1. & seq. de pœn. in P. l. 3. §. is qui ad hostes, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.
c l. sacrilegi, l. 6. §. 1. ad leg. Iul. pecul.
d Diony. Halic. in 5.
e Iuuenal. saty. 13.
f Plut. de fort. Roma. & virt. Alex.
g Valer. Max. lib. 2. c. 2.
h Sueto. Tranq. c. 9. in Galba.
i Idem, in Nero. c. 45.
k Idem, in Tiberio. c. 61.
l Nicepho. Calisti, lib. 7. c. 7.
m Iustin. in 2. ex Trogo.
n l. decernimus, 26. C. de episc. & cler. §. 1. de monach. in Auth.
o l. vni. nemi. lic. sig. saluato. &c. C.
p Homer. in fine Odyss. 10.

De lapidatione, & iaculorum confossione. Cap. 18

1 Lapidatio quibus lege diuina imposita, & qui lapidati.
2 Iaculis confodere, pœna.

ALIA pœna mortis legis diuinæ, lapidibus necari & obrui: 1
quæ imposita fuit filiabus in domo patris virginitatem ma-
culantibus [a], & adulteris [b], blasphemis [c], & aliis impiis.
Hoc genere supplicij Hecuba vxor Priami à militibus Græ-
cis affecta, & lapidibus obruta, quòd multa ingereret male-
dicta & infausta omnia imprecaretur in exercitum Græco-
rum: cuius sepulchrum apud Abydum statuitur, appellaturq; Cynossema
ob linguæ proteruiam, impudentemque petulantiam, vt author Dictys Cre-
tensis [d]. Lucius Cornelius Cinna ob nimiam crudelitatem à militibus la-
pidibus occisus [e]. Arrianus scribit etiam [f], Hermolaum Sopolidis filium,
ob insidias Alexandro Magno structas, & cæteros eius factionis cōprehensos,
à circunstantibus lapidibus obrutos. Extat in Exodo [g] pœna, qua mandan- 2
tur affici, qui montem in quem Dominus Mosi collocuturus descenderat,
contigissent, nempe, vt aut lapidibus opprimerentur, aut confoderentur ia-
culis. Hodiè inter pœnas militares ea videtur esse, reos mortis machinulis,
quas arcabusios dicimus, & eorum glandibus petere & necare.

a Deuter. 22.
b Deut. 22. Ioan. 8.
c Leuit. 24. 3. Reg. 21. Actuum. 7.
d Dict. Cret. lib. 5. de bello Troia.
e Plin. Iunior, lib. de vir illust.
f Arria. lib. 4. de exped. Alexan.
g c. 19.

De præcipitatione, & submersione. Cap. 19.

1 Præcipitatio, pœna mortis vbi.
2 Submersionis pœna.

MEMINIT sacra pagina de mortis pœna præcipitij, quando ex 1
superiori loco quis, vt moriatur, deturbatur. Qua pœna affe-
cta impia Iezabel iussu Iehu [h]. Amasias etiā cùm vicisset filios
Seyri, in valle Salniarū decē millia captiuos adduxit in præru
ptum petræ, & iussit præcipitari de summo in præceps, qui vni
uersi crepuerunt [i]. Hac pœna præcipitij è rupe affectū à Del-
phis Aesopū Phrygiū, author Maximius Planudes [k], incusatū sacrilegij, falsò
tamen. C. Caligula crudelis nimiū, eum qui se periturū gladiatoria arte pro sa
lute sua vouerat cunctantem, puerū tradidit verberatū infulatumq;, qui votū
reposcētes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere [l]. De rupe [m] Ty
pea Olympiç deiiciebātur prçuaricantes in sacris certaminibus. Lycas ab Her
cule præcipitatus est, quòd ei tunicam Nessi sanguine tinctam, venenoq;
imbutam attulisset [n]. Sicut & diruta Troia Astyanactes Hectoris filius in
præ

h 4. Reg. c. 9.
i Paralip. c. 25.
k Max. Planud. in vi. Aesopi, & Plut. de sera numi. vind.
l Sueto. in Calig.
m Leonicen. lib. 2. de var. histo. c. 55.
n Ouid. in Ibin.

præceps datus mira immanitate ab Vlysse [a]. Deiecit & de saxo Capitolij Manlius vigilem, qui in excubiis positus Gallos in Capitolium ascendentes non detexerat, vt author Liuius [b]. Et Daphidas sophista ab Attalo rege, quem sæpè cõtumeliis absentem lacesserat, ex saxo, cui nomen Equus, pręcipitatus est, authore Valerio Maximo [c]. Modestinus tamen iurisconsultus tradit [d], nõ posse aliquem damnari, vt de saxo præcipitetur. Et Constantinus imperator [e] terram iussionem & vetitam ait, mandatum, vt quis præcipitetur. Alia poena submersionis est, quæ maxima & generalis fuit tempore diluuij [f]. Octauius Cæsar [g] pędagogum, ministrosq; Caij filij, per occassionem valetudinis mortisque eius superbè auaréque in prouincia grassantes, oneratos graui pondere ceruicibus præcipitauit in flumẽ. Traianus omnes delatores nauibus sine velis & remis impositos fluctuum misericordiæ exponi iussit [h].

- a Ouid. in Ibin, & 13. Metamor. Senec. in Troade.
- b Liui. li. 5. Decad. 1.
- c Valer. Max. lib. 1. c. 8.
- d Mod. l. si diutino, l. 25 § h. de pœn. in P.
- e Constant. in l. 1. de emend seruo. libr. 9 C. titu. 14.
- f Genes. c. 7. 8.
- g Sueto. Tranquill. in Octauio, c 67.
- h Plin. in 2. Panagyr. ad Traianum.

De bestiarum obiectione. Caput 20.

1 *Bestiarum obiectio pœna capitalis, & diuina, & ciuilis.*

1 Alia poena mortis à Deo aliquando in sacra pagina apposita est, bestiarum feratúmq; laniatu necari & deuorari. Eam poenam pertulit propheta ille, qui legatione functus Dei ad Hieroboam, non est secutus mãdatum Dei, sed bibit & comedit in via legationis cõtra id, quod interdictum erat: atque idcircò iuxta verbum Domini à leone in itinere occisus est [i]. Sic coloniæ translatę de Assyriorum regno in Samariam, à qua rex Salmanasar expulerat Iudæos, cùm illæ non timerent Dominum, à leonibus à Deo immissis deuorabantur [k]. Atque cùm maledixisset in nomine Domini Heliseus pueris paruis egressis de ciuitate Bethel, per quam viam faciebat, dicentibus, *ascende calue, ascende calue*, exilientes de saltu duo vrsi lacerauerunt ex ipsis quadraginta duos pueros [l]. Deus, cùm murmuraret populus in deserto terræ Edom aduersus eum & Moysem, misit in eum ignitos serpentes, qui letales inferrent plagas [m]. Sic in summa Deus minatur populo contumaci poenam hanc, *Dentes bestiarum immittam cum furore serpentium* [n]. Et per Ezechielem [o], inter alias grauissimas poenas, quas Deus populo rebelli & impio minatur addit & famem, *Congregabo super vos, & conteram baculum panis, & immittam in vos famem, & bestias pessimas vsque ad internitionem. Et pestilentia & sanguis transibunt per te, & gladium inducam super te: ego Dominus locutus sum.* Et rursum [p] ad adulteros, & homicidas, *Viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent, & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum: qui autem in præsidijs & in speluncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudinem, & in desertum.* Vt contrà, inter benedictiones obedienti populo & Deus pollicetur [q], *Auferam malas bestias, & gladius non transibit per vos.* Et rursum, *Cessare faciam bestias pessimas de terra, & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus* [r]. Meminit & sacra pagina Darium regem Persarum, & Medorum, poenam aliquando statuisse in Deos alienigenas adorantes, vt bestiis & leonibus lacu nutritis deuorandi obiicerentur [s]. Obiecta est deuoranda Hesione monstro marino pistrici, cuius belluæ, vt ait Virgilius [t],

Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix.

Et Andromede Cephei & Calliopes filia ceti douorãda exposita scopulo alligata

- i 3. Reg. c. 13.
- k 4. Reg. 17.
- l 4. Reg. 2.
- m Numero. c. 21. can. quis sancta. §. verum. 63. dist.
- n Deutero. 32.
- o Ezechiel. c. 5.
- p Ezechiel. 35.
- q Leuit. 26.
- r Ezechiel. 34. f.
- s Daniel. 6. & 14.
- t 3. Aeneid.

gata à Nymphis: eò quòd se formâ antecellere Nereidas gloriaretur. Liberata à periculo per Perseum, sicut & Hesione per Herculem. Alia pœna auibus exponi.

Qualiter in Scytica religatus rupe Prometheus,
Assiduam nimio pectore pauit auem [a].

Iure ciuili damnatio ad bestias etiam recepta erat [b], quæ vitam quoque adimit [c]. Ad bestias damnati, vel vt deuorarentur ab eis, vel in ludum venatoriũ reseruabantur, quo ludo serui poenæ affecti iuniores, qui robore valebant, damnabantur [d]: vt spectaculum populo, cum vitæ suæ discrimine, exhiberent. Suetonius Tranquillus crudelitatem Caligulæ describens [e], tradit eum Cæsarem, cùm ad saginam ferarum muneri præparatarum carius pecudes compararentur, ex noxiis laniãdos eis annotasse, multosq; honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis, ad metalla & munitiones viarũ, aut ad bestias condemnasse. Equitemque Romanorum obiectum feris, cùm se innocẽtem proclamasset, reduxisse: rursumque abscissa lingua induxisse. Sub iici dicuntur bestiis etiam, qui laniandi illis præbentur, à Modestino [f], & Marcello [g].

a Martia. lib. 1. epig. 7. Aeschill. in Prometh. liga.
b Paul. l. ad bestias, l. 31. de pœn. in P.
c l. si quis filio exhæredato, l. 6. §. irritũ, vers. sed & si quis, de iniur. sup. libr. 28. P. titu. 3. Paul. l. qui vltimo supplicio, l. 29. de pœn. in P.
d l. aut damnum, l. 8. §. quicunque, de pœn. in P.
e Sueto. in Calig. c. 27.
f l pœna, ad leg. Pō. de parricid.
g Marc. l. 3. ad leg. Corn. de fals.

De peste. Caput 21.

1 *Pestis, & epidemia quid.*
2 *Pestis causæ naturales, & diuinæ.*
3 *Pestis flagellum Dei. Duo alia flagella fames, bellum. eod.*
4 *Pestis amouendæ causa etiam ab ethnicis supplicatum.*
5 *Pestis malorum acerrimum.*

PESTEM λοιμὸν Græci vocãt, morbum videlicet epidemium, 1
non quidem simpliciter, sed perniciosum & letalem. Adeóq; epidemius genus ad perniciosum & mitiorem morbum pertinens. λοιμὸν namque ἐπιδημίαν ὀλέθριον, id est, perniciosam epidemiam. ἐπίδημον quippè Latinis popularem morbum, hoc est, tempore aliquo eodem in loco abundantem, non tamen exitium adferentem [h]. Galenus ad Pisonem de Theriaca pestilentem lucem dicit, veluti feram quandam ab aëris putredine exortam per inspirationes influentem, non vnum aut alterum hominem, sed plures quoque ciuitates depascentem, vastantem, & depopulantem. Quamuis pe- 2
stis multæ soleant esse causæ, & aliquando ex sordibus residentibus, nec purgatis cloacis oriatur [i]. Aliquando, vt ait Heraclides Ponticus [k], pestilentibus morbis, præcipua, naturalis scilicet, causa est in Sole: cùm enim æstiua lux mollis ac blanda, temperato calore leuiter fouetur, salubris aura hominibus spirat. Sicuti si calore vel nimio ardore æstuet, morbidos ex terra vapores trahit: ægra autem corpora, & ob insolitam mutationẽ aëris languentia, pestilentibus morbis consumuntur. Diodorus Siculus [l] ex aquis stagnantibus, ex æstu Solis concalefactis, & efferuentis auras crassas tetriq; odoris exhalare tradit, has diffundi, inficere halitum: item & fruges nimium humectas, indecocto succo virulentas, vescentes mortales inficere, auramque æstiuam nocere, si Ethesijs non refrigerentur. Tamen propriè 3
pestis epidimiticus morbus, contagiò populum inficiẽs, flagellum Dei est, &

h Galen. lib. 1. de ratio. vict. in mor. acut.
i l. 1 §. 1. de cloac. in P.
k Heracli. Ponti. in allegor. Homeri.
l Diod. Sic. lib. 12. Biblioth.

pœna peccatis imposita. Eam enim comminatur Deus recusantibus suscipere suam disciplinam [a]. *Pestilente flagellato stultus sapientior erit*, inquit Salomon [b]. Et quando insignem vindictam Deus multitudinis peccantis decreuit exequi, tria vtplerunque flagella exerit, pestem, gladium seu bellum, & famem. Sic apud Exechielem [c] Dominus ait ad prophetam, *Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic, heu ad omnes abominationes malorum domus Israël: quia gladio, fame, & peste ruituri sunt. Qui longè est, peste morietur, qui autem propè, gladio corruet. Et qui relictus fuerit & obsessus, fame morietur.* Et rursum [d]. *Gladius foris, pestis, & fames intrinsecus. Qui in agro est gladio morietur, qui in ciui-*
4 *tate, pestilentia & fame deuorabuntur.* Nouerunt & ethnici pœnæ causa à numine immissas sæuissimas pestes, etsi illi nihilo meliores fuerint facti, nec verũ Deum ideò amplexi sint. Proinde anno ab vrbe condita Roma 384. vt author Paulus Orosius [e], L. Genutio & Q. Seruilio CC. à Saltibus Calabris orta aura Romæ, quæ vniuersa corrumperet, ludos scenios ad placandos suos Deos exhibuerunt. Et anno ab vrbe condita 450. existente bello Romanis cum Samnitibus, Romam tam atrox pestis inuasit, vt consulerent libros Sibyllinos, & Colubrum Epidauri, & lapidem Aesculapij [f]. Vt & in alia sæuissima peste duorum annorum Romæ, Sibyllini libri consulti responderunt, iram Deorum venisse [g]. Omitto similia in cladibus pestiferis Romanis obseruata, & sacrificia, & lectisternia ob eam auertendam facta [h]. Crediderunt idipsum Charthaginenses [i], qui dum iram Dei in pestifera aëris temperie feruentem placare se putarent, humanis iuuenum hostiis expiarunt. Sic Homerus scribit [k], Græcorum exercitum peste multatum, ob raptum Chryseidis per Agamẽnonem factum. Hebræi Talmudistæ in פירקי אבות Pirke abot [l], id est, capitulis patrum sic scriptum habent, דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתרה שלא ומסרו לבית דין ועל פרות שבעית: lege sic, deber ba legnolam, gnal mithoth haamaroth bethorah scelo imseræ, lebet din vegnal perot scebignit, id est, pestis venit in mundum, quæ denominatæ sunt in lege: scilicet quando non traduntur iudicio puniendi malefici: necnon & propter fructus anni septimi, nempe si fructus anni septimi communes non relinquantur, maximè pauperibus, vt statuerat in lege Mosis Deus [m]. Aeschines [n] refert Delienses peste teterrima punitos ab Apolline, quòd vir quidam illustris contra morem veterem in insula sepultus fuisset: additq; ita, ἐκ τούτου δὴ προσβάλλειν αὐτοῖς τὸν θεὸν τὴν νόσον ταύτην ὑπελάμβανον. id est, *ea igitur de causa Deum sibi*
5 *morbum illum immittere putabant*. Constantinus pestis feralis consumptionem maleficis & incantatoribus pro diro supplicio imprecatur [o]. Et Iustinianus [p] tristissimam dicit pestem, incursione barbarica non minorem. Imò maiorem cognoscimus, quando data trium exitialium malorum electione Dauidi, pestis trium dierum tantùm æquiparatur persecutioni hostili trium mensium, & fami septem annorum [q].

a Leuit. c. 26. d. Numer. 14. b. 2. Reg. 24. & c. can. 1. 24. q. 1.
b Prouerb. 19.
c Ezechiel. 6. c.
d Ezechiel. 7.
e Paul. Orosius, libr. 3. contra gentes cap. 4.
f idem, libr. 3. c. 22.
g idem, lib. 4. c. 5.
h Liu. in 5. Val. Max. in 2. Censor. de die nata. D. August. libr. 3. De ciuita c. 17.
i Orol. lib. 4. c. 6.
k Homer. 1. Iliade.
l In Pirke abot, c. 5. vbi plura & in sequentib. sentent. eius capitis, ex quibus vitiis immittitur à Deo pestis.
m Leuit. c. 25.
n Aeschi. epist. 1. ad Philocrat.
o Constant. l. multi magicis, l. 6. de malef. & mathem. lib. 9. C. tit. 18.
p Iustin. in §. 1. titul. nullum credenagrico tenere illius terrâ &c. in Auth. coll. 4. titu. 5.
q 2. Reg.

De bello. Caput 22.

1 *Bellum carnificina, & vindicta scelerum.*
2 *Bella ob quid introducta.*
3 *Bellum iustum quod dicitur. Et 5.*
4 *Bellis num persona ecclesiastica interesse possint.*

BELLVM inter mortifera flagella diuina annumerandum est, 1
ob peccata immissum. Estque bellum, veluti carnificina compendiosa hominum: cùm enim ad bellum perditissimi quique facilè concurrant, vel spe lucri, vel rapiendi, vel vlciscendi cupiditate, vel ambitionis & gloriæ illecti, roborisque animalis ostentandæ causa, plures vna die meritas mortes & citius obeunt, quàm si iurisdictionum omnium secures iuris ordine seruato promerentur. Habent populi & regna in suo corpore, ex pluribus cōpacto, & fæces, & sordes, & quædam, quæ nisi tollantur, corpus vitiant, vt priuata corpora habent. Quare expedit aliquando bellum concitari, vt perditis illis & nihili hominibus exonerentur, cæteri meliores reddantur. Suntque magnates aliqui, qui verè tyrannicam vitam agunt, qui castigari à probis non possunt, nec debent, vt oporteat bellum in eos, vt carnificem aduersus damnatos, excitari: ministerium in mouendo præbent homines, sed Deus per eos, velut per instrumenta iusti iudicij, pœnas reposcit. Comminatur Deus [a], *si nolueritis recipere disciplinam meam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi, ego quoque contra vos aduersum incedam, & percutiam vos septies propter peccata vestra: inducamq́ super vos gladium vltorem fœderis mei.* Minatur & ob scelera immissurum se gladiū apud Ezechielem [b]. Et Hebræi Thalmudistæ dicunt [c], חרב כא לעולם על עבוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה lege, chereb legnolam gnal gninui hadin, vegnal gniuuth hadin, vegnal hamorim bathorah scelo ceholachah, id est, gladius venit in mundum, propter afflictionem & peruersitatem iudicij: item propter eos, qui legem non rectè docent. Sic vltor iniquitatum gladius est [d]. Ex bellis, cùm eueniunt, vt ait Socrates apud Platonem, & publicè, & priuatim magnæ vrbem calamitates inuadūt [e]. Bellique dicitur calamitas pleraque iniusta suasisse [f]. Verùm incommoda, molestias, & dāna facilè ex oratione Isocratis de pace, & ex Demosthene de falsa legatione colligere licet. Sed & nostra respublica Gallicana plura mala ex bellis & seditionibus experta est, quàm possint literis nunc breuiter consignari. *Quid aliud bella*, inquit Paulus Orosius [g], *dicenda sunt, quàm vrgentia in alterutrum mala: mala scilicet huiusmodi quæ fuerunt, vel quæ nunc sunt: & in quantum sunt, aut manifesta peccata sunt, aut occultæ punitiones peccatorum.*

2 Belli finis est, vel esse debet, iustitia, pax: pacis finis amicitia, ac vnio. Principium bellorum, iniustitia: quia est contrariorum pugnantia, & inæqualitas, vt ait Proclus [h]. His Phurnutus videtur adstipulari dicens [i], ὁ δὲ ἄρης τὴν ὀνομασίαν ἔσχεν, ἀπὸ τοῦ αἴρειν, καὶ ἀναιρεῖν: ἢ ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, ἥ ἐστι βλάβη κατὰ ὑπαντίωσιν, ὡσανεὶ ὑπαλιοσομένων αὐτὸν τῶν προσαγορευόντων. ἀπὸ τοῦ ἄρσαι, ὅ ἐστιν ἁρμόσαι. ἡ γὰρ δραστικὴ δύναμις προσαρμόζει τὰ πράγματα. id est, ἄρης *Ares, Mars hanc appellationem obtinuit, ab* αἴρειν *&* ἀναιρεῖν, *à tollendo & occidendo, aut* ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, *à damno, quod dare soleat: aut eo nomine appellant blandientes,* ἀπὸ τοῦ ἄρσαι *à concinnando, & in concentum adducendo. Nam vis effectiua, res omnes in consonantiam redigit. Tempore belli*, inquit D. Ambrosius [k], *potissimum remedium quiescere à peccatis: quia tunc ciuitatis porta munita esse poterit, si prius in nobis iustitiæ portæ muniantur. Cæterùm nihil prodest munire muros propugnaculis, & Deum prouocare peccatis: cùm enim bella, vt dixi, sint ad peccata castiganda, causa morbi perseuerante nec emendata, necesse est flagellum belli impendere.* Sic enim & dixit Aristoteles [l], idcirco bellum gerimus, vt in pace viuamus, quam peccata & scelerati conturbant. Et tunc bello iusto militans, Deo placere potest [m]. Etiam si hostē vincat [n]: ea mente, non vt fundatur sanguis, sed vt rempub. iuuet [o]. Vt sit pax, mali coërceantur, boni subleuentur [p].

3 Iustum autem est hoc modo bellum, quod ex edicto geritur de rebus repetendis, aut propulsandorū hominū causa [q]: vel ob defensionem legū diuinarū, quale Machabęorum fuit [r], & populi Israëlitici.

4 Quibus & sacerdotes adhortandi causa intererant, quia bella Dei erant

a Leuit. 26.
b Ezechiel. cap. 6. & 7.
c in Pirke Abot, c. 5.
d Iob. 19.
e Plato, li. 2. de Rep. vel de iusto.
f l. vni. de cad. toll. C.
g Paul. Orosius, libr. 1. cap. 1.
h Proclus, in commentariis in Alcibiad. primum Plato.
i Phurn. περὶ θεῶν φύσεως cap. περὶ ἄρεω καὶ ἐνυοῦς.
k D. Ambro. to. 3. ser. 88.
l Aristo. lib. 8. Politic.
m ca. noli existimare, 23. q. 1.
n ca. 2. vers. cùm autem, 23. q. 2.
o ca. si non, & ca. displicet, 23. q. 4. can. noli, 23. q. 1.
p ca. apud veros, 23. q. 4. d. ca. displicet, 23. q. 4.
q ca. 1. 23. q. 2. l. hostes, de capt. & postli. reuers. in P.
r 1. Machab. 3.

erant ad eradendam de terra idololatriam. Quod & nunc permittunt sacerdotibus iura pontificia [a]. Iniustis autem interesse non debent, alioquin irregulares fiunt [b]. Atque pugnare in iustis quoque interdictum [c]. Neque enim Dauidi, quia multa bella contra infideles, quamuis Philisteos gesserat, & quia sanguinem ita fuderat, permisit Deus sibi ædificare templum [d]. Dauid enim fuit noui Testamẽti præfigurator [e]. Et proinde hodiè qui sanguinem fuderit, etsi fine dolo, tamen à promotione ad sacra repellitur [f]. Et Moyses aliis pugnãtibus non se miscuit, sed erat orans, vt exemplo doceret, prælatos bellare nõ debere nec bellis interesse [g]. Obnoxij tamen sunt principibus seculi, & pro
5 bellis gerendis tributa rerum temporalium præstare & soluere debẽt [h]. Principes porrò seculares sibi causas belli proponunt iustas, ob quas Athenienses bella gessisse Demosthenes ait [i] cũ liberis populis, ἢ περὶ τῶν ἰδίων ἐγκλημάτων, ὧ διωχθέντων δημοσίᾳ διαλύσασθαι ταῦτα, ἢ περὶ γῆς μέρους, ἢ ὅρων, ἢ φιλοτιμίας, ἢ τῆς ἡγεμονίας. id est, *aut propter priuatas iniurias, pro quibus satisfacere non potuerunt: aut pro parte agrorum, aut pro finibus, aut pro contentione honoris, aut pro principatu.*

a ca. igitur, & ibi gl. fin. 23. q. 8. ca. maximi auris, 23. q. 3.
b Innocen & Panor. in c. petitio, de homicid.
c d. cap. petitio, c. ex multa, de voto.
d 1. Paralip. c. 22. ca. 2. 1. q. 7. can. 1. §. qualiter, de consecra. dist. 5.
e ca quid autem, 32. q. 1.
f ca. si quis viduam, 50 dist.
g ca. si quis vult, 36. dist. can. porrò, 16. q. 3. seorsum ca. 1. 3. q. 8. can. conuenior, eod.
h ca si in morte §. ecce, & can. si vobis, 33. q. 8.
i Demost. in orat. de Rhodio. liberta.

De fame. Caput 23.

1 FAMEM esse flagellum letale Dei ob scelera hominum, satis ex proximè sacræ paginæ citatis locis intelligitur, dũ inter tres sæuissimas pœnas, quas Deus comminatur, dictum est famem annumerari [k]. Et in Deuteronomio [l], *Si nolueris audire vocem Domini Dei tui, mittet super te famem & esuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ tu facies, donec conferat te, & perdat velociter, propter adinuentiones tuas pessimas, in quibus reliquisti me.* Ad pœnam itaq; impiorum fames, & ad exercitium & meritum maius bonorum [m]. Sicut & patriarchæ ob famem afflicti: ob eam peregrinatus Abraam [n], & filij Iudæ [o], & in
2 fame D. Paulus [p]. Duplex famis in sacris literis, vna verbi Dei priuatio ob scelera, ob quæ priuatur pabulo cœlesti anima, quia eam escam contempsit: sic conuersi ad vesperã peccatorũ famem patiuntur, vt canes, circuuntq; ciuitatẽ [q]. Alia fames, ciborũ, temporaliũ rerũ. Famis causa est generalis, nõ penuria
3 quidẽ frumẽti, vel sterilitas, sed substractio benedictionis, quã Deus dat tritico, & cibis, cuiusq; vi nutriũt [r]: quæ potestas sicuti benedictione datur, ita maledictione adimitur à Deo. Cœpitq; minui vniuersorum benedictio, in peccato primi parẽtis, dũ dictũ fuit, *Maledicta terra in opere tuo, in labore vultus tui vesceris pane tuo* [s]. Hanc benedictionẽ scriptura sacra, baculum, virgam, firmamentumúe panis dixit: vt apud Danielem [t], *Deus vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit.* Et apud Ezechielem [v], *Et dixit ad me*, inquit Propheta, *Deus: propheta filij hominis, ecce, conterã baculum panis in Hierusalem, & comedent panem suum in pondere & in solicitudine, & aquam in angustia & mẽsura bibent.* Et rursum [x], *Famem congregabo super vos, & conteram in vobis baculum panis.*

k 2. Reg. 24. Ezechiel. 6. & 7.
l Deuter. 28.
m ca. non omnis, ver sic exercet, 5. q. 5.
n Genes. 12. Actuum 7.
o Genes. 41. & seq.
p Psal. 58. can. audacter, 8. q. 1. can. iciunium, 76. distinct.
q 2. ad Coloss. 11.
r Genes. 1.
s Genes. 3.
t Psal. 104.
v Ezech. 4. vers. 16.
x Ezech. 5. vers. 16.

Et iterum [a], *Et factus est sermo Domini ad me dicens: fili hominis, terra cum peccauerit, vt prauaricetur prauaricans, extendam manum meam super eam, & conteram virgam panis eius, & immittam in eam famem, & interficiam hominem & iumentum.* Famis pœna vtplerumque inflicta pro contemptu Dei, veluti propria medicina: impinguati enim & incrassati à Dei beneficiis recalcitrant, & relinquũt Deum beneficum [b]. Alij abutuntur, & sibi vsurpant bona, quæ pauperibus debentur: vnde & fames quandoque [c]. Et Hebræi Talmudistæ colligunt, ob decimas & primitias Deo non solutas, famem immitti [d]. Putarunt quoque 4
antiqui ethnici, ira numinis ob aliquod graue, vel plura peccata, famem immitti. Quamobrem & sacra ob placandum numen sæpè instituerunt: veluti cùm Athenienses vrsam, quæ in templo Munychiæ Dianæ in Pireo insula occidissent, famem perhibent consecutam: oraculumque editum, cessaturam, si quis filiam suam Dianæ immolasset. Quod & fecit Embarus, pacta illius sacrificij perpetua successione familiæ suæ, vt scribit Suidas [e]. Et Hesiodus [f],

ὀδὲ ποτ' ἰθυ δίκαισι μετὰ ἀνδράσι γμιὸς ὀπηδεῖ,
ὀδ' ἄτη, θαλίης δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται,
τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν βίον. id est,
Neque vnquam inter homines iustos fames versatur,
Neque noxa: in conuiuijs enim partis opibus fruuntur,
His enim infert terra multum victum.

Cui conuenit quod Dauid notat [g], *Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem.* Et, *Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas in æternum erit: non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.* Et rursum [h], *Non affliget Dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet.* Ferunt pro grauissima pœna Tantalum apud inferos siti & fame cruciari [i]. Grauissima hæc hominibus famis pœna. Et vt scribit Ho- 5
merus [k],

πάντες μὲν συγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
λιμῷ δὲ οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. id est,
Omnes quidem tristes & immissæ mortes miseris hominibus,
Fame autem miserrimum mori, & fatum assequi.

Et Amianus Marcellinus [l], *Mortis ignauissimum est genus fame perire.* Et alibi dixit [m], vltimum malorum omnium. Inter crudelitatis eximiæ Claudij Caligulæ exempla, annumerat Suetonius [n], quòd nonnunquam præclusis horreis famem populo indixit. Quid enim turpe non cogit fames, si ex eo releuari quis se arbitretur: nihil enim turpe, nihilúe vetitum esuriens credit, sola cura est, vt qualicunque sorte iuuetur, vt ait Valentinianus Cæsar [o]. Ideoque & vendere filios eo casu licuit ingenuos [p]. Legimusq́; in Cyri expeditione tantùm valuisse famem, vt milites in quadam deserta terra indigentia pressi, commilitonum corpora in cibum verterent [q]. Et parùm fuit in Samaria fame ingruente obsessa ciuitate à Benadab rege Siriæ, edi & vendi pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis, & caput asini octoginta: nisi & illud accessisset spectaculum horribilius, matres filios quoque deuorasse [r]. Ex hac fame seditiosæ factiones facilè exurgunt truculentæ, cùm pauperes nihil habentes in diuites insurgunt, latrocinantur, & prædantur ob inopiam. Hinc & pestis sæuissimæ iaciuntur fundamenta, dum corpus vetitis & abominandis vtens cibis, tabem secum concoquere cogitur: vnde virus in omnes partes effundatur. Sed & vltimum miserius in famis morte, paulatim singulis diebus mori. Sic enim melius est occisis gladio, quàm interfectis fame: quoniam isti extabuerunt consumpti ab sterilitate terræ, vt ait Hieremias [s]. Describit famis tetram imaginem his verbis Ouidius [t].

a Ezech. 14. vers. 12. & 13.
b Deuter. 32.
c ca. reuertimini, 16. q. 2.
d in pirtre abot, capit. 5.
e Suidas in verbo ἔμβαρός εἰμι.
f Hesiod. in Ergis.
g Psal. 36.
h Prouerb. 10.
i Cice. 1. Tusculano.
k Homer. Odyss. 12.
l Amia. Marcelli. li. 17. hist. Rom.
m idem, lib. 19.
n Sueto. Tranq. in Calig. c. 26.
o in Valentin. nouellis titu. 11. de parent. qui fili. distraxe.
p l. 2. cod.
q Diod. Sic. libr. 17. Biblio. in anno 7. Alexan.
r 4. Reg. 6. Ioseph. lib. 9. Antiq. c. 4.
s Threnor. 4.
t Ouid. 8. Metamor.

Quæsitam famem lapidoso indit in agro,
Vnguibus, & raris vellentem dentibus herbas.
Hirtus erat crinis, caua lumina, pallor in ore,
Labra incana situ, scabri rubigine dentes,
Dura cutis, per quam spectari viscera possent:
Ossa sub incuruis extabant arida lumbis,
Ventris erat pro ventre locus, pendere putares
Pectus, & ab spina tantummodo crate teneri,
Auxerat articulos macies, genuumq́; tumebat
Orbis, & immodico prodibant tubere tali.

Et paulò post Erifichthonis fame affecti morbum sic refert miserrimum;

Lenis adhuc somnus placidis Erisichthona pennis
Mulcebat: petit ille dapes sub imagine somni,
Oráq; vana mouet, dentémque in dente fatigat,
Exercétque cibo delusum guttur inani;
Próque epulis tenues, nec quicquam deuorat, auras.
Vt verò est expulsa quies, furit ardor edendi,
Pérque auidas fauces immensaq; viscera regnat.
Nec mora, quod pontus, quod terra, quod educat aër
Poscit, & appositis queritur ieiunia mensis.
Inq; epulis epulas quærit: quódque vrbibus esse,
Quodq; satis poterat populo, non sufficit vni,
Plúsq; cupit, quò plura suum demittit in aluum. &c.

Et tandem

Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem
Materiam, dederátque graui noua pabula morbo,
Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infœlix minuendo corpus alebat.

De pœna excoriationis. Cap. 24.

1 *Excoriationis pœna quando. & 2.*
2 *Iudicis corrupti pecunia, pœna excoriatio.*

1 ALIA pœna refertur mortis in sacra pagina, excoriationis: dum Antiochus iratus in Iudæos, septem vnius matris filiis, & legis diuinæ & patriæ fidelibus martyribus, iussit amputari linguam, manuum & pedum summitates, & cutem capiti detrahi, & sartagine viuos torreri [a]. Hoc supplicium frequens fuisse, crudele & abominabile Micheas docet, dicens [b], *Audite principes Iacob, & duces domus Israël, Nunquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum? Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.* Plures Christianos ob fidem Dei excoriatos sub Persarum rege Barrane testatur Nicephorus Calisti [c]. Scribit 2 Herodotus [d] Cambysem regem Persarum interemisse Sicamnem vnum ex iudicibus, quòd pecunia corruptus malè iudicasset, & interempto detractum corium in lora condidisse, quibus tribunal, in quo ille iudicarat, intendit: ibidemq; filium eius Otanem, sedere iudicem præcepisse, atque in memoria habere, in quo iudicaret tribunali. Manes, à quo Manichæi, excoria-

a 2. Machab. cap. 7.
b Michea. c. 3.
c Niceph. Cal. lib. 14. histor. eccles. c. 19.
d Herod. lib. 5.

tus iussu regis Persarum lege Persica, & corpus reliquum bestiis deuorandum traditum. Cutem verò, qua tanta illius improbitas continebatur, tanquam vtrem ante portas suspendi curauit. Cùm enim ægrotasset regis Persarum filius, & medicorum turba illi adesset, Manes promittebat per orationem, tanquam pius, curaturum: recedentibus tamen medicis, recessit & vita à filio. Ille autem fugiens captus, ita necatus est [a].

a Ciryll. Hierosol. Cathec. 6.

De sectione per serram, & phthyriasi. Caput 25.

1 Serra secari pœna.
2 Phthyriasi seu pediculari morbo qui decesserint.

1 ALIA mortis pœna, serra secari, ligni in modum. Scribit enim D. Paulus [b], ex fidelibus legem Dei seruantibus, alios sectos. Et D. Athanasius [c] refert Esaiam prophetã serra lignea morte affectum, & diuisum per Manassem regem. Et Ciryllus Hierosolymitanus [d] idipsum notat. Talem pœnam in reos statuisse Caligulam, author Suetonius Tranquillus [e]: atque serrã medios dissecuisse. Phthyriasis supplicium adhuc à Deo impositum Herodi fuit, quòd sibi vsurparet gloriam sibi debitam, vermibusque consumptus animam efflauit [f]. 2 Ferunt phthyriasi, seu morbo hoc vermium seu pediculorum ex antiquissimis periisse Acastum Peliæ filium. Ex posterioribus Alcmanem cantilenarum artificem, Pherecidem rerum diuinarum scriptorem, Calisthenem Olynthium, dum carceris custodia teneretur: prætereà Mutium iurisconsultum, Syllam Dictatorem [g], Democritum [h], Theodericum regem Vuandalorum post susceptam Arrianorum hæresim [i]. Refert Diodorus Siculus [k] in Ethyopia Acridophagos deserto conterminos locustis desuper volantibus venatis pasci, & appropinquante senecta, pediculos alatos visu varios, specie horridos, ac turpes in corpore nasci, qui ventrẽ primò, tum pectus, deinde totum corpus paulo tempore exedunt: & Democritum pediculis exesum tradit Antonius lib. 3. de vita sua.

b D. Paul. ad Hebræ. c. 11.
c D. Athanas. in Quæstio. quæst. 106.
d Cyrillus Hierosolymit. Cathec. 2.
e Suet. in Calig. c. 27.
f Actuum, 12.
g Plut. in vita Syllæ, de Pherec. Dioge. Laërt. in 1.
h Pheuclinus, 1. de verb. mutis.
i Gagui. 1. lib. dum agit de Gotther. bello.
k Diod. Sic. lib. 4. c. 3.

De absorbitione à terra. Cap. 26.

1 Absorpti à terra.
2 Sepeliebantur viua Vestales impudica.

1 POENA mortis horribilis inuenitur à Deo contra murmurantes & seditiosos factionis Choræ, Datani, & Abironis, ob quam iussit Deus terra viuos absorberi [l]. Ferunt Amphiaraum Thebanum vatem seu diuinum, pugnantem in bello Troiano, vnà cum curru terræ hiatu deuoratum viuum [m]. Marcus quoque Curtius nobilis, cùm terra hiatu desedisset, vt oraculo satisfaceret dæmonis, in pœnam & ad expiationem, vt illis persuadebatur, in specum hiantem cum equo se præcipitem dedit, terræque fissura

l Numero. 16. Deut. 11. b.
m Statius.

2 ſura coaleſcente deuoratus eſt. Proximè imitatur hanc pœnam illa, quæ Veſtalibus in inceſtu compertis imponebatur: vincta enim, quæ talis erat [a], in Sandapila per medium forum efferebatur ad portam Collinam, vbi tumulus Veſtalium impudicarum inter muros, in quo parua cauerna erat ſubterranea, ad quam ſcalis per foramen deſcendebatur, quóue demittebatur. Et poſteà terra iniecta foſſa opplebatur, vſque ad opericulum. Nos de hac pœna latiùs in inceſtu.

a Diony. Halic. in 1. Pomp. Lætus, de ſacerdotiis in Veſtalib.

Alia mortis ſupplicia extra ſacram paginam. Caput 27.

1 *Veneno necare pœna quibus.*
2 *Culei pœna.*
3 *Diſcerptio membrorum in pœnam.*
4 *Decimatio hominum, pœna.*
5 *Attilij Reguli atrociſſimum ſupplicium.*
6 *Supplicium crudeliſſimum ex inuentione Mezentij.*
7 *Mactatio hominum in ſupplicium.*
8 *Seruitus pro pœna impoſita, & quibus.*
9 *Viatores ſeruorum in numero ſunt.*
10 *Sepultura priuari pro pœna habitum, & ſupplicio.*
Cadauera punitorum relicta inſepulta quare. eod.

1 INTERDICTA eſt iure ciuili Romano pœna, qua quis veneno necabatur [b]. Quanquam & hac D. Ioannes Euangeliſta dãnatus eſt à Domitiano, priuſquam in inſulam Pathmon relegaretur. Antiquis potiſſimùm Græcis frequens, veluti & apud Athenienſes Socrates hac pœna affectus, ebibito cum ſicuta infecto poculo. Culeo parricidæ inſuebantur, vt tra-
2 ctatum latè in crimine parricidij. Membratim, vi aliquando & iuſſibus in
3 contraria tendentibus, diſcerpti ſunt pœna atroci homines, vt Metius Suffetius Albanorum dux, defectionis & proditionis reus damnatus. Is enim flagris fœdè laceratus, bigis admotis ad alteras ex brachiis, ad alteras ex pedibus, loris longis reuinctus eſt: deinde aurigis in diuerſa eas agentibus, humi raptatus, moxq; à nitentibus in contraria diſcerptus eſt, vt author Dionyſius Halicar [c]. Plinius Nouocomenſis [d]. Alexander Macedo proceris in vnum curuatis arboribus, vtrique parti corporis partes adligabat, eaſq; tanto concitatas impetu remittebat, vt laniata corpora paſſim diſcerperentur [e]. Iuſtinianus tamen videtur prohibuiſſe hanc pœnam & reliquas, quibus articuli diſſoluuntur, quòd membrorum diſſolutio grauior cenſetur vtriuſque membri abſciſſione [f]. Quæ tamen conſtitutio pertinet ad pœnas leuiorum criminum potius, quàm ad exemplares & atrociorum criminum.
4 Cùm multitudo crimen capitale admiſiſſet, aliquando decimatio facta eſt: vt crudelis nimium Sylla Romanus, captis Athenis decimum quemque ciuem, vt ſors ferebat, trucidabat, teſte Pauſania [g]. Cicero [h], *Statuerunt*, inquit, *maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.*
5 Supplicij aliud nouum genus & crudele, quo vſi ſunt Pœni in Attilium Regulum, qui eum in profundas tenebras claudebant, & diu poſt vbi erat viſus ſol ardentiſſimus repentè educebant, & aduerſus ictus ſolis oppoſitum

b l. aut damnum, l. 8. § proinde, de pœn. in P.

c Dio. Halic. lib. 3. antiq. Roma.

d Pli. Nouo. lib. de vir. illuſt. in Tullo.

e Plut. in vita Alexã.

f § quia verò, vt multi. iudi. licc. habe. loc. ſerua. in Auth. colla. 9. tit. 9.

g Pauſ. 1. rer. Attica.

h Cic. pro Cluentio.

tenebant, deductis ac insutis sursum deorsumq; palpebris[a]. Addit D. Augustinus[b], & Valer. Maximus[c] inclusum angusto ligno, seu dolio vel armario, vbi stare cogeretur, clauis accutissimis vndique confixo, vt se in nullam eius partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, & ita eum vigilando peremisse. Aliud crudele Mezentij inuentum supplicium, apud Vergilium relatum[d]. 6

Mortua quinetiam iungebat corpora viuis,
Componens manibúsque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) & sanie tabéq; fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

Aliud exemplare, nimiæq; crudelitatis, mactatio. Sic Octauius Cæsar[e], capta ciuitate Perusia, quæ erat partiũ Antonij, trecentos ex dedititiis electos vtriusque ordinis, ad aram Iulio structam, idibus Martiis hostiarum more mactauit, in pœnam defectionis. Seruitus in pœnam quoque infligi solita. 7 8
Seruitutis pœna à delicto sumpsit exordium, imposita à Noacho: euigilans enim à vino, cùm didicisset quæ fecerat ei filius suus minor, ait, *Maledictus puer Chanaam, seruus seruorum erit fratribus suis*[f]. *Benedictus sit Dominus Deus Sem, & Chanaam seruus eius.* Fiunt quidam iure ciuili serui pœnæ, in quam ob crimen damnãtur, veluti in metallum, & in opus metalli damnati[g]. In poenam etiam priuantur ingenuitate, qui ad pretium participandum se venundari passi sunt[h]. Indigni habiti libertate, qui tanto bono & inæstimabili[i] abusi erant. Sicuti & in reliquis priuilegium meretur amittere, qui sibi concessa abutitur potestate[k]. Neque hîc minori 25. annis competit in integrum restitutio: si maior tamen sit 20. annorum[l]. Sic Romani, Annibale & Pœnis superatis, in Italia Brutios, qui ad Annibalem antè desciuerant, ignominiæ causa non milites scribi, nec pro sociis haberi, sed magistratibus in prouincias euntibus parere & præministrare seruorum vice decreuerunt. Idem & aduersus Picentos & Leucanios obseruatum est, viatorumq; & seruorum vice habiti sunt, vt scribunt Strabo[m], & Gellius[n]. Pœnæ etiam loco habitum, sepultura post mortem priuari, vt Romanorum legibus sæpè cautum reperitur: veluti illa, *Parentes in calamitatibus relinquentes, insepulti abijciãtur: homicidæ insepulti abiiciãtur.* Deus in prophetã contra præceptũ ei datum reuertentẽ & manducantẽ statuit, quod nõ inferretur eius cadauer in sepulchrum patrum eius[o]. Et in more fuit, vt ait D. Ambrosius[p] quibusdã gentibus, vt facinorosorum corpora non quidem in totum sepultura priuarent, sed abscisso capite reliqui corporis truncum sepelirent. Ea nimirum ratione, quòd iustum sit vt qui turpi, vel scelesto reatu belluinæ obscœnitatis illuuiem vel bestialis immanitatis horrorem commisisse detecti sunt, tanquam ij qui proposito humanæ moderationis exciderint, formam quoque humanæ conditionis iubeantur exuere. Et qui sapientiæ non potuerunt tenere rationem, etiam post mortem sapientiæ arce, quòd est caput, fraudati sine decore suo sepeliantur. Et caput ita præcipua pars est in sepultura, quæ religiosum locum facit[q]. Pœnæ coniuratorum Germaniæ Vespasianus addendum censuit, vt insepulti proiicerentur[r]. 9 10

a Gell. lib. 6. c. 4. Cic. in Piton. & in Officiis.
b D. Aug. lib. 3. de ciuit. Dei c. 15.
c Val. Max. lib. 9. c. 2.
d Virg. lib. 8. Aeneid.
e Sueto. in Octauio, c. 15.
f Genes. c. 9. ca. sexto die, 35. dist.
g Marti in l. quidam, l. 17. de pœn. in P. l. aut damnum, §. est pœna, eod. l. in metallum, C. de bon. proscrip. §. pœnæ, quib. mod. ius patr. pot. sol.
h §. serui autem, de iure perso. l. & seruorum, § 1. & l. homo liber, de sta. homi lib. 1. P. Hermogen. l. pactio, 40. de liber. cau lib. 40. P. tit. 12.
i l. libertas, de reg. iur.
k ca. priuilegium, 11. q. 3.
l l. si ex causa, l. 10. §. Papinianus, de minor. 25. an. in P.
m Strabo, lib. 5.
n Aul. Gell. lib. 10. c. 3.
o 3. Reg. 13.
p D. Ambros. in psal. 118. sermo. 20.
q l. cùm in diuersis, de relig. & sumpt. funer. in P.
r Sueto. in Vespas. c. 2.

De pœna diuina alterius seculi. Cap. 28.

1 *Improbi cur in hoc seculo pœnis, vel boni fœlicitate non donentur à Deo.*
2 *Pœnæ diuinæ alterius seculi duplicis generis, temporales, & æternæ.*
3 *Mortis æternæ pœna quibus indicta.*
4 *Aeternarum pœnarum gradus, & diuersitates.*

Non

1 Non semper Deus punit in hoc delinquentes, quemadmodum in hoc ipso non semper retribuit plenè piis & probis hominibus: illis enim poena huius seculi satis grauis non est, & adhiberetur interdum perperàm, cùm videat morbos eorum immedicabiles, nec ad meliorem frugem conuerti posse. Aliquando etiam & quædam bona fecerunt, in quibus vel non ex animo versati sunt, vel posteà voluntariè & sponte ab optimè coepto destiterunt, pro quibus & Deus, qui hos æterna vita indignos scit, temporali quadam foelicitate & retributione donat. Ita enim Deus bonus & iustus est, vt mala impunita nunquam, vel benefacta irremunerata relinquat. Vnde dictum de improbis, qui boni quippiam aliquando fecerunt, recepisse iam mercedem suam [a]. At pij contrà vix pleno haustu vnquam istius seculi bona satiantur, nec sine quotidianis admonitionibus & concertationibus & flagellationibus exigunt dies. Cùm enim in multis offendamus omnes, nec vllus mortalis natura à peccato mundus sit, Deus optimus maximusque, quos amat admonet, castigat, vt pater qui filios charissimos habet: ne voluptatibus istius vmbratilis & fugitiui mancipij, mundi inquam, dolis inescati, æterna amittant. Punit eos in hoc seculo vt puros possit remunerare [b]. Tota ferè vita nostra poenalis est, vt docet D. Augustinus [c]. Suntque poenæ temporales in hoc seculo, & post mortem ad emendationem, quas purgatorias idem Augustinus dicit, iis videlicet qui coërciti corriguntur [d]:

2 alias autem esse sempiternas & ad condemnationem æternas. Itaque in alio seculo Deus infert poenas duplicis generis, ratione admissorum delictorum. Nam quædam elui possunt, & poena meliores quidam delinquentes fiunt: quædam autem immedicabilia sunt. Atque vt in hoc seculo criminibus, quibus mederi potest, aliud quàm extremum mortis infertur supplicium, quo purgari possit reatus, & melior fieri delinquens, iis autem, quibus spes correctionis & veniæ non est, mors poena est: sic in alio seculo animam, quæ delicta expiabilia commisit, alia quàm mortis æternæ poena emundari par est. Eam autem, quæ immedicabilia commisit scelera, æterno supplicio damnandam accepimus & credimus. Oportet enim necessariò & ratione suadente ita fieri. Homo quippe constat corpore, & anima: hicque morte naturali soluitur in corpus & animam, & hoc mors est: hic aliquando in anastasi & resurrectione generali omnibus, redibit coniuncto corpore & anima integer, vt vel vitam æternam cum corpore & anima, vel æternam mortem recipiat. In hoc seculo delinquens præcipuè corpore plectitur, vel remuneratur: in temporali, post mortem ante resurrectionem, supplicio, corpus in terra quiescit & non patitur: anima autem sola patitur, vel gaudet. Post resurrectionem ista duo simul anima & corpus vel patientur, vel gaudebunt æternùm. Spes salutis & gloriæ perpetuæ est, temporali poena deputari animam expiandam: quæ aliquibus grauior, aliquibus minor est, prout peccatum expiabile, graue, vel minus. Super fundamentum enim fidei, quam accepimus, superædificat quilibet opera, quæ probanda sunt, num legitima. Aedificamus ligna grauiora, venialia peccata, quę diutius vt cōsumantur torquent delinquentes: itē foenū leuiora: & stipulā leuissima vniuscuiusque opus quale sit, ignis probauit. Si cuius opus māserit, quod superædificauit, mercedē accipiet: si cuius opus arserit, detrimētū patietur, vt ait iisdē verbis D. Paulus [e], *ipse tamen*, inquit, *saluus erit, sic tamen quasi per ignem*. Ignis autem ille purgat aliena opera à fundamento fidei, non secus ac ignis elementatus foeces ab auro: sicuti igne splendidius mundumque redditur, sic anima detersis sordibus igne illo purganti eluta, & splendida à maculis libera vitā obtinet æternam, quam peccatis polluta obtinere non poterat. Et purgatione merito passionis & redemptionis Domini nostri Iesu-Christi facta, eius regno fruitur. Leuis quidem illa temporalis alterius seculi poena, habita ratione æter-

næ

[a] Math. 6. & ca. cauendum, de poeni. dist. 4.

[b] de his omnibus vide ca. pium est, ca. si quando, ca. tanēdum, & ca. quid ergo, de poenit. dist. 4.

[c] D. August. lib. 21. de ciuit. Dei, c. 14.

[d] idem, 21. c. 13.

[e] D. Paul. 1. ad Corin. c. 3. explicatur, in can. vnum orationum, §. alias autē, 25. dist.

næ damnationis: verùm collata cum huius vitæ corporalis suppliciis, quæ hic
maior, & summa est, longè omni alterius seculi minori pœna leuior est [a]. Vt
anima enim sensibilior sua natura, & nobilior corpore: sic punitio animæ
intensior extensione qualibet afflictionis & doloris corporeæ. Nec hoc eget
maiore comprobatione, cùm nemo adhuc viuens hîc non experiatur, plus
afficere animi afflictionem & tristitiam, quàm quemlibet corporis dolorem:
& maiorem pœnam esse mortis metum, quàm mortem ipsam. Pœna mor- 3
tis æternæ statuta est in peccato perseuerantibus nec resipiscentibus, fideiq;
transgressoribus [b]. Aequumque visum, vt qui nunquam in hac vita volue-
runt peccato carere, nunquam æterno careant supplicio [c]. Supplicium illud 4
æternum varios gradus habet quoque poenarum: ignem æternum paratum
diabolo angelisque eius [d], id est, administris, & qui facti sunt peccando si-
miles ignis ille inextinguibilis est [e]. Est stagnum ardens [f], vbi cruciabatur
impius Diues [g]. Supplicium aliud, fletus & stridor dentium [h]: quia transi-
bunt rei ab aquis niuium ad calorem nimium [i]. Ibi, *horror sempiternus* [k],
nullusq; ordo. Alia poena, planctus sine consolatione perpetuus [l], vermis
seu conscientiæ immortale contra se testimonium [m]. Multæ aliæ, de quibus
dicere supersedebo, & theologis explicanda relinquo. Dicam tantùm prin-
cipibus, regibus, monarchis, pontificibus, & cæteris potentioribus, qui mi-
nimè possunt ab inferioribus delinquentes puniri, quique sibi omnia lice-
re putant, quia à maiore homine non se reprehendendos vel plectendos ar-
bitrantur, has poenas, hoc diuinum iudicium timere eos oportere. Est enim
Deus iudex omnium, viuorum & mortuorum, qui seuerius iudicium in
potentes exerceat, quos præ aliis honorauerit. Neque qui effugerint manus
spiculatorum, vel iusti humani iudicij censuram corruperint vel fefellerint,
supremum diuinum Dei thronum effugere poterunt, in quo potentes for-
tiora tormenta patientur. Et,

Plus valet humanis viribus ira Dei [n].

De his poenis & Virgilius [o] cecinit.

Quin & supremo cùm lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditùs omnes
Corporeæ excedunt pestes, penitusq; necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Plures alias refert Plutarchus in oratione consolatoria ad Apollonium per-
pulchra de istis poenis, & Plato decimo dialogo de repub. cùm Heri resur-
gentis refert narrationes.

[a] can. qui in aliud, 23. dist.
[b] can. scimus, 12. q. 1.
[c] ca. voluissent, §. præter etiam, de pœnit. dist. 1.
[d] D. Math. 25. Mar. 9.
[e] Esaiæ, c. fin. ca. fi. de pœnit. dist. 7.
[f] Eccle. 7.
[g] Lucæ, 15.
[h] Math. 18.
[i] Iob. 24.
[k] Iob, ibid.
[l] Apocalyp. 1. Sapië. 5.
[m] Esaiæ c. fi. ca. quoniam, 19. dist.
[n] Ouid. 5. Tristi.
[o] Virg. lib. 6. Aeneid. vers. 735.

De pœnis in iure pontificio vsurpatis, & de infamia. Cap. 29.

Tit. de pœnis in voluminib. iuris pontificij. De infamia, lib. 2. C. tit. 12. lib. 2. P. tit. 3.

Pœna iure pontificio vsurpata quæ.
Fama quid. Bona & mala, nu. 3. fama imago & vis. eod.
4 *Fama bona quædam fœlicitas.*
5 *Existimatio bona fama est.*
Infamia quid. eod.

7 *Infa*

6 *Infamia pœna quid.*
7 *Infamiæ species, iuris ciuilis, & pontificij, alia facti.*
8 *Infamia irrogata iure pontificio pro quibus, & à quibus aboleatur.*
9 *Infames iure ciuili qui fiant & dicantur.*
10 *Infamia facti quid, & quando committatur.*
11 *Infamiæ pœnæ effectus, & à quibus arceat reum.*
12 *Infamia quomodo euitetur & tollatur. Et num. 13.*
13 *Purgatio canonica non admittitur in crimine probato.*

1 IVRE pōtificio impositæ sunt pœnæ partim à iure diuino, partim à iure ciuili Romanorum, & aliarũ gentium translatæ, partim illi peculiares. Vtitur namque spiritualibus, increpatione, seu reprehẽsione, vel monitione [a], infamia, depositione, degradatione, seu exauthoratione, censura seu excommunicatione, interdicto, suspẽsione, anathemate: & aliis quoque corporalibus, abstinentia, ieiunio, verberibus, publicatione bonorũ, detrusione in monasterium, interdictione loci, peregrinatione, carcere perpetuo. Ex quibus quædam iam tractata sunt, quædam supersunt explicanda. Et proinde quæ
2 iam dicta sunt prætermittam, reliqua interpretor. Et primùm agemus de infamia. Non possumus autem satis commodè infamiam describere, vel definire, nisi prius quid fama sit intelligamus. Fama itaque est, frequens & vulgaris de aliqua re sermo: sic enim φήμη, vnde fama, à verbo φημὶ, dico, trahit origi-
3 nem. Et cùm sermones aliqua de re in bonam & malam proferri possint partem, & ad laudem & ignominiam, consequens est rectè famam & bonam & malam constituere. Sic pro mala vsurpat absolutè Virgilius [b],

a de hac dictum supià.

b Virgil. 4. Aeneid.

Fama malum, quo non aliud velocius vllum.
Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo.
Parua metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam (vt perhibent) Cæo Enceladoq; sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot surrigit aures &c.

Ouidius his paria quoque scribit [c],

c Ouid. 12. Metamor.

Fama tenet, summaq; domum sibi legit in arce,
Innumerósque aditus, ac mille foramina tectis
Addit, & nullis inclusit limina portis,
Nocte diéque patet, tota est ex ære sonanti,
Tota fremit, vocésque refert, iterátque quod audit:
Nulla quies intus, nulláque silentia parte:
Nec tamen est clamor, sed paruæ murmura vocis, &c.

Aeschines [d] scribit, famam efferre in vulgus priuata cuiusque studia, multa quoque diuinare quæ futura sunt. Et inde sæpè in Iliade Homerum dixisse, antequam quod futurum erat eueniret, famam ad castra venisse. Et Hesiodũ Deam dixisse [e],

Non moritur, inquit, *fama omnino, quam turba virorum*
Plurima dispergit, quoniam ipsa est vna Dearum.

Et Cicero [f], *Fama vulgi, multitudinis est quoddã testimonium.* Sic Demosthenes [g],

d Aeschi. con. Timarchum.

e Hesio. in fine Operum & dierum.

f Cicer. circa finem Topico.

g Demosth. in proœmio. exordio. 21. aliàs 51.

Ppp *Actio*

quendo causa non cognita, in litigantes infamantia infert, statuendum est [a]. Dicta enim censentur à iudice, vt ad meliorem frugem redeant, non infamiæ
11 miæ causa. Est & facti ignominia, celare scortum, vt eo abutatur celans [b]. Infamia, quæ oritur à crimine & turpitudine, pœnam habet: primùm, vt infamis non ferat testimonium [c]. 2. non sit aduocatus, nec procurator, secundum ius pontificium [d]. Procuratores tamen esse iure ciuili possunt, quia vile hoc iure putatur esse munus [e]. Item infamis ab omni dignitate arcetur generaliter [f]. 3. arbitri esse nequeunt infames [g]. 4. à locis, in quibus princeps degit, infames eijciuntur [h]. 5. Repelluntur ab ordinibus ecclesiasticis [i]. 6. Promoti etiam suspendūtur, secundum Innocētium [k]. 7. Infamis hęres institutus & turpis persona, facit vt frater, qui alioquin repellitur ab inofficiosi querela contra testamentum fratris, possit admitti [l]. 8. Sicuti miles damnatus de crimine, quod infamiam habet, soluitur sacramento militari, ita & ab ecclesiastico [m]. Atque Panormitanus existimat collationem beneficij factam infami ipso iure nullam esse: quanquam superuenientem infamiam dicat non priuare beneficio, etsi priuet dignitate tituli: quia non inuenerit textum hanc pœnam statuentem
12 tem [n]. Cæterùm obseruandum est, infamiam euitari & tolli posse. Euitatur, si is qui iudicio arcessatur, ex quo condemnatio infamiam irroget, litem componat ante sententiam [o]: vel si litem persequatur procuratorio nomine, non eo nomine procuratorio condemnatus, infamis non est ex sententia [p]: vel si à iudicio prouocauerit [q]. Facti infamia aboletur cōtrario facto [r]. Item si deroget princeps, vel remittat: tūc enim etsi infamia sit, tamen effectu caret [s]. Posse etiam id fieri per senatum traditur [t]. Vnde iudex sæpè vtitur hac clausula,
13 sine nota infamiæ, dum condemnat. Aboletur & pœna vel effectus infamiæ facti, purgatione iurata præstita [v]: quando scilicet fama probationem verā seu certam non habet, sed rumor vagus incertusúe circumfertur, quempiam hoc vel illud crimen admisisse, suspitionibus & præsumptionibus quibusdam excitatus, concurrente in contrarium de eius bonitate & fide præsumptione: alioquin si crimen, de quo quis infamatur, haberet probationem, non admitteretur purgatio [x]. Infamia à iure canonico irrogata ob peccatū mortale tollitur per poenitentiam impletā [y]. Verùm apud bonos & graues, & in negotiis seriis non sufficit nunc non esse infamem, sed requiritur aliquando non fuisse infamem, vt si de accusando alio, vel de probatione eius, qui infamis fuit, agatur: si modò ex criminibus damnatus fuerit [z]. Infamia excommunicationis tollitur per absolutionem [a]. Infamia autem ex impositione poenæ orta tollitur post subitam impletam poenam, vt in relegationis impleto tempore statuitur [b]. Quod Paulus [c] existimat verum, si damnatus delinquens sit durioribus poenis, quàm legitimis: non autem si minoribus, quàm leges permittāt, subiiciatur, quo casu putat infamiam etiam præstita fama, vt minori, nō aboleri. Vnde & isti tanquam famosi à dignitatibus in posterum repelluntur, illi minimè, vt respondit etiam Iulianus [d], Papinianus [e], & Marcellus [f]: quia non plenè eluitur minoribus delicto poenis scelus, nec in potestate iudicis residet iuris authoritas [g], & minoribus impositis videtur de infamia transactū [h]. Proinde indulgentia principis quos liberat à poena, notat infamia, ad quam diluendam propria indulgentiæ natura non extenditur [i]. Sicuti etsi delicti condemnatio perpetuam habeat infamiam, alia poena temporalis impleta cum infamia imposita non eluit infamiam [k].

a l.verbum, l. 17. & l. interlocutio, l. 19. ex quib. caus. infa. irrog. C.
b l. verum est, l. 40. de furt. P.
c ca. constituimus, 1. q. 6. ca. infames, 6. q. 1. c. licet, c. 47. de testib. li. 2. Decretal. titu. 20. l. 3. § lege Iulia, de testib. in P.
d ca. infames, 3. q. 7. l. 1. § ait prætor, de postul. in P.
e § si. de except. ap. Iustin.
f l. ne quis, de decurio li. 10. C. l. 1. de infa. eod. lib. l. nec famosis, de dignita. lib. 12. C. l. cùm prætor, de iudic. in P. l. 1. ad l. Iul. de vi publ. P. c. infamibus, de reg. iur. in 6. c. licet, c. 47. de testib. c. inter dilectos, de excess. prælat.
g l. Pedius, de arbitr.
h l. 2. §. ignominia, de ijs qui not. infa. P. l. 3. de re milit. lib. 12. C.
i c. omnipotens, de accusat. ca. tantis, 81. dist.
k Innocen. in c. si. de postu. prælato. c. super eo, de electio. c. nisi cùm pridem, de renunciat.
l l. fratris, C. de inoffic. testa. l. 1. D. eod. titu.
m l. 2. §. miles, & ibi gloss. in ver. sacramento, de ijs qui not. infa. P.
n Panor. in c. querelam de iureiu. Ange. Claua. in Summa, in ver. infamia, §. sed nunquid, de infam.
o arg. l. si reus, de procur. in P.
p l. furti, §. si quis alieno, & ibi glos. & Bartho. & Doct. de ijs qui not. infa. P.
q d. l. furti §. si quis.
r Panor. in c. ex diligenti, de simonia.
s idem in c. cum te, de sent. & re iudic.
t glo. in can. omnes, 6. q. 1. per ca. fin. §. notandum, in 2. 2. q. 3. & per l. 1. §. de qua, de postul. in P.
v ca. de crimine, 15. q. 5. c. 1. & 2. 5. 6. & fere tot. titul. de purg. cano. libr. 5. Decret. titu. 34. ca. 1. 2. q. 5. ca. omnes, 6. q. 1.
x c. si quis de gradu, c. 4. de purg. cano. y ca. illi qui, 6. q. 1. z ca. qui crimen, 6. q. 1. vide ibi distinc. glossæ, & glo. in ca. omnes, in 1. 6. q. 1. a can. 1. 4. quæstio. 1. b l. 3 4. 6. C. ex quib. cau. infam. irrog. l. 1. & 2. de ijs qui in exil. dati, lib. 10. C. titu. 59. Papin. l. falsi nominis, l. 13. §. 1. ad leg. Corn. de fals. lib. 48. P. tit. 10. c Paul. l. ordine decurionum, l. 15. ad municip. lib. 50. P. tit. 1. d Iulia. in l. decretū, l. 58. § 1. C. de furt. P. e Pap. l. ad tempus, l. 5. de decurio. lib. 50. P. titu. 2. f Marcellus, l. in seruorum. l. 10. §. fin. de pœn. in P. g d. l. ordine. h Vlp. l. quid ergo, l. 13. §. pœna, de ijs qui not. infam. P. i l. fin. de gener. abolit. C. k Arria. iurisc. in l. qui cum vno, l. 4. §. ad tempus de re milit. lib. 49. P. tit. 16.

De depositione, degradatione, seu exauthoratione. Caput 30.

1 *Depositio quid, & eius diuisio. Et nu. 2.*
Degradatio quid, & quomodo differat à depositione. Et 8.
3 *Deponuntur à dignitate inutiles in ea existentes.*
4 *Depositionis pœna pro quibus criminibus imponenda.*
5 *Suspensio ab officio, aut beneficio quid.*
6 *Depositus omnis non datur ecclesiæ seculari.*
7 *Deponi num possit ab officio vel ordine per episcopum, qui beneficium habuit, vel ordinem à summo pontifice.*
8 *Degradatio quibus fiat solemnibus. Et qui possint degradare, & qui interesse degradationi debeant. Et nu. 9.*
9 *Episcopi causa à quibus, & à quot iudicibus episcopis, & quomodo audienda.*
10 *Degradatio pro quibus criminibus fieri possit.*
11 *Exauthoratio in iure ciuili pro degradatione quomodo recepta. Et inter milites quando cum ignominia.*
12 *Exauthorandi militem forma.*
13 *Cingulum militiæ, & dignitatis quid.*

SCANDALVM graue est & dedecus ecclesiæ, habere incorri- 1
gibiles & sceleltos administros: vnde meritò remouēdi illinc
sunt [a], vt à villicatione villicus iniquitatis in Euangelio. Dici-
mus depositionē, huiusmodi pœnam. Depositio est, seu exau-
thoratio, de dignitate, gradu, vel ordine deturbatio, vel eorū
priuatio. Degradationis nomē vulgò vsurpatum à gradu. Ve-
rumtamen depositio verbalis, propriè remotio est per sententiam: degradatio
realis, solemnis, & cum executione emancipatio curiæ seculari factæ, adem-
pto clericatu. Atque depositio duplex, alia ab officio seu beneficio simul [b], vel 2
separatim [c], & à dignitate: & alia ab ordine, quæ propriè exauthoratio seu de-
gradatio contra clericum in sacris cōstitutum [d]. Depositio prior verbalis, est
priuatio vel ademptio beneficij, quæ à solo episcopo fieri potest: & tamen nō
sine crimine vel causa: nam si quis non potuerit propter superuenientē infir-
mitatem officio vel beneficio per se satisfacere, non est deponendus, sed co-
adiutor ei dādus [e]. Plura exempla depositorum episcoporum, & posteà recō-
ciliatorum pristinæ ecclesiæ referuntur à Ciryllo in epistola ad Ioannem An-
tiochenum, quam refert in sua Epitome Gratianus [f]. Deponitur ab admini- 3
stratione beneficij, non à beneficio propter graue scādalum, leprosus [g]: abba-
tes facti inutiles, qui probè non exercent munus, amouētur penitus [h]. Sicuti
& de iudicibus & administrantibus Rempub. rescripserunt Valentin. Theo-
dos. Archad. CCC. [i] Imò verò ipse imperator inutilis à summo pontifice loco
submouetur, & alius ei subrogatur: vel propter hæresim, si incorrigibilis, si ty-
rānus, si fatuus, periurus, paganus, ecclesiæ persecutor [k]. Alexander 3. summus
pont. [l] clericos confessos in iure vel conuictos legitima probatione ob cri-
mina quæ merentur suspensionem vel depositionem, posse à proprio episco-
po, vel suspēdi à suis ordinibus, vel altaris ministerio perpetuò remoueri tra-
dit. Et benè notat Panor. [m] depositionem, esse remotionē perpetuā ab altaris
ministerio. Grauissima hæc quidem pœna, & idcircò non imponitur, nisi pro 4
casibus à iure decretis [n], aut pro delicto grauiori [o], quod enorme dicunt. Lo-
cum etiam habet iure canonico dignitatis amissio [p]: item cinguli militaris
priua

a c. qualiter & quando, in 2. de accusat. D. Lucæ, 16. c.
b c. fin. de celebra. missae libr 3. Decreta. titu. 41.
c c. 2. de pœn. in 6. c. nouimus, de verb. sig. Specul. titul. de accusat. §. 2. vers. vel dici potest, ca. accedens, 50. dist.
d vt in cap pen. de purg cano.
e can. scripsit mihi, cum seq. 7. q. 1. c. 1. 3. 4. & to. titul. de cleri. ægrot. libr. 3. Decret. titu. 6.
f ca. Ioānes Chrisostomus, 50. distin.
g cap. tua, de cleri. ægrot.
h can. si quis abbas, 18. q. 2.
i l 3. de offic. præfec. prætorio. orien. & Illyr. libr. 1. C. titul. 29.
k vt in c. 2. de sent. & re iudic. in 6. c. venerabilem, c 34 de elect lib. 1. Decret. titu. 6. ca. alius, 15. q. 6.
l c. at si clerici, c. 4. de iudic. lib. 2. Decret. titu. 1.
m Panor. in d. c. at si clerici.
n Domi. in § de his 50. dist & in c. 1. 35. dist. Decius, in d. c at si clerici.
o c. tuæ, de pœn. Panor. in c. fin. de celeb. missa.
p c. super eo, de electio. c. ex tenore, de temp. ordin.

priuatio [a]. Atque ideò Felinus [b] notat, post antiquiores iuris pontificij inter-
pretes, quod vbicunque iure ciuili imposita est pœna mortis pro aliquo deli-
cto, in locũ ipsius intelligatur subrogata depositio: nisi alia pœna imponatur or
dinaria pro eo delicto, eodẽ iure põtificio. Barthacinus [c] colligit casus, in qui-
5 bus depositio fieri potest, ideò in illis recensendis nõ immorabor. Suspẽsio ab
officio & beneficio minor est, quã depositio [d]: & depositio minor, quã priuatio
participationis corporis & sanguinis Domini. Nã si depositus ab officio cele-
brat, hac sacrosancta participatione, excõmunicatione perpetua quãdiu vixe-
6 rit priuatur, dẽpto viatico sub mortis tẽpus præbẽdo [e]. Hîc notandũ, depositũ
clericũ nõ fieri de foro iudicis secularis [f]: & ideò ei nõ traditur puniẽdus sem-
per, sed pœna canonica per iudices ecclesiasticos punitur, videlicet detrusio-
ne in monasteriũ [g], vel alia. In quo differt à degradatis, qui veluti incorrigibi-
les relinquuntur pœnæ seculari, omnibus priuilegiis clericorũ exuti, vt paulò
pòst docebim⁹, Deo fauẽte. Et quãuis videãtur incorrigibiles qui deponũtur,
tamẽ aliquãtula est spes resipiscẽtiæ. Et proinde antequã iudici seculari tradã
tur suis legibus puniẽdi, oportet eosdẽ depositos, nõ se corrigẽtes vel perseue
rãtes in crimine, adhuc ecclesiastica medicina reuocari si fieri posset ab epi-
scopo, per excõmunicationẽ, & deinde anathemate, quæ si depositus cõtẽnat,
& ita in ꝓfundũ malorũ deciderit, tũc curiæ seculari relinquitur [h]. Quinimo
nec opus est semper degradatione, vt clericus incorrigibilis possit cõprimi à
iudice seculari, sed sufficeret declarari per ecclesiasticũ iudicẽ, esse incorrigi-
7 bilẽ [i]. Dubitatũ autẽ fuit aliquãdo, an qui ordinatus est à summo põtifice, vel
ab eo beneficiũ, seu sacerdotiũ cõsecutus est, ob crimẽ possit à suo episcopo ab
his deponi. Placuitq; tãdẽ aliquibus, quod à beneficio possit: ab ordine, nõ pos
sit, nisi per Papã [k]. Siculus autẽ Abbas Panor. [l] & in ordine admittit per episco
pũ factã eius clerici depositionẽ, quod Felino placet [m]: cũ reatus omne priuile
8 giũ excludat [n]. Depositio seu degradatio realis seu actualis est, quãdo post sen
tẽtiã verbalẽ, de qua suprà dictũ est, insignia ordinũ solẽniter detrahũtur. Vo-
cãt hãc, depositionẽ solẽnẽ, iura [o]. Forma & solẽnitas est [p], vt corã iudice secu-
lari, cui tradẽdus est degradãdus, publicè superior qui deponit tõdeat rei ca-
put. 2. radat vitro, vel ferro loca capitis & manuũ, in quibus vnctio facta est tẽ-
pore ordinationis. 3. exuat eũ habitũ seu vestimẽtũ clericale, & induat laicale,
& sic iudici laico cõcedat puniẽdũ. Qui & huic iudicio, quãdo crimẽ hãc pœ-
nã mereri videbitur, interesse debet, vt posteà statim puniat [q]. Idcirco reus an-
teà indutus exhibetur vestibus sui ordinis, vt si presbyter sacerdotalibus, cum
calice in manu, ac si celebrare vellet: diaconus, vt diaconus: itẽ subdiaconus,
& episcopus degradãdus quilibet ſ̃u habitu. Et posteà ab extremo vsq; ad no
uissimũ gradũ fit eorũ ademptio, ordine: vt presbytero primũ adimatur calix,
& deinceps alia ordine retrogrado, quo ei data sunt. Sic in episcopalibus or-
9 namẽtis & aliorũ ordinibus intelligi par est [r]. Cæterùm solemnitatis quoque
est, ne solus episcopus sit, cũ hæc degradatio fit, sed si abbas abbatia deponen
dus, adiungantur alij vicini abbates, si negligens, crudelis, vel fornicator [s]. In
degradatione presbyteri, episcopi sex adesse debent, nisi ob hæresim depona-
tur: tunc enim vnus sufficit, conuocatis abbatibus, prælatis religiosis, & litera-
tis diœceseos [t]. Si verò agatur de clericis in minoribus ordinibus cõstitutis,
vnus sufficit episcopus cum præsentia sui capituli [v]: nisi consuetudo obserua-
ta aliud statuat [x]. Si de summo pontifice deponendo, ad concilium generale
recurrendum est, in causis in quibus deponi potest, vt in ca. si papa, 40. dist. Vi-
dendus & Petrus de Monte, titu. de potestate conciliorum, quæstione quan-
do concilium sit supra papam, vers. tribus modis. Causa episcopi criminalis
debet audiri à 12. episcopis: & à sex, presbyteri: & à tribus, diaconi, cum
proprio suo episcopo, secundũ conciliũ 2. Carthaginense & Agathense [y]. Co-
gnosci etiã nisi in synodali cõsessu à summo pontifice decreto, de reatu epi-
scopi aliquãdo nõ licuit [z]: nec duodecim iudices, qui decernũtur ad audiẽdũ
eũdem, posse causæ finẽ imponere statutũ, sed sentẽtiam summo pontifici re-
linquere

- a ca. nullus, in 2. 11. q. 1. c. 2. de pœnit. & remiss.
- b Feli. in c. qualiter, in 2. vers. ad corrigendos, nu. 25. de accusatio.
- c Barthac. tracta. de episco. 2. par. libr. 4. tit. de causa mater. degradat. & Hostien. in Sum. ti. de accusat. §. quis sit effectus, vers. tradunt.
- d c. inter sollicitudines, c. 10. de purgat. cano.
- e ca. accedens, 50. distinct.
- f probat c. cùm non ab homine, de iudic. & cap. at si clerici, eod tit. docet Ioã. Bernard. Diaz. in practi. crimina. canoni. c. 27. Panor. post Cardi. in c. cùm non ab homine, de iudic. Innoc. in c. 1. de homicid in 6.
- g d. c. inter sollicitudines, in fine, de purga. cano.
- h Celesti in cap. cùm non ab homine, de indic.
- i Ioan. And. Anton. & Areti. in d. c. cũ non ab homine.
- k Collecta. in c. per tuas, de maio. & obed. & ibi quoq; Ioan. And. & Bald.
- l Panor. in d. c. per tuas.
- m Feli. in d. cap. per tuas. Vide decis. cappel. Tholos. 292. & ibi Aufrer.
- n can. priuilegium, 11. q. 3. auth. qua prouincia, vbi de cri. agi opor. C.
- o can. episcopus, 11. q. 1. c. 2. de pœn. in 6.
- p d. c. 2.
- q § si tamen, de criminibus, & §. illud pal, vt cler. apud prop. epis. &c. coll. 6. titu. 21. in Auth.
- r d. can. episcopus, 11. q. 3.
- s can. si quis abbas, 18 q. 2. ca. nd|ramur, & ibi glo. & Doct. de ser. non ordin.
- t c. 1. de hæret. in 6. glo in d. cap. 2. de pœn. in 6.
- v c. 2. de pœn. & ibi gloss. in 6. c. qualiter, in 2. de accusat. cap. 1. de excess. prælat. can episcopus, 15. q. 7. c. non potest, de re indic.
- x c. 1. de consuetud. glo. in d. cap. 2. de pœn. in 6.
- y ca. si quis timidus, & ca. fælix, 15. q. 7.
- z can. nullus episcopus, 5. q. 4.

linquere & deferre debere [a]: quãuis ipse summus pontifex possit sine synodo condemnare vel absoluere [b]. Porrò vnus episcopus quidem sacerdotibus & ministris cultus diuini honorem dare potest; at adimere solus non potest [c]. Difficilius enim destruuntur spiritualia, quàm construantur: cùm tamen contrarium in corporalibus sit, quæ difficilius ædificantur, quàm destruantur [d].
10 Degradationem porrò locum habere in tribus casibus tantùm tradit Lucas de Penna [e]: in hæretico [f], falsatore literarum sum. pontif. [g] & in eo qui insidiatus est suo episcopo, vel eum calumniatus est [h]. Iure ciuili vsurpata est in- 11
ter pœnas quoque à gradu & dignitate depositio [i]. Et exauthoratio, insigniũ militarium depositio vel priuatio est, eáque potest esse & sine ignominia, & cũ ea: sine ignominia est ratione facti, ob quod exauthoratur miles, veluti si quòd litigauerit, & transegerit, militia soluatur [k]. Et exauthorantur sæpè legiones militares sine crimine, quod dicimus, *Casser les bandes*; vel quòd tot militibus princeps non indiget, vel alia honesta causa mittuntur. Sic Vlpianus [l] missionem militum ab exercitu vnam honestam facit, quando emeritis stipendiis, vel ab imperatore indulgetur: aliam causarium, quæ propter valetudinem à laboribus militiæ soluit: tertiá ignominiosam, quoties is qui mittit, adiicit nominatim ignominiæ causa se mittere. *Sed etsi*, inquit, *militem exauthorauerit, id est, insignia militaria ei detraxerit, inter infames efficio, licet non addidisset, ignominia causa se eum exauthorasse.* Quartam quoq; aliam subijcit [m] missionem, sed non ignominiosam. Arrianus [n] iurisconsultus exauthoratum à militia remotum interpretatur, & castris eiectum, nempe cùm arma adimuntur, & cingulum. Et ita his verbis exauthorantur apud Lucanum milites ignaui [o] à Iulio Cæsare, 12

Iam certè mihi bella geram, discedite castris,
Tradite nostra viris ignaui signa Quirites.

Et apud Lampridium [p], legione loquente exauthorata, cùm nihilominus post ista fremerent, exclamauit. *Quirites discedite, atque arma deponite. Mirando exemplo, depositis armis, depositis etiam sagulis militaribus, non ad castra, sed ad diuersoria varia discesserint.* Et posteà, *Eam tamen legionem, quam exauthorauerat, rogatus, post dies triginta, priusquam ad expeditionem Persicam proficisceretur, loco suo restituit.* Solent dignitates & honores in repub. propria quædam habere insignia, quæ dum honor datur, conferuntur: dum verò exauthorantur qui habent, adimuntur. Habebant consules & reges fasces, securesque [q]. Habebant senatores Romani latum clauum, seu laticlauium, & calceum lunatum [r], nostri purpuram. Equites Romani anulum [s], nostri calcar aureum, & torquem.
13 Militare potissimum insigne, cingulus erat, à quo ensis pẽdebat: vnde de proximo cingendus, pro cincto habebatur, id est, priuilegio militari gaudebat [t]. Inde & testamentum militare in procinctu factum dicitur, cùm aciem intraturi milites, se gladiis accingentes, quomodocunque poterant disponebant [v]. Dicimus & renunciare priuilegio cinguli milites, cùm eiurant priuilegium militare, nempe quod cingulo indicatur [x]. Ita enim & deposito cingulo priuilegium cessat [y]. Hinc factum est translatitiè, vt & dignitatis & honoris insignia etiam aliorum, quàm militum dicantur, cingulum [z]. Ita & cingulum est militiæ, & cingulum dignitatis [a].

a ca. duodecim, 5. q. 4. ca. accusatus, & can. discutere, 3. q. 6. & 10. illa quæst.
b d. ca. duodecim.
c ca. 1. & fin, 15. q. 7.
d c. inter corporalia de translat. episco.
e Luc. de Pen. in l. 1. de primipil. schola. lib. 12. C.
f c. ad abolendam, §. 1. de hæret. & c. excõmunicamus, eod. titu.
g c. ad falsariorum, de crimi. fals.
h c. si quis sacerdotum, 11. q. 1.
i l. aut damnum, in prin. de pœn. in P.
k Arria. l. 4. § exauthoratus, de re milit. in P.
l Vlp. in l. 2. §. ignominiæ causa, de his qui notan. infam. P.
m d. §. ignominiæ.
n Arria. in l qui de libertate, l. 29. de liber. cau. libr. 40. P. titu. 12.
o Luca. in 5. Pharsal.
p Lampri. in Alexan.
q Dionys. Halicar. in 2. Liuius, in 3.
r Budæ. late ad l. fin. de senato. P.
s Plin. lib. 33.
t l. filiusfamilias, l. 44. de milit. testa. in P.
v Plutar. in Coriola. §. 1. de testa. & §. illis, de milit. testa. ap. Iustin.
x l. fi. de apparit. magist. mili. lib. 12. C. titu. 55.
y l. 2. vbi de ratioci. agi opor. lib. 3. C. titu. 21.
z l. 2. vt ordo dignit. serue. lib. 12. C. tit. 8. Lomines, l. 9. de metal. eod. libr. C. titul. 41. l. fi. de præpo. sacri cubic. lib. 12. C titul. 5. §. nec latet nos, vers. accipiat, vt omn. obed. iudic. prouin. in Auth. coll. 5. ti. 20. §. quia verò quadam, vt licc. mat. & auiæ, in Authen. coll. 8. tit. 13.
a Iustin. in l. si quis in conscribendo, l. 29. de pact. libr. 2. C. titu. 3.

De publicatione bonorum, seu confiscatione. Caput 31.

1 *Confiscant bona iudices ecclesiastici, & laici.*
Publicatio bonorum, & confiscatio quid. Item fiscus quid. eod.

2 *Fisci*

2 *Fisci & ærarij differentia quorundam.*
3 *Patrimonialia bona principis quæ.*
4 *Bona coronæ vnita quæ.*
Confiscatio cui permissa. eod. & 6.
5 *Confiscatio bonorum & corporum.*
In pecunia partem maiorem rei familiaris habere pro crimine habitum. eod.
6 *Ciuitas non habet ius confiscationis.*
Quæ autem publica bona ciuitates habere dicantur.
7 *Fiscum in quibus habeant iudices ecclesiastici.*
8 *Feudum in confiscatione bonorum ad quem redit.*
9 *Fiscus duplex, vniuersalis & priuatus.*
Confiscatio pro quibus criminibus ad dominos locorum non pertinet. eod.
10 *Confiscatio ordinaria & extraordinaria ad quos pertineat.*
11 *Confiscatis bonis quibus dominis bona addicuntur.*
12 *Confiscato corpore quomodo confiscari dicantur bona. & quando, 16.*
Confiscatis bonis quæ partes liberis damnatorum relinquantur. eod.
13 *Confiscandi & non confiscandi bona reorum varij ritus, & leges variæ.*
14 *Fiscus diues, signum malè se habentis reipub.*
Quod non capit Christus, capit fiscus vnde dictum. eod.
15 *Fiscus lieni comparatus.*
16 *Confiscatio bonorum quibus fiat casibus sine pœna personæ.*
17 *Confiscatione bonorum facta, quæ ab illis bonis eximantur. & 18.*
Dos vxore delinquente confiscatis eius bonis marito relinquitur. eod.
18 *Restitutioni bona subiecta confiscatis bonis possidentis quomodo ad fiscum pertineant, vel non.*
19 *Vsufructus confiscatis bonis vsufructuarij in fiscum non transit.*

1 VTVNTVR iudices, cùm ecclesiastici, tum temporales confiscatione bonorũ seu publicatione in pœnarum impositione. Publicatio bonorum est, in publicum reductio, adimere scilicet bona priuatis, & ad vsus vtilitatemq́; publicam transferre. Ea quoque publicatio, confiscatio dicitur, quasi in fiscum seu ærarium publicum redactio. Fiscus vas capacius quoddam, sacculi instar est [a]: à ferendo vt puto nomen ductum. Sicuti & M. Terentius Varro [b], fiscinam à ferendo quoque declinat, cum qua & fiscus affinitatem habere videtur. Itaque cùm antiquis temporibus pecunia publica eo genere vasorum deferretur & contineretur, vsurpauit Cicero [c], fiscos Sicilienses, pro pecunia publica Siciliensium. Et apud Cornelium Tacitum [d], fisci rapti imperatoris dicuntur, id est, arcæ quibus deferebantur pecuniæ principis. Et Suetonius dixit, Augustum habuisse confiscatam repositamq́; pecuniam [e]. Neque de significatione nominis huius video valdè dubitatum, cùm & fiscalia ad publicum dicantur à Iustiniano ius [f] pertinere.
2 Eo excepto, quod quidam putant, ærarium fuisse propriè pecuniæ publicæ, fiscum autem pecuniæ patrimonialis principis, adducti Pliniana authoritate [g], qui ad Traianum, *fortassè*, inquit, *non eadem seueritate fiscum, qua ærarium cohibes, imò tantò maiore, quantò plus licere de tuo, quàm de publico credis.* Huicque sententiæ non leuis authoritatis viri eruditi se subscripserunt. Verùm quomodo potius propriè principis patrimonium fiscus, quàm sit reipublicæ [h] ærarium, non explicant, nec satisfaciunt. Legimus quippè hæc confundi, & ad ærarium deferre, idem esse, quod in publicum & fiscum, apud Paulum iurisconsultum [h]. Anteà enim modica erant fisci compendia, ideò fiscis & sacculis continebantur: postquam autem creuerunt, arcas & ærarium oportuit institui [i]. Remanet itaque natura eadem compendij, sed diuersa nomina,

a Rauis. Textor, dum de sacco agit.
b M. Teren. Varro, 4. de ling. Lat.
c Cic. 2. Verri.
d Cor. Tac. in 1.
e Sueto. in Octauio. c. 101.
f in §. oportet, in 2. de manda. princ. col. 3. ti. 4. in Auth.
g Plin. in Panegyr. ad Traia.
h Paul. l. 3. de iure fisc. lib. 49. P. tit. 14.
i glo. in l. 4. in verb. fiscalis, de numera. & actuar. lib. 12. C. tit. 50.

na, ratione quantitatis illatæ. Obseruaui autem duorum generum bona in 3
imperatore esse consideranda: alterum eorum, quæ vt priuatus possidet,
nulla adhibita consideratione dignitatis, quæ propriè non fiscalia, sed pa-
trimonialia nominantur, & qui illis regendis præficiebatur, simpliciter di-
ctus procurator Cæsaris [a], & comes rerum priuatarum [b], qui & res solemni-
ter fisco deferendas per publicationem, aut ratione iuris imperatoris, exa-
minabat: vt posteà rationalis, seu procurator fisci incorporaret fisco [c].
Aliud genus bonorum principis, quæ cum dignitate seu potestate, vel eius 4
ratione ei accedunt, vel debentur: cum dignitate, sunt ea quæ regno sunt
coniuncta, dicimus esse vnita coronæ: quæ ratione eius veniunt, iura alia
sunt, quæ non nisi ei qui princeps est, vel ei qui superiorem non habet, de-
bentur, vt compendia, quæ ex vectigalibus [d], & publicatione veniunt bo-
norum reorum. Sicut enim sine authoritate principis non licet alicui vecti-
galia imponere vel exigere, vel antiqua reformare [e]: sic etiam bona publi-
care ad solum principem pertinet, & ad eum, cui is concesserit [f]. Et hæc
bona propriè fiscalia, & ad ius fisci pertinentia: quod plures tituli indi-
cant in iure, nempe, *de iure fisci*, *vbi causa fisca. &c. de aduoca. fisci.* & similes.
Et proinde quia princeps potestate publica fulcitus & donatus est, transla-
to in eum iure populi lege, quæ de imperio lata est [g], bona eius fiscalia quo-
que propria, cum nota tamen aliqua improprietatis, quasi [h], dicuntur in-
terdum apud Vlpianum [i]. Confiscationis meminit & bonorum & corporis 5
Suetonius [k], dum ait, Claudium Caligulam Cæsarem, cùm quondam lu-
dens alea, proximo collusori demandata vice sua, progressus in atrium do-
mus fuisset, prætereuntes duos equites Romanos sine mora corripi iussisse
confiscariq́; , atque exultantem rediisse, gloriantem nunquam se prospe-
riore vsum alea. Rursumq́; tradit [l], à Tiberio Cæsare Galliarum, Hispania-
rum, Syriæque, & Græciæ principes confiscatos, ob tam leue & tam im-
pudens calumniarum genus, vt quibusdam non aliud sit obiectum, quàm
quòd partem rei familiaris in pecunia haberent. Et iterum [m], extiterunt qui
traderent, consultò Octauium, ad arma isse contra Perusios, scilicet, vt oc-
culti aduersariis, & quos metus magis, quàm voluntas contineret, facultate
L. Antonij ducis præbita, detegerentur: deuictisq́; iis & confiscatis, promis-
sa veteranis præmia soluerentur. Confiscare itaque princeps propriè dicitur, 6
vel alij eius permissione, & ius fisci principis. Neque ciuitates, vel alij qui-
bus permissum est habere corpus, vel arcam communem [n], ius hoc habent
sine speciali priuilegio, vt notat Baldus [o], & Bartholus [p]. Nam & ciuitates
propriè publica bona non dicuntur habere, & quæ communia eis sunt, vel in
commune reducuntur, pro priuatis habentur, Caio iurisccon. teste [q]: cùm pu-
blicum ius sit, quod ad statum rei Romanæ conseruandum, id est, imperij vel
regni, pertinet [r]. Nisi forsan sint ciuitates liberæ, quæ suo iure viuant & re-
publicam constituant, vt idem Bartholus explicat [s]. Sunt & ciuitates Insubrû,
seu Longobardiæ quædam, quibus hoc ius regale confiscandi, merum mix-
túmq́; concessum est ab imperatoribus Friderico & Henrico sexto [t]. Habêt
& hoc ius in Gallia quidam ex patritiis, quos dicimus *Pers de France*, inter suæ
ditionis homines. Aliiq́; antistites & heroës ex conuentionis pacto cum re-
ge inito, vel cùm sua, & se imperio hac lege commiserunt, vel si posteà aliquo
titulo comparauerint, vel ex consuetudine à rege tempore immemoriali
tollerata [v], vel approbata. Sicut & iudicibus regiis aliisque, quibus mixtum
& merum imperium concessum à principe est, licet confiscatione vti. Eccle- 7
siastici quoque antistites in his, in quibus non habent superiorem, fiscum
habere dicuntur [x]. Negauit tamen Baldus [y] episcopum fiscum habere, quem
tamen & asseclas, Butrigarius, Imola, Panormitanus, aliique interpretes [z],

a Vlp. l. 1. de off. pro-cu. Cæs. lib. 1. P. tit. 19.
b l. 1. & 10. tit. de off. comi. rer. priuat. lib. 1. C. tit. 16. Meminerunt & de his priuatis rebus Cæsaris tit. de fund. rei priua. lib. 11. C. tit. 65.
c l. si quando, l. 1. de bon. vacan. lib. 10. C. tit. 10.
d tit. quæ sint rega. in vsib. Feudo.
e Hermoge. in l. vectigal. a, l. 10. de publi. & vectig. lib. 39. P. tit. 4. tit. noua vectig. &c. lib. 4. C. tit. 62. Innocẽ. 3. in c. super quibusdam, c. 26. de verb. sig. lib. 5. Decreta. tit. 40.
f l. 1. ne sine iussu princ. lic. cer. iudic. confisc. lib. 9. C. ti. 48.
g l. 1. de cõstit. prin. lib. 1. P. §. sed quod principi, de iure natu. ap. Iustin. l. 2. §. deinde cùm esset, & §. nouissime, de orig. iur. P.
h glo. in l. diuortio, §. si fundũ, in verb. in alieno, sol. matr. in P.
i Vlp. l. 2. §. hoc interdictum, ne quid in lo. pub. lib. 43. P. tit. 8.
k Sueto. in Calig. c. 41.
l idem, in Tiber. Cæsa. c. 49.
m idem, in Octauio, c. 15.
n l. 1. §. quibus permissum, quod cuiusque vniuers. nõ. lib. 2. P. tit. 4.
o Bald. in l. 1. nu. 9. de hæred. vel acti. vend. in P.
p Bart. in l. item veniunt, §. alt senatus nu. 2. de petit. hæred.
q Caius, l. eum qui vectigal, l. 16. de ver. sig. lib. 50. P. tit. 16.
r l. 1. §. huius studij, de iusti. & iure, in P. §. huius studij, eod. apud Iustinia.
s Bart. in d. §. ait senatus.
t In Extrau. de pace Constan. c. nos Romanorum imperator, post librum Feudorum.
v glo. in §. nulla existente licentia, in ver. iurisdictione, de defensio. ciuita. col. 3. ti. 2. in Auth. Ioan. de Platea super rubri. de iure fisc. lib. 10. C. vers. quinto, quæro.
x glo. in ca. quia diuersitatem, in ver. præter eius, de cõcess. præb. expreshè Clemens 5. in c. 2. de hæreti. lib. 5. Clemen. titul. 3.

y Bald. in rub. de iure fisc. C. z Butrig. Imol. Panor. & alij, in d. c. quia diuersitatem.

& Felinus[a] reiiciunt. Atque hodiè ex consuetudine generali regni Gallici in confiscatione bonorum clerici, mobilia clericorum damnatorum applicantur episcopis: immobilia verò dominis, à quibus tenentur, vel in quorum dominio sunt[b]. Quod & iure pontificio receptum ostendunt plura à Ioanne Andrea collecta in quæstione, quam resoluit[c]: Clerico condemnato ad perpetuos carceres, ex bonis eius confiscatis episcopum habere tantùm iure fisci mobilia, dominum autem loci, temporalem habentem omnimodam iurisdictionem, immobilia. Quod & firmat Oldradus[d], & P. Ancha-
8 ranus[e], Bellamera[f], & ita iudicatum fuit[g]. Nisi de feudo ageretur, quod non transit ad hæredem extraneum: damnato enim cliente seu valuassore, & confiscatis eius bonis, feudum hoc ad eum, qui dederit, redit. Et ita transit in fiscum, si ab eo dependet[h], cùm ex consuetudine Galliarum feuda ad instar patrimonij sint[i]. Si autem ab ecclesia, damnato eo qui tenet, ad ecclesiam redibat[k]. Sed de confiscatione hac feudorum sunt aliæ valdè implicitæ tractationes, quas extricat Dominus Boërius, 264. nume. 7. 8. & 9. ad quem
9 reiicio lectorem. Et proinde facilioris explicationis causa, fiscum duplicem constituemus, ratione concessionis iuris eius inferioribus, & aliis quàm principi competentem: nempe vniuersalem, & priuatum[l]. Vniuersalis propriè fiscus & absolutè dicitur, qui principis seu regis est, vel imperatoris, & summi pontificis, ad quem, nisi aliud speciale priuilegium refragetur, fiscalia pertinent[m]. Priuatus fiscus est, veluti episcoporum & dominorum temporalium locorum, ad quos confiscationes bonorum subditorum, etiam aliorum iudicum sententia damnatorum, pertinent. Et ita quilibet habens merum imperium, fiscum habet[n], etiam in crimine hæreseos[o]: exceptis criminibus, quæ maiestatis sunt, & aliis priuilegiatis, quibus sicuti principis versatur iniuria, ita & eius est delinquentium confiscatio, si bonorum vlla fiat publicatio[p]. Hîcque obseruandum etiam, non omnes, ad quos confiscata bona pertinent, ius confiscationem faciendi habere. Nam de consuetudine, & vsu curiarum Galliæ, domini temporales habentes maiorem iurisdictionem, quos vocant altos iustitiarios, non confiscant, nec declarant bona
10 esse confiscata, sed solus rex, & eius magistratus[q]. Iure tamen ciuili, cùm confiscatio vna sit extraordinaria, alia ordinaria, extra ordinem, hoc est, in casibus in quibus ius non imponit confiscationem, nemo præter principem & præter eos qui habent supremam iurisdictionem confiscare potest[r]. At ordinaria, quæ est in casibus à iure expressis, vel statuto vel consuetudine permissis, omnibus iudicibus, merum vt dicunt imperium vel altam iurisdictionem habentibus, ratione territorij, non aliis conceditur[s]. Quamuis ex confiscatione ad eos compendia perueniant, & quanquam multas suo fisco
11 addicendas rectè irrogent, sine publicatione tamen bonorum. Cæterùm ex bonis publicatis, bona immobilia debent applicari fisco eius, in cuius territorio sita sunt[t]: mobilia, quæ sunt alibi, applicantur communitati iudicis condemnãtis[v]. Quòd si plures diuerso iure domini sint eius loci, qui fortius ius habet, confiscationes colligit[x]. Num autem mutatis dominis post contractum crimen, & ante condemnationem, vel mutatis conductoribus fructuum iurisdictionum, confiscationes pertineant ad eum, qui erat tempore commissi criminis, vel ad eum, qui erat tempore condemnationis, disputatur à Guill. Benedicto, quem videre oportet in repet. c. Reynutius, ad verba, *cætera bona*, num. 38. & 39. Sed quæ veniant in publicationem bonorum
12 discutiamus. Sitq; in primis regula generalis in Gallia, ex consuetudine regni communi: confiscato corpore, confiscari & bona[y]. Sic iure Pandectarum, qui ad ferrum aut in metallum, aut ad bestias damnantur, libertatem

a Feli. in c. irref agabili, § cæterùm, in 4. conclus. nu. 18. de iudic. ordina.
b Aufrer. ad quæstio. 150. capellæ Tholosa.
c Ioan. And. in additio. ad Specul. in tit. de feudis, § quoniã, vers. 40. & 41.
d Oldra. cons. 17.
e P. Anchar. in c. ea quæ, de reg. iur. in 6. 22 q.
f Bellamera, decis. 725. incip. pro introduct.
g habetur in stylo parlam. 4. par. § 30.
h Oldrad. cons. 17. in decis. cap. Thol. 395.
i Alberi. in l. si de iurisd. om. iudi. C. Boer. latè in § 1. de consuet. feudo. in consuet. Biturig.
k c. in quibusdam, de pœn. ap. Gregor. c. fœ scis, eod. tit. in 6. Alex. cons. 89. lib. 4.
l Bal. in c. 1. § adhoc, de pac. iuram. firm. in vsib. Feudo.
m l. 1. de bon. vacan. lib. 10. C. titu. 10. Martia. iurisc. in l. simile, l. 10. ad municip. lib. 50. P. ti. 1.
n Chassa. in § 1. de confiscatio. in consuc. Burg. Gui. Pap. decis. 76. Bal. in l. 1. de hæred. vel act. vend. C. Masuer. in praxi iudicio. tit. de pœn § item aduertendum, per l. si de exact. trib. lib. 10. C. l. eum qui, ad le Cor. de sicca C. l. 2. de præscr. C. l. ex facto, de hæred. instit. in P.
o Guid. Pap. vbi sup. & text. expr. in c. cùm secundum leges, de hæret. in 6. & ibi Ioan. Andr. & Anchar. vide Henri. Boic. in c. vergentis, de hæret. & in c. super quibusdã, de pœn. apud Grego.
p l. quisquis, & l. f. ad leg. Iul. mai. l. donationes, D. de donatio. Guid. Pap. q. 332. facit l. si mutta, § si de vectigalibus, de dam. inf. P. not. in c. postulasti, de fo. compe. Barth. in l. cunctos populos, in hoc, de sum. trinit.
q Nicol. Boer. decis. 264. num. 5.
r Ioan. Faber, Bald. Ange. Salic. in l. vn. ne sine iussu princ. lic. cert. iud. confis. Iason. consi. 46. incip. pro fisco regio nu. 1. vol. 3.
s præd. proximè vbi sup. interp & Alberi. in 3. par. Statut. q. 28. vers. est etiam aduertendum, Boër. latè d. decis. 264. nu. 1. & 2.
t l. quicumque, § vniuersi, C. de hæret.
v c. 1. § si iudex, de pace iuram. firm. in vsib Feud. vide Chassa. § 3 tit. *des confiscations*, in consuet. Burg. ad ver. *fait au seigneur.*
x tractat hoc Chassa. in d. § 3. & in verbis, *es mains mortes.*
y Chassa. in § 1. *des confiscations*, in consuet. Burg. in vers. alio & secundo modo.

per

perdunt, bonaque eorum publicantur [a]. Et idem iure Codicis, si damnati pœna mortis liberis careant [b]. Sic Callistratus, *Supplicij*, inquit [c], *damnatione bona publicantur, cùm aut vita adimitur, aut ciuitas, aut ciuilis conditio irrogatur.* Nam si fuerint damnatis liberi nati, vel posthumi, vel nepotes, interdum ex æquitate omnia bona patrum illis relinqui, si plures fuissent, placuit Cæsaribus: interdum quasdam portiones, vt mediam partem, si pauciores [d]. Non tamen de bonis damnatæ matris filiis relinqui quicquam voluerunt [e]. Iure autem Nouellarum variatum est: nam principiò admissa publicatio bonorũ damnatorum, si liberos non haberent ex inculpato matrimonio incestas nuptias contrahentes. Et deinde visum est damnatis reis, etiamsi liberos non haberent, bona fisco non esse adiudicanda, sed proximioribus relinquenda: quòd res non sint, quæ delinquant, sed qui eas possident: nec reciprocandum esse ordinem, nempe eos, qui digni pœna sunt, relinquere, illorum autem auferre res, & ita alios punire, insontes, qui ad successionem reorum veniebant [f]. Ad extremum alia constitutione placuit [g], & bona damnatorum, quæ olim fisco deferebantur, ascendentibus, & descendentibus, & collateralibus vsque ad tertium tantùm gradum, si superessent, reseruanda, vxoribusque dotem & donationem propter nuptias: & si sine dote sint, data de substantia viri parte, siue filios habeat, siue non. Nemine autem illorũ prædictorum damnatorum existentibus, bona fisco socianda: excepto crimine maiestatis, in quo filij priuantur etiam bonis patris, de eo crimine damnati, relictis alimentis filiabus [h]. Fuerunt varij itaque principes in confisca- 13
tionibus bonorum, aliis statuentibus eam, aliis restringentibus, aliis protinus explodentibus. Marcus Antoninus philosophus Cæsar, fisco in causis compendij, nunquam iudicans fauit [i]. Antoninus Pius, si quos repetundarum lege damnauit, eorum liberis bona paterna restituit: ea tamen lege, vt illi prouincialibus redderent, quod parentes acceperant [k]. Aelius Adrianus liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit [l]. Sunt in Gallia loca plura, in quibus nulla confiscatio ex consuetudine recipitur, cuiuscumque sint criminis rei, etiam vtriusque maiestatis qui damnentur, vt apud Bituricenses [m], Aquitanos [n], apud Hannones [o]. In Flandria tantùm in quinque casibus confiscatio, in proditione patroni ligij, seditione, suiipsius homicidio, hæresi, & fuga ex acie quæ contra communes Christi hostes [p]. Obseruandum tamen est, in locis in quibus confiscationes prohibentur, habere locum multas pecuniarias, quæ ob crimina infliguntur, pro ratione patrimonij [q]: etsi quidam consuetudine gaudentes, de his conquerantur, vt in fraudem priuilegiorum indictis. Notat etiam Boërius [r] singulare ex variis interpretum locis collectum: quòd si is, qui ex crimine, qui confiscationem habet, damnetur, habitator sit eius loci, quod non admittat confiscationem, bona eius non solùm eius loci, sed & aliorum, in quibus confiscatio locum habet, eximuntur à confiscatione: vt contrà, si quis incolat locum vbi confiscationi locus sit, non solùm eius ibi sita bona confiscantur, sed & alia, quæ sunt in locis, vbi non habet locum confiscatio. Sic ergò delictorum compen- 14
dium ad fiscum peruenit [s], vt & certè verissimum illud sit, fiscum esse saccum, siue arcam sine conscientia, qui quò ditior est, eò magis tum malè se habere Rempub. demonstrat, quòd ex sceleribus aliorum ditetur, hodiè potissimùm, quo ius antiquum seruatur, & confiscationes receptæ sunt [t]. Vnde vulgaris illa paræmia, *quod non capit Christus, capit fiscus* [v], id est, iniustè quæsita vel retenta tandem ad fiscum peruenire ex delicto solent. Vnde lieni fiscus 15
comparatur, qui humores melancholicos ex hepate per vas venosum ad se attrahit, quorum partem tenuissimam in sui alimentum conuertit, reliquã per proprium quendam meatum, quem stomachum vocant medici, in ventriculum eructat [x]. Estq; atræ bilis receptaculum lien [y]. Confiscantur in- 16
terdum iure Pandectarum in Gallia, & Codicis aliquando bona tantùm [z].

Corpus

a l. eius, §. 1 verò, de testam. in P. l. 1. de bon. damnat.
b l. fi. de bon. prosc. C. lib. 9. tit. 49.
c Callistr. l. 1. de bon. damna.; lib. 48. P. tit. 20.
d l. 1. §. 5. & l. cùm ratio, de bon. dãnat. l. fi. de bon. proscr. C.
e §. 1. de incest. nupt. in Auth. colla. 2. tit. 6.
f § oportet autem, in 2. de mand. princ. coll. 3. titul. 4. in Auth.
g §. fi. vt nul. iud. lic. hab. loc. seru. coll. 9. tit. 9. auth. bona damnatorum. de bon. proscrip. C.
h l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.
i Iul. Capitol. in M. Antonino philos.
k idem, in Antonin. Pio.
l Spart. in Adriano
m §. 10. & 11. de iurisd. om. iud. in consuet. Bitur.
n Ferro. in consuet. Burg. ti. 12. de iure. arbusto. §. 3.
o ButeIerius, in summa rurali.
p eod. Buteler.
q vide Nico. Boër. ad §. 10. de iur. id. om. iud. in consuet. Biturg.
r Boër. in d. § 10.
s Gui. Pap. deci. 259. nu. 2. per l. in hæredes, l. 5. de calumniat. lib. 3. P. tit. 6. l. Papinianus, §. meminisse, de inoff. testa. in P.
t Maluer. in praxi tit. de pœn. §. item in casibus, Chassa. in §. 1. *des confiscations*, in consuet. Burg. vers. sed etiã quo ad dimidiam.
v ca maiores, 12. q. 7.
x Gale. lib. 4. de vsu part.
y Gale. lib. 2. de natur. facultat.
z qui sint casus, in quibus bona ad fiscum deferantur vide apud Chassa. in §. 1. *des confiscations*, in cons. Burg. vbi numerãtur 71.

Corpus & bona confiscantur, in quibus quis morte afficitur, aut fit ademptio ciuitatis aut libertatis [a]: vt in crimine læsæ maiestatis [b], falsæ monetæ [c], de sicariis [d], hæreseos [e], diuinationis [f], & similibus. Bona autem sine corporis pœna, infinitis propè casibus fisco deferri comperimus, vt thesauros illicitis artibus inuestigatos [g], bona ab indigno extorta, & ab eo qui de bonis restituendis contra legis sanctiones fidem accommodauit testatori [h], bona eorum, qui monopolium committunt [k]: omnia sceleratè quæsita [l]: ea quæ exportantur vel importantur contra prohibitionem constitutionum regni vel locorum [l]. Refert & Callistratus sexdecim casus, in quibus bona ad fiscum deferantur in l.1.de iure fis.lib.49.P.tit.14, quos explicat inibi glo. &
17 interp. vt non opus sit hîc transcribere. Cæterùm quædam eximuntur à bonis confiscatis, etsi per delinquentem possideantur: veluti, vt paulò antè diximus, portiones, quæ liberis reseruantur & vxoribus [m]. Et delinquente vxore, nihilominus marito dos relinquitur, exceptis criminibus maiestatis, Iuliæ de vi publica, parricidij, veneficij, de sicariis: in quibus tamen & viro contra fiscum saluæ sunt actiones [n]. Sic liberti bonis publicatis, non censentur iura patronatus publicata [o]: nec quoque excluduntur creditores
18 damnati [p]. Et proinde bona subiecta restitutioni, quæ damnatus restituere tenetur post mortem, vel sub conditione, si mors naturalis infligatur, vel si condictio aduenerit, non ad fiscum, sed ad substitutum deferuntur: si tamen morte ciuili damnetur tantùm, pendente vita ipsius naturali, fiscus bona possidebit, ea autem sublata restituere substitutis tenetur. Idemq́; de conditione adueniente & impleta, pendente morte ciuili ante naturalem dicendum, vt decidit Paulus iurisconsultus [q]. Hæreditas enim damnati cum onere suo ad fiscum transit [r]. Tradunt etiam interpretes bona, quæ non transeunt in extraneum hæredem, non posse publicari confiscatis bonis possessoris: quia fiscus habetur loco extranei successoris [s]. Quare feuda ea lege data damnato ne transeant ad extraneum hæredem, non publicantur, etiam
19 confiscatis bonis eius [t]. Nec etiam vsusfructus debitus damnato, pendente vita eius naturali ei adimitur [v], nec morte secuta ad fiscum pertinet, vtpotè, quòd morte vsufructuarij ad proprietatem redeat [x]: neque ius vtendi, fruendi, cedi, vendiúe, vel transferri facto vsufructuarij potest [y] in alium, quàm proprietatis dominum, cùm personale ius sit [z]. Etsi commoditas percipiendi fructus, & fructus ipsi distrahi quandiu is capax fruendi est, possint [a].

De detrusione in monasterium. Cap. 32.

1 *Monasterij detrusio pœna cur inuenta.*
Carceris perpetui pœna cur inuenta. eod.

1 POTISSIMA ecclesiasticarum personarum habentium iurisdictionem cura in eo versatur, vt omnibus modis, quibus fieri possit, contendant delinquentes à scelere reuocare, & pertinaces seu contumaces in iter, à quo aberrârunt, reducere: mortemque naturalem nunquam infligunt, expectantes vt aliquando resipiscant. Proinde & monasteriorum, & carcerum perpetuorum pœnam adinuenerunt vel vsurparunt, expectantes si has inter moras viuendi, inclusos peccasse pœniteret. Monasteria per se loca re-

a l.1.de bon.dam. in P. l.bona fisco. l. 39.de iure fisc. P.
b l.quisquis, ad leg. Iul.maiest. C. l. fi. C. de bon. proscri.
c l.si quis, de fal. mone. C.
d l.1.§ legis Corneliæ, ad leg. Cor. de sica.
e l.Manichæos, C. de hære. c. cum secundum leges, eod. ti. in 6.
f l.nullus, C. de malef. & mathem.
g l.1. de thesaur. lib. 10. C.
h l. eum qui, de iis quib. vt indig. in P.
i l.vni. de monop. C.
k l.Lucius, de iure fisc. P.
l hæc tractat latè Nicol. Boër. decis. 178. nu. 18. & seq. vide l. cotem, l.11. in prin. & §.dominus, de public. in P. & l.2. quæ res export. non debe. C.
m vide distinct. Aufrerij in commen. ad decis. cap. Tholos.
n l.quinque legibus, l.3. cum 2 seq. de bon. damnat. in P.
o l.fi. § 1. eod. l. si in libertatem, de bon. libert. P.
p l.1. § an bona, Iabol. l. non possunt, l.11. Modest. l. in summa, l.17. de iure fis. lib. 49. P. tit. 14.
q Paul. in l. Statius Florus, l.48. § Cornelio, de iure fis. in P.
r Vlp. l. ex facto, l.17. § ex facto, ad Sena. Trebell. lib. 36. P. tit. 1. Caius, in l. dicitur, l.14. de iure fis. in P.
s l. iura libertorum, & ibi Barth. de iu. patro. in P. Bald. in P. Bal. in l.1. & Ale. in l. in insulam, sol. matr. in P. & in l. finita, § si de vectigalibus, col. 12. de dam. inf. in P.
t Bart. & Docto. in d. § si de vectigalibus, Ioan. ab Imola, in c. 2. de feud. 5. col. vers. sed obserua quę suprà diximus, in feudo, & quæ tradit Guido Pap. decis. 341.
v Bal. & Sal. in l. 1. de bon. liber. C. Alex. consi. 23. inci. prima considerat. volu. 1.
x §. finitur, de vsufr. ap. Iusti. l.3. § morte, quemad. vsusfr. amitta. in P.
y l. si vsusfructus, l. 67. de iure dot. in P. l. stipulatio ista, l.38. § si quis ita, de verb. oblig. in P.
z d. § finitur, de vsusf.

a l. arboribus, § vsusfructus, de vsufr. P. l. necessariò, § si. de peric. & commod. rei vendi. P.

ferunt solitaria, semota ab omni hominum secularium societate, & ab his, quæ mentem à Dei contemplatione auocare possunt [a]. Sicut & monachi nomen solitarium tristemúe significat [b]. Vitæ austeritas, quæ in monasteriis olim esse solebat, facilè ibi addictos pertrahere poterat ad vitam meliorem. Regulare olim erat, vt episcopus assignaret clerico, quem deposuisset, monasterium, vbi sua peccata lugeret, & amplius delinquendi summoueretur occasio [c]. Solebantq; vel in quinquennium, vel septennium ibi concludi [d]. Iure ciuili quoque hæc pœna conclusionis monasterij recepta est, vt ex pœna adulteræ constat [e]. Attamen non ideò quòd in pœnam monasterio quis includitur, monachus fit, etsi tondeatur, & habitum suscipiat, vt notat ex sententia Ioannis Accursius [f].

a ca. luminoso, 11. q. 2.
b ca. placuit, 16. q. 1. ca. si cupis, eod.
c can. sacerdos, 81. dist. c. clerici, c. 4. de excess. prælat. lib. 5. Decretal. tit. 31. c. tuæ discretionis, c. 6. de pœn. eo. lib. tit. 36. can. de lapsis, 16. q. 6.
d c. sicut dignum, §. clericos, de homici. lib. 5. Decreta. tit. 12.
e auth. sed hodiè, ad leg. Iul. de adult. C. §. si verò quando, vt lic. mat. & auiæ, in Auth. coll. 9. tit. 9.
f glo. in Auth sed hodiè, in ver. habitu, ad leg. Iul. de adul. C.

De pœna carceris temporalis, vel perpetui. Cap. 33.

1 *Carcer vnde dictus, & Tullianum in carcere quid. Item Latomiæ. & 13.*
2 *Carceres priuati, & publici. & domus propria interdum loco carceris datur.*
3 *Carcer propria natura non ad pœnam, sed ad custodiam & sine vinculis.*
4 *Carceri qui non mancipandi. & vincula quibus carceratis iniicienda, & quando.*
5 *Carcer habet pœnam, quomodo. & 8.*
6 *Carceris finitio, & mala: & carceris metus promissionem rescindit.*
7 *Carceris tempus post condemnationem exilij minutionem computatur.*
9 *Carcer subterraneus quare, & in Gallia prohibitus. & 13.*
10 *Carceribus vt quis detineatur quando valuit in pœnam, & quando non damnatio.*
Carceris perpetui pœna grauissima. eod.
11 *Cœadæ carceres qui.*
12 *Barathum quid.*
13 *Scalæ Gemoniæ quid.*
Infernet *Gallis qualis carcer. & Decas quis carceris locus. eod.*
14 *Carcerum ex Platone diuisio, in detentionem, castigationem, supplicium.*
15 *Carcerum custodiæ debitores non committuntur.*
Debiti causa, non possunt legibus communibus prehendi & carcerari debitores. eod.
16 *Carceres mulierum separari debent à carceribus virorum.*
17 *Carcerum mancipationi quis iure Gallico rectè se obligat.*
18 *Carcerari potest diffamatus de crimine etiam ante inquisitionem.*
Carcerati rei socij criminum separandi sunt eod.
19 *Carceribus castigationis qui damnentur.*
20 Belitres *qui, & quales dicantur Gallis.*
21 *Carcer ad pœnam cuius iurisdictionis vel imperij sit.*
22 *Carceratos soluendi certis temporibus, qualis, & vnde pietas.*
Paschæ tempore carceratorum liberatio quorum. eod.
Pelorium festum habebat vinculorum liberationem. eod.
23 *Carcerato prohibere inferre stratum, aut victum pœnam habet.*
24 *Carcer perpetuus iure ciuili in seruis permissus, non in liberis: contrà, iure pontificio.*
25 *Carcer perpetuus qualis esse debet.*

Quia

1 QVia aliquantùm iura ciuilia à pontificali in pœnæ carceris diffinitione differunt, cogor paulò altiùs huius tractatiunculæ de carcere incunabula repetere: tum etiam, quia carcerum frequentissimus vsus est. Varro [a] carcerem à coërcendo dici tradit, quòd inclusi exire prohibentur. In hoc, pars quæ sub terra, Tullianum ideo, quòd additum à Tullio Romanorum rege. Syracusis custodiæ illæ infimæ vocantur Latomiæ, nomine de latomia translatitio, quòd inibi quoque aliâs lapicidinæ fuissent. Et Paulò pòst Varro, *In circo*, inquit, *primo; vnde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres. Neuius oppidum appellat. Carceres dicti, quòd coërcentur equi, ne inde exeant antequàm magistratus mi-*
2 *sit: oppidum, quòd à muri parte, pinneis muribúsque carceres fuerunt.* Hęc ille. Proinde & carcer dicetur nõ absurdè locus omnis, in quo coërcetur quis: vnde & priuati & publici carceres, authoritate priuatorum, seu melius temeritate instituti, & publica [b]. Atque domus propria pro carcere esse potest, dum interdicit aliquando magistratus alicui, ne à domo sua procedat [c]: dicimus in praxi, *bailler l'arrest en sa maison.* Permittit & ius marito retinere in propria, veluti carcere adulterum cum vxore compertum, testãdæ rei causa, per viginti horas [d]. Conqueritur Iuuenalis de audacia impiorum sui temporis, qua & carceres, & pœnas inferebant ex arbitrio [e].

Maximus in vinculis ferri modus, vt timeas ne
Vomer deficiat, ne marra & sarcula desint.
Fœlices proauorum atauos, fœlicia dicas
Secula, quæ quondam sub regibus, atque tribunis,
Viderunt vno contentam carcere Romam.

3 Palàm idcirco est, carceres non ad pœnam, sed ad custodiã esse adinuentos [f]: vtdum in suspenso est animus iudicantium, interim rei delati sub tuta custodia retineantur, sine poena tamen. Nam innocentibus id esset miserum, nocẽtibus autem non satis seuerum [g]. Atque custodia hæc publica, sine vinculis sua natura est. *Verùm*, inquit Vlpianus [h], *est, in carcere clausum non videri, neque vinctum, neque in vinculis esse, nisi corpori eius sint vincula adhibita.* Quamuis pu-
4 blica custodia ea quoque fit, quæ vinculis etiam retinet [i]. Nam sicuti custodiæ carcerum non concluduntur, de quorum fuga non dubitatur, quiúe fideiussores dare sistendi arbitrio iudicis parati sunt, quiúe ea crimina commisisse non dicuntur, quæ eam arguant futurã [k]. Sic qui in custodia carceris sunt, si is tutus sit, benè; munitus, excubiæ militesúe sufficientes sint, & crimina atrociora non sint, & de ijs adhuc non fuerit reus conuictus, nec cathenę, nec manicæ, nec dura mansio adduntur: contrà, vt tuta sit reorum dignotio, & facilior iudicati, & poenarum executio, placuit addi, si de fuga, vel de euasione periculum immineat [l]. In grauioribus causis itaque, dicunt vtplerunque rei causam ex vinculis: numellæque seu nauicæ, & compedes iniiciuntur, considerata personæ rei qualitate, & dignitate, fama bona vel mala, & paupertate, & diuitiis [m]. Mosque is apud Helluetios vt indicat Iulius Cæsar [n], *Ea*, inquit, *res, vt est Helluetijs per indicium enunciata, moribus suis Orgentorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt.* Aliter Romæ factitatum, in causa Lelij Scipionis: is enim damnatus à M. Minutio Augurino trib. pleb. cùm iudicatæ pecuniæ de residuis satisdare non posset, iussus est duci in vincula. Pub. autem Scipio Africanus fratris sui nomine tribunorum collegium appellauit, atque secundum eum iudicatum refert Liuius [o], & Valer. Maximus [p], & Gellius [q]. Sic in causa Cæsonis Quintij, Lucij Quintij Cincinnati filij, ad populum læsæ maiestatis rei facti, placuit in illius iudicio, pecuniis satisdari, corpus autem esse liberum, vt author Dionysius Halicarnasseus [r].
5 Cæterùm quamuis hæc sit præcipua ratio carceris custodia: tamen hæc custodia, quia sceleratorum est, & interdum diuturna, esse non potest sine poena aliqua: quia sine miseria, pedore, & penuria vix esse potest. Et iustus metus recisionis promissi, carceris horror iniectus

Qqq est.

a Varro, libr. 4. de ling. Lat.
b l. vnic. de priuat. carc. C.
c Vlp. l. fin. de interd. lib. 48. P. titul. 22.
d l. capite quinto, ad leg. Iul. de adul. in P.
e Iuuenal. saty. 3.
f l. aut damnum, §. solet, de poen. in P.
g l. 1. de custod. reo. lib. 9. C.
h Vlp. l. verum est, l. 218. de verb. sign.
i Venule. l. vinculorum, l. 224. de ver. sign.
k Vlp. in l. 1. & l. diuus Pius, l. 3. de custod. reor. libr. 48. titu. 3.
l l. 1. & 2. C. de custo. reor.
m l. 2. eod. in P. l. lege Cornelia, § præterea, ad S C. Syllania. in P.
n Iul. Cæsar, lib. 1. de bello Gallico.
o Liu. libr. 8. deca. 4.
p Val. Max. lib. 4. ca. pit. 1.
q Aul. Gell. libr. 7 c. 19.
r Diony. Halic. libr. 10.

est[a]. Et carcerem sic quis poterit definire, vt sit locus tutus, horribilis, delin- 6
quentium vel debitorum custodiæ deputatus. Horridus locus, tum ratione
squaloris & miseriarum, quas ibi conclusi patiuntur; tum ratione societatis
hominum perniciosorum, vt furum, latronum, homicidarum, & similium, qui
ibi asseruantur, cum quibus innocentia vitæ facilè corrumpitur, & mali pe-
iores fiunt. Et accedit ad seruitutem, quæ morti comparatur, non posse à lo-
co discedere[b]. Sic Vlpianus ait, interdum aliquem carceris pœnam sustine-
re debere[c]. Idipsum & Cæsares tradunt, quibusdam pœnam carceres & vin-
cula adesse debere[d]. Et mala mansio dicitur carcer[e]. Esseque in carcere, per
se miserrimum scribit Leo Ad Alphonsum[f]. Quocirca tempus, quo quis 7
post damnationem in exilium, detētus fuit carcere, computatur in minutio-
nem pœnæ exilij: & si in carcere exilio deputatum tēpus fuerit omnino, eo i-
psum tempus, soluuntur inde rei liberi ab eo. Esse enim satis debet, vt aiunt[g]
Honorius & Theodosius CC. immensorum cruciatuum semel luisse suppli-
cia. Ne ij, qui diu priuati sunt auræ communis haustu, & lucis aspectu, nomin-
tra breue spatium cathenarum ponderibus prægrauati, etiam exilij poenam
sustinere iterum compellantur. Quod ego arbitror & obtinere debere in ijs,
qui ad tempus in remos damnantur. Itaque carceres omnes quātumuis spe- 8
ciosi sint, poenam sua natura habent, & libertatem minuunt, & consequenter
tristum animum reddunt: non secus ac aues quædam liberæ, cauea inclusæ,
canendi voluptatem amittunt. Vt nō mirer quod ait Liuius[h], carcerem inte-
riorem ad terrorem crescentis audaciæ media in vrbe ædificatum, & foro iū-
ctum. Cui Seruius Tullius subterraneum addiderit, de quo Salustius. Ad ma- 9
iorem scilicet terrorem. Vinculaq; adiecta, & loca horrida substructa, à qui-
bus tamen abstinere debent Christiani iudices, quibus etiam cura & humā-
nitas erga carceratos iure ciuili iubetur[i]. Et constitutionibus Gallicis, Au-
reliæ in comitiis decretis[k], prospectum sancitumúe, ne posthac subterranei
essent. Fuit & aliquando iure ciuili Romanorum ea ratione, quòd non ad pu- 10
niendos homines carcer haberi debeat, sed ad custodiendos, interdictum[l],
ne præsides damnarent, in carcere continendos, vel in vinculis continert.
Verumenimuero non hoc iure perpetuò vsa Roma est, nam & Cicero carce-
rem dixit[m], vindicem manifestorum scelerum & nefariorum. Meminit & idē
de perpetuis carceribus in poenam statutis, eamque morte grauiorem ex sen
tentia C. Iulij Cæsaris[n]. *Intelligit*, inquit Cæsar, *mortem à Deo immortali non es-
se supplicij causa constitutam: itaque eam sapientes, nunquam inuiti, fortes sæpè
etiam appetiuerunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam
nefarij sceleris inuenta sunt*. Et paulò post, *Bona præterea publicari iubet, vitam
solam relinquit nefarijs hominibus, quam si ademisset, multas vno dolore & ani-
mi & corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset*. Refert Valerius Maximus[o]
C. Vatinium, quòd sinistræ manus digitos sibi ne militaret bello Italico
amputasset, publicatis omnibus bonis, à senatu æternis vinculis punien-
dum adiudicatum. Tempore Amulij Latinorum regis, qui præcessit Ro-
mulum, carcerem fuisse in poenam perpetuum colligitur quoque ex
Dionysio Halicarnasseo[p], qui de Ilia scribens ait. *Sunt qui confestim eam
necatam puellam tradant, nec desunt, qui malint coniectam in occultum carce-
rem eúmque perpetuum: vnde necatam esse vulgò traditum est*. Tempore Ma-
rij non vita, sed mors in beneficio erat posita[q], eratque vita morte acer-
bior. Apollonius Tyaneus[r] consultus à rege Babiloniæ de poena impo-
nenda eunucho, qui deprehensus fuerat vnà cum regiis pellicibus cu-
bans, nihil statuendum amplius censuit, quàm vt viueret: nec veniæ cau-
sa, sed supplicij, quod ipsum si vixisset comitaretur. *Si enim*, inquit, *in
vita permanserit, ô Rex, difficilia & tollerata aspera multa feret, nec cibo nec pota
vtens, nec spectaculis, quæ te tuósque delectant fruens: saliet insuper in eo cor frequenter,
è somno*

a Paul. l. qui in carcerem, l. 22. & ibi Bartho. de eo quod met. cau. lib. 4. P. titu. 2.
b Vlp. l. 2. de lib. homi. exhib. lib. 43. P. titu. 28.
c Vlp. in l. diuus, de custd. reor.
d l. 2. C. eod. titul.
e l. apud Labeonem, de iniur. in P.
f Leo, libr. 10. Epistol. episto. 2. ad Alphons.
g Honor. & Theod. in l. omnes, 23. de pœn. lib. 9. C. titu. 47.
h Liuius, in 1.
i l. iudices, de episc. audien. lib. 1. C.
k habitis anno 1560. art. 55.
l Vlp. l. aut damnū, l. 8. §. solēt, de pœn. P.
m Cic. 3. Catili.
n Cic. 4. Catil.
o Val. Max. lib. 6. capit. 3.
p Dion. Halic. in 1. Antiq.
q Valer. Max. libr. 6. c. 8. dum agit de quodā seruo Caij Marij.
r Philost. libr. 1. de vita Apollonij.

è somno excitabitur. Quis igitur sic viuenti morbus non aderit? quaúe pestis viscera non laniabit? Quòd si non nimium vitæ amator fit, ipse te sæpius rogauit, ò rex, vt se interficias, aut sibi ipse mortẽ consciisset, præsentem diem deplorans, quòd non statim sibi mori contigerit. Seuerianus cũ tãquã suspectus, iussus fuisset ab Adriano imperatore occidi, priusquã iugularetur ignẽ poposcit, atq; immenso thure, *Vos, inquit, ò dij testor, me nihil mali cõmisisse. Adriano tãtũ hoc imprecor, vt cũ mori cupiet, nõ possit.* Et ita cõtigit pro grauissima pœna [a]. Sic Nero se occidẽdo, latitans cũ noluisset eũ libertus rogatus occidere, mœstissimus dixit, *Ego nec amicũ nec inimicũ habeo* [b]. Hoc & cõquestus, q nõ posset mori Mithridates [c], præ senectute nõ valẽs sibi vulnus letale figere, nec veneno posset offendi, cũ perpetuò fuisset antidotis nutritus. Inter pœnas Iulius Pollux [d] annumerat & carceres, vt stigmata & columnã. Et Emanuel Comnenus [e] Oriẽtis Cæsar, eũ qui homici-
11 diũ spontè & præmeditatè perpetrauerit, custodiæ perpetuæ adiudicat. Fuisse & speluncã, in quã conijciebãtur malefici apud Spartiatas testatur Thucidides [f], dũ ait, *καὶ αὐτὸν ἐμέλλησαν μὲν ἐς τὸν καιάδαν, ὅπερ τοὺς κακούργους ἐμβάλλειν εἰώθασιν. ἔπειτα ἔδοξε πλησίον που κατορύξαι.* Vbi scholiastes dixit *καιάδαν*, fuisse *τόπον ὀρωρυγμένον ἐν Λακωνικῇ, ὅπου τοὺς κακούργους εἰώθασι ῥίπτειν.* scilicet Cœadas esse locum quendam apud Lacedæmonios, in quem solebant sontes conijcere. Et vbi secundum Alexandrum ab Alexandro [g], damnati cogebãtur mortem oppetere. Meminit & Pausanias [h] de eo, *ἔγνωσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ῥίψαι πάντας ἐς τὸν καιάδαν.* Nam & *καιάδα* Hesiocho sunt *ὀρύγματα.* Sicut & legimus Athenis *καιάδας* fuisse *βάραθρον*: erat quippe *τόπος βαθὺς ὅπου οἱ κακοῦργοι ἀπεβάλλοντο.* Et Suidas testatur Cæadas apud Lacones, & Siculos, fuisse regiam custodiam: apud Persas autem domicilium cineribus plenum, & in Cæadã coniectos ma-
12 leficos. Et Athenis *βάραθρον* barathrum, locus profundissimus angusti oris, & fundo lato & cœnoso [i], in quem deturbabant sontes morti addictos: certè locus supplicij verè potiùs, quã carceris, nisi & ibi vita miserior morte, quibusdam alimentorum subsidiis, ad mala patienda prorogaretur, donec paulatim
13 tabe resolueretur. Similes his Romæ scalæ Gemoniæ, ad quas corpora damnatorum impacto vnco trahebantur. Erant & alia genera carcerum, & loca diuersa illorum, quæ explicat Cœlius Rhodiginus [k]. Latomiæ erant etiã Syracusiani carceres, opus ingens, vt ait Cicero [l], magnificũ regum, ac tyrannorum, ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excissum. Nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri nec cogitari potest. Isti carceres hypogea, seu loca subterranea erãt, ex quibus excissi erant lapides, vel eruta terra: erant & saxifodinæ. Possumus & talia dicere loca, quæ dicuntur, *Infernet*, Gallis, id est, inferiora loca: qualia & fuisse Romæ quoque colligere licet ex nostrorum iurisconsultorum responsis, quæ de illis meminerunt [m]. Decas erat etiam apud Lacedæmones in carcere locus, in quo morte damnatos strangulare
14 consuetudo fuit, vt author Plutarchus [n]. Et ex istis omnibus necessarium est colligamus distinctionem carcerum, secundum Platonis sententiam [o], alios esse ad detentionem tantùm, alios ad castigationem, alios ad supplicium. Verba eius sunt, *Delati magistratibus & condemnati rei omnes carceribus contineantur. Tres verò sint in ciuitate carceres, vnus pluribus communis in foro rerũm venalium, vt multi ne fugiant custodiantur. Alter vbi cœtus eorum sit, qui noctè cõgregentur, correctionis nomine appellatus. Tertius in media regione,*
15 *vbi quàm maximè desertus syluestrisque locus est, supplicij nomine notatus.* Ad custodiam solũ deputati leuiori custodia & molestia ferũtur, hisq; solent debitores contumaces cõcludi, qui pedes habent puluerosos, vt dicitur, quos licet ea ratione creditoribus appræhẽdere propria authoritate, & retinere [p], & in carcerẽ trudere, donec exsoluãt vsq; ad nouissimũ quadrãtẽ. Quod & iuris antiqui iudicium esse videtur ex his, quæ apud D. Matthæum scribuntur [q]. Et ex lege

- a Xiphil. ex Dione in Adriano.
- b idem, in Nerone.
- c Dio. Cass. libr. 37. histo Roma.
- d Iul. Pollux, libr. 8. Onomast.
- e lib. 1. Oriental. iur. in 1. constitut. Comneni, titul. περὶ φονέων ἑκουσίων, de homicid. voluntariis.
- f Thucid. in 1.
- g Alex. ab Alex. lib. 3. Genial. dier. cap. 5.
- h Pausa. in Messenic.
- i Cæl. Rhod. libr. 9. titu. 14.
- k idem, libr. 17. c. 8. & 9.
- l Cic. in pratura vrbana, actio. vlti.
- m l. succurritur, et quib. cau maio. P. l. 1. §. fin. de alea lusu & aleato. in P.
- n Plut. in vit. Agid.
- o Plato, libr. 10. de Legib. circa finem.
- p l. ait prætor, §. si debitorem, quæ in fraud. cred. P.
- q D. Matth. c. 5.

duodecim Tabularũ [a] eadem recepta olim, vt suo loco dicetur, Deo fauẽte. Si
contumaces enim nõ sunt, nec malęfidei, non licet in carcerẽ ducere, ob æsq́;
aut debitũ etiam fiscale, personæ molestiam inferre, iure ciuili quo vtimur [b].
Idipsum & apud Athenienses obtinuit, vt ex Plutarcho [c] liquet, *Cùm publica-*
nus, inquit, *manũ in Xenocratem philosophũ iniecisset, cúmque in carcerẽ traheret tri-*
buti nõ soluti nomine, liberauit eũ Lycurgus: quia omnino duci quemquã hac de causa nõ
oportuit, sed & quia tantum támque eximiũ virũ minimè omniũ duci oportuit, ipsumq́,
exactorẽ vltrà quàm oporteret importunũ iniuriosúmque, in carcerẽ conijci iussit. Et hæc 16
maximè vera in mulieribus, quæ pro nulla causa pecuniaria carcere cõcludi
possunt [d]: pro crimine tamẽ possunt, tamẽ in loco separato à carcere virorũ [e].
Iure tamẽ Gallico, & pro debito aliquẽ incarcerari posse receptũ est, si se car- 17
ceribus obligauerit qui mutuatur [f]. Atque hodiè recepta, validaq́; pactio, qua
clericus etiã ad carceres iudicis laici se obligauerit, cõtra rationẽ c. si diligẽti,
de foro cõpet. apud Grego. Inuitumq́; detrudi in carcerẽ posse, cõtra præscri-
ptũ in c. ex rescripto, de iureiur. & contra sententiã Panormit. inibi traditam,
contraq́; ea, quæ tradit Ioannes Faber in §. fin. de actio. vt notat iudicatũ fuis-
se in curia Parisiensi suprema 20. Nouembris 1550. P. Costalius [g]. In hoc car-
cere quoque capti ob crimen, ante quàm peragantur rei, possunt concludi:
sed postmodum, si criminis aliqua videatur suboriri probatio, in alium carce-
rem transferuntur tutiorem, vel duriorem inter reos custodiendi, iniectis si
opus est vinculis. Vulgò enim diffamatus, vt tradit Angelus [h], de crimine, in- 18
carcerari potest antequã processus inquisitionis instruatur, & post captionẽ
plenior fit inquisitio. Communis hæc reorũ habitatio, nisi si de sociis sceleris
vnius fuerit suspitio: quo casu custodia horum separatur, ne colludendo inter
se aliquas fallacias, falsasq́; rationes excusandi delicti cõmẽtari machinariúe
possint. Atque ideo separandos iussit Carolus 5. imperator in constitutione de
capitalibus causis edita, art. 11. [i] Carcer castigationis, seu admonitionis leuio- 19
ris est, in quem detruduntur temporali quadam pœna leuiorum criminũ rei,
vt resipiscant: huiusmodi carceres profundi, obscuri, ibi vincula, nerui, cõpe-
des, in quos aleatores [k], blasphemi, contumaces parentibus, & his similes so-
lent mitti, ieiunio ad modicum tẽpus sociato, vel pane solo casear io, & aqua
præbitis. Hunc carcerem primus ad terrorem ædificauit Romæ Ancus Mar-
tius 4. rex Romanorum, vt scribunt Liuius [l], & Plinius [m]. Tribuit hoc tamen
Tarquinio Superbo inuentum Eutropius [n]: sicuti & inuentionẽ fustium, vin-
culorum, latumiarum, cathenarum, exilij, & metalli. Hinc dicimus secundũ 20
quosdã belitrones seu *belitres*, quasi barathrones, homines nihili, despicatos,
dignos qui in barathrum ponantur. Sicut ait Lucretius,

Aufer ab hinc lachrumas barathro, compesce querelas.

Etsi placeret potius *blitres* trahi à blito herba nimiùm molli. Ius, & potestas 21
istius carceris, qui ad poenam est, imperij est, vt notant Alexander & Bartho. [o]
Ideò non conceditur ciuilibus magistratibus [p]. Cùm tamen, si ad custodiã sint
tantùm carceres, minoribus quoque concedantur, quia iurisdictionis sunt [q].
Inde non modicũ beneficiũ existimarunt antiqui, pietatis & religionis causa, 22
soluere vinctos à carcere, & veluti poenam eis illã leuare & remittere, si gra-
uiorũ criminũ rei nõ sint, in die Paschæ [r], quo Dominus noster Iesus Christus
resurrexit, solutis mortis vinculis. Quẽadmodũ & apud Iudæos, in memoriã
liberationis captiuitatis Aegyptiacæ, tẽpore quo suũ Phase celebrabãt, solue-
bant ex reis etiã maximis vnũ à carcere, & poenã eidem remittebãt [s]. Et apud
Thessalos die festo, quẽ Peloriũ dicebant, vincti de carcere dimittebantur, &
in cõuiuiũ admittebãtur, ob memoriã beneficij à Peloro quodã recepti, sicut
narrat Athenæus [t], post Bathonẽ Sinopæũ [v]. Solẽt & hodiè in die Paschæ quo-
que, vel die sacrosancta veneris præcedente, à principe indulgentiæ, & aboli-
tiones criminũ reis concedi. Et dum is etiam aliquas perlustrat ciuitates car-
cere detentis pro iucũdo eius aduentu veniã delictorũ impartitur. Atq; Lici-
nius

a Gell. lib. 20. c. 1.
b L. nemo carcerem, de exacto. tribut. lib 10. C. titul. 19.
c Plut. in vit. decem orato.
d auth. hodiè, de custod. reor. auth. sed hodie, de offic. diuer. iudi. C. § necessarium, vt nul. lice. habe. loc. serua.
e l. 3. de custo. reor. C.
f Pet. Iacobi, in praxi tit. de cessio. bono. in fine. Iaco. Pet. de Ferrar. in titul. de exec. sentẽ. in sua praxi, Docto. in l. ob æs alienum, C. de solutio.
g P. Costalius, in l. alia causa, §. eleganter, sol. matri.
h Angel. in l. si longius, §. si filius, de iudic. in P.
i hæc ex sermo. Germa. constitutio. in Latinum cõuertit Iustinus Gobler.
k Vlp. l. 1. §. fin. de aleæ lusu & aleat. lib. 11. P. titu. 5.
l Liui. in 1.
m Plin. de Vir. illustri.
n Eutrop. libr. 1. de gest. Romano.
o Alex. & Bart. nu. 8. in l. 3. de iurisd. &. om. iudi.
p l. ea quæ, ad municip. in P. §. nullum, de defenso. ciuit. in Auth.
q §. & iudicare, eod.
r l. nemo, C. de episcop. audien.
s D. Ioan. Euang. c. 18. & D. Matth. c. 27.
t Athenæ. libr. 14. Dipn. c. 17.
v Bato Sino. in Orat. de Thessal.

nius Rufinus iurisconsultus respondit, si victum aut stratum inferri in carcerem quis iudicato non patiatur, vtilem in eum pœnalem actionem dãdam esse: vel secundum alios iniuriarum actionem in eũ dari posse [a]. Carceres quo-
24 que in supplicium dati sunt, iure ciuili & pontificio: in quo & perpetui. Nam receptum est, seruum pœna perpetuorum vinculorum damnari Romano iure posse [b]: liberos autem minimè [c]. Iure pontificio & perpetuus & tẽporalis ob scelera, in ecclesiastici fori homines, concessus carcer [d]. Quia semper ecclesia sperat conuersionem & poenitentiam delinquentium, nec vult cum principe suo Deo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat [e]. Neque supplicium mortis temporalis ecclesia infligit, neque iudicium infert sanguinis [f]. Ideò graue scelus perpetuo carcere plectit, ad agendam poenitẽtiam reum includendo, pane doloris & aquæ angustiæ sustentãdum, vt com-
25 missa defleat, & deflenda vlterius non committat [g]. Notant & interpretes [h], hanc poenam carceris perpetui, poenæ damnationis in metallum impositæ à iure ciuili æquari. Et Panormitanus tradit, quòd vbi pro delicto imponitur poena mortis iure ciuili, tunc iure pontificio depositus detruditur in carcerẽ perpetuum [i]: nam in hoc vitæ parcitur. Et idcircò carcer ille nõ debet esse ita horridus, vt intra paucos dies, vel aëris defectu, vel pedore seu coeno, vel cibi defectu, coniectus moriatur [k]: alioquin episcopus, vel iudex talem decernẽs, irregularis fit [l]. Quamuis enim hæc poena similis sit morti, tamen mortis naturalis non est, sed ciuilis, vt nec qui ea damnãtur testari, neque capere ex testamento possint [m]. Dempto tamen iure consuetudinario, quo alicubi, vt Castellæ, & legionis regni, quorum legibus incola morte ciuili vel naturali dãnatus ex crimine, in quo non est confiscatio, potest ante mortem naturalem disponere & testari [n].

a l.si victum, 14. de re iudic. lib. 42. P. titul. 1.
b l. seruus sub pœna l. 10. de pœn. in P.
c l. incred b le, l. 6. C. eod. Callistr. in l. mãdat. s, l. 35. eo. titu. in P.
d c. quàuis, de pœn. in 6. c. vni. eod. in Extra. comm. Feli. in c. qualiter, in 2. §. fin. nu. 20. de accusatio.
e Ezechiel. c. 18. ca. hi qui, 3 q. 4. can. hi à quibus, 23. q. 8. §. 1. vt non luxurii. cont. natu. in Auth. coll. 6.
f c. in archiepiscopatu, de rapto. c. clericis, & c. sententiam sanguinis, ne cler. vel mona sec. nego. se immisc. li. 3. titu. 50. ap. Gregor.
g c. nouimus, c. 27. §. fin. de verb. sig. ap. Grego.
h notat Innocen. in c. qualiter, in 2. de accusat. in col. pen. vers. & sunt.
i Panor. in c. tuæ, de pœn. ap. Grego. vide pugnãtia apud Ioan. Bern. Diaz, in practi. crimi. cano. c. 129.
k Panor. in c. à nobis, de aposta.
l Bald. in l. pen. C. ad l. Aquil. Cardin in Clem. 1. de pœnit. & rem. ff. q. 7. Feli. in c. qualiter, in 2. § fin. nu. 25. de accusat.
m Bald. cons. 448. 1. volum. incip. quæritur in primis.
n in legib. Tauri editis, l. 4.

De pœnis iuris ciuilis. Cap. 34.

1 *Pœnæ iuris ciuilis in genere & Non capitales quæ, & damni pœna quid.*
2 *Pœnæ capitales quæ.*

1 IVs ciuile Romanorum vtitur vtplerumque poenis octo in genere, ad quas aliæ referri possunt: illæ sunt, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exilium, seruitus, & mors. Sed & alia diuisione, capitalibus, & non capitalibus. Non capitales dicemus eas, quæ damni sunt, vel bonorum, vel corporis: bonorũ, vt poena quæ pro furto imponitur, & pro similibus criminibus, dupli, tripli, quadrupli [o]: dicetur & multa pecuniaria, & publicatio bonorum, de quibus suprà dictum est. Damnum corporis habentes sunt, amputationes membrorum, vincula, fustiũ ictus, verbera, incarceratio temporalis, relegatio ad tempus, in perpetuum, in insulam, stigmatum inustio. Item non capitales, adeptio
2 dignitatis, infamia, interdictio, exilium. Capitales, veluti ad furcas damnatio, viui concrematio, capitis amputatio, & alia genera mortis naturalis supplicio illata: quibus accedunt deportatio, ignis & aquæ interdictio, in metallum & opus publicum damnatio, seruitutis impositio. Quæ omnia ferè explicata sunt, quibusdam exceptis, de quibus paucis agemus. Et primùm de stigmatũ inustione.

o sic enim pro his interpretatur dãnum glo. in l. si pro fure. de cond. furt. in P. & in ca. quod ennumerat, 23. q. 5.

De stigmatum inustione. Caput 35.

1 *Stigmata delinquentibus quare adijciantur.*
2 *Aquaductuum custodes, hydrophylaces.*
Stigmata corporibus aliorum, quàm delinquentium quare, & quomodo impressa vel inscripta. eod.
3 *Serui olim notis vtplerumque signati. Et Stichi ferè omnes quare dicantur.*
4 *Frons an notari stigmate debeat.*

STIGMATA notæ sunt, quæ inuruntur delinquentibus, vt 1
constet per signa ea reos fuisse criminum. Stigmata namque
per se signum referunt, quæ nec perpetuò ob crimina, sed &
ob alia indicanda inurebantur. Veluti hydrophylaces, aqua- 2
rum videlicet publici custodes, aquæductuum vrbis regiæ, in
manibus signo imperatoris notabãtur, vt manifesti essent om
nibus, & ita ab vsu, cui deputabantur, non auellerentur, nec angariarum, vel
operarum nomine tenerentur[a]. In fabricensibus quoque statutum ab Arca-
dio Cæsare, illorum brachiis stigma, hoc est, notam publicam insigi[b]: vt lati-
tantes hoc modo saltem dignosci possent. Scribit Plinius[c] barbarorum fœ-
minas maresq; etiã apud Dacos, & Sarmatas, corpora sua inscribere, hoc est,
signa notasque suis corporibus imprimere, quò venustiores appareant. Apud 3
Hebræos si Hebræus seruiuisset sex annis Hebræo, in septimo anno dimitti li
ber debebat. & in testimonium eius, auris fibula erat perforãda[d], vt stigmate
illo agnosceretur. Solebant & serui notis antiquitus pungi, vel inuri, vt fugiẽ
tes internoscerentur, vt ex Artemidoro constat[e], dum ait στίζονται παρὰ Θρᾳξὶν
οἱ εὐγενεῖς παῖδες, καὶ παρὰ Γέταις δοῦλοι. Et Plutarchus[f] de Atheniensibus in
Sicilia captis loquens, καὶ τούτους ὡς οἰκέτας ἐπώλουν, στίζοντες ἵππον εἰς τὸ μέτωπον.
& hos vt seruos vendiderunt, nota equi frontem inurentes. Eiusque rei meminit &
Plato lib. 9. de Legibus. Vnde & Iulius Pollux[g] dicit quòd seruorum, οἱ δὲ
στιζόμενοι στιγματίαι καὶ στίγωνες. Et frequenter apud iurisconsultos serui Stichi di-
cuntur. Refert Herodotus[h], quòd barbari maiorem partem Thebanorum,
qui à Græcis ad Xerxem desciscebant, regis iussu, ἔστιζον στίγματα βασιλήια, com-
pũgebant vel inurebant per notas regias. Item & signabantur notis captiui,
& in aliquo scelere deprehensi. Sic enim & meminit Plutarchus[i], τοὺς αἰχμα-
λώτους τῶν Ἀθηναίων ἐνυβρίζοντες, ἔστιζον εἰς τὰ μέτωπα γλαῦκας. Vbi & indicat si-
gnum & notam, quæ imprimebatur fuisse Noctuam: locum autem frontem.
Cùm tamen hodiè receptum Romano iure sit, non inuri nota faciem oporte- 4
re[k]: quòd ea ad imaginem pulchritudinis cœlestis fuerit figurata. Antiqui-
tus tamen contrà receptum, & in Gallia in fronte, lilij candentis nota inuri
quibusdam reis solet. Facit quod apud Athenæum[l] Diphpylus ait de eo, qui
comam nutriebat, dicente, Deo se eam consecrasse, οὐ διὰ τοῦτό γε, ἀλλ' ἐστιγμένος,
πρὸ τοῦ μετώπου παραπέτασμ' αὐτὴν ἔχει. *non ideo, sed vt obuelet notam, quæ eius fron-
ti inusta est.* Admittit & ius pontificium hanc pœnam, atque clericis adulterã-
tibus sigillum regium, ijs ab ordinibus deiectis, inuri characterem aliquẽ sta-
tuit in signum maleficij[m]: nempe per iudicem tẽporalis iurisdictionis[n], cùm
ecclesia non inferat iudicium sanguinis, vt sæpè monui[o]. Theophilus impe-
rator iussit stigmata inuri Theophani & Theodoro in facie, ob ea quæ refert
Zonaras[p], vt à cæteris discernerentur.

a l. pen. de aquæduc. lib. 11. C. titul. 42.
b l. 3. de fabricens. eod. lib. C. titul. 9.
c Plin. lib. 22. c. 1.
d Exodi, 21.
e Artemido. libr. 1. Onirocr.
f Plut. in Nicia.
g Iul. Pollux. libr. 3. Onomasti. c. 8.
h Herodo. lib 7.
i Plutar. in Pericle.
k l. si quis in metallũ, l. 17. C. de pœn.
l Athenæ. lib. 6.
m c. 3. de fals. libr. 5. Decretal. titul. 20.
n glo in d. c. 3.
o cap. sententiam, ne cleri. vel mona. in archiepisc. de ... pto. cum simil.
p Zona. in histor. a.

De

De damnatione in metallum, & in opus aliud publicum, & de seruis pœnæ. Cap. 36.

1 *In metallum, & in opus metalli damnari, quæ pœna.*
Serui pœnæ qui fiebant. eod.
2 *Metalli, operis metalli, operis publici, & ministerij metalli differentia.*
3 *Decuriones, vel filij eorum in metallum damnari nequeunt.*

1 EST pœna, in metallum damnari, & in ministerium metalli, quibus serui pœnæ damnati efficiebantur [a]. Iure autem Nouellarum nemo benè natus, supplicio seruus fit [b]. Ea nota differunt etiam in metallum damnati, & in opus publicum, quòd illi serui pœnæ fierent, isti tantùm apolides, amittentes ciuitatem & retinentes libertatem [c], similes deportatis [d].
2 Metallorum opus publicum quidem est, sed grauius & durius, quàm alia opera publica: ideò eius legis non sunt. Ad opus metalli pertinent, damnari ad calcariam, vbi calx coquenda vel excauanda, & ad sulphurariam [e], ad fodinam sulphuris. Vlpianus [f] inter pœnam metalli, operis metalli, & ministerij metallicorum, differentiam tantùm ponit in vinculis: quòd qui in metallum damnantur, grauioribus præmuntur: qui in opus metalli, leuioribus: in ministerium autem illi illæue damnantur, qui istis seruiunt. In ministerium metallorum sunt personæ, quæ vt seruiant metallicis, in tempus vel in perpetuum adiudicantur, in quod & fœminæ damnari solebant: vt & in salinas, id est, ad præstandas operas salinis [g]. In metallum in perpetuum damnari, si per decennium seruierint, & valetudine vel ætatis infirmitate inutiles operi esse cœperint, dimitti possunt à præside vel principe, si ex proximis eorum quidam pro illis impetrent [h]. Et ita restituuntur in libertatem, vt neque, si serui antè essent, quàm in metallum damnati, redeant in domini potestatem [i]. Pertinebat namq; metalli supplicium tam ad personas liberas, quàm ad seruiles [k]: cùm tamen serui in opus aliud publicum, perpetuum, vel temporale dari non possent [l]. Putarem & gratiam eandem fieri per principem facile posse damnatis in perpetuũ ad remos, vt post decenniũ, vel si inutiles labori sint, reuocari rescripto possint: videndum tamen ne horum liberatio in perniciẽ reipublicæ recidat, si eius generis sint remiges, qui soluti nocere possint. Hæc pœna metalli vel ministe-
3 rij eius non imponebatur decurionibus, vel decurionis filiabus [m].

a Hermog. l. in metallum, l. 36. de pœn. in P. l. aut dãnum, l. 8. §. fin. & l. capitaliũ, & l. quidam sunt serui, l. 17. eod. tit.
b § quod autem, de nupt. in Auth glo. in l. qui vltimo supplicio, de pœn. in P.
c d. l. quidam sunt serui, eod.
d l. 1. C. de pœn.
e l. aut damnum, l. 8. §. in calcariam, de pœn. P.
f Vlp. d. l. aut damnum, §. inter eos, & §. in ministerium, eod.
g d. l. aut damnum, §. in ministerium.
h Modest. in l. in metallum damnati, l. 22. de pœn. in P. l. sed & hæ, de procur. in P.
i l. aut damnum, §. 6. de pœn. in P.
k l. metalli supplicium, l. 11. C. de pœn.
l Papin. l. seruus in opus, l. 34. de pœn. in P
m l. decurionum, l. 9. & l. si mater, l. 9. eod. C.

De aliis pœnarum generibus. Cap. 37.

1 *Pœnarum varia genera iuris ciuilis.*
2 *Studendi facultas adempta in pœnam.*
3 *Memoriæ damnatio qualis est pœna.*
Herostratus templum Dianæ Ephesi incendit. eod.
4 *Plumbo liquido os claudi pœna lenonis.*

5 *Canem super humeros ferre grauissima pœna Vuormaciæ.*
6 *Xylagogion,& L'estrapade, qua pœna.*
7 *Streble pœna qua nautica.*
8 *Catapontismos pœna demersionis in aquam.*

ALIA genera pœnarum referuntur à Constantino Cæsare, in 1
l.1.de emend. seruo.lib.9. C. tit.14. quæ ibi videto. Pro noua 2
pœna ademptum studendi solatium à Tiberio[a]. Sunt enim
nobis literarum studia pro solatio in tempore aduersitatis,
vt ait Cicero[b]. Et Plinius hoc dixit dulce otium & regale,
excedens omnem negotiorum curam[c]. Sic enim per conso-
lationem scripturarum, potissimùm diuinarum, pacem habemus[d]. Et cùm
maris imperium tenerent Mitylenenses, sociis, qui desciuerant hanc pœ-
nā imposuerunt, vt liberos suos non docerent literas, nec artes liberales, om-
nium suppliciorum hoc grauissimum iudicantes in inscitia & ignorantia li-
beralium artium vitam transigere[e]. Est & damnatio quædam memoriæ de- 3
linquentium, cùm etiam post mortem ita supplicium statuitur reo, ne quis
eius mentionem faciat, vel nominet, vel collaudet. Sic iudices damnatio-
ni eius, qui deprehensus confessusúe est, Dianæ Ephesiæ templū, tota quòd
Asia struente quadraginta annis constructum, incendere parasset, vt nomē
suum per totum orbem diffunderetur, addi censuerunt, vt decreto memo-
ria teterrimi hominis aboleretur, neque fas esset eum loquendo, vel scri-
bendo nominare, vt refert Valerius Maximus[f]. Etsi efficere non potue-
rint Ephesij, vt nomen ad nos non veniret: dictus namque Herostratus, &
id notum nomen, vt author Strabo[g]. Domitiano mortuo iussit senatus cly-
pleos, & imagines coràm detrahi, & ibidem solo affligi: nouissimè era-
dendos vbique titulos, abolendamq; omnem memoriam decernens[h]. In
iure generaliter, quorum damnatur memoria, eorum crimen morte non
intercidit[i]: cuius generis plures species sunt[k]. Plutarchus alicubi ait le-
gem extare apud Græcos, per quam iuberetur libros scelestorum homi-
num etiam bonos è medio tolli, vt authorum memoria deleretur[l]: vt & de
libris, & memoria hæreticorum rescripserunt Cæsares[m]. Noua pœna & 4
inusitata, ob criminis detestationem iussit & Constantinus Cæsar lenoni,
qui persuasit raptori consentire, liquido plumbo meatus oris claudi[n]. Me-
minit eius pœnæ, ac existentis in vsu Horatius[o],

Nec seuerus
Vncus abest, liquidumúe plumbum.

Apud Germanos Maguntiæ lex patria & probrosa pœnam acerrimam inter 5
illos statuit, cogi viuum canem humeris per vrbem Vuormaciam, vel aliá
ferre, vtraque manu prioribus canis pedibus apprehensis[p]. In legibus Nau-
ticis[q], pro furto nautæ est pœna ξυλαγώγιον, cùm quis multoties subleuatus 6
posteriori parte corporis ad malum nauis, vel aliud lignum adigitur. For-
san & ξυλαγώγιον dici poterit genus supplicij, quod nostris dicitur *L'estra-*
pade. Apud nautas etiam Oceani Germanici ξυλαγώγιον frequens. Vt & illis 7
aliud tormentum familiare, dictum στρέβλαι, nauticum videlicet instrumen-
tum ligneum, cuius labris constringuntur plancæ in compingenda naue
adactis cuneis ligneis. Et ita Ecclesiasticus accipit[r], οἰκέτῃ κακούργῳ στρέβλαι καὶ
βάσανοι, id est, *seruo maleuolo tormenta, & compedes*. Et pro prelo accipitur. Est & 8
καταποντισμός, hodiè quoque frequens Thosofæ, in blasphemis puniendis,
dum cauea inclusi sæpius aquæ immerguntur: vt apud nautas, cùm qui funi
alligatus in mare proiicitur, & subtus nauim raptatus, atque sublatus de-
nuò submergitur.

a Sueto. Tranq. in Tiber. c. 61.
b Cic. pro Arch. poë.
c Plin. Iunior, lib. 1. & 7. Epistol.
d Ad Roma. 15. & 2. Machab. c. 12.
e Aelia. lib. 2. de var. histo.
f Val. Maxi. lib. 8. c. 15.
g Strabo, lib. 14.
h Sueto. in Domiti. c. fin.
i l. 2. de testam. manum. lib. 7. C. tit. 2.
k vide in l. ex publicorum, de accusat. P. iuncta glo.
l meminit Ficinus, annota. in Cratylum Plato.
m l. damnato, l. 6. de hæreti. lib. 1. C. tit. 8.
n l. 1. de rapto. virgi. in Cod. Theodos.
o Horat. lib. 1. Carmin. Ode 35.
p Henrichus Pantaleon, in Prosopogra. parte 2. in Frederico Barbarossa.
q in legib. Rhodiêt. lege 9.
r Ecclesi. c. 33.

De

De lictoribus, & carnificibus. Cap. 38.

1 *Lictorum materia vbi tractetur. Et quis eorum fasces primus inuenerit.*
Aleba quid. eod.
2 *Lictori quot suberant milites.*
Borreau *Gallis vnde ducenda dictio. eod.*
3 *Principi adstantes necabant ex iussu regis homines.*
4 *Carnificis officium subibant olim accusatores.*
5 *Carnificis officium maximè vile.*
6 *An hoc non carnificem cogat iudex aliquem exequi.*
Carnifices cur exosi. eod.
7 *Carnifex non debet impediri à populo, quominus exequatur officium.*

1 QVAMVIS de lictoribus dixerimus in personis administris
iudicum, & infrà etiam aliqua[a]: tamen pauca hîc etiam sub-
iiciemus alia. Fasces duodecim primos Ianus dedit in [a] infrà lib. 32. c. 23.
Olympo Etruriæ, ad continendas recentes colonias in au-
reo officio: & ad terendos & castigandos malos, vt ait Fa-
bius Pictor[b]. Aleba fasces hi ab eo dicti, & per contra- [b] Fab. Pictor, lib. de
ctionem alba: nam teste D. Hieronymo, Al, significat mixtionem, Eba, verò aureo seculo.
aceruum rerum & virgarum. Innuit hoc Ouidius[c], dum ait, hanc alebam [c] Ouid. in Fast.
dedisse Ianum Cranæ amasiæ, in præmium virginitatis cum iure cardinis.

Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto,
Hoc pretium positæ virginitatis habe.
Sic fatus virgam, qua stiges pellere posset
A foribus noxas (hac erat Alba) dedit.

2 Lictori vnicuique aderant, & suberant adolescentes ingenui & armati 24. vt
ait Cato[d]. Vnde & ita erant sub 12. lictoribus prætoriani milites trecenti, [d] Cato, in fragmen. de originib.
quorum princeps dicebatur Etrusca lingua, *Barrakel*, id est, lictor, percussor:
illud certè à verbo Hebræo ברק fulminauit, percussit. Vnde & D Hieronymus
Barate regem, percussorē interpretatur. Et inde nō dubito Tholosæ, *Borrel*, &
in Gallia, *Borreau*, dici lictorem & carnificem. Compertum etiam est, prin-
cipes sæpè vindictam & executionem pœnæ commisisse iuuenibus, qui si-
3 bi adstabant. Sic Saul iussit emissariis suis, qui circumdabant eum, *conuer-
timini & interficite sacerdotes Domini: eò quòd Dauidem fugientem recepissent: quo
tempore tamen noluerunt serui regis extendere manus suas ad sacerdotes Domini,
præter Doech Idumæus, cui Saul iussit quoque*[e]. Et rursum de Dauide pro eo, qui [e] 1. Reg. c. 22.
occiderat Saulem, dictum, *vocauit vnum de pueris suis, & ait, accedens irrue in
eum, qui percussit illum, & mortuus est*[f]. Idem Dauid præcepit pueris suis, & [f] 2. Reg. c. 1.
occiderunt Rechab, & Banaa, principes latronum, quòd occidissent prodi-
toriè filium Saulis Miphiboseth super lectum suum[g]. Misit & Salomon [g] 2. Reg 4.
manum Banaiæ filij Iocadiæ, qui interfecit Adomam[h]. Et per eundem [h] 3. Reg. c. 2.
quoque iussit occidi Semei[i]. Quem putant reges Persarum interficien- [i] eod.
dum: zona compræhensum apparitoribus regiis interficiendum tra- [k] Diod. Sic. lib. 19. histo. in 1. anno Alexan.
4 dunt, vt Charidemus à Dario illis datus iniustè puniendus[k]. Olim qui
accusabant reos, ipsi quoque lapidabant, vt ex sententia Domini de accusa [l] D. Ioan. Euang. c. 8.
5 tione adulteræ notatur ibi, *Qui vestrum sine peccato est &c*[l]. Hodiè carnificis
& lictoris munus maximè vile, quantumuis necessarium, eique deputantur,
qui morte digni sunt ob scelera. Quamobrem & tradunt interpretes, eo do-
ficiente, qui supplicia vltima demandet executioni, pluribus captis reis
pœ

pœnæ corporalis, posse iudicem vnum illorum ea lege absoluere, & liberum relinquere, vt aliis supplicium inferat: potestq; iudex aliquem ita condemnare, vt sit carnifex ciuitatis, vel pœnis exequendis deputetur ad tempus, vel in perpetuum[a]. Atque si in perpetuum ad hoc officium damnatur,
seruus pœnæ videtur. Quòd si ex aliis, quàm reis criminũ velit iudex ad hoc 6
officium cogere, vix potest: & si capiat aliquem seruum, vel vilissimum mendicantem pro exequenda iustitiæ pœna, debet illi soluere aureos quinque pro mercede[b]. Sunt enim exosi vel natura ipsa humana huiusmodi homines, qui exequuntur mortis etiam meritæ supplicium: vtpotè communis sanguinis natura condolente humano interitu alterius[c]: vt plebs refugit destructoris naturæ similis consortium, locumq; vbi is sit funestum arbitratur. Vt Cicero funestari concionem lictoris seu carnificis interuentu dicat[d].
Atque leui de causa qualibet insurgendi in lictores arripit occasiones. Quare 7
sapienter Carolus Quintus imperator, in constitutione de capitalibus iudiciis, cauit in hunc modum art. 97. *fracto post sententiam diffinitiuam bacillo iudicis, quúmq; lictor reum ad locum supplicij trahit, prætor palam ac publicè exclamari denunciariq;, adeóq; magistratus atque potestatis nomine sub capitali pœna iuberi faciat, lictorem nulla ex parte remorari aut impediri, etiamsi casus in euentu fuerit, nullas illi violentas manus injici.* Qua sanctione obuiam itum est temeritati populi, qui sæpè anteà Saxoniæ lictorem, qui primo ictu à nece aberraret, saxis telisq; petebat, vt in carnificina plerumque obrueret. Et ex Lubeci historia refert Iustinus Goblerus, vno die quinque lictores in carnificina à populo obrutos. Statuerunt & Archadius & Honorius Cæsares, non licere alicui, nec etiam monachis aut clericis, damnatos supplicio è manibus lictorũ eripere, aut pergentes ad supplicium retinere, aut defendere: datis mandatis iudicibus, ne id fieri permittant, alioquin permittentibus, vel non vindicantibus pœna triginta librarum auri, vel capitali indicta. Relicta tamen licentia cuique pro damnato appellandi[e].

a Bart. in L. 2. de pub. iudic. per l. aut damnum, §. in calcariã, cum seq. & l. capitalium, de pœn. in P.

b Paris de Puteo, in suo tracta. de Syndico, in ver. manuuoltus.

c l. vt vim, de iust. & iure.

d Cic. pro Rabirio.

e l. addictos, 7. C. de episcop. aud. l. addictos, 29. de appellat. lib. 7. C. tit. 62.

FINIS LIBRI XXXI.

Do

DE ACCVSATIONIBVS.

LIBER XXXII.

De criminum disquisitione. Cap. I.

1 Crimina num sint in suo territorio, iudices inquirere debent, & punire.
2 Rumoribus solis nemo reus putandus, vel damnandus.
Populi voces vanæ audiendæ non sunt. & nu. 4.
3 Rumor accusationis, vel excusationis species.

1 EX prædictis iam iudex dispositus ad crimina iudicanda, & in generali pœnarum varietate instructus, num crimina sint in sua prouincia & ditione conquirere debet, & matura solicitudine detegere, quæ, & qualia sint, vt ordine legitimo adhibito quietos & probos habeat subditos [a]. Expedit autem illum hac diligentia vti, multis de causis: primùm, quia hoc ad officium eius pertineat, vt dixi, neque per consequens facilè contemnere possit [b], vel impunè. Et iudici, statim vt iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur, & ea quæ ante iudicium contigerunt: potissimùm, si ei
2 fuerint nominatim iniuncta, vt ait Vlpianus [c]. Secundò, ne iudex leuioribus excitatis rumoribus decipiatur, & ne temerè immeritos & insontes, fama notatos tantùm, diuexet & iudicet, negotium debet plena disquisitione indagare [d]: nec solis rumoribus ante cognitum factum sibi quicquam persuadere. Cuius rei tradidit Deus exemplar, dum Sodomam perditurus, quamuis scelera eius cognosceret, nihilominus dixit, *descendam & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint* [e]. Non etiam damnauit villicum iniquitatis Dominus, priusquam illum vocasset, & dixisset, *quid audio de te? &c* [f]. Neque sola fama sufficit ad reum constituendum [g]. Nam in criminibus luce meridiana clariores esse debent probationes [h]. Neque iudex nisi iuxta ea, quæ probata fuerint, statuet [i]. Postremò vanæ voces populi audiendæ non sunt, nec secundum acclamationes eius iudicandum [k], in criminibus potissimùm: mouetur enim facilè vulgus ad quamcunque sententiam, vel pretio, vel gratia, vel odio, vel concepta opinione [l]. Docen-
3 dusq́; non sequendus est populus [m]. Verumtamen quæ facta fuisse rumor admonet, à iudice dissimulanda non sunt, sed is ad veritatem perquirendam debet accingi tunc [n]. Est enim rumor, quædam species accusationis, vel excusationis: quæ quamuis interdum soleat esse vana & futilis, tamen vt plerumque ex verisimili saltem præsumptione, si non vera sit, concita-
4 tur: cui opem ferre potest inquisitio, quæ ex officio iudicis procedit. Postquam tutò re cognita, certa pœna imponenda est, non anteà, vt Demosthenes docet [o], his verbis, οὐκ ἔνεσιν ἅπαντας ἡμᾶς εἰδέναι, τίς πότ' ἐσὶν ἀνδροφόνος. τὸ μὲν

a l. 3. & Vlp. l. congruit, l. 13. de off. præs. lib. 1. P. tit. 18. Marti. in l. 4. ad leg. Iul. pecul. lib. 48. P. tit. 13.
b l. cùm ij, §. si prætor, de transact. in P.
c Vlpia. in l. ædiles etiam, l. 25. §. item sciendum est, de ædil. æd. lib. 21. P. tit. 1.
d l. iudices oportet, iuncta auth. seq. C. de iudic. can. iudicantem, 30 q. 5.
e Genes. c. 18.
f Lucæ, 16. c. qualiter & quando, in 2. de accusat. ap. Grego.
g c. super eo, de eo qui cogno. consan. vxo. suæ, ca. si duo, 35. q. 6. c. inquisitionis, §. quæsiuisti etiam, & d. c. qualiter & quando, in 2. de accus.
h l. fin. C. de probat.
i l. illicitas, §. veritas, de off. præsid.
k l. decurionum, de pœn. C.
l ca. si ergo, 8. q. 1. c. Osius, de elect.
m ca. docendus, 62. dist.
n c. cùm oporteat, de accusat. in P.
o Demost. adu. Aristocra.

μὴν δὴ τὰ τοιαῦτα ἄνευ κρίσεως πιστεύειν, αὖτις ἐπαιτιάσηται δεινὸν ἡγεῖτο. δεῖν δ' ὑπελάμβανεν, ἐπειδήπερ ὑμᾶς τιμωρήσομεν τῷ πεπονθότι, πεισθῆναι, καὶ μαθεῖν ὑμᾶς διδασκομένους ὡς δέδρακε. τηνικαῦτα γὰρ εὐσεβὲς ἤδη κολάζειν εἰδόσιν εἶναι, πρότερον δ' οὔκ, id est, *nemo vestrum scire potest, quis sit qui cædem fecerit: talia porrò sine iudicio credere, si quis aliquem criminatus fuerit, esse iniquum putabit. Oportere igitur censuit, si factas ei, qui læsus est, persecuturi sumus iniurias, fidem fieri vobis: & vos doctos ab accusatoribus cognoscere sontem eum esse. Tum demùm enim, cùm res precognita fuerit, ius & fas esse pœnas sumi, prius non.* Ciceronis addam verba [a], *Si populus iudicat, non delectu ducitur semper, aut sapientia: sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate: non est enim consilium in vulgo, non discrimen, non diligentia, semperq́; sapientes ea, quæ populus fecisset, non ferenda, non semper laudanda duxerunt. Mouetur populus plerumque gratia, cedit precibus.* Et alibi [b], *Mementote dum audietis psephismata, non audire vos testimonia, audire temeritatem vulgi, audire vocem tenuissimi cuiusque, audire scriptum imperitorum, audire concionem concitatam leuissimæ nationis.* Extat Pythagoræ præceptum, per viam publicam non ingrediendum: quo figmento subindicatum, nec dictis vel factis pertritis vtendum, vel vulgaribus. Quod diligenter obseruarunt, haud aliter quàm oraculum, quotquot sunt legitimè amplexi philosophiam, vt notat Philo Iudæus [c]. Dicebat & Phallaris [d], quicumque placere studet populis, honestis patet contumeliis. Horatius [e] prophanum vulgus dicit & arcendū. Socrates [f] moriens infidum, crudele, ingratum: ideò nec in eius incerta sententia, iudex calculum feret.

> τίς ἂν, inquit Euripides [g], δίκην κρίνειεν, ἢ γνοίη λόγον,
> πρὶν ἂν παρ' ἀμφοῖν μῦθον ἐκμάθῃ σαφῆ? id est,
> *Quis de lite pronunciauerit, aut causam cognosceret,*
> *Priusquam vtriusque sermonem certum didicerit?*

a Cic. pro Cn. Plancio.
b idem pro Flacco.
c Philo Iudæ. lib. quod liber sit quisque virt. studet.
d Phallar. epist. 58. ad Egesipp.
e Horat. lib. 3. Car. ode 1.
f Xenocrates, de morte Socrat.
g Eurip. in Heraclidis, actu 1.

De mediis, quibus deteguntur crimina. Caput 2.

1 *Accusatio, & detectio criminum quid.*
2 *Delatio quid.*
Accusationis nomen ad ciuiles actiones refertur. & actio pro accusatione aliquando.
3 *Accusatoris partes, demonstrare delictum fuisse commissum.*
4 *Accusatio debet iudicium criminis præcedere.*
5 *Accusare cur permissum sit.*
6 *Accusationis diuisio, in secretam, & publicam.*
7 *Conscientiæ accusatio quæ sit.*
8 *Testis de suo crimine interrogatus non tenetur respondere.*
9 *Accusator suiipsius quilibet debet esse in foro conscientiæ.*
10 *Tortura quando coguntur rei crimina fateri.*

OMNIS criminum detectio, accusatio dici potest, quia accusatio & delatio criminum vel iniuriarum, certa formula à iure præscripta obseruata iudicij subeundi causa facta, ad vtilitatem publicam [h]. Delatio genus finitioni dat, quæ cùm pro omni expositione, quæ fit iudici, assummi possit [i], & pro accusatione vsurpatur [k]. Quod nomen etiam per se latè patet, & ad ciuiles actiones aliquando transfertur [l]: vt contrà, aliquando actio

h probatur hæc finitio à Valentin. & Valen. in l. 1. § fa nè, de famo libell.
i l. 3. & auth. offeratur, de lit. contest. C. & c. 1. eod. tit. apud Gregor.
k l. libellorum, de accusat. in P.
l l. qui accusare, C. de eden.

actionis nomine continetur accusatio criminis [a]. Accusator quippè, si creda-
mus Isidoro [b], à causa, quasi accusator, qui ad causam vocat. Interpellat enim
vt in iudicium ob causam veniat: vnde & conditiones dictæ [c]: vt reus à re pe
tita, qui rem defendit, dicitur. Et qui cum altero litem cõtestatam habet, siue
is egerit, siue cum eo actum sit: vt ex Galli Aelij lib. 2. de verbo. signif Quę ad
ius pertinent, docet Sextus Pompeius Festus, & ex verbis legis secundæ, tabu
læ secũdæ Numæ. Et pariter, inquit, reus, qui causam dicit, & qui quid promi-
sit, spopõdit, debetúe. Quare & hæc nomina in ciuilibus & criminalibus ne-
gotiis cõmuniter vsurpãtur. Distinguẽt tamẽ æquiuocationẽ res propositæ, &
negotia, de quibus agetur, ex quibus dictorũ & verborum eruũtur significa-
tiones [d]. Ideo & in hac finitione reliqua criminũ indicant accusationẽ tantũ.
3 Verumtamẽ nũc pro criminibus tãtũ vsurpabitur detegẽdis, & hîc partes tã-
tũ sunt accusatoris, cũ lex definierit eas, demõstrare facinus patratũ esse, vt ait
Aristoteles [e]. Accusationẽ præcedere debet crimẽ, quod accusetur: qa ea ex-
probratio eius est, quã Græci inter inimicos dicunt κατηγορίαν, vt legitur apud
Thucididẽ, & Plutarchũ [f], quo potest contineri ψόγος, vituperium, infamia, &
delatio, quæ διαβολή, vt notat Macrobius [g]: cõtra amicos autẽ nõ fungẽtes of-
ficio, dicũt αἰτίαν, seu reprehẽsionẽ. Sic Cicero [h], *Aliud*, inquit, *est maleaucere, aliud*
accusare. Accusatio crimen desiderat, rẽ vt definiat, hominem vt notet, argumẽ o probet,
teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi præter contumeliã, quæ si petulan
tius iactatur, conuitium: si facetius, vrbanitas nominatur. Accedit his verbis Plato [i],
accusandos esse primũ nos ipsos, deinde domesticos, & familiares & filios, si
quis eorũ, qui chari sunt, iniurias perpetrauerint, ne lateant eorũ crimina, sed
4 producantur: vnde pœnas ipsi persoluãt saniq; euadant. Sic Aristoteles [k], *Ac-*
cusatio, inquit, *vt breuiter dixerim, est iniuriarũ delictorumúe expositio.* Sine qua vix
5 ad puniẽdũ iudex animũ intendit [l]. Meminit finitio delictorum & iniuriarũ,
vt ostendamus quod instituimus ad vltionẽ cõsequendã delictorũ, & ad iniu-
6 rias illatas persequẽdas permitti [m]. Cæterùm hæc accusatio, vel secreta, vel pu
blica est. Secreta alia interior, alia exterior: interior conscientiæ cuiusque est.
Externa reprehẽsio priuata, ad correctionẽ, delatio. Publica fit per exceptio-
nẽ: per querelã, ob quam inquisitio: per solemnẽ accusationem. Hæc solemnis
ordinarium remedium est: aliæ, vt exceptio, inquisitio generalis, extraordina
7 ria, vt tradunt Cynus, & alij interpretes [n], & Bartho. [o] & Cæpola [p]. Consciẽtia
ipsa nos accusat apud Deum [q], quando quis recordatur se commisisse scelus,
& seipsum arguit, & malè gestum apud se iudicat, quæ & interdũ pœnitentiã
habet: vt in sacris Prouerbiis [r] scriptũ est, iustum esse prius sui accusatorẽ Di-
citur autẽ accusatio hæc interior, quia quòd pertinet ad forũ contentiosum,
non tenetur ibi seipsum accusare publicè, vel crimen occultũ, non interroga-
8 tus fateri inuitus [s]. Imò notant nec testem de suo crimine interrogandum, &
9 interrogatum nõ teneri respondere [t]. In foro tamen conscientiæ seu pœnitẽ-
tiali tenetur ei qui potestatẽ absoluendi habet per exomologesim verè expri-
mere & fateri, seq; ipsum accusare [v], nec quærere excusationem in peccatis,
vt Psalmographus [x], *Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu*
remisisti impietatem peccati mei. Imò & mortis necessitate vrgente, etiam absen-
te presbytero seu sacerdote, illa exomologesis alteri facta prodest, & salutaris
10 est [y]. Verùm de hac tribunalia iudicũ non tractant. Cogunt tamẽ interdũ oc-
culta crimina reos fateri per tormẽta, seu quæstione in tormẽtis habita [z]. Sed
tũc tantùm, cũ aliis probationibus, vel indiciis vrgẽtissimis crimen propè de-
tectum est, sine quibus torqueri nemo potest [a]. Ita nec semper, nec pro omni-
bus, sed pro capitalibus & grauioribus flagitijs, quæstio hæc habetur ad veri-
tatem eruendam [b]. Alioquin nemo in foro iudiciali non tenetur se prodere,
neque arma contra se seu probationes adferre in medium [c]: nec auditur tur-
pitudinem suam allegans [d].

a vt l. 3. §. fi. de sepul. viol. in P. l. pergit, & l 2. C. eo. tit. l. 1. de priuat. del. P. l. tam ex contractibus, de iudic.
b c. forus, de ver. sig.
c § appellamus, de actio.
d l. si vno anno, loca. P. c. intelligentia, c. propterea, & c. quamuis, de ver. sign. ap. Greg. can. quomodo virginibus, 3 1. q. 1. c. fi. de pœn. l. nepos Proculo, de verb. sign. in P.
e Aristot. Rhetor. ad Alexand. dum agit de genere iudiciali.
f Plutar. in Public.
g Macrob. libr. 7. Saturnal c. 3.
h Cic. orat. pro M. Cęlio.
i Plato, in Gorgia, vel de Rhetorica. Et eadẽ fermè de Eutiphrone, vel de sanctitate.
k Aristot. in Rheto. ad Alexan.
l l. rescripto, §. si qs accusatorẽ, de muner. in P. c. accedẽs, de accusatio. D. Ioan. Euãg. c. 8. ibi, *vbi sunt qui te accusant, &c.* ca. si quis potestatem, 23. q. 4.
m l. non ignorat, qui accus. poss C. l. cũ rationib. eod.
n Cyn. & alij in l. ea quidem, C. de accusat.
o Bart. in l. 3. §. si autem, ad leg. Iul. de adult. in P.
p Bart. Cæpo. in consil. crimin. c 5.
q can. sensit de Augustino, ca. in cũctis, ca. non sunt audiẽdi, 11. q. 3.
r Prouerb. 18.
s c. inquisitionis, § 1. de accusatio.
t interp. in d. c. inquisitionis, § 1. & Bar. in l. 3. nu. 3. de testi. in P. in l. si duo, §. idem Iulianus, de iureiur. idem in l. decem, col. 2. de verb. oblig.
v tota ferè dist. 1. de pœniten.
x Psal. 31.
y can. si presbyter, & ca. agnouimus, 26. q. 6.
z in tit. de quæstion. in P. & C.
a l. 1. C. de quæstio.
b l. edictum, eod. P. l. quoties, C. eod.
c c. 1. de probatio, l. nimis graue, l 6. de testib. lib. 4. C. titu. 20.
d l. transactione finita, C. de transf. l. si creditorem, de ser. pign. dato manu. l. 1. C. de lib. cau.

De monitione. Caput 3.

1 *Monitio accusationis est species, & præcedit excommunicationem & accusationem.*
2 *Monitio in ciuilibus negotijs præcedere quomodo debeat vocationem in ius.*
3 *Monitoria accusatio in quibus differt à publica.*
4 *Monitio in denunciandis criminibus regularium non exigitur.*

DENVNCIATIO criminum duplex est, vna quæ fit ex lege 1
Euangelica delinquenti, vt emendet crimen: alia, quæ fit iudicibus, vt emendent authoritate publica, quæ reus monitus contempsit corrigere. Proinde hanc monitio iure Christiano præcedere debet, nec delatio aliter recipitur [a]. Est monitio itaque, quædã accusationis species, secretè facta ad correctionẽ & emẽdationem, quæ præcedere debet excommunicationẽ, accusationẽ, & denunciationem, quæ fit iudici, iuxta illa verba Dei, *Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Quòd si te non audierit, adhibe duos vel tres testes tecum. Quòd si nec tunc se corrigat, dic ecclesiæ: si neque ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus* [b]. Sicuti & in ciuilibus negotijs, priusquam ad iu- 2
dicem aduersarius vocet reum, consultius facit si eum moneat, vt sine lite dánum resarciat, vel secum conueniat, secundum consilium Proculi iurisconsulti [c]. Et ea ratione quoque placuit actorem reo vocato ante litis cõtestationem libellum edere, vt is videat an malit satisfacere, quàm litigare [d]. Et pro- 3
inde hæc denunciatio monitoria in hoc, & quibusdam aliis à publica & solẽni, quæ monitione non eget, quia denunciatio ad correctionem, accusatio ad pœnam postulat reum: hæc sine subscriptione, illa nequaquam sine ea solemni admittitur [e]. Iure tamen pontificio in denunciandis criminibus regulariũ
non exigitur monitio [f]. Sunt & conuenientes interpretes, monitionem de- 4
nunciationẽ criminũ præcedere debere, quãdo de illis agitur ciuiliter [g]. Et de vrbanitate seu honestate præcedere debere monitionem, in ciuilibus quoque negotiis, non autem de necessitate: si tamen reus conuentus in ciuili causa vocatus monitus anteà fuerit, & in iudicio fateatur debitum, ratione monitionis veluti morosus in sumptus litis condemnabitur. Diuersum autẽ si monitus non sit anteà, vel si in iudicium debitum diffiteatur [h].

a c.2. & c. cùm dilectus, 10. de accusatio. apud Gregor. ca. indignè, 12. q. 2. ca. quidam, 16 q. 1. c. sacro, de sent. excommunicat.
b D. Matthæi c. 18. ca. si peccauerit, 2. q. 1. c. nouit, de iudic. c. 2. de accusatio. can. sed illud, 45. dist. can. præcipuè, 11. q. 3. c. licet Heli, de simon. cap. qualiter & quando, in 2. §. pen. de accusat.
c l. quidã Hyberus, de seruit. vrb. prædio. in P.
d l. 1. de edend. in P.
e c. super his, de accusatio. Panor. in c. 2. in fine, eod.
f d. c. qualiter & quãdo, in 2. §. nn. de accusat.
g glo. in c. licet Heli, ad verb inscriptio. de simon. Panor. in c. 2. nu. 4. de accusat.
h vide de his Panor in d. c. 2 num. 5 & Felin. ibi, aliosque interp. de accusa. Angel. in l. si manumissori, de obseq. à liber. parent. &c.

De delatione, & delatoribus. Cap. 4.

1 *Delatio quid.*
2 *Curiosi delatores dicti.*
3 *Stationarij delatores.*
4 *Officium quid.*
5 *Delatores quare curiosi dicti, & eorum officium.*
6 *Secretorum exploratores tempore Galli Cæsaris.*
7 *Tyrannorum expedit omnia nosse.*
8 *Delatoribus à quibus principibus præmia, & quæ constituta.*
9 *Delatoribus grauißima pœna quæ, & quando, & à quibus imposita.*
10 *Deferre ne liceat sine aduocato regio.*
Delator existimatus, qui alieno nomine accusat. eod.

11 Accu

11 *Accusator non audiebatur lege Bulgarorum, nisi vinctus & tortus.*
12 *Aduocatus regius hodiè solus legitimus accusator. Et de calumnia non tenetur.*
13 *Aduocato regio non datur præmium, quod debebatur delatoribus.*
Accusationes rarò in Repub. admittendæ quare. eod.
Accusationi faciendæ à procuratore regio accedit priuatus rectè. eod.
14 *Delatio seu nunciatio ob quas causas fiebat fisco.*
15 *Delationibus bonorum factis fisco quale præmium constitutum.*

1 DELATIO, accusatio est [a] secretò de aliquo crimine per eũ, cuius non interest, apud aliquem facta. Et delatores dicebantur, qui crimina commissa clã imperatori, vel iudicibus denũciabant, etsi sua priuatim non interesset. Atque denunciatio,
2 & delatio eius quod latebat est [c]. Fuerunt & delatores curiosi dicti, quibus indagandi crimina officiũ in certo loco, singulari
3 iure demandabatur. Idemque est stationarij, qui denunciatione facta tenebantur iudicibus probationes præbere criminis detecti [d]. Dicebantur & stationarij milites, qui curam hebebant quietis publicæ, & referebant iudicibus quid vbiq; ageretur [e]. Martianus vocat εἰρηνάρχας [f], quasi quietis & pacis principes: hæc enim cura horum commissa erat officio [g]. Milites namq; stationarij, & limitibus imperij præpositi cùm viatoribus præstarent securitatẽ, inquirebant qui, quales essent, & vnde, & quò proficiscerẽtur. Et proinde si quæ crimina illis inessent, detegebant, tutasq; vias reddebant publicas. Ita & munus irenarchæ inter publica describitur [h]. Meminit & ius ciuile de munere nomi
4 natim inquirendi crimina, & denunciandi, quod ab alio fiebat, quàm à prædictis stationariis & irenarchis, dictumque officium [i]: & qui præpositi erãt, dicti primates officiorum [k]. Omnes certè rectè curiosi dicti, quia nihil gereretur
5 priuatim, quod illos tangeret, quin sedulò & clanculum indagarent, vt deferre possent. Vnde inquisitio nimium sedula, & scientia rerum secretiorum nominatur in iure, curiositas delatoria [l]. Et sæpè accidit, vt in istis delatoribus eadem locum ferè habeant, quæ adscribit Plautus [m] scurris in hæc verba,

> *Neque stolidius, neque mendaciloquius, neque argutum magis,*
> *Neque confidentiloquius, neque periurius, quàm vrbani aßidui*
> *Ciues, quos scurras vocant.*
> *Qui omnia se simulant scire, nec quicquam sciunt.*
> *Quod quisquam in animo habet, aut habituri sunt,*
> *Sciunt: id quod in aurem rex regina dixerit, sciunt: quod*
> *Iuno fabulata sit cum Ioue: quæ neque futura, neque facta sunt,*
> *Tamen illi sciunt: falsò, an verò laudent, culpent quæ velint,*
> *Non flocci faciunt, dum illud quod lubeat sciant.*

6 Refert Amianus Marcellinus [n], temporibus Galli Cæsaris, quibus crudeliter omnia gerebantur, ob eius vxoris sæuitiã excogitatũ esse, vt homines ignoti, vilitate ipsa parùm cauẽdi, ad colligẽdos rumores per Antiochiæ latera cũcta destinarentur, relaturi quid audirent: ijq; peragrãter & dissimulãter cœtibus honoratorũ assidendo, quæ audierãt, per posticã posteà ad imperatorẽ admissi referebant, plura fingentes etiam mala, & audita duplicantes, laudes celantes Cæsaris: & ita secreta cognoscebantur, vt etiam tunc parietes, consocij solùm arcanorum, timerentur. Tyrannorum hoc fuit inuentũ, quibus omnia nosse
7 necesse est, habere ὠτακουστὰς, & emissarios, id est, προσαγωγεῖς, vt ait Plutarchus [o]. Archadius & Honorius CC. [p] delatorũ nomine notãt eos, qui alienis nominibus, accusationibus mouẽt & cõcitãt iudicũ animos. Et Apuleius [q] hoc ipsum paucis indicat, *Non sum equidem*, inquit, *curiosus, qui velim audire cuncta, vel plu-*

a l. eum, l. 10. §. qui nomen detulit, de iure patro. lib. 37. P. titu. 14.
b colligitur ex c. inquisitionis, §. 1. de accusat.
c l. ed icto, vers. id autem deferri debet, de iure fisc. in P.
d l. 2. de curios. & statio. lib. 12. C.
e l. 1. §. fin. de offic. præf. vrb. lib. 1. P. titu. 12.
f l. diuus Adrianus, de custo. dero. in P.
g l. 1. de irenar. lib. 10. C.
h l. aumerum, §. irenarchæ, de mune. rib. in P.
i l ea quidem, C. de accusatio.
k l. 1. de primat. tacer. C.
l l. nec supina. c. de iur. & facti ignor. lib. 22. P. titul 6.
m Plaut. in Trinũmo.
n Ammia. Marcell. lib. 14.
o Plutar. περὶ πολυπραγμοσύνης.
p in l nostras, C. de calumniat.
q Apule. lib. 1. Asini aurei.

rima. Fuerunt aliquãdo principes & leges, quæ non tãtùm fauerent delatoribus, verũ quoque & præmia illis statuerint, si reos criminis detulissent: indeq; illi dicti quadruplatores, quòd quarta pars delatorum bonorum reorũ, & proscriptorum ipsis daretur, ex Neronis præscripto. Cùm etiam lege Papia, media pars bonorum daretur [a]: vt inde facinorosis in detrimentum aliorũ, reiq; publicæ clàm peccantibus terror incuteretur. Atque in immensum hoc modo auctas fuisse opes sub Tiberio Cæsare scribit Dio Cassius [b]. Is namq; princeps, veluti legum custodes, delatores habuit: cùm tamẽ nullum perniciosius genus hominum sit in repub. vt vtrumq; narrat Cornel. Tacitus [c]. Imò delatoribus interdum reorum diuisit bona omnia, vt in Libonis Drusi damnatione: atque præturas dedit ijs, qui senatorij ordinis essent [d]. Lucrabanturq; qui se iniustè bona possidere, spontè deferebãt tertiam partem eorum bonorũ [e]. 8

9 Cæterùm successu temporum cùm hoc genus hominum delatorum abuteretur concessa sibi potestate, & sæpè vel ob leue, vel simulatum & confictũ crimen, ira, vel odio, vel pretio proborum hominũ mores, & vitam, & patrimonia in discrimẽ adduxisset, sublatum fuit omnino è republica. Quin & Tiberius ipse, qui multùm anteà illis fauerat, omnes qui inter delatores præcipui erant, vna die occidi iussit [f]. Titus omnes Vrbe expulit [g]. Aurelianus alioquin Seuerus quadruplatores & delatores ingẽti seueritate prosecutus, & tabulas publicas ad priuatorum securitatem exuri in foro Traiani simul iussit, authore Flauio Vopisco [h]. Traianus Cæsar [i], omnes in nauibus, maris & scopulorũ misericordiæ cõmissos, sine remis & velis naufragio exposuit. Cauit Constantinus [k], ne quisquam priuatus delator esset, & ne sine aduocato fisci vlla delatio fieret. Et si quis esset, seueritatem iudicum, & gladium districtũ aduersus delatores liceret inuocare. Annumerãtur & inter calumniatores qui alienis nominibus ita secretò deferunt [l]. In hos sycophantas teste Isocrate [m] grauius iudicium & pœnam leges dixêre, quàm in reliquos delinquentes: alij namq; conantur, vt si fraudem fecerint, lateant, hi autem in omnibus ostendunt crudelitatem suam & odiũ, quod in mortale genus habent, & inuidẽtiam. Crem 10

11 Bulgarorum legislator, horum artes veritus, statuit lege, vt si quis aliquem accusauerit, non audiatur, priusquam vinctus vel questioni exhibitus, examinatus fuerit, vt author Suidas [n]. *Nam curiosus nemo est, qui non sit maleuolus*, vt ait Plautus [o]. Atque ideo nunc meritò rationalis vel aduocatus fisci re- 12 ctè dicitur huic muneri accusandi idoneus, & delatoris intentionem exequi [p]. Vnde in omnibus necessitatis officium eum à calumnia & crimine excusat [q]. Nec delatorum criminibus tenetur: cùm notissimum sit, eos solos execrabiles criminatores esse, qui fisco deferunt [r]. Cessat enim præmium in triumuiris regiis & fisci, quo peruertebatur delatorum animus: neque illis datur, quod ex statuto solet dari denunciantibus crimen aliquod, nec pœna vt delinquenti, vt notat Bartholus [s], Angelus [t], Aretius [v], & Martinus de Casariis Laudensis [x]. Cessatq; omnis in istis inuidia, contentio, & studium maledicendi, ex quibus malè audiunt accusatores. Sic enim monet Aristoteles [y], publicas accusationes quàm rarissimas facere oportere, magna pœna in eos constituta, qui falsò accusarint. *Non enim*, inquit, *populares in iudicium vocare consueuerunt, sed nobiles. Oportet autem erga statum Reipub. quantum fieri potest omnes reddere beneuolos: quòd si id fieri nequeat, saltem conari ne hostes existiment eos qui gubernant.* Et Cicero [z], *Duri hominis, vel potius vix hominis videtur periculum inferre multis: sed enim tum periculosum ipsi est, tum sordidum ad famam, committere vt accusator nominetur.* Accedet tamen vtplerumq, denũciatio procuratori regio legitimè per 13 priuatũ peragenda, si is suam vel suorum prosequitur iniuriã, hoc est, si sua interfit: sed hîc qui nunciat hoc modo, extra reprehensionem delationis est [a]: quia nec isti præmij causa deferunt, vt ait Callistratus [b]. Delatio fiebat in 14 fiscum & criminum, & bonorum iniustè per se [c], vel per alios possessorum.

a Alex ab Alex. libr. 4. Genial. dier. cap. 22.
b Dio Cassius, libr. 57. histor. Roma.
c Cor. Tac. lib. 4. Annal.
d idem, lib. 2.
e l. 1. de ijs qui se defer. libr. 10. C. l. edicto, de iure fis. in P.
f Dio Cassius, libr. 58.
g Xiphili. ex Dione in Tito.
h Flau. Vopis. in Aurelia.
i Plin. 2. in Panegyri. Traia.
k l. pen. de delator. lib. 10. C.
l l. nostris, de calumnis. C.
m Isocra. orat. 15. de permutat.
n Suidas, in ver. Bulgari.
o Plaut. comœd. 18. in Sticho.
p l. omnes, l. 5. de delator. libr. 10. C. titu. 11.
q l. post legatum, 5. §. qui accusauit, vers. aduocatũ, de ijs quibus vt indig. in P.
r l. ex varia statutorum diuersitate, de delato. libr. 10. C.
s Bart. in l. si quis in graui, §. vtrum, ad S C. Sylan. in P.
t Ang. in §. iubemus, de collat. & aliis capitu. in Auth.
v Aretius, in opere suo super inquisit. de malefic.
x Mart. de Cas. tract. de official. domino. in fi.
y Aristot. libr. 6. Polit. c. 5.
z Cic. 2. Offic.
a l. deferre, §. sed cõmunem, & l. delator, de iure fis. in P. l. nulla macula, de delato. libr. 10. C. titu. 11.
b l. 2. de iure fisci, in P.
c l. 2. §. fin. eod. tit. l. edicta, l. 13. de ijs qui se defe. lib. 10. C. l. senatus, l. 15. §. 6. de iure fis. in P.

rum.

rum. Quindecim causæ, ex quibus potest fisco fieri nunciatio, referuntur à Callistrato, quas similibus firmat iuribus glo. [a] vt hîc referre ordinata superuacuum duxerim. Personæ quoque, quibus non licet deferre, seriè enumerãtur & explicantur à Martiano, Callistrato, & Paulo [b]: nec opus est eas trãscribere. In istis delationibus priuatis præmium verè & benè deferentibus constitutum est, singulare, se deferentibus, & vulgare: & si quis se incapacem relicti ad ærarium defert, dimidiam partem eius consequitur [c]. Vulgare præmium dicitur à Paulo [d], quando datur tertia pars delatorum, quia delatori cuilibet dari solet [e]. Et contrà, si quis falsò deferat, tantundem in ærarium deferre debet, quantum præmij daretur [f].

a Callist. in l. 1. & ib glo. de iure fisci li. 49. P. titu. 14.
b Martia. in l. deferre, l. 18. Calli. in l. 2. §. pen. Paul. l. edicto, l. 13. de iu. fis. in P. cum simil. à glo. ibi no.
c Iulia. in l. senatus, l. 15. § senatus, de iure fis. l. edicto, l. quum tacitum, 49. eod. l. 1. de ijs qui se defer. libr. 10. C. titul. 12.
d in l. edicto, §. extat, de iure fisc. in P.
e d. l. edicto, & l. 1. eod. l. 1. de his qui se defer.
f l. senatus censuit, l. 15. § 1. & 2. de iure fis. Iabole. in l. Arrianus, 12. §. 1. eod.

De exceptione criminum. Cap. 5.

1 *Exceptione crimen quomodo detegitur, & exceptio quid.*
2 *Exceptio contra testes criminum, vel aliæ ante publicationem testimoniorum obijcitur: quando posteà.*
3 *Exceptio criminis non habet pœnam calumniatoris, quare.*
4 *Accusaturus crimen immunis à crimine ipse esse debet.*
5 *Accusatus antequam recipiatur inter reos, exceptiones in accusatores proponere debet.*
Inter reos quando quis dicatur receptus. eod.

1 OBIICITVR crimen quãdoque agenti, & ita detegitur per exceptionem etiam [g]. Exceptio, est exclusio actionis, vel intẽtionis, vel condemnationis propositæ [h]. Reiiciuntur autem vtplerumque testes contra aliquem in medium producti hac criminum ab illis commissorum nota [i]. 2 Et hæc exceptio ante publicationem seu propalationem testimoniorum, non posteà, admittitur: nisi protestetur ante publicationem se velle exceptiones proponere, quas nec malitia, nec dolo differat [k]: vel nisi post publicationem crimina excipienti innotescãt [l]. 3 Arma reorum sunt defensiones exceptionum [m], & cùm vim vi liceat iure naturæ defendere [n], seque tutari aduersus periculum impunè: ideò reus qui obiicit excipiendo crimina testibus, suas videtur repellere iniurias: neq; calumniatoris pœna, vel delatoris falsi punitur, si plenè non probet: quia licet sanguinem suum quomodocunque redimere [o]. Neque in alterius iniuriam fecisse dicitur, qui sui iuris tuendi causa nocuit [p], aut qui iure publico vtitur [q]. Quinimo & reus via exceptionis accusanti potest obiicere crimina, ex quibus aliàs etiam absolutus fuit, quòd iusto metus dolore suas videtur repellere & vindicare iniurias [r]. Hocque ijsdẽ rationibus singulare, vt quàmuis reus accusantem reaccusare non possit, quia innocentia, nõ relatione criminum se debeat purgare [s], & ita via accusationis crimina nõ possit obiicere: potest tamẽ via exceptionis, quia tũc suas vel suorũ prosequitur iniurias [t]: potissimũ si in recriminatione delicti causa reiicitur in accusatorẽ. Nã tũc sępè id prodest ei proposuisse, si non ad pœnam euitandã, saltẽ ad minuendã [v]: interdũ ad submouendũ accusatorẽ, quo non existẽte legitimo, non est reus diuexandus, sed absoluendus [x]. 4 Forsan & ob crimen ab accusatione repellitur, quia & is in reatu est [y]. Et qui trabẽ gestat in oculo, temerè præsumit eiicere festucam de oculo fratris [z]. Sicq; dominus ad eos, qui detulerant adulteram, dixit, *Qui vestrũm sine peccato est, iaciat primus in eã lapidem* [a]. Neque viles personæ admitti debent,

g c. super his, de accusat.
h l. 1. de excep. in P. § 1. eod. tit. ap. Iustin. c. 2. §. nos autem, & seq. de ordin. cogni.
i c. testimonium, de testib. c. 1. de except.
k c. præsentium, de testib.
l cap. fin. de cognat. spirit.
m d. l. 2. de except. P.
n l. vt vim, de iust. & iure, l. itaque, ad leg. Aquil. in P. l. 2. ad leg. Cor. de sica. in P. l. 1. quan. lice. sine iudi. se vind. lib. 3. C. titu. 27.
o l. 1. de bon. cor. qui mor. sibi consc. in P.
p l. 3. §. quod ait prętor de inc ruin. & nauf. P. l. si donaturus, §. 1. de condi. cau. da. l. in re mand. C. mand. l. si quis, §. sicut, de petit. hæred. in P, cap. cùm in ecclesia, de electio.
q l. iniuriarum. §. 1. de iniur. P.
r l. si cui crimen, §. 1. de accusat. in P.
s Vlp. l. is qui reus, l. 5. de publ. iud. in P. lib. 48. P. titul. 1.
t l. neganda, qui accusa. non poss. C.
v l. vito & vxore, sol. matri. in P. l. 2. §. si publico, ad leg. Iul. de adulter, lib. 48. P. titu. 5.
x c. 1. de accusat. lib. 5. Decreta. titul. 1. ca. fin. §. actor, 6. q. vltim.
y ca. qui sine, 3. q. 7, ca. postulatus, eod.
z D. Matth. c. 7. can. multi, 1. q. 1. ca. qui crimen, 6. q. 1.
a D. Ioan. Euang. capit. 8.

debent [a], neque aliæ, quæ posteà Deo fauente in accusatione explicabuntur. Quærendumq́; in iudicio, cuius sit cōuersationis & fidei, qui accusat, & is qui accusatur [b]. Sicuti in testamentis illa præcedit quæstio, num qui testatus est, haberet testamēti factionem [c]. Proinde obseruare oportet reos, vt si quas huiusmodi contra accusantes habeant exceptiones, proponant, antequam inter reos recipiantur: nam posteà parùm aut nihil prodessent [d]: nisi postquam inter reos recepti fuerint, cognitum tantùm accusatoris sit illis crimen, vt tradit Panormita. [e] Porrò inter reos nomen recipitur accusati, post libelli accusationis oblationem, & litis contestationem, vt fert communior interpretum sententia, quam probat & Baldus de Perusio [f].

a cap. cùm in tua, de sponsal.
b ca. quærendum, 2. q. 7. cap. in primis, 2. q. 1. Gellius, lib. 14. c. 2.
c l. si quæramus, de testam. in P.
d l. si maritus, § præscriptiones, ad leg. Iul. de adult. in P. l. hos accusare, § hoc beneficio, de accusat. in P. c. exceptionem, de except. c. cùm exhibita, de iudic.
e Panor. in c. 1. de accusat. num. 2. & 3.
f Bal. in practi. iudici. tracta. de quæstio. criminalib. fa. cit & auth litigiosa, circa med. de litigio. C.

De querela seu querimonia, & inquisitione criminum. Cap. 6.

1 *Inquirere quid. & inquisitio non fit, nisi aliqua præcedat denunciatio: & qualis illa denunciatio.*
2 *Querela & querimonia quid.*
3 *Iudex vindicare monitus crimen contemnens, pœna criminis dissimulati tenetur.*
4 *Inquisitio de quo facienda, & quomodo.*
Decretum inquisitionum quid, & quando statuatur. eod.
5 *Comprehendi qui delinquentes possunt, non expectato iudicis mandato.*
6 *Inquisitio criminum à iudice quando fieri debet.*
Archiepiscopus visitando prouinciam debet inquirere de criminibus cleri. eod.
Vt testis denuncians crimen potest à iudice examinari.
7 *Rumor, accusatoris instar est.*
8 *Manifesta quæ dicantur.*
9 *Notorium crimen quot modis dicatur.*

SCIVNT omnes, etiam leuiter eruditi, inquirere esse idē quod 1
diligētius abdita indagare: quasi intus quærere, & secreta detegere, & in iudicium deducere, vt ait Bartholus [g]. Inquisitio nulla fit, nisi præcedente aliqua denunciatione seu monitione, vel hominis, vel rumoris, vel legis. Denunciatio hominis 2
fit, vel per eos, quorū particulari causa interest, & dicitur querela: vel per delatores, qui denunciant, cùm sua particulariter non intersit [h]: vel per aduocatos fisci, vel alios officiales, vt dicūt. Denunciatio per rumorē, est diffamatio alicuius personæ, vel patrati delicti: legalis denunciatio, quādo officiū iudicis lex monet delinquentes inquirere, & punire. Querela est, quā vocant pragmatici, *la plainte*, dū quis cōqueritur apud acta, vel per libellū, de iniuria sibi illata, vt iudex secūdū eā denūciationē inquirat, & vindicet [i]. Vocāt iuris Pōtificij authores querimoniā, quā inquisitio sequatur [k]. Nā iudices 3
interpellati voce illa viduæ Euāgelicæ, *Vindica me de aduersario* [l], tenētur officiū exhibere implorātibus: aliàs enim in secretis, nisi moniti de negligētia, nō tenētur [m], quia plura possunt aliis esse cognita, quæ iudicem latere possunt [n]. Et quāuis cōquirere debeat ex officio delinquētes, tamē id ppetuò necessitatis nō est, vt cū accuset [o]: si dissimulet tamē vindictā monitus, supplicium illi
imminet, quod inferre contemnit [p]. Porrò inquisitio specialis post denūtiata 4
crimina

g Bart. in l. transigere, nu. 15. de transl. C. Explicat quæstio. inquisitio. idē Bartho. potissimū in l. 2. §. si publico, à num. 9. vsque ad 18.
h c. inquisitionis, §. 3. de accusatio. l. delator, de iure fis. P.
i l. si quis iniuriā, l. 8. de accusatio. C.
k can. si quis presbyter, 11. q. 3.
l D. Luc. c. 18.
m l. 1. §. magistratib᷒, de magi. conuen. P. l. 4. § hoc autem, de dam. inf. P.
n ca. de manifesta, 2. q. 1.
o l. nō quicquid, de iudic. in P.
p l. fin. C ne sanctum baptis. reiter.

crimina, vel à delatoribus, vel ab accusatoribus ipsis, iuxta libellum nunciationis vel accusationis fit: quia qui denuntiant vel accusant, tenentur nuntiata probare [a], quod fit per inquisitionem, & debent sisti testes iudici, vt doceant de crimine [b]. Quod si magnum sit, is iubebit accusatum vel vinculis tradi, vel capi [c]. Vocant nostri pragmatici, *decret de prinse de corps*. Quod decretum decernitur visis testationibus testium. Interdum etsi leuior accusatio, iubebit sisti iudicio stata die accusatum: vocant *decret d'adiournement personnel*. Decretum autem visis probationibus inquisitionis eam ob rē exigi constat: quòd nemo in carcerem duci, prehendi, iudicioue sisti de-
5 bet, quin prius mandata ea de re iudicis præcedant [d]. Paucis exceptis, in quibus ex legis authoritate, & prehendere fugientes fures cum re [e], & testandi criminis causa [f] licet: vt & in grauioribus inquirere reos quilibet potest, vt eos exhibeat iudicio, veluti adulterantes monetam [g], raptores [h], & similes. Posteà enim prehensione facta auditur prehensus, & suo marte
6 criminis quæstio terminatur. Ex officio iudex inquirit, vel proprio motu, vel monitus à fama & rumore. Proprio motu, quia vt in præcedentibus dictum est, ad officium eius pertinet prouinciam maleficis hominibus purgari [i]. Sic Innocent. 4. summus pont [k]. officium archiepiscopi visitantis diœceses esse tradit, inquirere de ministrorum rerum ecclesiasticarum actis & criminibus circa officia diuina, & ea referre punienda ad proprios iudices ordinarios: vel eadem, si manifesta, & in negligentiam proprij episcopi, punire. Potest & in hac inquisitione quæ officio fit, iudex examina-
7 re in testem, denuntiantem [l]. Rumor, & manifestum, interdum iudici inquirendi dant citius ansam: & sic intelligimus quod traditum est, inquisitionem præcedere clamosam denuntiationem [m]. Quia & in rumoribus iudex non debet immorari, sed veritatem exquirere [n]. Non enim tunc in diffamatione suborta expectatur accusator alius, sed probatio certior. Sicut nec in manifestis: nam euidentia patrati sceleris non eget etiam accusatore [o]: neque manifesta egent probatione [p], scilicet formali & accusatoria. Probatio tamen alia exigitur eorum, qui crimini adfuerunt, quos iudex ante sententiam condemnationis testato audire debet: cùm iudiciales actus omnes ad fidem gestorum conseruandam, diligenter & verè describi de-
8 beant [q]. Verùm hîc obseruandum est, quædam esse quæ manifesta sunt iudici, & aliis ignota: quædam, quæ ignota iudici, & alis nota: quædam nota sunt iudici & aliis. In primo casu sine accusatore, & legitima probatione, iudex non punit delictum: quia iudex, & accusator esset. In secundo idipsum locum habet. In tertio autem, sine solemnitate ordinaria plectit [r].
9 Est quoque hîc adhibenda distinctio notorij criminis [s]. Nam quoddam est notorium, notione facti, quod mutari non potest: quale est, quod oculis subiicitur, nec probabiliter negari potest, quòd operis habet euidentiam [t]. Aliud crimen publicum notorium, ratione famæ tantùm [v] Porrò publicum testimonium, nec fama, non inducunt condemnationem: at notorium facto, contrà. Etsi publicum contrarium testimonium minuat famam: oportet enim habere testimonium bonum, si fieri possit, & ab iis qui foris sunt [x]. Quando autem fama & notorium exigant probationem, & quæ propriè notoria & manifesta sint, videbis fusè tractatum in glo. c. vestra, in verbo, *notorium*, & in c. tua, in ver. *non ex euidentia*, de cohabitа. clerico. & mulier. apud Grego. & c. cùm olim, de verb. sig. Est & textus singularis Damasi papæ, qui ex locis sacræ paginæ arguit, quòd licet apertissima sit aduersariorum reprehensio: nihilominus decet ab iis, qui dati sunt ad eorum examinatione, ordinem seruari [y].

a de accusato. l. si cui crimen, de accusat. P. cum similib. ibi nota. de denunciatore, l. ea quidem C. de accusato. l. ab accusatione, §. nuntiatores, ad S C. Turpil. l. diuus Adrianus, de custod. reor. in P.
b §. & quoniam sancimus, de testib. in Auth. c. 1. de iudic.
c l. Diuus Pius, de custod. reor. P.
d l. fi. C. de exhiben. reis.
e l. interdum, 58. §. qui furem, de furt.
f l. capite quinto, ad leg. Iul. de adult. in P.
g l. 1. de fal. monet. C.
h l. 1. de rapt. virg. C.
i l. congruit, de offi. præs. in P. cum simi lib. sup. in principio, de criminum disquisitione dictis.
k c. 1. §. sanè, de censi. in 6.
l Barth. in l. diuus, de custo. reor. per c. licet Heli, de simo. c. in omni negotio, & ibi glo. de testib. Angel. in tract. malefic. ver. necnon à denuntiante, nu. 21.
m c. inquisitionis, §. tertiæ dubitationis, c. qualiter & quando, in 2. de accusa. c. licet Heli, de simo.
n c. cum oporteat, de accusat.
o cap. euidentia, eo.
p ca. de manifesta, 2. q. 1.
q c. quoniam contra, de probatio.
r hæc probantur in d. ca. de manifesta, 2. q. 1.
s dist. tradit glo. in d. ca. de manifesta.
t c. vestra, de cohabitat. cleri. & mulier.
v c. tua, eod. tit.
x ca. iubemus, de consecra. dist. 1. can. 1, 24. dist. 3. ad Timoth. 3.
y ca. eorum quiaccusantur. 11. q. 3.

De accusatione solemni. Cap. 7.

1 *Accusatio solemnis quid.*
2 *Libelli accusatorij forma.*
3 *Inscriptio in libello accusationis cur exigeretur. & nu.6.& seq.*
4 *Scriptura cur in quibusdam exigitur negotiis.*
5 *Denunciator sine calumnia pœna desistit ab accusatore.*
7 *Inscriptio in quorum accusatione criminum non sit necessaria.*
Vxorem de adulterio ex sola suspitione maritus accusare potest.eod.
8 *Calumniari quando apertè quis dicatur: & quæ à calumnia excusare possunt.*
9 *Periculum vbi maius, ibi cautius est agendum.*
10 *Accusatio criminum inuenta ad conseruandam humanam societatem.*
11 *Reges Aegyptiorum mortui ante funus vel laudati, vel vituperati.*
12 *Accusationes vera laudabiles, vtplerumque etiam ex zelo inuidiæ.*
13 *Inuidia vitium pessimum quale.*

ALIA species accusationis in iudicium delatæ, propriè accusatio solemnis dicitur. Quæ est [a], delatio & persecutio vsque ad sententiam [b] criminis, facta coram iudice per libellum [c], verbis conceptis descriptum, & porrectum eidem iudici, ad vindictam publicam. In quo postremo differt à querela, quæ opem implorat, nec vindictam petit, nisi per consequentiam: hæc autem principaliter eò dirigitur [d]. Libelli inscriptio suam habet conceptam formam & solemnem apud Paulum iurisconsultum [e], vt adiiciatur tempus certum, quo crimen commissum est, quodq; certum sit, adiecto consule administrante, vel tunc imperante principe. Deinde secundò, vt nomen inseratur magistratus, coram quo proponitur accusatio. Tertiò, explicetur persona quæ accusatur, & cum qua deliquerit. Quartò delictum, de quo accusatur. 5. Locus, in quo commissum est. 6 Vt qui accusat, subscribat per se, vel per alium, si literas nesciat, libellum. In primis itaque inscriptio exigitur, nempe vt accusatio ex scripto concepta porrigatur, & præcedat accusationis propositionem [f]: etiam si de seruorum agatur accusationibus [g]. Nec quicumque in discrimen capitis accersitur, statim reus existimandus est, si accusetur: sed debet qui crimen intendit, primùm in iudicium venire, nomen rei indicare, vinculum inscriptionis accipere, & custodiæ similitudinem [h]. Sic in inuolutis negotiis exigunt leges vtplerumque scripturam, vt eorum probatio facilior & firmior perseueret: vt in emphyteosi [i], mandatis principum [k], literarum obligatione [l], & aliis similibus. Potissimùm & in forensibus negotiis, quanquam ciuilibus libellum porrigi oportet [m]: nec sola denunciatio facit accusationem [n]. Ideò & potest post eam quis ab accusatione abstinere, idq; sine nota calumniæ non inscribendo. Verumtamen posteà volens accusare, non auditur: atque sicut inquisitionem denunciatio, sic accusationem inscriptio præcedit [o]. Sunt in manibus plures rationes inscriptionis: referam paucas, quæ & ad illam pertinent, & docent cur hæc solemnitas in accusatione tantoperè desideretur. Prior ergo, ne temerè quis prosiliat ad accusationem, cùm sciat ex conceptione inscriptionis & subscriptionis sibi non forè inultam calumniam [p]. Siquidem per hanc paginam inscriptionis obligat se quodammodò accusans, & fideiussorem exercenda de lite præstat [q]. Sic dicimus non prius insimulanti, id est, accusatori præberi assensum, quàm se solemni lege vinxerit: ne temerè reus vexetur

Marginal numbers beside the text: 1 (first line), 2 (Libelli inscriptio...), 3 (In primis itaque inscriptio), 4 (Sic in inuolutis negotiis), 5 (nec sola denunciatio), 6 (Sunt in manibus plures rationes).

a colligitur ex l.vni. de famo.libell. C.
b l.qui cùm natu maior, l.14.§.accusasse, de bon. libert. lib.38 P.tit.2.
c l.1.§.sanè, de famo. libell.C.
d l.1.§.quod autem dictum, de off.præf. vrb.lib.1.P.
e Paul.l. libellorum, l.3o de accusatio. lib.48.P.tit.2.
f d.l.libellorum, & l. in criminalibus, & l.fin. de accusat. lib 9 [illegible].ca accusatio,2.q.8.
g l.si seruos,l.23.de accusat.in P.
h d.l.si.C.de accusa.
i l.1.de iure emphyt. C.l.contrahitur, de pigno.in P.
k l.1.C.de manda. princ.
l §.1.de liter. obligat l.generaliter, C. de non num. pecu.
m auth.offeratur, de lit.contestat.
n c. licet in beato Petro, de accusat. apud Gregor.
o c.qualiter & quando.in 2.§.fi.de accusatio.
p l.si cui crimen, de accusat.in P.
q l.qui crimen, qui accus.non poss. C.

xetur [a]. Ideò prius accusator profitetur crimen se probaturum, alioquin pœnam eandem, quam meretur crimen illatum, subiturum [b]. Quod & statuit Theodericus Francorum rex olim. Etsi Germanorum lex 60. tantùm solidis puniat, vt ait Iustinus Goblerus [c]. Estque hæc pœna talionis, de qua in pœnis diximus. Sic periculo capitis sui accusatos facilè à falsa accusatione retardatur, & ea, quæ probare non potest, in alterius periculum non conii-ciet [d]: & potius in priuatis delictis eliget agere ciuiliter, in qua actione non exigitur inscriptio [e], cùm in illis & ciuiliter & criminaliter agi possit contrà, quàm in publicis, in quibus accusatio desiderat inscriptionem. Pauca tamē
7 excipe, vt si maritus iure mariti accuset de adulterio vxorem, quod potest sine inscriptione, dum ei concessum est eandem & ob suspicionem accusare [f], intra sexaginta dies à crimine cognito, intra quos tantùm marito sine inscriptione licet accusare, & hoc est iure mariti accusare [g]: exactis autem iustis his diebus, aliis adulterium iure ciuili licet accusare, & ipsi quoque marito, sed non nisi cum inscriptione: quod & ad patrem pertinet accusare filiam de adulterio volentem [h]. Et hodiè in Gallia, etsi accusandi licentia priuatis adempta sit ad vindictam publicam, nisi quatenus sua interest ciuiliter: tamē qui denunciat aduocato vel rationali regio, aut qui accusat, debet se subscribere libro denunciationum, vt si deficiat in probatione docenda rationali,
8 detur actio in eum reo, facta indicatione delatoris. Tuncq; erit notio, num omnino calumniatus dicatur. *Nam*, dicebat Cicero [i], *accusatores multos esse in ciuitate vtile est, sed hoc ita vtile est, vt non planè illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam, verumtamen quanquam abest à culpa, suspicione tamen non caret: tametsi miserum est, tamen ei qui accusat, possum aliquomodo ignoscere. Quum enim aliquid habeat, quod possit criminosè ac suspiciosè dicere, apertè calumniari & ludificari sciens non videtur.* Oportet enim aliquem postulatum calumniæ, in euidenti calumnia deprehendi, vt si sciens, falsa crimina detulerit: aliâs, si per errorem, calumniatus non censetur [k]. Vnde duæ formulæ sententiam dicendi, *non probasti, vel calumniatus es* [l]. Potest & extra calumniam præuaricari, dum vera abscondit crimina colludens cum reo, dissimulans veras probationes, & excusationes falsas admittens: & tergiuersari, dum in vniuersum ab accusatione desistit [m]: quorum diuersa pœna. Excusat & à calumnia iustus accusandi dolor, vt si pater quempiam reum cædis filij detulerit [n].
9 Altera ratio istius inscriptionis est, eò maturiùs & cum maiori solemnitate tractandum esse negotium, quò grauius est, & maius versatur periculum [o]. Proinde conceptis & ordinatis verbis tractanda est causa, in qua cum capite, & de fortunis omnibus periclitatur reus [p]. Tantoque subtili & diligenti notione res est quærenda ante sententiam, quantò difficilius est post executionem reuocatio [q]. Vtilius & sontem absolui, quàm innocentem causam dicere, & condemnari [r]: cùm impediri malam rem sit melius, quàm
10 concedi malè, vt ait Cicero [s]. Deinc tertiò, vt constat, accusationes inductas esse, & inuentas ad conseruandam integram societatem hanc humanam, quodq; peccata nocentium expediat esse nota [t]. Et posteà citius sanentur mala, vel tollantur, ne virus illorum cæteros inficiat, vel lædat: vel ne ipsa insanabilia reddantur, mora castigationis suspensa. Tantò enim grauiora, quantò animam diutius detinent alligatam [v]. Metu autem accusationis continentur in officio homines, cauen-
11 tes ne quippiam reprehensione dignum admittant. Atque laudabilis fertur fuisse consuetudo Aegyptiorum, qua mortuo rege antequam funeri mandaretur cadauer, erat institutū, vt per sacerdotē, qui erat proximior regię dignitati vita eius omnibus præsentibus referretur ex alto suggestu, num segnis aut deses in bello: & si vitia præualerent, honore funeris priuaretur, vt narrat Diodorus Siculus [x]. Neque carent sua laude, qui sincerè accusant, iuuantq; rempub. morbos indicantes, quibus affligitur: cùm veritatem in
12 publicas aures, lucemq; deduxerunt [y]. Proinde æquum maximè & vtile fuit, qui

a l. 2. §. ex longinquo, de exhib. reis C.
b ca. quisquis, & ca. qui crimen, 2. q. 8. ca. nullus introducatur, §. inscriptio, 4 q 4.
c in constit. Caroli 5. de reb. capital, art 12.
d l. in priuatis, ad S C. Turpil. l. ab imperatore, de præuaric. in P. l. fi. de priua. del. in P. l. fi. C. de accusatio ca. nō probauerit, 2. q. 3. ca. qui calumniam, 5. q 6.
e l. fi. de priua. del. in P. l. fi. de furt. in P.
f l. quamuis adulterij, §. in primis, ad leg. Iul. de adulter.
g l. iure mariti, C. eod. l. ob commissa, eod. C.
h l. 2. §. si simul, ad leg. Iul. de adulter. in P.
i Cic. pro Ros. Ameri.
k l. 1. ad senatusc Turpil. lib. 48. P. tit. 26.
l d. l. 1.
m d. l. 1. per totum, ad S C. Turpill. P. c. 1. de collu. deteg. l. præuaricatores, de ver. sig. l. athletas, §. præuaricator, § calumniator, de iis qui not. infa. tot. tit. de præuari. in P. l. 1. C. ad S C. Turpil.
n Constanti. Harme. lib. 6. Prompt. iur. tit. 6. l. fin. de publ. iudic.
o c. vbi periculum, de elect. in 6. can. quiescamus, 43. di. l. 1. §. sed etsi quis, de Carbon. edi.
p l. addictos, de episc. audi. C. l. addictos, C. de appellat. lib. 7. tit. 6 2. c. veniens, eo. ap. Greg. & ibi glo.
q ca. si. 8 q. 2.
r l. absentē, de pœn. in P. Cic. pro Rosc. Ameri.
s Cic. 3. de Legib.
t l. cum qui nocentem, de iniur. in P. l. lex Cornelia, §. f. eod l. 1. de iis qui latro. occult. l. 1. §. accusatoribus, de fal. mone.
v c. non satis, cum seq. de simo. c. fi. de consuetud.
x Diod. Sic. lib. 2. c. 2.
y l. nulli, l. 28. in fine, de episc. & cler. C. l. 1. de famo. libell. C.

quibusdam arctioribus & solemnibus cancellis accusationes constringere, quod nulla iuris ratio aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus [a]. Alioquin satis per se accusatio, si à frequenter accidentibus arguere liceat, videtur inferri à zelo, & stimulis inuidiæ [b]. Dicta ideò genus illaudabilis intentionis [c]: siquidem inuidia vitium 13
est detestabile, vtpotè tristitia ex alienis bonis, vt scribit Ioannes Damascenus [d], & D. Augustinus [e]. Nemo enim cùm suæ virtuti fidet, alteri inuidet, teste Cicerone [f]. Et vt Ouidius ait [g],

Summa petit liuor, perflant altißima venti.

Nec peius damnum ipsa inuidia [h]. Accedit & detractio calumniæ, quæ prætextu boni publici sæpè bonos & probos perturbat, & diffamat, atque vellicat, quibus obuiam iri oportuit, & probationum onus inscriptione expetere: alioquin parùm abesset accusatio à iniuria libelli famosi, quæ tamen & punitur acerrimè [i].

a l. nulla iuris ratio, de reg. iur. in P. l. quod fauore, de legib. C.
b ca. si omnia, 6. q. 1.
c can. si quis episcopus, 2 q. 7.
d Ioan. Damasc. lib. 2 de Orthod. fide.
e D. Augusti. super c. 4. Genes.
f Cic. Philipp. 9.
g Ouid. 1. de remed. Amor.
h ca. sunt plurimi, 6. q. 1.
i l. lex Cornelia, § si quis librum, de iniur. in P. l. ob carmen, de testib. l. is cui, §. fi. & l. cum lege, de test. in P. l. 1. de famo. libel. C. l. itē ap. Labeonem, § ait prætor, vers. si quis libello dato, de iniur. P.

Cur nomina accusantium, accusatorum, & iudicum apponantur libellis accusationis. Cap. 8.

1 *Condemnari nemo debet, antequam nomen eius delatum sit.*
2 *Nomen personarum facit cognitionem.*
Nomina plerunque referunt mores personarum, quibus induuntur. eod.
3 *Nomen inhonestum capere nemo conditione grauari potest, & legatum nihilominus illa relictum capit.*
4 *Forum in criminibus quorum ratione quis sortitur.*
5 *Errones seu vagi vbi conueniri, & damnari debeant.*
Latrunculatorum in quos est iurisdictio. eod.
6 *Iudex competens criminum quis.*
7 *Domicilium principale alicuius dupliciter dicitur.*
Domicilium beneficiati, & beneficij locus. eod.
8 *Iudices plures vnius personæ qua ratione esse possunt.*
9 *Iudicibus pari potestate donatis concurrentibus potior tempore, prior iure.*
10 *Iudicibus coram variis vocatus ad præuenientem se remitti postulare debet.*

REFERT Pausanias [k] Callicratem Achæum, coram decem 1
legatis, qui à senatu Romano missi erant, ad res Macedoniæ componendas, quendam supposuisse, qui frequentissimo Achæorum conuentu queri cœpit à potentioribus pecunia, & aliis modis Perseum regem contra Romanos adiutum, postularétq; vt rei capitalis damnarentur, suo quemque nomine posteà indicaturum. At id periniquum visum esse vniuersæ concioni, & contendere vt nominaret eos palàm: ius non esse omnino quemquam condemnari, cuius nomen nondum esset delatum. Neque in dubium venit 2
actorem, reum, & iudicem legitimum constituere iudicium, sine quibus esse nequeat [l]. Proinde vt nouerimus quæ sint istæ personæ, & an sint legitimæ, nomen proferri debet & cognomen, vnde habeatur notio earum [m]. Arguunt & quidam, quamuis hoc sit argumentum plerumque fallax, ex nomine probitatem, vel malos mores hominum. Et Claudianus Mamertus [n].

k Pausan. lib. 9. in Achaicis.
l l. inter litigantes, & l. Iulianus, de iudic.
m l. 1. de mutat. nomi. C. §. si quis in nomine, de lega. Titus Probus, in epito. lib. 10. Valer. Maxi.
n Claud. Mamert. episc. Vienens. ad C. Solinum.

Ne

Nomen dici putant, inquit, *quod rem notam faciat, sitq; velut rerum imago*. Arguūt & aliquando literæ sacræ à nomine personarum, vt Abigail improbat maritum [a] à nomine, quo Nabal dicebatur. נבל, Nabal enim stultum significat. Et secundum aliquam proprietatem putantur imposita nomina patriarcharum, vt Isaac, à risu: Iacob, supplantator, sic de aliis: vt Michael, qui sicut Deus, Raphael, medicina Dei, & in aliis, quæ percurrit Eusebius Pamphili [b]: docet & Plato in Cratylo. Vnde & Metianus iurisconsultus remittit hæredi conditionem à testatore impositam, vt ferret nomen inhonestum, veluti vespilionis: cùm sit habenda cura honesti nominis, & dignitatis [c]. Iudicis porrò nomen propriū, & dignitas adiicitur, vt appareat num is cōpetens sit, aut forū eius. Quēadmodum enim delinquentiū personæ tripliciter cōsiderātur: nēpe, vt errones & vagi: vel ratione loci domicilij: vel ratione criminis admissi: totidem etiā modis iudicis iurisdictio considerari debet [d]. Errones quippe delinquentes, qui statum, certumúe non habent domicilium, vbicunque reperti fuerint, etiamsi alibi, quàm vbi comprehenduntur, delinquerint, plecti à latrunculatore possunt [e]. Hi sunt hodiè, qui dicuntur præpositi, seu *preuostz de mareschaux*, quibus hæc iurisdictio concessa in errones, & in domicilium quoque habentes ex certis criminibus, veluti in latrones obsidentes vias, & eos qui turmatim hostili more depopulantur agros, & hospites suos spoliant, prædantur, rapiunt mulieres [f]. Iubent & principes Carolus 8. [g] Ludouicus 12 [h]. contra errones delinquentes, procedi à iudicibus regiis, nonobstantibus appellationibus aut intercessionibus, seu vt dicunt oppositionibus quibuscunque, vsque ad sententiam torturæ & mortis. Indignum enim est tandiu à propriis municipiis aberrantes, priuilegiis aliorum annumerari [i]. Ordinarij autem iuris est, iudicem competentem criminis admissi eū esse primum, qui in loco, vbi delinquitur, iudicat [k]. Et ita quoque fieri expedit exempli causa, vt ibi pœna emendet quod delictum offendit, & alij à simili perterreantur: potissimùm in grauioribus criminibus [l]. Et quamuis ratione domicilij ius sit iudici inquirendi de maleficiis incolarum alibi delinquentium, vel eorum qui ibi bona habent, & ius condemnandi [m]: nihilominus tamen remitti solent puniendi ad iudicem loci, in quo delictum admissum est [n]. Extra hos casus qui cognoscit de crimine extra territorium suum admisso, sententiam perperàm dicit & nullam [o]: vt sententiam à non suo iudice dictam ius improbat [p]: & extra territorium ius dicenti impunè non paretur [q]. Cæterùm vt hæc dilucidius appareāt, de domicilio pauca subnectamus. Domicilium principale dicitur dupliciter, vel ratione habitationis locus, in quo quis solitus est maiori ex parte temporis habitare, & residere [r]. Sicuti domicilium principale clerici beneficium habentis, dicitur locus beneficij, cui assiduitatem debet [s]: non autem si non habeat assiduitatem seu residentiam annexam, vt notat Panormita [t]. Et quot habet quis sacerdotia, totidem habebit principalia domicilia, si annectatur assiduitas, vt tradit Archidiaconus [v]. Iubent autem iura omnibus beneficiis seu sacerdotiis residentiam præfectorum [x]: quanquam ex dispensatione permittatur aliquando absentia. Vbi etiam quis dignitatem exercet, domicilium habere videtur, vt & ibi possit conueniri [y], quia & ibi larem fouere dicitur, & habitare [z]. Secundò domicilium ratione maioris partis patrimonij [a]: etsi in diuersis locis quis solitus sit habitare, & in vtrisque dicitur habere domicilium [b]. Tertiò & sumitur domicilium ratione tantùm originis, & natiuitatis propriæ: quamuis quis alterius municipij sit incola. Sic filius dicitur alibi natus, quàm pater, sequi originem patris, non domicilium [c]. Porrò qui extra loca prædicta sunt, & extra domicilium, dicuntur aduenæ & peregrini vbi sunt, si inibi non habeant pergulam vel armarium [d]. Ex quibus constat vnius personæ plures posse concurrere iudices, quibus & priuilegia personalia alios possunt addere: veluti scholasticis legum tres alij iudices concessi, episcopus, rector

Margin paragraph numbers: 3 (docet & Plato), 4 (spilionis), 5 (si: totidem), 6 (rari), 7 (nectamus), 8 (natus).

a 1. Reg. 25.
b Euseb. Pamph. lib. 11. de præpa. Euāg. c. 4.
c Metia. l. sed sciendum, ad Trebell. in P.
d l. 1. C. vbi de crim. agi oport.
e notat Bart. in l. hæres absens, §. proinde nu. 4. de iudic. de latrunculat. in l. solemus, §. fin. de iudic. in P.
f extat constitu. regia Franc. 1. de la iurisdiction des preuostz, anni 1536 ... 5. Ianuarij.
g in constit. Caro. 8. art. 55.
h in constit. Ludo. 12 art. 90. 91. 92. 94. in publica. an. 1499.
i l. si quis, de domest. & protecto. lib. 12. C.
k auth. qua in prouincia, vbi de crim. agi oport. l. 1. C. vbi senat. vel clar. l. si cui crimen, §. idem imperator, & l. fi. de accusa. in P. c. postulasti, & c. fi. de fo. compet.
l l. capitalium, §. famosos, de pœn. in P. l. 1. ad leg. Iul. pecul. C. c. 1. de rapt. ap. Grego.
m l. 1. & 2. vbi de crim. agi opor. C.
n §. si verò quis cōprehensorum, vt. au. li. indi. lic. hab. lo. sit. incoliar. 94. solet, de custo. reo. in P. l. de sesso, cum, de re milit. in P.
o clem. pastoralis, §. rursus, de sen. & re iudic.
p l. 1. si à non compe. iud. C. c. ad audientiam, de consuet. c. at si clerici, de iudic. can. in primis, vers. de persona, 2. q. 1.
q l. fi. de iurisd. om. iudic.
r c. fi. de paroch. Feli. in c. postulasti, de fo. comp.
s d. c. postulasti.
t Panor. in c. 1. eod.
v Archid. in can. clericis, 21. q. 1. & in summa, 1. q. 6.
x c. ad hæc, de præb. ap. Gregor.
y l. 2. vbi senato. vel clariss. C.
z l. tres tantummodo prætores, C. de off. præf. præto.
a d. c. postulasti, de fo. compet. d. l. 2. vbi sena. vel clariss.
b l. assumptio, §. filius, & l. Labeo, ad munic. P.
c d. l. assumptio, §. filius, & l. libertus, §. patris, eod.
d l. hæres absens, §. at si quis, de iudic. in P.

rector prouinciæ, & doctor sub quo student [a]. Sunt & dignitatum quarundam alij iudices, & crimina capitalia quædam, & maiestatis, quæ proprios, nec ordinarios aliorum habent iudices. Concurrunt & in aliis criminibus 9
plures parem potestatem in commissa crimina habentes. Inter quos potior, qui diligentior est, vt vbi cœptum est iudicium, ibi finem debeat accipere [b]: præuentione facta, vel sola citatione [c]: non autem sola libelli porrectione iudici facta, vel querela proposita, quia ex his non videtur res in iudicium deducta [d]. Quòd si iudices, qui æqualis sunt potestatis, & æqualem exercere possunt iurisdictionem, circa idem crimen pari diligentia concurrant, vt vterque inquisierit, vadimonium vel præhensionem vno & eodem die decreuerit, cùm non possit hinc discerni quis præuenerit iudicium, vterque rectè cognoscet, donec reus vel alius ad supremum quoddam tribunal prouocauerit: quòd ob concursum iurisdictionum alicui eorum ex integro committat vel remittat, vel sibi notionem causæ ob iurisdictionum controuersiã retineat, vt fieri solet. Concurrunt autem in iurisdictione, quia cùm pares in ea notione sint, par parem prohibere ne cognoscat non potest: nec in parem par habet imperium [e]. Deinc cùm quilibet horum habeat iudicij iurisdictionem concessam, ad necessitatem officij cuiusque pertinet, crimina inquirere, & de illis cognoscere. Quippe iudicare munus publicum est [f]: cui necessitas iudicandi adhæret [g]. Et proinde si iudex interpelletur ab eo, qui se passum delictũ dicit, tenetur officium ei impartire: alioquin & conquerenti nomine damnorum teneretur [h]. Sic in hac necessitate, & dum in dubio est animus, quis iurisdictione præuenerit, melius est verbis edicti seruire, vt vterque cognoscat [i], & tutius vtilius sequi [k]: vtilius autem nihil, quàm purgari prouinciam hominibus sceleratis [l]. Quod ad officium moderatoris reipublicæ pertinet [m], Citiusq; crimen detegetur, quod à pluribus indagatur. Neque argui ideo potest iudex vnus, quòd alio de eodem crimine inquirente & cognoscente, ipse quoque prout onus impositum est, cognoscat: quia & facti alieni iusta est ignorantia [n]. Verumtamen hîc obseruandum 10
est, causa delicti à pluribus iudicibus tractata, reum coram diuersis factum, ad vnum eorum qui præuenerit petere se remitti debere: quod & fieri debet: aliter iusta est prouocandi causa. Neque causæ continentia in diuersa tribunalia diuidi debet [o]. Ne accidat illud absurdissimum, pro eodem delicto bis eundem puniri, quod iure vetatur [p]: vt ne de eodem crimine bis quæratur [q].

a consti.habi. ne filij pro patre, C.
b l.vbi cœptum, & si quis posteaquam, de iudic. in P. c. postulasti, de fo.compet.
c c.gratum, de offic. deleg.
d l.non videtur, de iudic.in P.
e l.ille à quo, §.tempestiuum, ad Trebell. in P. l.nam magistratus, de arbit. in P. c. cũ inferior, de maior. & obed.
f l. quippe iudicare, de iudi. l. nã quod, & l. ille à quo, ad S C. Trebell. l. filiusfam. de iis qui sunt sui vel ali. iur.
g Archad. in l. munerum, §. iudicandi, de muner. & hono. in P. l. penul. §. qui suiũ, de vaca mun. l. fi. ad magistratũ, de decurio. lib. 10. C.
h l.1.§. magistratus, de magist. côueni.
i l.1.§ sed etsi sciente, de exercit. acti. in P.
k l. si quis intentione ambigua, de iudic. in P.
l l.ita vulneratus, ad leg. Aquil. in P.
m l. congruit, de offic. præsid. l. 4. §. mandatis, ad leg. Iul. pecul.
n l. pen. pro suo in P.
o l.nulli, C. de iudic.
p l.senatus, de accusat. in P. l. licet, §. fi. nau. caupo. in P.
q l. si cui crimen, §. 2. de accusat. in P. l. sanctio legum, de pœn. in P. ca. diuina clementia, de pœnit. dist. 4.

De iudice legitimo criminis admissi in via publica, seu regia. Cap. 9.

1 Via publica commissum crimen cuius iudicis habeat forum.
2 Iudices regij non soli priuatiuè super alios cognoscunt de delictis commissis in via publica. & 3. & 4.
3 Via publica, via regia.
4 Viarum publicarum cura ad quos pertinuit.

QVIA incidimus in concursum iurisdictionum, quotidiana 1
& vtilis quæstio paucis explicanda, quæ legitimum quærit iudicem in delicto in via publica commisso: in ditione tamen & territorio dominorum, qui habent imperium ratione iurisdictionis, & proprios ordinarios iudices, quiue aliquando in ea

ea via publica habent confines & conterminas iurisdictiones: & ita inter se,
2 & cum regiis iudicibus concurrunt. Igitur istius criminis cognitio primùm ad regios videtur pertinere iudices, tanquam via publica ad regium territorium pertinente: nam ea, via regia dicitur [a], & inter regalia viæ publicæ, & flumina constituuntur [b]. Sic Vlpianus [c], vias publicas à Græcis dici τὰς ὁδοὺς βασιλικὰς, & Latinis prætorias, & consulares vocat, quarũ solum relictũ publicũ est ab eo, qui ius habet publicandi. Erat & antiquis Romanis ædilibus Cu-
3 rulibus [d] demandata viarum cura, quæ secundum ciuitates erant: sic eorum iurisdictio ratione illius muneris protendebatur extra ciuitatem Romanam. Eaque ratione & iurisdictionem habebant delictorum in viis commissorum: ait enim lex [e], & eorum munus esse ne sinerent rixari homines in viis. Meminit Dio Cassius [f], Octouianum Cæsarem viarum curatorem constitutum, & eos qui viis reficiendis præessent, prætorios viros, qui binis lictoribus vterẽtur, designasse. Nemo autem ambigit lictores fuisse ministros & executores criminalium sententiarum, vt & illam notionem eis curatoribus competere nequeat dubitari. Neque iurisdictionales dominos, ratione iurisdictionis cõcessæ territorij, quæ publicis in perpetuũ relicta sunt vsibus, vllo modo vsurpare posse putantur: quia inalienabilia sunt [g], & nullius in bonis censentur [h]. Proinde magistratus aliquando proprij constituti sunt quatuor viri, qui curã viarum agerent [i]. Et hoc interest inter vias vicinales, & publicas: quòd vicinales factæ sint ex vicinorum agrorum collatione: publicæ non item, vel si inde factæ sint, tamen non extat memoria [k]. Quare nec videtur harum viarum iurisdictio pertinere ad dominos iurisdictionẽ habentes in vicinis agris, quia ex illis viæ publicæ nõ cõstant [l]. Cæterùm Petrus Iacobi [m] scribit, iurisdictio-
4 nem viæ publicæ eorum esse, qui circum eam iurisdictionem habent. Quia, inquit, certum est, vias publicas initio suæ publicationis fuisse de solo Feudorum priuatorum [n]. Neque omninò & in toto falsum vel immutatum dicitur, quod primordio veritatis adiuuatur [o]. Et origo obligationis potius inspicitur, quàm titulus actionis [p]. Adfert & alias rationes P. Iaco. quæ quãuis renci possint facilè, & prior sententia videatur probabilior, obtinent in Gallia, vbi patrimoniales sunt iurisdictiones dominis, quibus rex cõcessit [q]. Nec quisquã dubitat principem priuato vsum, & seruitutem etiam publicæ viæ posse concedere [r]. Et vendi viam publicam priuatis, vel alio modo concedi posse per principem & populum notat Bartholus [s]. Et si ager vendatur, recepta pactio vt accedat & ei vicina via publica [t]. Et meo quidem iudicio ita expedit potius ordinarios iudices locorum, de his delictis, quæ intra iurisdictionem suam in viis regiis & militaribus admittuntur, cognoscere: ne dum regius expectatur, vel pereat probatio, vel reus effugiat. Et ne segnes sint domini locorum in expurgandis sceleribus, dum ad aliorum notionem pertinere causarentur.

a Numer. c. 21.
b § 1. quæ sunt rega. in Feud.
c Vlp. in l. 2. §. viarũ quædam, ne quid in loco publ. in P.
d l. pen. de via publ. circa finem.
e d. l. pen. in fin.
f Dio Cassius, libr. 54. histo. Roma.
g l. continuus, §. cùm quis, iuncta glo. in ver. relictæ sunt, de verb. obli. in P.
h l. in tacitum, de rer. diuis. in P.
i l. 2. §. eodem tempore, de orig. iur. in P.
k l. fin. de loc. & itine. publ.
l l. 2. §. viarum quædam, ne quid in lo. pub. P.
m P. Iacob. in praxi, cap. de libel. super iurisdic. circa finẽ, §. quæstio nunc.
n facit l. 3. de lo. & iti. pub. P.
o l. cùm filius, l. 78. § hæres meus, de leg. 2.
p l. tutor, de fideiusso. l. quid, de don. in P. l. si filius, ad Maced. C.
q P. Iaco. cir. a finem titu. de succe. reg. Franc.
r l. seruitutes prædiorum, §. publico, de seruit. §. riparũ, de rer. diui. l. ergo, de acq. rer. dom. in P.
s Bart in l. 2. §. viam publicam, ne quid in loc pub in P.
t l. id quod post emptionem. § fin de peri. & commo. rei vend.

Num magistratus municipales, vt consules, vel capitolini, vel escheuini dicti, possint de criminibus cognoscere. Caput 10.

1 *Magistratus municipales num possint cum ordinarijs in criminum cognitione cõcurrere.*
Defensores ciuitatum quando constituti. eod.
2 *Tribunus plebis non erat magistratus, nec gerebat purpuram. Eius potestas & autoritas.*

Appellandi potestas, libertatis arx. eod.

Domus tribunorum semper noctu dieq́; aperta esse debebat. eod.

3 *Quæstores parricidij Romæ qui.*

4 *Prætor quæstionum criminalium iudex, & quomodo alios iudices daret.*

5 *Triumuiri capitales qui.*

6 *Consules & Capitolini nostri ferè similes officio præfecti urbi.*

7 *Imperium num consuetudine, vel præscriptione quæratur.*

8 *Ciuitates suis legibus viuentes liberæ.*

ANCEPS est controuersia, num possint municipales magistra- 1
tus cum aliis iudicibus regiis vel ordinariis in criminum no-
tione concurrere. Mouet enim primùm quæstionem, iure ci-
uili vtplerunque criminum iudicium ad moderatorem pro-
uinciæ reiici [a]. Deinc gladij potestas, imperij est [b]: & quæ im-
perij sunt, non competunt magistratibus municipalibus [c]. Sal-
tem grauiora crimina ab eorum iurisdictione exempta videntur, vtpotè cùm
de defensoribus ciuitatum sic scriptum sit [d], *Audient quoque leuiora crimina, &
castigationi competenti tradent: & eos, qui maioribus criminibus premuntur detrudent
in carcerem, & mittent ad prouinciæ præsidem. Sic enim fruetur ciuitas quæq; cura iu-
diciali, & omnis gens sub maiori constituta iudice, maiorem sentiet prouidentiam.*
Notauit autem Iason [e], defensorum nomen ad magistratus municipales per-
tinere, eò quòd tempore Pandect. nõ essent defensores adhuc ciuitatum, sed
sit eorum inuentio recentior. Videtur & concessa tantùm defensoribus ciui-
tatum, audiendarum ciuilium seu pecuniarum causarum facultas [f]. Atque
si deprehendissent prouinciales grauari à susceptoribus maioribus mensuris,
non ipsi iudicabant, sed cum libello querelæ propriæ ad iudicium aliorum di-
rigere debebant cum ipso fraudis iudicio [g]. Subinde, nec qui apud Romanos 2
curam habebat populi tribunus plebis, propriè magistratus dictus est: ideò
& quasi magistratus non esset, si credamus Plutarcho [h], non vtebatur purpu-
ra. Neque illi erat vocatio, sed tantùm præhensio: quia tribunus pleb. qui sum
mam habebat potestatem, vt neq; subijceretur dictatoribus, teste Polybio [i],
creatus, non iuris dicundi gratia, nec vt cognosceret de causis querelisúe ab-
sentiú, sed intercessionis causa, vt iniurias se præsente factas coerceret: ac pro-
pterea ius ad se vocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vitaret, præsentis
oculis opus erat, authore Gellio [k]. Quare nec licebat illis Roma abesse per
integrum diem, tanta erat illorum assiduitas necessaria, vt ait Macrobius [l]. Et
narrat Liuius [m], Camillum palàm plebem arguisse, quòd iam in suos versa nõ
intelligeret, se prauo iudicio tribunis intercessionem sustulisse: quòd inter-
cessione sublata, & potestatem tribunitiam deleuisset. Vnde & idem Liuius
duas arces dixit [n] libertatis tuendæ, tribunitium auxilium & prouocationẽ.
Eò quòd appellabantur tribuni contra vim magistratuum. Quò factum insti-
tutumq́; vt nunquam domus tribunorum Romæ clauderentur, nec noctu
quidem, vt auxilio indigentibus ianua pateret, quasi portus quidã, & præsidiũ
periclitantium, vt scribit Plutarchus [o]. Sed & Romæ erant quæstores parri- 3
cidij, iudices à populo, qui de capite ciuis iudicarent cõstituti, postquam hoc
ius consulibus ademptum fuit, teste Pomponio iurisc. [p] Eratque prętor publi
corum iudiciorum quæstoris officio functus, qualis apud Virgilium [q] Minos
inferorum iudex, quæsitor dicitur, qui vrnã iudiciorum moueret. Isq; prætor
posteà ad expedienda iudicia facilius publica, seligebat quinque & quinqua-
ginta viros, vt constat ex oratione Ciceronis in Pisonem, & fusè explicat Bu-
dæus [r]. Et eo modo intelligẽdus locus Martiani iurisconsulti [s], dũ agit de eo,
qui publico iudicio præest, pro p̃tore & quæstore, qui & magistratus iudexúe
quęstionis. Subseruiebãtq; ijs triumuiri capitales, qui carcerũ custodiã habe- 5
rent,

a l. vxor tua, l. si crimen, l. de crimine, l. si sororem, qui accus. poss. C. l. congruit, de offi. præsi. l. 4. § mandatis, ad l. Iul. repet. l. leuia crimina, de accusatio. in P.

b l. imperium, de iurisd. om. iudi.

c l. ea quæ, ad munici. in P. l. magistratibus municipalibus, de iurisd. om. iudi. P.

d §. audient. de defens. ciuita. colla. 3.

e Iason. in l. magistratibus, de iurisdict. om. iudi.

f l. 3. de defensio. ciuit. C.

g l. pen. eod.

h Plut. in Problem.

i Polyb. in 3. & 6. li.

k Gell. lib. 13. c. 12.

l Macrob. libr. 1 Satur. c. 3.

m Liu. libr. 5. Deca 1.

n Liui. in 3.

o Plut. in Proble.

p Pompo. l. 2. §. & ga vt diximus, de orig. iur.

q Virg. 6. Aeneid.

r Bud. in l. fin. §. in dicãdi quoque necessitas, de muner. & hono. in P.

s Mart. in l. 1. ad leg. Cornel. de sicar. in P.

rent,vt cùm animaduerti oporteret,eorum interuẽtu fieret [a]. Possem istis alia
cumulatè adiicere. Cæterùm,cùm ea potius ad contentionem, quàm rei pro-
positæ veram conclusionem pertineant,supersedeo,cõtentus quid de ea quę-
6 stione sentiam,in pauca contulisse.Dico itaque eos,qui ciuitatum,oppidorũ,
& pagorum negotia cum iurisdictione pertractãt,posse præfectis vrbis potius
conferri,vt & illis ferè eadem solicitudo demãdata videatur: & vt cognoscãt
de iisdem negotiis quæ adfert & enumerat Vlpianus,dum de illis agit [b].Inter
quæ & notio criminum,quæ in vrbe cõmittuntur, cõceditur,castigatio quo-
que,& pœna. Adiungit Bartholus [c] & distinctionem aliam,vt quarundam ci-
uitatum magistratus sint,veluti rectores prouinciæ: quia habent illas ciuita-
tes instar capitis,vt sunt plures in Italia:& tũc, inquit,rectores earum ius gla-
dij habent,& maius imperium,quàm quilibet alius eius prouinciæ [d]. Aliæ au
tem ab his ciuitates sunt, quæ non constituunt rempub.quibus de iure com
muni conceduntur iurisdictiones vsque ad certam & statam ciuilium causa-
rum æstimationem, & cognitiones leuiorum criminum tantùm,sine imperio
mero vt dicunt,vel mixto [e].Porrò aliud genus ciuitatum,quibus & iure com
muni concessum est merum imperium: sicuti ciuitati Romanæ [f], & aliis qui-
busdam Insubrum seu Lõgobardiæ,ex priuilegio Friderici Cæsaris [g]. Sunt &
aliæ ciuitates, quibus ex lege municipij competit iurisdictio duumuiris, quã
ius ciuile non comprobat, sed conseruat [h], secundum morem litigantium [i].
Neque quisquam ambigit præscribi posse quæ meri imperij sunt, vt habere
gladij potestatem, vt docet Iason, Bartho. Alberi. [k] Angelus [l], Panorm. [m] &
alij [n]. Vt & Petrus Iacobi [o] scribat, iurisdictionẽ dari posse ab hominibus mu-
nicipij vel ciuitatis,qui habent vniuersitatem,si per decem annos illi, vel ma
ior eorum pars,iudicem aliquem adierint, quem sciebant incompetẽtem: &
vetustas pro lege habetur [p]. Mosque maiorum iurisdictionem firmat [q].Proin-
de ad consuetudinem illam præscriptam & in iudicialibus actibus obserua-
mus [r]. Et Cynus putauit merũ & mixtum imperium præscribi posse [s]: quan-
quam Hostiensis [t],Franciscus Curtius & alij quidam non existiment imperiũ
mixtum vel merum,sed tantùm iurisdictionem præscribi posse. Quos tamen
non opinor sequẽdos, cùm iura videantur ex diametro illis aduersari [v]. Qui-
bus accedit, quòd cùm à principis distributione iurisdictiones pendeant [x], is
videatur patientia concessisse. Quodcunque enim per principem est conces-
7 sibile,idem quoque est præscriptibile [y]. Et quanquam interpretes Baldus, Ia-
son, Albericus,& alij [z] mutent,an præscribi possit imperium merum:tamen id
communi calculo receptum est,nihilominus consuetudine competere posse,
traditis differentiis inter præscriptionem & consuetudinem, vt & notat Ho-
stiensis [a],exceptis iuribus,quæ dominium superius,vel potestatem supremam
8 respiciunt, quæ nullo possunt vsurpari modo [b]. Sunt & quædam ciuitates &
oppida,quę se dediderunt principibus,vel alio modo in eorũ ditionẽ venerũt,
saluis & integris suis moribꝰ, ea lege scilicet, vt suis, legibus viuerẽt liberæ,&
quæ nihilominus comiter principis obseruarẽt maiestatẽ [c]. Sunt & aliæ,quæ
ius singulare hoc à principibus adeptæ sunt,vt olim quæ erãt iuris Italici [d].Et
ꝑinde ciuitates ijs omnibꝰ modis habẽt notionẽ & iudiciũ causarũ hodiè cri-
minaliũ,cõseruata principalibus iudicibus, ꝗ regiã potestatẽ maiorẽ referũt,
ꝓuocationis discussione.Atq; ideò solẽt municipia,dũ nouꝰ rex diadema sum
psit,ab eodẽ petere iuriũ & priuilegiorũ cõfirmationẽ: & princeps,ꝗ pactis &
ꝓmissis etiã iuregẽtiũ vincitur [e], ĩtactas relinquit approbatas ex priuilegiis &
consuetudinibus iurisdictiones.Et certè,vt me ab hac ꝗ̃stione breuiter expe-
diã,tota iurisdictionũ criminaliũ & ciuiliũ causarũ distĩctio,& magistratuũ,ab
ordine & distributione,ꝗ̃ principes cõstituerũt,& à receptis cõsuetudinibꝰ pẽ
det: vt ad horũ probationes reccurrẽdũ censeã, & quo iure vtãtur municipes.
Quò fit, vt nec hîc superfluè terere velim otiũ in explicãdis iudicibus,qui de

a l.2.§.eodem tempore cõstituti sunt, de orig.iur.
b Vlp.in l.1. de offic. præf.vrb.lib.1.P.tit.12.
c Bart.in l.1.nu.3.de dam.inf in P.
d l.4 & l. illicitas,§. qui vniuersas, de offic.præf.in P.l.1. de offic. rect. prou.in P.
e § audient, & §. & iudicare,§ iusiurandum,in fine,de defen.ciuita.in Auth. l.1.C.eo.l ea quæ, ad municip.
f l.1.de off præf vrb. in P.l.cùm prætor, §.item,de iudic.in P.
g in constit. Frid.de pace const.l. nos Romanorum, in vsib.feudo.
h l.1 de emanc.lib. C.
i l.magisteriæ, de iurisd.om iudi.C.
k Ias.Bar. Alb. in l. imperium,eod.
l Ange. in l. vsucapionib. de vsucap. in P.
m Panor.in c. peruenit,de censib.in P.
n gloss in l. viros,in ver. obtinuit, de diuer.offic.lib.12. C.
o P.Iaco. in sua practi.titu.de cõfesso. in rem actio. circa finem.
p l.2.de aqua plu.in P.l. 2. de fund. limit. libr. 11. C. l. testamenta omnia, C.de testam.
q l. more maiorum, & l.& quia, de iurisd.om. iudi.in P. l.cum prætor,§.itẽ ijs,de iudic.P.
r l.3.§. fin. de testib. in P. & de iurisdictione in cap.cùm contingat,de foro comp.c. adhæc, c. audiẽtibus, de excess prælat. c. irrefragabili, §. excessus,de offic.ord.c. cùm olim,& c. auditis, de præscript.
s Cyn.in l. 1. C. de emanc libero.
t Hostien. in lectur. c. cùm contingat, de fo.compet.
v iura proximè citata,& c. cùm contingat.
x l. 1. ad leg. Iul. de ambi.in P.
y l. quod principis, de aqua plu. arc.P.
z Ias.Bal.Alb. & alij in l.imperium, de iurisd.om. iudi. & in l.1. de emancip. liber.C.
a Hostien. in c. 2. de purg.cano.
b l.competit,de præscri 30. vel 40 an. C.c.cùm ex officij, de præscript.
c l. non dubito, de capt. & postlim.

reuers. d l.antep.pen.& fin.de cens.in P. e l.digna vox.C.de legib.glo.in l.2.de prec. impe.offer.

criminibus cognoſcant, cognouerintúe aliquando: toties enim mutata eſt forma iudicandi, quoties & rerum publicarum adminiſtrandarum formula: & quoties principibus placuit, & neceſſitati rerum viſum eſt conducere.

De ſubſcriptione libelli accuſationis. Caput 11.

1 Subſcriptio libelli, vel aliarum ſcripturarum, ratum magis facit antè ſcriptum.
2 Subſcribere accuſationi non poſſunt, qui nequeunt accuſare.
Accuſatoris munus probare illata crimina. eod.

LIBELLVS accuſationis habet perſonarum, delicti, temporis, & loci expreſſionem pro formula. Quantùm autem hæc adferant opis in conſiderandis criminibus in principio tractationis de criminibus iam docuimus: vt tãtùm de ſubſcriptione quædam monere neceſſarium ducam. Itaque ſubſcriptio libelli habet expreſſam quãdam approbationem eorum, quæ ſcripta ſunt [a]. Sicut quãdo dominus ſerui chirographo ſe ſubſcripſit, tenetur actione quod iuſſu [b]. Et ſi quis alienationem rei ſuæ ab alio factam ſubſcripſerit ſua manu, videtur approbare, & ſuo iuri renũciare [c]. Eſtq; ſubſcribere, ſubſignare, idem ſentire, ratum habere, confirmare, vt & Budæus docet [d]. Quibus 2 accuſare interdicitur, nec libello accuſationis ſubſcribere conceditur. Ita Cicero [e], cùm de Gabinij accuſatione quæreretur, pronunciatum eſt, vt quęſtori Q. Cæcilio nec ſubſiſtendi quidem facultas conceſſa eſſet. Per accuſatorij libelli ſubſcriptionem ſubſcribens ſe obligare creditur, ad probanda illata crimina. νομίζω [f] τὸ μὲν κατηγόρῳ περὶ τῶν τοιούτων προσήκειν ἐξελέγχειν μόνον: τῷ δὲ φεύγοντι καὶ παραιτεῖσθαι. *Exiſtimo enim*, inquit Demoſthenes, *tantùm eſſe accuſatoris, vt crimen probet: rei, vt etiam deprecetur.* Et rurſum alibi [g], *Cùm nemini liceat, etiamſi obnoxium quoque conſtituerit, per ea nocere cuiquam, quæ ſe audiſſe dicit: quî conuenit ei vos habere fidem, qui nullo ſuo periculo nos criminatur?*

a l. ſi quis ex argentariis, §. 1. de eden. §. 1. de empt. ap. Iuſtin. §. ſed & ſi qs aut mutui inſtrumẽtum, de inſtru. fide & caute.
b l. 1 §. ſed etſi ſerui, quod iuſſu, in P.
c l. fideiuſſor, §. pater, de pignor.
d Budæ. in l. minor, de minor. in annotatio. prior.
e Cic. de Diuinatio.
f Demoſth. aduerſus Midiam.
g Idem, in appellat. περὶ ἐνβουλίδην, cōtra Eubulidem, in princ.

Qui accuſare non poſſunt ob delictum, vel eius ſuſpicionem. Caput 12.

1 Accuſandi edictum prohibitorium eſt.
2 Accuſare procuratores regij regulariter poſſunt, & quando alij.
3 Accuſator increpatæ vitæ eſſe debet. Et 4.
4 Accuſare qui prohibeantur ob delictum, & ob quod delictum.
5 Infamia iuris & facti reijcit ab accuſatione.
Iudex vir bonus. eod. Exiſtimatio quid. eod.
6 Calumniæ ſuſpicio reijcit accuſatorem.
7 Infamia facti num reijciat accuſatorem, eſt in arbitrio iudicis.
8 Abſolutus de crimine num ob id, ſi accuſet, reijci poſſit.
9 Inimici ob calumniæ ſuſpicionem arcentur ab accuſando.

10 Socij

10 Socij criminum ab accusatione remouentur.
11 Accusatio morituri non onerat alium sine alijs indicijs.
Morum iustus censor non est, quos ipse approbauit. eod.
12 Pauperes quare rejiciantur ab accusando, & qui sint illi qui rejiciantur.
13 Paupertatis definitio ad iudicis arbitrium pertinet.
14 Accusans duos, tertium non potest accusare.

1 PROHIBITORIVM est edictum, de non accusando: ideò quibus non interdicitur, censetur permissum [a]. Sicut in similibus receptum [b]. Prohibetur autem accusare ob delictum pro-
prium, ob sexum, ob ætatem [c], & ratione aliarum causarũ, quæ
2 inter explicãdum apparebunt. Et quanquam suprà in delatione admonuerimus, procuratorẽ regium rationalẽ, seu duumuiros, vel triumuiros regios esse hodiè legitimos accusatores: tamen constat ijs iungi alios accusatores, qui priuati dicuntur, vt persequantur quanti sua interfit ciuiliter, qui instruunt accusationem regiam, & deferunt. Et ideò quę
3 placuerint antiquis de probando accusatore dicam. Magnum opus, de vitæ alterius & famæ integritate perperàm, & cum irreparabili iactura disputare. Et proinde in personis accusantium multa perquiri debent, antequam ad id munus instituendum audiantur. Quærendumque in primis in iudicio, cuius conuersationis & fidei is sit, qui accusat. Nam quorum vita culpabilis est, & quorum fides & libertas nescitur, accusare maiores natu leges non sinunt [d].
4 Prohibentur propter proprium delictum infames, qui turpem excercẽt quęstum [e], publico iudicio damnati, qui nec suam nec suorum prosequuntur iniuriam [f], viles personæ, qui ludicram artem vel lenocinium exercuerunt, vel in arena depugnârunt [g], concubinarij publici, conspirantesque in reum [h]. Et, vt in summa dixerim cum Cicerone [i], *Omnes, qui alterum nullis impulsi iniurijs, nulla priuatim læsi iniuria, nullo præmio adducti in iudicium reipub. causa vocant, prouidere debento, non solùm quid oneris ni præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitã negotij suscipere conentur: legem enim sibi indicunt innocentiæ, virtutumq́; omnium, qui ab altero vitæ rationem reposcunt: atque eò magis, si id, vt antè dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi vtilitate communi. Nam qui sibi hoc sumpsit, vt corrigat mores aliorum, & peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse à religione officij declinauerit? &c.* Demosthenes quoque [k], *Qui alios*, inquit, *accusare audebit, eum oportet integra fama esse, ne reus elabatur, cùm nihil authoritatis ad accusationem actor adfert.* Lycurgus apud Athenienses cùm ob eximiam vitæ virtutem, maxima inter eos, qui rempub. administrabant, dignitate præcelleret, delinquentium erat accusator, accerrimus in dicendo, vt refert Gemisthius [l]. *Carere debet* [m] *omni vitio, qui paratus est in alium dicere: is demùm non maledicit, qui non potest malum ab altero audire. Et multa esse oportet in eo, qui alterũ accusat, primùm integritatem, & innocentiam &c.* [n] πειράσομαι φυλάξασθαι, ὃ τούτοις ἐπιτιμῶ, μὴ παθεῖν αὐτός, inquit Demosthenes [o]. i. *Obseruare tentabo, ne, quod in alijs reprehendo, ipse patiar vel cõmittã* [p]. Consentit hîc responso, quod Deus accusantibus adulterã dedit, *Qui vestrûm sine peccato est, primus in eam iaciat lapidem* [q]. Alioquin obijci meritò potest Horatianum illud [r],

Cùm tua peruideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitijs tam cernis acutùm,
Quàm vt aquila, aut serpens Epidaurius?

Cuius itaq; grauata est opinio, potissimũ periurio, vel alio crimine cõfesso, is à causarũ criminaliũ testimonio & accusatione repellitur [s]: vt reliqui infames [t].
5 Infamia etenim nõ solũ iuris arcet accusantẽ: ea enim procul dubiò omniũ cõsensu reijcit: sed etiã & facti, q etsi aliqua ratiúcula excusetur, tamẽ inter bonos & graues minuit bonã opinionẽ. Et mihi psuadeo, inter bonos & graues annumerari iudices, q viri boni gerũt officiũ [v]. Et infamis dicitur, cuius opinio læsa & im-

a Marc. in l. qui accusare, l. 8. de accusa. in P.
b l. cùm prætor, de iudic. P. l. neenon, §. quod ein, ex qb. causis in P. ca. prohibetur, 2. q. 1.
c d. l. qui accusare, & d. can. prohibetur.
d ca. quemadmodũ, 2. q. 7.
e l. qui accusare, 8. de accusat. in P.
f l. qui iudicio, l. 4. eod.
g ca. prohibentur, 2. q. 1.
h c. cùm dilectus filius, de accusat.
i Cic. 5. act. in Verrẽ.
k Demosth. 1. contra Aristogit.
l Gemist. lib. 1. rer. Græc.
m Cic. in Sallustium.
n apud Cicer. 1. in Verrem
o Demosth. 22. proœmio.
p simi is & can. qui crimen, 6. q. 1.
q D. Ioan. Euang. 8. ca. qui sine peccato, can. postulastis, can. sacerdos, 2. q. 7.
r Horat. saty. 3. lib. 1. Satyr. vide Ioan. Andr. in c. 1. de accusat.
s c. testimonium, de testib. l. criminis, qui accus. poss. C. l. popularis, de popul. act. in P.
t can. infames, 6. q. 1. vbi qui dican. infames
v l. 2. de obseq. à lib. & lib. exhib. præst. lib. 1. P. tit. 15. l. ea quæ pater, C. ex quib. caus. infa. irrog.
x cætera, sam. ercis. P

& imminuta est inter bonos & graues [a]. Existimatio quippe, est status dignitatis nostræ, legibus & moribus comprobatus, qui ex delicto nostro, authoritate legum vel minuitur vel consumitur [b]. Quinimò & propter suspicionem quandam calumniæ repelli posse accusatorem placuit [c]: etsi ante condemnationem calumniæ, calumniator infamis non sit [d]. Nec ignoro tamen Bartholum [e], Baldum, & Imolam [f], hanc infamiam solam facti, non esse sufficiētem ad repulsam accusatoris dixisse: eò quòd delictum non reiiciat, nisi condemnatum [g]. Verùm hoc quidem intelligo, quando iudex eam ignorat, vel vt iu- 7
dex ideo non reprehendatur, si ita notatum infamia facti solùm admiserit. Cæterùm, num reiiciatur, in arbitrio esse iudicis [h]: & satius facturū, si reiiciat huiusmodi infamia notatum, quàm si admittat, existimo, etsi de eo crimine is damnatus non sit. Idque mihi æquius videtur, cùm iudicia sine suspicione fieri debeāt [i]: & suspicio rationabilis dicatur, quæ si probata esset talis, legitima haberetur [k]. Accedit quòd testis, & plus quàm testis accusator est. Et proinde, saltem vt in teste, admittere debemus, iudicem inquirere debere, num sit inhonestæ vel inculpatæ vitæ: nam & testem infamia vitæ sola repellit, etsi accusatus vel damnatus eā ob causam nō sit [l]: cùm & eadem ferè in accusationibus, ac in testibus exigamus [m]. Non eò tamen inficias absolutum à crimi- 8
ne, ideo solùm, quòd suspicio criminis sit, reiiciendum, sententia absolutionis ritè & legitimo ordine prolata, quæ transit in rem iudicatam: alter enim cōtra iuris regulas [n], de eodem crimine esset bis iudicare. Nisi forsan quis suas vel suorum prosequatur iniurias, quo casu via exceptionis potest quis crimen obiicere iudicatum [o]: aliter nō licet, quia absolutio rei iudicatæ, pro veritate habetur [p]. Quòd si de crimine quis semel dānatus sit, & pœnā subierit, certè de eodē crimine repeti [q] non potest accusatio, nec pœna sumi iterū: cùm is in pristinū rediisse dicatur statū [r]. Verùm remanet posteà suspicio committendi facilè similis criminis, vnde repellitur huiusmodi [s]. Nec M. Fidustius senator à M. Antonio alia de causa, vt ait Plinius [t], proscriptus est, quā quòd à L. Sylla aliàs fuisset proscriptus. Quēadmodū probatū est propter calumniæ suspicio- 9
nē, inimicos ab accusatione arceri [v]: in dubiis enim benigniorē sequi oportet viā [x]: & satius ab initio præcauere, quā post vulneratā causam remediū quęrere [y]. Intelligimus nihilominus suspicionē non leuis præsumptionis, sed argumentis probatæ, iuris & de iure: veluti qui aliquid cōmisit, in eodē genere mali suspectus, & ideò repellendus dicitur [z]. Sicuti & semel bonus in eodem generi boni, talis semper præsumitur [a]. Prohibentur eadem quoque ratione, vt 10
suspecti criminum, socij accusare socios [b]. Ne quis, inquit lex [c], sibi blandiatur obiectu cuiuslibet criminis, de se in quæstione confessus, veniam sperans propter flagitia adiuncti: vel ne propter communionem criminis, personæ superioris optet consortium: aut ne in ipsa supremorum suorum sorte, inimici supplicio velit saluari, aut eripi se posse cōfidat studio, vel priuilegio nomina- 11
ti. Nec creditur eius accusationi, qui moriturus crimen in alium cōtorquet: nisi & ipsum aliis fulciatur probationibus [d]. Quamuis & aliæ accedant in horum reprobatione causæ; vtpotè, quòd particeps sceleris non sit iustus reprehensor morū, quos ipse approbauit [e]. Et sociorū criminis pro sociis nō admittatur testimoniū [f]: quia inde consequi potest vtilitatē, culpā in aliū transferēdo, vt ipsi liberētur. Et sic in ꝓpria causa dicerēt testimoniū, quod prohibitū est [g]; Propriè causa dicitur, ex qua quis emolumētū vel dānū cōsequi potest [h]. Excipio tamē casus, in quibus receptū ob immanitatē criminū torqueri reos in caput sociorū: veluti si de latronibus detegēdis [i] agatur, potissimū Isauricis [k], de falsa moneta [l], de maleficis [m], de criminibus seruorū [n], & similiū. Suspicio 12
etiam corruptionis reiicit pauperes in iure ab accusatione [o], si non habent 50.

a c. inquisitionis, §. fin. de accusatio.
b l. cognitionum, §. existimatio, de var. & extra. cognit. P.
c l. al. j propter suspicionem, de accusa. in P. can. accusatio quoque, 2. q. 7.
d l. athletas, § calumniator, de ijs qui not. infa. in P.
e Bart. in l. qui accusare, nu. 7. de accusat.
f Bal. & Imola, in l. is qui reus, eod. titul.
g l. qui accusare, eo.
h c. inquisitionis, § fin. de accusat.
i l. apertissimi, C. de iudic. c. suspitionis, de offi. delega lib. 1. Decreta. titu. 29.
k c. cum speciali, de appellat. & cap. vt debitus honor, eo.
l L. 3. l. testiū, §. pen. de testib. in P.
m glo. fi. & ibi Barth. in l. qui iudicio, de accusat.
n l. licet, § pen. nau. caupo. stab. in P. c. de ijsdem, de accusat. l. senatus censuit, P. eod.
o l. si cui crimen, §. 3. de accusat. in P.
p l. ingenuum, de sta. homi. l. res iudicata, de reg. iur.
q l. sanctio legū, de pœn. in P.
r l. pen. C. eod.
s l. si cui crimen, §. hisdē criminibus, de accusat. d. l. al. j, eod.
t Plin. lib. 7. c. 22.
v can. quod suspecti, can. ea nomina, ca. omnes, ca. accusatoribus, 3 q 5.
x l. interpretatione legum, de pœn. P.
y l. 1. in quib. caus. in integ. resti. non est nece. C. l. 1. quan. lice. sine iudi. se vindi.
z vt in l. 3. §. Item erit quærendum, ver. si autem, & §. si curator, de susp. tuto. in P.
a l. non omnes, §. à barbaris, de re milit. in P. l. si filium, C. de liber. cau.
b l. si duo, de dolo in P. l. si filium, C. de libe. cau.
c l. fin. C. de accusat.
d l. si quis graui, §. si quis moriens, ad S C. Syll.
e l. in arenam, C. de inoff. testam.
f l. quoniam, C. de te stib.
g l. omnibus, eod. l. nullus, eo. in P. ca. si testes omnibus, 4. q. 3 ca. nullus, in 3. & 2. 4. q. 4.
h l. 1. §. in propria, quan. appellan. sit.
i l. diuus Adrianus, de custo. reor. k l. prouinciarum, de feriis C. l l. 1. C. de fals. mone. m l. fin. C. de mathem. n l. si. ad exhib. in P.
o l. nonnulli, de accusa. in P. can prohibemus, 2. q. 1.

aureos in bonis, vel centum [a]. Cogit enim paupertas ad illicita & immania, vt etiam audeat ideò pater vendere proprium filium [b]. Et Horatius [c],

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quiduis & facere & pati,
Virtutisq; viam deserit arduæ.

Et Martial [d].

O quantum cogit egestas.

13 Verùm hodiè cùm probitas hominum non ex pecuniis pendeat, si ea & fides in paupere eluceant, bonus iudex non ideò contemnet accusationem: sic enim & iura distingunt [e]. Eritque in arbitrio iudicis, definire quantita-
14 tem patrimonij pro paupertate conuincenda [f]. Huc pertinet suspicio illa turpis lucri captandi in eo, qui cùm duos accusauerit, adhuc tertium accusare desiderat: ideò repulsus ab accusatione [g], nisi suam vel suorum prosequatur iniuriam [h].

a §. sed nostra, de success. liberto.
b l. 2. de patr. qui fil. dist.
c Horat. lib. 3. Oda.
d Mart. lib. 11.
e l. nec ei, §. 1. de a[illegible]. P. §. fina. de susp. tutor.
f glo. in auth. præterea, C. vnde vir & vxor, per l. tam dementis, C. de episc. aud.
g l. hos accusare, §. lege Iulia, de accusat. in P. l. cùm rationibus, C. eod.
h l. hi tamen, de accusat. in P.

De prohibitione accusandi ob sexum. Capvt 13.

1 MVLIERES, quæ nec suam, nec suorum prosequuntur iniuriam, ab accusandi officio arcentur [i]. Siquidem iure reiiciuntur ab accusatione, qui affectione aliqua amicitiæ, vel odij laborant [k]. Nec accusatio vnquam, vt ait Philo Iudæus [l], tam est molesta, quàm cùm ex professo inimicis committitur: imminet enim tunc periculum calumniæ, quæ reiicit accusatorem [m]. Cæterùm mulier, aut amat aut odit, nihil datur tertium, vt ait Mimercus. Et modus mulieris nullus est, teste Plauto [n]. Extrema tantùm sequitur, eaq; percupidè, vt neque ob ea liberis propriis parcat, vt tragici nos monent exemplo Medeæ, vt Libanius [o], & aliarum, & Iustinianus quoque [p]: & à nimio amore facilè in odium implacabile & calumnias transeunt, vt illa Putifaris principis eunuchorum Pharaonis facto docuit [q], quæ contempta
2 meritò à Iosepho, in eum sæuissimam calumniam meditata est. Deinc accusatorem fixum verumq; semper esse oportet, vt scribit Cicero [r], nec variantem vel desistentem ab instituta accusatione [s]: vt ab iis exigitur testimonium, quorum fides non vacillat [t]. Porrò mulierum natura varia, & mutabilis [v]. Et D. Ambrosius mulierem à mollitie, & mentis mutabilitate dictam arbitratur: sicuti virum, à virtute [x]. Dioclet. & Maximi. quoque vocant vo-

i l. 1. & 2. & l. qui accusare, l. 8. de accus. in P. l. de crimine, C. qui accu. nō poss. l. senatusconsulto, eod. tit. ca. de crimine, 15. q. 3.
k ç repellantur, de accus. ca. canonica, ca. quia suspecti, ca. omne. 3. q. 5.
l Phi. Iudæ. lib. in Flaccum.
m l. alij propter, de accusa.
n Plau. in Penulo.
o Liban. in declamat. Medeæ.
p l. lex quæ tutores, C. de admini. tuto.
q Genes. c. 39.
r Cic. 1. in Verrem.
s l. 1. §. 1. & §. accusatorem, ad S C. Turpill.
t l. 3. de testib. in P.
v c. forma, de verb. sig.
x ca. quod proposuisti, 32. q. 7.

luntates mulierum momentaneas [a]. Ideò & hoc præcipitium inconsideratæ voluntatis mulieribus occlusum est: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur, vt ait Iustinianus [b]. Atque cùm in multis conditionis deterioris fœminæ viris sint [c], inter cætera, & actus illis iudiciales publici adempti iure communi sunt, vt iudicandi [d], & causas publicè agendi in foro [e], à tempore Calphurniæ, quæ causam dedit edicto, siue eam melius Caiam Afraniam dicas, quæ Romæ insignis impudentiæ fuit, cuiusdam Licinij Bructionis vxor, quæ insolitis foro latratibus assiduè tribunalia exercendo, ad muliebris calumniæ notissimum exemplum euasit, vt Valerius Max. tradit [f]. Nec hic sunt obiicienda priuilegia, & quæ aliquando benè successerunt, ex persona fœminarum: nam ea quæ rarò fiunt, non merentur legem [g]. Erat Debora prophetes, quæ iudicauit populum [h]. Iudicârunt & aliquando ex priuilegio, vel consuetudine patronæ de clientibus in Gallia [i], & alibi [k] inter subditos vel per se, vel per alios prudentes. Sed hæc rara & periculosa cùm sint, imitanda non sunt. Et ea quæ iam con-
tigerunt sapientiores efficere debent posteros. Quid enim sperandum est à 3
muliere, quàm muliebre, aut pessimum, aut ridiculum? Quod experientia illius senaculi matronarum, ex permissu Heliogabali, seu Vari vel Antonini dicti, instituti ob matris suæ indulgentiam. Quódq; eo cum matre necato, sublatum est, statutúmq;, ne vnquam vlla mulier senatum Romanum ingrederetur: vt anteà Heliogabalus matrem admiserat, vtq; inferis eius caput deuoueretur, dicaretur, per quem id esset factum, teste huius rei locupletissimo Lampridio [l]. Vt & posteà Aureliani Cæsaris conatus, restituere senaculum matronis volentis, in irritum cesserit [m]. Cur autem mulieribus
liceat accusare, si suam suorumq; prosequantur iniuriam, ratio certè esse 4
potest, quòd præsumptio est tunc eam non temerè ad accusandum, sed consultò venisse, & ideò nec facilè destituturas accusationē, quia tenaces memoria iniuriarum sunt, & vindictæ summoperè cupidæ: &, si de lucro captando ex ea accusatione instituta agatur, difficilioris præuaricationis, vtpotè
auarissimo genere illarum existente [n]. Proinde existimarim expiscandam 5
inde rationem, cur in crimine falsarum tabularum accusatrices admittantur [o]: nempe, quia sua interest, non autem vt interpretes, reor, id esse receptum propter grauitatem criminis falsi: siquidem & ab eo accusando re-
pelli non inuenio, si sua non intersit [p]. Forsam & eadem ratione receptum 6
diceremus, mulierem in crimine legis Iuliæ de annona accusare posse [q], propter publicam & consequenter suam vtilitatem: interest enim & mulieris non onerari, vel fraudari annonam, ex qua & ipsa commodum vel damnum consequitur. Hinc enim fames oritur, & cariores res redduntur [r].
Sed probabilior sententia alia mihi, potius mulieres recipi ad detegendas & 7
denunciandas, quàm accusandas fraudes in annona commissas. Moueor verbis Papiniani his [s], ex Seueri & Antonini rescripto, *Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres exercere: quia tamen demonstraturam te ea, quæ ad vtilitatem annonæ pertinent, polliceris, præfectum annonæ docere potes.* In quibus explicandis nunciationem, pro accusatione publica accipi, Accurs. persuadere nititur, quod non probo. Nam & Martianus [t] sic scribit, Mulierem à præfecto annonæ audiri deferentem, Seueri & Antonini rescripto. Multùm autem interesse inter delationem, & accusationem iam explicauimus, vt nō oporteat ita confundi. Neque omnis, qui potest denunciare, potest accusa-
re [v]. Idipsum existimauerim dicendum, in quæstione accusationis criminis 8
maiestatis: vt audiendas mulieres, non tanquam accusatrices, sed vt detegentes vel delatrices putem. Et ita Papinianum [x] censuisse opinor, dum ait, *in quæstionibus læsæ maiestatis etiam mulieres audiuntur.* Explicatq; statim exemplo. *Coniurationem denique Lucij Catilinæ Fulnia mulier detexit, & M. Tullium consulem in iudicium eius instruxit.* Cuius verba delationem tantùm probant

a Diocl. & Max. in l. filia in ciuitate, C. de inoff. testa.
b Iustin. in §. 1 quib. alien. lic. vel non.
c l. in multis, de sta. homi. in P. l. fin. C. de arbit. Specul. colligit 87. cas. tit. de procur. in §. 1. in 1. par Specula.
d l. fin. de arbit. C. l. cùm prætor, de iudi. in P.
e l. 1. §. sexum, de postul. in P.
f Val. Max. lib. 8. c. 3.
g l. 3. 4. 5. de legib. in P.
h Iudicum, 4.
i c. dilecti, de arbit.
k c. dilecti, c. significauit, de rescrip.
l Lampri. in Heliogab.
m Flauius Vopisc. in Aureliano.
n l. sed si ego, ad S C. Velleia. in P.
o l. 2. de accusat. P.
p l. etsi ad te, ad leg. Cornel. de fal. C. l. senatusconsulto, qui accusa. non poss. C.
q l. mulierem propter, de accusa. in P. & l. fina. ad leg. Iul. de anno. can. prohibentur, §. mulierem, 2. q. 1.
r l. annonam, de extraord. criminib.
s Pap. in l. si. §. fin. ad L. Iul. de anno. lib. 48. P. tit. 12.
t Mart. in l. mulierē, de accusat. in P.
v c. ad dissoluendū, de despons. impu. C. quemadmodū, §. fi. de iureiur. ap. Grego.
x Pap. l. in quæstio. l. 8. ad leg. Iul. maiest. in P.

bant, & ex exemplo facti Fuluiæ liquet. Ea enim, vt author Salustius [a], habebat veterem stupri consuetudinem cum Q. Curio coniurationis Catilinariæ consorte, à quo cùm narrasset pluribus audita de ea coniuratione, quantumq; periculi immineret Reipublicæ, suppresso nomine Curij & authoris, quod dixerat ad aures Ciceronis peruenit, & ita ansam oppositionis & præuentionis coniurationis dedit. Idque citra iudicij formulam, vt ad amussim tradit Appianus Alexandrinus [b]. Receptum autem est in hoc crimine testimonium mulieris, ob difficilem alioquin coniuratorum detectionem. Quamobrem & in hoc quoque omnium habetur testium æqua conditio, quanquam in aliis reiiciantur [c]: vt & in aliis criminibus, quæ solent secretò & clàm committi, vt in simonia [d]. Non tamen istæ denunciationes concessæ arguunt permissam fuisse accusationem: siquidem qui denunciat, ab accusatione desistere potest, sine metu pœnæ calumniæ [e]. Non erit itaque recurrendum posthac ad illas exceptiones glossarum & interpretum, qui hoc & pleraque alia, quæ ad ius commune non possunt re-

9 ferri, singulari iure admittenda, & sæpè sine ratione putant. Sicuti dum inueniunt mulierem suspecti accusationem instituere posse [f], sed, inquiunt, iure singulari: cùm tamen iure communi tantùm ad id admittantur, non quidem promiscuè omnes, sed illæ quarum interest, quæ iure necessitudinis iunguntur pupillis, quorum iniurias prosequi possunt, & maximè quia aliquando illis possunt succedere, & consequenter interest earum, illorum

10 bona conseruari, & remoueri suspectos tutores. Quòd si quis tam Platonicus videri velit, vt hæc munera mulieribus velit accusandi etiam communicanda, & contendat iure etiam Cæsareo sublatam [g] sexus differentiam, & naturæ vocatos accusatores, qui fœmineo sexu distinctionem in iuribus constituunt: Respondebo, sublatam quidem differentiam in his, quæ communicari possunt: verùm sicut sexus ipse non potest vtriusque confundi, & impossibile est mulierem virum esse: sic & quæ propriè viri sunt, differre à mulieribus, & contrà, necessarium est. Fragilis natura & mutabilis mulierum vt mollior, vt ei leuiora etiam solùm in republica, mulierosus in hac parte Plato quamuis, communicanda censuerit, statueritque, non grauiora, quæ solis viris tractanda relinquit [h]. Et iura propter pudicitiæ periculum, eas non interesse consortiis publicis noluerunt [i]. Concludamus ergo, reiici ab accusatione publicorum iudiciorum mulieres, nisi suam vel suorum persequantur iniuriam, vel si quid intersit illarum. Neque ideò minus eis licere denunciationes facere: imò & licere illis crimen publicum inferre, at non

11 iure accusationis, sed ciuili quodãmodo, vt vel se, vel sua defendant. Vt accidit, quãdo de adulterio maritum interpellant [k]: non enim ob vindictam publicam id facere videntur, sed vt thorus separetur, & lucra nuptialia ob delictum consequantur [l], quæ separatam habent prosequutionem [m]. Nec iure ciuili pro crimine adulterij licet vxori reum facere maritum [n]. Nec iure proprio, quia lex Iulia vetat: nec iure extranei, quia mulier [o]. Prohibente etiam lege antiqua 12. Tab. de qua Gellius [p], *qua, in adulterio vxorem si deprehendisses, sine iudicio impunè necares: illa te, si adulterares, digito non posset contingere.* Receptum tamen vxorem ream adulterij factam, via exceptionis posse maritum lenocinij deferre: non autem accusare, verumtamen ex eo à iudice puniendum [q]. Neque puniebat lex ciuilis virum de adulterio à muliere accusatum. Quamuis lex Christiana in vtroque coniuge adulterium punibile æquo iure statuerit, quo vtimur [r]. Et secretam etiam symoniam detegentes mulieres, placuit audiri [s].

a Salust. in coniurat. Catili.
b Appian. lib. 2. de bellis ciuilibus.
c l. nullus, C. ad leg. Iul. maiest.
d l. si quemquam, de episc. & cler.
e c. licet in beato Petro, de accusat. §. quia verò plurimas, vt lic. mat. & auiæ, in Auth. coll. 8.
f l. 1. §. consequens, de susp. tutor. in P.
g l. maximum vitiũ, C. de lib. præter. l. lc. duodecim Tab. C. de legit. hæred. § nostra, de exhæred. liber. apud Iustin.
h Plato, 5. de Repub. vel de iusto.
i l. maritus, de procurat. C.
k l. viro & vxore, sol. matri. P.
l c. plerumque, de dona. inter. vir. & vxo. l. consensu, §. vir quoque, de repud. C. l. Lucius, & l. cùm mulier, sol. matri. in P. §. quia verò plurimas, & §. causas, vt lic. ma. & auiæ, in Auth.
m c. tuæ, de procur.
n l. 1. ad leg. Iul. de adul. C.
o ca. apud misericordem iudicem, 32. q. 1. vide ratio. ap. Iacob. de Belo viso, in tract. crimin. titu. de lenonib. nu. 40.
p Gell. lib. 10. c. 23.
q l. 2. §. si publico, vers. vnde, ad leg. Iul. de adult. in P.
r ca. Christiana, 32. q. 5.
s c. tanta, de simo.

De

De prohibitione accuſationis ob ætatem. Caput 14.

1 *Pupilli, ſi eorum interſit, accuſant, non aliter.*
2 *Tutores quando pro tutoribus accuſant.*
Curator quando pro adulto conuenitur.

PROPTER ætatem prohibentur accuſare pupilli [a], niſi ad 1
eos negotium pertineat: & tunc ex conſilio tutorum, vel cũ
illis agunt, vt ſi patris auiq; mortem vlciſcantur [b]. Interdum 2
autem tutores tenentur in ſe iudicium ſuſcipere pro pupillo: interdum illos ipſos pupillos exhibere, vt ipſis authoribus iudicium ſuſcipiatur [c]. Suſcipiunt autem pro infantibus, pupillis ſcilicet, qui fari non poſſunt [d], vel pro abſentibus: iis autem qui ſeptennium exceſſerunt, authoritatem præſtant. Sicuti in adultis, pro abſentibus curator ſolus omnimodò conuenitur, iudiciúmque ſuſcipit. Præſentibus autem illis, agentibus facultas & licentia datur, vel ipſum adultum præſentem in iudicium vocandi, vt conſenſu curatorum conueniatur: vel contra curatorem agendi, vt litem ſuſcipiat [e]. Adiicitur autem iis tutorum & curatorum perſona, quia cautius & melius fit cum ſuaſione perfectiſſima & reſponſa facere minores, litémque inferre: ne ex ſua imperitia & iuuenili calore, aliquid vel dicant vel taceant, quod ſi non fuiſſet expreſſum, vel fuiſſet prolatum, eis prodeſſe poterat, & eos à deteriore calculo eripere [f]. Accedit, quòd minor ſine tutoris aut curatoris authoritate legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habet [g]: nec ius dicendi ſententiam habent [h], vtpotè qui & viſa ignorant [i]. Et indecorum eſt alios reprehendere eos, qui ſeipſos non norunt regere [k], qualis eſt pupillus [l]: qui nec teſtis eſſe poteſt, ob lubricum conſilij ſui [m]. Sed de his hactenus, plura námq; videnda in glo. c. I. de accuſator.

a l. qui accuſare, l. 8. de accuſat. P.
b Vlp. l. mulieri, l. 6. de popul. actio. lib. 47. P. tit. 23. Pap. l. 2. §. pupillis, de accuſat, in P. l. de pupillo, de no. oper. nunc.
c l. 1 §. ſufficit, de admin. tuto.
d l. ſi infanti, de iure deliber. C.
e d. §. ſufficit, l. 1. de admin ſt. tuto.
f l. clarum, C. de autho. præſt.
g l. 1. 2. 3. quæ legi. perſ. ſtan. in iud. habe. C. c. ſi. de iudic. in 6.
h c. ex parte de elect. in 6. l. cùm prætor, §. fin. de iudic in P.
i l. fin. de iur. & fac. igno. in P. l. ſi. rem pup. ſal. fore, in P. l. 1. § impuberes, de falſ monet. C. l. in eo quod plus, §. pupillis, de reg. iur.
k c. indecorum, de æta. & qualit.
l §. oen. de Atil. tuto.
m l. 3. § lex Iulia, de teſtib. in P. §. teſtes, de teſta. ap. Iuſtini.

Quare, & quomodo magiſtratibus, & quibus, interdictum eſt accuſare: & accuſari qui nequeunt. Cap. 15.

1 *Accuſatoris dignitas facit illegitimum accuſatorem, quare.*
2 *Magiſtratus quare accuſare non poßint. & 3. & 4.*
3 *Archondæ magiſtratus qui.*
4 *Legatorum Romanorum conſtantia in contemnendis diuitiis.*
Amicita priuata poſtponenda ſaluti, & mandatis reipub. eod.
5 *Magiſtratus iure Romano qui accuſari nequeant: & qui poßint, & quomodo etiã maiores. & 8.*
6 *Miltiadis bonitas, & calumnia, item Alcibiadis.*
Inuidiæ malum bonos & digniores impetit maximè. 5. & 6.
7 *Abſentes reipub. cauſa accuſari nequeunt.*
9 *Accuſatio in ſuperiores perſonas, & bonæ opinionis ægrè admittitur, aut nunquam.*

Ca

1 CAVENDVM censeo, ne accusatores tantæ sint dignitatis, vt pro arbitrio opprimere possint reos, maiorum exemplo. Apud quos aliquando P. Africani accusatoris nimia dignitas, Lucio Cottæ profuit. Noluerunt enim sapientissimi viri, qui tum rē illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimis aduersariis viribus abiectus videretur, vt ait Cicero [a]. Neque aliam ob causam Cn. Cornelius maiestatis reus Q. Metello, L. Lucullo: Q. Hortensio, M. Lepido, P. Clodius incesti & sacrilegij accusatus, & M. Tullio Cicerone testimonium dicentibus, absoluti sunt, quàm obiectum crimen

2 causæ nocuisse videretur, vt refert Valerius Max [b]. *Alij*, inquit Marcellus [c], *accusare non possunt propter magistratum potestatemúe, in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt* [d]. In fragmento etiam literarum Adriani Cæsaris [e], τοὺς ἄρχοντας ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μὴ εἰσιέναι δίκην ἰδίαν: μήτε διωκόντων, μήτε φευγόντων, μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες εἰσιν &c. id est, *magistratus ἄρχοντας, quo anno cum imperio sunt, neq; propriā, neq; eorū, quorū tutelā vel curā gerunt, causam in iudicio vel agendo vel defendendo sustinento. Simulac verò magistratus dies exierit, non ipsis tantùm aduersus reos suos, sed etiam aliis aduersus ipsos, litem intentare ius fasq; esto.* Hoc tamen exemplar literarum Alciatus ratus est [f] loqui tantùm de summis Atheniensium magistratibus, nec ad Romanorum magistratus pertinere. Mihi autem placet, & ad Romanorum magistratus maiores pertinere.

3 Nam quamuis sciamus, ἄρχοντας fuisse principes summos Atheniensium, qui iudices constituebant, præerantque iudiciis, ex quibus vnius nomine fasti describebantur, sicut apud Romanos per consules, vt notat Iulius Pollux [g]. Nihilominus & verum est, ἄρχοντα etiam vsurpari pro quolibet principe, duce, vel magistratu summo: veluti Aristoteles dixit [h], στρατιᾶς ἄρχοντα, καὶ πόλεως, ἢ οἴκου, principem seu archonta exercitus, ciuitatis, & domus. Thucidides ἄρχοντα τῶν ἱππέων, principem seu ducem equitum. Et Iulius Pollux [i] scribit, ἄρχοντα dici & ἡγέμονα, προστάτην, βασιλέα, δεσπότην, ἐπιμελητὴν, ὕπαρχον, σατράπην &c. Maiores Romani itaque magistratus archondes dici possunt, & Adriani epistola continentur, quales erant prætores, consules, & alij, qui creabantur centuriatis comitiis, non qui tributis & curiatis, qui minores erant [k]. Idcircò obseruare licet verba Vlpiani, dum ait [l], *sed verius est, si is sit magistratus qui sine fraude in ius vocari non potest, expectandum esse quoad magistratu abeat.* Vnde liquet & alios esse, qui sine fraude in ius esse possint etiam apud Romanos, & qui non possint, dum gerunt magistratum. Et rursum idem Vlpianus [m], *& putat Pomponius debere dici quoad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendam: ne surripiatur marito ius, quod cum eo æquale habet.* Hinc & factum, vt neque volentibus priuatis, cum quibus prætori agendum est, sine authoritate principis ius esset in iudicio existendi [n]. Nec placet glossa [o], quæ hoc ius non vocandi vel essendi in iudicio, communicat maioribus & minoribus magistratibus, quia repugnant iam probata: & constat minores magistratus, vt municipales, si damnum dederint, posse in iudicium vocari [p], & iudices ordinarios [q]. Sed cur magistratibus maioribus potissimùm olim erat adempta priuatos accusandi facultas, audiamus. Quia eorum cura & solicitudo magis vniuersorum, & rempublicam respiciebat, quàm priuatorum accusationem [r]: imò omissa propriæ iniuriæ solicitudine.

4 Celebre exemplum Romanorum apud Tarentinos legatorum, qui cùm Tarentum ad res repetendas missi fuissent, cumque grauissimas iniurias ibi accepissent, vnus etiam vrina respersus esset, in theatrum, vt est consuetudo Græciæ, introducti, legationem quibus acceperant verbis peregerunt: de his, quæ passi erant, conquesti non sunt [s]. Sic Publius Popilius ad Antiochū legatus à Romanis missus, vt eum abstinere Aegypto, aut si iam incessisset, excedere iuberet: cùm in Aegypto eum rex inuenisset, osculúmque ei rex obtulisset (nam coluerat inter cæteros P. Popilium Antiochus, cùm Romæ obses

a Cic. pro Metello.
b Val. Max. lib. 8. c. 5.
c Marc. l. qui accusare, de accusat. P. idē in l. si maritus sit in magistratu, ad l. Iul. de adult. in P.
d d. l. qui accusare, & l. 2. de in ius voc. P. l. nec magistratibus, de iniur. in P.
e l. pars literarum, l. 48. de iudic. lib. 5. P. tit. 1.
f Alcia. lib. 4. dispū. ctio. c. 6.
g Iul. Pollux, lib. 8. Onomast. vbi agit de nominib. magistra. Atheniens.
h Arist. lib. de Mūdo.
i Iul. Poll. lib. 8. c. 1. περὶ ἀρχῶν.
k Gell. lib. 13. c. 14. l. 1. C. vt omnes iudi. tam ciuil. quam criminal.
l Vlp. in l. nec magistratus, de iniur. in P.
m l. si maritus sit in magistratu, l. 15. ad leg. Iul. de adult. in P.
n l. ille à quo, § tempestiuum, in fine, ad S C. Trebell.
o glo. in l. si adulterium, l. 38. in § fin. in verb. reus, ad l. Iul. de adult. in P.
p l. quemadmodum, § magistratus, ad l. Aquil. in P.
q l. de ordinario, de off. præf. Orien. C.
r Paul. in l. quibus præcipua, l. 57. de verb. sig. l. & qui data opera, ex qui. caus. maio. in P. l. 1. de mag. conueni.
s Val. Max. lib. 2. c. 2.

obſes eſſet) tunc faceſſere interim priuatam amicitiam iubet, cùm mandata patriæ intercedant. Prolatóque ſenatus decreto & tradito cùm cunctari regem videret, conſultationemq́; ad amicos referre: ibi Popilius virga, quam in manu gerebat, amplo circulo incluſum, vt amicos caperet, conſulere iubet, nec prius inde exire, quàm reſponſum ſenatui daret, aut pacem, aut bellum cum Romanis habiturum, vt narrat Iuſtinus [a] ex Trogo. Factum inde, vt milites, qui pro pace excubant [b], accuſare paſſim non poſſint propter ſacramentum [c]: niſi ſuam aut ſuorum proſequantur iniuriam [d]. Accedit 5
ſuperioribus, quòd iiſdem rationibus, quibus interdictum eſt magiſtratibus maioribus accuſare, & prohibitum eſt, ne quandiu gererent magiſtratum, accuſarentur vel in ius vocarentur [e]: qui enim præſunt, & ob potentiam inferioribus nocere poſſunt. Et contrà, qui multis præeſt, multorum contrahit inimicitias & odia, & facilè moliuntur, qui oderunt, calumnias. Nec populares, inquit Ariſtoteles [f], accuſatores in iudicium vocare conſueuerunt, ſed nobiles.

Summa [g] petit liuor, perflant altiſſima venti,
Summa petunt dextra fulmina miſſa Iouis.

Atque, *Sæpius [h] ventis agitatur ingens*
Pinus, & celſæ grauiore caſu
Decidunt turres, feriuntq́; ſummos
Fulmina montes.

In Miltiade erat ſumma humanitas, tum mira comitas vt nemo tam humilis eſſet, cui non ad eum aditus pateret: magna authoritas apud omnes ciuitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hæc tamen populus reſpiciens Athenienſis (quoniam ſcilicet democratiam fouebat) maluit eum innoxium plecti, quàm ſe diutius in timore eſſe, vt ait Aemilius Probus [i], & Vale. Maximus [k]. Alcibiades quoque Athenienſis potens & maior quàm priuatus exiſtimabatur, multos enim liberalitate deuinxerat, plures etiam opera forenſi ſuos reddiderat. Quare fiebat vt omnium oculos, quotieſcunque in publicum prodiſſet, in ſe conuerteret: neque ei par quiſquam in ciuitate poneretur. Itaque non ſolùm in eum ſpem habebant maximam, ſed etiam timorem, quòd & obeſſe & prodeſſe plurimùm poterat: is tamen poſteà damnatus capite: reſtitutus, rurſumq́; & tandem odio habitus. Cui maximè malo fuiſſe putatum eſt nimiam opinionem ingenij atque virtutis: timebatur enim non minus quàm diligebatur, ne ſecunda fortuna magniſq́; opibus elatus, tyrannidem occupaſſet [l]. Et vt ait Polybius [m], præclara facinora, & res ab aliquo egregiè geſtæ, magnam plerumque inuidiam, & graues calumnias conflare ſolent. Nec vlla vehementer calumnia, teſte Liuio [n], quàm quæ regnandi cupiditate ſuſcipitur. Dicebat Demoſthenes [o], *καλὸν, τὸ μηδεμίαν γραφὴν φυγεῖν. καὶ νὴ Δί᾽ εὐδαιμόν γε. ἀλλὰ τί μᾶλλον ὁ πολλάκις μὲν φυγὼν, μηδεπώποτε δ᾽ ἐξελεγχθεὶς ἀδικῶν, ἐν ἐγκλήματι γίγνοιτ᾽ ἂν διὰ τοῦτο δικαίως.* id eſt, *pulchrum illud, nullius fieri reum criminis: imò ſanè etiam fortunatum. Sed qui magis aliquis ſi ſit reus factus, nunquam reus peractus, vituperandus iure propterea fuerit?* Cato primus Portiæ gentis, optimus vir, ſenator optimus, imperator optimus, optimus orator dictus, tamen multorum odio laborauit: & ideò quater & quadragies cauſam dixit, nec quiſquam ſæpius eo poſtulatus, tamen ſemper abſolutus, vt author Plinius [p]. Iuraque pontificia prædicant, viros 7
præſtantes calumniis multorum expoſitos ob odium malorum: ideò accuſationes in eos facilè non admittendas [q]. Et vocatis in iudicium legatis, in legatione exceptio competet iuris reuocandi domum, hoc eſt, differendi iudicij, donec domum redierint, & legatione functi ſint [r]. Lex Mennia etiam eorum, qui reipub. cauſa abeſſent, nomina recipi inter reos vetabat [s]. Reciſumq́; eſt iudicium Cn. Dolabellæ, quo Philodamum Opuntium damnauerat, tum cùm ei legatio Romam à ſuis ciuibus eſſet data [t]. Atque iudices & magi

a Iuſti.lib.35.hiſtor.
b l.mulierem, P. de accuſat. l.3. de mili. teſta. in P.
c l.qui accuſare, de accuſ. P.
d l. non prohibetur, & l ſi crimen, qui accuſ. non poſſ. C.
e l.hos accuſare, de accuſ. in P. l. 2. de in ius voc.
f Ariſtot.6.Polit.c.5.
g Ouid. 1. de remed. Amo.
h Horat.lib. 2. Car. ode 10.
i Aemil.Prob.in vita Miltiad.
k Val.Maxi.lib.5.ti. de ingrat.
l Aemil.Prob.in vita Miltiad.
m Polyb.lib.1.hiſto.
n Liu.lib. 10. 4. decadis.
o Demoſt. orat. de Coro.
p Plin.lib.7 c 27.
q c.qualiter & quando, in 2. de accuſat.
r L.2.§. fin. de iudic. in P.
s Sueto in Iulio Cæſa.c.23.
t Cic.Verri.4.

magiſtratus poſt depoſitos faſces, & abdicationem magiſtratuum & dignitatum, in prouincia & adminiſtratione quam rexerant, remanebant per quinquaginta dies, vt pateret tunc priuatis omnibus accuſandi copia [a]. Nam placuit magiſtratus etiam poſſe reos poſtulari pendente magiſtratu, ſed differri eorum accuſationem interim, cautione ſiſtẽdi iudicio præbita, vſque dum ho-
8 nore functi eſſent [b]. Non pigebit tamen adnotaſſe caſus quoſdam, in quibus magiſtratus & maiores dum funguntur dignitate, in iudicio eſſe poſſunt: vt ſi accuſet, & res ex delicto contrectata tempore pẽdente magiſtratus ſit peritura [c], vel actio [d]. Item ſi in officio delinquant [e]. Alioquin graſſandi daretur facultas, & tribunal fieret latronum ſpelunca, ſi aſylum eſſet malorum. *Perinde enim eſt*, inquit Iamblichus, *periculoſum, inſanienti gladium, ac improbo viro magiſtratum committere.* Ideò & dignitatis honos crimine excluditur, & punitur admiſſum [f]: potiſſimùm hodiè in Gallia, quæ habet ſuos magiſtratus perpetuos. Nec ideò dignitatum abdicationem expectemus, niſi ob crimen, mortem, vel eiurationem. Neque tamen temerè aut leuiter in eos admittitur ac-
9 cuſatio, ſed re perpenſa, & grauiſſimo de crimine. Idipſum quod in ſummis magiſtratibus, & in præſtantiſſimis viris, qui aliquando fideliter commiſſam ſibi rempublicam geſſerunt, ſtatuendum eſt, & in ijs qui præſunt: ſcilicet ne temerè inferiorum in eos & ſuperiores admittatur accuſatio [g]. Extat maiorũ exemplum in Metelli cauſa, qui cùm reus repetundarum factus fuiſſet, & cauſam diceret, tabulæq́; eius ab accuſatore expoſtulatæ, & ad nomen inſpiciendum circa iudicium ferrentur, totum conſilium ab earum contemplatione oculos auertit, ne de aliqua re, quæ in his relata eſſet, videretur dubitaſſe. Nõ in tabulis, ſed in vita Q. Metelli argumenta ſinceræ adminiſtratæ prouinciæ legenda ſibi iudices crediderunt: indignum rati integritatem tanti viri, exigua cera & paucis literis perpendi [h].

a l. vni. vt omn. iudi. tã ciuil. quàm cri. &c. C.

b l. ſi adulterum, §. fin. ad leg. Iul. de adult. P. l. nec magiſtratibus, de iniur. in P. l. cõtinet, §. ſi. quod met. cau. in P.

c l. ſenatuſconſulto, de offic. præf. in P.

d d. l. ſenatuſconſulto, & l. more litis, C. de rei vend. cum ſimilib.

e Liubemus, ad leg. Iul. repet. C.

f l. 2. & 3. vbi ſenat. vel clar. C. §. ſi tamen contigerit, tit. vt differẽ. iud. aud. interpell. accuſa. &c. in Auth. coll. 9.

g ca. oues, 6. q. 1.

h Val. Max. lib. 2. capit. 3.

De perſonis reiectis ab accuſando ob ſtatus conditionem. Cap. 16.

1 *Frater fratrem de crimine non accuſat impunè.*
2 *Fraterna inimicitia pernicioſiſſima.*
3 *Familiaris accuſatio non auditur.*
4 *Filius patrem nullo modo accuſat, nec matrem.*
5 *Ingratitudinis exhæredandi & reuocandi donationem cauſa accuſaſſe de crimine patrem aut matrem.*
6 *Alumnus patrem nutritum non poteſt accuſare.*
7 *Pater ſi velit accuſat & defert iudici filium, & eius oblatio minuit pœnam filio delinquenti. Et 8.*
8 *Rhaconis erga iuſtitiam, & filij delictum mirabile exemplum.*
9 *Filij contumacis pœna ex lege diuina.*

1 SVNT quædam ſtatus conditiones, quæ reiiciunt etiam accuſatores [i]. Itaque frater fratrem non accuſat de grauiori, & capitali crimine: & ſi de facto id auſus fuerit, exilio punitur [k]: de leui accuſat [l]. Leuia dicuntur, priuata, quæ ſummariè & de plano poteſt prætor diſcutere [m]. Sanctio hæc humanæ ſocietatis & amicitiæ fraternę cõtinendæ cauſa videtur

i l. qui accuſare, de accuſatio. P.

k l. ſi magnum, qui accuſ. non poſſ. C.

l d. l. ſi magnum, & l. ſi ſororem, C. eo.

m glo. in l. leuia, de accuſat. in P.

inducta. Quæ maxima est, vt cõtrà, dum in inimicitiam degenerat, odium habet ferè implacabile, & domorum & familiarum subruit fundamenta. Exemplo est Pelopidarum familia intestinis odiis atrocissimè conuulsa ab Atreo & Thyeste. Et Oedipodi regia à fratribus Etheocle & Polynice, quorũ nec post mortem quieuisse discordiam ferunt Calimachus, & Ouidius in Ibin. Et primum homicidiũ in fratre admissum à Caino legimus [a]: & multa scelera molitos fratres filios Iacobi in Iosephũ fratrem, quòd eos accusasset crimine pessimo [b]. 2

3 Accedit quòd sola familiaritas (quæ inter alios maior vix est, quàm ea quæ inter fratres est, qui vnà ab ineũte ætate nutriuntur) inhibet, ne familiaris familiarem crimine accuset. Atque lex huiusmodi antequam loquatur, à limine accusationis detrudit, & vocem tam funestam potius amputandam, quàm audiendam statuit [c]: excepto crimine maiestatis. Ad speciem proditionis pertinere quoque videtur, eum, quem amicum esse existimaueris, videre accusatorem: atque acerbiora sunt & plus quàm hostilia vulnera, quæ ab eo, quem tecum vnà conuiuam & conscium cogitationum admiseris, inferũtur. Sic Dauid [d], *Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem vtique. Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò vnanimis dux meus & notus meus, qui simul mecum capiebas cibos, in domo Domini ambulauimus cũ consensu &c.* Et rursum [e] ita conqueritur, *Etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.*

4 Intercedit vltra familiaritatem & communem vitam inter patrem & filium pietas, & vinculũ quoddam honorandum: quò fit, ne filius patrem accusare possit [f]. Arbitror & olim Lycophronem Periandri filium ideò relegatum: tanto enim odio patrẽ est prosecutus propter Metissam matrem, filiam Proclis Epidauriorum tyranni, occisam, vt in Corcyram relegari maluerit, quàm vllum recõciliati animi signum ostendere, teste Herodoto [g]. Cham cum successura ei sobole seruituti adiudicatus, quòd patrem ebrietatis apud fratres incusasset [h].

5 Et inter causas ingratitudinis exhæredationis legitimæ illa [i], si filius patrem in criminalibus causis accusauerit, vel per delationem suam eum fecerit graue dispẽdium sustinere. Et reuocatur per patrem donatio facta filio tanquam ingrato, si ei aliquod vitæ periculum intulerit [k]. Quod & in matre locum habet, quanquam ad secundas peruenerit nuptias [l].

6 Et ob officium paternum receptum, non licere alumno eum, apud quem enutritus instar filij est, accusare [m]. Cornelius Tacitus [n], vt miseriarum & sæuitiæ exemplum atrox refert sub Tiberio: reus pater Q. Vetius Serenus, accusator filius, etsi de crimine maiestatis ageretur.

7 Verumtamen non eadem seruantur in patre erga filium: imò pater si velit, potest accusare filium, vt contumacem, vt insidiantem sibi, si pietas & ratio naturalis animi sui non reuocat intentionem [o]. Extat & Alexandri Cæsaris rescriptum [p], quo pater iure proprio, scilicet potestatis, potest castigare filium, & contumacem offerre præsidi prouinciæ, dicturo sententiã, quam ipse pater voluerit. Idipsumq; statuerunt Valerianus & Galienus [q]. Sic Vlpianus [r], *De plano*, inquit, *proconsul expedire debet, vt parentibus & patronis obsequium reddatur: comminari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non vt oportet conuersari dicitur.*

8 Iudicis autem officium, in istis paternis delationibus erit, siue crimen in se commissum deferant, siue in alios, mitius quàm rigor iuris postulet, animaduertere: ne pater ad supplicium videatur filium detulisse, & ita carnificis officio functus [s]. Exemplũ celebre iudicij Artaxerxis regis Persarũ: cùm enim Mardus quidã genere, nomine Rhacones haberet filiũ contumacẽ, & monita sapientiæ aspernantem Cartomem, comprehẽsum manibus in terga reuinctis ad iudices adduxit, ibiq; quæcunq; vnquã per audaciã deliquisset cum accusatione cõmemorauit, & à iudicibus postulauit vt ad mortẽ raperent. At illi consternati animis, suis sententiis condemnare noluerunt, sed vtrumq; ad regem Persarum Artaxerxem adduxerunt. Is autem constanter instante patre adolescentem præsenti culpa liberauit, grauissimã mortem

a Genes. 4.
b Genes. 37.
c Archad. & Honor. CC. in l. pen. qui accus. poss. C.
d Psal. 54.
e Psal. 40.
f d. l. qui accusare, §. fin. de accusat.
g Herod. in 3.
h Genes c. 9.
i §. causas, vt cùm de appella. cog. in Authen. colla. 8.
k l. fin. C. de reuoc. donatio.
l auth. quod mater, C. eo.
m l. iniquum, C. qui accus. non poss.
n Corn. Tacit. lib. 4. Annal.
o l. propter insidias, C. qui accus. non poss.
p in l. 3. de pat. pot. C.
q l. congruentius, de patr. pot. C.
r Vlpia. l. nec quicquam, §. de plano, de offi. procons. & leg. in P.
s l. milites agrum, l. 13. § fin. de re milit. alioquin capite puniendus, l. non omnes, §. desertor, eod. tit. P.

tem interminatus, si præter antecedentia peccata in posterum simili in crimine deprehensus fuisset. Et Rhaconem, qui tam seueriter & incorruptè de liberis sententiam dixisset, collaudatum, in collegium regiorum iudicum cooptauit, teste Aeliano [a]. Accusauit de crimine Saul filium Ionatham, & morte damnauit, sed eripuit eum populus [b]. Sicut & Zaleuci filium populus
9 à pœna adulterij, quam inferri iusserat pater [c]. Lex diuina tamen iubet relapsorum delicta in ipsum patrem commissa seuerius vindicari, cuius hæc verba [d], *Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris vel matris imperium, & coërcitus obedire contempserit, apprehendent eum & ducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portam iudicij, dicentq́ ad eos: filius iste noster proteruus & contumax est, monita nostra audire contemnit, commessationibus vacat & luxuriæ atque conuiuijs: lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis malum de medio vestri, & vniuersus Israël audiens pertimescat.*

a Aelia. lib. 1. de var. histo. c. fin.
b 1. Reg.
c Val. Max. lib. 6. c. 5.
d Deuter. c. 21.

De prohibita liberis patronorum, & seruis dominorum accusatione. Cap. 17.

1 *Liberti patronos accusare nequeunt. Nec contrà patroni libertos.*
Serui accusare dominos non possunt: at de iniuria illorum nimia rectè conquerũtur. eod.
Maiestatis crimen à seruis & libertis dominis & patronis obijci potest. Sed nõ facilè, nec nisi cum alijs concurrentibus. eod. Et nu. 2.
2 *Seruorum dominos accusantium pœna.*

19 NEQVE etiam liberti patronos accusare possunt [e]: licet tamẽ eis de eorum nimia sæuitia conqueri apud præfectum vrbis: vt & seruis aduersus dominos [f]. Nec id etiam præses contemnit, nec tam fauore seruorum, quantum dominorum, quorum interest, ne auxilium contra suam sæuitiam, vel famem, vel intollerabilem iniuriam denegetur ijs qui iustè deprecantur [g]. Et quamuis sciam libertum posse de crimine lesæ maiestatis patronos impunè accusare, & seruos dominos [h], tamen in aliis certum habeo repudiari: veluti & accusationem de crimine graue patroni in libertum, imminente
2 alioquin pœna patrono, vt priuetur hæreditate liberti [i]. In seruis accusationẽ erga dominos etiam criminis maiestatis raró, & nisi cum aliis probationibus admittendam probo. Laudoque iudicium priscum: cùm enim Cneus Domitius tribunus plebis M. Scaurum, & L. Crassus Cn. Carbonem accusarent, ad eosque serui reorum venissent, totam multis & grauibus instructuri dominorum criminibus accusationem, non admiserunt iudices, sed vinctos, vt ij pro imperio suo vindicarent, ad dominos remiserunt [k]. Et Sylla, crudelissimus alioquin, cùm præmij loco seruis, qui proscriptos à se occidissent, vel indicassent, libertatem edicto proposuisset: seruum tamen Sulpitij Rufi tribuni pleb. quia dominũ detexisset & prodidisset, ipse quidem manumisit, sed præcipitare protinus è saxo Tarpeio cum illo suo pileo scelere & parricidio parto, voluit, iussit [l]. Brutus quoque, quum tempore bellorum ciuilium, per Asiam vrbes in suum atque Caij Crassi traheret imperiũ, potitus Patariẽsibus, edixit vt omnes omninò ciues quicquid vrbe auri argentiúe facti aut infecti possiderent, id ad se in medium adferrent: in eos statuto vltimo suppli-

e l. qui accusare, in fine, de accusat. P. l. fi. C. qui accu. nõ poss. l. libertorum, C. de testib.
f l. 1. §. seruos, & §. quod autem dictũ, de offi. præf. vrb. P.
g l. 2. de ijs qui sunt sui vel al. iur. P. §. pen. eod. tit. ap. Iustin.
h l. pen. de ijs qui accus. non poss. l. qui cùm natu maior, §. si libertus, de bon. liberto.
i d. l. qui cum, l. cum patronum, de iure patronat.
k Val. Max. li. 6. c. 5.
l Plut. in Sylla.

cio,qui celassent, præmio contrà ijs, qui detulissent.Porrò cùm seruus quidã dominum indicasset, inuentaq; fuisset apud eum pecunia, seruum constanter dominum accusantem,cùm mater domini in se crimen trãsferret, laqueo suspendit, & matris pietate motus & filium & matrem absoluit, & pecunia donauit, vt author Appia.Alexand.[a] Claudius imperator edixit, ne quis auxilium ferret eis,qui contra dominos vel patronos quid deferrent: qui detulisset,eum ius alios accusandi amissurum[b].Atque primo quinquennio Neronis,nec Carinas Celer senator,nec Iulius Densus equester,cui fauor in Britãnicum crimini dabatur,inter reos, seruis accusantibus recepti sunt[c]. Meminit Suidas[d] Gaium imperatorem,seruorum dominatum instituisse, lege lata vt ijs dominos accusare liceret, si quod eorum peccatum vidissent: verùm inde ignem & calamitatem orbem terrarum oppressisse, cùm serui maximis pœnis dominos subiicerent. Miserrimum namque est, pro cane leonem & viperam domi nutrire,& intra penates,vbi asylum ab iniuriis inimicorum tutissimum est,à propriis seruis,quos fidos putamus,obseruari & inuadi[e].

a App.Alexan.in 4. Bello.ciuil.
b Dio Cass.libr. 60. histo.
c Cor. Tacit.lib.13. histor.
d Suidas,in Gaio.
e l.1 ad senatusc.Syllania.

De aliis qui accusare non possunt. Caput 18.

1 Accusatoribus pluribus existentibus qui potius eligendi.
Accusare qui possint remissiuè. eod.
2 Accusare non potest qui destitit,quiúe præuaricatus est.
3 Prætorem quæstor eius non accusabat.
Collegam officij nemo accusat iustè. eod.
4 Accusare non possunt inimici.
5 Laici clericos non accusant,nec clerici clericos maioris ordinis quando.

REIICIVNTVR & aliæ personæ ab accusatione,aliis de cau- 1
sis: de quibus videndus Hostiensis in Sum. titu. de accusatio.
gloss.in l.qui accusare,eod.titul.in P.& gloss.in cap.1. de accusa. Et quando plures etiam se offerunt accusatores idonei, nõ omnes ad accusationem admittuntur, sed iudex eligere debet eum, qui accuset, causa cognita, æstimatis accusatorum personis, vel de dignitate vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa[f]. In quibus causis serui possint accusare docet gloss. in
l.accusare,§.omnibus,in ver.rei,de accusatio. P. Qui destitit ab accusatione, 2
amplius etiam agere vel accusare prohibetur[g]: sicut & qui semel præuari-
catus fuit[h]. In controuersia de Tito Albutio reo accusando, inter Caium 3
Iulium,& Cn. Pompeium Strabonem,placuit Pompeium admitti non debere:quia existẽte Albutio prætore,ei Pompeius fuisset quęstor: & quęstori suo prætorem parentis loco esse. Neque iustiorem vllam aut grauiorem causam necessitudinis posse reperiri, quàm coniunctionẽ sortis,quàm prouinciæ,quã officij,quàm publicam muneris societatem.Ideoque L.Philoni in C.Seruiliũ, neque Aurelio Scauro in L. Flaccum nominis deferendi potestas data fuit: ne libido violãdæ necessitudinis authoritate iudiciũ cõprobaretur[i].Proculdubiò non accusant inimici,vel inimicorũ familiares[k].Neque clericos accu-
sant laici[l],nec clerici laicos[m]:nisi sint sacerdotes,qui plebeios deferũt suos[n]. 4
Neq; clerici maioris ordinis clericos accusabũt[o]. Quod ad honestatẽ referẽ- 5
dum

f Vlp. in l. si plures, de accus.P.
g L. qui destitit, l. 2 ad S C. Tertull. P l.2.§.1.ad leg. Iul. de adult. in P.l. accusationem, qui accus. non possunt
h l.accusator,de præuaricat.in P.
i hæc Cice. in Diuinat.
k c.repellantur,7.& c.meminimus, 11. de accusa. cum similib. pluxib. ibi per glo. nota.
l c. cùm P. Mancinella, c. 10. de accus. ca. sunt plurimi, 6. q. 1. & tota 2.q 7. potissimum in can.laicos, cum 3.seq.
m ca. sicut sacerdotẽ, 2.q.7.
n ca. decretũ, 2.q.7.
o ca.qualis,ca. clericus, can.maiorum, ead.q.

dum est. Nam iure ipso contrarium verius est, & admittitur monachus & inferior accusator sui prælati, etiam expensis monasterij [a]. Temerè tamen non admittuntur accusatores contra suos prælatos clerici [b].

a c. illa, c. 3. & c. ex parte, c. 11. de accusa. cap. dilecti, de maio. & obed. can. quapropter, 2. q. 7.
b ca. sunt plurimi, 6. quæst. 2.

Qui accusari posint. Cap. 19.

1 *Accusari qui possint. Et num ætas, vel sexus impunitatem dent criminibus.*
2 *Magistratus maiores quandiu accusari prohibentur.*
Mortui iure communi accusari non poterant, quibusdam grauioribus criminibus exceptis. eod. Et 3.
4 *Accusari non possunt quibus dispensatum, semel absolutus, & de bis accusatis.*
Nec accusantur Christiani ab hæreticis vel Iudæis. eod. 7.
5 *Absolutus per collusionem aduersarij accusari rursum potest.*
6 *Ferijs Latinis accusare non licuit.*

1 REGVLA in vniuersum constituenda de ijs, qui accusari possunt: posse omnes, qui de crimine condemnari possunt, accusari, ijsdem rationibus quibus diximus sæpè interesse reipub. delicta puniri, & ideò nota esse [c]. Ergo & accusantur pupilli proximi pubertati: quia capaces furandi & iniuriæ faciendæ [d]. Nec minor ætas impunitatem dat [e], nec sexus [f]: accusareque & licebit mulieres, liberos, & seruos, dummodò serui ex his criminibus, qui-
2 bus accusantur, pœna publici iudicij affici possint [g]. Prohibebatur autem accusari iure Romanorum, magistratus maiores quandiu gerebant temporalem magistratum, vt suprà docuimus [h]. Item & mortuis iure communi [i]: quia crimina reorum morte extinguuntur [k]. *Omnibus*, inquit Demosthenes [l], *omnium delictorum quasi meta, est obitus.* Et ideò nec filij puniendi pro parenti-
3 bus [m]. Exceptis quibusdam criminibus, ob quæ & in mortuos iudicium exercetur, & eorum bona deferuntur in ærarium: veluti in crimine lesæ maiestatis & repetundarum [n], & aliis pluribus, quos cumulat gloss. in l. ex iudiciorum, in verbo *maiestatis*, de accusatio. in P. Et glo. in l. 1. in ver. *Sit extinctum*, si reus
4 vel accusa. mort. fuer C. Quibus superfluum esset addere. Non potest etiam accusari quis de crimine vel facto, super quo dispensatum est [o]. Neque etiam semel accusatus & absolutus, de eodem crimine accusari non potest [p]: quùm de delicto vnius hominis sæpius quæri non possit [q]. Nisi forsan quis ignorans prius de eo crimine institutam fuisse accusationem, suam vel suorum prosequatur iniuriam [r]: vel doceat primùm accusatorem præuaricatum fuisse [s]. Legimus etiam Domitianum [t], Corneliam virginem maximam, absolutã olim, deinde longo interuallo repetitam, atque conuictam defodi imperasse. Hoc singulare tamen, & probatione vrgente: at iure communi & legibus etiam Atheniensium, vt ait Demosthenes [v], vnum crimen & vnum iudicium, non debet iudicari nisi vna æstimatione & pœna, nec duæ vel
5 plures pro eadem imponi possunt. Hîc tamen considero iudicium rectè peractum fuisse: nam si per collusionem aduersarij accusatoris reus liberatur, repeti crimen potest accusatione [x]. Imò si non repetatur accusatio, iudicis officium est, rei veritatem, postquam in gratiam reus cum accusatore redi-
6 erit, inquirere, & crimen examinare [y]. Neque etiam licebat accusare diebus feriarum Latinarum. Quare Calphurnius Saluianus cùm Sextum

c l. eum qui nocentem de iniur. P.
d l. pupillum, l. 111. de reg. iur.
e l. impunitas, C. de pœn. l. auxilium, §. in delictis, de minor. l. 1. C. si aduer. del. can. illa, 15. q. 1. ca. si quis cuiuslibet, 21. q. 5. c. 1. & 2. de del. puero.
f d. ca. si cuiuslibet.
g Venule. in l. hos accusare, l. 12 §. omnibus de accusat. § item lex Iulia de vi priuata, de pub. iud. ap. Iustin.
h ex l. hos accusare, de accus. l. si adulterium, §. vltim. de adult.
i can. admonere, 11. q. 2. ca. quorundã, 11. dist.
k l. 1. 2. & fin. si reus vel accus. mor. fuer. C.
l Demo. epist. 14. ad Senatum, agens, de Lycurgi liberis.
m rub. ne fil. pro pat. C. l. sancimus, C. de pœn. l. crimen paternum, eod. titul. in P.
n in l. ex iudiciorũ, l. 20. de accusat.
o sic notat Hostien. in tit. de accusa. in Sum. §. quis sit effectus, vers. sed nunquid intelligi debere, c. fraternitatis, de schism. c. ex tua, de fil. presbyt. ca. vlt. 25. dist. tit. de genera. abolit. c. de ijsdem, de accusat. ca. diuina clementia, de pœn. dist. 4. can. si illic, 23. q. 7.
p l. licet, §. vlt. nau. caup. sta. & c. P. can. veniam, 35. q. 9.
q l. si cui, § hisdem, de accusat. in P.
r l. 3. de præuari. in P. l. si quis homicidij, de accusat. C.
s Sueto. in Domiti. cap. 7.
t Demost. in Leptinem.
v c. fin. de collu. deteg. lib. 5. Decreta. titu. 22.
x c. 1. & 2. eod.

a Corn. Taci. libr. 4. Annal.
b ca. non potest, can. paganis, ca si hæreticus, 2. q. 7. c. licet. de test. b. l. quoniã multi iudices, C. de hæret.

Marium coram Druso præfecto vrbis reum postulasset, in exilium actus est [a].
Non accusantur, nisi suam prosequantur iniuriam, Christiani à Iudæis, aut 7
hæreticis, vel paganis [b].

De accusatorum delictis. & primùm de calumniatoribus. Cap. 20.

Lib. 9. C. titu. 46. Lib. 5. Decret. titu. 2.

1 *Accusatorum temeritas tribus modis detegitur & punitur.*
2 *Calumniari quid.*
3 *Calumniæ pœna & submissi accusatores, & submittentes tenentur: & qui accusantes ea non teneantur.*
Calumniæ modus laudare. eod.
4 *Calumniam accusatoris mens facit, vel excusat.*
5 *Calumniari etiam videntur, in aliis quàm criminibus non probantes, sed pœna calumniatoris criminali non plectuntur.*
6 *Calumniantibus quare pœna imponitur. Et 11.*
7 *Calumniantium extraordinaria pœna.*
8 *Memmia lex de calumniatoribus.*
9 *Calumniatores citò & seuerè puniendi.*
10 *Calumnia iudicium in sententia absolutionis fit, vel reseruatur faciendum.*
12 *Pœna imponenda habita ratione rerum, & personarum.*
13 *Calumniatorum diuersarum nationum diuersa pœna. Et 14.*
14 *Myrtho coronari turpissima pœna. Charundæ leges in calumniatores.*
15 *Delatorum falsò diuersa pœna diuersorum.*

c Marc. in l. 1. ad S C. Turpillia. ca. si. §. 3. 2. q. 3.

ACCVSATORVM temeritas, vt ait Marcellus [c], tribus mo- 1
dis detegitur, & tribus pœnis subiicitur: aut enim calumniã-
tur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. In excessu calum-
nia, in defectu præuaricatio & tergiuersatio, in medio legi-
tima accusatio. De calumnia primùm dicendum breuiter,
cumulantes quæ sparsim in superioribus monuimus: de aliis

d d. l. 1. ad Turpil. P.
e l. athletas, § calũniator, de his qui not. infa. P.
f Cice. ad Varron.

posteà. Calumniari, est falsa crimina intendere [d], scienter [e] & malitiosè, 2
studio diuexandi & infamandi. Innuit id Cicero [f], dum ait. *Nam quòd antea te calumniatus sum, indicabo malitiam meam.* Sic & Nonius calumniam, malitiosam & mendacem infamationem interpretatur. Vnde & calumniam incurrere dicuntur, qui vt se eximant à periculo calumniæ vel desertionis, diffidendo crimini quod mouent, fustigant accusatorem, aut instruunt,

g l. 1. §. incidit, ad S C. Turpill. P.
h Paul. l. ab accusatione, l. 6 § fi. eod.
i l. nostris, l. 8. de calumniato. C. l. 1. § incidit, eod. P.
k Vlpia. in orat. Demosth. de corona.
l Polyb. lib. 4. histo. in fine.

aut submittunt [g], aut mandant accusare. Qui in fraudem alicuius librum, aut testimonium, falsum scilicet, aliudúe conquisisse vel conscripsisse,
vel in iudicium protulisse dicuntur [h]. Nec tamen submissus calumniæ pœ- 3
nam effugiet [i]. Et secundum Vlpianum [k], enarratorem Demosthenis, λέγεται συκοφάντης, οὐχ ὁ ψευδόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολυπραγμονῶν, τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ λέγων πονηρά. i. *Calumniator dicitur non is tantùm qui mentitur, sed & is qui ea curat, quæ ad se non pertinent, & qui improbè loquitur.* Et Polybius ait [l], nouum modum calumniandi inuentũ, non vituperãdo, sed laudando, famæ ac cõmodis hominũ insidiari: quod vitiũ, inquit, in aulis principũ vsq; adeò inoleuit, vt ea loca tanquã proprias sedes videatur elegisse. Proinde excusantur à calumniæ

pœna,

pœna, qui accuſant falsò, iuſto tamen aliquo dolore, vel cauſa legitima ad
id impulſi [a], non malitia, vel euidenti calumnia. Item & officij accuſandi
4 neceſſitas [b], damnumúe [c] excuſat. Quare & iudex de accuſatoris conſilio
quærit, qua mente ad accuſationem proceſſit: ſi quidē iuſtum eius errorem
repererit, abſoluit eū: ſi verò in euidenti calumnia deprehenderit, legitimam
pœnam ei irrogat. Quod pronunciationis eius verbis manifeſtatur. Nam
ſi ita pronuntiauerit: *Non probaſti*, pepercit ei: ſi autem pronuntiauerit, *calumniatus es*, condemnauit eum. Et quamuis nihil de pœna ſubiecerit, ta-
5 men legis poteſtas aduerſus eum exercebitur [d]. Accedunt & ad calumniam
alij, qui non probant quod intendunt [e]: verùm ij non patiuntur eam pœnam,
qua publici iudicij vel ſtatus accuſatores falsò puniuntur [f], ſed aliam pœ-
nam arbitrariam, quam pro calumnia & in priuatis, vt in publicis iudiciis iu-
6 dex infligit [g], ſi actum ſit criminaliter [h]. Pœna quippe grauis calumnianti-
bus imponitur, ne impunè ferant licentiam mentiendi. Et ideò eorum vin-
dictam diximus ſuprà, ſimilitudinem ſupplicij repoſcere [i]: quando ſcilicet
cum proportione ſumi poteſt pœna. Diximus de pœna talionis proprio capi-
te anteà in pœnis [k], & hanc iura quoque pontificia probare in his, qui accu-
7 ſata non probant [l]. Extraordinaria tamen pœna iure pontificio impoſita, vt
clericus calumniator priuetur officio, & verberatus publicè in exilium mit-
tatur [m]: vtque ſuſpectus calumniam intuliſſe, in probatione obiectorum poſt
accuſationem criminum deficiens ab officio & beneficio ſuſpendatur, ſi cle-
ricus ſit, donec innocentiam ſuam purget [n]. Sicuti & qui contra electio-
nem factam conqueſtus detulerit aliquod crimen electo, & non probaue-
rit, à beneficiis eccleſiaſticis per triennium ſuſpendatur: niſi à calumniæ vi-
8 tio cauſa probabili ſe exemerit [o]. Lex Memmia contra calumniatores in-
uenta, vt ait Cicero [p], ne liceret iudicio, legibus ac maieſtate populi abuti,
ad quæſtum & libidinem: & ita accuſare vel id obiicere, quod planum face-
re non modò non poſſis, verùm ne coneris quidem. Marcellus iuriſconſ. [q]
9 vocat hanc legem, Rhemiam. Demoſthenes [r] in calumniatores citò & ſe-
uerè animaduertendum eſſe pulchra ſimilitudine admonet. *Neminem fortaſſe
veſtrum*, inquit, *vnquam ſerpens momordit, aut araneus, & abſit vt vnquam mor-
deat: ſed tamen eas animantes, vt videritis ſtatim occidetis. Ad eundem igitur mo-
dum, Athenienſes, etiam cùm calumniatorem & acerbum & natura ſerpentina prædi-
tum hominem videritis, nedum veſtrum ſingulos mordeat expectate, ſed primus quiſ-
que, qui in eum inciderit, vlciſcatur.* Et paulò antè dixerat, vſque ad radices
eſſe penitus extirpandum ex republica hoc genus hominum calumniatorū,
10 veluti hoſtium naturâ & genere bonorum. Solent iudices vel calumniam
eodem iudicio abſolutionis rei damnare, vel iudicium eadem ſententia reo
reſeruare: aliter enim non calumniatus videretur accuſator, nec de calum-
11 nia in eum agi poſſe placuit [s]. Rationes puniendarum calumniarum faciles
ſunt, & ferè ſimiles illis, quibus pœnas conſtitui diximus in delinquentes:
& ideò illa potior, vt innocentia inter improbos tuta ſit, & calumniatorum
audacia compeſcatur [t]. vt impium viſum eſt innocentes proſequi, & ad pœ-
nam poſtulare [v]. Atque, vt cæteri ſimili pœna perterriti, ad accuſandum fa-
cilè non proſiliant [x]. Neque ſcrupuloſius inquirendum puto in hac quæſtio-
ne, cur diuerſæ pœnæ calumniatoribus ex more diuerſo regionum conſtitutæ
12 ſunt, vel variæ in diuerſis iuris capitibus. Eò quòd annotatum iam exiſti-
mem, omnes pœnas imponi, adhibita ratione perſonarum, & qualitatis ea-
rum [y]. Et proinde etiam in calumniæ pœna perſonam accuſati & calum-
niantis, addere periſtaſes diuerſas. Et magis punitur is qui ſacratam perſo-
nam, quàm qui quemlibet alium calumniatus ſit [z]. Et qui per ſimilitudinem
ſupplicij luere calumniam non poteſt vna pœna, pluribus pœnis ad æqualita-
tem Geometricam talionis caſtigatur: veluti æſtimatione facta dignitatis [a].
13 Et hinc factum eſt, vt quia dignitatis & criminum apud diuerſas nationes eſt
diuer

[a] l. quamuis adulterium, ad leg. Iul. de adult. C. vt in l. 2. de calum. C. & l. caliniæ pœna, eod. C.
[b] l. 2. C. qui accu. nō poſſ. l. tutorem, de his quib. vt indig.
[c] l. qui cùm maior, §. ſi patris, de bon. liber.
[d] hæc Marc. in l. 1. §. ſed vtique, ad S C. Turp. in P. l. 3. & l. qui calumniatores, C. de calumniat.
[e] l. 3. de aduo. diuer. iudicio. auth. nouo iure, de pœn. indi. qui male iudica. l. 3. §. idem diuus, de teſtib. in P.
[f] l. qui calumniatores, C. de calumniat.
[g] l. & in priuatis, l. ſi quis repetere, §. ſi quis ſtellionatus, ad S C. Turpill. P.
[h] l. ſi. de furt. P.
[i] l non prius, l. 7. & l. ſi. de calumnia C. l. ſi. C. de accuſ. & nos ſup. c. 2. 2. q. 3. l. & in priuatis, l. 3. ad S C. Turpil. P.
[k] ſup. lib. 31. c. 10.
[l] ca. qui calumniam, & ſeq. 5. q. 6.
[m] c. 1. de calumniat.
[n] c. 2 eod.
[o] c. 1 §. adiicientes, §. qui vero, de elect. in 6. lib. 1. tit. 6.
[p] Cic. pro Sexto Roſcio.
[q] l. 1. §. calumniatoribus, ad ſenatuſc. Turpill.
[r] Demoſth. contra Ariſtogito.
[s] l. 1. C. de calumnia. l. 1 §. ſed non vtique, ad S C. Turpil. in P.
[t] ca. factæ ſunt autē leges, 4 d. ſt.
[v] ca ſi non licet, 23. q 5. C. Auguſti lib. 3. de Ciuit Dei, c. 17. ca. non fruſtrà, 23. q. 5.
[x] c. 2. de calumniat. l. ſi cui crimen, de accuſat P arg. §. famoſos l. capitaliū, de pœn. P.
[y] l. aut facta, §. perſonam cum ſimili. ibi nota. de pœn. P.
[z] c. 3. de calumniat. ca. omne, 22. q. 1.
[a] c. 1. §. ſi. & ibi Fœli. & Panor. de calum. §. pœna autē, de iniur.

diuersa æstimatio, ita & pœnæ talionis & repassionis diuersæ sint. Fidem facit lex Salica [a], de calumniatoribus, quæ sic statuit, *Qui hominem absentem apud regem accusauerit, malberg, seu laudonenas 2500. denar. qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur: si verò ei tale crimen imputauerit, ex quo mori debuisset, si verum fuisset, ipse qui accusauerit 8000. denarior. qui faciunt 500. solidos, culpabilis iudicetur.* Lest antiqua Vuisigothorum statuit talionem, vt qui accusauit innocentem, pœnam & damna suscipiat, quæ debuit pati accusatus, si de crimine fuisset conuictus [b]. Ex lege Charundæ, in calumnia depre- 14
hensi, myrtho coronati circumuectari per vrbem solebant, peruulgato supplicij probro, veluti flagitiosissimo flagitij genere condemnati, vt refert Diodorus Siculus [c]. Cùm Iulius Cæsar puniret seditionem iuxta Placentiam ab exercitu suo commotam, & inter seditiosis aliquis, qui nihil peccasset, ductus ad eum fuisset, Cæsar ductorem, quòd illum accusasset, eius loco interfici mandauit [d]. Sed & delatores, qui clàm crimina deferunt, quam- 15
uis subscribere se denunciationi non teneantur [e], tamen impunè non ferunt quòd ita detrahant bonæ famæ proximi, sed puniuntur [f], fiuntq; infames [g], & verberibus castigantur, officio & beneficio si habeant priuati [h]. Et vt falsi testes, vindictæ obnoxij, ab omni communione Christiana extorres [i]. Et ex decreto Adriani papæ delatori aut lingua capuletur, aut caput amputetur [k]. Adiungi & possunt pœnæ, quæ in maledicos statutæ sunt [l]. Et Vlpianus respõdit [m], quòd si quis libello dato vel principi vel alicui famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum actione esse agendum ex sententia Papiniani. Et expressè clericus, qui defecit in probatione criminis denunciati, ab officio & beneficio suspenditur, donec purgauerit suam innocentiam, se non calumniandi animo proposuisse, vt cæteri hac pœna perterriti facilè ad infamiam suorum non prosiliant prælatorum [n].

a in lege Salica, tit. 22. de e.. qui hominem i. nocentem accusauerit, §. 1. & 2.
b l. 5. tit. de indicib. furti, lib. 7. C. Vuisigothorum, tit. 1.
c Diod. Sic. lib. 12. Biblio.
d Appia. Alex. lib. 2. de bell. ciuil.
e c. super his, & c. licet, de accusatio. l. ea quidem, eod C.
f Psal. 14. ca. qui in alterius famam, & ca. quidã maligni, 5. q. 1. ca. nimium, 21. q. 4.
g ca. deteriores, 6. q. 1.
h ca. quia iuxta, 5. q. 6.
i ca. epiphanium, & ca. pen. & fi. 5 q. 6.
k ca. delatori, 5. q. 6.
l l. 1. de famo. libell. C.
m l. item apud Labeonem, l. 15. §. si quis libello, de iniur. P. l. lex Cornelia, §. fi. & l. seq. eo. tit.
n c. 2. de calumniator.

De præuaricatione. Cap. 31.

Lib. 47. P. tit. 15.

1 *Præuaricari, & præuaricator quid.*
2 *Præuaricantium actorum, & reorum pœna.*

PRÆVARICARI, est vera crimina abscondere [o]. Et, *præuaricator*, inquit Vlpianus, *quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa. Quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait: nam qui præuaricatur, ex vtraque parte consistit, quinimò ex aduersa* [p]. Et iterum, *præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei contendunt* [q]. Propriè autem præuaricator dicitur, qui publico iudicio accusauerit, & in alteram partem declinat. Est & præuaricator, sed minus propriè, nec eadem pœna qua superior puniendus, aduocatus qui in priuato iudicio in alteram partem, quàm eam, quam prius defendendam susceperat, transit, extra ordinem puniendus [r]. Cicero [s] præuaricationis nomen ait eum significare, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Et contrarium nomen præuaricationis vero accusatori, vtpotè corruptum pecunia accusatorem, & colludentem cum aduersario significans. Ita & alibi [t], *Clodius à Catilina pecuniam accepit, vt turpissimè præuaricaretur.* Latius Marcellus [v], *præuaricatorem eũ esse ostendimus, qui colludit cum reo, & translatiuè munere accusandi defungitur: eo quòd proprias quidem probationes dissimularet, falsas verò admitteret.* Quintilianus [x], *vt in præuaricationum*, inquit, *criminibus, vt absoluatur reus, aut innocentia*

o l. 1. ad senatuscon. Turp. lib. 48. P. tit. 16.
p Vlp. in l. athletas, l. 4. § item præuaricator, de iis qui not. inf. in P.
q Vlp. in l. præuaricatores, l. 212. de verb. sig. P. l. 1. de præuaricat in P.
r d. l. 1 & 3 § fi. eod.
s Cic. in Partitio.
t idem, de Aruspi. respon.
v Marc. in l. 1 § præuaricatorem, ff. ad Senatusc. Turpillia.
x Quintil. in 7.

tia ipsius sit, aut interueniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut praeuaricatione: nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obsistit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit. Quid superest, nisi vt praeuaricatio fuerit? Cicero quoque, & in reum & in accusatorem cadere posse innuit, dum ait[a], praeuaricationem definiri nunc ab ac-
2 cusatore, nunc à reo corruptelam esse iudicij. Pœna praeuaricationis, vt qui praeuaricantur, eadem pœna afficiantur, qua tenerentur si ipsi in legem commisissent, qua reus propter praeuaricationem absolutus est[b]. At is qui delatorem corrupit, ex senatusconsulto Turpiliano pro conuicto habetur[c]: nisi palàm fiat ab innocente extortam fuisse pecuniam, nempe redimendae vexationis causa[d]: vel nisi reus criminis mortem inferentis fuerit postulatus, cui parcitur qui existimauit bonum quomodocunque sanguinem seu vitam suam redimere[e]. Hodiè tamen, inquit Vlpianus, praeuaricationis pœna est extraordinaria pro modo admissi[f], saltem infamia, secundum Marcellum[g]: & in posterum ab accusatione reiici[h]. Sed & vltrà inquiritur, & nouo iudicio officio iudicis de collusione, & de crimine quod destitit accusator accusare[i].

a Cic. in Partitio.
b Paul. l. pen. de praeuar. in P.
c Vlp. l. fi. eod.
d d. l. fin. l. si ab eo, l. 2. de calumnia. P. l. serui, de adulte. l. transigere, C. de transact.
e l. 1. & 2. de bon. cor. qui mor. sibi consci. d. l. transigere.
f Vlp. l. 2. de praeuari.
g l. si is, l. 4. eod.
h l. accusator, eod.
i l. 1. 2. & fin. de collus. deteg. ap. Grego.

De tergiuersatione. Cap. 22.

1 *Tergiuersari quis dicatur, & quid tergiuersatio.*
2 *Destitisse ab accusatione quis, & quando dicatur.*
3 *Senatusc. Turpilianum quando locum habeat: & pœna eius qui in illud incidit. 1. & 2.*

1 TERGIVERSARI, est in vniuersum ab accusatione desistere[k], scilicet publici criminis, non priuati[l]: discedere ab accusatione & illam abiicere. quo casu quis in senatusconsultũ
2 Turpilianum incidisse dicitur[m]. Destitisse autem ille videtur, qui prorsus animum accusationis implendae deseruit, nõ qui distulit aliqua causa prosequi[n]: dummodò intra bienniũ prosequatur omissam accusationem: quia lis criminalis vltrà non prorogatur, & post biennium absolui reus vel damnari debet[o]. Proinde hoc elapso sine accusationis prosecutione, sine impetratione abolitionis destitisse videtur, & pœnas legibus constitutas tergiuersatoribus subire debet[p], quarta bonorum parte mulctatus, & infamia[q]. Destitisse etiam videtur qui reo condemnato, sed prouocante, non prosequitur appellationem[r]: dummodò agatur de accusatoribus, qui si non probent, de calumnia damnari possunt. Si enim non teneantur de calumnia, si desistant, in Turpillianum non incidunt[s]. At qui nondum cœpit, rectè non dicetur destitisse, & si dicat se velle accusare, & tamen libellum non porrexerit praesentis accusationis[t]. Sed nec is qui coepit, & morte rei desistit: nam crimen accusantis nullum, cùm morte extinguatur crimen, & consequenter accusatio[v], vt suprà diximus cap. qui accusari non possint. Verùm & idipsum, si accusator ipse moriatur pendente iudicio[x]: quo casu & reus petere potest expungi nomen suum è reorum albo, nisi alius accusat, quod licet[y]. Pari modo si tutor nomine pupilli accuset, & is decesserit, tutor non tenetur persequi accusationem[z], & impunè desistit: sicut & is qui destitit ex principis permissu, abolitionem
3 consequutus. Poena eius, qui per praeuaricationem in Turpillianum inciderit, publici iudicij non est, quia nec lege aliqua de hac re cautum est, neque per senatusconsultum Turpillianum publica accusatio inducta est, sed eo poena

k l. 1. §. 1. ad S C. Turpill. P.
l Vlp. in l. si quis repetere, l. 7. §. fi. eo. Papi. l. 4. eod.
m l. in senatusconsultum, l. 15. eod. P. l. 1. C. eod.
n l. fi. C. ad S C. Turpil. l. destitisse, & l. ab accusatione, in prin. § destitisse de iudic. in P.
o l. fi. vt int. cer. temp. crimi. quaest. termine. lib. 9. C. tit. 44.
p l. 2. eod. tit.
q l. 1. eod. C.
r l. 1. §. fi. ad S C. Turpil. in P. l. minoribus, l. 6. de iis quib. vt ind. lib. 6. C. tit. 35.
s Marc. in l. in senatusconsultum, l. 15. §. eos, ad sena. Turpill. P.
t Paul. l. quaesitum, l. 5. eod. l. 1. C. eod.
v d. l. in senatusconsultũ, §. si propter mortem, ad Turpi. P. l. defuncto, de publi. iudic. P. l. 2. & 4. si reus vel accus. mort. fuer. C.
x l. fi. si reus vel accusator, eod.
y l. libellorum, §. fin. de accusatio. P.
z Vlp. in l. D. Adrianus, l. 14. ad S C. Turpill. P.

pœna quinque librarum auri in desistentem statuitur[a]: item infamia[b], & aliquando quartæ partis bonorum publicatio[c]. Puniuntur etiam extra ordinem ad motum & arbitrium iudicis, & sumptus refundunt, quos rei passi sunt[d]: vt & in ciuilibus negotiis æquum est temerè in ius alium vocantem, sumptus litis restituere[e]. Pœna alia à Paulo iurisconsulto refertur, vt is qui destiterit agere amplius, & accusare prohibeatur[f]. Statuit Domitianus Cæsar, vt accusatori, qui causam non teneret, exilium pœna esset[g]. Et Honorius hanc etiam pœnam constituit in vili accusatore, cui damnum famæ non sit iniuria. In aliis autem infamiam[h], cum ademptione quartæ partis bonorum[i]. Et quamuis pœna calumniatoris is qui distitit ab accusatione vel denunciatione, non puniatur[k], tamen priuetur pœna senatusconsulti Turpilliani[l].

a Marc. l. 3. §. fin. de prauaric. in P.
b l. 1. vt intra cert. temp. crimina. quæst. termi. C. l. 2. C. ad Turpillia.
c l. 2. C eod.
d l. qui crimen, l. 3. qui accus. nō poss. C. l. 2. ad SC. Turpillia. C. l. absentē, l. 5. §. pen. de pœn. P.
e l. eum quem temere, de iudic. in P. l. non ignorat, de fruct. & lit. expens. C.
f l. qui destitit, l. 2. ad senatusc. Turpi. in P.
g Sueton. Tranq. in Domiti. c. 9.
h l. 2. §. 1. vt intra cert. temp. crimin. C.
i l. 1. eod.
k l. quærebatur, ad senatusc. Turpill. P.
l in l. ab accusatione, §. fi. eod. glo. in l. 2. in ver. exilij, vt intra cert. temp. &c. C.

De abolitione criminum. Cap. 23.

Lib. 9. C. tit. 42. & de gener. abolit. tit. 43.

1 Abolitione impetrata cessat senatusconsultum.
2 Abolitio quid. Duplex, criminis, & accusationis: priuata vel publica. & num. 3. 4.
5 Abolitionem non impetrant calumniantes, corrupti à reo accusatores, qui vexârunt iam reum, & si notio non sit integra, si crimina atrociora.
6 Accusatio abolitione sublata quando repeti, & à quo possit.
7 Abolitio accusationis fit morte accusatoris.
8 Abolitio criminis ex parte rei quibus modis fiat. & 9.
9 Abolitio in quo differt à restitutione in integrum.
10 Mors liberat reum à pœna & crimine.
Abolitio criminis lege fit morte rei, & temporis cursu. eod.
Criminum accusatio quo tempore præscribatur. eod.
11 Indulgentia reis à principe facta quid operetur.
Restitutio in integrum reorum quid operetur. eod.
12 Abolitio generalis quid, & eius effectus, & quibus de causis concedatur.
13 Abolita accusatio generali abolitione quando repeti possit.
14 Abolitio generalis non remittit pecuniam ex publico sublatam.

IMPVNE quis desistit ab accusatione criminis instituta, per 1
abolitionem: nam & ille casus à tergiuersatoris pœna, Turpiliano senatusconsulto excipitur[m]. Proinde de abolitione pauca dicamus. Abolitio nihil aliud est, quàm accusationis 2
vel criminis obliteratio. Sic duobus modis aboleri, id est, eximi à reis nomen dicemus, atque duplicem abolitionem: nempe accusationis, & criminis. Amplius in abolitione criminis, quàm ac- 3
cusationis: illa namque cum crimine accusationem tollit & pœnam, at hæc ab accusatione eximit & temporali forsan vel personali, quæ post tempus, aut ab alio repeti potest, secundum proposita negotia. Abolitio autem vtraque, vel priuata, vel publica seu generalis[n], vel à lege, vel à principe, vel à magistratu concessa. Priuata abolitio nascitur vel ex parte accusatoris, 4
vel rei. Ex parte accusatoris, veluti si is renunciet accusationi publici criminis certa causa, quæ solet non à principe, sed coram magistratu impetrari, causa cognita: veluti, si per errorem, vel temeritatem, vel calorem dicat se ad accusandum sine animo calumniandi prosiliisse, suas suorumúe cognatorum defendens iniurias, & dummodò pretio non fuerit corruptus à reo[o]. Sic intelligendus est Caius iurisconsultus[p], dum ait. *Planè si quis cognita*

m l. 1. ad senatuscō Turpill. C. l. 1. si quis autē, §. si plura, §. at qui idem alias, & l. aut priuati, l. 10. §. 1 ad senatusc. Turpill l. si interuenierit, l. 12. eod.
n l. abolitio, l. 8. cum 2. seq. ad SC. Turtul. Marcel. l. hi tamen, l. 11. § fin. de accusat. P.
o l. abolitio, l. 2. C. de abolit. l. 1. § abolitio, ad SC. Turp. l. quicquid de reg. iur.
p Caius, in l. destitisse, l. 10. de iudi. in P.

gnita rei veritate suum negotium deseruerit, nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur. scilicet abolitione impetrata. Sic pater, frater, auunculus, & alij, quos verus dolor ad accusationem impellit de adulterio, possunt, si velint, abolitione crimen compescere [a].
5 Hic tamen obseruandum, non dari hanc abolitionem fallaciter & per calumniam accusantibus, vel reo pecunia se redimente, desistentibus [b]. Deinc secundò, abolitionem hanc inuito reo dari accusatori, si adhuc nihil reus passus sit ex ea accusatione, posseq́; eum petere abolitionem intra triginta dies, ex quo fuerit reus custodiæ traditus: quibus elapsis posteà non licet, nisi consentiente, petere abolitionem, si diu litem traxit [c]. Neque etiam si reus aliquid iniuriæ tollerauerit ex accusationis inscriptione, vt carceres, vincula, cathenas, tormenta, verbera: consentire enim tunc quoque debet [d]. Sic cùm D. Paulus, & Silas accusati & verberati missi fuissent in carcerem Philippis, & posteà iussissent magistratus eos dimitti, dixit D. Paulus, *Cæsos nos publicè, indemnatos nos homines Romanos miserunt in carcerem, & nunc occultè nos eiiciunt: non ita, sed ipsi nos eiiciant.* Quo audito magistratus venientes deprecati sunt eos, & educentess rogabant, vt egrederentur de vrbe [e]. Quò fit etiam, vt si accusationis occasione, testium in probationem accitorum ingenuorum corpora aliquomodo fuerint in tormentis vexata, neque ex accusati & accusantis consensu impetrari possit abolitio [f]. Resq́; integra non est, cùm de ea & tormentis cœpit iudicium haberi: vnde vterque cogitur exe qui vsque ad finem suo periculo iudicium [g]. Sunt etiam crimina, in quibus etsi testes illa passi non sint, tamen propter immanitatem criminum, accusator ad docenda quæ detulit, & reus ad purganda quæ negat, vrgeri debent à iudice, nec abolitio conceditur accusationis: veluti in maiestatis
6 crimine, in patria oppugnata, vel prodita, peculatus, sacramentorum desertione [h]. Hæc abolitio commodum illud reo adfert, vt communi iure ab eo, qui ita per eam destitit, accusari non possit [i]: nisi impetrauerit à principe abolitionem abolitionis intra triginta dies, à die prioris abolitionis computandos [k]. Attamen reus ab accusatore per abolitionem hanc liberatus, poterit ab alio accusari de eo crimine, si secundus ostendat priorem accusatorem collusisse cum reo, & præuaricasse [l]: quia & iudex ex officio tunc inquirere potest [m]. Repetere & quis potest abolitas hoc modo accusationes, si suas vel suorum prosequatur iniurias [n]: dummodò iam anteà delatus exemptus à reis sit, non aliàs [o]. Item abolitio criminis priuata fit, moriente ac-
7 cusatore, vel alia causa simili impediente quominus accusare possit [p]. Et hæc petitur à reo, postquam quoque intra triginta dies vtiles, alij licet repetere accusationem [q]. Item si libelli inscriptionum accusatoris legitimè ordinati non fuerint, rei nomen aboletur, & ex integro repetendi potestas
8 fiet [r]. Ex parte rei contingit priuata abolitio tot ferè modis, quot extinguitur poena criminis: veluti poena temporali, quæ descendit ex sententia [s].
9 In quo & abolitio videtur differre à restitutione in integrum eorum, qui sententiam passi sunt, quæ restituit poenam iudicatam & nondum subitam, vel nondum perfectè impletam, cum bonis & iuribus rei, quibus per sententiã erat priuatus [t]. Fit autem liberatio hæc proposita accusationis, poena impleta: veluti exsoluto debito. Et solutione æris tollitur obligatio [v]. Delinquendo autem quis se obligat ad poenam lege, committendo in prohibitionem [x]. Et proinde luitione poenæ, ab accusatione, quæ ad poenam popo-
10 scit, liber reus est. Liberatur quoque ab accusatione quæ poenam reposcit, qui moritur in reatu: & ita poena, quæ ad castigationem infertur [y], euanescit, non existente qui eam patiatur [z], & lege dicitur facta abolitio. Non secus, ac lege inanis est actio, quam inopia debitoris excludit [a]. Et anteà sæpè diximus crimen morte [b], paucis exceptis, extingui [c]. Deinc & præscriptione aut tempore summouetur à reo accusator, qui nec calumnia notatur, si præscriptione excludatur [d]: vt si quinquennium à die adulterij commissi lapsum

a l. quamuis, in 2. ad leg. Iul. de adulte. C.
b l. 2. & 3. C. de abolit.: fallaciter, de calumniat. C.
c d. l. fin. de abolit. & l. fi. ad S C. Turp. P.
d l. fi. C. de abolit.
e Actu. 16.
f d. l. fi. §. quod si, de abolit.
g §. omnem, de litigio. coll. 8. constit. 7. in Auth. authentica, qui semel, quomo. & quan. iud. lib. 7. C. tit. 41.
h d. l. fi. §. fi de aboli.
i l. qui destitit, ad Turpil. P. l. accusationem, C. qui accus. non poss.
k l. 1 C de abolit.
l l. si quis homicidij crimen, de accusat. C. c. fin. de collus. deteg.
m c. 1. & 2. eo. l. abolitio. C. de abolit.
n l. si cui crimen, §. iisdem criminibus, de accusatio. in P.
o l. hi tamen, § fi. eo. P.
p l. aut priuatus, l. 10. ad S C. Turpill.
q l. 3. § fi. de accusat. in P. l. pen. de pub. iudic. in P.
r Paul. in l. 3 § quod si libelli, de accus. in P.
s Papi. l. fratres, l. 33 de pœn. in P.
t l. fi. de sent. pass. & restit. C.
v § 1. quib. mod. tol. oblig.
x l. obligamur aut re, de actio.
y l. si pœn., de pœn. in P.
z l. aut priuatim, l. 10. & l. in senatusconsultum, §. si propter mortem, ad S C. Turpill. in P.
a l. nam is nullam, de dolo. P.
b l. 3. § fi. de accusat. P. l. defuncto, de publ. iudi. l. 1. & 2. si reus vel accus. mort. fueri
c quæ enumerat glo. in d. l. 1. si reus &c.
d l. quærebatur, l. 11. ad S C. Turpill.

lapſum ſit [a]: ſi maritus intra ſexaginta dies non egerit, non poſſit poſteà iure
mariti accuſare [b]. Et generaliter abolentur præſcriptione accuſationum in-
ſtitutiones per lapſum viginti annorum [c], vt & declarauimus initiò, dum
ageremus de tempore in delictis conſiderando [d]. Per abolitionem etiam ſpe-
cialem ſeu priuatam crimini indultam, abolita cenſetur accuſatio, quæ eam
naturā ſibi arrogat, dum ſit gratia delicti, vel per indulgentiā, vel reſtitutio-
ne à principe facta. De gratia delicti tractamus in crimine homicidij. Indul- 11
gentia à principe conceſſa perimit pœnam, non infamiam [e]: quia famam
non reſtituit, nec bona, niſi ſpecialiter dictum ſit [f], neque actiones quæ an-
tè competebant [g], non obligationes quibus vinciebatur [h], non patriam po-
teſtatem [i]. Quæ omnia tamen reſtituit reſtitutio in integrum, quia reddit
ſententiam paſſo priſtinum ſtatum, quem ante ſententiam condemnationis
habebat [k]. Abolitio alia eſt generalis, quæ remittit crimina, vel abrogat ac- 12
cuſationem eorundem ad tempus, vel in perpetuum. Obliuio ſeu obliteratio
delictorum ſæpè data multis peccantibus, vt ad meliorem frugem redirent,
& tranquillitas in ſibi metuētibus & ita rebellātibus pararetur. Hæc abolitio
amneſtia ſeu obliuio iniuriarum dicta eſt: cuius lex lata olim Athenis pulſis
triginta tyrannis, vt ſeditionibus diſſuti homines in amicitiam redirent, vt
ſcribunt Iuſtinus [l], Plutarchus [m]. Eandem poſt mortem Iulij Cæſaris ſuaſit
Cicero pro ſectatoribus Bruti & Caſſij, pro diſcordiarum obliuione, teſte
Appiano Alexandrino [n], & Velleio Paterc [o]. Et Flauius Vopiſcus tradit [p],
ſub Aureliano amneſtiam publicorum delictorum decretum fuiſſe exem-
plo Athenienſium. Sic & Herodianus [q] refert, impunitatem datam à Seue-
ro Cæſ. militibus, qui ad barbaros transfugerant. Eamq́; amneſtiam in Gal-
lia vidimus ſæpè noſtris temporibus infœlicibus ob crebras rebelliones &
religionis prætextu ſeditiones, ſæpius forſan quàm expedire videatur qui-
buſdam repetitam: neque tamen ideò meliores, ſed audaciores indulgentia
euaſiſſe. Fuerunt & aliæ cauſæ abolitionis generalis vel publicæ, vt ob diem
inſignem, ob publicam gratulationem, vel ob rem proſperè geſtam [r]: ob læ-
titiam aliquam, honorem domus diuinæ, vel alia ex cauſa [s]. Poſt abolitionem 13
hanc publicam, quæ ſuſpendit potius accuſationem, quàm genus certum
remittat delicti, repeti poteſt accuſatio, vt finitis feriis, ob quas indulgetur
ab accuſatore primo vel alio, intra triginta dies à finita abolitione [t]. Quod
in priuata abolitione diuerſum eſt [v], niſi expreſſe permittatur repetitio à
principe [x]. Refertur autem abolitio generalis hæc ad accuſationes iam inſti-
tutas, non autem ad eas, quæ poſt abolitionem fiunt [y]. Ideò Catilina de vi
damnato, & hoſte cum Manlio iudicato, cæteræ multitudini, quæ eum ſe-
cuta erat, parcens ſenatus diem ſtatuit, antequam ſine fraude liceret ab ar-
mis diſcedere, citra condemnatos rerum capitalium [z]. Neque etiam aboli- 14
tio remittit lucrum, quod delinquens ex delicto commiſſo & abolito conſe-
quutus eſt, ſi id ex pecunia publica conflatum ſit: veluti quando rata facta
ſunt, quæ à Sylla dictatore & eius iuſſu facta fuerunt crudeliter erga necem
proſcriptorum. Tamen horrendis criminibus non retractatis à Catone Vti-
cenſi [a] quæſtore in ius vocati rei ſunt, & pecunia publica repetita, quæ apud
eos eſſet, proditione & parricidio acquiſita.

a l. mariti lenocinium, §. hoc quinquennium, & §. quinquennium, ad leg. Iul. de adulter. in P. l. adulter. C. eo.
b l. ſi maritus, in 2. §. ſi negauerit, eo. in P.
c l. querela, ad l. Cor. de falſ. c. cùm venerabili, §. intelleximus, de except.
d ſup. lib. 31. c. 7.
e l. fi. C. de gener. abolit. l. cum indulgētia, l. 10. l. generalis, l. 7. de ſent. paſſ. lib. 9. C. tit. 51. l. ad tempus, C. de iis qui not. infa.
f l. 2. de ſenten. paſſ. C.
g l. ſi ademptis, C. eo.
h l. tutor filiorum, eod.
i l. indulgentia, eod.
k l. 1. eod.
l Iuſtin. in 5.
m Plutar. in Politi.
n App. Alexand. lib. 2 bello Ciuil.
o Velleius Paterc. lib. poſter. hiſto Rom.
p Vopiſcus, in Aurelia.
q Herodia. in 3.
r l. abolitio, l. 8. ad ſenat. Tertull.
s Vlp. in l. ſi interueniente, l. 12. ad ſenatuſc. Turpillia.
t l. aut priuatim, §. fi. & l. ſi interueniēte, eod. P. l. 3. C. de gener. aboli.
v l. mulier, §. fin. ad ſena. Turpilia. P.
x l. 1. de abolit. C.
y l. 2. de gener. abolit. C.
z Dio Caſſ. lib. 37.
a Plut. in Cato. Vticen.

De iudicio criminum, & differētiis inter ciuilia & criminalia iudicia. Cap. 24.

1 Iudiciorum ciuilium & criminalium differentiæ. & ſeq.
Crimina cur eſſe impunita non debeant. eod.

2 *Iudicia criminalia prius fuerunt, quàm ciuilia.*
3 *Procuratores in causis criminalibus ad agendum, vel defendendum non admittuntur: in ciuilibus contrà. Et 4. Et 13.*
5 *Rei criminum ex proprio ore respondere, & examinari debent super crimina.*
6 *Anachrisis quomodo fiebat, & facienda sit.*
7 *Reus pari fauore, ac accusator audiendus à iudice in defensionibus, & quomodo audiebantur. 6. 7. & 8.*
8 *Aduocati & oratores vbi improbati.*
9 *Inauditus damnari non debet.*
10 *Absentium reorum quæ sint pœnæ.*
11 *Annotationes bonorum absentium reorum quomodo, & quando fiant.*
12 *Accusans alterius instigatione puniendus.*
13 *Procuratores qui dicuntur.*
14 *Procurator in rem suam quomodo dicatur.*
15 *Appellare quare liceat vnicuique pro reo condemnato.*
16 *Appellationis introducendæ ratio.*
17 *Causæ contignitas facit vt vnius ex reis persequutio alijs prosit.*
18 *Tutor mortem defuncti patris pupilli tenetur accusare.*
19 *Domini agere possunt pro seruis, & illos defendere, quare.*
20 *Procurator in criminibus priuatis, non publicis accedit: & quare ita variè.*
Nobiles quomodo, & quare à iudicijs criminum reiecti. eod.
Iphytratis factum ad obtinendam criminis absolutionem. eod.
Iniuriarum actio quomodo prosequenda. eod.
21 *Patronus per procuratorem quare possit ingratitudinis libertum accusare.*
22 *Populica actio quare agendo, & non defendendo amittit procuratorem.*
23 Exoine *& quid, & quomodo fiat.*
24 *Nuntius speciem procuratoris habet.*
25 *Epistola quis detegere potest crimen.*

1 ACCVSATIONE instituta, seu delatione vel inquisitione, quomodo vlterius in iudicio criminum statuendum sit, videndum est. Proinde, vt facilius dicenda capiantur, differentiæ inter iudicia ciuilia & criminalia adferendæ sunt, vt in quibus non differant, consentire intelligamus. Prior itaque erit ex Pomponio iurisc.[a] Ciuilia potius priuatorum vtilitatem: criminalia autem publicam disciplinam respicere. Publica namque vtilitas versatur in delictorum vindicta[b], & iniquum est impunita esse[c]. *Non enim*, inquit Deus, *patieris maleficos viuere super terram*[d]. Inde salus populi, dum morbida membra emendantur, immedicabilia autem abscindũtur, vt ab initio istius tractationis docuimus. Altera differẽtia ratione antiquitatis, quòd
2 prius fuerint criminalia iudicia, quàm ciuilia: quia & prius deliquit homo, quàm bona diuiserit. Et damnatus primùm Adam ipse cùm in communione degeret[e]. In paradiso iudicialis ordo cœpit, ibi enim ob escam deliquit attentatam, seipsum accusauit, & latere voluit, interpellatus à Deo & vocatus vbi esset, ibi per ἀνάκρισιν, interrogationem & responsionem, examinatus, dehinc confessione extorta cum consociis sceleris Eua & serpente, sententia punitus, eiectusq; ex loco voluptatis. Cœperunt & posteà possessiones distribui, ex quibus orta sunt iurgia ciuilia, & sæpè criminalia[f]. Ex concupiscentiis enim hominũ lites ortæ sunt[g]. Et cõstat posse aliquẽ delinquere, antequã possit bona tractare, aut pro his litigare: vt & puerorũ delicta sunt[h], & tamẽ in illos iudicia ciuilia aut actiuè[i], vel passiuè non cadunt, quæ mouentur eorum tutoribus vel curatoribus[k]: ipsi enim quid agant, ignorare dicuntur[l]. Tertio

a Pompo. l. sicitatio, §. quod illicitè, de public. & vectig. in P.
b c. vt famæ, de sent. excom. can. est iniusta, 23. q. 4. l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P. l. per omnes, C. de defensor. ciuita.
c l. Stichum aut Pamphilum, l. 95. de solutio. in P. l. in delictis seruorum, §. cùm dominus seruus, de noxal. actio.
d Exodi, 21. ca. reos sanguinis, §. hinc apparet, 23. q. 5.
e Genes. c. 3.
f clem. dudum, de sepult. c. 1. ne cler. vel mona. l. properandam, de iudic. ca. quo iure, 8. dist. can. dilectissimus, 12. q. 1. Anacharsis, episto. vlt. ad Crœsum.
g D. Iaco. c. 4.
h c. 2. de del. puero. c. iuuenis, de sponsal. can. paruuli, de consecr. dist. 4. l. 1. C. si aduer. delict. l. si arrogati, de tute. in P.
i l. cùm prætor, de iudic. l. 2. de reg. iur.
k titul. qui legi. pers. stan. in iudi. hab.
l l. 1. de reg. iur. l. 1. §. impuberes, de fal. mon. C. c. ex parte, de corp. vitia. cum similib.

loco, in caufis publicorum iudiciorum, vbi ad vindictam publicam poftulatur 3
reus, non admittuntur procuratores ad agendum vel defendendũ [a]. Ideò abfens per procuratorem fe non defendit [b]. Quia crimina funt perfonalia, & vnufquifque ex fuo delicto forti fubiicitur, iudiciumq; ab alio excipi nequit quã reo [c]: ficuti nec perfonalia aliis cõmunicãtur, quã quibus adhæríẽt [d]. Itaq; pro reo puniendo procurator dici non poteft idoneus, cù m pro eo puniri nõ poffit. In quibus enim procurator interuenit, is, non dominus condemnatur: nam fi procuratore admiffo, dominus, non procurator damnatur, nulla eft fententia [e]. Quò fit, vt procurator in iudicium receptus fatifdet de iudicato foluendo: vel ipfe dominus pro procuratore fatifdatione cauet [f]. Minus autem pro accufatore admittendus procurator, quòd & huic, fi non probet, talionis pœna ob calumniam immineat [g]: neque in aliũ, quamuis hæredẽ, hoc accufandi onus transfert [h]. Cæterùm in caufis & iudiciis ciuilibus procurator ad agẽ 4
dum & defendendũ accipitur [i]. Ifta enim potius res, quàm perfonas refpiciũt, & folicitudine aliorum quàm dominorũ expediri poffunt: vt nõ egeant præfentia eorũ, quæ in criminibus pertractandis neceffaria eft, potiffimũ quando in difcrimen & periculũ capitis vocatus eft. Nam nemo rectè morti adiudica- 5
tur, quin prius ore proprio crimen faffus fuerit, vel interrogatus à iudice, pro-
prio ore refponderit ex Conftãtini lege [k]. Quare & quamuis rei auditi & in- 6
terrogati fuerint ab illis, qui eos cœperant, vel à quibus appellarunt, nihilominus à iudicibus, quibus fiftuntur, iterum examinari & interrogari debent per ἀνάκρισιν, id eft, per interrogationem & refponfionem [l]: quæ confiftit in formula, vt iudex inquirat ab accufatore, num velit perfequi crimen, nũ teftes producere. A reo autem num commiferit obiectum crimen. Meminit de anacrifeos formula Demofthenes, oratione κατὰ Μειδίου, & κατὰ Ὀλυμπιοδώρου. Hancq; obferuatam effe apud Romanos docet, quod in iudicio D. Pauli dixit Feftus iudex [m], *Non eft*, inquit, *Romanis confuetudo damnare aliquem hominem, priufquam is qui accufatur, præfentes habeat accufatores, locumq; defendendi accipiat ad abfoluenda crimina.* Obferuauit hanc formulam Dominus nofter Iefus Chriftus, in iudicium deducta adultera, dicens [n], *vbi funt qui te accufant.* Præcipit Plato [o], vt coram accufante & defendente iudices fedeant quàm proximè, feruata illorum dignitate: multa namque colligunt optimi iudices ex vultu & orationis modo accufatoris, & accufati. Atque in legibus accufationis & iudiciorum crimi- 7
num Athenienfium, inquit Demofthenes [p], πρὸς ἅπασι τοῖς ἄλλοις δικαίοις, καὶ τοῦτο γέγραπται, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Præter cætera, quæ plena funt æquitatis, & illud fcriptum eadem ratione, vtrumque effe audiendum: fcilicet accufatorem & reum. Verùm reus ad obiecta tantùm refpondere debet, & in hoc liberior accufator. ἰστέον δὲ, inquit Vlpianus in Demofthenem [q], ὅτι τῷ μὲν κατηγόρῳ ἔξεστι κατηγορεῖν ὃ βούλεται: τῷ δὲ ἀπολογουμένῳ, μόνων τῶν κατηγορηθέντων ποιεῖσθαι τὴν λύσιν. i. *Sciendum eft autem licere accufatori accufare quicquid vult: reo autem fola crimina, quæ ab accufatore obiecta funt, effe refutanda.* Docuit & Iulianus Cæfar vtrumque effe audiendum ante iudicium. *Namque audiens per fe caufam Numerij Narbonenfis paulò antè rectoris, accufati tanquam furem, atque is cùm, infita ratione defenderet obiecta, nec poffet in quoquam confutari. Cumq; Delphidius orator acerrimus vehementer eum impugnans, documentorum inopia percitus, exclamaffet: ecquis, florentiffime Cæfar, nocens poterit effe vfquam, fi negare fuffecerit? prudenter motus Iulianus ex tempore refpondit: ecquis innocens effe poterit, fi accufaffe fufficiet* [r]? Refert Diodorus Siculus [s], morem Aegy- 8
ptiorum fuiffe, accufatorem ea fcribere in quibus alium accufabat, modumque patratæ iniuriæ aut damn[illegible]dati, quantique æftimaret. Reo autem datum tempus refcribendi, & fe aut id non feciffe, aut rectè feciffe, purgandi: aut iniuriam vel damnum minoris æftimandi. Rurfus accufatori reóque refpondendi inuicem locus erat. Sic bis ita illis audi-

tis,

a l. pen. § ad crimen. de publ. iudi. P. vide & rationes ibi Immolæ, nu. 22. & 23. l. fic conuenit, C. de accufat. can. in criminalibus, 5. q. 3. can. abfens per alium, 3. q. 9. can. fi quando, 2. q. 6. l. 1. an per alium can. appel. red. poff. in P.

b l. abfentẽ, de pœn. in P. l. abfentem, C. de accufat. can. abfentem, & ca. ab fentis, 3. q. 9.

c l. fi pœna, & l. crimen paternum, de pœn. in P. l. fancimus. C. eod. l. 1. de priua. del. §. his autem verbis, de lege Aquil. cum fimi lib.

d l. quia tale, folut. matri. P.

e l. 1. C. de fent. & interlo. omn. iudi.

f l. qui proprio nomine, de procura. in P. l. fi ad defendendum, iudic. fol. in P. §. fi verò aliquis, de fatifdat. § fin autẽ per procuratorem, eo. tit.

g l fin. C. de accufat l. & in primaris, ad SC. Turpil. P. l. ab imperatore, de præuarica. in P.

h Callift. in l. diui fratres, 29. de accufat. in P.

i l. 1. §. vfus procuratorum, & l licet §. porro, & § fi plures, de procur. in P. l. fin. C. eod.

k l. qui fententiam, de pœn. C.

l l. diuus Adrianus, de cufto. reor. in P.

m Actu. c. 25.

n D. Ioan. Euan. c. 8.

o Plato, lib. 9. de Legib.

p Demofthe. in princip. de Corona.

q Vlp. in orat. Demofth. de fal. legatio.

r Ammia. Marc. lib. 18. hiftor.

s Diod. Sic. lib. 2. Biblio. cap. 3.

tis, iudices in iustiorem partem sententiam scribebant, reiectis oratorum artibus. Apud Romanos lege cautum, vt accusatori in foro horæ sex ad dicendum: reo verò nouem ad defendendum darentur [a]. Posteà Cn. Pompeius accusatori duas tantùm, reo autem tres dedit, & vno die & accusatores & reos perorare iussum est, nec pluribus clepsydris vti permissum [b]. In quo paulùm Romani deflexerunt à lege Atheniensium, qua rei perpetua oratione se non poterant excusare, sed Laconicis & minutissimis responsionibus ad interrogata respondere cogebantur, ne veritas delicti interpellaretur, & pœnas eluderent, vt scribit Xenophon [c]. Vocant pragmatici, *Respondre par paremptoires.*
9 Ex quibus manifestum est, inauditum neminem damnandum, vt dictum etiam in filio à patre puniendo: [d] & de seruis indicta causa à domino non damnandis [e]: etsi ius necis in eas personas patribus & dominis fuerit liberũ
10 concessum, vt docemus dum de potestate illorum agimus. Quò factum etiã in iure, ne in absentes criminis fiat cognitio seu condemnatio ob periculum, ne innocens damnetur inauditus: satiusque visum, nocentem absentem scilicet absoluere, quàm innocentem condemnare [f]. Propter absentiam tamen contumacem solemnibus edictis & denunciationibus vocatus, qui nõ comparuit iudicis mandatis damnatur, atque per sententiam in eum ex more iudiciorum priuatorum: irroganturque pœnæ in absentem pecuniariæ, & infa-
11 miæ, & aliæ vsque ad relegationem, vt notat Vlpianus [g]. Ante omnia fugientium vel absentium bona annotantur, id est, inuentario notantur, & describuntur authoritate iudicis, posteà committuntur alicui custodienda, dehinc requiritur reus, edictis peremptoriis vocatur. Post quæ si non compareat, intra annum à die annotationis numerandum, in ærarium seu fiscum annotata transferuntur, & acquiruntur. Neque si post annum redierit, & se à crimine purgauerit, ideò repetit annotata bona: contrà, si intra annum veniat, causam dicturus [h]. Vel si moriatur intra annum, quo casu etiam, quia crimen extinguitur, ad hæredes transmittit bona [i]. Ex quibus liquet, procuratorem non admitti in causis iudiciorum publico-
12 rum: cùm absens non possit in hoc iudicio rectè iudicari. Atque postremò, constat illegitimam esse personam procuratoris in iudiciis publicis. Quòd vel ex eo puniri posset, quòd procurator esset. Siquidem qui alio nomine accusat, & instructiones ab alio accipiens crimen prosequitur, ob id solùm
13 punitur, quòd ministerium alieni timoris receperit [k]. Scio tamen infinita propemodum iura huic resolutioni obiici posse, quæ tamen paucis cõciliabo: neque vllo modo ad specialia vel priuilegia perueniendum esse ostendam. Dico igitur axioma hoc obseruandum per singula verba, procuratores in defendẽdis vel inferendis criminibus non recipi, quando publica sunt, & criminali iudicio & ad vindictam publicam exercentur. Primùm dico procuratores hìc intelligi, qui in rem alterius sunt, qui prorsus nomine alieno, mandato domi-
14 ni in iudicio contendunt: hæc enim propriè procuratorẽ constituunt [l]. Nam qui procurator in rem suam dicitur [m], propriè procurator nõ dicitur [n]. Et propria administrare, & aliena, diuersa, imò contraria sunt: nisi secundum quid procurator in rem suam dicatur, nempe procurator ratione iuris quòd alius habet in re, quæ propria etiam ratione aliqua est. Vtque diuersis respectibus res eadem propria, & aliena dici potest: similiter & procurator & dominus dici poterit. Sed neq; in eo quòd dominus est, rectè dicitur procurator: neq; in eo quòd procurator, dicetur dominus. *Palàm autem est*, inquit Vlpianus [o], *propriam esse causam, cuius emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine per-*
15 *tinet.* Hinc collige, non aduersari axiomati, quòd liceat alteri pro condemnato crimine capitali prouocare [p], etiam eo inuito [q]: nam qui ita prouocat, nec ex condemnati persona defendit in iudicio, sed potius ex propria contra iudicium, quod illi videtur impium, admittitur. Cumque inter

a Plin. Sec. lib. 4. Epist. episto. Viso suo.

b vide Ale. ab Alex. lib. 4. Gen. dier. c. 12.

c Xenop. libr. 1. rer. Græcar.

d l. inauditũ, ad leg. Corn. de sica. P. l. 1. de requir. reis, in P.

e l. 2. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. in P. §. sed & maior. eod.

f l. absentem, l. 5. de pœn. in P. l. absentem, C. de accusat. l. 1. de requi. reis, in P. l. si quondã, C. de adulter.

g Vlp. d. l. absentem, de pœn. in P. vide glos. in l. 1. in ver. ratio, de exhib. reis.

h l. 1. 2. 3. 4. 5. de requir. reis, in P. l. 1. 2. 3. C. eod.

i l. 1. eod. titul. C. l. 1. §. fin. eod. in P.

k l. 1. §. incidit, ad S C. Turpill. P.

l l. 1. de procurat. lib. 3. P. titu. 1.

m l. si quis in rem suam, l. 34. eod. P.

n glo. 2. in l. 1. eo. P.

o Vlp. in l. 1. §. propria, quan. appell. sit, lib. 49. P. titu. 4. & ibi glos. in vers. suo nomine.

p l. addictos, de episcop. aud. C. l. addictos. C. de appellat.

q l. non tantùm, eod. titul. P.

homines omnes naturâ coniunctio,& quædam generis proximitas sit [a], inter-
est hominis hominem affici beneficio [b]:& innocentiam absentis excusantem
audiri [c]. Atque prouocatio potius iudicij iniquitatem respicit [d], quàm iudi-
cati causam,& hîc maximè locum habet præsidium innocentiæ [e]. Sed & alte-
rius nomine appellari quidem potest in criminali iudicio,at persequi appella-
tionem procuratorio non licet nomine. Quia & post illam prouocationem
ante tribunal iudicis,ad quem deuoluitur causa, sisti reus debet, si de crimi-
nali & capitali poena agatur: in aliis, si quidem procurator admittitur [f].
Nec quicquam prouocatio facere videtur, quàm deuoluere negotium 16
contra iniuriam magistratuum, & ob oppressionem illorum in superio-
rem [g]. Sic & lex Valeria etiam olim prospexit, à P. Valerio primùm lata,
dehinc à Marco Valerio tertiò repetita,per quam exactis decemuiris, ad co-
hibendam magistratuum licentiam, & libertatem conseruandam prouocan-
di ab omni magistratu ad populum dabatur facultas,vt author Dionysius Ha-
licarnasseus [h]. Et proinde libertas illa communis cùm sit, & omnes tangat,&
prouocare cuique pro alio licebit,tanquam sua intersit libertatem conserua-
ri hanc ratam. Quemadmodum in liberali causa pater & proximi, pro filio
& proximis etiam illis inuitis,in seruitutem protractis agere possunt:quia sua
interest non habere seruos in gente sua [i]. Ita eorum actio non procuratorio
nomine,sed per cõsequentiam ad seruos pertinet. Et proinde quoque in cau- 17
sa criminali communi, aliqui ex pluribus reis, vel ex accusatoribus, pro aliis
iudicium prosequi videntur, & admittuntur [k], ratione connexitatis & com-
munionis causæ:& ita alterius præsentis victoria alteri absenti prodest [l], quia
pro parte defendi non potest [m]. Et ita non tam procuratorio,quàm proprio iu-
dicium peractum erit. Promam & aliud exemplum in tutore, qui consilium 18
dat pupillo in accusanda morte patris, isque ad accusationẽ admittitur [n]. In
quo casu tutor non tam alieno seu procuratorio, quàm proprio nomine ad-
mittitur: quòd illi res pupilli administrandæ suo periculo commissæ sunt. Et
ideò se inscribere accusationi cogitur [o]:atque necessariò ratione sui oneris &
officij accusare compellendus est, cùm ad damnum pupilli pertineat omissio
accusationis,nempe deuoluenda hæreditate ad eum,qui post eius negligen-
tiam vindicauerit,& reuoluatur idipsum in tutorem,aduersum quem posteà
agit pupillus [p]. Adde seruo accusato,dominum pro eo audiri in defensione [q]: 19
tum quia seruus incapax est formularum iuris ciuilis [r],quæ in iudiciis exigũ-
tur:tum etiã ꝙ interest domini seruũ defendi, quia proprius est. Et sæpè quo-
que,vt ipsi serui [s], ex delicto tenetur eorum, nec liberatur ipsorum deditio-
ne [t]. Dicimus deinceps nos agere de criminibus capitalibus publicis, non de 20
priuatis:nam & in his admitti procuratorẽ placet, potissimùm si ciuiliter fiat
horum prosequutio [v]. Vt si de actione iniuriarum agatur ciuiliter [x], non autẽ
si criminaliter: quia tunc inscriptio exigitur [y]. Neque iniuriarũ criminaliter
vindicta peti vel defendi per procuratorẽ potest, exceptis personis illustribus,
filiis & vxoribus eorum,quibus per procuratorẽ agere, vel defendere pro in-
iuria licet:ea tamen lege,vt sententia non in procuratorem, sed in ipsum cu-
ius est procurator pronuncietur [z]. Cæterùm horum priuilegium in consequẽ-
tiam non est trahendum [a], quod magis fauore nobilitatis indultũ fuit,quam
deturpari quodãmodò putabant antiqui, si pro reatu illo adhuc nõ plenè per-
specto,vel vt accusatores,vel vt rei,iudicio interessent.Quare & omnes nobi
les olim à iudiciis arcebãtur,& tenebãtur procuratores ad ea exercẽda cõsti-
tuere.Quod etiã(quia quibusdã nobilibus inopibus,qui nõ haberent idoneas
facultates ad procuratores cõstituẽdos,dispẽdiosum visum est) ad illustres &
superillustres personas cõtractũ fuit [b]. Sed & putarẽ præsentiam nobiliũ,præ-
sertim illustriũ, submotã à subselliis iudiciorum fuisse,ne præsentes iudicum
animos peruerterẽt, vt & innuit Iustinianus C. [c] Queãdmodũ & prohibitũ [d],
ne

a l.vt vim,de i. usti.& iu.Cice.2.Officio.
b l. seruus ea lege, de ser.export.P.
c l. seruum quoque, §.publicè vtile est, de procur. in P. l. 1. C. si per vim vel alio modo.
d l. 1. de appella. P.
e c. cum speciali,§. porrò,eod.
f l.1. an per ali. cau. appell.red. poss.in P.
g l.1. de appell.P.
h Dionys.Halic.in 5.
i l.1. de cau.liber.in P.
k vt in ca. hæc quippe,1.q.6.& in c.cũ dilecti, de dolo & contuma.in ca.statuit,2.q.5.
l l.1. si vnus ex plurib.appella.C.
m Caius, l. si cũ vno, l.4. si ex noxa.cau. agat.lib.2.P.titu.9.
n l.2.§ pupillis, de accusat. in P.l. 2. qui accus. nõ poss. C.
o d.l.2.qui accu.non poss.
p l.Polla, de ijs qb. vt indig.libr.6. C. titu.35.
q l.seruus, de publ. iudi.in P.l.2. C.de accusat.
r l.quod attinet, de reg.iur. in P.l. qui testamento, §. seruus,de testa.in P.l. nullo modo, ad leg. Corn. de Fal. in 1.
s l.serui non in omnibus, de actio. in P.
t l.in delictis,§.cum dominus,& l noxalis, de noxal.actio. in P.l. 1. & 2. eod.
v l. 1. an per alium cau.appel.red.pot. in P.
x l. licet in popularibus,l.42.§.actionem, de procurat. P.
y l.fin.de iniur. & l. fin.de pri.del.
z l,fi.de iniur. C.lib. 9.titu.35.
a l.1. §.fin.de consti. princi.ca. priuilegia,3.dist.
b §.1. vt ab illustrib. & qui sup. eam dignitat. sunt &c. in Auth.coll.5.
c §.sancimus,eod.
d l.vni.C. ne lice.potentio.litig.patro. præst. vel actio.in se transf.

ne potentiores litigantibus patrocinium præstent: ne aduersarius perterritus potestate, iustæ causæ persequutionem deserat, aut iure suo spolietur: potẽtioribus quippe pares esse non possumus [a]. Exemplum apud Polyæum [b] de Iphicrate, ἰφικράτης enim θανάτω δίκην φεύγων παρεστήσατο νεανίσκους ἐγχειρίδια κατέχοντας: οἳ παραφαίνοντες τοῖς δικασταῖς τὰς λαβὰς, οὕτως αὐτοὺς κατέπληξαν, ὥστε φοβηθέντες ἀπεδίκασαν τὴν δίκην. i. *Iphicrates capitis reus factus collocauit iuuenes aliquot pugionibus instructos, qui iudicibus capulos ostendentes, tantum eis timorem iniecerunt, vt illi perterriti illum absoluerent.* Prohibitumq; eadem fermè ratione, ne nobiles negotiẽtur: vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi & vendendi cõmertiũ [c]. Néue conducant aliena prædia [d]: quod & Gallicanis regiis constitutionibus firmatum est. Itaque in criminibus, & in hac parte iniuriarum persequendarum per procuratorem singulari iure illis indultum est. Sicuti & in aliis pluribus [e], vt nec tormentis subiiciantur iure ciuili [f]. Quòd si ciuiliter ageretur ex hoc crimine iniuriarũ, cõmunis causa plebeij, & illustris esset: quia in hoc,
21 & similibus ad ciuilem pœnam, non ad vindictam agitur publicam. Quò fit etiam, vt libertum patronus, ingratitudinis per procuratorẽ accusare possit [g], eò quòd ibi potius consideremus priuatum commodum, vt fiat eius seruus [h].
22 Similiter in popularibus actionibus, quamuis qui agit non possit per procuratorem agere: tamen qui conuenitur, dare potest [i]: quia non ratione criminis,
23 sed ratione dãni ea actio populica seu publica dicitur [k]. Postremò in axiomate prohibitionis procuratoris, pro criminibus dicimus mouendis vel defendẽdis non admitti: pro aliis autem, quæ ad litem & iudiciũ pertinent, recipi non negamus: veluti pro allegatione iustæ absentiæ [l], pro excusanda dilatione veniendi, vt si infirmitate detineatur, qua impediatur reus iudicio interesse, mittit nuntium vt se excuset [m], præstito ab eo de veritate dicenda prius sacramẽto. Vocant curiæ *Exoine*. Melius tamen *Exoimne*, à verbo ἐξόμνυσθαι, id est, iureiurando excusare iudici, dum is qui adesse debebat, nõ adest, iusta causa red-
24 dita, quæ multiplex esse potest [n]. Sic nuncius hîc aliquomodò erit procurator [o], vel voluntatis alienæ minister. Potest & quis crimen detegere per epistolam [p]: verùm illa non fungitur accusatoris, sed delatoris officio.

a l. 1. de alie. iudi. mut. cau. fac.
b lib. 3. Stratagematon.
c l. 3 de commer. & mercat.
d l. milites, C. de loca.
e l. scimus, C. de iure deliber.
f l. milites, l. diuo Marco, l. decuriones, C. de quæstio.
l. Pedius, de incen. rui. P.
g l. sed & hæ, l. 3 §. §. 1. de procur. in P.
h l. pen. de liber. & eor. lib. C.
i l. qui populari, de popular. actio. P.
k l. 1. eod. & ibi glo. 1. in fin. & l. fin. de priua. del. & l. fi. de furt.
l l. reos, C. de accusa. c. veniens. eo. ti. ca. reos, 23 q. 5. c. cùm dilecti, de donat.
m c. querelã, de procurator.
n l. 2. §. 1. & seq. §§. si quis cautio. iud. sist. cau. fac. nõ obtem. in P.
o l. 1. de procur. in P.
p ca. Epiphanium, 5. q. 6.

De alijs differentijs ciuilium, & criminalium causarum. Cap. 25.

1 *Carceribus quando quis pro ciuilibus & criminalibus negotijs mancipetur.*
2 *Criminalia iudicia biennio, & ciuilia triennio finem habere debent.*
3 *Pœnales exactiones quando, & quæ transeant in hæredes.*
4 *Contumax alio modo in ciuilibus, quàm in criminalibus punitur.*
5 *Dilationes quæ ciuilibus, & quæ criminalibus negotijs dantur.*
6 *Fideiussor quando criminibus, & quibus, & quomodo accedat.*
Fideiussio suiipsius. eod.

1 VARIA differentia criminalium, & ciuilium iudiciorum: quòd pro ciuilibus negotiis iure communi vix quis in carcerem detruditur [q], nisi se submiserit carcerationi, vel condemnatus contumax sit, vt, Deo fauente, dicemus in cessione bonorum, & pauca de carceribus diximus suprà [r] in pœna carceris. Pro criminalibus autem ordinarij iuris sit

q l. nemo carcerem, de exactor. tribut. lib. 10. C. auth. sed hodie, de offic. diuers. iudi. C. §. necessarium, vt nulli iudi. &c. in Auth. coll. 9.
r lib. 11. c. 13.

a l. 1. & l. diuus, de custo. reor. in P.
b l. 2. C. de exh. b. reis.
c auth. hodiè, de cu sto. reo. C.
d l. quoniam, C. eod. titul.
e tot. titul. & l. fin. vt int. cer. temp. crim. quæ termin. C. l. 1. & fin. C. de custod. reor.
f l. properandum, de iudic.
g l. 2. vt int. cer. tem. C. cum simil. sup. ad hanc rem notatis.
h d. l. properandum, §. fin autem reus absfuerit, C. de iudi.
i l. reus delatus, de muner. & hono. P.
k l. si pœna, l. sancimus, de pœn. in P. l. crimen paternũ, C. eod. titu.
l l. 1. de priua. del. in P. l. 1. ex del. def. in quan hæred tenean. l. ex iudiciorum, de accusat. in P. §. non autem, de perpet. & tempor. actio.
m quæ notan. à gloss in § non autem, de perpet. & tempor. actio.
n Vlp. in l. 2. & Paul. l. in poss. ssionem, 6. & Vlp. in l. Fuicin us, 7. in princ. & §. 1. quib. ex cau. in posse. eat. libr. 42. P. titu. 5.
o l. fin. de requir. reis C. l. 1. & 2. vt intra cert. temp. & c. C.
p l. 6. de feriis, in P.
q auth. iubemus, C. de iudi. auth. qui semel, C. quomo. & quan. iud.
r l. si à reo, §. fin. de fideiussor.
s l. 1. & l. diuus, de custo. reo. in P.
t d. l. 1. l. cũ clericus, l. 25. §. 1. de episc. & cler. C.
v l. 1. §. fin. cum simil. ibi nota. de pœn. in P.
x l. si quis seruum, l. 7. & l. fi. si quis cautio. iud. sist. cau. fac. lib. 2. P. titu. 11.
y l. 2. § fin. qui satisd. cog. lib. 2. P. titu. 6.
z Valer. Max. libr. 4. c. 7.

sit carcere reos concludi, potissimùm in grauioribus sceleribus [a]. Interdum & accusatorem cum reo [b], imò & mulieres ipsas [c], separatis tamen carceribus à virorum carcere [d]. Quintò differunt, quòd criminalia citius, quàm ciuilia finẽ accipere debeant: criminalia biennio [e], ciuilia triennio [f]. Atque ideò post biẽnium extincta dicitur accusatio [g], in ciuilibus interempta controuersia per eremodicium siue desertionem [h]. Et post delationem reus delatus potest anno elapso honores petere ante sententiam: nisi per eum steterit, quominus lis expedita fuerit [i]. Sexta differentia, vt ex pœnalibus actionibus defunctorum hæredes non teneantur, nec pro crimine: quia pœna suos sequitur authores, estque personalis [k]. Nisi si quid peruenerit ad eos ex crimine [l]: paucis quoque exceptis, in quibus pœnalis actio in hæredem transit [m]. In ciuilibus autem actiones ab hæredibus & contra hæredes ex facto defunctorum dantur, vt cõstat ex toto tit. Vt actio. ab hæred. & contra hæred. incip. C. Septima, edictum propositum in causis pecuniariis existimationem non lædit absentis, sed bona possidentur latitantis [n]. At in criminalibus, cõtumax infamia notatur [o]. Octaua, in pecuniariis causis iure ordinario non datur, nisi semel in singulis causis dilatio: in capitalibus autem, reo tres, accusatori duæ dari possunt, verùm causa cognita [p]. Solet tamen in ciuilibus, ad conuincendam malitiam fugiẽtium cum causæ etiam cognitione dari tres dilationes [q]. Nona, pro ciuilis negotij causa accedere potest fideiussor, non pro crimine, cui pœna capitalis imponitur [r]: quia personales pœnæ sunt, vt antè explicauimus. Si tamen crimen leue sit, cuius poena in pecuniariam permutari possit, accipi possunt fideiussores [s]. Nam & reus aliquãdo sub fideiussione sui ipsius carcere soluitur [t]. Neque ambigit quisquam interdũ corporales poenas in pecuniarias, & contrà, posse cõmutari [v]. Accipitur & vadimonium pro altero, dum cautiones iudicio sistẽdi causa fiunt [x], quibus fideiussores obstringuntur ad id quod intererit accusatoris, non fuisse in iudicio reum [y], non ad poenam, ad quam etiam subeũdam minimè se obligant. Contra quam ferunt tamen contigisse inter illos Pythagoricos amicissimos Damonem & Pythiam sub Dionysio tyranno [z].

2

3

4
5

6

De alia differentia ciuilium, & criminalium negotiorum, ex ordine iudiciali. Caput 26.

1 *Ordo iudicialis quis non seruatur in criminalibus causis.*
2 *Accusationes criminum quare citò expediri debent.*
3 *Ordo iudicandi crimina qualis olim, & posteà fuerit.*

a de quo in l. 4. & fi. de sent. & interl. om. iudi. in c. quæ fronte, de appella.
b l. ordo, de publi. iudic. l. licitatio, §. quod illicitè, de publica &. ad petitionẽ, de accusat. l. 1. §. fi. & l. hodie, l. 23. de pœn. in P. l. in senatusconsul. tum, l. 15 §. 1. ad S C. Turpil.
c c. dilectus filius, de simo. c. qualiter & quando, in 2. §. pen. & fin. de accu satio.

Decima differentia erit, Ordinem iudicialem ciuilium causarum [a], de quo in iudiciis, Deo fauente, dicetur, non seruari in examinandis criminibus: in quibus extra ordinem ideò dicitur iudex cognoscere [b]. Non autem putandum est, inordinatè, vel nullo seruato certo ordine, crimina tractari in iudicio: nam ordo quidem aliquis est seruandus, certusúe est [c], verùm alius à causis ciuilibus. Sublataque ciuilium notionum hîc solemnia, ne diutina comperendinatione, criminum conniueantur vel eludantur poenæ. Solet enim calere criminum inuidia recenti accusatione, & ad vindictam & animaduersionẽ iudicum animos propellere, qui cõperendinata re forensi artificio refrigescũt: & prorogata die, iusta ira accusatorũ relãguescit, & lachrymæ iudicum exarescunt, qui prius & orborum & viduarum calamitati ingemiscere

1

2

miscere videbantur, vt ait Budæus [a]. Sic Constantinus Cæsar sanciuit [b], celeriter accusatorem accusare debere, atque statim vbi custodiæ mancipatus est reus, de eo quæstionem fieri: vt si noxius inuentus sit, puniatur: si innocēs, absoluatur. Vt aut velox pœna ex sanctione Gratiani, Valer & Theod. CCC [c].
3 inde eos subducas, aut absoluendos diutina pœna non maceret. Qualis fuerit ordo antiquus apud Romanos non referam, quia hunc contexit & explicauit iam Brissonius [d]. Nec vnquam mihi placuit aliorum labores vsurpare. Et latius etiam in iudiciorum tractatu de ordine Deo fauente tractabimus, vt in propria sede, simul cum aliis, quæ communia aut specialia sunt iudiciis criminalium & ciuilium causarum, de probationibus, indiciis, & quæstionibus, & similibus agentes.

a Budæ. in annotat. prio. in P. in l. fin. de senato.
b L. 1. C. de custo. reos.
c l. fi. eod.
d Brisson. lib. 2. Selectarum antiquitat. c. 1.

De pœnarum impositione. Cap. 27.

1 *Pœnis affici nemo priuata authoritate legitimè potest.*
2 *Pœnas magistratus omnes non possunt, nec qui possunt quas voluerint infligere.*
3 *Pœnam inflictam iudex, qui condemnauit, nec mutare nec moderari potest.*
Pileus quare aufertur damnatis vltimo supplicio. eod.
Serui fiunt pœna damnati vltimo supplicio. eod.

1 CVM pœna soluitur pro delictis, fit satis constitutionibus, quæ puniunt crimina. Et finis totius prosequutionis & iudicij criminum, in pœnarum solutione ponitur. Proinde secundum iudicis sententiam, & ex eius præscripto inferri debent. Nec sine authoritate publica priuatus punire potest, sed is prius iudicandum iudici debet offerre: alioquin vltimum suppliciū non effugit, geminæ suspicioni obnoxius, quòd aut publicum reum, ne facinoris socios publicaret, seueritati legum & debitæ subtraxerit quæstioni: aut proprium fortassis inimicum sub huiusmodi vindictæ nomine consilio atrociore confecerit [e]. Et quamuis aliquis sit sceleribus implicitus, idcircò tamē iudiciorum vigor, iurisq; publici tutela in medio constituta, ne quisque sibi valeat permittere vltionem [f]. Neque quia licet impunè interdum cuique illatam iniuriam vindicare [g]. Ideò vnquam aut rarò receptum, pœnas publicas à priuato omninò imponi posse: cùm non sit singulis concedendum, quod per magistratum expediri solet publicè, ne occasio sit maioris tumultus faciendi [h]. Et multa consideranda sunt in pœnis imponendis, quæ temeraria priuati præcipitatio, & stollidum iudicium, vel inuidiosa ratio, in perniciem hominum confunderet. Datum ius animaduertendi, & gladij certis quibusdam tantùm, vel à lege, vel à principe, & aliis qui potestatem habent: cæteris contrà inhibitum, ea quæ magistratus sunt vsurpare [k]. Omnes enim in hoc pares, id est, priuati omnes, vt par in parem non habeat imperium [l].
2 Quinimò nec omnes magistratus pœnam imponere possunt, sed ij tantùm quibus damnandi ius est [m]. Neque quibus licet, omnes seu quascunque irrogant. Veluti præsides prouinciæ deportandi non habebant licentiam: præfectus vrbis habebat [n]. Procuratores Cæsaris non possunt exilio damnare, vnde nulla eorum huiusmodi sententia [o]. Nec nisi summis iudicibus, sine iussu principis licet confiscare [p]. Sic obserua in similibus. Rursum nec quibus arbitrium imponendarum pœnarum est, electio earundem est: neque liberam mortis habent facultatem [q]. Et facti quidem quæstio in arbitrio iudicantis est: pœnæ verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis

e l. fin. de malef. & mathem. lib. 9. C. tit. 18.
f l. nullus, l. 13. de Iudæ. C. c. porrò, iuncta glo. 2. de diuort.
g casus notat glo. in d. l. nullus, in verbo, vltionem.
h l. non est singulis, l. 157. de reg. iur.
i l. imperium, de iurisd. omn. iud. 3. D. Petri c. 2.
k l. qui nomine prætoris, l. 3. ad leg. Cor. de fa. s. in P.
l l. ille à quo, § tempestiuum, ad S C. Trebell. P. l. nam magistratus, de iudic. in P.
m Vlp. l. 2. § fin. de pœn. P.
n d. l. 1. § constat, Vlpia. in l. inter pœnas, l. 6. & l. relegatorum, l. 7. de interd. & releg. lib. 48. P. tit. 22.
o l. 2. de pœn. C.
p l. vni. ne sine iuss. princ. lic. cert. iudi. confis. lib. 9. C. tit. 48.
q l. aut damnum, l. 8. § proinde, de pœn. in P.

authoritati reseruatur[a]. Atque lex, quamuis sit dura, sequenda iudici est[b]. Potest tamen ex circunstantiis causæ concurrentibus minuere[c], vel augere[d] pœnam, causa cognita, & dummodò rationem in vtroque non excedat[e]. Nam *respiciendum est iudicanti*, vt ait Marcell[f]. *ne quid aut durius aut remissius constituatur, quàm causa deposcit. Nec enim seueritatis aut clementiæ gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quæq; res postulat, statuendum. In leuioribus, proniores ad lenitatem iudices esse debent, in grauioribus pœnis, seueritatem legum cum aliquo temperamento subsequi.* Et interpretatione legum pœnæ potius molliendæ, quàm exasperandæ[g]. Deinc & quando ab iis, quibus pœnam statuendi datur facultas, sententia pœnæ dicta est, ea nec mutari, aut tolli per 3
ipsos potest[h]: nisi interposita prouocatione[i], vel si prouocari non possit principis authoritate remittatur[k] sententia. Statim enim vbi quis damnatur, potissimùm vltimo supplicio, mutat statum, & ex libero fit seruus pœnæ, amittitq; libertatem cum ciuitate[l]. Ideò & in Gallia, vtplerumque pileum adimunt spiculatores, iussu iudicis, veluti amissa libertate, cuius pileum insigne erat olim. Hodiè tamen nemo benè natus ex pœna amittit libertatẽ.

a Marcell. l. 1. §. sed nõ vt que, ad S C. Turpil.
b l. prospexit, qui & à quib. man. lib. no fi. ut, l. nemo, de sent. & interl. om. iudi. C.
c l. etsi seuerior, C. de iis qui not. infa.
d l. aut facta, l. 15. §. fi. de pœn. in P.
e l. hodie, l. 14. eod.
f Marc. in l. respiciẽdum, eod. P. facit l. qui sententiam, eo. C.
g Hermo. in l. interpretatione, l. 42. de pœn. in P. l. factum, § fi. de reg. iur.
h l. pœnam suam, l. 15. C. de pœn. l. acta, de re iudic in P. l. 1. C. sent. resc. non posse.
i l. non tantùm, de appell. P. l. addictos, de episc. audien. C.
k l. diui fratres, l. 27. & l. ad bestias, l. 31. de pœn. in P.
l Marc. in l. in seruorum, l. 10. §. 1. & in l. quod ad statum, l. 12. Paul. l. qui vltimo supplicio, l. 29. de pœnis in P.

De suppliciorum seu pœnarum executione. Caput 28.

1 *Pœnæ non sunt exequendæ ex spiculatoris arbitrio, sed iudicis.*
Carnificis inhonestè pœnas inferentis supplicium. eod.
Carnifici quæ debeantur ex vestimentis morte damnati. eod.
2 *Pœna dicta non debet differri, quin executioni mandetur.*
3 *Pragnantis supplicium differtur.*
4 *Supplicium damnati, vt habeatur de eo aduersus socios sceleris tortura, suspenditur.*
5 *Supplicium iussu principis dictum debet suspendi per triginta dies.*
6 *Pœna supplicij quibus casibus suspendatur, & quomodo mutetur. & 4. 5.*

DE lictoribus seu carnificibus in superiore libro dictum est[m]. 1
Superest, vt de executione pœnarum pauca connectamus, quæ possint criminum generali tractationi colophonem addere. Curare debet iudex, vt spiculatores pœnas exequantur, non pro arbitrio, sed ex præscripto sententiæ, & ea qua fieri poterit honestate: memores hos quidem reos esse qui morti addicti sunt, sed tamen homines, & dignos aliqua, humanitatis intuitu, misericordia. Meminit Ammianus Marcellinus[n], Clarita & Fluminiana de adulterio damnatis sub Valentiniano, harum vni carnificem indumẽta arripuisse, & ita ad pœnam traxisse, vt nec quidem vllum velamen pudendarum partium relinqueret: & ita nudam ad supplicium duxisse, sua authoritate immaniter, & insolenter, & contra pudorem. Quare & de adultera sumpto supplicio, ipsum viuum exustum fuisse. Meritò certè, non quòd culparetur rapacitas vestium: nam pannicularia debentur spiculatoribus, id est, vestimenta, quibus spoliatur momento, quo quis punitus est[o]: sed quòd viuenti, & præter humanitatem ademisset. Et quia ad reorum manifesta pro- 2
batione conuictorum quantocius fieri poterit condemnationẽm properandum est, ne detur facultas supplicandi, vel malignis artibus flagitiosis pœnam euitandi[p]. Sic pœna dicta, ea non debet mora longa differri, quin per lictores mandetur executioni. Nec ideò suspendenda, quòd damnati dicant se ha

m sup. lib. 3 ca. 38.
n Ammia. Marc. lib. 28 histor.
o Vlpia. in l. diuus Adrianus, l. 6. de bon. dam. lib 48. P. tit. 20.
p l. cum reis, l. 18. de poen. C. l. fin. C. de custod. reo. l. 1. C. de bon. proscrip

se habere quippiam, de quo velint principem monere ad eius statum pertinens, vt ait Vlpianus[a]. *Simul atque*, inquit Labeo[b], *victus quis est, eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debetur.* Sicq; iure communi receptum est. At ex causa non negamus executionem pœnæ interdum suspendi, vel differri: & aliquando commutari, & aboleri.
3 Suspenditur in muliere prægnante, quoadusque pepererit[c]. Etenim pœnæ, vt diximus, personales sunt, & filius pro matre puniri non debet[d]: nec calamitas matris solet obesse ei, qui in vtero eius est[e]. Refert Aelianus[f] iudicij exemplum Areopagitarum, qui cùm mulierem veneficam damnassent morte, non prius eam interemerunt, quàm partu liberaretur.
4 Sæpè etiam seruantur damnati, post condemnationem, & differtur pœna, vt ab iis in alios quæstio habeatur[g]. Et interdum,
5 si princeps præter consuetudinem iubeat seueriùs in aliquos vindicari, ex Cæsarum lege suspendi debet exequutio per triginta dies[h]. Quam legem Theodosium maximè authorem habuisse referunt historiographi suasione Diui Ambrosij, post cladem Thessalonicam temerè & crudeliter iussu Cæsaris patratam. Item differtur pœna serui, qui peculium & rationes domini administrauit, donec reddiderit suas rationes domino[i]. Deinc & prouocatione
6 pœna suspenditur, quia prouocatus nondum damnatus videtur[k]. Commutatur autem pœna per iudicem, ad quem appellatur, si ad poenam subeundam inutiles damnati facti sunt[l]. Si principis accedat post damnationem mutationis sententia[m]: si indulgentia impetretur, vel restitutio in integrum aduersus sententiam ab eodem principe[n]. Si quis tempus poenæ subeundæ præfinitum in carcere impleuerit[o].

a Vlpia. in l. si quis forte, l. 6. de pœn. in P.
b l. si qua pœna, l. 244 de verb. sig. P.
c l. 3 de pœn. in P. l. imperator Adrianus, 18. de sta. homi. in P.
d t ru. ne filius pro pat. l. crimē paternum, de pœn. in P.
e l. & seruorum, § in genui, de sta. homi. in P.
f Aelia lib. 5. var. histo. c. 18.
g Paul. in l. qui vltimo supplicio, l. 29. de pœn. in P.
h Grat. Val & Theodo. in l. si vindicari, l. 20. C. de pœn.
i l. 1. de bon. proscr. lib. 9. C. tit. 49.
k l. 2. §. fi. de pœn. in P. l. 1. § fin. ad S.C. Turpil. in P. l. furti, de ii qui not. infa. in P. l. sciēdum, §. pen. qui satisd. cog. in P.
l Modest. l. in metallum, l. 22. de pœnis in P.
m l. ad bestias, l. 31. de pœn. in P.
n l. 2. & 10. tit. de senten. pass. & restit. lib. 9. C. tit. 51.
o l. omnes, l. 23. & l. rectores, l. 24. C. de pœn.

De cadaueribus punitorum. Cap. 29.

Lib. 48. P. tit. 24.

1 *Sepultura priuari inter atroces pœnas.*
Cadauera punitorum quando sepultura concedantur. eod.

1 IN atrocitate pœnarum illud est non sepeliri punitos, sed vel auibus laniandos exponi, vel membra alicubi in terrorem malefactorum suspendi: quia non sepeliri poena per se est. Et inter poenas Iezabeli comminatas atrox, *Nec erit qui sepeliat eam*[p]. Et apud Hieremiam sæpè, *Non erit qui sepeliat eos*[q]. *Non plangetur, neque sepelietur*[r]. Et pro maledictione imprecatio apud Ecclesiastem, vt sepultura quis careat[s]. Et alibi, abiici insepultum in morem cadaueris asini, execratio. *Sepultura*, inquit Hieremias, *asini sepelietur*[t]. Et proinde corpora punitorum non solent sepeliri, nisi petantur. Si petantur tamen, facilè conceduntur: nisi in grauioribus sceleribus, quibus opus est exemplo[v]. Ex concilio Maguntinensi quoque statutum etiam, vt si suspensi vel aliis poenis necati, de omnibus peccatis suis puram confessionem egerint, & dignè poenituerint, communionem etiam sacræ eucharistiæ, & sepulturæ dandam[x]. Impoenitentibus autem, qui pro suis sceleribus moriuntur, deneganda[y].

p 4. Reg. 9.
q Hierem. 14.
r Hier. 16.
s Ecclesiastes 6.
t Hiere. 22.
v l. 1. 2. & 3 de cadauer. punito. in P. l. obnoxios, l. 11. de relig. & sumpt. funer. C.
x ca. quæsitum, 13. q. 2. c. 2. de furt. ap. Greg.
y ca. placuit, 23. q. 5.

FINIS LIBRI XXXII.

DE

DE CRIMINE DIVINAE IMMINVTAE MAIESTATIS.

LIBER XXXIII.

Quid maiestas. Cap. I.

1 Ordo criminis maiestatis tractandi.
2, 3 Maiestas quid, vnde dicta, eius finitio.

EXPOSITA in vniuersum criminum tractatione, operæpretium erit nunc ad species eorum peruenire, & quid in singulis statuendum sit percurrere. A maioribus & publicis, ad minora & priuata, & quasi delicta vsque ad tractationẽ producentes. Exordium itaque à crimine maiori & perniciosissimo faciemus maiestatis. Cæterùm tractaturi de crimine hoc, nobis primùm erit indagandum, quid sit maiestas: deinc quid qualéue hoc crimen: eius posteà species, capita, & poenæ. 1

Maiestatem generaliter nemo, vt opinor, ignorat dictam fuisse ab ea dictione, quæ quod maius est, seu summum, significat: vnde & magistri, & magistratus dicti [a]. Non secus quàm potestas dicta à posse, vel à potentia. Maiestatem & à magnitudine dici, fidem facere potest quod scribit Macrobius de Maio & de Maia, his verbis [b], *Fuluius nobilior in fastis, quos in æde Herculis musarum posuit, Romulum dicit, postquam populum in maiores, minoresq́; diuisit, vt altera pars consilio, altera armis rempub. tueretur, in honorem vtriusq́; partis mensem Maium à maioribus: sequentem Iunium à iunioribus vocasse. Quidam Maium etiam Iouem dictum fuisse autumant, à magnitudine. Alij quoque Maiam, cui mense Maio res diuina ab Ethnicis fiebat, terram dictam fuisse à magnitudine, vnde & magna mater.* Ouidius [c], à maiestate honoris & reuerentiæ filia, Maium declinat. Et maiestatem, à magnitudine: quia vbi ea nata inde est, maior & veneranda omnibus esse coepit, quæq; mundum omnem temperet. Plura Michaël Bentherus, lib. 2. Fastorũ in Maio. Verba Ouidij hæc, 2

Donec honor placidóque decens reuerentia vultu
Corpora legitimis imposuêre thoris:
Hinc sata maiestas, quæ mundum temperat omnem,
Quáq; die partu est edita, magna fuit.
Nec mora cùm sedit medio sublimis Olympo
Aurea purpureo conspicienda sinu,
Concedêre simul pudor, & metus: omne videres
Numen ad hanc vultus composuisse suos.

Sextus quoque Pompeius, maiestatem à magnitudine dicit. Erit itaque maiestas in vniuersum, amplitudo dignitatis. Sic Valerius Maximus [d], maiestatem clarorum virorum dixit eam, quæ potens in amplitudine sua obtinenda, sine tribunalium fastigio, sine apparitorum ministerio. Ciceroni [e] maiestas est, amplitudo & dignitas ciuitatis. 3

a Paul. l. quibus, l. 57. de verb. sig.
b Macrob. lib. 4. Saturnal. c. 12.
c Ouid. 5. Fastor.
d Val. Max. lib. 2. c. 5.
e Cic. de Orato.

Do

De diuersa specie maiestatis. Cap. 2.

1 *Maiestas apud quos esse dicatur. Diuina & humana: & quomodo diuina maior.*
2 *Maiestas populi Romani quæ. Et in eam crimen.*
3 *Maiestas principis.*
4 *Iudicum maiestas.*

1 QVIA igitur maiestas amplitudinem dignitatis & honoris refert, facilè intelligemus, apud eum, eosúe esse maiestatem, apud quos culmen dignitatis, & magnitudinem esse honoris existimamus. Proinde cùm & honor diuinus, & humanus summus aliquis sit, & maiestatem quoque diuinam & humanam dicemus. Et vt honor Dei, & dignitas excedit humana, sic eius maiestas summa & præcipua: & grauius scelus diuinam, quàm humanam offendere maiestatem [a]. Qui enim in diuinam committit religionem, in omnium fertur iniuriam, & publicum crimen perpetrat [b]. De maiestate Dei meminit Cicero [c], dum ait, *Deum alienum non ducere à maiestate sua, præsignificare hominibus quæ sunt futura.* Et rursum [d], *sustinendi muneris, videlicet prouidentia gratia propter imbecillitatem, difficultas minimè cadit in maiestatem Deorum.* Et Paulus quoque iurisc. maiestatem Dei dixit [e]. In maiestatem hanc delinquunt hæretici, scismatici, blasphemi, sacrilegi, apostatæ qui fidem abnegarunt, sortilegi, sepulchrorum violatores. Maiestas humana plures habet
2 sedes, pro modo administrationis & gradus rerumpub. Quamobrem apud Romanos, quo tempore potestas summa penes populum erat, & maiestas quoque eius erat. Ita apud Ciceronem [f], *Maiestas est magnitudo quædam populi Romani, in eius potestate & iure retinendo, vertiturq́; in imperio atque omni populi Romani dignitate.* Et rursum idem [g] *si maiestas, est amplitudo, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit.* Hinc Proculus ait, populos & liberos, qui alterius populi maiestatem comiter obseruant [h]. Dicebaturq́; tunc in populo, maiestas: authoritas autem in senatu esse. Atque ita maiestatis crimen est, quod aduersus populum Romanum, vel aduersus eius securita-
3 tem committitur, apud Vlpianum [i]. Et quia posteà populus omne suum ius, & imperium in principem transtulit [k], cœpit & maiestas dici imperatoria [l]. Sic maiestas imperialis solo principi permisisse dicitur [m], leges condere, interpretari, & abrogare. Regia quoque maiestas dicitur [n], & regnantis ma-
4 iestas [o] à Cæsaribus. Estque hæc maiestas publica, quia populi dignitatem & publicam vtilitatem refert, sustinet, & conseruat. Et idcircò qui authoritate & potestate populi & principis quippiam gerebant, vel magistratum exercebant, maiestatem quoque habere dicebantur. Et ita dixêre iura iudicum maiestatem, & imperij [p]: & in eos committi crimen maiestatis, vt in principis membra [q]. Et maiestas dicitur iudicum quoque rectè Ciceroni [r]. Sed & tempore Romuli, lex dicta imperij, qua quædam licebant seorsum regi, quædam & absolutè populo, apud Dionys. Halicarna [s]. Quia etiam imperium annum à populo consulibus committebatur, & maiestas in illis dicitur, vt apud Ciceronem [t]. *Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis.* Ad istius publicæ maiestatis similitudinem, quædam dignitas & honor singularis in priuatis rebus, vel hominibus, maiestas quoque dicitur. Sic Cicero [v], *Quanta illi fuit grauitas, quanta in oratione maiestas?*

[a] c. vergentis, de hæreti. & 6. auth. Gazaros, eod. tit. C.
[b] l. Manichæos, C. eod.
[c] Cic. 1. de Diuinat.
[d] idem 2. de nat. Deor.
[e] Paul. l. non distinguemus, l. 27. § sacerdotio, de recep. arbit. lib. 4. P. tit. 8.
[f] Cic. in Partit. orat.
[g] Idem 2. de orat.
[h] Procul. l. non dubito, l. 7. de capti. P.
[i] Vlp. l. 1. ad leg. Iul. maiest. lib. 48. P. tit. 4.
[k] l. 1. ad leg. Iul. de ambitu, P. §. sed quod princi. i, de iure natu. Antelius, l. 1. de offi. pref. prætor. P. Zonaras, tomo 2. cum de Octauio agit.
[l] §. 1. procem. Instit. ius ciuil.
[m] l. fi. de legib. C.
[n] l. 1. vt nemo pri. tit. præd. suis vel al. impo. C.
[o] l. digna vox, C. de le. ib.
[p] l. pen. § fi. de instit. & iur. P.
[q] l. quisquis, ad leg. Iul. mai. C.
[r] Cic. pro Sexto Roscio.
[s] Dio. Halic. in 2.
[t] Cic. 1. Philipp.
[v] idem de Amicitia.

Quid

Quid maiestatis læsæ crimen. Cap. 3.

1 *Læsæ maiestatis crimen quid.*
2 *Imminutæ maiestatis crimen quid.*
3 *Maiestatem soluere quid, & minuere. & 4.*

a l. meminisse oportebit, ad leg. Iul. maiest. C.

b Pap. l. in quæstionibus, l. 8. eod. P.

c Cic. 2. de Orato.

d Bud. in l. 3. ad leg. Iul. Maiesta.

e Liu. lib. 2. secundi belli Punici.

f in d. l. 3. ad leg. Iul. maiesta.

g Cic. 2. de Inuentio. rheto.

QVANDO hæc authoritas aut dignitas, seu diuina seu huma- 1
na offenditur, crimen dicitur læsæ maiestatis apud iurisconsultos. Laudatur huius formulæ loquendi Iulius Paulus [a], qui libro singulari de iudiciis publicis, *In hoc item crimine*, inquit, *quod ad læsam maiestatem imperatoris pertinet, etiam serui in caput domini torquentur.* Vtitur & Papinianus, dum respondit [b], *quæstionibus læsæ maiestatis etiã mulieres audiũtur.* Alij autem ferè iuriscõsulti omnes crimẽ maiestatis, vel legis Iuliæ maiestatis, dicũt simpliciter: non læsæ maiestatis: vt obseruare licet ex respõsis eius tituli iurisconsultorũ & Cæsarũ. Antiquis vsitatiora verba fuerunt, minuere vel imminuere maiestatẽ, apud Ciceronẽ, 2
[c] *lex Apuleia, qua qui maiestatem minuisset, capitis pœna afficiebatur.* Et Cornelius Tacitus, dum de Tyberio agit, *legem*, inquit, *maiestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta republica, maiestatem populi minuisset: facta arguebantur, dicta impunè erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit. &c.* Arbitratur Budæus [d], pro lædere maiestatem etiam dixisse Liuium [e]. Arbitror tamen, soluere potestatem, & maiestatem, gra- 3
uius quippiam habere, quàm minuere: vtrumque tamen crimen esse maiestatis. Sed & Budæus dixit [f], crimen maiestatis duplex esse, læsæ, & imminutæ. Verùm hæc confundi ferè semper mihi placuit. Maiestatem minuere, est de dignitate, amplitudine, authoritate aliquid tollere, & eis derogare, 4
vt ait Cicero [g]. Cæterùm primùm dicemus de criminibus in diuinam maiestatem commissis, quàm de imminutione maiestatis humanæ agamus. Et initiò de hæreticis, subinde de aliis.

De hæreticis, quid hæresis & hæreticus. Caput 4.

1 *Hæretici quot crimina committunt.*
2 *Hæretici rei maiestatis diuinæ.*
3 *Hæreticus, & hæresis vnde dicantur.*
4 *Eremita vnde dicitur.*
5 *Hæreticus latè, & propriè quis.*
6 *Iudæi non sunt hæretici. Nec cogendi ad fidem. & 10.*
7 *Gentiles non sunt computandi inter hæreticos.*
8 *Iudæi quando ex diuersis Christianorum prouinciis pulsi & oppreßi, & quare.*
9 *Druidarum religio Romæ sublata.*
11 *Iudæi quare viuere permittuntur*
12 *Iudæis prohibita, & concessa.*
13 *Paganorum religio vetita.*
14 *Agarenorum, seu Turcarum religio explosa.*
Peregrinationes ad sepulchrum Mahumetis prohibita. eod.

Tur

Turcas mercibus & armis iuuantes quibus pœnis puniendi. eod.
15 *Hæretici non sunt Agareni. Et hæretici qui dicantur.*
16 *Hæreticum pertinacia potissimùm defensionis erroris facit.*
17 *Hæreticorum synonima.*

1 QVIA qui dolo, hostili animo, & pertinaci ausu, fidem ca-
tholicam turbant, & populum commouent deportatione
digni sunt, vt Valentinia. ait, & Theodos. & Archad [a]: &
qui de religione contendunt, vt seditionis authores, pa-
cisque ecclesiæ turbatæ maiestatis capite ac sanguine sunt
supplicia laturi, vt prædicti rescribunt Cæsares [b]. Neque grauius pecca-
2 tum hæresi adducitur [c], quodque crimen publicum est [d]. Idcirco inter
3 reos maiestatis diuinæ primùm hæretici ponuntur [e]. Hæretici, ab hæresi:
at hæresis, non ab adhæreo, nec ab errore, vt quidam rati sunt, sed à no-
mine Græco deriuatur. αἵρεσις namque inter alia significata apud Ellines, ele-
ctio est & optio, vt apud Isocratem [f], περὶ τὰς αἱρέσεις ἁμαρτάνοντας τῶν πραγμά-
των, in electione rerum errantes. Et Thucid. [g] γίγνεταί μοι αἵρεσις, optio
mihi datur. Sic αἱρεῖσθαι Budæo [h], est opinari, censere, sectam aliquam
consectari, vt philosophi. Sic ab hæresi hæretici, dum sectam eligunt,
quam putant esse meliorem [i]. Et præsumptio mentis propriæ, via ad hæ-
resim est [k]. Cicero [l] latinè loquens, eam vocem latinam fecit. *Cato au-
tem*, inquit, *perfectus mea sententia Stoicus, & ea sentit, quæ non sanè proban-
tur in vulgus, & in ea est hæresi, quæ nullum sequitur florem orationis, nec di-
latat argumentum, sed minutis interrogatiunculis & quasi punctis, quod vult ef-
ficit.* Et rursum [m], *De hæresi Vestoriana, & de Pherionum more Puteolana risisse*
4 *me satis, nihil est necesse me rescribere.* πολιτικώτερα *illa videamus* &c. Omitto si-
miles locos. Reiicienda quoque declinatio verbi ab ercisco, quod est di-
uido, hæreticum dici, vt putat Azo, in summa de hæreti. C. Sicut &
quod subiicit & heremitam ab ercisco dici [n], vt diuisum: cùm nullus
sit, qui vel salutauerit Græcas literas, qui nesciat non ab ercisco here-
mitam, sed ab ἐρήμου, loco inquam solitario ἐρημίτας, & ἀναχωρίτας dici.
Porrò in tractatione hac, nomen hæretici latè, & propriè ponitur: latè
5 hæreticus dicitur, omnis qui in fide dubitat [o], vel dubius est, scilicet qui
firmiter & constanter non credit, quæ catholicæ & orthodoxæ fidei sunt.
Item & ille propriè, qui fidem amplexus Christianam, posteà aliter sen-
tit, quàm eadem catholica & vniuersalis ecclesia, & errorem pertinaciter
defendit. Itaque apposita singula in finitione, concurrere debent ad hære-
ticum distinguendum. Primùm qui huiusmodi dicetur, fidem professus
esse debet, & nomen suum Christi cultui dedisse. Sic enim D. Ioannes
ait [p], *Quòd ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: si enim ex nobis fuis-
sent, vtique nobiscum permansissent.* Dum enim diuina purgatur area, seipsos se-
parant superbè ab ecclesiæ simplicitate, vt Capharnaitæ, & aliqui Domini di-
scipuli [q], ab authore vitæ, & à vera vita præsente: & ab Apostolis, & D. Paulo
eius discipuli Phigillus, Hermogenes, Philotus, & Hymeneus, vt ait Tertu-
llianus [r]. Hæretici & sectatores dicuntur quòd communem dimiserint sentē-
tiam ecclesiæ vniuersalis proprio iudicio cōdemnati. Sic scribit enim D. Pau-
lus [s] ad Titum. *Hæreticum hominem post vnam & secūdam correctionē deuita: sciens
quia subuersus est qui eiusmodi est: & delinquit, cùm sit proprio iudicio condemnatus.*
6 Quamobrem Iudæi, hæretici non sunt, quia fidem Christianam professi non
sunt: vt non mirum, si illi ferantur inter Christianos, reiiciantur autem hære-
tici. Siquidem de his, qui foris sunt, nihil ad nos [t]. Permiseruntque iura pon-
tificia, & ciuilia aliquando Iudæis, antiquas habere synagogas: & si nouas

[a] l. 1. de ijs qui sup. religio. côten. libr. 16. C. Theod. titu. 4.
[b] l. 1. eod. titu.
[c] ca. quid in omnibus, 12. q. 7. ca. qd autem, 24. q. 4.
[d] c in nonnullis, de Iudæ.
[e] auth gazaros, de hæret c. vergentis, eod in 6. ibi. diuinam offendere maiestatem.
[f] Isocra. orat. de pace.
[g] Thucid. in 2.
[h] Budæ. in commēt. ling. Græc.
[i] ca. hæresis, 24. q. 3.
[k] can. quid autem, 24. q. 3.
[l] Cic in Parad.
[m] idem, 14. lib Epistol. ad Attic. epistol. omnium 312.
[n] vt & Hostiens. in sum. de hæreti.
[o] c. 1. de hæreti.
[p] D. Ioan. 1. epist. capit. 2.
[q] D. Ioan. Euang.
[r] Q. Septi. Tertulli. de præscri. hæreti.
[s] D. Paul. ad Titum, c. 3.
[t] 1. Corinth. 5.

ædificare inhibuerint [a]. Neque inuitos baptizandos, & fidem nostram su-
scipere cogendos, vel rebus suis spoliandos [b] Iudæos quoque placuit. Nemo
enim eorum, qui fidem nunquam acceperunt, ad eam suscipiendā vel seruan-
dam cogendus est [c]: voluntarios & spontaneos Deus exigit discipulos. Acci-
dit etiam, vt qui coguntur vi, dum primùm offertur occasio, sacra mysteria cō
taminent, & dedecorent. Sicut Vespergensis abbas [d] in Leone 3. Isaurico im-
peratore tradit, Iudæos & Montanos hæreticos vi Christianismum suscipere
coactos ab imperatore, chrysmatis vnctionem iterum abluisse & fidem con-
taminasse, circa annum 719. Et Ratisbonenses Iudæi inuiti baptizati, tandē
imperatoris permissione ad Iudaismum relapsi sunt, teste Krantio [e], circa an-
nū 1086. Eadem ratione inter hæreticos non sunt connumerandi gentiles seu 7
idololatræ, neque ij fidem amplecti coguntur: verumtamē vtrique sæpè pulsi
à societate Christianorū, quum nollent fieri Christiani, & ritus & cultus illorū
publicè proscriptus. Refert Eutropius [f] in Iustiniano, Iudæos & Samaritas ca- 8
put contra imperatorem erigentes Iulianum quendam regem constituisse,
& victos mox à Iustiniano passim trucidatos, circa annum domini 536. Eutro-
pius quoque narrat [g], an. 7. Phocæ Iudæos in Christianos sæuiētes oppressos,
quod accidit circa annū Domini 611. Hispania circa annum 1493. teste Sabel-
lico, centum viginti millia Iudæorū eiecti sunt. Vt anteà, teste Polydoro Ver-
gilio [h], circa annum 1295. publico edicto Anglia eiecti sunt. Refertur à Sueto- 9
nio [i] de Iudæis, his verbis. *Claudius Cæsar Iudæos impulsore Chresto tumultuantes
assiduè Roma expulit: Druidarum religionem, diræ apud Gallos immanitatis, & tan-
tùm ciuibus sub Augusto interdictā penitus aboleuit.* Sisebutius rex Gotthorum, in 10
Hispania regnum capiens, anno domini 595. Iudęos, qui his temporibus Hispa-
niam incolebant, compulit metu suppliciorum ad Christi fidem recipiendā [k]. 11
Pertinax genus hominum in sua superstitione Iudæorum, vt nihil non licitū
putent, si arbitrentur se suam fidē vllo modo promouere, neque vllis vel cœ-
lestibus tanquam grauibus admonitionibus aut flagellationibus, seu cladibus
destiterunt a iam firmatis erroribus, aut vllum lapidem immotum relinquūt,
quò veritatem Euangelicam impetant aut calumnientur. Et proinde sæpè ab
aliquibus iussi prouincijs excedere meritò sunt, vt hostes Christianorum, vsu-
rarum & patrimoniorum alienorum cupidissimi nundinatores. Retenti autē
alicubi, non approbandæ superstitionis aut impietatis causa, sed in maiorem
fidem nostræ Christianæ legis: vt vsque in finem seculi appareat cūctis regio-
nibus, quæ ad lucem Euangelij ex paganismo quotidiè accedunt, & accessu-
ræ sunt: Iudæos fuisse primum dilectum Dei populum, eique ab initio mun-
di fidem & cognitionem veri Dei datam & Messiæ, quem venientem respue-
runt, & morti ingratissimi homines tradiderunt: vnde tamen redemptum est
genus humanum à seruitute dæmonis & morte æterna, pretio sanguinis
Domini nostri Iesu Christi, qui verè Messias fuit, verus Dei filius se-
cundum diuinitatem patri consubstantialis, & assumptione carnis verus
virginis Mariæ filius, verus quoque homo. Supersunt itaque eius
testes Iudæi. Ne conficta putent Ethnici, quæ verè extiterunt: &
impij testantur aliquando, vt reliquiæ Israëlis sub finem seculi ad sa-
nam mentem reuocandi. Interdicta interim Iudæis sunt coniugia cum
Christianis [l]. Constantinus [m] inhibet Iudæis mancipium Christianum 12
habere. Quòd aliquando permiserunt Theodosius & Honorius, qui ta-
men permissionem deinceps retractarunt [n]. Iidem Theodo. & Honor. 13
prohibent militare [o], non tamen postulare. De Gentilibus porrò, quos pa-
ganos vulgus vocabat olim [p], statutum, vt aboleretur eorum superstitio, &
sacrificorum insania [q], imminēte alioquin gladio. Verùm propria authoritate
Christianis vetitū in pagānos irruere, bonaq; eorū diripere [r]. Sicut & de Agare- 14
nis in concilio Vienensi [s] principibus Christianis mandatum, ne permittant
inter

[a] c. Iudæi, c. 3. de Iudæ. li. 5. Decre. tit. 6
[b] c. sicut Iudæi, c. 9. de hæreti.
[c] ca. ad fidem, 23. q. 5. ca. de Iudæis, 45. dist.
[d] Visperg. in Chronico.
[e] Alber. Krant. lib. 5. cap. 14.
[f] Eutrop. lib. 16.
[g] Eutro. lib. 17.
[h] Polydo. Vergil. c. 17. histo. Angl.
[i] Sueto. Tranq. in Claudio, c. 25.
[k] Franc. Tarapha, li. de reg. Hispaniæ in Sisebutio.
[l] l. nemo, l. ne quis, de Iudæ. C.
[m] l. 1. & 2. eod. libr. 16. C. Theod. tit. 7.
[n] l. 3. 4. 5 eod.
[o] l. in Iudaica, l. 80. de ijs qui cont. de relig. in C. Theod
[p] l. ne Donatistæ, l. 16. eod.
[q] l. 2. & 4. & 6. & seq de paga lib 16 C. Theod. tit 8.
[r] l. Christianis, l. 6. de paga. C.
[s] in clem. 1. de Iudæ. li. 5. Clem. ti. 2.

inter sibi subditos professionem nominis Mahometici, & peregrinationes quas faciebant Mahometici ad sepulchrum Mahometis. Prohibitum etiam ad eos arma, annonam, equos, ferrũ, vel alias merces deferre, vel mittere, indicta pœna ijs qui fecissent infamiæ, excommunicationis, seruitutis, &

15 vt intestabiles sint [a]. Cæterùm neque dicemus Agarenos esse inter hæreticos: sed tantùm illos, qui initiati mysteriis fidei nostræ in fide errant Ita Valentin. Theodos. & Honor. [b] *Hæreticorum*, inquiunt, *vocabulo cōtinentur, & latis aduersus eos sanctionibus debent succumbere, qui vel leui argumento iudicio catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deuiare.* Conueniunt cum infidelibus, quia vt illi nunquam fuerunt, sic hæretici membra ecclesiæ esse desinũt. Iustinianus [c], *Hæreticos dicimus omnes, qui non sunt membrum sanctæ Dei catholicæ & apostolicæ ecclesiæ.* Valentin. & Martia. CC. hæreticos dicunt [d], qui non credunt quæ in synodis Nicena, Constantinopolitana, Ephesina Chalcedonense decreta sunt, quæue credebant Athanasius, Theophilus, & Ciryllus episcopi Alexandrinæ ciuitatis. Et qui aliter sacram intelligit scripturam, quàm sensus Spiritus sancti flagitet [e], falsas nouasque sequitur & defendit in fide opiniones [f]. Qui aliter de articulis fidei credit, quàm statuit Romana ecclesia [g], cuius fides annuntiatur in vniuerso mundo [h]. Quiue de

16 sacramentis ecclesiæ malè sentit [i]. Dicitur vltimò in finitione, errorem pertinaciter defendentẽ, esse hæreticũ: non enim qui errat, sed qui errorem pertinaciter defendit, hæreticus est [k]. Sic pertinacia, non error in his quæ fidei sunt, hæreticum facit, inquit D. Augustinus [l]. Cæsares, obstinacioris animi dementiam, dicunt hæresim [m]. Claudianus [n] quoque Mamercus episcopus Viennensis, *Illud*, inquit, *multò maximum periculosius est crimen, quod catholicæ sanitati opiniones inimicas stultè concipiunt, vanè proferunt, superbè adstruunt, cum temeritate scribunt, cum intentione defendunt. Et quoniam humanitus per imprudentiam lapsi sunt, eligunt audacia culpam, peruicaci obstinatione defendere, ne videantur potuisse peccare.* Duo itaque concurrant oportet in hæresi perfecta, nempe error in intellectu, qui est hæreseos principium, & pertinacia,

17 quæ in voluntate est, quæ est hæreseos complementum. Hæreticos graui scelere implicari apud Deum, nisi resipiscant, damnationemque sibi quæsisse satis notum est [o]. Indicant & illorum synonima, quibus ad eos prodendos & notandos vsæ sunt sacræ scripturæ: vocant namque eos, organa diaboli, vasa iræ [p], fures & latrones [q], quia verbum Dei furantur & adulterant, vt ait Origenes [r], lupi rapaces [s], antichristi [t], pseudoprophetæ [v], seductores [x], pseudoapostoli [y].

a clem. 5. in Extrau. 7. de Iudæ. libr. 5. 1. at auag. commu.
b l. hæreticorum, l. 18. de ijs qui controuers. de fide, libr. 16 C. Theod. tit. 4. l. 2. eod. tit. libr. 1. C. Iustin. tit. 8.
c §. 1. vers. hæreticos autem, constitut. nouell. 109. tit. de priuil. dot. hæret. mulier. non præst. l. 1. C. de sum. trinit.
d l. quicũque, l. 8. de hæret. C. l. 2. de sum. trinit. C.
e ca hæresis, 24. q. 3. can. quinimus, 38. dist. [illegible]
f can. hæreticus, 24. q. 3.
g ca. hæc est fides, & ca quoniam, 24. q. 1.
h ad Roma c. 1.
i c. ad abolendam, de hæreti. li. 5. Decret. tit. 7.
k ca. qui in ecclesia, & can. dixit, 24. q. 3. clem. 1 § porro, de sum. trinit. in Clement.
l D. August. 18. De ciuita. c. 51. & epistola 162.
m l. 2. de sum. trinit. C.
n Claud. Mamer. lib. 1. de statu animæ cap. 1.
o c. firmiter, de hæretic. in Decret.
p ad Roma. 8.
q D. Ioan. 10.
r Orige. in episto. ad Roma. libr. 2. c. 2.
s D. Matth. 7.
t 1. episto. D. Ioan. cap. 2.
v 1. epi D. Io. cap. 4. Matth. 24.
x 1. Epi. D. Ioan. c. 1.
y 2. Corinth. 11.

De diuersitate sectarum hæreticorum. Caput 5.

1 *Hæreticorum varia sectæ, & nomina vbi tradantur.*

1 QVIA plures aberrandi viæ, vna autem solùm veritatis assequendæ, plures & errorum & hæresium species sunt, quas enumerare ad institutam epitomem non pertinet: cùm eas plerique in vnum coniecerint & explicauerint, veluti can. quidam autem hæretici, 24. quæstio. 3. capit. 3. de hæreti. in Clem. auth. gazaros, eod. C. Theodo-

sius & Valenti CC. in l. hæreticorum, l. 56. de ijs qui sup. religio. contend. libr. 16. C Theod. titu. 4. Alij in l. Arriani, l. 5. de hæreti. lib. 1. C. Iustinia. Ex professo de diuersis hæreticorum dogmatibus tractant B. Augustinus, Philastrius Brixiensis libr. de omnibus ab exordio creaturarum erroribus, Epiphanius de hæresib. Bernardus de Lutzemburgo, lib. qui inscriptus, Catalogus hæreticorum omnium.

De iudicibus, & iudicio hæreticorum. Caput 6.

1 *Hæresium pellendarum tria capita.*
2 *Hæretici pœnitentes verè reconciliandi ecclesiæ.*
3 *Hæreseos quomodo fiat abiuratio.*
4 *Hæretici coguntur ad fidem redire. Argumenta contraria dissoluta.* 5. *Et seq.*
6 *Libertas arbitrij non consistit in permissione agendi mala. Et* 7.
8 *Hæreses esse expedire quomodo intelligendum.*
9 *Zizaniorum parabola*, Sinite ea crescere, *quomodo intelligenda.*

CIRCA hæreses euellendas, triplex est cura adhibenda: 1
prima, reductionis hæreticorum in ouile: altera, ad iudicia pertinet & pœnas: tertia, cautionem habet ne nouæ hæreses nascantur, ne natæ propagentur, ne extinctæ reuiuiscant, vt ait Conradus Brunus [a]. Prior cura, vt si fie- 2
ri possit resipiscant, & suum agnoscant errorem & eiurent: gremium enim nemini claudit ecclesia, & gaudium est in cœlo ob vnum peccatorem ad pœnitentiam redeuntem [b], & quos poenitet, cum omni mansuetudine recipiendi sunt, vt etiam leges ciuiles docent in hac proposita hæreticorum redeuntium ad fidem hypothesi [c]. Et Theodos. & Valent. [d] post conuersionem eorum, viginti dierum condonarunt inducias, intra quos ad communionis redirent impunè vnitatem. Neque neganda reconciliatio ijs, qui tempore necessitatis implorant [e]. Dicit enim Dei spiritus per Ezechielem prophetam [f], *Cùm conuersus ingemueris, tunc saluus eris.* Et ad poenitentiam Deus peccatores expectat [g], nec eam vnquam spernit, quamuis quis ad summum malorum peruenerit [h]. Statuit & septima synodus [i], *Si quis presbyter eum, qui à peccato reuertitur, non recipit, sed reijcit, deponitor.* Et D. Dionysius Areopagita acerrimè arguit Demophilum in epistola ad eum scripta, quòd poenitentem ad genua eius prouolutum calce reiecisset. In quem errorem contra fidei catholicæ decreta incidit Nouatus, qui lapsos noluit ad poenitentiam recipere [k]. Verùm modus adhibitus 3
est [l], quo recipiantur redeuntes ad fidem hæretici, vt scripto negent hæresim, & profiteantur libello fidem catholicam publicè porrecto, & in concilio [m], authoritate episcopi interueniente [n], qui imponit poenitentiam, & in gremium ecclesiæ recipit absoluitque. Quòd si spontè hæretici noluerint resipi- 4
scere, cogendos esse ad fidem quam omiserint recipiendam placuit, & per rerum suarum substractionem [o], & corporalē animaduersionem [p]. Sunt enim hi ex numero eorum, quos Deus per vias & sepes iussit compelli in regnum

a Brun. lib. 3. de hæresib. c. 2.
b Lucæ. c. 15.
c l. fin. §. nos enim, de sum. trinit. C. l. licet crimina, l. 51. de ijs q sup. relig. cont. li. 16. C. Theodos. tit. 4.
d l. Manichæos, l. 53. eod.
e ca. his qui tempore, 26. q. 6.
f Ezechi. c. 18.
g can. diaconi sunt, 93. distinct.
h ca. talis, §. ecce, de pœnit. dist. 3.
i in 7 synodo, actio. 1. c. 15.
k vide Euseb Emissen. libr. 6 Cyprian. can. conuenientibus, 1. q. 7.
l ca. saluberrimum, can. conuenientibus, can quoties, can. si qui voluerint, 1. q. 7. can. ego Berengarius, de cōsecr. dist. 2. can. his qui tempore, 26. q. 6.
m can. si quis episcopus, 1. q. 7. can. de eo, 50. dist.
n ca. fin. 26. q. 6. can. peruenit, 16. q. 1.
o ca. post me, & can. quo iure, 8. dist n. ca. ipsa pietas, 23. q. 4. ca. qui peccat, eod.
p can. nimium, can. displicet, & seq. 23. q. 4. can. 1. 2. 3. 23. q. 5.

regnum Dei intrare [a]. Sic D. Augustinus [b], non tantùm mansuetudine, sed & seueritate reducendos putat. Nec aliena debet videri seueritas ab officio pastorali, si, vt saluas conseruet animas Deo, flagellis ad ouile redire inuitas cogat errantes, paratus vlcisci omnem inobedientiam, vt ait D. Paulus [c]. Ab illius enim manu exquirendæ sunt oues, quæ perierint, à Deo [d]. Neque autem verbis [e] solis emendabitur seruus durus: si enim intellexerit, non obediet, ideò baculo non parcendum. *Qui diligit filium suum, assiduat ei flagella* [f] *&c.* Tu percutis quidem illum virga [g], sed animam eius liberas à morte. Et, *Multa flagella peccatoris* [h]. Mala voluntas suæ permittenda non est libertati, dum obuiam iri potuit. Nec volenti se occidere, vel furioso, gladius suus quantum velis, restituendus [i]. Quemadmodum parui facit medicus phrenetici voluntatem & hydropici, vt eos à morbo liberet. Beneficium quippe impartit medicus phrenetico, illum ligando, & pater filium indisciplinatum castigando, etsi inuitis faciant [k]. Neque existimandum est, iam sibi in errore placentes, armis fidentes, posse à veritatis ratione simplici, & verbis de sententia deiici: iniuriis & calumniis taxandi peritos humiles exaudire. Proinde Deus in conuersione D. Pauli, non sermonibus, priusquam prosterneret, & cæcum eum redderet, vsus est [l]. Neque auditur perire volens [m]. Itaque exemplo Agar verberatæ à domina Sarra [n], cogi debent hæretici redire ad dominam & veram matrem ecclesiam, vt etiam eodem exemplo firmat D. Augusti-
5 nus [o]. Neque ad rem facere mihi videntur argumenta, quibus quidam hæreticis & disciplinæ ecclesiasticæ frena laxarunt, & impunitate concessa, incendio ferè inextinguibili Gallias vtrasque depopulati sunt, dicentes, non esse ad fidem hæreticos cogendos, quæ & refert Brunus, lib. 5. de
6 hæreti. cap. 3. quæ ego latius & luculentius soluam. Primùm itaque dicunt, neminem ad bonum esse cogendum, sed quemque suo arbitrio relinquendum. Quæ ratio certè spurcissima, & omni ex parte homine indigna est, quæ suo tenore, si vera esset, vniuersam mundi politiam, & leges diuinas & humanas subuerteret. Quorsum enim latæ leges sunt, quàm vt ad bonum cogant vel præmio, vel pœna [p]? Atque si demus quemque pro voluntate viuere, & appetitu proprio regi, quid quæso inter homines, & bruta rationis expertia intererit? quid iustitia opus erit? quæ societas ciuilis integra? Quòd si quis obiiciat, voluntatem homini liberam, nec cogi posse inuitam, vt aliud velit, nec nos inficiamur. Verùm malam cogi dicimus, vt in bonum mutetur, si metu resipiscat, sicut à bono nimia sui intellectus praui fiducia decidit, vel si perseueret, pertinax tollatur à societate hominum, ne alios inficiat. Errant omnino, qui arbitrium liberum eligendi mala, libertatem veram dicunt, quum libertas ibi sit tantùm, vbi spiritus Domini [q]. Et lex perfectæ libertatis sit, Dei mandata audire & facere [r]. *Dicere, nemini consenseritis, hæc persuasio non ex eo qui vocat vos, scilicet ex Deo*, inquit D. Paulus [s]. Quorsum illa verba etiã Apostoli [t] ad pastorem, *Argue, obsecra, insta opportunè, importunè &c.* Cur etiam doctissimus & optimus theologus D. Petrus literis consignauit [v], magistratus ad vindictam malefactorum, & laudem bonorum? Cur dictum potestatem à Deo [x], reges, magistratus non sine causa gladiũ portare? &c. Cur item [y], vtinam abscindantur, qui vos cõturbant? Si liceat cuiq; impunè quod velimus malum agere, & pro arbitrio cultum diuinũ polluere, immutare, subuertere? Hoc esset certè potius libertate abuti, quàm vti, & spiritus libertatem ad carnis voluptatem, & animarum perniciem trãsferre. Secundò,
7 non facessit quod obiiciunt, nunquã Deum dominũ nostrũ Iesum Christum, vel eius apostolos coëgisse quemquam credere, vel fidem recipere, quinimò & discipulis liberam abeũdi dedisse potestatem: dicens, *Nunquid & vos vultis abire?* Nam eadem responsione elidi potest argumentum, qua proximum. Sed

a Lucæ, 14.
b D. Augusti. epist. 48. & 50.
c 2. Corinth. 10.
d Ezechiel. 34.
e Eccles. 33.
f Eccles. 30.
g Prouerb. 23.
h Psal. 31.
i l. bona fides, depos. P.
k can. ipsa pietas, 23. q 4. ca. nõ omnis, & seq. 5. q. 5.
l Actu. c. 9.
m l. non tantùm, de appell. P.
n Genes. 16.
o D. August. in Ioan. c. quando vult, 23. q. 4.
p l. 1. de iust. & iure P.
q 2. Corinth. 3. D. Ioan. c. licet, c. 13. de regul. libr. 3. Decret. titu. 33. ca. duæ, 19. q. 2.
r D. Iaco. c. 1.
s Paul. ad Gala. 5.
t 2. ad Timoth. 4.
v 2. Petri 2.
x ad Roma. c. 13.
y D. Paul. ad Gala. 5.

vltrà, ex eo quòd ab exemplo vno vniuersalis negatiua non potest colligi. Nec ideò quòd Deus dixit, *Nunquid & vos vultis abire*, sequitur quòd dederit omnibus abeundi impunitatem. Nam iam diximus apud D. Lucam [a] dictum fuisse, *Compelle eos intrare*. Atque longè interest inter illa tempora, & nostra. Tunc enim non erat redemptio facta, non fides plenè cognita, nondum exaltatus filius hominis, nondum consummata mysteria, nondum velamen templi scissum, nondum vmbræ abrogatæ, nondum dictum, *Nisi quis crediderit, & baptizatus fuerit, non saluabitur*, vt posteà. Dehinc aliud est loqui de cogendis ad fidem, qui nunquam fidem amplexi sunt, quales Iudæi, gentiles, Agareni: hi enim, vt dictum est, cogi non debent. Aliud de reducendis ad fidem, qui fidem professi sunt: quia in extraneos, qui domestici fidei non sunt, nulla Christianis iurisdictio, & qui sine lege Christiana viuunt, sine lege hac iudicabuntur alia [b]. In Christianos autem perfidos, scismaticos, & hæreticos, pastoris est iurisdictio. Et ad pastorem pertinet cognitio, monitio, & castiga- 8
tio eorundem. Tertiò, non pugnat quòd dictum sit, expedire hæreses esse [c]. Nam non propter hæreses expedit eas esse, sed ad bonorum gloriam, vt qui probati sunt, manifesti fiant. Neque sequitur ideò illas tollerandas. Vnum enim iubet Apostolus nos omnes sapere [d], quod hæreses non sinunt. Sic Deus necesse esse dixit, vt veniant scandala: sed mox subiicit, verumtamen, væ per quem scandalum [e] &c. Necesse secundum quid, non autem absolutè, vel in gratiam scandalizantium: nam quæ scandalizant iubet vindicari & abscindi, quamuis oculus, manus, pesúe noster sit. Quartò, non obiicienda 9
parabola de zizaniis, quæ crescere ea sinit vsque ad messem Dominus [f]. Non enim illa prohibet malos corrigi, aut hæreticos tolli, sed cautionem docet in puniendis adhibendam, vt ne odio malorum etiam cum illis bonos eradicemus. Tolleratur ad tempus malus, sed non ideò impunitas ei datur. Quare dictum, *Sinite ea crescere*, donec videlicet distinguatur zizania à tritico plenè. Et expectat, vt diximus, semper ad pœnitentiam peccatores Deus [g]. Datur redeundi tempus, nec hæretici plectuntur, nisi perseuerantes, relapsi, & pertinaces. Lentoque gradu procedit vindicta Dei, sed tarditatem supplicij grauitate compensat [h].

a Luc.c.14.
b ad Roma.2.
c 1.Corinth.11.
d ad Philipp.2.
e Matth.18.
f Matth.13.
g ad Roma.2.
h Valer.Max.

In hæreticorum iudiciis quæ perpendenda. Caput 7.

1 *Hæreticorum pœnarum ordo.*
2 *Hæresis notio primùm ad ecclesiasticum, dehinc ad temporalem.*
3 *In hæresi quomodo perpendenda res, persona, actio.*
4 *Iudex hæreticorum quis. Inquisitores hæreticæ prauitatis.*
5 *Inquisitor hæreticorum quæ potest sine episcopo diœcesano facere, & quæ non: vel episcopus sine, aut cum inquisitore.*
6 *Diuinationes & sortilegia non puniuntur ab inquisitore hæreticorum, sed à iudicibus secularibus.*
7 *Inquisitor quomodo cognoscat de sortilegijs & Iudæis.*
8 *Religiones nouas & peregrinas inducere capitale apud gentes.*
9 *Aduocati pro falsa religione necati.*
10 *Religiones falsæ plures cur se compatiuntur, at vera cum falsa nunquam.*

Mansue

1 MANSVETVDINE igitur, & indulgentia vitæ, interdum hæ-
retici tollerantur, dum expectantur, vt resipiscant. Deinc qui-
busdam veluti duris stimulis & pœnis leuioribus admonen-
tur. Postremò, si pertinaces perseuerent, tolluntur: ex forma
præscripta à Deo, dum ait [a], *Si quis non manserit in me, mittetur
foras*, ecce excommunicationis pœnam, *& arescet*, ecce perse-
uerantiam, *& colligent eum*, vide ibi iudicium seculare quod sequitur, *& in*
2 *ignem mittent, & ardebit*, ecce tandem pœnam mortis. Notio huius criminis
ad iudicem ecclesiasticum prior pertinet, postrema ad secularem: vt apud
D. Matthæum, *si peccauerit &c* [b]. *dic ecclesiæ: si ecclesiam non audierit, sit tibi tan-*
3 *quam ethnicus & publicanus.* In hoc iudicio hæresis, consideranda in vniuer-
sum tria, res, persona, actio: in re dogma quod defenditur ab hæretico asser-
tum, & crimen. In persona venit dispicienda persona rei, & persona iudicis:
num is qui deliquit, episcopus sit, de quo non iudicat inquisitor, sed monet
summum pontif [c]: an verò alius sit, qui sui est fori. In actione, qualitas as-
sertionis vel criminis, & modus, quo hæresis palàm facta est, electio, asser-
tio, fauor hæreticis impensus, receptatio, defensio, prædicatio, &c. num cũ
tumultu, armis, aut sine his coierint hæretici. Quod materiam dat huic
iudicio, est dogma, num catholica doctrina sit: in quo perpendit iudex, an
ea fuerit legitimis conciliis ecclesiasticis damnata, vel à sede apostolica, vt
tunc hæreticam iudicet: an noua, vt tunc eius decisionem ad eandem sedem,
vel concilia referat [d]. In persona quoque rei consideratur, num ecclesiasti-
ca persona, & cuius ordinis: an verò laicus, ob exauthorationem, de qua
posteà. Nam hæreticum propè est laico prædicare, quod officio ecclesiasti-
4 co [e] nihilominus adhærere videtur. In persona iudicis annotandum est, du-
plices iudices esse eius notionis cognitores, ordinarios, & delegatos [f]. Or-
dinarij iudices hæreseos, summus pontifex, antistites locorum, concilium
œcumenicum, locale, prouinciale, & episcopale. Ad episcopos iure ordinario
cognitio pertinet, quia ij præpositi sunt, vt curam agant gregis, vnde & no-
men habent, & vt regant ecclesiam Dei [g]. Et concilium generale [h] Mile-
nitanum, & Africanum statuunt [i], episcopum negligentem aduersus hæ-
reticos posse conueniri & vocari ab episcopis vicinis diligentibus, vt negli-
gentiæ arguatur: deinc monitum, nec hæreticos curantem reuocare, com-
munione priuandum, & mentitum hac de re, etiam episcopatum amittere.
Et Archad. & Honor. CC [k]. *Quoties*, inquiunt, *de religione agitur, episcopos
conuenit agitare.* Delegati, sunt inquisitores dicti hæreticæ prauitatis, qui de-
legantur & ab ordinariis, & generaliter à summo pontifice in aliqua prouin-
5 cia vel regno: vnde & deputati iudices sæpè dicuntur à Clemente 5 [l]. Ho-
rum iudicum quilibet, scilicet diœcesanus, & inquisitor hæreticæ praui-
tatis, ex placitis concilij Viennensis [m], & aliorum pontificum [n], alio incon-
sulto, potest vocare seu citare, retinere seu retentare, quod vulgus arrestare,
capere, & carceribus mancipare, cõpedes, numellas seu manicas ferreas inii-
cere, & inquirere in crimine hoc. Tria autem excepta sunt, quæ inquisitor
sine diœcesano, seu eius officiali, vel sede vacante, sine deputato à capitulo:
nec diœcesanus sine inquisitore separatim non potest, nisi vnà conueniant.
Primùm, non possit alter solus custodiæ & carceri duro, qui magis ad pœnam,
quàm ad custodiam pertineat, vtplerumque fit [o], reum mancipare. 2. ne
possit tormentis exponere. 3. vt solus non possit sententiam condemnatio-
nis ferre. Quod vltimum ex Viennensi concilio nuperrimè decretum, cùm [p]
tamen olim, quando separatim diœcesanus & quæstor hæreticę controuersiæ
cognouissent, possent sententiam quoque seorsum ferre [q]. Notat tamen
scholiastes [q], posse etiam nunc alterum horum iudicum sine altero reum
absoluere, quòd fauorabile ampliari, pœnale restringi debeat [r]. Iurisdictio-
nis itaque inquisitorum hæc sunt, & defensiones audire, innocentes absol-

Xxx 4 uere

a D. Ioan. c. 15.
b Matth. 18.
c c. inquisitores, c. 16. de hæreti. in 6.
d ca. quoties, 24. q. 1.
e c. cùm ex iniuncto, & c. Sicut in vno corpore, de hæretic. apud Grego.
f Corad. Brunus, lib. 4. de hæret. c. 1.
g Actu. 20. Clemens papa Iulio & Iuliano epist. 4.
h c. excommunicamus. c. 13. §. an. de hæret.
i Milenita. conc. 25. sic in conci. Afric. c. 90.
k l. 1. de religione, lib. 16. C. Theodo. tit. 9.
l clemen. 1. de hæreti. lib. 5. Clem. tit. 3.
m clem. 1 §. 1. eod. in Clement.
n c. per hoc, c. 17. eod. in 6. c. vt officium, eod.
o c. 1. §. fi. de hæret. in 6. c. quamuis, de pœn. in 6. c. nouimus, de verb. sig. c. per. de apost.
p c. per hoc, c. 17. de hæretic. in 6. facit extrau. 1. de hæret. in Extra. commu.
q glo. in clem. 1. §. 1. in verb. cõuenire, eod. apud Clem.
r c. statutum, de electio. in 6. ca. praeceptis, 12. dist. ca. accusatus, 3. q. 6. c. odia, de reg. iur. in 6. l. cùm quidam, de liber. præter.

uere, redeuntes ad vnitatem ecclesiæ recipere. Peritos quoslibet vt eis assistant vocare concilij causa, item clerum & populum ciuitatum [a], vt viderit expedire fidei negotio: conuocare & iudices ecclesiasticos [b]: & reliqua, quæ ad pœnas pertinent, pertractare. Non pertinet autem ad inquisitorum iuris- 6
dictionem, diuinationes, sortilegia, nisi hæresim saperent: sed debent ea iudicibus aliis temporalibus relinquere punienda [c]. Nec etiam Iudæorum 7
quæstiones, nisi in tribus casibus [d], si Christianus Iudæus fuit, vel Iudæus Christianus factus, ad iudaismum reuertatur. Si Iudæus ad iudaismum pellexerit Christianum. Vel nisi Iudæi Christianos emant vel circumcidant [e].
Nouas religiones inducere capitale fuit apud antiquos. Et olim capitis pœ- 8
nam peregrinæ religioni Persas irrogasse testis est Iosephus [f]. *Sæpè ætate auorum*, inquit Liuius [g], *datum est negotium magistratibus, vt sacra externa fieri vetarent.* Lexq; illa decemuiralis [h], *Nemo separatim Deos habessit nouos, siue alienigenas: id enim confusionem facit religionum.* Et vt dicebat Mecœnas ad Octauium Cæsarem [i]. *Qui noua numina introducunt, multos, ad vtendum peregrinis legibus, pelliciunt: vnde coniurationes, coitiones, & conciliabula existunt, minimè commoda res vnius principatui.* Plurima & mala in licentia vagandi circa religionem
inesse Liuius notat [k]. Placuit & Ptolomæo regi cùm coram eo quæstio in- 9
ter Iudæos & Samaritanos de antiquitate religionis agitaretur, vt in iudicio partium vtrinque aduocati non nisi cum capitis periculo de controuersia dicerent. Neque vllis aliis, quàm ex lege Mosaica sumptis vterentur argumentis: tandemque Sabeum & Theodosium aduocatos Samaritanorum, obtinen-
te Andronico pro Iudæis, morti addixit [l]. Fieri non potest, vt qui in duas 10
religiones claudicat, verus sit Christianus. Si enim Deus est Deus, sequendus: & si Deus Baal, is sequendus: non autem in duas partes declinandum, vt dicebat Helias [m]. Non possumus duobus contrariis dominis seruire [n]. Et qui vtramque vult contrariam retinere, certè is in neutram credit: Nam alterá violare erubesceret. Et fieri quidem potest apud paganos, diuersas sectas, vt apud Turcas, & religiones fuisse. Non enim aliqua illarum vera, & sæpè errores plures se compatiuntur. At nunquam error cum veritate quadrabit: vt nec vera vxor cũ concubina, etsi plures concubinæ extra vxorem se foueant, quamuis ægrè. Nec passus est Deus diutius populum suum pacificè viuere cum gentibus, sed statim iram in communicantes cum illis exeruit [o].

a c.1.§.fi. de hære. in 6. c. vt commissi, eod.
b c. præsidentes, c. 6. de hæret in 6. c. vt inquisitionis, eod.
c c. accusatus, §. sanè, eod. in 6.
d c. contra Christianos, c. 13. eod. in 6.
e Brunus, lib. 4. de hæreti c. 2. per ca de Iudæis, 45. dist.
f Iosph. con. Apionem.
g Liui. lib. 39.
h Cic. 2. de legib.
i Dio Cass. lib. 52. histo.
k Liui. deca. 3. lib. 5. & deca. 4. lib. 10.
l Ioseph. lib. 13. Antiq. c. 6.
m 3. Reg. 18.
n D. Matth. c. 6.
o 1. Machab. 1.

De pœnis hæreticorum. Cap. 8.

1 Hæreticorum pœnæ canonicæ, ciuiles, mixtæ.
2 Hæretici excommunicantur, & fautores eorum. Filij arcentur à beneficiis. nu. 3. Sunt infames. mortui excommunicantur, eod. 4. Exauthorantur bonis confiscatis: si clerici, plectendi morte ad secularem iudicem remittuntur, vel carceri perpetuo mancipantur. eod. 5. Non miscent se actibus ecclesiasticis, non accusant, eod. 7.
3 Beneficio priuandus, qui illud precibus hæreticorum fuerit adeptus.
6 Hæreticus relapsus, vt pertinax punitur: & quis relapsus.
8 Hæreticorum pœnæ ciuiles quæ. Priuantur priuilegiis catholicorum, & mulier priuilegio præcedentis hypothecæ. Res ecclesiasticas non contrectant, locatione, emptione, emphyteosi, eod.
9 Commercia prohibentur, & ex iis quærere, vel ex successione, eod.
10 Sunt intestabiles, eod.
11 Nec filij ex testamento alicuius capiunt. Vrbibus pellendi.
12 Non militent. 13 Priuentur immunitate. 14 Testimonium non dicant.
15 Vltimo supplicio afficiuntur. 16.

16 Hæretico

16 Hæreticorum mortuorum fit condemnatio. Et rebaptizantes vltimo supplicio damnantur.
17 Apostatantium à fide, vel apostatare cogentium pœna.
18 Apostatarum à fide pœnitentia num recipiatur.
19 Hæreticorum bona an à quolibet occupari possint.
20 Hæretici pœna mortis infligenda. Et vindicta in illos diuina. & 21. 22.

1 POENÆ quædam hæreticis infliguntur temporales, dum vi-
uunt, & supplicij vltimi, & post mortem. Illæ sunt vel cano-
2 nicæ, vel ciuiles, vel mixtæ. Canonicæ, veluti quando in vita
omnes excommunicantur, vt morbida membra [a]. *Qui annun-
tiant aliud, quàm habemus, Euangelium, anathema* [b]. Tum fau-
3 tores, & defensores eorum [c]. Deinc secundò & iidem, & eo-
rum filij, vsque in secundam generationem ecclesiasticorum beneficiorum
incapaces fiunt [d]: imò & illi beneficiis exuuntur, qui precibus hæretico-
4 rum fuerunt adepti [e]. Item sunt infames [f]. Alia pœna 3. canonica, vt mortuis
pertinacibus denegetur sepultura, & mortui etiam excommunicentur [g]. 4.
5 Vt si noluerint resipiscere, & pœnitentiam agere, pertinaces primùm, si cleri-
ci sint, & gradum aliquem in aliquo habeant, à beneficio & gradu & ordi-
ne exauthorentur, quod degradationem dicunt, damnati vt hæretici, con-
fiscatis bonis illorum: deinc secularibus iudicibus, vt digni qui morte ple-
ctantur, remittuntur [h]. Solent enim iudices ecclesiastici in maioribus qui-
busque criminibus, incorrigibilem clericum priuilegiis exutum castigan-
dum ad iudices seculares remittere [i]. In magnis autem, vt plerumque, per-
petuo carceri mancipare [k]. Sicut & interdum hæreticis carcer perpetuus in-
dicitur [l]. Quomodo autem degradatio ab episcopo fieri debeat, quotúe
6 debeant assistere episcopo episcopi vel clerici, iura apertè docent [m]. Et nos
de ea alibi docuimus. Et hæc remissio curiæ seculari, vel carceres perpetui
infliguntur pertinacibus, & non pertinacibus, qui tamen aliàs abiurauerint
hæresim, & relapsi sunt, licet pœniteant, & ad fidem redeant [n]. Relapsus
porrò dicitur, qui absolutus est abiurauitq; hæresim semel, & posteà cum hæ-
reticis facto, vel verbo communicat, etiamsi in aliam speciem hæresis inci-
7 dat, vel in eandem [o]. Adimitur & hæreticis potestas tractandi ecclesiasticos
actus [p]. Sic & in cod. Theodosiano vetitum legibus, ne episcopos faciant,
vel confirment hæretici, non clericos [q]. Non admittuntur ad accusandum [r].
8 Pœnæ ciuiles hæreticorum sunt plures etiam. In primis, omnibus priuilegiis,
quæ contemplatione catholicæ religionis indulta sunt, exuuntur [s]. 2 Mulier
hæretica, prærogatiua vt præferatur creditoribus mariti in dote priuatur [t]. 3.
9 Iustinianus [v] inhibet hæreticis, ne res ecclesiasticas emant, conducant, vel in
10 emphyteusim accipiant: quod & Anastasius firmat [x]. 4. Valent. Theod. &
Archadius AAA [y]. Donatistas, Manichæos, Phrygas, seu Priscillanistas à
successionibus proximorum remouent, & ab omni liberalitatis & successio-
nis quolibet titulo. Deinc 5. adimit donandi, emendi, vendendi, contrahen-
11 diq; cum conuicto facultatem. Quod & ad alios hæreticos productum est
posteà [z]. 6. Et iidem Cæsares sæpè decreuerunt intestabiles actiuè & passiuè
esse hæreticos [a]. Et quamuis in Eunomianis aliquando lex abrogata fuerit [b],
nihilominus posteà restituta prohibitio [c]. Et Iustinianus quoque statuit [d],
hæreticos filios excludi à successione parentum: neque etiam ex militis vel
12 alterius testamento capere posse. 7. Et statutum vrbe pellendos hæreticos,
ne alios inficiant erroribus [e]: imò ob solam suspicionem hæreseos, nisi se
13 ab ea purgauerint, infames & banniti censentur noua constitutione [f]. 8.

a ca. ecce, 24. q. 1. ca. resecandæ, eod. c. excômunicamus, in 1. de hæreti. ca. canonica, 11. q. 3. c. sicut ait, & c. ad abolendam, de hæreti. apud Grego.
b ad Galat. 1.
c c. si aduersus, & c. excommunicamus, in 1. § credêtes, de hæret. l. credentes, C. eod.
d in c. 2. §. hæreticis, & §. adhæc, eod. in 6. c. statutum, eod. tit.
e c. quicunque, §. adhæc, de hæret. in 6.
f ca. infames, 6. q. 1. can. alieni, 2. q. 7. auth. gazaros, de hære. C. l. 3. de sum. trin. C.
g c. si quis episcopus, de hæret. apud Grego.
h c. vergentis, c. excommunicamus, in 1. §. damnati vero, c. ad abolendam eod. c. cùm secundum leges, eod. in 6.
i c. at si clerici, de iudic. ap. Grego. c. nouimus, de verbor. sig.
k d. c. nouimus, §. fi. & c. quamuis, de pœn. in 6.
l c. excômunicamus, in 2. §. gen. de hæret. apud Grego. c. 1. §. fi. eod. in 6.
m l. in c. 1. eod. in 6. alia antiqua formula in ca. si quis timidus, cum 2. seq. 15. q. 7.
n c. super eo, c. 4. de hæreti. in 6.
o c. accusatus, cum 3. §§ eod. in 6.
p ca. ait, & seq. & ca. audiuimus, 24. q. 1.
q l. 12. de iis qui sup. relig. conten. in C. Theod.
r ca. 1. 4. q. 1. ca. pagani, 2. q. 7. ca. alieni, eod.
s l. 1. C. de hæreti.
t auth. item priuilegium, eod. C. §. quia enim, de priuile. dot. hæret. mulier. &c. in Authen. col. 8. consti. 4.
v §. porrò iubemus, cum seq §§. const. 131.
x l. si qui orthodoxæ, l. 9. C. de hæretic.
y l. quid de donatistis, l. 30. de iis qui sup. reli. cont. lib. 16. C. Theod.
z l. hæreticorum, l. 56. eod.
a l. 8. 56. eod.
b l. 13. 17. 26. eod.
c l. 15. 39. 40. eod.
d l. cognouimus, l. 10 & l. diuinam, l. 12. de hæret. C.
e l. 9. 19. 20 21. 22. 23. 24. 35. 48. 54. 55. 56. eod. tit. de iis qui sup. relig. conten. in C. Theodos.
f §. gazaros, de statu. & consuet. coll. 10. in vsib. Feudo. auth. gazaros, C. de hæreti. facit l. fi. de apostat. C.

Statu

Statutum, ne militent hæretici [a]. 9. Immunitates omnes eis adimuntur [b]. 14
10. Et Iustinianus [c] statuit, testimonia hæreticorum in iudiciis contra catho- 15
licos non admitti: etsi in voluntariis & contractibus, & aduersum alios hæ-
reticos recipiat. 11. In Nouellis Iustinianeis [d], *Αἱρετικὸς μὴ βαπτιζέτω, μήτε πο-
λιτευέσθω, μήτε κατηχούμενον περιτεμνέτω.* id est, *hæreticus ne baptizato, ad rempub. ne
accedito, cathecumenum ne circuncidito.* Postremò Manichæis vltimum supplicium 16
imponitur à C C [e]. Quod nos mortem interpretamur [f]. In mortem, & post
durat & inquisitio & condemnatio [g]: vt etiam damnetur memoria mortuo-
rum. Rebaptizantes vltimo etiam supplicio condemnantur [h]. Quòd si quis 17
fidem omnino reliquerit, factus apostata, ex Christiano Iudæus, vel Paganus,
bona eius fisco quæruntur [i], cùm accusatio fuerit approbata. Fiuntq; ex eo
die, quo fidem reliquerunt, intestabiles, & incapaces testandi, vel donandi,
crimine illo publico irretiti [k], exuti omnibus priuilegiis quę solēt Christianis
irrogari [l]. Et si quis coëgerit liberum apostatare, vel persuaserit, capite ple-
ctitur [m]. Tamque graue hoc scelus est, vt desertæ atque violatæ religionis ac- 18
cusatio possit institui post mortem, vsque in quinquennium [n]. Neque ita à
fide decidentibus datur pœnitendi locus secundum leges ciuiles: lapsis
enim & errantibus subuenitur, non autem perditis [o]. Quamuis aliquando
legamus metu tormentorum Christianos, qui eiurarant fidem, & immolas-
sent vi idolis, pænitentia acta ab ecclesia receptos, etsi Nouatiani reclama-
rent. Bona hæreticorum iustè à catholicis possideri & vindicari posse pro- 19
bat etiam D. Augustinus [p]. Quæ intelligenda sunt, non vt authoritate pro-
pria, sed per magistratuum licentiam vsurpentur. Pœna mortis in hæreticos 20
colligi potest ex sacris Bibliis, 1. ex Deuteronomio [q]. Vbi falsus propheta lo-
cutus in nomine Dei, quæ Deus non præcepit, interficiendus est. Et rursum,
is quoque qui dixerit populo, *Eamus & sequamur Deos alienos, &c* [r]. Vindi-
cauit D. P. mendacium ecclesiæ factum, morte in Anania & Saphira [s]. D.
Paulus Elimam Magum, qui credituros reuocabat, cæcitate puniuit [t]. Et
Dominus noster Iesus-Christus palmitem non ferētem fructum vult abscin- 21
di, colligi, & in ignem mitti, vt ardeat [v]. Sed & vltiones diuinæ in hæreti-
cos, dissimulantibus principibus vel ferentibus, Dei iudicium manifestant.
Refert Humfredus Lhuid. Denbyghiensis Cambro-Britannus, in fragmento
commentarioli Britannicæ descriptionis [x], in Pouuisia, secundo Cambriæ
regno, quo tempore S. Germanus Altisidorensis contra Pelagianam hære-
sim prædicaret, regem, vt in eo regno notum est, quòd virum optimum su-
scipere recusauerat, occulto & terribili Dei iudicio, cum regia & tota fami-
lia in terræ viscera absorptum, quo in loco, non procul ab Osuualdia est sta-
gnum incognitæ profunditatis, Llnuclis, id est, vorago palatij in hunc diem
dictum. Meminit Nicephorus [y] Anastasium, qui θεοτόκον dicebat non dicē-
dam, beatissimam virginem Mariam, in exilium missum circa Thebarum
ora, terra aperta conclusum. Nestorij autem eius hæreseos fautori linguam
vermibus corrosam, & ita cum ingenti dolore expirasse, dicentem se ad
maiores vocari pœnas. Arrius in sessesu viscera extrudit. Suppetunt & his
exempla similia propemodum infinita. Pœnæ his maiores aliquando con- 22
iunguntur, quia horum criminibus alia crimina sæpè accedunt, vt calumnię,
quibus hæretici insimulant quos sibi existimant obsistere & aduersari. Acce-
dunt homicidia, rebelliones in principes, proditiones, blasphemiæ: quæ om-
nia, vt crimen hæreseos componunt, sic & pœnas variant. Paulus iurisc. 5. Re-
ceptarum sententiarum, *qui nouas*, inquit, *videtur sapere, & vsu vel ratione inco-
gnitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deporten-
tur, humiliores capite afficiantur.*

a l. 19. 32. 38. de iis qui sup. relig. cont. in C. Theod.
b l. curiales, l. 7. de hæret. C.
c l. quoniam multi, l. 21. eod.
d constitut. 37.
e l. Arriani, l. 5. de hæret. C.
f l. vltimum supplicium, de pœn. in P.
g l. Manichæos, C. de hæretic.
h l. 2. ne sacr. baptis. iterer.
i l. 1. de aposta. C. l. fi. eod. tit. lib. 16. C. Theod. tit. 5.
k l. apostatarum, C. de aposta. l. 3. eod. tit. 11. C. Theod.
l l. hi qui sanctam, l. 14. eod. C.
m l. pen. de aposta. C.
n l. 2. C. de aposta.
o l. 3. eod.
p ca. si de rebus, 23. q. 6. D. Aug. epist. 48.
q Deuter. c. 18.
r Deut. c. 13.
s Actuum. 5.
t Actu. 13.
v D. Ioan. c. 15.
x pag. 57. impressio. Coloniæ, 1572. per Birchmannum in 8.
y Nicep. Cali. lib. 14. histo. eccles. c. 56.

De cautionibus contra hæreticos. Cap. 9.

1 *Hæreticorum consortia vrbe ableganda, & conuenticula interdicenda, & si fiant domus proscribenda.*
2 *Hæreticos non castigantium principum ditiones in prædam primo occupanti conceduntur.*
3 *Libri hæreticorum, & improbatæ religionis comburendi.*
4 *Disputari non debet de fide catholica publicè.*
5 *Mysteria sacra non omnibus reuelata Christianis. & 6. & 7.*
6 *Anthropophagi habiti Christiani.*
7 *Cabalam non legebant Hæbrei, nisi quadragenarij.*
8 *Mysteria Cereris non euulgata.*
Eleusina mysteria quæ. eod.
9 *Orgica sacra, & mysteria.*
10 *Vestalium arcana.*
11 *Palladium non ab omnibus videbatur impunè.*
12 *Religionis causam noluit Octauius publicè audire.*

1 PRIMVM, vt diximus, vrbe pellendi, & conuenticula illo-
rum inhibenda, prout leges statuunt, quæ si facta comproben-
tur, loca fisco adiudicanda seu proscribenda, si domini permi-
serint ibi ea fieri, vel, si insciis dominis conductores conuen-
2 ticulis loca præbuerint, multis castigandi [a]. Item iubetur
principibus temporalibus, ne multos hæreticos sinant viuere:
& moniti per ecclesiam intra annum ditionis suæ diœceses & loca ab hære-
ticis expurgent: alioquin illorum regna & ditiones exponunt prædæ, iura &
3 primo occupanti, qui hæreticos inde pepulerit, concedunt [b]. Alia cautio, ne
libri hæreticorum permittantur, sed tollantur & comburantur, prout iubent
iura pontificia [c], & ciuilia [d]. Perdendi enim sunt libri improbatæ lectionis [e]:
& ita è repub. esse docet Liuius [f], *dum enim*, inquit, *diutius bellum Punicum se-
cundum traheretur, & passim à ritu sacrificandi more patrio discederetur, & sacrifi-
culi & vates cœpissent hominum mentes, re ad patres, & ad publicam querimoniam
delata, incusati sunt primùm grauiter à senatu ædiles, triumuiriq́; capitales, quòd
non prohiberent: datumq́; negotium M. Aemilio vrbis prætori, qui senatusconsultum
renunciauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinios precationésq́; haberet, aut artem
sacrificandi conscriptam ad se deferret, quæ ipse combussit: néue quis in publico sacróue
loco, nouo aut extraneo ritu sacrificaret, cauit.* Damnato in synodo Aetio hæreti-
co, patres monebant catholicos omnes, ne eius epistolas legerent, sed abii-
cerent [g]. Prohibentur & colloquia & consortia cum hæreticis, vt non eis
dicendum, aue sit [h]. Ita Policarpus, D. Ioannis discipulus, noluit subsistere,
nec lauari, vbi Cherintus erat hæreticus [i]. Libri in archula sepulchrali Nu-
mæ Pompilij reperti, quia leues quasdam sacrorum causas continebant, ex
authoritate patrum cremati sunt [k]. Iussit olim senatus Romanus magistrati-
bus, vt expulsis nouis religionibus, libros aduersarios religioni comburerēt [l].
4 Hoc ipsum & pontificibus suis iussit Augustus [m]. Alia cautio ad euitandas
hæreses, ne de fide catholica publicè disputetur, quò in dubium non reuoce-
tur fides: tum etiam, ne à vulgo mysteria prophanentur. Et Martianus C [n].
idipsum prohibuit. Periculosa & temeraria namq; visa est hæc de rebus quas
certò & indubitatè credere oportet disputatio & controuersia: vnde expe-
rimento, & summo cum reipub. Gallicæ, & Germanicæ damno, nouimus
penè

a l. conuenticulam, l. 16. de epis. & cler. C. l. 3. C. de hæret. & l. 6. l. 11. 27. 41. 48. de iis qui sup. relig. conten. in C. Theod. l. 2. de sum. trinit. C.
b §. si verò dominus temporalis, de statu. & consueta. in Auth. colla. 10. l. si verò, de hæret. C.
c c. fraternitatis, c. 3. eod. ap. Grego.
d l. quicunque, l. 8. & l. damnato. eod. C.
e l. cæteræ, fam. ercisc. in P.
f Liu. lib. 5. deca. 3.
g lib. 5. Tripar. histo. c. 42.
h D. Ioan. episto. c. 1.
i Euseb. lib. 4. Eccles. histo. c. 14. Irene. lib. 3. aduers. hæres. Valent. c. 3.
k Plin. Nonocom. de vir. illustr. in Numa.
l Liu. lib. 4. deca. 5.
m Sueto. in August. c. 31.
n l. nemo clericorū, l. 4. de sum. trinit. & fi. cathol.

penè immedicabiles fuisse concitatas tragœdias, quas quoque Cæsares in religione experti, ne in posterum ita facilè orirentur, prouide prospexerunt.

a Ioseph lib. 13. Antiq. c. 6.

Meminit Flauius Iosephus [a], controuersia orta apud Alexandriam inter Iudæos & Samaritanos de vero templo, re delata ad Ptolomæum regem, non nisi cum periculo capitis sui permisisse aduocatis in iudiciū exponere, quòd esset mali exempli: eaque lege tantùm Sabbæum & Theodosium aduocatos Samaritanorum, & Andronicum pro Iudæis audiuisse. Et iudicio pro Iudæis pronunciato, morti Sabbæum & Theodosium addixisse. Sunt auditorum quidam, qui consertationes illas audire possent parùm cathechizati, 5
potius lacte quàm solido cibo egentes: cibus cutem solidus minimè infirmorum est, vt ait D. Paulus [b].

b D. Paul. ad Hebr. 5.

Vt non immeritò olim vulgus & populus ab adytis templi pelleretur: neque etiam sacerdotes ipsi, excepto summo pontifice, isque tantùm semel in anno, in sancta sanctorum templi ingrederentur [c].

c ad Hebr. c. 9. Leuit. c. 16. Exo. 30.

Tanta fuit sacrorum mysteriorum, potissimùm sacrosanctæ euchari- 6
stiæ secreta & reuerens extra prophanationem inter primos Christianos pertractatio, vt gentiles quibus secretum hoc erat, qui audiebant adorandi mysterij corporis & sanguinis Domini nostri Iesu-Christi Christianos fieri participes, Christianos vt antropophagos iudicibus deferrent, teste Tatiano Assyrio [d], & Theophilo theologo [e]. Firmat & id Eusebius [f], dum ait Blandinam martyrem inter tormenta pro Christianorum innocentia exclamasse: *Multùm erratis, ô viri, qui putatis infantium visceribus vesci eos, qui nec mortuorū carnibus vescuntur.*

d Tatia. orat. cont. Græcos.
e Theophil. lib. 3. ad Autholicum.
f Euseb. Pamphi. lib. 5. Eccles. histo. c. 1.

Hebræi Cabalam non omnibus, sed tantùm quadragenariis viris le- 7
gere permittebant. Prohibet & publicari, palamúe fieri sacra & diuina Gregorius Nazianzenus [g]. Et alibi [h] docet, non licere semper de Deo contendere. Docuit idem Dominus, dum ad discipulos [i] infit, *Vobis*, inquit, *datum est nosse mysteria Dei, cæteris autem in parabolis.* Neque quia hæreses videamus arcam fœderis, & legis veritatem impugnare, ideò prophani, qui non sunt mysteriis initiati, cuiuscunque zeli sint, in disputationem debent cum hæreticis manus conserere: metuentes illud seuerum iudicium Ozæ, qui occisus perhibetur à Deo [k], quòd calcitrantibus bobus, qui plaustrum arcæ Domini trahebant, in pendentem & labantem arcam manus vulgares ausus est admouere. Fieri enim potest, vt Christianus, qui zelo Domini commotus in disputationem aduersus pertinaces hæreticos irruit, dum parùm in sacris est versatus scripturis, vel neganda concedat, vel concedenda neget, vel malitia & dolis & imposturis hæreseos capiatur. Deinc oportet credere mysteria, non disputare. Excedunt captum humanæ prudentiæ diuina, cùm non humana sed diuina voluntate nobis allata sit prophetia, & spiritu-sancto inspirati loquuti sint homines [l]. Et cur mysteria celentur, docebit causas Eusebius [m], & Nicolaus Leonicenus [n]. Solent conculcare margaritas porci, qui luti volutabro assueti sunt: & populus, qui has digladiationes exaudit, facilè seduci apparentibus & rationibus humanis posset, cùm mente sit obtusiore. Vt meritò etiam illi ex professo philosophi secretiora philosophiæ, quæ tanti non sunt ponderis, quanti religio, celauerint. Et ita conquerenti Alexandro Magno de Aristotele, quòd edidisset libros Physices, respondit Aristoteles ita euulgatos, vt non editos, ob celata mysteria, quæ peruia cuilibet non sunt, vt docet Gellius [o]. Sicut & refert Diogenes Laërtius [p], Heraclitum Ephesium librum composuisse de vniuerso, de repub. & theologia, & in templo Dianæ deposuisse, ea industria obscurius scriptum, vt soli eruditi illum legerent: ne si à vulgo passim legeretur, contemptui haberetur. Accedunt istis Pythagorica multis inuoluta mysteriis dogmata, ne contemptui publicè habita vilescerent. Cuius generis & illa, quæ Hesiodus in Operibus & diebus profert.

g Gregor. Nazianz. tract. de modera. disputa.
h idem, lib. aduersus Arian.
i Lucæ, 8.
k 1. Paralipo. c. 15.
l 2. Petri, 1.
m Euseb. lib. 2. præpar. Euang. c. 3.
n Nicola. Leonice. lib. 3. de var. histo. c. 44.
o Gell. lib. 20. c. 1.
p Diog. Laërt. in vita Heracli. lib. 9.

Apud ethnicos quoque tanta religionis & sa- 8
crorum reuerentia, quantumuis falsis hærerent dogmatibus, vt mysteria earum euulgare piaculum ducerent. Talia Athenis & alibi sacra erant Cereris

Eleu

Eleusinæ, quæ producere in vulgus fas non fuit, vt liquet ex Pausania, Lyco-
phrone, & Orpheo in hymnis propriis. Et proinde Phrunutus [a], & Strabo [b] *a Phrunut.li. de natu. Deor.*
vocat eius templum, fanum mysticum. Huius sacra cùm Numenius philoso- *b Strabo, lib 9.*
phus euulgasset, ferunt eidem ante apertum lupanar prostantes, admiran-
tique & causas non conuenientes nominibus turpitudinis consulenti, respō-
disse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas, & passim adeuntibus
prostitutas, vt scribit Macrobius [c]. Tanta enim secretorum Cereris erat re- *c Macrob. libr. 1. in Som. Scipio. c. 2.*
ligio, vt nec templum eius ingredi nisi initiatis, quos vulgus vocat ordina-
tos, liceret, vt indicat Liuius [d], dum ait duos iuuenes Acarnanes tanquam *d Liui. lib. 31.*
ob infandum scelus interfectos, quòd per dies initiorum, cùm initiati non
essent, imprudentes religionis cum cætera turba ingressi fuissent templum
Cereris: quæ fuit belli causa inter Philippum regem Macedonum, & Athe-
9 nienses. Notat & mysteria illa Orgica Catullus,

Pars obscura cauis celebrabat orgia cistis,
Orgia quæ frustrà cupiunt videre profani.

Et plura de his mysteriis apud ethnicos non euulgandis scribit Clemens
Alexandrinus [e], & Eusebius [f]. Tradunt Orpheum ab ijs, quos initiabat, *e Clem. Alexand. in Protrept. co.*
in primo vestibulo, cum terribili authoritate religionis exegisse, ne profanis *f Euseb. libr. 11. de præpar. Euangel.*
fanis auribus inuenta ac composita religionis proderentur, vt scribit Iu-
10 lius Firmicius Maternus [g]. Pomponius Lætus quoque, vbi agit de Vestali- *g Iuli. Firmi. libr. 7. Mathelæos.*
bus, & arcana quædam seruata fuisse à Vestalibus ait in templo, etiam ip-
11 sis Vestalibus & pontificibus ignota. Dyrcillus item in ædificiorum li-
bro, referente Plutarcho [h], notat, cùm in Ilio Mineruæ templum arderet, *h Plutar. in Paralel. paral. 84.*
Ilum cursu concitum demissum cœlo Palladium eripuisse statimque oculis
captum, non enim mortalium lumine cerni licebat: postmodum placata ira
illius idoli, pristinum recuperasse aspectum. Hoc ipsum accidisse Romæ Me-
tello, teste Aristide Milesio in rerum Italicarum libro, idem author scribit [i]: *i idem, paral. 85.*
is enim Romam reuersus, vbi Vestæ templum incensum conspicatus, Pal-
ladium eripuit, statim oculis captum fuisse. Narrat & postmodum placatam
12 iram idoli, quod vocant Deam, visum recuperasse. Quocirca Octa-
uius Augustus [k] Athenis initiatus sacris, cùm posteà Romæ pro tribuna- *k Sueto. in Octauio, c. 93.*
li de priuilegiis sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, & secretiora
quædam proponerentur, dimisso concilio & corona circunstantiū solus au-
diuit disceptantes. Quod, ne in vulgus mysteria profanare videretur, fecit.
Et Dionys. Areopagita [l], *Immundis*, inquit, *tangere symbola fas non est*. Et *l D. Dionys. libr. de ecclesi. Hierar. c. 2.*
rursum [m], *Hæc autem caue, ne quis profanus audiat*. Intelligit autem profanos *m idem, libr. de myster. theolo. c. 1.*
eos, qui occupantur circa entia tantùm, nec mentis aciem excelsius vltra ter-
rena erigunt. Quò factum etiam est, vt dum Deus voluit quædam secretiora
& sanctiora reuelare Mosi, & manifesta facere, eum longè à populo iusserit
secedere [n]. Constantinus Magnus per literas Dionysium Alexandriæ epi- *n Exodi, c. 19.*
scopum, & Arrium ad concordiam est adhortatus, & obiurgans vitio eis
vertit, quòd quæ latere potuerat, quæstionem in medium attulerint, & nimia
ad contendendum inclinatione, ea perperā vulgarint, quę neque mouere de-
buissent: grauiter ferens quòd quæstiones ecclesiæ euulgarentur, in qua vna
fides, & vnus debeat esse consensus, vt scribit Nicephorus Calisti [o]. Et *o Nicep. Calist li. 8. c. 12. 13. 14.*
non esse efferenda in vulgus veritatis dogmata, Plato quoque tradit [p], *p Plato, in Gorgia.*
Caue, inquit, *ne hæc rudibus committas: hi enim deridènt, quod sapientes admi-
rantur.* Quod repetens Eusebius [q], transfert in propositam hypothesim, non *q Euseb. li. 4. de præpar. Euangel.*
esse ex diuina scriptura mysticas res ad multos efferendas. Accedit Apule-
ius [r], qui dum de forma initiandi sacris Isidis loquitur, *Ecce*, inquit, *tibi retu- r Apulei. libr. 11. de Asino aureo.*
li, quæ quamuis audita, tamen ignores necesse est. Ergo quod solùm potest sine

piaculo ad profanorum intelligentias enunciari referam. Sed & alia plura, quæ huc pertinent, iam tractata à nobis habes, dum ageremus de fide catholica, quæ conniueo.

De aliis criminibus maiestatis diuinæ. Caput 10.

1 *In templis cacasse vel meiisse, capitale.*
2 *Irreligiositatis & impietatis actio quæ.*
Accusans impietatis & non probans, morte multabatur. eod.

Pro crimine læsæ diuinæ maiestatis fuit Pisistrato, in tem- 1
plo Apollinis ventrem exonerasse: atque id facinus capite sanxit, teste Suida in verbo, ἐν πυθίῳ κρεῖττον ἦν ἀποπατῆσαι. id est, *in æde Apollinis cacasse præstitisset.* Et hoc prohibitum fuisse in templis, quibus duo angues pingebantur ad terrendos meientes, subindicat Persius [a],

[a Persius, saty. 1.]

Hoc iuuat, hîc, inquis, veto quisquam faxit oletum:
Pinge duos angues: pueri sacer est locus, extra
Meÿte.

Intendebatur olim actio apud ethnicos irreligiosis circa festa, itidem & im- 2
pietatis. Verumtamen impietatis reum agens nec conuincens, morte multabatur, teste Iulio Polluce [b].

[b Iul. Poll. li. 8. Onomast.]

De schismaticis. Caput 11.

1 *Sschisma crimen diuinæ maiestatis.*
2 *Schismatici hæretici sunt. Sschisma quid, & quotuplex.*
3 *Schismaticorum crimen, & pœna.*
4 *Vnitas in ecclesia catholica.*

Crimen esse diuinæ maiestatis schisma, in quo qui id se- 1
quitur aduersus sacrificium Dei, rebellis, perfidus, sacrilegusque, & inobsequens seruus, filius impius dicitur à D.
[c Cypria. tract. de simplici prælato.] Cypriano [c]. Accedunt hæreticis schismatici, nec schisma 2
aliud, quàm hæresis est: separatio ab inobedientia primi pastoris ecclesiastici [d]. Differuntq́; , quia schisma discedit ab ecclesia, hæresis in ea nititur dogma suum defendere [e]. Schisma multiplex est, primum in fide, vel propter diuersam fidei professionem, vel ob diuersam in actibus ecclesiasticis sententiam cum discessione ab episcopali obedientia. Sic Augustino [f] schisma est, recens congregationis ex aliqua sententiarum diuersitate discessio. Hæresis autem videtur schisma inueteratum. Interdum schismaticos facit non fides diuersa, sed communionis diruta societas [g]. Consensus idem schismaticorum & hæreticorum, sacerdoti Dei non obtemperare [h]. Alios sibi enim episcopos deligunt, & alia altaria erigunt: queadmodũ fecerunt Donatistæ, teste Optato Mileuitano: Nouatiani, teste

[d ca. 1. 24. q. 1. ca. nõ vos, 24. q. 5.]
[e ca. inter hæresim, 24. q. 3.]
[f D. Augusti. libr. 2. con. Cresconium.]
[g D. Augusti. de quæstio. in Matth. c. 2.]
[h D. Cypri. lib. Epist. 3. & lib. 4. epist. 9.]

teste Cypriano. Sicque Optatus[a] describit, *Catholicam fidem facit verus & simplex intellectus: intelligere singulare ac verißimum sacramentum, & vnitas animorum. Schisma verò sparso coagulo pacis, dißipatis sensibus generatur, liuore nutritur æmulatorum, & litibus roboratur: vt deserta matre catholica, impij filij dum foras excurrunt, & se separant, à radice matris ecclesiæ inuidiæ falcibus amputati, errando rebelles accedunt. Hæretici verò, veritatis exules, sani & verißimi symboli desertores. &c.*
3 Schismatici æquales, imò peiores paganis habentur[b]. Et proinde grauior in eos poena. Siquidem leges iam de hæreticorum vindicta loquentes adductæ, perpetuò quoque de schismaticis loquuntur, & ius pontificium hos ab omni ordine & dignitate suspendunt, & eos qui ijs consentiunt, irritasque horum reddunt collationes[c], & electiones[d]. Et illis excommunicatis, filijs illorum denegant auxilium[e]. Atque si non reuocentur, à seculari potestate comprimi iubentur[f]. Notissima est vltio ob id scelus Datani & Abyronis, dum ab inferis, ruptis terræ compagibus, viui cum sceleris consciis absorpti sunt[g]. Docet Optatus Mileuitanus[h] schisma magis
4 Deo displicuisse, & seuerius vindicatum parricidio. Nituntur enim isti soluere vnitatem ecclesiæ, in qua vnum ouile, & vnus pastor[i]: & idipsum omnes dicere monemur[k], & seruare vnitatem[l]. Vna fuit arca Noë, extra quam nullus saluus in diluuio: & in qua typus ecclesiæ vnius[m]. Accedit & dignos esse animaduersione seuerissima, quia contentiones & seditiones cõcitant, quę morte dignæ sunt, vt paulò pòst Deo fauente probabitur.

a Opta. Mileuita. li. 1. con. Parmenia.
b ca. denique, 7. q. 1. ca. non adferamus, 24. q. 1.
c c. 1. & 2. de schismat. ap. Grego.
d c. licet, de electio.
e cap. 1. de schisma. in 6.
f can. de liguribus, 24. q. 5. can. non vos, 23. q. 5.
g Numero. 16.
h Opta. lib. 1.
i D. Ioan. c. 10.
k 1 Corinth. 1.
l Ad Ephes. 4.
m 2. Petr. 3.

De blasphemis. Caput 12.

1 *Blasphemare, & iurare diuersa esse.*
2 *Blasphemia crimen atrocißimum.*
3 *Blasphemia quid, & in quo consistit. Atrocitas & species eius, & vindictæ diuina, pœna. Et num. 4. 5. & 6.*
6 *Iurans per capillos aut caput Dei, aut alio modo quomodo puniatur.*
7 *Blasphemorum quædam diuinæ animaduersiones. Et 10.*
8 *Blasphemia per ironiam dicta benedictio.*
9 *Blasphemiæ à Iudæis valdè exosa, & à Deo punitæ.*
11 *Blasphemantem obuium cuique permittit verberare D. Chrisostomus.*
12 *In blasphemorum castigationes, constitutiones Caroli 5. Maximiliani, & regum Gallorum.*
13 *Blasphemi quatenus ira, & dementia, & ebrietate excusentur à pœna.*
14 *Deierare seu iurare temerè prohibitum. Deieratio gentilium virorum, & mulierum quæ.*

1 ALIVD blasphemare, aliud iurare. Ideò hìc non agetur de iureiurando, sed tantùm de blasphemia, qua D. Chrisosto-
2 mus ait nihil peius esse[n]. Maiestatem blasphemare, crimen magnum à D. Iuda habetur[o]. Et Athanasius[p], inter peccata, & blasphemiam hoc interesse ait: quòd qui peccat, legem transgreditur, qui blasphemat, contra ipsam
3 Deitatem impiè agit. Blasphemia maledictio est, & execratio, & sacrilegia detractio, & probrosa & calumniosa, quæ diuersa est, & diuersam poenam habet, pro modo eius cui infertur. Vt erga Deum

n Chris. to. 3. in Psal. 95.
o Iudæ episto.
p Athanas. in illud Euangel. *Quicumque dixerit blasphemiam*, Matth. 12.

maior, in eo consistens, quum probrosè Deo tribuitur, quod non conuenit, vel detrahitur quod ei conuenit. Sic in sanctorum, & religionis causa quoque perpendendum. Sicut enim in principem, quàm in eius magistratum maius crimen maiestatis: sic in Deum ipsum maior blasphemia, quàm in sanctos. Tanta autem huius criminis existimatur esse atrocitas, vt Iustinia- 4
nus dixerit [a], multùm Deum hoc non relinquere, & per hoc pestem, famem, & terræmotus, aliasque plagas à Deo hominibus immitti. Et commentator Pragmaticæ sanctionis [b] refert Robertum regem Galliarum, filium Capeti orantem pro pace regni, responsum à crucifixi imagine accepisse, non futurã eam, donec notoriò crimina & blasphemias extirpasset. Sic qui errant, & in errorem mittunt, discunt blasphemare [c]. Decem species blasphemiæ colligit Lucas de Penna [d], quas tamen ad tres contraxit Angelus Clauasius [e], ex D. Ambrosio & Thoma: nempe tribuere Deo quod ei non conuenit, detrahere quæ eius sunt, tribuere creaturæ quæ conueniunt creatori. Pœna in blasphe- 5
mos canonica olim, in laicos excommunicatio, in clericos depositio [f]. Huic alia coniuncta [g], vt laici septem diebus dominicis præ foribus ecclesiæ in cõspectu populi recumbentes, vltimo illorum dierum dominico, sine pallio & calciamentis, laqueo seu loro collo inuoluto & pendente, sedẽtes non anteà ecclesiam ingredi paterentur, quàm sex feriis in pane & aqua ieiunassent, & pauperes simul singulis diebus aliquos refecissent. Clericis porrò remit- 6
titur publica poenitentia [h], & indicitur priuata. Iure ciuili ad blasphemiam pertinet Dei, iurare per capillos, per caput Dei, & ijs similia. Deus enim spiritus est, & ei membra tribuere, habet summam blasphemiam, quam Iustinianus vltimo supplicio vindicari iubet [i]. Iudicibusque curam castigandi seuerè demandat, propria nouella, & alia de ludo publicata sanctione [k]. Pius autem summus ponti. anteà iurantem per capillum, vel caput Dei deierantem, vel alio modo blasphemantem, clericum deponi vult, laicum anathematizari: at per alias creaturas iurantem, digna castigatione affici [l]. Pontificia quoque iura vltra canonicam statuunt, vt huiusmodi blasphemi pecuniaria poena pro modo facultatum à iudicibus secularibus afficiantur [m]. Permittit iudicibus secularibus Franciscus I. rex Galliarum inquisitionem & captionem clericorum blasphemorum, dummodò posteà remittant castigandos iudicibus spiritualibus [n]. Iure diuino spiritus blasphemiæ, & cùm quis ex malitia potissimùm, & consuetudine vel corruptela, blasphema effutit, vix veniam vel in alio seculo obtinet [o]: nisi scilicet rectè poenituerit blasphemus [p]. Et in Leuitico [q] lex, vt qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, lapidibus opprimat eum multitudo populi &c. Dixit Heli filiis suis, *Si peccauerit quis in virum, placari illi potest Dominus: si autem in Dominum, quis orabit pro eo* [r]? Prostant in sacra historia diuinæ in blasphemos vltiones, quas versibus his quidam concludit [s].

Impius occubuit gelidis Maxentius vndis [t]:
Putribus Herodes lendibus esca fuit:
Persica Iulianum blasphemum sica peremit:
Constricto pœnas Commodus ore dedit.
Mersit & in tumidas cæcum Pharaona sub vndas,
Sicut & tu iusta cade, Philiste, cadis.

Lingua Nicanoris eo mortuo miserè exscissa, qua tẽplum Dei maledixerat, & templo affixa: manusq; , qua minatus templo blasphematus, & qua in Iudæos pugnauerat, amputata [v]. Et vir Dei dixit ad regem Achab Israëlis [x], *Quia dixerunt Syri, Deus montium ipse est dominus eorum, & non est Deus vallium,*

a §. præterea, vt non luxur. cont. natu. in Auth. coll. 6.
b gloss. in §. quibus ad plenum, in ver. excoluerunt, in procem. Pragm. sanctio.
c ca. apostolicæ, 24 q. 3. ca. qui peccat, 23. q. 4.
d Luc. de Pen. in l. omnes iudices, l. 5. de delato. libr. 10. C.
e Angel. de Clauas. in sum. in ver. blasphemia, no. 5.
f ca. si quis, 22. q. 1.
g cap. 2. de maledic. apud Grego.
h ca. ex pœnitẽtibus, 50. dist. ca. quicunque. 52. dist. c. 1. de biga. Hostiens. in sum. de maledic. §. blasphemantis autem.
i § præterea, vt non luxur. cont. natu. colla. 6.
k l. fin. §. fin. de relig. & sumptib. funer. lib. 3. C. titu. 43.
l ca. si per capillum, 22. q. 1.
m c. 2. § fin. de maledi. apud Grego.
n Franc. 1. in consti. de execrationib. & blasphemiis.
o Matth. c. 12.
p can. ferrum, 50. distin. cap. 1. § pen. de sum. trinit.
q Leuit. 24.
r 1. Reg. c. 2.
s Iustinus Goblerus Guarinus, in c. 4. politiç Caroli 5. Cæsaris.
t Ioh. Cuspinia lib. de Cæsarib. in Constan. Mag. De hoc Nicep. Cal. libr. 7. Ecclesi. histo. cap. 29. Et carmina Prudentij de eius interitu.
v Machab. 2. c. 15. & 1. c. 7.
x 3. Reg. 20.

vallium, dabo hanc multitudinem grandem in manu tua. Displicuerunt Deo bla-
sphemiæ, quas dixerunt serui Scenascherio regis Assyriorum: quamobrem &
8 percussit ex eis angelus Domini 185. millia, tempore Ezechiæ [a]. Non aude-
bant etiam blasphemiam nominare antiqui, sed per ironiam benedictionem
dicebant, vt in calumnia Naboth legimus, *Benedixit Naboth Deum & regem,*
9 *educite eum, & lapidate, sicq́; moriatur* [b]. Iudæi, qui Deum verum colebant, val-
dè hoc crimen execrabantur, vt dum blasphemias intelligerent, obturarent
aures, & scinderent vestimenta sua, vt ex lectione sacræ paginæ passim obser-
uatum est [c]: veluti ob res luctuosas & maximè displicentes soliti erant face-
re [d]. Minatur Deus ob blasphemias Moabitis filiorum Amon interitũ, qua-
lem Gomorræ & Sodomæ [e]. Legem tulit Nabuchodonosor, vt qui Deum
Sidraci, Abdenagi, Azariæ & Mizaëlis blasphemassent, occiderẽtur, & domus
eorũ destruerentur [f]. Nec mirum videri debet, si seuera animaduersio indi-
cta sit blasphemis: nam si fures & latrones reliquique id genus morte puniũ-
tur, aut plagis, quantò magis impij, qui Deum membratim discerpunt & bla-
sphemant, Iudæis deteriores [g], qui non comminuerunt Domini nec minimũ
os? Isti autem consultò per membra & frusta verbo, quia re non possunt, di-
scerpere annituntur. Atque si conuitia in homines mortales dicta puniãtur,
nonne æquum est impunè non abire qui diuinam offendunt tam sceleste ma-
iestatem [h]? Hinc sumpsit occasionem necis Naboth Iezabel: nam calumniam
10 confinxit eum blasphemasse Deum & regem [i]. Exemplum vltionis blasphe-
miæ refert etiam Nicephorus [k], quod cõtigit etiam tempore Marci Cæsaris.
Cùm enim quidam Græci & gentiles conuiuantes post prãdium blasphemias
plures in virginem Dei genitricem iactassent, cùm impietas illa innotuit,
illi quidem debitas pœnas dedere, ædium autem, in quibus blasphemiæ
dictæ fuerunt, Dominus, à sacris nostris non alienus, tum quidem, quia
casus ita tulerit, periculum effugit. Non multùm verò post ei dormienti
in somniis Dei genitrix astitit, cui diligentius ecquid, quænam esset per-
cũctanti, postquam ipse se eam nosse professus est, illa ei indignitatem
contumeliarum in mentem reuocauit. Tum ille miser, supplex illi es-
se, veniamq́ue delicti petere cœpit. Illa daturam se hoc ei, neque in
præsentia ipsum ita morte pœnas luiturum promittere: vimine autem,
quod manu gestare videbatur, genua ipsius circumcirca veluti exarans
circumscribere. Id vbi factum, posteà auolans non apparuit. At ille som-
no discusso membra illa, quæ vimine notata fuerant, statim à reliquo
corpore dirrupta inuenit, recenti sanguine profluente, & in publicum
productus, iustum omnibus iudicium promulgauit. Aliud exemplum
11 pueri, ob blasphemias à dæmonibus rapti, narrat D. Gregorius [l]. Vidè & alia
apud Vincentium in Speculo historiali. D. Chrisostomus [m] quid faciendum
de istis blasphemis, sic expressit, *Quia de blasphemia dictum est, vnam vos
omnes petere volo retributionem pro concione hac atque sermone, vt in ciuitate bla-
sphemantes mihi castigetis: & si quemquam in biuio vel foro Deum blasphemãn-
tem audieris, accede, increpa: & si verbera infligere oporteat, ne recuses, ipsius
faciem alapa percute, contere os ipsius, percußione manum tuam sanctifica. Et si vlli
accusauerint, & in carcerem duxerint, sequere: & si pœnas iudex pro tribunali repo-
poscerit, dic cum libertate quòd regem angelorum blasphemauit: si enim regem terræ
blasphemantem puniri oportet, multò magis illum contumelia afficientes. Commune cri-
12 men est publica iniuria, cuique licet accusare volenti.* Hactenus D. Chrisostomus. Ca-
rolus 5. Maximilianus in cõstitutione politica, edita in comitiis Vindelicorũ
anno 1548. Germaniæ, tit. 1. c. 1. 2. 3. 4. acriter blasphemos puniri iubet, & audiẽ-
tes, nec accusantes, & iudices vindictam conniuentes. Philippus 2. rex
Galliarum [n] statuit, vt si quis impietatis blasphemiæ reus esset, in fluuium vel
paludem citra mortem demergeretur: quod Tholosæ seruare multoties vidi,

a 4 Reg. 19.
b 1. Reg. c. 21.
c Matth. 26.
d Numero. 14. Iosue 7. Iudic. 11. 4. Reg. 2. & 3. 6. & 19 Hester 4. cum simil.
e Sophon c. 2.
f Daniel. 3. can. non inuenitur, 23. q 4.
g Hostien. in summa, de excess. prælato §. clericus.
h auth. gazaros, de hæret C.
i 3 Reg. 21.
k Nicep. Cal lib. 18. histo. Eccles. c. 33.
l Grego. lib. 4. Dialogo.
m D. Chriso. tomo 5. oper. omil. 3. ad populum Antioche. & 5.
n Geguin. in vita Philip. 2.

excepto reo vſque ad ſubuculam nudato cauea cancellata magna ferrea, trina merſione ita illũ caſtigantes. Philippus 6. Valeſius, blaſphemos in Deum, virginem Mariam, & diuos, cõſtitutione ſua primùm ad torquem ſeu numellas verſatiles publicè adiudicari voluit, à prima hora vſque ad 9. per menſem. Quòd ſi iteratò in crimen incidiſſet, ad eaſdem numellas verſatiles retracto ſtatuit die nundinarum coram frequenti populo, ſuprema labra findi ferro candente, vt dentes appareant: tertia vice, labium inferius: quarta, abſcindi vtrumque labium: quinta, linguam, vt per eam, per quam peccauit, torqueatur. Idem ſtatuit paucis immutatis Carolus 7. & Franciſ. 1. & Henrichus II. aliique reges, vt ex eorum conſtitutionibus de blaſphemis apparet, quas colligit Nicolaus Boërius [a]. D. Ludouicus rex Galliarum etiam, ſi qui numinis, diuorumque nomen nephariè aut iureiurando, aut execrando vſurpabant, eorum fronti candenti lamina notam inuri voluit, vt refert Paulus Aemil. [b] in eius vita. Fuerunt aliæ conſtitutiones regiæ, quæ antequam ad pœnam corporalem perueniant, prius per multas non valdè execrabiles blaſphemias tentant emendare. Graues tamen, quæ hæreſin cõtinent, mortis pœnam expertæ ſunt ſæpè in Gallia, quandiu valuit in ea ius. Vt placita ſupremorum ordinum & ſenatuum ea de re habita docent [c]. Supereſt autem huic tractationi, 13
conſiderandum eſſe num periurijs iſtis & execrationibus quis aſſiduus fuerit, vt ſeuerius veluti pertinax corrigatur. Item num iracundia nimia, quæ ad dementiam accedit, an dementia, blaſphemias pronunciauerit, vt tũc leuius puniatur [d], caſtigetur tamen. Quia quod iracundia pronunciatur in execrationibus, in ira ſolet originem habere: dementiam autem excuſare rectè quidam putant [e], non iram [f]. Sicuti nec ebrietatem [g]. Nam etſi mitior pœna interdum delicto commiſſo per ebrietatem imponatur [h], in aliis tamen excuſatio ebrietatis culpam nõ minuit, ſed auget. Vitium ebrietas eſt, & vix permittit eccleſia orare pro ijs, qui in ebrietate moriuntur [i]: vt nec pro ijs, qui ſeipſos occidunt [k]. In ſumma, ſi probè de hoc crimine, vt de aliis, velis iudicare, conſidera ex noſtra methodo res ipſas, videlicet blaſphemias ipſas, num atroces leuioresúe ſint. Subinde perſonas, quę ſint, num errones, perditi homines, integræ vitæ, hæretici &c. Poſtremò negotium, qua mente dictæ prolatæúe ſint, in qua cauſa, in ludo, in contentione, in ira, in furore, conſultò &c. De- 14
ieratio ad blaſphemiam leuiorem pertinet, quæ eſt conſuetudo peſſima pro leuiſſimis aut nihili rebus, inuocandi in teſtimonium Deum aut diuos, aut iurare per cœlum, per terram, & alia, quæ Deus prohibet in ſpecie [l], & ne nomẽ Dei in vanum ſumatur [m]. Deierabant mulieres antiquorum per Herculem, abſtinebant enim ſacrificio Herculaneo: viri per Caſtorem. Cuius rei rationem ferre non facilè eſt. Ædepol autem, quod iuſiurandum per Pollucem eſt, & viro & fœminæ commune eſt [n].

a Boër. deciſ. 201. nu. 15. & ſeq.
b Paul. Aemil. libr. 7. hiſto. Franco.
c Pap. lib. 1. Rapſod. Arreſto. tit. 2. ar. 1.
d arg. can. ſi quis iratus, 2. q. 3. l. ſi non conuitij, C. de iniur.
e l. infans, ad leg. Cor. de ſicar. in P. cum ſimilib.
f Hoſtien. in ſum. de maledic. verſ. hoc autẽ, Luc. de Pen. in l. omnes iudices, 4. col. verſ. 3. quarto, de delato. libr. 10. C. videndi hac de re Ioã Bern. Diaz, in pract. cap. 103. Iodocus Dãhouder. in praxi, & in Enchiridio cauſat. criminal. Nicola. Iacobus de Mõte Albano, conſ. 48. interpre. & Butrigarius,
g in c. 2. de maledic. Luc. de Pen. vbi proximè.
h l. omne delictum, §. per vinum, de re milit. P. ca. ſanè, & ca. inebriauerunt, 22. q. 4.
i c. 1. de reliq. & venerat. ſancto.
k ca. placuit, & can. ſi non licet, 23. q. 5.
l D. Matth. c. 5. D. Iaco. c. 5.
m Exod. c. 20.
n Gellius, lib. 11. capit. 6.

De Simonia, & Simoniacis. Caput 13.

In decreto Gratia. per 7. q. cauſæ 1. Et lib. 5. Decreta. titu. 3. Lib. 5. Extrauag. com. tit u. 1.

1 *Simonia crimen læſæ maieſtatis diuinæ, & hæreſis.*
2 *Simonis Magi impoſturæ, & prodigia.*

Incantationes Simonis Samaritæ miræ. eod.
3 *Simoniaci vnde dicti. Et Giezitæ qui.*
4 *Simonia inter crimina grauißimum.*
5 *Auaritia radix peßima simoniæ, & aliorum.*
6 *Ambitus similis simoniæ.*
7 *Simonia quid: & duplex, mentalis & realis.*
8 *In simonia quomodo res consideranda.*
9 *Simonia in quibus committatur, & nu. 10. 11. 12. 13. 14.*
10 *Benedictionis vis, & quomodo in nomine Dei Tetragrammâton fieret.*
11 *Simonia non est, aliquid ex laudabili consuetudine pro spiritualibus sacerdotibus porrigere alia tantùm causa, quàm nundinationis.*
12 *Pro consecratione aliquid accipere simonia.*
Chrismatis nomine à presbyteris accipere, simonia est. eod.
13 *Vicariatus, vel alicuius administrationis ecclesiasticæ nomine dare, simonia.*
14 *Religionis vel canonicatus ingrediendi causa aliquid petere, vel conuenire simonia est, aut pro pactu exigere. & 16.*
15 *Religionem ingredi inconsulto principe aliquando non licuit in Francia, quare.*
17 *Electio simoniaca est, si pro suffragio seu voce detur ab electo, vel ab aliis etiam electo inscio: & quando, si ab aliis detur, non noceat electo. & nu. 29.*
18 *Beneficium quando, simoniacè dicatur possessum.*
19 *Beneficium litigiosum si transactio facta de eo sit, quæ censetur simoniaca, tamen non vacat per simoniam.*
De beneficio valet facta amicabilis compositio, etsi non valeat transactio. eod.
20 *Beneficiorum permutatio cum pacto, nisi fiat sub beneplacito superioris est simoniaca.*
21 *Simoniacus est, qui in beneficio litigioso corrupit iudicem, qui quid habendi causa nominationem, aut electionem, qui pecunia accepta renunciat nominationi vel electioni.*
Recipiens à publico delinquente, ne pœniteat, vel à pœnitente, vt absoluatur. nu. 22. & homagium pro spiritualibus faciens &c. 23.
24 *Simoniacis in personis quid considerandum, & de eorum intentione.*
25 *Simoniani faciunt pro spiritualibus dare munus, fauorem, pretium, preces.*
26 *Beneficium pro stipendiis debitis conferre, simonia est.*
27 *Beneficium conferre proximis, quando simoniam habet vel non.*
28 *Patronus filium idoneum præsentare potest.*
30 *Simoniaca duplici modo, vel quia simoniaca ideò prohibita, vel quia prohibita, ideò simoniaca.*
31 *Simoniæ commissæ plures pœnæ. Excommunicatio, sacramentorum priuatio, collationũ vel simoniaci facti nullitas, priuatio ipso iure beneficij. & 32. & 33.*
33 *Beneficium per simoniam adeptum impetrari potest ante declarationem simoniæ. & 34.*
34 *Beneficium per incapacitatem possessoris impetrari in Gallia nequit ante declaratam incapacitatem.*
35 *Beneficio simoniacè prouisus etiam si inscio, si simonia facta sit, debet illud eiurare in conscientia. vide & 40.*
36 *Simoniacè beneficium poßidens quomodo purgare poßit simoniam.*
37 *Simonia in ingressu religionis commissa quomodo puniatur.*
38 *Simoniacè data vel accepta non restituuntur danti, nec remanent apud accipientem, sed dantur ecclesiæ, in cuius iniuriam simonia fit.*
39 *Renunciatio simoniacè facta quomodo improbanda.*
41 *Simoniacis in beneficiis à quibus dispensari potest.*
42 *Beneficij litigiosi concordia, aut non litigiosi permutatio quomodo fieri debeat.*
43 *Simonia quæ locum non habet in curia Romana, & quæ habeat.*
44 *Beneficiorum taxationes curiæ Romanæ, & bursales regulæ cancellariæ & annata in Gallia sublata.*

45 Concordata quatenus non seruanda in Gallia.
46 Simoniacè beneficium viuentis assecutus, vt puniatur.
47 Simoniacè ordinantis & ordinati pœna.

SIMONIÆ crimen ad exemplum criminis maiestatis accusa- 1
tionem habet [a], etsi in pœna differant [b]. Et qui in simoniæ la-
bem incidunt, hæretici habentur [c], atque vt hæretici accu-
santur [d]. Et nomen ipsum simoniæ, quod sectam significat
particularem ab ecclesia catholica, per se docet hæreticos
esse simoniacos. Siquidem ab authore erroris, simoniaci di-
cti sunt [e]: vt reliqui hæretici, & schismatici. Montanistæ, Manichæi, Priscil-
lianistæ, & eius farinæ alij nebulones [f]. Simon, Magus quippe, vt in histo- 2
ria recensetur apostolica, primus tentauit gratiam habendi & dandi Spiritũ
sanctum mercari ab apostolis per manuum impositionem, & operandi sacra
miracula: accepitque ob scelestam hanc pecuniæ oblationem & perditam
mentem responsum ab eis, pecunia tua tecum sit in perditionem, quòd exi-
stimasti donum Dei per pecuniam possidere [g]. Addictus enim is impiissimis
magicis artibus, existimauerat prodigia & incantamẽta, quæ callebat dæmo-
nica, sacris miraculis coniungenda pretio, vt homines in sui maiorem tra-
heret admirationem, quam etiam Claudius Cæsar & populus rudis venera-
tus aliquando est, donec illius artes confusæ & patefactæ Dei virtute à bea-
to Petro fuerint. In cuius victoria plures fuerunt quoque ab errore reuocati.
Tantùm enim ille Samaritanus Simon præstigiis dæmonum in peius profe-
cerat, vt se pro Deo iactitaret, & filium Dei Christum. Ludicra quædam,
quæ vulgares dementabant, addens. Videbatur enim illum statuas per se
ipsas iubere mouere, vasa domestica seipsa transportare, ipse flammas sibi
circumdans non videbatur, ferebatur in aëre, ex lapidibus fuco facto panes
reddebat, draconis formam induebat, in aurum se totum transformabat,
fores probè occlusas recludebat, medebatur incurabilibus vt putabatur
morbis: & alia plura, quæ illi nomen impostoris seu magi dederunt, & quæ
parùm aut nihil illi profuerunt, quin suo scelere detecto miserè interierit [h],
remanente tamen sua nundinationis spurcissima nota, quam qui sequuntur
simoniaci dicuntur. Atque eo nomine quoque, & qui diuina dona pretio di- 3
strahere amoliuntur, continentur: qui Giezitæ, à Giezi authore primo ven-
ditionis diuinorum appellati sunt [i]. Grauissimum inter crimina delictum si- 4
moniæ habitum est [k], vt cætera crimina eius comparatione pro nihilo re-
putentur [l]. Quia grauius sit æternam, quàm humanam offendere maiestatẽ [m].
Et qui in religionem publicam committit, in omnium fertur iniuriam, cri-
menq; patrat publicum [n]. Sed & in hoc simoniæ scelere sacrilegium inter-
cedit & impietatis, dum ea quæ pretium nullum æquale recipere possunt,
modico & vili pretio quis in commercium pertrahere nititur: cùm ea quæ
diuini iuris sunt, humano non possint pretio & commercio acquiri [o].
Auaritia radix est istius criminis, sicut & aliorum plurium, ex quo in eccle- 5
siam Dei irrepsit [p]. Et proinde pestifera dicitur radice orta simonia [q]. Et sta-
tim vbi apparere incipit eliminanda [r]: ne lues reliquum corpus inficiat,
neue ab hac simoniacus in alia transeat peccata, vtpote cæcus iam cupidita-
te redditus [s], & auaritia idolorum seruus effectus [t]. Putant communiter 6
interpretes idipsum esse simoniam in spiritualibus, quod in officiis seculari-
bus ambitus. Simonia porrò est voluntas, mediante pretio, vel pactione seu 7
fauore illegitimo, consequendi, emendi, vel vendendi spiritualia sacra, vel
spiritalibus huiusmodi annexa [v]. Hæc duplex, mentalis vna [x], & quæ ad
actum peruenit alia. Mentalis, quòd pertinet ad Deum, qui falli non potest,
pœnam diuinam expectare debet, dum quis sine pactione ea nihilominus
spiri

a ca. si quis, § porrò, 6. q. 1 ca. sane, 1 3. q. 3 l. si quemquam, l. 29. de episc. & cler. C.
b d. ca si quis, § porrò, & ca. si 6. q. 1. c. licet Heli, s. pe. de simo.
c ca. quicumque, cũ 2. seq. 1. q. 1. can. cum. aliquem, can. presbyter, si pecuniam, eod. c. quoties, de simonia.
d in d. § porro, & ca. fin. § sed cum omnes, 6 q. 1.
e ca. qui studet, 6. q. 1.
f l. damnatis, l. 6. C. de hæretic.
g Actuum, 8. ca. reperiuntur, 1. q. 1.
h de istis omnib. præstig. & vita & morte Simonis Magi, Niceph. Cal. lib. 2. c. 27 Irenæ. con. hæreses, c. 20. Abdias, lib. 1. histor. apostol. Clem. in lib. recognitio.
i 4. Reg. 5. d. ca. qui studet, 1. q. 1.
k c. sicut simonia, de simonia.
l c. per tuas, 32. § pen. eod. ca. si. 1. q. 7.
m auth. gazaros, de hæret. C. c. vergentis, eod. apud Greg. ca. sicut qui ecclesiam, 17 q. 4.
n l. Manichæos, C. de hæreti.
o § nullius, de rer. diuis. l. inter stipulantem, § sacram, de verb. obl. P. § idem iuris, de inutil. stipul. l. sed Celsus, de contrah. emp. P. l. hanc legem, l. 22. & l. & quod soluerit, 23 eod. tit. facit c. quæ semel, 19. q. 3. c. in tantum, § semel, de rer. diuis. in P. § sacra, eod. tit.
p ca. diaconi, § nunc autem, 93. dist.
q ca. cùm liqueat, 1. q. 1.
r c. sicut simoniaca, 6. de simo c. 2. § fi. eod. tit. in Extr. cõ.
s c. auaritiæ, de præb. ap. Greg. vide peccata auari, ca. sicut, 47. dist. & Eccles. c. 10.
t ca. idololatria, 28. q. 1 D Paul ad Coloss. 3. ca. cùm omnis, & ca. sicut viget, 1. q. 1.
v hæc finitio colligi potest ex glo. in summa 1. q. 1. & ca. qui studet, ead. q. 1. aliam finitio. vide apud Hostiens.
x ca. qui studet, 1. q. 1.

ſpiritualia dat ſacra, vt temporalia conſequatur: vel contrà, ſi temporalia, vt
percipiat ſpiritualia Eccleſia tamen hanc non punit, quia de occultis non
iudicat[a], & niſi quatenus in actum peruenit[b]. Et paria non eſſe, & non ap-
parere, in hoc caſu habentur, in iudicio humano[c], quod de alia tantùm agit.
8 Itaque in ſimonia conſideramus res, ex quibus vel in quibus ſimonia com-
mittitur: videlicet quòd ſint ſpirituales & Dei beneficia, vel quæ ad cultũ
Dei, vel eius rem pertineant: cum rebus temporalibus, quæ cum his per-
mutantur. Item cum his perſonas quæ interueniunt, à quibus fit ſimonia. Et
negotium quod geritur, & ad quem pertineat factum ſimoniacum, & in-
tentio negotiantium in iſtis. At quare hæc conſideranda ſunt, docebit pœna
9 ſimoniacis impoſita. Res ſimoniacæ habitæ ſunt, primùm pro benedictione
nuptiarum, vel aliarum rerum, vel pro exequiis mortuorum, quippiam
temporale cum pactione vel conuentione accipere. Et nolle niſi dato pretio
10 benedicere[d]. Quia benedictiones inter ſacra & ſpiritualia ponuntur, cùm
non fiant niſi inuocato Dei nomine, & ſacerdos ſit qui inuocat, Deus autem
benedicat[e]. Et ſcribit Rabi Moſce Aegyptius filius Maimonis[f], ſacerdoti-
bus Hebræorum tantùm licuiſſe pronunciare nomen Tetragrammaton יהוה,
quòd deberent populum benedicere per ſcem hamephoraſc, id eſt, per no-
men Dei expoſitum, 12. vel 42. literarum, quod ex prædicto nomine quadri-
litero naſcitur[g]. Fiebatq; hæc benedictio per ſacerdotes, tribus digitis am-
barum palmarum erectis, & duobus depreſſis, ad deſignandam perſonarum
in vna eſſentia diuinitatis trinitatem[h]. Docet & benedictiones pendere à ſo-
lius Dei authoritate exemplum Balaam[i]. Item & manus impoſitio, quæ cũ
orationibus ſacerdotum fit[k], benedictionem habet. Accedit quod Dauid
de forma benedictionis ait, *& non dixerunt qui præteribant benedictio Domini
ſuper vos, benedicimus vobis in nomine Domini*[l]. Inde quoque ſimoniacum ha-
11 betur, pro manuum impoſitione quippiam repoſcere[m]. Laudabilis tamen
conſuetudo, qua receptum eſt aliquid pro ſuperioribus rebus & ſimilibus,
ſacerdotibus porrigere, improbanda non eſt: quinimò laici eam ſeruare
cogendi ſunt, cum nota hæreticæ impietatis, ſi contradicant[n]. Neque ad
ſimoniam pertinent, quæ alio animo, quàm nundinationis & commercij
dantur & accipiuntur à ſacerdotibus, & iis qui diuina beneficia nobis diſpẽ-
ſant: veluti, ſi in alimenta & ſumptus qui ab eis fiunt in cura & ſolicitu-
dine viſitationis, vel auxiliario nomine præbeantur temporalia[o]. Dignus
eſt mercenarius mercede ſua[p]: & qui altari ſeruit ex eo viuere debet[q]:
non alligandũ os boui trituranti[r]: & qui ad onus eligitur, repelli nõ debet à
præmio[s]. Nec minus gratis iudex facere dicitur, qui ſportulas accipit[t].
12 Secundò, & ſimonia dicetur, aliquid dare pro conſecrationibus epiſcoporũ,
benedictionibus abbatum[v], pro eccleſiarum conſecratione, excepta procu-
ratione[x], pro ordinationibus clericorum[y], pro chriſmate eccleſiis diſtribuẽ-
13 do, abolita contraria penitus conſuetudine[z]. Pro miniſterio eccleſiaſtico
ſeu vicariatibus exercendis[a], pro abſolutione excommunicationis danda
aliquid petere[b], pro ſigillis, quæ vocantur paſtella, literarum ordinatio-
num[c]: pro quibuſcumque recipiendis ſacramentis[d], vt pro baptiſmo, &
confirmatione[e], pro euchariſtiæ præbitione[f], & ſimilibus. Pactum omne
14 de dando aliquo pro ſpiritalibus[g]. Et proinde prohibitum vt ſimoniacum,
ex pacto pro ingreſſu religionis ſeu monaſterij quippiam petere vel ſtipulari:
nulla prohibitione facta de oblatione libera[h], quæ ſpontanea non improba-
tur. Improbatur tamen, ne pro paſtu ſeu conuiuio quædam non oblata, in
receptione ſeu imitatione canonicatus vel regulæ monachalis[i]. Neque in
contrarium admittitur fucus paupertatis monaſterij, neque diſtinctio ſexus,
monaſteriorum mulierum & virorum[k]. Quamuis D. Thomas non impro-
bet morem recipiendi pro ingreſſu monaſterij, ſi monaſterium paupertate

a c. à nobis, de ſent. excõ. c. vni. §. cùm enim, vt eccleſ. benefi. ſiue quæ diminur. conſ. ca. cõſuluiſti, 1. q. 4.
b c. ex tuæ, 20. & c. fi. de ſimo.
c l. in lege, de cont. empt. ff.
d c. ſuam nobis, 29. & c. cùm in eccleſiæ corpore, de ſimo.
e ca. dictam eſt, 1. q. 1. Numero. 6.
f Rab. Moſch. Aegyp. in 61. c. primæ partis libri more.
g Galati. lib. 10. con. Iudæ. c. 2.
h Rab. Moſc. in proximo citato loco.
i Numero c. 22. 23. & 24.
k ca. manus, 1. q. 1.
l Pſal. 128.
m c. 1. de ſimo. can. epiſcopum, 1 q. 2.
n c. ad apoſtolicam, 42. de ſimo. ca. quæſitum, 1. q. 3.
o ca. iudices, 1. q. 1. vbi latè hoc explicatur, c. tua nos, c. etſi quæſtiones, de ſimo.
p D. Lucæ, 10. & 15. D. Matth. c. 10. 1. ad Timo. 5. ca. eccleſi. 6, 13 q. 1. c. cùm ex officij, de præſc.
q c. cùm ſecundum apoſtolum, de præben. ca. ex his, 12. q. 1.
r Deute. 25. 1. ad Corinth. 9.
s d. ca. cùm ſecundũ, & ca. charitatem, 12. q. 2. ca. quicunque, ca. eccleſiaſticis, ead. q. 2. l. vni. § pro ſecundo, de cad. toll. C.
t l. plebiſcito, de off. proconſ. ff. c. cùm ab omni, de vit. & hon. cleric.
v c. 1. & c. ſicut pro certo, de ſimo.
x c. cùm ſit Romana, eod.
y d. c. 1. & c. ſicut pro certo, & ca. ex multis, ca. res eccleſiæ, ca. ſi quis præbendas, 1. q. 3. ca. ordinationes, 1. q. 1.
z d. c. ſicut pro certo, & c. ea quæ, 16. & c. in tantum, de ſimon.
a c. ad noſtram, & c. conſuluere, 36. de ſimo.
b c. ad aures, 24. eod.
c c. 1. §. 1. eod. ca. ſi quis obiecerit, 1. q. 3.
d ca. dictũ eſt, & ca. quicquid, 1. q. 1.
e cà. baptizandus, ca. quicquid, ca. placuit, & can. vt nullus, 1. q. 1.
f d. ca. dictum eſt, 1. q. 1.
g c. fin. de pact.
h c. tua nos, 34. de ſimo.

i c. veniens, 19. c. Iacobus, de ſimo. ca. ſi quis obiecerit, & ca. fin. 1. q. 3. k c. quoniam ſimoniaca, c. 40. de ſimo.

pre

prematur, & eius opes non sufficiant recipiendis: cui tamen aduersatur concilium generale[a]. Melius enim est non recipere supra facultates, si eas insufficientes arbitratur, quàm impingere in simoniam, aut malum facere, vt inde eueniat bonum: bonum enim benè fieri debet, vt prosit. Fuerunt 15
aliquando & detectæ alicubi artes, vt ait Beatus Rhenanus[b], quibus qui opibus pollerent à callidis monachis circumuenirentur, & eos veluti pisces in nassam pellicerent: vt fuerit ideò lex Francica lata, ne liceret inconsulto principe se addicere monasterio. Aufrerius[c] scribit, nihilominus valere sta- 16
tuta ecclesiarum, vt pro receptione in ecclesiam præstetur modicum quippiam, vt cappa, lectus, vel aliud modicum in vtilitatem & refectionem ecclesiæ, non autem in priuatam vtilitatem canonicorum, ex sententia Hostiensis[d]. Resoluit tamen Guido Papæus[e], non posse valere pactum, vt quid detur pro ingressu monasterij, tanquam simoniacum. Citat & Baldum[f], qui hanc discutit in vtramque sententiam. Vt & beneficia conferre retenta portione, simoniacum[g]. Inter simoniaca quoque connumeratur, aliquid pro- 17
mittere vel dare pro suffragio electionis[h]: nisi ab inimicis electi, vel eo reclamante ab aliis detur vel promittatur[i]. Similiter simonia pro beneficio 18
consequendo largiri vel promittere[k]: eiurare seu renunciare beneficium pecunia accepta[l]: pactum pro eo vel aliis spiritualibus facere[m], potissimùm transigere de beneficio & similibus[n]. Quia transactio fieri non potest, nisi aliquo dato vel retento[o], vnde simonia. Hic tamen dignum obseruatione 19
arbitror, beneficium litigiosum, de quo transactum est, quamuis nulla sit transactio, non ideò vacare, sed litigij causam pristinam restitui, & rursum secundum eam agi[p]. Sed & receptum est, non improbari concordiam de beneficio, si amicè & gratis fiat de lite[q]: vnde amicabilis dicitur compositio. Imò si in arbitros de controuersia compromissum sit, pro bono pacis valet eorum sententia, quæ pro beneficio cesso statuit alterutri pensionem annuam[r]. Item simoniaca dicitur permutatio beneficiorum, cum pactione 20
aliqua vel conuentione interueniente, nisi in ea reseruetur voluntas & authoritas summi pontificis[s], vt paulò posteà in pœnis dicetur. Pro simoniaco 21
& is habetur, qui de beneficio contendens & litigans, corruperit iudicem, propter connexitatem causæ[t]. Et qui laico dedit pecuniam, vt à principe obtineret episcopatum aut abbatiam, vel ad eas vel similes nominationem[v]. Sic & is qui pecunia accepta renunciat nominationi, vel electioni de se factæ, vel contrà, si det vt suffragia aucupetur[x]. Simoniacum quoque recipe- 22
re emolumentum temporale à quocumque publicè delinquente, vt episcopo, vel eius administris peccatum celet: vel vt non penitentem reconciliet: vel verè pœnitentem à reconciliatione remoueat[y]. Si quis pro consequen- 23
dis spiritualibus hominium seu homagium faciat[z], pro corrigendis excessibus & criminibus puniendis à laicis aut clericis pecuniariam pœnam accipere, & pecunia accepta in ecclesia permittere psallere[a]. Permutare tem- 24
poralia cum spiritualibus[b]. In personis à quibus simonia fit, consideramus intentionem, & cuius causa committant. Nam non datum vel acceptum facit simoniam, sed si detur ea intentione, vt accipiantur spiritualia: vel si quis det spirituale pro remuneratione temporalis rei, & cum pacto[c]. Existi- 25
mant inter temporalia, quæ pro spiritualibus data faciunt simoniam, interpretes, pretium seu emptionem, munus, fauorem, preces. De pretio & pactionibus expedita res est ex iam dictis. De munere quoque, in quo quantitatem modicam etiam excusare simoniam dicunt, & contrà arguere, si magna[d], adhibito moderamine, quo in censendis largitionibus seu xeniis in iudices vtimur[e]. Dicitur hìc tamen simonia, si eo animo beneficium confera- 26
tur famulis, vt loco sit stipendiorum debitorum, vel vt stipendia debita remittant[f]. Quod & detestabile visum est, vt & suis, vel nobilium indignis famulis ad gratiam dominorum conferre, vt qui hoc fecerint, Antichristi dicantur

a d.c. quoniam.
b Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanic.
c Aufrer. in additio. cap. Tholos. 111. q.
d arg. c. cum omnes, & c. ex parte, de constitu.
e Guido. Pap. dec. 1. 80.
f Bald. in l. si quemquam, de episc. & cler.
g c. Matthæus, & c. nobis, de simo. c. pen. de electio.
h c. vni §. fi. v. eccle. bene. simo qua. dimi. confer.
i d. c. nobis, & c. si cui tuis literis, de simo.
k c. ex insinuatione tua c. 26. eod.
l c. nisi cum pridem, de pact.
m c. fi. eod.
n c. constitutus, c. super eo, c. præterea, de transact.
o l. transactio, C. eo.
p glo. in c. constitutus, eod.
q d. c. super eo. c. statuimus, c. de cætero, de transact.
r c. nisi essent, c. 21. de præben.
s c. cùm pridem, de pact. c. cùm olim, & seq. c. quæsitum, de rer. permuta.
t glo. in ca. venden tes, 1. q. 3. Panor. & Feli. in c. tua nos, de simo. idem Panor. in c. cùm ab omni, de vit. & hō. cler. Rebuff. tract. de pacif. possi. nu. 198.
v c. de hoc, de simo. Barba. cons. 13. in cip. à leue, col. pē. 8. vol. consil.
x c. cùm in ecc. & ibi Panor. 3 notab. de consti. Io. a. d'Ayma, in comment. ad concord. & ad rub. de conuento. approbat. in ver. pactionib.
y cap. nemo presbyterorum. de simo.
z c. ex diligenti, c. 17. eod.
a c. licet, 9. de pœn.
b c. si de rer. permu.
c c. & si quæstiones, & c. tua nos, de simo. ca. quicquid, 1. q. 1.
d d. c. & si quæstiones, & c. tua nos, & ca. iudices, & ca. si quis obiecerit, 2. q. 1.
e l. solet, de off. procons. in P. l. plebiscitum, de off. præsi. P.
f ca. sunt nonnulli, 1. q. 1.

cantur [a]. Dignis tamen famulis, ſemota omni pactione vel remunerationis
27 ſpe, non eſt improbatum [b]. Exemplo ſimili, ſimonia iudicatur conferre beneficium fauore vel amore humano, ſeu proximitatis habita ratione [c]: contrà, ſi ſemota humana omni affectione conferatur proximo idoneo, vt
28 extraneo. Quo caſu magis laudandus, quàm vituperandus venit collator [d]. Vt & patronus ad eccleſiam vacantem rectè præſentat filium idoneum, & capacem muneris [e]. Quia cæteris paribus, quis potius ſuis, quàm extraneis benefacere tenetur [f]. Neque quiſquam vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed eam fouet & nutrit [g]. Cauere tamen oportet epiſcopos, ne hoc prætextu fucum Deo, qui cuncta nouit, facere velint, ne incidant in titulum de filiis presbyterorum: néue ſucceſſionem hæreditariam in beneficiis admittant, aduerſum ea quæ iam prohibita fuêre [h]. Nam [i],

Vltra Sauromatas fugere hinc libet & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui Curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt.

29 Inuoluitur crimine ſimoniæ non ſolùm qui ſibi acquirit ſpirituale, vel dat vetita, vt habeat ſpiritualia, vel ſi ipſe dat: ſed etiam & is, cuius nomine, & in
30 cuius vtilitatem hæc nundinatio fit, vel ſciente vel inſcio eo facta eſt [k]. Cæterùm conſiderant iura noſtra & rationem prohibitionis ſimoniæ duplici modo. Quippe quia ſimoniaca quædam dicuntur, quòd vetita ſunt, vt ſimoniaca: alia vt ſimoniaca prohibita ſunt, quia ſimoniaca eſſent ſui natura [l]. Quæ omnia propius diſcutienda ſunt, ad pœnam ſimoniæ legitimam con-
31 ſtituendam, propter quam ſuperiora adiecimus. At pœna non vnius generis eſt, ſed pro modo facti & negotij varia. Prior eſt excommunicatio [m]. Atque ipſo facto hanc incurrunt, quicunque ſimoniam manifeſtam aut occultam committunt, aut conſentiunt, aut mediatores fiunt, cuiuſcumque ſint dignitatis aut poteſtatis, à qua abſolui nequeunt ab alio, quàm à ſummo pontifice, vel per alium in mortis tantùm articulo [n]. Et laicus vltra excommuni-
32 cationem, ſacramentorum declaratur exſors. Suntque ſimoniacè factæ electiones, confirmationes, prouiſiones, & aliæ diſpoſitiones nullæ, in eccleſiis, monaſteriis, perſonatibus, officiis eccleſiaſticis: neque ius aliquod prouiſo acquiritur, nec fructus ſuos facit [o]. Quod intelligendum dicunt, ſi ſimonia realis interuenerit, nempe ſi aliquid datum vel acceptum ſit: non ſi ſolæ preces interueniant, quia illæ in dubio non faciunt ſimoniam in hoc ſeculo
33 punibilem [p]. Obſeruandum quoque hîc eos, qui ſola conuentione ſimoniã committunt iure communi antiquo, non dici priuatos ipſo iure beneficio, ſed priuandos per ſententiam [q], vt de occulto ſimoniaco quoque traditum eſt [r]: præterquam ſi realis eſt ſimonia [s]. Et conuentione ſimoniacum interim habere coloratum quidam putant, ad antiqua iura reſpicientes, titulum, vt periuros, homicidas, & alios, de quibus meminit Innocentius [t]. Iure tamen nouo, grauitate ſimoniæ acutius perpenſa, & frequentia delicti perniciosè germinante, ſimoniaci ſiue conuentionales, ſiue reales ſunt, ipſo iure priuati dicuntur beneficiis [v]. Et ita beneficium ſimoniaci ipſo iure vacat, & poteſt impetrari ante declarationem ſimoniæ, quæ fieri poterit poſt impe-
34 trationem, iuxta c. cùm ſecundum. de hæretic. in ſex [x]. Nec puto conſtitutionem Gallicam in Aureliacenſibus comitiis latam, anno 1561. dum articulo 4. inhibet ordinariis collatoribus, iure deuoluto conferre beneficia per incapacitatem poſſeſſoris, priuſquam incapacitas fuerit declarata, intelligi de incapacitate, quæ per ſimoniam fit, ſed de incapacitate alia quæ eget declaratione, quando titulum coloratum qui poſſidet videtur habere: quia quis titulo ſimonia commiſſa, ipſo iure [y] priuatur. Et qui beneficium per ſimoniam etiam per triennium vel amplius poſſedit, non poteſt iuuari regula, de pacificis poſſeſſoribus, quamuis per triennium ante commiſſam ſimoniam
35 poſſederit [z]. Ita electus ſimoniacè non dicitur titularius verè: & proinde

etiam

[a] ca. peruenit, 1 q. 3.
[b] c. cùm in cunctis, de electio.
[c] d. ca. ſunt nonnulli, & c. tuam, de æta. & quali. c. vai. §. in omnibus, in ver. carnalitatem, vt eccleſ. benef. ſine qua. dimin. confer.
[d] ca. nõ ſatis, 86. diſt. glo. & DD. in c. 1. de cohabita. cler. & mulie. expreſſ. in ca. filium, 1. q. 1. c. dilectus, & ibi Panor. in 1. nota. de præbẽ. Panor. latè, in conſi. 94. incipiente Ieſus, vol. 2.
[e] Panor. in c. conſuluit, de iure patro.
[f] d. ca. non ſatis, 86. diſt. ca. omnino, 31. diſt.
[g] D. Paul. ad Epheſ. c. 5. ca. nõ æſtimemos, 13. q. 2.
[h] c. tranſmiſſa, & c. ad extirpandas, de fil. presbyter. c. conſuluit, de iure patro. ca. apoſtolica, 8. q. 1. c. accepimus, de pact.
[i] Iuuenal. Saty. 2.
[k] c. nobis, 27. & c. Matthæus, 23. de ſimo. c. cumana, c. eccleſia veſtra, de electio.
[l] glo. in c. ex parte, in 2. de offi. deleg. in ver. dimittere, Panor. in c. 1. num. 5. & 6. de ſimo.
[m] ca. quicumque ſacris, & ca. qui ſtudet, 1. q. 1. c. ſicut ſimoniaca, & c. 2. §. ſi de ſimo.
[n] c. 2. §. 1. & §. ſtatuẽtes, de ſimo. in Extra. com.
[o] d. c. 2. & ca. ea quæ à ſanctis patribus, 1. q. 1.
[p] c. tua, & Feli. in c. cùm eſſent, de ſim. latè Gomeſ. in regu. Cancell. Rom. de trien. poſſeſſ. q. 12.
[q] ca. presbyter, ibi, priuetur, 1. q. 1.
[r] c. 2. de confeſſ. c. inſinuatum, de ſimo.
[s] D. Guillel. in ſuis Deciſ. tit. de condit. deciſ. 5.
[t] Innoc. in c. cum noſtris, de conceſſ. præb. ita & tradit Gomeſ. in proxi. citata reg. de trien. poſſe. q. 12. in 2. princ. limita.
[v] c. 2. de ſimo. in Extra. com. in concilio Conſtant. ſeu in pragmat. ſanct. §. hinc autem ſacer, de connatis.
[x] diſputat Rebuf. 3. par. Praxeos benefic. tit. de ſimo. renunciat.
[y] Felin. in c. 2. col. 3. de reſcrip.
[z] Rebuff. tract. de pacif. poſſeſſo. nu. 198.

etiam nullo interpellante, si suæ velit prospectum iri conscientiæ, illud eiurabit [a], etiamsi simoniam ipse non commiserit, & dum beneficium nactus simóniam commissam ignorauerit, vel à patre, qui emit sibi beneficium, vel ab alio [b]. Si electio vitiosa est, & ita nocet electo, siue eius etiam culpa [c]. Vt vis illata testatori, vt hæredem quem nolebat relinqueret, nocet non tantùm si hæres vim intulerit, sed etiam si eo inscio alius eum instituere compulerit [d]. Si tamen electus, antequam eligeretur, reclamauerit huic pacto simoniaco pro sua electione inito, vel pro confirmatione, ei non obest: quemadmodum nec simonia ab inimicis in caput eius, qui beneficium consecutus est, commissa ei officere æquum est [e]. Notant etiam iura mederi posse si- 36
moniæ commissæ ab alio, quàm à possidente, qui tamen etiam inscius eius labe inficitur, si is qui simoniacè obtinuit renunciet beneficium, & iterum impetret ab episcopo [f]: potissimùm si agatur de simplici & minori beneficio, de cuius simonia pontifex proprius dispensare potest, sic eiuratum in eius manibus iterum conferendo [g]. Sed hoc fieri debet, antequam electio fuerit accusata, vt simoniaca: alioquin episcopus non confert hoc modo [h].
Alia pœna in simoniaco ingressu religionis, vel in adeptione possessionis 37
canonicatus regularis: vt abbas & monachi, qui acceperint pecuniam pro ingressu monasterij, ab officio & beneficio suspendantur, donec pœnitentiam sibi impositam impleuerint [i]: & receptus in aliud monasterium arctius pœnitendi causa transfertur [k]. Videlicet, si per inquisitionem de simonia appareat: alioquin si per accusationem detegatur, conuicti deponendi sunt [l].
Dispensari tamen cum illis poterit [m], per diocœsanum episcopum pœniten- 38
tia solemni imposita, & rebus promissis seu datis in vtilitatem monasterij adiudicatis [n]. Ita enim placuit, vt per simoniam promissa vel data repeti quidem non possint per dantem, etiamsi is, qui beneficium promiserit & accepit, non potuerit ex alia causa stare promissis & beneficium dare: sed data repetita adiungentur ecclesiæ, de qua simonia est facta, & cui iniuria hoc modo irrogata est [o]. Et sic iudicatum in suprema curia Parisiorum refert Papus [p]. Et qui dedit ob turpem causam, in pari causa habet potiorem eum, qui possidet [q]: sed ab eo qui possidet turpe hoc lucrum, tanquam ab indigno euincitur. De renunciatione quoque simoniaca traditum est, vacationem 39
fieri, nec prouisum hoc modo beneficium retineri posse [r]. Et placuit Rotæ resignationem factam simoniacè non tenere in præiudicium etiam resignantis [s]. Et nullam etiam esse collationem per simoniam factam, iam conclusum est [t]. Et idcirco & hîc remedium quærendum est possessori, vt gratiam 40
à summo pontifice impetret, deponendo beneficium, & iterum assequendo [v], narrando simoniam sum. pont. cum clausula, perinde valere, & adiecto delegato cui committatur absolutio à labe simoniæ & excommunicationis, iuxta formam quam Rebuffus recenset [x]. Obseruandum autem est, posses- 41
sores beneficiorum adeptorum per simoniam, qui tamen non commiserint simoniam, ab episcopis diocœsanis posse absolui, & gratiam obtinere beneficij [y]. At cum iis, qui simoniam commiserunt, à solo pontifice maximo gratiam fieri [z]. Simili modo, cùm in omni permutatione, & concordia seu conuentione de beneficio sit simonia quædam [a], episcopus non poterit probare eam, sed tantùm summus pontifex, vel legatus eius, qui hanc acceperit potestatem [b]. Consulunt itaque probè Doctores, ne paciscentes circa bene- 42
ficiorum permutationem, concordiam absolutè concludant, nisi ea lege, si approbetur, & quatenus approbabitur à superiore [c], id est, vt fiat sub beneplacito sedis apostolicæ, vel eius legati. Nec tamen prohibent iura permutantibus promittere se curaturos, vt permutatio fiat ab iis, à quibus recipienda est [d]: nam verba illa accipienda erunt ex eo quod communiter fit [e], &

a c. Matthæus, de simon.
b c. nobis fuit, 27. eod.
c c. cumana, & c. ecclesia vestra, de elect. §. si vero, in ver. simoniacà, de elect. in prag. sanct.
d l. 1. si quis aliq. testa. prohibuerit, lib. 6 C. tit. 34.
e c. sicut tuis literis, c. 33. de simo.
f c. ex insinuatione.
g c. nobis, & ibi glo. in ver. reprobanda, de electio. c. ex insinuatione, eod.
h c. pen. de electio.
i c. dilectus, de simo.
k c. veniens. 19 c. de regular. 23. c. quoniam simonia, 40. eod.
l c. dilectus filius, 30. & c. de hoc, eod.
m iuxta c. fin. eod.
n c. 1. de simo. in Extra. commu.
o glo. in c. de hoc, in verbo, restituat, & ibi Panor. in fi. notab. de simo. Disputat & concilu. Guido Papæus, q. 521. d'Ayma in §. 1. in ver. pactionibus, de conuentior. approbat per Latera. concil. in concord. probat expresse, c. 3 §. fi. de simo. in Extrau. com.
p Ioan. Papus, lib. 1. Rhapso. aresto. tit. 12. are. 2.
q l. 2. de condict. ob. turp. cau. C. l. 1. & 2. eod. tit. P. l. transactione finita, C. de transactio.
r ca. ordinationes 1. q. 1. c. Matthæus, & Feli. in c. de simoniace, & c. insolitum, de simo.
s Rota. in decis. 236. in antiq. tit. de resignat. Innocent. in c. cùm vniuersorum, de rer. perm. glo. in c. super eo, de renunciat. Archid. in c. dudum, de præben. in 6.
t decis. cap. Tholo. 418. per d. c. cùm vniuersorum & Archidia. in ca. ordinationes, 1. q. 1.
v tota 1. q. 5.
x Reb. 1. par. Prax benefic. tit. quomod. benef. acqui.
y ca. præsentium, 1. q. 5. c. ex insinuatione, & c. de simoniacis, & ibi glo. de simo.
z c. nobis, & c. pen. de simo. plenè in c. post translationem, de renuncia.
a c. cùm pridem, de pact. Panor. in c. cùm vniuersorum, 7. notab. de rer. permutat.
b c. fin. c. cùm pridē, de pact.
c c. quæsitū, & d. c. cùm vniuersorum, de rer. permutat.
d arg. l. in illa, in 2. de verb. oblig.
e arg. c. ex literis, de spōsal.

cum authoritate eius, quem interuenire oportet. Et sic Boërius decidit [a],
43 & Rebuffus probat [b]. Quamobrem quidam colligunt, in curia Romana
na simoniam locum non habere, aut pœnam eius: quemadmodum nec
in curia principis lex Iulia ambitus. Quod tamen cum distinctione intelli-
gendum est ex Panormitano [c], & communi interprete [d]. Nam quædam si-
moniaca sunt, quia vt talia prohibita iure positiuo sunt: & hæc acceden-
te voluntate contraria vel gratia summi pontificis, simoniaca in curia Ro-
mana non sunt. Eò quòd eius est legem interpretari, vel mutare, cuius
est condere [e]. Et Sum. Ponti. plenam habet potestatem super beneficia, &
alia quæ sunt iuris positiui [f], Tractat & subtiliter idem Panormita. in ca-
sibus, in quibus Sum. Ponti. de simonia dispensare potest: & ipse non di-
citur simoniam committere, qui suis vel prædecessorum constitutionibus
non ligatur: tamen eum qui papæ tradit ea de causa, simoniam commit-
tere, vt non possit agere poenitētiam retento beneficio [g]. Cæterùm alia sunt
prohibita, quia per se simoniaca sunt. Et hæc si summus pontifex etiam
committat, vel alius ex eius curia, incidunt in simoniam. Et idcirco Pa-
normitanus existimat [h] papam accipientem pecuniam pro concessione be-
neficij, in quo inest ordinis executio, vt potestas ligandi & absoluendi
parochianos, simoniam committere, quia est potestas spiritualis [i]: vel
44 episcopatum accepta pecunia conferat, in quo ordo est [k]. Quocirca in
Gallia meritò videntur sublatæ constitutiones curiæ aut cancellariæ Ro-
manæ, quæ bursales dicuntur, & annatæ, seu taxationes beneficiorum, quas
non soluunt Galli, nec tenentur in impetratione exprimere verum va-
lorem beneficij, etsi de his quædam compositiones soluantur. Notat &
45 insuper Rebuffus [l], ob hanc rationem non obseruari concordata in Gal-
lia, nisi in quantum constituunt in fauorem & commodum ecclesiæ gal-
licanæ. Et proinde non fuisse expressionis valoris beneficiorum regulam
receptam in Gallia, licet fuerit statutum in concordatis & rubri. de
mandatis apostolicis in fine, quod verus valor exprimatur: alioquin gra-
46 tiæ sint ipso iure nullæ. Alia poena eius qui viuentis per simoniam obti-
nuit beneficium, & ratione illius collationis simoniacè se beneficio in-
trusit, & eiecit possessorem, vt deponatur [m]. Deiicitur & gradu simonia-
47 cè ordinans, & ordinatus [n]. Item simoniaci simoniacè etiam à non simo-
niacis ordinati gradu deiiciuntur quoque, nec cum illis dispensatur [o]. Sed
hæc hactenus de simonia.

a Boër. decis. 205. per c. olim, de restitu. spolia. clem. vni. in verbo, volentibus, eod. titu. C

b Rebuff. in 3. par. prax benef. titu. de permuta. num. 47. 52. 53.

c Panor. in c. 1. num. 5. & 6. de simo.

d glo. in c. ex parte, in 1. in ver. dim.ttere, de offi. deleg.

e l. 1. & fin. C. de legi. princeps, eod.

f cap. proposuit, de conce. præb.

g c. inquisitionis, de accusatio.

h Panor. in d. cap. 1. num 6. & 7. de simo & in c. extirpandæ, §. qui verò, de præben.

i glo. fi. in c. licet, de pœn. tex. & gloss. in c. ex diligenti, de simo. c. altare, 1. q. 3.

k ca. reperiuntur, 1. q. 1.

l Rebuff. ad rubr. de annatis, & de collatio. in concord. arg. cap. 1. de treu. & pa. iuncta glo. & Rebuf. in tracta. nominatio. nu. 292.

m c. 2. de simo. & ibi Panor. & in c. inquisitionis, nu. 7. de accusatio.

n can. si quis episcopus, ca. qui per pecuniam ca. sanctorum patrum, 1. q. 1.

o ca. citò, 1. q. 1.

De sacrilegis. Caput 14.

Lib. 48. P. titu. 13. Lib. 9. C. titu. 29.

1 *Sacrum in sacrilegio perpendendum. Et sacrum propriè quid, & quomodo fiebat, & fiat nunc.*
2 *Vota priuatorum non sacra.*
3 *Sacrum latiori appellatione idem quod sanctum. Quod tamen propriè distinctum.*
4 *Sancta res quæ.*
5 *Religiosa res quæ, quidúe religiosum.*
6 *Sacra res generalissima appellatione quæ dicantur. Sacrilegij instar quæ. Et species. eod. Et 7.*
7 *Sacra publica & priuata.*
8 *Sacrilegi qui propriè.*

QVIA an sit sacrum, quod in sacrilegij crimen incidat, consi- 1
derandum esse monet Paulus iurisconsultus [a], in pœna impo-
nenda: vtque dilucidius appareat quid sit sacrilegium, prius
quid sacrum explicandum est. Propriè itaque sacrum dicitur,
Deo consecratum, secundum Festum [b]. Et sacræ res, quæ ritè
per pontifices Deo dedicatæ sunt [c]. Res sacræ olim publicè fiebant, id est, pu-
blica authoritate & iussu populi, vt lex Papyria vetabat iniussu plebis conse-
crari [d], olim à consule, dictatore, imperatore, aut alio summo magistratu,
per solemnia verba, præeunteque carmen summo pontifice [e]: hodiè verò [f]
in republica Christiana, ab antistite cuiusque loci, diuino numini dedican-
tur. Vota autem priuatorum sacra non sunt [g]. Trebatius [h] apud Macro-
bium [i] latius finit, sacrum esse, quicquid est, quod Deorum, vt ait, habetur. 2
Hinc contrarium profanum, quod extra fanaticam causam fit: quasi porrò à 3
fano & religione secretum. Sic & sacra priuata quis dicere poterit ædiculas
sacras, & ea quæ priuatim Deo quis offert [k]. Latius interdum sacrum dici-
tur, idem quod sanctum, vt ait Trebatius [l] lib. 10. Religionum, vt sanctum
contineat, & sacrum, & religiosum. Sic & in interdicto, Ne quid in loco sacro
fiat, continentur portæ & muri, quæ sancta [m]. Cæterùm propriè sanctum est,
quod nec sacrum, nec religiosum est: hæc enim inter se distinguuntur ab Vl- 4
piano [n]. Atque sanctæ res sunt, quæ ab iniuria hominum, sanctione seu lege
aliqua tuta sunt [o]. A sanguinibus, seu hierabotane seu herba sacra verbena-
ca, quam dissecabat ex loco sancto, & secum deferebat fœcialis authoritate
regis, consulis, vel prætoris in hostes legationis causa profecturus [p]: vnde fie-
bat inuiolabilis, nõ secus quàm apud Græcos legatus per caduceum, & apud
Gallos legatus fœcialis per paludamentum, quod vocant *Cotte d'armes*, quo
sacrosancti & inuiolabiles sunt. Quare & legum authoritas firma, sanctio di-
citur [q]. Muri ciuitatis sancti, & portæ sanctæ [r]. Plato tamen, sanctum explicat
esse, quod ad Dei curam pertinet [s]. Annius Viterbiensis [t] idem censet, & vo-
cem sanctum, à sangui: hanc autem à saga deriuatam. Sagam autem interpre-
tatur Festus, sacerdotem, expiatorem: & D. Hieronymus, sacrificulum, immo-
latorem [v]. Religiosa sunt, quæ priuata alicuius voluntate & facto religioni di-
cantur: vt sepulchra, mortuum inferendo, quia tunc quis locum suum religio- 5
sum facit [x]. Religionem tradidit Sulpitius dictam, quæ propter sanctitatem
aliquam remota ac seposita à nobis sit, & quasi à relinquendo dictam: vt à
carendo, ceremonia [y]. Nigidius Figulus [z] religiosum eum appellabat, qui
nimia & superstitiosa religione sese alligauerat, vt verba reliqua in osus in-
clinata significare copiam immodicam rei dictæ putabat: sicut mulierosus,
nummosus, vinosus, & religiosus. *Religentem*, inquit, *esse oportet*, *religiosum* in-
quit, *nefas*. Hinc religiosos dies, tristes, omine infames, in quibus quampiam
rem non erat aliquibus exordiri. Hæc tamen sententia à probè inspicienti-
bus & considerantibus reiecta est: & religiosum, sacrum & Deo placitum di-
ctum est: vt & Cicero religiosa delubra, non ominosa dicit, vel tristia, sed ma-
iestatis venerationisúe plena [a]. Sic apud nos religiosi, & religiosæ do-
mus, sanctitate quadam consecratæ, remotæ à vulgo, & templa. Neque
facessunt reliqua nomina in osus citata. Nam illorum regula in his tan-
tùm obtinet, in quibus copia vitio datur, quæ in religiosa Dei obserua-
tione, citra superstitionem, nimia esse non potest. Quia nec quod opor-
tet, etsi cuncta quæ possumus prestiterimus cultui Dei, fecimus: sed ser-
ui inutiles sumus [b]. Neque placet illorum interpretatio, qui aliquando
verbum religionis, adhuc pro tristi & malè ominato interpretantur, vt apud
Suetonium [c] in Augusto, *Huc introire, nisi necessariò & castè, religio est*. Et apud
Plinium [d], *Næuos in facie tondere, religiosum habent etiam nunc multi*. Et alibi.
Nam in his & similibus locis, religio & religiosum, significant non infaustũ,
sed

a Paul. l. sacrilegi, l. 9. ad leg. Iul. pecu-la. ff.
b Festus, lib. 17.
c §. sacræ res, de rer. diuis.
d Cicer. pro domo sua.
e l. sacra, l. 9. & l. in tantùm, l. 6. §. sacræ, 2. de rer. diuis. libr. 1. ff. titu. 8.
f d. §. sacræ, eo. apud Iustin. eo. tit. de ecclés. tit. & vt null. fabri. orat. dom. &c. coll. 5. titu. 17. in Auth. & c. aqua, de consecra. eccle. apud Grego.
g l. 2. de pollicita. li. 50. ff. titu. 12.
h Treba. lib. 1. de religio.
i Macro. lib. 3. Satur. c. 3.
k vt in l. sacrilegi, l. 9. ad leg. Iul. pecu. in ff.
l Macrob. loco supra d.
m l. 2. ne quid in lo. sac. ff.
n l. 1. de rer. diuis.
o l. sanctum, l. 8. de rer. diuis. & l. sacra, 9. §. propriè ex loco sancto, eod.
p d. l. sanctum, & ibi Budæ. & Liui. meminit li. 1. dum de Fœciali ad populũ Albanum mittendo agit. Et lib. 10. belli Punici. Plin. lib. 22. c. 2. & libr. 25. c. 9.
q l. sanctio legum, l. 41. de pœn.
r l. sacra, 9. §. proprie, de rer. diuis. l. 1. eod.
s Plato, in Eutiphrone seu de sanctitate.
t Ann. in comment. ad 1. libr. Berosi, & in Sempro. de diuis. Italię, dum agit de Apennino.
v D. Hiero. li. de interp. Hebraicis.
x l. in tantùm, §. religiosum, de rer. diuis. §. religiosæ, eo. titu. ap. Iustin.
y Macrob. li. 3. Satur. c. 3. & Gell. libr. 4. c. 9.
z Aul. Gell. eod.
a idem vbi suprà.
b Luce, 22.
c Sueto. in Octau. c. 6.
d Plin. lib. 28.

ſed prohibitum ob religionis obſeruãtiam, quæ pœnam comminatur propter
violatam religionem: qua forſan ratione, nempe indictam poenam, poſſet re-
6 ligioſum dici ominoſum & metuendum, per conſequentiam tamen. Nos ad-
huc generalius, vt omnia quæ ſancta, & religioſa, & propriè ſacra ſunt com-
plectamur, dicemus ſacrum id dici poſſe, quod aliquomodo ad cultum, & au-
thoritatem & prouidentiam Dei pertinet. Quamobrem imperatores, reges,
qui poteſtatem à Deo habent [a], & authoritatem, quiúe more Chriſtiano con-
ſecrantur [b], & obſequio dicentur, miniſtrique eius ſunt, dicemus ſacros [c], &
quæ eorum ſunt, vel ab ijs fiunt, vel procedunt, quoque ſacra & ſacrata, vt ſa-
cri affatus [d], ſacratiſſimæ leges [e]: quia leges oracula Dei ſunt per ora principũ
promulgata [f], ſacratiſſimæ literæ [g], ſacrum oraculum [h], ſacræ domus, ſacrum
palatium, titu. de priuileg. eor. qui in ſacro pala. milit. libr. 12. C. titu. 28. Et lib.
1. C. titul. 37. ſacra largitio [i], ſacra adnotatio [k]. Sacer cognitor [l], ſacrum patri-
monium, titul. de offic. comi. ſac. patrimo. lib. 1. C. titu. 39. Et imperator ſacros
ſuos vocat vultus, quia & ſacros ſibi vſurpat affatus [m]. Atque, *Sacrilegij inſtar di
citur, diſputare de principali iudicio, & dubitare* [n], *an is dignus ſit, quem princeps elege-
rit*. Et alibi [o], *Sacrilegij inſtar eſt ſuper quibuſcunque adminiſtrationibus vel digni-
tatibus promulgandis*, *diuinis*, id eſt principis, *obuiare beneficijs*. Item ſacrilegium
præcepta principum negligere vel violare [p]. Et ita quia poteſtas à Deo in filios
conceſſa eſt, & illa nomine ſacrorum dicitur [q]. Sacra paterna hinc. Inde plu-
res ſpecies ſacrilegij, ſeu quaſi ſacrilegij colliguntur, quas enumerat & probat
7 Lucas de Penna [r]. Ex quibus omnibus illud colligi poteſt, eſſe quædam ſacra
publica, quædam priuata. Publica illa, quæ publicè vel authoritate publica
Deo dicata ſunt. Priuata, quæ priuatim: vt quædam religioſa. Qui horum
aliqua violant, vel contrectando impiè, vel negligendo, vel malè de his iudi-
cando, ſacrilegi generaliter dicũtur: vnde & ſacrilegi, mandatorum principũ
violatores, & qui negligunt [s]. Et Gratia. Theod. & Valentin. CCC. [t] *Qui di-
uinæ legis ſanctitatem, aut neſciendo confundunt, aut negligendo violant, & offendunt,
ſacrilegium committunt*. Porrò à ſacris fures eorum vel violatores propriè, ſacri-
legij dicti: alij quaſi ſacrilegij. Paulus [v] ſacrilegos eos dicit, qui publica ſa-
cra compilarunt: nam qui priuata ſacra, vel ædiculas incuſtoditas tẽtauerint,
amplius quàm fures, & minus quàm ſacrilegi merẽtur. *Qui rapit*, inquit Ana-
cletus [x], *pecuniam proximi ſui, iniquitatem operatur: qui autem pecunias aut res ec-
cleſiæ abſtulerit, ſacrilegium facit*. Ioannes PP. 8. [y] ſacrilegium putat, effringere
templa vel monaſteria, vel ædes Deo dedicatas, vel domos intra 30. paſſus
iuxta eccleſiam: non autem iuxta ſacella alia exiſtentes, vel ſi quippiam inde
quis abſtulerit. Et generaliter ſubripere ſeu auferre ſacrum de ſacro, aut non
ſacrum de ſacro, vel ſacrum de non ſacro, & inferre iniuriam eccleſiaſticis
perſonis. Miror tamen cur Martianus exiſtimet, ex Seueri & Antonini re-
ſcripto [z], pro rebus priuatorum, ſi in ædem ſacram depoſitæ ſubreptæ fuerint,
furti actionem non ſacrilegij eſſe: cùm locus ſacer, ſacrilegium fieri oſten-
dat rei non ſacræ, vt ait Claudianus [a]: niſi intelligamus pro repetitione rei,
priuato, cuius res erat depoſita, dari actionem furti in furem: & ſacrilegij,
pro vindicta publica, poenam imponendam. Sic intelligo Antoninum Cæ-
ſarem dicentem [b], pro re ſubſtracta nondum templo dedicata, dari actio-
nem furti. Neque placet interpretatio gloſſæ [c], quæ aliter iure ciuili, quàm
pontificio in hac ſpecie receptum putat: ſiquidem & iure ciuili arbitror
committi quoque ſacrilegium in rebus depoſitis in ædem ſacram. Authorẽ
mihi habere videor Ciceronem [d], qui ſic ſcriptum reliquit, *Sacrilego pœna eſt,
neque ei ſoli, qui è ſacro abſtulerit, ſed etiam ei qui ſacro commendatum, quod & nunc
multis fit infamis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solem, in delubro, pecuniam dici-
tur: & Athenienſis Cliſtenes Iunoni Samiæ, ciuis egregius, cùm rebus timeret
ſuis, filiarum dotes reddidit*. Accedunt verba 12. Tab. hæc [e], *Sacrum ſacroue com-
menda*

[a] ad Roma. 13. Sapi. 6. l. inter claras, de ſum. trinita.
[b] c. vni. §. 1. de ſac. vnctio.
[c] vt alibi latè docemus.
[d] l. ſacri, C. de diuer. reſcrip.
[e] l. leges ſacratiſſimæ, C. de legib.
[f] ca. imperatores, 11. q. 1. ca. nemo, 16. q. 3. l. 2. de legib. in P.
[g] §. ſi de alien. & emphyt. in Authen.
[h] §. pen de adoptio.
[i] l. vni. de offi. comi. ſacra. largit. libr. 1. C. titu 35.
[k] l. vni. publ. læti. &c. lib. 12. C. titul. 64.
[l] l. 3. vbi ſena. vel clar.
[m] l. fin. de crimi. ſacri. lib 9. C. tit. 29.
[n] l. 2. eod. ca. ſi quis ſuadente, §. proximo, 17. q. 4.
[o] l. ſacrilegij, l. 5. de diuerſ. reſcr. C.
[p] l. 3. vt digni. ord. ſer. C. l. 13. de erogat. milit. anno. C.
[q] l. fin. C. de inoff. teſtam. l. fi. de curat. fur. libr. 5. C. l. 1. §. fin. de anna. excep. lib. 7. titul. 40. C. l. fin. C. ad S.C. Tertull.
[r] d. l. 3. vt digni. ordo ſer. C.
[s] l. 1. de crim. ſacril. C. l. 1. vt dig. ordo ſer. & l. lege repetita, l. 13. de erog. milit. an. C.
[t] l. qui diuinæ, l. 25. de epiſc. & cler. li. 16. C. Theod tit. 2. l. 1. de crim. ſacrile. lib. 9. C. ca. ſi quis ſuadente, § qui autem, 17. q. 4.
[v] Paul. in l. ſacrilegi, l. 9 §. 2. ad leg. Iul. pecul. lib. 48. P. tit. 13. §. item lex Iulia peculatus, de publ. iudi.
[x] ca. qui rapit, 17. q. 4.
ca quiſquis, & ca. ſi quis contumax, & tota ead q. 4.
[z] l. diui, 5. ad leg. Iul. pecul. P.
[a] Claud. l. aut facta, l. 16. §. locus, de pœn. lib. 48. P. titu. 19.
[b] l. ſi nondum, l. 3. de furt. lib. 6. C. titu. 1.
[c] glo. in l. 5. ad leg. Iul. pecul. in P.
[d] Cic. 2. de Legib.
[e] Cic. 2. de Legib.

mendatum qui clepserit rapseritq́, parricida esto. Sacrilegium quoque putat Phallaris, Deo destinatum, & vt cõsecretur missum, intercipere. Sic enim de Messeniis [a], qui pecuniam, quam ad suum quendam Deum mittebat, intercepissent, scribit, *τί γὰρ διαφέρει τὰ καθιερωμένα περισπάσαντας ἀπενέγκειν, ἢ τὰ κατωνομασμένα τοῖς θεοῖς, ἐκείνων γὰρ ἀμφότερα ἦν.* i. *quid interest consecrata auferre, vel destinata Deo, vtrumque enim eius erat.* Sunt & aliæ plures species quasi sacrilegij, de quibus videndæ gloss. in c. fœlicis, in verbo sacrilegij, de poen. in 6. Et in ca. si quis suadente diabolo, cum 2. seq. 17. q. 4. Accurs. in l. 9. ad leg. Iul. pecul. in P.

a Phalla. episto. 66. Messenijs scripta.

De pœnis veri sacrilegij. Cap. 15.

1 *Sacrilegij crimen graue, & maiestatis diuinæ est.*
2 *Sacrilegijs quæ, & quomodo iure ciuili pœna imposita est, & quæ iure pontificio, & 3.*
Peculatus crimen, & pœna in sacrilegio. eod.
4 *Sacrilegiorum & pœnarum eorumdem leges gentilium & iudicia.*
5 *Sepultura priuantur sacrilegi. Et 11.*
6 *Sacrilegi suspensi, demersi, indulgentia indigni, excæcati. 7. 8. Et 12.*
9 *Pro sacrilegio lapides templi in ædificia etiam monumentorum transferre.*
10 *Puer de sacrilegio morte damnatus.*
13 *Templa etiam hostium spoliare prohibitum.*
14 *Sacrilegij pœna quando non est arbitraria.*
15 *Sacrilegij acrior pœna, non tam ratione rei, quàm audacia.*

NEC *vincet ratio hoc*, inquit Horatius [b], *tantundem vt peccet, idemq́,* 1

Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus diuum sacra legerit.

Quamobrem nec tam remissa in crimine sacrilegij poena cõstituitur, ac in aliis. Nam crimen hoc diuinæ maiestatis rectè dici potest, quòd quis surripiendo vel contrectando res Deo oblatas, vel Deo commendatas, numen contemnere, eique iniuriam inferre nitatur. Paulus iurisconf. [c] *Sacrilegi, inquit, capite puniuntur, qui publica sacra compilauerint, at qui priuata sacra, aut ædiculas incustoditas temtauerint, amplius quàm fures, minus quàm sacrilegi merentur.* Vlpianus [d] sacrilegij poenam monet statui debere pro qualitate personæ, proque rei conditione, & temporis, & ætatis & sexus, vel seuerius, vel clementius. Et statim profert varias olim indictas poenas, aliósque sacrilegos ad bestias damnatos, alios viuos exustos, alios furca suspensos. Censetque damnandos ad bestias, qui manu facta, id est, cum coetu hominum templa effregerunt, & dona Dei noctu abstulerunt: si interdiu quid inde tulerint, pro personarum consideratione, vel in insulam deportandos, vel poena metalli coërcendos. Quare Martianus [e] definitam poenã non refert, sed mandatis principum contineri, vt sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur. Potest & imponi legis Iuliæ peculatus poena sacrilegis, quæ est [f], aquæ & ignis interdictio, in cuius locum successit hodiè deportatio: incidunt namque in crimen peculatus. Quia lege Iulia de eo cauetur [g], Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicaúe auferat neúe intercipiat, neúe in rem suam vertat: neúe faciat quo quis auferat, 2

b Horat. 1. Sermo.

c l. sacrilegij, l. 9. ad leg. Iul. pecul. libr. 48. P. titu. 13.

d Vlp. l. sacrilegij, l. 6. eod.

e Mart. l. 4. §. mandatis, eod.

f l. 3. eod.

g l. 1. eod §. Item lex Iulia peculatus, de publ. iudic. libr. 4. Instit. iur. ciuil. tit. fin. can. quid ergo, 23. q. 4.

inter

intercipiat, in rem suam vertat, nisi cui vtique lege licebit. Ius publicum in sacris versatur, & sacerdotibus [a]: & priuilegia reipublicæ communicãtur ecclesijs [b]. Vt non mirum sit, si peculatus crimen, quod est de pecuniis reipublicæ substractis eiusque pœna, ad res sacras quoq; pertineat. Ego semper in ea fui opinione, sacrilegos qui impia & detestanda manu sacram eucharistiam contrectauerunt, vt κιβώριον seu arculam qua contineretur tollerent, igne viuos comburendos, ob sacrilegium & impietatem. Iure pontificio sacrilegus proditori Iudæ similis dicitur, vt & eandem pœnam mereatur [c]: & fornicatio peior, quòd maius peccatum in Deum, quàm in homines peccare [d], Infames sunt [e]. Et ex decreto Iohannis PP. 18. [f] *Reus sacrilegij episcopis vel abbatibus siue personis, ad quos querimonia sacrilegij iustè pertinuerit, triginta libras examinati argenti purissimi componat. Qui aliquid ab ecclesia sine licentia illius, cui commissa est amouerit, donec in conuentu admonitus legitimè satisfaciat, sciat se communione priuatum. Si quis monasteria & loca Deo dicata infringat, & inibi deposita, vel alia qualibet inde extraxerit, damnum nouies componat, & emunitatem tripliciter, & velut sacrilegus canonica sententiæ subigatur.* Vrbanus quoque [g] triplicem irrogat pœnam, perpetuam infamiam, carcerem, vel exilium perpetuum. Symmachus [h] anathemate iubet feriri sacrilegũ res ecclesiarum retinentem. Idipsum Gregorius nonus statuit [i]. In concilio Triburiensi duplex pœna, pecuniaria, ad eos pertinens in quos sacrilegium commissum, & excommunicatio [k]. In canonibus apostolicis [l], εἴ τις κληρικὸς, ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἀφέλοιτο κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω. i. *Si quis clericus aut laicus ceram aut oleum ex sacra subripiat ecclesia, à communione seiungitor.* Possunt itaque rerum sacrarum inuasores sub vtroque iudice tam ecclesiastico, quàm seculari conueniri & damnari [m]. Participes istius sceleris & administri, sunt etiam pœna capitali digni: quemadmodum Martianus [n] refert Seuerum & Antoninum in insulam deportasse quendam clarissimum iuuenem conuictum, quòd inuentus esset arculam deponere in templo, ibique hominem includere, qui post clausum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se iterum in arculam referret. Cæterum & in hoc crimine habetur ratio rei substractæ, num sit sacra eucharistia, vel sacramenta alia, an res aliæ. Item temporis, ætatis, sexus, & aliorum, quæ in criminibus puniendis discutiuntur [o]: quæ in hac hypothesi sacrilegij
4 prosequitur Nicolaus Boërius [p]. Neque alienum erit à iudice perpendere exempla maiorum in hoc vindicando crimine. Proinde ex priscorum gentilium legibus seligam quoque aliquas de sacrilegis. Et primùm illam adferã Platonis [q], in eum qui nefaria cupiditate & die tractus, & nocte excitus, inquit, templa vt furetur petit. (quem non putabat fore vnquam ciuem optimè educatum) *Qui deprehensus*, ait lex, *in sacrilegio fuerit, si seruus peregrinusúe erit, in facie ac manibus calamitate ipsius literis inusta, verberatus prout iudicibus videbitur, nudus extra fines pellatur: fortè enim supplicio continentior factus, euadet denique melior. Si verò ciuis quispiam aliquid tale in Deum, aut in parentes, aut in patriam perpetrare, & ad maximam iniuriam animum induxisse deprehendatur, hunc iudex, quia ex puero benè doctus educatusq́, à maximo scelere non abstinuit, sanari non posse existimet. Pœna huic mors malorum minimum: vituperatus autem, vt exemplo alios*
5 *iuuet, extra fines perdatur.* Hæc plato. Apud Græcos [r] omnes, communi
6 lege sancitum est, vt insepulti abiicerentur sacrilegi omnes. Philippus Macedonum rex [s], in bello sacro contra Phocenses victor, ducem Phocensium Onomarchum suspendi iussit, alios vt sacrilegos demergi fecit.
7 Alexander Magnus [t], in Olympicis ludis per præconem significari fecit, omnibus exulantibus, præter sacrilegis & homicidis, reditum in patriam sibi cõ-
8 cedi. Senatus Romanus [v] in sacrilegũ Pleminiũ legatum Scipionis, qui thesaurũ Proserpinæ spoliauerat, eo cõsumpto ante causæ dictionẽ, teterrimo ge-
9 nere morbi, summam duplicatam Proserpinæ reddi iussit. Domitianus [x]

a l. 1. §. ius publicũ. de iustit. & iure in P. ca. ius publicum 1. di stinct.
b c. fin. de sacros. eccles. C.
c can quid ergo, 23. q. 4.
d ca. sicut qui ecclesiam. 17 q. 4.
e ca. infames, 6. q. 1.
f ca. quisquis, 17. q. 4.
g can. attendendum, ead. q.
h ca. indignè, 12. q. 2.
i c. conquestus, c. 16. de foro compet. li. 2. Decretal. titu. 2.
k can. si quis contumax, 17. q. 4.
l can. 71.
m Lucius 3. in c. cùm sit generale, c. 8. de for. compet. lib. 2. Decreta. titu. 2. l. si quis in hoc genus, C. de episc. & cleri.
n Marti. l. hac lege, l. 11. §. 1. ad leg. Iul. peculatus P.
o l. aut facta, §. 2. de pœn. in P.
p Nicol. Boër. decis. 254.
q Pla. dialo. 9. de Legib. in princip.
r Diod. Sicul. li. 16. Biblio. in 6. anno Philippi.
s idem, d. lib. anno 8. Philip.
t Idem, libr. 17. in 9. anno Alexandri. Et Gemistius Pletho, libr. 2. de gest. Græco. post pugnã Mantineam.
v Liu. libr 9. belli 2. Punici. Valer. libr. 1 c 2.
x Sueto. in Domit. c. 8.

cùm delatum illi fuisset per Diales, quendam ex libertis eius, ex lapidibus tẽplo Iouis Capitolini destinatis, filio suo monumentum parasse, iussit monumentum dirrui, ossaque & reliquias in mare proiici, & restitui lapides Sed & ex ruinis templorum templa alia ædificari piaculum visum est: iusseruntq́; patres, vt tegulæ, quæ detecta æde Iuuonis Laciniæ à Q. Fuluio Flacco summotæ erant, vt equestris Fortunæ templum ædificaretur, referrẽtur, teste Liuio [a], & Valerio Maximo [b], Lactantio [c]. Refert Ælianus historiam planè notabilẽ, 10
de puero ob sacrilegium damnato, his verbis [d], *Puer cùm auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, sustullisset, in iudicium adductus est. Iudices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero, qui cum iterum ad aurum inclinaret, plexus est tanquam sacrilegus, nec ætati veniam dederunt, sed flagitium & scelus vindicarunt.* Meminit Xenophon [e] de lege Atheniensium in sacrilegos, his 11
verbis. Τοῦτο δὲ, ὦ βούλεσθε, κατὰ τὸν νόμον κρίνατε, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς ἱεροσύλοις, καὶ προδόταις· ἐάν τις ἢ τὴν πόλιν, καὶ τὰ ἱερὰ κλέπτῃ, κατακριθέντα ἐν δικαστηρίῳ ἂν καταγνωσθῇ, μὴ ταφῆναι ἐν τῇ ἀττικῇ, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ δημόσια εἶναι. i. *Hoc autẽ si vultis*, ô Atheniẽses, *secundũ legẽ iudicate, quæ in sacrilegos & proditores lata est: si quis autẽ prodiderit, aut rerum sacrarum furtum commiserit, vt is iudicio damnatus, si sententia in eũ lata fuerit, ne in Attica sepeliatur: bona verò illius publicentur.* Alia lex in sacrilegos 12
apud Constantinum Harmenopulum [f], in hæc verba, *Qui noctu vel interdiu sacrarium ingressus, quicquam ex rebus sacris, quæ in eo sunt, extraxerit, excæcator: qui verò extra sacrarium, aut ex alio fano quippiam surripuerit, fustibus cæsus ac tonsus, relegator.* Gunctranus [g] rex Parisiorum & Galliarum, comitiis habitis cum 13
ducibus & episcopis in festo Symphoriani, sub pœna capitali sanciuit, ne exercitus vel milites sui, etiam in hostili victoria, vel itinera peragendo, in ecclesias irruerent vel spoliarent. Alexander Magnus Clearchum & Sitalcem accusatos ab indigenis pariter ab exercitu ipso, quòd templa spoliassent, veteraq́; monimenta mouissent, multaq́; alia in subditos improbè atque auarè perpetrassent, iussit occidi. Heracon à Susijs conuictus, quòd eorum templum diripuisset, etiam pœnas dedit [h]. Et Orxines, qui Persas post Phrasaortis obitũ rexerat, accusatus & conuictus quòd tẽpla & sepulchra regia spoliasset, multosque Persarum iniustè peremisset, iussu Alexandri in crucem sublatus est [i]. 14
Lucas de Penna [k] tradit in regno pœnam sacrilegij esse arbitrariam, præterquam si ecclesiæ fractæ sint manifestè violenter, aut nocte substracta sint inde dona, aut sacra vasa: nam tunc est pœna capitalis. Hanc legem regni Neapolitani esse [l] Boërius annotauit [m]. Iubet seuerius puniendum hoc esse crimen, 15
non rei sublatæ valor, sed quòd in furto eo iniuria maior, & à maiori proficiscatur iniquitate: nõ habita ratione rei substractæ, sed temeritatis & audaciæ. Ita Menalopum Calistratus accusabat, quòd tẽpli custodes decepisset, triáq; vascula è sacris minimi ponderis sustulisset. Nam qui sacra vascula parui ponderis sustulit, is quauis in re peccauit, vt author Aristoteles [n].

a Liuius, libr. 2. decad. 5.
b Val. Max. lib. 1. c. 2.
c Lactant. lib. 1. c. 8.
d Aelia. lib. 5. de var. histo. c. 16.
e Xenop. 1. ἑλλη.
f Const. Harmen. lib. 6. Prompt. iur. c. 5.
g Greg. Turonen. li. 8. histo. Franco. c. 30.
h Arria. lib. 6. de expedit. Alexan.
i idem, in d. li. in fine.
k Luc. de Pen. in l. 1. vt ordo dig. serue. lib. 12. C. titu. 8.
l titul. de cri. sacril. multæ sunt leges, in legib. Neapolitã.
m Boër. decis. 254. num. 13.
n Aristot. 3. Rhetor. ad Theod. c. 14.

Vindictæ diuinæ in sacrilegos exempla. Caput 16.

1 *Sacrilegorum vindicta sumitur à Deo. Et plura de eo exempla. nu. 2. 3. 4. 5.*
4 *Morbus hæreditarius Theylas dictus ob sacrilegium.*
6 *Pestis immissa exercitui ob sacrilegium.*
7 *Sacrilega in vindictam diuinam facta meretrix: alia incendio vsta.*
8 *Aurum Tholosanum infœlix sacrilegium. Et 12.*

9 *Sacrilego*

9 Sacrilego manus diuinitus excissæ.
10 Brennus sacrilegus sibi manus intulit.
11 Artaxerxes Ochus felibus post necem expositus, vt sacril egus.
13 Gundericus rex Vandalorum sacrilegus dæmone necatus.
14 Alphonsus 7. Hispaniarum rex à dæmone quoque raptus.
15 Templis hostes ethnici nec iniuriam nec rapinam inferebant.
16 Sacrilegi à dæmonibus in vltionem cruciati.
17 De pœna Dagoberti, Caroli Martelli regum Galliæ. & aliorum rerum ecclesiasticarum raptorum. nu. 18. 19. 20. & 21.

1 PHALLARIS [a] conquestus de interceptione pecuniæ, quam suo Deo mittebat, minatur Messeniis sacrilegis & suam & [a Phallar. episto. 66. ad Messenios.]
2 Dei futuram vindictam. Hesiodus [b] fingit vltionem diuinam in sacrilegum Ceycem, post mortem eius contigisse, aitq; illius sepulchrum anteà omnibus venerabile, obscurum redditum ab Anauro flumine imbre hyemali exundante. Et addit. [b Hesiod in Asride, seu scuto Herculis, in finalib. versib.]

τὼς γάρ μιν Ἀπόλλων
Λητοΐδης ἤνωξ, ὅτι ῥα κλειτὰς ἑκατόμβας
ὅστις ἄγοι Πυθοῖδε, βίῃ σύλασκε δοκεύων. id est,

Ita enim Apollo
Latonæ filius iussit, propterea quòd inclytas Hecatombas
Quicunque portaret Delphos, eum vi spoliabat insidiatus.

3 Meminit Diodorus Siculus [c], quod Xerxes à Thermopylis discedens, parte [c Diod. Sic. lib. 11. Bibliot.]
copiarum in Delphos dimissa, mandauit, vti incenso Apollinis adyto, reposita quæque illic spoliarent. Eos autem, qui ad spoliandum vatem missi fuerãt, ad Palladis vsque prouidæ prouectos, templum repentina quadam atque incredibili nimborum vi, procellaque ventorum irruente obrutos, creberri-
4 mis cum tonitru veluti ex æthere illato fulminibus erumpentibus. Herodotus [d] narrat Scytas aliquos retrocedentes, dum essent in vrbe Palestinæ A- [d Herod. in 1.]
scalone, fanum Veneris Vraniæ depeculatos: quamobrem templi spoliatori-
5 bus, eorumque prolibus morbum immissum Theliam dictum. Fingunt antiqui [e] ob Promethei sacrilegium, quòd furatus fuerit à Ioue ignem ferula, [e Hesiod. in Theog. Horat.]
& eum hominibus communicauerit, febres, morbos, & malorum omnium
6 cohortes immissas hominibus. Narrat Dictys Cretensis [f], & Homerus [g], pe- [f Dyct. lib. 1. de bello Troiano.]
stem aduenisse exercitui Græcorum, quia Agamemnon rex exercitus ab [g Homer. Ilia. 1.]
omnibus declaratus, longius paulò ab exercitu progressus, in luco Dianæ capram pascentem imprudens religionis, quæ in eo loco erat, iaculo transfixit: nec potuisse leniri priusquam sacrilegij pœnas darentur, & author eius sce-
7 leris filiam natu maximam vicariam victimam immolasset. Ferunt [h] vxores [h Parthem. in Eroticis, c. 25. Gemistius Pletho, lib. 2. de reb. Græco. post pugnam Mantin. Diod. Sic. lib. 16. Biblio. in an. 15. Philippi.]
duas quorumdam Phocensium principum quæ duobus monilibus (vno ab Euriphile, alio ab Helena Apollini Pythio dedicatis) se exornauerant præda templi facta, hanc, quæ Helenes monile gestare ausa fuerat, corpore prostituto in contumeliam incidisse: alteram, quæ Eriphilis sumpserat, domo incensa à filio furore percito, & ipsam vnà cum domo viuam concrematam.
8 Quum oppidum Tholosanum [i] Q. Cæpio consul diripuisset, multumq; au- [i Aul. Gell. lib. 3. c. 9.]
ri in eius oppidi templis fuisset: quisquis ex ea direptione aurum attigit, mi-
9 sero cruciabiliq; exitu periit. Acer sui nominis vindex Apollo, inquit Valerius Max [k]. qui Carthagine à Romanis oppressa, veste aurea nudatus, id [k Val. Max. lib. 1. c. 2.]
10 egit, vt sacrilegæ manus inter fragmenta eius abscissæ inuenirentur. Refert & idem [l] Brennum Gallorum ducem, Delphis Apollinis templum ingres- [l idem d. loco.]
11 sum, in se manus vertisse. Quod & Iustinus scribit [m]. Ferunt Artaxerxẽ, [m Iustin. lib. 24.]
qui etiam Ochus cognominatus est, post sacrilegia multa commissa, à Bagoa eunucho necatum, felibus proiectum fuisse, sepultum autem in eius locum

a Aelia.lib.2.de var. histo.c.8.
b Iustin.lib. 32. histor.
c Francis. Tarapha, de regibus Hispa. in Honorio.
d idem Tara. in Alphon.7.
e Polyb.in 5.
f idem d.loco.
g Grego.Turon. lib. 3.de gest.Franc. c. 11.
h idem,lib.7.c.5.
i Tritem.in Breuia. histor. Francis. in 51.rege.
k in fine Breuiarij.
l Petrus venerabi. abbas Cluniac.lib. 2.de miracul.

alium, & regiis monumentis traditum, Aelianus [a]. Scribit Iustinus [b], *Bello* 12
à Gallis duce Brenno infæliciter aduersus Delphos gesto, in quo maiorem vim numinis, quàm hostium, inquit, *senserant, ex illis amisso Brenno, quosdam antiquam patriam repetiisse, Tectosagesq́; cùm etiam Tholosam antiquam patriam venissent, comprehensos pestifera lue, non prius sanitatem recuperasse, quàm aruspicum responsis moniti, aurum argentumq́; bello sacrilegiisq́; quæsitum, in Tholosensem lacum mergerent. Quod omne magno post tempore Cæpio Romanus consul abstulit. Fuere auri, pondo centum decem millia: argenti, pondo quinquies decies centum millia. Quod sacrilegium causa excidij Cæpioni, exercituiq́; eius posteà fuit. Romanos quoque Cymbrici belli tumultus, velut vltor sacræ pecuniæ insequutus est.* Hæc Iustinus ex Trogo. Gundericus rex 13
Vandalorum, capta Hispali, quæ nunc Senilla vocatur, quum impiè elatus, manus in ecclesiam eius ciuitatis extendisset, mox Dei iudicio à dæmone correptus, interiit [c]. Alphonsus 7. rex Hispaniarum eius nominis, etsi 14
bellicosus, in rebus tamen diuinis negligentior: nam sæpè equos in ecclesiis, velut in stabulis habebat. Ideoque, vt fertur, cùm Fragam oppugnaret, anno regni sui 20. iudicio Dei repentè occisus, nec mortuus nec viuus apparuit, absque liberis anno Domini 1126 [d]. Fuit antiquis ethnicis ferè semper 15
veneranda religionis maiestas, atque ideò & à templis, & eorum numinum imaginibus & rebus abstinentissimi etiam inter hostes: vt Aetholi in templo Iouis Dodonęi, porticus quidem omnes demoliti sunt, quæ maximo studio atque impensa adhibita fuerant deiecerunt, superiora concremarunt, reliqua mœnia funditus eruerunt, euerterunt statuas numero vltra duo milia, quamplurimas etiam fregerunt: attamen ab iis abstinuerunt, quæ vel figuras, vel inscriptiones Deorum suorum habebant [e]. Alexāder Magnus, quamuis ira eius in Thessalos incruduisset, non tamen vsque adeò indignatio eius processit, vt quicquam in templum immortalium committeretur: quin potius omnem curam & studium adhibuit, ne qui vel inuiti aliquomodo fana violarent. Idemq́; cùm in Asiam transiisset, vt Persas malè meritos de Græcis vlcisceretur, de hominibus quidem dignas rebus ab iis patratis pœnas sumpsit, à templis verò prorsus abstinuit: quanquam Persæ circa hanc partem maximè in Græcia deliquerant [f]. Cùm nonnulli ex militibus regis Theode- 16
rici, qui depopulabatur Aruernam vrbem, ad basilicam sancti Iuliani peruenissent, confregissent ianuas, & seras remouissent, resque pauperum, quæ ibi fuerant aggregatæ, diripuissent, authores scelerum ab spiritu immundo correpti sunt, infestisq́; dentibus propriis se lacerantes clamabant, Cur nos sancte martyr sic crucias [g]. Idipsum contigit pari de causa Gunthrani regis Gall. militibus [h]. Dagobertus Galliæ rex fassus est, se raptum ante thronum diuinæ 17
maiestatis, & à tutelaribus diuis & martyribus ecclesiarum acerbè accusatū, de rebus ecclesiasticis per rapinam distractis, quod cùm non ausus fuisset pro conscientia defendere, fuit à proprio patrono D. Dionysio defensus, qui fusis ad Deum pro eo precibus, pœnitendi tempus obtinuit. Et proinde vouit & construxit monasterium in loco, qui dicitur de Vuisemburg. &c. vt est apud Tritemium [i]. Idemq́; refert [k], visam animam Caroli Martelli, regis etiam 18
Gallorum, deportari ad inferos, quòd multas ecclesias spoliasset, dum bellis inimicos persequeretur. Refert Petrus abbas Cluniacensis [l], Matisconen- 19
sem comitem quendam, qui tyrannicè ecclesiæ bona occuparat raptum die solemni à dæmone, qui forma equitis cum equo nigro ingressus domum, eum extraxit inuitum, & equum iussit conscendere, quo sublatus in aërem, clamans, succurrite ciues, nunquam posteà comparuit: ostiumq́; quo egressus erat, obturatum in rei memoriam. Quod cùm Ogerius Guillelmi comitis procurator, ob aliquam reipublicæ necessitatem vellet reserare, & qui operas locauerat cœpisset demoliri, statim eundem iterum à dæmone correptum, & in aërem eleuatum, posteà collapsum & collisum, manu qua opus demoliri tentauerat confracta. Eoque miraculo perterritos ciues in

per

perpetuam rei memoriam iussisse eum locum occludi, comitisq; filium Ouidonem nomine cum triginta militibus Clunacum venisse, & religionis habitum suscepisse. Anno Domini 891. cùm Northmani oppidum D. Audomari inuasissent, & duodecim ex illis templum diui Bertini spoliare conarentur, subitò omnes ad vnum luminibus capti sunt, vt scribit Meyerus[a]. Scribit Paulus Aemilius[b], Cabillonensem etiam comitem ecclesiis infestũ, dum frequenti procerum conuiuio epularetur, ab ignoto quodam equo pro foribus sedente euocatum exiisse, coactúmq; è vestigio conscendere, è cõspectu procul raptum, nec deinceps vspiam apparuisse.

a Meyer. lib. 2. annal. Flandriæ.
b Paul. Aemil. lib. 5. histor. Franco. & in Ludouico iuniore.

De quibusdam sacrilegiis alterius generis. Caput 17.

1 *Indulgentiarum fictitiarum quæstores, vt sacrilegi puniuntur.*
2 *Religionis prætextu cœtus illiciti fieri non debent.*
3 *Philippi imperatoris sacrilegium vindicatum diuinitus.*
4 *Ecclesiastica bona vsurpantes, pauperes fiunt.*

1 FVRTVM quod velamento pietatis fit, ad sacrilegium pertinere non inepte dicemus, & extra ordinem puniri, vt quæstores illi indulgentiarum fuco, quas non habent, ex concilio
2 Viennensi puniuntur[c]. Voluit & Vlpianus[d], sub prætextu religionis, vel soluendi voti, cœtus illicitos fieri non debere. Vereor ne res inter nos tam pessimè succedant, quòd velamento pietatis vel alio fuco, ecclesiasticæ res à pauperum destinato vsu, ecclesiis eripiuntur: quomodocumque enim hoc excusetur, verè tamen
3 sacrilegium videtur, & Dei iram prouocat. Referam exemplum Philippi imperatoris, qui successit in imperio Henricho 6. fratri: is enim cùm deficerent pecuniæ, quibus præberet salaria militibus, primus cœpit distrahere prædia, quæ Fridericus pater acquisierat in Alemania: deinde cuilibet Baroni seu ministeriali villas seu prædia rusticana, seu ecclesias sibi proximas obligauit. Quamobrem pluribus ideò ecclesiis diuexatis, excommunicatus fuit ab Innocentio 3. Tandémq; sub gladio tyranni cecidit, vt scribit Abbas Vr-
4 spergensis[e]. Experti sunt plures principes in Gallia, & Germania, quantum posteris nocuit ex adipe ecclesiæ, domus paternas & proximorum ditasse. Ad tempus quippè modicum durarunt hæ sacrilegæ ex abbatiis & episcopatibus compilatæ opes, & cum istarum ruina propriæ quoque euanuerunt: & qui istis vsi sunt, vel eorum filij miserè perierunt, vtplerumque. Quamuis enim sacrilegi ab hominibus non plectantur, non possunt tamen Dei effugere iudicium, vt proximo capite docuimus. Sunt hodiè tot illustrium virorum successores pauperrimi, & ferè errones & mendici, dicam & audacter prædones & latrones effecti, quòd ecclesias spoliarunt, & breui tempore cum illis & sua amiserunt, quæ maiores virtute parauerant & reliquerant. Et malè parta cùm malè dilabuntur, benè parta, sed à malè partis polluta, secum cõmunione pertrahunt.

c clem. 2. per totam de pœnis ap. Clé. & c. cùm ex eo, eod. apud Gregor.
d Vlp. in l. 2. de extraord. crimi. lib. 47.
e Abbas Vsperg. in Chronico.

De

De pœnis quasi sacrilegij. Cap. 18.

1 Sacrilegus habetur, qui infert iniurias ecclesiæ, aut eius ministris. Item occupans prædia ecclesiastica. Item qui mandata principum contemnit: & de eorum pœnis. & 2. & 3.

QVI proruperit in ecclesias catholicas, & ipsis sacerdotibus, 1
& sacri cultus ministerium prębentibus intulerit iniuriam, vt sacrilegus capitali supplicio damnatur ab Archadio & Honorio CC[a]. Quorum sententia translata inter summorum pontificum sanctiones[b]. Accedit quippe hoc crimen crimini læsæ maiestatis[c]. Qui occupant vel inuadunt prædia di- 2
uinis vsibus destinata, vt sacrilegi quoque excommunicantur[d], donec restituant: & vltrà, ex aliquibus legibus in quadruplum[e], ex aliquibus in decuplum puniuntur[f]. Qui mandata principum non exequuntur, & crimen 3
hoc admittunt sacrilegij[g]. Quamobrem pœna adiicitur, quæ distinguenda, num negligantur mandata principis, an verò contemnantur. Multum enim inter hæc interest[h]. Quod si negligantur, an illa mandata magni ponderis sint, & iacturam reipub. inferant, an non: nam illis non solùm iactura bonorum, sed & vltimum supplicium imminet[i]: istis lenior pœna & arbitraria[k]. Quòd si contemnat quis iussa principum superbè, incidit in legem Iuliam maiestatis, & pœnam experitur vltimi supplicij[l]. Et si ecclesiasticum superiorem contemnit, anathemate feritur.

a l. si quis in hoc genus. l. 10. de episc. & cler. C.
b ca. in primis, §. si quis, 2. q. 1.
c ca. si quis suadente, 17. q. 4.
d ca. nulli liceat, ca. quicunq;, ca. prædia, 12. q. 2.
e ca. in antiquis, ca. si seculi, 12. q. 2.
f ca. in legibus, 12. q. 2.
g l. 1. vt or. dig. ser. lib. 12. C. tit. 1.
h vt not. in ca. quis autem. 10. dist. glo. in ca. metropolitanum, in ver. ex contemptu, 2. q. 7. Luc. de Pen. in l. 1. in ver. contempserit, de priuil. eor. qui in sac. pal. milit. lib. 12. C.
i vt in l. 1. §. fi. de off. præf. præt. Afr. lib. 1. C. tit. 30. l. 3. § in bello, & l. omne delictum, §. contumacia, de re milit. P.
k l. 1. de thesau. lib. 10. C. l. sanctio legum, de pœn. in P. Luc. de Pen. in d. l. 1. vt ord. dignit. seru. C.
l ca. absit, 11. q. 3.

De lege Iulia peculatus. Cap. 19.

P. lib. 48. tit. 13. C. lib. 9. tit. 28.

1 Peculatus crimen accedit ad sacrilegium, & quid sit.
2 Pecunia publica in alios vsus, quàm destinata est, non debet impendi. Nec ab administratore reipub. mutui sibi debiti nomine retineri possunt. eod.
3 Peculatus crimine qui teneantur.
4 Peculatus pœna qualis, & quæ imponenda sit, & 6.
5 Hæredes iudicio peculatus defuncti conueniri possunt.
7 Peculatus pœna in Gallia.
8 Populus cogit euomere quæ quæstores intercipiunt.
9 Peculatus crimen post quinquennium non obiicitur.
10 Peculatus socij tenentur, qui ministerium præbent eadem pœna.

SACRILEGII instar est & peculatus, pecuniam sacram, reli- 1
giosam, publicam auferre, vel intercipere, vel in rem suam conuertere: aut facere quò quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat. Aut in æs, aurum, argentumúe publicum quid indere, immiscereúe: aut facere scienter dolo malo vt quid indatur, immisceaturúe[m]. Addēdo quippe metallo aliud quod deterius illud faciat, furtum infertur vtilitati publicæ[n]: vt in falsa mo

m vt ait Vlp. l. 1. & l. sacrilegij, l. 9. §. fin. ad leg. Iul. pecul. P. §. item lex Iulia peculatus, de publ. iudi.
n l. lege Cornelia, l. 9. ad leg. Cor. de fals. in P.

moneta dicemus. Sicuti ij, qui cùm monetam publicam operantur, sibi ex-
trinsecus cudentes, furtum & peculatum admittunt [a]. Peculatum Labeo
definit, pecuniæ publicæ aut sacræ furtum, non ab eo factum, cuius pericu-
lo fuit [b]. Ad pecuniam fiscalem, & ciuitatis Romanæ scilicet hoc crimen
pertinere posse Martianus tradit [c]: quia alicubi legamus, proprissimè accipi
publicum, quod ad statum rei Romanæ tantùm pertinet [d]. Nec pro furto pe-
cuniarum aliarum ciuitatum datur peculatus iudicium, sed furti [e]: quamuis
quæ ciuitatis dici possint publica aliquando [f]. Cicero [g], *Sestertium septies mil-
lies auertisse Antonium pecuniæ publicæ iudicauistis: num fraude poterit carere pecula-
tus?* Et rursum [h], *Vectius frater tui quæstoris, impudentissimum tuum furtum, cer-
tissimúmq; tuum peculatum: nam quo alio nomine, pecuniæ publicæ fœneratio est ap-*
2 *pellanda*? Prohibetur iure, ne mutui interuentione opposita, pecuniam pu-
blicam quis inuadat, vel conetur inuadere [i]: quia pecuniæ publicæ ad alias
necessitates, quàm ad eas, ad quas destinatæ sunt, non sunt impendendæ [k].
3 Qui nomine fisci fiscales pecunias, simulans se fisci creditorem acceperit,
peculatus reus etiam est [l]. Et quia fides ærarij & rationes ex tabulis pendent
vtplurimùm, qui tabulam æream, leges continentem vel formam agrorum,
ex qua census præstandus dignoscebatur [m], refixerit vel immutauerit, vel ta-
bulas publicas induxerit, vel deleuerit, est reus quoque peculatus [n]: quiúe
in tabulis publicis, minorem pecuniam, quàm quid venierit, aut locauerit,
scripserit aut quid simile admiserit [o]: qui prædam ab hostibus captam surri-
puit [p], qui aurum ex metallo extraxerit illicitè, & conflauerit [q], qui perfora-
uerit muros, scilicet vbi pecunia publica est, vel inde aliquid abstulerit [r].
4 In imponenda huic crimini pœna, iudex animaduertere debet rei conditio-
nem, qualitatem personæ, tempus, ætatem, & conditionem, & iuxta illa vel
mitius, vel seuerius punire [s]. *Peculatus pœna*, inquit Vlpianus, *aquæ & ignis in-
terdictio, in quam hodiè successit deportatio* [t]. Hanc capitalem pœnam dixerunt
CC. Honorius & Theodos. vt ait glo [v]. qua subdi iubent iudices, qui tem-
pore administrationis publicas pecunias substraxerunt [x], cum eorum admi-
nistris & consciis. Verumtamen Iustinianus, ab illa capitali, deportationem in
hoc crimine ratione personarum distinguit [y]. Val. & eos, qui ab arcariis &
tabulariis, officiisq; rationum fœnebrem pecuniam sumpserunt, quadrupli
pœna damnant [z]. Pœna quippe illa est ferè iis indita, qui fraudem fisco fa-
ciunt [a]: triplum autem pœna tantùm, & simplum res est [b]. Pœna hæc vltra
criminalem imponitur [c]. Gratianus & Theodo. CC. eos, qui aurum ex æra-
rio principis priuatis commodis profuturum acceperint occultè, aut spon-
sionis, aut cautionis fide, sine eiusdem principis authoritate: abbatis bonis
omnibus perpetuæ deportationi subdit, & eos qui dederint, capitali sen-
5 tentiæ [d]. Sed & illud singulare, vt contra hæredes hoc iudiciũ exerceatur
6 peculatus [e]. Iulius Paulus, lib. 5. Recep. senten [f]. *Si quis fiscalem pecuniam at-
trectauerit, surripuerit, mutauerit, seu in sucs vsus conuerterit, in quadruplum eius*
7 *pecuniæ, quam sustulit, condemnetur.* Papus [g] testatur, pœna capitali vltimi
supplicij aliquando animaduersum in Gallia in quæstorem, qui pecunias
regias interuertisse accusabatur, interdum & exilio cum pœna nummaria.
Constitutio Francisci [h] eius nominis Galliæ regis primi extat, qua statuitur
crimen peculatus à quacunque persona fuerit admissum, confiscationem
corporis & bonorum habere. Atque si is, qui admiserit, ex nobilibus geni-
tus fuerit maioribus, eum vltra prædictam pœnam, ignobilem declarandum,
eiúsque ab eo descendentes in posterum, siue masculi siue fœminæ sint.
Certè non posset esse satis grauis pœna in has hirudines, quibus cùm pecu-
niæ publicæ sæpè ex lachrimis prouincialium & sanguine conquisitæ, com-
missæ sunt, ad principem exportandæ, vel in vtilitatem publicam expenden-
dæ, ipsi sibi retinent, artibus & fraudibus sibi conseruant, & ex multorum
pauperum nece oppiparas & magnificas comparant opes, idq; breui tempo-
re: &

a l. sacrilegij, l. 6. ad leg. Iul. pecul.
b d. l. sacrilegij, l. 9. eod.
c l. 4. § fin. eod.
d Caius, in l. eum qui vectigal, l. 16. de verb. sig. Vlp. l. 1. § huius studij, de iust. & iure, §. huiusmodi, eod. ap. Iustin.
e l. ob pecuniam, l. 83. de furt. P.
f l. inter publica, de verb. sig.
g Cic. Philip. 12.
h idem, act. 5. in Verrem.
i l. 1. de his quæ ex publ. collat. illata sunt nõ vsurp. lib. 10. C. tit. 73.
k l. fin. C. eod. tit.
l l. sacrilegi, l. 9 §. Labeo, ad leg. Iul. pecul. P.
m l. forma censuali, de censib. in P.
n Venul. l. qui tabulam, l. 8. eod. tit.
o l. hac lege, l. 12. eo.
p l. is qui, l. 13. eod.
q l. sacrilegi, l. 6 §. fi. eod. tit.
r l. qui perforauerit, l. 12. eod.
s l. 6. ad leg Iul. pecul.
t l. 3. eod. in P.
v glo. in l. vni. de cri. pecul C.
x d. l. vni. & §. item lex Iulia, de publ. iudic. apud. Iusti n.
y in §. item lex Iulia pecul. eod.
z l. 1 de his qui ex pub. ratio. mutu. pecu. accep. lib. 10. C. tit. 6.
a l. quisquis, l. 46. §. fin. de iure fisc. lib. 49. P. tit 14.
b l. vni, pœn fiscal. credit antec. lib. 10 C. tit. 7.
c l. is qui, l. 14. & l. sacrilegi, l. 6 § fin. ad leg. Iul. pecul. P.
d l. 2. de his qui ex publ. ratio. mutu. pecu. accep. lib. 10. C.
e l. fi. ad leg. Iul. pecul. in P.
f Iul. Paul. lib. 5. Rec. sent. tit. 29
g Pap. lib. 22. Rhapsod. arresto. tit. 2. ar. 1.
h Constit. Franc. 1. *sur la reddition des comptes.*

re: & eò liberius, quò impunitas nundinatione redimitur. Sed cauere debent tamen, ne princeps liberatus grauioribus negotiis in illos oculos conuertat, & rationes reposcat, & pingues iubeat necari, vt vomant quæ malè digesserunt. Meminerint si sapiant quod apud Aristophanem[a] de istis furibus pecuniæ populicæ loquitur verè populus. 8

σκέψασθε δέ μ' εἰ σοφῶς	id est,	*Considerate autem me si sapienter*
αὐτοὺς περιέρχομαι		*Ipsos circumuenio,*
τοὺς οἰομένους φρονεῖν		*Hos putantes sapere*
καὶ μ' ἐξαπατύλλειν		*Et me decipere.*
τηρῶ γὰρ ἑκάστοτ' αὐ-		*Obseruo enim semper ipsos:*
τούς: οὐδὲ δοκῶν ὁρᾶν		*Neque apparens videre*
κλέπτοντας, ἐπὶ τ' ἀναγ-		*Furantes, posteà cogo*
κάζω πάλιν ἐξεμεῖν,		*Ipsos euomere.*
ὅσ' ἂν κεκλόφωσι μου		*Quæcumque furati mei fuerint*
κημὸν καθιμῶν.		*Cadum*, (id est, cistâ in quam calculos Iudices mittebant) *deponens.*
Et paulò antè,		
κλέπτοντά τι βούλομαι	id est,	*Furantémque volo*
τρέφειν ἕνα προστάτην:		*Nutrire vnum præstantem,*
τοῦτον δ' ὅταν ᾖ πλέως		*Hunc autem quando fuerit plenus*
ἄρας ἐπάταξα.		*Eleuans percussi.*

9 Placuit at Venuleio iurisc[b]. peculatus crimen post quinquennium admissum obiici non posse. Voluerunt tamen Cæsares[c] eos, qui ministerium istis ad- 10 hibuerunt, & pecunias acceperunt, pari pœna plecti.

[a] Aristoph. in equitibus.
[b] l. peculatus crimē, l. 7. ad leg. Iul. peculat. in F.
[c] L. 1. §. 1. de crim. pecul. C.

De lege Iulia de residuis. Cap. 20.

1 *Lex Iulia de residuis peculatus instar, & quid ab eo differat.*
2 *De Residuis crimen in quo consistat. Qui teneatur, & nomine eius condemnentur hæredes.*

Lex Iulia de residuis, accedit ad peculatum: verùm vt non tam graue scelus est, retinere rem ex iusta causa & voluntate domini anteà possessam, quàm à domino studio furandi extorquere. Sic grauius visum, pecuniam publicam furari vel interuertere dolo & fraude, quàm voluntate publica alicui commissam, vt in alios vsus expenderetur, retineri ab eodem pro parte vel omnino. In quo consistit crimen de residuis, scilicet pecuniis non expensis retentis, nec in eum vsum, in quē delegatæ erant, consumptis[d]. Tenetur & ea lege is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam acceperit, aliaúe ex causa, pecunia publica resedit[e]. Ad debitores autem Reipub. qui pecuniam fisco debitam retinent, non pertinet[f]. Pœna huius criminis est amplius tertia parte quàm debeatur[g]. Quare quia agitur de pecunia, habet iudicium hoc publicum locum & in hæredes[h].

[d] l. 2. & l. 4. §. sed & qui, ad leg. Iul. pecul.
[e] l. 4. §. lege Iulia, eod.
[f] Labeo, l. cum eo autem, l. 10. ad leg. Iul. pecul. F.
[g] l. 4. §. sed & qui, eod.
[h] l. fi. eod. tit.

De sacrilegio violationis asylorum: & de asylis, quæ Galli dicunt *Franchises.* Cap. 21.

1 *Asylorum in violatione quæ consideranda.*

2 *Asy*

2 *Asylorum ecclesiasticorum violatio ad maiestatis diuinæ crimen pertinet.*
3 *Asylum quid. Supplices ad aras vel ecclesias confugientes non violandi.*
4 *Rasio in pœnam.*
ab Asylo abstrahentis vi confugientem, quæ pœna ex vtroque iure. eod. Et 9.
5 *Supplicium confugientium ad ecclesiam apud Anglos lex.*
Crucis delatio supplicibus signum seruatæ vitæ. eod.
6 *Templum Iouis ingressus vinctus soluebatur.*
7 *Templum ingressi immunitate gaudebant.*
8 *Asyli ius quibus tantùm templis Ethnicorum concessum. Et Asylorum abusus. Et 9.*
10 *Asylum, templum misericordiæ qui primi constituerunt.*
11 *Asyli loco, statuæ Cæsarum, princeps ipse, cardinales, signa in castris, sacerdos deferens sacrosanctam Eucharistiam. Et 12. 13. 14.*
15 *Ciuitates refugij à Mose separatæ pro Asylo.*
16 *Regum domus pro Asylis.*

1 IN crimine violationis Asylorum considerabimus res, quibus asyli ius datur, & quatenus datum, an sacræ aut profanæ. Item personas, cuius generis sunt quæ eo confugiunt. Subinde facta seu actiones, ob quas quis ad Asyla confugit. Ad crimen læ-
2 sæ maiestatis pertinet, ad sacrosanctas ecclesias confugientes inuitos abducere ex lege Honorij & Theodosij CC.[a] & ad sacrilegium quoque. Sic enim etiam sensit Agesilaus. Nam victis Atheniensibus & Bœotijs apud Coroneam per eum, cùm quidam eorum in templum Mineruæ confugissent, ante tulit iræ religionem, & eos vetuit violari. Item & apud Barbaros prædicabatque mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus Deorum nocuissent, aut non grauioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quàm qui fana spoliarent, vt ait Aemilius Probus[b], &
3 Xenophon[c]. Est enim ecclesia inter asyla sanctiora, dicitur namq; ἄσυλον, locus à prædatione immunis, cui periculum non est ne præda fiat: quem spoliare nefas est, à violentia tutus & sacrosanctus. Quamobrem & asyla templa dicta, vt apud Liuium[d], *Ea religione, & eo iure sancto, quo sunt templa, quæ asyla Græci vocant.* Asylũ, sacros terminos, quibus seruis esset securitas, dixit Iulius Pollux[e]. Et Euripides innuit[f],

ἔχει γὰρ καταφυγὴν, θὴρ μὲν πέτραν: id est, *Habent confugium, fera quidem ad petram:*
δοῦλοι δ' ἐς βωμοὺς θεῶν: πόλις δὲ πρὸς πόλιν *Serui autem aras Deorum, Idolorum: Ciuitas*
ἔπτηξε χειμασθεῖσα. *autem ad ciuitatem confugit*
Tempestate exagitata.

Et in templa confugientes, venia & miseratione dignos docet Virgilius, dum ait[g],

Cunctis nam lecti nauibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

Ita & supplices orantes aras tenebant, vt innuit idem[h] dicens,

Talibus orabat dictis, arasq; tenebat.

Erant templa eius venerationis, vt quòd eò illatum esset, violari nefas esset: vnde asyla sine prædatione. Vocant namque σύλην prædam, & spolia. Proinde confugientes ad ecclesias euelli inde iure communi propter loci religionem inuiti non possunt, vt ait Leo Cæsar[i]. Refert Suidas[k], Eutropium Archadij imperatoris cubicularium, omnis generis facinoribus plenum, cùm vellet etiam eos qui ad templa confugissent comprehendere, legẽ promulgasse, qua concederet etiam eos vel ab aris extrahi. Sed ea lege vix promulgata, eum vltionẽ crudelitatis fuisse consecutum: nõ enim multò post imperatore offenso, in templum fugit sub altari iacẽs, inde abstractus noctu, capite truncatus fuit. Quod & Nicephorus Calisti scribit[l]. Theod.

a l. 2. de ijs qui ad eccl. conf. confug lib. 1. C. tit. 15.
b Aemil. Prob. in Agesilao.
c Xenop. in Agesil.
d Liui. lib. 35.
e Iul Poll. lib. 1. Onomast. c. 10.
f Euripid. in Supplic. act. 3.
g Virg. Aeneid. lib. 1.
h Virg. 6. Aeneid.
i Leo, in l. præsenti, l. 5. de ijs qui ad ecclesi confug. C.
k Suid. in Eutropio.
l Nicep. Cal. lib. 13. cap. 4.

& Valentin.[a] legem hanc immunitatis ecclesiæ constitutione firmarunt, at- 4
que pro Asylo omnia, quæ ecclesia continentur, vsque ad extremas fores ec-
clesiæ cōstituerunt confugientibus eò sine armis. Statuta & pœna, vt qui pro-
pria authoritate confugientem auulserit, extraxeritúe, verberibus affectus, ra-
susque relegetur. Cuius meminit Constantinus Harmenopulus[b]. D. Augu-
stinus ad Bonifacium[c], eum qui hominem ad ecclesiam fugitiuum rapuerat,
punit primùm, ne eius oblationes à clericis susciperentur, dehinc communio-
nem interdixit, donec pœnitentiam egisset. Gelasius[d] reo eiusdem criminis
ecclesiarum omnium inhibet ingressum: ex concilio Hilerdensi[e] segregatur
quoque ab ecclesia. Concilium Triburiense[f] pœnam arbitrio committit epi
scopi, & vltrà multam statuit nongentorum solidorum. At Toletanum[g] 12.
asylum ecclesiæ extra ecclesiam etiam constituit intra 30 passus, vtque non
inde extrahantur serui confugientes à dominis, nisi præstita cautione, quòd
eis iniuriam non inferrent ob eam causam. Quod & aliorum aliis constitu-
tionibus cauetur[h]. Gothi ea pietate fuerunt, vt nullos omnino violarent, qui
securitatem à templis Deo dicatis inuocarent[i]. Refert Nicephorus Calisti[k],
vindictam diuinam in violatores asyli. *Cùm quidam*, inquit, *serui ab heris malè
tractati, ad ecclesias confugissent, neque hinc euelli possent, turbantes clericos vnum cleri-
cum occiderunt, & posteà seipsos: quo tempore cœpit error Nestorij, quidamq́ poeta mali
ominis illud factum ijs iambis prædixit.*

σημεῖα καὶ γὰρ ταῦτα γίγνεσθαι φιλεῖ
ὅταν τι ναοὺς καταισχύνῃ μύσος. id est,
Consueuit omen triste afferre, sanctius
Si fortè templum polluat piaculum.

Apud Anglos Edoardus 2. eorum rex legem sanciuit, quæ hodiè seruatur, 5
vt quoties quis delicti reus ad templum confugeret, in perpetuum exilium
eat intra quadraginta dies & 12. horas (eo enim temporis spatio se æstus O-
ceani ex alto incitat) nec aliam pœnam patitur, excepto quod vsque ad litus
crucem manu gestat, veluti signum seruatæ per religionē vitę, authore Poly-
doro Virgilio[l]. Est sanctio inter cerimoniales flaminis Dialis, vinctum si ędes
flaminis introissent, solui necessum esse, & vincula per impluuium in tegulas 6
subduci, atque inde in viā foras dimitti[m]. In legibus Langobardorum, & in 7
capitularibus Caroli Magni[n], statuitur his verbis, *Si quis ad ecclesiam confu-
gium fecerit, in ipso atrio ecclesiæ pacem habeat, nec sit necesse ecclesiam ingredi: &
nullus inde per vim eum extrahere præsumat, sed liceat ibi confiteri quid fecit, & inde
per manus bonorum hominum, ad discussionem in publicum perducatur.* Demetrius
rex ad Iudæos scribens, *Quicunque*, inquit[o], *confugerit in templum, quod est Hie-
rosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in omni negotio dimittantur: &
vniuersa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant.* Apud Ethnicos priuilegium 8
asyli, quo quis extrahi inde non posset, non omnibus tēplis cōcessum fuit: sed
aliquibus tātū, quibus cōsecrationis lege irrogatū fuisset. Quod ex Cornelio
Tacito[p] potest elici, dū scribit, sub Tyberio Cæsare increbuisse Græcas per vr
bes licentiā atq; impunitatē asyla statuēdi, quòd cōplerentur templa pessimis
seruitiorum, & eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique ca-
pitaliū criminū receptabantur, nec vllū satis validum imperiū erat coercēdis
seditionibus populi, flagitia hominū vt ceremonias Deûm protegētis, & ideo
placitū, vt ciuitates mitterēt iura, & legatos &c. Addit Suetonius[q], Tyberiū
aboleuisse omne ius moremq; asylorū, qui vsquam erant. Conseruabant autē 9
omni studio posteri hoc ius, & inter sacrilegos annumerabāt, qui ab aris sup-
plices, & ad Dei tutelā fugientes dimouebant, & in eos grauiter animaduer-
tebant. Sic Atheniēses eos ciues condēnarunt vltimo supplicio, qui Cylonis
socios & ministros, qui per tyrannidē occupare arcē tentassent, ad arā Miner-
uæ factos supplices occidissent, vt refert Thucidides[r], & Plutarchus[s]. Quin
& apud Senatū Syracusiorū aliquādo obtinuit, teste Diodoro Siculo[t], in iudi
cio

[a] l. præterea, l. l. 4. de ijs qui ad eccles. confug. lib. 9. Cod. Theod. titu. 45.
[b] Const. Harmen. li. 2. Prom. & Iur. ti. 9.
[c] can. miror, 17. q. 4.
[d] ca. frater, ead. q.
[e] can. nullus clericorum, ead. 17. q. 4.
[f] can. si quis contumax, ead. q.
[g] can. diffiniuit, ead. quæst.
[h] ca. metuentes, can. id cōstituimus, 17. q. 4. l. fin. § fin. de ijs qui ad eccle. cō fug.
[i] Ioan. Magnus, lib. 23. histo. Gotho. c. 21. & 22.
[k] Nicepho. lib. 14. histor. Eccles. c. 32.
[l] Polyd. Virg. lib. 3 histo. Anglic. in Henricho.
[m] Aul. Gell. libr. 10. cap. 15.
[n] titul. de ijs quæ ad legem de clericorum occisione statuuntur.
[o] 2. Machab. c. 10.
[p] Corn. Tacit. lib. 3. annal.
[q] Sueto. in Tyberio, c. 37.
[r] Thucid. in 1.
[s] Plut. in Solone.
[t] Diod. Sic. libr. 13. Bibliot.

cio Ducetij Siciliæ patriæ proditoris,& criminis maiestatis rei ad aras supplicis,inuiolatam religionem in eo etiam esse saluumq; fore debere, quia Dei potius esset causa,ad cuius aram esset supplex : quamuis cum hostibus nulla sit diuini iuris, sacrorum religionumúe societas, & inter eos omnia sint profana,si quidem capta ab hostibus profana fiunt. Templum Palladis asylum erat, vnde nec Pausaniam ausi sunt Lacedæmonij abducere vi, & militibus ibi cinctus fame necatus est, vt ait Thucidides [a], & Diodorus Siculus [b], qui subdit & numen idcirco iratum fuisse, quòd contra fas supplex mortuus fuisset. Atque Lacedæmonas cùm Delphos Apollinem consulturi misissent, responsum accepisse, supplicem restituere oportere: atque ideo duas statuas æreas Pausaniæ extruxisse in templo Palladis consilio diu agitato. Alcibiades in Sicilia absens,Athenis reus factus,quòd sacra violasset,& capitis damnatus bonis publicatis,etsi plebiscito posteà fuerit restitutus [c].Scribit Pausanias [d] Syllam Romanum pthyriasi siue morbo pediculari interiisse, quòd Aristionem ex Mineruæ fano extractum trucidasset. Qui Tyriis [e] defendam ciuitatem,vt Deo admonente prædixerat,cùm eum populus occidere vellet,ad templum fugiens, morte liberatus est.Templum ad Palicem tutissimum præstabat confugientibus Asylum [f]. Lacedæmonij quoque templum veluti asylum venerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capite damnati salui esse consueuerant, vt ait Polybius [g]. Diognetis Milesiorum dux ausus non est violare Policritam Naxiam,ex hostibus in templo repertã, ὀ γὰρ θέμις, inquit Parthenius [h], θεμιτὸν ἦν ἱκέτην ὄσαν ἐν τῷ ἱερῷ βιάζεσθ. id est, *non enim fas erat supplicem in templo violare.* Fuit Asylum delubrum Iouis in Tanio apud Tragnios, qui habitant Pontum & Cappadociam versus, vt ait Strabo [i]. Item Ephesi Dianæ [k], in Ægyto ad ostium Nili, quod vocatur Canopicum, in cuius litore erat Herculis templum, ad quod si quis cuiuscũque hominis seruus confugiens caperet sacras notas,sese Deo tradens, nefas erat tangere [l]. Erant tamen alia loca pro asylis consecrata, vel destinata, qualem cõstituit lucum Romulus, vt scribit Dionysius Halicarnasseus [m]. Et Virgilius ita meminit [n],

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit,& gelida monstrat sub rupe Lupercal.

10 Sic postquam Hercules migrauit à vita, nepotes eius timentes insidias eorũ quos auus afflixerat Athenis, sibi primi asylum, hoc est, templum misericor-
11 diæ constituerunt, vnde nullus posset abduci,sicut docet Statius [o].Erat in statuis Cæsarum ius aliquando asyli [p], & illa statua dicta ἄσυλος ἀνδριάς: qualem
12 fuisse Tyberij statuam scribit Philostratus. Multò magis apud ipsum principem ius asyli & immunitatis est.Sic & Aesopus Crœsum regem Lydiorum,eũ absque causa occidere volentem alloquitur [q], κ'ἀγὼ γόνυ, ὦ βασιλεῦ τῶν σῶν ποδῶν ἅπτομαι, μὴ με εἰκῇ φονεύσῃς. id est, *Et ego itaque rex tuos pedes attingo,ne me sine causa occidas.* Et si in statuis id locum habet in arido, multò magis in viridi [r]. Et saltem operabitur effectum, de quo in l.præsenti, de his qui ad eccles. confug vt securè possit accedere [s].Et responsum est à Baldo,Cardinales habere priuilegium consuetudine inductum, quòd si obuient ei, qui ad mortem ob flagitia ducitur,possint huiusmodi à morte liberare Verumtamen is dicit, priuilegium esse aduersus l.addictos,C.de episcop.audi.vbi id scribit,quia lex
13 illa statuit,ne temerè vel vi flagitiosi supplicio eripiatur. In castris apud signa, tanquam apud Asyla,quis tueri olim se poterat,& à captiuitate vindicare:vnde scribit Tacitus [t]; *Planco maximè*, inquit, *quem dignitas fuga impediuerat, neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primæ religionis: illic signa & aquilam amplexus, religione se tutabatur.* Placuit antiquis [v] cõfugientẽ ad sacerdotẽ,deferẽtem sacrosanctũ domini nostri Iesu Christi corpus,liberari à carcere, in quẽ

a Thucid.in 1.
b Diod.Sic.libr. 11.
c Aemil. Prob.in Alcibia.
d Pausa.in Attic.in 1.
e Diod.Sic. libr. 17. Bibliot. anno 4. Alexan.
f idem,lib.11.
g Polyb.lib.4. histo.
h Parthe. in Erotic. cap 9.
i Strabo,lib.12.
k Idem lib.14.
l Herod.lib.2.in Euterpe.
m Dio.Halic.in 2.
n Virgi.li.8.Aeneid.
o Statius,in 7.
p Vlp.ex Lab.in l qd sit fugitiuus,l. 17. §. apud Labeonẽ, de ædi.edic.in P.l. 1.de ijs qui ad sta. confu.lib.1.C.l.2. de ijs qui sunt sui vel alie.iur libr. 1. P.titu.6.§.sed dominorum,cod. ap. Iustin.
q Maxi. Planud. in Aesopi vita.
r glo. id videtur sentire in l capitaliũ, §.ad statuas, de pœn.in P.
s Chass. in §. 5. in ver. *si vagrace*, in 18. casu euitandi mortem,tit. *de Iustices*,in consuetud. Burgund.
t Corn Tacit.in 1.
v Archidiac. in can. quæsitum, 12.q.2. cum glos. ibi posita sequitur Hosti. in summa, de immunit.eccles Ludoui. Roma. sing. 155. Ioan. Faber, in § ñ. de his qui sunt sui vel alie.iur.Chass. in §. 5. in ver *perdra la vie*, 19. casu euitandi mortem sub. *des Iustices*,

ducebatur, vel à fustigatione, pœna, & morte. Quod certè quandiu habuit locum immunitas recipiendũ fuit, in criminibus potissimùm, quæ digna sunt misericordia. Si enim altaris asylum erat, multò magis & corporis Domini erit. Sanctificatur enim inde altare, & maius digniusq; quod sanctificat, quàm quod sanctum factum est [a]. Et apud Ethnicos si quis ad verberandum duceretur, si ad pedes Flaminis Dialis supplex procubuisset, eo die verberari piaculum erat [b]. Separauit Moyses tres ciuitates [c] trans Iordanem, ad orientalem 15
plagam, vt confugeret ad eas, qui nolens occidisset proximum suum, nec sibi fuisset inimicus ante vnum vel alterum diem, vt ad harum aliquam vrbiũ posset euadere. Fuerunt pro asylis antiquis, regum domus, & refugia ad il- 16
los: nulla adhibita distinctione religionis, vel præteritæ illatæ iniuriæ. Sic Chilpericus 4. rex Franciæ pulsus regno à subditis, confugit, vt ad asylum, ad Ludouicum regem Lotharingiæ. Alphonsus rex Lusitaniæ pulsus à fratre Sancho rege Castiliæ, amicè exceptus est à Tilleda rege Granatæ, quamuis esset Mahumeticus, & ei prædictum fuisset, futurum vt posteros suos tolleret: atque his fidem refugij non auertit, & liberum fratre Sancho mortuo in regnum proprium remisit. Rex Ludouicus 11. & Carolus 8. exceperunt Zizimum, seu Gemem Turcam, imperio per Baiazetem fratrem pulsum. Themistocles confugit ad regem Persarum, ibique tutus ab omni iniuria seruatus, ob fidem regiam, quamuis soror regis vindictam ab eo reposceret, quòd Salamine filios eius occidisset. Narrat Dio Cassius [d] Tyberio impunitatem datam, quòd cadauer tetigisset Octouiani ac comitasset, cùm id esset prohibitum.

a Matthæi, c. 23. can. nihil, de consecrat. dist. 2.
b Aul. Gell. lib. 10. cap. 15.
c Deuter. c. 4.
d Dio Cass. lib. 56. histor.

In quibus non obtinuit ius asyli. Caput 22.

1 *Asylorum immunitas quibus non proficit, & asylo ecclesiarum qui non gaudeant.*
2 *Ecclesiarum immunitas quibus denegatur in Gallia.*
3 *Asyla in Gallia, Alemania, Langobardia etiam ecclesiarum meritò sublata.*

CASVS quidam excepti sunt apud aliquas nationes, vel ex more, vel ex lege: in quibus ius asyli non habeat locum, nec immunitas. Et primùm impunè licet ad ecclesias confugientes educere, si alieni à religione, quæ eo in templo colitur, sint: veluti, si Iudæi ad ecclesias confugerint [e], si excommunicati, hæretici, & alij, quos prosequitur Nicolaus Boërius [f]. 2. Olim serui, adscriptitijque coloni ab aris submouebantur, & dominis reddebantur [g]: quod posteà temperatum est [h]. Meminit Cicero [i], M. Aurelium Scaurum euocasse Romam in iudicium Periclem Ephesium hominem, quòd is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quominus è fano Dianæ seruum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret, & is author iniuriæ diceretur. Euelliq; Salomon iussit à cornu altaris Ioabum, & interfici: quia proditor maiestatis fuisset [k]. Sed & 3 lege diuina [l], & humana [m] iustum visum est atrociter delinquentes, veluti adulteros, homicidas, raptores, & id genus ab aris submoueri, ad quas confugerint, & in supplicium adduci. Etenim legis auxilio indigni sunt, qui in legem peccant [n]. 4. Extat constitutio Francisci 1. regis Gall. anni domini 1

e l. 1. de ijs qui ad ecclesias confug. C.
f Boër. decis. 319.
g l. 3. d. tit. de ijs qui ad eccle.
h l. fin. C. eod. tit.
i Cice. 3 in Verrem.
k 3. Reg. c. 2.
l Deuter. 19. Nume. 10. 35, Iosua 20.
m §. neque autem homicidas, de manda. princ. coll. 3. tit. 4.
n l. auxilium, de minor. in P. l. si fin. ad SC. Velle. C. l. 2. si minor se maio. d. ac. l. ij qui sar. ctam, de aposta. C.

domini 1539. art. 166. qua prohibentur immunitates ecclesiarum pro debitis, aliisque causis ciuilibus, vel aliis, quibus præhensio decreta est personæ. Sic & Ioannes Lucius [a], placuisse memorat senatui Parisiensi, ob æs alienum nexui corporis & fortunarum obligatum, in loco sacro comprehendi posse. 5. Denegatur immunitas ijs, qui rei sunt tributorum publicorum: ea namq; & vtilia templis sunt [b]. Item curialibus & apparitoribus quæ fiscalia intercipiunt vt statuitur in edicto Iustiniani 10. [c] 6. Non gaudent immunitate ecclesiarum sacrilegi [d], quiúe ecclesiam violarunt, & alios eo confugientes extraxerunt [e]. Non effractores carcerum, non damnati iam à iudice, neque ij qui iam comprehensi vel ab administris iudicij, vel aliis insecuti vt comprehenderentur,
3 ad ecclesias confugiunt [f]. In Gallia, & in Alemania secundum Papiensem [g], confugiens ad ecclesiam non gaudet immunitate: at Chassaneus Pictauij vidisse se gaudere cõfugientem damnatum morte testatur [h]. Placet mihi prior, & vt opinor iustior est: quia interest Reipub. delicta puniri [i], vt latè in criminum tractatione docemus generali. Nec consuetudo quæ dat occasionem delinquendi, qualis hæc, seruanda est [k]. In legibus capitularibus Caroli Magni [l], homicidæ, cæterique rei, qui per leges mori debent, ad ecclesiam cõfugientes non excusantur, nec permittitur eisdem ibidem victum præbere. Idipsum statuitur in legibus Langobardorum [m]. Sententia Philonis Iudæi [n], de iure asylorum impijs denegando, digna est quæ hîc adscribatur. *Homicidæ*, inquit, *censendi sunt, non solùm qui interimunt, sed etiam qui nihil non conantur clamq; palamq; vt interficiant, etiam si non perpetrauerint facinus. Quod si præ metu vel audacia vitijs contrarijs in templum irrumpere tentauerint, impunitatis inueniendæ gratia, prohibendi sunt: sin autem iam surrepserunt, dedendi sunt ad supplicium, cum hoc præconio, Hominibus nefarijs in fano ius asyli non deberi. Nam quisquis malum dat incurabile, inimicus est Deo. Homicida autem lædit immedicabiliter, quia occisus non potest in integrum restitui: pollutos verò inelluibili scelere abolendo nulla mora temporis, dignabimur aditu sacrarum ædium, quos nec priuata quidem domus honesti viri & sanctitatem amantis admitteret.* &c. quæ ibi copiosè & eruditè in hanc rem expenduntur.

a Ioan. Luc. lib. 3. placit. Cur. tit. 2. Plac. fin.

b § publicorum verò tributorum, de manda. princ. coll. 3. titu. 4.

c περὶ ταξεωτῶν, seu de apparitoribus præsidum.

d c. fin. de immu. eccles. c. fi. & c. conquesti, de sent. excom.

e ca. frater, & can. ad episcopos, 17. q. 4.

f de quibus omnib9 vide plures testes citatos à Boërio decis. 310. nu. 9. & 10.

g Papien. practicus, in tor. inquisit. ver. ex his.

h Chassa. §. 5. in verba, *il en perdit la vie*, 19. casu euitandi mortem rub. *des Iustices*, in consuet. Burg.

i l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. c. vt famæ, de sent. excommunic.

k l. conuenire, de pact. dotal. l. alia, §. eleganter, sol. matrim.

l cap. 8.

m titul. de reuer. eccles.

n Philo Iudæ. lib. de specialib. legibus.

De sepulchro violato. Cap. 23.

Lib. 9. C. titu. 19. Lib. 47. P. titu. 12.

1 Sepulchra spoliantes crimen sacrilegij admittunt. Et cœmiteria consecrantur à pontificibus.

Sepulchrum ædificare ex voluntate testatoris cogit hæredem episcopus. eod.

2 Religiosum locum sepultura facit.

3 Sepulchrum vnde dicatur.

4 Sepelire in vrbe non licuit Romanis, nec apud alios. Et 7. Et 8.

5 Reges Romanorum vbi sepulti.

6 Sepulti qui in vrbe Roma olim tantum: & domi etiam aliquando. 8. Et 9.

9 Sepulchrorum decreta scriptura per ecclesias facienda.

10 Sepulturæ Romæ communes aut priuatæ. Et priuatæ gentilitiæ vel familiares.

11 Sepulchri violati pœna duplex, ciuilis & criminalis.

12 Sepulchra multis modis violari dicuntur.

13 Habitare in sepulchris an liceat, & qui inhabitauerint. Et cur inhabitare prohibitum. 14. Et 15.

15 Dæmones cur frequentent sepulchra.

16 Cadauera mortuorum cur terreant solitarios.

17 Sepulchrum violatur, ossa sine licentia eorum qui permittere possunt transferendo: quando autem transferre liceat, & cuius authoritate. Et 18.

 19 Sepul

19 *Sepulchrum violatur etiam illud demoliendo, & demolientis pœna.*
20 *Sacra hostium occupatione an fiant profana. Et beneficium ab illis occupatum non amittitur ab eo qui ius habet.*
21 *Hostis cadauer spoliare præterquam armis, illiberale, auarum, & muliebre.*
22 *Polemarchus capite damnatus spoliato Cyri sepulchro.*
23 *Sepulchrorum defendendorum gratia magis pugnant Scythæ, quàm ob bona.*
24 *Cadauer elatum conspuisse capitale.*
25 *Sepultura tempore debitoris creditores non sunt audiendi exequentes debitum.*
26 *Sepulchri violati ex legibus salicis pœna.*
27 *Mortuorum cadauera quare vri, non humari cæperunt.*
28 *Sepulchrorum violatorum pœnæ. Et nu.22.24.26.*
29 *Sepulchrorum violatores quibus vitijs impellantur. Et non sepelienda ornamenta cum corporib.*
30 *Sepeliri sine loculo, & humari cur voluit Cyrus.*
31 *Sepeliri impios etiam de gente sua non passi in suo sepulchro maiores.*
32 *Sepultura qui non demandemur.*

AD crimen sacrilegij pertinere videtur sepulchrorum, & sepultorum, rerumq; quæ horum sunt, violatio [a]. Gordianus quoque læsæ religionis crimen dixit [b]. Nam quodāmodo hæc sacra sunt, & ad religionem pertinentia: & proinde designabant pontifices Ethnicorum olim, sicut & hodiè [c] nostri sepulchra: quod & Strabo [d] indicat, cùm de via Latina agit, vbi condi cineres defunctorum solebant. Docet & id Vuolphangus Lazius [e]. Et potestas cogendi ædificare sepulchrum ex mente testatorum, ad principalem & ad pontificalem authoritatem pertinet, teste Papiniano [f]. Vocat & imperator Iulianus sepulchra, aggeres consecratos [g]. Decretum, inquit Cicero [h], à Pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulchrum: quia locus publicus priuata religione non potuit obligari. Religiosum locum sepultura hominis facit, & illatum cadauer [i] in locum proprium, vel in locum alienum ex voluntate domini, non aliter [k]: vel si pluribus locis membra sepeliantur, vbi caput est [l]. Cœnotaphium, vacuum inquam mausoleum, propriè [m] religiosus locus non est. Sic Ælius Gallus teste Festo [n], religiosum sepulchrum definit, vbi mortuus sepultus aut humatus est. Et sepulchrum quoque est, vbi corpus ossaúe hominum sepulta sunt [o]. Vt & innuit Virgilius [p], 2

Grandiaq; effossis mirabitur ossa sepulchris.

Sepulchrum quasi seorsum à pulchro, ob fœtorem qui illo concluditur: veluti constat ex exprobatione, quam Phariseis Deus obiecit, *Similes estis sepulchris dealbatis*, &c [q]. Quod & firmat alibi dictum, *Sepulchrum patens, guttur eorum* [r]. 3
Et proinde etiam antiquitus vetitum lege Romanorum, in vrbe mortuos sepelire. Sic enim ait lex 12. tab. [s] *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, neue vrito.* Idipsum vetant Cæsares Diocletia. & Maximinia [t]. Et Iulius Paulus [v], *Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.* Adrianus quoque, teste Vlpiano [x], rescripsit, & pœnam statuit quadraginta aureorum, in eos qui in ciuitate sepulchrum faciunt, quam fisco inferri voluit, & in magistratus eandem pœnam qui passi sunt, & locum publicari iussit, & inde corpus transferri. Antoninus quoque Pius intra vrbes mortuos sepeliri vetuit, teste Iul. Capitolino [y]. Refert & Dio Cassius [z], anno ab vrbe condita 716. Romæ cautum edicto, ne mortui intra duo millia passuum ab vrbe cremarentur. Obseruatum idipsum non solùm in priuatis sepulchris, verùm etiam in communibus multò magis, vt ea extra mœnia essent, vt ex Horatio apparet [a], 4

a l. pergit audacia, l. 5. de sepul. viol. C.
b l. 1. C. eod.
c ca. 1. 13. q. 1.
d Strabo, in 5.
e Lazius, in præfatione commentariorū reip. Roma
f Papi. l. hæreditas. l. 53. de petit. hæred. lib. 5 P titu 3
g d. l. pergit audacia.
h Cice. 2. de legibus.
i § religiosum, de rer. diuiso. l. 2. §. prætor ait, de relig. & sumpt. fun. in P. Martianus, in l. in tantum, l. 6. §. religiosum, de rer. diuil. P.
k l. 2. de religio. & sumpt. funer. C.
l l. cum in diuersis, l. 14. eod. in P.
m d. l. in tantum, §. 6. & l. sed diui fratres, de rer. diuis. in P. Vlp. l. vel quæ patens l. 6 & l. is qui, de relig. & sumpt. funer. P.
n Festus, lib. 16.
o l. 2. & l. locum, d. titu. de relig. &c. P.
p Virg. 1. Georg.
q Matthæi, c. 23.
r Psal. 5. & ad Roma. 3.
s Cic. 2 de legib.
t l mortuorum, l 12. de relig. & sumpt. fune.
v lib. 1 recep. sentēt.
x Vlpia in l. 3 § D. Adrian⁹, de sepul. viol. in P.
y Iul. Capitol. in vita Antonini Pij
z Dio Cassius, libr. 48.
a Horat. ser. 1. Saty. 8.

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulchrum.
Pantalabo scurræ Momentanóq; nepoti.
Mille pedes in fronte trecentos cippus in agrum
Hic dabat, hæredes monimentum ne sequerentur.

Docere videtur hunc morem veterum fuisse sepeliendi in agris & Cicero
pro Sexto Roscio, cùm demonstratione vtitur, vt probet eum spoliatum om-
nibus fortunis fuisse, *Cui de tanto patrimonio*, inquit, *iste nefarius prædo*, scilicet
5 procurator Chrysogoni, *ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquisset*. Et in
campo Martio tantùm reges humari primùm consuetum tradit Appianus [a],
& Herodianus [b]: qui posteà sepulti in via Flamminia, teste Strabone [c], &
6 Suetonio [d]. Obtinuit [e] tamen & post legem decemuiralem, hominum trium-
phalium ossa in vrbem inferri, imperatorum, summorum ducum, & vesta-
lium: eaq; ratione sepulti in vrbe, Valerius Publicola, Fabritius Tuberto,
& alij, qui virtutis causa legibus non tenebantur, vt senatusconsulto Duellio
7 consule cautum [f]. Nec id quidem Romanis tantùm in more positum extra
vrbis mœnia sepelire, sed & aliis nationibus commune. Sic de Græcis testis
erit Aeschines, qui dum Timarchum vniuersum patrimonium profudisse
ostendit, ait, matrem eius filium orasse ne fundum certum alienaret: vt si
nihil aliud inde commodi caperet, saltem mortua haberet, vbi sepeliri pos-
set: & nec ipsi quoque prædio eum pepercisse. Scribit Dares Phrygius [g],
Priamum, Hectorem filium suum ab Achille occisum, more suorũ ante por-
tas sepelisse, & ludos funebres fecisse. Hoc etiam colligi potest ex D. Chry-
sostomo [h], dum ait, *Si extra vrbem corpora mortua sepelimus, multò magis qui ver-
ba mortua & qui talia proferunt, & ne tegere aut obumbrare quidem volunt, longè
amandare oportet*. Et vt singulare narrat Polybius [i] de Tarentinis, vt orientalis
pars ciuitatis Tarentinorum fuerit plena monumentis, & quòd mortui om-
nes apud illos, iuxta quoddam vetus oraculum eorum sepelirentur. Ferunt
enim Tarentinis Deum per oraculum significasse, satius illis ac melius fore,
si cum pluribus habitarẽt: illos verò sic se quã optimè iuxta oraculũ habitatu-
8 ros putasse, si mortuos quoq; intra mœnia retinerẽt. Meroitę Aethiopes, mor-
tuos alij in flumẽ præcipitant, alij circũfuso vitro domi seruant, alij in fictili-
bus alueolis eos circum templa defodiunt, vt author Strabo [k]. Lex Plato-
nis [l] ostendit quoque sepultos in agris homines. *Nullum*, inquit, *in loco fœcun-
do, & agro ad culturam apto sepulchrum fiat: sed is locus corpora defunctorum recipiat,
qui ad cætera inutilis, & ad tantum commodum, viuentes minimè lædit. Nec enim à
viuis, nec à mortuis terræ fœcunditas impedienda est*. Et rursum is ait [m], antiquio-
res Athenienses defunctos etiam domi sepelisse: quod suis temporibus non
seruabatur. Non negarim tamen & Romæ, & alibi aliquando sepulchra intra
vrbes recepta: vt & nunc cæmiteria nostra sunt. Et ab initio arbitror vnum-
quemque suos mortuos in propriis ædibus sepelisse, hancq; ob causam lares
9 colebant: quod posteà vetauit lex 12. tabul. vt ait Turnebus [n]. Forsan ne
tabes aërem vrbanum inficeret, vel ne licentia illa sepeliendi familiaris, da-
ret delinquendi, & occisos occultandi occasionem. Quò factum etiam, vt
edicto Francisci 1 [o]. aliquando optimè in nostra hac Gallia cautum sit, vt ec-
clesiarum curiones, monasteria, & capitula, beneficiatorum morientium, &
apud se sepultorum nomenclaturam scriberent, vt si de alicuius obitu quæ-
stio incideret, eius inspectione facilius decideretur. Aegyptij quoque, qui-
bus mortuorum corpora tetrum non reddunt odorem, eò quòd ea incidant,
& liniant & condant, suorum cadauera in arca locata priuatim erigunt in
10 parietum armariis teste Diodoro Siculo [p]. Sepultura Romæ olim erat, vel
communis plebeis & aliis, vel gentilitia, vel familiaris cuiusque familiæ.
Hodiè Christianis sepulturæ in communi fiunt cœmiterio, vel ecclesia: ibi
tamen quædam loca sunt certis familiis, vel personis interdum designata. Et

a Appia. lib. 1. Bello. Ciuil.
b Herodia. in 4. vbi de sepultura Seueri agit.
c Strabo, in 5.
d Sueto. in Octauio.
e Cic. 2. de leg. b.
f Bartho. Marlia. lib. 6. Topogra. antiquæ Romæ, c. 10. & Georgius Fabrit. lib. de Roma c. 20.
g Dares, lib. de excidio Troiæ.
h D. Chrysosto. in psal. 5. tomo 1.
i Polyb. lib. 8. histor.
k Strabo, lib. 17.
l Plato, 12. de legib.
m idem, in Minoë.
n Turneb. in 2. de legib. Cic.
o Constitut. Francisci 1. anni 1539. art. 50.
p Diod. Sicul. lib. 2. Bibliot. c. 4.

ſic propria ratione vſus: quæ aliis inuitis familiis non poſſunt à curionibus communicari [a]. Caius [b], inter familiaria, & hæreditaria adhuc diſtinguit ſepulchra: vt familiaria ſint, quæ quis ſibi familiæq́; ſuæ cōſtituit, hæreditaria, quæ quis ſibi, hæredibuſq́; cōſtituit: vel, vt inquit Vlpianus [c], quæ paterfa. iure hæreditario acquiſiuit. Participes in ſacris domeſticis & habebant cōiuncta vt plerumque ſepulchri iura. *Iam tanta*, inquit Cicero [d], *eſt religio ſepulchrorum, vt extra ſacra & gentem inferri fas negent eſſe: idq́; apud maiores noſtros A. Torquatus in gente Popilia iudicauit.* Sicut & familiarium ſepulchrorum ius non tranſit ad cognatos vel affines, non ad hæredes inſtitutos [e]: hæredibus tamen quanquam extraneis competit [f]. Iure pontificio qui decedit inteſtatus, in ſepulchro maiorum [g], exemplo Sanctorum patrum [h], condi debet: eligere poteſt tamen viuus, vbi condi velit, etiam ſi vxor ſit [i]. Pœna violati ſepul- 11
chri, ciuilis, & criminalis eſt [k]. Ciuilis ſoluēda iis quorum intereſt vel denunciantibus, pecuniaria. Criminalis & multa, & capitalis, vt apparebit ex ſequentibus: neque enim vnicum eſt crimen in indiuiduo. Nam ſepulchra 12
violari multis modis dicuntur, & funerum iura: nempe primùm ſi quis in ſepulchrum alterius eo inuito cadauer deferat contra voluntatem domini [l]. Solonis ea & lex erat, τάφους μὴ ἐξαλείφειν, μὴ δ' ἀλλότριον νεκρὸν φέρειν, *Sepulchrum ne deleanto: neúe in alienum, funus inferanto.* Vetat prætor quoque, in ſepulchrū alienum funus inferri [m]. Et enim videtur mortuus iam antè ſepultus, alterius ſepultura in poſſeſſione ſui loci turbari: quia naturaliter videtur [n] ad mortuum pertinere locus, in quem infertur: præſertim ſi in eum locum inferatur quem ipſe ſibi deſtinauit. Vt nec poſteà dominus loci poſſit propria authoritate oſſa, quæ ab alio illata ſunt, vel corpus effodere, vel eruere ſine decreto pontificum, vel iuſſu principis: alioquin iniuriarum fieri actionem aduerſus eum qui eiecerit [o], item & in factum actione tenetur & pecuniariæ pœnæ ſubiicitur [p] actio, pro pretio loci repetendo, aut vt corpus tollatur [q]. Pœna autem ciuilis centum aureorum eſt [r], & quanti intereſt [s].

κἀκεῖνο κέκριται, inquit Antigone apud Euripidem [t], μὴ ἐφυβρίζεσθαι νεκρούς.
Et illud etiam ſtatutum; ne quis violet mortuos.

Violatio etiam ſepulchri dicta eſt, ſi quis in ſepulchro dolo malo habitauerit, 13
ædificiumúe, aliudúe, quàm quod ſepulchri cauſa factum ſit habuerit: atque prætor in eum, ſi quis agere voluiſſet, ducentorum aureorum iudicium ſe daturum pollicetur [v]. De dolo malo meminit in hoc edicto prætor: nam alioquin habitatio ſaltem ex cauſa, vel temporalis iuxta vel intra ſepulchrū, iuſta aliquando viſa eſt. Sic Modeſtinus [x] probat voluntatem defuncti, qui iuſſerat ſeruum & duas ancillas liberas eſſe, ſi modò alternis menſibus lucernam accenderent, & ſolemnia mortis peragerent, & ita monumento adeſſent. In Chubda ciuitate, quæ vicina eſt ciuitati Tangaſt in finibus Indiæ, vnde Turcæ venerunt, præfectum mortuum, lege ita iubente coniuges eius perpetuò lugent, neque vnquam à ſepulchro diſcedunt, pulla veſte indutæ, & capite nouacula raſo, teſte Nicephoro Caliſto [y]. Naſamones propria oracula apud parentū ſepulchra manſitando, captare ſcribunt Heraclides, Nimphodorus, Herodotus: & Celtæ apud virorum fortium buſta pernoctant eadem de cauſa, vt ſcribit Nicander authore Tertulliano [z]. Iulius Sabinus, qui principatum habebat in Lingonibus, quo tempore Veſpaſianus imperium poſt Vitellium accepit, magnum collegit exercitum, ſeque imperatorem nominauit, quòd ſe à Iulij familia eſſe diceret: tandem prœliis ſæpè victus rus abiit, ibiq́; ſepulchrum ſubterraneum, quod prius ipſe incenderat, ingreſſus eſt. Cumq́; conſtans eſſet opinio illum interiſſe, in eo nouem annos cum vxore delituit, ex eaq́; duos filios ſuſtulit: poſteà tamen Romam adductus, à Veſpaſiano necatus cum vxore Peponilla, quæ eum aluerat, & incolumem ſeruauerat, vt author Xiphilinus ex Dione [a]. Non eſſe honeſtum, ne- 14
que ſalubre circa in ſepulchris viuentem habitare, ſuadere poteſt loci inſalubri

a Conradus Brunus, lib. 4. de ceremo. c. 2. toto tit de ſepult. late hoc explicat Aug. Clauar. in ſum. in ver. ſepultura, nu 40.
b Caius, l. familiaria, l. 5. de relig. & ſumpt. fun. in P. l. 4. eod. tit. C.
c Vlp. in l. vel quæ, l. 4. eod.
d Cic 2. de legib.
e l. ius familiarum, l. 8. C. de relig. & ſumpt. fune.
f l. his conſequenter, l. 18 §. 1. famil. erciſc. lib. 10. P. tit 2. & l. ius ſepulchri de relig. & ſumpt. fun. C.
g c. 1. de ſepultu ap. Greg.
h Geneſ. 49. Exo. 4. Luc. 10. ca. vnaquæque, §. Ioſeph 13. q. 2.
i c. de vxore, c. 6. de ſepultur.
k tota l. 3. & l. de ſepulchro violato, l. 9. de ſepul. viol. in P.
l Vlp. in l. 3. §. ſi quis in hæreditarium, eod.
m l. 2. de relig. & ſumpt. funer. P. l. fin. eod.
n l. 4. eod.
o Vlp. in l. oſſa, l. 8. eod.
p Vlp. l. 2. §. prætor ait, eod.
q l. is qui, l. 7. eod.
r l. 3. § 1. & §. ſi quis in ſepulchro, & l. de ſepulchro, de ſepul. viol. in P.
s Caius l. liberum, l. 9. de relig. & ſump. funer.
t Eurip. in Phœniſſis acta. fin.
v l. 3. §. ſi quis in ſepulchro, in 1 & 2. & §. pen. de ſepul. viol. in P.
x Modeſt. in l. Mænia, l. 44. de manu. teſta. lib. 40. P. tit. 4.
y Nicepho. Cal. lib. 18. hiſto. Eccleſ. c. 30.
z Tertull. lib. de anima, vbi agit de inſeriis.
a Xiphil. ex Dio. in Veſpaſiano.

lubricitas ex putrefactione cadauerum contracta: salus autem populi & ad principes pertinere debet, quibus & commissa est [a]: & ideo rectè prohibent,
15 ne inibi inhabitetur. Sed & D. Chrysostomo [b] placet, vt plerumque à dæmonibus sepulchra inhabitari, vt persuadeant nimium credulis, pernitiosam illam opinionem, quòd hominum qui abierint animæ dæmones fiant: quod ipse validis refellit argumentis. Ideo ille dæmoniacus, qui legionem fouebat
16 dæmonum, in sepulchris habitasse refertur in sacra pagina [c]. Franciscus Venetus [d] quoque ait, mortuorum cadauera ab spiritibus immundis frequentari, & hinc cadauera non ex se, sed ex spiritibus circumstantibus terrorem incutere, & maiorem solitario, quàm associato: ideo accendi solere lumina circa mortuorum cadauera, vt pellantur potestates tenebrarum, quia magis lucem timeant, quàm talpæ aut vespertiliones. Et proinde ob id fieri in cæmi-
17 teriis aquæ benedictæ aspersionem, thurificationem & consecrationem. Violat etiam sepulchrum qui ossa transfert, non petita licentia à pontifice vel principe olim [e], vel à magistratu [f], si causa rationalis transferendi occurreret [g]: si sine causa, à principe solo [h]. Siquidem si perpetuæ sepulturæ datum corpus est, id est, si sepultum est eo animo, vt ibi perpetuò esset: aliter enim si ad tempus, vt transferretur posteà, sepeliatur, sine licentia licet transferre [i].
18 Neque sepultura temporalis locum religiosum facit, vt ait Paulus [k]. Scribit Socrates [l], seditionem maximam ortam fuisse Constantinopoli, quod Macedonius Arrius minante ruinam domo, in qua erat arca corpus habens principis Constantini Magni, eam transtulisset in ecclesiam Accij martyris, dicente parte populi, non oportere principis ossa transferri, ne quasi exsopiri viderentur, & nefas id esse: ob quod & imperator tunc, quamuis amicus Macedonio, iratus fuit, & propter eos, inquit Socrates, qui mortui erant, & quia corpus patris eius, absque illius consilio transferre præsumpsisset. Plinius Secundus [m] hanc authoritatem esse pontificiam ostendit & principis, Traiano sic scribens: *Petentibus quibusdam vt sibi reliquias suorum, aut propter iniuriam vetustatis, aut propter fluminis incursum, aliaq; his similia quæcunque, secundum exemplum Proconsulum transferre permitterem. Quia sciebam in vrbe nostra ex huiusmodi causis, collegium pontificum adiri solere, te Domine Maximum pontificem, consulendum putaui, quid obseruare me velis.* Rescripsit autem Traianus, sequenda exempla eorum, qui ei prouinciæ præfuissent. Est & violatio sepulchri, eum demoliri.
19 Cuius pœna [n], in seruo, qui iussu domini demolitur, metallum: si sine iussu, relegatio. Et si quicquam ex eo raptum & delatum in domum domini, ædificium fisci iuribus mancipatur. Qui ex lapidibus monumentorum domos ædificant, & violant domos defunctorum, & viuos polluunt fabricando, pœnaq; decem pondo auri, præter pœnas in violatores sepulchrorum statutas, tenetur: qua & qui reliquias vel corpora sepulta contrectauerint, tenentur [o]. Pœna pecuniaria communis in hos, vel centum vel ducentorum aureorum statuta est secundum diuersitatem facti seu violationis, & persona-
20 rum [p]. Quod tamen intelligendum est de sepulchris, quæ sunt inter eiusdem fidei homines. *Nam sepulchra*, inquit Caius [q], *hostium, nobis religiosa non sunt: ideòque lapides inde sublatos in quemlibet vsum conuertere possumus: nec violati sepulchri actio est.* Et Pomponius [r], loca capta ab hostibus desinere religiosa vel sacra esse ostendit: & sicut homines liberos, qui in seruitutem perueniunt, à calamitate tamen hac liberatos, veluti iure postliminij pristino statui reponi. Quod quidem recipiendum hodiè inter Christianos est, si cum infidelibus & alienis à fide catholica bellum sit, non si cum Christianis. Nam cum istis communia nobis sacra & pietas, & ius non est seruitutis ex captiuitate, etsi præmium detur redemptionis. At cum aliis barbaris nostra occupantibus illud erit recipiendum in his locis interim suspendi sacra, non extingui. Et ideo non egent posteà liberatione secuta alia noua prouisione, qui beneficia ecclesiastica ibi habebant occupata [s]: Nec loca fiunt profana semel

a l. 3. de offi. pref. vigil. P.
b D. Chryso. Homil. 29. in c. 8. Mathæi.
c Mathæi, 8. c.
d Franc. Venet. tomo 2. problem. sac. scrip. sect. 2. proble. 79. & 80.
e Vlp. l. ossa, l. 8. de relig. & sumpt. funer. P.
f Vlp. l. nec corpora, l. 38. eod.
g l. 1. C. eod.
h l. nemo, eod. C.
i l. si necdum, C. eod. l. 3. §. non perpetuæ, eod. in P.
k Paul. l. si quis eo animo, l. 40. eodem tit. in P. l. cùm in diuersis, l. 44. eod.
l Socrat. in histor. eccles. tripar. c. 32.
m Plin. Sec. lib. 10. epistol. epist. 71. & 72.
n l. 2. de sepul. viol. C.
o l. 4. eod.
p l. 3. § aduersus, & l. qui sepulchra, & l. fin. de sepul. viol. in P.
q Caius, l. 4. eod.
r Pompo. in l. cùm loca, l. 36. de relig. & sumpt. funer. in P.
s c. pastoralis, 7. q. 1. c. sancta Romana, de elect. in Extrau. com.

mel Deo dedicata [a], & remanent iura antiqua Ethnicorum in eo correcta.
Plato [b], illiberale quiddam, cogitationisq; auaræ, muliebris, ac vilis puta- 21
bat expoliare etiam hostis victi, præterquam armis. Alexander Magnus Po- 22
lemarchum summo loco natum, quem Persis præfecerat, quòd sepulchrum
Cyri maioris effodisset & spoliasset, capitis supplicio damnauit [c]. Magnus 23
proximorum & parentum & suorum amor à natura cuiq; inditus, qui non
morte finem accipit, & eò memoria tenacius hæret, quò adhuc monumen-
ta agnoscit, quibus ipsos corpore contineri scit: idcirco iniuria in sepulchra
acerbior, & violatio vindicta maiori digna censetur, vt non mirum sit, si ce-
lebre illud respõsum Dario à Scythis factum habeatur. Cùm enim populante
regiones vniuersas illorum, cedentes paulatim in solitudines vltimas ferè
peruenissent, interrogati ab eo per legatos, quem fugiendi finem aut quem
pugnandi initium facerent: responderunt se nec agros vllos, nec vrbes cul-
tas pro quibus pugnarent habere, cæterùm cùm ad parentum suorum moni-
menta venissent, sciturum quemadmodum Scythæ præliari solent, vt scribit
Herodotus [d], & Valer. Maximus [e]. Iniuriam vel modicam mortuorum illa- 24
tam cadaueribus Heraclius imperator docuit exemplo, impunitam esse non
debere: is enim ex Fabia vxore Eudoxia genuit Heraclium, & Epiphaniam.
hæc autem cùm Fabiæ defunctæ funus efferretur, per fenestram fortè spuens,
cùm contigisset corpus, capta eius iussu simul cum Fabia combusta est [f]. Iu- 25
stinus Cæsar [g], reliquiis defunctorum iniuriam fieri à creditoribus, qui mor-
tuum debitorem fuisse conqueruntur, prohibet, néue sepulturam impediãt:
deprehensum autem in hoc flagitio iubet quinquaginta libras auri depen-
dere, vel si soluendo non sit, pœnis corporalibus subiici. Iustinianus posteà [h],
eum qui prætextu debiti interpellauerit exequias, & funus violauerit hoc
modo, præcipiti intra nouem dies, quibus iusta soluuntur, mortuo debiti
repetione, infamia notat, & tertiam partem bonorum eius iure multæ ad
hæredes deuolui statuit. In memoriam enim humanæ conditionis, sepulturę
tradi corpora sanctum visum est Modestino [i]. Idem sancisse Lycurgũ Iustinus
refert [k]. Quanquam is de sepultura sua aliter statuerit, sed non sine ratio-
ne: is enim postquam leges Spartianis datas eos illas seruaturos iuramento
donec rediisset firmasset, profectus Cretam ibi perpetuum exilium egit, abii-
ciq́ue in mare ossa sua moriẽs iussit, ne relatis Lacedæmona, solutos se Spar-
tani religione iurisiurandi in dissoluẽdis legibus arbitrarentur. Leuior es pœ- 26
næ legis Salicæ, cuius hæc verba [l]. *Si quis, hominem mortuum antequam donetur
sepultura, furto spoliauerit, malberg Chreo mosdo 1800. denariis, qui faciunt solidos
45.* Et in alia sententia, *2000. denariis, qui faciunt solidos 62. cum dimidio culpabilis
iudicetur.* Et iterum *si quis hominem mortuum effoderit & spoliauerit, malberg thur-
ni chalt, 4000. denariis, qui faciunt solidos 100. culpabilis iudicetur.* Et posteà, *paren-
tes defuncti iudicem rogare debent, vt inter homines non habitet author sceleris, & qui
ei hospitium dederit antequam parentibus satisfaciat, 600. denariis qui faciunt solidos
15. culpabilis iudicetur.* Grauis tunc multa pecuniaria in magna hominum pe-
nuria, & sæpius magis, quàm corporalis exosa. In edicto Rhotarij seu legibus
Langobardicis, tit 6. de Rapouorfin 9 sic cautum. *Si quis sepulturam hominis
mortui ruperit, & corpus expoliauerit, aut foris iactauerit, Dcccc. solid. sit culpabilis
parentibus defuncti: & si parentes proximi non fuerint, tum Gastaldius regis, & Scul-
dhais requirat culpam ipsam, & ad curiam regis exigat.* Et posteà inibi tit. 7. de Rhai
raub. *Si quis hominem mortuum in flumine aut foris inuenerit, & spoliauerit, & ce-
lauerit, componat parentibus mortui solidos 80.* Piaculum magnum rati sunt anti- 27
qui eruere sepulta corpora, quamobrem & vrendi mos ab humatione defle-
xit. Priscus enim fuit mos Romanorum condere, inquit Cicero [m], cadaue-
ra; non vrere: donec postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere,
quamuis plures familiæ antiquum seruassent modum vt Cornelia, vsque ad
Syllam dictatorem, qui voluit cremari metuens talionem, eruto Caij Marij

a ca. quæ semel, 19. q. 1. & ibi notatur. vide Rebuffum. de pacif. posse. num. 301.
b Plato, Dial. 5. de Repub.
c Plutar. in Alexan. vide de hoc sepulchro Q. Curtium, lib. 10. de gest. Alexã. Magni, & Arria. lib. 6. expedit Alexan qui paulò aliter quàm superiores de hoc sepulchro agit.
d Herod. in Melpomene.
e Val. Max. lib. 5. c. 4.
f Pomp. Lætus, in genere Heraclij.
g Iustinus, l. fi. C. de sepul. viol.
h Iustin. §. sancimus ergo, §. si verò, vt defuncto. seu funer. &c. in auth. coll. 5. constit. 15. §. meminimus, vt cùm de appel. cog. colla. 8. consti. 11. auth. item qui domum, & auth. sed neque, de sep. viol. C.
i Modesti. l. quidem in suo, l. 27. de cõdi. institut. lib. 28. P. tit. 7.
k Iustinus ex Trogo, lib. 3.
l in leg. Salicis, tit. 17. de superu. vel spoliationib. §§. 5. 6. 7.
m Cic. 2. de legibus.

cada

cadauere, teste Plinio [a]. Thucididis tempore Athenienses etiam cremabant
28 corpora, vt constat ex 2. eius libro. Constantinus Harmenopulus [b] legem refert, qua scriptum est, *Qui cadauera in sepulchris spoliauerit, et manus praeciditor.* Julianus [c] in eos, qui lapides sepulchrorum amouent, terram euertunt, cespites euellunt, qui ornamenta quaedam è tricliniis vel porticibus eorumdem abstulerint, sacrilegij poenam, quam suprà diximus capitalem, statuit. Et Paulus [d], *Rei,* inquit, *sepulchrorum, si ipsa corpora extraxerint, vel ossa eruerint: humiliores quidem fortuna summo supplicio afficiuntur, honestiores in insulam deportantur: aliàs, aut relegantur, aut in insulam damnantur.* Imperatores Valent. & Archad [e]. *Nullam,* inquiunt, *accipiat vinculorum requiem, qui quiescere sepultos quadam sceleris immanitate non finit.* Marcellus [f], sepulchri violati crimen ad legem Iuliam de vi publica quoque pertinere posse dixit, quia violato sepulchro, illud inhabile ad sepulturam cùm fiat, fieri videtur vis quominus ne
29 sepeliatur: quod & firmat Martia [g]. Nulla in summa fuit respub. benè instituta, quae non improbauerit, & aliqua poena non castigauerit sepulchrorum violatores, propter vitia, quae animos ad scelus hoc committendum alliciunt: quia solent effodi, violari, & inuerti sepulchra ab impiis, potissimùm tres ob causas: vel, vt in vsus alios rudera & lapides transferantur: vel iniuriae causa: vel quod vulgarius est, spoliandi mortuos. Siquidem interdum aliqui volunt sepeliri ornati, vel cum quibusdam rebus pretiosioribus: quem morem vulgi Vlpia. improbat, *Non oportet,* inquit [h], *ornamenta cum corporibus suis condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. Quemadmodum quae apud Scaeuolam decedens iusserat inferri sibi dum sepeliretur quaecumq. ferret ex ornamentis, lineas duas ex margaritis, & viriolas ex smaragdis, tamen eadem non assecuta est.*
30 Sapienter iussit filiis suis apud Xenophontem [i] Cyrus, vt corpus suum cùm è vita migrasset, neque cum auro, neque cum argento, neque alio quopiam loculo condi: verùm terrae quàm primùm reddi, τί γάρ, inquit, τούτου μακαριώτερον, τοῦ τῇ γῇ μιχθῆναι; πάντα μὲν τὰ καλὰ, πάντα δὲ τἀγαθὰ φύει τε καὶ τρέφει. *Quid praestabilius ac beatius, quàm cum humo misceri, quae omnia pulchra parit & educat?*
31 Quod & laudat dictum Cicero [k]. Contempsit Cyrus loculo concludi, sed humari & sepeliri se iussit: illi quippe & aliis sepulchrorum magna visa est religio, vt de illis non minus, imò magis quàm de habitatione quandiu vixerint, soliciti fuerint: & cauerint, ne vllo modo pollueréntur etiam extraneorum sepultura, vt neque ex gente sua scelestos paterentur sepulchris suis condi. Veluti Octa. Caesar non passus in suo Iuliam stupris diffamatam poni, quamuis ei testamento legauerit [l]. Pater Horatij victoris Curiatiorum, nec domum filiae occisae à fratre cadauer referri permisit, nec maiorum monumentis inferri, nec funebri ornatu exequiisúe dignatus est solemnibus, quòd
32 Curiatium hostem reipub. occisum à fratre defleuisset [m]. Poena grauissima habita sacrilegij & proditionis in Attica, non sepeliri ex lege apud Xenophōtem [n]. Cuius & meminit Aemil. Probus [o]. Et pro poena atrociori eruere ex sepulchro ossa. Prohibentur sepeliri in sacris coemeteriis & ecclesiis, excommunicati irreconsiliati ecclesiae, & si sepeliantur, inde iubentur effodi & eiici [p]: imò & infidelium seu paganorum ossa debent prius exportari è loco sepulturae, quàm Christianus ibi sepeliatur. Neque priusquam eiiciantur non secrari sepeliendis Christianis locus potest, ex concilio Agripinensi & Aureliac [q]. Reconsiliatis tamen ecclesiae sub mortem, vel post, sepultura sacra non negatur [r]. Horribile spectaculum certè videre hominem insepultum, & pium & humanum sepelire, si memores mortalitatis sumus: quod lex Attica demonstrat [s], iubens, *Si quis in sepultum cadauer incidat, omni parte id terra obruat, & sepeliat ad occasum spectans.*

Finis Libri XXXIII.

DE

a Plin. lib. 7. c. 54.
b Const. Harmen. lib. 6. Prompt. c. 5.
c Iulia. l. pergit audacia, l. 5. de sepul. viol. P.
d Paul. l. fi. eod. P.
e l. 3. de episco. audien. lib. 1. C. tit. 7.
f Marc. l. sepulchri violati, l. 1. de sepul. vio. in P.
g Mart. l. qui caetu, l. 3. ad leg. Iul. de vi pub. P. lib. 48. P. tit. 5.
h Vlp. in l. at si quis, l. 14. §. funeris causa, de relig. & sump. funer. in P. Scaeuo. l. fin. § fi. de auro & arg. leg. lib. 34. P. tit. 2.
i Xenop. lib. 8. Cyripe.
k Cic. 2. de legib.
l Dio Cass. lib. 56.
m Dio Halic. in 3.
n Xenophon. lib. 1. ἑλλην.
o Aemil. Prob. in Themist. vita.
p c. sacris, 12. de sepult. ca. 1. 24. q. 1. ca. sane, 24. q. 2.
q ca. ecclesiam, & ca. seq. de consecrat. dist. 1.
r c. fi. de sepult. c. à nobis, de sent. excom. ca. qui recedunt, 26. q. 2.
s Aelia. lib. 5. histor. variae, c. 14.

DE SORTILEGIS ET MALEFICIS.

LIBER XXXIIII.

De nomine malefici, magi, mathematici, sortilegi, & aliis quibusdam. Cap. 1.

1 *Libri 34. ad 33. continuatio.*
2 *Malefici qui, & 3.*
4 *Fœminæ curiosiores, & ad sortilegia viris proniores.*
5 *Matematici, & mathematici qui, & differentia.*
6 *Geometria permissa & commendata.*
7 *Magi nomen quid significet. Magus domus, Gallis inde dictum Rotomagum, Iuliomagum.*
8 *Magia quid vera, & quid mala. 9. & 10.*
10 *Libri magici comburendi, & alij improbatæ lectionis.*
11 *Sortilegus & sortilegia quid. Item sortiarius, sortiaria.*
12 Fatilieres *Tectosagis quæ mulieres. & fatale, fatalésq; dies quid.*

LEGITIMA & accommoda tractationi nostræ visa series est, vt postquam docuimus de hæresi, & aliis criminibus, quæ diuinam offendunt maiestatem, agamus de maleficis & sortilegis, pœnisq; horum criminum, quæ eiusdem sunt argumenti, cuius superiora: & eodem libro contineri deberent, nisi longior esset tractatio, quàm vt paucis capitibus expediri possit, vt proinde 1
proprio libro expedienda sit. Constantinus imperator magicis carminibus assuetos, maleficos 2
vulgi consuetudine nuncupari testatur [a]. Idipsum & Lactantius [b]. Quamuis enim maleficij nomen ad omnia pertineat crimina, & damnum omne, quo nocetur alteri, vt constat ex penè infinitis iuris testimoniis [c]: ob insigne tamen nocendi studium, quod in sortilegis, lamiis, incantatoribusq; esse detegitur, ea κατ' ἐξοχὴν maleficij nomine absolutè signantur. Ita augures, vates, Chaldæos, Magos, reliquosq; id genus, maleficos vulgus appellat, ob facinorum magnitudinem [d]. Vt & Valent. Theodo. & Archadius maleficos, 3
communis salutis hostes dixerunt [e]. Quæ non tantùm ad viros, sed & ad 4
fœminas pertinent: quando & curiosior hic sexus, ad artes scrutandas magicas pronior & propensior sit, vt tradunt Rabini [f]. Sic enim & docent verba capitis 22 Exodi, quæ de muliere, non viro loquuntur, מכשפה לא תחיה mechascephah lo thechaié, id est, *malefica non viuet*. Qua ratione maleficia di- 5
stingui possunt à vanis quibusdam & curiosis nimiùm perquisitionibus & obseruationibus, quorum sectatores matematici quoque vulgò dicti sunt aliquando, seipsos tantùm, non alios lædentes. Verùm cum T. non cum th. nomi

a in l. & si excepta, l. 7. de malef. & mathe. lib. 9. C. tit. 19.
b lib. 2. de orig. err. c. 17. & in can. nec mirum, 26. q. 5.
c l. ex maleficiis, de actio. in P. §. sequens, de obligat. apud Iust. in. § 1. de oblig. quæ ex del. nasc.
d l. nemo aruspicem, l. 5. de malefic. C.
e l. si eod. tit.
f in præceptis de gracia, seu præcep. negatiuis præcep. 191.

Græcorum nominum declinatio & formatio ad amussim non se opponat. Alioquin namque propriè mathematici nomen, ἀπὸ τοῦ μανθάνειν, & à demonstratione, qua vtuntur mathematici. Vnde & eorum scientia μάθησις, quæ quatuor illas complectitur, Arithmeticam, quæ de numeris agit: Astrologiã, quæ de syderibus: Musicam, quæ de melopœia & verborum sonoritate: & Geometriam, quæ de terræ mensura. Atque de priori acceptione & notatione rubrica, vt opinor, de maleficis & mathematicis intelligenda est. Sicut & Cornelius Tacitus[a] tradit, de mathematicis magisque vrbe pellendis, facta fuisse senatusconsulta. Et D. Aurel. Augustinus, cuius sententiam refert Gratianus[b], genethliacos seu planetarios, mathematicos dixit. Et

6 sic hanc obseruasse differentiam expedit, dum rescriptum CC. Diocle. & Maximiani legimus[c]. *Artem Geometriam discere atque exercere publicè*, inquiunt, *interest: ars autem mathematica damnabilis est, & interdicta omnino*. Quo loci, Geometria à mathematica distinguitur, & illa necessaria & approbata, hæc omnino illicita. Veluti & Plato[d], Geometriam & ad omnes artes conducere, vt & cæteras, quas propriè diximus mathematicas, edocet, ex consensu Pythagoræ & Glauci. Quibus suffragantur iura[e]. Nec etiam aberrabimus, si Tacitum locutum de astrologis diuinatricis seu iudiciariæ curiositatis obseruatoribus nomine mathematicorum pellẽdorum putemus: item & CC. Honorium & Theodosium[f], dum, *Mathematicos*, inquiunt, *nisi parati sint codicibus erroris proprij, sub oculis episcoporum incendio concrematis, catholicæ religionis cultui fidem tradere, nunquam ad errorem primum redituri, non solùm vrbe Roma, sed etiam omnibus ciuitatibus pelli decernimus*. Possent & isti iudiciarij astro-

7 logi, olim meritò vrbibus expulsi, Magi dici aliqua nominis significatione. Quod inter cæteras magici nominis acceptiones, & magum domum dici annotauimus apud Celtas, ex lectione Ioannis Picardi[g]: Indeque Gallis tractum nomen *Maison*, & in Burgundia *Magion*: eò quòd Samothes regnauerit apud Celtas, teste Beroso, qui filius erat Magi, ibique plures ciuitates & oppida extruxit. Putatque inde denominata aliqua oppida in Gallia Lugdunensi, & Narbonensi, quorum meminit Ptolomæus reliquíque geographi: vt Iuliomagum, id est, Iulij domus: Cæsaromagum. i. Cæsaris domus: Rotomagum, Maguntiam, & similia. Obseruant autem astronomi regiones & plagas cœli, quas in partes, quas domos dicunt, diuidunt. Et ita à domicilijs cœli obseruatis magi rectè ea ratione dici possent. Verius tamen est, magos hos, & reliquos rerum mirabilium iactatores, dictos fuisse ab vsurpato nimiùm arroganter sapientum nomine, vt eo specioso homines rudes fallerent, & sacrilegam

8 mentem, & artes sceleratas dolosque tegerent. Nam vt Cælius scribit[h], vox magus quidem Scythis ædificatorem sonat: Persis sapiẽtem: Græcis verò diuinarum rerum interpretem, exactissimè speculantem. Et vt Plinius ait[i], is magus olim, qui eruditionem rerum abditarum philosophiæ vtriusque moralis & naturæ callebat, medicinã, & mathematicas, in theologia eximiè eruditus. Ita magia, consummata philosophia circa diuina & humana, potissimũ cognitio de Deo & immortalitate animæ: vt & cõstat ex magia Zoroastri, quę nunc excusa est. Notat & L. Apuleius[k], dum ait Magos Persis esse, idem quod nobis sacerdotes: & magiam esse, θεῶν θεραπείαν, cultumque Dei. Quod mutuatũ est ex Alcibiade primo Platonis. Subscribitq; D. Chrysostomus[l]. Sic Strabo[m] scribit sacerdotes Ægyptios, Chaldæos & magos, aliqua sapiẽtia cæteros excellentes, principatum & honorem apud maiores nostros comparasse. Et rursum[n] de Persia sermonem faciẽs, iuxta portas Caspias esse nationes Achæmenidarum ait, & magos qui honestum quoddam genus viuendi sectantur. Philo quoque Iudæus[o] veram magiam, perspectiuam scientiam dixit, per quam naturæ opera cernuntur clarius, eámque vt honestam expetendam: & ex hac corrupta malas prodiisse artes circulatorum, hariolorum,

Bbbb & simi

a Tacit. in 2. Annal.
b in ca. illos planetarios. 26. q. 2.
c l. 2. de malefi. C.
d lib. 7. de repub.
e can. si quis artem, 37. distin.
f l. mathematicos, l. 11. de episc. aud. C.
g libr. 2. Celtipediæ.
h lib. 5. c. 42.
i Plin. lib. 30. c. 1.
k in apologia 1. quã pro se edidit.
l Chrysost. tomo 2. oper. Homil. 2. in 2 c. Matthæi.
m in 1. Geograp.
n lib. 15.
o Phi. Iud. lib. de special. legib.

& similium. Sic Diogenes Laertius Persarum Philosophos, magos dictos fuis-
se, eamque magiam à vetitis artibus separatam [a] tradit. Effecit tamen tandem
hominum pessimorum impostura, vt scientia, quæ saluberrimis & pręstantis-
simis constabat initiis, in odium & opprobrium conuersa fuerit, & magi ac
Chaldæi nomen exosum fuerit, & damnata, conspurcata impiis ceremoniis
& maleficiis ars: vt ex singulis legibus tituli, de maleficis liquet. Et nō tantùm 10
huius facta, sed & libri improbati flammis adiudicati [b]. Quēadmodū impio-
rum aliorum dogmatum libri, & monumenta Vulcano destinantur [c]. Et eo
pacto quod honori philosophis & sapientibus erat, nūc vituperio est & dam-
no, vt nemo sanæ mentis se magum audeat dicere. Nomina quippe cum vul-
gi & hominum opinione & vsu, vt ait Horatius [d], intelliguntur, & ex consue
tudine regionis, communisúe, nō singulorum opinione, teste Celso ex Seruij
iurisc. sententia [e]. Quamobrem magi malefici intelliguntur: item & sortilegi 11
dicti. Vocat namque & Plinius [f] sortilegia, omnes magorum vanas obserua-
tiones. Et hodiè quoque, omnes ij eadem sortiū declinatione sortiarij, & mu-
lieres magæ, diuinatrices, striges, lamiæ, laruæ, lemures, sortiariæ dictæ [g]. Di- 12
cuntur & Tholosæ, apudq; Tectosages & Aquitanos, *fatilieres*, declinato vo-
cabulo à fatidicis, seu fatiloquis, diuinis habitis vatibus: vel à fato, id est, per-
nicie & malis quæ per mortem procurant. Siquidem fatū pro morte, & fine,
& pernicie: vt fatales dies appellationum vocantur, quibus perit causa apud
Azonem [h], & apud Papinianum [i], fatale quod per mortē esse definit, reliqua
omitto. Itaque *fatilieres* dici puto, quòd mortem seu fatum maleficis artibus,
animalibus, hominibus, aliisque rebus inferant, vel inferre nitantur.

a in procemio.
b l.11. de episc. audien. C. ibi & Vlp. in l. cætera, famil. ercisc.
c l. damnatio, §. 1. & l. quicunque, §. nulli, & §. seq. de hæret. C.
d Horat. in Arte.
e l. Labeo, l. 7. de supell. legat. lib. 33. ff.
f Plin. lib. 28. c. 4.
g in can. nō si per sortiarios. 33. q. 2.
h Azo, in summa, de tempor. appella.
i l. 3. de fundo instr. in P.

De distinctione artium magicarum, & maleficiorum: & maleficia per pharmaca fieri. Caput 2.

1 *Magicæ artes omnes pœna dignæ.*
2 *Magicæ artis summa capita: & quibus rebus noceant magi.*
3 *Venefici magi, qui venenis vtuntur. Et 4. Et de Circes metamorphosi. Et Lycanthropia.*
5 *Pharmaceutria quid. Et fascinandi varij impij quidam modi.*

IVDEX, qui sententiam dicturus est de maleficiis & magicis, 1
distinctione vti debet: quamuis enim magicæ artes omnes
animaduersione dignæ sint [k], nihilominus quædā maiori im-
plicantur scelere, & quia atrociora habeant in se crimina, &
pœnas exigunt maiores. Proinde ꝙ ad forensem cōsideratione
ptinet, summatim explicabimus, quę digna sunt obseruatione,
pro criminis magici notitia, & pro vindictę tēperamēto. Atq; notādū puto, ma 2
gorū & maleficiorū artes seu scelera, interdū pharmacis seu venenis vti, addi-
tis incantationibus, aliisq; mediis nocere. Et rursum, aliquando in his pactū
cū dæmone expressè initū, fide sacrosancta catholica eiurata: interdum taci-
tū. Primū caput ex Iustiniano probatur, qui [l] veneficiū susurris magicis ma- 3
ritat: *Eadem*, inquit, *lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam*
venenis

k l. eorum, l. 4. de malefi. C.
l in § item lex Cornelia, vers. eadem lege, de publ. iudi. lib. 4. Instit. iur. ciuil.

venenis quàm susurru homines occidunt. Idipsum Plato facit[a], dum agit de pœnis vtriusque. Narrat Homerus[b] Circen venenis, eduliis, & potionibus mixtis, socios Vlyssis in varias ferarum formas mutasse. Quod & sequitur Plutarchus[c]: qui tamen philosophicè ad mores metamorphosim traducit. Et ne putemus hæc omnino fabulosa esse, quæ in transformationum libris 4. Ouidij recensentur, perhibet D. Augustinus[d] in Italia se audiuisse esse mulieres quasdam veneficas, artis vsque adeò istius imbutas, quæ dato caseo statim homines conuerterent in iumenta, quę necessaria portarent: & hos finito opere iterum in homines restituerent. Quod & refert Agrippa[e]. Referuntur & alia in iure[f]. Mirum quidem illud, quod accedit propemodũ ad fabulas, de asino Luciani & Apulei, magnaque in illis vis veneni & pharmaci, quæ possit, si remaneat forma humana, mentem fascinare, & oculos spectantiũ aliorum perstringere & decipere. Nec ignoro tamen has Metamorphoses & Lycanthropiam Arcadum, Plinium irrisisse[g]. Accedat his Virgilius, qui canit[h],

a Plato, lib. 12. de legib.
b Homer. Odyssea 10.
c Plut. in Gallo.
d D. Aug. in 18. de ciuita. Dei c. 18.
e Agrippa, libr. 1. de occul. Philoso. cap. 41.
f ca. nec mirum, 26. quæst. 2.
g Plin. lib. 8. c. 26.
h Virg. Ecloga 9.

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris, nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpè lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim: sæpè animas imis exire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.

4 Sed de metamorphosi & posteà. Interim prosequor, magos, sagas, & sortilegos vti & venenis in Magia, aliisq; propriis sceleribus. Quod & Lucanus in venefica Thessala exprimit.

Huc quicquid fætu genuit natura sinistro
Miscetur: non spuma canum, quibus vnda timori est,
Viscera non Lyncis, non duræ nodus Hyenæ
Defuit, & cerui pasti serpente medulla
Non puppim retinens Euro tendente rudentes,
In medijs Echeneis aquis, oculiq; draconum.

Et Virgilius[i], *Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta,*
Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.

i Virg. Eglo. 8.

Multa ad hæc adde ex Horatio[k]. Apollonius quoque Rhodius[l] pluribus memorat, Medæam ab Hecate doctam miscere pharmaca omnia, quibus vel immensi ignis sopiretur flamma fluuij impetu fluentis sisteretur vnda, astrorum & Lunæ impedirentur viæ. Huc pertinent collyria, vnguenta, potiones, philtra, suspensiones, suffitus, & reliqua similia: quibus vtuntur, vel ad miracula insciis & ignorantibus edenda, quum tamen naturalia sint, vel ad dæmonum præstigia, quæ his non indigent, fucanda. Pari modo & physica in ostentationem transferentes, vel in perniciem, vel ad superstitionem, aut ad impietatem. Sic ex medicis herbis, veneficia facta: ex viribus rerum abditis, sortilegia, & vana quædam supra fidem conficta, vt docet Plinius[m], dum
5 de magicis agit herbis. Et ideò hanc magiæ speciem dicit Suidas Pharmaceutriam, quam nos veneficam & sagam dicere possumus, quæ etiam imitatur iatralepticem, de qua Celsus[n], in quantum vnguentis vtitur. Nam sæpè constitit sagas & veneficas, puerulos, & pupos, & dormientes vnguentis illitos necasse. Quia virus & venenum oleis, vnguentis, liquoribus, succisúe exceptum admouent corporibus & cuti, & ad carnem ossaq; penetrat, inde ad viscera & interiora, vitalia membra permeat, & medullas: hocq; aliquando papillas mammarũ inungunt, porriguntq; sugentibus, & ita toxicum exhibent, vel oculis venena vel halitum

k Horat. in Epod. Ode 5. in Canidiã venefi. & Ode fin. & Saty. 8. primi sermo.
l Apoll. Rhod. 3. Argonauti.
m Plin. lib. 26. c. 4.
n Cels. in prologo.

grauem ſpirant, inunctis infauſtis collyriis oculis, vel permanſis quibuſdam, quæ odoris ſunt inficiẽtis: vel aliis ſimilibus adhibitis, infectiſq́ue tunicis, veſtibus, liminibus, parietibus, candelis, ſertis, chirothecis, ſtrophiolis, aliiſq́ue veneno aliquo contagione lædente vel occidente. Et in ſumma variè adhibent pharmaca, vel intra corpus ingerentes, vel circa corpus & extra, vel in ambientibus corpora: veluti dum corrumpunt, inficiunt, & conſpurcant elementata, aërem, ignem, & ſimilia, quæ tacenda potius, quàm euulganda.

De diuinatione. Caput 3.

1 *Artes magicæ cur artes dicantur.*
2 *Magicæ artes duplices, vel diuinatrices, vel mirabilium & ſcelerum effectrices.*
3 *Diuinus quis.*
4 *Diuinationis duæ cauſæ, ars & furor.*
5 *Diuinandi variæ ſpecies. Et 6. Et 7.*
7 *Auguriorum & auſpiciorum ſpecies. Collegium, & vnde auguria ſumebantur. Et 8.*
9 *Arioli qui, & prohibitio eorum. Fanatici qui, & vaticinari quid.*
10 *Oracula Dodonea, Triphonia, tripodis. &c.*
11 *Diuinatio vmbilicomantia quæ, & gallinarum, veſicæ, extorum cum ſimilib. nu. 12.13.14.15.16.17.18.*
19 *Sortilegia per literas vetita. Et de ſortibus virgilianis, Muſæi, & alijs, nu. 20. 21.*
22 *Sortilegi Delphici ſacerdotes.*
23 *Sortilegæ mulieres germanæ.*
24 *Omnia bona & mala vnde capta. Et Calendarum Ianuarij ominationes.*

MAGICÆ vetitæ vanitates, artes dici poſſunt, cũ ratione quorũdam præceptorum & regularum quibus impietas vtitur, tũ etiam propter fraudes & dolos, qui artes dicuntur in iure [a]. Et antiquis δωδεκαμήχανον, inſtructum duodecim artibus, verſutũ, veſipellem, & doloſum valdè, dicebant. Porrò iſtarum artium & fraudium duo ſunt ſummaria capita iuriſconſultis perpendenda: vt aliæ ſint diuinatrices, aliæ mirabilium & ſcelerum effectrices. Diuinatrices verſantur in curioſa, ſuperſtitioſa, & impia indagatione præteritorum, abſentium, & futurorum. De diuinatricis prohibitione, & de non diuinatrice iura nota ſunt [b]. Diuini dicti ſunt quaſi Deo pleni, quippe quòd diuinitatis ſe eſſe plenos ſimulent & mentiantur, dũ aſtuta coniectatione vel cognitione naturali futura prædicunt, & abſcondita. Duo genera diuinationis, ars & furor. Sic enim meminit D. Auguſtinus [c]. Et ita Plato [d] duas ſpecies diuinationis facit, μανίαν & οἰωνιστικήν. Μανίαν, vnde dicit vocem profluxiſſe μανικὴν, & interiecta litera T. μαντικὴν, & hanc dicit cum afflatu dæmoniaco conceptam cum furore, vim fatidicam & diuinam. οἰωνιστικὴν artem ex legibus ſeu regulis certis, & ſignis aut phyſicis, aut aliis ſuperſtitione aſſumptis. Diuinatrices certè eo vſque numero excreuerunt, vt vix res ſit aliqua, ex qua diuinationem accipere vanitas & impietas non tentauerit: quæ ad quatuor genera reduci poſſunt. 1. Ad diuinam ſeu πνευματικὴν, quæ ſancta eſt, profeſſia ex ſancto Spiritu. Et extra Dei eccleſiam mania ſeu pſeudoprofeſſia & fanatica, de qua poſteà. 2. Ad phyſicam, quæ

a vt in l. 1. de ſuſſra. C. ibi. *ſi artibus moram nectant*. Et .n l. omnes de præſcrip. 30 vel 40. an. ibi, *omnes nocendi artes computantes*. Et in ca. quicunque, 22. q. 5. ibi. *quacunque arte verborum quis iuret Deus non decipitur.*

b l. & ſi excepta, & l. nemo Aruſpicum, & de maleſic. C. in l. 4. & l. nulli magicis, eod.

c D. Aug. lib. de natu. Dæmo. in ca. igitur genus, 26. q. 4.

d Plato, in Phædro.

quæ eſt ex viribus & naturis rerum, & ſeriè ordineúe & cauſis præfatio & declaratio, qualis aliquando ex phyſiognomia colligitur ex aſtrologia, & ſimilibus. 3. ad Diabolicam, quæ per dæmonum miniſterium & inuocatione & impietate fit. 4. Ad communem, cum his omnibus poſtremis. Nos de improbatis hîc tantùm agere decreuimus, omiſſa ſacroſanctæ profetiæ & mirabilium Dei inquiſitione. Sed nec de improbis omnia dicemus, quæ nouimus, ne moueamus camerinam: ſed pauca, quæ ad pœnam conſtituendam pertineant, aperiemus ſummatim, nec alia ratione, quàm vt iudices breui elencho norint omnes impoſtorum blaſphemas artes, neúe quod ſpeciem interdum religionis præfert, alioquin tamen impium, impunitum relinquant. Artium autem harum aliquas Lilius Gregorius Giraldus [a], aliquas Vnerus [b], alias Bartholomæus Cocles [c], alias tradunt Rabini [d], & Paulus Iſraelita quoque [e], & Franc. Venetus [f]. De vndecim & ſpeciebus meminit ius diuinationis [g]. Erant inter ſpecies vanitatis diuinationis huius quæ ſequuntur.

λεκανομαντεία, lecanomantia, ex pelui & aqua immiſſa, vbi nequam conſulebatur dæmon.

γαστρομαντεία, gaſtromantia, per quam non vocibus, ſed figuris reſpondebatur.

κατοπτρομαντεία, catoptromantia, diuinatio ex ſpeculis nitidiſſimis.

κρυσταλλομαντεία, chryſtallomantia, vaticinium ex polito cryſtallo.

δακτυλομαντεία, dactylomantia, per annulos ad certas cōſtellationes fabricatos.

ὑδρομαντεία, hydromantia, ex annuli ictibus in Cyatho aquæ factis: ſed & aliam hydromantiam damnant iura [h], quæ fit per aquam, in quam aduocantur & cōſuluntur vmbræ dæmonum, & fiunt imaginum ludificationes.

ὀνυχομαντεία, onichomantia, ex vngue pueri impolluti.

κοσκινομαντεία, coſcinomantia, diuinatio per cribrum.

ἀξινομαντία, Axinomantia, diuinatio per ſecures.

γαστριμαντία, gaſtrimantia, per ſpiritum pythonicum ex vtero reſpondentem.

κεφαλαιομαντεία, Cephalæomantia, per caput aſini aſſatum ſuper prunas.

κληρομαντία, Cleromantia, per ſortes fortunæ Præneſtinas, de quibus & Valer. Maxim. [i]

Oniromantia, per inſomnia diuinatio.

Botanomantia, ex herbis diuinatio.

Necromantia, per manes & defunctos elicitos, vt credebant.

Necyomantia, ex cadaueribus.

Sciomantia, ex vmbris.

Aſtragalomantia, ex iactu aſtragalorum.

Geomantia, ex proiectione punctorum, & linearum.

Aſtronomia, per aſtrorum iudicia: vnde genethliaci [k].

Phyſiognomia, ex facie inſpecta.

Chiromantia, ex inſpectione linearum manuum.

κοτταβομαντία, quæ fiebat per æneam Phialam, plenam vino in minora poculo transfuſo ab alto: vnde captabant amaſij diuinationem, de qua Cæl. Rhodig. [l]

Pyromantia, cum ceræ pila, igne incenſa.

Spatulamantia, per os hirci recenter occiſi.

6 Splanchnoſcopia, vel haruſpicina, haruſpicum diuinatio, per extorum inſpectionem: ab haruga ſeu Hoſtia, vel ab ara dempta litera H. diuinatio dicta. Prohibita nominatim [m]. Non ignoramus tamen probatam antiquis paganis, & Ciceronem [n] notaſſe, reipub. cauſa, communiſque religionis eſſe colendam. Erat & οἰωνοσκοπία, auſpicium augurium, ex auibus ſumptæ diuinationes: hæ dictæ Præpetes, ſi ex volatu colligerentur: ſi ex cantu & ore, Oſcines, vt author Varro [o]. Quibus & accedebat ex paſtu diuinatio, pullis gallinaceis ex cauea eductis. Cuius vanitatis apud Ethnicos Romanos erant collegia, nempe augurum: neque

a Girald. libr. de dijs ſeu Idolis gētium, ſyntag. 7. dum agit de Apolline.
b Vnerus, lib. de præſtig. Dæmon. c. 1. & 12.
c Cocles, in anaſtaſi phyſiogno.
d in commenta. ad præcep. affirmati. 36. & 52.
e in 4. præcepto.
f Franc. Vene. tomo 2. problemāt. ſacræ ſcript. probl. 275. 276. 277. & 286.
g in can. illud, 26. q. 2. & ſeq. & in can. igitur, & can. ſeq. 26. q. 3.
h ca. nec mirum, 26. quæſt. 5.
i Val. Maxi. in 1. c. 4.
k can. illud, 26. q. 2.
l Cæl. Rhodig. libr. 15. c. 5.
m in l. 2. de paga. C. & in l. nullus, C. de malef. & mathemat.
n Cic. 2. de diuinat.
o Varro, 5. de ling. lati.

quicquam publicè aut priuatim fiebat, magnũ aut paruum, inconsultis augu-
ribus, vt ait Dio Cassius [a], & Valer. Maximus [b]. Eratque lex 12. tab. *om-
nium magistratuum auspicium iudiciumq́; esto.* Extant & plura exempla de omi-
nibus, & de augurijs apud Valer. Maximum [c], & de inuentione eorum tra-
ctat Polydo. Vergil. [d] Et Plinius [e] Romæ augurum collegium maximè solem-
ne tradit. Erat adeo frequens auguriorum captatio, vt principia ipsa rerum 8
auspicia dicta sint [f], apud probos linguæ latinæ authores. Sed & auguria nõ
tantùm ex auium garritu, insessu, saltu, vel volatu, verùm etiam ex ouis ca-
piebantur, vt ait Plinius [g], & ex piscibus apud eundem [h], ex muribus, &
vulpe [i], & aliis. Arioli quibusdam dicuntur & harioli quasi farioli, à fando 9
vel ore prædicendo: χρησμολόγους alij dicunt vates, diuinationem ore promen-
tes μάντεις. Sustulit ariolos Samuel de terra [k], & prohibuit Deus [l] ab ario-
lis quicquam sciscitari. D. Augustinus [m] ariolos putat dictos, quòd cir-
ca aras idolorum nefarias preces emitterent, & funesta sacrificia exercen-
tes, responsa acciperent dæmonum. Vlpianus fanaticos dixisse videtur,
qui aliqua profantur, caput iactantes, circa fana bacchantes, & quasi de-
mentes, responsa dantes [n]. Fanaticus à fano seu templo, quod fando de-
dicatur: vel à fando. Et qui prædiuinando solent fari, fatidici dicti: vt &
vaticinari, inquit Varro [o], quod vesana mente faciunt, Græcis ἐκστατικοί,
νυμφόληπτοι. Ad hanc speciem diuinationis refero alias plures, quas com- 10
miniscebantur edi per Bacchidas furentes, ex Tripode, ex antro Tri-
phonij, ex quercu Dodonea, & columbis eius vel tympano: ex aquis Ca-
staliæ, fonte Colophonio, lebete Thesprotio & aliis, quorum dæmonica
oracula aduentu domini nostri Iesu Christi obmutuerunt, superatis illo-
rum administris dæmonibus. Sicque siluit Apollo Colophonius, Delius, Py-
thius, Clarus Didimæus, Amphiaraus, Amphilochus, & Hanonis oraculum,
vt scribit Theoderitus [p], & Plutarchus [q]. Vmbilicomantia, ex vmbilico 11
apud Coclitem diuinatio. Est & apud eundem expilatio gallinarum, ge- 12
nus diuinandi. Meminit commentarius Euripidis [r] fuisse rationem quoq; 13
diuinandi priscis ex cauda victimæ: si enim repanda & incuruata fuisset
in igne, difficultas, & effectus belli periculosus: si protensa & deorsum
vergens, clades & calamitas: si in sublime, victoria protenderetur, eius
verba, τὴν οὐρὰν τοῦ ἱερείου: ἦν γὰρ καὶ δι' αὐτῆς μαντεία. καμπτομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ πυ-
ρὸς σημαίνει δυσχέρειαν πολέμου: ἁπλωμένη δὲ καὶ κατανεύουσα, ἧτταν: ἀνατεινομένη εἰς ὕψος,
νίκην. Ritus etiam fuit Aruspicibus in sacris, vesicam obturatam lana victima-
rum, vinctamq́; igni inijcere, & ex crepitu vel iaculatione vrinæ cùm rumpe-
retur, coniectare, diuinareúe. Sicut & idem enarrator Euripidis notat [s],
τῆς κύστεως, inquit, τὸ στόμα ἐρίῳ δήσαντες ἐπετίθεσαν τῷ πυρί, καὶ παρετήρουν πῶς ῥα-
γήσεται, καὶ ποῦ τὸ οὖρον ἀκοντίζει. Alios modos Iuuenalis prodidit [t], 15

Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
Testamentum ingens, calidæ pulmone columbæ
Tractato Armenius vel Commagenus haruspex.
Pectora pullorum rimatur, & exta catelli,
Interdum & pueri, faciet quod deferat ipse. &c.

Sed hæc omnia protinus vt ridicula & simul impia reiicit Christianus, vt pro-
hibita. Prohibetur & species magiæ, Hebræis dicta, קסם kasam. i. præsagium 16
futurorum [v]. Sicut & נחש nahas, nobis augurium [x]. Alia diuinandi successus 17
rerum formula Idololatriæ describitur ab Ezechiele [y], dum dicitur, quod rex
Babilonis stetit in biuio in capite duarum viarum, diuinationem quærens, cõ
miscens sagittas, interrogans idola, & exta consulens. Mentio fit de sortilegis 18
in iure [z], qui sub nomine fictæ religionis, per quasdam, quas sortes aposto-
lorum

a Dio Cass. libr. 37.
b Val. Max. lib. 2. c. 1.
c idem, libr. 1. cap. 4. & 5.
d Polyd. Verg. libr. 1. de inuento. rer. c. 22. 23. 24.
e Plin. lib. 7. c. 56. & lib. 8. c. 33.
f vt in l. fi. de interd. C. & alibi.
g Plin. libr. 10. c. 55.
h lib. 9. c. 16.
i lib. 8. c. 28.
k 1. Reg. 28.
l Leuit. 19.
m D. Augusti. libr. de diuinat. Dæmo. & can. igitur, 26. q. 5.
n In l. 1. §. penul. de ædil. edict. libr. 21. P. titu. 1.
o Varro, 5. de ling. lat.
p Theod. libr. 10. de curat. Græc. affect.
q Plut. lib. de cessat. oraculo.
r Eurip. in Phœniss.
s idem, in Phœniss.
t Iuuenal. Saty. 6.
v Deuter. 18. & Hierem. 27.
x Deutero. eod. c. 18. & 2. Paralipo. cap. 33.
y cap. 21.
z in ca. sortilegi. 26. quæst. 1.

lorum vel sanctorum vocant, diuinationis scientiam profitentur: aut quarumcumque scripturarum inspectione, futura promittunt, quibus inest tacitum
16 pactum & symbolum dæmoniacum [a]. Ideo & censura huic vanitati erroris apertionis librorum adhibita [b]. Vocat Cocles literamantiam. Atque Christianis sortes vetitæ Virgilianæ, id est, quæ ex apertura voluminis Virgilij captari solita erant, quibus vtebatur Adrianus, vt author Aelius Spartianus [c]. Quem quidam eadem animi leuitate cum impietate sequuti sunt, arbitrati aliquid in poëtis diuinitatis latere, cùm ab illis illud magnificum accepissent, quod iactitat Ouidius [d],

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo:
Impetus hic sacra semina mentis habet.

Et rursum [e],

20 *Est Deus in nobis, sunt & commercia cœli,*
Sedibus Aethereis spiritus ille venit.

Sic scribit Trebellius Pollio [f], Claudianum Cæsarem sortes multas ex carminibus legisse. Tales & fuerunt olim sortes Musæi, quarum edisserator fuit Atheniensis Onomacritus, Athenis eiectus ab Hipparcho Pisistrati fi-
21 lio, quod per Lasum Hermionis deprehensus fuisset inter Musæi sortes hanc quoque inseruisse: fore vt insulæ Lemno adiacentes, mari submergerentur, vt author Herodotus [g]. Transtulerunt hanc sortium vanitatem quidam ad sacra biblia, vt ex eorum quæ in illis occurrerent notionem susciperent: quē morem improbat quoque D. Augustinus [h], his verbis. *Hi qui de paginis euangelicis sortes legunt, etsi optandum est, vt id potius faciant, quàm ad dæmonia consulenda concurrant: tamen ista mihi displicet consuetudo, ad negotia secularia, & ad vitæ huius vanitatem, diuina oracula velle conuertere* [i]. Scribit Paulus Aemilius [k], tēpore Innocentij 4. Imperatorem Tartarorum seu Scytharum, cùm statuisset ex ieiuno & sterili solo suo, in Hungariam & proximas nationes irrumpere, cunctaretur tamen quòd suspicaretur sibi cum validissimis ducibus, & fortissimis gentibus rem fore, quæ sua egregiè tutarentur, sortes consuluisse: dataq; ei dictio fertur, ne dubitaret fines egredi: quare inde egressus cum socijs,
22 subegit Parthos, Chorasanios, Syros, Hierosolymos, & alias nationes. Vtebantur & sortibus Delphici sacerdotes, si credamus Horatio [l], dum ait,

Et diuina futuri
Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.

23 Narrat Plutarchus [m] sortilegas plures fuisse apud Germanos, quæ & Germanorum perturbabant exercitum per sua vaticinia, quæ per fluuiorum cursus, vorticum strepitumque coniectantes, futura prædicebant: nec eos antè præ-
24 lium committere sinebant, quàm noua fulsisset Luna. Erat aliud diuinationum vel superstitionum genus, per omnia quæ è multis rebus capiebantur: veluti ex sternutatione, corrosione soricum, offensione pedum ad limina, ex singultu, saltu seu pulsatione venarum, occursu hominum, vel ferarum, & ex alijs vanissimis prohibitis [n]. Obseruabantur & ideo calendæ Ianuarij, boni fati augurio dies ægyptiaci, dies alij, horæ, momenta constitutionis cœli, & situs stellarum in agendis operibus, quæ tamen ex animi electione, non ex elementorum imperio sequuntur: ideo & hæc improbata meritò [o] ob superstitionem. Non tamen omnis electio dierum & temporum, quæ naturalē habent causam, in satione, aratione, vel fructuum collectione, & in similibus naturalibus, de quibus Aratus in Phænomenis, & alij, reijcienda. Sunt enim obseruationes istæ naturales vtiles in multis, quia temerè cœlestia facta non sunt, aut perperam: sed elementata ad illa vt superiora respiciunt, illisq; reguntur. Et proinde rectè obseruantur in re rustica, nauigatione, medicina, & similibus.

a vt probat ca. illud, in princ. 26. q. 2.
b c. 1. de sortileg.
c Spart. in Aelio Adriano.
d Ouid.
e Ouid. 3. de Ponto.
f Treb. Pol. in Claudiano.
g Herod. lib. 7. in Polyb.
h D. Augusti. in Inquisitionib. ad Ianuarium.
i Referuntur & hæc in ca. hi qui, 26. q. 2.
k Aemil. lib. 7. histo. Fran. in D. Ludou.
l Horat. de arte.
m Plut. in vita Iulij Cæsaris.
n in ca. illud quid est, 26. q. 2.
o ca. non licet, & ca. si quis, & ca. admoneant, ca. pen. 26. q. 7.

Quæ prædictiones vetitæ non sunt. Cap. 4.

1 Prænotiones quæ non sunt prohibitæ.
2 De dierum & temporum obseruatione vbi tractatum sit.

PRÆNOTIONES quædam sunt, quæ pendent ex causis 1
præcedentibus à natura: Quamobrem illæ, si sine superstitione doceantur, non erunt vetitæ, sed laudabiles. Neque improbat Deus Dominus, imò exprobrat Pharisæis, quòd futuras diei tempestates ex facie cœli prænoscerent, non voluntate Dei. *Hypocritæ faciem cœli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis*[a]. Sic ex cometis, pareliis, iride, aliisq; cœli meteoris & impressionibus, & astrorum, siderumq;, animalium obseruationibus, & agricolæ, & nautæ, & astrologi futuras aëris mutationes, & quæ ex illis sequuntur, non improbè præsagiunt: vt docuimus in astrologicis & de nauigatione libris in Syntaxib. & in lib. 4. Præludio. optimi Iurisc. ea quæ ad obser- 2
uationem dierum & temporum sanctè referuntur, & vtiliter pertractauimus, vt opus non sit, crambem recoquere.

a Lucæ 12. in fin.

Quæ sortes, & quando non sint prohibitæ. Caput 5.

1 Sortium vsus quomodo adiaphorus.
Sorte quæ res dirimantur in iure ciuili licitè. eod. & nu. 2. 3. 4. 5. & seq.
2 Familiæ erciscundæ iudicium sortes admittit.
3 Electio sorte dirimenda in optione plurium.
4 Documenta hæreditaria apud quem esse debeant.
5 Homicidæ Iulij Cæsaris remunerandi.
6 Iudicium capitale per sortes. & 7.
8 Iudicia facta per sortes in lege diuina.
9 Sortium & vrnæ antiquorum iudicia gentilium.
10 Sortitio & delectus Senatorum Augusti.
11 Equus centum miliaria in vno die faciens sorte datus.
12 Sortitione delecti ad pœnam milites, & sacerdotes idolorum.
13 Sorte magistratus veneti electi.
14 Sortiti iudices qui, & subsortiti.
15 Sortes cuiuscumque generis interdictæ christianis, & quando permissæ.

VIDETVR sortium vsus quodammodo inter adiaphora con- 1
stitui, vt & modus & finis, ratione cuius sortes mittuntur, distinctionem facere videantur. Nam si sine superstitione iaciãtur, & pro dirimendis dubiis rerum eiusdem priuilegij & fauoris concurrentibus, interdum in iure permissæ videntur. Veluti in tribus iudiciis, communi diuidundo, familiæ ercis- 2
cundæ, finium regundorum: in quibus vtriusque litigatoris par causa est, & is qui prius egerit, actor vel petitor dicitur[b]. Si tamen ambo litigantium ad iudicem simul prouocauerint, sorte iudicium dirimendum est, quis eorũ partes

b l. in tribus, de iudic. in P. l. 2. §. fin. com. diuid. l. inter cohæredes, §. qui familiæ, famil. erciscũ. in P. l. iudiciũ, fin. reg.

3 partes actoris sustinebit [a]. Pari modo, si optio legato relicta fuerat rerum plurium legatario, qui ante optionem pluribus hæredibus relictis decesserit, iique conuenire non possint in re eligenda sorte electio & optio vni ex illis
4 adiudicatur [b]. Quando etiam hæredes æquis partibus instituti, non possunt inter se conuenire apud quem illorum remaneant cautiones hæreditariæ: quas vulgus dicit documenta hæreditatis, sortiri ea de re eos oportere placuit, vel ex consensu & suffragio eligere amicum, apud quem deponantur [c].
5 Narrat Appianus [d] post mortem Iulij Cæsaris, cùm essent discrepantes sententiæ in senatu de remunerandis interfectoribus, sortes tradendas postu-
6 latum fuisse. Scribit & in commentariis belli Gallici Cæsar [e], M. Valerium captum ab Ariouisto, sortium beneficio liberatum, eò quòd se præsente ter fuerit consultum sortibus: vtrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. Vt inde possimus etiam colligere, apud gentiles & sorte di-
7 rempta fuisse aliquando iudicia. Veluti & consentit historia Hester [f] Assyriis etiam morem hunc aliquando fuisse: si quidem inibi relatum est, præpositum Assueri regis Assyriorum Amanum, sortes in vrnam misisse, quæ illis
8 Phur dicebatur, pro die decernenda vniuersalis Iudæorum interitus. Distributæ partes terræ Israëlitis per sortes [g]. Missis sortibus iudicatum peccatum Ionæ [h]. Sortibus quoque d[e]tectus, qui ex anathemate sustulerat [i]: vt & iisdē
9 Ionatæ præuaricatio [k]. His electus & in apostolum D. Mathias [l]. Explicat P. Victorius [m] sortiendi consuetudinem, & vsum antiquum ex vrna: quando immittebantur siculæ vel hydriæ cum aqua, & sortes, id est, tabellæ quædam, diuersæ materiæ, quæ significationem certam habebant, & inde posteà quod prius capiebatur, iudicium constituebat, vt in Cassina Plautus indicat, vbi senem illum virginis amatorem, postquam id quod cupiebat à seruo impetrare non potuit, inducit ita loquentem, sortique totam rem committentem.

Intro abi, atque actutum vxorem eneca, ante ades citò,
Et sitlam huc afferto cum aqua, & sortes.

Docet & Pausanias [n] aliquando quoque sortes ex terra fuisse factas, cùm agit de diuisione agri Messenij concupiti à Cresphonte contra Aristode-
10 mum fratris filium. Octouianus alio sortiendi modo vsus est: cùm enim senatus contemneretur propter numerum nimium, eumq; vellet restringere, primum delectum ex omnibus triginta optimorum senatorum fecit, eosq; iureiurando adactos iussit singulis quinque virorum nomina scribere, ita tamen vt nec cognatos suos in hos referrent. Deinc ex hoc quinario vnum
11 sorte delegit, & sic elegit triginta authore Dione Cassio [o]. Sic Probus Cæsar, dum adhuc dux solùm esset, teste Flauio Vopisco [p], sorte in vrnam missa iussit equum præstantem, centum milliaria in die facientem, captum
12 ex Alanis, militi cui sors ex vrna contigerat dari. Iulius Cæsar, apud Dionem [q] sorte ad mortem seditiosos delegit, audacissimos quosque: ita enim eos composuerat, vt illi sorte notarentur. Legimus & per sortes aliud insigne iudicium apud Nicepho. Cali [r]. & apud Socratem [s]: cùm enim Persę idololatræ, ignem & elementa adorantes, animaduertissent Idigerdem regem, Marutham Mesopotamiæ episcopum, legatum Romanorum honore summo venerari, veriti ne is rex cum amicitia, vnà etiam Christianorum legem amplecteretur: Magi sacerdotes fraudem commenti sunt, atque in cubiculo, vbi perpetuus ignis asseruabatur, quem ibi ex consuetudine rex adorabat, subtus terram astutè hominem infoderunt, qui veluti ignis loqueretur, regem vt impium exire debere diceret, quòd tantò tempore episcopū Christianum, Deo charum ratus, amaret. Quo audito, rex existimans oraculum ab igne redditum, Marutham à se reuerenter reiiciendi consilium cœpit. Quo admonitus Marutha, regem etiam admonuit, vt ad ignem rediens, vnde audierat vocem, fodere iuberet, dolum detecturus vocis huma-

næ,

a l. sed cùm ambo. de iudic. in P.
b l. si duobus, G. comm. de lega. §. optionis, de lega. ap. iustin.
c l. si quæ sunt cautiones, famil. ercisc. in P.
d App. 2. de bell. ciuil.
e Cæsar, lib. 1.
f Hester, c. 3.
g Numer. 33. Iosue 15. Ioseph. lib. 5. antiq. c. 3.
h Ionæ 1.
i Iosuæ 7.
k 1. Reg. 14. ca. 2. 26. q. 2.
l Actuum 1.
m Victor lib. 25. var. lectio. c. 13.
n Pausa. in Messenia.
o Dio Cass. lib. 54. histo.
p Vopis. in eius vita.
q Dio, lib. 41.
r Nicep. Cal. lib. 14. histo. eccles. c. 18.
s Socra. lib. 11. histo. tripart. c. 8.

næ, non ignis qui res inanimata est: quod cùm fecisset rex, inuenit ibi hominem infossum, & detecto dolo magos pœna addecimauit, & Maruthæ vbi vellet, ecclesiam struendi dedit facultatem. Narrat & Suetonius de Augusto, cohortes, si quæ cessissent loco, decimatas hordeo pauisse. Et Liuius quoque [a] eandem ob causam exercitum decimatum ab Appio Claudio consule ait. Ex delectis, magistratus quoque sortibus apud Venetos eligi ex 13
vrna, docet Contarinus [b]. Et alibi idipsum vsurpatum ait Panormita [c]. Erant 14
& iudices ex equitum ordine Romæ per sortes electi, prætore vrnam mouente: etsi qui ex illis reiiciebantur, iterum subsortiebantur alij in eorum locum, vt constat ex oratione Ciceronis in Pisonem, & Asconio Pædiano in diuinationem Cicer. Inde dicimus & hodiè retento nomine Ressortum, à prisco illo sortiendi iudices more. Quibus & similibus exemplis aliqui sibi 15
persuadent, sortibus vti non esse improbum: falluntur tamen, & aberrant toto cœlo, vt dicitur, totaq; via, dum nulla adhibita distinctione boni & mali, & sortium & causarum in vniuersum & promiscuè sortes in omnibus recipiunt, cùm tamen illæ prohibeantur [d]. Quocirca & antequam ad sortium iudicium perueniatur, distingui par est: si plures admitti velint ad idem, vel ad eundem actum gerendum, vel si circa aliud concurrant, quod non nisi vni vel saltem non omnibus, concedi potest, cum ij qui concurrunt dissideant in facto, vel in iure. Si factum controuertatur, & probatione indigeat, illud sortis iudicio non committetur: quia dicenti incumbit onus probandi [e]. Quod si de iure controuertatur, id est, de eo quod iure certum non est, rursum distingunt interpretes: an quæstio controuersa alterius contineat præiudicium, an eorum qui controuertant tantùm. Atque in primo capite, iudex ad tertij alterius petitionem cuius interest, iubere potest controuertentes de eadem re conuenire, vel sorti committere inter se negotium: ne tertius qui vnica actione tenetur, vel experitur, cogatur pluribus respondere, vel contra plures agere [f]. In secundo autem casu, si dissidentium tantùm intersit, & de potiori causa inæquali iure certetur, nec intersit tertij alterius pro re vel de facto iuris ambigui, vtrinque præponderante ratione: siquidem neuter sorti velit rem committere, se mutuò impediunt [g]. Sin autem alter illorum velit, tunc iudex alterum coget [h].

a Liui. 2. ab vrbe cond.

b Contar. lib. 1. de rep. Veneto.

a In c. fi. de sortileg.

d ca. non exemplo Mathiæ, & ca. non statim, 26 q. 2. c. fi. de sortil. lib. 5. Decretal.

e L. 2. de probatio in P. l. actor, C. eod. tit. l. qui accusare, de eden C. l. rei, C. de rei vend.

f l. huiusmodi, l. 26. § si de leg. 1. l. cùm filius, §. variis, de leg. 2. l. nemo ex iis qui negāt, l. 44. §. quoties, de reg. iur. sic intelligenda glo. singula in hac tractat. l. vni. in ver. prohibebit, in fi vti possid. lib. 8. C. tit. 6.

g vt in l. 2. §. fi. quib. mod vsusfr. amitt. P. & in l. quoties, de vsufr. in P.

h & ita intelligendū putant l si duobus, C. comm. de legat. & similes.

De quibusdam aliis diuinandi generibus. Caput 6.

1 *Engastrymitis, & Ventriloquus vates qui.*
2 *Diuinationis species, & virgarum diuinatio. & nu. 3. 4. 5. 6.*
3 *Psichagoges qui, & saga quid.*
4 *Aldetruna quæ.*
5 *Draconis cor diuinare vt dicunt facit.*
6 *Enthei qui, & fanatici item, & de Cumæa Sibylla.*
7 *Bacchanalia Senatus Roma pepulit.*

ENGASTRYMITIS, vt Suidas ait [i], Ventriloquus dæmon 1
est, quem quidam Pythonem dicunt. Sophocles Steonomantim vocat, quasi vatem præcordialem dicas. Plato Euryclem, ab Euryclei tali vate. Philochorus etiam [k], mulieres tradit Engastrymitas, quæ manes euocauerint: qualis illa, qua vsus est Saul [l]. Vocatur & ventriloqua in gestis Apostolorum [m]. Erant magicæ variæ superstitiones, quibus diuinabant, vel remedia 2
se præ

i Suidas, in eo verbo.

k Philocho. lib. 3. di uinatio.

l 1. Reg. c. 28.

m Actuum, c. 16.

se præstare magi dicebant, quas videto apud Plinium, lib. 28. c. 4. & 2. & 3.
3 Sunt apud Scythas diuinantes per virgas, quas vocant Enaries, vt author Herodotus [a]. Gœtia [b] seu γοητεία, quæ manes inuocatione elicit, dicta à lamentis & fletibus, qui ad sepulchra fiunt: qui hac vtuntur, Psychagoges etiam Græcis dicti. Talis in sacra pagina Pythonissa [c]. Gotticè hæc saga, Alruna, vel alruna dicta: qualis ea, quæ Marcomiro filio Antenoris regi Franco-
4 rum euocauit manes, & elicuit responsa futuri imperij [d]. Ioannes Magnus Gothus [e], Aldelrunas appellatas Gothicè mulieres, magas dicit; quòd Gothicè runa, ars sit, & aliquando magia. Et inde lapides complures in Gothia,
5 characteribus gothicis inscriptos, hodiè quoque vocari kunastē. Inter species diuinationis & illa annumeranda est, quæ si vera est physica, & non improbanda erit, quam ex Draconis epate vel corde comestis, procedere dicunt, Authorq́ue est Philostratus [f], in Paraca ciuitate Indorum, homines ex eo animalium concentus admurmurationesq́ue intelligere. Quemadmodum &
6 auium garritus intellexisse Apollonium Thyanæum asserit Philostratus. Diuinabant per furorem illi, qui quodam numine se afflari dicebant, qui ἔνθεοι & θεοφορούμενοι. quod non sua sponte, sed diuino numine ferantur. Vocat fanaticos Iurisconsultus, qui caput iactantes quædam profantur [g]: qualis Cumæa Sibylla describitur, à Virgilio [h],

> *Cui talia fanti*
> *Ante fores subitò, non vultus, non color vnus,*
> *Non comptæ mansère comæ: sed pectus anhelum,*
> *Et rabie fera corda tument, maiorq́ue videri,*
> *Nec mortale sonans, afflata est numine quando*
> *Iam propiore Dei.* &c.

Paulus Aegineta [i] sic de iis scribit, τινὲς δὲ δοκοῦσιν ὑπὸ τινῶν μειζόνων ἐφορᾶσθαι δυνάμεων, καὶ προλέγειν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐνθεάζοντες, οὓς ἐνθεαστικοὺς ἰδίως ὀνομάζουσιν, id est, *Sunt qui videantur à maioribus potentiis regi, & futura prædicere, instar eorum qui numine afflati dicuntur, quos proprio nomine Entheasticos,* id est, fanaticos *appellant.* Interpres Callimachi [k], hunc afflatum diuinatorem dixit θειασμόν. θειασμός, inquit, λέγεται ἐπὶ τῶν μαντευομένων τὰ θεῖα, καὶ ἐπιδημεῖν καὶ ἀποδημεῖν. καὶ ὅταν μὲν ἐπιδημῶσι τὰς μαντείας ἀληθεῖς εἶναι· ὅταν δὲ ἀποδημῶσι, ψευδεῖς, id est, *Theiasmus seu afflatus ille, dicitur de prædicentibus & referentibus diuina, & accedere & recedere. Quando autem aduenit, vera sunt oracula: quando recedit, falsa.* Plato de his quoque sic ait [l], *Quæ in Delphis futura prædicit vates, & quæ in Dodona sacerdotes, furentes quidem multa ac magna commoda priuatim & publicè Græcis hominibus attulerunt sanæ verò dum sunt, exigua aut nulla.* Et posteà, hanc artem, qua futurum discernitur, μανικήν, id est, furorem antiquos nominasse: quam iuniores imperitè nimium adiecta litera T. μαντικήν, dixerunt. Narrat Liuius [m] displicuisse eandem Bacchanalia senatui Romano, ob nefaria illorum scelera, & senatusconsulto ab Italia expulsa. Quod & scribit D. Augustinus [n].

[a] Herod. lib. 4.
[b] Suid. in verbo, γοητεία.
[c] 1. Reg. 28.
[d] de qua Ioan. Trithem. lib. 1 breuiarij histor. Franco.
[e] Ioan. Magnus Gothus, lib. 4. histo. Goth. c. 24.
[f] Philostr. lib. 3. de vita Apollo.
[g] L. 2. §. exempli, de ædil. ed. F.
[h] Virgil. 6. Aeneid.
[i] Paul. Aegin. lib. 3. de mania & melanchol.
[k] Inter. græcus Callim. in hymnum ad Apollinem.
[l] Plato, in Phædro seu de Pulchro.
[m] Liui. lib. 39.
[n] D. Augusti. lib. 6 de ciuitate Dei, c. 9.

De generali diuinationis prohibitione. Caput 7.

1 *Futura inquirere cur miserum.*
2 *Magi Aegyptij impostura in vsurpando in Iudaos principatu.*
3 *Diuinatio seu prædictio venturorū incerta est, vel misera, vel nihil prodest. tod.*
4 *Diuinationem profitentium curiosa mendicitas, & finis pessimus.*
5 *Futurorum indagatio & diuinatio ad Dei iniuriam vertitur.*
6 *Purgatio per ferrum candens & aquam bullientem improbata.*

7 Diui

7 Diuini, & qui eos consulunt idololatræ.
8 Diuini impostores seu mendaces.
9 Oracula diuinorum & idolorum quare ambiguè prolata.

DOCET in primis, curiosam hanc præsciendi vanitatem, im- 1
piam, & maleficam, & perniciosam esse consultori: quòd sæpè
inutile est scire quid futurum sit, & miserũ sit nihil proficientẽ
angi, vt ait Cicero [a]. Quandoquidem si certò futurum sit,
vitari non potest: vel si certò non sit futurum, miserrimum est
vexari ea re quam dubium est, num aduentura sit. Quin & si
malum impendeat, illud & tristissimum, ante tempus, ante malum aduentu-
rum, miserum esse, & duplici affici malo, nempe venturo & timore ventu-
ri, qui grauior & nocentior est, vt potè diuturnior ipso malo, quod forsan
modico transit momento. Quòd si de bono futuro diuinationem quis velit
sorte capere, indeq; spem cœperit, non minor est deceptio & malum, & quòd
spes sint vigilantium somnia: & quòd fieri possit, vel ambitione, vel segni-
tia, vt necessaria & vtiliora præsentia contemnantur, quorum occasio calua
sit, in fronte capillata. Abducit itaque meritò ab his Horatius Thaliar-
chum [b].

Quid sit futurum cras fuge quærere: &
Quem sors dierum cumq; dabit, lucro
Appone.

Et rursus idem [c] ad Leuconoën,

Tu ne quæsieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi
Finem Dÿ dederint, Leuconoë, Nec Babilonics
Tentaris numeros. &c.

Et dicebat Cicero [d], quod nec homines probi hoc faciunt, vt amicis impen-
dentes calamitates prædicant, quasi illi nullomodo effugere possint. Sed &
decipi imposturis horum vulgus, & ad mala impelli, exempla plura docent,
quale apud Iosephum [e], in Aegyptio mago pseudopropheta, qui apud Iu- 2
dæos profetæ nomen sibi arrogans, triginta ferè milia hominum congrega-
uit, quos vana seductione deceperat, & circunducens eos de solitudine in
montem, qui vocatur oliuarum, inde ad Hierosolymam nitebatur ascende-
re, & repulso Romanorum præsidio in populares exercere dominationem.
Quem armis repressit & vicit Felix præses Iudeæ. Prædixerat enim, sed falsò
ægyptius suis, iussu suo futurum muros Hierosolymæ casuros. Atque si ve- 3
rum est quod ait Chrysippus [f], Athenodorusq; & Possidonius [g], diuinatio-
nem omnem subsistere, aut etiam esse prouidentiam: dignum certè cachin-
no; quòd homunculus illam solicitet, veluti putans fatum seriemque rerum
naturæ connexam se posse flectere; vel auertere. Vel si, vt Panætius ait apud
Diog. Laertium [h], verum est, eam non subsistere, quorsum huic fidem adhi-
beri dicemus? Quare & improbat Cicero eandem [i], in qua temeritas, casus,
nec ratio, nec consilium valet, vt inueniam fallaciis aut ad quæstum, aut ad
superstitionem, aut ad errorem. Neq; enim istis sortilegis profanis, quisquam 4
vel diuini numinis purum cultum, non zelum reipub. non sanctum spiritum
dictare effata annotabit: sed vel stolidam sciendi curiositatem, vel ditandi
studium, vel fallendi animum. Quò fit, vt nunquam diuinatio in bo-
nam partem accipiatur, sed pro damnata arte, vt eorum qui viden-
bantur sibi profetæ, accipiendo pecuniam, professia facta est diuinatio [k].
Sic homines cùm maximè egent, scire se multa mentiuntur, cuncta tentant
& moliuntur, hæcq; & alia pleraque, vt ait Hippocrates, dum de diuinatio-
ne loquitur [l]. Similes miseris chimistis, qui dum aliis se multiplicandi vt di-
cunt, aut augendi auri argentiúe artem eximiè tenere iactant, pannosi & mé-
dici

a Cicer. 3. de natu. Deor.
b Horat. 9. ode, lib. 1. carmi.
c Idem, eod. lib. ode 11.
d Cic. 2. de diuinatio.
e Ioseph. lib. 2. de bello Iudai. c. 12. & lib. 20. antiq. c. 11. ex versio. Gelen.
f Chrys. 2. de diuinatio.
g Possid. in 12 de ratio. naturæ, & in 5. de diuinatio.
h Laërt. lib. 7. in Zeno.
i Cic. 2. de diuinat.
k ca. nunquam diuinatio, 26. q. 2.
l Hippoc. lib. 2. de sacro morbo.

dici degunt. Ex aliorum cæca credulitate imposturis inopiam releuãtes pro-
5 priam, & in fumum aliena vertentes. Oppugnat & potestatem diuinam futurorũ indagatio, si ea mente quis scrutetur, vt indubitata ea existimet & certa, tanquam quæ aliter contingere nequeant. Sic enim pessum iret breui cultus diuinus & Dei obsequium, fatis omnia concedendo ineuitabilibus.

Chaldæis sed maior erit fiducia. Quicquid
Dixerit Astrologus, credent à fonte relatum
Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant,
Et genus humanum damnat caligo futuri. Vt ait Iuuenalis [a]

a Iuuenal. Saty. 6.

6 Sed & aliundè temerè nimiùm, quæ Deus nobis voluit esse abscondita, scire desiderat, vt ait Virgilius [b],

b Virg. 10. Aeneid.

Nescia mens hominum fati, sortisq́ futuræ.

Nec nostrum est scire tempora & momenta, quæ Deus posuit in sua potestate [c]. Solus Deus occultorum cognitor & iudex [d]. Qua ratione candentis ferri, & aquæ feruentis probatio, & purgatio vulgaris, damnata est inter Christianos [e]: quia nec tentandus Deus est [f]. Committunt & crimen læsæ diuinæ maiestatis, qui hanc prædicendi aliundè quàm per causas à Deo dispositas, sua voluntate vsurpant authoritatem. *Dicite enim, quæ ventura nobis*
7 *sunt*, inquit Esaias [g], *& sciemus, quia dij estis.* Sed & illud grauius & damnabilius est, quòd plerumque diuini isti commercio & opera dæmonum vtuntur, cultúmque ideo eis exhibent: & damnabilis per se superstitio, in impiam transit idololatriam, dum is fit potius creaturæ, quàm creatori, dumq;
8 Dei munus dæmoni tribuitur [h]. Imposturæ deinceps, quibus mendacia sua isti diuini fucant & instruunt, & veritatis neruos eludunt, vt suæ scientiæ & diuinitatis, quam volunt videri sibi inesse, opinionem tueantur, improbandas meritò eorum artes & earum authores satis supérque admonent; vt verè dixerit nuncius apud Euripidem [i],

c Actuum 1.
d ca. erubescant, 32. dist.
e In ca. consuluisti, 2. quæst. 5.
f in c. ba. de purg. vulg. c. 1. 2. & c. ex tuarum, de purgat. cano.
g Esa. c. 41.
h ca. contra idolorũ, 26. q. 5. ca. sed & illud, 26. q. 2.
i Eurip. in Helena, actu 2. vers. 316.

ἔςαι τά ὦ ναξ, ἀλλά τι τὰ μαντέων
ἐσεῖδον ὡς φαῦλ᾽ ἐςὶ καὶ ψευδῶν πλέα. &c. i.
Fient ista, ô rex: Cæterùm nunc planè intelligo
Quam vani vates, quamq́ pleni mendacij.

Et rursum in Iphigenia [k],

k Idem actu 4. vers. 157.

τίς δὲ μάντις; ἐςʼ ἀνὴρ
ὃς ὀλίγ᾽ ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει,
τυχών, ὅταν δὲ μὴ τύχῃ διοίχεται. i.
Quid est vates? is qui pauca quidem vera,
Multa autem falsa dixit: sin minus arte aliqua elabitur.

Dum enim dæmonis auxilio innituntur, fieri non potest vt mendaces non sint: quia is est pater mendacij [l]. Est & spiritus mendax, qui istos diuinos obsi-
9 det [m]. Quò fit, vt illorum responsa, & quæ dicta sunt oracula, cum fraude & dolosè ambigua fuerint in quamuis affirmationis & negationis partem inclinantia. Vt & Oenomaus apud Græcos, tam philosophia quàm eloquẽtia nobilis, delusus oraculo Apollinis Delphici, fallacia oracula curiosè collegit & refutauit: quorum quædam refert ex eodem Eusebius [n]. Improbauit & has diuinandi superstitiosas obseruationes Cicero [o]. *Hæc habui*, inquit, *quæ de diuinatione dicerem: nunc illa testabor non me sortilegos, nec eos qui quæstus causa ariolantur, ne psychomantiam quidem, quibus Apicus amicus tuus vti solebat, agnoscere.*

l D. Ioan. Euang. c. 8. Et 1. epistol. c. 2. c.
m 3. Reg. 22.
n Euseb. li. 5. de præparat. euang. c. 10.
o Cice. 1. de diuinat.

Cur aliquando diuini & sortilegi verum proferant. Caput 8.

1 *Sortilegum seu diuinantium techna & fraudes 1. Et quare illis non credendum, & si verum dicant. 2. & seq.*
2 *Oracula dubia & certa.*
3 *Idola lignea quare locuta.*
4 *Diuinationes interdum permittit Deus veras, vt tentet suos.*
5 *Veritas non est petenda à diuinis vel dæmonibus quare.*
6 *Dæmones quare plurima norunt.*
7 *Dæmones furantur quæ Deus reuelat prophetis, & sibi vsurpant.*
8 *Dæmonis dicta & facta, & bona & mala suspecta nobis esse debent.*
9 *Fascinatio dæmonum perstringit aciem oculorum.*

NEQVE quòd aliquando diuini vera proferant oracula, sciē- 1
tia ideo illorum probanda venit. Siquidem multæ sunt ar-
tes inescandi homines, quæ oculis latent, & detectæ pror-
sus vel pœna dignæ sunt, vel admirationem amittunt. Id- 2
circo detegam præcipuas sortilegum fraudes & insigniores,
quarum prior in oraculis idolorum frequens fuit, vt am-
bigua responderent, certa, & in varia flexibilia: altera, quòd coniectu-
ras rerum, personarum, & factorum curiosè obseruarent, & rumores per
delatores, vt olim Cæsares, vndecunque colligerent. Ex quibus sacerdotes
& sacrificuli idolorum astutè effata componebant: vt abierit in prouerbium,
μάντις τις ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς, *bonus vates qui benè coniectat*: vt scribit Gre-
gor. Magnus [a], & Nicephorus Calisti [b]. Adiiciebant fraudibus, subtili inge- 3
nio etiam specie diuinitatis, dum lignea, fictilia, vel metallica idola proloqui
fingebant: quæ tamen per abditos meatus & cuniculos secretè adibant, il-
lisque vocem dabant. Sicut detectum est, cùm dirutum fuit Serapidis Ale-
xādriæ templum, in quo reperta sunt simulachra omnia siue lignea, siue ærea,
caua, ita elaborata vt caua pars & terga templorum parietibus adaptarentur,
occultis quibusdam meatibus, in templo relictis, quibus coniuncta alia quæ-
dam caua arcana adyta, per quæ simulachrorum caua subirent, & inde ea quæ
eis visa fuissent responsa darent, vt narrat Nicephorus [c]. Simile quippiam
apud Danielem [d], de Belo idolo & eius sacerdotibus narratur. Deinc 4
permittit Deus, ea quæ isti pseudomantes dicunt euenire, vt tentet
suos, palamq́; fiat verum diligant eum, an non ex toto corde, & ex
tota anima [e]. Verum quidem quod est, per se, amplectendum est: sed 5
non omne, quod dicitur ab hominibus, quorum natura est vt sint menda-
ces [f], perpetuò recipiendum vt verum tale est, etsi verum esse possit,
quia dubium est num tale: & quia peccatur in modo inquirendi verum, &
ab ijs etiam à quibus non solet haberi, & per media quæ Deo displicent, ne-
fas est verum petere. Et norunt quidem dæmones quæ vera sunt, & facta,
aliquando & aliqua futura, nec ea scire malum est: verùm ab illis scien-
tiam exquirere, hos consulere, non solùm temerarium, impium,
sed

a Grego. Mag. inuect. 2. in Iulianum.
b Nicep. Cal. lib. 10. c. 17.
c Idem lib. 11. c. 26.
d Daniel. c. 14.
e Deutero. 13.
f Psal. c. 9.

impium, sed & vltrà indignatione Dei & damnatione æterna dignum. Dominum enim Deum solum adorare debemus, vt Deum: dæmonem, vt hostem, & æternæ caliginis principem, malorum omnium fomitem, abôminari [a]. Quomodo autem vera enuncient, & multa possint mirabilia dæmones, paucis D. Augustinus explicat [b], cuius verba referuntur à Gratiano [c]: quia sensu & acumine ingenij polleant, & celeritate motus alibi gesta, antequam nobis sint nota propter locorum longam intercapedinem, cognita habent, & ita prænunciant. Experientiaque rerum propter diuturnitatem temporis ex quo sunt, præualent. Prænuntiant quoque quæ ipsi facturi sunt, potestate à Deo accepta: quæúe persuadere facturis sese posse arbitrantur. Interdum futura pendentia ex naturalibus signis arte prædicunt. D. Basilius [d] constanter quoque tuetur, dæmones admirabilia docuisse Ethnicos, quæ expiscati & furati essent à profetis Dei: additque *κλέπτης γὰρ ὁ διάβολος, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐκφερομυθῶν, πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ὑποφήτας.* i. *Fur namq; est Diabolus, & nostra nuncians per suos hypophetas*, id est, per suos vates, *aliundè accipientes.* Coguntur & sæpè Deum dæmones consulti ab improbis, in consulentium perniciem & pœnam atque confusionem vera dicere, vt in exemplo videre possumus Balaami [e], Saulis & Pythonissæ [f]. Itaque nec probi Christiani, etiam vera & bona & sancta, à tali impostore pythonico audire volunt: exemplo Domini nostri Iesu Christi, qui dæmonia confitentia publicè eius diuinitatem silere iussit, nec sinebat ea loqui [g]. Etenim inimici etiam oscula, & verba vera & benigna, semper dolosa putanda sunt, & proditoria, si cautum nobis esse velimus. Nec potest veritas per os immundum & abominandum prolata, sine aliqua spurcitia & pollutione prodire: non secus quàm aqua limpida, fæces & tetrum odorem contrahit, si per canales alueosq; immundos & fœtidos fluat. Et ventriloquam vera dicentem D. Paulus iussit silere [h]. Possunt etiam dæmones oculos hominum perstringere, & mentem turbare, vt quæ non sint esse persuadeât, & falsa obumbrent. Sicq; innuit Horatius [i],

6 (margin, beside "ri a. Quomodo autem vera enuncient")
7 (margin, beside "Deo accepta")
8 (margin, beside "emplo videre possumus")
9 (margin, beside "quam vera dicentem")

Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet.
Vt magus, & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

a Matth. 4. Exod. 23.
b D. Aug. lib. de natu. dæmon.
c in ca. sciendum, & ca. fin. 26. q. 4.
d D. Bas. in sermo. in illa verba, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.
e Numero. c. 22. 23. 24.
f 1. Reg. c. 28.
g Matth. 8. Luc. 8. Mar. 5.
h Actuum, 16.
i Horat. libr. 2. epi. sto. epi. 1. ad Augustum.

De artibus magicis mirabilium & scelerum effectricibus. Cap. 9.

1 *Magia mirabilium & scelerum effectrix num sit. Et an lamiæ & sortiariæ sint. 2. 3. & seq.*
3 *Maleficiatus quomodo dignoscatur à frigido natura. Et num separari ideo debeat ab vxore. & 4.*
5 *Maleficiati ne coire possunt. 6. & 7.*
8 *Thesauri malis artibus deteguntur.*
9 *Maleficia num maleficijs dissoluantur.*
10 *Excantationes quædam.*
11 *Balaam magus. Incantationes nocent rebus & animalibus, Et 12.*
12 *Magos & magas de terra tolli iussit Deus.*

HACTENVS de diuinatrice magia dictum sit, nunc de alia, 1
per quam fieri tot mirabilia creditur, quæ insigni nomine
sortilegij & maleficij vocatur vulgò, dicamus: & inquiramus,
num possit hæc ope dæmonum aliquid contra salutem
hominum, & rerum naturam amoliri: num pudicos animos
ad libidinem deflectere, mouere vel sistere grandines, imbres,
tempestates, ventos, & his similia. Quæ ideo digna tractatione arbitror,
vt intelligant iudices, qui gladium imperij habent, quantam pestem
foueant in republica, dum in sortiarias & lamias & maleficas non animaduertunt:
existimantes eas tantùm mentis alienatione ludificari, neque
quippiam re ipsa exequi. Proinde sententia, quæ affirmat hæc ab istis 2
verè posse perfici, primùm probanda est ex l. 4. de malef. & mathe. C addo
Constantinum [a], *Multi*, inquit, *Magicis artibus elementa turbare, vitam insontium
labefactare non dubitant, & inimicos ventilare.* Secundò, iura pontificia tradũt [b], 3
per sortiarias maleficasque artes impediri posse ad tempus & in perpetuum
generandi vim & concubitum, permittente Deo, & operante dæmone. Et
quod mirabilius est, maleficium hoc cum certis, non cum omnibus operatur:
nempe singularis excantatur, ne cum aliqua possit concumbere, cum
aliis possit. Qua ratione maleficium, ab impotentia naturali coëundi secernitur [c].
Dehinc vt possit hoc maleficium ab authore tolli, vel alia palinodia.
Et ideo maleficium illud non separat matrimonium antè initum, ex sen- 4
tentia omnium ferè interpretum [d]: contrà, si fascinatio præcedat matrimonium.
Et ita hodiè seruari tradit Aufrerius [e], ea tamen lege, vt si quamaleficiatum
inueniat virum, quem antè talem esse ignorauerit, triennium excurrere
pati debeat, vt sciatur num interim soluatur fascinatio, interposita quoque
pœnitentia, num dignetur Deus huius misereri [f]: quod si perseueret, dissolutio
permittatur. Sunt & alia, quæ obseruanda in hac solutione simul sunt,
de quibus nos alibi proprio loco diximus, in nuptiis. Sed in viam. Scribit & 5
Berosus [g], Chamum filium Noachi, semper magiæ & veneficiis incubuisse,
& inde Zoroast dictum, inuisumque idcirco patri: atque eum nactum
opportunitatem, dum vino pater madidus dormiens iaceret, carmine
magico patri illusisse, virilia eius comprehendendo, taciteque simul
submurmurando, eum sterilem perindeque ac castratum effecisse: neque
deinceps Noachum fœminam vllam fœcundare potuisse. Et proinde eundem
dictum, tum ob id & alia multa scelera, quibus genus humanum
corrumpebat, Chem essema, seu Chamum infamem: vt Cato, libro de originibus,
vocat Chamessenum. Quibus consentiunt Thalmudistæ: imò & fabulæ
antiquorum, quæ referunt Cœlo, id enim nomen erat etiam Noacho,
teste Beroso, fuisse descissos testiculos falce dẽtata, à Saturno filio [h]. Quod tamen
Moses in Genesi mundi & Noachi reticuit: nõ enim Chamũ excantasse
virilia, sed irrisisse tradit [i]: & renunciasse nudatum esse patrem fratribus. Re- 6
fert Herodotus [k], Amasim regẽ Aegyptiorum non potuisse concũbere primũ
cum Ladice vxore sua in toro, cùm tamen aliis mulieribus vteretur: donec
Amasis, cũ id diu fieret, ad eã dixit, Tu verò vxor veneficio me læsisti, ideoq;
nullo machinamẽto potes effugere, quominus inter omnes mulieres teterrima
morte pereas: eã autẽ vouisse Veneri, si ea nocte coiret secũ Amasis, statuã
Cyrenas se illi missuram: & ea nocte cum eo coisse. Paulus Aemilius quoque 7
scribit [l], Theodericum Mediomatricum regem, iustam vxorem, Bertici regis
Hispaniæ filiam, Hermembergam, ad patrem remisisse integram à se, aduerso
rumore, quòd ferretur à pellicibus ad insaniã vsq; deuinctus, sancti nobilissimiq;
connubij vsu perfrui & virginis florem delibare nõ potuisse, velut maleficis
artibus carminibusque prohibitus. Tertiò, malas artes has, etiam secre- 8
ta ab hominum notione detegere & arcana, docet inuentio thesaurorũ, quæ
cum

a l. multi, C. de malefic.

b ca. si per sortiarias, 33. q. 1.

c in c. fin. & 1. de frigi. & malefic.

d glo. in d. ca. si per sortiarias, Innocẽ. in c. fin. de frig. & malef. Deci. & Ioã. Andre. in c. fraternitatis, & ibi Hostien. & in c. fin. de frig. & malef. Arch dia. in d. ca. si p sortiarias. Beat. Thomas, in 4. sententi. 34. dist. Auto. Florenti. in 3 par. summæ titu. 1. c. 13. Angel. Clauis in ver. matrimonium, nu. 16. vers. 1.

e decis. capell. Tholos. 380.

f iuxta d. ca. si per sortiarias.

g Beros. in 3.

h Scribit Hesiod. in Theogo. Phurnutus, lib. 1. de natura horum Deorũ, seu Idolorum.

i Genes. 9.

k Herod. libr. 2.

l Paul. Aemil. lib. 1. histo. Franc. in Clotario 2.

9 cum his fit, & vetita est [a]. Quartò, & maleficiis maleficia tolli persuasum fuisse iura pontificia his verbis tradunt, prohibendo [b]. *Si quis diuinos, vel sortilegos in domum suam introduxerit, quasi vt foras malum mittant, aut maleficia inueniant, aut lustrationes paganorum faciant, quinque annos pœnitentiam agant.* Atque simul furta per has artes indagare prohibitum [c]. Profitentur & magi se etiam morbos incantationibus pellere: ideò hos vocat exorcistas & impostores Vlpianus [d]. Extat & libellus, vt quidam putat, sed verè nothus, Galeni de medicinis expertis, qui probat hos medicos,
10 & meminit de ijs qui per cibos sacrificiorum curabant. Vt etiam Quintus Serenus huic vanitati fidem attulerit, alioquin peritissimus authorū dum ait [e] de Hemitritei morbi medela.

> *Inscribis charta quod dicitur abracacabra,*
> *Sæpius, & subter repetis: sed detrahe summam,*
> *Vt magis atque magis desint elementa figuris.*
> *Singula quæ semper rapies, & cætera figes,*
> *Donec in angustum reducatur litera conum.*

Et Ammianus Marcellinus incantamentum, ad leniendum dolorem den-
11 tium, ad medicinam pertinere arbitratur. Quintò, probat sacra pagina Hariolum Balaamum, à Balaco rege fuisse vocatum, vt malediceret populo Israelitico, quod haud factum fuisset, si iam rex expertus non fuisset magicas illius diras, vim habuisse exterminij: quas tamen Deus, qui dæmonibus
12 imperat, in benedictionem conuertit [f]. Sunt & leges iuris diuini, quæ morte iubent tolli huiusmodi magos & magas: vt inde veram perniciem ab illis inferri liquidò constare possit, ob quam Deus persequitur illos, & qui eos consulunt [g]. Atque in Exodo [h], dum prohibentur arioli, tradunt, nomine כשף Cassaph ariolationis contineri & eum, qui malis artibus nocet pecoribus, segetibus, & hominibus. Docet & veneficiorum vim Dauid, dicēs [i]: *Sicut aspis surda, quæ non exaudit vocem venefici incantantis sapienter.* Cui alludit illud Virgilij [k],

> *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.*

Extant & mira opera Magorum Pharaonis, in Exodo [l].

a in l. 1. de Thesaur. lib. 10. C.
b ca. non liceat Christianis, §. pen. 26. q. 1.
c c. 1. de sortileg.
d l. 1. §. medicos. de var. & extraord. cognit. P.
e Q. Serenus, in Medicina.
f Numero. 22. Iosue. 24. Ioseph. lib. 4. Antiq. c. 5.
g Deutero. 18. Leuit. 19. Exod. 20.
h Exod. c. 22.
i Psal. 57.
k Virg. in Eglogis.
l Exod. c. 8, 9. 10. 11.

De incantationibus, quibus relatum est fusos hostes fuisse. Cap. 10.

1 *Victoria magicis artibus parata. Et nu. 4. 5. 6. 13.*
2 *Incantationibus qui exercitus victi.*
3 *Laban magus celeberrimus inter orientales. Et aliorum magorum admiranda. 4. 5. 6. & seq.*
7 *Rapti viui & translati ex hominibus.*
8 *Literæ Ephesiæ magicæ, & earum vis.*
9 *Maleficia impediunt cursum equorum.*
10 *Ouum incantatum Druidarum ad quid valeret.*
11 *M. Antonij philosophi mira.*
12 *Sicilia regnum quando datum à summo Pontifice duci Andium.*
13 *Sapientum ciuitas magicis se defendebat solùm.*

1 SED exemplis demonstremus, quomodo authores fide digni has imposturas & magicas furias læsisse plures falsi sunt, literisque consignarunt. Scribit Martinus Chromerus [a] Tartaros multùm vti magica arte, atque per eam vicisse aciem Henrici Pij, regis Poloniæ: fuisseque in extremo Tartarorum agmine, vexillum inter alia insigne, cuius figura X. chi Græcum elementum referebat, in cuspide verò erat imago nigra tetráque, capitis humani barbati. Quod vexillum quum signifer vehementius quateret, fumum atque nebulam densissimam ac fœtidissimam exhalabat, quæ non modò aspectum Polonis adimebat, verumetiam exercitum perturbauit. Incantationibus autem quibusdam id Tartari effecerant, quibus iuxta ac ariolationibus & diuinationibus sunt dediti. Ioannes Cuspinianus in Cæsaribus [b], 2 tradit Bulgaros, gentem prius ignotam in Illyricum & Thraciam, & contra hos aliquos Romanos duces profectos victos & cæsos omnes ferè, eùm illi incantationibus vsi fuissent. Narrat Zoar, & post eum Francis- 3 cus Venetus [c], Labanum Aramæum socerum Iacobi fuisse omnium orientalium magum celeberrimum: cuius erant idola, quæ filia eius Rachel furata erat [d], videlicet ne pater discessum suum & mariti citò dignosceret, neúe illis nocere posset. Fuisse autem illa idola Teraphim dicta, imagines quasdam, quibus Laban diuinabat, ligabat, offendebat hostes: & in illis totam vim Labani positam. Et ideò Laban dixit Iacobo, Furatus es cor meum, vbi vulgaris editio habet, vt clam me abigeres filiam. Clogio rex 18. Sicambrorum, filius Franci, à quo & Franci dicti, ma- 4 gus, augur, & astrologus, habebat matrem nomine Lothildem, filiam regis Doringorum, quæ summa templi Palladis antistes fuit, & maga, quæ suis carminibus & incantationibus quos voluit hostes filij sui deleuit, & infœlices reddidit, & quantumlibet absentes dæmonum ministerio peremit: victoriam Francis, metum, terrorem & fugam hostibus, maleficio procurabat: imbres, tonitrua, coruscationes, & tempestates in aëre horribiles, quoties, vbi, & super quos voluit carminibus inducebat, vt ex antiquissimis authoribus annotauit Tritemmius [e]. Scribit & Hun- 5 nibaldus Francorum historiographus, Heligastum sacerdotem idolorum, filium cuiusdam Theocali pontificis, sub Bazano 7. rege & pontifice Iouis summo Francorum, circiter 275. annos ante natiuitatem Domini, multa Sicambris prædixisse futura, Iouem sacerdotibus exhibuisse visibilem, secreta hominum consilia deduxisse in publicum, hostium arcana in causis arduis regi Basano denudasse: quod Sicambris securitatem, hostibus autem desperationem incussit [f]. Mira certè hæc, similia his quæ 6 dicuntur de Helyseo, qui ex Dei reuelatione, non ope dæmonum, vt alij, arcana consilia regis Syriorum detegebat Regi Israëlis, & venientes hostes excæcauit, vt non cognoscerent eum, quem volebant capere, nec locum, donec deduxit eos in Samariam [g]. Sed illud adhuc mira- 7 bilius est, siquidem verum sit quod subiiciunt posteà Hunnibaldus & Tritemmius, hunc Heligastum exactis in officio 32. annis disparuisse in solemnitate Iouis, post edita vaticinia & fulmina. Item & Bazanum regem celebrato die suo natali apud Neomagum cum omnibus suis proceribus, & designato in regem filio, & ostenso Ioue visibili supra templum, disparuisse. In quibus mihi dæmones, si hoc verum sit, imitati, factum illud mirabile Dei, quo legimus Enoc translatum fuisse & raptum [h]. Eliam quoque subleuatum in aëra quadrigis igneis disparuisse [i]. Erant Ephesiæ lite- 8 ræ, secundum Suidam, carmina quædam obscura, quæ & Cræsus in rogo recitauit. Et Olympiæ Milesio & Ephesio certantibus: idem tradit Milesium luctari non potuisse, propterea quòd alter iuxta talum Ephesias literas haberet:

a Marti. Chro. lib. 8. de reb. Polono.
b Cuspinia. in Anastasio.
c Franc. Venet. libr. 2. Problem. sacr. scrip. problem. 216 & 228.
d Genes. c. 31.
e Tritem. lib. 1. Breuia. annal. Franco. in rege 18.
f Meminit & horũ Tritemi. vbi sup. in rege 7.
g 4. Reg. c. 6.
h Genes. c. 5.
i 4. Reg. 2.

9 haberet: quibus compertis & ademtis Ephesium concidisse [a]. D. Hierony-
mus grauissimus author literis consignauit [b], Italicum quendam municipẽ
Gazam nomine, Christianum, cùm aleret equos circenses, habuisse malefi-
cum quendam æmulum, qui dæmoniacis quibusdam imprecationibus im-
pediebat huius equos, & suos incitabat ad cursum: eumq́; petiisse auxilium
Dei ab Hilarione, eum porrò scyphum, quo bibebat, fictilem iussisse aqua
impleri, eiq́; tradi, quem cùm accepisset Italicus eques & aurigas suos, rhe-
damq́; & carcerum repagula respersisse cum mira vulgi spectatione & risu.
Verumtamen concursu tandem præpeditos equos magi, Itali autem vicisse.
10 Druidæ, antiqua superstitione, soliti erant magica quadam solertia ad deci-
piendum apta, ouum quoddam anguium certis ceremoniis, certa Luna, so-
lemni ritu, singulis annis capere: cui magnam vim occultos effectus, varias
rerum causas falsò tribuebant, nempe ad victorias litium, ac regum aditus [c].
11 Scribit Iulius Capitolinus [d], M. Antoninum philosophum fulmen de cœlo
suis precibus contra hostium machinamentum extorsisse, suis pluuiam im-
12 petrasse cùm siti laborarent. Meminit Froissardus, tempore schismatis Vrba-
ni & Clementis, quo duci Andium à sum. pont. Clemente Sicilia concessa
fuit, cùm obsisteret castrum quoddam Oui nomine in mari tutissimis & pe-
nè inexpugnabilibus munitum propugnaculis, fuisse impostorem sortilegũ,
qui polliceretur duci Andio suis magicis incantationibus perstringere posse
oculos eorum, qui castrum defendebant, ad eum modum vt putarent exer-
citum in eos supra pontem traiici, & ita percitos metu futurum, vt se de-
derent. Quod cùm audisset comes Allobrogum seu Sabaudiæ, memor quòd
is impostor incantationibus multorum malorum causas seminasset, iussit ca-
13 pite plecti [e]. Philostratus autem [f] mirum narrat de ciuitate Magorum seu
sapientum, quæ intra Hyphasidem & Gangem fluuios est, quam neque mil-
le Achilles, neque ter mille Aiaces capere possent. Nec tamen ipsi in aciem
prodeuntes dimicabant, sed tonitruis fulminibus à Ioue, siue, vt opinor, dæ-
mone missis, hostes propulsabant, habiti sacrosancti & amici suorum Deo-
rum: & Herculem Aegyptium eam obsidentem, territum cum suis abiecto
aureo clypeo arripuisse fugam.

a Suidas, in verb. ἱερεία literæ.
b D. Hierony. in vita Hilario.
c Plin. lib. 29. histor. c. 3.
d Iul. Capit. in Antonino philoso.
e Froissard. volum. 2. histor.
f Philost. lib. 2. de vita Apollonij.

De maleficiis & incantationibus homines, animalia, aliásque res interimentibus, vel iisdem nocentibus. Cap. II.

1 Magica carmina Dei permissione quomodo noceant, vel occidant.
2 Magica mentem alienant: & carminum magicorum stupendi effectus.
3 Excantatio vrbium obsessarum.
4 Excantationis in imagine vis.
5 Tortura dolor magicus elusus.
6 Magorum qui carminibus occidunt pœna.
7 Dæmones morbos Dei permissu immittunt.
8 Salomoni ars data contra dæmones.
9 Imaginatio intensa magorum quomodo virus insigat.
Visus Basilisci & lupi quare inficiant, & quomodo retunditur virus eorum.
10 Anima nostra quomodo operari possit in corpore alieno.
11 Visus sortilegorum quomodo inficiat pueros, & teneros agnos.
12 Magicis fruges & arua transferri, & pellici posse creditum est.
13 Fusos torquere per viam sortilegum, & ominosum visum est, & prohibitum.

14 Fascinum quod laudando res necat.
15 Ilyrÿ necant videndo.
16 Fascinationum vim cur permittat Deus.

MAGI propriè dicti sunt, qui vulgò malefici dicuntur, qui 1
permissu Dei turbant mentes hominum minus confidentium
in Deo, ac sine vllo veneni haustu, violentia tantùm carmi-
nis interimunt [a]. Theodericus rex Gothorum, iubet Arigeo- 2
no in Basilium quendam & prætextatum inquirere: refertque
eos custodia elapsos, cùm mentem alienassent custodum [b].
Sic & mentem tolli docet Lucanus [c],

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Excantata perit.

Et Virgilius [d],

Effer aquam, & molli cinge hac altaria vitta,
Verbenásque adole pingues, & mascula thura,
Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.

Et iterum [e], Didonē de venefica Massylæ gentis sacerdote dicentem facit,

Hæc se carminibus promittit soluere mentes
Quas velit: ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam fluuiis, & vertere sydera retro,
Nocturnósque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram: & descendere montibus ornos.

Et alibi [f] refert carmina & veneficia, quibus nutrix Ciridis conabatur regis
Iolchiacis animum defigere. In carminis formula quo euocabantur tutela- 3
res, vt dicebant Idololatræ, Dij, excantatio habet vrbis & exercitus deuotio-
nem [g]. Narrat Gaguinus in vita Philippi Huttini [h], vxorem Enguerrani cu- 4
iusdam quæstoris gallici, qui expilauerat ærarium Galliæ, cùm de mariti car-
cere conclusi liberatione desperaret, ad magiam & diuinationem se con-
uertisse, Pauioto quodam malefico, & Clauda muliere ad id facinus opem
ferentibus: atque cerea quædam simulachra ad regis & Caroli Valesiensis
formam dæmonica arte confecisse, qua languentium speciem præ se ferrent,
ad quorum similitudinem, nisi mala sors prodita fuisset, rex & ipse Caro-
lus conficiendi macie sensim erant, & definita ad tempus morte consumen-
di: quo cognito, suspensus fuit Enguerranus, & Pauiotus & Clauda flam-
mis consumpti. Mumolus præfectus regis Chilperici, magus & incantator, 5
suspectus occidisse filium regis, sæpè tortus & distentus eam ob rem, & ta-
men dixit se nihil mali inde sensisse [i]. Constantinus iubet, pestem feralem 6
eos absumere quoque magos, qui manibus accitis vitam insontium ven-
tilare audent, & inimicos suos conficere [k]. Scribitur in sacra pagina cura- 7
tam fuisse à Domino nostro Iesu-Christo mulierem, quam Satanas spiritu
infirmitatis à decem & octo annis tenebat alligatam [l]. Narrat Iosephus [m], 8
Salomoni à Deo concessum fuisse, vt artem contra dæmones edisceret ad
hominum salutem, curationes quoque institueret, quibus ægritudines
possent mitigari: quam edoctus Eleazarus, spectante Vespasiano eos cura-
bat, qui à dæmonibus vexabantur. Tanta fertur maleficiorum improbitas, 9
vt scelerata animi sui intenta imaginatione excitent materiam sui corporis
corruptam & venenosam, per quam primò oculi illorum inficiuntur, posteà
circumiectus aër, & consequenter aliæ partes consequentis aëris vsque ad
contiguum aliis aërem, quem si quis iam infectum traxerit respiratione, ve-
neno inficitur: vt de intuitu Basilisci narrant, qui ea ratione solo visu necat,
& si virus eius speculo repercutiatur, à seipso mortem accipit. Dicunt [n] &
in lu

a ca. nec mirum, §. magi, 26. q. 5.
b lib. 4. variar. Cassiod. episto. epist. 23.
c Luca. lib. 1.
d Virgil. eclog. 8.
e idem lib. 4. Aenei.
f Virgil. in Ciride.
g Macrob. lib. 3. Satur. c. 9. Plinius, li. 28. c. 2.
h Gaguin. lib. 7. histor.
i Grego. Turon. lib. 6. histo. Franc. c. 35.
k in l. multi, l. 6. C. de malef. & mathem.
l Lucæ, 13.
m Ioseph. lib. 8. Antiq.
n de his plura vide apud Gesnerum, lib. de quadrupedib. in lupo litera E. & H. ex Plin. Plat. Solino, & aliis collecta.

in lupo idipsum habere locum, vt si prior hominem conspiciat quàm videatur, vocem ei adimat: non alia de causa, quàm quòd is virus emittat visu, quod eo modo, quo in Basilisco dixi, peruenit ad hominem: si tamen ipse Lupus prior videatur, non ita: eò quòd metu pori è quibus virus exit, intercipiuntur, dum se conspici videns, insidias sibi parari suspicatur, & fu-
10 git. Auicenna [a] existimat animam multoties operari in corpore alieno, si- a Auicen. lib. 3. naturæ.c.6.
cut in proprio: taleq́; opus existimat oculi fascinantis, & operantis æstimationis: atque defendit imaginatiuam posse etiam corpora extranea immutare, quamuis in hoc eum non sequantur alij, nisi de corpore coniuncto intelligatur, vt scribit Algazel [b]. Sic & D. Thomas [c], ex forti imaginatio- b Algazel lib. 5. physico. cap. 9.
ne immutari spiritus putat corpori coniunctos, & potissimùm subtiliores, qui c D.Thomas, 1. parte, q. 91.
11 ad oculos perferuntur. Inficiunt autem illi spiritus mali ex oculis prodeuntes primùm aërem proximum, donec dissipentur, vel perueniant ad terminatum spatium: veluti ex visu menstruatæ mulieris infici quisque nouit specula, & labes illis imprimi fœdas. Hoc modo vetulæ illæ sortilegæ putidis plenæ humoribus, quos ipsæ putidiores pharmacis faciunt, oculis teneros pueros & agnos inficiunt, mutantes & excitantes illos intra se forti imagi-
12 natione in modum Cameleontis & Polypi saxo adhærentis. Constans fuit quoque Ethnicorum opinio, magicis artibus pellici posse in sua arua fruges alienas: & ideò C. Furius Cresennius è seruitute liberatus, cùm in paruo admodum agello largiores fructus perciperet, quàm ex amplissimis vicinitas, in inuidia magna erat, quasi fruges pelliceret veneficiis, & ei à Spurio Albino Curuli dies dicta est: nisi ostendisset validam filiam, benè curata ferramenta, egregiè facta, graues ligones, vomeres ponderosos, & boues saturos, quibus absolutus est [d]. Et nocere posse etiam rebus magica vel inde constat, quòd d Plin. lib. 18. c. 6.
ex 12. Tab. prohibuit, ne hoc fieret, & puniri eum qui fruges excantasset, e Idem, lib. 28. c. 2. & lib. 30. c. 1.
& alibi, qui malum carmen incantasset [e]. Plinius [f] author quoque est in f Plinius lib. 17. c. 25.
agro Marucino Vectij Marcelli, equitis Romani, Neronis Cæsaris procuratoris vniuersum oliuetum viam publicam transgressum, atque ipsa prædia ex loco in contrarias sedes profecta. Et Virgilius de herbis & maleficis susurris agens, ait [g], g Virg. eclog. 8.

His ego sæpè lupum fieri, & se condere syluis
Mœrim, sæpè animas imis extre sepulchris,
Atque satas aliò vidi traducere messes.

Hac de re & lex 12. Tab. est, *Alienam frugem ne pellicito* [h]. Meminit & Apu- h de hac Alex. ab Alex. lib. 6. c. 10.
leius [i], *Magia, inquit, ista, quantum ego audio, res est legibus delegata iam inde an-* i Apule. in Apologia.
tiquitus, propter leges 12. Tabularum, propter incredundas frugum illecebras, interdicta.
13 *Et lege pagana*, inquit Plinius [k], *in plerisque Italiæ prædiis cauetur, ne mulieres per* k Plin. lib. 18. c. 2.
itinera ambulantes torqueant fusos, aut omnino detectos ferant: quoniam aduersetur id
14 *omnium spei, præcipueq́; frugum*. Narrat Gellius [l], in Africa familias hominum l Gell. lib. 9. c. 4.
esse voce atque lingua fascinantium, qui si impensius fortè laudauerint pulchras arbores, segetes lætiores, infantes amæniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opimas, moriuntur hæc omnia repentè, nulli aliæ causæ
15 obnoxia. Oculis quoque fascinationem fieri etiam in Ilyriis, qui interimunt m Leonice. lib. 3. c. 70.
videndo. Notat & Leonicenus [m] plura de Thebiorum fascinatrice natione.
Et Ouidius [n], n Ouid. 3 Amor.

Carmine læsa Ceres sterilem vanescit in herbam,
Deficiunt læsi carmine fontis aquæ.
Ilicibus glandes, cantatáque vitibus vua
Decidit, & nullo poma mouente fluunt.

Lædi etiam animalia fascinis tradit Virgilius [o], o Virg. 8. eclog.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

16 Permittit autem hanc potestatem nocendi Deus, ex imperscrutabili eius scientia: vel ad probationem eorum, quos diuexandos Sathanæ permittit vt

de

de Iob [a] legimus, quem Deus impio dæmoni permisit affligere: vt & Saram vxorem Tobiæ Iunioris [b]. Vel vt castigentur qui vexantur aut puniantur: quemadmodum legimus Saulem vexatum à dæmone [c]. Sic tradidit Paulus Corinthium Sathanæ, vt anima eius salua fieret [d]. Sic Deus facit ministros suos ignem vrentem, & immissiones per angelos malos [e]. Misit & spiritum suum pessimum, inter Abimelec, qui septuaginta filios Hieroboa occiderat, super lapidem vnum, & habitantes Sichem, qui cœperunt eum detestari [f]. Sine permissione enim Dei nocere serpens hic nulli rei potest, pedes enim Deus ei & manus ademit: dixitq; eum super pectus suum gradiri debere [g]. Factusq; dæmon similis Capitoni pisci, qui vt ait Aelianus, non deuorat piscem se mouentem vel iacentem [h]: nec enim dæmon vincere potest, nisi volentem & sibi communicantem.

a Iob. c. 4.
b Tob. c. 3. 7.
c 1. Reg. 16. ca. voluissent iniqui. 5. denique, de pœnit. dist. 1.
d 1. ad Corinth. 5.
e Psal. 77.
f Iudic. 9.
g Genes. 3.
h Aelian. lib. 1. de natu. animal. c. 5.

De amatoriis incantationibus. Cap. 12.

1 Amatoria esse incantamenta. & 2 & seq.
2 Memphis magicarum artium perita prouincia.
Figura & imagines ad amorem. eod.
3 Iynx, fascinum amoris vt fiebat. & philtra amoris 4.
4 Sacramentis abutuntur & sacris impie magi.
5 Dæmones gaudent diuinis honoribus.
6 Amatoria pocula naturalia. Et illa propinantes lenonis pœna digni, & 19.
7 Asterites lapis philtrum habet amoris.
8 Amorem dicuntur consiliare sagitta ex corpore educta.
9 Philtra propinantes quibus pœnis plectantur.
10 Pudicitiam corrumpentium pœna. & illam tantummodo attentasse, habet pœnam. & 13.
11 Amoris excantationes quibus pœnis digna.
12 Nudum obtulisse mulieri capitale.
13 Cogitatio delicti cum quodam actu punita.
14 Gymnicum certamen quare sublatum.
15 Impudicos impudicásue sibi sectasse criminosum.
16 Philosophis vetitum, ne, quæ animos corrumperent, tractarent.
17 Miseria humanæ prohibita disputatio. & de Hegesia philosopho. 18.

DAMNAT Constantinus magos, qui pudicos animos ad libi- 1
dinem deflexisse deteguntur [i]. Iamq; anteà docuimus quibusdam iuribus & exemplis, posse aliquem reddi ex maleficio inhabilem ad alicuius, certæúe mulieris concubitum, cautionibus: vt non mirum sit, si etiam impelli quis iisdem ad concubitum possit, eadem vi artis, & impietatis. Proferam hac de re exempla quoq;. Primùm D. Cypriani Carthaginensis episcopi. Is enim antequam Christianus fieret, magicis vtebatur artibus: cùm verò animum per amorem ad Iustinam eximia formæ pulchritudine puellam adiecisset, cupidinemque suam dæmoni cuidam φιλοσάρκῳ, carnali & libidinoso ad amores illicitos conciliandos industrio, credidisset, neque tamen optatis amoribus perfrui posset, quòd puella virginitatem suam antè Deo consecrasset, & tum, vt par erat, ieiuniis & orationibus, atque aliis fidei armis castitatem tueretur, errorem suum agnouit, & propalauit, & seductionem diutinam, librisq; magicis in ignem coniectis, sacra Christianorum complexus est [k]. Quam

i In l. 4. C. de malef. & mathe.
k Nicepho. Calli. lib. 5. histor. ecclef. c. 27.

Quam narrationem volui plenius referre, vt annotemus ibi amoris fascinũ
2 à Diaboli ministerio inferri, & subinde à Deo remediũ. Aliud simile exemplũ & remediũ ex D. Hieronymo [a] suppetit. Erat iuuenis Emporij Gazensis, qui virginẽ vehementer deperibat: is Memphim profectus, post annũ magicis artibus instructus rediit, atque posteà & subter limen domus puellæ, tormenta quædam verborũ, & portentosas quasdã figuras sculptas in æris Cyprij lamina defodit, & illico insaniuit amore puella, & præ nimio amore incitata iu-
3 uenis, eum semper inclamabat, donec per Hilarionem curata fuit, virum sanctum anachoretam. Suidas [b], ἴυγξ, iynx inquit, est etiam rotula ac paruum instrumentum quoddam, cui & motacilla alligatur, cuius agitatione amasios suos demulcent veneficæ, & ad amorem incitant: hincq; iynx dicitur, quicquid ad cupiditatem & amorem incitat. Theocritus in Pharmaceutria [c] excantationes plures recitat Simethæ mulieris, cuiusdam Delphidis Myndij amore correptæ, easq; vt simul perficit, repetit versum,

ἴυγξ ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα.

Iynx trahe tu illum meum virum ad domum nostram.

Quod imitatus est Virgilius [d], dum in singulis magicis veneficiis repetit,

Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.

Lucianus [e] in Dialogo Melissæ & Bacchidis, quandam etiam ponit incanta-
4 tionem amatoriam. Abutuntur ad philtra Veneris magi rebus extra corpus, vel intra propinatis: extra, cera liquefiente, lauro combusto, furfurum sacrificatione, foliis, radicibus, reptilibus, motacilla, characteribus, quæ vanissimè vel assuunt pannis, vel subiiciunt capitibus, vel liminibus domorum, accedẽtibus nefariis sacrificiis, & turpibus verbis, precibusq; impiis. Et quod detestandum, & cruce flammisq; dignum, his impiis sortilegiis amoris adiungunt res sacramentis destinatas & consecratas, sacrosanctam eucharistiam [f], vel non consecratam hostiam circumscriptam notis & literis sanguineis. Et has impietates in sacrosanctam eucharistiam detectas & in iudicium delatas sæpè sibi testatur Paulus Grillandus [g]: & alij quoque de hac impietate meminerunt, & quomodo supra hostiam non consecratam liturgias dici procurent, & abutantur illis, & pro philtro in potu vel cibo propinent. Narrat & Grillandus ad eandem vanitatem abuti sacramento chrismatis, secundina partus baptizata, & similibus: atque ab abutentibus pœnas meritò exactas [h]. Rursumq; & misceri amatoriis candelas benedictas, benedictos ramos oliuarum, agni sancti vel benedicti imagines, aquam fontis baptismatis [i]. Quæ maximè scelerata certè sunt, & impiissima: verumtamen non per se suffi-
5 cientia ad expugnandam mulieris pudicitiam. Cæterùm, inimici hominis & eius salutis dæmones, gaudent talibus oblationibus adorari, sacris in illorum obsequia conuersis: quò fit, vt maiori impetu aggrediantur obsidionem pudicarum mentium, mulierum potissimùm, quæ [k] fragiliores sunt, & mollium
6 hominum, & propensorum in Venerem. Sunt his adfinia pocula amatoria, quæ incendunt sua vi libidinem [l]. Creditur Calligula à Cæsonia vxore me-
7 dicamento potionatus: sed quod eum in furorem verterit [m]. Aesopus alius à fabulatore, scribit πάνα Pana vocari piscem cetacei generis, ἐν τούτῳ δὲ τὸν ἀστερίτην λίθον εὑρίσκεσθαι, ὃς ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐκκαίεται, ποιεῖ δὲ πρὸς φίλτρα, id est, *in eo lapidem Asteritem inueniri, qui solis radiis inflammetur, eúmque ad philtra facere*, id est,
8 illecebrum amoris esse [n]. Tradit Plinius [o], Archelaum & Orpheum scripsisse, sagittas corpore eductas, si terram non attigerint, subiectas cubantibus,
9 amatorium esse. Qui istis philtris amatoriis vtuntur, pœnam habent extraordinariam, vel metalli, si humiles: vel deportationis in insulam adempta quarta parte bonorum, si honestiores [p]: secundumque effectum qui ex poculo sequitur, & quia pudicitiam attentant [q], & quia res mali exempli est [r], & plena luxuriæ, vel stupri, vel adulterij, quæ suas pœnas habent, vt propriis explicauimus locis. Accedunt & impietates sacrilegæ sæpè, abusus sacramentorum

a D. Hierony. in vita Hilario.

b Suidas, in verbo, ἴυγξ.

c Theocrit. edyl. lio 2.

d Virg. eclog. 8.

e Lucia. in eo dialo. inter meretricum dialogos.

f glo. in c. accusatus, § sane, de hæreti. in 6.

g Paul. Grilland. tract. de sortilegiis, q. 2. num. 19.

h idem Grill. eod. tract. & q. nu. 21. & 22.

i Idem, eod. tract. q. 5. nu. 3.

k c. 1. de cland. despons. c. forus, de verb. sig.

l l. si quis aliquid, §. qui abortionis, de pœn. l. 3. §. hæc adiectio, de sicar. in P.

m Sueto. in Calig. c. 50.

n Hesichius Milesius Illustrius, περὶ σοφῶν.

o Plin. lib. 28. c. 4.

p l. 1. de extraord. crimin.

q l. si quis aliquid, §. qui abortionis, de pœn. in P. l. 3. § hæc adiectio, de sicar. P. l. multi, C. de malefic.

torum

torum, quæ ad idololatriam pertinent, vel ad hæresim: vt dum hostia con-
secrata eius causa polluitur, vel non consecrata sanguineis literis inscribi-
tur [a]: similesque blasphemiæ connectuntur, quæ hæretici vel apostatæ pœnas,
quæ capitis sunt, merentur [b]. Et generaliter qui impudicos animos nititur 10
facere, & aliis modis, iniuriarum tenetur [c]: imò qui virgines appellat id
est, blanda oratione pudicitiam illarum attentat, iniuriarum actione tene-
tur [d]. Fiunt enim homines deteriores, & corrumpuntur si amatores fiant, &
luxuriosi [e]. Et ne quis arbitretur vel hoc in amore iusto permittendum esse,
audiat & in eo quoque vetitum, cùm maiores nostri solis animis amorem
honestum existimauerint constare [f]. Et summoperè in omnibus castitas
procuranda est, & defendenda [g]: & propugnacula illi facienda: maximè quia
fragilis est [h]. Si ergo verum sit, magicis susurris animos deflecti ad libidinē, 11
capitale id erit duplici ratione: & quòd magia vti, capitale sit: & quòd cor-
rumpere mores, & suggerere ea, quę possunt pudicitiam expugnare, pœna di-
gnum sit. Scribit Dio Cassius [i], morti addictos quosdam viros, quòd nudi 12
obuiam fuissent Liuiæ matri Tiberij Cæsaris, quos tamen illa morti, venia
eripuit, quòd diceret, pudicis mulieribus hos nihil ab statuis differre. Apud 13
Vtopienses insulanos solicitasse ad stuprum, idem quod stuprum commisisse
est [k]. Et narrat sacra pagina [l], Pharaonem multis cladibus, ob attentatam
solùm Saræ vxoris Abrahæ pudicitiam, affectum esse. Sicut & Abimelechū
regem Gerarorum easdem ob causas [m]. M. Claudius Marcellus ædilis curu-
lis, Caio Scantinio Capitolino trib. pleb diem dixit ad populum, quòd filium
de stupro appellasset, reusq; vno teste qui tentatus erat, damnatus est [n]. Me-
tellus Celer stuprosæ quoque mentis punitor, diem dixit Cn. Sergio Silo,
quòd numinos matrifamilias dedisset: eoq; damnatus, nec factum, sed ani-
mus in quæstionem deductus est [o]. Gymnicum agona apud Viennenses su- 14
blatum à Trebonio Rufino in suo duumuiratu, illud confirmante Traiano
imperatore, quòd ex hoc modo, & impudico certamine mores Viennen-
sium inficerentur [p]. Et tollendæ sunt res, quæ ansam delinquendi dant [q].
Nec sine crimine fuit impudicas, impudicósue sibi sociare, vel cum iis esse, 15
imò & id causa soluendi matrimonij erat legitima [r]. Impudicus quippe, ve-
luti quadam contagione serpente, proximos sibi inficit, & modicum fer-
mentum totam massam corrumpit [s]; vt vna morbida ouis totum pecus [t].
Quapropter & impudici, & quæ impudicos faciunt, tolli debent [v]: & ij po-
tissimùm qui studium huic rei adhibent. Vt & P. Sempronius Sophus con-
iugem repudij nota affecit, nec ob aliud, quàm se ignorante, ludos ausam
spectare [x]. Puniti proinde quodammodo sunt iure, non tantùm impudici,
sed qui impudicis fauent. Vt placuit eum qui emit, & pecunias tradidit ei, 16
quem sciebat scorto daturum, vel in luxuriam profusurum, tanquam malæ
fidei possessor, non posse præscribere [y]. Et in antiqua repub. Atheniensium 17
prohibitum etiam philosophis tractare in publico quod audientium animos
in deteriorem sententiam trahere posset: quemadmodum in aliis rebus an-
notauimus. Vt dum post Mileti infœlicissimam expugnationem, cùm Phry-
nicus poëta hinc sumpto argumento Comœdiam exhibuisset Atheniensi-
bus, & fleuisset mirum in modum facti recordatione populus, dies dicta
est à iudicibus Phrynico: & cùm antiquam licentiam proponeret, nihilq; se
dolo malo fecisse diceret, nihilominus mille drachmis litem æstimarunt, tan-
citumúe, ne posthac vnquam ea populo daretur spectanda Comœdia, vt au-
thor Herodotus [z], Plutarchus [a], Amianus Marcellinus [b]. Sic Hegesiæ phi- 18
losopho Cyrenaico Ptolomæus rex Aegyptiorum prohibuit, ne posthac pu-
blicè de miseria huius vitæ diceret: quia is tanta valebat eloquentia, vt cùm
sæpius mala huius miserrimæ vitæ docendo vel declarando repræsentaret,
miseranda imagine inserta pectoribus, multis voluntariæ mortis oppetendæ
libi

a glo. in c. a reculatur, § sane, de hæretic.
b tit. de pagan. C. & tit. de hæret. in C. & tale post. & nos proprio loco tradidimus.
c l. sed est quæstionis, § si quis, & l. si stuprum, de iniur.
d l. item apud Labeonem, § si quis virgines, eod. § i. attentari, l. 10 eo. § 1. eo. tit. ap. Iustin.
e l. 1. § si inuit. l. 1. de ser. corru. P.
f l. 3. de donat. inter vir. & vxor. P.
g § si quib. mod. na tu... regul. in Authen. §. sancimus, de lenonib.
h ca. nec solu. 32. q. 4.
i Dio Cass. lib. 58.
k Tho. Morus, lib. 2. Vtopiæ.
l Genes. 12.
m Genes. 20.
n Valer. Max. lib. 6. c. 1.
o eod.
p Plin. Nepos, lib. 4. epist.
q l. conuenire, de pact. dotal. l. & alia, § elegantes, sol. matri.
r l. consensu, in prin. & § vlt. de repud. C. § causas, & seq. vt lic. ma. & auia. in Auth.
s pr. or. ad Corinth 5.
t can. sed illud, 24. dist. ca. tertius, 1 q. 1.
v ca. resecanda, 24. q. 3.
x Val. Max. lib. 6 c. 3.
y l. si q... causa ... P.
z Herodot. lib. 6.
a Plutar. in Polid.
b Amm. Marcellin. lib. 28.

19 libidinem ingeneraret [a]. Deinceps ij, qui amatoriis incantationibus vel poculis dementare homines satagunt, in lenocinij crimen incidunt, vt meritò pœnis ijsdem quibus lenones, subiiciendi sint. De quibus tractamus post crimen adulterij & stupri, vbi reliqua inuenies.

a Valer. Max. libr. 8. cap. 9.

De elementorum per magos turbatione. Caput 13.

1 *Elementa magicis artibus turbari posse.*
2 *Aqua de cœlo incantationibus elicita.*
3 *Ventos sopiebant aliqui ex certa familia.*
4 *Apnun quid, & de empedocle mago.*
5 *Remedia magica aduersus tempestates probat Constantinus Cæsar.*
6 *Grandinum depulsores apud gentiles.*
7 *Carmina seu excantationes & aërem & sidera afficere creditum.*

1 CONSTANTINVS Cæsar tradit, multos magicis artibus elementa turbare [b]. Quod & naturalibus causis, industria & arte dæmonum, permissione Dei, fieri posse, grauissimi authores non dubitant [c]. Accedunt & exempla, quibus apparet aliquãdo incantationibus turbatum fuisse aërem, & præter constitutionem eius naturalem, quædam ab illo elicita. Meminit Dio
2 Cassius [d], tempore quo Cn. Sidius Geta contra Salabum ducem expeditionẽ faciebat, neque aqua esset ad sitim extinguendam, quendam indigenarũ con fœderatorum, incantationibus plurimam aquam è cælo elicuisse. Hoc ipsum fecit Arnuphis [e] Aegyptius Philosopus, M. Philosopho imperatori familiaris, qui cùm aliquando Romani siti laborarent, subitò fecit, vt ingentes nubes obscuræ existerent, quæ pluuiam ingentem cũ tonitruis & fulguribus effunderent: alij tamen hoc tribuunt Iuliano Chaldæo. Erat teste Suida [f] Corinthi
3 familia quædã ex numero eorum, qui ἀνεμοκοῖται dicuntur, quæ ventos sopiebat. Aiunt Empedoclem Pausaniæ tradidisse apnun, id est, spiritu carens me-
4 dicamentum, quod per triginta dies conseruaret corpus sine spiritu & cibo: eundemq́ue ferunt Empedoclem magum fuisse, quippe qui, cùm Etesiæ ita vehementer spirarent, & fruges læderent, iussit asinos excoriari & vtres fieri, eosq́ue in promontoriis extendi, vt ventum exciperent, quo sopito dictus
5 quoque est κωλυσανέμας. i. ventorum prohibitor [g]. Constantinus Cæsar [h] non improbat eos, qui prospiciũt hominibus per remedia ex humanis quæsita corporibus, aut in agrestibus locis innocentes adhibita suffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres: aut ne ventis, grandinisq́ue lapidatione quaterentur, quibus nullius salus, aut æstimatio læderetur, & quorum proficerent actus, ne diuina munera, & labores hominum sternerentur. Vt
6 erant apud gentiles olim quidam sacerdotes, dicti χαλαζοφύλακες, qui grandines cùm instarent specularentur, quas agni & pulli sacrificio auertere credebantur, & si agnus vel pullus defuisset, digitum graphio stilloúe feriebant, atque inde fuso sanguine litabant, quos à Cleone institutos ferunt [i]. Et in hoc dæmones volebant imitari miraculum Eliæ prophetæ Dei, qui eius nomine clausit per triennium cælum, ne plueret: posteàque nubes &

b l. multi, l. 6. C de malef. & mathem.
c quod & Augusti. ait, dum de malefi. agit, 16. art. 7. & liber qui dicitur omnus ecclesiæ c. 17. § 12 & i nos de his paulo post.
d Dio Cass. lib 56. histo.
e Suid. in ver. Arnuphis.
f Idem, in ver. ἀνεμοκοῖται.
g Idẽ, in ver. κωλυσανέμας.
h in l eorum, l. 4. de malef. & mathe. C.
i Lilius Gyrald. Syntag. 17. de idolis gentium.

pluuias induxit [a]. Erant & tempore Caroli Magni aduersum grandines
quædam superstitiones & suspensiones, quas ipse prohibuit [b] lege, *vt
clocas*. i. (tintinabula) *non baptizent, nec chartas per perticas appendant propter
grandinem*. Hinc persuasum & decantatum, veneficas etiam in aërem & 7
stellas suas producere artes, & creditæ carminibus sidera affici. Accedit Virgilius, dum ait [c], *Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam.*

a 3. Reg. c. 17. & 18.

b In constit. Caroli Magni capitularib. Aquisgrani habitis, art. 18.

c Virgil. 8. eclog.

Et Lucanus [d], de Magorum agens vi,

d Lucan. in 6.

Illis & sidera primùm
Præcipiti deducta polo, Phœbeq́; serena
Non aliter diris verborum obsessa venenis
Palluit, & nigris, terrenisq́; ignibus arsit,
Quàm si fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretq́; suas flammis cœlestibus vmbras.
Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.

Et Ouidius [e] de Medea,

e Ouid. in epistola Hypsiphiles ad Iasonem.

Illa reluctantem cursu deducere Lunam,
Nititur, & tenebras addere Solis equis.

Propertius quoque,

Cantus & è curru Lunam deducere tentant,
Et facerent, si non æra repulsa sonent.

Rursum Ouidius de Dipsæ anus magicis tractans, ait,

Illa magas artes Aeæáq; carmina nouit,
Inq; caput liquidas arte recuruat aquas.
Scit benè quid gramen, quid torto concita Rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ.
Quum voluit, toto glomerantur nubila cælo,
Quùm voluit, puro fulget in orbe dies.
Sanguine, si qua fides, stillantia sydera vidi,
Purpureus Lunæ sanguine vultus erat.
Hanc ego nocturnas viuam volitare per vmbras
Suspicor, & piuma corpus anile tegi. &c.

Leges, & exempla gentium in puniendis diuinis, maleficis, & mathematicis. Caput 14.

1 *Diuinorum pœna per totum caput 14. lib. 34. Et vatum falsorum apud Scythas pœna Et 2. Et 1 seq.*
2 *Gymnosophistæ Indorum vates. Silentium pro pœna inditum.*
3 *Athalarici edictum de magis puniendis.*
4 *Adelruna relegata.*
5 *Mathematici vrbe pulsi. Et 9.*
6 *Veneficiorum ex Platone pœnæ. Et 10.*
7 *Magi tumultuum authores.*
8 *Incantatorum pœna ex Caroli Magni legibus.*
11 *Aruspices vt saga impostores pelli debent. Et 12.*
13 *Diuinos consuluisse in quibus capitale.*

Magorum

Magorum & magos consulentium vltimum supplicium. eod. Et vid. c. 15. huius lib. 34.

14 *Iohanna virgo, quæ regem Carolum iuuit, ex usta.*

15 *Maleficorum pœnæ apud varias gentes. Et 16. Et 17.*

1 APVD Scythas falsorum vatum pœnæ, eorum quos sua lingua vocant *Enaries*, per virgas diuinantium sunt: vt pedibus implicatis, manibusque post terga reuinctis, atque ore obstructo eos extendant in medium sarmentorum, quibus plaustrum concameratum refercerunt, deinde igne supposito comburãt,
2 trahentibus plaustrum bobus [a]. Inter Indos sophistæ sunt seu sapientes, nudi, qui vaticinantur, aliis enim non licet, de rebus publicis, non de priuatis, vt de temporibus anni, & si qua publica calamitas immineat. ὅς τις δὲ ἁμάρτοι ἐς τρὶς μαντευσάμενος, τούτῳ δὲ ἄλλο μὲν κακὸν γίνεσθαι οὐδέν, σιωπᾶν δὲ εἶναι ἐπανάγκης τὸ λοιπὸν: καὶ οὐκ ἔστιν ὅς τις ἐξαναγκάσει ἄνδρα τοῦτον φωνῆσαι, ὅτῳ σιωπᾶν καταδέκριται. *Quicunque verò ter diuinando à vero errauerit, huic nihil aliud pœnæ loco infligitur, quàm quod ei deinceps silentium indicitur: neque cuiquam licet*
3 *ei, cui silentium imperatum fuerit, ad loquendum cogere* [b]. Athalaricus Gothorum rex, in edicto: *Maleficos* inquit, *vel eos, qui ab eorum nefarijs actibus aliquid crediderint expetendum, legum seueritas insequatur. quia impium est, vos illis esse remissos, quos cœlestis pietas non patitur impunitos. Qualis enim fatuitas est creatorem*
4 *vitæ relinquere, & sequi potius mortis authorem?* [c] Filimerus rex Gothorum qui consederunt ad Meotides paludes, cùm auspicia sui imperij à morum reformatione sumeret, magas mulieres patrio sermone *adelrunas*, de maleficio cõuictas vel suspectas, in remotas Scythiæ solitudines abire coëgit, ne earum commercio reliqua gens contaminata, in nefarias operationes pro-
5 cliua collaberetur [d]. Mathematicos ab vrbis Romæ aspectu exterminari præceperunt Theodosius & Valentin. vt nec præsentiæ criminosorum cõtagione
6 alij fœdarentur [e]. Platonis autem lex [f], quæ omnes species veneficorum & maleficiorum continet, quæ in Græcis exemplaribus incipit, ὃς τις ἂν φαρμακεύων τινὰ ἐπὶ βλάβῃ. &c. quam sic verto. *Quisquis aliquem veneno læserit, si non lætaliter, neque eum ipsum, neque quemquam de eius familia, sed vel pecus, vel alnearia, seu neci dederit, seu aliter affecerit quàm morte: si medicus sit & venefici fuerit conuictus, extremo supplicio pœnam luito: sin inscius sit, indices quod ipsum aut pati, aut soluere par sit, æstimanto. Si quis autem vinculis aut illectamentis, aut incantationibus, aut huiusmodi quibuscunque veneficijs, nocenti similis iudicatus fuerit, si vates sit, aut prodigiorum consultor, ἢ τερατοσκόπος, moriatur: sin earum artium expers, illud veneficium fecisse pronunciatum sit, de hoc quoque con-*
7 *silium iudicum, num multa, vel morte afficiendus sit, censeto.* Mecœnas eques Romanus nobilissimus, instituens de republica Octauium Cæsarem, & hoc præceptum adiicit, *Neque contemptorem Dei, neque præstigiatorem vllum tolerabis. Neque magi ferendi sunt omnino, qui cùm sæpenumero etiam vera dicant, tamen frequentius mentiuntur: & nouarum rerum tentandarum causam ho-*
8 *minibus præbent* [g]. Carolus Magnus in capitularibus, *De incantatoribus, auguribus, vel diuinantibus, qui tempestates vel alia maleficia faciunt,* ait, *placuit in sacro concilio, vt vbicunque deprahensi fuerint, videat archipresbyter diœcesis illius, vt diligentissima examinatione constringantur, si fortè confiteantur malorum quæ gesserint: sed tali moderatione fiat eadem districtio, ne vitam perdant, sed vt seruentur in carcere afflicti, vsque dũ Deo inspirante spondeant emendationẽ peccatorum, & vt nullatenus per aliqua præmia à Comitibus vel centenarijs, absq; districta examinatione remit-*
9 *tantur* [h]. Sisenna Statillio & L. Scribonio CC. facta senatusconsulta de mathematicis magisque Italia pellendis, quorum è numero L. Pituanius saxo

a Herod. in 4.
b Arrian. libello rerum indicarum.
c Cassiodo. lib. 9. Variar. c. 18.
d Ioã. Mag. Gothus, libr. 4. histor. Gotho. c. 14.
e in l. Manichæos, l. 51. de ijs qui contend. de relig. libr. 16. C. Theodo. titul 4.
f Plato, libr. 11. de Legib.
g Dio Cass. libr. 52. histor.
h in capitular. Caroli Magni, capital. de pace c. 35.

Dddd 2 est

est deiectus, in Publium Martium Coss. extra portam Exquilinam cùm classi-
cum canere iussisset, more prisco animaduertêre. Pulsi autem Mathematici
ob Libonem Drusum, qui infernas vmbras elicuit [a]. Suetonius quoque [b],
Tyberium expulisse Mathematicos tradit, sed deprecantibus, ac se artem reli-
cturos pollicentibus, veniam dedisse. Innuit Æsopus Apologo lepidissimo [c], 10
olim huiusmodi veneficas punitas, dum scribit mulierem veneficam, quæ di-
uinarum irarum propulsionem promittebat, accusatam, impietatis damnatã:
& dum ad mortem duceretur, quendam illi obiecisse, tu quæ Deorum iras
auertere, promittebas, quomodo nec hominum cõsilia mutare potuisti? Co- 11
lumella in præceptis rusticis, *Aruspices, sagásque, quæ vtraque superstitione rudes
animos ad impensas ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit colonus* [d]. Scipio 12
scorta, & aruspices castris expulit, quibus milites rebus aduersis territi vtebã-
tur [e]. Iulius Paulus [f], *Qui de salute*, inquit, *principis, vel de summa Reipub. Ma-* 13
*thematicos, ariolos, aruspices, vaticinatores consuluit, cum eo qui responderit, capite pu-
nitur.* Idem etiam alibi [g], magicæ artis conscios summo supplicio affici, hoc
est, aut bestiis subiici, aut cruci suffigi: ipsos autem magos viuos exuri: libros
item magicæ artis apud se neminem habere licere, & eos penes quoscunque
reperti sint, bonis ademptis combustísque his publicè, in insulam deportari:
humiliores, capite puniri. Et non tantùm, inquit, professio huius artis, sed etiã
scientia punita est. Hoc prætextu, quòd magam criminarentur Angli, & vt 14
veneficam, Ioanna puella virgo, quæ auxilio diuinitus fuerat Carolo regi
Francorum, in Compendij ciuitate capta, viua iussu Semersetensis ducis exu-
sta est [h]. Mitiores leges secundum hæc tempora videntur, quæ olim inter Sa- 15
licos & Ripuarios contra Maleficos positæ erant, grauiores certè tũc, quùm
audendi facultas tanta, vt nunc est, non erat, & plus reuerebantur homines
pecuniarias pœnas, quàm nunc capitales. Proinde in Salica lege, hæc [i], *Si quæ
mulier alteri, vt infantem habere non possit, maleficium fecerit, duorum M. denariorum,
qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur.* Et rursum [k], *Si quis alteri
aliquod maleficium superiactauerit, siue cum ligaturis in aliquo loco miserit, duo-
rum millium Denariorum, qui faciunt solidos 62. cum dimidio culpabilis iudicetur.*
Et in legibus Ripuariæ [l], *Si quis vir seu si qua mulier ripuaria per venenum, seu
per aliquod veneficium aliquem perdiderit, Virgild componat.* Et rursum [m], *Si
non mortuus fuerit inde, sed debilitatus, 100. solidos soluat.* In codice legum Vi- 16
sigothorum sic etiam scriptum est, *Vt siue ingenuus, siue seruus vtriusque sexus,
qui in hominibus, vel brutis animalibus, omnique generi quod mobile esse potest, seu
in agris, seu in vineis, diuersisq; arboribus, maleficium aut diuersa ligamenta, aut
etiam scripta in contrarietatem alterius excogitauerit facere, aut expleuerit, per quod
alium lædere vel mortificare, aut obmutescere velit, aut damnum tam in corporibus,
quàm in vniuersis rebus fecisse repertatur, ducentis flagellis publicè verberetur, bona
confiscentur, recludatur, &c.* [n] Tyberius Cæsar, etsi Thrasillo astrologo peritissi-
mo quotidiè vteretur, ac singulis diebus vaticinia acciperet, tamen re accu-
ratè considerata, cùm aliquando per somnium visus fuisset cuidam pecuniam
per somnium dare, hominem interemit: quòd intelligeret sibi per magicam
artem dæmonem immissum fuisse. Reliquosq; omnes astrologos, magos, aut
quicunque alio auxilio diuinationes exercerent, exteros necauit: ciues, quos
prius Augusti neglexerant, extorres fecit [o]. Augustus enim Octauianus anno
764. interdixerat vatibus, ne absentibus arbitris, vel corã aliis de morte præ-
dicerent [p]. Soranus, quod vsus artibus magicis diceretur opera filiæ suę factis
Nerone ægrotante sacrificiis, occisus est [q].

a Cornel. Tacit. lib. 2. Annalium.
b Sueto. in Tiberio, cap. 32.
c Aesop. Frig. in Apologis.
d Colum. de re rusti. lib. 1. c. 8.
e Suidas, in ver. ἱερεῖα.
f Iul. Paul. lib. 5. Recept. sentent.
g eod. lib. tit. ad leg. Cornel. de sicar.
h Polyd. Virgil. libr. 23. histor. Anglic.
i in leg. Salic. titul. de malefic. §. 2.
k in §. fin. eod. titul. de malefic.
l In legib. Ripuar. titul. 83. de malefic. § 1.
m §. 2. eod. titu.
n l. 4. & 2. 3. de malef. libr. 6. Codic. Visigothorum, titul. 2.
o Dio Cass. libr. 57.
p Idem, lib. 56.
q Xiphil. ex Dione in Nerone.

De pœna diuinorum, seu mathematicorum. Caput 15.

1 *Incantatorum & ariolorum iuris diuini pœna.*
2 *Magos consulentium, & magorum vindicta Dei, & diuini iuris, & aliarũ gentium. Et 3. Et seq. numer.*
4 *Sacrificia paganorum, & magorum vetita qua pœna.*
5 *Didius Iulianus sacrificijs vsus cadis humana.*
6 *Sortilegijs consentientibus quæ pœna imposita iure pontificio.*
7 *Magorum & sortiariorum qui sint idonei iudices.*
Inquisitor hæretica prauitatis quando cognoscere potest de sortilegis. eod.
8 *Sacris abutentes rebus qua pœna digni.*
9 *Baptismi in sortilegijs abusus vindicatus.*
10 *Magorum pœna apud Visigothos.*
11 *Dæmon intercipit & torquet magos.*

1 FALSORVM vatum pœnæ nunc nobis breuiter perstringendæ, ex legibus non tantùm diuini iuris, sed etiam humani, & gentilium. Lex diuina in primis, iubet omnes maleficos & incantatores interfici [a]. *Et si anima declinauerit ad ariolos & magos, & fornicata fuerit in eis*, inquit Dominus, *ponam contra meam contra eam, & interficiam eã de medio populi mei*. Et iterum, *Vir vel mulier, in quibus spiritus Phytonicus vel diuinus fuerit, moriantur, lapidibus obruent eos* [b].
2 Saul etiam, dum probè imperabat, magos & ariolos & phytonissas de terra, mortiq́ue adiudicauit [c]: licet posteà ipse improbus phytonissam consuluerit. Quòd vt ad mortem eius, & in signum translationis regni in Dauidem notat sacra scriptura [d]: quemadmodum ob consultos diuinos & ariolos, mortuum fuisse alium regem Ochosiam narrat [e]. Minatur Deus in Apocalypsi diuino regno se expulsurum veneficos [f], & alibi per D. Paulum [g].
3 Iure ciuili Constantinus imperator haruspices, sacerdotes diuinos, & eos qui eis ministrant, iubet ab omnibus domibus excludi, aliter concremari, & eos qui aduocauerint suasionibus vel præmiis, bonis exutos deportari [h]. Et in Chaldæos, magos, aliosq́ue maleficos, haruspices, Mathematicos, diuinationis curiosos, gladij supplicium decernit [i]. Et pro confessione, & si conuincatur, equuleum, vngulas sulcantes latera, aliaq; tormenta statuit [k], nulla dignitatis habita ratione.
4 Et lege Cornelia de sicariis tenetur, qui magicis susurris vsus fuerit [l]: sicut qui mala sacrificia fecerit, habueritúe, vt ait Modestinus [m]: cuius pœna, mors aut deportatio [n]. Morte etiam dignus, qui se paganorum sacrificiis polluerit [o]. Quemadmodum & isti diuini & sortilegi faciũt, & magi qui adhuc eò sunt detestabiliores, quòd sæpè sanguine humano impiissima & execranda sua peragant sacrificia.
5 Quemadmodũ Didius Iulianus imperator à militibus Romanorum pretij addictione factus, plures pueros occidit causa magicarum artiũ, vt si forte quod futurum erat præcognouisset, posset auertere [p]. Horũ poena iure ciuili crescit, vel minuitur ratione circũstantiarum: nã si veneno, vel pharmaco, vel alio modo necẽ conciliauerint, homicidarum poenis puniendi sunt, de quibus in criminibus de veneficis, & legis Iuliæ de sicariis, & alibi diximus suo loco: & in singulis speciebus postea

a Deuteron. 18.
b Leuit. 20.
c 1. Reg. 28.
d 1. Paralip. 10.
e 4. Reg. 1.
f Apocalyp. 9.
g Ad Galat. 5.
h l. nullus, 3. de malefic. & mathem. C.
i l. nemo haruspicem, l. 5. eod. titul.
k l. & si excepta, l. 7. C. eod. titu.
l §. item lex Cornelia de sicariis, de pub. iudi. apud Iustin.
m l. ex senatusconsulto, l. 13. ad leg. Cor. de sicar. libr. 48. P. titu. 8.
n l. 8. & l. pen. eod.
o l. 2. 3. 4. de pag. & sacrif. eor.
p Xiphili. ex Dione in Didio Iuliano.

istius vanitatis pœnas aliquas vsurpatas dicemus, Deo fauente. Iure canonico, quia ecclesiastica disciplina non infert pœnas mortis temporalis, seu, vt 6
dicunt, sanguinis [a], aliæ constitutæ sunt pœnæ: nam clericis consentientibus sortilegis, magis, pœna imponitur pœnitentiæ quinquennalis, suspensio ordinum, & priuatio beneficiorum [b]. Si autem malefici esse conuincantur, remittuntur ab ecclesiastico iudice ad curam secularem condemnandi & puniendi: vt de hæretico pertinaci statutum est [c]. Nouit enim ius canonicum ex iure diuino, sacrificantes diis alienis esse morte tollendos [d]: cuiusmodi sunt Lamiæ, quæ dæmonibus obsequium præbent. Cognitio tamen horum, 7
qui rei maleficij sunt, eius quod hæresi proximum, est etiam in aliis quam ecclesiasticis personis, in laicis videlicet, ad iudicem ecclesiasticum, nimirum ad episcopum, vel inquisitorem hæreticæ prauitatis pertinet, vel separatim, vel communiter ad vtrumque simul. Alioquin maleficia, quæ superstitionem redolent, & sortilegia, in quibus contingit misceri crimina, vel veneficia, qualia in strigibus arguũtur, notionis sunt temporalis iurisdictionis. Proinde pro foro competenti distinguẽdo in sortilegiis personarum laicorum puniendis, obseruandum num ea contineant, vel participent hæresim manifestè, qualia sunt illa, quæ expressam habent fidei eiurationem, data fide & inita cum dæmone: & tunc possunt episcopi vel inquisitores hæreticæ prauitatis de his cognoscere, non aliàs, vt expresse iure cautum est [e]. Placuit autem, vbi expressa illa professio non fit dæmoni, vel eiuratio, & quamuis inuocetur dæmon ad pudicitiam expugnandam, vel ad maleficia docenda, vel ad sanandum vel lædendum, vel ad similia, eiusque causa efficiant imagines, non pertinere ad manifestam hæresim [f]: quia ea possunt ad dæmonem dirigi, tanquam ad tentatorem, cuius naturam gerit. At si inuocetur dæmon, credendo quod possit hæc propria authoritate, certè tũc est impietas magna, & detrahitur Dei potestati, q; creaturæ quod Dei est tribuitur: ideò ibi est hæresis manifesta, quæ iurisdictionem tribuat spiritalibus iudicibus [g]. Item si sacramentis abutantur, aut eucharistia, vel baptismo, vel vnctione Chrismatis. Atque si ita impius reperiatur presbyter, qui inuentus sit huic 8
sortilegio operam præbere, grauissimis existimamus dignum pœnis, vtpotè grauissimè peccans, vel irreuerenter sacramenta pertractando, vel aliud immiscendo illis alienum [h]: veluti si super characteres, aut supra maleficia, missas celebret. Cùm alioquin & qui sacra profanat etiam ignoranter, vt si palla quæ in altari fuerit, mortuum inuoluat, vel eam negligenter habuerit, si diaconus sit, triennio sexque mensibus à dominico remouetur altari, graui percussus anathemate: presbyter, decem annis & sex mensibus excommunicatur [i]. De sacris vasis quoque, & aliis rebus Dei cultui consecratis non profanandis, iura sanciunt apertè [k]. Et Deus docuit, quantum irascendum sit in hæc profanantes, ex vltione quam sumpsit de Balthasare [l]. Narrat Historia Gallica [m], in pago quodam apud Suessones, fuisse presbyterum quendam, qui vindictam cùm quæreret inimicorũ, 9
sortilegã consuluit ea de re: illam autem ei persuasisse, vt bufonẽ more Christiani hominis baptizaret, eiq; inter batizandum Ioannis nomen imponeret: deinc vt hostiam consecraret, & eidem edendam porrigeret. Quod vt factũ, illa eum bufonem membratim discerpsit, & sortilegium confecit, quod iussit deferri in domũ inimicorum presbyteri: vnde accidit eosdẽ interisse. Eo autẽ scelere detecto, flammis veneficam consumptã anno domini 1460. In legibus Vuisigothorum, hæc lex est hisdem verbis [n]. *Malefici & immissores tempestatum,* 10
qui quibusdam incantationibus grandinem in vineas messesq; immittere perhibẽtur, & ij qui per inuocationes dæmonum mentes hominum conturbant, seu qui nocturna sacra dæmonibus celebrant, eosq; per inuocationes nefarias nequiter inuocant, vbicunque à iudice vel actore vel procuratore loci reperti fuerint vel detecti, ducentis flagellis publicè

a c. in archiepiscopatu, de raptor. ca. vnum solum, 33. quæst. 5.
b c. 1. & fin. de sortileg. ca. non licet, cum 3. seq. 26. q. 5.
c c. super eo, de hæret in 6.
d ca. si audieris, 33. quæst. 5.
e in c. accusatus, c. 8. §. sanè, de hæret. in 6.
f Gemini. Philip. Frãc. & alij interp. in d. § sane, Olda. consil. 210. quod incipit, regularis traditio, & consil. 79. & 208.
g Francus, & Gemini. in d. § sane, facit ca. episcopus, 26. q. 5.
h in c. de homine, c. 7. de celebrat. missa. ca. nihil in sacrificiis, de consec. dist. 2.
i ca. nemo per ignorantiam, de consecrat. dist. 1.
k ca. altaris, ca. vestimẽta, ca. in sancta, ca. ad nuptiarum, de consecra. dist. 1.
l Daniel. c. 5.
m en rosier historial, fol. 120. pag. 2. col. 2. & seq.
n l. 3. de malefic. lib. 6. Cod. Vuisigo. titul. 2.

blicè verberentur, & decaluati deformiter decem conuicinas possessiones circuire cogantur inuiti, vt eorum alij corrigantur exemplis. Quos tamen iudex, ne vlterius euagantes talia facere permittantur, aut in retrusione faciat esse, vt ibi accepta veste atque substantia ita viuant, ne viuentibus nocendo aditum habeant: aut regiæ præsentiæ dirigat, vt quod de illis sibi placitum fuerit, euidenter statuat. Ij autem qui tales consuluisse reperiuntur, in populi conuentu ducentorum ictus accipiant flagellorum, vt impuniti non remaneant, quos culpa reatus similis accusat. Et iterum alia lege [a], diuinos & consulentes eosdem quinquagenis verberibus coërceri iubetur. Vult & alia lex [b], hos, & qui respondent & consulunt de morte, vel vita alterius, ingenuos flagellis cæsos, & in seruitutem redigi, bonis omnibus fisco delatis: seruos diuerso genere pœnarum afflictos, in transmarinas partes transferendos vendi.

[a] d. lib. 6. tit. 2. l. fin.

[b] l. 1. eo. tit.

22 Omitto hîc recensere iudicia Dei de his hominibus quotidiè apparentia: vix enim est auditum, neque vnquam vidi vllum hominem istis scelestis artibus deditum, quin miserè vel viuens discruciaretur, vel miserè & summo cum horrore perierit adstantium. Tandem enim dæmon eos, qui sibi inseruiunt, improuiso casu tollit, ne si cogitandi mora illis præbeatur, à laqueis effugiant. Sic Execestus Phocensium tyrannus, duos gestans incantatos annulos, ex quorum elisione mutua, & ex sonitu tempus gerendarum rerum commodum captabat, interfectus est dolo, etiam si ei prius illud significasset sonitus, vt ait Aristoteles in repub. Phocensium, & refert Clemens Alexandrinus [c]. Blanditur primùm iis, quos decipere vult Sathan, & linit mortis poculum dulcedine quadam ambitionis vel voluptatis: pollicetur superbis & gloriæ auidis, mille modis se effecturum vt à magnatibus & principibus impetrent quæ velint: venereis, mulierum decipiendarum ostentat artes: curiosis, diuinandi artem: crudelibus, roboris & cōtra arma aduersariorum plura amuleta. In summa, singulis ratione affectionis propria & accommoda se posse mentitur. Interim autem subiicit impietatem, & inuolutis artibus clauis adamantinis figit gressus in scelere. Atque vbi iam quæ molitus erat effecit, miseri homines dum norunt se iam captos desperatione quadam acti, contemplantes posteà quæ impiè gesserunt, tristes semper & pauidi degunt, & propria conscientia sceleris, & à dæmonis imperio torti, sibi nunquam satisfaciunt.

[c] Clem. Alex. lib. 1. Strom.

De mirabilibus actibus aliis magicis, præstigiis, & metamorphosi. Cap. 16.

1 *Mirabilia magorum quæ sunt, & qualia.*
2 *Metamorphosis quorundam. & 3. 4. & 5.*
4 *Hominum in alia corpora num possit fieri transmigratio verè.*
6 *Miracula, seu potius præstigiæ antiquorum ethnicorum*
7 *Xenophon magus.*
8 *Simonis magi præstigia admiranda.*
9 *Zaroës & Arphaxat magi Persarum victi ab apostolis.*
10 *Apollonius Thianæus impostor. Item Thor, & Ochinus. & 11.*
12 *Zedechia magi impostura seu præstigia.*
13 *Histriones præstigiatores pellendi ciuitatibus.*

SED pergamus, & de aliis præstigiis dæmonum & magorum 1
dicamus quibus hominibus nimium credulis & fatuis illudunt, simulantes se operari mirabilia, quæ vel non sunt, vel si sunt, mirabilia scientibus & aduertentibus non. Diodorus [a], Proteum ab Aegyptiis dictum esse Cœteum tradit, regem Aegypti, tempore belli Troiani peritum syderum & multarum artium. *De hoc fingitur,* inquit, *solitum mutare se in omnes animantium stirpiumq́; formas, quòd earum naturas facilè tum astrorum scientia, tum etiam vsu & consuetudine sacerdotum didicerit.* Alij authores de eius genere diuersa senserunt, verumtamen & vatem eum fuisse peritissimum consentiunt, & qui in varias sese conuerteret figuras, & illum consulentes eluderet, ne facilè nisi coactus responderet. Sic Homerus de eo Proteo faciens marinum Deum [b],

a Diod. Sic. lib. 2. Biblioth.

b Homer. Odyss. 4.

οὐδ' ὁ γέρων δολίης ἐπελήθετο τέχνης,
ἀλλ' ἦ τοι πρώτιστα λέων γένετ' ἠϋγένειος·
αὐτὰρ ἔπειτα δράκων, καὶ πάρδαλις, ἠδὲ μέγας
ὗς· γίγνετο δ' ὑγρὸν ὕδωρ, καὶ δένδρεον ὑψιπέτηλον.
ἡμεῖς δ' ἀστεμφέως ἔχομεν τετληότι θυμῷ. &c: id est,
Neque ipse senex dolosæ obliuiscitur artis,
Sed certè leo primùm factus est magnis iubis.
Porrò deinde Draco, & panthera, deinde ingens sus:
Factus est, etiam liquida aqua, & arbor altis foliis.
Nos verò firmiter tenebamus forti animo.

Sic mater Aristæi Cirenes ad Aristæum pergentem ad vaticinium Protei, de eo dicit [c].

c Virgil. 4. Georgi.

Verùm vbi correptum manibus, vinclisq́; tenebis,
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum:
Fiet enim subitò sus horridus, atraque tigris,
Squamosúsq́; Draco, & fulua ceruice Leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis,
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. &c.

Simon magus quoq́;, & se, & alios in diuersas animalium figuras conuertebat: imò in aurum, vt dicam paulò post ex fide dignorum authorum. Circe 3
conuertebat homines cantionibus & pharmacis in porcos, & alias feras, vt ait Homerus [d], Plutarchus [e], & alij. Ex Arcadibus qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, transformabantur in lupos, & cum similibus feris per illius regionis deserta viuebant: & si carne non vescerentur humana, post nouem annos eodem renatato stagno, reformabantur in homines [f]. Mela [g], de Neuris Scythiæ Europicæ gente scribens ait, statum singulis tempus esse, quo si velint in lupos, iterumque in eos qui fuêre mutentur. Virgilius [h], de herbis agens magicis, canit,

(margin numbers: 2 beside "Simon magus…", 4 beside "ait Homerus…")

His ego sæpè lupum fieri, & se condere sylvis
Mœrim vidi.

d Homer. lib. 10. Odyss.

e Plutar. in Gryllo.

f Plinius, lib. 8. D. August. lib. 18. de ciuita. Dei c. 17.

g Pompo. Mela, de Situ orbis.

h Virg. eclog. 8.

Quid sentiat de his D. Augustinus audi, is postquam transformationes retulit, & hominum incredibiles commutationes, ait [i]. *Si dixerimus ea non esse credenda, non desunt etiam nunc qui eiusmodi quædam vel certissima audisse, vel etiam expertos asseuerent. Nam & nos cùm essemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: vbi stabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caseo dare solere dicebant quibus vellent seu possent viatoribus, vnde in iumenta illico verterentur, & necessaria quæq́; portarent, postq́; perfuncta opera, ad se redirent: nec tamen in eis mentem fieri bestialem, sed rationalem humanámque seruari: sicut Apuleius*

i D. August. lib. 18. de ciuit. Dei, c. 18.

leius libris, quos titulo asini aurei appellat, sibi ipsi accidisse, vt accepto veneno, humano animo permanente asinus fieret, aut indicauit aut finxit. Firmißimè tamen credendum est, omnipotentem Deum omnia posse facere quæ voluerit, siue vindicando, siue præstando, nec dæmones operari secundum naturæ suæ potentiam, quia & ipsa angelica creatura est, licet sit proprio vitio maligna: nisi quòd ille permiserit, cuius iudicia occulta sunt multa, iniusta nulla. Nec sanè dæmones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur quæstio, sed specie tenus, quæ à Deo sunt creata commutant, vt videantur esse quæ non sunt. Non itaque solùm animum, sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dæmonum arte vel potestate in membra vel lineamenta bestialia veraciter posse conuerti: sed phantasticum hominis, quod etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cùm corpus non sit, corporum tamen similes mira celeritate formas capit, sopitis aut oppreßis corporeis hominis sensibus, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo, figura corporea posse perduci: ita vt corpora ipsa hominum alicubi iaceant viuentia quidem, sed multò grauius atque vehementius, quàm somno suis sensibus obseratis. Phantasticum autem illud, veluti corporatum in alicuius animalis effigie sensibus appareat alienis, talísque etiam sibi homo esse videatur, sicut talis sibi videri posset in somniis, & portare onera: quæ onera si vera sunt corpora, portantur à dæmonibus, partim vera onerum corpora, partim iumentorum falsa cernentibus. Hæc ad verbum D. Augustinus. Quibus aliud addit exemplum alterius qui erat pater cuiusdam Præstantij, qui narrabat venenum patrem illud in Caseo sumpsisse, iacuisse in lecto quasi dormientem, qui tamen nullo modo poterat excitari: post autem dies aliquot eum euigilasse dicebat, & quasi somnia enarrasse quæ passus esset, caballum scilicet factum, annonam inter alia iumenta baiulasse militibus, quæ dicitur retica, quoniam ad retia deportatur. Quod ita vt narrauit factum fuisse compertum est, quæ tamen ei sua somnia videbantur. Aliud subiicit, *Indicauit & alius se domi suæ per noctem antequam requiesceret, vidisse venientem ad se quendam philosophum sibi notißimum, sibíque exposuisse nonnulla Platonica, quæ anteà rogatus exponere noluisset. Et cùm ab eodem philosopho quæsitum fuisset, cur in domo eius fecisset, quod in domo sua facere negauerat. Non feci, inquit, sed me fecisse somniaui: ac per hoc alteri per imaginem phantasticam exhibitum est vigilanti,*
5 *quod alter vidit in somniis.* Sed ad alia superioribus similia adde. Scribit Luith-
prandus [a] Baianum filium Simeonis regis Bulgarorum, vsque adeò didicisse magiam, vt ex homine lupus, & quæcunque alia, vt vellet, fieri posset fera. Et vt addit Tritemmius, se inuisibilem præbebat [b]: is autem eodem teste
6 vixit, anno Domini 970. Huc pertinent illæ præstigiæ dæmonum, quibus delusi sunt idololatræ, quando penatum imagines Troia per Aeneam delatæ Lauinium, & inde per Ascanium Albam, pristinum per se, vt mentiuntur, lararium repetierunt [c]. Quod dicunt Actium Nauium nouacula cotem secuisse [d]. Serpentem Aesculapio nauiganti Romam pro comite adhæsisse: nauim qua simulachrum matris Phrygiæ vehebatur nullis viribus trahi, sed
7 tantùm zonula virginis potuisse: his similia adde [e]. Magnus præstigiator fuit Xenophon, quem admirabantur, quoniam ignem sponte sua nasci faciebat [f].
8 Sed ad metamorphosim iterum. Simon magus dæmonum sibi inseruientium opera, inquit Nicephorus & alij [g], multa faciebat, videlicet statuas sese mouere, vasa domestica sese transferre. Et ipse flammis circundatus, non vrebatur: ferabatur quoque volans in aëre: ex lapidibus, fuco hominibus obiecto, panes faciebat: draconis quoque formam induebat, in varias animantium formas mutabatur: duplici facie indutus conspiciebatur: in aurum sese totum transformabat: fores probè conclusas aperiebat dicto, ferrea vincula disrumpebat: in conuiuiis omnifaria formularum simulachra exhibebat: vt plurimæ ante eum præcederent vmbræ efficiebat, quas defunctorum dudum esse animas nugabatur: alios quos voluisset in alias animalium formas transformabat: inferebat morbos immanes & incurabiles. Tandem tamen

[a] Luithpr. lib. 3. de reb. per Europam gestis.
[b] Tritem. in Chronica monaste. Hirsgauiens.
[c] Val. Max. in 1.
[d] Cic. 1. de diuinat. Liuius, in 1.
[e] Refert D. Augusti. lib. 10. de ciuitate Dei, c. 16.
[f] Athenæ. lib. 1. dipnos. c. 14.
[g] de Simone Mago hæc refert Nicep. Cal. lib. 2. histo. eccles. c. 27. & c. 36. & Epipha. aduersus Simonitas. Augusti sermo. de sanctis, & epist. 86. de ieiunio Sabba. Abdias Babiloni. lib. 1. histor. Apostol.

men cum D. Petro instituto Romæ certamine, cùm volatu cœlum peteret
cum quadrigis, vt scribit Arnobius [a], igneis, nomine Christi à D. Petro no-
minato & inuocatione eius Dei concidit, & crura sibi confregit: & posteà
cruciatibus & pudore defessus, ex altissimi culminis rursum se præcipitauit
fastigio, & mortuus est. Magi Zaroës & Arphazat, apud Persas in Babilone 9
sub Xerxe rege, tempore quo inibi fidem catholicam prædicarent DD. Si-
mon & Iudas apostoli, qui mutos reddebant loquentes, & serpentes pro-
ducebant, quiúe victi sunt ab Apostolis in fide Christi, vt fusissimè refert
Abdias [b]. Apollonius Tyanæus magus cognitus peritissimus, qui cùm eum 10
Domitianus punire vellet, repentè in iudicio non comparuit [c]. Aliaque
plura stupenda fertur operatus à Philostrate, qui ex professo vitam eius per-
scripsit, & ex Hierocle. Erat Craca mulier maga, Thor & Othinus magi: 11
quorum illa quidem, vt ait Saxo [d], appositas dapes in aliarum rerum for-
mas commutabat: isti verò diuinitatis fastigium, ludificatis idiotarum men-
tibus, sibi arrogabant. Fuit & Iudæus anno Domini 876. Zedechias nomi- 12
ne, medicus imperatoris Ludouici, magiæ peritus, qui videbatur impostu-
ris deuorare hominem armatum equitem, & currum cum equis & equi-
sonem: quiúe alicui pedes, manus, caput præscinderet, & sanguinem fluen-
tem ostenderet in pelui, posteà autem reuiuiscentem ostentabat. Visusq;
hic Iudæus in cœlo & aëre venari, perinde ac si in terra esset [e]. Omitto re- 13
liqua, quæ de histrionibus feruntur, quæ ludificant mentem interdum arte,
interdum manuum agili pertractatione: qui certè, vt noxij vel vt vanissimi,
ciuitatibus pellendi sunt, vt iussit Carolus 5. Imperator, in constitutionibus
comitiorum habitorum Augustæ Vindelicorum, anno 1548 [f]. Zyngemeros,
id est, præstigiatores, Teutonica terra excedere, veluti exploratores & pro-
ditores Christianorum regnorum missos à Turcis.

[a] Arnob. lib. 2. contra gentes.
[b] Abdias Babil. lib. 6. histor. apostol.
[c] Lactant. lib. 5. de iustitia, c. 3.
[d] Saxo, in historia.
[e] scribit hæc Trithemius in Chroni. monasterij Hirsgãgens.
[f] c. 26.

De magicis circa morborum curationem. Caput 17.

1 *Morbi quomodo à dæmonibus curentur.*
2 *Miraculorum effector videri voluit Adrianus.*
3 *Vespasiani Cæsar. miracula ficta.*
4 *Morbi incantationibus curati.*
5 *Morbos curantium per incantationes pœna.*

EADEM ratione qua possunt morbos inferre magi & dæ- 1
mones, & posse curare palàm est: vel cum superstitione, vel
sine superstitione, & cum rebus quæ curandi vires habent
adhibitis latenter, vel sublata causa impedimenti sanitatis,
quam ipsi norunt, vel imposuerunt Dei voluntate & permis-
sione. Interdum tamen & ipsi simulant morbos curare, qui
cùm curati verè non sint, tamen ad tempus curatos videri faciunt, adhibi-
tis quibusdam quibus leniunt dolorem, quem tollere non possunt. Exempla 2
pauca proferam. Adrianus Cæsar, qui diuinationibus & magicis crebrò vsus
est, quiúe dicebat, se anima quæ spontè occubuisset indigere, iisdem artibus
& incantationibus aquam intercutem qua laborabat eduxit, qua tamen
rursus & celeriter repletus fuit [g]. Voluit & hic videri miraculorum effector,
atque multa ideò de eius miraculis conficta sunt: quale illud, quòd mulier
eius

[g] Dio Cass. seu Xiphil. ex eo, in Adriano.

eius iussu cùm se aqua alicuius fani lauisset, oculos seu visum recepit. Et quando venit ex Pannonia quidam natus cœcus ad febrientem Adrianum, quem cùm contigisset oculos recepit, & Adrianum febris reliquit, vt narrat Spartianus [a]. Quæ tamen Marius Maximus per simulationem facta commemorat. Quò etiam refero, vel ad magiam, quod Xiphilinus ait [b], Vespasia-
3 num Cæsarem cœcum hominem, itemq; alterum cui imbecilla manus erat, qui per quietem eum adire iussi fuerant, sanasse: alterius oculis sputo con-
4 spersis, & manu alterius conculcata. Strabo [c] circumuagari per Indiam incantatores ait, qui medicari creduntur, & solam ferè apud illos esse medicinam: Homerus Vlyssem profluuium sanguinis stitisse carmine tradit [d]. Theophrastus, Ischiasim carmine sanari scripsit [e]. Cato pro luxatis carmen prodidit [f]. M. Varro podagris [g]. Quintus Serenus [h] Hemitritæo morbo. Qui modum effugandi dæmones aut incantationes ediderint, quibus morbi sedarentur, docet Polydorus Virgilius, lib. 1. de inuentorib. rerum c. 22.
5 Cæterùm neque istis magis, qui remedia iactant, impunitas semper data: quinimò & fuit pœna constituta meritò. Quamuis enim, vt aliàs dixi, medicamenta & iocunda per se & desiderabilia sint, tamen modus per magica curandi displicuit. Et audiamus de hac quæstione Hippocratem verè ratiocinantem, dum de sacri morbi per incantationes agit curatione. *Mihi,* inquit [i], *nec ij homines his vtentes videntur hunc morbum sacrum esse putare, qui his modis tolli putauerunt: & si quis expiamentis, carminibus, vel excantationibus, vel alia re simili hunc morbum abigit, diuina non dicitur hoc ope fecisse, sed humana. Quod homines propterea fingunt plusquàm cæteri vt scire putentur. Sicq; homines decipiunt, castitatem integritatémq; præ se ferentes: plurimus iis sermo de diis est, mihi quidem non de pietate sicuti rentur, sed de impietate verba facere videntur, deosq; nullos putare: nec, si sint, quidquam posse, nec prohibere posse, quin summa scelera committantur.* Ammianus Marcellinus scribit [k], *In castris constantij, si quis super accentu soricis, vel occursu mustellæ, vel similis signi causa consuluisset quemquam peritum, vel anile incantamentum quoddam ad leniendum quendam dolorem, quod medicina quoque permittit,* inquit, *authoritas, reus vnde non poterat opinari delatus raptúsque in iudicium, pœnaliter interibat.* Damnati etiam sunt ab Antonino Caracalla, qui remedia quartanis febribus collo annexa gestarent [l]. Et certè, postquam improbatæ sunt maleficæ artes, quis negauit & illas pœna esse dignas, quæ similes his sunt, etsi aliàs tollãt: æquè enim improbato maleficio, veneficium tollitur. Sic Horatius [m],

Ah, ah, solutus ambulat venefica
Scientioris carmine.

Et Plinius, *Magorum*, inquit [n], *hæc commenta sunt, vt cotem quo ferramenta sæpè exacuta sunt, subiectam ignari ceruicalibus, de veneficio deficientis euocare indicium, vt ipse dicat, quid sibi datum sit, & vbi, & quo tempore: authorem verò non nominare.*

a Spart. in Adria.
b Xiphil. ex Dione, in Vespasia.
c Strabo, lib. 15. Geo
d Homerus.
e Plin. in 28 c. 2. vbi similia refert plura.
f Cato, de re rustica. c. 160.
g Varro.
h Q. Serenus, in cura Hemitritæi morbi.
i Hippocr. lib. de sacro morbo.
k Ammia. Marcell. lib. 16.
l Aelius Spartia. in Antoni. Carac.
m Horat. Epod. lib. ode 5.
n Plinius, lib. 28. c. 4.

De magicis ad bonum quendam finem. Caput 18.

1 *Magia etiam ad bonum finem improbata, & seq.*
2 *Iulianus imperator magus.*
3 *Eloquentia præsidium ex pileis infantis nuper nati.*
4 *Incantamentum contra glires & serpentes. Et de Parisiorum ciuitate.*
5 *Bona malè facta, mala sunt. & magi Persarum cur addecimati.*
6 *Ariolationem, & alia paganica obseruans quibus puniatur pœnis.*
7 *Ouum incantatum à Druidibus ad quid valeret.*
8 *Magiam ad salutem hominum ius ciuile non improbauit.*

Vide

VIDETVR magia ea probata quibusdam, quæ certis bonis 1
finibus concludi existimatur: veluti ea, quæ ad conciliandos
homines, & ad amorem philtra conficit, vel iucunda quæ-
dam exhibet, vel morbis medetur. Quæ tamen omnia, quia
benè non fiunt, & scelestissima sunt, & quemadmodum alia
sunt improbata. Producamus in medium horum exempla. 2
Fuit Didio Iuliano, imperatori creato contra voluntatem populi, ea de-
mentia, vt per magos pleraque faceret, quibus putaret vel odium populi
deliniri, vel militum arma compesci. Nam & quasdam non conuenientes
Romanis sacris hostias immolauit, & carmina profana incantauit, & ea quæ
ad speculũ dicũtur fieri, in quo pueri præligatis oculis incãtato vertice respi-
cere dicuntur, Iulianus fecit [a]. Memorat Lamprydius [b], obstetrices capere 3
solitas pileum, quo pueri nascentes insigniuntur naturali, & aduocatis cre-
dulis vendere: siquidem, inquit, causidici hoc iuuari creduntur. Apud Gre- 4
gorium Turonensem [c], mirum sacrilegium legitur, his verbis. *Aiebant*, in-
quit, *Parisianam vrbem quasi consecratam fuisse antiquitus, vt non ibi incendium
prævaleret, non serpens, non glis appareret: nuper autẽ cùm cuniculi pontis emũdarentur,
vt cœnum quo repletus fuerat auferretur, serpentem gliremq́; æreum repererunt, quibus
ablatis & glires extra numerum, ibidem & serpentes apparuerunt.* Ferunt Em- 5
pedoclem, corpus mulieris absque spiritus & cibi vsu, quasi triginta diebus
conseruasse: & ideò sibi falsò se exanimem mulierem vitæ restituisse arro-
gasse, & immortalitatem [d]. Sed hæc quæ vetitis artibus scimus facta, & quæ
credulorum mentes decipere possunt, pœnam merentur: atque hos, qui
obiecta specie finis boni, interim malo seu magia vtuntur, puniendos esse
rectè definiemus. Non quòd bonum, quod quærunt, malum sit, sed quòd
malè illud assequi desiderent. Nec sunt facienda mala, vt inde eueniant bo-
na. Et bonum quidem est diuitias habere, imperare, multa nosce: verùm
illicitis artibus, non secus quàm fraudibus, sacrilegiis hoc consequi, ma-
lum est. Sic Tatius Assyrius [e], *Quamuis*, inquit, *magicis & præstigiis quis vta-
tur ad bonum: tamen punibilis est: non secus ac qui cum latrone fuerit, etiam si la-
tro non sit, vt socius sceleris punitur.* Res quædam per se malæ sunt, quibus
quis benè vti non potest: & aliæ quoque eo ipso quòd sunt prohibitæ, malæ
& mortiferæ: qualis erat illa scientia, quam contra prohibitionem Dei, pri-
mi parentes cognoscere voluerunt, eadem persuasione, qua hodiè magi
ab artifice impietatis impelluntur, adducti, *Eritis sicut Dij, scientes bonum &
malum* [f]. Nihil potest esse purum, quod ex ore & arte Sathanæ oritur. Nam
si bonum quippiam sit per se, dum ab eo prodit, polluitur: quia lex Dei
prohibet ariolos, magos, & huiusmodi incantatores & impostores, nec vllo
modo distinguit fines vtentium illis, vel consulentium, sed artem execratur
absolutè [g]. Et imposturæ solæ dignæ morte sunt. Quemadmodum Isdiber-
ges rex Persarum magos addecimauit pœna, quòd detexisset in specu eos
infodisse viuum hominem sub ara ignis, quo persuaderent regi, ignem lo-
qui [h]. Qui obseruant paganica superstitiosa, ægyptiacos dies, qui horas ca- 6
ptant ratione ominis boni, & similia, anathemate plectuntur [i]. Qui furta de-
tegunt, hoc modo puniti [k]. Et, vt Vlpianus ait, *Qui furem per diuinationes di-
xerit eum esse qui non erit, de iniuria quidem non tenetur: id enim nimium mitte
iudicium, sed constitutiones eum tenent* [l]. Et is qui confugerit ad ariolos & sor-
tilegos, accusare non potest alium de crimine [m], & ab ecclesiastica congre-
gatione deiicitur [n]. Claudius Cæsar quendam Romanum equitem è Vo- 7
contiis iussit interfici, quòd depræhensus fuisset in lite, quam exercebat,
ouum secum detulisse in iudicio, quod detulerat à Druidibus, qui antiqua
superstitione consecrauerant, vt conducentem ad victorias litium, & regum
adi

a Aelius Spartia. in Didio Iuliano.
b Lampryd. in Diadume. Antoni.
c Grego. Turonens. lib. 8. histor. Franco. c. 33.
d Hesych. Milesius Illustrius, lib. περὶ σοφῶν.
e Tatius, oratio con. Græcos.
f Genes. 2. & 3.
g Deuter. 18. Leuit. 20.
h Nicepho. Cal. lib. 14. histo. Eccles. c. 18. Socra. lib. 11. histor. Tripart. c. 8.
i ca. pen. 26. q. 7.
k c. 1. & 2. de sorti.
l Vlp. in l. item apud Labeonem, l. 15. §. si quis astrologus, de iniur. in P.
m ca. quisquis, 2. q. 8.
n ca. si quis ariolos, & ca. si quis clericus, & ca. anguriis, 26. q. 5.

aditus [a]. Scio tamen leges Codicis Iustinianei, magiam illam quæ salutem & bonum aliquod procurare videtur, non improbasse [b]. Sed rectius statutum inuenimus, & hanc quoque prohibendam & puniendam apud Leonem Cæsarem, qui hac de re constitutionem 65. edidit, titulo περὶ τῆς κολάσεως τῶν μαγγανείᾳ χρωμένων.

a Plin.lib.30.c.1.
b l.4. de malef. & Math.C.

De spectris. Caput 19.

1 *Spectrorum causæ, & de spectris in seqq.*
2 *Prothei varia forma.*
3 *Empusa quæ.*
4 *Dæmones qua specie appareant. Et seq.*
5 *Infantibus nouè editis insidiari dæmones.*
6 *Dæmones pestem seminantes.*
7 *Dæmon in specie adulteri.*
8 *Dæmon quibus apparuerit.*
9 *Iudæis se Mosem mentitus, & eorum plures perdidit.*
10 *Spectra immittentium pœna.*

1 CONCITANT & dæmones sua arte & ingenij operisque celeritate ex materia commoda, quam ipsi norunt, spectra diuersa in aëre, & in terra, miri artifices & celeres, & rerum naturaliũ, quæ ea possunt generare & facere, peritissimi: quæ tamen ipsi operantur, vel vt decipiãt, vel vt authores & creatores rerum earum videantur & miraculorum artifices, vel vt terreant homines pios, & bonos à pietate auocent: cùm tamen nihil fit in his præter celeritatem mirandum. Confingunt itaque in cælo ex nubibus animantia radiis mediantibus solis exercitus, venatores addũt ex aëris repercussione & instrumentis adfabrefactis, voces, fletus, & id genus alia terriculamenta. Aristo-
2 phanes [c] vnum profert, quòd Proteum refert & apparuisse dicit Dionyſio pergenti ad inferos.

c Aristop. in Ranis.

ποτὲ μὲν βοῦς, νυνὶ δ' ὀρεύς, ποτὲ δ' αὖ γυνὴ
ὡραιοτάτη τις. Et postea, ἤδη κύων:
ἔμπουσα τοίνυν γ' ἐστί. id est.

Erat aliquando quidem bos, nunc autem mulus, aliquando iterum mulier pulcherrima
3 *quidem, iam canis, Empusa igitur est.* Eustathius Empusam dicit laruam, spectrum quod vno pede ambulat: secũdum alios, quod vnum pedem æreum habeat [d]. Alium, vt Aristophanes ait, βολίτινον asininum: vnde & ὀνοσκελὴς. Et Suidas tradit hoc spectrum diabolicum ab Hecate immissum & calamitosis apparere:
4 item & in meridie cum defunctis inferiæ ferrentur. Apparent enim dæmones, non quales sunt vtplerumque, sed ludicris inuoluti monstris. Nam vt ait D. Chrysostomus [e], *Quot dæmones feruntur per aërem, quot aduersæ potestates, si illis Deus permitteret terribilẽ illum vultum suum, & horrendum aspectum nobis ostendere: an non mente dimoueremur? an non periremus? an non om-*
5 *nino interiremus?* Rabini Iudæorum dicunt, Lilith esse spectrum quoddam dæmonicum, habẽs formam abortiui nati ex impuro partu, excepto quod habeat alas. Et fabulantur mira de illo lilith, quod sem en Adami retinuerit, ex quo alios dæmones genuerit. Ideò scriptum est in parietibus Iudæorũ per

d Cal.Rhodig. lib. 6.c.21.
e D. Chrisosto. Homil. in Psal.41.

circulum album cœnaculi, אצלא חוץ לילית חוץ לילית Sic lege, *Et Zelo chutz lilith, chutz lilith*. i. *mane extra lilith, extra lilith*. Et hoc circulo existimant arcere se
demonem ne ingrediatur, & ne noceat infanti recens nato [a]. Fertur à Philo- 6
strato [b], Ephesi dæmonicum quoddam spectrum pestem disseminasse, idq; in forma & specie senis mendici peram gestantis paniceis frustis refertam, laceram & sordidam vestem gerentis, quem Apollonius Tyanęus ad expiandam ciuitatem cùm detexisset, iussit lapidibus obrui, quod factum est: & sublatis deinde aceruis lapidum, ait in eius locum inuentum esse canem tanquam molossum, magnitudine tanta, quanta maximi leonum esse solent, quasi rabidi canis spumam emittentem: & ita liberatam à peste ciuitatem. Chunnegū 7
dis vxor Henrici 2. Cæsa. in suspicionem venit adulterij cum aliquo iuuene, in forma cuius diabolus ex aula imperatoris sæpè videbatur egredi. Purgauit autem illa innocentiam suam ambulans super craticulam ardentem, prout tunc erat mos & iudicandi formula [c]. Gennadio Patriarchæ Constantinopo- 8
litano apparuit spectrū, quod postquam exprobratum ab eo fuit, illi dixit, Te viuēte silebo, sed mortuo perdam ecclesiam. quare & pro ecclesiæ stabilitate rogauit studiosius Gennadius [d]. Apparuit dæmon cum diademate & splendore D. Martino Turonensi episcopo, dicens se Christum esse: detectus autē, quòd Christus nō esset, pollicitus reuerti cum veste purpurea & diademate [e].
Narrant miram dæmonis imposturam historiæ ecclesiasticæ. Vir quidam in 9
Creta, tempore Theodosij iunioris, δαίμων, potius ἀλαζὼν, se Mosem Iudæis ibi degentibus esse simulauit, atque pollicitus est, se illos per mare Rubrum pede sicco traducturos: atque toto vno anno per insulam percurrens, suasit illis vt se sequerentur. quod & fecerunt vanis illius promissis decepti vnà cum cōiugibus & liberis. Itaque eos in summum quendam scopulum in pelagus excurrentem duxit, atque inde seipsos conijcere in mare veluti natātes & vrinantes iussit: idque ex illis quidam statim, vt imperatum fuerat, fecerunt, neq; deinceps apparuerunt: quidā etiā in præcipitio saxis allisi interierūt. Et vniuersi illi vel in vndis, vel in præcipitiis saxi periissent, nisi Dei prouidētia piscatores, & alia mercatura victum quæritantes Christiani homines subitò adfuissent, eosque inde modis omnibus extrahentes seruassent. Tum primùm fortassè qua dementia capti essent sentiētes, hi quominus alij se in mare proiicerent, prohibuerunt, eorum qui anteà id fecissent interitū indicantes. Quā fraudem detegentes Pseudo Mosem illum apprehendere sunt aggressi, verū perficere id minimè potuerunt. Confestim enim ille disparuit, & magnam suspicionem præbuit, perniciosum quendam dæmonem sub humana specie gentem eam in exitium produxisse, vt authores sunt Nicephorus Calisti [f], & Socrates [g]. Possem istis alia propè infinita exempla subuertere: sed hæc memorasse sufficiet de spectris, vt ea immitti à dæmone, & arte dæmonis intelligamus. Et proinde qui huiusmodi artibus se polluūt, vel spectra commouēt digni animaduersione erunt. *Si quis aliquid* [h], vt ait lex ciuilis, *fecerit, quo leues hominum animi superstitione terreantur, Diuus Marcus huiusmodi homines in insulā relegari rescripsit.*

a hæc in lib. qui Messiah Christianorū, Munsterus.
b Philostr. libr. 4. de vit. Apollon.
c Enantius, libr. 4. c. 5. Metrop.
d Theodor. li. 1. Epi to. Eccles. histor.
e Seuer. lib 3. de vita D. Martini.
f Niceph. libr. 14. histo. Eccles. c. 40.
g Socra. libr. 1. histo. Tripar. c. 9.
h l. si quis aliquid, de pœn. in f.

De lamiis & strigibus, seu sagis. Caput 20.

1 *Lamiarum veneficia pessima, operaq́ infanda. Earum synodus, vel congregatio nocturna. Et 2.*

3 *Sagarum*

1 DICVNTVR mira de lamiis & strigibus, quæ multis incredibilia sunt, aliis autem dubia, & variè intellecta: istæ sunt veneficæ absolutissimæ, dæmonum mancipia iniusta & signata, de quibus plura refert Hierony. Cardanus [a]. Ipsæ tortæ, coactæ referare sua infandissima mysteria, sæpè fassæ sunt quædam, quæ vix credibilia sunt, nisi quis, quæ iam de magis suprà dixi & probaui, annotauerit: quibus illæ, anus maximè decipiuntur, aliosq; lędunt & fallunt. Et in summa in istis impietatis magicæ totius epitome & compendium est harum similia opera ita constanti testimonio à pluribus & ab antiquis ætatibus, & in diuersis locis inter se prouinciis distantibus, firmata & cõprobata: vt non mentibus solùm imponi, sed & arte dæmonica ea perfici, du-
2 bitare non possim. Dicunt se certis diebus in desertis, hisque certis conuenire locis noctu, ex pluribus diuersisque oppidis & prouinciis vtriusque sexus & ætatis, inibi saltare, iocari, epulari splendidè, concumbere, per inuia eò deduci, inebriari, fatigari, dæmonum obsequiis initiari, perniciem humani
3 generis promittere, quam posteà exequantur. Cæterùm, vt facilius explicemus quæ mentes hominum fallunt, & in quibus iudices hallucinantur, dico duas esse species sagarum, quæ in impietate quidem, vt seruiant dæmonibus,

a Carda. libr. 15. de Variet. rer. c. 80.

 consen

consentiunt, sed diuersæ sunt professionis. Prior species earum est, quę relicto Deo tantùm imaginationibus & illusionibus adhærent, & pharmaceutria tãtùm vtuntur, venenis scilicet. Alia species earum, quæ expressè fidei renunciarunt, apostatæ sunt à Christo, quæue dæmonibus se deuouerunt. Et hę mira agunt, & noctu transformantur in figuras alias animalium, canum, vpupar ũ, & vnde nomen strigum. In cubicula ingrediuntur, inuisibiles aliquando, rapiunt pueros, suffocant, & strangulant, aliáque impiissima moliuntur & à dæmone transferuntur. Iam de metamorphosi corporis vi incantationum suprà 4
probauimus, sed nominatim adhuc & lamias in figuras alias trãsferri, vel aliàs figuras videri habere, quod probo intuẽtibus quàm propriùs docetur ex Ouidio, dum de anu Dipse venefica agit.

Hanc ego nocturnas viuam volitare per vmbras
Suspicor, & pluma corpus anile tegi.

a Horat. ode fin. Epod.

Et apud Horatium Canidia [a].

Vectabor humeris tunc ego inimicis eques.

b Apule. libr. 2. de Asino aureo, & alibi in 2.

Et Apuleius ait [b], magam in mustellam transfiguratam. Interdum, non quidẽ 5
corpus moueri quidam putãt, sed animam aliam figuram relicto corpore, veluti vagina, suscipere. Et ferunt Hermotini Clazomenii animam relicto corpore vagamq́ue, & è longinquo plura nunciare, quæ nisi à præsente annunciari non possent, corpore interim semianimi: donec cremato eo, inimici eius qui cantharidæ vocabantur, remeanti animæ velut vaginam ademerunt. Aristæi etiam animam visam euolantem ex ore in Proconnesso, corui specie: nisi ea quoque existimemus exempla fabulosa, vt Plinius [c]. Refert Illustrius [d] creditum, Epimenidis Cretensis animam corpore solere excedere, cùm vellet, & 6
quandiu luberet, rursúsq; regredi: mortui quoque pellem literis, notisq; compunctam repertam famam esse. Sed explicemus quæ ij, qui sagas esse non cre- 7
dunt, & ita impunita scelera relinquunt, ratiocinantur. In primis obiiciũt ex cõcilio Ancyrano [e], quod refertur à Gratiano [f], in quo hæ sagarum opiniones ad illusiones tantùm mentis referuntur. *Quædam*, inquit, *mulieres sceleratæ retrò post Sathanam conuersæ, existimant & profitẽtur noctu se cum diana vel Herodiade equitare super quasdam bestias, & per noctem intempestam, multa terrarum spatia peragrare, quæ falsa opinione deceptæ hæc esse ita credunt, & credendo à recta fide deuiant: ideò sacerdotes perpetuò prædicare per ecclesias debent hæc esse falsa.* Et subiungit hoc ad visiones animi per dæmonem suggestas & varias figuras eo suggerente impressas potius adscribendum, quàm ad corporalem translationem trãsferendum: firmat ex visionibus Ezechielis, quæ in spiritu, non in corpore contigerunt [g]: & ex D. Paulo [h], qui noluit affirmare se extra corpus raptum. Verùm huic canoni respondent ij, qui ex tortura & rerum euentu cautiores & certiores facti sunt, post hoc concilium veriorem esse detectam sentẽtiam: & ideò istius generis sagis dictam à conciliis sequentibus grauissimam fuisse pœnam, vt dicemus in pœnis. Deinc concilium Ancyranum loquitur 8
de specie altera sagarum, neque ideò negat alias esse posse, quæ corpore quoque à dæmone non deferantur: nam & hoc nemo dixerit esse impossibile, cum legamus etiam Dominum nostrum Iesum Christum assumptum & delatum in sanctam ciuitatẽ à Diabolo, & constitutũ supra pinnaculum templi [i]. Scimus & ab Angelo & spiritu Dei per capillum translatũ & portatum Abakuc de Iudæa in Chaldeam, ad ferendam escã Danieli [k]: & rursum momento relatum in patriam. Scimus & baptizato Eunucho, D. Philippũ ex loco baptismi dati fuisse translatum in Azotum [l]. Et varia extant exempla 9
& testimonia maleficarum, quę vel intercepto itinere, vel soluta impia pręter earum arbitrium societate, diuino quodam iudicio nudæ inuentæ sunt, & in aliena patria, vnde pedes remeare illas oportuit: & vnde detectæ, vt maleficij reæ, dãnatæ sunt [m]. Atque sortilegæ de quibus in concilio Ancyrano, in 10
multis

c Plini⁹, de illis libr. 7. c. 52. & iterum de Aristæi anima, Herodo. in 4. & Hesych. Miles. Illustr. περὶ σοφῶν.
d Idẽ Hesych. d. libr. περὶ σοφῶν in Epimenide.
e in concil. Ancyrano, ca. 14.
f in ca. episcopi, 26. quæst. 5.
g Ezechiel. c. 3.
h 2. ad Corinth. 12.
i D. Matth. c. 4.
k Daniel. 14.
l Actuum, 8.
m vide exempla relata apud Paulum Grilland. in tract. de sortileg. q. 4. nume. 26. 27. 28.

multis differunt ab istis lamiis & lemuribus, de quibus agimus. Illæ enim ludificatæ à dæmone in mente, non omnino apostatarunt à fide: at istæ omnino Deo vero eiurato sese mancipio dæmonis dediderūt. Dubiæ illæ in fide, ideò hæreticæ, & quæ reconciliari possint ecclesiæ pœnitentia [a]: istæ apostatæ, omnino alienæ à fide [b]. Illæ, se tacitè dæmoni deuouent: istæ, expresso sacramēto ei, quem sciunt dæmonem esse, Deiq; aduersarium. Illæ nulla conficiunt sortile-
11 gia, non responsa petunt, non sacrificant, non baptizant: istæ, cōtrà. Secundò, canon, *Nec mirum* [c], ex D. Augustino transcriptus, huic sententiæ officiet, probans magorum præstigia aliena esse à veritate: si dixerimus aliud esse præstigia, quæ præstringunt & ludificant mentes & oculos hominum, aliud esse ma-
12 leficia, vt ex iam dictis apparet. Tertiò, minus me dimouet à sententia, quòd dæmonum tanta non sit potestas, vt possit exequi quæ se facere illæ lamiæ iactant, nec possit naturas & constitutiones & ordinem cœli turbare, immutare, & peruertere: grandines ad nutum, & pluuias, ventosúe ciere vel sopire. Solius enim demiurgi & summi opificis Dei hoc est [d], per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil [e]. Neque potuerunt dæmones vel in porcos intrare propria authoritate, eiecti ex corpore hominis [f]. Sed & mores nō aliūdè, quàm ex voluntate & arbitrio cuiusque efformantur, vt mutari ab incantationibus possint. Et vt ait Horatius [g],

Venena magnum fas nefasq;, non valent
Conuertere humanam vicem.

Nec corpus corrumpitur, nisi de consensu voluntatis [h]. Imò neque auxilia cōferre posse magicas artes, iisdem rationibus comprobari potest, quibus nec nocere ostendimus: nec posse mederi hominibus, aut animalibus aliis. Sed &
13 hæc etiam esse laqueos & insidias humani generis hostis scriptū est [i]. Omnia porrò hæc & similia, quæ propemodum infinita in hanc sententiā adferri possent, verissima quidem sunt per se. Cæterùm, iam probatum est sententiis plurium, dæmones posse multa, vel iussu Dei, vel permissione, propter hominum peccata, vel ob illorum probationem: multáque ex cælestibus & aëreis impressionibus moueri per dæmonem posse, per causas naturales. Iisdemq; de causis non est quòd dubitemus, hominum voluntates posse inuerti, vel impelli, vel suasionibus dæmonicis, vel causis quæ mouere possunt, ab illo vel eius satellitibus applicitis, quibus nimiùm molles homines facilè vincuntur, & consensum pessimis iungunt eorum imposturis: & ita voluntas propriè impellitur à dæmonibus: illa autem per se ipsam succumbens consentit. Neque in hoc capite quærimus, num vti remediis sortilegis improbatum sit: hoc enim palàm est, & pœna debita est his vtentibus: sed num hæc remedia adferri possint: atque ita posse etiam demonstratum est. Quanquam, vt diximus, & præstigiis interdum morbos curare videantur, qui tamē remanent, & sæpè dæmones morbos permissione Dei inferant, quos tollunt: vt maleficiis coitus ligant, quos deinde soluunt. Nouit & dæmon pluriū stirpium & pharmacorum vim, quibus adhibitis possit etiam curare, & impendētia, quæ ille nouit, vt medicus ex symptomatibus mala cognoscēs, potest prædicere: sicut & ea, quæ nociua sunt, inferre. Neque etiam prohibentur hæc sortilegia curātia dæmonica, quòd ea non possint curare: sed quia per ea detrahitur Deo, cū ipsi impostores suæ volunt adscribere gloriæ, quæ Deo verò debentur. Et quia summè periculosum sit à manu hostis coniurati, qualis dæmon homini, medicinam & pharmacum capere: nunquam enim salutē hominis procurare poterit is, qui omnia momēta captat & obseruat, vt possit eum
14 iugulare & perdere. Mirantur, & ideò negant pleriq; vt impossibilia, quæ ipsæ referunt se turbis, conuiuiis dæmonū & spectrorum cum aliis interesse & lætari, ad organum saltare noctu inibi. Hoc certè & mirabile est, verùm non impossibile: alioquin neganda erunt quæ fide digni authores narrant de dæ-

a c. firmissimè, de hæres. & s. qui sine les [?] uatore, 27 q. 1.
b c. 1. de aposta. in 6. c. 1. cod. tit. ap. Greg.
c can. nec mirum, 26. q. 5.
d D. Diony. episto. ad Polycar.
e D. Ioan. c. 1.
f D. Matth. 8. D. Mar. 5. D. Luc. 8.
g Horat. ode 5. Epod.
h l. vim passam, & l. si vxor, §. si quis plane, ad leg. Iul. de adult. in P l. 1. §. remouet, de postul. in P. tota 32. q. 5. cum similib.
i ca. admoneant, 26. q. 7.

monum saltationibus, & de spectris, & hominum per illos assumptis figuris. Olaus Magnus scribit hodiè etiam in partibus illis septentrionalibus, de quibus historiam, non fabulam tradit, spiritus esse qui se visibiles exhibeant, in Islandia frequentiores & hominibus inseruiunt, eorum iumenta & animalia ad pastum ducere & reducere, nec detegi eorum technas, donec euanescāt [a]. Item alios ex spiritibus illis, esse dictos Germanicè, vt Græcè, *Cobales*, qui imitantur, vel videntur imitari, quæ faciunt homines: cùm tamen nihil faciant: & alios *Gutales* dictos Germanis, quòd videantur esse amici hominum [b]. Vi- 15
ues quoque tradit [c], in terris orbis noui nuperrimè detectis, spiritus omnibus familiariter apparere, & tam in ciuitatibus, quàm extra alloqui homines: eisq; iubere, vetare, & terrores incutere. Sic apud Homerum [d], fertur dæmon, quē Pallada nominat, in forma Mentę, ducis Taphiorum Telemacho, filio Vlyssis apparuisse, & ei quærendum patrem suasisse, demumque disparuisse.

a Olaus Mag. libr. 2. populo. septētrio. cap. 3.

b Idem libr. c. c. 10.

c Viues, lib. de veri ta. fidei Christi.

d Homer. Odyss. 1.

Βῆ, inquit, δὲ, κατ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα.
στῆ δ' Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ ἐπὶ προθύροις Ὀδυσῆος,
οὐδοῦ ἐπ' αὐλείου· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος,
εἰδομένη ξείνῳ Ταφίων ἡγήτορι Μέντῃ. id est,
Descendit autem ab Olympi verticibus, impetu ruens præcipiter,
Stabat autem Ithacæ in populo ad vestibulum Vlyssis,
Limine in aulæ: in manu autem gerebat ferream hastam,
Similis hospiti Taphiorum Duci Mentæ.

Sed propius ad rem Olaus Magnus refert in regionibus illis septentrionis, in 16
pluribus locis videri spiritus & spectra saltantia, & chorizantia potissimū noctu, ad sonitum omnium instrumētorum musicorum, vocarique choream illam vocabulo gentili Choream Eluarum [e]. Saxo etiam Grammaticus horum meminit in Historia Daniæ [f]. Pomponius Mela [g], dum Aethiopiam descri- 17
bit, *Vltra Sinum*, inquit, *mons, qui* θεῶν ὄχημα, *seu Deorum vehiculum, qui perpetuis ignibus flagrat, vltra montem viret collis, longo tractu, longis litoribus obductus, vnde visuntur patentes magis campi, quàm vt prospici possint, Aegipanum Satyrorúmque.* Hinc opinio ea fidem cœpit, quod cùm in his nihil culti sit, nullæ habitantium sedes, nulla vestigia, solitudo in diem vasta, & silentium vastius: nocte crebri ignes micant, & veluti castra latè iacentia ostenduntur: crepant cymbala & tympana, audiunturque tubæ sonantes maius humanis. Et idipsum confirmat Plinius [h]. Habemus ho- 18
rum dæmonicorum conuenticulorum in sacra scriptura vestigia, quando dæmon proposito aureo vitulo, in idololatriam incitauit populum Hebræorum, Mose absente, & coram vitulo cœpit ludere, edere, & bibere: quod vsque adeò displicuit Mosi, ob cultum Dei contaminatum in eo, vt occiderit 23. millia hominum [i]. Ad cuius vituli similitudinem, constructum & posteà dæmonis impulsu idolum Moloch, faciè vituli, manibus planis ad suscipiendum porrectis, cancanum, vbi sacrificia & pueri dæmoniis immolari concludebantur, & igne supposito comburebantur, circum cantantibus & psallentibus aliis cum vlulatu crebro, & tympanis, ne eiulatus sacrificatorum perciperetur: idq; fiebat in valle cuiusdam, qui dictus erat Heinon, vnde locus dictus Geheinon, vt omnia rectè probantur ex Hieremia [k], & Regum historia [l]. Huic etiam idolo dabatur semen ab hominibus, quo 19
in plura abutūtur dæmones: vnde prodiit illa cōstitutio Dei, *Qui de semine suo dederit Moloch idolo, morte moriatur* [m]. *&c.* Nisi pro semine intelligam⁹ genitos seu filios. Fiebāt tēpore idololatrię hi cōuētus paganici publicè, & postea ꝓhibiti, 20
noctu fieri cœperūt, reseruatis ritib⁹ antiquis à diaboli arte, & orgicis bacchationibus seu furorib⁹ & mysteriis, quę proculdubiò habebāt venereas & impudicas

e Olaus Mag. libr. 3. histor. septent. cap. 11.

f Saxo Gram. in histor. Daniæ.

g Pompo. Mela, li. 3. in Aethyopia, c. 10.

h Plin. lib. 5. c. 1.

i Exodi, 32. & 1. ad Corinth 10.

k Hierem. 32.

l 4. Reg. 23. vide in radicib. Hebræ. Münsterum, in ver. תפת, tophet.

m Leuit. 18. & 2.

dicas cũ cantibus & tympanis sexuum commixtiones. Bacchi vel Oenachi sacra secreta, & non nisi sceleris participibus, id est, his initiatis communicata, vt ex Catullo constat,

Pars, inquit, *obscura canis celebrabat orgia cistis,*
Orgia quæ frustrà cupiunt audire profani.

Horumq́; mystica erant fascinus, siue membrum virile, & vannus [a]. Sed
21 & illud mirabilius videtur, & tamen mihi non alienum à veritate, quòd in illis conuentibus ad quos se deferri dicunt laruæ istæ & sortilegæ, rem se cum dæmone habere perhibent, & se sperma illorum inter coëundem sentire frigidissimum: item & quòd venefici eiusdem coniurationis & factionis quoque coire cum pulchris mulieribus sibi videantur. Quæ omnia impossibilia videntur, cùm spiritus carnẽ & ossa non habeant, & incorporei sint. Fatebor certè hæc stupenda esse: sed vicit credulitatem nostram & opinionem contrariam rerum experientia, pernities, & scelera fœminarum harum & veneficorum, & astus diaboli, qui vt immundus est & pollutus, ita immundis & cœno, vt sus in volutabulo luti fœtidi valdè oblectatur. Et ideò & fingit sibi aëreum corpus huic perniciei idoneum, non secus quàm sibi alias personas, quibus commodius decipiat, imponit: colligit & ideò spermata decidua, & huic corpori accommodat, ex quo effundit frigida, itaque & ge-
22 nerationi tunc non commoda. D. Augustinus dæmones habere quædam corpora arbitratur [b]. Apuleius dæmonum corpora inter terrenam & æthheream naturam media esse ait [c], multoq́; minus concreta quàm nubes & lõgè subtiliora, ex purissimo aëris liquido & sereno alimento coalita, nihil terrenæ soliditatis habentia: idcircò nec oculis humanis conspicua, nisi illa diuinitus sui speciem offerant. Sic Psellus [d], corpora dæmonum ex quo ceciderunt à cœlo & propria bonitate, densiora effecta & patibilia arbitratur. Isq́; ex quodam Marco tradit, dæmones semen iacere, ex quo perpusilla oriuntur animalia, habereq́; membra genitalia, sed non qualia homines, & excrementum ex illis manare: quòd tamen non omnibus dæmonum generibus contingat, sed materiæ proximis, aqueis & terrenis, qui aluntur at-
23 tracto in spongiæ modum humore. Memorant annales Gallici [e], anno 1488 apud Attrebates in ipsa ciuitate præcipua, quæ hodiè Arras dicitur, detectum fuisse Valdensium conuentum, quem dicebant, *La vaulderie*. Asserebant autem eos qui ex factione Valdensium essent (hi autem erant hæretici, aliter dicti pauperes de Lugduno) cuiuscumque sexus, se transportari inuisibili modo arte dæmonica, in locum eremum seu omni habitatione destitutum, vbi comparebat dæmon quidam forma hominis, cuius tamen faciem non viderent, qui legeret mandata & quemadmodum orare & obsequi deberent: & posteà iubere postera & nates suas exosculari, singulis dans pecuniæ eis quippiam modicum: quo facto extinctis fascibus & lumine concubitu sese polluebant, & suam quisque comprimebat, & subinde ad sua reuertebatur. Cæterùm, si quis admiserit corpora habere aliqua dæmones, vel corpora sibi posse, vt phasmata, coniungere, qui negare poterit cum hac confessione perditarum veneficarum posse conuenire veritatem, & ita volu-
24 ptate venerea inescari muliérculas istas anus insatiabiles? Scimus in cõfesso esse apud doctissimos viros, incubos & succubos esse dæmones, qui ineant mulieres, & qui viris, vt mulieres, se subiiciant. *Quos antiqui dixère*, inquit, D. Augustinus [f], *Faunos, syluanos, & Galli Dusios, qui hanc assiduè immunditiem & tentant & efficiunt.* Hîc autem non confundo morbum, qui incubus ab hoc dæmone tracta metonymia dicitur, Græcis ἐφιάλτης vel ἐπιάλτης: quoddam, inquam, malum, quo correpti inuadi se ab aliquo, & magno pondere se opprimi & suffocari imaginãtur. Quod ideò Græcis & πνιγάλιον, seu πνιγαλίωνα [g],

[a] de his multa Clē. Alexand. in προτρεπτικῷ πρὸς ἕλληνας. & Euseb. lib. 2. de præpar. euāg.

[b] D. Aug. lib. 8. de ciuita. Dei c. 15. & lib. de nat. dæm. de genesi ad literam.

[c] Apule. in asino.

[d] Psellus, de dæmon.

[e] en Rosier historial de France, fol. 119. col. 1.

[f] D. August. lib. 15. de ciuit. Dei, c. 23.

[g] de hoc Gerrans Arculanus, in 9. li. Almanso. c. 15. Aui cen. 3. Tertij trac. 5.

ex crasso frigido vapore, vt tradit Possidonius, ventriculos cerebri replente, & prohibente spiritus animales per neruos ferri. Secreta namque hæc est consideratio à præsenti, & morbus hic esse potest, sed vltra illum est & dæmonica illa illusio, & dæmonicum phasma incuborum & succuborum: & Panos, faunos pilosos, dici dæmonas incubos, consentit glossa ordinaria sacrorum Bibliorum [a], & Isidorus [b], & D. Thomas [c], atque Horatius, dum ait [d],

Faune nympharum fugientum amator,
Per meos fines, & aprica rura
Lenis incedas, abeasq́; paruis
Aequus alumnis.

Existimantq́; non leuis notæ & eruditionis homines caput sextum Geneseos 25
cò pertinere, quamuis de filiis Seth, & filiabus idololatrorum intelligat D. Augustinus, & alij vetus [e], dum dicitur filios Dei, quo nomine intelligunt angelos, vidisse filias hominum pulchras, & eas sibi coniunxisse, natosq́; inde Gigantes [f]. Et certè quamuis per se non habeant semen ad generandum dæmones idoneum: tamen tradiderunt aliqui posse semen humanum ab his colligi, & ita aliquo instrumento idoneo in vuluam maleficarum demittere, vt inde si debitus sit calor, generatio sequi possit [g]: eò quòd generatio perficiatur ex vi seminis humani, sicut aliæ rerum species ex semine suo oriuntur. Et sic plerique narrantur illa operatione dæmonis nati, vt Merlinus [h], & Apollonius Thyanæus à Protheo dæmone [i], Plato ex matre & Apolline [k]. Qui tamen filij ideò aut generati à dæmone dicendi non sunt: is enim impotens generationis, sed eius à quo semen ipse suffuratus erat, & receperat, succubus factus in modum mulieris [l]. Sicut nec ea quæ impregnata est in balneo, vulua calidum sperma hominis ibi effusi trahente, sine
semine & homine impregnata non dicitur, vt author Auerrois. Neque 26
enim errandum tam turpiter, vt dicamus à Diabolo generationes fieri, vt quosdam dixisse ab initio, dum de personis agebamus, & quosdam homines non Adameos annotauimus: falsa enim & conficta sunt ea omnia. Sicuti & quod Mela ait [m], circa Athlantidis oras, fœminas esse toto corpore hirsutas,
& sine coitu marium sua sponte fœcundas. Nec etiam verum quod fabulan- 28
tur Rabini, dæmones natos ex semine Adami quosdam corporeos: nempe quòd scribatur in Genesi, fuisse Adamum 130. annorum cùm genuit in similitudine sua, innuentes ante genuisse in alia similitudine. Quod Lelith Dæ-
mon retinuit semen eius, & genuerit alios dæmones [n]. Sed illud non latet 28
quod Philostratus scribit [o], de lamia seu phasmate dæmonis Menippi cuiusdam nuptias ambiente: de qua Apollonium dixisse ita scribit, μίαν τῶν ἐμπουσῶν, ἃς λαμίας τε καὶ μορμολυκεῖα οἱ πολλοὶ ἡγοῦνται· ἐρῶσι δ' αὗται, καὶ ἀφροδισίων μὲν σαρκῶν δὲ, καὶ μάλιστα ἀνθρωπείων ἐρῶσι: καὶ πάλλουσι τοῖς ἀφροδισίοις οὓς ἂν θέλωσι δαίσασθαι, id est, *vnam esse ex numero Empusarum, quas lamias alij, alij autem laruas vocant, amare autem ipsas & ad venerem pronas, & humanas carnes vehementer expetere: & venereorum cupidine allicere eos, quos posteà volunt deuorare.* Et subiicit Apollonio acrius instante, acriusque eam torquente fassam τὸ φάσμα, ἔμπουσα εἶναι καὶ πιαίνειν ἡδοναῖς τὸν μένιππον εἰς βρῶσιν τοῦ σώματος, id est, *confessum est illud spectrum, se esse Empusam, & voluisse Menippum suis cupiditatibus explere, vt eius posteà corpus deuoraret.* Nam τὰ καλὰ, καὶ νέα τῶν σωμάτων solere σιτεῖσθαι, ἐπειδὴ αὐτοῖς ἀκραιφνὲς τὸ αἷμα, id est, *consueuisse pulchris & iuuenibus hominum corporibus vesci, vbi ad summam sanguinis abundantiam peruenissent.* Videbis autem apud Philostratum, quomodo prius hoc phasma Menippo aliquando solo ad Cenchreas Corintho proficiscenti se in mulieris speciem obtulerit, atque ex manu apprehendens Menippum iam dudum se illius amore teneri dixerit, se esse genere Phœnissam, in suburbano quodam iuxta Corinthum habitare, se illo contentam

a glo. in c. 13. Esaiæ, & 34.
b Isido. lib. 8. c. 11.
c D. Thomas, 1. par. quæst. 13. & quolli. 1. & in dictis CC. Esaiæ.
d Horat. lib. 3. Odar. ode 18.
e D. August. d. lib. 15. de ciuita. Dei c. 23. Athanas. lib. diuersa. quæstio. 10. & 97. Cyrill. Alexand. lib. 9. con. Iulia. D. Chrisosto. Homilia 22. in Genes.
f Lactant. lib. 2. de Orig. erro. c. 15.
g Malleus maleficarum, lib. 1. q. 3.
h extat ea de re liber, qui Merlini nomine inscribitur gallico sermo. conscriptus.
i Hesych. Miles. illust. πλατώνης.
k idem d. lib. in Platone.
l Arnulan. in 9. Almanso. c. 15.
m Pompo. Mela, in 3. circa finem in Aethiopia c. 10.
n refert Munsterus, in Messiah Christiano
o Philost. lib. 4. de vita Apollo.

tentam victuram non admisso riuali: & subinde sæpius eam conuenisse postea Menippum, & vsque adeò eius voluptate insanisse, vt nisi Apollonius, vt dictum est, eam detexisset, nuptias cum eo iniret paratas. Credat qui
29 velit, ille tamen refert. Narrat Sozomenus Apelli viro sancto, in eremo Aegypti degenti fabro ferrario, cùm noctu accuderet spiritum dæmona apparuisse in forma mulieris formosæ, vt eum ad luxuriam prouocaret: sed Apellem accepto è fornace ferro candente in faciem illius insurrexisse, & ita eum spiritum frementem & flentem citò citius ad fugam compulisse [a].
30 Scribit & Philostratus [b] esse Comum dæmonem, præsulem venereorum, hincque κωμάζειν. Et rursum ait [c], hilarissimos ac ebrios dæmonas proficisci
31 ad Bacchanalia Andri insulæ vbi vinum nascitur, cum Dionysio. Inter spectra dæmonica nocentiora, lamiæ sunt, lemures & laruæ, quas antiqui ita distingunt Ethnici, vt dicant animas exutas corpore, lemures [d]. Ex illis lemuribus, eum, qui posteriorum suorum curam sortiretur, pacato & quieto nomine domum possidentem larem dicebant familiarem. Eum verò qui propter aduersa vitæ merita, nullis bonis sedibus in terra vagatione puniretur, inane terriculamentum bonis hominibus, malis autem noxium, Laruam pleriq; dixerunt. dicuntur & maniæ [e], & lemures. Et esse spectra hæc quoque magica duobus versibus sic docet Horatius [f],

Caret formidine mortis, & ira?
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
Nocturnos lemures, portentaq; Thessala rides?

32 Nos quidem & hos lemures & laruas & terriculamenta, vt veros spiritus impios & dæmonicos admittimus, errore reiecto antiquorum, quo animas malè viuentes in hoc corpore, in dæmonas hos conuerti, vt bonas in lares arbitrabantur: vt Hesiodus [g], Plato [h], Orpheus, & alij. Quod etiam falsum pluribus eruditè, vt solet alia, D. Chrysostomus [i] docet, & D. Augustinus [k]. Porrò feruntur istæ maleficæ cum impio hoste humanæ naturæ, & more illorum dæmonum, qui dicuntur incubi, de quibus paulò antè, hominibus insidiari, & vitæ eorum omnibus modis: persuasumq; habere, puerorum carnes ad vnguenta sua impiissima valdè proficere, & idcirco artibus nefandis instructæ, fassę sunt sæpissimè & pueros rapuisse vel suffocasse mirabili, sed
33 operis dæmonici, modo, claustra reserantes, non animaduersæ. Et proinde lamiæ dictę sunt, à muliere quadam Beli & Lybies filia, quam cùm formosa esset, vt ferunt, Iupiter adamauit, & ex ea filium suscepit: sed Iuno præ zelotipia filium perdidit, vnde Lamia mœrore deformata aliarum infantes rapuisse & perdidisse, & Iunonis ob iram, noctes diesque insomnes duxisse, vt eo maiore esset in luctu. Iouis tandē miseratione exēptiles nactā oculos, quos pro libito modò tollere, modò apponere posset: & ab eodem obtinuisse, vt in quam vellet se mutaret formam, vt ait Duris [l], & Aristophanis interpres Suidas [m]. Sunt & lamiæ secundum Dionem, qui Libycam scripsit historiam, feræ quędam in littore maris degentes, in loco incuruo & arenoso, quæ omnes ibi naufragos aberrantes vel peragrantes rapiunt & deuorant, facie muliebri formosa, & pectore, & vberibus longè pulcherrimis, quàm vel pictor posset effingere, colore florido, splendido, & oculis venustis, quibus allecti spectantes rapiuntur: & pars reliqua dura infrangibilis, squammosa parte ima cum capite serpentis horridi, quæ deuorat homines: ferè sine alis, sine voce, sine manibus hominum, pro quibus sunt ferarum manus, quas celant, donec
34 veneficiis suis allexerint homines & rapiant. Dicuntur veneficę ideò lamię, & eadem ratione striges: quia & illæ aues rapere solent pueros, & sanguinem exsugere, quod & veneficæ in eas aues commutatæ solent, vt perhibet Ouidius facere, his verbis [n].

a Sozome. lib. 8. histo. Tripar. c. 28.
b Philost. in Iconib. in Como.
c idem ibid. de Andriis.
d D. Augusti. lib. 9. de ciuit. Dei, c. 11. & Apuleius quoque, Plato.
e Martia. Capella, lib. 2 nuptiar.
f Horat. lib. 2. Epist. epist. 2.
g Hesiod. in Ergis.
h Plato, in Timæo, & Cratylo.
i D. Chryso. homil. 29 in c. 8. Math.
k D August. de ciuit. Dei, lib. 9. c. 11. & 13.
l Duris, lib. 2. Libycor.
m Suid. in Lamia. vide Alciat. lib. 8. Parerg. c. 22.
n Ouid. lib. 6 Fastor.

Sunt

Sunt auidæ volucres, non quæ Phineia mensis
Guttura fraudabant, sed genus inde trahunt.
Grande caput, stantes oculi, rostra apta rapinæ,
Canities pennis, vnguibus hamus inest.
Nocte volant, puerósque petunt nutricis egentes,
Et vitiant cunis corpora rapta suis,
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum poto sanguine guttur habent.
Est illis strigibus nomen: sed nominis huius
Causa, quòd horrenda stridere nocte solent.
Siue igitur nascuntur aues, seu carmine fiunt,
Naniáq; in volucres falsa figurat anus.
In thalamos venêre procæ, Proca natus in illis
Præda recens auium quinque diebus erat. &c.

Horatius, & rapi ab his infantes veneficis, & fame enecari dira, & veneficia inde ad amorem & alia fieri, apertè demonstrat [a].

a Horat. Epod. ode 5.

Abacta nulla Veia, (scilicet venefica) *conscientia*
Ligonibus duris humum
Exhauriebat, ingemens laboribus,
Quò posset infossus puer
Longo die bis, terue mutatæ dapis
Inemori spectaculo:
Cùm promineret ore, quantum extant aqua
Suspensa mento corpora:
Exerta vti medulla, & aridum iecur,
Amoris esset poculum,
Interminato cùm semel fixæ cibo
Intabuissent pupulæ.

Plinius rerum naturalium acerrimus indagator, striges in maledictis esse, etsi animalia, nempe quæ vera animalia sunt, ea facere quæ striges dicuntur, putet fabulosum: sic enim ait [b], *Fabulosum arbitror de strigibus, vbera infantium labris immulgere. Esse in maledictis iam strigem, conuenit: sed quæ sit auium, constare non arbitror.*

b Plin. lib. 11. c. 39.

Vnde, & quando vis incantationibus tributa est. Cap. 21.

1 *Dæmonum ambitio, vt pro diis haberi velint. & seq.*
2 *Theurgica disciplina quæ.*
3 *Magis cur se simulent dæmones subiici & obedire.*
4 *Artes à dæmone, inuenta aruspicina, augurium, astrologia, necromantia, &c.*
5 *Dæmones miracula sua ex quibus perficiant, & qualia.*
6 *Magi in Deum impij.*
7 *Iuliani Imperatoris magica præstigia crudelissima.*
8 *Hæresiarcha, aut magi, aut magorum parentes.*
9 *Hæreses & hæretici cur degenerant in magos. & seq.*
10 *Maleficarũ numerus incredibilis adductus Tholosam puniẽdus anno Domini 1577.*
11 *Schola magiæ vbi publica, & quid ibi fieret. Et de Carpocratistis & Gnosticis magis.*
12 *Marcus Valentinianus erroris, magus.*

Magna

1 MAGNA est dæmonum ambitio & superbia, vt quæ non possint, saltem videri velint se posse, & qui iam diuina potentia à cœlo & gradu suæ dignitatis meritò, cùm similem Deo se facere vellet, deiectus est [a], tamen adhuc velit cœcas hominum mentes fucis perstringere, creaturis Dei se ipsum pro Deo ostentare, & gloriæ omnipotentis Dei cultum in se transferre. Et proinde tam subtiliter hominum curiosis & stupidis mentibus imposuit, vt artibus suis pro Deo se coli euicerit: tam astutè opera Dei imitatus, vt veram religionem, & Dei notionem, etiam clarè videntibus & nimiùm sibi fidentibus cum sua impia abominatione confundere videatur. Eoq; res peruenit, vt ait Clemens [b], vt cùm verbo Dei fugentur dæmones, per quod prouidentiam esse declaratur, inuenerit ars magica ad infidelitatem confirmandam, quomodo etiam hoc ex contrariis imitetur. Hinc serpẽtum venena mitigare carminibus inuentum, & verbo & potestati Dei contrarias inducere sanitates. Angelis quoque Dei contraria excogitauit ars magica ministeria, animarum suscitationes falsò promittens, ex eodem dæmonum fermento. Atque Angeli [c] quidam, deturbati à proprio ordinis loco, hominum fauere vitiis cœpere, & libidini eorum indignum præbere ministerium, quo sua opera magis voluptatibus morem gererent. Atque ne spontè fauere viderentur turpibus istis ministeriis, docuerint homines dæmones artibus quibusdam, id est, incantationibus obedire mortalibus compelli: ac velut ex fornace quadam & officina militiæ, totum mundum subtracto pietatis lumine, impietatis fumo repleuerunt. Ad fucum adhuc faciendum

2 addunt Theurgicam quandam disciplinam, qua ipsos Deos, scilicet perturbationibus & passionibus subditos esse persuadere conati sunt [d]: & ea theurgia posse cogi illos: quæ tamen nihil aliud, quàm commenta pura, & doli sunt dæmonum. Sic enim inter se facies deiculorum accipiunt & mentiuntur, & cogi ab alio dæmone volunt videri, vt interim irretiatur ille venerabilis magus fortioribus vinculis idololatriæ, à quibus facilè non possit deceptus sese expedire. Sic enim ab illis paruis dæmonibus, qui & Dij volunt videri, incidit in potestatem, seu dæmonium maius, qui maior Deus dici desiderat. Quod & coacti sunt fateri Porphyrius [e], & Iambli-

3 chus [f]. Vtuntur autem dæmones ad publicandas suas impietates hominibus, vt per illos alios faciliùs & fraudulentius intercipiant: non secus quàm aucupes, qui vt tegant fraudes & insidias paratas auibus, occultè alias aues illigant perticis & retibus, vel decipulis subiiciunt: vt aliæ solutæ istarum vocibus concitæ, & veluti ad pabulum inuitatæ, in conuictum descendentes irretiantur. Et hinc prodiit fæx illa hominum, sortilegorum, maleficorum, impo-

4 storumq; aliorum. Lactantius [g] dæmonum inuenta probat esse, astrologiam, haruspicinam, augurationem, necromantiam, artes magicas: quæ omnia per se falsa sunt, vt Sibylla testatur Erythrea.

ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ' ἐστίν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ' ἦμαρ, id est,

quia error hæc omnia sunt, quæ stulti homines scrutantur quotidiè. Sed iidem, inquit, ipsi authores præsentia sua faciunt vt vera esse credantur. Additq; Lactantius plura de imposturis dæmonum in magicis. Referam & Porphyrij verba, quæ rectè hoc ipsum exprimunt. *Per contrarios*, inquit [h], *dæmones vniuersum perficitur veneficium: hos namq; maximè, horúmque ducem honorare solent, qui mala veneficiis inferunt, ij sanè dæmones omniformibus figuris imaginibúsque abundant, prodigiorúmque machina strenue fallunt. Horum opera infælices philtra, amatoriáque maleficia machinantur. Omnis enim intemperantia spésq; diuitiarum, atque gloria per hos inualescit, præcipuè verò deceptio. mendacium enim proprium est eiusmodi dæmonum.*

5 Præstant agilitate hominibus dæmones, vtpotè spiritus, & ideò ea mirum in modum decipiunt, celeritate ea operantes, breui tempore quæ

[a] Esaiæ, 14. Apocal. 20.
[b] Clemens, lib. 8. Recognitio.
[c] idem. 4. Recog.
[d] D. August. lib. 10. de Ciuit. Dei, c. 10.
[e] Porphy. lib. 2. de sacrific.
[f] Iamblic. de myster. Aegyptio.
[g] Lactant. lib. 2. de orig. erro. c. 17.
[h] Porphy. lib. 2. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων.

quæ à nobis non nisi longo tempore fieri possent, quæ mirantur homines, qui distinguere ea non possint: non secus quàm & multa fieri à circulatoribus, & ioculatoribus videmus, quæ propter artem subtilem eorum, & manuum agilitatem nos fallunt, & alterius generis quàm sint putamus, & acies oculorum perstringitur. Atque qui edit panem, farinam siccam spuere videtur: qui bibit vinum, per frontem vel iugulum remittere: non sine horrore gladij vorantur, euomuntur acus, zonulæ, nummi, &c. Diabolus arte, non noua creatione rerum, sua celeritate etiam species nouas obiicit: niuem in æstate, flores & rosas in hyeme, & alia præter tempus. Nempe quò d ea possit ex locis à nobis longè secretis, quæ hæc habent, celeriter ad nos perferre, ex aduerso seu opposito nobis sub terram hemispherio, in quo contrariæ, & aliæ temporum dispositiones. Sic potest ex diuersis locis materias cogere, ex quibus tempestates concitat & miscet: sunt enim quædam huius generis, vt ex meteoris nostris & aliorum liquet. Et Theophrastus Paracelsus [a] tradit, ex sale petræ, & aluminosa materia in magna quantitate mixtis super terram & accensis fumum gigni, qui in aëre nubem generet, in pluuiam posteà resoluendam. Cogunt isti & impellunt, conuoluuntq́; causas naturales permittente tamen Deo, quò volunt: & mouent quæ pluuias, tonitrua, ventos generant, concitant, continent. Sunt enim causæ horum naturales, ita ἐκνεφίας, τυφῶνας, πρηστῆρας adducunt, & contrà pellunt. Nunquam enim aër vacuus est, vbique ab halitibus siccis vel calidis, quos vocat Aristoteles ἀναθυμιάσεις [b], sed alicubi eos continet. Sunt & aquæ, lacus, & stagna, quæ si moueantur, copiosam educunt fulminum & pluuiarum segetem, vt in montibus Pyrenæis, & alibi. Idipsum in aliis quæ faciunt obseruandum est: cogentibus enim illis rerum quæ exhibent, vel materiam creatam, in alias vel proprias formas componunt, adhibitis propriis. Neque longius petendum est exemplumq́; quàm à magis Pharaonis, qui imitabantur miracula Mosis vera, simulatis præstygiis vel imperfectis rebus: victi tandem, cùm opportuit nouam materiam creare, quam potestatis Dei esse fassi sunt, & ita esse digitum Dei [c]. Aliter verò non est potestas, quæ possit dæmoni comparari super terram [d], creatus vt nullum timeat. Atque conatus omnis dæmonum vnum generalem 6
habet finem, operibus Dei se obiicere, vel ei honorem debitum subfurari, & vt pios hominum animos sibi lucro faciant, à vero Deo retrahere. Quare hoc primùm prospicit, vt ij, quos suis ostentis vult nobilitare, Dei veri & Domini nostri Iesu-Christi fidem eiurent vel contemnant. Sic Licinius Valerianus Cæsar, successor Galli in imperio, primis temporibus pius in Christianos, quos maximo fauore in sua curia prosequebatur: verùm magorum Aegyptiorum princeps eum imposturas & præstigias docens magicas, persuasit ei, vt non sanctos viros solùm domo eiiceret, & quàm longissimè repelleret, sed & ferro quoque tolleret: vt qui artibus malis incantationibusq́; obstarent & resisterent. Quod & fecit Valerianus, & cœpit acriter persequi Christianos, & occidere [e]. Sic Iulianus imperator, pietatem Christianam 7
primùm ariolorum consuetudine adductus abiecit: cumq́; in suspicionem eam ob rem venisset Constantij auunculi, capite tonso monachus factus est, qua re eam quam de se imperator conceperat opinionem aboleuit: nihilominus tamen, cùm tantùm vestem, non animum mutasset, ibi occultæ philosophiæ operam dedit, & diuinationibus addiscendis [f]. Tandemq́; Christum apertè negauit, & vacauit dæmonum incantationibus [g]: idq́; tam crudeliter & impiè, vt post eius mortem corpora & capita hominum iugulatorũ multa in cistis, in puteis, & in locis secretioribus imperatoriæ aulæ Antiochiæ sint reperta, quos ille futura inquirens clàm mactauerat. Sicut & in oppido Carris: nam ibi templum ingressus est, fortibusque claustris probè munitis execranda peregit, per incantationes & imposturas, magica sacra. Mulier quoque post eius mortem ibi ita vt in sublime sublata & ex capillis suspensa fue

a Paracelf. lib. de maleficiis, c. 5.
b Arist. lib. de Mundo.
c In Exodo, c. 8. 9. 10 &c.
d Iob. c. 41. explicatur in ca. principiũ vitiorum, de pœnitẽt. dist. 2.
e Niceph. Cal. lib. 6. histo. c. 10.
f Niceph. Cal. lib. 12. histo. c. 1.
g idem, lib. 10. c. 1. & 5. Socrat. lib. 3. histo. Tripar. c. 1.

fuerat, reperta est, quam futurum inuestigans resecuit [a]. Sic enim à pietate ad
idololatriam detrudit dæmon suos magos, & ab idololatria ad omnem abo-
minationem & crudelitatem ferinam, per quam ante aduentum Domini no-
stri Iesu Christi grassabatur, prætextu sacrificiorũ, quæ sibi per immolationẽ
hominum fieri procurabat. Obsidet enim mẽtes primùm religionis specie, &
8 se in angelum lucis transfigurat: & posteà admissus, vt tyrãnus dominatur. Ita
obseruatum est semper hæresiarchas aut fuisse magos, aut hæresibus magicas
artes successisse. Talem enim diximus Simonem magum fuisse. Menandrum
quoq; habuisse dæmonem familiarem, Eusebius affirmat [b]. Idemq; de Marco
9 Valeriano Priscillanista & Carpocrate, Ireneus [c]. De Hermogene, Hierony-
mus [d], & Sulpitius Seuerus [e]. Succedũt & detectis imposturis hæresium, illisq;
senescentibus statim magicæ artes: non enim facilè dæmones, cùm occuparũt
arcem hominũ, decedunt loco: sed quandiu supersunt, nituntur suis artibus il-
las defendere, & detecta hæresi, in mente quam obsident, alios se fingunt, ne
exire cogantur: vtuntur enim dæmones hęreticis, vt meretricibus pulchris ad
impellendos specie sanctitatis ad sua retia homines. Deflorente autẽ ætate il-
lius fucatæ pulchritudinis, vtũtur illis vt lenis & lenonibus, faciuntq; magos
& sagas: & ita de ore falsi prophetæ spiritus nequam egressi, iussu Dei [f], vt ex
arce milites, ambulãt per loca arida à fide, & obsidẽt vias, sedesque alias quæ-
runt, & dubias post hæresim animas & siccas curiositate magica dementant.
10 Erubescerem certè hoc dicere, ni me exempla firmarẽt, quæ in oculis omniũ
in Gallia sunt. Nam & Tholosæ hoc anno 1577. tot maleficæ & sortilegę in se-
natu vndique reæ peractæ sunt, vt omnium reorum qui à duobus annis antè
fuerunt quorumcunque criminum numerum superarent, & maleficiorũ cu-
mulo vincerent, fere plus quàm quadringẽtæ, quarum pars Vulcano sacratæ,
aliæ aliis tormentis sublatæ, vel emendatæ. Et quod mirum est, omnes ferè à
Diabolo notam inustã certo loco habebant: prodideruntque execrabilia plu
ra, & impia. Sic post Hussitarum & Bohemicam in Germania hæresim, tanta
dæmoniorũ irruptio & colluuies secuta est, vt plus negotij maleficæ Germa-
nicæ facerent, quàm hæretici [g]. Non recẽsebo montium Armeniorum vene-
ficas & sortilegos, ex quo Valdẽses Torelupini seu pauperes de Lugduno hę-
retici inibi latuerunt, & in proximos pagos, & posteà in Germaniã & Gallias
virus propagârunt. Duo enim contraria & aduersaria sunt, lex Dei, & dæmo-
nis: & nemo potest duobus dominis seruire. Et ita consequens est, homines,
qui Dei gratiam & legem, eiusque pietatem reiiciunt, à dæmonibus occupa-
ri: & cum illis in peius semper prolabi, & ab hæresi ad infidelitatem: ab ea in
idololatriam: & ex hac, cùm in profundum peccatorum venerint, ad omnia
immania sacrilegia, abominanda, crudelissima facta descendere, excusso à mi
serrimis ceruicibus Dei iugo, & contempto qui ad diuinos ducit actus itine-
re. Ita post Agarenorum seu Saracenorum impietatem in Hispania omnes fe
rè bonæ artes interierunt, præter Magiam, quæ publicè docebatur in scholis
Salamantiæ, donec Carolus 5. eius Gymnasij fores primus occlusit. Vereor au-
tem ne in Gallijs ista impietas, si non prospiciat Princeps, in publicum etiam
proserpat: iam enim video radices plerisque in locis cõsurgere, vt opus sit, ni
11 velimus fundamenta politiæ omnis deiici, remedio l. 1. de interdict. C. Carpo-
cratistæ & Gnostici hæretici magiæ scholas introduxerunt, vbi horribiliũ &
pernitiosorum conatus operum, assessores habentes dæmones, vt per multa
præstigia in magna potestate omnibus dominarentur, quibus vellent: incan-
tationes ab eis inuentæ ad amorem, & ad illectamenta, vt author verissimus
12 Epiphanius scribit [h]. Marcus etiam Valentiniani erroris sectator, magus fuit,
imposturæ peritissimus, qui decipiebat homines errore, & miscens Anaxilai
ludicra, mulieres prophetari docebat, delibabatque cum illis iunctus stupro [i].

[a] Idem, lib. 10. c. 35. Socra. lib. 6. histor. Tripart. c. 48.

[b] Euseb. li. 3. histor. cap. 26.

[c] Irene. libr. 4. cont. hæres.

[d] Idem epist. cõtra Pelagium ad Thesiphon.

[e] Seuerus, libr. 2. histor.

[f] vt in Apocal. 16.

[g] Speringerus, qui eius tempo. librũ integrum ea de re composuit.

[h] Epiph. tomo 2. li. 1. con. hæres. hæresi 27.

[i] Irenęus, lib. 4. contra hæreses, cap. 8. & 9.

De remediis maleficiorum ex antiquorum obseruationibus. Cap. 22.

1 *Superstitione superstitionis inducta persuasio curata.*
2 *Maleficiorum remedia, aut supernaturalia, aut naturalia, aut superstitiosa.*
3 *Angeli boni malis seu dæmonibus obsistunt, Dei virtute.*
4 *Animæ non transeunt in angelos tutelares.*
5 *Genius bonus & malus homini.*
6 *Iesu-Christi aduentu expulsæ dæmonum potestates.*
7 *Tutelares genij locorum euocabantur ab obsidentibus, quare.*
8 *Intelligentiæ dicti tutelares angeli.*
9 *Dæmones inanimatis rebus terreri, & subijci.*
10 *Incantationibus soluendis remedia naturalia. Et seq.*
11 *Sulphure expiata maleficia.*
12 *Lupi rostrum contra maleficia, & cur portis præfigatur.*
13 *Amianthus lapis contra maleficia.*
14 *Spinea virga contra maleficia, Thapsia herba, verbascum, Laurus, Bione, Moly: & alia remedia. num. 15. 16. 17. 18. 19. & seq.*
21 *Incantationum remedia superstitiosa contra maleficia. 22. Et 23.*
24 *Stesichori cæcitas, & curatio.*
25 *Vomita per maleficos remedia supponi à dæmonibus.*
26 *Incubi dæmonis remedium.*

TAM firma & constans maleficiorum omni ætate fuit opinio, 1
sortilegarum, & veneficorum per incãtationes, vel alia modo ex experientia credulitas, vt rerum naturaliũ scrutatores non ausi fuerint ea inficiari: quinimò & quædam naturalia, alij autem vana & superstitiosa remedia superstitioni opposuerint, vt superstitione illusæ mentes, cõtrario remedio ab inducta persuasione & læsa imaginatione ad veram reuocarẽtur. Subiiciã itaq; ex fide dignis authoribus exẽpla & traditiones, quæ nec omnia adfirmo, neq; tamẽ omninò improbare ausim: cuiq; autẽ relinquens liberũ iudicium. Placet autem in primis recẽsere quædam remedia, quæ aduersus impios sceleris authores, dæmones inquam, adhiberi solẽt: deinceps quæ aduersus eorum quoque maleficia. Quæ omnia in supernaturalia, naturalia, & superstitiosa diuido. Superna- 2
turalia a vi quadam diuina procedunt, & à potestate eius, qui omnia ex arbitrio moderatur. Naturalia autẽ vim quoq; diuinã aduersus eadẽ dæmonia habent: sed insitam & ordinariã: non quidẽ ex quatuor elementis eorumúe cõpositione pendentẽ, sed ex tota, vt dicunt, substantia, & ex proprietate à Deo eis indita. Superstitiosa porrò interdum eiusdem improbitatis cum maleficio sunt, & damnata: aliquando permissa, vt mentis opinio leui superstitione imaginationi impressa sentẽtia, solutione simili adimatur. Nocet enim, & anxietatẽ, & tristitiam cõcitat in animo concepta de aliqua re tenaciùs opinio: vt liquet ex animi affectibus, amore, odio, inuidia, & similibus, quibus medemur 3
cõtrariis impressionibus. Diuina remedia, præcipua sunt, & ad quæ certius & tutiùs recurritur: vtpotè, quòd omnipotẽs Deus dominus sit omniũ creaturarũ, & author, & qui solus potestatẽ illã dæmonũ nequissimã flagellat, cũ vult, vel per se solo imperio, vel per media. Alioquin enim tanta est pernities, tãta inuidia dæmonis in genus humanũ, vt si ex arbitrio ei liceret quod vult, breui tẽpore Dei creaturę insidiis eius & maleficis artibus destruẽdæ & cõfundẽdæ essent. Proinde cũ dæmonũ turba vbiq; insidias posuerit ĩ cælo, ĩ aere, ĩ terris, in aquis,

in aquis, sub terra, in igne (tot enim sunt dæmonũ classes [a], vel satellitia) Deus
optimus maximusq́; tot ibi obiecit illis dominos angelos bonos, qui obsistãt
illorum conatibus. Quod innuit etiã Orpheus, dum ait [b], se cecinisse de bo-
nis & malis dæmonibus cælestibus, aëreis, aquatilibus, terrestribus, subterra-
neis, & per ignem incedẽtibus. Cyrillus Hierosolymit. Archiepiscop [c]. docet,
angelos vbique curare ignorantias nostras. Et Daniel [d], angelos bonos pro si-
bi commissis populis pugnare: & ita tutelares esse. D. Ioannes reuelatum sibi
nobis exhibuit [e], cum Michaële principe cælestis exercitus angelos bonos pu
4 gnasse contra draconem & administros eius. Hesiodus bonos quoque ange-
los rerum & animalium nouit, & hominum: lapsus tamen in eo, q́ animabus
piorũ hominũ ex corpore solutis hoc munus tribuerit, nec distinguat spiritus
angelicos in hoc, ab animabus [f]. Constat & ex veritatis certissimo testimonio
apud D. Matthæũ singulis hominibus datos esse custodes à natiuitate [g]. Et cõ-
sentit etiã Proclus [h], *Bonus*, inquit, *dæmon cuiusq; vnumquemq; custodit à pueritia,*
actionesq́, omnes explorat, & verba: ante parentes prouidet, & post parentes adest, tan-
quam totius vitæ gubernator, atque post obitũ dux est nobis ad iudices. Et Euripides [i].
τάχα δ' ἂν νίκαν, inquit,
δοίη δαίμων, ὁ μεθ' ἡμῶν. i. *forsan dabit victoriam dæmon qui est nobiscum.*
5 Bonum genium hunc, mala propellentem: malum autem, inferentẽ dixêre [k].
Qualis ille, qui apparuit, ante mortem, Bruto [l]. Testatur Dauid Deum mãdas-
se angelis suis, vt custodiant hominẽ in omnibus viis [m]. Vt autem boni angeli
tutelares dæmonibus superiores sint, Dei ope fit, dum loco decedere cogunt
impios spiritus, vel dum eos cohibent: vt quãdo Angelus Raphael ligauit spi
6 ritum Asmodæũ, & expulit à Sara [n]. Eò pertinet illa parabola à Domino pro-
posita, *Cùm fortis armatus custodit atrium suum* [o], &c. Venit autẽ Deus Dominus
noster Iesus Christus, vt dissolueret opera diaboli [p]: ipseq́; ait, *Nunc princeps hu-*
ius mundi eijcietur foras [q]. Quod & factum fuisse, vltra sacras literas, & nobis te-
stimonia aliũde supersunt. Cùm enim tẽpore Tyberij Cæsaris Thamus præ-
ternauigaret insulas Echinades, Italiã versus, iuxta Paron, trãquilitate vẽtorũ
& maris facta, vox audita quæ ter vocato ex nomine Thamo, eique respõdẽti
iniunxit, vt cùm apulisset Palodẽ, altè diceret magnum Pana mortuum: quòd
cùm fecisset Thamus transgrediẽs Palodem, auditi sunt plurium gemitus, au-
thore Plutarcho [r]. Eusebius [s] hoc contigisse ait, dũ dominus noster Iesus Chri
stus eiiceret dæmonia. Marcus Marsus [t] verò, decimonono anno imperij Ty-
berij Cæsaris, quo Dominus noster Iesus Christus passus est. Neque etiã quis-
quam ignorat in nomine Domini IESV, dæmonia eijci: hoc enim inter signa
credentium additum est [v]. Hermes [x] vnicam custodiam aduersus has dæmo-
num imposturas dixit esse εὐσέβειαν, rectum cultum Dei. Erant & in principio
nascentis ecclesiæ exorcistæ, qui energumenos à dæmone obsessos curarent,
& dæmonia pellerent [y]. Qui habitat, inquit Dauid, *in adiutorio altissimi, &c. non*
timebis ab incursu, & dæmonio meridiano [z]. &c. Plura narrat Lactantius, & dæ-
mones adiuratos per Deum, torqueri voce iustorum, & mentiri illis non
posse; & sæpè magnis vlulatibus confessos se ita à Deo flagellari & ardere [a].
7 Vocarunt antiqui istos hominum & locorum custodes, deos tutelares, quos
prius expugnabant euocatione, qui locis potiri desiderabant, & ita alliciebãt
vt loco decederent, arbitrantes non posse aliter subigi loca, nisi euocatis
8 & absentibus tutelaribus [b]. Vocant Rabini hos tutelares angelos, intelligen-
tias. Et sic Tamuldici & Caballistæ dicunt, Mosem vicisse & collisisse Amoni
no intelligentiam Aegypti, antequam Aegyptios prostraret. Et Dauidem
antequam Goliam vinceret, amouisse intelligentiam illius in virtute no-
minis Domini, dicẽs, *Ego venio in nomine Domini &c.* Sic ut & dominus noster
Iesus Christus mundum subiugans, prius foras principem mundi eiecit. Et
Iacob triumphum acturus super Isaac, cui benedictionem surripuerat, prius
angelum eius, cum quo conflictatus est, vicit, & coegit se benedicere [c]. Et

a Iamblych. de mysteriis Aegyptio. Psellus, de dæmonib.
b Orph. in prin. Hymnor.
c Cyrill. Hierosol. cathec. 4. illuminato.
d Daniel. c. 10.
e Apocal. c. 12. ca. signum, de pœnit. dist. 2.
f Hesiod. in Ergis 1.
g D. Matthæi, c. 18.
h Proclus, in cõmẽt. in Alcibia. Plato.
i Eurip. in Tragœd. Rhes. in fin.
k Euclides, & Cësori.
l apud Plutar. in ei' vita, & Apianum, & Florum.
m Psal. 90.
n Tobiæ, 3. 8. 11.
o D. Lucas, c. 11.
p prio. epist. D. Ioan. cap. 3.
q D. Ioan. Euang. c. 12.
r Plut. libr. de cessat. Oraculo.
s Euseb. li. 5. de præp. Euang. c. 9.
t Marsus, in annotat. in 1. Fasto. Ouidij.
v Matth. 7. Mar. 16.
x Lact. lib. 2. de orig. erro. c. 16.
y ca. cleros, circa finem 21. dist. ca. exorcista, 23. dist. c. perlecti s. §. ad exorcistam, 25. dist.
z Psal. 90.
a Lactant. libr. 2. de orig. erro. c. 16.
b Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 9. Liui. li. 5.
c de his vide Francisc. Venetum, tomo 1. problem. sacræ script. sectio. 1. problem. 281.

certè facilis est victoria Sathanæ de nobis, vbi virtutem suam & administros æternæ vitæ, angelosúe tutelares Deus submouerit. Quod graficè mihi videtur expressisse Dauid, dicens [a], *Cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Quia dixerunt inimici mei mihi: & qui custodiebant animam meam consilium fecerunt in vnum: dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini & comprehendite eum, quia non est qui eripiat.* Naturalia remedia plura sunt, quæ habent quandam cum dæmonibus antipathiam, occultam nobis, neque nisi experientia cognitam. Perhibēt namque plures dæmones, qui se extollere voluerūt supra Dei thronum [b], ita à pristina nobilitate depressos, vt & rebus inanimatis subiiciantur in sceleris vindictam. 9
Quamobrem dicūt maleficium solui ligationis, si maleficiatus Ionis barbam comedat: quanquam eius plantæ temperamētum, quod in tertio gradu frigidum est, magis nociuum sit potestati coeundi. Refert Tobiæ historia [c], dæmonem sæuissimum, qui sponsos Saræ necabat, suffitu iecoris piscis cuiusdam carbonibus superpositi abactum & fugatum. 10
Tibullus maleficia sulphure expelli tradit [d]. 11

Ille ego cùm tristi morbo defessa iaceres,
Te dicor votis eripuisse meis.
Ipseque ter circum lustraui sulphure puro,
Carmine cùm magico præcinuisset anus.

Rostrum lupi veneficiis resistere inueteratum aiunt: ob idq; villarum portis præfigunt [e]. 12
Amiantus lapis veneficiis resistit omnibus, priuatim magorum [f]. 13
Spinea virga videtur annumerari ab Ouidio inter fascinum leuātia: sic enim Ianus alloquitur Granen [g], 14

Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto,
Hoc pretium positæ virginitatis habe.
Sic fatus spinam, quæ tristes pellere posset
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Dioscorides [h], dum agit de Rhamno, λέγεται, inquit, καὶ κλῶνας αὐτῆς θυραῖς καὶ θυρίσι προστεθέντας ἀποκρούειν τὰς τῶν φαρμάκων κακουργίας. i. *fama est ramos huius, valuis atque fenestris impositos, veneficia depellere.*
Amatus Lusitanus [i], dum agit de Thapsia, illam herbam vsurpatam à mulieribus ad pellendos dæmones apud Conimbrienses in Lusitania, ibiq; esse prouerbium, *Eu som o tom, que ò diabo fuge, donde eu som.* Latinè, *Ego sum Thapsia, ex qua præsente dæmones aufugiunt.* 15
Apuleius [k], dum agit de Verbasco, *Hanc herbam,* inquit, *dicimus Mercurium inuenisse, & Vlyssi dedisse, cùm deuenisset ad Circen, vt nulla maleficia eius timeret. Herba Verbasci virgultum qui secum portauerit, nullo metu terrebitur: neque bestiæ, neque occursus mali molestabunt hunc.* Hæc Apuleius. 16
Hesychius Milesius Illustrius [l], dum de Bione agit, & Rhamni & Lauri meminit, in expulsione morbi per maleficia, dum ait, quòd Bion Borystenites, 17

καὶ γραὶ δ' ὕστερον ἐμμισθῷ τράχηλον εἰς ἐπῳδὴν,
καὶ σκύτεσι βραχίονας πεπασμένος ἔδησε,
ῥάμνον τε, καὶ κλάδον δάφνης ὑπὲρ θύρην ἔθηκε,
ἅπαντα μᾶλλον, ἢ θανεῖν, ἕτοιμος ὢν ὑπουργεῖν. id est,
Incantatrici sagæ submisit collum supplex,
Lorisque vinciendos obtemperans præbuit lacertos,
Et sub limine ianuæ posuit rhamnum, & ramum lauri,
Paratior quiduis tandem exequi, quàm obire mortem.

Dubitaui aliquantulum num remedia, quæ Mercurius Vlyssi dedit & præscripsit aduersus Circes veneficæ incantationes, inter naturalia, aut inter superstitiosa annumerarem. Tandem autem placuit naturalibus inserere. Illa porrò fuerunt primùm herba, quam Homerus vocat [m] μωλῦ, Moly, & hanc consentiunt omnes valere contra incantationes, testātur & Ouidius [n], Plinius [o], Dioscorides Anazarbeus: verùm qualis illa sit, nec planè constat. 18
Aliud autem remedium à Mercurio Vlyssi datum hoc est [p], 19

a Psal. 70.
b Esai. 14.
c Tob. 6.
d Tibull. lib. 1. Eleg. 5.
e Plinius, lib. 28. c. 10.
f Idem, lib. 36. c. 19.
g Ouid. 6. Fastor.
h Diosco. li. 1. c. 100.
i Amat. Lusita. lib. 4. in Dioscorid. Enarrat. 157.
k Apuleius, libr. de virtut. Herbarum, cap. 72.
l Hesych. Miles. lib. περὶ σοφῶν.
m Homer. Odyss. κ.
n Ouid. Met. lib.
o Plinius, lib. 4. c. 25.
p Hom. Odyss. κ.

ἐπαοιδὴ

ὁππότε κεν Κίρκη σ' ἐλάσῃ περὶ μάκῃ ῥάβδῳ,
δὴ τότε σὺ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ,
Κίρκῃ ἐπαΐξαι ὥστε κτάμεναι μενεαίνων,
ἡ δέ σ' ὑποδδείσασα κελήσεται εὐνηθῆναι. id eſt,
Quando Circe te percutiet prælonga virga,
Tunc ſanè tu gladio acuto extracto à fœmore
In Circem irrue,perinde ac interficere cupidus.
Illa te ſubtimeſcens inuitabit ad concubitum.

Subiicitq; poſteà Homerus idipſum factum fuiſſe.Illud quoque remediũ Pſel
lus [a] memorat,& expertum à quodam perito rerum occultarum Armeno: is
enim curauit mulierem quandam à dæmone obſeſſam,gladio diſtricto,veluti
furens minatus eam percuſſurum,ni ſe reciperet in lectum,à quo proſilierat,
velut cũ illo congreſſura:armenicè etiam cum eo contendẽs , cùm tamen eo
in loco Armenica lingua eſſet incognita : idque tandiu donec inſtante adiu-
rante furioſius Armeno, pedem in lectũ timens retulit. Scribit Philoſtratus [b],
ἐμπούσης φάσμα, lamiæ ſcilicet phantaſma, apparuiſſe in monte Caucaſi Apol-
lonio Thyanæo, & ſociis pergentibus in Indiam,modò in hanc,modò in aliã
figuram ſe conuertens, quandoq; ab oculis repentè euaneſcens. Apollonium
autem quidnam id eſſet quamprimùm cognouiſſe, grauibusq; & cõtumelio-
ſis verbis illud increpaſſe,& ſocios vt idem facerent hortatum fuiſſe:eò quòd
id contra huiuſmodi inuaſiones optimũ ſciebat eſſe medicamentum. Eiusq;
20 dictis cùm ſocij paruiſſent,ſtridens phaſma, tanquam idolum aufugiſſe. Tra-
21 dunt & tactis menſtruo ſanguine poſtibus, irritas fieri magorũ artes [c]. Super-
ſtitioſa remedia plura opinor, vt illud, de quo meminit Theocriti interpres [d],
moris fuiſſe contra faſcinum,in ſinum ſpuere.

a Pſellus,lib. de dæmonib.
b Philoſt.libr. 2. de vita Apollonij.
c Ludoui.Bruelrol. in Enneade muliebri,c.2.
d Theoc. Inter. in εἰδυλλ 5.

αἱ ἔθεσιν, inquit, *αἱ γυναῖκες ὡς μὴ βασκανθῶσιν εἰς τὸν*
κόλπον ἐπτύουν τρίς, τὸ νεμεσητὸν ἐκτρεπόμεναι.

Et Damætas paſtor ouium,apud eundem ſic ait [e],
ὡς μὴ βασκανθῶ δέ, τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον
ταῦτα γὰρ ἁ γραία με Κολυτταρὶς ἐξεδίδαξεν, id eſt,
Ne verò faſcino læderer,ter ipſe in gremium meum inſpui.
Nam id me anus Cotuttaris docuit. Et rurſum [f],
ἄμμιν δ' ἁσυχία τεμάλοι, γραία τε παρεία,
ἅ τις ἐπιφθύσδοισα, τὰ μὴ καλὰ νόσφιν ἐρύκοι, id eſt,
Nobis autem quies cura fuit,anusq; adſit
Quæ veneficorum more deſpuens,mala procul arceat.

e Theocri. εἰδυλ. 6.
f Idem, εἰδυλλ. 7.

Eadem ferè Virgilius [g],
At nutrix patula componens ſulphura teſta,
Narciſſum Caßiamq; herbas incendit olentes.
Terque nouena ligat triplici diuerſa colore
Fila:ter in gremium circum inquit deſpue virgo,
Deſpue ter virgo,numero Deus impare gaudet.

g Virgil.in Cirile.

22 Digitorum nomina,quibuſdã eſſe amuleti loco ait Cælius Rhodiginus [h]. Alte
23 rius curationis ſuperſtitioſæ meminit Ouidius,dũ agit de cura Procæ ab ri-
gibus ſauciati,adhibita per Granen dicens [i], quod eius nutrix

h Cæl.Rhodigi. lib. 17.c.12.
i Ouid.6.Faſto.

Peruenit ad Granen , & rem docet:illa, Timorem
Pone,tuus ſoſpes,dixit,alumnus erit.
Venerat ad cunas,flebant materque paterque,
Siſtite vos lachrymas, ipſa medebor,ait.
Protinus arbutea poſtes ter in ordine tangit
Fronde , ter arbutea limina fronde notat.
Spargit aquis aditus,& aquæ medicamen habebant,
Extáque de porca cruda bimeſtre tenet.

Atque ita, noctis aues extis puerilibus inquit,
Parcite, pro paruo victima parua cadit.
Cor pro corde precor, pro fibris sumite fibras:
Hanc animam vobis pro meliore damus.
Sic vbi libauit, prosecta sub athera ponit:
Quiq; adsint sacris respicere illa vetat.
Virgaq; Ianalis de spina sumitur alba:
Qua lumen thalamis parua fenestra dabat.

In quibus verbis annotare debet Christianus dæmoniis sacrificiũ fieri, & ideo illam speciem depulsionis veneficij impiam esse, & alienam ab homine Dei veri fide initiato. Eò refero quæ de Stesichoro scripta sunt, Lyrico poëta, qui 24
quum scripsisset Helenæ vituperiũ, luminibus orbatus fuit, & recepit visum palinodia facta, & encomio Helenæ edito [a]. Eoq; pertinẽt quædam remedia, 25
quæ videntur esse, & non sunt, sed supponuntur à dæmonibus, vt videantur per ea curasse. Quale illud, quod refert Paulus Grillandi [b], oculatus testis, nempe vidisse se maleficij ligationis coëundi solutionẽ, qua solutus enomuit ac per secessum emisit acus, plumas, ferramẽta, pilos, sulphur, lapides, sed emẽtita à dæmone & falsa, vt potè qui ea cùm reseruasset, & liquefacta fuisse & foras euolasse compererit. Contra syluanorum incursum, videlicet contra dæ- 26
mones incubos seu striges, refert D. Augustinus [c] ex Varrone, his verbis, remedium. *Mulieri fœta post partum tres deos custodes commemorat adhiberi, ne Syluanus per noctem ingrediatur & vexet: eorumq; custodum significandorum causa, tres homines noctu circumire limina domus, & primò limen securi ferire, posteà pilo, tertiò deuerrere scopis, vt his datis culturæ signis, Syluanus prohibeatur intrare. Quia neque arbores caduntur vel putantur sine ferro: neque far conficitur sine pilo: neque fruges coaceruantur sine scopis.*

a Hesych. Millef. illustr. lib. περὶ σοφῶν.
b Paulus Grillandi. tract. de sortileg. q. 3. num. 27.
c D. Augusti. libr. 6. de ciuita. Dei, c. 9.

FINIS LIBRI XXXIV.

De

DE CRIMINE LAESAE SEV IMMINVTAE MAIESTATIS HVMANAE.

LIBER XXXV.

De generali criminis maiestatis humanæ consideratione. Cap. I.

Lib.48.P.tit.4. Lib.9.C.tit.8.

1 *Princeps vicarius Dei.*
2 *Maiestatis humanæ læsæ gradus.*
3 *Perduellionis crimen quid, & qui eo teneantur. & 4.*
5 *Crimina maiestatis.*
6 *Armorum potestas soli principi commissa.*
7 *Exercitum seu imperium iussus dimittere retinens, reus maiestatis.*
8 *Maiestatis lex à Caligula sublata & restituta.*
9 *Maiestatis reorum pœna. & seq.*
10 *Exautheratio ante supplicium.*
11 *Perduellionum familiares puniti. & 12.*
13 *Filij & vxores cum reis puniti.*
In principem coniurantium pœna in liberos, & vxores, & socios & familiares extensa. eod. & 14. & 16.
15 *Pythagoreorum philosophorum exterminatio quare.*
17 *Coniurantium in principem pœnis additum, vt priuentur sepultura.*
18 *Vniuersitas delinquere potest, & punitur. & 19.*
20 *Ciuitates ob rebellionem & perduellionatum deletæ. eod.*
21 *Pilei regum Aegypti & Aethiopum serpentibus inuolati quare.*
22 *Parere superioribus lex naturalis.*
23 *Maiestatis criminis mitiores pœnæ. & huius criminis reorum vxores dote non priuantur, Nec filij emancipati, & clerici in suis iuribus puniuntur.*
24 *Filij quando puniantur & quomodo benè pro patribus. & seq.*
25 *Maiestatis pœna l. quisquis in quo crimine locum habeat.*
26 *Hæreseos pœna in secundam generationem extenditur.*
Pœna vnius delinquentis cur ad alios insontes prorogata. eod. & nu. seq.
27 *Peccata maiorum vindicata in successoribus. & 28.*
29 *Maiestatis criminis leuiores pœnæ diuersorum. & seq.*
30 *Pœna affecti clam propter splendorem proximorum. & de aliis pœnis ob res alias. 31. & 32.*
33 *De pacis violatoribus mitissima lex.*
34 *Serui non puniti cum dominis delinquentes.*
35 *Pœna abscisionis pollicis, & stigmatis.*
36 *Perduellionum ex lege Gallica iudicium.*
37 *Confiscatio in crimine hæreseos an regis, an dominorum iurisdictionalium.*
38 *Substituti excluduntur in bonis damnati ob crimen perduellionis.*
39 *Testamentum perduellionis an valeat.*

CRIMEN imminutæ seu læsæ maiestatis, rectè 1
tractationi criminum maiestatis diuinæ subiici-
tur: quòd palàm sit reges & præpositos nostros,
qui gladij potestatem à Deo acceperunt, Dei vi-
carios esse sacrosanctos. Et ita crimen in hos
commissum, proximum sacrilegio est, vt ait Vl-
pianus [a]. Hinc plures gradus, pro emendatio- 2
ne seu pœna sceleris, constituendi sunt. Primus
erit, si quis ambiat imperium seu regnum, vel
in principis personam aliquid mali amoliatur.
In quibus tantùm statuit esse crimen maiestatis
Sigismundus Poloniæ seu Sarmatarum rex, Cracouiæ anno domini 1539 [b].
Secundus ad proditionem pertinet. Tertius ad causam seditionis. Quartus,
alia, quæ pro criminibus maiestatis vera habita, vel conficta sunt, contine-
bit. Primus perduellionis crimen habet, dum quippiam hostili animo aper- 3
tè & cum exercitu, in rempub. populumque Romanum, aut eius securita-
tem fit [c]. Perduelliones enim antiquitus hostes erant, cum quibus bellum
erat [d]. Proinde hodiè mutata appellatione, perduellionis crimen dicitur [e].
Et ab aliquibus inter crimina perduellionis annumerantur, quæ populi au-
thoritatem & maiestatem minuere videbantur: veluti ciuem Romanum in
crucem tollere, aut securi percutere, aut in latomias coniicere [f]. Vocat ali-
cubi & lex hoc crimen factionem [g]. Tenetur itaque hoc crimine is, cuius 4
opera consilióue, dolo malo factum erit, quo armati cum telis lapidibusúe
in vrbe sint, conueniantúe aduersus Rempub. locáue occupentur, vel tem-
pla: quoúe cœtus conuentusúe fiant, hominesúe ad seditionem conuocen-
tur. Si dolo malo consilium initum sit, quo magistratus, quiúe imperium po-
testatemq; habeat, occidatur: Quóue quis contra rempub. arma ferat: Quiúe
milites solicitauerit concitaueritúe, quo seditio tumultusúe aduersus Rem-
pub. fiat [h]: Quíue desciscunt ab iis, quorum sub imperio sunt. Nam & isti 5
inter hostes [i] affectatæ tyrannidis hæc quoque præludia censentur, & proba-
tiones: exercitum conscribere, ingentem pecuniam conflare, arma præpa-
rare, nummos sua imagine percutere, quam ob causam capite multatus Pe-
rennis prætorianorum Commodi Imp. præfectus [k]. His adde ex Martiano [l],
iniussu principis bellum gerere, delectum militum habere, exercitum com-
parare, vel exercitum retinere, cùm quis iubetur illud dare successori: quod
ius pugnandi & belli ad solum principem summum pertineat [m], qui gladij
habet potestatem, vt sine eius iussu nemo arma mouere vel habere possit [n].
Faciunt fidem exempla eorum etiam, qui in proprios filios morte animad- 6
uerterunt, quòd iniussu eius qui imperium habebat, etsi fœliciter, pugnas-
sent: quale Manlij Torquati [o], Posthumij [p], Romanorum, & Epaminundæ
Thebanorum ducis [q]. Accedit lex Modestini, *Qui*, inquit, *in bello rem à duce
prohibitam fecit, vel mandata non seruauit, capite punitur, etsi rem benè gesserit* [r].
Ita electio militum ad principem solum pertinet [s], & eiusdem à loco desti-
nato in alium translatio [t]. Et Imperij sibi à populo vel principe concessi, pro- 7
rogasse capitale & maiestatis crimen habitum Decemuiris tempore Appij
Claudij [v]. Accusatus & Epaminundas [x], quòd non tradidisset exercitum
prætori à Thebanis ei subrogato, eiusque duces, vt Pelopidas, & Tribuni:
Quia lege continebatur eorum, vt qui vi & inuito populo alterius exerci-
tum retinuisset, capitale esset. Quod & Romanis placuit [y]. In hoc crimine 8
puniendo varij principes pro leuitate vel asperitate illorum, ex causa perso-
narum, & imminentis periculi. Caius Caligula aliquando maiestatis legem
sustulit [z], aliquando & temerè leuibusq; de causis reos insimulauit, & le-
gem restituit [a]. Referam iudiciorum quorundam exempla, ex quibus quid 9
sentiendum de pœna imponenda apparebit. Spurij Melij regnum affectan-
tis,

a Vlp. in l. 1. ad leg. Iul. maiest. P.
b in summa, Po orici domanij, c. de regalib apud Ahena. Chopin. post 3. li. de doma.
c l. 1. & 4. ad leg. Iul. maiesta. P. vide Oldra. consil. 43. in 6. q. Barthol in tit. qui sint rebelles, vers. rebellis, & vers. tenere. Martinum Laudensem tit. de crimi. læsæ maiest. §. 27.
d l. quos nos hostes, 234. & l. hostes, de verb. obli. Cic. 2. offic. Varro. 6. de Ling. Lati.
e l. fi. ad leg. Iul. maiest. P. l. liberorum, l. 11. de iis qui not. infa lib. 3 P. tit. 2.
f vide Grachium, lib. 2. de comitiis Roman. c. 2. Cicer. contra legem Portiam & Semproniam, aduers. libertatem populo concessam.
g l. quisquis, §. fin. ad leg. Iul. maiest. C.
h l. 1. cum suis §§. eod. P.
i Paul. in Lamissione, l. 5. § 1. de capit. minut. lib. 4. P. tit. 5.
k Herodia. in 1.
l Martia. l. 3 §. 1. ad leg. Iul. maie.
m ca. ab imperatoribus, 23. q 3. ca. dicat aliquis, ca. non solum, 23. q. 5.
n tit. de armis, in Auth. l. 1. ad leg. Iul. de vi pub. P. l. vni. vt armo. vius inscio princi. interd. sit, lib. 11. C. tit. 46.
o Gelli. lib 9. c. 13. Valer. Maxi. lib. 2. c. 2.
p eod. Valer. Maxi.
q Plutar. in Parallel.
r l. 3. §. in bello, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.
s l. ii. de offi mag. offic. lib. 1. C. tit. 34. & l. nemo miles, miles, 13. de re mil. lib. 12. C.
t l. contra rempub. eod.
v Dio. Halicar. lib. 11. Plin. Iunior, de vir. illustr.
x Xenophon, lib. 7. rer. Græcar. Cic. 1. de inuent. Appia. in Syriaco. Aemil. Probus, in vita Epaminun.
y l. 3. §. 1. ad leg. Iul. maie. P.
z Dio Cass. lib. 50.
a Idem, lib. 60.

ctis, domus complanata est populi iudicio, & area Aequimellium dicta, vt
ait Varro [a], & alij [b]: ipse autem à Seruilio Hala, iussu atque imperio L. Quin-
tij Cincinnati dictatoris interfectus est. M. Manlius, vnde Gallos depulerat,
inde ipse præcipitatus est: quia fortiter deffensam libertatem nefariè oppri-
mere conatus fuerat [c]. Spurius Cassius ob concupitam dominationem ca-
pite punitus [d], domus eius subuersa, & interempto superiecta: & peculium
10 eius Cereri consecratum [e]. Q. Gallus prætor, accusatus, quòd suadente M.
Antonio in mortem Octauij Cæsaris conspirasset, conuictus dignitate à col-
legis spoliatus, domus à plebe diruta & direpta, iudicante senatu morte dā-
natus [f]. Lucius Brutus, filios suos Tarquinij dominationem à se expulsam
reducentes, comprehensos, & ante tribunal virgis cæsos, ad palum religa-
11 tos securi percuti iussit [g]. Heluetij ambientem dignitatem regiam igni cre-
mabant, vt de Orgentorige reo scribit Iulius Cæsar [h]. Dauid eum, qui vo-
lentem & deprecantem Saulem occiderat etiam inimicum, amputatis ma-
nibus & pedibus iussit interfici [i]. Acerbior vindicta à Tyberio & Caio de
Gracchis sumpta, quorum corpora insepulta iacuerunt, cùm statum ciui-
tatis conati fuissent conuellere: quorum etiam familiares, ne quis
posthac inimicis reipub. amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt [k].
12 Commodus Cæsar capite plecti iussit Cleandrum Phrygem genere, præfectū
militum & cubiculi sui, quòd copiam multam frumenti coëgisset, vt tem-
pore famis fauorem populi inescaret pro sui imperio, dum illud largiretur:
13 sociiq; & filij eius vnà interfecti, & corpora eorum in cloacas proiecta [l]. Ali-
quanto autem leuius supplicium sumptum est de sociis, insciis tamen crimi-
nis, sub Tyberio, in causa L. Aelij Seiani, qui ob crimen maiestatis damna-
tus & multatus capite est, caputque eius in Gemonias scalas proiectum, om-
nibus eius liberis interfectis: verùm Apicatæ vxori veniam dari senatui pla-
cuit, neque illud scelus amicis ob familiaritatem accusatis, vt M. Terentio
Varroni nocuit [m]. Cùm tamen habitum fuerit iudicium & supplicium exa-
ctum de coniurantibus in vitam Artaxerxis regis Persarum, & in vxores &
eorum liberos, ne aliquod tanti sceleris vestigium superesset: vt scribunt
Iustinus [n], & Plutarchus [o]. Sed & Ptolomæus Aegypti rex sumpsit iudiciū
de Cratesiclea matre & liberis Cleomenis, qui in salutem principis conura-
14 rat [p]. Narrat Q. Curtius legem Macedonum esse, vt propinqui eorum, qui
15 regi insidiati essent, cùm ipsis necarentur [q]. Meminit Polybius [r], in illa re-
gione Italiæ, quæ tunc magna Græcia dicta, cœtum Pythagoreorum ob clan-
destinam coniurationem concrematum fuisse: magna rerum publicarum
16 mutatione facta, vtpotè principibus cuiusq; ciuitatis temerè interfectis. He-
rodotus Persarum regem Darium tradit [s], supplicium sumpsisse de crimine
in ianitores eius admisso, quibus exciderat nares repulsam passus Intapher-
nes, non solùm de ipso Intapherne, sed & de eius familia omni, & cogna-
tione & liberis, exceptis fratre vxoris, & primogenito liberorum, quos mi-
17 sericordia vxoris motus soluerat. Leges quoque Tyrannorum corpora inse-
pulta iubent abiici, memoriam omnem aboleri, & si quid peculii illis adest,
in commune abiici [t]. Vltra pœnas coniuratorum, eosdem non sepeliri cen-
18 suit Vespasianus [v]. Et quia ciuitates, populus, collegium ex delicto obligari,
& ex maleficio teneri possunt, vt in eos detur actio [x]. Punienda etiam in
crimine atroci, vniuersitas omnis: vt de crimine Idololatriæ dominus ait [y],
Si audieris, inquit, *in vna ex ciuitatibus, quas dominus dederit tibi ibi inhabitare,
dicentes, eamus & seruiamus Diis alienis, interficiens necabis omnes, qui sunt in ea
ciuitate, & incendes eam igni, & erit sine habitaculo in æternum, nec reædificabitur,*
19 *&c.* In ciuitates etiam ipsas iudicia acerrima ob hoc crimen lata sunt: vrbsq;
Carya [z] Peloponnensium tota deleta est, viri ad vnum interfecti, matronæ in
seruitutem redactæ, quòd cum Persis aduersus Græcos fœderatos consilia
belli

a Varro, in 4.
b Val. Max. lib. 6. c. 3. Cicer. pro domo sua, & in Cato Maio. Plin. de viris Illustr. Florus, lib. 1. c. 26. Liuius lib. 4. decad. 1.
c Plin. de vir. illust. c. 24. Plin. lib. 7. histo. natur. c. 28. Liui lib. 6. deca. 1. Ouid. Fasto. 6.
d Val. Max. lib. 6. c. 3. Liui. in 2. & 4. Dionys. Halic. 8. Plin. lib. 34. histo. c. 4.
e Val. Max. lib. 5. c. 8.
f Appia. lib. 3. bello. ciuil.
g Liuius, in 1. Dionys. in 4. Plutar. Pu(?)blic. 10. 11. 12. Virg. 6. Aeneid. August. 3. de ciuit. c. 16. Claud. 1. in Eutro. Florus, 1. Epito. c. 9.
h Cæs. in 1. Commenta. belli Gall.
i 2. Reg. c. 4. & Ioseph. 7. antiq. c. 2.
k Valer. Max. lib. 6. c. 3. Appia. 1. de bell. ciuil. Plut. in vita Graccho. Plin. maior. lib. 34. c. 4. Plin. iunior. de vir. illust. c. 64. 65. Augusti. 3. de ciuita. Dei c. 24. Florus, in Epito. lib. 3. c. 14. 15. 16.
l Herod. lib. 1.
m Dio Cass. 58. Corn. Tacit. in 5.
n Iustin. ex Trogo, lib. 10.
o Plutar. in Artaxer.
p Plut. in Cleomede.
q Q. Curt. lib. 6. de gestis Alexandri.
r Polyb. lib. 2. histo.
s Herod. in 3.
t Appia. lib. 2. de bell. ciuil. lib.
v Sueto. in Vespas. c. 2.
x Vlp. l. metum, l. 9. §. animaduerten. dum, de eo quod met. cau. P.
y Deuter. c. 13. ca. si audieris, 23. q. 5.
z Vitru. lib. 1. archi. tec. c. 1.

belli iussisset. Excissa & deleta Carthago ob rebellionem [a], & exarata [b]. Salaminorum ciuitas ob proditionem decreto Atheniensium in totum subuersa est, vt ait Pausanias [c]. Ob crimen proditorum Albanorum, qui cum Metio Suffetio pro Romanis pugnam suspenderant, Alba ipsa quamuis parens, æmula tamen, diruta à Tullo Hostilio [d]. Galba [e] ciuitates Galliarum 20 & Hispaniarum, quòd sibi cunctantius obtemperassent, murorum destructione & grauioribus tributis puniuit. Octauianus Augustus Cyzicenos, quòd nonnullos Romanos in seditione flagris cæsos, necassent, in seruitutem redegit: quibus tamen posteà libertatem restituit [f]. Pileos oblongos 21 gestant Aegypti & Aethiopiæ reges, circa finem vmbilicum habentes, serpentibus quos aspidas vocant circumuolutos, monumentum insigne, eos, qui contra reges insurgere audeant, mortiferis morbibus subesse [g]. Et certè 22 detestabile videtur valdè hoc crimen, in pastorem suum & defensorem suũ insurgere: qualis rex, dux, & princeps. Quandoquidem vniuersali & sempiterna lege receptum est, vt ait Dionys. Halicar. inferiores parere præstantioribus. Peiores in his brutis animali feritate homines: illa enim quantùm velis ferocia sint, aut rarò insurgunt in pastores & curatores: nunquam tamen frequentius videmus homines, quàm in sibi præfectos rebellare [h]. Iu- 23 dicia tamen alia leuiora & mitiora nobis occurrunt, sublata in filios & proximos non participes criminis nece, quæ probantur ab Archadio & Honorio CC [i]. qui filiis reorum huius criminis vitam imperatoria lenitate donare se dicunt, cùm tamen paterno perire deberent supplicio, in quibus paterni, hoc est, hæreditarij criminis exempla metuuntur: mali enim corui, vt est in prouerbio, malum ouum. Eos tamen reddunt alienos à materna vel auita & omnium proximorum successione, cauentes ne possint capere testamento extraneorum quicquam, vt sint semper egentes, infamia paterna perpetuò notati alieni ab omni honore & militia, vt iis perpetuà egestate sordentibus sit & mors solatium, & vita supplicium. Filiabus tantùm indulgentes [k] falcidiam in bonis maternis, quòd pro infirmitate sexus minus ausuras confidebant. Et eadem constitutione ipsi rei, etsi exequuti non sint scelus, sed voluerint tantùm, gladio feriuntur, bonis eorum fisco addictis [l]: reseruata tamen dote vxoribus reorum [m]. Insuper reis, vbi hoc crimen admiserint, etiam antequam accusentur vel conuincantur, inhibita ipso iure & facto de rebus suis facultas, per contractus, vel per vltimas voluntates [n]. Ex ea tamen constitutione Cæsarum non omnino filij eximuntur à pœna, imò longiori pœna, cùm ea ignominia notati abominabiles viuant, torqueri videntur [o]. Singulare tamen est, quod Angelus [p] notat, pœnas has liberorum habere tantùm locum in liberis in potestate constitutis, non autem in emancipatis: item non porrigi ad beneficia filiorum clericorum, quibus non priuantur [q]. Placuit nihilominus eos, qui pro huiusmodi reis supplicauerint principi, infamia perpetua damnari [r]. Satis tamen aliquibus dura pœna videtur aliquo modo 24 in filios, vel alios ob alterius culpam sæuire: cùm vt ait Demosthenes [s], omnibus omnium delictorum quasi meta sit obitus, & ideo nec filij puniendi pro parentibus defuncti. Sunt & in iure duo illa axiomata: morte reatum extingui [t], & filium pro patre puniendum non esse [v]. Quòd & Archadius & Honorius [x] ad notos & familiares prorogant: quia nec affinitas vel amicitia nefarium crimen admittunt. Et ibi debeat esse pœna, vbi & noxa [y]. Sanciuit & lex diuina, filium non portare iniquitatem patris [z]. Quæ quidem 25 vera sunt in criminibus vulgaribus: at in atrocioribus, non recipiuntur omnino. Nam neque in his pœnæ morte extinguntur, sed & mortuo reo repetuntur, & in corpus, & bona, & famam animaduertitur mortuorum: vt in hoc crimine læsæ maiestatis [a], scilicet si aduersus rempub. vel personam principis quispiam quid fuerit amolitus, non in aliis capitulis [b]. Sic expressò

quo

a Liuius, lib. 51. Solin. 40. c. Appia. Alex. in Lybico. Flor. lib. 48. & 49. abbreuiatio. Flor. lib. 2. Epito. c. 15. Plin lib. 15. natur. histo. c. 18. Oros. lib. 4. c. 22. & 24. D. Augusti. 3. de Ciuit. Dei c. 21.
b l. vsusfructus, quib. mod. vsusfr. amitti. F.
c Pausa. in 1.
d Flor. lib. 1. Epito. c. 3. Virg. 8. Aeneid.
e Sueto. in Galba, c. 12.
f Dio Cass. lib. 54.
g Diod. Sicul. lib. 4. c. 3.
h Dio. Halic. in probo. histor.
i l. quisquis, l. 5. ad l. Iul. maiest. C.
k §. ad filias, d. l. quisquis.
l d. l. quisquis in prin. ca. si quis, 6. q. 1.
m d. l. quisquis, §. vxores, & l. quinque legibus, de bon. damnato. F.
n d. l. quisquis, §. emancipationes, l. pen. ad l. Iul. maiesta. C. l. pen. & fi. C. de bon. proscr. l. donationes, l. 12. §. fi. de donati. lib. 39. F. tit. 5.
o l. cùm filius, l. 76. §. fi. de lega. 2.
p Angelus Arim. in addit. ad August. Areti. in tract. de maleficio. in glo. che hay tradito, vers. matrem.
q per glo. in ca. fratris peruersum, 56. dist.
r l. quisquis, §. denique iubemus, ad leg. Iul. maiest. C.
s Demost. epi. 3. ad Senatum, agens de Lycurgi liberis.
t l. 1. 2. pen. & fin. si reus vel accusat. mort. fuer. lib. 9. C. tit. 6. Marti. l. defuncto, l. 6. de publi. iudic. F.
v Callist. l. crimen paternum, l. 26. de pœn. lib. 48. F. tit. 16. ca. crimen, 1. q. 4. & tota fere illa q. tit. C. ne fil. pro patre.
x l. sancimus, l. 22. de pœn. lib. 9. C. tit. 47.
y §. 1. de noxal. acti.
z Ezechi. 18. Deute. 24. 4. Reg. 14. 2. Paral. 25.
a l. pen. & fi. ad leg. Iul. maiest. C. Modesti. l. ex iudiciorum, l. 20 de accusat. lib. 48. F. tit. 2. §. interdum autem, vers. per contrarium, de hæredit. quæ ab int. defer. Vlp. l. fin. ad leg. Iul. mai. in F.
b glo. in l. meminisse, C. eod. glo. in l. ex iudiciorum, in ver. maiestatis, de pub. iudi. in F. & l. fi. ad leg. Iul. mai. F.

quoque Vlpianus[a] expressit, de hac quæstione loquutus, *Hoc crimen*, inquit, a Vlp. in l. fin. eod.
nisi à successoribus purgetur, hæreditas fisco vendicatur. Planè non quisquis legis Iu-
liæ maiestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui perduellionis reus est, hostili ani-
mo aduersus rempub. vel principem animatus. Cæterùm si quis ex alia causa legis Iuliæ
maiestatis reus sit, morte crimine liberatur. Hæc Vlpianus. Adde & Iustiniani sen-
tentiam, *Publica autem*, inquit[b], *iudicia sunt, hæc: lex Iulia maiestatis, quæ in eos,* b Iustin. in §. publica autem iudicia hæc sunt, de publ. iudic.
qui contra imperatorem vel rempub. aliquid moliti sunt, suum vigorem ostendit. Cuius
pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. Sed &
alia crimina sunt, quorum etiam accusatio morte non extinguitur, quæ no-
26 tant passim interpretes[c]. Et propter eandem quoque criminis grauitatem, c glo. in l. 1. si reus vel accus. mort. fuer. C. glo. in l. ex publicorum, de accusatio. in f.
mirum etiam videri non debet si in filios pœna aliquomodo redundet. Ita in
crimine hæreseos in filios pœna extenditur ad primam & secundam vsque
generationem[d]. Et pro aliis alij proximi[e], subditi, familiares, domesticiq; d c. statutum, in 2. de hæret. in 6.
sæpè temporali pœna puniti sunt, etsi sceleris participes non fuerint. Me- e ca. ecclesia, 1. q. 4.
tuunt autem leges, ne si superuixerint, vindices aut imitatores sint, atque
exemplarem sumant pœnam in atrocioribus. Sic ob peccatum Achor, plebs
27 Israëlitica in hostium manus venit[f]. Propter peccatum quoque filiorum f Iosue, 7.
Heli, & pater & populus gladio hostili laceratus[g]. Nauicula Ionæ[h], & qui g 1. Reg. 4. h Ionæ, 1.
in ea erant, periclitabantur ob vnum Ionam fugitiuum. Ob peccatum Da-
uidis, populi ab angelo facta miseranda strages[i]. Filiorum paruulorum So- i 2. Reg. c. fin.
domitarum ætas vel ignorantia non prohibuit, quin vnà inuoluerentur vin-
dictæ parentum[k]. Sicut & peccante patre Cham, filius eius Chanaam male- k Genes. 19.
dicitur[l]. Et pro Giezis peccato, posteri eius lepra puniti sunt[m]. Ob pec- l Genes. 9. m 4. Reg. 5.
catum Achab, & posteri de solio deiecti[n]. Odium Esau in Idumæos transi- n 3. Reg. 19.
uit[o]. Et erat constans opinio inter eos, qui veram legem Dei profitebantur, o Malach. 1.
aliquando in filios transferri vltionem parentum à Deo. Quare de cæco na-
to discipuli dominũ interrogarunt, quis peccasset, an ille, an parentes eius[p]. p D. Ioan. euang. c. 9.
Et remissum quidem peccatum Dauidi est, verùm audiuit, sed non auferetur gladius de domo tua[q]. Item & Ezechiæ dictum[r], ob eius peccatum, q 2. Reg. c. 12. r 4. Reg. c. 20.
28 futuros quoque eius filios eunuchos in palatio Babilonis. Hesiodus[s] quoq; s Hesiod. in 1. lib. ἔργων, versu 166.
testis est, posteros luere peccata maiorum: vt laus in eos etiam peruenit, dum
agit de periuriis,

ὃς δέ κε, inquit, μαρτυρίῃσιν ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσας
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην βλάψας, νήκεστον ἀάσθη.
τοῦ δέ τ' ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθεν λέλειπται:
ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων, id est,
Qui verò testimoniis volens periurium in iurando
Mentietur, in ius delinquens, immedicabiliter læsus est.
Eius verò posteritas obscurior posteà relicta est:
Viri autem iusti posteritas, posteà posteris præstantior.

Cicero, in perduellionum & proscriptorum liberos, paternam pœnam per-
measse voluit[t]: vt charitas liberorum mitiores parentes redderet. Et rur- t Cic. 12. epist. ad Brutum.
sum[v], seueriores pœnas & in liberos ferri tradit, causa exempli. Iuuat hîc v Cic. ad Brutum. 17.
contemplari infœlicem rerũpub. statum, dum gubernationis modus subuer-
titur, dum principatus ambiuntur: nunquam enim accidit vel rarò innouatio status reipub. quin clades aliqua diuersarum factionum consequatur: vt
expediat aliquando in plures, quàm solitum sit in aliis criminibus, & acrius
supplicia sumere, & non tantùm crimina peracta, sed etiam præludia grauioribus pœnis suspicionibus fidem facientibus, vbi apparere incipiunt,
castigare. Et Alexander Magnus Imperator optimus, quiq; quanti faciendi
sunt principes nouit, exemplo id docuit. Iussit enim Baryaxem Medum cum
sociis defectionis necari, quòd erecta Cydari capiti imposita, se Medorum ac
Persa

Persarum regem appellasset [a]. Cæterùm variarunt tempora, & principum & 29
locorum leges, & quemadmodum pœnas exasperare potuerunt reorum per-
nities & criminis peristases, eadem ratione aliquando & alicubi & à pluribus
regibus & nomothetis, temperatæ sunt legum vindictæ. Alphonsus Hispa- 30
niarum rex, cùm quendam illustri prosapia maiestatis reum conuictum ha-
beret, iudicio tacito in eum animaduertit, ne generosa reliqua domus,
vnius noxa notaretur infamia, vt refert Anthonius Panormita [b]. Cùm re- 31
bellassent in Cyrum Lydij iterum, victi, Cyrus tantùm illis arma & equos
adimi voluit pro sæuissima pœna, iussitq; illos cauponias, ludicras artes, & le-
nocinia exercere. Et sic gens industria quondam potens, & manu strenua, ef-
fœminata mollitie luxuriaq;, virtutem pristinam perdidit. Et quos ante Cyrũ
inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac luxuria superauit, vt
ait Iustinus [c]. Pœna certè, si vitæ animalis respicias voluptatem, leuis & po-
tius grata: sed si consideres virtutis antiquæ interitum sæuior qualibet mor-
te. Sic enim posteris via ad virtutem præclusa, tam latè propagato otio. Ali- 32
quando S. P. Q. R. S. Cassio affectatæ tyrannidis damnato & necato, filios
eius liberandos iudicauit [d]. Asinius Gallus [e] insidiatus sine exercitu Cæsari
Claudio, exilio non morte multatus est, quòd neque pecuniam contraxisset,
neque exercitum, & tanta deformitate esset, quòd potius risui haberetur,
quàm periculum esset ne pro duce haberetur. Scribit Beatus Rhenanus [f],
Carolum Magnum Francorum regem, Thassilionem ducem rebellantem
vxoris instigatione, quæ dolebat quòd pater Desiderius Langobardorum rex
regno priuatus exularet, læsæ maiestatis reum cum Theodone filio, quem
Carolo obsidem dederat, in monasterium mutato cultu detrusisse. Lege Ca- 33
roli 5. Cæsaris, de pace publica tenenda perhumanè sancitum est, vt eorum
liberi qui violatæ pacis peracti imperiali banno proscripti fuerint, ad cliente-
lares, fundos, rursum à patronis admittantur. Mithridates rex, sumens sup- 34
plicium de Attilio, qui in eius mortem coniurauerat, socios quidem sceleris
puniuit, sed seruos dimisit: cùm non sua sponte, sed domino parendo deli-
quissent, authore Appiano [g]. Athenienses Aeginetarum deficientium vni- 35
cuique pollicem è manu dextra resciderunt vt hastam ferre non possent: re-
mos verò commodè agere possent. Mytylenensium iuuentutem occiderunt.
Captiuos Samiorum punctis in facie notabant, quæ noctuas referrent, teste
Aeliano [h]. Lex Rotharij Regis Langobardorum [i], alia: *Si quis contra animam
regis consiliauerit, consiliatusùe fuerit, animæ suæ incurrat periculum, & res eius infi-
scentur.* Liuius etiam [k] duas leges gratas fuisse populo ait, de prouocatione
aduersus magistratus ad populum: & hanc de sacrando cum bonis capite
eius, qui regni occupandi gratia consilia iniisset. In Gallia aliquando seue- 36
rius, aliquando acrius vindicatum hoc crimen est, & inter insignia de eo iu-
dicia, refertur illud Senatus Parisiorum, quo vltima aprilis 1416. Nicolaus Or-
gemont eius criminis reus, iussus est spectare consociorum supplicium, &
mulctis dãnatus, supplicio mortis remisso, perpetuis carceribus pane & aqua
pascendus, adiudicatus est [l]. Communi tamen iure perduelliones vltimo
supplicio puniuntur, cui adhuc adhibentur pro negotij qualitate genera alia
tormentorum, vt vel rota malleis tundantur, vel equis in contraria actis di-
strahantur & discerpantur. Filij tamen insontes non sunt infames, vel inha-
biles successionibus, & capiunt ex testamento, & ab intestato, & ad hono-
res possunt promoueri, vt notat Bœrius [m]. Bona autem in fiscum regium 37
solùm, non dominorum iuridicum vbi sita sunt, inferuntur [n], in hoc ca-
pite primo læsæ maiestatis ex coniuratione in principem & rempub. secun-
dum l. Quisquis, ibi, *bonis eius omnibus fisco nostro addictis*, C. ad leg. Iul. ma-
iest. Et si bona sint extra regnum, regi tamen quæruntur: quemadmodum
iudicatum tempore Ludouici 11. regis Galliarum [o], de bonis Caroli Burgun-
diæ ducis, quorum pars regni Francorum, pars germanici imperij dominatu
tenc

a Arrianus. lib. 6. expeditio. Alexan.
b Antoni. Panormita. lib. 2. de dict. Alphon. c. 19.
c Iustin. ex Trogo, lib. 1.
d Liu. lib. 5. ab vrbe cond.
e Dio Cass. lib. 60. histo.
f Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanicar.
g Appia. Alex. in Mythridat.
h Aelian. lib. 2. de var histo. c. 9.
i l. 3. de malefic. tit. 1. lib. 1. legum Langobard.
k Liuius, in 2.
l Ioan Papus, lib. 22. Rapsod. arresto tit. 1. arr. 3.
m Boer. tracta. de seditio § 6 num. 23.
n tex. in §. fin. quæ fuit rega. in vsib. feudo. lib. 2. tit. 56. Specul. ti. de feud. vers. 40 interp in l. fi. C. ad leg. Iul. maiest. Bartho in extrauag. ad reprimendam, qui sunt rebell. post libros feudor.
o Rhenat. Chopin. lib. 3. de doma. reg. c. 13.

tenebatur: neque hoc ius pertinet fiduciario regulo, quia & regalis cognitionis, & regiorum magistratuum huius criminis notio est. Sed & hac confiscatione veniunt etiam bona restitutioni obnoxia per substitutionem, quæ expirat hoc crimine, nec succedunt substituti: vt iudicatum & explicatum in confiscatione bonorum Caroli Borbonij, vt ait Lisetus [a], & tradit etiam senatusconsulto parisiensi placuisse Chopinus [b] anno domini 1519. contra l.
3 Statius Florus, §. Cornelio fœlici, de iure fis. in P. Et Barth. latè l. si finita, §. si de vectigalibus, de dam. infect. in P. Scribit & Cornelius Tacitus [c], tempore Tyberij, quo plures maiestatis insimulabantur, damnatis publi-
4 catis bonis sepulturam prohibitam: eorum autem, qui de se statuebant, qui scilicet mortem sibi consciscebant, humata fuisse corpora, remansisse testimenta, pretium festinandi.

a Lisetus, in l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.
b Chopi. libr. 1. de doma. c. 8.
c Cor. tacit. libr. 5.

De personis perpendendis accusantium, accusatorum, & iudicum, & negotiis. Caput 2.

1 *Accusans in maiestatis crimine persona alioquin reijcienda ab accusationibus.*
2 *In maiestatis crimine legitimi accusatores filij in patres, serui in dominos, socij, familiares, & alij.*
3 *Maiestatis læsæ vltio celeritatem postulat.*
4 *Reis non licebat perpetua se oratione defendere.*
5 *Maiestatis crimine accusatorum consideratio.*
6 *Ecclesiastica persona maiestatis coram quo accusandi & damnandi.*
7 *Episcoporum institutio & destitutio ad summum pertinet pontificem.*
8 *Maiestatis humanæ rei clerici & episcopi quibus pœnis iure pontificio subijciantur. Et 9.*
10 *Maiestatis quæ leges & negotia.*
11 *Instrumentum falsum quando ad legem Iuliam maiestatis pertineat.*
12 *Proditio ciuitatis item quando ad hoc crimen pertineat.*

1 IN hoc crimine etiam maiestatis imminutæ puniendo, cū modo admissi perpendemus personarum accusantium, accusatorum iudicumque qualitatem. Sciēdum itaque criminis huius atrocitatem omnes ferè personas in accusationem & testimonium admittere, vt detegatur citius & facilius coniuratio, &
2 vt celerius vindicetur, nulla pietatis vel sexus, vel conditionis adhibita distinctione [d]. Et proinde filij aduersus patrem accusatio huius admittitur, & aduersus dominum serui. Quare filij Sereni, qui Tyberio parauerat insidias, accusationes receptæ sunt [e]. Et Scismas filius Datamis maximus natu à patre desciit, & ad regem Artaxerxem transiit, & de defectione patris detulit [f]. Familiares quoque & domestici in aliis criminibus si deferant puniendi, in hoc admittuntur [g]. Fuluia Lucij Catilinæ coniurationē detexit [h]. Socij quoq; criminū admittūtur, si antequā cognita sit cōiuratio, eā primi detegāt: quinimò & se & alios detegētes, veniā accipiūt [i]. Sed si nō probauerint detectū crimē, quæstioni subiiciuntur: vt palā fiat, qua mente, quoue impellēte accusauerint. Neq; aduersus statutā in hoc casu q̄stionē, dignitatē

d Modest. l. famosi, l. 7. & l. seq ad leg. Iul. mai. in P. arg. l. mulierem, l. 13. de accusat. libr. 48. P. titu. 1.
e Cor. Tac. lib. 4. Annal.
f Aemil. Prob. in vita Datamis.
g l. pen. C qui accus. non poss. lib. 9. C. tit. 1.
h Pap. l. in quæstionibus, l. 8. ad leg. maiest. in P.
i l. quisquis, §. fi. eo. C.

vel priuilegium obiicere possunt [a]. Si quidem hæc vindicta exigit solertiam 3
& celeritatem, ne si detegatur conspirantibus iudicium, aufugiant vel pernitiem accelerent. Quamobrem & Agesilai factum sapiens meritò laudat vir, qui cùm aduersus rempubl. Lacedæmoniorum conspirationem ortam nocte compperisset, leges Lycurgi continuò abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: comprehẽsis autem & interfectis sontibus, easdem è vestigio restituit, vt ait Valerius Maximus [b], Cicero [c], Herodotus [d], & Plutarchus [e].
Nouimus & quantum accesserit salutis reipub. ex diligentia Ciceronis consulis in Catilinæ depellenda coniuratione [f], vel ipsius Ciceronis testimonio [f], Dionis, & Salustij. Nec licebat apud Athenienses, lege prohibente, reis perpetua oratione se excusare vel defendere [h]. Et Henrichus 7. Romanorum imperator in tit. quomodo in crimine læsæ maiestatis procedendum sit §.1. [i]. Sic statuit, *Hac edictali Deo propitio perpetuò valitura lege sancimus, vt in quocunque læsæ maiestatis crimine, & maximè vbi contra Romanorum imperatores vel reges, aliquid quod dictum tangat asseratur commissum, possit procedi per accusationem, inquisitionem seu denunciationem, summariè & de plano sine strepitu & figura iudicij, prout ei, qui iurisdictioni præest, videbitur expedire.* Quæ verba abundè explicauit eruditissimis ibi commentarijs Bartolus. Personarum porrò quæ 5
in hoc crimine consideranda est qualitas in reis, non ad executionem vel occasionem omnino pœnæ, sed ad instruendam religionem iudicum pertinet. *Hoc crimen*, inquit Modestinus [k], *à iudicibus non in occasionem ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate rei iudicatæ. Nam & persona spectanda est an potuit facere, & antè quid fecerit, & an cogitauerit, an sanæ mentis fuerit, nec lubricum pœnæ facilè ad pœnam trahendum est.* Diximus in principio libri 33. quomodo iudicia perpendenda sunt, habita ratione circunstantiarum, criminum, personarum, temporis, loci, & similium, & proinde hic non repetam, quæ ad omnia pertinent criminum iudicia. Constat etiam omnes cuiuscunque sint conditionis accusari posse. Fori tamen distinctio aliquando mouet quæstionem. Quare hîc non inutiliter quæritur si episcopus 6
vel alia ecclesiastica persona crimen hoc commiserit maiestatis, & in principem vel contra regni vtilitatem conspirauerit, num puniendus & qua pœna? Qua in re primum dubium facit, quòd maiestatis crimen vix tunc dici potest: eò quòd episcopi & clerici, non sint subiectionis temporalis principis [l]: neque reus maiestatis dici verè potest, qui subditus non est, vt scribit Cardinalis [m]. Et in ea est quoque sententia Arnal. Alberi. [n] pluribus rationibus motus, non teneri clericum crimine læsæ maiestatis temporalis. Sed & hodiè concilio Tridentino, in decreto de reformatione ecclesiastica [o], notio grauiorum criminum episcoporum, in quibus controuersia est depositionis aut degradationis, sedi reseruatur apostolicæ: vt obuiã eatur calumniis, quibus hisce temporibus maximè deprauatis impetuntur antistites, vel ab hæreticis, vel ab his, qui ecclesiastica bona in patrimonia propria cõuertere satagunt. Accidit etiam impiissimos aliquando & indignissimos ad hunc apicem promoueri fauore familiarum, quarum auxilio freti quidam sanctuarium Dei, summo cum scandalo, & christianæ fidei iactura, polluunt. Ereptamq; vineam Nabotho prædecessori cum sanguine, in voluptatis hortos conuertunt: vt Iezabelis & Achabi opera alias factum, sub specie pietatis [p]. Calumniantur sæpè pessimi bonos, vt episcopatibus, abbatiis, & aliis sacerdotiis potiantur. Sicuti Eusebius Arrianus eam ob rem Athanasium exilio tolli procurauit [q]. Et nota est calumnia in DD. Chrysostomum, Hilarium, Briciumque episcopum Turonensem, quam refert Gregorius Turonensis [r]. Neque vehementior est calumnia, ea quæ regnandi cupiditate suscipitur, vt ait Liuius [s]. Atque constat institutionem episcoporũ ad solum summũ pontificem pertinere, vt non immeritò idẽ pro destitutione consulendus veniat [t]. 7
omnis quippe res per easdẽ causas dissoluitur, quibus oritur [v]. Quanquã aliquando

a l.3. & 4. cod.
b Val. Max. lib. 7. c. 2.
c Cic. vlt. Tuscul.
d Herod. lib. 3.
e Plut. in vita Agesil.
f Cic. in orat. contra Catilin.
g Dio. lib. 37.
h Xenophon. libr. 1. rerum Græca.
i post feuda colla. 12. in authent.
k l. famosi, l. 7. ad leg. Iul. maiesta.
l l. cùm clerici, l. 25. & constit. Federici, statuimus, quæ corrigit auth. clericus, de epis. & cle. C. facit. tot. titu. de fo compet. ap. Gregor. potissimum c. si diligenti, eod. & titul. vt cler. apud prop. epis. in auth.
m Cardin. in c. vergẽtis, de hæretic.
n Arnal. Alber. in c. quoniã, de hæret. in 6. in quæst. 11 vers sexto fallit.
o sessio. 8. vel totius cõcilij sessione 24. c. 5.
p 3. Reg. 18. & 21.
q in epistola ad concil. Niceno post apolog. Athanasij inter eius opera.
r Gregor. Turo. libr. 2. histo. Franco. c. 1.
s Liui. libr. 10. deca. 4.
t c. cùm & plantare, de institutio. c. cũ ex iniuncto, de hæreti.
v c. 1. de reg. iur. apud Grego. l. nihil tam naturale, cod. F.

quando soliti sint summi pontifices, causas episcoporum reorum ad concilia
principalia episcoporum reiicere [a]. Statutum & concilio Arelatensi 3 [b] Caro-
li Magni ope & diligentia coacto, vt laici non eiiciant episcopos à proprijs ec
clesijs, nec alios subrogare præsumant absque iudicio proprij episcopi: non
enim clerus vincitur legibus secularium iudicum [c]. Extant & Cæsareæ con-
stitutiones, quibus episcopi, qui turbarint ciuitatem, ab episcopis depositi re-
feruntur [d]. Proinde in hoc crimine maiestatis quid statuendum sit, perdiffici-
lis solutio: nisi dicamus monendum esse summum pontificem, vel cogēdum
esse concilium prouinciale episcoporum, vt cognoscant de episcopi reatu.
Nam propria authoritate laicali in eos manus inijcere, nisi fugæ euitādæ cau
sa, non est iuri consonum. Atque eius facti pœnituit Childebertum regē Gal-
liæ: is enim iusserat præhendi Egidium episcopum tunc Remensem, vt maie-
statis suspectum, sed increpatus ab aliis sacerdotibus, cur hominem rapi, & in
custodiam retrudi præcepisset, permisit eum in vrbem suam redire, dirigens
epistolas ad episcopos, vt die certa iudicio eius adessent, authore Gregorio
Turonensi [e]. Sic Prætextatus episcopus Rothomagensis, falsò maiestatis im-
petitus, concilio prouinciali à Chilperico dimissus est, teste Aimonio [f]. Sed
& ab hoc concilio prouinciali adhuc referri potest notio ad summum ponti-
ficem [g]. Nam & legimus Ioannem Sum. Pont. contra concilium Lugdunē-
se, quod præsidente S. Nicetia, deiectos à sede episcopatuum Salonium, Ebro-
dum, & Sagittarium Vapingēsium, episcopos, vt reos maiestatis, restituisse in
8 sedes pristinas [h]. Iure pontificio, episcopus & clericus, qui maiestatis in primo
capite reus est, de gradu deiicitur seu degradatur, exutus omni officio & be-
neficio [i], monasterio ad pœnitentiam perpetuam addicitur: degradationem
hanc quidam interpretantur continere, vt tradatur posteà reus puniendus
curiæ seculari [k], quod verum esse ex expressa iuris decisione [l] fatendum
est, in primo capite legis Iuliæ. De alia pœna imponenda, iura non habeo
9 quæ statuant. Tamen exempla referam, primum ex concilio Toletano 16.
quod à 61. episcopis celebratū, an. domini 693. sub Flauio Egica rege Toleti.
Sisbertum Toletanum episcopum, quòd regem regno priuare & eum cum
aliis consiis interimere statuisset, fuisse honore, gradu, & beneficiis deturba-
tum, & perpetui exilij ergastulo damnatum, excepto si regiæ maiestati inde
eximere eundem placuisset: eandemque tunc statutam in posterum eiusdem
criminis reis [m] pœnam apparet. Legimus Prætextatum episcopum Roto-
magensem, falsò insimulatum maiestatis, odio Fredegondæ reginæ in exi-
lium missum: à quo, detecta calumnia, fuit reuocatus per Gontranum [n].
Verùm durius actum iudicium Brunichildis alterius reginæ, & Aridij
episcopi Lugdunensis factionibus, in S. Desiderium episcopum Viennen-
sem, qui ea de re fuit iussu Theoderici regis lapidatus [o]. Polydorus Ver-
gilius refert monachos Franciscanos octo, maiestatis læsæ reos, in Anglia
10 extremo supplicio affectos [p]. Ad negotia, quæ veniunt consideranda in cri-
mine maiestatis, pertinent obseruationes eorum, quæ concurrunt: num
simplex criminis cogitatio, & quatenus in actum peruenerit, num per reum
steterit quominus non sit executioni demandatum, ex quo capite agatur, &
qua lege. Martianus Iurisconsultus [q] meminit, ex l. 12. Tabular. & Iulia
maiestatis, reos fuisse postulatos, & anteà ex lege Apuleia, vt Cicero ait, dum
de causa Norbani loquitur [r], quem maiestatis lege Apuleia postulatum, de-
fendit Antonius. Deinde verò fuit lex Cornelia maiestatis, cuius & meminit
Cicero in Pisonem. Duumuiri creabantur & olim qui de causa perduellionis
iudicarent, teste Liuio in iudicio Horatij [s]. Quærebat & prætor de quæstione
11 maiestatis, vt notat Pædianus [t]. Ad caput primum maiestatis Vlpianus re-
fert [v], scienter falsum instrumentum conscribere, vel recitare in tabulis publi-
12 cis: quia reipub. cōmodis ita insidiari videtur. Et ad perduellionis crimē quo-
que pertinere potest, & ad pœnam l. Quisquis, si quis inuadat vel prodat

a ca. 1. & fin. 3. q. 6. ca. decernimus, 3. q. 9.
b concil. Arelat. 3. c. 4.
c ca. benè quidem, 96. dist. c. ecclesia sanctæ Mariæ, de constitut. Ioan. Faber, in l. cunctos populos, in ver. credo, de sum. trinit. C.
d l. quicunque residentibus sacerdotibus, l. 14. & auth. si quis episcopus, de episc. & cler. C. § si quis autem episcopus, de sanctiss. episco. coll. 9.
e Greg. Turon. libr. 10. histor. Fran. c. 18.
f Aimo li. 3. de gest. Franco. c. 27.
g ca. 1. 3. q. 6.
h Aimo. d. lib 3. cap. 28.
i ca. si quis laicus, 22 q. 5.
k vide Ioan. Bernar. Diaz, in tract. crimin. can c 110.
l canonicus. c. 27. de verb. sig. lib. 5. Decret. tit. 40.
m Diaz, vbi sup. facit, d. ca. si quis laicus, 22 q. 5. cap vni. de pœn. in extra. cōm.
n Aimoni libr. 3. de gest. Franco. c. 23. & 64.
o Idem, d. libr c. 93.
p Polyd. Verg. libr. 21 histo. Anglic.
q Martia. l. 3. ad leg. Iul. maiest. in P.
r Cic. 2. de Orat.
s Liuius. in 1.
t Asconi. Pædia. in argu. orat. pro C. Cornelio.
v Vlp. l. 2. ad leg. Iul. mai.

ciuitatem suam aut patriam, vt eam à potestate regia eximat: contrà, si prodatur alia mente [a]. Tunc enim teneretur lege Iulia de vi publica, cùm aliæ ciuitates quàm Romana, reipub. nomine non veniant [b]: nisi liberæ sint, & superiorem non agnoscant. Quo casu perinde maiestatis crimen est, contra eas hostili animo attentatum, ac aduersus Rempub. Romanam [c].

a Salicet. in l. fallacite:, & ita ibi glo. intelligit, de abolit. C.
b gloss. & Bart. in l. 1. ad leg. Iul. mai. in F. vide Angel. Aret. in §. publica, de pub. iudic.
c glo & Cyn. in l. fi. de præscr. lon. tempo. C.

De coniurantibus aduersus alios, quàm reges. Caput 3.

1. *Maiestatis pœna contra coniurantes in sanguine coniunctos regũ, & alios.*
2. *Coniurans in vicarium principis qua pœna afficiatur.*
3. *Perduellionis crimen num committatur aduersus Cardinales, vel familiares Papæ.*
4. *Ciuem Romanum indemnatum occidens perduellionis crimine reus.*
5. *Magistratum occidere quando maiestatis pœnam habet.*
6. *Apparitorem violantis quæ sit maiestatis pœna.*

ETSI crimen læsæ maiestatis expresse non habeat aliam in iure definitionem, quàm si committatur erga sui iuris principẽ, & magistratus qui lateri eius assident [d]: tamen hodiè in Gallia, pœna coniurantis in regem statuitur & in eos, qui contra sanguine coniunctos regis, vocant principes, quiúe contra duces, comites, & marchiones coniurarunt. Et ita iudicatum fuisse in causa cuiusdam doctoris dicti Largiret, qui cõiurauerat in ducem Sabaudiæ, tunc subditum Imperatori, anno 1495. placito Senatus Sabaudiæ, memorat Papus [e]. Quia & isti pars corporis principis videntur, vel reipublicæ, vt & in eos committatur crimen hoc [f]. Defendit & Bartholomæus Brixiensis [g], Ioãnes Faber [h], Odofredus [i], & alij, quos colligit Nicolaus Boërius [k], non solùm aduersus reges, sed etiam aduersus dominum ciuitatis scilicet liberæ, cui ius est, vt opinor reipublicæ, committi crimen læsæ maiestatis: vel si libera non sit, idem in vicario principis, qui in ea authoritatem gerit, dicẽdum arbitror. Verùm [l] non vt pœna leg. Quisquis, quæ tenet liberos, plectatur reus, iuxta ea quæ in domino ciuitatis non liberæ tractat Martinus de Monte Laudunо [m], & Ludouicus Bolognensis [n]. Si tamen alicui iura regalia impartita sint ex priuilegio, vt ab eo non liceat appellari, & si aliquomodo superiorẽ agnoscat, proculdubiò opinor eadem, quæ de perduellionatu in principem, & locũ in hoc habere. Crimen læsæ maiestatis habere locum etiam aduersus insurgentes vel delinquentes in episcopos, cardinales, clericos, vel religiosos, familiares Papæ & Cardinalium, ait Ioannes de Ana [o], & Ægidius Bellamera [p]. Clerici iure canonico conspirantes vel iniurias texentes in episcopos vel alios clericos, è gradu deiiciuntur [q], & socij participesq; consilij quoque omnibus officiis & beneficiis exuti, curiæ seculari grauius puniendi traduntur [r]: si incorrigibiles sint, non aliter, vt mitior apud iuris interpretes obtinuit sententia [s]. Alioquin enim in episcopum coniurans, exilio afficitur [t]. Lege Hispanica [v] duobus casibus clericus redditur curiæ seculari, si contumeliis afficiat episcopum, nec velit obedire ei, & si attentauerit illum occidere. Inter perduelliones & ille erat, qui indemnatum occidisset, potissimùm ciuem Romanum: erat quippe lex horrendi carminis, quæ necari

(Right margin numbers: 1 at "ETSI crimen…"; 2 at "eos committatur crimen hoc…"; 3 at "in hoc habere. Crimen læsæ…")

d l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.
e Io. Papus, libr. 22. Rhapio. arresto. tit. 1. art. 1.
f d. l. quisquis, in principio.
g Bartholo. Brixiens. in reperto. in ver. in lettas.
h Ioan. Faber, in § 1. in proœ. instit. per l. non dubito, de capti.
i Odofre. in l. fin. in 4. notab. de iure reipub. libr. 10. C.
k Nicol. Boër. tract. de seditio. § 4. nu. 6.
l l. 1. ad leg. Iul. maiest. in P.
m Marti. Laudens. tract. de crimi. læsæ maiesta. in princi.
n Bolognensis, consil. 71.
o Ioan. de Ana, consil. 73.
p Aegid. Bellam. cõsil. 15. in 1. quæst.
q ca. si quis clerici, ca. si clerici, 11. q. 1. ca. cõiurationum, eod.
r cap. grauem, de excess. prælato. c. vni. de pœn. in extra. Comm.
s Præposit. & Archidia. in ca. clericus, 3. q. 4. Pan. in c. at si clerici, de iudic. col. 14. Docto. in c. cùm non ab homine, de iudic.
t ca. hi qui, 3. q. 4.
v in legib. Hispa. partita 3. tit. 8. l. 60.

necari aliquem indemnatum vetaret, deorumque omnium iras precaretur aduersum eas ciuitates, quæ non vindicassent in pollutos, vt explicat Henrichus Glareanus [a]. Et id colligi potest ex Liuio [b], qui ait lege ea horrēdi carminis, reum perduellionis actum fuisse Horatium, qui sororem suam interemisset lachrymantem, & obuiam illi existentem redeunti à victoria Curiatiorum. Sic enim ait, *Atrox visum id facinus patribus plebiq́, sed recens meritum facto obstabat, tamen raptus in ius ad regem: Rex ne ipse tam tristis ingratiq́ ad vulgus iudicij, aut secundum iudicium supplicij author esset, concilio populi aduocato, duumuiros inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio: lex horrendi carminis erat, duumuiri perduellionem iudicent. Si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito, infælici arbori resti suspendito, verberato, vel intra pomœrium vel extra pomœrium.* De eiusdem Horatij accusatione loquēs Dionysius Halic. [c] explicat quoque qualis esset illa lex. *Quidam*, inquit, *non mediocris authoritatis viri cœperunt reum agere Horatium parricidij cædisque domesticæ. Ii longa oratione proferebant leges, quæ nemini quemquam indemnatum occidere permittunt: recensebantque exempla Deorum iræ in ciuitates, quæ multa sciuissent scelera.*
5 Magistratum occidere populi Romani, vel eum qui imperium potestatemq́; habebat, crimen maiestatis est graue [d]: atque pari pœna ac in principem factum, puniri statuerunt Cæsares, si à consiliis illorum sint, vel lateri illorum adhæreant [e]. Et hæc vera esse possunt quando iniuria, vel homicidium fit magistratuum gerentium officium sibi commissum, tunc enim vel maximè consideranda principis persona, cuius gerit munus [f]: secus si non esset in executione officij. Et sic annotauit Guido Papæus [g], addens in Gallia inde praxim sumptam, qua verberantes apparitores, quos ipse vocat seruientes regios, quùm officia seu munera sibi commissa exercent, capite puniuntur, aut manus eis amputantur, propter iniuriam illatam principi: in patria tamen
6 Delphinali, pecunia mulctari, aut arbitrio iudicis puniri [h]. Cæterùm, hîc oportet aliundè, quàm ex apparitorum scriptis, constare de iniuria. Neque in hac causa statur vel creditur relationi seu testimonio apparitoris, sed veritas inspicienda & perscrutanda, vt monuit Gordianus [i]. De qua si constet, vel si relationes sunt subscriptæ testimonio idoneorum testium, vindicta proculdubiò sumenda: cùm isti, qui mandata regia exequuntur, & eius authoritate quippiam agunt, videantur veluti viuæ principis imagines. Et certum sit reos quoque maiestatis esse eos, qui in statuas principum iniuriam inferunt [k].

[a] Henrich. Glarea. in 1. lib primæ decad. Liu j.
[b] Liuius, in 1.
[c] Diony. Halicar. in 3.
[d] l. 1. ad leg. Iul. maiest. in P.
[e] l. quisquis, eod. C.
[f] Iulia. l. 1. de offic. eius cui mand. est iurisd. lib. 1. P. titu. 21.
[g] Guid. Pap. q. 557.
[h] Idem ibibi, & Petrus Iaco. in tit. libell. de constitutis pecuniis.
[i] l. ea quidem, l. 7. de accusatio. C.
[k] vt inferius docetur, in variis criminibus maiestatis.

De crimine maiestatis contra legatos reipublicæ. Cap. 4.

1 Legatos Reipub. vel principis violasse, maiestatis crimen, & legis Iuliæ de vi publica.
2 Legati etiam hostium inuiolabiles. Et bella ob eos violatos: & sancti legati num. 3. 4. Et 5.
4 Legatus non debet minori maiestate vti, quàm is qui eum mittit. Et 10.
5 Legatum violantis iuris pontificij, & ciuilis pœna.
6 Legati quandiu sint inuiolabiles.
7 Legationes liberæ sine priuilegio legationis reipub. causa. Et illæ à quibus impetrabantur, sublatæ, restitutæ, & limitatæ, num. 8. Et 9.

10 *Legatus reipub. obliuisci debet propria negotia.*
11 *Legati vnde dicti.*
12 *Legati municipiorum & ciuitatum qui, & cuius authoritate fiant.*
13 *Legati quot, & quomodo decerni possunt à ciuitate.*
14 *Legatio alia gratuita, alia cum salario.*
15 *Legati quæ negotia propria vel aliena præter mandata gerere possint.*
16 *Legatus legationem ne deserat. Vicarium quando det.*
17 *Legatus designatus quibus possit vti excusationibus, ut legationem obeat.*
18 *Legationis municipalis alia species pro cura aliqua.*

CRIMEN maiestatis quoque visum est non immeritò, legatos 1
reipub. vel principis violasse: quia aduersus securitatem commissum populicam & principis, & potestatem habētem populi [a] vel principis vicemque eorum referētem. Suffragatur huic legi lex Iulia de vi publica, qua tenetur qui legatos, oratores, comitesue eorum pulsauerit, vel iniuria affecerit [b]. Iniustissimumq; & apud Græcos & barbaros visum, legatos violasse [c]. Ius quippe lega- 2
tionis, etiam inter hostes, diuino & humano præsidio vallatū est [d]. Sancti habiti [e], nec nisi sanctis & cōsecratis cæremoniis legati olim designati [f], siue fœciales essent, ad pacem componendam missi, siue vt bellum indicerēt. Et proinde iurisgentium censetur non violandorum legatorum, quādiu legatione hac publica funguntur, religio [g]. Erat & Francorum hæc religio, de qua Gregorius Turonensis sic scribit [h], *Post hæc*, inquit, *misit Gundebaldus (qui dicebat se filium Clotarij mortui) duos legatos ad regem, Guntbramnum nempe, cum virgis consecratis, iuxta ritum Francorum, scilicet ne contingerentur ab eo, sed exposita legatione cū responso reuerterentur.* Scribit & senatui Atheniēsium Philippus [i], rectè se in eos 3
bellum instituisse, quòd Diopithes Amphilochum suum legatum nouē talētis acceptis dimisisset, & carcere detinuisset, adiiciens: *Cùm cæteris omnibus præconem ac legatum violare, impium videtur, tum vobis in primis Atheniensibus.* Sicuti cùm Megarenses Anthemocritum sustulissent, tanta iracundia populus Atheniensis exarsit, vt eos mysteriis prohiberet, & in monimentum iniuriæ statuā ante portam erigerēt. Legatus maiestatem sui principis refert, & idcircò eius 4
contemptus pertinet ad principem, & constituitur pœna grauis. Imò nō alienum a crimine, si legatus ipse illa maiestate submissius se gerat: sicut & Athenienses Euagoram interemerunt, qui cùm legatione ad Alexandrum fungeretur, genua flexisset [k]. Qui legatos violant vel impediunt, iure canonico ex- 5
communicantur [l]. Iure ciuili qui legatum hostium pulsasset, hostibus, quorū erat legatus, puniendus pro illorū arbitrio dedebatur [m]. Multò magis, si quis legatum occidisset: quia proculdubio legatos occidisse, causam inferendi belli esse legitimam, pluribus docet Polybius [n]. Bellum acre mouerunt contra Fidenates Romani, dictatore creato Manilio, Magistro equitum Aulo Cornelio, quòd Romanorum legatos leui quadam obiecta causa necassent [o]. A Crotoniatis Sybaritæ destructi & deleti, quòd Crotoniatarum legatos interfecissent, & extra ciuitatem volucribus & feris edēdos proiecissent, authore Athenæo [p]. Exitio fuit Arabibus, Herodis legatos occidisse, vt narrat Egesippus [q]. Fuit Atheniensium solum cum vrbe vastatum, quia legatorum, quos Darius ad eos terram & aquam petitum miserat, alios in barathrum, alios in puteum demiserant, iubentes illinc terram & aquam ad illos deferre, teste Herodoto [r]. Cæterùm, ne blandiantur sibi nimiùm honore 6
legati, neúe præter modum insolescant, cauere debent: aliud enim est legati munus ritè obire, aliud eo abuti. Et tandiu durat ius non violandorum legatorum, quandiu ipsi ius legationis, & honestatē cōseruauerint, vt dicebat Theoda.

a l. 1. ad leg. Iul. mai. P.
b Vlp. l. lege Iulia, l. 7. ad leg. Iul. de vi publ. lib. 48. P. titul. 5.
c Egesippus, libe. 1. c. 32.
d Cic. in Verr. 3.
e l. sanctum, de rer. diuis. P.
f Plin. lib. 22. c. 2. Et lib. 25. c. 9.
g ca. ius gentium, 1. dist. l. fin. de legat. P. Polyb. late, in 1. & 2.
h Grego. Turon. lib. 7. histo. Franco. c. 32.
i in oper. Demosthenis, episto. à Philip. senatui missa, post 4. Philipp.
k Athenæ. lib. 6. c. 4.
l can. si quis, 94. dist. ca. illi, 24. q. 3.
m l. fi. de legatio. lib. 50. P. tit. 7. vbi exempla, Florus, lib. 15. Epito.
n Polyb. in 1. & 3.
o Diod. Sicul. li. 12. Liuius, in 4.
p Athenæ. li. 12. c. 6.
q Egesippus, lib. 1. c. 32.
r Herodot. in 7.

Theoda apud Procopium [a], ad oratores Byzantinos. Reatus enim omnem dignitatem excludit [b]. Tractat hoc caput Conradus Brunus, lib. 4. de legatio. c. 4. Consule, si egeas. Item & hoc ius concessum maximè illis, qui non
7 habent legationes liberas, sed reipub. causa. Nam liberæ vix fuerunt sine reprehensione [c], tantùm abest, vt hoc priuilegio dignæ sint habitæ: & legati illarum, honore quidem lictorum functi [d], verùm sine mandatis Reipub. in rem suam in prouincias abibant [e], ornamenti tantùm causa à Senatu hunc honorem impetrantes: quemadmodum etiam nunc, honorarij quidam ma-
8 gistratus à principibus consequuntur, & titulo tenus. Porrò legationes liberæ ab iis senatoribus impetrabantur, quibus negotia erant futura in prouinciis: si hæreditates persequi, aut legata, aut nomina inibi exigere vellent, vt legatorum nominibus seu personis acceptis, commendabiliores causas & controuersias suas facerent. Et proinde qui libera legatione aberant, vt causa sui commodi absentes, absentium reipub. causa priuilegiis non vtebantur [f]. Et tandem odiosæ cœperunt esse huiusmodi legationes, quia iniquè fierent, & potius ad corrumpenda iudicia, & ad aduersariorum depressionem impetrarentur. Atque ideo lege 12. tab. sic prohibitum. *Rei suæ ergo, ne quis legatus esto.* Et Cicero [g], *Nihil esse turpius*, in hæc verba tradit, *Senatorem sine procuratione: legato sine mandatis, sine reipub. munere.* Addit[que], *Quod quidem ge-*
9 *nus legationis, ego Consul, quanquam ad commodum senatus pertinere videatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus Tribunus Pleb.* (videlicet Clodius) *intercessisset, sustulissem: minus tamen tempus, & quod erat infinitum, annuum feci.* Ex quibus etiam colligere possumus, post leg. 12. tabul. extinctas legationes honorarias seu liberas reuixisse, & nimium productas, ad tempus annuum Ciceronem repressisse. Sed posteà lex Iulia, etiam quinquennales indulsit: Cicero enim [h] sic scribit, *Habent, vt opinor, legationes definitum tempus lege Iulia, nec facilè addi potest: bella est autem huius iuris quinquennij licentia.* Harum[que] legationum vel ex eo improba apparet concessio, quòd nec municipalium legationum conditio patiatur legatos, in legatione propriis nego-
10 tiis, vel aliis quàm mandatis, vt mox dicam, operam dare [i]. Legati enim principis vel populi est munus præcipuum, apud eum vel eos, ad quos mittitur, dignitatem conseruare cum maiestate mittentium: atque facessere debet longè omnis priuata amicitia & vtilitas, dum publica mandata intercedunt, vt dicebat P. Popilius legatus Antiocho regi missus [k]. Et populus Atheniensis Timagoram extremo supplicio condemnauit, quòd missus ad regem Persarum Artaxerxem, cùm alij Lacedæmoniorum atque Thebanorũ legati à regiis muneribus abstinuissent, regi more gentis adulatus, dona ad auaritiam vsque & infamem cupiditatem accepisset [l]. Iidem Athenienses Demadem decem talentis mulctauerunt, quòd Alexandrum Magnum Deũ existimauerit [m]. Quinimo & legatos disciplina maiorum propriæ voluntatis obliuisci debere statuit, dum mandata contraria sunt. Ita Metrodorus legatus à Mithridate ad Tigranem regem Armeniæ missus pro fœdere ineundo contra Romanos, capite damnatus est, quòd Tigrani viso periculoso bello, & interroganti Metrodorum quid consuleret, is responderit: vt lega-
11 tum, se suadere: vt Metrodorum, dissuadere [n]. Legati dicti sunt, quod publicè eligantur, vt mittantur, vt ait Varro [o]: videlicet ad expedienda ne-
12 gotia publica. Quamobrem sunt etiam aliæ species legatorum, qui non à principibus, neque etiam semper ad principes mittantur, sed à ciuitatibus & municipiis: quorum tamen priuilegia eius generis non sunt, cuius sunt publici fœciales, & caduceatores, cùm ciuitates publicũ ius non habeant [p], nisi liberæ, & à maiori sint ditione absolutæ. Etsi catachristicos bona dicantur ciuitatum publica: habent nihilominus istæ municipales legationes & ciuicæ, suas leges, sua[que] priuilegia. Atque vt grassandi & ambitionis quorũdam, qui in municipiis sibi tantùm consulunt, occasio vitetur, iure non li-

[a] Procop. lib. 1. de bello Gothor.
[b] l. 1. C. vbi senato. vel clariss. l. per id tempus, de cur. os. lib. 12. C. l. iudices, de dignit. lib. 12. C. l. quot es, eod. tit.
[c] reprehendit Cic. 3. de legib. & in Rullum.
[d] Cic. ad Cornific. lib. 12. episto. famil. epist. omnium 262.
[e] idem in 2. Agraria, & 3. de legib.
[f] l. qui libera legatione, (sic enim legendum, non cum aliis, qui libere à legatione) de legatio. in P. l. non tamen, ex quib. cau. ma lo. P. l. reipub. causa, eod. tit.
[g] Cic. 3. de legib.
[h] Cic. ad Atticum.
[i] l. legatus creatus, l. 1. § 6. & l. 15. de legat. lib. 50. P.
[k] Iustinus, lib. 41. histo.
[l] Demosth. Philipp. 4. Plutar. in Pelopida, Val. Max. lib. 6. c. 3.
[m] Athenæ. lib. 6. Dipnos. c. 6.
[n] Plutar. in Lucullo.
[o] Varro, 4. de Ling. Lati.
[p] Vlpia. in l. bona ciuitatis, l. 15. & Caius, in l. inter publica, l. 16. de ver. sig. P.

cet municipio vel ciuitatibus legatos ad principem mittere, nisi voluntate
consilij publici ciuitatis, & authoritate interueniente magistratus superioris,
qui ei præest [a]. Is autem magistratus, qui de eo consulitur, perpendere debet & legationis necessitatem, & sumptuum rationem, qui in detrimentum
ciuium reuoluuntur, quorum causa debet legationes illas circuncidere: vt
fecit Plinius Secundus apud Bysantios, in legatis qui maximo sumptu quotannis & ad imperatorem & ad Mysiæ præsidem publicè salutandum mitte-
bantur, quod & probauit Traianus [b]. Voluit & lex, ne ciuitas amplius quàm 13
ternos legatos mittere possit [c]. Permittit tamen eundem, legationes plures
suscipere, & sumptus pro singulis [d]: & vltra sumptus viatici, & legatitium,
id est, salarium legationis. Est enim legatio hæc, aliquando cum salario, ali- 14
quando gratuita [e]. Oportuit enim & quodam salario hos, qui coguntur su- 15
bire legationes, releuari, cùm ea plura illis adferat incommoda & damna facultatibus, & propriis negotiis: vtpotè qui nec propriis nec alienis pendente legatione se miscere possint, nec aliis quàm mandatis vacare [f]: nisi forsan
per alium sua negotia curent [g], vel domum in ciuitate sua emant [h], vel pupillorum suorum nomine instituant vel defendant causam [i], vel de damno,
quod legationis tempore passi sunt [k]. Hæc enim illis licent, nisi velint imi- 16
tari constantiam legatorum à Romanis Tarentum ad res repetendas missorum, qui cùm grauissimas ibi iniurias accepissent, vnus etiam vrina respersus fuisset, in theatrum admissi, legationem tantùm quibus acceperant verbis peregerunt, de his quæ passi erant quæsti non sunt: ne quid vltrà, ac mãdatum esset, loquerentur [l]. Nam & legatus Reipub non sua causa abesse
quoque dicitur [m]. Nec legationem deserere potest sine causa necessaria, decurionum aliter remouentur in posterum albo [n], de quo eliguntur secundum ordinem [o], vbi legatio de primatibus aliquem mitti non desiderat:
aliàs, contrà [p]. Vicarium dare tamen pro se legatus municipij filium potest [q].
Non cogitur legationem quis subire ad eum, qui amicum suum vel dome- 17
sticum accusauit [r]. Debitor reipub. eius non est legatus, nec cui interdictum est postulare [s]: fisci tamen debitor potest fieri legatus [t]. Excusat se qui
vacationem habet ob alia priuilegia, & ob legationem intra biennium gestam [v]. Illud & singulare est, vt si legatus rediens à legatione in itinere moriatur, non restituant hæredes eius sumptus ob obeundam legationem acceptos [x]. Item quod tres liberi incolumes excusent à legatione [y]. Est alia le- 18
gatio etiam municipalis, quæ non honor, sed munus est, vt ad census accipiendos, patrimonium describendum, frumentum cogendum, &c [z].

a l.fi. de legatio. lib. 10. C. tit. 63.
b Plin. 2. lib. 10. epistol. de Byzantio. impendiis ad Traianum, episto. 42. & 43.
c l. 4. §. fi. de legatio. lib. 50. P. tit. 7.
d l. eundem, l. 16. eod.
e l. 2 §. fi. & l. si absenti, l. 11 eod. P l. 2. eod. tit. lib. 10. C.
f Paul. l. Paulus respondit, l. 8. §. fi. & l. legatus, l. 10 & Modesti. l. is qui legationem, l. 13. l. eundem, l. 16. §. fin. de legatio. in P. de contractu eius, l. 3. eod. tit.
g l. 2. § 1. eod. in P.
h Sequ. l. legatus creatus, l. 12. eod.
i l. si absenti, l. 11. eod.
k l. Paulus respondit, l. 9 eod. P. l. 7. § item si extra, & l. non coguntur, de iudic in P.
l Val. Maxi. lib. 2. c. 2.
m l. qui libera legatione, l. 24 de legatio. P.
n l. 1. de legatio. P. & l. 2. §. 1. eod.
o l. 7. eod. tit.
p l. 4. §. ordine, eod.
q l. filius, l. 6. & 7. & l. vicarius, 11 eod.
r l. 4 §. si accusatio, eod.
s Martia. l. 4. eod.
t d. l. 4. § 3.
v l. Filius decurio, cum l. seq. 7. & 8. eod. tit. P. l. 1. C. eo.
x l. legatus, l. 10. §. 1. eod. in P.
y l. 1. C. eod. lib. 10.
z l. 1. §. personalis, de muneri. P.

De proditionis crimine. Cap. 5.

1 Proditio in priuatis & publicis negotiis locum habet.
2 Homicidium proditorium grauius puniendum.
3 Proditio quid, & proditores qui dicendi.
4 Proditio quare atrox crimen. Et proditionem diligi, non proditores. nu. 5.
6 Hospitis infidi consuetudo tuta non est.
7 Inimicus secretus periculosissimus.
8 Exploratores sunt proditores, & de pœna eorum, & transfugarum.
9 Exercitus fines excedere capitale.
10 Proditionis alia crimina.
11 Pax turpis non facienda & de ignauia militum, & decimatione ob eam.
12 Hostes ad bellum inferendum clam concitare, capitale & maiestatis.
13 Hostibus ingressum præbentis in regnum, pœna capitalis & maiestatis.

14 Mo

14 Munera ab hoste accipere signum proditionis: vt & exercitum reducere nulla re gesta. num. 15. 16. & 17.

18 Consulere contra rempub. suam instar proditionis. Et legati necati cum familia hac de causa.

19 Administrationem prouinciæ ciuilem vel militarem relinquere iniussu principis proditorium.

20 Ciuitatis quis possit dici proditor.

21 Ciuitatem dedere quando hosti liceat.

22 Proditorum apud Germanos, & alios populos pœna.
Prodendi consilium sine executione punitum. eod.

23 Proditores puniti ab iis, quibus deditio facta.

24 Hostes iuuare re, armis, consilio aliáue re, proditionis & maiestatis est crimen.

25 Commercia cum hostibus prohibita.

26 Hostium partes secuti, decimati, & Diis deuoti.

27 Literas hostibus misisse signum proditionis, vindicatum.

28 Prædandi hostibus dans facultatem in suos, vel cum illis prædam diuidens, maiestatis & proditionis reus, & quæ eius pœna.

29 Amphyctionum senatus qualis.

30 Hostem fugientem abscondens, nec reuelans relegandus.

31 Nauium fabricam hostibus fabricans, capitali crimine damnandus.

32 Exercitum in insidias deducere, proditio est. & seq.

34 Pugnantibus aliis in exercitu non pugnare, proditionis crimen, & eius pœna.

35 Fugiens primus in acie capite puniendus.

36 Obsidionem sine causa soluere, proditioni datum, vt & arcem, & stationem sine principis authoritate relinquere. & 37.

1 PRODITIONES & in priuatis & publicis reperiuntur negotiis. In omnibus causæ personarumq; qualitas distingunt
2 pœnas. In priuatis, homicidium aliquando per insidias aut factionem latronum alicuius priuati proditione fit, pœnaque grauiori vindicandum [a]: Si homicidæ sint potissimùm Arsacidæ, vel assassini [b], ex numero eorum vel moribus iis similes, qui ita dicti ex Perside aliquando prodierunt tempore sacri belli in Mahumetistas, quorum è numero erant: verùm ita in Christianos proceres ex factione propria coniurati, vt se vitam æternam consecuturos arbitrarentur, si aliquem eorum occidissent, ipsi verò periissent. Quamobrem idiomata Christianorum edocti, sese clam principibus nostris immiscentes, deiecta formidine obtruncabant [c], dum ab illis non cauebatur. In quos concilium Lugdunense & in eorum fautores statuit pœnas acerbissimas. A quibus, & qui per insidias alios necant, nunc sunt assassini dicti, non tamen læsæ maiestatis rei. Idcirco de illis hîc non agemus, sed de proditione, quæ rempub. læ-
3 dit. Itaque hîc proditionis crimen est, hostium partes fouere, vel ope vel consilio clam, dum nemo suspicatur. Nam qui malo consilio & proditoris animo patriam derelinquit, hostium numero habendus est, vt ait Paulus [d]. Proditoribus omnibus hoc commune, per beneuolentiæ fucum, & dum illis fiditur, insidiari: vt Suidas [e] rectè de eo, qui eius generis est, σαίνεις δάκνουσα, καὶ κύων λαίθαργος εἶ, id est, *mulces cùm mordes, quia canis es clandestinè mordens.*
4 Proinde, cùm non nisi ij, quibus cum nobis est amicitiæ vel fidei vinculum, proditores dicantur, pœnis à societate omni expellendi, vt latentes, & ideo pernitiosiores inimici. *Tantò*, inquit Xenophon [f], *pernitiosius delictum est proditio, quantò difficilius rem latentem quàm manifestam custodire: tantò etiam abominabilius. Quia hostes aliquando reconciliantur, amiciq; redduntur: at qui semel in proditione deprahensus est, cum illo nemo vnquam in gratiam redit, aut illi deinde non fidit.*

a c. 1. de homicid. l. respiciendum, §. delinquũt, de pœn. in P.
b ex concil. Lugdun. in c. 1. de homicid. in 6.
c Paul. Aemil. in Ludou. Iuniore, lib. 5. histor. Præco. lib. 6. in Philip. Augusto. & lib. 7. in D. Ludouico.
d Paul. l. postliminium, l. 19. §. transfugæ, de capti. & postli. reuers. lib. 49. P. tit. 15.
e Suidas, in verbo, λαίθαργος.
f Xenoph. lib. 2. rer. Græcar.

fidei. Sic Cicero[a], *Omnium communis est inimicus, qui hostis est suorum: nemo vnquam sapiens hosti credendum putauit.* Et Demosthenes[b], *Nemo, ô Athenienses, eo animo pecuniam consumit, vt proditorum rationibus consulat: neque quisquam posteaquam ea quæ redemit, obtinuerit, atque in potestate sua habuerit, proditorem reliquis de rebus in consilium adhibet.* Et apud Homerum Achilles[c],

ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν,
ὅς ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν ἄλλο δὲ βάζει, id est,
Inimicus enim mihi ille æquè ac inferni portæ,
Qui aliud occultat in mente, aliud autem dicit.

Et Chorus ad Mercurium apud Aeschylum[d],

τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον,
κοὐκ ἔστι νόσος τῆσδ', ἥν τιν' ἀπέπτυσα μᾶλλον, id est,
Didici enim odisse proditores:
Nec est vitium quod magis, quàm hoc respuam.

Et diliguntur interdum proditiones, verum proditores perpetuò abominabiles: vt probare quidem potuit Seuerus, cùm ad imperium peruenisset, Pertinacis occisi morte, verùm eos qui occiderant, morte multauit, & milites sceleris conscios militaribus insignibus exutos dimisit[e]. Et Claudius ratam quidem ante imperium adeptum Cassij, Cheree, & Lupi, aliorumque operam: qui meritò Caium ob nimiam crudelitatem occiderant: attamen & ipse Claudius imperium adeptus, in percussores animaduertit[f]. Quia si Caius occidi debuit, tamen à Cherea tribuno suo non debuit, cui salus principis erat commissa. Similia & de pluribus posteà Deo volente referam. 5
Sed illud non omitto interim dignum principe Constantio, cùm enim aduersus eum rebellasset Eudochius, & victus ad Ecdicium confugisset, Ecdicius eum benignè hospitio suscepit, tanquam qui ab eo accepisset beneficia: noctu tamen ei caput amputauit, quod cùm ad Constantium detulisset, Cõstantius quidem de facinore hoc gratias ei agit, & caput recepit. Cùm autem manere cum illo conaretur, discedere iussit, minimeque rem sibi exercituique bonam putauit fore infidi hospitis consuetudinem, teste Nicephoro Cal[g]. 6
Facilior cautio est, vbi manifesta formido est, vt ait D. Cyprianus[h]. Et ad certamen animus antè struitur, quando se aduersarium quis profitetur: plus cauendus & metuendus est inimicus, cùm latenter obrepit, cùm per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Et, vt ait Constantinus[i], *Clandestinis & domesticis fraudibus facilè quiduis pro negotij opportunitate confingi potest.* 7
Nec vlla pestis nocentior familiari inimico[k]. Exploratores, qui secreta nostra nunciant hostibus, proditores sunt, vt ait Arrianus[l] Iurisc. De transfugis idipsum dicendum. Horum pœnas sancitas sic inuenimus. *Transfuga ad hostes, aut secretorum nostrorum renunciatores aut viui exurantur, aut furca suspendantur,* ait Paulus Iurisc[m]. Consentit Vlpia[n]. Capitis pœnas dixit Arrianus[o], & Marcianus[p]. Licebat & eos, qui à Romanis ad hostes confugissent, impunè cuilibet tanquam hostes occidere[q]. *Et de profugis,* inquit Liuius[r], *grauius, quàm de fugitiuis consultum: nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani, in crucem sublati sunt.* Lex antiqua Langobardorum[s], *Si quis scameram,* id est, exploratorem, quem vulgus vocat spionem, *intra prouinciam celauerit, aut annonam dederit, anima sua incurrat detrimentum, aut certè componat solidos nongentos regi.* Lex Aegyptiorum his, qui secreta hostibus reuelassent, linguam iubebat abscindi[t]. 8
Alcibiades Dux Atheniensium, conuocatis omnibus maioribus & iunioribus in Pario, ne hostibus classis magnitudo innotesceret, mortem indixit, si quis finibus excederet[v]. 9
Inter crimina proditionis, lex 12. tabula capite punit eum, qui hostes concitauerit iuueritue, qui imbellis cesserit, arcem tenuerit, castra concesserit[x], hoc est, qui hostes propulsare posset, cesserit, 10
vel

a Cic lib. 1. Accus.
b Demosth. περὶ παρα.
c Homer. Iliad. iota, seu 9.
d Aeschyl. in Promethei Tragœd. circa finem.
e Dio, in Seuero. Herodia. in 2. Eutro. 4. Nice.
f Dio, lib. 60. Ioseph. lib. 19. ant. q. c. 1.
g Nicepho. Callisti, lib. 14 histor. c. 6
h Cypria. tracta. 3. de simplicit. prælato.
i Constantl. l. data, l. 27. C. de donatio.
k ca. si inimicus, 93. dist.
l l. omne delictum, l. 6 §. exploratores, de re milit. a. in P.
m l. si quis aliquid, § 1. §. transfuga, de pœn. P.
n Vlp. l. aut damnu. 8. § hostes, eod
o d. l. omne de iudi. § exploratores.
p Martia. in l. proditores, l. 7. eod. ac re milita
q l. 1. de desertor. lib. 12. C. l. 2. quando. lic. vnicuique sine iudi. se vindic. C.
r Liui. lib. 10 deca. 3.
s L. 4. de malefic. lib. 1. leg. Langobard.
t Diod. Sicul. lib. 2. Biblio c. 3.
v Xenoph. lib. 1. rer. Græcar.
x l. 1. ad leg. Iul. maiest. in P.

11 vel arcem sine defensione tenuerit. Senatus Romanus M. Clodium Corsis,
quia turpem cum iis pacem inierat, dedidit: eundem ab hostibus non acce-
ptum, in publica custodia necari iussit, & corpus, detestanda gemoniarum
scalarum nota, fœdauit [a]. Vocant Græci authore Budæo, ἐθελοκακίαν, consul-
tam & meditatam ignauiam, qua hosti cedunt proditores: vt si milites duci
vel imperatori infensi, vincere nolunt. Ob quam causam decimatum fuisse
12 exercitum ab Appio Claudio consule Romano, refert Plinius. Ad crimen
quoque hoc arbitror pertinere, clam hostes ad bellum inferendum solicita-
re. Et Scæuola [b] maiestatis crimine teneri eum ait, *Cuius opera factum est, vt ex
amicis hostes populi Romani fiant: cuiusúe dolo malo factum erit, quo rex extera na-
tionis populo Romano minus obtemperet.* Et alibi CC [c]. *Si cum barbaris quis inierit
factionem, aut factionis ipsum susceperit sacramentum.* Iudicium istius celebre est
apud Orosium [d], & Pompo. Lætum [e], de Rufino & Stilicone, qui à Theo-
dosio Cæsare relicti fuerant tutores filiorum & imperij illio Archadij, Stilico
verò Honorij. Cùm enim Rufinus primùm aduersus Archadium, Alaricum
Gotthorum regem solicitasset hoc animo, vt eo motu & rebus turbulentis,
diadema orientis non ambitu, sed quasi necessitate capiti suo imponeret.
Atque etiam Stilico alia & secretiore via, filio suo Eucherio tyrannidem pa-
raret. Et postremò Sueuos, Vuandalos, & Alemanos ad inferendum bellum
Honorio malitiosè attraxisset, ambo perniciosi tutores detectis insidijs dam-
nati sunt. Stilico Romæ cum filio in foro pacis occisus: Rufini caput cum
dextra manu, ante portas Constantinopolis appensum, affixúmque est.
13 Herineri Francorum 19. Regis lex est. *vt princeps sub rege Francorum in potesta-
te constitutus ducali, si volens introitum hostibus permiserit, sepeliatur viuus, aut ca-
pite puniatur: vxores verò eius cum liberis & rebus omnibus, regis ministerio cedant* [f].
14 Ad proditionem pertinet etiam, munera ab hoste accipere: signum enim
hoc est animi parati ad proditionem suorum, & cum hostibus consentire. Et
Vlpianus ait [g], crimine læsæ maiestatis eum teneri, qui hostibus populi Ro-
mani nuncium, literasúe miserit, signumúe dederit, feceritúe dolo malo,
quo hostes populi Romani consilio iuuentur aduersus rempub. Romanam.
Vix nemo munera ab alio, quàm ab eo, cui benè vult, accipit. Proinde pla-
cuit Senatui Atheniensium de Artinio Pythonactis filio, è Lelea Asiæ oppi-
do cognosci, qui iussu regis cui obtemperare etiam necesse habebat, è Me-
dia aurum Peloponnesum attulerat, Græcos emendi, corrumpendi, ac sol-
licitandi causa: atque eum absentem cum omni sua gente ac cognatione
ignominiosum, hostemq; populi Atheniensium pronunciatum est: videlicet
vt ex Atheniensium legibus à quolibet impunè occidi posset, quiq; eum
agnatione contingerent. Præterea cautum, vt incisum hoc populi scitum,
15 ærea pila in arce collocaretur [h]. Phaylus Syracusæ classis præfectus aduersus
Tyrrhenos, cùm ad eos perueniens insulam quandam depopulatus esset,
continuoq; magna pecunia accepta, nulla alia re in ea expeditione egre-
giè gesta, in Siciliam redisset, proditionis accusatus, à populo Senatuq; Sy-
16 racusano exilio damnatus [i]. Timotheus dux Atheniensium illustrissimus,
cùm accepisset à Chiis & Rhodiis quædam, centum mulctatus est, vt ait
17 Dinarchus [k]. Timagoram extremo supplicio, vt diximus antè, condemna-
runt Athenienses, quòd in legatione ab Artaxerxe Persarum rege ad quem
missus erat, cùm alij Lacedæmoniorum & Thebanorum legati à muneribus
18 abstinuissent, dona accepisset [l]. Tradunt Antiphonem, & Archiptolemonem,
& Onomaclem legatos ab Atheniensibus missos tempore belli Peloponne-
siaci ad Lacedæmonios, accusatos & conuictos è re Lacedæmoniorum vti-
lissima consilia, pro Atheniensibus deteriora protulisse: & placuisse ideo ani-
maduerti in eos, vt eorum etiam ædes solo æquarentur, gens familiaque
19 tota partim necaretur, partim infamia perpetua notaretur [m]. Putarem & ad
proditionem pertinere, relinquere administrationem militarem, vel ciuilem

pro

a Val. Max. lib. 6. c. 3.
b Scæuo. in l. 4. ad leg. Iul. maiest. P.
c l. quisquis. l. 5. C. eod.
d Oros. lib. 2. c. 27. & 28.
e Lætus in Theodo.
[illegible]
f Ioan. Tritem lib. 1. Breuiarij histor. Franco.
g Vlp. l. 1. ad leg. Iul. maiest. in P.
h Demosth. Philip. 3. Aeschin. con. Ctesi phon. Isocra. in Panegyri.
i Diod. Sic. lib. 13.
k Dinarch. contra Demosthe.
l Demosth. Philip. 4. Plutar. in Pelopid. Val. Max. lib. 4. c. 1.
m in vita Thucidi.

prouinciæ, sine iussu principis: nam & maiestatis reus est, qui hoc facit [a].
Proditionis & maiestatis crimine is quoque accusari potest, cuius ope, con- 20
silio, dolo malo, prouincia vel ciuitas hostibus prodita est [b]; videlicet, si is
qui hoc egit, ciuis sit, vel eiusdem subiectionis, cuius est ciuitas prodita,
vel si sub eodem principe: alioquin alienigena & extraneus, & non subdi-
tus non committit crimen læsæ maiestatis, vt notant Baldus & alij [c], quos
refert Boerius [d]. Lex Athenis lata [e]; qua qui ciuitatem tradere conantur, 21
in foro iudicantur conuicti, in Attica sepeliri prohibentur, & bona publi-
cantur, si dolo malo se dedant: aliter ex causa deditionem cum consilio
ciuitatum facientes, excusantur vt plerumque, tunc enim non est proditioni
locus. Ita Anaxilaus factus Lacedæmone capitis reus, quòd cum aliis qui-
busdam Bizantium à Clearcho tutatum, Atheniensibus obsidentibus prodi-
disset, absolutus est: quòd non tam vrbem prodidisse quàm seruasse vide-
retur, cùm cerneret pueros ac mulieres inedia perire, præcipuè cùm Bysan-
tinus non Lacedæmonius esset [f]. Antiqui Germani proditores & deserto- 22
res suspēdere arboribus solebāt, vt notat Cor. Tacitus [g]. At nūc cōstitutione [h]
Caroli 5. Cæsaris capite puniri, & membratim discerpi iubet: vt & Beatus
Rhenanus [i], proditoris pœnam dissectionem membrorum dicit. Romano-
rum aliud celebre iudicium. cùm enim in præsidium Rheginorum Legio
Campana cum præfecto Decio Iubelio missa esset, milites allecti opulentia
Rheginorum, ita fidem violarunt, vt occiso Iubelio, & in eius locum sua
sponte M. Cœlio suffecto, Rhegium occupauerint, ciuium alios vrbe, alios
opibus, alios vita primauerint. Vindicauit Senatus hoc turpiter contraque
ius gentium admissum, & vrbe obsessa captis omnibus supplicium sumptum
est, vt narrant Polybius [k], Florus [l], Val. Maximus [m], Orosius [n]. Et quamuis
antiquitus nemo apud Lacedæmonios indicta causa occideretur, tamen au-
thoritate senatus eorumue, qui Ephori dicebantur, cùm à Thebanis duce
Epaminunda vrbs Lacedæmon obsideretur, admonitus Agesilaus quosdam
ciues de proditione cogitare, noctuque in vnam domum conuenisse, absque
vlla alia iudicij forma statim eos necari iussit [o]. Phrynici ducis Athenien-
sium memoria damnata post mortem, quòd de prodendo exercitu Athe-
niensium cum Astyocho Lacedæmoniorum duce communicauerat, teste
Plutarcho [p]. Puniti & proditores ciuitatum meritò ab iis, quos proditioni-
bus compotes voti fecerant. Tatius Sabinorum dux vbi proditione Tar- 23
peiæ [q], filiæ Spurij Tarpeij, qui viuente Romulo arcem tutabatur, potitus ar-
ce est, præmium flagitantem armis obrutam necauit. Lysimachus proditorē
quendam Andragathum nomine, vbi eo quod volebat potitus est, pessimè
mulctatum & cruciatum interemit, vt ait Polyænus [r]. Antigonus prodito-
ribus Eumenis, qui proditum sibi adduxerunt, non pepercit, neque quidem
Antigono duci: Nam, vt scribit Diodorus Siculus [s], eum in caueam æneā
conclusum viuum combussit, alios interfecit. Aurelianus Cæsar cùm Thya-
nam ciuitatem obsedisset, eamque Heraclamone quodam patriam suam pro-
dente cœpisset, Heraclamonem proditorem victor sapiens occidit, addens;
Neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ suæ non pepercit, vt author Fla-
uius Vopiscus [t]. Pysidices Metymnea puella filia regis prodidit ciuitatem
Achilli, quem in virum ea proditione habere futurum erat, cùm ille aliter
Metymneam expugnare non posset: sed potitus ea proditione Achilles
exortatus est milites, vt puellam, quæ patriam & parentes prodiderat, lapidi-
bus obruerent; & ita factum [v]. Hostibus fauere eosque iuuare re, consilio, 24
armis, telis, commeatu, equis, pecunia, aliáue re, proditionis & maiestatis
crimen est [x]. Quinimò sine dolo malo hæc ad hostes commerciorum iure
exportare proditionis instar habetur à Martiano Cæsare [y]. Sunt enim cum
hostibus inhibita commercia [z], ne secreta regi pandantur. Athenis dam- 25
natus Epicrates Acharniensis, quòd ob veterem amicitiam Themistoclis
prodi

a §. si quis autem, de admin. rer. in auth. colla. 7. tit. 6.
b l. 3. & l. maiestatis, l. pen. ad leg. Iul. maiest.
c Bald. in l. si quis nummos, de fal. mone. C. glos. in clem. pastoralis, in ver. non subditus, de re iudic. quam ibi interp. sequuntur Aegid. Bellam. cons. 35.
d Nicol. Boer. tract. de seditio. § 4. nu. 2. & 3.
e Xenoph. lib. 1. rer. Græcar.
f Xenophon, lib. 1. rer. Græca.
g Cor. Tac. de moribus Germa.
h in constitut. caus. capita. facta in comitiis Augustæ, art. 124.
i Beat. Rhena. lib. 1 rer. Germanic.
k Polyb. in 1.
l Florus, lib. 15. epitomes.
m Valer. Maxi. in 2.
n Oros. lib. 4. c. 3.
o Plut. in Agesilao.
p Idem, in Alcibia.
q Valer. Max. lib. 9. c. 6. Flor. lib. 1. epito. 1. 1. Plutar. Parallel. 33. Propert. 4. Ouid. Metamor. lib. 14.
r Polyæn. lib. 4. Stratagematum.
s Diod. Sicul. lib. 9.
t Flau. Vopis. in Aurelia. no.
v Parthen. in Eroticis, c. 21.
x l. 4. ad leg. Iul. maiest. P.
y Mart. Cæs. l. 2. quæ res export. non debeant, lib. 4. C. tit. 41.
z l. 4. eod. l. 2. de commer. & mercator. lib. 4. C. tit. 63.

proditionis accuſati, veritus ne quid in vrbe vxor vel liberi eius mali pateren
tur, curauerat vt clam ſubducti conferrent ſeſe ad Themiſtoclem, & coram
26 populo à Cimone reus maieſtatis accuſatus [a]. Scribit Diodo. Siculus [b], quo tē-
pore cum Xerxe Græcis pugnandum erat & Perſis, pro communi libertate &
patria tuenda. Græcos ſtatuiſſe, diis decimandos deuouendosque Grecos, qui
Xerxis partes tenuiſſent, ſi belli victores euaſiſſent: defecerant namq; in par-
tes Xerxis Dolopes, Mileſij, Magnetes, Achæi, Pythiothæ, Locri, Theſſali, &
27 plerique Bœotiorum. Literas miſiſſe hoſtibus, & ita ſignum dediſſe, crimen
proditionis & maieſtatis arguit [c]. Ita Aruādus præfectura prima donatus à le-
gatis prouinciæ Galliæ accuſatus, propter literas ab eo ſcriptas & interceptas,
quæ videbantur ad regem Gotthorum emitti, pacem cum Græco imperato-
re diſſuadentes, Britannosque ſuper Ligerim ſitos impugnari debere, demō-
ſtrans cum Burgundionibus iure gentium Gallias diuidi oportere: cùm hanc
epiſtolam iuriſconſulti de maieſtatis crimine ardenter, vt ſcribit Sidonius
28 Apollinaris [d], interpretantur. *Si quis*, inquit Conſtantinus [e], *barbaris ſcelerata fa-
ctione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel ſi quis alio modo factam diui-
29 ſerit, viuus comburatur.* Apud Amphyctionas [f], qui cōuentus fuit totius Græciæ,
Epialtes Lacedæmonius, Diodoro teſte [g], Trachinius appellatus, proditionis
accuſatus, quòd Xerxi Perſarum regi aduerſus Lacedæmonios Thermopylas
oppugnāti, tramitem incognitum demonſtraſſet, eiusque dolo malo factum
eſſet, cur totus ille Lacedæmoniorum exercitus cū ipſo duce Leonida in in-
30 ſidias deductus, hoſtibusq; proditus diceretur. Placuit Paulo Iuriſcon. [h] Me-
trodorum, quia hoſtem confugientem ſciens ſuſcepiſſet, & Philoctetem quē-
dam, quòd occultari eum non ignorans, diu diſſimulauerit, in inſulam relega-
31 ri. Qui barbaras nationes ſeu hoſtes incognitas anteà naues fabricare docuit,
32 capitali pœnæ obnoxius eſt [i]. In inſidias exercitum deducere, proditoris etiā
factum eſt [k]: & ideo Thimeron dux Lacedæmoniorum, præſidio miſſus ciui-
tatibus Ioniæ aduerſus Tiſſaphernum, cùm domum rediiſſet, accuſatus à ſo-
33 ciis, quòd exercitus amicos diripiendos tradidiſſet, damnatus exulauit [l]. Ina-
rus Lybiorum rex, qui Grecos in Aegyptum induxit, cùm Megabazus Zopiri
filius Perſa cum exercitu Aegypto Athenienſes ſubmouit, in crucem actus
34 eſt, per proditionem captus, authore Thucidide [m]. Inter prodictionis & deſer
tionis crimina addemus & illud, animaduerſione capitali & maieſtatis dignū,
aliis in exercitu pugnantibus ſpectantem non pugnare, vel imbellem ce-
dere [n]. Eoque nomine Lætus dux exercitus Seueriani Cæſaris capite dam-
natus eſt vt proditor, poſt prælium Lugdunenſe, teſte Herodiano [o].
Item & Merius Suffetius, dux ex Alba cum exercitu à Tullo Rege Ro-
manorum accitus, cùm ſe ſubtraxiſſet à pugna, quam cōmittebat Ho-
ſtilius cum Veientibus, cumque pugnam deſeruiſſet, ſenſimque ad mon-
tem ſeceſſiſſet, eo conſilio vt fortunam belli experiretur ac ſequeretur:
quia rem ancipitem geſſerat, corpore in duas partes diſtracto, in di-
uerſum actus quadrigis quibus illigatus: vel vt aliis placet, arborum cur-
uatis ſtipitibus, & remiſſis, laceratus & diſcerptus fuit [p]. Refert & Gre-
gorius Turonenſis [q], Clodoueum regem indignatum contra Charari-
cum, quòd is, quando cum Siagro pugnaret, vocatus in auxilium, emi-
nus ſtetiſſet neutram adiuuans partem, & exitum expectaret, vt cum eo
amicitiam iniret, qui vinceret: tandemque pœna capitis cum filio affe-
35 ciſſe. Eſt & lex Arriani Iuriſconſulti [r], *Qui in facie prior fugam fecit ſpectan-
36 tibus militibus, propter exemplum capite puniendus eſt.* Pari modo, & obſidio-
nem ſine cauſa ſoluere, proditioni eſt datum: ita accuſatus Miltiades prodi-
tionis, quòd Parum inſulam expugnare non potuiſſet, cùm obſidionē eius ſol
uiſſet: & quoniam ipſe pro ſe dicere nō poſſet, verba pro eo fecit frater Steſa-
goras, cauſaque cognita capitis abſolutus, pecunia mulctatus eſt, eaque quin-

a Plut. in Themiſto.
b Diod. Sicul. lib. 11. Biblioth.
c Vlp. l. 1. ad leg. Iul. maieſt.
d Sidoni. Apollin. libr. 1. Epiſtol. c. 7.
e l. ſi quis, l. 9. de re milit. lib. 12. C. tit. 36.
f Herod. in 7. Strabo, 1.
g Diod. Sic. in 11.
h l. Metrodorum, l. 40. de pœn. P.
i L. vlt. C. de pœn.
k l. cuiusue dolo, l. 4. & l. 10. ad leg. Iul. mai. in P.
l Xenop. libr. 3. rer. Græcar.
m Thucid. in 1.
n l. 3. ad leg. Iul. maieſt. in P.
o Herodia. in 3.
p Liuius, lib. 1. Oroſ. lib. 2. c. 4. Gell. lib. 20. c. 1 Val. Max. li. 7. c. 4. Plut. 14. paral. Claudia. in Gildonem, Virgil. lib. 8. Aeneid. Dio. Halic. Plin. lib. de vir. illuſt. c. 4.
q Grego. Turon. lib. 2. hiſto. Franco. c. 41.
r l. omne delictum, l. 6. §. qui in facie, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.

quaginta talentis lis æstimata est [a]. Non enim eius absentia impediuit iudicium, cùm & absentes proditionis crimine accusari & damnari possint: vt aliquando Thales à legatis Lacedæmoniorũ Athenas missis accusatus, absensq; proditionis crimine damnatus est [b]. Proinde & multò magis innocentes calumniis impetiti absentes absolui poterunt. Accedit ratio cur soluens obsidionem temerè incidat in hoc crimen. Quòd & qui imbellis cesserit, aut ca- 37
stra concesserit, in proditionis veniat suspicionem & maiestatis reus fit [c]: cùm prohibitum militi sit, inconsulto principe relinquere locum sibi commissum, & in alium se cõferre, aut stationem mutare [d]. Nec viri Iabes Galaad ausi fuerunt deditionem sui facere Naasso Amonitæ, qui eos obsidebat, prius quam misissent ad Saulem regem, num vellet illos defendere [e]. Carthaginéses præfectum præsidij Mamertinorum, quòd formidine simul ac ignauia arcé amisisset, cruci affixerunt [f].

a Aemil. Prob. in vita Miltiad.
b idem, in d. Miltia.
c Marti. in l. 3. ad leg. Iul. mai. in P.
d l. contra publicã, l. 14. de re milit. lib 12. C. tit. 36.
e 1. Reg. c. 11. & Ioseph. libr. 6. Antiquit. c. 6.
f Polyb. lib. 1. histo.

De seditionis crimine. Cap. 6.

1 Seditiones & tumultus concitasse, habet crimen maiestatis.
2 Seditio quid.
3 In seditionis crimine quæ consideranda.
4 Seditionis causæ tres præcipuæ.
5 Seditiones militares & armatæ acrius puniendæ. Et 6.
7 Seditiones à tribunitijs legibus. Et 8.
9 Seditio nascitur, dum offenduntur rebus gestis seditiosi.
10 Quæ causæ seditionis Romæ. Et quæ seditiones ibi contigerint, & alibi. nume. sequent.
15 Ostracismus Atheniensium, & Petalismus Syracusiorum cur inuentus.
16 Seditionis punitio admittit considerationem, num solum consilium., vel effectus sequatur: & pœna ideo diuersa.
17 Seditiosi statim puniendi.
18 Seditiosi iure pontificio quomodo puniantur.
19 Seditiosorum personæ quomodo in infligenda pœna perpendendæ.
20 Multitudine peccante quomodo pœna imponenda.
21 Seditionem quæ reddant acerbiorem & pœnas eius maiores.
22 Homicidij in turba vel seditione commissi à quo sumenda est pœna.
23 Seditionum tristissimi fines.
24 Seditionibus in principio occurrendum.
25 Seditionis vel discordiarum tempore num alterutri parti sit adhærendum. Et de ea re Solonis lex agitata.

AD maiestatis crimen quoque pertinere Vlpianus tradit [g], tumultus & seditiones in populo siue directè per se, vel per obli- 1
quum concitare. Seditio à dissentione ciuium, vel multitudinis dicitur: cum concordia, & consensus alicuius multitudi- 2
nis in varia scinditur, & potissimùm quando tumultuante & diffidente turba, venitur ad manus.

Ac veluti [h] magno in populo, quùm sæpè coorta est
Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces, & saxa volant, furor arma ministrat.

g l. 1. ad leg. Iul. mai.
h Virg. lib. 1. Aeneid.

In

3 In hoc crimine, non secus ac in aliis, cõſiderabimus & res, & perſonas, & modum ſeu actionem. In rebus, & cauſam ſeditionis, & ipſam ſeditionem conſiderabo: in perſonis, ætatem, ſexum, an vnus vel plures authores ſeditionis, & concitantium qualitates. In actione, quomodo mota & num cum homicidio, num cum armis, an alio modo.
4 Cauſæ ſeditionis motæ aduerſus patriam, vel principem, tres potiſſimùm ſunt [a]: quando videlicet vel principes ſuos culpant, vel aliqui offenduntur rebus quæ aguntur, vel quando ſpem rerum maiorum ac potiorum animo concipiunt. Et priore modo ſeditiones vt plerumque mouentur in eos qui præſunt, & inter ſubditos: quorum motus, ſeditiones, & factiones, & diſcordiæ dici poſſunt. Plures ſeditionum ſpecies & cauſas adfert quoque Ariſtoteles, libr. 5. Politic. c. 1. 2. 3. 4. quas ibi videto.
5 Periculoſior ſeditio, quæ cõtra duces in bello naſcitur, quare & huic grauior inflicta pœna, ne armorum licentia & occaſio audendi temeritatem augeret. Quamobrem Opilius Macrinus [b], cùm ſeditiones pateretur militares, milites decimauit. Sorte quoque ad mortem Iulius Cæſar delegit auſuros quoſque, ita enim eos compoſuerat, vt illi ſorte notarentur, vt ait Dio Caſſius [c]. *Qui ſeditionem militum atrocem concitauit, capite punitur,* inquit Modeſtinus [d]: *quòd ſi intra vociferationem aut leuem querelam, ſeditio mota eſt, tunc grauiù militia reijcitur.* Et Paulus, *Miles turbator pacis, capite punitur.* [e]. Et Arianus [f], *Qui manus intulit præpoſito ſuo, capite puniendus eſt.* Augetur autem crimen petulantiæ, præpoſiti dignitate: imò & miles irreuerens non tantùm à tribuno vel centurione, ſed etiã à principe coërcendus eſt. Notatus à veteribus, qui centurioni cor
6 rigere volẽti reſtitit, ſi vitem tenuiſſet, & militiam mutare placuit [g]. Atrox illa ſeditio, qua exercitus Poſthumium imperatorem inficiatem quas promiſerat prædas lapidauit [h]. Sicut & Camillum, quòd inter plebem & exercitum diui-
7 ſiſſe Veientem prædam videretur. Graues & ſeditiones, quas tribunitia poteſtas excitauit, quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, in cuius auxilium comparata erat, re autem dominationem ſibi acquirens, ſtudium populi ac fauorem agrariis, frumentariis, iudiciariiſque legibus aucupabatur: ex quibus inter plebem & optimates diſſidia, vt conſtat ex acerbiſſimis Gracchanis [k] ſeditio-
8 nibus, & Apuleiana [l], & Druſiana [m]. Alexandriæ ſeditio orta, & occiſus tribunus militum: idcirco Theodoſius imperator ſeptem millia militũ interemit,
9 vt ſcribunt D. Ambroſius [n], Rufinus [o], & Eutropius [p]. Aliquando ſeditiones oriuntur, quando rebus quæ aguntur ſeditioſi offenduntur: vt quando populus Equitium [q], qui ſe Gracchi filium ſimulabat à Mario quintum cõſulatum gerente in cuſtodiam ductum, populus clauſtris carceris conuulſis, raptum humeris ſuis per ſummam alacritatẽ portauit. Et quando Q. Metellum Cenſorem, quòd ab eo tanquam Gracchi filio cenſum accipere nollet, lapidibus
10 proſternere conatus eſt. Alia [r] acrior, quo tempore ob fœneratorum & ſenatorum ſuperbiam, plebs relicta vrbe Roma ſeceſſit in montem ſacrum armata, nec prius reuocata ad pacem, quàm ex ſuis plebeium magiſtratum, nempe
11 Tribunum, à ſenatu impetraſſet. Aliam decemuiralis libido conflauit [s]. Aliã matrimoniorum plebeiorũ & patritiorũ commixtio, Ianiculo duce Canule-
12 io Tribuno plebis [t]. Seditio & Romæ alia, cõtra Publicanos & milites, quos ij ſecum in exigenda pecunia habebant, anno ab vrbe condita 716. Claudio &
13 C. Norbano Coss. [v] Et adminiſtrãte Orphito præfecto vrbis, Romæ ſub Cõſtantio Cæſare ſeditiones graues concitatæ ſunt ob inopiam vini, *Huius auidis vſibus vulgus intentum, ad motus aſperos excitatur & crebros,* vt ait Amianus [x].
14 Interdum qui grauiora, quàm oſtentarent, moliebantur, cùm non poſſent facilè, conſentiente in vnũ populo, ambitioni vel cupiditati ſatisfacere, ex profeſſo factiones & ſeditiones frequenter concitarunt: vt quando plebs arſit honorũ cupidine, & obtinuit, vt ex ſuis etiam magiſtratus crearentur [y]. Piſcatores anguillarum iſti imitantur, vt ex Ariſtophane [z] & Athenæo apparet, qui [a]

a Polyb. lib. 11.
b Iul. capit. in Opilij Macrini vita.
c Dio Caſſ. lib. 41. hiſto.
d Modeſt. l. 3. §. qui ſeditionem, de re milit. lib. 49. P. tit. 16.
e Paul. l. fin. eod.
f l. omne delictum, l. 6. § 1. & l. milites agrum, l. 13. §. irreuerens, eod.
g d. l. milites agrum § irreuerens
h Flor. lib. 2. Epito. c. 12. Liuius, lib. 4.
i Flor. lib. 5. epito. c. 14.
k de 1. ſedit. Gracchi. Tyber. Gracchi, Flor. 58. abbreuiat. Appian. 1. belli ciuil. Plin. c. 64. de vir. illuſt. Plut. in vita Gracchorum, & alij. De ſecunda Liui. libr. 60 & 61. Appian. in 1. belli ciuil. Oroſ. libr. 5. c. 12. Plutar. in Gracchis.
l de hac Flor. li. 69. abbreuiatio Appian. libr. 1. Oroſ. lib. 5. c. 17. & alij claſſici.
m de druſiana, Flor. libr. 70. abbreuiat. Oroſ. 5. c. 18. Plini. libr. de vir. illuſt. c. 66. & al.
n D. Ambroſ. libr. 5. epiſto. epiſt. 28.
o Rufin. libr. 2. c. 18.
p Eutrop. libr. 12.
q Val. Max. libr. 9. c. 7.
r Euſeb. de tempor. Liui. in 2. Diony. Hal. c. 6. Eutrop. in 1. c. 11. Oroſ. in 2. c. 6. Ouid. 3. Faſto. l. 2. § deinde cum eſſet, & § initium, de orig. iur. Plin. de vir. illuſt. c. 18.
s Dio Halic. in 10. Liui. in 3.
t Liui. in 4. Flor. in 1. epito. c. 25. D. Auguſt. 3. de ciuit. Dei, c. 17.
v Dio Caſſ. libr. 48. hiſto.
x Amian. Marc. lib. 14.
y Liuius, in fine 6. Plin. de vir. illuſtr. c. 20.
z Ariſtoph. in Equitib.
a Athenæ. lib. 7. Dipno. c. 17.

non nisi in turbido statu viuere vel ditari possunt. *Passus est*, inquit Aristopha-
nes [a], *id quod etiam qui anguillas venantur. Nam si stagnum constiterit, nihil ca-
piunt: At si cœnum sursum deorsúmque vertatur, tunc capiunt. Sic & tu lucraris, vbi
ciuitatem perturbas.* Sunt plures latrones & sceleſtiſſimi, qui tempore pacis
cùm pœnas maleficiis ſuis debitas imponi metuunt, perturbant ſtatum rei-
pub.& principum animos cõcitant, vt ipſi arrepta occaſione vel amplius graſ-
ſentur, vel impuniti viuant. Sunt ijs addendæ factiones optimatum imperare
conantium, quæ ſcindunt populi conſenſum, peregrinorum, inquilinorũ,
& indigenarum, atque inſeminant ciuitatibus odia, quæ,& cauſas proſequi-
tur Ariſtoteles libr.5. Polit.c.3. Sic Cinadon, detectus inſidias inſtruere con- 15
tra Ageſilaum & rempub. Lacedæmoniorum, comprehenſus [b], interrogatus
cur tantum facinus molitus erat: nihil aliud reſpondit, quàm voluiſſe ſe nulli
Lacedæmoni concedere, vel opibus vel potentia. Fuit nihilominus,& ſocij
eius manibus poſt terga reuinctis per ciuitatem vndique traducti, atque fla-
gris cæſi, interfecti. Quamobrem potentiam diuitum veriti Athenienſes, ne
eo perueniret, Oſtraciſmo potentes,& ad vſurpandam Tyrannidem idoneos,
exilio afficiebant: Syracuſii petaliſmo [c]. Concitarunt ſeditionem in populo
Dei Chore, Datan, & Abiron putantes ſe dignos imperio,& ſubſtrahẽtes po-
pulum à Moſis gubernatione: verùm grauiſſima pœna à Deo tantæ temerita-
tis ſumpta [d]. In ipſa ſeditione conſiderandum, num conſilium tantùm captum 16
ſit, vel effectus ſecutus. Qui tentauit namque ſeditionem commouere, ſeue-
riſſima quidem plectitur mulcta, ſed non morte iure Romano [e], ſpectaculiſq;
ei interdicitur, niſi relapſus & monitus anteà, iterum inciderit in crimẽ: quo
caſu fuſtibus cæſus, vel exilio puniendus, vel capite plectendus [f]. Romæ De-
metrius Cynicus Stoicæ diſciplinę magiſter, aliique multi cùm occaſione phi
loſophiæ multa publicè diſſererent circa ſtatum popularem vel vnius impe-
rium, vnde diuerſæ paſſim oriebãtur ſententiæ, quis melior eſſet: is Deme-
trius cum Hoſtilio in inſulam relegatus eſt à Veſpaſiano, cæteri omnes philo-
ſophi vrbe abire iuſſi. Et cùm poſteà alius Diogenes Cynicus clam vrbem in-
greſſus de ea re & ſumma imperij publicè verba feciſſet arrogantius, eodem
iubente virgis cæſus eſt. Et quando Chratem Cynicum nec iſta pœna deter-
ruiſſet, ei capitale fuit, teſte Dione Caſſio [g]. Citationes quoque Athenis
fiebant, authore Iulio Polluce [h], contra rhetores populum commouentes,
aut non optima populo conſulentes. Conſidera & lege 12 tab. cautũ eſſe, ne
quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret. Deinde & lege Gabinia promulga-
tum, Qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorum, ca
pitali iudicio multaretur [i]. Quod ſi ad effectum ſeditio perueniat, vltimum 17
ſeditionem mouenti decretum eſt ſupplicium [k] ſtatim, etiam appellatione
interpoſita. Hos enim damnatos ſtatim puniri publicè intereſt, inquit Mo-
deſtinus [l]: dummodo conuicti crimine ſint aut confeſſi, & de crimine con-
ſtiterit. Tunc & proſcribẽda domus vbi conuenticula facta ſunt [m]. M. Flac-
ci & L. Saturnini ſeditioſorum hominum corporibus trucidatis, penates
ab ipſis fundamentis eruti ſunt [n]. Excommunicantur iure pontificio, qui 18
ad pacem nolunt redire moniti [o]. Neque eodem iure ſeditioſi poſſunt ſa-
cris initiari ordinibus [p]: & iam initiati, quo vtebantur honore priuantur [q]. Sic
Conſtantinus Porphyrogeneta Imperator Orientis, à mundi creatione anno
6534. inſidias machinantes, tumultus concitantes, vel defectiones meditan-
tes anathematizat [r]. In perſonis autem conſiderandis, perpendemus ætatem 19
primùm delinquentium, & conditionem pro infligendis pœnis: nam non ita
ſeuerè in iuuenes, ac viros animaduertitur. Et ſerui tumultuantes, dominis
redduntur. Et aliter puniendus qui ſemel in tumultu, aliter, qui ſæpius com-
pertus [s]. Et Modeſtinus [t], *Hoc crimen à iudicibus, non in occaſione ob principalis
maieſtatis venerationem habendum eſt, ſed in veritate rei iudicatæ: nam & perſona ſpe-
ctanda eſt, an potuerit facere, & ante quid fecerit, & an cogitauerit, an ſanæ mentis
fuerit,*

a præd. loco.
b Xenoph. lib. 5. rer. Græcar.
c Diod. Sicul. lib. 11.
d Numero. c. 16.
e l. 1. de ſeditio. C.
f Calliſtra. in l. capitalium, l. 28 § ſolent, de pœn. libr. 48. P. titu. 19.
g Dio Caſſ. in Veſpaſi.
h Iul. Pollux, libr. 1. Onomaſt.
i in orat. Portij Latro. in Catilin.
k l. denunciamus, l. 4. §. ſiu. de his qui ad eccle. confug. lib. 1. C. tit. 25. l. ſi. C. de ſeditio.
l Modeſt. l. conſtitutiones, l. 16. de appellat. in P.
m l. conuenticulam, de epiſco. & cler. C.
n Val. Max. lib. 6. c. 3. Appia. in 1. Bello ciuil. Flin. de vir. il luſtrib.
o ca. placuit, & ca. ſi. 90. diſt.
p ca. ſeditionarios, 46. diſt.
q ca. conſpirationũ, 11. q. 1.
r libr. 1. Iur. Orient. in conſtitut. Porphyrog.
s d. l. capitalium, §. ſolent. de pœn.
t Modeſt. l. famoſi, l. 7. ad leg. Iul. mai. P.

fuerit, nec lubricum linguæ ad pœnam facilè trahendum est. Itaque authores sedi-
tionis & tumultus, populo concitato pro qualitate dignitatis aut in furcam
20 tolluntur, aut bestiis subiiciuntur, aut in insulam deportantur [a]. Quando au-
tem populi multitudo seditioni inuoluitur, iudex cautè in eam sæuire debet,
potissimùm si seditio non sit contra principem, vel eius vicarios, sed ob alia: &
ad vitandam populi stragem, non de omnibus, sed de aliquibus sumere sup-
plicium debet, de authoribus potissimùm, & quorum consilio plebs ad arma
cucurrit, cæteris leui quadam pœna vel castigatione pecuniaria, vel corporali
dicta [b]. Quemadmodum in aliis fit criminibus, in quibus plures peccant [c]. Et
Cicero [d]. *Pœna debita*, inquit, *multis simul peccantibus, ab aliquibus tamen tantùm
luitur. Et ita veteres Romani statuerunt, vt si à multis esset rei militaris flagitium ad-
missum, sortitione quadam in aliquos tantùm animaduerteretur: vt metus ad omnes,
ad paucos perueniret pœna. Vt pœna instar fulminis sit. fulmina quippe paucorum peri-
culo cadunt, omnium metu. Est*, inquit Dio [e], *magni animi eximiæque naturæ, vulgi
peccata ferre, quæ si quis omnia puniendo coquet, imprudẽs plerosque hominum occidit.*
Refert Amianus Marcellinus [f], Leontinum præfectum vrbi Romæ, cùm Phi-
loronium aurigam iusta de causa rapi atque duci præcepisset, & plebs eum se-
cuta lacesseret, velutq; reum nocentem vi eximere conaretur, maiestatis au-
ctoritatisque suæ conseruandæ causa, missis apparitoribus obuios quosque, &
inter alios Petrum Valuomerem olim etiam in exercitu seditiosum militem
corripi iussisse, ac continuò suspendi, alios in insulam relegasse: & ita diffu-
21 sum vulgus euanuisse. Actio, circunstantiæ nempe aliæ considerãtur quoque:
nam alia crimina cum hoc acerbius crimen reddunt, vt si homicidium factũ
sit in seditione: accedit enim crimen legis Corneliæ de sicariis & eius pœna [g].
De quibus Deo iuuante suo loco. Sic D. Marcus [h] Barabbam, quem alij sa-
cri euangelistæ dixerunt [i] insignem latronem, describit, quòd cum aliis se-
ditiosis fuisset, & in seditione homicidiũ fecisset. Atque & tunc, quando ho-
micida cognoscitur, is pœnas quoque præcipuè exsoluere debet: si tamen ho-
micidia sint in seditione commissa incerto authore morti nõ sunt omnes se-
ditiosi addicendi vt diximus, verùm omnibus quandam pœnam aliam indici
22 posse opinor. Exemplo iudicij Areopagitarum: postquam enim Athenienses
victi pugna ab Aeginetis fuerunt, & ad vnum vsque interfecti, isque cùm
rediisset Athenas, à mulieribus, quæ de maritis suis eum percunctabantur, in-
uidentibus eum solum fuisse superstitem, acubus fibulisque vestium sua-
rum confixissent & interemissent, & homicidæ non cognoscerentur: con-
stitutum est senatusconsulto in mulieres, vt eo vestimenti genere in poste-
23 rum vterentur, cui non essent fibulæ vel acus, authore Herodoto [k]. Seditio-
num seuera pœna imposita est maximè, vt obuiam eatur tristissimo fini: nam
regnum in se diuisum vel ciuitas, desolabitur, & domus supra domum
cadet [l]. Græci, qui victoria clari aduersum hostes Troianos vnanimes eua-
serant, mutuis odiis & seditionibus tum ob mulieres, tum ob prædam pe-
nè excisi sunt [m]. Accidit idipsum Romanis, qui postquam nihil quod do-
marent superesset, in seipsos arma conuerterunt, vt penè seditionibus ex-
ciderint. Tyrrheni, facta ingenti præda, domum ex Romanorum prouincia
reuersi incolumes, orta pro diuisione prædæ seditione, non solùm prædæ, ve-
rùm etiam imperij magnam partem perdiderũt, vt ait Polybius [n]. Additq; sta-
tim, idipsum sæpè accidere Gallis cõsueuisse, ob immoderatas illorũ crapulas
24 & ebrietates. Ideò obseruabũt ij, quibus reipub. salus committitur, vt celeri-
ter, vbi incipiunt motus populi fieri, comprimant: ne incẽdium euadat in bel-
lũ ciuile, & in factiones quæ implacabiles redduntur. Et siue iniusta siue iusta
causa tumultus sit, ocyus authores comprehendant & castigent. Neq; parcen
dũ est eis, qui particulari moti cõmodo pacem publicã interpellant: nec ij im-
pune ferre debẽt, qui se seditioni immiscuerint & discordiæ. In ciuilibus quip
pe discordiis haud dubiè ab vtraque parte respublica detrimentum capit, vt

[a] Paul. l. si quis aliquid, l. 38. §. autores, de pœn. in P.
[b] c. litores, de cleri. excom. ministr. ca. vt constitueretur, 50. dist. ca. comessationes, 44. dist.
[c] Proximè cita: attrib. & in l. si famili. si famil. fur. fecisse dica. in P.
[d] Cic. pro Cluentio.
[e] Dio Cass. li. 55. histo. Rom.
[f] Amia. Marcelli. li. 15. histor.
[g] l. 3. §. item qui author, ad leg. Corn. de sicar. P.
[h] Marci, c. 15.
[i] D. Ioan. 18. Matth. c. 27.
[k] Herodot. in 5.
[l] Matthæi, 12.
[m] Dictys Creten. lib. 5. & 6. belli Troia.
[n] Polyb. lib. 2. histo.

ait Dio.[a] Et Cicero [b], *Omnia sunt misera in bellis ciuilibus: sed miserius nihil quàm ipsa victoria, quæ etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresq́ reddit, vt etiam si natura tales non sint, tamen necessitate esse cogantur. Multa enim victori eorum arbitrio per quos vicit, etiam inuito facienda sunt.* Melius ipse idem Cicero in oratione, quam habuit ad Senatum post mortem Cæsaris apud Dionem [c], sic insit. *Neque æquitate humanitateúe vindictam, sed cupiditate armorumq́ licentia metiuntur: necessariò calamitates quasi orbe quodam semper reuoluuntur, continentíque successione mala malis redduntur, res secundæ excitant, depressi ad vindictam tendunt. Ex paruis rebus ad magna & subuersiones regnorum & rerumpub. semper ferè via patuit* [d]. Vnde illis facilè principio obuiam iri potest, posteà nequam. *Et cur*, inquit Iulianus Iurisc. *ad arma & rixam procedere patiatur prætor, quos potest sua iurisdictione componere* [e]. Ante seditionem prouidentia magistratus requiritur: in concitata, authoritas & vindicta: in sopita discordiarum obliuio, cuius lex lata fuit, post expulsos ab Athenis per Thrasibulum Tyrannos [f]. Non probo legem Solonis, quam ex Aristotele in hæc verba conceptam tradit Gellius [g]. *Si ob discordiam dissentionemque seditio atque dissensio populi in duas partes fieret, & ob eam causam irritatis animis vtrinque arma caperentur, pugnareturúe: tum qui in eo tempore, in eóque casu ciuilis discordiæ non alterutra parte se coniunxerit, sed solitarius separatúsque à communi malo ciuitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto, exul extorrisque esto.* Probarem potius sententiam Pomponij Attici amplissimi viri, qui cùm semper optimatum esset partium, tamen ciuilibus fluctibus non se commisit, quòd nō magis existimaret eos in sua potestate esse, qui se his dedissent, quàm qui maritimis iactarentur, vt ait Cornelius Nepos [h]. Scribit etiam Cic.[i] *Nihil viro bono, & quieto ciui magis conuenire, quàm abesse à ciuilibus controuersiis.* Sic enim discordiæ crescunt additis propugnatoribus, nec quisquam qui posset componere inueniretur. Sic quo tempore duce Pelopida, exules Thebas occuparent, & præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt. Epaminundas quandiu est seditio facta ciuium, domi se retinuit: quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret. Namq́; omnem ciuilem victoriam funestam putabat, vt scribit Æmilius Probus [k]. Nec tamen ignoro rationem Gellij [l], qua legem Solonis nititur defendere, vt æquam: *Quia si boni*, inquit, *homines, qui in principio coërcendæ seditioni impares fuerunt, populumque percitum & amentem non deterruerunt, ad alterutram partem diuisi sese adiunxerint, tum eueniet, vt cùm socij partis seorsum vtriusque fuerint, eóque partes ab ijs, vt maioris authoritatis viris, temperari ac regi cœperint, concordia per eos potissimùm restitui conciliarique possit, dum & suos, apud quos sunt, regunt atque mitificant, & aduersarios seruatos magis cupiunt, quàm perditos.* Cæterùm hæc ratio nec sibi constat, nec quicquam efficit. Qui enim non potuit coërcere, cur se authorem & sectatorem mali, quod corrigere voluit, reddet, & repente cum multitudine ex bono improbus fiet? Deinc, quomodo fident aduersarij ei, quem diuersas & aduersarias fouere partes vident. Et proinde in perturbatis & impiis seditionibus, nec tutum, nec sapientis esse arbitror, sese immiscere. De discordia & seditione populi inter se loquor, & de priuatis: magistratus namque omni studio ad eam sopiendam conuocatis auxiliis & præsidiis vacare debent. Et his, qui authoritatem habent obtemperandum arbitror: quibus ius gladij est, non seditiosis. Et ideo si factio vel rebellio aduersus principem legitimum insurgat, tunc quidem solitarium esse improbo, & nō tueri partes principis. Et proditionē dico, non sectari vel ope, vel cōsilio, vel auxilio: Non enim licet in regno principis cuiusq; in quo quis erit, se subditū diffiteri, vel cōniuere, vel dissimulare: alioquin nō cōsentienti cum principe, ab eius ditione abeundum erit, & sua, id est, regnum, & propria illi relinquēda, principis enim sunt [m]. Qui nō fauet expresse principi suo, rebellis proditorque manifestus est, vt potè metu vt opinatur maioris potestatis, ditioni

a Dio Cass. lib. 41. histor.
b Cic. lib. 4 familia. epistol. Marcello.
c Dio Cass. libr. 44.
d Aristo. lib. 4. Polyticę c. 3 & 4.
e l. æquissimum, l. 17. de vsufr. lib. 7. P. titul. 1.
f Iustinus, ex Trogo lib. 5.
g Aul. Gell. libr. 2. c. 12.
h Cor. Nepos, in vita Pompo. Attici.
i Cic. Attico libr. 9.
k Aemi. prob. in Epamin. & Pelopi.
l Gell. libr. 2. c. 12.
m l. benè à Zenone. de quadr. præscri.

ditioni sui principis se subtrahens, & interim ita claudicando expectans exitum belli, vt fortiori se coniungat, vt ille Metius Suffetius proditor, qui hac arte vsus meritas proditionis vt diximus dedit pœnas. Et hoc potissimùm in fideiussariis & clientibus regni, qui feuda nobilia eam ob causam tenentes, iurarunt principi consilium, opem, fidem, & defensionem aduersus hostem quemlibet [a]. Sic Deus in fide tales exigit subditos, qui eum apertè & palam confiteantur: alioquin illos coram Deo patre negaturus [b]. Et dubius in fide, infidelis est [c]. Quare exprobrat populo Elias [d], *Quousq;*, inquit, *claudicatis in duas partes? Si dominus est Deus, sequimini illum: Si Baal est Deus, sequimini illum.* Nemo enim duobus dominis seruire potest [e]. Nec tam odit Deus impios ex professo, qui possunt resipiscere, quantum hos qui nec bonis nec malis adhærent, sed dubij sunt. *Vtinam*, inquit, *frigidus esses, aut calidus: sed quia tepidus es, euomam te* [f]. Nam, *simulatores & callidi prouocant iram Dei* [g]. Et ad hos rectè certè lex Solonis referenda est. *Si possides amicum, in tempore tentationis posside eum* [h]. Et, *Qui non est mecum, contra me est*, ait Dominus [i]. Plura hac de re nobis suppetunt in Gallia miserrima exempla, dum de religione certatur, & quidam tertium genus constituunt. Vtinam dignetur Deus Opt. Maximusq; gregem ad vnitatem, laceratam nunc reducere.

a §.1. de forma fideli. & §.1. de noua for. fidelit. lib. 2. feudo tit 6. & 7. ca de forma, 22 q. 5.
b Mathæi, 10. Lucæ, 12.
c c. 1. de hæretic.
d 3. Reg. 18.
e Mathæi, 1.
f Apocalyp. c. 3.
g Iob, 36.
h Ecclesiasti. c. 6.
i Mathæi, 12.

De aliis læsæ maiestatis criminibus. Capvt 7.

1 *Maiestatis crimina fictitia. & seq.*
Statuæ principis quæ in veneratione fuerunt, & de crimine maiestatis in eas. eod. & 5.
4 *Iudicare contra constitutiones regias, non est maiestatis crimen.*
6 *Maiestatis reum vinculis eximens, & ipse tenetur eodem crimine.*
7 *Muros transcendere ciuitatis, maiestatis, & capitale scelus & pœna.*
8 *Monetam falsam cudere, maiestatis crimen.*
9 *Principis de domo Chaldæos vel diuinos consulere maiestatis crimen.*
10 *Hospitalitates inter crimina maiestatis.*

1 Capitalia facta Tyberij tempore, circa Augusti simulachrum seruum vendidisse, vestem mutasse, numo vel annulo effigiem impressam latrinæ vel lupanari intulisse, vt ait Suetonius [k]. Et Seneca [l], hoc imperante tradit prætorium quendam virum in annulo Cæsaris imaginem scriptam habentem, cùm matellam sumpsisset, maiestatis accusatum: quòd ima-
2 ginem obscœnis admouisset. Quidam ob calidam aquam venditam, impietatis, id est, maiestatis reus factus est, & à Caio Caligula trucidatus: qui & alios reos fecit, quòd iuuenem Imperatorem dixissent. Ita qui anteà læsæ maiestatis actiones sustulerat & legem, posteà reuocauit: & rursum crude-
3 lius crimina maiestatis tabulis æreis incidi iussit [m]. Multi quoque tempore Galli Cæsaris, vt est apud Amianum Marcellinum [n], per suspicionum nebu-
4 las existimati noxij, damnabantur. Quidam rati sunt, contra legem principis iudicare, esse læsæ maiestatis crimen: quod tamen reiicit Alexander Cæsar [o]. Sicuti nec ex periurio, maiestatis crimen esse placuit [p], nec pœnam: etsi
5 pro dictis criminibus aliæ pœnæ constituantur [q]. Qui statuas aut imagines imperatoris iam consecratas conflauerint, aliudúe quid simile admiserint,

k Sueto. in Tyber. c. 58.
l Seneca, lib. 3. de benefic.
m Dio Cass. lib. 59.
n Amia. Marcell. lib. 14.
o l. 1. C. ad leg. Iul. maiesta.
p l. 2. eod. l. 2. de reb. cred. C.
q vt in l. si duo patroni, § si. de iureiur. in P.

legis Iuliæ maiestatis tenentur, ex responso Venuleij [a]: qui tamen vetusta-
te confectas reficit, non tenetur secundum Martianum. Et L. Ennius
eques, Romæ maiestatis postulatus, quòd effigiem principis promiscuum ad
vsum vertisset: quem tamen inter reos recipi, Atteio Capitone Iurisc. con-
trà censente, Tyberius vetuit, vt author Tacitus [b]. Noluerunt Seuerus &
Antoninus teneri maiestatis crimine eos, qui lapide iactato incertò, for-
tuitò statuam principis tetigerint [c]: alioquin Modestinus refert [d], crimen
maiestatis facto, vel violatis statuis, vel imaginibus maximè, exerceri
in milites. Et scribit Aelius Spartianus [e], damnatos à Bassiano, aliàs ab
Antonino Caracalla, qui vrinam in eo loco fecerant, in quo statuæ aut ima-
gines erant principis. Et sub Domitiano mulier, quòd exuta fuisset ante
statuam, interfecta est, teste Xiphilino [f]. Cùm a Totila Roma secundò
capta fuisset, Rusticiana siue Iustiniana mulier nobilis in iudicium attre-
pta, quæ Theoderici regis statuas frangi delerìq; fecisset in patris Sym-
machi & Boetij coniugis vltionem, qui Theoderici iussu fuerant inter-
fecti. Cæterùm mulieris pietas & amor in defunctos plus valuit apud
clementem Totilam, quàm regia maiestas, vt ait Ioannes Magnus [g].
Cautum & senatusconsulto [h], ne quis imaginem imperatoris in iniuriam
vel inuidiam alterius portet. Diodorus Siculus [i] imaginum contemptum
& offensam ad inuidiam trahit eorum, quorum sunt imagines: atque
ita sensisse populum Atheniensem tradit, agens de bello contra Siculos
decreto. *Iam classe procincta*, inquit, *statuæ, quæ per vrbem disposita erant, in-
numera multitudo, nocte vna omnes detruncatis capitibus repertæ sunt. Quod
tantum facinus populus haudquaquam casu aliquo euenisse contigisse arbitratus,
sed ab iis potius patratum, qui gloria aliqua elati ad soluendum statum popu-
larem inuigilarent, odio iraq; sauire atque infrendere capit, eiusque flagitij au-
thores inuestigare infensè atque obnixè, magnis indicis pramiis propositis. &c.*
Idipsum & refert Thucidides [k]. Incidit in hoc crimen maiestatis is quo- 6
que, qui confessum reum in iudicio, de crimine nempe maiestatis, in
vincula coniectum emiserit [l]: videtur namq; socius sceleris, & qui ma-
uult impunitum euadere reum, quàm reipub. pœnas exsolui. Et in aliis
quoque criminibus addictos supplicio eripere, capitale habetur, & vl-
timo supplicio dignum [m]. Potest huc referri pariter, violasse muros ciui- 7
tatis, si qui eos transcendant scalis admotis, vel si aliundè ciuitatem,
quam per portam ingrediantur: quod & hostile & abominandum du-
citur, capiteque punitur [n]. Et Remus frater Romuli, occisus traditur,
quòd muros transcendere voluerit vrbis, seu aggeres vel fossas eius [o].
Est crimen læsæ maiestatis etiam, falsam cudere monetam [p], de quo 8
postea Deo fauente. Lepida, ex Aemiliorum familia, præter adulte- 9
ria & venena & alia crimina, etiam accusata est, quòd ab ea per Chal-
dæos in domum Tyberij Cæsaris quæsitum esset [q]. Quo tempore Syl- 10
la dominabatur, plurimæ Italorum cædes, exilia, & bonorum publi-
cationes parabantur in eos, qui aut Carbonis, aut Norbani, aut Marij
aut suorum mandatis paruissent: Et in delictorum numero Hospitalitates,
amicitiæ, & collationes aut dantis, aut recipientis ponebantur, vt scribit
Appianus [r].

a Venul. l. qui statuas, l. 6. ad leg. Iul. mai. ff.
b Cor. Tacit. lib. 3.
c d. l. non contrahit.
d Mod. [illegible] famosi, l. 7. ad leg. Iul. maiest. ff.
e Spart. in Antoni. Carac.
f Xiphil. ex Dione, in Domitiano.
g Ioan. Magnus Gothus, lib. 15. histo. Goth. c. 22.
h [illegible] in l. senatusconsulto, 38. de iniur. lib. 47. ff. tit. 10. [illegible] in l. capitalium, l. 28. §. ad statuas, de pœn. ff.
i Diod. Sicul. lib. 13. Biutio.
k Thucid. lib. 6.
l l. 4. § pen. ad leg. Iul. maiest.
m Arcad. & Honor. CC. [illegible] l. 7. de [illegible] C. [illegible] de app. [illegible]
n l. n d. rer diuis. ff.
o d. l. ff. Plut. in Romulo. [illegible] Luca. [illegible] Flor. lib. 1. cap. 10. c. 1.
p l. 2. de fal. monet. lib. 9. C. tit. 24.
q Cor. Tacit. lib. 3. Annal.
r Appia. lib. 1. bello. ciuil.

De maledicis principis. Cap. 8.

Lib. 9. C. tit. 7. Lib. 5 Decret. tit. 16.

1 *Principes maledicens an puniendus, & quando. per totum c.*
Maledicere principi inter maiestatis crimina.

2 *Principibus non maledicendum. Et pœna diuina in eos.*
3 *Iniuriarum remittendarum principum clementium exempla. & 4.*
5 *Regnum nobilis est seruitus.*

1 MALEDIXISSE principi, interdum maiestatis crimen habitum est, interdum condonatum, vt ex responso Modestini constat [a]: cuius verba, *Persona*, scilicet in hoc crimine, *spectanda est, an potuerit facere, & antè quid fecerit, & an cogitauerit, & an sana mentis fuerit: nec lubricum linguæ facile ad pœnam trahendum est. Quanquam enim temerarij pœna digni sint: vt insanis tamen, istis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel ad exemplum iudicandum est.* Theodosius autem, Archadius & Honorius [b], omnino nullum maledictum in Cæsares esse voluerunt, *Quoniam* inquiunt, *si illud ex leuitate processit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum: si ab iniuria, remittendum.* Quæ omnia intelligenda, si lex, vel exempli necessitas puniri scelus non statuat. Titus Cæsar istius indulgentiæ, & remissionis maledicti causam luculenter apud Xiphilinum ex Dione exprimit [c]: Refert enim eum de crimine impietatis vel iniuriarum in se, nullum occidi iussisse, nec alios cognoscere permisisse. *Nemo enim*, inquit, *me iniuria afficere, aut insequi contumelia potest: propterea quòd nihil ago, quod reprehendi mereatur: ea verò quæ falsò de me dicuntur, prorsus negligo.* Imperator quoque Alexander eum, qui calore quodam per principis venerationem peierauerit, pati pœnam corporalem vel maiestatis imminutæ non vult [d]. Neglexit & initio Tyberius Cæsar iniurias sibi illatas: cùm tamen in Imperatores commissæ, essent impietatis crimina, teste Dione [e]. Hæcque melius Christianis conueniunt principibus, quibus omnes iniurias priuatas remittere, & aliis, qui nomen Christianæ militiæ dederunt, iubetur: vt alibi iam docuimus abundè [f]. Summus pontifex [g], eos qui de eo maledixerint iubet puniri, quando in depressionem officij & beneficij, scilicet dignitatis pontificalis, ea vergit iniuria: idq́; ad exemplum, vt pœna maledici aliis terrorem incutiat: *Ne de cætero*, inquit Clemens tertius, *contra Romanam ecclesiam in talia verba prorumpant.* Christianum quidem est remittere proprias iniurias [h], & vltionem Deo relinquere: humanumq́ue calore iracundiæ prolata non reuocare ad animum, vel conniuere, si inde scandalum seu offendiculum aliis non fit. At si inde detur occasio delinquendi, rectè faciet princeps, qui sui vt priuati contemnit iniurias, in lucem pœnam iniuriantium bono reipub. proferat.

2 Quocirca rectè lex diuina iubet [i], ita: *Diis ne detrahas, & principi populi tui non maledices.* Et alibi, *Non est bonum damnum inferre iusto, nec percutere principem, qui recta iudicat* [k]. Et D. Paulus [l], *Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.* Monet & Corinthios [m], *Non murmurare, sicut quidam murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Et alibi Sapiens [n], *sicut rugitus leonis, ita & tremor regis: qui prouocat eum, peccat in animam suam.* Maria soror Mosis, quia contra Moysem principem populi locuta erat, lepra percussa est [o]. Sed & filij Chore, filij Caath, filij Leui, Datan, & Abiron, filij Eleph, & alij aduersum Moysem & Aaron maledici, horribile iudicium experti à Deo sunt, & viui terra absorpti [p]. In canonibus apostolorum [q] statutum, *Quisquis imperatorem aut magistrum contumelia affecerit, supplicium luito. Et quidem si clericus sit, deponitor: si laicus, à communione remouetor.* Et hæc est iuris diuini in maledicos censura, & supplicium. Tanta tamen aliquo

a Modest.l.famosi.l.7. ad leg.Iul. maiest.in P.
b l.vni.si quis impe. maled.lib.9.C. tit.7.
c Xiphil. ex Dione, in Tito.
d l.2.de rebi.cred.C.
e Dio Cass.lib.57.
f in nostro lib. 40. Syntax.c.22.
g c.1 de maledi.lib.5.Decret.tit.26.
h ca.inter querelas, 23.q.4.
i Exod.22.Actu.23. ca.paratus,23.q.1.
k Prouerb.17.
l Ad Titum, 3.
m 1.Corinth.10.
n Prouerb. c. 20.
o Numero.12.
p Numero. 16.
q ca.11.cano. Apostol.

quorum principum fuit clementia, vt propriarum iniuriarum vltionem non expostulauerint, sed benignè remiserint, aut contempserint. Sicuti Antigonus rex cùm duos manipulares milites maledicentes audisset, vt potè leniter commonuit, *Et longius*, inquit, *discedite, ne vos rex exaudiat.* Idemq; cùm quadam nocte quosdam ex militibus mala omnia imprecantes regi, qui ipsos in illud iter, & inextricabile lutum induxisset, accessit ad illos, qui maximè laborabant, & cùm ignorantes à quo adiuuarentur explicuisset, *Nunc*, inquit: *maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem benè optate, qui vos ex hac voragine eduxit.* Augustus Cæsar Timageni maledica sua historia in illum coniicienti, tantùm domo sua interdixit. Et hæc & plura Seneca[a]. Et alibi ad Neronem[b], docet nullum ex omnibus 4
magis quàm principem vel regem decere clementiam, vtpotè cuius cura sit excubare pro salute singulorum, quod multis & pulchris firmat rationibus: nempe quòd in eo Deum imitetur, quòd se chariorem populis præbeat, quòd paternum imitetur imperium, & mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem. Sumit & rationes ab animalibus alias, & quòd apũ reges sint sine aculeis, quibus natura telum detraxit, voluitq; iram eorum inermem relinquere[c]. Gloriamq; principis habere superstites sibi gratias agentes, quos vita priuare potuisset. Plures alias adiicit, quas prætereo: *Fælix*, inquit Athalaricus rex Abundantio præposito scribens[d], *est querela, quando leges pietate superantur: & beata conditio subiectorum si cognoscant, illum aliis misertum, quem & sibi optant esse propitium.* Rempublicam Achæorum & instituta præclara, duo fecerunt, teste Polybio[e], æqualitas, & clementia: vsque adeo, vt etiam Lacedæmones & reliqui Peloponnenses ab iis ideo leges mutuati sint, & rempublicam suam ornauerint eisdem. Et Italia turbatis rebus in ea parte, quæ magna Græcia dicebatur, ob Pythagoreorum coniurationem & seditionem, res suas Achæis commiserint. Philippus rex Macedonum dicebat[f], *Si quid aduersum se socij priuati mollirentur, sua interesse illos duntaxat verbis vel literis admonere: si quid verò publicè in socios committerent, publica pœna atque animaduersione esse plectendos. Et hæc est*, inquit Dio Cassius[g], *hominum sententia, priuatim omnes iniurias prosequendas, ne vel contemptui inde habeantur, vel opprimantur: principem verò debere ea, quæ in rempub. peccantur, vlcisci: priuatim in se admissa, tolerare.* Antigonus rex[h] cùm cerneret filium suum se gerere 5
violentiorem & immodestiorem erga subditos, *An non nouisti*, inquit, fili, *nostrum regnum nobilem esse seruitutem?*

a Seneca, lib. 3. de ira.
b Idem lib. de Clem.
c hæc etiam tradit Claudi. lib. de nat. anim. c. 8.
d Cassiod. lib. 9. variar. epist. 4.
e Polyb. lib. 2. histor.
f Idem, in 4.
g Dio Cass. lib. 55. histo.
h Aelia. lib. 2. de var. histo. c. 20.

De infractore aggerum Nili, salui conductus, & segerente pro magistratu. Cap. 9.

1 *Nili aggeres rumpere, maiestatis crimen.*
2 *Saluagardiam vel saluum conductum violare, crimen maiestatis.*
3 *Magistratum se esse simulans, maiestatis reus est.*

SIMILE crimini etiam maiestatis visum est Honorio & Theodosio, aggeres Nili rumpere in Aegypto, & propemodum ipsius imperij appetere securitatem. Quare pœnam constituerunt in cædentem, vt eo loco vbi ruperit flammis consumatur, & consocij & participes deportentur, sine spe supplicandi, vel recipiendi dignitatem, vel ciuitatem, vel substãtiam 1

2 tiam [a]. Est & crimen maiestatis, infringere saluagardiam seu fidem publicam, vel saluum conductum à principe concessum, pœnaq; eius legis punitur [b]. Non ita si ab alio saluagardia concedatur, puta à sacro consilio, vel prorege, vel magistratu, nam tunc pœna contra violantem arbitraria & pecuniaria est: nisi homicidium commissum fuerit, quo casu alia ratione supplicium vltimum irrogatur [c]. Etenim vbi nulla pœna determinata iure est, ea in arbitrio est iudicis [d]. Saluaguardia iure communi ab alio quàm à principe generalis. Specialis autem vel ad singulares res vel personas, ab aliis vt à iudicibus, & Seneschalchis & Bailliuis, quibus interdictum est regia constitutione, ne generales concedant [e]. Quemadmodum cautum constit. regia Franc. 1. *sur le faict de la marine*, art. 20. & 25. ne posthac fides publica, vel saluus
3 conductus [f] seu licentia merces transportandi per mare, ab alio quàm à principe daretur. Lege Iulia maiestatis tenetur, & qui priuatus pro potestate magistratuúe quid sciens dolo malo gesserit [g]. Etenim vsurpat sibi ius principis, ad quem magistratum creare & præficere pertinet [h]. Incidit & huiusmodi in legem Cornel. de falsis, & in eius pœnam [i]. Et in legem de concussoribus, qua si simulato præsidis iussu concussio interuenerit, ablatum huiusmodi terrore restitui præses prouinciæ in integrum iubet & delictum coërceri [k]: potissimùm quando concussio crimen publicum est, non enim per se concussio publicum, sed priuatum est [l].

a L. 1. de Nili aggerib. non rumpend. lib. 9. C. tit. 38.

b Paul Castr. 2. par. consil. 422. in 6. col in ver. contrarium, iuncto vers. idem dictus.

c vt in §. si quis hominem, & §. si quis aliquem, & seq. de pace tenē. in vsib. feudo. latè Guid. Papæ, in quæst. 418. Ioan. Andre. in c. 1. de homicid. in 6.

d l. 1. de effractor. l. hodie, de pœn. in P.

e Ioan. de Platea, ad l. cùm sæpe contingit, de eroga. milit. anno. lib. 12. C.

f Chassan. ad § 4. tit. *des Iustices & droit d'icelles*, & ad ver. *le droit de iustice*, nu 65. in consuet. Burg. & in constit. Ludoui. 12.

g l. 3. ad l. Iul. maie. P.

h l. 1. ad leg. Iul. de ambi. P.

i l. qui prætoris nomine, ad leg. Cor. de fals.

k l. 1. de concussio. P. facit l. si per impressionem, de his quæ vi met. ca. fiunt.

l L. 1. de concussio. in P.

FINIS LIBRI XXXV.

De

DE PVBLICIS CRIMINIBVS ALIIS

LIBER XXXVI.

De falso. Caput I.

Lib.48.P.tit.10. Lib.9.C.tit.22.

1 Sylla leges criminum quas mutauerit.
2 Falsum quando crimen maiestatis habeat.
3 Fallo & falsum quid, & vnde dicatur.
5 Falsum quando crimen habet punibile.
6 Mendacium quid.
4 Falsi crimen vt punibile sit tria requirit.
7 Quæ in eo perpendenda.
8 Pondera, mensurásue falsificans qua pœna puniendus.
9 Mensuræ & pondera æqua esse debent.
10 Dardanarij qui, & quare puniantur.
11 Mensuras mutans lucri causa quomodo puniendus. 14.
12 Mensurarum diuersitas quo pacto non faciat falsum.
13 Mensurarum diuersarum abominatio & prohibitio iuris diuini.
15 Mensuræ inæquales quando non officiunt.
16 Mensurarum æquarum & ponderum notio & cura ad quem pertineant. & 17.
18 Mensuras concedendi & frangendi ius ex alia iurisdictione.

SYLLA, qui sibi dictaturam perpetuam vsurpauit, eaq; abusus est, qui seipsum Cornelium vltrò nominauit, vt scribit Appianus [a], leges alias dissoluit, alias imposuit, inter quas publicas quæstiones constituit de falso, & de parricidio, de sicariis, & prætores quinque adiecit eorum criminum gratia [b]. 1
Inter capita legis maiestatis 2
hoc inuenitur, falsum in publicis tabulis scribere vel recitare [c]. Falsitas est, veritatis immutatio [d]: 3
& falsum, aliter quàm verè factum, dictumúe. Proinde veri suppressio, falsum habet [e]. Et quicquid verum non est, falsum dici potest: quamuis non ex fraude, vel mendacio alicuius tale sit, vel dicatur [f]. Varro [g], falsum & fallere in verbis tantùm esse, videtur asserere: dum ait, *Ab eodem verbo fari, falli, falsum: & fallacia, quòd propterea, quòd fando quem decipit, ac contra quàm dixit facit: itaque si quis re fallit, non proprio nomine,* inquit, *fallacia, sed translatitio, vt à pede nostro pes lecti ac pes betæ.* Quanquam & nemo negauit, verbum fallo, posse repeti aliundè quàm à fando, nempe à Græco σφάλλω, quod idem est, quod euerto, subuerto, frustror spem alicuius, vt σφάλλομαι, supplantor, deiicior, decipior, erro: quibus verbis om

a Appia.in 1. bello. ciuil.

b Pompo.l.2.§.dein de Cornel. Sylla, de orig.iur. P.

c l.3.ad leg.Iul.maiest.in P.

d §.1.de instrum.caute. & fid. in auth. collat.6.tit.3.

e auth.presbyter, in 3.de episc. & cler. l.1.§ 1.ad l.Corn. de fals.lib.48.P.tit.10.l.2. si con. ius vel vtil.pub.lib.1.C.

f l.si is qui ducenta, l.14.§.visum, de reb.dub.lib.34.P.tit.5.

g Varro, 5. de Ling. Lati.

4 omnis auersio à vero continetur, quomodocunque contingat. Verumtamen
an notandum, non omne falsum in crimen venire: nam & falsum dicẽs, inter-
dum fallitur & fallit, & putat verum esse quod falsum est, quodúe asseuerat
inscius falsi: nec tunc crimen est [a]. Interdum falsum scit, fallitque, & non fal-
5 litur: & tunc crimen falsum habet [b]. Mendacium D. Augustinus ait [c], falsam
significationem vocis cum voluntate fallendi, & fallere semper esse volunta-
6 tis: falli autem, vel infirmitatis, vel temeritatis. Proinde in hoc crimine publi-
co de falsis, exigunt interpretes [d] tria: primum, immutationem veritatis: se-
cundum, dolum: tertium, vt alteri nocumentum seu damnum inde cõtingat.
Veluti, vt ait Paul. Iurisc. [e] *Si quis chirographum alienum immutet*, seu vt alij legũt,
imitetur, aut libellum vel rationes intercidat vel describat: non autem qui alias in com-
7 *putatione vel in ratione mentitur.* Porrò facilioris methodi causa, in hoc crimine
perpẽdimus, res, circa quas falsum: personas falsariorum: & negotia siue actio-
nes, quibus ad falsum itum est. Ex quibus iudicia & pœnæ facilius eruuntur.
8 Res in quibus falsum est vel fit, sunt res ipsæ immutatæ, dicta & facta. In rebus
exemplum, si præter publicum modum quispiam imminuta & illegitima pon
dera seu mensuras vel stateram adulterinam habet vel falsat, quibus negotiã-
do dolo malo alios decipiat. Cuius pœna est apud Modestinum [f], vt quanti ea
res erit, duplo condemnetur: & ex decreto Adriani, in insulã relegatio. Quod
& Vlpia. refert [g], qui & furtum in eo statuit, qui pondera vel maiores mẽsuras
decipiendi venditoris causa dedit [h]: datumque condicit [i]. Mensura ita corru
pta, falsa dicitur: *quia modius iniquus*, inquit Paulus [k], *modius non est*. Vt falsus
tutor is verè, qui tutor non est: & falsum testamentum, quod testamentum nõ
9 est. Debentque eius generis esse pondera, mẽsuræ cuiusque priuati, cuiusmo-
di sunt publicè expositæ. Optimè enim consultum est in omnibus ciuitatibus
ferè, publicas mensuras æneas vel lapideas habere, & ponderum legitimã de-
terminationẽ, vt ad eorum normã priuatorũ negotiatio æqua sit. Idq; ex con-
stitutione Valentis [l] mutuatum est, qua modios æneos, vel lapideos cum sex-
tariis atque ponderibus, per mãsiones, singulasq; ciuitates iussit collocari. Iu-
stinianus & idipsum constituit [m], & eos in ecclesia cuiusque ciuitatis conser-
10 uari. Signari publica nota debere scribit Guido Papæ. [n] Paulus [o] in Darda-
narios propter falsum mensurarum modum, ob vtilitatem popularis an-
nonæ, pro modo admissi extra ordinem animaduerti statuit: pœnam ita
arbitrariam iudici committens, pro modo delicti imponendam. Dardana-
rij ἀπεμπολοῦντας dixit Iulius Pollux, qui emunt vt carius vendant, vulgus
reuenditores vocat. Incidunt & huiusmodi in legem Iuliam de annona,
dum contra annonam ita committunt [p]. Concilio Maguntinensi [q] qui iusta
pondera & mensuras lucri causa mutare ausus fuerit, triginta dies in pa-
ne & aqua pœnitere debet: quæ pœna in foro conscientiæ interdum muta-
tur, eò quod expiationum criminum pœna, eis, qui exomologesim au-
diunt, arbitraria relinquitur hodiè [r]. Extat & lex Iustiniani hæc [s], *οἱ μέτρα
σίτου, ἢ οἴνου κολοβὰ ἔχοντες καὶ μὴ ἐξακολουθοῦντες τῷ ἀρχαίῳ μέτρῳ παραδοθέντι μέτρήσει, ἀλ-
λὰ διὰ αἰσχροκέρδειαν παρὰ τὰ διατετυπωμένα ποιοῦντες τυπτέσθωσαν ἰσχυρῶς ὡς ἀσεβεῖς.*
id est, *qui diminutiores frumenti aut vini mensuras habent, mensuram veterem,
& per manus à maioribus traditam, non vsurpantes, sed turpis lucri cupiditate
11 contra statuta facientes, vt scelerati duris verberibus afficiantur.* Obseruare enim
debent, qui commertia exercent ciuitatum & locorum, in quibus ne-
gotiantur, pondera & mensuras: vel quibus vti velint palam conue-
nire, ne fraudi locus sit. Ciuitates namque mensuras & pondera va-
ria propriáque habere norunt negotiatores potissimùm, quorum tan-
tùm interesset æquari mensuras vbique: nisi dicas eos carius vende-
re dum maiori, quàm emerint vendunt, vel si minori vendant, lu-
bentissimè lucrum amplecti. Vlnarum mensuram in pannis variam osten-
dunt ciuitates & nationes.

a ca. homines, ca. is autem, ca. primum est, 22. q. 2.
b ca. homines falsum, 22. q. 2. D. Augusti. de verb. Apostolo ser. 28.
c ca. beatus Paulus. § 1. 22. q. 3.
d Hostiens. Azo, Tancred. in sum. ad cẽ tit. de falsis.
e Paul. l. quid sit falsum, l. 23. ad leg. Cor. de fals.
f Modesti. l. pen. ad leg. Cor. de fals. in P.
g Vlp. l. annonam, l. 6. de extraord. crimin. P.
h Vlp. in l. si quis vxori, l. 52. §. si maiore, de furt. libr. 47. P. titu. 2.
i l. arbitrio, l. 18. §. de eo, de dolo P.
k Paul. l. Paulus respondit, l. 122. de verb. sig. in P.
l l. modos, l. 9. de suscept. præposit. & arca. lib. 10. C. tit. 70.
m § eos, auth. de collator. in auth. collat. 9.
n Guid. Pap. q. 49. per l. 2. de frumen. vrb. Alexan. lib. 11. C.
o Paul. l. in dardanarios, l. 37. de pœn. P.
p l. 2. ad leg. Iul. de anno. lib. 48. P. tit. 12.
q c. 2. de empt. apud Grego.
r ca. mensuram, de pœniten. dist. 5.
s In legib. Georgi. cis Iustinia. titu. 7. περὶ ζημιῶν l. 4.

Nam vlna	Tholosæ	4. palmorum est. Cana 8. p.
	In Montepessul.	4. p. Semis. Cana 9.
	Parisijs	5. p. $\frac{1}{3}$
	Lugduni	5. p. $\frac{1}{4}$
	Nissæ	8. p. $\frac{1}{3}$
	Barchinonæ	6. p. $\frac{1}{3}$
	Burdegalæ	6. p.
	Turoniæ	5. p.
	Valenciæ	4. p. $\frac{1}{3}$
	Flandriæ	3. p.

Mensuram habent Tholosani propriam lignorum combustibilium ad certam longitudinem, summa & mirabili industria, per Garumnæ fluuium in portum Tholosanum appulsorum, nempe circulum ferreum rotunditatis interioris vndecim palmorum, cui curam agentes politicam pretium imponunt. Sicut & tegulis seu coctitiis lateribus ad determinatam formam & mensuram longitudinis, latitudinis, & profunditatis diuendendis. Sunt vini & tritici diuersæ modiorum & doliorum mensuræ, de quibus in nostris syntax. lib. 13. c. 7. & 8. Et lib. 15. c. 12. In ponderibus similes ciuitatum variationes: potissimùm in maiusculo pondere, quod vocamus Quintallum.

Si quidem illud	Tholosæ est	104. librarum.
	Rotomagi	120. ll.
	Lutetiæ	125. ll.
	Rochellæ	102. ll.
	Monspessuli	109. ll.
	Flandriæ	116. ll.

Sunt & diuersa aliarum nationum ponderum genera, de quibus & iã loquuti sumus lib. 15. Syntax. artis mirab. c. 13. Quæ mercatores distinguere debẽt inter conueniendum, ne se mutuò circumueniant. Si enim conueniant de põdere, mensura, aut instrumento ponderandi vel mensurandi, falsum non cõmittetur: sed si dum alter iusto pondere consueto mercari se intelligit, alter verò lucrandi animo, vel maiori emendo vel minori vendendo vel mutuando vtitur, certè fraus est maxima, & deceptio, falsumúe committi in mensu-
a Leuit. 19. ris & ponderibus dicitur. Et iure diuino sic de his statuitur. *Nolite* [a] *facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura: statera iusta, & æqua sint pondera.* Iustum æquipondium, quod Græcis σάκωμα, iustus modius, æquusque 13
b Deutero. 25. sextarius, inquit dominus. Et alibi [b], *Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis verusq; erit tibi, vt multo tempore viuas super terram, quam*
c Prouerb 20. *dominus dederit tibi.* Et iterum [c], *Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque*
d Ezechiel. 20. *abominabile est apud Deum.* Per Ezechielem [d] quoque dictum est, *Statera & Ephi*
e Oseæ, c. 12. *iustum, & batus iustus erit vobis.* Oseas [e] etiã exprobrãs peccata grauiora Israëli, ob quæ Dei ira concitata erat in eum, commemorat illud insigne, *Chanaam, in manu eius statera dolosa, calumniam dixit.* Latius & exprobratio fit apud Mi-
f Micheæ, c. 6. g in constit. capital. rerum, habita in comitiis Augustæ, art. 113. cheam [f]. Carolus [g] 5. Imperator, in constitutione causarum capitaliũ statuit, 14
vt falsas mensuras dolo habens, hisque consuetus vti, etiam morte plectatur. Iure Saxonum qui corrumpit mensuram, cum fustigatione: qui ea vti-
h Vuesembec. ad tit. ad leg. Cor. de fals. num. 6. tur tantùm, sine fustigatione relegatur [h]. Et hæc intelligenda sunt, quan- 15
do in mensuris deceptionis animus est, & qui decipitur, arbitratur communi pondere & mensura negotiari: alioquin si conueniat de mensura vt dixi, nihil interest qualis ea sit, quia tunc dolosa non est, cùm
i Pau. l. imperatores, l. 71. de contrah. emp. l. b. 12. P. tit. 1. k d. l. imperatores, & c. ex parte, cap. 18. lib. 3 Decreta. tit. 39. de censib. de ea placuerit, vt notat Paulus [i]. Alioquin si nominatum fuerit tantùm mensuræ genus, ex more regionis mensura & pondus sine imminutione vel incremento intelligi debent [k]: variant quippe pondera & mensuræ pro locorum more maiores minoresque sunt quibus vti sine

fraude

fraude licet etiam edicto regio in Gallia [a], nisi dum agitur de vectigalibus exi-
gendis negotiatorum, in quibus sancitum omnia pondera, & mensuras redu-
16 cendas vel ad morem mensurarum & ponderum Parisiorum [b]. Quod si men-
suræ & pōdera illegitima sint, cura & notio pertinet ad moderatorem seu ad
præfectum prouinciarum, si de specierum aliarum, quàm metalli ponderibus
agatur: nam auri & argenti & aliorum metallorum pondera, ad comitem sa-
crarum largitionum pertinent, ex constitutione Iustiniani [c]. Ad ædiles curu-
les pertinere, frangere falsas & iniquas mēsuras, docet Vlpianus [d], apud quos-
cunque repererit. Et Persius innuit [e],

Frangeret heminas Areti ædilis iniquas.

Erant & Athenis μετρονόμοι magistratus quidam quindecim virorum in Piræo,
nouem in vrbe, teste Suida [f], quibus curæ erat, vt venditores iustis mensuris
17 vterentur. Honorius & Theodosius [g], ad curam & solertiam ciuitatum perti-
nere voluerunt, ne possessores maioribus mensuris & ponderibus à suscepto-
ribus prægrauarentur, & eos depræhensos ad iudicium dirigi cum ipso com-
18 missæ fraudis iudicio. Chassanæus [h] ait ius ponderandi & mensurandi, au-
thoritatemque concedendi & frangendi falsas mensuras ex superioribus col-
ligere videtur, & esse mixti imperij seu de alta iurisdictione. Quod & tuetur
Guido Papæus [i], & Petrus Iacobi [k]. Ponderare autem & mensurare, esse infe-
rioris, seu vt loquuntur, bassæ iurisdictionis [l]. Regium esse, ius ponderis & mē-
surarum, & prouentum eius ad regem pertinere, ait Rhenatus Chopi-
nus [m]. Erant Romæ antiquitus [n] corpora siue collegia, quæ habebant
curam mensurarum frumenti, cum vacatione munerum, & si in prouinciis
hoc priuilegio non vterentur.

a Francis. 1. edicto, *sur les aunes*, publi. an. 1540.
b Franc. 1 edicto *sur l'imposition foraine.*
c Iustin. in § eos autem qui publica, de collator. in authen. collat. 9. l. fi. de suscepto. lib. 10. C. titu. 70.
d Vlp. in l. item quæritur, l. 14 § si quis mensuras conduxerit, loca. libr. 19. P. titu. 2.
e Persius saty. 1.
f Suidas, in verbo μετρονόμοι.
g l. pen. de defenso. ciuita. lib. 1. C. titu. 56.
h Chass. ad consuetud. Burgund. & in rub. *du droict des Iustices*, vers. item ius mensurandi.
i Guid. Pap. q. 490.
k Pet. Iacobi, in titu. de mixto impe. in fine.
l Chass. vbi supra, per l. iubémus, de defensor. ciuita. C.
m Chopin. libr. 3. de domanio regis, tit. 22.
n Papin. l. his honoribus, l. 10 §. 1. de vacat. munet. libr. 50. P. titu. 5.

De falsa moneta. Cap. 2.

1 *Cornelia lex nummaria de falsa moneta.*
2 *Numismatum materia.*
3 *Argentum quando pro nummis signatum Romæ.*
4 *Nummorum ex quibus varia tracta nomina, à figura, aut pondere, aut valore.*
5 *Nummi inuentio ad commercia necessaria.*
6 *Aurichalchi nummi Indorum.*
7 *Nummi argentei mixti ære à quo, mixtiúe ferro, plumbei, stannei, &c.*
8 *Auro & argento æs vel stannum miscuisse capitale.*
9 *Aloy in moneta quid.*
10 *Argentum accuratè defecatum 12. denariorum dictum.*
11 *Aureæ monetæ quare æs, argentumq́ mixtum.*
12 *Auri in argento quæ æstimatio, vt argenti in ære.*
13 *Libra auri quot solidis æstimata. Et 14. Quot aureis. 17.*
15 *Aureorum priscorum solidorum valor, & mutatio.*
16 *Monetæ valor augmentatus sine pondere subditis nocet in commercijs.*
18 *Character in numismatibus quid prosit.*
19 *Numisma quis primus excusit apud varias nationes.*
20 *Bos pecunia Atheniensium. Bouem sub lingua habere prouerbium.*
21 *Numismatum Romanorum notæ, Ianus, nauis, rates, bigæ, quadrigæ.*
22 *Facies principum impressæ pecunijs.*
23 *Nummo omnia æstimantur. Et vnde accipit nomen.*
24 *Numismatum materia, pondus, & character hodiè in solius principis potestate.*
25 *Monetæ cudendæ ius in Gallia qui ex priuilegio habeant.*
26 *Monetæ valorem augere, vel minuere solus princeps potest, non priuati.*

 27 Pœ

27 Pecunia mutuata in qua specie vel valore reddenda.
28 Monetæ falsarius maiestatis reus,& iurisdictionis regiorum iudicum.
29 Monetæ materiam falsam immiscens qua pœna plectatur.
30 Monetam sine authoritate principis etiam probam percutiens quomodo puniendus.
31 Monetam falsam percutientes, nec absoluentes & perficientes, vt puniantur.
32 Memoria consecrata Darij in moneta puri auri.
33 Monetam suo nomine percutere capitale alij, quàm regi.
43 Monetam falsam expendentes vt falsarij puniuntur.
35 Monetam tingentes, vel radentes vel circuncidentes quomodo puniantur.
36 Monetam reprobatam non licet emere vel habere.

LEx Cornelia de falsis nummaria quoque est, & re etiam falsum committitur, in moneta adulterina. Vt sciamus autem, quæ adulterina, quæúe falsa numismata : quæ proba faciant, præmittendum. Tria itaque [a] in omni numismate consideranda 1. materia publicè electa [b], cum certo pôdere. 2. Character, quo insignitur seu notatur forma publica [c]. 3. Valor, seu functio decreta [d]. In quibus omnibus quid decretum à superioribus, quoque in vsu sint, qui nummis vtantur, inspicimus. Numismatis materia, æs, aurum, argentum, quæ aliquando pura per se, aliquando miscentur. Ære tantùm eoq; rudi, id est, non signato vsi sunt olim Romani ante Seruium regẽ, qui primus æs signauit pecudum nota : vnde & pecuniam appellatam tradit Plinius [e], libralis vnde & libella, & dipondius appendebatur assis. Quare & æris grauis pœna dicta : hinc & libripendes, qua & consuetudines in emptionibus quæ mancipi erãt, etiam libra interponebatur: mosque ille, nomine tenus, in quibus alienatio fiebat retentus posterioribus temporibus, vt interueniret æs & libra & libripens [f], velut imaginaria facta venditione: vt in testamentis [g], emãcipationibus liberorum [h], & id genus similibus [i]. Argentum signatum est anno vrbis Rom. 585. Q. Fabio. Cos. quinque annis ante primum bellum Punicũ. sexagesimo secundo anno post argenteum, percussus est aureus nummus [k]. Leonardus de Portis ait [l], primùm rudibus metallis teretibus, vt virgulis, vel in latitudinem diffusis vsos in commerciis antiquos : posteà ad reprimendas adulterãtium fraudes signatis, quibus diuersis imaginibus impressis hominũ & animalium, vt sagittarij, noctuæ, & aliarum rerum diuersa nomina imposita sunt. Tales Daricos, Philippicos, & aliorum regum nummos, vt à pondere & numero, & diuersis rebus impressis, diuersa alia nomina: qualia Græcis, quæ sunt dragmæ, tetracini, oboli, minæ: Latinis denarij, quadrigati, bigati, sestentia. Fuisse antiquis nummos scorteos, id est, ex coriis bubulis [m], ligneos, asperos, quadratos, testis Vuolfangus Lazius [n], qui & tales tempore militiæ apud Germanos scribit fieri. De quadratis meminit Iustinianus [o]. Author & Suidas [p], Numam alterũ à Romulo regem Romanorũ, primum ex ære & ferro factam monetã donasse Romanis, cùm anteà omnes, qui eũ antecesserãt, coriis & testis ad eam rem vterentur. Est quidam liber satis vt opinantur antiquus incerti authoris, qui subiungitur libro notitiæ vtriusque imperij, qui de rebus bellicis inscribitur. Is in c. 1. tradit, antiquorum monetã seu nummũ ad emendi vel vendendi vtilitatẽ fuisse ex terra exculta politius & ære solidata: primũ vtentibus principibus ære in simulachris propriis, ad virtutis suæ testimonia figuratis, auro & argento in mœnibus: demùm fastidientes inuentũ, formatos ex coriis orbes auro modico signasse hac nota, ☉. Postea æs signatum, & regalem maiestatẽ & speciẽ in auro & argento tãtùm signatam. Necessitas vtrumque coëgit inueniri, vt commercia in societate hominũ necessaria [q], facili negotio perficerentur [r]. Et Plato [s], ἀγορὰ δὴ ἡμῖν καὶ νόμισμα τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενή

1
2
3
4
5

a glo. in c. quanto, c. 18. in ver. patris, de iureiur.
b Paul. in l. 1. de contr. empt. lib. 18. P. tit. 1.
c d. l. 1.
d d. l. 1.
e Plin. lib. 33. c. 3.
f Caius, lib. 1. Instit. tit. 6. Boet. in topi. 3. Fest. Pomp. libr. 5. Gell. lib. 5. c. 19.
g Iustin. in §. 1. de testam. lib. 2. Institu. tit. 10. Cic. lib. 2. de leg.
h l. fin. de emancip. libero. lib. 8. C. tit. 49.
i vide Brissonum, li. 3. Selecta. Antiq. iur. ciuil. c. 7.
k Plin. lib. 33. c. 3.
l Leonard de Portis, lib. 1. de Sestertio.
m Alex. ab Alex. libr. 4. Genial. dier. c. 15.
n Vuolphan. Lazi. li. 3. commentar. de rep. Roma. c. 3.
o Iustin. §. fi. de exacto. tributo. in authen.
p Suid. in verb. ἀσσάρια.
q l. 1. de cõtrah. emp. in P. l. ex hoc iure. de iusti. & iure, l. 2. de mundi. in P. §. ius autem gẽtium, de iure natur. apud Iustinia.
r d. l. 1. de contrah. empt.
s Plato, 2. de repub.

γενήσεται, forum venale, & pecunia erit, commutationis causa. Et Aristoteles [a], ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις, omnia enim placuit pecunia æstimari posse. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται, vt ait idem
6 Aristoteles [b], omnia dicimus χρήματα, quorum valor nummo mensuratur. Vnde & Iurisconsulti pecuniæ nomen, quod est nummi pecude olim signati [c], omnes res contineri: quia pecunia æstimari possint [d]. Quin etiam Indis numismata sunt ex aurichalco, ærcúe nigro confecta, quibus omnia emere licet ijs qui Indorum mores & instituta sequuntur [e]. Tempore Iulij Cæsaris, Britãni, qui nunc Angli, vtebantur nummo ferreo, aut anulis ferreis, ad certum
7 pondus examinatis pro nummo [f]. Liuius Drusus, in tribunatu plebis octauam partem æris argento miscuit, teste Plinio [g]: & Antonius triumuir, ferrum. Plumbei nummi, & stannei prohibentur lege Cornelia de falsis [h]. In quo Antoninus Caracalla repræhenditur à Dione vel eius abbreuiatore Xiphilino [i], *Antonino Caracallæ*, inquit, *cùm cætera omnia, tum nummus adulterinus erat: nam pro argento auroúe quod nobis daret, plumbum argentatum, & æs inauratum parabat.* Quare autem plumbum à moneta exploditur, vel stannum, decidua materia horum metallorum potest esse causa: nam collybus horum maior. sordescunt maximè manus horum contactu, & breui tempore iustum quod daretur pondus intercideret, quod vix in argento præcaueri potest, quod & vsu, vt & æs deteritur, in quo minori detrimento aurum excellit.
8 Statuit Tacitus imperator, vt si quis argento publicè priuatimque æs miscuisset, si quis auro argentum, si quis æri plumbum, capitale esset, cum
9 bonorum proscriptione, vt scribit Flauius Vopiscus [k]. Cæterùm metallorum, quæ nummis cudendis designatur materia, mixtionis etiam legem à principe recipit, quam curatores monetarum sequi debent: vocant legem illam, *aloy*, vel ligaturam. Ita enim misceri, & expedire arti & vtilitati publicæ visum est. Neque vllum metallum etiam inuenitur vsque adeo defœcatum, quod non alterius quandam mixtionem habeat, vel exigat. Et proinde vltra illam naturalem mixtionem decretum à principe, quatenus alia mixtio fieri possit. Bonitatis autem metalli iudicium in purita-
10 te suæ speciei consistit, à quo quò receditur, eò minus æstimatur. Argentum accuratè defœcatum ab aurificibus 12. denariorum nominatur. Denarius quilibet in 24. diuiditur, vnumquodque granum in 24. Caratia: istis gradibus miscetur æs. Quod si vltra dimidiam sui partem æs cum argento misceatur, & media parte impuritatem contrahat, dicitur argentum im-
11 purum, seu *de billon*. In moneta quoque aurea admixtum argentum æsq́; est, ne nimiùm mollis materia ex frequenti vsu collybo depereat. Puritas auri, quod vocant obryzum, per gradus etiam æstimatur, quos vocant *Karatz*. Gradus supremus 24. Caratiorum, aurum inquam purissimum in defœcatione vltima, ab argento vel ære in quantum natura patitur separatum: fieri enim omnino non potest, vt penitus aliquid alterius metalli non adsit, quod ab aurificibus vocatur remedium vel defectus. Miscetur itaque his gradibus ex lege principis argẽtũ propter collybũ, plus vel minus, vel in 48. sui parte, vel 71. vt in Henricis, Ducatis Florentiæ, Hispaniæ. Et sic de
12 aliis, prout ex constitutione Francisci 1. latè, & de singulis statuitur [l]. Hinc fit auri species esse diuersas, & alias aliis præstantiores. Communi tamen æstimatione, aurum habet duodecies, quantum argentum: verùm mutatur pro modo mixtionis. Aliquando [m] argenti libra æstimabatur, quinis solidis auri: & ab Arcadio & Honorio [n], viginti æris libræ, vno solido auri. Plinius autem refert [o], argenteum denarium pro decem libris æris placuisse, primum vt quinarium pro quinque, sestertium pro dipondio ac semisse: at libræ pondus æris, imminutum bello punico primo, cùm impensis respublica non sufficeret, constitutumque vt asses sextantario pondere ferirentur. Et ita quinque partes factas lucri, dissolutumq; æs alienum. Augustus [p] libram

a Aristo. 1. Polit. c. 6.
b Idem 4. Ethico. ad Nicom. c. 1.
c Plin. lib. 33. c. 3. & lib. 18. c. 3.
d l. 4. & l. pecuniæ nomen, 222. & l. pecuniæ verbum, 178. de verb. sign. in P.
e Philost. lib. 3. de vita Apollo.
f Iul. Cæs. Cõment. belli Gallici lib. 5.
g Plin. lib. 33. c. 3.
h Vlp. l. lege Cornelia, l. 9. ad leg. Cor. de fals. in P.
i Xiphil. ex Dio. in Caracal.
k Flaui. Vopisc. in Tacito.
l *Ordon. sur le faict des monoyes & reglement, de l'an 1540. & 19. Mars.*
m l. 1. de argenti pretio, quod thesau. infert. lib. 10. C. tit. 76.
n Arcad. & Honor. l. vn. de collat. æris, lib. 10. C. titul. 29.
o Plin. lib. 33. c. 3.
p l. quotiescunque, l. 3. de susceptio. & archar. libr. 10. C. titu. 70.

auri, septuaginta signatis solidis constare statuit. Vocant aurifices in Gallia
hanc libram marcam, pondus inquam habens octo vncias, qualibet habente
vncia, octo grossos, grosso verò 8. denarios, & quolibet denario, 24. grana. Et 14
proinde hæc libra vel marca aurificum, alia est à marca reliquorum artificũ,
quæ ad hanc gemina est, continetque aurificum duas marcas. Et ita Moli-
næus [a] intelligi debere Cynum [b] tradit, & alios loquutos de libra aurificum,
dum constituunt in libra 72. aureos. Ignorandum tamen non est, & pondus 15
aureorum & monetæ, non secus ac valorem fuisse imminuta, vel aliter mu-
tata. Nam tempore Vlpiani, qui vixit sub Alexandro Cæsare, centum aurei,
pondo duarum librarum erant [c]. Atque ab eius tempore, aureum numisma
perfectum nec diminutum pondere, solidi nomen accepit. Si quidem is ve-
ctigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstite-
rant, tertiam partem aurei soluerẽt, hoc est, tricesimam partem, habita ratio-
ne decem aureorum: & tunc semisses, & tremisses aurei facti, authore Lam-
pridio [d]. Sic non dimidiati aurei, nec in tres secti, solidi dicti: alij vtique aurei,
atque ita aureos solidos, aureos dictos tempore Iustiniani constat, si quis dili-
genter iura contulerit [e]. Solidum fuisse tempore Theoderici Gotthorum re-
gis, sex millium denariorum testatur ipse rex apud Cassiodorum [f]. Boetio
scribens. Nicephorus Phocas, Orientis Cæsar, numisma quoque attenuauit 16
τεταρτηρῷ tetartereo excogitato: cumque esset lege & consuetudine receptũ,
vt omnes nummi imagine aliqua imperatoris notati modò ponderi nihil de-
cideret, idem valerent, ipse sua insignes imagine præferri, aliorum depressis
pretiis voluit: eaq; re haud leuiter subditis in permutationibus nocuit, vt le-
gimus in iure orientali [g]. Hippias Atheniẽsis cùm pecunia egeret, nummum
Atheniensium fecit improbum, & ad se eorum argentũ constituto pretio ad-
ferri iussit, & posteà signatam pecuniam nouo charactere ex eo argẽto dedit,
vt narrat Aristoteles [h]. Et Clazomeni quoque pecunia oppressi, vt idẽ author
testatur [i], ferreum nummum pro argenteo excuserunt. Nicolaus Boërius [k], 17
suo tempore scribit valuisse libram argenti, triginta libras turonẽses, & Mar
cam argenti, quindecim libras turonenses, & duas marcas auri facere libram
argenti: & duas marcas, libram auri, in qua sint 16. vnciæ. Et libram auri va-
luisse 144. scuta auri, & 72. scuta, pendere marcam auri, in marca 8. vncijs exi-
stentibus: vnde singulæ vnciæ pendent 6. scuta. Et hæc hactenus de materia &
pondere numismatum dicta sint. Considerari secundo loco diximus in nu- 18
mismate characterem, quo discernuntur, & cuius sint regni, cuiusque ciuita-
tis, & quis illud, & cuius authoritate percusserit, quæ maximum habent mo-
mentum in detegendis fraudibus monetarum. Primus Phædon seu Argeus 19
Græcus, numisma excussit. Atheniensibus & Lyciis Ericthonius: Lydiis Xeno
phanes. Et Mytilenæi quidem Sapho, monetæ suæ sculpserunt: Homerũ, Chij:
Dardani, Gallorum pugnam: Aspendi, luctatores: Rhegini, leporem: Cepha-
leni, equum: Thasij, Persam: Argiui, murem, teste Iulio Polluce [l]. Signatos no-
ctuæ imagine nummos, testis Plutarchus [m]. Et Suidas [n], in Laurio Atticæ
notat fuisse auri metalla, & ibi nummis aureis noctuas insculptas: vnde
& prouerbium, γλαῦκες λαυριωτικαί, noctua Lauriotica, pro pecuniosis. At
Lydos primùm percussisse nummos tradit Herodotus [o]. Argentum, pri-
mum omnium signasse Phędonem scribit Strabo [p]. Iosephus [q], Caino tribuit
inuentionem pecuniæ, & ponderũ & mensurarum. In Genesi [r] quoque mũdi,
refert sacra historia Abrahamum mercatum fuisse sepulchrũ, & appendisse pe
cunia probatæ monetæ: vt liqueat inde, ab initio cõmerciorũ ob causam mo-
netã & nũmos fuisse institutos, etsi apud aliquas nationes vsus tardius posteà
peruenerit. Aelianus [s] porrò narrat Aeginenses primũ inter vniuersos Græcos 20
numisma percussisse. Plutarchus [t] verò, primũ nummũ Athenis bouis figura
Theseum instituisse, vel ob Marathonium taurum, vel ob memoriã ducis Mi-
nois, vel quòd ad agriculturam ciues prouocare vellet. A quo nummo & no-
men

a Molin. sub finẽ de v'or ling. galli.
b Cyn. in l. si quis pro redemptione, de donatio. C. & l. illud, de sacros. eccles.
c Videndus Budæus, 5. de asse.
d Lamprid. in vita Alexandri.
e confer l. in eum, de in ius voc. in P. cum § fin. de pœn. tẽ. litig. Qui enim in P. dicuntur aurei, à Iustiniano dicuntur solidi.
f Cassiod. libr. 1. varia. epistol. 10.
g In 3. lib. Iur Orienta. in constit. Niceph. Phocæ, περὶ τεταρτηρῶ.
h Aristo. 2. Oeconomic.
i Idem, eod.
k Boër. decis. 327. num. 2.
l Iul. Pollux, libr. 9. c. 6. vbi & agit de valore Talenti, & alia moneta.
m Plut. in vita Lysandri.
n Suid. in verb. γλαῦξ.
o Herod. in 1.
p Strabo, in 8.
q Iosep. lib. 1. Antiq. cap. 4.
r Genes. 23.
s Aelia. libr. 12. de var. histo. c. 10.
t Plut. in Theseo.

men Hecatomboon, quod est centum boum: & Decabœon, quod est decem boum factum non dubito. Vnde locus hic rectè nobis explicat sententiam Homeri[a], dum agit de permutatione armorum Diomedis & Glauci. Cuius etiam meminerunt Iustinia[b]. Et Iulius Paulus[c].

a Homer. Iliade ς.
b in procem. PP. § fin.
c Iul. Paul. l. 1. de contrah. empt. in P.

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ, inquit, Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς
ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε,
χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων, id est,
Tum verò Glauco mentem Saturnides ademit Iupiter,
Qui cum Tydide Diomede arma permutauit,
Aurea ærei, valentia centum bœs, nouem bobus valentibus.

Explico autem illa verba, de moneta Atheniensium, non autem vt tot boues, arma valerent. In quo recedo à sententia Pauli Iurisc. qui refert[d] ad boues animalia inquam. Quod miror neminem anteà obseruasse: etsi de emendatione loci illius in pandectis cogitauerint Alciatus[e], Ioannes Baptista Pius[f], Budæus[g], Angelus Politianus[h]: sequuti etiam Plinium, qui hoc putat[i] quoque verum. Hoc etiam docetur ex alio loco Homeri, vbi sic facit filium Priami Achilli loquentem[k].

d Paul. in l. 1. de contrah. empt. lib. 18. P. tit. 18.
e Alcia. lib. 2. prætermissio.
f Babt. Pius, lib. annota. posterio. c. 151.
g Budæ. in l. 1. de contrah. empt.
h Politia. Miscellan. c. 105.
i Plin. lib. 33. c. 3.
k Iliade φ, seu 21.

καί μ' ἐπέρασσας ἄνευθεν ἄγων πατρός τε φίλων τε,
Λῆμνον ἐς ἠγαθέην, ἑκατόμβοιον δέ τοι ἦλφον.
νῦν δὲ λύμην τρὶς τόσσα πορών. &c. id est,
Et me vendidisti procul, abducens à patre & amicis
Lemnum (scilicet insulam) *in claram: centum autem boum pretium tibi inueni.*
Nunc verò redimerer, ter tantùm dans.

Vbi Scholiastes communis, in verbum ἑκατόμβοιον, sic scribit. τιμὴν ἑκατὸν βοῶν ἀξίαν. οἱ παλαιοὶ, πρὶν ἐπινοηθῆ τὰ νομίσματα, τὰς συναλλαγὰς ἐποιοῦντο διὰ τῶν τετραπόδων, ὅθεν ὕστερον ἐπινοηθέντων τῶν νομισμάτων, βοῦν ἐπ' αὐτῶν ἐξετύπωσαν ἐνδεικνύμενοι τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ παροιμία. βοῦς ἐπὶ γλώσσης, ὅ ἐστι νόμισμα· ἁρμόζει δὲ ἡ παροιμία αὕτη, ἐπὶ τῶν ῥητόρων τῶν λαμβανόντων νομίσματα, ὑπὲρ μὴ κατασυνηγορῆσαί τινι, ἀλλὰ σιωπῆσαι, id est, legitimũ & iustũ pretium centũ boum. Antiqui antequã nouissent nomismata, permutationes seu commercia faciebant, quadrupedibus, vnde posteà adinuentis nomismatibus, bouem in ipsis impresserunt, indicantes antiquum morem. Est & prouerbium, *bos in Lingua*, id est, nomisma: adaptatur enim hæc parœmia in Rhetores, qui pecunias accipiebant, ne accusarent aliquẽ, sed silerẽt. Lucianus[l], τὸ μὴ ἁλῶναι τὴν πόλιν ἐπρίατο παρὰ τῆς ἀθηνᾶς βοῶν δώδεκα, id est, *à Minerua emit, ne vrbs caperetur, duodecim bobus*. Et apud Iuliũ Pollucẽ vbi agit περὶ εἰδῶν καὶ μέτρων ὀνομάτων ταλάντου τε καὶ μνᾶς, καὶ στατῆρος. &c. Sic scribit, καὶ τετράδραχμον ἐκαλεῖτο, καὶ τρίδραχμον, καὶ δίδραχμον. τὸ δὲ παλαιὸν τοῦτο ἦν ἀθηναίοις νόμισμα, καὶ ἐκαλεῖτο βοῦς, ὅτι βοῦν εἶχεν ἐντετυπωμένον. εἰδέναι δὲ αὐτὸ καὶ Ὅμηρον νομίζουσιν ἅπαντα, ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων. καὶ μὴν κἂν τοῖς Δράκοντος νόμοις, ἔστιν ἀποτίνειν δεκάβοιον. καὶ ἐν τῇ παρὰ Δηλίοις θεωρίᾳ, τὸν κήρυκα κηρύττειν φασὶν, ὁπότε δωρεάν τινι ἐδίδοτο, ὅτι δοθήσονται αὐτῷ τοσοῦτοι βόες. καὶ δίδοσθαι καθ' ἕκαστον βοῦν δύο δραχμὰς ἀττικάς· ὅθεν ἔνιοι Δηλίων, ἀλλ' οὐκ ἀθηναίων, ἴδιον εἶναι νόμισμα τὸν βοῦν νομίζουσι. ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν παροιμίαν εἰρῆσθαι, τὴν, βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ βέβηκεν. εἴ τις ἐπ' ἀργυρίῳ σιωπήσειεν, id est; dicimus & quadridrachmum, & tridrachmum, & didrachmum. Hoc autem antiquum erat Athenæis nomisma, & vocatum est bos, quia bouem habuit sculptum. nouisse & hoc dicunt Homerum, dicentem Hecatombæa ennea bæon. Atque in legibus Draconis licet inuenire Decabæon. Et in consideratione Deliacæ insulæ, ferunt præconem inclamare, quando dabant donum alicui, quod darent ipsi, illi boues: & dedisse pro vno quoque boue duas drachmas Atticas. Vnde

l Lucia. de sacrificiis.

aliqui rati sunt, bouem non fuisse proprium nomisma Atheniensium, sed Deliensium. Hinc etiam parœmiam duci hanc conuenire, *bos in Lingua*, si quis ob pecuniam acceptam siluerit. Variarunt in summa gentes characteres numismatum, & apud ipsos Romanos quoque variatum. Nam 21
apud hos priscæ æris notæ [a], Ianus geminus altera ex parte, ex altera autem, rostrum nauis: in triente & quadrante rates. Notæ argenti, bigæ, quadrigæ: initio nota pecudis, vnde & pecunia dicta [b]. Cuius tamen appellatio latius quàm ad numismata pertineat, extenditur, nempe ad res patrimonij nostri [c]: & paulò angustius ad res, quæ pondere, numero, & mensura constant [d]. Neque tamen id mirum, cùm pecunia res æstimentur [e]: & ita in pecuniam reduci possint. Fuit & in Gallia monetæ cuiusdam à verbecibus 22
effigiatis eius nominis, verbecum lanceorum Biturigibus excusæ à Iano Byturige, concessu principis [f]. Signabantur & aliis imaginibus & faciebus Cæsarum & regum, sicut innuit Iuuenalis [g], dum ait,

Cùm sit causa mali tanti, & discriminis huius,
Concisum argentum in titulos, faciesq́ minutas.

Augustus Cæsar nummum argenteum nota sideris capricorni, quo natus est, percussit [h]. Ex materia diuersa, & pondere, & charactere vario, distinctio 23
quoque valoris & pretij facta, ex placito vel vsu communi recepto. *Certa*, inquit Vlpianus [i], *nummorum est æstimatio.* Et Aristoteles [k], *Vniuersa*, inquit, *quorum est permutatio, inter sese comparabilia quodammodo esse oportet, pro quo nummus in vsum hominum venit, & fit quodammodo medium: metitur enim cuncta, ex instituto factus, vt pro indigentia sit. Et propterea nomen hoc habet, quod non natura constat, sed lege: & in nobis est situm ipsum mutare, atque inutilem facere.* Verba eius, οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην. καὶ διὰ τοῦτο, τὸ ὄνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. νόμος enim νομίζω & passiuum νομίζομαι, hinc νενόμισμαι præter. vnde νόμισμα. Dicitur & Græcis Doribus, qui in Italia & Sicilia habitarunt, νῦμμος, ου, ὁ. Sicut & Latinis numinus. Sic & Aristoteles in Tarentinorum repub. meminit, fuisse numisma dictum, νῦμμον, in quo Tarentis, Neptuni filij, impressa erat imago, inuehentis equo. Et rursum Siculum talentum valuisse olim viginti quatuor nummos, postmodum duodecim: nummum autem valuisse tres obolos. Hæc tria, materia, character, valor, à principe nunc legem accipiunt: 24
nam & sancitum est, in monetariis officinis tantùm principis cudi debere [l], & ad eius solius iussum, & vtilitatem. Vt & peculatus teneantur, qui cùm in moneta operantur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur [m]. Romæ in æde Iunonis monetalis, moneta tantùm percussa publica, cui præfecti triumuiri monetales æris, argenti, aurique flatores [n]. Carolus Magnus titulo de falsis monetis [o], alibi quàm in palatio noluit cudi numismata. Henricus 2. mense septembri, edicto etiam de re monetaria edito anno 1555, certas tantùm decreuit esse ciuitates, quibus moneta solummodo percuteretur, & ne apud alias fieret prohibuit. Eliguntur & certæ personæ, quibus illa facultas cudendæ monetæ conceditur à rege aliis inhibita: vt & sub imperio Theodosij, Valent. & Arcadij obseruatum, punitiq; qui hoc ius etiam rescripto arrogassent [r]. Inter regalia namq; hoc 25
ius est, monetam cudere [s]. Quòd tamen ex priuilegio conceditur aliquibus à principe [t], vel ex consuetudine vsucapta, ad ciuitates [u] aliquas pertinet: non secus quàm alia iura regalia, vt vectigalia, quæ priuilegio & consuetudine aliis quàm regibus competunt [t]. Quare & hodiè ius cudendæ monetæ pertinet ad quosdam prælatos & regulos Francogalliæ: vt ad duces Borboniæ, Sabaudiæ, & alios quos enumerat Rhenatus Chopinus [v], & aliquos Guido Papæ [x]. Ita priuilegio Regulo Auraico Burbenensi datum Allobrogi,

a Plin. lib. 33. c. 3.
b Plin. vbi sup. & lib. 18. c. 3.
c l. pecuniæ verbum, l. pecuniæ nomine, & l. 4. de verb. sig.
d l. talis scriptura, de lega. 1. l. fin. de constit. pecu. lib. 4. C. tit. 18.
e l. si ita, de fideiuss. lib. 46. P. tit. 1. l. propemodum, de verb. sig.
f Rhen. Choppi. lib. 2. de doma. tit. 7.
g Iuuenal. Saty. 14.
h Sueto. in Octauio. c. 94.
i Vlp. l. 3. de in lit. iuran. lib. 12. P. tit. 3. l. 1. de contra. emp. in P. l. 1. de rer. permut. in P.
k Aristot. lib. 5. Ethico. ad Nicoma. c. 5.
l l. 2. de fal. mone. C.
m Vlpia. l. sacrilegij pœna, l. 6. §. qui ab in moneta, ad leg. Iul. pecul. lib. 48 P tit. 13.
n Pompo Læt. lib. de magistrat.
o in capitul. Caroli Mag. tit. de pace, c. 11.
p l. fi. de fal. mon. C.
q c. 1. quæ sint regal. in vsib. feudo.
r Guido Pap. decis. 498.
s Cyn l. si quis nummos, C. de fal. mone., lo. in rub. de vete. numis. pot. lib. 11. C.
t c. 1 quæ sint regal. in auth. l. pen. & fi. no. vectig. instit. nō posse lib. 4. C. tit. 61.
v Rhena. Chopi lib. 2. de doma. reg. tit. 7.
x Guido Pap. decis. 498.

brogi, Eburoduni archiepiscopo. Constat ex regio monetali titulario olim vsos hoc iure comites, Niuernensem, Marchianum, Suessionum, Essuorum, fani Paulini, Vindocinensem, Andegauensem, Pictonum, Blesensem, sacri Cæsariensis, Carnotensem, Cœnomanorum: procomites Lemouicensem, & Brossium: Pontifices Rhemorum, Suessionensem, Magalonæ, Laudunensem, Meldensem, Cadurcensem, Claromontanum. Et Heroides Castrouillanam & Focambergiam. Quibus omnibus solummodo princeps monetali lege solebat rei nummariæ speciem, pondus, formamq; præscribere. In his enim cogebantur ius regium agnoscere, qua lege comes tenebatur Flandrensis, & Amoricus quoque dux. Ex quibus adducor, vt sequar opinionem eorum, qui tuentur [a] principis ius esse solius, mutare, minuere, vel augere valorem monetæ: etsi alij exigant quoque consensum populi [b]. Melius tamen esset, si pecunia remaneret immutabilis: ne vllus afficeretur in commerciis iactura, vtq; fraudibus Quæstorum & monetalium, mensurariorumúe obuiam iretur. Hoc tamen principi licere dico, non priuatis, quibus & capitale est, præter valorem statutum quicquam adiicere, vel minuere [c]. Neque impunita temeritas eorum relinquenda, qui pecuniam regni vel vsualem, dūmodo legitimæ sit materiæ & iusti ponderis, respuunt [d]. Extatq; hac de re lex Vuisigothorum [e]. *Solidum aureum integri ponderis cuiuscunque moneta sit, si adulterinus non fuerit, nullus ausus sit recusare, nec pro eius commutatione aliquid requirere propter hoc quod minus pensauerit: qui contra hoc fecerit, & solidum aureum sine vlla fraude pensantem accipere noluerit, aut petierit pro eius commutatione mercedem, districtus à iudice ei cui solidum recusauerit tres solidos cogatur exsoluere. Ita quoque & de tremisse seruandum.*

26 (margin, beside "tur Flandrensis")

27 Cæterùm in contractibus, in quibus pecunia restituenda est, ius commune seruatur & lex quæ inter contrahentes dicta est [f], si placuit certo genere pecuniæ restitui mutuum tantùm, non habita ratione valoris sed speciei: vt reddes mihi tot liliata auri tot capitalia, non expresso valore. Nam si valor expressus esset, decrementum pecuniæ vel incrementum addendum vel diminuendum erit, ne verba perperam adiecta videantur [g]: nisi æstimatio adiecta fuerit ratione demonstrationis, & ad differentiam alterius monetæ eiusdem generis: vt scuta tot, valentia 3 libras singula, ad differentiam paruorum scutorum. Nihil enim tunc de valore agendum, sed de restitutione speciei & numeri [h]: vel æstimatione eius, quæ est tempore solutionis facienda. Quia tunc coactio potest esse in reddendo debito in eodem numero, bonitate inspecta tantùm intrinseca [i], id est, quod aurei sint eiusdem ponderis & bonitatis, non inspecta bonitate extrinseca, id est augmento vel decremento æstimationis. Et sic notant interpretes communi consensu quos refert Boerius [k]. Sic si dictum sit, solues mihi pretium in florenis tot vel liliatis, necesse est ita fieri, non habita ratione valoris maioris in mutuo potissimùm. Si tamen promissio dandi fiat, nulla cautione vt dentur in eadem specie aurea tot numero, sed dictum generaliter dabis vel solues centum aureos, habenda est ratio æstimationis temporis contractus: attamen in moneta vsuali tempore solutionis, si ea quæ promissa est in desuetudinem abierit, facienda est solutio [l]. Aestimatio itaque, temporis contractus est: moneta autem qua soluitur æstimatio, præsentis temporis: vt nec antiquam non vsitatam, cogatur creditor accipere [m]. Aestimatione autem adiecta numero aureorum, vt dedi tot aureos facientes tot libras turonenses, efficitur vt habeatur ratio illius æstimationis tantùm, & sufficiat eam in quacunque pecunia, modo sit proba, soluere: & sic non res, sed æstimatio petitur [n]. Habita tamen vt dixi ratione, qua mente facta fuerit æstimatio: nam si ea fiat, vt res pro empta habeatur, non petitur res, sed pretium [o]: contrà, si æstimetur eo animo, vt intelligatur quantum in posterum res deterior facta fuerit [p]. Pleraque hac de re tractant interpretes ad l. Paulus, in t. de solutio. in P. quæ omitto, & Boerius in

a Ioan. Fab. ad §. 1. quib. mod. toll. oblig. & in auth. hoc nisi debitor, de solut. Cornens. consil. 185 Boer. decis. 327 num. 6. & 7. facit l. 2. de vet. numis. pot. lib. 11. C. tit. 10. Salic. in l. 2. de fal. mon.

b Immol. in c. quanto, de iureiur. Luc. de Pen. in d. rub. de vet. numis. pot.

c l. fi. cod.

d l. 1. cod.

e l. fi. de falsar. metallo lib. 7. C. Vuisigoth. tit. 6.

f l. seu per in stipulationibus, de reg. iur. l. 1. §. si conueniat, depos. P. c. dilecta, de præscript. l. imperatores, l. 71. de contra. emp. lib. 18. P. tit. 1.

g l. si quando, de lega. 1.

h Barto. l. Paulus, de solutio. Signor. consi. 74. vers. 1. Castren. Alex. in l. stichū qui meus erit, de lega. 1. & alij, quos citat Boer. quæst. 327. num. 3.

i l. i. in quid, si cert. peta. P.

k Boer. d. decis. 327. num. 3.

l c. conquerente, ibi. glo. de off. ordin. c. olim, de cēs. l. quoties, de suscep. lib. 10. C. Specu. in tit. de instrum. editio. §. post 10. Panorm. consi. 56. vol. 2.

m Guid. Pap. q. 495. Panor. cons. prd. 56 Ioan. Fab. in princ. tit. quib. mo. toll. oblig.

n Ioan. Pet. de ferra. in tit. de actio. hypotheca. in verbo, relaxandum, glo. si in l. si inter virū & vxorem, de iure dot. facit l. si quis stipulatus fuerit decem, de verb. obli. l. æstimatis, cum l. seq. sol. matri. in P. l. cum dotem, C. de iure dot.

o l. plerumque, §. si ante, & l. seq. de iure dot. in P. l. quoties. C. eod.

p l. si inter virum & vxorem, de iure dot. l. plerumque, eod. glo. in l. ex conuentione, in ver. æstimatum, de pact. C.

in sua decis 327. Valent. Theodos. & Arcadius falsæ monetæ reos, quos vul- 28
gò paracharactas vocari dicunt, maiestatis crimine & pœna teneri obnoxios
statuunt [a]. Proinde & quia moneta iuris est principis, falsæ monetæ excussæ
vindicta & cognitio ad solos purè magistratus regios pertinet, non ad domi-
norum locorum iuridicos. Sic Demosthenes dicebat [b] Solonem statuisse, nõ
minus seuerè à iudicibus summis esse plectendos qui leges corrupisset &
leges adulterinas induxisset, quàm qui numisma adulterasset. Si tamen
concesserit singulari priuilegio quibusdam falsæ monetæ cognitionem, vt
Dionysianis Cœnobitis, id sequendum est. Citra priuilegium autem, notio
& confiscatio ex hoc crimine ad principem pertinet: eius enim iniuria est
pecuniam suam corrupisse, ideo & mulcta ad eum pertinere debet. Iuxta
iuris communis regulas, vt quibus criminis prosecutio & damnum est, eius-
dem & compendium pœnale esse dicamus: & vbi periculum est, ibi lucrum
collocetur [c]. Iudex porrò, quisquis is sit qui potestatem iudicij de falsa mo-
neta habebit, seu ex priuilegio, vel ex delegatione principis, vel ratione
officij, vel consuetudinis receptæ, cùm discutiet causam, quæ iam diximus
perpendet quæ legitima moneta habere debet: & subinde statim intelliget
falsam eam esse, quæ ea non habuerit, quæ proba habere debet, in materia,
pondere, charactere, legitima functione, & authoritate cudendi: secundum
hæc pœnas distinguet. Nam de materia lege Cornelia cauetur [d], eum qui 29
in aurum vitij quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos confla-
uerit, falsi crimine teneri. Tenetur & lege Iulia peculatus, qui in aurum,
argentum, æsúe publicum quid indiderit vel immiscuerit, & vt quid inda-
tur immisceatur fecerit, sciens dolo malo quo id peius fiat. Adulteratur ma- 30
teria tincturis, quæ imitantur veri metalli colorem, minuitur rasione. Autho-
ritas cudendi sine licentia principis vsurpata etiam punienda in proba ma-
teria & in improba: & qui hanc vsurparit si liber, ad bestias dari, si seruus
supremo supplicio affici debebat [e]. Constantinus Cæsar [f], eos, qui num- 31
mos falsa fusione formauerint, flammarum exustionibus vult mancipari;
eorumq; bona fisco regio seu Cæsareo addici: si tamen opus perfecerint.
Nam qui falsam monetam percusserint, si in totum formare noluerint,
suffragio iustæ pœnitentiæ absoluuntur [g]. Extat tamen alia constitutio Con-
stantini [h], quæ pœnam pro discretione sexus, & conditionis delinquentium
statuit: vt si decurio vel eius filius adulterauerit, exilio perpetuo afficiatur:
si plebeus, perpetuæ damnationi amissis bonis dedatur: si seruus vltimo
supplicio afficiatur. Aryandes Aegypti prætor, audiens atque animaduertens 32
Dario Persarum regi cordi esse memoriam sui relinquere, opere quod à
nullo alio regum factum esset, id sibi imitandum, inquit Herodotus [i], pu-
tauit, donec mercedem accepit. Etenim Darius ex auro quàm potuit purga-
tissimo monetam percussit: idem Aryandes ex argento fecit. Ea re com-
perta Darius, insimulatum quasi rebellare vellet, morte affecit. Forsan hîc 33
suo nomine pecuniam conflari iussit, quòd maiestatis crimen quòd & capi-
tis mulcta animaduersum in Perennio, apud Herodianum [k]. Sicuti anno
domini 1464. bellorum seminarium excitatum inter principem Galliæ, & re-
gulum citerioris Britanniæ, quòd is sua imagine nummum aureum per-
cutere ausus est. Iubent etiam Cæsares [l] Valentinia. Val. & Gratia. quicquid
ex auro hominum priuatorum in monetis publicis inueniretur figuratum,
largitionibus vindicari imperatoriis: moderati tamen id sunt postcà, vt suf-
ficeret pro singulis libris auri, quæ pro figuratione monetis dicabantur, præ-
bere binas vncias [m]. Tenent pœnæ insuper falsæ monetę non tantùm eos, 34
qui eam cudunt raduntúe aut tingunt, sed & eos qui scienter expendunt.
vt latè docet Aufrerius [n]. Fuit & capitalis [o] pœna statuta in Cheimistas, quos
flaturarios dicit Constantius, qui vt ipse loquitur maiorinam pecuniam non
minus criminosè, quam crebrè separato argento ab ære, purgabant. Dicta
quoque

a l. falsæ monetæ, l. 2. de fal. mone. lib. 9. C. Theodo. tit. 21.
b Orat. contra Timocra.
c l. 6. § sed cùm in secundam, de furt. C. l. secundum naturam, de reg. iur. P. l. vni. § pro secundo, de cad. tollen. C.
d Vlp. l. lege Cornelia, l. 9. ad leg. Cor. de fal. P.
e Vlp. l. quicunque, l. 8. eod.
f l. 1. & 2. de fal. mone. C.
g Paul. l. qui falsam, l. 19. d. tit. ad leg. Cor. de fals.
h l. 3. de fal. mone. lib. 9. C. Theod. tit. 22.
i Herod. in Melpomene, seu lib. 4.
k Herodia.
l l. quicquid ex auro, l. 6. de fal. mone. lib. 9. C. Theo. tit. 21.
m l. solita, l. 7. eod.
n Aufrer. in decisio. 162. cap. Tholos.
o l. comperimus, l. 5. de fal. mone. lib. 9. C. tit. 21.

quoque priuatio agrorum & domorum dominis, qui id in suis passi essent. Sancit & Constantinus [a], maiori vel minore pretio æstimantem pecuniam eiusdem ponderis, quàm statuerit princeps: item eos, qui mensuram circuli exterioris arroserint, vt minuant quantitatem, quiúe figuratum solidum adultera imitatione in vendendo supposuerint, capite puniri, aut flammis tradi, aut alia pœna mortifera. Apud Athenienses, monetam adulterantes capite punitos monet Demosthenes [b], *Miror*, inquit, *eos qui monetam adulterant apud vos capite mulctari, Athenienses: illis verò, qui totam ciuitatem adul-*
35 *terinam & infidam reddunt, dicendi fieri potestatem.* Diogenes, Cynicus cognominatus, Iesti mensarij filius Synopæus fuit, vt scribit Laertius [c], ambo cùm depræhensi fuissent de ciuili moneta æs adulterare, exilio damnati sunt. Lex orientalium apud Constanti. Harmenopulum [d]; *Qui adulterinam monetam cudunt, & ipsis & qui eis in ea re ministerium exhibuerunt, manus amputantor.* Lex Langobardorum [e], à Rotario rege lata, huic ferè similis. *Si quis aurum sine iussione regis figurauerit, aut monetam confixerit, manus ei incidatur.* Et rursum [f], *Qui falsam cuderit, eadem pœna punitur, & consentiens 60. solidis componere debet.* Idipsum omne firmauit lege Carolus Magnus [g]. Lege Aegyptiorum cautum, vt si quis monetam circumcideret, aut adulterinam cuderet, aut pondus vel signa immutaret, aut falsis literis inscriberet, aut de scripto demeret, aut falsas syngraphas adferret, ambæ ei amputarentur manus: vt quæ corporis pars peccasset, per vniuersam vitam lueret pœnam, cæteri quoque illa calamitate moniti, à simili scelere abstinerent [h]. Non omittendum est, personam adulterantis monetam considerandam esse, num impubes, num furiosus, num iussu alterius fecerit [i]. Et lege Vuisigothorum, si seruus circumcidisset, rasisset, vel adulterasset solidos, ei dextera manus abscindebatur: si ingenuus diues, mediam bonorum partem fisco debet: si sine bonis in seruitutem à rege datur ei, cui elegerit rex [k].
36 De prohibita pecunia, hoc est, de ea cuius vsus interdictus est, notabilis sanctio Constantini & Iuliani CC [l]. ne liceat alicui eam emere vel vetitam contrectare: quia eam in vsu publico constitutam, pretium oporteat esse non mercem. Placuitq; denique, vt si quis forsitan nummus, præter eum, qui in vsu publico perseuerat, apud aliquem mercatorem fuisset inuentus, fisci dominio cum omnibus delinquentis facultatibus vindicaretur. Philippus Pulcher rex Galliarum 28. authores seditionis ob monetam laqueis suspendi & necari iussit, quòd non paterentur monetam ad iustum pondus restitui, sed priori nutu proprio vti vellent, teste Gaguino [m].

[a] l. 1. si quis solidi circul. exterio. incide. &c. eod. lib. 9. C. Theod. ti. 22.
[b] Demost. circa fin. Oratio. in Leptinem.
[c] Diogen. Laert. in Diogenis vita.
[d] Constant. Harmenopul. lib. 6. propt. iur. tit. 14.
[e] lib. 1. leg. Langob. tit. de eo qui fals. mone. fecer. l. 1.
[f] l. 2. eod. tit.
[g] in capitul. Caroli Mag. tit. de fal. mone.
[h] Diod. Sicul. lib. 2. Biblio. c. 3.
[i] l. 2. de fal. mone. C.
[k] l. 2. de falsar. metall. lib. 8. C. Vuisigot. tit. 5.
[l] l. 2. si quis pecu. confl. aut mercandi causa transfal. aut vetit. contrect. lib. 9. C. Theod. tit. 23.
[m] Gaguin. lib. 7. in Philippo Pulchro.

De falso alio modo, quàm in moneta, facto vel dicto commisso.
Cap. 3.

1 *Edicta regia, vel prætoris corrumpentis pœna.*
2 *Falsi pœna circa delicta de instrumentis admissa.*
3 *Legata in testamento alterius adimentis pœna falsi.*
4 *Testamentum viui corrumpentis aut resignantis pœna.*
5 *Partum supponentis accusatio, & pœna.*
6 *Falsum dicto & facto commissum.*
7 *Falso rescripto vtens vel subiiciens qua pœna punitur.*

Facto

FACTO etiam falsum committi dicitur aliis modis, vt si quis 1
album prætoris, vel edicta proposita dolo malo corruperit [a]:
cuius pœna quingentorum aureorum erat,& in seruis inde-
fensis corporis tortura: & modestino [b], pœna falsi. Animad-
uersum Nicomediæ vltimo supplicio in Christianum, qui
edictum quantumuis impiissimum, manu acceptum discer-
psit & proscidit,à Diocletiano & Maximiniano propositum: reliquiq; Chri-
stiani eum iure cæsum fuisse pronuntiarunt, vt authores Eusebius & Nice-
phorus [c]. Qui in rationibus,tabulis,ceris,vel alia qua re siue consignatione 2
falsum fecerint,vel rem amouerint: peruertens viui testamentum: depo-
sita instrumenta qui aduersariis prodiderit,qui celauit,surripuit, deleuit, su-
biecit, resignauit,pœna falsi reus est [d]. Qui libertates,vel legata testamento 3
data, sua manu ademit [e],qui celauit,vel amouit testamentũ [f]. Si quis viui te- 4
stamẽtum peruerterit [g],aperuerit,recitarit,resignauerit,quorum ratione lege
Cornelia humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam de-
portantur [h]. Qui testamentum tamen iniustum irritumúe suppressit, immu-
nis est à pœna [i]. Ad legem hanc falsi similiter is pertinebit, qui supposue- 5
rit partum [k]: cuius tamen accusatio ad parentes referenda solos, aut ad eos,
ad quos res pertinet, coram iudice prouinciali mouenda,pœna capitali pro-
bato crimini imponenda [l]. Neque interest in hac quæstione eane discesse-
rit vel non, quam partum subdidisse contenditur [m]: neque suppositi partus
accusatio vlla temporis præscriptione depellitur [n]. Cornelius Tacitus [o], Le-
pidæ ex Aemiliorum familia delatæ, quòd diuortio facto partum simulasset
ex P. Quirinio marito diuite atque orbo, aqua & igni refert interdictum: ve-
tùm adiiciebãtur alia crimina,adulteria,venenaq;. Iulius Paulus [p] in receptis
sententiis notat,obstetricẽ,quæ partũ alienũ,attulit,vt supponi posset,summo
supplicio afficiendã placuisse. Meminit de hac arte supponendi partus,& de-
ceptione maritorũ per suppositionẽ aliorum infantium Aristophanes, in ce-
realia celebrantibus,ibi, *Alteram noui,qua dicebat dolores partus habere per decem
dies,donec emit infantem. Maritus autem obibat vrbem, medicamina celera in par-
tum facientia emens:intulit autem anus in olla infantem, vt ne clamaret cerula obtu-
ratum.* &c. quæ sequuntur Dicto & facto, finitor falsum modum renuncians 6
committit [q]. Et qui falsum instrumentum recitauerit. Eamq; ob causam ad-
uocatus,qui cognoscente præside falsum recitauit, 10. annis a subselliis mo-
tus est,teste Papiniano [r]:nam is vsus videtur falso, etsi falsum facto non com-
miserit, & vterque in legem Corneliam incidit de falsis [s], qui vtitur,& qui
facit. Mitius tamen qui vtuntur & non fecerunt,quàm qui fecerunt,etsi non
vtantur:& grauius qui fecerunt & vtuntur,puniuntur [t]. Item ei,qui obrepse- 7
rit præsidi prouinciæ tam per acta, quàm per libelli interpellationem [v], &
qui falsis constitutionibus,nullo authore habito,vtitur, lege Cornelia aqua
& igni interdicitur [x]. Idem si falsis rescriptis sciens prudensque,non autem
si deceptus ab alio, vtitur [y]. Proinde qui prætoris nomine literas falsas red-
didit,edictumúe falsum proposuit, lege Cornelia reus est: etsi ex hac causa,
actione in factum teneatur.

a l.pen.ad leg.Cor. de fal.in P.l. si quis id quod, § 7. cum 2.seq.de iur.d.om. iud. ... 2.F.tit. 1.
b d.l.pen.
c Euseb.lib.8.c.5.& Nicepho.Cal. lib. 7.c.5.
d l.1.§.qui in rationibus, & l Paulus respondit,l...6.§ 3. ad leg. Cor. de fals.in F.
e l.5.& 6.§.si institutus,& l. impuberẽ, l.22.§. qui codicillos,vers. ad emendo,cod.tit.
f l.eum qui,l. 14. C ad leg.Cor de fal. l. si quis patris, l. 26.eod.in F.
g l. 1. §. is qui peruerterit,cod.F.
h Paul.l. si quis aliquid,l.38. §.qui vi ui,de pœn.F.
i d.l.5. ad leg. Cor. de fals.F.& d. l. si quis aliquid,§ testamentum.
k Modest.l.lege Cornelia, l. 30. ad l. Cor.de fals.
l l. cum suppositi, l. 10.C.eod.
m l.1.C.eod.tit. vbi tractatur de suppos.part.a glo.si quan noccat filio.
n l. qui falsam monetam, l.19. §. fin. eod.F.
o Cor.Tac.lib.3.Annal.
p Iul.Paul.lib 2.recep.sent tit. 35. c. 9.
q tot.tit. si men. fal. mod.dixer.
r Pap.l. falsi nominis, l.13.§ 1.ad l. Cor.de fal.in F.
s l.si falsos,l.8.eod. C.
t notatur in præd. iurib.
v l. si quis obrepserit, l. 25. ad leg. Cor.de fals
x l.6. ad leg.Cor. de fals. in F. § hunc ..., et ... Cod conf.C.
y l. 4. ad l. Cor. de fals. C.

De mutatione nominis. Cap. 4.

1 *Nominis vel cognominis dolosa mutatio pœna falsi coërcetur.*
2 *Nomina virorum præstantium seruis indere prohibitum.*
3 *Nomen turpe mutandum.*
4 *Nomina noua imperatoribus creatis acclamata.*

5 Nomen

5 Nomen suum deferre hæredibus iuberi potest à testatore exemplis docetur, dummodo inhonestum non sit.
6 Dignitatem sibi falsò vsurpans qua pœna puniatur.
7 Delator falsus criminis lege Cornelia de falsis tenetur.
8 Attestationes falsas faciens lege Cornelia de falsis tenetur.

1 FALSI nominis vel cognominis asseueratio, vt scribit Papinianus, pœna falsi coërcetur [a], scilicet si cum fraude mutatio fiat: alioquin verò sine fraude, impunita [b]. Nomina quippe ad recognoscendos singulos tantùm imposita sunt ex arbitrio [c], vt parùm de nomine, si de corpore constet curemus [d]: potissimùm cùm hominū nomina Vlpianus dixerit mutabilia [e]. Atq; ea ratione vt internoscerentur homines infantibus masculis, lustratione facta nono die: fœminis, octauo imponi solebāt nomina, teste Plutarcho & Macrobio [f]. vt nūc nos Christiani solemus in baptismo lustrico verè nomina imponere. Et Iudæi olim tempore circuncisionis, quæ fiebat octauo die post natiuitatem [g]. Fraus itaque & dolus in mutatione nominis punitur solùm, veluti apparebit ex exemplis relatis à Val. Maximo [h], de ijs qui infimo loco nati, mēdaciis se clarissimis familiis inserere conati sunt. Refert tamen Gellius [i], ma-
2 iores Athenienses nomina iuuenum fortissimorum Harmodij & Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hippiam Tyrannum interficere adorti erant, ne vnquam seruis indere liceret, decreto publico sanxisse: quoniam nefas ducerent, nomina patriæ libertati deuota, seruili contagio pollui. Contrà,
3 nec satis honestum videtur habere nomen, quod turpe quid significare possit [k], vnde rectè mutatur. Sicut ob hanc & alias causas, summis pōtificibus electis, nomē primum excidit, & aliud nouum imponi solet, ac si renati in nouos essent homines [l]. Exemplo quoq; domini nostri Iesu Christi, qui primo summo pontifici à se instituto, Simonis nomē in Petrum seu Cepham mutauit [m]. In cathedram autem D. Petri vocantur Summi Pontifices [n]. Et proinde illis mutatur nomen, exemplo Domini, cuius omnis actio fuit nostra instructio [o].
4 Deferebantur imperatoribus creatis antiquitus & nomina & cognomina noua, impunèque & licitè illa ab ijs & ab aliis accipiebantur. Aulus Vitellius imperator cognomen Germanici delatum cupidè recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusauit [p]. Seuerus Afer, vt Romano populo placeret, cognomen Pertinacis accepit. Sicuti & Iulianus, vt militibus voluptuosis satisfaceret, Commodi: vt author Herodianus [q]. Stultius & Commodus, loco sui nominis & pro Marci filio, voluit se nominari Herculem Iouis filium, depositoque cultu Romanorum principum, pellem Leonis substituit, ac clauam manu gestauit [r]: Demumque se mille
5 gladiatorum victorem appellari iussit. Octauius Cæsar, quos hæredes primos dum instituit Tiberium ex parte dimidia & sextante, Liuiam ex parte tertia iussit ferre nomen suum [s]. Hocque in honorem nominis factum, admittitur iure ciuili [t]. Et Caius Iurisconsultus [v], si à testatore quid relinquatur, nominis ferendi conditione, rectè fieri si eam quis expleuerit, & exigi à prætore tradit: nihilque mali esse honesti hominis nomen assumere. Remittet tamen prætor hanc conditionem in famosis & turpibus nominibus: vt si nomen tastatoris Vespilionis, quis deferre iubeatur, quia dignitatis ratio habenda est [x]. Alioquin nec improbat Vlpianus illam conditionem, si iurasses te nomen meum laturum [y].
6 Proinde, qui sibi vsurpauerit titulum dignitatis falsò, in legem Corneliā incidit: vt si quis pro milite gesserit, vel illicitis insignibus vsus sit, vel falso diplomate vias commeauit: pro admissi namq; qualitate puniendus grauissimè

a Papin l. falsi nominis, l. 13. ad leg. Cor. de fals. P.
b l. 1. de mutat. nomi. lib. 9. C. tit. 25.
c d. l. 1. & §. si quis in nomine, de lega. apud Iustin.
d l. si in nomine, C. de testa. l. si fortidianum, C. de lega. l. 4. de lega. 1.
e i 4 cod.
f Plutar. in quæstio. Macrob. libr. 1. Saturn. c. 16.
g Genes. c. 17. D. Luc. c. 1. & 2.
h lib. 9. cap. 16. apud Val. Max.
i Aul. Gell. li. 9. c. 2.
k c. per inquisitionē, de electio. apud Gregor. l. facta, l. 63. §. si in danda, & l. 1. ? scien̄dum, l. 7. ad SC. Treb. in P.
l glo. in proœ. sexti, in ver. Bonifacius.
m D. Ioan Euang. c. 1. ca. in nouo, 21. distin.
n c. per venerabilē, qui fil. sint legi.
o c. significasti, de elect. ca. Deus omnipotens, 2. q. 1.
p Sueto. in Vitel. c. 9.
q Herod. lib. 2.
r Herod. in 2.
s Sueto. in Octauio, c. 101.
t Papin. in l. cùm filius, l. 78. §. pater, de lega. 2.
v Caius Iurisc. in l. facta, l. 63. §. si sub conditione, vers. si in danda, ad senat. Trebel. lib. 36. P. titul. 1.
x Mela. l. sed sciendum, l. 7. eod. titu.
y Vlpia. l. hoc iure, l. 19. § si. de donatio. lib. 39. P. titu. 5.

est [a]. Qui etiam pro magistratu, cùm priuatus esset, se gesserit, feceritue, lege maiestatis tenetur [b]. Eadem ratione prohibitum, rebus suis vel alienis vela regia vel potentiorum titulos imponere, in fraudem legum vel in aduersariorum terrorem: dicta poena, vt affecti plumbo qui hoc fecerint, perpetuis metallorum suppliciis deputentur: deportentur si nobiles, si alterius generis etiam vltimo supplicio plectantur [c], & bona principi addicantur [d]. Qui 7
falsò denunciari pecunia delictum fecerit, lege hac tenetur similiter [e]. Ex 8
senatusconsulto Liboniano, vt Placentinus notat [f], coërcentur qui dicto etiam in legem de falsis incidunt, qui falsas attestationes fecerint, vel ad eas faciendas coïerint [g]. Qui inter se diuersa testimonia præbuerint, quasi falsi poena rei, qui diuersa testimonia duobus præbuit, cuius ita anceps fides vacillat [h]. Falcidicus testis obnoxius Deo, quem fallendo contemnit & iudici, qui decipitur: & aduersario [i]. Et ideo iudicis arbitrio puniendus [k] extra ordinem, septennisque poenitentia pro periurio iniungitur [l], fit infamis, damnum parti quam lædit resarciet [m]. Quod non censetur remissum etiam in generali remissione & abolitione, quæ fit in iucundo aduentu principis [n]. Alexander ab Alexandro [o] legem antiquam esse ait, falsum testimonium dixisse conuictum, de saxo deiiciendum. Lege salica qui falsum testimonium dixerit, sexcentis denariis, qui faciunt 15. solidos culpabilis est: excepto capitali, & delatura [p]. Lege Langobardorum [q] à Luithprando statutum, vt falsus testis vel aliquid contra aliquem scribens, componat pro guidrigildo. i. pro delicto, mediam partem regi, & aliam parti. Et si nō habeat vnde rependat, fit seruus aduersarij, contra quem falsum dixit vel fecit. Idemq; in eo, qui rogat falsum testimonium. Lyciorum lege [r], venditur is, qui falsum testimonium dixit, simulque eius patrimonium publicatur. Apud Indos, falsus testis extremis decurtatur, teste Strabone [s]. Constitutione Francisci primi eius nominis Galliarum regis [t], furca, & laqueo suspenditur, quacunque in re falsus inueniatur: mitius tamen agendo, vix, nisi in capitalibus causis, falsum dixerint, supplicio vltimo puniuntur [v]: & tunc eodem quo puniri deberent quos accusarunt, si verè accusassent [x]. Et ita iudicatum fuisse in curia parlamenti Burgundiæ testatur Chassaneus [y]. Conuenitque hoc legi Dei [z]. Attamen in aliis teneri criminali iudicio testem, quando per viam accusationis, & non inquisitionis agitur: nam posteriori casu mitius agi aiunt. Dicuntque criminali iudicio teneri, si in principali negotio falsum deposuerit: contrà, si in accessoriis. Quo casu non poena legis Corneliæ, quæ deportatio, sed alia ordinaria puniretur, vt notant Butrigarius [a], & Decius [b].

a Modest. l. eos qui inter se, l. 27. §. fin. ad leg. Cor. de fals. in F.
b Marc. l. 3. §. fin. ad leg. Iul. maiest. lib. 48. F. titul. 4. v. de decis. 2. capel. Tholos. 401.
c l. vn. de ijs qui potent. nomi. lib. 2. titul. 15. & l. 2. vt ne mo priua. tit. præd. fact &c. tit. 16. lib. 2. C.
d l. 1. eod.
e l. lege Cornelia, §. fin. & ibi Bart. ad leg. Corn. de falsi. Aufrer. in decisio. cap. Thol. 7.
f Placent. libr. 5. c. 18.
g l. 1. & l. 9. §. pœna, ad leg. Cor. de fals.
h Modest. l. eos, qui l. 27. in princ. & §. de imprudentia. eod. tit F. §. si vero. de testib. in auth. l. qui se fim. eo. F.
i c. 1. de crimi. falsi apud Grego
k l. nullum, de testib. C.
l ca. quicunque, 6. q. 1.
m ca. quisquis conuictus, 22 q. 5.
n Boer. dec. l. 2 57. num. 13 vbi & alij citantur interp.
o Alex. ab Alex. libr. 6. cap. 10 genial.
p in legib. Salic. titu. 54. de fal. testimo. § 1. & 3.
q l. 1. de testib. libr. 2. leg. Langobard.
r Heracli. in Politicis, & in rep. Lyciorū.
s Strabo, lib 14.
t Prop. constitut. de faulx tesmoingr.
v Pap. lib. 22. Rhapf. aresto. titu. 13. ar. 2.
x Iason, in l. & si legibus C. si con. ius vel vtil. publ. & in l. si duo, §. si quis iurauerit, de iureiur. in F. Ioan. B. in. Diaz, in pract. criminal c 87.
y Chass. in consuet. Burg. titul. des retraits, § fin. in 10. pœna petitur j.
z Deuter. c. 19.
a loco. Butrig. & Angel. in l. Lucius Titius, de ijs qui not. infa.
b Dec. ad c. licet. col. 23. de probat.

De falso in scriptura commisso. Caput 5.

1 *Falsum scripto quot modis fiat.*
2 *In testamentis quot modis falsum committatur, & pœna committentium.*
3 *Instrumentum in vna parte falsum, an in omnibus habeatur falsum.*
4 *Et quæ falsum illud reddant, vt dicere rogatum notarium, præsentes testes absentes &c.*
5 *Falso instrumento vtens quæ pœna puniatur in Gallia.*
6 *Falsa scriptura quomodo in Gallia accusetur.*
7 *Falsariorum literarum regiarum in Gallia pœna.*
8 *Falsans literas summi pontificis quæ pœna afficiatur.*
Falsis instrumentis iudicatum an ipso iure nullum. eod.

9 *De falso quomodo ciuiliter & criminaliter agatur.*
10 *Falsum dicens instrumentum debitor interim consignare debet contentum in eo debitum.*
11 *Falsi accusatio permissa intra 20. annos, non vltrà.*
12 *Falsi in crimine quomodo consideranda res, persona, negotium.*
Periuri clerici, & falsi testes quomodo puniantur. eod.

1 SCRIPTO falsum fit, si quid dolo malo confingatur scriptura, quod verum non sit. Itaque qui chirographũ alterius imitatus fuerit, aut rationes alterius interciderit, aut descripserit [a], falsum committit: & qui scripserit quid factum, quod fa-
2 ctũ non est [b]. Si falsum testamentũ vel aliud instrumẽtum falsum dolo malo scripserit, signauerit, vel signari curauerit, recitauerit, mutauerit, subiecerit, amouerit, celauerit, deleuerit, interleuerit, resignauerit [c]. Qui codicillos ante testamentũ factos, in quibus legatũ ei adscriptum erat, confirmat [d]. Huiusq; pœna, in liberis deportatio: in seruis vltimum supplicium [e]. Hic lex Cornelia de testamentis locum habere dicitur, quia potissimùm ob testamenta introducta [f]. Aduersus falsarios autem tempore Neronis Claudij primùm repertum scribit Tranquillus [g], ne tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino perforamina traiecto, obsignarentur: & vt in testamẽtis primæ duę ceræ testamẽtorũ, modo nomine scripto, vacuæ signaturis ostẽderẽtur: Ac ne quis alieni testamẽti scriptor, legatum sibi adscriberet, nisi sua manu quoque testator adscripserit [h]. Lex Langobardorum Rotarij regis [i], *Si quis falsam chartam scripserit, aut quodlibet membranum, manus ei incidatur.* Similis constitutio Frederici Cæsaris [k], quæ vltra manuum excissionem, notario seu tabellioni officij amissionem & infamiam statuit. Constantinus etiam deportationem, si criminis sit magnitudo, constituit, vel supplicium capitale [l]: si dolo malo falsum cõmittatur, vel eo quis vtatur, non si per errorem [m]. Iure Saxonico, successit in
3 pœnæ locum fustigatio [n]. Falsitas detecta in vno capite instrumenti, non vitiat alia capita ad illud caput non pertinentia, vt notãt Bald. [o] Boërius [p], & Felinus [q]. Putarem tamen diuersum, si fides abrogetur scripturæ per falsum, &
4 neget actor vel excipiens. Et ita notat Alex. Tartaginensis de Imola [r]. Falsum dicitur in instrumento publico, si tabellio dicat se fuisse rogatum, & non fuerit, sed sceda illi data sit, quæ vera non sit [s]. Et qui facit inseri nomina testium absentium tenetur de falso [t]. Pertinet & lex Cornelia ad scripturã pri-
5 uatam falsam [v]. Iudicia autem falsi Alexander Tartag. docet [x]. In Gallia supremis curiis sæpè placuit, vt conuictus falsi, & falsis vtens, quanquam sine falsis instrumentis vel testibus, quibus vsus est, potuisset petita consequi, nihilominus iure suo decidat [y]: si in causa falsum fecit, si ex instrumento sententia pendeat [z]. Si tamen interrogatus qui produxit falsum instrumentum, nec cõmisit tamen falsum, nõ velit eo vti, negarit & reuocauerit, impunitus in Gal-
6 lia est [a]: iure ciuili, non vtique [b]. Nam antequam de falso iudicetur, moris est, vt qui suspicatur falsum esse instrumentum, primùm apud acta iudicis vt accusaturus se inscribat: deinc aduersarius copiam instrumenti apud acta faciat, & producat: subinde ciuilis aduersarius de falso conquestus, modos & rationes falsitatis proferat. Et si proposita à curia legitima inueniantur, iubet de his inquiri, & inquisitione visa, si probatio firma sit, decretum accedit vel præhensionis vel vadimonio duriore vocari, dicunt
7 *par adiournement personel* [c]. Solent & in Gallia, qui falsarint sigillum regium, catamidiari, & post fustigationem stigmate lilij inuri in fronte, & exilio vel deportatione affici, bonis Cancellario regio adiudicatis, vel mulcta olim [d]: hodiè autem regi, ex regio edicto promulgato anno 1542. Pœna

a Paul. in l. quid sit falsum, l. 23. ad leg. Cor. de fal. in P. §. 7. de instrum. fide & caute. in auth.
b l. qui velati, l. 15. C. ad leg. Corn. de fals.
c Vlpia. l. 2. & l. lege Cornelia, l. 9. § pœna l. Paulus respondit, l. 16. eod. P.
d l. impuberem, l. 22. § qui codicillos, eod. P.
e §. Item lex Cornelia de falsis, de publ. iudic. apud Institutio.
f l. 1. & ibi glo. eo. P. lib. 48. titul. 1.
g Sueto Tranq. in Nero Claud. c. 17. l. 3. de his qui sibi adscrib. lib. 9. C. titu. 23.
h l. 2. eod. l. 1. ad leg. Cor. de fals. P.
i l. 1. de his qui chartam falsam con. leges scripser. lib. 1. leg. Longobard.
k §. callidis, vers. de scriba vero, de prohibit. feud. alien. per Federic. lib. 2. feudo tit. 55. idem Iustin. constit. nouel. 42. & 73.
l l. vbi falsi, l. 22. ad leg. Cor. de fals. C.
m l. nec exemplum, C. eod.
n glo. Land. lib. 1. art. 58. Rein. differentia, pœnarum 22.
o Bal. ad l. iubemus, C. de testa.
p Boer. decis. 2, 5. nume. 6.
q Feli. in c. fraternitatis, de haeret.
r Immola, consil. 48. col. 2. vol. 4. per c. quanto, de his quę fiunt à prel. si. col. capit. ex. ii. ad scripturas, p. d. sin. co. puta, 2. q. 5.
s c. licet, ad regnum, §. eos autem, de crimi. falsi, vide Alexan. consil. 60. 3. volum.
t Alex. vbi sup. fuit c. quãto, in fine de his quæ fiũt à prel. sine consẽ capit.
v l. si quis accusato, & l. lanae, ad leg. Cor. de fals. C.
x Alexan. vbi supra.
y refert plura Papo. lib. 22. arest. titu. 12. ar. 5.
z latè Boër. decision. 291.
a Papo vbi sup. ar. 6. & 7.
b l. 1. §. edenda, ead. de eden. in P.
c Pap. vbi sup. art. 8.
d idem, lib. 22. arest. titu. 12. ar. 1. 2. 3.

quoque hæc in clericis obseruanda, præcedente tamen inustionem exautho-
ratione seu degradatione ex rescripto Vrbani Papæ [a]. Quod si literæ sum- 8
mi pontificis falsificentur, quod nouem modis fit [b], qui per se vel per
alios id commiserit, excommunicatur: si clericus, beneficijs & officiis
exutus, exauthoratus, seu de gradu deiectus traditur curiæ seculari, vl-
timo supplicio plectendus. Qui his vtitur literis, officio quoque & be-
neficio priuatur, & excommunicatur [c]. Quid autem statuendum sit in
adulteratis literis & diplomatibus aliorum prælatorum & antistitum, con-
sule Boërium [d], & Guidonem Papæum [e]. In regno Hispaniæ statutum [f],
quod falsans epistolam, priuilegium, vel bullam papæ, quiue efficit vt
alius faciat, debeat mori. Existimant Panormit. [g] & Hostiensis [h], falsan-
tes aliorum inferiorum iudicum literas, si criminaliter accusentur, si ec-
clesiasticæ personæ sint, deponi ab ordine, & beneficiis omnibus priuari, &
in monasterium detrudi [i]. Cæterùm, si ex falsis instrumentis lata sit sen-
tentia, an nulla sit ipso iure, an annullanda, latè examinat Aufrerius [k].
At Bartholus [l] tria requirit ad sententiam ex falsis instrumentis latis re-
scindendam; si falsò sunt producta, & de falso non sit cognitum, & pro-
pter illud falsum sit iudicatum: vnde effectus inquit triplices, sententiæ
rescissio, executionis impedimentum vel suspensio, soluti repetitio [m]. Fit
autem rescisio sententiæ per in integrum restitutionem [n]: corruit tamen ip-
so iure contra minorem ad eum modum lata [o]. Generaliter obseruandum 9
est in crimine falsi, via duplici agi: & ciuiliter, ab eo solo vel procurato-
re eius, cuius interest falsum non fieri, & criminaliter ad vindictam pu-
blicam à quolibet [p]. Electa tamen altera via, ad alteram non datur con-
cursus: finita autem altera ciuili, criminalis permittitur [q]. Cæterùm 10
cùm morandæ solutionis causa à debitore falsi crimen obiicitur, nihilo-
minus interim, salua executione criminis, debitorem ad solutionem
compelli oportere placuit [r]. Accusandi de falso licentia per viginti tan- 11
tùm annos viuit, nec vltrà extenditur [s]. Prosequuntur intra hoc tempus 12
leges falsi accusationem, vt etiam pro eruenda veritate in falsi testamen-
ti causa, seruos hæreditarios per tormenta interrogari posse voluerint [t].
Suasit id testamentorum necessitas, & personæ serui ad corruptionem fa-
cilem ministerium. Ita etiam generaliter in falsi commissi, vel dicti, vel
scripti censura, inspicienda sunt res, in quibus falsum: personæ: quæ
falsum dicunt vel faciunt: & negotia, seu euentus falsi. Nam si quis fal-
sum testimonium dicat in crimine potissimùm capitali; & in capitis sup-
plicio, si alius falso testimonio pati debeat criminis causa pœnas, subii-
cietur eidem pœnam talionis passurus [v]. Distinguuntur & personæ sacer-
dotum & laicorum dicentium vel conscribentium falsum testimonium.
Nam sacri Apostolorum canones, sacerdotes falsò iurasse deprehensos,
sacra dignitate priuant [x]. Ciuiles leges distinctione adhibita rei, ob
falsum dictum in causa criminali testimonium, à sacro ordine deiicie-
bant [y]: in re autem pecuniaria, citra remotionem relegabant ad tem-
pus: donec Leo Cæsar statuit [z], sacerdotes qui iurati falsum testimonium
dixerint, siue in causa criminali, siue in pecuniaria à sacerdotio depel-
li. Si autem iniurati falsum testimonium dixerint, falsum veritatis spe-
cie obtegere conatos in triennium relegari in monasterium aliquod ar-
ctum pœnitentiæ causa.

a Vrban. in c. ad audientiam, cap. 3. de crimi. fal. li. 5. Decretal. titu. 20.
b c. licet, c. 5. de crimi. fal.
c c. ad falsariorum, eod.
d Nicol. Boër. decis. 81. vbi & de pœna fa. fi.
e Guido Pap. decis. 455.
f in lex. regni Hispan. partita 7. tit. 7. l. 6. Bernar. Diaz, in prast. crimin. c. 108.
g Panor. in c. olim, de rescrip.
h Hostien. in summa, de crimi. fal. § fin.
i per ca. si tempus, 50. dist.
k Aufrer. decis. cap. Tholos. 282. vide & l. falsum, si ex fals. instru. &c. C. & c. 2. & ibi gl. de crimi. fal. apud Gregor.
l Bart. ad l. 5. si ex fals &c. C.
m l. fin. eod. C.
n l. diuus, de re iudic.
o glo. fin. in l. 2. si ex fals. instru. C.
p l. de fide 16. & l. damus licentiam, l. 23 ad leg. Cor. de fal. C.
q l. pen. & fin. eod. titul. & l. 1. quan. ciuil. act. crimin. præiudic. C.
r l. satis apertè, l. 2. C. ad leg. Corn. de falsis.
s l. querela, l. 12. eo.
t l. cùm testamentū, l. 10. de quatuo. lib. 9. C. titu. 41.
v in l. 22. ad leg. Cor. de fal. C & in const. L. C. ... Cæs. 77 tit. περὶ τῆς τῶ ... de falsario. pœna.
x ca. 24. cano. Apostol.
y nouel. Iust. n. 123.
z In const. 1. Leo. 76. περὶ τῆς τῶν ... de pœna sacerdotum falsum testimonium dicentium.

De crimine adulterij. Cap. 6.

1 ARBITRANTVR plerique [a], crimen adulterij comparari maiestatis delicto: & ideo rectè à Triboniano, reliquisq; pandectarum consarcinatoribus, Iuliæ legis de adulteriis tractationẽ subiectam legi maiestatis. Ego verò magis vicinam arbitror falsi quæstioni, in qua quod verum est, alterius immixtione adulterari diximus, sed in suppositione partus controuersiam contineri falsi docuimus. Suppositio autem partus peiori arte non fit, quàm adulterio: nam cùm inde nati adulterini alieni filij sint, tamen rei inscius maritus illos vt suos nutrit, fouet, & hæredes instituit, plerumque exhæredatis propriis ac veris liberis, aut proximioribus exclusis, quos ideo verus dolor ad accusationem impellit [b]. Et quòd conspurcata etiam fiat alterius generis hominibus familia [c], quod ne fiat interest Reipublicæ [d]. Multa enim in summa damna imminent ex impudica vxore, quæ Homerus [e] sub persona Clytemnestræ refert: quam adulteram, eandem & veneficam dicebant antiqui [f]. 2 Adulterium, est alterius tori, id est, matrimonij vel coniugij violatio [g]. Extenditur quoque & ad spõsas, vt non solùm matrimoniũ vio-

a Mat. Marrus. sing. 117. nu. 1. Voel. in paratit. ad titul. de adult. num. 1.
b Constant. Cæs. in l. quamuis, l. 30. ad leg. Iul. de adulter.
c Philo Iud. in decalo.
d l. super statu, l. 9. de quæstio. lib. 9. C. titu. 41.
e Homer. Odyss. 11.
f Cic. 4. ad Herenni.
g ca. lex illa, 36 q. 1. ca. non mœchaberis. 32. q. 5. Matthei, 5.

lare non liceat, sed nec spem matrimonij [a]. Et quò sanctiores dictæ sunt nuptiæ, eò detestabilius videtur hoc crimen, quòd eas polluat: vt Abimelech [b] rex etiam Isaaco dixit, cum reprehendendo, quòd vxorem suam sororem suam adfirmasset. *Potuit*, inquit, *quispiam de populo coire cum vxore tua, & induxeras super nos grande peccatum.* Docet & multis Dionysius Carthusia [c], inter grauissima peccata hoc esse. Idipsum & Diodorus Siculus [d]. Et maius homicidio [e]. Eò referenda est parabola Nathani profetæ [f], per quam atrocitatem criminis adulterij Dauidi expressit, & ad quam ille dignum morte virum dixit, qui ouem vnicam, quam pauper nutrierat in sinu suo, quæ secum degebat, quæ erat in deliciis, tulerat, parcens suis, aliis scilicet mulieribus, non electis, quas sibi coniungere poterat. Et quamuis ob adulterium Bersabeæ, Vriam virum ejus Dauid occidi curasset, nihilominus tamen pro adulterio tantùm punitus atrociter fertur. *Quamobrem*, inquit illi Deus, *non recedet gladius de domo tua in sempiternum, eò quòd despexeris me, & tuleris vxorem Vriæ Ethei, vt esset vxor tua. Suscitabo super te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis in oculis solis huius.* Meminit Suidas [g], Lacedæmones in execratio- 3
ne nihil acerbius imprecatos ijs quos oderant, quàm vt vxores eorum adulteris delectarentur. Execrantur & adulteria aues Porphyriones: nam vt ait Polemon libr. 5. eorum quæ ad Antigonum & Adæum scripsit, teste Athenæo [h], Porphyrio domi educatus, mulieres, quæ sunt sub viri imperio, diligenter obseruat, eiusmodiq; habet sensum adulterium admittentis, vt quando hoc cognouerit, domino significet, sibique vitam suf-
focatione finiat. Pro pœna imponenda, in hoc crimine consideramus ip- 4
sum crimen pro re, personas delinquentium, & modum seu actionem, qua delinquitur: hæcque simul considerari par est. In crimine perpendimus, num simplex crimen sit adulterij, an cum alio mixtum. Adulterium simplex, quando innupta iungitur vxorem habenti: vel contrà, si nuptæ qui vxore caret, vel si vterque delinquentium coniugio potiatur [i]: vel alter, vel vterque sponsalia cum alio aliaúe contraxerint. Et grauius peccat adulter vxorem habẽs, quàm solutus cum vxore alterius [k]. Vtitur lex Iulia de adulteriis verbo quoque stupri, pro adulterio [l]: nempe quia stuprum genus videtur, adulterium eius species, vt notant [m]. Cùm tamen propriè stuprum in virginem viduamúe cõmittatur [n], earum consensu, & patre iniuriam constupratæ in animum statim
non reuocante [o]. Pœna adulterij simplicis est iure diuino, vtriusque delin- 5
quentis lapidatio [p], accusatione tamen præcedente [q]. Videnda hîc quæ diximus & cumulauimus lib. 2. præludio. optimi Iurisc. c. 17. Sed & *Filij adulterorum in consummatione erunt: & ab iniquo toro semen exterminabitur* [r]. Iure ciuili legis Iuliæ pœna erat vltimum suppliciũ [s], quo tempore legẽ tulit Octauius Cęsar Iulij nomine [t], quia adoptatus à Iulio [v]. Obtinuit tamẽ posteà, ni fallor, tempore Hadriani & Antonini Pij, quorum ętate vixit Arrianus [x], ne mortis pœna esset. Sic enim Arrianus scribit [y], *Adulteri, vel aliquo publico iudicio damnati, inter milites non sunt recipiendi.* Nec vllam fuisse legem de coërcendis stupris latam tempore Tarquinij superbi, docent verba Ciceronis [z], *Si regnante Tarquinio nulla erat Romæ lata lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam* (scilicet rationem diuinam prohibentem) *Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit.* &c. Lex Iulia cùm contemneretur renouata à Domitiano, teste Zonara [a]. Docet & Martialis [b],

Nec spado iam, nec Mœchus erit te præside quisquam:
At prius, ô mores, & spado mœchus erat.

Et rursum [c], *Iulia lex populis ex quo, Faustine, relata est,*
Atque intrare domos iussa pudicitia:
Aut minus, aut certè non plus vigesima lux est.

Succe

[a] l. si vxor, l. 13. § divus, & §. si minor, de adulter. P. l. propter violatam, C. eod.
[b] Genes. c. 26.
[c] Diony. Carthus. libell. de conuers. peccato. art. 5.
[d] Diod. Sic. lib. 1. Biblio.
[e] in l. codicillis, l. 91. §. matre. iuncta gl. marginali, & ibi Bald. de lega. 2.
[f] 2. Reg. c. 12.
[g] Suid. in verbo, *[illegible]*. & ver. [illegible].
[h] Athen. lib. 9. Dipno. c. 12.
[i] Modc. in l. stuprũ, l. 34. & l. inter liberos, l. 6. ad leg. Iul. de adul. in P. l. inter stuprum, 101. de verb. sign. Laur. Valla, libr. 6. Eleg. c. 45.
[k] ca. quemadmodũ, §. sunt, 32. q. 7.
[l] d. ll. inter liberos, & inter stuprum.
[m] Valla, d. li. 6. c. 45.
[n] in proxime cita. ll.
[o] ca. illa lex, 36. q. 5.
[p] Deuter. cap. 22. D. Ioan. c. 8. Daniel. 13. ca. satis, 33. q. 5.
[q] Ioan. 8.
[r] Sapien. c. 3.
[s] l. quamuis, l. 30. §. fin. C. ad leg. Iul. de adult. §. item lex Iulia de adulteriis, de pub. iud. apud Iustinia.
[t] l. 1. & 2. ad leg. Iul. de adul. in P. Tiraq. in Augusto, c. 34. Plut. in apophteg. de eo.
[v] Sueto. in Augusto c. 7. Flor. epito. lib. 116. Zona. tom. 2. Annal. August.
[x] Pantal. in Chronologia.
[y] Arrius. l. qui cũ vno, l. 4. § adulterij. de re milit. libr. 49. P. titu. 16.
[z] Cic. 2. de legib.
[a] Zona. tomo 2.
[b] Mart. lib. 6. Epigra. ad Domitia.
[c] Mart. lib. 5.

6 Succedentibus temporibus, & licuit iure Romano marito depræhensum
adulterum in domo sua cum vxore in ipso actu, humilem tamen & vilem
personam, occidere [a]. Patri autem eundem adulterum cum filia, in potestate
tamen constituta, in adulterio deprehensum, cuiuslibet fuerit is conditio-
nis, & in sua & in generi domo occidere licuit: dummodo quoque filiam
occidisset, vel per eum non stetisset [b]. Quod & in filiis occidentibus vtros-
que iussu patris obseruandum placuit Alexandro Cæsari [c]. Si tamen filia
adulterans extra sacra paterna fuisset, non permittebatur [d] ius necis, quod
in liberos in sua potestate constitutos pater habebat [e]. De quo superius in
personis diximus. Lex Vuisigothorum hac de re similis est [f], *Si adulterum
cum adultera maritus vel sponsus occiderit, pro homicida non teneatur.* Et alia [g], *Si fi-
liam in adulterio pater in domo sua occiderit, nullam pœnam aut calumniam incurrat.
Si certè eam reseruare voluerit, faciendi de ipsa & adultera quod voluerit, habeat pote-
statem. Similiter & fratres siue patrui post obitum patris faciendi habeant potestatem.*
7 Lex 12. tabul [h]. ita quoque statuit, *In adulterio vxorem tuam si deprehendisses, sine
iudicio impunè necares: illa si adulterares, digito non auderet te contingere, neque ius
est.* Verba porrò, vt deprehensum in adulterio liceat occidere, exigunt per
leges, vt ait Lucianus [i], cum reperiri habere membra in membris mulieris:
Vlpianus in ipsa dixit turpitudine [k]. Nam aliàs non licet occidere, sed ac-
cusatio competit tunc ex alia suspicione marito, qui sola suspicione motus
iure Romano ream facit de adulterio [l]. Docuit id Cæsar, qui cùm stupratam
vxorem à P. Clodio intellexisset in templo Vestæ, repudiauit, dicens, non se
quidem credere quæ de ea dicebantur, sed non posse eam vxorem habere,
quæ semel adulterij commissi suspecta haberetur: pudicæ enim esse, non mo-
dò vt ne quid peccet, sed vt nec de se suspicionem turpem præbeat, vt est
apud Dionem [m]. Vel si accusare nolit, si ei, quem suspectum habet de sua
vxore, ter in scriptis denunciauerit, sub præsentia trium testium fide digno-
rum, & posteà eum inuenerit conuenientem vxorem suam in domo sua, vel
vxoris, vel adulteri, vel in popinis, vel in suburbanis, sine periculo etiam iure
nouellarum constitutionum potest eum interimere [n]. Pontificio iure non
8 ita graue scelus ducitur adulterium pati, quàm vxorem occidere [o]. Qui in-
uentum adulterum occidere si voluisset poterat, multò magis iure ei licet
contumelia afficere [p], & in domo sua deprehensum retinere, & euasum re-
ducere, & continere per 20. horas, testandæ eius rei causa [q], vt iure suo sine
fraude vti possit: remissus tamen semel adulter reduci non potest. Arbitror
autem ita retentum deprehensum non posse necari, ex his, quæ paulò an-
tè diximus, & necare tantùm permissum, quando in ipso actu venereo vtrique
adulterantes deprehenduntur: quòd motus primus iusti doloris meretur ex-
9 cusationem. At dum deferbuit maior ira, consultò occidere non licet, sed iu-
dici relinquendum iudicium, & accusatio ex formulis legum instituenda, vt
sequatur legitima vindicta. Hæc autem iure nouellarum est leuior [r] in mu-
lieribus, quàm olim fuerit, per quam adultera verberata in monasterium de-
truditur: vnde intra biennium, à viro extrahi potest, si ei reconcilietur. At
biennio transacto, vel viro intra biennium priusquam reduceret mortuo,
mulier in monasterium tonsa, habitu suscepto, perpetuò adiudicatur, duabus
partibus bonorum, si habeat, liberis applicandis, tertia monasterio: si libe-
ri non sint, tertia parte proximis applicanda, duabus monasterio: & si illi
non sint, monasterio omnibus bonis dandis: pactis dotalium instrumento-
rum in omni casu viro soluendis. Putant hanc constitutionem emendare
pœnam capitalem tantùm in adultera, relinqui autem intactam in adulte-
ro, quam ad legem Iuliam refert Iustinianus [s], quæ certè de adulteris loqui-
tur: verùm dubito, ne de viris tantùm, non etiam de mulieribus loquatur.
Nam gladij vltionem in viros tempore Augusti fuisse inuenio, in mulieres
adulteras non item: nisi exempla singularia sint, & ex clementia pœna cō-
mutata.

a l. marito. & l. si adulterium §. imperatores, ad leg. Iul. de adult. in P. l. Gracchus, l. 4. C. eod. l. 1. §. si maritus ad Sylian. in P.
b l. patri. cum trib. ll. seq. & l. nihil. 32. ad leg. Iul. de adul. in P.
c d. l. Gracchus, §. 1. eod. C.
d d. l. patri & ll. seq.
e § 1. de pat. pot. Dionys. Hali. in 2.
f l. 4. de adult. lib. 3. Cod. Vuisig. tit. 4.
g l. 5. eod.
h Aul. Gell. lib. 20. c. 21.
i Lucia. in Eunucho.
k Vlp. in l. quod ait lex, 23. ad leg. Iul. de adult. P.
l l. quamuis adulterij, l. 10. eod. C. c. maritis, c. 4. eod. tit. apud Grego.
m Dio Cass. Lib. 37.
n §. his quoque, vt lice. matri & auiæ, col. 8. §. constit. F. auth. si quis ei, ad leg. Iul. de adulter.
o ca. si quod verius, 33 q. 2. vbi rationes.
p Papin. in l. nec in ea, l. 22. § sed cui occidere, ad leg. Iul. de adult. P.
q Vlpia. in l. capite quinto, l. 25. eod.
r auth. sed hodiè, ad leg. Iul. de adult. C. § si vero quando, vt nulli iud. lic. hab. lo. ser. in auth. collat. 9. tit 9.
s §. item lex Iulia de adulteriis, de pub. iudi.

mutata. Sicut & in posterioribus imperatoribus obseruatum est. Octauius quippe Cæsar[a], Iulias filiam & neptem ob ea probra relegauit: filiam in insulam Pandateriam, & in oppidum Rheginorum: neptem in insulam Trimerum[b]. Neque aliam, quàm exilij pœnam Octauium adulteris irrogasse, author est Seneca[c]. Et vitio datum Octauiano Cæsari à senatu Dio refert[d], 10
quòd adolescentem non puniuisset, qui eam duxisset in vxorem, cum qua anteà consuetudinem adulterij habuisset: hoc enim & ciuiles leges, & pontificiæ vetant & puniunt[e], in tribus casibus[f]. Relegata Vilhia adultera, vxor Titidij Labeonis[g], & Galitta Tribuni militum vxor[h]. Erit forsan 11
monasterij inclusio interdum sine verberibus referenda ad Iustiniani inuentum. Nam is, vt Procopius scribit[i], etiam Byzantij ex suasu Theodoræ vxoris, turbam illam muliercularum, quæ in domibus lenonum erat, turpi quæstui seruientium haud quidem spontè sed vi quadam adactarum, vt inopiam releuarent, sustulit, multoq; sumptu in palatio antiquo versus Euxinũ pontum monasterium magnificentissimum, futurum habitaculum mulieribus, quas vitæ prioris pœniteret, constituit: conuentumq; hunc fœminarũ ideo vocauit μετάνοιαν, id est, pœnitentiam, multoq; pecuniarum reditu dotauit. Tholosæ est monasterium huic simile, quod vulgò dicitur, Mariæ Magdalenæ, aut *des filles repenties*. Seuerius alio tempore Cethegus senator, sub 12
Valentiniano punitus, capite amputato reus adulterij peractus, authore Amiano Marcellino[k]. Aurelianus quoque Cæsar[l], militem suum, qui vxorem hospitis adulterasset, duabus arboribus curuatis alligatum, in duas partes discerpsit: eò quòd fœdus matrimonij adulterio dissoluatur inter virum & vxorem. Idem ancillam suam, quæ adulterium commiserat cum seruo, capite puniuit. Etsi Dioclet. & Maxim. negent in illis adulterium esse, quia contubernium, non matrimonium in seruis[m]. Messalina capite damnata, vt adultera teste Dione Cassio[n]. Opilius Macrinus imperator, adulterij reos, 13
semper viuos simul incendit iunctis corporibus, vt author Capitolinus[o].
Lucrari etiam dotes maritos ob adulteria vxorum, iure ciuili: & contrà, do- 14
nationes propter nuptias mulieres, adulteris maritis, statuunt Theodosius & Valentinianus, posseq; ob id repudium mitti[p]: nisi mariti lenocinio adulterata fuerit[q]: vel nisi filios prioris matrimonij habeat: tunc enim vnam tantùm partem pro numero liberorum lucratur[r]. Quæ omnia iure pontificio[s], & consuetudine iudiciorum firmantur[t]. Item nisi reconciliata fuerit viro sine accusatione. Nam maritus abolet priora delicta reducendo eam, vt ait Vlpianus[v]. Innuit & Horatius[x],

Nec vereor, dum ex eo, vir rure recurrat,
Ianua frangatur, latret canis, vndiq; magno
Pulsa domus strepitu resonet, ve pallida lecto
Desiliat mulier, miseram se conscia clamet,
Cruribus hæc metuat, doti deprensa, egomet mi.

Distinctio tamen adhibenda, de qua diximus in c. de dotis repetitione[y], dum ageremus de nuptiis, quo recurrendum est. Alia pœna ex Leonis con- 15
stitutione nouella[z], vt adultero adulteræue, qui quæue in ipso adulterio deprehenduntur, vtrique nasus præcidatur, & vir solatij loco dotem lucretur, ipsa in monasterium detrudatur: & si liberi essent, ij tantùm bessem consequerentur. Erat Aegyptiorum lex, vt ei, qui mulierem liberam violasset, virilia exsecarentur: quoniam vno crimine tria haud parua scelera complexus esset, iniuriam, corruptelam, & liberorum confusionem. In adulterio spontaneo deprehensus, virgis cædebatur ad mille plagas, mulier naso mutilabatur. Quo dedecore, vultus incōtinentia maculatus, ea multaretur parte, qua maximè facies exornatur[a]. Irridet pœnam detruncationis nariũ Martialis[b].

Quis

a Sueto. in Octa. c. 65. Senec. lib. 3. de benef. c. 32. Velle. Patérc. lib. posterio. histor.
b Cor. Tac. lib. 1. & 4.
c Seneca, lib. de clementia.
d Dio Cass. lib. 54.
e l. Claudius Seleucus, de iis quib. vt indig. P. c. cùm haberet, & to. tit. de eo qui dux. in matrim. quam prius poll. per adult. to. 31. q. 1.
f vide glo. in ca. 1. in ver. adulterio, 31. q. 1.
g Cor. Tacit. Annal. 2. ad finem.
h Plin. 6. episto. ad Cornelia.
i Procop. lib. 1. de ædific. Iustinia.
k Amia. Marcell. lib. 28.
l Fla. Vopisc. in Aureliano.
m l. serui, l. 23. ad leg. Iul. de adul. C.
n Dio Cass. lib. 60.
o Iul. Capito. in Macrini vita.
p Theod. & Valenti. in l. consensu, l. 8. §. vir quoque, vers. si vero causam, & seq. de repud. lib. 5. C. tit. 17.
q Sceuo. l. cùm mulier, l. 49. sol. matr. P.
r Bald. in l. hac edictali, col. 3. C. de sec. nupt. Frác. Cremens. sing. 10. vbi adscit rationem.
s c. plerumque, de donat. int. vir. & vxo. & ibi interp.
t vide Pap. lib. 22. Rhap. arest. tit. 9. are. 5.
v in l. si vxor, l. 13. §. fin. ad leg. Iul. de adult. P.
x Horat. lib. 1 Serm.
y in 6. casu repetitionis, lib. 9. c. 22.
z in constit. Leo. Cæsa. constitut. 32. περὶ τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλισκομένων μοιχῶν ἢ μοιχαλίδων.
a Diod. Sic. lib. 2. Biblio. c. 3.
b Mart. lib. 3. Epigr.

Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Nil hac peccatum est parte, marite, tibi.
Stulte quid egisti? nil hic tua perdidit vxor
Cum sit salua tibi, mentula Deiphobi.

16 Melius ille adulterum deprehensum puniuit, de quo meminit Horatius [a],
Quin etiam illud
Accidit, vt quidam testes, caudamq́ salacem
Demeteret ferro.

Improbatur etiam institutio iure ciuili legatumq́; factum ab adultera adultero, vel contrà [b]. Sed & vasallus seu cliens feudo priuatur, si domini vxo-
17 rem adulterauit [c]. Obseruant tamen leges in pœnis infligendis, vt voluntarium sit adulterium: nam vim passa in hanc legem non incidit [d]. Quod & in Lucretiæ compressione iudicatum tradit Liuius [e]. Neque etiam adultera est, quæ ignoranter viro nubit alieno [f]. Nec si alius specie coniugis in lectum maritalem irrepserit, abŝue in eodem thoro pro vxore clam inscioq́; marito se subiecerit [g]. Sicuti legimus pro Rachele Iacobo suppositam fuisse Liam, quam non agnouerat noctu [h]. Potest & hoc contingere similitudine speciei & formæ coniugis, veluti deceptam fert Plautus [i] Alcmenam à Ioue, qui conuersus in formā Amphitryonis mariti cum ea adulteriū cōmisit. Vidi ego Tholosę agitatū iudiciū in Senatu de quodā Martino Guerre, qui in nuptias absentis mariti irrepserat, vsq; adeo marito vero per omnia similis, vt nō nisi redeunte à bello marito & ægrè agnito, fraus detecta fuerit, animaduersione facta in dictum Guerre. Cuius rei curiæ placitum commentariis Corasius illustrauit. Fallunt nos sæpè formarum similitudines, vt errantium facilis sit venia. Exempla refert plura Valerius Maximus [k], & Plinius [l]. Inter quæ illud insigne Antiochi & Artenij, vel vt Plinius ait Artemonis, quorum tanta similitudo, vt Antiocho rege interempto, Laodice eius vxor dissimulandi sceleris gratia, in lectulo perinde quasi ipsum regem ægrum collocauerit, admissumque populum & sermone eius, & vultu consimili fe-
18 fellerit. Nec etiam vt adultera damnanda, quæ cùm audisset vita functum maritum, qui posteà rediit, alteri se iunxit, si longum tempus exactum sit sine stupri suspicione: nisi fictam induxerit mortem, vt argumentum secun-
19 dis daret nuptiis [m]. Delinquit etiam, sed non vt adultera punitur vxor, quæ viuente marito de altero sibi copulando loquitur: in quo Iustinianus varius, si quidem nouella 22. §. si eum tanta, posse repudiari huiusmodi à marito, vt vitæ insidiatricem, sancit: in §. quia vero, nouellæ 117. negat. Priorem autem firmauit Leo imperator sententiam [n]. Sed Christianis alia recepta sententia, quia quod Deus coniunxit, homo non separat. Perso-
20 narum etiam distinctio adulterorum distinguit pœnam: nam mulier, quæ se seruo proprio adulterandam vel constuprandam dedit, capitali sententia, & seruus ignibus subiicitur ex constitutione Constantini [o]. Anteà etiam mulier cum bonis libertatem amittebat [p]. Ex consuetudine Burdegalensium, institor vel alius famulus, qui adulterium commiserit cum vxore domini sui, vel in filiam vel neptem eius, vel eam, quæ ei in custodiam data fuerit, tanquam falsarij & infidi capite luunt [q]; siue prætextu matrimonij, vel alio modo id egerint. Scribit & Iulius Cæsar seuerissimè hæc adulteria & stupra à Gallis olim fuisse vindicata [r]. Ioannes Lucius [s] refert, placito curiæ Parisiensis institorem cauponæ, qui cum domina adulterium commisisset, ad furcas damnatum, mense Maij 1551. Ego quoque idem iudicium exerceri vidi in quendam Tholosæ, famulum scribam senatoris, qui eius vxore erat abusus: taceo nomina ob proximorum honestatem. At adulterium commissum cum ea, quæ matrisfa. nomen retinet, vt puniatur iure ciuili, non etiam si cum ea, quæ in caupona potantibus ministeriū

præ

a Horat. lib. 1. Sermo. saty. 2.
b l. Claudius Seleucus, de iis quib. vt indig. F.
c §. item si fidelis, quib. mod. feu. a 1. litte. lib. feudo. tit. 5. & tit. 17. §. 1.
d l. vim passam, ad leg. Iul. de adult. in F. l. si vxor, l. 11. §. si quis, eod. l. fœdissimam, C. eod. l. 1. § remouentur, de postulat. in F. capite, 32. q. 5. ca. proposito, eod. & fere tota ead. q. 5.
e Liuius, lib. 1.
f ca. si virgo, 34. q. 2.
g ca. in lectum, ead. q.
h Genes. c. 29.
i Plaut. in Amphitryo.
k Val. lib. 9. c. 15.
l Plin. lib. 7. c. 12.
m Papin. in l. miles, l. 11. §. vlt. ad leg. Iul. de adult. vide ad distinctiones l. vxor, C. de repud. l. vxores, de diuor. in F. §. quod autem, vt lic. mat. & auiæ, ca. 1. 30. q. 2.
n constit. 30. titu. περὶ γάμου ζώντος τῷ προτέρῳ ἀνδρὶ.
o l. vni. de mulier. quæ se prop. ser. coniunx. lib. 9. C. tit. 11.
p §. si de success. sublata, quæ fieb. per bono. vend. apud Iustin. l. vni. de senatusc. Claud. toll. C. Cor. Tacit. lib. 12.
q Consuet. Burdeg. tit. de furtis.
r Iul. Cæs. lib. 6. commen.
s Ioan. Lucius, lib. 12. placito. plac. 2.

præbuit, & intemperantiæ vina propinauerit [a]: Item inter liberas personas
adulterium stuprumúe passas, lex Iulia locum habet. Quòd autem ad seruas
pertinet, & legis Aquiliæ actio facilè tenebit, & iniuriarum quoque compe-
tet, & de seruo corrupto [b]. Minorem adulterium committentem ætas non
excusat, nec ob id deprecationem adulterij tradit. Triphonius [c], & Papi-
nianus [d]. Aliarum gentium moribus & legibus, adulterium simplex impu- 21
nitum non fuit. Lege Solon eum, qui raptæ mulieri liberæ vim attulisset, de-
cem drachmis mulctauit: & si suasione in sententiam suam traxisset, vigin-
ti drachmarum pœna. Extra eas tamen, quæ sibi palam indixissent questum,
id est, extra meretrices, teste Plutarcho [e]. Verùm vlterà statuit, authore Aes-
chine [f], mulierem, cum qua adulter fuisset deprehensus, non ornari, non
ad sacra publica ingredi, ne integris mulieribus commista eas commacularet.
Quòd si ingrederetur vel ornaretur, ei qui obuius fuisset mandauit, vt ve-
stimenta discinderet, ornamenta auferret, & verberaret, caueret tamen
ne mortem inferret: atque ita huiusmodi mulierem infamem effecit. Illud
ipsum testatur Demosthenes [g]. Licuit & Atheniensium legibus, deprehen- 22
sum in adulterio cum vxore necare [h]. Hoc ipsum & licuit lege Neapolita-
na [i], Gotthica [k], & Langobardica [l]. Hippomenes vnus è Codridarum fa-
milia, qui Atheniensibus imperarunt, cùm apud filiam Limonam adulte-
rum deprehendisset, hunc quidem vnà cum filia ad currum alligatum, in-
terfecit: illam verò vnà cum equo sub iugum constrinxit, donec mortem
obiret [m]. Alij dicunt equo famelico deuorandam dedisse [n]. Et in Tenedio-
rum republica, Temnes rex legem constituit, vt si quis adulterum depre-
hendisset, securi trucidaret etiam filium [o]. Rhodiginus scribit [p], primum
omnium in adulteros legem tulisse Argiuum virum Hyetum, post Moluri
cædem in vxoris adulterio deprehensi & hanc legem posteà imitatum Dra-
conem Athenis. Adulter Gortinæ in ciuitate Cretæ deprehensus, in iudiciū 23
adductus criminisq; conuictus, lana coronabatur: ipsa verò coronatio redar-
guebat eius mollitiem, timiditatem, mulierositatem, & æstimata est ei pu-
blicè quinquaginta staterum summa, atque eo ad turpissimam infamiam re-
dacto, omnes ad gerendam in repub. dignitatem viæ sunt interclusæ [q]. Ly-
dij [r] adulteram postquam cùm marito concubuisset, sine venia & misericor-
dia plectebant. Apud Danos, parte corporis spoliatos adulterantes, ait Saxo
historicus [s], necabant. Vindicandi adulteria quædam lex naturæ videtur. 24
Leo quippe vbi Pardus cum Leena concubuit, odore pardi coitum in adul-
tera sentit, totaque vi consurgit in pœnam: idcirco aut flumine culpa ablui-
tur; aut longius comitatur, teste Plinio [t]. Lege Zaleuci apud Locrenses 25
adulterii crimine damnatus, vtroque oculo priuabatur [v]. Apud Cumæos 26
deprehensa in adulterio in forum deducebatur, & lapidi imponebatur, quo
posset ab omnibus videri: & rursum circumuecta asino per ciuitatem, eo re-
ducebatur, vt esset omnibus contemptui [x]. Pro vindicta adulterii in vxo- 27
rem Leuitæ facti, necati 20000. homines [y]. Flagellauit totam domum Pha-
raonis, ob sublatam vxorem Abrahæ [z], Deus. In ciuitate Brixiæ mulier adul-
tera pœna mortis punitur, vt ait Zabarellus [a]. In quibusdam Franciæ locis 28
olim erat consuetudo mulieri adulteræ capillos incidere, vestes antè & re-
trò in ignominiam eius scindere, & ita per ciuitatem totam circumduci [b].
Coloniæ adultera per ciuitatem cum contumelia traducta cum candelis
manu delatis ad ecclesiam ducebatur [c]. Plato [d], eadem pœna adulterum & 29
adulteram puniri iubet. Quod & canones admittunt [e]. Etsi lex 12. tab. vxo-
ri non permitteret virum vel digito tangere adulterantem [f], cùm ea adulte-
rans occidi ab eo posset: nec lex Iulia mulieribus accusandi maritos adulte-
ros dabat facultatem [g]. Apud Germanos olim, paucissima in tam numerosa 30
gente adulteria, quorum pœna præsens & maritis erat permissa: abscissis cri-
nibus nudatam coram propinquis expellebat maritus domo, ac per omnem
vicum

a l. quæ adulterium, l. 29. ad leg. Iul. de adult. C.
b Papin. in l. inter liberas personas, l. 6. ad leg. Iul. de adult. in P. l. stupri, l. 23. eod. tit. C. l. si stuprum, de iniur. in P.
c Triph. l. auxilium, l. 28. §. sed vt ad leges, & §. in delictis, de minor. 25. ann. lib. 4. P. tit. 4.
d Pap. in l. si minor, l. 36. ad leg. Iul. de adult. in P.
e Plutar. in Solo.
f Aeschi. orat. con. Timarchum.
g Demost. con. Neæram.
h Lysias, orat. de Eratosthene adultero. Demosth. con. Neæram. Lucia. in Eunucho. Plutarc. in Solo. Polyb. 2. historia.
i lib. 2. constit. Neapolita. tit. 10.
k Cassiod. lib. 1. variarum episto. 37. Crispiniano Theodericus rex.
l l. 2. de adult. lib. 2. leg. Langobard.
m Heracli. in politiis, dum de Atheniensi agit.
n Ouid. in Ibin, ibi, Et tua dente ferox, &c.
o Heracli. vbi sup.
p Cœl. Rhodig. lib. 20. lectio. Antiq. c. 23.
q Aelian. lib. 12. de var. histo. c. 12.
r idem vbi sup.
s Saxo, lib. 5. histo. Danicæ.
t Plin. lib. 8. c. 16.
v Val. Max. lib. 6. c. 5.
x Plutar. in Parallel.
y Iudic. 19.
z Genes. 21.
a Zabar. cons. 69. incip. contra Bartho. de Gobbis.
b glo. in c. de bene dicto, in ver. calumnatos, 12. q. 1. P. Rauennas, in suo iuris compen.
c Boer. decis. 297. num. 13.
d Plato, 11. de legib.
e ca. si. 32. q. 6.
f Gell. lib. 10. c. 23.
g l. 1. C. de adulter.

vicum verbere agebat: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non forma, non ætate, non opibus maritum inueniebat. Nemo enim illic vitia ridebat,
31 vt author Cornelius Tacitus [a]. Lege Boioariorum [b], adulter componere debet cum marito, cum suo veregeldo, id est, 160. solidis: & si in lecto fuerit cum adultera interfectus, in suo scelere iacet sine vindicta. *Et si in lecto,* inquit, lex, *calcaueris vno pede, & prohibeatur à muliere, & amplius nihil feceris, componat cum 12. solidis.* Athalaricus rex Gotthorum [c] aliam pœnam sic statuit. *Si quis superflua turpiq; cupidine, coniugali honestate despecta, ad concubinæ delegerit viuere complexus: si ingenua sit, iugo seruitutis cum filiis suis, addicatur vxori, vt illi se per honesta iudicia sentiat subdi, cui pollutam libidinem credidit posse præponi: si ancilla, excepta pœna sanguinis, matronali subiaceat vltioni, vt illam*
32 *patiatur iudicem, quam formidare debuerat absentem.* Iure pontificio, mixta ciuilis & criminalis: & criminalis omnino adulterij est accusatio [d]. Ideoq; duplex pœna mixta potest fieri per procuratorem sine inscriptione talionis, coram iudice ecclesiastico: cuius accusationis pœna, separatio thori & habitationis, & lucrum dotis [e]. At criminalis, talionis habet hodiè inscriptionem, cùm coram iudice seculari ad pœnam legitimam indicendam accusatio instituitur [f]: quamuis olim iure ciuili, mariti iure accusans vxorem, intra se-
33 xaginta dies à die diuortij, calumniæ crimen non incurreret [g]. Vrbanus 2. sum. pon. Philippo Francorum regi sacris interdixit, quòd abiecta Bertha le-
34 gitima vxore, cum alia viueret in adulterio, anno 1095 [h]. Sosostres rex Aegyptiorum [i], in omnes impudicas & corruptas mulieres animaduertit, iussitq;
35 eas in villam congregari, ibique simul cum villa comburi. Ex sententia populi senatusque Romani, ob adulterium Lucretiæ, abrogatum imperiũ
36 Tarquinio superbo, & eius posteris [k]. Populi & ciues, quibus pudicitia & castitas placuit certaq; proles, in summa hoc scelus odio capitali prosecuti sunt. Sicuti & is, qui apud Sceuolam secundum interpretum mentem, existimabat grauius adulterium parricidio [l]. At qui voluptatibus delectaban-
37 tur, & ridiculas ferè de hoc crimine statuerunt leges. Vuunefridus Anglus, cui posteà Romæ Bonifacij nomen latinum pro barbaro obtigit, scribit ad Edoaldum Anglorum principem, in antiqua Saxonia vbi nulla sit Christi cognitio, si virgo in paterna domo stuprata, vel matrona fuerit adulterio polluta, strangulatam illam cremari, & supra sepulchri foueam suspendi violatorem, aut cingulo tenus vestibus rescissis flagellari, castis matronis oppidatim pungentibus, donec interimant. Quod & refert Beatus Rhenanus [m]. In legibus Frisiorum [n], licet occidere sine pœna campionem, vt lex loquitur, eum qui in prælio sit occisus, adulterum & furem, si domum effodiat: incendere volentem domum alterius, fanum effringentem. Et infantem recenter
38 natum enecantem matrem. In Gallia, vt plerumque sequimur iuris nouellarum Iustinianearum in puniendis adulteriis regulas, de quibus in authentica, sed hodiè, ad leg. Iul. de adulter. C. Secundum quam iudicatum in senatu Parisiensi refert Papus [o] 12 Decemb. 1522. Meminit & alterius placiti 31. Augusti anni 1552 quo adultera quidem in monasterium detrusa est, sine fustigatione tamen: adulter autem mulcta pecuniaria & infamiæ affectus, exilio damnatus est. Refert & alia similia curiarum placita Boërius [p]. Receptum & vsu ante damnationem vxoris, eam sibi maritum posse reconci-
39 liare, & cessare pœnã [q]. Possunt & supremi potissimùm iudices, interdũ leuiorẽ, interdũ grauiorẽ pœnã imponere pro modo delicti, & cõsideratione habita personarum & peristaseon: veluti, si quando vir debitum non reddat vxori coniugale, leges castitatis vxor violauerit. Tunc enim quodammodo excusanda, & culpa in maritum reiicienda [r]. Qui enim occasionem damni dat, damnum dedisse videtur [s]. Non ideo tamen minus puto virum eo casu dotem lucrari non debere, vt causam dantem adulterio [t]. Neque ideo immunem abire à pœna vxorem, quæ non debuit tantum scelus operari [v]: mitius

a Cor. Taci. de morib. Germano.
b in legib. Boioario. c. 11. tit. 1. & 2.
c Cass. lib. 9. Varia. c. 19. in edicto Athalarici. alia lex & ponitur lib. 3. legum Visigot. tit. 4. l. 9. & in l. 1. & 12. adulterum marito adulteræ tradi debere statutum, cum bonis, si liberos non habeant.
d c. tuæ, c. 5. de procurat. lib. 1. decret. tit. 38.
e c. plerumque, de donatio. int. vir. & vxo. d. c. tuæ.
f d. c. tuæ, & §. causas, & § quia vero vt lic. mat. & auiæ in auth.
g l. quamuis adulterij, & l. iure mariti, C. ad leg. Iul. de adult. l. is cuius, §. fi. & l. mariti, §. præterea, eod. tit. in P.
h Meier. lib. 4. Annal. Flandriæ.
i Diod. Sicul. lib. 2. Biblio. c. 1.
k Dio. Halic. in 4. Liui. 1. deca. 1.
l Sceuo. in l. codicillis, l. 91. § marito, iuncta additione marginali, de lega. 2.
m Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanica.
n in legib. Frisiorũ, tit. 5. de hominibus qui sine compositione occidi possunt §. 1.
o Io. Pap. lib. 22. Rhapso. arresto. tit. 9. ar. 1. & 2.
p Boer. decis. 297. nu. 12.
q Papus d. 22. lib. tit. 9. ar. 12.
r ca. si tu abstines, 27. q. 2.
s l. qui occidit, §. in hac, ad leg. Aquil. P.
t arg. l. cùm mulier, sol. matri. in P.
v Archid. & glo. in d. ca. si tu abstines, 27. q. 2. c. significasti, de diuor. & ibi Ioan. Andr. & Panor.

mitius tamen eam castigandam[a]. Tam graue enim adulterium delictum est, vt remittendum non sit, teste Modestino[b]. Placuit & sæpè rigor legis Iuliæ, & capitalis pœna inter iudicandum curiis supremis Gallicis, obseruata conditione personarum, veluti quando seruus seu famulus concubuerit cum domina[c], is enim vt plerumque suspendio punitur. Aliam quoque 40
lego legem apud Demosthenem μοιχείας[d], ἐπειδὰν δὲ ἕλοι τὸν μοιχὸν, μὴ ἐξέστω τῷ ἑλόντι συνοικεῖν τῇ γυναικί. ἐὰν δὲ συνοικῇ ἄτιμος ἔστω. μηδὲ τῇ γυναικὶ ἐξέστω εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ, ἐφ' ᾗ ἂν μοιχὸς ἁλῷ. ἐὰν δ' εἰσίῃ νηποινεὶ πασχέτω ὅ, τι ἂν πάσχῃ πλὴν θανάτου, id est, *Postquam autem adulterum deprehenderit, ei qui deprehendit, porrò habere eam mulierem in matrimonium non liceat*[e] *: quam si retinuerit, ignominiosus esto. Neque mulieri liceat ingredi in fana publica, cum qua fuerit adulter deprehensus: sin ingressa fuerit, impunè quiduis in eam liceat, excepta morte.* Aristophanes[f] meminit de alia pœna adulteriorum penè ridicula, sed tamen ignominiosa, quæ παρατιλμὸς dicitur, seu pilorum euulsio, ὁ δ' ἁλούς γε μοιχὸς διὰ τοῦτο παρατίλλεται, quod deprehensus adulter depilaretur. Et scholiastes in eum locum, cùm dixisset, τὸν ἁλόντα μοιχὸν παρατίλλεσθαι ἵνα δὴ ἀργυρῶν ποινὰς λυθῇ, subiungit αὕτη γὰρ ἀρίστη δίκη τοῖς μοιχοῖς πένησι, ἀποραφανίδωσις, καὶ παρατιλμός. οἱ γὰρ πλούσιοι χρήματα παρέχοντες ἀπελύοντο. De Raphanidoseos enim pœna, cùm raphano podicem traiiceret adulteri deprehensi, idem Aristophanes meminit. 41

a l. omne delictum, l. 6. §. per vinum & lasciuiam, de re milit. F.
b Modest. l. Caij Cas. sij, l. 3. §. inno. & a glo. in ver. delictum, de fideicom. libert. F.
c Pap. lib. 22. Rhapsod. arrest. tit. 9. ar. 4. & 5.
d Demosth. in Neæram.
e Simile tracta. in l. 2. C. ad leg. Iul. de adul. l. 2. §. lenocinij, & l. mariti, eo. tit. in F. l. mercalē, de condit. ob tur. cau. c. 3. de adulte. apud Grego. ca. si quis vxorē, & ca. 1. 32. q. 1. c quemadmodum, de iureiurando.
f Aristopha. in Nubibus.

De adulteriis mixtis cum aliis criminibus, & de incestu. Cap. 7.

1 *Incestus quid.*
2 *Adulterij cum incestu punitio.*
3 *Sacerdotum fornicatio, incestus est. & ibi de eius pœna, vt de Vestalibus incestis quoque.*
4 *Fornicatio in Bacchanalibus vindicata.*
5 *Rhea vestalis, matris Romuli & Remi, incestus & mors.*
6 *Montalium fornicantium & fornicatorum pœna.*
7 *Incestus cum matre & filia capitalis: cum aliis, alterius pœna.*
8 *Incestus per legem diuinam damnatio: exempla damnatorum, 9. & seq. nu. 10. 11. 12. & 13*
14 *Incestuosos etiam conscientia flagellat, & ad mortem impellit.*

INCESTVM, illam coniunctionem vocamus veneream, quæ nuptias nullo modo admittere potest: inter personas, quas cestus ille veneris seu cingulum legitimum, quo nuptiæ legitimæ inaugurabantur[g], exornare non poterat. Quales pater & filia, filius & mater, fratres & sorores, ascendentes & collaterales consanguinei in gradibus prohibitis, affines aliqui[h], & virgines, quæ post consecrationem Deo factam nupserint, quæ adulteræ & incestæ dici possunt[i]: quia & desponsatæ Deo videntur, vt D. Paulus ait, *Despondi vos vni viro* &c[k]. Lex apud Ciceronem[l], *Incestum pontifices supremo supplicio sanciunto.* Papinianus[m], adulterium in incestu puniri, quia & sine adulterio puniatur, his verbis notat. *Si adulterium cum incestu committatur, vt putà cum priuigna, nuru, nouerca, mulier quoque similiter punietur: id enim remoto etiam adulterio eueniret.* D. Augustinus[n], *adulterij malum*, inquit, *vincit fornicationem: vincitur autem ab incestu.* Et Papinianus quoq; incesti

1 (beside "INCESTVM")
2 (beside "Paulus ait")

g vide Lyl. Grego. Gyral. de deis gentium, syntag. 13. & in Cytherea.
h l. si de condict. sine cau. lib. 12. F. tit. 7. l. si. de rit. nupt. F. l. si adulterium, 38. ad leg. Iul. de adul. ca. ex illa, §. cum ergo, 36 q. 1. ca. de incestis, 35. q. 3. ca. nec eam, eod.
i ca. virgines. 27 dist.
k 2. Corinth. 11. ca. quæ Christo, ca. virginibus, 27. q. 1.
l Cic. 2. de legib.
m Papin. in l. si adulterium, l. 38. §. 1. ad leg. Iul. de adult. F.
n D. Aug. lib. de adult. coniug. in ca. adulterij, 32. q. 7.

incesti crimina natura grauiora adulterio voluit,& si aliquando ob ignorantiam sanguinis vel pœna leniatur,vel cesset: vel propter ætatem incestus,non autem adulterium [a]. Plura de incestu diximus iam in nuptiis, dum de prohibitione earum tractamus [b], quæ hic transferri possunt:repetere enim,vt breuitati consulamus, non expedit [c]. Inibi quoque diximus prohibitas esse nuptias consecratis Deo virginibus seu Vestalibus,& in ordinibus ecclesiasticis maioribus constitutis:quibus præcognitis facilè persuasum erit multò magis clandestinas fornicationes harundem personarū per se reprobas,vt incestuosas meritò reijci. Cùm matrimonium, quod legitimam habet per se coniunctionem,sit illis vetitum:& de facto initum separandum, imminēte exilio & proscriptione bonorum coniunctiones has peragentibus, etiam Visigothorum legibus [d].
3 Sacerdotes qui cum filiabus spiritualibus, quas sibi per sacramentorū exhibitionem affinitate spiritali iunxerunt, fornicātur,graue adulterium committunt & pernitiosissimi exempli. Proinde ab omni officio deponuntur, & iniungitur in poenitentiam duodecim annorum peregrinatio, & posteà in perpetuum monasterij cōclusio [e]. Romano iure, Vestales viuæ sepeliebantur in incestu deprehensæ, vt innuit Iuuenalis,dum ait [f],

Nemo malus fœlix minimè corruptor,& idem
Incestus,cum quo nuper vittata iacebat
Sanguine adhuc viuo,terram subitura sacerdos.

Ferūt [g] Minutiam Vestalem,ob incestum viuam ad portam Collatinam Romæ defossam: & Popiliam aliam in campo, qui inde sceleratí nomen habuit. Pariter Vrbinam,cuius corruptores iudicio pontificis Maximi, in foro virgis cæsi,necati sunt.Defossæ ob ipsum scelus & Vestales aliæ,Opia, Opinia.Et Liuius Cantilius scriba pontificum, qui cum Floronia vestali,quæ mortem sibi consciuerat,stuprū admiserat, iussu pontificis maximi in comitio vsque adeo virgis cæsus est, vt inter verbera expirauerit. Capparonia alia suspēdio periit, & corruptor eius, & serui conscij supplicio affecti. Liuius scribit [h], & Valer.
4 Maximus [i], S. Posthumio Albino, & Q. Martio Philippo cōsulibus,senatum mandasse, vt de ijs, quæ sacris Bacchanalium, incestu vsæ fuissent, inquirerēt, quibus cùm multæ essent damnatæ, in omnes cognatas intra domos ani-
5 maduerterunt. Ante has,Rhea cognomine Syluia,vestæ sacerdos, Numitoris filia,incestus cōuicta,ex quo genuit Romulum & Remum, virgis cæsa interfecta est,quodq; natum ex ea, iussum in profluentē aquam proiici [k].Sed deinceps deffodi tales viuas iusserūt sacratæ leges [l]. Sed & Dionys.refert, Rheam Syluiam post verbera in occultum perpetuumq; carcerē coniectam, & ibi ne-
6 catā fuisse,plures tradidisse. Iure pōtificio,si quis episcopus aut presbyter, aut diaconus,aut subdiaconus,aut lector,aut psalmista,aut hostiarius,cū muliere sanctificata Deo moechatus fuerit, deponitur,quia spōsam Christi corrupit: si verò laicus,excōmunicatur [m], & à sacra cōmunione in perpetuum,dempto mortis tēpore,si dignè poenituerit,arcetur [n]. Ipsæ autem Vestales lapsæ ita,in ergastulis,vt perpetuā ad mortem producant poenitentiam, concludendæ [o]. Iure ciuili,capitale imminet supplicium nō solùm ex raptu harū virginū, sed
7 etiā si quis easdē etiam volentes rapere tētauerit [p].Placuit etiā curiæ supremæ Tectosagū seu Tholosanæ,reum actū incestūs commissi cū matre & filia, capitē plectendum, 9. Octob.1548.& si alterius gradus incestuosus leuius punitus sit [r], seuerius tamē,quā adulter. Nā sicuti proximitatis argumētū & exceptio suspectā redditā coniunctionē tollit, sic deprehensa in proximitate illicita cōiunctio grauiorē meretur poenā,vt statuit Gratia. Valenti.Theod. & Archad. CCCC [s]. Addit plura de poena incestus cū matre,filia nouerca,sorore,nutri-
8 ce Boërius, quē consule [t]. Incestus vindictam sic D. Paulus exprimit [v], *Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis qualis nec inter gentes:ita vt vxorem patris*

 sui

a Papin in d.l. si adulterium,§ 1.& l.si.de rit.nup.P.
b lib 9 c.11.
c & vide etiā Boër. de pœna incest. ascend. & descendēt. nutric. & consanguineorum coniugum,q.318.
d l 2. de incestis,lib. 3 Cod.Visigo.tit. 5.
e ca.si quis sacerdos, & ca fin.& ca omnes,30.q.1.Abbas. in c fin de purgat. cano Ioā.de Anan. in c cum dilectus, de accusat co. 1. Ioā.Bernard Diaz, in practi. crimin. cano.c 78.
f Iuuenal. Saty.4.
g vide de suppliciis harum Vestalium Liuii lib.2.4.6. decad 1 & dec.4 lib. 2 Dio.Halic.lib.8. & 9. Iulii Obseq. li. de prodig. Plin. Iunior.li 4.epist. O.ol.in 1.
h Liuius, in bello Macedonico.
i Val.Max.lib.6.c 3.
k Dio. Halic. libr.1. Liui.lib 1. deca.1. Plin.de vir.illustr. Iul Florus,in 1.
l Idem Dionys in 1. Pompo Laet lib.de sacerdo. in Vestalib.
m ca.si quis, 27.q.1. ex sexta synodo.
n ca.virginibus,ead. 27 q.1 ca.raptores,36 q.2.
o ca.impudicas,27. quæst.1.
p l si quis non dicā rapere,l.5.de epis. & cler.
q ca. si quis non dicam,36.q 1 l.1.de rapto.virg C.
r vide Papon, libr. 22.Rhapsod.arest. ar. 7. & 8. titul.9.
s L1. si quis adulterij, l.14 ad leg.iul. de adult C.
t Nicol. Boër. decis. 318.
v D. Paul. 1. ad Corint.5.

sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestri, qui hoc opus fecit. Lex Dei vlciscitur & prohibet incestuosam con-
iunctionem personarum in Leuitico c.18. Maledictus à patre Iacobo [a] Ruben,
vt non cresceret, quia ascenderat cubile patris, & maculauerat stratum eius,
scilicet qui coierat cum concubina patris [b]. Referam incestus vindictã alio- 9
rum quorundam. Grythus ex Helena, vel vt alij volunt, ex Oenone & Alexã
dro filius, in incessu matris deprehensus à patre, occisus fuit [c]. Constantinus
Magnus occidit indicta causa Crispinum filium è concubina natum, iã Cæsa-
ris dignitate præditum, ob suspicionem consuetudinis cum Fausta nouerca,
nulla legis naturalis habita ratione. Et balneo supra modum calefacto, collo-
catam Faustam eduxit mortuam, teste Suida [d]. Zonaras tamen scribit [e], Cris-
pum falsò à nouerca insimulatum, quòd ille noluisset infando amori acquies
cere, rescientemque Constantinum rei veritatem, in vltionẽ occisi filij & ca-
lumniæ, ita Faustam balneo suffocasse. Notat & Heraclides [f], Cycnum filium
Tennem, apud patrem, falsò tamen adulterij cum nouerca insimulatum, cista
inclusum in mare proiectum. Aruntius in ebrietatem lapsus, cùm filiam Me- 10
dullinam corrupisset, ab ea interemptus est [g]. Sicuti ob eam causam Cyanip-
pus à Cyane filia stuprata [h]. Sciunt omnes Oedipi & Iocastes incestum: norũt 11
& mala ingentissima quæ inde nata sunt [i]. Cimon Atheniensis cùm Elpinicẽ 12
sororem stuprasset, Ostracismo à ciuibus suis pulsus vrbe est, vt author
Suidas [k]. Erat Cilix quidam, cui vxor coniuncta, quæ filiam ex priore 13
matrimonio genitam secum habebat, cuius amore correptus Cilix in-
temperanter nimis illi congrediebatur, ita vt vxorem minimè lateret,
quæ simul in lecto iacentibus superueniens, puellæ quidem ambos ocu-
los, marito alterum effodit acubus, quibus vestimentorum fibulas ne-
ctebat: huiusque incestum Aesculapium abhominatum fuisse tradit Phi-
lostratus [l]. Et ideo ei restitutionem visus denegasse, & à sacrificiis ex-
pulisse. Incestus conscientia etiam nullo persequente tanta est, & tam acer- 14
ba, vt authores sceleris sæpè ad mortem sibi consciscendam coëgerit. Sic
Biblis Mileti filia [m], postquam cum Cauno fratre incestum commisit, se
balteo ad collum ligato suspendit. Idipsum fecit Enopis Trazœnis filia,
post concubitum admissum fratris [n]. Secundus Philosophus cùm matri ne-
scienti esse filium se commiscuisset, & illa facto cognito sceleris horrore sibi
mortem consciuisset, ipse quoque incestus pœnitentia in æternum tacuit [o].

a Genes. 49.
b Genes. 35.
c Hellanicus, in Troicis. Parthen. in Erotic. c. 34.
d Suidas, in verb. κρίσπος.
e Io. Zo. ann. 3. Tomo.
f Heracli. in Politiis, & in Polit. Tenediorum.
g Plut. in Parallel.
h eod.
i de quib. Stati. 1. Theba.
k Suidas, in verbo, Cimon.
l Phil. lib. 1. de vita Apollonij.
m Parthen. in Eroti. c. 11.
n Idem, c. 13. Ouid. lib. 9. Metam. & 1. de arte.
o Diog. Laert. in eius vita.

De raptu, & raptoribus. Cap. 8.

Lib. 9. C. tit. 13. De raptis mulierib. in Auth. collat. 9.

1 *Adulterium grauius dicitur accedente raptu.*
2 *Raptus quid, & in quibus fiat. nu 4.*
3 *Vim maiorem faciunt verba persuasoria.*
5 *Raptor in crimine compertus occidi à quibus possit.*
6 *Raptus non excusatur consensu puellæ raptæ, quæ nubere raptori prohibetur, & pœna raptorum. Et 7.*
8 *Raptor an raptæ nubere possit impunè. Et 10.*
9 *Raptus num fiat in meretrice. Et pœna, 15.*
10 *In raptores mulierum, diuersarum gentium leges & pœna. 11. Et 12.*
13 *Iudex puniendus, qui dissimulat crimina punire.*
14 *Raptus mulierum quæ atrocia bella pepererunt.*
16 *Violationis virginis, nasus amputatio pœna.*

Quia

1 QVIA oportet adulterium grauius, ex adiectione raptus puniri [a]: & quia inter capitula legis Iuliæ, extat de raptu sanctio [b],
2 ideo de raptu pauca subnectemus. Raptus est, vi mulierē abducere [c], à corrumpendo dictus [d]. Et Lucius [e] 3. Sum. Ponē ibi raptum dicit admitti vbi nihil antè de nuptiis actum est: neq; raptorem esse, qui habuerit mulieris consensum, licet parētes reclamarent: scilicet si de nuptiis anteà tractatum. Alioquin Gelasij [f] decretū probo, qui ait, Raptum admitti cum puella violenter à domo patris abducta, vt corrupta in vxorem habeatur, siue puellæ solummodo, siue parentibus tantùm, siue vtriusque vis illata cōstiterit. Nam is morte, inquit, multatur, & prætextu matrimonij etiam raptus factus vindicatur [g]. Vim habent etiam persua-
3 soria verba [h]. Et Solon magis puniuit eū, qui verbis pellexisset mulierē, quam qui vi, teste Plutarcho [i]. Et proinde lex ciuilis quoque voluit [k], & in volētem
4 inuitis parentibus ductam, raptum committi: imò & in spōsam [l] (quamuis ius pontificium in eo resistat [m].) Nec facultatē esse virgini, vel viduæ, vel aliæ cuilibet mulieri, raptorem sibi maritum exposcere: sed oportere vxorem, ducere volētem siue ingenuam siue libertinam secundum leges & antiquam consuetudinē à parentibus vel aliis, quos decet petere, & cum eorū volūtate fieri legitimum cōiugium. Statutaq; pœna aduersus raptores, & in eos, qui comitati eos in raptu fuerunt, mortis & amissionis bonorū: & aduersus conscios & administros sceleris, mortis. Data nihilominus licētia parentibus, cōsanguineis, tutoribus, & curatoribus raptarū, occidendi raptores in flagranti crimine re-
5 pertos. Diximus iam in finitione nuptiarum, de raptu quem in parētes appellant, dum sine consensu parentum nuptiæ fiunt cum filiabus, vel liberis, neque repetam. Refert & propè ad raptum Ioannes Lucius [n], clariorem vxore iuuenem & ditiorem, ab vxore ipsa vel aliis auxiliis clam curatore vel moderatore expugnasse, & ad vxorem se ducēdam præsentibus verbis pellexisse, pacta inconsulto adolescēti præscribere valdè iniqua: atque irrita omnia, saluo matrimonio, facta, damnatam vxorem pecunia, consultores & cautores, quòd ei operam dedissent, 1535. 3. Iunij. Placuit etiam & raptum committi, si defuncto patre quis inconsulta matre, cum filia se iunxerit matrimonio: atque eius nomine exilio damnatum quendam à senatu Parisiensi 7. Augusti 1554. & filiam pœna honoraria matri iniuriam resarcisse, tradit Papus [o]. Idque mitius agendo, cùm pœna grauior iure ciuili immineat in hoc casu [p], potissimùm dum tu-
6 telæ maternæ adhuc filia subiicitur. Extat cōstitutio Iustiniani [q], quæ vetat raptam voluntariè nuptam raptori, quippiam ex eius testamento capere: parentesq; etiā punit [r]. Constātinus, lege ad populū lata [s], sanciuit, raptæ puellæ sine depactione parentū assensum non releuare crimen, sed eandem iisdem pœnis raptus obligare, nutrices quoq; & custodes datas à parentibus puellis, quę ministeriū præbuerint & deluserint puellas, liquentis plūbi ingestione in fauces & ora, puniri. Neq; autē impunitatē puellis inuitis raptis præstandā, sed eandē pœnā quæ raptoribus imponendā: *Quia*, inquit, *domi vsque ad coniūctionis diem seruare se potuerint: & si fores à raptore fractæ fuissent, à vicinis opem implorare potuisse.* Verùm lenius cū iis, quę illa vi raptę sunt, agitur, & leuior pœna imponitur. At si paternā successionē denegat, participes sceleris deportari liberos iubet: seruos autem, concremari: raptores capitali iudicio subiiciens. Refert Clemens 4 [t]. legibus humanis mulierem raptoris matrimonium eligentem præsertim parentibus inuitis, bona omnia quæ sibi per legē obuenerāt à raptore, ac aliis
7 consortibus raptus, ipso iure amittere, certoq; casu deferri in fiscū. In iure pōtificio, pœna mortis raptoribus decreta iure ciuili, excommunicatio intelligi-
8 tur [v]: coniūcta tamen publica poenitētia, quæ etiā in eosdē statuitur [x]. Ius Saxonicū permittit matrimoniū inter raptū & raptorē [y]. Idipsum & Burgundionū, sed ea lege vt sciat mulier se nihil de parentibus suis habitura [z]. Raptor iure pōtificio quoq; iubetur aut stupratā dotare, aut in matrimoniū ducere [a]. Mitiusq; agit cū eo, qui eā rapuit, de cuius nuptiis anteà egerit [b]. Atque eo iure,

a l. vni. §. quæ multotiens, de rap. virg. lib. 9 C. titul. 13.
b d. l. vni. § in
c in lex illa, § rapt., 36. q. 1.
d ca. raptus, 36 q. 1.
e Luci. 3. in c. pen. de raptorib.
f ca. lex illa, in princ. & §. raptus, 36. q. 1.
g l. raptores, de rap. virg. C.
h Vlp. l. 1. §. persuadere, de ser. corrup. lib. 11. P. titu. 3.
i Plutar. in Solone.
k l. 1. de rap. vel matrimo. sanct. monial. vel viduar. li. 9. Cod. Theod. tit. 25.
l l. vni. cum suis §§. de rap. virg. C. & titu. de raptis mulier. in auth.
m c. cum causa, c. 6. de rapto. ap. Greg.
n Ioan. Luci. libr. 12. placito. tit. 8. placi. 2.
o Ioan. Pap. libr. 22. Rhapso. arest. tit. 6. art. 1.
p l. vn. §. oportet, de rap. virg.
q Constit. nouel. 143.
r Nouel. 150.
s Constant. l. 1. & 2. de rap. virginum, lib. 9. Cod. Theod. titu. 24.
t Clem. 4. in c. cūm secundum leges, c. 19. de hæreti. libr. 5. sexti titu. 2.
v ca. 1. ca. raptores, ca. si quis virginē, 36. q. 2.
x ca. raptor. ca. statuimus, 27. q. 2.
y libr. 1. iur. Saxonic. ar. 17. in glo.
z in le. ob Burgundion. titu. 12. § fin.
a c. 1. & c. peruenit, de adulter.
b c. cum causam, c. accedens, de raptor.

potest vitari pœna, vt videtur raptus, per cõsensum in matrimonium cum ra-
ptore. Quod tamen displicuit concilio Aquisgrani celebrato [a], cautumq́; ne
propter violentiam præcedentem, consensu sequenti, rapta raptori nubere
possit. A quo tamen ex D. Hieronymi authoritate [b], qui pluribus veteris te-
stamenti sententiis & exemplis probauit, tale matrimonium esse legitimũ di-
ctum est. Cæterùm etsi matrimonium firmum sit, quòd pertinet ad sacramen-
tum, non tamen ideo arbitror poenam eludendam. Nam & eam ab ecclesia-
sticis iudicibus vsque ad sentẽtiam sanguinis imponi posse nemo inficiatur [c].
Neque prohibetur, quin & secularis iudex, legibus ciuilibus indictam non
proferat: neque approbatum matrimonium ab ecclesia impedit, quominus vl
tio sumatur raptus. Quia non punitur matrimonium, sed modus, quo matri-
monium quis aucupatus est illicitè. Plura enim bona sunt, sed quia benè non
fiunt, damnantur, & capitalis poena reposcitur, ad puniendum dolũ, fraudes,
circumuentiones. Proinde rectè hodiè matrimonij cognitio suspenditur, do-
nec de raptu cognitum & decretum fuerit à iudice seculari, vt pluribus firmat
Egidius Magister supremæ curiæ Parisiorũ præses [d], qui refellit diuersam in-
terpretum iuris pontificij sententiam. Et Lucius ita iudicatũ testatur [e], & Pa-
pus [f]. Quid autem statuendum sit de vi & raptu in meretricem, distingunt 9
aliqui, num nupta sit, vel soluta à vinculo matrimonij: nam si quispiã rapue-
rit mulierem nuptam, quę prius permiserat se osculari, tangi, & comprimi, ha-
bet locum pœna raptus ex mente Pauli Castrensis [g], & Baldi [h]. Quamuis Ac-
cursius [i], & post eum Cynus dixerint, adulterium quidem committi in mulie
re nupta, etsi inhonestè viuat, & punibile: raptum nequaquam, quia is nõ nisi
honestarum personarum fit. Addit Angelus [k], neque cum turpiter viuente cõ-
missum adulterium, punibile esse ex parte viri adulterantis: puniendum tamẽ
ex parte adulteræ [l]. Existimarem ego mariti qualitatem esse perpendendam
quoque, vt vterq; & raptor & rapta puniatur, si vir alienus à lenocinio sit. Cõ-
sidero simul, num post compressionem adulteræ, eã quis traduxerit vel rapue-
rit statim, an posteà: & mora potest dare resipiscendi mulieri ansam, calore se-
dato & crimine perpẽso. Fieri enim potest, vt quæ anteà fuit meretrix, poeni-
teat sceleris, & velit se emendare [m]. At in meretricibus publicè merentibus, si
quæ sint alicubi, inuitis adductis, raptum non opinor, nec vim, nec poenã eius
ex legibus ciuilibus [n]. Sicq́; de rapta Dina sorore dixerũt filij Iacob, *Nunquid
oportuit sorore nostra tanquam scorto abuti* [o]? Verùm non est dissimulandũ, punien-
das scortationes etiam volentiũ iure nostro diuino, vt docuimus in Personis,
dum de illegitimis ageremus liberis. Et proinde multomagis nolẽtium, quia
vi aliqua compressa, inducta videtur ad delinquẽdum. Poena autem erit de-
terminanda pro modo circunstantiarum, & vis, & personarum. Nam & com-
mentariensis morte dignus est, qui meretricem suo carcere cõclusam cogno-
uerit etiam sine vi, vt placuit Ioanni Fabro [p], & hodiè solent fustigari [q]. Atho- 10
nis lex fuit, à Solonéne, vel Dracone, non planè constat, lata, qua cautum ge-
neraliter, *Quæ vim passa fuerit, eius qui vim intulit, vel nuptias, vel mortem
optato.* Cuius meminit Seneca [r], Hermogenes [s], & Quintilianus [t]. in le- 11
gibus Boioariorum hæc lex [v], *Si quis virginem rapuerit, contra ipsius volunta-
tem & parentum eius, cum duodecim solidis componat: & alios quadraginta coga-
tur fisco dare. Si autem viduam rapuerit, quæ coacta ex tecto egreditur, propter
orphanorum & propriam rerum penuriam, cum 80. solidis componat, & 40. coga-
tur fisco dare.* In legibus Salicis [x], raptus mulieris poena pecuniaria punitur: 12
maiori, si rapitur alteri sponsata. Alia tamen lege [y], *Si quis puer regis vel ledus in-
genuam fœminam traxerit, de vita cõponere iubetur. Quòd si* [z] *ingenua aliqua fœmina
quemcunque de illis sponte secuta fuerit, ingenuitatem amittit.* Leo Armenius [a] oriẽ- 13
tis imperator, cùm eũ quidam egredientem palatio adisset, questus suã sibi vxo
rem à senatore raptam, idque facinus se ad vrbis præfectum detulisse, neque
tamen suum ius consecutum: iussit sibi sisti Senatorem, & vrbis præfectum:
atque

a ca. placuit, 36. q. 2.
b d. ca. placuit, §. hæc authoritas, & ca. tua, 36. q. 2.
c c. in archiepiscopatu, de raptorib.
d Egid. Mag. in decisio. notabil. tracta. de appellatio. c. 3.
e Io. Lucius, libr. 12. plac. curiæ, titul. 1. plac. 3.
f Pap. li. 22. Rhapso. aresto. tit. 6. arc. 7
g Castr. consi. 272. incipiente quæritur, viso dicto statuto, in 2. vol. consil. per gloss. in l. stuprum, iũcto textu, de rit. nupt. in P.
h Bal. in l. consentaneam, quomo. & quan. iud. C. per text. §. 1. de restitu. & ea quæ parit in 11. men.
i glo. in l. vni. in verbo, honestarum, & ibi Cyn. de rap. virg. C.
k Angel. in d. l. vni.
l Probat l. quæ adulterium, l. 29 ad leg. Iul. de adulter. C.
m l. imperialis, §. præsenti, de nupt. C.
n Vlp. l. verum est, l. 40. de iniur. li. 47. P. titu. 2.
o Genes. c. 34.
p Ioã. Fab. in §. item lex, de publi. iudi.
q Pap. li. 22. Rhapso. aresto. tit. 8.
r Senec. 2. Declam.
s Hermo. 3. Rhetor.
t Fab. Quintil. in raptore contra dicto.
v in leg. Boioar. c. 11. titu. 6. & 7.
x In legib. Salicis, tit. 14. de ingen. hominib. qui mulieres ingen. rapiunt.
y §. 6. præd. tit.
z § 7. eiusd. tit.
a in 2. lib. iur. Oriẽt. in eius constitut. περὶ τοῦ ἐπαρχῶ μὴ ἐπιψήφισθαι τῶ μοιχεία ἐν δίκαις. i. ne præf. pœnã adulterio non irrogare.

atque præfectum ſtatim ſuo munere exuit, & adulterum legibus puniendum tradidit. Memorabile autem eſt placitum curiæ Tholoſanæ, quo iudex Blaniaci oppiduli iuxta mœnia Tholoſæ, damnatus & priuatus capite, quòd meretricem conquerentem ſe vi cognitam non audiiſſet, & negotium diſſimulaſſet: non quia graue ſcelus hoc forſan in meretricem admiſſum, ſed quia iudicandi munus neceſſitatem habet [a]. Sed & celeritatem maximè in atrocio-
14 ribus, & quæ diſſimulatione ſerpere pernitioſius poſſunt. Non eſt hîc quod referam, quot clades antiquitus & bella orta fuerint ob raptus mulierũ, de quibus Herodotus meminit [b]. Notum bellum & ſtrages ob Helenam ex Homero [c], Horatio [d], & aliis. Alia pleraque perſequitur Athenæus [e]. Refert Strabo [f] & Pauſanias [g], bellum maximũ inter Lacedæmones & Meſſenios, quòd Meſ-
15 ſenij Spartanas virgines ad ædem Dianæ violauerãt. Secundum ius Saxonũ, meretricem quoque & concubinam ſi quis præter eorum voluntatem violat,
16 capite punitur [h]. Iuſtinianus in legibus Militaribus [i], *ὁ στρατιώτης βιασάμενος κόρην καὶ φθείρας αὐτὴν, ῥινοκοπείσθω, δὺς αὐτῇ καὶ τὸ τρίτον τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως*, id eſt, *miles qui violauerit virginem, naſus amputator, data inſuper ei tertia bonorum parte.*

[a] l. quippe, de iudic. P. l. fin §. iudicandi quoque neceſſitas, de muner. & honor in P.
[b] Herod. in prin. li. 1.
[c] Homer. libris Iliad.
[d] Horat. 1. Car. od. 15.
[e] Athenæ. libr. 13. Dipnoſ. c. 4.
[f] Strabo in 8.
[g] Pauſa. in Meſſeniacis.
[h] lib. 3. leg. Saxo. art. 46.
[i] Iuſtin. in legib. milit. l. 36.

De ſtupro in virgines, & viduas. Capur 9.

1 *Stuprum quid dicatur.*
2 *Stuprans puerum vel fœminam lege Iulia de vi publica tenetur: & de eius pœna.*
3 *Honeſtè viuere imperatum quibuſdam à magiſtratibus.*
4 *Meretrices quæ fœminæ dicuntur.*
5 *Raptus ab ſtupro virginis quid differat. Et de horum pœna. Et ſeq. 6. 7. 8.*
9 *Virginem immaturam rapiens quomodo puniatur. Et quæ ſit pœna famuli ancillam vitiantis.*
10 *Carceris cuſtos quomodo puniatur abutens carcerata.*
11 *Vidua ſtuprum committens non priuatur dote, qua priuaretur, ſi adulterium viuente marito commiſiſſet.*
12 *Fornicatio inter dominam & ſeruum quam pœnam habeat.*

1 NOMEN ſtupri, & ſi generale nomen ſit, ad omnes ſpecies illiciti & vetiti coitus pertinens, nunc tamen viduis, virginibus, & maſculis applicabitur: ſi modò viduæ fuerint integræ vitæ anteà, & extra concubinatum [k], aut meretriciam vitam.
2 Qui puerum vel fœminam per vim ſtuprauit, lege Iulia de vi publica quoque tenetur [l], cuius pœna aquæ & ignis interdictio [m], in cuius locum hodiè deportatio [n], bonis omnibus ademptis [o]: teneturque lege Iulia de adulteriis, quia eo nomine adulterium etiam dicitur [p]. Vidua honeſta habita, quæ ſtuprum commiſiſſet, iure diuino ignibus cremabatur antiquitus [q]: quia ſe proſtituere, & ad meretrices accedere, iure diuino prohibitum [r]. *Non erit enim ſcortum*, inquit dominus [s], *de filiabus Iſrael, nec ſcortator.* Priuat eos Deus regno æterno, qui fornicantur [t]. Athenis Areopagitæ, cùm Demetrius Phalerei filius, luxurioſius vi-
3 tã ageret, & Ariſtagorã amicam domi poſſideret, vt melius & honeſtius viueret imperarunt. Ephori quoq; cũ Gnoſius Lacedæmone inſolenter ſe gereret, vetarunt, ne cũ iunioribus verſaretur, vt ſcribit Athenæus [v]. Meretrices dicũ-
4 tur illæ mulieres, quæ impudentius multis ſe proſtituunt [x], quarũ turpitudo

[k] l. ſtuprum, l. 34. Papin. l. inter liberas, l. 6. ad leg. Iul. de adult. in P. l. inter ſtuprum, de verb. ſign.
[l] Marc. l. 5. ad leg. Iul. de vi publ. P. Marc. l. mariti lenocinium, l. 29. § fin. ad leg. Iul. de adul. in P.
[m] Vlpia. l. qui dolo, l. 10. §. fi. ad leg. Iul. de vi publ.
[n] l. 3. ad leg. Iul. pecul. P.
[o] § itẽ lex, de publ. iudic. apud Iuſtinia.
[p] d. l. inter liberas, § 1. ad leg. Iul. de adul.
[q] Geneſ. 38.
[r] ca. meretrices, & ca. in eo, 32. q. 4.
[s] Deutero. c. 23.
[t] ad Epheſ. cap. 5. ad Hæbre. 13 Apocal. 21.
[v] Athen. libr. 4. Dipnoſ. c. 20.
[x] ca. viduas, 34. diſt. l. palam, de rit. nupt. P.

publicè venalis est [a]: maiori pœna dignæ, quò pluribus se polluunt impudicis
concubitibus, quàm illæ, quæ cum vno vel altero illegitimo viro: quæ tamen
à pœna fornicantis non sunt alienæ, etsi à pœna meretricis aliquo spatio dif-
ferant. Quia facilè quæ vnius non erubescit vetitum complexum, in plurisi
paulò post venit concubitus paulatim excusso pudoris freno. Stuprum pro- 5
priè, inquit Gelasius [b], virginum est illicita defloratio, quando videlicet non
præcedente coniugali pactione, vtriusque voluntate virgo corrumpitur, patre
iniuriam statim ad animum non reuocante. Cuius verba postrema, distinguũt
stuprum à raptu, quod diximus fieri, dum inuitis parentibus filia alteri se cõ-
iunxit. Pœnam augent vel minuunt stupri, personarũ qualitas, & modus de-
licti. Sic grauius punitur is, qui pupillam sibi cõmissam corruperit, alio: & bo-
nis fisco delatis deportatur [c]. Ex lege autem Leonis, vitiatæ dantur bona, quæ
antè fisco dabantur [d]. Clericus stuprans virginem, ex sententia Abbatis Pa-
normitani, deponitur [e]. Et hanc communem esse opinionẽ tradit Paulus Gril-
laudi [f]. Et vltra dotem, quam tenetur præstare ei, quam seduxerit, mulcta pecu
niaria afficiendus, vel corporali pœna [g]: & si per vim stuprauerit, vltrà pœna
carceris vel monasterij [h]. Stuprum in virginem vel viduam honestè viuentẽ,
sine vi commissum, lege Iulia, si honestæ personæ, sint delinquentes, punitur,
cum publicatione dimidiæ partis bonorum constuprantium: & si humiles, cũ
corporis coërcitione & relegatione [i]. Quam pœnam tam viris stuprantibus,
quàm cõstupratis spontè communem arbitror. Si tamen seducta virgo, dota-
bit eam qui seduxit, vel ducet in vxorem, si parentes voluerint [k]: Inops fusti-
gabitur, & exilio damnabitur. Punitur & alia poena iure pontificio, vt casti-
gatus in monasterio poenitentiæ causa concludatur [l]. Lex diuina [m], *Si inue-*
nerit vir puellam virginem, quæ non habet sponsum, & concubuerit cum illa, & res ad
iudicium venerit, dabit qui dormiuit cum illa patri puellæ quinquaginta siclos argenti, &
habebit eam vxorem, quia humiliauit illam: si pater eam ei dare noluerit, dotabit, &c [n].
Scortationis erat actio apud Lacedæmonios, censura, & delatio, teste Iulio 6
Polluce [o], atque à concionibus scortatores pellebãtur. Macrinus imperator [p], 7
cùm per frumentarium didicisset, duos milites ancillæ hospitis pudorem vio-
lasse, geminos boues miræ magnitudinis aperiri iussit, atque his milites singu
los inseri, capitibus boum exsectis, quò facilius vnà colloqui possent. Lex Sali 8
ca [q] punit fornicantes cum ingenua puella spontanea voluntate, in occulto
poena 1800 denario. qui faciũt 45. soli. Quod si [r] seruus, cum ancilla moecha-
tus fuerit, & de ipso crimine ancilla mortua fuerit, statuitur, aut vt seruus ca-
stretur, aut 240. denarios, qui faciũt solidos sex, culpabilis iudicetur: Dominus
autem serui capitale restituat. Si autem ancilla propter hoc non fuerit mor-
tua, seruum ipsum, aut 120. ictus accipere, aut 120. denarios qui faciũt solidos
3. domino ancillæ cogi præstare. Qui ancillam virginem immaturam stuprauе 9
rit, ex Vlpiano lege Aquilia tenetur [s]. At qui nondum viripotentes virgines
ingenuas corrumpunt, humiliores in metallum damnantur: honestiores in
insulam relegantur, aut in exilium mittuntur [t]. Voluerunt & commentarien- 10
sem, qui cognouit mulierem carceribus suis commissam, poena puniri, qua
tutor, qui cognouit pupillam suam quondam [v]: cùm eam enim ab alijs custo-
dire debeat, multò magis à seipso [x] debuit fidei suæ commissam intactam re-
linquere. Grauior & poena imponitur ei, qui bonam quàm qui malam stupra-
uerit [y]. Cæterùm, illud singulare est, stupri accusationem in vidua institutam 11
ab hæredibus mariti, non priuare eam dote, qua priuaretur, si adulterium vi-
uente marito commissum fuisset [z]: & ita iudicatum fuisse tradit Papus [a]. Qui 12
cum domina stuprum commisisset seruus, ex constitutione Constantini com
buritur, domina capite plectitur [b]: & si non ita puniatur dominus, qui propriã
ancillam stuprauerit [c]. Ex consuetudine Burdegalensium, famuli abutentes
dominis, & earum proximis, quæ in domo sunt, suspenduntur [d].

a ca. meretrices, 32. q. 4.
b ca. illa lex, 36. q. 1.
c tit. si quis eam cuius tutor fuer. corrup. lib. 9. C. tit. 10.
d Constit. Leon 34. περὶ ἀνήβου φθαρείσης ἀπὸ τοῦ ἐπιτρόπου παιδός.
e Panor. in c. at si cle rici, de iudic. col. 12. per ca. si quis clericus, 81. distin. ca lator, 2. q. 7.
f P. Grillaudi, in tract. de pœn. omnifariam coitus, c. 7. videndum.
g Abbas, in c. pen. de adulter.
h vide Bernard. Diaz in pract. crimi. cap. 77.
i § item lex Iulia de adulteriis, in fine, de publ. iudic.
k c. 1. de adulter.
l c. 2. eod.
m Deutero. c. 22.
n Exod. c. 22.
o Iul. Pollux, libr. 8. Onomasti.
p Iul. Capit. in Mac ino.
q In leg. Salic. tit. 31. § 1.
r eod. tit. 29. § 6
s Vlpia l. si stuprum, l. 25. de iniu. P.
t Paul. l. si quis aliquid. l. 38. § qui nondum, de pœn. P.
v Iaco. de Bellouisu. in practi. crimin. rub. de quæstio. nume. 131.
x l. vni. de procurato. & conducto. domus Augustæ, libr. 11. C. l. altius, si seruit. vendic. P.
y Paul. l. fin. de offic. præsid. lib. 1. P. titu. 18.
z l. consensu, de repud. C l. Lucius, l. cùm mulier, sol. matrim. in P. c. plerùque, de donat. int. vir. & vxo.
a Ioan. Pap. libr. 22. Rhapso. arest. ar. 16.
b l. 1. de mulier. quæ se prop. ser. iunxer. C.
c § eadẽ, qui manu. non poss. l. fin. C. cõmu. de manum. C. auth. quod ius, C. de natur. liber.
d In consuetud. Burdeg. titu. de furt.

De

De præpostera libidine. Cap. 10.

Tit. Vt non luxur. con. natur. in authen.

1 Masculorum constupratio capitalis. & alia pœna, sequentib. 3.4.5.6.9.
2 Stuprum masculorum maius scelus adulterio, & incestu.
7 Stuprum inferens iure casus declaratus.
8 Scantinia lex de stupro puerorum.
10 Osculum turpe pueris inflictum grauiter punitum.

1 PRÆPOSTERAM libidinem masculorum, vltimo supplicio vindicant leges ciuiles [a]: & muliebria passus infamis est,
2 nisi vi constupratus sit [b]. Maius certè hoc scelus adulterio, & incestu [c], & maiori pœna dignum. De abominando & damnando hoc crimine, quædam diximus accommoda in præludiis optimi iurisconsulti [d], quæ hîc non repetam. Paulus Iurisc. metum, ne stuprum inferatur, maiorem esse bonis viris, quàm
3 mortis ait [e]. Mitius cum iis iudicium ecclesiæ est. Nam clerici, qui eo flagitio polluuntur contra naturam, à clero deiiciuntur, & ad agendam pœnitentiam in monasteriis detruduntur: laici, à cœtu fidelium penitus fiunt
4 alieni, excommunicati [f]. Lex diuina, dignos morte, qui hoc agunt, quiúe agentibus consentiunt, iudicat [g]: prostatq; Sodomorum terribile iudi-
5 cium [h]. Lex Atheniensium, authore Aeschine [i], hæc erat Solonis, *Si quis Atheniensis puerum ingenuum contumelia, scilicet stupri, affecerit, qui eum puerum in potestate habet reum deferat ad præfectos prætorio, talioniq; se subscribat. Quod si fuerit iudicio damnatus, vndecimuiris tradatur, & ipsa die vltimo supplicio afficiatur: sin autem pecuniaria pœna fuerit irrogata, vndecim dierum spatio post iudicium acceptum illam inferat, vel carceribus teneatur.* Et iterum, *Si quis ex Atheniensibus se prostituerit, ei ne liceat ex nouem magistratibus esse, sacerdotio augurari, neq; pro populo causam dicere: sed nec alium quemuis magistratum gerere possit, siue vrbanum, siue externum, sortiúe edictum, aut populi suffragio declaratum, neque ad legationem aliquam emittatur, sententiámq; non dicat, publica quoque sacra non ingrediatur, in publicisúe coronationibus coronam non gestet, neque intra cancellos in forum eat: quod si*
6 *quis ea fecerit, is stupri damnatus gladio vltore puniatur.* Lex Valentiniani Theodosij & Archadij [k], hoc flagitium præposteræ libidinis flammis iubet vindi-
7 cari. In exercitu C. Marij, propinquus eius imperatoris interfectus iure de-
8 claratus, ab eo cui vim in pudicitia adferebat [l]. M. Claudius Marcellus ædilis Curulis, C. Scantinio Capitolino Trib. pleb. diem ad populum dixit, quòd filium suum de stupro appellasset, citatusque Scantinius vno teste, qui tentatus erat, damnatus est [m]. Meminit Iuuenalis legis Scantiniæ, quæ in eos, qui muliebria patiebantur scripta erat, dum ait [n],

Quod si vexantur leges, ac iura, citari
Ante omnes debet Scantinia: respice primum
Et scrutare viros: faciunt hi plura: sed illos
Defendit numerus, iunctæq; vmbone phalanges.
Magna inter molles concordia.

9 In legibus Gotthorum [o], Chindasuildi regis hæc adiicitur lex, *Masculorum concubitores, vel ij qui talia persentientes pertulerunt, ista sunt legis huius sententia feriendi: vt vbi scilicet mox tale nefas admissum iudex euidenter inuestigauerit, vtrosque continuò castrare procuret, & tradens eos pontifici territorij ipsius, vbi id*

a §. Item lex Iulia de adulteriis, de publ. iudic. l. cùm vir nubit. l. 31. ad leg. Iul. de adult. C. § 1. vt non luxur. con. nat. in auth.
b d. l. cùm vir, & l. 1. § remouet, de postul. lib. 3. P. tit. 1.
c ca. adulterij, ca. flagitia, ca. visus, ca. ob. ferebat, 32. q. 7.
d lib. 2. c. 16.
e Paul. l. isti quidem l. 8. quod met. cau. P.
f c. clerici, c. 4. de excessu prælato. apud Gre. o
g ad Rom. c. 1. Leui. 20.
h Genes. c. 19.
i Aeschin. con. Timarch.
k l. omnes, l. 6. ad leg. Iul. de adulter. lib. 8. C. Theodos. tit. 7.
l Plutar. in vita Marij, Cic. pro Milo. Valer. Maxi. lib. 6. c. 1.
m Val. Max. eod.
n Iuuenal. saty. 2.
o l. 6. de incestis, Lib. 3. Cod. legum Vuisigotho. tit. 5. facit & l. fin. eius. tit.

perpetrari contigerit, sequestratim arduæ mandentur detrusioni: vel inuiti saltem luituri commissa, qui voluntariè perpetrare noscuntur illicita. Hoc interim horrendum dedecus, si inferens quisque vel patiens non volontarius, sed inuitus explere dignoscitur, tunc à reatu poterit immunis haberi, si nefandi huius sceleris ipse detector extiterit. &c. In mitiori foro, clericorum vel monachorum qui osculum turpe, quo suspicio oriatur libidinis, impresserit adolescentibus, vel aliam turpitudinem, est ex Fructuosi episcopi puniendus decreto [a]: cuius hæc verba, *Monachus aut clericus paruulorum aut adolescentium consectator, qui vel osculo vel qualibet occasione turpi deprehensus est, comprobata patenter per accusatores verißimos siue testes causa, publicè verberetur: coronam capitis, quam gestat amittat, decaluatúsque turpiter opprobrio pateat, omniumque sputamentis oblinitus in facie, probráque suscipiat, vinculisque arctetur ferreis, carcerali sex mensibus angustia maceretur, & triduana per hebdomadas singulas refectione panis exigui hordeacei vespertino tempore subleuetur. Post deinde expletis his mensibus, aliis sex mensibus succedentibus sub senioris spiritualis custodia segregata in curticula degens, operi manuum & orationi continuò sit intentus, vigiliis & fletibus & humilitate, & pœnitentia lamenta percipiat. Et sub custodia semper & solicitudine duorum spiritualium fratrum in monasterio ambulet, nulla priuata locutione vel consilio deinceps iuuenibus coniungendus.*

a decretum hoc ponitur post librum Philastri de hæresibus, in lib. qui scribitur Senten. patrum, de officio rectoris ecclesiæ, c. 95. ex Fructuoso.

De lenonibus, & lenis. Caput II.

INTER capita legis Iuliæ de adulteriis, lenocinij accusatio 1
est [b]. *Lenocinium*, inquit Vlpianus [c], *non minus facere, quàm* 2
corpore quæstum exercere. Lenas autem dicimus, quæ mulieres
quæstuarias prostituunt. Lenam quoque accipimus, & quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet. *Lenocinium*, inquit Vlpianus [d], *facit, qui quæstuaria mancipia habuerit, qui & infamis.*
Lenocinium quoque committi subiicit, non solùm si quis eam artem impiã
exerceat ex professo, sed etiam si quæstuariis prostitutis, alterius artis occasione vtatur, & occasione ministerij: vt si mancipia talia habuerit, caupo,
stabularius, seu balneator. Ab alliciendo, lenones dictos esse constat: quòd
ad stupra alliciant. Erant prostibula iuuenum & mulierum, & lupanaria apud 3
impios Ethnicos, quos imitari voluit scelestissimus Iason, tempore Machabæorum [e]. Iustinianus lenones vltimo supplicio puniendos sanciuit, Chri- 4
stianis suffultus rationibus [f]. Meminit & Procopius [g] hunc Cæsarem ex
Theodoræ Augustæ suasu, & sodalitia meretricum & lenonis à Constantinopo

b L. 2. §. lenocinij, ad leg. Iul. de adult. P. l. auxilium, §. sed vt ad leges, de minor. 25. an. P.
c Vlp. in l. palam, l. 43. §. lenocinium, de rit. nupt. P.
d Vlp. l. athletas, l. 4. §. ait prætor, de his qui not. infa. P.
e 2. Machab. c. 4.
f tit. de lenonib. in authen.
g Procop. lib. 1. de ædific. Iustinia.

5 nopoli sustulisse. Vlpianus, verba legis Iuliæ, & ad stuprum vel adulterium
inferentem, & ad suadentem vt inferretur, pertinere tradit [a]. Sic sanctio-
nem Valentiniani & Theodosij [b], qua filiæ & ancillæ, quibus parentes leno-
nes peccandi necessitatem imposuerunt, à nexu potestatis liberantur, intel-
ligo de præcepto & suasione: nam si peccare coëgissent, grauiori pœna di-
6 gnos arbitror, nempe proscriptionis, exilij, vel metalli [c]. Constantinus Cæ-
sar statuit [d], vt quoniam parentum in filias custodiæ, nutricum fabulis &
prauis suasionibus deluduntur, vt eis, quæ ministerium rapiendi vel violan-
di puellas præbuerunt, meatus oris & faucium, quibus nefaria hortamenta
protulerunt, liquentis plumbi ingestione claudantur. Paulus autem iuris-
consultus sic etiam statuit [e], *Qui puero stuprum abducto ab eo vel corrupto comi-
te, persuaserit, aut mulierem puellamúe interpellauerit, quidúe impudicitiæ gratia fece-
rit, domum præbuerit, pretiumúe, quo id persuaderet, dederit, perfecto flagitio punitur
capite, imperfecto in insulam deportatur: corrupti comites summo supplicio afficiuntur.*
7 Lenones Solon quoque accusatos & conuictos, morte dānari iubet, vt ait Aes-
chines. Eutymachus, quòd puellam Olynthiam prostituisset, capite mulcta-
tus est [f]. Cleomenes Tyrannus apud Methymnæos, tres vel quatuor lenas,
quæ apertissimè lenocinari solebant, liberasque mulieres prostituere, in sac-
cis ligatas iussit quibusdam immergere. Hermippus in libris de septem sa-
8 pientibus hoc ipsum fecisse narrat Periandrum [g]. Ad species lenocinij
pertinet, eademque pœna, qua adulterium, vt plerumque punitur, si quis
de adulterio vxoris suæ quid acceperit [h]. Quò fit, vt de crimine adulterij nō
possit transigi [i]: quia transactio fieri non potest, nullo dato vel retento [k]. Pro
lenone quoque, qui vxorem adulterij damnatam sciens duxerit, aut in adul-
terio deprehensam non dimiserit: non tamen qui suspectam tantùm reti-
9 net [l]. Et qui patitur vxorē suā delinquere, matrimoniumque suum contem-
nit, qui contaminatione non indignatur, pœna adulterij configitur [m]. Ex-
tra tamen accusationem legis dicitur, qui patitur vxorem suam delinque-
re, non ob quæstum, sed ob nimiam negligentiam, vel quantamcumque
10 patientiam, vel nimiam credulitatem [n]. Tenet & lenocinij & adulterij pœ-
na eos quoque, quorum ope & consilio dolo malo factum est, vt vir fœmi-
naúe in adulterio deprehensi, pecunia aliaúe qua pactione se redimerent,
ex sententia Sceuolæ [o]. Plura hic adde ex his, quæ diximus alibi de vene-
ficiis, & de amatoriis incantationibus, de pœna eorum, qui attentant pu-
11 dicitiam alicuius, & ad amorem incitant. Refert Flauius Iosephus [p] iudi-
cium Tyberij Cæsaris insigne, de Decio Mundo & Ide eius liberta, & sa-
cerdotibus Isidis: cùm enim Decius Paulinam vxorem Saturnini castissimā
expugnare, nec verbis, nec pecunia posset, ope libertæ effecit, vt sacerdo-
tes corrupti pecunia dicerent, Deum Anubim forma sua captum, eam ad
cœnam & amplexum appellare: quare Paulina in templum venit, sed pro
Anubi Decius cum ea concubuit. Quo detecto, Tyberius omnes sacerdo-
tes cruci affixit, & libertinam, templum Isidis diruit, Isidis imaginem in Ty-
berim iussit proiici, Decium relegauit, quem iudicauit amore & ætate im-
12 pulsum magis, quàm certo animi iudicio deliquisse. Aufidianus eques
Romanus, postquam comperit filiæ suæ virginitatem à pædagogo proditam
Fannio Saturnio, non contentus sceleratum seruum affecisse supplicio, etiā
ipsam puellam necauit [q].

a Vlp. in l. hæc verba legis, l. 22. ad adult. in ff.
b l. si lenones, l. 12. de episc. audien. lib. 1 C. tit. 7.
c l. fin. de spectacu. lib. 11. C. tit. 40.
d Constant. in l. 1. de rapt. virgin. lib. 9. Cod. Theod. tit. 24.
e l. 1. §. qui puero, de extraord. crimin. lib. 47. ff. tit. 11.
f Dinarchus, contra Demosthe.
g Athenæ. lib. 10. Dipn. c. 14.
h l. 2. §. lenocinij, ad leg. Iul. de adult. & l. mercalem, l. 5. de condict. ob turp. cau. lib. 4. C. tit. 7.
i l. transigere, l. 18. de transf. C. l. de crimine, l. 10. ad leg. Iul. de adul. C.
k l. transactio, l. 38. de trans. C. l. de fideicommisso, eod.
l Tripho. in l. maritum, l. 38 §. fin. de minor. 25. an. l. crimen lenocinij, l. 2. l. sine metu, l. 17. ad leg. Iul. de adul. C. l. castitati, l. 9. C. eod. l. mariti lenocinium, l. 29. ff. eo. tit.
m l. 2. § lenocinij, ad leg. Iul. de adult. in ff.
n d. l. mariti lenocinium, & plectitur, eod.
o Sceuola, in l. in eum, ope, l. 14. ad leg. Iul. de adult. ff.
p Iosep. lib. 18. Antiquit. c. 4.
q Val. Max. lib. 6. c. 1.

Non tantum ipsas fornicationes & adulteria, sed & præludia, per quæ, ad ea peruenitur, legibus puniri. Cap. 12.

1 Cautio, ne crimina committantur, dignior ea, vt commissa puniantur.
2 Mentis praua cogitatio quomodo detegatur, & puniatur.
3 Fornicationis futuræ, vel peractæ quæ indicia.
4 Libri impudicæ & parùm verecundæ lectionis explodendi.
5 Fœmina pecunias promisisse, suspicionem habet stupri.
6 Colloquium pro stupro punibile, & qui illud permittit.
7 Pudicitiam alicuius attentare, infamiam & iniuriam habet.
8 Sollicitatores alienorum matrimoniorum puniti.
9 Amoris & luxuriæ suspiciones, & indicia.
10 Poculum amatorium dare, punibile.
11 Matrimonij discordiam serentis pœna.
12 Visus amoris conciliandi medium primum.
13 Tactus illicitus punitus. & 14. 15. & 16.
17 Vasallus feudo priuatur, si cum vxore domini concumbat.
18 Amplexatio clerici & mulieris num suspicionem habeat libidinis.
19 Oscula pudicitiam violant.
20 Osculum grauius fornicatione peccatum esse Reguinatum errat.
21 Osculum dedecus & crimen, verbere vindicandum. 22.

SAPIENTIS est, non tantùm præsentibus malis mederi, sed etiam futuris occurrere. Et proinde legislatores magis soliciti sunt, ne crimina cõmittantur, quàm vt puniantur. Ad eũ modum futuræ libidini subuenientes, ea quæ eam vel incitant, vel propellunt aut nutriunt, castigant: imitati Deum, qui à fundamentis hoc vitium eradicat, iubendo puram habere cum corpore mentem. *Non concupisces, Non desiderabis vxorem proximi tui* [a], *&c. Non concupisces mulierem* [b]. Ex corde enim exeunt cogitationes prauæ, furta, adulteria [c]. Ideo omni custodia præmuniendum cor, monet Salomon in Pro-
uerbiis [d]. Iurisconsulti tamen & nomothetæ non planè de corde iudicant, 2
nisi per actus quosdam externos, quibus ductis coniectant de interiori men-
te: atque ideo quæ fiunt & dicuntur, respiciunt quidem prius, ad mentem
subinde tamen rem reuoluunt. Coniecturas sic capiunt proximi stupri, vel 3
adulterij. ex colloquiis, aspectibus, seu visu, tactu, osculis, quæ posteà dicun-
tur sequi factum [e]. Lacedæmonij, libros Archilochi ex ciuitate sua exportari 4
iusserunt, quòd eorum parùm verecundam & pudicam lectionem puta-
rent [f]. Sic Marcus Celer Gneio Sergio Silo, promissorum matrifamilias num- 5
morum gratia, diem ad populum dixit, isq; eum eo nomine condemnauit [g].
Itaque puniunt lenocinij & adulterij pœna eos, qui domum scienter præ- 6
buerint, vt tractaretur [h] de adulterio vel stupro, vel vt in ea fieret colloquiũ,
quod ne fiat prohibetur: quia sine colloquio illo, adulterium illud non cõ-
mitteretur. Nec interest, sitne domus vel ager [i], in quo factum id sit, num vi-
ridarium seu hortus in quibus hæc maximè flagitia solent tractari & exerce-
ri: sint[ne] amici, domini loci, an alterius generis qui hæc tractarint. Eadem
enim ver[ò ei]sque pœna: & quod iam cœptum est, pro facto habetur [k]. Iniuria 7
namq; ad in[famiam pertinet], cùm pudicitia attentatur [l], scilicet vt de pu-
dica, impudi[c]a fiat [m]: deteriorem quippe reddit qui, vt amator quis sit, vel
luxurio

a Deuter. 5. Exodi. 20. Math. 5.
b Eccle-siastic. 25. Prouerb. 6.
c Mathæi, 15.
d Prouerb. 4.
e ca. nec aliqua, 27. q. 1. & glos. in l. quod ait lex, l. 13. in ver. in ipsis rebus venereis, ad leg. Iul. de adult. in P.
f Val. Max. lib. 6. c. 3.
g idem, lib. 6. c. 6.
h hæc & quæ sequuntur probantur a Papin. in l. qui domo, l. 8. & Vlp. in l. & si amicis, l. 9. ad leg. Iul. de adul.
i d. l. & si amicis.
k Pompo. l. & si non sunt, l. 21. §. infecti, de auro & arg. leg. lib. 34. P. tit. 2.
l Vlp. l. 1. §. omnem quidem, de iniur. P. l. sed est quæstionis, l. 9. §. fi. eod.
m Paul. l. attentari, l. 10. de iniur. in P.

luxuriosus, persuadet. Hoc ipsum Vlpianus dixit iniuriam [a], virgines appellare matronali veste indutas: item & assectari. Appellare autem inquit, est blanda oratione alterius pudicitiam attentare: hoc enim non est conuitium facere, sed aduersus bonos mores attentare. Assectatur, qui tacitus frequenter insequitur: assidua enim frequentia, quasi præbet nonnullam infamiam. Vlpianus, *Meminisse tamen*, inquit, *oportebit, non omnem, qui assectatus est, nec omnem, qui appellauerit, hoc edicto conueniri posse: Neque enim si quis colludendi gratia id fecit, vel officij honeste faciendi gratia, statim in hoc edictum incidit, sed qui contra bonos mores hoc facit.*
8 Paulus etiam [b] sollicitatores alienarum nuptiarum, itemq́; matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possint, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniri scribit.
9 Ad suspicionem etiam adulterij, facit inueniri aliquem solum in domo alterius, vbi est pulchra mulier, si credamus Bartolo & Panor [c]. Nec is cum illa præsumitur dicere pater noster, potissimùm si scholaris sit, vt ait Baldus [d].
10 Ad sollicitationem vel attentationem pudicitiæ pertinere videtur, exhibitio poculi amatorij, & philtra, quæ animis & corporibus nocent: ideo iurisconsulti factum horum, tanquam mali exempli vindicant [e].
11 Item & persuasio, vt discedatur à societate & pace maritali, quod & punit Atalaricus [f] rex Gotthorum in edicto, dum ait, *Qui suasione plectenda, matrimonia ausus fuerit diuidere aliena, ipsius coniugium habeatur illicitum: Quod si illos spes non subeat præsentis vel futuri matrimonij, si quid in alienos thalamos dolosa machinatione præsumpserint, facultatum suarum media portione priuentur, statim fisci iuribus applicanda: quod si pauperes sint, exilio mulctentur.* Nec dissimulari potest, vt ait Theodericus [g] alius Gotthorum rex, *salua communione qua viuitur, vt sollicitatores publicè habeat genialis thori reuerenda societas: & illud humani generis procreabile sacramentum, scelerata temeritate profanetur.*
12 Secundò, visu primæ lineæ amoris ducuntur, & per oculos virus & amor: imò anima in animam transfunditur, vt docet in conuiuio Plato. Et Deus, *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mæchatus est in corde suo* [h]. Et scriptum, aliquorum oculos, plenos adulterij esse [i]. Et rogat Dauid auerti oculos suos, ne viderent vanitatem [k]. Atque rectè Pericles [l], Sophoclem visum puerum laudantem, & dicentem, O puerum pulchrum Pericle, monuit, non solùm manus prætorem, sed & oculos debere continentes habere. Scribit Herodotus [m], quemque quæ sua sunt, non aliena inspicere debere. Qua ratione Giges, laudatam à marito Candaule vxorem speciosissimam, & dum illi se ostensurum nudā diceret, erubuit primùm, posteà ea visa amicum in adulterium illexit, vt ait Iustinus [n]: hostemq́; sibi fecit, & vxorem veluti tradito alij amore, à se alienauit. Multa conijcit in eam sententiam Athenæus [o], quòd in oculis sit præcipuè amoris sedes. Principium quoque amoris Phædræ in Hippolytum apud Euripidem [p], visui adscribit Venus,

> *ἰδοῦσα φαίδρα, καρδίαν κατέσχετο*
> *ἔρωτι δ᾽ εινῷ τοῖς ἐμοῖς βουλεύμασι*, id est,
> *Phædra*, ipsum scilicet Hippolytum, *conspicata, inarsit illico pectus*
> *Amore sæuo, idq́; meis consilijs.*

Inter præcepta conciliandi amoris, Ouidius illud adiecit quoque,

> *Illam respicias illam mirere licebit,*
> *Multa supercilio, multa loquare notis.*

De Homero sic Illustrius scribit [q], *ἱστορεῖται γενέσθαι τυφλὸς, ὡς μὴ ἡττηθεὶς ἐπιθυμίας ἣ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἔρχεται*, i. tradunt historiæ captum oculis fuisse, quòd cupiditati & libidini, quæ per oculos irrepit, non cesserit victus. Deinc tactum, vt
13 præludium fornicationis puniunt leges. Cui conuenit quod Electra dicebat Oresti apud Euripidem [r],

ἄπελθε,

a Vlp. in l. item apud Labeonem, l. 15. §. si quis virgines, de iniur. Iustin. in §. iniuria autem cōmittitur, eod. tit.
b Paul. l. 1. de extraordi. crimin. P.
c Bart. in l. 2. de fur. Panor. in c. literis, de præsumptio. c. præterea, de testib.
d Bald. in l. neque natales, C. de probat.
e l. si quis aliquid, l. 38. §. qui abortionis, de pœn. in P. l. 3. §. sed & si senatusconsultum, ad leg. Cor. de sica. in P.
f Cassiod. lib. 9. varia. episto. c. 18. in edicto Athalar.
g idem, lib. 2. episto. 10.
h Matth. 5.
i 2. Petri, 2. c.
k Psal. 118.
l Cic. 1. offic.
m Herod. in 1.
n Iustin. in 1.
o Athenæ. lib. 13. c. 6.
p Eurip. in prologo Hippolyti.
q Hesych. Miles. Illust. lib. περὶ σοφῶν.
r Euripid. in Electra, Act. 2. in princ.

ἄπελθε, μὴ ψαῦ' ὧν σε μὴ ψαύειν χρεών.

Abi, ne tange quod tangere non est fas.

14 De hoc tactu sic Luithprandus Langobardorum rex olim statuit [a], *Si quis à modo inuentus fuerit cum vxore aliena turpiter conuersari, id est, si manum in sinum, aut ad pectus eius miserit, aut altum locum, vnde turpe esse posset, cum consensu ipsius mulieris, & probatum fuerit, componat qui hoc malum perpetrauerit Guildrigil ad maritum ipsius mulieris: si autem causa probata non fuerit, nisi tantummodo quispiam de suspecto alium de vxore sua compellat, habeat licentiam ipse qui compellat, aut ad pugnam, aut ad sacramentum ipsum hominem quaerere qualiter voluerit. Si verò ipsa mulier, in hac illicita causa consentiens erit, habeat potestatem eius maritus in eam vindictam dare, siue in disciplina, siue in venditione vbi voluerit: veruntamen ne occidatur, nec ei schematio corporis fiat. Si quidem talis fuerit homo liber forsitan, vt non habeat vnde compositionem facere possit, tum publicus debeat eum dare in manu mariti sui, & ipse in eum faciet vindictam in disciplina vel in venditione, non autem in occisione vel in schematione corporis. Si autem aldius vel seruus fuerit: alienus, qui hoc in muliere libera fecerit, dominus eius componat cum marito 60. solidos, & eum in manu eius det. &c.* In legibus Boioariorum [b], *Si quis in lecto alterius cum muliere calcauerit vno pede, & prohibeatur à muliere, & amplius nihil fecerit, cum 12. solidis componat.* Rursum [c], *Si quis propter libidinem liberae manum iniecerit, aut virgini, seu vxori alterius, quod Boiarij Horthchrist vocant, cum sex solidis componat. Et si indumenta* [d] *super genicula eleuauerit, Himilzoron vocant, cum duodecim solidis componat. Si autem* [e] *discriminalia eiecerit de capite, quod Vulniurso dicunt, vel virgini libidinosè crines de capite extraxerit, cum duodecim solidis componat.* 15

16 In legibus autem Salicis haec [f], *Si homo ingenuus foeminae ingenuae digitum aut manum strinxerit, malberg Chamni, 600. denariis, qui faciunt solidos 15. culpabilis iudicetur.*

17 In consuetudinibus vel iure Insubrum [g], vasallus priuatur feudo, nõ solùm qui cum vxore domini concubuerit, sed & qui cum ea turpiter luserit. Suspitio in hoc crimine fornicationis habet violentam praesumptionem, quae instar probationis fit: cùm hoc opus coniunctionis non patet visui [h]. Et ex sola suspicione adulterij, quòd vxor collocuta fuerit alicui & eum conuenerit contra trinam mariti prohibitionem, sententia adulterij, vt si vero probatum esset, ferri potest [i]. Admittuntur & suspitiones ad probationem carnalis copulae, quòd visi sint vir & mulier soli, nudus cum nuda, in eodem lecto iacentes: visi in multis locis secretis & latebris ad hoc accommodis & horis electis [k]. Item quòd visi sint simul per plana & nemora, vias & inuia pluries conuagantes [l]: quòd habuerit aliquam tanquam vxorem in lecto & in mensa [m]. Nimia familiaritas vel consuetudo cum muliere praesumptionem veram inducit coniunctionis matrimonij, vel stupri [n]. Baldus [o] quoque existimauit, meretricem certò praesumendam, cuius domum scholaris noctu & interdiu ingreditur, & solet alloqui solam: *Quia*, inquit, *scholaris qui solam alloquitur, non praesumitur dicere pater noster.* Sunt & aliae suspitiones istius stupri & fornicationis, de quibus alibi tractaui [p].

18 Et quanquam quaedam glossella [q] tradat, si clericus mulierem amplectatur, interpretandũ esse, cum causa benedicendi id facere, non causa libidinis. Melior tamen est contraria prohibitio [r], qua interdicuntur clericis, episcopis, & sacerdotibus, consortium, familiaritas, colloquia, cohabitatioque mulierum: exceptis iis, quae matres & sorores cùm sint, ob foedus naturale nullam foedae turpitudinis suspitionem admittunt. Ita & sola suspitio hîc fornicationis est reprehensibilis. *Quare*, inquit Eugenius [s], *Si quisquam sacerdotum, id est, presbyter, diaconus, subdiaconus, de quacumque foemina crimine fornicationis suspectus, post primam, secundam & tertiam admonitionem inueniatur fabulari, & aliquo modo conuersari cum ea, excommunicationi subdatur, foemina verò canonicè inducetur.*

19 De osculo iam in sponsalibus diximus [t], quale illud sit, quod probatum & honestum

a tit. qualiter quis se defendere debe. lib. 2. leg. Langob.

b in legib. Boioario. c. 11. tit. 1 de vxoribus & causis, quae saepè cõtingunt §. 3.

c cod. c. 11. tit. 3. de eo qui prop. libidi. manũ iniec. §. 1.

d eod. c. tit. 4.

e eod. c. 11. tit. 5.

f in leg. Salicis, tit. 21. de manu mulier. non stringen. §. 1.

g §. itẽ fideles, quib. mod. feud. amitt. lib. 1. feudo. tit. 5.

h glo. in c. tertio loco, de praesumpt. ap. Grego. in ver. vt credebant, glo. in ca. dixit dominus, 32. q. 1.

i §. fin. vt lic. mat. & auiae &c. in auth. collat. 8.

k c. literis, 12. de praesumptio.

l d. c. tertio loco, 13. eod.

m c. illud, 11. eod.

n l. in liberae, 24. de rit. nupt. ff. l. si vicinis, de nupt. C. l. in concubinatu, §. 1. de concubi. in ff.

o Bald. in l. neque natales, num. 1. C. de probatio.

p sup. lib. 10. c. 1.

q glo. in ca. absit, 11. q. 3.

r c. 1. & 2. de cohabi. cler. & mulier. lib. 3. Decret. tit. 2. cũ similib. ibi nota l. eum qui, l. 19. & auth. episcopi, de episc. & cler. C. §. haec autẽ, quomo oport. episco. in auth. coll. 1.

s in d. c. 2. de cohabi. cleri. & mulier.

t sup. lib. 8. c. 8.

nestum sit, quodue illud, quod libidinis indicium est, de cuius prohibitione nunc hîc mẽtio fit, vtpotè suspectam reddens pudicitiam. Cuius rei & Publij Meuij Seueri pudicitiæ custodis extat exemplum, qui in libertum gratũ admodum sibi animaduertit, quia eum nubilis iam ætatis filiæ suæ, osculum dedisse cognouerat: præsertim cùm non libidine, sed errore lapsus videri posset. Cæterùm, inquit Valerius Maximus [a], *amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ sensibus, castitatis disciplinam ingenerari magni æstimauit, eiq; tam tristi exemplo præcepit,*
20 *vt non solùm virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum syncera perferret.* Fuit Beguinarum error, condemnatus tamen [b], quo adstruebãt, mulieris osculum, cùm ad hoc natura non inclinet, esse mortale peccatum, actum verò carna-
21 lem, cum ad hunc natura inclinet, non esse peccatum. Confabulationem & osculationem, dedecus & crimen confiteri, ait Cyprianus ad Pomponium de virginitate, cuius verba transcripsit Gratianus in suum decretorum volumen [c]: potissimùm quãdo osculum est *κατεγλώττισμα*, vt ait Aristophanes [d], osculum inquam impudicum [e], *ὅταν ἐν καιρῷ τῆς συνουσίας ὁ ἀνὴρ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ*
22 *τῷ τῆς γυναικὸς ἐμβάλλῃ στόματι*, hoc est, *osculum columbarum*. D. Augustinus existimat receptum esse, & rationis esse, alienæ fœminæ osculum infixum verbere vindicare [f].

[a] Valer. Max. libr. 6. c. 1.
[b] cap. fin. de hæret. in clementi.
[c] ca. nec aliqua, 27. q. 1.
[d] Aristoph. in Nubibus.
[e] interp. Aristopha. in Nubib.
[f] D. Augusti. libr. 21. de ciuita. Dei c. 11.

De aliis capitulis, quæ pertinent ad legem Iuliam de adulteriis. Cap. 13.

1 *Procurator non admittitur in accusatione adulterij iure ciuili, quando autem iure pontificio.*
2 *Adulterij accusatio quibus concedatur. Et maritus vxorem quomodo accuset.*
3 *Adulterij accusandi potestas durat per quinquennium tantùm.*
Et potest accusari post mortem adultera.
4 *Incestus accusatio non præscribitur, nisi per 20 annos.*
5 *Adulter & adultera quando simul accusari poterant.*
6 *Adulterium nuptæ solus maritus in Gallia accusat.*

1 QVIA huius criminis capitalis pœna est, nemo accusat per procuratorẽ de adulterio [g], neque defendit iure ciuili [h]. Quia vetatur hoc ipsum in reliquis publicis iudiciis [i]. Sed ad solã thori separationem & lucrum dotis accusatio tamen [k], quæ omnibus non conceditur, neque quibus conceditur, permittitur æquali priuilegio: Ne volentibus temerè liceat violare coniugia [l]. Placuitq; tãtùm deferri necessariis coniunctisq; personis, marito primũ, qui ex sola suspitione sine inscriptione accusare potest iure mariti, intra sexaginta dies, post eosdẽ iure extranei [m]. Eodẽ ferè priuilegio pater in accusando adulterio filiæ donatur, verũ præponitur ei marit⁹ in instituẽda accusatione, nisi is colludat cũ adultero [n], vel ipse marit⁹ infamis sit, vel supposuerit ipse vxori adulterũ: quo casu & de adulterio is quoq; tenetur [o]. Pater tamẽ sine piculo calũniæ agere nõ potest [p]. Maritus autẽ minor hîc in accusando vxoris adulterio, nõ exigit patris cõsensum, etsi sit in eius potestate [q]. Nõ accusantib⁹ patre & marito intra 60. dies, extranei admittũtur posteà inscriptione interposita [r], & cũ ea mariti: etsi enim iure mariti accusent, tamen calumniæ pœnam non euitant [s]. Dantur marito post sexaginta dies vtiles ad accusandum iure mariti

[g] l. quamuis indubitati, l. 29. C. ad leg. Iul. de adult.
[h] l. mulier, l. 11. § ea quæ, eod. tit. in P.
[i] l. pen. § 1. de publi. iudic. li. 48. P. tit. 1.
[k] c. tua, de procuratot.
[l] l. quamuis adulterij, l. 30. C. ad leg. Iul. de adulter.
[m] d. l. quamuis, & l. iure mariti, eod.
[n] Scæuo. l. in cuius ope, l. 14. § ex senatusconsulto, l. 2. §. fin. ad leg. Iul. de adult. in P.
[o] d. l. in cuius, §. 1.
[p] Paul. l. pater, l. 30. eod. in P.
[q] Papi. l. inter liberos, l. 6. §. filiusfa. & l. filiusfa. l. 37. eod. titul. l. sed si vxor, §. si iusiurandum, de iniur. in P.

concessos, alij quatuor menses vtiles, vt præferatur aliis accusare volētibus [a]. Facultas autem accusationis adulterij, ab eo commisso per quinquenniū tantùm durat: quo tamen currente & defunctam quoque mulierem accusare licet [b]. Quod tempus receptum in aliis capitulis, quæ ex lege Iulia pendent, vt luti lenocinij vel stupri [c]: Nisi si vis interuenerit, quo casu si alia lege, nempe de vi publica agatur, temporis exceptio non obiicitur [d]. Incestus quoque eā- 4
dem admittit considerationem [e]: in quo tamen, viginti annorum præscriptio
habet locum [f]. Obseruatum iure ciuili: vt adultera & adulter simul accusari 5
non possint ab eodem [g], à diuersis & seorsim possint [h]. Incesti tamen commune crimen, aduersus duos intentari potest [i]. Potest quoque cum adultero vel adultera accusari simul is, qui domum præbuit, vel consilio fuit, vt crimen redimeretur [k]. Sed & obseruāt leges, vt si adultera nupta sit, accusatio aduersum eam non incipiatur, sed aduersum adulterum: quo peracto reo, demùm licentiam in adulteram excurrit [l]. Quòd si nupta non erat, liberum erat ab adultera, vel adultero accusationem incipere [m]. In Gallia tamen receptū vsu est, pos- 6
se adulterum & adulteram simul accusari [n]. Tholosano tamen senatui placuit, neminem legitimum accusatorem adulterij nuptæ esse præter maritum [o]. In adulterii crimine, ab omni familia mariti & vxoris, quæ fuerit tempore commissi adulterii, quærendum est [p].

a l. miles qui l. 11. §. sexaginta, eo. in P.
b d. l. miles, §. adulterij, l. mariti, §. præterea, & l. quinquennium, eod. l. in cognitione, ad senat. Syl. in P. l. adulter, l. 5. C. ad leg. Iul. de adul.
c l. mariti, l. 29. §. hoc quinquenniū, eod.
d d. l. mariti, §. fin.
e l. fin. eod. titu P.
f l. vim passam, §. præscriptionem, eod. tit.
g l. si maritus, l. 15. §. fin. de adult. P. l. nihil interest, l. 32. §. fin. l. vim passam, l. 39. §. duos, l. reus adulterij, l. 9. eod. titu. P.
h l. denuntiasse, l. 17. §. quæsitor, eod.
i d. l. vim passam, l. 39. §. incesti.
k l. nihil interest, l. 32. §. fin.
l l. 2. in princ. l. nuptam, l. 5. d. l. vim passam, §. nupta, ad leg. Iul. de ad. P. l. si dum in suo, l. 14. eod. C.
m d. l. nuptam, l. si maritus sit, l. 15. §. si in viduitate, eo. P.
n Pap. libr. 22. chap. arest. ar. 1.
o Idem lib. 24. titul. 2. ar. 5.
p l. in adulterij quæstione, l. 32. C. ad leg. Iul. de adult. cū similib. ibi nota.

De alia præpostera, & abominanda libidine. Caput 14.

1 *Coëuntis cum bruto animali quæ pœna.*
Monstra hominum vnde nata. eod.
2 *Mulierum turpitudinis seipsas ineuntium pœna.*

SVPERIORIBVS addenda sunt turpissima simul ac grauissi- 1
ma crimina libidinis, cū quis pecus inierit, vel si qua se animali subiecerit: mors enim omnibus ex æquo dicta, & mulieri, viro, & pecori [q]. Quinimò, & solum conatum morte puniēdum, exemplo comprobatū est [r]. In hoc offenditur post Deum, & ipsa natura [s]. Et non dubito ex hac impiissima commixtione, tot
monstra nata esse, quæ cum forma hominum, bruta animantia referunt. Pu- 2
det me dicere turpissimas tribadum venerearum commixtiones, quas fœdissimæ [t] quædam mulieres exercent, mutuis se frictionibus compellētes ad exsudationem seminalem. Sed quia & mulieres accusatas referant interpretes, & damnatas, non possum omnino silere. Et Accursius aliiq́ue interp. putāt, leges etiam huic fœdissimæ volūtati imposuisse, cùm mulier agit vt vir [v]. Deq́ prodigiosa venere hac sic Martialis in Bassam [x],

Quòd nunquam maribus iunctam te, Bassa, videbam,
Quodq́ tibi mœchum fabula nulla dabat:
Omnis & officium circa te semper obibat
Turba tui sexus, non adeunte viro:
Esse videbaris, fateor, Lucretia nobis.
At tu, proh facinus, Bassa fututor eras.
Inter se geminos audes committere cunnos,
Mentiturq́ virum prodigiosa Venus.

q Leuit. 20. ca. mulier, 15. q. 1.
r Boër. decis. 316. nu. 6.
s ca. hoc ipsum, §. hoc autem. 32. q. 2.
t Boër. d. decis. in fine, Anto. Gomes. in leg. 80. Tauri, num. 34.
v glo. 2. in l. fœdissimam, ad leg. Iul. de adult. C.
x Mart. libr. 1. Epig. 58.

Commenta

Commenta es dignum Thebano ænigmate monstrum,
Hîc vbi vir non est, vt sit adulterium.

Antonius Gomes tradit, adhibitis instrumentis quibus se iungant virilem in modum, compertas mulieres in hac turpitudine, morte mulctâdas: sin autem sola fricatione se ineant, citra mortem puniendas [a]. Quem sequitur Iulius Clarus.

[a] Anton. Gom. in præl. l. 80. Tauri. num. 14.
[b] Iul. Clar. lib. 5. recep. senten. §. fornicatio. num. 19.

De lege Cornelia de sicariis, vel de homicidio. Caput 15.

Lib. 48. P. titu. 8. Lib. 9. C. titu. 16.

1 *Homicida in alia vita damnandi morte æterna.*
2 *Occidere graue est scelus, grauius insidiari.*
3 *Sica quid, & de sicarijs lex quid contineat, & quæ homicidia hac lege puniantur.*
4 *Homicidia secundum diuersas circunstantias Athenis diuersis tribunalibus iudicabantur.*
5 *Homicidij nomen quid contineat.*
6 *Occidere quando militi liceat.*
7 *Homicidiorum alia voluntaria, alia casualia, alia cum necessitate: & voluntaria nunquam inulta.*
8 *Homicidij rei pendente iudicio arcebantur foro & sacris.*
9 *Pœnis publicis, res inanimatæ cur subditæ.*
10 *Homicidij voluntarij, & inuoluntarij pœna. Et seq.*
11 *Serui insidiati dominis comburendi, aut capite plectendi.*
12 *Insidiæ augent delictum homicidij.*
13 *Latrones qua pœna puniantur, & à quibus occidi & comprehendi possint.*
14 *Homicidia voluntaria, & inuoluntaria iure diuino quomodo vindicata, item pontificio, Gallico, & Germanico. 15.*
16 *Assasini homicidæ qui, & Arsacidæ quoque, & pœna.*
17 *Partum abigens, & abortum faciens qua pœna puniatur. Et seq. 19. Et 20.*
18 *Partus in vtero quot diebus delineetur & formetur.*
21 *Grauidam verberans & efficiens partui, quomodo Langobardorum lege & diuina puniatur.*
22 *Prægnantem se celans, & abortum faciens, rea parricidij.*
23 *Occidens, & occidere iubens pari pœna plectuntur.*
24 *Homicidæ occidendi Draconis lex, & Atheniensium.*
25 *Expiandæ cædis mos antiquus.*

1 DICTVM *est antiquis*, inquit dominus, *non occides* [c]*: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Et quicunque effuderit humanum sanguinem, effundetur sanguis illius* [d]. Et vltrà pelluntur à regno Dei homicidæ [e]. Idque Plato [f] sic asseuerat, *Qui ob scelerum magnitudinem, insanabiles esse videntur, qui videlicet sacrilegia multa & magna vel cædes iniquas, vel alia horũ similia perpetrauerint, hos omnes conueniẽs sors merget in tartarũ, vnde nunquã egrediuntur.* Graue scelus per se ho-

[c] D. Matth. 5. Exo. 20.
[d] Genes. 9. facit c. 18. D. Ioan. euang.
[e] Apocal. 22.
[f] Plato, in Phædone.

minem

minem tollere: sed grauius adhuc, dolo id facere. Mirum enim non est si animalia & pisces se mutuò deuorent, nam iustitia carent: at in hominibus scelestissimum, quibus iustitia data est, vt se conseruent vt ait Hesiodus [a]. Neque qui occidit hominem reus tantùm eius vitæ est quem sustulit, sed & eorum, qui ex eo nasci potuissent. Et proinde dictum est ad Cain homicidā à Deo [b], *Vox sanguinum clamat fratris tui ad me de terra.* Sic namq; habet veritas Hebraica, קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה, kol debnai achika Hognakim elai min haadama: nō autē, vox sanguinis, vt habet editio vulgaris. Et in Apocalypsi [c], *Animæ interfectorum sub altari clamant ad Deum, Quousque vindicabis sanguinem nostrum?* Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit, veluti de falso, de parricidio, de sicariis, & prætores quatuor adiecit [d]. Inde lex Cornelia de sicariis, quæ tamen tantùm punit dolosa homicidia: ad alia enim non pertinet [e], quæ aliis iudiciis castigantur. Et id nomen sicæ indicat, quæ est gladius breuis recuruus, acinacis Persici longitudine, quo clam necabantur homines, vt ex Suida [f], & Iosepho [g] apparet. Proinde omne homicidium dolo illatum, hac lege compræhenditur: veluti [h] si sica fiat, si veneno, si incendio dolosè supposito, si quis falsum testimonium capitalis criminis dixerit, si quis cū esset in magistratu pecuniam accepit, vt capitalis criminis reus fieret, si magicis susurris aliquem quis necauerit [i]. Sic voluntas maximè hîc occidendi cōsideratur, vt non immeritò qui occidendi animo cum telo ambulauerit [k], lege hac coërceatur: & dolus hîc pro facto habetur [l], nō expectato exitu [m]. Atheniēses etiā homicidas non eodem modo, nec eadem in curia iudicabant: nam si quis consultò & præmeditatè alicui necem intulisset, in Martio pago: sin præter voluntatē & cogitatam rationem, in Palladio. Sin verò necem factam fuisse confiteretur, iure verò, an iniuria patrata esset, in dubium vocaretur, in Delpho rationes diiudicabantur [n]. Homicidij nomen quidē omnibus speciebus, quibus vita adimitur, cōmune est, non ab hominis cæde tantùm, quæ est, quādo adhibita vi, & veluti manu mortis causa præbita est [o]: sed & quādo alio modo mortis causam quis dederit [p]. Plutarchus scribit [q], nō esse permissum in castris etiam versantem ferire hostem, nisi sacramento fuisset vinctus militari, quo impetrabatur id, & veluti cogebatur: quia necessitate coactum, hominē occidere non liceat: & qui nec legitimè, nec iure faciat, homicida habēdus sit. Verùm non tam exitus, nempe hominis mors, inspicitur in puniendis homicidiis, quantùm modi occidendi, & personarum diuersitas, ex quibus habebitur pœnarum temperamentum. Et homicidium aliud voluntariè, aliud casu, aliud necessitate cogente fit [r]: seu vt cum Platone loquar 9. de legib. aliud cōsultò, aliud inconsultè fit. Voluntarium nunquam Deus inultum sinit, sicuti respondit Sybaritis Delphicum oraculum, cùm consulerent ob miraculum, quod post Citharœdum ab illis in templo Iunonis occisum, sanguis videbatur scaturire, veluti ex perenni fonte [s].

3
4
5
6
7

Non immortales hoc Dij, inquit, *patientur inultum,*
Si quis enim prudens, scelerata è mente profectum,
Committat facinus, grauis hunc quoque pœna sequetur.
Non exorabit, neque si genus ab Ioue summo
Duceret, ipse suo collo, collisq́; nepotum,
Hoc luet, & generi cumulatim damna ferentur.

Aliter enim voluntarium, aliter inuoluntariū & casuale homicidiū, aliter simplex, aliter parricidium plectendum est. Et in omnibus quidem scelus videtur inesse, sed aliud alio maius, si consilio potissimùm fiat. Natura quippe hos abhorrent homines, vt potè qui in propriam speciem hominum, omni exuti humanitate insurrexerint. Arcebanturq; olim foro & sacris, teste Iulio Pollu- 8
ce,

a Hesiod. 1. operum.
b Genes. 4.
c Apocal. 7.
d l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.
e Mart. in l. 1. §. Diuus Adrianus, ad leg. Cor. de sica.
f Suid. in illo verbo.
g Iosep. lib. 20. Antiquit. Iudaic. c. 1. & c. 17. §. itē lex Cornelia de sicariis, de pub. iudic.
h l. 1. in princ. 14. ad leg. Cor. de sicā. P.
i §. item lex Cornelia, de publ. iudic.
k l. is qui cum telo, C. ad leg. Corn. de sica.
l Paul. in l. in lege Cornelia, l. 7. eo. P.
m Callistra. in d. l. diuus Adrianus, l. 14. eod.
n Aelia. li. 5. de var. histo. c. 15.
o Iulia. in l. ita vulneratus, l. 52. ad leg. Aquil. lib. 9. P. t. 2.
p Vlp. l. qua actione, l. 7. eod.
q Plutar. proble. 38.
r notat gl. in c. sicut dignum, in § fin. in ver. consilium, de homicid.
s Aelia. lib. 3. de var. histo. c. 42.

ce [a], ij qui in reatu erant cædis, quoad iudicium peractum esset. Idem testatur Antiphon [b], qui ad iudices sic ait, *Causas cædis vt opinor vos contenditis magnoperè iudicare, quippe hominem reum sententijs vestris damnatum cædis, in eam fraudem incidere necesse est, vt nec cædis perpetrator, nec perpetratæ cædis re vera obnoxius, pœnas tamen pendat, & legis sanctionem subeat, vt vrbe, sacris certaminibus arceatur, quæ hominibus maxima antiquißimaq. censentur.* Sic Lysias [c], *Nemo*, in-
9 quit, *eum, vt homicidij reum, colloquio dignabitur.* Refert Suidas [d], moris fuisse antiquis in Prytaneo Athenis, telum, lapidem, & similia in conspectu poni, ignoto authore cædis: & res inanimatas etiam in iudicium adducere, vt iudicarent an exterminandæ essent. Et Demosthenes [e], *Non* inquit, *homines modò, sed etiam animantes, atque etiam inanimata atque cædes ab inanimatis facta, in Prytanæo iudicabantur.* Scribit & rursum Suidas, Niconis Thasij pugilis cuiusdam statuam, lege Draconis apud Thasios coram iudicibus ream actam, ab hæredibus cuiusdam æmuli Niconis ab statua oppressi, cùm illa ab eo cæsa casu eum oppressisset, tandemque à iudicibus necis damnatam, in mare demersam fuisse. Hanc tamen fuisse statuam Diomedis athletæ tradit Eusebius [f], in cæteris cōsentit. Iubet & Deus [g], vt si bos cornupeta occiderit virum aut mu-
10 lierem, & mortui fuerint, lapidibus obruatur, nec comedātur carnes eius. Igitur in primis erit dispiciendum, num homicidium voluntarium fuerit, an præter voluntatem contigerit. Prior casus legem Corneliam habet vltricem: alter leuiorem pœnam, vt ait Antoninus Cæsar [h]. Quare infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur: cùm alterū innocentia cōsilij tueatur, alterum fati infœlicitas excuset [i]. Sic & de dormiēte statue [k]. Pœna autem legis Corneliæ & admissorum dolo homicidiorum, erat olim in insulam deportatio, omniūm bonorum ademptio: sed hodiè solent capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, vt pœnam legis sustineāt: humiliores solebant vel bestiis subiici, altiores deportari in insulam, teste Marcello [l]. Sic & Modestinus [m], *Qui cædem*, inquit, *admiserit sponte doloúe malo, in honore aliquo positi, deportari solent: qui secundo gradu sunt, capite puniuntur.* De pœna tamen statuenda capitalis criminis in decurionibus, placuit cōsuli principem debere [n]. *Homicida* inquit lex [o], *quod fecit expectet*, nempe mortem. Sic ex nouella Cæsaris Porphyrogenetæ, cuius meminit Harmenopulus [p], etiam qui in dignitate constituti sunt, homicidæ capite puniuntur, si per insidias, coniurationes, molitiones fraudulentas, fecerint homicidia: si quidem reatus hic, omnem dignitatem elidit [q]. Vlpianus Scopelismi crimen, in Arabia morte puniri tradit: quia & illud crimen, mortem minatur [r]. Gallus Cæsar occidentis, Constantinum Orientis consortem imperij, falsis illecebris ad se reuocatum, capite plecti iussit, quòd plerosque Antiochiæ, incitāte vxore vt ipse se defen-
11 debat Constantina, iugulasset, vt author Aelianus [s]. Callistratus aliam pœnā addit ignis [t], *Igni*, inquit, *cremantur plerumque serui, qui saluti dominorum insidiati fuerint: Nonnunquam etiam liberi plebeij, & humiles personæ.* Langobardis, & si homicidij pecuniariæ sint mulctæ, tamen si quis dominum occideret, occidi iubetur [v]. Iurisconsultus etiā periculo capitis custodiam dominis seruos præstare, ab alienis iubet [x]. Et apud eundem Iurisconsultum [y], famosos latrones, nempe qui vias obsident, quiúe, vt ait Horatius, vt iugulent homines surgunt de nocte, furca figendos compluribus placuit: vt & conspectu deterreātur alij ab ijsdem criminibus, & solatio sit cognatis & affinibus interemptorum eo-
12 dem loco pœna reddita, quo latrones homicidia fecissent. Nonnulli etiam hos ad bestias damnarūt. Faciunt insidiæ, quibus moliuntur aliorum necem, vt latrones ij grauius & exemplari pœna puniantur. Nefas enim visum est hominem homini insidiari, cùm inter nos cognationem quandam natura constituerit, vt scribit Florentinus Iurisc [z]. Crimen ita graue latronum & pastorum existimarunt Diocletianus & Maximianus, vt accu-

a Iul. Pollux. libr. 8. Onomast.
b Antiphon. Orat. περὶ χορευτοῦ.
c Lysias, orat. contra Agoratum.
d Suidas in verb. ἐπὶ πρυτανείῳ.
e Demo. con. Aristocra.
f Euseb. lib. 5. de prepa. Euang.
g Exo. c. 21.
h L. 1. ad leg. Cor. de sica. C.
i L. infans, l. 12. eod. P. Modest. l. pœna patr. eod. P. l. 9. § fi. ad leg. Pompe. de parr. c. P. l. diuus, de offi. præs. P. .... illud, § itaque, 6 q. 1. ex auguot, & ca. si quis insani. .... de homici. in Clem.
k d. Clem. 1. § fin.
l Marc. in l. 3. § legis Corneliæ, ad leg. Cor. de sica. P.
m Mod. in l. qui cædem, l. 16. eod.
n d. l. qui cædem, § fi. & l. diui fratres, l. 27. § 1. de pœn. P. l. 2. § 1. de bonis eor. &c. cum simil. lib.
o l. 1 de epi. aud. C.
p Harmenop. lib. 6. c. 6.
q l. 1. vbi sena. vel cla.
r Vlp. in l. sceleratij, l. 3. § sunt quædā, de extraord. crimi. P.
s Aelia. li. 14. de var. histo.
t Calli. l. capitaliū, l. 28. § igni, de pœn. P.
v L. 2. de homicid. liber. hom. num. lib. 1. leg. Longo.
x l. 1. de senatusc. Syllania. P.
y d. l. capitalium, § famosos.
z Florent. l. 3. de iust. & iure P.

ſatio poſſit repeti, etiam abſolutione anteà ſecuta: ſic enim interpretor, omiſſa interpretum diuerſa ſententia, illorum ſanctionem ea de re ſtabilitam [a]. In qua crimen paſtorum Accurſius arbitratur, homicidium dici à Caino, qui primus parricida fuit [b]. Quod non probo: is enim nō paſtor, ſed agricola fuit: & innocens occiſus, fuit paſtor Abel [c]. Arbitror autem crimen paſtorum eſſe, ſocietatem habere cum latronibus: ſicuti habebant paſtores tūc, qui in locis deſertis armenta paſcebant, vt hodiè vt plerumque qui in inuiis mōtibus degunt, & paſcuis montanis agunt. Cuius rei fidē facient Honorius & Theodoſius, qui inhibent dari filios nutriendos paſtoribus, alioquin ſocietatem latronum videri confiteri, ruſticanis tamen dari poſſe [d]. Puniunt autem leges 13
non tantùm latrones & homicidas, ſed etiam eos, qui eis opem ferunt, vel celant [e]. Sunt pariter, qui conſilium præbuit, qui factum, & qui præcepit fieri homicidium, homicidæ [f]. Fuit & lex Athenis, teſte Demoſthene & Suida [g], vt ſi Athenienſis homo extra Atticam occiſus fuiſſet, & ij, apud quos cædes perpetrata erat, facinoris ſuſpectum non dedebāt, permiſſum eſſet tres illius ciuitatis viros ciues Athenas perducere, cædis pœnas daturos. Theodericus Elſatius princeps Flandriæ, profecturus Hieroſolymam anno 1138. conuentu habito cum proceribus Flandriæ, ſic pacis leges ſanciuit. *Homicidia, extremo ſupplicio: vulnera, talione, aut bonorum commiſſione, aut duello puniuntor. Latrones fureſq́; nocturni vbicunque inueniantur, à tota vicinia occiduntor: hos qui perſequi de nocte detrectaſſet, ſexaginta ſolidos mulctator*, teſte Meyero [h]. Moſcouitæ quoq; ſtrenuè iuſtitiā exercent in prædones, quibus compræhēſis, calcanea primùm frangere: deinc in biduū aut triduum vſque dum intumeſcant quieſcere: poſt facta iam ac intumefacta rurſum motare iubent. Nec alio genere torquendi, & flagitioſos ad confitenda latrocinia ſocioſq; ſceleris indicandos vtūtur, vt narrat Sigiſmundus Liber Baro [i]. Honorius & Theodoſius [k], tolli citius quàm fieri poterit latrones ſtatuunt, potiſſimùm Iſauros: nec obſeruandum in illis torquendis & inquirendis etiam ſacroſanctum paſchalis diem, quia ſalus multorū ex eorum pœna pendeat. Iſauri erant ex Iſauria Aſiæ prouincia, iuxta Ciliciam & Taurum montem, vbi pyratarum munitiones deletæ, poſteà ſubacta Iſauria,
à Seruilio Iſauro, teſte Strabone [l]. Statuit & Deus [m], *Si quis ferro percuſſerit, &* 14
mortuus fuerit qui percuſſus eſt, reus erit homicidij, & ipſe morietur, &c. Rurſum [n], *Qui percuſſerit hominem volens occidere, morte moriatur: qui autem non eſt inſidiatus, ſed illum Deus traduxit in manus eius, conſtituam locum in quo fugere debeat. Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias, ab altari meo euelles illum, vt moria-*
tur. Hoc ipſum apud Summos Pontifices ſancitum [o]. Potiſſimùm ſi proditoriè 15
fiat. Homicidas voluntarios morte ſæuiſſima iudices in Gallia puniunt, vtque & apud Germanos membratim cruce ſupinos diſcerpunt, vel maleis tundunt, primumque forcipibus candentibus pungi, & trahi per vrbem & oppida ad ſupplicium iubent, vt exemplo aliis ſint. Cæteros, ira vel impetu necantes gladio ſimpliciter feriunt lætali: & ita ſancitum à Carolo 5. Ma-
ximiliano [p]. Erat aliquando tempore Innocentij 4. Sum. Pont. & poſteà 16
quoddam genus Perſarum, qui impietatis cùm eſſent Mahometicæ, coniurarunt in necem Chriſtianorum, ſe conſecuturos vitam æternam ſibi perſuadentes, ſi quendam ſuſtuliſſent: idcircò mirificè idiomata Chriſtianorum edocti, proditoriè ſe illis inſerebant, & proceres quoſque, dum nemo ſuſpicaretur, trucidabāt: neque ob id ſcelus, ſua ſententia præclarū mori triſtabantur, quinimò gaudebāt: dicti Aſſaſſini à Paulo Aemilio, & Arſacidæ [q], quòd is, qui illius factionis princeps ab illis deligebatur, Arſacidas diceretur. Hos aſſaſſinos conciliū Lugdunenſe excōmunicauit anathemate, & eos, qui illis opē ferrēt, vel domi reciperent [r]: dignoſq; horū ſocios & fautores, depoſitione ab omni
officio, gradu, ordine, & honore eccleſiaſtico, ſtatuit. Quæ partum ſibi, vel 17
alteri mulieri abegerit dolo malo: ſi is animatus fuerit, capitali ſententia

vt

a l. ſi quis homicidij, l. 11. de accuſat. li. 9. C. titu. 2.
b Geneſ. 4.
c d. c. 4. Geneſ.
d l. vni. ne paſtorib' dent. fil: j nutri. li. 9 C titu. 31.
e l. 1. & 2. de his qui latro. & alio. crimi. reos occult. lib. 9. C. tit. 39. l. 1. de recepta. in P. c. ſicut dignum, c. 6. §. hi quoque, & §. ſi de homicid. ap. Greg.
f ca. ſi quis viduam, 50. diſt. vide gloſſ. in d. c. ſicut dignū, in § fin. in ver. cō filium.
g Demoſt. cōtra Ariſtocrat. Suidas in ver. ἀνδρωληψία.
h Iacob. Meyer. libr. 5. annal. Fland.
i Sigiſ. Baro, in comment. rer. Moſco.
k l. prouinciarum. l. 9. de epiſc. aud. C.
l Strabo, lib. 12.
m Numero. 35.
n Exo. c. 21. Deute. ro. 19. Leuit. 24.
o c. 1. de homicidio, lib. 5. decret. titul. 12.
p in conſtit. cauſa. criminal. art. 137.
q Paul. Aemil. lib. 5. de geſt. Franco. in Ludoui. Iunio. Et libr. 7. in D. Ludo. vita. Polyd. Vergil. lib. 16. hiſtor. Angli.
r c. 1. de homic. in 6.

vt homicida puniri debet, vel si mortua mulier fuerit [a]. Quod si inanima-
to partu, abegerit abortum, non quidem vltimo supplicio, sed temporali
exilio plectendam placuit [b]. Sed & si mulier propriis visceribus vim vene-
numúe intulerit, quo abortus fieret partus viuus vtero clausus, in legem
Pompeiam de parricidiis incidit, quia filium occidit [c]: si inanimatus, non
18 vtique [d], Idemq; statuendum, si poculo factum sit, vt immaturè fœtus edu-
ceretur. Quale scribit Amianus Marcellinus [e] Eusebiam Constantij Cæsaris
vxorem, porrexisse sæpè Helenæ Iuliani Concæsaris vxori, quotiescunque
ea concepisset. Fœtus animatus non dicitur, priusquam embrio perfecta
corporis delineatione constet [f]. Secundum Hippocratem seu Thessalum
vel Herophilum [g], quinque & triginta soles partum formant, septuaginta
mouent, decem & ducenti perficiunt: aliis, quinque & quadraginta ad for-
mam, sex & septuaginta ad motum, decem & ducenti ad exitum: aliis, quin-
quaginta ad formã, ad primum saltum centũ, ad perfectionem trecẽti: aliis, ad
discretionem quadraginta, ad transmutationem octoginta, ad excisionem
quadraginta & ducenti. Sic rectè placuit apud Vuisigotthos [h], *Qui mulieri
prægnanti poculum dederit ad necandum infantem, vel ad faciendum auorsum, occida-
tur. Mulier, quæ auorsum facere requisiuit, si ancilla est, ducenta flagella suscipiat: si*
19 *ingenua, careat dignitate persona, & cui iusserimus seruitura tradatur.* De muliere,
quæ propter inimicitias, quas cum marito habet, de industria abortando,
neque, in vitæ lucem fœtum producendo, seminis ipsius fructum perimit,
duæ extant leges nouellarum Iustiniani, quarum vna repudiare eam marito
iniuria affecto permittit [i]: altera, non permittit [k]: Leo imperator [l] primam
probat: postrema vt magis Christianismo accedens, quo matrimonium indis-
20 solubile, receptior, cùm liceat aliis legibus detectum facinus tollere. Hic cer-
tè existimo similitudine rationis plectendas mulieres & viros, qui arte aliqua
præcauent, ne ex marito concipiant: voluptatis explendæ causa, semen ad-
missum ex industria reiiciendo, vt norunt meretrices, & pernitiosi viri. Sic
enim viam generationis ex malitia intercidunt, & quodammodo homici-
dium nasciturorum admittunt, digni morte: vt extat iudicium diuinum de
Onamo filio Iudæ [m], qui necatus à Deo, quòd iussus ex lege suscitare semẽ
fratris sui Her, & vxorem eius ducere, semen fundebat in terram, ne liberi
fratris nomine nascerentur: rem detestabilem operatus. Dicunt & Hebræi [n],
Her quoque occisum à Deo, quòd libidinosè erga vxorem Thamar se habe-
ret, & caueret ne imprægnaretur. In concilio Garmatensi cautum quoque [o],
vt qui explendæ libidinis causa, vel odij, homini aut mulieri quippiam fece-
rit, vel potu propinauerit, vt non possit generare, vel concipere, vel nasci so-
21 boles, vt homicida puniretur. In legibus Salicis, illa [p]. *Qui grauidam inge-
nuam verberauerit, & illa mortua fuerit, culpabilis iudicatur 28000. denar. qui faciunt
700. solidos.* Et [q], *Qui infantem in vtero matris occiderit, 8000. denar. qui faciunt so-
lidos 200.* In legibus Vuisigotthorum [r], mulierem grauidam necans, mori-
tur: si formatum infantem excusserit 205. solidos reddit: si informem, cen-
tum, si ingenuus ingenuaúe sit delinquens: nam in seruis flagellorum icti-
bus abortus vindicatur [s]. Apud Mosem autem [t] lex hæc, *Si rixati fuerint vi-
ri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vi-
xerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetierit, & arbitri iudicauerint: si*
22 *autem mors fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo. &c.* Extat
Henrici 2. Regis Galliarum constitutio [v], vt obuiam eatur aborsibus & ma-
litiis mulierum interimentium partus: qua mulier, quæ celauerit se fuisse
prægnantem vel peperisse, nec publicè baptizandum vel sepeliendum par-
23 tum exhibuerit, rea habeatur homicidij, seu parricidij. Et quia in lege Cor-
nelia nihil interest per se ne quis occiderit, an mortis causam dolo dederit [x]:
ideo qui iussit aliquem occidi, tenetur. Imò si iusserit tantùm verberari, non
mutilari vel occidi, & qui verberandi mandatum excepit occiderit, de ho-
micidio tenetur [y], simul cum eo qui occiderit: quia qui occasionem damni

a Paul. l. si quis aliquid l. 38. §. qui abortionis & idem statum in conci. Cõstant. in Trullo, in l. Cicero, l. 39. de pœn. P. l. pen. ad leg. Cor. de sica. C. a. Moyses, ca. sicut femina, 32. q. 2.

b d. l. Cicero, §. si. l. si mulierem. l. 8. ad leg. Cor. de sica. in P. l. diuus, l. 4. de extraor. crimin. P.

c l. 1. ad leg. Pomp. de parricid. c. sicut ex literarum, c. 20. de homicid. ap. Greg. ca. consuluisti 2. q. 4.

d ca. quod vero, 32. q. 2.

e Amia. Marc. lib. 16.

f d. ca. Moyses, 32. q. 2.

g Hippoc. seu Thessali. lib. de natricatu dietaue.

h l. 1. de excutient. homin. partus, lib. 6. Cod. Vuisigot. tit. 3.

i §. si enim, nouella 22.

k §. quia vero, nouel. 117.

l in cõstit. 31. Leon. περὶ τὸ τὴν ἄνδρα χωρίζεσθαι τῆς ἰδίας γυναικός, &c.

m Genes. c. 38.

n glo. ordin. in d. c. 38. Genes. vide quæ diximus in pettonis, ac Eunuchis.

o c. si aliquis, c. 5. de homicid.

p in leg. Sali. tit. 28. de homicid. §. 4.

q §. 3. eod. tit.

r l. 2. de excutient. hominum partus, lib. 6. Cod. Vuisigot. tit. 3.

s l. 3. 4. 5. 6. eod.

t Exodi, c. 21.

v constit. *sur le faict des femmes grosses*, ann. 1556. mense Februarij.

x Vlp. l. nihil interest, l. 15. ad leg. Cor. de sicar. P. c. de cx e. o, c. 11. de homici. ap. Grego.

y c. hinc. eod. in 6. lib. 5. tit. 4.

dat, damnum dedisse videtur [a]. Quamuis pœna non eadem sit potissimùm quando agitur de seruis occisis [b], quorum vita & corpora accipiebant æstimationem, & vitæ redemptionem: cùm tamen homo liber inæstimabilis sit iure ciuili [c]. Nec is membrorum suorum dominus sit, & idcirco non directa, sed vtili vtatur actione legis Aquiliæ [d]. Ex lege Draconis olim sicarij & cædis 24
authores, patria & finibus fiebant extorres [e]. Erat & Atheniensium lex, *Homicidas liceat occidere in nostro territorio, & in carcerem ducere: excruciare, aut pecuniam extorquere non liceat, alioquin duplum damni dati dandum* [f]. Moris & anti- 25
qui fuit, si quem per insidias occidissent, ac cædem expiaturi essent, extrema cadaueris, & torquem ex illis particulis confectum de collo suspenderent, vt ait Suidas in verbo ἐμμαστίως. Et interpres Apollonij Rhodij, οἱ φυλοφονοῦντες ἀρχαίως, ἀκρωτηριάσματα τινὰ ἐποίουν τοῦ ἀναιρεθέντος, καὶ ταῦτα λαβόντες ἐξήρτων τοῦ τραχήλου αὐτῶν ἐκ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λαβόντες, τρὶς εἰς τὸ στόμα ἔπτυον. Ex lege Dei [g], si inuentum fuisset homicidium, & author cædis ignorabatur, maiores ciuitatis illius, quæ proximior erat cadaueri reperto, expiabant scelus sacrificata vitula, iurantes se non effudisse sanguinem, nec vidisse occidi, rogantes Deum, vt propitius esset populo suo Israeli, nec reputaret sanguinem innocentem in medio populi.

a Paul. l. qui occiderit, § in hac, ad leg. Aquil.
b l. item si obstetrix, l. 9 eod.
c l. 1. § sed cùm homo, de iis qui deiecer. vel effuder.
d l. liber homo, l. 13. ad leg. Aquil. in p.
e Demosth. contra Aristocr.
f Idem in Leptinem
g Deutero. c. 21.

De castratione. Cap. 16.

1 Castrare se, vel alium spontè vel inuitum prohibitum pœna capitali. & 4. Spadonum nomen quid contineat. Et Thlibiæ qui. eod.

2 Castrantes seipsos clerici ne sint.

3 Circuncisio nunc quibus concessa.

VETAT lex Cornelia quoque, ne quis seruum liberumúe inuitum, sinentemúe castret, ne quis spontè se castrandum præbeat: est & medico, qui hoc fecerit, & spontè castrato, capitalis imposita pœna [h]. Venuleius [i] tradit & dominum, qui seruum suum castrandum tradiderit, dimidia parte bonorũ mulctandum. Quod Paulus [k] prorogat ad illos, qui thlibias faciunt. Nam & Vlpianus, spadonum nomen & ad eos, qui natura tales sunt, & ad thlibias & thlasias, & ad alia genera spadonum pertinere ait [l]: sunt autem huiusmodi, cuius testiculi sunt collisi vel confracti. Quare qui hoc ipsum procurant, homicidæ censentur: prohibent enim, ne possint homines generare, & ita generandi naturam iugulant. Iubet Nicena Synodus [m], 2
qui seipsum inciderit nulla necessitate morbi adactus, inter clericos ne recipiatur. Et apostolica Synodus [n], ne is, qui sibi virilia amputauit, fiat clericus: quia sui homicida. Plura de Eunuchis & castratis iam diximus in tomo istius operis 2. c. 2. Ideo de iis nihil vltra adiiciam. Statuit porrò lex Ripuariorum [o], si quis ingenuus ingenuum castrauerit, 200. solidis culpabilis iudicetur: aut si negauerit, cum duodecim iuret. Circuncidere Iudæis tantùm permissum 3
suæ religionis pueros, aliis aliosúe ex pœna legis Eunuchos castigantes, prohibitum [p]. Honorius & Theodosius [q] statuerunt, etiam Iudæos & bonorum proscriptione & perpetuo exilio damnandos, quos constitisset Christianum circuncidisse, vel mandasse circuncidi. Permissum autem suæ religionis circuncidere, quia hos patiebantur Christiani cũ sua lege viuere [r] liberè: sicut & adhuc alicubi. Ex constitutione nouella Iustiniani, qui Eunuchos faciunt, 4
& castrare ausi sunt vel præsumpserint, si viri sunt, iidem quod aliis fecerunt

h Paul. l. 4. § fin. ad leg. Cor. de sicar.
i Venulc. l. is qui seruum, l. 6. eod.
k Paul. l. hi quoque, l. 5. eod.
l Vlp. in l. spadonum, l. 128. de verb. sig.
m in Syno. 1. Nicena, ca. 1.
n in ca. apostoloru. ca. 21. & 22. ca. si quis absciderit, 55. dist. ap. Gratia.
o in legib. Ripuariæ, tit. 6 § 1.
p Modest. l. circuncidere, l. 11. ad leg. Cor. de sica.
q l. Iudæi, l. 13. de Iudæ. lib. 1. C.
r l. 1. 2. & l. nullus, eod.

runt patiuntur: & si incolumes euaserint, bona eorum addicuntur fisco, & ipsi mittuntur in gypsum in perpetuum vitæ tempus. Si mulieres, afficiuntur supplicio, & bonis proscriptis in exilium mittuntur [a]. Eademque pœna dānati, qui mandata castrādi dederint, obtulerintúe personas, vel qui interfuerint, fiuntq; serui castrati liberi [b]. Leo imperator pœnas quidem probauit, excepta talione mutilationis, *Non enim*, inquit, *quia is qui castrauit, quasi refingere creaturam Dei ausus est in contumeliam creatoris, continuò vindicem id imitari & pariter refingere æquum est* [c].

a nouel. Iustin. 142. §. sancimus.
b §. porro, ead. nouel. 142.
c in constitut. Leon. Cæsar. constit. 60. περὶ τῶν τοὺς εὐνούχους ποιούντων.

De causis aliis ad Corneliam legem de sicariis pertinentibus. Cap. 17.

1 *Seruos propria authoritate ad bestias dare interdictum, & potestas necis adempta.*
2 *Occidere reos maleficij propria authoritate non licet.*
Milites necantes quando rei homicidij. eod.
3 *Naufragum capiens & constringens Cornelia de sicariis plectitur.*
4 *Mortis iudicium procurans, homicida.*
5 *Homicidarum damnatio & pœnitentia in foro pœnitentiali, & in foro contentioso ecclesiastico. & 6. & 7.*
7 *Monasterium in pœnam.*

1 TENETVR quoque lege Cornelia de sicariis, qui seruum sine iudice ad bestias dederit, vendiderit, emeritúe eius rei causa [d]. Nam lege Petronia & senatusconsultis, ea potestas dominis adempta est, ne seruos ad pugnandum contra bestias darent domini arbitrio suo, sine iudicis sententia [e]. Martianus ita dominos ea lege, vt cum bestiis depugnent, seruos vendere non posse, respondit [f]. Cohibita enim illa potestas, antiquitus necis & vitæ in seruos dominis data, neúe supra modum etiam in seruos liceret sæuire [g], statutum. Ille homicida etiam censetur, qui maleficum seu alterius criminis reum, propria authoritate occiderit, nullam publicam habens
2 potestatem [h], vel iussum eorum, qui habent gladij potestatem. Illi autem, qui hanc habent, vel exercere iussi sunt, vt milites, qui authoritate ea vel hostes repellunt, vel ab iis supplicia repetunt, homicidæ non dicuntur, nec pœna sicariorum tenentur [i]: dummodo id exequantur, non ratione propriæ vindictæ, vel sponte de nece aliorum gaudentes, sed vt obediant superioribus, vel vt iustam causam, quam inesse iubentibus arbitrantur, defendant. Alioquin enim, si tantùm sponte sua dignos etiam morte occidant, rei sunt
3 homicidij [k]. Qui naufragum suppresserit (sic enim legendum cum Budæo, non naufragium) legis Corneliæ reus est [l]. Solebant enim, vt pyratæ naufragum vagantem capere, & vinclis ad opera constringere, vt ex Tranquil-
4 lo constat [m]. Qui operam dederit, vt falsum fieret iudicium, quo morte damnaretur reus, tenetur hac quoque lege [n]: quia mortis causam dedit.
5 Iure pontificio, quia ecclesia neminem sententia mortis punit [o], mitior videtur homicidarum pœna: & proinde in foro pœnitentiali, homicidæ episcopo imponitur pœnitētia 15. annorum, & depositio, & peregrinatio: presbytero, depositio, & 12. annorum pœnitentia, quorum tribus pane & aqua cibandus: diacono, decem, inhibita ad altiorem gradum promotione [p]. In [illegible] laicis,

d Modestin. in l. circuncidere. §. 1. ad leg. C. de sica.
e d. l. circuncidere, §. fin.
f Martia. l. domini, ff. 42. de contra. emp. P.
g l. 1. de iis qui sunt sui vel alien. iur. in § 1. eod. apud Iustin.
h ca. quicunque permittit, 23 q. fin. ca. ille gladium, 23. q. 4. hoc examinat Boer. in q. 83. nu. 3.
i ca. de occidendis, & ca. si non licet, 23. q. 5. ca. miles, eod.
k ca. cùm minister, 23. q. 5.
l l. 4. §. pen. ad leg. Cor. de patric.
m Tranq. in Augusto.
n l. 1. ad leg. Cor. de sica. in P.
o c. in archiepiscopatu, de raptor. c. clericis, c. 3. & c. sententiam, c. 9. ne cler. vel mo. lib. 3. Decret. tit. 50.
p ca. si quis homicidium, 50. dist.

laicis, pœnitentia septem annorum [a]. Et si quis occasione accusationis, necis alicuius causa fuerit, quadraginta diebus, pane & aqua tantùm reficiendus: posteà, per septem annos pœnitere mandatur [b]. In foro contentioso, § 6
ecclesiastica iurisdictio solet in maioribus criminibus reos clericos deponere, & suspendere à sacrorum ordinum & ministerij sacrosancti altaris tractatione [c], quod & in homicidio statutum [d]. Ex constitutione Constantini Porphyrogenetæ [e], canonica lege mitius agendo punitur etiam voluntarius 7
homicida, exilio perpetuo à loco, in quo homicidium perpetratum fuerit, vt minuatur proximorum occisi dolor, aut monastica vita, cum bonorum adeptione, & post ecclesiasticam censuram. Verùm bona non fisco addicuntur, sed illa primum vxori defuncti pro dote & donatione propter nuptias, item & liberis eius triens datur. Habent & filij homicidæ quoq; trientem, & monasterium, si quod ingrediantur.

a ca. si qua fœmina, can. dict.
b c. accusasti, de accusatio.
c c. at si clerici, c. 4. § si vero, de iudic. lib. 2 decret tit. 1.
d c. cùm non ab homine, de iudic. c. in quisitionis, de accusatio.
e in 1. lib. iur. Orient. & constit. Constant. Porphy. tit. περὶ τῶν ἑκουσίως φονευόντων.

De veneficiis. Cap. 18.

1 *Veneficia ad legem Corneliam de sicariis pertinent. Venenum bonum, & malum quid.*
2 *Venenum non licet nec emere, nec vendere, nec habere impunè quibus.*
3 *Venenorum compositiones docentes reprobati. & 4.*
5 *Veneficorum ratio quando primùm Romæ cœpit haberi.*
6 *Veneficorum vltimum supplicium est.*
7 *Venefica, quæ maritis parauerant venenum à consanguinibus iudicio senatus necatæ.*
8 *Veneficæ necatæ à Galba Cæsare.*
9 *Acubus venenatis plures necati, & authores damnati.*
10 *Tutor veneno occidens pupillum cruci affixus.*
11 *Veneficorum puniendorum Platonis lex, & aliorum. & 12. 13. & 14.*
15 *Annulis antiqui venenum ferebant, quo quando voluissent possent mori. Et venenum quare Plinius laudarit.*
16 *Venenum præsentaneum Basilisci, & quomodo curetur.*
17 *Venenum parans vt exhibeat, si non effectu occiderit, num morte puniendus. & seq.*
18 *Veneficij reatus morte non extinguitur rei. Et parricidij quis teneatur.*
19 *Veneficorum Vuisigotthorum lex, & pœna.*

Lex Cornelia quoque de sicariis ad veneficia pertinet [f], & 1
pœna eadem corriguntur. Venenum enim malum non nisi dolosè propinari potest animo occidendi. Malum venenum dicunt Iurisconsulti, quia & bonum sit venenum [g]. Vocatur namq; venenum, quod pharmacum Græcis dicitur: quod & bonum & malum potest esse. Sic enim scribit Homerus [h],

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά, id est,
Pharmaca quidem multa bona mixta sunt, multa & amara.

Marcellus [i] capite 5. legis Cor. de sicariis & veneficis teneri tradit, *Qui ma-* 2
lum venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit. Sic & Caius [k] docet, *Non licere habere, vel vendere, nec emere medicamenta androphona, non Damiacuæ, vel deleteria, si per alterius materiæ adiectionem, vsus esse non possint salubres.* Nam mixtione possunt salubria fieri, vel antidoto esse [l]. Et tunc quoque

f §. item lex Cornelia, de publ. iud. c. l. 3. ad leg. Cor. de sicar. l. prætor edixit, l. 7. § si dicatur homo, de iniur. P.
g l. qui venenum, l. 236. de verb. sig. l. 3. §. 1. ad leg. Cor. de sicar. Gell. lib. 12. c. 9.
h Homer. Odyss. 4.
i l. 3. ad leg. Cor. de sicar.
k l quod sæpè, l. 35. § 1. de contrah. emp. in P.
l Plin. lib. 20. c. 13. & lib. 24. c. 17. & lib. 25. c. 4.

que nec omnibus licet ea vel emere, vel habere, sed illis tantùm, quibus fi-
de publica iuratò tantùm permittitur, pharmacopolis nempe,& qui tempe-
rare nouerint, & vsum. Si quidem & quæ imprudens bono fine nec malo
animo, veluti ad conciliandam concipiendi potestatem, venenum dederit,
& mulier eo mortua fuerit, aliàs senatusconsulto relegata est, ob malum
exemplum [a]. Et pigmentarij si cui temerè sicutam,salamandram,aconitum,
buprestim,pytiocampas, mandragoram,aut vlceramenti causa dederint Cã-
3 tharides,pœna tenentur legis Corneliæ [b]. Reprehendit Galenus [c] Orpheum
Theologum cognomine, Horum, Mendosum, Heliodorum, Athenienses,
Aratum, & alios,qui de compositione venenorum ausi sunt libros compo-
nere: existimans munus improbi hominis esse, hoc docere, & veluti im-
probos instruentes & satis pronos ad malum ducentes. Additq́; eosdem au-
thores veritos,ne ob id publicè punirentur,ab exordio suorum librorum,le-
ctoribus suadere conatos, se neque perditis moribus esse,nec huiusmodi læ-
4 talia perficere, sed docuisse vitare. Narratq́; idem Galenus [d] quendam ve-
neficum herbarium,cùm aliquando iecur suillum deferret in suburbanum,
in Thracibus Bythiniam incolentibus vrgente ventre super herba quadam
iecur deposuisse,quod aliquantò post cùm sustulisset, & vidisset ex vniuer-
so iecinore sanguineos riuulos ad herbam confluere,ex hoc coniectura facta,
sanguinem corpori detrahi posse putauit, quod expertus, multos exanima-
bat: cuius delatus ante populi magistratum, fassus est,se tamen nemini her-
bam demonstrasse professus, eam autem plurimam in his locis nasci. dam-
natus tandem,vinctis oculis ad supplicium duci à magistratu iussus est, ne
5 cui inter eundem herbam indicaret. Annotauit Liuius [e],de veneficiis quæ-
stionem Romæ primùm habitam anno 423. ab vrbe condita, cum similibus
morbis, omnesq́; eodem euentu primores ciuitatis morerentur: compер-
tumque fuisse matronas Romanas, insano quodam consilio, venenata quæ-
dam medicamenta coxisse, & damnatas centum sexaginta duas. Decreta
deinceps & prouincia vrbana inquirendi de veneficis, qualem sortitus Q.
6 Mutius in vrbe,& propius vrbem decem millia passuum [f]. Lege Cornelia
de sicariis, veneficis vltimum supplicium pro pœna impositum: potissimùm
si mors secuta fuerit [g]. Nam & ea lege de sicariis tenetur, qui occidendi
causa venenum dederit [h]. Vtq́; plus est veneno,quàm gladio occidere [i], pœ-
na & maiore digni huius rei: nam & duplex crimen, & homicidium, &
veneficium. Et fieri potest, vt ait Philo Iudæus [k], vt inconsulto repenti-
noúe impetu perciti scelus admittant, qui hasta, fuste,saxo,vel alio telo in-
terimunt,vt videatur dimidiatum facinus, cui non accessit longa delibera-
tio:veneficij autem sceleratissimi, polluti mente & manibus, per otium &
in secessu dant operam malis damnatisq́; artibus, captantes occasiones ca-
lamitatum inferendarum. *Et refert*, inquit Vlpianus [l], *in maioribus delictis,
consulto aliquid admittatur, an casu: & distinctio hac aut iustam pœnam eligere de-
bet, aut temperamentum admittere.* Subiicit & Philo proditionem & insidias
in hoc crimine, seueriori animaduersione dignas. *Qui propalam*, inquit, *&
comminus aggrediuntur,vtcunque caueri possunt: occulta autem insidia & veneficia,
non animaduertuntur facilè.* Vnde lex Dei maleficum, veneficasúe non pati-
tur vel viuere vnum diem, sed statim ad supplicium deducit, & iure quo-
que clam delinquentes grauius,vt scelestiores, puniuntur [m]. Sic & crimen
occultum est veneficium [n], quod habet proditionem, vt Baldus notat [o].
7 Florus scribit [p], de veneficis sub M.Aemilio principe senatus quæsitum fuis-
se:& Publiam & Liciniam nobiles fœminas,quæ viros suos necasse insimu-
labantur, cognita causa, cùm prætori prædes vadesque dedissent, cognato-
8 rum decreto necatas fuisse. Galba Cæsar morte plures veneficas affecit,cum
Locusta famosa, quæ immedicabile venenum præbuerat Agrippinæ, quo
intra boletum condito,maritum Cæsarem Claudium necauit,vt author Dio
Cassius

a l. 3. § adiectio, vers. sed ex senatusconsulto, ad leg. Aquil. in P.
b d. l. 3. § alio senatusconsulto, ad leg. Cor. de sica. P.
c Gale. lib. 2. de antido. tomo. 5.
d Idem, libello de purgant. medicamen. facult.
e Liuius, in 8.
f Idem, lib. 10. 4. decad.
g § item lex Cornelia, de publ. iudic. l. si quis aliquid, § qui abortionis, de pœn. in P.
h l. 1. § 1. ad leg. Cor. de sicar.
i l. 1. de malef. & mathem. C.
k Philo Iudæ. lib. de specialib. legib. con. mœchos & libidinosos.
l Vlp. in l. absentem, l. 5. § fi. de pœn. P.
m l. fi. de sit. nupt. in P. l. non intelligitur, § si quis pari. de iure fis.
n l. cùm fratrem, de iis quib. vt indig. & ibi Bald. in 1. notab.
o Bald. in l. nemo, in 2. col. vers. simile est de veneficio, de summa trinit.
p Flor. lib. 48. Epito. Liuij.

Cassius & alij [a]. Refert & Xiphilinus [b], tempore Domitiani, cœpisse non- 9
nullos, qui acubus oblitis veneno quos collibitum esset pungebant, quorum
multi nec sentientes quidem moriebantur: ex quibus multi cùm delati
fuissent, vltimo supplicio affecti sunt, idque non solùm Romæ, sed etiam
per totum orbem terrarum factum esse. Et rursum idipsum sub Commodo
Cæsare factitatum [c]. Idemq; Galba imperator Tutorem, quòd pupillum, cui 10
substitutus erat, veneno necasset, quamuis ciuem Romanum, cruce affecit [d].
Lex apud Platonem [e] sic concepta, *Qui non ad mortem hominis, sed pecorum* 11
aut examinum veneno vtitur, siue etiam vt aliter, quàm morte bestiis noceat, si medi-
cus sit, & veneficij reus fuerit, iudicatus morte supplicium luat: si vero medicinæ
ignarus, iudicium, quid pati dareúe ipsum oportet, statuat. In Perside [f], venefici pœ- 12
na, vt in amplo lapide caput impingerent: rursumque alio super inducto,
effringerent. Non referam hîc leges Langobardorum, quandoquidem illæ 13
non morte, sed pecunia veneficia componebant [g]: sicuti & cædes. Ex Caro-
li 5. Maximiliani imperatoris constitutione, veneficus exuritur [h]. Philo Iu- 14
dæus [i] pœnam veneficorum eos quoque pati tradit, qui non lætifera vene-
na conficiunt, sed longos morbos & tabem inferentia. Ego autem maiore 15
hos pœna dignos puto veneficis qui statim deleterio medicamento occi-
dunt: moriendi qualitate considerata, quæ eò asperior, quò diutius ante
exitum animæ, angit moriturum. Et in hoc quòd temperent venena,
quæ morbo tabem pedetentim vitæ inducant, pernitiosissimè veneno ma-
lum addunt: nam & in eo laudatur venenum à Plinio [k], quòd mors cita
inde veniat. *Quin &*, inquit, *venena, nostri misertam terram instituisse credi potest,*
ne in tædio vitæ dira famis mors, terræ meritis alienissima, lenta nos consumeret tabe, ne
lacerum corpus abrupta dissoluerent, ne laquei torqueret pœna præpostera, incluso spiritu
cui quæreretur exitus: ne in profundo quæsita morte sepultura pabulo fieret, ne ferri
cruciatus scinderet corpus. Ita est miserta, genuit id, cuius facilimo haustu, illibato cor-
pore, & cum toto sanguine extingueretur, nullo labore sitientibus similes. &c. Tra-
dit & alibi [l], aliquos sub gemmis in annulis venena eludere, sicut Demo-
sthenem summum oratorem Græciæ, annulosq; mortis gratia habere. Dio 16
Cassius [m] scribit, Cleopatram seipsam interemisse, ictu basilisci serpentis,
vel inquit, secundum alios, acu, qua capitis crines ornabat: qua venenata se
interemit, vt absque dolore moreretur. Præsentissimum namque venenum
est aspidis & basilisci, vt ait Aelianus [n], quo etiam si baculus morsus fuerit,
dominus baculi moritur: curatur tamen, vel exsectione, vel vstione morsi
membri. Sed quæstio vtilis hinc oritur aliquibus, num ei, qui venenum para- 17
uit necandi causa, si aliquo modo effectum non potuit sortiri voluntas, pœ-
na imponenda mortis sit. Et putarem, & hos reos mortis esse: quia voluntas
in hoc crimine perpenditur potius quàm effectus [o]. Nec valdè dissimilis est
casus eius qui cum telo occidendi causa ambulat [p], ab eo, qui venenum
occidendi causa propinat. Et in criminibus grauioribus, voluntas morte vin-
dicatur, si ea ad aliquem actum peruenerit [q]. Inter grauiora autem hoc est. 18
Cùm enim crimina etiam capitalia morte præscribantur reorum [r], tamen
hunc veneficij reatum morte non extingui placuit [s]. Et quanquam non
fuerit perfectum crimen, quòd pertinet ad eum, cui mors præparata fuit: ta-
men verum est eum, qui præparauerit, præparasse, nec per eum stetisse, sed
per aliud quodammodo fatum, quod non debet reo prodesse [t]. Succur-
rit, quòd reus legis Pompeiæ de parricidiis [v] is quoque est, qui venenum
emit, vt patri daret, etiam si non potuerit dare, sed conatus fuerit. Proin-
de & qui σκοπέλους in Arabia ponebant, quia hoc scelus mortem ingre-
dientibus prædia minabatur, mortis pœnam habebat: quamuis nullus ad-
huc offensus fuisset [x]. Cæsares quoque Valentin. Valens & Gratia. capitali
supplicio iubent [y] puniri eum, qui aggressus est piaculum occidendi infan-
tem.

- a Dio Cass. lib. 60. & Xiphil. ex Dio. in Galba.
- b Xiphili. in Domitiano.
- c idem, in Commodo.
- d Sueto. in Galba, c. 9.
- e Plato, 12. de legibus.
- f Alex. ab Alex. lib. 3. Genial. dier. c. 5. Ex Plutar. in vita Artaxer.
- g in legib. Langbard. lib. 1. tit. de consilio mortis, l. 1. 2. 3.
- h in constit. Caro. 5. de caus. capit. art. 109.
- i Philo Iudæus, in specialibus legibus.
- k Plin. lib. 2. c. 63.
- l idem lib. 33. c. 1.
- m Dio Cass. lib. 51. histor.
- n Claud. Aelia. lib. 2. de natu. animal. c. 6.
- o l. diuus, l. 14. ad leg. Cor. de sicar. in P. cum similib. l. verum, & l. qui iniuriæ, de furtis in P.
- p l. is qui cum telo, C. ad leg. Cor. de sicar.
- q l. si quis non dicã, de episco. & cler. C. l. 1. C. de rapto. l. præsenti, de iis qui ad ecclesi. confuger.
- r l. defuncto eo, de publi. iudic. in P. l. libello [illegible], § fi. de accusatio. P. l. 1. & 2. si reus vel accu. mor. fuer.
- s l. Lucius, de iu. fisci.
- t l. nihil interest, ad leg. Iul. de adult. in P. l. 2. de condit. iusti.
- v l. 1 § fi. ad leg. Põpe. de parric. & ibi Bartol. id. defendit. facit. l. 1. [illegible] qui par. aut lib. occid.
- x l. fa. cularij, § sunt quædam, de extraord. criminib.
- y l. si quis necandi, l. 8 ad leg. Cor. de sica.

tem. Porrigit quoque lex Pompeia de parricidiis [a] pœnam ad creditorē, qui filio pecuniam credidit ad veneni mali comparationem, vel vt aggressoribus vel latronibus daretur, qui patrem interficerent. In Gallia tamen rarò delictum imperfectum, etsi is, qui amolitur insidias quo potuit studio, perficere conatus fuerit, æquali pœna, quæ perfecto debetur, vindicatur: vt alias iudicatum in grauioribus criminibus [b]. Pœnam tamen aliam imponendam nō negatur, imò & expedit. Et si tanta sit præmeditatio cum conatu, eandem imponendam imperfecto & attentato crimini, quam perfectum exigit, non dubito
19 asserere. Lex Vuisigothorum de veneficiis sic distinguit [c]. *Si quis venenatam potionem alicui dederit, & qui biberit mortuus extinctus fuerit: illi etiam continuò supplicijs subditi morte turpissima sunt puniendi. Si certè poculo veneni potatus euaserit, in eius potestate tradendus est ille qui dedit, vt de eo quid facere voluerit, sui sit incunctanter arbitrij.*

a l. si sciente creditore, ad leg. Pomp. de parric. ff.

b Pap. lib. 23. Rhapsod arest. artic. 1. & 2.

c L. 2. de maleficiis, li. 6. C. Vuisigotho. titul. 2.

De incendiariis. Cap. 19.

1 *Incendiarij dolo malo ad legem Corneliam de sicarijs pertinent.*
2 *Incendium pluribus modis accidere potest.*
3 *Incendia voluntate diuina facta.*
4 *Incendia repentina.*
5 *Ignis sacer.*
6 *Ignem naturali vi concipientia.*
7 *Maltha limus, ignita aqua accenditur, terra extinguitur.*
8 *Ardentia perpetuò loca.*
9 *Ignis sub terra amnes.*
10 *Incendium casu fortuito factum venia dignum, & quando quis de eo non teneatur.*
11 *De incendio quando non tenetur conductor.*
12 *Incendia cum culpa quomodo reparentur.*
13 *Incendiorum cura ad quos magistratus pertinebat.*
14 *Incendiarij, qui dolo malo ignem aliorum rebus subijciunt, qua pœna puniuntur. Et 16.*
15 *Ex incendio rapientes, qua pœna puniuntur. Item incendium cum seditione facientes.*
17 *Incendiorum pœna in foro pœnitentiali, & contentioso iuris canonici, iuris ciuilis, & aliarum gentium. Et 18. 19. 20. 21.*

1 INCENDIARII ad pœnam legis Corneliæ de sicariis quoque pertinent, si dolo malo incendium fecerint [d]. Quibus
2 verbis, incendium aliter, quàm dolo malo alicuius accidere & considerari posse docemur: incendium namque aut vi superiore & fortuitò, aut natura rerum, aut cul-
3 pa, aut dolo malo fit. De incendio ex voluntate seu permissione diuina immisso, prostant exempla sacræ paginæ: vt quando rubus, de quo dominus ad Mosem loquebatur, ardebat, neque consumebatur [e]: quando descendit super montem Sinai in igne, & totus mons fumabat [f]. Et dum deuorauit ignis, egressus à domino, Nadab & Abiud: quòd obtu-

d Martia. in l. 1. ad leg. Cor. de sica. ff.

e Exod. 3.

f Exod. 19.

 lissent

lissent coram Deo ignem alienum [a]. *Pluet*, inquit Dauid [b], *super peccatores, laqueos: ignis & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Et rursum [c], *Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem.* Quemadmodum
& dum tactæ de cœlo fuere septem illæ ciuitates Sodomitarum [d]. Dumque
ignis, qui descendit de cœlo, tactas oues & pueros Iobi consumpsit [e]. Et
accensus ignis à domino, deuorauit extremam partem castrorum filiorum Israel murmurantium [f]. Et super sacrificium Eliæ descendit ignis
domini & deuorauit illud [g]. Sicut & de cœlo descendens ignis deuorauit quinquagenarios Ochosiæ [h]. Scribit Plinius [i], in medio mari Hieram 4
insulam Aeoliam iuxta Italiam, cum ipso mari arsisse per aliquot dies sociali bello, donec legatio senatus piauit. Et alibi [k], repentinos ignes existere, & in aquis & in corporibus etiam humanis, vt Thrasymenum lacum
arsisse totum. Horumque incendiorum repentinorum prodigia plura refert
Iulius Obsequens [l]. Herodotus scribit [m] etiam, quæcunque ex Aeyllensium vel pecoribus vel iumentis, vel hominibus locum illum accesserunt 5
vbi Phocenses lapidati fuerunt, continuò morbida facta, stupore atque
igne correpta sacro. Ex rerum natura incendia sæpè concitantur, vt in locis 6
sulphureis & bituminosis: quædam enim sunt, quæ facilè ignem concipiunt, ex quibus illa famosa corona composita insignis veneficæ, qua
interiit Creon, mixta pice, bitumine Iudaico, sulphure, naphta, oleo,
resina, aliisque rebus calidis, quibus delibuta erat, quæ è faculis longè
positis ignem concepit, vt ait Galenus [n]. Aristophanes inter hæc lignum
oleaginum annumerat,

> ἐὰν, inquit, γὰρ αὐτὴν εἷς μόνος σπινθὴρ λάβῃ,
> ὥσπερ παλαιὰν εἰρεσιώνην καύσεται, id est,
> *Si enim ipsam vna sola scintilla ceperit,*
> *Tanquam antiquum ramum oleagineum comburet.*

Maltha [o] limus, qui ex stagno vrbis Commagenis Samosatis emittitur flagrans, quiue aqua incenditur, terra restinguitur. Sunt loca semper ardētia, 7 8
exustionemque natura terris denuntiantia, vt ait Plinius [p], Ardet Aethna:
in Phaselide, mons Chimæra: in Bactris, Cophanti vertex: in Medis, Cestia, Susis, turris alba: campus Babiloniæ, aliaque loca, quæ videbis apud
Plinium. Plato [q] tradit sub terra ignis ingentes amnes, qui aliquando 9
erumpunt, & incendio proximas regiones subitò depopulantur. Casu 10
fortuito fit incendium aliquando, & tunc venia factum dignum est, vt
author Martianus [r]. Non ignoro tamen Vlpianum, sine culpa incendium
fieri non posse, dixisse [s]. Nihilominus quòd pertinet ad iudicandum damnum, verum est aliquem non teneri de incendio, si alterius culpa fiat,
& casum esse eius intuitu fortuitum dicit Iustinianus [t]: quæ enim præuideri non possunt, vt potè aliundè pendentia, fortuita sunt, nec alteri quàm facienti imputantur [v]. Neque de incendio fortuito tenetur con- 11
ductor ex facto eorum, quos in domum induxerit, si culpa eius non præcessit in inducendo eos, qui negligentes apparerent: aliter enim teneretur, & ita iudicatum [x]. Potest esse casu, & sine culpa incendium, si quis in
stipulam suam vel spinam ignem immiserit, comburendæ eius causa, & vlterius euagatus & progressus ignis alienam segetem vel vineam læserit, si
omnia quidem quæ oportuit obseruauit, sed subita vis venti longius
ignem produxit: alioquin contrarium statuitur [y]. Paulus Iurisc [z]. inter casus maiores, quibus infirmitas humana resistere non potest, annumerat quoque incendium. Et Vlpianus [a] memorat alicui remissionem pensionis petenti propter incendium, ita rescriptum fuisse, *Si prædium coluisti, propter casum incen*

a Leuit. 10.
b Psal. 10.
c Psal. 103.
d Genes. 19.
e Iob. 1.
f Numer. 6. 11. 2.
g 3. Reg. 18.
h 4. Reg. 1.
i Plin. libr. 2. c. 106.
k Idem, lib. 2. c. 107.
l Iul. obse. 4. libr. prodig.
m Herod. in 1.
n Gale. lib. 4. de temperat. & libr. 1. de simpli. medicam. facultate. Plin. lib. 2. c. 105.
o Plini. lib. 2. c. 104.
p Idem, lib. 2. c. 106.
q Plato, in Phædo.
r Mart. in l. si fortuito, l. 11. de incen. rui. & nauf. lib. 47. P. titu. 9.
s l. si vendita, l. 12. de pericu. & commo. rei vend. in P.
t §. item is cui res, quib. mod. re contrah. oblig. apud Iustinia. & ibi Ange. Areti.
v l. quæ fortuitis, de pignor. actio. C. l. cōtractus, l. 24. loc. lib. 19. P. titu. 2.
x Pap. libr. 11. resp. arest. titu. 11. vbi tamen falsum videtur, quod cōtra iuris dispositionem iudicatum dicat.
y Paul. in l. qui occiderit, l. 30. §. in hac quoque actione, ad leg Aquil. P. & in legib. Georgi. Iustinia. tit. 11. de incendio, l. 1.
z Paul. in l. 1. §. in vero qui vicendum accepit, de actio. P. & l. in rebus, l. 18. cō mod. P.
a Vlp. in l. ex conducto, l. 16. §. fin. loca. P.

12 *incendij repentini non immeritò subueniendum tibi est.* Aliquando ex culpa seu
negligentia, & tunc fortuita incendia, si cùm euitari possent per negligentiã
eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerint, ciuiliter exercentur, vt
qui iactura affectus est damni, disceptet vel modicè vindicetur, vt ait Calli-
stratus [a], Caiusque subscribit [b]. Et qui ignem non extinxit, vel ita non mu-
niuit ne euagaretur, culpam admittet, & tenebitur de damno dato [c]. Pau-
lus [d] de incendiis, quæ culpa inhabitantium fiunt, respondit, præfectum
vigilum, qui cognoscebat de incendiariis, aut fustibus castigare eos, qui
negligentius ignem habuissent, aut seuera interminatione comminatum fu-
13 stium castigationem remittere. Præfectorum vigiliis fuit cura hæc aliquan-
do, & anteà Triumuirorum nocturnorum, qui excubias agebant, arcendo-
rum incendiorum causa in vrbe Romana interueniebant & ædiles & tribuni
plebis: erant & familiæ incendiis sopiendis destinatæ. Et Augustus quoque
hanc sibi conuenire, vt reipublicæ, putauit [e]. Et hic iterum repeto, vt quam-
uis sine culpa incendium, vt ait Vlpianus, ex domo scilicet ortum, fieri non
possit: non tamen hoc culpæ domini & patrisfamilias adscribi potest perpe-
14 tuò [f], quod in condemnatione reparationis damni, inspiciendum erit [g]. Ali-
quando incendium fit dolo malo, & malitia alicuius: atque incendiorum hu-
iusmodi pessima, depopulatrix, & horrenda malitia dicitur [h]. Vlpianus eum,
qui dolo malo insulam alterius excusserit, capitis poena quasi incendiarium
plecti ait [i]: idipsum & Callistratus respondit [k]. Sed vlterà, si ob inimicitias,
vel prædę causa incenderint, intra oppidum plerumque viuos exuri: qui ve-
rò casam aut villam, aliquanto leuius [l]. Constantinus Harmenopulus [m]
etiam post Caium iurisconsultum [n] tradit hoc crimen esse capitale, vt si quis
sciens prudénsque ignem in ædes subiecerit, aut aceruum frumenti iuxta
ædes positum incenderit, conuictus igni necetur. Vlpianus quoque alibi [o],
Qui data opera, inquit, *in ciuitate incendium fecerint, si humiliore loco sint, be-
stijs subijci solent: si in aliquo gradu existentes id fecerint, capite puniuntur, aut*
15 *certè in insulam deportantur.* Incidit & in legem Iuliam de vi publica, qui
cum seditione incendium fecerit [p]; & ex incendio quippiam præter ma-
16 teriam rapuerit [q]. Sed & qui voluerit meam insulam exurere, & inde ignis
ad vicinum peruagatus fuerit, tenetur, præter vt arbitror poenam capitalem,
17 damnum quoque & vicino resarcire [r]. Iure pontificio [s] in foro poenitentiali
incendiarij qui ignẽ subiiciunt vel iubent subiici odio vel malitia rebus alie-
nis, excommunicantur ipso facto, nec sepeliuntur, nisi prius de damno satisfe-
cerint vel cauerint, & iniungitur poenitentia annalis transmarina: atq; epis-
copus, qui soluerit excommunicationem contempta ea poena, de damno re-
sarciendo tenetur. Neque etiã poenitentialis poena impedit, quominus iu di-
cium seculare sua poena vtatur: at canonica cõtentiosi fori poena statuit [t] in-
cendiarios tres annos poenitere, & damna restituere. Neúe hac de re excõmu
nicati & publicati possint ab alio, quàm summo põtifice absolui: nisi velimus
18 illud intelligi tantùm in incendiariis ecclesiarũ [v]. Cæsares quoq; rescripserũt
aliena data opera exurentes, poena legis Corneliæ de sicariis plectendos [x].
Examinant autem hanc tractationem incendij plures authores, quos colli-
git Nicolaus Boërius [y], quos consule si egeas. Carolus 5. Maximilianus in con
stitutione de causis capitalibus, art. 125. statuit incendiarios morte puniendos.
19 In legibus Langbardorum, de incendiariis, vt de grauioribus criminibus, po
nitur incendiaria poena: sic enim rex eorum Rhotarius statuit [z], *Si quis ca-
sam alienam asto animo, id est, voluntariè seu dolosè incenderit, in triplo, eam
sub æstimatione pratij cum omnibus quæ ibi cremata fuerunt, secundum quod vicini ho-
mines bonæfidei appreciauerint, restauret: & quæ intro erant, sub iuramento domini in*
20 *triplo restituantur ab eo, qui damnum dedit.* In legibus quoque Salicis [a], *Si quis
casam quamlibet dormientibus intus hominibus incenderit, et cuius casa est, malberg*

[a] Callistr. in l. capitalium, l. 28. §. qui ob inimicitias, de poen. in P.
[b] Caius in l. qui ædes, l. 9. §. de incen. rui. & naufr.
[c] Vlpia. in l. si seruus seruum, l. 27. §. si fornacarius, & §. proculus, ad leg. Aquil.
[d] Paul. l. 1 § 1. de offic. præf. vigil. lib. 1. P. titu. 15.
[e] l. 1. & 3. de offic. præf. vigil. in P.
[f] l. si vẽdita, l. 11. de pe[r]. & com. rei vẽd. P.
[g] c. si repressus, c. 3. & c. fin. de iniuri. lib. 5 decret. titul. 36. Exo. c. 3
[h] in ca. pessimam, 23. q. 4
[i] Vlpia. in l. si quis dolo malo, l. 10 ad leg. Cor. de sica.
[k] C. [illegible] l. cap. tal. § [illegible] incendiar. [illegible] de [illegible] P.
[l] d. l. capitalium, §. qui ob inimicitias.
[m] Harmeno lib. 6. titu. 11
[n] Caius in l. qui ædes, l. 9. de incen. rui. & naufr.
[o] Vlpia. in l. fin. eod. P.
[p] l. 5. ad leg. Iul. de vi publ. P.
[q] l. 3. eod. l. fin. C eo.
[r] Vlp. in l. si seruus seruũ, l. 27. § si quis insulam, ad leg. Aquil. in P.
[s] ca. si quis membrorum, & ca. pessimã, 23. q. 8.
[t] c. si quis domum, c. 6. de iniur. ap. Gregor.
[v] c. tua, cap. 19 & ibi glos. de sent. & excom. apud Grego.
[x] l. data opera, l. 11. qui accus. nõ pos. C.
[y] Boer. q. 26. nu. 17.
[z] libe. 1. leg. Langob. titu. de dam. in [illegible] dato, & de incendiar. l. 1. & l. si quis.
[a] in leg. Sali. l. 19. de incend. § 1.

andebau 2600. denar. qui faciunt solidos 62. & dimidium, culpabilis indicetur: qui autem inde euaserint, possunt eum mallare, & singulis 4000. denarijs, qui faciunt solidos 100. culpabilis erit. & quicquid[a] *perdiderint illis restituent. Qui incendium*[b] *misit parentibus cuiusque defuncti, 8000. denarijs, qui faciunt solidos 200. culpabilis iudicatur. Si quis*[c] *spicarium aut machalum cum annona incenderit, malberg saldeban, 2000. denarijs, qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis indicetur. Si sudem*[d]*, id est, haram, cum porcis excusserit, vel scuriam, id est stabulum, cum animalibus vel fœnile incenderit, malberg saldeban leosdeba, 2000. denarijs, qui faciunt solidos 62. & dimidium, culpabilis indicetur.* Meminit & alterius legis vulgaris Gallorum, Gregorius ad Constantiam reginam scribens[e]. Lex Græca Iustiniani est Georgica[f], ὁ καίων ὄροφον ἀλλότριον, ἢ 21 κόπτων δένδρα ἀλλότρια, σφραγιζέσθω ἡ χεὶρ αὐτοῦ, καὶ ζημιούσθω τὴν βλάβην διπλῆν, id est, *qui in alterius arundinem ignem immiserit, vel alienas arbores succiderit, cauterio manus eius signator.* Eadem pœna eius[g], qui φραγμὸν ἀμπέλου, id est, sepem vineæ incēdit. At alia acerbior, & iustissima[h], οἱ ἐν ἅλωνι ἢ ἐν θημωνίᾳ βάλλοντες πῦρ, πρὸς ἄμυναν ἐχθρῶν πυρίκαυστοι ἔστωσαν, *qui in aream, aut aceruum manipulorum ignem inijciunt vindictæ hostium cupiditate, comburuntor.* Et posteà[i], οἱ ἐν οἴκῳ ἀχύρου ἢ χόρτου βάλλοντες πῦρ, χειροκοπείσθωσαν. ὁ σωρὸν σίτου ἢ οἰκίαν δεκτικὴν σίτου πλησιάζουσαν οἰκίᾳ ἑτέρᾳ ἐντὸς πόλεως καύσας ἐν εἰδήσει, τυπτόμενος πυρίκαυστος γίνεται. εἰ δέ τις ἔξω πόλεως τοῦτο ποιήσει, χειροκοπεῖται, *Qui in paleæ aut fœni domum ignem immiserint, ijs manus præciduntor. Qui sciens prudensque aceruum frumenti, aut horreum vicinum ædibus, in vrbe incenderit, verberibus affectus, igne comburitur. Si verò quis extra vrbem id fecerit, manu truncatur.*

a §.2.eod.titu.
b §.4.eod.
c §.7.eod.
d c.1.eod.
e ca. cùm deuotissimam, 12.q.2.
f in legib. Georg. Iustinia. titul. 11.l.2.
g d.tit. 11.l.3.
h l.4.eod.titul.
i l.5.& 6.eod.

De inuoluntariis homicidiis.
Caput 20.

1 *Homicidia inuoluntaria non pertinent ad L.Cor. de sicarijs. Quæ dicantur illa, & quando omnino excusantur à pœna. 2. 3. & 5.*
4 *Fortuitos casus nemo præuidere potest, aut diuinare.*
6 *Vino & lasciuia delinquens releuatur aliquantum à capitali pœna.*
7 *Ciuitates refugij pro reis delictorum fortuitorum.*
8 *Occisi hominis cadauer quare emittit sanguis adstante interfectore.*
9 *Homicidij inuoluntarij exilium pœna pecuniaria redemptum aliquando.*
10 *Homicidij expiatio per exilium, & alia.*
11 *Homicidium in rixa commissum quomodo iudicandum.*
12 *Quæ certamina virtutis causa.*
13 *Duello occidens aliquem homicidij reus est.*
14 *Aggressorem occidens, non tenetur de homicidio.*
15 *Rixa occiso aliquo obligantur omnes, qui erant cum occidente pugnantis. Et vulneribus pluribus à diuersis inflictis necato, quis teneatur de occiso. eod.*
16 *Homicidium commissum sine voluntate eget codicillis veniæ in Gallia.*
17 *Euictio in delictis improbata.*

ET si extra legis Corneliæ pœnam inuolūtaria homicidia sint[k], 1
tamen vt ea quæ Corneliæ sunt, facilius cognoscamus, horum annectemus proximam tractationem. Inuoluntaria ho- 2
micidia sunt, quæ non ex proposito, sed vel casu contingunt, vel necessitate vrgente, cùm aliter quis mortis periculum euasurum se non speraret. Hæc homicidia interdum excusan

k l. in lege Cornelia, l.7. ad leg. Cor. de sica. cum simil.

excuſantur omnino, ſi quis operam rei dabat licitæ, & ea diligentia, qua prouidi vti poſſunt, vtatur, ne contingerent [a]: contra, ſi daret operam rei illicitæ, aut ſi culpa præceſſit. Etſi enim leuius [b] caſus tunc adueniens puniatur, pœnam tamen habet factum, ob illicita tunc tractata [c], & ob culpã, ſi licita fuerint [d]. Sicuti ſi mulio per imperitiam non potuerit retinere mularum impetum, & illæ obuium hominem aliquem obtriuerint, nec videtur iniquum, ſi infirmitas culpæ annumeretur: cùm affectare nemo debeat, in quo
4 intelligit vel intelligere debet, infirmitatem ſuam alij periculoſam [e]. Fortuitos caſus nullus hominum mortalium proſpicere poteſt [f]: non diuinare [g]. Proinde nec imputantur [h], niſi culpa caſum præceſſerit [i]: veluti ſi medicus [k] ſeruum imperitè ſecuerit, vel peritè, ſed reliquerit curationem, & mortuus fuerit.
5 rit. Purè caſualia homicidia non imputantur iure pontificio quoq; nec quoad
6 pœnitentiam [l], vel irregularitatem [m]. Ecce, *Cùm per laſciuiam quidam cauſam mortis præbuiſſet, comprobatum eſt factum Taurini proconſulis Beticæ ab Adriano, quòd eum in quinquennium relegaſſet*, vt ſcribit Vlpianus [n]. Et Arrianus [o], *per vinum aut laſciuiam lapſis, capitalis pœna remittenda eſt, & militiæ*
7 *mutatio irroganda.* Quid ſit laſciuia videbis apud Budæum [p]. Separauit Moyſes [q] trans Iordanem tres ciuitates ad orientalem plagam, vt confugerent ad eas qui nolentes occidiſſent proximum, nec ſibi fuiſſet inimicus ante vnum aut alterum diem, & ad harum aliquam vrbem poſſet euadere. Et rurſum lex diuina cauet [r], *Si fortuitu & abſque odio, & ſine inimicitijs quis alium occiderit, & audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percuſſorem & propinquum ſanguinis quæſtio fuerit ventilata, liberabitur innocens de vltoris manu, & reducetur per ſententiam ad vrbem, ad quam confugerat: vt ibi maneat, donec ſacerdos magnus moriatur.* Apud Græcos quoque vt plerumque, homicidij pœna erat exilium voluntarium, quando cædes non erat ſponte perpetrata. Sic enim ſcribit ſcholiaſtes Homeri [s], ἔθος ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸν ἀκούσιον φόνον ἐργαζάμενον φυγεῖν ἐκ τῆς πατρίδος, καὶ παραγίνεσθαι εἰς τιμίου καθαρίου δεόμενον. Idipſum teſtatur Xenophon [t]. Tempus exilij varium, adiicitur, autem annus pro tempore exilij, vt ab ſcholiaſte Euripidis [v]. ἔθος γὰρ, inquit, τοὺς ἐφ' αἵματι φεύγουσι, ἐνιαυτὸν ποιεῖν ἐκτὸς τῆς πατρίδος. Videtur & illa pœna exilij impoſita primo homicidæ & fratricidæ Caino à Deo, ad quem Deus [x], *Vagus & profugus eris ſuper terram.* Exilium ἀπενιαυτισμὸν quoque annum in cædibus non ſponte factis expiandis obſeruatum Homerus docet, dum ait,

> ὡς δ' ὅταν ἄνδρ' ἄτη πυκινὴ λάβῃ ὅστ' ἐνὶ πάτρῃ
> φῶτα κατακτείνας ἄλλων ἐξίκετο δῆμον
> ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, id eſt,
> *Vt cùm noxa virum grauis vrget ciue perempto,*
> *Qui patria abſcedens, aliam diuertit in vrbem,*
> *Diuitis inq; hominis ſtat limine.*

Herodotus [y] Græcum morem expiandi inuoluntarias cædes per exiliũ, & alia
8 legitima obſeruatum ſcribit apud Lydos. Plato [z] & conſultò & inconſultò factis homicidiis exilij neceſſitatem ponit tantùm, diſcutit autẽ cauſam ſic: *Fertur, inquit, interfectũ vi hominẽ qui liberè vixit interfectori, proximo ſtatim poſt mortẽ tẽpore iraſci, ac propter violentã mortẽ, terrore turbationeq; plenũ, maximè ſi viderit interfectorẽ inter ſuos viuere more ſolito, interfectorẽ ipſum eiusq; actiones, vim ad hoc ſuppeditãte memoria, cũctis viribus terrere, atq; turbare. Quare opus eſt vt homicida interfecti hominis gratia, anno integro exulet à patria, omniq; ea regione procul vitã ducat.* hæc Plato. Videtur & huic cõſentire quod ad Cainũ Deus ait, *Sanguis fratris tui clamat ad me* [a]. Huc pertinet mos ille antiquus ſeruatus, dum ignorabatur author cedis, apud Pollucem [b] relatus, dum præferebatur haſta in funere peremptorum,

a c. dilectus filius. c. 13. & ſeq. c. exhibita, c. 12. c. Ioannes, 23. & c. fin. c. lator, de homici. apud Greg. l. ſi putator, ad leg. Aquil. ff. l. 1. § fi. C. ad leg. Cor. de ſicar.
b ca. ſi quis non iratus, 23. q. 1. ca. hi qui ca. ſæpe, 50. diſtinct.
c c. ſuſcepimus, cap. preſbyterum, c. continebatur, de homici.
d ca. illud, § itaque, 23. q. 1. c. presbyterum, c. 7. de homicid. l. præceptoris, ad leg. Aquil. l. qui foueas, eod. titu.
e l. idem iuris, l. 8. §. mulionem, eod.
f l. 1. §. ſi eo tempore, de adminiſt. rer. ad ciuita. pert. in ff. c. vt noſtrum, vt eccleſ. benef. ſine quaq. diminut. confer.
g l. ſi fideiuſſor, §. ſi cùm d. h. ter. mãd.
ca. beatus, 18 q. 2.
h l. Iulianus, qui & à quib. manum. libe. non fiũt.
i cap. vai. de cõmod. c. bona fides, de depoſ.
k l. quæ actione, § fin. & l. ſequ. ad leg. Aquil. in ff.
l ca. qui arborem, & ca. ſeq. 50. diſt. ca. necis & ca. ſi quis, 15. q. 1 ca. de occidendis, 23. q. 5.
m ca. clerico, 50. diſt. ca. cùm qui, eod. d.
n Vlp. l. 4. §. 1. ad leg. Cor. de ſicar. ff.
o l. omne delictum, l. 6. §. per vinum, de re milit. ff.
p Budæ. in l. 4. §. 1. ad leg. Cor. de ſica. ff.
q Deuter. c. 24. Exo. 19. Ioſue, 20.
r Numer. 35.
s Schol. in Ilia. o.
t Xenoph. in 4. de Cyri Iunioris expeditione.
v in Hippoli.
x Geneſ. c. 4.
y Herod. in 1.
z Plato, libr. 9. de legib.
a Geneſ. 4.
b Iul. Pollux, libr. 8. περὶ δικαστῶν.

ptorum,& præscripti dies ad hoc statuebãtur, vt corpus videret,num vim aliquam quis ei intulisset: referuescit namque occisi sanguis, & quodammodo concutitur mente occisus aduersario,qui necẽ intulit præsente.Sicuti in submersis per sympathiam,si amici adsint, sanguis floridus emittitur: vt vtrumque probatũ sæpè à magistratibus docet Leuinius Lemnius[a]. Adde quæ scribit Galeottus Martius Narniensis libro de promiscua doctrina[b],in hæc verba: *Reliquum est vt rationem ac causam exquiramus, vnde fit, cùm homo occisus est, cuius sanguis refrixit ac fluere desiit, comparente occisore rursus fluat. Quod sæpè contigit, & nos quoque plerumque oculis vidimus, & Græcia de Patroclo hoc idem ait, Hectore homicida comparente. Sed hoc vltra spatium decem aut duodecim horarum: vt plurimum contingit,rarissimè vlterius se extendit. Nonnulli ex occisoris, & quidam ex occisi spiritibus hoc accidere arbitrantur, quod absonum est: nam ad sanguinis iam frigefacti motum non vna pars spirituum satis est, sed vtraque concurrit. Cùm enim occisor furore ductus hominem aggreditur, cuncti spiritus qui sui sunt, opus iuuantes in occisorem conuolant, sicuti de more eorum est: isidemq́ hominis trucidandi in occisorem tendunt, quo ira corporis sui prosilit, ita vt in occisorem volent, ibique viuant. Cùm ille occisus est, sanguis iam frigefactus fluere desiit: sed comparente occisore spiritus vtriusque diuerso motu agitantur. Quilibet suum corpus repetens motum facit, vnde & hominis occisi spiritus redeuntes sedemq́ suam repetentes, & occisoris recedentes, vt ad corpus redeant, faciunt motum eius rei, quam habitant (habitant autem sanguinem) & hoc pacto sanguis iam frigidior, & ad fluxum ineptus, ab occisoris & occisi spiritibus vi multiplicata agitatus rursus fluitat: estq́ illis tantus proprij corporis affectus, vt plerumque latitantem hominem, sed proximè existentem, intra tempus quod assignauimus (tot enim horis viuunt) recognouerint, ac repetiuerint. Hoc autem, non in omnibus occisis, sed in plerisque euenit: quoniam quorundam natura ita debilis est, vt eorum spiritus vno memento flaccescant. Necesse ergo est, corpora vbi hæc fieri debent, sint calidiora: quoniam calore spiritus conseruantur.* Quod Martius Narniensis de causa spirituum inimicitiarum probauit, etiam P. de Appono,in commentariis in Aristotelis problemata, in 7. parte problem. 6. versic. deinde: sed quod addit, vltra spatium decem & duodecim horarum non fieri, experimento compertum est se aliter habere,& post longius spatium fluere. Vt potius ad quandam diuinam vindictæ reposcendæ rationem,quàm ad sanguinis naturam referamus, sanguine postulante vindictam à Deo[c]. Quemadmodum in Apocalypsi D. Ioannis legimus[d], *post hæc vidi animas interfectorum clamantes ad Deum, & dicentes, vsquequo domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terris?* Nicolaus etiam Boërius hac de re sic scribit[e], *Et in curia nostra vidi processum, per quem apparebat, puerum à matre interfectum octo diebus post: matre enim inspiciente, sanguinem ex naribus emisisse. Et pariter in alio processu, alium mortuum duobus post mensibus exhumatum, sanguinem ex plagis, homicida super eum transeunte, emisisse.* Allegantur plures huius experimenti testes à Ioanne de Nauisa, in summa nuptiali, in sylua nuptiali, versic. sicut cadauer occisi. Hippolytus in sua practica causarum criminalium §. diligenter, versic. & memini. Mirum certè hoc homicidij indicium, sed non tantùm, quantum quod Aristoteles ait[f], In Caria sacerdotis Iouis Hoplosinij caput authore incerto detexisse homicidam, & ab eo sæpè auditum virum super viro Cercidas occidit, & inquisitum virum Cercidam nomine fassum & punitum. Redempta aliquando pœna à proximis argento mortis præter 9
consilium illatæ. Sic enim Eustathius admonet[g], ἦν δὲ παλαιὸν ἔθος, καὶ ποινὴν ἐς ὅτι δίδοσθαι ὑπὲρ φόνου, καὶ μὴ ἀνάγκην εἶναι φεύγειν ἀεὶ τὴν πατρίδα τὸν πεφονευκότα. Legibus quoque Langobardorum, ab initio vix alia pœna imposita pro homicidio, quàm pecuniaria, quam oportebat

proximis

a Leui. Lem. libr. 2. de occult. rer. miracul. c. 7.
b cap. 33.
c Genes. 4.
d Apocal. c. 6.
e Decis. 166. num. 3.
f Aristo. libr. 3. de part. animal. c. 10.
g Eustathius, in 13. Iliad. Homer.

proximis exsoluere, vt passim sese offerunt leges, quæ hoc docent in titulis,
De plagiis seruorum & liberorum, De consilio mortis, De homicidiis libe-
rorum hominum, in libris legum illorum. Qui legibus Salicis viuebant,
pari modo homicidia etiam consultò facta, pecunia componebant [a], maio-
re vel minore pro modo personarum, & qualitate homicidij, & peristasibus.
Idipsum obseruatum in legibus Ripuariæ [b], Allemanorum, Saxonum, An-
glorum, Boioariorum, Vuestphalorum, Teutonorum, & aliorum priscorum
10 Francorum. Opus erat, Memphitarum lege, homicidij reum, licet id inuitus
perpetrauisset, exulare & ire ad Gymnosophistas. Quod si ab illis fuisset
absolutus, tanquam purus expiatusq́; in patriam redire poterat, si prius ad
occisi tumulum veniens, etiam paruum aliquid sacrificasset. Antequam au-
tem à Gymnosophistis absolueretur, errare reum in montibus oportebat,
11 quoad supplicantis Gymnosophistas misereret, teste Philostrato [c]. In ho-
micidio commisso in rixa, iudicium anceps est, nisi propius coniecturam
voluntatis accipiamus cum Martiano [d], num gladio quis commiserit, vt
tunc occidendi animo videatur voluisse occidere, an alio instrumento su-
bitò oblato, vt si clauo, cucuma: nam non censetur voluisse occidere, qui
his cum necato rixabatur: & tunc lenienda pœna, vt si calce percutiens oc-
ciderit [e]. Si, dum in pancratio vel in colluctatione iuuenes virtutis causa se
12 exercent, alter alterum occiderit [f]. Pancration, vt tradunt interpretes Pin-
dari [g], idem quod πένταθλον, ex πέντε & ἆθλον, quòd quinque certamina com-
plectatur, nempe pugillatum, luctam, saltum, discum, & cursum. De quibus
multa ex Iulio Polluce & aliis Budæus [h]. Proponebantur autem hæc certa-
mina primùm tyronibus in gymnasiis Athenis, posteà publicè in Olympicis,
Isthmiis, Nemæis ludis, teste Luciano [i]. Hæc fiebant virtutis causa: vnde quia
13 aberat occidendi animus, excusatur homicidium contingens. Cæterùm, de
pugilibus in duello, si alter occiditur verè, qui occidit, homicida habetur,
& vnà is, qui pro se pugilem dedit: nec excusat regionis consuetudo [k]. Et
cruenta illa spectacula monomachiæ, & gladiatorum meritò sublata sunt [l].
Sicuti & hastati illi decursus qui Torneamenta dicuntur, vix aut rarò per-
mittendi: nam & ea prohibita, & illis qui ibi decedunt, ecclesiastica nega-
14 tur sepultura [m]. Si aggressus se defendendo aggredientem occiderit, non
tam occidendi causa, quàm defendendi necasse videtur [n]: & vim vi defen-
dere omnes leges omniaq́; iura permittunt [o]: & melius in tempore occur-
rere, quàm post exitum vindicare [p]. Ideo reus non erit homicidij iure com-
muni, qui se defendendo aggressorem occidit, cum aliter effugere non pos-
15 set. Si tamen in rixa ex vulnere quis mortuus sit, non tantùm qui vulnera-
uit, sed & omnes, qui cooperantes & impugnantes erant, tenebuntur pœna
homicidij [q]: quod iure canonico certum est, vt pro homicida habeatur, qui
sumpsit arma, occidendi causa; etsi is vulnus non inflixerit lætale [r]. Et iure
ciuili probatur, si eo animo cum telo ambulauerit quis [s]. Sic enim ego ar-
bitror intelligenda iura ciuilia, quæ tradunt vulnera à singulis illata inspi-
cienda, vt is tantùm teneatur, qui lætale inflixit, de homicidio, non alij,
qui non lætaliter vulnerarunt [t], nempe si casu in rixam inciderint: nam si
consultò aliquem aggressi fuerint, omnes homicidij pœnas luere debere
existimo. Quia non tam exitum, quàm animum lex Cornelia considerat [v],
16 vt diximus. Non inficiabor tamen, si quo rixante sine armis solo, superue-
niens alius iuuaturus rixantem alium occiderit, præter voluntatem rixan-
tis, quin liber sit qui rixabatur, & manum non intulerit, ab homicidio [x].
Exigo nihilominus vt hac de re à rege vel officina æquitatis, obtineantur
codicilli, de quibus iudices disquirant, num preces veritate nitantur.
17 Refert Ioannes Lucius [y], Ambianis more maiorum comparatum fuisse, vt
si cui in vrbe, plures citra cædem, membrumúe mutilatum, manus attu-
lissent, & vnus in se crimen reciperet, cæteros absolutum iri: sed eum mo-

a lib. leg. Salicar. tit. 44. de homicid. ingenuo. & tit. 45. de homicid. à contu. factis, & tit. 46. de homicid. in conuiuio factis.
b in legib. Ripuariæ tit. 7. 8. 9. 10. 11. 12. & aliis.
c Philo. lib. 6. de vita Apollo. c. 5.
d Mart. l. 1. §. diuus, ad leg. Cor. de sica. ff.
e l. eum qui affectarat, l. 5. eod. C.
f Vlp. l. qua actione, l. 7. §. si quis in colluctatione, ad leg. Aquil. ff.
g in ode 1. Pindari, Olympio. epo. 3. & ode. 13 antistr. 1.
h Budæ. in Lathiceas de his qui not. infa. in prior. annotat. in ff.
i Lucian. in lib. de gymnasiis.
k c. 1. de cler. pugnā. in duello.
l l. vni. de gladiat. lib. 11. C. tit. 43. ca. monomachiam, 2. q. 5.
m c. 1. & 2. de torneamen. lib. 5. Decret. tit. 13.
n Paul. l. scientiam, l. 45. §. qui cum alter, l. si ex plagiis, l. 52. §. 2. ad leg. Aquil. in ff. l. 1. §. cū arietes, si quad. paup. fec. dic. in ff. l. 1. C. vnd. vi, l. 1. quan. lice. vinc. sine iudic. iudi. se vindi. lib. 3. C. tit. 27.
o l. vt vim, de iust. & iur. e, in ff. d. l. scientiam, §. qui cū altero.
p d. l. 1. quan. lic. sine iudi. se vind. l. ff. in quib. cau. in inte. rest. nō est necessa.
q ca. fin. 23. q. 8. arg. ca. si quis post, 50. dist.
r c. præsentium, & c. continentia, de cler. percusso.
s l. is qui cum telo, C. ad leg. Cor. de sica.
t l. ita vulneratus, l. item Mela, §. sed si plures, & l. huic scripturæ, ad leg. Aquil. in ff. l. fin. ad leg. Cor. de sica. in ff. c. 2 de cler. percusso. l. 1 § fin. de his qui deiecer.
v l. diuus, ad leg. Cor. de sicar.
x glo. in ca. sic. 23. q. 8. in ver. volentes, arg. ca. quia præsulatus, 1. q. 4. & c. præsentiū, de cler. percussor.
y Ioan. Lucius, lib. 12. Placito. curiæ tit. 8. plac. 1.

rem & damnatum fuiſſe & vetitum, neúe in poſterum eius commemoratio à quoquam vſurparetur, placito curiæ Pariſiorum 3. Kal. Decemb. 1389.

Cauſæ, ex quibus homicidia excuſantur à pœna, vel leuius caſtigantur quàm lege Cornelia. Cap. 21.

1 Expiatio in homicidio quomodo fieret.
2 Veniales codicilli quomodo ad effectum per iudices ducuntur.
3 Veniæ homicidij impetrandæ quæ requirantur. & ſequent. & poſt 5. & 7.
6 Morte damnatis occurrentibus ſupplicium remittebat princeps.
8 Gratiæ criminum ſpecies.
9 Reſtitutio contra delictum quid contineat.
10 Pardon *in Gallia quid.*
11 Venia reis die paſchatis vel veneris præcedentis cur detur à principe. Et item quibus non detur gratia delicti ſeu venia.
12 Indulgentiæ delictorum reis dantur pro iucundo principis aduentu, & ob alia per principem. Et veniales codicilli, à quibus, & de quibus dentur in Gallia. eod.
13 Veniam obtinens delicti teſtimonium ferre non poteſt, nec iudicare.
14 Veniam homicidij qui caſus mercantur. & 15. & ſeq.
16 Clerici non poſſunt ex vlla cauſa aliquem occidere.
18 Homicidia laudata.
19 Proditorem patriæ occidens immunis à pœna, & præmio dignus.
20 Homicidia quæ impunita ex legibus Solonis.
21 Furem nocturnum aut diurnum quando impunè occidere liceat.
22 Domino occiſo qui ſerui torquendi ſint.
23 Paternæ necis vindex & occiſor homicidij, à pœna homicidij liberatus. & 17.
24 Seditioſos Gracchos occidentes liberati à pœna homicidij.
25 M. Horatius Curiatios tres vicit, ſororem necauit, ab homicidio abſolutus.
26 Raptores mulierum à quibus occidi impunè poſſunt.
27 Occidere priuatis propria authoritate etiam peſſimos cur non liceat.
28 Occidens iuſſu regis, immunis à pœna homicidij.
29 Aduocatis & medicis data occidendi impunitas videtur.
30 Veniales codicilli quomodo executioni mandantur & præſentantur iudici.
31 Gratiis ſeu venialibus codicillis qui poſſint ſe opponere.
32 Crimina bis commiſſa irremiſsibilia.

QVIA odioſum per ſe ſcelus homicidium eſt & deteſtabile, ſine vlla exceptione, præceptum ſcriptum eſt, *Non occides* [a]. Et naturali quodam horrore illum deteſtantur homines, qui ſiue iuſtè, ſiue iniuſtè fuderit proximi & fratris, nempe hominis, ſanguinem. Atque olim, qui cædes etiam iuſtas perpetraſſent, ἀπὸ δὶς ἑπτὰ κυμάτων, id eſt, à bis ſeptem fluminibus & vndis, veſtes ſuas eluebant, vt tradit Suidas [b]. Et ſi homicidium coactè factum fuiſſet, expiabatur aqua eius ſcelus, authore Sophoclis interprete [c], his verbis, ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὅταν ἢ φόνον ἀνθρώπου, ἢ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι ἀπονίπτειν τὰς χεῖρας εἰς κάθαρσιν τοῦ μιάσματος. Alludit ad hunc morem Ouidius, in 2. Faſtorum. 1

a Deut. c. 20.
b Suid. in verb. ἀπὸ δὶς ἑπτὰ, &c.
c in Aiace.

Hab

Hah nimium faciles qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Sordes criminum expiari aqua marina antiquitus solitas docet Cœlius Rhodiginus [a], ex Cicerone & Aristophane, eiusque interprete & Catulliano. Alias species purgationis cædis inuoluntariæ, ad arbitrium oraculi postulandi à Deo refert Plato 9. de legibus. Et si iustè patrata cædes fuisset, mos quo-
11 que solitum ensem eleuatum ostentare: sic enim interpres Euripidis ait, τοῦτο τοῦτο φησὶ καλὸν, τὸ ξίφος ἡμαγμένον δεῖξαι ταῖς τοῦ ἡλίου αὐγαῖς. εἰώθασι γὰρ οἱ ἀποκτείναντές τινα δικαίως, ὡς ὅσιοι, τῷ ἡλίῳ τὸ ξίφος δεικνύναι, σύμβολον τοῦ δικαίως πεφονευκέναι.
6 Idcirco reus criminis debet se offerre examinandum iudici, qui percunctetur causas homicidij, antequam possit tutus eximi à pœna homicidij, quantumcunque videatur innocens [b]. Nec venia à principe indulta potest prodesse prius, quàm de causa, num legitima & à culpa aliena sit, palam in iudicio discutiatur. Sic enim statuunt Theodosius & Valentinianus, in nouellis Theodosij tit. 3 [c]. Ne rescripta passim indulgentiæ homicidij recipiantur quod casibus imputauerit confessio supplicantis, nisi annotatione principis præstentur. *Quoniam*, inquiunt, *rariora erunt facinora sub nostrum ventura iudicium, nec vlla nisi discussis rebus venia continget: postquam tamen ad cuiuscunque cognitoris tribunal adnotatio peruenerit, examinari fidem precum diligenter iubemus, vt si homicidium vel casu, vel vitandæ mortis necessitate admissum cõtigerit, venia detur orantibus: deprehensos verò in mendaciis, illico venia percellat: his autem tantummodò volumus ignosci, in quorum lapsibus potest sola fortuna culpari: homicidas autem in hominis cædem nefaria voluntate grassatos, aliorumue criminum reos, nec per annotationes nostras liceat absolui.* Ex qua nouella, vniuersa formula præscripta videtur venialium codicillorum, qui ab æquitatis officina seu cancellaria solent concedi, modiq́; quibus iudices in admittendis seu comprobandis his regiis codicillis, quos *lettres de grace, & pardon, & remission*, dicimus, vti solent, ex constitutione Ludouici 12 [d]. Qua requiruntur plura, quæ ad 4. capita reducemus necessaria ad veniam criminis, vel ad gratiam
3 consequendam. Primùm, vt fiat à principe gratia seu concessio veniæ delicti: nam inter regia iura & hoc est [e], ne quisquam commeatum vel remeatum dare possit exuli, id est, pœnam remittere, nisi imperator ex aliqua causa [f].
4 Et ita receptum in Gallia & iudicatum refert Papus [k]. Et princeps cui superior non imperat, ius habet legum interpretandarum & temperandarum [h], vt & constituendarum [i]: omnisq́; pœna in principe hoc, arbitraria est se-
5 cundum Baldum [k], Mathæum de Afflictis [l], & Hippolytum de Marsiliis [m]. Et in Gallia, princeps superiorem non habet [n], estq́; in suo regno monarcha: quin & hic clericis gratiam facit pœnæ, in criminibus habentibus pœnam sanguinis, vel confiscationis bonorum [o]: etsi hoc alienum aliquomodo à iurisdictione temporali aliquibus visum sit [p]. Cùm autem princeps sit solutus legibus, potest & contra ius concedere rescripta, quæ non lædant alium,
6 & prosint petenti, crimenque supplicantibus indulgeant [q]. Quæ ad clementiam principis reiicienda, quam vt celebrarent antiqui principes gentilium, reis damnatis, etiam si illis occurrerent, vitam condonabant, & supplicium remittebant illis: vt Dioscuri quidam occursu fœlices, & sæpè ex aliorum petitione reis condonabant, sicut scribit Aelianus [r], ad petitionem Galetæ amasij regis Ptolomæi, regem tractos ad supplicium occurrentes li-
7 berasse. Secundò, in gratia seu remissione, consideranda forma concessionis. Tertiò, materia seu causa, ob quam conceditur. Quartò, præsentandi
8 vel offerendi, seu vt dicunt interinandi modus. Porrò gratiæ nomen generale est, habens tres species, indulgentiam, restitutionem, remissionem. Indulgentia, est reatus venia [t], quæ tamen pœnam criminis donet: excepta in-
9 famia & bonorum & dignitatum seu honorum restitutione [v]. Restitutio in

inte

a Cœl. Rhodig. lib. 11. lectio. Antiq c. 22.

b l. 1. ad leg. Cor. de sicar.

c tit. de homicidio.

d in consti. Ludo. 12. public. anno do. 1499. artic. 126.

e ead. constit. art. 79. latè Chassa. in co. suet. Burg. ad tit. des iustices, §. 5. in ver. de grace.

f Marc. l. relegati, l. 4. Callistr. l. dum fratres, l. 27. de pœn. in P. Vlp. l. 1. § si de quæstio. P.

g Pap. lib. 24. Rapsod. tit. 17. ar. 1. 2.

h l. 1. & fi. de legi. C.

i l. 1. de cõstit. princi.

k Bald. in l. fin. de senator. P.

l de Afflict. in consti. Neapol. fol. 22.

m Hipp. de Mars. sing. 491.

n c. per venerabilem, qui fil. sint legit.

o Aufrer. Stepha. Aufrer. in repeti. clem. 1. in 11. quæst. de off. ordin.

p Chass. in sub. des iustices, §. 1. vers. si n'a grace, vers. & quoniam vt videmus, in fine, in consuet. Burgund.

q l. rescripta, l. 7. de prec. imp. offer. C.

r Aelian. lib. 1. var. histor. c. 30.

s l. Lucius, ad senatusc. Turpill. l. rescripta, l. 7. de prec. imp. offer. C.

t l. indulgentia, de abolit. gener. C. glo. in §. cum autem, in ver. statutum, quib. mod. ius pat. potest sol. apud Iustin. l. frustra, l. generalis, l. cum patrem, l. in insulam, l. si pater, de sent. pass. & resti. C.

integrum alia species gratiæ, quæ omnia in integrum restituit, vt bona, ho-
nores, & alia[a]. Et tantùm valet restitutio ad consequendum quæ quis ha-
buit, quantum in condemnatione & sententia ademptio fuit efficax. Alia 10
species gratiæ vel remissionis est, quando princeps pœnam homicidis debi-
tam in hoc homicida non habere locum declarat, vocant *pardon*, venia ob
culpam quidem aliquam leuem punibilem, sed non tantam, quantum in ho-
micida, & quæ excusari aliquo modo potest. Et istæ gratiæ sunt vt plerum-
que à cancellariis seu officinis æquitatis concessæ. Aliæ verò, quæ crimina 11
ferè inexcusabilia remittunt, solent impetrari & concedi, vel propter na-
talem diem filij principis[b], vel ob sanctitatē diei Veneris, Paschatis, in me-
moriam sacrosanctæ redemptionis, qua eo die liberati fuimus nos, rei cri-
minum, à morte æterna, beneficio Dei domini nostri Iesu-Christi: vt &
anteà consuetudo erat Iudæis, tempore Paschatis & phasæ liberare aliquem
insignem reum à carceribus, & criminis pœna, in memoriā, quòd tempore
phasæ fuissent liberati à seruitute Aegyptiaca & Pharaonis[c]. Sic homicida
exul, ab exilio reuocabatur apud Iudæos lege[d], quandò summus sacerdos,
qui oleo vnctus erat, Christum referens, moriebatur. Valentinianus Theo-
dosius & Archadius[e] quoque, hunc illis morem fuisse testantur, seruariq;
iubent: vt vbi primus dies paschalis aduenisset, soluerentur à carceribus
rei, exceptis tamen veneficis, maleficis, monetæ violatoribus, homicidis,
parricidis, reisq; legis maiestatis[f], incestis, sepulchrorum violatoribus, stu-
prum committentibus, & proditoribus patriæ[g], delinquentibus spe haben-
di immunitatem[h], sacrilegis[i], sæpè admittentibus delictum[k]. Vnde no-
tant interpretes[l], & vt gratia secunda valeat delicti, primam gratiam con-
cessam exprimi debere: alioquin illam vt subreptitiam, inutilem, & ea non
obstante puniendum reum impetrantem. Solent & indulgentiæ dari reis, 12
pro iucundo principis aduentu, vel ob rem prosperè gestam à principe, vel
in fauorem reipublicæ[m]. Verùm in Gallia praxis obseruata est, vt dum pro
iucundo aduentu suo, vel pro ingressu ciuitatis remittit crimina princeps,
oporteat literas veniales obtineri intra sex menses, computandos à breui
scriptura consignata remissionis per megaleemosinarium principis: alioquin
irrita est & sine effectu remissio, vt placuit senatui Parisiensi 23. Iunij 1518[n].
Placuit autem in constitutionibus editis in comitiis Aureliacensibus anno
domini 1560[o], ne in posterum magistri libellorum & præpositi officinis
æquitatis seu cancellariis regiis, codicillos veniæ vel indulgentiæ concede-
rent, nisi in casibus, quibus iura condonant. Singulare est quod lege Fran- 13
cica statutum fuit[p], *eos qui morti adiudicati fuerint, quorumq; bona in publicum
redacta sunt, posse quidem sibi posteà quærere, neq; posteà de crimine commisso &
venia remisso posse in eos inquiri: verumtamen non esse suscipiendos in testimonium,
neque inter scabinos, id est, assessores & iudices, ad legem iudicandam non posse locum
tenere vel sedere.* Casus autem, in quibus facilis est pœnæ homicidij gratia 14
plures sunt, aliquos indico: veluti si colluctando, præter dolum, exercitij
honesti causa, occisus quis fuerit[q]. Eadem lex oraculi Apollinis & Plato-
nis[r]. Si quis volens se à cane defendere, lapide, quem in eum proiiciebat,
aliquem occiderit[s]. Si vim vi repellendo, inferentem occidat, vt dictum[t]: 15
quod quis enim ad tutelam sui corporis sine dolo malo fecit, iustè fecisse vi-
detur[v]. Extat exemplum de milite Mariano apud Quintilianum, & de
Milone apud Ciceronem.

> *Iudice me,* inquit Ouidius[x], *fraus est concessa repellere fraudem,*
> *Armaq; in armatos sumere iura sinunt.*

Et Horatius[y],

> *Vis consilij expers mole ruit sua:*
> *Vim temperatam dij quoque prouehunt*

In

a l. 1. & fin. de sent. pass. C. l. quod si minor, §. restitutio, de minor. 25. an. l. princeps bona, de verb. sig.
b l. abolitio, & ibi glos. ad senatusc. Turpil. in P.
c D. Mathæi, c. 27. & D. Ioan. c. 18.
d Numero. c. 19.
e l. 3. de epis. aud. C.
f sim le l. quisquis, l. 5. §. denique, ad le. Iul. maiest. C.
g l. minimè, de religio. & sump. funer.
h c. fin. de immunit. eccles. ita iudicatū Tholosæ tradit Guillelm. Bened. quæst. an occidere peccato l. c. nu. 39.
i §. neque, de mād. princ. in auth.
k Barb. in c. testimonium, in repet. in 9. col. vers. ecce nunc, de testi.
l Guillel. Bened. in rep. c. Reynutius, in 2. par. ad verb. & mortuo itaque testatore. nu. 312. & in 3. par. in quæst. an lic. occid. peccato nu. 31. Barbā. in c. super literis, de rescrip. Guillel de Cug. in l. nemo, de episco. aud. C.
m l. vel ob rem, & l. abolitio, ad senat. Turpil.
n Pap. lib. 24. Rapsar. tit 17 ar. 10.
o art 75.
p in lege Franci. lib. 4. c. 89.
q l. qua actione, §. si quis in colluctatione, ad leg. Aquil. in P.
r Plato, lib. 9. de legib.
s Signor. consi. 1. & 1° o quæstione disputata.
t d. l. scientiam, § qui cùm a iter, ad leg. Aquil. cum similib. ibi nota. ll. c. significasti, 2. de homicid. c. si vero, c. dilecto, de sent. excō.
v l. sed & si partus, § queri, quod met. cau. l. 1. §. vim, de vi & vi arma. c. olim, de restit. spol. l. 1. vnde vi C.
x Ouid. 3. de arte.
y Horat. lib. 3. Car.

In maius, ijdem odere vires
Omne nefas animo mouentes,

Aggressorem, & quemcunque alium, in dubio vitæ discrimine, occidere licet, inquit
Gordianus [a]. Cleon ad Athenienses, agens de captiuis occidendis apud
Thucididem [b], *Quod citra*, inquit, *voluntatem fit, dignum est venia.* Et rursum
idem Thucidides [c], *omnia licere in bello, & necessitate aliqua circumuentis veniam
esse, etiam apud Deum: etenim delictis non voluntariis, refugium esse aras, scelusq́ eo-
rum vocari, qui nulla necessitate sunt mali, non eorum qui propter aduersa aliquid au-
dent.* Alioquin, si non liceret se defendere, iustæ essent actiones aggresso-
rum, similes ei, quam Fimbria eques Romanus crudelis supra modum, ad-
uersus Sceuolam, quem grauiter vulnerauit, instituit. diem enim Sceuo-
16 læ dixit, quòd, inquit, non totum ferrum recepisset. Extat tamen constitu-
tio Constantini Chliareni patriarchæ Constantinopolitani [d], per quam qui-
dem admittitur distinctio in laicis, vt non teneantur de homicidio latronũ,
quos euadere sine mortis discrimine non poterant occidentes: vel si occi-
dant ea mente, vt patriam ab eorum insidiis liberent. At in clericis statuitur,
vt quomodocunque occiderint, deponantur: nulla habita distinctione ho-
stium, vel latronum, vel aliquorum aliorum. Verùm vt opinor, gratia sub-
uehiri & iis poterit. Simus quoq; nec pro rebus suis saluãdis à fure subtractis,
17 clericis licere occidere [e]: quia nec id laicis iure cõceditur [f]. In Areopago Pal-
ladis iudicio, Orestes absolutus, quòd vltus fuisset patris necem. Item &
Mars absolutus, qui stupratorem filiæ occidisset, vt de vtroque testatur De-
mosthenes [g]. Diximus quoque suprà, in adulterio repertam filiam, & vxo-
18 rem licuisse patri, & marito occidere. Olim non tantùm à pœna excusatus
Phinees [h], qui scortantes in Dei & populi eius contumeliam occidit, ve-
rùm laudatus, vt iustam rem faciens, reputatumque ei ad iustitiam. Sicuti &
filiis Leui [i], quòd Idololatras ex Israel sustulissent Mosis iussu. Zelus Eliæ
probatus, qui occidit prophetas Baal manu propria [k]: Non peccauit, cùm
quinquagenarios regis Ochosiæ igne cœlesti occidi precatus [l]. Non pariter
Eliseus [m], qui maledixit pueros clamantes, Ascende calue: & post maledi-
ctionem passus est ex eis deuorari ab vrsis quadraginta duos. Non Petrus, qui
Ananiam & vxorem eius morte affecit, quòd mentiti essent spiritui sancto [n].
19 Marcellus Iurisc [o]. respondit, placuisse maioribus eum, qui ad patriam de-
lendam & liberos occidendos venerit, non esse occisum legendum, & fi-
lium qui huiusmodi patrem, vel patrem qui huiusmodi filium occidisset, nõ
tantùm immunem à pœna, verumetiam & præmio afficiendum. Leges Dra-
20 conis ex Demosthene [p], vna: *Cædis actiones ne sunto vnquam in eos, qui in exules
desaniunt, si quis eo redit, quo non licet* [q]. Alia, *Si quis occiderit in ludis inuitus, aut
in itinere prostrauerit, aut in bello imprudens: aut deprehensum apud vxorem, aut ma-
trem, aut apud sororem, aut apud filiam, aut apud concubinam, aut eam quam propter
ingenuos liberos suscipiendos habeat, ob hoc qui cædem fecerit ne exulato.* Item alia,
*Quod si quem hostiliter per vimúe iniuria grassantem, statim defensionis suæ causa oc-
ciderit, impunè occisus esto.* In qua, inquit Demosthenes, dum adscripsit statim,
sustulit mali aliquid consulendi tempus: & quia scripsit suæ defensionis cau-
sa, significat se læso dari potestatem, non alij cuiquam. Hisq; legibus alia su-
biicitur, *Quicunque magistratus aut priuatus author fuerit huius instituti confunden-
21 di, idúe mutauerit, is ignominia notetur, tum ipse tum liberi, tum res eius.* Furem
nocturnum qui occidit, ita demùm impune fert, si parcere ei sine suo peri-
culo non potuit [r]: exigit Vlpianus quippe, vt parcere sine suo periculo non
possit. In quo recedere videtur à lege 12. tabul. quæ nocturnum furem, si mo-
dò cum clamore quis testificetur deprehensum, sine distinctione permittit
occidere: interdiu verò deprehensum, non, nisi se telo defendat, & æquè
clamoris accedat testificatio, vt refert Caius [s]. Verba legis 12 tab. refert Ma-
crobius,

a Gord. l. 1. & 3. C. ad leg. Cor. de sica. l. quoniam, ad leg. Iul. de vi publ. l. sed & si quemcunque, ad leg. Aquil. in P.
b Thucid. in 3.
c idem, in 4.
d lib. 2. iur. Orient. in constit. Chliareni, de homicid. latronum.
e c. suscepimus, de homicid.
f c. 2. eod. apud Grego.
g Demosthen. orat. κατὰ ἀριστοκράτους.
h Numero. c. 25. Psal. 105.
i Exod. c. 32.
k 3. Reg. 18. cap. 45 vide dicta, 23. q. 4.
l 4. Reg. 1.
m 4. Reg. 2.
n Actuum, c. 5.
o Marcel. in l. minime, l. 35. de relig. & sumpt. funer. P.
p Demosth. contra Aristocra.
q similis lex diuina Numero. c. 35. hodiè non licet, l. fin. C. de malef. & mathemat.
r Vlp. l. furem, l. 9. ad leg. Cor. de sicar. P. l. 4. C. eod. Caius l. si pignore, l. 56. §. 1. de furt. P.
s Caius, in l. itaque, l. 4. ad legẽ Aquil.

crobius [a], *Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure cæsus esto.* Idem tamen Vlpia. alibi [b] interpretatur idipsum, vt si quis metu mortis furem occiderit, nō teneatur, nisi cùm posset eum apprehendere, maluerit occidere: vt ea ratione possimus asserere occisum iure videri semper nocturnum, nisi eum potuisse apprehendi doceatur: quòd qui occiderit, præsumatur necasse, veritus ne noctu venerit non tam furandi causa, quàm potius occidendi. In Exodo [c], hac de re lex, *Si effringens fur domum siue suffodiens, fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si hoc orto sole fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur.* Cuius verba & transcripta sunt in ius pontificium [d]. Extat lex Rhotarij [e] in iure Langobardorum, quæ ad priorem accedit, in hæc verba concepta. *Si noctis tempore homo liber in curte alterius inuentus fuerit, non dans manus ad ligandum, occidatur, & à parentibus non requiratur: quod si manus dederit ad ligandum, & ligatus fuerit, debet pro se soluere octoginta solidos. Quia non conuenit rationi, vt homo noctis tempore in curte aliena, silentio aut absconsè ingrediatur: sed qualemcunque vtilitatem habet, antequam intret, clamet.* L. Quintius, Seruilium Halon à cæde Spu. Melij absoluit, quòd 22
vocatus à magistro equitum ad dictatorem, non venisset, dicto non parentem, sed animos plebis concitantem, teste Liuio [f]. Adrianus iussit, si domi- 23
nus in domo interemptus esset, non de omnibus seruis quæstionem haberi, sed de iis, qui per vicinitatem poterant sentire, teste Aelio Spartiano [g]: cui consentit Vlpianus [h]. Corinthij qui militabant duce Timoleonte in Sicilia, cuius fuit rex, vltorem necis patris, qui occiderat eum, qui patrem interemerat apud Leontinos, ereptum supplicio, decem minis donauere, vt scribit Gemistius Pletho [i]. P. Scipio Nasica, qui occiderat Tyberium Gracchū 24
seditiosum, legatione libera in Africam, liberatus ab accusatione. Et L. Opimius consul, C. Graccho occiso, à Tribuno pleb. Q. Decio liberatus, teste Plutarcho [k], Appiano [l], Velleio Paterculo [m], & Liuio [n]. M. Horatius, oc- 25
cisis tribus Curiatiis, rediens spoliis onustus, sororem suam vni Curiatiorum desponsatam, cum flentem interemisset, vt publicam lætitiam impedientem, populi iudicio absolutus [o]. Licebat & lege Draconis [p], homicidas vel ne- 26
care, vel ad iudices ducere. Iustinianus quoque [q], raptores virginum vel honestarum fœminarum, in ipso crimine compertos, occidi posse statuit ab ipsis mulieribus proximisq; consanguineis tutoribus, & curatoribus earum, vel patronis vel dominis. Qui percutit malos auctoritate publica, immunis 27
ab homicidij pœna: at qui sine ea authoritate trucidauerit quantumuis pessimos, reus mortis est [r], & dignus pœna grauiori, quòd authoritatem hanc sibi vsurpet, & pœnæ publicæ subtrahat necando [s]. Lege Lāgobardorum [t], 28
qui iussu regis hominem occidit, immunis est à pœna, nec tenetur resarcire necem hæredibus. Generalis namque regula est, principi vel iudici legitimè officium exercenti, homicidia non imputari ad culpam [v]: non enim illi, sed lex reos occidere & punire videtur [x]. Imò arguendi qui non exequuntur legis mandata, vtpotè ministerium Dei & legis contemnentes. Ministri enim Dei sunt [y], & ideò gladium portant, ad vindictam malorum, & laudem bonorum. Et moris antiqui fuit, vt reges Israel, quos dignos morte putarent, iuberent pueris suis vel famulis occidere [z]. Et reges Persarum quem interficiendum putant, zona apprehensum, lictoribus regiis interficiendum tradunt, veluti Diodorus Siculus scribit [a]. Malum etiam hoc 29
in republica, vt medicis & aduocatis occidendi data impunitas videatur. Sic enim Philemon ait apud Stobæum [b],

Μόνῳ δ' ἰατρῷ καὶ συνηγόρῳ
ἔξεστιν ἀποκτείνειν μὲν, ἀποθνήσκειν δὲ μή.
Id solo medico & aduocato licet, occidere sine suo periculo.

a Macro. lib. 1. Saturnal. c. 4. Gell. lib. 20. c. 1.
b Vlp. l. sed & si quæcunque. l. 5. ad leg. Aquil. ff.
c Exo. c. 22.
d c. si perfodiens, de homicid.
e lib. 1. leg. Langobard. tit. de homi. in curte aliena tēp. noctis inuento.
f Liu. lib. 4.
g Spart. in Adriano.
h Vlp. l. 1. §. eodem autem tēsto, & §. seq. ad senatuscō. Syllan. ff.
i Pletho, lib. 2. de gest. Græc. post bellum Mantinæ.
k Plut. in Vit. Graccho.
l Appia. lib. 1. bello. Ciuil.
m Paterculo in histor.
n Liui. 58. 60. 61.
o idem, in 1. Dionys. Halic. in 3. & alij.
p Demost. con. Aristo.
q Iustin. in l. vni. §. ne igitur, de rapt. virg. lib. 9. C. tit. 13.
r ca. quicunque, 23. q. 8.
s l. fi. C. de malef. & mathe.
t l. 1. titul. de consil. mort. in legib. Lāgobard.
v ca. non est, 23. q. 5. ca. de occidendis, 23. q. 5.
x ca. iudex, & ca. seq. & ca. miles, 23. q. 5.
y ad Roma. c. 13.
z vt 1. Reg. 22. & 2. Reg. c. 1. & 4.
a Dio. Sic. lib. 17. Biblio. in 3. Alexan. anno.
b Stobæ. tit. de mendacio.

Et Plinius [a], *de medicis nulla lex qua puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ, discunt periculis nostris, & experimenta per mortes agunt, medicoq́ tantùm hominem occidisse impunitas summa est.* Hinc illa infœlicis monumenti
30 inscriptio, *turba medicorum me interemit.* Quartum, quod requiri diximus in venia impetranda seu gratia homicidiorum & aliorū delictorum, quibus imposita est pœna corporalis, est formula obseruanda [b] oblationis codicillorum venialium, qua reus qui impetrauit, se sistere debet iudicio, die quo causæ publicæ tractantur in curia regia: nam iudices alij ordinarij dominici, huius quæstionis non habent notionem [c]. Et ipsemet aperto capite geniculatus iudici exhibere, vel per aduocatum qui petit eius nomine recipi, legi & comprobari adstantibus rationali & aduocato regio, & aliis collitigantibus quorum interest si qui sint vocatis: quibus præsentibus tenor codicillorum legitur palam, interrogaturque reus ab eo, qui iudicio præsidet, iuramento præeunte de veritate dicenda, num codicilli veri sint, num eos impetrauerit, vel impetrari curauerit, num illis velit vti. Triumuiri autem posteà regij, quibus antè codicilli inspiciendi dati fuere vnà cum actis inquisitionis criminis, obreptionem vel subreptionem literarum seu codicillorum explicant, si insint expugnantq́; [d]: idipsum faciunt & aduersarij, si qui sint, qui de ciuili iactura vel vindicta contendant. iisq́; omnibus auditis, iudex in consilium determinandum negotium reiicit, data dilatione, latius scriptura dicendi quæ vterique voluerint, retruso in carcerem interim reo. Si reus petat dilationem ad comprobanda, seu vt dicunt verificanda in codicillis contenta, datur facultas quoque regio rationali, vt in contrarium
31 inquirat. Porrò aduersarij, qui ciuiliter crimen prosequuntur, audiuntur intercedentes gratiæ seu veniæ, non quidem ratione vindictæ publicæ, sed quia conceditur & comprobatur tantùm gratia hæc, sine damno alicuius aut sine præiudicio aduersarij [e], qui iudicium contra reum prosequitur: ius enim prosequendi vindictam ijs, qui occiso succedunt, est [f], quibus mulcta sæpè adiudicatur ex bonis homicidæ: aliis autem tantùm expensæ refunduntur [g]. Atque illi soli se obiiciunt comprobationi venialium codicillorum, vt quod sua interest consequantur. Non autem domini directi vel iuridici, in quorum territorio vel homicidium factum est, vel in quo homicidæ habitabant: & si ius confiscationis ad eos, nisi gratia fieret, pertineret. Neque prætextu confiscationis impedire possunt comprobationem: princeps namque eam remittere censetur, & ita iudicatum refert Papus [h]. Quod iuri conuenit, quo cauetur [i] ne domini temporales, quibus ius confiscationis est quæsitum, bona ante dominationem factam à iudice, cuius notio est, accipiant.
32 Sed, & indulgentia principis in criminibus quibusdam à curiis reiicitur, potissimùm si fiat reis, qui aliàs criminis alterius commissi habuerint veniam: nec crimina bis commissa remissibilia sunt [k].

a Plin.lib.29.c.1.

b ex constit.Ludoui. 12.publ.an.1498. art.126.vide & Rebuff. n.sub *de gratiis & remissionis,* art.5.

c ita dictum aresto parisien.an.1416. 13.Iulij contra Balliuum Sancti Dionysij.

d Bald & Iason, in l. 2. si con. ius vel vtil.publ.C.

e l.venia, C. de in ius voc.l. huic scripturæ, ad leg. Aquil.l. 2.§ merito, & §. si quid à principe, ne quid in lo. pub. in P.

f l.si crimen, & l. vxor, qui accus. poss. C. l. sorore, de ijs quib. vt indig. C.

g Pap.libr.24.rapso. aresti.titul.2. art.1. & 2.

h Pap.d.lib.24.titu. 17.aresti.1. & 2.

i c.cùm secundum leges, c.19.de hæret. libr.5.sex. Decret. titu.2.

k in l.3.in fine, C. de episc.aud. facit l.1. C. si sæp. restitu.in int. fuer. postul.

De homicidio sui ipsius. Cap. 22.

Lib. 48. P. titul. 21.

1 *Occidere seipsum prohibitum, & punitum.*
2 *Manus sibi inferens quomodo & quando puniendus. Et seq. 3. 7. 8. 9.*
4 *Crucis pœna horrenda Romanis visa.*
5 *Virgines Milesiæ quomodo à morte sibi consciscenda reuocatæ.*
6 *Vulnerantes seipsos ob bonum do'um laudatos.*
10 *Mortem sibi accelerantes virtutis causa num pœnam mereantur.*
11 *Ceorum lex de senibus inutilibus. Et de eisdem lex Sardoa. 15.*

12 Mors voluntaria damnata à viris optimis, & ibi illorum rationes. Et 13.
14 Occidere non licet volentem impunè.

QVI dixit, *non occides*, Deus non tantùm alios, sed multò magis 1
seipsum necare prohibuit [a]. *Miles*, inquit Paulus *Iurisc* [b]. *qui sibi* 2
manus intulit, nec factum peregit, nisi impatientia doloris, aut morbi,
luctusue alicuius, aut alia causa fecerit, capite puniendus est, aliàs
cum ignominia mittendus. Firmant eandem distinctionem Mar-
tianus [c], & Arrianus [d]. Postulati rei criminis, si se suspendant, vel alio mo-
do interimant, si crimen graue sit, ex quo mors imponenda & bona fis-
co applicanda, pro conuicto & condemnato habetur: aliter, si leue sit cri-
men, vel si non sit de graui postulatus [e]. Vtopium sacerdotes, quibus vita 3
acerba, vel morbo immedicabili, vel alia causa, mortem consulunt sponta-
neam. Neminem tamen inuitum tollunt è vita. Alioquin si quis mortem
consciuerit causa non probata sacerdotibus & senatui, hunc neque terra
neque igne dignantur, sed in palludem aliquam turpiter insepultum abii-
ciunt [f]. Refert Plinius [g], plebem quiritum reuocatam à morte sibi con- 4
sciscenda, eo tempore, quo eius opera Tarquinius Priscus, in meatibus
suffodiendis septem amnium Romæ vtebatur: dum rex inuenit nouum &
inexcogitatum anteà remedium, vt omnium ita defunctorum figeret cruci-
bus corpora spectanda ciuibus, simul & feris & volucribus laceranda. Cùm 5
etiam virgines Milesias, ex morbo quodam ferè omnes, repentè sine aliqua
causa euidente voluntas cœpisset obeundæ mortis, & plures cum suspendio
finirent vitam, Milesiorum senatus, vt in futurum præcaueret, sanxit, vtque
timorem viuis ex mortuis incuteret, vt quæ suspensæ laqueo inuenirentur,
cum ipso laqueo, quo illaqueatæ essent, nudæ tota via publica ad sepulturã
efferrentur: atque ita pudore à morte spontanea reuocatæ sunt, vt author Gel
lius [h]. Imbecillitas namq; animi, quæ temerè præposuerat, facilè reiecit nulla
ratione factum. Non enim imitabantur illos, qui vtili simulatione, vel vt iram 6
in alios concitarent, vel sibi conciliarent animos, seipsos grauiter ferunt vul-
nerasse, vt Pysistratum & Vlyssem fecisse scribit Plutarchus [i]: Zopyrum, Iu-
stinus [k] & Herodotus [l]. Quemadmodum & legimus profetam quendam
iussisse se percuti, vt vulneratus posset sententiam Dei in Acham regem fer-
re, quòd Benadabo regi Syriæ contra mandatum domini pepercisset [m]. Iure 7
pontificio, si qui sibiipsis quolibet modo vitam adimunt, ex concilio Bracha-
rensi [n] prohibetur, ne pro illis oblationes fiant, non cũ psalmis sepulturæ eo-
rum cadauera mandentur: imò piorum sepultura denegatur, vt iis, qui sibi
mortem in torneamentis seu Hippodromi excursionibus moriuntur impœ-
nitentes [o]. In Antisidorensi concilio [p], *Quicunque se propria voluntate in aquam*
iactauerit, aut collo ligato se suspenderit, aut de arbore præcipitauerit, aut ferro per-
cusserit, aut qualibet occasione, voluntate se morti tradiderit, istorum oblata non re-
cipiantur. Hinc modus pœnæ crudelissimus mihi videtur Aethiopum, apud 8
quos mos est, neminem subditum etiam damnatum morte punire: sed
quidam ex lictoribus, præferens mortis signum, ad reum mittitur, quo ac-
cepto reus domum abiens, sibi mortem consciscit, nefasq; habetur com-
mutare mortem exilio, sicut apud Græcos, vt author Diodorus Siculus [q].
Platonis lex [r], *Vt qui sibi amicissimum, id est, seipsum, vita priuarit, non iudicio* 9
ciuitatis, nec tristi vel ineuitabili fortunæ casu coactus, nec pudore aliquo extremo com-
pulsus, sed ignauia & formidolosi animi imbecillitate, iniustè sibi mortem consciuerit: se-
pulturam habeat solitariam, vbi alius nemo cõdatur. Deinde vt in his locis condatur, quæ
de duodecim regionis partibus, vltima deserta innominataq; sint: sic obscurus, vt neque sta
tua, nec inscripto nomine sepulchra notentur. Quibus verbis, sicuti & superioribus 10
legibus apparet, non contineri nec subiici pœnæ eos qui aliqua proposi-
ta specie virtutis, vel vt vitarent vitia, mortem sibi consciuerunt. Sic Sam-
pson, vt Philisteos necaret populo Dei inimicos, suæ vitæ non pepercit, &
vnâ,

a ca. de occidendis, & ca. tu dixisti, 23. q. 5.
b Paul. l. si quis ali quid, l. 38. §. fin. de pœn. P.
c Mart. l. fin. de bon. eor. qui ante sent. mor. sibi consci. P.
d Arria. l. omne deli ctum, l. 6. §. qui se vulnerauerit, de re milit. P.
e d. l. fi. de bon. eor.
f Thomas Mor. libr. 2. Vtopiæ.
g Plin. libr. 36. c. 15.
h Gell. libr. 15. c. 10.
i Plut. in vita Solon.
k Iustinus in 1.
l Herod. in 3.
m 3. Reg. c. 20.
n ca. placuit, 23. q. 5.
o c. 1. de torneamẽt. & c. super eo, de ra ptor.
p Antis. conci. ca. 17.
q Diod. Sic. lib. 2. Bi blio.
r Plato, libr. 9. de le gib.

vnâ, concutiens columnas domus occubuit [a]: vt & Rasia [b], & Eleazarus [c], qui spontè occubuerunt pro Dei laude. Laudatique qui pro patria se deuouerunt, Curtius [d], Brutus [e], duo Decij [f], Attilius Regulus [g], Codrus [h], Epaminundas [i]. Fuerunt & alij, qui spe vitæ melioris, & tædio huius vitæ se interemerunt, quos nec laudare, nec recensere possum: nam pro patria, pro virtute, & potissimùm pro Dei nomine, pericula nô refugere, & paratum esse alacriter, si opus sit mori, si inferatur ab alio mors, & laudabile & venerandum existimo: at sibi ipsi mortem inferre & manus, nunquam ex quacunq; causa contingat probare potui. Honesta mors nunquam est fugienda, sæpè etiam appetenda [k]: sed non est iniussu imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ decedendum [l]. Et D. Hieronymus [m] in Ionam, *Non est nostrum*, inquit, *mortem arripere, sed illatam ab alijs libenter accipere. Vnde & in persecutionibus, non mihi licet propria perire manu, absque eo vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere.* Placuit, vt diximus, in concilio Bracharensi [n], non esse orandum pro ijs, qui mortem sibi quoquomodo intulerint, non sepeliendos cœmiterijs Christianorum.

11 Et ideò improbanda Ceorum lex de senibus, qua

12 senes se delirare incipere cognoscentes, & ob ætatem patriæ inutiles, coronati ficutam bibebant [o]. In voluntariam mortem pluribus inuehitur D. Augustinus [p]. Aristoteles [q] autem, non fortis, sed timidi animi esse ait, ob fugiendam paupertatem, vel ob amorem, aut quid molestum, mortem sibi inferre: videtur enim à natura rerum degenerare, quæ est velle viuere, nec mortem sibi asciscere, vt ait Egesippus [r], qui etiam eam mortem immanitati adscribit, vt & probro dandum informem laquei nodum [s]. Et proinde D. Chrysostomus [t] notat, à Deo maximo optimoque factum esse, vt mors nô nisi cum dolore esset, ne qui doloribus cedere morte decreuissent, eam lubentissimè amplecterentur, vt dolorem maximum. Plato quoque [v], mortem omnibus obeundam natura, vetuit autem cogi, vel inferri, vel accersiri spontè, docens expectandam esse naturam. Sicut non oportet eos, qui potestatis imperio traduntur in carcerem, inde diffugere, priusquam potestas ipsa, quæ clausit, abire permiserit: esseque nos in dominio Dei, cuius prouidêtia gubernamur, nec inuito domino quicquam faciendum. Addit & aliàs septem rationes, quibus docet mortem illam non oppetendam. *Vetat*, inquit Cicero [x], *ille dominans in nobis Deus, iniussu hinc suo nos demigrare, & leges vetant vincula carcerum sine eo rumpere: nisi animus à Deo, tanquam à potestate legitima, euocatus fuerit.* Et Martialis [y].

[illegible]

Optima mors parca, quæ venit apta die.

13 In Flandria non est confiscatio bonorum, nisi in grauissimis quinque criminibus: inter quæ annumeratur sui ipsius parricidium, cum crimine læsæ maiestatis, hæresi, seditione, fuga ex acie in Turcas [z], proditione patroni ligij. Supramodum certè crudeles ij videntur, qui sibi non parcunt, aut mortem sibi parant: contra naturale viuendi desiderium, & studium commune etiam brutis, qui omni nixu & impetu eam propulsare conantur. Et natura homines omnes φιλοζώους genuit, vt etiam capularibus senibus, quibus viuere mors est, quique sæpè ob grauiorem ætatem mortem optant, cùm necessitas moriendi vrget summoperè durum sit lucem hanc relinquere, vt ex Aesopico apologo senis constat, qui cum tædio vitæ, & laborum mortem venisse inuocatam vidisset, rogabat, ne sibi vim faceret, sed potius ad lignorum onus resumendum

14 adiuraret. Cæterùm, cùm iam probatũ fuerit, non licere sibi mortem inferre, impunè etiam nô fieret, qui volenti occidere sese, opem tulit, vel volentẽ & postulantem occidit. Et ita Dauid iustè iussit necari Amalechitem, qui volen-

Oooo 2 tem

a Iudic. 16. August. 1. de ciuit. Dei, c. 26.
b 2. Machab. cap. 14.
c 1. Machab. 6.
d Val. Max. li. 5. c. 6. D. Aug. 4 de ciuit. Dei, c. 20. Liui. in 7. Lactan. 3. diuinar. instit. c. 18.
e Val. Max. vbi sup. Oros. in 2 D. Aug. lib. 5. de ciuit. Dei, c. 17 Florus, lib. 1. c. 10.
f D. Aug. in 4. de ciuit. c. 20 Cicer 4. Rheto. & in Parad. & Tuscul. Liuius, in 8. Plin. de vir. illustrib. c. 26. Plin. lib. 5. histor. nat. c. 22. & alij.
g Cic. in 3. Offic.
h Iustin. in 2. Val. Max. lib. 5. c. 6. Cic. 1. Tuscul.
i Val. Max lib. 3. c. 2.
k Mattius, ad Cice. Famili. epist. lib. 11.
l Cice. in Cato. Maio.
m ca. non est nostrũ, 23. q. 5.
n ca. placuit, ead. q.
o Aelia. lib. 3. var. histo c. 36.
p D. Aug. 1 de ciuit. Dei, c. 20 & seq.
q Aristo. li. 3. Ethic. cap. 7.
r Egesip. libr. 3. c. 17.
s Idem, libr. 4. c. 9.
t D. Chryso. homil. fin.
v Plato, in Phædo. Macrob. libr. 1. in Som. Scip. c. 13.
x Cic. 1 Tuscul. & in Som. Scip & in Cato Maio.
y Mart. lib. 10.
z Bouterius, in Summa rurali.

tem Saulem adhuc ſpirantem interemit [a]. Impiaque & abominanda eſt lex 15
Sardoa, vt filij patres ſenio confectos fuſtibus cæderent, & interemptos ſepelirent: abſurdum arbitrantes, ſi delirus ſenex vlterius viueret [b].

a 2. Reg. c. 1.
b Aelia. de hac lege, libr. 4. var. hiſtor. cap. 1.

De quibuſdam ſpeciebus aliis homicidiorum. Caput 23.

1 *Vita & mors hominis animæ, & corporis quæ.*
2 *Homicidium directò, vel per indirectum quando committitur.*
3 *Animæ mors quæ. Et iuramentum deferens ei, quem ſcit peieraturum, ſuam & illius occidere videtur animam: vt & qui proximo detrahit, & cum odio habet.*

QVIA vita, non tantùm corporis, ſed etiam, eaque præcipua, animæ eſt, quæ immortalis, & qua corpus viuificatur: ita 1
alia mors corporis, nempe ſeparatio animæ ab eo: alia mors animæ, nō quòd anima, quòd ad ſuam eſſentiam pertinet, intereat, cùm ea ſit immortalis: ſed quia gratia Dei, quæ vera eſt vita, qua ad actiones veras anima viuificatur, priuatur. Vt proprio libro de immortalitate animæ, in primo, docemus. Sic homicidium cor- 2
poris, vel directò, vel per indirectum fit directò, quando cæde, vel violenter alio modo, quis alij, vel ſibipſi mortem infert. Per obliquum autem necat quis alium, quando occaſiones moriendi dat, vel ea quæ ad vitæ neceſſitatem pertinent, ſubſtrahit, vel adimit: vt necare videtur is, qui alimenta denegat [c]. Et reus homicidij is, qui cùm poſſit, fame morientibus & egenis non ſubuenit [d]. Qui res epiſcopi, vel eccleſiæ rapit, homicida ideò cenſetur [e]. Quia bona eccleſiæ, bona ſunt pauperum [f], & famem patientium. Differentiæ homicidii huius in ſumma plures: nam animus, cauſa, occaſio, conſilium, culpa, neceſſitas, caſus, perſonæ, miniſterium, officium, variant [g]. Inter 3
homicidia animæ, cenſetur negare poenitentiam morienti [h]: ad peierandum ſcienter aliquem compellere; atque qui defert iuramentum, ſuam animam occidit, & eius quem ſcit peieraturum pariter [i]. Qui alii detrahit, qui alium occidit, ſiue animæ homicida iudicatur [k]: qui odit fratrem ſuum, homicida eſt [l]. Pœna huius homicidij: Omnis homicida non habet vitam in ſe manentem [m].

c l. necare, de lib. agnoſc. in P.
d ca. paſce, 86. diſtin. ca. decimæ, 16. q. 1.
e ca. qui Chriſti, & ca. qui abſtulerit, 12. q. 2.
f ca. aurum habet eccleſia, 12. q. 2.
g ca. cùm homo ab homine. 23. q. 5.
h ca. cognouimus, 26. q. 6.
i ca. ille, 22. q. 5.
k ca. homicidiorum, de pœnit. diſt. 1.
l 1 D. Ioan. epiſt. c. 3.
m D. Ioan. 1. epi. c. 3.

De parricidio. Caput 24.

Lib. 48. P. titu. 9. Lib. 9. C. titu. 17. Lib. 5. Decret. titu. 10.

1 *Parricidium triplici lege punitur.*
2 *Pompeia lex de parricid. quæ, & eius pœna. Et 3.*
4 *Capitis pœna quæ, & quomodo differat à capitali.*
5 *Parricidarum, more maiorum, pœna culeus, &c. Et 7. 8. 9. 10. 11.*

6 Matri

6 *Matricida. Et 17.*
Patri inferre iniuriam, habet delictum simile offensioni Dei, secundum quid, grauiúsq́; quàm in alios. eod. Et 28.
12 *Parentes diligere, natura lex: contraria, necare, & necantes diligere.*
13 *Filius legitimus secundum Persas nunquam occidit patrem.*
14 *Parricida pœna secundum legem Platonis.*
15 *Parricidium in brutis natura talione punit.*
16 *Parricida lege Græca comburendi, igne & aqua interdicendi. Et 18.*
19 *Parentes occidere, etiam iusta de causa furorem, & manes commouet. Et 20.*
21 *Parricidij pœna num locum habeat, si quis filios, aut descendentes occiderit.*
22 *Filiorum amor naturalis, & brutorum etiam.*
Parricidij Solon cur nullas leges constituerit. eod.
23 *Parricidarum in foro pœnitentiali pœna. Et 24.*
24 *Parricidia excusantur aliquando quoad pœnam, vt furore & alio modo. 27. Et 28.*
25 *Cum nouerca adulterantem filium pater occidens mitius punitur. Et 26.*
27 *Iudicia ambigua, in quibus iudices non habuerunt quid dicerent. Et 28.*
Parricidium parricidio non vindicandum. eod.
29 *Derbices, & Massagetæ seipsos deuorabant.*
30 *Parricidarum pœna ex legibus Hispaniæ, Mediolanensi. & Gallicis.*

1 ALIA species homicidij, sed quod seueriùs puniatur, parricidium est: quod tripliciter, vt apparebit ex personarum, & proximitatis distinctione, punitur, Cornelia de sicariis, quę & hoc habebat caput de parricidiis [a], Pompeia de parricidiis, & more maiorum. *Illud Romuli proprium*, inquit Plutarchus [b], *quod cùm nullam pœnam parricidæ definisset: homicidium omne, parricidium nũcupari voluit: quòd hoc impium ac nefarium, illud autem impoßibile duceret. Neque quisquam Romæ annis sexcentis post, tale scelus perpetrauit, sed post Hannibalis bel-*
2 *lum, Lucius Ostius fertur patrem occidisse.* Vt parricidas plectit lex Pompeia [c], qui patrem, matrem, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrem, sororem, patruelẽ, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, consobrinum, consobrinam, vxorem, virum, generum, socerum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum, patronam occiderit: cuiusúe dolo malo id factum erit, quiúe emerit venenum, vt patri daret, legis tamen Corneliæ de sicariis pœnam imponi
3 tradit Marcellus [d]. Et Scæuola quoque eum fratrem, qui cognouerat tantùm fratrem emisse venenum vt porrigeret patri, nec indicauerat, relegatum esse, & medicum supplicio affectum fuisse testatur [e]: inscium tamen fuisse parricidij existimandum est, alioquin enim pari pœna cum parricida conscius puniẽdus est [f]. Modestinus autem [g] distinguit, in pœna imponenda inter has personas: nam eos, qui patrem aut matrem, auum aut auiam occiderint, more maiorum pœna seueriori puniendos tradit: qui autem parricidium in alias perso-
4 nas admiserint, capitis poena, aut vltimo supplicio. Capitis poenam arbitrantur aliqui [h], per quam ciuitatem amittat parricida, qualem deportationem in insulam, qua Martianus scribit Adrianum affecisse patrem quendam, qui filium necauerat adulterantem cũ nouerca: quòd patria potestas non debeat in atrocitate, sed in pietate cõsistere. Probo quoque hîc capitis poenã mortẽ nõ habere, quãuis capitalis poena mortẽ habeat: & relegatio ad tẽpus, vel in perpetuum, vel in insulam, nõ habeat capitis periculum, vt ait Callistratus [i]. Suadet autem hîc capitis poenam non esse mortem: quia Modestinus ait [k], poenã esse capitis, aut vltimũ supplicium: & capitis minutio minor, ad deportationẽ
5 pertineat [l]. Verùm postquam dixit Modestinus, ex more maiorũ adhuc plecti seueriori poena, quã sicariorũ, qui parentes ascendẽtes occiderint, poenã ex-

[a] l. fin. ad leg. Corn. de si. &c. libr. 9. C. Theod. titul. 19.
[b] Plut. in vita Romuli.
[c] Marcel. l. 1. Martia. l. 3. & 4. ad leg. Pomp. de parricid.
[d] l. 1. hoc titu.
[e] Scæuo. l. 2. eod.
[f] Vlpia. in l. vtrum, l. 6. & l. si sciente, l. 7. eod.
[g] Modesti. in l. pœna parricidij, l. 9. ad leg. Pomp. de parric.
[h] Accur. in d. l. pœna.
[i] Callist. l. capitaliũ, de pœn. ff.
[k] d. l. pœna parricidij, ad leg. Pomp. de parric.
[l] §. 1. de cap. diminut. apud Iustin. l. fin. eod. titu. ff.

plicat maiorum [a], vt parricida virgis sanguineis verberatus, culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, deinde in mare profundum culeus iactetur, si mare proximum sit, alioquin bestiis subiiciatur, secundum Adriani constitutionem, quàm probauerunt Constantinus [b], & Iustinianus [c] CC. Meminit Cicero [d], explicat Cælius Rhodiginus [e], & Theophilus [f]. Et nos in nostris optimi Iuriscon. præludiis [g], honorem debitum parentibus, ex quo grauius hoc fit scelus, tractamus. Alludit ad hanc poenam Iuuenalis [h], referens insigniora crimina,

> *Confer*, inquit, *& artifices, mercatoremq; veneni,*
> *Et deducendum corio bouis in mare, cum quo*
> *Clauditur aduersis innoxia simia fatis.*

Et alibi [i], 6

> *Libera si dentur populo suffragia, quis tam*
> *Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni,*
> *Cuius supplicio non debuit vna parari*
> *Simia, nec serpens vnus, nec culeus vnus?*
> *Par Agammonidæ crimen, sed causa facit rem*
> *Dissimilem, &c.*

Nero quippe, matrem suam Agrippinam occidere primùm dolis tentauit, vt eam naui impositam submergerent: verùm re non succedente, Aniceto occidi iussit, quod factum est, vt ait Xiphilinus [k], causatus mortem, quòd ea insidiata ei fuisset, & quòd eius opera multa facinora fecisset. Quod tamen cùm effecisset, semper lecto territus desiliebat, & putabat perpetuò sibi bellum imminere: vnde sæpè loca mutabat. Quare & malè audiuit, & publicè in suis statuis inuenit suspensum culeum: vt ex eo significaretur Neronem in culeum coniici oportere. Item tabulam cum puero in foro, in qua erat scriptum, *Νέρων, ὀρέστης, ἀλκμαίων μητροκτόνοι*, id est, *Nero, Orestes, Alcmæus matricidæ.* Admonet autem nos Suetonius, culei poenam non nisi confessis parricidij infligi, de Augusto sic scribens [l], *Dixit ius, non diligentia modò summa, sed & lenitate: siquidem manifesti parricidij reum, ne culeo insueretur, quòd non nisi confessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse: certè patrem tuum non occidisti?* Et inter exempla summæ indulgentiæ Antonini Pij Iulius Capitolinus [m] illud adfert, quòd parricidam in insulam desertam posuit, quia naturæ legibus illi viuere non licebat. Innuit & Valerius Maximus [n], dum de Tullij duumuiri supplicio agit, hanc poenam culei, huic delicto parricidij imponi, exẽplo eius qui Deum violasset. Scribit enim, Tarquinium regem M. Tullium duumuirum iussisse abiici in mare insutum culeo, quòd librum secreta ciuilium sacrorum continentẽ, Petronio Sabino describendum dedisset. Idq; supplicij genus multò post parricidis lege irrogatum esse iustissimè quidem, *quia*, inquit, *patri vindicta parentum, ac Dei violatio expianda sit.* Tradit Callistratus [o], omnia admissa in patrem, vt & in patronum, similesque coniunctas personas, grauius vindicanda, quàm in extraneos. Et atrociorem iniuriam existimat Vlpianus [p], cùm patri patronoue fit. Et sola maledictio patris, iure diuino morte digna censetur [q]. Lapidandus & filius contumax & proteruus in patrem, lege diuina [r], multò magis parricida. Parem poenam deberi rebellibus filiis, & blasphemis, scribit Cyrillus Alexandrinus [s]. De simia, & vipera, vel gallinaceo, non meminit Valerius Maximus [t], quorum tamen inclusio non caret symbolo parricidij, vt culeus: nam quòd bubulo corio includantur, vt docuit Constantinus [v], hoc significat, indignos esse terra, coeloue, aliisque elementis parricidas, & quòd fluctibus acti, neque terram tangant, nec certo loco

7

a d. l. pœna parricidij.
b l. 1. de his qui parent. vel liber. occiderunt. C. l. vni. de parricid. libr. 9. C. Theod. titul. 15.
c Iustin. in §. alia, de publ. iudi. ap. Iustinia.
d Cicer. pro Rosc. Amer. & 1. ad Heren. c. 5.
e Cæl. Rhod. libr. 11. c. 21.
f Theop. libr. 4. Insti. iur. ciuil. titu. 18. §. est lex pompeia.
g lib. 2. c. 40.
h Iuuen. Saty. 8 1.
i Id. Saty. 8.
k Xiphil. ex Dione, in Nerone.
l Sueto. in Augusto, cap. 33.
m Iul. Capit. in Antoni. Pio.
n Val. Max. libr. 1. c. 1.
o Callist. l. capitaliũ, l. 28. §. omnia, de pœn. ff.
p l. prætor edixit, l. 7. §. fin. de iniur. ff.
q ca. non satis, §. cæterum, 16. distinc. Exod. 21.
r Deuter. 21.
s Cyrill. Alexand. in D. Ioan. libr. 12. c. 14.
t Val. Max. lib. 1. c. 1.
v l. 1. de his qui parent. occid. C.

loco consistant. Quò pertinet & fictio illa Platonis [a], qua tradit post vitæ ex-
cessum, parentum violatores per Pyriphlegetontem fluuium inferorum &
tartari, agitari per annum, & posteà deiici in paludem Acherusiam, vbi cla-
mant vocitantque eos, quos vel necauerint, vel iniuriis affecerint: suppli-
citerque rogant ac deprecantur, vt eos permittant progredi per paludem:
quod si non obtineant, referuntur rursum in tartarum, atque deinceps rur-
sus in flumina, nec quiescunt à iactatione, donec veniam impetrarint. Hæc
persequitur Cicero, pro Cluentio, & exclamat: *ô singularem sapientiam*, ma-
iorum scilicet, *in hac pœna, nonne videntur hunc hominem è rerum natura sustu-
lisse, cui repentè solem, cælum, aquam, terramq́; ademerunt, vt qui eum necasset, vnde
natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur.* Plura & de
fluctuatione in Oratore perfecto: cuius causa est corium, quod inflatum non
absorbetur, sed supernatat, vt fidem faciunt veteres. Ascogefri [b], quibus tra-
nantur flumina, insuuntur quoque, neque nudi in flumen, vel mare proii-
ciuntur, tanquam qui nulla expiatione capaces sint. Aqua namq; vt suprà
dicebamus, expiari crimina putarunt: hi autem & illa priuabantur, ne eam
8 simul & polluerent. Simiam autem, arbitror demonstrare parricidas formam
quidem habere hominum: at re ipsa hominis nomine indignos, bruta &
effera potius animantia, nihil hominis præter formam vt simiæ [c] habentes:
quibus præcipua tamen est fœtuum affectio, vt ait Plinius [d], & Orus Apol-
9 lo [e], superantq; in eo parricidas. Vipera significat delictum ipsum, vipera
quippe fœmina, teste Plinio [f], Aeliano [g], & Aristotele [h], marem sub finem
coitus capite obtruncat: illam autem prægnantem catuli exedunt, & exeũ-
tes perrumpunt latera, occisa parente. Scio tamen quendam id falsum exi-
stimasse, sed credo maioribus, potissimùm Aristoteli, qui animalium naturas
10 sumptibus regiis accuratissimè perquisiuit. De Gallinaceo, puto eo symbo-
lum significari superbiæ: is enim valdè superbus est & leonibus etiam ter-
rori, si credamus Plinio [i]. Sed & ingratitudinis in parentes signum fuisse per-
hibent: de terra enim loquens Lucretius, sic scribit [k],

Gallos attribuunt, scilicet terræ, *quia numen qui violarit*
Matris, & ingrati genitoribus inuenti sint,
Significare volunt indignos esse putandos
Viuam progeniem, qui in ora luminis edant.

11 Scribit Florus [l], P. Malleolum occisa matre, primum culeo insutum, in ma-
12 re præcipitatum, tempore Marij. Primam naturæ legem Valerius Maximus,
diligere parentes esse ait [m]. Et Demosthenes [n] contra naturæ legem esse,
etiam diligere eos, qui iustè parentes necarunt: multò magis occidere. Sic
enim ait, εἰ τὸν τῆς φύσεως διασώζει νόμον, ὅς τε ἀνθρώποις καὶ θηρίοις εἷς, ὁ αὐτὸς ἅπασιν
ὥρισαι στέργειν τοὺς γονέας: κακόνους ἐστί, τοῖς ἐκείνους ἀπολωλεκόσι, id est, *Si legem naturæ
tuetur, quæ vnà & hominibus & feris ex æquo est sancita, vt parentes diligant, malè
13 vult iis*, scilicet Aristogiton, *qui illos peremerunt.* Persæ negant vnquam filium
14 legitimum occidisse patrem, vt ait Herodotus [o]. Plato [p] statuit, occidendũ
parricidam iussu magistratuum, ab eorum ministris ipsisq; magistratibus, tra-
hique debere nudum in statutum triuium, vbi vniuersi magistratus in mor-
tui caput lapidem mitterent, & ita ciuitatem omnem purificarent: deinc vl-
15 tra regionis fines exportatum corpus, proiici. Natura impunita quoque nõ
relinquit parricidia in brutis, sed talione vindicat. Nam Phalangius araneus
vtemersit, matrem consumit, sæpè patrem: demùm à suis ipse [q]. Scorpiones
fœtum deuorant, vno dempto subtilissimo, qui se matris clunibus impo-
nendo, tutus & à morsu & à cauda loco fiat: hic demùm genitores super-
16 nè conficit [r]. Apud Constantinum Harmenopulum [s] lex, *Qui ascendentem vel
17 descendentem occiderit, igni traditor.* Theoderici regis Gotthorum & soro-

a Plato, in Phædo.
b de quib. in libello de reb. bellicis, qui inseritur post notitiã vtriusque impe. vide & Veget.
c Plin. lib. 11. c. 44. & lib. 8. c. 54. Aristo. lib. 2. de histo. animal. c. 8.
d Plin. vbi sup.
e Orus Apollo, de liter. Hierog.
f Plin. lib. 10. c. 62.
g Aelia. lib. 1. de histo animal. c. 24.
h Aristo lib. 4. 5. de histo. animal. tit. 34.
i Plin. lib. 10. c. 21.
k Lucret. 2. de rer. natu.
l Flor. lib. 68. epito. Liuij.
m Val. Max. lib. 5. c. 4.
n Demost. con. Aristogito.
o Herod. in 1.
p Plato, lib. 9. de legib.
q Plin. lib 11. c. 24. Aristo. lib. 5. histo. animal. c. 27.
r Plin. lib. 11. c. 25. Aristo. d. lib 5. c. 26.
s Const. Har. lib. 6. c. 6.

ris regis Galliarum Clodouei filia [a], quòd matrem veneno sustulisset sacrum corpus dominicum sumentem, à Theodato rege Thusciæ, qui in regnum initiatus ab Italis fuit, incenso balneo fortiter vaporibus suffocata est. Qua 18
pœna Græcis parricidæ plecterentur, constare potest ex verbis Electræ, apud Euripidem sic loquentem [b].

a Greg. lib. 3. histo. Franc. c. 31.

b Euripides, in Oreste, in prooemio.

> ἔδοξε δ' ἄργει τῷδε, μηθ' ἡμᾶς στέγαις,
> μη πυρὶ δέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινα
> ματροκτονοῦντας. κυρία δ' ἥδ' ἡμέρα,
> ἐν ᾗ διοίσει ψῆφον ἀργείων πόλις,
> εἰ χρὴ θανεῖν νὼ λευσίμῳ πετρώματι,
> ἢ φάσγανον θήξαντ' ἐπ' αὐχένος βαλεῖν. id est,
> *Argiuis autem edictum est, nec nos tecto recipi,*
> *Neq; ignis vsu iuuari, neque quemquam nos alloqui fas sit*
> *Vt parricidas. Hæc autem præfinita dies est,*
> *In qua sententiam feret ac decernet Argiuorum vrbs,*
> *An nos lapidibus obrutos perire*
> *Oporteat, anue gladio iugulum ferre.*

Horrent homines, potissimùm benè nati, tantum scelus: & sæpè ipsi qui crimẽ 19
admiserint aliquo iusto prætextu, conscientia propria excarnificantur. Exemplo sit Orestes, qui postquam Clytemnestram matrem cum Aegistho, qui patrem Agamemnona sustulerat, necauit, etsi quandam necis causam habere videretur, tamen ita furiis agitatus est, vt neque his antè purgari potuit, quàm ad aram Dianæ Tauricæ, illuc à Pylade perductus, perpetrata scelera expiasset, vt latè explicant Sophocles [c], & Euripides [d]. Ouidius [e], Statius [f].
Refert Iustinus [g], diuinam parricidarum vltionem in Gallogræcis. *Gallogræ-* 20
ci, inquit, *cùm Antigonus in illos exercitum duceret, cumq; ipsi se prælio pararent, & in auspicia pugnæ hostias cecidissent, quarum extis interitus omnium prædiceretur: non in timorem, sed in furorem versi, sperantes Deorum minas expiare, suos liberos & vxores trucidarunt, auspicia belli à parricidio incipientes: posteà tamen pugnantes prius parricidiorum furiæ, quàm hostes circumuenêre, obuersantibusq; ante oculos manibus interfectorum, omnes occisione cæsi.* Sed dubitari potest meritò, vt vi- 21
detur, num pœna parricidij locum habeat, si quis filium, aut in sua potestate constitutum necauerit: nam Marcellus cùm enumerat [h] personas, in quibus committitur parricidium, non meminit filiorum, filiarum, vel nepotum. Et diximus in capite de patria potestate in primo effectu, ius vitæ necisq; liberos parentibus datum. Verùm vt me expediam, illud olim cum Constantino dicam fuisse permissum [i]: nunc, minimè. Sicuti nec Adrianus impunitum eum reliquit, sed in insulam deportauit, qui necauit filium, qui cum nouerca adulterabat [k]. Tradit & Vlpianus [l], patrem inauditum filium, id est, impium, vel non iudicatum, occidere non posse: si quis casus autem sit, quibus iure Pandectarum occidere liceat, vt filiam deprehensam in adulterio, id lex permittit nominatim. Sunt namq; casus, in quibus regula generali prohibita, licita lege permittente fiunt. Et ne longius à proposita parricidij tractatione protraham sermonem, referam quædam exempla paulò post, quibus parricidia excusata, vel laudata fuerunt. Proinde dicemus ad liberos necatos pœnam parricidij pertinere. Quod & rubrica Codicis Iustinianei [m], De iis qui parentes vel liberos occiderunt: & in l. vni. illius tit. nominatim dicitur, supponi illi pœnæ eos, qui parentes aut filios, aut filias, aut eius affectionis occiderint, id est, & nepotes. Et exuisse videntur naturam non dicam hominum, sed omnino ferarum, quæ pro suis maximè occumbunt catulis, qui in proprios liberos sæuiunt morte. Delphini ita fœtus diligunt, vt eos sequantur, & vnà ideo cum his capiantur [n]. Meminit

c Sopho. in Electra.

d Euripid. in Oreste.

e Ouid. 1. & 4. de Trist.

f Stat. 1. Thebaid.

g Iustinus, lib. 26. histor.

h l. 1. ad leg. Pompe. de parricid.

i Constant. l. fin. de patr. pot. C.

k l diuus Adrianus, 5. ad leg. Pomp. de parric.

l l. 2. ad leg. Cor. de sicar. ff.

m lib. 9. C. tit. 17.

n Aelia. 5. de natu. animal. c. 18.

nit Horus Apollo [a] χηναλώπεκα, seu Vulpanserem auem, si quando venator cum paruulis eam insequatur, patrem & pariter matrem se vltrò venatoribus dare, vt seruentur paruuli. Perpulchrè & Lucretius [b] vaccæ de amisso vitulo luctum exprimit.

a Hor. Apollo, in literis Hieroglí.
b Lucret. lib. 2. de Rer. natura.

Nam sæpè ante Deûm vitulus delubra decora
Thurricremas propter mactatus concidit aras,
Sanguinis expirans calidum de pectore flumen.
At mater virides saltus orbata peragrans,
Linquit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
Omnia conuisens oculis loca: si queat vsquam,
Conspicere amissum fœtum: completq; querelis,
Frondiferum nemus assistens, & crebra reuisit
Ad stabulum, desiderio perfixa iuuenci. &c.

Referunt Diogenes [c], & Cicero [d], Solonem nihil suis legibus de iis, qui parentes occidissent, statuisse: nam cùm anteà non esset factum, verebatur, ne id tam pœna prohiberet, quàm admoneret lege. Seneca [e] de pœna hac culei loquens, *Summa prudentia*, inquit, *altissimi viri, & rerum natura peritissimi, maluerunt incredibile scelus, & vltra audaciam positum præterire, quàm vindicando ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstra-*
23 *uit.* In foro pœnitentiali, matricida pœnitere debet per 10. annos, secundũ formam in iure præscriptam [f]. Si filios quis occiderit, in monasterium ad peragendam perpetuam pœnitentiam retruditur [g]. Mitius cum iudice ecclesiastico, quàm cum seculari agitur: quia Deus non vult mortem pecca-
24 toris, sed magis vt pœniteat [h], & viuat. Excusantur autem parricidia interdum quoad pœnam, veluti si per furorem quis parentem occiderit, impunitus erit: nam sufficere furore ipsum puniri, & diligentius custodiendum rescripserunt Cæsares [i], aut vinculis coërcendum. Quemadmodum in aliis criminibus furiosorum receptum est [k]. Interdum per incuriam parentum, filij in eorum lectulis inueniuntur oppressi, & tunc pœnitentia imponitur, pœna parricidij remittitur [l], cum pœnitentia trium annorũ in pane & aqua [m]: præsumitur namque id magna potius negligentia vel fortuitò, quàm malitia parentum contigisse, ob præsumptionem aliam affectionis paternæ, quæ
25 nec malum inferri filiis, vel videre sine commotione non patitur [n]. Adulterantem cum nouerca filium occidens, vt diximus, etiam mitius, quàm pœ-
26 na parricidij ferat, ab Adriano deportatione in insulam punitus est [o]. Et patres plures, filios suos, quòd patriam suam comperti ac iudicati sunt oppugnare, necari iusserunt: vt filios suos Lucium Brutum [p], Cassium [q], Man-
27 lium Torquatum [r], & alios occidisse legitimè dictum est. Aliquando causa aliqua alia dans occasionem parricidij, nec pœnam sustulit, sed dissimulauit. Apud M. Popilium Lenatem [s], prætorem, quædam, quòd matrem fuste percussam interemerat, causam dixit, de qua neutram in partem sententiæ latæ sunt: quia abundè constabat, eandem veneno necatorum liberorum, dolore commotam, quos auia filiæ infensa sustulerat, parricidium vltam esse parricidio: quorum alterum vltione dignum, alterum absolutione non dignum iudicatum est. Sic cùm materfamilias [t] Smyrnæ virum & filium interfecisset, cùm ille huius optimum iuuenem ex alio viro genitum occidisset, delata fuisset ad proconsulem Asiæ Dolabellam, hæsitans Dolabella quid inter vltionem & scelus statui oporteret, rẽ delatam ad se reiecit Athenas ad Areopagi cognitionem: sed Areopagitæ quoque non minus sapiẽter, quàm Dolabella mansuetè inspecta causa, & accusatorem & reum in centum annos vadati sunt: differendo, damnandi atque absoluendi inex-
28 plicabilem cunctationem tegentes. Forsan & ideò iudicium dissimulatum

c Dioge. Laërt. lib. 1. in Solo.
d Cic. pro Rosc. Ameri.
e Seneca, lib. 1. de clemen.
f ca. latorem, 33. q. 2.
g in c. 1. de iis qui liber. occid. apud Grego.
h ca. agnouimus, 26. q. 6. ca. his à quibus, 23 q. vlt.
i Mod. l. pen. §. fi. ad leg. Pomp. de parric. in P.
k l. infans, ad leg. Cor. de sica. in P. l. Diuus, de offic. præsid.
l c. quæsitum, c. 7. de pœni. & remiss.
m c. fi. d. tit. de iis qui lib. occid.
n c. adferte mihi gladium, de præsum. p. l. isti quidem, quod met. cau. in P. l. si mater, C. de inoff. testa.
o l. Diuus, ad leg. Pomp. de parri. P.
p Liu. in 2. Halicar. in 5. Flor. lib. 1. c. 9. Et Val. Max. lib. 5. c. 8.
q Liui in 2. Halic. in 8. Plin. lib. 34 c. 4.
r Cic. 3. de Legib. Val. Max. lib. 5. c. 8.
s idem, lib. 8. c. 1.
t idem, eod. & Gellius, lib. 12. c. 7.

Alci

Alcmenis, qui matrem Eriphylem interfecit, quòd illa Amphiaraum patrem Polynici prodidisset [a]. Nini, qui Semiramidem matrem necauit, quòd eius concubitum & congressum optasset [b]: & Cyane puella, quòd per vim stuprata à Cyanippo patre, eum necauit [c]. Quorum tamen facta delinquendi ausam dare non debent, sed parentibus exemplo esse debent, ne ea turpia audere velint, ob quæ parricidium excusari aliquo modo potest. Derbici- 29
bus & Massagetis parentes, cognatos, propinquos, & quoscunque senio confectos enecare, ac trucidatos immaniter prodigioq; deuorare moris erat: rationem vel causam, vt illis videbatur, iustam, prætexentes, rectius à se potius, quàm à vermibus absumi [d]. Sed error ille nimiùm alienus à naturali cognitione erat, & inexcusabilis, vt meritò filii, qui in parentes hoc nefas ausi fuissent, idipsum iusta talione à suis paterentur. Sic in se mutuò delinquentes, mutuò legitimis pœnis in seipsos sæuiebant. Memoriæ mandatum 30
est [e], in regnis Hispaniæ dari parricidas canibus lacerandos, aut culeo insui & proiici in flumen. Iulius Clarus tamen Patritius Alexandrinus, refert se vidisse in Hispania quandoq; istius criminis reos, prius strangulatos includi dolio, & in flumen proiici [f]. In ducatu porrò Mediolanensi impositam ex constitutionibus eius pœnam, *Occidenti liberos, vt trahantur ad caudam equi, & deinde rota lignea intexantum. Quod tamen*, inquit, *nunquam vidi in practica obseruari, sed, vt dixi, decapitantur, vel furcis suspenduntur.* Tholosæ quoque, & alibi in Gallia sæpè etiam vidi, liberos vel parentes necantes, pœna ademptionis capitis, vel suspensione expiari. Neque arbitror pœnam culei hodiè esse alicubi in vsu, iuxta ea etiam, quæ tradunt Baldus, & Salycetus [g].

[a] Diod. Sic. in 5.

[b] Iustinus, in 2.

[c] Plutar. in Paralel.

[d] Strabo, lib. 2. Geograp.

[e] Placa. lib. 1. delicto. c. 22. nume. 7. in fine.

[f] Iul. Clarus, lib. 5. Sententia. iuris, §. parricidium, numero 5.

[g] Bald. & Salic. ad leg. vni. de iis qui parent. aut fil. occider.

De vtraque vi, publica, & priuata legis Iuliæ. Cap. 25.

1 Vis quid dicatur. Diuisio in humanam & diuinam: & diuina quid. 2. & 3.
4 Vis humana, legitima, vel illegitima.
5 Vis improba quæ, & eius diuisio in rem, & in personam.
6 Metus causa gestum cur ratum non habetur: & num sola dignitas alicuius metus impreßionem faciat. Quis metus requiratur in facto rescindendo, & quomodo restituatur factum. 7. & 8.
9 Quadruplum pœna continet rem petitam. Et pœnalis actio in quantum hæredes, & quando obliget.
10 Obligatio per vim facta rescinditur.
11 Rescinduntur in Gallia contractus dolo, metu, vi initi, impetratis codicillis regiis.
12 Inquietatiua vis quæ, & eius remedia. & 13.
14 Expulsiua vis quæ, & eius remedium.
Statutum querelæ, & de nouis dissasinis quid in praxi. eod.
15 Vis ablatiua quid, & eius remedium.
16 Spoliatus ante omnia quando restituendus.
17 Restitutio spoliati non impeditur exceptione, quod spoliatus sit prædo, non compensatione, præscriptione, authoritate iudicus, rescripto principis &c.
18 Restitutio spoliationis peti potest ab alio, quàm ab spoliato, & sine eius mandato, contra spoliantem, & alium, qui iussit spoliari & deiici. & 22.
19 Prædo aduersus quos spoliatus est restituendus. & 20.
20 Publiciana actio non competit contra verum dominum.
21 Recuperandæ interdictum cui competat. & 16.

22 Vis

22 Vis ciuiliter & criminaliter quomodo puniatur. 23. & 24.
25 Iulia legis de vi priuata natura, & pœna. & 26.
26 Iulia legis de vi publica, & priuata, differentia.
27 Eximens vocatum in iudicio quomodo puniatur.
28 Carceribus eximens debitorem ad quid teneatur creditori.
29 Hominem liberum concludere non licet propria authoritate.
30 Carceribus vel custodia reos eripientes qua pœna puniendi. & 31.
32 Carcerum custos qua pœna puniatur pro euasione carceratorum sibi commissorum.
33 Carcerati qui euadere vel effringere carceres nisi sunt, qua pœna puniendi. & 37.
34 Carcerum violatio quare capitalis.
35 Litis dubius euentus.
36 Arma in foro iudiciali deferre capitale.
37 Condemnatum vltimo supplicio eripiens qua pœna puniatur.
38 Sententias mandari executioni iudicum, publicè interest.

1 VIs, est potentia quæ in alia dominatur, vt ea fit idem, quod
Græcis ἰσχύς, δύναμις, siue violentia, quæ Græcis βία. Et vt pau-
cis cum Paulo Iurisc[a]. definiam, vis, est maioris rei impe- a Paul. l. 2. de eo
tus, qui repelli non potest, saltem commodè: Nam vt ait Vl- quod met. cau. lib. 4. P. tit. 2.
pianus[b], vis habet necessitatem impositam contrariæ volun- b Vlp. in l. 1. eod.
tati. Dixi commodè saltem ei resisti non posse, vt doceam
posse aliquando quidem vi facto resisti, sed si resistatur, metum adesse peri-
culi: quod enim vi fit, id metu quoque fieri videtur[c], & aduersum vim pa- c d. l. 1. §. fi.
2 rùm prodest custodia[d]. Proinde quia hæc latè patent, variæ sunt vis distin- d l. si ea res, de act. e-
ctiones, quia & variæ sunt potentiæ seu virtutes, quæ ad aliqua etiam inui- mp. in P.
3 tos adigunt: alia itaque diuina vel eius permissione, alia humana. Diuina
vis, vis maior est, cui homines resistere nequeunt, quam Græci θεόφιν dicunt,
teste Caio[e]: vel vt Theophrastus[f], ἡ ἀπὸ τοῦ δαίμονος αἰτία, id est, causa diuinitus e Caius, l. si merces, l. 25. §. vis maior, loca. P.
demissa. Vim tempestatis calamitosam Vlpianus dixit[g], cui resisti non po-
test, vt putà fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit. f Theoph. lib. 5. de caus. plantar.
Eadem ferè, sed latius alicubi Plinius[h], qui tamen ad cœlestem refert iniu- g Vlp. in l. ex conducto, l. 16 §. si vis tempestatis, loca. in P.
riam, cuius in sterilitate duas facit species: vnam tempestatum, in quibus
grandines, procellæ, & similia, quæ cùm acciderint, vis maior appellatur: h Plin. lib. 18. c. 28.
hæc ab horridis sideribus, vt sæpius diximus, veluti ab Arcturo, Orione, Hæ- i Columel. lib. 5. de re rusti. c. 7.
dis. Aliam autem ex silente cœlo serenisque noctibus fieri tradit, nullo sen- k l. scire leges, de legib. in P. l. 1. de iusti. & iure in P.
tiente nisi cùm facta sunt: aliis rubiginem, aliis vredinem, aliis carbuncu-
lum appellantibus. Vocat maiorem quoque vim cœli, quæ pensionem re- l l. legis virtus, de legib. in P.
4 mittat colono, Columella[i]. Vis humana, vel legitima, vel improba dicetur. m l. 3. §. 1. de eo quod met. cau. P.
Legitima illa erit, & quæ legis est potestas[k], cuius virtus imperare[l]: & ea n l. iniuriarum, §. 1. de iniur. in P. l. quemadmodum, §. magistratus, ad leg. Aquil.
quæ iuris habet executionem & authoritatem, quæ restitutionem in inte-
grum, aduersus factum per eam, non admittit[m]. Iuris quippe executio in-
5 iuriam non habet[n]. Improba vis aduersaria iuri est, habetque semper dolum[o]. o l. 2. §. doli mali, vi bono. rapt. P.
Hanc diuidit Plato[p], in eam, quæ in personam, & eam, quæ in rem infertur. p Plato, lib. 9. & 10. de legib. de his tractat.
Ad priorem, iniuriæ, contumeliæ, vulnera, cædes pertinent: ad aliam, in-
gredi, vel sibi vsurpare, vel auferre rem alienam, prohibereque dominum q glo. in l. 1. C. de his quæ vi met. cau. fiunt, glo. in c. ad audientiam, in ver. causa, eod. apud Grego.
vel possessorem, propria authoritate rem possidere, habereue. Hanc iterum
diuidunt in compulsiuam, inquietatiuam, expulsiuam, ablatiuam, & repul-
siuam[q], adde offensiuam. Compulsiua, facto quodammodo necessitas im-
ponitur, quæ ideo turbatiua vel conturbans mentem dicitur: cui subueni- r l. 1. & l. fi. §. 2. quod met. cau. P. l. metū, l. 9 §. ex hoc edicto, eo. l si mulier, l. 21. § si dos, eod. c. 1. eod. tit. in 6. ca. 1. 15 q. 6. c. 4. eod. tit. ap. Greg.
tur per edictum, quod metus causa[r]. Ratum nec est ita gestum, sed in pri-
stinum statum factum restituitur. Actus enim hominum, liberi esse debent,
quia homo arbitrij liberi est: & si quid vi extortum & metu est maioris mali
timore

timore, liberè factum non videtur [a]. Et proinde considerant malum & eius metum, non vani vel meticulosi hominis [b], non leue, non modicum [c], non leuiter minatum [d]: sed constantis viri, atrox, vt mortis, vinculorum, stupri [e], carcerum [f], nempe priuatorum, quos habere non licet [g], minarum capitalium, ab eo, qui exequi facilè solet minata [h], & similium, quæ à sententia possint inuitum mouere, constantem alioquin virum: vt si per potentiam extorqueatur res, vel factum, vel contractus [i], vt per impressionem metu dignitatis [k]. Sola tamen dignitas sine alia impressione nec facit impressionem, nec metum, nec vim per se infert cogentem [l]. Vim tamen 6
se passum dicenti, dignitas facit contrariam præsumptionem, nisi luculenter vis probetur [m]. Neque hîc inspicimus vim, quam sibi quis intulerit, vel propria sceleris conscientia, vel alia persuasione, sed ab alio illegitimè illatam [n]. Itaque quod metus causa, vbi vis atrox cogens, gestum erit, re- 7
stituitur suo principio libero, si perfectum sit: vt, si venditum prædium vi sit & pretium datum, reddendo pretium, venditor & eius hæres à quocunque possessore, antè tamen perfectam præscriptionem, possint repetere [o]: datur q; actio personalis, & in rem vtilis [p]. Sic in reliquis, & renunciatione beneficiorum [q]: dummodo spontaneus actus coactum non sequatur, per quem vis expiata sit [r]. Quod si negotium vi factum, adhuc perfectum non sit, prætor dat quoque exceptionem metus: vt in perfectis, actionem ad rescindendum [s]. Nec interest vis facta fuerit à singulari persona, an à populo, vel curia vel corpore [t]. Fit autem ex hoc edicto quod metus causa 8
restitutio, iudicis officio hoc modo [v]: vt si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo repromittatur, ne fortè deterior res sit facta: si pecunia debita erit, quæ accepta per vim facta est, restituatur acceptilatio priori obligationi: si per vim promissum, stipulatio acceptò ferenda est. Quod si con- 9
tumax quis fuerit in rei restitutione metu vel vi extortæ, vel si non obedierit sententiæ iudicis: intra annum, actione pœnali in quadruplum tenetur: post annum, in simplum [x]. In quadruplo simplum inest, id est, res, & triplum pro pœna [y]. Actio tamen rei persecutoria per pœnalem tollitur: & contrà, pœnalis per rei persecutoriam [z]. At contra hæredes & hæredum hæredes metum vel vim compulsiuam inferentis, pœnalis non dabitur: sed res & lucrum omne apud eos inuentum extorquetur: ne ex scelere & turpiter quæsitum, ad compendium hæredum pertineat [a]. Nec vlla temporis præscriptione in ea causa se defendunt [b], habita ratione à tempore litis contestatæ [c]. Lege Iulia de vi publica etiam tenetur, qui per vim sibi ali- 10
quem obligauerit, & lex eam obligationem rescindit, vt scribit Martianus [d]. Quod firmat Vlpianus [e]. In legib. 12. tab. lex, *Vis in populo abesto. Nihil enim est exitiosius ciuitatibus*, inquit Cicero, *nihilq́; tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile & humanum, quàm composita & constituta republica, quicquam agi per vim.* &c [f]. Impetrantur hodiè in Gallia ab officinis æquitatis 11
seu cancellariis regis, codicilli seu literæ dictæ, *de rescision de contractz, ou restitution en entier*, quibus iudices, ad quos diriguntur, iubentur, vt cognita causa doli, metus, fraudis, & vis si qua sit, irritent eo nomine facta, vel rescindant, & restituant in integrum supplices. Inquietatiuam vim facit is, 12
qui non sinit possidentem vti re sua arbitrio suo, siue arando siue fodiendo [g]. Item qui facit contra id quod prohibetur illi [h]. Ad reparationem 13
eius, quod vi factum est aut clam, proditum est interdictum restitutorium, quod vi aut clam [i]: per quod factum restituitur in pristinam faciem. Concurrit hoc interdictum interdum cum actione, quod metus causa [k]. Prohibitio etiam si nihil ablatum est vel factum, fit per prætorem per inter-

a l. metum accipiendum. eod.
b l. metum autem, l. 6. eod.
c l. nec timorem, l. 7. l. metum, 9. eod. l. accusationes, l. 10. eod. C.
d d. l. metum, l. 9. P. c. cùm dilectus. c. 6 eod. tit. ap. Grego.
e l. isti quidem, quod met. cau. P.
f l. pen. eod.
g l. vnic. de priuat. carcer. C.
h l. si donationis, l. 7. C. de iis quæ vi met. cau. fiunt.
i l. si C. eod.
k l. si per impressionem, l. 11. C. eod.
l l. ad inuidiam, l. 6. C. eod.
m l. non est verisimile, P. eod.
n l. si mulier, eod. P.
o l. si vi, l. 3. C. de iis quæ vi met. cau. fi.
p glo. in l. 1. & l. 3. in ver. quoque, eod. C. l metum, 9. §. volenti, & §. si. eo. tit. P.
q c. 2. & c. 4 eod. tit. ap. Grego. c. 1. eod. tit. in Sex.
r c. 2. eod. ap. Greg. l. 1. eod. C.
s Vlp. l. metum, 9. §. sed quod prætor ait, eod. tit. P.
t d. l. metum, §. animaduertendum.
v d. l. metum, §. ex hoc edicto, & §. item Iulianus.
x § quadrupli autē, & §. item actio, de actio. Vlp. l. si cum exceptione, l. 14. §. si quis non restituat, & §. post annum, & §. hæc autem actio, de eo quod met. cau. in P.
y d. l. cum exceptione, § sed & si quis. & §. quatenus.
z d. l metum, §. licet tamen.
a l. quod diximus, l. 16 §. si & l. videamus, l. 17. de eo quod met. cau. in P. l. 3 de vi & vi arma l. sicut, de reg. iur. in P. l in hæredem, de calūniat. in P. l. 1. ex dol. def. in quan. hæred. tene. C. l. 2. C. de hæred. actio
b Caius, l. quod autē, l. 19. de eo quod met. cau. in P.
c Vlp. l. quantum, l. 20 eod.
d l qui cœtu. l. 5. ad leg. Iul. de vi pub. P.
e l. qui dolo malo, l. 10 eod.
f Cic. 3. de legib.
g l. vim facit, l. 11. vnd vi P.
h l. 1. §. quid sit vi, quod vi aut clam P.
i l. 1. cum §§. eod.
k Vlp. in l. metum, l. 9. § idem ait, quod met. cau. in P.

dictum retinendæ [a], vti possidetis: ait enim prætor [b], *vti eas ædes, de quibus agitur, seu res immobiles, nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis, vim fieri veto.* Et ita interdictum hoc, possessorem prædij à vi tuetur [c] interim, donec de proprietate iudicatum sit. Cui similia illa interdicta retinendæ, & prohibitoria, ne vis fiat, de itinere, actuue priuato [d], de aqua quotidiana & æstiua per locum consuetum ducenda [e], De riuis reficiendis [f], De vsu fontis [g], De superficiebus [h]. Et pro rebus mobilibus proditum interdictum, vtrobi [i]: quando super possessione earum quis inquietatur. Hodiè in Gallia impetrantur literæ, quæ dicuntur manutenentiæ, in rebus temporalibus, loco interdicti retinendæ: & in beneficiis, literæ querimoniæ seu de *Complainte*, de quibus primùm ius dicitur, vt de momentanea possessione: vocant *recreance*, quam postea sequitur deffinitiua sententia, quæ habet plenum possessorium, possessionem inquam cum proprietate, ac si esset interdictum, habens cau-
14 sam proprietatis annexam [l]. Vis expulsiua est, cùm quis de possessione rerum immobilium, & eorum quæ immobilibus adhærent tantùm [m], deiectus est: aduersum quam quoque restitutio competit, per interdictum vnde vi. Sic enim prætor ait [n], *Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit: de eo, quod ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post annum verò, de eo quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo.* Pro vi compulsiua hoc interdictum non competit [o], sed expulsiua tantùm. Habet itaque interdictum recuperandæ intra annum possessionis, vi deiectus [p], per quod is qui deiecit cogitur restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clam vel precario possideat [r]. Vocant hoc interdictum recuperandæ pragmatici, *la reintegrande*, sicut & ius pontificium [q]. Et loco interdicti recuperandæ impetrant à cancellaria regia, veluti ab officio iudicis, *statutum*, vt dicunt [s], *querela & de nouâ dissaisine*, quo exprimunt se possedisse, & spoliatos vel deiectos à possessione. Quare ibi duo sunt pro-
15 banda capita, possessionis seu saisinæ, & deiectionis seu dissaisinæ. Ablatiua vis est, quando possessio rerum mobilium vi aufertur, pro cuius reparatione, prætoria est actio, vi bonorum raptorum, furti, quas actio interdum ad exhibendum, iuuat [t]. Competit, intra annum in quadruplum, post annum, in simplum [s]. Venit etiam quanti interest [t]. Nec prodest, vt liberetur à pœna hac ciuili raptor, si restituat raptam rem ante iudicium [v]; nec pœnitentia contractû
16 crimen eluitur in hoc [x]. Restitutio in vtraque vi expulsiua & ablatiua fit, vt diximus de statuto querelæ: si modò qui se possessione priuatû dicit seu spoliatum, de duobus doceat extremis, nempe se esse deiectum vel spoliatum, & se possedisse [y]. De quibus si constet iudici, spoliatus ante omnia restituendus est, & prius de vi, quàm de proprietate quærendum [z]. Aque restitutio prior, plena erit cum omni causa, nempe cum fructibus rei ablatæ, & accessionibus [a]. Neque admittitur ad proponendam aliquam actionem spolians, quin priùs restituerit [b]: Stabiliturque iuramento spolia-
17 ti, in ablatis [c]. Neque impeditur restitutio, si spolians obiiciat spoliatum prædonem esse [d]: vel si se dicat rei dominum [e], vel præscripsisse [f], vel se compensationem facturum [g]. Tantus enim est restitutionis fauor, tantum & spoliationis odium, ne hæc possint fucum aliquem facere delicto & audaciæ, neue authoritas iudicis obiici possit, qui non seruato iuris ordine, iussit rebus possessores priuari [h]: nõ principis rescriptum [i]. Proinde nec qui rem possi-
18 det ablatam, tutus à restitutione est, etiam si ignoret ab alio vi extortam [k]: & multò magis, si sciuerit. Atque hanc restitutionem quilibet nomine spoliati,

a §. retinendæ, de interd. Paul. l. 2. §. retinendæ, eod. P.
b l. 1. vti possidet. li. 43. P. titul. 16. d. §. retinendæ.
c l. 1. in §. interdictũ, vti possid.
d l. 1. de iti. act. pri. lib. 43. P. titu. 19.
e l. 1. de aqua quot. P.
f l. 1. de riuis, P.
g l. 1. de fonte, P.
h lib. 43. P. titul. 17.
i §. sed interdicto, de interd. l. 1. vtrobi P.
k l. 1. si de momen. posse fuer. appell. lib. 7. C. titu. 69.
l vt in l. 2. § quandi, de interd. P.
m Vlpia. in l. 1. §. hoc interdictum, de vi & vi arm. lib. 43. P. titul. 15.
n d. l. 1. in prin.
o Vlp. in l. si rerum, l. 3. de vi & vi arma.
p §. recuperandæ, de interd ap. Iustin. l. 2. vnde vi C. l. sed si vi, l. 14. de vi & vi arma
q ca. reintegrandæ, 3. q. 1.
r l. 1. §. illud, de vi & vi arma. in P. § 1. vi bono. rapto. ap. Iustin. l. si cum exceptione, §. qui vim tatul. 1. de eo quod met. cau. in P.
s l. 1. & 2. vi bono. rapto. P.
t d. l. 2. §. in hac actione, eod.
v l. pen. eod.
x l. qui ea mente, de furt. in P. l. quis sit fugitiuus, in princ. de adil. edic.
y ca 1. 2. 3. 4. 3 q 1. & c. olim causam de restit. spolia. c. causam quæ, qui fil. sint legit. c. consultationibus, c. 10. & ibi glo. in ver. possessionem, de offic. & pot. iudic. deleg. ap. Grego.
z c. 1. c. In literis, §. e. conquerente, 7. de restit. spolia. Calll. l. si de vi, l. 17. de iudic P. l. si quis ad se fundum, l. 7. ad leg. iul. de vi publ. C.
a l. si de possessione, C. vnd. vi, c. grauis, de restit. spolia.
b c. fin. de ord. cognitio. l. 2 C. vnde vi, c. 1. de restitut. spoliat. in sexto.
c l. si quando, vnde vi C. cap. fin. de eo quod met. cau.
d c. in literis, de rest. spoliat.
e c. 1. eod. l. si de vi, de iudic. in P. l. 1. C. de appellat.
f l. si quis emptionis, §. sed hæc, C. de præscr. 30. vel 40 an.
g l. fin. de compensat. lib. 4. C. titul. 31.
h l. meminerint, C. vnde vi.
i l. 3. eod. l. nec damnosa, de prec. imp. offer. C.
k c. sæpe, de restit. spoliato. ca. reintegranda, 3. q. 1.

petere poterit, quamuis mandatum non habeat [a]: & eius nomine con-
uenire non solùm spoliantem, sed & eum, qui mandauit spoliationem
fieri, vel deiici, quia & is deiecisse videtur [b]. Obseruandum tamen est, spo- 19
liatum non restitui statim, si patiatur spoliantem de suo dominio quòd
obiicit docere [c]: Renunciare enim videtur huic priuilegio. Quin & si is,
qui spoliauit, manifestè ex iure communi, & statim vocatus, doceat de
suo iure, certè restitutio locum non habet [d]: ad euitandum circuitum
restitutionis, prout in aliis iura statuunt [e]. Et vbi de possessorio & petitorio
simul agitur, proprietas præualere debet in executione [f]: trahit enim ad se
possessionem, & iustior eius petitio [g]. Et quanquam prædo sit etiam restituē-
dus, & fur, vt diximus [h]. Hoc tamen intelligendum est, quando spoliatus
est ab alio, quàm à domino, à quo subtracta res est: exemplo publicianæ
actionis, quæ non domino contra detentores rerum pertinet, alios tamen
quàm dominos veros, aduersus quos cessat [i]. Neque etiam omnis detentor 21
exutus possessione, hoc interdicto recuperandæ vtitur, sed is tantùm, qui ali-
quomodo dicitur possidere [k]. Nemo enim videtur amittere quod non habe-
bat [l]. Priuatioq; habitum præsupponit [m]. Vt non videtur vi deiectus, qui nun-
quam possedit [n]. Pœna autem spoliantis vi, à modo quo vis infertur pendet: 22
nam alia infertur vis armis, alia sine armis; alia publica, alia priuata [o]. Et pro-
inde in epigraphe interdicti est hæc geminatio, de vi & vi armata. Sine armis
vis infertur, quando temerè quis propria authoritate rem aliquam, etsi pro-
priam, à possessore inuito extrudit, & sine iudice repetit, quæ coërcetur iure
ciuili, amissione iuris, quod quis in re sibi deberi putat [p], per interdictum
vnde vi, quòd respicit personam, cui vis illata dicitur [q]. Nam si vacua pos-
sessio esset, id est, à nemine possessa, restitutioni quidem locum esse, vt in vi
occupante, sed ius quòd præsupponeretur in ea non fuisse amissum, puta-
rem [r]. Et Vlpianus eum vi possidere, definiendum esse dicit, qui expulso
veteri possessore, acquisitam per vim possessionem obtinet [s]. Et alibi Con-
stantinus [t] Cæsar, *Si per errorem aut incuriam aliena possessa sunt, sine pœna
possessionem tantùm restitui iubet.* Punitur itaque hæc vis ciuiliter, & cri- 23
minaliter: ciuiliter, vt suprà diximus quadrupli, & amissione iuris rei
suæ. Quòd si res alienas quis inuaserit, tenetur & eas restituere, & vl-
trà tantundem [v]: pertinetque ad violentum expulsorem periculum inte-
ritus rei, & accessionum, etiam si mora petendi ab spoliato facta sit, te-
ste Triphonio Iurisc [x]. Perpetuò enim censetur fur & inuasor esse in mo-
ra [y], nempe irregulari, in odium criminis, sine interpellatione hominis
vel diei, quæ regulariter moram constituit [z]: daturque hæredibus, &
in hæredes actio, in quantum dolo malo per ipsos factum est, vel in
quantum ad illos ex vi peruenit [a]. Criminaliter grassatores, prædones, 24
qui cum telo in itineribus aggrediuntur viatores, vt spolient, vel capi-
te damnantur, vel in metallum, vel in insulam relegantur, vel furca
suspenduntur [b]: si armata in aliis vis deportantur, vt infrà latius in of-
fensiua vi. Criminaliter autem lex Iulia de vi priuata [c], si sine armis, 25
punit vim, potissimùm si conuocatis hominibus, sine armis inferatur.
Et ea lege qui rem debitoris sui sine authoritate iudicis occupauerit,
tertia parte bonorum mulctatur, & infamis fit [d]: quamuis nullum in-
terdictum de vi, famosum fit condemnatione [e] Teneturque hac lege,
non solùm qui conuocatis hominibus vim fecit, sed etsi nulli conuocati sint,
nullique pulsati, per iniuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit, vt
scribit Martianus [f]. Quamobrem ad legem Iuliam de vi priuata pertinet,

a l. vnl si per vim vel alio mo. C.
b l. 1. § deiecisse, de vi & vi arm. in P. c. cùm ad sedem, de restit. spoliat. l. hoc iure, l. 195. §. 1. de reg. iur. P.
c c. 3. de restit. spolia. apud Grego.
d c fin. eod. in sex.
e l. dominus testamē to, de cond. & in deb. cum similib.
f c. cùm dilectus, c. 6. de cau. posse. lib. 2. Decret. titul. 12.
g l. bona fides, depos. in P. l. si rem alienam, C. de pigno. actio. cap. 1. de sequest. possess.
h c. in literis, de restit. spoliat.
i l. pen. & fin. de public. in rem act. o. lib 6 P. titu. 2.
k l. 1 § interdictum autē hoc nulli, de vi & vi arm. in P.
l l. nemo, de reg. iur. l. si vniuersæ, C. de lega
m l. Iulian⁹, de diuor. in P. l. decē, de ver. oblig. P.
n l. 1. §. eum qui, de vi & vi arm.
o §. item lex Iulia de vi, de publ. iudic. apud Iustinia. Vlp. l. hoc iure, l. 195. de reg. iur. P.
p l. extat, quod met. cau. P. l. 1. de suffrag. C. l. pen. ad leg. Iul. de vi priua. P. c. cum qui, c. 18. de præben in sex. l. in possessionem, l. 5. ad leg. Iul. de vi publ. C. ca. 3. 16. q. 6.
q l. 1. §. 1. de vi & vi arm.
r gloss. in d. cap. cum qui, in ver. volenti, & ibi Domi. & Phili. de præb. in sex. facit l. fi. C. vnde vi, vide ibi Azon. in fine.
s Constan. in l. inuasor, l 5. C. vnde vi.
t vide l. momentaneæ, cod. titu.
v l. si quis in tantam, C. vnde vi, l. christianis, de paga. C. §. sed ex constitutionibus, de interdict. apud Iustinia.
x Tripho. l. pen. de vi & vi arma. l. 1. C. de ijs quæ vi met. cau. fiunt.
y l. subtracto, fur. C. l. fin. de condict. furt. in P.
z l. quod te, si cert. peta. P. l. si ex legati causa, de ver. oblig. P. l. magnam, de contrah. & cōmit. stipulat. C.
a l. 1. §. hoc interdictum & hæredi, & §. fin. & l. 2. & 3. de vi & vi arma.
b l. capitalium, l. 28. §. grassatores, & §. famosos, de pœnis, in P.
c l. 1. § ne quid autem, de vi & vi arm. in P. l. si quis aliquē deiecerit, l. 5. ad leg. Iul. de vi priu. in P.
d l. 1. §. 1. & l. fin. eod. P. l. in possessione, C. eod.
e l. aeque, vnde vi. l. 13. de vi & vi arma.
f Martia. l. nihil interest, l. 3. ad leg. Iul. de vi priua.

si quis

si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit [a]: quanquam & ciuiliter is puniatur pœna quadrupli [b], sine infamia, & aliis quoque constitutionibus, alio modo admissum hoc castigari criminaliter possit, pro modo personarum &
26 facti qualitate [c]. Ad legis Iuliæ de vi priuata eadem ratione & illi referuntur, qui conuocatis hominibus vim fecerint, quo quis verberaretur, pulsaretur, nec tamen quisquam occisus erit, vt ait Scæuola [d], scilicet sine armis: nam si cum armis esset ea conuocatio, etiam nemine occiso esset vis publica, teste Vlpiano [e], competeret nihilominus legis Iuliæ de vi priuata actio, si verbera-
27 tus quis fuit sine armis, conuocatione [f]. Item qui cœtum & concursum fecisse dicitur, quominus quis in iudicium produceretur: quiúe de alterius seruo quæstionem habuisset [g]. Extat & prætoris aliud edictum, ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat [h]. Quo qui vi exemit debitorem, vel prohibuit, quominus in iudicium veniret [i], iudicio in factum condemnatur, non quanti res est in veritate, sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controuersia est [k]. Si tamen vi exemptus, vocari in ius non poterat, nam cùm vocari nequibat, qui exemit non peccat, quia qui vocauit non poterat vocare [l]: atque iudici supra iurisdictionem suam ius dicenti, impunè non obtem-
28 peratur [m]. Placuit senatui Parisiensi eximentem à manibus apparitorum captum debitorem, debiti solutione & multa pecuniaria damnari [n]. Baldus quoque tradit [o], eripientem à carceribus debitorem, teneri ac si pro eo fideiussisset. Quod omne Constantini constitutione probatum est [p]. Quod putat verum Ioannes Bernardus Diaz [q], vt teneatur tantùm pro debitis illis, pro quibus erat quis incarceratus, vel rursum carceribus commendatus: non autem teneatur omnibus creditoribus. Probarem & ego hanc condemnationem locum habere, quando agitur ciuiliter pro ereptione capti pro debito ciuili, vt & Lucas de Penna ratus est [r]. Alioquin is, per quem factũ est, quo-
29 minus quis in iudicio venerit stata die, tenetur ad id quod interest ex eo [s]. Si autem de crimine agatur & vi quis ereptus de manu satellitum seu accensorum, vel de custodia, aliud est adhibendum iudicium, & distinctio: aut quis tãtùm accusatum, qui ad iudicem ducebatur, aut conuictum & damnatum eripuit à custodia, vel dum duceretur ad pœnam. In primo casu, si quis suspectũ vel accusatum eripiat, distinguo adhuc, an iussu alicuius legitimi iudicis captus ducebatur, an sine mandato: si sine mandato impunè arbitror eripi hunc, quia nemo debet in iudicio exhiberi, nisi prius de eius exhibitione iudex pronunciauerit [t]. Nec licet habere carceres priuatos [v]. Nec liberum hominẽ priuato permissum constringere vel concludere [x]. Vnde qui concluserit ecclesiasticã personam, vt beneficiũ quod habebat eiuraret, si prælatus sit, per triennium suspenditur à perceptione fructuũ suarũ ecclesiarũ, & eiuratio ipso iure nulla est, priuaturq; qui obtinuit [y]. Posset tamẽ in hac permissa liberatione vis repræhendi, quòd propria etiam authoritate quis sibi voluerit hanc potestatẽ arrogare: nam ideirco iudiciorũ vigor in medio positus est, ne quilibet sibi permittat vltionem [z]. Posset & vis, si homicidium vel aliud crimen non misceatur, excusari in eo, qui contra hanc attentatam illegitimè prehensionem sese defendit, vi repulsiua: nam vim repellere licet, vt diximus [a]. Quod si ex præcepto iudicis, de quo fidem faciant satellites, prehensio & ductio in iudicium fiat, non possum excusare hãc ereptionem, quin poena digna sit: vocati enim non est, contemnere iussum iudicis [b]. In legibus Ciceronis [c], quas refert ad decemuirales, illa: *Magistratus non obedientem & nocuum ciuem, mulcta, vinculis, verberibusúe coërcento, ni par maiorúe potestas prohibeßit, ad quos prouocatio esto.* Possunt enim, nisi prouocatione impediantur, exequi iussa manu militari si opus sit [d]. Obediendum magistratibus [e], funguntur enim authoritate publica [f]: potissimùm si de maiorum iudicum mandato vocatus eximatur. Nam voluit Vlpianus, vt si quis ad pedaneum iudicem vocatum vi eximat, cessare poenã

a l.1.eod.titu.
b l.1.de incen.ruin. & nauf. in F. l. in eum, C. de furt.
c l.Pedius, de incen. rui.& naufra.
d Scæuo l. 2. ad leg. Iul.de vi pri.
e Vlp l. qui dolo malo, l.10 § hac lege, ad leg Iul.de vi publi.F.
f l.4.C.eod.
g Paul.l.4.eod.F.
h lib.2.F.titul.7.l.D.
i Paul.l.4. ne quis eum qui in ius voca.est vi exi.F.
k Vlp.l.pen.§.in eã, eod.
l l.1.§.fi.& l. 2.eod.
m l.fin.de iurisd.omn. iudi.in F.
n Pap.libr.23.rapso. arest.tu.3.ar.1.
o Bald.in l.ad sectis, de episc.aud.C.
p l. quoties, l. 3. de exacto.tribut.libr. 10.C.vide ibi Luc. de Pen Fabrum,& Iaso.in § poenales, de actio.
q Diaz,in tracta criminal.causa.c. 25.
r Luc.de Pen.in d l. quoties, de exactor.tributo.
s l.1.cum seq §§. de eo per quem facturit quomi.quis in iudi sistat libr.2.F. titu.10.
t l.fin. de exhib.reis, C.
v l. 1. de priua. carc. C.
x l.1 § 3. de lib.homi.exhib.F.
y c.multorũ,de poen. in Clem.
z l.nullus,de Iudæis C.
a l.vt vim,de iust.& iure.
b l.si quis ex aliena. de iudic.lib.5.F.titul.1.
c lib.3.de Legib.
d Vlp.l.qui restituere,l.68. de rei vendic.F.
e ad Roma.13.
f l. quippe iudicare, de iudic.F.

edicti, ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat [a]. Quin & aliquando pla-
cuit senatui Tholosano, eum qui literas regias nūcio regio ademisset, & pa-
rere blasphemando detrectasset, infami mulcta publica damnandum, vltra pe
cuniariam [b]. Etenim regij nuncij seu lictores vel præhensores, qui inde vocā-
tur *Sergens*, quasi *Serre gens*, repulsam & iniuriam dum officium exequun-
tur patientes, reos faciūt, rebelles mandatis, vt edicto Caroli 9. cautū est. Illis
tamen impunè resistitur, si de mandato non doceant: non autem, si doceant [c].
Neque enim illis creditur, si dicant se habere mandatum principis, vel iudi-
cum, nisi exhibeant seu fidem faciant [d]: exceptis tamen ijs, quos licet sine
mandato capere ob scelus priuilegiatum, imò, & repugnantes occidere, vt
de latronibus [e], maleficis [f], transfugis [g], desertoribus [h], & aliis quibusdam
placuit. Magistratus etiam præsentia, qui præhensionem habet, vt Tholo-
sæ Capitolini, & excubiarum nocturnarum præfecti, liberat à necessitate exhi
bendi mandati. Quòd si quis à custodia criminis reum eripuerit, & crimen, & 30
modus eripiendi inspicitur. In crimine maiestatis reum eripiens, reus maie-
statis quoque intelligitur. Sic enim Scæuolam loqui [i] in eo tantùm crimine
arbitrantur, glossa [k], & Lucas de Penna [l]. In aliis rursum distinguitur, num
custodia sit authoritate superioris decreta, an priuati: si authoritate priuati, vt
inde eripientem veluti vindicantem iniuriam meritò, non culpandum, sed
laudandum putat Lucas de Penna [m]: quia & vis committitur priuata illa de-
fensione [n]. Verùm nec ego probo priuata authoritate factum. Cur enim ad
arma prætor vel iudex patietur concurrere, quos potest sua iurisdictione cō-
ponere [o]. Si autem custodia publica quis præcepto superioris detentum exi-
mat, inquiro rursum, an sine armis, an cum armis: si sine armis, legem Iuliam
de vi priuata dicunt habere locum, quia factum est per exemptionem, ne in
ius produceretur: eoque referunt sententiam Pauli [p]. Si cum armis, lex Iulia
de vi publica locum habet, vt colligunt ex Martiano [q], qui ea lege eum tene-
ri respondit, *qui reum vincierit impedieritúe quominus Romæ intra certum tempus
esset.* Putarem tamen ego, eum & qui sine vi à mala mansione vinctum homi- 31
nem liberauerit, misericordia quantumuis ductum, dolo proximum esse: quia
cùm sciret cui rei, nempe iudicio pararetur, intempestiue in eum misericor-
diam exercuerit, vt ait Vlpianus [r]. Et qui miseratione custodiam dimiserit,
militiam mutat teste Neratio [s], & tunc leuiter castigatur qui fraudulen-
ter agens, capite punitur [t]. Sed & hanc quæstionem Valentinianus, Va- 32
lens, & Gratianus CCC. paucis concludunt [v], vt commentariensis, ad
quem receptarum personarum custodia in carcere pertinet, eadem pœ-
na plectatur, qua is, qui fugerit, plectendus erat: nec eam euitare ex
oblatione personæ, quam carceri præposuerat. Facit quod dictum est,
quia dimisisti hominem dignum morte, anima tua pro anima illius [x]. Vnde &
ille qui custodiebat D. Petrum [y] vinctum, cùm putaret illum euasisse
apertis inuentis carceribus, metu pœnæ mortis se volebat interficere.
Neque pœnam euadunt custodes, si culpa vel dolus in illis depræhen-
datur [z]. Puniuntur & recepti in carcerem, eo supplicio, quo plecti debe- 33
bat crimen, cuius rei facti sunt, quamuis innocentes ab eo crimine in-
ueniantur, si conspirauerint vt ruptis vinculis & effractis carceribus eua-
dant [a]: exceptis illis, qui conspirationem detexerint. Vt in aliis criminibus
detegentibus ea, solet indulgeri [b]. Saturninus etiam probat eos, qui de carce-
re eruperunt, siue effractis foribus, siue conspiratione cum cæteris, qui in ea-
dem custodia erant, capite puniendos: quod si per negligentiam custodum
euaserint, mitius puniēdos [c]. Paulus quoque capite puniendos cū effractione
fugientes tradit [d], etiam si antè eam pœnam non meruerint. Item Paulus ait [e],
*Miles qui ex carcere dato gladio erupit, pœna capitis punitur: eadem pœna tenetur, & qui
eum, quem custodiebat, deseruit.* Nec mirum, quia carceres sacrosancti sunt, & pu- 34
blicis

a Vlpia. l. 1. §. 2. ne quis eum qui &c.
b Pap. lib. 22. Rapso. arest. art. 2. titu. 3.
c l. prohibitum, l. 5. de iure fisci, lib. 10. C.
d l. 1. C. de manda. princi. l. si qua per calumniam, de episc. & cler. C. c. cùm in iure, de offic. deleg ap. Grego.
e l. 1 & 2. de ijs qui latro. occid. C.
f l fi. de malef. & mathe. C
g l. 3. §. fin. ad leg. Cor. de sica. P.
h l. 1 de deserto. libr. 12. C. l. 2. quan. li ce. sine iud. se vindic.
i Scæuo. in l. 4 §. pen. ad leg. Iul. maiest.
k glo. in d. l. 4. § pen.
l Lucas de Pen. in l. quoties, de exacto. tributo. libr. 10. C.
m vbi sup. arg. ca. fortitudo, & ca. non inferenda, 23 q 4
n l. 1. C ad leg. Iul. de vi pub. l. 1. de priua. carcer. C.
o l. æquissimum, de vsufruc. P.
p Paul. l. legis Iuliæ, l. 4. ad leg. Iul. de vi pri.
q Mart. in l. lege Iulia, l. 8 ad leg. Iul. de vi publ. P.
r Vlp. l. si hominem, l. 7. deposi. P.
s Nerat. l. non est facilè, l. 14. de custo. reor. P.
t d. l non est, & l. milites, eod. tit.
v l. ad commentariensem, l. 4. eod. C.
x 3. Reg. 20. ca. diffiniunt, 17. q. 4.
y Actuum, 16.
z l. fin. de custo. reo. P.
a l. pen. eod.
b l. 1. §. 1. de fal. mone. C. l. 1 de deserto. milit. lib. 12. C. cum similib.
c Vlp in l. 1. de eff actorib. lib. 47 P. titul. 18.
d l. milites agrum, l. 13 § eius fugam, de re milit. lib. 49. P. titu. 16.
e l. si quis aliquid, l. 38 § miles, de pœn. P.

blicis necessitatibus deputati, quos qui violat, maiestatis crimine irretitur, sicut qui vsurpat ius carceris priuati [a]. Et qui eripit reos à carceribus, videtur crimen publicum admittere: quia pœnæ eos subtrahit, quorum interfit reipublicæ delicta puniri [b]. Grauiusque delinquere mihi videtur, qui metu criminis & mortis solutus, violat carceres, vel opem fert, vt effugiant rei, quàm is, qui suspicione supplicij, & vt illud vitet, nihil non audebit. Vt omnino absurdum visum non est, licere cuique sanguinem suum quolibet modo redimere, & ignoscendum ei ea ratione, qui aduersarium corruperit [c]. Naturali studium viuendi est, naturale pericula subterfugere, durum, squalorem carceris experiri. Seruile quodammodo concludi [d]. Anceps & periculosum se iudicio hominum in reatu mortis
35 subiicere. Dubius quippe litis euentus [e], & facilis innocentiæ calumniatio. Quod Alcibiades exemplo & responso cautissimo docuit, is enim ad diluenda sibi imposita crimina vocatus in iudicium [f], vt Athenas rediret admonitus, roganti cur recusaret, & num suspectam haberet patriam, respondit, se patriæ plurimùm credere, vitæ autem discrimen ne matri quidem suæ committendum putare: fieri enim ignorantia posse, vt nigrum pro albo ferat lapillum. Nec multò posteà, cùm percepisset se vna voce à populo Atheniensi fuisse damnatum: at ego, inquit, ostendam illis Alcibiadem viuere. Neque omnino improbatum est factum Iphicratis, qui capitis reus factus, collocauit iuuenes aliquot pugionibus instructos, qui iudicibus capulos ostendentes, tantum eis timorem iniecerunt, vt illi perterriti illum absoluerent, authore Polyæno [g]. Et posteà cùm esset illi post absolutionem obiectum, eum vi iudicibus illata, & timore armorum iudicibus iniecto, absolutum esse, ita respondit: *Ego valdè stultus sim, si pro Atheniensibus*
36 *strenuè bella geram, pro me verò non ita fortiter decer em?* Quamuis Vlpianus [h], & eum quoque in legem Iuliam de vi publica incidere dixerit, qui cum telo dolo malo in continenti fuerit, vbi iudicium publicè exercebitur. Diuus Thomas [i] quoque notat, quòd damnatus ad pœnam capitis, si possit fugere & fugiat, non peccat. Proinde hodiè mitius agitur cum carceratis fugientibus in Gallia, neque in fugitiuos, eo ipso quòd fugitiui sunt, fertur sententia capitalis, vt Oldradus fieri posse tradit [k], sine alia vocatione: sed postquam testibus de effractura vel fuga constiterit, vocantur absentes iuxta formulam requirendorum reorum contumacium [l], in loco domicilij, edicto peremptorio [m], voce præconis. Deinc cognoscitur simul & de crimine, cuius rei erant, ob quod, si iustè inueniantur carcerati, quam pœnam merentur illa damnantur: sin minus iniustè detentos fuisse appareat, poena non est capitalis carceres euasisse vel affregisse [n]. Quòd si qui aufugit, iterum prehendatur notio iudicis est, non de effractione, sed de crimine, quo accusatus antè erat: vt & nouella Iustinianea statuit [o]. Existimarem nihilominus perpendendum in poena statuenda in eos, qui carceres effugiunt, num euaserint sine effractione, & sine vi vt leuius puniantur: an cum effractione, vel occisis
37 custodibus, vt seuerius, vtúe sicarij legitimis subdantur suppliciis. Et hæc pertinent ad vim commissam in ereptione rei accusati tantùm. Quid autem statuendum sit, si eximatur reus supplicio vltimo condemnatus, dum ad supplicium ducitur, videamus. Plerique distinguunt, an iustè vel iniustè damnatus quis sit: vt si iniustè, liceat eripere supplicio, & opus laudabile sit [p]. Quia scriptum [q], *Eripe eum qui ducitur ad mortem.* Et quod Moses, cùm vidisset Aegyptium iniuriam Hæbreo inferentem, vindicauit, & eum prostrauit [r]. Si autem iustè damnatus sit, non licere impunè eripere, quemadmodum & leges statutũ [s]. Opinor ego neque iniustè iudicatum authoritate priuata posse eripi, quia datur remedium aduersum sententiã iniquam

[a] l. vni. de priua. carc. C.
[b] l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. ff.
[c] Vlp. in l. 1. de bon. eor. qui ante sent. mort. sibi consci. ff.
[d] l. 2. de lib. hom. ex hib. ff.
[e] l. quod debetur, de pœn. ff.
[f] Plut. in Alcibiad. vita.
[g] Polyænus, li. 3. Strategematon.
[h] Vlp. l. qui dolo malo, l. 10 ad leg. Iul. de vi publ. ff.
[i] D. Thomas 2. 2. secunda, quæst. 69. art. 4. Bart. q. 2 1 5. nu. 11. & in illa quæst. latè de pœna fugientis à carcere disputat.
[k] Oldra. cons. 65.
[l] de quo in l. 1. de requir. reis, ff. l. 1. C. eo. l. absentem, l. 6. de accusat. C. l. absentem, de pœn. in ff.
[m] l. tres, C. quomo. & quan. iudex, l. contumacia, l. 51. de re iudica. lib. 42. ff. titul. 1.
[n] Pap. libr. 25. rapsodiarum tit. 2. ar. 1 per ea quæ notat Bart. in l. vis eius, & ibi Salicet. de probat. C. Alexan in l. sed eximendi, §. si quis, ne quis eum qui in ius voca. est vi eximat.
[o] §. necessitatem, ibi, fugientes capiant, & § seq vt iudic. sine quoq. suffra. in auth.
[p] Luc. de Pen. in l. quoties, de exacto. tributo. lib. 10. C. Ioan. Diaz, in tract. crimin. canon. 95. Alber. in l. addictos, de episc. aud. C. glo. fi. in cano. non in ferenda, 23. q. 4. gl. 2. in ca. reos, 23 q. 5.
[q] Prouerb. c. 24.
[r] Exod. c. 2. c. nõ inferenda, 23. q. 4. ca. opponitur, de pœnit. dist. 1.
[s] l. addictos, de episcop. aud. C. l. addictos, l. 29 de appellat. lib. 7. C. titu. 6.

quam in reos prolatam, cuilibet prouocandi, nempe facultas pro reo [a], etiam inuito [b]. Et Vlpianus rectè respondit [c], *non posse singulis concedendum, quod per magistratus possit publicè fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.* Eaque prouocatione suspendetur satis iudicium: alioquin lege Iulia de vi publica teneretur, qui imperium potestatemque, si aduersus prouocationem, reum necauerit, verberauerit forsan, iusseritúe quid fieri [d]. Atque quæ proximè dicta sunt de Moyse, iam typum habent potestatis illi ferè concessæ. Deinc & Zelus fidei excusationem habet, vt suprà in homicidio docuimus. Sed & reliqua, quæ de eruendis reis à morte dicuntur, referenda sunt ad modos legitimos, non ad priuatorum temeritatem. Cùm & liceat etiam delinquentes eripere supplicio, legitimis aliis modis, vt intercessione, iure asyli [e], & aliis licitis mediis. Si enim vis concederetur 18
pro arbitrio, vix vnquam aliqua quantumuis iusta sententia supplicij feretur, quin aliquo prætextu iniustitiæ eluderetur, vi temeritatem fouente. Interest autem reipublicæ, sententias iudicum mandari executioni, propter authoritatem rerum iudicatarum, etiam si malè iudicatum sit [f]: cùm præsumatur semper pro iudice, donec contrarium appareat [g]. Extat & caput legis Iuliæ de vi publica, in eos, qui dolo malo fecerunt, quominus iudicia tutò exerceantur, aut iudices vt oportet iudicent: vel is, qui potestatem imperiumúe habebit, aliter, quàm ei ius erit, decernat, imperet, faciat [h]. Proinde incidit qui hoc amolitur, in pœnam interdictionis aquæ & ignis [i]: cui hodiè successit deportatio [k].

a d.ll.addictos.
b l. non tantùm, de appellatio. ff.
c Vlp. l. non est singulis, l. 137. de regul. iur. in ff.
d Vlp. l. lege Iulia, l. 6. ad leg. Iul. de vi publ. in ff.
e vide glo. in ca. non inferenda, ca. hi qui, 24. q. 6. glo. 2. & text. in ca. reos, 23. q. 5.
f l. seruo inuito, §. cùm prætor, ad senat. Trebell. ff. l. si prætor, de iudic. l. fin. ne quid in lo. pub. ff.
g c. in præsentia, c. 6. de renuntiatio. li. 1. Decret. titu. 9.
h Vlp. l. qui dolo malo, l. 10. ad leg. Iul. de vi publ. ff.
i d. l. qui dolo, § fin.
k l. 3. ad leg. Iul. pecul. in ff.

De vi offensiua. Cap. 26.

1 *Nocendi plures viæ. Et quis dicatur reus legis Iuliæ de vi publica.*
2 *Armorum & armatorum appellatio quid contineat.*
3 *Teli appellatio quid contineat.*
4 *Armorum & bellorum potestas penes solum principem.*
5 *Arma non ferenda in concionibus, in palatio.*
6 *Armatos incedere per vias pœnis edictisq́ regum prohibitum.*
7 *Gladium cingere tantùm militibus permissum expeditionis tempore.*
8 *Milites habere priuatis hominibus interdictum.*
9 *Vis publica aliis criminibus miscetur.*
10 *Vis repulsiua quomodo impunita.*

LATE longeque diffunditur vis offensiua, quia multa genera 1
sunt officiendi, in quibus vis interuenit, sine armis, & armata. Proinde paucis rem illustrare contentus ero, & colligam quædam insigniora capita ad publicam vim pertinentia, vnica conclusione: vt quandocunque quis arma telaque habet, præter viatoria & venatoria, & commercij causa [l], aut his illegitimè vtitur [m], vel cœtum hominum prohibitum colligit, vel eo vtitur [n], vim publicam exercere dicetur, pœnaque legis Iuliæ de vi publica reus. Armorum appellatio porrigitur à Caio [o], non tantùm 2
ad gladios & galeas, sed & ad fustes & lapides. Et idem Iustinianus explicat [p]. Paulus non vtique tantùm eos, qui tela habuerint, armatos ait, sed etiã eos,

l l. 1. 2. ad leg. Iul. de vi publ. lib. 48. ff. titul. 4.
m l. 3. & pen. & l. 5. eod.
n l. qui cœtu, l. 5. eo.
o l. armorum, l. 41 de verb. sign.
p §. sed ex constitutionib', de interd.

eos, qui habent aliquid aliud, quod nocere potest [a]. Vlpianus quoque [b], arma dicit omnia tela, hoc est, & fustes & lapides, nec solos gladios, hastas, frameas, rompheas, & his vim armatam fieri. Idem & Martianus Cæsar [c]. *Arma*, inquit Varro [d], *ab arcendo, quòd his arceamus hostem.* Hinc Lucretius [e].

Arma antiqua manus, vngues, dentesq́; fuerunt.

Festus [f] ab armis seu humeris dicta propriè putat, quòd ex his pendebant gladij, tela, & reliqua id genus. Item forsan propriè arma, quæ armos defendebant & tegebant. Vnde à telo differunt: telum namq; illud omne tã-
3 tùm potest dici, quod mittitur vel mitti potest [g]. In lege Iulia quoque de vi publica, telorum appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, continentur [h]. Attamen notandum est, in prohibitione armorum ferendorum, non contineri saxa vel lapides deferentes. Et ita declarauit senatus Mediolanensis prætori Alexandriæ 13. Octob. 1558. Item & voluit appellatione armorum non contineri cultellum, 6. Octob. 1554. vt refert Iu-
4 lius Clarus [i]. Iure ciuili itaque prohibetur priuatis, arma facere, emere, habere, deferre, exceptis cultellis, ne inde necis occasio oriatur: pœnaque imponitur iis, & qui vendiderunt, quiúe non vindicarunt [k], nullisq; mouendorum armorum licentia inconsulto principe datur [l]. Instrumenta quippe belli, arma sunt. Belli autem potestas penes principem est [m], vel penes eum, qui vices principis gerit in prouincia sibi decreta regenda, ex causa, quæ dilationem & moram consulendi principis non patitur: aliter, vt opinor, nequaquam tempore pacis. Sic in formula Comitiuæ Cassiodorus scribit [n], nomine regis Gotthorum, *Violentos nostra pietas execratur, in causa possunt iura non brachia: nam cur eligant quærere violenta, qui præsentia probantur habere iudicia? Ideo enim emolumenta iudicibus damus, ideo tot officia diuersis largitatibus continemus, vt inter vos non sinamus crescere quod possit ad odium pertinere.* Quod & placuit Iurisconsultis [o]. Et vt dicebat Terentius [p],

Omnia prius experiri, quàm armis, sapientem decet.

Sic Clytemnestra [q],

ϛρατός τ' ἄρ ὃ μεμψαιτό μ' εἰ τὰ πράγματα
λελογισμένως πράσσοιμι μᾶλλον, ἢ σθένει, id est,
Nec me exercitus culpauerit, si res gessero
Cum ratione potius & prudentia, quàm viribus.

Lucius Domitius [r], cùm Siciliam pro prætore regeret, eximiæ magnitudinis apro ad se delato, adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit, interrogatumque, quomodo eam bestiam confecisset, postquam intellexit vsum venabulo, crucifixit: quia ipse ad exturbanda latrocinia, quibus prouincia vastabatur, ne quis telum haberet, edixerat. Magni Pompeij in tertio consulatu, inquit Plinius [s], extat edictum, in tumultu necis Clodianæ,
5 prohibentis vllum telum esse in vrbe. Fuit aliquando lex Charundæ apud Tyrios, post conciones ciuium pacatasq; per eum seditiones, vt si quis eas cum ferro intrasset, continuò interficeretur: quam ille propria morte sanciuit, cùm liceret etiam culpam suam dissimulare [t]. Cauerant etiam Philistini, quando imperabant Israëlitis, ne esset Faber Ferrarius apud eos, ne
4 fortè facerent Hebræi gladium, vel lanceam [v]. Extat lex Insubrum [x], apud palatiũ comitis, nullus etiã miles ferat arma, nisi rogatus à comite. Et eorundem etiam lege cautum [y], *si quis rusticus arma vel lanceam portauerit, vel gladium, iudex, in cuius potestate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti solidos*
6 *soluat.* Franciscus primus huius nominis Francorum rex, prohibuit 9. Maij 1539. edicto [z], ne posthac quis armatus per itinera, ciuitates, syluas vel nemora

[a] Paul. l. armatos, l. 9. ad leg. Iul. de vi publ.
[b] Vlpia. l. 1. §. armis detectum, de vi & vi arm. P.
[c] l. si. quæ res expor. non deb. lib. 4. C. tit. 41.
[d] Varro, 5. de ling. Lati.
[e] Lucret. de rer. natu.
[f] vide Cic. 1. Tuscul. & pro Cecin. Valturium, lib. 10. de re milit. c. 2.
[g] §. item lex Cornelia de sicariis, de publ. iudic. Caius, l. si pignore, l. 5. §. furtem, de furt. lib. 47. P. tit. 2.
[h] l. pen. ad leg. Iul. de vi publ.
[i] Iul. Clarus. lib. 5. sententia. §. fi. practi criminal. q. 82. statu 6. nu. 4.
[k] constitut. nouella, de armis, coll. 6. tit. 23. l. 3. ad leg. Iul. de vi publ. in P.
[l] l. vni. vt armo. vsus, inscio princi. interd. sit, lib. 11. C. tit. 46.
[m] ca. quid culpatur, 23. q. 1.
[n] Cassiod. lib. 6. Varia c. 2.
[o] l. æquissimum, de vsufr. P.
[p] Terent. in Eunucho.
[q] Apud Euripi. in Iphigenia in Aulide, actu 4. vers. 120.
[r] Valer. Max. lib. 6. c. 3. Cic. Verri. 7.
[s] Plini. lib. 34. c. 14.
[t] vide Valer. Max. lib. 6. c. 5 in fine.
[v] 1. Reg. 13.
[x] §. ad palatium, de pace tenen. & eius viola. lib. 2. feudo. tit. 27.
[y] §. si quis rusticus, eod. tit.
[z] *Ordonnance, de n'aller armez, masquez, deguisez, ny porter harquebuze, pistoletz, &c.*

mora vel oppida, potissimùm laruatus, incederet: demptis qui ordinibus adscripti essent militaribus, & vexillum ducis regij sequerentur authoritate publica: indixitq; huic delicto bonorum proscriptionem, parte dimidia fisco, alia delatori permissa, & pœna arbitrio iudicum. Ademit item eodem edicto, priuatis vsum archebusiorum & machinarum ignearum: quod alia constitutione repetiit, 16. Iulij 1546. Item Henrichus 2. alia, 25. Nouemb. 1548. & rursum 28 Nouemb. 1549. Iterum 7. Decemb. 1558. Ius tantùm militi- 7
bus ferendi gladij & arma dabatur, temporeque tantùm expeditionis: vnde cingulum, quo ensis dependebat, proprium militum insigne[a]. Et Martialis alludit parazonio loquens[b],

> *Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,*
> *Arma tribunitium cingere digna latus.*

a l. pen. de milit. testa. in P.
b Martial. epigr. lib. 14. epig. 32.

Eò pertinent quæ de testamentis in procinctu factis dicta sunt à Iustiniano[c]. Quia tunc, cùm in aciem descendebant, cingebantur gladio. Proinde lege 8
Iulia de vi publica, prohibitum habere milites seruos scilicet armatos, in vrbe aut ruri, veluti Bucellarios, Isauros[d]. Et Arcadius & Honorius[e], quinq; librarum auri mulcta eos iubent puniri, qui in obsequio priuato milites habuerint, & ipsos milites militia exutos plecti. Dionysius Syracusanus Tyranni Dionysij filius, arma ademit quibus parùm fidebat[f]. Nec valdè diffi- 9
cilè erit hinc colligere, esse crimen legis Iuliæ de vi publica, quando seditio fit, villæ expugnantur, obsidentur: si in turba cum telo quis fuerit, si raptus fiat, si homicidium cum armis[g]. Sed hæc habent quoque alia crimina admixta, & idcirco vltra vim hæc committentes, aliam animaduersionem patiuntur[h], de qua suis locis. Talia sunt incendere, stuprum vi committere[i], noua vectigalia, id est, vi plus quàm oporteat ex vectigalibus exigere[k].
Sed num vis repulsiua, quando vim quis sibi vel rebus suis illatam propulsat, 10
digna sit pœna legis Iuliæ de vi publica, vel priuata, non inutiliter quæritur. Et certè venia aliqua hanc dignam esse, suprà in homicidij excusatione monuimus. Si armis aggredientem confestim armis repellamus, non ex interuallo[l]: & si cum moderamine inculpatæ tutelæ[m] nos tueamur. Si aliter vim effugere non possimus[n]. Verùm non omnino impunitum illud esse mihi videtur, quod factum est cum armis, quæ habere prohibitum est, & quidem non puniendum euentum, sed quod anteà puniendum erat, dico: nisi casu fortuito arma vetita aduenerint, vel aduersario erepta vel extorta sint, quibus se tunc defenderit.

c §. 1. de testam. Plutar. in Coriola.
d l. fin. ad leg. Iul. de vi publ. C.
e Arc. & Hono. l. nemo, l. 13. de re milit. lib. 12. C. ti. 36.
f Diod. Sicul. lib. 16. Bibliot.
g l. 5. & pen. ad leg. Iul. de vi publ. P.
h l. quoniam multa facinora, l. 6. eod. C.
i l. 3. eod. P. l. 5. §. qui vocantem, eo.
k l. fi. eod. in P.
l l. 3 §. eum qui, & l. 3. §. eum igitur, de vi. & vi arma. P.
m l. 1. C. eod. tit.
n l. scientiam, § qui cum aliter, ad leg. Aquil. P.

De pœna propria vtriusque capitis legis Iuliæ de vi publica, & priuata. Cap. 27.

1 *Iuliæ legis de vi publica propria pœna.*
2 *Equi adempti militi per ducem pœna.*

POENA criminalis, vt monuimus, legis Iuliæ de vi, conside- 1
ratur pro modo alterius delicti in quod incidit, si maior pœna eius sit. Cæterùm, propria pœna est, De vi publica, aquæ & ignis interdictio, apud Paulum[o]: cui hodiè successit deportatio[p]. Constantinus Cæsar, eum qui vi alium de possessione 2
deiecit, statuit in insulam deportandum cum abrogatione bono

o l. qui dolo, l. 10. § si ad leg. Iul. de vi pub. P.
p l. 3 ad leg. Iul. peculat. in P. §. item lex Iulia, de pub. iudi.

bonorum[a]. Valentinia. Theod. & Arcadius[b] seruos, qui vim fecisse probati fuerint, inscio domino, vltimo supplicio plectendos statuerunt: si iussu domini, metallo, dominis infamibus pronunciatis, loci ac originis dignitate priuatis. Item viles personas, & infames seuerius puniendos; imò & iudices, qui violentiæ crimen punire distulerint probatum, vel mollius quàm par sit puniuerint, graui infamia notandos. Leo & Antoninus CC[c]. eos qui armatos habuerint, iubet pœna centum librarum auri condemnari, &
2 seuerissima vindicta. Imperator Orientis Theophilus[d], ducem quendam dignitate spoliauit, & exilio perpetuo damnauit, quòd militem strenuum equo, quo sæpè ex bello incolumem extulerat, priuasset, & tanquam suum imperatori donasset, eiusque equi inopia, miles fusis suis posteà interiisset: iussitq; viduæ militi restitui equum, & bona ei liberisque eius adiecit. In Gallia iudices seculares, puniunt pœnis compræhensis in constitutionibus regiis, qui in hanc legem offendunt, non solùm laicos, sed etiam clericos arma vetita deferentes: & hoc licere dicunt ex priuilegio summi pontificis regi Franciæ & eius magistratibus, in casibus, qui priuilegiati dicuntur[e]. Et iure communi pontificio, quanquam de crimine clerici neque ciuiliter neque criminaliter cognoscere possit iudex secularis, ob priuilegium cleri[f]: tamen si clericus deferat arma militaria, & tertiò monitus à suo episcopo ea deponere non obtemperauerit, omne priuilegium amittit clericale, & relinquitur puniendus iudici seculari sine alia exauthoratione seu degradatione[g]. Et clericus arma deferens potest capi à iudice seculari, & puniri pœna pecuniaria, non corporali[h]: quia & clericis armorum vsus interdictus[i]. Et placuit pluribus interdicta armorum, quæ ad pacem & tranquillitatem pertinent, ligare clericos etiam[k], quòd pertinet ad pœnam pecuniariam: si autem de corporali agatur, remittendi erunt ad suos ecclesiasticos iudices[l]. Reus legis Iuliæ de vi priuata, tertia parte bonorum mulctatur, & infamis fit[m]. Putat & glossa[n], relegationem esse pœnam vis priuatæ.

a l. si quis fundum, l. 7. ad leg. Iul. de vi pub. C.
b l. seruos, l. 8. C. eo.
c l. fin. C. eod.
d lib. 3. iur. Orient in cōsti. 5. Theoph. περὶ τοῦ ἀφαιρεῖν ἵππους.
e Chass. ad §. 5. ad vers. s'il n'a grace, nu. 48. & 50. tit. des iustices, in contuetud. Burgund.
f c. at si clerici, de iudic. ca. 1. & 2. 11. q. 1. c. 1. de foro. cōp.
g c. in audientia, & ibi Sicul. de sentē. excom. glo. in clē. 1. de off. ordin.
h l. addictos, de episc. aud. C. & ibi glo. in ver. vindicetur, & Io. Fabr.
i c. 1. de vita & hon. cler.
k Didac. q. 11. nu. 7. in pract. & lib. 2. relo. utio. c. 20.
l Ioan. de Plat. in §. item lex Iulia, de publ. iudic. ap. Institutis.
m Mod. l. fin. ad leg. Iul. de vi priu. Marc. l. 1. eod. l. 2. C. ad leg. Iul. de vi publ.
n glo. in l. quoniam, multa facinora, in ver. relegatione, C. ad leg. Iul. de vi publ. & in l. 2. eo.

De crimine legis Iuliæ repetundarum, vel de repetundis. Cap. 28.

Lib. 48. P. tit. 11. Lib. 9. C. tit. 27.

1 *Magistratuum integritas exigitur summa, etiam à suspicione mala aliena.*
Quæ dona accipere potest magistratus impunè. & de lege Iunia, & Cilicia. eod.
2 *Munera excæcant accipientes.*
3 *Iudices nihil vltra salaria accipere debent. & 4.*
5 *Repetundarum crimen publicum est, & eius capita, & pœna. 6. & 7.*
8 *Iudices corrumpentes qua pœna puniuntur, & si corrumpere tentent: & quæ sit pœna horum in Gallia. 9. & 11.*
10 *Iudicij accelerandi causa, nec dare nec accipere licet iudici.*
12 *Iudicum corruptorum sordibus pœna, & in hos odium Tiberij, Claudi, & Alexandri Seueri Cæsarum. & num. seq. 13. 14. 16. & 17.*
15 *De repetundis lex duodecim tabularum. Seruilij Glauca 18.*
19 *Officio ne alio modo quàm debeat fungatur accipiens, repetundarum tenetur.*
20 *Repetundarum legis alia capita. 21. 22. & 23.*

TANTA iis, qui rempublicam administrant, requiritur inte- 1
gritas & fides, vt non solùm à malo, sed etiam ab omni ma-
li suspicione alieni esse debeant, æquoq; iudicio, prout vna-
quæque res exigit, iudicare debeant: atque summoperè re-
quiri, vt oderint auaritiam [a]. Etenim bonus iudex abstinere
debet à gratia, odio, & pretio [b], nec munera accipiat: ex-
ceptis quibusdam eduliis, quæ vno die consumi possunt, eaq; raro [c]. Et iure
Nouellarum nunquam, nisi non habeant stipendia [d]. Prohibetque lex Iu-
nia repetũdarum, quæ vult magistratum ab omni sorde alienum, ne plus do-
ni munerisúe in anno accipiat, quàm quod sit centum aureorum [e]. Et lege
Cincia, quippiam magistratibus accipere prohibitum, ait Cicero [f]. Adstipu- 2
latur & ius pontificium [g]. Munerum acceptatio, est præuaricatio veritatis [h].
Et iudex cupidus citò vendit iudicium [i]. *Et xenia & dona excæcant oculos iudi-
cum: & quasi mutus, in ore auertit correctiones eorum* [k]. Excæcant etiam pru-
dentes, & subuertunt verba iustorum [l]. Monent Gratia. Valẽtinia. & Theod.
CCC [m]. iudices & cognitores omnes, vt à pecuniis atque patrimoniis ma-
nus abstineant, neque alienum iurgium putent esse suam prædam. Iurabant [n]
antiquitus iudices, & qui ad prouincias moderandas mittebantur, exceptis 3
solis salariis, nihil penitus tam in administratione positos, quàm post depo-
situm officium, pro aliquo præstito beneficio tempore administrationis
quam gratuitò meruerunt, accepturos. Valerius Maximus [o], duobus ma- 4
ximè collabi Rempublicam dixit, venere, & cupiditate eorum qui præsunt.
Vt non immeritò Sophoclem collegam in prætura Pericles monuerit, &
oculos & manus prætorem continentes habere debere [p]. Sic Iustinianus [q],
in iuramento administrationes accipientium adiicit, *Oportet se purè sumentem
administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis, mundas seruare manus.
Deo, nobisq́, & legibus: & nullum contingere lucrum, neque maius neque minus. &c.*
Iuramentum quoque Heliastarum iudicum Athenis, illud inter alia conti-
nebat, de quo Demosthenes [r], οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς ἡλιάσεως ἕνεκα, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ,
οὔτε ἄλλος ἐμοὶ, οὔτε ἄλλος εἰδότος ἐμοῦ, οὐ τέχνῃ οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ, id est, *Iudicij causa ne-
que dona numeraúe vlla accipiam, neque in meam rem alius, sed neque vllum arte
fraudeúe aliqua, quicquam accipere patiar, sciens dolo malo.* ἄρχοντες pariter magi-
stratus Atheniensium, idipsum iurabant se non facturos, & si secus facerẽt,
statuam auream pœnæ nomine Delphis erecturos, teste Iulio Polluce [s], &
Plutarcho [t]. Excipit tamen lex Iulia repetundarum quasdam personas, à qui-
bus accipere magistratibus permittit, quòd in his suspicio mali cesset, & so-
brinos, & proximiores, & vxorem [v]: dummodo negotij aliquid non sit cũ
iis publici. Nam nec ab iis, si de officij causa agatur, accipere licet [x]. Ab aliis
autem, si officio eius non egeant, & licuit eadem lege accipere vsque ad
aureos centum in anno, non amplius [y]. Iurisconsulti huic legi repugnantem 5
noluerunt impunitum esse, & crimen hoc publicum esse voluerunt repe-
tundarum pecuniarum [z]. Hoc multa habet capita, pertinentia ad pecunias,
quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio,
munere, ministerioúe publico acceperit [a], vt quæ muneris sunt omittat, vel
non facienda committat & faciat. Item comites earum personarum, si id
persuaserint, vel quid ob id acceperint, eodem crimine tenentur [b], &
pro eis ij quorum sunt comites & domestici [c]. L. Piso Trib. pleb. legem pri- 6
mus de pecuniis repetundis Censorino & Manlio Coss. tulit, vt scribit Ci-
cero [d], quam Iulius Cæsar collapsam videtur releuasse. Pœna hinc du-
plex, nummaria & criminalis: nummaria restitutio in integrum [e], quæ & in
hæredes intra annum competit [f], lite contestata, non autem sine conte-
statione [g]. Criminalis extra ordinem imponitur, pro modo effectus subse-
quuti, vt latius in exemplis subiiciemus: primùm tamen satisfaciendum læ-
sis eius rei causa [h]. Hac ergo tenetur primùm is, qui cùm aliquam potestatẽ
haberet,

a Exod. c. 18. nos de hoc plura lib. 2. Præiud. opti. Iu-stit. c. 17.
b ca. episcopus, §. si ergo, 11 q. 3.
c Plin. Iunior, lib. 4. epistol. dum de Iunij Bassi agit accusatione & l. solent, 6. §. fi. de offi. procõs. & leg. P. l. plebiscito, l. 18. de offi. præsidis, P.
d § scriptum est, vt iudic. sine quoque suffra. in auth. coll. 2.
e l. eadem lege, l. 6. §. fi. ad leg. Iul. repet.
f Cic. pro lege Manilia.
g ca. statutum, 11. §. insuper, de rescrip. in 6.
h ca. qui rectè, 11 q. 3. ca. non licet, eo. ca. nõ sanè, 14 q. 5.
i ca. pauper, 11. q. 3.
k Eccles. 20.
l Exodi, 24.
m l. 3. C. ad leg. Iul. repet.
n l. sancimus, l. 6. C. eod.
o Val. Max. lib. 4. c. 3.
p Cic. 1. Offic. Val. Max. vbi sup.
q §. oportet, de mãd. princi. in auth coll. 3. & nouel. 25 de prętore Lycaoniæ, est rub. vt iudic. sine quoque suffra. in auth.
r Demosth. contra Timocratem.
s Iul. Poll. lib. 8 Onoma.
t Plutar. in Solo.
v l. 1. § fi. ad leg. Iul. repet. P.
x l. lex Iulia, l. 7. eod. P.
y l. eadem lege, l. 6. eod. P.
z l. fin. ad leg. Iul. repetund. C.
a l. 1. ad leg. Iul. repe. C.
b Marc. in l. 1. & l. comites, 5. eod. tit. P.
c d. l. 1. eod. C.
d Cic. in Bruto, seu de claris orator.
e l. 1. & fin. C. ad leg. Iul. repet.
f l. 2. & l. pen. eod. P.
g l. Iulianus, l. 16. de iudic. in P. l. vni. ex delict. def. in quã. hæred. tene. C. l. lex Iulia, l. 7. §. hodie, ad leg. Iul. repet. P.
h §. si quis autem, de administrator. in auth. coll. 7. tit. 6. l. f. de pœn. iud. qui ma. iudi. C. l. placet, 9. de excus. muner. lib. 10 C. l. peræquatores, 6. de censibus, lib. 11. C. tit. 56.

haberet; pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandum decernendumue acceperit [a]. Qua pœna autem puniatur, docet factum, quod inde secutum erit. Nam qui vt innocentem damnarent mortis pecuniam acceperint, capite puniuntur, vel deportatione: idem si pecuniam non acceperint, sed iracundia quem non debebant condemnarint [b]. Iungitur enim hic sicarij crimen & pœna [c], item falsi [d]. Constantinus eum, qui pretio, aut gratia perperam iudicauerit in æstimationem sumptus, litisque & infamia condemnandum statuit [e]. Ex nouella Iustiniani [f], qui accepit, vel promissionem suscepit, si causa pecuniaria sit, dari triplum, promissi duplum, à comite priuatarum rerum exigi iubetur, dignitate seu cingulo amisso: Si verò causa criminalis fuerit, confiscatis omnibus bonis, in exilium mittitur. Sed & placuit Diocletiano & Maximiliano [g], venales sententias, quæ in mercedem à corruptis iudicibus proferuntur, etiam citra prouocationis auxilium, ipso iure infirmas esse: vt quando etiam arbiter compromissarius sententiam dedit per sordes, aut dolum, aut euidentem gratiam, per exceptionem impeditur executio, & vitatur compromissi pœna [h]. Sed & iudex, qui in fraudem legis sententiam dixit, si euidens eius arguatur gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes, id est, corruptio per pecuniam, litem suam facit, vt teneatur ad litis æstimationem [i]. Valens & Valentinia. statuerunt [k], iudices deprædationes facientes & extorquentes à subditis, igne & flammis comburendos esse. Liberam & istius criminis cuilibet tribuunt accusationem Cæsares [l]. Alibi quoque cautum [m], iudices, qui se furtis & sceleribus fuerint maculasse conuicti, ablatis cingulorum insignibus & honore exutos, inter pessimos quosque & plebeios habendos. Et primùm illi purgandi sunt, per quos aliorum culpæ feruntur [n]. Iustinianus iudicem in administratione existentem furti reum, aurum accipientem, confiscatione & exilio mulctat, & in corpus verbera & supplicium iubet inferri [o]. Propter furtum admissum in magistratu, & placuit quoque iudicem sua sede deiici, alio subrogato, & de pœna ad principem negotium referri [p]. Alia pœna à Venuleio recensetur [q], eius legis damnatum, nec testimonium publice dicere, vel iudicem esse posse, & postulare prohiberi: damnatus enim crimine publico, infamis est [r]. Iulius autem Paulus in hæc verba respondit [s]: *Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside à curia submouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. Si quidem salarium à publico accipientes, si quid vltrà accipiunt, quàm à principe permissum est, vt calumniatores & concussores damnantur* [t]. Nec debet licere iudicibus vendere iustum iudicium, quia licet aduocatis vendere iustum patrocinium [v]. Iustitiam vendere
7 simoniacum est [x]. Plato scribit [y], iudicium & iustitiam virginem esse pudicam: Orpheus quoque [z], & Hesiodus [a]. Ideo nulla corruptione pecuniæ, vel gratiæ esse tentandam: seque ipsam vlcisci. Deus apud Micheam [b], inter causas, ob quas Hierosolymis ruinam minatur, addit, quòd principes eius
8 in muneribus iudicarent, & sacerdotes mercede docerent. Proinde illi, qui tentarunt corrumpere hac via iudices, vel corruperunt, pœnis subiiciuntur: nam Antoninus Cæsar [c], dispendio actionis punit eum, qui diffidentia iustæ sententiæ, in pecuniæ corruptela spem negotij cuiusuis posuerit: & pecuniam eius rei gratia, vel aduersario vel iudici dederit. Etsi nouo iure [d], qui dicit se dedisse alicui pecuniam vel promisisse, & personam declarauerit, & hoc probauerit veniam mereatur: verùm litigatorem, qui de hoc se defert, si non probet, postquam persona, cui datum vel promissum dicitur, iurauerit se non accepisse, nec per se nec per aliam personam, nec sibi promissum, in ciuili causa æstimationem soluere litis: in criminali, iusta pœna, bonis confiscatis, esse condemnandum placuit. Martianus [e] autem refert ex rescripto Veri & Antonini, sententiam approbatam, qua is, qui omissa defensione redimere voluerat sententiam, & delatorem corrum

a Marc. l. 3 ad leg. Iul. de repet. F. & l. lex Iulia, 7. Cod.
b d. l. lex Iulia, § fin. vide Boer. q. 133. nu. 9. 10. 11.
c l. 1. & 4. ad leg. Cor. de sic. F.
d l. 1. ad leg. Cor. de fals. F.
e l. fi. de pœna iudi. qui male iudi. C.
f § si quis autem ex litigatoribus, vt litig. iu. exor. lit. ius. in auth. coll. 9. tit. 5. vnde sumpta auth. nouo iure, de pœn. iudi. qui ma. iudic.
g l. venales, l. 7. quando prouoc. non est nec. lib. 7. C.
h l. 3. de arbit. C. Vlp. l. ita demum, l. 46 § fi. eo. tit. F.
i Vlp. in l. si filiusfa. l. 15. de iud. F.
k l. vnic. li. 9. vbi caus. fisca. vel diu. dom. &c. lib. 9. C. tit. 26.
l l. 4. ad leg. Iul. repe. C.
m l. iudices, l. 23. de dig. lib. 12. C.
n ca. qui sine, & ca. iudices, 3. q. 7.
o § si quis autem præter hæc, vt iudi. sine quoq. suffra. coll. 2. tit. 2.
p l. si quos, l. 3. de off. præto. Orien. & Illy. C.
q eadem lege, l. 6. § 1. ad leg. Iul. repe.
r l. infamē, de publ. iudic. F.
s Iul. Paul. lib. 5. recep. sent. tit. 30.
t ca. militare, 11. q. 3.
l. fi. § quibus, de re milit. C. & tit. ne oper. a collat. exig. C.
v ca. non licet, 11. q. 3.
x ca. non sane, 14. q. 5.
ca. non solum, 1. q. 3.
y Pla. lib. 3. Dial. 12. de legib.
z Orph. in hymnis.
a Hesiod. in Ergis.
b Micheas, c. 3. ca. iudices, 1. q. 1.
c l. 1 de pœna iudic. qui male iudic. C.
d § si quis autem ex litigatoribus, vt litigato. iu. exor. lit. iurent, coll. 9. tit. 5. auth. nouo iure, de pœn. iudi. qui ma. iudic. C.
e Marc. l. imperatores, l. 34 de iure fisc. F. lib. 49. tit. 14.

rumpere, condemnatus erat inferre fisco debere quingentos solidos: quia hic redemptor delatoris pro confesso habeatur, quòd pertinet ad fisci pœnam, vt ait Vlpia[a]. Et idem Vlpianus respondit[b], crimen contrahi, si quis det, vt secundum se in bona causa iudex iudicaret: iudicem enim corrumpere videtur, & ideo litem debet perdere. Quamuis in ea bona causa olim condiceretur pecunia, in mala minimè: hodie autem non cōdicitur, sed parti aduersæ, vel fisco datur[c]. Iure pontificio, pro sententia 9
proferenda dare vel accipere, simoniacum est[d]. Nec iustum, inquit Socrates[e], mihi videtur esse, iudicem precari, vel precando absolui, sed docere atque suadere: non enim ad hoc suadet iudex, vt per gratiam concedat, sed vt iudicet. Atque id iureiurando promisit, non per gratiam cuicunque libuerit condonare, sed iudicare secundum leges. Et rursum Plato scribit[f], iniustum esse & malum, pecunias largiri iudicibus à carceribus vinctis, vt inde etiam iustè educantur, quantò magis si iniustè? Benignè enim oportet expectare vel mortem, vel quoduis aliud supplicium. Hodie 10
etiam licitum non esse iudici dare, vt acceleret iudicium, glossa tradit, Bart. Bald. Salic. Albericus[g], Boerius[h]: nam hoc ad officium eius pertinet[i], turpiterque acciperet, quia gratis præstare teneatur[k]. Quod itaque præside vel alio iudici datum erit contra legem repetundarum, vsucapi non po- 11
terit, cùm hic titulus pro donato non admittitur: imò & locationes, emptionesúe, pluris minorisúe factas ea ratione, irritas facit lex, vt vtriusque casus author Paulus[l]. Sed ne timeo ne mentiar, dum dico hodiè quoque prohibitum esse & seruari, ne xenia accipiant iudices, non munera: vereor 12
enim ne mihi illud Catonis dictum[m] obiiciatur, fures priuatorum furtorum, in neruo ac compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro & purpura. Verùm hoc ex incuria superiorum, si qui tales sint, & quòd manus manum fricat. Prohibuerunt tamen reges, vt Philippus Pulcher in primis constitutionibus[n]. Item & Carolus 7. in primis[o], qui & statuit iudices largitiones corrumpentes & qui accipiunt, cingulo & sede deiici, & pœna exemplari puniri, & litigantes, qui largiti sunt, vel promiserunt, iure suo cadere, & mulcta arbitraria puniri: proxeneticis, procuratoribus, aduocatis, pragmaticis officio interdici, eosque mulctari. Idem sancit Carolus 8[p]. Releuata tamen pœna iis, qui seipsos ea de re iudicibus detulerint. Tiberius Cæsar Pub. Suillium quæstorem quondam Germanici, conuictum ob rem 13
iudicandam pecuniam accepisse, amouendum in insulam censuit, tanta contentione animi, vt & iureiurando obstringeret, è repub. id esse, teste Tacito[q]. Et Trebellius Pollio[r], Claudium, fures iudices palam apertèq; damnasse testatur: stultis autem, quasi negligeret, indulsisse. Porrò Alexander Seuerus C. si quando furem iudicem vidisset, vt narrat Encolpius eius familiaris, teste Lāprydio[s], paratum habebat digitū, vt illi oculos erueret: oderatq; per quā maximè huiusmodi, vt si quando furti suspectos videret, cōmotione animi, stomachi choleram euomeret. Cambyses[t] rex Persarum, Si- 14
samnem vnum ex iudicibus regiis, quòd iniustè ob pecuniam iudicasset, interemit, & interempto detractum corium in lora concidit, quibus tribunal, in quo ille sedens iudicaret, intendit: ibiq; eius filium Ortanem sedere iudicem præcepit, atque in memoria habere, in quo tribunali iudicaret. Meminit Aulus Gellius[v] legis duodecim tabularum, qua cautum erat, *Iudicem arbitrumúe iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus fuisset, capite puniri.* Iulius Cæsar repetundarum conuictos ordine mouit[x]. Et 15
quando Marius Priscus[y], accusatus fuit ab Afris lege Iulia repetundarum, 16
quibus pro consule præfuerat, placuit Senatui septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, Mario autem vrbe & Italia interdictum. De Hostilio Firminio legato Marij, placuit quoque, quòd ei ad turpissima ministeria operam suam accommodauerat, ne in sortitione prouin-

ciæ,

a l. eius qui delatorem, ff. de iure fisci. l. a Tatianus, 42 & l. 4. de iure fisci P.
b l. 2. & 3. de cōd. ob turp. cau. lib. 12. P. tit. 5.
c Boer. hoc late disputat, in decis. 159. nu. 23 & seq. vide.
d ca. vendent. 1. q. 3.
e Pla. in apolog. Socra. fine lib. 27.
f Plato, in Critone.
g glo. & præd. interp. in l. 2 § fi. de cond. ob turp. cau.
h Boer. q. 159. nu. 2. 3.
i l. properandum, C. de iudic.
k l fi. de cōd. ob turp. cau. in P. & C.
l Paul. in l quod contra, l. 8 ad leg. Iul. repet. l. bonæfidei, l. 48. de acq. rer. dom lib 41. P. tit.
m Cato, de orig. nib. Crinit lib. 3. c. 11. Gell. lib. 11. c. 18.
n art. 19.
o a l. 118. 119. & 120.
p art. 20.
q Cor. Taci. lib. 4. Annalium.
r Trebell. Pollio, in Claudio.
s Aelius Lampry. in Alexan. Seuero.
t Herod. in 5. Val. Max. in 6. c. 3. Aemil. Marc. lib. 33.
v Aul. Gell. lib. 20 noct. c. 1.
x Sueto. in Iulio, c. 43.
y Plin. Nepos, lib. 2. epistol.

17 ciæ, eius ratio haberetur. Cornelius Gallus, vt author Amianus Marcellinus [a],
Octouiano res tenente Romanas, procurator Aegypti, exhaussit ciuitatē plurimis interceptis, reuersusq; cùm furtorum arcesseretur, & depopulatæ prouinciæ, metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium spectandum dederat imperator, stricto incubuit ferro: metu certè pœnæ capitalis, quam inde se
18 subiturum putabat. C. Seruilius Glaucia legem Romæ tulit, qua latinis ius erat ciuitatis assequendæ, in locum eius, quem accusando damnassent repe-
19 tundarum [b]. Vult etiam lex Iulia repetundarum, eum reum esse eius etiam, qui accepit, quò magis minusúe ex officio suo faceret [c]. Damnatus à populo Atheniensi quinquaginta talentis Demosthenes orator, quòd cùm dixisset Harpalum ex Asia ab Alexandro profugum, posteà ab Harpalo calice & viginti talentis delinitus, destitisset à cæpto, vt ait Dinarchus contra Demo-
20 sthenem, Plutarchus [d], Iustinus [e], & Athenæus [f]. Ea ratione qui ob accusandū vel non accusandum accipiunt, lege repetundarum tenentur [g]. Et si in innocentium accusationem coierint aliqui [h], qui ob denunciandū vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperint, vel ob militem legendum mit-
21 tendumúe: ob sententiam in senatu consilioúe publico dicendam [i]. Aliud caput legis Iuliæ repetūdarum ab Vlpiano notatur [k], si proconsul ante se de prouincia dimittat legatum suum. Aliud caput, ne senatores nauem maritimam
22 habeant [l]. Et nauem ædificare vel habere in ea prouincia, quam quis admini-
23 strat, prohibetur præsidi [m]: nec aliud quicquam ibi emere. Lege repetūdarum damnatos apud Græcos etiam legimus, teste Xenophonte [n], in reddenda ratione præteriti temporis, prætores Philesium, & Xantichlem, quòd è Gaulctica pecunia, quam seruandam acceperant, minas viginti supillassent, & tantundem reddidisse iudicio.

a Amia. Marc. lib. 17.
b Docet Asconius, pro Scauro, Meminit Cic. pro Balbo.
c Venule. l. 4. ad leg. Iul. repet. P.
d Plut. in vit. Demost.
e Iusti. lib. 11.
f Athe. lib. 6. c. 5.
g l. eadem lege, l. 6. & lege Iulia, ad leg. Iul. repet.
h l. 2. de concussio. libr. 47. P. titul. 13.
i d. l. eadem lege, in princ. & §. lege Iulia.
k l. meminisse oportebit, l. 10. §. 1. de offi. proconsul. lib. 1. P. titu. 16.
l L. 3. de vacat. muner. lib. 50. P. titul. 5.
m l. conferunt, l. 46. §. 2. de iure fisci, libr. 49. P. titul. 14.
n Xenop. li. 5. de Cyri minoris expedit. circa finem.

De ambitu. Cap. 29.

Lib. 48. P. titu. 14. Lib. 9. C. titu. 26.

1 *Ambitus crimen proximum crimini repetundarum, est crimen publicum.*
2 *Dignitates, & magistratus desiderari vel ambiri non debent.*
3 *Magistratuum venditio ex ambitione petentium. Et quando Rom. populo & cur adempta potestas magistratuum creandorum, sacerdotiorumq; concedendi. Et de lege Iulia de ambitu, & quando lata.*
4 *Seditiones ob comitia magistratuum.*
5 *Ambitus leges vnde dictæ, à quibus latæ, & pœna earum. 7. Et 9.*
6 *Magistratus non petentibus, sed nolentibus concedi debet.*
7 *Ambitus qui tenetur. Et 8.*
9. & 10. *Pro magistratibus obtinendis largiri quid, prohibitum.*
11 *Sportulæ iudicum nimium graues.*
12 *Ambitus lex in sacerdotijs locum habet.*
13 *Ambitus lex quomodo dicatur cessare in curia principis vel prælati. Magistratuum officia cur vendi non debeant. eod.*
14 *Honoris causa pollicitationem valere, quomodo intelligendum sit. Et num simoniacum sit, qui pro officijs regijs dat finantiam. eod. Et 15. 16. 17.*
18 *Iurisdictio non est inter patrimonialia vendibilia.*
19 *Magistratuum officia mercantes indigni officio.*
20 *Vendi officia iustitiæ prohibent constitutiones regiæ Galliæ.*
21 *Vectigalia instituisse noua ad legem de ambitu pertinet.*
22 *Ambitus legis alia capita. 23. Et seq.*

24 *Magistratum depositum repetere quando, & intra quot annos liceat.*
25 *Ambitus quæ pœna. Et seq.*
27 *Delatores veorum ambitus impunitatem delictorum consequebantur.*

PROXIMA est tractationi legis Iuliæ repetundarum, lex Iulia de ambitu: Nã qui ambit illicita cupiditate magistratus, & potestatem, vix est vt is posteà non nundinetur illicitè, & mercaturam non exerceat fœdissimam eiusdem. Inter publica iudicia annnumeratur hoc crimen [a], potissimùm si scelera alia quædam, vis putà publica, accedant: nam, vt ait Iuuenalis [b], 1

Peregrina ignotaq; nobis
Ad scelus atque nefas quæcunque est purpura ducit.

Et proinde dignitas desiderari non debet, potissimùm spiritualis: & qui eam appetit, eo ipso indignus ea iudicandus & repellendus [c]: nam & à merentibus peti non debent, sed potius illis offerri: nec ciuilis scientia vllo pretio nummario venit æstimanda [d]. Et qui iurisdictionis ordinariæ potestatem habet, nõ aliorum, sed suo beneficio habere dicitur [e]: suo autem beneficio non habet, qui pecunia data consequitur. *Ambitus*, inquit Cicero [f], *ita apertam vim habet, vt aut accusetur, improbè aut defendatur: quî enim facta & non facta largitio ignorari potest?* Ambitio enim honoris non parcit pecuniæ, vt suffragia demereatur immeritus, vt Claudianus admonet [g], 2 3

Trudis auaritiam, cuius fœdissima nutrix
Ambitio, quæ vestibus, foribusq; potentum
Excubat, & pretijs commercia petit Honorum.

Proinde meminit Suetonius [h], Iulium Cæsarem deposita præturæ spe, pontificatum petiisse & obtinuisse, non sine profusissima largitione, & ætate & dignitate antecedentes superasse. Vnde & is posteà [i], cognoscens experientia quãtùm ex ambitu & suffragiis, lucri populo accederet, comitia cum eo partitus est, vt exceptis consulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur: pro altera parte, quos ipse dedisset. Et tandem lege à se lata & sui nominis Iulia, de ambitu, ob abusum, populo ius per suffragia eligendi magistratus & sacerdotes ademit, & in se transtulit, teste Modestino [k]: tum vt dignos præficeret, & nundinationibus viam obstrueret, tum etiam, vt seditiones, quæ inde nascebantur, sedaret. Cùm enim comitiis crearentur & suffragiis magistratus, populus seu plebs vix aut rarò cum suffragiis patritiorum conueniebat, illis diuersos postulantibus: nam plebs infestos patritiis, patritij aduersus plebeios petebant candidatos. Veluti accidit, cùm à patritiis filius Apij Claudij arrogans, candidatus cum seditione à plebe repulsam passus est, pro qua componenda oportuerit creari à senatu interregem A. Sempronium Atratinum, abrogatis omnibus magistratibus, qui pro nutu nouos consules creauit, vt narrat Dionysius Halicar [l]. Qui ob eãdem causam inter eosdẽ, parem seditionẽ anno sequenti posteà ortam scribit [m]. Et Tyberius Gracchus cum sociis occisus à Scipione Nasica, non ob legem Agrariam, vt quidam putãt, sed quòd vi ambiret magistratum [n]. Miserrima honorum ambitio [o], & vbi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas, nec ambitio esse potest [p]. Lex de ambitu dicta est, quæ de re, quæ ad ambitum seu circuitionem populi, cuius erãt suffragia, seu ius electionis in comitiis magistratuũ [q], quem candidati qui petebant eosdẽ, palam rogabant, vestibus candidis, super nudũ aliquãdo tantũ, in symbolũ innocẽtiæ & humilitatis, induti, vt author Plutarch[r], Cicero [s], Blon 4 5

a In l. 1. de publ. iudic. lib. 48. P. tit. 1.
b Iuuenal. Saty. 14.
c ca. sicut is qui, 1. q. 6.
d l. 1. §. proinde, de var. & extraord. cogni. P. l. 6. dec rim. sacril.
e l. more maiorum, de iurisd. om. iudi. in P.
f Cic. 5. epist. famil. a. omnium epist. 39.
g Claudia. in 5. Hono. consula.
h Sueto. in Iulio, cap. 13.
i Idem, eod. c. 41.
k l. 1. ad leg. Iul. de ambi. in P.
l Dio. Halic. libr. 8.
m Idem, lib. 9.
n vt liquet ex Appia. lib. 1. Bello. ciuil.
o Cic. 1. officio.
p Cic. orat. 16. ad populum contra Rullum de lege Agraria.
q Gellius, libr. 13. c. 14.
r Plut. in vita Coriol.
s Cic. pro Plancio.

Blondus [a], Varro, *qui populum candidatus circumit, ambit, qui aliter facit ex ambitu causam dicit.* Suffragia populi nisi comitiis rogari non possunt, vt notat Gruchius [b]. Quomodo petebant candidati Magistratus, explicat latè Cicero [c], & petendi ordinem ad Q. Fratrem, de petitione consulatus, & Plu-
6 tarchus [d], vide & Nicolaum Gruchium [e]. Apud Lacedæmonas quidem Senatorum creatio per suffragia fit, verùm ipsum qui eligendus sit petere, non rectè se habet: oportet enim & volentem & nolentem ad magistratum assumere, si dignus sit eo, vt ait Aristoteles [f]. Nemo enim magistratum petet, nisi honoris sit affectator, atque tunc pleraque eorum, quæ plerumque homi-
7 nes iniustè faciunt, per ambitionem & auaritiam cōmittuntur. Hæc lex Iulia de ambitu ante Augustum viguit, & consulatu Ciceronis lata [g]. Octouianus legem quoque tulit teste Dione [h], anno ab vrbe condita 736. vt qui largitionibus factis magistratum aliquem ambisset, ab eo in quinquennium arceretur. In eam legem incidit, qui illicitis artibus populi fauorem, vel eorum, qui eligendi ad magistratus officia vel sacerdotia potestatem habent, suffragia aucupantur. Modestinus in l.1. ad leg. Iul. de ambitu P. non tradit quidem quid contineret illa lex plenè, vnde aliundè nobis expiscanda interpretatio.
8 Constituo, non licuisse impunè largitiones exercere in eos, qui suffragij ius habebant, in magistratibus decernendis vel sacerdotiis locum habuit. Cæterùm in magistratibus, distingue inter tempora, quibus populo suffragia erāt, & ea, quibus potestas ad principes delata est. Cùm penes populum ius esset, perpetuò obtinuit lex de suffragiis non corrumpendis, & iudicium de ambitu habitum est. Ita *Quintus Coponius*, inquit Plinius [i], *ambitus damnatus est, quòd vini amphoram ei dono dederat, cuius suffragij latio erat.* Et Plutar. [k] signum est, munus pecunia paratum, cùm omnes tabellæ, scilicet suffragiorum, vna manu scriptæ inueniuntur: ob quod M. Faonius in ædilitate passus primùm repul-
9 sam. Refert Dio [l], tempore expeditionis Pompeianæ contra Pyratas, legem de ambitu latam à consulibus, vt qui eius conuicti essent, ijs neque magistratum gerere, neque cum senatoribus esse liceret: sed pecuniaria ijs mulcta insuper irrogaretur. Curauitque melior ætas aliquando, tollendæ ambitionis causa, L. Pinnario Mamerco, L. Furio Medullino, Spurio Posthumio Albo, tribunis militū patritiis cū consulari dignitate, Tribunos legem promulgare, ne cui vestimētum album addere petitionis causa liceret: in qua re patribus obstitit plebs, vsque ad seditionem, sed vicit lex, vt narrat Liuius [m]. Atque largitiones variis legibus in plebem vetitæ fuerunt, vt lege C. Petilij Tribuni plebis, quæ dantes huiusmodi & accipientes graui damno & pœna mulctauit: vt lex muneralis Cintij, Calphurnij, Pauli Aemilij consulis, Licinia, Ebutia, cum
10 ea quæ Pompeij Magni [n]. Inhibitum est iudicibus seu magistratibus quippiā pro obtinenda dignitate vel potestate dare [o]. Volueruntq; Cæsares Theodos. & Valentin [p]. ad regendas prouincias homines accedere, qui ad honoris insignia, non ambitione vel prætio, sed testimonio probatæ vitæ promoueri, iuraréq; eos pro administrationibus sortiendis, neque dedisse quippiam, neq; daturos postmodū fore, siue per se, siue per interpositam personam. Illud & repetitum à Iustiniano [q]. Alexander Seuerus imperator [r], nunquam honorem iuris & gladij vendidit: dicens, *Necesse est, vt qui emit, & vendat, & ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum: erubesco enim punire eum ho-*
11 *minem, qui emit & vendit.* Hinc forsan in nostra Gallia, relinquuntur impunitæ aliquando tot illicitæ exactiones iudicum, quæ superant legitimum sæpè valorem rerum controuersarum, quas vocant *Espices*, ad lubitum extortæ, vt miserandum sit, potius laniari à iudicibus quibusdam afflictos, quàm releuari. Qui enim vincunt, & suum iudicio consequuntur, illud ipsum sine remedio apud iudicem, sine spe redhibitionis relinquunt, sportularum vel sumptuum nomine: cùm tamen iudex vendere non debeat iustum iudicium, etsi

a Blondus, libr. 3. Triumph. Romæ.
b Nicol. Gruch. libr. 1. de comitiis Romа.c.6.
c Cic. pro Plancio.
d Plut. in vita L. Pauli.
e Gruch. d. libr. 1. de comit.
f Aristot. libr. 2. Polytic.
g pro Murena Cic.
h Dio Cass. libr. 54.
i Plinius lib. 35. c. 13.
k Plutar. in vita Cato. Vticens.
l Dio Cass. lib. 36.
m Liui. li. 4. Decad. 1.
n Vide Alexand. ab Alex. li. 3. Genial. Dier. c. 17.
o § 1. & 5. illud, & 10. titu. vt iudi. sine quoq. suffra. in auth.
p l. fin. ad leg. Iul. repetund. C.
q § 1. titu. Infinuand. quod præst. ab ijs qui administ. accip. &c. in authen.
r Lamprid. in eius vita.

aduocatus vendat iustum patrocinium [a]. Neque princeps legem statuit, in-
quiunt quidam, vendidit namque magistratus & illis, qui pecuniis iam tra-
ditis nunc contendunt & de damno euitando, & de lucro captando, non de
titulo, vt iudices sine quoquo suffragio iudicent. Et cùm mercatores sint,
æquum illis iudicibus videtur, si vendant. Nec enim putant maiorem esse re-
ligionem in emendo, quàm in vendendo: hæc enim reciproca sunt. Et ma-
gistratus dum sumptus quæritur, prædo grassatur [b], & ita iudicia peruertun-
tur [c]. Et ideo Aristoteles monuit [d], cauendum esse in repub. ne lucrum ex
magistratibus proueniat. Voluerunt quidem Christianissimi nostri princi-
pes, & id constitutionibus frequentibus repetunt, vt subditi ab omni iudi-
cum & harpyiarum oppressione tuti sint, verùm id assequi perpetuò non pos-
sunt, cùm illi qui rempub. eorum nomine moderantur, fucum malefactis
obiiciunt sportularum. Nescio etiam, num magistratuum immensus nume-
rus alendus sit magnis sumptibus. Sed horum omnium iudicium ijs, qui cla-
uum regni tenent, relinquam. In summa autem Iustinianus, omnium malo-
rum occasionem vnam, accipere suffragium à iudicibus, dicit, totiusque ne-
quitiæ principium & terminum, quæ accuratè & verissimè persequitur per
exempla in §. an certè non omnibus manifestum est, tit. vt iudic. sine quoq. suf-
frag. Constit. Nouella 8. Vbi digna optimo principe ponuntur. In sacerdotiis 12
obtinendis etiam ambitum locum habere & puniendum, placet Modest [e].
Nemo, inquit Leo Cæsar [f], *gradum sacerdotij, pretij venalitate mercetur: quantum
quisque mercatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. &c.* Idem sanciuit Iusti-
nianus [g]. Firmiusque decretum sacris canonibus, ex sententia sacræ pagi-
næ: quibus pro spirituali administratione, vel ordine, vel magistratu eccle-
siastico quippiam accipere, simonia dicitur [h]: & seuerissimè vindicatur [i]. Pro-
hibetur & prælatis, vices suas seu vicariatus, vel officialatus, vel si quod aliud
ius dicendi sit officium, annuo censu, id est, mercede accepta, concedere [k].
Nec est quod principes seculares, si qui sint qui nundinentur iurisdictiones 13
seculares vel spirituales, dicant cessare legem Iuliam de ambitu in eorum cu-
riis [l]: & ideo cessare prohibitionem mercaturæ. Nam verum quidem est, legẽ
de ambitu cessare, quia populus non est princeps, vt illum ambire oporteat:
Cæterùm, non cessat causa prohibitionis, eademque lex, ne princeps lagitio-
ne corrumpatur in suffragio, ne spe lucri indigni iuuenes imberbes, imperiti
admittantur. Nesciunt enim quid faciunt, cùm pecunias tantùm, non per-
sonas probãt. Siquidem principis persona ipsa, iudiciũ populo debet: sic enim
dicebat ad Samuelem populus [m], petendo regem, *Constitue nobis qui iudicet
nos, quemadmodum apud exteras nationes.* Adhuc & vestigia extant, quòd prin-
ceps sit proprius iudex pupillorum, viduarum, & oppressorum [n]. Sic cœpit mo-
narchia Medorum à iudice Deioce Phraotis filio, cui propter probitatem iu-
diciorum se commisit populus, vt author Herodotus [o]. Sic Mossyneorum rex,
dicitur ab Apollonio Rhodio [p] in altissima domo sedere, & æqua multis po-
pulis dictitare, ea lege, vt si malè iudicauerit, ea die fame macerent. Genti-
liumque historiæ ferè omnes, reges, principes & monarchas per seipsos iu-
dicasse narrant, quorum aliquos commemorat Athenæus [q]: sed ad leuan-
dum onus, prudentissimos quosque sibi delegisse, quibus id munus parti-
rentur, vt aliàs Moses fecit [r]. Dicti & inde pars corporis principis [s]. Pro-
inde magnam sibi irrogat iniuriam princeps, qui non virtute deligit sibi
membra, sed licitatione iudices sortitur. Quod si probi sunt, quos præfi-
cit, videtur adhuc quædam versari legis nota in eo, quòd accipit pecunias,
vt concedat, quòd gratis facere tenetur [t]. Et maximam vim inferri sibi vi-
detur, cùm populo, cui iura debet, sæpè mercatores larua quadam toga-
ta vestitos præficit, qui non solùm pecus tondent, sed deglubunt. Nec ad rem
facit, ob honorem consequẽdum, pollicitationem esse in iure validam [v]. Nam 14
hoc

a ca. non debet, 11. q. 3.
b ca. militare, 23. q. 1.
c c. 2. ne præla. vic. suas apud Grego.
d Aristot. 5. Polyt. cap. 8.
e l. 1. ad leg. Iul. de ambi. in P.
f l. si quẽquam, l. 29. de episc. & cler. C.
g §. sed neque clericum, §. sed neque xenodochium, de sanctissi. episcop. in nouell.
h c. no satis, de simonia, ca. quos constiterit, ca. sunt nonnulli, ca. si præsbyter, ca. quicquid, ca saluator, 1. q. 1.
i ca. si quis neque, ca. præsbyter, ca. quicunque, ca. qui studet, ca. si quis episcopus, cum §. seq. c. 1. q. 1. & to. tit. de simonia.
k c. 1 & 2. ne prælat. vic. suas.
l l. 1. ad leg. Iul. de ambi.
m 1. Reg. c. 8. Ioseph. 6. Antiquit. c. 3. & 4.
n l. 1. quan. imper. int. pup. & vid. C.
o Herod. in 1.
p Apollo. Rhod. lib. 2. Argonautic.
q Athenæ. libr. 12. Dipnos. c. 3. 4. 35. 38.
r Exo 18.
s l. quisquis, C. ad leg. Iul. maiest.
t l. fin. de condict. ob turp. cau. in P. & C.
v l. 1. § 1. & l. toties, 6. de pollicit.

hoc verum est, quando ei qui consequitur, datur, vt consequatur: vel quando qui consequitur vel cōsequutus est, beneficio animo offert, vel largitur. Nam & sine pacto, pro re spirituali sine simoniæ metu, munus potest accipi [a]: at dissimilis hypothesis ab ea, qua nisi tantùm dederis, non habebis codicillos infu-
15 lares. Nec ignoro etiam, quid senserint diuersum quodammodo Innocent. Hostiens. Panormita [b]. non committi inquam simoniam in venditione seu finantia vel sordibus officiorum temporalium, nisi in ecclesiasticis, quæ ob id, quòd spiritualibus sacris innexa sunt, simoniam, vt inquiunt, recipiūt. Et scio Geminianum voluisse [c], non esse simoniacum qui mercatur officia hæc, si dat publicè pro officio, non secretè, & si qui dat, cupiat prodesse, & si sit idoneus. Cæterùm, istam distinctionem non possum admittere, cùm in vtroque temporali & ecclesiastico iudicis ministerio, agatur de iustitia exercenda, quæ de cœlo prospexit [d]. In qua monuit Iosaphat iudices optimè, vt quid agerent viderent: quia non hominum, sed Dei exercerent iudicium [e]. Et Moses [f], *Non accipietis personam in iudicio, quia iudicium Dei est.* Vocat & Iustinianus [g], Iurisprudentiam, diuinarum & humanarum rerum notitiam. Vlpianus iu-
16 risperitos sacerdotes [h], ab ea. Scio etiam nunc, & per pecuniam, quam vocāt *finance*, dari magistratus, & ærarium inde conflari, vt videtur pluribus, pinguius: sed non disputo quid fiat, nam & alias itidem ab Hippia factum apud Athenienses scio [i]: sed quæro, quid iustum est fieri. Et vereor, ne ea parte, qua putant ærarium principis intumescere, lapsus sit totius reipub. Gallicanæ status. Pecuniam in loco negligere, summa est prudentia. Vbi enim ingressi sunt nummati tribunalia, & vbi ij, qui norunt nummi lucrum & negotiationem, admissi sunt, statim diffugit, mentiar vtinam,
17 iudicij integritas. Et malè audiuit Dolabella, quòd censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum, pecunia eorum, qui quæsturam adipiscerentur. *Apud maiores,* inquit Tacitus [k], *virtutis id premium fuerat, cunctisq́; ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas iniret. Et quæstura ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, scilicet consulum gratuitò concedebatur, donec sententia Dolabellæ veluti venundaretur.* Aurea certè Iustiniani sententia de hoc fiscali compendio, in hæc verba [l]. *Considerauimus enim, quia licet quæstus immodicus imminuitur imperio,* videlicet remittendo suffragia pro officiis, *attamen nostris subiectis incrementum maximum percipientibus, si indemnes à iudicibus conseruentur, & fiscus & imperium abundabit, vteris subiectis locupletibus, & vno hoc introducto ordine, vt*
18 *suffragia non dent, plurima rerum & innumerata erit vbertas.* Nec concedo quidem in patrimonio vendibili esse principis, iurisdictionum distributionē: quia quæ iure naturæ vel gentium vel ciuili, & multò magis diuino à cōmercio hominum eximuntur, vendi non possunt [m], quales sacræ res. Sacra res autem iustitia, vnde vt dixi nos, qui iura iustitiæ tractamus, meritò sacerdotes dicti [n]. Et officium iudicis, & fides, religio dicitur [o]. Et iurisdictio spiritualis est [p]. Iustitiamque latè Dei munus de cœlo ortam [q] ostendimus in primo libro Optimi Iurisc. sine qua nec iudex verè est [r]. Quamobrem vendi non posse impunè ab eo qui iuris & iurisdictionis dandæ potestatē habet, certè mihi rectè opinari videor: nam simoniæ labes est, vendere sacra & spiritualia, & dona Dei [s]. Et expressè responsum, iustitiam vendere simoniacum esse, & pro præmij acceptione seruire, aut gradum in ecclesia Dei pro præmio accipere & emere [t]. Videant qui cōtrectant ex hoc quæstu pecunias, num sit digna aliqua cōmutatio nummaria vel ambitionis, cum detrimēto animæ: ego autem summā rationem & præcipuam duco, vt & Papinianus Iurisc. dixit [v],
19 quæ pro religione facit. Vellem & nomothetā, qui in huiusmodi concedēdis magistratuum diplomatibus fidem adhibet, animaduertere indignā esse horū

[a] ca. quicquid, 1. q. 1. c. & si quæ ilones, de simon. apud Grego.
[b] Inno. Hosti. Panor. c. 1. ne prælat. vic. suas.
[c] Gemini. in c. pro humani, de homicid. in 6.
[d] Psal. 84.
[e] 2. Paral. c. 19.
[f] Deutero c. 1.
[g] §. 1. de iusti. & iure
[h] L. 1. eod.
[i] Aristo. 2. Oeconom.
[k] Cor. Tac. libr. 11. Annal.
[l] §. considerauimus, vt iudi. sine quoq. suffra. in auth.
[m] l. si emptione, §. omnium, de contrah. empt. in P. l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. oblig.
[n] l. 1. de iusti. & iure.
[o] l. 1. si ex fal. allega. excus. tit totor.
[p] ca. ex multis, ca. nō solùm, ca. vendentes, 1. q. 3.
[q] Psal. 84.
[r] ca. iustum est bellum, 23. q. 2.
[s] ca. 1. 2. & tota 1. q. 1.
[t] ca. vendētes, 1. q. 3.
[v] Papin. l. sunt personæ, l. 43. de relig. & sumptib. funer. lib. 11. P. titu. 7.

impetrantium & negotiatorum in tanto regno mercaturam, & eo ipso quòd
eo medio se dignos imperio putent, vt suspectos ad negotia domestica, non
publica, ablegandos. Nemo enim debet assumere sibi honorem, nisi vocatus:
tanquam Aaron [a]. Atque iura ciuilia, quorum scientiam profitentur, sine man
dato domini, prius se rebus alienis gerendis ingerentes & efferentes, vt suspe
ctos explodunt [b]. Et in vtraq; administratione, ecclesiastica & politica tempo-
rali prohibetur & improbatur ambitio [c]. qua isti magistratuũ aucupes & can-
didati manifestè laborant. Vellem & obseruari hac de re à prudentissimis re- 20
gibus sancitas leges, primùm Caroli 5. constitutionem, qui anno domini 1358.
prohibuit officia qualiacunque essent, ad exercitium iustitiæ pertinentia, vẽ-
di. Idem prohibuit Carolus 8. constitutione anni 1463. art. 68. Atque voluit vt
in receptione, seu in adipiscenda officij iudicandi possessione iurarẽt iudices
se eius muneris habendi causa cuipiam se non largitos, nec promisisse, adie-
cta pœna, vt si conuicti fuissent id fecisse, vacantia haberentur officia, & impe
trari possent à principe. Sed hæc hactenus de hoc capite ambitus. Cui accedit
adhuc constitutio Ludouici 12. art. 40. Aliud autem caput legis ambitus erat, 21
vectigalia noua instituisse [d]. In hanc legem etiam incidit & eius pœnam, qui 22
contra senatusconsulta impetrauerit rescriptum principis, mulctaturque vl-
trà, tertia sui patrimonij parte [e]. Item aliud [f], ingredi reum domum iudicis, sci 23
licet corrumpendi eius causa. Sic magnatibus & heroibus, tempore, quo cau-
sæ illorum & lites discutiuntur, non licet cũ suis iudicibus cõsedere, vt suspi-
tio corruptionis vitetur [g]. In legem Iuliam de ambitu item incidere Arcadius 24
& Honorius [h] tradunt eum, qui iteratò petierit principatum, seu commenta-
riensis gradum, vel cætera officia, quibus iam functus sit: cùm publicæ discipli
næ semel gesta sufficiant. Legem tulit Q. Fabius Maximus ad ambitionem
tollendam, qua intra decem annos eundem cõsulem refici non liceret [i]. Quæ
seruata in posterum, & nisi raró infracta, veluti soluta fauore populi, & ob P.
Scipionis Aemiliani fauorem, cùm is cõsul intra tempus creatus est: sicuti ob
bella imminẽtia soluta [k], quando Scipioni Africano, à repub. & senatu Con-
sulatus delatus est contra legem. Et in aliis magistratibus, inter vacation ẽ &
repetitionem, interdum biennium, interdum quinquennium cõstitutum est
ex lege Gordiani Cæsaris [l]: exceptis casibus, dum capaces & idonei intra illa
desunt alij, vel nisi necessitas alia vrgeat [m]. Modestinus scribit [n], pœnam legis 25
Iuliæ de ambitu esse centum aureorum, cum infamia. Et hanc pœnam & legẽ
iudiciariam vocat: vt pœna illa non sit Censoria, quæ citra infamiã erat à Cen
soribus imposita, nec impediebat quominus quis posset petere magistratus [o].
Arcadius & Honorius [p] rescripserunt, repetentium illicitè magistratus, pœ-
nam esse deportationis, ad instar legis Iuliæ de ambitu. Pro cuius interpræta-
tione laborat ibi scholiastes, quid significẽt illa verba, *ad instar*. Probabiliorq;
videtur sententia, vt si non soluat debitam pœnam centum aureorum, cõtu-
max deportetur. Cæterùm, hîc annotanda diuersa tempora sunt. Nam lege 26
Calphurnia ambitus damnati, vt ignominia mulctaque damnati, ad magistra-
tum aspirare non poterant: vt ex Salustio, Asconio Pædiano, & Cicerone [q] cõ-
stat. M. Tullius Cicero posteà de ambitu legẽ tulit, post quam fuit poena de-
cem annorum exilium, quemadmodum legis Iuliæ repetundarũ, vt ait Dio [r].
Alia lege imperatorum Valentin. Theodosij, & Archadij [s], quadrupli poena
imponitur aduersus dantem iudicem, & accipientem magistratus obtinendi
causa: sed illa antiquior est quã Arcadij & honorij, quæ de deportatione me-
minit [t], vt ex historiæ serie apparet. Poena ambitus damnatus, si alium eiusdẽ
legis reum conuicisset, restituebatur in integrum [v]. Quod & Cicero scribit [x],
pecuniam centum aureorum non recepit. Pompeius Magnus quoque ijs, qui
detulissent ambitionis reos, & qui largitionibus magistratũ obtinuissent, pro
præmio impunitatem dabat [y].

De

a ad Hebræ. 5.
b l. quæ omnia, l. 25. §. 1. de procurat. F.
c ca. nullus, 1. q. 1. ca. in scripturis, 8. q. 1. clem. 1. de regular. clem. fin. de elect. in Clem. ca. mitamur, 61. distin. l. si quemquam, l. 29. de episc. & cler. C.
d l. 1. ad leg. Iul. de ambi. in F.
e l. vni. de senatusc. C.
f l. 1. ad leg. Iul. de ambi.
g l. 1. de offi. ciuil. iudic. C.
h l. vni. C. ad leg. Iul. de ambi.
i Luc. Florus, lib. 50. epito. Liuij.
k Idem, lib. 56.
l Gord. in l. 2. de muneri. nõ continu. libr. 10. C. titul. 41.
m vide gl. in l. vni. ad leg. Iul. de ambi. C. & in l. 2. de muneri. non continu. lib. 10. C.
n l. 1. ad leg. Iul. de ambi. F. l. 1. §. fin. de senatusc. C.
o Cic. pro Cluentio.
p l. 1. C. ad leg. Iul. de ambi.
q Cic. pro Cluentio, & pro Sylla.
r Dio. li. 37. Cic. pro Murena.
s l. fin. ad leg. Iul. repet.
t l. vni. ad leg. Iul. de ambi. C.
v l. 1. eod. F.
x Cic. pro Cluentio.
y Dio Cass. libr. 40.

De lege Iulia de annona. Cap. 30.

Lib.48.P.tit.12.

1 Annona quid, qua contineat, eius species.
2 Annonariæ legis qui fiant rei.
3 Annonam fraudare, & attentare, onerare qui dicantur, & pœna eorum.
4 Annona iusto pretio veneat, cura magistratuum.
5 Annonariæ legis duplex ciuilis & criminalis pœna.
6 Annonam carius vendentis pœna, & nemo egenti eidem vendat.
7 Frumentum exportare tempore famis, virgis vindicatum.
8 Annona transportari non debet, dum ij vbi excrescit egent.
9 Annonæ antiquitus apud Romanos qui habuêre & qualem curam.
10 Annonæ cura ad magistratus municipales pertinet.
11 Carnium vendendarum lex de pretio, & 13.
12 Episcopi panibus præpositi.
14 Famis & sterilitatis tempore potissimùm annonæ debet fieri taxatio.
15 Vendi nec emi impunè res venales taxatæ non debent.
16 Militaris annona quomodo distribuebatur.
17 Frumentaria causa in aliud impunè conuerti non potest.
18 Frumento commiscens arenam Aquilia tenetur.

1 ANNONA, dicitur omnis annuus fructus, qui ad victum pertinet, quare ad frumentum, & panem quoque coctum diarium extenditur [a], & ad vinum & alia edulia [b], pensiones [c], salarium victus causa datum [d]. Erat annona olim militaris, prouincialis, municipalis, ciuilis, sub qua ciuili etiam panifica [e]: inde & panis ciuilis [f]. Annonæ istæ ciuiles, liberalitatis gratia vt plerumque à principibus populo, vt congiaria donabantur, vel certis quibusdam personis [g]. Lege hac de annona tenentur, qui
2 fraudant annonam [h]: qui contra eam fecerint, societatemúe coierint, quo annona carior esset: qui nauem annonariam detinuerint, aut nautam dolo malo [i]. Statuit lex, nullam vim oportere naucleros sustinere, delegatas species annonarias transferentes [k]: imò & iudices, qui patiuntur hos nautas etiam volentes, moram facere in suis territoriis, cùm possent nauigare, puniuntur [l]. Et is quoque, qui nauibus frumentariis & annonariis aliquod onus superimposuerit, ex quo celeritas vectionis annonariæ retardetur,
3 coërcendus est [m]. Annonam quoque fraudare videntur, qui frumenta reseruata, vt in aliquibus rebuspub. fit, ad vsus alios, quàm deputentur, impendunt: quia ex inordinata illa distributione caritas oritur [n]. Item si etiam pecunia annonæ comparandæ destinata minuatur, vel in alios vsus impendatur. Quo casu, & tunc in duplum factum resarcitur [o]. Annonam attentant etiam & diuexant Dardanarij, & qui coëmptas merces supprimũt, qui fructus nolunt vendere, dum minus vberes prouentus expectant: quorum aliquibus interdum pro modo admissi, vel negotiatione interdicitur, vel interdum relegantur, aut humiliores interdum ad opus publicum dantur [p]. Onerant & annonam, qui falsa mensura vendunt & distrahunt, quiq; lege Cornelia de falsis [q] tenentur, vt in crimine falsi docuimus. Qui tamen non carius vendendi causa, sed eo animo annonam conseruant, vt subueniant Reipub. aliquando, si egeat, vel sibi reseruent, non incidunt in hanc legem: non enim quisquam cogitur res suas vendere viliori pretio [r], nec

a l.1.de frum. vrb. Constant. lib.11.C. tit.23.
b In l.1. & l. iubemus, in 3. de erogat. milit. anno. lib. 12.C. tit.38.
c l.1. & to. tit. de anno. ciuilib. lib. 11 C tit.24.
d § sic igitur, vt iudic. quoque suffra. in auth. coll.2. tit. 2.
e § hac ergo, de non alien reb. eccles. coll. 2.
f l.fi. § his illud, de sec nupt.C. & l. fi. §. fi. de iure dot.
g vide Alcia. lib. 8. parer. iur.c. 5.
h Marc. l. 1. ad leg. Iul. de anno.
i Vlp. l.2. eod.
k l 2 de nauicular. lib.11.C. tit.2.
l l.fi. eod. tit.
m l.vni. ne quid one. publ. impon. lib. 11.C.tit.4.
n l. 1. de frum. vrb. Constant. d. lib. 11. C.tit.23.
o l.2.eod.
p Vlp. l.annonã, l.6. de extraord.crimi. P.
q d.l.annonam.
r L. 1. ad leg. Iul. de anno. P. Paul. l.decuriones, l. 6. de administrat. rer. ad ciuita. pertin. P. l. non debere, 8. ad municipa. P.

nec priuatis res suas seruantibus, pretium imponi debet [a]. Vt nemo vendere cogendus vel emere [b], nisi vrgeret famis necessitas, quo casu coguntur inuiti [c], relicto quantum illis sufficiat pro familia. Imò qui hac mente seruat, dignus ea laude, qua Ioseph qui simili prouidentia tempore fertilitatis collegit in tempus venturæ famis in horrea sufficientem annonam septem annis, in terra Aegypti [d]. Obseruandum & est, annonæ rationem magistrati- 4
bus habendam, vt non vili, sed iusto pretio veneat: dum enim vili pretio venditur, sequitur sæpè commerciorum raritas. Quod & arguit Amianus Marcellinus in Iuliano Cæsare [e], *Nulla*, inquit, *probabili ratione susceptæ popularitatis amore vilitatis studebat venalium rerum, quæ nonnunquam secus quàm conuenit ordinata inopiam gignere solet & famem.* Pœna legis annonariæ duplex, 5
& ciuilis seu nummaria, & extraordinaria criminalis est. Sic pœna alia, vltra prædictas, legis de annona nummaria est viginti aureorum [f]. Crescit & pro modo admissi, vt ex superioribus licet colligere, cùm pecuniaria, tum corporalis: veluti si monopolium ineant mercatores, vel propolæ, quo annona carior, vel merces: nam ij bonis spoliantur, & perpetuo damnantur exilio [g]. Iudicium hac de re extraordinarium, refert de Galba Cæsare 6
Suetonius [h]: is enim militi cuidam, qui per expeditionem, arctissima annona, residuum cibariorum tritici modium, centum denariis vendidisse arguebatur, vetuit, vbi is indigere cœpisset, à quoquam opem ferri: & ita fame extabuisse. Meminit Cicero [i], Athenis Athenagoram Cynicum virgis fuisse cæsum, quòd in fame ausus fuisset triticum exportare. Iure di- 7
uino, qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium [k]. Theodericus Gotthorum rex, Fausto præposito 8
scribens [l], iubet, vt prius incolis fœcunditas frumentorum propria seruiat, quam peregrinis commerciis studiosa cupiditas exhauriat: neque frumento peregrinas naues prius onerari, ad aliena litora transituras, quàm expensæ publicæ ad optatam copiam possint pertinere. Et rursum comiti Siliquatariorum & portus curam agenti, scribit [m], *Speciem lardi nullatenus iubemus ad peregrina transmitti, sed in vsus nostros propitia diuinitate seruentur, ne quod in nostris partibus conficitur, noxia negligentia deesse videatur.* Fuerunt fe- 9
rè olim in singulis ciuitatibus Romani imperij [n], præfectus vel curator frumenti, venditor, mensor, distributor: sub præfecto annonæ, notarius, adlectus tritico, parochus qui præbebat annonam, vtque ait Horatius [o],

Et parochi, qui debent ligna salemque.

Quos Porphyrio copiarios dictos ait Et tamen eo nomine Cicero vsus [p], *Ariobarzanis filius venit, vult opinor regnum aliquod à Cæsare emere. Omnino enim Sestius noster parochiis publicis occupauit, quod quidem facilè patior: veruntamen inuito eum per literas, vt apud me diuersetur.* Erat cum parocho & Opinator, qui exigebat annonam [q], & Dardanus & Tesserarius. Subinde erat & edulitas circa edulia, vt ædilitas circa ædes. Meminit Lamprydius [r], *Cùm edulitatem*, inquit, *populus Romanus ab Alexandro Cæsare peteret, interrogauit per curionem, quam speciem annonæ carã putarent: illi continuò exclamauerunt, carnẽ bubulam, atque porcinã. Tunc ille non quidem edulitatẽ præposuit, sed iussit ne quis suminatã occideret ne quis lactantẽ, ne quis vaccam, ne quis damalionẽ: tantumque intra biẽnium vel prope annũ, porcina carnis fuit & bubula, vt cùm antè fuisset octo minutatis libra, ad duas tantùm vtriusque carnis libra redigeretur.* Vocabatur & qui præerat iustè distrahendis eduliis, præfectus annonæ. Et de hac præfectura Cornelius Tacitus [s] meminit, & Lamprydius [t]. Erat & in Sicilia huiusmodi ædilitas, de qua meminit Cicero [v]. Eademque curabant apud Græcos Agoronomi, quæ apud Latinos ædiles, & pretia rebus vterque imponebat venalibus. Innuit vtrumque Plautus de edictionibus illorum dicens [x],

Euge edictiones ædilitias hic quidem habet, mirumque vsque adeo est
Nisi hunc fecère sibi Aetoli agoronomum.

Cau

a l. nullus, de Iudæ. C. l. non est, ret. amota. in P.
b l. nec emere, de iure delibe. C. l. inuitum, de contrah. emp. l. inuitos, C. de loca.
c arg. l. vni. vt nemini. lice. in empt. speciei. lib. 10. C. tit. 27.
d Genes. c. 41.
e Amia. Marc. lib. 22. histor.
f l. 2. ad leg. Iul. de anno.
g l. vni. §. si quis, de monopo. lib. 4. C. tit. 59.
h in Galba Sueton. c. 7.
i Cic. pro Flacco.
k Prouerb. c. 11.
l apud Cassio. lib. 4. varia. epist. 14.
m idem, lib. 2. varia. epist. 12.
n de his Volph. Lazi. lib. 2. reip. Rom. c. fi. vide & l. fi. & ibi Budæ. de muneri. P.
o Horat. 1. Sermo.
p Cic. 13. ad Attic. epist.
q l. missi, 7. de exact. tributo lib. 10 C. l. opinatoribus, l. 11. de erogat. mili. annon. lib. 12. C. tit. 38.
r Lampryd. in Alexan.
s Corn. Taci. lib. 13 Annal.
t Lampryd. in Alex.
v Cic. 2. ad Atticum.
x Plautus, in Captiuis.

10 Cautio ad magistratus nunc politicos maximè annonæ esse debet, vt iustis
pretiis vendantur singula, vt frumenta & ad victum potissimùm necessaria
quotidianum. Frumentariæ rei, in prima repub. ædilis Cerealis præerat, sub
annona omnia edulia veniebant: sub frumento, triticum, siligo, & auena,
& quicquid in arista se continet [a]. Congiarij verò exhibitio in liquoribus
11 consistebat. Describit distributionem Prudentius [b]. Statutum ideo [c], in
vnaquaque ciuitate annonæ res pretio æstimari debere, & vt dicunt taxari,
post festum natiuitatis Beatissimæ Mariæ. Vlpianus curam omnis carnis, vt
iusto pretio vendatur, ad curam præfecturæ pertinere vrbis: & ideo forum
suarium sub eius cura esse tradit [d], & cæterorum pecorum, quæ ad huius-
12 modi prohibitionem spectant. Arcadius quoque iurisc [e]. meminit de mu-
nere episcoporum seu inspectorum, qui præerant pani & cæteris venalibus
rebus, scilicet vt iusto pretio venderentur, & legitimæ, nec corruptæ vel
interpolatæ. Sic Valentinianus & Valens [f], ad prouidentiam episcoporum
Christianorum etiam reiiciunt, ne mercatores commodum mercandi ex-
cedant, vt iuuent in necessitate constitutos pauperes. Quæ omnia de
rebus, quæ venales exponuntur, intellige: nam in aliis non licet pre-
13 tium rebus priuatè possessis imponere [g]. Ex Alexi poëta in Pileis, memi-
nit Athenæus [h] legis Aristonici, de pretio rebus venalibus imposito, his
verbis,

Aristonico nullus fuit prudentior
Latore legum post Solonem. Nunc quoque
Post ordinata legibus quam plurima,
Rectissimè legem nouam tulit auream:
In posterum ne venditores piscium
Vendant sedentes, vsq. stent ad vltimum. Item
Nunc venditor, si piscium quis vendidit
Pretio minore quàm petiuit, illico
In carcerem vt ducatur, æquo vti
Pretioq. contenti, domum vel putridos
Pisces ferant ij vesperi: mittas anum,
Mittatur aut puer, senex ue, protinus
Omnes ement ex lege.

Honorius & Theodosius CC. pretium piscibus imposuerunt, vt per vicena
pondo piscis primæ qualitatis, solidus ministraretur, administris piscium
14 principis [i]. Annonæ potissimùm hæc functio æstimari tempore famis &
sterilitatis debet, vt obuiam eatur diuitum tyrannidi. Nam, vt ait Theode-
ricus Gotthorum rex [k], *tunc grande commodum est, cum indigentibus pacisci, quan-
do fames soles totum contemnere, vt suam necessitatem possit expellere: nam cùm am-
bitione sua seruiat propemodum donare videtur qui vendit rogatus: ad saturatos ire
15 cum mercibus, certamen est.* Instituit Augustus, ne plebs deuocaretur à nego-
tiis frumentationis causa, ter in anno quaterniorum mensium tesseras da-
ri [l]. Atque Arcadius & Honorius statuerunt, panem fiscalem atque Ostien-
sem vno nummo distrahi, imposita pœna etiam illis, qui pro maiori pretio
supplicare ausi fuissent [m]. Extat constitutio Iustiniani [n], in hæc verba, τὸς
τεχνίτας, καὶ μισθωτός, καὶ ἔμποροι, κατὰ τὴν πράσεως διατύπωσιν, μισθούτω, καὶ πωλείτω,
εἰ γὰρ τί περιττὸν λάβῃ, ὑπόκειται τῇ τοῦ τριπλασίονος ποινῇ, id est, *omnis artifex, aut
mercenarius, aut mercator, secundum auctionis formulam operas locato, merces ue
16 vendito: nam si quid amplius acceperit, pœnæ tripli subiacet.* In militari annona,
fiebat distributio per tesseras, secundum præscriptum ordinem dierum, bu-
cellati, panis, vini, aceti, lardi, veruecinæ carnis [o]. Cum tessera enim poterat
quis annonam tutè petere, & cum ea annonam habere videbatur [p]. Ali-
quan

a l. frumento, 77. de verb. sig.
b Prudent. 2. in Symmachum.
c §. post natale, de pace tenē. in feud.
d l. 1. § cura carnis, de offi. præf. vrb. P.
e l. 6. §. item episcopi, de muner. & honor. P.
f l. 1. de episco. aud. lib. 1. C. tit. 7.
g l. nullus, de Iudæ. C. glo. in d. § item episcopi, l. fin. de muneribus.
h Athen. lib. 6. Dipnos. c. 2.
i In l. 1. de pretio piscis, lib. 14. C. Theodos. tit. 20.
k Cassiod. lib. 4. variar. epist. 5.
l Sueto. in Augusto.
m in l. vni. de pretio panis Ostiens. lib. 14. C. Theod. ti. 18.
n constit. nouellar. 122. edictum de formulis auctiõ.
o In l. 1. de erogat. milit. anno. lib. 12. tit. 38.
p l. mortuo boue, l. 50. §. 1. de lega. 2. l. 2. de frumē. Alexā. lib. 11. C. tit. 27.

quando ex priuilegio, septem dierum spatio, quædam aliæ species dabantur pro rebus quotidianis, & loco, tesseræ communis, dabatur stellata tessera: & illa distributio dicebatur stellatura. In qua species aliæ dabantur, & constitutum ne in stellatura fraus militibus fieret; neque res illis maiori pretio æstimarentur, quàm vendi possent in foro publico [a], & illa æstimatio adæratio dicta, & annonæ ærariæ. Alexander Cæsar annonam militum diligenter inspexit, Tribunos, qui de stellaturis militibus aliquid abstulissent, capitali pœna affecit [b]. Et Pescenninus imperator, Tribunos duos, quos constitit stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit [c]. Scio quid alij de stellatura & stellionatu in hac quæstione comminiscuntur, sed non tero tempus in erroribus refellendis, sufficit mihi, si quod verius puto, salua aliorum nota, referam. Rursum placuit, de frumentaria ratione quippiam in alium vsum non posse conuerti ab iis, qui curam 17
eius, habent, & conuersum cum suo incremento restituendum. Et hac de causa etiam contra absentem agi posse [d]: nempe quòd frumentariæ pecuniæ debitor citò cogendus sit [e]: nulla exceptione etiam compensationis admissa [f]. Alia actio etiam in eum datur, qui frumento arenam, vel aliud 18
quid immiscuit, vt difficilis separatio sit, quasi de corrupto, ex lege Aquilia [g].

a l. septem diebus, l. 12. de erogat. milit. anno. lib. 12. C. l. speciebus, de cohortal. lib. 12. C.
b Lampryd. in Alex.
c Spartia. in Pescennino.
d l. 2. de admin. rer. ad ciuita. pertinen. lib. 50. P. tit. 8.
e d. l. 2. §. frumentariæ.
f d. l. 2. §. ad frumēti.
g l. si seruus seruum, l. 27. §. item si quis, ad leg. Aquil. in P.

De crimine legis Flauiæ de plagiariis. Caput 31.

Lib. 9. C. tit. 20. Lib. 48. P. tit. 15.

1 *Plagij criminis, accusatio publici iudicij, & plagium quid. 2. & 3.*
4 *Plagium qui committere dicantur.*
5 *Plagiariorum pœna, & actiones. 6. 7. 8. & 9.*
6 *Interdictum de libero homine exhibendo quale.*
Liberum hominem vincire aut concludere pœnam habet plagij. eod. & seq.
10 *Scortum supprimens lege flauia de plagiariis non tenetur.*
11 *Adulterum maritus per 20. horas retinere potest tantùm. & latro comprehensus per diem & noctem vnam concludi potest.*
12 *Seruum subtrahens, num mori debeat.*
13 *Scripta vel composita ab alio sibi arrogans, punitur vt plagiarius.*

PLAGII criminis accusatio, publici est iudicij [h]. Plagiarios 1
non vno loco Accursius [i] explicat à plagis, veluti à vulneribus & dolore, qui infligitur parentibus & dominis, ex 2
suppressione filiorum, vel seruorum: cuius ferè omnes sententiam sequuti sunt. Arbitror autem rectius, à plagis seu retibus dici. Dicuntur enim quoque retia rariora, plagæ, prima syllaba correpta, ad capiendas feras. Hinc tendere plagas apud Ciceronem [k], & Vlpianum quoque [l]: & incidere in plagas [m]. Vel plagæ, illi funes secundum Seruium [n], quibus retia tenduntur, circa imam & summam partem. Hinc metaphora sumpta, arbitror plagium dici & plagiarios venationem & venatores hominum, qui veluti feras retibus, ergastulis capiunt, & supprimunt homines. Sic enim & Plato [o], constituit speciem venationis hominum, nempe prædatoriam & Tyrannidem: de qua & nos alibi pauca

h l. plagij, l. 13. ad leg. Fab. de plag. C §. est & inter, de publ. iudi. apud Iustin.
i Accurs. in l. 1. in ver. de plagio, eod. tit. in P. & in rub. C. de plagiar.
k Cic 3. offic.
l Vlp. l. quæsitum, l. 12. §. si in agro, de fun. instru. lib. 33. P. tit. 7.
m Cic. 2. in Verrem.
n Serui. in 4 Aeneid. Virg. in ver. *Retia rara, plagæ, lato venabula ferro.*
o Plato, in Sophista, & 7. de legib.

3 pauca tradidimus [a]. Græcis plagiarius ἀνδραποδιστὴς dicitur, quisquis hominem in captiuitatem redigit: vocant namq; ἀνδράποδον, non tantùm seruum, sed captum quemlibet, & seruituti mancipatum: siue seruus alioqui siue ingenuus liberúe natura sit. Inde ἀνδράποδα δοῦλα, καὶ ἀνδράποδα ἐλεύθερα: vt apud Xenophontem καὶ τὰ ἀνδράποδα τὰ δοῦλα, πάντα ἀπέδοτο. Sic enim dicuntur à compedibus, quibus capti vinciuntur. ἀπὸ τῆς πέδης, καὶ ἀνδρός. Aliam quamuis Eusthatius & Aristophanis interpres declinationem tradant, παρὰ τὸ ἀνδράποδα ἀποδίδοσθαι, à venditione ἀνδραπόδων mancipiorum. Scio Alciatum [b] post Philelphum, ἀπὸ τοῦ πλαγίου, id est, ab obliquo seu dolo, deriuari plagium: quia obliquis, inquiunt, quibusdam artibus & dolis in seruitutem trahebant. Verùm mea sententia magis mihi placet. Ergo ἀνδραποδισταὶ seu plagiarij erunt, qui liberos in seruitutem redigunt, & qui liberum hominem pro seruo vendunt, & qui seruum alienum tanquam suum vendunt. Item & qui emit scienter [c]. Qui scienter hominem liberum donauerit, aut cum alia re permutauerit, quiúe ex illis causis sciens prudensq; acceperit [d]. Qui seruum alienum fugitiuum susceperit, celauit, & proprium asserit [e], idq; dolo malo: nam ignoranter & per errorem suscipiens, celansúe, in hanc legem non incidit [f]: nec qui suos seruos, vel liberos esse asseuerantes suppriment [g]. Incidit quoque in hanc legem, qui liberum ea mente, vt tanquam in seruo de eo negotietur, supprimit, celat, vincit, qui quæúe seruo alieno ita persuadet vt fugiat [h]. Huc refertur retentio liberarum personarum inuitarum: imminuere libertatem quippe ea videtur, & pœnam postulat. Nihil enim multùm ab specie seruientium differunt, quibus non datur facultas recedendi [i]. Lucianus, plagium ad liberos venditos pro seruis, maximè referre videtur: apud quem, in auctione & venditione philosophorum [k], sic emptor ait, qui à Mercurio emere Diogenem philosophum, qui & prorsus liberum se asserebat, *ô præco quid ais tu, vendis hominem liberum? Mercur. vendo ego. Emptor, Nihil times, ne plagij accusatum,*

5 *in Areopagitarum iudicium quis te vocet?* &c. Pœna huius criminis olim pecuniaria [l]: deinc ea in vsu esse desiit, & postmodum pro modo admissi puniri cœpit, vt plerumque rei in metallum damnarentur [m]. Atque capitale crimen habitum [n]. Statutumque vt capite plagiarij plectantur, in aliorum exemplum [o]. Ita Constantinus [p] *plagiarios, qui viuentium filiorum miserandas infligunt orbitates, metalli pœna cum cæteris antè cognitis supplicijs teneri*, vult. *Consuetum autem hoc crimen admittere, si seruus sit, bestiis donari: & ingenuum gladio consummari.* In Codice Theodosiano [q], Constantini lex iubet, ludo gladiatorio seruos plagiarios obiici, & liberos sub hac forma, vt antequam aliquid faciant, quò se possint defendere, gladio absumantur. Concurrunt & cum plagio interdum alia crimina, quæ pœnam exasperant, vt si alicuius

6 filius raptus sit, conclusus & verberatus, de vi publica quæstio fit [r]. Proponit interdictum prætor [s], quod viam ad actionem legis Fabiæ de plagiariis præparat, De libero homine suæ potestatis, dolo malo scienter, inuitè retento, exhibendo, tuendæ libertatis causa. Sicuti & de liberis exhibendis, si detineantur inuito patre [t]: quod præparatorium est ad aliud interdictum, de liberis deducendis [v]. Competit autem, vt monui, & cum his interdictis accusatio legis Fabiæ [x]. Sicuti & ciuiliter qui de solicitata ancilla plagioque facto conqueritur, cum hoc & in rem actione ciuiliter experiri potest [y]. Et criminaliter via ordinaria, subscriptione & accusatione instituta [z]. Potest & serui corrupti actio proponi [a], aduersus eum, qui solicitatum seruum deteriorem fecerit, vel occultauerit [b]. In qua actione venit æstimatio in duplum, & rerum etiam à seruo ablatarum [c]. Competit & actio cum plagio, furti [d]: furtum namque fit scienter vendendo seruum alienum [e].

7 Lex Græcorum [f], *Serui aut liberi homines, qui liberos aut seruos alienos distrahunt aut alienant, cæsi & rasi, manu truncantor.* Et rursum [g], *Si quis sciens liberum*

a lib. 19. Syntag. mirab. c. 3.

b Alcia. 1. Parerg. c. 47.

c Vlp. in l. 1. & l. pen. §. fi. ad leg. Flaui. de plagia. in P. l. quoniam seruos, l. 7. eod. C. l. si quis seruum, l. 12. & l. pen. C. eod.

d l. 4. eod. tit. P.

e l. eum qui, l. 3. eod. l. in fuga, l. 6. l. eũ qui, l. 9. C. eo. Cic. pro Rabirio.

f l. 3. & l. nõ statim, l. 6. eod. P.

g l. plagij, l. 14. C. eod.

h l pen. §. fi. eo. in P.

i Vlp. l. 1. & 2. de lib. homi. exhib. P.

k in dialo. vitar. Philosop.

l l. in fuga, l. C. ad leg. Flau. de plag.

m l. fi. eod. in P.

n l. 3. eod. P.

o l. quoniam seruos, l. 7. C. eod.

p l. fi. eod. C.

q l. vni. ad leg. plagiam, lib. 9. C. Theod. tit. 18.

r l. & cum, ad leg. Iul. de vi publ. lib. 48. P. tit. 6.

s l. 1. per tot. & l. 3. de lib. homi. exhib. P.

t to. tit. de lib. homi. exhib. lib. 8. C. tit. 8. l. 1. eod. tit. P. lib. 43. tit. 29.

v l. 3. eod. in P.

x d. l. 3.

y l. 1. ad leg. Fab. de plagiar. C.

z l. vt legis, l. 3. C. eod.

a l. 2. C. eod.

b l. 4 de furt. C.

c l. si quis, in fine, & l. in hoc iudicio, de ser. corrup. in P.

d d. l. 4. & l. si abducta, de furt. lib. 6. C. tit. 2.

e l. 1. & l. sciens, l. 7. de vsucap. pro empt. lib. 7. C. tit. 26.

f Const. Harmenop. lib. 6. inst. epito. t. 1. 8.

g eod.

berum hominem esse, emerit, vendiderit, donarit, in dotem dederit, vel prove permutauerit, vna qualibet harum causa probata, manus ei abscinditor. Athenienses pronunciarunt, Nemonem molitorem occidendum esse, quòd Pellenæum puerum ingenuum, sciens dolo malo, in pistrino & vinculis habuisset [a]: nam & leges eorum morte mulctant eos, qui in seruitutem homines redigebant, vt scribit Xenophon [b]. Lex diuina sic quoque se habet [c], *Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus morte moriatur.* Quod transcriptum in decretalibus Gregorij [d]. Quamuis Panormitanus tradat [e], in foro ecclesiastico, mortem illam naturalem non infligi, sed acriorem pœnam sine morte: quia ecclesia non nouit sanguinis pœnam [f]. Verùm quin possit in tam graui scelere episcopus remittere negotium curiæ seculari, nihil mihi prohibere videtur. In legibus Salicis [g] sic quoque statutum, *Qui seruum ancillamúe alterius furatus fuerit, vt & caballum, culpabilis 1400. denariorum, qui faciunt 35. solidos, iudicetur: de ancilla 30. excepto capitale & delatura.* Rursum [h], *Si seruum puledrum, seruamúe de ministerio dominorum furatus, 1800. denar. seu 45. solid. culpabilis iudicetur.* Et iterum [i], *Qui hominem ingenuum plagiauerit & vendiderit, & posteà in patriam reuersus fuerit, malberg. friofalteno, seu andelfecto 8000. denar. qui faciunt solid. 200. culpabilis iudicetur.* Et rursum alia [k], *Si quis mancipia aliena solicitauerit, conuictus malberg Theula sina 600. denar. qui faciunt solid. 15. culpabilis iudicetur.* 8 9
10 Excusat causa supprimendi hominem, interdum à crimine legis Flauiæ de plagiariis, veluti si quis scortum libidinis causa supresserit, celauerit, vel rapuerit: nam turpius facit scortum, quàm qui surripit & facti ignominiam secum compensat [l]. 11 Excusatur etiam in iure, qui detinuerit per viginti horas, & domo concluserit adulterum cum vxore compertum, non autem si vltrà retinuerit [m]. Atque in legibus Vuisigothorum, hæc [n], *Si quis furem aut quemcumque reum comprehenderit, statim perducat ad iudicem: Cæterùm sua domui amplius, quàm vna die & nocte retinere non audeat. Si quis contra hoc fecerit, quinque solidos induci pro sola hac præsumptione cogatur exsoluere. &c.* Interdicunt enim leges omnibus priuatis, qui iurisdictionem non habent, carceres [o].
12 Ex iure Iustinianeo, qui seruum alienum abduxisset, morte plectebatur [p]. Hoc tamen emendauit consuetudo, quam lege firmauit Leo Cæsar: statuitque, ne posthac ob id mors infligeretur, sed vt qui alienum seruum abduxisse deprehensus esset, eundem eiusdemque pretium, & ita duplum domino restitueret: tum etiam quicquid ex industria eius ipsi accessisset, & quantum dominus non amisso seruo eius nomine percipere potuerit [q].
13 In iure Visigotthorum, seruus qui alienum seruum domino nesciente plagiasset, centum quinquaginta flagella coram iudice extentus accipiebat [r]. At de ingenuis alia seuerior lex hæc [s]. *Qui filium aut filiam alicuius ingenuus aut ingenua plagiauerit, aut sollicitauerit, & in populos nostros, vel in alias regiones transferri fecerit: huius sceleris author patri aut matri, fratribusque si fuerint, aut proximis parentibus in potestate tradatur, vt illi occidendi aut vendendi habeant potestatem. &c.* iisdem legibus [t], *quicumque dominum vel dominam, intra domum vel cortis sua ianuam concluserit, eisque aditum egressionis negauerit, siue vt id fieret alius preceperit, pro ausi temeritate author sceleris det domino auri solidos numero triginta, & insuper centum flagella suscipiat.* Inter plagiarios annumerantur, qui aliorum scripta sibi arrogant vt sua. Statuit enim aliquando Ptolomæus, vt furti in hos ageretur, qui in literarum certamine, aliena tanquam sua protulissent, damnatique sunt summa cum infamia, detegente furtum illorum Aristophane, vt scribit Vitruuius Pollio [v]. Pollianus dicit [x] poëtas, ἀλλοτρίων λωποδύτας ἐπῶν, expilatores seu fures aliorum versuum. Plagiarios Martialis, his versibus, ad Quintianum [y],

Commendo tibi, Quintiane, nostros,
Nostros dicere si tamen libellos

Possum

---

a Dinar. contra Demosth.
b Xenoph lib. 2. de dict. & fact. Socr.
c Exod. c. 21.
d c. 1. de furt.
e Panor. in d. c. 1. de furt.
f c. in archiepiscopatu, de rapto. cum similib. ibi nota.
g tit. 11. §. 1.
h §. 5. eius tit.
i in legib. Salic. tit. 44 de plagiatorib. §. 4.
k §. 3. eod. tit.
l Vlp. l. verum est, l. 40. de furt. lib. 47 P. tit. 2.
m Vlp. in l. capite quinto, l. 25. ad leg. Iul. de adult. P.
n l. 22. de furib. lib. 7. Cod. visig. tit. 2.
o l. vnic. de priuat. carc. C.
p l. 7. ad. leg. Flau. de plag. C.
q in constit. Leonis, constitu. 61. titu. περὶ ἀνδραποδισμοῦ. de plagio.
r d. c. Visigotho. l. 4. de vsurpato & plagiator. mancipio. tit. 3.
s l. 9. eod. tit.
t l. 1. de iunasio. lib. 8. Cod. Visig. tit. 1.
v Vitru. lib. 7. Archite c.
x Pollia. lib. 2. epig. in Poëtas.
y Mart. lib. 1. epig. epig. 20.

Possum, quos recitat tuus poëta.
Si de seruitio graui queruntur,
Assertor venias, satisq́; prestes.
Et cum se dominum vocabit ille,
Dicas esse meos, manuq́; missos.
Hoc si terq́; quaterq́; clamitaueris,
Impones plagiario pudorem.

Diagoras Teleclidis filius, impius dictus, quòd plagij accusatus à poëta quodam, de surrepto pæane à se conscripto eiurasset furto se non teneri, atque ille paulò post prolato in lucem pæane secunda fama hominum vteretur: quamobrem & mœstus Diagoras, orationes scripsit ἀποπυργίζοντας, quasi de turribus præcipitantes dicas, quæ defectionis causam à communi de diis persuasione continebant, vt scribit Ephesius Milesius Illustrius [a]. Numenius Pythagoricus Philosophus, Apamia oriundus, Platonis ingenium nota perstringit, quòd veluti plagio surripuerit ex Mosaicis libris quæ de mundo & Deo prodidit: vnde & alibi vocat Platonem Mosem Atticisantem [b].

[a] Hesych. Milesius Illustr. περὶ σοφῶν.

[b] Idem eod.

FINIS LIBRI XXXVI.

DE PRIVATIS DELICTIS.

LIBER XXXVII.

De furto. Cap. I.

Lib.47.P.titu.2. Lib.6.C.titu.2. Lib.5.Decret.titu.18.

1 *Furtum grauius peccatorum habitum crimen, & eius ex naturali etiam lege detestatio.*
2 *Fures apud Lacedæmonios astuti laudati, & apud Aegyptios: & ratio. nume.4.*
3 *Sacrificium Mercurij apud Samos quare permittebat illo tempore furtum.*
5 *Fures qui prosequuti fuerint,& fur num desinat esse pœnitentia.*
6 *Furti finitio,& vnde dictum.7.*
Furtum maximè affectu & animo,non rei quantitate perficitur. eod.
8 *Furtum in quibus committitur.*
9 *Furtum non fit sine contrectatione.*
10 *Furtum non fit rei pro derelicto habita,nec rei nostræ.*
11 *Furtum vt fiat, debet fieri inuito domino.*
12 *Furtum de rebus mobilibus propriè fit,& quando de immobilibus.*
13 *Furti duæ species,manifestum & non manifestum,& quid vtrumque.*
14 *Vi bonorum raptorum species,inter furta, & cum furto propriè differentia.*
15 *Furti alia diuisio ex forma furandi, ex actione concepti, oblati, non exhibiti, prohibiti.*
16 *Furtum conceptum quid.*
17 *Furtum oblatum quid,& eius actio & pœna.*
18 *Lance & licio quomodo quærebatur furtum.*
19 *Domum alicuius quando licebat ingredi furti quærendi causa, & quomodo liceat. Et 20.*
21 *Furti obligatio vnde nascitur.*
22 *Actiones ciuiles pro furto quæ dantur.*
23 *Furti manifesti & non manifesti pœnalis tripli vel quadrupli condemnatio quæ.*
24 *Furis iure diuino condemnatio,& lex Platonis de eo,& aliorum.25.30.*
26 *Fur semper in mora,& tenetur de interitu.*
27 *Vsucapi non potest furtiua res quomodo.*
28 *Interesse petitur in actione furti.*
29 *Seruitus in pœnam furti. Et de nouali actione pro furto.33.*
31 *Ecclesiasticæ personæ ob furtum multam non capiunt.*
32 *Furti actio pœnalis non transit in hæredem, aliæ actiones transeunt.*
34 *Furti nomine quis vltra furem teneatur, & cum fure.*
35 *Furti emendandi leges Salicæ.*
36 *Carceratus ob furtum ante satisfactionem ciuilem non debet liberari.*
Transigi de furto potest. eod.

Scriptum

1 SCRIPTVM est in præceptis diuinæ legis, *Non
furtum facies* [a]. Furtum maius & grauissimum pec-
catorum, dempto adulterio, existimauit D. Chri-
sostomus [b]: vt Scythæ quoque, nullum scelus fur-
to grauius ducunt [c]. Iustinianus contra rationem
naturalem [d]. Paulus Iurisc. quoque, lege naturali
furtum admittere prohibitum dicit [e]. Vlpianus
furtum & adulteriũ natura turpia tradit [f]. Plinius
refert [g], natura apes etiam fures, & mulierum
menses odisse. Et ideo ferunt, rutam furtiuã tan-
tùm prouenire fertilius, & apes furtiuas pessimè [h]. Argiui meritò malè ob fur-
ta audierunt, vnde de manifestè improbis dictum ἀργεῖοι φῶρες [i], *Argiui*
2 *fures*. Hinc meritò Isocrates [k], Lacedæmonios etiam barbaris esse infe-
riores, ait: quòd barbari flagitium admittentes & furantes, domesticis
suis & famulis, filios nequiores æstimant. At Lacedæmones in huiusmo-
di operibus primas partes tenentes, filios suos optimos esse credunt, am-
plissimoque honore prosequuntur. Si quidem id laudi ducebant Lacedæ-
mones, astutè & plura furari, vt notat Gellius [l], & Heraclides [m]. Aegy-
ptiis quoque probatum furtum putat Cælius Rhodiginus [n], antè Gellius [o].
3 Placent vitia vt plerunque ijs, qui his infecti sunt, & qui excusso naturali
& diuino timore inde lucrum & prouentum amant. Sicuti Sami Mercu-
rio Charidotæ rem diuinam facientes, volenti, & furari & latrocinari
permittebant: quia oraculo relicta insula, cùm Mycalem migrassent,
4 præda ac rapinis decem annis vixerunt, vt narrat Plutarchus [p]. Cæterùm,
*Lex de furibus apud Aegyptios iubebat eos, qui furari volebant, nomen suum
apud principem sacerdotum scribere, atque è vestigio furtum apud eum deferre.
Similiter quibus res furto erepta erat, apud eundem rei sublatæ tempus, diem
& horam scribere tenebantur. Hoc modo facilè inuento furto, qui rem amisis-
set, quarta multabatur parte, quæ daretur furi. Satiúsque lator legis esse duxit,
cùm impossibile esset furta prohiberi, potius alicuius portionis, quàm totius rei amis-*
5 *sæ homines iacturam pati* [q]. Non hoc imitatus Minos, qui fures omnes in-
secutus maximè per mare, vt scribit Thucidides [r]. Non Tobias, qui
nec in victu necessario furti particeps esse volebat: *Videte*, inquit, *ne
hædus furtiuus sit, reddite eum dominis suis: quia non licet nobis aut edere ex
furto aliquid, aut contingere* [s]. *Nam qui cum fure partitur, occidit animam
suam* [t]. Vlpianus [v] vsque adeo graue scelus ducit, vt is qui ea mente alie-
num quid contrectauit, vt lucrifaceret, fur semper remaneat, tametsi mu-
tato consilio, id domino posteà reddiderit: neminemque tali peccato, pœ-
nitentia sua nocentem esse desinere. Vt ad expiandum peccatum pœna
opus sit, sine qua fures vsque adeo exerescent numero, vt nemo sit, qui
sibi quippiam asserere audeat: dat enim impunitas delinquendi animum, &
quemadmodum festiuitate comica dictum est, ἄγυσιν ἑορτὴν οἱ κλέπται, i. *Fe-*
6 *stum agunt fures* [x]. Furtum, est contrectatio fraudulosa lucrifaciendi causa,
vel ipsius rei alienæ, vel etiam vsus eius, possessionisúe [y]. Duo in furto requi-
runtur potissimùm, animus intercipiendi vel contrectandi res alienas, & fa-
ctum ipsum contrectationis, vt notat Vlpia [z]. Animus autem fraudandi ma-
ximè hìc inspicitur, siue res modica intercepta fuerit, siue maioris valoris:
vt fornicatio est æquè in paupere, ac in diuite muliere [a]. Sic Plato [b],
*Qui rem paruam sustulit, etsi minori vi, quàm qui rem magnam, æqua ta-
men cupiditate furatus est. Nec lex furti paruitate, alterum minus quàm alterum punien
dum cẽset, sed eò forsitan interesse putat, quòd alter sit insanabilis, sanabilis alter.* Frausq;
seu dolus non in quantitate, sed in qualitate versatur [c]. Non fit furtum
sine affectu furandi. Nam qui putat re sua vti, vel si vtitur re aliena,

[a] Ad Ephes. 4. Exo. 20. Leuit. 18. ca. pœnale, 14. q. 5. ca. meretrices, 32. q. 4.
[b] D. Chrisost. in Psal. 49.
[c] Iustinus ex Trogo, lib 2.
[d] § furtũ, de oblig. quæ ex del. nasc.
[e] l. 1. § fin. de fur. in P.
[f] Vlp. l. probrum, l. 42. de verb. sign. in P.
[g] Plin. lib. 11. c. 16.
[h] Idem, libr. 19. c. 7.
[i] Suidas, (illis verb.
[k] Isocrat. orat. 11. in Panathenaico.
[l] Gell. lib. 11. c. fin.
[m] Heracli. de polit. in polit. Lacedæm.
[n] Cæl. Rhodig. libr. 3. c. 13. vide eundẽ de aliis, lib. 6. c. 5. & 6. & lib. 10. c. 1.
[o] Gell. lib. 11. Noct. c. 18.
[p] Plut. in problem. circa finem.
[q] refert hæc ad verbum Diod. Sic. lib. 2. Bibliot. c. 3.
[r] Thucidid. in 1.
[s] Tob. 3.
[t] Prouerb. 29.
[v] Vlp. l. qui ea mente, l. 67. de furt. in P. l. quis est fugitiuus, l. 17. de ædil. edic. P.
[x] Suidas in verbo, ἄγυσιν.
[y] Iustin. in §. furtum est, de oblig. quæ ex del. nasc. Paul. l. 1. §. furtum est, de furt. Gell. lib. 11. c. 18.
[z] l. si quis testamentum, l. 42. §. fin. ad leg. Aquil. P.
[a] ca. fin. 14 q. 6. c. vulgaris, de furt. ca. vulgaris, de pœnit. dist. 1. §. si qs quinque solidos, de pac. tenen. in feud. §. gallinarũ, de rer. diuis. & ibi glos. & glo. fin. in procem. Decretal.
[b] Plato, 12. de legib.
[c] l. dolus, l. 10. de rescind. vend. libr. 4. C. titul. 44.

& ea opinione fit, vt putet non se inuito domino vti, furtum non facit [a]: nam
maleficia voluntas & propositum distingunt, vt ait Paulus [b], in hac furti
tractatione. Nec enim tantùm, factum quæritur, sed causa faciendi [c]. 7
Affectus porrò hîc, fraudulentus est & simulatus. Proinde, quia clam
rei alienæ interceptio fit, furtum rectè à furuo, id est, nigro, obscu-
ro, dictum dicitur [d]: quod & probat Varro [e]. Trahique tamen à Græco
antiquo nomine φῶρ, melius quidam putant, quo significatur fur [f]: & 8
παρὰ τὸ φέρειν, à ferendo φῶρας dictos fures. Qui igitur re aliena deposi-
ta, vel commodata [g], vltra modum, tempus, vel locum à domino con-
stitutum vtitur, furtum facit: quia inuito domino facit, fraudandi cau-
sa: si quis rem sibi commodatam alij commodauerit [h]: si pignore vtatur
creditor [i]: si fullo vel sarcinator, qui sarcienda vel polienda vestimen-
ta accepit, illis vtatur [k]: si socius in re communi, parte socij malo ani-
mo vtatur [l], tamen si res indiuidua, in meliorem partem hoc interpræ-
tandum, vt sua re vti videatur [m]. Furtum quoque facit, qui rem pigno-
ratam ante tempus solutionis vendit [n]. Et possessionis quoque furtum fieri
dicit Scæuola [o]. Cæterùm, solus animus furandi in iure furtum non consti- 9
tuit, nisi res suo loco aliena moueatur [p]. Quanquam & quòd pertinet ad Dei
legem, fur sit qui furari decreuit, quia scrutator cordium Deus, qui & dixit,
Non concupisces, nec desiderabis rem proximi tui [q]. Non dubitauit etiam Sabi-
nus, quin dominus sit furti condemnandus, qui seruo suo vti furtum face-
ret, imperauit [r], videlicet contrectatione sequuta: ita enim neque verbo ne-
que scriptura fit, & hoc iure vtimur, vt sine contrectatione non fiat, vt ait Vl-
pianus [s]. Alienam autem rem esse oportet contrectatam, nam si pro derelicto 10
res habeatur, siue is qui contrectat sciat, siue ignoret, siue animo, siue alio res
capiat, furtum non facit: eò quòd furtum, non habet qui patiatur, sci-
licet cui fiat. Contrà, si lucri faciendi causa, quis iacens in terra non ha-
bitum pro derelicto sustulerit [t]. Nec furtum quoque rei nostræ facimus, nisi
si cùm in ea ius aliquod tertio competit, vt illud eludamus, subtraxerimus:
vt si debitor pignori datam rem creditori furetur [v]. Respicit enim furtum
ius alienum interceptum. Non fit quoque rei, quæ nullius est, furtum, vt si
hæreditatis sit non aditæ [x]. Ideo vtrumque in furto exigetur, & contrectatio, 11
& affectus furandi. Et ita impubes qui non est doli capax, furtum non fa-
cit [y]: si capax, facit [z]. Sed & requiritur, vt inuito domino rem contrectare
se quis sciat [a]. Res propriè quæ in furtum cadunt, mobiles sunt, si probe- 12
mus fures φῶρας, à ferendo dictos [b]: quia hæ capi, ferri, & moueri possunt,
non autem immobiles [c]. Et abolita est quorundam veterum sententia, etiam
fundi locíue furtum fieri [d]. Et Gellius tradit [e], *Sabinum in libro de furtis scripsisse
illud, quod vulgò* inquit *inopinatum est: non hominum tantùm, neque rerum mo-
uentium, quæ auferri occultè & subripi possunt, sed fundi quoque & ædium fieri fur-
tum. Condemnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem conduxerat vendito, pos-
sessione eius dominum interuertisset.* Duæ generales species furtorum ponuntur, 13
manifesti, & non manifesti [f]. Manifestum furtum est [g], quando fur depræ-
henditur in ipso furto dum furatur, vel cum re furata, antequam quo de-
stinauerat detulerit, etiam si visus posteà furtum abiecerit: manifestum il-
lud dicitur, quod nulla alia probatione indiget [h], quod habet rei euiden-
tiam [i]. Contrà, non manifestum est, quod manifestum non est [k], ad quod con-
uincendũ, opus est aliqua alia probatione. Raptor quoq; manifestus, fur existi-
mandus est [l]. Species quoq; furti, sed grauioris pœnæ, vi bonorũ raptorũ est [m]:

a §. placuit de oblig. quæ ex del. nasc. l. inter omnes, l. 47. § fin. de furt in P. l. qui re sibi commodata, l. 78. l. qui ea mente, l. 67. eod. l. furtum, de vsucap. P. §. quia tamen, vi bono. rapto.
b Paul. l. qui iniuriæ, l. 55. de furt. in P.
c Vlp. l. verum, l. 40. de furt. P.
d in l. 1. eod §. 1. de oblig. quæ ex del. nasc.
e Varro, lib. 3. de ratio. vocab. & Gellius lib. 11. C. 18.
f l. 3. C. depos. l. si sacculum, l. 10. eod. P. l. qui re sibi commodata, l. 78. de furt. in P.
g § furtum, & §. placuit, d. titu. de oblig. quæ ex del. l. qui iumenta, de fur. P Gell. lib. 7. c. 15. Val. Max. lib. 8. c. 2.
h l. si pignore, 56 §. 1. de furt. P.
i d. l. si pignore, §. furtum autem, de oblig. quæ ex del. nasc.
k l. fullo vel sarcinator, l. 84. de furt. P.
l l. si socius, eod.
m l. merito, pro socio.
n l. si is qui, l. 75. de furt. P.
o l. 1. §. Scæuola, si quis testa. lib. esse iuss. fit.
p l. 1. § si rē, de acq. poss. P. l. 3. l. inficiando, l. si quis vxori, §. neque verba, de furt. P. l. procurator, mand. P.
q Exo. 20.
r Gell. libr. 11. c. fin. l. si quis seruo, l. 20. de furt. C. l. 1. si fami. fur. fec. dica. P.
s in l. si quis vxori, l. 53. §. neque verbo, de furt. P.
t l. falsus creditor, l. 44. §. qui alienum quid, eod. l. 1. § Scæuola, si quis testa. lib. esse iuss. fuer. P.
v l. itaque fullo, l. 12. § sed & si res, & l. cùm res pignori, l. 20. de furt. P.
x l. hæreditariæ, eod.
y §. pen. de obl. quæ ex delic. nasc.
z c. 1. & 2. de delic. puero.
a l. inter omnes, l. 47 §. recte dictum est, de furt. in P. l. cùm seruus, in fin. de cōdict. ob caus.
b l. 1. de furt. §. furtum, de oblig. quæ ex del. nasc.
c l. verum est, in 1. de furt. P.
d § quod autem, de vsucap. l. quare, eod. titu. in P. e Gelli. lib. 11. c. 18. f l. 2. de furt. P. § furtorum, de obl. quæ ex del. nasc. g l. 3. 4. 5. 6. 7. de fur. P. l. si quis quid perferendum, l. 35. eod. d. § furtorũ. h ca. de manifestis, & ca. manifesta, 2. q. 1. i c. cùm olim. c. 24. de ver. sign ap. Grego. k l. nec manifestum, l. 8. l. vulgaris, l. 21. & l. is qui opem, l. 34. l. si quis ex domo, 54. de furt. P. l. falsus procurator, l. 19. C. eo. §. nec manifestũ, de oblig. quæ ex del. nasc. l Papin. l. si vendidero, l. 82. §. cùm raptor, de furt. in P. m §. 1. vi bono. rapt. apud Iustin. l. 1. eod. libr. 47. P. titul. 8.

nam

nam & de vi, publico iudicio agi potest [a], pro rebus tamen tantùm immobilibus [b]: & vi rapiens, fure improbior, furtum tamen propriè non
15 faciens [c]. Ad furtorum species pertinebunt quodammodo actionum variæ formulæ, vt actio furti concepti & oblati, non exhibiti, & prohibi-
16 ti [d], quas omnes reducit Iustinianus ad furtum non manifestum. Furtum conceptum apud eum dicitur, cùm apud aliquem furtiua res quæsita, inuenta est, quamuis fur non sit: & ideo propriè in eum, apud quem inuenta est, datur actio furti concepti. Porrò conceptum furtum sic notationem habere puto, vt sit furtiua res apud aliquem cum testibus ca-
17 pta, id est, deprehensa. Oblatum furtum dicebatur, cùm res apud alium, quàm furem delata, inuenta est, vt apud eum potius, quàm eum, qui dedit conciperetur [e]. Eratque furti oblati & concepti poena tripli, vt ex Sabini libro de furtis notat Gellius [f]. Esse posset alia actio furti oblati aduersus eos, qui res in alterius domum clanculum inferunt, easque sibi furto ablatas dicant, quos Mascouitæ vocant *Podmetzchyk*, eosque puniunt vltimo supplicio, vt ait Sigismundus Liber Baro [g]. In lege autem Salica, sic scriptum [h]. *Si quis per malum ingenium, in curtem alterius, vel casam, vel vbi libet, quod furatum est, miserit nesciente domino, cuius possessio est, vbi inuentum est furtum, qui hoc miserit Marberg. Ferthebeo 2000. denar. qui faciunt solidos 62. cum dimidio, culpabilis iudicetur.* Paulus libr. 2. receptarum sententiarum [i], *Concepti furti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inuentum est: & concepti agere potest, qui rem concepit & inuenit. Oblati is agere potest, penes quem res concepta & inuenta est.* Sic conceptionem furti Theophilus in suis institutionibus iuris ciuilis explicat [k], requisitionem
18 præsentibus testibus, & inuentionem. Hanc inquisitionem fieri per lancem & licium, tradit Gellius [l], & per lancem & licium concepta perinde ac manifesta, vindicari tradit, quorum actio in quadruplum, in quo videtur triplum tantùm esse poenam, quia posteà ait, tripli poenam esse concepti. Et Sextus Pompeius Festus [m], de hoc sic scribit. *Lance & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter
19 matrumfam. aut virginum præsentiam.* Hunc morem à Græcorum legibus mutuatum esse intelligemus ex Platone, qui ea de re sic statuerat [n]. *Si quis in domo alterius quærere quippiam, tanquam suum velit, is primò iureiurando affirmet, sperare quod quærit se ibi inuenturum: deinde nudus aut interula indutus ingrediatur præcinctus, præbeaturque illi domus & supellectilia simul signata, & non signata. Quod si quis scrutari volentem non permiserit, qui prohibitus est, pretio rei amissæ accuset eum, qui eum depulit: & ille si damnatus erit, duplum restituat.* Hæc Plato, Qui nudum ingredi iubet vel interula tantùm succinctum, quod licium signat, id est, vilem pannum lineum, non curiosè contextum, ob pudenda nudi tegenda. Et miror certè nugas quorundam [o], qui furtum per lancem & licium interpretantur, quòd quis furatus est specie pietatis, dum fert lancem, vas scilicet, quo pecuniæ per loca sacra colliguntur: cùm tamen hoc furtum per lancem fit, vt docui sine vlla ambage, quod inuentum erat per inquisitionem, non
20 quod fiebat in inquisitione. Et hodiè placuit, non licere ingredi domum alterius propria authoritate, ad perquirendum furtum in ea: quia concepti furti actio sublata [p]. Si tamen id fiat cum authoritate iudicis, licet, neque qui ita ingreditur, si ibi quod quærit non inueniat, iniuriarũ actione tenetur, vt iudicatum refert per plura quæ citat Boërius [q]. Atque ex Pij rescripto Vlpianus [r] id licere docet, quo cautũ, vt qui fugitiuum vult requirere in prædiis alienis, possit adire præsidem literas ei daturum, & si res ita exegerit appa-

a l.2.§.1.vi bono.rapto.P.
b L.1.C.eod.
c Vlp.l.si cum exceptione, l.14.§.qui vim, de eo quod met.cau.P.l.vi me, de vi & vi arma.in P.
d §.furtorum, & §.cõceptum, & seq. de oblig. quæ ex del. nasc.
e §.conceptum, & §.oblatum, eod.
f Aul.Gell.libr. 11. cap.18.
g Sigismund.in commentar. rer.Moscouit.
h lib.leg.Sali. tit. de sepib.§.4.
i titu.32.
k Theophi. in §.conceptum, de oblig. quæ ex del. nasc. apud Iustin.
l Gell.libr.11.c.18.
m Sex.Pomp.lib.10. de verb.sig.
n Plato, lib.12.de legi.
o vt videbis apud M. Tatiũ Alpinum, in episto. ad Vuolphan. Hungerium, de furto per lancẽ & licium.
p §.conceptum, de obl. quæ ex delict. nasc. & ibi Ioã.Fab. Ioan.de Plat. Aretin.gl.in l.1.§. hoc autem senatuscon sultum, in ver.hoc autem, de ser.fugi. & ibi Bartho. Bal. & Ang.
q Boer.decis. 174.in fine.
r Vlp.l.1.§. hoc autem, & l.diuus, l.4. de ser.fugit.li. 11. P.titu.4.

ritorem quoque, vt ei permittatur ingredi & perquirere, & pœnam eundem præsidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit: sed ex Marci oratione ait, facultatem datam ingrediendi, in Cæsaris, senatorum & paganorum prædia, volentibus fugitiuos inquirere, scrutarique cubilia atque vestigia occultātiū. Rursum idē Vlpianus, *Modesto Consule*, inquit, *factum est, vt fugitiuos inquirere volentibus literæ ad magistratus dentur, mulcta etiam centum solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta est.* Marci quoque & Commodi epistola declarat, & præsides, & magistratus, & milites stationarios, dominos adiuuare debere in fugitiuis inquirendis, vt & inuentos reddant, & ij, apud quos delitescunt, priuantur, si crimine con-
tingatur. Obligatio, quæ ex furto nascitur, ex re, id est, ex ipso maleficio 21
oritur [a]: obligatur namque quis ipso maleficio, & contrahere videtur cum domino rei, vel cum eo, cuius interest non subtrahi rem: & pariter cum lege publica, quæ prohibet [b], & pro admisso contra prohibitum, exigit pœnam [c]. Proinde hinc duplex [d], ex obligatione illa duplici, oritur actio: ciuilis, qua quis pro re & pœna pecuniaria experitur: & criminalis, qua pœna criminis, extraordinaria animaduersione reposcitur, subscriptione ac-
cusatoris præcedente. Ex furto ciuiles actiones duæ domino propriè com- 22
petunt, aliæ quoque cum aliis communes: propriè condictio furtiua, & furti. Condictione, rem suam furatam dominus repetit: actione autem furti, quæ pœnalis est persecutio, duplum vel quadruplum pro qualitate furti consequitur: neque vna alteram impedit [e]. Consequenter præparatoria actio datur, quæ ad exhibendum est, & rei quoque vendicatio [f]. Verùm cōdictio furtiua datur domino contra furem tantùm, vel eius hæredem, etiam si non possideat: rei vendicatio autem, contra quemcunque possidentem rem furtiuam [g]. Dabitur tamen hæc condictio quoque ei, qui quasi dominus est, & ius aliquod habet in re [h]. Odio porrò furum id receptum est, vt pluribus teneantur actionibus [i]. Ideo quia reddita re surrepta adhuc fur dicitur [k], & poterit actione furti conueniri, vt pœnali [l]: sicuti Caius [m] ait, *Non prodesse ei qui vi rapuit ad euitandam pœnam, si ante iudicium restituat rem, quam rapuit.* Quod odio singulariter quoque furum inductum est, cùm in aliis criminibus diuersum statuatur [n]. Qui rapit eum vi, & furti, vltra actionem vi bonorum raptorum, tenetur [o]. Actio furti datur ijs omnibus, quorum interest rem non fuisse subtractam [p]: nam si non intersit, non datur [q]. Denegatur tamen actio furi ipsi, si res, quam ipse surripuerat, furto ei subtracta est [r]: quamuis verum sit, ei quoque furtum fieri. Veluti, si filiusfam. & seruus aliquid surripiant ijs, in quorum potestate sunt, furtum quidem faciunt: verùm non nascitur actio, nisi si quis alius consilium furandi dederit, &
in eum tantùm [s]. Existimauit tamen Baldus [t] triticariam ei accommoda- 23
ri actionem. Quadrupli pœna est ex furto manifesto, dupli non manifesti, eaque perpetua [v]. Et quadruplum refertur ad æstimationem rei, non quantum interest [x]. In vi bonorum raptorum tamen, quæ furti actionem quoque habere potest, intra annum est quadrupli, post annum simpli: in quadruplo tamen est rei persecutio, & tripli pœna [y]. Cùm tamen in furto quadrupli sit ex integro pœna, vltra rei persecutionem [z]. Sic Piso defendens Antonium contra Ciceronem, apud Appianum Alexandrinum [a], legem furti dupli æstimationem docet. *Pecunias Antonium publicas post Cæsaris necem sibi vendicasse dicit, lege furem cum non hostem decernente, & pœnā illi damni statuente.* Et sta-
tim paulò post, *Si quis Antonium de his accusare pergit, in duplo easdem vobis per-*
soluemus. Inter Hebræos quadruplum fur reddere quoque cogebatur, non ha- 24

a §. 1. de oblig. quæ ex del. nasc. Caius, l. ex maleficiis, l. 4. de actio. in P.
b l. legis virtus, de legib. in P.
c l. 1. eod.
d l. fin. de fur. in P. l. & in priuatis, ad Senatusc. Turpill. in P. l. fin. de priua. del. P.
e l. si pignore, l. 56. §. cū furti, de furt. in P. l. si pro fure, l. 7. §. furti actio, de condict. fur. lib. 13. P. titu. 1.
f d. l. si pro fure.
g §. fi. de obl. quæ ex del. nasc. Vlp. l. si duo patroni, l. 13. §. idem Iulianus, de iureiur. P.
h l. 1. iuncta gloss. de condict. furt. in P. l. eum qui emit, de furt. in P.
i §. sic itaque discretis, de actio. l. fin. vsufr. quemad. caue. P.
k l. qui ea mente, l. 67. de fur. in P.
l Bart. in l. hoc edicto, de publi. P. & supra dictum est.
m Caius, in l. non prodest, l. 5. vi bono. rapto P.
n nota hos casus criminum late gloss. fina. in cap. sicut, de elect. ap. Grego.
o § 1. vi bono. rapto. apud Iustin.
p l. manifestissimi, 22. C. de fur. l. cuius interfuit, l. 10. l. is cuius interest, l. 11. l. itaque fullo, l. 12. l. eum qui emit, §. si res commodata, § qualis ergo, § si pupil. & l. rem inspiciendam, de furt. P.
q § furti autē actio, & § item si fullo, de oblig. quæ ex del. nasc. l. fullo si actione locati, l. 92. de furt. P.
r d. l. eum qui emit, §. Iulianus, eod.
s §. ij qui parentum, de obl. quæ ex del. nasc.
t Bal. in l. manifestissimi, C. de furt.
v §. 3. de perpet. & temp. act. § conceptum, in fin. & §. pœna manifesti, de oblig. quæ ex del. nasc. l. de his quæ subtraxisse, 11. C. de fur. l. 2. de crim. expil. hæred. in P. § sic itaque discretis, vers. plane, & § ex maleficiis, de actio. § omnes autem actiones vel in simplum, & §. quadrupli, eod.
x l. in furti actione, l. 51. de furt. P.
y §. 1. vi bono. rapt. l. 1. eod. titul. P. l. 3. C. eod.
z §. fin. de oblig. quæ ex del. nasc.
a App. Alex. lib. 3. Bello. ciuil.

bens

bens verò, venundabatur: non tamen extraneo vel alienigenæ, nec in per-
petuam seruitutem, sed Iudæo, vt post septennium absolueretur à seruitute.
25 Quam legem antiquauit Herodes, iussitq; absolutè furem vendi [a]. Diui-
no iure, qui furatus erit ouem vel bouem, & occiderit vel vendiderit,
quinque boues pro vno, quatuor oues pro vna reddere iubetur: si iumen-
tum furatus quis sit, duplum resarciendum [b]. Platonis quoque lex [c], vt dā-
natus furti, si vltra sortem bona sufficiunt, vel duplum reddat, aut vincia-
tur, donec aut persuaserit illi cui debet, aut reddiderit. Septuplum alibi
lex diuina [d], pro furto manifesto iubet reddere furem, & omnem substan-
26 tiam domus suæ tradere, & se liberare. Tenetur & fur de interitu rei, etsi
non interuenerit interpellatio restituendi quanti plurimi: quia semper in
mora censetur, & ideo ad omnes quoque accessiones tenetur, vt malæfi-
27 dei possessor [e]. Sed alia sanctio in odium furum, & vtilitatem dominorum,
vt res furtiuæ vsucapi non possint ab aliquo, priusquam in domini potesta-
tem reuertantur, vel lis æstimata fuerit, vel dominus vendiderit furi ex le-
ge Attinia [f]: cuius verba refert Aulus Gellius [g] hæc, *Quod subreptum erit,*
28 *eius rei æterna authoritas esto.* Potest & agi extra præcedentes actiones à domi-
29 no, cui res est subtracta, quanti sua interest [h]. Lege 12. tabularum, si ser-
uus furtum fecisset, licebat domino seruum pro noxa dare, & ita liberan-
tur [i]: quod & prætor secutus, in tota familia furtum faciente [k]. Alio au-
tem capite, fur manifestus ei, cui furtum factum esset, in seruum tradeba-
tur [l]: Et hoc est quod dicitur, noxam caput sequi, agere cum eo, cuius iuri
fur subiectus est, vt ait Vlpianus [m]: habita ratione temporis, & domini, qui
30 erat cùm furtum factum est [n]. Cymensium mos erat, vt ad ea, quæ fuis-
sent furto ablata, omnes vicini conferrent, quare contingebat & eos
paucissima perdere: omnes enim simili diligentia res vicinorum ac suas
custodiebant, vt ait Heraclides in politiis [o]. Alludit eò Hesiodus [p],
dum ait,

οὐδ' ἂμ βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτωμ κακὸς εἴκ. id est,
Neque sanè bos interierit, nisi vicinus malus sit.

31 Ecclesia, vel ecclesiasticæ personæ vix furti pœnalem mulctam capiunt: sal-
tem mitius agendo capere non debent, sed sufficere debet si suum repe-
32 tant [q]. Furti actio pœnalis non transit contra hæredes, rei vendicatio ta-
33 men transit [r]: vt & condictio furtiua [s]. Aduersus eos quoque, quibus aliqui
bona fide seruiunt, vt liberi, si ij furtum fecerint, non datur actio, nec noxalis:
si ij tamen serui sint, & bona fide quis suos credat, & agere & conueniri pos-
se noxali, ex furto placuit Iustiniano [t]. Et si quis ad furandum seruum
34 corruperit, datur quoque serui corrupti in eum actio [v]. Agnitas quoq; res
furtiuas vindicare poterit dominus, si suas probauerit, nec auditur qui ha-
bet, pretium restitui sibi postulans, quod emptioni impendisse se dicit,
non demonstrans venditorem [x]. Furti & in eum actio, qui quidem non fura-
tur, sed fugauit oues vt alius acciperet, tanquam opem ad surripiendum
ferens [y]: vt qui nummos de manu alicui excutit, vt alius rapiat [z]. Si dolo
malo in ius mulionem vocauit, & interim eius mulæ perierint [a]. Qui vt
idoneum aliquem alicui commendauit, & alium participem fraudis pro eo
minus idoneum duxit [b]. Tenetur & qui scienter furi ferramenta ad effrin-
gendum ostium, vel armarium commodauerit, vel scalas ad ascendendum,
licet nullum illius consilium principaliter [c]. Leges Salicæ de furto hæ [d],
35 *Ingenuus vltra casam furatus quod valeat vltra duos denarios, plectitur mulcta 600.*
denariorum, qui faciunt 15. solidos, vltra rei valorem: si vltra valorem duorum de-
nariorum, pœna 1400. denar. id est solid. 35. vltra capitale & delaturam. Si autem,
inquiunt, *de intra casam furatus fuerit, duos denarios cum effractura, culpabilis iu-*

 dica

a Ioseph. lib. 16. Antiq. Iudaic. c. 1.
b Exo. 22. 2. Reg. 12. vers 6.
c Plato, 9. de legib.
d Prouerb. 6.
e l. in re furtiua, l. 8. & l. fi. de condict. furt. in P. l. fin. de condict. ob turp. caus. C.
f §. hi qui in parentum, de obl. quæ ex del. nasc. l. sequitur, l. 4. §. quod autem, de vsuca. lib. 41. P. tit. 3. §. furtiua, cod. tit. ap. Instin. l. quamuis res, l. 86. de furt.
g Aul. Gell. lib. 13. Noctium, c. 7.
h Paul. l. si quid fur, l. 22. §. fi de furt. P.
i idem l. si seruus, l. 43. eod.
k l. fin. si famil. fur. fec. dica. in P.
l Gell. lib 20. c. 1.
m Vlp. in l. si cùm quis, l. 42. de furt. in P.
n l. quod dicitur, l. 18. & l. si seruus cōmunis, l. 63. de fur.
o Heraclid. in politia Cymensium.
p in Ergis.
q ca. aeternitas, 12. q. 2. c. suam, c. 9. de pœn. ap. Gregor.
r l. 2. § fin. vi bono. rapto. l. furti actione, l. 15. C. de furt. §. 1. de perpe. & tempo. actio.
s §. si. de obl. quæ ex del nasc.
t l. apud antiquos, l. 21. C. de furt.
v l. aduersus, l. 4. eo.
x l. 2. & l. ciuile est, l. 5. eod. vide Decis. cap. Thol. 151.
y l. in furti actione, l. 51. §. fin. de fur. P.
z §. interdū quoque, de obl. quæ ex del. nasc. l. si seruus seruum, §. si quis de manu, ad leg. Aqui. l. furti, §. pen. & l. si s. suo, de furt. P. l. si quis vxori, l. 53. §. si quis de manu, eod. P.
a Paul. l. si is qui, l. 68 §. cum quis, de furt. in P.
b d. l. si is qui, §. si tu. l. si pignore, l. 56. §. qui ferramēta, eo. tit.
c
d in legib. Salicis, tit. 12. de furt. ingenuorum, §. 1. 2. 3. 4.

dicatur denar. 1800. id est solid. 45. Si vltra valorem inde furatus 5. denariorum, intra clauem, totidem quot proximè præbeat. Quod si ingressus domum fugerit, nihil autem extulerit, propter effracturam punitur 120. denar. qui faciunt solid. 3. Et alibi, de furtis seruorum [a], *seruus vltra duos denarios furatus punitur, aut centum viginti ictibus, aut 120. denar. qui faciunt tres solidos, vltra capitale & delaturam. Quod si vltra quatuor denariorum valorem furatus sit, iubetur aut castrari, aut 240 denarios, qui faciunt solidos 6. vltra capitale & delaturam reddere.* Et alibi [b], *qui hominem ingenuum spoliauerit, 2500. denar. qui faciunt solidos 80. cum dimidio culpabilis iudicatur: qui dormientem, 4000. denar. qui faciunt 100. solid.* Dignum autem est obseruatione, vt fur qui pro furto castigatus fustigatione est, non debeat de carcere educi: donec furtum reddatur, & nisi sit satisfactum fisco & parti. Et ita ex processu criminali peruenitur ad ciuilem, ex eadem instantia officio iudicis, vt latè notat Anfrerius [c], ex sententia Baldi, Bartoli, & Angeli. De furto tamen pacisci licere placuit, si factum sit [d]. 36

a eod. tit. 13. de furt. seruo. §. 1. & 2.

b eod. lib. tit. 17. de superuen. & spoliationib. §. 1. & 20. & 10.

c Aufrer. ad decisio. 21. Capel. Tholos. Bald. in l. quod eci tandi, de condict. ob turp. caus. C. & in l. ea quidem, de accusat. C. Ba t in l. 1 §. hoc edictum, in 1. col. vi bono. rapto. in P. & idem in l 1. quan. ciuil. act. crimi. præiud. Angel in tract. maleficio. vers. per iudicem maleficiorum, 1. & 2. col. facit l. interdum, l. 53 §. qui furem, de furt. in P.

d l. iurisgentium, l. 7. §. si paciscar, de pact. P. l. si tibi decem, l. 18. § 1. eod.

De pœna extraordinaria furum. Cap. 2.

1 *Furis extraordinaria pœna. 2. & sequent.*
3 *Latrones famosi qui dicantur, & qua pœna puniendi.*
4 *Fures in Gallia qui suspendantur.*
5 *Furcifer quis dictus olim.*
6 *Fures quando occidere liceat. & 21.*
7 *Furti simplicis quales pœna. 8. 9. & 10. & seq. 12. 13. 14. 15. & 20.*
11 *Furta quæ morte plectuntur in Gallia. & 13.*
16 *Furti primi, secundi, & tertij quæ pœna. 13. 17. & 21.*
18 *Literarum inustio maleficis Angliæ facta & Galliæ.*
19 *Furta leuiora hodiè fustigatione & verberibus puniuntur, & torque infami. & 22.*
23 *Fures ecclesiasticæ personæ & latrones quomodo puniantur.*
24 *Fures in furto necati non sunt sepeliendi.*
25 *Furtorum species alibi tractatæ.*

NOLITE *errare*, inquit Diuus Paulus [e], *neq. fures, neque auari regnum Dei possidebunt.* Etenim docuimus iam, præceptum diuinum prohibere non furandum: sic hęc pœna eodem iure. Sed & iure hoc humano, aliæ quoque pœnæ impositæ furibus sunt. Quare condemnatus furti, infamis est [f] iure ciuili: nec potest iudex facere, vt qui eo nomine damnatus est, infamis non sit [g]. Potest tamen pœnam ex arbitrio criminalem temperare, si expresse aliqua lege furti species pœnam non recipiat, idq; exemplo extraordinariorum criminum [h]. Qua in re animaduertendum iudicanti est, num simplex quoque furtum sit, aut verò crimini alij misceatur, vt solet [i]. Siquidem seruus, qui sui furtum fugiendo facit, pede olim, iure codicis manu truncabatur. Fures occultè & sine armis subtrahentes colligantur [k]: at qui violenter aggrediuntur, aut cum armis, aut sine his in domibus, vel itineribus, aut mari, vel sunt famosi latrones, pœnis legalibus & furca subiiciuntur. Post tria furta autem quis dicitur famosus latro à Iasone [l], Alexandro [m], Fulgosio [n], Chassaneo [o]. Ex consuetudine regni Galliarum, pœna furcarum est inducta contra fures, iuxta ea quæ tradit Chassaneus [p]. Sicut

1 (beside "Nolite errare"); 2 (beside "infamis est iure ciuili"); 3 (beside "Siquidem")

e 1. Corinth. 6.

f l. furti, de iis qui not. infa. P.

g l. non potest præses prouinciæ, l. 65 de furt. l. 1. §. sed ne vtique, ad senatusc. Turpill.

h l. 1. de effracto. in P.

i auth. sed nouo iure, C. de ser. fugit.

k d. auth. sed nouo, & auth. si fugit ui, de ser. fugit. C §. quia verò nos oportet, vt nul. iudi. ... hab. loc. seruat. col 19. 9. l. capitalium, §. famosos, de pœn. in P.

l Iason, l. pen. de cōd. ob ... P.

m Alex. cons. 110. 4. volum. incip. conte, statuta ciuitatis Parmæ, vlt. colum.

n Raph. Fulgo. cons. 157 in 1. & 2. col.

o Chass. in consuet. Burg. tit. des iustices & droict d'icelles, §. 5. ad verb. pour la premiere fois, vers. & aduerte.

p idem, in d. §. 5. ad verba illa, perdra la vie.

Sicut pœna Iudæ proditoris, qui fur erat, indicat, qui laqueo se suspendit[a].
4 Non caret tamen controuersia inter interpretes, num iure ciuili pro tertio
furto quis furdicatur famosus, cùm famosum latronem, qui vi obsidet vias,
constet differre à famoso fure. Verùm illa quæstio quia latè discutitur à Iaso-
ne, apud ipsum videnda[b]. Et illa, num pro vno furto, quod tribus æqui-
parari possit, suspendatur, anùe ob grauitatem furti possit iudex exacerba-
5 re pœnam, videndus & Nicolaus Boerius[c]. Plutarchus scribit[d], in furto
vel aliquo simili flagitio deprehensos, furciferos appellatos: eò quòd qui
seruum alicuius sceleris aut improbitatis conuicisset, duplex lignum quod
curru subiiciunt, attollere iubebat, vt conspiceretur viciniam obire, vt in
posterum ei fidem non haberent, & ab eo cauerent, hocq; lignum Græcis
6 dictum στήριγμα, furca Latinis. Theophilus in iuris ciuilis institutionibus[e], ca-
pitalem pœnam furibus fuisse lege duodecim tabularum indictam testatur.
Gellius sic explicat[f], de iis legibus agens, *Furem, qui manifesto furto prehen-*
sus esset, tum demùm occidi permiserunt, si aut cùm faceret furtum nox esset, aut in-
terdiu se telo, cùm prehenderetur, defenderet: ex cæteris autem manifestis furibus, libe-
ros verberari, addiciq; iusserunt ei, cui furtum factum fuisset, si modo id luci fecissent,
neque telo se defendissent. Seruos item furti manifesti prehensos verberibus affici, & è
saxo præcipitari: sed pueros impuberes prætoris arbitratu verberari voluerunt, no-
xamq; ab iis factam sarciri. In occisione porrò licita furum nocturnorum, con-
sentire Iurisconsultos superius, dum de sicariis ageremus ostendimus[g]. In
impubere etiam distinguit Vlpianus[h], num doli capax, vt furtum fecisse di-
catur, modum tamen esse adhibendum: in infantes autem non cadere do-
7 lum. Lex ciuilis nouella statuit, pro furto simplici mori non debere furem,
8 nec aliquod membrum ei abscindendum, sed aliter castigandum[i]. Lex erat
Athenis, vt testatur Vlpianus[k] commentator Demosthenis, *ὑπὲρ τῶν πεντή-*
κοντα δραχμῶν. οἱ γὰρ κλέπτοντες ἥττονα τῶν πεντήκοντα δραχμῶν, ἥττονα ἔπασχον. Lex
erat inquam de quinquaginta drachmis. qui enim infra quinquaginta drachmas fura-
9 *bantur, leuius puniebantur.* Draco lege Athenis sanciit, furem cuiuscunque
modi furti, supplicio capitis puniendum[l]. *Sancitum*, inquit Xenophon[m],
legibus, illum affici morte debere, qui aut furabatur, aut latrocinabatur, aut rapiebat,
10 *aut in ædes alienas irruebat, aut sacrilegium committebat.* Zaleucus Locrensibus
legem statuit, deprehensum in furto oculis priuandum, teste Heraclide[n]:
11 cùm tamen pœnam hanc ad adulteros referat Val. Maximus[o]. Furibus Acty-
sanes rex Aegypti & Aethiopiæ, nares abscindi iussit, deinceps in extera Ae-
gypti exilio relegauit, vbi ab iis exædificata ciuitas, dicta Rhinoceros, à na-
ribus excissis, vt author Diodorus Siculus[p]. Et nunc in Gallia, non nares
quidem, sed aurium fibræ seu auriculæ furibus pro primis furtis post fu-
stigationem abscinduntur, vt caueantur loco insigni ita notati. Vindican-
tur tamen & furta quædam morte, vt domestica seruorum & domestico-
rum famulorum, quorum fides maximè nobis necessaria, vt notat Papus
in Rapsodia arestorum[q]. Ego sæpè vidi suspendi balantocomos istos, qui
crumenas absciderant, in sacro principis senatus Tholosani palatio, etsi vix
sex denarij in crumenis inuenti essent: quia studium, malitiaq; furandi,
& loci sacrilegium, vindictam illam merentur, vt tutus ab hac improbi-
12 tate locus sit. Accedit lex Insubrum, seu Langobardorum[r], *Si quis* inquit
lex, *quinque solidos valens, id est triginta veronenses solidos*, ex nostris quadra-
ginta[s], *aut plus fuerit furatus, laqueo suspendatur, si minus, scopis & forcipe exco-*
rietur, & tundatur seu tondeatur. Interpretes tamen, vt Aluarotus, Baldus[t],
Bartholus[v], & glossa[x] tradunt, illam constitutionem abrogatam contra-
ria consuetudine, & constitutione Federici, de pace iuramento firmanda,
in § iniuria. Dicerem ego, illam constitutionem editam fuisse in latrones,
qui pacem initam furto rumperent, etiam quinque solidos furando: &
ideo esse tantùm illos furca puniendos, vt exemplari pœna, non alios.
Statuit

a D. Ioan. c. 13. Math. 27.
b Iason, in §. ex maleficiis, à nume. 3. vsque ad nume. 17. de actio.
c Boer. q. 273. nu. 5. & 219.
d Plutar. proble. 63.
e Theophil. in 4. Instit. lib. tit. de perpet. & tempor. actio.
f Gell. lib. 11. c. 18.
g ex l. 4. §. ad leg. Aquil. ex l. furem, ad leg. Cor. de sica. idem in l. 15. & 16. tit. de furib. lib. 7. Cod. Visig. tit. 2.
h Vlp. l. impuberes, 23. de furt. in P. fa cit l. pupillum, & l. pupillus, de reg. iur. l. 1. § impubes, de fal. mon. l. impuberem, ad leg. Cor. de fals. in P. c. 1. de del. puero.
i auth. sed nouo iure, de ser. fugit. C. §. quia verò non oportet, vt nul. iudi. lic. hab. loci serua. colla. 9. constit. 9.
k Vlp. in commenta. in oratio. con. Timocratem.
l Gell. lib. 11. C. 18.
m Xenop. 1. de dict. aut fact. Socrat.
n Heraclid. in politiis, & in polit. Locrens.
o Val. Max. lib. 6. c. 5.
p Diod. Sic. lib. 2. Bibliot. c. 1.
q lib. 29. tit. 6 are. 2. Ioan. Faber, in §. alia deinde, de pub. iudi. & nos inferius de fur. dome. proprio capite.
r §. si quis quinque solidos, de pa. tenen. & eius viol. lib. 2. feud. tit. 27.
s Aluaro. in §. si quis quinque.
t Iacob. & Bald. in d. §. si quis quinque solidos.
v Bart. in l. capitalium, §. famosos, de pœ. & in auth. sed nouo iure, & ibi quoque Bald.
x glo. in § iniuria, de pac. iuram. fir. in verbo, puniatur.

Statuit autem Carolus Magnus in Langobardorum legibus [a], & in Synodalibus constitutionibus [b], vt pro primo furto non moriantur latrones, sed oculum perdant: pro secunda verò culpa, nasus eisdem abscindatur: pro tertia, quia inemendabiles, moriantur. Rhotarius alius Langobardorum rex sancit etiam, *Si liber homo furtum fecerit, & in ipso furto tentus*, id est, deprehensus, *fuerit, id est singanid:, si furtum vsq; ad decem siliquas fuerit sibi nonum reddat, & componat pro tali culpa 80. solidos, aut animæ suæ incurrat periculum*. Et rursum, *Si quis seruus furtum fecerit, & tentus fuerit in ipso furto vsque ad decem siliquas, sibi nonum reddat, & componat pro tali culpa solidos 40. aut certè occidatur.* 13

Aeschines [c] meminit cuiusdam legis Græcæ, in hæc verba: οἱ νόμοι κελεύουσι τῶν κλεπτῶν τοὺς μὲν ὁμολογοῦντας θανάτῳ ζημιοῦσθαι, τοὺς δ' ἀρνουμένους κρίνεσθαι, id est, *leges iubent ex furibus confitentes quidem morti adiudicari, negantes iudicari tantùm pecunia.* 14

Crem legislator Bulgarorum teste Suida [d], legem ita sanciuit, *nemini liceat furi cibum impartiri, qui verò id ausus fuerit, publicus esto: furi autem crura confringantur.* 15

Ex consuetudine Burgundiæ [e], qui furatur infra 10. libras, pro primo furto illo ex arbitrio iudicis castigandus, citra tamen mutilationem membrorum, aut mortem naturalem: si autem vltra decem libras furatus sit, corporali pœna ex arbitrio iudicis puniri debet. Et si iterum furetur, vita priuandus venit, nisi gratia ei pœnæ & delicti fiat à principe. 16

Elsatiæ in Germania, lex de furto hæc antiqua, apud Beatum Rhenanum [f], *Si quis sicli vnius, aut duorum pretij furtum fecerit aut prædam, corium cum capillis perdat: si secundò vel tantùm, vel quinque siclorum furtum vel rapinam fecerit, manu priuetur: si tertiò, absque omni dubitatione suspendatur.* 17

Apud Anglos Henrichus septimus rex statuit anno 2. regni sui in consilio, vt pro primo scelere remitteretur quidem pœna corporalis in carcerem coniectis sceleris commissi, nota in palma sinistræ manus sub pollice inureretur, quæ criminis admissi primam referat literam: vt si homicidium commisit, inuratur *M. murdre* enim dicunt homicidium: furibus verò *T.* vocant enim *Thefht* furem. Vt si rursum in crimine reperiantur, meritò illico pœnas dent. Illud, inquit Polydorus Vergil [g], à Gallis mutuatus: nam apud eos huiusmodi damnatis hominibus solet amputari altera auris, certa posthac maleficij nota imprimi. 18

Solent & Galli furunculos istos loris flagellare publicè per compita & vias ciuitatum & oppidorũ, pro leuioribus furtis extra sacrum locum factis: vt & fieri anteà Romæ innuit Horatius, dum ait [h], 19

Nec furtum feci, nec fugi si mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris, aio.

Mitius apud aliquos fures puniri, vt in Perside apud Polyleritas, apud quos, vt Thomas Morus scribit [i], fures condemnantur tantùm reddere quæ furati sunt domino, non principi, & damnantur in opera, neque periculi quicquam præter laborem in vita patiuntur, illisque victus ex eleemosyna collecta impenditur, & interdum viritim in eius rei vsum confertur, & in foro, minori tamen pretio quàm liberi conducuntur: notantur autem vnius habitus colore, pilo non raso, sed parùm suprà auriculam attonso. Neque vnquam deferunt pecuniam, vel arma: horumque aliqui singulis annis restituuntur libertati, exemplo patientiæ. 20

Furta etiam rarò apud Mascouitas seu Rhutenos puniuntur, verùm qui in furto deprehensum occiderit, impunè facit, si occisum in aulam principis detulerit, & rem vt est acta exposuerit, vt scribit Sigismundus Liber Baro [k]. Is tamen refert aliam legem Basilij, magni ducis Mascouiæ, qua statuitur, pro primo furto conuictum citra sacrilegium non puniri morte, sed baculis cædi & pœna pecuniaria mulctari: pro secundo autem furto, si non habuerit vnde iudici satisfaciat & accusatori, plecti morte. 21

In constitutione imperatoris Carolis 5. de rebus capitalibus edita [l], 22
sim

a l. de latronibus, de furt. lib. 1. leg. Langobard. meminit, Iason, ad § ex maleficiis, nu. 10. de actio.
b in capitular. legi. Caroli Magni, habitis in Synodali concilio, c. 24.
d Aeschi. κατὰ τιμάρχ.
d Suid. in verb. Bulgarus.
e in consuet. Burg. tit. *de iustices & droiẽz d'scelles*, §. 5. vbi disputatur à Chassa. num & in fœminis furantibus pœna locum habeat.
f Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germani. dum agit de statu Germa. sub imperatoribus Saxonibus.
g Polyd. Vergil. lib. 16. histo Angli. pa. 609.
h Hora. lib. 1. Episto. epi. 16 ad Quintiũ.
i Thomas Morus, lib. 1. Vtopiæ.
k Sigis. lib. Baro, in commen. rer. Moscouit.
l art. 157. & 158.

simplicis furti clandestini valoris quinque florenorum pœna, dupli red-
dendi læso ponitur, cum expensis carceris & viatorum, qui eum apprehende-
runt. Quòd si non habeat vnde soluat, iubet carcere macerari & vinciri,
nihilominus & soluere carcerum & viatorum impensas. Quod si deprehen-
sus fuerit in furto manifesto vltra quinque florenos, iubet hunc virgis cæ-
di, & torqui infami adiudicari, vocant *le colier ou carquant*: deinc ditioni ei
interdici. In legibus Vuisigotthorum hæc [a], *fur si captus fuerit, perducatur ad*
iudicem, ita vt ingenuus nonecuplo sublata restituat, & extentus publicè coram iudice
centum flagella suscipiat: quod si non habeat vnde componat, careat libertate, illi ser-
uiturus, cui furtum fecerit. Seruus autem sexcupli compositione cogatur exsoluere, &
23 *centum flagella ante iudicem extensus accipiat. &c.* Iure pontificio personæ ec-
clesiasticæ in furto deprehensæ, vel conuictæ furti, à iudice ecclesiastico de-
ponuntur [b], & si depositæ incorrigibiles sint, excommunicantur: deinde
contumacia crescente, anathemate percelluntur: & tandem si contumaces
perseuerent, curiæ seculari dantur castigandi [c]. Innocentius tertius, cleri-
cos in latrociniis deprehensos, & in aliis magnis sceleribus, statuit [d], suis
ordinibus degradatos detrudi in arcta monasteria, ad pœnitentiam agendã.
Hostiensis tamen hanc pœnam locum habere in latrociniis, non in furtis
simplicibus vult [e]. Quod sequitur Panormitanus Abbas, & Ioannes An-
dreas [f]. Erit tamen de hoc furto condemnatus, infamis, sicut laicus [g], si
agatur contra eum actione furti nominatim: non autem si condictione fur-
24 tiua tantùm, vel si simpliciter condemnetur ad rei restitutionem [h]. Placuit
etiam pro furibus, si inter furandum occidantur, non esse orandum [i], quia
in mortali peccato decessisse eos constat [k]: vulneratos tamen & confessos, ad
25 communionem admittendos [l]. Sed quia pœnæ furtorum grauiores vel le-
uiores sunt, ratione circumstantiarum rerum, personarum, adiunctorum,
modi furandi, temporis, pauca exempla singularum percurramus, vt ex
illis facilior in reliquis fiat via. Non referam tamen ea, quæ iam dixi-
mus de furto sacrilegij, peculatus, repetundarum, de quibus iam suprà
diximus.

a l.14. tit. de furib. lib.7. Cod. Vuisig. tit.2.
b ca. presbyter, 81. dist.
c c. cùm non ab homine, c.10. de iudi. lib.2. decret. tit.1.
d c. tux, c.6. de pœn. lib. 5. Decret. tit. 26.
e Hostiens. in d. c. tux.
f Panor. & Ioan. Andre. ibidem.
g ca. infames, 6. q. 1. & §. hic colligitur, 2. q. 3. Felin. in c. qualiter, in 2. §. ad corrigẽdos, 5. col. de accusatio.
h Io. Bernard. Diaz, in pract. criminacano. c. 84. in fi.
i c.2. de furt. ap. Gre go.
k ca. placuit, 23. q. 5.
l d.c. fi. de furt.

De consideratione rerum in furtis & primùm rerum nauticarum. Cap. 3.

1 *Naufragij res subtracta vt consideranda in pœna furti.*
2 *Naufragorum bona dominis debent reseruari, & restitui: nisi piratarum, vel hostium sint.*
3 *Naufragio vel incendio rapientium pœna ciuilis.*
4 *Nauem mouens sine permissu domini qua pœna punitur.*
5 *Nauiculariorum res rapiens, qua pœna Rhodiis legibus punitur.*
6 *Nauicularij prædam facientes quomodo puniantur.*

1 EX rerum subtractarum qualitate pœnas perpendendas esse
monet hac ratione Paulus [m], ex Pij Antonini rescripto, *Quòd*
plurimùm, inquit, interest in furto ex naufragio, an quæ seruari
possint quis flagitiosè inuaserit, & in graui præda appetita, liberi fu-
stibus cæsi in triennium relegantur: sordidiores, operi publico dandi:
serui flagellis cæsi, in metallum adiudicandi. Si non magna pecunia
res fuerint, liberi fustibus, serui flagellis cæsi dimittuntur. Quæ locum habent si quis
2 *de incendio quoque rapuerit.* Constitutio Federici [n] imperatoris statuit, naui-
gan

m Paul. l. Pedius, de incẽd. rui. & naufr. lib.47. P. tit. 9.
n §. nauigia, de statu: & consuetud. collat. 11. in auth. & consti. nauigia, de furt. C.

gantium bona, quæ naui vel rupta fluctibus, vel expugnata, in portum vel
alias ripas peruenerint, integra dominis reseruari, sublata penitus omnium
locorum contraria consuetudine: nisi nauigia illa piraticam exercerent
prauitatem, vel inimica Christiano essent nomini. Atque transgressores
sanciit bonorum publicatione mulctari, aliaq; pœna extraordinaria puniri.
Et alibi [a] imperator prohibuit etiam fisco, ne in aliena calamitate, de
re tam luctuosa compendium sectetur, & res dominis restitui iussit.
Ciuilis pœna [b], in eos qui dolo malo quippiam ex incendio vel naufra- 3
gio rapuerint, intra annum vtilem quadrupli, post annum in simplum,
vltra pœnam olim statutam, scilicet vi bonorum raptorum, vel furti [c].
Extat lex Salica [d], hæc. *Si quis nauem alienam, sine permissu domini sui, mo-* 4
nere præsumpserit, aut ea transierit, marberg & flemere, 120. denar. qui faciunt
solidos 3. culpabilis iudicetur. Et rursum [e], *Si quis nauem furatus, 600. denar.*
qui faciunt solidos 15. culpabilis iudicetur. In legibus naualibus Rhodiorum, 5
editis Græcè per imperatores Tiberium, Adrianum, Antoninum, Perti-
nacem, Lucium Septimium Seuerum, sic statuitur c. 48. ὁ ἁρπάζων τι ἐκ
τῶν ναυκλήρων, τετραπλάσιον ἀποδιδότω, id est, *qui quid ex rebus nauiculario-*
rum rapuerit, in quadruplum id restituito. Idem in c. 50. & 51. grauiori præ-
da & vi inuadentes eas res post restitutionem earum quæ inuaserunt, li-
ber ad triennium relegatur: sordidiores, in opus publicum eiusdem tem-
poris serui in opus grauius fisci adiudicantur. Vuisigotthorum autem hæc
lex [f], *Quicquid de incendio, ruina, naufragio raptum fuerit, & aliquis ex hoc quic-*
quam ab alio susceperit, siue celauerit, in quadruplum reformare cogatur. Qui cum 6
nauiculariis prædam fecerunt, tenentur iure ciuili quoque in quadruplum [g].
Iure pontificio, qui peregrinos spoliarint, aut inermes pauperes deprædari
sunt, anathemate percelluntur [h].

[a] l. 1. de naufra. lib. 11. C. tit. 5.
[b] l. in eum, l. 18. de furt. C. lib. 6. tit. 2. l. 1. 2. 3. de incend. rui. & naufr. in ff. l. 3. de nauicular. lib. 11. C. tit. 1.
[c] Caius, l. si quis, ex naufragio, l. 5. d. ti. de incend. rui.
[d] in lege Salica. tit. 24. de nauib. furatis, §. 1.
[e] §. 2. eiusd. tit.
[f] l. 18. tit. de furib. lib. 7. Cod. ll. Vuisigo. tit. 2.
[g] l. 5. de nauicular. lib. 11. C.
[h] ca. illi qui, 24. q. 1.

De furtis rusticarum rerum, & primùm instrumentorum. Cap. 4.

1 *Sarculum vel ligonem furatus qua pœna puniendus.*
2 *Tintinabulum animalium ouis vel bouis furatus qua pœna puniendus. & 4.*
3 *Agriculturæ instrumenta furatus quomodo puniendus. & 5.*
6 *Sterquilinij furati actio.*
7 *Stercoris & sterquilinij agriculturæ vtilitas.*

IN legibus georgicis Iustiniani [i], sic scriptum legimus, ἐὰν 1
γεωργὸς κλέψῃ ἐν σκαφῇ λίσγον καὶ δίκελλαν. &c. id est, *Si quis agri-*
cola fodiendi tempore sarculum vel ligonem furto subtraxerit, &
posteà conuictus fuerit, eius nomine pendito per singulos dies à
furto admisso, κεράτιον ἓν ἤγουν φόλας δώδεκα, siliquam vnam, aut
pholas duodecim. *Similiter & qui tempore putationis, falcem*
putatoriam: aut messis, falcem messoriam: aut lignationis, securim interuerterit, &
sic de similibus. Alia lex [k], ἐάν τις κώδωνα ἐκ βοὸς ἢ προβάτου, ἢ ἑτέρου οἱουδήποτε ζώου 2
κλέψῃ, καὶ γνωρισθῇ, ὡς κλέπτης μαστιγωθήτω· εἰ δὲ καὶ τὸ ζῶον ἀφανὲς γένηται, δότω αὐτὸ
ὁ κλέπτης τοῦ κώδωνος, id est, *Si quis tintinabulum bouis aut ouis, aut alterius cu-*
iusuis animalis subtraxerit, fueritúe conuictus, flagellator vt fur. Si verò & animal
deper

[i] tit. 4. l. 1.
[k] In præd. tit. 4. legum rustica. Iustin. l. 2.

deperditum fuerit, fur tintinabuli id quoque præstato. Et alia [a], *furantes aratrum vel* a eod.tit.l.10.
vomerem, vel iuga, puniuntor pro numero dierum, ex quo furtum admissum est: per
singulos dies pendentes pholas duodecim. Alieni plaustri vel auctores vel exustores, du-
4 *plam eius æstimationẽ penduntо.* In legibus Salicis [b] leges hæ, *Qui tintinnum*, id est, b tit.27. de furt. diuersi §.1.
tintinabulum, *de porcina aliena*, i. de grege porcorum, *furatus fuerit, 600. denar.*
qui faciunt 15. solidos, culpabilis iudicetor. Si tintinnum de pecoribus [c], *120. denar. qui fa-* c eod.tit.§.4.
ciunt solidos 3. Si perdicam, i. numellas, *de caballo* [d], *totidem: & si is perierit, restituat* d eod.tit.§.2.
vltrà alium in eius locum. Et in codice legum Vuisigothorum similis hæc lex [e], e in l.11.ti.de furib. & furat.li.7.Cod. Vuisigotho.titu.2.
Si quis tintinabulum inuolauerit de iumento vel boue, solidum reddat: de vacca tre-
misses duas: de verucibus vel quibuscunque pecoribus, tremisses singulos cogatur exsolue-
re. Et alibi [f], *Qui in itinere vel in opere rustico constituto aliquid violenter inuolauerit* f l.12.de inuasionib. libr.8. eiusd. Cod. Vuisig.tit.1.
vel abstulerit, quadruplum reddat. Et addit, seruum qui hoc fecerit cẽtum flagel-
lis afficiendum, si sine scientia domini, & dominum vel componere debere
5 pro damno, vel seruum pro noxa dare. In constitutionibus Federici prohibi-
tum est [g], vt nullus inueniatur tam audax, vt personas, boues, & agrorum in- g §.agricultores, de statut.& consuetu. in extraua. feudo. vnde auth. agricultores, quæ res pig. obli.poss.libr.8.C. titu.17.
strumenta, aut si quid aliud sit, quod ad agrorum operam rusticam pertineat
inuadere, aut capere, aut violenter auferre præsumat. & si quis hæc ausus fue-
rit, in quadruplum ablata restituat, & infamiæ notam ipso iure incurrat, impe-
6 riali animaduersione nihilominus puniendus. Inter instrumenta fundi ponũ-
tur ab Vlpiano [h], quæ fructus quærendi, cogendi, conseruandiue causa parata h Vlp.in l.instrumẽta fundi, l 8. de fund.instr. lib.33. P.titu.7.
sunt, eaque quæ sint enumerat. Et inter instrumenta quærendi, pecora quoq;
stercorandi gratia parata. Idcirco & stercus instrumentum quodãmodo erit,
& eius gratia etiam legem de eo non rapiendo, vel de furato restituendo in-
stitutam fuisse à Solone ex Suida [i] constat. Ex qua βολίτου δίκη, actio de fimo: i Suidas in verbo βολίτου δίκη.
7 valdè necessaria rusticis. Nam agriculturæ stercorationes maximè commen-
dari constat ex authoribus rei rusticæ. Sic M. Cato [k] iubet, *Sterquilinium magnũ* k Cato, de re rustica, c.5.
stude vt habeas. Stercus sedulò conserua: cùm exportaueris, spargito & comminuito, per
autumnum euehito. Varro [l] *secundum villam duo habere oportet sterquilinia, aut vnũ* l M. Varro, 1. de re rust. c.13.
bifariam diuisum: alteram enim in partem ferri oportet è villa nouum fimum, ex altera
veterem tolli in agrum. &c. Isq; alibi [m] stercorum vtilitatem prosequitur, aitque, m Idem d.lib.1.c.38.
qui auiaria conducunt, si caueat dominus stercus vt in fundo maneat, minoris conducere,
quàm si accedat. Plura Palladius [n], Columella [o], & in Geoponicis [p], περὶ τῆς κόπρου n Pallad.lib.1.de re rust.c.33.
τῆς πηλοῦ: sic orditur eius vtilitatis author tractationem, τὴν ἀγαθὴν γῆν ἡ κό- o Colum. libr. 2. de re rustica, c. 6.
προς καλλίονα ποιεῖ, τὴν δὲ φαύλην πλέον βελτίονα. &c. *Bonam terram stercus meliorem* p lib.2. Constant. vt ferunt, de agricul. c.9.
facit, vitiosam autem amplius iuuabit. Et inutilis quæstio visa non est Vlpiano [q],
num fundo vendito sterquilinium accederet, & respondit venire si eius cau- q Vlp l.fundi, l. 18. de actio.emp.P.
sa comparatũ: secus, si vendendi gratia, vt intelligamus vendi solitum. Placuit
& eum, cui vsus ouium relictus est ad stercorandum agrum suum, pe-
coribus vti posse [r]. r § sed & si pecorũ, de vsu & habit.

De furtis animalium, & abigeatu.
Caput 5.

De quo lib.9.C.titu.37.& lib.47.P.titu.14.

1 *Furtum animalium cum abigeatu, & sine illo fit.*
Quid abigeus, & abigeatus eod. Et quomodo puniatur in sequẽtib.3.5.7.8.9.&c.
2 *Abigeatus quomodo crescat pœna.*
4 *Inuentum non restituens, nec quærens dominum, fur est.*
6 *Animalium cicurorum, non ferorum fit furtum, & quomodo.*

13 *Apes quomodo, & cui acquirantur.*
14 *Columba ex alieno columbario accepta, furti actionem pariunt. Idem de piscibus ex stagno alicuius captis dicitur.*
15 *Columbaria quibus liceat extruere.*

FVRTVM animalium fit abigeatu, & sine illo: abigei illi propriè dicuntur [a], qui pecora ex pascuis vel armentis subtrahũt, & quodammodo deprædantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de armentis vel oues de gregibus abducentes. At is qui ouem errantem, vel equum in solitudine existentem abducit, non arte abigendi, sed retinendi tamen, fur est non abigeus. Callistratus [b], numerum ouium 10. porcorum 5. aut 4. equum vnum aut bouem, abigeatum facere ait: non minorem ouium, & porcorum 2
numerum, sed furem. Idem respondit Claudianus [c], nisi sæpius vnum aut alterum pecus surripuerit quis [d]. Melius erit si abigeos dicamus eos, quibus est cura alienis insidiari animalibus, aut iumentis, & ea trãsponere alibi: sic enim tradit Iustinianus [e]. Hoc crimen publici iudicij non est, quia furtum magis, vt ait Marcellus [f]: ideo & sine inscriptione, & cum ea, intentari potest [g]. Si ferro tamen vtantur, qui abigunt, solent durius puniri [h]. Augetur & pœna, si ab stabulis abigant, estque maior, quàm si à sylua vel pascuis: & si sæpius abegerunt [i]. Et eo loci, quo frequentius hoc crimen committitur, ad exemplum seuerius coërcetur, interdum gladio & in opus publicum damnatione, & si honestiores personæ sunt, vel ordinis amotione, vel relegatione [k]. Et si gladio abigunt, feris aliquando obiiciuntur [l]. Receptatores verò abigeorum Adrianus in decennium extra Italiam relegari iussit [m]. De abigeis duæ 3
leges græcæ Iustiniani [n], vna, *ἐάν τις κλέψῃ βοῦν ἢ ὄνον, καὶ ἐλέγχθῃ, ἐν διπλῷ ποσότητι παρεχέτω, αὐτὸν μαστιγωθεὶς ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ πᾶσαν*, id est, *Si quis bouem aut asinum furto abduxisse conuictus fuerit, flagris cæsus, in duplum reponito æstimationem, simulq́; opera deperdita damnum præstato.* Alia, *ἐάν τις κλέψαι θέλων βοῦν ἐξ ἀγέλης, ἀπολεσθείσα δὲ ἡ ἀγέλη θηριόβρωτος γένηται, τυφλούσθω*, id est, *Si quis dum bouem ex armento abigere parat, hac occasione armentum dispalarit, vt à feris dilaniaretur, luminibus priuator.* Lege Langobardorum [o], qui 4
animal, quod itinerantem se sequitur, acceperit, & vincierit, palamque habuerit, reus non est furti vel abigeatus, paratus domino reddere si requirat. Nec si animal quod sequitur itinerantem se à via auerterit, reus furti vel amissionis est: Si tamen animal, quod sequutum est eum, absconsè tenuerit, vel vendiderit, debet componere pro *octogild*. Extat hac de re lex diuina [p], *Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantem & præteribis, sed reduces fratri tuo, etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, & erunt apud te, quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat.* Animal quippe quod errat, quandiu est spes illud inquirendi, in possessione ciuili, non naturali domini est [q]. Proinde si quis animo interuertendi dominium, celauerit, vel habuerit, furtum committit: sicut & qui rem iacentem lucri faciendi causa sustulit, neque libellum proposuit se inuenisse, & redditurum ei qui desiderauerit: quæ rectè tractat Vlpianus [r]. Iterum in Leuitico [s], *Qui rem perditam inuenerit, & inficiatus insuper peierauerit, reddet quæ per fraudem retinere voluit integra, insuper & quintam partem domino, cui damnum intulerat.* Eo enim ipso quòd reposcenti domino, res suas non reddiderit habens, surripere & intercipere videtur: quare & furti & ad exhibendum tenetur, inquit Pomponius [t], etsi animo furandi antè nostra non acceperit. Pœ- 5
na abactorum ex legibus Valentiniani & Valentis [v], affecti sunt, qui equum equamúe habere, præter senatores, honoratos, administratores prouinciarum,

[a] Vlp. l. 1. §. 1. de abig. lib. 47. P. titul. 14.
[b] l. 3. eod.
[c] l. aut facta, l. 16. §. quantitas, de pœn. in P.
[d] d. l. 3. de abig. P.
[e] in §. mitiores, ver. si igitur, de nupt. in auth. colla. 4.
[f] l. 2. de abig. P.
[g] l. vni. C. eod.
[h] l. 2. §. fin. eod. P.
[i] l. 3. eod.
[k] l. 3. cum suis §§. eo.
[l] d. l. 1. §. fin.
[m] l. fin. §. fin. eod.
[n] in legib. Georgi. Iustinia. titu. 4. l. 6. & 7.
[o] l. si hominem, de furt. lib. 1. leg. Langob.
[p] Deutero. 22.
[q] l. 3. §. Nerua filius, de acqui. possess. lib. 41. P. titu. 2.
[r] l. falsus creditor, l. 44. §. qui alienum quid, de furt. in P.
[s] Leuit. c. 6.
[t] Pompo. l. 44. §. fin. de acq. rer. dom. P. l. 2. §. & generaliter, de doli excep. in P. l. 3. § & in summa, quæ. rer. act. non dat. l. 1. §. est autem, depos. in P.
[v] l. 1. 2. & 4. quibus equor. vsus cõcess. est vel denegat. li. 9. Cod. Theod. tit. 30.

rum, & decuriones. Lege Gothorum prospectum rectè etiam est aduersus
eos, qui se dicunt vagantia animalia reperisse, vt furti suspicionem elidant,
in hunc modum [a]. *Caballos vel animantia errantia liceat occupare, ita vt qui in-*
uenerit denuntiet aut episcopo, aut comiti, aut iudici, aut senioribus loci, aut etiam in
conuentu publico vicinorum. Quòd si non denunciauerit, furis damnum habuerit. Simi-
lis & de aliis rebus ordo manebit. Et posteà [b], datur præmium ei, qui inuentum
animal domino non interuerterit, & quantum expenderit. Et si euerterit, in-
quit, duplum restituere domino cogitur. Iterumq; [c] cauetur, ne animal inuē-
6 tum liceat tondere, vel vendere, vel characteres infligere. Animalium furtum
fit eorum, quæ domesticam & cicurem habent naturam, si lucrādi animo ea
quis à dominis abstulerit, cōcluserit, vel appræhenderit: vt in gallinis, anseri-
bus, & ceruis domesticis. Eorum autem quorū fera est natura, si à nobis euola
7 uerint, si spes repetendi non sit, furtum non est [d]. In pacto legis Salicæ fran-
corum porcellorum furta pro modo loci, vnde subtracti sunt, puniuntur:
siquidem vt ibi habetur [e], *Qui subtraxit de prima aut media Rhane, 120. denar.*
id est, solidis 3. condemnandus est vltra capitale. Qui [f] de terra Rhane, 600. denar. id.
15. solid. Qui [g] de Sutem, habente clauem, 1800. denar. id. 45. solid. vltra capitale &
delaturam. Qui [h] ex grege custodito à suario in campo porcellum tulerit, 600. de-
nar. seu 15. solid. Si quis [i] scrouam, 260. den. id. 7. sol. Si scrouam [k] cum porcellis,
700. denar. id. 17. soli. Deinceps & ætatem porcorum considerant, *vt si an-*
niculum porcum furatus quis sit, soluat [l] 120. denar. semper vltra capitale & de-
laturam, vt in sequentibus intelligendum. *Pro bimo [m], 600. den. id. 15. solid. &c.*
8 De aliis autem animalibus [n], *Qui vitulum furatus erit, damnatur 120. den. id.*
3. solid. præter capitale & delaturam: si aliud animal anniculum, 600. dena. id. 15.
solid. Si bimum, 1400. denar. id. 35. solid. vltra capi. & delat. Si vitulum cum vac-
9 *ca totidem: si eam solam, 1200. den. id. 30. sol. &c.* Et de canibus nominatim [o],
pro cane segusio (qui sequitur prædam) *furato, pœna 600. denar. id. soli. 15. Si*
autem segusium magistrum quis sit furatus, 1800. dena. id. solid. 45. Si canem pa-
10 *storalem quis occiderit vel furetur, 120. den. id. soli. 3. Pro agno [p] subtracto lactente,*
pœna 7. denar. Pro veruece bimo, 123. den. si tres & amplius, 1400. denar. id. 35.
solid. Si quinquaginta, 2500. dena. id. 65. solid. cum dimidio vltra capitale & delatu-
11 *ram semper. Pro tribus capris [q] subtractis, 120, den. id. sol. 3. Si plures, 600. denar. id.*
12 *solid. 15. Qui accipitrem [r] ab arbore furatus, debet 120. dena. si de pertica, 600. excepto*
capitale & delatura. Si de nitro clauem, 1800. den. id. solid. 45. Si sparuarium, 120. den.
Si gallum vel anserem, totidem. Si gallinam solampidam, totidem. Si gruem aut cy-
gnum domesticum, si turturem de trapis, vel aliam auem de decipula vel rete, toti-
dem. Quod enim etiam iure ciuili cæpimus in venatione, & manet sub nostra
custodia, nostrum esse dicitur [s]. Ideo & alibi in legibus Salicis [t], *Si quis aliqua*
de venatione, de auibus, vel piscibus furatus fuerit, 600. denari. qui faciunt 15. solid.
culpabilis iudicatur. Eademq; summa plectitur [v], qui ceruum aut aprum motum, &
lassatum à canibus alterius, furatus fuerit, vel celauerit. Quibus adstipulatur Ca-
ius iurisc [x]. si venator qui feram vulnerauit, eam persequatur, & in con-
spectu habeat, non aliter: cùm multa possint accidere, quibus impediatur
captio. Quod & firmat Iustinianus [y]. Accursius tamen putat [z], lege Lan-
gobardorum penultima de venationibus, feram vulneratam pertinere ad
vulnerantem, si inueniat eam intra 24. horas. Distinguit de laqueo erepta
venatione Proculus [a], vt si in suo quis tetenderit, vel in alieno permissu
13 domini, & illinc præda non esset euasura, fit eius qui laqueum posuit, non
aliter. Lege iterum salica [b], *Qui apes clam conclusas reserato tecto rapuerit, 1800.*
14 *denar. id. solid. 45. soluere debet.* Sic iure ciuili, apes in alueis nostris
conclusæ, nostræ sunt [c]: si tamen euolauerint, vt persequi extra conspe-
ctum nostrum nequeamus, vel in arbore sint, occupātium fiunt [d]. Non secus,
quàm aues, quæ in arboribus nostris nidificant: etsi dominus agri possit ve-

a l. 6. de past. porcir, lib. 8. Cod. Vuisig. titu. 5.
b l. 7. eod. titul.
c l. 8. eod.
d l. naturalem, l. 5. §. apum, & §§ seq. de acq. rer. dom. ff. §. gallinarum, le rer. diuis. apud Iustin.
e In legib. Salic. titu. 2. § 1.
f § 2. eod.
g § 3.
h § 4.
i § 5.
k § 7.
l § 8.
m § 9.
n in d. li. titul. 3. §. 1. 2. 3. 4. & seq.
o eod. tit. 6. de furt. canum, §. 1. 2. 3.
p eod. libr. titul. 4. de furt. ouiū, §. 1. 2. 3
q eod. lib. titul. 5. de furt. capra. §. 1. & 2.
r hæc & seq in eod. lib. titu. 7 de furt. auium, §. 1. 2. 3. 4. & seq.
s l. 3. §. 1 de acq. rer. dom.
t til. 36. de venatio. §. 1.
v eod. titul § 5. & 6.
x l. naturalem, l. 5. §. 1. de acq. rer. dom. ff.
y §. illud, de rer. diuis.
z Accurs. in d. l. naturalem, §. 1. in ver. quod varius.
a Procul. l. in laqueū, l. 55. de acq. rer. dom. facit §. feræ quoque, de rer. diuis.
b tit. 9. de furt. apiū, § 1.
c l. Pomponius scribit, l. 8. §. idem Pōponius, famil. ercisc. ff.
d l. naturalem, l. 5. §. apum quoque, de acq. rer. dom. l. si apes, l. 26. de furt. in ff. § apū, de rer. diuis. apud Iustinia.

natoribus ne ingrediantur interdicere [a]. Accursius [b] syluestres apes, quæ in arbore consederunt, eius esse domini, si arborem signauerit, ex lege Langobardorum [c] ait. Lege Gothorum [d], si quis ingenuus deprehensus sit in apiario furti causa, ex eo solo tres solidos debet & 50. flagella: si verò abstulerit, nouemcuplum cum dicto numero flagellorum. Si seruus sustulerit, centum verberibus subiicitur: & si dominus eius noluerit componere, addicitur domino apum seruiturus. Datur actio furti, pro co- 14
lumbis ex alieno columbario captis [e]. Quod remedium soli vsufructuario competit [f]. Ad eundem modum pro piscibus ex stagno captis, datur actio: quia & illi inclusi in dominio possessionis sint: nec vetitæ sint piscationes priuatæ [g]. Et multo magis olim apud Romanos ætate Varronis [h], 15
qua paria columbarum ducentis nummis, & cum eximia erant, singulis millibus sestariorum vendebantur. Quemadmodum & tempore Columellæ fuerunt inuenti, qui quaternis millibus nummum binas columbas mercarentur [i]. Cuique autem licet etiam in fundo beneficiario, qui censualis est alicui domino etiam iuridico, habere columbarium, tot columbarum capacem, quot in confinio possessiones habuerit, vt eis cibaria suppeditet, vt placuit iudicio contradictorio senatui Parisiensi 15. Cal. Iunij anno domini 1549 & 6. idus Decemb. 1565. Nec posse superiorem dominum prohibere, cùm columbaria non sint inter insignia superioris iuris: nisi contrarium suaderent loci consuetudo, vel prædij clientelaris lex in emphyteusi dicta. Quod & de leporariis dictum est. Sunt enim consuetudines locorum, quæ ea clientibus prohibeant, & solis permittant dominis, vt Burgundiæ, Armoricæ, Niuernensis. Alioquin ius est cuique liberè habendi, nec vicinus quoque prohibere potest, cùm victus eius animalis, columbarum scilicet, innocens sit [k], nec rerum possessoribus officiat [l]: damno depastionis cum stercore fundis vtilissimo [m], compensato.

a d. §. apum, & l. Diuus Pius, de seruit. rust. præd. in P. §. feræ, vers. planè, de rer. diuis.
b Accur, in d. l. naturalem, §. apum, in ver. furto.
c l, si quis de arbore, de furt. in ll. Lāgob. in nuperrime excusis Basileæ, est sub tit. de venatorib, qui omnium est 104. l. 15.
d l. 1 de apibus, libr. 8. C. Vuisigot. tit. 6.
e d. l. Pōponius scribit. §. item Pomponius, vbi Florianus, fam. ercisc. P. vide multa de his apud Bar. Cæpolā, libr. 1. de seruit. c. 77.
f l. vsufructuarius §. si in vinariis, de vsufruc. in P.
g c. 1. quæ sint reg. in vsib. feudo. vide d. Cæpolam, lib. 2. de seruitut. tit. de piscatio.
h Varro.
i Colum. libr. 8. c. 8.
k D. Augusti. Homil. 7.
l ca. non omnis, 2, q 7.
m Plin. lib. 17. cap. 8. Cato, lib. de re rusti. c 96. Columel. libr. 2. c. 15. Varro, lib. 1. titu. 38.

De furtis arborum & fructuum. Caput 6.

Lib. 43. P. titul. 7. & 27.

1 *Arboribus furtim cæsis quæ actiones pro his dantur.*
2 *Aquiliæ, & furti actionis distinctio in cæsis arboribus.*
3 *Arbores alienas impunè quando cadere possimus.*
4 *Arborum appellatione quid contineatur.*
5 *Arboribus cæsis ex pluribus actionibus vna eligenda.*
6 *Vitem expoliantis, & pomarium aut pirum furantis qualis pœna vt & alias arbores succidentium. Num. 7, 8, 10, 11, & 12.*
9 *Lite pendente arbores vel vites succidens, suspendendus.*
13 *Arbores iniuria cædentis pœna 12. tabul.*
14 *Fures immobiles stare fecit diuus Medardus.*
15 *Arbustorum fures ex consuetudine Burdegalensi vt puniantur.*
16 *Arborem in parte cædens tantùm, nihilominus de arboribus cædendis tenetur.*

Quan-

1 QVANQVAM non ſemper furti actio competat pro arbori-
bus cæſis, quòd eæ poſſint furtim ſine furto cædi [a]: nihilo-
minus vt plerumque aduerſum eos, qui arbores alienas
furtim, & animo contrectandi & iniuria cædunt, competit
actio legis Aquiliæ pro damno reſarciendo, & actio ex lege
12. tab. & furti, vt reſpondit Paulus [b]. Item ad exhibendum dari, & quod
aut vi aut clam, condictionem, & ad id quod intereſt [c]. *Furtim caſæ arbores
videntur*, ait Vlpianus [d], *quæ ignorante domino, celandiq́ eius cauſa, cæduntur: ali-
ter enim fieri poteſt, vt ſine furto quis cadat.* Nam & ſi per vim ſciente domino
cædit, non incidit in hanc actionem [e]: ſed in aliam actionem, putà, vi bono-
2 rum raptorum [f], aut quod vi aut clam [g]. Ab Aquilia autem animus videtur
furti actionẽ diſtinguere. Nam qui contrectandi animo, furtum facit, ſi quid
inde lucri ſperat [h]. At in actione legis Aquiliæ, inſpicitur potius damnũ quod
patitur dominus, quàm lucrum, quod conſequutus eſt qui dedit: & ideo ſi
arbores nouellas in ſylua cædua quis ſecuerit, Aquilia tenetur. Sicuti & qui
fruges immaturas meſſuerit, vel oliuas immaturas collegerit: non autem is
qui maturas: nam is actione furti tenebitur, vt diſtinguit Vlpianus [i]. Vt & ali-
bi, qui virginem nondum maturam viro ſtuprauerit, Aquilia tenetur [k]. Et
ſi quis ſyluam cæduam maturam cæcidit, ex quo nihil damni dominus ha-
bet, nec quippiam abſtulit, nec perdidit, nulla actio in cædentem competet:
nullam enim iniuriam fecit, qui etiam impenſas donauerit, quę in ſectionem
ſyluæ, vel fructuum maturorum factæ ſunt [l]. Factum autem ipſum donationẽ
3 arguit, vt repetere non poſſit [m]. Cædere autem arbores alienas alio animo,
quàm furandi, non eſt prohibitum ſemper: veluti ſi arbor vel ex radicibus lon
gè propagatis vicino ædificio ruinam & cauſam ſubruendi fundamenta mi-
netur: vel ſi frondes in aream alterius dependentes, vmbra vel alio modo no
ceant: licet enim eas circuncidere vicino, & ſibi lignum tollere, poſt interdi-
ctum tamen propoſitum, & poſt admonitionem vicini [n]. Aliter enim non li-
cet [o]. Extatq́; & hac de re diſtinctio in legibus Iuſtiniani [p], ἐὰν, inquit, δένδρον
ἵσταται ἐν μερίδι χωραφίου, εἰ μὲν ἐστὶ κῆπος σύνεγγυς, καὶ ὑποσκιάζεται ὑπὸ τοῦ ἐκείνου δένδρου,
κλαδοκοπήσει αὐτὸ ὁ κύριος αὐτοῦ, εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ κῆπος, μὴ κλαδοκοπείσθω, i. *Si arbor in agri
conſiti parte ſtet, ſi quidem hortus vicinus eſt, cui arboris inumbratione nocetur, dominus
4 eius ramos putabit: at ſi hortus non fuerit, rami eius ne præciduntor.* Hîc arboris appel-
latio continet [q] & vites, arundines, hederas, ſalictum, & virgas ſaligneas, quæ
radices egerint, item nouellas ex ſeminario trãſlatas ſtirpitus, & quæ ſubuer-
ſæ reponi poſſunt, ſtirpes, oleæ: niſi adeo tenerum quid ſit, vt herbæ loco po-
tius ſit [r]. Condemnatio ciuilis iſtius actionis pœnalis, duplum continet, per-
petuaque actio, ſed quæ aduerſus hæredes non detur: hæredi autem & cæte-
5 ris ſucceſſoribus datur [s]. Ex pluribus autem ſuprà memoratis actionibus, vna
contentus eſſe debet actor [t]. Sed ſi plures arborem furtim cæciderint,
eadem cum ſingulis in ſolidum agetur: at ſi plurium vna arbor cæſa fue-
rit, vniuerſis duntaxat vna & ſemel pœna præſtabitur [v]. Neque enim dici
poteſt, pro parte furtum feciſſe ſingulos, ſed totius rei vniuerſos: *Et ſic fiet*,
inquit Vlpianus [x], *ſingulos furti teneri in ſolidum. Proinde nec altero ſoluente, al-
6 ter liberabitur* [y]. Ex lege Langobard [z]. *Si quis vitem expoliauerit, id eſt, admini-
cula tulerit, componat ſolidos 6. Item ſi palum ab ea tulerit, eadem pœna, & ſi quis
7 ſupra tres vites de vinea aliena tulerit.* In Salica lege [a], *Qui pomarium aut pirum in-
tra curtem exiſtentem, aut ad latus, furatus fuerit, vel capulauerit, 120. denar. id. ſol. 3.
8 culpabilis iudicatur.* In conſtitutionibus de rebus capitalibus Caroli 5. Maximi-
liani [b]. *Si quis alicui lignum diſſectum clam abſtulerit, id, ſeu furtium, ex condictio-
ne cauſa plectendum eſt. Si quis autem in ſylua alterius clandeſtino & prohibito mo-
9 re diſſecuerit, puniri debet ex more cuiuſque regionis & loci.* Criminalis pœna eo-
rum, qui arbores potiſſimùm fructiferas cæciderint maximè vites, eſt eadem

a Vlp. in l. furtim cæſæ, l. 7. arb. furt. cæſa. ff.
b Paul. l. 1. & l. cæde re, 3. §. 1. eod.
c Item l. facienda æſtimatio, l. 8. l. ſed ſi de arboribus, l. 11. & l. fin. eod. titul. arb. fur. cæſar.
d l. furtim cæſæ, l. 7. eod.
e l. facienda, §. ſi eo.
f l. 2. vi bono. rapto. ff.
g l. 1. §. quid ſit, quod vi aut clam ff. l. cõpetit, l. 18. eod. tit.
h l. furtum. §. ſi recte, arb. furt. cæſar.
i Vlp. in l. ſi ſeruus ſeruum, l. 27. §. ſi oliuam immaturā, ad leg. Aquil. ff.
k l. ſi ſtuprum, l. 25. de iniur. in ff.
l Celſus, l. ſi immaturam, l. 18. quod vi aut clam, libr. 41. ff. titu. 23. d. §. ſi oliuam, l. ſi ſeruus ſeruum.
m §. ex diuerſo, de rer. diuiſ.
n l. 1. & 2. de arbor. cæden. ff. l. 1. de interd. libr. 8. C. tit. 1. l. 1. & l. decernimus, de aquæductib. lib. 11. C.
o l. ſi plures, l. 6. §. 1. arbor. furt. cæſ.
p Iuſtinia. in legibus Georg. titul. 10. περὶ δένδρων, l. 2.
q Vlp. in l. 3. arb. furt. cæſar. ff.
r Caius, l. 4. eo. titu. & Iuſtinia. in legib. Georg. tit. 10. περὶ δένδρων, l. 5.
s l. furtim, l. 8. §. fin. arb. fur. cæſa. Iul. Paul. lib. 2. recept. ſent. titu. 32. §. 20.
t Caius, l. ſi colon. l. 9. eod. titul.
v Paul. l. ſi plures, l. 6. eod. titu.
x Vlpia. l. vulgaris, l. 21. §. pen. de furt. ff.
y l. 1. de cond. furt. C. l. ita vulneratus, in fine, ad leg. Aquil. in ff.
z l. ſi quis vitem, & ſeq. de furt. libr. 1. Langobard.
a titul. 5. de furt. arbor. §. 1.
b art. 168.

quæ latronum [a], qui furcis suspenduntur, vel bestiis obiiciuntur [b]. Ex legi-
bus græcis Iustiniani, illa, *Si quis absque iudicis authoritate, litem habens cum ali-
quo, vitem aut aliam quamuis arborem cædat, manu truncator reddita æstimatione* [c].
In Aegypto, qui arborem Sycomorum exciderit, extra ordinem punitur 10
propter vtilitatem publicam: quia arbores illæ colligant aggeres Niloticos,
per quos incrementa Nili dispensantur, & diminutiones aquæ coërcentur,
vt scribit Martianus [d]. Et Honorius & Theodosius eos, qui in Nili vallo ar-
bores excidissent, ea ratione flammis voluerunt comburi [e]. Athenis, qui 11
oleam effodisset ad vsus proprios, centenas de singulis oleis drachmas æra-
rio debebat, & eius mulctæ decimæ Mineruæ erant: à quo autem reus pera-
ctus erat, ei in singulas oleas, centenas debebat drachmas [f]. Prohibentur 12
& certæ arbores, vt cupressi in syluis & aliquibus locis, iure singulari cædi, à
quibus abstinere oportet, imminente alioquin poena [g]. Cautum & legibus 13
12. tab. vt qui iniuria arbores cæcidisset alienas, lueret in singulas æris 25 [h]. D. 14
Medardus, vt narrat Theophilus Lebius [i], episcopus Veromandensis consti-
tutus, Dei iudicio fures, qui noctu in vinea sua & horto grassati erant, ab-
sens sensit, & cohibuit ne discedere possent: donec ipse eos coram reprehen-
deret: obiurgatos tamen dimisit. Ex consuetudine Burdegalensium, qui li- 15
gna furabitur & arbusta, pro primo furto soluit 20. solidos turonenses, &
damnum insuper, & domino iurisdictionis 40. solidos: pro secundo furto,
fustibus cædetur, aut in vrbe aut agro, eo loco, quo cæteri fures puniri so-
lent [k]. Leges porrò Gotthorum puniunt hæc furta damni restitutione, & fla-
gellis, si serui sint, qui non habeant vnde componere delictum possint [l]. Exi-
stimat Ioan. de Platea [m], vt qui non totam arborem cædit, sed eius partem, in
pœnam arboris cæsæ incidere, cuius sententia ab Vlpiano probatur [n].

a l. 2. arbo. furt. cæsa. P.
b l. capitalium. § famosos, de pœn. P. Gui. Pap.
c in leg. græcis Iustiniani. georg. titu. 10. l. 3. & 4. Constant. Harmenop. libr. 6. Prompt. titu. 7.
d Mart. l. saccularij, l. 7. § fin. & pen. de extraord. criminib.
e l. vni. de Nili agge. non rumpend. lib. 9. C. titu. 38.
f Demosthe. orat. πρὸς Μακάρτατον.
g l. 1. 2. de cupress. ex luco Daphnes vel Persid. lib. 11. C. titu. 77.
h Plini. libr. 17. c. 1.
i Theophil. Lebius, de Onomast. Theolog.
k in consuet. Burdegal. titu. 12. de furibus arbustorum, § 1. & 2. & ibi Arnoldus Ferron.
l per tot. titu. de dānis arborum, hortorum, vel frug. quarumc. libr. 8. Cod. leg. Visigo. titu. 4.
m Ioan. de Plat. in l. 2. de cupress. libr. 11. C.
n Vlp. in l. 7. in fine, arb. furt. cæsa. in P.

De frugibus furto sublatis.
Caput 7.

1 *Fructus maturos alienos accipiens, fur est.*
2 *Frugem noctu secuisse capitale lege 12. tab.*
3 *Hortum alienum ingressus furandi causa qua pœna punitur. Et 8.*
4 *Custos pomariorum furatus ex illis quomodo puniatur.*
5 *Fures frugum & hortorum quomodo puniantur.*
6 *Vuas comedere in aliena vinea aliquando licet, efferre non licet impunè.*
7 *Equum pascere in prædio alieno, vel iuxta, quando liceat. Et de famis necessitate.*
9 *Sycophantæ vnde dicti.*
10 *Horti Pisistrati, & Cimonis, incustoditi, omnibus communes.*

QVI fructus maturos tulerit, vel segetem maturam disse- 1
cuerit, & sibi recipit furandi animo, vt fur punitur [o].
Frugem aratro quæsitam furtim noctu pauisse ac secuis- 2
se, puberi 12. tabulis capitale erat, quæ suspensum Ce-
reri necari iubebant, grauiusque puniri, quàm in ho-
micidio compertum: impuberem autem prætoris ar-
bitrio verberari, noxam duplionemúe decerni authore Plinio [p].
Pro

o l. si seruus seruũ, 27. §. si oliuam, ad leg. Aquil. P.
p Plin. lib. 18. c. 3.

3 Pro hiſdem criminibus ex lege Salica [a], pœna 600. dena. qui faciunt ſolidos [a] in leg. Sal. tit. 27. de furtis diuerſ. §. 4.
15. Eademq; pœna damnatur [b], qui in hortum alienum ingreſſus fuit, vt fu- [b] §. 6. eod. tit.
retur: vel in rapariam, fabariam, piſariam, lenticulariam. Quod ſi ex alie-
no [c] agro quis cum carro aut equo ſubtraxiſſet, 1800. denar. erat culpabilis, [c] §. 7. eod.
id eſt, ſolid. 45. Si eum dorſo [d] abſtuliſſet, 600. dena. Si pratum [e] alienum [d] §. 8. eod.
ſecuiſſet, operam perderet, & 15. ſolidis eſſet culpabilis: ſi iam fœnum in do- [e] §. 9. eod.
mum ſuam traduxiſſet, 1800. denar. qui faciu ſol. 45. Si tantum [f] accepiſſet, [f] §. 10. eod.
quantum dorſo potuit auferre, 600. denar. Totidem ſi vindemiaſſet vineam
alienam [g], & ſi ex ea vuas tranſduxiſſet domum ſuam, 1800. id eſt, 45. ſolidos. [g] §. 11. eod.
4 Iuſtinianus in legibus ruſticis [h], de his ſtatuit in hæc verba, ἐὰν εὑρεθῇ ὀπωρο- [h] tit. 4. l. 1.
φύλαξ κλέπτων ἐν ᾧ φυλάττει τόπῳ, στερείσθω τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, καὶ σφοδρῶς τυπτέσθω, id eſt,
Si pomariorum cuſtos, in loco cui cuſtodiendo præpoſitus eſt, furtum feciſſe conuictus fue-
5 *ris, priuatus mercede, graues ſuſtineto plagas.* Alia [i], οἱ τῷ καιρῷ τοῦ θερισμοῦ εἰσερχό- [i] eod. tit. 4. l. 8.
μενοι ἐν ἀλλοτρίᾳ αὔλακι, καὶ κόπτοντες δεμάτια, ἢ σταχύας, ἢ ὄσπρια τῶν χιτώνων στερείσθωσαν
μαστιζόμενοι, id eſt, *Si qui tempore meſſis in alienum fundum ingrediuntur, vt faſci-*
culos, vel ſpicas, aut legumina furentur, plagis effecti, veſtibus exuuntor. Rurſum [k], [k] eod. tit. 4. l. 5.
ἐὰν εὑρεθῇ τις κλέπτων ἀλλοτρίαν καλάμην ἐν διπλῇ ποσότητι παρεχέτω αὐτήν, id eſt,
Si quis deprehenſus fuerit in furto ſtipulæ alienæ, in duplum reſtituat eam. Quæ ta-
men lex dura videtur, ſi pauperes ſtipulam colligant: nam in lege diuina [l], [l] Leuit. c. 19.
ſic ſcriptum. *Cùm meſſueris ſegetes terræ tuæ non tondebis vſque ad ſolum ſuperfi-*
ciem terræ, nec remanentes ſpicas colliges: neque in vinea tua racemos & grana deci-
6 *dentia congregabis, ſed pauperibus & peregrinis capienda dimittes.* Alia de furtis
vuarum & fructuum hortorum ſingularis hæc [m], οἱ ἐν ἀμπέλοις, ἢ κήποις εἰσερχό- [m] in Iuſtin. legib. ruſtic. tit. 4. l. 9.
μενοι, εἰ μὲν βρώσεως ἕνεκα ὀπωρῶν, ἀθῷοι ἔστωσαν. εἰ δὲ ἐν κλοπῇ φωραθῶσιν, τυπτόμενοι, τῶν
χιτώνων στερείσθωσαν, id eſt, *vineas aut hortos ingreßi, ſiquidem comeſtionis cauſa, extra*
pœnas, indemnes ſunto: ſi verò furari deprehendantur, plagis inflictis veſtibus ſpo-
liantor. Huius legis priori parti videtur ſuffragari diuina lex, quæ ita tradit [n], [n] Deuter. c. 23.
Ingreſſus vineam proximi tui, comede vuas quantum tibi placuerit: foras autem ne
7 *efferas tecum.* Et quamuis iure humano non ſemper licitum ſit ingredi fun-
dum alienum [o], nec equum ſuum iuxtà paſcere [p]: tamen tempore neceſſi- [o] l. per fundum, de ſeruitut. C. ca. 3. 1. diſt.
tatis, & ad pellendam famem, non erit valdè reprehenſibile ingredi, & bo-
nis alienis modicè vti [q]. Nec grandis eſt culpa, ſi quis furatus fuerit, vt eſu- [p] l. Quintus Mucius, ad leg. Aquil. F.
rientem impleat animam ſuam [r]. Et ſi qua vrgeat neceſſitas non ſumma, qui [q] ca. diſcipulos, de conſecrat. diſt. 5.
furatur ea mente, vt ſibi ſubueniat, peccat, certè, ſed leuius caſtigatur [s]: at ſi [r] Prouerb. 6.
grauius vrgeat neceſſitas, non peccat. *Amariſſimæ leges neceßitatis abominandæ,* [s] c. ſi quis propter neceſſitatem, de furt. apud. Grego.
& truculentiſſima imperia, vt ait Valerius Maximus [t]. Et neceſſitas cogit ad [t] Val. Max. lib. 7. c. 6.
turpia [v]: potiſſimùm neceſſitas egeſtatis & famis, quæ cogit etiam bonos fu- [v] vt in l. palam, de ritu nupt in F.
rari, vt ex oratione Salomonis colligitur apertè [x]. *Mendicitatē & diuitias,* inquit, [x] Prouerb. c. 30.
Deus, ne dederis mihi, tribue tantùm victui meo neceſſaria: ne fortè ſatiatus illiciar
ad negandum te, & dicam, quis eſt dominus? Aut egeſtate compulſus furer, & periurem
nomen Dei mei. Et certè tempore tantæ neceſſitatis, communia omnia cen-
ſentur [y]. Potuitq; & debuit credere lex, dominum rei, ſi eam nouiſſet neceſ- [y] ca. diſcipulos, de conſecr. diſt. 5. ca. 1. 42. diſt.
ſitatem, conceſſurum: quia paſcere fame morientes tenetur iure naturali
& diuino [z]. Sic, ſi putans dominum permiſſurum, contrectet quamuis rem [z] ca. paſce, 86. diſt.
8 alienam, excuſatur à furto [a]. Et quod non eſt in lege licitum, neceſſitas [a] §. placuit, de oblig. quæ ex del. naſc.
facit licitum [b]. Regis Rhotarij in legibus Langobar [c]. illa, *Si quis in hortum al-* [b] c. quod non eſt, de reg. iur. apud. Greg. c. 2. de obſer. ieiunio. c. quanto, de conſuetud.
terius intrauerit, vel ſalierit ad furtum faciendum, componat ſolidos ſex: nam ſi pro
9 *re ſua ingreditur, nec damnum fecerit, non ſit culpabilis.* Iſtrus in rebus Atticis, [c] lib. 1. leg. Langobar. l. ſi quis in hortis, tit. de furt.
non licere cuiquam ſcribit, ex agro Athenienſium natas ibi caricas exporta-
re, vt ſoli loci illius incolæ fruerentur. At cùm multi illarum fures repe-
rirentur, factum eſt, vt qui illo coram iudicibus accuſaſſent, Sycophantæ pri-
10 mùm ſint dicti [d]. Narrat Theopompus tamen [e], Piſiſtratum mediocriter [d] Athen. lib. 3. dipnoſop. c. 3.
complexum fuiſſe voluptates: quare neque in villis, neque in hortis conſti- [e] Theopom. lib. 21.

tuisse custodes, sed volentes ingredi frui concedebat, atque quæcunque vellent, capere. Quod & Cimon posteà fecit, cùm illum imitaretur [a].

[a] Idem lib. 10. Philippica. Athenæ. lib. 12. Dipnos. c. 15.

De tigno iniuncto. Cap. 8.

Lib. 47. P. tit. 3.

1 Tigni appellatione quid veniat, eius actiones, & condemnationes.
2 Ad exhibendum, & rei vendicatio actiones quare in tigno iniuncto dantur.
3 Ciuitas ruinis non debet deformari.

SI quis furatus fuerit tignum, vel quod tigni appellatione venit, nempe [b] materiam ad ædificandum necessariam: veluti lapides, tegulas, cæmenta, calcem, arenam: vel vineæ necessaria, vt perticas, pedamenta, & similia; & ea sciens aliena, ædibus suis vel vineis iunxerit ex lege 12. tab. tenetur hac actione de tigno iniuncto, per quam qui ita dolo malo iunxit aliena suis, condemnatur in duplum, vt ait Vlpianus [c]. Præterea & ad exhibendum agitur, rei vendicatione, & condictione furtiuâ actione furti [d]. Non tamen vt contra bonæfidei possessorem, quia hoc non licet, sed veluti contra eum, qui dolo desierit possidere: quod & firmat Paulus [e]. Vendicatio tamen, vel ad exhibendum non datur in eum, qui ignorans tignum alienum, suæ rei iunxerit: sed in duplum tantùm de tigno iniuncto, teste Caio & Paulo [f]. Porrò hæ actiones, ad exhibendum & rei vendicationis, non competent quando dantur hîc, nisi ad effectum iuramenti in litem, & ad æstimationem eius, quod singulariter interest [g]. Solui enim lex 12. tab. vetat, & demoliri inde ædificata [h], in publicæ vtilitatis fauorem: ne ruinis deformis fiat ciuitas, vt ait Vlpia [i]. quod ne fiat, & interdictis, & senatusconsulto vetatur [k]. Neúe alienentur etiam à dominis ea ratione, quæ sublata ædes deformes & ruinosas facerent, senatusconsulto Amola & Pansa Consulibus facto [l]. 1 2 3

[b] l. 1. de tig. iniuncto, Caius, l. adeo, l. 6. § appellatione, de acqui. rer. dom. l. tignum, l. 7. ad exhib. l. tigni, de ver. sig.
[c] Vlpia. l. 1. de tigno iniuncto P. l. gemma, ad exhib. P.
[d] glo. in l. in rem, l. 23. § tignum, in ver. descendit, de rei vend. P. vbi explicatur illæ actiones & glo. in l. 1. in verbo, ad exhibendum, de tig. iniuncto, glo. in § cùm in suo, in ver. de tigno iniuncto, de rer. diuis.
[e] l. in rem, l. 23. § tignû, de rei vend. P. l. qui res suas, 98. § si de solut. P.
[f] Caius, in l. adeo, l. 7. § cùm in suo, de acq. rer. dom. P. Paul. in d. § si l. qui res, & in d. l. in rē, § tignum.
[g] glo. si iuncto textu in l. qui res suas, in fine, de solutio. P.
[h] in prox. cita. legib. & § cùm in suo, de rer. diuis. ap. Iustinia. Paul. l. gemma, l. 6. ad exh. b. P.
[i] Vlp. in l. si. ne quid in lo. publi. P.
[k] l. prætor, l. 10. § hoc interdictum, in 2. de oper. nou. nunciat. P. l. 2. § si quis nemine, ne quid in loco publ. P. & l. 2. de ædif. priua. C.
[l] l. cætera, l. 42. de lega. 1. l. senatus, de contrah. emp. in P.

De expilatoribus hæreditatis. Cap. 9.

Lib. 9. C. tit. 32. Lib. 47. P. tit. 19. Et de expilatoribus, tit. 18.

1 Expilatæ hæreditatis actio qua, & quando competat. & 2.
3 Vxor non conuenitur tali actione, quæ subsidiaria est, & eius pœna ciuilis num. 4. & 5.
6 Hæres subtrahens ab hæreditate familiæ erciscundæ iudicio tenetur.
7 Ex hæreditate subtracta etiam per tormenta inquiruntur.
8 Expilatæ hæreditatis crimen publicum non est, tamen pœna criminalis.
9 Latrones itinerum expilantes viatores habent iudicium publicum, acrius puniuntur, & qualis eorum pœna in Gallia. 10. 11. & 12. & de quibusdam latronibus. nu. 13. & 14.

Ante

1 ANTE aditam hæreditatem, illa iacente, plerumque fiunt expilationes & subtractiones rerum eius. Hæreditati tunc furtum fit, quæ pro domina est, agere tamen illa ciuili iure non potest: vnde ex prætoris æquitate opus fuit ea de re caueri [a]. Competitque tantùm tunc actio hæc, quando furti agi non potest, defectu potestatis, quia ante aditam hæreditatem furtum factum est, vel quidem post aditam, sed nondum adepta possessione per
2 hæredem [b]. Rei enim quæ dominum non habet, furtum non fit. Proinde exi-
3 stente eius generis hæreditate, nec furtum propriè ei fit [c]. Quòd pertinet tamen ad facti substantiam, verè furtum est: ideo vxor defuncti, hac actione, si quid à mariti hæreditate subtraxerit, conueniri non potest, in reuerentiam præcedentis matrimonij [d]: sed ad exhibendum actione, vel petitione hæreditatis [e]. Cæteræ autem personæ, quibus reuerentia ea non defer-
4 tur, rectè conueniuntur [f], si aliud remedium non datur. Est enim hoc subsidiarium loco deficientis actionis [g]. Et ideo hoc crimen expilatæ hæreditatis succedit in locũ actionis furti, vt extra ordinẽ puniatur arbitrio iudicis, pro modo admissi [h]. Colliguńq; ex Vlpiano, qui de hoc loquens, *Cùm*, inquit, *furti*
5 *agi non potest, solum superest auxilium præsidis* [i]. Dupli in factũ actione tamẽ solet coërcere prætor calliditatem & proteruitatem eorum, qui hæreditatem depopulantur [k], si dolo malo versati fuerint: nam si qua culpa eorum res perierit, actio Aquiliæ legis competere potest [l]. Sicuti si ordinario iure quis
6 agere velit, potest à possessoribus hæreditatis res petitione ea petere [m]. Et si cohæres suppilet, alia expectanda actio est, familiæ erciscundæ, vt in diuidunda hæreditate, adiudicationibus damnum resarciri possit [n]. Et qui communem rem contrectat, non furti animo, sed veluti iure suo vtens, contrectare videtur [o]. Datur itaque iudicium ordinarium, & actio vtilis fami-
7 liæ erciscundæ tantùm, si putans se hæredem accipiat [p]. Fit autem in perquisitione rerum hæreditatis subtractarum seuerissima indagatio, etiam per tormenta seruorum: quod fieri non solet in aliis quæstionibus pecuniariis,
8 vt ait Iulius Paulus [q]. At quòd ad extraordinariam pœnam pertinet, crimen hoc expilatæ hæreditatis, accusationem quidem habet; sed tamen publicũ non est [r]. Dicta pœna expilatoribus, vt in opus publicum, perpetuum, vel temporarium dentur: honestiores ordine ad tempus moueantur, vel patriæ fines iubeantur excedere, vel alia ex arbitrio iudicis concipienda, quia nulla est certa pœna imposita à lege [s], vt ait Vlpianus, qui & expilatores atrociores dicit esse fures [t]. Verumtamen ego expilatores hæreditatis, esse quidẽ inter species expilatorum fateor: at pœnas proximè adlatas, potius ad λωποδύτας pertinere arbitror, qui in vicis vel in viis viatores vestimentis vilibus quibusq; & pretiosis exuunt, *brigandos* vocant grassatores latini, & latrones prædones, pyratas, quorum pœna grauior furum [v]: de quibus Cælius Rhodiginus [x], & Alciatus [y]. Locum tamen eadem pœna habere posset, si vsque adeo suppilata fuerit hæreditas, vt inanis penè fuerit reddita: quod & indicat nomen expilationis, nempe vt res omnes vsque ad viliora
9 vestimenta fuerint sublatæ. Nec dubitarem asserere, publicum esse iudicium latronum obsidentium vias, etiam si non iugulent homines, sed expolient tantùm, & prædentur, & ij furca suspendi debent [z]. Prosequuntur enim hos leges maximè, vt nec feriarum causa ab illorum iudicio quiescendum sit: vt de latronibus seu prædonibus Bucellariis & Isauricis monent Cæsares [a]. Quibus similes insignis perniciei dicit Harmenopulus ἀρπαγὰς φονεῖς καὶ
10 τὰς χειμῶνας φόνου. latrones homicidas, & quos vocat *Chesiarios*. Acrius autem puniuntur, vt commercia libera sint, nec latronibus intercipiantur itinera. *Et publicè vtile est*, inquit Vlpianus [b], *sine metu & periculo per itinera commeari,*
11 *& iter facientibus prospici.* Constitutio Francisci primi regis Galliæ anno Domini

[a] l. 1. si quis testa. liber esse iuss. fuer. lib. 47. P. tit. 4.
[b] l. 2. de crim. expil. hæred. d. lib. 47. P. tit. 19.
[c] l. fin. cod. iuncta l. falsus, § qui alienum, de furt. in P. l. 1. § Sceuola, d. tit. si quis testam. lib. 1 &c. l. hæreditas, l. 70 de furt. in P.
[d] Hermogen. in l. vxor, l. 5. hoc tit. in P. l. 4. 6. cod. l. quãuis C. de furt. l. hæres vtis, de nego. gest. in P. l. 5. rer. amot. P.
[e] l. contra autum, § fin. cod.
[f] l. 2. & 3. C. de crimi. exp. l. hæred.
[g] l. fin. C. eod.
[h] l. 1. & l. diuus, l. 3. eod. P.
[i] Vlp. l. 1. eod. P.
[k] l. 1 § hæc autem actio, si quis testa. lib. esse iuss. fuer.
[l] d. § hæc autẽ actio.
[m] l. 3. & ibi glo. eo. P.
[n] l. aduersus, l. 3. fam. ercisc. C. & ibi Bald. videndus.
[o] l. merito, pro soc.
[p] Paul in l. inter cohæred. 2, l. 45. § si actus. & ibi glo. fam. ercisc. P.
[q] lib. 5. recep. sentent. tit. 17. de testib. § fin.
[r] Vlp. l. 3. de extraor. criminib. P.
[s] l. 1. de effractor. lib. 47. P. tit. 18.
[t] d. l. 1.
[v] l. capitalium, § famosos, & § grassatores, de pœn. in P.
[x] Rhod. lib. 22. c. 17.
[y] Alciat. lib. 2. pręteram.
[z] l. capitalium, § famosos, & § grassatores, de pœn. in P. auth. sed nouo iure, de seruis fugitiuis, C. Boerius, q. 174. nume 2.
[a] l. prouincialium, C. de feriis, l. fin. ad leg. Iul. de vi publ. C.
[b] Vlp. l. 1. § 1. de his qui deiecer. lib. 9. P. tit. 3.

mini 1534. mense Ianuarij statuit, excursores seu expilatores, dicimus *Volleurs*, aggressores, insidiatores, vel grassatores itinerum, apprehensos & conuictos, condemnari pœna illa acerba, quæ obseruata: vt malleis manus quælibet, & pedes, & coxæ, & renes frangantur viuis, demùm rota sublati, resupini, in ea membris ita dissectis & contusis ex trunco corporis miserè pendentibus constituantur, victuri quandiu Deus permiserit, agentes pœnitentiam commissorum. Eisdem pœnis impositis iis, qui aliquomodo ita laborantibus in cruciatu subuenissent, eosúe vel cibo vel medicaminibus iuuassent. Sunt & de his expilatoribus Henrici 2. edicta & sanctiones, quibus & summariè & de plano iudicium latrunculatoribus, & iuridicis præsidialibus conceditur, citra remedium appellationis. Lex Salica pœnam imponit expilatoribus istis, pecuniariam quidem, sed grauem tamen, habita ratione eius seculi, quo crimina atrociora vix morte plectebantur. Eius hæc verba [a], *Si quis alterum assalierit in via, & eundem raubauerit, malberg Chaeroene 1200. denar. qui faciunt solid. 30. culpabilis iudicetur.* Et iterum [b], *Si quis alterum in via assalierit, & spoliare tentauerit, & ille fuga euaserit, malberg mosdo 1200. denar. qui faciunt 30. solid. culpabilis iudicetur.* Refert Pausanias [c], in Isthmo fuisse insignem latronem, Schinnin nomine, vel secundum Euripidem [d] Sinnim, qui cum aliis sociis obsidebat viam, quæ ex Trœzene Athenas ducit, & hunc cepisse Theseum, & duabus piceis flexis arboribus alligatum, in se redire permissis & laxatis, viuum dilaniasse, & sic viam infestam à latronibus tutam reddidisse. Fuit & Sceiron quoque alius latro Megarensium tyrannus, qui captos viatores cogebat ad lauandos sibi pedes, quos deinde mactatos testudini marinæ in escam obiiciebat, eodem supplicij genere à Theseo extinctus, vt aliquibus placet [e].

a in lege Sal. tit. 20. de vulner. §. 10.
b in d. tit. §. 11.
c Pausanias, in Corinthiacis.
d Euripid. in Hyppolito, actu 4.
e Plutar. in vita Thesei.

De furtis perpendendis ratione personæ, quæ furatur & à qua accipitur. Caput 10.

1 *In furto puniendo perpendenda persona furum. 3. & seq.*
Senatusconsultum de non accusandis latrocinij senatorij ordinis hominibus. eod. & 2.
4 *Pœna furantis in exercitu.*

AD pœnam constituendam pertinet personarum consideratio, & furum, & à quibus furati sunt [f]: vt in aliis criminibus quoque seruatur [g]. Atque ædile Agrippa, anno vrbis conditæ 720. sub Octauio Cæsare senatusconsultum factum, ne quis senatorij ordinis latrocinij causa in ius vocaretur: eoq; tamen huius criminis impunitate & in posterum eorum maleficiorum licentia permissa est, vt ait Dio Cassius [h]. T. Iunius prætor etsi seruili probro inde conspersus sit, quòd sciphum aureum in conuiuio Claudij Cæsaris surripuisset, tamen à Claudio furti damnatus non est: sed postera die in conuiuium cum aliis iterum admissus, soli omnium Iunio, fictilibus ministrari iussit, vt author Cornelius Tacitus [i]. Leges 12. tabul [k]. ex manifestis furibus liberos verberari addicíq; ei, cui factum furtum fuisset, si modò id luci fecissent, nec se telo defendissent, statuerunt. Seruos autem furti manifesti præhensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: pueros impuberes prætoris arbitrio

f l. Pedius, de incid. rui. & naufra.
g l. moris est, l. 9. §. sed enim, & l. in seruorum, l. 10. l. capitalium, l. 28. §. nam omnes & §. fin. de pœn. F.
h Dio Cass. lib. 49. histor.
i Cor. Tacit. lib. 37. annalium.
k Gell. lib. 11. c. 18.

(margin: 1 at "consideratio", 2 at "probro inde", 3 at "furibus liberos")

bitrio verberari, noxamque ab iis factam sarciri. *Et in summa*, inquit Plato[a], *lex aliquando ex eodem furto alium alio seuerius punit: non ratione quantitatis furti, sed quòd alter sit insanabilis, sanabilis alter.* Proinde etiam qui sæpius crimen
4 hoc admisit, grauius puniendus est[b]. Et scriptum apud Frontinum[c], M. Catonem memoriæ prodidisse, in furto deprehensis inter commilitones, dexteras esse præcisas: aut si leuius animaduertere voluissent principes, sanguinem missum. Plura alia de personis annotare licet, ex his quæ in superioribus retulimus, percurrendo variarum gentium de furtis leges. Ex quibus & ista pauca in hoc caput monitionis causa conieci.

De crimine rerum amotarum. Cap. 11.

Lib. 25. P. tit. 2. Lib. 5. C. tit. 21.

1 *Rerum amotarum actio qua, & pro quibus. & sequent.*
Et quare vxor in maritum actione furti non agat, nec econtrà. eod.
2 *Rerum amotarum actio quas habeat alias affines, pro quibus detur, quibus, & quando. 3. & 4.*
5 *Furti quando agit in coniugem coniunx.*
6 *Vxor vel maritus quando amouisse res coniugis dicitur.*
7 *Amotarum rerum actione quid consequatur.*
8 *Amotis rebus à coniuge quando detur actio de peculio in patrem eius.*
9 *Iuramentum delatum furi referri non potest.*
10 *Compensatio potest obiici à conuento actione rerum amotarum.*

1 AD distinctionem personarum maximè pertinet, rerum amota-
rum tractatus: in quem, quia societas vitæ, & communicatio
diuini & humani iuris est inter coniuges[d], reiicimus actionem
furti pro rebus subtractis, amotis, celatis, consumptis vel à ma-
rito vxori, vel ab vxore marito. Quia furtum propriè non est,
vel si fit, vt in rei veritate est[e], furti non datur actio turpis, in honorem
2 matrimonij transacti[f]. Nec hîc sexus inspicitur, vtrique namque hæc actio
datur[g]. Et quia pendet hæc actio amotarum rerum, ex furto, non vtuntur
conuenti amouentes præscriptione, ne conueniantur vltrà quàm facere
possunt[h]. Condictio tamen dirigetur in personam amouentis[i]: vt ideo nō
infamet, exemplo aliarum condictionum[k]. Concurrit tamen & vendica-
tio, si ea velit agere, cui amotæ res propriæ sunt[l]: & persecutoria est, ideo
perpetua non annalis, & hæredibus competens[m], & in hæredes[n] quantum
in eos peruenit: neque pœnalis est, quia competit tantùm in simplum amo-
3 tarum actio[o]. Verùm hîc obseruandum est hanc rerum amotarum actionem
dari, quando pendente matrimonio res surreptæ sunt: nam si post solutum
matrimonium vel morte, vel diuortio, alter coniugum ex bonis eius, qui
fuit coniunx rapiat, furti etiam actio dabitur, vt ait Paulus[p]. Nam cessat ra-
tio priuilegij, ideo & priuilegium: & ideo si concubina surripiat, vel con-
cubinæ quippiam contrectetur, furtum fit, vt & si matrimonium illegitimū
4 sit: & ideo actio competit furti ex Vlpiani responso[q]. Deinc & obseruan-
dum, neque dari actionem hanc rerum amotarum, pro rebus matrimonio
pendente surreptis, si adhuc duret matrimonium: verùm tunc temporis, agi
potest condictione, pro rei amotæ repetitione: vel de damno, in factum[r].
Ideo si soluto matrimonio diuortio, agi cæptum sit rerum amotarum, re-

dinte.

a Plato, Dialo. 12. de legib.
b l. capitalium, §. solent, de pœn. in P. l. 3. de pat. pot. C. & de re aliena celata sæpius, in l. quicunque, l. 4. de ser. fugiti. lib. 6. C. ti. 1.
c Fronti. lib. 4.
d l. 1. de rit. nupt. in P. l. fin. §. 2. ad municip. P. l. vxor. de crim. expil. hæred.
e l. pen. rer. amota. P.
f l. 1. & 2. eod. l. aduersus, C. de crim. expil. hære. l. quamuis, l. 17. C. de furt. l. si quis vxori, l. 53. eod. tit. P.
g Marc. l. 11. rer. amot. in P.
h Paul. l. si cùm mulier, 21. §. si. eod.
i Caius, l. rer. amotarum, 26. eod.
k l. cessat. l. 3. de actio. in P.
l Vlp. l. ob res amotas, 24. eod.
m Paul. l. si cùm mulier, 21. §. hæc actio, eod.
n l. contra, l. 6. §. fin. eod. P. l. fin. C. eod.
o Hermog. l. ad fiscū, l. 16. eod. P. l. 2. C. eod.
p Paul. l. 3. eod. P.
q l. si concubina, l. 17. rer. amota. in P.
r l. 2. C. eod. Martia. l. rerū quidē amotarum, l. 25. eod. P.

dintegrato matrimonio soluitur hoc iudicium [a], & restituitur diuortio re- 5
nouato [b]. Verùm si pendente matrimonio, rem suam extraneo commoda-
uerit coniunx, & ab eo alter ex coniugibus furetur: furti actio à commo-
datario rectè in furantem instituetur, etsi sit coniugis [c]. Non tamen si
extraneus alteri ex coniugibus rem commodauerit, & alter ex ipsis
illam surripuerit, is cui commodata est, furti in amouentem aget [d]:
quod variat ob personam diuersam eius qui agit. Porrò in hac coniugum
consideratione sufficit matrimonium durasse, nec interest, num simul con-
iuges habitauerint, vel seorsum [e]. Si tamen seruus coniugis furtum coniugi
fecerit, eius serui nomine, furti teneri placuit coniugem alteri. Item &
eum, qui consilium vxori furandi dederit [f]. Verùm si iussu vxoris seruus
furatus, erit actio amotarum rerum in vxorem [g]: si sine scientia dominæ,
non tenebitur ea in plus quàm in seruum, si eum pro noxa det [h]. Amouisse 6
dicitur coniunx coniugis res, & veluti furata, si mulier, cùm consilium
diuortij caperet, amouit: si nupta amouit, & discedens celauerit [i]: si de
viri vita desperans rapuerit [k]. Si tamen amouit causa mortis quæ secuta est,
ab hæredibus mariti alia actione conuenitur vel petitione hæreditatis, vel
ad exhibendum [l]. Tenetur & amotarum actione rerum, si opem furanti
præstiterit vxor [m]. Et pro rebus amotis existentibus, & quæ esse desierint
posteà, & pro iis quæ pignoris loco erant penes maritum [n]. Item pro his
quæ diuortij tempore mulier comederit, vendiderit, donauerit, aut quali-
bet ratione consumpserit [o]. Venit in hanc actionem rerum amotarum, re- 7
petitio non solùm rerum, sed & damni resarcitio, facti in rebus amotis, &
repensio commodi amissi ex iisdem [p]. Sic inspicitur in æstimatione rei, quan-
ti fuerit res amotionis, & quanti posteà plurimi [q]. Daturque actio de pecu- 8
lio in patrem, si filiafa. amouerit, agentiq; patri pro dotis repetitione ex-
ceptio obiicietur, donec in solidum satisfecerit amota, vel cauerit si viuat
filia: ea autem mortua, in patrem dabitur actio tantum, in quantum fuerit
factus locupletior [r]: & in quantum in eum peruenerit vel peruenire potuit [s].
Quod & in filiofam. amouente ab vxore dictum sit, vt detur actio in pa-
trem de peculio [t]. Sed & placuit Bartolo posse etiam iudicem, vt in
aliis arbitrariis actionibus, pœnam aliquam, si quid illum moueat, ad-
uersus amouentem statuere [v]. Quod si is, qui amouit, noluerit restitue-
re, statuunt iura ei cui amotæ sunt, dari iuramentum in litem pro æsti- 9
matione [x], ne cogatur dominus arbitrio amouentis res suas vendere [y].
Multò magis & si is qui actionem habet, velit deferre iuramentum, vt iu-
ret se non amouisse, illud deferre poterit, nec is cui defertur, non
secus quàm in furtis referre poterit [z]. Hæres tamen amouentis iurare
non tenetur [a], quia factum hoc alienum est [b], quod ignorari iure po-
test [c]. Sed tamen, si is qui conuenitur rerum amotarum actione, habet 10
alias actiones contra agentem, nihil prohibet quin pro amotis obiicere
possit compensationem [d].

a Papi. in l. si. eod.
b Africa. in l. redintegrato, l. 13. eod.
c Paul. l. si vxor rem viri, l. 22. eod. tit.
d l. si. § si. C. de furt.
e Vlpia. l. nihil interest, l. 15. rer. amot. P.
f l. 1 §. 1. rer. amota. P & l. si quis vxori, l. 53. de furt. P. §. interdũ, de oblig. quæ ex del. nasc.
g Paul. l. si cùm mulier, l. 21. §. 1. rer. amo. P
h d. l. si cùm, § at si.
i l. si concubina, l. 17. §. 1. rer. amota. in P.
k d. l. si cùm mulier.
l l. si propter res amotas, 22. §. fin. eod. P.
m Marc. in l. si rem quam maritus, eo.
n d. l. si concubina, §. fin.
o l. 3 §. item verum, eod.
p l. si cùm mulier, §. rerum amotarum, eod.
q Tripho. l. pen. eod. P.
r l. 3. §. si fil. usfa. rer. amota. P
s l. 4. eod. tit.
t l. 4. § item cùm, eod.
v Barth. in l. 1. num. 4. eod.
x Põpo. l. si cùm dos, l. 8. §. fi. rer. amota.
y Paul. l. non enim, l. 9. eod. l. si tutor, l. 8. de in lit. iur. P. l. si filiofa. in 1. §. 1 sol. matri. P. l. nec quasi, de rei vendic. in P.
z l. Marcellus, §. 1. & fin. cum ll. seq. rer. amota. P.
a d. l. Marcellus, §. in ergo.
b l. videamus, §. 1. de in lit. iur. P. l. delata, C. de iureiur.
c l. si. pro suo, in P.
d l. cùm mulier, 7. rer. amot. P. l. 3. C. eod.

De furtis, & furibus domesticis.
Caput 12.

1 *Furta domestica quæ dicantur.*
2 *Domestica leuia delicta quare publicè non vindicantur: alia grauia, contrà.*
3 *Fures domestici in Gallia suspenduntur, & eorum adiutores.*

Furta

1 FVRTA domestica vocantur, quæ serui dominis, liberti patronis, vel mercenarij ijs apud quos degunt, surripiunt [a]. Hæc si leuiora sunt, publicè vindicanda non esse, neque admittendā
2 horum accusationem respōdit Marcellus [b]. Furta tamen sunt, nam & mercenarius & serui & filij facere furtum domino, patri, & dominis dicūtur, & libertus & cliens patrono: verùm cū ijs furti non agitur, quādo illud verùm est, quod Vlpianus addit [c], *Neque enim* inquit, *qui potest in furē statuere, necesse habet aduersus furem litigare.* Potest autē statuere, si de leui castigatione agatur, pater in filios [d], & dominus in seruos [e], vt & magister in discipulos [f]. Extat lex Vuisigothorum similis in hæc verba [g], *Si seruus domino suo vel conseruo aliquid inuolauerit, in domini potestate consistat quid de eo facere voluerit: nec iudex in hac re se admisceat, nisi dominus serui fortasse voluerit.* Et congruentius visum est, domestica delicta priuatim coërceri, quàm publicè: nisi grauior sit causa & contumacia, quæ publicam animaduersionem exigat [h]. Vt si animo deliberato & dolosè qui seruit, in re domestica versatur aliena: Nam cùm de damno agitur, culpam in dāno dato ab eo qui nobis bona fide seruit, exigere debemus grauiorem, nec tam leuē quàm ab extraneo, vt ait Modestinus [i]. Et de hoc furto pauca etiam tradidimus, dum de extra
3 ordinaria furum pœna egimus. Accedit, quòd vix tuta futura sit domus, nisi serui cum periculo capitis sui, dominum & ab extraneis & domesticis custodiant [k]. Et proditionis speciem habet crimen furti, quod à domesticis committitur, & à famulis quibus omnia committimus: & grauius ideo puniendi non solùm cum facto nocēt, sed etiam si funesta voce dominum velint accusare: nam & id tentantibus, statim gladio vltore silentiū ab initio imponitur [l]. Nec pestis capitalior est, familiari inimico [m]. Si quidem clādestinis ac domesticis fraudibus, facilè quiduis pro negotij oportunitate fieri potest [n]. Quare & in Gallia, furum domesticorum pœna, suspensio est [o]. Sic Ioānes Faber ait [p], *Quod seruitor & familiaris suspenditur pro primo furto, extraneus non: & si extraneus iuuerit familiarem, vterque est suspendendus.* Refert Ioan. ab Immola laqueo fuisse suspēsum famulum, cui dominus pecuniam tradiderat, vt alteri mutuaret, ipse autem in suos vsus conuerterat: pro quò dicit se fuisse aduocatum [q]. Et ita fuisse sæpius iudicatum Igneus [r], & Iason [s].

a l. respiciēdum, 11. §. furta domestica, de pœn. P. l. fin. §. sane, de ijs qui ad eccles. confug.
b d. §. furta.
c l. si libertus patrono, l. 91. l. serui & filij, l. 17. de furt. in P. § hi qui in parētum, d. oblig. quæ ex del. nasc.
d l. vni. de emendat. propinq. lib. 9 C. titu 15.
e l. vni. de emenda. seruor. lib. 9 C. titul 14. l. locum, l. 31 § exco, de vsufru. P. l. 1. & 2. §. si. de his qui sunt sui vel alieni iur. in P. l. etiam, § licet, sol. matr. in P. l. qu. seruum, p6. de verbo. oblig. in P. cum simil. b. l. si an seru. ex suo fac. conue. poss. C.
f l. item quæritur, §. Iulianus, loca. in P.
g l. 1. de furib. libr. 7 Cod. Vuisigo. titul 2.
h d. l. 3. & 4. de pat. pot. C.
i l. homo liber, l. 14. de acquir. rer. dom. lib. 41. ff. tit. 1.
k l. 1. ad Senatusc. Syllania. in P.
l l. si quis ex familiaribus, l. 20. de ijs qui accus. non poss. lib. 9 C. titu 1.
m ca. si non in cus, 93. dist. ca. quibus, 3. q. 2 l. fratres, C. de inof. testam.
n l. data iampridem, l. 27. de donatio. C.
o Pap. lib. 23. rapso. aresto. tit. 4. ar. 2.
p Ioan. Faber, in §. alia deinde, de pub. iudic.
q Io. ab Imo. in l. si tibi dederim, de donat. P. & in l. Cassius, de solutio: P.
r Igneus in l. 1. num. 91. ad Syllania.
s Iason, in l. eā qui, § quas vero, nu. 7. si cert. pet. P. vide Iul. Clar. lib. 5. sentan. § furtum, nu. 22.

Obseruanda quoque esse loca, vbi & vnde furta fiant, docetur. Cap. 13.

1 *Loci consideratio in delictis pœnam auget vel minuit.*
2 *Furantes ex publico loco grauius puniendi.*
3 *Balneary fures extra ordinem puniendi.*
4 *Lauare se in flumine publicè reprehensibile, & turpe visum.*
5 *Caupo, nauta quomodo de furto in hospitio facto tenentur.*
6 *In molendino aliquid furatus, qua pœna plectebatur.*
7 *Ex horreis furatus triticum, qua pœna puniatur.*
8 *Militare sacramentum de non furando.*

1 POENA ratione loci acerbior esse, vel leuior solet: nam grauius qui ex sacro loco furatur, quàm qui aliūdè punitur, vt in sacrilegio docuimus.

Nec vincet ratio hoc [t], *tantundem vt peccet, idemque*
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus sacra diuum legerit.

t Horat. li. 1. Saty. 3.

Grauius quoque qui sepulchra spoliant, vt docuimus. Fures qui ex palestra, balneis, foro, alioúe publico subtraxissent, Aristoteles maiori pœna affectos scribit [a], quàm si ex priuata domo: Nam isti in duplum rei subreptę, illi morte plectebantur. Testis & Demosthenes [b], Athenis morte puniri solitos, qui ex gymnasiis, porticibus, aliisque locis publicis, res etiam vilissimas subtraxissent. Fures balnearios extra ordinem puniendos esse, respondit Vlpianus [c]: & Paulus in eo milites deprehensos, cum ignominia mittendos [d]. Sunt enim ij fures astutissimi, ideo ob consilium delinquendi magis deliberatum puniendi: fieri enim non potest, vt immedicabiles & obstinati non sint, qui consilium de furando capientes, conscientiæ naturalis stimulis admoniti, tamen eo peruenerunt. Plautus [e] astutos hos fures docet, dum ait, 2 3

Etiam qui it lauatum in balneas,
Ibi cùm sedulò vestimenta seruat, tamen surripiuntur.

Extat lex Luithprandi regis Langobardorum [f]: qua qui lauantis mulieris se in flumine, omnia vestimenta subtraxerit, vt ea ibi nuda sit, iubetur componere 900. solidos, pro guidrigil, ne incidat in faidam, i. inimicitiam, vt possit occidi à proximis mulieris. Videntur tamen Cæsares has, vt turpes lauationes in fluminibus publicis, & inhonestas more pecudum, meritò sustulisse à conspectu hominum [g]. Aduersus capsarios quoque, qui mercede in balneis seruanda vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus præfectus vigilum, vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat [h]. Si in caupona vel naui furtum fiat, vel in stabulo, caupo, nauta, stabularius pro se & suis furti nomine conuenitur, ratione rei cuique eorum commissæ [i]. Si mantica seu pera vel hippopera, vocant valisam, signata vel conclusa detur cauponi, & posteà resignata seu aperta reddatur, vel quippiam surreptum ex illa dicat, hospes furti in cauponem agit. In quo & variant sententiæ: sed receptior æquiorque est, quod statur iuramento hospitis, dicentis aliquas res fuisse in hippopera, quæ furto fuerint sublatæ [k]. Et Iulius Clarus hanc [l] sententiam sequendam ait in praxi, propter perfidiam & naturam furacissimam hospitum; quamuis alij [m] dicant, iuramentum non ad condemnationem, sed ad torturam dandam familiaribus & domesticis cauponæ sufficere. Addit & Clarus in hoc casu, vt sit locus iuramento, necessarium non esse, vt hospes aperuerit hippoperam cauponi, vt inde scierit caupo quid ea contineretur, quicquid dixerit gloss. in l. 1. §. fin. in ver. in naui, nautæ, caupo. stab. P. Quia illa gloss. communiter reprobatur [n]. In legibus Salicis [o], *Qui alienam annonam in molendino seu pistrino furatus fuerit molinario seu polintori, 600. denarijs, qui faciunt solid. 15. Et ei cuius erat totidem, culpabilis iudicetur: excepto capitali & delatura.* Dehinc alia [p], *Si in alieno molendino quis furetur ferramentum, 1800, denarijs, qui faciunt 45. sol. culpabilis iudicetur.* In legibus Vuisigothorum & hæc [q]. *Si quis de molinis aliquid innolauerit, quod furatum est, restituat, & insuper componat, sicut de alijs furtis lege tenetur, & vltra hoc centum flagella suscipiat.* In legibus rusticis [r], ὁ ἐν ἀγρῷ εὑρισκόμενος κλέπτων τὸν σῖτον εἰ μὲν ἅπαξ τυπτέσθω μάστιξιν ἑκατὸν, καὶ τὴν ζημίαν τῷ κυρίῳ τοῦ σίτου ποιείτω. εἰ δὲ ἐκ δευτέρου φανῇ τοῦτο ποιῶν, τυπτόμενος ἐν διπλῇ ποσότητι ζημιούσθω τὸ κλέμμα, εἰ δὲ ἐκ τρίτου τυφλούσθω, i. *qui in horreis frumentum furari deprehensus est, prima vice post centum plagas acceptas domino damnum furtum passo sarcito. Si iterum deprehensus fuerit, post plagas, in duplum damnum resarcito. Si tertiò furtum reiteret, luminibus priuator.* Singularibus verbis conceptum [s] etiam fuit iusiurandum, de furtis militaribus sanciendis. *In exercitu, decemque millia passuum propè, furtum non facies dolo malo, solus nec cum pluribus. &c.* 4 5 6 7 8

Et

a Aristot. proble. ma. sectio. 29.
b Demosth. con. Timocratem.
c Vlp. l. 3. de furib. balnear. lib. 47. P. titu. 17.
d Paul. in l. fin. eod. titul.
e Plautus, in Rudente.
f l. annunciatum est nobis, de iniuriis, lib. 1. leg. Langob.
g l. cùm septa, de se militia. C.
h Paul. l. 3. §. fin. de offi. præf. vigil. lib. 1. P. titu. 5.
i l. 1. § 1. & fin. & l. 2. § 4. 5. nautæ caupo. stabul. lib. 4. P. titul. 9.
k Iason, in l. in actionibus, nume. 41. de in lit. iuran. Parif. consi. 74. num. 12. Diaz, reg. 116.
l Iul. Clarus, libr. 5. sentent. §. furtum, nume. 27.
m vt Barto. in l. 1. § 1. nume. 5 si famil. furt. feci. dica.
n Iason, in d. l. in actionibus, num. 43.
o titul. 25. de fur. in molend. comm. ff. §. 1.
p eod. titu. §. 3.
q l. 12. de furibus, libr. 7. Codi. leg. Vuisigo. titul. 2.
r Iustinia. in legib. georgi. titul. 4. de furt. l. 12.
s Gell. lib. 16. c. 4.

Et in legibus militaribus Iustiniani [a], furantes in castris, si quidem arma subtraxerint, acriter verberantur: si verò iumenta, manibus mutilantur. Si miles arma furetur, gradu militiæ pellitur [b]. Sic Modestinus [c], *Qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est.*

a In legib. Iustinian. græcis l. 37.
b eod. l. 40.
c l. desertorem, l. 3. §. qui aliena arma, de re milit. lib. 49. P. titu. 16.

De aliis circunstantiis perpendendis in furti iudicio. Cap. 14.

1 *Furti grauior pœna, ratione circunstantiarum variarum, vis, homicidij, &c.*
2 *Effractorum latronum grauior pœna. Et 3.*
4 *Directarij fures qui, & pœna. 5. Et 6.*
7 *Saccularij fures qui, & pœna.*
8 *Crumena vnde dicta, & crumenisecæ qui.*
9 *Vinum ferentes, & aquam ei miscentes, qua pœna puniendi.*
10 *Nocte furari, & cædere ligna grauius delictum, quam interdiu.*

1 ALIÆ sunt peristases, quæ, sicuti in aliis criminibus, in hoc
quoque veniunt: vt, si cum vi fiat furtum, si fiat homicidiũ.
Tuncque agendum de maiori quoque pœna, vt vi bonorum
raptorum [d], lege Iulia de vi publica. Si quis cum fractione
res alterius inuadat & surripiat, & pœna grauior. Vt Mar-
2 cus Imperator equitem Romanũm, qui effracto pariete pe-
cuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit prouincia Africa, vnde
erat, & vrbe, & Italia. Potestque pœna effractorum, causa cognita prout
admissum suggeret, in plebeio ad opus vsque publicum extendi: in hone-
stiori, vsque ad relegationem [e]. Crescit tamen pœna, si effractores noctur-
ni sunt, qui fustibus cæsi damnantur in metallum: diurni autem, in opus
5 perpetuum, vel temporarium [f]. Lege Salica [g], *Adsaliens vel inuadens villam
alienam, 1200. denarijs, qui faciunt solid. 30. culpabilis iudicatur. Et si ibidem ostia
fregerit, canes occiserit, vel vulnerauerit hominem, vel carro aliquid abstulerit,
8000. denar. qui faciunt solid. 30. culpabilis iudicatur cum restitutione acceptorum.*
4 Directarij fures, qui in alienas se dirigunt domos furandi causa, tan-
quam ἐχοβάται, de quibus tractat Cælius Rhodiginus & Crinitus [h], ea-
dem poena, qua effractores puniri debent, vt voluit Vlpianus [i]. Directa-
rios hos puto fures, qui velut aliquid negotij habentes in cænaculis alio-
rum, repunt in ea & se occultant, vt si non detegantur, liberè auferant.
Solent autem ita operari, dum vel se alicuius familiaris vel domestici
ingressi anteà seruos, famulos, vel cognitos dicunt, vt faciunt muscæ
aulicæ, parasiti, qui impudenter omnibus sese mensis & hominum so-
cietatibus admiscent, captantes occasionem interim furandi si possint, vel
aliquem decipiendi. Tegunt dolum directarij vt plerumque, etiam men-
dici nomine, quo cùm ad fores eleemosinas petunt, nec facilè furandi
causa ibi adesse pius putat, interim obseruant latebras domus, in quas se
dirigunt, vt pro eleemosina dominos interpellaturi: dum autem & surdam
domum nec quemquam animaduertentẽ nouerint, subtrahũt quæ sese incu-
stodita sibi offerunt. Quod genus hominum Lutetiæ, & in ciuitatibus populo
abundantibus, frequens est. Et frequentius, vt opinor, apud Romanos: Nam

d §. 1. & 2. vi bono. rapt. l. 2. §. doli mali, eod.
e Vlp. in l. 1. de effracto. lib. 47. P. titul. 18.
f Paul. l. fin. eod. Scæuo. in l. quæro, l. 42. de bon. liber. lib. 38. P. titu. 2.
g in lege Sali. tit. 18. de eo qui vill. alie. assall. §. 1. 2. 3.
h Cæl. Rhod. lib. 22. c. 17. Crinit. libr. 17. c. 8.
i Vlp. l. 1. §. 1. de effracto. in P. l. saccularij, l. 7. de extraord. crim. libr. 47. P. titu. 11.

monet nos Pomponius [a], villam & agros custodiam desiderare, ne quid inde subtrahatur rerum, vel fructuum: & ideo mulierem villæ perpetuam custodem, vt instrumentum eius necessarium. Meminit de huius mulieris custodis officio & Vlpianus [b]. Erant & Nauphylaces, custodiæ causa nauibus præpositi [c]. Confundunt aliqui diætarios cum directariis. Cæterùm possunt maximè qui sub specie famulitij aliquos sequuntur vt dominos, accumbentes mensæ, diætarij dici: quia δίαιτα cœnaculum est, & διαιτάριοι seu diætarij, ministri diætæ; siuę cū Varrone etiam, dietam dictam latinè putes, quòd in ea per diem ederetur. Directarius quoque mihi videtur fur ille, quem scribit Martianus [d] inuentum in arcula, in templo deposita inclusum, qui post clausum ostium de arca exibat, & de templo multa subtrahens, in arculam se referebat: deprehensum autem eum qui capsam deposuisset & cōuictum, Verum & Antoninum Cæsares in insulam deportasse. Directariis furibus similes in pœna sunt saccularij [e], dicti hoc nomine ab Vlpiano [f], *quòd vetitas artes exercentes in sacculos, partem subducunt, partem subtrahunt.* Sic enim ego distinguo *vetitas artes exercentes in sacculos*, id est, super, contra sacculos, *partem*, scilicet sacculorum, *subducunt, partem subtrahunt*: Non autem, vt vulgo interpungitur, lego, *vetitas artes exercentes, in sacculos partem subducunt.* &c. Nunquam alibi de saccularii dicit se legisse Budæus [g]: sed de calculariis, quos similes dicit Aristoteles dialecticis. Verū non satisfacit, nec quod explicat Accursius [h]. Proinde arbitror saccularios fures esse, qui sacculos, id est, crumenas vel cautè subducunt, id est, auferunt inopinantibus, vt ex Plauto constat [i].

5

6

7

Propino, inquit, *magnum poculum, ille bibit,*
Caput ponit, cùm dormiscit: ego ei subduco annulum.

Et virgilius [k], *Et succus pecori, & lac subducitur agnis.*

Et sacculis pro crumenis vti homines nemo ambigit, vt apud Horatium [l],

Coniectis vndique saccis
Indormis inhians,

8 Crumenas quippe, nempe βαλάντια, suspensio sacculorum facit: nam κρεμάω, vnde crumena, suspendo est. Sæpius enim geruntur suspensæ vitis crumenę, quas exscindunt fures isti saccularij, vel è peris subripiunt. Vocat Aristophanes hos βαλαντιοτόμους, hosque inferorum accolas constituit. Sic enim Aeacus apud eum, Xanthiam alloquitur [m], de descensu Euripidis ad inferos,

ὅτε δὴ κατῆλθ' Εὐριπίδης, ἐπεδείκνυτο
τοῖς λωποδύταις καὶ τοῖς βαλαντιοτόμοις
καὶ τοῖσι πατραλοίαισι καὶ τοιχωρύχοις
ὅπερ ἔστ' ἐν Ἅιδου πλῆθος, id est,
Quando autem descendit Euripides, ostendebatur
Spoliatoribus, crumenarum incisoribus,
Et parricidis, & muri fossoribus,
Quæ est in inferno multitudo.

9 Consideratur & in furto fides, quam habemus illis, quibus res committimus, & à quibus tamen decipimur: vt in domesticis furibus obseruatur. Proinde & nautæ, vectores, & aurigæ, qui mediante mercede vina transportant: si sub dio, aut in suis domiciliis, aut in diuersoriis, ex vasis auferant insciis dominis, & rursum aqua iniecta repleant, infamia delicti æreque mulctari, & corpore castigari statuit Carolus 5. Maximilianus in comitiis habitis Augustæ Vindeliciorum, anno domini 1548. articulo 16. politiæ. Placuit & senatui Parisiensi [n], 10. Februarij 1550. huius criminis actos

a Pompo. in l. si ita testamento, l. 15. § fin. de fundo instruc. lib. 33. P. tit. 17.
b Vlp. in l. quæsitū. l. 12. §. Trebatius, eod.
c Vlpia. in l. 1. §. & sunt quidem, naut. caupo. stab. P.
d Martia. in l. hac lege, l. 11. §. 1. ad leg. Iul. peculat. lib. 48. P. tit. 13.
e d. l. 7. de effractorib. & l. saccularij, de extraord. criminib.
f d. l. saccularij.
g Bude. in annotatio. posterio. ad PP. in l. saccularij.
h Accurs. in d. leg. saccularij.
i in Curculione.
k Virgil. Eglogu. 3.
l Horat. 1. Sermo. Sa. 1.
m Aristopha. in Nebulis.
n Pap. lib. 23. rapsod. arrest. tit. p. ar. 1.

actos reos mulcta infamiæ publicè notari, id est, emenda vt dicimus honoraria, virgisque cædi, & insuper mulcta in fiscum regis coërceri cum comminatione, vt si posteà in idem crimen incidissent, laqueo suspenderentur. Videntur hi præter furtum admissum flagellare hoc modo, & deteriorem reddere annonam, & emptores vini decipere, dum subtracto vino aquam miscent. Vnde & lege Iulia de annona puniri debent, de qua antea diximus. Alia obseruáda peristasis temporis est noctis. Quia, vt diximus, grauius noctu, quàm interdiu furari: dubium enim est, nũ cædis potius, quàm furti causa inueniantur imminere ædibus & dominis. Quare & illos occidendi data est potestas lege 12. tab. vt docuimus in Cornelia de sicariis lege. Grauius tempore nundinarum, in quibus omnis securitas mercatorum exigitur, & palam res venales sunt. Grauius quoque Carolus 5 [a]. punit eos, qui ligna secuerint in alterius sylua, diebus festiuis aut noctu, quàm alio tempore. Duplex enim scelus, & festos dies violare opère seruili, & malè agere.

[a] Constitut. de crimi. capitalib. art. 168.

De receptatoribus latronum. Capvt 15.

Lib. 47. P. titul. 16. Lib. 9. C. titul. 32. & 39.

1 *Receptatores furtorum, vt latrones puniuntur.*
2 *Receptatores personarum furum, an puniantur vt fures.*
3 *Latronibus perfugium dantes quomodo puniendi.*
4 *Latronem recipiens scienter vt puniatur.*

1 PESSIMVM, inquit Martianus [b], *genus receptatorum, sine quibus diu nemo latere potest: ideo præcipitur, vt perinde puniantur atque latrones.* Quod & Cæsares probarunt [c], & alij Iurisconsulti [d]: si sciant scilicet delictũ. Sic enim Honorius & Theodosius CC. exprimunt [e]. *Crimen*, inquiunt, *non dissimile est rapere, & ei qui rapuit, raptam rem, scientem delictum seruare.* Tunc enim participes sceleris sunt, & eadem pœna digni [f]: quia & fures. Qui nouit furem, nec indicat, fur quidem non censetur, sed qui celat [g]. Et ideo qui res furtiuas scienter à fure custodiendas suscipiunt, furti pœnali actione & de susceptis tenentur [h]. In dubio tamen si res furata reperiatur apud tertium seu apud alium, quàm furem, si is est persona malæ famæ, præsumitur fur [i]. Ex hoc tamen non oritur indicium sufficiens ad condemnationem, sed benè ad torturam: potissimùm, si apud eum res absconsa inueniatur [k]. Nam nec iusta est suspicionis furti excusatio, dicere emptam rem fuisse à fure, nisi illum indicet [l]. Nam tunc præsumitur furasse, & tenetur domino restituere, nullo restituto pretio: non obstante contraria quacunque consuetudine [m]. Non enim licet emere rem furtiuam sciẽter [n], non pignori capere [o]. Et sine dubio receptatorem furtiuarum scienter rerum, eadem pœna, qua fur,
2 puniendum arbitror: ita enim socius conuincitur. At in cælantibus tantùm personas furum, subsisto: puniendos namque opinor, sed mitius. Nam potest quædam esse misericordia (etsi intempestiua, quæue pœnã meretur [p]) propter quam iudicibus indicare furem noluit: forsan sperãs eum in meliorem frugẽ mutandum. Et interest hominis, hominem affici beneficio [q]: propter illã naturalẽ inter homines coniunctionẽ, qua nefas hominẽ homini insidiari [r]. Et ita qui ea affectione ob consanguinitatem, vel affinitatẽ, latrones vel reos crimi-

[b] Mart. l. 1. de receptat. P. Vlp. in l. cõgruit, l. 13. de offi. præs. P.
[c] l. 1. de ijs qui latro. & aliis crimi. reos occulta. lib. 9. C. titul. 32.
[d] Vlp. in l. 3. §. non tantùm. de incen. rui. & nauf. li. 47. P. tit. 9.
[e] l. crimē, l. 9. ad leg. Iul. de vi publ. C.
[f] l. si quemquam, in fine, l. 29. de episc. & cler. C. cum simil. ibi nota. in gl. fin.
[g] l. qui vas. l. 49. §. qui furem, de furt. P.
[h] l. eos qui à seruo, l. 14. de furt. C. §. sed hæ actiones, de oblig. quæ ex del. nasc.
[i] Angel. in tract. malefic. in ver. & vestem caleftem, nume. 19.
[k] Bar. ad l. si. de quæstio. Alb. de Rosa. in l. inciuilem, C. de furt. tractat Iul. Clarus, lib. 5. senten. § fi. q. 21. vers. si res furata.
[l] l. 2. & l. ciuile, C. de furt.
[m] l. decis. 152. cap. Tholos. & ibi Aufrer. Bal. l. fi. de hæred. instit. P.
[n] l. 2. C. de furt.
[o] l. si seruus cuiusdam, de cõdict. indeb. P. l. eos, C. de furt.
[p] l. si hominem, de pos. P.
[q] l. seruus ea lege, de ser. export. P.
[r] l. vt vim, de iusti. & iure.

num occultant, non sunt in pari crimine, ac ij, qui occultant nihil ad se perti-
nentes: neque tamen omnino absoluendi, neque etiam seuerè puniendi [a]. Si- 3
cuti qui pecunia accepta, cùm possent apprehendere latrones, perfugere si-
nunt: quia non misericordia humanitatis, sed sordes id persuaserunt, punien-
di grauius sunt [b]. Illis enim pietas excusationem, non immunitatem omnino
dat: istis lucri auaritia pœnam auget. Carolus Magnus [c], eos qui cùm possent
apprehendere, latronibus studiosè perfugium dant, conuictos, statuit ad dam
num, & res, pro quibus fures & latrones tenebantur, cõdemnari. Abigeorum
receptatoribus exilium decem annorum extra terram Italicam Callistratus
refert irrogatum [d]. Lex Langobardorum Caroli Magni est [e], *Si latronem for-*
bannitum liber homo susceperit, 15. solidos componat: si seruus fuerit, 125. ictuum percus-
sionibus vapuletur. Alia Langobardorum lex [f], *Si portonarius*, i. qui traiicit flumi-
na, *furem hominem sciens transposuerit, cum aliqua re furtiua, collega furis sit, & cum*
eo furtum componat: excepto quod sit culpabilis in palatio regis solid. 20. Quòd si liberũ
hominem fugacem traiecerit, animæ suæ incurrat periculum, quòd non retinuerit, vel re-
tineri non procurauerit, nec indicauerit. Gratianus, Valentinia. & Theodosius, sup- 4
plicium corporale vel dispendium facultatum, statuunt in recipientem scien
ter, nec offerentem iudici latronem. Et si actor vel procurator domino
ignorante vel occultauerint, vel non obtulerint iudici, iubent flammis
concremari [g].

a l. fin. de recept. P.

b c. qui cum fure, c. 4. de furt. apud Grego. & ibi vide glo. & l. 1 §. fin. de recept. in P. l. 2. de ijs qui latro. occul. C.

c Carol. Mag. in constitut. capitular. in ijs quæ addidit ad leg. Langob. c. 7. & in leg. Langob. lib. 1. titul. de furt. & seruo corrupto.

d Callist. l. fin. §. fin. de abig. in P.

e lib. 1. leg. Lãgo. de latrone forbanito. titu. de furt.

f l. si portonarius fu. et, & l. seq. de furt. & ser. fugacib. lib. 1. leg. Langob.

g l. 2. de ijs qui latro. vel aliis crimi. reos occulta. lib. 9. Cod. Theod. titu. 29.

FINIS LIBRI XXXVII.

De

DE INIVRIIS ET CONTVMELIIS.

LIBER XXXVIII.

Quid iniuria seu contumelia, & an sit vindicanda. Caput I.

Lib. 4.Inst. tit. 4. Lib.47. P.tit.10. Lib.9.C. tit. 35. Lib.5.Decreta.tit.36. Lib.5.Sex.tit.8.

1 Iniuriarum cum furto affinitas.& 19.
2 Iniuria æquo animo perferendæ.
3 Iniuria quid,& vnde nomen,item contumelia quid.
4 Contumeliæ,& iniuriæ differentia.& vt vindicatæ. num.5.
6 Iniuriantis serui vel liberi pœna extraordinaria.
7 Iniuriarum legis Cornelij Syllæ capita.
8 Iniuriarum æstimatio fit à tempore,quo illatæ sunt, non iudicij: & pro iis ciuiliter & criminaliter agitur. Earum æstimatio quomodo fiat. Num. 9.
10 Pœna pecuniaria criminum in corporalem conuertitur ob inopiam debitoris.
11 Famæ & boni nominis cura habenda,cur,& de eius præstantia. 12.
13 Iniuria habet obligationem nec pœnitentia aboletur sola.
14 Iniuriam non propulsare,iniustitiæ genus: & vindicanda à iudice.
15 Iniuriam remittens,non censetur remisisse damna seu satisfactionem.
16 Hæres non vindicans necem defuncti priuatur successione.
17 Iniuriantis odium tenemur remittere,sed non iniuriæ satisfactionem. & 20.
18 Vindicta iniuriæ legitima,habita laudabilis.
21 Iniuriæ non punitæ crescunt & fiunt atrociores.
22 Hominem homini cuiuscunque gradus insidiari natura nefas.
23 Iniuriæ seruorum quoque & viliorum audiendæ & vindicandæ, & quare. 24.
24 Iniuriarum iudicium priuatum, non publicum. Contrà, Athenis, 26. & c. 3. num. 15.
25 Iniuriarum appetitores ad compendium castigandi.

1 ADMONET tractatio absoluta furtorum,vt subiungamus de iniuriis tractationem:quia & Iacobus Aretinus & Bartolus [a], dicunt furtum iniu- *a Bart. in l. licitatio, §.quod illicitè, nu. 2. per §. illum, de publica. in P.*
2 riam esse. Panætius libro 2. de officiis, quem refert Gellius [b], vitam hanc hominum qui prodesse sibi suisq; volunt & vsui esse, expositam iniuriis & contumeliis declarauit: verùm vti Pancratiastę ad certãdum vocati,proiectis altè brachiis cõsistunt, caputq; & os suum manibus oppositis, quasi vallo præmuniunt,membraq; omnia priusquam pugna mota est: ita animus atque mens viri prudentis, aduersus vim & petulantiam iniuriarum, omni in loco atque omni tempore prospiciens, *b Gell.lib.13.c.26.*

debet esse erecta, ardua, solida, expedita, nunquam conueniens, nusquam aciem suam flectens. Dicebat & Græcus quidam [a],

> a lib. collectionum sentent. græcor. veterum Comicorũ c. 4.

ἥδιον οὐδὲν οὐδὲ μουσικώτερον,
ἔστ', ἢ δύνασθαι λοιδορούμενον φέρειν.
ὁ λοιδορῶν γάρ, ἂν ὁ λοιδορούμενος
μὴ προσποιῆται, λοιδορεῖται ὁ λοιδορῶν. Id est,
Suauius nihil, nec musis aptius
Est, quàm ferre posse conuitiantem.
Qui enim conuitiis petit, si petitus
Dissimulauerit, conuitia patitur conuitia inferens.

Es certè prudentes viri norunt, & qui iniurias inferri aliis Christianè ægrè ferunt, id potius extra patientis causam esse, & veluti vi externa contingere. *Qua enim cura aut diligentia*, ait Iulianus, Iurisc [b]. *consequi possumus, ne aliquis nobis damnum iniuria det?* Iniuria dicitur generaliter id omne, quod fit non 3
iure: iniuria, sine iure [c]. Patetq; hoc genus latius, quàm instituta tractatio, in qua iniuriæ species examinanda, nempe contumelia, quæ iniuria dicitur: dicta ea contumelia ex sententia Vlpiani, à contemnendo [d]. Seneca [e], cùm tractat in virum sapientem non cadere iniuriam, tradit iniuriam hoc habere propositum, aliquem malo afficere: & omnem iniuriam esse diminutionem eius, in quem incurrit. *Nemo enim*, inquit, *iniuriam potest accipere sine aliquo detrimento, vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum* [f]. Hæc certè iniuria insolens & petulans, rectè ὕβρις Græcis est. Cæterùm contume- 4
liam in contemptu solo, & nauseantis solius esse animi putat Seneca [g], & minorem iniuriam quamq; leges nulla dignam vindicta putarint. Cuius affectum moneat humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum, vt ille me hodiè non admisit, cùm alios admitteret, sermonem meum superbè auersatus est, aut palam risit, & non in medio loco, sed in imo collocauit, & sic de aliis huiusmodi notæ: in quæ ferè delicati & fœlices incidunt. Et vt ait Hegio Terentianus [h],

> b Iulia. in l. ad eos, l. 19. commod. in F.
> c L. 1. de iniur. § 1. eod. tit. ap. Iustini.
> d l. § § contumelia, eod.
> e Senec. lib. 2. ad Serenum, quomo. in sapien. non cadit iniuria.
> f d. l. 1. § omnem quidem, de iniur.
> g Seneca, in proxime citato libro.
> h Teré. in Adelphis, actu 4. sce. 3.

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo
Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam, se semper credunt negligi.

Ab initio lege 12. tabul. lex satis indulgens fuit, & mollis in contumeliam 5
inferentes: *Si iniuriam*, inquit [i], *alteri facit, viginti quinque æris pœna sunto.* Non probauit hanc legem Q. Labeo: sed nec ætas posteà secuta, quando L. Neratius, homo egregiè improbus, atque immani vecordia, pro delectamento habuit, os hominis liberi manus suæ palma verberare, quem seruus sequebatur crumenam assium plenam portitans, cui iubebat statim secundum duodecim tabulas numerare quinque & viginti asses ei, quem depalmauerat. Et propterea prætores hanc abolescere legem & relinqui censuerunt, iniuriisq; æstimandis, se recuperatores daturos edixerunt. Proinde Hermoge- 6
nianus [k], de iniuria nunc extra ordinem, ex causa & ex persona statui solere tradit, vt serui flagellis cæsi dominis restituantur: liberi verò humilioris quidem loci, fustibus subiiciantur: cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione, rei coërceantur. Vsu forensi gallico receptum est, vt mulcta duplex honoraria, & nummaria irrogetur iniuriantibus. Fuit & author legis 7
aliæ iniuriarum Cornelius Sylla, de qua meminit Venuleius [l], mitiorem eam quam serui merecantur. Explicat autem Vlpianus tria capita habuisse [m], si quis pulsatus, si verberatus, si cuius domus vi introita sit. Idipsum firmat Iustinianus [n]. Qui & Martianus [o], notat ex lege Cornelia actionem iniu- 8
riarum

> i Gell. lib. 20. c. 1.
> k Hermog. l. fi. l. 45. de iniur. in F.
> l l. hos accusare, l. 12 § hi de accusat. F.
> m l. lex Cornelia, l. 5 de iniuriis, in F.
> n § sed & lex Cornelia, eod. tit.
> o § pœna, eod. apud Iustinia.

riarum ciuiliter moueri posse, condemnatione æstimatione iudicis facienda, scilicet habita ratione temporis quo facta, non condemnationis, vt ait Iabolenus [a]. Quia in contractibus inspicimus tempus quo contrahitur [b]: in delictis autem iniuriarum, contrahitur ex maleficio [c], Et de omni iniuria posse ciuiliter agi hodiè imperatori placuit, ait Vlpianus [d]. Criminaliter quoque vt diximus [e]. οὐ γὰρ γελᾶσθαι τλητὸν ἐξ ἐχθρῶν, φίλαι, inquit Medea apud Euripidem [f], *Non enim tolerabile est, ô amici, irrideri ab hostibus.* Potissimùm, quia iniuriam dans deterior fit [g], ideo vt bonus reddatur, ca-
9 stigari debet [h]. Aestimatio iniuriarum autem petitur & fit, primùm ab actore, sed iudex posteà taxat iudicio, habita ratione personæ iniuriatæ, loci vbi illata, & personarum præsentium dum fieret [i]. Liberum enim iudici minoris quàm æstimauerit actor condemnare, sicuti in iureiurando in litem obseruatur [k]. Et in iniuriis obseruatum apud Græcos docet Suidas [l].
10 Quod si reus paupertate pecuniaria pœnam eludat, potest ex Vlpiani sententia iudex coërctionem extraordinariam indicere [m]. Solent enim pœnæ pecuniariæ, imponendæ ob crimina, in corporalem propter inopiam
11 conuerti [n]. Nec omnino ferendas iniurias sine vindicta aliqua suadet, quòd curam habere debeamus de bono nomine [o]: hoc enim magis proficit & perseuerat, quàm thesauri magni & pretiosi. Et crudelis est, qui suam famam contemnit [p]. *Sicut enim lux oculorum lætificat animam: sic*, inquit Ecclesiasticus [q], *bona fama impinguat ossa*, id est, auget virtutes, in quibus robur con-
12 sistit hominis interioris, non minus quàm robur exterius in ossibus. Deinc & nobis proba vita necessaria & sufficiens quidem est: aliis autem & fama nostra necessaria est [r]. Cauendumq; non solùm ne incidamus in crimen, sed etiam ne in criminis vel notæ opprobrij suspicionem, néue simus aliis offendiculo. Sic Plautus [s],

Ego si mihi bonam famam seruasso, sat diues ero.

Et Horatius [t], *Vnde*
Fama malum grauius, quàm res trahit: an tibi abundè
Personam satis est, non illud quicquid vbiq;
Officit euitare, bonam deperdere famam?

Et Demosthenes [v], οὐκ εἰ μὴ χρήματα ἀπόλλυτε μόνον σκέπτεον, ἀλλ᾽ εἰ καὶ δόξαν χρηστὴν, περὶ ἧς μᾶλλον σπουδάζετε ἢ περὶ χρημάτων, id est, *non solùm spectandum est, ne pecuniam perdatis, sed etiam an famam & gloriam bonam, cuius magis studiosi estis, quàm pecunia.* Accedit Isocrates [x], περὶ πλείονος ποιοῦ δόξαν καλὴν ἢ πλοῦτον μέγαν τοῖς παισὶ καταλιπεῖν· ὁ μὲν γὰρ θνητὸς, ἡ δ᾽ ἀθάνατος. καὶ δόξῃ μὲν χρήματα κτητὰ, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητὴ, καὶ τὰ μὲν καὶ τοῖς φαύλοις παραγίνεται, τὴν δ᾽ οὐχ οἷόν τε, ἀλλ᾽ ἢ τοὺς διενεγκόντας κτήσασθαι, id est, *Plus tibi curæ sit, vt honestam famam, quàm diuitias ingentes liberis relinquas: nam hæ mortales sunt, illa verò immortalis: & per famam comparari possunt opes, nunquam verò pecuniis fama redimitur. Item diuitiæ etiam improbis accedunt, at famæ gloria non potest nisi solis viris contingere.* Athenis graue & periculosum fuisse scribit Plato [y], quemquam iniuria afficere, & hominibus detrahere. Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ [z]: & melius nomen bonum, quàm vnguenta prætiosa [a]. Et Hesiodus [b],

δεινὴν δὲ βροτῶν ὑπαλεύεο φήμην
φήμη γάρ τε κακὴ πέλεται, κούφη μὲν ἀεῖραι
ῥεῖα μάλ᾽, ἀργαλέη δὲ φέρειν, χαλεπὴ δ᾽ ἀποθέσθαι.
φήμη δ᾽ οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται ἥν τινα πολλοὶ
λαοὶ φημίζουσι, θεός νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτὴ, id est,
Grauem verò mortalium euitato famam:
Fama enim mala est, leuis quidem leuatu facillimè,

a l. iniuriarum æstimatio, l. 21. eo. tit.
b l. nō omnes, de reg. iur.
c l. ex maleficiis, de actio. P. §. 1. de oblig. quæ ex del. nasc.
d l. prætor edixit, l. 7. § posse, de iniuriis, § in summa, eod. apud Iustin.
e l. fin. cod. tit. de iniur. P.
f Euripid. in Medea actu 3.
g l. 1. § fi. de ser. corrup.
h l. si quis, de pœn. P.
i Ioan. de Bello visu in pract. criminal. iniuriar. dum agit de taxatione iniuria. ad verba, & tātum dictas iniurias, nu. 1. 2. 3. facit c. 1. § iniuria, de pac. tenen. & iuram. firm. in vsib. feudo. l. pen. de obseq. patro. præstan.
k l. 1. inde l. in actionibus, l. 5. de in lit. iuran. lib. 12. P. tit. 3.
l Suidas, in verb. αἰκία.
m Vlp. l. 1. §. fin. de pœn. P.
n l. fin. de in ius voc. P. l. illicitas, § fi. de offi. præs. in P. l. quicunque, § quod si, de ser. fugiti. cum simil.
o Ecclesiasti. c. 41.
p ca. noli, 12. q. 1.
q Ecclesi. c. 3.
r ca. non sunt audiēdi, 11. q. 3.
s Plaut. in Mustella.
t Horat. lib. 1. Sermo. Saty. 2.
v Demosth. orat. in Leptinem.
x Isocra. orat. de regno, quæ 2. omniū.
y Pla. lib. 4. in Memnone, vel de virtute.
z Prouer. 22.
a Ecclesiastes, c. 7.
b Hesiod. in fine 1. lib. oper. & dier.

Mole

Molesta quidem portatu, difficilisq́; depositu.
Fama verò nulla prorsus perit, quam quidem
Multi populi diuulgant: quippe Dea quædam est ipsa.

Iniuria habet obligationem ex delicto [a]: obligatio autem non soluitur, nisi 13
si quis luat pœnam, quam contraxit delinquendo. Nec sola pœnitentia sufficit in criminibus, quæ consultò contrahuntur, dissoluendis sine satisfactione [b]. Cicero duo iniustitiæ esse genera scribit [c], *vnum eorum, qui inferunt:* 14
alterum eorum, qui ab iis quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriam. Nam qui iniustè impetum in quendam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus videtur violenter afferre socio: qui autem nec defendit, nec obsistit si possit iniuriæ, tam est in vitio, quàm si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. Iusta 15
querela visa est mulieris, quæ importunè quamuis iudicem interpellabat, vt eam vindicaret ab aduersario [d]. Illa porrò vindicta nihil aliud, quàm aduersarij & malè agentis castigatio, quæ à iudicibus debet imponi, eaq́; de causa gladium portat ad vindictam malefactorum [e]: quæ non animo vindicandi seu vlciscendi, sed castigandi infligitur [f]: Vt non immeritò interpretes, remissionem vindictæ à satisfactione iniuriæ separauerint: neque qui remisit iniuriam censeatur remisisse satisfactionem, veluti damna, expensas, & similia huiusmodi, vt scribunt Panor [g]. Bald. & Barto [h]. Cogunt & leges inter- 16
dum non tantùm nostras, sed & mortuorum, quibus succedere quis vult, iniurias & necem vindicare: alioquin adimentes eis illorum bona, in quos se ita ingratos omissa vindicta demonstrarint [i]. Atque is dicitur benè face- 17
re, qui dimisso odio agit actione iniuriarum [k]: tenemur enim odium remittere, sed non iniuriæ satisfactionem [l]. Nam de odio scriptum est [m], *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos.* Sicut enim nobis petimus dimitti debita & iniurias, quas in Deum committimus, & in proximos, oratione dominica [n]: ita & nos dimittere aliis in nos commissa debemus. Vel exemplo illius pessimi serui [o], quem dominus iussit capi & concludi: quòd cùm ei omne & magnum debitum dimisisset, ille ob modicum debitum conseruum suum miserè afflixisset. Et in ecclesiastico [p] legimus, *Qui vindicari vult à domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit: relinque proximo tuo nocenti tibi, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.* Et rursum, *Mihi vindictam*, inquit Deus [q], *& ego retribuam.* Sunt iis similia, quæ odium 18
summouendum suadent, attamen non dant impunitatem maledico, vel contumelias inferenti, nec prohibent, quin animaduertatur in illos pro modo contumeliæ: alioquin enim ex licentia impunita, magna audaciæ daretur & ad maiora scelera libertas. Cùm tamen factæ sint leges, vt earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis, formidato supplicio, refrenetur audacia & nocendi facultas [r]. *Iniuriari porrò*, vt scribit Plato [s], *malefacere est: non iniuriari, benè. Quamobrem* [t], *qui iniuriatur, iniustus est, ante alios omnes est miser, miserior autem si iniuriarum pœnas non luat: minus verò si luat, suppliciumq́; iustum diis hominibusq́; reportet.* Et iterum [v], *Honorandus certè est, qui nihil iniuriatur, qui verò nec id alios facere patitur, duplici honore, imò & magis est honorandus: ille enim vni, hic multis hominibus comparatur, cum principibus caeterorum iniuriam nunciet. Qui autem vnà cum magistratibus iniuriam quoad potest vlciscitur, is magnus perfectusq́; vir praeconio in ciuitate praedicetur: nam virtute cunctis excellet.* Sed & nemo ambigit fures puniendos esse: at qui iniuriis aliis de- 19
trahunt, vel bona sibi vsurpant iniuria, furtum bonæ famæ alterius committunt, vel rerum, vel vsus: proinde nec impuniti esse debent. Suadet & 20
remittendum odium ex iniuria, id quod moris fuit apud Romanos maiores, conuiuium solemne instituere, quod Charistia dicebatur, cui præter cognatos, affines, nemo interponebatur: vt si qua inter necessarias personas

querela

a §.1. de oblig. quæ ex del. nasc. lib. 4. institut. tit. 1.
b l. qui ea mente, l. 67. de furt. lib. 47. P. tit. 2.
c Cic. 1. officior.
d Lucæ, c. 19.
e ca. nos si incompetenter, §. sed notandum, 2. q. 1.
f ca 1. circa medium, 23. q. 5. cum simil.
g Panor in c. 1. de maledi. num. 8.
h Bald. & Barto in l. si tibi, §. E. de pact. in P.
i l. 1. C. de his quib. vt indig. cum simil.
k ca. & qui emendat, 45. dist. ca. de occidendis, 23. q. 5.
l ca. si quis contristatus, 50. dist.
m Lucæ, c. 6. ca. cùm in lege, 23. q. 4. ca. inter verba, 11. q. 3.
n Matth. 6. facit ca. si. de pœnit. dist. 5.
o Matth. c. 18.
p Ecclesiasti. c. 28.
q ad Roma. 12. Ezechiel. 25. & Deuter. 32.
r ca. factæ sunt, 4. dist. l. 1. de iusti. & iure, l. 2. de legib. in P.
s Plato, lib. 19. in Hippia minore, vel de mendacio, in fine.
t idem, lib. 24. in Gorgia, vel de Rhetorica.
v idem, lib. 34. dialo. 5. de legib.

querela esset orta, apud sacra mensæ & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis colleretur [a]. Habemus nos Christiani sacratissimam illam mensam, melioremq́; , & vitæ datricem Eucharistiam, ad quam
21 venire non oportet, antequam reconciliemur proximis [b]. Ferunt aliqui prudentes, vt ait Seneca, iniurias æquo animo, neque vllo modo iis tangi posse vel moueri, nisi sibi persuadeant certò sciunt: at vt plerumque alij qui se contumeliis affici arbitrantur, nimium & præter modum sæuiunt, vt oportuerit & ad cohibendas iniuriantium malitias, & ad compescendas sese vindicantium iras, ea de re iudicia institui & ad iudicem iri [c]. Alioquin contumelia parua de causa orta, maior fit, & vt ex Homero Suidas ait [d], ἰαμβίζει, more iambi ex breui in longam surgit. Exigua est primùm, mox sese attollit in auras. Vnde & Græcis pro contumelias inferre, ἰαμβίζειν dictum. Aequumque & bonum visum est prospicere huic insolentiæ, atque
22 æquo & bono dari hanc actionem placuit Vlpiano [e], vt puniatur qui deliquit. Ad conseruandam illam humanam communem cognationem, propter quã nefas ducitur, hominẽ homini insidiari [f], cuiuscunque is sit fortunæ, vel
23 paupertatis, vel gradus. Nam nec harum iniuriarum iudicia contemnenda sunt: quemadmodum Athenienses quoque lege sanxerunt, vt seruorum iniuriæ audirentur [g]. Ab Alexandro quoque Cæsare statutum & aliis [h], viles serui tenuiorisúe fortunæ quidem homines, inferiores videntur: verũtamen & ij homines, & quò minus bonis artibus instructi, eò audaciores ad vindictam sumendam iniustam, nisi legitima statuatur. ἔνεστι κἀν μύρμηκι, κἀν σέρφῳ χολὴ, id est, *inest formicæ etiam & culici sua bilis*. Docet & Aesopus [i] apologo Scarabei sese vlciscentis de Aquila. μηδένα καταφρονεῖν, λογιζομένους, ὡς οὐδείς ἐστιν ὃς περιυβρισθεὶς, οὐκ ἂν δυνηθείη ἑαυτῷ ἐπαμῦναι, id est, *Nullum esse contemnen-*
24 *dum, considerantes non esse quemquam, qui lacessitus se vlcisci non queat.* Refert Xiphilinus ex Dione [k]: Galbam Cæsarem malè audiuisse, quòd quamuis iniuriam ille non faceret, sinebat tamen alios facere. Quia etsi satis sit priuatis hominibus iniuriam non facere, tamen principem prouidere etiam oportet, ne cæteri faciant. Et ipse Dio ait [l], *hominum illam esse sententiam, priuato omnes iniurias persequendas, ne vel contemptui inde habeatur, vel opprimatur: principem verò debere ea quæ in publicam rem peccãtur vlcisci, priuatim in se admissa tolerare.* Considerare debent iudices, quod monet Demosthenes [m], Athenienses vt considerent, *iniuriis accipiendis maximè oportunos esse nostrum pauperrimos quosq́; & infirmissimos: at in inferendis, sic vt non modò facinorum pœnas non dent, sed etiam aliquos mercede conducant, qui vicissim facessant accusatoribus, paratissimos & expeditissimos esse & petulantes pecuniosos.* Sic Lucius Coruncanus, collega legationis ad Teucam reginam Illyriorum, adiecit legationis mandatis, *Optimum morem esse Romanis priuatas iniurias publicè vindicandi, teste* Polybio [n]. Quanquam publicum ideo iudicium non fit iniuriarum, sed priuatum [o]. Boni viri officium esse dicit Cicero, nusquam non innocentes tueri, & ab oppressis iniurias propulsare [p]. Constitutum & in comitiis Aureliacensibus anno Domini 1560 [q]. vt si quis in se mutuò conuiciantes incidisset, ad pacem reduceret, & vim omnem interciperet. Oraculum Delphicum, vnum ex tribus sociis, qui consocium relinquens fugerat, dum incidissent in latrones, sic vt reum mortis eius exprobrauit.

Occidi socium præsens et passus amicum,
Non tibi vaticinor, sacro te proripe templo [r].

Et vt ait Clytemnestra [s],

ἀλλ' οὖν ἔχει τι σχῆμα, κἂν ἄπωθεν ᾖ,
ἀνὴρ ὁ χρηστὸς δυστυχοῦντας ὠφελεῖν id est,
Sed tamen nõ absurdũ est, etiam si alienus sit (scilicet quis à malis alterius)
Si vir qui sit probus, periclitantes adiuuare.

Verùm

[a] Val. Max. lib. 2. c. 1. dum agit de sacello Viriplacæ.
[b] Matth. c. 5.
[c] l. nullus, 14. de iudic. lib. 3. C. tit. 12. l. 3. ne quis in sua cau. iudic. c. 2. quod Christus, 23 q. 5.
[d] Suidas, in verbo, ἰαμβίζειν.
[e] Vlp. l. non solum, l. 11. §. iniuriarum, de iniur. in F.
[f] l. vt vim, de iusti. & iure F.
[g] Athenæ. lib. 6. c. 7.
[h] l. 3. C. de iniur. §. seruis, eod. tit. ap. Iustin. l. 1. §. Labeo, & l. item Labeonc. §. si quis sit, & §. pen. & l. cum qui, §. 1. eod. tit. F.
[i] Aesop. apolo. 2.
[k] Xiphil. in Galba.
[l] Dio, lib. 55. histo. Roma.
[m] Demosth. contra Midiam.
[n] Polyb. lib. 2. histo.
[o] l. iniuriarum causa, l. 7. F. de iniur. l. 8. C. eod.
[p] Cic. 1. offic. in Iurisdictione.
[q] art. 63.
[r] Aelia. lib. 3. de var. histo. c. 43.
[s] apud Euripid. in Iphigenia in Aulide acta 4. vers. 338.

Verùm prospicere debent iudices, ne quis hac accusatione iniuriarum alios 25
temere accuset, vt plerique pauperes improbi, qui calumniantur se iniuriis affectos, & sæpè procurant affici, vt pecunias extorqueant, & diuexent litibus probos. Quos Caius [a] singulari lege voluit extra ordinem damnari, vt patiantur vel exilium, vel ordinis amotionem. Atheniensium iure, permissa 26
erat persecutio iniuriarum realium cuilibet de populo, vt ait Isocrates [b]: vt non mirum si iniuriarum mulcta apud Athenienses, non iniuriam passi, sed publica esset, vt testatur Iulius Pollux [c]. Lex illa refertur à Demosthene [d]. ἐάν τις ὑβρίζῃ τινὰ, ἢ παῖδα, ἢ γυναῖκα, ἢ ἄνδρα τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν δούλων, ἢ παράνομόν τι ποιήσῃ εἰς τούτων τινὰ, γραφέσθω πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ὁ βουλόμενος Ἀθηναίων οἷς ἔξεστιν. οἱ δὲ θεσμοθέται εἰσαγόντων εἰς τὴν ἡλιαίαν τριάκοντα ἡμερῶν, ἀφ᾽ ἧς ἂν ἡ γραφῆ, ἐὰν μή τι δημόσιον κωλύῃ. εἰ δὲ μὴ, ὅταν ᾖ πρῶτον οἷόν τε, ὅτου δ᾽ ἂν καταγνῷ, ἡ ἡλιαία τιμάτω περὶ αὐτοῦ παραχρῆμα, ὅτου ἂν δοκῇ ἄξιος εἶναι παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι, ὅσοι δ᾽ ἂν γράψωνται γραφὰς ἰδίας κατὰ τὸν νόμον ἐάν τις μὴ ἐπεξέλθῃ ἢ ἐπεξιὼν μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, ἀποτισάτω χιλίας δραχμὰς τῷ δημοσίῳ. ἐὰν δὲ ἀργυρίου τιμηθῇ, τῆς ὕβρεως δεδέσθω, ἐὰν ἐλεύθερον ὑβρίσῃ, μέχρις ἂν ἐκτίσῃ, id est, *Si quis aliquem contumelia affecerit, siue puerum, siue mulierem, siue virum, ingenuos vel seruos, aut aliquid in interdictum legibus in eum aliquem admiserit, cum quicunque volet Atheniensium, cui id licet, deferat apud sex viros: at sex viri actionem dent intra dies triginta apud Heliaam, ab eo die quo dies in iudicium delata erit, nisi publicum aliquid impediat, sin minus cùm primum fieri potuerit. Qui verò damnatus fuerit, ille Heliæa statim crimen æstimet, quod licere aut soluere debere videatur. Qui verò priuata iudicia dictauerint ex lege hac, si quis non persequutus fuerit actionem, aut persequutus quintam suffragiorum partem non tulerit, is mulctam ærario mille drachmas soluat: Sin contumelia pecuniis æstimata fuerit, vinciatur, si ingenuum iniuria affecerit, donec soluerit.*

a l. qui iniuriarum. l. 45. de in... l. ... cit l. si quis ... tere, § ... ius ad Turpill. ...
b Isocra. orat. ... Loch tem.
c In. Pollux, lib. 8. ...
d in orat. κατὰ Μειδίου.

Quando iniuria fieri dicatur. Cap. 2.

1 *In iniuriis animus & factum inspicitur.*
2 *Iocosè & alio modo, quàm iniuriandi animo dictum, iniuria non dicitur.*
3 *Iniuriosa per se verba vix excusationem admittunt.*
4 *Scandalum datum quid, & scandalizantis pœna. & 5.*
6 *Turpia facta & dicta ioco non excusantur.*
7 *Iniuriarum, Aquilia, & de pauperie actionum differentia.*

FONS vnus præcipuus censendarum & vindicandarum iniuriarum, ex animo pendet facientis: alius ex facto ipso. Si 1
quis enim dum certat percussit, quia iniuriam noluit inferre, nec iniuriam commisit [f]. Si quis nesciat se iniuriam facere, nec cui faciat, alium credens quàm sit cui manus inicit vel maledicit [g]: Si probet tamen errorem, non aliter [h]. Sic, si cùm seruum meũ pugno percutere vellem, te in proximo stantem inuitus percusserim, iniuriarum non teneor [h]: siue corrigendi animo [i]. Huc pertinet nocentium infamatio, vt non habeat locum ibi iniuria, cùm intersit peccata nocentium cognosci [k], & vindicari [l]: tamen necessarium erit probare crimen [m]. Non videtur quoque animus iniuriandi, ex facto quod inter coniunctos fit, vel affines [n]. Contemplandus in iniuriis generaliter igitur animus. Nam si non 2
conuitij causa, sed iocandi vel alio modo quàm iniuriandi, qui dixit fecitue, dixisse

e d. l. 3. § quare si quis per iocum. ad leg. Aquil.
f l. 3 § itaque pati, & § fin. eod.
g L. eum qui nocentem. l. 18 § qui insidiis, eod. in F.
h l. 4. eod. tit.
i l. item apud Labeonem, l. 15 § adiicitur, eod. l. vni. C. de emendat. propinq.
k d. l. eum qui nocentem.
l l. ita vulneratus. ad leg. Aquil. F.
m l. vni. de famos. libell. lib. 9 C tit. 36
n Venul. l. vestê sordidã, l. 9 § de iniu. F.

3 dixisse fecisseúe probare poterit, immunis ab actione erit [a]. Atque calore ira-
cundiæ dicta si intra annum non reuocauerit ad animum iniuriatus, non ve-
niunt in hoc iudicium [b]. Cæterùm hîc considerandum quædam dicta vel fa-
cta per se iniuriam ostendere: & proinde non licere, nisi contrarium manife-
stè doceatur ea excusatione, quòd ludens fecerit, vti [c]. Et à verborum signifi-
catione propria recedendum non est, nisi de contraria mente constet loquen-
tis [d]. Nec arbitramur quenquam dicere quod non sentiat, & quin maximè eo
nomine vsus sit, quo res appellari solet [e]. Deinc & id puto obseruandũ, temere
facta & dicta, etsi aliquando à nomine iniuriarum & contumeliæ secernan-
tur, si non eo animo illata doceantur, tamen respectu eius qui patitur pro iniu-
ria haberi, si is reuocauerit vt monui ad animũ: vel si alij ex ijs quæ dicta sint,
nisi emendentur, improbam concipiant de eo qui patitur opinionem, & ex di-
ctis & factis in eum, lædatur eius existimatio, quæ est [f] dignitatis illæsæ status,
legibus ac moribus comprobatus: quæ ex delicto tantùm nostro, authoritate
legũ, aut minuitur, aut consumitur. Etenim ea quæ facta lædunt pietatẽ, existi
mationem, verecũdiam, nostra, quæue contra mores sunt, nos facere nõ posse
4 existimandum est, vt ait Papinianus [g]. Dicunt sacræ literæ hoc σκάνδαλον esse
datum, hoc est, offendiculum dare, ex his quæ temerè de aliquo proferuntur,
vel in aliquem fiunt: obicemq; bonæ existimationi alicuius facere. Scandalon
quippe, teste diuo Hieronymo [h], & σκῶλον, apud Græcos, ex offensione & rui-
na nomen accepit. Ab σκάζω claudico, quòd obiectum offendiculum dicti vel
facti cogat claudicare, hoc est, dubitare de bona existimatione eius, in quem
obiiciuntur. Ita scandalizantem alium Dominus noster Iesus Christus dignũ
arbitratur, qui mola asinaria suspensa collo, in mare submergatur [i]. Et iterum,
*væ mundo ab scandalis, necesse est enim vt veniant scandala, sed væ homini illi, per quẽ
scandalum venit* [k]: scilicet qui dat occasionẽ offendendi alteri, non autẽ si ex ijs
quæ verè dixit, alter acceperit scandalũ, qui quidem peccat, sed is qui non de-
dit, non peccat. Loquimur enim, non de scandalo solum accepto sine facto lo-
quentis, quemadmodum scandalizati sunt Pharisæi ex ijs, quæ benè dixit do-
minus [l], sed de scandalo agimus, quod vocant datum Theologi, quod ani-
5 maduersione dignũ. Lege Langobardorum [m], scandalum commissum in con-
silio aliquo habet mulctam regiam 900. solidorum, in ecclesia 40. si in palatio,
mors infligitur. Et hæc vltra reparationem damni dati vel passi. Vt solum scan
dalum, alioquin forsan innocentem, puniendum esse suadeat [n]. Et multa de-
6 bent prætermitti, quæ sine scãdalo fieri non possunt [o]. Turpia etiam quædam
inferuntur, quæ quamuis animo iniuriandi non fiant, tamen quòd fiant, culpã
pœna dignam habent: & noxij ludi in culpa sunt [p]. Quis enim ludos appella
7 uerit, ex quibus crimina oriuntur [q]? Quare vbi cessat animus iniuriandi, & ta-
men culpa damnum datum est, subsidium est legis Aquiliæ actio, de damno
iniuriæ, non autẽ de iniuria [r]. Quod si animal illud dederit, quia in eo nocen-
di non est animus, non de iniuria, sed actione propria de pauperie datur [s]: cũ
qua & noxalis consideratur, vt possit animal pro noxa dari, si inscio domino
& sine eius culpa nocuerit [t]. Quæ in seruis nocentibus locũ habebat, & olim
in filiisfa. quos tamen ab ea noxali alia lex posteà exemit [v].

a l. si non conuitij. l. 3. de iniur. C. l. 3. §. 1. eod. P. l. obligationum substantia, § fin. de action. P.
b l. quinqu[illegible] [illegible] P. [illegible] § fin. de iniur.
c [illegible] de præsumpt. lib. 2 Decretal. tit. 23. Prouer. 26.
d L. non aliter, de lega. 3.
e l. Labeo. l. 7. § idẽ Tubero, de supel. l. & lega. lib. 33. P. [illegible] cum similib.
f [illegible] cogni- [illegible] de var. & extraor. [illegible] lib. 50 [illegible] tit. 13.
g Pa[illegible] qui [illegible] de condi tio. Institut. libr. 28. P. titu. 7.
h D. Hierony. in Pelagia. lib. 2.
i Matthæi 18. Mar. 9. c. nisi cum pridem de renunciat.
k Matth. 18.
l Matth. 15.
m lib. 2. leg. Langob. tit. de [illegible] & compositionib.
n c. ex literis, c. 14. de homicid. lib. 5. Decreta. c. tua, de cleri. ægrot. c. cum teneamus, de præb.
o c. 2. de oper. no [illegible] ciat. 2. Corinth. 8. c. super eo, de præb. c. quoniam, de iure patron. cum similib.
p l. 1. ludus, ad leg. Aquil. in P.
q In proœ. P. § illud vero.
r l. 2. & 5. & seq. ad leg. Aquil. P.
s l. 1. si quadr. paup. fec. dica. in P.
t §. 1. & 2. de noxal. actio. & c. tot. titu. & in P.
v l. apud antiquos, C. de furt. §. sed & veteres, de noxal. actio.

De his quæ perpendi debent in iniuriis iudicandis. Caput 3.

1 *Iniuriæ iudicium considerat res, personas, modum illationis.*
2 *Iniuria publica & priuata.*
3 *Iniurias agentium, & patientium consideratio.*
4 *Furiosus non dicitur iniuriam facere, sed pati.*
5 *Legatos publicos aut eorum comites iniuria afficiens, pœna.*

Vvvv 6 *Iniuria*

TRIA consideramus etiam præcipua generaliter in contumelijs. primùm pro rebus, atrocitatem iniuriarum, iniurias scilicet ipsas 2. personas conuiciátes, & patientes: & 3. modum, quo inferuntur. In ipsis iniuriis, num publicæ, num priuatæ sunt animaduertimus: publicas ad statum publicum pertinere nemo dubitat, priuatas autem ad priuatum [a]. Blasphemiæ ad publicas referuntur, de quibus diximus, & simul de his quæ fiunt in principem, de maledicis, dum ageremus de crimine vtriusq; maiestatis. Sunt & illæ eius generis, quæ personis publicis inferuntur, vt in personis annotabimus. *Haud enim priuata iniuria*, inquit Polybius [b], *à multitudine differt, nisi magnitudine eorũ quæ contingunt.* Et vt ait Demosthenes [c], *Verberans magistratum vel prætorem, vel cõtumelijs afficiens, iniuria publica, veluti ciuitatis reus est: si priuatũ priuato agẽte, priuatæ.* Atrox & leuis etiã iniuria, ex personis, & loco, & grauitate vulneris, & ex membri patientis dignitate [d]. Sed & arbitrium in atrocitate & distinctione facienda, erit adhibendum iudicis, & ex iuris dispositione [e]. Personæ considerantur inferentium, & patientium iniurias: vt in furioso, qui cùm iniuriam inferẽdi non habeat animũ, nec eam inferre dicitur, etsi iniuriã dicatur idem pati [f]. Et quod insania fit, miseratione dignũ est [g]. Crescit & distinguitur iniuria atrocitate vulneris iniuriatæ personæ ex locò in quo fit, si publicè [h]: si in ecclesia clericis vel aliis ecclesiasticis, pro qua verbera, exilium, capitalis pœna [i]. Ex personarum dignitate [k], veluti si quis magistratum, vt tribunum pleb. iniuria affecisset, vel eius ministros. Ob quam causam Martius Corio, in exilium perpetuum, vt populus Romanus ire voluit, iussitque, abiit in Volscos exulatum, vt testantur Diony. Halicar [l]. Liuius [m], & Plinius [n]. Sed & lege de vi publica tenetur, qui iniuriam legatis publicis & eorum comitibus irrogauerit [o]: vel dedi debet hostius, si fœciali eorũ fiat [p]. Inter parentes & filios non temerè danda actio iniuriarum, nisi atrocitas suaserit dari emancipato in patrem, vel contrà: at in potestate constitutis, nec ob id datur [q]. Debetur autem honori hoc parentum à filiis, sicuti & à libertis patronis [r]: sed alio remedio, quàm iniuriarum, filiis in potestate constitutis subuenitur, emancipationis [s]. Propter ius patriæ potestatis, quod vitæ & necis erat, vt docemus latè, dum de patria agimus potestate. Neque etiam patri aduersus contumacem filium opus est actione iniuriarũ, cùm, si in sua potestate

(Right margin numbers, beside the lines where they stand: 1 at "TRIA consideramus"; 2 at "inferuntur. In ipsis iniuriis"; 3 at "tæ. Atrox & leuis"; 4 at "facienda, erit adhibendum"; 5 at "Volscos exulatum"; 6 at "mitibus irrogauerit".)

a l. 1. §. huius studij, de iust. & iure, §. huius studij, eod. apud Iustinia.
b Polyb. 4. Historia.
c Demosth. κατὰ Μειδίου.
d l. prætor, §. fin. & l. seq. de iniur. P. §. atrox, eod. titul. apud Iustin.
e ca. non affirmamus, 24 q. 1.
f l. 3. §. 1. de iniur. in P. l. qui iniuriæ, §. verum est, de furt. P.
g l. famosi, ad leg. Iul. maiest. P. l. vni. si quis imper. maled. lib. 9. C. titu. 7.
h l. prætor edixit, §. fin. & l. seq. de iniur. P. § atrox, & §. seq. eod. titu. apud Iustin.
i § si quis eum sacra. de sanctiss. epis. col la 9.
k l. seruo autem manumisso, l. 30 § ii. & l. seq. de iniur. in P.
l Diony. Halic. libr. 7.
m Liuius, libr. 2. dec. 1.
n Plini. de vir. illustri.
o l. lege Iulia, l. 7 §. fi. ad leg. Iul. de vi publ. P.
p l. fin de legat. libr. 50. P. titu. 8.
q l. prætor edixit, l. 7. §. sed & si quis, de iniur. P.
r l. 2 de obseq. à lib. & lib. par præst. lib. 37 P. titul. 15.
s l. fin. si à paren. qs fuer. manumiss. P.

testatè est, iure suo possit castigare [a]: vt & libertos patronus [b]. Si matri fiat, iudex seuerius vindicat, & cogit reuerentiam præstare [c]. Sicuti & in emancipato statuitur, quos adhuc magis contumeliosos ex arbitrio patris, mortis sententia tenet [d]. Et publicæ quodammodo videntur iniuriæ, quæ in parentes à filiis fiunt, & grauiores, & ferè similes eis: quæ in magistratus committuntur: quandoquidem parentibus lex potestatem magistratus videtur in filios con-
7 tulisse. Næuius poeta ob assiduam maledicentiam & probra in principes ciuitatis more Græcorũ dicta, à Triumuiris in vincula ductus & coniectus est, au-
8 thore Gellio [e]. Verùm magistratibus facta iniuria existimanda atrox est, si tūc cùm fit ipsi officio fungantur magistratus: nam alioquin iniuriam cōmittentibus, resisti impunè potest [f]. Sic absoluta Manilia meretrix [g], cui diem dixerat ad populum Aulus Hostilius Mancinus ædilis, ob iniuriam quia eum vulnerasset ex ambulacro noctu: respondente Manilia, ad eam comessatorem venisse Mancinum Aedilem, cum apud se recipere non placuisse, & cùm vi irrūperet, lapidibus sanè repulsum. Huc pertinet quoq; iudicium Vespasiani, cognoscentis de iurgio quodam senatoris, equitisque Romani: statuens: *Non*
9 *oportere quidem maledici senatoribus, remaledici, ciuile fasq; esse* [h]. Carolus 9. huius nominis rex Galliæ, edicto cauit [i], ne magistratibus officio fungētibus vel eorum apparitoribus exequentibus mãdata iuridica, iniuria fieret, sanciuitque in audentes mortis pœnam, omni spe gratiæ seu indulgentiæ obtinēdæ ab eo sublata: quæ enim authoritate publica & iure magistratus fiūt, iniuriam non habent, nec vim [k]. Paulus [l] infamiam irrogat appellatoribus, qui conuicium iudici dixerint. Vlpianus quoque plecti debere, à Cæsaribus fratribus esse rescriptum testatur [m]: quia & datur remedium contra iniurias à iudicibus illatas prouocationis [n]. Neque etiam iudex contumeliam sibi inferri putet, si ab eo prouocatur. Nec ideo debet conuiciari appellanti [o], quia hoc remedium iu-
10 ris est, & eius beneficium. Statutum &, vt qui manus intulit præposito, capite puniatur [p]. Tradit & Baldus [q] inferentem alapam potestatem gerenti in ali-
11 quo territorio, capitali iudicio puniri posse. Quod & sequitur Iason [r]. Ad personas quoque pertinet, ingenui & serui distinctio: contra seruum enim iniuriantem, iniuriarum quidem non agitur, sed grauius animaduertitur [s]. Pro seruo tamen ludibrio habito, & pro filio agit iniuriarum dominus & pater, si eo animo contemnatur: alioquin enim est actio de seruo corrupto [t], ipsique cōqueri possunt [v]. Minor tamē iniuria seruo, quàm libero facta habetur, minusque vindicatur. Sic Claudius Augustus leuiter puniuit percussionem sui serui, in publico factã à tribuno pleb. Nihil enim aliud statuit, quàm quòd Tribuno pleb. ministros abstulit, pauloque post restituit. At seruum suum alium, qui virum illustrem probro affecisset, in foro trahi atque necari iussit, teste Dione [x]. Apud Athenienses tamen, vt author Aeschines [y], æquè de iniuria seruis ac ingenuis fieri prohibita, nominatim continebatur, vt assuefaceret suos ciues legislator lubentius, ab ingenuorum contumelia magnoperè con-
12 tinere. Nam & domini pati dicuntur iniurias, quæ suis fiunt seruis [z]: cū non solùm quis in sua persona pati possit, sed & etiam ex iniuria facta liberis suæ potestati subditis, vxori, nurui [a]. Sicuti nec tantùm ex sua persona quis iniuriã irrogare dicitur, vel per semetipsum, sed etiam per alias personas [b]. Et cōuicium præsenti, & absenti fieri potest [c]: si modò intra legitimum tempus reuocauerit ad animum qui agit, cōputando tempore ex quo sciuit [d]. Receptū etiam est, pro iniuria proximo irrogata, si eius ignominia vel nota pertineat ad genus, posse proximos, inuito etiã iniuria affecto, eã persequi iudicio: velu-
13 ti si quis seruus leprosus, &c. dicatur. Porrò modi inferēdi iniurias generales, duo; quia generaliter iniuria fit, & patitur quis eandem aut re, aut verbis prolatis, vel scriptis in libello [f]. Re, iniuria multis modis infertur, vel in

[a] l. 1. de patr. pot. [illegible] & l. [illegible] de iur. F. l. si. §. [illegible] autem, de bon. quæ liber.
[b] l. 1. de iure patron. F.
[c] l. 4. de patr. pot. C.
[d] l. 3. de pat. pot. C. Exod. 21.
[e] Gell. lib. 3. cap. [illegible]
[f] l. [illegible] magistratus, de [illegible]
[g] [illegible] lib. 4. cap. 14.
[h] Suetō. in Vespas. c. 9.
[i] anno 1572. titul. [illegible]
[k] [illegible] ad leg. Aquil. F. [illegible]
[l] [illegible] F.
[m] Vlp. [illegible] de appellatio. F.
[n] l. si quis prouocati[illegible] l. 30. eod. C. l. 3. eod. F.
[o] [illegible] maiorib. l. 30. eod. C.
[p] l. omne delictum, §. [illegible] §. qui manus, de re milit. in F. [illegible] homo Christianus [illegible]
[q] [illegible] §. interitus, de [illegible] in vlib. feudo.
[r] [illegible] de præc. [illegible]
[s] Vlp. [illegible] si enim, [illegible] §. [illegible] de [illegible] & l. hoc [illegible] de [illegible]
[t] l. si quis seruum, de [illegible] §. [illegible] volt seruum, §. si quis dolo, de ser. corrup. F.
[v] l. [illegible] qui sunt sui vel alieni. F. §. pen. eod. ap. Iustin. l. 2 iussu. de actio. F.
[x] Dio Cass. libr. 60.
[y] Aeschi. contra Timarchum
[z] l. [illegible] l. item apud Labeonem. l. 1. §. 3. interdum, eod.
[a] § patitur, de iniur. ap. Iustin. l. 1. §. item autem, & §§. seq. eod. F.
[b] proximè cita. in tit.
[c] l. itē apud Labeonem, l. 15. §. conuicium autem, [illegible] si qui[illegible] C. eod. titul.
[d] [illegible] Bellouaci, in pract. crimi. [illegible] ad [illegible] quam in [illegible] statim ad animum reuocauit, [illegible] ad bon. poss. C. &

l. 1. §. biduum, de appel. F. l. si is qui, C. de liber. cau. cum simil.   e l. 1. & 3. eod. titul.   f Vlp. in l. 1. de iniur. F.

 corpus,

corpus, vel in res alicuius, quoties manus iuferuntur [a]: vt si quis pugno pul-
satus, fustibus cæsus, verberatusúe est [b]. Inter pulsationem & verberatio 14
nem dicebat hoc interesse Offilius, quòd pulsare, sit sine dolore cedere: ver-
berare, cum dolore [c]. Idque mihi placet, quòd pulsare hîc accipiatur pro im-
pulsione, qua quis contumeliæ causa impellitur, & veluti sede & loco deiici-
tur: verberare autem fit, percutere instrumento aliquo. Quamuis sciam Lau-
rẽtium Vallam hoc non probare [d], qui tamen valdè hallucinatur, cùm quod
de verberatione dictum est ab Offilio & Vlpiano in persona hominũ qui sen-
tiunt, in explicanda lege Cornelia, ad quam verba referuntur, conuellere ni-
titur mordendi studio, ex verberatione tritici quod non sentit. Vt etiam de
impulsu campanarum & vehementi impulsione, catachristicos alia mutua-
tur. Accedit Iurisconsultis Iuuenalis, dum ait [e],

Miseræ cognosce præmia rixæ
Si rixa est, vbi tu pulsas, ego vapulo tantùm.

Vbi inter vapulare, & pulsare differentiam constituit. Considerandum itaque 15
quid horum interuenerit, & num adsint vulnera [f], aut verbera, quæ aliena ab
ingenuis hominibus [g]. Nam vt ait Isocrates [h], *Reperietis, inquit, ò iudices, legis-
latores nostros corporum præcipuam habuisse rationem: primùm enim de hac iniuria cau-
sas & actiones citra pecuniæ depositionem instituerunt, vt quemadmodum quilibet no-
strum posset aut vellet, ita posset iudicio afficere iniuriam inferentes. Deinde in alijs deli-
ctis, ipsi dumtaxat qui damnum accepit, qui dedit obnoxius est: de iniuria verò seu publi
co malo, cuilibet ciuium licet, vbi ad legislatores perlata res fuerit, vestrum ad forum de-
ferre. Adeo autem graue esse putarunt alterum ab altero verberari, vt de accusatione tule-
rint legem, quæ iubeat dicentes quippiam nefandi quingentas drachmas debere.* In le-
gibus Lãgobardorum, iniuriarum realium placita hæc. *Per barbam* [i] *hominem* 16
liberum capiens in rixa, componat 6. solid. si seruum, vnum. Alia [k], *Si quis hominem l-
iberum ligauerit sine causa absque iussione regis, duas partes pretij eius, ac si ipsum occi-
disset, et cõponat. Pro vno* [l] *vulnere, compositio solidorum trium, pro duobus sex, pro tri-
bus 12.* Alia [m], *Si quis hominem liberum impegerit, vt cadat sine læsione, componat 6. so-
lidos: si non cadat, tres solidos, si læsus, vt suprà.* Rursum [n], *Rumpens brachiũ super cubi-
tum in mortoe, componit 20. solid. si subtus in tremnũ, 16. Si coxam supra genu, 20. solid. si
in tibia, 16.* Iterum [o], *qui pugno percusserit, cõponat 3. solid. si alapa, 6.* Et alibi [p], *pro nu-
mero plagarũ pœnæ imponuntur pecuniariæ, & mercedes medicorũ ab inferente iubẽtur
solui.* In lege Salica [q], *qui volens alterum occidere plagauerit, culpabilis iudicatur 2500.* 17
denario. qui faciunt solid. 62. & dimid. Et pro modo ictuũ etiã, & loci consideratio-
ne cui infliguntur pœna adiecta. Fridericus [r] aliam tulit legem, *Si quis alium quem
ceciderit, & absque sanguinis effusione, fustibus percusserit, aut crines eius aut barbam exp-
leuerit, decem libras ei, cui iniuria lata videtur, per compositionẽ impendat, & iudici vi-
ginti libras impendat.* Transit interdũ hoc crimen iniuriarum ex vulnere in cri- 18
men homicidij, si ex vulneribus quis mortuus sit. Nam si vulneratus intra an-
num moriatur, ex lege Rhotarij Langobardorũ regis censetur ex vulneribus
mortuus [s]. Sholiastes iuris [t] exigit triẽnium, vel quod post triduum surrexe-
rit & super baculum ambulauerit. Vlpianus [v], & Iulianus [x] annũ tantùm exi-
gunt, vt si mortuus intra eum annum fuerit, à quo fuit lætaliter vulneratus,
teneatur de homicidio, non de vulnerato solùm. Exigit Gregorius tantùm 8.
menses [y], quia mortis causam dedisse videtur, & occidisse tunc cùm vulne-
rauit: si tamen posteà alio casu, vel lætali ab alio inflicto vulnere perierit, qui
pri⁹ vulnerauerat mortiferè liberatur ab occisi actione [z]. Quòd si plures pluri 19
bus vulneribus aliquẽ affecerint, nec constet à quo inflictũ vulnus lętale, om-
nes de occiso tenentur: si constat de vno, ille tãtùm de occiso, alij de vulnera-
to. Vulnus autem an lætale seu mortiferũ sit, probabitur ex chirurgorũ & me- 20
dicorũ sententia, si adhibeãtur [&]: adhiberi autẽ statim vulnere inflicto expedit
infligenti,

a d. l. 7. §. iniuriam.
b l. lex Cornelia, l. 5. de iniur. ff. § iniuria autem, eod. titu. apud Iustin. §. sed & lex Cornelia, eod.
c d. l. lex Cornelia, §. inter pulsationẽ.
d Laur. Valla, libr. 6 elegant. c. 47.
e Iuuenal. Saty. 3.
f l. itẽ apud Labeonem, l. 15. §. prætor ait, & l. prætor edixit, l. 7 §. fi. & l vulneris, l. 8. de iniur. in ff. §. atrox, & §. seq. eod. titu. apud Iustinia.
g l. consensu, l. 8. de repud. C. § si quis in sua domo, & §. causas, vt iure matr. & suis, in auth. collat. 1
h Isocra. orat. aduersus Lochitem, quæ est 20.
i lib. 1. leg. Langob. titu. de ijs qui mundiantur, vel subito surgente rixa vulnera. l 4.
k l. 2. eod. titul.
l l. 3. eod.
m l. 5. eod.
n l. 6. eod.
o l. 7. eod.
p eod. lib. tit. de plagis & compositio.
q In lege Salica, tit. de vulneribus § 1. 2. 3. & seq
r § si quis a iure, de pace tenen. l. 2. Feudo. titul. 27.
s In 1. leg. Langob. titu. de plagis, l 18.
t glo. in l. vlt. in ver. depulsa, de emendat. seruor C.
v Vlp. in l. ait lex, l. 21. ad leg. Aquil. ff.
x Iulia. l. ita vulneratus, l. 51. §. vltima tit. eod. titu.
y c. 2. de cleric. percussorib. li. 5. Decret. titu 25.
z l. item mela, l. 11. § sed si seruum, & l huic scripturæ, l 15. § si seruus, ad leg. Aquil. in ff.
& l. semel, de re mili lib 12. C. c. si per sicalli, in 1. c. latoi, c. exhibita, de homicidio.

infligenti, vel eius amicis. Nam si tunc referant vulnus non esse lætale, si po-
steà perierit, præsumitur alia de causa mortuus vel mala dieta, vel negligen-
tia medicorũ [a], vel aliis modis, quibus mortis causa, & per consequens mors
21 illata dicetur [b]: Et casus ille fortuitus vulneranti non imputabitur [c]. Distin-
gunt medici mortifera vlcera ex variis locis & causis illorum, vt in capitis vl-
ceribus Hippocrates [d] prognostica morituri dat, quòd ægrotis huiusmodi
hyeme plerumque ante decimum quartum diem: æstate, post septimum fe-
bris accedit, quæ cùm superuenit vulneris colorem mutat, saniemque mo-
dicam effundit, quodque ex ipso inflammatum est emoritur, glutinosum ef-
ficitur, & carnem sale conditam repræsentat rufum, subliuidum, corrumpiq́;
os incipit, nigrum fit leue existens, tandem subpallidum se ostendit vel albi-
dum. Ast vbi iam purulentum est, pustullæ in lingua nascuntur, & laborans
mente non constante consumitur. Plerisque accidit & neruorum distentio,
22 ex aduersa parte capitis, in qua morbus. Prædicũt & medici [e] modos aliorum
vlcerum, loca, putredines, altitudinesq́; spectando: si in vulneribus per febriũ
exordia quis deliret, periturum illum hominem dicunt, nisi aliqua alia signa,
vel corporis virtus resistant. Considerant vulnera esse mortifera ceruicis, iu-
guli, colli, magnarum & crassarum venarum, cerebri, iecinoris intestinorum,
23 vesicæ, & id genus. In lege diuina [f] ea de re sic cautum est, *Si rixati fuerint viri,*
& percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed
iacuerit in lectulo: si surrexerit & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit
24 *qui percusserit: ita tamen vt operas & impensas in medicos restituat.* Iniuria realis di-
citur etiam, si alicui transeunti per plateã vel viam, artifices, qui solent trans-
euntes deridere, percutiant sedilia vel asseres, vel alio modo sonitu moueãt
strepitum [g]: quia hoc propriè conuicium est, voces cõcitare [h]. Hæc iniuria fre-
25 quens est in via cultellariorũ Tholosæ. Pertinet & ad reales iniurias, si aduer-
sus aliquem manus sæpè leuatæ sunt, & sæpè quis aliquem terreat quasi vapu-
26 laturus, & si non percusserit [i]. Inter reales iniurias ponemus, domũ inuito do-
mino ingredi: ex lege enim Cornelia iniuriarum nomine, eo nomine agi po-
test [k]. Et si eũ in ius vocaret [l]. Et Caius notauit nullum de domo sua in ius voca
ri licere, quia domus tutissimũ cuique refugiũ, atq; receptaculum sit: eumq́;,
qui in ius vocaret, vim inferri videri [m]. Et proinde non erit puniendus, qui in-
gressum prohibuerit vim vi repellendo, cũ moderamine inculpatæ tutelæ [n].
Hacq́; de re extat hæc lex Salica [o], *Si quis per casam alienã sine permissu domini tra-*
xerit, malberg ala chescido, 1200. denar. qui faciũt sol. 30. Iniuriã rati sunt etiã antiqui,
magistratui via non decedere, & eã ob rem Caiũ Veturium à Romanis priscis
fuisse condemnatũ legimus, quòd tribuno pleb. via decedere cõtumaciter re-
cusasset, neq; lictori submouenti obtẽperasset, quasi ipsi vniuersoq́; populo il-
27 lata iniuria, vt author Plutarchus [p]. Lege Lãgobardorũ iniuria quoq;, via mu
lieri nõ decedere: sic enim in ea cautũ est [q]. *Si quis mulieri libera, aut puella, in via*
se anteposuerit, aut aliquam iniuriã intulerit, octingentos solidos cõponat, & mediũ regi,
28 *& mediũ ei, cui ipsa iniuria illata est, aut ad quẽ mundiũ de ea re pertinuerit.* Legibus
quoque Lotharij [r] regis, iniuria censetur, in via homini libero antè stare: verũ
29 cõpositio tantũ ibi est 20. solidorũ. Pro iniuria quoque habitũ est, quòd P. De-
cius prætor sedens pro tribunali, transeũte M. Aemilio Scauro consule nõ ad-
surrexisset: proinde iussit eũ consul assurgere, eiq́; vestẽ scidit, sellamq́; consci
30 dit, neúe quis ad eum in ius iret edixit, vetuit [s]. Realis item ea iniu-
ria, prohibere aliquẽ sua re liberè, vel iure suo vti [t]: vel agere in publico loco,
mari, littore, itinere, theatro, & similibus; quæ vnicuiq; permittuntur, si ibi pis
cari, venari, vehiculũ ducere, in cauea publica cõuersari, sedere prohibeatur [v].
Si mentem quis aliquo medicamẽto, vel alio modo alicuius alienauerit [x]: & si
& is aliquando alia pœna criminis alterius puniatur [y]. Si quis me vexandi
causa in ius vocauerit [z]. Si fimo corrupto aliquẽ perfuderit, cœno lutoúe spur
cauerit, fistulas, lacus, quidúe aliud, ad iniuriam publicam contaminauerit:

a Iac. de Bellouiso, in pract. crim. titu. de quæstio. nume. 130.
b l. qui occidit, § fin. ad leg. Aquil. l. illicitas, §. licati, de offi. præsid.
c l. nihil interest, ad leg. Iul. de adulter. in P. l. 2. de condit. & demonstr. in P.
d Hippocra. libr. de vulnerib. capitis.
e Idem, lib. 2. de prædict.
f Exod. c. 21.
g Luc. de pen. in l. etiat, vers. sexto quæritur, de castr. pecu. libr. 12. C. Boer. consi. 4.
h l. itẽ apud Labeonem, §. conuicium autem dicitur, de iniur. P.
i d. l. item apud, §. 1.
k l. lex Cornelia, l. 5. eod. §. sed & lex, eod. apud Iustin.
l Paul. l. is qui domũ, l. 23. de iniur. P. l. vulgaris, l. 21. §. qui furti, de fur. in P.
m l. plerique, l. 18. de in ius voc. lib. 2. P. titu. 4. facit l. nemo, de re iudic. l. si cum in fine, de fideicom. liber. P. l. nemo, de reg. iur. P.
n l. 1. C. vnde vi.
o in leg. Sali. tit. 27. de diuersis furtis, § 31.
p Plut. in Graccho.
q l. 1. titul. de iniur. mulier. libr. 1. leg. Langob.
r lib. 3. leg. Langob. tit. de eo qui in via antè steterit.
s Plin. libr. de vir. illustr.
t l. sanè si, l. 14. l. si quis proprium, l. 24. de iniur. P.
v l. iniuriarum, l. 13. §. pen. & fi. de iniur. P. l. 2. §. si quis in mari, ne quid in lo. publ. libr. 43. P. titu. 8.
x l. itẽ apud Labeonem, l. 15. in prin. de iniur. P.
y l. multi, de mathemat. C. l. fin. si quis aliq. testa. prohib.
z l. iniuriarũ actio, l. 13. §. si quis per iniuriam, de iniur.

in quos & grauiter animaduerti solet [a]. Damnum quoque resarciendum [b].
Item si inferior vicinus, superioris fumigandi causa fumum fecerit: vel si superior in inferiores ædes proiecerit, aut infuderit iniuriæ faciendæ causa [c]. Si creditor domum absentis debitoris propria authoritate signauerit, iniuriæ faciendæ causa [d]: vel cum paratus esset ei soluere, fideiussores eius interpellauerit, in iniuriam debitoris [e]. Rem alienam iniuria occupans, vel vt debitoris, cùm non esset, iniuriarum tenetur [f]. Qui virgines appellauerit, affectatus fuerit, attentauerit, comitemúe abduxerit, corruperitúe [g]: etsi seuerior criminalis accusatio in huiusmodi crimine locum habeat, vt docuimus in adulterio, dum de lenocinio & stupro agimus. Reus quoque iniuriarum, qui ad inuidiam alicuius veste vtitur lugubri, vel sqalida, vel capillum demittit [h], vel imaginem principis ad alicuius inuidiam portat, cui & vincula publica iniicienda sunt [i]. Si infamandi alicuius causa, quædam in monumenta publica ponantur [k]: vel si quis statuam in monumento positam saxis iniuriæ causa cedat [l]. Si quis filium vel seruum alterius ludibrio habeat, veluti si duxerit in popinam vel alea luserit, & si volentem, patri nihilominus actio iniuriarum & domino competit [m], quod singulare est. Item si quis persuaserit seruum ad infamandum dominum, ad statuam confugere; in eum enim & serui corrupti nomine seuerè animaduertitur extra ordinem [n]. Qui percusserit patrem 31
suum aut matrem, morte moriatur [o]: *Si habuerint [p] inter se iurgium viri duo, &* 32
vnus contra alterum rixari cœperit, volensq́ue vxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscindes manum illius, inquit Dominus, *nec flecteris vlla misericordia*. Antiquitus ex lege 12. 33
tab. iniuriæ pœna, propter membrum ruptum, talio erat [q]: propter os fractũ, pœna nummaria: quæ tamen pœnæ in desuetudinem abierunt [r]. Hodiè autem, vt paulò antè monuimus, ex causa & persona, extra ordinem statui solet, quanti eam qui passus est æstimauerit, & iudex arbitratus fuerit [s], & criminali iudicio [t]. In lege diuina [v], *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulie-* 34
rem pragnantem, & ea abortum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum maritus eius expetierit, & arbitri iudicauerint: sin autem mors eius subsequuta, reddet animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo. Si quis [x] excusserit dentem ancillæ vel serno suo, dimittet eos liberos. Rursum [y], *qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium, sicut fecit, sic fiet ei, fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. &c*, In quibus pœna talionis seruatur, de qua & posteà in iure põtificio scriptum est [z]. Hanc tamen temperauit deinceps sua benignitate domin⁹ noster Iesus Christus [a]. Apud Scythas 35
teste Luciano [b], si quis vel vnum ex ciuibus pulsauerit, aut obuiam factus à via detruserit, aut vestem disciderit, graui mulcta in eum animaduertunt senes, tametsi hoc ipsum vel paucis præsentibus arbitris passus fuerit. Religio 36
quoque apud Indos, authore Suida [c], pugnare pro ijs quibus iniuria fit.

a l.1. §. si iniuria. de extraor. criminib. lib. 47. ff. titul. 11.
b l.5. de his qui deiece. vel effuder. lib. 9. ff. titu. 3.
c labeo l. pen. de iniur. ff. l. sicuti, §. Aristo, si serui. vend. in ff.
d l. si iniuriæ, l. 20. de iniur. ff.
e Caius, l. si creditor meus, l. 19. eod.
f l. item apud, l. 15. §. si quis bona, cũ §§. seq. eod.
g d. l. 15. §. si quis virgines, cum §§. seq. & l. 1. §. omnem, eod.
h d. l. item apud, 15. §. hæc autem, & l. vestem sordidam, l. 39. eod.
i l. senatusconsulto, l. 38. eod. l. capitalium, l. 28. §. ad statuas, de pœn. ff.
k l. constitutionibus, l. 37. de iniur. ff.
l l. si statua, l. 27. eo.
m l. si quis seruum meum, l. 26. eod.
n l. in eũ, l. 5. de extraord. criminib. lib. 47. ff. titul. 11.
o Exod. 21.
p Deutero. c. 25.
q Gell. lib. 20. c. 1.
r §. pœnæ autem, de iniur. apud Iustin.
s d. §. pœna, §. sed & lex, §. & in summa eod. titul. l. sed si vn. us, l. 17. §. seruus, eod. ff.
t l. si quis iniuriam, l. 35. & l. fin. eod. titul. ff.
v Exo. 21. Deutero. 19.
x Exo. d. c. 21.
y Leuit. 24.
z ca. quod debetur, 14. q. 1. ca. sex differentiæ, 23. q. 3.
a Matth. 5.
b Lucia. lib. de gymnasiis.
c Suidas, in verbo, *Indi*.

De cariuario. Caput 4.

1 *Cariuari quid, & de Corybantum saltatione. Et 2.*
3 *Ludus cariuaros, & puerorum.*
4 *Sponsa ne iniuriosè aspergatur lege Langobardorum cautum.*
5 *Cariuarium faciens iniuriarum actione tenetur.*
6 *Nuptias primas aut secundas damnasse hæreticum.*

Dum

1 DVm vidui aut viduæ repetunt coniugium, in aliquibus ciuitatibus solent quidam ex plebe cum tympanis & ære resonante illos infestare, ludentes potiùs quàm illudentes: at coniuges sæpius sibi contumeliam fieri verius, quàm lusum arbitrantur, vt aliquando inde maximæ sint concitatæ tragœdiæ. Vocant hunc lusum & iniuriam, *carinari*, forsan à Græco verbo tracta appellatione καρηβάρος: nam κάρη Doricè & Atticè κάρα caput significat, & βάρος molestiam, quia æratorum ille tinnitus & agitatio, sit
2 grauis & molesta capiti. Possumus & huic adferre Corybantum saltationem armatam, insanam, vt κορυβαντιάω sit more Corybantum insanio. Nam Corybantes, sacro vt credebatur furore correpti, capita saltando iactabant, & Cymbala pulsabant, aliosq; in similem rabiem agebant: vnde qui capita iactant & tumultuantur, Corybantes dici testatur Strabo [a], fingitq; eos in monte Idæ concessisse, vbi Iouem nutriebant perpetuò tympana pulsantes, ne vagitus eius à Saturno detegeretur, neue ab eo deuoraretur. Sicq; meminit Ouidius [b].

a Strabo, in 10.

b Ouid. 4. Fastor.

Ardua iamdudum resonat tinnitibus Ida,
Tutus vt infanti vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes;
Hoc Curetes habent, hoc Corybantum opus.
Res latuit patrem, prisciq; imitantia facti
Aera deæ comites raucaq; terga mouent,
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant,
Tibia dat Phrygios vt dedit antè modos.

3 Hic ludus cariuaros videtur similis ei, qui dicitur apud Iulium [c] Pollucem φρυγίνδα, quo pueri testulas contritas, sinistræ manus digitis percutientes, secundum numerum feriebant. Accedunt his tinnitibus interdum rerum
4 turpium & fœtidarum suffumigationes, & aspersiones sponsarum. Quare in legibus Langobardorum [d], & de hac iniuria hæc lex regis Astulphi. *Peruenit ad nos, quòd dum quidam ad suscipiendam sponsam cuiusdam sponsi cum paranymphis aut trotingu ambularent, peruersos homines aquam sordidam, & stercora super ipsam iactasse. Sed quia cognouimus, malum hoc per singula loca fieri, prouidemus ne pro hac causa, scandala & homicidia surgant, si quicunque libera mulieri talem rem facere præsumpserit, componat solidos nongentos, medium regi & medium mundualdo. Nam si homines serui seu pertinentes, sine voluntate domini sui hoc fecerint, & dominus per sacramentum se purificauerit, quòd per eius consilium non fuisset factum, serui ipsi tradantur in manus de mundualdo eius, & ipse faciat de eis, quod ei placuerit, & amplius patronus non calumnietur. Quod si iurare non poterit, com-*
5 *ponat vt dictum est solidos nongentos.* Interpretes concludunt, eos qui huiusmodi cariuarion faciunt, iniuriarum actione teneri, etsi moris sit illud fieri [e]:
6 quia improbi mores non excusant ab iniuria [f]. Videtur enim in contemptũ sacramenti hæc licentia transisse, & hæresim sapere, quæ nuptias vt improbas & vetitas reiiciebat, vt author Philastrius [g]. Ex quorum numero fuit Tacianus, qui negabat à Deo probari [h]. Fuerunt & plures, qui ex professo nuptias secundas damnarunt, vt adulteria & incontinentiæ argumenta: & ideo rectè se facturos putarunt, si ab his vel seriò vel ludicris iniuriis homines deterrerent. Et eam puto fuisse irrisionis huius originem, contra tamen præceptũ
7 D. Pauli, qui secundas permittit in domino nuptias mulieri, vt solutæ à lege primi viri post mortem eius [i]. Et melius visum est nubere quàm vri, vel scortari illegitimo & vago concubitu.

c Iul. Pollux. lib. 9. onomasti de ludis Sympofiacis.

d l. si de iniuriis mul. et. lib. 1. leg. Langobard.

e Aufrer. in decis. cap. Thol. 140. Nicol. Boer. consi. 4. num. 13 Io Faber, in §. in iniuriis, de inius. Chassan. ad rub. *des cosmes de plusieurs lieux*, in cõsuet. Burg.

f arg. auth. habita, §. pen. ne fil. pro pat. C.

g Philastr. Brixiens. episc. lib. de hæresib. c. de nuptiarũ legitimarum contemptoribus.

h eo. lib. Philastrius, in hæresib. quæ tẽpore Apostolorũ fuerunt.

i c. pen. & fin. de sec. nupt. & nos latè suo loco in secundis nuptiis copiosè docuimus, Ad Roma. c. 7.

De verbis illata iniuria, seu de contumelia. Caput 5.

1 *Pœna exacerbanda vbi frequentius est crimen.*
2 *Lingua bona & mala quamplurima.*
3 *Detractio vitanda.*
4 *Conuicium quid, & à maledicto quid differat.*
5 *Protestatio quando iniuriam minuit. & 6. & mentiris, verbum, quando iniuriam irroget.*
7 *Iniuria verbalis expressa & tacita quæ. & nu. 10.*
8 *Iniuria tacitè verbis quando fieri dicitur.*
9 *Maledictio Dei, patris, aut matris quomodo puniatur.*
11 *Iniuria in magistratus lex Theoderici.*
12 *Iniuriarum puniendarum pro loci ratione lex.*
13 *Mimis num liceat in scenis iniuriari priuatis, & histrionum lingua procacitas punita. 14. & 15.*

CLAVDIANVS Iurisc. maleficiorum supplicia exacerbanda dixit [a], quoties nimium multis personis grassantibus, exemplo opus sit. Quod & aliis nomothetis probatum est [b]. Quia pœna ad emendationem potissimùm constituta est hominū [c]. Porrò nullum frequentius crimen est, nec nocentius detractione & conuicio: idcirco grauius plecti debet. *Linguam,* inquit D. Iacobus [d], *nullus vnquam hominum domare potuit, hac malum inquietum, plena hac veneno mortifero:* nisi frænum, vt equis, vt gubernaculum naui, ad eam compescendam & circumducendam imponamus. Homines per ipsam interficiuntur, blasphemiæ, periuria perficiuntur, nuptiæ, principatus, regna per ipsam subuertuntur: & in summa, vita omnis infinitorum errorum referta est. Quemadmodum, si ea benè quis vtatur & sobriè, ingentia bona perueniunt ad homines, & ea vita nostra consistit, vt ex responso Aesopi notat Maximus Planudes, in eius vita Græcè scripta. Et Euripides [e].

ἀκόλαστον ἔχειν γλῶσσαν, αἰσχίστην νόσον, dixit. id est,
Incontinentem linguam habere, morbum esse longè deterrimum.

Et rursum apud illum Chorus, in Andromache [f],

σμικρᾶς ἀπ' ἀρχῆς νεῖκος ἀνθρώποις μέγα
γλῶσσ' ἐκπορίζει, τοῦτο δ' οἱ σοφοὶ βροτῶν
ἐξευλαβοῦνται, μὴ φίλοις τεύχειν ἔριν, id est,
Paruo ex initio hominibus non parua iurgia
Lingua comparat, vnde id cauent sapientes
Mortales, ne quid litis amicis conficiant.

Idcirco, *Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala* [g].

Nescit vox missa reuerti, inquit Horatius [h].

Custodite, ait Sapiens [i], *vos à murmuratione, quæ nihil prodest, & à detractione parcite linguæ.* Monet D. Iacobus [k], ne detrahamus alterutrum: qui enim detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex. Summaq; iniquitas dicitur detractio [l]. Detractoresq;, vt homicidæ, & eadem digni putantur pœna 3

a l. aut facta, l. 16. §. fin. de pœn. F.
b l. capitalium, §. solent, & §. grassatores, eod. tit. l. 1. ad leg. Iul. repet. C. l. quicunque, §. quod si fecerint, de hæreti. C.
c Paul. l. si pœna, l. 20. de pœn. in F.
d D. Iacob. epi. 3.
e Eurip. in Orest. in princ. vers. 10.
f Idem in Androma. actu 3. vers. 96.
g Prouerb. 13.
h Horat. in arte poët.
i Sapient. 1.
k D. Iaco. c. 4.
l ea summa iniquitas, c. 4. 1.

pœna [a]: & peiores iis, qui prædia bonaque aliorum diripiunt [b]. Regius propheta ideo dicebat, se odio habere & persequi detrahentem secretò proximo suo [c]. Salomon abominationem hominum, detractorem dixit [d]. Susurrones & detractores D. Paulus [e] dicit Deo odibiles. Igitur moderanda fuit lingua verborum prudentum, nempe legum vi.

γλώσσῃ γὰρ οὐδὲν πιστόν, ἣ θυραῖα μὲν
φρονήματ' ἀνδρῶν νουθετεῖν ἐπίσταται,
αὐτὴ δ' ὑφ' αὑτῆς πλεῖστα κέκτηται κακά, id est,
Nulla fides linguæ, quæ aliorum quidem
Sensus nouit pulchrè dirigere:
Ipsa autem à seipsa plurima habet mala.

4 Verbis iniuria facta, conuiciū dicitur ab Vlpiano [g], maledictūue, quod differt à conuicio: quia cōuicium, non nisi cōcitatione & conuentu vbi concurrunt plurium voces, dicitur: & maledictū sine his fit [h]. Vt si quis obiiciat contēdendo homicidium, dicat scilicet homicidam [i], si delatorem [k], si debitorem non debitorem appellauerit [l]: si liberum liberamúe, seruum ancillamúe iniuriæ causa vocauerit [m]. Qui turpibus quoque verbis vtitur, non tentat pudicitiam quidem, sed iniuriarum tenetur [n]. Si quis dicat alicui, tu 5 mentiris: quamuis pudorem suum purgando id dicens vtcunque ferendus sit [o]. Et Persæ existimant turpissimum mentiri, & æri alieno subiici, vt ait Herodotus [p]. Si tamen quis adiecerit saluo honore, vel bona venia tu mentiris, existimant verba iniuriam non habere: contrarium autem, si sequantur verba tu mentiris, saluo tuo honore [q]. Quia protestatio non valet con- 6 traria actui cui adiicitur. Notatu dignum autem est, quòd si quis obiiciat crimina vel iniuriam habentia, cum protestatione quòd non animo iniuriandi, sed tuendi ius suum, iniuriarum agi non posse, vt notat Speculator [r]. Proinde nec verba iniuriosa à iudice prolata sine causæ cognitione non habent iniuriam, nec infamant [s]. Neque cùm quis excipit contra testes, obiiciendo crimina, cum protestatione non se animo iniuriandi exceptiones proponere, vt notant Bald. Paul. Castren. Guillel. de Cune. Angelus, Salicet [t]. Quamuis Alexander, Iason, & Panormita [v]. dicant non posse inde excusari iniuriam, si falsò proponantur, nec probentur: quia protestatio actui contraria, cui adiicitur, non prodest [x]. Egoq; probarem hanc sententiam, ne calumniandi detur occasio [y]. Neque enim id defendi potest ex illa regula, quòd iuris executio non habet iniuriam [z]: aut quòd in suo liceat ædificare vel agere, cum damno alterius [a]. Nam hîc iuris non est executio, sed peruersio, quòd calumnias inhibet: nec in suo quis facit, cùm alienam inficit famam. Proinde si iudicarem, monerem patronos & litigantes, ne quæ probare non possent, non obiicerent: alioquin si infamia crimina temerè proponerentur, nec probarentur, impunita non relinquerem, vel saltem eradi ex actis in iudicio factis, vel libellis propositis, incidi vel cancellari dicta scriptaq; publicè iuberem. Verùm hæc quæstio longiorem cùm habeat tractationem, videbis eam aliter distinctam latius a Nicolao Boerio [b].
7 Progredior, inter iniurias verbales expressa alia, alia tacita: expressa, vt si quis latronem dicat, homicidam &c. quandocunque de aliquo, vel in aliquem iniuriandi animo dicitur, quod boni mores improbant, quod bonam famā minuere potest: vt verùm sit etiam iniuriam fieri, si cui obiiciatur extra iudicium crimen quod verè commiserit [c]. Nam inspicitur animus, qui diffamandi est proximus, non autem habet reipub. vtilitatis scopum, vt puniatur: qua ratione licet tantùm nocentes infamare [d]. Alioquin iubet Salomon [e], *quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò, nè posteà emendare non possis, cùm dehonestaueris amicum tuum.* Neque peccata proximi sunt propalanda teme

a ca. homicidiorum, in 1. de pœn. dist. 1.
b ca. deteriores, 6. q. 1.
c Psal. 100. ca. nunciū, 23. q. 4.
d Prouerb. 14.
e 2. Corinth. 12.
f Euripid. in Hippolit. act. 2. vers. 127.
g l. 1. § iniuriam autem, de iniur. P.
h l. item apud Labeonem, l. 7. § ait prætor, [illegible] § 1. eq. [illegible]
i [illegible] 5. C. eod.
k l. 3. C. eod.
l d. l. item apud Labeonem, § si quis [illegible]
m l. qui liberos, l. 9. & l. si quidem, l. 10. C. eod.
n d. l. item apud Labeonem, § qui turpibus, eod. t.
o l. quæ omnia, l. 23. § 1. de procurat. [illegible] C. de postulan. [illegible]
p [illegible]
q [illegible]
r [illegible] de acq. hæred. Bar. in d. l. quæ omnia, § 1. de procur. P.
s in tit. de aduocato, § 1.
t l. verbum, l. 17. ex quib. caus. infa. irrog. C. lib. 2. tit. 12.
v omnes in l. fin. quod quis. iur. P. & tantum Paul. Cast. l. 3. de lib. & posth. P.
v Alex. & Iason, in d. l. fin. quod quis. iur. & Panor. in c. cum te, de senten. & re iu. [illegible]
x c. cum Martinus de constitutio. & ibi. [illegible] & alii, [illegible] de oper. no. nunciat.
y arg. l. conuenire, de pact.
z l. iniuriarum, § 1. de iniur. l. nullus, de reg. iur.
a l. Proculus, de damn. inf. P.
b Boer. consil. 4. nu. 21. 24. 31. 37.
c Luc. de Pen. in l. [illegible] lib. 12. C. [illegible] & vers. decimo quartius [illegible] de famo. libell. C.
d l. eum, qui nocentem, [illegible] ad leg. Aquil.
e Prouerb. c. 21.

temerè publicè [a]. Quin nec obiici sine iniuria potest ei quæ castè viuit, & nupta nunc, quod sit meretrix: etsi aliàs talis fuerit cum eo, quem duxit. Matrimonium enim abolet talem turpitudinem [b]. Contrà tamen, immunis est, si cum eo non nupsit, qui meretricem vocat: quia non abolet vilitas, sed suspenditur [c]. Et ita tenet ex lege Langobarda Lucas de Penna [d]. Putarem ego tamen, in nupta nunc & casta, obiectum crimen simpliciter meretricis, turbare matrimoniũ: & ideo iniuriam puniendam [e]. Tacitè in- 8
iuria fieri dicitur, veluti si quis dicat, ego ille non sum qui furtum feci [f]. Si per ironiam quis deformem pulchrum dixit, vel timidum Achillem. Maledictiones graues etiam censentur iniuriæ, & maledici regnum Dei non possidebunt [g]. Sed eò magis grauior iniuria, quò is qui maledicitur maior 9
est: & seuerior ideo pœna. Et maledicens nomini domini, lapidabatur ex præcepto Dei [h]. Et qui maledixerit [i] patri vel matri, morte moriatur. In le- 10
gibus Langobardorum [k] rex Rhotarius statuit, *Si quis alium argam*, id est, cucurbitam seu cuculum, *per furorem clamauerit, & negare non potuerit, & dixerit quòd per furorem dixisset, tunc iuratus dicat, quòd eum argam non cognouisset, & posteà componat pro ipso iniurioso verbo, solidos 12. Et si perseuerarit & dixerit se posse probare, per pugnam eum conuincat si potuerit: aut componat vt suprà.* In lege Salica [l], *Qui alium falsatorem, vel mulierem meretricem appellauerit, 600. denariis, qui faciunt 15. soli. culpabilis est. Et qui* [m] *concacatum vel vulpeculam conclamauit, 120. denar. qui faciunt soli. 3. Si leporem* [n], *240. denar. qui faciunt sol. 6. Si delatorem* [o], *600. denar. id est. 15. soli. Si quis autem* [p] *exprobrasset, quod scutum iactasset, & fugæ lapsus esset, nec probasset, 600. denar. qui faciunt solid. 15.* De iniuriis in magi- 11
stratum dictis, sic statuit Theodericus rex Gotthorum [q]. *Sed ne forsitan magnificos viros loquacitas popularis offenderit, præsumptionis huius habenda discretio est. Teneatur ad culpam quisquis transeunti reuerendissimo senatori iniuriam inflixerit, si malè optauit, cùm benè loqui debuit.* Et rursum [r], *Edictali programmate definimus, vt si atroces iniurias in quempiam senatorum vox iniusta præsumpserit, nouerit se à prætore vrbis audiendum, vt pro qualitate facti discussa recipiat, promulgatam iure sententiam.* Solon prohibuit etiam [s], in defunctos conuicia conijci: nam & piũ 12
est, sacros ducere qui è vita decesserunt, & iustum iis qui esse desierunt abstinere, & ciuile iniuriarum aliquando modum statuere, nec in infinitum progredi sinere. In viuum autem, si quis sacris in locis, vel in iudicio, vel apud magistratus, aut cùm spectaculum certaminum viseret, maledictis esset inuectus, is priuatim tres drachmas, ærario alias duas soluere iussit. Pu- 13
blius Mutius, authore Cicerone [t], mimum, qui Lucium Accium poëtam in scena nominauerat, cùm nihil aliud defenderet, quàm licere eum nominare, cuius nomine scripta dentur in vulgus, hoc ipso condemnauit, habita ratione videlicet personæ, temporis, ac loci conditione: quæ à mimo, & de scena, & in conspectu populi Romani totius dum res non seria, sed ludicra agitur, quemquam exiguum virum nomine compellare non patiuntur. Nam etsi plures in instrumentis legi sua nomina molestè ferunt, quanto magis à mimo pronunciari? Quamquam Theodericus Gotthorum 14
rex, Speciosо scribens apud Cassiodorum. *Mores graues in spectaculis*, inquit, *quis requirat? Ad circum nesciunt conuenire Catones. Quicquid ibi gaudenti populo dicitur, iniuria non putatur, locus est qui defendit excessum* [v]. Ego tamen multũ expressum iniuriæ causa, vel quod ad iniuriam contorqueri possit, abire non sinerem. Si enim priuatim maledicere, vel irridere quemquam non licet, multò magis nec publicè: vix enim de aliquo semel concepta opinio, à vulgo deponitur, & in fabulam alioquin bonus faciле trahitur. Eupolis poëta meritò putatur in mari submersus ab iis, contra quos fabulam Baptas scripserat & exercuerat, vt scribit Platonius in fragmentis de differentiis Comœdiarum, quæ extant inter veterum comicorum sententias. Supra ætatem Aemilij Probi & antiquitus, apud Spartanos nõ licebat nec comœdias nec

tra

a ca. si peccauerit, 2. q. 1. Matthæi, c. 18.
b c. tanta, qui filij sint legit. [illegible] d. nup. [illegible] § [illegible] & § seq. [illegible]
c l. palam. § 1. de rit. nupt.
d Luc. de Pen. in d. l. ortar. vers. septimo quæritur.
e l. [illegible] C.
f idem. [illegible] vers. postquam autem. Azo, in summa [illegible] dolo.
g 1. ad Corinth. 6.
h Leuitic. 24.
i Exo. 21. [illegible] exte. [illegible] 20. d. [illegible]
k in lib. [illegible] leg. Langobard. tit. de conuitiis.
l in lege Sali. tit. 32. de conuitiis. § 2.
m § 1. eod. tit.
n § 4. eod.
o § 6. eod.
p § 5. eod.
q Cassiod. lib. 4. variarum epistol. 27. à Theoderico Specioso [illegible]
r Idem, d. lib. 1. epist. 31.
s Plut. in vit. Solon.
t Cic. 2. ad Herenni.
v Cassiod. lib. 1. epistolarum epist. 27. Theode. Speciosо.

tragœdias audire vel seriò, vel ioco, quæ contraria legibus loquerentur, vt
15 author Plutarchus [a]. Augustus Cæsar, Pyladem histrionem vrbe atque Italia submouit, quòd spectatorem, à quo exsibilabatur, demonstrasset digito, conspicuumq; fecisset [b].

De iniuriis scripto factis. Cap. 6.

1 *Iniuria scripto facta grauior quare.*
2 *Libellos famosos facientes, & habentes vt puniendi. 3. & seq. 4.5.6.7.8.*

1 INIVRIA, quæ literis commendatur, maior iudicanda est, vtpotè quæ & consultò facta sit, & quæ diutius perseueret in conspectu hominum. Vocis facilè obliuiscimur, at litera scripta manet, & per manus plurimorum longè lateq; vagatur, & tandiu subsistit dedecus, quandiu memoria remanet, nihilq; detestabilius est dedecore, vt ait Cicero [c]. Qui & alibi [d] dedecus maius malum esse dicit, quàm dolorem. *Dolorem*, inquit, *existimo maximum malorum omnium: etiamne maius quàm dedecus? non audeo id
2 quidem dicere, & me pudet tam cito de sententia esse deiectum.* Quamobrem qui libellum, carmen, aut historiam ad alicuius infamiam scripserit, composuerit, ediderit, doloúe malo fecerit, quò quid eorum fieret, iniuriarum nomine tenetur [e]. Itaq; eo nomine reus condemnatus, intestabilis [f], id est, ob carmen famosum condemnatus, neque testis esse potest, nec testamentum condere [g]. Idem statuendum si quis in libello principi dato, vel alij aliquẽ infamet [h]. Si carmen conscribat, vel proponat, vel cantet aliquid, quod pudorem alicuius lædat [i]. Proinde quod maius est, si quis famosum libellũ siue domi, siue in publico, siue quocunque loco ignarus repererit, aut corrumpere debet priusquam alter inueniat, aut nulli confiteatur inuentum: quod si non fecerit, vel non combusserit, vel si manifestauerit, vt author capitali sententia damnandus est [k]. Iure pontificio, qui in alterius iniuriam & famam, scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, & compertus scripturam non improbauerit, flagellatur: & si quis inuenerit, nec fregerit, vt author iudicatur [l]. Et qui inuenti fuerint famosos libellos in
3 ecclesia ponere, anathematizandi [m]. Constitutio Caroli 5 Cæsaris de causis capitalibus [n] edita, in infamantem pœnam eandem irrogat, quam mereretur diffamatus libello, si eius criminis reus quo accusatur peractus esset. Rursum in comitiis habitis Augustæ Vindelicorum, anno 1548 sub eodem Carolo 5 [o]. inhibiti sunt libelli maledici, picturæ factura, scripturæ, pasquilli, & alia, quæ in alterius infamiam fiunt, constituta pœna carceris, & mulctæ: neúe Typographi sub eadem pœna, & officij Typographici ademptione, audeant hos libellos excudere, aliosúe, quin prius eius loci magistratibus communicauerint, seu copiam fecerint, & nisi apposuerint locum & tempus vbi excuditur, nomenue authorum. Inhibeturque huiusmodi libellos, picturas, imaginesúe vetitas posthàc vendere, donare, emere, ha-
4 bere. Ex senatusconsulto Romano olim, libri Labieni, vt nimium morda-
5 ces, combusti sunt eo etiam viuente, vt ait Seneca [p]. Athenis prætore Morichide, decretum scriptum de nemine à comicis perstringendo: quod tamen abrogatum scribit Suidas ab alio prætore Euthymene [q], redditaq; co-
6 micis licentia. C. Lutorius Priscus, magni nominis poëta & eques, qui in Germanici mortem carmen egregium scripserat, ac magnæ pecuniæ vim pro
eo

a Plut. in apophtheg.
b Sueto. in Augusto, c. 45.
c Cic. 3 Philipp.
d Idem, 2. Tusculan.
e § iniuriam, de iniur. apud Iustin.
f l. lex Cornelia, l. 5. § si quis librum, & l. quod senatusconsultum, eod. tit.
g l. ob carmen, ff. de test. & l. 1. § 1. ad leges, & l. in qua, §. fin. de testam. in P.
h Item apud Labeonem, l. 15. § si quis libello, de iniur. P.
i d. l. item autem, § hæc autem fere sunt.
k L. vni. de famos. libell. lib. 9. C. ti. 36.
l ca. fin. 5 q. 1. c. 1. 5 q. 1.
m ca. si quis, 5. q. 1.
n art. 110.
o c. 34.
p Senec. lib. 10. Declamat. in proœm.
q Suid. in Euthyme.

eo acceperat, accusatus est, quòd per morbum Drusi carmen in eius mortem scripsisset: & ideo a Senatu condemnatus abiit [a]. Anaxandrides poëta 7
comicus Rhodius, fame atque inedia mori ab Atheniensibus coactus est, quòd eos optimas quidem leges habere, malis verò vti dixisset, vt meminit
Ouidius [b]. Sotades Cretensis Phlyacōn, id est, nugarum carminum poëta, 8
cùm de rege Ptolomæo plura impudentius scripsisset, in plumbeo vase conclusus in mare demersus est, authore Athenæo [c]: Plutarchus autem [d], ipsum in carcere contabuisse adfert.

a Dio Cass. lib. 57. histo. Roma.
b Ouid. in Ibin.
c Athenæ Dipnosop. lib. 14. c. 7.
d Plut. in Pædagogic.

De iniuriarum abolitione. Cap. 7.

1 Iniuria quot modis aboleatur.
2 Iniuria condemnatus, an sit infamis. & 7.
3 Palinodia iniuriarum, emenda honoraria est.
4 Poëtis Romæ maledicentia castigata, & alibi.
5 Iniuriarum actio morte quomodo tollatur, & quando transeat in hæredes.
6 Iniuriarum obliuiscendum inter Christianos maximè. & nu. 7. 8. 9.
10 Iniuria quomodo expressè vel tacitè remittatur. & 11.
12 Iniuria remissa censetur dissimulatione.
13 Iniuriarum actio anno extinguitur, si non agatur.
14 Iniuriæ mutuæ an admittant compensationem.
15 De contumeliis dictum Aristotelis.
16 Iniuriæ leues vel pœnam non habent, vel habent non infamantem. 17. & 18.

INIVRIARVM abolitio pluribus modis fit, vel soluta pœna 1
ciuili vel criminali imposita [e], vel palinodia seu recantatione, vel morte, vel reconciliatione, seu remissione, vel aliis excusationibus. De modo primo, generalis est regula: solutione eius quod debetur, tolli omnem obligationem [f]. Ideo pœna exacta, satisfactione iniuriato facta nihil est quod de iniuriis vindicatis conqueratur qui eas passus est: quia satisfactio, solutionis instar est [g]. Quæ sit illa legitima satisfactio, iam in singulis membris iniuriarum
tradidimus. Admonendi tamen sumus, quamuis iniuriarum actio hoc modo 2
aboleatur intuitu iniuriati, nihilominus in persona iniuriantis condemnati, veluti cicatrices iniuriæ commissæ remanere: iniuriam videlicet, si iniuria commissa fuerit atrox, nòn si modica, secundum plerosque iuris interpretes Quamuis Angelus & pro modica damnatum, infamem dicat [h]. Quem sequitur & communem opinionem esse adfirmat Felinus [i], & alij [k]: quibus tamen ego repugno, nisi pœna imposita infamiam habeat Potius enim laudo perfectam amnestiam iniuriarum, quam præteritarum notam. In grauibus porrò infamiam comitari rectè arbitror iniuriantes, non vt bis puniri pro eodem delicto videantur, hoc enim iura vetant [l]: sed vt pœna durans, à simili iniuria inferenda deterreat: & quia, vt paulò post dicemus, iniuriarum
actio per se famosa est [m]. Secundò, vt plerumque iniuriis satisfit verbali- 3
bus, aut scripto prolatis, cùm quis palinodiam eorum, quæ temerè protulit, iubetur agere, eo loco vbi protulit, vel alio publico, vel præsentibus testibus adhibitis, dicimus mulctam vel emendam honorariam: quibus & additur mulcta nummaria. Sic legimus remissam iniuriam Stesichoro poëtæ, qui oculis priuatus fuit, quòd carmen famosum & maledicum coniecisset in He

e §. In summa, de iniuriis apud Iustin., l. 7 C. eod. l. fi. eod. in P.
f §. 1. quib. mod. toll. oblig. ap. Iustinia.
g l. solutionis, 14 de solutio. P. l. solutionis, l. 176. de ver. obli. l. omnes, 29. in ver. iussis, C. de pœna.
h Angel. in l. infamē, de publ. iudic.
i Felin ad c. cum te, nume. 9. de re iudic.
k vide Iulium Clari, lib. 5. sentent. in § Iniuria, nume 9.
l L. licet, in fin. nautæ, caupo stabul. l. omnes, & l pen de pœn. C. l. bona fides, de reg. iur. P.
m l. prætor edixit, l. 7. de iniur. P. l. 1. de his qui not. inf.

in Helenam: restitutum autem visum postquã palinodia laudes eius cecinit. Indicat & his verbis Horatius [a],

Infamis Helena Castor offensus vice,
Fraterq; magni Castoris, victi prece,
Adempta vati reddidere lumina.

4 Absoluuntur hodiè rei iniuriarum simplicium verbalium acti, si coram iudice summariè & de plano inficientur se iniurias pronuntiasse, & si profiteatur, conquerentẽ in sua opinione esse bonæ famæ & opinionis [b]. Sic Næuius poëta, cùm ob assiduam maledicentiã & probra in principes ciuitatis, more poëtarum Græcorum dicta, in publica vincula Romæ à Triumuiris ductus fuisset, postquã alias fabulas in carcere scripsit, in quibus delicta sua & linguæ petulantiam, qua multos anteà læserat, apertissimè diluit facile vinculis solutus est, vt ait Gellius [c]. Quæ intelligenda sunt, quando ipsa palinodia tãtumdem restituitur famæ, quantum iniuriæ dictio ademerat: alioquin si remaneat iniuria post palinodiã, alia satisfactio coniungenda. Et tunc qui iniuriã intulit, nõ potest se tueri dicendo, se non habuisse animum iniuriandi: quia verba vel facta quæ iniuriã sua natura continent, animo cẽsentur dicta iniuriandi, nisi manifestis probationibus contrarium appareat [d]. Idcirco vt plena sit satisfactio, recantatio iniuriarũ, vt plerumq; fit, cũ face ardente manu comprehensa rei, nudis pedibus, & indusio corpori obuoluto venia proclamata iniuriato: & illa

5 dicitur propriè forma emendæ seu emẽdationis honorabilis. Tertiò mors omnia soluit [e], & cõsequenter actionẽ iniuriarũ. Iniuriarum actio in bonis nostris non est, priusquã his contestetur [f], vt antequã proposita sit, nõ possit trãsire ad hæredes [g]: nec hæredi, nec in hæredẽ datur, nisi lite cõtestata [h]. Est enim famosa actio, id est, quæ condẽnato irrogat infamiã [i]. Sic ferè etiã in aliis pœnalibus & famosis obseruatũ est [k]. Litis autẽ cõtestatio hæredes vtrinq; obligat vtrius

6 que, ad pœnam nummariam, non corporalem [l]. Placet autem horum decisio vel maximè, quia ira mortalium aliquãdo esse mortalis debeat. Item quia, vt docuimus, quantum fieri potest, sine publica nota iniuriarum obliuisci maximè Christianum sit, & prudentum alioquin hominum. Et sic publicè fieri interest ad pacem conseruandam. Sicuti & exemplo docet factum Thrasybuli, qui occisis vel eiectis triginta tyrannis Atheniensibus præpositis, vt populum in varias sentẽtias fusum in vnum reuocaret, legem ἀμνηστίας seu obliuionis iniuriarum sanciuit, exacto iureiurando à ciuibus, se præteritas iniurias non recordaturos, vt notant Aemilius probus [m], Plutarchus [n], Aeschines [o], Isocrates [p], Dio [q], Valer. Maxi [r]. Simile senatusconsultum latum est a Romanis subla-

7 to Iulio Cæsare, suadente Cicerone, authore Dione Cassio [s]. Iniuriis à suis ciuibus Thebanis Epaminũdas affectus, æquo animo tulit, quòd patriæ suæ iras

8 ci, nefas esse duceret [t]. Et Phocion præstantissimus æquissimusq; Atheniensiũ imperator, inuidia & calumnia proditionis Piræei insimulatus, cũ ad supplicium duceretur, & aliquis eum rogasset, ecquid filio Phoco nunciari vellet, respondit: *Volo ei dicas meis verbis, ne eum iniuriæ, quæ mihi fit ab Atheniensibus, me-*

9 *minisse velit* [v]. Pomponius Atticus liberalitate vtens, nullas inimicitias gessit, quòd neque lædebat quenquã: neque si quã iniuriã accepisset, malebat vicis-

10 ci, quam obliuisci [x]. Remissione porrò aboletur iniuria, vel expressè, vel tacitè: expressè, per pactũ [y], ad supplicationes vel per preces inferentis [z]. Item si volẽte & postulãte pœnam certã aduersario iniuriato, iudex iniurianti eam pœnã

11 imposuerit, & eam luerit iniurians [a]. Verũ si infirmus, confitẽdo sacerdoti, remiserit iniuriam illatam ab aliquo, censetur remisisse odium, nõ tamen satisfactionem iniuriæ, ex sententia Panormitani [b]: quia pœnitenti iniuriam fecisse, tenemur quidem odium & peccatum remittere, nõ autem satisfactionem

12 iniuriæ [c]. Tacitè remittitur dissimulatione, si non obstante iniuria prolata, quis

a Horat. Epod. ode 17.
b Io. Pap. li. 8. Respõ. arrest. tit. 3. ar. pen. & fin.
c Aul. Gell. li. 3. c. 3.
d Soci[illegible]. cons. 14[illegible]. num. 7. vers. circa [illegible] vol. 1. Pa[illegible], cons. 14[illegible] lib. [illegible] qui di[illegible] DD. communiter [illegible]
e § deinceps, de nupt. in authen.
f l. iniur. actio, l. 28 [illegible] iniur. ff.
g § si hæredibus, de perp. & tẽp. actio.
h l. iniuriarum, l. 13. de iniur. ff. [illegible] §. pen. & fin. de priua. del. ff.
i l. prætor edixit, l. 7. de iniur. ff. l. 1. de his qui not. infa. ff.
k l. [illegible] de in ius voc. l. in [illegible] tis, de actio. ff. § 3. de perp. & tẽp. actio.
l [illegible]
m Aemil. Prob. in Thrasybulo.
n Plut. in Polit.
o Aesch. [illegible] Ctesiphon. & [illegible]
p Isoc. [illegible]
q Dio. lib. 44. [illegible]
r Val. Max. lib. 4. c. 1.
s Dio. lib. 55. Cassio.
t Aemi. Prob. in Epaminonda.
v Idem, in Phocione.
x Idem seu Cornel. Nepos, in vita Attici
y l. si vnus ex bi decem, § 1. de pact. ff. l. nõ solum, l. 11. § 1. de in ius ff.
z ca. si tile, 23. q. 4.
a l. sed si [illegible], l. 17. §. si ante [illegible], de iniur. in ff.
b Panor. in c. 1. de malef. vide glo. in [illegible] graue impedimentum, de collatio. in pragm. sanct. in vers. [illegible]
c ca. de occ. dendis, 13. q. 3 [illegible] & DD. in c. 1. de malefic. Ioan. And. [illegible] de homici. in Sex.

quis pristina familiaritate vtatur: si statim, qui patitur ad animum non reuocauerit. Nec is posteà ex pœnitentia iniuriam remissam poterit reuocare [a]. Reuocare autem censetur, si accepta iniuria iratus remaneat: contrà, si nō fuerit iratus. Si quis quoque intra annum cùm posset, non agat, remissa censetur [b]. 13
Sed num compensatione quoque tollantur non inutiliter quæritur, vt si mutuò aliqui sibi iniurias vtrinque inferant. Et omissis controuersiis sic arbitror 14
iudicandum, si agatur criminaliter, vnumquemque pro sibi illata iniuria agere posse, nec compensationem admittendam ex sententia Speculatoris [c]. Angeli [d], & Panormitani [e]. Quia iniuriæ diuersa respiciunt, neque delicta cōcurrentia sibi inuicem dant immunitatem [f]: cùm impunita non debeāt esse maleficia [g]. Ordinem tamen seruandum puto, vt de grauioribus primùm tractetur, vel de ijs, quæ priore loco sunt propositæ [h]. Verùm non imus inficias, dignum cognitu esse in iniuriis mutuis, quis prior aggressus, causam & initium dederit rixæ: nam qui defendit, si legitimos fines defensionis non excessit, nō tenetur de repulsa reali iniuria [i]. *Pugnandum est*, inquit Liuius [k], *interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat.* Si excedat autem iustam defensionem, tenetur, cùm aliter se tueri posset, si percussio non defensio sit: si cùm cedere poterat, persequitur. Tūc enim alia iniuria potius, quàm defensio iniuriæ est, vt ait Panormitanus [l]. Et id videtur expressè notasse Paulus, dum excusat vim propulsiuam iniuriæ illatæ, si aliter euadere quis non posset [m]. Proinde in conuiciis, quæ verborum habent iniurias, conuiciis aliis resistere, nō potest esse perfectè legitima defensio: nam verbis ita contēdere ad fœminas maximè pertinet, & pueros. Nisi quis ex personis & qualitate delictorum, velit hanc linguæ volubilitatem compensare: plerumque enim ira ista iubet. Quod rectè expressit Homerus, apud quem sic infit ad Achillem Aeneas [n].

ἔστι γὰρ ἀμφοτέροισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι
πολλὰ μάλ᾽, οὐδ᾽ ἂν νηῦς ἑκατόζυγος ἄχθος ἄροιτο.
στρεπτὴ γὰρ γλῶσσ᾽ ἐστὶ βροτῶν, πολέες δ᾽ ἔνι μῦθοι
παντοῖοι, ἐπέων δὲ πολὺς νομὸς ἔνθα καὶ ἔνθα.
ὁπποῖόν τε κ᾽ εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ᾽ ἐπακούσαις.
ἀλλὰ τί ἢ ἔριδας καὶ νείκεα νῶϊν ἀνάγκη
νεικεῖν ἀλλήλοισιν ἐναντίον ὥς τε γυναῖκας;
αἵ τε χολωσάμεναι, ἔριδος πέρι θυμοβόροιο
νεικεῦσ᾽ ἀλλήλῃσι, μέσην ἐς ἄγυιαν ἰοῦσαι
πόλλ᾽ ἐτεά καὶ οὐκί. χόλος δέ τε καὶ τὰ κελεύει. &c. id est,

Liceret enim ambobus opprobria loqui
Multa valdè, neque nauis centiremis onus portaret,
Volubilis enim lingua hominum, multiq; insunt sermones
Omnigeni, verborum autem multa profusio hinc atque hinc:
Quale dixisti verbum, tale audies.
Sed quid rixis & opprobrijs nobis necesse est
Contendere mutuò contra vt mulieres,
Quæ iratæ contentionem pernitiosam
Contendunt mutuò, mediam in viam euntes,
Multa vera & non: ira autem & ista iubet.

In istis itaque velitationibus verborum, si graues non sint iniuriæ, & ciuiliter agatur, compensationi satius erit studere, quàm fouendis litibus: & ita pœnæ, quæ ex verbalibus iniuriis solent infligi nummariæ reciproce, remissæ videbuntur. Vt in plerisque criminibus admittitur priuatis, quando crimē circa idē vertitur [o]: Et in aliis semper, si ciuiliter agatur [p]. Cōtrarium tamen, si criminaliter: quia pœna corporalis vel criminalis non compensatur [q]. *Perferre*, 15
inquit

a §. si. de iniur. apud Institia l. non solùm, §. 1. eod. P.
b l. si non conuitij, l. 5. C. de iniur.
c Specul. titu. de accusa. § 3. vers. quod si vocauerit.
d Angel. in l. vt vim, de iusti. & iure P.
e Panor in c. cum te, de sent. & re iudi. num. 25.
f l. nunquam, l. 2. de publ. iudic. P.
g l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P.
h ca neganda, & seq. 2. q. 3. ... neganda, C. qui accusa. poss.
i l. 2. §. cum arietes, si quadru. paup. feci. dica. libr. 9. P. titul. 2. l. si ex plagis, §. tabernarius, ad leg. Aquil. P. l. vt vim, de iusti & iure, c. suspicionis, de offi. dele. l. quoniam, de vi publ. C. ca. in mandatis, 8. q. 3.
k Liuius, lib. 2. de bello Macedo.
l Panor. in c. cū te, nume. 23. de sent. & re iudic.
m l. scientiam, 2. §. qui cùm aliter, ad leg. Aquil. P.
n Homer. Ilia. 20. versu 245.
o l. viro, & l. cum mulier, sol. matri. in P. l. si ambo, §. 1. de compens. P. l. si vxor, § dini. ad leg. Iul. de adul. vide ita tenentem Is. de Belloni. in pract. crimin. in princ. num. 16.
p l. 2. §. pen. de eo per quem factum erit, l. si duo, de dolo P.
q l. 2. § si publico, ad leg. Iul. de adult. in P. l. si vxor, §. iudex, eod.

inquit Aristoteles[a], *contumelias, & suos negligere, seruile est sanè. Qui namque non irascuntur pro quibus oportet, & quibus oportet, fatui esse videntur.* Vespasianus de iurgio senatoris equitisq; Romani pronunciauit, *Non oportere maledici senatoribus,*
16 *remaledici ciuile fasq; esse*[b]. Qui contumeliis non prouocatur perfectus est, qualis Dominus noster Iesus Christus, qui contumeliis quidem sibi illatis non respondit, blasphemias autem in diuinitatem seuerè & cũ authoritate reiecit[c]. Sunt minimæ iniuriæ sine pœna, vel si qua imponatur, illa non infamat[d]: nec lubricum tantùm linguæ, ad iudicium trahendum[e], nec verba irati nimiùm, & paulò post dictorum pœnitentis[f]. At quando agimus de grauibus iniuriis in homines dictis, vix est vt iusto quodam dolore non moueantur & impatientia aduersus dicta factáue, non remaledicant. Etenim violẽtiam seu vim aliquam, quis ex contumeliis pati dicitur[g]; & vim itaque expugnare non
17 vetatur. Quis enim impetum concitati spiritus ferret[h]? Commotus enim & prouocatus ira, ad insaniam perducitur.

Ex accepta iniuria, quilibet vt plurimum incipit insanire, vt ait Terentius[i].

Et rursum[k], *Nam & si quis iratus instigetur, insanit.*

18 Et qui modestè se tutando vel purgãdo ab obiectis iniuriosè dixerit, *mentiris,* vel falsum est quod ais, non videtur in culpa esse, nec malè loquutus, si pro vero loquatur[l]. Nam & in iure veluti ciuilia hæc verba vsurpantur, *viam veritatis ignoras*[m], *falsò asseueras*[n], *falsò tibi persuasum est*[o], *falsum est*[p].

a Aristo. 4. Ethicor. cap. 5.
b Sueto. in Vespas.
c c. non benè dictimus, de præsumpt. ca episcopum, 40. dist.
d c. cùm te, 2. 33. de sen. & re iudic.
e l. famosi, § nec lubricum, ad leg. Iul. maiest. l. 1. si quis imper. maled.
f ca. si quis iratus, 2. q. 3.
g l. alimenta, § 1. de lib. hom. exhib.
h Prouer. 27.
i Teren. in Adelp.
k Idem in Andria.
l Luc. de Pen. in Lectura, circa princ. de castr. pecul. mil. li. 12 C.
m l. viam, loca. C.
n l. falso, de diuers. rescrip. C.
o l. falso, de obsequ. rei alien.
p l. 1 de regu. catoni. P. l. si rem quã, de condict. Xiromon. 13.

De pignerationibus, seu iure repressaliorum. Caput 8.

1 *Repressalia ad iniurias vindicandas inducta. Et 2.*
3 *Pigneratio iniuriæ causa quid.*
4 *Repressalia vnde dicta, & quomodo, & pro quo fiant.*
5 Droict de marque *in Gallia quid.*
6 *Repressalia quando legitima, & causa, 10.*
7 *Iniuriarum illatarum causa non vindicatarum iure, commissa quæ bella.*
8 *Negotiatorum violatorum causa concessæ repressalia inducta. Et 9.*
11 *Repressalias quis concedere potest.*
12 *Alius pro alio quare in repressaliis tenetur. 13. Et 14.*
15 *Repressaliorum iure certa personæ publicæ custodia tradenda: & bona cum repertorio capta per iudicem læsis adiudicanda quomodo.*
16 *Repressalia quas personas vel merces non afficiant.*

1 AD iniurias vlciscendas pertinere videtur pignerationum seu repressaliorum ius, quo vtimur in Gallia aliquando, ad emen-
2 dandas iniurias regnicolis in alienis regnis illatas. Repressaliæ quibus vtimur inductæ sunt ad exemplum, vt opinor, androlepsiæ Græcorum: androlepsia enim erat, ius quoddam pignerandorum hominum, quando cædes patrata erat, & author non reddebatur à ciuitate, in quam refugerat, vel vbi erat. Tunc enim licebat ex eius ciuitatis ciuibus tres capere quousque reum redderent: vocant Græci ἀνδρολήψιον, vt notat Iulius Pollux[q], & Demosthenes[r]. Verba Pollucis hęc, ἀνδρολήψιον δὲ, ὅταν τις ἀνδροφόνους καταφυγόντας ἐκ τόπου, ἐξαιτῶν μὴ λαμβάνῃ· ἔξεστιν ἐκ τῆς ἐκ ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν. ὁ δὲ

q Iul. Pollux, lib. 8. cap. 1.
r Demosthe. contra Aristocra.

ἀδίκως, ἀνδρολημψίᾳ κεχρημένος, οὐκ ἀνεύθυνος ἦν, id est, *Androlipsias autem est, quādo quis homicidas fugientes petens non accipit: licet ex non reddentibus vsque ad tres abducere. Qui autem androlipsia iniustè vsus fuisset, non impunè ferebat.* Suidas quoque eadē tradit, & Demosthenis verba hæc, πρὸς δὲ τούτοις, ὁ νόμος, ἐὰν μήτε δίκας ὑπόσχωσι παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδιδῶσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι μέχρι τριῶν τὸ ἀνδρολήψιον. Budæus hæc probat [a], & Hermolaum Barbarum re- 3
prehendit, quod dixerit androlepsiam clarigationem, quasi deesset verbum græcum vel latinū. Certè non imus inficias. Gregorium 9. in concilio Lugdunensi [b], quo prohibetur androlepsia personarum ecclesiasticarum, repressalias vulgò dictas, testari, dici pignerationes. Verùm mihi magis placet vox clarigationis, quàm androlepsiæ & pignerationis: nam pigneratio, generale nomen est. Androlepsia, propria authoritate fiebat eorum, qui vltionem necis postulabant, vt ex præcedenti loco Iulij Pollucis patet, & Budæus fatetur, neq; alio
modo, quàm ob cædis iniuriam. Sed hæc non exprimunt quæ repressaliæ dicū- 4
tur, quarū appellatio tracta est à verbo gallico, *reprendre & reprise*, quod est iterū aliud pro re sua accipere, & iniuriam in damno & facto consistētem, postulare resarciri. Eoq; nomine licere, res capere & retinere eorum, apud quos qui damnum dederunt sunt, cùm de iure reddundo qui eo imperant interpellari, nolunt statuere, donec satisfiat: licere autem retinere & capere, nō propria authoritate, sed publica, principis inquam, in cuius dominio est is, cui damnum iniustè datum, vel iniuria facta ab alieni regni hominibus vel prædonibus. Is enim princeps legatum, vocabant Romani patrem patratum, nostri *heraut d'armes*, vel alterius conditionis hominem mittit ad illius ditionis, vbi damnū datum vel vbi rei degunt, principem vel heroem populum vel præsulem, vt iubeant ablatas iniustè, restitui, iniuriamúe resarciri, clarè & apertè protestatus ni fecisset, se bellum ei vel repressalias indicere, & hostili animo eorum bona in regno suo reperta, retenturum. Idque est clarigatio, rerum repetitio, & καταγγελία τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς ἀδικήσαντας ἀγνωμονοῦντας. Vocātur in Gallia istæ cla- 5
rigationes, *droict de marque* [c]. Iniiciunt enim signum legati in ciuitatem illam quæ nocet, vel in regnum cuius se hostili more, comperta in regno, cuius est iniuria affectus, capienda iri prædicunt: donec satisfiat. Sunt enim repressaliorum iura, vt quicunque eorum, quibus indicuntur, territorium eius qui indicit, intrauerit, possit retineri cum bonis, vsq; ad satisfactionem. Dubitat Bar- 6
tholus in limine de repressaliis institutæ tractationis, num possint istæ clarigationes & pignerationes bonorum hominum alterius prouinciæ, qui tamen damnum non dederunt, pro aliorum noxa fieri: aliasque annectit quæstiones, pro quarum breui conclusione, sic me expedio. Permissas esse hominum etiā liberorum & rerum detentiones & pignerationes, dummodo obseruemus primùm iustam esse causam præcedētem: demùm, clarigationem rectè & modo legitimo factā & si in eos in quos oportet, & per quos oportet, fuerit exoquutioni demandata. Causa legitima erit, si iniuriæ præcedant, vel prædatio- 7
nes, quæ dum resarciri postulantur, contemnuntur [d]: nam ob id legitimū bellum indici potest [e], Sic Romani Illyricum bellum susceperūt, quòd Illyrij nauigantes qui Romanæ ditionis erant infestarent, nec conquerētibus illis per legatos, satisfacerent, vt author Polybius [f]. Sic & antequam bellum inferrent Troianis Græci, pro repetenda Helena & iniuria resarcienda, ad Troianos legatos miserunt Menelaum & Vlyssem, vt testatur Antenor loquens Helenæ apud Homerum;

> ἤδη γὰρ καὶ δεῦρό ποτ' ἤλυθε δῖος Ὀδυσσεύς,
> σεῦ ἕνεκ' ἀγγελίης, σὺν ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ, i.
> *Olim enim & huc aliquando venit diuinus Vlysses*
> *Tui causa legatus, cum bellicoso Menelao.*

a Budæ. in annotat. posterio. P. in l. aut facta, §. euentus, de pœn. in P.

b In c. vni. de iniur. libr. 5. sex. decret. tit. 8.

c Guido Pap. q. 32.

d Bart. in tracta. repressal. q. 3. Guido Pap. q. 32. vide & late disputantem de hac quæst. Ioan. Andream in Mercurial. ad reg. iuris, non debet, in sex.

e ca. dominus noster, 23. q. 2. Diuus Thomas, 2. 2. q. 40. c. 1.

f Polyb. lib. 2. histo.

Extat

Extat hac de legatione, quæ ita causas legationis & clarigationem complecti tur, apud Libanium Sophistam oratio & declamatio Menelai ad Troianos.

8 Plutarchus [a] Amphyctionum iudicium refert hac de re, quod tamen populus noluit exequi. *Amphyctiones, inquit, cùm è Syrijs nonnulli, negotiatores Thessalorum violassent, & spoliassent, totam rempub. Syriorum damni iniuria nomine mulctarunt: sed hoc iudicium populus exequi noluit, quia delicti culpam & pœnam in authores, non in commune iudicaret reijci oportere: publicam enim causam à priuatorum culpa segregandã. Et si in ciuitate à multitudine peccatum est, non protinus bonis alijsq; innoxijs imputan-*
9 *dum esse.* Iustum hoc bellum ob præceptum illum, alterum non lædere, nemini nocere, quæ iuris naturalis sunt: & ideo ab omnibus principibus exerceri. Pari modo quæ in regno vel inter subditos iura obseruantur, iura ciuilia alienigenis reddi debent. *Qui magistratum,* inquit lex [b], *potestatemúe habuerit, si quid in aliquem noui iuris statuerit, ipse quoque postulante aduersario, eodem iure vti debet. Quod iustum est,* inquit Moses, *iudicate, siue ciuis ille sit siue peregrinus: Nulla enim*
10 *erit distantia personarum* [c]. Et rursum [d], *peregrino non eris molestus.* Exigitur quoq; pro causa legitima, vt primùm de iniuria vel prædatione commissa cõstet, requisitumq; fuisse dominum loci, vel principem, qui nõ agnoscit superiorem, vel populum seu rempublicam, vbi commissa hæc, vt iure statuãt in suum regnicolam, vel ciuem, vel subditum, pro spoliato vel iniuria affecto qui postulat [e]. Sic Romani priusquam Illyriis bellum indicerent, Teucam reginã interpellarunt per legatos, vt emendari iuberet illatum damnum. Vbicunque enim pro iustitia obtinenda potest læsus superiorem eorum qui deliquerunt
11 adire, non est concedenda hæc pignoratio [f]. Quare ante cõcessionem, & fides facienda à creditore petente repressalias, de debito, & de interpellatione, & diligentiis vt dicunt iuris obtinendi, debetq; debitum liquidò esse sine exceptione [g], & aduersarius debitor potentissimus. Sed & princeps superior, vel populus si respublica, tantùm concedit repressalias, non iudex solus sine eorũ
12 consensu: nisi ex forma statuti haberet hanc authoritatem concedendi [h]. Post has obseruationes nempe existẽte iusta causa, denegata iustitia, & cum authoritate principis, qui bellum solus ita & marcham inferre potest, cessant iura quibus prohibetur, ne alius pro alteri⁹ debito & pœna teneatur [i], nec pignorationes patiatur [k]. Nam tunc agitur in conciues reipub. vel regnicolas domini denegantis, vt in noxios & debitores, & hostes qui patiantur iniurias inter
13 se ali nutririúe, & aliena retineãt. Et proinde quæ ab hostib⁹ capiũtur, iure retinẽtur [l]. Sed & placuit in iure, municipes quidẽ ex dolo nõ teneri alicuius singularis personæ: verũ si quid ex dolo eius, qui eos administrat, ad eos peruenerit, teneri [m]. Quia vidẽtur ratũ habere, nisi reddant [n]. Dehinc ex delicto domi
14 ni, puniri posse subditos nemo dubitat [o]. Proinde dominus qui illicitè retenta restituere legitimà petita denegat, vel iniurias patitur peregrinorum in sua ditione inultas, rectè ad iustum & ad restitutionem, vi & manu militari adigitur [p]. Nec iustè alienigenæ, in regno illo cuius est is qui iniurias passus est, securitatem seu tutum iter postulant, quod ipsi apud se iniuriam passo non præstiterint [q]. Proinde in eos hac clarigatione rectè agitur, vt prius dãno resarcito, ipsi quoque tutũ quod violauerint, iter reddant, peregrinantibus & nego-
15 tiatoribus, iuxta iuris regulas [r]. Hoc tamen obseruatur in repressaliis, vt creditor qui personã vel bona alterius negotiatoris repressaliis suppositi cæperit, non possit retinere, sed debeat in publicã custodiã ducere [s]: & bona capta teneatur eius loci iudici exhibere vbi capta sunt, qui consignabit repertorio & authoritate publica vendi, & satisfieri creditori iubebit, vel creditoribus, ob quos dictæ sunt repressaliæ, quibusúe satisfactis, cessant repressaliæ [t]. Et si quid supra debitum superest, dominis reddendum erit, deductis impensis iudicialibus & captionis legitimis. Quod enim supererit, consignãdum est publicè &
16 restituendum. Excipi placuit ab hoc iure repressaliorum aliquas nihilominus

[a] Plutar. in vita Cimonis.
[b] l. 1. quod quisque iur. lib. 2. P. titu. 2.
[c] Deuter. 1. & 16. Iaco. 2. Leuit. 24.
[d] Exo. 23.
cca. dominus, 29. q. 2. & Bart. in tract. repressal. q. 1. Guido Pap. q. 32. & 33. Ioan. Andr. in Mercurial. ad cap. non debet, de reg. iur. in 6. Bald. in auth. & omnino, ne vxor pro mar. col. pen. Io. de Ligna, in trac. repress.
[e] Ioan. de Belloui. in §. 1. vt non fiant pignor.
[f] Bald. in d. auth. & omnino.
[g] Idem in d. auth. & omnino, Innocen. in c. cum olim, de restitu. spol. Io. de Ligna, in 1. par. repressal. & 2. in princ.
[h] auth. & omnino, ne vxor pro mar. C. l. prouidẽdum, de decurio. lib. 10. C. titul. ne fil. pro pat. auth. imo, C. de actio. cum simil lib.
[i] 10. titu. vt non fiat pign. colla. 5. in authen. c. 1. de iniur. in 6.
[k] l. hostes, de capti. & postlim. reuers.
[l] Vlp. l. sed si ex dolo, l. 16. §. 1. de dolo, P.
[m] l. 1. § deiecisse, de vi & vi arm. P.
[n] c. si sententia, c. 16. de senten. excom. in sex consti. si vero dominus tẽporalis, de hæret. C.
[o] l. qui restituere, de rei vend. P. ca. petimus, 11. q. 1.
[p] l. Iulianus, §. offerri, de actio. emp. P.
[q] ca. si quis Romipetas, & ca. illi qui, 24. q. 3. ca. 2. de treu. & pace. l. 2. §. 1. ne quid in lo. publ. l. 1 §. 1. de ijs qui deiecer. P.
[r] Bald. in d. auth. & omnino, in 3. col. & in l. generali, in 2. notab. de decurio. libr. 10. C. Ioã. de Ligna. in tract. repressal. 5. par. princ. q. 12. Paul. Castr. cons. 313.
[s] Bald. in d. auth. & omnino, in fine ne vxor pro mari.

personas,quæ nec eorum bona capi possint. Primùm repressaliæ contra alicuius regni,vel ciuitatis vel reipublicæ personas, intelliguntur de ibi habitantibus,non autem si nati inde in regno qui indixit habitẽt [a]; qui [illegible] videtur eius prouinciæ,in qua non habitat,sceleris esse particeps,nisi post [illegible] indictas repressalias desiisset esse eius ciuitatis,contra quam indictæ,ciuis [b]. Secundò nõ habent locum repressaliæ contra peregrinantes religionis causa [c], vel studiorum,quales scholastici [d] & eorum bidelli, scriptores seu librarij eorum [e]: nec etiam contra oratores,legatos, mulieres,vel alias personas,de quibus vide disputantem Barto [f]; & Barthaci [g]. qui probat per alios interpretes duo singularia & quotidiana:1. Merces in fasciculos inuentas apud aliquem mercatorẽ alterius loci, quàm eius contra quem repressaliæ indictæ sunt,etsi negotiator eius loci sit,tamen non affici repressaliis [h].2. Non affici repressaliis eum, qui soluit vectigal seu pedagium & gabellas [i]. Pugnat tamen postremo cum casu Baldus in c.1.§.1.quæ sint regal. In iure quoque põtificio cautum expresśè, repressaliis non teneri clericos [k]:quod intellige,pro admissis à dominis laicis, nam si de episcopis denegantibus iustitiam vel archiepiscopis vel aliis agatur,lubens subsisto.

a Bart. in l.1.§ remouet, de postul. & in l. prouinciales,de verb. sig. in trac. repressal q.7. Bald. in c.1 §.1. de for. fidel. in feu.l. & in auth. & omnino, ne vxor pro mari.
b Bald.l. quidam, in fine,C.de fideic.
c Idem in l. omnes peregrini,commu. de success. Bart. in 9.q. septimæ principalis repressalior.
d auth.habita,ne fil. pro pat. C. & ibi Bald.Barth.in d.q. 7.Bart. in l.1.§ legatus, 4. notab. de iudic. Ioan. de ligna. in tract. repressa. 3. par.7. q. 2.princip.
e Bald.in d. auth. & omnino.
f In tract. repress. q.7.
g Barthac.in tr. diction. in ver. repressaliæ contra quos concedatur.
h Io. de Bellou in disputat. dux. in ducatu spoletano &c. Andre. Barba. Sicul in rub.de fide instrumento.
i Odofred. in auth. habita, ne fil. pro pat.
k cap. vni. de iniur. in 9.

De lege Aquilia. Cap. 9.

Lib.9.P.titu.2. Lib.3.C.titu.35. Lib.4.Inst.titu.3.

1 Lex Aquilia à quo lata,& quot eius capita.Et 2.
3 Damnum vnde dictum,& pro illo dato quando concurrant actiones.
4 Damnum in lege Aquilia in faciendo consistit.
5 Damnum iniuria datum,& sine iniuria quod.
6 Legis Aquiliæ iudicium quæ considerat, & eius actio pro homine libero non datur.7.
8 In lege Aquilia quomodo sunt res considerandæ, & quæ.9.10.11.12.
13 Aquiliæ legis finis,partes iudicii & actiones.
14 Damnorum datorum ab animalibus diuersorum leges: & talia animalia num includere liceat.15.16.17.Et 18.

LEx Aquilia,est scitum plebis. Rogauit eam à plebe Aquilius 1
Tribunuspleb [l]. per quam plectitur vis temeraria & imprudẽter facta:cùm alioquin non tantùm spontè delicta admissa,sed etiam ignorantia,cum culpa tamen,puniat [m]. Sic enim Aquilia is tenetur,cuius culpa damnum datum est [n].Legis Aquiliæ
capita tria erãt.In primo capite cauetur, *Qui seruum seruamúe,* 2
quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit,quantum id in eo anno plurimi fuerit,tantũ æs domino dare, damnas esto [o].Deinceps vt aduersus inficiantem hæc actio in duplum esset.Secundũ caput in desuetudinẽ abiit [p].In tertio verò capite sic scribitur [q]. *Cæterarum rerum,præter hominem & pecudẽ occisam,si quis alij damnũ fecerit, quod vsserit,fregerit,ruperit iniuria,quanti ea res erit in diebus triginta proximis,tantũ æs domino dare dãnas esto.*Et in summa,primum caput locũ habet,quando dãnũ iniuria occidendo datur:tertium verò, quãdo iniuria damnũ datur aliter quã
per mortem. Damnum quidem à diminutione patrimonij dictum [r]. Iniuria 5
autem hìc,quod non iure fit [s], & sine contumelia: quo nomine differt ab his, quæ in iniuriis seu opprobriis diximus locum habere [t]. Ita diuersa sunt, diuer

l Vlp. l. 2. ad leg. Aquil. in P. § cæterum,eod. apud Iustinia.
m l. 1. de legib. in P.
n l.qui occidit, § in hac actione,ad leg. Aquil. l.quia actio nũ,de præsc. verb. P.
o d.l.2 ad leg.Aqui. § 1.eod. apud Iustin.
p l.si seruus seruum, 27.§ serui autem, ad leg.Aqui..§.caput 2. eod.ti. apud Iustinia.
q d.§ serui autem,l. si seruus seruum.
r l.2.de dam. infe.P.
s §. 1. de iniur. l. 1. eod.P.
t l. sed etsi quæcunque,l. 5.§. iniuriã, de iniur.P.

diuersáque actio, damnum cum iniuria & contumelia dare, & damnum sine iniuria dantis dare. In prima specie concurrunt actiones legis Aquiliæ pro damno, & de iniuriis pro contumeliis, duæq; æstimationes, damni & contumeliæ [a] Liberum & est ei, cuius seruus iniuria occisus est, vel actione legis Aquiliæ agere, & iudicio publico legis Corneliæ [b]: concurrunt autem, quòd diuersos habeant fines. At pro aliis damnis sine iniuria dantis passis, compe-
4 tit alia actio in factum [c]: si videlicet æquitas dari suadeat, non aliter [d]. Quare & in actione hac damnum in faciendo consistit, si per negligentiam solam contingat alicuius, vt liquet ex l. si seruus seruum, §. si fornicarius, & §. si ex plaustro, ad leg. Aquil. in P. Non autem si damnum nascatur ex negligentia eiusdem & rei ipsius natura, illud enim hac actione non resarcitur: veluti si fructuarius patiatur riuos corrumpi, vel vites non proscindat,
5 non tenetur Aquilia [e]. Damnum iniuria datum dixeris, quod cum damno iniuriam attulerit [f]. Et damnum in lege Aquilia in re fit, re ipsa remanente domino: in quo differt à damno dato domino reipsa subtracta, cuius causa, alia datur actio, nempe furti [g]. Ita damnum legis Aquiliæ cum culpa vel
6 per ignorantiam culposam, non cum mente furandi committitur [h]. Considerabimus ergo in hac legis Aquiliæ quæstione, primùm an damnum datum sit: deinceps in qua re datum, num corpus læsum, vel alia res inanimata: postremò an damnum iniuria, vel contrà quàm liceret, datum sit. Damnum constabit datum esse, si diminuta per mortem res sit, vel fuerit deterior reddita: putà, si quis seruum vulnerauerit, aut pecudem, si vstum quid fuerit, ruptum, aut si inquinatum fuerit vestimentum [i]: si domum incenderit [k]: si apes meas, quæ ad tuas inuolauerint, vsseris [l]: si quis alienum pecus in suo deprehensum, abigendo damnum dederit [m]: si boues alienas in
7 angustum redegit, quo factum est, vt deiicerentur [n]. Pro corpore hominis libero læso non datur Aquilia, quòd liberum corpus non recipiat æstimationem, nisi quòd pertinet ad impensas circa curã damni factas, repetendas, vel
8 si de operis agatur ex damno cessantibus, vel amissis resarciendis [o]. Subinde res tibi occurrent, num animatæ, vel inanimatæ, liber, vel seruus, si damnum in facto sit, vel sine eo: nam si sine facto sit cessare iudicabis, vt paulò antè monui, Aquiliam. Vt si oliuam meam maturam decerpsisti, vel segetem maturam desecuisti, vel salictum: vel seruum meum castraueris, & si feceris prætiosiorem. Nam in his & similibus cessante Aquilia, datur pro in-
9 iuria actio, vel sublata re datur furti actio vel condictio [p]. Consideramus vnâ hîc à quo procedit damni datio, vt is teneatur, qui dedit, qui iussit dari, qui consensit [q], qui scit & non prohibet cùm possit, damnum dari, &
10 qui est in leuissima culpa [r]. Porrò, vt sciamus num iniuria damnum datum sit: & vt negotium discutiamus, perpendimus num iure permittente damnum datum sit: quia tunc nulla iniuria, nullaúe pœna factum sequitur [s]. Nemo enim damnum facit, nisi is qui facit id cuius faciendi ius non habet [t]. Sic iuris publici executio iniuriam non habet [v]. Et qui furem vel inuadentem occidit, non tenetur, vim vi repellendo [x]. Nec qui damnum alienis, vt sua conseruaret, dederit [y]: vt si se defendendo à cane, eum ne-
11 cauerit [z]. Iniuria factum etiam dicetur, quod per imperitiam, quæ culpæ annumeratur, datum est damnum: veluti si medicus imperitè seruum secuit, & is moriatur [a]. Si seruus mulos affectauerit tractare, quos per impotentiam vel inperitiam non potuit retinere [b]: Imperitia namque affinis culpæ
12 est, & pro culpa etiam habetur [c]. Ex culpa autem damnum datum, & ad hanc Aquiliæ actionem pertinere placuit [d]: vt si quando nimiùm sæuiens præceptor in discipulos lædat ipsos, quanquã iniuriandi animo non fecerit [e].

a d. § iniuriam.
b l. inde Neratius, 23. §. si dolo, ad leg. Aqui. P. §. liberum autem, eod. apud Iustin. l. prætor edixit, l. 7 §. si dicatur, de iniur. P.
c l. si si suum meum. l. 23. §. fin. ad leg. Aquil. P. l. quia, de præsc. verb. P.
d l. quemadmodum, § sed si iota, ad leg. Aquil.
e l. si cuius, §. denique, de vsufr. P.
f l. si quis fumo, l. 50. §. 1. ad leg. Aquil. P.
g l. si seruus seruum, § si oliuam, & §. idē & in fyius, eod.
h d. l. si seruus seruũ, § si ratum, & l. si putator, eod.
i §. capite tertio, de l. c. Aqui. ap. Iusti. d. l. si seruus seruũ, 27 §. capite tertio, & §. si quis insulã, eod.
k l. 2. C eod.
l d. l. si seruus seruũ, §. si cum apes.
m l. Quintus Muti⁹, l. 39. & l. seq. eod.
n l. si boues, l. 54. eo.
o l. ex hac actione, si quadru. paup. fec. dica. lib 9. P. tit. 1.
p d. l. si seruus seruũ, §. si oliuam, & §. et si puerorum.
q l. liber homo, 37. & l. 4. & l. qui occidit, ad leg. Aquil. P. l. seruus, de actio. P. l. non videtur, §. qui iussit, & l. in damnum, de reg. iur. P.
r l. in l. Aquilia, in 2. l. 35. & l. scientiam, 46 ad leg. Aquil. P.
s l. 3. eod. P. l. Gracchus, ad leg. Iul. de adult. P.
t Paul. l. nemo, 164. de reg. iur. P.
v l. iniuriarum, §. is qui, & §. seq. de iniur. P. l. quemadmodum, § si quid tamen, ad leg Aquil. P.
x l. 4. & l. scientiam, 46. §. qui cùm aliter, eod. tit. P.
y l si quis fur, l. 50. §. quod dicitur, eo. tit. l. 3. §. quod ait prætor, de incend. ruin. & naufr. P. l. si alius fecerit, l. 7. §. est & alia exceptio quod vi aut clã, P.
z l. si quis se vindicando, & seq. de dam. in via dato, lib. 1 leg. Langob.
a §. præterea, de lege Aquil apud Iustin.
b in l. idem iuris, ad leg. Aquil. P. §. impetu quoque, eod. tit. apud. Iustin.
c l. imperitia, de reg. iur P. l. si quis fundum, § celsus, & §. si quis vitulos, de donat. P. l. tutor quoque §. fin. de susp. tuto. P. l. qua actione, ad leg. Aquil.
d l si putator, 31. ad leg. Aquil. P. similis l. 3. de damnis arbor. lib. 8. Cod. leg. Visig. tit. 4.
e Vlp. in l. sed & si quemcunque, l. 5. § fi. & l. seq. ad leg. Aquil. P.

messe sua pecora aliena, quæ pastorem non habent, inuenerit, & ea incluserit, vt nulli penitus innotescant, & aliqua ex ipsis perierint 1400. denar. qui faciunt 35. sol. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura. At alia iussum lege [a], cum, cuius pecora conclusa fuerunt, damnum datum restituere, & vltrà decem denarios. Quod si per superbiam aut per inimicitiam sepem alienam ruperit, vel in messem, vel pratum, vel aliud quiduis pecora immiserit, conuictus testibus iubetur damnum resarcire, & 1200. denarios qui faciunt sol. 30. Et iterum [b], *Si quis per alienam messem postquam leuauerit herbicè, traxerit, aut cum carro sine via transierit, malberg lendardi 600. denar. qui faciunt solid. 15. culpabilis iudicetur.*
18 In legibus Vuisigotthorum, qui hortum vastat, damnum reddit & componit: aut seruus, 50. flagella excipit [c]. Qui sepem inciderit vel incenderit, sepem reparet, damnum resarciat & componat: si seruus, centum flagella sustineat [d]. Qui in messem alterius caballum, bouem immiserit, soluat damnum & componat, si maior sit persona: si minor, vltra 40. flagella sustineat [e].

a §.7. eiusdem tit. 38.
b eod. lib. leg. Sal. tit. 37. §. 2.
c lib. 8. C. Vuisigotho. l. 2. tit. 4.
d l. 6. eod. tit.
e l. 10. eod.

De seruo corrupto. Cap. 10.

Lib. 11. P. tit. 3. Lib. 6. C. tit. 2.

1 *Corrupti serui actio quid contineat.*
2 *De seruo corrupto duplex actio, directa & vtilis, & quando datur.*
3 *Serui corrupti actio in duplum.*
4 *Ob mores vitiatos dari iudicia & interesse nostra, animos liberorum non corrumpi. & 7.*
5 *Serui corrupti actionis finis.*
6 *Aquilia, & serui corrupti distinctio.*

1 SVPERIORI tractationi de seruo iniuria læso, & eius damno, proxima & illa est, quæ de seruo corrupto: quando videlicet seruus non in corpore, sed in animo læditur. Fit namq; malis persuasionibus, malisq; consiliis deterior. Et proinde qui dolo malo ei quippiam facere persuasit, quo malus vel peior fiat, qui ad id illum solicitat, vel hortatur, laudatúe malum iam aggredientem, qui persuadet, vt amator sit, fur, iniuriosus, seditiosus, vt vacet spectaculis, rationes dominicas interscindat, luxuriosus sit, dominum contemnat, actione de seruo corrupto conueniri potest [f]. Et in summa ait prætor, *Qui seruum seruamúe, alienum alienamúe recepisse, persuasisséue quid ei dicere dolo malo, quo eum eamúe deteriorem faceret &c* [g]. *Recepisse autem,* inquit Vlpianus [h], *ita accepimus, si susceperit seruum alienum ad se. Et est propriè recipere, refugium abscondendi causa seruo præstare, vel in suo agro,*
2 *vel in alieno loco ædificioúe.* Duplex hæc actio, directa, & vtilis. Directa datur pro seruo homine tantùm corrupto, seu vitioso reddito. At vtili agimus ob filiumfa. corruptum, exemplo serui corrupti [i]: quamuis magis delinquat, qui liberum putat corrumpere [k]. Officio iudicis æstimatione facta quanti
3 interest actoris, ratione commodi amissi ex operis [l]. Estq; actio hæc in duplum, quanti erit seruus dum corruptus fuit [m], hoc est, quanto minoris vēdi possit [n]: quod & solet officio iudicis expediri [o]. Veniuntq; & cum eodem æstimandæ res, quas secum tunc seruus corruptus abstulit: non autem
4 quas posteà furatus est [p]. Sunt & aliæ actiones, criminalesque accusationes, quæ

f Vlpia. l. 1. §. fin. & Paul. in l. 2. de seruo corr. P. l. corrumpitur, 15. cod. l. 4. de furt. C.
g l. 1. de seruo corr. P.
h d. l. 1. §. quod autē prætor ait.
i l. vt tantum veniat, §. 1. eod.
k l. doli verbum, §. si quis dolo malo, eod.
l l. qua actione, ad leg. Aquil. P. l. ex hac actione, si quis. paop. fec. dica P.
m l. 1. in princ. & l. doli verbum, l. 5. §. hac actio, & §. fi. & l. seq. de ser. corr. P.
n l. si quis seruum, l. 9. §. fin. eod.
o d. l. vt tantum, l. 14. §. æstimatio, eod tit.
p Paul. in l. in hoc iudicium l. 10. & Vlp. in l. Neratius, l. 11. eod.

quæ pro moribus vitiatis & corruptis dari solent, sed illæ aliam formulam
aliumq́; finem habent, & extraordinarium crimen: vt si quis pudicitiam
sollicitauerit alicuius mulieris [a]: si domum etiam amicis aliisúe quis dede-
rit ad compositionem adulterij [b]: si poculum amatorium porrigat [c]: si leno-
cinium exerceat [d], & sic de similibus, quæ ad hanc de seruo corrupto per-
tinere videntur actionem, sed nihilominus alibi recipiunt singularem tra-
ctationem. Sunt autem inspiciendæ actiones, prout alicuius sunt particula- 5
ris naturæ, & habita ratione finis, propter quem distinctæ sunt. Finis autem
hîc potissimus actionis huius, vt quis consequatur damnum, aut eius æsti-
mationem, in quantum pauperior factus dicitur, & quanti ea res erit, vt di-
ximus in duplum [e]. Grauiorque pœnalis eius causa, quàm actionis legis 6
Aquiliæ. Quemadmodum maius est vitiare & corrumpere animum, quàm
corpus: nobilior enim pars & præstantior in homine anima [f]. Quare hæc
actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia inficiantē
duntaxat coërceat [g]: quia turpis hæc actio est & famosa, vt ait Paulus [h].
Et proinde datur quidem hæredibus iniuriam & damni passi, sed non in hæ-
redes corrumpentis: quòd pœnalis sit [i]. Rationem & causam istius actionis 7
Paulus his verbis exprimit [k], *De filio filiaúefam. corruptis, huic edicto locus non est. (Quia serui corrupti constituta hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominus, probare potest dignitate & fama domus integra manente ei.) Sed vtilis competit, officio iudicis æstimanda: quoniam interest nostra animum liberorum non corrumpi.*

a l. 1. de extraord. crimi. P.
b l. etsi amicis, & l. qui domū, ad leg. Iul. de adul.
c Paul. l. si quis aliquid, §. qui abortionis, de pœn. P. l. 3. §. sed ex senatuscōsulto, ad leg. Cor. de sicar.
d tit. de lenonib.
e l. 1. de ser. corr. P.
f l. sancimus, de sacros. eccles. C.
g l. doli verbum, l. 5. § hæc actio etiam, de ser. corrup. P. l. inde Neratius, §. hæc actio, ad leg. Aquil.
h in l. nec quicquā, l. 57. pro soc. P.
i l. hæc actio, l. 13. de ser. corrup. l. in honorariis, de actio. P.
k l. vt tantum, l. 14. §. 3. de ser. corrup. P.

De noxalibus actionibus. Cap. II.

Lib. 4. Instit. tit. 8. Lib. 9. P. tit. 14. Lib. 3. C. tit. 41.

1 *Noxalis actionis, Aquiliæ, & de seruo corrupto differentia: pro quo detur, noxa & noxia quid, & eius species. 2. 3. 4. 5. 7.*

6 *Noxalis actio quando extinguatur, qui ea agant, & contra quos: & dictæ actiones à quibus constituta, & rationes earum. & quod noxa caput sequatur. & num. 8. 9. 10. 11.*

10 *Dominus quando pro noxa vel vltrà teneatur serui vel animalis sui nomine.*

SVPERIORES actiones competunt, quando damnum 1
datum est seruis vel quadrupedibus, vel aliis rebus nostris.
Noxalis autem actio, quando conuenimur propter malefi-
cium vel noxiam seruorum nostrorum, sine iussu nostro
aut scientia, aut contra prohibitionem nostram delinquen-
tium [l]. Delictum omne noxa dici potest [m]. Et noxa delin- 2
quens: noxia delictum apud Iustinianum [n]. Sicque apud Festum Pompe-
ium. *Noxa ponitur pro peccato, aut pro peccati pœna, cùm lex iubet noxa dedere pro peccato.* Et iterum, *Noxia apud antiquos damnum significat, sed à poëtis ponitur pro culpa. &c.* In legibus Cicero eam addit. *Quod quis earum rerum migrasset, noxæ pœna par esto.* Et noxæ dedere, est animal tradere viuum demum, vt no- 3
tat Vlpia [o]. Idcirco tot erunt noxiæ species, quot peccatorum aut culparum.
Verùm hîc non ita patet actio noxalis, neque de omnibus criminibus, ne-
que pro omnibus personis peccantibus datur: sed pro certis. Itaq; locum 4
habet tantùm, quando priuatum maleficium, ex quo alteri damnum da-
tum

l §. 1. de noxal. actio.
m l. 8. si aduers. del. C.
n d. § 1. de nox. act. l. 1. si quad. paup. fec. dic. P.
o Vlp. in l. 1. § noxæ, si quadr. paup. fec. dica. P.

tum est resarciendum pecunia, commisit seruus [a]. Nam pro publico com-
misso, ea quo pœna publica imponenda sit, non sufficit deditio, aut vlla
æstimatio fiet litis, sed pœnæ legitimæ seruus subiicitur [b]. Sic commisso
per seruum damno, inscio domino & præter eius consensum, conuentus
dominus, vel cogitur defendere seruum & damnum ex integro resarcire
per eum datum, vel eundem seruum pro noxa seu pro æstimatione litis
dare. Verba Caij hæc [c], *Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex*
noxia atque maleficio seruorum aduersum nos instituuntur. Quarum actionum vis &
potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis quod deliquе-
5 *rit, euitare æstimationem.* Pro maleficis quoque filiorum familias, olim no-
xales actiones datas fuisse in patres, sed noua hominum conuersatione
sublatum tradit Iustinianus [d]: quia & vitæ necisque & libertatis potestas,
quæ concedebatur in filios parentibus, adempta fuit [e]. Neque si filiusfam.
damnum dederit, pater pro eo condemnandus erit [f]: nisi de peculio pro-
fectitio, si illum non defenderit [g]. Sed neque ex liberi hominis malefi-
cio dominum, cui delinquens bona fide seruit, conueniri posse hac actio-
ne rectè constitutum est: sed indistinctè in illum, qui deliquit, dandam
6 actionem [h]. Et proinde extinguitur actio noxalis liberato seruo à potesta-
te dominica, & reuiuiscit, si liber qui damnum dederit, in potestatem
alicuius reciderit, & semper dominum sequitur: idque est, quod dicitur,
omnis noxalis actio caput sequitur [i]. Et mortuo seruo extinguitur [k]: vel si
seruum dominus habeat pro derelicto [l]. Quia qui pro derelicto habet, do-
7 minus esse desinit [m]. Competit & noxalis actio, non tantùm pro damnis
datis à seruis, sed etiam pro datis ab aliis animalibus ratione carentibus, &
pro inanimatis quæ damnum dederint: à quibus obligatur dominus, vel
8 damnum resarcire, vel rem pro damno tradere [n]. Agunt hac actione, qui-
bus damnum datum est, contra dominum serui vel animalis, vel alterius
rei damnum dantis, aliquo titulo possidentem, imò contra malæfidei pos-
sessorem [o], ne melioris conditionis sint stulti quàm periti, mali quàm bo-
ni [p]. Non tamen agitur pro noxa, contra possidentem nomine depositi,
vel commodati [q]: quia non commodatarius, sed qui commodauit, rei com-
9 modatæ dominus & possessor remanet [r]. Et qui deposuit, rei depositæ [s].
Formula porrò hîc legum sequenda est, quæ cum distinctione noxæ dedi-
tionem concedunt, & damnum patientem hac deditione certis ex caussis
contentum esse iubent. *Sunt enim*, vt ait Iustinianus, *constituta noxales actio-*
nes, aut legibus aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti ex lege 12. tabu. damni,
iniuriæ, ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti iniuriarum, & vi bonorum rapto-
10 *rum.* Inquirunt autem iura, num dominus iusserit, vel non prohibuerit
damnum fieri cùm posset, an omnino ignorauerit. Si quidem si ex volun-
tate domini damnum per seruum vel animal datum sit, & cùm posset pro-
hibere non prohibuerit, litis æstimationem ex integro solidi damni sol-
uere debet, nec liberatur noxæ deditione [t]: contrà, si nesciat vel non con-
sentiat. Cuius diuersitatis ratio, quia seruus ignorantis domini, deterio-
rem conditionem facere non potest paciscendo aut contrahendo [v]. Si verò
sciuerit, videtur ipse quod seruus fecit, per seruum fecisse [x]. Nec velle cre-
ditur, qui obsequutus est alienæ voluntati [y]. Neque secundò æquum esset,
aliena delicta in insontes transire & vindicari [z]. Et iniquum postremò loco
visum est, nequitiam seruorum vltra illorum corpora dominis damnosam
esse [a]. Quòd si plurium dominorum sit vnus seruus, qui damnum dederit,
si omnes ignorauerint, quilibet certè eorum in solidum conueniri poterit:
sed si noxæ deditus sit seruus, omnes liberabuntur [b]. Si verò quidam illo-
rum scirent eum delinquere, alij nescierint: tunc si conueniantur qui ne-
sciebant, & noxæ dederint seruum, qui sciebant noxiæ deditione non libe-
rabuntur vilissimi serui, sed agetur contra eos pro damni quod amplius est
prose

a l. quid sit, l. 17. §. quod aiût, de ædil. ed. P.
b l. 4. §. fin. de noxa. act. C. l. 4. ad le. Iul. de vi pub. C. l. 2. C. de accusat. l. hos accusare, 12. eo. tit.
c Caius, in l. 1. de noxal. actio. in P.
d §. sed veteres, eo. apud Iustin.
e l. fi. C. de patr. pot. § 2. de his qui sunt sui vel alie. iur.
f rub. ne filius pro pat. C.
g Iulia. in l. quoties enim, 14. Vlp. in l. & si condemnatus, 35. de noxal. actio. P. l. licet, §. ex furtiua caussa, de pecul. P.
h Pompo. in l. nominis iudicio, 33. de noxal. actio. P. l. in confessionibus, §. fi. & l. si is, de interrog. actio. P.
i §. omnis autem, de noxa. actio. l. quod dicitur, 18. de furt. P. l. 2. §. 14. depos. P. l. qui ex plurib. 20. & l. fi. de noxa. actio.
k l. si ad libertatem, eod. P.
l Vlp. in l. quemadmodû, 38. §. 1. eo. P.
m l. 1. & 2. pro derel. P. l. quod seruus, de stipul. seruo.
n l. prætor ait, l. 7. §. hoc edictum, & l. hoc amplius, 9. de dam. infec. P. l. 1. si quadrupes pau. fec. dica. P.
o l. bonæfidei, 11. & l. non solùm, 13. de nox. actio. P.
p l. seruus, quod vi aut clam P.
q l. si seruus depositus, de noxal. act. P.
r l. nemo, commod. P.
s l. licet, depos. P.
t l. 2. & 3. de noxal. actio. P.
v l. seruus tuus, depos. P. l. si seruus legatus, §. 1. de leg. 1. l. quantò magis, & l. si seruus, de iureiur. l. 3. C. de pact.
x l. 2. de noxa. actio. P.
y l. velle non creditur, & l. non videtur nolle, de reg. iur. l. si seruus, de actio. P.
z l. si seruus communis, § quod verò, de iure. P. l. crimen paternum, de pœn. P. l. sancimus, C. eo.
a § 1 de noxal. actio.
b Vlp. in l. si seruus communis, l. 8. eod. P.

prosequutione, computato pretio hominis dediti: nec tenebuntur condomini scientibus partem aliquam pretij resarcire, cùm ex suo delicto damnum patiantur [a]. Et si scientes conueniantur prius & condemnentur, à nescientibus partem consequi non poterunt [b]. Et si plures serui vnius domini damnum vel furtum fecerint, tunc in electione domini est, vel omnes dedere, vel tantum offerre, quantum si vnus liber furtum fecisset, & ita retinere familiam suam [c]. Semper tamen dominus ex noxia vltra deditionē noxæ, etiam ignorans, tenetur in quantum ad eum ex damno peruenit, putà ex rapina, vel furto [d]. Nam generaliter receptum est, vt quis ex delicto etiam alieno teneatur, in quantum ex eo ad illum peruenit: ne alieno scelere ditetur [e]. Vt & turpia lucra ab hæredibus extorquenda sunt [f]. Quod si seruus vnius domini pluribus damnum dederit, & à pluribus dominus conuenietur: sed is qui primus vicerit sententia, & cui noxæ deditus fuerit seruus, præfertur cæteris: & aliis, qui posteà vicerint, denegatur actio iudicati, liberaturq; dominus ab omnibus [g]. Verumtamen si communem causam habent quibus damnum datum est, noxæ deditio inter illos communicabitur [h]. At si seruus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur: nec inter dominum & seruum vlla obligatio nasci potest. Et proinde si alienus seruus, qui tibi noxiam commiserit, cœperit esse in tua potestate, intercidit actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potest [i]. Si autem seruus, cuius nomine conueniri poterat dominus, manumissus fuerit, desinit competere noxalis actio contra antiquum dominum, quæ obliqua est, & incipit competere directa contra manumissum, vt ex diuerso quoque directa actio, quæ competit contra liberum hominem damnum cōmittentem, incipit esse noxalis, si is seruus fiat [k].

a Paul. l. si ex duobus 17. eod.
b l. si communis familia, l. 9. eo. Vlp. in l. si familia, 3. si famil. fur. fec. dic. P.
c Vlp. in l. 1. eod. l. si familia, de incend. omni. iud. P. Paul l. quod ait prætor, l. § 1. de noxal. act. P.
d l. si seruus ignorante, l. 4. C. eod. l. 1. § familiæ, de vi & vi arm. P. l. licet, §. ex furtiua causa, de peculio.
e l. 1. ex del. def. in quan. hæred. ten. Lib. 4. C. tit. 17.
f in l. in hæredem, de calumniato. P. l. videamus, quod met. cau. P.
g Vlp. in l. si quis à multis, conueniatur, 14. de noxa. actio. P.
h Paul l. si in re communi, 19. eod.
i l. si seruus domino, cum similib. ibi nota eod. l. quia, 16. ad leg. Aquil. l. 3. de his qui pro non scrip. hab.
k §. omnis autem, de noxal. actio.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Caput 12.

Lib. 4. Inst. tit. 9. Lib. 9. P. tit. 1.

1 *Quadrupes, animalia quæ contineat.*
2 *Pauperies quid.*
3 *Præda quid, & quomodo à manubiis differat.*
4 *Actionum de pastu pecoris, de pauperie, & Aquilia differentia.*
5 *Actio de pauperie quid contineat. Quando cesset & detur. A quo instituatur & contra quem, directa vtilisq; quæ, ad quid dirigatur, eius extinctio & quamdiu durat. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 19.*
15 *Pauperies iure pontificio, diuino, & legibus Salic. & Vuisigoth. vt resarciatur. & num. 16. 17. & 18.*

INTER actiones noxales ponitur hæc, *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* [l]. Quadrupedum nomine quidam maiora animalia, pecudum autem minora significari notant. Quod Caius Iurisconsultus explicat [m]. Accursius tamen quadrupedia eadem esse ac pecudes putat [n]. Sed prior sententia ad proprietatem pertinet sermonis, secunda ad mentem legis: propter quamquæ de pecudibus damnum dantibus statuta sunt, eadem ratione & in quadrupedibus aliis, & bipedibus, & auibus, quæ damnum dant 1

l §. 1 si quadru. paup. fec. d. c. l. 1. in prin. & §. & cum etiam, eod. tit. P.
m in l. 2. ad leg. Aqui.
n Accurs. in d. l. 2. ad verba, vel pecude.

2 dant, locum obtineant, vt explicat Vlpianus [a]. Pauperiem vocant iurisconsulti, damnum sine iniuriandi animo faciẽtis datum: hoc est ab animali datum, quod non potest dici iniuriã fecisse, quia sensu, id est, anima rationali caret [b]. Vt pauperiem liceat hîc simpliciter intelligere, solum damnum, paupertatẽ, quæ pauperies dicitur ab Horatio [c],

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Et alibi [d], *Magnum pauperies opprobrium, iubet*
Quiduis & facere & pati,
Virtutisq́; viam deserit arduæ.

Et apud Virgilium [e], *quam vellent æthere in alto,*
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

3 Vocatur apud Iustinianũ in legibus Georgicis [f] pauperies, græcè πραῖδα. Sed non memini me legisse hoc nomen apud alium authorem græcum, sed tantũ ...... Distinguit tamen & idem à damno: nam ibidem, alium titulum subnectit, περὶ τῆς ζημίας, de damno [g]. Vt mihi videatur Iustinianus prædam dixisse, rem ipsam decerptam vel vastatam ab animalibus, cuius nomine de pauperie agitur. Vt & apud Gellium legimus [h], differentiã inter prædam & manubias, his verbis. *Nam præda dicitur, corpora ipsa rerum quæ capta sunt: Manubiæ verò appellata sunt, pecunia à quæstore ex venditione prædæ redacta.* Duplex est actio de pauperie, directa, & vtilis, de dãno dato ab animalibus & de pastu. Sicq́; Iulius Paulus ait [i], *Si quadrupes pauperiem fecerit, damnumúe dederit, quidúe depasta est, in dominum actio datur. &c.* Et Vlpianus distinguere videtur [k], inter actiones de pa-
4 stu pecoris ex lege duodecim tabularum, de pauperie, & damni iniuria commissi. Verùm de pastu pecoris eam dicit, si suis pecoribus quis in fundo alieno glandem alienam depascatur per immissionem [l]. Accursius autem de pauperie similem facit, si sine immissione mea, pecudes meæ aliena depascantur [m].

5 De quibus tractet hæc actio, his verbis tradit Iustinianus [n]. *Animalium nomine quæ ratione carent, si quidem lasciuia, aut feruore, aut feritate pauperiẽ fecerint, noxalis actio lege duodecim tab. prodita est.* Et paulò post, *Hæc autem actio in his, quæ contra naturam mouentur, locum habet: vt puta, si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit. Cæterùm si genitalis sit feritas, cessat actio. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desijt do-*
6 *minus esse, vbi fera euasit.* Cessat itaque de pauperie actio, si natura animal ferum nocuerit, nec ex eo capite arguitur qui possidebat, cùm desierit possidere post fugam, qua fera se in pristinam vindicauit libertatem, vt nullius censeatur [o]. Cæterùm aliundè damnandus est pro modo admissi extra ordinem, qui feras huiusmodi, quæ nocere possunt, circumferunt, propter temeritatem & culpã: vt & in circulatores, qui serpentes circumferunt & proponunt, animaduertitur, si cui ob eorum metum damnum datum sit [p]. Et in edicto Aedilium Curulium cautum, *Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, & generaliter aliudúe quod noceret animal, siue soluta ea sint siue alligata, vt cõtineri vinculis quominus damnũ ferre non possint, qua vulgo iter fit, ita habuisse velit, vt cuiquã nocere, damnumúe adferre possint: si aduersum ea factum erit, & liber homo ex ea re perierit, solidi ducenti præstabũtur. Si nocitũ libero homini esse dicetur, quan tum æquũ bonumq́; esse iudici videbitur condẽnabitur: cæterarũ rerũ quantum damnũ datũ factumúe*
7 *sit, dupli* [q]. De cane & Solon cauerat, vt est apud Plutarchũ in eius vita. Plato verò de eo, & iumẽto, & equo in hæc verba statuit [r]. *Si iumentũ, aut equus, aut canis, aut domesticũ animal proximi rem attriuerit, animalis dominus similiter damnum resti-*
8 *tuat.* Prodita hæc actio idcirco à lege 12. tab. legitima dicetur, & aliæ aliis quoque legib⁹ cõstitutæ: illa porrò quæ ab ædilitio edicto nascitur ædilitia, qua securitas itineribus paratur ab harum ferarum damnis, & damna facta resarciuntur [s]. *Summa cum vtilitate id prætorem edixisse nemo est qui neget: publicè enim*

a Vlp. in l. quemadmodum, 19. §. hac actione, ad leg. Aquil. P.
b § 1. si quad. paup. fec. dic. l. 1. § 1. eo. P.
c Horat. 1. epist.
d Idem, 3. Car. ode 24.
e Virg. 6. Aeneid.
f in legib. Georg. tit. 6. περὶ πραίδας ζώων.
g d. legib. titu. 7.
h Aul. Gell. libr. 13. c. 23.
i Iul. Paul. libr. 1. recep. senten. tit. 15. c. 1.
k Vlp. in l. qui seruã datum, l. 15. §. fin. de præsc. verb.
l Idem in l. si. ad leg. Aquil. C.
m Accurs. in d. l. qui seruandarum, § si. ad verba, de pastu
n in § 1. de noxa. actio. post Vlpia. in l. 1 § 1. eod. tit. P.
o l. Põpo. de acqui. rer. dom. l 3. § Nerua, de acqui. poss. P. § feræ, de rer. diuis.
p l. fin. de extraord. criminib. libr. 47. P. titu. 11.
q Vlp. in l. hi enim, l. 40 & l. quæ vulgo, 41. Paul. in l. & generaliter, 42. de ædil. edic. in P. § cæterarũ. si quadru. paup. fec. dic. P. Iulius Paul. lib. 1. recep. sent. libr. 15. c. 2.
r Plato, lib. 11. de legib.
s l. ædiles, de via publ. lib. 43. P. titu. 10.

vtile est, sine metu & periculo per itinera commeari [a]. Instituitur actio de pauperie 9
ab eo qui damnum passus est, vel liberarum personarum læsarum nomine [b], contra dominum feræ vel animalis cum temperamento distinctionis, nũ fera se ipsam cõmouerit nullo alio impellente: an verò si alterius impulsu, vel concitatione, vel culpa. Nam in primo casu si seipsum commoueat animal, lasciuia vel furore, datur actio de pauperie, si modò quadrupes damnum dederit [c]: vtilis verò, si aliud animal, quàm quadrupes damnũ dederit [d], putà bipes vel alatum. In alio casu, si aliundè cõcitatum sit animal & nocuerit, ad aliã actionem transitum faciemus. Nam si culpa alicuius vel instigatione pauperiẽ fecit, agetur aduersus eundem actione vtili vel in factum ex lege Aquilia [e]: non, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Et si qui damnum passus est, ipse feram cõcitauerit, sibi imputare debet, nec vllam actionem habebit [f]. Non secus, quàm quando arietes vel boues qui se commiserunt ad pugnam, & vnus alium occidit, si aggressor fuerit occisus, dominus occisi non agit in dominũ occidentis: quamuis si aggressus necatus fuisset, eius domino daretur actio [g]. Paulus addit [h], hanc actionem non solùm domino, sed etiam ei cuius interest, competere: veluti ei, cui res damno affecta commodata est: item fulloni, quia in eo, quod teneretur, damnum videtur pati. Contra dominum autẽ anima- 10
lis datur directa [i], & contra alium etiam in factum, quando ex directa, nec 12. tabularum, nec lege Aquilia agi potest: vt si equus dolore concitatus, vulnerauerit aut calce percusserit, in eum, qui equum percusserit, dirigitur in factũ 11
actio subsidiaria [k]. Cùm autem contra dominum animalis agitur, si is suam confiteatur quadrupedem, iure ciuili scripto, vel damnum soluere debet, vel animal pro noxa dedere: si verò inficiatur, in solidum tenetur [l]. Estque hic finis actionis, damni reparatio, per æstimationem litis vel damni [m], vel deditione animalis viui nocentis [n]: eiusq; nomine si commune plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti est in homine [o]. Nam & in quadrupedibus eadem causa videtur, ac hominis serui delinquentis: & in istis noxa quoque caput sequitur, & aduersus dominum hæc actio datur, non cuius fuerit quadrupes cùm noceret, sed cuius nũc est [p]. Et ideo si ante litem 12
contestatam mortuum fuerit animal, extincta actio est [q], nisi vel post moram domini, vel eius dolo & culpa interierit [r]. Hæc enim paria sunt & obligant, non secus quàm si post litem cõtestatam animal interierit, quo casu etiam tenetur perinde ac si viueret [s]: maximè si post litem cõtestatam alius animal occiderit, cuius nomine agere dominus in eum potest, vel mandare actiones [t].
Hæ porrò noxales actiones perpetuæ sunt, tandiuq; locum habebunt, quãdiu 13
serui vel animalis dedendi facultatẽ habemus. Nec tantùm nobis, verùm etiã successoribus nostris competunt: item aduersus successores, sed non quasi in successores, sed iure dominij [v]. Mouentur autem & iudicantur, vbi delictum 14
cõmissum seu noxia facta est [x], iuxta regulas cõmunes agẽdi de criminibus [y].
Et hæc ita iure ciuili statuta sunt. Cæterùm iure pontificio, si bos cornupeta 15
damnũ dederit ex præcedenti culpa domini, tenetur dominus ex integro dãnũ resarcire [z]: si nulla verò culpa præcesserit, liberatur dando animal [a]. Iure di- 16
uino [b], *Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius: dominus quoque bouis innocens erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudius tertius, & contestati sunt dominum eius, nec recluserit eum, occideritq; virum aut mulierem, bos lapidibus obruetur, & dominum eius occident. Quòd si pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus: filiũ quoq; & filiam si cornu percusserit, simili sententia subiacebit. Si seruum ancillamúe inuaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos verò lapidibus opprimetur.* Et paulò post, *Si bos alienus, alterius bouem vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuum & diuident pretium: cadauer autem mortuum inter se dispertient.* In lege ve- 17
rò Salica lex [c]. *Si homo ex aliqua quadrupede domestica occidatur, pro media par-*

te

a l. 1. §. summa, de ijs qui deiece. vel effud. lib. 9. ff. ti. 3
b l. 1. si quad. paup. fec. dica. ff.
c d. l. 1.
d l. pen. eod.
e l. 1. §. quod si propter, eod. l. l. qui occidit, §. in hac, & l. qua actione, §. si quis plus iusto, ad leg. Aquil. ff.
f Iul. Paul. lib. 1. recept. sent. tit. 15. c. fin. l. hæc actio, 2. § fin. si quad. paup. fec. dic.
g l. 1. § cùm arietes, eod. ff. l. scientiam, 46. § cùm stramenta, ad l. Aquil. ff. & in leg. Iusti. Geor. titu. 9.
h d. l. 2. eod. titul.
i l. fin. eod. tit.
k l. 1. §. ideo equus, eod. titu.
l l. & elegantes, l. 7. § si quadrupes, de dolo, l. 1. §. interdum.
m l. 1. in princ. & §. cũ arietes, in fine, & §. seq. si quad. paup. fec. dica. in ff. §. 1. eod. apud Iustin. Idem in l. 12. de damnis animalium, lib. 1. C. Visigot titu. 4.
n d. l. 1. §. noxa, eod.
o d. l. 1. §. si commune plurium, eod. & l. hæredes, §. si vans, famil. ercisc. ff.
p d. l. 1. §. & cũ et ã, eo. tit. §. si de nox. actio.
q d. l. 1. § plane, l. pen. §. 1 de noxa. act. ff.
r l. electio, §. si is quem, eod.
s l. si plurium, § fin. eod.
t d. l. 1. §. si post litẽ, si quad. paup. fec. dica.
l. 1. §. fin. si quad. paup. fec. dic. l. pen. § hæ actiones, de noxa act. ff.
x l. fin. eod. ff.
y l. 1. & 2. & auth. qua in prouincia. vbi de crim. agi oport.
z c. si bos, & c. fin. de iniuriis.
a d. c. fin.
b Exod. 21.
c In leg. Salicis, titu. 29. de quadrup. quæ hominem interfecit, § 1.

te leudi, dominus componat, & pro alia animal det: nisi pecoris dominus vitium antè
18 *non intellexerit.* In legibus Vuisigothorum & hæc [a], *Si quis apiaria in ciuitate*
aut in villa forsitan construxerit, & alij damnum intulerit, statim moneatur, vt eas in
abditis locis transferre debeat, ne fortè in eodem loco hominibus aut animalibus damnum
inferant. Et qui hæc præcepta aut testationem neglexerit, & damnũ suffocationes in quadrupedes intulerint, quod mortuum fuerit duplum restituant, quod verò debilitatum,
ille obtineat, & simile damno reddat: & pro iudicis contestatione, quam audire neglexit, quinque solidos coactus componat. Et alia [b], *Qui bouem aut taurum aut aliam quadrupedem nocentem aut vitiosam habuerit, antequam noceat, iubetur occidere: & si post*
denunciatum vitium à vicinis non occiderit, & illud animal aliquem vulneret, vel oc-
19 *cidat, tenetur damnum componere, vt de homicidio.* De canũ damnis inibi & duæ
leges. Prior [c], in summa habet, vt si canis non irritatus à domino momorderit aliquem, nulla calumnia moueatur domino canis: si autem eum irritauerit vt morderet, eadem poena teneatur, ac si vulnus ipse inflixisset. Altera in hæc verba scripta est [d], *Si cuiuslibet canis damnosus fuerit, & deuastet verueces, & alia pecora fortè euertere cœperit, & deprehensus fuerit: ipse dominus canis vbi ex hoc fuerit commonitus, eum illi tradat, cui constat primitus damnum fuisse illatum, vt eum occidat. Quod si eum occidere noluerit, vel illi tradere cui damnum primitus fecit, quicquid postmodum canis admiserit, dominus canis duplam compositionem reddere non moretur.* Exceptio tamen alia lege fit, in hunc modum [e]. *Si quis vitiosum bouem, vel canem, vel aliud animal contra se irritatum concitauerit, quicquid passus fuerit, culpæ eius, qui hoc pertulerit, oportet adscribi.* Videtur propemodum similis species apud Paulum Iurisc [f].

a l. 2. de apib. & eat. damnis, li. 8. Cod. leg. Vuisigot. tit. 6.

b lex Ricardi, 16. de dam. animalium, eod. titu. 4.

c L. 19. eod. tit. & lib.

d L. 20. eod.

e L. 18. eod. titu. & c.

f in l. 2. § fi. 6 quod. paup. fec. dica.

FINIS LIBRI XXXVIII.

DE PLVRIBVS ALIIS PRIVATIS DELICTIS.

LIBER XXXIX.

De quibuſdam extraordinariis delictis. Caput 1.

VARIA ingenia hominum ſunt, varij & gentium ritus & mores, & quædam alicubi vitio dantur, quæ alibi virtutis eſſe putantur. Quò fit, vt de criminibus omnibus, potiſſimùm priuatis, certa dari lex non poſſit, nec certa decerni poena: niſi habita ratione temporum quibus viuitur, & locorum in quibus degimus. Quamobrem & hoc capite quædam, quæ inter crimina habita ſunt, & quomodo vindicata, obiter recenſebimus. Sollicitatores alienarum nuptia- 2
rum, & interpellatores diximus ſuprà in lenonibus puniri extra ordinem, etſi effectu libidinis non potiantur[a]. Sub prætextu religionis, vel ſoluendi 3
voti,

[a] l. 1. de extraord. crimi. lib. 47. P. titul. 11.

voti, illicitos cœtus facere, extra ordinem puniendum [a]. Qualis fuit eorum,
qui fratricelli dicebantur de opinione, qui prætextu religionis secedebant in
antris noctu cum viduis, virginibus, & aliis: vbi peractis quibusdam suo ri-
tu sacrificijs & hymnis, exsufflatis luminibus, pietatem ducebāt commisceri
sine delectu [b], idque tempore Ioannis Pap. 22. Similiáque alia exempla nar-
rat Guilelmus Bened [c]. Eóque magis hæc delicta vindicanda, quò quis faci-
lius diuinis deferre paratus est, & facilius decipitur eorum prætextu. Solent
plerique ad commenta ex religione præparata confugere, cùm vis aut ratio
humana non satis valet ad id, quod concupiscunt, efficiendum. Sic cùm ma-
chinaretur tyrannidem Lysander, conatus est corrumpere oracula Dodonæ,
& Delphos, & Ammonis Iouis, vt pro nutu suo responderent, teste Aemilio
Probo [d], & Diod. Siculo [e]. Punit autem lex relegatione eos, qui aliquid fa-
4 ciunt, quò leues hominum animi superstitione terreantur [f]. Aspergebatur in-
famia Alcibiades ciuis Atheniēsis, quòd in domo sua facere mysteria diceba-
tur, quod nefas erat more Atheniensium, idq; non ad religionem, sed ad con-
iurationem pertinere existimabatur: hócque crimine ab inimicis cōpellaba-
5 tur [g]. Conuenticula prohibentur etiam in iure prætextu pietatis illicita [h]: pro-
hibentur & illicita collegia, sodalitia potissimùm militum in castris: ad stipē
tamen cogendam semel in mense coire permissum, & religionis causa, dūmo
do fraus non fiat senatusconsulto [i]. Estque pœna illicita illa collegia facienti-
bus, quæ imponitur hominibus armatis tēpla vel loca publica occupātibus [k].
Et Octauius Augustus collegia, præter antiqua & legitima, dissoluit, cū pluri-
mæ factiones titulo collegij noui, ad nullius non facinoris societatem coitēt,
vt ait Suetonius Tranquillus [l]. Legitima autē illa sola putantur, quæ habēt au-
6 thoritatem principis, vel senatus [m]. In Arabia Scopelismos, crimen est capita-
le, quando scilicet plerique inimicorū solent in prędiū inimici σκοπέλους, id est,
lapides ponere, indicio futuros, quod si quis eum agrum coluisset, malo læto
7 periturus esset, insidiis eorum qui σκοπέλους posuissent [n]. Circulatores, qui feras
& serpentes circumferunt & proponunt, si cui ob eorum metum datum est
8 damnum, pro modo admissi puniuntur [o]. Impostores solent etiam extra ordi-
nem pro modo admissi puniri, qui fucos vendūt, vel hypocrisi & specie sancti-
tatis decipiunt, vel ad mala prouocant. Meminit Iulius Capitolinus [p], de iudi-
cio Galieni Cæsaris: cùm enim quidā gēmas vitreas pro veris vendidisset vxo
ri Galieni Iunioris, re prodita cū ille vindicari vellet, surripi quasi ad leonem
venditorem iussit, deinde cauea caponē emisit, mirantibusq; cūctis rem tam
9 ridiculam, per curionem dici iussit, imposturam fecit, imposturā passus est. Sūt
impostores, qui etiam supponunt pro sacris lipsanis quædam profana: qui ca-
stigari debent iuxta concilium generale [q], & decretū Alexandri tertij [r]. Et nos
de sacris lipsanis plurima diximus in prima parte syntagmatis inter res sacras,
10 quæ ad hanc quæstionem conferunt examinandā. In India lex erat [s], vt si quis
aliquid pernitiosum excogitasset, & remedium non adinuenisset, morte ple-
cteretur: si autē adinuenisset, premio & honore à regibus afficeretur. Sic apud
Græcos Peryllus quidam æris artifex, qui modum torquendi homines in bo-
ue æneo inclusos inuenerat, iustè à Phalaride prior pœnam experiri iussus
11 est, vt authores Plinius [t], Orosius [v], & alij. Et Hanno Pœnorum clarissimus
damnatus, quòd primus hominum leonem manu tractare ausus, & man-
suefactum ostendisse populo Chartaginensi traditur: quoniam nihil non
persuasurus vir tanti ingenij videbatur, & malè credi libertas ei, cui etiam
cessisset ipsa feritas, tamque superbum, sæuum, & crudele animal [x]. Forsan
hoc ad inuidiam, quàm iustam pœnā referri poterit, cùm ingeniū hominis es
set admirandum, qui hoc primus tētauerit: sed inuidia inimica præstantiori-
12 bus. Sicuti & præstātissimo artifici meminit accidisse Dio Cassius [y]: cùm enim
is architectus porticum maximam in alterum latus inclinantem releuasset

a l. 1. eod. titul. l. qui sub prætextu, l. 9. de sacros. eccles. C.

b Iacob. Bergomensis, lib. 13. supplementi Chronico.

c Bened. in repet. c. Reynutius, ad ver. eandam petro, nu. 44 par. 2. titul. de testam.

d Aemil. Probus, in Lysandro.

e Dio d. Sic. in 14.

f l si quis aliquid, l. 30. de pœn. in P.

g Cor. Nepos, siue Probus, in Alcib. & Plutar. in Alcib.

h l. conuenticulam, l. 15. de episcop. & Cler. C.

i l. 1. de colleg. illic. lib. 47. P. titu. 22 l. 3. eod.

k l. 2. eod.

l Suet. in Octa. cap. 32.

m d. l. 3. §. in summa, de colleg. illic. l. 1. quod cuiusc. vniu. nomi. l. collegium, C. de hæred. instit.

n l. saccularij, l. 7. de extraord. crimi. P.

o Paul. l. fin. eod.

p Iul. Capit. in Galienis.

q c. 2. de reliq & vener. sancto.

r c. 1 eod. titu.

s Strabo, lib. 15.

t Plin. lib. 34. c. 8.

v Oros. libr. 1. c. 20.

x Plin. lib. 8. c. 16.

y Dio Cass. libr. 57. li ugs.

miro artificio, & laqueis alligatam erexisset rectam, inuidit Tyberius Cæsar artificium viri, nec nomen in eius commentarijs adscribi permisit, sed pecunia donatum vrbe deiecit. Atque is rursum ad principem accedens, supplexq; factus, vitreum poculum consultò abiecit, fractumq; manibus rursum refecit, sperans se veniam ab eo impetraturum: verùm necari ob id iussus est. Iustius 13
autem animaduersum est à populo in Porcherium Treuirensem, à quo lapidibus obrutus est, quòd vectigalia noua adinuenisset, vt ait Egidius [a]. Sicut & Domitius Corbulo senator, & posteà consul, damnatus à Claudio Imperatore, quòd inuenisset rationem conficiendæ pecuniæ sub Caio Cæsare, si vias exigeret ab ijs omnibus, qui sub Tyberio curandas locauissent: restitutæque ijs, à quibus per mulctas exactæ erant [b]. Pro crimine vindicatum bello punico 14
secundo, in Liuio Fuluio argentario, cùm interdiu à pergula sua, cum corona rosacea in forum prospexisse diceretur: ex authoritate senatus in carcerē adductus, non antequam bella finirentur emissus est [c]. Et Pub. Munatius, cùm demptam Marciæ coronam à floribus, capiti suo imposuisset, à Triumuiris iussus est duci in vincula: id enim superbius & luxuriosius visum est tūc temporis coronis vti publicè, quæ virtutis eximiæ causa tātùm ciuibus à republica concedebantur. Absurdum etiam est & turpe, fœminā potandi studiosam 15
esse, & longè magis multipotam, vt ait Aelianus [d]. Fuit crimini datum olim mulieribus Romanis, vinum bibisse: veluti illo existente, vel fomentum vel argumentum impudicitiæ, vt scribunt Plinius [e], Dio. Halicar [f]. Athenæus [g], Valer. Max [h]. Aulus Gellius [i], & alij [k]. Scribit & Lactantius Firmianus [l], Pompilium Faunum, Pompiliam Faunam, virgis mirtheis ad mortem vsque cæcidisse, quòd contra morem decusq; regium clam vini ollam ebibisset, & ebria facta esset. Lex quoque Messaliotica fuit, vt mulieribus non liceat vinum gustare, sed omnium ætatum fæminæ non vinum, sed aquam biberent. Affirmat Theophrastus apud Milesios hanc legem valere, & ladas ei parēre præter Milesios [m]. Et apud Massilienses lex alia, mulieres aquam bibere iubet [n]. Sed & addunt apud Romanos, nec solùm fœminas vinum non bibisse, sed nec liberos iuuenes, qui trigesimum annum non attigissent [o]. Plato nunquam vsque ad quindecimum, nec nisi modicè vsque ad 40. permisit [p]. Apud Locros autem, qui magis vergūt ad Zephirum, si quis merum sine medici imperio, medicamēti gratia biberit, ex lege Zaleuci capite damnatur [q]. Lex ad Araonem pro sacerdotibus à Deo quoque dicta [r] *Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis, tu & filij tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini. Quia præceptum sempiternum est in generationes vestras, & vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & profanum, inter pollutum & mundum, doceatisq; filios Israël omnia legitima mea, quæ loquutus sum ad eos per manum Moysi.* Fuit & iu- 16
dicium ingratitudinis teste Xenophonte [s]. Item apud Græcos authore Iulio Polluce [t]. Et Lucianus [v], *Leges*, inquit, *ingratitudinis actionem concedunt in eos, qui benè meritis non tulerint gratiam.* Celebre & iudicium hac de re Philippi regis Macedonū, cui cùm miles strenuus & auarissimus ei esset acceptus, isq; naufragio saluus in possessionem cuiusdam Macedonis incogniti expulsus esset, & curatus optimè, & reuersus ad Philippum ob naufragium donari se cuiusdam Macedonis agro postulasset & impetrasset, petiissetque prædium hospitis: cumque de eo conquestus fuisset hospes per literas ad Philippum, explicans & Hospitalitatem iam præbitam, & ingratitudinem: Re planè cognita statuit Philippus, Pausaniæq; mandauit, curaret, vt priori domino bona restituerentur. Cæterùm improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago stigmata scriberētur huiusmodi, *hic ingratus hospes est* [x]. Et legum & canonum pontificum esse pariter actionem ingrati cōstat [y]. Iure namque Romano ingratitudinis poenas ignorandum non est esse proditas, nam illo ob eam reuocantur donationes, si iniurias effundat

a Nicol. Egidius, in Chilperico.
b Dion Nicaeus, libr. 59. histor.
c Plin. lib. 21. c. 3.
d Aelian. libr. 2. variæ histor. c. 41.
e Plin. libr. 14. c. 13.
f Diony. Halic. in 2.
g Athenæ. libr. 10. c. 33.
h Val. Max. lib. 2. c. 1.
i Gell. lib. 10. c. 23.
k Aelia. li. 2. de var. histo. c. 38. Polyb. in 6.
l Lactan. lib. 1. c. 22.
m Aelia. de var. histo. 2. c. 38.
n Athenæ. libr. 10. c. 9.
o Idem, d. c. 9. & Aelia. d. lib. 2. & cap. 38.
p Plato, 2. de legib.
q Athenæ. in d. c. 9. lib. 10. Aelia li. 2. var. histo. c. 37.
r Leuit. c. 10.
s Xenop. libr. 1. Cyripæd.
t Iul. Pollux, libr. 8. Onomastic.
v Lucia. in abdicatu.
x Seneca libr. 4. de Benef. c. 37.
y ca. ostense, 12. q. 2.

dat in largitorem cui donatum est, vel manus impias ei inferat, vel si insidietur [a]. Reuocantur & ingratitudine filij emancipati in patriam potestatem [b]: liberti in seruitutem [c]. Idq; & iure Atheniensium [d]. Priuantur & filij legitima bonorum parentum successione, & parentes filiorum ob ingratitudinem [e]. Cliens ingratitudine aduersus patronum clientelarem commissa, priuatur beneficiario prædio [f]. Ingratos maximè puniendos esse Lilius Gregorius Gyraldus proprio libello, de ingratitudinis crimine vitando, docet, & alio aduersus ingratos. Docuit & Pythagoras symbolo *ὁμωροφίος χελιδόνας μὴ ἔχειν*, *domesticas Hyrundines ne habeto.* Sicuti enim illæ garrulæ nobiscum æstatis tempore, vt fructibus nostris potiantur, viuunt, autumno verò recedunt: sic ingrati, dum nostris egent, obsequiosos se ostendunt, postea verò diffugiunt, cadis cum fœce siccatis. Aristoteles summam iniuriam dicit, si quis eum lædat, qui de se benè meritus est [g]. Et in summa omnis vir ingratus, pœna dignus est, veluti improbus. Nam vt ait Lucianus in *ἀνθολογίᾳ ἐπιγραμμάτων, εἰς ἀχάριστον.*

φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐσὶ τετρημένος εἰς ὃν ἁπάσας
ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας, id est,
Improbus vir est dolium perforatum, in quod omnia
Infundens beneficia, in vanum infuderis.

Octauius Augustus Cornelium Gallum, quem ex infima fortuna ad præ-
fecturam Aegypti prouexerat, ob ingratum & maleuolum animum, domo
17 & prouinciis suis interdixit [h]. Aliud crimen vindictum ferè nouum Athe-
nis Libitinarij, qui cùm necessaria funeribus venditaret, vt in hac arte gran-
de lucrum faceret optasse dicebatur: ideo à Demade impij voti accusatus
18 est, & condemnatus, vt ait Seneca [i]. Pro crimine capitali habitum apud
Thurios, cauillationibus interpretum legum seueritatem & maiestatem
distrahere: & proinde cautum, non licere, nisi prius laqueo collo circun-
dato, in concionem legis abrogandæ causa prodire. Quo, si non de muta-
19 tione sancirent comitia, vinctus suspendebatur [k]. Et Iustinianus [l] postquam
digessisset in 50. libros Pandectarum iurisprudentiæ selecta responsa, & in
codicem alium Cæsarum leges, sanciuit nullis iurisperitis in posterum li-
cere iuri illi commentarios verbosos applicare, paratitla tantùm permit-
tens. Iussitq; legum codices, non per signorum captiones, vel per com-
pendiosa ænigmata leges conscribi à librariis, sed per literarum consequen-
tiam [m]: imposita & pœna librariis hoc non seruantibus criminalis, & ciuilis
æstimatio in duplum domino [n]. Sicut Basilius imperator orientis, animad-
uertens occasionem maleficij prauis hominibus eò dari, quòd numeri, qui-
bus verbi gratia, semis, sextans, vncia, & similia designabantur per notas
recepta antiquitus, consuetudine scriberentur, loco notarum literis vti
iussit, quas etiam rustici legere possent: & de suo sumptus in chartas, lite-
20 ras, atque scribas ipse suppeditauit [o]. Argiui Lacedæmonios accusarunt,
quòd Apollini Pythio consueta sacra non peregissent, eisq; indixêre bellũ [p].
21 Pompusianus in insulam relegatus & occisus à Domitiano, quòd acceperat
eum regnaturum, quòdq; orbem terræ pictum in pariete cubiculi haberet,
22 quòdq; Liuium studiosè lugeret. Maternumque Sophistam idem Domitia-
nus occidit, quòd in Tyrannum exercendi sui causa declamasset, vt refert
23 Xiphilinus ex Dione [q]. Tanta superstitio olim Atheniensium, vt si quis sco-
bem excuteret ex Heroo, eum morte mulctarent [r].

a l.fi. de reuoc. donat. lib. 8. tit. 56. auth. quod mater, l.his solis, C. eod.
b l.vult. ac sugge. lib. lib. 8. C. ti. 50. Chrisosto. in Homil. in illud c. c. 1. Esaiæ, si volueritis & audieritis me. &c.
c l. 2. & fin. C. de libert. & eor. liber. lib. 6. C. tit. 7. ca. episcopus qui manumissam, ca. liberti, & ca. seq. 12. q. 2.
d Valer. Max. lib. 2. c. 1.
e §. aliud quoque capitulum, & §. causas, vt cum de appellatione. in auth. §. super his quoque, de nupt. in auth. coll. 1.
f ca. de forma, 22. q. 5. § 1. quib. mod. feud. amitta lib. 1. feudo. tit. 17. Melius, in § 1 in quib. cau. feud. amitta. lib. 2. feudo. tit. 23. & §. porro, quæ fuit pri. cau. b. ae. amitt. tit. 24. d. lib. 2.
g Aristot. lib. 1. Rhetor. ad Theod. c. 14.
h Sueto. in Augusto, c. 66.
i Seneca, lib. 6. de benefic. c. 38.
k Diod. Sic. lib. 12. Biblioth.
l l. 1. §. nostram autem, de vete. iure enucl. C.
m d. l. 1. §. ne autem.
n In proœ. P. §. illud autem,
o lib. 1. iuris Orient. in constit. Basilij. titul. *περὶ σημείων τῶν ἀριθμῶν*, id est, de notis numeror.
p Diod. Sic. d. lib. 12.
q Xiphil. ex Dione, in Domitiano.
r Aelia. lib. 5. de var. histo. c. 17.

De ludo. Cap. 2.

1 *Ludus quid, & eius diuisio generalis, differentiaq́ à ioco.*
2 *Ludo & iocu quando vtendum.*
3 *Solicitudines interdum remittendas. 4. & 5.*
6 *Remittenda, non omittenda grauia opera.*

LVDVS dicitur, quod serium non est: sic enim opponuntur 1
apud Horatium [a],

Sed tamen amoto quæramus seria ludo.

a Horat. 1. Saty. saty. 1.

Propriè ludus in facto, vt iocus in verbis non seriis, vt notauit Valla [b]: etsi vtrumque promiscuè aliquando accipiat. Ludus bonus & noxius, vt factum & verba: alius ingenio constat, alius viribus, alius vtrisque, alius neutris, sed sorte seu alea, seu vt dicunt fortuna. Ludus bonus, cùm eo relaxatur animus à rebus seriis de- 2
fessus. *Ludo & ioco vti quidem licet*, inquit Cicero [c], *vt somno & cæteris quietibus, ita si grauibus, cæterisq́. rebus satisfecerimus.* Et homines [d], quamuis in rebus turbidis, tamen si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Plutarchus symbolum illud Pythagoræ, μὴ ἐσθίειν τὴν καρδίαν, *cor non edendum,* 3
explicare tradit, curas esse abigendas, nec se ipsum afficiendum esse curis. Quod & Phocylides in carminibus aureis admonet,

b Laur. Valla, lib. 4. Eleg. c. 16.

c Cic. 1. offic.

d Idem Philipp. 2.

μὴ δὲ μάτην ἐπὶ πῦρ καθίσας μινύθης φίλον ἦτορ,
Apud ignem sedentem, id est, viuentem, *non debere in vanum cor minuere.*

Crudele nimium & supplicij æterni imago, excruciari perpetuis solicitudinibus, potissimùm vanissimarum harum rerum temporalium & prætereuntium causa, gerere instar Promethei perpetuam Aquilam iecur & cor rodentem: aut Ixionis instar, rota continuè sursum deorsúmque versari. Pes- 4
simum & genus homicidij, sibi manus iniicere, quod is facere videtur, qui existimat se perpetuo animi & corporis motu affligere debere. Magnitudo operis opprimit vires, si remissio nulla est. Deficeret & vreretur terra, si cõtinuis æstibus torreretur, & nisi nox diei succederet: citò ipsa terra sterilis, si alternis annis non quiesceret. Et cùm omnia mortalia perpetuis decrementis intercidant, perpetuis quoque incrementis, vt subsistant & renouentur, egent [e]. In summa, vt ait poëta,

e L. proponebatur, de iudiciis P.

Quod caret alterna requie, durabile non est.

Requies porrò, est cessatio ab opere quod graue fit. Si iocus & ludus hone- 5
stus, à rebus seriis, quæ animum intendunt, requies est, & veluti induciæ à quibus nunquam graues & cordati viri, loco & tempore commodo, abhorruerunt. Scripsit & ipse Cicero ioculares libellos carmine, ex quibus Fab. Quintilianus hos duos versus in nono citat.

Fundum Varro vocat, quem possit mittere funda:
Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.

Fertur Socratem inter pueros arundine longa equitasse: Achillem post prælia, & citharam tractasse. Sunt & alia his exempla similia, quæ prætermitto, cùm hic locus parerga & trita non postulet: neque dicendorum necessitas me hîc figere pedem permittat. Concludo tamen, ita remittenda esse grauia 6
opera

opera, vt alacriores ad ea perficienda reddamur: non autem, vt illis omissis, voluptatibus operam demus: non vt arguamur potius deposuisse, quàm releuasse onus. Sic enim Olympiodorus in Platonis Phædone, symbolum illud Pythagoræ, *φορτίον συγκαθαιρεῖν, μὴ δὲ συνεπιτιθέναι*, id est, *onus simul tollito, non simul deponito*, explicat, *μὴ ἀποτιθέναι, ἀλλὰ συνεπιτιθέναι δεῖν*, id est, *non deponenda, sed vnà subeunda onera.*

De aleæ lusu vetito, & de aleatoribus. Capur 3.

Lib.11.P.tit.5.

1 *Lucrum damnosum aliquando, interdum vtile aliquibus.*
2 *Ludus non debet dici, vnde crimina nascuntur.*
3 *Alea lusus, malorum & iurgiorum origo, vetitus, cum pœna eorum, qui ludunt & cogunt ludere. & 5.*
4 *Ludendi causam domumúe dans, non agit iniuriarum, si verberetur: nec furti, si aliquid ei eripiatur.*
6 *Alea militibus aliquando permissa, posteà vetita: ei addicti Germani, vt seipsos luderent.*
A dæmone inuenta, & fuit opprobrio ludentibus. & nu. 7. 8.
9 *Aleatores fures quare dicuntur.*
10 *Ex lusu alearum quot crimina oriuntur.*
11 *Alearum prohibitio quot species ludorum contineat, & quare prohibita alea, & lusores vbi puniti. & num. 12. 15.*
13 *Alea lucratum an possit repeti.*
14 *Aleator publicus nec ordinari, nec beneficium assequi potest: & si habeat, quando deponendum.*
16 *Ludi in Galliâ qui, & quando prohibiti.*

1 DICAM cum Agione Plautino,

Non ego omnino lucrum omne esse vtile homini existimo:
Scio ego, multos iam lucrum luculentos homines reddidit:
Est etiam vbi profectò damnum præstet facere, quàm lucrum.

2 Impunitus esse non debet [a], nec permissus ludus, ex quo crimina nascuntur: neque ludus dicendus est, vnde illa oriũtur [b]. & vt cecinit Horatius [c],

Displicet iste locus clamo, & diludia posco,
Ludus enim genuit trepidum certamen, & iram:
Ira truces inimicitias, & funebre bellum.

3 Inter ludos pernitiosos annumeratur alea, ex qua Tragœdiæ excitantur ferè semper, vt ex aliis noxis, qui à iucunditate incipientes, desinunt in luctus & cædes: & vt ait Iuuenalis [d],

Quando vberior vitiorum copia? quando
Maior patuit auaritiæ sinus? alea quando
Hos animos? neque enim loculis comitantibus itur
Ad casum tabulæ, posita sed luditur arca.
Prælia quanta illic dispensatore videbis
Armigero: &c.

Et alibi [e] damnosa dicitur,

Si damnosa senem iuuat alea, ludit & hæres.

a l. si furti, l. 31. §. fin. de furt. in P.
b in proœm. P. §. illud.
c Horat. 1. Episto. epist. pen.
d Iuuenal. saty. 1.
e Idem, saty. 14.

Vetitam legibus aleam, dixit idem Horatius [a]. Vlpianus [b] ex prætoris edi-
cto, in eum animaduerti scribit, qui compulit alea ludere vt aut mulctetur,
aut in latumias vel vincula publica ducatur. Paulus id explicat [c], *Solent*, in-
quit, *quidam cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi dum retinent.* Et proinde 4
denegatur actio [d] pro subtracto in domo ludentium: nec si quis verbera-
uerit eum, qui ad ludendum habitationem præbuit, iniuriarum nomine
tenetur. Iustiniani extat constitutio [e], qua docetur ex alearum lusu & la- 5
chrimas res amittentibus & blasphemias oriri grauissimas: & ideo statuit,
nulli licere in publicis vel priuatis domibus, vel locis ludere, vel inspice-
re. Alea olim militibus erat permissa, posteà tamen vetita [f]: & exitus re- 6
rum miser cautiores reddidit legislatores. De antiquis moribus Germano-
rum loquens Cornelius Tacitus [g]. *Inter seria*, inquit, *sobrij Germani aleam
exercent, tanta lucrandi perdendiue temeritate, vt cùm omnia defecerunt, extre-
mo ac nouißimo iactu, de libertate ac de corpore contendant.* A quibus Gallorum
mos videtur ortus, qui sub quadam curialitatis imagine, voluptuosè, in-
quit summus pont. Innocentius 3. ludunt, & ad solutionem ecclesiasticæ di-
scipl næ peruenitur [h]. Plato rectè videtur annotasse [i], aleam & reliquas per- 7
nitiosas artes à Dæmone, quem nominat Theuth, inuentas esse, & ad
Thamum Aegypti regem delatas. Octauius Cæsar adhuc iuuenis aleam, 8
inde tamen ignominiam contraxit, vt explicant versiculi de eo vulgati
apud Suetonium [k],

Postquam bis classe victus, naues perdidit,
Aliquando vt vincat ludit assiduè alea.

Emendauit vitium senex, quo tempore ludebat quidem talis & alea, sed
tantùm oblectamenti causa, inter cœnam γεροντικῶς. Nocatur & Caligula,
quòd nec ex vsu aleæ compendium spreuerit [l]. Aristoteles [m] aleatores, fures, 9
atque latrones illiberales dicit esse: quia turpi in lucro versantur, & om-
nia quæstus causa sustinent probra. Hostiensis [n], taxillorum seu alearum
lusum, sexdecim vitia & crimina producere notat sequentibus versibus,
quos apud illum iuribus suffultos videbis.

Hæc cum taxillis ludendo crimina sumis.
Ecclesia spretus, vsuraque, sine rapina,
Scandala, vel nugæ, blasphemia seu faciendi
Furti doctrina, violentia, & crimina falsi,
Et mortis causa, deceptio, perditioq́;
Temporis, & desiderium, corruptio, iunges
Istis prædictis adulatio, vitaq́; turpis.

Antoninus autem Florentinus [o], tot crimina ex ludo nasci arbitratur, &
probat, quot sunt in taxillis puncta: & huic subscribit Petrus Rauennates [p].
Aleæ nomen, generale est ad ludos omnes, qui pendent à casu ancipiti, 11
vt foliorum, tesserarum, talorum, astragalorum, tabularum & similium,
qui apud nos dicti, *ieus d'hazard.* Sic alea Iurisconsultis incertum [q]. Proin-
de lex quoque erat talaris, quæ prohibebat ludum in conuiuiis, de qua Plau-
tus meminit [r],

Atque adeo vt ne legi fraudem faciam talari,
Accuratote, vt sine talis domi agitent conuiuium.

Rationes aliquot luculentas prohibitionis aleæ Ioannes Salesberiensis ad-
fert, in suo Polycratico, de nugis curialium [s]. In Constantinopolitana Sy-
nodo sexta, quæ quintam explicat, vnde dicta πενθέκτη, id est, *quini sexta,*
sis

a Horat. lib. 3. Oda. od. 25.
b Vlp. in l. 1. de aleæ lusu & aleato. P.
c Paul. l. 2. eod. tit.
d l. 1. eod. tit.
e l. fin. de relig. & sumpt. funer. lib. 3. C. tit. 6.
f d. l. fin.
g Tacit. lib. de morib. Germano.
h c. inter dilectos, c. 11. de excess. prælat. lib. 5. tit. 31.
i Plato, in Phædro.
k Sueto. in Octauio, c. 71.
l Idem, in Calig. c. 41.
m Aristot. 4. Ethico. ad Nicoma. c. 1.
n Hostiens. in sum. tit. de excessib. prælato. §. clericus.
o Anto. Florent. in 2. par. tit. 1. c. 23. §. 6. col. 1. & 2. seq.
p Petr. de Rauenna, in suo alphab. in ver. ludus.
q Pompo. l. nec emptio, l. 8. de contra emp. P.
r Plaut. in mill. glorio.
s Ioan. Salesberiensis, lib. 1. Polycratici, c. 5.

ſic ſcriptum [a]. *Nullum omnino ſiue clericum ſiue laicum, ab hoc deinceps tempore*
12 *alea ludere: qui ſecus fecerit, excommunicetur.* Prohibet Iuſtinianus [b] epiſcopis, presbyteris, diaconibus, lectoribus, & aliis eccleſiaſticis perſonis, ταβλίζειν, ἢ τῶν τοιούτων παιζόντων κοινωνοὺς, ἢ θεωροὺς γίνεσθαι, ἢ εἰς οἱονδήποτε θέαν τοῦ θεωρῆσαι χάριν παραγίνεσθαι, id eſt, *Ne ad tabulas ludant, aut tali ludo ludentibus ſe aſſocient, aut ſpectatores ſint, aut ad quodcumque ſpectaculum ſeu theatrum ſpectandi gratia veniant.* Tablizin, eſt calculis in tabula ludere, vel cum teſſera vel ſine illa: etenim hoc in tabula fieri luſoria, alueolis diſtincta, conſtat ex Martiali [c],

Hæc mihi biſeno numeratur teſſera puncto,
Calculus hic gemino diſcolor hoſte perit..

Prohibetur & iis, qui legitima peragunt in academiis ſtudia, ludere ludis
13 illis ſeruilibus, & peſſimis, quorum effectus iniuria eſt [d]. De eo autem quod taxillis amiſſum eſt, an & quando poſſit repeti, non tractabo: quia latè ex profeſſo explicatur à quæſtione Tholoſana 192. & ibi Aufrerius, per Innocentium, in c. quia plerique, de immunitate eccleſiarum: Guidonem Pap. quæſt. 481. Alexandrum, conſil. 77. in fine in 5. volum. Item per glo. in c. clerici, c. 15. in ver. *aleas*, de vita & honeſt. cleri. Clari tamen & aperti iuris eſt, quòd ſi ſeruus vel filiusfam. victus ludo fuerit, patri vel domino competit repetitio [e]. Quia proculdubio ignorare quis non debet ludendum non eſſe cum huiuſmodi perſonis, quæ nihil proprium habent [f]: vel ſi habent, illis non eſt diſpenſatio libera conceſſa. Accedit & iuuentutis in corruptionem prona natura, & in captiones diſpoſitum fragile conſiliũ. Sed & aliis amittentibus ludu vetito, & eorum hæredibus, data eſt repetendi facultas vſque ad quinquaginta aureos: & illis non repetentibus, datur eadem fiſco authoritas [g]. Paulus quoque [h], anteà id reſpondiſſe videtur, dum actionem vtilem de aleæ luſu vult poſſe dirigi contra parentes & patronos pro repetitione eorum, quæ filij & ſerui ante manumiſſionem ludo hoc fuerint lucrati, ſaltem vſque ad peculij quantitatem, vel in quãtum in eos peruenerit. Proximè citati tamen interpretes, etſi de reſtitutione facienda conſentiant, tamen cui ſit facienda diſtingunt: num is qui perdidit, ad ludendum concitauerit vel lucretur, vt ibi videbis. Addo aliã, vt opinor diſtinctionem veram, num aſſidui, & vt dicunt ordinarij aleatores ſint vtrique, & perdens & qui lucratur, vt tunc pecunia in pœnam debeat pauperibus diſtribui: niſi cum arte fraudeûe qui lucratur verſatus fuerit in ludo, tunc enim vt rapina & furtum, domino amittenti debent amiſ-
14 ſa reſtitui [i]. Clericis ius canonicum non ſolùm non prohibet ludere [k], vel ludentes inſpicere, ſed etiam pœnam addit, ne promoueri ad alios ordines poſſint [l]: nec beneficium publico aleatori conferri poſſit [m]. Quòd ſi iam habeat, an deponendus ſit, quæſtionis eſt: iure namque ciuili clericus à miniſterio ſacroſancto ſubmouetur per triennium, in monaſterium detruditur pœnitentiæ agendæ cauſa [n]. Et in canonibus apoſtolorum [o], ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος κύβοις χολάζων καὶ μέθαις, ἢ πανσάσθω, ἢ καθαιρέσθω, id eſt, *episcopus aut presbyter, aut diaconus, qui alea vel ebrietatibus indulget, vel deſinito, vel deponitor.* Qui canon inter decreta Gratiani tranſcriptus eſt [p]. Ex quo colligunt interpretes [q], monitum aleatorem nec ſe corrigentem beneficiarium, poſſe ſacedotio priuari. Ioan. Bernardus Diaz [r] alia plura conſideranda ſuadet, nempe ſi ludus à clerico quotidiè exerceatur, ſi is taxillorum, ſi omittat ideo officium cui deſeruire tenetur, ſi ludere volentibus menſam paratam habeat, ſi prouocat aut recipit, quæ ſit ſumma de qua luditur.
15 Apud Agarenos ſeu Mahumetiſtas, luſores pro pecunia quocunque genero
16 ludi ignominia afficiuntur, & deinceps grauiori ſupplicio [s]. Sunt & placita

a in ca. 50.
b conſtit. Nouellis. 123. §. ἀπαγορεύομεν δὲ, &c. vnde auth. interdicimus, de epiſco. & cler. C. ſumptu.
c Mart. lib. 14. Epig. 15.
d §. illud, in procœ. P.
e Paul. l. fin. de alea luſu & aleat. lib. 11. P. tit. 5.
f l. placet, de acqui. poſſe. P. §. 1. per quas perſ. nob. acquit.
g l. ſi. de alea luſu & aleat. P.
h l. fin. de relig. & ſumpt. fun. C.
i ca. non ſanè, 14. q. 5. ca. qui habetis, eo.
k c. clerici, c. 15. de vit. & hon. cler. lib. 3. Decret. tit. 1.
l c. inter dilectos, de exceſſ. prælat.
m Panor. in d. c. inter dilectos
n Nouel. 123. & auth. interdicimus, de epiſco. & cler. C.
o ca. 41.
p ca. epiſcopus, 35. diſt.
q Panor. in d. c. inter dilectos Domin. & Præpoſit. ibidem. Silueſter, in ſumma, in ver. ludus, Io. Bapti. Cacialup. tractat. de ludo quæſt. 12.
r Ber. Diaz, in tract. criminal. cano. c. 64.
s Io. Cuſpinianus, lib. de inſtitutis Turcarum, c. de cæteris morib. Turcarum.

cita

cita curiarum supremarum Galliæ, quæ ludos aliquos vetant omnino, potissimùm sacris diebus & horis, quibus oportet diuinis interesse orationibus, vel concionibus: neúe quis aleatoria, vel loca publica ad trunculorum seu metarum ludos exhibeat, pœna corporali indicta. Solent & politici iudices, hos lusores publicos, festis maximè diebus deprehensos, ad torquem infamem damnare.

De ludis permissis. Cap. 4.

1 Ludi qui & propter quid permissi, & de multis ludorum speciebus. Num. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

8 Ludus Schaccorum & tabularum vsque ad vnum solidum permissus, & quibus prohibitus.

10 Ludus habet maximam temporis iacturam.

11 Ludi foliorum qui innoxij, & ludi & lusoris mala.

a Paul. in l. fi. de alea lusu, P.
b l. 2. §. 1 eod. tit.
c l. 3. eod. tit.
d Iustin. in l. fin. de religio. & sumptib. funer. C.
e Hippo. lib. 2. de diæta.
f Marti. lib. 14. epig. 47.

PERMITTIT Paulus [a] familiam ludere, quod in conuiuio 1
vescendi causa ponitur. Senatusconsultum etiam permisit [b] 2
in pecuniam ludere, si quis certet hasta, pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, vel pugnando, si virtutis causa fiant: permisit ea de re & lex Titia, Cornelia, & Publicia sponsionem facere [c]. Iustinianus quoque quinque ludos 3
permisit institui tantùm [d], & in eos quoq; non permisit vltra vnum solidũ ludere: primum permisi κωρυκόβαλλον. quem alij forsan dixerunt κωρυκομαχίαν, vt Hippocrates [e], qui eam ponit inter exercitij genera. Ludus sacculi scortacei inflati seu follis, de quo Martialis [f],

Ite procul iuuenes, mitis mi conuenit ætas,
Folle decet pueros ludere, folle senes.

Isq; quatuor species pilæ facit, pilam paganicam, arctam, trigonalem, & follẽ: 4
quod ex præcedenti epigrammate, & sequentibus collige,

Pila paganica, lib. 14 Epig 45.

Hæc quæ difficili turget paganica pluma,
Folle minus laxa est, & minus arcta pila.

Pila trigonalis, epig. 46.

Si me nobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis, rustice redde pilam.

g Iul. Pollux, lib. 9. de ludis communib.
h Idem, eod.
i Alcia. 1. lib. prater. in ver. ludus alea.

Secundus ludus à Iustiniano permissus commadiaulion, id est, cursus inci- 5
sus, quando reciproco cursu certatur, vocant nostri *Barres.* διελκυστίνδα Polluci [g] forsan, vel legendum διαυλόδρομον, currendi certamen per stadium: vel κωμοδίαυλον, hoc est, ludus cursorius. Tertius ludus à Iustiniano probatus, 6
βασιλίνδα dicitur, quando scilicet sorte deligitur ex pluribus qui imperet, alij autem qui obsequantur, si credamus Iulio Polluci [h]. Quartus, Catam- 7
pon, quem dicere possumus, inquit Alciatus [i] ex Festo Pompeio, genus ludus. Quid id sit tamen non explicant, sicut nec qui in exemplaribus manualibus Rouilleis curauit Rayton substitui, explicat. Forsan melius in

con

constitutione græca legendum κατ'ἀμφῶν, vt sint certamina duorum concurrentium: vel, vt diuinat alius, legendum Catambon. Sed vtrumque mihi incognitum ingenuè profiteor. Quantum permissum ludum dicit, vt excussum est in exemplaribus Rouillij in 16. Ecperusam legerem ego, postquam in ambiguis licet diuinare, ἐκπερισπασμόν: Vt ludum quendam significari intelligamus, in quo imitatio est cõuersionum ordinum militarium. Sic enim apud Aelianum de re militari, περισπασμὸς ἐστὶ ἡ ἐκ δυοῖν ἐπιστροφῶν τοῦ τάγματος κίνησις, ὥς τε μεταλαμβάνειν τὸν ὀπίσω τόπον. Quæ & apud Suidam leguntur, libro περὶ τάξεως παλαιᾶς. Sic περισπασμὸς, cùm milites mouentur duplici flexu, vt eorum ora in partem posteriorem spectent. ἐκπερισπασμὸς autem est plenior conuersio, triplici flexione constans: mouentur quidem milites in hastá, in leuam, in scutum. Hanc castrensem militiam imitantur meo iudicio, qui latrunculis seu scachis & calculis seu tabulis ludunt. Substituit Alciatus ἄτερ λησίγεις à decursu latrunculorum, sed illa diuinatio longè abest à verbo corrupto. Proinde mihi placet interim, donec certius cognouero, mea coniectura, vt permittat Iustinianus per ἐκπερισπασμὸν ludum tabularum & scachorum, vsque ad ludum vnius solidi, non vltrà: quem tamen diximus clericis & ecclesiasticis personis omnino interdici [a]. Videtur autem Accursius in eam partem inclinare, vt prohiberi tabularum lusum ecclesiasticis putet, non autem scachorum [b]: quòd hic in ingenij dexteritate consistat, inquit. Scribit namque Polydorus Vergilius [c], circiter annum orbis conditi termillesimum sexcentesimum trigesimum quintum, à quodam viro sapiente nomine Xerxe inuentum hunc ludum calculorum, in fritillo seu alueolo, cùm non auderet apertè monere officij sui Tyrannum quendam metu sæuitiæ: eorum documento volens tacitè eum monere, maiestatem sine viribus, hominumque adminiculis, nec valere nec tutam fore, & regem, nisi inuigilaret à suísque defenderetur, facilè oppressum iri. Et hoc certè acies furunculorum vel latrunculorum demonstrat. Quòd autem ait ab scandendo scachos dici, non probo: nec constat etiam author, qui inuentionis meminerit. Marcúsque Hieronymus Vida [d], Italorum dixit inuentum,

> *Vos*, inquit, scilicet Musæ, *prima studia hæc Italis monstrastis in oris,*
> *Scachidis egregiæ, monumentum insigne sororis.*

Etsi verius mihi videatur inuentum Hebræorum, quod nomen Schachi ostẽdit, & Mathi, quibus ludus perficitur: *Scach* dicunt, cùm ita vallatur ludi rex, vt sede egredi cogatur. שך scach autem Hebræis est, vallauit, sepiuit, Osæ & alibi. Et מת, seu מות mat vel mot, mortuus est. Vnde finitur ludus per *Scach*, *&* *mat*, cùm rex omnino obsessus est, & immobilis redditur vt mortuus. Non inficior tamen vsum ludi, & antiquum Romæ, nam & de illo sic meminit Martialis [e],

> *Insidiosorum si ludis bella latronum*
> *Gemineus iste tibi, miles & hostis erit.*

9 Narrat Herodotus grassante annonæ difficultate tempore Atydis Manis regis filij per vniuersam Lydiam, Lydios remedia multa quæsisse huic malo, inuentumque tunc ab ijs aleæ, tesserarum, pilæ ludum, aliaque ludorum genera præterquam talorum: horum enim inuentionem sibi non vendicant Lydi. Porrò ad famem discutiendam, altera quidem dierum, in totum ludibus occupabantur, ne videlicet ciborũ quęrendorũ solicitudine distorquerentur: al-
10 tera verò à lusibus abstinẽtes, pascebãtur [f]. Dum enim quis studio ludi detinetur furtim labitur tempus, & quodammodo fallitur. Laudarem ego tamen, si ocium hoc potius tribueretur quibusdam honestis voluptatibus, vel diuinarũ

[a] auth. interdicimus, de episc. & cler. cũ simil.
[b] glo. in d. au. h. in ver. ad tabulas. & in § interdicimus, in 2. de sanct. ss. epis. colla. 9. in authen.
[c] Polyd. Verg. lib. 2. de inuento. rer. c. 13.
[d] Vida, in libel. Scachorum.
[e] Mart. lib. 14. Epigr. 20.
[f] Herod. in 1.

rerum meditationi, quàm seruilibus istis, vanis, & pessimis. Quod certè omnes concedẽt, si quàm breuis vita sit considerent, quamq; artes longæ, & quãta nobis singulis pro modulo ingenij proposita sint explicanda negotia. Sunt qui modos fallendi & accelerandi tempus conquirunt, ego autem contra retinendi perquiro, memor illius epigrammatis Luciani [a],

a Lucia. in anthologia, ἐς δυσπραγίαν, in infœlicitatem.

τοῖσι μὲν εὖ πρήττουσι, πᾶς ὁ βίος βραχύς ἐστι
τοῖς δ' ἐν κακοῖς, μία νὺξ ἄπλετός ἐστι χρόνος.
Rectè agentibus quidem, omnis vita breuis est.
Malè autem, vna nox infinitum est tempus.

Inuenti tamen ludi sunt foliorum, in quibus dum luditur, vestigia quoque 11 quædam eruditionis apparent, vt in Tarotiis, & ijs cum quibus excusæ sunt vnà sententiæ sacræ paginæ & philisophorum, apud Vuechelium Lutetiæ typographum. Cæterùm, & illis & similibus abutitur humana cupiditas, dum prodit in medium pecunia, & habendi desiderium. Proinde Virgilius monet ludentes [b],

b Virgil. in Epig. de ludo.

Lusuri nummos, animos quoque ponere debent.
Pone malas quoties ludendo vinceris iras.
Ludite securi, quibus est as semper in arca.
Si quis habet nummos veniens redibit inanis.
Lusori cupido semper grauis exitus instat.
Sancta probis pax est: irasci desine victus:
Nullus vbique potest fœlici ludere dextra.

Proinde & ludus quoque noxius, rectè in culpa est, vt ait Paulus [c]. Ouidius autem sic exprimit [d],

c Paul. in l. nam ludus, l. 10. ad leg. Aquil. P.
d Ouid. lib. 1. de Arte.

Sic ne perdiderit, non cessat perdere lusor:
Et reuocat cupidas alea sæpè manus.

Et rursum [e], *Tunc sumus incauti, studioq; aperimur ab ipso,*
Nudaq; per lusus pectora nostra patent.
Ira subit deforme malum, lucrique cupido,
Iurgiaq; & rixa, solicitusq; dolor.
Crimina dicuntur: resonat clamoribus æther:
Inuocat iratos & sibi quisque Deos.
Nulla fides tabulis, quæ non per vota petuntur:
Et lachrimis vidi sæpè madere genas.

e Idem, 3. de Arte.

Atque vt Iuuenal. *Nec enim loculis comitantibus itur*
Ad casum tabulæ, posita sed luditur archa.

De spectaculis. Cap. 5.

1 *Spectacula vitio damur frequentare & facere, infamesq; in scenam prodeuntes, exceptis quibusdam. Et 3.*
2 *Scena quid.*
3 *Certamina sacra quæ honorem habeant. Et de quibusdam alijs certaminibus, & ludis num. 5. 7. 8.*
4 *Ludorum theatralium diuisio. Et 17.*
6 *Spectaculorum fines virtus, & voluptas, quæstus.*

1 VITIO & crimini adscribit Iustinianus [a], interesse spectaculorum ludis. Et Vlpianus, in spectaculis nimiam esse corruptionem, vel deteriorem viuendi modum habere, tradit [b]. Et idem Iustinianus, mulieres scenicas, quæ in spectaculis illis se exhibent publicis, inhonestam conuersationem & malam conditionem elegisse ait, infamesq; [c]. Sicuti & Iulianus Iurisc [d]. eos dicit infamia etiam notari, qui artis ludicræ pronuntiandiúe causa, in scenam
2 prodierint. Scena autem est, vt Labeo definit [e], quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco vbi quis consistat moueaturque, spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico priuatoúe loco, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectandi causa admittūtur. Quod Aemilius Probus dixit [f], *Magnis*, inquit, *in laudibus tota fuit Græcia, victorem Olympiæ citari: in scenam verò prodire & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos,*
3 scilicet Romanos, *infamiæ partem humilia, ac ab honestate remota ponuntur.* Verùm hæc non sunt absolutè intelligenda, sed cum temperamento: nam quædam sunt certamina publica, quæ non quæstus causa, sed virtutis exercentur, quorum athletæ non sunt infames. *Neque enim*, inquit Vlpia [g]. *Thymelici, neque Xystici, neque agitatores, neque qui aquam equis spargunt, cæteraq; ministeria eorum, qui certaminibus sacris ignominiosi habentur, nec designatores, quos Græci Brauectas appellant.* Et Plato [h], *Nisi fortè quis*, inquit, *excellentis sit ingenio præditus, nunquam vir*
4 *præclarus euadet, nisi à prima pueritia in ludis honestis versetur.* Budæus [i] ludos theatrales in Scenicos, & Gymnicos diuidit: Scenicos, Agones & Dionysiacos dici, & musicos, in hisq; esse hypocritas fabularum & aliarum personarū actores, tragædos, comædos, mimos, pantomimos, archimimos, ethologos, etopæos. Erāt cum his & Thymelici, id est, citharœdi, psaltæ, lyristæ, tibicines,
5 saltatores, Cheronomi, seu gesticulatores. In gymnicis ludis sunt artifices Athletæ, παλαισταὶ luctatores, δρομεῖς cursores, πύκται pugiles, δισκοβόλοι discum in sublime iaculantes, ἁλτικοὶ saltus pernicitate contendentes. Et isti ludi palęstram probatam habent inter ingenuos Græcos apud Platonem passim, Ciceronem [k], & alios, ibi, *Exercebantur iuuenes cursu, lucta, hasta, disco, pugilatu, saltu.*
6 Sed latius hæc perpendamus, vt prohibita spectacula nota sint. Spectacula exhibentur vel proponuntur publicè vel virtutis formandæ, vel ostentandæ seu comprobandæ causa, vel voluptatis, vel quæstus gratia. Formabant virtutem & robur palęstræ ludi, vt diximus, & robur modúmque pugnandi, & exerci-
7 tium parabant. Erant & spectacula, in quibus formabantur ingenia ad virtutē literarum Academiæ, quę ideo Gymnasia dicta sunt. Erant & ibi certamina illa palęstræ, in quibus vincenti præmium proponebatur oleum ex oliua, vt ait Lucianus libro de Gymnasiis. Edidit Cæsar Caligula Lugduni ludos miscellos, & certamen græcæ latinæque facundiæ, quo certamine ferunt victos victoribus præmia contulisse, eorundem & laudem componere coactos. Eos autem, qui maximè displicuissent, scripta sua, spongia, linguaúe delere iussos, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi voluissent, vt ait Suetonius [l]. Vnde Iuuenalis, magnum timorem expressurus, meminit eius [m],

Palleat, vt nudis pressit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

a in auth. interdicimus, de episco. & cler. §. interdicimus, in 2. de sanctiss. episco.
b Vlp. in l. 1. §. fin. de ser. corrup. lib. 11. P. titu. 3.
c L. imperialis, l. 29. §. 1. 2. 3. de nupt. lib. 5. C. titu. 4.
d Iulia. in l. 1. de ijs qui not. infa. lib. 3. P. titu. 2. Vlp. l. 4. eod. & l. 2. §. 5. eo.
e l. 2. § ait prætor, de ijs qui not. infa.
f Aemil. Prob. in proœm. vitar. imperat.
g Vlp. in l. athletas, l. 4. de ijs qui not. infa. Explicat hanc Alex. ab Alex. lib. 3. Genial. dier. c. 9.
h Plato, in 8. de iusto
i Budæ. in annotat. prior. ad pand. in l. athletas.
k Cic. 1. de Orato. & in Bruto.
l Sueto. in Calig. c. 20.
m Iuuenal. Satyr. 1.

Et Tholosæ ex more mensis Maij principio, certamen poëtarum inductum à quadam Isaura optima matrona, vbi præstantiores accipiunt præmium flores aureum, argenteum & hyacinthinum. Domitianus etiam Mineruæ deuotus, quinquatria magnificè celebrauit, in quibus certamina poëtarum, oratorum, gladiatorumq́; singulis annis in Albano exhibebat, teste Xiphilino ex Dione [a]. Artemisia quoq;, cùm manibus sacris Mausoli dicaret, agona, id est, cer- 8
tamen laudibus eius dicundis fecit, poniq́; præmia pecuniæ, aliarumq́; rerum bonarum amplissima: ideo & has laudes decertandas feruntur venisse viri nobiles ingenio, atq; lingua præstabili, Theopompum qui vicit Theodectem & Naucritem, vt author Gellius [b]. Lex horum certaminum apud Platonē hæc [c], *Si quis aliquem secum musica, vel gymnica, vel alia quauis facultate certaturum, in certamen descendere vi prohibuerit, quisquis velit, munerum declaratoribus id significet, qui procurent, vt quilibet liber certare possit: id si facere non potuerint, munera prohibito dentur, si prohibitor vincet, & ipsius tanquam victoris nomen in quibuscunque volet templis scribatur. Prohibenti verò nec nomen inscribere, nec victoriæ offerre insignia liceat: ac seu vincat certando, seu vincatur, illati damni crimine reus sit.* Spectacula, 9
quæ ostendendæ virtutis causa erant, honorem præmium habebant, & exiguum aliquid honoris symbolum. Apud Græcos potissimùm ex palestricis ludis celebrata quatuor in locis olim exhibita, summa laude consequēte eum, qui in ijs vicisset, modico vel nullo commodo nummario coronam tantùm folliatam accipiebant, vnde dicti Stephanitæ, & Phyllines, coronati & folliati, vt author Iulius Pollux [d], τοὺς μὲν ἐν καλουμένοις ἱεροῖς ἀγῶσιν, ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ, στεφανίτας ἐκάλεσαν καὶ φυλλίνας: τοὺς δὲ ὀνομαζομένους, θεματικοὺς ἀργυρίτας, id est, *Eorum certaminum, quæ dicuntur sacra, quorum præmia in sola corona, Stephanitas vocant*, scilicet victores, *Et folliatos: eos autem, qui ad id aduocantur, argyritas*, id est, pecuniosos. Certamina illa: ad quæ confluebant populi vndique, sacra & præmia sic exprimit epigramma græcum,

> *τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες, ἀν' ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί,*
> *οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων.*
> *ζηνός, λητοΐδαο, παλαίμονος ἀρχεμόροιο*
> *ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα σέλινα πίτυς.* id.
> *Quatuor exhibuit sacratos Græcia ludos,*
> *Cælicolis duos, terrigenisq́; duos.*
> *Nempe Ioui, Phœboq́;, Palemoniq́;, Archemoroq́;*
> *Præmia sunt olea, & mala, apium, strobilus.*

Nomina horum Olympia, Isthmia, Pythia, Nemea. Quæ celebrauit Pindarus, explicauitque eius scholiastes, & Alex. Ab Alexandro Genialium dierum 5. cap. 8. Leonicenus lib. 1. cap. 68. De olympicis in honorem Iouis 10
introductis, sic Strabo loquitur [e]. *Est in agro Pyseno templum ab Elide stadijs minus trecentis absens: ante illud verò lucus vestitus olea surgit, in quo stadium iacet, Alphæus autem alluit, ex Archadia labens, & Triphyliacum intrans mare, inter occasum & meridiem. Initio quidem ex Olympij Iouis oraculo ingentem sibi claritatem vindicauit, eoq́; deficiente, nihilominus tamen templi fama remansit: & quantum ipsi nonimus adaucta est & celebritatis gratia, & ludorum Olympicorum causa quos sacros & corona illustres, & inter alios omnes, è quibus maximos arbitrantur. &c.* Pisei primùm authoritatem cōdendi ludos hos sibi vsurparunt, quòd illis exitio fuit. Eleis sibi eosdem per Phidonem Argiuum aduocatum vsurpantibus, vt narrat Pausanias [f]. Scribit & de stadio ab Hercule metato olympico sexcentorū pedum Gellius [g], post Plutarchum [h], & Plinium [i]. Nicolaus Gerbellius [k], ex 11
Sophiano, Herodoto, Pausania, & aliis tradit, hæc Olympica certamina per singulos quinq; annos renouari solita, cū maximo Græcorum concursu: agiq; solitos hos ludos semper plena Luna, ab 11. mensis vsque ad 16. diem, qua

a Xiphil. ex Dione, in Domitia.
b Gell. lib. 10. c. 19.
c Plato, 12. de legib.
d Iul. Poll. lib. 3. Onomast. c. fin.
e Strabo, lib. 8. Geogra. p
f Pausa. libr. 6. in Eliac. postremo scribit & plura in Atticis.
g Gell. lib. 1. c. 1.
h Plut. lib. quanta sit int. homi. corpo. & ingenio. differen.
i Plin. libr. 2. c. 23.
k Nico. Gerbell. lib. 6. de Pelopon. in vrbib. & in Elide.

qua præmia & corona victoribus concedebantur. Tantaq; fuit Olympiorum veneratio, vt posteà per Olympiades lustrales cœperint anni numerari, ab anno à Troia capta à Græcis 406 [a]. anno tertio regni Labdon regis Hebræorum, regnante apud Assyrios Tantanc: apud Aegyptios, Thoo: expletis à mũdi principio quatuor millibus decem & octo: à diluuio, 477. à natiuitate Nini regis Assyriorum, annis 85. à natiuitate Mosis, 505. vt author Eu-
12 tropius [b]. In hoc certamine lex erat, vt nemo coronaretur, nisi in quemcunque in medium prodenutem, sine discrimine & electione congrederetur: non enim licebat eligere eum, cum quo victurus certaret, teste Plutar-
13 cho [c]. Tanta autem laus istius victoriæ & coronæ oleagineæ, vt eam non
14 dubitet Cicero æquare Romanis triumphis [d]. Isthmia certamina, ab Isthmo, qui angusta portio terræ est inter Aegeum, & Ionium mare, non longè à Corintho in Peloponesso ibi ludus hic primùm in honorem Neptuni celebratus, à Iasone primùm, cùm ex Colchi periculis in patriam remearet: quia ibi Neptunus fanum habebat præclarissimum, vt ait Pomponius Mela [e], quòd erat luco pinearum arborum circumclusum, vt notat Strabo [f]. Fuit & in honorem celebratus Melicertus, quem Polemonem nominarunt, de quibus latè Pausanias [g], Hyginius [h], Ouidius [i], Scholiastes Apollonij [k]. Etsi Plutarchus referat Isthmorum ludorum inuentionem ad Theseum, eosque ad æmulationem Herculis, qui Olympicos instituerat, primum introduxisse tradat [l]. Scriptum & ab alijs Syposum Corinthiorum regem eos instituisse, cùm ibi Melicertem puerum eo loco deuectum à Delphine inuenisset, & eum sepelisset. Quod & tradit Statius [m], & Pausanias [n]. Quod & verum est. At quod de Theseo fertur, intelligi debet, Theseum ludos intermissos ob latronum pericula sublatis latronibus, redintegrasse. Num autem quinquennio renouarentur ludi isti, dubium est, id asserentibus Solino [o], & Pompo. Mela [p]: Pindaro autem, tertio quoque anno tantùm, vocante & eo trietericam illius anni victimam [q]. Illius certaminis præmium, corona primùm apij, deinceps ex pinu, propterea quòd infrugifera maris instar arbor sit, vt aiunt scholia Pinda-
15 ri. Certamina Pythia introducta in memoriam Apollinis, qui serpentem veneno maximè nocentem interemit, vt ait Ouidius [r]. Alij ab Eurilocho Thessalo, Amphyctionum duce, debellatis Cyrrhæis instituta ferunt, in honorem Apollinis [s]. Principio nouem annorũ spatio agebantur Pythia, posteà ad quinquennale tempus redacta. Esculea primùm corona, deinde laurea [t], pro præ-
16 mio data Nemea certamina originem habuerunt à certamine funebri instituto per septem duces Argiuorum, in honorem Archemori filij sacerdotis Lycurgi, occisi à serpente. Hi enim pergentes in Lemnum Thraciæ, vt opem ferrent Polynici contra Thebanos, siti pressi petierunt ab Hypsiphyle Lemnia muliere, vt aquam in illa regione potui aptam ostenderet, quibus obsequens vt ostenderet, Archemorum puerum cuius nutrix erat, in quodam loco reposuit, donec rediret, quem mora pẽdente serpens quidã suffocauit: quo reperto occiso, proci in eius memoriã ludos instituerunt [v], in Nemea sylua, cõsolantes Hypsiphylem, quorũ præsides luctuosis vestibus induebãtur. Hos posteà tamẽ ludos, in meliorem statũ Hercules renouauit, deuicto leone Nemeo, vt notat
17 scholiastes in Pindarũ. Renouabantur autẽ post tres annos singulos. Erant alij ludi Romæ theatrales, Circenses, Equestres, seculares, in quibus exhibebãtur spectacula Comœdiarũ, Tragædiarum, agitatorum equorũ, & aliarũ rerum ad delectandũ populũ, vt decursio equorũ Troiæ, venatio Africana [x]: ad voluptatem, & mimorũ, & satyrorũ, & meretricum floraliũ nudationes, & alia id genus. Et ad voluptatẽ populi permissos fuisse ludos potissimùm gymnicos, testãtur adhuc leges [y]. Erant & Megalenses qui & Taurij, Compitalicij, Iuuenales, Honorarij [a], Militares [a], & alij, de quibus Valer. Maximus [b]. Exhibeban-

[a] Eusch. in Chroni.
[b] Eutrop. libr. 1. de gest. Romano.
[c] Plut. libr. de tranquillit. animi.
[d] Cic. pro Flacco, & 2. Tusculan.
[e] Mela, lib. 2. in Macedonia.
[f] Strabo, in 9.
[g] Pausa in Atticis.
[h] Hyginius, in Mythologiis.
[i] Ouid 6. Fasto.
[k] Schol. in 3. Apollo. Rhod. Argonaut.
[l] Plut. in Theseo.
[m] Stat. in princip. Thebaid.
[n] Pausa. in Atticis.
[o] Solin. c. 11.
[p] Mela, vbi sup.
[q] Pind. ode 6. Nemeor. epo. 1. & ibi annotat. Ioã. Loniceros.
[r] Ouid. 1. Metamor.
[s] Ioan. Leonicer. in 1. odem Pythio. Pinda.
[t] Ouid. 6. lib. 1. Meta.
[v] Strabo, in 8. Pausan. in Corinthiis.
[x] Sueto. in Calig. c. 18
[y] l. 1. & 2. ff. de spectac. lib. 11. C. titu. 40. & l. vni. de expens. ludo eo. lib. 11. titu. 41.
[z] de quib. Alex. ab Alex. libr. 6. c. 19.
[a] de quibus Valturius, lib. 11. c. 12. de re milita.
[b] Valer. Max. lib. 2. titu. 1. in more Ludor.

tur & gladiatoria munera, pugilum crudelia spectacula, ex quibus primùm ar 18
morum tractandorum meditationem à P. Rutilio consule C. Malli collega militibus traditã, scribit Valerius Maximus [a]. Is enim ex ludo C. Aurelij Scauri, doctioribus gladiatorum accersitis, vitandi atque inferendi ictus, subtiliorum rationem legibus ingenerauit, virtutemque arti, & rursus artem virtuti miscuit: vt illa huius impetu fortior, hæc illius scientia cautior fieret. Horum 19
distinctione habita, quid de prohibitione spectaculorũ traditũ sit audiamus, & cõsideremus res ipsas propositas in spectaculis primùm, deinc personas, tertiò modum & tempus. In primis turpia, ludicra, mimica, histrionica, derisoria, satyrica, ioculatoria, magica, præstigia, indigna sunt quæ ab homine sanæ mentis fiant vel fieri inspiciantur: qui enim illis assistunt, videntur socij & participes sceleris, authoresq; quod comprobent. Proinde pœna eadem, & nota digni. Histriones autem, qui artem illam exercent, vt porè impœnitentes, à sacrosancta corporis dominici communione pelluntur [b]. Et filius qui se inter arenarios vel mimos sociauerit, & in hac arte seu professione perseuerauerit inuitis parentibus, qui eius professionis non sunt, potest exhæredari [c]. In Agathensi concilio [d], præsbyteris, diaconibus, subdiaconibus, & aliis clericis, quibus licentia ducendi vxores non est, interdicitur, ne aliarum nuptiarum cõuiuiis intersint, ne his cætibus misceantur, vbi amatoria cantãtur, & turpia aut obscæni motus corporum, choreis & saltibus efferuntur: ne auditus & obtuitus sacris ministeriis deputati, turpium spectaculorum, atque verborum contagione polluantur. Et rursum in concilio Laodicensi [e], *Non oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos spectaculis aliquibus, qui aut in nuptijs aut in cœnis exhibentur interesse, sed antequam thymelici ingrediantur, surgere eos de conuiuio & abire debere.* Nam & illis ab omnibus spectaculis cauendum esse dicitur [f]. Quod & reliquis Christianis obseruãdum vult D. Bernardus [g], *Caterùm*, inquit, *vana spectacula rogo quid corpori præstant, quidúe animæ conferre videntur? aut certè nihil in homine, cui curiositas prosit, inuenies: friuola prorsus & inanis & nugatoria cõsolatio, & nescio quid durius illi imprecer, quàm vt semper habeat quid requirat, qui inuidæ quietis pacẽ fugitans, curiosa inquietudine delectetur.* Et Basilius Magnus [h], *Oportet, nec oculos spectaculis, nec vanis præstigiatorum ostentaculis tradere, nec per aures corruptricem animarum melodiam audire. Hoc enim musicæ genus, seruitutis & ignobilitatis fructus parere, præterea libidinum aculeos acuere solet.* Meminit Plinius Iunior [i], iudicij in hac re obseruandi. *Gymnicus*, inquit, *agon apud Viennenses ex cuiusdam testamento celebrabatur, hũc Trebonius Rufinus in duumuiratu tollendũ abolendumúe curauerat: cúmq; negaretur ex authoritate publica fecisse, eumq; restitui hæredes postulassent, egit ipse caussam suam apud Traianum imperatorem, Caio Plinio* (loquente) *in consilium assumpto. Dicebat eas potißimùm liberalitates priuatorum hominum, esse omni reipub. valdè suspectas, quæ ciuitati nullum ornatum, nullam vtilitatem, plebi solam duntaxat voluptatem ac delectationẽ adferant. Atque tandem, ne otio torpescerent Viẽnenses, placuit agona tolli.* D. Chrysostom[9] abducit ab spectaculis, & ea exprobrat, tomo 1. omilia de Dauide & Saule, quæ incipit, *Equidẽ arbitror multos. &c* [k]. Multa quoq; in ea adfert Clemẽs Alexãdrinus [l], cuius & hæc verba. *Prohibeantur spectacula & acroamata, quæ nequitia, verbisq; obscænis temerè profusis vana sunt. Quod enim turpe factũ nõ ostẽditur in theatris? Quod aut impudens verbũ non proferunt qui risum mouent scurræ, & histriones? Qui autẽ ex vitio, quod in se est, delectationem aliquã acceperunt, euidẽtes domi imagines imprimunt: Contrà autẽ, qui his demulceri & affici nequeũt, in ignauis voluptatibus minimè prolabentur. Si dixerint autẽ pro ludo recipi spectacula, ad recreandos animos, dicemus non sapere ciuitates, quibus ludus pro re seria habetur: neque enim ludi sunt inanis gloriæ cupiditates, quæ ad afficiendum morte adeo sunt immisericordes. Sed neque variæ studia & inconsiderata ambitiones, & præterea suarum facultatum impensa, neq; verò quæ his de causis excitantur seditiones amplius ludi sunt: vano enim studio nunquam emendum est otium. Neque qui sapit id quod est iucundum, ei quod est melius*

a Idem lib. 2. c. 3. in P. Rutil. c.
b ca. pro dilectione, de consec. dist. 2.
c §. contra, vt cùm de appellat. cognosc. coll. 8. titu. 12.
d ca. presbyteri, 34. dist.
e ca. non oportet, in 2. de pœnit. dist. 5.
f ca. his igitur, 23. distin. & sup. dictum est
g D. Bernar. sermo. de conuersio. ad cleri. c. 14.
h D. Basil. Mar. sermo de legẽdis lib. gentil.
i Plin. lib. 4. epistol.
k & in proœmio ad comment. sup. Esai. & tomo 2. Omil. 38. in Math. ex c. 11. Matth.
l Clemens Alexan. lib. 3. Pædago. cap. 11.

lices prætulerit. Neque te excuses, quòd non omnes philosophemur: cur omnes itaque Christiani, cur credidisti? &c. Tertullianus [a], *Itaque*, inquit, *circa voluptates spectaculorum infamata conditio natura est, ab iis qui natura quidem omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Illud quoque intellige, omnia à diabolo esse mutuata.* Et Plinius [b], Christianè & verè sensit dum ait, *Spectacula edita effusasq́; opes, aut operum magnificentiam enumerare luxuriæ faventis est.* Neque esse Christiani, interesse spectaculis, D. etiam Hieronymus docet [c], de Hilarione loquens. *Credens*, inquit, *in dominum Iesum non circi furoribus, non arena sanguine, non theatri luxuria delectabatur, sed tota illi*
21 *voluntas erat in congregatione ecclesiæ.* Neque quidem apud Lacedæmonas spectacula antiquitus permissa comœdiarum, vel tragœdiarum, nec mulieribus permissum eo pergere, dum fuerunt permissa, vt author Plutarchus [d]: quamuis posteà degenerante in luxuriam natura permissum fuerit, nec esset Lacædæmone tam nobilis vidua, quæ non ad scenam iret mercede conducta. Quod abominabantur Romani, vt vtriusque testis Aemilius Pro-
22 bus [e]. Tanta fuit etiam disciplina Massiliensium, vt nullum aditum iuuentuti in scenam vel theatrum darent: quòd essent morum corruptela, ne per obscænos motus iuuenes impudicitia lasciuirent [f]. Docet & spectacu-
23 la esse nocentia moribus abundè Cœlius Rhodiginus [g]. Tiberius Cæsar histriones Roma exturbauit, arteq́; ea interdixit, quia & mulieres ignominia afficerentur & turbas darent [h]: quos tamen in vrbem post mortem eius re-
24 uocauit Caius Caligula [i]. Inter iustas causas, ob quas vir vxorem repudiauerat, illa est, si circensibus vel theatralibus ludis vel arenarum spectaculis, in illis locis, in quibus hæc assolent celebrari, marito prohibente fuisset [k]. Sic P. Sempronius Sophus coniugem repudij nota affecit, nihil aliud, quàm se ignorante ludos ausam spectare [l]. Sicut & Octauius Augustus tandem muliebrem sexum omnem ab spectaculis athletarum submo-
25 uit [m]. D. Augustinus super Ioannem par. 2. donare histrionibus immane di-
26 citur peccatum, quòd ea datione laudetur peccator in desideriis suis [n]. In synodo Constantinopolitana sexta in Trullo [o], sic etiam statutum. *Prohibet omnino hæc sancta synodus vniuersalis eos, qui dicuntur, mimos, & eorum spectacula. Deinde venationum quoque spectationes, easq́; quæ fiunt in scena saltationes perfici.*
27 *Qui secus fecerit, si sit clericus, deponatur: si laicus, segregetur.* Sed dicet aliquis, cur tanta hîc in explicando iure ciuili conferis, quæ ad ecclesiastem potius pertinere videntur, quàm ad iurisconsultum? Certè huic respondeo, ad politicos magistratus hæc maximè pertinere, & vt ad corrigendos inueteratos corruptos mores moneantur, & agnoscant è repub. esse, spectacula ista ioculatorum tolli, qui quæstuaria arte exhauriunt ciuitatum pecunias sensim, & veluti à voluptate sopitis ciuibus extorquent, otia stabiliunt, infinita propè delicta inseminant: imò, quod valdè deflendum, cultum diuinum minuunt & tollunt. Etenim festiuis diebus sua ludicra venditant, quo tempore sacris negotiis danda est opera. Audiant D. Chrysostomum [p] excandescentem in populum, quòd tempore sacro ad spectacula, & cursus equorum, & tempore quadragesimalis ieiunij, iuisset. *Sed dices*, inquit, *quale peccatum est videre equos currentes? Si volueris omnia prudenter discere, quæ ibi fiunt inuenies: inuenies nihil absque sathanica operatione fieri. Non enim videntur soli equi currentes, sed & clamores, & blasphemiæ, & multi intempestiui sermones audiuntur, mulieres prostitutæ in medium prodeunt & spectantur, molles & effœminati. Item aliud animæ damnum, cùm inutilia, & ea quæ animæ nihil conducant, ibi conspiciuntur, & mulieres impudicæ, tempus dilapidamus, & quæ non oportet loqui, loquimur. &c.* Statutum & in concilio Carthaginensi 4 [q]. *Qui die solemni, prætermisso ecclesiæ conuentu, ad spectacula ierit, excommunicetur.* Hæc & cura antiquitus Romanorum magistratuum, castigatio in histriones, vt

a Tertul. lib. de coro. milit.
b Plin. lib. 7. c. 15.
c D. Hierony. in vita Hilario. tomo 1.
d Plutar. in apophte.
e Aemil. Probus, in præ. vita. imperat.
f Alex. ab Alex. lib. 5. c. 16.
g Cœl. Rhod. lib. 8. c. 7.
h Dio Cass. lib. 57. histo.
i idem, lib. 59.
k Theod. & Valent. in l. consensu, l. 8. §. vir quoque, de repud. lib. 5. C. tit. 17.
l Val. Max. lib. 6. c. 3.
m Sueto. in Octauio, c. 44.
n ca. donare, 86. dist.
o ca. 51.
p D. Chrys. tomo 1. Omil. 35. in Gene. fin.
q ca. qui die, de consec. dist. 1.

ex Suetonio constat [a]. Marcellus [b] quoque ex responsis Menandri tradit,
militem, qui artem ludicram fecisset, capite puniendum esse. Statuit & Bo-
nifacius 8 [c]. clericos mimos, quos vocant Galli ioculatores goliardos, &
Tusci busones, per annum ignominiosam illam artem exercentes, vel bre-
uiori tempore moniti si non resipuerint, carere omni priuilegio clerica-
li. Multò magis gladiatoria illa crudelitatis plena abominanda sunt specta- 29
cula, quæ antiquitus voluptati erant, ad efferandos & veluti ad concitan-
dos in necem animos, pugnantibus in arena nudis athletis [d]. Sicuti & P.
Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandū,
pecunia eorum, qui quæsturam adipiscerentur, authore Tacito [e]. Iulius
quoque Capitolinus [f], morem Romanorum fuisse tradit, vt munus gla-
diatorium & venatus darent. Dicere autem multos hanc deuotionem con-
tra hostes factam, vt ciuium sanguine litato, specie pugnarum, se Neme-
sis, id est, vis quædam fortunæ satiaret. Alios tamen literis tradidisse, itu-
ros ad bellum Romanos, debuisse primùm pugnas videre & vulnera, &
ferrum, & nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos ho-
stes timerent, aut sanguinem perhorrescerent. Cruentum & illud spectacu- 30
lum, quod ludum venatorium exhibebat, quo cum bestiis depugnabatur [g],
ad quem damnati serui pœnæ efficiebantur, & damnabantur etiam, vt la-
niarentur à bestiis, ad bestias [h]. Hæc Constantinus Cæsar sustulit [i]. Otho 31
autem refert [k], Arcadio & Honorio imperantibus, sedente Romæ Dama-
so summo pontifice, ab Oriente venisse Dirimachium quendam mona-
chum, qui cùm spectaculo gladiatorio vidisset populum Romanum ope-
ram dare, & huiusmodi lætitiæ genus, seu dirum inhumanumq; abomina-
retur, Tribunitia quadam facundia pluribus verbis cum populo egisse, vt
lanistas vrbe pelleret, & ab eorum spectatione abstinerent: verùm nihil ob-
tinuisse, & intempestiuam sapientiam illam populum non tulisse, sed lapi-
dibus declamantem obruisse. Qua de causa iratos Cæsares, in numerum
diuorum relato Dirimachio, lege sanxerunt, ne gladiatores vsquam essent,
& eorum cruenta spectacula penitus è repub. tollerentur. Consentit histo-
riæ narrationi Nicephorus Calistus [l], atque Theoderitus [m]: attamen non
Dirimachium, sed Thelemachum esse dicunt monachum, & ab Honorio
Romæ legem hanc conditam testantur. Scribunt quoque Nicephorus [n],
& Sozomenus [o] Constantinum Magnum deuicto Licinio, spectaculum
singulari certamine decertantium gladiatorum Romæ frequentari solitum,
prohibuisse. Exprobrat Græcis, & maximè detestatur Tatianus [p], Iustini
martyris discipulus, quòd pascerentur aspectu spectaculorum gladiatorum,
quòdq; ita mente essent anthropophagi, emerent nutrirentúe seruos vt
occiderentur in spectaculo, coronarentur homicidæ athletæ ab agonothe-
ta & munerario. Nam lanistæ [q] familiam gladiatorum domi alebant, instrue- 32
bantque, ex mancipiis redemptis constantem: inter quas erant Rhetia-
rij, Secutores, Mirmillones, Hoppolomachi, Thraces, quorum aliquot
interdum paria producebantur in spectaculis. Detestatur hoc spectacu- 33
lum Petrarcha [r] se vidisse Neapoli, neque fidendum ei ciuitati admonet,
in qua hominem innoxium hoc gladiatorio certamine, ludus est: versúq;
Virgilij vtitur,

Heu fuge crudeles terras, fuge litus auarum.

Ad gladiatoria certamina & spectacula pertinent monomachiæ, & con- 34
cursus hastatorum, quem vocant *iustes*, seu torneamenta, ex quibus cædes
vt plerumque tragœdiam perficiunt. Vnde meritò & hæc certamina & spe-
ctacula sublata sunt, & improbata à summis pontificibus, & in his vulne-
ratis, conceditur quidem pœnitentia, decedentibus autem in his, negatur
sepul

a Sueto. in Augusto, c. 45.
b l. quaedam delicta, §. 14. de pœn. P.
c In c. vni. de vita & honest. cler. in sex.
d Veget. lib. 4. de re milit. c. 41.
e Cor. Tacit. lib. 11. Annal.
f Iul. Capito. in Maximo & Balbo.
g Lege damnum, l. 8 §. quicunque, de pœn. P.
h l. ad bestias, l. 31. eod.
i l. 1. de gladiato. lib. 11. C. tit. 43.
k Otho, lib. 4 Chronico. c. 16. vide Alciat. lib. 2. Parerg. c. 43.
l Nicepho. Cal. lib. 13. c. 1. tomo 2. oper.
m Theoderit. lib. 10. hist. Tripart. c. 1.
n idem Nicepho. lib. 7 c. 46.
o Sozo. en. lib. 1. hist. Tripart. c. 9.
p Tatian. orat. con. Græcos.
q Beat. Rhenan. in annotatio. in Tertul. de corona milit.
r Petrar. lib. 5. Epistol. epist. 73.

ſepultura [a]. Et clericus in duello pugnans deponitur [b]. Sed de duello, quod non voluptatis cauſa, ſed vel purgationis ſeu iudicij cauſa committebatur, dicemus Deo fauente in iudiciis.

a c. 1. & 2. de torneamen. lib. 5. Decret. tit. 14. ca. monomachiam, 2. q. 4.
b c. 1. de cleri. pugnād. in duello, lib. 5. Decret. tit. 14.

De alio crimine extraordinario, de otio. Caput 6.

1 Homo laboribus addictus.
2 Labor bonus non debet eſſe vacuus à mercede.
3 Homo pars vniuerſi, & vt ipſum moueri perpetuò oportet.
4 Otium vanum mors, & otij mala. & 5. 8. 9. 10. 11.
6 Tempus triplici modo malè teritur, nihil agendo, inutilia, vel malè agendo.
7 Tempus ſiſtendum.
10 Otioſi vt reddant rationem, vnde viuant lex. & 12.
13 Mendicantium validorum non laborantium caſtigatio quæ, & ad quos iudices pertineat, de his leges, & exceptiones pœnarum. 14. 15. 16. 17.
18 Otij iudicium apud quos, & pœna. & 19. 20. 21. & 22.

1 RES ſingulæ, integræ & vtiles conſeruantur, & tunc demùm excellunt, quùm vſibus ſibi deſtinatis inſeruiunt: contrà ſi à proprio vſu moderato quieſcant, ſordeſcunt & corrumpuntur. Homo mancipium laboris factus eſt, poſtquam addictus operi fuit ab initio, & audiuit ob illud primum ingens ſcelus, *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo* [c]. Iob id apertè teſtatur [d], *homo*, inquit, *naſcitur ad laborem, & auis ad volatum.* Et vita vera hæc hominis & fœlix, laborare. *Labores manuum tuarum*, ait Dauid [e], *quia manducabis, beatus es, & benè tibi erit: vxor tua ſicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ: filij tui ſicut nouellæ oliuarum, in circuitu menſa tuæ. Ecce ſic benedicetur homo, qui timet dominum.* Et in Eccleſiaſtico [f], *hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo.* Et rurſum [g], *non oderis laborioſa opera.* Eccleſiaſtes etiam [h], *hoc viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis & bibat, & fruatur lætitia, ex labore ſuo quo laborauit ipſe ſub cœlo, numero dierum ſuorum, quos dedit illi Deus, & hæc eſt pars illius, &c.* Et, *bonorum laborum glorioſus eſt fructus* [i]. Quia ſapientia reddit iuſtis mercedem laborum ſuorum [k]. Et licet laborem non ſequatur ſemper effectus, tamen mercedem ſuam apud Deum labor habet [l]. Et merces fœlicitatis acquiritur per laborem virtutis [m]. D. itaque Paulus [n] abſolutè pronunciauit, vt, *ſi quis noluerit operari, ne manducet.* Vt contrà iuſtum eſt, vt ibi quis conſequatur ſtipendium, vbi laboris impendit obſequium [o]: non enim debet eſſe vacuus à mercede [p]. Labor inquam bonus, quem præcedere virtutem voluit Deus & præmium, vt per illum quæ bona & rara ſunt conſequamur tantùm: & charius quod conſequimur eo ſudore, nobis fit. Sic Heſiodus,

2 (in the margin beside "men mercedem ſuam apud Deum labor habet")

τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι. id eſt,
Ante virtutem Deus ſudorem poſuit immortalis.

Et vt Epicharmus apud Xenophontem [q]; *τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί*, id eſt, laboribus vendit nobis omnia bona Deus. Atque verè [r],

πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων,
κοὐκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις. id eſt,

c Geneſ. 3.
d Iob. 5. ca. quis non poteſt, 13. q. 4.
e Pſal. 127.
f Eccle. c. 2.
g eod. c. 7.
h Eccleſiaſtes. c. 5.
i Sapi. 3.
k eod. 10.
l c. niſi cùm pridem, § porrò, de renunciat.
m ca. ieiunium, de conſec. diſt. 5.
n 2 ad Theſſalo. 3. c.
o ca. ſacerdos, 1. q. 2.
p ca. charitatem, 12. q. 2. § ne autem, de iudic. in auth.
q Xenop. de dict. & fact. Socrat.
r Euripi. in Hippol. actu 1.

Om

Omnis ærumnosa vita est hominum,
Et laborum non est requies.
τοιγὰρ πονοῦσα πολλὰ, πολλ' εὐδαιμονεῖ[a],
Etenim multi labores, multùm beant.

Pindarus etiam[b], cùm axioma illud diuinum posuisset primum,
πόνων δ' ὅτις ἀπόκλαρος ἐστι,
οὔτ' ἔσσεται. id est,
Laborum nemo exsors est,
Neque erit.

Adiicit posteà[c], aliam celebrem sententiam superioribus similem,
εἰ δέ τις ὄλβος ἐν ἀνθρώποισιν, ἄνευ καμάτου οὐ φαίνεται, id est,
Si quadam fælicitas inter homines est, non sine labore videtur & apparet.

Adstipulatur Horatius[d],
Nihil sine magno
Vita labore dedit mortalibus.

Et apud Theocritum,
σῖτον ἀλοιῶντες φεύγειν τὸ μεσαμβρινὸν ὕπνον,
ἐκ καλάμας ἄχυρον τελέθει θαμέσδε μάλιστα.
ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ
καὶ λήγειν εὕδοντος, ἐλινῦσαι δὲ τὸ καῦμα.
εὐκτὸς ὁ τῶ βατράχω παῖδες βίος. οὐ μελεδαίνει
τὸν τὸ πιεῖν ἐγχεῦντα. πάρεστι γὰρ αὐτῷ. id.
Qui trituratis frumentum fugite somnum meridianum,
Ex culmo tunc palea quàm maximè exeunt.
Messores incipere oportet, cùm galerita excitatur,
Et desinere cùm illa dormit, & sine sensu tolerare æstum.
O pueri, rana vita optanda est, quæ non curat
Eum qui potum ministrat: abundè enim illi suppetit.

Vniuersum hoc, inquit Marsilius Ficinus[e], *cuius quodammodo partes sumus, semper* 3
cùm moueatur[f]*: certè nos ab actione motuq́ vacare neque possumus vnquam, neque debemus. Præsertim quando primus perpetuusq́ motus, vt placet Platonicis, est ipsi animæ naturalis, & vita nihil aliud est, quàm animæ motus & actus. Motus verò, ad bonum est laborare: contrarius verò, malis operam dare.* Nec mihi videtur homo di- 4
cendus, qui Epicuri de grege porcus, benè curata cute viuit conditus voluptatibus, iners terræ, & inutile pondus, numerus & fruges consumere natus. Vt probè Seneca dixerit[g], *otium sine literis mors est, & viui hominis sepultura.* Abutuntur enim illi vita, brutis animalibusq́ peiores otiosi, nam animalia vsui nobis sunt ad quædam: isti autem noxij, tantùm laborantium hominum victum comedentes fuci stupidi, & frugum bonorumque corruptiones. Potiusq́ spiritum vt pecudes trahentes, quàm viuentes, vt ait Crinitus[h]. *Natura humana*, inquit Theodericus Gotthorum rex[i], *sicut duris laboribus instituitur, ita per otia torpentia infatuatur.* Proinde crimini datur, ita otiari vt nullos labores quis probos suscipere velit, quantumuis diues fuerit: cum quòd is à natura ita degenerat, tum etiam quòd naturam propriam abhorrendo, in superbiam incidat. Sic enim cecinit Dauid[k], *in labore hominũ non sunt, & cũ hominibus non flagellabuntur: ideo tenuit eos superbia, & operti sunt iniquitate & impietate sua.* Contemnit enim quod dictum est[l], *exibit homo ad opus suum & ad operationem suã vsque ad vesperã.* Qua sententia monemur nunquã ab aliquo opere bono nos otiosos esse debere, ne si otium à bonis irrepserit, vacuam illam sedem mentis & corporis nostri, quam obseruat aduersarius hostis humanæ naturæ, vanis & impiis cogitationibus & pessimis laboribus replicat. Quia vt [illegible]dit D. Hieronymus[m], *otiositas multam docuit malitiam*[n]. Et ecce,

a Eurip. in Supplici. actu 2.
b Pind. in Pythiis. ode 5. epod. 2.
c Idem, ode 12. & 6. Anuũ. vlt.
d Horat. sermo. 1.
e Marsil. Ficin. lib. 11. epist. Callimacho scripta, epist. 25.
f & id quoque tradit Iustini. §. vt autem lex, de non alien. reb. eccles.
g Seneca, epist. 86.
h Crinit. lib. 8. de hon. discip. c. 12.
i C. [illegible] lib. 2. varia. epist. 40.
k Psal. 72. et [illegible], 21. q. 1.
l Psal. 103.
m D. Hieronym. ad Rusticum. & in c. nunquam, de consecrat. dist. 5.
n Eccles. 33. c. [illegible] cùm pridem, §. verum, de renunciat.

ecce, hæc iniquitas fuit Sodomæ[a], superbia, saturitas, panis abundantia, & [a] Ezechiel. c. 16.
5 otium ipsius & filiarum eius. Ex hoc otio, seminarium omnium malorum. Prodeunt hinc fures: qui enim sua cõsumunt, dum desunt, aliena sequuntur. Ex otio autem & inertia paupertas & inopia. *Qui sectatur otium, replebitur egestate*[b]: vt is, qui exercet terram suam, saturatur panibus[c].

[b] Prouerb. 28.
[c] Prouerb. 12.

ἄργος[d] γὰρ οὐδ᾽ εἰς, θεὸς, ἔχων ἀνὰ στόμα,
βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου, id est,
Nemo enim ignauus, & si Deum in ore habeat,
Victum acquiret sine labore.

[d] Eurip. in Electra act. 1.

Ea de causa admonet fratrem Persam Hesiodus[e],

ἐργάζευ νήπιε Πέρση
ἔργα τά τ᾽ ἀνθρώποισι θεοὶ διετεκμήραντο.
μήποτε σὺν παίδεσσι γυναικί τε θυμὸν ἀχεύων
ζητεύῃς βίοτον κατὰ γείτονας, οἱ δ᾽ ἀμελῶσιν. &c. id.
Labora stolide Persa
Opera, quæ hominibus Deus destinauit.
Nequando cum liberis vxoreq́, animo dolens
Quæsieris victum per vicinos, quod negligant. scilicet dare.

[e] Hesiod. circa principium, 2. oper. & dies.

Apud Aristophanem[f], paupertas optimis argumentis docet, se esse omnium bonorum causam inter homines, nempe quòd eius metu, artes & mercaturam & reliqua, quibus diuitiæ parantur, homines sectentur, & in his la-
6 borent. Secundò, qui otio desidioso scalent, tempus labi irreuocabile patiuntur, qua iactura damnosior alia non est. In quo tripliciter maximè peccatur, cùm scilicet nihil boni agitur, vel quãdo in rebus modicæ vel nullius
7 vtilitatis teritur, vel si malè agatur[g]. Tẽpora, inquit Seneca[h], quædã surripiũtur nobis, quædã subducũtur, quædã effluunt, vtraq; fistẽda. Turpissima iactura quę per negligentiã fit. Magna pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Erit tempus inæstimabile ei qui intelliget se quotidiè mori, & tantum à vita subtrahi, quantum dierum adiicitur. Sera nimis vita est crastina, viue hodiè. Quod prosequitur eruditè Marsilius Ficinus ad Laurentium Medicem scribens[i]. Refert Aelianus[k], Lacedæmonios temporis parcitatem existimasse habendam esse, nec permisisse ciuibus in otio, vel in ludicris id consumere. Cuius testimonium illud, quòd cùm nunciatum esset Ephoris Lacedæmoniorum, eos qui Diceleiam tenebant, deambulationibus vti pomeridianis, cum mandato miserunt ad eos qui di-
8 cerent, *Ne deambuletis, vt genio indulgeatis potius, quàm vt corpus exerceatis.* Orosius[l] otio discordias nutriri scribit. Et vt Catullus ait[m],

Otium reges prius, & beatas perdidit vrbes.

9 Lex Ceorum de senibus admiranda, quæ ab ipsis senibus obseruabatur, vt coronati cicutam biberent, cùm sibi ipsis conscij essent, se ad promouenda patriæ commoda inutiles amplius esse, animo iam ob ætatem delirante[n].
10 Apud Sardos quoque[o], quibus & lex erat, quæ pœnas ignauiæ exigeret & socordiæ, & qui otiosè viueret, eum rationem reddere oportebat, & vnde viueret ostendere. Lege alia cautum erat, vt filij parentes senio confectos fustibus cæderent & interemptos sepelirent: absurdum arbitrantes esse, si delirus senex vlterius in viuis agat. Lex illa nimium seuera quidem, & impia in parentes: at quantum apud illos esset otiosi & inutilis hominis odium osten-
11 dit, vt neque etiam parentibus ob id parcendum esse voluerit. Mira obseruatio operis inter politica animalia, apes videlicet: cessantium inertiam no-
12 tant, castigant mox, & puniunt morte, vt scribit Plinius[p]. Quamobrem cùm Lerna malorum sit otiositas, & scelerum viperina origo, ij, quibus demandata est reipub. cura & politia, summoꝑ erè otiosos castigare & emendare

[f] Aristo. in Pluto.
[g] Crinit. lib. 15. de hon. discip. c. 8.
[h] Senec. lib. 1. episto. epist. 1.
[i] Ficin. lib. 1. Episto. epist. 11.
[k] Aelian. lib. 2. var. histor. c. 5.
[l] Oros. lib. 1. c. 16.
[m] Catul. ad Lesbiam.
[n] Aelia. lib. 3. de var. histo. c. 36.
[o] idem, lib. 4. c. 1.
[p] Plin. lib. 11. c. 10.

dare conari debent, vt intercipiant eo remedio ad scelera proximum gradum. Atque ideo inquirere debent sedulò quomodo, & vnde quis viuat, quam artem exerceat, & errones, quos vocamus vagabundos, eò quòd vacent & otiosi sint, vel limitibus suis exilio propellere, vel ad operandum cogere, & recusantes punire: vt olim vidi sæpè condemnari in Gallia, ad remos tractandos regiarum nauium. Sunt mendicantes validi refugientes 13
laborem, aduersus quos à iudicibus quibuscunque, quorum appellatio nullo alio iudice intermedio ad senatum deuoluitur, ius notionis concessum est singulari priuilegio, vsque ad sententiam definitiuam ex constitutionibus regiis [a]. Statuit curia suprema senatus Parisiensis, anno 1532 [b]. vt mendicantes omnes validi, qui artem non nossent, à magistratibus politicis ciuitatum caperentur, & operibus publicis addicerentur, putà ad fossas purgandas, viarum quisquilias egerendas, & similia opera. Prohibetq́ue, ne quis homines errones hos, otiosos, & mendicantes validos, celet domo: neúe hi turmatim extra vrbes incedant, neque vltra duos associari, alioquin licere eos prehendere, & proximo tribunali iudici sistere puniendos. Aliisúe placitis cautum [c], vt si quando mendicantes validi deprehensi sint, in eleemosinis publicis eo prætextu eleemosinam verè indigenum fraudare, si moniti non abstineant, fustigentur. Lex etiam erat antiqua Francorum [d], *Mendici vagari per regiones non permittuntor: suos pauperes qualibet ciuitas alito, illis nisi manibus operentur, nullum quicquam dato.* Notat & illa lex mendicantium errantium & pessimorum consuetudinem; qui malunt mendicare quàm operari, sicuti & Eurimachus exprimit apud Homerum [e], affatus Vlyssem, qui se mendicum simulabat ad quem, postquam interrogasset, num vellet seruire, & promisisset se eum suscepturum in agri extremitate cũ aliqua mercede, adiecit,

a Carol. 7. art. 17. Ludo. 12. in public. an. 1499. art. 91. & 92.
b in tomo 3. constit. regiar. ex Rebuffi rapsod. hæcq́ omnia decreta in §. si vero vitæ occasionem, cum seq. de quæstor. in auth. collat. 6.
c in d. 3. par. constit. regiarum.
d Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanica.
e Homer. Odyss. 6. seu 18. circa finem.

ἀλλ' ἐπεὶ οὖν δὴ ἔργα κάκ' ἔμμαθες, οὐκ ἐθελήσεις
ἔργον ἐποίχεσθ', ἀλλὰ πτώσσειν κατὰ δῆμον
βούλεαι, ὄφρ' ἂν ἔχῃς βόσκειν σὴν γαστέρ' ἄναλτον, id est,
Sed quoniam opera mala didicisti, non voles
Opus adire, sed trepidare in populo
Vis, vt possis pascere tuum ventrem insatiabilem.

Dicitur mendicus erro, vagus ab Homero [f], & Græcis, ἀλήτης. Erronem por- 14
rò Labeo definiuit pusillum fugitiuum esse; & ex diuerso fugitiuum magnum, erronem esse. Quod explicans Vlpianus ait [g], erronem propriè esse, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur: & temporibus in res nugatorias consumptis, serius domum redit. Proinde & erronem esse, animi vitium dicitur [h]. Imperator Valens iubet mendicantium robur & 15
integritatem corporum exquiri & explorari, & inertibus validis iubet pœnam imponi, vt si serui sint, dominis reddantur: si autem liberi sint, addicantur seruitio eius, qui imposturam & inertiam illorum prodiderit. Et ex nouella constitutione ad rectores ciuitatum, hoc munus reiectum, inquirendi de personarum mendicantium qualitate, & quos inuenerit segnes agriculturæ vel aliis operibus aptos, ad ea remittendi, & in meliorem vitã mutandi [k]. Vtilius, iis esurientibus panis tollitur, si de cibo securi iustitiam negligant, quam esurientibus frangatur [l]: & potius expediret, negatis alimentis hos delinquentes inertia fame perire, quàm in delicto fouere [m].
Nulla est, inquit Columella [n], *maior vel nequissimi hominis custodia, quàm operis exactio, vt iusta reddantur.* Vale. ignauiæ sectatores, qui ad euitanda ciuilia 16
munera in solitudines & monasteria secedebant, retrahi ad labores statuit,

f idem, in princ. Odyss. 18.
g Vlp. in l. quis sit fugitiuus, l. 17. §. erronem, de ædil. edic. lib. 21 P. tit. 1
h Vlp. l. ob quæ, l. 4. §. idem Pōponius, eod.
i l. 1. de mendican. valid. lib. 11. C. tit.
k §. si verò vitæ occasionem, cum seq. §§ de quæsto. colla. 6. in authen.
l ca. non omnis, 5. q. 5.
m l. bonâ fides, depos. in P.
n Colum. lib. 1. de re rust. c. 8.

neque

neque prætextu religionis ignauiam passus est [a]. Quod & aliis Cæsaribus pla-
17 cuit [b]. Excipiuntur religiosæ personæ, quæ mendicitatem religionis causa professi sunt ex voto, alioquin non inertes, sed vt liberius inseruiant, rebus secularibus expediti, Dei ministerio: qualium sunt sacræ mendicātium familiæ quatuor, Diuorum Augustini, Francisci, Dominici, & sodalitium Carmelitarum, quorum instituta eò meliora, quò mendicitatem illam voluntariam strictius obseruant: peiora, quò proprietatibus rerum & bonis se ingurgitāt: abominanda, si negotiationibus & vsuris intendant [c]. Sunt & cum ijs approbandi eleemosinarum impendēdarum in redemptionem captiuorum, vel hospitalium victui, quæstores: dummodo castigentur abusus, iuxta iuris pōtificij præscripta [d]. Excipiuntur quoq; pauperes, qui aliqua accepta fortuita clade, lapsi sunt facultatibus, & mendicare palam erubescunt, ijs namq; subueniri æquū est [e]: etenim isti artes & dolos mendicantium validorum non exercent, neque inertia factoúe suo in id malum inciderunt. Otium itaque & inertiam hic po-
18 tissimùm plectenda annotamus. Erat quoque apud Lacedæmonios otij iudicium, pœna autem secundum Draconem, infamia secūdum Solonem, tertiò otij conuictus mulcta priuationis honorum, vt author Iulius Pollux [f]. Apud Sardoas, & pœnas ignauiæ quoque & socordiæ constitutas diximus, vt qui otiosè viueret, eum rationem reddere oportebat, & vnde viueret ostendere, ex Aeliano [g]. Plutarchus autem scribit [h] Draconis legem esse, τὸς τῆς ἀργίας ἁλόντας ἀποκτείνειν, id. *otij conuictos interficito*. Ad infamiam autem Solonem redu-
19 xisse mortem, par est credere. Refert Gellius [i], apud Censores deliberatum esse, de nota eius, qui ad censorem aduocatus in iure stans clarè nimis & sonorè oscitauit, tanquam illud indicium vagi animi foret, & hallucinantis, fluxæ
20 atque apertæ securitatis. Amasis apud Aegyptios rex, legem condidit, vt singulis eorum annis, Aegyptiis scilicet, apud prouinciarū præsides demonstrarēt, vnde viuerent. Et qui aut hoc non faceret, aut non demonstraret se legitimè viuere, is morte afficeretur. Quam legem Solon, vt ait Herodotus qui hāc refert [k], ab Aegyptiis mutuatus, Atheniēsibus tulit: quam illi, quòd sit castissima,
21 assiduè vsurpant. Germani olim ignauos, imbelles, & corpore infames, cæno ac palude, iniecta super crate mergebant, vt author Cornelius Tacitus [l]. Atq; palam est, vsucapionum seu præscriptionum causam, originem habuisse à segnitie, & inductas præscriptiones ad euitandam miserorum segnitiem maxi-
22 mè [m], ne diutius rerum dominia sub incerto remaneant [n]. Athenis celeberrimum fuit institutum, sed à Solone vt Herodotus ait, traductum & Aegyptiorum legibus, quo otium & inertia in iudicium vocarentur, singulisque annis omnes ciues adesse corā magistratu tenerentur, responsuri qua arte quibusúe opibus ipsi suique vitam transigerent. Fuitque hæc Areopagitarum in primis cura. Ideo vocati in ius Cleantes Narcidemus, & Asclepiadi noui Philosophi, vt sciretur vnde viuerent, qui nullis essent facultatibus, vt refert Athenæus, & alij [o].

a l. quidam ignauiæ, l. 26. de decurio. lib. 10. C. titul. 31.
b §. qui sub prætextu, de sacros. eccles. C. l. si quis curialis, de episco. & cler.
c cap. vni. §. fin. de religio. domi. in Sex.
d c. cū ex eo, de pœni. & remiss. apud Grego. Clemen. 2. §. 1. eod. in Clement.
e Ioan. de Platea, ad l. vni. de mendic. valid. lib. 11 C.
f Iul Pollux, libr. 8. Onomastis.
g Aelia. lib. 4. de var. histo. c. 1.
h Plutar. in Solo.
i Aul. Gell. lib. 4. c. 20.
k Herod. lib. 2.
l Cor. Tac. libr. de morib. Germano.
m c. vigilanti, de præscrip.
n l. 1. de vsucap. P.
o Athen. lib. 4. c. 19. & lib. 5. c. 2. Diog. Laert. libr. 7 Val. Max lib. 2. de insti tu. antiq. c. 1,

De ijs, qui popinas frequentant.
Caput 7.

1 *Popinarum frequentatio ex nimio otio, eaq; malorum plurium causa.*
2 *Popinarum & ganearum frequentatio inhibita in Gallia vxoratis & ciuibus quare, vt & iure pontificio & canonum clericis, & pœna. num. 4. 5.*
3 *Caupona aleatorum locus & perditorum.*
6 *Cauponarum seu tabernarum instituendarum causa, & caupones qui, & delicta eorum Et 9. 10.*

7 Caupones de quibus, & pro quibus personis tenentur alijs hospitibus. Et 8.
11 Popinis interdictum vendi aliud, quàm legumina & olera cocta.
12 Sumptuaria leges, quæ viuendi modum constituebant.

OTII pernitiosi vitium aliud est, sectari ganeas & popinas, quo inficitur plebis ferè omnis multitudo, quo & facultatibus, dulci quodam veneno infecti & sopiti, spoliantur, & infinitæ lites, & furandi maleúe agendi oriuntur semina. Ideo lege Corinthiorum, vt ait Diphilus in Mercatore, apud Athenæum [a], 1

a Athenæ. lib. 6. c. 2.

Si nihil habens prorsus videtur splendidè
Vixisse, carnifici datur per herculem.
Nulli licet vixisse sic furtis sine
Intelligit. Sed est necesse noctibus
Spoliare furariúe, vel cum quopiam
Habere partem, falsa testari, in foro
Falsoúe accusare. Pessimum genus
Purgamus hoc, & rectissimè.

Prohibentur in Gallicis ciuitatibus & oppidis, singulis annis repetitis constitutionibus, vxoratis, & ciuibus & oppidanis, voce præconis ganeæ & diuersoria illa viatorum causa instituta. Sæpè enim nidore earum, helluones naribus attracti & gutture inescati artifices & mechanici, obliuiscuntur domesticam familiam, & vnico symbolo consumunt soli, quod omnibus domesticis fame laborantibus in hebdomadam suffecisset: ibiq; interim helluones terunt tempus, quod ad vitam conquirendam necessarium valdè est. Atque inde ebrij exeuntes audaciores ad scelera prodeunt. Quibus pœna meo iudicio esse aptior non posset, ieiunio abstemio, cum carcere publico: vt per ea quæ quis peccauit, per ea torqueatur. Horatius [b], maximum opprobrium putat popinonem dici, dum ait, 2

b Horat. 2. Serm. 8.

Imbecillus, iners, sim quiduis: adde popino.

Caius quoque Iurisc [c]. iniuriam fieri patri dicit aut domino, si quis filium aut seruum in popinam duxerit, nempe, quòd ibi colluuies hominũ & aleatorũ, & erronum confluat turba. Sic enim cauponam, id est, tabernam vinariam, tradit primùm introduxisse Lydios Herodotus [d]: vt ludos, quorum authores sunt, liberius exercerent. Aelianus [e] arguit Byzantiorum temulentiam, qui relictis suis ædibus & domibus peregrinis eas mercede locabant, vt transmigrarẽt in cauponas, vxores etiam illis relinquentes, tanquã duorũ criminũ reos, temulentiæ, & prostitutionis. In clericis hoc vitiũ magis reprehẽditur & punitur iure canonũ Apostolicorũ [f]. Inter quos hic, ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω, *Episcopus, presbyter, aut diaconus, qui alea aut ebrietatibus indulget, aut desinito, aut deponitor.* Monet Deus, ne grauẽtur corpora crapula & ebrietate [g]. Et in concilio generali, *Clerici tabernas prorsus euitent* [h], *nisi causa necessitatis in itinere cõstitutos cogat.* In cõcilio Laodicẽsi, omnibus clericis & qui propositũ solũ habẽt cõtinẽtiæ, prohibitũ quoq; popinas, nisi causa necessitatis intrare [i]. In sexta synodo idẽ & statutũ, & multò magis cauponã, tabernã seu ergasteriũ exercere [k]. Idipsum cõcilio Carthaginẽsi [l]. Sed in Laodicensi traditur, non oportere non solùm clericos, sed nec etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, conuiuia celebrare [m]. Alio canone apostolico [n], εἴ τις κληρικὸς ἐν καπηλείῳ φωραθῇ ἐσθίων 3 4 5

c l. si quis seruum meum, l. 26. de iniur. in P.
d Herod. in 1.
e Aelia. libr. 13. cap. 14.
f ca. Apostolo. 41.
g Lucæ, 21. & c. à crapula, de vit. & honest. clerico.
h c. clerici, c. 15. eo.
i ca. nõ oportet clericos, 44. dist.
k ca. nulli clerico, d. dist.
l ca. clerici, d. distin.
m ca. nõ oportet ministros, & ca. comessationes, ead dist. 44. ca. nullus, de consecrat. dist. 5.
n ca. 53. apostolor.

ἀφορι

ἀφοριζέσθω. πάρεξ τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύοντος, id est, *Si quis clericus in caupona cibum capere deprehensus fuerit, à communione excluditor. Ex-*
6 *cepto tamen eo, qui necessario in itinere, in commune diuertit hospitium.* Certè cauponum & ganearum institutio, necessitatis causa fuit, non voluptatis. Sunt enim caupones, qui viatores pascendi vel quiescendi causa hospitio excipiunt, vel habitandi causa, vel hospitio repentino [a], & caupo mercedem accipit, vt viatores in caupona esse patiatur [b]. Hospites hi tamen & caupones, ganearumque æditui, fœdè peccant, & coërcitione egent, tum in suscipiendis quos non decet, tum, dum tyrannice in eos quos suscipere cogũtur, se gerũt.
7 Nam duo genera sunt ibi hospitum, voluntariorum, qui habitandi causa ibi sunt: & viatorum, quos repellere ex itinere venientes non possunt, sed coguntur suscipere [c]. Quare illorum factum præstat quos habitatores deligunt: horum viatorum non præstat, si quid ab ijs factum sit, nocitumúe [d]: nisi saluam fore rem polliceantur, id est, nisi custodiam ipsi suscipiant [e]. Inter voluntarios hospites & illi sunt, qui loci illius incolæ sunt, quiue helluones apud cauponem sibi voluptuosioris gratia conueniunt, quibusque vina is subministrat &
8 luxuriæ fomenta [f]. Vt non immeritò caupona pro prostibulo habita sit [g]: speciem namque habent pietatis diuersoria & cauponæ, sed re vera, quod ibi exhibetur, non pietatis, sed lucri studio fit. Sicuti Plato [h], probat quidem cauponariam & tabernariam rationem in ciuitate eorum, qui hospitalitate indigentiam supplent in diuersorio, rebúsque æqualitatem adhibere conantur. Cæterum caupones tanquam cupidos iurè detestatur. *Sic*, inquit, *vbi multa longaque via ducant in desertis locis, cauponandi gratia domos ædificant: oblato diuersorio tempestate pulsos suscipiunt, & caloribus pressos recreant. Verùm deinde non tanquam amicos hospitalibus muneribus donatos remittunt, sed vt inimicos atque captiuos se redimere crudeliter cogunt, rebusque omnibus spoliant. Quæ, cæteraque huiusmodi in his omnibus turpiter acta faciunt, vt studia hac, quæ indigentibus opem ferunt, calumniæ*
9 *sint subiecta.* Proinde leges idem Plato [i] ad cauponas & popinas pertinentes sic tradit.

1. *Nemo optimatum ciuitatis caupo fiat.*
2. *Qui illiberali cauponationi cuipiam operam dedit, à quolibet possit apud optimates accusari, isque causam in vinculis dicat: quòd si domum indigno studio maculasse deprehendatur, vinculis annuis ab hoc opere arceatur. Si iterum lapsus, biennium vinciatur, ac deinceps quoties peccasse deprehendetur, duplo tempore semper detineatur.*
3. *Peregrini duntaxat & aduenæ cauponarias artes sequantur, ijque sint optimi, aut quàm minimè mali.*
4. *Impendio & emolumento examinato, quod mediocre cauponi lucrum sit, videant legum custodes, & tam impendium, quàm emolumentum conscribant. Obseruentur autem alia ab ædilibus, alia ab agri magistratibus, alia à rerum venalium magistratibus.*
5. aliam deinceps legem statuit [k]. *Necesse est*, inquit, *peregrinos omnia à possidentibus emere. Nec cauponatio in tritico & hordeo circa farinam ac cætera alimenta vlla fiat.*
6. *Nec ciuibus, nec seruis eorum cauponari omnino liceat. In peregrinorum tamen foro liceat opificibus eorumque seruis, vinum cibumque commutare, ac vendere, carnesque coctas similiter: quæ res à pluribus cauponatio nuncupatur.* Nam vt verè cauponari generale nomen, & popinam & ganeas exercere species cauponationis: & ita caupones omnes ij dicebantur [l], qui imbecilles corpore & ad aliud opus inutiles in ciuitate, constituti circa forum partim quidem argento commutant cum his, qui aliquid vendituri sunt, partim res dant pro argento his, qui veniunt empturi: illique ignobiles mercatores, qui lucrum sectantes emunt, vt aliquid superlucrentur, vt innuit illud Ennij dictum Pyrrhi ad Romanos apud Ciceronem [m],

a Vlp. l. licet gratis, l. 6 §. in factum, nau. caupo. stabul. lib. 4. P. titu. 9.
b Caius, in l. nauta, l. 5. eod. titul.
c l. 1. § caupo autem, furt. aduers. naut. lib. 47. P. titu. 5.
d d. § caupo.
e l. 1. §. fin. & l. sicut, nau. caupo. stab. in P.
f l. quæ adulterium l. 29. ad leg. Iul. de adulter. lib. 9. C. titul. 9.
g l. fin. si mancip. ita vene. ne prosti. lib. 4. C titul. 55.
h Plato, 11. de legib.
i Idem eod.
k Plato, 8. de legib.
l Idem, 2. de Repub. & in Sophista.
m Cic. 1. Officio.

Non cauponantes bellum, ſed belligerantes.

Vt plerumque tamen caupones dicuntur, qui vinum vendunt minutatim, & eſculenta apparata, vt Martialis [a],

a Mart.in 1.epig.24.

Continuis vexata madet vindemia nimbis:
Non potes, vt cuperes, vendere caupo vinum.

Cicero quoque [b], dum de duobus Arcadibus amicis hiſtoriam narrat, alterũ
declinaſſe in tabernam meritoriam à caupone interfectum, ſcribit. Submini- 11
ſtrantur & in cauponis irritamenta gulæ, quibus & pecuniæ condimentis ex-
hauriuntur, & ad libidinem ſternitur via. Cauerunt autem Lacedæmones, ne
coqui eſſent alij, quàm carnis dumtaxat: qui verò præter hanc artẽ nouiſſent,
eiiciebantur ciuitate, perinde ac ægrotantium purgamenta [c]. Nero Clau- 11
dius Cæſar [d] interdixit, ne quid in popinis coċti præter legumina aut olera
veniret: cùm anteà nullum non obſonij genus proponeretur. Addit Dio [e] ta-
bernas, in quas coëuntes potabant, fuiſſe demolitas, & edixiſſe ne quis carnes
elixas, aut aquam calidam venderet: & in quoſdam contra delinquentes ani-
maduertiſſe. Sed & Lacedæmoniis iuxtà ac Romanis lex erat, ne cui licitum
eſſet cænare, quę & quando ipſi liberet. Nam cùm per alia ciues ad temperan-
tiam reuocare noluerunt, tum non minimè per rationem menſę, vt ſcribit Æ-
lianus [f]. Veſpaſianus in tabernis vel popinis nihil præter legumina vendi paſ-
ſus eſt [g]. Huc pertinent antiquæ leges ſumptuariæ, quæ prodigalitatem & 12
luxuriem victus adimebant, & modum præſcribebant: veluti Orchia, Fannia,
& ſimiles. De quibus vide Gellium, lib.2.c.28. Crinitum, lib.4.c.16. Macrobiũ,
lib.3. Saturnal.c.17. Et in noſtro libro 40. Syntaxeos artis mirabilis c.18. vbi plu-
ra. Vide etiam adhuc Gellium, lib.15.c. 8. de verbis Phauorini circa cœnarum
exprobrationem, dum perſuaſit legem Liciniam de ſumptu minuendo. Scri-
bit Iſocrates [h], *In caupona vel bibere vel edere ex antiquis nullus audebat, vel dome-
ſticus familiaris: nam dabant operam vt graues eſſe viderentur, non autem ſcurræ.* Hy-
perides in libro contra Patroclum, Areopagitas narrat, cùm quidam pranſus
eſſet in caupona, prohibuiſſe illum in Areopagum accedere: vt & refert
Athenæus [i].

b Cic.1. de diuinat. & Val.Max.libr.1. c.7.
c Aelia.libr.14.var. hiſto.c.7.
d Sueto. in Nero.c. 16.
e Dio Caſſ.lib.60.hiſtor.
f Aelia.lib.3. var.hiſto.c.35.
g Xiphili.ex Dio. in Veſpaſ.
h Iſocra. in areopagit.oratio.
i Athenæ.li.13.Dipnoſo.c.7.

De ebrietate. Cap. 8.

1 *Ebrietatis notata quæ nationes.*
2 *Ebrietas quando punienda & tollenda.*
3 *Ebriorum pœna. Et eorum delicta quæ pœna vindicanda & quare. nume. 4. 5. 6. & 8.*
7 *Bibendi aſſiduitas maledictionem habet.*

DE ebrietate & legibus ſumptuariis pleraque tractauimus in li- 1
bro 40. Syntax.art.mirab. & proinde non repetemus: ſed quæ
in legibus ſcripta ſuperſunt annotanda, trademus. Ebrietatis
actionem apud Athenienſes fuiſſe, de qua cognoſceret præ-
tor ſeu archos teſtatur Iulius Pollux [k]. Quæ certè tanto po-
pulo digna fuit, & ſi multis nunc dura videatur, qui-
bus mores placent Tapyrorum, Byzantiorum, Argiuorum, Corinthiorum,
Thracum, qui taxati ſunt immodicè vinum bibiſſe, vt notat Aelianus [l].

k Iul.Pollux, libr.8. Onomaſt.
l Aelia.lib.3.c.13.14. 15.

Conque

Conqueritur Iustinianus, quòd largitiones, quæ fiebant à consulibus, eadem die ebrietatibus & potationibus expenderentur, nec domum quicquam reportaretur: ideoque vetat posthac largitiones fieri easdem [a].
2 Resecandam & coërcendam esse ebrietatem, & quæ ad ebrietatem pertinent, suadent vel potissimùm (vltra id quòd per se ebrietas nocet ebrio [b], eumque degenerem à natura hominis reddit) quòd ea sit fomes omnium vitiorum & nutrix & errorum mater [c]. Luxuriosa res vinum [d], & tumultuosa ebrietas: quicunque his delectatur, non est sapiens, aufert cor [e], incestus fuit origo [f]. Et quod amplius est, ebrietas assuefacta, mortale est peccatum [g]: si non assidua, veniale. Ideo pro obeuntibus in ebrietate, si assidua, ecclesia non orat [h], quia ebrij regnum
3 Dei non possidebunt [i]: si veniale, contra [k]. Cum ebriosis etiam inter dicitur sumere, cibum, & consortium eorum seu familiaritas vitanda [l]. Episcopus, presbyter deponuntur: inferioris ordinis clerici priuilegio imitationis capilli, seu coronæ, laicus communione priuantur [m]. Clericus non quidem quotidianus ebrius, trium dierum spatio à communione priuandus, aut corporali subdendus supplicio [n]. Hodiè clericus monitus, qui aliquando ebrius fit, si non desistat, ab officio & beneficio suspendendus iudicatur [o]. Sicut & armatæ militiæ miles, ob ebrie-
4 tatem iubetur mutare militiam [p]. Delicta ab ebriis commissa, fatendum quidem est, veluti à furiosis & mente captis facta censeri, nec punienda esse, tanquam ab ebrio facta: verùm puniendam culpam esse, quòd ab ebrietate non se temperarunt: fines enim bibendi transiliisse, culpa est [q]. Ideo pro culpa illa & leuius, quàm delicti natura postulet, puniendi sunt, arbitrio iudicis [r]. Explicat autem copiosè Lucas de Penna [s], quando & quomodo puniatur delictum ab ebrio commissum, & quomodo dicatur quis ebrius: ideo hîc non transcribam. Apud Mascouitas ebrij, & si sacerdotes fuerint, verberantur publicè, vt scribit Sigismundus Liber Baro [t]. Propriam etiam legem Pittaci Aristoteles esse ait [v], ebrios si quem pulsauerint, maiori pœna damnari, quàm si sobrij fecissent. Quòd enim plures delinquunt ebrij, quàm sobrij, non ad id respexit, quòd magis esse debeat ebriis venia, sed ad vtilitatem. Erant apud Athenienses magi-
5 stratus dicti Oenoptæ, qui obseruabant in cœnis, an æquè biberent ij qui conuenerant. Eratque frugalis is magistratus ijque tres Oenoptæ, qui lychnos funaliáque dabant cœnantibus. Nec desunt, qui oculos hos dixerint,
6 teste Athenæo [x]. In comitiis Germanicis [y], habitis Augustæ Vindeliciorum anno 1548. sub Carolo 5. Cæsare, inhibitæ sunt compotationes, iussumque magistratibus eas abrogare, propter mala, abusus, & ataxian, quæ inde orieban-
7 tur atque blasphemias & criminationes. Francorum & antiqua lex [z], *Nemo militiæ socium, aut quemlibet alium, ad potandum inuitanto: quod si quis ebrius*
8 *repertus fuerit, eiectus quoad culpam agnoscat, aquam bibito.* Salomon paucis verbis hanc bibendi assiduitatem sic detestatur [a]. *Cui væ, cuius patri, væ, cui rixa, cui fouea, cui sine causa vulnera: cui suffossio oculorum? nonne his, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* ἴσιον, inquit Eustachius, ὅτι ἐπέχει τῷ οἴνῳ ἐπιλέλοιπε τὰ κυλίκια, πρὸς δεῖγμα τοῦ δεῖν τοὺς πίνοντας ἐπιμένειν τὸν οἶνον, καὶ μὴ ἐς πρῶτον ἐχομένων κωμάζοντας. Solon in legibus suis statuit [b], principem, si ebrius deprehensus esset, morte mulctandum. Et Salomon fugiendam regibus admonet [c].

a in §. nullus igitur, de consulib. in authen. coll. 4.
b ipsum enim agitat, Esaiæ 24. Et sæpe occidit, Ecclesiast. 25.
c ca. ante omnia, 35. dist. ca. sane, 15. q. 1. Esa. 28.
d Prouerb. 20. ca. luxuriosa, 35. dist. ca. vene[r]e, eod.
e Oseæ 4. & ca. sane.
f ca. sexta die, 35. distin.
g ca. vinum, 35. dist. ca. episcopus, 35. distin.
h cap. 1. de reliq. & ven. sancto. ca. pro obeuntibus, 13. q. 2.
i 1 Corinth. 6.
k ca. animæ defunctorum, 13. q. 2.
l ca. ad mensam, 12. q. 1.
m ca. episcopus, 35. distin.
n ca. si n[o]n d. dist.
o ca. à crapula, de vita & hon. cleric. ap. Gregor.
p l. omne delictum, §. per vinum, de re milit. in ff.
q ca. inebriarunt, 15. q. 5.
r l. respiciendum, §. delinquunt, de pœn. in P.l. omne delictum, §. per vinum, de re milit. facit glo. in ca. sane, in ver. damnatur, 15. q. 1. Panor. in c. 1. col. a. de maledic.
s Luc. de Pen. & ibi etiam Ioh. de Plat. in l. 1. de erog. militanno. lib. 12. C. titu. 37.
t Sigismund. in comment. rer. Moscouita.
v Arist. 2. Politi. c. 8. & lib. 2. ad Theod. Rhetor. c. pen.
x Athenæ. lib. 10. dipnos. 7.
y c. 3. politiæ.
z Beat. Rhena. lib. 2. rer. Germanica.
a Prouerb. c. 23. ca. luxuriosa, 35. dist.
b Diog. Laërt. in 1. de vit. philosop. in Solo.
c Prouerb. 31.

De interdicta venatione hominum. Caput 9.

1 Venatio duplex, hominum, & ferarum: & quæ hominum, & quomodo prohibita.
2 Adulatorum pernities, & iniquitas. Et 3.8.9.10.11.
4 Adulatio quid, & adulator à placido & amico vt differat, & quibus similis sit. 5, Et 6.
7 Adulatione reges & regna subuertuntur facilè quare.
12 Captatoriæ voluntates quæ improbatæ.
13 Blanditijs donata quæ non repetantur.
14 Magistratus per adulationem illicita permittens punitur.
15 Laudans impium factum punitur, vt corruptor. Et 16.

VENATIO hominum, animaliumque est, vt in nostro libro 1
29. Syntax. art. mirab. cap. 2. ostendimus. Venari homines, nihil aliud est, quàm decipere, & ita capere vel occidere, aut opprimere: & ita Nembroth robustus cæpit esse venator, id est, oppressor coram domino [a]. Et hæc venatio omnibus hominibus prohibita est, & crimen censetur meritò: in principibus tyrannis est, in aliis vel homicidiū vel iniuriæ, vel dolus, vel fraus, vel circumuentio. *Hæc autem voluntas Dei, ne quis supergrediatur, ne quis negotio circumueniat fratrem suum* [b]. Iure ciuili quoque receptum [c]. Talisque venatio fit apertè, & clam, & hostili animo, & prætextu beneuolentiæ: eoque perniciosior est, quò proditoriè improuisus vel oblinitus nocet Aculeus. Qualis est 2
venatio adulatorum, *qui consuunt puluillos*, vt ait Ezechiel [d], *sub omni cubito manus, & ceruicalia sub capite iacentis ponunt, vt molliter quiescat.* Adulantur, adstipulantur, laudant, probant quæcunque, vt venentur sibi illorum gratiam, & in se liberales & amicos reddant: cùm tamen ipsi magis quæ illorum sunt [e], quā illos diligant, quantumuis aliud simulent. Concilium Chartaginense 4. cleri- 3
cos, qui huiusmodi venationibus, nempe adulationibus & proditionibus, vacare deprehenduntur, exauthorari iubet ab officio [f]. Adulatio, blandus est 4
sermo [g], eius qui lucrum aliquod captat attribuens alicui quod non habet, vel nimium bonum extollendo, vel vitium laudando [h]. Vtrumque autem vitium est, sed illud maius, quod peccata pro virtutibus laudat: in quo non minus infert periculum lingua mentiendo, quàm manibus sanguinem fundendo. Et melius est pro veritate pati supplicium, quàm pro adulatione beneficium [i]. Studiosum habet mendacium adulatio, lucri causa: alioquin enim si 5
placendi tantùm studio quis non probanda probet vel laudet, adulalor non est, sed placidus seu iucundus, vt ait Aristoteles [k]. Fictam amicitiam habet adulatio, vnde apud Phocyonem ad Antipatrum adagium, *οὐ δύνασαί μοι καὶ φίλῳ χρῆσθαι καὶ κόλακι, non potes me simul amico & adulatore vti.* Et Cicero, nullam in amicitiis pestem esse posse maiorem adulatione, dixit [l]. Plato [m] adulatorem appellat bestiam, humano generi pestilentem: similemque dicit impuro dæmoni, incautos animos, sub noxiæ voluptatis esca, continuè sordibus corporis inquinanti. Horatius distinguit pulcherrima comparatione ab amico adulatorem [n].

a ca. fin. § fin. 5. dist. Genes. 10.
b 1. ad Thessal. 4.
c l. si maior, in prin. & vers. item si do tl C. com. diuid. & to. tit. de dolo.
d Ezechiel. 13. ca. sunt nonnulli, 46. dist.
e ca. multi sunt, in fi. 1. q. 1.
f ca. cleric. qui, 46. dist.
g ca. vlt. 43. dist. l. 6. si quis aliq. test. prohib. in P. & C.
h latè hæc Plutar. explic. libr. de di scrim. adulat. & amic.
i ca. nemo petitorū, 11. q. 3.
k Aristo. 2. Ethico. ad Nicoma. c. 7. & lib. 4. c. 6.
l Cic. in Lælio.
m In Phædro.
n Horat. epist. libr. 1. ad Lolliū, epist. 18.

Si benè te noui, metues liberrime Lolli
Scurrantis speciem præbere, professus amicum.
Vt matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor infido scurræ distabit amicus.

6 Plato alibi [a] eundem adulatorem tam publicum quàm priuatum, veneficis & præstigiatoribus ait esse similem, homicida & fure deteriorem, non pecunias solùm, non ipsam corporis vitam tantùm auferens, sed & sacrilegus rem sacram, iudicium animi & rationis, boni specie subducens ita artificiosissimè fallens, vt non in occultis dumtaxat, sed etiam in manifestissimis decipiat. Veluti, si cui adulator persuadeat se nobilissimis parentibus ortum, cùm ipse cui adulatur sciat certissimè quibus natus sit obscuris: sic de similibus. Amicitia in summa hæc infatuat, vt ait Seneca [b], & falsa pro veris credere iubet. Nam vt ait Iuuenal [c].

a Plato, in Menexeno.
b Senec.lib.6.Episto. epist. 60.
c Iuuenal.Saty. 3.

Quid quod adulanti gens prudentissima, laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum inualidi collum, ceruicibus aquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis.
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Clearchus Solensis [d] in summa, in scripto Gergythio, *Eorum*, inquit, *quibus adulantur, mentes ita adulatione inflant, vacuasq́ faciunt ac ineptas, vt ij sibi persuadeant, se omnes egregios, qui sunt apud illos facilè posse superare.* Venenum placidum adulatio est, & ideo eos, qui sibi maximè placent, facilè decipit
7 & inescat. Perpetuum familiareq́; regum malum, qui libenter audiunt quæ volunt, & ita tamen se falli permittunt, vt ait Plutarchus [e]: sic enim vanas spes, & opiniones noxias imbuunt, quas non nisi post cladem acceptam
8 exuere possunt. Maior pestis ex adulatione, quàm ex vituperatione oriri solet: magisq́; adulatores auersari oportet, quàm reprehensores [f]. *Et præstaret ad coruos potius ire*, vt dicebat Diogenes, *quam ad adulatores, qui etiam ex hominibus viuos optimos quosque deuorant.* Sicque Anaxillas dicebat [g], *nonnullos adulatores, vt timeas, diuitibus adhærere.* Nam simplices mores inuadentes, hisq́; insidentes vescuntur, donec veluti frumentum vacuum reliquerint: quod postea quam factum est cortex, alterum mordent. Horum enim amicitia talis est, qualis parasitorum amicorum mensarum: vtrique enim fugiunt siccatis cadis, & vt muscæ conuiuia, sic isti bona sequuntur, & quandiu ζέει χύ-
9 τρα, ζῇ φιλία, *feruet olla, viuet & amicitia*, vt ait Suidas [h]. Nocentiores autem adulationes in publicis, quàm priuatis personis & negotiis sunt: & assentari & placita loqui in consilio reipub. pernitiem maximam illi infert, vt ait Demosthenes [l]. Apud Lucianum [k] de his sic scriptum,

d Athenæ.lib.6.Dipnos.c.6.
e Plutar.in vita Amilcar.
f D.Chrysost. Omil. 27. in c.27. Math.
g Athenæ.lib. 6.c.6.
h Suidas, in verb. ζῆ.
l Demost. 3. orat. in Philipp.
k Lucia. in anthologia εἰς κόλακας.

οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι φύσις χαλεπώτερον εὗρεν,
ἀνθρώπου καθαρὴν ψευδομένου φιλίην.
οὐ γὰρ ἔθ' ὡς ἐχθρὸν προφυλασσόμεθα, ἀλλ' ἀγαπῶντες
ὡς φίλον, ἐν τούτῳ πλείονα βλαπτόμεθα. id.

Nihil hominibus natura pernitiosius inuenit,
Homine simulante veram amicitiam.
Quia eum non vt inimicum præcauemus, imò diligentes
Vt amicum, in eo amplius lædimur.

10 Multa in adulationem & adulatores refert Seneca [l], quæ ad odium pertinere possunt palponum. Mores autem parasiti, vt quis facilius norit, depingit Terentianus Gnato, & qui adulari sibi velint, hoc modo.

l Seneca, lib.4.naturali.quæst.in princ. & lib.4. Epistol. epist. 31.

Omnia habeo, neque quicquam habeo, nihil cùm est, nil defit tamen.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt: hos consector, hiscè ego non paro me vt irrideant,
Sed his vltrò arrideo, & eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo id: rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis, nego: ait, aio.
Postremò imperaui egomet mihi,
Omnia assentari: is quæstus nunc est multò vberrimus.

Statuunt iura, fictis adulationibus extorta, restituenda esse militibus à foca- 11
riis [a]. Et propriæ istæ sunt captatoriæ voluntates, quæ aucupantur iudicia 12
& liberalitates hominum, quæ improbantur in iure [b]. Quamuis per blan- 13
ditias, quæ affectionem quandam veram habent, vel officia quædam amici-
tiæ per se ostentant, donata, ea ratione non reuocentur [c]. Neque CC. Arca- 14
dius & Honorius, immunes à periculo pudoris haberi voluerunt eos magi-
stratus, qui adulandi studio transgredi quæ sint introducta permiserint [d].
Iure quoque, si quis cùm seruus fuisset fugiturus, vel furtum facturus lau- 15
dator propositi eius extiterit, tenetur de seruo corrupto: non enim, inquit
Vlpianus, oportuit laudando augeri malitiam [e]. Sunt ideo isti adulatores 16
meritò suspecti cordatis hominibus, neque credunt istis collaudatoribus,
qui omnes, ex quibus se sementem facere arbitrantur, laudant temerè: &
vt rectè Martialis de Callistrato dixit [f], ita de illis sentiunt.

a l. 32. de donat. int. vir. & vxo. lib. 5. C. tit. 16.
b l. captatorias, de hæredib. instituen. in P. l. non est, de inoff. testa. in P.
c l. fi. si quis aliq. test. prohib. lib. 6. C. tit. 34. l. fin. eod. tit. in P. l. affectionis, de donat. in P.
d l. 1. de sta. & imagi. lib. 1. C. tit. 27.
e Vlp. l. 5. § sed vtrum, de ser. corrup. lib. 11. P. tit. 4.
f Mart. lib. 12. epi. 81.

Ne laudet dignos, laudat Callistratus omnes,
Cui malus est nemo, quis bonus esse potest.

Et vt apud Euripidem Clytemnestra ait [g],

g Euripi. in Iphigenia in Aulide, actu 3. versu 178.

αἰνούμενοι γὰρ οἱ γαθοί, τρόπον τινὰ
μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ' ἄγαν, id est,
Probi viri cùm laudantur quodammodo solent
Odisse laudantes, si immoderatius laudauerint.

De venatione ferarum interdicta. Caput 10.

1 *Venatio animalium triplex, venatio, aucupium, piscatio.*
2 *Venatio libera, quieta, & inquieta quæ, & quid in his prohibendis considerandum. & 3.*
4 *Animalia noxia satis, & hominibus cum laude capiuntur. Et de quibusdam adoratis. nume. 5. 6.*
7 *Venari licet omnibus bestias vastantes, vt lupos, vrsos, leones.*
8 *Venatio nobilibus cur permissa: plebeiis quæ, & quando permissa. 9. & 10.*
11 *Venari in alieno ne liceat quare.*
12 *Piscationes quibus, & in quo loco permissa. & earum leges à rege Franco. præscripta.*
13 *Venatio omnis improbata à sanctis patribus.*
14 *Venatio quibus pœnis clericis interdicta:*
15 *Venandi modus licitam vel illicitam facit venationem.*

Anima

1 ANIMALIVM venatio triplex est, quadrupedum, quæ propriè venatio: auium, quæ propriè aucupium: piscium, quæ propriè piscatio. Ex quibus animalia in nullius antè dominio constituta, quærentium & accipientium fiunt [a], quando per-
2 mittitur venatio. Rursum, ferarum venatio quædam libera, id est ferarum in libertate naturali constitutarum: quædam bestiarum conclusarum, arenaria, quæ intra septa arenæ fiebat, quæue in-
3 famat, nisi virtutis causa fiat [b]. Libera venatio, aut quieta, aut clamore peracta seu inquieta. Quieta piscatio est, tendiculæ, decipulæ: inquieta, quæ excursionibus & retibus & canibus fit. In his omnibus permittendis vel prohibendis res seu animalia quæ capiuntur, personas capientes, & modum ca-
4 piendi consideramus. Animalia quædam sunt valdè consitis, interdum & hominibus noxia & lætalia quæ expedit & necessarium est venari & capi. Quemadmodum Horus Hiotei filius, propter Heron filiam Oenopionis & nymphæ Helices, insulá securem reddidit, quæ feris multis erat referta, nimirum cùm magnam prædam ferarum à se captarum pro eius dote obtulisset, vt ait Parthenius [c]. Sic laude dignus Theseus, qui Maratonium taurum necauerit. Et Hercules, quòd cœperit & occiderit Nemeum Leonem. Vt
5 contrà feras venari, quæ aliquomodo vtiles esse possunt reipublicæ, prohibi-
6 tùm erat: vt apud Aegyptios Ibin cœpisse vel occidisse capitale, eò quòd illud animal serpentes noxios Aegyptiis deuoret: ideoque illud inuocent, vt
7 Elei Myiagrum, muscarum multitudine pestilentiam adferente [d]. Honorius Cæsar occidendorum leonum cunctis facit potestatem [e]. Et quamuis alibi [f] in iure prohibeatur tendere retia, & laqueos ad capiendas venatio-
8 nes: tamen vrsorum, aprorum, luporumúe capiendorum causá licet. Personæ contemplandæ etiam cum iis. Nam non omnibus venatio permissa. Licet militibus potissimùm permittatur, tum vt ad bellum indurentur, laboribus assuescant, & ad pericula inferenda & vitanda cautiores reddantur [g], tum etiam vt otia vitent, quod maximè familiare hominibus huiusmodi est: nihil enim ferè aliud norunt, quàm arma tractare, & sæpè ipsa quoque refugiunt, vt necesse sit eorum animum aliquo negotio occupari, alioquin solet ex diuitiis & otio partus impiissimus generari. Sic enim narrant antiqui [h], venationem ab Heroibus & nobilioribus, ingenuisque hominibus pertractatam, vt seminarium malorum declinarent: cogitatio namq; ferarum persequendarum quandiu occupat & quodammodo replet animum, peregrinas alias pessimas cogitationes non admittit, non secus ac vas, quod plenum est,
9 superiniecta respuit. Permiserat Carolus 4 [i]. eius nominis Gallorum rex, omnibus etiam plebeis ius venationis, exceptis priuatis cunicularis, cum canibus, auibus siue ea esset cuniculorum, siue leporum: tendiculas tamen illis noctu vel interdiu fieri prohibuit, vt feris magnis animalibus, nisi si qui
10 hoc ius ab eo obtinuissent. Vetauit etiam, non tendi retia nec venationes fieri phasianorum & perdicum ab aliis, quàm nobilibus habentibus merum imperium, vel eorum permissu intra suam iurisdictionem. Prohibuit etiam nobilibus, nisi barones essent, viuos capere phasianos, vel alio modo quàm prædatorio aucupio auium. Prohibuit plebeis, ne aues prædatorias venarentur, nisi authoritate regia vel cognitorum regiorum. Franciscus etiam eius nominis primus [k], artificibus, agricolis, & aliis plebeis non nobilibus, prohibuit omnem venationem animalium, ne ab opere reuocarentur, vagandiq; daretur occasio, & incultæ & steriles terræ relinquerentur: Cùm potissimùm ab earum cultura nec momento abesse debeant [l]. Eiusq; notionem latrunculatoribus, quos vocant *preuosts de mareschaux*, & eorum vicariis concessit edicto alio [m]. Hasque constitutiones renouauit filius eius Henricus [n].
2. Sequuta tamen posteà prohibitionis interpretatio [o], non prohiberi venationem

a Paul. l. 1. & Caius, l. 3. de acqui. rer. domi. §. feræ igitur bestiæ, de rer. diuis. ap. Iustin.

b ea infames, §. nam vt præmisimus, 3. q. 7. l. 2. §. fi. de iis, qui not. infa. in P. l. ad bestias, de pœ. P. l. 1. §. item senatusconsulto, de postul. P.

c Parthen. in Eroticis.

d Plin. lib. 10. c. 27.

e l. vnic. de venat. ferar. lib. 11. C. tit. 44.

f §. nemo, de pace tenenda & eius violat. lib. 2. feudo. tit. 27.

g Xenop. in Repub. Lacon. & in 1. Cyriped. & in lib. de venat. Athen. lib. 2. Dipnos. c. 20. nos plura, lib. 29. Syntax. art. mirab.

h Eurip. & Sene. in Hippol. Ouid. in epist. Phædræ Hippol. de Diana. Ouid. 2. Fastor.

i *Ordon. du roy Charles 4. sur la chasse.*

k in constit. Franco. *des chasses* an. 1515. die 6. Aug.

l l. 2. de nundin. in P. l. colonos, in 1. de agric. & censi. lib. 11. C.

m Constit. an. 1533. die 12. Ianua. & an. 1539 1. Iulij.

n an. Domini 1547. 16 August.

o Henri. 2. in constit. *declaration de ceux qui sont prohibez de chasser*, an. 1552. 3. Sept.

tionem dominis rerum, sed eos in suis, putà pascuis, syluis, nemoribus, du-
metisq; propriis posse venari, exceptis maioribus feris, rufis. Et certè hoc 11
æquum etiam est, ne in alienis potissimùm sine voluntate dominorum ve-
nari liceat, iis prohibentibus [a]. Prohibere autem videtur dominus ferarum
venationem, si locum illarum concludat, nempe syluam sepe, vel mace-
rie, vel ædificio iungat, si cunicularium extruat, vel viuarium, vel colum-
barium. Sic enim notat Bartholus [b], non licere in cuniculario alterius, vo-
cant garenam, venari, vel in alterius saltu, sine voluntate domini. Et ita ser-
uari ex consuetudine generali Delphinali, tradit Guido Papæus [c]. Iure ita-
que prohibitum erit, aucupari iuxta columbaria columbos: nam & illi fe-
ram naturam exuisse videntur, dum animum redeundi habent, ad locum
vbi concluduntur & nutriuntur [d]. Quid autem intersit inter saltus, viuaria,
garenas, seu cunicularia, habes glossam id explicantem, quam lege [e]. Pis- 12
cationes autem omnibus permittuntur in mari, nam & si prohibeantur, in-
iuriarum nomine agi potest [f]. Flumina, quæ iuris publici sunt, eius quoque
iuris sunt, vt omnes admittant, nisi alius prior occupauerit ripam & locum [g].
Consuetudo tamen in his locum obtinet præscripta, vt si quis in alicuius
fluminis publici diuerticulo solus piscatus diu fuerit, conseruetur ei ius,
possitque alium ne piscetur prohibere, vt ait Martianus [h]. Potest & hoc ius
rescripto concedi regio [i]: quia & inter regalia iura, flumina publica sunt [k].
Vetat tamen regia gallica constitutio Philippi Pulchri [l], ne quis priuatus
Siphones, vocat *chantepleures*, vel fossas habeat, quibus aquam è flumine pu-
blico trahat. Statuiturque eadem constitutione, quibus temporibus abstinē-
dum à piscatione, quibusq; instrumentis sit vtendum. Sancti patres vena- 13
tionem omnem alienam esse à Christianis censent & scelus esse donare ve-
natoribus, nec vllum fuisse vnquam sanctum venatorem, scilicet quo tēpo-
re sanctus, contrà insignes fuisse peccatores, Nembroth, & Esau, venatores [m].
Toleratur tamen venatio victus causa non clericis, & ob necessitatem [n].
Clericis autem certè interdicta proculdubio inquieta omnis venatio, vel ea 14
de causa aues prædatorias, canesúe nutrire ex concilio Aureliacensi [o]. Mo-
nachis quoque, nisi victus causa, in propriis syluis vel vbi ius venandi ha-
bent, fortè liceat: per alios tamen, quàm per se [p]. Proinde pœna concilio
dicto Aureliacensi 4. imposita episcopis venatoribus, si moniti non desistant,
suspensio per tres menses à communione: si presbyter, vt duobus: si diaco-
nus, ab omni officio suspendatur [q]. Satis enim graue est videre destinatum
perpetuo Dei seruitio vagantem, & clamantem feras persequi: si victus gra-
tia, de ciborum delectu solicitum: si lucri causa, pro loculis relinquere ver-
bum Dei, & ministrare mensis: si voluptatis causa, crudele nimiùm & hor-
rendum, vt ex facultatibus quæ ecclesiæ ad vsum pauperum conferuntur [r],
canes, aues, & nihili homines venatores nutriri: eum quærere delicias se-
culi, cui dictum sit à Deo, *vade, vende omnia quæ habes, da pauperibus, tolle crucem
tuam* [s] *quotidiè* [t], *& sequere me.* Glossa quædam [v] tamen dixit, venari posse
clericos non tumultuosa venatione, veluti piscatione, quod verum est: le-
gimus enim sanctos piscatores, vt D. Petrum. Hugo cardinalis cum Angliæ
& Scotiæ episcopis in Anglia synodum peregit, in qua præter cætera ordi-
natum, vt clerus, qui ceruos aut damas intra saltus occidisset, à profano iu-
dice mulctaretur [x]. Postremò, in venationibus modus consideratur, nam 15
foueas facere in itineribus frequentatis, & tendiculas ibi ponere, ad capiē-
das feras non licet, nulla monitione præcedente, alioquin tenetur de dam-
no dato earum occasione [y]: aliter licet. Nec licet noctu piscatoribus in litore
maris ignem accendere, ne decipiantur nautæ, putantes ad portum se ap-
pellere [z]. Constitutiones regiæ Philippi Pulchri, de quibus suprà memini-
mus, certum piscatoribus imponunt modum, in instrumentis piscatoriis, in
plagis,

a l. 3. de acq. rer. dom. P. l. diuus Pi', de s. ui. rust. P. §. planè, de rer. diuis. ap. Iustin.
b Bart. in l. venationem, de vsufr. l. vsufructuarius domini, §. si in viuario, de vsufr.
c Gui. Pap. q. 218.
d §. pauonū, de rer. diuis. l. naturalem, § pauonum, & §. ceruos, de acq. rer. dom. P. l. 3. §. item feras, de acq. posse. P.
e glo. in Clem. ne in agro, §. porrò, de sta. monacho. ap. Clem.
f l. 2. §. si quis in mari ne quid. in lo. publ. P. l. fin. §. iniuriarum, de iniur. in P.
g l. fi. de vsuca. P. l. in tantum, de rer. diuis. in P. § flumina, eod. apud Iustin.
h Mart. l. quisquis. l. 7. de diuers. & temp. præscrip. P.
i l. fi. de fund. patrimo. lib. 11. C.
k § 1. quæ sunt rega. vide ibi Aluarotū.
l Philipp Pul. in constitutio. publica. 1291.
m D. August. in psal. 102. & in psal 101. D. Hieronymus, in psal. 82. in ca. qui venatoribus, in 1. & 2. ca. qui vident, & ca. Esau, ca. in potatis, 86. dist. vi de Polycraticum, lib. 1. de nug. curial. c. 4.
n glo. 1. in d. ca qui venatoribus, 86. dist.
o c. 1. & 2. de cler. venat. lib. 5. Decret. tit. 24. c. 1. ne cler. vel mona. secul. par. lib. 3. Decret. tit. 50. ca. quorundam, 14 dist. c. cùm secundū, de censib.
p clem. ne in agro dominico, §. porrò, de sta. monacho. lib 3 Clem. tit. 10.
q d. c. 1. de vit. & hon. cler. ca. episcopum, & ca. omnibus, 34. dist.
r ca. aurum, 12. q. 2. cum simil. lib.
s D. Math c. 19. & c. 16 D. Mar. 8.
t D. Luc. c. 9. & c. 14.
v glo. in c. 1. de cler. venato.
x Polyd. Vergil. lib. 13 histor. Angli.
y l. qui foueas, l. 28. ad leg. Aquil. lib. 9. P. tit. 2.
z l. ne piscatores, l. 10. de incen. ruin. naufra. lib. 47. P. tit. 9.

plagis, in tempore piscandi, in magnitudine piscium. Et aliæ quoque constitutiones de venationibus editæ constituunt quibus instrumentis liceat, & non liceat venari, quæ ibi obseruare licebit.

De laruis, & personatis. Cap. II.

1 Laruas ferre vitium frequens Gallis, & quare.
2 Persona, seu larua prohibita. 3.5.6.7.8. & 11.
4 Histrioni vetatur sumere personam & vestes sacræ virginis.
9 Persona seu larua permissa in festo matris vt dicebant Deûm. & 10.
12 Personam alterius agere publicè, iniuriarum habet vindictam.

1 VITIVM hoc & crimen familiare Gallis est, vt personati irrepant in ædes alienas, nolentes qui sint detegi, propria conscientia seipsos apertè nihil boni acturos prodentes. Oriunturq; ex illis laruis propè innumerabilia scelera, quæ magis cognita sunt, quàm explicari oporteat: qui enim malè agit, odit lucem, & agnosci non vult, & mentitur sæpè & faciem & sexum, vt solent fures, luxuriæ dediti,

Qui simulant Curios, & Bacchanalia viuunt.

2 Item & ij, qui nocere, iniuriamúe aliis inferre desiderant. Prohibuit Franc. 1. eius nominis Galliarum rex, anno 1539. die nona Maij, ne quis armatus, potissimùm laruatus, per itinera, ciuitates, oppida incederet: proscriptione bonorum indicta in eum, qui hoc attentasset, parte media ærario regio, altera delatori decreta, & pœna corporali & pecuniaria arbitrio iudicis relicta. Prohibuit & Senatus Parisiensis 25. Iulij anno 1551. Laruas has vendi, ferriúe à quoquam. Idipsum quoque Tholosæ sæpè, saltem singulis saturnalibus, quæ Christiani nomine tenus exercent deprauata corruptela, ante ineuntis quadragesimæ dies: repetitur tamen plerumque frustrà, vt non lugendum non sit, eos qui prohibent, magistratus inquam quos aliis prælucere oportet, pernitioso exemplo viam facere. Videbit autem rex in posterum, si velit rempub. saluam fore, num iuuenes, qui his passionibus animiq; voluptatibus adhuc detinentur ridiculis & improbis quibus clauum committit, possint seriò graues reipub. lachrymas abstergere, & ruentem structuram imperij fulcire & emendare. Verùm ij diuites sunt & iuuenes: egeremus igitur probis pauperibus & senibus, quibus, quæ Deus prohibuit exequenda, cura esset.

3 Prohibuit itaque Deus has laruas, *Ne mulier inquam vestem virilem, vir muliebrem induat, tanquam sibi abominabile* [a]. Hæc hilaritas effusa, quæ κῶμος. Græcis, de qua posteà, viris non conuenit, vt Menedemus consultanti Antigono, an luxuriosum conuiuiũ κῶμον adiret, hoc solùm illi renũciari iussit: memento regis te esse filium [b]. Et Gregorius Nazianz. ἐὰν ἐπὶ κῶμον κληθῇς, μὴ ταχύνῃς, *Si ad comum* (vnde & nos deducere possumus *momon*) *vocatus fueris, ne*
4 *properes.* Vetatur iure, ne histrio personatus in scenam veniat cum vestibus
5 sacris vel vestalium [c]. In lege Langobardorum hoc inter iniurias plectitur: sic enim scriptum [d], *Si quis homini libero iniustè iniuriam fecerit, id est, Gualapur, 80. solidos ei componat.* Gualapur dicunt, dum sibi quis furtiuum vestimentum induxerit, aut sibi caput latrocinandi animo, aut faciem transfigurauerit. Vocant Galli nostri personas has, *mascas & momos*, quæ nomina vsque adeo horrida sunt & perniciosa, vt mirer cur illi, qui se inter alios alicuius esse pretij, honoris, & dignitatis iactitant & arbitrantur, velint has induere. Mascas vocant

a Deut. c. 22. ca. si qua mulier, in 2. 30. dist.

b Diog. Laërt. lib. 2.

c l. mimæ, de episc. audien. C. § fin. de episc. & cler. colla. 9.

d l. fin. de eo qui in via ante steterit lib. 1. leg. Langob.

cant Langobardi cacodæmones illos nocturnos ephialtes & striges, & lamias, quæ feruntur deuorare & necare infantes. Sic enim audi legem illorum loquentem à Rhotario rege scriptam [a]. *Nullus præsumat Aldiam alienam vel ancillam, quasi strigam, quæ dicitur masca, occidere: quia christianis mentibus nullatenus est credendum, nec possibile est, vt mulier hominem viuum possit intrinsecus comedere.* Græci autem μῶμον dicunt vituperationem, maculam, repre- 7
hensionem: vnde Lucianus fingit in Hermotimo quendam dictum illi deum Momum, qui reliquos suos deos irridet. Proinde isti irridendi causa, si se ita transforment, viderint, num Christiano digna sit subsannatio: & num ipsi potius ridiculi & contemptibiles & impij reddantur. Lex capitale statuit 8
in Anglia seu Britannia, personas induere, vt refert Polyd. Vergilius [b]. Vi- 9
dentur nostri paganos Romanos imitari, quibus festus dies erat sacratus matri vt vocabant Deûm, quo facere, imitari, personasq; induere quaslibet licebat: cuius oblata commoditate Maternus volebat Cæsarem Commodũ necare, sed detectus capitis pœnas luit [c]. Scribit & Dio Cassius [d], Saturnalia 10
à seruis fieri solita habitu dominorum. Constitutiones ecclesiasticæ, laruas 11
has & theatrales ludos, vt turpitudines & ludibria & corruptelam explodunt [e], negantque sacram communionem histrionibus & scenicis hominibus non pœnitentibus, qui hanc larualem exercent imitationem [f]: habitæq; sunt turpes & infames eorum personæ [g], & quæ exhæredari ab honestis parentibus possint [h]. Miscentur cum istis laruis ludicris interdum iniu- 12
riarum & contumeliarum causæ, dum alterius quis imitando personam in publicum prodit, idque leges quoque puniunt: vt si quis vestem sordidam rei nomine in publico habuerit, vel capillum submiserit [i]. Moris enim erat Romanis reis submittere capillos, vt ait Plinius [k].

a l. fin. de homicid seruo. [illegible] vel aldialium, lib. 3. leg. Langob.
b Polyd. Verg. lib. 5. de inuentor. rer.
c Herod. lib. 1.
d Dio Cass.
e c. cùm decorem. de vita & hon. cleric. ap. Greg. 9. tit. de spect. in eccles. nõ faciend. in pragm. sanct. ex concilio Basiliensi.
f ca. pro dilectione, & ca. scenicis, de consecrat. dist. 2.
g l. 2. § ait prætor, de his qui not. infam. ca. 2. 4. q. 1. ca. 1. 5 1. dist.
h §. causas, vt cum de appella. cog. in auth.
i l. vestem, l. 39. de iniur. P.
k Plin. lib. 7. Epistol. epist. Suræ suo.

De bonorum decoctoribus. Cap. 12.

1 *Decoctores bonorum catomidiari debent.*
2 *Comus qualis deus habitus, eius festum & figura.* 3. & 4.
5 *Comessantium & epulonum tristis quis exitus, & pœna.*
6 *Decoctor bonorum infamis.*

PRODEVNT ex superioribus proximè recensitis viuendi 1
perditis vitiis bonorum decoctiones, facili & leui via, ex prodigis, luxuriosis & nepotibus perditis, otiosisque, & popinis gaudentibus: quare & illis crimen hoc impunitum esse non debet, qui bona à maioribus multò parta labore, & cum vitę & animę sæpè discrimine consumunt. Statuit Adrianus Cæsar meritò decoctores bonorum suorum, si suæ authoritatis essent, catomidiari in amphiteatro & dimitti, vt author Spartianus [l]. Apud anti- 2
quos idololatras κῶμος habitus Deus, & comessationum nocturnarumq; saltationum præses, in cuius militia auctorabantur iuuenes, qui coronati noctu, cum facibus musicisq; instrumentis, ad amicarum fores, saltandi cantandiq; gratia concurrebant, procaciterque lasciuiebant, adeo vt fores nonnunquam confringerent, atque irrumperent. Indicat id Aristophanes,

l Spart. in Adria.

nes [a], dum ait, Γρ. ἔοικας δ' ἐπὶ κῶμον βαδίζειν. Χρ. φαίνεται, στέφανον γέ τοι καὶ δᾷδ' ἔχων πορεύεται. Et Xenophon [b], ἔρχεταί τις αὐτοῖς ἐπὶ κῶμον Συρακούσιος ἄνθρωπος,
3 ἔχοντε αὐλητρίδα ἀγαθὴν καὶ ὀρχηστρίδα τῶν τὰ θαύματα δυναμένων ποιεῖν. Erat & festum ideo κῶμος, quod magna cum hilaritate peragitur, tanquam à comessabundis in festo Bacchi, & ita κῶμον ἑορτὴν κωμαστικὴν, interpretatur Eustathius apud Dionysium [c], dum is ait de Bretanidibus insulis loquens,

a Aristoph. in Pluto.
b Xenop. in Sympos.
c Dionys. lib. de situ orbis.

ἄγχι δὲ νησιάδων ἕτερος πόρος ἔνθα γυναῖκες
Ἀνδρῶν ἀντιπέρηθεν ἀγαυῶν ἀμνιτάων,
ὀρνύμεναι τελέουσι κατὰ νόμον ἱερὰ Βάκχῳ,
στεψάμεναι κισσοῖο μελαμφύλλοιο κορύμβοις.
ἐννύχιαι, παταγῆς δὲ λιγύθροος ὄρνυται ἠχὴ
οὐχ οὕτω Θρήικες ἐπ' ἀκέσι ἀψίνθοιο
Βιστονίδες καλέουσιν ἐρίβρομον εἰραφιώτην,
οὐδ' οὕτω σὺν παισὶ μελανδίνην ἀνὰ γάγγην
Ἰνδοὶ κῶμον ἄγουσιν ἐριβρεμέτῃ Διονύσῳ
ὡς κεῖνον κατὰ χῶρον ἀνευάζουσι γυναῖκες, id est,
Iuxta item insularum alius tractus, vbi mulieres
Hominum è regione illustrium Amnitarum,
Concitæ persoluunt iuxta ritum sacra Baccho,
Coronatæ hederæ nigrifoliæ baccis Nocturnæ,
Saltationis autem dulcicrepus excitatur sonitus,
Non sic Threiciæ iuxta ripas absynthi
Bistonides inclamant multifremum Iraphiotem:
Neque sic cum liberis atriuorticem circa Gangem
Indi comum peragunt strepero Dionysio,
Sicut illo in loco eugæ congeminant mulieres.

4 Quibus versibus explicatur, insolentem viuendi modum, quo nunc iuuenes vtuntur, ab illis turpissimis Ethnicorum ritibus defluxisse, & morem & nomen translatum mutata litera comi, c, in m, vt momum pro como dicamus. Accedit quod de como scribit Philostratus in Iconibus [d], vbi describit dæmonem comum, & inde mortalibus κωμάζειν iuuenem mollem, præ vino rubicundum, quòd ebrius sit, ad iuuenes accedentem, dextra faculam continentem in tenebris, comitatum lasciuientibus coronatis mollibus cum facibus, cinctis præter communem morem. Nam inquit comus & mulieri virum agere, & viro stolam induere muliebrem, muliebriterq; incedere permittit: adiicit cymbala & alia. Verùm hoc quoq; notat pro fine illius tragædiæ, quòd coronæ illis non sint floridæ amplius, vt ab initio, sed ipsarum, quòd capitibus concinnatæ sint, ablata sit hilaritas, cũ per lu-
5 xuriã ac lasciuiam currant. Exitus etenim istius vitæ pœnitentia est, & sæpè sera, & miseriarũ cumulo oppressa, vt resurgere nequeat. Hæc ab splendida mẽsa, vel mittit ad inferos cum diuite pessimo, qui quotidiè epulabatur splendidè [e], vel ad porcos, vt legimus de prodigo, qui substantiam suam perdidit viuendo luxuriosè [f]. Vix est vt conuiuia, potissimùm luxuriosa, sine peccato aliquo transigantur: vt non immeritò ea fuerint suspecta Iobo, qui quotidiè pro filiis sacrificabat, per circuitum mutuò conuiuantibus [g]. Proxima sunt genitalia ventri, & colluuies ex cibis superfluis & delicatis facilè cõcitatur in libidinem, facilius vinũ in cædes & sanguinem: & exhausta crumena in desperationẽ vitæ, vel latrocinia impellit. Fitque risus Sardonicus, pereunt familiæ, & nomina obscurantur præstantissimorum parentum per procos cuiusdã Penelopis vel veneris turpissimæ. Magistratus his certè prospicere deberent, si

d Philost. in Iconib. in 3. pictura.
e D. Lucæ, c. 16.
f d. c. 15.
g Iob 1.

velint ſuam ciuitatem benè regere & componere. Deberent ſaltem recordari
a Deut.c.21. legis diuinæ, quæ grauiorem in hòs ſtatuit pœnam lapidationis [a]: *Si genuerit,* inquit Deus, *homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coërcitus contempſerit obedire, apprehendent illum & ducent ad ſeniores ciuitatis illius & ad portam iudicij, dicentq́ ad eos, Filius noſter iſte proteruus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat & luxuria atque conuiuijs: lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatur malum de medio veſtri, & vniuerſus Iſraël audiens contremiſcat.* Et alibi Salomon [b],
b Prouerb.28. *Qui comeſſatores paſcit, confundit patrem ſuum.*
c Diog.Laërt. lib.1. de vita philoſopho. Extat & lex Solonis, τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δαπανῶν, ἄτιμος ἔστω, *qui ſuam ſubſtantiam decoxerit, infamis eſto* [c]. Sunt his plura ſimilia iudicia proborum morum, quæ, vt me à criminibus expediam lubens prætermitto. 6

De termino moto. Cap. 13.

Lib.47. P. titu. 21.

1 *Terminos antiquos transferre iure diuino prohibitum.*
2 *Limitum cauſa agrorum bella ex leuibus priuatorum contentionibus.*
3 *Litis nomen à limitibus.*
4 *Fines agrorum quare diſtinguendi fuerunt.*
5 *Terminus quid in finibus agrorum. Et 6.*
7 *Termini vſurpati vel tranſlati, multorum pœna. 8. Et 9.*
10 *In termini moti iudicio qua conſideranda.*
11 *Agrimenſores cur inuenti, & quomodo de falſo modo renunciato tenentur. Et 12.*
13 *Finium regundorum quæſtio, proprietatis eſt, quam ſuſpendit poſſeſſio obiecta, & præſcriptio. Et 14.*
15 *L. Quinque pedum explicatio. Et 16.*
17 *Termini moti accuſatio publica eſt cuilibet, & an crimen quoque ſit publicum. Et 18.*

d Deuter.19.& c.27. ca.tanta, 86 diſtin. ca. in legibus, 12. q.2. Prouerb c.22.
e Colum. 1. de re ruſt.

PROHIBETVR iure diuino [d], ne quis transferat terminos antiquos, & maledictio ſubiicitur transferenti. Monet ruſticum Columella [e], ſemitas nouosq́ue limites in agros fieri patiatur. Limitum enim contentio priuata primùm, ſæpè in bellum adoleſcit: veluti inter Iapiges & Tarentinos in Italia 1 2
eò peruenit de finibus controuerſia, vt Iapigæ ad viginti hominum vſque milia collegerint exercitum, & inſtructa acie aduerſus
f Dio.Sic.lib.11. Tarentinos & Rhegios depugnauerint [f]. Sic & inter Corinthios &
g Idem, eod. Megarenſes, priuata de finibus contentio bellum genuit [g]: & inter
h Idem lib.12. Egeſteos, & Selinuntios [h]. Magna inter vicinos iurgia & lites ex limitibus & occupatione proximorum agrorum, vnde & litis nomen 3
i Virgil.libr.12. Aeneid. c. forus, de verb.ſig. Virgilio [i],

Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.

Proinde

4 Proinde fines cõcludendos, certa quadam nota distingui oportuit, & ne quæ
alterius essent agri vsurparentur, insignia quædam apponi, quorum memoria
posteros etiam doceret, vt ait Iulius Frontinus [a], & pacem amicitiamque vi-
cinorum contineret, vt ait Plutarchus [b]. In finalibus namq; quæstionibus mo
numenta antiqua sequẽda sunt, modò ne varietate successionum, vel arbitrio
possessorũ, fines additis vel detractis agris posteà permutari probentur [c]: pos-
5 sunt enim consensu dominorum mutari [d]. Fines varij esse possunt, vt itinera,
sepulchra, viæ, fossæ, riui. Pro terminis autem & stipites, seu lapis humo defos-
sus, qui magna religione colebatur ab antiquis & obseruabatur, vt ait
Ouidius [e],

a Frontin. de iure limitum.
b Plutar. proble. 14.
c l. in finalibus, fin. regundo. lib. 10. P. titul. 1. l. successionum varietas, eod.
d l. pen. eod. P.
e Ouid. 2. Fastor.

Nox vbi transierit solito celebretur honore,
Separat indicio qui Deus arua suo.
Termine siue lapis, siue es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes. &c.

6 Statuit autẽ Numa Pompilius Romanorum rex, authore Dionys. Halicar [f].
vnumquemque fines suos circumscribere, & finibus apponere lapides, quos
sacrauit Ioui Terminali, atque decreuit sacra quotannis super eosdem fieri à
continentibus, & fines ipsos terminos vocauit: quos si quis occuluisset, aut
transtulisset, sacrum eum esse Dei lege sanciuit. Ita vt cuicunque volẽti eum
occidere liceret, tanquam sacrilegum. Verba legis antiquæ de termino non
mouendo refert Crinitus [g],

f Dio. Halic. libr. 2.
g Crinit. libr. 8. de hon. discip. c. 10.

Qui secus faxit & terminum exarassit,
Ipsus & boues sacri sunto.

7 Romulus ante statuerat, vt qui vicini terminos vsurpasset: is, cui voluisset
eripere, totum agrum vsurpantis in mulctæ locum acciperet, & ad eum iustè
8 pertineret [h]. Constantinus Cæsar hanc legem retinuit, in termino moto pen-
dente cõtrouersia finium & ante definitum sententia negotium. *Qui finalem*,
inquit [i], *intulerit quæstionem, si priusquam aliquid sententia terminetur, rem sibi alie-
nam vsurpare voluerit, non solum id quod malè petebat, sed lite superatus, tantum agri
modum, quantum diripere tentauit, amittat, vt quisq; contentus suo, non expetat quod
9 iuris est alieni.* Modestinus terminorum auulsorum non pecuniariam mulctã,
sed extraordinariam pœnam esse respondit [k]. Callistratus autem [l] ex Adria-
ni lege eum, qui occupandorum finium alterius causa idipsum admisisset, re-
legatione puniendum: quòd si per ignorantiam, vel furandi animo, verberi-
bus cædendum. Et Caius Cæsar [m], eos, qui extra suos fines dolo malo ter-
minos mouissent, in quinquaginta aureos, si serui, pœna capitali dam-
nandos statuit, ex lege Agraria Neruæ, nisi dominus pœnam exsoluisset.
Punitur quoque pro modo & qualitate personæ, qui finalium quæstionum
obseruandarum causa, faciem locorum conuertunt: vt si faciant ex arbo-
re arbustum, ex sylua cædua nouale. At Panormitanus [n] scriptis consi-
gnauit, pecuniarias pœnas in hoc crimine exoleuisse, & corporales pro
ratione personarum infligi, si dolosè termini transferantur. Dynus tamen [o]
arbitrio relinqui censuit iudicis, quas velit nummarias vel corporales
10 imponere, adhibitis circumstantiis facti & personarum [p]. Quod ego quo-
que melius opinor, quia in hac quæstione de termino moto, plures
possunt accedere peristases, quæ negotij naturam variare possunt: si qui-
dem si consensu contendentium termini moti sint, id impunè fit, & li-
cet [q]. Possunt & euelli furti causa, & tunc ad furti quæstionem perue-
niendum. Possunt & per vim deiici, & tunc de vi extra ordinem agitur

h Plut. probl. 14.
i Const. in l. vnl. finium reg. libr. 2. C. Theod. titul. 26. l. 4. eod. in C. Iustinia.
k Mod. l. 1. de term. moto in P.
l Call. l. 2. eod.
m l. 3. eod. titu.
n Pan. in c. ex literis, tit. 23. de probat.
o Dyn. in d. c. ex literis.
p sec. 10. 2. ca. fraternitatis, 14. dist.
q l pen. fin. regund. P. l. 2. C. eod.

ex Iulij Pauli ſententia [a]. Poſſunt & turbari fines & confundi multis mo- 11
dis aliis, quàm per motionem tranſlatione: veluti aratione, fluminis irruptione, vel alia ſuperueniente confuſione. In quibus ſi dolo malo quis aratione confuderit, & iudicio finium regundorum, & de termino moto, coram eodem iudice interpellari poteſt [b]: in aliis, irruptione fluminis, vel antiquitate ſummoris, agitur finium regundorum iudicio [c]. Finitore agrorum adhibito, ſeu menſura agri facta: ſumma namque totius Geometriæ vtilitas in eo verſatur. Atque Alphoratius [d] ea neceſſitate impellente, ob confuſionem agrorum ex inundatione Nili in Aegypto frequente, dirimendam, menſuras geometricas inuentas fuiſſe. Cicero quoque [e] cautum fuiſſe ait lege Manilia, vt arbitri ſint agrimenſores tres, perinde ac in vendicationibus earum rerum periti, regendis finibus, id eſt, diſcernendis, & ad certam æquabilémque formam dirigendis. Accedit etiam iudex ad locum controuerſum, vt ſuis oculis ipſum ſubiiciat [f], vocant hoc ipſum pragmatici *Veuë figure*. Fit enim figura & pictura rerum controuerſarum, conſentientibus aut vocatis legitimè quorum intereſt, vt poſteà ex ea, ac ſi ſubiaceret perpetuò oculis res, iudicium fiat. Agrimenſor adhibetur vt me- 12
dius, qui idcirco in neutram controuertentium partem declinare debet, competitq́; in eum, ſi falſum modum dolo malo renunciauit, actio in factum, quàm prætor decepto per dolum vel per malitiam, vel negligentiam, quæ dolo proxima eſt, decernit [g]: non autem ſi per imperitiam ſolùm [h], quòd ſibi imputare debeant, qui talem arbitrum delegerint [i]. Sicuti in aliis machinariis arbitris adhibitis, vocant *expertes*, receptum eſt [k]. Quod ſi menſura explicata à finitore agrorum, commodè fines diuidi iuxta eam non poſſunt, ex arbitrio iudex diuidit, & adiudicatione vtitur, & transfert & conſtituit fines, condemnatione pecuniæ addictione compenſata, vt in poſterum certiores ſint termini [l]. Concurrit cum 13
iſtis quæſtionibus alia præiudicialis interdum, quę & ſuſpendit iudicium finiū regundorum, & de termino moto: veluti, ſi quis obiecerit poſſeſſionem peten ti fundi finium regundorum iudicium, ſuſpenditur de finibus quæſtio, quæ proprietatis eſt [m]. Et prius de poſſeſſione, quàm de proprietate agendum [n]. Sic
etiam, ſi præſcriptionem quis obiiciat, ceſſat hæc finium regundorum actio, & 14
terminorum controuerſia [o]: quamuis enim nō tollatur longo tempore viginti annorum, quia mixta & in rem & in perſonam [p], tamen tolletur triginta annorum ſpatio [q]. Iure pandectarum ſi fundus, tamen emptus ſit, & ampliores fines poſſeſſi, totum id longo tempore capitur vſu: quoniam vniuerſitas eius poſſideatur, non ſingulæ partes [r]. Quod tamen emendatum dico in longo
tempore, vt longius exigamus [s]. Neque nos à ſententia dimouet L. Quinque 15
pedum. finium regund. C. cuius verba videntur inhibere præſcriptionem omnem. *Quinque pedum*, inquit, *præſcriptione ſubmota, finalis iurgij vel locorum libera peragatur intentio.* Quibus verbis, quidam rati ſunt ibi poſt Accurſium, olim nō potuiſſe agi pro præſcriptione quinque pedum circa fines agri, hodiè contrà. Explicāt illam legem Cuiacius [t], Connanus [v], Agennus Vrbicus [x], refert legē Maniliam, quinque aut ſex pedum latitudinem conſtituiſſe pro fine agrorum: quòd hæc latitudo reſeruaretur itineri ad culturā, vt ad eam iretur, & ad circū
actum aratri, ideo impræſcriptibile eſſe ſpatium. Vuolphangus Lazius [y] aliter 16
explicat, quatuor pedū interſtitiū fuiſſe relictū ad ſepeliēdos milites, & ſucceſſores dominorū, ibiq́, fuiſſe cippos & tumulos militares probat ex qbuſdā vetuſtis inſcriptionib9 Capuæ inuētis. Mortui namq; olim more Græcorū extra oppidū ſepeliebātur: & ſi intrò ferrētur, id honori ſummo cōcedebatur, vt notat Cicero [z]. Vnde Polybi9 ait [a], illud fuiſſe ſingulare ex oraculo cōtra morē cōmunē, vt Tarētini intra vrbē, in parte, quę ſolis ortū verſus eſſet, mortuos cōderent.

a Iul. Paul. lib. 1. Recep. ſent. titul. 16.
b l. 4. § ſi dicatur, fini. regund. in P.
c l. ſi irruptione, eo.
d Stoflerin. libr. de menſur. geometri. poſt Aſtrola.
e Cic. lib. 1. de legib.
f d. l. ſi irruptione, §. fin. fini. reg.
g l. 3. § 1. ſi menſ. falſ. mod. dix. P.
h l. 1. eod.
i arg. §. præterea, qb. mod. re contrah. oblig. l. 1. §. is quoque, de actio. l. diē proferre, l. 32. §. ſtatu, de recep. arbi. lib. 4. P. titul. 8.
k l. pen & ſi. ſi menſ. f. mod. dixe. in P.
l l. 2. § 4. fin. reg. P. § fin. de off. iudic. apud Iuſtin.
m l. ſi quis, C. fini. regundo.
n l. ordinarij, C. de rei vend. l. nulli, C. de iudic. l. incerti. C. de interdic. l. ſi quis, C. fi. reg. l. exitus, de acq. poſſe. P. l. ſi de vi, de iudic. in P.
o l. fin. C. fini. regūd.
p § quædā, de actio. l. ſed & ſi loci, §. 1. fini. reg. in P.
q d. l. fin. fini. reg. C.
r l. 2. §. ſed & ſi fundus, pro emp. in P. l. qui fundum, § fi. eod.
s per l. fin. finiū reg. C.
t Cuiac. in l. 4. de vſucapio.
v Connan. lib. 3. iur. ciuil.
x Agennus Vrbicus, in cōmenta. ad Iulium Fronti. de cōtrouer. agro.
y Vuolphan. Lazi. in præfat. commentario. Reipub. Romæ.
z Cic pro Flacco.
a Polyb. lib. 8. hiſto.

rent. Cùm Græci contrà obseruarent, imò & libitinarios, qui eos sepelirent, vrbe habitare non finerent, quos vocant καλαγιῶτας & νεκροθάπτας [a]. Existimarē autem ego, legem quinque pedum, & si præscriptionem submoueat, tamen antiquatam, vt admittatur præscriptio, si longius tempus adsit, quàm viginti annorum. Nam Theodos. Arcad. & Valent. lex est Quinque pedum, lex autem final eius tituli, fini. regund. C. quæ illam sequitur & præscriptionem inducit, Iustiniani est, qui 57. imperator fuit illi autem 49. ordine imperarunt.

17 Crimen de termino moto defert accusationē cuilibet volēti [b], vt publicum videatur, habita ratione eius quod cuilibet de populo conueniat & concedatur [c]. Item quod quinquaginta aureos pro quoquo termino moto ex
18 lege Agraria reus dare iubeatur [d]. Verùm proculdubio publicum erit, si agatur de motis terminis publicis, putà iurisdictionis seu territorij: sic enim causa publica contingens delictum non publicum, publicum facit, vt de concussione non publica responsum est, quæ publica fit ob causam quæ legis publici criminis est [e]. Iurisdictionis autem & territorij causa publica est [f]. Territoriumque & iurisdictio certis finibus agrorū concluditur [g], quos egredi non licet [h]. Et quibus confusis, totius politiæ ordo confunditur [i].

a Hesychius.
b l. fin. de termi. moto, in P.
c iuxta l. 1. de popul. actio. P. § 1. de pub. iudic.
d d. l. fi. de term. mo.
e l. 2. de concussio. in P.
f l. quippe iudicare, de iudic. in P. l. filiusfam. de ijs qui sunt sui vel al. iur. P. interp in l. 1. de iurisd. om. iudic. P.
g l. pupillus, §. territorium, de verbo. sig. P.
h l. fin. de iurisd. om. iudic.
i ca. peruenit, 11. q. 1.

De crimine stellionatus. Caput 14.

Lib. 47. P. titu. 20. Lib. 9. C. titu. 34.

1 *Stellionatus iudicium quale, & quod generale vbi speciale deficit: quando detur, & eius pœna. 3. Et 4.*
2 *Stellio, animal quale, & stellatura quid.*

1 STELLIONATVS iudicium, famosum quidem non est [k], neque inter priuata vel publica annumeratur: attamē coërcitionem extraordinariam habet [l]. Variam namque & aliam à superioribus habet crimen, quo stellionatus actione agitur, hypostasin, vt ea non possit aliis regulis, quàm extraordinaria cognitione concludi. Quod in priuatis iudiciis est de dolo actio quæ datur quando actio alia non suppetit [m]: hoc in criminibus stellionatus persecutio est. Vbicunque enim titulus criminis deficit, illic stellionatus obiiciemus [n]. Optimè autem doli similitudo in criminibus anonymis à iureconsultis & stellionatus vsurpata est, ac si dicerent hoc esse factum stellionis animalis: quoniā, vt ait Plinius [o], nullum animal fraudulentius inuidere homini tradunt, & inde stellionum nomen in maledictum translatum.
2 Animal stellio est, lucentibus quibusdam maculis distinctum, vnde nomen
3 mutuatur: & crimē quoque stellionatus, stellatura dicitur. Proinde latè patēt istius accusationis exempla, quæ annotabuntur ex vsu quotidiano, obseruata illa regula: vt ea crimina hoc nomine dicantur, quæ proprio nomine & propria determinatione pœnam non habent, nec in castigatione infamiam, nisi cum famosa actione coniungatur. Potest enim cum alia actione dari, vt quis negotij teneatur actione, & vltrà stellionatus [p]. Aliqua exempla prodita sunt in iure, vt si quis alteri obligatam rem, eādem suppressa obligatione oppignorauerit,

k l. 2. de crimi. stell. in P.
l l. 1. & 2. eod. P. l. 3. eod. C.
m l. 1. de dol. in P.
n l. 3. de crimi. stellio.
o Plin. libr. 30. c. 10.
p vt in l. 3. §. fin. l. mutor. l. 16. §. contrariam, l. si quis in pignore, l. 36. de pign. actio. ib. 13. P. titul. 7. l. fin. C. de crimi. stellio. & ibi glo. fin.

rauerit, stellionatum enim eum committere placuit Alexandro Cæsari, nisi vtroque creditori satis offerat [a]. Item si alij eandem per calliditatem distraxerit, permutauerit, vel in solutum dederit [b]. Si in pignore æs pro auro suppposuerit [c]. Si quis merces supposuerit, obligatas auerterit, vel corruperit [d]. Si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius [e]. Si merces suppresserit [f]. Si peierauerit, instrumento iurans sua pignora esse [g], non tam ratione periurij, quàm fraudis consultò creditori factę. Item qui non cancellato instrumento post solutionem debiti, iterum propter condemnationem acceperit vt debitum quod solutum erat, propter suam calliditatem stellionatus crimine punietur [h]: & si solutum ex causa iudicati, vt indebitum repeti non possit conductione indebiti [i]. De pœna crimi- 4
nis stellionatus, certa tradi non potest regula, nisi quòd extraordinem imponatur seuerissimè [k]. Fines tamen præscripti, quos egredi non licet, nempe opus metalli in plebeiis: in honore autem positis, relegatio, aut ab ordine motio remittenda sit [l]. Modestinus quoque exilium temporale constituit in eum, qui cum fraude obligationis pignoris iam factæ alteri, periurio vallasse detegitur [m]. Et certè hîc quoque reminisci oportet, iudicantem ex rebus in quibus calliditas & fraus committitur, & ex personis decipientium & deceptorum, & ex modo & qualitate negotij pœnas esse statuendas. Nam & Alexander Cæsar Tribunos militum, qui per stellaturas militibus aliquid abstulissent, capitali sententia affecit, authore Lamprydio [n].

a l.1. & 2. si C. de cri. stellio. & l. tutor. 16. § 1. de pigno. act. in P.
b l.3. eod. titul. in P.
c l.1. §. fin. l. si quis in pignore, l. 36. de pigno. act. P. l. 3. §. 1. de crim. stellio.
d d. l. 3. §. 1. eod.
e d. l. 3. § item.
f d. l. 3. § fin.
g l. 4. eod.
h Vlp. l. si fideiussor, l. 29 § in omnib°, manda. P.
i l. 1. C. de condict. indeb. d. l. si fideiussor, cū similib.
k l. fin. de cri. stellio. P.
l l. 3. § pœna. eod.
m l. fin. eod. titu. P.
n Lampryd. in Alexan.

De mendacij crimine. Capvt 15.

1 *Mentiendum non esse, illudq́, scelus & vanitas quando dicatur.*
2 *Mendacium dicere, & mentiri quomodo differant.*
3 *Mendacij gradus, detestatio, & pœna. Et 4.*
5 *Mendacium publicum grauius priuato.*
6 *Mentientes studiosè grauius puniendi.*
7 *Mendacium Deo, & hominibus displicet.*
8 *Dignitatem alterius impetrare, mendacium facto est.*
9 *Mendax impetrator rescripti quis dicendus, & quomodo puniendus. num. 11.*
10 *Fictiones, quæ non sunt, inter mendacia punibilia annumeranda.*
12 *Mendacij pœna iure ciuili in negatis verbis.*
13 *Aulicorum vendentium gratiam principum, quam se habere mentiuntur, pœna. Et 14. 15.*

SOLON inter leges suas, & illam adiecit, *Mentiri noli* [o]. & ait Plautus [p], 1
Mihi scelus quoque, videtur, me petenti proloqui mendacium.
Id in seriis & grauioribus, in aliis vanitas, inconstantia, stultitia [q] dicetur. Iniuriamq́ue paulò anteà diximus irrogari [r], si quis dixerit alicui quod mentiatur. Quod indi- 2
cat mendacium, probrum esse & delictū: sicuti & Persæ crimen capitali animaduersione dignum arbitrabantur, mentiri [s]. Probat idipsum finitio mendacij, nam illud est, falsa vocis significatio cum voluntate fallendi [t]. Publius etiam Nigidius firmat, dum ait, *inter mendacium dicere, & mentiri hoc distare: quòd*

o Diog. Laert. in 1. in Solone.
p Plautus, in mercatore.
q Ionis. Pont. lib. 2. de sermo. c. 2. 3. & 12.
r in iniuriis verbalib.
s Herod. in 1.
t ca. beatus, 22. q 2. Accurs. in l. de ætate, §. 2. de interrogatio.

quòd qui mentitur, ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipse fallitur. Item qui mentitur, inquit, *fallit quantum in se est: at qui mendacium, ipse non fallit quantum in se est. Vir bonus præstare debet, ne mentiatur: prudens, ne mendacium dicat.* Paria quoque non esse falsum dicere, & mentiri iu-
3 ra probant [a]. Octo gradus sunt mendacij, pro quorum varietate maius minusúe delictum est, prout in iure pontificio distinguntur [b]. Qualecunque autem sit, peccatum est: os enim quod mentitur, occidit animam suam [c]. Et perdet Deus omnes, qui loquuntur mendacium [d]. Scriptum quippe [e], *non mentiemini, nec decipiet vnusquisque proximum suum.* Et [f], *non suscipies vocem mendacij, nec inunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium.* De huius pœna nos latius in crimine falsi, quod dicto & verbis committitur. Et iterum, *Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit, & confunde-*
4 *tur* [g]. Et, *abominatio est domino labia mendacij* [h]. In noua lege [i], pœna exprimitur omnibus mendacibus, *pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* De mendacio pernitioso alteri & consultò fraudem inferente, intelligendum tamen putant omnes interpretes pœnam illam æternam: nam illud peccatum esse mortale dicunt, iocosum autem non graue [k]. Nihilominus autem in hoc consentiunt, nullo modo perfectis vel constantibus viris esse mentiendum [l], etiam pro vita alterius seruanda [m]. Non enim quis seipsum iugulare & perdere debet, vt alium conseruet [n]: neque malum faciendum, vt inde eueniat bonum [o]. Neque etiam ad salutem cum mendacio quemquam esse ducendum [p]: non deiiciendi sui causa, id est vt vocant, humiliandi causa [q]. Vindicatum seuerè signatur Ananiæ & vxoris eius à D. Petro mendacium venditionis agri, & retentionis pretij [r]: morte enim repentina necati, quòd mentiri vo-
5 luissent Spiritui sancto. Demosthenes mendacij legem in foro venali etiam positam apud Athenienses testatur [s], & graue etiam priuatis, multóque magis reipub. esse mentiri, his verbis. πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ μὲν τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν γεγράφθαι, ἐφ' οἷς οὐδέν ἐστι δημοσίᾳ βλάβος εἴ τις ψεύσεται· ἐν δὲ τῷ κοινῷ μὴ χρῆσθαι τῷ νόμῳ τούτῳ τὴν πόλιν, τὴν αὐτὴν ἐπιτάξασαν τοῖς ἰδιώταις, ἀλλὰ τοὺς ἀγαθόν τι πεποιηκότας ἐξαπατῆσαι, id est, *Nam honestum esse qui potest, Athenienses, in rerum venalium foro, vbi si qua fraus aut impostura intercesserit, respublica nihil detrimenti capit, legem de vitando mendacio esse latam: publicè autem ciuitatem illam, quæ priuatis ipsa id imperarit eadem lege non vti, sed benè de se meritos circunscribere?* Et alibi ait [t], δεινὸν ψεύσασθαι potissimùm ἐπὶ ὀλίγων, & δεινὸν πρὸς ὀλίγους ψεύσασθαι καὶ ταῦτα δυστυχοῦντας: δεινότερον πρὸς ὅλον δῆμον, καὶ ταῦτα τὸν Ἀθηναίων. id est, *graue mentiri, & parùm etiam graue mentiri apud paucos eosq́;*
6 *calamitosos: sed grauius apud totum populum, eumq́; Atheniensem.* Plutarchus scribit, Antigonum monoculum ab Alexandro mendacij conuictum, ab aula eiectum, & præfectura priuatum [v]. Vt & Pomponius Atticus vir equestris Romanus, qui quia mendacium non dicebat, ita nec dici pati poterat [x]. Polybius [y], *duo*, inquit, *mendaciorum genera, vnum quod fit per ignorantiam: alterum, quod studio profertur. Illis, qui ob ignorantiam oberrant à veritate, ignoscendum est: qui studio autem mentiuntur, implacabiliter succensen-*
7 *dum.* Lex apud Platonem [z] est, *nemo diis inuocatis mendacium dicat, aut decipiat, aut adulterare quicquam verbo vel re audeat: nisi velit Deo odio esse cui quidem primùm odio est, qui falsò iurans, deos paruipendit: deinde qui coram se, ma-*
8 *ioribus mentitur.* Ad mendacium accedit & pro mendacio accipitur, se profiteri alicuius dignitatis vel officij, & contraria professioni agere [a]: estq́; hæc
9 species mendacij facto comprobata. In rescriptorum examinatione, vt his qui impetrat frui possit, veritas ad amussim inquiritur: & si ea non fuit planè expressa, vel si expressa sint aliqua falsa, qui impetrauit mendax dicitur, siue id ex malitia & fraude, siue per simplicitatem aut ignorantiam

a ca. is autem. 22. q. 2. ca. beatus Petr. ca. si quælibet, §. Abraam. eod.
b ca. primum, ca. ne quis, 22. q. 2.
c Sapien. 1. ca. nec artificioso, ead. q.
d Psal. 5.
e Leuiti. 19.
f Exod. 23.
g Prouerb. 13.
h Prouerb. 12.
i Apocal. 21. & 22.
k ca. quod autem, 22. q. 2.
l ca. ne quis, ca. omne, & ca. si quis per vetus, 22 q. 2. ca. cauete, 22 q. 5.
m d. ca. ne quis.
n l. præses prouinciæ, de seruitut. C.
o glo. in l. qui sub prætextu, C. de sacros. eccles. & in c. magna, ne cler. & mona.
p ca. primum, 22. q. 2.
q ca. non ita, d. q.
r Acta. 5. ca. nato si confiteremur, 27. dist. ca. 1. vers. in actib. apostolorū, 1. q. 2. ca. quod Christus, & ca. ea vindicta, 13 q. 4.
s Demosth. πρὸς τὴν Λεπτίνην.
t Orat. de falsa legatio.
v Plut. in vita Alexandri.
x Cor. Nepos, in vita Pompo. Atti.
y Polyb. lib. 12. histo.
z Plato, lib. 11. de legibus.
a ca. cauete, & ca. fratres, 22. q. 5.

fecerit [a]. In aliis autem ſubtilius diſtinguimus, cùm de pœna mendacij agimus, potiſſimùm in foro contentioſo: ſiquidem quæ ſunt ioco prolata, non ſeriò, nec alterius decipiendi cauſa, mendacium propriè non dicitur, nec punitur [b]. Sunt hîc fictiones ſeu ſimulationes ad vtilitatem aliquam, quæ non nocent, ſed proſunt potius, à mendaciis ſeparandæ, quibus vſi ſapientes ſunt [c]. Huc pertinent parabolæ, apologiæ, reliquaq; id genus, & technæ ſeu ſolertia ad euitanda pericula, ſeu ad hoſtes decipiendos: vnde bonus dolus dicitur [d], vel mendacium, ſed non improbum. Sic intelligo loquutum Diphilum [e] poetam Comicum, dum ait, 10

καιρῷ τιθέμενον ψεῦδος ὡς καρπὸν φέρει.

Et rurſum,

ὑπολαμβάνω ψεῦδος ἐπὶ σωτηρίᾳ
λεγόμενον, οὐδὲν περιποιεῖσθαι δυσχερὲς, id eſt,

Mendacium poſitum in tempore, lucrum ſeu fructum adfert. Et ego exiſtimo mendacium ſalutis cauſa prolatum, nihil adferre mali. Et Piſander, οὐ νέμεσις καὶ ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν, *non eſt reprehenſio, mendacium pro ſalute ſua dicere.* Verùm & illud obſeruandum quod ait Euſebius [f], nulli concedendum eſſe in ciuitate ita mentiri etiam ob aliquam vtilitatem, niſi veritatis ſtudioſo, & prudenti viro, qui quo tempore, quoq; modo natura mendacij non ſoleat obeſſe, intelligat, & neceſſariæ commoditatis cauſa ſecuturæ mendacium id faciat. Eſt & alia quædam mendacij facilitas, ſiue malitia, ex fragili natura facilè irrepens, de qua dictum, omnem hominem mendacem eſſe [g]. Et multa de mendaci mortalium vita Antonius Codrus. Quibus diſtinctis, mendacij pœnas diſtinguemus facilius: primùm in reſcriptis, mendacium malitia ſcriptum vel cum fraude, & vitiat reſcriptum: & vltrà, ſi nimia mentientis inuenietur improbitas, etiam ſeueritati ſubiacet iudicantis [h]. Si per ignorantiam autem vel ſimplicitatem, vt loquitur Innocentius 3. vel veritas ſuppreſſa fuerit, vel falſitas ſuggeſta: ſi talis expreſſa ſit falſitas, vel veritas occultata, quæ ſi fuiſſet non expreſſa vel non occultata, non remorarentur reſcripti conceſſionem, valebit. Contrà, ſi expreſſo vero, vel non addito falſo, aliter fuiſſet princeps reſcripturus [i]. In quæſtionibus ciuilibus mendacium pœnam habet variam, pro negotij qualitate: veluti, ſi quis, cùm ab eo repoſceretur res, negauit ſe poſſidere, poſſidere conuictus, priuatur poſſeſſione, quæ petenti adiudicatur [k]. Sic pignus poſſidens inficiatus dominum pignoris, priuatur poſſeſſione [l]. Creſcit & per inficiationem damni dati æſtimatio in lege Aquilia [m]. Mentitus ætatem minorem, eius priuilegio poſteà in eo non reſtituitur [n]. Fideiuſſor beneficium diuiſionis ex epiſtola Cæſaris conceſſum, mendacio amittit [o]. Et mentitus ſuper quota hæreditatis, cuius eſt hæres, in ſolidum conuenitur. De his qui pernitioſè mentiuntur in accuſando, & calumniæ pœna, iam dictum in proprio titulo poſt accuſationem, & qui accuſari poſſunt. Sunt quidam qui ſplendidis & magnificis pollicitationibus quæ ſuo tamen carent effectu, officium ſuum quod nullum eſt, & ſimulatam apud principem gratiam pretio vendunt, quos fumi venditores dixerunt, vt Martialis. Huiuſmodi erat Vetronius Thurinus quidam, qui cùm ſimularet ſe multùm principis amicitia valere apud principem Alexandrum Seuerum, non modica pecunia clientes emungebat: qui in fuco deprehenſus iuſſu Cæſaris, vt crimini reſponderet ſupplicium, alligatus palo, viridium lignorum fumo eſt enectus, pronuntiante præcone,

(Section numbers in right margin: 11 beside "nius Codrus. Quibus diſtinctis, mendacij pœnas diſtinguemus faci-"; 12 beside "falſo, aliter fuiſſet princeps reſcripturus. In quæſtionibus ciuilibus men-"; 13 beside "ri poſſunt. Sunt quidam qui ſplendidis & magnificis pollicitationibus".)

[a] c. ſuper literis, de reſcrip. ap. Grego.
[b] D. Auguſt. in quæſtio. in Geneſ. c. 4 5. ca. quod autẽ, 22. q. 2.
[c] ca. vtilem ſimulationem, d. q.
[d] l. 1 §. non fuit contentus, de dol. in P.
[e] apud Stobæ. in mendacio.
[f] Apud Stobæ. de mendacio.
[g] Paul. ad Roma. 3.
[h] l. etſi legibus, l. 5. ſi con. ius vel vtil. publ. lib. 1. C. tit. 25. l. fin. de diuerſ. reſc. C. l. 1. ſi nup. ex reſcr. pet. ca. dicenti, 25. q. 2. c. ſuper literis, c. 20. de reſcrip. apud Grego.
[i] d. c. ſuper literis,
[k] l. fin. de re iudica. P.
[l] auth. itẽ poſſeſſor, qui potio. in pig. habean. C §. illud, de trien. & ſemiſ. in auth.
[m] l. inde Neratius, §. hæc actio, ad leg. Aquil. P. l. contra, C. eod.
[n] l. 1. 2. ſi mi. ſe maio. dix. C.
[o] l. ſi dubitet, §. ita, de fideiuſſo.
[p] l. ſi ex parte, & l. eum, quod cum eo qui in alie. pot. l. 1. C. ad ſenatuſc. Macedo. l. qui cum le, de re iudic. P.

cone, Fumo periit, qui fumos vendidit, vt author Aelius Lamprydius [a].
14 Meminit Demosthenes cuiusdam legis de hac re Atheniensium, in hæc verba. ἔςιν ὑμῖν νόμος ἀρχαῖος τῶν καλῶς δοκούντων ἔχειν. ἐάν τις ὑποσχόμενος τις τὸν δῆμον ἐξαπατήσει κρίνειν, κἂν ἁλῶ: θανάτῳ ζημιοῦν, id est, *Est vobis Athenienses antiqua lex, è probatarum numero: si quis aliquid pollicendo verba populo*
15 *dederit, in iudicium duci: conuictum, morte mulctari.* Adrianus libertos suos nec sciri voluit in publico, nec aliquid apud se posse: dicto suo, omnibus superioribus principibus vitia imputans libertorum. Damnatis omnibus libertis suis, quicunque se de eo iactauerant, teste Spartiano [b].

a Lampryd. in vita Alex. Seueri.

b Aelius Spartia. in vita Adria.

FINIS LIBRI XXXIX.

DE

DE VSVCAPIONIBVS.

LIBER XL.

Quid sit vsucapio. Cap. I.

Lib. 2. Institut. tit. 6. Lib. 7. C. tit. 26. Lib. 41. P. tit. 3.
Lib. 2. Decret. tit. 26. Lib. 2. Sex. tit. 13.

1 Libri 40. ad 39. continuatio.
Vsucapio acquirendi legitimus modus, & amittendi: eius origo. eod. & nu. 2. 3.
4 Vsucapio, num vsus capio scribi debeat disiunctim.
5 Vsucapionis finitio, adiectio dominij in ea quid, & eius diuisio. nu. 6. & 9.
7 Dominium num vsucapione amittatur & quaratur, & num directum. nu. 8.
9 Præscriptio quid.

DIXIMVS superioribus libris, quomodo negotia expedirentur per contractus & per delicta, 1
vtq; dominia rerũ per contractus & delicta amitterentur, & in alium transirent, aut conseruarentur. Postulat ordo, vt ad vsucapiones, seu præscriptiones transeamus: iuris ciuilis namq; præcipuus & firmissimus acquirendi dominij modus vsucapio est [a], item & alienandi [b], à iure naturali seu gentium habens originem & rationes Meminit Horatius [c],

- a l. traditionibus, C. de pact.
- b l. alienationis, de verb. sig.
- c Hora. lib. 2. Episto. ad Lucium Florũ.

Quædam si credis consultis mancipat vsus.

Cicero vsucapiones vocat, ius authoritatis [d]. Et alibi [e], tradit vsucapionis 2
authoritatẽ à legibus ortã. *Fundus*, inquit, *à patre relinqui potest, at vsucapio fundi, hoc est, finis solicitudinis, ac periculum litium, non à patre relinquitur, sed à legibus.* Inter Romanos vsucapio refertur ad legem 12. tabul. accepta tamen à Græcis, testimonio Platonis [f], & Isocratis [g]. Iure ciuili alio, esse etiam renouatam, & explicatam vsucapionem planum est, vt & in plerisque emendatam [h], & consequenter probatam. Neque admittenda est consequentia 3
Senecæ [i]. *Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod sit publicum: publicum autem id est, quod tenes, & quidem generis humani.* Vnde sequeretur, nullam posse fieri vsucapionem, si admitteremus publicum esse quodcunq; possidemus. Quod nunquam dixerunt iuriscõsulti, sed rerum alias publicas, alias vniuersitatis, alias singulorum constituerunt [k]. Vsucapionem quidam conten- 4
dunt scribi debere, vsus capionem, interiecta litera s, quemadmodum & pignoris capionem, secundum Gellium [l], disiuncto vocabulo. Quod tamen non placet. Nam hîc non capimus vsum per vsucapionem, sed vtendo pos

- d Cic. de Aruspi. respon. & 7. in Verrem.
- e idem pro Cecina.
- f Pla. 12. de legib.
- g Isocra. in Archidamo.
- h §. fin. de vsu & habit. §. 1. de vsucap. l. 1. de vsuca. transfor.
- i Sene. lib. 13. Episto. epist. vit.
- k l. 1. & 2. l. in tantum de rer. diuis. P. §. 1. 2. 3. eod. tit. apud Iustinia.
- l Aul. Gell. lib. 7. c. 10.

do possessione dominium [a], non vsum capere dicimur. Vsus incorporalis
est, quia seruitus: & ideo capi non potest, nec tradi, possideri, nec vsu-
capi, vt ait Caius [b]. Proinde argumentari à pignoris capione ad vsucapio-
nem, claudicat in substantiali differentia, vt à separatis & contrariis, pro-
batio. Pignus quippe cùm à pugno dicatur quo capitur, corporalis res est,
& quæ tradi & capi potest [c]. Et Paulus Iurisconsultus vtrumque exemplo
docet, *Pro emptore possidet*, inquit, *qui re vera emit, nec sufficit tantùm in ea
opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, sed etiam debet subesse causa
emptionis. Si tamen existimans me debere tibi ignoranti tradam, vsucapies. Quare
ergo & si putas me vendidisse, & tradam, non capies vsu.* Videmus ibi dictum,
non capies vsu: non autem, *non capies vsum.* Sic Papinianus [d], *non minus ca-*
5 *pietur vsu puer*, dixit: & [e], *cur non capiat vsu.* &c. Definitio vsucapionis tradi-
tur à Modestino [f], *Vsucapio, est acquisitio vel adiectio dominij, per continuationem
possessionis, temporis lege definiti.* Quibusdam non placet finitio hæc, tan-
quam quæ minus videatur continere, quàm definitum [g]. Mihi sufficiens
videtur, vt aliam non requiram. Obseruandum tamen in aliquibus excussis
codicibus, expunctam vocem, *acquisitio*, sed perperam: estq; hæc vocula
necessaria, vt potè quòd docuerimus vsucapionem esse speciem modi ac-
quirendi. Reliqua verò, quæ adiiciuntur à Modestino, formam & materiam
6 exprimunt. Adiectio dominij, demonstrat ius fuisse aliquod vsucapienti
ante possessionem continuatam, sed non perfectè. Nam si præscribens seu
possessionem continuans, nullum ante continuationem possessionis ha-
buerit ius, nullumúe titulum, nullo tempore præscribit [h]. Et sic finitio tria
explicat implicitè, quæ Castrensis sua finitione voluit supplere, titulum,
bonam fidem, & possessionem. Adiectio titulum, tanquam subiectum cui
fiat adiectio, indicat. Non enim potest adiici ei, quod non est: nec esse
potest cui adiiciatur, nisi per titulum, ratione cuius quis se dicit posside-
re bona fide, vel vera vel præsumpta. Si enim mala adesset, titulus non da-
7 ret vim negotio malæfidei, quia nec is consideraretur, quia nullus [i]. Ali-
quando tamen olim proprietas non acquirebatur, sed iuris authoritate, pos-
sessione perfecta, tempore defendebatur: ideo authoritas dicebatur ius de-
fendendi rem per vsucapionem. Ita Cicero [k], *vt vsus authoritas biennium est,
sic ergo ædium.* Et alibi [l], *aduersus hostem, æterna authoritas esto.* Et in lege At-
tilia seu Attinia, *Quod subreptum erit, eius rei authoritas esto.* Id est, nun-
quam nisi post æternitatem præscribatur, vt docet Aulus Gellius [m]. Vel re-
petendi rem furtiuam, sit perpetua licentia. Non enim furtiuæ res, lege
illa prohibente, præscribi poterant, priusquam reuersæ post furtum fuis-
sent in domini potestatem [n]. Interpretatur & authoritatem, actionem Ve-
nuleius [o]. Explicant, Franc. Balduinus [p], Alciatus [q]. Hodiè tamen, non
secus quàm traditionibus & vsucapionibus, dominia rerum transferun-
tur [r]. Ex authoritate quippe iuris ciuilis, vel secundum eius regulas, do-
minia mutari possunt, & ab vno in alium transferri, & addici [s]: vt ex præs-
cripto eius, seruus cui libertas est in testamento domini relicta, si non adea-
tur ex eo hæreditas, vt conseruet sibi libertatem relictam, petere potest si-
8 bi hæreditatem adiici [t]. Dominium porrò, quod diximus per vsucapionem [v]
quæri, interpretamur, omissis interpretum pugnis, de directo: quia Mode-
stini finitio [x] meminit simpliciter de dominio, quod intelligitur directum [y].
Quod firmat lex [z], quæ tradit vsucapione perfecta, non posse antiquum
dominium vllo remedio rem repetere. Et ita qui vsucepit præscriptione, po-
test petentem submouere à litis ingressu [a]: cùm non minus videatur aliena-
re qui vsucapi rem suam permittit, quàm qui expresè distrahit [a]. Et proin-
de rectè dictum est, vsucapione nos res nostras facere [b]. Ita & Iustinianus
probat, dum loquitur de edicto Adriani tollendo [c], & mittendo instituto

in pos

a l. 3. de vsucap. P.
b l. seruus, 43. §. incorporales, de acquir. rer. dom. P. idem in l. possideri, de acq. posse. P. l. seruitutes, 14. de seruitut. tit. gener.
c l. si rem, §. 2. de pig. actio. P. l. si plures, §. si pignus, de ver. sig.
d Papin. in l. iusto errore, 44. § & si possessionis, de vsu cap. P.
e d. l. iusto, §. filiusfa.
f Modest. l. 3. de vsucap. in P.
g vt existimat Paul. Castr. ad d. l. 3. de vsucap.
h l. si quis emptionis, §. 1. vers. si verò, de præsc. 30. vel 40. an.
i l. quoties, qui satisd. cog. P. cum similib. ibi nota. P.
k Cic in Topic.
l idem 1. officio.
m Gell. lib. 17. c 7.
n Paul l. 4. §. quod autem, de vsucapi.
o l. fin. de euictio.
p Bald. in explic. c. 10. & 11. leg. 12. tab.
q Alcia. in commenta. de verb. sig. ad leg. quæstio est, l. 115.
r l. traditionibus, C. de pact.
s ca. quo iure defendis, 8. dist. l. eũ qui ædes. de vsucap. P.
t §. 1. de eo cui liber. cau. bon. adiec.
v l. 3. de vsucap. P.
x l. 1. si ager vectig. vel emphyteo. peta. P.
y l. vni. de vsucap. transfor. C.
z l. sicut, l. omnes, de præsc. 30. vel 40. an. C.
a l. alienationis verbo, de verb. sig. P.
b l. qui fundum, l. 7. § fin. pro empto. P.
c l fin. de edic. D. ui Adria. toll. lib. 6. C. tit 33.

in possessionem, non obstante cuiuscunque temporis curriculo. *Nisi tantùm temporis*, inquit, *effluxerit, quod possit vel possessori plenißimè securitatem super dominio præstare, vel ipsi qui missus est omnem intentionem excludere.* Et rursum alibi [a], *Nisi tricennale tempus transeat, quo possessor dominus fit.* Sunt & alia iuris responsa, quæ idem asserunt [b]. Et ita quoque notat Boerius decisio. 344. nume. 3. 5. 6. Et quamuis aliqui putent obligationem naturalem non tolli per exceptionem statutariæ præscriptionis temporalis, tamen consentiunt tolli ciuilem: de quibus vide Chassaneum, in §. 8. ad verba, *de toutes choses*, num. 20. vbi citantur plures interpretes, tit. *des forestz & pasturages, & riuieres*, in cõsuet. Burgundiæ. Vide & de hac quęstione, nū dominiū quæratur ex præscriptione in rebus immobilibus, sicut in vsucapione in mobilib⁹, glo. ad §. ex his modis, ad verbū dominia, de vsucapio. apud Iustini. Diuidūt vsucapiones, 9
in eas quæ mobiliū, & quæ immobilium sunt rerum: illas, propriè dici vsucapiones, has verò, præscriptiones contendunt [c]. At ego opinor vtramque appellationem ad res mobiles & immobiles pertinere [d]. Verùm probo Oldradi sententiam, significatione propria vsucapionis nomen referri ad vsucapionem rerum mobilium & immobilium: præscriptionem verò pertinere ad ius excipiendi, vt in rubrica de diuersis & tempo. præscrip. vt præscriptio temporalis sit species exceptionis [e], qua quis ratione vsucapionis excipit contra petitionem rei ab alio factam, siue ea sit immobilis, siue mobilis [f]. Species porrò seu distinctiones aliæ verius vsucapionis constitui possunt, ratione diuersi temporis, vt in tempore, inferius Deo fauente, enumerabimus.

a auth. nisi tricennale, de bon. mater. lib. 6. C. tit. 59.
b vt in l. 1. §. aduer. vsuca. C. l. si finita, §. si de vectigalibus, de dam. infec. l. cum qui ædes, de vsucap. l. acquiritur, §. non solum, de acq. rer. dom. P. cum simillib. l. 1. §. 3. de anna. except.
c Accurs. Bart. & alij, in l. 2. C. in quib. cess. lon. tẽp. præsc. §. in seruorum, vbi tamen hæc cõfunduntur.
d l. quare, l. nunquã, l. furtum, de vsuca. P.
e l. pen. de except. lib. 44. P. tit. 1.
f l. 1. de diuers. & tempo. præscr. lib. 44. P. tit. 3.

De rebus, quæ vsucapi possunt, vel non possunt. Caput 2.

1 Vsucapi quæ res possunt. Et quæ non vsucapiantur. nu. 2. 3. 4. &c.
5 Regia iura quæ præscribi possunt, & quæ imprӕscriptibilia. & 6.
7 Tributa an præscribantur contra principem.
8 Diuisæ res quando censentur, & quomodo vsucapiantur.
9 Quæ non præscribantur, & contrà. 10. 11. 12. 13. 15. 16. 17. 18. & 20.
14 Præscriptibilia quædam iure Codicis, quæ imprӕscriptibilia iure Pandectarum.
19 Dimissoriæ literæ ad ordines à quibus ex priuilegio conceduntur.
21 Præscribendi facultatem quæ clausulæ in contractu posita impediunt.
22 Vsucapioni pacto an renunciari possit.

OMNES res in summa vsucapibiles sunt corporales, nisi lege aliqua vel ratione speciali prohibeantur: incorporales autem, per se neque traditionem, neque vsucapionem admittunt [g]. Prohibẽtur porrò vsucapi res sanctę, publicæ, populi Romani, ciuitatū liberarū, liberi homines. Explicat glossa res imprӕscriptibiles, & adfert iura, quæ casus probant, in c. cùm non liceat, de præscript. Quos in versus sequentes coniecerunt. 1

Hostis, Schisma, minor, confinia, res sacra, dotes,
Ecclesiæ neruus, laicis res spiritalis,
Visito, coniugium, via publica, liber, obedit,

g l. seruus, §. incorporales, de acq. rer. domi. l. seruitutes, l. 14. de seruit. tit. gener. P.
h l. vsucapionem, cū similibus ibi per glo. nota de vsuca. P. §. sed aliquando, eod. tit. ap. Iustin. l. 2. 2. 8. tit. ne rei domin. vel templo. tempo. præsc. submo. lib. 7. C. tit. 38.

Fun

Functio res fisci, publicum ius, de repetundis,
Si vacat ecclesia, suspensio, sub patre natus,
Vxor, conditio, si res non possideatur,
Res pupillaris, his atque pecunia magis,
Impedimenta vetant hæc, ne præscribere possis.

2 His adde, nunquam superficiem absque solo vsucapi posse [a]. Neque res furtiuas, nisi ipsæ redierint prius in potestatem domini scientis, propter prohibitionem legis Attiniæ, & legis 12. tabul [b]. Estque regula, rerum vllarum non esse vsucapionem, ex quibus furti nomine agi potest [c]. Lex quoque 12. tab. vestibulum præscribi non permittit, & in eo tuetur ius sepulchrorum [d].
3 Res viui, pro hærede non vsucapitur [e]. Nec vna res pro alia vendita, tradita [f].
4 Ex lege Caroli Magni, seruus fugitiuus potest à domino sine annorum præscriptione repeti, inter Alemanos & Francos: reseruatur autem vsus iuris proprij Langobardis, & Romanis [g].
5 In Gallia, domanij seu dominij regis ius nulla præscriptione potest vsurpari. Ideo si distractum sit, redhibendi ius regi & successoribus perpetuò manet, & si agatur de iure regio supremo, vt liquet ex constitutionibus Francisci 1. an. 1539. regiis [h]. In istis quamuis ius ciuile permittat 40. annorum præscriptionem [i].
6 Præscribi autem posse alia iura, quàm superioris dominij placuit, vt ius restituendi spurios natalibus, tabelliones creandi, & id genus: instituendi vectigalia, sciente & patiente principe [k]. Basilius tamen iunior Porphyrogeneta, imperator orientis, statuit fiscum nullo temporis spatio ex-
7 cludi, sed ab Augusto principe ius suum reuocari, & suas probationes ad id recuperandum adferre posse [l]. Placuit & iure ciuili, vt tributa, quæ in recognitionem superioris dominij & principalis penduntur, non possint præscribi [m]. Non enim licet à capite membra discedere, si velint viuere, & hoc ius præscribere [n]. Omnis potestas potestatibus sublimioribus subdita esse debet [o]. Vtque apes, ita homines vnum reuereri debent ducem [p]. Et qui noluerit superioribus obedire, ex decreto iudicis morte moriatur [q]. Etenim sempiterna lege naturæ receptum est, inferiores obedire debere superioribus [r]. Idcirco autem tributa præstantur, vt eam quam debemus superioribus obedientiam profiteamur [s]. Neque quæ debentur episcopis vel aliis prælatis obedientiæ testandæ causa, vllo tempore præscribuntur [t]. Nerui reipub. sunt illa tributa, quę si non præstentur, futurum est breui collapsuram rempublicam: cùm ea, vt plerunque in stipendia militum, quibus pacata ab hostibus sit, impendantur. Vnde licitè exiguntur, & iustè vt soluant subdi-
8 ti coguntur [v]. Agitata aliquando fuit controuersia, num socij vel cohæredes, rem indiuisam communem pro diuisa possidentes, possint spatio 10. vel 20. an. præscribere, vt eam posteà cum aliis non teneantur diuidere. Et tandē distinctio placuit [x], vt si quando fratres & consortes æquis portionibus bona possederunt pro diuiso, tunc præsumatur inter eos facta diuisio: & ita intelligendam esse glo [y]. l. si maior, C. commu. diuid. Si separatim enim socij agere cœperint, & vnusquisque illorum sibi negotiatur, sine dubio ius societatis soluitur [z]. Verùm vbi nulla est possessio fratrum vel aliorum pro diuiso, non posse induci præscriptionem per 10. vel 20. an. vel alia præscriptione minore triginta [a]. Nam si per minus spatium vnus ex fratribus aliis permittentibus possederit, & administrauerit bona patris defuncti, illi non videntur renuntiasse portioni propriæ: contrà autem excluduntur 30. annis [b]. Quod adhuc tamen quidam intelligunt, verùm tantùm in iure adeundi & petitionis hæreditatis, quæ competit extraneis, vt id ius 30. annis præscribatur: non autem si agatur de hæreditate suorum, vbi maius tempus & duplex, pro iure immissionis exigitur [c]. Basilius

a l. nunquam, & l. eū qui, de vsucap. P.
b l. 4. § quod autē, & § Labeo, & seq. §§ 1 si fur, & l. non solum, de vsucap. §. furtiuæ, & §. adeo, eod. titu.
c l. si homo, 33. de vsucap. P. l. fin. de solutio. l. qui fundu. §. si tutor, pro empt.
d Cic. 2. de legib.
e l. 1. pro hære. in P.
f L. 9. §. cùm Stichum, pro empto. in P.
g in constitu. Caro. Mag. in capitul. de his quæ ad[d]idit Carol. Mag. legib. Langobard. c. 8.
h *de l'alienation du domaine du Roy & du domaine*, cap. cum non liceat, de præscript.
i l. comperit, de præscri. 30. vel 40 anno. C.
k c. super quibusdā, § præterea. de ver. sig. Panor. cōsi. 16. vol. 2.
l in constitut. iur. orienta. lib. 3. in consti. eius 4. titu. [Greek] de præscri. 40. an.
m d. l. comperit, de præscr. 30. l. fin. de fund. patri. lib. 11. C.
n c. cùm non liceat, de præ. c. ca. nulla, 83. q. 2 de paro, chis & alienat. parochia.
o c. 2. de cēsib. ca. cū magnum, 11. q. 1. ad Roma. 13.
p ca. in apibus, 7. q. 1.
q Deuter. c. 17.
r Dio. Halic. in 1. l. posito in gradus, de off. rectio. proc. C. l. 1 § denique, de aqua plu arc. P.
s c. 2. de cēsib. ad Roma. 13.
t c. accedentes, c. cū ex officij, de præscrip.
v Augusti. cōtra Faustū Manich. c. 74. ca. quid culpatur, 23 q. 1. ca. tributū, 23 q. 8.
x Boër. decis. 58.
y Bar. Bald. Paul. de Cast. Albert. de Rosa. & Salic. ad dict. l. si maior. facit l. si filius, C. de petit. hæred. l. qui in aliena, de acq. hæred. P.
z l. itaque, pro soc. P.
a Bar. Bald. Albert. & alij prædicti, per text. in l. sequū communem, C. fa. m[il]. ercisc. l. 3. in q[ui]b. caus. cess. lōg. temp. præscr. C. l. hæreditatem, C. eo. titu.
b Bald. & glo. in l. 1 [...]

[...]ert, C. de iure deliber. glo. in l. quandiu, in 2. de acq. hæred. P. c Feli. in c. de quarta, vers. & scias quod, de præscri.

imperator orientis iunior Porphyrogeneta, constitutionem edidit, vt si inopes potentiorum iniuriis oppressi fuerint, non repellantur 40. annorum præscriptione, neque vllas valere præscriptiones, quæ iniustæ & fraudulenter inductæ fuerint [a]. *Neque fructuarium*, vt aiunt Dioclet. & Maxi [b]. *ad obtinen-* 10 *dam proprietatem rerum, quarum vsumfructum habet, neque successores eius, vlla temporis ex ea causa tenentes præscriptio munit.* Item Paulus respondit [c], *Eorum,* 11 *qui parricidij pœna teneri possunt, semper accusatio permittitur.* Et Marcellus eum, 12 qui per vim stuprum mari vel fœminæ intulerit, sine prœfinitione temporis quinquennij accusari posse, dubium non esse dixit [d]. Placuit & accusa- 13 tionem suppositi partus, nulla temporis præscriptione depelli: nec interesse, decesserit nec ne ea, quæ partum subdidisse contenditur [e]. Notandum 14 tamen obiter, quædam dici iure pandectarum & iure Codicis antiqui impræscriptibilia, quæ aliis legibus præscribi dicuntur duplici ratione: prima, quòd quædam minori præscriptione præscribi non possunt, quæ tamen longissima, vel immemoriabili præscribuntur [f]. Alia, quòd quædam iure nouo Codicis præscriptio 30. vel 40. anno. inducta est, quæ incognita fuit antiquis iurisprudentibus [g], vt dicemus Deo fauente paulò post in temporibus vsucapionum. Proprietatis vsucapione non præscribitur vsusfructus alteri debi- 15 tus [h]. Nec vsucapio pro emptore, vel pro hærede superueniens, mutat quo- 16 minus pignoris persequutio salua sit. *Vt enim vsufructus vsucapi non potest, sic nec persecutio pignoris, quæ nulla societate dominio coniungitur, sed sola conuentione constituitur, vsucapione rei non perimitur* [i]. Num autem seruitutes, & quæ, præ- 17 scribi possint, dictum iam à nobis est alibi [k]: ideo non repetam. Copiosè, & forsan pluribus quàm par sit, examinauit hanc quæstionem, & simul alteram, num iurisdictiones præscribi possint, Longouallius in l. imperium, in 4. parte, de iurisd. omn. iudi. quem consulito. Rei suæ quoque vsucapio non valet [l]. 18 Visitationis porrò seu procurationis præscriptio num obtineat, conclusum 19 est, eam visitationem vsucapi non posse, quæ iuris est communis: aliam verò, quæ ex priuilegio est, vel ex consuetudine, posse [m]. Competit namque & ex consuetudine præscripta, vt prælati inferiores possint inter sibi subditos immediatè quædam agere, quæ prælatis superioribus iure communi tantùm conceduntur: veluti, vt concedant clericis sibi subditis literas dimissorias ad consequendos ordinum gradus [n]. Quæ sunt tamen facultatis, im- 20 præscriptibilia sunt [o]. Sic Masuerius quoque, in praxi tit. de præscrip. §. 19. *Item aduersus ius facultatis*, inquit, *non currit præscriptio, aut saltem si casus non euenerit*, Quòd per exempla persequitur, & addit, *nisi præcesserit contradictio, quæ cum lapsu temporis absorbet vniuersale ius domini.* Sicut & ea in quibus dictum, vt non obstante vlla præscritione obtineant. Num autem clausula illa extendatur ad longissimam vsque præscriptionem, & an locum habeat in ea, vide disputatum per Bartholom. Chassaneum ad §. 18. ad verba, *non obstant quelque laps de temps*, num. 1. 2. 3. *des droictz appartenans à gens mariez*, in consuetud. Burgund. Traditur autem, clau- 21 sulam appositam in contractu, vel in testamenti legato, vt toties renouetur actio, quoties præscriptum fuerit, rem reddere impræscriptibilem [p]: nam ibi finis vnius temporis, est principium alterius iuris. Hincque sequitur explicatio clausulæ, quæ apponitur in libellaribus contractibus, vt detur res in locatione de viginti nouem annis in viginti nouē, & sic in perpetuū, ex qua fit, res impræscriptibilis. In iure quoque debitorem non posse præscribere responsum est obligationi, si iurauerit eam obseruare [q]. Quod tamē in Gallia locum non habere explicat Boërius, decis. 329. num. 5. Pluribus autē idem, decis. 182. nu. 5. 6. 7. 8. docet quæ dicuntur per prædictas clausulas impræscriptibilia, intellige tantùm de præscriptione 10. vel 20. anno. non de 30. anno. lapsu, quo præscribi possunt. Quemadmodum & pactum de retrouendēdo toties

[a] libr. 1. Iur. Orient. in constitut. 4. Basil. iunio. titul. περὶ προτιμήσεως. [Greek as printed partly illegible]

[b] l. neque fructuarium, l. 8. C. de vsufructu. libr. 3. C. titul. 33.

[c] l. fin. ad leg. Pomp. de parricid. P.

[d] l. mariti, 24. §. fin. ad leg. Iul. de adult.

[e] Paul. l. qui falsam, 19. ad leg. Cor. de fals. P.

[f] ita intellig. titul. in quib. caus. cess. lō. tem. præscr. libr. 7. C. titu. 34. & titul. 35. quib. non obij ci. lon. temp. præs. l. omnes, l. sicut, C. de præs. 30. vel 40. an.

[g] gl. 1. in l. Iulianus, ex quib. cau. maio. Cæpo. ad tract. de vsuca. pro emp. nume. 1.

[h] l. locum, § proprietarius, de vsufr. P. l. 2. de vsufr. leg. l. iusto, § non mutat, de vsucap. P.

[i] l. cito errore, 44. § non mutat, eod. l. 1. §. cum prædiū, de pigno. P l. vsucapio, C. eod.

[k] lib. 4. cap. 21. in 1. par. istius Syntag.

[l] l. non solùm, 33. §. si rem suam, de vsucap. P.

[m] in decis. cap. Tholos. 332. per docto res in c. cùm ex officij, de præscrip. Guil. de monte Laud. in clem. 1. de censib.

[n] glo. in c. cùm nullus, §. inferiores, ad yes, indultum, de tempo. ordin. in sex. & ibi Archid. & Io. Andr. glo. fin. in ca. episcopum, 9. q. 2. in decis. cap. Tholo. 450.

[o] glo. pen. in c. priuilegia, de priuileg. Felin. in c. cùm accessissent, 11. coll. de constitutio.

[p] Bald. in l. ipsis rerum, vers. sed nun quid econtra, C. vt in poss. legat. textus in l. si cui in annos, quib. mod. vsusfr. amit. Boër. decis. 321. num. 5.

[q] l. tam & posteà, §. si is qui tempora-li, de iureiur. P. & ibi Bar. Bal. Alex. Alb. Angel.

22 ties quoties & in perpetuum [a]. Dubium tamen est inter interpretes, an vsucapioni pacto renunciari possit. Et Bartolus quidem [b], non valere conuentionem ait, qua cauetur vt nullo tempore currat præscriptio, quia ea bono publico introducta est [c], & ius publicum pactis priuatorum lædi non potest [d] 1. 2. In odium negligentium inducta vsucapio [e]: & proinde renunciari non à côtrahentibus non poterit [f]. Ferunt & postremò eius sententiæ comprobatores, vsucapionem fortiorem esse pactis: nam per eam fiunt quæ pactis effici nequeunt: pacto enim effici nequit, ne res communis non diuidatur. Quod tamen vsucapio facere potest [g]. Item pacto, fundo communi acquiri seruitus non potest [i] & tamen vsucapione potest [k]. Ergo inquiunt, pacto vsucapioni non poterit renunciari. Masuer. in praxi, tit. de præsc. §. 24. existimat illam resolutionem fortè veram esse, cùm agitur de præscriptione rerum immobilium, secus in debiti præscriptione. Ego autem arbitror, pactum quidem ne liceat alicui contrahenti præscriberè, vt iam diximus de clausulis impedientibus vsucapionem, valere & impedire ratione promittentis præscriptionem: non autem quominus alius præscribere possit. Quia quòd pertinet ad paciscentem, dominium incertum dici non potest, cùm is sciat vel scire possit, semper alteri reseruari pacto: quod tamen in alijs non paciscentibus cessat. Et quamuis leges bono publico latæ sint [m], nemo tamen ambigit illis renunciari posse à nobis, in quantum in nostrum fauorem facere videntur [n]. Ergo & vsucapionibus, quas implere possemus, in quantum nostra interest: non in quantum publicè interest. Et ita tollitur prior contrariæ sententiæ ratio, & 2. quia & si in odium negligentium inducta sit, tamen in fauorem vsucapientium quoque erit, & illi fauori renunciari poterit. Leuius autem est postremum adminiculum, quàm solutionem mereatur: cùm non sequatur ex eo quòd in quibusdam habeat locum pactum, in quibusdam non habeat vsucapio. Ideo, in omnibus fortiorem esse vsucapionem pacto, vel pacto perfici non posse, vt ea non fit: hoc enim, vt in prouerbio est, extra chorum.

a Boër decis. 112 nu. 4... 5. vbi citatur alij doctores.
b Barth. in l. 3. de vsur. ff. Exagitant & hanc quæstio. Bar. Alex. Alcia. sub his, de præscrip.
c l. 1. de vsucapio.
d l. ius publicum, de pact. ff. l. nemo, de leg. 1. l. quod omnes tangit, de reg. iur. in sex. c. contingit interdum, de senten. excommun. in Sex.
e c. vigilanti, de præscrip.
f l tamen, & ibi gl. ad Senatusc. Maced ff.
g l. in hoc, § si conuenerat, com. diuid.
h l. vni. § sin hæc, de annal. excep. C.
i l vnus ex socijs, de seruit. vrb. præd. ff.
k l. sed etsi inter se, eo.
l l. rescriptū, 11. de pact. ff.
m ca. cum autem lex, 4. dist. l. 2. de legib. ff.
n l si quis in cōscribendo, C. de pact.

De personis, quæ vsucapere possunt. Caput 3.

1 *Vsucapere potest, qui non prohibetur.*
2 *Vsucapi non potest res precaria alieno nomine possessa, pignus, proprietas ab vsufructuario, vi deijciens, qui non potest sibi acquirere.*

1 QVICVNQVE non prohibetur, vsucapere potest, si acquirendi dominij habeat potestatem, paterfamilias, filiusfamilias, infans, pupillus tutore authore possidens: & si animum habeat possidendi, sine tutore: furiosus, si ante furorem cæperit possidere, non tamen seruus pro hærede [o], qui excipitur.
2 Vt & is qui precario possidet, non præscribit eandem rem [p], neque colonus quæ alterius colit [q], non qui alieno nomine possidet, vt & conductor [r]: non vsufructuarius proprietatem [s], non creditor pignus [t]. Qui vi aliũ à possessione deijcit, eam nõ potest vsucapere: quãuis alius qui vim nõ cõmiserit, possit vsucapere [u]. Et in summa, qui capax nõ est acquisitionis, vsucapere nõ potest: cùm vsucapio sit species alienationis [x], & in omni iusta alienatione pro

o l. 1 § item acquirimus, vers. igitur, de acq poss. ff. l. si seruo, l. 28. l. iusso, 44 § filiusfa. & l. seruitur, de vsucap. in ff. cum simil. lib. ibi nota.
p ca. quia agnouimus. 10. q. 3.
q l. male agitur, de præscr. 30. vel 40. an.
r ca. clerici, 16. q. 3. c. vigilanti, de præscrip. § f. d bonæ fidei, per quas per. nob. acq.
s §. fructuarius, eod.
t l. nec creditores, C. de pignor. ... pignori, de vsucap. ff.
u l 4. § si vi, & l. non solum, § si dominus, eod.
x l. alienationis, de verb. signific.

duobus extremis exigatur capacitas alienantis & acquirentis. Vt neque pro hærede poterit vſucapere, qui factionis teſtamenti capax non eſt [a]. Sic laicus, qui incapax eſt poſſeſſionis & acquiſitionis rerum ſpiritualium, putà decimarum, eas nullo tempore vſucapere poteſt [b]. Seruus ſuo nomine, quia ab alio poſſidetur, poſſidere non poteſt [c], nec vſucapere [d]: alieno poteſt alteri & poſſidere [e], & ignoranti in cuius poteſtate eſt vſucapere [f].

a l. fin. pro hæred. in P.
b c. cauſam quæ, 7. de præſcr.
c in §. ſic eueniet, ad leg. Iul. de adult.
d l. qui in ſeruitute, 161. de reg. iur. P.
e l. qui alieno, de acqui. poſſe. P.
f l. 2. §. Celſus, pro ſolu. in P. iuncta l. quod ſeruus, de acq. poſſe. P.

De poſſeſsione, quæ requiritur in vſucapione. Cap. 4.

1 Vſucapio exigit poſſeſsionem, titulum, bonam fidem.
2 Poſſeſsio baſis vſucapionis, & dominij: hæc ciuilis & naturalis eſſe debet. 3.
4 Incorporalia quomodo præſcribantur quaſi poſſeſsione. Et 7.
5 Seruitutum quæ cauſa continuata, & diſcontinuata: & continua quomodo diſtinguenda. Et num. 6.

VSVCAPIO, vt actus reliqui à iure introducti habent propriam formam, ſecundum quam fieri debent, vt efficaces ſint ac ſubſiſtant, habet & pro ſubſtantiali formula poſſeſſionem, cum definito tempore continuatam, titulum, & bonam fidem. Baſis & princeps cauſa vſucapionis, eſt poſſeſſio: quia ſine poſſeſſione, non procedit vſucapio [g]. Et dominium primum cœpit à poſſeſſione: cùm enim vacuæ res eſſent, poſſeſſoribus primò occupantibus ceſſerunt [h]. Debet autem eſſe poſſeſſio, & naturalis & ciuilis [i], quæ omnium aduerſariorum ſilentio confirmetur, & nullam habeat interpellationem ſeu interruptionem, nec phyſica ſola ſufficit [k], neque ciuilis tantùm [l]: quia ſi vna interpellatur, altera non ſufficit. Quod vt intelligamus, præponendi ſunt modi amittendæ poſſeſſionis ciuilis vel naturalis: & pone quod quis ſimpliciter de poſſeſſione deiiciatur re ipſa ab eo qui ius non habet, interpellatur poſſeſſio naturalis, & interrumpitur vſucapio, & ſi ciuilis non interpelletur [m]. Sic ſi interpellatio fit poſſeſſionis ciuilis per litem & vocationem in ius, quamuis detentio vel poſſeſſio corporalis ſeu naturalis non interpelletur, tamen interruptio fit vſucapionis ſeu poſſeſſionis [n]: quæ tamen ciuilis interruptio prodeſt interrumpenti, non aliis vt naturalis [o]. Sed & 2. in hac poſſeſſione exigitur, vt qui poſſidet, capax ſit poſſeſſionis quærendæ: nam vt in præcedenti capite diximus, qui eſt incapax poſſeſſionis, eſt & vſucapionis [p]. Poſſeſſionis etiam capacitas vtriuſque eſſe debet, & ciuilis & naturalis: & ita qui naturaliter tantùm poſſidet, & nomine alterius, non præſcribit ſibi, vt ſi precario, pignoris nomine poſſideat [q]. Concurrit inſuper hîc cum facto corporali animus, vt quis arbitretur ſe ita poſſidere & vti ſuo iure, & vt ſibi acquirat: alioquin enim poſſidens rem vt alienam, nunquam præſcribit [r]. Qui alieno nomine poſſidet, eidem præſcribere poteſt [s]. Quod autē operatur poſſeſſio corporalis in rebus præſcribendis corporalibus, idipſum operatur quaſi poſſeſſio in præſcribendis iuribus & incorporalibus. Sic ius electionis dicitur præſcribi [t], quamuis incorporale.

Incor

g l. ſine poſſeſſione, 25. de vſucap. P c. ſine poſſeſſione, de reg. iur. in Sex. l. qui in ſeruitute, eod. tit. P.
h l. 1. de acq. poſſe. P. l. ex hoc iure, de iuſti. & iure, P Harmenop. li. 2. Próp. iur titu. 1. Nos in 1. par. Syntag. libr. 1. cap. 13. plura de hoc & de vtraque poſſeſſione, ciuili & naturali.
i l. nemo ambigit, de acq poſſe. C.
k l. improba, eod. l. male agitur, de præſcri. 30. an. l. acquiritur, §. ſic. de acq. rer. dom.
l l. cùm hæredes, de acqui. poſſeſſ.
m l. naturaliter, de vſucapio.
n l. cùm notiſſimi, C. de præſcri. 30. vel 40. anno.
o vide gloſſ. poſt caſum ad c. ſine poſſeſſione, de reg. iu. P.
p vt in c. cauſam, de præſcrip.
q l. ſi ſeruus depoſitus, l. 22. de noxa. actio. lib. 9. P. ti. 4.
r l qui iure familiaritatis, 41. de acq. poſſ P. l. fin. quēad. ſerui. amittan. libr. 8. P. tit. 6. l ſi opus, §. ſi iuſſero, quod vi aut clam, P. l. 1. §. Ariſto, de aqua quot. & æſti l. 2. §. Celſus, pro empto. l. licet, C. de acq. poſſe.
s ca clerici, 16. q. 3. c. ſi diligenti, 17. de præſcrip. c. cum venirent, de reſtitu. ſpol. l. quod meo, de acq. poſſeſſ. l. 2. quēad. ſerui. amitta. P.
t c. cum eccleſia, de cau. poſſe. & proprie.

Incorporalia namque non possidentur verè, & ideo ea ratione impræscriptibi
lia sunt [a]. At alia ratione, per ea quæ pro traditione habentur, & pro posses-
5 sione seu quasi possessione præscriptionem accipiunt. Veluti seruitutes per
patientiam eius, contra quem vsucapitur [b]: eaque patientia, interdum
habet quasi possessionem continuatam, interdum interpolatam. Continua-
tam namque habere dicuntur, quas ratione rerum nostrarum in alieno exi-
stentium continuè quærimus: vt in seruitutibus, quæ in superficie sunt, ob-
seruatur [c]. Interdum & tempus diurnum in aliis, quæ quasi possessionem non
habent continuatam, cuius initij non extat memoria, vicem tituli &
6 continuationis possessionis habet [d]. Sunt tamen in difficili possessionis vel
quasi quæstione, in seruitutibus obseruandi duo termini possessionis con-
tinuæ & non continuæ, & causæ continuæ & non continuæ: nam si hæc
confundantur, ex diametro sibi ipsi dissidet Paulus in l. foramen, 27. de ser-
uit. vrbano. præd. & in l. seruitutes, l. 14. de seruitutib. P. Siquidem in l. fo-
ramen, de seruitutib. seruitutes prædiorum, quæ tempore quæruntur, per-
petuas causas habere debere. At in l. seruitutes, nullas seruitutes conti-
nuam possessionem habere posse. Quare continua causa erit aliud, quàm
continua possessio. Nam aquam recipere cælestem, continuam possessio-
nem non habet, quia perpetuò non pluit: at aqua pluuialis perpetuam
causam habet, id est, cœlum vnde pluit, quod causa est pluuialis aquæ,
7 perpetuò est [e]. Præscribuntur & incorporalia non per se, sed cum posses-
sione rerum, quibus adhærent [f]: quemadmodum & superficies nunquam
sine solo, longo tempore vsucapi potest [g]. Et quia homo liber possideri non
potest, neque quoque præscribi [h].

a l. seruus, §. incorporales, de acq. rer. dom.

b l. si ergo, §. 1. de publicia. l. 1. in fi. de seruit. rust. præd. l. 9. §. dari, de vsuf. l. seruitutes, in 14. de seruit. titu. gener.

c Paul. in l. seruitutes quæ in superficie, 19. de serui. vrb. præd. l. & si forte, §. sciendum, si serui. vend. P.

d l. 1. §. denique, de aqua plu. arc.

e d. l. foramē, de seruit. vrba. præd.

f l. si aliena res, 10. §. 1. de vsucapio. P.

g Vlp. l. nunquam, l. 26. l. si solum, 19. & l. eum qui, eod.

h l. vsucapionem, l. 9. de vsucapio. P.

De continuatione possessionis, & temporibus vsucapionum. Cap. 5.

1 *Præscriptio continuatam possessionem exigit.*
2 *Temporis cursus qualis in vsucapionibus.*
3 *De præscriptione momenti, horæ, vnius diei &c. anni item vnius vsque ad 100. Et antiquitatis, vide per totum cap.*
4 *Quæ continuo actu fieri debeant, & beneficium concessum à Sum. Pont. & ordinario diuersis cui debeatur.*
6 *Sententia intra quod tempus admittat correctionem & appellationem.*
7 *Pluralis numerus duobus contentus est.*
8 *Error iudicialis intra quot dies eligi debet.*
9 *Animalia pasci non debent regia vltra 7. dies.*
10 *Nouem diebus à funere debitoris non experiuntur creditores.*
11 *Appellandi dies decem sunt fatales.*
12 *Testis vocatus non tenetur expectare examinationem vltra 15. dies.*
13 *Litis contestatio intra viginti dies facienda.*
14 *Pecunia non numeratæ exceptio proponenda intra mensem, quando autem præscribatur. num. 27.*
15 *Venditio facta sub conditione, si displicuerit res sit inempta, intra quot dies rescindi potest: & alia quædam.*
16 *Inuentarij rerum hæreditariarum confectio quando incipi & perfici debeat.*
17 *Bonorum possessio intra quot tempus peti debet.*

18 *Præsentandi ius quo tempore excludatur.*
19 *Adulterij accusatio quomodo sex mensibus tollatur.*
20 *Deliberandi aditionis causa quando præscribitur ius.*
21 *Annales quædam actiones.*
22 *Quæ biennio præscribantur.*
23 *Præscriptiones omnes, minores & maiores redactæ ad spatium 30. anno. Et 28. Et 36.*
24 *Quæ triennio vsucapiantur, & perimantur.*
25 *Et quæ quinquennio.*
26 *Fiscalia vectigalia, vt & alia, quo tempore præscripta. Et 27. Et 29.*
27 *Decennio quæ quærantur, & extinguantur.*
28 *Actiones personales 30. annis pereunt.*
29 *Hypothecariæ actiones quo tempore præscribantur ex iure, & in Gallia.*
30 *Iubilei anni redemptio.*
31 *Romanæ ciuitatis & ecclesiæ bona tantùm præscribuntur 100. annis.*
32 *Annuæ pensionis præscribendæ agitata controuersia.*
33 *Præscriptio longi temporis quæ apud iurisconsultos, & apud pontifices dicatur.*
34 *Vetustas pro lege.*
35 *Temporis diuersi in vsucapionibus ratio.*
36 *Præscribi quare nunc possint, quæ impræscriptibilia iure Pandectarum dicuntur, & furtiua res nunc quare præscribatur. Et 37.*

IN finitione vsucapionis Iurisconsultus dixit, eam esse 1
continuationem possessionis per tempus à lege definitum [a].
Et Paulus, *in vsucapionibus mobilium*, inquit, *continuum tempus numeratur* [b], Atque Iabolenus, *possessio testatoris ita hæredi procedit, si medio tempore à nullo possessa est* [c]. Et Dioclet. & Maxim. *Longi temporis præscriptio ijs, qui bona fide acceptam possessionem & continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt,*
solet patrocinari [d]. Legitimum porrò tempus, pro diuersa natura rerum vsu- 2
captarum, & pro diuersitate vsucapionum, ex circunstantiis à lege constitutis educitur. Percurrit Eustathius Constantinopolitanus antecessor, singula tempora diuersarum vsucapionum, in libello περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν, ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρ΄ ἐνιαυτῶν, id est, de temporibus & dilationibus, de momento vsque ad centum annorum spatium. Tractauit eadem de re Azo, rubrica numero septima, in libro suo, qui Brocardica iuris inscribitur. Estq; alius interpres Dynus de Mugillo, qui præscriptionum tractatum edidit, quiúe mutuatus videtur à præcedentibus, in quibus temporum exceptiones potius, quàm vsucapiones tractantur. Quamobrem ego ab illis summariè delibabo, quædam addam ordine temporis, quæ ad vsucapiones ma-
gis pertinent. Et in primis notandum est, tempora in vsucapionibus ob- 3
seruari à momento in momentum [e]. Præscriptionis momenti exempla in ea, quæ testamento libera esse iussa est, si tres enixa fuisset [f]: in eo, qui bonam fidem habuit etiam momento initio possessionis, vt possit posteà pos-
sessionem continuare [g]. Horæ præscriptio seu exceptio aduersus eos actus, qui 4
vnico continuato actu fieri debent: vt si agamus, num valeat testamentum quod continuo actu fieri debet, si solemne sit, dicemus interpositam horam & conuersione facta ad extraneos actus, excipi posse non valere [h]. Idipsum de stipulatione dictum, contra quã præscribitur, si statim, saltem post momentum, & antequã ad extraneos actus diuertatur, interrogationẽ non sequatur respõsio [i]. Si eodẽ die quoq; beneficiũ vni à summo põtificè, & idipsum ab ordinario collatũ erit, is prior in iure erit, cui hora potiore beneficiũ fuerit colla-
tum

a l. 3. de vsucap. P. l. 3 §. cum autem, & l. naturaliter, eod. titul.
b l. nũquam in vsucapionibus, 31. §. 1. eod. titu.
c l. possessio, 20. eo.
d l. 2. de præscr. lõg. tempo C. l. competit, & l. cùm notissimi, de præscr. 30. vel 40. anno. libr. 7. C. titul. 39.
e l. in vsucapionib. de vsucap. P. l. in omnibus, in 1. de actio. P.
f in l. Aresusa, de sta. homi. P.
g l. si aliena res, de vsucap. P. l. sei & si, de publi. in rem actio.
h l. hæredes palam, 21. §. fin. de testa. in P.
i l. 1. § 1. & l. continuus, l. 137 de ver. oblig. [uncertain]

5 tum [a]. Contra maritum, postquam deprehensum in adulterio hominem
cum vxore obiici potest præscriptio viginti horarum: quia non potest am-
6 plius, quàm viginti hor. illum retinere [b]. Vnius diei præscriptio, in aqua
quotidiana ducenda sufficit [c]. Et iudex eodem die quo tulit sententiam,
potest eandem emendare in accessoriis, non posteà [d]: sicut & facultas ap-
7 pellandi sine libello & viua voce, præscribitur eodem tempore [e]. Duorum
dierum præscriptio fit in ornatu equorum venditorum quærendo: nam si
equus venditus biduò antequam venderetur, vel in ipsa venditione orna-
tus sit, ornatus quoque cedit emptori [f]. Item si quis iussus est aliquid fa-
cere in diebus, præscribitur facultati faciendi vel implendi conditionem
per duos dies [g]. Pluralis enim numerus dierum, duobus contentus est [h]:
8 siue de horis vel de annis agamus [i], vel aliis rebus. Trium dierum obiici-
tur præscriptio ei, qui intra hoc tempus iudici delegato recusato, non ele-
gerit arbitros [k]. Item ei qui non correxit errorem propositum in iudicio
ante sententiam [l]. Referunt [m], & tutum esse præscriptione hac vulne-
rantem aliquem, vt de vulnere non læthali possit quis se defendere, si vi-
xerit vulneratus per tres dies. His tamen ego non adstipulor, cum iam ex-
9 plicauerim vulnus læthale alia ratione esse perpendendum. Septem dierum
lapsu, præscribitur contra ducentes animalia à limitibus ad vrbem regiam,
10 ne amplius in singulis ciuitatibus, per quas iter fit, pasci possint [n]. No-
uem dierum verò spatium, præscribit contra creditores, ne possint contra
hæredes debitoris mortui experiri pro debito intra id tempus lugubre [o].
11 Decem dies dantur fatales ad appellandum [p]. Accusatus intra decem dies,
12 non comparente accusatore, absoluitur [q]. Quindecim dierum spatio, ex-
pectantes testes vocati ad dicendum testimonium, præscribunt ne amplius
detineri possint, nec reuocari ad dicendum testimonium [r]. Differtur & in
quindecim diebus paschalibus, compulsio annonariæ functionis, & omnium
13 publicorum debitorum exactio [s]. Per viginti dies præscribitur iuri defen-
sionis: si enim aduersarius à die oblati libelli non fuerit contestatus, non
auditur, nisi prius refundat expensas [t]. Recusandus & iudex, à citatione
seu vocatione coram eo facta, intra viginti dies: aliter non auditur recu-
sans posteà [v]. Post viginti dies nôn datur venia ei, qui seruum fugitiuum ce-
lauit, nec indicauit [x]. Et nisi per viginti dies programma venditionis facien-
dæ rerum ecclesiasticarum publicè proponatur, iure ciuili inutilis vendi-
14 tio [y]. Triginta dierum præscriptio, in exceptione non numeratæ pecuniæ,
contra instrumentum, quod meminit solutam fuisse pecuniam, locum ha-
bet [z]: quod iure canonico non obtinet [a]. Præscribitur & contra publica-
num tot diebus vectigal non solutum [b]. Contra accusatores, & reis dan-
tur præscriptiones post triginta dies vtiles, quibus repetere poterant deser-
tam ab alio, vel intercœptam publica lætitia accusationem [c]. Vt & accusa-
tus post inscriptionem celebratam, intra triginta dies exhiberi debet [d]. Fit
& præscriptio contra mulierem, quæ se dicit ex aliquo prægnantem, si post
solutum matrimonium non denunciauerit se esse ex marito prægnantem
15 intra triginta dies [e]. Sexaginta dies dantur pro dandis ornamentis iumenti,
vendendi causa appositis, vel pro iumentis ni fiat redhibendis [f]. Item, si
vendendo ita dictum fuerit, vt si res displicuerit, non adiecto certo tem-
pore, redhibeatur, dantur vtiles dies tantùm sexaginta, & ad redhiben-
dum in factum actio, vltrà non [g]. Præscribitur & ius accusandi vxorem de
adulterio iure mariti, contra maritum per sexaginta dies [h]. Eximebat hoc
ius à subscriptione maritum accusantem [i], & permittebat ex sola suspicione
marito vxorem accusare [k]: aliaq; concedebat marito intra illos dies accu-
santi [l], quæ aliis de adulterio accusantibus, & ipsi marito iure extranei ac-
cusanti, negabantur. Quamuis hodiè nouella 117. §. quia verò, iure ma-

a c. si à sede, 31. de præben. in Sex. in d. glo.
b in l. capite quinto, ad leg. Iul. de adul. F.
c l. 1. §. quod autem scriptum, de aqua quot. & æsti. F.
d l. acta, de re iudic. F.
e l. litigatoribus, de appellat. C.
f l. ædiles autē, 38. §. vendēdi, de ædil. edic. F.
g labol. l. inter illam, 217. §. si. de verb. sig. F.
h l. vbi numerus, de testib. F.
i l. libertas, §. fin. de manum. testa. F.
k l. si. de iudic. lib. 3. C. tit. 1.
l l. 1. C. de erro. aduocat. iuncta l. 2. eod.
m Bart. in l. vlt. ad leg. Cor. de sicar. Angel. & Alex. in l. si quis cùm aliter, de verb. oblig.
n l. vni. de venat. feræ lib. 11. C.
o auth. sed neque, de sep. viol. C. §. necminimus, in nouel. 115.
p de appellat. & intra quæ temp. in auth.
q nouella, de exhib. reis.
r l. si quando, C. de testib.
s l. omnes, §. fin. de feri. C.
t auth. offeratur, de lit. contest. C.
v in auth. consequēter, C. de senten. & in l. 1. glo. omni. iudi.
x l. 1. §. 1. de ser. fugi. F.
y §. hoc verò iubemus, nouel. 120 auth. hoc ius porrectū, de sacros. eccles.
z l. in contractibus, § super cæteris, C. de non nume. pec. lib. 4 C. tit. 30.
a decis. Tholos. 418.
b l. imperatores. §. fi. de public. & vectigal.
c in l. 3 §. fin. & l. hi tamē, de accusat. l. si interuenientē, ad SC. Turpillia. F.
d l. 2. u ius, C. de exhib. reis.
e l. 1. §. denunciare, de liber. agnos.
f l. ædiles aiunt, 38. de ædil. ed. F.
g Vlp. l. quod si nolit, l. 31. §. si quid ita, eod.
h l. iure mariti, C. ad leg. Iul. de adult. l. miles, §. sexaginta, eod. tit. F. l. auxilium, de minor. F.
i proximè citatis ll.
k d. l. quamuis.
l prox. citatis ll.

riti accuſatio ſine inſcriptione, poſtulante muliere, adempta ſit. Compen-
ſatio quoque fiſco non poteſt opponi, niſi intra 60. dies mutuum ei factum
probetur, quibus elapſis præſcribitur [a]. Poteſt & hoc tempore præſcribi ius
prælationis contra dominum, ſi venditione facta ab emphyteota & denun-
ciata, intra hoc tempus non fuerit vſus iure ſuo [b]. Sed & præſcribitur facul-
tas appellandi à nominatione ad munera, ſi poſt nominationem intra duos
menſes nominatus non appellet [c]. Trium menſium obiicitur præſcriptio hæ- 16
redi, ne beneficio inuentarij gaudeat, ſi intra menſem hæreditariarum re-
rum non cœperit inuentarium, & intra tres menſes non perfecerit [d]. Item
in opponenda exceptione non numeratæ dotis, poſt mortem vxoris [e]. Et
idipſum tempus præſcribitur in noui operis nunciatione [f]. Centum die- 17
rum ſpatio, niſi petantur bonorum poſſeſſiones ab agnatis proximis, à tem-
pore quo ſciunt ſibi deferri, proximioribus aliis ſequentibus defferun-
tur [g]. Bartolus quoque putauit [h], ratum velle videri negotium habere ge-
ſtum pro ſe eum, qui per centum dies tacuit: & ita præſcribi per id ſpatium
contra eum, vt non poſſit conqueri. Quadrimeſtri tempore, partem ſocij 18
ſocius præſcribit, ſi intra illud tempus ſocius noluerit in rem communem
neceſſariò ſumptus factos cum vſuris rependere [i]. Præſcribitur & iure de-
uoluto per quadrimeſtre tempus ius præſentandi contra laicos: & ſemeſtri
contra clericos patronos [k]: ſed & poſt ſex menſes, ius conferendi ad ſupe-
riorem deuoluitur [l]. Sex menſibus præſcribitur redhibitionis facultas [m]. 19
Et ſex menſium ſpatio euoluto, poſteaquam res tua alij à peræquatore eſt
confirmata, amplius de ea litem mouere non potes [n]. Et locorum domini
abſentes ſemeſtre ſpatium habent ad reuertendum, & debita diſſoluenda,
agroſq; à poſſeſſoribus recuperandos [o]. Alia ſimilis præſcriptio accuſationis
adulterij [p]. Sex menſibus quis præſcribit plebem ad fidem per ſe conuerſam,
negligente proprio paſtore monito [q]. Nouem menſium lapſu, præcluditur 20
via hæredibus ad deliberandum [r]. Quemadmodum eodem ſpatio, dilatio
vltramarinæ probationis excluditur [s]. Vnius anni tempus, abſenti iuſta 21
de cauſa reipub. gratia, dat ſpatium agendi, cum reſtitutione in integrum
contra vſucapionem illo præſente cœptam, & eo abſente continuatam,
quo elapſo præſcriptio obiicitur [t]. Excluditur & actio quanto minoris poſt
annum [v]. Item bonorum poſſeſſionis ſuorum petitio [x]: iniuriarum actio [y]:
& quadrupli ex edicto quod metus cauſa [z]: & ex rapina [a]. Eſt & præſcripti-
bilis anno actio de peculio, poſt mortem vel manumiſſionem filiifamil [b].
Item exceptio de non numerata dote [c]. Pœnalis actio in eos, qui iuriſdi-
ctioni ius dicentis non obtemperant [d]: & qui vocant in ius, vocari prohi-
bitos non petita venia [e]. Qui vocatos vi eximunt [f]: qui dolo faciunt, ne
vocatus ſe iudicio ſiſtat [g]. Et aliæ actiones annales, vt non edentis actio-
nem [h], de iis qui deiecerunt vel effuderunt [i], alienantium pendente iudi-
cio litigioſam rem [k]. Sic de ſimilibus pœnalibus [l], quas longum eſſet re-
cenſere. Præſcribitur retractus gentilitij ius, per annum & diem [m]. Et ſi in-
ueſtitura intra annum & menſem non peteretur, præſcriptione illa tem-
poris vaſallus feudo priuabatur [n]. Extat regula cancellariæ Romanæ, de
annali poſſeſſore beneficij, quam abundè explicat Gomeſius. Petrus Ia- 22
cobi, in titulo ſuper penſionem ſeu reditus libelli, in acquirenda ait quaſi
poſſeſſione annuæ præſtationis, ſufficere duos annos: & ita quoque re-
fert Guido Pap. deciſ. 408. in fine. Biennij ſpatium præſcriptionem gene-
rat contra accuſationem & iudicia criminum [o], actionem de dolo [p], non nu-

a l. aufertur, §. qui compenſationem, de iure fiſ. P.
b l. fi. § ... autem, de iure emphyteo. C.
c l. 1. de tempo. appell. C.
d l. ſcimus, §. cùm igitur, & §. ſin autem dubius, de iure delib. C. l. fin. de repud. hæred. C. §. ad hæc ſancimus, vt ſpiſ larg. propt. ſi ... in auth.
e auth. quod locum, de dote cau. non numer. lib. 5 C. tit. 15. §. generaliter, de tēpor. non ſolu. pecu. in nouellis.
f l. 1. de no. ope. nūc. C. l. de pupillo, § ſi is cui, eod. P.
g §. fi. de bono. poſſe. l. 2. qui admit. ad bono. poſſe. C.
h Bartho. in l. Pomponius, de nego. geſt. P.
i l. ſi vt proponis, C. de ædi. priua. l. ſi ... tres, §. ... in tēpō. dit, pro ſoc. P.
k c. 3 de iure patro. in ſex. cum ſimilib.
l c. 2. de conceſſ. præb.
m l. 2. C. de ædil. actio. l. ſciendum, 19 § ſi. & l. ſex mēſes, de ædil. ed. P.
n l. fin. de cenſib. lib. 11. C.
o l. locorum domini, de omni ag. deſer. lib. 11 C.
p l. maritus, § ſex, ad leg. Iul. de adult. P.
q ca. placuit, 16. q 1.
r l. fi. §. ſed quidam, C. de iure delib.
s l. 1. C. de dilatio.
t l. quod tēpore militiæ, de reſtit. milit. & eor. qui reip. cau abſ. lib. 2. C. tit. 51
v l. ſciendum, §. fi. de ædil. edic. l. 2. C. de ædil. actio.
x l. pen. §. ſi quis ordo in bon. poſſ. ſer. l. 1. § largius, de ſucceſſ. ed. P.
y l. ſi non conuitij, C. de iniur. l. ſi ... exceptione, § poſt annum, & ibi Accurſ. de eo quod met. cauſ. in P.
z d. l. ſi cu exceptione, §. 1. & § poſt annum. & §. Labeo, eod. § hæc autem actio, de actio.
a l. fi. C. vi bono. rap.
b l. 1. quan. act. de pecu. anna. ſit P. l. ... ancillarum, §. ſi ... ius, de pecul. P.
c l in dotibus, de dote cau. non numer.
d l. vni § fin. ſi quis ius dic. non obtēp. P.

e l. pen. de in ius voc P. f l ſi per alium, §. fin. nec quis eum qui in ius voc. eſt vi exi. g l. 1. circa fin. de eo per quem fact. erit &c. P.
h l. fin. de eden. P. i l. ſi vero, §. hæc autem actio, de iis qui deiec. P. k l. vel poſt, de alie. iudi. mut. cau. fac. l vt in l. 1. §. 1. de vi & vi arm. P. l. 2. C. vnde vi. l 1. ſi quis teſtamento lib. eſſe iuſſ. fuer. l. prætor ait, vi bon. rap. P. l. 2. C. eod. l. fin. de popul. act. l. item ſi cum, quod met. cau P. cum ſimil. m c. conſtitutus, de in inte. reſtit. n §. 1. quo temp. mil. inueſti. pet. deb. in vſib. feu. o l. vlt. vt intra cer. tem. cri. quæſt. termi. C. p l. fin. C. de dolo.

mera

meratæ pecuniæ [a], restitutionem ex Velleiano [b]. Antiquo iure, qui ex titulo donationis, vel alia quauis iusta causa rem accepisset, eam rem si mobilis esset anno vbique vno, si immobilis biennio tantùm in Italico solo vsucapiebat [c]. Postea tamen placuit Iustiniano [d], vt res quidem mobiles per triennium, immobiles verò per longi temporis possessionem, id est, inter
23 præsentes decennio, inter absentes 20. an. vsucapiantur. In Gallia tamen notat Imbertus in institutionibus forensibus, in præscriptionibus mobilium rerum, tanto tempore opus esse, quanto in præscribendis immobilibus, videlicet 30. anno. spatio. Quod etiam ex generali consuetudine esse Franciæ tradit Boerius, omniaq́; præscriptibilia, in Gallia 30. annis præscribi [e]. Et proinde quod Chassaneus tradidit de consuetudine Burgundiæ [f], locum habebit in toto regno, vt omnes præscriptiones vniformes sint, &
24 minores redactæ sint ad præscriptionem 30. anno. Verùm in finalibus quæstionibus iure ciuili annorum trium præscriptio locum habet [g]. Obijcitur & tricennale tempus filio suo, si intra tempus repudiatam non repetat hæreditatem [h]. Et legatum triennio solutum in posterum confirmatur [i]. Lites ciuiles quoque eodem spatio præscribuntur, si triennio quiescant [k]. Triennio quoque episcopus contra episcopum vsucapit nuper ad fidem conuersum [l]. Extat & regula 17. Cancellariæ Romanæ de triennali possessore beneficij non interpellando, quæ anteà in concilio Basiliensi originem habuit, seu in pragmatica sanctione recepta in concilio Lateranensi, quo conuentiones Gallicanæ cum summo pontifice editæ sunt. In quam ediderunt commentaria antiquus interpres Gomesius, & Rebuffus in tractatu de pacificis possessoribus: incipit autem triennium à tempore, quo quis habuit titulum coloratum [m]. Traditum autem est, aduersus fiscum non currere vsucapionem [n]: quod intelligendum est de triennali, non de alia, quæ locum in eum etiam habet [o], vt per exempla istius capitis liquet [p]. Quadriennio, vacantia bona quoquo modo, vel titulo quis possederit, præscri-
25 buntur [q]. Est & eadem præscriptio in denunciatione vacantium [r], in restitutione minorum [s], & contra creditores, si absentes non conquerantur de
26 missione in possessionem bonorum debitoris [t]. Quinquennio præscribitur actioni contra statum defunctorum mouendæ [v]: querelæ inofficiosi testamenti post annum 25. agenti [x]: vt & reuocationi faciendæ à minore [y]: collusioni detegendæ [z]: reuocationi cubiculariorum [a]. Præscribitur & hoc tempore contra adulterij accusationem, si ea mota non sit contra reum intra quinquennium [b]: item contra fiscum de vectigalibus interceptis vel suppressis [c]: contra peculatus crimen [d]. In Gallia quoque præscriptio quinquennij impedit, ne posteà peti possit emolumentum, quod ratione parui sigilli Montispessuli est omissum peti, vt statuit Ludouicus 12. in constut. edi-
27 ta anno 1499. art. 146. Immobiles res vsucapiuntur inter præsentes decennio, inter absentes 20. annorum spatio [e]. Et exceptio non numeratæ pecuniæ tollitur [f]. Et vsusfructus, non vtendo perit [g]. Et nundinarum ius [h]. Habitatione decennali acquiritur & domicilium [i]. Si fundus censualis biennio incultus relinquatur, nec census solutus sit, acquiritur domino per negligentiã directò, iure ciuili [k]: at iure consuetudinario Burgundiæ exiguntur 10. anni [l]. Verùm si elapsis 10. annis dominus acceperit pensionem pro vno anno, non potest fundum retinere, etsi possit debitas pensiones repetere [m]. Statuit & Ludouicus 12. in edicto anni 1512. art. 46. ne rescisio contractuum, aut aliorum actuum fieret, prætextu fraudis, doli, deceptionis vltra dimidiam iusti pretij, vel circumuentionis, vis metusúe: sed præscriberetur per decem annos à die actus vel contractus computandos. Et ita nunc seruatur. Seruus qui bona fide per viginti annos in libertate perman-

a l. in contractibus, C. de non nume. pec. §. 1. de lit. obl.
b l. si mulier, ad Velleia.
c §. 1. de vsuca. apud Iustin.
d §. & ideo, eod. & l. 1. de vsucap. transfor. & l. fi. de præs. lon. temp. C.
e Boer. in consuet. Bituri. §. 1. de præs. & in decis. 328. nu. 12
f ad §. 1. ad verba, *Et semblablement de censes* n. 10.
g l. fi. C. fin. regundo.
h l. fin. C. de repud. hæred.
i l. 1. C. de fideicom.
k l. properandum, de iudic. C.
l c. 1. de præscr. ap. Grego. ca. placuit, 2. 16. q. 1.
m glo. in §. 1. ad verb. coloratum, de pacifi. posse. in pragmat. sanctio. vide Boer. decis. 74.
n Modest. in l. quamuis, de vsucap. P.
o l. 3. C. commu. de vsucap.
p & l. in omnibus, de diuer. & tempor. præscr. P. in 20. annis.
q l. 1. de quadri. præs. C. l. 1 § fin. de iure fis. P.
r d. l. 1. de iure fis.
s l. fin. C. de temp. in inte. restitut.
t l. fi. de bon. autho. iudic. possi. C.
v l. fin. & to. tit. C. ne de sta. defunct. vt in P. l. si vxor, de manu. test.
x l. contra maiores, de inoff. testa. C.
y l. fin. si maio. f. &. alien. rat. hab. C. l. aut si minor, de restit. in integ. C.
z l. 2. de collus. deteg. P.
a l. pen. de præpo. sac. cubic. lib. 12. C.
b l. quinquennium, & l. mariteus, §. adulterij, ad leg. Iul. de adult. l. adulter. C. eod. tit.
c l. 2. de vect. & com. C.
d l. peculatus, ad leg. Iul. pecul. P.
e §. 1. de vsucap. ap. Iust. in l. vn. de vsucap. transf. C.
f nouel. 100.
g l. pen. de seruit. C.
h l. 1. de nundi. in P.
i l. 2. de incol. lib. 10. C.
k l. qui agros, de omni agro des. lib. 11. C.
l Chassan. ad §. 5. ad ver. *les dix ans passez, sub des censes, in consuet. Burg.*
m Specul. tit. de loca. §. nunc aliqua, vers. 17. Iason in l. 2. de iure emphyt. coll. 70. vers. tertio aduertite, Chass. in prox. cit. loco.

ferit libertatem vsucapit [a]: quamuis contra libertatem nulla admittatur præscriptio [b]. Criminum accusationes, quæ certam aliam præscriptionem non habent, 20. annorum lapsu abolentur [c]. Et in aliis quoque, in quibus minora tempora non sunt apposita, contra fiscum 20. annorum præscriptio obtinet [d]. Triginta annorum præscriptio extinguit & tollit omnes personales temporales actiones, & rei venditæ [e]. Et idcirco facultas redhibendi data per pactum obligationi appositum, quoties quoties voluerit retrahere venditor, tollitur 30. annis [f]. In Gallia iam anteà in triennali, diximus omnes redactas esse præscriptiones ad 30. an. quod etiam tradit de consuetudine Aruerniæ verum Masuer, tit. de præscript. nume. 1. & 6. & currere aduersus omnes, exceptis illis, qui de iure impediuntur agere, vt furiosi sunt, mente capti, pupilli &c. Ecclesia quoque possidens res priuati & contra eundem præscribit, per lapsum triginta annorum [g]. Et priuilegia eodem tempore præscribuntur [h]. Olim quoque ecclesia contra ecclesiam præscribebat per 30. annos [i]: hodiè tamen non nisi quadraginta annis [k]. Iure etiam Gotthorum, omnes causæ siue bonæ siue malæ hoc spatio 30. annorum concludebantur [l]. Actio autem, quæ triginta annis non tollitur, per annos 40. finem capit [m]. Hypothecaria actio, competens contra debitorem possidentem rem oppignoratam, quadraginta annorum spatio expirat. Si verò posterior creditor contra priorem creditorem experiatur, quoad creditor viuit, quadraginta annorum præscriptione vtitur. Si verò eo defuncto nomine proprio experiatur, decem vel 20. annorum præscriptione excluditur [n]. In Gallia hypothecariæ etiam pro dote 10. annis finiuntur. Latè explicat Boerius, decis. 328. Sed & præscriptiones, quæ sunt 10. vel 20. annorum, si fuerint interpellatæ vel interruptæ litis contestatione, ab eo tempore exigunt 40. annos continuos [o]. Præscribuntur & res contra principem hoc spatio, quòd pertinet ad vtile dominium, non quòd ad tributa publica [p]: quanquam & canones rerum patrimonialium principis hac exceptione elidantur [q]. Potest & fiscus ob tributa præteriti temporis non soluta, prædium iure pignoris distrahere [r]. Refert Henrichus Bohic [s], plures in eam iuisse sententiam, vt indistinctè dixerint, res fisci patrimoniales, posse etiam præscribi spatio 40. annorum, atque reprehendit glo. §. si minus, de non alien. reb. ecclesiast. quæ centum annos exigit in illis, & vt falsam reiicit: & secundum hanc opinionem iudicatum tradit Guido Papæ [t]. Apud Langobardos [v] Rhotarius rex statuit, in possessione quam quis habuit de publico, sufficere quadraginta annorum quietam & pacificam possessionem: in aliorum autem hominum, 30. Luithprandus autem rex voluit, vt in rebus regalibus adsint sexaginta anni, duplicatis triginta priuatorum. Hoc quoque receptum esse notat Nicolaus Boerius [x]. Quinquaginta annorum spatium in iure nostro inuenitur ad excludendam actionem repetitionis amissorum in ludo vetito: intra enim hoc spatium, quæ in ludo vltra vnum aureum amittuntur, peti possunt [y]. Apud Vuisigothos autem leges hæ duæ [z]. *Sortes Gotthicæ & Romanæ, quæ intra quinquaginta annos non fuerint reuocatæ, nullo modo repetantur.* Et alia. *Mancipia fugitiua, quæ intra quinquaginta annos inuenta non fuerint, non liceat ad seruitium reuocare.* In lege tamen diuina Iubilæus, erat spatium 50. annorum, & anno quinquagesimo vnusquisque de populo Israelitico ad possessionem suam gratis, & ad familiam suam pristinam redibat, siue venditione, donatione, vel alio titulo res in alium transiisset [a]. Centum annorum præscriptio tantùm, etiam submoto schismatis tempore, locum habet contra ecclesiam Romanam & ciuitatem ipsam [b]. Item vt præscri-

28 29 30 31

a l. 2. de lon. temp. præscr. quæ pro liber. C.
b l. fin. C. eod.
c l. querela, ad leg. Cor. de fals. C.
d l. in omnibus, 13. de diuer. & tempo. præscrip.
e l. sicut, l. omnes, l. si quis emptionis, C. de præscrip. 30. vel 40. anno. l. 2. de constit. pecu. glo. in l. 2. de resc. vend. C. & de actio n. person. & mixtis, in l. hæreditas, de petit. hæred. cũ dist. ibi posita, ad verbum, cõpellat, per glo.
f Anchara. consil. 322. Iaton in l. petens, de pact. C. Chass. ad §. 1. de redditib. in pecu. constitu. in consuet. Burg.
g c. 2. de præscript.
h ca. placuit, 1. 16. q. 1.
i ca. 1. 2. 16. q. 3.
k c. de quanta, c. illud, & c. ad aures, 6. de præscrip. ca placuit, § quis actiones, 16. q. 3. auth. quas actiones, C. de sacros. ecclesi. nouel. 111.
l l. 3. & 4 de quinquage. & tricen. tempor. tentat. in Cod. leg. Vuisigotho. lib 10 tit. 2.
m l. omnes, C. de præsc. 30. vel 40 an. l. fi. C. de fund. patri. lib. 11 C. vi de Accurs. in l. inter dominium, ad ver. centum annorum, de sacros. ecclesi.
n l. cùm notissimi, de præsc. 30. vel 40. an. C.
o l. fin. eod. l. 1. § ad hæc, de anna. except.
p l. comperit, C. de præscr. 30. vel 40. an.
q l. fin. de fun. patri.
r l. cùm possessor, §. fi. de censib. viden. l. fin. §. si quis professis, de publica. p.
s Henri Bohic, ad c. si diligenti, de præscr.
t Guido Pap. decis. 4·4
v l. de possessione, de præscrip. lib. 2. leg. Langobard.
x Boer. ad § 1. de præscri. in consue. Biturig.
y l. fin. C. de re'ig. & sumpti funer.
z l. 1. & 2. de quinquag. & tricenna. tempo. tentat. lib. 10 C. leg. Vuisig. tit. 2.
a Leuit. 25. Nume. c. fi.
b auth. quas actiones, & l. fin. C. de sacros. eccle. nouel. vt eccles. Rom. 100. an. præsc. gaud. in auth. c. ad audientiam, de præscrip.

batur

batur vsusfructus debitus ciuitati vel municipio, ętas longissima homi-
32 nis, centum videlicet annorum, exigitur [a]. In hac centenaria pręscriptione dubium maximum olim inter Bulgarum & Martinum [b], de annuæ pensionis præscriptione contra creditorem: veluti, si mihi decem annua debeas, & soluisti per tres annos, & in quarto cessasti soluere, num fiat præscriptio pro futuris faciendis in futurum præstationibus. Resoluit autem Guido Pap [c]. quod annuæ pręstationi non currit præscriptio indistinctè, nisi à principio cuiuslibet anni: nisi cessaretur per centum annos, & ita iudicari pluribus rationibus iustè tradit. Hieronymus Gigas, in tractatu de pensionibus, singulari disputatione resoluit duas conclusiones. Prima [d] in quęstione, an pensio annua reseruata super fructibus beneficij, in cuius solutione cessatum est per annos triginta, censeatur præscripta, ita quod vlterius peti non possit: videlicet, non censeri pręscriptam, nisi pro illa parte, à cuius decursione effluxerunt anni triginta. Altera conclusio, quòd pensionarius si recipiat decem, sciens sibi deberi viginti, non excluditur per pręscriptionem in aliis decem: secus si ignorabat sibi viginti deberi, & recepit decem, putans sibi integraliter satisfactum. Nam eo casu ait, contra illum currere præscriptionem [e]. Affinis illa quæstio est, an quis præscribat annuum censum, si ei solutum sit per 40. annos: an verò in ea pręscriptione tantum tempus exigatur, cuius initij memoria non sit. Et in ea, post multa conclusum est ex communi sententia Canonistarum, quadraginta annos requiri [f]: & ita iudicatum fuisse tradit Guido Pap. qui hanc quæstionem disputat [g]. Hic tamen animaduertendum censeo, à quibus personis exactus fuerit census: nam pręsumitur, si non appareat de causa eius, vis domini erga subditos [h]. Et census non est ignorantiæ, sed alicuius causæ [i]: maximè si appareat de antiqua præstatione alia minori, ad quam reductio facienda est cum restitutione superexacti [k]. Neque obest, quòd aliquando fit vi à colono seu emphyteota superexactum [l]. Si tamen præscriptum sit, non apparente contrario titulo, vel contraria antiquiori minori exactione, eius quod ex longo & prolixo tempore vel inueterata & lõginqua redituum susceptione, sufficiens est petenti cautela, nec contradicendi licentia relinquitur, longi temporis præscriptione, vel reddituum frequentissima consequentia, colonorum impetus excludente, vt hisdem ferè verbis tradit Iustinianus [m]. In qua decisione consentiunt quidem iuris ciuilis & pontificij interpretes, vt præscriptione longi temporis firme-
33 tur præstatio censuum: sed in eo dissentiunt, quòd iuris ciuilis authores, longam præscriptionem dicant 10. inter præsentes, 20. annorum inter absentes possessionem [n]. Vocant & diuturnum silentium, & diutinam possessionem [o]. At in iure pontificio, longam quidam ponunt 30. annorum, si agatur de rebus præscribendis priuatorum: si autem de aliis, 40 [p]. Quod tamen spatium in iure ciuili longissimum dicitur [q]. Alij indifferenter dixerunt, 40. annorum esse [r]. Obtinuit autem, vt hîc quadraginta annos constituamus, vt diximus [s]: dum tamen causa aliqua prætexatur, ex qua solutio per tot annos annos facta dicatur, etsi ea non probetur. Sufficit enim illam proponere & exprimere, quæ si non exprimatur, absoluitur
34 reus, nonobstante tempore [t]. Est alia præscriptio, quæ vetustate perficitur, quando memoria nulla est initij temporis, & proinde ea habetur pro lege, & firmum est quod per eam possidetur, vel quasi possidetur, perinde ac si lege publica seu priuata, nempe conuentione vel testamento,
35 constitutum esset [v]. Cæterùm in tanta temporum varietate, si quis nimium curiosus inquirat quorsum tam variæ & diuersæ eorum definitiones. Respõdebo, hæc ex eorum esse genere, quæ dicuntur arbitraria seu iuris positiui, quia ita placuit iuris authoribus [x]. Et ista tempora distingui oportuit,

a L. an vsusfructus, de vsufr. P. l. si vsusfructus, de vsu & vsufr. leg. P.
b Bulg. & Mart. disputant in l. cum notissimi, §. fin. de præsc. 30. vel 40. an.
c Guido Pap. decis. 406. vide & decis. cap. Thol. 342.
d Gigas, tract. de pēsio q. 13.
e idem, eod. q. 14. per text. in l. is qui vsumfructũ, quib. mod. vsusfr. amitt. & per alia plura ibi disputata.
f Dominic. de S. Geminia. in c. 1. de præscr. in sex.
g Guido Pap. decis. 403 facit c. olim, de censib. c. cum ecclesia Sutrina, de confir. vtili.
h c. bonæ, in 1. de postula. prælato. Io. Faber, in §. æque, de actio.
i c. peruenit, de censib.
k l. 1. in quib. cau. colo. domi. accus. poss. lib. 11. C.
l l. cura, de muner. & honor. P.
m l. litibus, de agricol. & censi. lib. 11. C.
n § & ideo, de vsucap. l. super, 11. l. fin. de præscr. lon. tempo. 10. vel 20. an. C. & in rub. & ibi Bal. glo. in rub. quæ sit lon. consuet. C. Felin. in c. cæterùm, de rescri.
o in l. 1. & 2. C. si aduer. cred. præscr. oppo. §. diutina, de vsucap. l. pignori, 11. § si mandauero, eod. tit. P.
p c. sanctorum, & ibi glos. in ver. si successit, de præscri. Panor. in c. de quarta, 4. col. vers. sed quantum, eod. tit.
q vt notat glo. ad rub. de præsc. 30. vel 40. an.
r c. olim, de censib.
s ex Guid. Pap. decis. 407.
t hoc disputat & probat idem Pap. dec. 203. an dominus censualis teneat. ostendere suum titulum, negante eo qui præstitit censum per multos annos. Vide Io. Fabrũ ad §. præiudiciales, 10. col. de actio.
v l. 1. § fi. & l. 2. de aqua plu. arc. lib. 39. P. tit. 3. l. hoc iure, 3. §. ductus aquę, de aqua quot. & æsti. lib. 43. P. tit. 19.
x Accurs. in l. 1. §. per vitium, ad ver. ratus, de possess. And. Sicul. ad clem. 1. in ver. restringeret, de

Iud. c. Gomes, ad reg. de trien. possess. q. 3. in principio.

pro

pro negotiorum qualitate, prout sufficere visa sunt ad admonēdos dominos, vt rerum suarum curam non negligerent[a]. Et proinde aliis atque aliis seculis, diuersa placuerunt. Neque præscriptiones 30. vel 40 annorum, 36
quæ longissimæ dicuntur, fuerunt iure Pandectarum, vel antiqui Codicis inductæ, sed nupertimè[b]: vnde & quædam imprǽscriptibilia in antiquis iuribus inuenies, quæ nunc dicuntur præscriptibilia[c]. Itaque nunc 37
distinguendæ sunt hac ratione in genere tres species vsucapionum seu præscriptionum. Prior, est propriè dicta vsucapio in rebus mobilibus, quæ tantùm procedit cum titulo & bona fide[d]. Secunda est, dicta longi temporis 10. an. inter præsentes, & 20. inter absentes, in rebus immobilibus, cum titulo & bona fide[e]. Tertia est 30. vel 40. annorum, quæ sine titulo & bona fide dicitur iure ciuili procedere, adiecta legibus nouis, de qua non meminerunt iura pandectarum, & priora Codicis Iustinianei[f]. Et proinde quæ propter malam fidem antiquis legibus imprǽscriptibilia dicebantur, vel defectui tituli, nunc hac præscriptione 30. vel 40. annis præscribuntur. Exemplum fit in re furtiua, quam diximus non posse præscribi vetante lege Attinia[g], quæ tamen 30. annis præscribetur[h].

a § & cùm hoc placitum, de vsucap. nota. in l si quādo, de rescrip.
b glo. in l. Iulianus, 67 ad ver. militi, ex quib can. maio. P. glo in §. 1 in ver. antiqua, vt eccl. Roma. 100 præs. gaud. In auth. in l. Pomponius, §. cū n quis, in ver vitiis, de acq posse. P. glo. ma. in § 1. de per. & tempo. acti o. Cæpola, in tracta. de vsucap. pro do te nume 8.
c in proxime cita. glossis.
d l. 1. de vsucap. trāsf
e § 1. de vsucap. to t. t de præsc. lon. temp. 10. vel 20. an.
f l. si quis emptionis, de præsc. 30. vel 40 an.
g sup. c. 2.
h l. 1. §. 1. de annal. excep. . lo. fin. in l. sicut, de præsc. 30. vel 40. an C. l. cùm quærebatur, vnde vi C.

De temporis initio, medio, & fine considerando in vsucapione: & de vsurpatione seu interceptione vsucapionis. Caput 6.

1 *Præscriptionis tempus ex initio, medio, & fine perpendendum.*
2 *Temporis vsucapionum vnde sumendum initium.*
3 *Annua pensio, & census à quo tempore præscribantur.*
4 *Vsurpatio quid.*
5 *Vsucapionis interruptio vel naturaliter, vel ciuiliter fit: & quomodo vtraque. vide & nu. 6. 7. 8. & 9.*
1 *Præscriptio suspenditur aliquando, & non interrumpitur. Exempla in nu. 11. 12. 13. & seq.*

QVIA iam ostendimus determinatum esse tempus vsucapionibus seu præscriptionibus, liquet & obseruandum esse 1
initium, continuationem, & finem temporis. Sic Vlpianus[i], *In vsucapionibus, non à momento in momentum, sed totum postremum diem computamus. Ideoque*[k], *qui hora sexta dies Calendarum Ianuariarum possidere cœperit, hora sexta noctis pridie Calendarum Ianuar. implet vsucapionem.* Venuleius autem Iurisc. sic respondit[l], *In vsucapione ita obseruatur, vt etiam si minimo momento nouissimi dies possessa sit res, nihilominus repleatur vsucapio, nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus.* Quod verum putant[m], in vsucapionibus rerum, quæ fiunt cum titulo & bona fide: at in præscriptionibus 30. vel 40. annorum, dicunt non exigi. Et sic tollunt antinomias legum dicentium, in omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies impleatur, non finiri obligationem

i Vlp. l. in vsucapionib. 6. de vsucap. P.
k idem, in l ideoque 7. eod.
l l. in vsucapione, 15. de diuer. & temp. præsc. P.
m glo. in d. l. in vsucapione, & in d. l. in vsucapionibus.

2 tionem „. Nec proficit præſcriptioni dies intercalaris [b]. Cæterùm dicemus tẽpus incipere ſecundum diuerſam negotiorum qualitatem. Nam ſi agamus de actionibus tollendis, à die, qua agi tantùm potuit, incipit tempus, non anteà: vt ſi dos reſtituenda vel alia res ſit ſub conditione, vel certa die, tempore tantùm elapſo incipit præſcriptio & negligentia [c]. Sic contra vocatum ex ſubſtitutione, non incipit præſcriptio rerum reſtituendarũ, niſi à tempore quo ſubſtitutioni locus eſt [d]. Et pignoratitia actio, quæ tollitur 30. anno. lapſu, à tempore eo quo nata eſt, & potuit moueri, videlicet ab eo tempore, quo ſatisfactum eſt creditori, vel pecunia oblata & conſignata eſt, incipit præſcriptionem [e]. Papinianus in bonis vacantibus, ita ſtatuit [f], deferendis fiſco, vel vſucapiendis quadriennio. *Quadriennij tempus non ex opinione hominum, ſed ex ſubſtantia vacantium bonorum*, dinumerandum. *Quatuor autem*, inquit [g], *anni, poſt irritum teſtamentum factum, & inteſtati poſſeßionem ab omnibus repudiatam qui gradatim petere debuerunt, vel poſt temporis finem, quod ſingulis eſt præſtitutum, computabuntur.* In emptis rebus præſcribendis, & initium contractus perfecti [h], & traditionis inſpicimus ratione bonæ fidei, quæ tunc in poſſeſſione incipienda exigitur [i]. In aliis, à facultate experiundi, pro reuocatione rerum ſuarum, negligentibus dominis currit præſcriptio [k]. Tradit & Gomes [l] regulam, quod de iure non currit contra aliquem præſcriptio ſuper iure aliqua, quàm prius
3 conſtet illud ius fuiſſe in eſſe productum. Ideo dicunt præſcriptionem annuę penſionis incipere principio cuiuſque anni [m]. Maſuer. porrò tradit [n], quòd emphyteota præſcribit cenſum ſeu annuam præſtationem per 30. annos, non tamen directum dominium, niſi præceſſerit contradictio. Item ſi ſolùm ſoluat
4 partem cenſus per triginta annos præſcribere in reſiduo [o]. Continuatio temporis conſtituti etiam in præſcriptione exigitur [p]. Quare cauendum eſt, ne incidat in eam vſurpatio. Vſurpatio, vt ait Paulus Iuriſc [q]. eſt vſucapionis interruptio. Oratores autem frequentem vſum vocant. Et ita inſcriptio rubri. De vſucapionibus & vſurpationibus perhibetur eſſe in pandectis Florentinis ab Antonio Auguſtino [r]. Frequens vſus, conſtans & continuatus nõ eſt, ſed à pluribus interceptus, & in vno diſcontinuus. Interruptio vſucapionis, vel naturaliter vel ciuiliter accidit. Naturaliter vel facto naturæ, vel hominis. Naturæ
5 facto, vt ſi res quæ poſſidebatur, vt fundus flumine vel mari fuerit occupatus: definit enim tunc poſſeſſio dici naturalis [s]. Facto hominis item, ſi quod poſſidemus ſacrum fiat, ſi mortuum intulerimus eo, ſi in eam poſſeſſionem prætore authore per alium itum ſit [t]. Si ex ea deiecti ſimus [v]. Si poſſeſſor capiatur ab hoſtibus: ſtatim enim atque intra ſepta & præſidia hoſtium ductus eſt, naturalis vſucapionis interpellatur poſſeſſio: quùm qui poſſidetur ab alio, poſſidere nequeat [x]. Et proinde qui iure poſtliminij redeunt, noua poſſeſſione etiam in rebus ſuis obtinendis egẽt, ſi medio tempore nemo res eorum occupauerit [y].
6 Cùm enim poſtliminium fictionẽ iuris habeat, & poſſeſſio magis facti, quàm iuris ſit, iuris fictionem ea non recipit, vt continuata videatur [z]. Ciuiliter interrumpitur vſucapio, ſi per actus legitimos & ciuiles controuerſia de poſſeſſione moueatur: veluti primùm, ſi cauſa in iudicium deducta & conteſtata, de iure poſſeſſionis dubium mouetur [a]: Atque litis conteſtatio ſic interrumpit vſucapionem, vt poſſeſſio ſequens non poſſit prodeſſe iuncta priori [b], quinimo interrupta hac conteſtatione vſucapione ſeu præſcriptione, quamuis minoris erit ea tẽporis quę cœpta erat, deſiderantur in redintegranda præſcriptione quadraginta anni ab vltima die litigij computandi [c]: in aliis quàuis interruptionibus quã per litis conteſtationẽ, requirantur tantũ 30. anni reſtituendis [d]. Dũmodo hæc cõteſtatio fiat corã idoneo & ſuo iudice [e]. Obtinuit etiam, vt ſi conteſtatio vel vocatio in ius fieri non poteſt, propter ni-

a vt in l. in omnib*, l. 5. de actio. P. l. denique, §. minoré, de mi no. 25. an. l. anniculus, de ver. ſign. l. & ſi non ſint, § quid ergo, de auro & arg. leg.
b l. 2. de diuerſ. & tẽpo. præſcrip.
c L. 1. § annus, quan. actio de pecu. eſt annal. l. cùm notiſſimi, § illud, de præſcr. 30. vel 40. an. l. 2. § ſi ſub conditione, pro empt P.
d l fin. §. ſin autem, C. com. de lega.
e Hoſti. in Sum. de præſcrip §. quæ res præſcribi poſſint, circa finem, per l. ſi creditor ... , §. omnis, de pig. actio. P.
f l. intra quatuor, l. 10 §. quadriennij, de diuerſ. & temp. præſcr. P.
g eod.
h l 2. pro empt. l. 3. pro ſoluto.
i l. ſi aliena res, l. 10. & l iuſto. §. & ſi poſſeſſionis, de vſucap. in P.
k explicatur in l. 1. & [illegible]. de diuerſ. & tẽp. præſc. P. ca. biduum, 2 q. 6. c. ſuper eo, 21. de præſcrip.
l Gomes, ad reg. Canc. de anna. poſſe. q. 63 per l. cùm notiſſimi, de præſcr. 30. vel 40. an.
m Cyn. in d. l. cùm no iſſimi, §. in his, & in decis. cap. Tholoſ. 142.
n Maſ in praxi, titu. de præſc. §. 12 per l. competit, & l. male agitur, de præſc. 30. vel 40 anno.
o Idem eo. §. 13 per Bart in l. ſi prius, de aqua plu. arc. P.
p l. 2. C. de præſcrip. lon. tem po.
q l. 2. de vſucap. P. l. naturaliter, §. eod.
r Anto Auguſti. lib. 2. emendat.
s l. 3 §. Labeo, & l. Põponius, & l. qui vniuerſas, §. item quod à mari, de acq. poſſeſſ P. l. ſacra loca, §. 2. de rer. diuiſ.
t d. l. qui vniuerſas, § 2.
v d. l. naturaliter, de vſucap.
x l. ſic eueniet, ad leg. Iul. de adulter P. l. homo liber, § quicquid, de acq. rer. dom. P.
y l. cum heredes, § 1. de acq. poſſe. P. l. ſi is qui pro emptore, de vſucap.
z l. denique, quibus ex cauſis maiores ... lic. P. l. 3. & l. poſt bonæ fide, C. de præſcriptionibus, in

ſeſſio, §. qui in alienã, de acquir. poſſeſſ. a l. nemo ambigit, eod. C. b l. more litis, C. de rei vendica. l. 2. 3. & l nec bonæ fide, C. de præſcrip lon. tempo. c l. 1. § exceptus, de ann. except. C. l. fin. de præſcript. 30. vel 40. an, C. ca. placuit, in 2. § hæc de præſcriptionibus, in 2. 16. q 3. d d. ca. & §. & ibi glo. e l. pen. C. ne de ſta. defunctor.

miam aduersarij possidentis potentiam, absentiam, infantiam sine tutore, vel
ob penuriam iudicis, sufficiat oblatio libelli & protestatio vice contestationis,
secundum formam traditam in l.2. C. de anna.except. & in ca. placuit,
2.§. hæc de præscriptionibus, in 1.16.q.3. Secundò, si quis completa præscri- 7
ptione cautiones, ex quibus possidet, innouet, interpellatur præscriptio, &
possessio prior interrumpitur, & non prodest [a]. Tertiò interrumpitur longi vel 8
longissimi temporis præscriptio, si precibus impetratum sit à principe, & eius
rei gratia executor rescripti datus & missus sit [b]. Executor porrò non expectatur
in annalibus præscriptionibus, quæ solum precum & libelli facta principi
oblatione interrumpuntur, sine contestatione [c]. In istis tamen Guido Pap. distinctionem
adhibet [d], & ait, præscriptionem longissimi temporis inductam in
odium negligentium, interrumpi per simplicem citationem: vt in l.omnes, &
l.cùm notissimi, de præscr.30.vel 40.anno. Si citatio instruat vocatum de qua
re agatur: aliter minimè simplicem citationem interrumpere, quia hinc nulla
colligi potest negligentia [e]. Aliam verò præscriptionem, quæ in fauorem
præscribentis est, in bonis mobilibus cum titulo & bona fide, ait non interrumpi
per litis contestationem, & multò minus per citationem solam,
sed tantùm per sententiam diffinitiuam, per l. si post acceptum, de rei
vendic.P. l.2.§.fin. de vsucap. pro empt. Aliam autem mediam præscriptionem
ait, inter odiosam & fauorabilem 10. vel 20. anno. cum titulo & bona fide.
Et in hac mediam viam sequendam, vt interrumpatur per litis contestationem,
non per simplicem citationem: & ita de ea intelligi l. more litis,
C.de rei vend. Aliam autem esse præscriptionem, quæ currit sui natura, non
considerato odio vel fauore, vt in actione redhibitoria, & quanto minoris:
& hanc interrumpi per solam contestationem vel oblationem precum factam
principi, & ita intelligi l. 1. & 2. quan. libel. princ. dat. lit. contest. fac.
C. Quartò interruptio ciuilis fit, si is qui præscribit ex contractu debitum, 9
vsuras debitas soluat: quia currit præscriptio à die tantùm non solutarum
vsurarum [f], & per synodalem proclamationem [g]. Sunt alia quæ ad inter- 10
ruptionem referuntur, quæ tamen non omnino eò pertinent. Et proinde
dico, aliquando etiam ciuiliter aut naturaliter, non quidem omnino interrumpi
præscriptionem, sed suspendi inceptam: vt aliquanto tempore
eius continuatio quiescat medio tempore, quod subducitur ab omni lapsu
temporis, vt minimè nociuum. Differtq; hæc suspensio possessionis ab interruptione
prædicta, quòd interruptione facta, prior possessio non prodest: sed
si posteà quis velit præscribere, de nouo debet incipere possessionem [h]. At
vbi suspenditur præscriptio subducto quietis tempore, posterior possessio
cum priori coniungitur. Quod exemplis palam fiet. Primùm in ecclesia, cu- 11
ius iura sede vacante præscribi non possunt, nec si ante vacationem cœpta
fuerit præscriptio, hoc tempore continuari nequit: & si de pastore prouisum
fuerit, continuabitur quidem prior possessio, subducto tamen tempore
vacationis [i]. Aliud est in muliere exemplum, aduersus quam non currit 12
præscriptio dotalium rerum pendente matrimonio, & nisi à die, quo agere
ipsa potuit, vel post matrimonium, vel pendente eo, vergente marito ad inopiam
[k]. Quod quidem de cœpta vsucapione dotalium ante constitutionem
earum in dotem putant verum esse; vt pendente matrimonio non possit continuari
præscriptio. Quod tamen negat Tryphonius Iurisc [l]. nisi dicamus responsum
eius corrigi iure nouissimo [m], vel intelligendum quãdo maritus est
soluendo, & præscriptio sua culpa facta est, eo quòd cùm posset nõ repetierit;
tenetur enim tunc luere: Contrà autem, si mulier res suas dotales prosequatur.
Ego tamen verius puto, cœptam vsucapionem contra mulierem pendente
matrimonio perfici, & secundum Tryphonij distinctionem maritũ aliquando
teneri, aliquando minimè. Rationem nobis videntur adsignare duo
insignes

a l. cùm notissimi, §. sed & si quis, de præscr. 30. vel 40. an.
b l. sicut, §.1. eod. titul.
c l. 2. quan. libel. princ. obla. facit lit. contest. l. 2. de anna. excep. C.
d Guid. Pap. decis. 416. nume. 2.
e Idē eod. & decis. 411. Masuer. in pra. tit. de præscri. num. 11. per l. ex multis, de anna. ex cept.
f l. si quis emptionis, § fin. de præsc. 30. vel 40. an.
g ca. sanctorum, de præscrip.
h l. cum hæredes, §. 1. de acq. posse. l. 1. l. nec bona fide, de præsc. lon. temp. C.
i c. 1. iuncta glo. fin. & c. auditis, & c. de quarta, de præscr. c. 1. 2. 3. ne sede vac. c. quia diuersitatem, de concess. præb.
k l. in rebus, §. omnis, C. de iure dot. l. cùm notissimi, §. illud, de præsc. 30. vel 40. anno. C.
l Trypho. in l. si fundum, 16. de fun. dota. P.
m per d. §. omnis.

insignes iurisconsulti, Papinia. & Vlpia. *Alienationes enim*, inquit Papinia [a], *post iudicium acceptum interdicta sunt, dumtaxat voluntariæ, non quæ vetustiorem causam & originem iuris habent necessariam. Sed si vsucapio fuerit cœpta*, ait Vlpianus [b], *ab eo qui hæres non erat ante litem contestatam, & posteà impleta fuerit, rem de iudicio subducit*. Vt quamuis lex Iulia prohibeat alienationem dotalium [c], tamen non videatur pertinere ad eam legem quæ iam cœperũt ante matrimonium alie-
13 nari. Alienationis enim species est vsucapio [d]. Quamobrem aliud exemplum istius suspensionis præscriptionis & 3. proferatur in tempore hostilitatis, quo durante non currit præscriptio [e]: & si cœpta ante hoc tẽpus fuerit præscriptio, non interrumpetur, sed subducto eo tempore hostili, reliquum tempus præte-
14 rito iungitur ad continuationem possessionis [f]. Quartum exemplum in præscriptione, quæ fit contra filiumfam. Nam consentiunt omnes quidem aduersus eum, quandiu in potestate patris est, non currere præscriptionem, quia eo tẽpore agere nõ potest pro suis rebus, & tantùm à potestatis liberatione com-
15 putandum tempus [g]. Quintum in minore, in quo præscriptio quidem cæpta contra patrem, in eius persona continuabatur secundum ius antiquum, quãuis daretur pro tempore minoris ætatis restitutio in integrum [h]. Sed hodiè quiescit præscriptio, nec instituitur pendente minori ætate [i]. Et est subducenda à præscriptione contra res eorum ætas impubes [k]. Cùm enim res minorum prohibeantur sine solemnitate alienari [l], prohibentur quoque vsucapi, quia &
16 vsucapio, vt diximus, alienationis species est. Subducitur etiam & ratio temporis, vt non obsit illis qui absuerint ob ministeriũ principis, publicumúe obsequium, quandiu in ministerio versantur [m]: idque per restitutionem saltem in integrum, vt quando de præscriptione restituenda, instituta pendẽte capti-
17 uitate agitur, redeunte captiuo iure postliminij [n]. Tradit etiam Masuer [o]. post Bartolum [p], subduci etiam debere à cursu temporis præscriptionis fundi inundati tempus, quo fundus remansit inundatus.

a l. alienationes, 13. famil. ercisc. P.
b l. sed si vsucapio, 14. eod. titu.
c l. vni §. & cùm lex Iulia, C. de rei vxo. act. §. 2. qb. alien. lic. vel nõ. cum similib.
d l. alienationis, de ver. sig. l. 1. de fun. dota. C.
e ca. prima actione, 16 q 3 l. postliminium, de capt. & postl. reuer. P. c. ex transmissa, de præscrip.
f Innocẽ. & Doctor. in d. c. ex transmissa, facit c. solitæ, de ma. o. & obed. c. auditis, cap. de quarta, de præscri. Bald. in lum, extrahis, de pac const. in extrau. feudo. per illũ text. Cosmus Gaynier, ad § 1. & ad verbum hostilitatis, de pacif. possessor. in prag. sanct.
g l. 1. §. fin. de pæna: except.
h l. Aemilius Largianus, 30. de minor. 25 an. P. l. 2. C. si aduers. vsucap.
i l. si. in quib. cau. in integ. resti non est necess. C.
k l. cum notissimi, in princ. & l. sicut, vers. nec sufficiat, de præscr. 30. vel 40. an. l. nõ est incognitum, C. quib. nõ obiic. lon. tẽp. præscr.
l in l. lex quæ tutores, de admin. & tu. to C. to. tit. de prædiis & aliis reb. mino. sine decre. non alien. C tit. de præd. & al. reb. minor. P.
m l. 2. quib. nõ obst. lon. tẽp. præscr. C. l. 1. & l. inter cos, in fine, ex quib. cau. maio. l. 1. & l. videlicet, eod. tit. P. l. absentia, de regul. iur.
n l. ab hostibus, 15. & l. ait prætor, 23. §. pen. ex quib. cau. maio. P.
o Mas. in praxi, de præscrip. nume. 3.
p Bart. ad l. 3. § Labeo, de acq. poss.

De titulo vsucapionis seu præscriptionis. Caput 7.

1 *Titulus quid generaliter, & in vsucapionibus.* 2.
3 *Titulus in vsucapione qualis esse debet, & insigniores tituli.* 4. 5. *& seq.* 7. 8. 9. 10. 11. 12.
6 *Præscribi non possunt res inalienabiles, vel lege, vel prohibitione testatoris, & res minorum.*
10 *Error iustus in præscriptionibus omnibus prodest.*
12 *Præscribens omnis re, quam præscribit, tanquam sua vti debet: alioquin nihil agit.*
13 *Titulus in quibus præscriptionibus non exigitur.*

1 TITVLVS id generaliter dicitur, per quod aliud ab alio distinguitur, ambiguitatem & incertitudinem remouendo, vt in rub. *Vt nemo priuat. tit. reb. suis vel alien. imponat, vel vela reg. susp.* C. Hinc epigraphe titulus est, quia quid tractari debeat, breuiter demonstrat: vt Ouidius,

Legerat huius amor titulum, nomenq; libelli.

Sic titulus nomen accipit rei demõstratæ, & sumitur pro actione, iudicio, possessione, causa, modificatione, signo [a]: pro beneficio, & aliis officiis & ministeriis ecclesiasticis [b]. At dicemus titulum in vsucapione, esse causam, propter 2
quam quis effectus est possessor. Vt pro suo possidet, qui possidet ex causa, ex qua nobis dominium acquiritur, vel iure gentium, vel iure ciuili [c]: vt si emit pro emptore, id est tanquam emptor quilibet possidere dicitur. Quamobrem & responsum est tot esse genera possessionis, quot sunt causæ acquirendi eius quod nostrum non fit [d]: vt pro emptore, pro donato, pro dote, pro hærede, pro suo &c. Constituitur autem regula generalis maximè pro vsucapionibus & 3
longi temporis præscriptionibus, vt sine titulo iusto præcedente non procedat vsucapio [e]. Exigitur autem vt hic titulus verus sit, hoc est, vt causa propter quam quis possidet rem alienam, verè interuenerit, non simulatè [f]: vt si quæramus de titulo pro emptore, oportet verè factam fuisse emptionem, non simulatam [g]. Sic de aliis [h]. Nec diutina possessio tantùm iure successionis scilicet erroneæ & falsæ, sine iusto titulo, id est, nisi verè successerit, obtenta prodest [i]: nisi error probabilis, facti potissimùm alieni, adsit [k]. Tituli veri & iusti ad vsucapiendum illi sunt, qui ad rei dominium ac- 4
quirendum & transferendum per dominum idonei sunt, qui iustam causam habent traditionis, quales plures numerantur [l]. Iusta porrò causa hæc traditionis, si fiat ab habẽte potestatem & à domino, cum possessione transfert dominium: si dominus verò is non sit, animo tamen transferendi dat possessionem ex causa, quæ apta est transferre per se, sequitur inde vsucapiẽdi vel præscribendi facultas [m]. Quòd si causa, ex qua datur possessio, nõ soleat transferre dominium facta à domino, nec tunc etiam à non domino facta poterit vsucapiendi dare facultatem: vt si quis ex causa pignoris, vel precarij possideat [n]: si vi vel furto quis rem adeptus sit [o]: si nomine locationis [p], depositi [q], commodati [r], iuris emphyteoseos [s], procuratorio [t], pignoris [v], vsufructuarij [x]. Porrò tituli insigniores vsucapionum sunt plures, vt primùm, pro so- 5
luto. *Pro soluto*, inquit Hermogenes [y], *vsucapit, qui rem debiti causa recipit: & non tantùm quod debetur, sed quodlibet pro debito solutum, hoc titulo vsucapi potest.* Verùm vt ait Paulus Iurisc [z]. *Si existimans me debere tibi tradam, ita vsucapio sequitur, si & tu putes debitum esse.* Omne quod nomine debiti veri vel putatiui datur in solutum hoc titulo vsucapitur: ex quacũque causa debitum putetur vel sit, siue ex contractu, siue ex vltima voluntate. Proinde *ex causa transactionis habentes iustam causam possessionis, vsucapere possunt*, vt rescripsit imperator Philippus [a]. Videlicet si res ex causa transactionis soluta vel tradita sit, aliter, si tradita non sit sed retenta ex ea: quia si res esset actoris, ex ea trãsactione non trãsferretur dominium [b]. Et ita procedit 2. vsucapio, quæ dicitur pro transactione .3. est titulus pro emptore, *Pro emptore*, ait Paulus [d], *possidet, qui re vera emit: nec sufficit tantùm in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, sed etiam debet subesse causa emptionis.* Aut iustus error, propter quem quis nomine suo ab alio rem sibi emptam putet [e]. Si quis à non domino emit, vel si emptio propter aliquam exceptionem est inutilis, emptor eam rem diutina possessione pro emptore vsucapit: dummodo res sint vendibiles. Nam si res sacra, religiosa, aut alia sit, quæ vendi prohibeatur & alienari, non vsucapitur, vt alibi dictum est: neque etiam contra prohibitionem alienandi à testatore factam [f]. Item dummodo qui vendit, vendere posset, si res esset sua: non aliter [g]. Et ita non fit vsucapio rei venditæ à pupillo sine tutoris authoritate [h]. Quod & receptum est, si tutor per errorẽ, vel aliter quàm oportuit author pupillo vendenti factus est [i]. Si tamen quis ratus maiorem eum, à quo emit, à pupillo emerit, vsucapere poterit [k]: non secus quàm si quis à furioso emerit,

a gloss. in l. non est ambiguum, C. famil. ercisc.
b latè gloss. in c. dudum, in 2. in ver. intitulata n, de electio.
c l. 1. pro suo, in P.
d l. 3. § fin. de acqui. poss. P.
e l. nullo iusto præcedente, 24. de rei vend. l. fin. C. ne de stat. defuncto. post quinq. quærat. c. si diligenti, de præscript.
f vt in l. seruum cõmunem, C. famil. ercisc.
g l. 2. pro empto. P.
h §. error falsæ causæ, de vsucap. l. fin. C. pro hærede, l. 1. pro dona. P.
i l. diutina, de præscri. lon. tempo. C. l. opinione, & l. si, C. pro hærede.
k l. pro legato, pro leg. P. l. si pro suo, l. quod vulgo, 11. pro empto.
l in l. 3. §. fin. & l. 4. §. 6. 7. 8. de publi. in rem actio. in P. & titulis, de vsucap. pro empto. li. 7. C. tit. 26. & seq. & lib. 41. P. tit. pro soluto 4. cum seq.
m §. ex his itaque, per quas pers. nob. acq. l. h. 1. Institut. ciuil. titu 9. l. clausibus, 74. de contrah. empt. P.
n l. quæcũque sunt, l. 15 §. interdum, de pub. in rem act. P. l. 2. de præs. 30. vel 40. anno. C.
o §. furtiuæ quoque, de vsucap.
p l. 1. com. de vsucap. lib. 7. C. titu. 30 l. 2. C. de præsc. 30. vel 40. an. l. 1. in qui caus. cess. lon. temp. præs. C. l. 2. § quod vulgo, pro hærede, in P.
q d. §. quod vulgo.
r d. § quod vulgo.
s l. cùm notissimi, 7. § fin. de præsc. 30. vel 40. an. C.
t d. §. fin.
v l. pignori, 13. de vsucap.
x §. fructuarius, per quas pers. nob. acqui. l. acquiritur, l. 10. §. fin. de acqu. rer. dom. P. vbi apponũtur rationes, l. neque fructuarium, l. 8. de vsufr. C.
y l. 1. pro soluto P.
z l. 3. eod. idem in l. 2. vers. si tamen, pro emp. P.
a l. ex causa, 8. eod. C.
b l. si pro fundo, & l. sine apud, & l. si super possessione, de trans. C.
c titu. 26. lib. 7. C. d l. 2. pro empt. P. e l. quod vulgo, 11. eod. f l. 2. de vsucap. pro empt. C. g l. 1 C. eod. titu. h l. fin. C. eod. l. eũ qui, de autho. præst. i l. nunquam in vsucapionibus, 31. de vsucap. P. l. qui à quolibet, 27. de contrah. empt. k l. 2. §. si à pupillo, pro empt. in P.

quem sanæ putabat mentis, vtilitatis tamen causa [a]. Si sciuisset autem talem
esse, contrarium statuendum, *Vt si ab eo emas*, ait Paulus [b], *quem prætor vetuit*
alienare, idq́ tu scias, vsucapere non potes. Et ita Iulianus quoque in alia specie
respondit [c], *Qui sciens rem emit ab eo, quem prætor vt suspectum hæredem dimi-*
nuere vetuit, vsu non capiet. Hîc enim mala fides scientis inhibet vsucapio-
nem, vt & is qui à domino etiam emit luxurioso, protinus scorto daturo pe-
cuniam, non vsucapit [d]. Nec qui scienter rem esse alienam à non domino
comparauit [e]. Singulare etiam est, pro emptore eum non vsucapere, cui res
vna pro alia vendita traditur, & contra eum præscribere, cui modus agri ma-
7 ior, quàm venditus dicatur, traditus fuerit [f]. Pro donato is vsucapit, cui
res nomine donationis verè data est: nec sufficit opinari, sed & donatum es-
se oportet [g]. Et hîc quoque præscriptibilis res esse debet, antequam vsuca-
piatur: aliter nec hoc titulo præscribitur, vt in re furtiua palam est [h]. Perso-
næ quoque debent esse idoneæ donationis faciendæ & acceptandæ. Quare
nec vsucapitur pro donato, donatum coniugi à coniuge, aut à patre fi-
liofam. quia iure istæ donationes non subsistunt purè [i]: nisi rei alienæ fa-
ciat donationem vxori maritus, ex qua pauperior non sit factus [k]. Inspi-
citur & quod principaliter geritur, vt secundum Hermogenianum, *do-*
nationis causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato, res tradita vsu-
8 *capietur* [l]. Titulus etiam vsucapionis, & quidem iustissimus, qui vocatur pro
dote: vt qui in dotem rem accipiat, vsucapere possit, siue singulæ res, siue
vniuersæ in dotem dentur ratione matrimonij & eo inito. Nam si anteà
dentur res, pro suo vsucapiuntur: atque si non sit matrimonium, cessat hæc
vsucapio [m]: quia nulla dos, vbi nullum matrimonium [n]. Hîc pari modo res
sine vitio esse debent [o], i. præscriptibiles, & personæ dispositæ, vt in aliis.
9 Alius titulus pro hærede, quando quis putans se hæredem, alienam rem pos-
sidet, existimans hæreditatis esse [p]. Hîc quoque par est res esse sine vitio, quod
præscriptionem non prohibeat [q], & personas idoneas: nam de extraneis
hæredibus titulus hîc dicitur, qui testamenti factionem passiuam habeant [r].
Et incapacibus iustus non est titulus, neque successionis solùm ius suffi
cit [s]: Item qui suus hæres est ab intestato, siue solus, siue cum cohære-
de extraneo succedat, non dicitur pro hærede vsucapere ea, quæ sunt
hæreditatis paternæ [t]: non enim nouum titulum suus hæres post mortem
patris videtur consequi, qui pendente eius vita, dominus bonorum pa-
tris censebatur [v]. Exigimus & hîc, vt antè quàm incipiat pro hærede titu-
lus, vt verè quis hæres institutus sit, & vt qui instituit decesserit: nam
10 viui bona, pro hærede possideri nequeunt [x]. Titulus pro derelicto est,
quando scimus rem à domino pro derelicto habitam, & eam possidemus
eo animo, vt nobis acquiramus [y]: etiam si ignoremus à quo derelicta sit [z].
Qui enim pro derelicto habuit, videtur donasse ei, qui primò occupauerit [a]:
& nullius res facta eiuratione domini, primo occupanti quæritur [b]. Nec inter-
est res quæ sit, mobilis vel immobilis, pars an tota [c], animata vel inanimata [d].
Verè tamen vt habita sit pro derelicto exigitur, & nemo potest vsucapere, qui
falsò existimauit rem pro derelicto habitam fuisse [e]: nisi iustus error interue-
11 niat, vt generale est omnibus vsucapionibus [f]. Pro legato possessio & vsucapio
nulli alij, quàm ei cui legatum est competit [g], si res aliena legata sit: aut testa-
toris quidem sit, sed codicillis adempta ignoretur: si in nomine sit dubitatio,
vt si Titio sit legatum, cùm duo essent eius nominis [h]: si non iure legatum
relinquatur, vel legatum ademptum est [i]. Oportet tamen rem esse verè
legatam, aliter non procedit hoc titulo vsucapio [k]. Item & personam, quæ
12 vsucapit, esse capacem accipiendi legati [l]. Cæterùm, quòd pertinet ad titulũ
pro suo, hîc generalis est, & qui ad præcedentes titulos rectè accomoda-
tur, vt qui pro legato, pro emptore &c. possidet, possit dici possidere etiam

DDddd 3 pro

a d.l.2.§. si à furioso.
b l. si ab eo, l.12. de vsucap P.
c l.qui fundum, 7.§. qui sciens, pro empt.P.
d l si quis cùm sciret, 8.eod.P.
e l.si partem, l.5. C. eod.
f l.2.§.cùm Stichũ, eod.tit. P.
g l.1. pro dona. libr. 41.P.titu.7.l.2. & fin C.eod.
h l.2.C.eod.
i l.1.§. si pater, & §. si inter virum, pro dona.P.
k l.3.eod.P.
l l.fin.eod.
m l.1. & 3. pro dot. P.lib 41.titu.10.l.1.C.eod.
n d.l.1. & l. cùm multæ, de dona.ant.nup C.
o d.l.1.C.
p l.1. pro hærede, lib 41.P.titu. 6.
q vt in l.2.§ quod vulgo, eod.P. l. 4. C.eod.titu.
r l fin.eod.titu.P.
s l.diutina, de præscr.lon. tempo.
t l.2.§. filium quoque, pro hæred.P. l nihil, 2. C. eod.
v d.l.2.§.filium, & l. in suis, de lib. & posthu.
x l.1.pro hære.P.l.3. C.eod.titu.
y l.1.2.§.5. pro derelic.lib.41.P.ti.8.
z l.4.eod.P.
a l. si id quod, l.5.§.1.eod.
b in §. hoc amplius, de rer.diuis.l.3. & l.naturalem, §.1. de acqu.rer. dom.
c l.3 pro derel.P.
d l.fin.eod.
e in l.l.nemo potest, l 6.eod.
f l.Celsus, de vsucapio.P.
g l.1.pro lega. libr. 41.P.titul.9.
h l. pro legato, l.4. eod.
i l fin. eod.titu.l cũ quidam, §. quod si ipse potet, de acq. hæred.P.
k l.2.eod.titu.
l l. nemo potest, 7. eod.

pro suo [a]. Sed & illa quæ aliundè iure possidemus, quæ notam particularem non habent, rectè dicimur possidere pro suo: vt quæ mari, cœlo, terraúe capimus quæ nullius erant, quæ per alluuionem accedunt; partus hæreditariæ aut emptæ ancillæ, fructus rei emptæ aut donatæ [b]. Si tradita mihi res, quam mihi deberi ex stipulatione existimabas, & ego quoque [c]: quod possessum est post mortem patris ex diuisione facta per patrem [d]: authore prætore [e], adiudicatione quasi de communi fundo [f], cessione [g], & aliis similibus modis. Communeque & veluti substantiale esse videtur omnibus præscriptionibus seu vsucapionibus, vt qui possidet, vtatur re tanquam sua, & possideat tanquam suam: alioquin enim, si alio animo, & alia opinione possideat, non præscribit [h]. Hinc fuit necessaria vsucapio pro suo, non valdè curantibus iurisconsultis de examinatione nominis titulorum. Cùm & inter iustas causas præscribendi sit domini negligétia, & patientia eius ab alio res suas possideri permittentis [i]: traditionisque instar patientia, & voluntas domini in alium rem suam transferre volentis, quæ rata esse debet & pro iustissimo titulo [l]. Et qui non impedit, videtur pati & consentire [m]: maximè hodiè, cùm non scientiam, sed negligentiam domini perpendamus in præscribendis rebus longo tempore 10. vel 20. anno. in corporalibus, eodem obseruando si res soli non sint, sed incorporales quæ in iure consistunt, qualis vsusfructus & cæteræ seruitutes, dummodo bono initio possessio teneatur [n]. Bonum initium præsumitur ex 15
lapsu longi temporis, non secus quàm ex alio titulo: quia longi temporis consuetudo vicem seruitutis, hoc est, constitutionis & tituli, obtinet [o]. Vtrumque explicat Vlpia. his verbis, *Si quis diuturno vsu & longa quasi possessione, ius aquæ ducendæ nactus sit, non est ei necesse docere de iure quo aqua constituta est, veluti ex legato vel alio modo, sed vtilem habet actionem, vt ostendat per annos ferè tot, non vi non clam non precario possedisse* [p]. Atque regula videtur communis vsucapionibus, vt si ius commune non inducat præsumptionem contra præscribentem, non exigatur titulus, vbi est consuetudinis longę authoritas [q]: pręsumitur enim pro possessore, quandiu non docetur de mala fide eius [r]. *Et res alienas possidens*, vt rescripserunt Dioclet. & Maxim. CC. *licet iustam tenendi causam non habeat, non nisi suam intentionem implenti, restituere cogitur* [s]. Proinde ex sententia Arcadij & Honorij CC. *cogi possessorem ab eo qui expetit, titulum suæ possessionis dicere, incivile est* [t].

a l. 1. pro suo, lib. 41. P. titu. 12.
b l. 2. eod. titu.
c l. 3. eod.
d l. 1. § fin. eod.
e l. nullo possidet, 11. l. permiscuit, 52. de acq. posse. P. l. qui authore, l. 120. de reg. iur.
f l. si per errorem, 17. de vsucap. P.
g l. non solùm, 13. §. si mihi Titius, de vsucap. P.
h glo. in l. 1. §. sufficit, in ver. iure, de aqua quot. P. text. in l. 1. § Iulianus scribit ait, & l. fin. de itin. act. priua. P. l. 1. §. Aristo, de aqua quotid. P.
i l. furtum, 27. de vsucap. P.
k l. 2. C. de acqu. posse. l. alienationis, de ver. sig.
l l. traditionibus, C. de pact. §. per traditionem, de rer. diuis. cum similib.
m l. & si forte, §. 1. si serui vend. P. l. 2. § voluntate, sol. matri. P.
n Iustin. in l. fin. de præsc. lon. temp. C.
o l. 2. de serui. C.
p l. si quis diuturno, l. 10. si ser. ven. P.
q c. 1. de pręscrip. in Sex.
r §. commodum, de interd. l. extat decretum, de iure fis. P. l. si quidem, C. de except.
s l. fin. C. de rei vendicat.
t l. cogi, l. 1. de petit. hæred. lib. 3 C tit. 31. l. negantes, de act. o. c. ex literis, de probat. ex. l. 8. §. 3.

De bona fide requisita in vsucapione. Caput 8.

1 *Titulus vsucapionis esse debet cum bona fide.*
2 *Bona fides possessoris, vel mala, à quo probanda.*
3 *In possessione bona, vel malæ fidei quæ perpendenda.*
4 *Mala fides superueniens vsucapioni cœpta, an interrumpat eam. Et num in omni tempore præscriptionis bona fides interuenire debeat. Et seq.*
5 *Debitor non potest præscribere contra creditorem debitum.*

Iustus

1 IVSTVS titulus, qui in vsucapione exigitur, bonam fidem postulat: alioquin iniustus, & malæfidei possessor non vsucapit [a]. Bonæfidei existimatur possessor, qui aut ignorauit rem esse alienam, aut qui eum qui vendidit existimabat habere ius vendendi, veluti ratus eum esse tutorem vel curatorem, vel procuratorem domini [b]. Qui verò contrarium nouerat, malæfidei iudicandus: imò videtur bonæ vel malæfidei testimonium maximè, ex conscientia propria possidentis. Quare qui iure possidet, si existimet se iure non possidere, neque sua procedit vsucapio [c]: quia non possidet,
2 qui non habet animum possidendi [d]. Præsumitur porrò quilibet bonæfidei possessor, nisi contrarium doceatur [e]; & præsumitur ignorantia rei alienæ, vbi scientia non probatur [f]. Et pro possessore, vt anteà dictum, facit & authoritas lapsi temporis, vt omnia vt oportet præsumantur transacta [g]. Et actore contrarium non probante, reus absoluetur [h]. In quo lubens discedo à sententia Baldi & aliorum, qui in l. 2. C. de seruitutib. existimarunt eum, qui se in seruitutis possessione esse contendit, probare debere bonam fidem, per l. si quis diuturno, si seruit. vend. P. vbi sufficit dicere possidenti, se non vi non clam non precariò possedisse: quùm tamen illa lex oneret possessorem ad probationem possessionis, sed non ad probationem qualitatis. Et ita qui obiicit malam fidem præscriptioni, probare debet [i]; nisi per se manifesta sit mala fides, veluti si quis detineat ex contractu contra prohibitionem legis inito [k], vel si à procuratore colludente secum in fraudem domi-
3 ni, vel ab eo quem scit pecunias in scortationes profusurum, emerit [l]. Cæterùm, vt quæ de mala & bona fide hîc obseruāda sunt facilius innotescat, perpendemus res, personas, & negotia seu titulos, de quibus dictum est. In rebus, initium, medium, & complementum temporis vsucapiendi: in personis, eas quæ per se sibi acquirunt, & quæ nomine alieno aliis. Initium refertur ad tempus tituli: & quo contrahitur, quo tempore debet adesse bona fides [m]. Et in titulo pro soluto, tempus quo soluitur [n]. Sic in aliis, in quibus, si initium mala fide initum sit, vitium hoc rem ita afficit, vt possessorem succedentem in locum malæfidei possessoris comitetur [o]. Vt nec per hæredis bonam fidem emendari possit [p]: nisi ex sua bona fide, non defuncti continuata, præscribere velit [q]. Toties & bona fides requiritur, quoties reiteratur adeptio possessionis, etiam sine nouo titulo; vt si quis vi de possessione deiectus, rursum in possessionem redeat. Nam si tunc cognouerit alienam,
4 non vsucapit [r]. Quòd pertinet ad superuenientem tamen medio tempore malam fidem, placuit eam non interrumpere vsucapionem iure ciuili [s], potissimùm in præscriptionibus longissimi temporis 30. vel 40. anno. quia nec in illis titulus exigatur [t]; iure tamen pontificio responsum, nec istas posse esse sine bona fide [v]. Et putant in hoc corrigi iura ciuilia [x]. Hîc certè ambigua controuersia est in longissima præscriptione, nam in alia; superuenientem etiam ciuili iure malam fidem, vitiare eandem expressè responsum videtur, & ex possessore legitimo per eam fieri prædonem [y]. Dubium facit contra præscriptionem, quòd si admittamus malam fidem prodesse, dicamur impingere in præceptum iuris, alterum non lædere: & in aliud, ius suum cuique tribuere [z]. Et contra præceptū D. Pauli, vt nemo circumueniat in negotio fratrē suum [a]: quodue quis ex sua malitia reportet cōmodum [b]. Alioquin cōtra iuris constitutiones [c] lucrū cōsequetur ex eo, quod reprehensionē & pœnā meretur. Subinde nemo legis authoritate decipi debet [d]. Et iura lapsis nō decipiētibus subuenire solent [e]. Addere licet, tempus solum nō videri sufficiens ad inducendā vel tollendā obligationē [f].

a c. possessor, de reg. iur. in Sex. c. veniens, c. vigilanti, & c. si diligenti, & c. fi. de præsc. l. fi. C. pro hære. §. 1 de vsucap.
b l. bonæfidei, de verb. sig. P. l. qui à quolibet, de contra. empt. P.
c l si fur, 32. §. 2. de vsucap.
d l. 4. §. si pupillus, de vsucap. P.
e l. verus, C. de procurat. c. fi. de præsumpt. l. merito, pro soc. P.
f l. fi. de rei vend. C. l. cogi, de petit. hæred. C.
g l. qui in aliena est potestate, § sed & si non adierit, de acq. hæred. l. sciendum, de verb. obli. P.
h l. qui accusare, C. de edendo.
i l pen. C. de euict. § non solum, l. ei qui agit, de proba. in P. l. actor, C. eo.
k l quemadmodum, de agricol. & cens. lib. 11. C.
l in l. qui fundum, §. qui sciens, & l. si quis, de vsucap. P.
m l. 2. pro empto.
n l 3. pro solu. P.
o l. vitia, C. de acqui. poss. l. si. §. diutina, de vsucap.
p l si. cum de vsuca. P l. vni. § hoc tantummodo, de vsucap. transfo.
q Alexan. consil 99. vol. 4.
r l. qui fundum, §. qui bona fide, pro empto. P.
s l. vni. §. pen de vsucap. transfor.
t l. omnes, & l. sicut, de præsc. 30. vel 40. an.
v c. si diligenti, c. vigilanti, c. fin. de præscr. l poss. ssor, de reg. iur. in Sex.
x glo. Innocen. Imo. Panor. ad c. fin. de præscript. Angel. & Imo. ad leg. sequitur, §. si viam, de vsucap. P.
y l sed etsi lege, §. de eo, de petit. hæred. l si à me, de iudic. P. l. certum, de rei vend. C. in fine, § illorum, in fine, de offi iudi. l. iurisgentium, §. sine autem, de pact. P. l si quis emptionis, c. de præsc. 30. vel 40. anno.
z l. 1 § iuris præcepta, de iusti. & iure, P. § iuris præcepta, eod apud Iusti.
a 1. ad Thessal. 4.
b l. in fundo, de rei vend. P. l. si cui, de seruit. c. plerúque, 23. de rescrip.
c l. non ex dolo, de dolo. P.
d l. 1. de his qui ven. ætat. impet. C.
e l. 2. & 3. si minor se mai. dix. C. l. 2. ad Senatusc. Syllan. P.
f l. obligationum, § placet, ac actio. P. l. si certis annis, C. de pact.

Quamuis non ignorem Bartolum, cæterosq; ferè omnes interpretes, existimasse illinc excipiendam hanc præscriptionem 30. vel 40. anno[a]. Contrariam autem sententiam firmare videtur negligentia creditorum, & possessorum vtilitas publica, & alia quæ vsucapionum fouent tractatum, de quibus Deo fauente posteà. Quamobrem existimo verissimum esse in foro conscientiæ, semper possessorem, qui nouit aliena se possidere, ad restitutionem teneri: neque dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum[b]. Neque vsucapio, quæ bono fine inducta est, tutum peccandi præsidum impiis esse debet, & quæ ignorantibus peccato non adscribuntur, scientibus & improbis excusationi non debent esse: neque improbus pro puritate tempus prætendere debet[c]. Et tanto grauiora peccata sunt, quanto diutius animam tenent irretitam[d]. Ita rectè Barto[e]. existimat, neque statutum municipale, vel legem valere de hoc, quòd inducat ad peccatum. Quòd autem pertinet ad ius fori & controuersiarum, distinctionem admitterem: num mala fides possessoris superueniens nota sit & probata, vel probabilis, an verò ignota alij quàm possessori. Nam in primo casu, arbitror iudici Christiano sequendum id esse, vt quandocunque nouerit malam fidem, iubeat
possessionem relinqui per iam explicatas rationes. Potissimùm si agatur de 5
ipso debitore, qui per se contraxit, & qui nunquam factum proprium ignorare impunè potest. Et ita nunquam præscribere poterit actionibus creditoris, iuxta sententiam quoque Hostiensis[f], Ioan. Andreæ[g], & Cardinalis[h]. Quid enim meruit creditor, vt actione priuetur, qui gratiam fecit debiti per patientiam longam debitori? Ingratissima enim est retributio ei, qui nec vsuras accepit, sic enim intelligo, & beneficium contulit, suo priuari[i]. Quòd si quis dicat hæredem debitoris posse præscribere 30. vel 40. annis hoc debitum præmortui, hoc verum quidem dicemus, si ignorauerit debitum, nec interpellatus fuerit. Et ita ex sua persona, non defuncti præscribere poterit cum bona fide. Quòd si mala fide vel incipiens, vel superueniens sit tantùm cognita possessori, aut non fuerit probata, quòd pertinet ad iudicium contentiosum, tutus certè erit possessor, quia iudex tantùm secundum allegata & probata iudicat[k]: quando illa scientia est secreta possidenti, & nullus apparet actus extrinsecus[l], de occultis solus est iudex Deus[m]. At in conscientia qui nouit rem se possidere alienam, & ita iniuria & damno alterius, fur est & prædo, nisi restituat, & reus est delicti coram Deo. Hisdem ferè rationibus controuerti potest quæstio, num superueniens mala fides post completam vsucapionem, seu præscriptionem, nullam faciat præscriptionem: quam variè soluit glo. in c. vigilanti, de præscrip. Ego tamen verissimam illam arbitror sententiam, vt si quis rem alienam possideat oneroso titulo, putà emptionis, permutationis, solutionis, posse rem sine scrupulo retinere, si ei damna non resarciantur[n]: At si ex titulo lucratiuo, putà titulo donationis, legati, hæreditatis, &c. non posse iustè retinere, ex eo quòd scit apertè rem esse alienam, & iniustè per tempus præteritum possessam[o]. Scio cautelas quasdam obiici à Thoma Ferratio[p], his æquissimis rationibus. Scio & rationes quasdam adferri posse ex constitutionibus regiis, quibus si intra sex menses à propolis vendita minutatim non petantur, cautum est ne peti possint. Suntq; alia id genus, quæ creditorum malitiæ & auaritiæ occurrunt. Sed ea non elidunt conscientiam debitoris, si sciat se debere, nec defendunt à peccato, si non soluat quod nouit se debere. Neque sunt texendæ excusationes in peccatis: vt consultè faciant iudices, qui non obstantibus istis, si liquidò apparet de debito, debitores condemnant.

a Barto. in l. omnes, num. 3. & alij doct. de præsc. 30. vel 40 an. & idem Bart. in l. si rem sat. hab.

b c. cùm tu, de vsur. c. peccatum, de reg. iur.

c §. 1. vt eccles. Rom. 100. anno. gaud. præsc.

d c. si. de consuet. c. cùm haberet, de eo qui dux. in matr. quam prius poll. per adult. c. cùm in ecclesia, de simon.

e Bart. in l. omnes populi, de iust. & iure ff. adde l. conuenire, de pact. dotal. ff.

f Hostien. in c. per tuas, de donat.

g Io. Andre. ad c. 2. de except.

h Cardin. ad c. vigilanti, de præscrip.

i vide alias ratio. ap. Guido. Pap. decis. 299.

k l. illicitas. §. veritas, de off. præs. ff. cum similib.

l iuxta l. si scit, de vsuc.

m ca. cognouit, 2. q. 5.

n ca. quod debetur, 14. q. 1.

o l. qui autem, §. si quid cum pupillo, quæ in fraud. cred. ff.

p Tho. Ferrat. caut. 98.

De

De personis pro bona vel mala fide considerandis. Cap. 9.

1 *Præscriptio per nobis subditos cuius bonam vel malam fidem desiderat.*
2 *Procuratoris bona vel mala fides ex persona mandantis metienda.*
3 *Mala fides prædecessoris an noceat successori.*

1 QVEMADMODVM per nos ipsos & per alias personas acquirimus nobis : ita pro nobis quęsitis vsucapione, & nostram & aliorum exploramus bonam vel malam fidem. Quare in quæsitis nobis per filiosfa. vel per seruos ex causa peculiari, non nostram, sed illorum consideramus fidem. Et proinde si illi aliena in ea causa mala fide possideant, etsi nos ignoremus, impeditur vsucapio [a]. Et contrà, si seruus meus bona fide emerit peculiari nomine, & ego rescierim alienam esse, procedit iure ciuili vsucapio, quia initium possessionis sine vitio fuit [b]. Dummodo dominus vel pater præsentes non fuerint cùm emeretur res, nec sciuerint esse tunc rem alienam : etenim quia tunc ipsi prohibere poterant ne emeretur, non
2 prodest ignorantia & bona fides rem peculiarem tractantium [c]. Porrò in procuratoris persona, vel eius qui mandato nostro emit, bona aut mala fides ex mandante colligitur [d] : ij enim & similes, qui ministerium volunta-
3 tis alienæ exequuntur, non considerantur in propria persona [e]. At in successore testamentario & ab intestato mala fides prædecessoris nocet ei, & ideo vitiosè possessam rem à præmortuo, vt furtiuam, non vsucapit hæres [f]. Quia vitia possessionum transferuntur in hæredes [g]. Et hæredis succedentis in vitium possessionis par fortuna cum defuncto habenda est [h]. Vt & bona fides defuncti iure ciuili, si successor posteà rem alienam sciuerit, prodest successori [i]. Facit 2. quòd hæreditas ipsa hìc consideratur, & vicem defuncti sustinet [k]. Tertiò, hæres & defunctus pro eadem habentur persona [l]. Et 4. nemo plus iuris in alium transferre potest, quàm ipse habeat [m]. Et hæreditas successio in ius, quod defunctus habuit tempore mortis [n]. Et proinde hæredes tenentur exonerare conscientiam defunctorum, quibus succedunt [o], & ad restitutionem iniustè quæsitorum, maximè si res ad illos peruenerint [p]. Contraria ratione, quia per singularem successionem quis non succedit in vniuersum ius tradentis, vt per legatum : quiaúe receptum est, cum onere hæredis luendi, rem alienam à testatore legari posse [q], mala fides donantis, legantis, vel vendentis, vel alio titulo singulari concedentis, non obest accipienti, qui putat dantem esse dominum, & est in bona fide [r]. Sed & successor vniuersalis, qui ex persona defuncti quæ erat in mala fide, continuare non potest possessionem, tamen ex sua persona à se incipiendo præscribit [s], cum adminiculo sui authoris & sua causa [t]. Existimarunt autem post Salicetum aliqui [v], quia authoris adminiculo particularis semper ferè successor vtitur, vitium malæfidei ad particularem etiam successorem transire. Quod & ego probo.

a l. 2. § procurator quoque, vers. si seruus tuus, pro empto. P.
b d. l. 2. §. si seruus, l. cum qui à furioso, §. prætor ait, vers. sed eam, de publi. in rem actio. P.
c l. imò, de liber. cau.
d d. l. imò, & l. in seruo, eod. l. 2. § Pomponi⁹, pro empto.
e l. Sulpitius, de donatio. inter vir. & vxo. l. & licet, de consti. pecu. P.
f l. 1. §. hæres quoque, de vsucapio. P. l. fin. C. pro hæred. & l. cùm hæres, de diuers. & tempor. præscript.
g l. vitia, C. de acqui. poss.
h l. 2. § fin. de fructi. & lit. ca. eus.
i § diutius, de vsucap.
k l. si is qui pro emptore, §. 1. vers. Marcellus, eod. P. l. hæreditas, de acq. rer. domi.
l § 1. de heredi. in auth. 1. cùm hæres, de diuers. & tempo præscript.
m l. traditio, de acq. rer. domi. l. si vniuersæ, C. de legat.
n l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de verb. signif.
o c. fi. de sepult. Guido Pap. decis. 416. num. 6.
p l. 1. ex del. def. in quant. hæred. tene. C. l. 1. vt actio. ab hær. & con. hæred. incip. C.
q §. non solùm, de lega. l. cùm rem alienam, C. eod.
r l. an vitium, de diuer. & temp. præscrip.
s l. apud Celsum, §. de authoris, de excep. do. P.
t l. Pomponius, §. cùm quis, de acqui. vel omitt. posse. P.
v in auth. malæ fidei, de præscrip. lon. tempor.

De

De effectu vsucapionis. Cap. 10.

1 *Præscribens excipit & agit vt dominus contra quoscunque.*
2 *Præscriptionis exceptio impedit litis contestationem.*
3 *Exceptiones peremptorias iudex non potest supplere, si non obiiciantur à litigantibus.*

PRÆCIPVVS effectus vsucapionis est, firmare dominium possessoribus [a]: & vt is, qui rem vsucepit, aduersus vindicantem exceptione tutus sit [b]. Possit & aduersus eum, qui sibi fortuitò possessionem euicerit, actione tanquam dominus repetere [c]. Et quia ad lites finiendas vsucapio authoritatem habet [d]. Ideo & impedit obiectio vel exceptio vsucapionis, litis contestationem [e]. Verumtamen obseruandum est, hanc exceptionem vsucapionis ita demùm prodesse ei qui vsucepit, si obiiciatur ab eo. Nam si non obiiciatur, iudex non potest hanc supplere & admittere [f]. Sicuti in iure patet, idem responsum in cæteris exceptionibus, quæ si non opponantur, non habita ratione earum, ac si non competerent, à iudice pronuntiatur. Quod illustrat pluribus probationibus Guido Papæus, quem videto [g].

(margin numbers: 1 beside "firmare dominium"; 2 beside "obiectio vel exceptio"; 3 beside "obseruandum est")

a l. 1. & 9. de vsucap. P. l. traditionibus, de pact. & nos paulo anteà, in finitione.
b l. venditioni, l. 4. de vsuca. pro empto. C. l. 1. de vsuca. pro dona. C.
c l. si quis emptionis, l. 8. de præscr. 30. vel 40. anno. C.
d l. fin. pro suo, P.
e c. 1. de lit. contest. in Sex. Socin. in c. cùm olim, num. 19. eod. apud Grego. Guid. Papæ. decis. 416.
f Guido Pap. decis. 221. Bar. Chassan. ad §. 8. ad verba *sont vniformes*, annot fin. num. 4. tit. *des forests, pasturages, & riuieres*, in consuetud. Burg.
g Guid. Pap. d. decis. 221.

De rationibus inducendæ & approbandæ vsucapionis. Caput 11.

1 *Vsucapio ad conseruationem rerum pertinet, & ad alia, vt per tot. C.*
2 *Negligentes legibus puniti.*
3 *Lites minuere scopus Iurisconsultorum.*
4 *Vsucapiones num sint contra naturam disputatum.*

1 PLVRIBVS possem firmare rationibus vtilitatem, & causam vsucapionum & præscriptionum, nisi me stilus ad alia magis necessaria vocaret: sed tribus tantùm contentus ero. Quarum prior, ex rebus ipsis firmamentum habet: altera, ex personis: postrema, ex negotiorum vtilitate. Ad rerum, igitur primò necessitatem & conseruationem pertinet vsucapio. Futurum enim est, si res à dominis contemnantur, nullo audente illas colere, metu ne euincantur perpetuò, vt sordescant & priorsus steriles reddantur, dumis & sentibus obsitæ, carie vel rubigine excsæ [h].

Fertilis aßiduo si non renouetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager [i].

h l. cùm notissimi, de præscrip. 30. vel 40. ann. auth. agricultores, quæ res pigno. obl. poss. C. Theophi. in §. 1. de vsuca.
i Ouid. 5. de Tristib.

Et

Et Horatius[a], tantùm,

Neglectis vrenda filix innascitur agris.

Vnde inducta dicitur vsucapio bono publico ne dominia rerum sub incerto sint[b]. Secunda ratio personas respicit, vt metu, ne rebus suis priuentur domini negligentes, cogantur rebus suis animum intendere, & ex segnitie ad laborem optimo exemplo diligentiorum prouocentur, & ad propriam naturam reuocentur: cùm hominibus lex constituta, *in sudore vultus tui vesceris pane tuo*[c]. Et fertur quidam Ephesinus legislator, legem vsucapionis tulisse ea sola ratione, *ad cottandam miserorum segnitiem*[d]. Quemadmodum & Iustinianus alia propemodum simili firmat, vt sit differentia inter desides, & diligentes[e]. Et Solon etiam, in negligentes & segnes mulctam & pœnam constituit, authore Plutarcho[f]. Et Gellius refert[g], apud Romanos quoque censoria nota punitos, qui indiligenter agros suos coluissent, & passi fuissent vineas suas sordescere. Fertur tritum illud, diligentibus non negligentibus iura subuenire[h]. Tertia pertinet ad minuenda negotia, ad lites & controuersias sopiendas, penè immortales, si liceret post longum aut longissimum tempus res repetere ab aliis bona fide excultas. Ita, & vt sit litium finis, approbata est[i]. Vocat ideo vsucapionem Cicero, finem solicitudinis[k]. Nam lite carere, certè pars beatæ vitæ mortalis est: si credamus Martiali, dum ait[l],

2 (beside "to sint")
3 (beside "gentibus non negligentibus")

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundissime Martialis, hæc sunt:
Res non parta labore, sed relicta:
Non ingratus ager, focus perennis,
Lis nunquam, toga rara, mens quieta, &c.

4 Neque vsucapio sola, sed alia pleraque minuendarum litium causa introducta sunt, etiam contra strictam disputandi rationem, vt transactio[m], Heremodicium[n], & alia plura[o]. Est enim principalis cura & finis legislatorũ, lites minuere vel extinguere[p]. Quibus ductus non possum probare eorum sententiam, qui putant contra naturam vsucapiones introductas esse: parum enim mihi videntur officere duæ rationes in eas coniectæ, quarum prima, Naturalia sunt immutabilia iure ciuili[q]: at dominia sunt de iure gentium, inquiunt[r]. Ergo auferri non possunt dominis per vsucapiones, quæ iuris ciuilis sunt. Altera ratio est, quòd iure naturæ æquum non sit, cum alterius damno locupletari[s]. Etenim prior argumentatio sic tollitur. Et quòd falsum sit dominia esse iuris naturalis. Nam iure naturæ omnia communia, & iure ciuili hoc tuum, hoc meum[t]: verumtamen nihilominus iure gentium ex cõsensu videlicet gentium distributa dominia. Sed eadem ratione, qua iure gẽtium visa est iusta distributio dominiorum, eadem visa æquissima est conseruatio & translatio ab vno in alium. Alioquin frustrà de contractibus translatitiis dominij disputaremus, qui & iurisgentium dicuntur[v]. Adde nihil tam æquum esse natura, quàm voluntatem domini in alium rem suam trãsferre volentis, ratam haberi[x]: qui autem rem suam patitur vsucapi, alienare spontè videtur[y]. Sed non potest, inquies, alienatam & vsucaptam repetere, verùm nec ideo tamen damnanda vsucapio: cùm non liceat pœnitere nec in aliis modis transferendi dominij. Locupletari autem cum alterius iactura vsucapientem, negamus: nam & primùm rem pro derelicto habuisse videtur, qui tandiu passus est rem suam ab alio possideri, & res rediisse in pristinam communitatem videtur, vt possit esse tãquam nullius prius occupantis, vt antè diximus[z] in titulo pro derelicto. Et indignus est priuilegio

a Horat. Sermo. 1. Saty. 8.
b l. 1. de vsucap. P.
c Genes. 3. c.
d c. vigilanti, de præscrip.
e l. ut perfectius, C. de anna. except.
f Plutar. in Solo.
g Gell. lib. 4. c. 12.
h l. pupillus, quæ in fraud. cred. P.
i l. fi. pro suo, in P. l. 2. de aqua plu. arc.
k Cic. pro Cecin.
l Marti. lib. 10. Epig. epig. 47.
m l. fratris, de transf. C.
n l. properandum, C. de iudic.
o §. item verborum, de inutil. stipul. clem. dispendiosam, de iudic. c. finem litibus, de dolo & contum.
p l. 1. de nouo Cod. fac. C. §. 1. de pœna temp. litig.
q § sed naturalia, de iure natu. l. eas, de cap. diminut. P. §. fi. de legit. agnat. tute. l. 2. § fi. de vsufr. ear. rer. quæ vsu consu. P.
r l. 1. de acqui. poss. l. ex hoc iure, de iusti. & iure.
s l. nam hoc naturæ, de condict. indeb. P. l. iure naturæ, de reg. iur. P. c. locupletari, eod. in Sex.
t ca. quo iure, 8. dist.
v l. iurisgentium, de pact. l. ex hoc iure, de iust. & iure.
x §. per traditionem, de rer. diuis.
y l. alienationis, de verb. sig.
z Sup. c. 1. de titulo.

gio dominij, qui eo abutitur[a]. Neque quisquam sani iudicij responderit, pœnam delinquentibus impositam, dici debere læsionem: quia ea qui punitur, melior redditur[b], & eius exemplo plures[c]. Docuimus autem alibi, segnes, otiosos, & res suas contemnentes, pœna dignos[d]. Neque iustior posset esse pœna, quàm vt per rerum ademptionem, in quibus quis peccauit, plectatur[e]: digniq; insuper improbi, qui & suis priuentur, & fame pereant[f]. Essent & similes negligentes cani olitoris, qui nec caules comedit, nec finit alios comedere: & hi neque colerent res, nec finerent, aliorum cum maxima iactura, colere diligentes.

a ca. priuilegium, 11. q. 3. c. tuarum, de priuil.
b l. si pœna, l. 20. de pœn. in P. l. 1. C. ad leg. Iul. repet.
c l. capitalium, 28. §. famosos, de pœn. in P.
d in criminibus extraord.
e Sapien. 12. l. si fugitiui, 1. C. de pœn.
f l. bona fides, depos. P.

FINIS LIBRI XL.

DE SVCCESSIONIBVS CONVENTIONALIBVS.

LIBER XLI.

De ſucceſsionibus & hæreditate in vniuerſum. Cap. I.

1 *Libri 41. ad ſuperiores continuatio.*
2 *Voluntatis vltimæ fauor & effectus.*
3 *Teſtamentum impleri debent & principali & pontificali authoritate.*
4 *Teſtamentum iuris publici, lex firmiſsima voluntas.*
5 *Succeſſor & ſucceſſio quid. Item hæres quis dicatur, & vnde.*
6 *Succeſſio quo modo defertur hæredibus.*
7 *Succeſſionum ex voluntate morientium quatuor ſpecies, ex contractu, epiſtola, teſtamẽto, codicillis.*
8 *Inteſtati ſucceſſio ex præſumpta defuncti voluntate defertur.*
9 *Hæredes habere mortuos quare illorum intereſt.*
10 *Hæreditatis diuiſio in teſtamentariam, legitimam, & honorariam.*
11 *Hæreditatis finitio; & num plus ius, quàm res reſpiciat.*
12 *Hæreditas ſucceſſio mortui, non viuentis.*
13 *Hæredis appellatio latiſſima, & bonorum poſſeſſor quando dictus hæres.*

1 DE negotiis, quæ inter ſe gerunt homines viuentes, & quæ pendente illorum vita ſortiuntur effectum & robur, ſuperioribus iſtius tertiæ partis ſyntagmatis libris dictum eſſe abundè videtur. Nunc dicendum eſt de negotiis, quæ poſt mortem ex voluntate mortuorum in iure celebrem & difficilem plerumque habent quæſtionem. Tanta enim eſt immortalis animæ in mortali corpore dignitas, vt poſt corporis interitum proroget imperium, & reliquias cogitationum relinquat. *Nihil eſt*, vt ait Conſtantinus Cæſar [a], *quod magis hominibus debeatur, quàm vt ſupremæ voluntatis, poſtquam aliud velle non poſſunt, liber ſit ſtilus, & licitum quod iterum non redit arbitrium.* Voluntas tamen ex eo tempore pendet, quo anima corpori iuncta eſt: ſed effectus ad tempus, quo ſoluitur illa coniunctio, differtur [b]. Et quia ſatis inhumanum eſt viſum, viuos quidem ſuam totam familiam à ſe alienare poſſe, morientibus autem adimere huiuſmodi licentiam: relicta eadem morituris poteſtas, quæ victuris permiſſa [c]. Et lege 12. tabul. cautum [d], *Paterfam. vti ſuper familia pecuniáue ſua legaſsit, ita ius eſto.* Alioquin vt dicebat Plato [e], *Horrenda res, ſi mea mihi non licebit cuicunque volo dare, dum morior.* Leges ciuiles quoque voluntates has impleri ſatagunt: vt ipſe Auguſtus de Virgilij voluntate teſtatur, *Sed le-*

a l.1.C.de ſacroſ. eccleſ.
b l.1.de teſtam. in P.
c §.fin. de lege fuſ. Cani toll. apud Iuſtin.
d Cic.2. de Inuẽtio. l. verbis legis, de uer. ſig. l.1. ad leg. Falc. lib.35. P. tit 2.
e Plato, 10. de legib.

Sed legibus seruanda fides, suprema voluntas.
Quod mandat fieriq; vult, parere necesse est[a].

Et meminit Plinius[b]. Et Papinianus[c], *Quamuis*, inquit, *stricto iure, nulla teneantur* 3
actione ad monumentum faciendum: tamen principali aut pontificali authoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis. Et hæres, qui iudicium defuncti post annũ à iudice monitus non implet, omni lucro hæreditatis exuitur[d]. Et in piis causis executio testamẽtorum post annum ad episcopum deuoluitur[e]. In aliis, per ius canonicum, pontifex interdicit hæredi contemnenti implere voluntatem morientis, fructus & alia emolumenta hæreditatis percipere, ex authoritate concilij Maguntini[f]. Eadem enim ratione qua iustum visum est morientibus suarum rerum dispositionem componere, & visum est iustum, vt rata de his haberetur horum voluntas. *Periret enim alioquin*, vt ait Seneca[g], *testamentorum authoritas, si viui negligerent imperia mortuorum*. Et ita sublatæ leges, quę voluntates morientiũ, ne ad effectum perducerentur, impediebant[h]. Et iustam causam manifestæ of- 4
fensæ commisisse rescriptum est eos, qui matri testamenti factionem interdixissent[i]. Publici iuris testamentum dicitur[k], voluntas vltima lex[l]. *In publicis actibus, nihil lege publica grauius*, vt tradit Cicero[m], *in priuatis, nihil firmius testamento*. Et publicè interesse responsum suprema hominum iudicia sortiri effectum[n]. Præcipuum, quod in hac voluntatis vltimæ causa agitur, est electio vnius vel plurium ex viuentibus, qui in locum deficientis subrogentur, & vt subrogati quæ placuerint morituris faciant. Et proinde negotia, quæ hîc tractantur, singulari nomine 5
successionis vniuersalis dicuntur, & qui locum defuncti tenent, successores: & significantius, hæreditaria successio, & successores hæredes. Hæres secundum aliquos, dicitur ab hero, i, domino[o]. Et proculdubio etiam verum est, successorem hæredem dominum dictum à Pomponio Iurisc[p]. nam hæ. edibus institutis, dominium ad illos si velint transit[q]. Et pro hærede se gerere nihil aliud, quàm pro domino se habere[r]: veteres enim hæredes pro dominis appellabant[s]. Sic Festus Pompeius[t], *hæres apud antiquos, pro domino ponebatur*. Aliis placuit hæredem declinari ab hæreo, quòd rebus defuncti inhæreat, & locum defuncti teneat: & hæres, & hæreditas repræsentent defunctum[u]. Alij ab ære, quòd hæreditas sit pecunia defuncti, quæ ad nos peruenit. Nec alienum à vero erit, inclinare nomen ab αἱρέω, ἥσω, ηκα. quod est, occupo, adipiscor, & capio. Palam enim est, hæredẽ non dici verè, nisi post aditam vel nactam hæreditatem[α]: quanquam aditione facta, retro trahatur effectus ad tempus mortis testatoris[β]. Ego nõ valdè in his moror. Quamuis enim prior & posterior sentẽtia repugnẽt ortographiæ hæredis, cùm in priore non sit diphthongus, in postrema deficiat h: tamen opinor ad substantiam hæredis & hæreditatis, omnes accedere: & ita non esse disputandum perperam de nominum declinatione. Successio porrò hæreditaria defertur hęredibus, 6
vel voluntate testificata seu testatione constante, & ex expressa & probata voluntate defuncti, vel sine testatione ex voluntate præsumpta decedentia. Ex ex- 7
pressa & testata voluntate decedentiũ, pẽdent quatuor succedendi in locũ defuncti formulæ, vel ex contractu, vel ex epistola, vel ex testamento, vel ex codicillis. Ex præsumpta voluntate, illa quæ ab intestato dicitur: cùm lex in subsi- 8
dium voluntatis non expressæ, mortuorum boni ad eos defert proximos, ordine & gradu, quos magis præsumit à præmortuo dilectos. Et ita eos hæredes in fauorem defunctorum facit. Interest enim eorum, hæredes habere[x]: vt 9
sint cum quibus possint congredi creditores eorum, & qui possint prohibere ne bona temerè ab illis occupentur[y], & ne iniuria afficiantur. Ad iniuriam enim pertinere visum fuit, sine hærede decessisse, & bona debiti causa publicari[z]. Cùm dubium non sit iniuriam quoque ad tempus post mortem extendi posse: & famam lædi posse eorum, minui & notari[a]. Et relatum est ab Aristotele[b], res viuentium & famam ad defunctos peruenire: vt Iustinianus ratus est, animam defuncti contristari ex periurio coniungis[c]. Iniuria porrò existimatur infamis, bona defuncti veluti vacantia

a idem in ca. illud, 13. q. 2. l. fin. §. fin. de fideicom.
b Plin. lib. 7. c. 30.
c l. hæreditas. 53. de petitio. hæred.
d §. si quis verò non imple. de hæred. & falc. in authẽ. auth. hoc amplius. c. de fideicom.
e c. nos quidem, c. tua nobis, de testa. §. si quis ædificatione, de eccles. titu. in auth. collat. 9.
f c. si hæredes, de testam.
g Sene. 3. Declamat.
h l. 1. de his quæ pœnæ nomi. in test. vel in codic. relinq. lib. 6. c. tit. 41.
i l. testamenti, l. 23. de inoff. testa. c.
k l. 3 de testam.
l §. disponat, de nupt. in authen.
m Cic. Philipp. 2.
n l. vel negare, quem testam. aper.
o l. item Mela, & ibi glo. ad leg. Aquil.
p l. ob id, 44. eod.
q l. cùm hæredes, 23. de acqui. posse.
r tit. pro hære.
s §. item extraneus. §. fin. de hæred. qual. & diffe. l. quædam sunt, 62, de acq. rer. dom.
t Fest. Pomp. de ver. sign.
v l. hæreditas, de acqui. rer. dom. P.
α l. pro hærede, 20. de acq. hæred. l. si ex re domini, 18 §. fin. de stip. seruo. P. Iul. Paul. lib. 4. Recep. sent. tit. 8. §. 6.
β l. hæres quãdoque, 54. de acq. hæred. P. l. omnia ferè iura, 154. & l. omnis hæreditas, 181. de reg. iur. P.

x l. & quia defunctorum, de interrogat. actio. lib. 11. P. tit. 1.
y Vlp. l. 1. de success. edic. lib. 38. P. tit. 10.
z §. licet autem domino, cum suis versi. quib. ex cau. manu. non lic. apud Iustin.
a l. ex iudiciorum, de accusatio. l. cùm hic status. §. si maritus, in 2. de donat. int. vir. & vxo.
b Aristo. 10. Ethico. ad Nico.
c §. nos igitur viden ter, de nupt. collat.

vacantia publicari, vel in solutum dari: quòd fieri nequeat, quin ea publicè proscribantur & vendantur. *Cuius*, inquit Cicero [a], *bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur, de quo libelli in celeberrimis locis con-*
10 *stituuntur. &c.* Vlpianus [b] diuidit in tres species hæreditatem, & ita successionem triplicem facit, testamentariam, legitimam, honorariam: quia defertur successio, vel ex vi testamenti, vel à lege sola, [c] vel authoritate prætoris, quæ etiam ho-
11 noraria dicitur. De quibus ordine nobis dicendum posteà. *Hæreditas* porrò, quæ tractatur in omnibus, *est successio in vniuersum ius quod defunctus habuit tempore mortis.* [d] ius maximè in successione potius, quàm res ipsæ hæreditariæ considerantur. [e] & Pomponius, [f] *Hæreditatis appellatio sine dubio cõtinet etiam damnosam hæreditatem: Iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.* & Vlpia [g]. *Iuris successores sunt hæredes, & si plures instituantur, diuidi à testatore ius inter eos oportet: quod si non fiat, omnes æqualiter hæredes sunt.* In quo & successio à contractu differt, quòd contractus facti sit, & res non transeat sine traditione in contrahentem [h]. Estque hæreditatis vniuersitatis ius, non rerum singularum [i]. Proinde quamuis plures hæredes instituti sint, pro parte res tamen, habita ratione hæreditatis, petere non possunt, sed partem pro indiuiso: quanquam posteà iudicio familiæ erciscundæ à communione possint discedere [k]. Monet & non considerari tantum corpora hæreditatis, quantum ius, quod, quamuis corpora in successione non sint, tamen hæreditas dicitur [l]. Hinc fit, vt certæ rei hæres institutus, si alius hæres ei non cõ-
13 iungatur, omnium bonorum hæreditatem obtineat [m]. Cæterùm, verba illa finitionis, *quod defunctus habuit tempore mortis*, indicant hæreditatem esse successionem in locum mortui, nec viuentis vllam dici hæreditatem [n]. Et quamuis aditione hæreditatis confundi videantur bona defuncti, & patrimonium hæredis [o], & tunc ex hæreditate fiat proprium patrimonium successoris [p]: tamen & ratione præteriti temporis, hæreditatem appellamus. Sicuti & insula dicitur etiam ea, quæ nunc non est, sed fuit aliquando. [q] Semper tamen successores eiusdem iuris sunt in bonis defuncti, cuius erat defunctus cùm viueret: nec plus nec minus quàm ipse haberet in hæredem transfunditur [r]. Et hæc pertinent ad quoscunque gradus successorum, & ad omnes species hæredum: hæredes enim omnes dicuntur, siue ab intestato succedant [s], siue iure ciuili, siue iure prætorio, siue directè, siue per fideicommissum [t]. Et bonorum possessio quoque hæreditas dicitur [u], quamuis à prætore fiat bonorũ possessor, non hæres, sed quasi hæres [x]. Ita hæres nomen est acquisitionis dominij: & pro hærede, pro dominio erat se gerere [y]: post mortem videlicet dominorum, qui potius malunt sibi reseruare, quàm hæredibus antè distribuere. Quod perpulchrè docet Horatius [z], his versibus.

Pauper Opinius argenti positi intus,
Qui Veientanum festis potare diebus
Campana solitus trulla, vappamq́, profestis:
Quondam lethargo grandi est oppressus, vt hæres
Iam circum loculos & claueis lætus ouansq́,
Curreret: hunc medicus multùm celer atque fidelis
Excitat hoc pacto. Mensam poni iubet, atque
Effundi saccos nummorum: accedere plures
Ad numerandum: hominem sic erigit: addit & illud.
Ni tua custodis auidus iam hoc auferet hæres.
Men' viuo? vt viuas igitur vigila, hoc age. Quiduis? &c.

a Cic. pro P. Quintio.
b Vlp. in l. quæ autem, §. 1. quæ in fraud. cred. l. 1. in fine, de sec. nupt. C.
c in l. statuliberi, 29. §. 1. de sta. libe. P. l. 1. de peti. hæred. P.
d l. hæreditas, 63. de reg. iur. in P. l. nihil aliud, 24. de verbo. sig. P.
e l. 1. §. incorporales, de rer. diuis. §. incorporales, de reb. corpo. vel incorp.
f l. hæreditatis appellatio, 119. de verb. sig.
g l. quoties, l. 9. §. hæredes, de hæred. instit. P. l. quædam, 9. §. nihil, de eden. P.
h l. consilio, de cura. fur. l. quoties, 15. C de rei vendic.
i l. 4. C. de euictio.
k l. non possumus, si pars hæred. pet. P.
l l. hæreditas, de pet. hæred. P.
m Papi. l. cohæredi, 41. §. fina. de vulga. P. l. 1. §. si ex fundo, l. si quis ita, 74. de hære. instit. P.
n l. 1. pro hære. P. l. 1. de hæred. vel actio. vend. l. neminem, l. qui superstitis, de acq. hæred. P.
o l. debitori, C. de pact.
p l. sed si plures, §. filio, de vulga. P.
q l. insula, de acq. rer. dom.
r l. hæredem, l. qui in ius, & l. quod ipsis, l. priuilegia, l. nemo plus iuris, l. nemo plus commodi, de reg. iur. P.
s nam & illi hæredes dicuntur, & hæreditas illorum successio, tit. de hæred. ab int. veni. & de hæred quæ ab int. defer.
t l. hæredis appellatione, 170. de verb. sign. l. antiquitas, de vsufr. c.
u l. 2. de bon. posse. P. l. hæreditatis appellatione, 138. de ver. sig. l. 2. & 3. de petit. hæred.
x §. quos autem prætor, de bono posse. ap. Iustin. l. 1. de possesso. hæred. petitio.
y §. fin. de hær. qual. & differ.
z Horat. Sermo. 2. Satyr. 3.

De hæreditate, quæ ex contractu defertur; primúmque ex donatione causa mortis. Caput 2.

lib.2.Inst.tit.7.lib.39.P.tit.6.lib.8.C.tit.57.

1 *Hæreditas defertur ex donatione causa mortis, & ex pacto quomodo.*
2 *Donatio causa mortis quomodo fiat, quid, quomodo legato conueniat, reuocatur ante mortem, præmoriente donatario. eod. 4. 5. & 6.*
3 *Mortis causa donationis, & mortis causa opinionis differentia.*
7 *Legatum in quibus differat à donat. cau. mor.*
8 *Donatio causa mortis quomodo differat à donatione inter viuos, insinuatione num egeat, & quando æquiparetur vltimæ voluntati. & nu. 9.*

DEFERTVR hæreditas ex cōtractu, vel ex donatione cau 1
sa mortis, vel ex pacto. Donatio hæc, mortis causam habet,
scilicet cogitationem mortis in genere vel in specie propter
instans & imminens periculum: vel cùm ea lege alicui do-
natur, vt post mortem tantùm valeat donatio [a]. *Mortis causa* 2
donatio est, vt ait Iustinia.[b] *quæ propter mortis fit suspicionē, cùm*
quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui ac-
cepit: sin autem superuixisset is, qui donauit acciperet. Marcellus
autem sic explicat [c], *mortis causa donatio est, cùm quis habere se mauult, quàm cum cui*
donat: magisq; eum cui donat, quàm hæredem suum. Mortis consideratio in istis dona 3
tionibus, donantis est: nam si mortis alterius causa fiat donatio, aut si alius mo-
riatur, alius capiat, mortis capio dicetur [d] quæ differt à donatione causa mor-
tis. Et rursus donatio facta mortis causa differt ab ea, qua moriens donat: nā no-
stra reuocabilis, hæc minime [e]. Vsque adeò vt magis videatur affinis hæc dona- 4
tio legato, quod vltima voluntate fit [f], quàm alteri contractui. Nam quemadmo
dum ex legatis, sic ex hac donatione detrahitur falcidia [g]: & quemadmodum
recepta est institutio in legatis fideicōmissoria, sic & in his donationibus [h]. Qui
potest legata capere, potest & donationes causa mortis accipere [i]. In vtrisque,
sicut in omni vltima voluntate, quinque desiderantur testes [k]. Et qui potest te-
stari legaréve filiusfa. ex priuilegio militari vel alio, potest mortis causa dona-
re [l]. Item sicut legatum reuocari potest vsque ad mortem per testatorem [m], & à 5
morte testatoris cædit dies tantùm legatorum purè vel in diem certam relicto-
rum [n]: sic donatio hæc nec perficitur, nisi morte donantis [o]. Vi antè traditum ex
hac causa, repeti & condici potest pœnitentia [p] Quod tamen ita demùm putat
Guill. Benedictus [q] locum habere & reuocari, si sub commemoratione mortis
donantis donatio fiat. Nam si alia persona, inquit, in illa dispositione adiiciatur,
cuius intersit non reuocari, irreuocabilis est, & inter viuos facta censetur. Bal-
dus [r] ponit exemplum, si mulier viro dotem dedit, & actum sit, quod post mor
tem mulieris in matrimonio prædecedentis relictis liberis dos à marito tenea-
tur pro ipsis liberis, vultq; donationē esse inter viuos, propter personā aduētitiā
filiorū. Cui tamē sentētiæ aduersari videtur ex diametro l. 1. de dote præleg. P. &
l. Seia, de mort. cau. donatio. vbi huiusmodi personæ adiiciūtur: & nihilominus,
si nō perseuerauerit donās, reuocare pōt. Quod & animaduertit Alexāder [s]. Et
ego lubēs cōtra Baldū subscribo, quia actus agētiū & adiectorū, intelligēdi sunt

considerationg

a l. 2. 3. 4. 5. 6. de mor. cau donat. P.
b § mortis causa donatio, de donatio. apud Iustin.
c l. 1. de mor. cau. donat. P.
d l. qui pretio, 8. l. si mulier, 12. & l. mortis causa capimus, 18. de mor. cau. donatio. P.
e l. Seia, §. fin. & l. vbi ita donatur, eod.
f §. 1. de donat apud Iustin. l. fi. de donat. cau. mor. C. l. illud generaliter, & l. Marcellus, §. fin. eod. tit. P.
g l. in donationibus, & l. pen. C. ad leg. Fal. l. vbi ita donatur, in fi. & l. Seia, ver. muliere, de donat. cau. mort. P.
h l. 1. C. eod. l. ei cui, eod. P.
i l. omnibus, eod.
k l. 1. & fin. de codic. C. l. fi. de dona. cau. mort. C.
l in l. Marcellus notat, eod P.
m l. 3. §. fi. & l. 4. de adimen. lega. P.
n l. à Titio, de fur. P. cum simil. ib. nota. & tit. quan. dies leg. eod. P.
o l. nō videtur, de donat. cau. mor. l. mortis causa donatio dum pendet, eod.
p l. qui mortis causa, eod. §. 1. de dona. l. non omnis, si cer. pet. P. l. Senatus, §. donatio, in fine, si cert. pet.
q Guill. Bened. in c. Raynutius, in verb. testa. 4. nu. 23.
r Bald. in l. pro hæreditarius, in fine, de hæredita. actio.
s Alex. in l. quæ doti, solu. matr. P.

consideratione negotii de quo agitur [a]. Agitur autem hic de donationis cau-
sa, quæ sui natura irreuocabilis est. Quare nec eius actus operabitur vltra a-
6 gentium voluntatem [b]. Præterea similis legato donatio hæc, vt quemadmo-
dum legatum mortuo legatario ante testatorem expirat [c]: sic moriente do-
natario causa mortis, ante donantem, censeatur donatio reuocata [d]: vel si do-
nans ex infirmitate conualuerit, ob cuius metum donauerat [e]: Et si res dona-
ta non possit restitui, forsan quòd alienata sit, restituetur pretium & lu-
7 crum [f]: Sunt tamen alia capita, in quibus donatio hæc & legatum distingun-
tur: vt quod donans in annos singulos, vnam facere videatur donationem [g]: Si
fiat tamen legatum in annos singulos, plura dices esse legata [h]: Item quòd do
natio hæc à donante percipitur [i], legatum ab hærede [k]. Nec potest Filiusfa.
testamentum facere & in eo legare, etiam volente & permittente patre [l]. Po-
test tamen eodem patre permittente, donare causa mortis [m]. Sunt & aliæ dif-
ferentiæ, quas notat glo. in §. 1. ad verb. ferè, donat. Nam secundum formu-
lam contractus, nomen induit: effectu, quodammodo cum vltima voluntate
8 consentit. Nec tamen omnino naturam donationis habet inter viuos, neque
vltimæ voluntatis: etenim distat ab alijs donationibus, quòd morte do-
nantis confirmetur, [n] nec indigeat insinuatione, secundum necessitatem alia-
rum donationum. [o] Quamuis hodie in Gallia insinuari debeat ratione con-
stitutionis Melinensis. Sed & in donatione inter viuos, constitutum, scilicet
quòd quis dicat se alieno nomine possidere, transfert possessionem in donata-
rium: [p] in donatione autem causa mortis, diuersum: Quia intentio sit donan-
9 tis, vt se malit possidere, quàm eum cui donat. [q] Angelus Aretinus autem in
quæstione, num æquipararetur donatio causa mortis vltimæ voluntati, tria esse
consideranda monet, [r] ordinationem, confirmationem, & effectum: Nam
quod pertinet ad ordinationem, magis ad contractum accedit. [s] Et proinde
quæ de donatione inter viuos diximus suo loco, perpendenda sunt: quia in do
natione, hoc modo considerantur traditio, stipulatio, pactum duorum plu-
riúmve, quæ in legatis cessant. Ratione etiam confirmatione, magis hæc do-
natio accedit contractui: quia in ea non expectatur aditio hæreditatis, quem-
admodum in legatis [u]: Quòd autem pertinet ad effectum, magis accedit vlti-
mæ voluntati respectu rei vendicationis, quæ vtrisque successoribus compe-
tit: [t] habétque in vtrisque ius accrescendi. [x] Quare & per hanc fidei quodam-
modo successionem hæreditariam ex voluntate defuncti, si potissimùm sit
vniuersorum bonorum, concludendum est. Sed hîc successor propriè non
dicetur hæres, sed donatarius causa mortis. Ideo locus hîc non est, vt succes-
sionis explicetur tractatus, & sufficit scrupulum hunc leui manu remouisse.

a l. si vno anno, loca. P. c. intelligentia, de verb. signif.
b l. non omnis, d. de reb. cred.
c l. vni. §. in primo, de caduc. toll. C.
d l. Seia, de mort. cau. donatio.
e l. si filiofam. eod P.
f l. illud, in fine, & l. si is cui mortis causa, & in l. de mor. cau. donat. P.
g l. senatus, §. fin eo.
h Azo. in Sum. de donat. cau. mort.
i l. 1. eod. P.
k §. legatum, de lega. l. legatum, de leg. 1. a. 1. quor. legat. P.
l l. qui in potestate, de testa. & l. si tantùm. C. qui testa. fac. poss.
m l. tam is, de donatio. cau. mort. P.
n l. vbi ita donatur, eod.
o l. fin. de don. cau. mort.
p l. quisquis, iniũcta glo. in ver. credatur. C. de donatio.
q l. 1. de mor. cau. donatio. P.
r Ang. Areti. in §. 1 de donatio. apud Iustin. num. 6.
s ita intellig. glo. in l. 2. de dote prælega.
t glo. in l. post legatum, §. pen. de ijs quib. vt indig. P.
v l. si mortis, de mor. cau. donatio.
x l. vni. §. fin. de cad. toll. C. l. si mihi & Titio, de verbo. obl. P.

De successione mortui, quæ pacto defertur. Caput 3.

1 *Hæreditas pacto quot modis deferatur.*
2 *Pactum de hæreditate mortui valet.*
3 *Fratrum discordia ob bona.*
4 *Stipulationes ex Senatusc. Pegasiano quæ.*

OMNE ius, quo vtimur, cõsistit vel in acquirẽdo, vel in cõser uãdo, vel minuẽdo. Aut enim id agimus, quẽadmodũ quid cuiusq; fiat: aut quẽadmodũ quis rẽ suã, vel ius suũ cõseruet: aut quomodo alienet, vel amittat [y]. Totidẽ modis pacta circa hæreditatẽ futurã variant. Nã ea sũt, aut de succedẽdo, & ita de acquirenda hæreditate: aut de hæreditate conseruan-

y Vlp. l. fin. de leg. P.

 da

da, aut de hæreditate certo modo disponenda, hæcque pertinent ad ius conseruandum: aut de non succedendo, & ita de alienatione agitur. In prima specie pacti de succedendo in hæreditate, distinguendum an de hæreditate defuncti, aut viui agatur. Et secundum hanc distinctionem duo colliguntur verissima axiomata.

Prius, Pactum de succedendo in hæreditate defuncti, valet.

Alterum, Quod pactum de succedendo in hæreditate viuentis, reprobatur.

Vtrumque explicandum ordine quo proposui. In primo igitur concludimus, 2
pactum de futura & obuentitia hæreditate eius, qui mortuus est, approbatũ. Satius enim est litem pacto sopire, & quæstionem de hæreditate pacificè transigere, quàm spe restituendæ hæreditatis post mortem possessoris, vitæ eiusdem parare insidias. Ea ratione, inter cohæredes vel substitutos à testatore mortuo, si alter illorum præmoreretur sine liberis, pactio de restituenda vel
remittenda hæreditate iam mortui testatoris, valet [a]. Sic enim consulitur con 3
cordiæ maximæ fratrum, quæ facilè bonorum ambitione dissoluitur, & impia audent: vt de Etheocle & Polynice fratribus ferunt, quibus pater Oedippus rex Thebarum, regnum reliquit ea lege vt alternis annis regnarent. Verùm cùm Etheocles maior natu, peracto anno fratri cedere noluisset, bellum inter eos ortũ est, coactisque vtrinq; copijs mutuis vulnerib⁹ se interemerũt [b]. Idipsum accidit filijs Procæ regis Albanorum, qui duos filios Amulium & Numitorem habuit, quibus alternis annis regnum diuisit regendum. Sed prior cùm Amulius regnasset, peracto anno, fratri noluit cedere: quin etiam Lausam filium eius interemit, & Iliam eius sororem inter Vestales inclusit, ne ex ea aliqua proles nasceretur, & solus regnaret [c]. De hoc pacto successionis mortui à viuente præstandæ, existimo loqui l. cùm Artemidoram, vt in possess. lega. C. [d] Quamquam glo. in l. ita tamen, §. à patre, ad Senatusc. Trebell.
existimet, ibi agi de hæreditate viuentis, quod non probo. Huc pertinent sti- 4
pulationes ex senatuscõsulto Pegasiano, de hæreditatibus fiduciarijs interrogatos & vocatos, quæ interponebantur quando de parte hæreditatis restituenda quis rogabatur, tanquam inter partiarium, legatarium, & hæredem: vt lucrum & damnum hæreditarium inter hæredem & ipsum legatarium, qui partiarij loco habebatur, essent communia [e]: quando supra dodrantem legatum erat. Nam si infra dodrantem, fiebat ex senatusconsulto Trebelliano restitutio [f]. Deinc & si supra dodrantem rogabatur quispiam de tota hæreditate restituenda, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur [g] Accedat exemplum aliud axiomati, vt non tantùm pactum de spe restituendæ aliquando hæreditatis defuncti valeat, sed etiam pactum de hæreditate adita factum, vt cùm ea venditur, vel alio modo distrahitur [h]: siue agatur de hæreditate acquirenda, siue de transferenda ante aditam vel post [i]: siue de legato sub conditione [k].

a Exemplum, in l. cùm proponas. 16. & l. 1. de pact. C. l. de fideicommisso, c de transact.
b Virgil. in Culice.
c Ouid. 4. Fastor.
d Lib. 6. c. tit. 53.
e §. post quod senatusconsultum, de fideicom. hæred.
f tit. ad Sen. Trebel.
g §. ergo si quidem, & §. sed quia stipulationes, de fideicom. hæred.
h tit. de hæred. vel actio. vend. l. si creditor filij, l. 38. de pecul. 41. 15. P. tit. 1.
i l. 2. §. 1. de hæred. vel actio. vend. P.
k l & hæredi. 22. §. si fulsa. de pact. l. denique. §. si quid minor. de minor. 25. an. P.

De pacto de futura successione viuentis improbato. Cap. 4.

1 *Pactum de futura successione viuentis improbatum, nec obligat. Rationes in seq. nn.*
2 *Testandi interpellatio tristis, vt mortis futuræ memoria.*
3 *Testamentum viui reserans, qua pœna puniatur.*
4 *Homicidia quædam successionis obtinendæ causa perpetrata.*
5 *Pactum de hæreditate viuentis inducit votum captandæ mortis.*
6 *Beneficium viuentis impetrans quomodo puniatur.*

7 *Hereditatem*

7 *Hæreditatem viuentis venari, contra bonos mores & ius gentium est.*
8 *Hæreditatum aucupatores malè semper audierunt.*
9 *Voluntates vltimæ ambulatoriæ vsque ad mortem, non contractuum.*
10 *Contractus in testamento an fieri possit.*
11 *Testandi forma publici iuris, ideo pactis mutari nequit.*
12 *Voluntas vltimæ pacto restringi non potest.*
13 *Testari de bonis quomodo iure singulari permissum dicatur.*
14 *Pactum de hæreditate tertii viuentis cur non fiat.*
15 *Pactum de futura successione quare in instrumento dotali non fit. & seq.*
16 *Filiis & vxori quare pendente sua vita pater vel maritus nihil debet donare.*
17 *De fratrum concordia fouenda.*

1 RECEPTA est regula generalis, pactum de succedendo in hæreditate viuentis, vel de hærede instituendo improbari, nec habere obligationem [a]: etsi adijciatur pactis matrimonij vel dotis filiæ [b]. Prior huius sententiæ ratio est, quòd res maximè luctuosa domino videatur, ante tempus mortis sibi postremum & quod iterum non redit arbitrium, [c] describere. Luctuosæ vitæ voces Ezechiæ dictæ à propheta, *dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues.* [d] Hæreditas enim non est, nisi post mortem instituentis [e]: & præmatura est solicitudo de hære-
2 ditate viuentis [f]. *Deinde*, vt ait Iustinia.[g] *illud mali ominis videbatur, sano quempiam & valente corpore, testamentũ facere.* Et mortis cõsideratio decreta præmaturè ab eo, qui de sua hæreditate paciscitur, desperationem vitæ quodammodo cõtinere videtur, & factum pœna potius quàm approbatione dignum: non secus quàm si quis tædio vitæ affectus sibi manus inferre conatus sit, sine iusta doloris causa [h]. Neq; ideo audietur hic, qui de sua hæreditate depacisci cõsentit ante tempus, vt perire volens [i]. Dignus & is pœna, qui aucupatur bona viui ea via, quæ mortem tantùm admittit: vt non immeritò C. Lutorius Priscus eques & poëta nobilis, qui ægrotante adhuc Druso Tiberij filio carmina de morte illius scripserat, cùm hoc indignissimum Senatui visum fuisset, à senatu condemnatus vita decesserit [k]. Et quando Plinius detestatur medicinæ artem affectatã, per quam præmaturè vita multis adimitur [l]. *Quid*, inquit, *venenorum fertilius, aut vnde plures testamentorum insidiæ?* Significans vitæ mortis insidias apparari ob testamenta facta prætextu sani medicamenti. Quam-
3 obrem & pœna falsi illis imposita, ob metum inquam harum insidiarum, qui viui testamentum reserauisset [m]. Exemplum l. Cicero, de pœnis, metum instruit. Atque rectè postea calatis comitijs testamenta fieri abijt in desuetudinem [n]. Et licuit imas ceras pupillaris substitutionis claudere testatoribus [o]. Accedit & l. 1. vbi pupil. educ. deb. c ibi, *Sublata acerbissima spe, &c.* Periculum enim imminet, ne is, qui se hæredem futurum alicuius certò nouit, mortem eius acceleret: & contrà, ne is qui ab institutione pactitia iura resilire non posset, mortem etiam insidianti inferendo, quam conseruare pertentet, vt ferunt [p] quendam Mœrichum supra modum diuitem, & Aristeam quoque diuitem eius consobrinum, ambos testamẽta publicasse, in quibus Mœrichus si prior moreretur, Aristeam omnium rerum suarum dominum relinquebat, Mærichum vicissim Aristeas, si prior ipse à vita decederet. Et hæc cùm essent in tabulis ita scripta, sese inter se captasse, & alterum alterum adulationibus obsequijs superare contẽdisse: verùm illud homericum in ore habuisse, *aut me confice tu, aut ego tetè.* Satis proni sunt ad mala & homicidia cupidi homines, vt allici eos certitudine obtinendi virorum patrimonia non oporteat: vt certè
4 intestati successio hac pernitie improbanda videatur. Sic enim Learchus Archesilaum Cyreneorum regem ægrotantem veneno sustulit [q]. Aridieus Phamphyliæ tyrannus, patrem senio confectum, & fratrem natu maiorem interfecit [r]. Iugurtha Manasthabalis filius nothus, Adherbalem & Hiempsalem

a l. stipulatio hoc modo concepta, de verb. ob. P. l. ex eo, de inuti. stipul. l. fin. C. de pact. c. accepimus, eod. apud Grego. c. 1. de concess. præb.
b l. pactũ quod dotali, C. de pact. l. pactum dotale, & l. hæreditas. C. de pact.
c l. 1. c. de Sacros. eccles.
d Esa. 38.
e c. cum Marthæ. de celeb. missa. l. hæreditas, de reg. iur. l. 1. pro hærede, l. nec nos præterit, de capti. c.
f l. 2. §. interdum, de vulga. l. ita tamen, §. à patre, ad Trebell. l. 1. §. si impuberi, de collat. bono.
g §. 1. de testamen.
h l. si quis aliquid, in 2. l. 38. §. fin. de pœn. in P. l. fin. §. si quis autem, de his qui mor. sibi consci. P. l. cum autem. § fin. de ædil. edi. l. omnes, §. qui se, de re milit.
i l. non tantùm, de appellat.
k Dio. Cass. lib. 57. histo.
l Plini. lib. 29. c. 1.
m Paul. in l. si quis aliquid. in 2. §. qui viui, de pœn. l. 3. §. si dubitetur, quẽ. testa. aper.
n §. 1. de testa. ordin. Aul. Gell. lib. 15. c. 27.
o §. sin autem ita formidolosus, de pupill. substit.
p Lucian. in dialo. Crate. & Diogen.
q Herod. in Melpomene.
r Plato, 10. de Repu.

lem Micipsæ patrui sui filios interemit, vt solus Numidis imperaret [a]. Pygma-
lion Tyrii rex, frater Didonis auri cupidissimus, Sichæum sororis suæ mari-
tum agri ditissimum inter Phœnicas interfecit, vt mortui diuitias arripe-
ret [b]. Notissimũ & est, quòd Polymestor Rex Thraciæ, Polydorum iuuenem
Priami & Hecubæ filium necauerit, vt auro sibi cum puero commisso poti-
retur [c]. Atque malè audiuit Caius Caligula hæredipeta, qui ad conficiendam
pecuniam edictum Senatusconsulto proposuit, vt qui ante sibi hæredem Ty- 5
berium destinassent, ii morte sua Caio legarent [d]. Proinde iuste iura detestan-
tur has de hæreditate viuentis pactiones, vt pote inducentes votum captan-
dæ mortis [e]. Et in viuentium locum etiã in beneficijs ecclesiasticis, collatio-
nes [f]. Voluerúntque eum, qui in viuentis beneficium se institui procurauerit,
vel passus fuerit, ab ecclesiæ communione pelli [g], & deponi [h]: vt nec valeat
promissio de præbenda conferenda antequam vaccet, etiam ex consensu e-
ius, qui eam possidet: cùm ipse eam non possit concedere [i]. Scribit & Dio Cas- 6
sius [k], non licuisse Romæ viuo alicui põtificatũ adimere: & ideo Octauiũ Cæ-
sarẽ recusasse summũ pontificatũ Lepidi, eo viuente à populo oblatũ. Fuit &
obseruatũ infaustũ fuisse semper in magistratibus, in locũ viuentis aliũ subro-
gari, & pendẽte tẽpore eius administrationis, abrogato magistratu viuenti.
Constátque neminem, qui magistratum collegæ abstulerit, annum vixisse [l].
Abrogarunt autem isti. L. Iunius Brutus Collatinus, Tarquinio Collatino.

T. Gracchus, M. Octauio Cenimæ.
P. Tarquinius, P. Marullo.
Tullius, Cassio & Bruto pugnam aduersus Cæsarem
molientibus.

Et Iulius Obsequens, libro de prodigiis, dum recenset prodigia, quæ accide-
runt tempore consulatus M. Lepidi, & Munacij Planci, notat prodigij loco,
quòd P. Titius prætor, propter dissentiones, collegæ magistratum abrogauit,
& ante annum mortuus est. Secunda prohibitionis pacti de futura successio- 7
ne viuentis ratio est, quòd illud sit contra bonos mores, festinare ad viuentis
hæreditatem. [m] Quæ autẽ fiunt contra bonos mores, proculdubio reijciun-
tur. [n] Boni mores ius faciũt. [o] Cõtra bonos mores quæ sunt, iure impossibilia
factu existimantur. [p] Et proinde pacta inutilia de ijs: vt sunt nulla de impossi-
bilibus inita [q]. Vt autem, quid boni mores dicantur, doceamus: dico in pri- 8
mis morẽ dici, id quod in vsu est, & pro lege & consuetudine receptum est,
vt ait Aristoteles [r]. Et rursum [s], *Mos à consuetudine, vt nomen indicat, incremen-
tum capit: estq; vitæ institutum consuetudine firmatum*. Vt autem probus bonús-
que dicatur mos, quatuor requiruntur secundum eundem Aristotelem [t]. Pri-
mùm, vt probitatem præ se ferat & honestatem: sic etenim iustum dicunt iu-
ra, quod bene fit, & quòd bene possidetur: & malè possidere eum, qui vel suis
malè vtitur, vel aliena præsumit [u]. In exemplo hæredipetarum id docet e-
tiam Cicero, *Mihi*, inquit, *quidem etiam veræ hæreditates non honestæ videntur,
si sint malitiosis blanditiis officiorum, non veritate, sed simulatione, acquisitæ*. Secun-
dò mos exigit, vt is sit conueniens. *Veluti*, inquit Aristoteles [x], *fortitudo mos
est: sed esse vel fortem vel prudentem, vtique mulieris personæ non conuenit*. Sic dica-
mus moribus quidem esse receptum, vt liceat liberè testari cuique de rebus
suis, & vt velit [y]. Sed non esse conueniens, vt pactis illa constringatur volun-
tas. Tertiò, exigunt boni mores, vt sibi constat, id est, non fuerint immuta-
ti, sed seruati: vti enim corpora, sic ipsi mores motionibus discernuntur [z].
Vnde consuetudo requiritur inueterata, diuturna, secundum quam indica-
tum sit, & quæ per annos plures fuerit conseruata [a]. Quartò, vt mos æquali
tenore procedat, i, vt vno modo, non diuerso fuerit obseruatus in aliqua sui
parte. Tertia prohibitionis causa pacti successionis futuræ, est, quia natura 9
pacti

a Salust. in Iugur. bel.
b Virg. 1. Æneid. ibi *Ille Sichæum impius ante aras &c.*
c Eurip. in Hecuba, Virg. 3. Æneid. ibi. *Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno. &c.*
d Dio Cass. lib. 59. hist.
e l. fin. C. de pact.
f c. 1 & 2. de conce. præben. apud Grego. c. ne captandæ, & c. detestanda, eod. in 6.
g d. c. 1. de concess. præben.
h [illegible] in primis, 2. q. 1. ca. non furem, & ca. eum qui, 7. q. 1.
i c. quod autem, de iure patro. apud Grego.
k Dio Cass. lib. 49
l vide quæ notat Ioan. Cuspinia. ad consulares Fastos Cassiodori, dum agit de M. Lepido, 3. & Lu. Planco Cons. pa. 323.
m l. quidam in iure, l. 30. §. fin. & l. 3. de donatio. P. l. stipulatio hoc modo cõcepta, de verb. obl. P. l. ex eo, 4. de inuti. stip. C. l. fin. vers. secundum veteres, de pact. C.
n l. iurisgentium. §. pretor ait, eod. P. l. non dubium, C. de legib. l. si quis inquilinos 113. §. fin. de lega. 1.
o ca. mos est. 1. dist. l. de quibus, de legi. P. l. moribus, de vulg.
p l. Filius qui fuit in potestate, l. 15. de condi. institut. lib. 28. P. tit. 7.
q l. non solùm. de actio. P. l. homo mortuus, & l. impossibilis, de verb. obl. §. item impossibilis de inutil. stipul. l. impossibilium, de reg. iuris
r Aristo. 2. Polit. c. 6.
s Idem 2. Ethico. ad Eude.
t Idem in Poetica
u c. ius dictum est, de verb. sig. ca. quid dicam, 14. q. 4.
x In poetica.
y §. 1. de leg. sus. Cani. coll. l. 1. de sacros. eccle. C.
z Aristo. 4. Ethic. ad Nicoma. c. 8.
a l. de quibus, de legib. P. cum sec.

pacti pugnāt cum natura actus, qui fieri debet, videlicet cū actu successionis; necverba institutionis pertinent ad contractum, sed ad testamentum, quia institutio est caput & potissima pars testamenti [a]. Et vt ait Vlpianus [b], *verba contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.* Natura vltimarum voluntatum & institutionis est, vt mutari possit ex arbitrio statuentis, vsque ad mortis periodum. Et vt cum nostris loquamur, sit ambulatoria voluntas vsque ad vltimum vitæ spiritum [c], & morte tantùm consistat [d]: vt nemo hoc modo possit legem sibi eam imponere, à qua non possit recedere [e]. Sicque nouissima, quia ea tantùm vltima voluntas dicitur, seruanda est [f]. At contrà in contractibus, semel voluntas placita incommutabilem habet effectum [g]. Ac proinde, si semel facta esset hæc donatio successionis, retento vsufructu non posset alia voluntate reuocari, vt latè disputat Nicolaus Boerius [h]: quia per illam fuit dominium translatum retinente donante vsumfructum [i]. Cùm dicis ex contractu deberi successionem, iam profiteris incommutabilem voluntatem, & commutabilem. Nam contractus incommutabilem facit, instiTutio commutabilem. Et sequitur nihil agi, quia vna & eadem res non potest diuerso iure censeri [k]. Et ita rescriptum optimè, quòd hæreditas pactis dari

10 non potest [l]. Vt testamenti factio nullum actum sibi interseri patitur, qui non pertineat ad testamentum, alioquin ipsum testamentum vitiatur [m]. Quamuis glossa quædam [n], dicat contractum emptionis fieri posse in testamento. Quod intellige de contractu emptionis, non hæreditatis testatoris, vel legati Sed alterius rei, quæ nec hæreditas nec legatum sit [o]. Sic intellige iuris interpretes, qui dicunt [p] in ipso actu testandi, fieri posse donationem, quam dicunt irreuocabilem, dummodo præsens fuerit cui donatur & acceptauerit, vel alius pro eo absente: & forsan etiam dicetur optimè hæc donatio causa

11 mortis. 4. Ratio, testandi & instituendi forma, iuris publici est: ideo pacto mu

12 tari non potest [q]. Quemadmodum ius publicum pactis priuatorum lædi non potest [r]. Accedit 5. quòd supremum hominis iudicium pacto constringi non

13 potest [s]. Item 6. captoriæ institutiones prohibitæ sunt, quæ pendent ex alterius arbitrio: & satis constanter veteres decreuerunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno pēdere debere arbitrio [t]. 7. Eius quod nō est in rerū natura, nulla est obligatio [u]: viuentis autē nulla est hæreditas [x]. Quare pacto de suis bonis, contractu, tanquam de hæreditate sua, non poterit disponere. Potissimùm cùm singulari iure permissum esse videatur viuentibus, vt in illud tempus de bonis suis dispositionem transferat, quo desinunt esse domini, nempe post mortem [y], quæ cùm omnia soluat [z], & dominium quoque adimit. Et ita priuilegium hoc, quod contra iuris alterius communis est regulas, non est ad facultatem paciscendi prorogandum [a]. Nulla enim post mortem apud nos manent, vt possimus de illis disponere. Sed omnia alijs relinquimus, præter & contra voluntatem etiam. Et,

res nunc sorte suprema
Permutant dominos, & cadunt in altera iura, vt ait Horatius.

Diuites relinquent alienis diuitias suas, & domus illorum sepulchra illorum in æternum [b]. Nos abimus, res ipse subsistunt & permanent: sicut Lucianus hoc disticho concludit [c].

θνητὰ τὰ τῶν θνητῶν, καὶ πάντα παρέρχεται ἡμᾶς.
ἢν δὲ μή, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὰ παρερχόμεθα. id.
Mortales res hominum mortalium sunt, Et omnia transeunt nobis.
Sin minus, nos ipsas res pertransimus.

41 Quod si quis velit de tertij hæreditate, & cum alio quàm cum domino paci∫ci, perniciosius pactum erit: quòd de aliena re, cum periculo domini & mortis inferendæ suspicione, depaciscatur. Et secta nostrorum temporum non patitur de rebus alienis, inscijs dominis, contractus fieri [d]. Nec cuiquam suū

a §. ante hæredis, de lega. apud Iust. l. 1. de hæred. institu. l. proximè, de his quæ in testa. delentur. de codicil. P. l. non codicillum P. l. C. de testam.
b Vlpia. in leg. verba contraxerunt, l. 20 de ver. sig.
c l. 4. de adimen. lega. ca. vltima voluntas, 14. q. 2. cum hic status, §. pœnitentiam, de donat. int. vir. & vxor.
d c. cum Marthæ de celebra. missar
e Hermog. in l. si quis in principio, 22. de leg. 3.
f l. translatio legati, l. 6. l. nihil prohibet. l. 17. de adimen. leg. lib. 34. P. tit. 4. Pomp. in l. si mihi & tibi, 12. §. in legatis, de leg. 2.
g l. sicut, de actio. C. l. in commodato, §. sicut, commod. P. l. vestes nec non. de reuoc. donatio.
h Boer. consi. 37. nu. 1. & 6.
i l. quisquis, & l. si quis argentum, §. sin autem, C. de donat.
k l. cum qui ædes, de vsucap. P.
l l. hæreditas, de pactis conuent. C.
m l. cum antiquitas, C. de testam. l. hæredes palam, §. fin. eod. P.
n glo. in d. §. fin.
o vt in l. assignare, de assig. liber. P. l. ex sententia, de testam. tutela P.
p vt Boer. decis. 353. nu. 4. & 5. Franc. Aretin. in §. fin. d. l. hæredes pala. Bart. in l. cum quis decedens §. codicillis, de lega. 3. Bald. in l. rationes, de probat. c. & in l. creditores, c. de fideicom.
q In l. 3. de testam. P. l. testandi, c. eod.
r l. ius publicum, de pact. P. l. quod de bonis. §. fin. ad leg. falc. P. l. pen. c. de arbit. c. si dil. genti, de foro compe.
s l. si fratres, § idem respondit, pro soc. P.
t Cai. in l. illa institutio, 32. Pomp. in l. si quis Sempronium, 68. Papi. in l. captatorias, l. 70. de hæred. instit. lib. 28. P. tit. 5. Modest. in l. nonnunquam contingit, l. 51. de condit. & demō. P. §. xiij, de hered. quæ ab intest. defer.
u l. si homo mortuus & l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. oblig.
x l. 1. de hæred. vel actio. vend. l. 1. pro hæred. P. probat & finitio hæreditatis, l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud. de verb. sig. y l. 1. de testa. P.
z §. deinceps, de nup. in auth. a iuxta l. quod verò cum 2. seq. de legib. P. b Psal. 41. c Lucia. in Andologia. d l. fin. in fine, C. de pact.

ius

ius detrahi oportet[a]. Sed forsan quis dubitabit, cur saltem in dotali instrument 15
to, iure ciuili etiam non licuit, vt diximus, pacto hæreditatem dare. Itaque sunt priores rationes tanquam communes hîc inuocandæ, & singulares aliæ addendæ. Quarum prior, Quòd maior sit fauor libertatis arbitrij, quàm dotis[b]. Altera, quòd arbitrium disponendi de rebus suis, nisi legibus quibus permissum est regatur, est nobis inutile[c]. *Ego*, inquit Plato[d], *qui leges condo, nec vos vestros esse arbitror, nec rem familiarem hanc omnem esse vestrã, sed totius generis præteriti ac futuri: multòque magis vniuersæ ciuitatis & genus omne & diuitias esse. Hæc cùm ita sint, si quis assentatiunculis in senio & morbo vos aggressus præter honestum testamentum condere persuaserit, nunquam id fieri spontè concedam: Sed quod ciuitati vniuersæ generiq́; conferens considerans, ita leges conscribam, vt singulorum commoda minoris quàm cunctorum, vt par est, æstimem.* Qua in re nec filiorum maior habe 16
tur ratio. Quod vt Ecclesiasticus admonet[e]. *Filio, mulieri, fratri, & amico non des potestatem supra te in vita tua: Et ne dederis alii possessionem tuam, ne fortè pœniteat te, & depreceris pro illis. Dum adhuc superes & spiras, non immutabit te omnis caro. Melius est enim vt filii tui te rogent, quàm te respicere in manus filiorum tuorum.* Et rursum[f]. *Lacta filium tuum, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te. Ne corrideas illi, ne condoleas, & in nouissimo obstupescent dentes tui: non des illis potestatem in iuuentute. &c.* Quò fit, vt neque donationes in filiosfam. valeant[g]. Huic rationi proxima tertia est, quòd oporteat filios meritis magis, quàm pactionibus ad obsequia paterna prouocare[h]: ad quæ iure naturæ & gentium tenentur etiam inuiti[i]. Etsi eius faciendi gratia quippiam acciperent, turpiter facerent, quùm facere teneantur sine pretio[k]. Quarta fouet concordiam 17
fratrum, quæ, si liceret aliquem ex liberis pacto in hæreditate præferre, solueretur, alijs illi, in quem collata est hæreditas, inuidentibus, ipsique patri. Hincque conflatum mortale odium in Iosephum per fratres, quòd patri magis dilectus esset, & vestem pretiosiorem ab eo is accepisset[l]. Cain inuidit Abeli, & eum necauit, quòd eius munera essent acceptiora Deo[m]. Hoc & docet Iustinianus[n], *Frequenter*, inquit, *quidam plurimorum filiorum constituti patres, deinde putantes mox substantiam diuidere, vt à fraterno certamine illos præseruent, ad maiores adhuc & saniores eos contentiones adducunt. Cùm enim oporteret, si hoc vellent, aut apertè omnia diuidere in testamentis suis. &c.* Iura maximè in hac continenda fratrum concordia laborant[o], & multa eius gratia constituerunt[p]: & maximè ad ius æqualitatis, post mortẽ patris collatiõe bonorũ inducta[q]. Detestatur dominus eum, qui seminat discordias inter fratres[r]. *In tribus*, inquit Ecclesiasticus sacer,[s] *beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo & hominibus, concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier sibi bene consentientes.* Sustinetur & voluntas quæ pertinet ad discordias propinquorum, quæ suboriri possent, sedendas[t]. Et ita oportet concordiam præferre lucro[u]. Addo, quòd sæpè filij, qui prædilectos fratres vident, impiissimè commoti, & vitæ patris insidiantur. Referre exempla vt abominanda supersedeo, sufficiũt quotidianæ seditiões in maioribus familijs & domibus ob hæreditates, nescio quibus moribus pacto delatas primogenitis, qui iam bonis tumescentes, senectam parentum superba contumelia miserè torquent, & contemptu enecant, & fratres sibi inimicissimos reddunt. Verus amor proximorum, animis non præmijs, continetur: & profusis liberalitatibus interit.

a l. 2. de iis qui sunt sui vel alie. iur. l. nemo exterus. C. de Iudę. l. in re mandata, c. manda.
b Bald. & Salic. in l. pactum quod dotali, C. de pact.
c Secuo. l. codicillis, 91. §. fin. de lega. 2.
d Plato, 11. de legib.
e Ecclesiastici, c. 33.
f Ecclesiasti. 30.
g l. donationes quas parentes, de donatio. int. vir. & vxo.
h l. si quando, l. 35. §. illud. de inoffi. testa. lib. 3. C. tit. 28.
i l. 1. & l. liberto, de obsequ. à liber. & libert. parent. & patro. præst. P.
k l. fin. de condict. ob turp. cau.
l Genes. 37.
m Genes. 4.
n §. & quod sæpè nobis, de trien. & semi. in auth. col. 3.
o l. fratris, C. de transact. ca. ob latrones ca. nec ad Cain, c. studendum, 90. dist.
p vt in l. cùm oportet 6. in princ. & §. sin autem eiusdem, de bon. quæ liber. C.
q to. tit. de collatio.
r Prouerb. 6. cap. abiit Iudas, 12. q. 3.
s Ecclesiasti. c. 25.
t l. cùm pater, 79. §. dulcissimis, de leg. 1.
u l. reprehendẽda, S. de institut. restit. sub condit. fact. C.
x l. 3. de donat. int. vir. & vxo. P.

Dissolutio antinomiarum in pacto de hæreditate viuentis. Cap. 5.

1 *Pacti de hæreditate viuentis antinomiæ, & contrariæ rationes. & nu. seq.*
2 *Quæ hæreditas communicanda in societate.*

3 *Spes actionis.*

3 *Spes actionis & successionis quomodo veniat in pactum.*
4 *Renuntiare suo priuilegio quando, & cui liceat.*
5 *Quæ pacta sint seruanda.*
6 *Hæreditas pupillaris num vendi possit, vendita per substitutum paterna.*
7 *Pactum de hæreditate tertii viuentis quomodo valeat.*
8 *Donatio potest accipere conditionem, vt valeat post mortem donantis tantùm.*
9 *Donatio omnium bonorum quando valet. & nu. seq.*
10 *Venditio omnium bonorum continet præsentia, non futura: ad vtraque tamen hypotheca pertinet.*
11 *Confiscata & publicata bona emi possunt, nomine eius à quo adimuntur.*
12 *Donatus omnibus præsentibus & futuris mobilibus & immobilibus, non censentur donata actiones.*
13 *Donatio omnium bonorum mobilium & immobilium cum reseruatione valet: & num valeat si reseruatus tantùm vsusfructus.*
14 *Num talis donatio bonorum præsentium & futurorum sine vlla reseruatione valeat.*
15 *Pactum de succedendo in dimidia parte hæreditatis an valeat.*
16 *Hominibus etiam inuitis beneficium datur.*
17 *Affragramenta quæ dicantur, & quomodo fiant, & num approbata.*
18 *Vxoris & viri affragramenta quomodo facienda, & quatenus probanda.*
19 *Dotis augmentum quare minus habet in lucro, quàm sit dos Tholosæ.*
20 *Donatio facta à marito diuite ignobili vxori nobili, vel à sene iuueni, quare valet.*
21 *Hæreditas sine bonis corporalibus esse potest.*
22 *Bonus quandiu quilibet præsumatur.*
23 *Pactum de succedendo inter milites cuius generis sit.*
24 *Pactum de succedendo iuramento non firmatur.*
25 *Fiscus quo iure accipiat hæreditatem ex pacto de succedendo.*
26 *Beneficii vacaturi promissio quomodo valeat.*
27 *Donatio omnium bonorum ecclesiæ facta quomodo recipiatur.*
28 *Rei alienæ donatio in præiudicium domini non fit.*
29 *Pactum de succedendo, & de non succedendo non sunt contraria.*

1 ET si moris mei non sit, obices & antinomias in singulis leuiter propositas referre: tamen quia frequens est quæstio prædictarum pactionum de hæreditate, quasdam referam rationes, quæ negotium facere videntur improbationi pacti de hæreditate viuentis.

Et primùm obijcitur Vlpianus, in l. si quis seruum, 24. de actio. emp. lib. 19. P. tit. 1. vbi si quis venditum seruum cum peculio manumiserit, tenetur emptori non tantùm nomine peculij, sed etiam de his, quæ seruus acquirit posteà. Quamobrem venditor manumissor cauere debet emptori, quidquid ex hæreditate liberti, id est, serui manumissi, ei peruenerit se ei restituturum. Vnde videtur hîc probari pactum de futura successione liberti viuentis. sol. Verùm in illo textu non est pactum de liberti hæreditate, sed de iure iam quæsito ad succedendum per ius patronatus manumissione, lege statuente & quærente præmium patrono, vt liberto possit succedere in aliqua portione si ei superuiuat [a]. Et potius esset ibi pactum de conseruando iure per leges quæsito, & si quid ex eo perueniat ad manumissionem, quàm de successione ipsius liberti. Et pactum hoc non est contra bonos mores: quia quod fieri potest per leges, potest fieri per pactum [b]. Et hæc dissolutio mihi placet, omissis quæ traduntur per Bartho. & Accurs. [c] Eodem modo tollitur l. si constante, 23. §. si vir vxori, sol. matri. lib. 24. P. tit. 3.

2 2. Pugnare dicunt responsum Pauli, in l. 3. §. de illo, pro soc. in P. lib. 17. tit. 2. vbi valet hoc pactum, *Si qua iusta hæreditas alterutri sociorum aduenerit, communis sit.* Ergo de hæreditate viuentis pactum valet. Cæterùm, ego non video pactum

a §. eo enim ipso, de legit. patro. tute. li. 1. Instit. tit. 17 § 1 & 2. de success. libert. lib. 3. Instit. tit. 8 l. 3. §. patronus, de bon libert. cum similib.

b Vlp. in l. non impossibile, 51. de pact. P.

c ad d. l. si quis seruum, de actio. emp. P.

pactum ibi de succedendo, sed societatis, de communicando si quid aduenerit ex hæreditate. Et nemo dubitat societatē omnium rerum fieri posse, præsentium & futurarum [a]. sed non prius dicetur esse in societate res, quàm communicata fuerit [b]: & ita obtingente hæreditate, posteà fit tantùm communicatio. Tertiò facessere videtur, spem futuræ actionis posse venire in pa- 3
ctum [c]. Ergo spem futuræ successionis. Sed conclusio non respondet axiomati. Nam spes quidem certa iuris iam quæsiti, sed cuius effectus suspenditur, in pactum venire potest [d]. Vt si conditione effectus solutionis, quæsitæ obligationis suspendatur: nam & non adueniente adhuc effectu, verum est creditorem & debitorem esse contrahentes [e]. At incertæ spei, nulla fides, nullàve conuentio rectè accedet, sed temeraria dicetur, & impia, quando de succedendo alteri fit. Incertū enim est, num is de cuius hæreditate quis paciscitur præmoriatur, an qui pactus: incerta námque dies mortis, etsi moriendum esse certissimum sit [f]. Et ita fieri potest, vt præmortuus testatori nihil quærat successionis nomine [g].

4. Non pugnat, quòd vnicuique liceat renunciare iuri in fauorē sui intro- 4
ducto [h]: & proinde licere debere, vt de sua hæreditate quis possit pacisci, renunciando priuilegio. Nam in prohibitione ne fiat pactum de successione viuentis, non tantùm fauor renunciantis, quantùm publicus inspicietur, & boni mores, odium contrahentium, & dolus futurus, qui remitti nequit pacto [i]. Neque auditur perire volens [k]. Vt neque conuentiones, quæ inducunt ad delinquendum, admittuntur.

5. Argumentum leue est, pacta seruanda esse [l]: & ab initio liberum fuisse 5
contrahere. & inito contractu impositam esse necessitatem obsequendi conuentis [m]. Nam hoc quidem obtinet, si iusta pacta sint, nec legibus vel bonis moribus repugnent [n]: vt illud de quo agitur.

Sed 6. loco magis vrgere videtur l. 2. §. illud, de hæred. vel act. vēd. vbi ven- 6
dita hæreditate paterna, pupillaris quoque vendi potest. At nodus illius §. constituitur in verbo, *maxime*, ibi posito, dum scriptum est; *Vendita hæreditate patris testatoris, non venire impuberis hæreditatem, quia alia hæreditas est: licet enim vnum testamentum, tamen alia hæreditas est. Planè si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hæreditatem in venditionem venire: maximè, si iam delata impuberis hæreditate, hæreditas venierit.* Accursius ad illum §. existimat, verbum *maximè*, redundare, vt alibi [o], & contextum intelligi non valere venditionem pupillaris hæreditatis non delatæ. Ego sententiam Accur. probo, sed *maximè*, non puto abundare, imò exprimere mentem. Et verba, *maximè si iam delata sit impuberis hæreditas*, explicanda pro vtique, ita, solùm & tantùm, si delata sit, & non si sit viuentis pupilli. Sic Terentius in Eunucho,

Tu Parmeno huc fac illi adducantur. P. Maximè.

Monēt & alij interpræteres, verbum *maximè*, pro tantùm aliquando accipi, nec semper correctiuè poni [q]. Meminit & Arnoldus Ferronus [r], sic explicatum fuisse verbum *maximè*, positum in cap. noli, 23. q. 1. in condemnatione Corradini regis, capti per Carolum Siciliæ Neapolisque regem. Quemadmodum anteà Hugolinus. Et hæc mihi videtur germana interpretatio §. illud: vt opus non sit alijs diuinationibus, quas glossa & interpretes comminiscuntur.

7. Obijciuntur l. fin. in vers. secundū veteres, de pact. in P. dum dicitur pa- 7
ctum de hæreditate tertij viuentis factum, valere, si is consentiat, de cuius hæreditate pactum est. Et iniuria vel dolus volenti non infertur [s]. Sed ibi, iure pacti non defertur secessio, nam non licuisset variare testatori: Sed iure voluntati, vltimæ domini, qui ita perseuerauerint & voluit fieri in vltima voluntate, vt lex ait

8. Argumentum trahitur à l. scrupulosam, 11. de contrah. vel cōmit. sti- 8
pul. libro 8. C. titul. 38. §. post mortem, de inutil. stipulat. l. quodcunque, §. 1. & fin. de

a l. pro soc. P.
b l. si id quod quis, 59. eod.
c l. 3. C. de donat. l. nec emptio, de cōtra. emp. l. pactum, 47. de pact. P. l. si actionē, 21. C. eod.
d vt in l. nomina, & l. multum interest, de hæred. vel act. vend. P.
e l. is cui, de actio. P. l. nec emptio, de contr. empt. P. l. si procuratoris, mād. P. l. in conuentionalibus, de verb. oblig.
f l. 1. de condit. & demon. P.
g l. fin. de hæred. instit. P. l. vni. §. pro secundo, de cad. toll. C.
h l. si quis in conscribendo, C. de episco. & cler. & de pact. C. l. si iudex, 41. de minor. P. §. sancimus igitur, nouel. 136.
i in l. si vnus, §. illud nulla pactione, de pact. P. l. & 4. de lib. caus. P.
k l. non tantùm, de appell. P. l. 1. §. nec si de lib. caus. l. cum his, de transf. P. vide casus in l. pactum, 4. de pact. P. in vir. cum liceat.
l l. conuenire, de pact. dotal. P.
m l. 1. de pact. P. l. 1. de constit. pecu. l. fratris, C. de transf. cum similib.
n l. sicut, C. de actio. l. velles nec ne, C. de reuocan. dona. l. in commodato, §. sicut, commod. P. l. quod semel, de reg. iur. cum simil.
o l. iurisgentium, §. prætor ait, & l. contra iuris ciuilis regulas, de pact. P. l. pacta quæ contra, C. eod. l. si in emptione, §. omnium, de contr. a. emp. P. l. quemadmodum, de agrico. & censi. lib. 11. C.
p vt in l. fin. de testa. manumi. lib. 7. C. tit. 2.
q gl. fi. in c. cùm olim de testib. & in c. per tuas, in 1 de simo.
r Arnold. Ferro. in consue. Burdegal. ad §. 1. de sta. personã.
s l. cum donationis, C. de transact. l. vēditor, c. de rescin. vend. l. 1. in fin. de actio. emp. P. l. nemo videtur, de reg. iur.

& fin.de ver.obl. l.1.vt actio. ab hær. & con. hæred. Cæterùm probo quidem
donationem ea lege factam, vt post mortem donantis donatarius res capiat
donatas: Sed ibi non est pactum de futura hæreditate, vel de instituendo, sed
est donatio conditionalis, valida statim, vel si mortis causa sit, licet pœnitere
secundum propriam naturam [a]. Eodem ferè modo tollitur, quod aiunt, do-
nationem omnium bonorum valere in vita [b], quæ instar est dationis hære-
ditatis, & pacti de succedendo: hæreditas est successio in vniuersum ius [c].
Etenim aliud est donare, aliud promittere hæredem instituere, vel pacto da-
re hæreditatem. Sic Odofredus [d], *non potest*, inquit, *fieri vt quis habeat bona alicu-*
ius per formam testamēti: sed facere potest per stipulationem, quòd patruus suus promittat
post mortem suam donare ei omnia bona. Valet enim hæc donatio, quia non prohibetur
testari vel hæres habere: & hæredes eius tenebuntur ei dare & tradere ex stipulatio-
ne, & hic est casus, quo incipit contra hæredem actio, quæ non incipit contra defunctum,
9 *vt Instit. de inuti. stipulat. §. post mortem, & l.1. vt actio. ab hæred. & con. hæred.* Neq;
etiam absolutè verum est, donationem omnium bonorum valere. Quinimo
Bartholus [e]. contrarium probat, tueturque donationem omnium bonorum
præsentium & futurorum, reseruato vsufructu seu omnibus fructibus, impro-
bam esse, veluti adimentem liberam disponendi facultatem. Idipsum conclu
dit Paulus Castrensis [f], & addit, neque huiusmodi donationem iuramento
firmari: quòd non sit obligatorium contra bonos mores præstitum iuramen-
tum [g]: Quæ quia quotidiana sunt, vt intelligamus facilius, distinguamus:
aut primò donantur simpliciter omnia bona, & hoc casu valet siue inter viuos
siue mortis causa sit, quia non adimitur per eam disponendi facultas [h], cùm
intelligatur facta de omnibus præsentibus, non de futuris: De quibus dispo-
10 sitio relinquitur libera. Vt contigit in venditione omnium bonorum, qua
tantùm continentur præsentia, non futura [i]: notat idipsum glo. prima l. fin.
qui potio. in pig. hab. Quæ tamen lex contrarium statuit in hypotheca, in
qua obligatio omnium bonorum ad futura quoque porrigitur: diuersa ratio-
ne, quia hypotheca non transfert in quenquam dominium, quod semper re-
manet penes debitorem [k]: & ratio pignoris constituendi, quæ habet locum
in præsentibus bonis, habet locum & in futuris, nempe vt cautum sit ipsi cre-
ditori conseruanti ius suum sine præiudicio debitoris. At in donatione omniū
bonorum, ad futurum extendi nequeunt propria vi illa verba, *dono tibi omnia*
11 *bona mea*: nam verbum, *mea*, respicit præsens tempus, quod est tempore actus,
non futurum [l]. Atque si bona alicuius publicantur simpliciter, ea quæ po-
steà quæruntur, non veniunt in publicationem, nec sequuntur fiscum. Idcir-
co is, cuius bona publicata sunt, potest mandare alicui, ea suo nomine iterum
emere [m]. Sed si, secundo loco, fiat donatio præsentium & futurorum, mobi-
lium & immobilium, nulla mentione facta nominum seu debitorum, tunc &
donatio valet: quia non censentur donari actiones vel iura, quæ in constitu-
12 tionibus habent sepàratam ab aliis naturam & nominationem [n]. Et ita tradit
Guido Pap. [o] Quanquam in institutione & relicto omnium bonorum, mobi-
lium & immobilium, contineantur & iura & actiones, propter necessitatem
institutionis [p]. Aut si, 3. loco, donatio fiat simpliciter omnium bonorum præ
13 sentium & futurorum, nulla adiectione mobilium & immobilium, si ea habe
at aliquam reseruationem, valebit: quia per eam non adimitur testandi facul
tas. Cæterùm, pugnant interpretes num ea valeat, in qua donans sibi tantùm
reseruauit vsumfructum: communis tamen opinio est valere [q]. At Paulus Ca-
stren. [r] & Bartholus [s], in contraria sunt sententia. Nicolaus Boerius autem [t]
scribit in donatione omnium bonorum vsufructu retento, videri probam do-
nationem, & donantē posse disponere de bonis acquisitis sua industria, vel ex
vsufructu retento: quia tale pactum, inquit, non porrigitur ad illa posteà quæ-
sita [u]. Ait insuper Boerius [x], hoc ipsum locū habere, quando quis sine vlla re
tentione vsusfructus donat omnia bona sua post mortem suam, quia tunc
tacitè videtur facta vsusfructus reseruatio, vt voluit gloss. in titulo de sub-
latione clementinæ literis, in verb. quicunque, in pragmat. Sanctio. Quod ta

FFff f men intel-

a l. vbi ita donatur, de donat. cau. mor. l. perfecta. C. de do nat. quæ sub modo.
b Paul. in l. mulier bona omnia 73. de iur. dot. l. nulla, C. eod. l.1. ibi *vniuersa &c* de vsucap. pro dote C. l. omnes, §. Lucius, de his quæ in fraud. credito.
c l. hæreditas, de reg. iur.
d Odofre. ad l. fin. in fine, C. de pact.
e Bart. consi. 76.
f Paul. Castr. consi. 82. nu. 6. in 2. vol.
g c. non est obligatorium, de reg. iur. in 6.
h Bart. in l. stipulatio hoc modo concepta, num. 5. & 6. de verb. obl.
i Guill. Bened. in c. Reynūtius, ad ver. duas habens filias, nu 205. de testa.
k l. pignoris, de pign. act. C. l. rescriptū, de distrac. pign. l. quis sit fugitiuus, §. pignori, de ædil. ed. P. l. generaliter, qui & à quib. manum. lib. non fiant.
l l. si ita, l. 8. & ibi Pau. Castr. de aur. & ar. leg.
m l. si mandauero, l. 22. §. is cui bona. mand. P. facit l. fin. §. qui indiuisa, de lega. 2. l. actione. §. si post, pro soc. in P.
n l. mouentium, de verb. sign. l. à diuo Pio, §. in venditione, de re iudic. P. & ibi. Barth. & Al.
o Gui. Pap. q. 341. in fine & 499.
p l.1. § si ex fundo, de hæred. inst. P.
q pro ea facere videtur ca. fin. quicunque, 7. q. 4.
r Paul. Cast. consi. 82. nu. 6. 2. volum.
s Bart. consi. 76. tomo. 1. & in l. si fratres, §. idem respōdit, nu. 3. pro soc. P.
t Boer. decis. 204. nu. 36.
u l. si ita, de auro & arg. leg. Iason in l. stipulatio hac modo concepta, de verb. obl. Aegid. Bellamera, consi. 17
x Boer. præd. 204. dec nu. 7.

mē intelligi debere monet, nisi qui ita dedit, dixit, se donare omnia præsentia
& futura: quia tunc inquit, non valet sine retentione, quòd disponendi præ-
cludatur facultas, nec intelligatur reseruatus vsusfructus, nec de eo dispone-
re potuerit, quia morte finitur.[a] Quòd si, quarto loco, donatio facta fuerit
præsentiū omniū bonorū, & futurorū, sine vlla reseruatiōe, nulla procul dubio 14
censeur [b], vt adimens disponendi facultatē. Baldus tamen mediā quandam
viam sequitur, & ait his verbis. *Pone quod est adiectum in donatione de futuris, videtur & donatio valere: quia futurorum non est translatum dominium, de quo potero testari, licet sim obligatus, l. apud Iulianum, §. si titius, de lega. 1. vel secundum alios, donatio præsentium & futurorum, respectu præsentium valebit, non futurorum: vt vtile per inutile non vitietur l. Sancimus. C. de donatio. l. si peculium, §. 1. de pecul. l. 1. §. pen.* 15
& l. si mihi & Titio, de verbo. obligat. Addit & Baldus [c], vt si quis donat dimidiā
partem hæreditatis, in ea includantur futura, & donatio valeat, quia ea par-
te subducta, relinquatur testandi in reliquo facultas: citat ad hanc rem l. Lu-
cius, de fun. instruc. P. & l. item veniunt, §. fructus, de petit. hæred. Displicet ta-
men mihi hæc sententia, atq; pactum etiam de succedendo in dimidia hære-
ditatis parte reiicio, quòd pertinet ad iura ciuilia scripta: nam de consuetudi-
ne paulò post aliter seruatum ostendemus. Expressum enim est, hæreditatem
nec pro parte, nec in totum dari posse pactis [d]. Si quis tamen velit dicere va-
lere donationem mediæ partis bonorum omnium præsentium & futurorum,
non negabo. Et hæc hactenus de explicatione 9. argumenti.

10. Pugnare videtur, non esse rescindendum pactum de futura successio 16
ne in fauorem donantis, vt possit testari, aut propter metum mortis illi infe-
rendæ, eò quòd ipse sibi metum hunc imposuit, & ideo metus illius non ha
betur ratio [e]: nec succurritur ei, qui se spōtè exposuit necessitati periculi [f]. Sed
obuiam huic rationi itur, dum quidem miserendum non esse admittimus eius,
qui se in periculum coniecit, si de iactura patrimonij agitur: at si de conser-
uanda vita agatur, etiam inuito beneficium & remedium adhibendum est [g],
propter cognationem hominibus communem [h], propter quam interest ho-
minis, vitam homini conseruari, & hominem affici beneficio [i]. Neq; homo
tantùm sibi vel proximis, sed etiam vsui totius reipub. nascitur & moritur [k]:
& qui curat hominum salutem, non tantum suam, sed etiam reipub. curat. [l]

11 Obijcitur, valere fraternitates & pacta, quæ dicuntur *affrayramenta*, 17
quibus inter se aliqui paciscantur licitè: vel vir & vxor, vt cōmunes sint in ac-
quisitionibus tam præsentibus quàm futuris, donando superstiti omnia bona
sua si sine liberis decedat alter, reseruatione tantùm alicuius facta pro iure te-
standi. Et ita probari hanc pactionem autumant interpretes[m]. Atque Oldra
dus receptum esse ait [n] pactum, illudque firmum, quo fratres inter se conue-
nerunt, vt si quis decederet sine liberis vel libero altero superstite, alter habe
ret certas res de bonis illius: quia, inquit, quis in morte sua, bona sua, aut par
tem eorum, donare potest [o]. Hanc quoque sententiam sequuntur Ioan. An-
dr. [p] Albericus de Rosa. Salic. & Iason [q], Alexand. [r] & Guill. Bened. [s] qui &
alicubi [t], loquitur plenius, de hoc pacto & societate recepta agricolarum, v-
xoris & mariti. Istius nodi dissolutio est, non iure testamenti, vel pacti de suc 18
cedendo, hanc conuentionem esse receptam affrayramenti, sed iure recipro-
cæ donationis, vel iure donationis post mortem effectum sortituræ: neque e-
nim donatio omnino respuit substitutiones [u]. Et videtur l. licet inter priua-
tos, C. de pact. admittere reciprocam de succedendo post mortem pactio-
nem. Sed neque affrayramenta hæc admittimus iure societatis, cùm societas
morte derimatur [x]: affrayramentum autem post mortē extendatur. Quam-
quam societas sit species fraternitatis [y], pendente vita sociorum. Sed & de-
fendit Ioan. Berberius [z], affrayramenta non esse perpetuò & simpliciter reci-
pienda, quādo inter virū & vxorē fiunt de dote, quæ maior, & donatione prop
ter nuptias, quā maritus cōtribuit affrayramēto, si ea sit minor & inæqualis val
dè: ne decipiatur mulier amplā dotē habēs, ab inope marito. Nā quāuis iure co
dicis Iustinianei [a] voluntariū fuisset, æqualitatē cōstituere cū dote & donatiōe

propter

a l. vxor patrui, C. de lega. §. finitur, de vsufr. l. 2. §. morte, quib. mod. vsusfr. amit.
b glo. ad tit. de sub. lat. clement. literis, in pragma. sanct. 10.
c Bald. ad l. fin. C. de pact. vers. sed si quis donat.
d l. hæreditas, de pac. conuen. C. l. quæ de tota, de acq. hæred. l. pactum dotali, C. de pact.
e l. si mulier, 21. de eo quod met. caus. P.
f l. 3. §. subuenitur, ad Senatusc. Silania. l. si fideiussor, §. pen. qui satisd. cog. l. 2. §. si tamen, quis si cau tio. iud. sist cau. fac. non obtemp. P.
g l. non tantùm, de appella. P.
h l. vt vim, de insti. & iure P.
i l. seruus de lege, de ser. expor. P.
k l. postliminium est ius, de capti. & postli. reuers.
l l. 1. §. quamuis, de vent. inspic. P.
m Boer. decis. 345. nu. 3. Signoret. de homod. in cons. 185. incip. pactum sic se habet. Idem Boer. in §. 1. de consuet. Matrimo. & doetri, in consuet. Biturig.
n Oldra. consil. 15. quod incipit, ad habendam aliquantā notitiam, & consil. 5. & 139.
o l. scrupulosam, de conte. stip. C. §. post mortem, & §. seq. de inut. stipul.
p Io. Andr. in additio. ad Specul. ad tit. de instru. edit. § porrò, col. fin. vers. fuit alia quæstio de facto.
q Alber. Salic. & Ias. in l. fin. C. de pact.
r Alex in l. licet inter priuatos, eod.
s Guill. Ben. ad c. Raynuntius, ad ver. duas habens filias, nu. 199. & 200
t Idem ad vir. & vxorem nomine Adelasiam, in 5. & vlt. art. vbi agit de diuersita. agricolarū
u l quoties, C. de donat. quæ sub mo.
x l si fratres, §. idem respondit. pro soc. P.
y l. verum, eod.
z Berber. in directo. iur. tit. de societ. fo. 73. & seq.
a l. si constante, C. de donat. an. nupt.

propter nuptias,tamen iure nouellarum [a], omnino æqualitatem seruandam statuitur:vt pactum de lucranda alterutra, vel dote, donatione propter nuptias,adueniente alterutrius morte locum habeat.Atque Berberius repræhēdit glossæ sententiam in auth.æqualitas,de pact.conuent.C. quæ per consuetudinem diuersum constitui posse tradit,tanquam corruptelam: & reducendam inæqualitatem vult ad æqualitatem, ita tamen quod vtile, per inutile, quod plus est & ab æqualitate reiicitur, nō vitietur [b]:læso tamen succurratur,
19 nec liceat per obliquum per affrayramentum,quod de iure prohibetur [c]. Excipio tamen consuetudines quæ prætendunt aliquam iustam rationem. Sicuti Tholosæ,in dote lucranda si præmoriatur vxor, & donatione propter nuptias,quam vocamus adiaucamentum,si præmoriatur vir,inæqualitas quidē videtur arithmetica:nam donatio propter nuptias media pars dotis est, quā tantùm repetit cum dote vxor vidua. Verùm si inspiciamus onera, quæ sustinet maritus solus,qui res curat patrimonij solus:nec enim Tholosæ mulieres publicè negotiantur,vt acquirere possint & iuuare in labore maritos,vt Lutetiæ & alibi,vbi affrayramenta fiunt:item si consideres digniorem sexum masculi [d],intelligemus fieri æqualitatem geometricam, & secundum dignitatē.
20 Quemadmodum & placuit virum ditiorem ignobilem tamen, ducentem vxorem nobilem pauperem,posse donare etiam pendente matrimonio ei vxori:& esse non tā donationem simplicem, quantum remuneratoriā cōmunicatæ nobilitatis.Idipsū obtinet, si senex vir iuuenē vxorē accipiat,& ei donet [e].
21 12. Impugnatur ratio prohibitionis,quæ volebat pactum de succedendo ideo prohiberi,quia non relinqueretur libertas disponendi,iam pacto à se abdicatis omnibus bonis:ex eo,quòd sine bonis corporalibus hæreditas cōsistere potest,& hæres institui [f],& qui nō habet bona, testari possit [g]. Sed hoc argumētū fallax est in eo,quòd nō animaduertatur,pactū de hæreditate cōcludere translationem nō solū corporū,sed etiā iuriū paciscētis:quia, vt sæpè monui, hæreditas est successio in vniuersū ius [h],&,pinde si iā omnia &corporalia trāslata pacto fuerit,nihil est reliquū,de quo paciscētē posse disponere dicas.
22 13. Instat non esse præsumendum ex hoc pacto, metum captandæ mortis: quia neque casum,aduersamque fortunam expectare,naturale, neque ciuile est. [i] Et quilibet bonus præsumitur,donec manifestum [k] contrarium sit. Et quanquam l.Cicero,de pœnis,referat insidias contigisse aliquando:tamen vna hirundo non facit ver,nec exemplis,sed legibus iudicandum [l]:nec iura aptari debent ad ea,quæ rarò accidunt [m].Neque tollenda bona sunt, quod aliquando quispiam his abutatur:nihil enim tam sanctum, quin aliquando non violet audacia,& adsunt leges quæ castigent improbos. Soluo retorquendo ipsum argumentum,quòd quia nec ciuile nec naturale est, expectare casum aduersamque fortunam:ergo neque ciuile est,pactum hoc admittere de futura successione,quia per hoc quis expectat casum & aduersam fortunam paciscentis,nempe eius mortem. Atque præsumptio bonitatis cessat, vbi apparēt malitiæ testimonia:quale illud,cogitare de hæreditate viuentis. Neque vnū superest exemplum eorum,qui amoliuntur bonorum causa mortem possessoribus. Et.l.Cicero,vno relato contentus fuit,vt sanciret plura omittens: alioquin lex non esset,est autem:ergo non de rarò contingenti lata per easdē probationes,quibus leges subsistunt,de tritis & non de rarò contingentibus. Et proni sunt sensus,& humana cogitatio omnis ab adolescentia ad malū [n]. Procliuis cursus ad voluptatem,nutrix natura vitiorum [o]: vt expediat viam præcidere potius malis,quàm experientiam expectare.Et melius sit in tempore occurrere,ne malum fiat:quàm post acceptum vulnus mederi [p].
23 14. Pugnat l.licet,C.de pact.vbi quamuis pactum non valeat inter priuatos de succedendo,tamen inter milites fratres receptum est, si mutuò fiat. Sed illa l.inter milites quidem probat pactum non indistinctè, sed quando in procinctu fit:nec iure quidem pacti,sed iure vltimæ volūtatis militaris, in qua emittūtur iuris solēnia [q].Et ita tria ibi cōcurrere nota,quòd in discrimine belli fiat negotium,2.quòd reciprocā cōtineat donationē,& ita pōderat Georgius

[a] §.hæc igitur, de inæqual.donatio.in auth. coll.7. auth. æqualitas, de pact. conuen.C.

[b] per l.sancimus.C de donat. c. vtiles de reg. iur. in 6. l. siue generalis, de iure dot.in P.

[c] arg.c.cùm quid,de reg.iur. in 6.l. non dubium, C. de leg. l. fin. de reb. alie. non alien.C.

[d] l.1.de Senato.P.

[e] Boer.in §.1. de cōfuet. matri. in ans. Bitur. Bart. & Iason, in l. si ita stipulatus,93.§.si tibi nupsero, de verb. obli. & l. diuortio, sol. matri. Abbas Panor.in c.de illis, de condi. appos. & in c.gemma.col.3. de sponsal. Soci.in l.1.col.15.sol.matri.

[f] l.hæreditas, de petit.hæredit.

[g] l.lex cornelia, de vulga.

[h] l.hæreditas,de reg iur.

[i] l.inter stipulantē, § sacram,de verb. oblig.

[k] l.meritò, pro soc. P.c.fin.de præsūp.

[l] l nemo, de sent. & inter lo.omn.iudi.

[m] l.iura constitui, l. ex his,l.nam ad ea. l.iura non in singulas,de legib. P.

[n] Genes.8.c.1.omnis ætas 11.q.1.

[o] c. procliuis,10.q.1.

[p] l. fui.in quib. cau. in integ.restit. non est nec. c. l. 1. quan. lic.sine iudi.se vin. dic.C.

[q] l.milites, de milit. testa.C.l.duæ, de testa.milit.

Natha [a]. 3. quòd personæ fratrum sunt, qui de conseruanda potius familia
integra posteris cogitasse videntur maiorum. Qui casus hodie sufficiens visus
est ad conseruandum pactum de futura successione, etiam ab alijs quàm mi-
litibus factum, vt ex professo docet Nicolaus Boerinus [b]. Baldus etiam, in d.
l.licet, rectè tuetur, ibi agi tantùm de vltima voluntate militari, quæ propter
imperitiam militum pactum dicitur, ratione mutuæ institutionis factæ.

Non facessit 15.c. quamuis, de pact. in sex. vbi pactum. de successione cum
filia factũ valet, si iuramento firmetur. Ergo inquiunt, & in nostro casu vale- 24
bit quoque, accedente saltem iuramento: quod & voluit Bald. in §. moribus,
si de feu.fuer.contr.int.domi.& vassal.in vsib.feudo. Nam diuersa species c.
quamuis, quæ de pacto de non succedendo loquitur fauorabili, & ex quo po-
tius euitatur inferendæ mortis suspicio: vt conclusio Baldi ad separata, non re
cipiatur. Et contra Bald.etiam est glo.in l fin.§.illud, de inoff. testa. & glo. in
l.pactum, C.de collatio. quam etiam ibi sequitur Baldus, in sexta oppositio-
ne. Neque esse potest obligatorium contra bonos mores præstitum iuramen
tum [c]. Atq; hîc facilè discedo à sententia & perfugio Immolæ, qui cum Bal-
do putat, fictione iuris ciuilis, contra mores censeri pactum de succedendo:
& ideo alia præsũptione ciuili,iuramẽto posse recipi. Siquidẽ falsus is est,cùm
nõ iuris ciuilis regulis,sed gentiũ expresse dictũ sit, cõtra bonos mores esse [d].

Monet adhuc dubium 16. loco, quòd fiscus auferat ab illis, qui ex hoc pa-
cto nacti sunt hæreditatem [e]. Vnde videtur pactum valuisse,& illos acquisuis- 25
se. Cæterùm, existimauit Baldus [f], ista pacta quidem valere in præiudicium
paciscentium & vtilitatem fisci, non vi pacti, sed delicti [g]. Ego tamen non
admittam, pactum vllomodo valuisse: Sed dico adimi hæreditatem, de qua
pactum est, ab eo ad quem etiam alio iure quàm pacti peruenit, & illud ex-
pressè refertur in d.§.fin.l.quidam in iure, de donat. P.

Minus 17 facessit,receptum esse à successione hæreditaria ad successionem 26
beneficiorum argumentum [h]; & quòd promissio de conferendo beneficio
primo vacaturo valeat [i]:& quòd receptus in canonicum cum literis expecta-
tiuis, & promissione primæ vacaturæ præbendæ, rectè petit vacantem etiam
præbendam per mortem [k]. Nam illa intelligenda sunt de promissione bene-
ficij incertæ personæ, alioquin institutio inuiuentis beneficium inutilis, c.2.
de concess. præb. Multis etiam modis potest etiam beneficium vacare, & a-
lio modo, quàm per mortem, & ideo votum mortis ex promissione vacaturi
beneficij non imminet; hacque ratione defenduntur literæ de prouidendo,
& mandata, & reseruationes [l]. Multa etiam licent contenta sub genere, quæ
in specie concedi nequeunt [m]. Et non expressa non nocent, quæ expressa no-
cere solent [n]. Et Horatius innuit [o].

Sed tacitus pasci si posset coruus, haberet
Plus dapis, & rixæ multominus, inuidiæq́.

18. Dicunt, omnia bona aliquem donare posse ecclesiæ, auth. ingressi, de 27
sacrosf.ecclesf.c. Tuetur & Baldus, valere promissionem de instituenda eccle-
sia P. Sed quòd pertinet ad donationem, ea regulanda est per leges donatio-
nis omnium bonorum, de quibus anteà dictum. Quod autem Baldus tradit,
negatur: quia minus fauetur piæ causæ, quàm filio, dum de hæreditate defe-
renda agitur [q]. Pactum autem hoc in fauorem filiorum non admittitur [r].
Neque igitur in fauorem ecclesiæ.

Leuissimum est 19.quòd pactum de re aliena fieri possit,vt emptio [s]. Nam 28
illud pactũ præiudiciũ non adfert domino. Plura his similia adferri possunt,
quę tamẽ facilè habent enodationẽ,& per se palam faciũt nõ pertinere ad pa
ctũ de futura successione hæreditaria. Et quòd dicunt argumentũ à contrario
sensu valere, & pactũ de non succedẽdo improbari. Ergo & probandum pa-
ctũ de succedẽdo. Nã hæc contraria non sunt ad idẽ & similiter, Sed vtrũq; re-
probatur,quia vtrumq; extremũ vitiosũ:& nullomodo dari successio vel pro-
hiberi pacto iure ciuili potest, sed tantùm testamẽtis & alijs legitimis modis.

Examinantur

a Georg. Nath, in rep.c.quamuis pactum, col. 18. vers. secundò fallit, de pact.in 6. facit l. si pater puellæ, c. de inoff.testam.
b Boer.q.355. nume. 2.& 3.
c c.non est obligatorium, de reg.iur. in 6.l.si quis inquilinos,§.fin. de leg. 1.l.non dubium, C. de legib.
d l. quidam in iure, de donat.in P.
e l.quidam,§.fin.& l. 2.& fin.de his quib. vt indig. P.
f Bald.ad l. fin. in 4. opposit.C. de pact.
g per l.his tamen,§. 1.famil.ercisc
h c.2.de cõcess.pręb. in 6.c.2.eod. apud Grego.
i c.accedens, eod. apud Grego.
k c.relatum,de præb.
l c. ad aures, c. cùm ades, de rescrip. c. fin. de præben.
m c. si Sacerdos, de off.ordi.ca. quamquam, 25. dist. ca. non potest.23. q. 4. l.1.§ qui quæstionem,de quæstio.
n l. nõnunquam, ff. de condit.&demõ. P. l. actus, & l.expressa, de reg. iur. l.si quis Sempronium, & l.captatorias,de hæred.inst.
o Horat.lib.1.Episto. ad Seuam.10.epi.
p Bald.in l.fin.C. de pact
q ca. quicunque, 17. q.4.glo.in l.si quis ad declinandam, de epis. & cler. in ver. simili modo.
r l.pactum quod doli, de pact.C.
s l.rem alienam, de contra.empt.

Examinantur quædam antinomiæ, de pacto ſuccedendi inter patrem & filium. Cap. 6.

1 *Pactum de ſuccedendo num valeat in fauorem filiorum examinatur, & nu. ſeq.*
3 *Succeſſio pacto & lege diuerſo modo defertur.*
4 *L. & ſuum hæredem, diſſolutio.*
5 *Promogenitus vt ſuccedat, num pacto effici poſſit.*
6 *Tanquam filium aliquem habere promittens, quid promittat.*
7 *Pater donare etſi poſſit filio, tamen non poteſt pacto relinquere hæreditatem.*
8 *Diuiſio bonorum facta inter liberos à patre, quomodo rata habetur.*
9 *Filii quomodo pendente vita patris dicantur eſſe domini bonorum patris.*
10 *Hæreditas pactó ne potius ſuis, quàm extraneis relinqui poſſit. Et num donatio facta coniunctæ perſonæ ſit irreuocabilis.*

1 DICTVM eſt in axiomate prohibitionis pacti de ſuccedendo, hoc ipſum locum habere in pacto de ſuccedendo cum patre & filio facto. Tamen ambiguum & nimiùm crudele videtur ſtatutum pluribus rationibus, quas explicare operepretium eſt.

Primùm, quòd verendum vel metuendum non ſit filios patri inſidiaturos, vel contrà patrem filiis, ob ſucceſſionis anticipandæ ſpem: tantùm enim eſt inter hoc neceſſitudinis vinculum, vt nexus diuinus à Deo inter hos conſtitutus dicatur [a], & pro perſona eadem ſint [b], & eadem vox [c]. Et quòd ad patrem pertinet, magis terretur in periculo filij, quàm in proprio [d]. Et conſilium ſæpè capit ſemota atrocitate pro liberis [e]: vtpotè eius affectûs, vt nullus extraneus ei comparari poſſit [f]. Et vt ait Sophocles in Electra.

> Δεινὸν τὸ τίκτειν ἐστ, οὐδὲ γὰρ κακῶς
> πάσχοντι μῖσος ὧν τέκῃ προσγίγνεται, id.
> *Magna eſt vis procreationis, nam neq; ſi mala*
> *Patiatur aliquis, prolem à ſe genitam odiſſe poteſt.*

a l. cùm in adoptiui c. de adoptio.
b l. fin. de impub C.
c §. ei verò, de inutil ſtipulat.
d l. iſti quidem. §. quod met. cau. in P. §. ſed & veteres, § fin. de noxa. actio. apud Iuſtin.
e l. nec in ea lege, 22 §. fin. ad leg. Iul. de adu. P. l. diuus Adrianus, §. ad leg. Pomp. de parri. P.
f l. conſilio, de curat furio. C.

Hoc beneficio affecti filij, & pariter natura redamant parentes, & ſi quãdo contingat filios inſurgere in parentes, perrarò fit: vt Solon quoque conſultò legem ferre de parricidijs, omiſerit hac ratione [g]. Et creditum eſt, iura
2 ſanguinis nullo iure ciuili dirimi poſſe [h]. Cæterùm iſtæ præſumptiones, rerum euentu ſæpè eliſæ ſunt: & tantum potuit auri ſacra fames, vt leges naturæ perfregerit. Videnturque ſæpè matres propriorum liberorum vitam, ſecundis maritis cum bonis addicere [i]. Et ob nimiam parentum ſæuitiam, ſublata vitæ neciſque in eos poteſtas [k]. Inductæ pœnæ parricidarum, & metu ne filij in patres inſidias mortis amolirentur, prohibitum eſt mutuum dare filijsfamilias [l]. Secundò, difficilis ratio eſt pro filijs. Quod fit per legem, per pactum
3 fieri poteſt [m]. At lege deferuntur ſucceſſiones filijs, ab inteſtato decedentibus parentibus, vt palam eſt [n]. Sed & hæc claudicat, quia non eodem modo defertur ſucceſſio per legem, quo per pactum; lex námque defert, vt ſuppleat defuncti voluntatem: pactum verò illam extinguit, ne locum habere poſſit.
4 Minus 3. ad rem facit l. & ſuum hæredem, 8. §. id, probat, de pact. in P. Quia ibi pactum pertinet ad futuram ſucceſſionem: Sed illud non eſt de ipſa ſucceſſione futura quærenda, vt liquet ex contextu legis.
5 Quartò, videtur pactum, vt filij ſuccedant parentibus, non eſſe contra bonos mores: quia ſtatutis & cõſuetudine nõ recipitur, quod cõtra rationẽ natu-

g Plut. in Solone.
h l. iura autem agnationis, de pact. in P. l. iura ſanguinis, de reg. iur.
i l. lex quæ tutores, de adminiſt. tuto.
k l fin. de pat. pot. c.
l l. 1. ad Senatuſc. Macedo.
m l non impoſſibile, 27. de pact. P.
n § inteſtatorum, de hæred. quæ ab int. defer. apud Iuſtin. §. ſui, de hæred. qual. & differ. l. . §. pen. & fin. & l. 2. de ſuis & legit hæred. in P. tit. de hæred. ab int. veni. in auth. cum ſimilib.

turalem & bonos mores est [a]. Recipitur autem consuetudine, vt primogenitus patri succedat, etiam in Gallia [b]: & pacto, & statuto id fieri posse autumat Baldus [c]. Sed negat Georgius Natha, posse admitti consuetudine pactum de futura successione obtinenda, & citata iura per Baldum [d], habere locum ait in pacto de non succedẽdo. Notatur & in hoc vt contrarius sibi Baldus. Nam is in l. 2. col. 3. quæ sit lon. consue. c. defendit, non posse recipi consuetudinem huius pacti. Ego tutius dicendum arbitror, inspici debere pactorum horum leges. Quia si quis in illis promittat se instituturum primogenitum, vel alium quemuis, arbitror pactum inutile per rationes prohibitionis: si autem paciscendo donet, & vocet primogenitum in parte bonorum, existimo valere donationem & pactum ex consuetudine. Sed de hoc latius sequenti capite.

Quintò, l. quidam cùm filium, l. 132. de verb. oblig. aliquantum negotiũ, mo- 6
uet, quis promittere cum pœna, inquit, potest, se aliquem tanquam filium habiturum: & pœnam committi, si domo eum pepulerit, nec exhæredauerit, vel non instituerit: vt inde pactum admissum videatur, de instituendo. Solutio tamen eius nodi est facilis, pactum quidem arrogationis vel adoptionis esse, vt tanquam filium quis habeat adoptatum: at institutio vel exhæredatio, non ex vi pacti, Sed ex potestate & natura actus adoptionis sequitur: & quòd succedat adoptatus patri adoptiuo, hoc habet à lege, non à patre [e].

Sextò additur ratiũcula, cui licet quod plus est, multò magis quod minus est 7
licere debet [f]. At licet patri totas facultates donare filio [g]. Ergo licebit eum pacto hæredem eligere. Sed minor ita demùm tantùm vera est, si donatio fiat sine impedimento vltimæ voluntatis: quia in ea nemo sibi legem imponere potest, à qua non liceat recedere [h].

7. Obseruandũ est in l. fin. iuncta auth. si modo, C. famil. ercisc. & §. quod 8
sæpè nobis, de trien. & semi. colla. 3. patrem diuidere posse inter liberos dum viuit omnia bona sua vt libuerit, siue cum scriptura, siue sine ea, eiusque voluntatem ratam esse post mortem: dummodo si scriptura interfuerit, ea fuerit subscripta à filijs, vt inde videatur pacto data hæreditas. Quibus accedit similis textus, in l. si cogitatione futuræ mortis, C. eod. famil. erc. l. hac consultissima, §. ex imperfecto, de testam. C. Verumtamen hoc ita demùm procedit, si pater perseuerauerit in ea diuisionis voluntate, vsque ad mortem: & tunc non iure pacti, sed vltimæ voluntatis patris, filij in distributis succedũt partibus. Sic existimo pactum initum vel promissionem factam Bethsabeæ per Dauidem, quòd filius eius Salomon post eum regnaret, traditione & perseuerante voluntate firmatum fuisse [i].

Nec ad rẽ facit 8. loco, quòd pactum à filiisfa. cum patre de succedendo ini- 9
tum, videatur de hæreditate potius conseruanda, quàm quærenda: quòd ipsi dicantur quodammodo domini rerum paternarum viuente patre, & continuetur tantùm dominium post mortem eius [k]. Et vbi suus est, non dicitur iacens hæreditas [l]. Et quamuis filius regis viuente patre non habeat regni administrationem, tamen rex & Augustus rectè dicitur, propter spem [m]. In quorum symbolum antiqui solebant filiis fruendum prædium vita patris pẽdente tradere [n]. Et à Terentio filius bonorum particeps dicitur, [o] ibi,

Donec filius redierit bonorum meorum particeps.

Cicero [p], *de filiis, quibus bona nostra partimur. &c.* Et dum filius ad successionẽ vocatur, penè ad propria bona venire dicitur [q]. vtque pars corporis patris [r]. Et si filius, ergo hæres [s]. Sol. Etenim hæc omnia fictionem & spem quandam habent, vt post mortem patris continuatum scilicet à patre in filium censeatur dominium: nõ autem vt domini verè sint, pendente vita patris. Neq; duo in solidum eiusdem rei eodem tempore, eodem modo, domini esse possunt [t]. Et quamuis hæreditas filiis ab intestato iure vtroque diuino & humano deferatur, tamen id verum post mortem patris: nam antè præmatura petitio est legitimæ [u]. Et succedunt tantùm filij, si post mortem bona super sint patri. Et ante mor-

---

a l. 2. quæ sit long. consue. ca. consuetudinis, 11. dist. c. fin. de consuet.

b Masuer. §. item licet institutio testamentaria, de successio. & §. item & dictum est superius, de successio. in praxi sua.

c Bald. in l. cùm Archemidoram, vt in posse. lega. c. per §. mulier, & §. filij. si de feu. fuer. contro uer. int. dom. & agna.

d d. §§. mulier, & filij.

e l. si arrogator, de adoptio.

f l. cui licet, de reg. iur. in 6. l. non debet, eod. P.

g l. si totas, C. de inof fic. donat. l. si vnquam, de reuoc. donat. c. auth. vnde si parens, C. de inof. testa.

h l. si quis in princ. de lega. 3.

i c. 1. lib. 3. Reg.

k l. in suis, de lib. & posth. P. l. in suis, de suis & legit. hæred. P.

l glo. in l. cùm hæreditas c. de posthu.

m glo in ca. Adrianus, sup. ver. Augustus, 63. dist. in ca. fui. 24. 4. 1.

n ita intelligunt l. filium quem habentem, fam. ercis. P.

o In Adelphis.

p Cic. 3. Verri.

q l. 1. §. largius, de successio. edic. P.

r l. cùm scimus, §. fin. de agr. & censi. lib. 11. c.

s ad Gala. 4.

t l. si vt certo, §. si duobus. Commod.

u l. 1. §. si impuberi, de colla. bon. P.

antè mortem liberè de ijs pater disponit, & vtitur ex arbitrio. Quod non fieret, si pacto adstrictus esset de hæreditate relinquenda filijs paciscentibus: bona quippe subiecta restitutioni, alienari non possunt [a], tanquam à non domino in alium translata [b]. Deinde hoc facilius liquet, retorquendo rationem propositam: nam si filij domini verè sint rerum paternarum patre viuente, sequitur necessariò, iisdem de rebus eos pacisci non posse, de succedẽdo. Quod enim semel meum est, amplius meum fieri non potest [c]: quia dominium tantùm ex vna causa acquiri potest [d].

Postremò, l. hæreditas, C. de pact. conuẽ. videtur pugnare pro filiis, vt eis hæreditas relinqui posit pactis, à contrario sensu expreßi concludendo, vbi Maxi. & Dioclet. *Aereditas extraneis testamento datur. Cùm igitur adfirmes, dotali instrumento pactum interpositum esse vice testamenti, vt post mortem mulieris, bona eius ad te pertinerent, quæ dotis titulo tibi non sunt obligata: intelligis te nulla actione posse conuenire hæredes, seu successores eius, vt tibi restituantur, quæ nullo modo debentur.* Hæc Cæsares. Dicunt autem, ex illis verbis, *hæreditas extraneis testamento datur.* Ergo datur pacto suis, non extraneis. Et ita valere pactum in fauorem liberorum, vt ratus est Guill. Benedictus [e], esse veram mentem dictæ l. hæreditas. Cùm non referat quomodocunque relinquatur hæreditas liberis [f]. *Sicuti*, inquit, *videmus donationem factam causa mortis, sui natura reuocari, vbicunque mentio facta est mortis* [g]: *eam tamen transire in donationem inter viuos irreuocabilem, si tẽdit in fauorem coniunctæ personæ secundum Raphaelem & Ludouicum*, per textum in l. 2. & l. cùm patrem, C. de iure dot. l. cùm maritus, §. fi. de pact. dotal. P. Præsertim vbi aliqua alia causa irreuocabilis præcesserit, vt in pactis matrimonialibus, secundum Bartholum, in l. nam etsi cùm moriar, de cõdict. indeb. P. Aufrerius [h] scribit se contra hanc sententiam consuluisse sæpè: veruntamen eandem fuisse per plura placita supremarum curiarum receptam, inter nobiles, si pactum iuramento fuerit firmatum. Idipsum & inter ignobiles, ex consuetudine: cuiusmodi est in lingua Occitana & tota Aquitania, vt ait idem Aufrerius [i], & Boerius [k], qui quidem alioquin sine consuetudine illud pactum improbandum inter ignobiles tradit. Quæ vt facilius innotescant, ex professo rem tractabimus.

a auth. rẽ quæ, C. cõmu. de lega.
b l. fi. de reb. alie. nõ alien. C.
c §. sic itaque discretis, de actio.
d l. j. §. ex pluribus causis, de acq. posse. l. non vt ex pluribus, de reg. iur.
e Bened. in c. Reynutius, ad ver. duas habens filias, nu. 200. de testa.
f l. fin. C. famil. ercisc.
g l. Seia, §. fin. de donat. cau. mort.
h Aufrer. in additio. vlt. decis. capel. tholos. 452.
i In d. q. 452.
k Boer. decis. 204. nu. 6. & in §. fin. de consuet. matrimonij, in vlt. q. in consuet. Bituri.

De pacto in contractu matrimonij apposito, vt primogenitus succedat in aliqua parte bonorum parentum secundum ius quo vtimur.

Cap. 7.

1 *Pactum de succedendo in fauorem primogeniti nasciturі valet ex consuetudine Gallicana.*
2 *Matrimonii contractus facit valere pactum de succedendo in eo appositum.*
3 *Filius nasciturus non censetur velle insidiari.*
4 *Matrimonii causa fauorem habet publicum.*
5 *Primogenituræ fauor qualis.*
6 *Familiarum conseruatio suasit etiam conseruationem pacti de succedendo in primogenito.*
7 *Pecuniæ & opes honoratos & claros faciunt, vt paupertas obest splendori & ingenio.*

8 *Filiorum masculorum fauor supra primogenitas etiam filias.*
9 *Filiis ex voto omnia parant parentes.*
10 *Hæreditates deferuntur secundum leges locorum vbi sunt,& nu.11.vbi de insinuatione quæ requiritur in suprad.pacto.*
12 *Filius vocatus ad partem hæreditatis in pactis matrimonialibus,in ea non potest fideicommisso grauari à patre posteà testamento.& nu.seq.*
13 *Contractus perfectus modum nec conditionem postea non admittit.*
14 *Ius quæsitum non potest auferri ab eo,qui alteri acquisiuit.*
15 *Filius succedens ex pacto,est tanquam extraneus successor.*
16 *Donatio sine ingratitudine non reuocatur.*
17 *Substitutio quæ & quando potest fieri hæredi primogenito in pactis matrimonialibus vocato.& 18.*
19 *Aditionis hæreditatis effectus.*
20 *Hæres contractualis præmoriens patri,transmittit hæreditatem ad suos.*
21 *Primogenituræ ius an transferri cædiùe possit.& 23.*
22 *Filio hæredi contractuali quando pater,& quomodo substituere potest.& seq.*
24 *Primogeniti à successione vt indigni repulsi.*
25 *Hæres contractualis,vt alii liberi ingrati,propter ingratitudinem hæreditate priuari potest à patre.*

a Bened. in repet. ca. Raynuntius, ad verb. duas habens filias, num. 193. Aufrer. ad decis. cap. Thol. 452.

b Masuer. in praxi, tit. de secret. §. 7.

c Idem eod. §. 20.

d Masuer. tit. de successio. §. 57.

e l. lecta, 40. ver. dicebam, de reb. cre.

GVILLELMVS Benedictus [a], enumerat aliquos casus, 1
in quibus pactum de futura successione valet & probatur,& inter illos hunc, vt in pactis matrimonialibus ex consuetudine caueri posit,vt primogenitus vel primogenita succedat coniugibus. Adferã & verba Masuerij [b]. *Item licet*,inquit,*institutio testamentaria de consuetudine*, scilicet Aruerneorum,*non valeat,nisi vsque ad quartam partem:illa tamen quæ est incidens & conuentionalis,in duobus casibus valet in solidum,videlicet in cõtractu societatis omniũ bonorũ,& etiã matrimonij: ita quod si in dicta associatione fuerit cõuentũ,quòd superuiuens,succedat præmoriẽti valet.Etidẽ in cõtractu matrimonii.Et illa l.licet,C.de pact.loquitur in simplici & nuda cõuentione,sed in casu nostro,conuentio adhæret contractui,& dat esse conuentioni,vt dispositio de se inefficax transeat in naturam adiuncti, & valeat secundum naturam actus cui adhæret accessoriè vel incidenter,iuxta l.si tibi rem,de præscr.verb. l.si remunerandi.§.apud,mandati:& nota.in l.1.C.de pact.& l.vbi ita donatur,de donat.P.* Et iterum [c]. *Item quando in contractu societatis fit conuentio, quòd superuiuens sit hæres præmortui,ipse vt hæres assequitur bona illius,& dicitur hæres conuentionalis,vt nota. in l.licet,C.de pact. Aliud si dicatur,quòd bona præmortui sint & pertineant ad superstitem:quia tunc illud pactum habet vim donationis causa mortis,iuxta l.non amplius,§.fin.de lega.*1.Explicat rursum alibi [d] .*Item vt dictum est superius, institutio hæredis cõuentionalis facta in contractu matrimonii vel societatis,valet in solidum:hoc verum, nisi supersint liberi naturales & legitimi,quia non possunt priuari legitima eis iure naturæ debita,nec etiam per donationem vniuersalem, vt si fiat donatio omnium bonorũ inter viuos, & in altero contractuum prædictorum. Et si dicatur, quod igitur operatur adhærentia contractus : respondeo, quod multùm. Quia valet donatio vel institutio prædicta in cæteris, dempta legitima, quæ aliàs non valeret nisi vsque ad quartam partem bonorum:Sicut nec institutio vel dispositio testamentaria,obstante consuetudine superius sæpè allegata.Et iterũ si dicatur,nõ plus deberet operari donatio facta inter viuos,quàm institutio in contractu matrimonii vel societatis.Respondeo,quod præualet in hoc,quòd bona præsentia non possunt alienari iuxta l.mulier bona, .fin.de iure dot.P.& l.non amplius,§.fi.de leg.1.cum ibi notatis.Et quia cætera bona,futura fortè,nõ non sunt affectata vel òbligata pro solutione legatorum, iuxta not.in l.fin.C. de pact.*
Ratio istius consuetudinis videtur per Masuerium, ex causa cohærentiæ con- 2
tractus matrimonij, pactum hoc recipi:siquidem pacta imitantur contractus, quibus apponuntur [e]. cæterùm, contractus matrimonij cui adiicitur indissolubilis

lubilis est, quod quę Deus coniũxit, homo non separat [a]. Et proinde, cùm matrimonium huius pacti inescatione vel promissione secutum fuerit, vt est matrimonium indissolubile: sic & pactum additum. Alioquin deceptus videretur prætextu liberalitatis maritus, aduersus bonam fidem & leges, quarum interpretatio captiosam liberalitatem fregit [b]. Nec decipi nos, sed iuuari alterius beneficio oportet [c]. Secũda ratio sumitur ex l. hæreditas, de pact. conuen.
3 quam in fine præcedentis capitis explicauimus. Tertiò, quando instituitur in pactis matrimonialibus qui nundum natus est, & nasciturus, videtur interim præcipua ratio prohibitionis pacti cessare, voti captãdæ mortis: nõ enim captare mortem potest, qui nondum natus est. Ergo cessante ratione, cessabit prohibitio [d]. Sed maximè probandum pactum: Si omnium bonorum non sit,
4 Sed alicuius partis: vt in donatione omnium bonorum dictum est. 4. Fauor matrimonii habet causam publicam [e], nec minori vtitur priuilegio mulier in dote, quã miles in testamento [f]. At donatio seu pactio successionis valet facta à milite, quæ transfertur post mortem [g], fauore militiæ. Valebit igitur ea-
5 dem multò magis fauore matrimonij. 5. Fauorem adiicit huic pacto ius primogenituræ, nam solet fieri hæc largitio in fauorem primonascituri: natura enim patres plus diligunt primogenitos [h], veluti primas sui imagines, & acerbior imò supremus luctus primogeniti, & vnigeniti [i]. Iisque iure singulari reseruabatur apud antiquos benedictio fœlicior paterna [k], & duplicia dabantur [l], & præcipuã, domusque dignitas, & titulus. Exemplo Iosaphat regis Israel, qui filiis suis quinque dedit munera, regnum autem tradidit Ioram, eò quòd esset primogenitus [m]. Vt Cyrus moriturus, extantibus duobus liberis Cambyse, & Tanarzare, dixit visum fuisse consentaneum, regnum Cambysi vt maiori natu relinquere, vt rerum peritiori [n]. Et merentur certè, si simpliciter filios contemplemur, non habita ratione maioris pietatis, vel morum bonitatis, quibus sæpè posteà geniti excellunt, & cæteris paribus, liberalitatem maiorem patris: tum quòd diutius patri inseruierint, priores in officio fuerunt: tum etiam, quòd necessarium sit in familia filiorum aliquem cæteros sapientia antecedentem, beneficiis donari, vt fratribus ipse posteà instar patris sit, & veluti fiduciariam tutelam & onus post mortem patris suscipiat [o]. Naturâ magis experientia valere putamus, qui diutius vixerunt: & proinde primogenitis hæc cura cùm demandata videatur iure naturæ, vt fratrum suscipiant minorum solicitudinem, inuidendum non est, si potior pars
6 reseruetur eis successionis paternæ. Sexto loco, suasit hoc pactum seruari cõseruatio familiarum: cùm enim vnus ex liberis maiorem partem hæreditatis capit ex pacto, interim alienatio prohibetur, vt pote rerum subiectarum restitutioni [p]. Et receptæ sunt prohibitiones alienationis, vt res remaneant in familia [q]. Quare & apud Locros cautum erat lege: ne quis patrimonium alienare posset, nisi ostenderet euidentem calamitatem superuenisse: præterea vt antiquæ hæreditates conseruarentur. Quod sublatum apud Leucadas, valdè popularem eorum ciuitatem effecit. [r] Familiarum splendor sumptibus apparet: sumptus bona plura exigunt. bona verò diu integra non possunt esse, quæ æqualiter pluribus filiis diuiduntur: & minor domus fit, quæ in plures scinditur.

7 *In pretio pretium est, dat census honores,*
Census amicitias, pauper vbique iacet [s].

Et, *Nihil habet infœlix paupertas durius in se,*
Quàm quòd ridiculos homines facit [t].

Atque Horatius [u], *Contraq; lucrum nil valere*
Pauperis ingenium, quærebor applorans tibi.

Et rursum, *Scilicet vxorem cum dote fidemq; & amicos,*
Et genus & formam regina pecunia donat.

a l. 2. de rit. nupt. P. Math. 5. & 9. Mar. 10.
b l. cum Aquilliana, de transf. P.
c l. in commodato, §. sicut, commo. P. e. vn. de commod.
d c. cùm cessante, de appellat. l. adigere, §. quamuis, de iure patro.
e l. 1. sol. matri. l. 2. de iure dot. P.
f l. dotalem fundum, de milit. testam.
g l. licet, C. de pact.
h 2. Reg. 13.
i Exo. 11. zachar. 12.
k Genes. c. 27
l Deut. 21.
m 2. Paral. 21.
n Xenop. lib. 8. Cyripæd.
o §. 1. de fiduciar. tute. P.
p auth. res quæ, c. commu. de lega.
q l. codicillis, §. instituto, & seq. & l. cùm pater, §. libertis, de leg. 2. l. volũtas. C. de fideicom.
r Aristot. Politic. c. 5.
s Ouid. Fast. 1.
t Iuuen. Sat. 3.
u Hor. Od. in Epod.

Sic minus fidei habetur pauperi, quàm diuiti [a]. Pecuniam multùm in honore esse inter res humanas, docet Strabo [b]. & reges & splendidos dici ideo δυνάστας, id est, potentes. Et Demosthenes [c], δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστιν γενέσθαι τῶν δεόντων, i, *pecunia omnino opus est, & sine ea nihil agi potest.* Et Cassiodorus, [d] *tantum quis nobilior est, quantum & moribus probus & luculenta facultate, reluxerit.* Diuus autem Ambrosius, [e] *hodie*, inquit, *nemo nisi diues honore dignus putatur.* Apud Iurisconsultos, æquiparantur honor & amplissimæ facultates [f], Et Euripides,

Ἰσχύει μέγα πλοῦτος, λαβὼν δὲ τοῦτον εὐγενὴς ἀνήρ, ἰ,

Ingens vis diuitiarum, quas qui nactus est, nobilis statim euadit.

Accedit 7. masculæ prolis fauor, in cuius gratiam factum sit. Nam in pa- 8
ctis matrimonialibus primùm vocantur primo geniti, in defectum eorum ordine masculi: & proinde si filia nascatur primùm, deinceps filius, is præfertur vt disputant Gui. Papæus [g], & Guill. Bened [h]. Octauò, fouet hoc pactum cō- 9
mune naturæ & parentum omnium votum, quo volunt omnia liberis quæri [i]. *Et filius*, inquit D. Paulus [k], *Ergo hæres*. Nonò, obseruo succedendi leges esse 10
iuris positiui, & ideo in ea successione esse habendam rationem loci, in quo quis testatur [l]. Quamobrem cùm consuetudo hoc pactum permiserit, vt cæteræ testandi & disponendi formulæ, approbabitur, non habita ratione iuris communis: cùm & ratione donationis inter viuos sustineri possit idipsum, quod defertur in tempus mortis [m]. Verumtamen addenda est insinuatio in 11
Gallia, ex constitutione regia molinensium: alioquin inutile & inefficax [n]. Et ita non seruatur quod olim obtinuit, remuneratorias donationes non egere insinuatione [o], neque iuratas [p]: nam vtrumque sustulit cōstitutio. Probatur & hæc consuetudo in §. 1. de fil. natis ex matri. ad morb. contr. in vsib. feudo. Ex 12
his notabile primùm sequitur, quia hoc pactum succedendi firmum & irreuocabile est, vt filius vocatus in parte, qua institutus in contractus est, non possit grauari posteà fideicommisso. Primò, quia semel perfecta donatio, & contra- 13
ctus absolutus, neque diem neque conditionem, vel modum accipit, inuitis illis, qui contractu continentur. [q] Secundò, quia dum quis beneficio alterius ad 14
aliquid petendum admittitur, quemadmodum in quæsitis hîc per pactum, is cui quæsitum est, etiam inuito eo, qui prius ei acquisiuit, petere potest [r]. Et 3. cùm ius quæsitum sit filio nascituro ex donatione, notario publico pro eo stipulante & acceptante [s], sine eius facto ei adimi non potest [t]. Nec in aliena potestate esse debet, alterius non delinquentis deteriorem conditionem facere [u]. Sed & 4, constat patrem, qui filio promisit, non posse pactionem reuocare, per expressam l. aliud, 106. de solut. P. Quanquam moriatur, & velit vltima voluntate reuocare: nam id non licet, & stipulatio conditionalis impleri potest etiam post mortem promittentis [x]. Accedit l. cùm à filio tuo emācipato, 15
C. de donatio. 5. Filius qui ex testamento non vult patri succedere, sed ex contractu, est veluti extraneus: & ita contractu contentus, non potest cogi ad collationem à fratribus [y], nec proinde ad onus impositum. Et si filius, qui ex contractu hæres est tantùm alicuius partis, ad onera teneatur, habebitur tantùm ratio temporis donationis factæ, non mortis testatoris, vt teneatur ad onera præcedentia donationem, pro rata, si in quota fiat alicuius partis bonorum, vt tertiæ, vel quartæ, vel mediæ &c. Non si de re singulari. Nam tantum in bonis esse dicetur, quantū superierit deducto ære alieno [z]. Exēplo aliarū donationū, quæ inter patrē & filiū, & virū & vxorē fiunt, quæ ve morte confirmantur [a]. Et donationes huiusmodi, quæ morte cōfirmantur, si in testamento rursus apponantur, non intelliguntur nouæ aut tunc factæ, sed relatio earum habet cōfirmationem factorum, vt ad id tempus, quo factæ sunt, retrahantur [b]. Sextò, in- 16
iuria fieri videretur à patre filio, si donationes ei factæ reuocarentur testamento, quæ

a l. 3. de testib. P. §. sancimus aliquam, eod. tit. in auth. l. 1. de cultio. reor. P. l. spadonum, §. fin. de excus. tuto. P. l. si creditores, de priuil. cred. P. §. 1. de defen. ciuita. in auth. col. 3.
b Strabo, lib. 9.
c Demo. in olintia.
d Cassiod. 3. varia. epistol. 17.
e D. Ambros. lib. 2. officio.
f l. ad subeunda, de decurio. in P. l. 2. de præd. decurio. l. rescriptum, de mun. & honorib. P. cum similib.
g Guido Pap. q. hos.
h Guil. Bened. ad c. Reynuntius, ad ver. in eodem testamēto, nu. 173. de testa.
i in l. scripto, vnd. lib. l. cùm ratio, de bon. damnat. P.
k ad Galat. 4.
l l. si non speciali, C. de testam.
m per l. scrupulosam, 12. de contra. & comm. sti. C. §. post mortem, de inuti. stipul.
n in constit. Molinens.
o l. si pater, §. 1. & l. Attilius, de donat. P. §. 1. vt spons. larg. in auth. reditium-que ad ius codicis, l. si pater, §. similique modo, de iure dot. c.
p Guido Pap. decis. 351. & singul. 346. Ioan. Immo. & Panor. ad c. cùm contingat, de iureiur.
q l. perfecta, l. 4. C. de donatio. quæ sub. mo. lib. 8. C. ti. 55. l. cum qui donationis, 22. de donatio. P. l. quicquid, de verb. obligat.
r l. si post mortem 10. §. fin. de bono. poss. con. tab. P. l. pen. de non nu. pec. C. l. 3. si manci. ita vene. ne prosti. C. expressius in l. cùm à socero, C. de iure do.
s l. si quis argentum, §. fin autem, de donatio.
t l. id quod nostrum, de reg. iur.
u l. 2. quod vi aut clam. P.
x l. is cui sub. conditione, de actio. P. §. ex conditionali, de verb. obl. apud Iustin.
y l. à patre, c. de collat.
z l. mulier bona sua, de iure dot. P. l. sub signatum, §. bona, de ver. sig.
a l. cùm pater, §. pater filiæ, de leg. 2. l. si mortis causa, de don. cau. mor. in P.
b l. ex verbis, C. de don. int. vir. & vxo.

to, quæ non possunt sua natura reuocari [a]: nisi ex causa ingratitudinis [b]. Cæterùm obseruandum est, patrem aliquod honestum grauamen, & quod affine est voluntati contractuali, imponere filio posse, qui succedit vel vi pacti, vel vi consuetudinis, & iure primogenituræ: vt in specie c. licet, de voto.
17 Atque Boerius tradit [c] patrem filio primogenito hæredi instituto posse substituere secundò genitum, aut nepotes ex fratre, casu quo contingeret eum sine liberis masculis decedere, etiam si in contractu matrimonij dictum non fuisset: quia instituendo primogenitum firmat pactum, & substituendo inter nobiles sequitur natura feudi antiqui, quod debetur natura filijs omnibus, præterquam in regalibus, quæ primogenito tantùm. Idem scribit Paul. Castrensis [d], & Masuerius [e]. Alioquin satis durum & alienum esset ab omni ratione istius pacti, videre per filias primogeniti ad extraneam familiam hæreditatem peruenire [f]: filiæ enim nubentes in aliam transeunt familiam, & earũ liberi [g]. Et prope verò est, si consulti fuissent, vel cogitassent qui pactum fecerunt, primogenitum non fore superuicturum, vel non habiturum masculos, respondisse, nolle se ad extraneos hæreditatem peruenire [h]: nemo enim præsumitur suam sobolem alienæ postposuisse [i]. Et sic singulari iure annotamus, tunc committi contra leges, primùm in eo, quòd extraneis rescriptum est, nõ licere hæreditatem pacto dare [k]: secundò, quòd nec filiæ licet pacto hæreditatem dare [l]. Quæ tamen in filio primogenito cessant. Et quamuis in donatione causa mortis, & in ea quæ inter viuos fit, & habet legem effectûs post mortem, substitutio non valere credatur ab aliquibus [m]: tamen secundum Bartholum [n], id intelligendum est, de directa non de obliqua seu fideicommissaria, quæ recipitur [o]. Atque interpretes existimant, pactum hæreditatis accipiendæ post mortem donantis in pactis matrimonialibus adiectum, intelligi debere, si vsque ad mortem perseuerauerit donans in voluntate [p]. Sed & videtur donatio primo gignendo facta, non tam, propriè donatio, quàm præordinatio, distributio patrimonij, & anticipatum testamentum [q], & proinde admit-
18 tetur substitutio [r]. Ego tamen non omnino his adstipulor. Sed existimo inspiciendum esse, num post mortem patris filius, qui vocatus est ex contractu ad partem hæreditatis, & posteà institutus cum onere est generalis hæres, se gerere velit vel gesserit pro hærede testamentario: nam tunc proculdubio tenetur ad omnia onera, agnoscendo voluntatem defuncti. Aditione enim facta, cogi potest ad restitutionem impositam [s]. Absurdum quippe est, vt pro parte quis acceptet defuncti hæreditatem, & pro parte repudiet [t]: quia indiuidua censetur voluntas defuncti [u]. Et quemadmodum legatarius non potest pro parte legatum accipere, & pro parte repudiare [x]: multò minus nec hæres vniuersalis, qui adiit. Cui & ius accrescendi, diuersis institutis & cohæredibus repudiantibus, etiam inuito partes deficientium adiicit: ne pro parte testatus, & pro parte intestatus decessisse videatur defunctus [y]. Vnde hæres vniuersalis institutus, quamuis apud se, vel reipsa partem tantùm hæreditatis destinauerit adire, censetur tamen ex asse hæreditatem adiisse, & hæres omnium [z]. *Qui totam hæreditatem*, inquit Paulus [a], *acquirere potest, is pro parte scindendo, adire nõ potest*. Et Vlpianus [b], *Sed si quis ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit,*
19 *non potest quasdam partes recusare, quasdam agnoscere*. Sed neque filius vniuersalis hæres institutus, abstinere se potest hæreditate, retenta legitima, vt singulariter notat Paulus Castrensis [c]. Quod & iure expressum videtur [d]. Et cõtrà, qui se immiscuit hæreditati, dicendum est hunc non posse recusare, quin tota onera hæreditaria subeat. *Qui enim*, inquit lex [e], *scit, aut scire potuit se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur*. Et proinde videtur quasi contrahere cum defuncto, & fidem ei adeundo dedisse de satisfaciendo voluntati [f]: ita tenetur legatariis ex quasi contractu [g]. Quare & qui non potest se obligare, nõ potest adire [h]. Et postremò, qui debitoris sui adiit hæreditatem, excluditur à petitione debiti, & confusæ sunt actiones [i]. Sed quid si adierit hæreditatem cũ beneficio inuentarij, num possit detrahere quod sibi ex donatione debeatur? vide
20 expressum tex. & inibi glo. in l. scimus, §. in cõputatione, de iure delib. C. Secũdum

a l. vel les necne, C. de reuo. donat.
b l. fin. eod. c. fin. de donatio.
c Boer. dec. 204. nu. me. 33.
d Castr. cons. 245. incip. viso & examinato, vers. super quinto & sexto quæsito, in volu. nouo.
e Mas. in prad. tit. de successio. §. item vt dictum est.
f Iuxta l. lex quæ tutores, de admi. tuto.
g §. fin. de patr. pot. §. 1. de leg. agn. tut.
h iuxta glo. in l. tale pactum, §. fin. C. de pact.
i l. cùm acutissimi, C. de fideicom. l. cùm auus, de cond. & demo. P. l. generaliter, §. cùm autẽ, de insti. sub cond. fac. C.
k l. hæreditas, C. de pact. conuen.
l l. pactum quod dotali, C. de collat.
m ex glo. l. 1. de don. cau. mor.
n Bart. in l. vt hæredibus, de leg. 2.
o videtur text. express. in l. cùm pater, §. 1. eod.
p Io. Fab. in l. fin. C. de pact. Bald. in §. item sacra, de pace iura. firm. in vsib. feudo.
q vt in l. tale pactũ, §. fin. de pact.
r l. vt hæredibus, de lega. 2.
s l. quia poterat, & l. cogi, ad Senat. Trebell.
t l. nã absurdum, de bon. liber. P. §. non tantùm, de hæred. & falc. in P.
u l. eum qui, §. fin. de his quib. vt indig. P.
x l. legatarius, de lega. 1. l. neminem, de leg. 2.
y l. ius nostrum, de regul. iur.
z l. si ex asse, de acqui. hæred. P.
a l. 1. eod.
b l. 2. eod.
c Paul. Cast. in l. hæres instituta, de impub. & alis subst.
d in l. illud dubitari potest, de acq. hær. P.
e l. si duo sunt hæredes, eod.
f l. 3. §. fi. & l. 4. quib. ex cau. in posse. dat. P.
g §. hæres quoque, de oblig. quæ ex quas. cont. nasc.
h l. more nostræ ciuitatis, l. 8. de acqui. hæred.
i in l. debitori, C. de pact. l. hæres à debitore, §. 1. de fideiuss. P. l. vt debitum, de hæred. actio.

dum

dum notabile quod colligitur ex firmitate pacti matrimonij in fauorem filij
nasciturí erit, vt si pendente vita patris filius primogenitus mortuus fuerit,
transmittit hæreditatem sibi donatam ad suos hæredes, vt illi succedant post
mortem donantis, perinde ac si filius superuixisset: quia ex conditionali con-
uentione vel stipulatione, stipulatum vel donatum transfertur in hæredes
creditoris, qui erunt tempore impletæ conditionis[a]. Et præponi nepotem
patruo defendit Panormita. & alij[b]. Probant tamen interpræres aliqui[c], ius 21
primogenituræ esse personale, vt nec cedi, nec auelli possit à persona. Sed opi-
nor illud obseruandum, quando pactum non est appositum, vel si liberi non
extant primogeniti, & quando consuetudo verbis apertis defert successionē
primogenito superstiti: alioquin trāsferri posse infra doceo. Remanet adhuc 22
quæstio in hac materia quotidiana, num pater qui filio donauit nascituro ea
contemplatione, vt domus splendor per illum subiretur & conseruaretur, si
is filius inhabilis reperiatur natus, num possit substituere eidem, vt si sit prodi
gus, libidinosus, mentecaptus &c. Si in summa filius præstare non possit mu-
nus, quod bonis donatis, putà feudo, impositum fuit. Inhabilis enim isdicitur,
habita ratione certæ rei, qui impar sit oneri præstando: vt dicimus ea signifi-
catione, naues inhabiles[d]. Græcis ἀνάρμοστος: vt contrà, ἐνάρμοστος, habilis, a-
ptus, accommodus. Et placuit omnem dispositionem de habilibus intelligi
debere[e]. Et paria sunt non esse filios, vel esse, sed inutiles[f]. Et probauit Soci- 23
nus, ius primogenituræ, si primogenitus sit demens, aut rebus suis superesse nō
possit, transire & deuolui ad secundum. Et valdè mihi probatur explicatio pa
cti de successione primogeniti vocati, quam adfert Boerius[g]: vt quādo primo
genitus sit, vel est inhabilis, putà furiosus, prodigus, vel aliàs inutilis, pater pos
sit nō obstante pacto disponere. Quia in fauorē nobilitatis & familiarū cōser-
uādarū causa, permissum est patri per cōsuetudinē de bonis suis pacto in fauo
rē filij disponere. Quæ ratio omnino cessat, quādo inhabilis inuenitur vocati
persona: altè per substitutionem exemplarem, exemplo minorum, & ex for-
mula tantùm l. humanitatis intuitu, de impub. C. substitutio admittetur. Nā
quandiu tales vixerint, certè in Gallia putarem seruandum esse quod vulgò
etiam custoditur in nobilibus primogenitis stolidis vel fatuis seu dementi-
bus, vt & in fœminis, vt cùm feuda sint patrimonialia, inhabiles vitio natu-
ræ etiam capaces possessionis dicantur, & per alias personas deseruiunt one-
ribus militiæ & aliarum rerum: in maioribus autem dignitatibus & feudis, vt
in regni & principatus successione, si sine seditione fieri possit, & cum consi-
lio vniuersorum heroū & superioris, & si necessitas administrationis vrgeat,
alium subrogari saltem in administratione probabile videretur exēplis, quæ
tamen non habent locum in iure quæsito ex lege maiorū. Ita reprobatus pri-
mogenitus Cain[h], prælatus Iacobus Esau[i]: Ioseph, fratrib⁹ à patre Iacobo[k]: 24
Salomon, Adoniæ natu maiori à Dauide: quòd is vsurpasset regnum se viuen-
te[l]. Priuatus regno Childericus rex Francorum: vt inutilis, ex procerum re-
gni consilio & authoritate Zachariæ summi Pontifi. Et regnum delatum Pi-
pino patri Caroli Magni[m]. Priuatus & regno, vt inutilis, Sardanapalus Assy-
riorum rex, vir muliere corruptior, & ab Arbacto ad Assyrios à Medis impe-
rium translatum[n]. Probo etiam, propter ingratitudinem commissam in pa- 25
trem, filium donatis in contractu matrimonij priuari posse[o] ab eodē patre.
Sicut Iacob priuauit Ruben primogenitura, quòd ascendisset patris cubile[p],
& transtulit in Ioseph & liberos eius[q]. Et sacerdotium primogenito debitū[r],
translatum in Leui, & regni dignitas illi promissa[s], translata in Iudam[t]. Et i-
ta expressè consuluit Oldradus consi. 93. col. 17. Atque ita iudicatum refert
Benedictus[u], anno 1506. Extat & constitutio Henrici 2. de matrimoniis clan-
destinis, qua filij & filia, qui quæue sine consensu patris nuptias contrahunt,
exhæredes fiunt, & extorres ab omni iure successionis, quod sperabant ex pa-
ctis matrimonialibus patris, matrisue & maiorum. Et constat quoque iure cō-
muni liberos priuari posse donationibus alterius generis & inter viuos factis,
si illi ingrati reperiantur ex causis legibus expressis[x]. *Ne si*, inquit Iustinia-
nus,

a §. ex conditionali, de verb. obl. l. is cui sub conditione, de actio. in P.
b Panor. in c. licet, de voto, & cōs. 136. & cons. 12. Bald. in quæst. feudi in l. cum antiquoribus, de iure delib. C. Io. Immola, & domini. in c. granci, de suppl. negli. prælat. Aufr. in decis. cap. Thol. 433. quā vide si egeas.
c Bald. in l. cum antiquioribus, c. de iure delib. & cons. 399. to. 2 socm. cō. 252. M. Lauden. lib. de primoge. P. decius, consi. 1. lib. 1.
d l. 1. §. igitur, vers. quędam, de exercit. act.
e l. vt gradatim, de muner. & hono.
f arg. l. quoties, qui satisd. cog. glo. in l. fin. ad leg. fau. de plagiar. C.
g Boe. decis. 204. nu.
h Genes. 4.
i eod. 27.
k eod. 48.
l 3. Leg. c. 1.
m ca. alius, 15. q. 6.
n Iustin. ex Tro. in 1
o Bened. in rep. c. Reynūtius, in ver. in eodem testamēto, ann. 1. nu. 203.
p Genes. 39. & 45.
q eod. 48.
r eod. 27.
s eod. 35.
t 1. Paral. 5.
u Bened. vbi sup. nu 208.
x l. his solis, iuncta auth. quod mater, & l. pen. C. de revoc. donatio.

nus[a], *cuique licentia, alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris; & ipsum iterum donatorem suasq; res perdere, & præfatus malis ab ingrato donationis acceptore affici.* Aliaque ratio ponitur à Philippo Imperatore, in l. 1. C. de reuocan. donatio. dum de reuocatione donationis factæ liberto agit, cui in obsequiis iungitur filius patri: vt ille patrono præstandis [b]. Et lex vltrà non tantùm ingratos liberos punit ademptione donatorum, sed etiam illos emancipatos reuocat in potestatem [c]: & permittit parentibus, non tantùm quæ ipsi spontè largiuntur illis adimere, sed eam, quam lex illis defert legitimam, tollere [d]. Et ita lex diuina fieri suadet, vt conseruetur integrum illud sanctissimum præceptum, *honora patrem tuum, & matrem tuam.*

a l. fin. C. eod.

b tit. de obseq. à lib vel libert. paren. & patro. præst.

c l. vni. de ingra. lib. C.

d §. aliud quoque capitulum, vt cum de appellat. cognoscatur.

De pacto de conseruanda hæreditate. Caput 8.

1 *Pactum de conseruanda hæreditate quando valet. Et nu. seq. 2. 3. 4.*

2 *Hæreditas non adita, nec delata non transmittitur.*

3 *Ingratitudo filio per patrem pacto remitti potest.*

1 ALIVD pactum est, quod fit de conseruanda hæreditate, quæ si hominis mortui fuit, vel sit quæsita ex certissimo iure viuentis, valet de ea factum: Contrà autem, si fiat de ea hæreditate viui, quam quis sibi sperat deferri post mortem eiusdem. Quia omnes rationes ferè, quæ prohibent pactum de futura successione, habent in hoc locũ. Deinde in viui successione, non potest certa spes ab intestato succedendi formari: quia potest præmori, qui superuicturum

2 se credit. Et ideo nulla est successio præmoriente hærede [e]. Et hæreditas non adita non transmittitur, etsi delata sit à collateralibus [f]: exceptis iis, qui à tempore delationis, intra tempora deliberandi moriuntur [g], vel alia legitima causa impediti non potuerunt adire intra eadem tempora [h], & exceptis liberorum personis, qui delatam transmittunt nõ aditam hæreditatem [i]. Sed neque conseruatio dici potest hæreditatis, quæ non est, veluti viui [k]. Et in filiis etiam ipsis præmatura dicitur petitio legitimæ bonorum viuentis patris [l]. Et si de proximis agatur successuris, incertum adhuc viuente proximo est, num illi successuri sint: cùm liberè possint, illis prætermissis, eligere extraneum, vt nec conqueri de inofficio possint fratres [m]: sed potior sit causa testati, quàm intestati. Distingunt tamen in hac quæstione Bartholus, Angel. de Vualdis, Bal. in l. fin. C. de pact. Aut quis inquiunt, iure succedendi priuatur per ingratitudi

3 nem, aut alio iuris rigore. In primo casu, putant valere pactum de conseruanda hæreditate: nam licet filius sit ingratus, potest ingratitudo pacto remitti, vt in l. fi. C. de reuoc. donat. l. in ipsius, C. fam. ercisc. arg. l. 4. de adim. lega. Sed si quis vellet facere pactum, vt ingratitudo futura non obstaret, non valet pactum: quia induceret ad delinquendum, arg. l. si vnus, §. illud nulla ratione, de

4 pact. P. Quando autem priuatur quis propter aliquem iuris rigorẽ, cui potest obuiã iri testãdo vel codicillando, sicut filius emãcipatus posset patri prouidere testãdo, licet pater eũ emãcipasset nõ cõtracta fiducia, tũc valet pactũ, vt in §. fi. de legit. agn. succes. Quòd si priuationi nõ possit prospici cõtra illũ rigorẽ testãdo, tũc nõ valet pactum, vt in c. 1. de feudi successio. Secundum Bartholũ:

e l. vni. §. & cum triplici, de cad. toll. C.

f l. quoniam sororis, de iure delib. l. emancipata. C. qui admit. ad bon. poss. l. vni. §. in nouissimo, de cad. toll.

g l. cum antiquioribus, de iure delib.

h vt in l. vnum ex familia, §. rogo, de lega. 2. & in l. si quis in grauis, §. eleganter, & l. qui posthumos, ad Silania.

i d. l. vni. §. in nouissimo, de cad. toll. C. l. 1. de iis qui ante aper. tab. C.

k l. 1. pro hærede, in P.

l l. 1. §. si impuberi, de collat. bonor. P.

m l. 1. de inoff. testa. P. l. fratres, & l. fratris, C. eod.

n l. antequã, C. com. de successio. l. quãdiu, 2. de acqui. hæred. & l. quandiu, de reg. iur. l. 1. si tab. testa. non extab. P. §. adhæc, de hæredib. & falc. in auth. cũ similib.

quod enim non poteſt fieri per teſtamentum, non poteſt fieri per pactum. Obiiciunt l. 1. §. ſi parens, ſi à par. quis fuer. manum. Sed nihil ad rem.

De pacto de non ſuccedendo in iure quæſito. Cap. 9.

1 *Pactum de non ſuccedendo, vel de iure quæſito, vel pendente eſt.*
2 *Primogenituræ iuribus quibus renunciari, & quando poteſt: & num transferantur in filium, præmoriente patre. & nu. 3*

IN pacto de non ſuccedendo diſtinguimus, an ius cui renunciatur iam quæſitum ſit, an adhuc pendeat. Nam pactum de iure quæſito eiurando valet, vt antea diximus in pacto de hæreditate mortui: aliud non valet, niſi cum diſtinctione, de qua in ſequentibus. 1
Aliud exemplum in pacto de non ſuccedendo in iure quæſito eſt, quando primogenitus renuntiat iura primogenituræ ſibi competentia. In quo tamen non modica eſt controuerſia, propter authoritatem eorum[a], qui putarunt hoc ius primogenituræ eſſe perſonale: & ideo non poſſe cedi, & transferri[b]. Quod aliqui putant intelligendum, ſi velint primogeniti transferre hoc ius in extraneos, vt non poſsint: poſsint autem in fratres transferre, & cedere. Quia eadem extraneorum non eſt ratio, ac fratrum: vt pote qui ſublato fratre primogenito de medio, ſuccedunt in locum eius ex mente ſtatutorum & conſuetudinum. Et tunc magis à lege, quàm à fratre ius habere videntur[c]. Dicunt & alij ceſsionem fieri poſſe iuris primogenituræ etiam in extraneum, vt valeat quandiu vixerit primogenitus, ſi poſt ius conſequutum renuntiet ei. Quæſitum autem ius hoc videtur natiuitate, & diem tunc veniſſe conditionis, tunc quoque ab eo tẽpore firmari contractũ[d], & tranſmitti ius in hæredes[e]. Verumtamen dicunt, præmoriente primogenito ei, cuius habiturus erat ius ſi ſuperuixiſſet reſolui ceſsionem & tranſlationem factam in extraneum: & reſoluto iure dantis, reſolui ius accipientis[f]. Adde quòd videtur ita hoc ius ceſsibile, eò quòd ſit tranſmiſsibile[g]. Atque transferri in filium hoc ius viuente patre, docet Oldradus[h]. Et quamuis pendeat executio iuris, tamen non pendit ius, quæſitum eſt vt diximus, & in conditionalibus conuentionibus habet locum[i]. Et vendidit ius primogenituræ Eſau fratri ſuo Iacobo[k]. Facit, quòd filius adeundo hæreditatem patris in qua oneratur, ſe obligat hiſdem oneribus: & ita tacitè renuntiat iuri primogenituræ, & poſtquam agnouerit, tenetur voluntati patris ſatisfacere[l]. Poterit & facilius expreſsè hoc ius remittere: vt & probari videtur per c. licet, de voto, ibi, *nec ſi onus à patre tibi iniunctum, & à te ſponte ſuſceptum. &c.* Quid porrò mihi videatur aperio, me admittere quidem primogenitum poſſe repudiare ius ſibi delatum, ſed cedere alteri vel alienare, antequam aduenerit effectus, non poſſe. Repudiatione porrò facta, ius illud non ad ſecundò genitum, ſed ad omnes fratres pertinebit æqualiter diuidendum. Et ita iudicatum fertur in curia ſuprema Pariſiorum 9. Sept. 1552[m]. Et eſt textus pro hac ſententia expreſſus, in l. cùm patronus, l. 28. de leg. 2. 2 3

a Marti. Laudens. in tract. de primogenit. Bald. in l. cũ antiquioribus, de iure delib. & conſ. 3 9. vol. 2. Soci. conſ. 152.
b l. quia tale, ſol. matri. P.
c arg. l. ſi arrogator, de adoptio. P.
d l. neceſſario, §. fin. de peri. & com. rei vend. l. 4. de don. in P. l. arboribus, l. 13. §. vſufructuarius, §. de vſufr. & quemad. quis vt. P. §. 1. de vſu & habit.
e l. is cui, de actio. P. §. ex conditionali, de ver. obl. l. quoties, C. de fideicom.
f l. lex vectigali, & l. grege, § ſtatuliber, de pignor. P. l. qui tabernas, de cõtra. empt. P.
g l. ex pluribus, de adminí. tuto P.
h conſ. 22. quod incipit, Filz ſont allegano.
i l. is cui, de actio. P. l. quod ſi, & l. nam ſi cum moriar, de cõdi. indeb. P.
k Geneſ. 27. ca. quàm periculoſum, 7. q. 1. § præterea, quib. mod. feud. amit. in vſi feu.
l l. Papinianus, § ſi conditioni parere, & l. pen. § fin. & l. fin. de inoff. teſta. P. l. parentibus, §. 1. C. eod. l. 1. C. de iure delib.
m Pap. lib. 21. Rapſo. areſto. tit. 5. arc. 1.

De pacto

De pacto de non succedendo facto à filia vel filio, aliquo à patre accepto, quid statuat ius ciuile. Cap. 10.

1 *Filia dote contenta, vel filius aliquo accepto renunciantes futuræ successioni pacto, non prohibentur non obstante pacto iure ciuili succedere patri. & seq.*
2 *Filii meritis potius, quàm pactis, sunt ad obsequi a paterna prouocandi.*
3 *Præsentibus paucis renunciatur maioribus futuris facilè.*
4 *Gaudium nimium & timor restitutioni causam dant legitimam.*
5 *Intestati successio publici iuris.*
6 *Pactum inter patrem & filiumfa. iure ciuili non habet obligationem.*
7 *Repudiatio successionis vel legati antequam deferatur vel debeatur, non officit quin acceptari possit cum defertur.*
8 *Legitima relinqui potest tantùm titulo institutionis, correctis iuribus contrariis.*
9 *Renunciatio successionis à filia facta, non firmatur iure ciuili iuramento.*
10 *Legitimari potest spurius ea lege, ne succedat patri.*

1 CONSTITVEMVS in formula aliâ pacti de non succeden
do, axioma aliud iuris ciuilis, quod posteà sequenti capite la-
tius eodem iure & pontificio, Deo fauente, pertractabimus.
Pactum in dotis constitutione vel traditione factum, ne quid
filia aliud ex hæreditate patris speraret, non mutat ius succe-
dendi: hoc est, non impedit, quominus filia succedere patri posit[a]. Quod &
in filio aliquid accipiente à patre, ea lege ne posset quærela inofficiosi experi
ri, verum esse putandum est[b]. Ratio prior huius sententiæ, quòd pactũ de hæ-
ditate, siue sit de succedendo, siue de non succedendo, contra bonos mores
2 est. Hanc rationem non probo, proinde non immorabor. 2. Ratio ex Papinia-
ni responso est relata per Imperatorem[c], quòd meritis magis filij ad paterna
obsequia prouocandi sunt, quàm pactionibus adstringendi. Sic venalis amor
prohibetur, & filij in obsequio retinentur naturali, dum putant bona paterna
ex liberalitate eorum ad se peruentura iuxta votum naturale parentum, qui
3 cuncta liberis suis parant[d]. 3. Istæ renunciationes futuræ legitimæ successio-
ni videntur quodammodo captiosæ, quia modico præsente filius aut filia pos
set temerè pingui successioni renunciare. quod lex non probat in alimẽtis e
tiam debitis remittẽdis, nisi authore prætore, & causa cognita fiat remissio[e].
4 Et lex subuenit nimiæ facilitati, potissimum mulierum[f], quæ dum coniugis
habendi desiderio tenentur, etiam nullo accepto, vel dote exigua contentæ,
bonis paternis inconsideratè cederent[g]: & furore amoris nihil vehemẽtius[h].
Et qui ob immodicum gaudium renunciat, restituendus venit[i]. Quemadmo
dum & quod calore iracundiæ factũ est, à lege reuocatur[k]. Quòd iudicio fa-
ctum nec quicquam ex his videtur. Vt enim timorem, sic & lætitiã inter per-
5 turbationes animi posuerunt Philosophi[l]. 4. Facultas succedendi ab intesta-
to, iuris est publici: quia lege proximi ordine successuri vocantur, authoritate
etiam legis naturæ[m]. Et quæ iuris publici sunt, pactis priuatorum lædi non
possunt[n]. Et in l. cùm ratio, de bon. proscript. P. traditur neque iudicio paren
6 tum posse filios à successione eorum parentum submoueri[o]. 5. Relicit hoc pa
ctum de non succedendo ius ciuile, quia improbat pactum omne inter pa-
trem & filiumfam. vt non nascatur inter eos ex eo obligatio ciuilis:
7 etsi aliquando naturalis oriatur[p]. 6. Qui remittit vel repudiat ius

a l. fin. de suis & legi. in P. l. pactum dota li, C. de collat.
b l. si quando, l. 35. §. illud, de inoff. test. C.
c in d. l. si quando, §. illud.
d l. scripto, vn. libe. l. cùm ratio, de bon. damnat. P. l. nam & si parentibus, de inoff. testam. in P.
e l. cùm hi, de transf. P.
f l. 2. ad Senat. Velle. P.
g l. 2. de indic. vid. tol. C. c. 1. de frig. & malef.
h §. nouimus, quib. mod. natur. effic. sui in auth.
i glo. in §. serui, de libert.
k c. quod calore, de reg. iur. in 6.
l Cic. 4. Tuscula.
m l. fin. quo. bono. C. l. 1. vnd. vir & vxor C. l. 2. §. legitima, de suis & legi. hæred.
n l. ius publicum, de pact. P. l. quod de bonis, 15. §. 1. ad leg. Falc. P. expresse in hac hypothesi, in l. fin. de suis & legi. P.
o idem in l. scimus, §. sancimus, & l. quoniam, de inoffic. testa. C.
p l. frater à fratre, §. quæsitum, de cond. ind. P. §. item inutilis, de inutil. stip. P.

hæreditatis nondum sibi delatæ, vel legati non delati, potest non obstante illa repudiatione cùm defertur acceptare[a]. Cæterùm filio filiæúe legitima seu successio paterna non debetur, nisi mortuo patre[b]. Ergo non obstante illa renunciatione, cùm eis deferetur, rectè poterunt succedere. Et postremò, succes- 8
sio quæ debetur filiis in vita patris, non quolibet titulo hodiè relinqui potest, sed tantùm iure institutionis[c]. In quo correcta etiam est auth. nouissima, C. de inoff. testam. quæ quocunque relinquere permittebat titulo, ne rumperetur testamẽtũ ex quærela inofficiosi testamẽti, si filius filiaúe habuissent tãtũdem, quantũ esset legitima, aliquo titulo à patre, vel donationis vel dotis, iuxta etiam prisca iura Pandectarum & Codicis[d]. Neque hoc ius ciuile consi- 9
derat iuramentum, quod apponi possit pacto huic de non succedendo: quia contra leges appositum nõ existimat obligatorium[e]. Et censetur à patre, qui authoritate multùm in filios valet, metu extortum[f]. Neque ad rem pertinet, 10
quòd receptum est pactum cum spurio legitimando, vt legitimatus non succedat patri, vt ait Geor. Natha[g]. Nam spurius respectu patris censetur esse extraneus, quia pater est ei incertus[h]. Et proinde diuersa ratio, & licet illi excipere hoc ius à filiatione legitimationis: & qui potuit condere legem legitimationis, potuit & suum consensum ea exceptione firmare[i].

a l.1.§.quod ait prætor, quo. legat. l. is qui hæres, l. 13. l. is potest, & l. si quis extraneus, §. hæc ita, de acq. hæred. P. l. qui potest, de reg. iur. l. 1. §. decretalis, de succe. eod. P.

b l. 1. §. si impuberi, de collat. bono. in P.

c §. aliud quoque, vt cum de appel. cog.

d Papin. §. si quis mortis, & l. si non mortis, de inoff. testa. l. vni §. videamus, de rei vxo. act. C.

e l. si quis inquilinos, §. f. de leg. 1. l. non dubium, C. de legib.

f arg. l. fin. de lib. cau.

g Natha, in c. quamuis, de pact. in 6.

h l. vulgò concepti, de sta. homi. §. si aduersus, de nup. apud Iustin.

i arg. l. 1. & f. c. de legi. c. 1. de conf. vti. vel inuti.

De renunciatione successionis, quæ fit à filia dote contenta, ex iure pontificio & vsitato. Cap. II.

1 *Filia dote contenta, quæ renunciauit successioni paternæ, quando regressum habeat & seq.*
2 *Legitima minui pacto & statuto potest.*
3 *Filiæ non succedebant patri extantibus masculis.*
4 *Filia renuncians facit partem, & tamen non admittitur ad partem.*
5 *Filii masculi conseruant familias, & earum nomen.*
6 *Filius non potest renunciare successioni patris.*
7 *Filia spuria dotata, siue renunciauerit, siue non, non habet regressum vnquam ad bona paterna.*
8 *Filia impubes non renunciat validè successioni dotata, nec cum iuramento, etiam si prius se esse iurauerit puberem. & 9. 10.*
11 *Minor maiorem se asseuerans quando sibi præiudicat.*

DIXIMVS præcedente capite, iure ciuili improbatas esse pactiones filiarum renunciantium, dote vel parte aliqua accepta, futuræ successioni paternæ. Quid iure autẽ pontificio placuerit, videndum est: & explicãdum c. quãuis, de pact. in Sex. Et proinde hoc axioma pluribus explicandum constituemus. 1

[k]Filia [1] pubes [2], dote cõtenta [3], renũcians patri [4], nõ vi nõ metu[5], futuram eius successionem cum iuramẽto [6], superuiuẽs [7] patri, nõ habet regressum ad bona paterna ab intestato [8]. Hoc axioma primùm generaliter, deinceps per singula verba excutiendum. Atque in primis probatur ex d. c. quãuis, & ex §. 1. de fil. nat. ex matri. ad Morgan. cõtra. in lib. feudo. 2. Quod fieri potest per legẽ, fieri potest per pactum[l]: vt contrà, 2
quod nõ potest per pactum fieri, nec per statutũ potest[m], quod est lex ciuilis[n]. Statuto porrò potest minui legitima[o]. Idipsum igitur pacto effici poterit. 3. Filia, quæ eiurat successionem futuram, censetur ius suũ remittere in fauorẽ 3
fratrum masculorum, siue fratri fiat siue patri renunciatio, propter præsumptam

k de singulis istius axioma. verbis tractatur ordine secũdum adiectos numeros, de 1. 2. in hoc c. de 3. in c. 12. de 4. in c. 13. de 5. in c. 14. de 6. in c. 15. & 7. in c. 16. de 8. in 17.

l l. non impossibile, de pact. in P.

m glo. in rub. de decre. decurio. lib. 10 C.

n l. de quibus, de legibus & l. omnes populi, de inst. & iure P.

o Cyn. in l. sancimus, C. de nupt. Bart. in l. Titio centum, §. Titio genero, de cõdit. & demon. Ang. in l. Papinianus, §. quarta, de inoff. testa. P.

ptam affectionem æqualem, vt ait Dinus [a], quem refert Baldus [b]. Facili ergo
negotio pactum firmandum. Quia de facili res ad suam naturam redit [c]. Et
natura autiqua succedendi erat, vt existentibus masculis filiæ parentibus nō
4 succederēt [d]. Quò fit, vt filia renuncians faciat quidem in bonis defuncti pa-
tris partem, sed ad eam partem nō admittatur mortuo patre, siue is sine testa-
mento, siue cum testamento mortuus dicatur, & agatur de legitima filiorum
aliorum censenda. Et ita pars filiæ renunciantis instituto hæredi à patre accre
scet, cui pater pacto prouidisse videtur [e]. Et ita iudicatum tradit Guido Pap [f].
Nisi singulari nomine, in fauorē alicuius certi fratris renūciauerit: nā tūc pars
renūciantis ad illū solùm pertinet [g]. Et ita portio exclusæ applicatur ei, cuius
5 contēplatione exclusa est [h]. Postremo loco leges facilè permittūt filiab. renū
ciare accepta dote reliquis, vt faueāt masculis, quorū erat ab initio successio
tantùm, vt dixi, remotis filiab: vt cōseruarentur familiæ in nomine maiorū [i].

Στύλος γὰρ οἴκου παῖδές εἰσιν ἄῤῥενες. vt ait Medander, i,
Columna domus sunt filii masculi.

Et Euripides [k], Καί τοι τόδ' αἰσχρὸν προστατεῖν γε δωμάτων
Γυναῖκα, μὴ τὸν ἄνδρα. κἀκείνους στυγῶ
Τοὺς παῖδας, ὅστις τοῦ μὲν ἄρσενος πατρὸς
Οὐκ ὠνόμασται, τῆς δὲ μητρὸς ἐν πόλει, i,
Atque illud turpe est, præesse domui
Mulierem, non virum. Et illos exosos habeo
Filios, qui masculi patris nomen
Non gerunt, sed à matre habent in republica.

Diodorus Siculus [l] laudat prudens Antipatri regis morientis consilium,
qui suos admonebat, viderent caueréntue, ne regni gubernacula mulieri cō-
mitterent. Quod cùm illi contempsissent, & Olympiadis Magni Alexandri
matris imperium tollerassent, in grauissimas calamitates inciderunt, quas i-
pse refert. Plato [m], filiæ quæ viro est desponsata nihil vult à patre relinqui. Ob-
6 seruamus itaque, vt qui renunciat si filia, non filius. Quia si filius accepta do-
natione à patre, de non succedendo pactum fecerit, non est idem ius statuen
7 dum: quia cessat ratio [n]. Item considera secundò, hîc agi de filia naturali & le-
gitima [o]: nam de spuria si agamus, & ea dotata sit à præsumpto patre, ea nul
lo modo, etiam si exiguam habuerit dotem, & quamuis non renūciauerit, ha
bet regressum ad bona paterna, tanquam minus dotata. Quamuis enim olim,
dum permissus erat concubinatus, naturalis filia certa parte donāda esset ex
bonis patris naturalis [p] spuria tamen nihil poterat petere [q], nec hodiè; exce
ptis alimentis, quæ misericordia iuris pontificij ei concedit [r]. Nec ideo tamen
illis dos immensa constitui debet, ne nimiùm eis defferamus [s]. Et in hac spe-
cie sic resoluit Arn. Ferronus [t]. Verùtamen si spuria sit legitimata per subse-
quens matrimonium, eadem respondenda sunt, quæ in naturalibus & legiti-
mis locum habent [u]. Et hoc est igitur primum, quod axioma nostrum conside
rat in pacto valido eiurationis, vt quæ eiurat, sit filia id est, naturalis & legiti-
8 ma. Secundò exigit, vt ea sit pubes. Quod Ancharanus obseruat, ex c. quāuis,
de pact. in Sex. quia, inquit, filia quæ paciscitur in eo capite datur nuptui, & im
pubes dari non possit [x]. Item pactum appositum est in dotis constitutione vel
datione, dos autem non est nec censetur constituta, nisi sequatur matri
monium [y]: & matrimonium contrahi nequit, nisi cum pubere [z]. Pubes fœ-
9 mina anno 12. masculus 14. censetur [a]. Deinc secundò, impuberes non
possunt contrahere vel obligari [b]. Sed neque minorum res sine iudiciali au-
thoritate distrahi possunt [c]. Et proinde in contractu impuberis, neque
iuramentum robur addere potest: quia nec is iurare in sui præiu-

a Din. consf.
b Bald. in l. pa. C. de collatio.
c l si vnus, §. pactus ne peteret, de pact. P.
d l. maximum vitium de lib. præt. nume. c. 27.
e Per l. si pactum, de proba. P. cum notatis in l. qui repudiātis, de inoff. testa. P. & in l. 1. planè, §. si duobus, de leg. 1. & ita ibi tuentur Bal. Angel. Lance. Decius, Guill. de Cuneo, in auth. nouissima, C. de inoff. testa. Alex. cons. 149. lib. 7. cons. Per. Iaco. in tit. de conditione ex l. omnimodo ex testamento, vers. sed quid erit in praxi.
f Guid. Pap. q. 559. & 295.
g Bal. in l. si actionē, C. de pact. & in l. si defunctis, de suis & legit. Paul. Cast. & Areti. in d. §. si duobus. Examinat hîc Boer. q. 104. nu. 1. & 9.
h per l. 2. §. si duo fratres, de colla. bon. P. Bart. in l. 2. §. videndum, ad Trebel. Chass. ad consuet. Burg. ad tit. *des successions*, §. 12. ver. sed veritas.
i §. item vetustas, de hær. quæ ab int. defer. §. cæterum, de legat. agn. succ. §. f. de pa. poe. §. atqui per fœminini. de legi. agn. tut.
k Eurip. in Electra, actu. 4.
l Diod. Sic. li. 19. hist.
m Plato, 11. de legib.
n Iason, in rubr. de acq. posse. in fine Chassa. ad §. 12. de successio. in ver. fœminis, in consuet. Burg.
o l. filium cum definimus, de iis qui sunt sui vel al. iur. §. si verò aduersus, de nup. l. 1. §. si quis, de carbon. ed. l. 1. §. Iulianus, de lib. agnosc. P.
p auth. licet, C. de natur. lib.
q auth. ex cōplexu, e.
r glo. per c. cum haberet, de eo qui dux in matrimo. quam prius polluer. per adult.
s iuxta l. 1. §. siue itaque, de natura. lib.
t Arnod. Ferro. ad §. 14. de testam. in cō suet. Burdeg.
v Bald. in l. eam quā, col. 8. & in l. cùm acutissimi, & ibi Paul. Cast. C. de fideicom. Chassa. in §. 12. de successio. ad ver. *tant qu'il y ha fils*, vers. intellige, etiam in consuet. Burg.

x c. 1. de spons. Impub. y l. 4. §. 1. de pact. P. l. iure succursum, & l. stipulationem. de iure dot. P. l. fin. c. de don. int. vir. & vx. z c. puberes. de desponsf. impub. apud Greg c. 1 eod. in 6. §. 1. de nupt. apud Iustinia. l. minorē, de rit. nupt. P. a §. fin. quib. mod. tute. finitur, l. fin. quan. tutel. cura. esse desi. b l. pupillus, & l. obligari, de actio. P. §. 1. de auth. tuto. l. in negotiis, de reg. iur P. Iulianus. §. si quid à pupillo, de actio. emp. cum similib. c l. magis puto, §. non passim, de reb. cor. qui sub tut. vel cur. sunt P. to. tit. de reb. & aliis reb. mino. C.

dicium poteſt, nec peierare dicitur, quia ſciens fallere non videtur [a]. Nec iuramentum eius iudicio conſtat, quod eſt vnum ex tribus requiſitis in firmo iuramento [b]. Neque impubes erga Deum promiſſo voto obligatur [c]. Sed & cum ætatis fragili conſilio [d], accedit fragile & debile ſexus fœminei conſiliũ: [e] quod ſæpè contra propria capit commoda mulier [f]. Et vt facilis eſt ad promittendum, ita facilior ad iurandum [g]. Remanet tamen ſcrupulus Bartholi, ſi impubes ſe puberem eſſe iurauerit, antequam contrahat & renunciet, & poſteà pactum iuret, num improbetur impuberis eiuratio. Panormitanus ratus eſt valere pactum & irreuocabile [h]. Ego tamen diuerſam ſequor ſententiam, nec hoc iuramentum valere reor: quia pater ex dolo ſuo lucrari non debet [i]. Doloſè autem verſatus videtur, qui exegerit iuramentum à filia quòd maior eſſet, cùm tamen ille cuius eſſet ætatis rectius ſciret [k]. Item, quia impulit iurare, cùm aliter illa non eſſet contractura [l]. Nec me dimouent ab hac ſẽtentia leges, quæ puniunt minores qui ſe maiores dixerint, & quæ defendunt per eos geſta. [m] Nam illæ locum habent, quando minores decipiendi alterius cauſa ſe maiores dixiſſent; non autem ſi bona fide tales ſe putarent, vel ſi ipſi decipiantur. Et ita iura deceptis, non decipientibus ſubueniunt [n]. Et falſæ confeſſiones non malitioſè factæ, quæ naturalibus non conueniunt, non ſolent obeſſe. [o] Deque ætate eius, qui ſe maiorem dicit, cauſa cognita probandum eſt [p]. Et in hac cauſa mihi adeſt Paulus Iuriſc. dum vult, vt ſi curatores ſcientes minorem ſuum eſſe infra 25. annum, poſt eius affirmationem quod eſſet maior, paſſi ſint cum pecunias ei debitas accipere, & is eas conſumpſerit, tenẽtur & debebunt hoc nomine conueniri. [q] nec dolo caret is, qui ſciens prudẽſque falſum iuſſit affirmari: [r] vt hîc pater, qui ætatis filiæ certus erat.

a l. qui iuraſſe, de iureiu. P. c. pueri, 22. q. 5. auth. ſacramẽta puberum, ſi aduer. vend. C.
b c. etſi Chriſtus, de iureiur. ca. animaduertendum, 22. q. 2. Hierem. 4. auth. quod eis, c. de nupt.
c l. 2. §. voto, de pollicitat. c. 1. ca. ad noſtram, & c. nullus, de regularis, cap. ſi quis laicus, 16. q. 1. to. 20. q. 1.
d in l. 1. de minor. P.
e l. 2. ad Senat. Vellei. C.
f l. 4. C. de ſponſal.
g auth. ſi qua mulie. c. ad Senat. Vellei. l. doli mali, verſ. diuerſu, de nouatio. P
h Panor. conſ. 71. incip. in hac cauſa, verſ. ſed his nõ obſtantibus, vol. 1.
i l. ne ex dolo, de dol. P.
k arg. l. cùm quis, §. codicillis, de legat. 3. in auth. de iureiur. à mor. præſti. facit tex. in l. cum pater, §. filius matrẽ, de leg. 3. cap. ſuper eo, de renunciat.
l l. ſi quis cùm aliter, de verb. oblig.
m tit. C. ſi mi. ſe maio. dix.
n l. auxilium, de minor. l. 2. ad Vellei. P. l. 2. C. ſi aduer. del.
o l. cõfeſſionibus, 14. & l. ſi is cuius, 15. §. fi. de interro. actio. P. l. 1. c. de confeſ.
p l. de ætate, de minor. 25 an. cum ſimil. ibi nota.
q Paul. in l. minor 25. annis, l 33. eod. P.
r l. ſi quis affirmauerit, de dolo, in P.

Quando filia renuncians dicatur dote contenta. Cap. 12.

1 *Dote contenta quando dicatur filia renuncians. & ſeq.*

2 *Dos ſemel conſtituta à patre filiæ an minui ab eo poſſit, & num illam conferat fratribus.*

3 *Legitima filiæ dotatæ habentis regreſſum, computatur habita ratione patrimonii patris, quod erat tẽpore conſtitutionis dotis, ſi excludatur pacto: non autem, ſi ſtatuto.*

4 *Dote contenta num dicatur, cui poſt pactum renunciationis tantùm dos tradita eſt? & ſi tantum promiſſa, aut non: & ſi non ex bonis patris data, aut non ſufficienter. nu. 5. 6. 7. 8. 9.*

TERTIO loco dicimus in axiomate renuntiationis, filiam 1 dote contentam renunciare: quæ verba admonẽt, vt duo perpendamus, videlicet dotem, & quòd filia ea fuerit contenta. Nam præcipuum, quod hîc videtur firmare eiurationem reliquorum bonorum, dos eſt, quam filia accipiens, veluti præcoci ſolutione legitimæ, quæ debetur tãtùm poſt mortem patris, [a] beneficium videtur accipere, & plus quàm non debeatur: plus enim petit, qui ante tempus petit [b]. Citius 2 quoque dotem accipiendo modicam, plus re accipit quàm debeatur tempore mortis. Poteſt enim pater, qui dotem dedit filiæ poſteà labi facultatibus, & tamen non minuetur dos ei data: præterquam ſi ſumma clade repentina is affectus, reuerſa dote ad illum, alimentorum cauſa aliquantum minuatur. [c] Nec mortuo patre filia diminuto patrimonia patris, poteſt à fratribus cogi conferre dotem, ſi nolit ſuccedere patri [d]. Atque ſtatim dote accepta, & matrimonio collocata filia, incipit marito, non patri laborare & quærere

a l. 1. § ſi impuberi, de collat. bono. P.
b §. plus autem, de actio. c. 1. de plus petit. ap. Gregor.
c auth. quamuis, c. de rei vxo. act.
d l. fuit quæſtionis, de collat. bono P. l filiæ dotem, c. eod.

quærere [a]. Quamobrem, vt tradit Iacobus Butrigarius, in æstimanda legiti-
ma filiæ, quando datur ei regressus aduersus pactum, non habetur ratio valo-
ris patrimonij patris, quod est tempore mortis eius, sed quod erat tempore
dotis constitutæ [b]. Quod & alij sequuntur [c]. Licet dissentiat Paulus Cast. [d]
3 cuius tamen sententia præualebit, si filia dotata excludatur statuto, & non
pacto: nam tunc habetur ratio patrimonij existentis tempore mortis patris,
non dotis constitutæ [e]. Proinde cùm constituta dote, renunciatione facta
per filiam, periculum diminutionis facultatum patris non afficiat dotem: æ-
quum est, vt neque incrementum facultatum eam augeat, sed lucrum cum
periculo damni compensetur [f]. Et ita dubius exitus lucri & damni tollit con
uentionis omnem iniquitatem [g]. Ideoque pactum quodcunque in dotis tra-
4 ditione appositum, retinebitur [h]. Sed vtilis hîc quæstio, num per illa verba,
dote contenta, exigatur ad excludendum regressum post pactum dotem tra-
ditam fuisse. Et certè pugnant hic interpretes. Nam Bart. Salic. [i] Pet. An-
chara.. [k] arbitrantur, si tempore pacti dos tradita non sit, non obligari filiam
illa renunciatione. Accedit, quòd dotem non facit cautio, sed numeratio [l].
In contraria autem sententia sunt Immola, & Geminianus [m]. Refert omnium
rationes Georgius Natha, & Geminianus, ad c. quamuis, de pact. in sex. Ego
tamen existimauerim distinguendum esse, num dos aliqua assignata sit filiæ
dum nuptui daretur, an nulla fuerit assignata. Quòd si ea constituta seu assi-
gnata tunc fuerit, & illa ea contenta renunciet, valeat renunciatio, quamuis
5 non fuerit tunc tradita. Quia habere videtur rem, qui habet actionem ad
eam repetendam [n]. Itaque & sanior tuetur opinio in statuto, per quod filia
dotata à patre nihil amplius petere posit, & nisi quod per patris testamentum
ei legatur pro dote, excludere filiam, etsi adhuc illa nupta non sit, & quam-
uis sine matrimonio esse non possit dos [o]: quia ex dotis assignatione facta in
testamento, dotata videtur filia. cùm & pater moriens designare eam in vxo-
rem alicui testamento possit [p]. Et statuti verba, quæ excludunt filiam à pa-
tre dotatam à successione patris, intelliguntur verificata, quando pater actũ
dotandi exercuit [q]: quamuis videatur contrarium respondisse Bartholus [r].
Et cum illo resoluunt etiam Anchara. cons. 132. Ludo. Ponta. cons. 133. Sed pri
orem sententiam sequitur Arnol. Ferro. in §. 13. de testam. in consuet. Burdeg.
dummodo inquit, de bonis patris per illum sit dotata, & illa non sit posthu-
ma. Addit & in §. 15. eius tit. ex tex. illius §. quòd sicut dotata filia excluditur,
ita & ea cui nondum dos soluta, si fuerit fides habita de pretio, cùm esset pro
6 missa à patre, cùm dos promissa veræ dotis nomen retinere videatur [s]. Quòd
si dos non fuerit assignata, non poterit dici dote contenta filia, quæ dotem
non habet. Et non existentis nullæ dici possunt qualitates [t]. Nec renuncia-
tio itaque valebit. Etenim dos succedit in locum legitimæ [u]. Et quemadmo-
7 dum ea tolli omnino non potest, sic nec renunciari: sub protextu quod dote
contenta sit. Et si fieret, accideret vt si quando maritus eius præmoreretur,
illa indotata remaneret, & contra vtilitatem reipub. [x] esset innupta. Sed &
dos succedit in locum alimentorum præbendorum liberis [y]. Nemo autem
futuris alimentis insulto prætore renunciare potest [z], etiam cum iuramẽto [a].
Succurrit, quòd hæc renunciatio nulla dote constituta, extorta à filia, arguit
patris impietatem & quandam mentis alienationem: vt de patris exhæreda
tione responsum est iniusta [b]. At non est consentiendum parentibus, iniuriã
aduersus liberos suos inducentibus, pacto vel testamento [c]. Et quemadmo-
dum non licet patri exhæredare iniustè filiam, nisi causa sufficiens sit & pro-
bata [d]: ita non debet licere prætextu pacti vel iuramenti, immeritam ab om-
ni parte hæreditatis submouere. Neque mihi placet Immolæ perfugium [e],
dum ait valere iuramentum & renunciationem successionis etiam si filia nihil
acceperit à patre quia inquit, per tale iuramentum de non succedendo, non
videtur renunciari iuri petendi dotem [f], nec iuri petendi alimenta. Et proin-

a l. sicut, de oper. libert. P.
b Iacob. Butri. in l. pactũ C. de collat.
c Bald. in l. quamuis, C. de fideicom. Cumanus, cõ 188. Disputat Ferro. in §. de testa. in cons. Burdegal.
d Paul. castr. con. 73. & 201. lib. 1. cõs.
e Chassa. ad §. 11. & ad ver. *ne retiendra point*, vers. Sed aduerte, tit. *des successions*, in consuet. Burg.
f l. secundum naturã de reg. iur.
g in l. si pater puellæ, C. de inoff. testa. l. de fideicommisso, C. de transf. l. 1. C. de pact. successione, 2. de iis quæ in fraud. cred. C. l. si ea lege C. de vsur.
h l. legem quam dixit, C. de pact. l. in traditionibus, eod. tit. P.
i Bar. & Sal. in l. pact. quod dotali, C. de pact.
k Anch. in c. quamuis eod. in 6.
l l. 1. C. de do. cau. non nume.
m Imm. & Geminia. in d. c. quamuis, de pact. in 6. & in l. qui superstitis, de acq. hær. & in l. stipulatio hoc modo concepta, de ver. obl. P.
n l. qui actionem, 15. de reg. iu. l. si. quis vi, de acq. posse. rẽ in bonis, de acq. rer. domi. l. bonorum, §. in bonis, eod. l. nemo videtur, 5. de resti in integ. P.
o Bart in l. Titio centum, §. Titio genero de condit. & demõstrat. Chass. ad §. 12 ad ver. *viuents ses pere & mere*, tit. *des successions*, in consue. Burg.
p l. non est, de rit. nup. l. qui puppillam, ad leg. Iul. de adult.
q per l. mulier, §. 1. de condit. instit. Alex. Immo. cons. 34. in 6. vol.
r Barth. cons. 31.
s arg. l. si pater, de dot. promiss. l. si mulier ita dotẽ, de iure dot. P. l. 1. de colla. dot. l. ad exactionẽ, C. de dot. promiss.
t l. eius quia in prouincia, de reb. credi.
u Io. Andr. in c. ex tenore, de fo. compet. l. Pompon. Philadelphus, fam. ercis. P. l. quoniam nouella, de inoff. test. C.
x l. 1. de in. dot. P. l. 1. sol. matri. P. l. 2. de ind. vid. toll. C.
y l. quisquis, §. 1. ad leg. Iul de adult. C.
z l. cum 11. de transf. P. de alimẽtis, C. eod.
a c. cum quidam, de iureiur.

b l. 2 & l. 5. §. 1. & l. mater decedens 19. de inob. testa. P. c l. non est enim, l. 4. cod. d §. aliud quoque capitulum, vt cùm de appe. cog.
e Immo. ad d. c. quamuis. f vt in l. fin. de dot. prom.

de cùm pactū hoc, vt ipse ait, non impediat petitionē dotis vel alimentorum, non videtur esse cōtra bonos mores. Tum etiā, quòd renunciādo successioni, non censetur renunciatū legitimæ [a]. Et filia exclusa à successione nō censetur exclusa à dote: imò & poterit petere supplementū dotis exiguæ, secundū Cynum [b]. Siquidē istæ rationes non firmant opinionē. Nā in correctorijs, verba non sunt mutanda: verba autē c. quāuis, de pact. quod corrigit l. fin. de suis & legit. P. meminerunt, quòd dota contenta filia iurauerit & renunciauerit hunc in modum, *Quamuis pactum patri factum à filia dum nuptui tradebatur, vt dote contenta nullum ad bona paterna regressum haberet, improbet lex ciuilis: si tamen iuramento, non vi nec dolo præstito firmatum fuerit ab eadem, omnino seruari debebit. Cùm non vergat in æternæ salutis dispendium, nec redundet in alterius detrimentum.* Quamobrem verba debent aliquid operari [c], vel expungi [d]. Quid enim verbis opus est, cùm ex illis nullus sequatur effectus [e]? Maximè cùm æquitas iuris pontificij in eo videatur pactum approbare, & iuramentum, quod filia per dotem contenta sit. Neque fulciri potest sententia Immolæ, per l. fin. de dot. promiss. vbi officium paternum dicitur dotem constituere filiæ, vt & alibi docuerat Iuriscon [f]. Nam illa lex potest in contrariam partem potius retorqueri, ibi enim officium paternum dicitur, de suis bonis dotare filiam: & proinde sequitur, honestè patrem & sine fraude non posse hoc omittere, sed cogendū volentem omittere [g]. Atque si dixerimus posse renunciari successioni intestati patris, & non censeri renunciari doti: contrarium hoc est naturæ successioni ab intestato, in qua continetur & legitima & dos, quia hæc omnia veniunt in collationem [h]. Et sæpius monuimus, ea non deberi nisi post mortē patris [i]. Minus pro Immola facit l. si quando, §. illud, de inoff. testa. C. Nam equidem pactum ibi de non agendo quærela inofficiosi, non prohibet quominus quis agere possit ad supplementum legitimæ. Sed id accidit, non quòd legitima non contineatur sub renunciatione, vt ratus est Immola, sed ex eo quòd pactum nullum & inutile est. Cæterùm, vt progrediamur ex verbis rursum, dote contenta, obseruamus, renunciationem hanc fieri posse cùm dos datur, & filia nubit, & nihilominus post nuptias cum dote contenta est. id est, quando post initas nuptias dos promissa soluitur, vel de ea fides habetur. his enim modis & dote contenta dicitur [k]. Item dote contenta dicetur, quæ dotem accepit ex bonis patris: nam si pater filiam ex bonis propriis filiæ dotauerit, & ea hoc prætextu bonis patris renunciauerit, illa summoperè læsa & 8
decepta erit, & proinde absoluetur à iuramento, & restituetur in integrum. [l] Nulla enim dos dici potest, quæ donatio est [m], si ea à patre constituatur ex bonis filiæ: nemini enim res sua donari potest [n]. Et præterea, iuramentum interpretationem recipit, ne quis ex eo immodicè lædatur [o]. Notat & Phil. Francus, quòd quamuis renunciatio fiat à filia dote contenta, ea si incongruè sit dotata, possit agere ad supplementum: etsi statutum disponat, quod filia dotata 9
non succedat [p]. Quia nomen dotis intelligitur de congrua pro modo facultatum patris, & dignitate natalium viri [q]. Poterit itaque non obstante renunciationis iuramento petere supplemētum legitimæ: nisi expressè renunciauerit legitimæ & eius supplemento [r].

a l. si quando, §. illud, & §. & generaliter, c. de inoff. testa.
b Cyn. in l. si non moris, C. eod.
c l. si quādo, de leg. 1.
d l. 1. quod met. cau. P.
e l. fin. C. de donat.
f in l. qui liberos, de ritu nupt. P.
g d. l. qui liberos.
h auth. ex testamento, C. de collat.
i l. 1. §. si impuberi, de collat. bono. P.
k sic tuetur Io. Monachus & de S. Geminia. in d. c. quāuis, de pact.
l disponit Geor. Natta, in d. c. quāuis, 10. col. 7. limi.
m l. cùm mulier, de dona. ante nupt. C.
n l. nemo rem suam, in 1. & 2. de verb. obl. P. §. sic. itaque, de actio.
o l. si libertus, in 1. §. de operis. de ope. liber. P. veniens. c. quanto, de iureiur.
p Phi. Fran. in d. c. quamuis, nu. 1. Bal. in l. fin. de dot. promi. c. per text. in l. si filiæ, 41. de le. 2.
q l. quæro, 61. & l. cùm post, 70. §. gener à socero, de iure dot. P. l. Titio centum, §. Titio genero, de condit. instit.
r Io. Francus, in d. c. quamuis, nu. 9. per l. si quando, §. illud, & §. & generaliter, c. de inoff. testam.

De personis, quibus fit renunciatio successionis per filiam dotatam. Cap. 13.

1 *Filia renuncians successioni dote accepta, an certior fieri debeat de effectu renunciationis. & seq.*

2 *Iuramentum non extenditur ad incognita, nisi ignorantia sit iuris.*

3 Re-

3 *Renunciatio bonorum paternorum facta à filia fratribus viuente patre non valet.*
4 *Sed si iisdem fiat mortuo patre, quando valeat, aut non valeat.*

1 QVARTO loco, in axiomate renunciationis validæ successionis paternæ, adiecimus, renunciationem fieri patri: nam inde videbatur consistere tota vis improbationis per legem ciuilem, ex rationibus suo loco paulò ante traditis. Et proinde in hac renunciatione quæri potest: Num necessarium sit ante pactum & renunciationem, pro eius efficacia, filiam certiorem reddi de vi & effectu renunciationis. Et hanc quæstionem mouet Geminianus, in d.c. quamuis: sed non resoluit. At quidam existimarunt, prius certiorandam esse filiam. Quia, inquit Hostien.[a] iura quæ dicunt, quemlibet posse renunciare iuri suo, siue his quæ pro se introducta sunt, intelligi debent, quando fuit certioratus de præiudicio suo[b]. Firmari videtur idipsum, quòd nemo remisisse censeatur quod sibi deberi ignorauerit, & de quo non præsumitur cogitasse[c]. Defendunt & Cynus[d], & Ioan. Andreas[e], mulierem esse certificandam, etiam si interueniat iuramentum: quia iuramentum non extenditur ad incognita[f]. Contraria tamen verior est sententia, & valere renunciationem, alioquin legitimè factam, etiam si expresè non fuerit explicata res filiæ: quia verba formulæ renũciationis, *renunciat bonis paternis maternis, præsentibus & futuris*, satis manifestè rem explicant. Et filia præsumitur scire vires patrimonij patris, vt certa certior amplius reddi non debeat[g]: quod si nesciat, debet sibi imputare[h]. facit, quod notabiliter scribit Paulus Castrensis[i], quòd vbi ignorantia consistit in iure, iuramentum ad ea, quæ hoc modo ignorantur, extenditur: quia lex fingit iurantem omnia scire, quæ in iure
2 consistunt. Iuris enim ignorantia neminem excusat[k]. Notat & Guido Pap.[l] quòd ad hoc vt quis sibi præiudicet per iuramentum, sufficit iurari super facto, nec scientia requiritur[m]. Et hanc sententiam nostram defendit expresè Natha, in d.c. quamuis pactum[n]. Et secundum eam iudicatum docet Gui-
3 do Pap.[o] Sed quæritur nunc, num pactum de non succedendo patri, factũ cum fratribus à filia, vallatum etiam iuramento, habeat validam renunciationem. Qua in quæstione distinguendum arbitror, an pactum hoc factum sit cum fratribus viuente patre, & sine consensu illius: & tunc non valet, neq; est obligatorium quod accessit iuramentum[p]. Tum quia decretalis, quamuis, correctoria est legis ciuilis, & loquitur de pacto facto patri, & ideo non est vltrà proroganda ad fratres[q]. Item pactum habita ratione fratris & patris, esset de futura successione viuentis, quod iam pluribus improbatum fuis-
4 se docuimus. Aut fit pactum cum fratre ex consensu patris: & tunc valebit, si is perseuerauerit in ea voluntate vsque ad mortis periodum[r]. Aut de hæreditate patris mortui renũciatio fit fratribus, & tunc proculdubio valebit pactum in eius fratris vtilitatem, in cuius fauorem fit. Quia pactum ostendimus validum de renunciatione vel de hæreditate iam quæsita mortui[s]: dũmodo quippiam aliud non impediat pactum, veluti dolus metus, minor ætas sororis, vel aliud simile. Tunc enim nec iuramentum pactum firmaret, sed daretur restitutio in integrum[t]: putà, si dolo fratrum, dicentium relictum esse in testamento quippiam sorori à patre, cùm tamen nullum factum esset à patre testamentum, illa accepto legato iurauerit se non habituram regressum ad bona paterna vel materna[u]. Atque Ancharanus[x] resoluit, minorẽ 25. annis, accepta dote à fratribus, enormiter læsam renunciando hæreditati paternæ, non obstante iuramento restitui, & rescindi contractum propter iniquitatem in eo contentam, cùm iuramentum non sit vinculum iniquitatis: iniquitatem perpendendo ratione iniustitiæ, prout iura expressa hac de re explicant[y]. Circumstantiæ porrò negotij facilè detegent dolum, minor æ-

a Hosti. in sum. de fideiussor. §. & quis, & §. muliere.
b arg. 38. dist. §. præterea, tit. vt sine prohibit. matr. debit. & cred. &c. in auth.
c l. fin. ad Senatusc. Velleia. l. qui cum tutoribus, §. fin. & l. cum Aquiliana, de transf. in P. l. tres fratres, de pact. in P. facit l. mater decedens, de inoff. testa. P.
d Cyn. in l. 2. de reb. cred. C.
e Io. And. in addit. ad Spec. in §. 1. tit. de oblat. & solut.
f c. veniens, de iureiur. l. fin. de non nu. pec. C.
g l. 1. in fi. de act. emp. P. l. 1. C. ad Velleia. l. 1. §. eleganter, depos. P. facit l. fin. quá. mul. off. tut. fun. poss. C. in auth. vt liceat mat. & auiæ.
h l. quisquis, de resc. vind. C. facit & c. pen. de empt. & vẽd.
i Paul. Cast. ad auth. sacramenta puberũ si aduer. vend. & cons. 68. incip. viso puncto.
k l. 1. & 2. de iur. & fac. igno. P.
l Guido Pap. q. 227
m per l. si duo, §. idẽ Iulianus, de iureiu.
n Geor. Natha, in c. quamuis pactum, col. 15. vers. an autẽ ad hoc, cum col. seq.
o Guid. Pap. d. q. 227.
p Id. Natha, ad d. c. quamuis, col. 11. in ro. limit. & ibi. Pet. de Anchar. Immo. & Gemini. Bald. & Sal. in l. fin. C. de pact.
q c. quæ à iure, & c. odia, de reg. iur. in 6. l. quæ cõtra de legi. P.
r secundum l. fin. C. de pact. & l. fin. iuncta auth. si modo, C. famil. ercis.
s diximus sup. & facit l. 1. C. de pact. l. qui Romæ, §. duo fratres, de ver. obl. l. de fideicõmisso, C. de trãsact. l. illud de acq. hæred. cum simi.
t c. cùm contingat, de iureiur. auth. sacramẽta puberũ, si aduer. vendit C. Federic. cons. 194. Phi Fran. in c. quamuis, nu. 11. de pact. in 6.
u Feder. d. cons. 194. Anch. in c. accessorijs, in fine, nu. 5. de reg. iur.
x Ancha. in d. c. accessorium.
y ca. inter cætera, 22. q. 4. ca. animaduertendũ, 22. q. 2. c. quãto, de iureiur.

tas [a], fragile consilium sexus [b], facti qualitas [c], & similia: ex quibus facilis e-
git veniæ iuramenti impetratio contra contractum dolo initum [d].

a l.1. de mino. 25. an.
b l.2. ad Velleia.
c l.1. de dot. excep. l. si quis cùm aliter. de ver. obl. P.
d c. abbas, quod met. cau. c. si verò, de iureiur.

De renunciatione successionis præsentis & futuræ, & de dolo & metu interuenientibus. Cap. 14.

1 *Renunciatio, & promissio de renunciando à filia dotata facta, an æquiparentur.*
2 *Renunciatio successionis metu & vi facta à filia non officit.*
3 *Metus iustus quis dicatur.*
4 *Patris præsentia num metum filiæ renuncianti inferat, & nu. 7.*
5 *Iuramentum metu extortum an sit obligatorium, & de restitutione contra illud.*
6 *Peccandum non est cuiuscunque rei metus causa.*
8 *Reuerentia nimia filii vel liberti in patrem & patronum, metum resciſorium habet.*

QVINTO, regula nostra pacti filiæ de non succedendo, requirit 1
renunciationem, non vi non metu factam. Ex quibus notandũ renunciationem fieri debere à filia facto ipso. Nam si illa promittat se renunciaturam, nec tamen renunciet, promissio non ei nocebit, vt respondit Franc. Aretinus. [e] Arnold. tamen Ferronus [f], existimauit post promissionem ad faciendam renunciationem cogi posse, secundum Baldum [g]. Cæterùm, idem Ferro. [h] putat, renunciationem factam per maritum nomine vxoris filiæ non valere: cùm non conueniat renunciationem extendi à personis ad personas [i], in earum præiudicium, cùm 2
nec in commodum fiat absentis stipulatio [k]. Metus porrò & vis, ab hoc actu abesse debent [l], quemadmodum ab omnibus actibus legitimis voluntatis, vt ex edicto prætoris, Quod metus causa, plenius edocemur. Et quemadmodum dos promissa vel data per metum, reuocatur [m]: sic & per metum eiuratio in ea dote non valet. Metus iustus intelligitur, qui periculum vitæ, aut corpo- 3
ris cruciatum contineat [n], facultatum omnium iacturam, ni aliquid fieret, qui & actum reuocat [o]. Metum iustum filiæ renuncianti non infert 4
præsentia patris, quia hic metus paternus vim non habet: & ideo non subiicitur edicto [p]. Nec solus etiam patris iussus metum habet [q]. Quinimo proximorum & parentum præsentia, fraudis suspicionem tollit [r]. Quòd si filia inde metum sibi prætexat, non habetur ratio eius metus, quem quisque sibi temerè infert [s]. Et quæ habet arbitrium in electione propositi, non cogitur sequi patris voluntatem [t]. Neque ea excusatio prodest filio se subscribenti in facto patris & suo, quominus obligetur, in specie l. fideiussor, §. pater Seij. de fideiussor. Probatur & ipsum à matrimonio, quod liberam esse debet [u]: & nihilominus non ideo minus liberum dicitur, quòd patris iussu & imperio factum à filia filióve fuerit [x]. Atque textus c. quamuis, de pact. in sex. non ideo pactum infirmat, quòd cum patre à filia factum est, sed aliundè vt improbetur, metũ & vim probari iubet. Verumtamen si pater durus sit, & verberibus præcedẽtibus vel metu alio extorsisse consensum à filia probetur, nihil est quod præsentiam patris metum inferre prohibeat, & eo magis quò filia benè morata est, quæ matrem metuit exasperare. Et quamuis communi calculo receptum sit interpretum, iuramentum metu extortum esse obligatorum, eò quòd metus non excludat consensum [y]: potest tamen peti absolutio seu gratia iuramenti [z]. Non tamen restitutio, quia aduersus iuramentum per se factum non impetratur restitutio, Sed absolutio [a]: et si quando pro alio iuratur, restitutio detur [b]. Et quamuis iuramentum metu & vi extortũ, iure rectè non 5
obliget

e Areti. respon. 148.
f Arnol. ferro. in §. 13. tit. de testa. in consuet. Burdeg. per l. stipulatio ista, in princ. de verb. obli.
g Bald. in l. pactum C. de collat.
h Idem ferro. §. 14.
i l. iurisgentium, §. ante om̃ia, de pact. P. et l. res inter alios act. C.
k l. stipulatio ista, §. alte & §. si stipulator. de ver. obl. §. si quis alij, de inuti. stipul.
l d. c. quamuis pactũ.
m l. si mulier, §. si mulier, quod met. cau. P.
n l. interpositas, C. de trans. l. 3. §. 1. de eo quod met. cau. P. l. 4. C. eod. l. metus autem causa, ex quib. cau. maio. in P.
o c. abbas, 2. de iureiur. ca. presbyteros, 50. dist. ca. fina. 22 q. 2.
p in l. 1. quod met. cau. P.
q Bar. in l. 1 §. quæ onerandæ, qua. res. est. non dat. quam non glo. ibi repugnet, improb. à Bar. in l. ad inuidiam, C. quod met. cau. per Doct. in l. interpositas, C. de transf.
r l. transactionem, 35. C. de transf. l. 1. de iis qui per met. iudi. non app. P.
s l. si mulier, quod met. cau. P. ca. inter cætera, 22. q. 4.
t c. cùm virum, de regula.
u c. requisiuit, c. gēma, c. cùm locum, de sponsa.
x l. pen. & fin. C. eod. c. 1. de despon. impub.
y c. ad audientiam, de iureiur. vt in ca. meritò, 15. q. 1. in l. si mulieri, quod met. cau. in P. glo. in c. abbas, eo. ap. Greg. late in ca. authoritatem, 15. q. 6.
z d. authoritatem, & c. 2. & c. si verò, de iureiur.
a Panor. in c. 2. nu. 3. per illum tex. de iureiur.
b Pano. in d. c. 2 & l. nam & postea, § si minor, de iureiur. P.

obliget:tamen ad maiorem cautelam, quia multis vinclis iuramentum iurantem constringit, absolutio petenda est de facto ab episcopo [a]. Et iudex laicus potest ideo cogere turpiter extorquentem iuramentum, illud relaxare seu remittere [b]. Quemadmodum cùm opus est, idem cogit & iuramentum ser-
6 uare iurantem [c]. Sic rigore vltimo iuris, perpensa virtute iuramenti, iuramẽtum quod potest seruari sine interitu salutis æternæ, non habita ratione alterius, seruandum esset, et si metu fiat [d]: quia etiam metu impellente, peccatũ mortale nemo committere vel peierare debet [e]. Expedit enim potius quælibet pati, quàm malo consentire [f]: & melius pro veritate pati suppliciũ, quàm pro adulatione consequi beneficium [g]. Et voluntas coacta, voluntas est [h]. Sed si aliarum circunstantiarum iuramenti perpendamus causas, vt puta iudiciũ & iustitiam, quæ interuenire debent [i], & tamen non adsunt in hoc pacto iu-
7 rato filiæ & patris, rectissimè gratiam fieri temerarii iuramenti dicemus. Proinde si constat ipso facto, filiam fuisse deceptam, tunc vel sola præsentia patris arguit metum [k], qui dedit causam contractui, & nullum consequenter reddit [l], pariter & accessorium iuramentum [m]. Ne quod vno via prohibitũ est directò per obliquum in fraudem legis probetur [n]. Et ita etiam Federicus [o] restringit decisionem c. quamuis pactum, in filia enormiter, id est, præter modum læsa, vt ex eo, quamuis non probentur à patre interuenientes minæ vel verbera, metu præsumatur contractum & iuratum. Quem sequitur
8 Ancharanus [p]. Responsum & in iure est, solam, & nimiam reuerentiam liberti (qui similis in obsequijs filijs est) [q] si probetur liquidò, improbare promissionem ab eo patrono factam [r].

a c. 2. & ibi glo. & c. peritio, eod.
b Federic. cons. 264. Pano. in c. 2. nu. 3. de vsur.
c in c. licèt, de iureiur. in 6. c. fin. de fo. comp. in 6.
d ca. si aliquid, 22. q. 4.
e c. pactiones, de pac. c. quàuis, eod. in 6.
f ca. ita ne, 32. q. 5.
g ca. quisquis veritatẽ, & ca. nemo peritorum, 11. q. 3.
h ca. merito quæritur, 15. q. 1.
i c. & si Christus, de iureiur. cum simi. lib.
k l. cùm virum, de regula. c. cum dilectus, de iis quæ vi vel cau. fia. sump. a contr. len.
l l. & eleganter, de dol. P.
m c. accessorium, de reg. iur. in 6.
n c. prudentiã, & c. præterea, de offi. deleg. l. oratio, de sponsa. P.
o Federi. cons. 194. incip. quæritur, an domina margareta
p Ancha. ad reg. accessorium, in 6.
q vt constat ex tit. de obseq. à liber. & li. par. & patro. præst.
r l. 1. §. quæ oneranda, quar. rer. act. nõ dat.

De iuramento, quod in renunciatione successionis interuenit, & de gratia eiusdem. Cap. 15.

1 *Iuramentum permissorium seruandum, quare.*
2 *Iuramenti renunciationis à filia facta an dari possit absolutio & seq.*
3 *Omnino, verbum quid contineat.*
4 *Renunciatio filiæ dote contenta ex quibus causis iuramento non obstante rescindatur.*

1 SVMMVS Pontifex in c. quamuis pactum, sexto loco vim maiorem pacti renunciationis filiæ constituit in iuramento. Quod maius habet vinculum obligationis, veluti cum Deo promissione facta [s]: & cùm scriptum sit, *non peierabis, reddes Deo iuramenta tua* [t]. Proinde seruanda quæ iurata seruari possunt sine detrimento salutis æternæ [u], etsi damnũ temporale immineat: plus est enim anima, quàm corpus [x]. Satagit & ecclesia sacrosancta iuramenta seruari [y], item & lex ciuilis [z]. Neque periurijs via aperienda est [a]. Et gratia non nisi ex maxima causa fieri potest: cùm id quod expressè Deus per se vel per prophetas sanciunt, non possit à legislatore alio tolli vel mutari [b]. Et quod superior admittit, inferior non potest infirmare [c]. Item iuramentum spiritualis res est: ideo neque per leges ciuiles contrarias, aut per statuta potest restringi [d]. Possunt ad confirmationem istius iuramenti alia plura conferri, quæ tractabimus Deo fauente proprio loco de iuramento, in probationibus iudicialibus, quæ
2 non referam. Sed interim explorabimus, num ab hoc iuramento renunciationis

s l. 2. de reb. cred. C. c. etsi Christus de iureiur.
t Exo. 20. Leui. 19.
u c. quamuis, de pac. in 6. c. cum dilectus de his quæ vi met. cau.
x l. sancimus nemini, 17. de sacros. eccle. C. D. Math. c. 6.
y c. mulieri, c. ex literis, in 2. de iureiur. c. cum contingat, eod. c. licet, eod. in 6.
z auth. sacramenta puberum, si aduers. vend. l. vt iusiurandi, de oper. lib. P. l. qui iurasse, de iureiur. in P.
a c. cùm dilectus, de his quæ vi met. ca. fi. iuncta glo. quæ similia citat, l. 3. C. de ind. vid. toll.
b ca. sunt quædã, 25. q. 1. §. sed naturalia de iure nat. gent. & ciu.
c §. interim, de defenso. ciuita. in auth. c. cùm inferior, de maio. & obed.
d c. decernimus, de iudic. ca. cùm ad verum, ad ca. satis euidenter, 96. dist.

tionis, filia absolutionem possit petere. Et melior visa est opinio eorum qui
negant, quam pluribus rationibus firmat Georgius Natha, in Rep. quãuis, col.
14. 1. Quia textus c. quãuis, tradit omnino iuramentũ esse seruandũ: verbum 3
autẽ, *omnino*, impedit omnem opẽ & remediũ exceptionis [a]. Et verba genera-
liter plata, generaliter sũt intelligẽda [b]: & affirmatiua omnino, omne, totũ in-
cludẽs nihil excipit [c]. Quẽadmodũ cõtraria negatiua vox nullomodo negat ge
neraliter. & ideo phibet dispẽsationẽ [d]. 2. Cũq; verba sint intelligenda cũ effe
ctu, & vt aliquid operẽt [e], excludẽda est dispẽsatio. Alioquin verba, quæ de
iuramento apposita sunt in c. quamuis essent perperam apposita, cùm illud
dispensatione eludatur. 3. Auth. sacramenta puberum, si aduer. vend. c. ait ir-
reuocabiliter sacramenta puberum & iurata pacta eorum obseruanda esse.
Item Innocentius 3. rescripsit, nec iuramentum per summum pontificem re-
mitti posse in præiudicium alterius, sine legitima causa [f]. Quia inquit Panor-
mit. [g] iuramentum est de iure diuino [h]. Causam tamen legitimam ad rescin- 4
dendam remissionem iuratam putant, læsionem filiæ vel minorem ætatem,
ex quibus posse dari absolutionem iuramenti arbitrantur [i]. Et ita etiam iu-
dicatur, vt absolutione iuramẽti petita, læsa enormiter, id est, supra dimidiam
partem legitimæ debitæ, restituatur in integrum, iuxta l. fin. iuncta glo. in ver.
ex magna cau. qui & aduers. quos in integ. resti. non poss. lib. 2. C. tit. 42. l. si su-
perstite, de dol. C. & l. 2. c. de rescin. vendit. Et ita Bartholõ. Chassaneus [k] quo-
que probat. Quia immodica læsio concludit dolum præsumptum [l]. Neque
hîc adferenda in contrarium præsumptio, per quam non putatur patrem vo-
luisse fraudare filiam, propter propensum singularemque animum & amo-
rem in liberos [m]. Nam præsumptio eliditur, vbi veritas contraria apparet [n].
Accedit, quòd is qui ex beneficio legis aut consuetudinis hæres est, vndique
suum ius imminutũ habere debet [o]. Quinimo qui contentus accepto succes-
sioni renunciauit, potest nihilominus legitimæ petere supplementum [p]. Quẽ-
admodum si filia dote contenta excludatur per statutum à successione, potest
petere supplementum legitimæ, si minus idoneam dotem accepit à patre. Et
Socinus cons. 150. citat quinquaginta doctores, qui pro hac sententia consu-
luerunt: atque secundum hanc iudicatum sæpè refert Chassaneus [q]. Quia
dos debetur in locum legitimæ [r], & legitimæ supplementum proculdubio
peti potest [s]: quanquam Socinus in prædicto loco referat 20. doctores in con-
trariam sententiam declinasse.

a glo. in c. fin. de off. & poe. iudi. deleg. in 6. in ver. omnino, glo. in clem. 1. in ver. omnino, de vit. & hon. cler.
b l. si seruitus, de seruit. vrb. præd. l. 2. §. pen. de alea. lus. & aleat.
c l. Iulianus, de leg. 3. l. balista, ad Trebell. P.
d glo. in clem. vt hi, in ver. nullo modo, de vit. & hon. cler.
e c. relatum, de cler. non resid. l. 3. §. hæc verb. de nego. gest. l. si quando, de leg. 1.
f Innoc. in c. inter, de renunciat. glo. & docto. in c. quanto, de iureiur. c. in ea. authoritate, 25. q. 6.
g Panor. cons. 22. 1. vol.
h c. etsi. Christus, de iureiur.
i Panor. cons. 12. circa fin. 1. volu. Anchar. in c. canonũ statuta, in 11. art. princ. de constit. Iason, in auth. sacramenta puberũ, si aduer. vend. 9. & 10. col. quamuis Anchar. sit sibi cõtrarius in cons. 413.
k Chass. ad §. 12. vers. sed posito, & seq. de testam. in consuet. Burg.
l arg. l. omnes, quæ in frau. credit. §. Lucius, mand. P. l. qui testamentum, de probat. l. si quis cum aliter, de ver. oblig.
m l. consilio, de curat. furio. l. isti quidem, quod met. cau. P.
n l. cùm de indebito, de probat. in P.
o arg. l. si patronum, de bon. libert. P.
p l. si quãdo, § generaliter & ibi Iasõ, & l. hæres instituta, de inoff. testa. c.
q Chassa. ad §. 12. de success. ad ver. *ne retentue*, vers. in contrarium tamen, in consuet. Burg.
r l. quoniam nouella, de inoff. testa. C.
s l. omnimodo, & l. cùm scimus, eod.

De superuiuentia filiæ patri post pactum. Cap. 16.

1 *Filia renunciante, an nepos ex ea admittatur ad petitionem successionis aui.*
2 *Iuramentum quando obliget hæredes iurantis.*
3 *Nepotes non obstante renunciatione matris succedere possunt auo et propria persona.*
4 *Filia, quæ renunciauit successioni dote accepta, non potest præterita experiri contra testamentum patris, quare.*

SEPTIMO loco, axioma nostrum renunciationis validæ exigit, vt filia superuiuat patri. Nec planè quæstio est infrugifera, an nepos exclusa filia per renunciationem, ab aui bonis quoque excludatur. Et Bald. Salicet. in l. maximum vitium, de lib. præter. c. excludi putant. Barth. [t] Socin. [u] Cynus [x], & alij quos recenset Arnol. Ferronus [y], quam sententiam Ferronus sequitur, non adhibita distinctione, an patri superuixerit, vel moriat filia. Quia exclusa filia, censeatur exclusi eius liberi, vt bona remaneant in familia & nomine maiorum, & nepos vocatur ex persona

t Bar. in l. 2. ad Tertull. in l. liberorum, de ver. sig.
v Soci. cons. 17. col. 2. vers. tertio probatur.
x Cyn. in l. 1. quæ sit lon. cons. C.
y Ferro. ad §. 13. de testa. in cons. Burdeg.

tur ex persona patris [a]. Sunt tamen aliqui, qui nepotem admiserunt, præmortua viuenti auo filia, quos refert Bald. [b] admittit [c], & Perusinus [d], & Franc. à Ripa [e]. Tractatur hæc quæstio ab Aretino, Baldo, Decio, Castr. in l. pactum, de collatio. C. à Saliceto, in l. pactum, C. de pact. & per alios citatos per Ferronum, ad §. 13. de testam. in consuet. Burdeg. Sed verior est sententia prior:
2 quia iuramentum à matre præstitum, non debet nocere filijs [f]. Et quamuis iure communi pactum transeat ad hæredes in temporalibus [g]: tamen iuramētum matris non potest filios obligare, vt non possint ex sua persona succedere [h]. obligat enim iuramentum animam iurantis, & non eius qui consensit [i]. Nec potest hæres conueniri ex iuramento defuncti [k]. Et semper iuramentum ex parte iurantis est personale, ex parte autem eius cui iuratur, interdum rea-
3 le, interdum personale [l]: quamuis quis iurauerit pro se & hæredibus [m]. Cæterùm tutius erit vti distinctione Guid. Papæ: aut liberi veniunt ex persona propria, & tunc possunt petere aui legitimam non obstante renunciatione matris: aut veniunt vt hæredes matris, & tunc non possunt petere [n]. Quòd si
4 pater præmoriatur filiæ, tam valida est renunciatio superioribus circunstantijs vallata, vt testamentum patris, in quo ea est præterita quæ renunciauit, non possit ratione præteritionis per eam dici nullum [o]. Etenim tali filiæ præteritæ non debetur legitima [p]: quia per renunciationem omnino filia se alienam à successione fecit [q]. Et videtur sub renunciatione generali & iuramēto omnis modus succedēdi repudiatus. Neq; nepotes viuente matre, sed ea præmortua, aui testamentū, in quo nihil illis relictū est, possunt dicere nullum [r].

Notabiles casus, in quibus filia dote contenta non obstante renunciatione succedere potest. C. 17.

1 *Filia dotata renuncians paternis, succedit maternis, nisi eis quoque renunciet.*
2 *Filia, quæ renunciauit successioni, potest succedere patri vel matri conuolanti ad secundas nuptias in lucris prioris matrimonii: item sublatis iis, in quorum fauorem exclusa erat: Item si extraneus sit hæres, vel non extante masculo in eodem gradu: nec excluditur per legitimatum: succedit item si instituta à patre, nisi statuto excludatur dotata. Succedit & fraternis, nisi eorum successioni quoq; renunciauerit. nume. 3. 4. 5. 6. 7. & 9.*
8 *Donari causa mortis à patre potest filiæ dotatæ à successione per statutum exclusæ.*
10 *Legitimæ supplementum petere filia potest non obstante renunciatione, & si læsa, & metu renunciauit.*

1 EXPLICITO axiomate renunciationis, quæ reiicit filiam renunciantem à petitione successionis; operæpretiū est, vt exceptiones adiiciamus, & casus tradamus, in quibus non obstante renunciatione succedit. Primùm itaq; filia à patre dotata, à matris successione non repellitur: quia censetur tantùm dotata ex bonis paternis [s]. nisi ab vtroq; sit dotata, & nominatim renunciauerit paternis
2 & maternis. 2. Filia quæ bonis paternis & maternis renūciauit, si posteà pater vel mater altero parentum eorū decedente superstes cōuolauerit ad secundas nuptias, & ita locus factus sit l. fœminæ & l. generaliter, de sec. nupt. C. potest succedere nō obstante pacto, in lucris illis, quæ habebat ille vel illa, pater vel mater cōuolans ad secundas nuptias ex bonis prioris præmortui coniugis, & quæ tenetur relinquere liberis prioris matrimonij. Quia hoc ius illi quæsitum est post renunciationem, & proinde ea non extenditur ad illud [v]. Item lucra repetentis secundum thorum extantibus ex priore liberis, de-

a §. neq; illo, detriē. & semi. in auth.
b Bald. in l. maximū vitiū, C. de lib. præter. Bar. in l. qui superstitis, de acq. hæred. & Sylua. consi. 108.
c Bal. consi. 2. lib. 1.
d Perusin. in d. l. de quibus, de legib. P.
e Franc. à Ripa, lib. 2. responso. respon. 6.
f c. cùm contingat, in fine, iuncta glo. de iureiur.
g in l. veteres, de contra. stipul. C.
h arg. c. 1. de desp. impub. in 6.
i ca. vni. 30. q. 2.
k c. fin. de fo. compet. in 6.
l Panor. in c. veritatis, nume. 3. de iureiur.
m Felin. in c. cùm sit generale, col. 6. de fo. comp.
n Gui. Pap. q. 227. nu. 2.
o Bart. in l. Gallus Aquillius, §. quid si tantum, de lib. & posthu. Chassa. ad §. 12. ad ver. *meretour ne point*, vers. & hac sit, *des successions*, in cons. Burg. Paul Castr. in cōs. 214. incip. si dicta domina, & cons. 5.
p Bald. in l. maximū vitium, de lib. præter. C.
q Pet. Iaco in tit. de condit. ex l. omnimodo, & Gui. Pap. q. 295. & 598.
r Guido Pap. in d. q. 598. nu. 2. Pet. Iaco. de condict. ex leg. omnimodo, ex testamento cumulata, vers. sed nunquid filius, videndus Bald. ad l. fin. C. de pact. Bart. ad l. qui superstitis, de acqui. hæred.
s Accurs. Paul. Castr. Bald. P. Corneus, in l. 1. de legi. hæred.
t Alex. Immo. cons. 39. Decius, cons. 579. Roma. cons. 485. Ferro. ad tit. de testam. §. 16. in consuet. Burdeg.
v l. 2. de sta. lib. P. l. Aurelius, §. testamento, de lib. agnos. P.

feruntur ad liberos, non vt ad hæredes, sed tanquam filijs [a]. Et sic etiam concludunt Oldradus,[b] & Guido Pap.[c] Decius [d] Salicetus [e], & Ferronus [f]. Sed neque filia renunciando de hoc casu cogitauit: ideo ad eum non extenditur renuntiatio[g], aut iuramentum [h]. Et ita iudicatum notat Guido Pap. 3. [i] Si 3
in fauorem fratrum & agnatorum, filia dotata excludatur statuto à successione patris, & mortui fratres vel agnati sint, neque alij ex illis supersint, potest non obstante renunciatione succedere et hæreditatem petere. Item si hæ- 4
res extraneus sit institutus, potest supplementum petere: quia priuilegium excludendi filias agnatis datum, non est exteris communicandum. [k]. Quamuis extēt agnati, sed institutus sit axtraneus. Quia paria sunt agnatos non esse, vel non succedere. 4 [l]. Statutum, quo filia dotata excluditur, intelligitur extante 5
hærede masculo eiusdem gradus cuius est filia, non de inferiori, vt neque filia excludatur per neptem ex filio feminam. secundùm Paulum Castrensem [m]. De quo tamen dubitat Ferronus [n]. Sed firmat Chassaneus [o]: quia inclusio masculi excludit fœminam [p]. nec credendum est statutum vel patrem voluisse neptem filiæ præponi [q]. Nisi filius qui neptem reliquit, adierit antequam moreretur hæreditatem patris mortui: nam proculdubiò trāsfert ius quæsitum in filiam propriam, vt proprium patrimonium patris, non vt aui. 5. filia dotata ex- 6
clusa per statutum, non excluditur per filium legitimatum solummodo 6 [r]. filia renūtians pacto patri & fratribus, ea non obstāte renūciatione potest succede- 7
re, si à patre instituatur [s]. Quia pater instituēdo, & iuramentū & pactū remittere videtur, quod facere potest [t]: alioquin adimeretur disponēdi libera facultas [u]. Et hîc fauor præfertur fauori filiorum masculorum [x]: eiusque est legem tollere, cuius est cōdere [y]. Et licèt volentibus contrahentibus à contractu dis- 8
cedere [z]. Cæterùm, si statuto filia dotata à successione patris excludatur, ea ex testamento patris, vel nomine hæredis capere non potest. Quia iam quæsitum est ius fratribus, imò nec substitui per fideicommissum potest fratri [a]: quia hæres fideicommissarius habere videtur, non ab instituto sed ex testamento instituentis [b]. Verumtamen placuit, mortis causa donatione, sine titulo hæreditario, etiam in hac statutaria prohibitione, posse patrem filiæ donare, & ita pluribus probat Chassaneus, & aduersarias rationes plures dissoluit. [c] 7. Per 9
renuntiationem hanc dote accepta, filia nō excluditur à successione fratrū, & si bona à patre processerint, nisi & frater successioni expresè renūciauerit [d]. Quia hæreditas paterna postquàm adita est à fratribus, non amplius hæreditas, sed eorū patrimoniū est [e]. Et, ita consuluit Ludoui. Roma. [f] Et Franc. Are- 10
tinus [g]. Postremò filia nō obstāte renūciatione succedit patri, si de supplemēto agat legitimæ, de dolo, de deceptione: vt superiorib. capitib. iā expositū est [h].

a Auth. hæres, de sec. nupt. C.
b Old. consil. 194.
c Gui. Pa. decis. 228.
d Decius, consil. 399.
e Sal. ad l. generaliter. § illud, de sec. nupt.
f Ferro in d. §. 16.
g l. mater, C. de inof. t.
h in fin. C. de non nume. pecu. & l fin. quæ Satis. cog. P.
i Guid. Pa. d. dec. 228. arg. l. hac consultissima, §. ex imperfecto, de testam.
l l. & si modica, § si filius, de bon. libe. Paul. Castrens. cōs. 348. Ioan. Imola, in l. Gallus Aquil. §. & quid si tantū, de lib. & posth.
m Paul. Cast. consilio 47. vol. 1.
n Ferro. ad §. 14. de test.
o Chass. ad §. 12. & ad ver. en cas masles, vers. & istud. dicit, tit. des successions, in cons. Burg.
p c. nonne bene dicimus, de presumpt.
q l. si viua matre, C. de bon. mater.
r Soc. cons. 24. vol. 2. Bal. & Barba. in l. cum antiquissimi, C. de fideicom. multa Præposit. ad c. per venerabilem, qui fil. sint legit. Ferro. ad d. §. 14.
s Felin. in c. si diligenti, col. pe. de fo. compet. Iason, in l. s. 7. col. de pact. C. vbi respondet ad rationem, quod ius videretur fratribus quæsitum. Idem Ias. in l. stipulatio hoc modo cōcepta, de ver. obl. & ibi Bart. Alex. Areti. Ioan. Imo. facit tex. in c. 2. de renunciat. in 6.
t c. præterea, de spō.
v contra l. si fratres, §. idem respondit, pro soc. P.
x l. 1. de sacros. eccles.
y l. 1. & fin. C. de legi.
z l. ab emptione, de pact. P l. 1. quan. lic. ab empt. disc. C.
a Chass. ad. §. 12. des successions, in ver. Et suiuant, nu. 6. vbi alios citat authores sentētiæ.
b cohæredi, §. cum filiæ, de vulg. l. si. in qui, cod. P.
c Chass. ad d. §. & ad ver. ne autre donation, n. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & seq.
d Idem eod. ad ver. Et neantmoins. Iason, in l. eius qui, §. quod si stipulatus, in 5. col. si cert. peta. P.
e l. sed si plures, §. filio. de vulga. P. l. 1. §. præterea, de sepa. & l. Titij testamēto, de ijs quib. vt indig. cum simil.
f Ludo. Roma. consi. 168. in 1 dubio.
g Franc. Areti. consi. 1. col. 1.
h Sup. c. 14. nu. 2. & seq. & c. 15. n. 4.

De secunda specie acquisitionis successionis per epistolam. Cap. 18.

1 *Donatio per epistolam & nuncium fieri potest.*
2 *LETTRES DE CREANCE fidem faciunt inter mercatores.*
3 *Hæredibus directò alia voluntate quàm testamentaria relinqui non potest, per fideicommissum contrà.*

INTER species donationis non ambigitur esse validam eā, 1
quæ vel per epistolam [i], vel per nuncium speciali mandato fit [k]: nā & per epistolā quæri obligationē responsū est [l], habita ratione psonarū & negotiorū, & dūmodo cōstet de ea epistola, & qs eā miserit. Sic enim solus cōsēsus exigitur, nec valdè desideraē, vt dies vel cōsul, vel subscriptio adsit, vt respōdit

i gl. 1. in l nō ambigi, C. de don. k Gui. Pa. decis. 22. n. 2. l in l. si § si de actio. P. Pap. l publica, 26. §. 1. depos.

dit Scæuola [a]: est si epistolæ fuerint alicui præsentatæ cui diroguntur & acceptatæ, non aliter [b]. Et quãuis in præiudicum alterius, vel veritatis non faciant fidem epistolæ [c]: tamen in præiuditium scribentis, et ad vtilitatem eius cui mittuntur, & fidem faciunt & obligationem [d]. Potissimùm si agatur de con-
2 uentionibus, quæ solent consensu tantùm perfici, & quæ inter absentes fieri possunt [e]: maximè inter negotiatores, inter quos epistolæ, quas vocant *lettres*
3 *de creance*, fidem faciunt [f]. Ita literæ argentariorũ seu banchariorum faciunt plenam fidem, etiam apud omnes [g]. Proinde rectè dubitatur, num voluntatem suam instituendi aliquem hæredem, epistola quis significare possit, vt ex ea petatur hæreditas. Et certè placuit nulla alia voluntate, quàm testamentaria; directè hæreditatem relinqui posse: per fideicõmissum, vel per legatum posse [h]. Et idcircò rescripserũt Dioclet. & maximi. in hæc verba [i]. *Et in epistola, vel libello, vel sine scriptura, imò etiam nutu, fideicommissum relinqui posse, adhibitis testibus, nulla dubitatio est.* Et donatum in ea epistola, etiam quam qui donauit voluit aperiri post mortem tantùm suam, transit in fideicommissum, & debetur ab hærede [k]. Quod intelligendum est, si quinque testibus præsentibus fuerit perscripta epistola, non aliter: quia omnis vltima voluntas saltem quinque testium testimonio eget, [l]. excepto testamento, quod plures postulat.

a l. cùm tabernam 34. §. 1. de pignor.
b Bart. in d. l. cùm tabernam. §. 1. Boer. cons. 15. nu. 18. & 30
c l. non epistolis, cum l. seq. C. de probatio. l. epistola, in pr. de pact. P.
d Zabarella, cons. 153. vers. item quod dictis.
e l. 1. mand. P.
f vt in d. l. cùm tabernam, §. 1. & d. l. publica, §. 1.
g Bart. in l. 2. §. diuus de iure fis. Boer. decis. 334. nu. 8. adde. l. quædã sũt personæ, l. 9. §. fi. & l. argentarius. 10. de eden. P.
h l. 2. C. de codicil. in l. non codicillum, C. de test. cum similib. ibi nota.
i l. & in episto. 22. de fideicom. C.
k l. miles ad sororem, l. 77. de lega. 2.
l l. 1. & l. fin. §. fin. de codicil. C.
m l. hac consultissima, & l. in testamentis. C. de testam.

FINIS LIB. XLI.

DE TESTAMENTARIA SVCCESSIONE.

LIBER XLII.

Cur prius de testamentaria, quàm intestati Successione dicamus. cap. I.

1 *Testamentariæ successionis materia cur præponatur quæstioni successionis ab intestato. & seq.*
2 *Testari facultas quare concessa. & 3.*
4 *Institutionis titulus honori tribuitur etiam liberis.*
5 *Testandi voluntatem quæ improbare videntur, dissoluta. & seq.*
7 *Hæredes ab intestato & ex testamento quibus iuribus vocentur ad hæreditatem.*
8 *Testamentaria successio ex lege etiam defertur.*
9 *Iusta hæreditas quare ab intestato dicitur in societate.*
10 *Successio certa quæ dici possit.*
11 *Ab intestato venientes possunt vocari ex testamento si velint.*
12 *Sobolem suam postponere alienæ potest quis si velit, Sed non præsumitur.*
13 *Vulgaris expressa non excludit matrem.*
14 *Dispositio legis quomodo fortior dispositione hominis.*
Testamentaria successio, intelligenda est ex testamento subsistente.

QVANQVAM antiquior succedendi ab intestato 1
causa quibusdam visa sit, quàm testamentaria: tamen
rectius facturum me existimo, si de hac quàm de illa
prius dixerim. Primùm, quia succedentes ex testamento,
præferuntur vocatis ab intestato [a]. Successio
quippe legitima seu ab intestato, subsidiaria est, quando
mortuus non expressit de successore voluntatem.
Quare prouisio hominis, tollit prouisionem legis [b].
Ita tutores datitij & legitimi vincuntur per testamentarios [c]. Secunda ratio, 2
quià Reipub. interest, cuique permitti de rebus suis liberam dispositionem,
vt possimus saltem morituri, beneficia illis rependere, à quibus viuendo acce-
pimus. Et ideo responsum, hæreditates ob benemerita deferri [d]: quia ad
remunerationem natura tenemur [e]. Sicque adstipulatur alia naturalis æqui-
tas, cui conuenit maximè, voluntatem domini rem suam in alium transferre
volentis, ratam haberi [f]. Vt enim viuentium voluntates admittuntur, sic &
mortuorum [g]. Et Plutarchus de legibus Solonis loquens [h]. *Cùm*, inquit,
is permisisset, pro voluntate cuiusque ni superessent filii, hæredem constitui, visus 3
est amicitiam propinquitati, & gratiam necessitati præferre. Tertia, ratio prior
debet esse

a l. quãdiu, 2. de acq. hæred. P. quandiu, de reg. iur. l. antequam, comm. de success. l. 1. de bono. posse. sec. tab. P.
b l. maritus, de procu. C. l. fin. C. de pact. conuen.
c l. si tutores, de testa. tute. auth. matri & auiæ, C. quan. mat. offi. tut. fungi pot.
d l. nec adiecit, pro soc. P.
e c. l. sed & si lege, §. consuluit, de petit. hæred.
f §. per traditionem de rer. diuis.
g §. fin. de leg. fal. cau. toll.
h Plut. in Solone.

debet esse causa testamenti, vt per potestatem illam bonorũ nostrorũ distri-
buendorũ nobis cõcessam, gratos & officiosos in nos reddamus, plures, qui
spẽ quippiam aliquãdo à nobis accipiendi, nobis promptius operam suam &
auxilium subministrant. Sic explicat Demosthenes, in oratione aduersus Le-
ptinem his verbis à Græco conuersis. *Mihi verò videtur, Athenienses, (sed quæ-*
so te ne mihi irascaris, nam mali de te nihil dicam) Leptines leges Solonis aut non legis-
se, aut non intellexisse. Nam cùm legem Solon tulerit, licere cui legitimi liberi non sint,
quem libitum sit hæredem instituere (non vt genere proximos iure propinquitatis frau-
daret: sed vt vtilitate in medium proposita efficeret, vt homines inter se certarent be-
neficiis) tu contrà non dubites author esse, ne quicquam de suis opibus populo liceat
aliis impertiri: quomodo quisquam dixerit te Solonis leges vel legisse, vel intellexisse?
4 *&c.* Et in iure ciuili, institutionis titulus etiam honori tribuitur in persona li-
berorum [a]. Et Cicero ad Apuleium scribens pro quæstore. *Hominem*, inquit,
probum existimari, qui parentis aut patroni iudicio, titulo hæredis ornatus esset. Acce-
dit Theodosius, [b] *Inuitus*, inquit, *nemo taceat aut loquatur, vt id testamentũ, quod me-*
ram testãtis obtinet voluntatem, Natura talis est hominum, vt quosdam diligãt, alios ti-
meant, aliquorum fidem existiment eligendam, aliis nihil credendum. Et iniquum
certè visum est homini sanæ mentis testamenti factionem adimere [c]. Com-
muníque consensu ferè omnium gentium, hæc licentia testandi relicta domi-
5 nis est Neque facessit, quòd videatur hæc facultas testandi improbanda, eò
quòd differt effectum voluntatis in tempus quo dominus quis non est, post
mortem videlicet, qua dominium soluitur, vt omnia [d], & morte tantùm con-
firmetur testamentum [e]: paria que sint aliquid fieri tempore prohibito, & dif-
ferri in tempus prohibitum [f]. Siquidem testamentum non accipit vim post
mortem, sed pendet ex libera disponendi voluntate ante mortem concessa:
quæ, quia libera est vsque ad vltimum vitæ spiritum [g], cùm venit vltima perio
dus, desinit esse ambulatoria quidẽ, quia aliud velle nõ datur posteà [h], sed tũc
morte non incipit: sed quæ anteà erat, effectum sortitur tunc. Valere debet te-
stamentum ante mortem, sed executio post mortem fit ab hærede [i]. Quod
& in stipulatione, quæ in tempus mortis effectũ reiicit, non est reprobatum [k].
6 Leuissimum & illud, quod quidam tuentes cõmunionem rerum, dispositio-
nem liberam adimunt, nam eadem ratione contractus & dominorum posses-
7 siones extrudi deberent. Sed 3. qui putant præferendos venientes ab intesta-
to, quòd triplici vocentur iure, naturæ [l], diuino [m], ciuili [n]. Et funiculus triplex
fortior sit vno [o]. Cum iure ciuili tantùm vocari videãtur ex testamento insti-
tuti: nõ animaduertunt, vocari etiam omnibus iuribus ex testamento institu-
tos. Nam & in iure diuino testamentum fecerunt Abraam [p], & Iacob [q]. Pro-
bauit Deus, locutus ad Ezechiam, *dispone domini tuæ, quia morieris tu* [r]. Ius gen-
tium dominia etiam distribuit, & libertatem de illis concessit [s]. Ita pari ap-
probatione fulcitur vtraque successio, sed ordine, vt primò admittatur ex te-
stamento veniens si sit: deinceps secundo loco, deficiente testamento, veniẽ-
tes ab intestato. Atque voces illæ, intestati, & ab intestato, satis superque indi-
cant deficere testamentum: & ideo tũc vocari. Oritur & ex testamento actio
ciuilis & naturalis, vt notat Bartholus [t]. 4. Obiiciunt, qui vtitur iure commu-
8 ni, præfertur vtenti iure speciali [u]. Atqui venit ex testamento, vtitur iure
speciali [x]: qui verò ab intestato, authoritate legis cõmunis, vnde & vocatur le-
gitima successio [y]. Cæterum & qui venit ex testamento, ex iure communi
quoque venit [z]. Et lege quoque hæreditas testamentaria obuenire dicitur [a].
Posset & negari, venientem iure cõmuni præferri priuilegiato dũ cõcurrunt
ius cõmune & singulare in diuersis personis. Potius enim est in priuilegiato
9 priuilegiũ [b]. 5. Non obest, quòd iusta tantùm dicatꝰ hæreditas, quæ ab intesta-
to ad nos peruenit [c]. Nam illud intelligendum in sua hypothesi commu-
nicationis faciendæ in societate: quia sub spe eius veleti certa inita est
societas. Et ea iusta nõ dicetur testamẽtaria, quæ non est cõmunicanda, vt po-
tẽ quæ nõ spe, sed ob benemeritũ hæredis plerũq; defertur [d]. 6. Minus obest,
ꝙ successio ab intestato certa sit, ordo enim præstitutꝰ ei est per gradꝰ qui cõ-

a vlpia. in l. filium, §. sed etsi portio, de leg. præst. lib. 37. P. tit. 5.
b In nouel. Theodosij tit. de testam.
c Paul. in l. ex facto, de vulga.
d §. deinceps, de nupt. in auth. coll. 4.
e c. cum Marthæ, de celebrat. missar.
f l. quod spõsæ, de donat. aut. nupt.
g l. 4. de adimen. lega. P.
h l. 1. C. de sacrosa. eccles.
i §. legatum, de lega. apud Iustinia. l. legatum est, de lega. 2. l. hæres quoque, de acq. hæred. P. l. omnis hæreditas, de reg. iur.
k l. scrupolosam de contrah. & commit. stip. C.
l l. fin. quor. bonorũ C. l. 1. C. vnde vir. & vx.
m Leuit. 25. nu. 27.
n l. 1. de suis & leg. hæred. P.
o l. re coniuncti, de leg. 3. l. triplici, de verb. sig.
p Genes. 21. & 25.
q Genes. 48. & 49.
r Esaiæ, 38. 4. Reg. c. 20.
s l. ex hoc iure, de iusti. & iure P.
t Bart. in l. interdũ, nu. 6. de cõd. indeb. P.
v l. centurio, de vulg. P. l. eius mi litis, §. 1. de testa. mili. P.
x glo. in l. illa insti tuti, de hære. instit.
y l. 1. & 2. de bon. posse. tit. de suis & leg. hęr. P. & de legit. hæred. C.
z d. l. centurio, de vulg.
a l. lege obuenire, 130. de verb. sig.
b l. si non speciali C. de testam. c. de constit. in 6.
c in l. cũ qui in no minibus, §. de il lo, pro soc. P.
d l. nec ad ea it, eod.

 fundi

fundi nequeunt [a]. Testamentaria autem varia esse potest, quòd uariæ sunt hominum volũtates [b], Ergo minus hæc sequenda. sol. Quia voluntates quidem incertæ sunt, sed illæ certæ per legum regulas redduntur. 7. Non obest l. 11
si quis, in 2. de hæred. instit. vbi agnati excludunt, venientes ab intestato. Nã ibi agnati & vocati erant si vellent esse hæredes, & alij ex testamento tantùm, si agnati nollent adire hæreditatem: vnde volentibus agnatis hæreditatem, deficiente conditione, ex testamento non dicuntur vocari. Et sic fru- 12
strà de concursu, qui non fit, disputatur. 8. Non obest, quòd nemo videatur suam sobolem extraneis institutis postposuisse [c]. Hoc enim verum in dubijs: at in claris, non est opus coniecturis [d]. Si enim velit, potest. 9. Pugnare vide- 13
tur Iustinia. in l. fin. de instit. & substit. sub cond. fact. dum mater præfertur in successione filij intestati impuberis ei qui substitutus est filio, posthumus non nasceretur. Sed ibi substitutus in casu, si posthumus non nasceretur, & ita vulgariter natóque posthumo excludebatur [e]. Et expirante substitutione mater filio ab intestato sine concursu testamentarij alicuius hæredis succedit. Et pupillaris tacita non excludit matrem. 10. Obiiciunt, fortior est dispositio 14
legis, hominis dispositione [f]. Et proinde successio intestati, quæ à lege inducta est, fortior erit dispositione hominis testamentaria. Sed hoc tollitur, vt 3. 15
& 4. argumentum. Postremò non obest, quòd filij præferantur (si iniustè exhæredati sint) instituto [g]. Nam nos loquimur de testamentaria successione ex testamento legitimè condito [h]: contrarium autem, locum habet in testamento non subsistente. Et testamentum propriè dicitur, quod iure perfectum est [i]: aliter testamentum non præstat impedimẽtum, quod de iure non sortitur effectum [k].

a l. Iurisconsultus, de grad. affinit. tit. de success. edic. cum similib.
b l. quia poterat, ad Trebel. P. c. quia diuersitaté, de conc. præb.
c l. cùm auus, de cõdit. & demonstr. l. cùm acutissimi, C. de fideicom. l. generaliter, cùm §. autem, de instit. & substi. sub cõd. fac. C.
d ca. de manifesta, & ca. manifesta, 2. q. 1.
e l. 3 de vulg. P.
f l. nemo potest, de leg. 1 l. nõ dubium, C. de legi. l. iurisgentium, §. prætor ait, de pact. P. l. pacta quæ contra, C. eod. l. si libertus, de iure patro. P.
g auth. ex causa, C. de libe. præterit.
h l. inter cætera, eod. P. l. 1. de testa. P.
i l. 2. §. 1. quemad. testa. aper. P.
k c. non præstat, de reg. iur. in 6. l. quoties, qui satisd. cog. P.

De definitione testamenti.
Cap. 2.

1 *Testamenti factio duplex, actiua & passiua, & quæ vtraq;.*
2 *Testamentum quid.*
3 *Testamentum quomodo mentis testatio.*
4 *Captatoriæ vltimæ voluntates reprobatæ.*
5 *Hæres institutus per testatorem metu compulsum non consequitur hæreditatem*
6 *Blanditiis permissum ne sit prouocare voluntatem vltimam.*
7 *Voluntas vltima rata, si modò iusta sit.*
8 *Hæredis institutio princeps causa testamenti validi*
9 *Institutio testamentaria triplex, propria, impropria, improprissima. & legitima filiorum quanta sit.*
10 *Testamenti & contractuum differentia.*

TESTAMENTI factio duplex, actiua & passiua. Acti- 1
ua, est potestas faciendi testamentum: Passiua, est potestas accipiendi ex testamento [a]. Testamentum porrò Vlpianus secundùm aliquos in titulis ex corpore iuris exceptis tit. 3. definiuit, vt *Testamentum, mentis nostræ iustà* 2
contestatio, in id solemniter factum, vt post mortem nostram valeat. Sed illa finitio nimiùm angusta videtur, neque est, vt opinor Vlpiani, sed alicuius studiosi viri, qui in quosdam locos sibi quædam excepta ex Vlpiani responsis collegerat. Quemadmodum nec ea puto Pauli, quæ receptarum sẽtẽtiarum titulo circumferuntur, sed alterius qui ex Pauli legibus

a l. filiusfa. de testam. §. testamenti autẽ factionem, de hæred. qualit. & diff. apud Iustin.

legibus ſibi locos communes fecerat. Et ad rem propius, conuincitur Vlpiani
prædicta finitio falſitatis, ex reſponſo l. 1. de teſtam. in P. vbi Vlpianus ſic lo-
quitur. *Teſtamentum eſt voluntatis noſtræ iuſta ſententia, de eo quod quis poſt mortem*
3 *ſuam fieri voluit.* Et hæc eſt vera & ſubſtantialis teſtamenti finitio. Nam quod
Iuſtinianus tradit[a], teſtamentum mentis eſſe teſtationem, ad etymologiam
nominiſque explicationem, non ad ſubſtantiam referendum eſt, vt etiam mo
net Theophilus[b]. Nec mihi otium eſt, immorari in refutandis cachinnis eo-
rum, qui inculſam exiſtimant nominis declinationem, & inculcāt de calcia-
mento & aliis ridiculis: ſufficiet enim ſi admoneam, illos non legiſſe quod eſt
apud Sextum Pompeium, libris de verbo. ſignific. *Mentum*, inquit, *dicebãt, quod
nos commentum.* Vbi & mentum & commentum pro mentis memoriali, exco-
gitatum pro recordatione: quia commentum à verbo commini cor, & illud à
verbo antiquo meminiſcor, ex quibus deducitur ſupinum commentũ, & mẽ-
tum. Vt teſtamentum non inculsè, vt ipſi putant, teſtatio mentis dicatur, vel
teſtatio excogitata, vel excogitatum cum teſtimonio vel teſtatione: teſtato e-
nim quod fit, teſtatio dicitur[c]: & deteſtatio, denunciatio facta cum teſtatio-
ne[d]. Qualis autem, & cuius rei hæc teſtatio, in ſubſtantiali finitione explicat
Vlpianus, vt ſit teſtatio volũtatis noſtræ[e], iuſtæ de qua appareat teſtibus qui
4 requiruntur[f]. Verba porrò illa finitionis, *voluntatis noſtræ*, docent voluntates
vltimas pendere non debere ex alterius quàm teſtantis voluntate libera, non
captata. Ita enim dicimus captatorias voluntates improbari vltimas[g]: quan-
quam agatur de legatis[h], vel de militari voluntate[i]. Quamuis ex æquitate ca
nonica, qui extremam voluntatem in alterius diſpoſitionem committit, non
videatur decedere inteſtatus[k]. Quod plerique explicant, vt liceat ex ea æqui-
tate conferre inſtitutionem in alterius arbitrium. Quod tamen textus nõ ait.
Et puto, committere extremam voluntatem in iure illo, eſſe executionem li-
beram voluntatis teſtatæ alicui relinquere: puta, vt omnes probant, ſi ad pias
cauſas relinquatur, vel ſi expreſſa voluntas inſtitutionis committatur appro-
bationi vel reprobationi alicuius. Alioquin non video etiam iure canonico
quomodo teſtamentum dici poſsit in quo teſtator non ſcripſit, nec nuncupa
uit hæredem. Et ita puto teſtamentum non valere, ſi in arbitrium futurũ al-
terius conferantur, non ſi in præteritum[l]. Quò fit, vt ipſe teſtator debeat vel
proprio ore nominare vel propria manu ſcribere in teſtamento hæredẽ[m]. Po
teſt tamen executio voluntatis vltimæ conferri in alterius arbitrium. Et hoc
modo poteſt imponi conditio hæredi, vt hæres ſit ſi velit[n]: quæ quamuis non
5 exprimatur, ineſſe videtur[o]. Quia nemo cogitur hæreditatem inuitus accipe
re[p], exceptis neceſſariis hæredibus. Poteſt etiam & in arbitrium tertij confer
ri quantitatis legati definitio, vel taxatio: & ita puto intelligendam de quan-
titate, l. 1 de leg. 2. ne ex diametro pugnet aliter cùm l. nonnunquam, de con-
dit. & demonſt. P. Pendet & ex his verbis, *voluntatis noſtræ, &c.* improbatio in-
ſtitutionis, quam teſtator fecit inuitus, vel metu adactus: & ideo qui à coacto
teſtatore inſtitutus eſt, ſiue is metum impulerit & coegerit, ſiue alius pro eo
6 inſcio vel conſentiente, hæres non eſt[q]. Blanditiis tamen prouocare volunta
tem in ſe defuncti non eſt prohibitum, ſed probatur iure ciuili ex his facta in-
ſtitutio[r]: niſi nouercalibus delinimentis pater inductus, contra proprium ſan
guinem iudicium ſuæ voluntatis dediſſet[s]. Statuit & Solon[t], non valere te
ſtamentum eius, qui ingraueſcente morbo, aut medicamentorum vi impel
lente, aut vinculis, aut coactus, aut coniugis ſuaſionibus, aut blanditiis addu-
7 ctus, diſpoſuiſſet. Siquidem in finitione occurrit huic volũtati, quòd exigitur,
vt voluntas ſit iuſta ſententia: alioquin omnis voluntas rata non eſt, niſi ea ſit
iuſta quoque. Iuſta porrò erit, quæ iurè & bene fit[u], & ſecundùm leges. Ne-
que ſubſiſtit diſpoſitio, quæ aduerſatur rationi vel legibus[x]. Nec propriè te
ſtamentum dicitur, niſi iure perfectum[y]. Vnde colligimus non magnopere
8 laborandum eſſe, in explicanda quæſtione eorum, qui putant addendum eſſe
huic finitioni Vlpiani, verba, *cum hæredis inſtitutione.* Nam leges, cùm de vlti-
ma teſtamentaria voluntate agunt, inſtitutionem hæredis exiſtimant eſſe

HHhhh 4 princi-

a in §. 1. de teſta. ordi.
b §. 1. eod. tit. in inſtit. Theophi.
c l. fin. pro derel. P. l. accepeam, C. de vſur.
d l. denunciatio, de verb. ſig.
e d. l. 1. de teſtam. P.
f l. hac conſultiſsima, & l. in omnibus, C. eod.
g l. illa inſtitutio, l. ſi quis Sempronium, & l. captatorias, de hæred. inſtit. l. nonnunquam, de cond. & demonſtr.
h l. captatoriæ, de legat. 1.
i l. captatorias, de teſta. milit. C.
k c. cùm tibi, c. 13. de teſtam. vide ibi Panor. & alios.
l l. illæ autem inſtitutiones, de hæred. inſtit. P.
m in l. hac conſultiſſima, & l. iubemus, C. de teſtam.
n Hermo. in l. verba hæc, 2. de condit. inſtitut.
o l. Cornelius & Mæuius, 69. de hæred. inſtit. P.
p l. nec emere, C. de iure delib.
q l. 1. ſi quis ali. teſta. prohib. C. facit. l. 1. in princ. & §. 1. eod. tit. in P.
r l. fin. eod. C. & l. ſi. eod. tit. P.
s l. 2. de inof. teſta. P.
t Plut. in vita Solon.
u c. ius dictum eſt, de ver. ſig. §. 1. de nupt. l. ſi vxor, de adult. P.
x c. fraternitatem, de ſ. pulcr. l. nemo poteſt, & l. ſi quis inquilinos, §. 5. §. ſi. de leg. 1.
y l. 2. §. 1. quemad. teſtam. aper. P.

principem, sine qua non sit testamentum efficax [a]. Et institutio directa & exhæredatio, facit vt testamentum ab alijs vltimis volūtatibus separetur: quia nec in codicillis, nec in alijs hæc fieri possunt [b]. Instituere hæredē nihil aliud est, quā intra hæreditatē ponere, dare ei hæreditatē, siue talis scriptus sit, siue talis fuerit nominatus [c]. Excepto milite, qui ex priuilegio in codicillis institutionē facere poterit [d]: & hæc institutio nō proprie talis est. Facit & Guill. Be- 9
nedictus [e] testamētariam institutionem triplicem, propriam, impropriam, improprissimam. Propria est, cùm in testamento quis instituitur in tota hæreditate, vel in quota aliqua eius [f]. Impropria est, cùm filius instituitur in legitima, vel in eo quod in legitimam reducitur: putà, Si in dote, vel in donatione propter nuptias instituatur [g]. Legitima namque naturæ est quidem, quota bonorum patris pars, deducto ære alieno: non hæreditatis, in qua & debita sunt [h]. Impropriissima, quoties instituto hærede vniuersali, alius extraneus instituitur in re certa. In quo casu illa institutio non est quota hæreditatis, neq; bonorum, adeunte hærede vniuersali [i]. Instituitur porrò hæres in testamen- 10
to, vt ipse voluntatē defuncti exequatur, secundū postrema verba finitionis testamēti, *de eo quod post mortē suā testator fierit voluit*, quæ constituunt differentiā inter volūtates vltimas testamētis & volūtates cōtractus. Cū in testamentis variare liceat & mutare placita vsque ad mortē, quia eorū effectus post mortem tātū est [k]: at in cōtractibus, nescit vox semel missa reuerti, & effectū sine retractatione statim contractus accipit [l]. Et statim fit creditor & debitor contractu inito, etsi sub conditione in tempus mortis executio differatur [m]: cùm tamen hæres non posit in testamentis dici, nisi post mortem testatoris, nec hæreditas [n]: nec qui putat testatorem viuere, adire potest eius hæreditatem [o].

a l. 1. de vulg. in P. l. quod per manus, l. 10. & l. fin. de iu. codic. P. §. ante hæredis institutionem, de lega. l. 1. de hæred. instit. P. §. in primis, de fideicom. hæred.
b l. non codicillum, C. de testam. l. illud, 13. §. fin. de iure codic.
c l. 1. §. institutum, de hæred. instituen.
d l. militis codicillis, in princ. de milit. testa. in P.
e Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad verba, adiiciens vt Alterocha, nu. 16. 17. 18. de testam.
f in l. quoties hæredis, de hæred. insti. P.
g vt in l. quoniam nouella, C. de inoff. testam.
h l. cùm à matre, & ibi not. C. de rei vēd. l. fin. § in computatione, de iure delib. Tenet Bart. in l. ex facto, circa med. de hæred. instit. tex. gl. Angel. & Imola, in l. ita tamen, §. si patronus, ad Trebellia.
i l. ex facto, & l. quoties, de hæred. insti. Bald. in l. Gallus Aquilius, in fine, de lib. & posthu. Angelus in §. 1. de hæred. instit.
k l. 4. de adim. lega. l. cùm hic status, §. ait oratio, de don. int. vir. & vxo. l. posterior, quib. mod. test. in fir.
l l. in commodato, § sicut, commod. l. sicut de actio.
m l. is cui sub conditione, de actio. §. ex conditionali, de verb. oblig.
n l. 1. pro hære. P. l. 1. de hæred. vel act. vēd. P. l. nihil aliud, de verb. sig. l. hæreditas, de reg. iur. P.
o l. hæres institutus, de acqui. hæred. P.

De testamentorum distinctione seu diuisione.

Cap. 3.

1 *Testamentorum priscorum tria genera, in comitiis, in procinctu, per æs & libram.*
2 *In procinctu testamentum quando fiebat.*
3 *Testamentum per æs & libram.*
4 *Testamenta nostra non cognosci ante mortem quare nostra interest. & 5.*
6 *Testamentorum hodie tres species, solemne, nuncupatiuum, & militare.*
7 *Testandi vt vellent domini facultas restricta.*
8 *Testamentum coram principe factum, vel apud acta, non egent solemnitate. & 9.*
10 *Testamentum amissum probari potest per instrumentum & duobus testibus quomodo.*
11 *Testamentum imperfectum duplici modo, solemnitatis, vel voluntatis ratione.*

ANTIQVORVM testandi formulæ fuerunt, quæ partim in dessuetudinem abierunt, partim immutatæ vestigia prisca hodie retinent: aliæ omnino subsistunt. Tria ge- 1
nera testamentorum fuerunt priscis temporibus: vnum, quod fiebat in pace & otio solemne: aliud, quod in procinctu: tertium, quod per æs & libram [p]. In otio pacis, Romani calatis comitiis, id est, coram populo conuocato per cornicinem fiebat. Iulius Pollux [q], apud Græcos eundem morem seruatum innuit, dum ait quatuor species esse concionum, sed primam & præcipuam qua confirmabantur magistratus, & ibi publicas causas cuul-

p Iustin. in §. 1. & 2. de testa. in ustit. iur. ciuil. Aul. Gell. lib. 15. c. 27.
q Iul. Poll. lib. 8. Onomast. dum agit [illegible], de magistris equitum.

ſas euulgari ſolitas, hæreditatū́que partes, & vt ipſe ſcribit λήξεις τῶν κλήρων.
2 In procinctu fiebant, cùm viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: quòd antequam gladij cingerentur pugnaturi, fiebant tribus aut quatuor au-
3 dientibus tantùm, vt ſcribit Plutarchus etiam [a], cum aliis [b]. Tertium fiebat per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhiberetur: cùm teſtator è manu ſua abdicabat bona ſua & quaſi vendebat ei quem hæredem faciebat imaginaria venditione, adhibita libra, & ære ab emente dato, & adhibito libripēde, & quinque teſtibus puberibus ciuibus Romanis, & eo qui familiæ emptor dicebatur [c]. Ære enim rudi & ponderato in alienationibus priſca antiquitas vtebatur [d] pro pecunia, cuius commercij formula remanſit in ſimulata venditione, quæ alienationem continet per adiunctionem æris & libræ. In titulis VIpiani [e], iſtius teſtamenti ſolemnitas apponitur in hæc verba. *In teſtamēto, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur, familiæ emancipatio, & nuncupatio teſtamenti. Nūcupatur teſtamentum in hunc modum. Tabulas teſtamenti tenens teſtator ita dicit, hæc in his tabulis cerisúe ſcripta vt ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor: itaque Quirites vos teſti-*
4 *monium præbetote. Quæ nuncupatio & teſtatio vocatur.* Has formulas aliquando & ius ciuile probauit, idq́ue vt obuiam iretur fraudibus, quibus clam voluntates vltimæ ſupponi, vel intercipi, vel corrumpi poſſunt. Sed poſteà ius prætorium aliam adinuenit formulam teſtandi, cùm prædictæ certis rationibus diſplicuiſſent [f]. Tum quia tutum viſum non eſt adhiberi vltimis voluntatibus tantam hominum turbam, quanta in comitiis aderat. Eueniebat namque, vt publicata palam voluntate teſtantium, proximi, quibuſque nihil teſtamento relictum erat, in contemptum teſtantium prouocarentur: & alij qui ſe noue-
5 rant inſtitutos, necem illorum habendæ hæreditatis gratia accelerarent. Intereſt quoque noſtra, ne ſecreta rei noſtræ familiaris, debita vel onera, ſecretaúe pandantur [g]. Vt eadem ratione voluerint hodiè leges, teſtamenta viuentiū nō reſignari, vel ſi reſignentur vel propalentur, pœna imponatur falſi, & alia facientibus [h]. Et quamuis omnino ſecretum non dicatur, quod fit coram teſtibus [i]: tamen reſpectu alio, ſecretum dicetur, quod vulgo notum non eſt [k]. Itaque prætorio iure teſtamenta ita demùm rata erant ſine mancipatione, ſi te-
6 ſtium ſeptem ſignacula adhiberentur [l]. Tandem autem iure prætorio cum ciuili coniuncto, & in vnum corpus redacto, teſtamentorum tres ſpecies eſſe cœperunt vſitatæ. Aliud namque teſtamentum paganicum, aliud militare [m]. Et rurſum paganicum, aliud quod ſcripturam ſolemnem exigit, vnde ſolemne dicitur [n]: aliud quod ſine ſcriptura fieri poteſt [o], nuncupatiuum dictum. De qui-
7 bus poſteà. Ex his antiquæ omnes diſponendi maiorum formulæ, & libertas diſponendi vt cuique placuiſſet legibus 12. tabularum conceſſa [p], modum & cancellos recepit [q], conſtituta regula rebus, perſonis, & formæ. Arguuntur & ratione rerum teſtamenta eorum, qui non vt viros oportebat, ſed nimis molliter & remiſsè fecerant inſtitutiones de vxoribus, eis vniuerſarum rerum ſuarum vſumfructum relinquentes, filiis autem nudam proprietatem, qui interim fame peribant, néve in poſterum id fieret cautum eſt [r]: néve liceret plus quàm dodrantem legatis donare [s]. Perſonis, quæ diſponere non poſſent, lex quoque poſita, quibus relinqui non poſſet, vt paulò poſt dicemus Deo fauente. Et placuit quoque, non cuilibet diſponendi formam arbitrio concedere. Quemadmodum Sceuola Iuriſc [t]. non probat nudam voluntatem teſtatoris declinantem à lege, qui ita diſpoſuerat de ſuis bonis. *Lucius Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine vllo iuriſperito, rationem animi mei potius ſecutus, quàm miſerā & nimiam diligentiam: & ſi minus aliquid legitimè minuſue peritè fecero, pro iuſto & legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Et Plato quoque in ea ſententia fuit, ne committeretur modus diſponendi ſingulis ex arbitrio. Sic enim ſcribit [u], *Multa ſinguli diuerſaq́, & inter ſe & legibus, & viuentium moribus, maioribuſq́. ſuis cōtraria properè teſtabuntur, ſi quis ſtatuet, quodcunque teſtamentum in fine vitæ conditum fuerit, id omne fore inuiolatum. Stulta enim & abiecta quadam moroſitate ferme omnes præmuntur, quando morituros ſe iam arbitrantur* [x]. *Et cùm quiſque ſuorum velit eſſe dominus, moriturus homo. Frequentiſsimè his verbis vtitur. Graue nimium inquit eſt,*

a Plutar. in Coriola.
b Iuſt. §. 1. de teſta. ord. Gellius, 15. ca. 27.
c d. §. 1. de teſta. ord.
d Plin. lib. 33. c. 3.
e tit. 20.
f §. ſed prædictas quidem, de teſta. ordin.
g l. 3. quan. & quib. quar. pars deb. libro. C. l. 2. C. de alimen. pupil. præſt.
h l. 1. §. ſi quis tabulas, depoſi. in P. l. ſi quis teſtamentum, §. 1. ad leg. Aquil. in P. l. ſi quis aliquid, §. qui viui, de pœn. in P.
i in l. coram, de verb. ſig.
k l. . §. ſimonia cum vtilitate, de iis qui deiec. vel effude. li. 9. P. tit. 3.
l d. §. ſed prædicta.
m § 1. de milit. teſta. apud Iuſtinia.
n §. ſed cùm paulatim, de teſtamen.
o §. pen. de hæred. & falc. in auth. §. ſin. de teſta.
p l. verba, de verb. ſig.
q l. 1. ad leg. Fal. P. §. 1. eod. tit. ap. Iuſti.
r §. prohibemus autē, de trien. & ſemi. in auth.
s d. l. 1. ad leg. Falc.
t l. codicillis, 91. §. 4. de lega. 2.
v Pla. 11. de legib.
x facit §. illud quoque, de trien. & ſemi. in authen.

quit est, ô Deus, si mea mihi non licebit cuicunque velim relinquere, & aliis plura, & aliis pauciora, prout erga me mali boniúe liquido fuerint inuenti tum in morbo, tum in senio, tum in aliis infortuniis meis comprobati. Vnde prisci legislatores, ô Clinia, molles fuisse mihi videntur, qui legem scripserunt illam, per quam licet cuique vtcunque velit simpliciter sua disponere: quòd ego qui leges condo aliter statuendũ censeo, & leges disponendi ponam. Ex quibus video rectè abrogatum legem Valentiniani, qui in nouellis statuit[a], licere testari cunctis iure ciuili, iure prætorio, per nuncupationem, municipalibus gestis, per testimonium principis, & subscriptione conditoris. Et refert se indulsisse Leonio, & vxori eius Iucundæ, ius liberorum, id est, vt in eadem charta mutuò se possent in casu, quo alter alteri superuiueret; hæredes scribere. Statuit insuper[b], valere testamẽtum per scripturam quam vocat holographem, iure testamenti valere, in qua quis propria manu voluntatem suam ob defectum testium requisitorum solus scripserit, aliquibus adhibitis. Cæterùm coram principe vel iudice factum, receptum testamentum, & 8
validum habetur. *Omnium*, inquiunt CC. Honor. & Theodos. *testamentorum solemnitatem superare videtur, quod incertum mera fide precibus inter tot nobiles probatasq́ personas, etiam conscientiam principis tenet. Sicut ergo securus erit qui actis cuiuscunque iudicis, aut municipum, aut auribus priuatorum mentis suæ postremum publicauit iudicium: ita nec de eius successione vnquam tractabitur, qui nobis medius & toto iure (quod in nostris est scriniis constitutum) teste succedit &c.* Idipsum in Gallia approbatum fuisse videtur ex legibus Caroli Magni[c]. Is enim sic statuit. *Qui filios non habuerit, & alium quemlibet sibi hæredem facere voluerit, coram rege vel coram comite & scabinis, vel missis dominicis, qui tum ad iustitias faciendas fuerint ordinati, traditionem faciat.* Et hoc proculdubiò verum remanet, apud acta coram aliquo iudice testamentum factum valere, perinde si coram principe fieret, & absque te- 9
stibus, dum tamen reperiatur scriptum in actis curiæ[d]: quia acta in iudicio nõ requirunt testes[e]. Verumtamen dubitatum est, an omnino nulli testes exigãtur, an aliquis numerus, non tamen tantus quantus in testamentis alibi factis. Et hîc pugnantes sunt sententiæ[f]. Inter quas iudicio meo resoluendum est, requiri testes saltem duos, qui dicant ita coram iudice testamẽtum factum fuisse: quia & constare de omni facto debet, an factum sit, antequã de viribus quæratur. Nec acta ipsa iudicialia fidem faciunt, antequam constet esse acta iudicialia testibus, duobus viris fide bona electis[g]. Et probatio omnis plena saltẽ 10
duobus eget testib[9][h]. Facit & quod traditũ est, testamẽtũ probari posse per instrumentum[i], probãdo scilicet casum amissionis eius scripturæ, & eius quod in eo continebatur, si testamentum factum coram septem testibus fuisset deperditum vel substractum[k]. Et hodie remissa est omnis testamentorum solẽnitas in testamentis ad pias causas, dum tamen appareat de voluntate perfecta[l]. Nam testamentum duplici modo imperfectum dici potest, & ratione so- 11
lemnitatis, & ratione voluntatis. Et aliquando vbi constat de volũtate, etiam si solemnitates deficiant, valet testamentum[m]. Et proinde quamuis remittatur solemnitas, tamen est probanda voluntas.

a in nouell. Valent. tit. 4. de testam.
b tit. præd. §. fin.
c in capitular. constitu. Caro. Mag. impressis ab Alexan. Vuetsscho cum cõmentar. Ancopachei, pag. 61. habetur lex & rubri. de adoptio. lib. 2. leg. Langobard.
d per l. omnium, & l. sancimus, ibi vel inter acta manifestauerit, C. de testam.
e l. in donationibus, C. de donatio. nota glo. in l. fin. C. de re iudica.
f de quib. vide Guill. Bened. in c. Raynutius, ad verb. testamentum, 1. num. 18. & 19. de testam.
g c. quoniam contra falsam, de probatio.
h l. vbi numerus, de testib. P.
i ita concludit glo. in l. fi. C. de fideicom. & ibi Bart. & plenius in l. hæredes, de testa. in P. Guido Pap. ita seruari tradit decis. 331.
k Bal. sing. 15. incip. nemo prudens, Boer. cons. 48. nu. 11.
l idem, eod. cons. nu. 4. & 5.
m docet Boer. decis. 340. nu. 4.

De testamento solemni & in scriptis facto. Cap. 4.

1 *Testamentum in scriptis & solemne quid.*
2 *Testamenti subscribendi formulæ.*
3 *Subscriptio & signatio in testamento solemni testium requiritur.*
4 *Testamentum in quacunque materia scribi potest.*
5 *Testes testamentarij omnibus actibus testamenti adesse debent. Et idonei censentur habita*

habita ratione conditi testamenti, & si posteà non sint.
6 *Signata in testamento reserari non debent vsque ad apertionem.*
7 *Testamenti tabulæ quomodo aperiendæ.*

1 TESTAMENTVM in scriptis antonomasticως dicitur, quod solemnitate maiore perficitur. De qua sigillatim agitur in l. ad testium, de testamen. P. & in l. hac consultissima, 21. eod. tit. C. vbi Paulus Castren. ponit 15. requisita ad testamentum perficiendum solemne. Porrò Ioã. Faber[a], & post eum Chassanæus[b], quæ hodie in praxi istius testamenti perficiendi sunt, tradunt. Et in summa, qui ita testari velit, debet scribere per se testamentũ, si nolit aliquos scire quid in eo scriptum sit[c]: vel per alium, putà secretarium suum[d]: saltem nomen hæredis per se vel vnum ex testibus[e]. 2. Vocare debet testes septem eosque rogare, vt sint sibi testes, quomodo hoc testamentum sibi condiderit[f], & scripserit, vel subscribat: etsi nesciat literas, octauum adhibere debet testem, qui subscribat[g]. In quo videtur corrigi. l. hac consultissima.
2 3. Quando per se testator subscribet, debet iubere, vt in continenti se omnes testes subscribant[h]. Subscriptiones hanc formam habent, primùm testatoris. *Ego talis, volo hanc chartam testamentum esse meum, & sicut in ea scriptum est, testatus sum.* Subscriptio testium. *Ego talis, Petrus putà Gregorius, vocatus & rogatus in testem ad testamentum talis, quod hac schedula continetur, manu propria subscripsi, & tali signo signaui.* Sic enim Vlpianus tradit[i], *singulos testes, qui testamento adhibentur, proprio chirographo annotare conuenit, quis & cuius testamentum signauerit.* Ponũtur subscriptiones in ima parte testamenti. 4. In eodem testamento apponuntur sigilla[k] singulorum testium, qui se subscripserunt: nam vtrumque subscriptio, & signatio requiruntur.
3 *Si quis ex testibus*, inquit Vlpia[l]. *nomen suum non adscripserit, verumtamen signauerit, pro eo est atque si adhibitus non esset: & si, vt multi faciunt, adscripserit se, non tamen signauerit, adhuc idem dicemus.* Signare, idem explicat esse: quando annulo vel aliquo instrumento habente characterem, signi fit impreßio[m]. Nec interest annulo seu sigillo proprio, seu testatoris vel alterius signauerit[n]. Sigilla lino debent appendi, quo inuoluta vel plicata clauditur charta testamentaria; vel linteo, quo includitur testamentum. Nam signatas tabulas accipi oportet, etsi linteo, quo tabulæ inuolutæ sunt, signa impressa, id est, additis linis vel cordulis appensa, vel alia clausura fuerint[o]. Si linteum non adsit, consuetudines admittunt signa in alia materia: vt si testamentum filio, vel alia materia claudatur[p]. Quemadmodum & in attestationibus seu depositionibus testium solet imponi ab amanuensi vel iudice supra lini nodum, sigillum.
4 Neque interest testamentum fuerit ne scriptum in tabulis, aut membranis, aut chartis papyraceis, aliáve materia[q]: aut quibus literis, dummodo ne notis scribatur, quod prohibitum est[r]. Nec quoque refert, quo idiomate fiat, cum omni sermone & græco & latino & alio idiomate exprimi testamentaria voluntas posit[s]: nec obest, nocte vel die disposuisse[t]. Requiritur nihilominus, vt istæ solemnitates continuo actu adhibeantur, & vno contextu,
5 nullum alienum actum à testamento, immiscendo[u]. Testes adsint, donec suprema contestatio peragatur[x]. Illique sint idonei tempore quo signarunt, quanuis mortis tempore non sint idonei[y]: aut saltem exigitur, vt tempore te-
6 stamenti pro idoneis habiti vulgò sint[z]. Sed & exigitur, sigilla, clausaúe à testatore non reserantur: nam si quid ex testamento mutare placuerit, ex integro omnia facienda sunt[a]. Et si signata, turbata sunt ab ipso testatare, non videtur signatum[b]. Et videtur testator mutasse voluntatem. Si tamen casu fortuito, vel alio modo inconsulto, incisa vel turbata fuerint, non obest testamen-
7 to[c]. Et ita ferè eadem obseruatione in aperiendis, ac in claudendis tabulis testamenti vtuntur. Et, *cùm ab initio aperiendæ sunt tabulæ*, inquit Vlpianus[d], *prætoris id officium est, vt cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare*, vt ait Pau-

a Io. Faber. ad §. possunt. de testam. ap. Iustin.
b Chass. in §. 4. ad ver. illa, *par son testament valablemẽt faict*, nu. 12 *des successions*, in consuet. Bourg.
c l. hac consultissima, de testam.
d auth. & non obseruato, eo. C. l. seruus, 28. eod. P.
e §. sed his omnibus, de testam. l. iubemus, l. 29. & l. nostram, 30. C. eod tit. §. quia verò ante, nouell. 119.
f l. hæredes palam, §. in testamentis, de testa.
g l. cùm antiquitas, C. eod.
h d. l. hac consultissima.
i l. singulos, l. 30. de testam. P.
k vide Boer. in §. 1. in glo. mag de testa. in consuet. Byturig.
l Vlp. in l. ad testium numerum, 22. §. si quis ex testibus, de testa. P. lib. 29 tit. 3.
m d. l. ad testium, § signum autem, §. possunt, de testa. ordin. apud Iustinia. l. signatorius, de verb. sig.
n d. l. ad testium, §. si ab ipso. & d. §. possunt.
o d. l. ad testium, § si.
p Chassan. & Io. Faber, in proximè citatis locis.
q §. nihil autem, de testa. apud Iustin. Vl. in l. 1. & 4. de bono. poss. sec. tab. lib. 37. P. tit. 11. Const. Cæsar, in l. quoniam indignum, l. 15. de testam lib. 6. C. tit. 23.
r l. sed cum patrono, 6. §. fin. de bono. posse. P. §. 1 de testam. imperf. in auth.
s l. quoniam indignũ, & l. hac consultissima, §. fi. C. de testa. facit l. 1. §. fi. de ver. obl. P.
t d. l. ad testium, §. posse, l. non minorem, C. de transact.
v l. hæredes palam, 21. §. fin. de testa. P. d. l. hac consultissima, §. fi.
x l. qui testamento, l. 20. §. fin. de testa. P.
y d. l. ad testium, §. 1. l. 3. de testib. P.
z l. 1. C. de testa. §. sed cùm aliquis, eod. ap Iustin.
a l. hæredes palam, §. si quid, eod. P.
b d. l. ad testium, §. si signa.
c l. nostram, 30. C. de testam. l. 1. §. si linũ, & § si tolç. de bon posse. sec tab. P.
d l. 4. quemad. testa. aper. lib. 29. P. tit. 3.

ait Paulus [a]. Si modò præsentes sint. Nam si quis ex signatoribus aberit non lõgè in alterius territorio, mitti tabulæ debent testamenti vbi ipse sit, vti agnoscat [b]. Et si maior pars signatorum fuerit inuenta, poterit ipsis interuenientibus resignari testamentum, & recitari [c]. Et si quis se neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulæ: sed aliàs suspectæ fiunt [d]. *Quòd si*, inquit Vlpia [e]. *sui natura tabulæ patefactæ sunt, apertum videri testamẽtum non dubitatur.* Hodiè testamentorum aperiendorum alia est formula, vt interpellato iudice & eius authoritate, honestis viris conuocatis aperiãtur, & si opus sit posteà obsignentur [f]: iuramento prius exacto de calumnia ab eo, qui petit inspiciendi & describendi testamenti potestatem [g].

a l. vel negare, 5. eod. P.
b Caius, in l. sed si quis ex signatoribus, 7. eod.
c l. sed si maior, 6. eod.
d l. 1. §. fin. eod.
e l. si in duobus, 10. §. 1. eod.
f l. 1. & 2. C. eod. tit.
g l. 3. C. eod.

De testamento nuncupatiuo. Cap. 5.

1 *Testamentum solemne difficulter effectum sortitur.*
2 *Nuncupatiuum testamentum quid.*
3 *Imperfectum testamentum sine solemnitatibus.*
4 *Testes 7. iure communi in testamento nuncupatiuo, vt in solemni, adesse debent.*
5 *Testamentorum inter liberos duobus testibus sustineri potest quomodo. & in eo qua alia obseruanda, nu. 6. 7. 8. & 9.*
10 *Parentes non succedunt filiis ex minus solemni voluntate.*
11 *Scriptura reperta in arca patris instituens liberos sine testibus quando faciat testamẽtum validum inter liberos.*
12 *Testamentum inter liberos etiam minus solemne conditum, non reuocatur posteriori, nisi solemni & expressè.*
13 *Testamentum ad pias causas quomodo minus solemne valeat: & in fauorem etiam relictum laicis, in eo. nu. 15.*
14 *Legitima non relinquitur necessariò filiis titulo institutionis in testamento ad pias causas.*
16 *Ingrediens religionem testamentum minus solemne valet.*
17 *Testamentum coram principe factum non eget solemnitatibus. Idem si apud acta.*
18 *Necessitas dispensat in solemnitatibus testamentorum.*
19 *Testamentum militare solutum legibus communibus.*
20 *Testandum secundùm consuetudinem loci, vbi testamentum fit.*
21 *Testes duo iure pontificio, cum præsbytero parochiæ, testamento sufficiunt. Num in Gallia, & alibi, ad pias causas idem.*
22 *Testium adhibendorum testamentis Leonis Cæsaris sanctiones.*
23 *Testes in omni vltima voluntate saltem 5. requiruntur, in testamentis septem.*
24 *Testamentorum nuncupatiuorum solemnitates communes, cum solemnium ritibus.*
25 *Testamenta nuncupatiua quare scribantur.*

DIFFICILIS cùm sit testamenti perfectio, frequentior est vsus nuncupatiui: potissimùm, cùm metuendum sit, ne testamentum factũm tanquam solemne, in quo tamen solemnitates requisitæ omissæ sunt, vllo iure valeat: nec tanquam testamentum solemne, quia illud factum non est: nec tanquam nuncupatiuum, vel iure codicillorum, quia ita valere non voluit [h]. Nuncupatiuum dicitur testamentum, quod sine necessitate scripturæ fieri potest à testatore, præsentibus septem testibus simul vnoque tempore collectis, corã quibus nominat seu nuncupat hæredem, quem sibi deligit & instituit, & reliqua suæ voluntatis 1 2

h Facit l. 1. de iure codicill. in P. hoc expresse resoluit in hac specie Iul. Clarus, lib. 3. sententiarum in § testamentum, q. 4. nu. 3. post Barth. in l fin. de iure codicil. P.

voluntatis exponit[a]. Plinius[b], *testamenta sua alij nuncupant*, i. viua voce quid de rebus suis fieri velint declarant. Et Vlpianus, *hæredes*, inquit[c], *palam, ita vt exaudiri possint, nuncupandi sunt. Licebit ergo testanti hæredes vel nuncupare, vel scribere: sed si nuncupat, palam debet nuncupare. Quid est palam? non vtique publicum, sed vt exaudiri possit: exaudiri autem, non ab omnibus, sed à testibus. Et si plures fuerint adhibiti,*
3 *sufficit solemnem numerum exaudire.* Testamentum hoc non solẽne, respectu solemnitatis requisitæ in testamento, quod de essentia habet scripturam, & alia, de quibus præcedente capite actum est: verùm respectu formæ suæ obseruandæ, solemnitates habet quasdam, & solemne secundùm illas, & imperfectum si non adhibeantur, dici potest. Nam & in hoc testator, & qui instituitur, de-
4 bent esse idonei: item testes. Et hi numero 7. secundùm generalem regulam, & vt sint rogati[d], qui factionem habeant testamenti[e]: non sint mulier[f], impubes[g], seruus[h], furiosus[i], mutus[k], surdus[l], cui bonis interdictum est[m], intestabilis[n]. Qui testamento hæres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest: quamuis diuersum in legatario, & hærede scripto[o]. Nec qui in potestate est testatoris, putà filiusfa.[p] Septem testes requisiti, de substantiali forma es-
5 se dicuntur[q], iure & solemnitate ciuili. Numerus testium iure communi, vt dixi, septenarius est: dispensat tamẽ interdum huic numero, vel fauor, vel necessitas, vel consuetudo. Fauor namque interdum liberorum minuit numerum, vt in testamento à patre inter filios condito imperfectè ratione istius solemnitatis, requiruntur tantùm duo testes[r]: imò fœmina in eo testamento esse potest testis[s], nec exigitur testes esse rogatos aut notarium[t]. Quod intelligendum est, quando testamentum imperfectum est ratione extrinsecæ solemnitatis, & alia persona mixta non est voluntati paternæ[u], & si ea est in fauorem filiorum: alioquin si testamentum imperfectum sit ratione voluntatis patris, & solemnitatis intrinsecæ, putà, quia planè non constet de eius mente, non sustinetur illud testamentum[x], vel quia iniustè disposuit[y]. Tunc enim verum est, testatorem magis cœpisse, quàm fecisse testamentum[z]. Fauor autem liberorũ facit, vt voluntas qualibet ex arbitrio distribuentis bona filiis sustineatur, & à
6 iudice probetur etiam in non diuisis[a]. Quamobrem si pater in ea minus solẽni voluntate prætereat filium aliquem, & testamentum ex eo corruat, non potest defendi ex §. imperfecto l. hac consultissima, C. de testam. Testamentum enim tunc corruit ratione substantiæ per præteritionem, non ratione solemnitatis[b]. *Et inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur*, inquit Caius[c], *principale ius est de liberis hæredibus instituendis vel exhæredandis, ne præteritis illis rumpatur testamentum.* Et nullum fit[d]. Quamuis, si ratione solius præteritionis iure nouissimo statuente testamentum paternum rumpatur, legitimè & cum 7. testibus peractum, non rumpatur, nisi quantùm pertinet ad institutiones: cætera autem firma maneant[e]. Præterea esset contra iuris regulas, vt §. ex imperfecto, qui fauore liberorum constituit, contra filios[f] retorqueretur. Quinimo concludunt interpretes, vt valeat testamentum imperfectum
7 inter liberos, requiri relictum in eo alicui ex filiis, vt relinquatur titulo institutionis: alioquin non admitti[g]. Sunt & alia, quæ considerantur in hoc testamẽto minus perfecto valido inter liberos, quæ fusè explicat Guillel. Benedictus in c. Raynucius, in ver. testamentum j. à numero 72. vsque ad numerum 90. de
8 testa. Nico. Boer. in decisio. 240. & 241. nu. 5. Quæ omnia intelligenda sunt de filiis naturalibus & legitimis, sine distinctione sexus patris & matris. At si de naturalibus tãtù agatur. quãtũ ad matrẽ pertinet, filij naturales eodem iure, ac legitimi & naturales vtuntur[h]: nisi mater esset illustris[i], vel natus is esset ex dãnato coitu[k]. Sed si instituatur à patre, vel linea paterna: rursũ distinguitur,

a l. hac consultissima, §. per nuncupationem, l. in testamentis, 21. l. iubemus, l. 29. de testam. §. fin. eod.
b Plini. lib. 14. c. 22.
c l. hæredes palam, 21. de testam. P.
d d. l. hæredes palam, §. in testamentis.
e §. testes autem, eod. apud Iustinia.
f l. qui testamento, §. mulier, de testa. P. vbi glo. in ver. poterit, admittit in codicillis tantùm.
g d. §. testes autem, l. 3. § pe. & l. inuiti, 19. de testib. P.
h d. l. qui testamento, §. seruus, l. in omnibus, l. 135. de reg. iur.
i l. furiosi, 41. eod. d. l. qui testamento, §. ne furiosus.
k l. 1. quemad. test. aper.
l l. 1. § 1. de postul. P. l. 1. quemad. test aper.
m fides ei abrogata l. is cui, 18 de testam. d. l. furiosi, de reg. iur. l. 1. de curat. furio. P.
n d. l. is cui, §. fin. & l. cum lege, 26. de testa.
o l. qui testamento, eodem P. §. sed neque, eod. apud Iustin. l. dictantibus, C. eod.
p d. l. qui testamento, & d. §. sed neque.
q Bart. in l. nemo potest, l. opposit. de legib. 1. & ibi Ripa. nume. 28.
r glo. in auth. quod sine, C. de testam.
s glo. in d. auth. Decius, in l. 2. nu. 31. de reg. iur.
t glo. in l. fin. in ver. excepto testamento, C. de codicill. Decius, cons. 610. nu. 2. Iason, cons. 68. lib. 2. cons.
v l. hac consultissima, §. ex imperfecto, de testam.
x sic intelligit, § ex imperfecto, glo. in l. si quis cùm testamentum, 25. de test. quam sequuntur doctores. Iul. Clarus, lib. 3. sentent. § testamentũ, q. 9. & Paul. Cast. ad d. §. ex imperfecto, num. 3.
y vide Boerium, decis. 240.
z d. l. si quis, 25. de testam.
a l. inter omnes, C. famil. ercisc. l. si cogitatione, & l. quoties, eod. C. l. sed & si, eod. P.
b l. si filius, 7. iuncta glo. in verb. rumpetur, de lib. & posth.

Guill. Bened. in c. Raynucius, in ver. testamentum j. nu. 76. & 89. de testam. c l. inter cætera, l. 30. de lib. & posthu. d simile in l. cùm apud hostes, eod. in l. si quis enim, in fide, de vulga. §. 1. de exhæred. libero. e auth. ex causa, de lib. præter. §. aliud, & §. seq. & §. siue igitur, § & hæc, vt cùm de. appel. cognos. in authen. f l. quod fauore, C. de legib. g Refert plures interp. Iul. Clarus, lib. 3. senten. quæst. 8. nu. 6. Consentit Guill. Bened. in reper. c. Raynucius, in ver. testamentum j. nu. 72. & sequent. h §. nouissimè, ad orficia. §. sed si suspecti, de inof. testa. i l. si qua illustris, ad Orficia. C. k auth. ex complexu, de incest. nupt. C.

an relinquatur illi testamento solemni, aut nūcupatiuo. In primo casu, debet obseruari forma subscriptionis, iuxta auth. si modo, C. famil. ercisc. & auth. quod sine, de testam. Et tunc valet testamentum, licèt testamenti solemnitas non adiiciatur. Et ita intelligenda authen. de testam. §. ex imperfecto. Et si solemnitas subscriptionis scripturæ non adsit, deficiente quoque alia iuris solemnitate, corruit testamentum. Quòd si testamentum fuerit nuncupatiuum, nō subsistit inter naturales, tantùm minus solemne & imperfectum. Et ita resoluit, & plura adiicit Guill. Bened. in c. Raynucius, in ver. testamentum j. nu. 83. 84. Copiosè etiam Boërius, quæst. 240. nu. 12. 13. 14. 15. Iulius Clarus, lib. 3. sententia. iuris, §. testamentum. q. 12. nu. 1. 2. 3. 4. quos vide si egeas. De legitimatis 9
porrò, dubium non est Chassaneo[a], quin inter legitimos testamentum minus
perfectum valeat, ac inter naturales & legitimos. Et hîc tamen fauor libero- 10
rum potius, quàm parentum inspiciendus. Nam quamuis eadem pietas in successione ascendentium & descendentium videatur[b]: tamen sicut ex testamēto imperfecto succedunt filij parentibus, non possunt ex minus solemni voluntate filiorum succedere parentes[c]. Testes ergo duo in testamento nuncupati 11
uo sine scriptis facto inter liberos, sufficiunt ex §. ex imperfecto. At si de scriptura facto quæratur, illud notandum est, quod quotidianum vsum habet, inuentam post mortem patris in arca eius, vel alibi apud notarium, vel alium, schedulam seu chartam scriptam & subscriptam manu propria eius, qua contineatur eius dispositio, diuisioque bonorum inter filios, etiam sine testibus factam, & si se ei non subscripserint, sequendam esse, iuxta auth. quod sine, de testam. C. dummodo apposita sit dies[d], & extensè sine notis pater suam descripserit voluntatem. Idem si pater non scripserit, sed ab alio scriptam subscripserit[e]; dummodo subscribendo dicat, esse suum testamentum[f]. Si autē nec scripta, nec subscripta sit à patre inuenta schedula, nihil efficitur: nisi ea subscripta à liberis sit, quia tunc valebit iure cōtractus inter illos initi[g]. Latè de hac quæstione schedulæ repertæ in arca testatoris, Guillel. Bened. in c. Raynucius,
in ver. testamentum j. nume. 87. Tanta autem est vis huius testamenti inter li- 12
beros etiam minus solemnis, vt alio sequenti posteriore non censeatur reuocatum, nisi in posteriori reuocatorio obseruentur plenè iuris solemnia: & ex-
pressè reuocari prius testamentum, dictum sit in secundo[h]. Rursum fauor piæ 13
causæ solemnitates testamenti remittere dicitur: quòd eius gratia cum duobus testibus admittitur[i]. Pluribus rationibus & doctorum & legum probationibus firmat Guill. Bened. in d. verbo, testamentum j. nume. 57. & seq. dummodo imperfectum non sit ratione voluntatis, vt disputat Boërius, in decis. 93. nu. 10 putà si non habeat formā, ex qua fides aliqua possit adhiberi, vt disputat Iulius Clarus, lib. 3. sententiarum, §. testamentum, q. 7. Si tamen habeat aliquam probationem, valebit: quamuis etiam solo nutu testatoris voluntas eius
constaret[k]. Et tantus est hîc fauor, vt etiam in testamento, in quo pia causa in- 14
stituitur, nō requiratur, vt legitima relinquatur filiis titulo institutionis[l]: quia hæc solemnitas iuris est omnino ciuilis, & in hoc testamento iuris ciuilis solē-
nitates non considerantur. Sed & illud singulare est, vt quando in testamento 15
minus solemni, quo pia causa instituitur, extraneo alicui relinquitur, valeat non solùm testamentum, sed quod in eo scriptum est debeatur etiam aliis laicis relictum[m]. Quia ex quo sustinetur principalis institutio, reliqua quæ in testamento scripta sunt, sustineri debent: quod tamen negatur in testamento inter liberos, d. §. ex imperfecto. Huic ego sententiæ subscribo, dummodo fraus nulla detegatur, & ne prætextu religionis ansa fuerit data decipiendi succedētes ab intestato. Sed hæc consideratio ex peristasibus negotij relinquenda est
iudicio iudicis. Fauore quoque religionis, sine solēnibus recipitur testamētū 16
factum ab eo, qui ingreditur religionis ordinē sacrū[n]. Fauore quoq; & priui-
legio principalis authoritatis, iā diximus remitti solēnitates in testamētis factis 17
corā principe, & apud acta[o]. Necessitas porrò solēnitates à iure ciuili præcrip- 18
tas sæpe mutat, vel tollit, potissimùm in testiū nu. veluti, si agatur de testamēto cæci, quod

a Chassa. in §. 5. ad verba, *quand le probstre bastard*, nu. 27. titu. *des successions des bastards*, in consue. Bourg.
b l. nam & si parentibus, de inoff. testa. ff.
c Guill. Bened. in d. ver. testamentum, nu. 85. & Boer. q. 240. nu. 210.
d Bald. in d. auth. quod sine, de testa. C. nu. 1.
e Paul. Cast. cons. 93. lib. 2.
f Iul. Clarus, lib. 3. sent. §. testamentū, q. 14. nu. 4.
g Idem, eod. nu. 6.
h authen. hoc inter liberos, de testa. C.
i c. relatum, de testa.
k d. glo. in c. cùm tibi, de testa. Corn. in l. iubemus, nu. 23 de test. & ibi Alex. nu. 3.
l Bart. in l. 1. nu. 6. de sacros. eccles. C. Alex. in l. inter cætera, nu. 4. de lib. & posth. P. Ias. consil. 194. col. fi. in 2. vol.
m Salic. in auth. cassa nu. 7. de sacros. eccles. C. Guill. Bene. in d. ver. testamentum j. nu. 69. vbi refert similes plures doct.
n §. illud. de monach. in auth. Panor. in c. in præsentia, de probatio. per illum textum col. 15. Guill. Bened. in d. ver. testamentum, nu. 53.
o l. omnium, C. de testam.

cæci,quod 8.exigit[a]. Vbi penuria est hominum,vt ruri, quinque in rustici te-
stamento sufficiunt[b]. Hocque prorogant ad alias personas & loca, vbi plu-
res haberi non possunt,ex similitudine rationis[c]:putà, si testator peste tactus,
si belli causa quis fugerit[d]. Existimant enim tunc sufficere quinque testes[e].
Quæ vera existimauit censura senatus, si modò ciuitatem populus vel curia
eius dereliquerit,& aer corruptus fuerit,aliter minimè. Fidem faciunt duo,
placita curiæ supremæ Parisiensis,vnum 3.Februarij,1530.& aliud 7.Februa
rij,1525. vt refert Papus[f]. Testamentum autem iure hoc necessitatis fa
ctum,etiam conualescente ægroto,& periculum euadente,valebit, si in ea vò
luntate testator decesserit,vt Boerius ait[g]. Sed Guido Pap. si cum duobus tè
stibus & curione fecerit peste ægrotus,nec moriatur intra annum, sed con-
19 ualescat, irritari tradit[h]. Ad necessitatem simul & priuilegium, militare
testamentũ,quod solutum est regulis iuris communis[i], pertinet, de quo po-
20 steà, Deo fauente. Consuetudo porrò,& lex municipalis,seu leges principum,
omnibus præscriptis solemnitatibus præferuntur[k]. Et proinde generaliter sta
tuendum est,& solemnia & testes adhibendos esse testamentis,secundùm mo
21 rem regionum vbi fiunt[l]. Quia ex his iam ius alteri quæsitum est[m]. Iure pon
tificio sufficiunt duo testes cum præsbytero paroch.[n] Atque Ioannes Faber[o],
existimat in Gallia sufficere solemnitatem,C. cùm esses,de testam. inter libe-
ros,vel ad pias causas condito testamento;& proculdubio in alijs, in terris ec-
clesiæ. Sed & Guido Papæus[p] refert sæpè vidisse iudicari,testamentum vali-
dum factum à peste affecto.secundùm c.cùm esses. Consentiunt etiam alicu
bi municipij, leges:aliter tamen Tholosæ, aliter Lutetiæ, aliter alibi conden-
dum est. Verùm in Gallia illud obseruandum, præsbyterum non posse officio
tabellionis fungi:& proinde non posse excipere testamentum, vt constitutio-
22 ne regia,& Senatusconsulto placuit[q]. Leo Imperator dispensauit sua constitu
tione testium numero,hoc modo[r], *περὶ τῶ ἐν μὲν πόλεσι διὰ πέντε μαρτύρων κυ-
ρῶσαι τὰς διαθήκας· ἐν ὁδοιπορείαις δὲ καὶ ἀγροῖς, εὐαπόδεκτον εἶναι καὶ τὴν διὰ τριῶν κύ-
ρωσιν.* id est, *vt in ciuitatibus, quinque: in itineribus verò & agris, tres testes, ad testamẽ
torum fidem sufficiant.* Et alibi[s], permittit disponere sine scriptis, vel cum scri-
ptura,captiuis cum quinque vel tribus testibus. Item alibi[t], subscriptionem
23 testium non exigit,nec signacula,ad validitatem testamenti. Hæc omnia ta-
men ius Codicis Iustiniani authoritate editum, alio modo, vt dictum est, re-
24 formauit;&voluit saltem,in omni vltima volũtate quinq; testes adesse[u],in te
stamẽto septem. Non immorabor in alijs solemnitatibus seu requisitis in nun
cupatiuis testamentis,quæ communia sunt cum solemnibus: putà,quod vno
contextu fieri debeant seu continuo actu[x],rogatis,præsentibus,& audienti-
bus testibus[y]. Scribuntur autem istæ voluntates nuncupatoriæ,non pro neces
saria solemnitate,sed ad probationem & fidem diuturniorem, vt alij actus le-
25 gitimi[z]. Debentque hìc testes esse bonę fidei,& famæ,& quales in alijs actib.
probationem tantùm facere notatur. Si tamen habeantur tales quo tempo-
re adhibentur,quamuis infames vel incapaces, reipsa sint, fauore vltimarum
voluntatum probant[a]:& monachi mendicantes[b], & alij: exceptis illis, qui
instituuntur in eodem testamento vniuersaliter,& filijs qui in potestate testã-
tis sunt: etsi,si alius testetur,pater & filij adhiberi possint[c], nisi mulier sit,quę
reijcitur[d]. De notario adhibendo, vide Guido. Papæum, Decisio.543.

a l. hac consultissima,C.qui test.fac. non poss.
b l.fi.C.de testam.
c vide Guill. Bened. ad d.ver.testamentum,1.num.12.
d idem Bened. eod. nu.13. & 14. Bald. in l.fin.C.de testa.
e disputat Boer.decis.2:8.nu.9.10.11
f Pap.lib.2.Rhapso. arest.tit.1.arc.1.
g Boer. vbi sup.nu.12.
h Guid. Pap. decis. 543.num.3.
i l.1.de milit. testa. P.l.milites. C.eo.
k l.si non speciali.C de testa.
l Petr. de Ferra.in for.libel quãdo petitur hæred.ab intest. in gl. vallatũ legitur numeri, Guido Pap.latè q.262.Bald.in l.cunctos populos,5.co. & ibi Bart. 11.col. de summa trinit.
m facit l. si fundus, de euictio.l.1.de vsur.ex ratione,§.si verò præter hæc, de tabell. in auth.
n c cùm esses,de testam.
o Io. Fab. in l.1. de sum. trinita. vide Boer.q.93.
p Gui.Pap dec.543.
q Boer. q.242.nu.4.
r in constit.Leonis, nouel.41.
s in constit.Leo 40.
t eod.42.
u l fi.C. de codicill.
x iuxta l. hæredes palam.§.si.de test. P.l. cùm antiquitas,C.eod.quid cõtinuus actus, in l. continuus,de ver. obl.P.
y d.l. hac consultissima, §. per nuncupationem. 9. & d. l. hæredes palam.
z l.contrahitur, de pigno.P.
a l.1.C.de testa.glo fin.in l cum lege eod.P.
b Geor.Nata.in repet §.ex imperfecto, num.181.l.hac consultissima, C. de testa. Iul. clar. lib.3.§.testamentũ, q.55.nu.7.
c l. qui testamento, 20.de testa.P.
d d.l.qui testamento,§.mulier.

De militari testamento. Cap. 6.

Lib.2.Instit.tit.12. Lib.29.P.tit.1. Lib.6.C.tit.21.

1 *Militare testamentum vnde dictum, quid sit, eius priuilegia, quo priuilegio in castris & extra castra disponentes vtantur diuerso.nu.2.3.4.*

5 *Testamentum militare post annum à missione expeditionis non valet.*

6 *Testamentum filiifam. militis de castrensibus non iure militari, sed communi ex-*

tra expeditionem fieri debet.

7 *De castrensibus tantùm in expeditione damnatus crimine militari miles disponit.*

8 *Filiusfa. miles de castrensibus disponit. & 15.*

9 *Miles, etsi priuilegiatus, de alienis non disponit.*

10 *Testamentum militare pro parte valere potest, sine iure accrescendi, supra dodrãtem legatur.*

11 *Miles qualis esse debet, qui iure militari testamentum condere possit.*

12 *Quando & quomodo inutile ante expeditionem factum, in expeditione firmetur.*

13 *Captus ab hostibus nec iure militari disponit.*

14 *Impubes nec iure militari testari potest.*

16 *Militare testamentum nullam formam à iure, sed ex arbitrio militis habet.*

17 *Militare testamentum duo exigit, 1. vt constet militem ita voluisse in expeditione, 2. vt ita condidisse appareat: & ideo duo testes necessarij saltem.*

18 *Militaris testamenti alia priuilegia, effectus, & rationes priuilegiorum. numer. 19. & 20.*

TERTIA species testamentorum, est militum, à quibus militare appellatur, quod & paganico opponitur[a]. Paganum quamuis à Plinio, id quod ad rústicos pertinet, dicatur: vt pagana lex[b]. Videtur species nuncupatiui testamenti, sed quòd priuilegio donetur, aliam classem sequitur[c]: & imaginem retinet eius, quod priscis temporibus fiebat in procinctu. Testamentum militare itaque est, voluntas vltima, quam declarat miles in expeditione, quoquomodo potuerit, secundùm priuilegia iure sibi concessa[d]. Quare tot diuersitates videntur esse testamentorum militarium, quot formulæ condendi permissæ. Nam & miles pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere potest ex priuilegio, quod paganis denegatur[e]: & ad tempus hæredem instituere[f], vel perfectè, vel iure communi[g], simpliciter per nuncupationem, aut scriptura vel in clypeo, vel in vagina, vel gladio, literis sanguine suo rutilantibus, aut in puluere[h]. Disponunt milites de bonis suis castrensibus, & non castrensibus: sed distinctione adhibita. Nam duo priuilegia sunt militibus concessa, in causa testamẽtaria: vnum patresfam. respicit, aliud filiosfam. Item latius priuilegium testandi in procinctu, quàm extra expeditionem. In expeditione condenti testamentum, dispensatio ad necessitatem, & temporis angustias, & penuriam expertorum hominum, seu iurisperitorum refertur, vt condant quomodo tunc possint[i]. Aliud priuilegium, quod extra expeditionis necessitatem conceditur militibus alibi existentibus, putà in hybernis, ad fauorem militiæ refertur maximè. Proinde paterfam. qui potestatem habet disponendi de omnibus bonis suis, & iure communi testari debet: nisi in expeditione sit, quamuis in hybernis sit, non potest quoquomodo disponere[k]. Neq; in expeditione factum testamentum, post annum quo militia missus est, testamentum militare valet si intra illum non fuerit mortuus[l]. Oportétq; adhuc illam missionem esse honestã, non ignominiosam[m]. Atque ita Iustinianus priuilegium quod indulgentia principum datum erat militibus vbicunque degẽtibus, præter formulã antiquã eorũ, qui tantùm disponebant in procinctu, restrinxit ad eos, qui in expeditione essent. Cæteris verò, qui extra expeditionẽ in æstiuis, vel hybernis, vel apud se degerent, reseruauit quidẽ priuilegiũ testãdi de castrensibus bonis, licèt filijfam sint, seu de peculio castrensi: ea tamen lege, vt non iure militari, sed communi disponere tenerentur, eadẽ obseruatione in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum adhiberi placuit[n]. Nisi in expeditione dãnati sint patresfa. crimine militari, nã tunc permittitur illis disponere tantùm de castrensibus, & intestatis succedit in aliis fiscus iure proprio[o]. Et tunc permissione illi concessa, iure quoque militari in illis disponit castrensibus, si delicto sacramẽti fidẽ nõ ruperit[p], hoc est, si nõ obstante crimine, adhuc tamẽ sacramẽto militari inuiolato, miles dici possit.

Margin numbers: 1 (TERTIA), 2 (Testamentum militare itaque est), 3 (decedere), 4 (castrensibus), 5 (disponendi), 6 (priuilegium), 7 (permittitur).

a l. ius nostrum, de regul. iur.
b Plin. lib. 28. c. 2.
c Caius, l. 2. de mil. testa. P.
d hæc finitio probatur, ex §. 1. eod. & l. 1. cod. P. & latius ex sequent. & l. milites, 15. C. eod.
e l. ius nostrum, 7. de reg. iur. in P. §. non autem, & §. si. de hæred. instit. l. si miles vnum ex fundo, 6. de milit. testa. P.
f l. in fraudem, 16. §. miles, & l. miles ita hæredem, 41. de milit. testa. P. l. certi iuris est, 8. C. eod.
g l. eius militis, §. militia missus, l. idéque erit, §. eod. tit.
h l. milites in expeditione, l. 15. de milit. testa. C.
i d. l. milites.
k d. §. 1. de mili. testa.
l §. sed hactenus, eod. l. quod dicitur, & l. quod constitutum, eod. P. l. Papinianus, 8. §. Papinianus, de inoff. testa. P.
m l. testamenta eorũ, de milit. testa. P.
n l. pen. C. de testa. milit. §. 1. eod. apud Iustinia.
o l. & militibus nostris, l. 13. C. eod.
p l. ex militari, l. 11 de milit. testa. P.

Ergo mi-

8 Ergo miles filiusfamiliâs, ratione istius priuilegij, rectè testabitur ex formula
iuris communis de castrensibus bonis, non de aduentitiis [a]. Et vt ait Iuuena-
lis [b],

> *Solis prætereà testandi militibus ius*
> *Viuo patre datur: Nam quæ sunt parta labore*
> *Militiæ, placuit non esse in corpore census,*
> *Omne tenet cuius regimen pater.*

9 Disponit miles, iure militari tantùm, & exemplo paganorũ, de bonis pro-
priis, non alienis, neque alienum ius minuere potest [c]. Ideo fundum dotalem
perperam legat, prohibente lege Iulia alienationem [d]: nec in fraudem credi-
torum amplius, quàm vnum seruum hæredem necessarium facere poterit [e].
Sicuti nec is, qui iure communi testatur [f]. Quia priuilegium non debet alicui
10 nocere [g]. De suis porrò in parte testari, & in aliis intestatus, vt dixi, decedere
potest. Et ideo singulari iure militari aliquem instituẽdo ex fundo, in reliquo
præsumitur voluisse intestatus decedere [h]. Nec habet locum ius accrescẽdi [i].
Contrà quàm in paganorum testamentum receptum sit [k]. Quanquam si per
quotas diuersis hæreditatem relinquat, intelligatur in illas quotas voluisse hæ
reditatem suam diuidere: & ita intestatus non fit pro parte [l]. Potest & supra
dodrantem legare, neque ideo locum habebit falcidia: si quid tamen legauе-
rit, vel fideicommiserit supra vires patrimonij, minuitur [m]. Persona militis,
11 qui disponit, consideratur, vt is iam sit in numeros & ordinem militum alle-
ctus, cinctus, vel statim cingendus, extra tyrocinium [n], verè miles armatæ
militiæ, non scriniarij vel notarij militum [o]. Nisi & quidam castra sequantur
necessario, & hostili terra degentes, eodem mortis periculo, & pugnandi ne-
cessitate teneantur. Tunc enim & illi, communicato priuilegio eorum, qui
rempub. defensuri sunt, eodem iure vtuntur: etiam si sacramento militari non
12 fuerint constricti [p]. Quando enim quis in militia decedit, videtur quodam-
modo tunc quæ non militaria sunt, iure militari firmare, si eo tẽpore aliquid
addiderit testamento prius facto cùm paganus esset, vel si id legi tunc fecerit [q]
vel signauerit: nam tunc fit ex paganico, etiam minus solemni, militare, perfe
13 ctum & ratum [q]. Qui tamen in hostium venit potestatem captus, nec iure mi-
litari testari potest [r], nec communi [s]: quia hostium seruus factus [t], & incapax
14 factionis actiuæ testamenti. Requiritur item in eo, qui iure militari vult dispo
nere, vt egressus sit ætatem impuberem: quia indignum visum est tẽporibus,
eum, qui nondum stabilem mentem adeptus est, propter priuilegia militum,
sapientium hominum iura pertractare. Et in tam tenera ætate, ex tali licẽtia,
parentibus fortè suis, vel aliis propinquis nocere, propriam substantiam extra
neis relinquendo [u]. Extra hanc ætatem pupillarem, & surdus, & mutus, mili-
tes iure militari testari possunt, cùm & nutu illis liceat hæreditatem suam re-
15 linquere [x]. Nam obest, vt diximus, potestas paterna huic testamento militari:
ideoque si miles, qui sui iuris est, & in expeditione testamentum condiderit, se
in arrogationem vel adoptionem dederit, testamentum eius irritum non fit,
sed valet: vt eius quoque, qui existens in potestate condiderit, & emancipatus
16 posteà fuerit [y]. Quamuis testamentum iure communi factum, capitis minutio
ne tollatur [α]. De formula & modo testamẽti militaris, non est quod dicamus:
cùm dictum sit, nullam constitutam fuisse [z]. *Faciant*, inquit Vlpianus [a], *testamẽ*
ta milites quomodo volent, faciant quomodo poterunt, sufficiatq́; ad bonorum suorum di
uisionem faciendam, nuda voluntas testatoris. Id est, voluntas sine solemnitate. Et
Papinianus [b], *militis testamentũ sola perficitur voluntate.* Quomodocunque eã ex
17 presserit, vel literis, vel etiam notis intelligibilibus [c]. Itaque animaduertendũ
est hîc constare debere, non obstante omni priuilegio: primùm, an volũtas ali-
qua fuerit militis, quæ dicitur voluntas eius: nam nõ omne quod à milite dictũ
est, voluntas erit testamentaria: vt si dicat iocò cõmilitoni, *ego te hæredem facio,*

a l. pen. qui testa. fac. poss. c. l. fin. C. de coll. l. pen. de testam. in P. §. 1. quib. non est permi. fac. testa.
b Iuuenal. Saty. fin.
c l. cùm filiusf. miles, 29. l. ex militari, 4. fi. & l. milites enim, 12. de milit. testa. l. milites etiam, eod. P.
d l. dotalem, 17. eod.
e l. in fraudem plane, 16. eod. P.
f l. qui soluendo, 60. de hæred. instit. P.
g l. nec auus, de eman cip. liber. C. l. 2. §. si quis à principe, ne quid in lo. publ. P.
h l. si miles vnum, 6. & l si duobus, 38. de mil. testam. P.
i l. 1 & 2. C. de test. mil. l. si filius qui pa tri, l. 41. §. Papinianus, de bo. libert. P.
k l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit. P. cum simul.
l l. 3. C. de testa. mil.
m l. in testamento, 12. C. eod.
n l. ex eo tẽpore, 43. & l. filiusfa. 44. de milit. testa.
o l. scriniarios, 16. C. eod.
p l. fin. de mil. test. P. l 2. de bon. poss. ex testa. milit. P.
q §. sed & si quis, de mil. testa. ap. Iustin. l. idemque, l. 9. l. in fraudem, l. 16. § testamentum, l. tribunus militum, 21. §. 1. de milit. testa. P.
r l. facere, l. 10. eod. P.
s l. eius qui apud hostes, de testam. P.
t §. 2. de iure person. l. hostes, 24. de capt. & postlim. reuer. P.
u l. fin. & l. si Rufinus, l. 4. C. de testa. mili. facit l. si à milite, 30. § 1. de milit. test. P. l. 1. de manum. test. P.
x §. quinimo, de milit. testa. l. 4. eod. in P.
y §. denique etsi, eod. l. miles filiusfa. 23. & l. idem est, & si pa terfa. 24. eod. P. l. 1. §. sed si filiusfa. de bon. poss. sec. tab. P.
α §. alio, §. non tãtùm, quib. mod. testa. infir.
z l si à fratre suo, 14. C. de testa. milit.
a Vlp. l. 1. de mil. test. l. in fraudem, 16 §. si cut, eod. tit. P. l milites, C. eod.
b l. miles si testamentum, 36. & l. eius militis, 35. §. fin. de mil. testa. P.
c l. Lucius Titius, 41. eod.

tibi omnia mea bona relinquo. Seriò enim hæc nisi dicantur, non faciunt institutionem [a]. 2. Dum constat voluntatem seu testamentum esse, inquirendum est, an illa voluntas, illúdve testamentum fuerit illius militis, de cuius successione agitur, an verò suppositum fuerit [b]. Idcirco duo saltem testes necessarij sunt, vel qui dicant militem ita disposuisse [c]: tunc, si de his constet & quod factum in expeditione, & si intra annum de eo postea agatur, iam ratum erit. Nec metuendum est à querela inofficiosi, quæ contra illud mota non irritat [d]. Et potest filium, si sciat se habere, præterire miles [e], & filio emancipato & 18
exhæredato pupillariter substituere [f], & hæreditatem dare etiam in codicillis directò [g]: quæ omnia iure priuilegij permittuntur. Queadmodū quando illis permittitur hæredes instituere deportatos, & eos ferè, qui testamenti factionem non habent: exceptis seruis pœnæ [h], & alijs, quorum institutionem lex eis specialiter prohibuerit [i]. Vt apud Triphonium Iurisconſ. *Mulier, in quam turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, vt Hadrianus rescripsit* [k]. *Nec tutorem ei, qui in aliena potestate est, miles dare potest.* [l]
Effectus testamenti militaris est, qualis ex testamento alio valido sequi solet, 19
aditione facta, in excipiendis & mouendis actionibus debitorum & creditorum, legatariorum & fideicommissariorum [m]. Rationes porrò horum priui-
legiorum principaliter sunt. Prior suadet remitti militibus iuris solemnia in 20
condendo testamento, ob nimiam militum imperitiam, quam vocant aliquādo leges simplicitatem [n]: milites enim magis arma, quàm leges scire expedit ciuiles [o]. Secunda, quia quamuis sciant solemnia requisita milites, tamen locus hostilis & necessitas vrgens pugnandi, non patitur nec permittit illa illos adhibere: sæpe enim miles animam efflans, testamentum incipit, scribit, & non perficit, morte præuentus [p]. Et marius, cùm in ipsa acie donasset ciuitate cohortes Camertum itaque aduersus leges factum esset: verè tamen & egregiè se excusauit, inter armorum strepitum se iuris ciuilis leges exaudire non potuisse [q]. Postrema, fauor est militiæ, & reipublicæ. Qui enim se pro repub. deuouent, digni sunt vt cùm iā vltimū vale pro reip. defensione dicunt, aliquo priuilegio donētur testandi [r]. Et qui in vno grauatur, in alio releuari debet [s].

a l. diuus Traianus, 2. de milit. test. P. §. planè, eod. tit. apud Iustin.
b d. l. diuus, & l. Lucius Titius, & d. §. planè.
c glo. in l. 1. in ver. nuda, de milit. testam.
d l. fin. C. de inoffi. testam.
e l. sicut certi, 9. de testa. milit. C.
f l. miles ita hæredē, §. exhæredato, de milit. test. P. Sed de substitut. militarib. Deo fauente alibi, in substitutionib.
g l. milites, eod. tit. P.
h l. neque enim, §. deportati, de milit. testa. P.
i l. ex testamento militis, C. de testa. milit.
k l. miles ita hæredē, 41. §. mulier, de milit. testa. P. l. mulierem, de his quib. vt indi. P. l. 2. de donat. int. vir. & vxo. C.
l d. §. mulier, & l. cùm filiusfa. 19. de milit. testa. P. l. 2. de test. tute. P. l. impuberi, de admini. tuto. P.
m l. si certarū, 18. § Iulianus, l. si à milite, 30. in princ. & §. edictū, de milit. testa. P.
n §. 1. eod. l. 3. C. eod. l. 1. eod. P.
o l. fin. C. de iure delib.
p l. milites, C. de testa. milit.
q Val. Max. lib. 5. c. 2.
r l. milites, C. de loca.
s reg. iuris, secundū naturam.

De quibus testari possumus. Cap. 7.

1 *Testari de quibus liceat. & seq.*
2 *Ecclesiastici fructus beneficiorum cuius sint, & quibus dispensandi.*
3 *Testari num possint mero iure clerici.*
4 *Beneficia ecclesiastica iure successionis hæreditaria non debentur.*
5 *Restitutioni subiecta non possunt in testamentum grauati venire.*
6 *Aliena res quomodo relinqui vel legari possit.*
7 *Testamenti relicta & mandata debent esse secundùm ius, & bonos mores.*

COMMVNIS in omni specie testamentorum est quæstio, de quibus rebus testamentum fieri possit, quæ iure 1
institutionis relinqui, quæve mandari & statui possint. Et ideo paucis hæc quoque, & summo digito, indicabimus: de omnibus suis rebus mobilibus & immobilibus, & nominibus testari quemlibet posse, nisi aliquo iure prohibeatur. Duo sunt in perficiendis actibus necessaria, voluntas & potestas [t]. Et in vltima efficaci voluntate, oportet testatorem & velle, & posse quod velit: possumus autem, quod natura, facto, iure possumus; vt cōtrà, dispositio testamentaria non admittitur de eo, quod natura & impossibilitas facti, & iuris respuit. Hæreditas successio est de

t l. multùm interest, C. si quis alt. vel sibi.

eo, quod defunctus habuit[a]: neque plus iuris transferri potest in successores,
2 quàm defunctus habuerit[b]. Quare nemo iure testari poterit de rebus ecclesiasticis, vel ex ecclesia, pẽdente sua administratione quæsitis[c]: potest tamen secundùm receptum morem testari beneficiarius ecclesiasticus de fructibus perceptis ex suo beneficio, secundùm glo. in c. fin. de offi. ordin. in Sex. quam ibi sequitur Ioan. Andreas, existimans sacerdotes esse beneficiorum possessorum vsufructuarios. Quod tamen improbat Panormitanus, & tantùm vsuarios ratus, neq; de fructibus disponere iure posse pluribus docet[d]. Cuius sententiam lubentissimè comprobo, tanquam conuenientem diuinis & humanis sanctionibus. Neque puto in rebus ecclesiasticis curioni, vel priori vel antistiti quippiam aliud ex fructibus beneficij deberi, præter victum & vestitũ: reliqua esse pauperum ministerio diuino mancipanda. *Habentes*, inquit D. Paulus, *alimenta & quibus tegamur, his contenti simus*[e]. Sunt canones, qui prohibeant expressè antistibus, res ecclesiæ in proprios vsus conuertere. Et primùm quidem, ex rebus suæ ecclesiæ, sibi & suæ ecclesiæ seruientibus, esse necessaria subministranda reliqua quæ supersunt, fidelibus ministranda[f]. Hæc fuit prima intentio eorum, qui vendiderunt propria bona, & obtulerunt Deo & ecclesiæ apostolicæ, vt communicarentur & diuiderentur singulis, prout cuique opus erat[g]. Et ideo bona ecclesiæ, bona pauperum dicũtur[h]. Quinimo D. Augustinus tradit, clericum præfectum ecclesiæ, si patrimonium aliundè habet, nihil ex ecclesia retinere debere sibi cõmissa, tanquã procuratorem[i]. Quod & in canonibus apostolorum erat cautum, vt episcopus, ita demùm pro necessariis, ecclesiæ bonis participaret. Quòd si ex aliqua causa iusta, propria retineret, à sumptibus ecclesiæ abstineret[k]. Et de fructibus ecclesiasticis idipsum expressum inuenio, in consilio Antiocheno, cano. 35[l]. *Episcopus ecclesiasticarum rerum habet potestatem ad dispensandum erga omnes qui indigent, cum summa reuerentia & timore Dei, participet autem & ipse quibus indiget, si tamẽ indiget: tam suis, quàm in fratrum, qui ab eo recipiuntur necessariis vsibus profuturis, ita vt nulla qualibet occasione fraudetur, iuxta sanctum apostolum sic dicentem, habentes victum & vestitum, his contenti simus. Quòd si contentus his minimè fuerit, conuertat autem res ecclesiæ in domesticos vsus & eius commoda, vel agrorum fructus, non cum præsbyterorum diaconorumq́; conscientia pertractet, sed horum potestatem domesticis, aut propinquis, aut fratribus filiisque suis committat, vt per huiusmodi personas occultè res lædantur, synodo prouinciæ pœnas iste persoluat, &c.* Proinde in cõsilio Agathẽsi[m], de istis testari vel cõtẽplatione ecclesiæ quæsitis eos nõ posse, sic statutũ est. *Episcopi de rebus proprijs vel acquisitis, vel quicquid de proprio habẽt, hæredibus suis, si voluerint, derelinquant: quicquid verò de prouisione suæ ecclesiæ fuerit, siue de agris, siue de fructibus, siue de oblationibus, omnia in iure ecclesiæ seruari censuimus.* In cõcilio Carthaginẽsi 4.[n] *Placuit, vt Episcopi, præsbyteri, diaconi, vel quicunque clerici, qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros & quæcunque prædia nomine suo cõparant, tanquam rerum dominicarum inuasores, crimine teneantur: nisi admoniti eadẽ ecclesiæ contulerint. Si autem ipsis propriè aliquid liberalitate alicuius, vel successione agnationis euenerit, faciant inde quod eorum proposito congruerit.* Non enim iustũ est, vt ecclesia, quæ suscepit extraneum, efficiat in alieno diuitẽ, & in suo retineat fraudatorem[o]. Possem & hîc disputare, neque nunc aliquomodo testari pos-
3 se episcopos, vel curiones, vel ecclesiasticas personas, quæ se triplici voto Deo abstrinxerunt, paupertatis, castitatis, & obedientiæ[p], si diaconi, subdiaconi, præsbyteri fiant maximè paupertatis cuiuscunque sint ordinis clericalis, & nominatim proprijs renunciant, si tales esse velint, quales se dici volũt[q]. Nec enim ad excusationem pertinet, quod dicunt, vota monachorum esse: nã monachi, clerici olim non erant[r]. Et clericis tamen, episcopis, & aliis, renunciatio propriorum, professio paupertatis imposita est: potissimum in ecclesia occidentali ortodoxa. Nam in orientali aliquando propria habere concessum ijs, qui ex coniugio ad clericatus & præposituras ecclesiasticas transferebantur, vt filios & vxores, quibus anteà onerati erant, ex propriis retentis alere possent[s]. Scio tamen aliam fuisse sententiam glossarij ad cap. clericos, 12. q. 1.

a l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de verb. sig. P.
b l. meum plus iuris, & l. nemo plus cõmodi, de reg. iur. l. traditio, de acq. re. dom. P.
c c. 1. de testam. ca. 1. de pecul. clerico. auth. licentia de episc. & cler. C. ca. nulli dubium, ca. nulli fixum, 12. q. 5.
d Panorm. in c. 1. & fi. de pecul. cleri. & in c. cùm esses, de test.
e 1. ad Corin. 6. c.
f c. res ecclesiæ, c. nulli, c. si priuatum 12. q. 1. c. 3. de præb.
g Actuum, 4. ca. pontifices, 12. q. 3.
h ca. aurum, ca. gloria episcopi, 12. q. 2.
i D. Augusti. ad Bonifac. cuius sentẽ. refertur in ca. fin. 12. q. 1.
k ca. præcipimus, c. ex his, ead. q.
l relatum, in ca. episcopus 12. q. 1.
m In ca. episcopi de rebus, 12. q. 3. c. 1. c. cùm in officiis, ca. adhæc, de testam.
n c. placuit, 12. q. 3. c. relatum, in 12. cap. quia nos, 9. de test.
o ca. sacerdotes, 12. q. 4.
p nos de istis votis, diximus in perso. ecclesiast.
q ca. non dicatis, ca. expedit, c. scimus, ca. nolo, ca. habebat, 12. q. 1.
r ca. generaliter, 16. q. 1. glo. in ca. à subdiacono, 93. dist.
s c. præcipimus, 12. q. 1.

Vbi

Vbi duplici diffugio quærit excusationẽ in peccatis, scilicet in ecclesia primitiua olim hoc fuisse verum, ac si dicat, hodiè nequaquam: & laicos quoque propriis renunciasse. Item, inquit, iura, quæ loquuntur vt clericis renuncient propriis, loquuntur de consilio. Quę omnia mihi non probantur. Nam scimus quidem & laicos aliquos, vt sequerentur perfectionem à Deo prædictam, *Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Spontè sua vendidisse, & ad pedes apostolorum retulisse, & illis quidem rectè de consilio dictũ est, vt si vellent, venderent: non autem hoc illis lex faciendi posita. Quod expressum est à D. Petro, Actuũ 5. *Ananias cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto & fraudare de pretio agri? nonnè manens tibi manebat, & venundatum erat in tua potestate.* At clericis, qui Deo irreprehẽsibiliter militare cupiũt, & vitam Apostolorum eorumque discipulorum imitari propius instituunt, maximè vita communis, seu in communi sine proprio necessaria, vt ait D. Clemẽs, episto. 4[a]. & D. Ambros. libro de fuga seculi[b]. Quod autem hoc sit pręceptum istis clericis, & non consilium, & quod is, qui proprium habere voluerit, sit à clero pellendus, vide ex D. Augustino, ca. certè ego sum, 12. q. 1. Sed plura dicere supersedeo, ne mouea͂ bilem aliquorum: viderint alij quid sentiant. Hoc mihi tamen verius videtur, nulla inuidia cuiusquam tactus & si velint curiones, ecclesiasticęque personæ sibi permitti de propriis retentis seu obuenientibus disponere, Saltem abstineant ab ecclesiasticis, iuxta ca. illi autem, 12. q. 1. Cæterum, quemadmodum de bonis ecclesiæ permissum non est 4
testari, multò magis nec de ipsis beneficiis possessis, quæ hæreditario iure vel successionis non deferuntur[c]. Et si qui pontifices fuerint ex voluntate decedentium subrogati, illud factum est, vel ex authoritate superioris, priuilegio concesso[d], vel cõsensu eorum, qui electionem habent, non ratione electionis, sed per modum deliberationis & prouisionis[e]. Et fuit aliquando tempus, quo dominus ex successione voluit deferri Sacerdotium[f]: vt quando sibi delegit tribum vnam Leuitici generis ad seruiendum in tabernaculo, & Aaronis filios[g], & Phines & posteros ad sacerdotium[h]. Sed posteà idem dominus, cum impij filij ex bonis patribus generarentur, protulit hanc sententiam, cõtra heli sacerdotem[i], *loquens loquutus sum, vt domus tua, & domus patris tui, ministraret in conspectu meo vsque in Sempiternum Nunc autem absit hoc à me. Sed quicunque honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contẽpnunt me, erunt ignobiles, &c.* Traduntiura etiam[k], administrationes, quales sunt beneficiorum solicitudines, non transire in successores, sed morte extingui, vtpote officia personalia, in quibus electa industria personæ, quæ aliis non communicatur[l]. Ea quoq;, quæ lex maiorũ vel statutaria defert proximioribus necessariò post mortem alicuius non possunt testamento distribui, vt subiecta restitutioni[m]: vt regnũ, quod proximiori per genus defertur[n]. Nec potest testator auferre, quod lex alicui defert[o]. Et si testamẽto deferatur quod quis alicui reddere tenebatur, nihil de suo tradidisse videtur[p]. Videndus est §. præterea, de prohib. feu. alien. in vsib. feudo. glo. & hostien. in c. licet, de voto. Et quomodo in hac regnorũ successione sit consuetudo sequenda, videnda glo. in ca. moyses. 8. q. 1. in c. gra͂di, ibi. *iure regni*, de suppl. neglig. pręlat. in Sex. Consuetudo enim cùm pro lege habeatur[q]: non dubium est hac, veluti ex lege, modum succedendi adiici posse[r]: & solam vim legis deferre successionem[s]. In sũma, hæres in rebus alienis institui non potest, non secus quàm de tertij hæreditate pactum fieri nõ 5
potest[t]. Et si admittatur legatum de re aliena, vel hæredis in testamento, fieri posse: id dicemus, non quidem in præiudicium domini[u], sed vt ematur per hæredem à domino, si vendere sponte velit, vel eo nolente, æstimatio persoluatur[x]. Quod tamen idem non est, ac hæredem facere de rebus alienis, cùm nemo alteri testamentum faciat, neque hæredem: excepto filio pupillo, cui singulari iure pater testamẽtum facit[y], vt furioso exemplo pupilli[z]. Insuper ea, de quibus voluntatem suam testator explicat[1], quæve fieri iubet, debent esse secundùm bonos mores & honestatem. *Nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & vt generaliter dixerim*, inquit Papinianus[a], quæ

a c. dilectissimus, 12. q. 1.
b ca. duo sunt, ead. q.
c c. 1. de success. prę. ca. episcopo, in 1. & 2. ca. plerique, c. moyses, & ca. apostol. 8. q. 1. c. præsentium, c. cõquerente, c. ex transmissa, de fil. præsbyt. c. consuluit, de iure patro.
d Vt concessum Maguntino episcopo, in ca. petisti, 7. q. 1.
e vt in c. si transitus 79. dist. & in ca. si petrus. 8. q. 1.
f Numero. c. 3.
g Exo. 28. 29. Leuit. 8.
h Numero. c. 25.
i 1. Reg. 2. c.
k §. 1. defenso. ciuita. in auth. §. simili modo, quib. mod. tut. fini. l. f. de tute. & rat distr. P.
l l. inter artifices, de solutio. P.
m auth. res quæ, c. comm. de lega.
n c. grandi, de suppl. negl. prælato.
o arg. l. si arrogator, de adopt. P.
p in l. vnum ex familia, §. 1. de leg. 2. l. 2. de liber. & cor. liber.
q l. nam & consuetudo, l. de quibus, l. diuturna, de legib.
r §. 1. de eo cui liber. cau. bona addic.
s §. 1. de legi. agna. succes. tit. de senatusc. Tertill.
t l. fin. de pact. conuenit.
u c. filius, de testam.
x l. cùm alienam rẽ, C. de lega. §. non solùm, eod. tit ab. Insti.
y c. 1. §. fin. de testa. in 6. l. 2 de vulga. P. l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. in P. §. 1. de pupil.
z l. humanitatis, C. de impuber.
a l. filius qui fuit in potestate, l. 15. de condictio. instit. P.

quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. Et modestinus, conditioni non esse parendum ait eius, qui ea conditione hæredem instituit, *Si reliquias eius in mare abijciat* [a]. Sic cùm quidam scripsisset in testamento, vt formosissimæ duæ mulieres, quas in dominio habebat, alius item, vt impuberes digladiaturi dimitterentur: populus editis ijs gladiatoribus tantam iniuriã atq; inhumanitatem non æquo animo tulit, quinimo hanc testantium voluntatem irritam esse voluit, iussitque [b].

a l.quidam in fin. l. 27 eod.
b Athenæ. lib. 4. c. 17.

De qualitate personarum, quæ testari possint. Cap. 8.

Lib. 2. Instit. tit. 12. Lib. 28. P. tit. 1. Lib. 6. C. tit. 22.

1 *Testatoris qualitas in primis consideranda in testamentis condendis.*
2 *Testamenti factio duplex.*
3 *Testamentum qui non possint condere, ob nullam, corruptam, vel non liberam voluntatem. & sequentib. 5. 6. 10.*
4 *Filiusfa. de quibus testari possit, & quomodo ad pias causas.*
7 *Obsides an testari nunc possint.*
8 *Monachi an testari possint.*
9 *Ecclesiasticæ personæ de quibus testari possint.*
11 *Vltimo supplicio damnati, carceribus perpetuis addicti, & excommunicati an testari possint. Num. 12. 13.*
14 *Intestabiles ex consuetudine, & testabiles qui fiant. Et quis infamis non testetur.*
15 *Vsurarius manifestus, bannitus, & deportatus quando testari possint. & 16. 17.*
18 *Intestabilem esse, & testari non posse, quomodo differant.*
19 *Confiscatio bonorum non porrigitur ad ea, quæ posteà acquirit damnatus.*
20 *Testamentum muti, surdi, cæci quando valeat.*
21 *Cæcus cum duobus testibus disponit inter liberos.*
22 *Testari non impediunt vitia corporis, dummodo mens sana sit.*
23 *Peregrini num testari possint.*
24 *Alienigenæ in Gallia non testantur de quæsitis, nisi affiliati.*
25 *Prouinciæ & ciuitates, quæ habent in Gallia ius regnicolarum.*
26 *Testamentum nec per nuncium, nec per procuratorem, nec per alium fit.*

1 IAM in testamentis res, de quibus testamenta fieri possunt, vel non possunt, explicatæ sunt: nunc de personis ad testandum idoneis agendum, & posteà quæ horum partes & de forma disponendi, vt deinceps qui institui possint doceamus. *Si quæramus*, inquit Caius [c], *an valeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecit testamentum, habuerit testamenti factionem: deinde, si habuerit, requiremus an secundum regulas iuris ciuilis testatus sit.* 2 Factio testamenti duplex, actiua, id est, posse testari: & passiua, id est, posse testamento institui [d]. Hic de actiua agendum, quam habere dicuntur ij quibus expresè prohibita non est. Prohibetur autem ijs, qui nullam habent voluntatẽ, & qui habent, sed habent vel corruptam, vel pendentẽ ex aliena, nec liberam, vel à lege impeditam. Ob nullam voluntatem, seu nullum iudicium, prohibentur testari pupillus, & impubes, ante 14. annum completum in masculis, 12. in fœminis [e]: quia nullum eorum animi dicitur iudicium, vel voluntas rationabilis [f]. Item furiosus non testatur extra dilucida interualla [g], eadem ratione, quia mente careant. Ob corruptam mentem inhibetur dispositio prodigis, quibus interdicta est bonorum suorum administratio: quod tamen interdictione vetustius habuerint testamentũ, hoc valebit

c l. si quæramus, 4. de testam. P. & ibi glo. 1. annotat. 13. quæ iure communi testari prohibentur.
d §. testamenti de hered. quale & diff. l. filiusfa. 16. de testa. P.
e l. qua ætate. l. 5. eod. §. præterea, quib. non est permi. fac. testa.
f l. cum præter, §. nõ autem, de iudic. P. l. 1. §. impuberes, de fal. mo. C. l. pupillus, de reg. iur. P.
g c. fin. de testam. l. furiosum, qui testa. fac. non poss. C. §. item furiosi. & §. furiosi. quib. non est permi. fac. testa. P. L. 1. in aduersa, 17. de testa. P.

lebit [a]. Abrogata itaque est constitutio nouella Leonis 39. περὶ τοῦ τὸν ἄσωτον τὰ συμφέροντα διοικεῖ, in qua permittebatur prodigis necessarios, seu proximos hæredes instituere, aut pauperibus distribuere: sicut & res suas probè gerere. Estque communis interpretum approbata sententia, neque pupillum [b], neque prodigum [c], neque furiosum etiam ad pias causas [d], testari posse. Ratione non liberæ voluntatis, qui in alterius potestate sunt, testamentum condere non possunt. Velle enim non creditur, qui alterius imperio obsequi 4
cogitur [e]: Ita filiisfa. testari prohibitum, in aduentitijs & proprijs [f]: etiam si in illis pater non habeat vsumfructum [g], & quamuis pater ei permittat [h], nisi de castrensibus, vel quasi castrensibus, quæ sibi omnino quæsiuit [i]. Et quamuis æquitate canonica, cum patris assensu filiusfa. de aduentitijs ad pias causas iudicare possit [k]: tamen hoc non in testamenti formula, sed alia vltima dispositione fieri posse traditum est [l]: forsan vi donationis causa mortis, quæ ex consensu patris à filiofam. fit [m]. Quò fit illud notabile, vt si in vltima voluntate illa ad pias causas à filiofa. facta, legata fiant alijs personis, legata non debeantur & adijciantur perperam, nec tamen accrescant piæ causæ, sed reseruentur venientibus ab intestato [n]. Seruus item, cùm suæ voluntatis & liberæ non sit, testamentum sibi condere non potest [o]. Neque seruus hæredem 5
habere potest [p]. Quia nec is velle creditur, qui obsequitur imperio domini [q]. Nihilque possidet vel sibi acquirit, de quo disponere possit, nec suum habere potest [r]. Incapax quoque eorum, quæ iuris ciuilis [s] sunt, quorũ sunt testamenti condendi solemnia [t]. Excipit Vlpianus [u] Seruum publicum populi Romani, qui ex semisse testari poterat. Et Leo imperator seruis suis, & in posterum seruis imperatoris, ex arbitrio testari permittit, in constitutione nouella 38. περὶ τοῦ τοὺς βασίλεως οἰκέτας περὶ τῶν οἰκείων ὡς ἂν βούλονται ὁρίζειν ζῶντας τε καὶ τὸν βίον καταλύοντας. Seruis proximi sunt, qui de statu suo libertatis dubitant, quia
nec ij testamentum iure faciunt [x]. Neque si conditum sit, hæredes eorum 6
adire hæreditatem possunt, quandiu de statu incerti sunt [y]: exceptis militibus, & veteranis [z]. Eadem prohibitionis lege, testamentum facere prohibentur captiui, qui serui hostium sunt [a]. Huius generis & obsides sunt [b]: 7
quia & isti inter captiuos annumerantur, & dominium rerum suarum amittunt [c]. Cæterùm Leo Cæsar, nouella 40. eo quo nunc excussæ sunt volumine, & secundùm Constantinũ Harmenopulum, 25 [d]. permittit testamentum captiuo, illudque valere apud suos contributos statuit: primùm inquit, quòd ita æquius visũ sit, ne afflicto detur afflictio: Neúe ... à suis bonis, tanquã ab alienis appellatur, & à dispẽsatione eorũ, quæ labore acquisiuit, reijciatur. Item 3. vt proximi, filij, & alij promptius impellantur ad eum liberandum, quem sciunt in fauorem alterius posse disponere, alioquin negligentes quòd ab intestato ad se venturam hæreditatem putent. Et 4. ne inimici eius hæredes ei fiant, quem nec aspicere dignarentur. Ideo concessit, vt possint testari in præsentia quinque vel saltem trium testium, sine scripto, vel cum scriptura: dummodo illi iuramento illius esse voluntatem asseuerent. Nisi in fauorem hostiũ disponant: quo casu vult testamentum esse irritum. Hodiè inter Christianos non fiunt captiui, vel obsides serui hostium: ideo ius testandi illis ademptum non est [e]. Qui latronibus capiuntur, vel à pyratis [f], seu seditiosis [g], cum quibus ius belli indictum non est, serui non efficiebantur eorum: & proinde capti poterant testari [h]. De monachis porrò, cum distinctione responsum est:
ante ingressum religionis licere cuique alioquin non impedito: de bonis suis 8
liberè disponere [i], etiam non seruata iuris solemnitate [k]. Nec rumpitur testamentum conditum ingressu religionis, si testator dum illud conderet, cogitauit de ingressu, & aliquit institutionis nomine monasterio, quod ingressurus erat, reliquit. si capax successionis illud erat: quamuis etsi nihil reliquerit, fuit neri testamentum prius communis sit opinio [l]. Quòd si ante ingressum religionis quis testatus esset, non cogitans de ingressu, & posteà ingredia-

a §. item prodigus quib. nõ est per. fac. testa. l. is cui lege. bonis, 1. de test. P.
b Bar. in l. 1. nu. 18. C. de sacrosf. ecclesf. Panor. in rub. de testa. m. nu. 9. Guill. Bened. in repet. c. Ranutius, ad ver. adie&æ impuberi, nu. 68. vbi adfert rationes, de testam.
c Bald. ad l. 1. nu. 17. de sacrosf. ecclesf. Alex. consi. 182. nu. 6.
d Bar. ad d. l. 1. nu. 16. de sac. ecclesf. C.
e l. velle, de reg. iur.
f l. senium, §. fin. & l. pen. qui testa. fac. non poss. C. l. qui in potestate, de testa. P. §. 1. quib. non est permi fac. testa.
g Angel. Paul. Alex. in d. l. pen. C. qui testa fa. non poss.
h l. tam is, §. 1. de dona. cau. mor. P. d. l. qui in potestate.
i in l. pen. & fin. C. qui testa. fac. non poss.
k c. licet, de test. in 6.
l glo. fo. And. ad d. c. licet, in ver. iudicare.
m in l. tam is, §. 1. de don. caus. mort. P.
n Alex. Salicet. Bal. in l. senium, in fine, C. qui test. fac. poss. Iul. Clar. li. 3. sent. in ver. testamẽtũ q. 5. nu. 8. Bened. in c. Raynutius, ad ver. testamentũ, 1. nu. 6. per textũ in l. mulieri & Titio, de cõdit. & demõst. P.
o l. si filiusf. 19. de test. P. ad ca. illud, ea. vlt. volũtas, 13. q. 2.
p l. seruus, cõmu. de success. C.
q l. velle, de reg. iur. P.
r §. item vobis, per quas perso. vob. acqui. l. etiã inuitis, de acq. rer. dom.
s l. quòd attinet, de reg. iur.
t l. 3. de testa. P. l. si nõ speciali, & l. testandi, C. eod. tit.
u Vlp. in titulis, ti. 20.
x l. qui testamẽto, 13. & l. de statu suo, 14. de testa. P.
y l. hæres institutus, de acq. hered.
z l. ex militari, §. fin. de milit. test. l. Aristo, de codicil. P.
a l. eius qui apud hostes, de testa. P. §. eius qui apud hostes quib. nõ est permi. fac. testa.
b l. obsides, de test. P.
c l. diuus, de iure fisc. P.
d Constant. Harmenop. li. 5. Promp. iur. c. 1.
e Panor. in rub. de testa.
f l. hostes sunt, 24. de cap. & postl. reuer. P.
g l. si quis ingenuum, 24. §. in ciuilibus, eod. h l. qui à latronibus, de testa. P. i §. illud, de monach. in auth. k Bar. in auth. si qua mulier, nu. 7. vers. ex hoc dico, C. de sacrosf. ecclesf. Decius, consil. 3. nu. 3. l Bart. in d. auth. si qua mulier, nu. 8. Ripa, in l. si vnquam, q. 35. nu. 94. C. de repoc. donat. iuxta d. § illud, de monac. indistinctè loquentem.

tur: per ingressum rumpitur testamentum, si monasterium sit capax successionis, atque monasterium loco filij est; & dummodo ingrediendo, quis se & bona sua dedicauerit expressè monasterio, non aliter [a]. Sed & Iulius Clarus hâc opinionem procedere ait, quòd pertinet ad institutionem, cætera autem firma remanere & præstanda [b]. At si post ingressum & ante professionem tempore nouitiatus, velit quis testari, potest., quamuis eo decedente ab intestato pendente hoc tempore, ei succedat monasterium, si capax sit, non proximi [c]. Quòd si post professionem religionis quæratur, num testari possit, respondetur, nihil sibi residuum facere monachum professum paupertatem, sed se & sua monasterio consecrare, si vtique capax sit successioni, & possessionis immobilium [d]: & ideo nõ posse testari, quia nihil habeat [e], imò nec velle nec nolle, quia propriam voluntatem eiurauit [f]. Leges tamen permittunt ingredienti religionem, & post ingressum circa filiorum, quos in seculo reliquerũt, partes, voluntatem adijcere, iuxta formam authẽ. si qua mulier, de Sacrosf. eccles. C. vnde colligunt, testamentum ante ingressum factum, reuocari in illis tantùm casibus, in quibus licet illis testari inter liberos, iuxta præd. authent. si
9 qua mulier. In clericis autem prælatis, & beneficia ecclesiastica habentibus, num testari possint, breuiter distingunt: de patrimonialibus posse disponere, siue habuerint ante clericatum, siue post, dummodo contemplatione vel ex fructibus ecclesiæ non obuenerint [g]. De fructibus beneficij collectis quoque
10 rectè disponere, pluribus placuit [h]. Et ita sententia hæc obtinuit. Quid autem nos de illa sentiamus, in præcedenti capite exposuimus. Quia etiam non sunt suæ potestatis deportati, & in metallum damnati, testamentum facere nequeunt [i]. Interdixit & Tyberius Cæsar testamentum facere ijs, quibus aqua & igne interdictum esset [k]. Arnoldus Ferronus, in commentarijs ad § 15. tituli de testamentis, in consuetudi. Burdegalen. lib. 2. tradit etiam damnatos perpetuo ad triremes, seu remiges ex regis volũtate tantùm testari, arg. l. si quando, & inoffi. testa. C. Alioquin non, cum sint pœnæ serui, l. eius qui de testa. P.
11 Damnati vltimo supplicio & capitali crimine, serui pœnæ efficiuntur [l], vt ad bestias, ad ferrum, in metallumque damnati libertatem amittunt eorumque bona publicantur. vnde apparet amittere testamenti factionem [m]. Et si quod antè fecerint, irritum esse, vt respondit Vlpia. [n] nisi appellatum à condemnatione sit, & pendente, indecisáve prouocatione testamentum fiat, & moriantur [o]. Quemadmodum si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit [p] nisi post mortem, sententia bona adimantur, vel publicẽtur, vt in criminibus accidit, quorum vindicta post mortem pœnam accipit [q]: vel si reus mortem conscientia criminis sibi consciuerit [r]. Iure tamen Codicis & Nouellarum, libertas damnatis ad mortem non adimitur [s]: neque omnium bona publicantur [t]. Sunt & consuetudines in Gallia quarundam prouinciarum, ex quibus bona damnatorum non deferuntur fisco: & proinde in illis criminibus, in quibus bona non publicantur, a-
12 dempta reis & damnatis ad mortem non videtur potestas testandi. Vnde pendet decisio quæstionis, num damnati ad perpetuos carceres possint testari, alioquin perdifficilis solutionis. Siquidem Panormitanus [u], in laico putat prohiberi testamentũ: Iulius Clarus negat [x], quòd hæc pœna non sit iuris ciuilis, sed iuris pontificij. Ego tamen dico, crimen, ex quo imponitur pœna carceris, esse considerandum, num fiat ex eo publicatio bonorum, vt tunc non possit testa-
13 ri: si verò non publicentur, possit. Idipsum censeo dicendum in excommunicatione, vt si causa eius adimat bona, & publica sit excommunicatio, prohibeat testamentum. Et ita intelligenda glo. in ca. decernimus, in ver. testificando. de sentent. excommunic. quæ adimit testamentum: contrà, si non publicentur ex eo bona, & excommunicatio sit occulta. Et ita audio sententiã eo-
14 rũ, qui dicunt testamenti factionem excommunicato non negari [y]. Porrò, authoritate legum & consuetudinum, & qui habent plenam vel liberam voluntatem, & sui arbitrij sunt, intestabiles aliquando fiunt: veluti, si ob carmen famosum quis damnetur [z]. Et ita infamis ex causa, quæ adimit testamentum

a Barto. ad d. auth. si qua mulier, nu. 7 Imola in c. 1. nu. 11. de testa.
b Iul. Clar. lib. 3. senten. iur. in §. testamentum, q. 28. nu. 4. per auth. ex causa, de liber. præt.
c Idem Cla. eo. nu. 6.
d auth. ingressi, de sacrosf. eccles. ca. quia ingredientibus, 19. q. 1.
e c. 2. de testam. cap. non dicatis, 12. q. 1.
f c. fin. de testa. in 6.
g c. nulli, 12. q. 3. ca. de Syracusanæ, 28. d. fi. c. de testam. auth. licentiam, & auth. prohibitum, C. de episc. & cler.
h gl. in ca. præsentis, §. porrò, in ver. reseruari, de offi. ordin.
i l. eius qui apud hostes, §. 1. de testam. P.
k Dio Cass. lib. 57. histo. Roma.
l l. qui vltimo supplicio, de pœn. P.
m l. eius qui apud hostes, 8. §. fi. de testa.
n l si quis filio, 6. § irritum, de iniusto rupt. irri. fac. testa.
o l. qui à latronibus, 13. §. fin. de test. P.
p l. si quis, 9. eod.
q in l ex iudiciorum, de accusatio. in P.
r l si quis filio exhæredato, §. eius qui, de iniust. rup.
s nouel. constit. 2 . de nupt. §. deportati, vnde sumpta est, auth. sed hodiè, de don. int. vir. & vxo. C.
t auth. bona. de bon. damnat.
u in Rub. de testa. nu. 4. Bertrand. consil. 194. nu. 2. lib. 1. in 2. par.
x Iul. Clarus, lib. 3. senten. §. testamẽtum, q. 23 nu. 1.
y vt Abbas, in rub. de testamen. nu. 3. Barba. in c. quia ingredientibus, col. fi. de testam.
z l. is cui lege, 18. § fi. de testa. in P. l. ob carmen, de test. P.

tum, intestabilis dicetur: non autem ex quacunque infamia [a]. Iure etiam 15
pontificio, vsurarius manifestus non potest testari: nisi prius præstita sit cautio pignoratitia vel fideiussoria de restituendis vsuris, vel ipso facto restitutæ sint [b]. Quòd si condiderit iam, non prius sortietur effectum, quàm cauerit eius hæres & cùm illud sine præcautione, nullum sit: tamen conualescere dicunt data cautione [c]. Quod & locum habet etiam, si manifestus vsurarius destitisset fænerari posteà [d]: nam agitur hîc de acceptis restituendis, vt saluti animæ consulatur, & vt iuxta verbum domini, etiam inuiti cogantur intrare 16
beatitudinem, addita restitutione ablati. In eo porrò, quod de Iudæis quidã dicunt, eos hac lege non teneri [e], quia qui extra ecclesiam sunt, nihil ad nos: certè subsisto, etsi videam eam opinionem obseruari. Christianius enim puto, illos in hoc etiam punire: vt ijs, quibus vita inter nos indulgetur, vt resipiscant, testes interim sint nostræ salutis, omni suspicione testes alieni, extranei à fide, non detur ansa consenescendi in delictis, cum pernicioso christianorum, cum quibus conuersantur, exemplo. In bannito verò, num testamentum eius valeat, si is in perpetuum relegetur, & bona eius confiscata sint, rectè dicemus eum disponere non posse: contrà, si confiscata non sunt, vel si confiscatio quidem alicubi fiat, sed bannitus habeat bona in alio loco, qui iurisdictioni eius, qui relegat vel bannit, non subiicitur. Nam de illis disponet iure communi [f]. Extra territorium ius dicendi non obtemperatur [g]. Scio plura hac de re tractari per interpræetes, vt per Bartho. in l. eius qui, §. 1. nu. 3. de testamen. per Nellum, in tractatu Bannitorum, in prima parte secundi temporis, nu. 52. per Iulium Clarum, in 3. lib. sentent. §. testamentum, quæst. 19. & alios: sed illorum parerga non placent, & breuiter quæ sentio sufficit contulisse. De deportato, qui ciuitatem & libertatem amittebat, proculdubiò responsum est, esse intestabilem [h]. Sed dignum est obseruatione in hac 17
potestate condendi testamentum, multùm interesse, aliquem dici intestabilem 18
lem lege, aut non posse testari, quòd bona ei adempta sint. Nam qui intestabilis est, etiam si bona habeat, testari non potest: at qui testari non posse dicitur ob defectum bonorum, si alioquin capax sit factionis actiuæ, potest sine bonis testamentum condere. Nam testamentum & hæreditas considerantur etiam in eo, qui nihil in bonis reliquit [i]. Et ita qui potest testari pupillariter, potest substituere filio suo, etiam si nihil ipse habeat in bonis: quod non posset, si non haberet testamenti factionem [k]. Poterit & dare tutorem filijs suis, quod non potest fieri, nisi in testamento, aut in codicillis testamento confirmatis [l]. Item in confiscatione bonorum ex illo crimine, ex quo quis intestabilis non fit, non comprahenduntur bona, quæ post confiscationem acquiruntur, sed ea tantùm, quæ delinquens habuit tempore publicationis [m]: non hæreditas delata, & nondum adita [n]. Quod explicat Iulius Clarus [o], vt deportatus vel alius cum publicatione bonorum damnatus, transmittat intra annum à die delatæ hæreditatis eandem ad fiscum, si ius adeundi tale sit, quod transeat in extraneos hæredes: non etiam si non transit ad extraneos hæredes. Et ita quoque concludit Iason [p]. Sunt & alia, quæ non transeunt in fiscum, quæ explicat Clarus, lib. 5. §. fin. q. 78. in quibus ius testamenti cõdendi locum habere poterit. Inhibet & lex aliquando surdi & muti testamen 20
tum, si surdus omnino non audit, non autem si tardè exaudit: aut si mutus eloqui nihil potest, non autem si tardè loquitur [q]. Cæcus autem olim poterat testari, exemplo aliorum, qui cæci non sunt [r]. Ex constitutione tamen Iustiniani imperatoris non potest, nisi notarium cum septem testibus adhibeat, vel loco notarij octauum testem [s]. Quam firmauit Iustinianus [t]. Receptum 21
tamen est, cœcos posse etiam cum duobus testibus testamentum condere inter liberos, non obseruatis solemnitatibus, l. hac consultissima, qui testa. fac. poss. C. [u] iuxta §. ex imperfecto, l. hac consultissima, de testam. C. qui inter liberos cessat omnis falsitatis suspicio, sed & fauore liberorum parentibus hoc licuit: quod etiam patre cæco conseruandum est, dummodo pater talis cæcus sit, qui alioquin testari possit. Nam vitium hoc corporis cæcitatis, non 22

adimit

a Bart. ad d. l. is cui, § fin. Panor. in rub. de testam. nu. 8.
b c. quanquam, de vsur. in 4
c Alex. in l. Gallus, §. ille casus. nu. 8. de li. & posth. Felin. in c. cùm dilectus, nu. 3. de accusat.
d Socin. consi. 127. in prin. 3. volum.
e Aretin. cons. 158.
f L. eius qui apud hostes, l. 8. §. 1. de testam. P.
g l. fin. de iurisd. om. iudic. P.
h d. L. eius qui, §. 1.
i l. hereditas, de petit. hæred. P.
k l. 2. §. filius, de vulga.
l l. 3. de testa. tute. vide Imolam, in c. quia ingredientibus, nu. 7. de testa.
m Nellus, tract. de bannitis, 1. par. secundi temporis, nu. 28. Curt. Senens. cõs. 59. nu. 13. Iason. in l. si stipulatus fuerim, §. cùm stipulamur, nu. 7. de ver. obl.
n Decius, cons. 44.
o Iul. Clar. lib. 5. §. f. q. 78. nu. 25. & nu. 24.
p Ias. in l. si quis mihi bona, §. seruus municipũ, circa fin. de acqui. hered. P.
q §. item surdus, quib. nõ est per. fac. test. l. discretis, qui test. fac. nõ poss. C.
r Iul. Paul. lib. 3. recept. sent. tit. 4.
s l. hac consultissima, qui testa. fac. poss. C.
t §. cæcus antẽ quib. non est perm. fac. testa. extat nouel. Iustinia. 119. §. quia verò, & nouel. Leo Cæsar. 69
u Bald. ad d. l. hac cõsultissima, nu. 1. & seq. Soci. cons. 263. circa princ. lib. 2. Iason. in d. l. hac cõsultissima, nu. 4. & cons. 10. nu. 2. vers. facit etiã multũ, l. 3. & alij, quos citat Iul. Cla. li. 3. sentẽ. §. testamentum, q. 77. nu 2.

adimit patri iudicium & mentem sanam,& proinde testamento impedimen
to esse non debet:quemadmodũ nec senium ætatis,nec ægritudo corporis [a],
nec manus amisio [b],nec inhabilitas ad generandum Eunuchi [c],vel alia vitia
23 corporis similia,quæ non transeunt ad animum.De peregrinorum & aduena-
rum testamentis,num Romæ,vel in ditione romana valuerint aliquando,cau
tum est consuetudine,ne valerent.Sed tandem placuit horum testamenta se-
cundùm iuris regulas condita,rata firmaue esse. Et abrogatæ consuetudines
& priuilegia locorum aduersantia,& pœna statuta in eos, qui prohibuissent
eos testari,vt ipsi intestabiles efficerentur,& punirentur in eo,in quo deliquis
sent:reseruatis etiam,illis decedentibus ab intestato,bonis proximis illorũ [d].
Quemadmodum & apud Memphyticos obseruatum testatur Diodorus Sicu
24 lus [e]. At in Gallia,allophylis seu exteris & aduenis inhibita est testamenti fa-
ctio,& dispositio eorum bonorum,quæ in Gallia quæsierunt.Et ideo rex illis
succedit,tanquam ab intestato,& iure bonorum vacantium,vt diximus,dum
ageremus de fiscalibus compendiis ex successionibus ad fiscum delatis: voca-
turque hoc ius, *droit d'aubaine*,vel albanagij,id est,alibi nati. Similesque sunt
isti aduenæ seu alibi nati,latina libertate donatis seruis, qui quidem pendente
vitæ tempore liberi erant,sed mortis tempore serui efficiebantur; & testari
25 de suis non poterant [f].Excipiuntur tamẽ à lege ἀπωξενώσεως seu ἀλλοφύλων,
seu abbinatus,illi,quibus rex indulsit ius regnicolatus,quod vocant, *lettres de
naturalité*,& Baldus,ius ciuitatis [g]:aut singularibus codicillis,aut generalibus,
concedendo ius hoc certis extraneis prouinciis,vt illorum incolæ posint in
Gallia acquirere & testari.Ita hoc ius concessum Alexiæ Mandubiorum co-
mitatui in ducatu Burgundiæ,14.Kal.Februarij 1497. Allobrogibus Sebusui-
nis,vt declaratum senatusconsulto Parisiano nonis Aprilis,1568. Aueníonen-
sibus,quia Auenio dicitur pars Galliæ ab historiographis.Biarnensibus,Brito
nibus,quia Americæ regno vnitæ anno domini 1532.Flandriensibus, Henrici
2.lege.Lotarnigis,Germanis,Brabantinis omnibus,quos victoriani munici-
pes in Gallicæ ciuitatis societatem asciuerunt. Mediolanensibus, quia & ex
Gallica ditione Decius Mediolanum dicit [h].Neruis seu Tornacensibus, edi-
cto Henrici 2.edito 4.Id.Nouemb.1552.Samorobrinensibus, lege lata mense
Quintili 1406.& ex constitutione mens.Septem.anni 1482.Extat & priuilegiũ
Burdegalæ ciuitati concessum mense Februarij anno 1474.quo incolæ eius a-
lienigenæ fiunt ciues regni [i].Hoc ipsum priuilegium concessum est alienige-
nis Tholosæ in mea ciuitate habitantibus [k]. Et duploma eius priuilegij pro-
mulgatum in curia Tholosana 1476.Quod priuilegium firmius est singulari-
bus codicillis,qui à rege solent impetrari, qui sæpè reuocantur per principes
qui concesserunt & eorum successores. Vt reuocauit omnes literas naturalita-
tis concessas pro beneficiis obtinendis,Ludoui.12.per constitutionem lectam
& publicatam Lutetiæ 13.Iunij,anno domi.1499.Si non residerent ipso facto.
Reuocauit & huiusmodi literas nondum demandatas executioni rex noster
Henricus 3. hoc anno 1580.Sed & lege promulgata in senatu Parisiensi,idib.
Iunij 1499.statutum ita demùm priuilegiatos gaudere priuilegio naturalita-
tis,si re vera regnum incolant,non aliter.Gaudent & hoc iure omnes merca-
tores extranei nundinas frequentantes priuilegiatas,vt Campanas,& Lugdu
26 nenses,& aliorum locorum,ex Caroli 7.edicto 7. Februarij 1443. Prohibet e-
tiam lex alium pro alio testari, quia institutiones captatoriæ prohibentur [l], [n]
excepto,vt diximus alibi,pro filio pupillo [m],vel furioso [n] adeo neque per pro-
curatorem,neque per nuntium quis testatur [o].

a l.senium,3.C.qui testa.fac.poss.
b in l.qui manus,10. de testam.P.
c l.eunuchis,5.qui testa.fac.poss.C.
d auth.omnes peregrini,commu.de success.§.fin.de statu.& consuet. in volum.auth.colla.10.
e Diod.Sic.in 2.
f l.1.de lati.liber.toll.
g Bald.consi.123. vol. 3.
h Decius,consi.291.
i Boer.decis.18.
k Guill.Bened.in c. Raynucius, ad ver. & vxorem nomine, num.194.de testam.
l l.illa institutio. & l. captatorias, de hæred.instit.P.l.captatorias,de testa.mil. C.
m l.2.de vulg.P.§.1. de pupill.
n l.humanitatis,C.de impub.
o Guill Bened.in c. Raynutius,in verbo condidit,nu.15.

KKkkk De requi-

De requiſitis in teſtamento. Cap. 9.

1 *Teſtamento requiſita relatiuè.*
2 *Teſtari an duo poſsint ſimul in eadem charta, & teſtamento.*
3 *Contractus in teſtamento num fieri poſsit.*
4 *Forma teſtamentorum duplex, ſubſtantialis, & probatoria.*
5 *Inſtitutio hæredis, caput teſtamenti.*
6 *Inſtitutio expreſſa & tacita quando valeat.*
7 *Inſtitutio certa ſit, & quomodo talis erit.*
8 *Inſtitutio vniuerſalis, & ſingularis: directa, & obliqua.*
9 *Inſtitutio quot verbis fieri poſsit. Non obſeruandas in ea verborum formulas. nu.* 10.
11 *Hæres purè & ſub conditione, non ad diem inſtitui poteſt.*

POST quæſtionem, à quo teſtamentum fieri poſsit, rectè 1
ſequitur alia, ſecundùm quam formulam eſt faciendum:
cuius pars aliqua expedita eſt in explanatione teſtamenti
ſolemnis nuncupatiui, & militaris. Proinde dicta non ex-
pedit recantare, teſtandum eſſe ſecundùm ſolemnia ſin-
gulis teſtamentorum generibus decreta, neque contra le
gum præſcripta [a]: teſtes idoneos vocandos, rogandos, ad-
hibendos, omni actui continuè facto teſtamenti. Teſtamentum aliam formã 2
habet, quàm contractus, & verba, contraxerunt geſſerunt, non pertinent ad
teſtandi ius [b]. Vt non viſus mihi ſim ſine ratione dubitare de ſentẽtia Iulij Cla
ri [c], & Belloni [d], dicentium teſtamentum duarum perſonarum coniunctim in
eadem charta factum, ſe inuicem inſtituentium, & de bonis ſuis diſponentiũ,
valere, & eſſe communem opinionem: eſſe tamen quaſi duo teſtamenta ſepa-
ratim facta, quamuis rarò contingant. Fatebor enim lubens, in eadem charta
duorum teſtamentum conſcriptum valere, vt & diuerſis tabulis, & pluriũ plu
res contractus vna mẽbrana conſcribi poſſe: vt & diſputat Nicolaus Boeri[9] [e].
At ideo vnico teſtamento plures diſponere poſſe, & ſe mutuo, vel ex conſenſu
aliquem in caſu, quo alter ſuperſtes eſſet: vel ita hæredem inſtituere, pollice-
mur quod tu vxor & ego maritus tales inſtituemus hæredes, nec alios, caſu,
quo alter alteri noſtrum ſuperuixerit, ſubſiſto. Et exiſtimo verius, hanc diſpo-
ſitionem ad pactum de futura ſucceſsione improbatum, vel ad captatorias ve
ritas pertinere voluntates. Vt non poſsit quoque hæc formula diſponendi pro
bari velamento donationis cauſa mortis: vt Diocletianus & Maximil. expreſ-
ſè videntur his verbis reſcripſiſſe [f]. *Licèt inter priuatos huiuſmodi ſcriptum, quo cõ-
prehenditur, vt is qui ſuperuixerit alterius rebus potiatur, ne donationis cauſa geſtæ effi-
caciter ſpeciem oſtendit. tamen cùm voluntas militum &c.* Et quamuis placuerit in- 3
terpretibus, contractus inter diſponendum fieri poſſe à teſtatore, ſi teſtator
non reſiliat valdè ab ipſo actu teſtandi: vt ſi dicat diſponendo, vendo tibi decẽ
aureis tale prædium [g]. Tamen contractus, qui abſorbet naturam actus teſtan-
di, ſeſe compati cum teſtamento nequit. Et ideo pactum de ſucceſsione defe-
renda inter diſponendum factum cùm libertatem mutandæ voluntatis abſor
beat, quæ propria eſt teſtamentis [h], in hoc reciproco teſtamento non admitte
tur. Porrò, num in contractu teſtamentum fieri poſsit, vide diſputatum apud
Bartho. Bald. Caſtrenſem, in l. tale pactum, 41. §. fin. de pact. P. Forma in teſta- 4
mentis duplex conſideratur, vt ſæpè monuimus: ſubſtantialis, & probatoria.
Inter ſubſtantialem præcipuam, eſt hæredis inſtitutio: inter probatorias, ro-
gatio teſtium, notarij, publicatio, & id genus alia. Caput & anima 5
teſtamenti,

a l. nemo poteſt, de lega. 1. l. teſtandi, C. de teſtam. l. 3. eod. P.

b l. verba contraxerunt, l. 20. de verb. ſig.

c Iul. Clarus, lib. 3. ſent. iuris, in ver. teſtamentum, q. 60.

d Bello. conſ. 85.

e Boer. deciſ. 253. nu. 5. & 7.

f l. licet, l. 19. de pact. C.

g glo. fin. in l. hæredes palam. §. fin. de teſt. P. Paris, conſ. 2. nu. 19. vol. 3. Roma cõſ. 171 nu. 16 Boer. deciſ. 353. nu. 4.

h l. 4. de adim. lega. l. ſi quis in principio, de lega. 3. c. cùm Marthæ, de celebratiõ miſſa.

testamenti, hæredis est institutio, sine qua nullius ei effectus est [a]. Institu-
tus hæres dicitur, & qui scriptus est, scilicet in testamento in scriptis fa-
6 cto: & qui nuncupatus est, quando sine scriptis testamentum fit [b]. In-
stitutio debet esse aperta, vt intelligatur quis instituatur: nam tacita om-
nino reprobatur. Proinde valet quidem hæc institutio innominata eius,
qui certò successurus est, vt apud Scæuolam [c]: *Si quis ita hæres instituatur,
si legitimus hæres nolit vindicare hæreditatem meam, puto deficere conditionem te-
stamenti, illo vindicante.* Ibi enim vocatus censetur tacitè, qui authorita-
te legis proculdubiò successurus erat ab intestato: & in defectum eius a-
lius. Notant & interpretes tacitam institutionem sufficere ad validita-
tem testamenti, si persona instituti talis sit, quæ de necessitate iuris non
debebat institui, vel exhæredari, sed erat extranea, putà collateralis &
consanguineus: & tunc sufficit tacita institutio, ad validitatem testamen-
ti, & substitutionis. Contrà, si persona talis sit, quæ expressè debeat in-
stitui vel exhæredari, qualis filij est: in qua tacita non sufficit institutio [d],
7 quemadmodum nec tacita exhæredatio [e]. Debet & esse certa hæredis
institutio, vel per se, vt quando nominare tenetur hæredem testator,
nuncupatiuè disponens [f], vel scribere, testatus in scriptis [g], vel relatione
ad certum facta, in responsione, vt si à tabellione interrogatus, num ve-
lit talem esse hæredem, respondeat velle [h]: vel dicat se talem hæredem
facere, qui scriptus est in aliqua schedula, de qua tamen constet, nec
8 dubitetur [i]. Institutio aut generalis seu vniuersalis propriè est hæredum,
aut particularis rerum singularium, propriè legatorum. Vtraque aut di
recta, aut obliqua: de quibus posteà. Vniuersalis est illa, quæ vnum vel
plures hæredes facit in quota, quæ omnia & singula hæreditatis comple
ctitur iura, res, & actiones. Vsque adeo, vt vno hærede tantùm in fun-
do instituto, nullo cohærede adito, omnia ei ex natura institutionis quæ
testatoris erant accedant [k]: contrà, si habeat cohæredem vniuersalem [l].
9 Vlpianus formulam disponendi tradit [m]. *Qui*, inquit, *neque legaturus est quid,
neque quemquam exhæredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, vt
dicat: Lucius Titius mihi hæres esto.* Vel tribus [n], *Lucius hæres esto.* Item [o], *Lu-
cius hæres.* Item, *Lucius esto.* Et si ita, *Lucius*, solummodo: videlicet, si
hæc loquatur, dicens se velle condere testamentum, & eius gratia id a-
10 gat & pronunciet. Constantinus Cæsar [p], indignum esse ait, ob inanem
obseruationem irritas fieri tabulas & iudicia mortuorum. Ideo statuit
non esse obseruantiam verborum in institutione hæredis, vtrum imperati-
uis, vel directis verbis fiat, vel inflexis. Et in quolibet verborum gene
re formatam institutionem valere, si modò per eam liquebit voluntatis
11 intentio. *Hæres*, vt ait Iustinianus [q], *& purè & sub conditione institui potest:
Ex certo tempore, vel ad certum tempus non potest: veluti post quinquennium
quàm moriar, vel ex calendis illis, vel vsque ad calendas illas hæres esto. Deni-
que diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse ac si purè
hæres institutus esset*, id est, sublato vitio temporis subsistere institu-
tionem vt puram, vt ex ea adiri possit hæreditas [r]: excepta disposi-
tione militis, qui cum pro parte testatus, & intestatus decedere pos-
sit [s], potest & ad certum disponere tempus, vel temporarium hæredem
instituere [t]. In incertum autem diem potest & paganus instituere [u]. Neque
hodiè interest, institutio fiat in principio testamenti, vel in medio, vel in
fine [x].

a §. ante hæredis, de lega. Vlp. in titu. tit. 1. & 24. l. quod per manus, de iure codicil. l. 1. de hær. instit. P. Iul. Paul. lib. 3. recep. senten. c. 6.
b Vlp. in l. 1. § institutum actum, de hæred. instit. P.
c in l. si quis ita, 82. ç.
d Guill. Bened. in ca. Reynuncius, inverso aduciens vt Altero cha, nu. 16. de testa. Iul. Clarus, libr. 3. sentent. § testamentum q. 31. nu. 2. & 3. facit l. inter cætera, 30. de lib. & posth. P.
e l. 1 & 2. eod.
f l. hæredes palam, de testam. P.
g l. hac cõsultissima, C. eod.
h glo. in l. iubemus, C. eod. explicat clarus, lib. 3. § testamẽtum, q. 37. nu. 2. & sequent.
i Clarus. vbi proxi. q. 36. nu 2.
k l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit.
l l. quoties, C. eod. l. cohæredi, §. fin, de vulg. P.
m l. 1. §. qui neque, de hæred. instit. P.
n §. hæc autem, d. l. 1.
o d. l. 1 § si ex fundo.
p Constant. Cæs. in l. quoniam indignũ, 15. de testam. C.
q §. hæres & purè, de hær. instit. apud Iustin.
r l si quis instituatur, 23. l. hæreditas, 34. eod. P.
s l. ius nostrum, de reg. iur.
t l. in fraudem, l. 16. §. miles & ad tempus, & l. miles ita hæredẽ, §. 2. & l. quærebatur, § fin. de mil. testa. P. l. si tibi, C. eod.
u l. qui filio, & l. in tempus, de hæred. instit. P. l. filius à patre, 2. respon. de lib. & postho. in P.
x §. ante hæredis, de legat. l. 1. de hæred. instit. P.

De ſecundis inſtitutionibus, ſeu ſubſtitutionibus in genere.

Cap. 10.

Lib. 28. P. tit. 6.

1 *Teſtamenti inſtrumentum ad omnes pertinet, quibus aliquid relinquitur.*
2 *Subſtitutio quid. & ſubſtitutum, quandiu locus eſt inſtituto, non admitti.*
3 *Subſtitutio quomodo pura & conditionalis dici poteſt.*
4 *Teſtamentum, deficiente primo gradu, à ſecundo vires accipere poteſt.*
5 *Subſtitutiones in Gallia non admittuntur vltra quartum gradum.*

TABVLARVM teſtamenti inſtrumentum non eſt vni⁹ ſemper hominis, hoc eſt hæredis, ſed vniuerſorum, quib⁹ quid illic adſcriptum eſt: quin potius publicum eſt inſtrumentum [a]. Partes eius, ſecundæ tabulæ, & codicilli [b]. In ſecundis tabulis ſecunda apponitur inſtitutio, quæ ſubſtitutio dicitur. Et ita Modeſtinus reſpõdit [c], *hæredes aut inſtituti dicuntur, aut ſubſtituti. Inſtituti dicuntur, primo gradu: ſubſtituti, ſecundo vel tertio.* Et vt ait Vlpianus [d], *primo autem gradu ſcriptos accipere debemus omnes, qui primo loco ſcripti ſunt.* Definiunt generaliter ſubſtitutionem interpretes, eſſe ſecundam inſtitutionem [e]. Dico tamen, verius definiri, ſecundi hæredis conditionalẽ inſtitutionem, potius quàm ſecundam inſtitutionem. Sic enim leges vocant ſubſtitutum, ſecundum inſtitutum [f]: nec tamen ſecundò inſtitutũ, cùm nemo ſibi ſubſtitui poſsit [g]. Sic enim in vniuerſum ſubſtituere & hîc, & in aliis, eſt in locum alterius ſubrogare: vt dum dicimus, ſubſtitui iudicem [h], pecora [i], arbores [k], tutores [l], & ſimilia. Nã & in contractibus, legatis, & aliis quàm vltimis voluntatibus, ſubſtitutio fit [m]. Eſt q; ſubordinatio poſt aliud. Quò fit notabile, vt nunquam concurrat ſubſtitutus, quandiu inſtituto hæreditas deferri poteſt [n]. Vterque enim quidem & inſtitutus, & ſubſtitutus ex mente teſtatoris vocatur [o]: ſed ſuo loco, vt primus inſtitutus, ſi velit, vel ſi poſsit, tanquam prædilectus præferatur, alius ordine, ſi ille nolit, vel ſi non poſsit eſſe hæres, poſt illum [p]. Proinde in ima ſeu ſecunda cera ſcribi ſubſtituti dicuntur, id eſt, poſt inſtitutionem, quæ primum obtinet locum. Sicque ſcribit Suetonius de Iulio Cæſare [q], *Nouiſsimo teſtamento tres inſtituit hæredes ſororum nepotes: C. Octauium ex dodrante: Pinarium, & Q. Petum ex quadrante: reliquos in ima cera.* Terminos hos omnes horatius ſequentibus verſibus exprimit [r].

Si cui præterea validus male filius in re
Præclara ſublatus aletur: ne manifeſtum
Cœlibis obſequium nudet te, leniter vt ſpem
Arripe vt officioſus, & vt ſcribare ſecundus
Hæres. & ſi quis caſus puerum peregerit orco,
In vacuum venias: perraro hæc alea fallit.
Qui teſtamentum tradet tibi cumq; legendum,
Abnuere, & tabulas à te remouere memento:
Sic tamen vt limis rapias, quid prima ſecundo
Cera velit verſu. &c.

Adiecimus finitioni ſubſtitutionis, nomen hæredis, vt hanc teſtamentariã ab alio-

a l. 2. quemad. teſta. aper. lib. 29. P. tit. 3.
b l. 2. §. ad cauſam, & l. ſicut, l. 11. eod. & l. Sceuola, l. quidam referunt, l. ab inteſtato, 16. §. fin. de iure codi. P.
c l. 1. de vulga. P.
d l. 2. §. defertur, de bono. poſt. ſec ũ. tab.
e Accurſ. in l. 1. de vulga. P. & in rub. eod. ap. Iuſtin. & Bald. in rub C. de impube. & in l. 1. C. de edic. d. Adri. toll.
f l. Cicero, de pœn. P. l. 2. de ed. d. Adri. toll. C. l. præcibus. C. de impub.
g l. ſed ſi plures, §. nemo inſtitutus, de vulga. P.
h l. pen. iudica. ſol. P.
i l. ſi grege, 22. de leg. j.
k l. in fraudem, 45. §. conductor, de iu. fiſ. P. l. arbores, de vſufr.
l l. tutores, §. in eum, de adminiſt. tuto. P.
m l. quoties, de don. quæ ſub mo. C. l. 1. de don. cau mort. l. vt hæredibus, & l. cùm pater, 79. § eorum, de lega. 2.
n l. cùm in teſtamento, 37. de hæred. inſti. P l. 3. de acq. hæred. P. l. ſi mater, de vulg. P. facit l. poſt aditam, C. de impube.
o l. ſi quis hæreditariũ, §. ſi quis hæredum, de hæred. inſt. in P.
p l. 1. de vulga. P. §. 2. eod. tit.
q Sueto. in Iul. Cæſa. c. 83.
r horat. lib. 2. Sermo. Saty. 5.

3 aliorum actuum substitutionibus distingueremus. Conditionalis porrò institutio ad priorem institutionem vt plerumque refertur, si ea nō subsistat[a]. Cōditio fit per, *si*[b]. Obseruatione tamen dignum est, habita ratione casuum substitutionum, vt si non sit hæres, si nolit adire, si non possit &c. omnem substitutionem esse conditionalem. At ratione aliarum conditionum, quàm quæ substitutionum sunt, interdum substitutionem dici fieri purè, id est, cùm aliæ conditiones quàm naturales, substitutioni non miscentur: interdum dici fieri sub conditione, cùm aliæ admiscentur. Ita intelligendus Iulius Paulus, dum ait[c], substitui & purè & sub conditione posse. Sic & alia pleraque legum capita explicanda[d]. Neque ideo putandum est minus substitutionem institutionem esse, quòd ea sit conditionalis[e]. Quemadmodum non ideo minus
4 emptio dicetur, quòd ea conditionalis sit[f]. Numerus prioris & secundi non mutat substantiam rerum, sed facit ordinem. Quare si primus gradus vitietur vel de medio tollatur, vt si ante aditionem institutus non possit esse hæres, testamentum vires accipit à secundo gradu: & tunc secundus institutus primus fit[g]. Quod & deficiente 2. de 3. & 4. & sequentibus gradibus intelligendū. Substituere enim nobis possumus iure ciuili 2. 3. 4 & vlteriori gradu[h]. Nā & appellatione secundi hæredis, vlterius vocati continentur: vt secundarum nuptiarum nomē, ad repetitas & 3. & 4. loco nuptias pertinet[i]. Vel quòd semper respectu deficientis gradus, qui proximè vocatur, secundus fit[k]: vel quia ea, quæ de secundo gradu dicuntur, & in sequentibus suo ordine locum habent. Hodiè tamen constitutionibus regiis substitutionis gradus restricti sunt.
5 Atque in constitutionibus Aureliacensibus[l], vt obuiam litibus eatur, iussum est iudicibus, ne habeant rationem substitutionum vltra duos gradus post primam institutionem numerandos, in quacunque fuerint dispositione facti, siue in contractu matrimonij, siue in vltima voluntate. Subinde cōstitutiones Molinenses cauerunt, anno domini 1566. idipsum[m], sed potestatem substitutionis ad quartum prorogarunt gradum, non vltrà. Atq; placuit ea lege, teneri quoque & subiici substitutiones factas ante constitutiones Aureliacenses: dummodo quæsitum non fuisset ius alicui viuenti. His adstipulari videtur nouellarū constitutionum lex quædam[n], quæ tradit prohibitiones alienationis, extendi non debere vltra quatuor generationes vel gradus. Vbi ratio hæc, *πολλῆς ἡμῖν ἔνδοξον ἀνάμεςον εἶναι περιεργίας, τέσαρσιν ὕςερον γενεαῖς τὴν τοιαύτην εἰς μέσον ἀγαγεῖν ζήτησιν*. id. & præter modum scrupulosa diligentia visum est plenum, si post quatuor generationes huiusmodi quæstionem produxerimus in mediū. In qua explicatione monitum lectorem velim, vulgarem authenticorū omittendam esse interpretationem, quæ verba illa perperam vertit, titulo de restitutione fideicommissi. Sic quarta generatio, olim terminum constituit apud Deum remunerationis, vel vindictæ terrestris[o]. Neque affectio, vel proximitas sanguinis quartum gradum egreditur, vltra quem licitæ nuptiæ[p]. Et proinde cùm cesset affectio post quartum gradum, nihil interesse videtur defuncti, curare vt bona restituantur iis, qui de familia sunt post hunc gradum: & sine causa iusta videbitur interdicere alienationem per onus substitutionis, quæ videtur nudum tunc præceptum de non alienando[q]. Et nudum præceptum de non alienando testatoris, in iure non admittitur, id est, quod fit sine legitima causa[r]. Et quādo nihil interest paciscentis, ne alienatio fiat: idipsum ab eo caueri nequit[s].

a l. 1. de vulga. Theophil. in §. 1. eo tit. in institu. iur ciuil.
b l. demonstratio, de conditio. & demonstr. P.
c Iul. Paul. lib. 3. sententia. §. 31.
d l. qui liberos, l. 8 & ibi glo. in ver. purè, l. cohæredi, §. cohæres, de vulga. l. in ratione, §. quod vulgò, ad l. falc. Boer. q. 38 num. 17.
e l. in ratione, 1. §. quod vulgò, ad leg. falcid.
f §. pen. de emptio.
g l. 3. § fin. de lib. & posthu. l. ex facto, §. Lucius, de vulga. P. l. si filius, 75. de hæred. instit.
h l. 1. de vulga. P §. 1. eod. apud Iustinia. l. si posthumus, l. 14. de lib. & post. P.
i glos. in rub. de secun. nup. C. per l. si quis prioris, §. tamen, c. vt in electione, in c. cùm Vintoniensis, 25. de electio.
k l. antiquitas, C. de vsufr.
l in constitutio. habitis in comitiis Aureliæ, 1560 art. 59.
m Consti. Molineas. art. 57.
n nouel. 159. §. pen. in authen. de restitut. fideicom.
o Genes. 14. Exo. 4.
p c. fin. de consang. & affinita.
q auth. res quæ, C. com. de lega.
r in l. Lucius Titius, l. 91. de lega 3.
s l. pen. iuncta glo. de pact. P. l. fin. iuncta gl. de pact. inte. emp. & vend. C. glo. & tex in l. ea lege, de condict. ob caus. C.

De diuisione substitutionum.

Cap. II.

1 *Substitutionum prior diuisio, in simplices & duplices, & quæ sint: alia in directam,*

 & indire-

& indirectam: alia, in sex species, in vulgarem, pupillarem, &c.

2 *Directa substitutio quæ, quando obliquatur facta in codicillis: & quando in codicillis directa remanet, tres casus. Directa verba quæ essent ciuilia, & non ciuilia. Num. 3. 4. 5.*

6 *Indirecta verba substitutionum quæ.*

7 *Communia verba substitutionum.*

8 *Verba dubia quomodo interpretanda.*

9 *Substitutiones num sint Aquiliana, Velleiana, & Iuliani formulæ.*

10 *Vulgaris & pupillaris, duæ veræ & simplices substitutiones, aliæ ex illis.*

PRIOR substitutionum diuisio, erit Modestini[a]: vt alia sit simplex, alia duplex. Quæ verba, non ad casus vulgares, sed ad species substitutionum sunt referenda. Simplex ea erit, quæ vnicam substitutionis continet speciem: si solùm vulgaris, sola pupillaris &c. Duplex, quæ duas vel plures sub se continet[b]: veluti, *Lucius & Titius hæredes sunto, inuicem substituo*, & alter pubes, alter impubes sit[c]. Sic compendiosa erit duplex, quæ cùm plura tempora contineat, sub verborum compendio, varias etiam substitutiones complecti potest. Fit enim sub conditione, quandocunque decesserit institutus, vel si intra 25. annum, vel intra aliud tempus, quo vulgaris, pupillaris, & fideicommissaria continentur[d]. Reciproca quoque duplex quæ pluribus diuersi iuris vel ætatis institutis, fit, & alterum in alterius locum, per mortem vel alium defectum vocat. Et ita in ea potest contineri vulgaris, & pupillaris si impuberibus fiat, & mater excludetur[e]. Et Bartholus ait, in hac contineri posse octo substitutiones & fideicommissariam. Substitutionum rursus, quædam sunt per se simplices: & aliæ per se duplices. Per se simplices sunt vulgaris, pupillaris, & exemplaris: quæ tamen duplices esse possunt extensiuè, non natura. Quo modo interdum vulgaris continet pupillarem, & pupillaris vulgarem. Duplices per se, compendiosa & reciproca. Secundò, diuido substitutiones, in directam, & in- 2
directam. Directa est, in qua locum non habet aliqua quartarum deductio, neque quicquam remanet apud institutum, sed ex integro substitutus ad integram, quando succedit, vocatur hæreditatem: accipitque directò, id est, nulla persona interposita à testatore, hæreditatem, neque ab ipso, qui pro non adiecto habetur, quando substitutus admitti potest. Ita nuda voluntate sine alterius ministerio fit hæres[f]. Indirecta seu obliqua substitutio est, in qua substitutus accipit hæreditatem testatoris, per manus hæredis instituti, vel succedentis ab intestato[g]. Directa tantùm fit in testamento, non in codicillis: quia in testamento solùm institutionem receptum est fieri[h]. Indirecta, obliqua, quæ & fideicommissum dicitur, etiam in codicillis fieri potest[i]. Et 3
proin se si directa fiat in codicillis, obliquatur & conuertitur in fideicommissariam, retenta significatione verborum prout sonant: commutatione sola, vt directa in indirectam conuertatur[k]. Sic rectè Guill. Benedictus scribit[l], intelligi debere l. vnicam, §. sin autem aliquid, de cadu. toll. C. dum dicit in quacunque vltima voluntate posse fieri substitutionem, scilicet, vt si in codicillis fiat, obliquetur, nec plus duret, quàm duraret directa, si iure directo valeret. Cape exemplum, vt si vulgaris duret vsque ad aditam hæreditatem[m] si pupillaris, vsque ad minus tempus adiectum quàm sit pubertatis, putà ad decennium. Tunc illud tempus quoque obliquata non egredietur[n]. Cæterùm, tunc demùm obliquari dicemus directam, si constet testatorem voluisse codicillari. Nam si constet eum voluisse non codicillos, sed testamentum condere, non obliquatur, nec iure codicillorum valet tabulæ[o] quia actus agentium non operantur vltra eorum intētionem[p]. In dubiis tamen, si apposita est institutio vel exhæredatio, censetur testator voluisse testamentum condere[q]: si non apponantur, codicillari[r]. Attamē excipe tres ca- 4
sus, in quibus directa substitutio in codicillis facta, directò quoque valet. Primus,

a l. 4. de vulga.

b facit l. coiri, pro soc. P. l. eam quam, C. de fideicom. l. 1. §. si quis simpliciter, & l. inter stipulantem, in princ. de verb. obl. P.

c vt in l. Lucius. 45. de vulg. l. præcibus, de impub. C.

d d. l. præcibus, & l. centurio, de vulg. P.

e l. Lucius, eod.

f l. cùm hæredes, de acq. posse. P. notat glo. in c. pastoralis, de cau. posse.

g l. eam quam, C. de fideicom. l. præcib. in fin. de impub. C.

h l. hæreditatem, C. de codicil. §. pe. eo. tit. apud Iustin. d. l. eam quam. l. hæreditas, C. de iis quib. vt indig. l. quod per manus, de iure codicil. P.

i proximè cita ll.

k l. Scæuola, vbi & gl. Barth. & Angel. ad Senatusc. Trebel. P.

l Guill. Bened. in ca. Raynuntius, ad verba, adijciens vt Alterocha, nu. 3. par. Sec.

m l. post aditam, C. de impuber.

n l. si ita quis substituerit, de vulga. P.

o l. 1. de iure codic. P. l. cohæredi, §. cum si lit., eod.

p l. n 3 omnis, de reb. cred. in P.

q l. non codicillum, C. de testam.

r l. illud, § tractari, de iure codic. P. Not. hæc glo. & d. Stor. in d. l. non codicillum. Ioã de Platea, & Angel. in § 1. de vulg. gl. in l. verbis ciuil. cod. P.

mus, quando statutum ciuitatis, aut patriæ consuetudo id permitteret [a]. Secundus, quando codicilli à patre inter liberos fiunt, vel inter alios ab intestato succedentes, qui si ex substitutione in codicillis facta directò vocentur, directè succedunt, & totum capiunt nulla quarta deducta secundùm Bartholum [b]. Quod & aliqui prorogant ad relicta ad pias causas, vt quæ habent fauorem liberorum: quod tamen reprobat Baldus [c]. Tertius, in militis codicil-
5 lis [d]. Directa substitutio verbis directis fit, quæ autem directa sunt, copiosè explicat Guill. Bened [e]. Ea porrò, vel ciuilia, vel non ciuilia dici solent. Ciuilia directa primùm habentur ea, per quæ adiri potest hæreditas, nulla petitione ab alio medio facta, vel iure ciuili vel prætorio [f]: Potissimùm in Gallia, vbi *le mort saisit le vif* [g]. Quæ tamē consuetudo non habet locum in substituto, qui non saisitur, seu possessionem non accipit ab hærede mortuo, sed ab ipso testatore [h]. 2. Verbum, per quod immediatè succeditur testatori, directum habetur [i]: veluti verbum, moriatur [k]. 3. Verbum, quod alterius excludit ministerium, directum dicitur [l]: vt, *adiicio, si talis moriatur bona mea tali adiicio* [m]. Idem in verbis, *adiudico* [n], *assigno* [o], *accrescat*, si testator dixerit, *cedo, constituo, restituo* [p], *do, distribuo*: quia ipse testator tunc sibi arrogat executionem, & donare est accipientis facere [q]. Item, *instituo*, vt constat ex titulis de hæredibus instit. *hæres esto*, [r]: dici ciuilia hæc putant Barth. quòd à lege 12. tabul. fuerint introducta [s]. Vt alia non ciuilia, quæ aliundè habent inuentionem, vt, *dominus est*, [t]: & quæ diriguntur ad substitutum, vt *ipse manu sua capiat, & non ab alio* [u]. Quòd ad me pertinet, nec verbosas fuisse leges 12. tabul. mihi persuadeo, neque vtile immorari in istis verborum differentijs & aucupationibus, de quibus contrauertunt interpræ.tes, num ciuilia vel non ciuilia
6 sint: cùm & indignum hoc leges nouæ existimauerint [x]. Indirecta verba quæ sint, rectè ex superioribus colligi possunt, lege contraria, quando per ea res à testatore recta non transeunt in aliquem [y]. Dicuntur & præcaria & fideicommissaria, qualia dicunt, *restituat* [z], & alia [a], vt, *detur, distribuatur, quando*
7 *talis decesserit, tali* [b] *reddatur* [c]. *volo, cupio, mando, fideicommitto* [d]. Quibus addere licet verba communia, quæ & directè & obliquè intelligi possunt: qualia putant, *remaneat* [e], *reuertatur seu redeat* [f], *perueniat* [g], *hæres esto* [h]. His omnibus addit exempla Guill. Bened. in c. Raynutius, par. 2. ad ver. eidem impuberi, nu. 15. de testam. De verbo, *pertineat*, & Bartho. in l. centurio, de vulga. nu. 49. de verbo, *habeat*, nu. 50. de ver. *remaneat*, 51. de ver. *succedat*, 52. de verbo, *reuertatur*, 53. *deuoluatur*, 54. & de alijs, sequentib. numeris, quæ si scru-
8 pulosius videre desideras, eum consulito. Obseruabis autem in dubijs communibus verbis, inspici substitutiones quibus adiiciantur, directæ ne sint an obliquæ: vt si in pupillari ita dictum, *Si filius meus hæres non erit, hæreditatem meam restituat Titio*, directè intellige: quia ibi est facti restitutio non iuris [i]. Item in dubia mente testatoris, pro directis fit interpretatio [k]: si tamen de voluntate constet ea vt potior sequenda [l]. Et sententia verbis præponenda, vt animus corpori [m]. Mutat & proprietatem verborum, non solùm mens loquentis, sed & vsus loquendi [n], qui ex consuetudine maioris partis incolarum ciuitatis, vel loci perpenditur [o]: nisi ad vsum loquendi testantis nos referamus,
9 qui solus sufficit [p]. Subdiuiduntur rursus substitutiones directæ [q], in sex species, in vulgarem, pupillarem, exemplarem, militarem, compendiosam, & reciprocam. Quibus alias addit tres Marius Salomonius [r], Acquilianam, Velleianam, & ex consilio Iuliani. De Acquiliana dicit mentionem fieri in principio l. Gallus Acquilius, de liber. & posth. P. De Velleiana, in §. & quid si tātùm, & §. nunc de lege Velleia. eiusdem legis. De Iuliana, in §. fin. eiusd. l. Sed imbi animaduerte, casus illius legis pertinere potius ad conditionalem insti-

a Bald. in l. de quib. 8. col. vers. item quæritur, de leg. h. P.
b Bart. in l. militis codicillis, de milit. testa. P. Ludoui. Ro. cons. 179. col. ...
c Bald. in l. 1. §. s. d. hic quæro an hæreditas, C. de sacros. eccles. Guill. Bened. ad d. ver. adiiciens vt Alterocha, nu. 5. in ver. testamentū p.
d l. militis codicillis, de milit. testa. P
e Guill. Bened. in 2. par. repet. c. Raynutius, ad ver. eidē succederet, ferè per totum.
f l. cùm hęredes, de acq. poss. P.
g Latè Chassa. in rub. *des successions*, §. 1. in consuet. Burg.
h Item Chassa. §. 4. eiusd. tit. ad ver. *& sont saisis*, vsque ad ver. sed iuxta prædicta quæro.
i l. eam quam, C. de fideicom.
k vt in c. si pater, de testa. in 6.
l l. si quis ita, de vsufr. in P.
m tit. de eo cui li. causa adiici. ap. Iustinia. l. 2. de fideicō. Libert. P.
n l. sed si res, com. diuid. §. fin. de offi. iudic.
o §. 1. de assig. liber. c. 2. de offi. ordi. in 6. l. qui patri, de acq. hæred. l. 1. quan. nō pet. par. C.
p Bald in l. humanitatis, C. de impuber.
q §. sic itaque, de act.
r Bart. in l. centurio, nu. 15. de vulga. P.
s Bar. in d. l. cēturio.
t l. verbis ciuilibus, de vulga.
u d. l. eam quam.
x l. quoniā indignū, l. 15. de testa. C. l. in legatis, C. de lega.
y glo. in l. 2. ad ver. actiones, C. com. de leg.
z l. cohęredi, §. cum filiæ, de vulga.
a in l. fundi Trebatiani, de vsufr. lega. P.
b Bart. in l. centurio, n. 20. & 21. de vulg.
c l. cùm quidā, de lega. 2. l. verbū reddēdi, de ver. sig. Bar. in d. l. centurio nu. 45.
d §. fin. de sing. reb. per fideic. rel. l. 2. C. comm. de lega.
e l. si cum ante, C de donat. ante nupt.
f l. 1. de donat. l. 2. de alimen. & ciba. lega. P.
g Archid. in c. cum qui de præb. in 6. l. 2. §. peruenisse, de rei vend. l. hęredes mei, in r. ... cùm ita, ad Senatusc. Treb. vbi directum est, *perueniat*: & obliquum, in l. fideicommissum, § hæc verba, de leg. 3. l hæredibus, § fin & d. l. hæredes mei, § cùm ita. h l. fin. C. de hered. instit. i l. inter omnes, inuicta glo. qui satisd. cog. k glo. in d. l. verbis ciuilibus. l l. cum virū C. de fideicom. l. ... quæstio, in princ. & fi. C. de lega. l. in conditionibus, & l. Publius, de cond. & demonst. l. 1. C. comm. de lega. m ca. sedulò 38. dist. n l. Labeo, de supel. leg. P. ca. quanquam, 2. q. 7. c. quamuis, de ver. sig. o Panor. in c. ex parte, & ibi glo. in ver primo casu, de censib. p l. librorum, §. quod tamen Cassius, de lega. q glo. in §. qua ratione, de pupil. glo. in c. Raynutius, in ver. absque liberis, de testa.
r Mar. Salo. ad l. Gallus, de lib. & posth.

tutionem, quàm ad substitutionem, vt docetur ex lege si mater, §. j. de vulga. P. Et quamuis substitutio sit conditionalis, scilicet secundi hæredis institutio: tamen non conuertitur propositio, vt omnis conditionalis institutio, sit substitutio. Addo duas tantùm mihi principales substitutiones videri, vulgarem, & pupillarem. Cæteras autem ad has referri, vel ex his compositas: vt exemplaris, exemplo pupillaris inducta; Militaris vtraque esse potest speciali iure: compendiosa & reciproca, vtrasque continere possunt. Ideo in Pandectis, titulus substitutionum, in epigraphe de istis duabus meminit, *De vulgari & pupillari substitutione*. Et in institutionib. iuris ciuilis duo tituli tantùm. *De vulgari*, & *De pupillari*. Quæ quamuis vera sint, tamen facilioris explicationis gratia, de vtrisque sex speciebus separatim Deo fauente agemus.

De vulgari substitutione.
Cap. 12.

1 *Vulgaris substitutio quare inducta, vnde dicta, quid sit, diuisio in expressam & tacitam & mixtam, & quæ vtraque, formulæ vtriusque, & finis. Nume. 2. 3. & 5.*
4 *Substitutionis casus expressus an porrigatur ad omissum.*
6 *Substitutio vulgaris num in gallia locum habeat, & quando. & nu. 7.*

VVLGARIS substitutio, vt paucis dicã, ideo dicta, quòd 1
vulgò à quolibet inter testandum fieret, ne metu ex defectu hæredis instituti primi intestatus fieret, & ex lege Papia ad fiscũ bona deferrētur [a]. Facile enim probarũt Iuriscon. hanc testatorum prouidentiam. Cùm enim concessissent, vt vti quisque legasset super familia pecuniáve sua, ita ius esset [b]: necessariò permitti oportuit, vt quibus permissa institutio hæredis, permitteretur & cautio, ne sine hærede decederent deficiente primo, vel ante mortem testatoris, vel ante aditam hæreditatem, vel eo repudiante. Atque satis constanter veteres decreuerunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere [c]. Eadem ratione quotidianam quæstionem, vulgarẽ dici nemo dubitat, de qua & vulgus queratur [d]. Hinc & vulgarem modum loquendi [e]. Vel vulgarem substitutionem dicemus, quòd ius commune sequatur [f]. Diffiniemus autem eam, vt sit substitu- 2
tio directa, sine aliquo speciali, facta in locum & subsidium [g] instituti. Circuncido hîc, vt opinor, superflua adiecta à Iasone, Azone, & cæteris: vt, *quæ à quolibet & cuilibet*, &c. Vbi excitantur pugnæ de lana caprina. Nostra verba, sine aliquo speciali, vtrumque demonstrant, & ab idoneis tantùm fieri ostendunt, & idoneis [h]: Separantque à pupillari, exemplari, & militari, vbi specialia inuenies, in prima, pupilli [i]: in secunda, furiosi [k]: in tertia, militis [l]. Diuiditur hæc 3
vulgaris, in expressam, tacitam & mixtam: quarum distinctionem ex formulis substituendi venari oportet. Formulæ vulgariter substituendi sunt. *Si noluerit institutus esse hæres, si non possit esse, si moriatur ante aditam hæreditatem, si non nascatur.* Et istæ formulæ negatiuè conceptæ respiciunt institutum. Aliæ verò respectu substituti, efferuntur affirmatiuè: vt, *hæres esto*, vel *substituo*. Fit etiam verbis communibus vulgaris, vt in reciproca & militari [m]. In summa, ex his duo colliguntur casus, quibus prospicitur per substitutionem vulgarem: vnus, quo institutus nolit esse hæres: alter, quo non possit [n]. Hinc liquet expressam dici vulgarem, quando proprijs verbis specialibus vel generalibus expressè substituitur ita, *si non sit hæres* [o], aut *si noluerit esse hæres* [p], aut *si me viuo nascatur* [q]. Generalibus & verbis fit expressa, per verbum *substituo*. Quamobrem, in l. iã hoc iure, & l. Lucius, de vulga. P. In reciproca, quæ verbis generalibus fit, vulgaris

sub-

a l. vni. in princip. de cad. toll.
b l. verbis, 12. tab. 100. de verb. sig. P.
c Caius, in l. illa institutio, 32. de hæred. insti. P.
d l. vulgaris est quæstio, & l. si seruus nauem, de furt. P.
e l. si quando, de leg. 3. l. cum vulgari, de do. prælega.
f vt in l. edicto, §. extra, de iur. fisci, P.
g l. potest, 36. de vulg. §. 1 eod. apud Iustin.
h Iuxta, l. vt gradatim, de muner. & hono. P.
i l. moribus, de vulga.
k l. humanitatis, de impuber. C. in l. ex facto, de vulgar. §. qua ratione, de pupill.
l l. milites etiam, §. de milit. testa. P.
m vt in l. iã hoc iure, l. Lucius, l. cẽturio, de vulg. P.
n l. 3. C. de hæred. inst.
o l. 1. in . . resp. de vul.
p l. 2. & l. cum proponas, C. de hæred. instit.
q l. Gallus Aquilius, de liber. & posth. P.

substitutio intelligitur: nam vt voluit Baldus [a], illud dicitur expressum, quod venit ex mente legis, vel ex generalitate verborum. Tacita porrò substitutio vulgaris ea dicitur, quæ non ex verbis testamenti, sed ex legitima mentis interpretatione à lege inducitur, vt quę continentur in expressa pupillari [b]: vt si ita dictum à testatore, *Titium & Seium instituo, eosq; inuicē substituo*. Vbi tacita est substitutio, si alter esse non potuerit vel noluerit [c]. Credidit enim lex eā voluntatem fuisse testantis, vt in casum omissum succederet substitutus, & eū
4 oblitum, aut morte præuentum, non expressisse [d]. Mixta vulgaris dicitur, quæ respectu alicuius casus expressa est, ratione autem alterius, tacita. Vt si quis substituerit in alterum casum, si noluerit; vel in casum, si non potuerit hæres esse institutus: in qua, casus expressus ad non expressum porrigitur [e]. Sicuti prouisio Galli Acquilij, porrigitur ad quemcunque casum similem [f]: cùm facilè de similibus ad similia fiat transitus [g]: Et verisimiliter testator de vtroque cauisset, si cogitasset [h]. Quinimo præsumitur testator in sua dispositione conformiter legem imitatus, & de eo cogitasse, quod lex cogitauit & disposuit [i]. Legis autem dispositio, vt in vulgari vno casu expresso alter contineatur [k]. Subinde sufficere dicunt iura, aliquid impleri per æquipollens [l].
5 Finis, propter quem inducta est substitutio vulgaris, ne sine hærede decedat testator [m]. Explicat & Appianus Alexandrinus, dum de publicatione testamenti Iulij Cæsaris post eius necem agit [n]. *Miserandum*, inquit, *vel in primis visum est, cùm Dec. Brutum, ex eius percussoribus, inter secundos hæredes scriptum populus cognouisset. Consuetudo nempe Romanorum in testamentis fuit, primis hæredibus secundos addere: vt si primi hæredes non addissent, nanciscerentur vltimi*. Rationes porrò, quæ permittunt testamenti factionem & institutionem, permittunt & suadent vulgarem substitutionem, in qua nihil aliud agitur, quàm vt hæres
6 institutus inueniatur. Cæterùm quòd pertinet ad ius gallicum, Tiraquellus existimauit [o], in Gallia locum non esse substitutioni vulgari. Quia ideo locus est vulgari, quia hæres ante mortem non adierit hæreditatem: nam si adiisset expirat [p]. In Gallia autem, hæres semper adiuisse censeatur, propter generalem consuetudinem, quòd mortuus saisit viuum, habeatque sine aprehensione corporali possessionem, qui potest hæres esse [q]. Quemadmodum in suis iure ciuili receptum etiam [r]. Quibus non adstipulor, cùm alij sint casus, quim si hæres non adierit, quo institutus locum facere possit substituto. Et quidem vera esse posset in eo sententia illorum, & tolli [s]: sed aliundè, ad hoc vt locū habeat substitutio vulgaris, oportet quod deficiat spes institutionis, vt institutus non sit hæres nec possit esse hæres per se, vel alium, putà dominum vel patrem [t], quia repudiauit hæreditatem vel lapsum est tempus adeundi [u]. Et Bartholom. Chassa. expresè defendit, & in Burgundia & alibi substitutiones vulgares, pupillares, & alias non reiici à consuetudinibus [x]. Habent enim locum ibi rationes receptæ substitutionis vulgaris, vt alibi. Nempe, quòd in subsidium institutionis deficientis ea egeamus [y] Et quòd intersit testatorū, hæredes relinquere, & habere [z]. Ideo non inutiliter trademus paucis, quan
7 do ea locum habere possit, hoc est quando substitutus vulgariter succedat. In summa itaque dicimus, eam tunc locum habere, quando institutus succedere non potest: quòd pluribus accidere potest modis. 1. Si is institutus est, qui non est in rerum natura, putà, iam mortuus: tunc enim substitutus vocatur [a]. Vel si natus non est [b]. Vel 2. si institutus adhuc superstite testatore decessit [c]. Aut pendente 3. conditione, sub qua institutus est [d]. 4. Si hæres incapax sit, vt deportatus, qui institui non potuit [e]. 5. Si institutio prima corruat, quòd in ea filius sit præteritus [f]. 6. Si hæres institutus non paruerit cōditioni, sub qua institutus est [g]. 7. Si hæres institutus non adierit hęreditatem, vel ante aditionem decesserit [h]. 8. Si expresè repudiet hæreditatem

a Bald. in l. prætor. per illum textū, de ope. no. nunciat. P.
b d. l. iam hoc iure, de vulga. & in l. quāuis, de impub. C.
c l. cum in testamento, §. hęc verba, de hæred. instit. l. iam hoc iure. & l. Lucius, de vulga. l. Titum, in 2. 1. 4. iuncta l. seq. de hæred. inst.
d l. hac cōsultissima, §. at cum humana, qui testam. fac. non poss. C.
e d. l. cùm proponas & ibi Ias. de hæred. instit. l. fin. C. de impub. Guill. Bened. ad c. Raynutius, in vers. absque liberis, nu. 43.
f in l. Gallus, §. & quid si tantùm, de lib. & posth. & alibi in l. cùm pater. §. hęreditatem, de leg. 2.
g l. in inutilis, ff. acceptilatio, & l. si acceptolarum, de acceptil. l. ... §. item quæcunque, de rei vendit.
h l. Lucius, §. Titius, de lib. & posth. P. l. tale pactum, §. fin. de pact.
i Barth. in l. precibus, C. de impub. iuncta l. si duo, de acq. hær. facit in argum. l. nemo potest. de leg. 1. §. disponat, de nup. in auth.
k d. §. & quid si tantum, l. Gallus.
l l. si mater, C. de institutio. sub con. fac. l. fin. §. mand. P. l. Iulianus air. de cōdit. & demōst. P. l. fideicōmissa, §. si cui, de lega. 1. l. seruo, de cōdit. indeb. cum simil.
m d. l. vni. in princ. & §. pro secundo, de cad. tollen. C.
n Appia. Alex. lib. 2. Bello ciuil.
o Tiraq. in præfat. tract. le mort saisit le vif. nu. 2. Boer. in consi. Bitur. tit. de testa. Leonard. Alesmius Lemonicensis, in tracta. subst. c. 2.
p l. post aditam, C. de impuber.
q arg. l. hæres in omne ius, de acq. hæred. P.
r l. in suis, de lib. & posth. P. l. in suis, de legit. hære. l. l. 3. C. de iure delib.
s quoniam sororem, eod.
t l. si paterfa. de hæred. instit. P. l. cùm proponas. c. eod. §. fin. de vulg. apud Iustin.
u Guill. Bened. in verba, si absque liberis, 2. nu. 44.
x Chass. §. 5. ad ver. *ordonnons, nu. 2. des successions*, in consi. Burg. Citat & tex. in constitutionibus parlamenti Burgundiæ, §. *des inuentaires en quelz cas ilz se doiuent faire*.
y §. 1. de vulg. apud Iust. l. potest, P.
z §. 1. quib. ex caus. manum. non lic. l. vni. in princ. de cad. toll.
a l. vni, §. in primo, de cad. toll.
b l. fin. §. fin. de instit. sub condit. fac. C.
c d. l. vni. §. pro secundo.
d d. l. vni. §. fin autem aliquid sub conditione, l. ab omnibus, § 2. de leg. 1.
e l. 1. & 2. c. de hæred. instituen.
f l. 4. §. fin. de lib. & posth.
g l. 1. & 2. c. de instit. sub condit. fac.
g d. l. vni. §. in nouissimo, de cad. tol. l. quoniam sororem, de iure delib.

tibi omnia mea bona relinquo. Seriò enim hæc nisi dicantur, non faciunt institutionem [a]. 2. Dum constat voluntatem seu testamentum esse, inquirendum est, an illa voluntas, illúdve testamentum fuerit illius militis, de cuius successione agitur, an verò suppositum fuerit [b]. Idcirco duo saltem testes necessarij sunt, vel qui dicant militem ita disposuisse [c]: tunc, si de his constet & quod factum in expeditione, & si intra annum de eo posteà agatur, iam ratum erit. Nec metuendum est à querela inofficiosi, quæ contra illud mota non irritat [d].
Et potest filium, si sciat se habere, præterire miles [e], & filio emancipato & 18
exhæredato pupillariter substituere [f], & hæreditatem dare etiam in codicillis directò [g]: quæ omnia iure priuilegij permittuntur. Queadmodũ quando illis permittitur hæredes instituere deportatos, & eos ferè, qui testamenti factionem non habent: exceptis seruis pœnæ [h], & alijs, quorum institutionem lex eis specialiter prohibuerit [i]. Vt apud Triphonium Iurisconf. *Mulier, in quam turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, vt Hadrianus rescripsit* [k]. *Nec tutorem ei, qui in aliena potestate est, miles dare potest.* [l]
Effectus testamenti militaris est, qualis ex testamento alio valido sequi solet,
aditione facta, in excipiendis & mouendis actionibus debitorum & credito- 19
rum, legatariorum & fideicommissariorum [m]. Rationes porrò horum priui-
legiorum principaliter sunt. Prior suadet remitti militibus iuris solemnia in- 20
condendo testamento, ob nimiam militum imperitiam, quam vocant alquãdo leges simplicitatem [n]: milites enim magis arma, quàm leges scire expedit ciuiles [o]. Secunda, quia quamuis sciant solemnia requisita milites, tamen locus hostilis & necessitas vrgens pugnandi, non patitur nec permittit illa illos adhibere: sæpe enim miles animam efflans, testamentum incipit, scribit, & non perficit, morte præuentus [p]. Et marius, cùm in ipsa acie donasset ciuitate cohortes Camertum itaque aduersus leges factum esset: verè tamen & egregiè se excusauit, inter armorum strepitum se iuris ciuilis leges exaudire non potuisse [q]. Postrema, fauor est militiæ, & reipublicæ. Qui enim se pro repub. deuouent, digni sunt vt cùm iã vltimũ vale pro reip. defensione dicunt, aliquo priuilegio donẽtur testandi [r]. Et qui in vno grauatur, in alio releuari debet [s].

a l. diuus Traianus, 2. de milit. test. P. §. planè, eod. tit. apud Iustin.
b d. l. diuus, & l. Lucius Titius, & d. §. planè.
c glo. in l. 1. in ver. nuda, de milit. testam.
d l. fin. C. de inoffi. testam.
e l. sicut certi, 9. de testa. milit. C.
f l. miles ita hæredẽ, §. exhæredato, de milit. test. P. Sed de substitut. militarib. Deo fauente alibi, in substitutionib.
g l. milites, eod. tit. P.
h l. neque enim, 14. §. deportati, de mili. testa. P.
i l. ex testamento militis, C. de testa. milit.
k l. miles ita hæredẽ, 41. § mulier, de mili. testa. P. l. mulierem, de his quib. vt ind. P. l. 2. de donat. inter vir. & vxo. C.
l d. § mulier, & l. cùm filiusfa. 19. de mili. testa. P. l. 2. de test. a. tute. P. l. impuberi, de adminis. tuto. P.
m l. si certarũ, 18. § Iulianus, l. si à milite, 30. in princ. & §. edictũ, de milit. testa. P.
n §. 1. eod. l. 3. C. eod. l. 1. eod. P.
o l. fin. C. de iure delib.
p l. milites, C. de testa. milit.
q Val. Max. lib. 5. c. 2.
r l. milites, C. de loca.
s reg. iuris, secundũ naturam.

De quibus testari possumus. Cap. 7.

1 *Testari de quibus liceat. & seq.*
2 *Ecclesiastici fructus beneficiorum cuius sint, & quibus dispensandi.*
3 *Testari num possint mero iure clerici.*
4 *Beneficia ecclesiastica iure successionis hæreditaria non debentur.*
5 *Restitutioni subiecta non possunt in testamentum grauati venire.*
6 *Aliena res quomodo relinqui vel legari possit.*
7 *Testamenti relicta & mandata debent esse secundùm ius, & bonos mores.*

COMMVNIS in omni specie testamentorum est quæstio, de quibus rebus testamentum fieri possit, quæ iure 1
institutionis relinqui, quæve mandari & statui possint. Et ideo paucis hæc quoque, & summo digito, indicabimus: de omnibus suis rebus mobilibus & immobilibus, & nominibus testari quemlibet posse, nisi aliquo iure prohibeatur. Duo sunt in perficiendis actibus necessaria, voluntas & potestas [t]. Et in vltima efficaci voluntate, oportet testatorem & velle, & posse quod velit: possumus autem, quod natura, facto, iure possumus; vt cõtrà, dispositio testamentaria non admittitur de eo, quod natura & impossibilitas facti, & iuris respuit. Hæreditas successio est de

t l. mulcùm interest, C. si quis alt. vel sibi.

eo, quod defunctus habuit[a]: neque plus iuris transferri potest in successores,
2 quàm defunctus habuerit[b]. Quare nemo iure testari poterit de rebus ecclesiasticis, vel ex ecclesia, pẽdente sua administratione quæsitis[c]: potest tamen secundùm receptum morem testari beneficiarius ecclesiasticus de fructibus perceptis ex suo beneficio, secundùm glo. in c. fin. de offi. ordin. in Sex. quam ibi sequitur Ioan. Andreas, existimans sacerdotes esse beneficiorum possessorum vsufructuarios. Quod tamen improbat Panormitanus, & tantùm vsuarios ratus, neq; de fructibus disponere iure posse pluribus docet[d]. Cuius sententiam lubentissimè comprobo, tanquam conuenientem diuinis & humanis sanctionibus Neque puto in rebus ecclesiasticis curioni, vel priori vel antistiti quippiam aliud ex fructibus beneficij deberi, prçter victum & vestitũ: reliqua esse pauperum, ministerio diuino mancipanda. *Habentes*, inquit D. Paulus, *alimenta & quibus tegamur, his contenti simus*[e]. Sunt canones, qui prohibeant expressè antistibus, res ecclesiæ improprios vsus conuertere. Et primùm quidem, ex rebus suæ ecclesiæ, sibi & suæ ecclesiæ seruientibus, esse necessaria subministranda reliqua quæ supersunt, fidelibus ministranda[f]. Hæc fuit prima intentio eorum, qui vendiderunt propria bona, & obtulerunt Deo & ecclesiæ apostolicæ, vt communicarentur & diuiderentur singulis, prout cuique opus erat[g]. Et ideo bona ecclesiæ, bona pauperum dicũtur[h]. Quinimo D. Augustinus tradit, clericum præfectum ecclesiæ, si patrimonium aliundè habet, nihil ex ecclesia retinere debere sibi cõmissa, tanquã procuratorem[i]. Quod & in canonibus apostolorum erat cautum, vt episcopus, ita demùm pro necessariis, ecclesiæ bonis participaret. Quòd si ex aliqua causa iusta, propria retineret, à sumptibus ecclesiæ abstineret[k]. Et de fructibus ecclesiasticis idipsum expressum inuenio, in consilio Antiocheno, cano. 35[l]. *Episcopus ecclesiasticarum rerum habet potestatem ad dispensandum erga omnes qui indigent, cum summa reuerentia & timore Dei, participet autem & ipse quibus indiget, si tamẽ indiget: tam suis, quàm in fratrum, qui ab eo recipiuntur necessariis vsibus profuturis, ita vt nulla qualibet occasione fraudetur, iuxta sanctum apostolum sic dicentem, habentes victum & vestitum, his contenti simus. Quòd si contentus his minimè fuerit, conuertat autem res ecclesiæ in domesticos vsus & eius commoda, vel agrorum fructus, non cum præsbyterorum diaconorumq́; conscientia pertractet, sed horum potestatem domesticis, aut propinquis, aut fratribus filiisque suis committat, vt per huiusmodi personas occultè res lædantur, synodo prouinciæ pœnas iste persoluat, &c.* Proinde in cõsilio Agathẽsi[m], de istis testari vel cõtẽplatione ecclesiæ quæsitis eos nõ posse, sic statutũ est. *Episcopi de rebus proprijs vel acquisitis, vel quicquid de proprio habẽt, hæredibus suis, si voluerint, derelinquant: quicquid verò de prouisione suæ ecclesiæ fuerit, siue de agris, siue de fructibus, siue de oblationibus, omnia in iure ecclesiæ seruari censuimus.* In cõcilio Carthaginẽsi 4.[n] *Placuit, vt Episcopi, præsbyteri, diaconi, vel quicunque clerici, qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros & quæcunque prædia nomine suo cõparant, tanquam rerum dominicarum inuasores, crimine teneantur: nisi admoniti eadẽ ecclesiæ contulerint. Si autem ipsis propriè aliquid liberalitate alicuius, vel successione agnationis euenerit, faciant inde quod eorum proposito congruerit.* Non enim iustũ est, vt ecclesia, quæ suscepit extraneum, efficiat in alieno diuitẽ, & in suo retineat fraudatorem[o]. Possem & hîc disputare, neque nunc aliquomodo testari pos-
3 se episcopos, vel curiones, vel ecclesiasticas personas, quæ se triplici voto Deo abstrinxerunt, paupertatis, castitatis, & obedientiæ[p], si diaconi, subdiaconi, præsbyteri fiant maximè paupertatis cuiuscunque sint ordinis clericalis, & nominatim proprijs renunciant, si tales esse velint, quales se dici volũt[q]. Nec enim ad excusationem pertinet, quod dicunt, vota monachorum esse: nã monachi, clerici olim non erant[r]. Et clericis tamen, episcopis, & aliis, renunciatio propriorum, professio paupertatis imposita est: potissimum in ecclesia occidentali ortodoxa. Nam in orientali aliquando propria habere concessum ijs, qui ex coniugio ad clericatus & præposituras ecclesiasticas transferebantur, vt filios & vxores, quibus anteà onerati erant, ex propriis retentis alere possent[s]. Scio tamen aliam fuisse sententiam glossarij ad cap. clericos, 12. q. 1.

a l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de verb. sig. P.
b l. meum plus iuris, & l. nemo plus cõmodi, de reg. iur. l. traditio, de acq. re. dom. P.
c c. 1. de testam. ca. 1. de pecul. clerico. auth. licentia de episc. & cler. C. ca. nulli dubium, ca. nulli fixum, 12. q. 5.
d Panorm. in c. 1 & fi. de pecul. cleri. & in c. cùm esses, de test.
e 1. ad Corn. 6. c.
f c. res ecclesiæ, c. nulli, c. si priuatum 12. q. 1. c. 3. de præb.
g Actuum, 4. ca pontifices, 2. q. 3.
h ca. aurum, ca. gloria episcopi, 12. q. 2
i D. Augusti. ad Bonifac cuius sentẽ. refertur in ca fin. 12. q. 1.
k ca. præcipimus, c. ex his, ead. q.
l relatum, in ca. episcopus. 12 q. 1.
m In ca. episcopi de rebus, 12. q. 1. c. 1. c. cùm in officiis, ca. adhæc, de testam.
n c. placuit, 12. q. 3. c. relatum, in 12. cap. quia nos, 9. de test.
o ca. sacerdotes, 12. q. 4.
p nos de istis votis, diximus in perso. ecclesiast.
q ca. non dicatis, ca. expedit, c. scimus, ca. nolo, ca. habebat, 12. q. 1.
r ca. generaliter, 16. q. 1. glo. in ca. à subdiacono, 93. dist.
s c. præcipimus, 12. q. 1.

Vbi duplici diffugio quærit excusationẽ in peccatis, scilicet in ecclesia primitiua olim hoc fuisse verum, ac si dicat, hodiè nequaquam: & laicos quoque propriis renunciasse. Item, inquit, iura, quæ loquuntur vt clericis renuncient propriis, loquuntur de consilio. Quę omnia mihi non probantur. Nam scimus quidem & laicos aliquos, vt sequerentur perfectionem à Deo prædictam. *Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Spontè sua vendidisse, & ad pedes apostolorum retulisse, & illis quidem rectè de consilio dictũ est, vt si vellent, venderent: non autem hoc illis lex faciendi posita. Quod expressum est à D. Petro, Actuũ 5. *Anania cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto & fraudare de pretio agri? nonnè manens tibi manebat, & venundatum erat in tua potestate.* At clericis, qui Deo irreprehẽsibiliter militare cupiũt, & vitam Apostolorum eorumque discipulorum imitari propius instituunt, maximè vita communis, seu in communi sine proprio necessaria, vt ait D. Clemẽs, episto. 4 [a]. & D. Ambros. libro de fuga seculi [b]. Quod autem hoc sit pręceptum istis clericis, & non consilium, & quod is, qui proprium habere voluerit, sit à clero pellendus, vide ex D. Augustino, ca. certè ego sum, 12. q. 1. Sed plura dicere supersedeo, ne mouеã bilem aliquorum: viderint alij quid sentiant. Hoc mihi tamen verius videtur, nulla inuidia cuiusquam tactus & si velint curiones, ecclesiasticęque personæ sibi permitti de propriis retentis seu obuenientibus disponere, Saltem abstineant ab ecclesiasticis, iuxta ca. illi autem, 12. q. 1. Cæterum, quemadmodum de bonis ecclesiæ permissum non est 4
testari, multò magis nec de ipsis beneficiis possessis, quæ hæreditario iure vel successionis non deferuntur [c]. Et si qui pontifices fuerint ex voluntate decedentium subrogati, illud factum est, vel ex authoritate superioris, priuilegio concesso [d], vel cõsensu eorum, qui electionem habent, non ratione electionis, sed per modum deliberationis & prouisionis [e]. Et fuit aliquando tempus, quo dominus ex successione voluit deferri Sacerdotium [f]: vt quando sibi delegit tribum vnam Leuitici generis ad seruiendum in tabernaculo, & Aaronis filios [g], & Phines & posteros ad sacerdotium [h]. Sed posteà idem dominus, cum impij filij ex bonis patribus generarentur, protulit hanc sententiam, cõtra heli sacerdotem [i]. *loquens loquutus sum, vt domus tua, & domus patris tui, ministraret in conspectu meo vsque in Sempiternum Nunc autem absit hoc à me. Sed quicunque honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contẽpnunt me, erunt ignobiles, &c.* Tradunt iura etiam [k], administrationes, quales sunt beneficiorum solicitudines, non transire in successores, sed morte extingui, vtpote officia personalia, in quibus electa industria personæ, quæ aliis non communicatur [l]. Ea quoq; quæ lex maiorũ vel statutaria defert proximioribus necessariò post mortem alicuius non possunt testamento distribui, vt subiecta restitutioni [m]: vt regnũ, quod proximiori per genus defertur [n]. Nec potest testator auferre, quod lex alicui defert [o]. Et si testamẽto deferatur quod quis alicui reddere tenebatur, nihil de suo tradidisse videtur [p]. Videndus est §. præterea, de prohib. feu. alien. in vsib. feudo. glo. & hostien. in c. licet, de voto. Et quomodo in hac regnorũ successione sit consuetudo sequenda, videnda glo. in ca. moyses. 8. q. 1. in c. grãdi, ibi. *iure regni*, de suppl. neglig. prælat. in Sex. Consuetudo enim cùm pro lege habeatur [q]: non dubium est hac, veluti ex lege, modum succedendi adiici posse [r]: & solam vim legis deferre successionem [s]. In sũma, hæres in rebus alienis institui non potest, non secus quàm de tertij hæreditate pactum fieri nõ 5
potest [t]. Et si admittatur legatum de re aliena, vel hæredis in testamento, fieri posse: id dicemus, non quidem in præiudicium domini [u], sed vt ematur per hæredem à domino, si vendere sponte velit, vel eo nolente, æstimatio persoluatur [x]. Quod tamen idem non est, ac hæredem facere de rebus alienis, cùm nemo alteri testamentum faciat, neque hæredem: excepto filio pupillo, cui singulari iure pater testamẽtum facit [y], vt furioso exemplo pupilli [z]. Insuper ea, de quibus voluntatem suam testator explicat, quæve fieri iubet, debent esse secundùm bonos mores & honestatem. *Nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & vt generaliter dixerim*, inquit Papinianus [a], *quæ*

a c. dilectissimus, 12. q. 1.
b ca. duo sunt, ead. q.
c c. 1. de success. prę. ca episcopo, in 1. & 2. ca. plerique, c. moyses, & ca. apostol. 8. q. 1. c. præsentium, c. cõquerente, c. ex transmissa, de fil. presbyt. c. consuluit, de iure patro.
d Vt concessum Maguntino episcopo, in ca. petisti, 7. q. 1.
e vt in c. si transitus 79. dist. & in ca. si petrus. 8. q. 1.
f Numero. c. 3.
g Exo. 28. 29. Leuit. 8.
h Numero. c. 25.
i 1. Reg. 2. c.
k §. 1. defenso. ciuita. in auth. §. simili modo, quib. mod. tut. fini. l. f. de tute. & rat. distr. P.
l l. inter artifices, de solutio. P.
m auth. res quæ, c. comm. de lega.
n c. grandi, de suppl. negl. prælato.
o arg. l. si arrogator, de adopt. P.
p in l. vnum ex familia, §. 1. de leg. 2. l. 2. de liber. & cor. liber.
q l. nam & consuetudo, l. de quibus, l. diuturna, de legib.
r §. 1. de eo cui liber. cau. bona addic.
s §. 1. de legi. agna. success. tit. de senatusc. Tertull.
t l. fin. de pact. conuenit.
u c. filius, de testam.
x l. cùm alienam 18, C. de lega. §. non solùm, eod. tit. ab. Insti.
y c. 1. §. fin. de testa. in 6. l. 2. de vulga. P. l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. in P. §. 1. de pupil.
z l. humanitatis, C. de impuber.
a l. filius qui fuit in potestate, l. 15. de conditio. instit. P.

quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. Et modestinus, con ditioni non esse parendum ait eius, qui ea conditione hæredem instituit, *Si reliquias eius in mare abijciat* [a]. Sic cùm quidam scripsisset in testamento, vt for mosissimæ duæ mulieres, quas in dominio habebat, alius item, vt impuberes digladiaturi dimitterentur: populus editis ijs gladiatoribus tantam iniuriā atq; inhumanitatem non æquo animo tulit, quinimo hanc testantium voluntatem irritam esse voluit, iussitque [b].

a l. quidam in suo, l. 27 eod.
b Athenæ. lib. 4. c. 17.

De qualitate personarum, quæ testari possint. Cap. 8.

lib. 2. Instit. tit. 12. lib. 28. P. tit. 1. lib. 6. C. tit. 22.

1 *Testatoris qualitas in primis consideranda in testamentis condendis.*
2 *Testamenti factio duplex.*
3 *Testamentum qui non possint condere, ob nullam, corruptam, vel non liberam voluntatem. & sequentib. 5.6.10.*
4 *Filiusfa. de quibus testari possit, & quomodo ad pias causas.*
7 *Obsides an testari nunc possint.*
8 *Monachi an testari possint.*
9 *Ecclesiasticæ personæ de quibus testari possint.*
11 *Vltimo supplicio damnati, carceribus perpetuis addicti, & excommunicati an testa ri possint. Num. 12.13.*
14 *Intestabiles ex consuetudine, & testabiles qui fiant. Et quis infamis non testetur.*
15 *Vsurarius manifestus, bannitus, & deportatus quando testari possint. & 16.17.*
18 *Intestabilem esse, & testari non posse, quomodo differant.*
19 *Confiscatio bonorum non porrigitur ad ea, quæ posteà acquirit damnatus.*
20 *Testamentum muti, surdi, cæci quando valeat.*
21 *Cæcus cum duobus testibus disponit inter liberos.*
22 *Testari non impediunt vitia corporis, dummodo mens sana sit.*
23 *Peregrini num testari possint.*
24 *Alienigenæ in Gallia non testantur de quæsitis, nisi affiliati.*
25 *Prouinciæ & ciuitates, quæ habent in Gallia ius regnicolarum.*
26 *Testamentum nec per nuncium, nec per procuratorem, nec per alium fit.*

1 IAM in testamentis res, de quibus testamenta fieri possunt, vel non possunt, explicatæ sunt: nunc de personis ad testandum idoneis agendum, & posteà quæ horum partes & de forma disponendi, vt deinceps qui institui possint doceamus. *Si quæramus*, inquit Caius [c], *an valeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecit testamentum, habuerit testamenti factionem: deinde, si habuerit, requiremus an secundum regulas iuris ciuilis testatus sit.* Factio testamenti duplex, actiua, id est, posse testari: & passiua, id est, posse testamento institui [d]. Hîc de actiua agendum, quam habere dicuntur ij quibus expresse prohibita non est. Prohibetur autem ijs, qui nullam habent voluntatē, & qui habent, sed habent vel corruptam, vel pendentē ex aliena, nec liberam, vel à lege impeditam. Ob nullam voluntatem, seu nullum iudicium, prohibentur testari pupillus, & impubes, ante 14. annum completum in masculis, 12. in fœminis [e]: quia nullum eorum animi dicitur iudicium, vel voluntas rationabilis [f]. Item furiosus non testatur extra dilucida interualla [g], eadem ratione, quia mente careant. Ob corruptam mentem inhibetur dispositio prodigis, quibus interdicta est bonorum suorum administratio: quod tamen interdictione vetustius habuerint testamentū, hoc valebit

c l. si quæramus, 4. de testam P. & ibi glo. & annotat. 13. quæ iure communi testari prohibentur.
d §. testamenti de hered quale & diff. l. filiusfa. 16. de testa. P.
e l. qua ætate. l. 5. eod. §. præterea, quib. non est permi. fac. testa.
f l. cum præter, §. nō autem, de iudic. P. l. 1. §. impuberes, de fal. mo. C. l. pupillus, de reg. iur. P.
g e. fin. de testam. l. furiosum, qui testa. fac. non poss. C. §. item furiosi, & §. furiosi. quib. non. est permi. fac. testa. P. L. l. in aduersa, 17. de testa. P.

lebit [a]. Abrogata itaque est constitutio nouella Leonis 39. περὶ τῶ τὸν ἄσωτον τὰ συμφέροντα δοκεῖ, in qua permittebatur prodigis necessarios, seu proximos hæredes instituere, aut pauperibus distribuere: sicut & res suas probè gerere. Estque communis interpretum approbata sententia, neque pupillum [b], neque prodigum [c], neque furiosum etiam ad pias causas [d], testari posse. Ratione non liberæ voluntatis, qui in alterius potestate sunt, testamentum condere non possunt. Velle enim non creditur, qui alterius imperio obsequi 4
cogitur [e]: Ita filiisfa. testari prohibitum, in aduentitijs & proprijs [f]: etiam si in illis pater non habeat vsumfructum [g], & quamuis pater ei permittat [h], nisi de castrensibus, vel quasi castrensibus, quæ sibi omnino quæsiuit [i]. Et quamuis æquitate canonica, cum patris assensu filiusfa. de aduentitijs ad pias causas iudicare possit [k]: tamen hoc non in testamenti formula, sed alia vltima dispositione fieri posse traditum est [l]: forsan vi donationis causa mortis, quæ ex consensu patris à filiofam. fit [m]. Quò fit illud notabile, vt si in vltima voluntate illa ad pias causas à filiofa. facta, legata fiant alijs personis, legata non debeantur & adiiciantur perperam, nec tamen accrescant piæ causæ, sed reseruentur venientibus ab intestato [n]. Seruus item, cùm suæ voluntatis & liberæ non sit, testamentum sibi condere non potest [o]. Neque seruus hæredem 5
habere potest [p]. Quia nec is velle creditur, qui obsequitur imperio domini [q]. Nihilque possidet vel sibi acquirit, de quo disponere possit, nec suum habere potest [r]. Incapax quoque eorum, quæ iuris ciuilis [s] sunt, quorũ sunt testamenti condendi solemnia [t]. Excipit Vlpianus [u] Seruum publicum populi Romani, qui ex semisse testari poterat. Et Leo imperator seruis suis, & in posterum seruis imperatoris, ex arbitrio testari permittit, in constitutione nouella 38. περὶ τῶ τῆς βασίλεως οἰκέτας περὶ τῶν οἰκείων ὡς ἂν βύλονται ὁρίζειν ζῶντας τε καὶ τὸν βίον καταλύοντας. Serui proximi sunt, qui de statu suo libertatis dubitant, quia
nec ij testamentum iure faciunt [x]. Neque si conditum sit, hæredes eorum 6
adire hæreditatem possunt, quandiu de statu incerti sunt [y]: exceptis militibus, & veteranis [z]. Eadem prohibitionis lege, testamentum facere prohibentur captiui, qui serui hostium sunt [a]. Huius generis & obsides sunt [b]: 7
quia & isti inter captiuos annumerantur, & dominium rerum suarum amittunt [c]. Cæterùm Leo Cæsar, nouella 40. eo quo nunc excusæ sunt volumine, & secundùm Constantinũ Harmenopulum, 25 [d]. permittit testamentum captiuo, illudque valere apud suos contributos statuit: primùm inquit, quòd ita æquius visũ sit, ne afflicto detur afflictio: Neúe ..à suis bonis, tanquã ab alienis appellatur, & à dispẽsatione eorũ, quæ labore acquisiuit, reiiciatur. Item 3. vt proximi, filij, & alij promptius impellantur ad eum liberandum, quem sciunt in fauorem alterius posse disponere, alioquin negligentes quòd ab intestato ad se venturam hæreditatem putent. Et 4. ne inimici eius hæredes ei fiant, quem nec aspicere dignarentur. Ideo concessit, vt possint testari in præsentia quinque vel saltem trium testium, sine scripto, vel cum scriptura: dummodo illi iuramento illius esse voluntatem asseuerent. Nisi in fauorem hostiũ disponant: quo casu vult testamentum esse irritum. Hodiè inter Christianos non fiunt captiui, vel obsides serui hostium: ideo ius testandi illis ademptum non est [e]. Qui latronibus capiuntur, vel à pyratis [f], seu seditiosis [g], cum quibus ius belli indictum non est, serui non efficiebantur eorum: & proinde capti poterant testari [h]. De monachis porrò, cum distinctione responsum est:
ante ingressum religionis licere cuique alioquin non impedito: de bonis suis 8
liberè disponere [i], etiam non seruata iuris solemnitate [k]. Nec rumpitur testamentum conditum ingressu religionis, si testator dum illud conderet, cogitauit de ingressu, & aliquit institutionis nomine monasterio, quod ingressurus erat, reliquit. si capax successionis illud erat: quamuis etsi nihil reliquerit, sust neri testamentum prius communis sit opinio [l]. Quòd si ante ingressum religionis quis testatus esset, non cogitans de ingressu, & posteà ingredia-

a §. item prodigus quib. nõ est per. fac. testa. l. is cui lege. bonis, 1. de test. P.
b Bar. in l. 1. nu. 18. C. de sacros. eccles. Panor. in rub. de test. m. nu. 9. Guill. Bened. in repet. c. Ranutius, ad ver. adiectæ impuberi, nu. 68. vbi affert rationes, de testam.
c Bald. ad l. 1. nu. 17. de sacros. eccles. Alex. consi. 182. nu. 6.
d Bar. ad d. l. 1. nu. 16. de sac. eccles. C.
e l. velle, de reg. iur.
f l. senium, § fin. & l. pen. qui testa. fac. non poss. C. l. qui in potestate, de testa. P. §. 1. quib. non est permi. fac. testa.
g Angel. Paul. Alex. in d. l. pen. C. qui testa. fa. non poss.
h l. tam is, §. 1. de dona. cau. mor. P. d. l. qui in potestate.
i in l. pen. & fin. C. qui testa. fac. non poss.
k c. licet, de test. in 6.
l glo. lo. And. ad d. c. licet, in ver. iudicate.
m in l. tam is, §. 1. de don. caus. mort. P.
n Alex. Salicet. Bal. in l. senium, in fine, C. qui test. fac. poss. Iul. Clar. li. 3. sent. in ver. testamentũ q. 5. nu. 8. Bened. in c. Raynutius, ad ver. testamentũ, 1. nu. 6. per textũ in l. mulieri & Titio, de cõdit. & demõst. P.
o l. si filiusf. 19. de test. P. ad c. illud, ... vlt. volũtas, 13. q. 2.
p l. seruus, cõmu. de success. C.
q l. velle, de reg. iur. P.
r §. item vobis, per quas perso. vob. acqui. l. etiã inuitis, de acq. rer. dom.
s l. quòd attinet, de reg. iur.
t l. 1. de testa. P. l. si nõ speciali, & l. testandi, C. eod. tit.
u Vlp. in tit. vlt. ... 20.
x l. qui testamẽto, 14. & l. de statu suo, 14. de testa. P.
y l. hæres institutus, de acq. hered.
z l. ex militari, §. fin. de milit. test. l. Aristo, de codicil. P.
a l. eius qui apud hostes, de testa. P. §. eius qui apud hostes quib. nõ est permi. fac. testa.
b l. obsides, de test. P.
c l. diuus, de iure fisc. P.
d Constant. Harmeno. li. 5. Promp. iur. c. 1.
e Panor. in rub. de testa.
f l. hostes sunt, 24. de cap. & postl. reuer. P.
g l. si quis ingenuam, 24. §. in ciuilibus, eod. h l. qui à latronibus, de testa. P. i §. illud, de monach. in auth. k Bar. in auth. si qua mulier, nu. 7. vers. ex hoc dico, C. de sacros. eccles. Decius, consil. 3. nu. 3. l Bart. in d. auth. si qua mulier, nu. 8. Ripa, in l. si vaquatam, q. 35. nu. 94. C. de repos. do ... iuxta d. §. illud, de monac. indistinctè loquentem.

tur: per ingressum rumpitur testamentum, si monasterium sit capax successio-
nis, atque monasterium loco filij est; & dummodo ingrediendo, quis se & bo-
na sua dedicauerit expressè monasterio, non aliter [a]. Sed & Iulius Clarus hãc
opinionem procedere ait, quòd pertinet ad institutionem, cætera autem fir-
ma remanere & præstanda [b]. At si post ingressum & ante professionem tem-
pore nouitiatus, velit quis testari, potest., quamuis eo decedente ab intestato
pendente hoc tempore, ei succedat monasterium, si capax sit, non proximi [c].
Quòd si post professionem religionis quæratur, num testari possit, responde-
tur, nihil sibi residuum facere monachum professum paupertatem, sed se &
sua monasterio consecrare, si vtique capax sit successioni & possessionis im-
mobilium [d]: & ideo nõ posse testari, quia nihil habeat [e], imò nec velle nec nol
le, quia propriam voluntatem eiurauit [f]. Leges tamen permittunt ingredien
ti religionem, & post ingressum circa filiorum, quos in seculo reliquerũt, par-
tes, voluntatem adijcere, iuxta formam authẽ. si qua mulier, de Sacrosf. ecclesf.
C. vnde colligunt, testamentum ante ingressum factum, reuocari in illis tan-
tùm casibus, in quibus licet illis testari inter liberos, iuxta præd. authent. si
9 qua mulier. In clericis autem prælatis, & beneficia ecclesiastica habentibus,
num testari possint, breuiter distingunt: de patrimonialibus posse disponere,
siue habuerint ante clericatum, siue post, dummodo contemplatione vel ex
fructibus ecclesiæ non obuenerint [g]. De fructibus beneficij collectis quoque
10 rectè disponere, pluribus placuit [h]. Et ita sententia hæc obtinuit. Quid autem
nos de illa sentiamus, in præcedenti capite exposuimus. Quia etiam non sunt
suæ potestatis deportati, & in metallum damnati, testamentum facere ne-
queunt [i]. Interdixit & Tyberius Cæsar testamentum facere ijs, quibus aqua
& igne interdictum esset [k]. Arnoldus Ferronus, in commentarijs ad §. 15. titu-
li de testamentis, in consuetudi. Burdegalen. lib. 2. tradit etiam damnatos per-
petuo ad triremes, seu remiges ex regis volũtate tantùm testari, arg. l. si quan
do, & inoffi. testa. C. Alioquin non, cum sint pœnæ serui, l. eius qui de testa. P.
11 Damnati vltimo supplicio & capitali crimine, serui pœnæ efficiuntur [l], vt ad
bestias, ad ferrum, in metallumque damnati libertatem amittunt eorumque
bona publicantur. vnde apparet amittere testamenti factionem [m]. Et si quod
antè fecerint, irritum esse, vt respondit Vlpia. [n] nisi appellatum à condemna-
tione sit, & pendente, indecisáve prouocatione testamentum fiat, & morian-
tur [o]. Quemadmodum si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus
indemnatus, testamentum eius valebit [p]. nisi post mortem, sententia bona adi
mantur, vel publicẽtur, vt in criminibus accidit, quorum vindicta post mor-
tem pœnam accipit [q]: vel si reus mortem conscientia criminis sibi consciue-
rit [r]. Iure tamen Codicis & Nouellarum, libertas damnatis ad mortem non
adimitur [s]: neque omnium bona publicantur [t]. Sunt & consuetudines in
Gallia quarundam prouinciarum, ex quibus bona damnatorum non deferun
tur fisco: & proinde in illis criminibus, in quibus bona non publicantur, a-
12 dempta reis & damnatis ad mortem non videtur potestas testandi. Vnde pen
det decisio quæstionis, num damnati ad perpetuos carceres possint testari, a-
lioquin perdifficilis solutionis. Siquidem Panormitanus [u], in laico putat prohi
beri testamentũ: Iulius Clarus negat [x], quòd hæc pœna non sit iuris ciuilis, sed
iuris pontificij. Ego tamen dico, crimen, ex quo imponitur pœna carceris, esse
considerandum, num fiat ex eo publicatio bonorum, vt tunc non possit testa-
13 ri: si verò non publicentur, possit. Idipsum censeo dicendum in excommu-
nicatione, vt si causa eius adimat bona, & publica sit excommunicatio, prohi
beat testamentum. Et ita intelligenda glo. in ca. decernimus, in ver. testifican-
do. de sentent. excommunic. quæ adimit testamentum: contrà, si non publi-
centur ex eo bona, & excommunicatio sit occulta. Et ita audio sententiã eo-
14 rũ, qui dicunt testamenti factionem excommunicato non negari [y]. Porrò, au-
thoritate legum & consuetudinum, & qui habent plenam vel liberam volun
tatem, & sui arbitrij sunt, intestabiles aliquando fiunt: veluti, si ob carmen fa-
mosum quis damnetur [z]. Et ita infamis ex causa, quæ adimit testamen-
tum

a Barto. ad d. auth. si qua mulier, nu. 7 Imola in c. 1. nu. 11. de testa.
b Iul. Clar. lib. 3. senten. iur. in §. testamentum, q. 28. nu. 4. per auth. ex causa, de liber. præt.
c Idem Cla. eo. nu. 6.
d auth. ingressi, de sacrosf. ecclesf. ca. quia ingredientibus, 19. q. 3.
e c. 1. de testam. cap. non dicatis, 12. q. 2.
f c. fin. de testa. in 6.
g c. nulli, 12. q. 5. ca. de Syracusanæ, 28. d. st. c. . de testam. auth. licentiam, & auth. prohibitum, C. de episc. & cler.
h gl. in ca. præsenti, §. porrò, in ver. reseruati, de offi. ordin.
i l. eius qui apud hostes, §. 1. de testam. P.
k Dio Caff. lib. 57. histo. Roma.
l l. qui vltimo supplicio, de pœn. P.
m l. eius qui apud hostes, 8. §. fi. de testa.
n l. si quis filio, 6. §. irritum, de iniusto rupt. irri. fac. testa.
o l. qui à latronibus, 13. §. fin. de test. P.
p l. si quis, 9. eod.
q in l. ex iudiciorum, de accusatio. in P.
r l. si quis filio exhæredato, §. eius qui, de iniust. rup.
s nouel. constit. 2. de nupt. §. deportati, vnde sumpta est, auth. sed hodiè, de don. int. vir. & vxo. C.
t auth. bona. de bon. damnat.
u in Rub. de testa. nu. 4. Bertrand. consil. 194. nu. 2. lib. 1. in 2. par.
x Iul. Clarus, lib. 3. senten. §. testamẽtum, q. 13. nu. 1.
y vt Abbas, in rub. de testamen. nu. 3. Barba. in c. quia ingredientibus, col. fi. de testam.
z l. is cui lege, 18. § fi. de testa. in P. l. ob carmen, de test. b. P.

tum, intestabilis dicetur: non autem ex quacunque infamia [a]. Iure etiam 15
pontificio, vsurarius manifestus non potest testari: nisi prius præstita sit cau-
tio pignoratitia vel fideiussoria de restituendis vsuris, vel ipso facto restitutæ
sint [b]. Quòd si condiderit iam, non prius sortietur effectum, quàm cauerit
eius hæres & cùm illud sine præcautione, nullum sit: tamen conualescere di-
cunt data cautione [c]. Quod & locum habet etiam, si manifestus vsurarius
destitisset fænerari posteà [d]: nam agitur hîc de acceptis restituendis, vt saluti
animæ consulatur, & vt iuxta verbum domini, etiam inuiti cogantur intrare 16
beatitudinem, addita restitutione ablati. In eo porrò, quod de Iudæis quidã
dicunt, eos hac lege non teneri [e], quia qui extra ecclesiam sunt, nihil ad nos:
certè subsisto, etsi videam eam opinionem obseruari. Christianius enim pu-
to, illos in hoc etiam punire: vt ijs, quibus vita inter nos indulgetur, vt resipi-
scant, testes interim sint nostræ salutis, omni suspicione testes alieni, extranei
à fide, non detur ansa consenescendi in delictis, cum pernicioso christiano-
rum, cum quibus conuersantur, exemplo. In bannito verò, num testamen-
tum eius valeat, si is in perpetuum relegetur, & bona eius confiscata sint, re-
ctè dicemus eum disponere non posse: contrà, si confiscata non sunt, vel si
confiscatio quidem alicubi fiat, sed bannitus habeat bona in alio loco, qui iu-
risdictioni eius, qui relegat vel bannit, non subiicitur. Nam de illis disponet
iure communi [f]. Extra territorium ius dicendi non obtemperatur [g]. Scio
plura hac de re tractari per interpraetes, vt per Bartho. in l. eius qui, §. 1. nu. 3.
de testamen. per Nellum, in tractatu Bannitorum, in prima parte secundi
temporis, nu. 52. per Iulium Clarum, in 3. lib. sentent. § testamentum, quæst.
19. & alios: sed illorum parerga non placent, & breuiter quæ sentio sufficit
contulisse. De deportato, qui ciuitatem & libertatem amittebat, proculdu-
biò responsum est, esse intestabilem [h]. Sed dignum est obseruatione in hac 17
potestate condendi testamentum, multùm interesse, aliquem dici intestabi- 18
lem lege, aut non posse testari, quòd bona ei adempta sint. Nam qui intesta-
bilis est, etiam si bona habeat, testari non potest: at qui testari non posse dici-
tur ob defectum bonorum, si alioquin capax sit factionis actiuæ, potest sine
bonis testamentum condere. Nam testamentum & hæreditas consideran-
tur etiam in eo, qui nihil in bonis reliquit [i]. Et ita qui potest testari pupilla-
riter, potest substituere filio suo, etiam si nihil ipse habeat in bonis: quod non
posset, si non haberet testamenti factionem [k]. Poterit & dare tutorem filijs
suis, quod non potest fieri, nisi in testamento, aut in codicillis testamento con
firmatis [l]. Item in confiscatione bonorum ex illo crimine, ex quo quis inte 19
stabilis non fit, non comprahenduntur bona, quæ post confiscationem ac-
quiruntur, sed ea tantùm, quæ delinquens habuit tempore publicationis [m]:
non hereditas delata, & nondum adita [n]. Quod explicat Iulius Clarus [o], vt
deportatus vel alius cum publicatione bonorum damnatus, transmittat in-
tra annum à die delatæ hæreditatis eandem ad fiscum, si ius adeundi tale sit,
quod transeat in extraneos hæredes: non etiam si non transit ad extraneos
hæredes. Et ita quoque concludit Iason [p]. Sunt & alia, quæ non transeunt
in fiscum, quæ explicat Clarus, lib. 5. §. fin. q. 78. in quibus ius testamenti cõ-
dendi locum habere poterit. Inhibet & lex aliquando surdi & muti testamen 20
tum, si surdus omnino non audit, non autem si tardè exaudit: aut si mutus e-
loqui nihil potest, non autem si tardè loquitur [q]. Cæcus autem olim poterat
testari, exemplo aliorum, qui cæci non sunt [r]. Ex constitutione tamen Iusti
ni imperatoris non potest, nisi notarium cum septem testibus adhibeat, vel
loco notarij octauum testem [s]. Quam firmauit Iustinianus [t]. Receptum 21
tamen est, cœcos posse etiam cum duobus testibus testamentum condere in-
ter liberos, non obseruatis solemnitatibus, l. hac consultissima, qui testa. fac.
poss. C. [u] iuxta §. ex imperfecto, l. hac consultissima, de testam. C. qui inter
liberos cessat omnis falsitatis suspicio, sed & fauore liberorum parentibus hoc
licuit: quod etiam patre cæco conseruandum est, dummodo pater talis cæ-
cus sit, qui alioquin testari possit. Nam vitium hoc corporis cæcitatis, non 22
adimit

a Bart. ad d. l. is cui, § fin. Panor. in rub. de testam. nu. 8.

b c. quanquam, de vsur. in 4

c Alex. in l. Gallus, § ille casus, nu. 8. de li. & posth. Felin. in c. cùm dilectus, nu. 3. de accusat.

d Socin. consi. 127. in priu. 3. volum.

e Aretin. cons. 158.

f L. eius qui apud hostes, l. 8. §. 1. de testam. P.

g l. fin. de iurisd. om. iudic. P.

h d. l. eius qui, §. 1.

i l. hereditas, de petit. hæred. P.

k l. 2. §. filius, de vulga.

l l. 3. de testa. tute. vide Imolam, in c. quia ingredientibus, nu. 7. de testa.

m Nellus, tract. de bannitis, 1. par. secundi temporis, nu. 28. Curt. Senens. cõs. 59. nu. 13. Iason. in l. si stipulatus fuerim, §. cùm stipulamur, nu. 7. de ver. obl.

n Decius, cons. 44.

o Iul. Clar. lib. 5. §. f. q. 78. nu. 21. & nu. 24.

p Ias. in l. si quis mihi bona, §. seruus municipũ, circa fin. de acqui. hered. P.

q §. item surdus, quib. nõ est per. fac. test. l discretis, qui test. fac. nõ poss. C.

r Iul. Paul. lib. 3. recept. sent. tit. 4.

s l hac consultissima. qui testa. fac. poss. C.

t §. cæcus autẽ quib. non est perm. fac. testa. extat nouel. Iustinia. 119. §. quia verò, & nouel. Leo Cesar. 69

u Bald. ad d. l hac cõsultissima, nu. 1. & seq. Socj. cons 263. circa princ. lib. 2. Iason, in d. l. hac cõsultissima, nu. 4. & cons. 10. nu. 2. vers. facit etiã multũ, l. 1. & alijs, quos citat Iul. Cla. li. 3. sent. §. testamentum, q. 37. nu 3.

adimit patri iudicium & mentem ſanam,& proinde teſtamento impedimento eſſe non debet:quemadmodũ nec ſenium ætatis,nec ægritudo corporis [a], nec manus amiſsio [b],nec inhabilitas ad generandum Eunuchi [c],vel alia vitia

23 corporis ſimilia,quæ non tranſeunt ad animum. De peregrinorum & aduenarum teſtamentis,num Romæ,vel in ditione romana valuerint aliquando,cautum eſt conſuetudine,ne valerent. Sed tandem placuit horum teſtamenta ſecundùm iuris regulas condita,rata firmaúe eſſe. Et abrogatæ conſuetudines & priuilegia locorum aduerſantia,& pœna ſtatuta in eos, qui prohibuiſſent eos teſtari,vt ipſi inteſtabiles efficerentur,& punirentur in eo,in quo deliquiſſent:reſeruatis etiam,illis decedentibus ab inteſtato,bonis proximis illorũ [d]. Quemadmodum & apud Memphyticos obſeruatum teſtatur Diodorus Sicu

24 lus [e]. At in Gallia,allophylis ſeu exteris & aduenis inhibita eſt teſtamenti factio,& diſpoſitio eorum bonorum,quæ in Gallia quæſierunt. Et ideo rex illis ſuccedit,tanquam ab inteſtato,& iure bonorum vacantium,vt diximus,dum ageremus de fiſcalibus compendiis ex ſucceſsionibus ad fiſcum delatis: vocaturque hoc ius,*droit d'aubaine*,vel albanagij,id eſt,alibi nati. Similesque ſunt iſti aduenæ ſeu alibi nati,latina libertate donatis ſeruis, qui quidem pendente vitæ tempore liberi erant,ſed mortis tempore ſerui efficiebantur; & teſtari

25 de ſuis non poterant [f]. Excipiuntur tamẽ à lege ἀπωξενώσεως ſeu ἀλλοφύλων, ſeu abbinatus,illi,quibus rex indulſit ius regnicolatus,quod vocant, *lettres de naturalité*,& Baldus,ius ciuitatis [g]:aut ſingularibus codicillis,aut generalibus, concedendo ius hoc certis extraneis prouinciis,vt illorum incolæ poſsint in Gallia acquirere & teſtari. Ita hoc ius conceſſum Alexiæ Mandubiorum comitatui in ducatu Burgundiæ,14. Kal. Februarij 1497. Allobrogibus Sebuſuinis,vt declaratum ſenatuſconſulto Pariſiano nonis Aprilis,1568. Auenionenſibus,quia Auenio dicitur pars Galliæ ab hiſtoriographis. Biarnenſibus,Britonibus,quia Americæ regno vnitæ anno domini 1532. Flandrienſibus, Henrici 2. lege. Lotarnigis,Germanis,Brabantinis omnibus, quos victoriani municipes in Gallicæ ciuitatis ſocietatem aſciuerunt. Mediolanenſibus, quia & ex Gallica ditione Decius Mediolanum dicit [h]. Neruis ſeu Tornacenſibus, edicto Henrici 2. edito 4. Id. Nouemb. 1552. Samorobrinenſibus, lege lata menſe Quintili 1406. & ex conſtitutione menſ. Septem. anni 1482. Extat & priuilegiũ Burdegalæ ciuitati conceſſum menſe Februarij anno 1474. quo incolæ eius alienigenæ fiunt ciues regni [i]. Hoc ipſum priuilegium conceſſum eſt alienigenis Tholoſæ in mea ciuitate habitantibus [k]. Et duploma eius priuilegij promulgatum in curia Tholoſana 1476. Quod priuilegium firmius eſt ſingularibus codicillis,qui à rege ſolent impetrari, qui ſæpè reuocantur per principes qui conceſſerunt & eorum ſucceſſores. Vt reuocauit omnes literas naturalitatis conceſſas pro beneficiis obtinendis, Ludoui. 12. per conſtitutionem lectam & publicatam Lutetiæ 13. Iunij, anno domi. 1499. Si non reſiderent ipſo facto. Reuocauit & huiuſmodi literas nondum demandatas executioni rex noſter Henricus 3. hoc anno 1580. Sed & lege promulgata in ſenatu Pariſienſi, idib. Iunij 1499. ſtatutum ita demùm priuilegiatos gaudere priuilegio naturalitatis,ſi re vera regnum incolant,non aliter. Gaudent & hoc iure omnes mercatores extranei nundinas frequentantes priuilegiatas, vt Campanas,& Lugdu

25 nenſes,& aliorum locorum,ex Caroli 7. edicto 7. Februarij 1443. Prohibet etiam lex alium pro alio teſtari, quia inſtitutiones captatoriæ prohibentur [l], excepto,vt diximus alibi,pro filio pupillo [m],vel furioſo [n] ideo neque per procuratorem,neque per nuntium quis teſtatur [o].

KKkkk De requiſ-

a l. ſenium, 3. C. qui teſta. fac. poſſ.
b in l. qui manus, 10. de teſtam. P.
c l. eunuchis, 5. qui teſta. fac. poſſ. C.
d auth. omnes peregrini, commu. de ſucceſſ. §. fin. de ſtatu. & conſuet. in volum. auth. colla. 10.
e Diod. Sic. in 2.
f l. 1. de lat. liber. toll.
g Bald. conſ. 123. vol. 3.
h Decius, conſ. 191.
i Boer. deciſ. 18.
k Guill. Bened. in c. Raynucius, ad verb. & vxorem nomine, num. 194. de teſtam.
l l. illa inſtitutio. & l. captatorias, de hæred. inſtit. P. l. captatorias, de teſta. mil. C.
m l. 2. de vulg. P. §. 1. de pupill.
n l. humanitatis, C. de impub.
o Guill. Bened. in c. Raynutius, in verbo condidit, nu. 15.

testamenti, hæredis est institutio, sine qua nullius ei effectus est [a]. Institutus hæres dicitur, & qui scriptus est, scilicet in testamento in scriptis facto: & qui nuncupatus est, quando sine scriptis testamentum fit [b].
6 Institutio debet esse aperta, vt intelligatur quis instituatur: nam tacita omnino reprobatur. Proinde valet quidem hæc institutio innominata eius, qui certò successurus est, vt apud Scæuolam [c], *Si quis ita hæres instituatur, si legitimus hæres nolit vindicare hæreditatem meam, puto deficere conditionem testamenti, illo vindicante.* Ibi enim vocatus censetur tacitè, qui authoritate legis proculdubiò successurus erat ab intestato: & in defectum eius alius. Notant & interpretes tacitam institutionem sufficere ad validitatem testamenti, si persona instituti talis sit, quæ de necessitate iuris non debebat institui, vel exhæredari, sed erat extranea, putà collateralis & consanguineus: & tunc sufficit tacita institutio, ad validitatem testamenti, & substitutionis. Contrà, si persona talis sit, quæ expressè debeat institui vel exhæredari, qualis filij est: in qua tacita non sufficit institutio [d],
7 quemadmodum nec tacita exhæredatio [e]. Debet & esse certa hæredis institutio, vel per se, vt quando nominare tenetur hæredem testator, nuncupatiuè disponens [f], vel scribere, testatus in scriptis [g], vel relatione ad certum facta, in responsione, vt si à tabellione interrogatus, num velit talem esse hæredem, respondeat velle [h]: vel dicat se talem hæredem facere, qui scriptus est in aliqua schedula, de qua tamen constet, nec
8 dubitetur [i]. Institutio aut generalis seu vniuersalis propriè est hæredum, aut particularis rerum singularium, propriè legatorum. Vtraque aut directa, aut obliqua: de quibus posteà. Vniuersalis est illa, quæ vnum vel plures hæredes facit in quota, quæ omnia & singula hæreditatis complectitur iura, res, & actiones. Vsque adeo, vt vno hærede tantùm in fundo instituto, nullo cohærede adito, omnia ei ex natura institutionis quæ testatoris erant accedant [k]: contrà, si habeat cohæredem vniuersalem [l].
9 Vlpianus formulam disponendi tradit [m]. *Qui*, inquit, *neque legaturus est quid, neque quemquam exhæredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, vt dicat: Lucius Titius mihi hæres esto.* Vel tribus [n], *Lucius hæres esto.* Item [o], *Lucius hæres.* Item, *Lucius esto.* Et si ita, *Lucius*, solummodo: videlicet, si hæc loquatur, dicens se velle condere testamentum, & eius gratia id a-
10 gat & pronunciet. Constantinus Cæsar [p], indignum esse ait, ob inanem obseruationem irritas fieri tabulas & iudicia mortuorum. Ideo statuit non esse obseruantiam verborum in institutione hæredis, vtrum imperatiuis, vel directis verbis fiat, vel inflexis. Et in quolibet verborum genere formatam institutionem valere, si modò per eam liquebit voluntatis
11 intentio. *Hæres*, vt ait Iustinianus [q], *& purè & sub conditione institui potest: Ex certo tempore, vel ad certum tempus non potest: veluti post quinquennium quàm moriar, vel ex calendis illis, vel vsque ad calendas illas hæres esto. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse ac si purè hæres institutus esset*, id est, sublato vitio temporis subsistere institutionem vt puram, vt ex ea adiri possit hæreditas [r]: excepta dispositione militis, qui cum pro parte testatus, & intestatus decedere possit [s], potest & ad certum disponere tempus, vel temporarium hæredem instituere [t]. In incertum autem diem potest & paganus instituere [u]. Neque hodiè interest, institutio fiat in principio testamenti, vel in medio, vel in fine [x].

a §. ante hæredis, de leg. 4. Vlp. in titu. tit. 1. & 24. l. quod per manus, de iure codicil. l. 1. de hær. Instit. P. Iul. Paul. lib. 3. recep. senten. c. 6.
b Vlp. in l. 1. § institutum actum, de hæred. instit. P.
c in l. si quis ita, 82. e.
d Guill. Bened. in ca. Reynuncius, in verb. aducens vt Altero cha, nu. 16. de testa. Iul. Clarus, libr. 3. sentent. §. testamentum q. 31. nu. 2. & 3. facit l. inter cætera, 30. de lib. & posth. P.
e l. 1. & 2. eod.
f l. hæredes palam, de testam. P.
g l. hac cõsultissima, C. eod.
h glo. in l. iubemus, C. eod. explicat Clarus, lib. 3. §. testamẽtum, q. 37. nu. 2. & sequent.
i Clarus. vbi proxi. q. 36. nu 2.
k l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit.
l l. quoties, C. eod. l. cohæredi, §. fin. de vulg. P.
m l. 1. §. qui neque, de hæred. instit. P.
n §. hæc autem, d. l. 1.
o d. l. 1. §. si ex fundo.
p Constant. Cæs. in l. quoniam indignũ, 15. de testam. C.
q §. hæres & purè, de hær. instit. apud Iustin.
r l. si quis instituatur, 23. l. hæreditas, 14. eod. P.
s l. ius nostrum, de reg. iur.
t l. in fraudem, l. 16. §. miles & ad tempus, & l. miles ita hæredẽ, §. 2. & l. quærebatur, § fin. de mil. testa. P. l. si tibi, C. eod.
u l. qui filio, & l. in tempus, de hæred. insti. P. l. filius à patre, 2. respon. de lib. & posthu. in P.
x §. ante hæredis, de legat. l. 1. de hæred. instit. P.

De ſecundis inſtitutionibus, ſeu ſubſtitutionibus in genere.
Cap. 10.

Lib. 28. P. tit. 6.

1 *Teſtamenti inſtrumentum ad omnes pertinet, quibus aliquid relinquitur.*
2 *Subſtitutio quid. & ſubſtitutum, quandiu locus eſt inſtituto, non admitti.*
3 *Subſtitutio quomodo pura & conditionalis dici poteſt.*
4 *Teſtamentum, deficiente primo gradu, à ſecundo vires accipere poteſt.*
5 *Subſtitutiones in Gallia non admittuntur vltra quartum gradum.*

TABVLARVM teſtamenti inſtrumentum non eſt vni° ſemper hominis, hoc eſt hæredis, ſed vniuerſorum, quib° quid illic adſcriptum eſt: quin potius publicum eſt inſtrumentum[a]. Partes eius, ſecundæ tabulæ, & codicilli[b]. In ſecundis tabulis ſecunda apponitur inſtitutio, quæ ſubſtitutio dicitur. Et ita Modeſtinus reſpōdit[c], *hæredes aut inſtituti dicuntur, aut ſubſtituti. Inſtituti dicuntur, primo gradu: ſubſtituti, ſecundo vel tertio.* Et vt ait Vlpianus[d], *primo autem gradu ſcriptos accipere debemus omnes, qui primo loco ſcripti ſunt.* Definiunt generaliter ſubſtitutionem interpretes, eſſe ſecundam inſtitutionem[e]. Dico tamen, verius definiri, ſecundi hæredis conditionalē inſtitutionem, potius quàm ſecundam inſtitutionem. Sic enim leges vocant ſubſtitutum, ſecundum inſtitutum[f]: nec tamen ſecundò inſtitutū, cùm nemo ſibi ſubſtitui poſsit[g]. Sic enim in vniuerſum ſubſtituere & hîc & in aliis, eſt in locum alterius ſubrogare: vt dum dicimus, ſubſtitui iudicem[h], pecora[i], arbores[k], tutores[l], & ſimilia. Nā & in contractibus, legatis, & aliis quàm vltimis voluntatibus, ſubſtitutio fit[m]. Eſtque ſubordinatio poſt aliud. Quò fit notabile, vt nunquam concurrat ſubſtitutus, quandiu inſtituto hæreditas deferri poteſt[n]. Vterque enim quidem & inſtitutus, & ſubſtitutus ex mente teſtatoris vocatur[o]: ſed ſuo loco, vt primus inſtitutus, ſi velit, vel ſi poſsit, tanquam prædilectus præferatur, alius ordine, ſi ille nolit, vel ſi non poſsit eſſe hæres, poſt illum[p]. Proinde in ima ſeu ſecunda cera ſcribi ſubſtituti dicuntur, id eſt, poſt inſtitutionem, quæ primum obtinet locum. Sicque ſcribit Suetonius de Iulio Cæſare[q], *Nouiſsimo teſtamento tres inſtituit hæredes ſororum nepotes: C. Octauium ex dodrante: Pinarium, & Q. Petum ex quadrante: reliquos in ima cera.* Terminos hos omnes horatius ſequentibus verſibus exprimit[r].

1 (margin, at "TABVLARVM")
2 (margin, at "gradu ſcriptos")

Si cui præterea validus malè filius in re
Præclara ſublatus aletur: ne manifeſtum
Cœlibis obſequium nudet te, leniter vt ſpem
Arripe vt officioſus, & vt ſcribare ſecundus
Hæres. & ſi quis caſus puerum peregerit orco,
In vacuum venias: perraro hæc alea fallit.
Qui teſtamentum tradet tibi cumq; legendum,
Abnuere, & tabulas à te remouere memento:
Sic tamen vt limis rapias, quid prima ſecundo
Cera velit verſu. &c.

Adiecimus finitioni ſubſtitutionis, nomen hæredis, vt hanc teſtamentariā ab alio-

a l. 2. quemad. teſta. aper. lib. 29. P. tit. 3.
b l. 2. §. ad cauſam, & l. ſicut, l. 11. eod. & l. Scæuola, l. quidam referunt, l. ab inteſtato, ... §. fin. de iure codi. P.
c l. 1. de vulga. P.
d l. 2. §. deferuntur, de bono. poſt. ſec u. tab.
e Accurſ. in l. 1. de vulga. P. & in rub. eod. ap. Iuſtin. & Bald. in rub C. de impube. & in l. 1. C. de edic. d. Adri. toll.
f l. Cicero, de pœn. P. l. 1. de ed. d. Adri. toll. C. l. præcibus. C. de impub.
g l. ſed ſi plures, §. nemo inſtitutus, de vulga. P.
h l. pen. iudica. ſol. P.
i l. ſi grege, 22. de leg. 1.
k l. in fraudem, 45. §. conductor, de iu. fiſ. P. l. arbores, de vſufr.
l l. tutores, §. in eum, de adminiſt. tuto. P.
m l. quoties, de don. quæ ſub mo. C. l. 1. de don. cau mort. d. vt hæredibus, & l. cùm pater, 79. §. eorum, de lega. 2.
n l. cùm in teſtamento, 37. de hæred. inſti. P. l. 3. de acq. hæred. P. l. ſi mater, de vulg. P. facit l. poſt aditam, C. de impube.
o l. ſi quis hæreditariū, §. ſi quis hæredum, de hæred. inſt. in P.
p l. 1. de vulga. P. §. 1. eod. tit.
q Sueto. in Iul. Cæſa. c. 83.
r horat. lib. 2. Sermo. Saty. 5.

3 aliorum actuum substitutionibus distingueremus. Conditionalis porrò institutio ad priorem institutionem vt plerumque refertur, si ea nō subsistat [a]. Cōditio fit per, *si* [b]. Obseruatione tamen dignum est, habita ratione casuum substitutionum, vt si non sit hæres, si nolit adire, si non possit &c. omnem substitutionem esse conditionalem. At ratione aliarum conditionum, quàm quæ substitutionum sunt, interdum substitutionem dici fieri purè, id est, cùm aliæ conditiones quàm naturales, substitutioni non miscentur: interdum dici fieri sub conditione, cùm aliæ admiscentur. Ita intelligendus Iulius Paulus, dum ait [c], substitui & purè & sub conditione posse. Sic & alia pleraque legum capita explicanda [d]. Neque ideo putandum est minus substitutionem institutionem esse, quòd ea sit conditionalis [e]. Quemadmodum non ideo minus
4 emptio dicetur, quòd ea conditionalis sit [f]. Numerus prioris & secundi non mutat substantiam rerum, sed facit ordinem. Quare si primus gradus vitietur vel de medio tollatur, vt si ante aditionem institutus non possit esse hæres, testamentum vires accipit à secundo gradu: & tunc secundus institutus primus fit [g]. Quod & deficiente 2. de 3. & 4. & sequentibus gradibus intelligendū. Substituere enim nobis possumus iure ciuili 2. 3. 4 & vlteriori gradu [h]. Nā & appellatione secundi hæredis, vlterius vocati continentur: vt secundarum nuptiarum nomē, ad repetitas & 3. & 4 loco nuptias pertinet [i]. Vel quòd semper respectu deficientis gradus, qui proximè vocatur, secundus sit [k]: vel quia ea, quæ de secundo gradu dicuntur, & in sequentibus suo ordine locum habent. Hodiè tamen constitutionibus regiis substitutionis gradus restricti sunt.
5 Atque in constitutionibus Aureliacensibus [l], vt obuiam litibus eatur, iussum est iudicibus, ne habeant rationem substitutionum vltra duos gradus post primam institutionem numerandos, in quacunque fuerint dispositione facti, siue in contractu matrimonij, siue in vltima voluntate. Subinde cōstitutiones Molinenses cauerunt, anno domini 1566. idipsum [m], sed potestatem substitutionis ad quartum prorogarunt gradum, non vltrà. Atq; placuit ea lege, teneri quoque & subiici substitutiones factas ante constitutiones Aureliacenses: dummodo quæsitum non fuisset ius alicui viuenti. His adstipulari videtur nouellarū constitutionum lex quædam [n], quæ tradit prohibitiones alienationis, extendi non debere vltra quatuor generationes vel gradus. Vbi ratio hæc, *πολλῆς ἡμῖν ἔδοξεν ἀνάμεςον εἶναι περιεργίας, τέσαρσιν ὕςερον γενεὰς τὴν τοιαύτην εἰς μέσον ἄγειν ζήτησιν*. id. & præter modum scrupulosa diligentia visum est plenum, si post quatuor generationes huiusmodi quæstionem produxerimus in mediū. In qua explicatione monitum lectorem velim, vulgarem authenticorū omittendam esse interpretationem, quæ verba illa perperam vertit, titulo de restitutione fideicommissi. Sic quarta generatio, olim terminum constituit apud Deum remunerationis, vel vindictæ terrestris [o]. Neque affectio, vel proximitas sanguinis quartum gradum egreditur, vltra quem licitæ nuptiæ [p]. Et proinde cùm cesset affectio post quartum gradum, nihil interesse videtur defuncti, curare vt bona restituantur iis, qui de familia sunt post hunc gradum: & sine causa iusta videbitur interdicere alienationem per onus substitutionis, quæ videtur nudum tunc præceptum de non alienando [q]. Et nudum præceptum de non alienando testatoris, in iure non admittitur, id est, quod fit sine legitima causa [r]. Et quādo nihil interest paciscentis, ne alienatio fiat: idipsum ab eo caueri nequit [s].

a l. 1. de vulga. Theophil. in §. 1. eo tit. in institu. iur ciuil.
b l. demonstratio, de conditio. & demonstr. P.
c Iul. Paul. lib. 3. sententi. ... §. 11.
d l. qui liberos. l. 8 & ibi glo. in ver. purè l. cohæredi. §. cohæres, de vulga. l. in ratione, §. quod vulgò, ad l. falc. Boer. q. 38. num. 27.
e l. in ratione, 1. §. quod vulgò, ad leg. falcid.
f §. pen. de emptio.
g l. 3. § fin. de lib. & posthu. l. ex facto, §. Lucius, de vulga. P. l. si filius. 75. de hæred. instit.
h l. 1. de vulga. P. §. 1. eod. apud Iustinia. l. si posthumus, l. 14. de lib. & post. P.
i glos. in rub. de sec. nup. C. per l. si quis prioris, §. tamen, c. vt in electione, in c. cùm Vintoniensis, 25. de electio.
k l. antiquitas, C. de vsufr.
l in constitutio. habitis in comitiis Aurelia. ... art. 59.
m Consti. Molinens. art. 57.
n nouel. 159. §. pen in authen. de restitut. fideicom.
o Genes. 14. Exo. 4.
p c. fin. de consang. & affinita.
q auth. res quæ, C. com. de lega.
r in l. Lucius Titius, l. 91. de lega. 3.
s l. pen. iuncta glo. de pact. P. l. fin. iuncta gl. de pact. int. emp. & vend. C glo. & tex. in l. ea lege, de condict. ob caus. C.

De diuisione substitutionum. Cap. II.

1 *Substitutionum prior diuisio, in simplices & duplices, & quæ sint: alia in directam, & indire-*

mus, quando statutum ciuitatis, aut patriæ consuetudo id permitteret [a]. Secundus, quando codicilli à patre inter liberos fiunt, vel inter alios ab intestato succedentes, qui si ex substitutione in codicillis facta directò vocentur, directè succedunt, & totum capiunt nulla quarta deducta secundùm Bartholum [b]. Quod & aliqui prorogant ad relicta ad pias causas, vt quæ habent fauorem liberorum: quod tamen reprobat Baldus [c]. Tertius, in militis codicil-
5 lis [d]. Directa substitutio verbis directis fit, quæ autem directa sunt, copiosè explicat Guill. Bened [e]. Ea porrò, vel ciuilia, vel non ciuilia dici solent. Ciuilia directa primùm habentur ea, per quæ adiri potest hæreditas, nulla petitione ab alio medio facta, vel iure ciuili vel prætorio [f]: Potissimùm in Gallia, vbi *le mort saisit le vif* [g]. Quæ tamẽ consuetudo non habet locum in substituto, qui non saisitur, seu possessionem non accipit ab hærede mortuo, sed ab ipso testatore [h]. 2. Verbum, per quod immediatè succeditur testatori, directum habetur [i]: veluti verbum, moriatur [k]. 3. Verbum, quod alterius excludit ministerium, directum dicitur [l]: vt, *adiicio, si talis moriatur bona mea tali adiicio* [m]. Idem in verbis, *adiudico* [n], *assigno* [o], *accrescat*, si testator dixerit, *cedo, constituo, restituo* [p], *do, distribuo*: quia ipse testator tunc sibi arrogat executionem, & donare est accipientis facere [q]. Item, *instituo*, vt constat ex titulis de hæredibus instit. *hæres esto*, [r]: dici ciuilia hæc putant Barth. quòd à lege 12. tabul. fuerint introducta [s]. Vt alia non ciuilia, quæ aliundè habent inuentionem, vt, *dominus est*, [t]: & quæ diriguntur ad substitutum, vt *ipse manu sua capiat, & non ab alio* [u]. Quòd ad me pertinet, nec verbosas fuisse leges 12. tabul. mihi persuadeo, neque vtile immorari in istis verborum differentijs & aucupationibus, de quibus contrauertunt interpræ tes, num ciuilia vel non ciuilia
6 sint: cùm & indignum hoc leges nouæ existimauerint [x]. Indirecta verba quæ sint, rectè ex superioribus colligi possunt, lege contraria, quando per ea res à testatore recta non transeunt in aliquem [y]. Dicuntur & præcaria & fideicommissaria, qualia dicunt, *restituat* [z], & alia [a], vt, *detur, distribuatur, quando*
7 *talis decesserit, tali* [b] *reddatur* [c]. *volo, cupio, mando, fideicommitto* [d]. Quibus addere licet verba communia, quæ & directè & obliquè intelligi possunt: qualia putant, *remaneat* [e], *reuertatur seu redeat* [f], *perueniat* [g], *hæres esto* [h]. His omnibus addit exempla Guill. Bened. in c. Raynutius, par. 2. ad ver. eidem impuberi, nu. 15. de testam. De verbo, *pertineat*, & Bartho. in l. centurio, de vulga. nu. 49. de verbo, *habeat*, nu. 50. de ver. *remaneat*, 51. de ver. *succedat*, 52. de verbo, *reuertatur*, 53. *deuoluatur*, 54. & de alijs, sequentib. numeris, quæ si scru-
8 pulosius videre desideras, eum consulito. Obseruabis autem in dubijs communibus verbis, inspici substitutiones quibus adiiciantur, directæ ne sint an obliquæ: vt si in pupillari ita dictum, *Si filius meus hæres non erit, hæreditatem meam restituat Titio*, directè intellige: quia ibi est facti restitutio non iuris [i]. Item in dubia mente testatoris, pro directis fit interpretatio [k]: si tamen de voluntate constet ea vt potior sequenda [l]. Et sententia verbis præponenda, vt animus corpori [m]. Mutat & proprietatem verborum, non solùm mens loquẽtis, sed & vsus loquendi [n], qui ex consuetudine maioris partis incolarum ciuitatis, vel loci perpenditur [o]: nisi ad vsum loquendi testantis nos referamus,
9 qui solus sufficit [p]. Subdiuiduntur rursus substitutiones directæ [q], in sex species, in vulgarem, pupillarem, exemplarem, militarem, compendiosam, & reciprocam. Quibus alias addit tres Marius Salomonius [r], Acquilianam, Velleianam, & ex consilio Iuliani. De Acquiliana dicit mentionem fieri in principio l. Gallus Acquilius, de liber. & posth. P. De Velleiana, in §. & quid si tantùm, & §. nunc de lege Velleia. eiusdem legis. De Iuliana, in §. fin. eiusd. l. Sed ibi animaduerte, casus illius legis pertinere potius ad conditionalem insti-

a Bald. in l. de quib. 8. col. vers. item quæritur, de leg. 1. P.
b Bart. in l. militis codicillis, de mili. testa. P. Ludoui. Ro. cons. 179. col. 1.
c Bald. in l. 1. §. sed hic quæro an hæreditas, C. de sacros. eccles. Guill. Bened. ad d. ver. adiiciens vt Alterocha, nu. 5. in ver. testamentũ 3.
d l. militis codicillis, de milit. testa. P.
e Guill. Bened. in 2. par. repet. c. Raynutius, ad ver. eidẽ succederet, ferè per totum.
f l. cùm heredes, de acq. posse. P.
g Late Chassa. in rub. *des successions*, §. 1. in consuet. Burg.
h Item Chassa. §. 4. eiusd. tit. ad ver. *& sont saisis*, vsque ad ver. sed iuxta prædicta quæro.
i l. eam quam, C. de fideicom.
k vt in c. si pater, de testa. in 6.
l l. si quis ita, de vsufr. in P.
m tit. de eo. cui li. causa bo. adiici. ap. Iustinia. l. 2. de fideicõ. libert. P.
n l. f. d. li. res. com. diuid. §. fin. de offi. iudic.
o §. 1. de assig. liber. c. 2. de offi. ordi. in 6. l. qui patri, de acq. hæred. l. 2. quan. nõ pet. par. C.
p Bald. in l. humanitatis, C. de impuber.
q §. sic itaque, de act.
r Bart. in l. centurio, nu. 15. de vulga. P.
s Bar. in d. l. cẽturio.
t l. verbis ciuilibus, de vulga.
u d. l. eam quam.
x l. quoniã indignũ, l. 15. de testa. C. l. in legatis, C. de lega.
y glo. in l. 2. ad ver. actiones, C. com. de leg.
z l. cohæredi, §. cum filia, de vulga.
a in l. fundi Trebatiani, de vsufr. lega. P.
b Bart. in l. centurio, n. 30. & 31. de vulg.
c l. cùm quidã, de lega. 2. l. verbũ reddẽdi, de ver. sig. Bar. in d. l. centurio nu. 45.
d §. fin. de sing. reb. per fideic. rel. l. 2. C. comm. de lega.
e l. si cum ante, C. de donat. ante nupt.
f l. 1. de donat. l. 3. de alimen. & ciba. lega. P.
g Archid. in c. cum qui de præb. in 6. l. 2. §. peruenisse, de rei vend. l. heredes mei, in r. cùm ita, ad Senatusc. Treb. vbi directum est, *perueniat*: & obliquum, in l. fideicommissum, §. hæc verba, de leg. 3. l. hæredibus, §. fin. & d. l. hæredes mei, §. cùm ita h l. fin. C. de hæred. instit. i l. inter omnes, inuicta glo. qui satisd. cog. k glo. in d. l. verbis ciuilibus. l l. cùm virũ C. de fideicom. l. cum quæstio, in princ. & fi. C. de lega. l. in conditionibus, & l. Publius, de cond. & demonst. l. 2. C. comm. de lega. m ca. sedulò 38. dist. n l. Labeo, de supel. leg. P. ca. quanquam, 2. q. 7. c. quamuis, de ver. sig. o Panor. in c. ex parte, & ibi glo. in ver. primo casu, de censib. p l. librorum, §. quod tamen Cassius, de lega. q glo. in §. qua ratione, de pupil. glo. in c. Raynutius, in ver. absque liberis, de testa.
r Mar. Salo. ad l. Gallus, de lib. & posth.

substitutio intelligitur: nam vt voluit Baldus [a], illud dicitur expressum, quod venit ex mente legis, vel ex generalitate verborum. Tacita porrò substitutio vulgaris ea dicitur, quæ non ex verbis testamenti, sed ex legitima mentis interpretatione à lege inducitur, vt quę continentur in expressa pupillari [b]: vt si ita dictum à testatore, *Titium & Seium instituo, eosq́ue inuicē substituo*. Vbi tacita est substitutio, si alter esse non potuerit vel noluerit [c]. Credidit enim lex cā voluntatem fuisse testantis, vt in casum omissum succederet substitutus, & eū
4 oblitum, aut morte præuentum, non expressisse [d]. Mixta vulgaris dicitur, quæ respectu alicuius casus expressa est, ratione autem alterius, tacita. Vt si quis substituerit in alterum casum, si noluerit; vel in casum, si non potuerit hæres esse institutus: in qua, casus expressus ad non expressum porrigitur [e]. Sicuti prouisio Galli Acquilij, porrigitur ad quemcunque casum similem [f]: cùm facilè de similibus ad similia fiat transitus [g]: Et verisimiliter testator de vtroque cauisset, si cogitasset [h]. Quinimo præsumitur testator in sua dispositione conformiter legem imitatus, & de eo cogitasse, quod lex cogitauit & disposuit [i]. Legis autem dispositio, vt in vulgari vno casu expresso alter contineatur [k]. Subinde sufficere dicunt iura, aliquid impleri per æquipollens [l].
5 Finis, propter quem inducta est substitutio vulgaris, ne sine hærede decedat testator [m]. Explicat & Appianus Alexandrinus, dum de publicatione testamenti Iulij Cæsaris post eius necem agit [n]. *Miserandum*, inquit, *vel in primis visum est, cùm Dec. Brutum, ex eius percussoribus, inter secundos hæredes scriptum populus cognouisset. Consuetudo nempe Romanorum in testamentis fuit, primis hæredibus secundos addere: vt si primi hæredes non addissent, nanciscerentur vltimi*. Rationes porrò, quæ permittunt testamenti factionem & institutionem, permittunt & suadent vulgarem substitutionem, in qua nihil aliud agitur, quàm vt hæres
6 institutus inueniatur. Cæterùm quòd pertinet ad ius gallicum, Tiraquellus existimauit [o], in Gallia locum non esse substitutioni vulgari. Quia ideo locus est vulgari, quia hæres ante mortem non adierit hæreditatem: nam si adiisset expirat [p]. In Gallia autem, hæres semper adiuisse censeatur, propter generalem consuetudinem, quòd mortuus saisit viuum, habeatque sine aprehensione corporali possessionem, qui potest hæres esse [q]. Quemadmodum in suis iure ciuili receptum etiam [r]. Quibus non adstipulor, cùm alij sint casus, quàm si hæres non adierit, quo institutum locum facere possit substituto. Et quidem vera esse posset in eo sententia illorum, & tolli [s]: sed aliundè, ad hoc vt locū habeat substitutio vulgaris, oportet quod deficiat spes institutionis, vt institutus non sit hæres nec possit esse hæres per se, vel alium, putà dominum vel patrem [t], quia repudiauit hæreditatem vel lapsum est tempus adeundi [u]. Et Bartholom. Chassa. expressè defendit, & in Burgundia & alibi substitutiones vulgares, pupillares, & alias non reiici à consuetudinibus [x]. Habent enim locum ibi rationes receptæ substitutionis vulgaris, vt alibi. Nempe, quòd in subsidium institutionis deficientis ea egeamus [y]. Et quòd intersit testatorū, hæredes relinquere, & habere [z]. Ideo non inutiliter trademus paucis, quan
7 do ea locum habere possit, hoc est quando substitutus vulgariter succedat. In summa itaque dicimus, eam tunc locum habere, quando institutus succedere non potest: quòd pluribus accidere potest modis. 1. Si is institutus est, qui non est in rerum natura, putà, iam mortuus: tunc enim substitutus vocatur [a]. Vel si natus non est [b]. Vel 2. si institutus adhuc superstite testatore decessit [c]. Aut pendente 3. conditione, sub qua institutus est [d]. 4. Si hæres incapax sit, vt deportatus, qui institui non potuit [e]. 5. Si institutio prima corruat, quòd in ea filius sit præteritus [f]. 6. Si hæres institutus non paruerit cōditioni, sub qua institutus est [g]. 7. Si hæres institutus non adierit hæreditatem, vel ante aditionem decesserit [h]. 8. Si expressè repudiet hæreditatem

a Bald. in l. prætor. per illum textū, de ope. no nunciat. P.
b d. l. iam hoc iure, de vulga. & in l. quāuis, de impub. C.
c l. cùm in testamento, §. hæc verba, de hæred. instit. l. iam hoc iure. & l. Lucius, de vulga. l. Titius, in 2. 24. iuncta l. seq. de hæred. inst.
d l. hac cōsultissima, §. at cum humana, qui testam. fac. non poss. C.
e d. l. cùm proponas & ibi Ias. de hæred. instit. l. fin. C. de impub. Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad vers. absque liberis, nu. 41.
f in l. Gallus, §. & quid si tantùm, de lib. & posth. & alibi in l. cùm pater. §. hæreditatem. de leg. 2.
g l. in inutilis, §. acceptilatio, & l. si acceptolatum, de acceptil. l. in rem, 24. §. item quæcunque, de rei vendic.
h l. Lucius, §. Titius, de lib. & posth. P. l. tale pactum, §. fin. de pact.
i Barth. in l. precibus, C. de impub. iuncta l. si duo, de acq. hær. facit in argum. l. nemo potest. de leg. 1. §. disponat, de nup. in auth.
k d. §. & quid si tantum, l. Gallus.
l l. si mater, C. de institutio. sub con. fac. l. fin. §. mand. P. l. Iulianus ait. de cōdit. & demōst. P. l. fideicōmissa, §. si cui, de lega. 3. l. seruo, de cō dit. indeb. cum simili.
m d. l. vni. in princ. & §. pro secundo, de cad. tollen. C.
n Appia. Alex. lib. 2. Bello ciuil.
o Tiraq. in præfat. tracta. le mor. saisit le vif. nu. 2. Boer. in consi. Bitur. tit. de testa. Leonard. Alesmius Lemonicensis, in tracta. substi. c. 2.
p l. post aditam, C. de impuber.
q arg. l. hæres in omne ius, de acq. hæred. P.
r l. in suis, de lib. & posth. P. l. in suis, de legit. hæred. l. 3. C. de iure delib.
s quoniam sororem, eod.
t l. si paterfa. de hæred. instit. P. l. cùm proponas. c. eod. §. fin. de vulg. apud Iustin.
u Guill. Bened. in verba, si absque liberis, 2. nu. 44.
x Chass. §. 5. ad ver. *mort saisit le vif*, nu. 1. *des successions*, in consi. Burg. Citat & tex. in constitutionibus parlamenti Burgundiæ, §. *des inventaires en quelz cas ilz se doiuent faire*.
y §. 1. de vulg. apud Iust. l. potest, P. z §. 1. quib. ex caus. manum. non lic. l. vni. in princ. de cad. toll. a l. vni, §. in primo, de cad. toll. b l. fin. §. fin. de instit. sub condit. fac. C. c d. l. vni. §. pro secundo. d d. l. vni. §. sin autem aliquid sub conditione, l. ab omnibus, § 1. de leg. 1. e l. 1. & 2. c. de hæred. instituen. f l. 1. §. fin. de lib. & posth. g l. 1. & 2. c. de instit. sub condit. fac. g d. l. vni. §. in nouissimo, de cad. tol. l. quoniam sororem, de iure delib.

institutus

institutus [a], vel si constitutum sit tempus ei à iudice, intra quod adeat [b], & intra illud non adierit: quia posteà non potest adire [c]. 9. Institutus si nolit esse hæres ex testamento, sed omissa causa testati velit ab intestato testatori succedere, vocatur substitutus vulgaris [d]: & præfertur causa testati, causæ intestati [e]. Et prouisio hominis, tollit prouisionem legis [f].

a l. heredes, 3. de impub. C.
b vt in l. si curatoris de iure delib. C.
c l. quandiu, 3. de acq. hæred. P.
d l. heres. C. de impub.
e l. antequã, C. com. de successio. l. quandiu, de reg. iur. cũ simil.
f l. fin. C. de pact. cõuen. l. maritus, de procur. C. l. 2. §. si duo, de bono. poss. sec. tab. P.

Quis præferatur in successione testatoris, an transmissarius instituti, an substitutus vulgaris. Cap. 13.

1 *Transmissionis ius quibus, & in quibus competat. & suus hæres quis dicatur. Item hæreditas non adita quibus casibus transmittatur ad hæredes. eod.*
2 *Transmissarii hæredes præferuntur vulgaribus substitutis. & seq.*
3 *Suitatem non tollit substitutio vulgaris.*
4 *Coniunctus num vincat transmissarium.*
5 *Transmissarius venit ex iudicio defuncti.*

ARDVA certè & perdifficilis ex superioribus proximè 1
explicatis proponitur quæstio. Mortuo instituto & transmittente, quis præferatur, an transmissarius, an substitutus: veniunt quippe aliqui ex legis authoritate, & quodam priuilegio ad hæreditatem non aditam. Nam iure communi, hæreditas non adita non transmittitur [g]. Exceptis tribus casibus, primus, in suitate: nam suus hæres transmittit hæreditatem non aditam patris, in ascendentes vel descendentes, & extraneos, ratione suitatis [h]. Suus porrò hæres dicitur, qui & olim necessarius, filius, filia, nepos, neptisúe ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modò fuerint. Suus quasi οἰκεῖος, seu domesticus hæres, nõ aliundè quàm ex propria domo acceptus, qui viuo quoque patre dominus quodammodo existimatur [i]. De quo interrogatus aliquando Angelus politianus, cùm profiteretur se de omni quæstione responsurum, à Socino, obmutuit, vt refert Alciatus [k]. Explicat & rationẽ his verbis Iustinianus [l], *Sin autem hæredes fiunt etiam ignorantes. & licet furiosi sint, hæredes possunt existere. Quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest: & statim à morte parentis quasi continuatur dominium*. Secundus casus, in filijs, filiabus, nepotibus, neptibus, & alijs descendentibus etiam non suis, & in potestate testantium non existentibus: qui instituti à patribus, matribus, auis, proauis, auiabus, siue soli, siue cum extraneis, vel substitutis, ante apertas tabulas defuncti, siue nouerint se scriptos hæredes, siue ignorauerint, in liberos suos cuiuscunque sint gradus vel sexus, derelictam sibi hæreditariam portionem, nulla præscriptione huiusmodi, si tamen non recusant hæreditatem, possunt transmittere [m]. Tertius casus, in spatio anni ad deliberandum instituto dato num velit adire vel repudiare hæreditatem, intra quem si decesserit, transmittit ad successores, siue ex testamento siue ab intestato, ius hæreditatis sit delatæ, non aditæ [n]. Atque de istis instituta nunc est quæstio, num qui veniunt iure transmissionis in locum instituti, præferantur substitutis. Mihi pla-
cet illa sententia, præferendos esse transmissarios substitutis. Cuius prior ra- 2
tio videtur, quòd iura interprætentur verba conditionis, *Si hæres non erit, & si alium hæredem non fecerit* [o]. Alium autem fecisse hæredem videtur, qui transmittit &

g l. quoniam sororem, de iure delib. C. l. vni, §. in nouissimo, de cad. toll. C. l. eã quã, C. de fideicõ.
h l. apud hostes, 8. C. de suis & legit. libe. lib. 6. tit. 54. c. vẽtre præterito, de acq. hæred. & l. 3. de iure del. c. Bart. in l. 1. de his qui ante aper. tab. C.
i §. sin autem, de hered. qual. & differ. l. in suis, de lib. & posth. l. in suis, de suis & legiti. P.
k Alcia. in fine lib. 4. de verb. sig.
l §. sin autem, de hered. quæ ab int. defer. lib. 3. Inst. tit. 1.
m l. vni. de ijs qui ante aper. tab. hæred. transmi. lib. 6. C. tit. 52. refertur in l. vni §. in nouissimo, de cad. toll. lib. 6. c. tit. 50.
n l. cum antiquioribus, C. de iure delib.
o l. si paterfam. 40. de hæred. instit. §. fin. de vulg.

mittit & transmittendo videtur hæres esse voluisse non repudianda: potissimùm in Gallia, vbi consuetudo quòd mortuus saisit viuum. Vt hæc ratio conuelli non possit diffugio, quòd verba, *Si hæres non erit*, continent tantùm conditionem, si alium hæredem non fecerit, quādo aditio præcessit institutionē alterius hæredis. Hęc enim prorsus iuuenilia sunt. Quorsum enim requiris intelligi, vel alium hæredē non fecerit, si institutus adierit? Aditione enim instituti, expirat vulgaris substitutio [a]. 2. Probat Paulus Iurisc. in l. si quis filiū. 7. §. 1. de acquir. hæred. P. Vbi si filius priusquā sciret se patri necessariū extitisse hæredem, relicto decesserit filio necessario, is nepos ab aui hæreditate abstinere, queadmodū & patri permissum esset: & ita ius patris in filiū transmittitur, nō adita hæreditate. Neque calumniari oportet verba, ibi substitutum non datū patri. Nam neque lex exprimit, vt si substitutus datus esset, hoc ius denegetur. 3. Probatur ex l. vni. §. cùm autem, de cad. toll. c. vbi hæreditas non adita defertur ad substitutum, priusquam perueniat ad fiscum: exceptis personis, in quibus dictum erat ius transmissionis locum habere. Et proinde transmissarij præferuntur substituto. 4. Q. vni. de his qui ant. aper. tab. c. vult transmissarios ad hæreditatem non aditam patris peruenire, siue is pater fuerit solus institutus, siue alius fuerit substitutus: nec obesse vllo modo præscriptionem seu oppositionem non aditæ hæreditatis. 5. Coniunctus præfertur ex præsumpta volūtate testatoris substituto vulgari [b]: at transmissarius præfectus cō iuncto [c]. Ergo transmissarius præfertur substituto, per regulam, si vinco vincentem te, à fortiori vinco te [d]. 6. Et proculdubiò verum est, hæredē hæredis esse hæredem testatoris [e]. Et in hac quæstionis resolutione, constituo basim, & fundamentalem cōsiderationē, pendēte beneficio trāsmissionis institutum cēseri superesse, & tamen nec velle vel nolle, donec per eius hæredē declaretur, vel aditio, vel repudiatio seu abstensio. Et proinde eodē pendente tēpore substitutū excludi, per l. quādiu. l. 3. de acquir. hæred. vbi Vlpia. *Quandiu prior hæres institutus hæreditatem adire potest, substitutus non potest.* Ex quo omnia ferè

3 tela in contrariā sententiā collecta, elidi possunt. Nec verum est quod quidā putant, substitutionē vulgarem tollere suitatē, quę est fundamentū trāsmissionis, vt diximus. Nam iam docuimus tres esse species transmissionis, & vnam tantùm ex suitate pendere, & ita falsam in alijs esse rationem. Subinde neque leges, quas ad hanc adferunt suitatem tollendam, id probant. Citant enim l. Si filius hęres, 16. de lib. & post. P. vbi filio substitutus nepos, præterito posthumo, succedit patri. Et putant suitatem posthumi substitutione tolli, quod nunquam sensit Africanus: sed ait posthumo non nato admitti substituta. Non enim præstat impedimentum posthumus, qui natus non est [f]: contrà, si speraretur nasci, vt Papinianus explicat. Nec secundò quod adferunt ex l. hæredes mei, 57. §. cùm ita, ad Trebell. vbi pater non transmittit in filium spem substitutionis, huc pertinet. Nam non animaduertunt in nostra quæstione, ante mortem patris hæreditatem delatam, & tantùm expectari hæredis voluntatem: cùm tamen in §. cùm ita, ante delatam decessisset pater relicto filio. Tertiò minus facessit ratiuncula, præferendum eum qui venit iure communi, in concursu venientis iure speciali [h]. Substitutum autem venire iure cōmuni [i], & transmissarium iure speciali [k]. Nam nec hîc concurrunt transmissarius & substitutus, sed expressè docuimus, primū ordinē dari trāsmissariis, qualis daretur institutis. Item, nec veniūt iure speciali, sed iure cōmuni trāsmissarij & naturali, potissimùm postquā lex generalis hoc ius illis sanciūt. 4. Non obest l. quidā ita in testamento, 25. ad trebell. P. vbi inquiunt mater substituta præfertur transmissarijs hæredibus filij instituti. Nam in illa l. filius decesserat, antequam hæres institutus, cui ille substitutus esset, adiret hæreditatem: & ita filius decessit, antequam ei delata esset hæreditas, & dies restitutionis ei facienda venisset vel cessisset. Et ita nulla est quæstio ibi iuris transmissionis. 5. Perperā citant l. fi. C. de hæred. instit. vers. sin autē, ibi, *hærede Plotio prius hærede sibi instituto si sic adiecerit testator, Sempronius Plotij hæres esto: tūc existimandum est, si non Plotius hæres sibi fuerit, tunc Sempronium in totum, partémve Plotij ex substitutione*

a l. post aditam, C. de impub.

b l. quidam testamēto, 3. de vulga. P.

c l. 3. C. de iure delib.

d l. de accessionibus, de diuers. & tempo. præscrip. P.

e l. fin. de hæred. instit. C.

f regu. iuris non præstat.

g l. ventre præterito, 83. de acquir. hær. P.

h l. eius militis, § missi missus, de milit. testa. P. l. centurio, de vulga.

i l. vni. in princip. de cad. toll. C.

k d. l. vni, § in nouissimo.

ſtitutione vocari. Nam illa verba, *Si non Plotius hæres ſibi fuerit*, continent vt docuimus, vel alium ſibi hæredem delata hæreditate non fecerit, quod contingit in tranſmiſſario. 6. Non pugnat quod dicunt, ſubſtitutus præfertur coniuncto, vt in ſpecie l.2.§.ſi duo, de bon.poſſ. ſec.tab.[a] At, inquiunt, coniunctus vincit tranſmiſſarium, in l.2.c.ad Senatuſcon. Orficia. Alij citant quoq; l.2.§.ita demùm, ad Tertull. in P. Ergo inquiunt, ſubſtitutus vincet coniunctum; per regulam, ſi vinco vincentem te, à fortiori vinco te[b]. Siquidem minor propoſitio non probatur per iura citata, in quibus nullus tranſmiſſarius hæres. Siquidem in l.2.c.ad Senat. Orfic. hæres matris erat, qui hæreditatem non tranſmittit, quia ſuus non eſt, eò quòd mulieres non habent liberos in poteſtate[c]. In §.verò, ita demum, filius deceſſerat ante delatam hæreditatem. 7. Leue quod adducunt, prouiſio hominis tollit prouiſionem legis[d]: at tranſmiſſarius venit ex prouiſione legis, ſubſtitutus verò ex prouiſione hominis[e]. Ergo ſubſtitutus præferendus. Nam in §.hæc verba, qui liberis, non agitur de tranſmiſſarijs. Et falſum eſt, quod tranſmiſſarius non veniat ex iudicio defuncti, vt docet l.1.de ijs qui ante apert. tab. C. 4

a idem in §.ſi quis nō implens, verſ. ſi vero, de hered. & falc. in auth. auth. hoc amplius, c. de fideicom. l. vni. §. in primo, & § pro ſecūdo, de cad. toll. C.

b l. de acceſſionibus, de diuerſ. & tempo. præſc. P.

c §. fœminæ, de adopt. l. nulla fœmina, de ſuis & legit. hæred. P.

d l. fin. de pact. conuen. C. l. maritus, de procurat. C. l. cum ex filio, §. fin. de vulga.

e l. qui liberis, 8. §. hæc verba, eod.

An Fiſcus ſuccedens inſtituto indigno, præferatur ſubſtituto vulgari. Cap. 14.

1 *Indigno ablatum quando applicatur, vel non applicatur fiſco.*
2 *Fiſcus an excludat ſubſtitutum vulgarem ex indignitate inſtituti.*
Hæres non vindicans mortem defuncti priuatur hæreditate. eod.

CERTVM eſt, ablatum ab indigno ex eius culpa, applicari Fiſco[f]: niſi vel indignitatis ex errore proueniat teſtatoris, quia tunc quod aufertur defertur venientibus ab inteſtato[g]: vel niſi indignitas ipſius priuandi committatur erga certam perſonam, ad quam potius ablatum pertinet[h]. Ideo quærunt interpretes, num inſtituto exiſtente indigno, ſubſtitutus vulgaris excludatur à fiſco. Et hoc pleno Marte & veluti ambiguo diſputant, confundentes ſubſtitutiones fideicommiſſarias cum vulgaribus, nec planè inhærentes naturæ noſtræ ſubſtitutionis. Proinde omiſſis ſuperfluis velitationibus, reſpondendum & iudicandum cenſeo, ſubſtitutum vulgarem non excludi à fiſco. Nam ſi ex ſua perſona indignus eſt inſtitutus, & ideo non poſſit ſuccedere, iam intelligimus eum adire non poſſe. Quamobrem eo de medio ſublato, non vt olim hæreditas fiet caduca, ſed ad ſubſtitutum primò peruenit: & poſtremo loco ad ærarium, ſi nullus ab inteſtato ſucceſſor reperiatur[i], Et iniquiſſimum eſſet, ex facto hæredis inſtituti, qui ex ſua perſona incapax ſuccedendi eſt, fieri præiudicium prouiſioni teſtatoris quam ei lex permiſit, & ſubſtituto[k]. Quòd ſi hæreditas fuerit per inſtitutum adita, certè ridicula eſt quæſtio, an ſubſtitutus vulgaris præferatur: quia aditione expirauit ſubſtitutio[l]. Neque ad rem facit Martiani reſponſum, quod contorquent in contrariam partem, cuius verba hæc[m]. *Si ſequens gradus vltus fuerit necem teſtatoris, an prioris hæreditas ad illum transferatur? Et ait Papinianus non eſſe hoc. Nam pœna illius, huius præmium eſſe non debet.* Nam illa verba rectè indicant primum, non agi de ſubſtitutione vulgari, ſed fideicommiſſaria, ſi dicas ſubſtitutum poſt additionem expectare

(Right margin numbers: 1 beside the first line of the chapter text; 2 beside "ſubſtitutionis.")

f l. Papinianus, § meminiſſe, de inoff. teſta. l. Claudius, in fine, de ijs quib. vt indig. P. cum ſimil. ibi nota. l. 1. C. eod.

g l. pater, C. de hered. inſt.

h l. pen. c. de lega. l. poſt legatum, §. amittere, de iis quib. vt indig. l. 2. §. f. & ibi Bart. de colla. bono. P.

i l. vni §. cum autem, & in princ. l. C. de cad. toll. auth. hoc amplius, c. de fideicomm.

k l. Papinianus, §. meminiſſe, verſ. eo autem ſolo, de inoff. teſta. P. l. nō debet, de reg. iur. l. ſi vnus, §. ante omnia, de pact. P.

l l. poſt aditam, C. de impuber.

m l. ſi ſequens, 15. ad Senatuſc. Syllan.

ctare hæreditatem. Et proinde tunc fiscus pendente vita instituti & conditione, rectè percipit fructus hæreditatis restituendæ, iuxta singularem l. Statius Florus, §. Cornelio, de iure fis. P. Vel si agi de substitutione vulgari contendis, rectè excluditur ibi substitutus, tanquam sine iure, à fico, quòd iam à priore adita fuisset hæreditas, & ita in culpa esset quòd non vindicasset mortē defuncti [a]. Quomodo enim priuari posset à fisco hæreditate, si nondum eam nactus esset? Priuatio enim præsupponit habitum [b]. Quin & si dicas ante aditam hæreditatem vindicandam esse aliquando mortem defuncti [c] ab hærede, in idē recidit solutio: nam qui ante aditionem vindicat, vult esse hæres, & ita excluditur substitutus.

a l. 3. §. eleganter, eod.
b l. decem, de verb. oblig. l. Iulianus, de diuor. P.
c quando ante aditionem vel post vindicanda est mors defuncti, vide glo. magnam, ad l. cùm fratrem, 9. ad vers. non vereantur, de iis quib. vt indig. C.

Num repudiante hæreditatem instituto filio vel seruo, pater vel dominus adeuntes, excludant substitutum vulgarem. Cap. 15.

1 *Ætas secunda filij quæ dicatur. Et pater, repudiante hæreditatē delatam filio, quādo adeundo eam sibi acquirit.*
2 *Hæreditatem repudiare filiusfa. sine patre, & contrà pater sine filio an possit.*
3 *Repudiatio hæreditatis filijfam. adeunte patre, an excludat substitutum vulgarem. Seruus quomodo, & in quibus deteriorem conditionem domini facere possit. eo.*

1 QVIA iure codicis Iustinianei cautum est, vt si filiusfa. hæres ab aliquo institutus sit, & is in secunda ætate sit, id est, in ea in qua consensus eius requiratur, & noluerit adire, patri detur licentia adeundi, vt ad eum perueniat hæreditas pleno iure, tā per vsumfructum, quàm per dominium, quasi ipse pater fuisset ab initio hæres institutus [d]. 2 Cùm etiam iure Pandectarum ex sententia Vlpiani [e], *neque filiusfa. repudiando sine patre, neque pater sine filio, alteri nocet: vtrique autem possunt repudiare.* Propter ius, quod pater habebat plenum quidem in quæsitis per filiumfam. qui omnia patri iure antiquo quærebat [f], hodiè quoad vsumfructum [g]. Et ita deteriorem non liceat patris conditionē facere repudiando [h]. Ideo quæritur hîc, num hoc ipsum verum sit, quando filio repudianti datus est à testatore substitutus vulgaris: & num pater adeundo, 3 repudiante filio, excludat substitutum. Et putarūt interpræTes quidam, excludi substitutum propter proximè citata. Sed verior est meo quidem iudicio contraria sententia, pro qua mihi videtur textus expressus in l. qui liberis, §. hæc verba, de vulg. P. Vbi seruo repudiante, dominus non potest substitutum expellere. Potest enim etiam iubente domino, seruus nolle adire, & ita locum substituto facere, vt expressè rescripsit Alexander Cæsar [i]. Quemadmodum & adeundo potest quærere hæreditatem domino, & ita excludere substitutū, aditione alium hæredem faciendo [k]. Neque hîc oportet fucum facere ex vulgari regula, seruum non posse præiudicium vllum facere domino [l]: quia illud perpetuò intelligendum est in iam quæsitis non in quærendis per seruum, in quibus nollens quærere, præiudicare potest [m]. Qui enim non vult acquirere, fraudem facere non dicitur: quia is patrimonium non diminuit, vt ait Vlpianus [n].

d l. cùm non solùm, l. 8 §. si autem in secunda ætate, & §. similique modo, de bon. quæ lib. lib. 6. C. tit. 60.
e l. qui in hæret. 13. §. fin. de acqui. hæred.
f l. placet, eod.
g l. fin. de bon. quæ li. § 1. & 2. per quas pers. vob. acq.
h l. filius, C. de pact. reg. non debeo.
i l. cùm proponas, l. 3. de hæred. instit. C.
k l. si paterfam. 40. eod. P.
l l. seruum, de pactis, C. l. seruo inuito, ad Treb. P.
m l. fin. C. de acqui. hæred.
n in l. qui autem cùm possit, 6. quæ in fraud. credito in P.

De effectu vulgaris substitutionis, & eius interitu. Cap. 16.

1 *Substitutionis vulgaris effectus. & seq. num.*
2 *Testamentum deficiente institutionis gradu quando à substitutione vires capit.*
3 *Substitutus vulgaris praefertur venientibus ab intestato.*
4 *Substitutus vulgaris succedit immediatè testatori, non instituto. Non transmittit prae decedens instituto. Succedit in id quod successurus erat institutus, & iure accrescendi, expellit coniunctum, quando autem consequatur pupillarem haereditatē. num. 5. 6. 7. 8. & 9.*
10 *Substitutio vulgaris quando contineat tacitam pupillarem.*
11 *Substitutio vulgaris quibus modis expirat, & cur tollatur aditione facta per institutum. & nu. 12. 13. & 16.*
14 *Copulatiuè tripliciter quomodo pluribus fiat vulgaris substitutio.*
15 *Disiunctiuè quando dicatur facta vulgaris substitutio.*

QVID operetur vulgaris substitutio nunc explicandū est, 1
ne perperam instituta de ea videatur tractatio vel cōtrouersia. Dicunt quidam, primùm per eā tolli suitatē: quod tamen iam anteà suprà, dum de transmissariis ageremus, falsum esse docuimus [a]. Secundò efficit hæc substitutio, 2
vt deficiente primo seu anteriore gradu, testamētum accipiat vires à substitutionis gradu [b]. Nisi anterior gradus nullus esset propter qualitatem testatoris, veluti si testari non posset [c]: aut substitutio ipsa esset inutilis [d]: aut primus gradus rumperetur agnatione posthumi præteriti, quia & tunc sequentes gradus rumperentur [e]: aut si emancipatus esset in primo præteritus, & in secundo iniustè exhæredatus [f]. Quo fit 3. loco, vt quia firmatur à gradu substitutionis testamentum, sub- 3
stitutus præferatur venientibus ab intestato ad successionē testatoris [g]: & quā
diu succedi potest ex testamento, cessat intestati successio [h]. Et consequenter 4
4. loco, per vulgarem substitutionem non deficienti instituto, sed testatori immediatè succeditur [i]. 5. Ius constitutionis vulgaris personale videtur, vt non 5
transmittatur ad hæredes substituti, si is decesserit antequam posset esse locus substitutioni [k]: *quia substitutio quæ nondum competit, extra bona nostra est*, vt respōdit Paulus [l]. Et idem, ad hæredes plus iuris quam habeat moriens, non transfert [m]. 6. Substitutus vocatur in omne ius, quod habiturus fuisset institutus ex 6
testamento testatoris, si adiisset hæreditatem [n]. 7. Quòd ius accrescendi trāsit 7
ad eum, ad quem transit portio iure huius substitutionis [o]. Impedit & 8. ne iu- 8
re accrescendi pars sub conditione relicta perueniat ad purè ex alia etiam parte institutum [p]. Sic substitutus excludit coniunctum [q], nisi de contraria mente testatoris constet [r], vel nisi sit substitutio directa copulatiuè pluribus facta [s]: quia conditio non intelligitur verificata vno corū decedēte [t]. Quod tamē diuersum est in substitutione cōiunctim pluribus facta [u]. Verùm in hac quæstione considera, quādo coniunctio & substitutio in eadē persona cōcurrūt, vt in l. qui patri, 59. de acq. hæred. P. quia tunc substitutio & cōiunctio se iuuant, nō autem expellunt, vt in l. testamento, C. de impube. l. vni. qua. non peten. par. 9.
Substitutus vulgariter potest nancisci hæreditatem pupillarē, in casu l. ex duo- 9
bus, 34. §. filium impuberem, de vulg. P. Postremò, substitutio vulgaris filio im- 10
puberi testatoris facta, porrigitur ad pupillarem tacitam: nisi de contraria voluntate testatoris appareat [x]. Nam quod contineatur pupillaris tacita à verisimili colligitur: verisimile enim est testatorem, si eum casum cogitasset,

a sup. c. 13. nu. 3.
b l. 1. §. fin. de lib. & posth. l. ex facto, § Lucius, de vulga. P. l. vni. in prin. de cad. toll.
c vt in l. qui in potestate, & l. qua ætate, de testa. P.
d l. si ego, de in inst. rup. P.
e l. nam & si sub conditione, §. rumpendo, eod.
f l. non putauit, §. à primo gradu, de bon. poss. con. tab.
g l. hæres instituta, C. de impube.
h l. quandiu, de reg. iur. l. antequam, C. commun. de success. cum sim. lib.
i §. 1. de vulga. l. 1. eo.
k l. si ex pluribus, de suis & legit. hær. P. l. totiens, de acq. hær. P. l. qui plures, 3. de vulg. P. l. hæredes mei, §. cùm ita, ad Trebell. P.
l l. substitutio, 42. de acq. rer. dom. P.
m l. nemo plus iuris, de reg. iur. cum simil.
n l. si Titius cohæredi, 27. de vulg. P.
o l. cùm ex filio, 39. §. fin. eod.
p Mart. in l. cùm hæres institutus, 32. §. fin. de acq. hæred. P. & Pompo. in l. si te solum, 17. de hæred. instit.
q l. 2. §. si duo, de bon. poss. sec. tab. l. vni. §. in primo, & §. fin. autem aliquid, & §. cū autem, de cad. toll.
r l. 4. C. de instit. sub cond. fact. l. quidam testamento, de vulg. P.
s arg. proximè citat. ll.
t l. si hæredi plures, de condit. instit.
v l. fin. §. pen. de leg. 2. l. Lucius, §. Gaio, ad Trebel.
x l. quāuis, C. de impub. l. 1. in fine, & l. iam hoc iure, de vulg. P. l. si, de instit. substi. sub cond. fact. P. l. qui fundū, §. qui filiū, de vulg. P.

cogitasset, substituisse pupillariter. Et proinde idipsum dicendum est ac si substituisset [a]. Adhæc si mens contraria appareat, cessat præsumptio [b]: quia in conditionibus princeps est voluntas testatoris [c]. Simili modo, si expressa pupillaris, & expressa vulgaris fiant à testatore, iam constat de mente, neque altera sub altera continebitur [d]: vel si ei fiat vulgaris, cui expressa pupillaris fieri non potest: vel si fiat vulgaris ex formula concilij Galli Aquilij. Quia non potest huic accommodari pupillaris, quòd in ea præsumatur mortuus institutus ante testatorem [e]. Obseruanda hîc itaque pro fundamento extensionis, mentis præsumptio, quod id voluisset testator: & ideo expressa ad tacitam pupillarem prorogetur. Si de aliis quippe qui in testamento apponuntur casibus agas, qui non pendent ex voluntate præsumpta testatoris, sed vel ex legum solemnibus, vel habent dissimilitudinem casuum, vt temporis vitæ, & temporis mortis, aut aliorum, casum omissum non contineri expresso facilè probabis [f]: potissimùm in his, quæ stricti iuris dicantur, vt in contractibus [g], à quibus distant testamenta, quæ latiorem mentis interpretationem admittunt [h]. Neque enim etiam hîc pupillaris sub vulgari ex verbis substitutionis continetur: nam pugnantia sunt, succedere si sit hæres per pupillarem, & si non sit hæres per vulgarem. Vt certè videantur vtraque ex repugnantia & contrarietate reiicienda [i]. Sed ex mente testatoris, vt vtroque casu is præsumatur voluisse substitutum admitti: & si pupillus non esset hæres, & si quidem esset, sed in pupillari ætate decederet. Ita verum est, ex contenta voluntate sub vulgari conditionem impleri in forma specifica, vt fieri par est [k]. Si enim moriatur pupillus ante aditam, iam vulgaris impletur in expressa: si post aditam, in
31 specifica tacita. Cæterùm, vt finem vulgaribus substitutionibus imponamus, hæc quæ enumerauimus obtinent, quando substitutio vulgaris efficax est & viuit: non si extinguatur, vel locum non habeat. Idcirco tradunt Iurisconsulti modos, quibus extinguatur. Quorum prior insignior est, si adita sit hæreditas ab instituto, cui facta est substitutio [l]. Quia defecit conditio, & consequenter potestas petendi ex conditione [m]: iámque aditione testator habet hæredem [n], vt posteà substitutus hæres esse non possit: quia vni testatori duo insolidum hæredes esse non possunt [o]. Quod & in pluribus substitutionis vulgaris gradibus verum est, vt adita hæreditate omnes expirent [p]. 2. Postquam institutus adita hæreditate factus est hæres, non potest desinere esse hæres [q]. Et postremò, vbi hæreditas adita est, desinit esse iacens, fitque patrimonium eius qui adiuit [r]. Substi-
32 tutus autem non dicitur instituto succedere sed testatori [s]. Nec interest, num iure ciuili vel iure prætorio adita fuerit hæreditas: nam eum, qui agnoscit bonorum possessionem, pro hærede se gerere non ambigitur [t]. Hæres quippe, qui agnoscit hæreditatem de iure prætorio, videtur adire iure ciuili
33 secundùm Bartholum: nisi à iure ciuili fuisset exclusus. Quin & existentia sui hæredis, expellit vulgarem substitutionem, vt aditio hæreditatis [u]. Quò fit, vt si plures sint hæredes instituti, putà tres vel quatuor, vnius aditione expi-
34 rat substitutio, etiam quoad alios, si copulatiuè fiat substitutio. Copulatiuè autem fiet tripliciter. Primùm, si testator substituat coniunctiuè per copulam negatiuam, *neque*: vt, *Titium, Caium, Sempronium instituo, si neque Titius, neque Caius, neque Sempronius hæredes sint, Catonem substituo*. Ibi enim conditio exigit nullum eorum esse hæredem, & ita vno adeunte deficit substitutio [x]. Secundò, si testator substituat simpliciter, aliqua copula non adiuncta, neque affirmatiua, neque negatiua: veluti si dicat, *Titium & Seium hæredes instituo, & si prædicti hæredes non sit, Caium substituo*. Nam vno horum adeunte, extinguitur substitutio: ita vt cohæres excludat substitutum in parte repudiantis [y]. Tertiò, quando testator adiecit copulatiuam, *&*, substitutioni, putà, *Titiũ & Caium hæredes instituo, & si Titius & Caius hæredes non fuerint, Sempronium substituo*. Nã & hîc aditione vnius ex cohæredibus extinguitur substitutio quod pertinet etiã ad aliũ vel alios adiectos, & portio repudiãtis accrescit cohæredi

a l. Titius, §. Lucius, de lib. & posth. l. tale pactum, §. F. de pact. P. l. cum res de leg. 1.
b l. cum de indebito, de probatio. P.
c l. in conditionibus, de cond. & demõst. P. l. cùm quæstio, C. de lega.
d l. cùm ex filio, §. filio, de vulga. P.
e in l. Gallus, de lib. & posth.
f l. commodissimè, e. P. l. si quando, C. de inoff. testam. l. si ita quis institutus, de hæred. insti. P. l. statuliberũ, §. Stichũ de leg. 2.
g l. quicquid adstringendæ, de verb. obl. P. l. si cùm dotem, sol. mat. P. l. si extraneus, de cond. cau. dat. cau. non seq. l. qui per statutum, de iureiur. P.
h l. in testamentis, de reg. iur.
i l. vbi repugnantia, de eod. l. scripturæ, c. de fide instrum.
k l. qui hæredi, & l. Meuius, de condi. & demonst.
l l. post aditam, de impub. C. l. si l. ga. ei, C. de legat. l. si quis filiumfa. de ac. hæred.
m l. 1. de ind. vid. toll. C. l. si pupillus, de condi. instit.
n l. 3. §. si quis ita, de hæred. instit. P.
o in l. quod contra, §. vni duo, de reg. iur. l. hæreditatem, §. pater, de castren. pec. P.
p l. si mater, §. fin. de vulga. P.
q l. & si fine, §. sed quod Papinianus, de minor. 25. an. Catur, l. ei qui soluendo, de hæred. instit. P. §. restituta, de fideicom. hæred. l. sicut, C. de repud. vel abst. hæred.
r l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulga. l. §. veteres, de acq. poss.
s l. 1. in secundo responso, ibi, tunc Seius mihi hæres esto, de vulga. § 1. versic. quo casu, de pupil.
t l. puberem, C. de iure deliber.
u l. Lucius, de vulg. P. Bar. in l. 1. eod.
x l. quidam testamento, de vulga. P. Bar. in l. hæredes mei, §. cùm ita, ad Trebel. P. l. hoc articulo, de hæred. instit. P.
y l. cùm quidam, C. de impuber.

iure accrescendi[a]. Nisi substitutio esset facta seruo communi duorum domi- 15
norum, hæredi instituto[b]. Siquidem tunc, si seruus iussu vnius domini partem adierit, iussu autem alterius partem repudiet, substitutus admittitur ad partē repudiantis: quia verba institutionis relata ad seruum communem, intelliguntur separatim & disiunctiuè adiecta. Quemadmodum quando testator substituit disiunctiuè, dicens, *Titium & Caium hærèdes instituo: & si Titius aut Caius hæres non sit, vel non sint, substituo Sempronium.* Quo casu, vno hæredum adeunte, substitutio, quòd pertinet ad eum, non quò ad alium, expirat: & ita, vtroque non existente hærede, ad vtriusque partem substitutus admittitur, & altero moriente ante aditionem vel repudiante, ad partem quoque eius[c]. Et ita in-
telliguntur omnia iura, quæ tradunt substitutionem præferri coniuncto[d]. Er- 16
go adita hæreditate, substitutio vulgaris primùm expirat. 2. Eadem locum nō habet, si substitutus repudiet hæreditatem[e]. Aut si 3. antequam conditio substitutionis aduenerit, decesserit: quia substitutio, quæ nondum competit, non transmittitur[f]. Aut 4. si conditio ipsa apposita defecerit[g]. Et postremò, si substitutus necauerit institutum[h].

De substitutione pupillari, eiúsque definitione & diuisione.

Cap. 17.

1 *Substitutio pupillaris contra ius commune. Et eius substit. duo singularia. nu. 2.*
3 *Pupillus pupus quis dicatur.*
4 *Pupillaris substitutionis definitio, eiusq; diuisio in expressam, tacitam, mixtam: in propriè pupillarem, & exemplarem. nu. 5. & 6.*
5 *Pupillaris substitutio contenta sub reciproca & compendiosa, pro expressa est.*

PVPILLARIS substitutionis faciendæ, ius singulare est, 1
moribus introductū, præter, imò contra cummunē iuris dispositionem[i]: posteà tamen, legibus receptum[k]. Potuit autem populus hoc sibi vtendo & moribus statuere, qui potest moribus etiam scriptis legibus officere, & eas dessuetudine abrogare, in parte vel in toto[l]. Et ita etiam alia pleraque, more Romano seu moribus vtentium, recepta, quæ videntur à iure aliena communi[m]. Faciuntque mores & consuetudo ius proprium[n]. Sed & ius commune cōsuetudines circa vltimas volūtates expresse seruari iubet[o]. Singularia præcipua duo in hac substitutione. Primū, quòd 2
pater pro alio, pro filio videlicet, testetur, cùm ius commune respuat hoc testamentum: quia voluntatis nostræ non est sententia, sed sit captatoria reprobata[p]. Nec quis ab alio rogari potest, vt sibi alium hæredem faciat[q]. Secundum, quòd per hanc decedit testatus pupillus, qui per ætatem testari non potest[r]: vt etiam mater per eam priuari legitima possit[s]. Pupillaris ab ætate eius, cui
fit, dicta est substitutio[t]. Pupilli pueri dicuntur, & propriè qui patre carent, 3
qui desierunt esse in patris potestate, vel morte eius, vel emancipatione[u]. Et sumpto latius vocabulo, etiam omnes qui in impuberi sunt ætate[x]. Pupillus à pupo declinari videtur, pupum enim & pupam vocarunt tenerum puerū aut teneram puellam, vt apud Martial. 4. Epigr.

Pupam se dicit Martia, cùm sit anus.

Et Catul-

a Bart. in d. l. 1. de vulg. P. Bald. Angel. Salic. in d. l. cùm quidā, Paul. Castr. in l. si is qui ducenta, §. cùm ita, de reb. dub. P.
b l. & proculo, de lega. 2. l. si hæredi, § qui duorum, de condit. & demonst.
c l. pen. de iniusto rup. P. l. ex duobus, §. si filium, & l. cùm ex filio, § fin. & l. cohæredi, §. hæres, de vulga.
d vt l. vni. §. pro secundo, de cad. toll. l. æquissimum, §. si duo, de bono. poss. sec. tab. l. quę pater, de acq. hæred.
e l. si nemo, de reg. iur.
f l. substitutio, de acqui. rer. dom. l. toties, de acq. hæred. l. hæredes mei. §. cùm ita, ad senatusc. Trebell. l. si ex pluribus, de suis & legit. hæred.
g l. si plures, de condit. instit. P. l. 1. de indic. vid. toll. C.
h l. Cic. de pœn. P. l. si ab hostibus, §. fin. sol. matr. P.
i Theop. in §. 1. de pup. subst. in Inst. iur. ciuil. l. moribus, de vulg.
k d. l. moribus, & l. iā hoc iure, de vulg. P.
l l. de quib⁹, de lib. P.
m l. more nostræ ciuitatis de acq. hæred. l. more maiorū, de iurisd. om. iud. i. l. more Romano, de feriis.
n ca. mos est, & ca. cōsuetudo, 1. dist. l. omnes populi, de inst. & in l. cùm prætor, de iudic P. l. magistratus, ad municip. P.
o in l. si non speciali, C. de testam.
p l. 1. eod. P. l. captatorias, de testa. mili. l. illa institutio, de hæred instit.
q l. ex facto, ad Senat. Trebell. l filiusfa. §. vt quis, de lega. 1.
r l. qua ætate, de testa. § præterea, quib. nō est per. fac. testa.
s l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. contra l. nam & si parētibus, eod. tit. P. & §. sed nos, de Senatusc. Tertylia. l. 1 C. eod.
t Theophi. lib. 2. Institu. iur. ciuil. §. 1. de pupilla.
u l. pupillus, 239. de verb. sig.
x l. si seruus, 141. §. pupillus, de verb. obl. P. l. quam Tuberonis, § pupillus, de pecu'. P. l. si infanti, §. fin. de iure delibe.

Et Catullus; *Deprendi modò pupulum puellæ trusantem.*
Et Persius, Saty. 2.

Dicite pontifices in Sacris quid facit aurum,
Nempe hoc, quod veneri donatæ à virgine pupæ.

Vnde & imaguncula, quæ concipitur in oculi acie, in cornea tunica, dicitur pupilla[a]. Sicut & apud Hebræos à nomine איש *isc* vir formant אישון *iscon*, pupillam, quia in ea apparet parua figura hominis, vt ait Rabi Kimhi, in psal. 17. Pupillus porrò & pupus, à pubecula, imperfecta videlicet minorum puerorum pube, à qua puberes maiores masculi 14. annorum, fœminæ 12. appellan-
4 tur[b]. Substitutio pupillaris varijs modis, neque sine pugna interpretum definitur. Ego cùm otium non detur, non immorabor in referendis aut refellendis singulis, ne crescentes inflem crebris sermonibus vtres. Sed meam tradam vt opinor suis numeris absolutam, & totam substantiam pupillaris continentem. Ea est, substitutio pupillaris, est substitutio directa, ab eo qui sibi testamẽtum condit, facta liberis impuberibus in sua potestate constitutis, sub ea conditione expressa vel tacita, si in ætate impubere decesserint: per quam & in impuberis & patris bonis succedit substitutus. Pro genere verba, substitutio directa. Nam ea est ex genere directarum, vt docuimus in principio tractatus substitutionum[c]: & datur per hanc directò pupilli hæreditas[d]. Reliqua finitionis, pro differentiis sunt aliarum substitutionũ & huius, quæ latius ex his quæ
5 dicemus apparebunt. Pupillaris substitutio triplex, expressa, tacita, mixta, i, partim expressa, partim tacita. Expressa est, quando forma substantialis exprimitur in testamento patris: veluti; *si filius meus intra pubertatem decesserit, tunc Caius hæres esto*[e]. Tacita est, quæ non exprimitur in testamento, sed intelligitur: & aliis substitutionibus continetur, vel compẽdiosa vel reciproca, quæ potest fieri impuberibus[f], vel vulgaris[g]. Verùm ea, quæ continetur in compendiosa & reciproca, non est omnino tacita: quæ continetur autem sub vulgari, est omnino tacita[h]. Nam tacita pupillaris contẽta sub reciproca, aut compendiosa, tantam habet vim, ac si expressa esset: at contenta sub vulgari, minimè[i]. Mix-
6 ta dicitur, quoad extrema: vt, *si filius sit hæres, Caius hæres esto*[k]. Est & pupillaris, quædam propriè, pupillaris, alia quasi pupillaris, quæ exemplaris dicitur[l].

a Pli. lib. 11. c. 37. Cic. 2. de natu. deor.
b c. puberes, 3. de desp. impub. c. 1. de delic. puero. l. minor 25. annis, 33. de minor. 25. an. l. fin. quan. tuto. vel curat. esse de sin §. 1. quib. mod. tut. finit.
c & probat l. si testamento iure facto, l. 7. de impub. C. l. Sceuola, ad Trebell. P.
d l. præcibus, C. de impuber.
e l. 1. de vulg. §. 1. eod. apud Iustinia.
f l. Lucius, eod.
g vt sup. docuimus.
h l. quamuis, C. de impuber.
i l. fin. de instit. sub cond. fact. C.
k §. substituitur, de pupill. l. qui liberos, de vulga.
l l. humanitatis intuitu, de impub. C.

De quibus bonis fiat substitutio pupillaris, Cap. 18.

1 *Substitutio pupillaris pertinet & ad propria bona pupilli. & 5.*
2 *Aditione hæreditatis patrimonium defuncti & hæredis vnum fit.*
3 *Arrogato quare in bonis propriis arrogator non substituit pupillariter.*
4 *Pupilli bona, cui substitutum sit, an alienari possint.*

1 SVBSTITVITVR, seu hæres instituitur & fit pupillo, non solùm in bonis quæ à testatore filius percepit, sed etiam in propriis bonis pupilli aliundè quæsitis[m], etiã maternis[n]. Neque interest, an in omnibus bonis pupilli substituerit pater, an tantùm in aliqua re: si quidem particularis illa substitutio, ad reliqua omnia bona trahitur[o]. Vt in aliis institutionibus, vbi cohæres datus non est vniuersalis, receptum est[p]. Quando videlicet pupillaris fit per verba directa & ciuilia, non autem si fiat per obliqua & communia: nam tunc substitutio in re particulari per ea verba facta, non
2 trahitur ad vniuersa, vt annotauit Alexander[q]. Cur autem substitutio pupillaris ad bona pupilli propria referatur, ratio est; quod adita

m §. 1. de pupill. l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg. l. si ita scriptum, §. qui filio, de bon. posse. sec. tab.
n §. 1. vt lic. mat. & auiæ, in auth.
o l. cohæredi, §. fin. de vulga.
p l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit. cum similib.
q Alex. in l. 2. de vulga. l. cogi, §. generaliter, ad Trebell. Bart. plenè in l. centurio, circa finem, quæ sint verba directa, obliqua, & communia tradit.

per filium patris hæreditate, fit vnum patrimonium patris & filij per vnionẽ. Et ita post aditionem, non tam in bonis filij, quàm suis pater substituisse videtur [a]. Quemadmodum adita hæreditate defuncti per hæredem, vna censetur causa vtriusque, bonorum confusione [b]. Et vnita se mutuò consequuntur, vt in vnitis beneficijs liquet [c]. Alia ratio, quòd hæres substitutus pupillo, & ex eius voluntate ei succedere videtur: quia testamentum patris, testamentum filij est [d]. Tertia, quia si in parte bonorum pupilli tantùm succederetur, is pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere videretur, quod ius non patitur [e]: excepta voluntate militis [f]. Obserua tamen, substitutio- 3
nem pupillarem factam arrogato filio non extendi nisi ad legitimam, quam à patre adoptante habuit; non ad bona, quæ aliundè arrogatus ante arrogationem habebat [g]. Cuius ratio aliundè pendet, videlicet ex pacto & cautione data in arrogatione, qua se pater obstringit de reddendis bonis arrogati proximioribus arrogati, si is in pupillari ætate decederet [h]. Porrò, non inutiliter 4
quæritur, ad quæ bona pupilli pertineat substitutio, an ad omnia quæ pupilli fuerunt tempore quo adijt hæreditatem paternam: an ad ea tantùm, quæ tempore mortis pupilli, esse eius inueniuntur. Et, num si à tempore aditionis distracta pupilli aliqua sint bona, reuocari possint, vt subiecta restitutioni. Et iustis certè rationibus placuit, bona propria pupilli posse ex legitima causa, quæ minorum bona distrahi permittit, alienari, nec post eius mortem reuocari posse per substitutum. Diuersum autem in bonis patris, quæ fideicommissariæ substitutioni obnoxia sunt [i]. Ratio prior, quia testamentum pupilli censetur [k]: testatori autem, libera est alienandi facultas bona sua quandiu vixerit [l]. Secunda, quòd substitutio pupillaris est directa, non fideicommissaria: & proinde non competit, nisi pro bonis quæ erant tempore mortis, argumento sumpto à contrario sensu, auth. res quæ, C. commu. de lega. Sed & res interdum subiectæ restitutioni alienari possunt, necessitate cogente vel debitorum, vel legatariorum [m]. Et tertio loco extat textus qui de substituto pupillari meminit, ne possit reuocare quæ à tutore minoris alienata sunt, si id fecerit, vt alimenta præstaret matri aut sorori, quæ aliter viuere non possent [n]. Notandum autem & adhuc est, quod sicut expressa pupillaris tra- 5
hitur ad omnia bona pupilli, ita etiam & tacita sub vulgari contenta [o].

a l. sed si plures. §. filio impuberi, de vulga.
b l. debitori, C. de pact. l. stichum, 95. §. aditio, de solutio. l. licet, C. ad l. Falc.
c c. quia sæpe, de preb. in 6. gl. in c. gratia, ad ver. de iure tene ri, de rescrip. 6. ca. translato, de constitut.
d l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. P.
e l. ius nostrum, de regu. iur. cum similib.
f l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg. l. miles ita hæredẽ, §. si miles, de milit. testa. P.
g l. sed si plures, §. in arrogato, de vulg.
h l. nõ enim aliter de adopt. P. §. cùm autem, eod.
i Guill Bened. in ca. Raynutius; ad ver. si absque liberis, 2. num. 85.
k d. l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testam.
l l. cùm seruus legatus, l. 15. & l. rem legatam, 18. de adim. lega. P. c. cùm Marthæ, de celeb. miss. l. si quis in principio, de leg. 3. l. cùm hic status, §. ait oratio, de dona. int. vir. & vxo. cum simil.
m l. cùm hæreditas, & l. ita tamen, §. actione, ad Trebell. P.
n & l. 1. §. sed nonnullos, de tut. & ratio. distr.
o Guillel. Bened. ad d. c. Raynutius, ad ver. si absque liberis. 2. nu. 85. in fine, de testam.

An substitutus excludat ascendentes pupilli, aut matrem in legitima & hæreditate ab intestato eis debita.

Cap. 19.

1 *Substitutus pupillaris an excludat matrem. & num. seq.*
2 *Matrem excludit substitutus etiam in bonis ex linea materna pupillo aduenientibus: Etiam si compendiosa contineatur, non si tacita sub vulgari.*
3 *Mater quare non excludatur à successione filii per tacitam pupillarem sub expressa vulgari comprehensam. & qui casus excipiantur, num. 4.*
5 *Pupillaris substitutio quibus rationibus excludat matrem à successione pupilli. Contrariaeq́; rationes sublatæ nu. 9.*
6 *Testati causa potior intestati.*
7 *Lex indefinitè loquens, indefinitè intelligenda.*
8 *Patris magis quàm matris consilio lex de liberis fidit.*
10 *Pater & mater an pares sint in causa filii.*
11 *Mater exhæredari sine causa à filio non potest.*
12 *Legitima num sit iuris naturalis.*
13 *Pupillaris & exemplaris substitutio differunt.*

Ex

1 EX superiori proxima resolutione, qua substitutus succedit in omnibus bonis proprijs pupilli, oritur dubium quotidianum, Num ascendentes qui habent legitimã in bonis intestati filij, vt mater, auus, auia [a], excludantur per substitutionem pupillarem. Potissimùm in Galliarum quibusdam prouincijs, vbi mater succedit, sicut pater filio etiam cum testamento decedenti, in bonis mobilibus, ea lege, vt debita personalia, & in funus impensa persoluãt, si filius nullo relicto filio extraneum instituat [b]. Alibi, in acquisitionibus immobilium [c]. Et in hac quæstione quidam putant absolutè, matrem & alios expressa pupillari excludi [d], quidam arbitrantur iure quidem antiquo id fuis-

2 se verum, sed nouo antiquatum. Prior sententia placuit etiam Baldo. qui cum alijs addit, vt mater etiam excludatur in bonis, quæ obtigerint pupillo ex linea materna [e]. Mihi probatur hæc sententia, tam ex iure pandectarum in l. Lucius, 2. responso, de vulga. P. quàm iure codicis & ex l. præcibus, in 2. responso, de impub. C. & iure pontificio ex c. 1. de testam. in 6. vbi etiam compendiosa & breuiloqua substitutio idem operantur, vt continentes expressam in se pupillarem, quòd pertinet ad verbum dispositiuum: quamuis quantum ad verbum conditionis distinctiuum pertinet, sit tacita. Quod tamen diuersum est in tacita pupillari, quæ continetur sub vulgari expressa, quæ matrem non excludit [f]. Sed perpendamus causas huius varietatis. Dicunt igi-

3 tur, tacitam ex vulgari ideo non excludere matrem, quòd ea plurimùm laborauerit circa gestationem, partus, & lactationem filij [g]. & fraudare labores iniquum esset [h], nec afflictæ dandam esse afflictionem [i], sed in solatium liberorum amissorum, bona & legitimam ei esse deferenda [k]. Quæ tamen ratio mihi in hac causa non probatur: quia & eadem posset habere locum in pupillari tacita compendiosæ, & in expressa: cùm tamen diuersa sententia verior sit. Proinde alia ratio quærenda, quæ substantiæ rei sit accommodatior: quòd in vulgari expressa pater non cogitauerit de exhæredatione matris filij cui substituit, sicut in compendiosa, breuiloqua, & expressa pupillari facta impuberi. Et exhæredationes, vt odiosæ, sint restringendæ potius, quàm extendendæ [l]. Item, quòd vulgarem succeditur potius patri, quàm filio, cui per pupillarem succeditur [n]. Deminuitur tamen quatuor casus, in quibus tacita pupillaris ma-

4 trem excludit: quos notat Guill. Bened ad c. Reynuntius, ad ver. si absque liberis, 2. in tractatu de pupillari nume. 88. 89. 1. Si constet ex dictis extra testamentum, testatorem id voluisse [o]: vt si, viuens aliquando affirmauerit, nolle se, moriente pupillo, aliquid vxorem suam ex bonis suis capere, vel illi succedere [p]. 2. Si testator vxori aliquid reliquerit in testamento, adiecta hac vel simili conditione, ne quid vltrà in bonis suis petat [q]. 3. Si mater marito facta fuerit inimica [r]. 4. Si substitutus sit magis, quàm vxor, dilectus testatori: putà, si filius [s]. Et hæc possum firmare sententiam, cur expressa pupilla-

5 ris, vel quæ pro expressa habetur, excludat matrem. Quæ alias quoque rationes habet. Prima quòd in hac agitur de successione, quæ ex testamento patris ad substitutos defertur: quia testamentum patris dicitur, per quod hæres institutus est pupillo, & testamentum filij est testamentum patris [t]. Et institutio filij, est veluti appendix tabularum testamenti patris: quandoquidem non prius filio hæredem dat, quàm sibi ipse instituerit [u]. Cæterùm, mater non potest mouere quærelam vllam aduersùm mariti testamentum, quòd illam non instituerit, vel quòd præterierit: quia quærela non datur nisi certis personis [x]; non vxori, cui tantùm subueniebatur ab intestato, per edictum vnde vir & vxor [y]. Et proinde à successione legitimæ filij remouebitur, quia testamentum patris est [z]. Hinc alia ratio sequitur, testati causam tollere cau.

6

a auth. presbyteros, C. de episc. & cler. §. presbyteros, de sanctiss. episc. in authen.
b consuet. Turonij, tit. des successions, art. 1. in Aurel. la. eod. tit. art. 257.
c consuetud. Perusio. eo. c. tit. art. 128. Britan eod. tit. art. 565. & alibi.
d Aug. Aretti. in §. 1. ibi quæro quis sit effectus, de pupill. Bart. in l. Papinia. §. sed nec impuberis, de inoff. testa. P. & in l. moribus, nu. 31. de vulga. & ibi Dyn. & Alex. cons. 45. 1 vol. & cons. 18. in 3. vol. I... ab Imola in c. Reynutius, de testa. & Bened. in d. c. in ver. si absque liberis, 2. in tracta. pupillaris substitutio. nu. 86. & Mat. de Afflict. decis. Neapolit 319. n. 2. & decis. 18. nu. 3. Guido Pap. decis. 533.
e Bald. Alex. & Imo. in l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulga.
f glo. & interp. in l. si, de institut. sub cõd. fact. C. & l. precibus, C. de impuber.
g l. fin. §. quis earum, qui potior in pigno. hab. C. c. fin de conuersa. cõiugato. Phallaris p. noetæ, epist. græ. 19. Bald. in l. precibus, C. de impuber. per l. assiduis, qui potior in pig. hab. C.
h l. pen. §. illo, de necess. hæred. instit.
i l. tam dementis, C. de episco. aud. l. diuus, de off. præsid. P. l. pœna, §. fin. ad l. Pomp. de paricid.
k l. iure succursum, de iure dot. P.
l l. cùm quidam, de lib. & posthu.
m l. 1. de vulga.
n l. 2. eod. d. l. Papinianus, §. sed nec impuberis.
o l. in testamento, in fine, de test. milit. C. glo. in l. præcibus, in ver. omni modo, de impub.
p arg. l. quoties, §. 2. de hæred. instit. l. Titia, §. 1. de verb. obl. P.
q arg. l. peto, in princ. de lega. 2. l. fideicõmissa, §. si quis ita, de lega. 3.
r l. 3. in fi. de adi. leg.
s Bart. in l. hæredes mei, §. cùm ita, ad Trebell. P
t l. patris & filii, de vulga.
u l. 1. §. 6. & l. 2. §. 4. prim. & §. quisquis, de vulga. P. l. liberis, de pupill.
x l. 1. de inoff. test. P. l. fratris, C. eod.
y l. 1. vnde vir & vxor, C.
z expressè in l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa. P.

ſam inteſtati [a]. Subſtitutum autem venire ex teſtamento ſubſiſtente patris &
filij: matrem autem ab inteſtato. Et proinde certè expelli. Nec poteſt pete-
re filij bona ſeparari à paternis, quibus vnita ſunt [b]: alioquin pro parte pater &
filius teſtati, pro parte inteſtati decederent, quod ius in paganis nō patitur [c].
Tertiò, lex indefinitè loquens, generaliter & indefinitè eſt intelligenda [d]. Por 8
rò, l. Sed ſi plures, §. ad ſubſtitutos, de vulga. tradit indefinitè, bona quæcũque
peruenire ad pupillum, ad ſubſtitutum pertinere. Proinde nihil ex his detra-
hetur, matris cauſa: cùm de ea lex non meminerit, nec excipiat [e]. Quinimo
nec ſubſtitutus poteſt omittere ſucceſſionem filij retenta paterna [f]. Addi po-
teſt, probum conſilium patris, de quo lex bene præſumit [g], qui cùm mores v-
xoris rectiſſimè perſpectos habeat, non creditur abſque cauſa matrem præ-
teriiſſe: puta, ſciens eam malè affectam in filium, vel luxurioſam, iuxta l. lex
quæ tutores, de adminiſt. tuto. C. Sed & poſtremò, matres quæ ſe excluſas per
ſubſtitionem pupillarem videbunt, ſi filius in impubere ætate moriatur, offi-
cioſiores erunt & diligentiores in conſeruanda vita filiorũ, vt maiores facti a-
liquid conſequi ex eorum ſententia poſſint [h]. Qui ſententiam contrariam ſe- 9
quuti ſunt, vt Petrus de Bellapertica, Iacobus de Aretinis, & alij, dixerũt iura
Codicis & Pandectarum correcta fuiſſe iure Nouellarum, quo mater non po
teſt à filio priuari legitima, niſi ex cauſa ingratitudinis expreſſa [i]. Ego tamen
nullam huius ſubſtitutionis in vllo iure expreſſam inueni correctionem. Nam
eſto, filium non poſſe abſque cauſa matrem priuare legitima: in hac ſubſtitu-
tione nec hoc filius facit, ſed pater [k]. Et quòd expreſſè non corrigitur, cur ſta-
re prohibetur [l]? Potiſſimùm cùm euitanda ſit iurium correctio [m]. Nec ad rem 10
ſecundò pertinet, quòd aiunt, par in parem non habere imperium [n]. Matrem
autem putent patri æqualem eſſe in ſucceſſione filij hodiè [o]. Quamuis olim
mater expelleretur à patre. Et ideo non poſſe per patrem matrem priuari ſuc
ceſſione filij. Nam falſum eſt matrem & patrem eſſe pares in poteſtate filij.
Nam fœminæ non habent liberos in poteſtate [p]: & ideo vt patres non poſſunt
pupillariter ſubſtituere [q]. Et ſi pares ſunt in ſucceſſione, hoc verum ab inteſta
to, ſed hîc pupillus inteſtatus non dicitur decedere, ſed teſtamentum patris
eſt teſtamentum filij [r]. Huc pertinet 3. ratio eorum eiuſdem finis, quòd ea quę 11
filius per ſe facere non poteſt, non poteſt miniſterio patris [s]: quia qui per aliũ
facit, per ſeipſum feciſſe videtur [t]. At inquiunt, neque etiam iure pandectarũ
filius matrem per ſe ſine cauſa exhæredare poterat [u], nec hodiè [x]. Non pote-
rit ergo per miniſterium patris: ne quod vna via prohibetur, alia permitti vi-
deatur [y]. Cùm nemo etiam alterius facto poſſit exhæredari [z]. Nam & maior
& minor propoſitio, in hac quæſtione deficiunt. Siquidem & filius, qui per ſe
ob ætatem non poteſt diſponere, per patrem teſtatur. Et quamuis iure com-
muni pandectarum legitima aſcendentibus in bonis filij debeatur, tamen &
eodem iure recepta eſt excluſio matris per ſubſtitutionem pupillarem, perſæ-
pe citatam, l. Papinianus, §. ſed nec impuberis, de inoff. teſt. P. Ita aliæ rationes
tolluntur quæ rem non attingant, ſed ex regulis communibus deceptæ obii-
ciuntur; quòd limitata cauſa ſubſtitutionis, vt teſtari tantùm pro filio liceat [a].
Omittunt alium finem enim, & vt excludatur mater. Item quod aiunt vt pri-
uilegium conceſſum intelligatur ſine alterius iactura [b]: quódque iniuria ir-
rogatur filio, ſi ſine cauſa beneficiorum immemor exhæredet matrem. Nam
hæc omnia falſa ſunt: ſi quidem & conceſſum eſt patri diſponere vt velit, &
priuilegium conceſſum hoc expreſſè habet, vt matrem excludat. Item nec
iniuria vlla irrogatur filio, quia teſtamentum patris eſt: & vt audiemus, Deo fa
uente in rationibus ſubſtitutionis huius, poteſtatis ratione, pater tanquam de
bonis propriis videtur potius diſponere, quàm de filij, vt nulla matri iniuria ir
rogata videatur, ſi vxorem nolit ſibi nec filio ſuccedere. Et quòd adferunt a- 12
liud, legitimam eſſe iuris naturalis [c], nec tolli patrem vel ius ciuile poſſe [d].
Eadem ſolutione eliditur, quòd nulla legitima vxori debeatur in bonis
mariti. Quamuis vltrà, lapſos putem eos, qui dicunt legitimam matri-
bus & aſcendentibus, imò & deſcendentibus iure naturæ deberi: cùm
iure

a l. antiquitas, C. com. de ſucceſſio. l. quandiu, in 2. de acq. hæred. l. quandiu, de reg. iur. l. 1. de bon. poſſe. ſec. tab. cum ſimilib.
b l. ſed ſi plures, §. filio, de vulga. l. 1. §. præterea, de ſeparat. in P.
c l. ius noſtrum, de reg. iur. P.
d l. ſi pluribus, 45. de leg. 2.
e l. cùm verò §. de viro, ſol. matri.
f l. quidam elogio, de iure delib. C.
g l. conſilio, de curat. furio. C. l. iſti quidẽ, quod met. cau. P.
h arg. l. fin. vbi pupil. educa. deb. C. lib. 5. tit. 49.
i §. ſiue igitur, verſic. ſancimus, vt cùm de app. cog. in au then.
k d. l. Papinianus, §. ſed nec impuberis.
l l. ſenſibus C. de teſtam.
m c. cùm expediat, de electi.
n l. non magiſtratus, de recep. arbit. P. l. ille à quo §. tempeſtiuum, ad ſenatuſc. Trebellia.
o auth. defuncto, ad ſenatuſc. Tertyllianum, C. § 1. de hæred. ab inteſt. veni. eo ctiis i. l. 2 § obiicitur, ad ſenatuſc. Tertyll. P. l. 2. C. eod.
p §. fœminæ, de adoptio. & nulla, de ſuis & legi. P.
q l. 2. de vulga.
r d. l. Papinianus, §. ſed nec impuberis.
s l. neque per ſe, de hæred. inſtit. l. qui libertis, de oper. libert. cum ibi nota.
t l. ſcire oportet, §. aliud, de excuſat. tuto. P. l. 1 §. defeciſſe, de vi & vi arma.
u l. nam & ſi parentibus, de inoff. teſta. P. l. ſcripto, vnde lib. P.
x §. aliud quoque capitulum, vt cùm de appel. cognoſcen. au then.
y contra c. cùm quid, de regi. iur. in 6.
z l. paterfa. teſtamento, de hæred. inſtit.
a arg. l. in agris, de acqui. rer. dom.
b l. 2. §. ſi quis à principe, ne quid in lo. pub. l. nec tuis, c. de emancipat. l. quoties, & l. reſcripta, C. de precip. imper. offer.
c §. primum itaque, de hæred. & falc. in auth. l. nam & ſi parẽtibus, de inoff. teſta. P.
d § ſed naturalia, de iure natur. l. eas de cap. deminutio.

iure naturæ nihil sit priuatum, sed omnia sint communia [a]. Atque lex ideo & consuetudo, rectè minuit tollitque legitimam [b], vt constet ex tit. de Senatusc. Tertyllia. collatione facta iuris antiqui & noui. Quòd porrò postremò tradunt, in substitutione exemplari matrem non posse per patrem excludi successione, ergo nec in pupillari, quia ad exemplum eius exemplaris permissa [c]: consequentia decipiuntur. Nam exemplaris quidem in certis pupillarem imitatur, sed non in omnibus, vt ex collatione ambarum apparet, & ex diuersitate tractationis: neque vllum simile in aliquo est idem [d].

a ca. quo iure, 8. dist. Cic. 1. officio.
b Oldra. 135. per l. fin. C. de fideicom.
c l. humanitatis, de impub. C.
d l. si idem, C. de codicil.

Quis possit substituere pupillariter.
Cap. 20.

1 *Pupillariter quis possit substituere. & seq. & falcidiam vnam ex patris & pupilli testamento tantùm sumi.*
2 *Filii institutio vel exhæredatio causa præcipua testamenti paterni.*
3 *Testamentum prius sibi patrem quam filio facere debere, quomodo intelligatur.*
4 *Emendationes Pandectarum leuiter inculcatæ.*
5 *Ordo scripturæ quomodo in testamento pupillari seruandus, & in aliis.*
6 *Exhæredatio filii quo loci testamenti fieri debet.*
7 *§. Prius, l. 2. de vulga. explicatio, per totum ferè cap.*
8 *Pupillaris substitutio num possit fieri in testamento patris imperfecto.*
9 *Bonorum possessione rupto testamento conseruantur tabulæ pupillares.*

1 QVI substituere vult pupillariter, primùm debet esse capax factionis actiuæ testamenti. Et quisquis testamentum impuberi facit, debet prius sibi facere, nec soli filio poterit [e]: quia patris & filij vnicum est testamentum [f], vna hæreditas [g], vnaque falcidia in vtroque locum habet [h]. Et quamuis ratione effectus videantur quodammodo duo esse testamenta, alterum patris, alterum filij,
2 tanquam si ipse sibi hæredem instituisset: verius tamen est, vnum esse testamētum duarum causarum, id est, duarum hæreditatum [i]. Testamentum hîc cùm dicimus, intellige perfectum, quod subsistat, quod effectum aditione sortiatur, quod iure fiat [k], solemnibus iuris seruatis [l]. Et proinde in testamento iniusto, vbi filius non est iustè exhæredatus, aut institutus, sed præteritus, substitutio pupillaris facta non valuit [m], tanquam omissa causa præcipua testamenti patris, quæ versatur circa institutionem, vel iustam exhæredationem filij [n]. Quare irrito facto patris testamento, irritum fit pupillare & substitutio; vt si ex patris testamento non adeatur hæreditas [o], vel saltem pro adita non habeatur [p]. Quia ex testamento, ex quo adita hæreditas non est, nihil debetur [q]. Ideo si pupillus decedat, eius substitutus cogere potest hæredem institutum adire hæreditatem [r]. Proinde nec sufficit filij testamentum esse solemne, nisi & paternum tale sit: quia sequela est & pars paterni [s], nec potest paternum confirmare [t]. Neque accessorium principale confirmare
3 potest [u]. Excepto pupillari testamento à milite iure militari facto [x]. At controuertitur hic inter Interpretes, an pater prius sibi hæredem, & posteà filio facere: an verò inuertere ordinem, vt prius filio, posteà sibi facere possit: numne de substantia sit, non inuertere ordinem scripturæ. Dubium natum est ex §. prius, l. 2. de vulga. qui contrarius sibi videtur ex aliquorum sententia: in pincipio enim sic scribitur. *Prius autem quis debet sibi hæredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ. Et hoc Iulianus putat prius sibi debere, deinde filio hæredem scribere. Cæterùm, si antè filio, deinde sibi testamentum faciat,*

e l. 2. §. quisquis, & §. prius, de vulg. l. 1. §. 1. eod. §. liberis, de pupill. apud Iustin.
f l. patris & filij, de vulga.
g l. paterfa. de priuileg. credito.
h iuxta l. in ratione, l. 11. §. quod vulgo, ad leg. Falcid. P.
i § igitur, de pupill.
k l. si testamento, 7. C de impube.
l d. l. patris & filij. l. 1. de iniu. rup. P.
m l. ... §. sed si eos, circa princ. de vulga. P. vide infra, cu. 9. de hoc latius.
n l. inter cętera, de lib. & posth. §. 1. de exhæred. libero.
o l. 2. §. adeo, & l. sed si plures. §. si ex asse de vulga. P.
p d. l. 2. § planè, & l. 1. siquis omi. cau. testam.
q l. si nemo, de testa. tute. P. l. filium quē in potestate, 20. §. sed cum exhęredatio, de bon. posse. cont. tab. §. 1. de hæred. quæ ab int. defe.
r l. 2. §. interdum, de vulg. l. nam quod, & l. cogi, ad Trebel. P.
s §. liberis, de pupill.
t l. ex pupillari, 42. & l. qui plures, 36. §. fin. de vulga.
u l. quod per manus, de iure codicillo.
x l. miles ita hæredē, & l. in fraudem, §. pen. de mili. testa. P.

ciat, non valere. Quæ sententia Imperatoris nostri rescripto ad Iunium Lupum Britanniæ præsidem, comprobata est. Porrò in versiculo, *Sed si quis*, immediatè sequenti dicitur, vt putant, contrarium; & filio prius substitui posse, responsum est his verbis. *Sed si quis ita fuerit testatus, si filius meus intra quatuordecim annum decesserit, Seius hæres esto: & deinde filius hæres esto. valet substitutio, licet conuersa scriptura filii testamentum fecerit.* Et paulò post, *vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis seruetur.* Pro quorum responsorum conciliatione, Accursius tres adfert vagas interpretationes [a]. Prior, vt posterior §. illius pars priorem corrigat, vt verius sit ordinem scripturæ non esse spectandum. Quam tamen Bartholus in d. §. prius, nu. 1. improbat: eò quòd, inquit, verisimile non sit, iurisconsultum statim se voluisse corrigere [b]. Secunda interpretatio, agi in fine §. prius, de æquitate, in principio de rigore iuris; & hanc quoque eodem loco, eadem ratione improbat idem Bartho. Tertia sententia, vt prior pars §. prius, loquatur, quando substitutio pupillaris facta est filio exhæredato: secunda verò, quando fit filio non exhæredato, sed instituto, & hanc glo. Bartho. & Bald. approbant. Quia inquit Bartholus, dum instituitur filius siue primo siue secundo loco, non videtur ordo scripturæ inuersus. habita ratione ordinis intellectus: contrà, quando est exhæredatus. Et proinde aliqui existimarunt, in §. prius, mendum esse, & textum omissionem pati, quod colligunt ex Vlpiani titulis, tit. 23. vbi verba hæc, *etiam exhæredatus filius substituere licet.* Et paulò post *Non aliter impuberi filio substituere quis hæredem potest, quàm si sibi quis hæredem instituerit, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.* Ex quo loco videntur consarcinatores, vt vocant, pandectarum, collegisse §. prius, sed errasse in coniungendis duobus locis, quemadmodum & arguunt eosdem inculcatæ sæpius perperam repetitionis. Cæterùm, mihi istæ reprehensiones collectionis pande- 4
ctarum nunquam placuerunt; potissimùm ex centonibus illis titulorum, qui adscribuntur Vlpiano, & sententiarum, quæ adscribuntur Paulo, collectæ. Nam nunquam arbitratus sum ea esse genuina opera Vlpiani, vel Pauli, sed cuiusdam anonymi, ex Vlpiani & Pauli legibus collectanea: Et si sint, illa nihili facio in emendandis legibus in corpore iuris ciuilis positis, vtpote cùm Iustinianus abrogauerit omnia scripta Iurisconsultorum; illis exceptis, quæ in leges iussu Iustiniani translata sunt [c]. Atque expressè Iustinianus sancit ita [d], in quo noui emendatores peccant nominatim. *Hoc etiam nihilominus obseruando, vt si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerunt, non rectè scriptum inueniatis*, (vos scilicet quibus legum conditio & emendatio cõmissa est) *& hoc reformetis, & ordini moderato tradatis, vt hoc videatur esse optimum & quasi ab initio scriptum, quod à vobis electum & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis, quasi vitiosam scripturam arguere audeat, &c.* Sed & ad rem propius, neque illa explicatio §. prius, de exhæredatione placuit: quia extra textum, & diuinatoria est. Nec verbum in §. prius, de exhæredatione: & proinde pro omisso consultò habendum est [e]. Imò ratio apposita in textu, cur ordinem scripturæ in hac substitutione inspici oporteat, nempe, *quod patris & filii vnum sit testamentum*, locum habet & in instituto & in exhæredato filio: quia & exhæredato substituitur filio [f]. Et in summa sic tres interpretationes glossæ & interpretum §. prius, ex fine eiusdem §. reprobantur, in illis verbis, *vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur.* Igitur 5
alia explicatio & quarta §. prius sit. Primam partem intelligi, si testamentum patris & filij fiant ex interuallo, & separatim, quod fieri potest [g]: tunc enim expedit primùm sibi instituere hæredem patrem, & posteà filio: non econtra. Et ita §. prius apertè docet. *Cæterùm, si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere.* Secunda autem pars intelligitur, quando in continenti & vno cõtextu sibi & filio pater testatur: tunc enim nihil interest, quo ordine hæres filio vel patri instituatur, dummodo vterque eodem contextu scribatur. Hæc enim priscorum obseruatio, vt superflua, sublata est in institutione ipsa, quæ caput est testamenti, quæ fieri debebat ex simplicitate antiquorum, initio, donec responsum & statutum est, nihil interesse quo ordine scriberetur hæres, an

a Accurs. in d. §. prius, ad ver. comprobata.

b l. non ad ea, de condi. & demonstr. P.

c l. 1. §. iubemus, cum seq. §§. de vet. iure enucl. C.

d d. l. 1. §. sed in hoc studium.

e l. si verò, §. de viro sol. matrimo.

f §. igitur, & §. liberis de pupill. P. l. patris & filii, de vulga. P.

g l. si quis enim, 16. §. fin. de vulga. P.

res, an in prima, an media parte testamenti, an post, an verò ante legata [a]. Et in §. prius, quod de ordinatione dictum erat antè, per diuersitatem testamentorum explicatur posteà. Alioquin quæ in continenti fiunt, videtur inesse rei, etsi ordine turbato scribantur: non si ex interuallo fiant [b]. Et omnia eodem tẽpore censentur facta secundùm debitum ordinem intellectus [c], etiam in testamentis [d]. Et hoc modo scripturæ ordo inspici non debet in eadem scriptura, quæ continet ea, quæ sua natura mutuò supponuntur & subordinãtur: nec
6 mutatus simpliciter ordo scripturæ, mutat causam iuris aut voluntatis [e]. Sic exhæredatio filij prior in testamento patris scribi potest, etsi in ordine scripturæ nondum sibi instituerit hæredem pater [f]. Et tamen planum est, exhæredationem filij ab institutione præcedente hæredis patris pendere [g]. Et puto
7 hanc sententiam veriorem esse. Scio tamen aliam, quinto loco aliquos commenisci, quòd in §. prius, librarij & excussoris mendum esse dicatur, in illis verbis, *Quæ sententia imperatoris nostri rescripto ad Iunium Lupum Britanniæ præsidem comprobata est*. Et putant calographum imperitum, literam, ℨ inuersam, hoc modo, Ϛ, quòd i, & m, significat, pro cõ, excussam: & ita pro comprobata affirmatiuè, legunt improbatam negatiuè. Sed istæ restitutiones mihi valdè displicent, & suspectæ ignorantiæ sunt, quæ immutant mentem in contrariam sententiam: sic enim facilè ex arbitrio quilibet posset scripta corrumpere. Sed
8 hæc omittamus, prosequamur institutionis causam, num vbi testamentum patris imperfectum est, quod tamen validum est inter liberos [h], substitutio pupillaris in eo facta valeat. Cuius resolutio est perdifficilis, propter pugnantes in ea interpretum sententias. Communis namque dicitur opinio, quam sequuntur Bartholus [i], Paulus Castrensis [k], & alij, qui distingunt, an qui substitutus est in eo imperfecto testamento sit de liberis testatoris, an verò extraneus, vt si sit de liberis, sustineantur tabulæ pupillares. Nam quia pater potuit in minus solemni testamento filios instituere, potuit, & substituere [l]. Contrà, si extraneus substitutus sit. Quia nec in testamento imperfecto patris, datio tutoris personæ extraneæ conseruatur [m]. Quanquam possit datio idonei alio iure confirmari [n]. Quando igitur retinebitur testamentum patris, retinebitur & testamentum filij, vt eius appendix & sequela [o]. At alia Aretini est sententia, qui sine aliqua distinctione, substitutionem in minus perfecto testamento patris substineri scribit, siue substitutus sit de liberis, siue extraneus: quia substitutio pupillaris in fauorem filiorum introducta sit [p], sicut & dispositio §. ex imperfecto. Et proinde eius vtilitas, potius quàm substituti qualitas inspicienda sit [q]: cùm causa principalis inspici debeat [r]. Idemque est iudicium eius, qui ministrauit, & cui ministratum est [s]. Quæ tamen sententia Aretini pugnat expressè cum contextu §. ex imperfecto, dum ait, testamentum minus perfectum inter liberos corruere, in eo in quo persona extranea adiicitur. Tertia porrò opinio est Saliceti [t], existimantis §. ex imperfecto, & iura similia, loqui tantùm de diuisione facta bonorum à patre, quam & facere potest in testamento etiam imperfecto, & alibi, nihil autem tractare de substitutione pupillari. Et ideo in casu nostro correcto, sequendas esse communis iuris regulas: vt pupillaris substitutio non valeat, nisi in dispositione patris solemni. Quod enim mutatum non est, cur stare prohibetur? [u] Sed & hæc sententia reiicitur ex verbis d. §. ex imperfecto, qui generaliter loquitur de voluntate paterna in testamento inter liberos apposita: & ideo generaliter sit intelligendus. Socinus autem cum alia distinctione resoluit, vt si extraneus pupillis substituatur, extantibus communibus liberis testatoris, Sententia communis Bartholi & aliorũ verior sit, in imperfecto testamento illã substitutionẽ nõ recipi contrà, si non extantibus substituatur, nã tũc verã Aretini opinionẽ. Cæterũ, ego subscribo cõmuni. At maxima orta est quæstio, nũ, quia ex causa
9 exhæredationis vel præteritionis rũpitur testamẽtũ patris quod pertinet ad institutiones [x], rũpatur quoque, quod pertinet ad substitutionẽ pupillarẽ. In qua omissis aliis interpretationib. breuiter dico, subsistere substitutiões pupillares aliis factas

a l. 1. & l. quo loco, 20. de hæred. instit. P. §. ante hæredis, de lega. apud Iustin.
b l. iurisgentium, §. quinimo, de pact. P. l. continuus actus, de ver. oblig. l. hæredes palam, de testam. P.
c l pen. de instit. resti. sub cond. fact. C.
d l. cùm in testamento, 37. §. hæc verba, de hæred. instit. P.
e l. cùm pater, 77. §. si dei tuæ, de leg. 2. l. nec ordo, 6. de solutio. P.
f l. 1. de hæred. instit.
g l. filium, §. sed cùm exhæredatio, de bono. posse. cõ. tab. P.
h l. hac consultissima, §. ex imperfecto, de testa. C. l. fin. C. famil. ercisc. l. parentibus, C. de inoff. testa.
i Bart. in l. 2. nu. 3 de vulg. P.
k Paul. Cast. cons. 3[illegible].
l l. sed si plures, §. quos pupillum, de vulg. P.
m Accur. in d. §. ex imperfecto.
n l. peto, 71. §. mater, de lega. 2.
o c. 1 de testam. in 6. l. ex pupillari, de vulga. P.
p l. si pupillus, in 1. de acqui. hæred. P. l. ex tribus. cum ibi nota. de inoff. testa. C.
q l. 3. de lega. præst. l. 93. §. Titio, de cõd. & demonstr.
r l. qui exceptione, de cond. indeb.
s l. non altras, §. 2. de iudic. P.
t Salic. in l si testamẽto, C. de impube.
u l. sancimus, C. de testa. l. præcipimus, in fi. C. de appellat. l. 2. C. de testam. tute.
x auth. ex causa, de lib. præter. C.

quàm rumpentibus testamentum; quia, inquit §. siue igitur, vers. si verò contigerit, vt cùm de appella. cognosc. in auth. vnde sumpta auth. ex causa, *Rupto eo modo testamento, conseruantur tutelarum dationes, fideicommissa, libertates, & alia capitula concessa legibus*. Et quia tutela conseruatur testamentaria, conseruabitur & substitutio: nam vtraque conspirat ad vtilitatem pupilli. Et eius etiam sunt sententiæ Paulus Castrensis [a], Bartholus [b], & alij [c]. Huic affinis est resolutio, qua dicimus, quamuis testamentum rumpatur per bonorum possessionem contra tabulas, nihilominus conseruentur tabulæ pupillares, & legata relicta ab earum substituto præstantur [d]. Quia rupto per bonorum possessionem contra tabulas testamento, consideramus tantùm authoritatē prætoris, quæ non potuit iuris ciuilis dispositionē omnino imitari, nec potest verè hæredem, sed quasi hæredem facere [e]. Et ita ex prædictis apparet, substituere volentem pupillariter esse debere idoneum factionis testamenti, & re ipsa sibi & filio testari debere. 2. Exigimus, vt pater sit, & habeat filios, quibus substituit, in potestate, eosque impuberes [f]. Quæ explicabimus Deo fauente mox proprio capite, quibus substitui potest.

a Paul Castr. ad fin. d. auth. ex causa.
b Bart. in l. 1. de vulga.
c glo. fin. in d. l. 1. & ibi etiam Baldus, Castrensis, Immola, Alexan. Socyn. Iasón. de vulga.
d l. ex duobus, §. vltimo, & l. seq. eod. P.
e l. 1. de posse. bono. petit. sublata. §. quos autem prætor, de bono. posse.
f l. 2. de vulga.

De forma Substitutionis pupillaris. Cap. 21.

1 *Substitutionis pupillaris formula tractatur, & de expressa, tacita, & mixta. numer.* 2. 3. 4.

3 *Pupillaris substitutio expressa quando contineat, vel non, tacitam vulgarem.*

SVBSTITVTIO pupillaris formam accipit secundùm qualitatem adiectam, quæ est vel expressa, vel tacita, vel mixta ex vtraque, partim tacita partim expressa. Expressæ formula est, quando in euentum acquisitæ hæreditatis, & mortis, aut in euentum mortis duntaxat verbis expressis substitutio fit. His vel similibus verbis, *Si filius hæres erit, vel in pupillari ætate decesserit, Seius hæres esto* [g]. Similia verba sunt, *Si impubes decesserit, si priusquam in suam venerit tutelam decesserit, Seius hæres esto* [h]. Item, *Quisquis mihi hæres erit, idem impuberi filio meo hæres esto* [i]. Quam expressam esse tenet Guillel. Bened. [k] Atque si duo impuberes hæredes filij relinquantur, & ita substituatur: *Ei qui supremus aut nouissimus morietur, Titius hæres esto* [l]. Aut hoc modo, *Si vterque impubes decesserit, Titius hæres esto* [m]. Tacita pupillaris habet formulam, sub vulgari expressa qua continetur [n]: sicut & pupillaris expressa continet tacitam vulgarem [o]. Nisi testator diuersum senserit [p], vel nisi pupillaris fuisset seorsum facta ex interuallo à testamento paterno, vt fieri potest [q]. Quo casu pupillaris non continet tacitam vulgarem, vt tractat Iason [r]. Item 3. si persona substituta esset tantùm capax successionis bonorum pupilli, & non patris [s]. Et 4. si exhæredato substituatur pupillariter [t]. Quia tunc testator non censetur voluisse suam hæreditatem ad substitutum venire pupillarem per mediam personam filij, quem exhæredauerit. Item 5. nec pupillaris tacita continetur sub vulgari expressa, quando substitutio facta est impuberi & alijs maioribus cohæredibus [u]. Baldus quatuor modis adhuc dici tacitam pupillarem tradit, quem videto, si egeas [x], & Guillelmum Benedictum [y]. Mixtæ pupillaris

1 (beside "SVBSTITVTIO … secundùm")
2 (beside "verbis expressis … His vel similibus verbis")
3 (beside "Tacita pupillaris habet formulam")
4 (beside "Mixtæ pupillaris")

g l. qui liberis, & l. cohæredi, §. f. & l. pen. de vulg. P. §. 1. de pupill.
h l. si ita scriptum, §. qui si in, de bono. poss. sec. tab.
i l. cum filio impubere 3 & l. qui liberis, §. hæc verba, de vulga.
k Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, in tracta. pupill. nu. 4.
l l. ex duobus, de vulga. l. qui duos, de reb. dub. P.
m l. pen. C. de impub. l. qui duos impuberes, de vulga.
n vt in l. iam hoc iure, de vulga. in l. quamuis, C. de impub.
o d. l. iam hoc iure.
p d. l. iam hoc.
q l. si quis cum quem, §. 1. de vulga.
r Ias. in d. l. iam hoc iure, col. 3.
s l. si is qui, 11. de vulga. P.
t l. qui habebat, eod.
u l. 2 & l. quamuis, C. de impub. & d. l. iam hoc iure.
x Bald. in l. precibus 6. opposit. de impub. C.
y Bened. in c. Raynutius, in ver. si absque liberis, in pupill. substit. nu. 91.

pupillaris formula, est in reciproca contenta [a]. Contendit tamen idē Bened [b]. non inueniri mixtam pupillarem, partim expressam partim tacitam quoad casus, quia tantùm hæc substitutio in vnum casum confertur, si filius intra ætatē pupillarem decesserit. Ideo cùm vnum tantùm casum habeat, nullum casum alium compræhendere potest. Quamuis diuersum sit in vulgari, in qua plures casus sunt [c].

a vt in l. centurio, & l. iam hoc, l. Lucius, de vulga.
b Bened. pred. loco, nu. 5.
c l. 1 de vulga. l. Lucius, de hæred. instit. P.

Quibus substitui posit pupillariter. Cap. 22.

1 *Pupillariter quibus substitui potest. & seq. nu. 2. 3. 4. 9. &c.*
3 *Arrogatis filiis & adoptatis quando substitui pupill. posit. In legitimatis autem, nu. seq.*
4 *Hæres capax successionis quot temporibus esse debet.*
5 *Spuriis & naturalibus tantùm substitui non potest pupillariter.*
6 *Pupillaris substitutio descendentibus nepotibus fit in potestate constitutis.*
7 *Pater, cui interdictum bonis sit, non substituit pupillariter.*
8 *Pupillaris extraneo facta inutilis transit in vulgarem tacitam, non in fideicommissariam.*
10 *Pupillaris substitutio intra minorem ætatem quàm impubertatem fit, non vltrà: nec puberi facta iure fideicommissi valet.*
11 *Directa verba non obliquantur communi iure, & quando obliquantur in testamentis.*
12 *Pupillaris continet vulgarem tacitam.*
13 *Pubertate maiori spatio quàm iuris prorogata, num impuberi substitui posit pupillariter. & seq.*
14 *Pupillaris substitutio moribus introducta, & moribus emendari potest.*
15 *Pubertas quo iure determinata est.*
16 *Pupillaris substitutio non propter defectum generandi inducta solùm.*
17 *Pupillaris fieri tantùm potest filiis in potestate constitutis.*
18 *Mater filio pupillariter quare non substituit. Et intra quot tempus pupillaris per matrem facta obliquatur. nu. 19.*
20 *Matres non habent in filios patriam potestatem.*
21 *Exemplaris substitutio cur potius matri, quàm pupillaris permissa.*
22 *Sexus masculini & fœminini in quibus sublata differentia.*
23 *Pupillaris substitutio etiam in Gallia à patribus tantùm, non matribus fit.*
24 *Pupillariter non substituunt hæretici, Iudæi, & ethnici. nu. 25. & 26.*
26 *Pater qui nihil habet substituere pupillo suo potest.*
27 *Exhæredatio bona & mala mente quomodo fiat.*
28 *Legitima filij quando fideicommisso onerari nequit.*
29 *Fideicommissum quando, & quomodo imponi potest hæredi filij à patre.*
30 *Præterito filio cur substitui pupillariter nō posit. Et num in nepote præterito instituto filio emancipato idem sit, & nū iure nouissimo id correctū, disputatur. & nu. 31.*
31 *Præteritio matris pro exhæredatione, differt à præteritione paterna filiorum.*

1 NON quemadmodum in vulgari cuilibet substitui, ita & in pupillari potest. Sed tantummodo liberis, impuberibus, & in potestate constitutis testatoris. Et in primis necessarium est eos esse naturales & legitimos liberos seu filios testatoris [d]. Nec tamē interest cuius
2 sexus sint. Extraneis verò nō substituitur pupillariter [e]. Si
3 tamē legitimi tātū sunt per arrogationē filij, obseruatur, nec vltrà quā pater arrogator dedit filio arrogato impuberi, substituere posit [f]: propter cautionē interpositā in arrogatione, de resti-

d l. 1. de vulga. P. §. liberis, de pupilla.
e § extraneo, de pupill.
f l. sed si plures, §. in arrogato, de vulg. l. si arrogator, de adoptio.

 tuendis

tuendis bonis impuberis, proximis, si is in ea ætate moreretur [a]. Quamuis in adoptatis paulò aliter distinguendum, vt si adoptatus non adoptetur à coniũcta persona, ei non possit vllo modo substitui, quia is qui in patris naturalis est potestate, datus in adoptionem extraneo, non transit in eius adoptantis potestatem, sicut arrogatus sui iuris existens anteà: contrà, si adoptatus talis sit, vt in eius potestatem adoptatus transeat [b]. In legitimatis autem, num substitutio 4
pupillaris admittatur: Alciatus [c] contra Pau. Castren [d]. sentẽtiam adiicit, posse quidem legitimato impuberi extra aleam substitui: sed si legitimatio post mortem patris improba iterum approbetur, dixit conualescere substitutionẽ. Castrensis contrà. Et mea sententia melius, quia post mortem patris nulla habita legitimatio, non potuit patre mortuo reuiuiscere. Neque quod nullũ est, confirmari potest [e]. Sed nec voluntates vltimæ suspendi possunt, sicut viuentium [f]: adueniente namque die, legatum vel dispositum statim valet, vel infirmatur [g]. Et capacitas hæredum tribus temporibus, testamenti, mortis testatoris, & aditionis, exigitur in extraneis [h]. In suo saltem tempus mortis inspiciendum testatoris [i]: Quo tempore hîc legitimatio nulla inuenta est. Et ita ab initio hac necessario capacitate requisita, & non interueniente, quod ab initio non valuit, actu sequente reparari non potuit [k], deficiente persona quæ ratum habere possit, testatoris videlicet. Atque explorati iuris est, naturalibus tãtùm 5
liberis non posse pupillariter substitui [l]. Multominus spuriis nostri temporis, qui tale priuilegium non habent, quale naturales olim approbati propter receptas concubinas [m]. Quia nec certum patrem habent, in cuius dicantur esse potestate, & matrem sequuntur [n]. Neque filij in potestate patris esse possunt, nisi ex legitimis nuptiis procreentur [o]. Cæterũ in hac pupillari substitutione, 6
quæ liberis naturalibus & legitimis fit, intelligimus liberos esse, non tantùm filios primi gradus, sed etiam nepotes, & inferiores, si sublatis filiis sint in aui potestate [p]. Item posthumos, qui, quòd pertinet ad eorum commodum, pro natis habentur [q]. & continentur appellatione filiorum [r]. Singulare tamen v- 7
num & notabile monet Bartholus [s], patrem non posse liberis suis pupillariter substituere, si eius vtilitatis esset, vt ei viuenti administratio bonorum filij & suorum interdicta esset [t]: quia nec is sibi testamẽtum facere potest [u]. Infertur 8
quoque ex superioribus, extraneis impuberibus non posse substitui pupillariter: verùm si de facto fiat, illa valere poterit iure vulgaris, & casus pupillaris expressus continebit tacitam vulgarem & vitiato expresso non vitiabitur tacitum [x]: vt in aliis quibusdam iuris admittitur articulus [y]. Et quia tunc peccatum est ratione materiæ non perfectè dispositæ, cui adiiciebatur forma, scilicet ratione personæ cui fiebat, forma aliqua, quæ poterit suscipi à materia, superierit: & ita valebit meliori iure, quo valere poterit [z]. Et proinde notabiliter responderunt Bartholus & Baldus [a], expungendam esse glo. §. extraneo, de pupilla. quando tradit pupillarem factam extraneo, transire in fideicommissariam, quod falsum est, cùm transeat tantùm in vulgarem. Ergo liberis substitutio tantùm pupillaris fit: sed eos rursum oportet esse 9
impuberes [b]. Siquidem per eam introductum est, vt pater pro filio, qui in ea ætate est vt ipse testari non possit, pro eo habeat licentiam disponendi [c]: quia causa cessante, & ætate pupillari transeunte, cessat effectus seu potestas substituendi [d]. Et ita vltima die ætatis 14. annorum in masculis, 12. in fœminis expirat illa substitutio, non antè ex propria natura [e]: quia non nisi illa die incipit dari potestas testandi per se [f]. Quanquam & minori ætate possit expirare, si pater breuius tempus, quàm impubertas sit, adiecerit [g]. Nam tempus pupillaris substitutionis, in arbitrio est testatoris, 10
quòd pertinet ad restrictionem, non autem quòd pertinet ad prorogationem: veluti, vt possit substituere pupillo, si intra septimum, aut 9. aut 13. annorum mortuus fuerit: non autem, si vltra 14. 15. &c. Adiecto enim tẽpore minori, co

a l. non enim aliter, 18. & l. hæc autem stipulatio, 20. de adopt. P. §. cùm autẽ, eod. tit. apud Iustin.
b licùm in adoptiuis, C. de adoptio.
c Alc. ad l. 2. num. 5. de vulga. vbi citat eius sententiæ Sanct. Nasarium, & Galiaulam, quos ait fuisse iuris consultos.
d Paul. Castr. in d. l. 2.
e c. quia diuersitatẽ, de concess. præben. c. fin. de confir. vti. vel inuti.
f l. fin. §. fin. com. prædio. P.
g l. cùm filius, 78. §. seruus, de leg. 2. l. 2. in fi. de don. cau. mor.
h §. in extraneis, de hæred. instit. apud Iustin. l. si alienũ seruum, 4. §. in extraneis, eod. P.
i §. sui, de hæred. qual. & differ.
k l. quod sponsæ, de donat. ante nupt. P. l. quod ab initio, de reg. iur. P.
l l. Lucius, l. 45. & ibi glo. in ver. naturalem, de vulga.
m l. 1. de nat. liber. C.
n § si aduersus, de nupt. apud Iustin. l. vulgò concepti, de sta. homi. P. §. vulgò quæsitos, de succell. cogna.
o §. 1. de pat. pot. l. Paulus, de sta. homi. P.
p l. liberorum, de verb. sig. §. fin. qui testa. tuto. dat. pos.
q l. qui in vtero, de sta. homi.
r §. fin. qui testa. tuto. da. poss.
s Bart. in l. 2. nu. 15. de vulga. contra quẽ plures sentiunt interdictione concilliat Guill. Bened. in ver. absque liberis, in pupillari, nu. 62. 63. 64.
t probat l. fin. §. quibus, de sent. pass. C. l. si cùm dotem, §. eo autem tempore, sol. matri. P.
u l. is cui bonis, de testam.
x ita tuetur Bart. nu. 57. post Guillelmũ, in l. 1. de vulga. P. Bald. consil. 114. vol. 3. & cons. 140. vol. 1. facit si fideiussor, de leg. 1. l. fin. de hæred. instit. C.
y l. 1. §. 1. quib. mod. pig. vel hypoth. sol.
z l. si vnus, §. si acceptilatio, de pact. P.
a Bald. & Bartho. in proxi. cita locis.
b l. 2. §. 1. de vulg. §. masculo, de pupill. apud Iust.
c §. 1. eod. l. qua ætate, de testa. P. d arg. l. adigere, §. quamuis, de iu. patro. c. cùm cessante, de appellat. e l. in pupillari, & l. 2. de vulga. f d. l. qua ætate. g l. si ita quis substituerit, & l. qui plures liberos, in 1. & l. ex facto, §. item quæro, de vulga. P.

finitur

finitur; sed si maius adiiciatur, ætate pubere finitur [a]. Quin, quod notabile est, si maiori & puberi facta fuerit pupillaris, ea non valebit etiam iure obliquæ substitutionis, id est, non valet iure fideicommissi post ætatem puberem [b]. Nam cùm pubertatem substitutio pupillaris non egrediatur, non potest ab ea incipere [c]. Sunt tamen aliqui, qui distinguant. Num testator, dum substitueret pupillariter, sciuerit esse puberem, & illam adiecerit conditionem, si in pupillari ætate decesserit: nam tunc, vt aiunt, conditio impossibilis, quam testator putauerit possibilem, vitiat dispositionem [d]. Si verò ignorauerit, putant tunc pupillarem trahi ad fideicommissum, quòd verba directa obliquentur [e]. Sed hæc distinctio non placet. Nam etsi pater ignorauerit esse filium puberem, tamen adiectio conditionis, si intra pupillarem ætatem decesserit, &c. satis mentem exprimit fuisse testatoris, pupillarem tantùm voluisse facere. Et proinde, qui non potuit quod voluit, & qui noluit quod potuit facere, efficit vt actus alio iure, quo alioquin valere non poterat, non valeat [f]. & expressa nocent, non expressa non nocent [g]. Neque quisquam præsumitur dixisse, quod prius mente non agitauerit [h]. Atque tollerabilius visum

11 est, testamentum irritari, quàm fieri contra voluntatem defuncti [i]. Nec verba merè directa obligantur in testamento communi iure [k]: quanquam in codicillis, propter naturam eorum, quòd directò illis non detur hæreditas [l], aliquando obliquentur [m].

12 Admittere tamen extensionem directæ pupillaris expressæ ad vulgarem directam tacitam, tanquam sub ea comprehensam: sicuti in casu substitutionis quo posthumus nasceretur [n].

13 Cæterum hic quæri solet, si per statutum municipale cautum sit, vt pupillaris ætas duret vsque in 20. annum, vel vt minor non possit testari, nisi in 20. Num huiusmodi substitutio facta pupillo vsque ad 20. annum, vel alium adiectum statuto, prorogetur: possit ne pater vsque ad illud tempus pupillariter substituere. Et certè Bartho. & Alexan. rati sunt, hic non posse pupillarem recipi. Contrarium autem defendunt Baldus & Cumanus. Referam quæ Bartholum mouere potuerunt, sed refellam statim, cùm Baldum sequar. Prior ergo Bartholi senten-

14 tiæ ratio dari potest. Quòd pupillaris substitutio specialı iure recepta est: & iura singularia, vt contra iuris præcepta inducta, extendi non debeant [o]. Et olim cùm hæc porrigenda erat ad exemplarem, opus erat principis rescripto [p]. Sed hæc ratio se ipsa reprobat. Nã moribus inducta est substitutio pupillaris [q]. moribꝰ ergo emẽdari & amitti aliter potest [r]. Atq; quod olim rescripto impetrabatur de exemplari, iure communi receptum est, sine rescripto, ex similitudine rationis [s]. Et quia fauore pupillorum recepta est substitutio, eodem fauore prorogari tempus poterit: vt etiam in iure aliquando eorum fauore æ-

15 tas pupillaris ad 18. annum prorogatur [t]. Alia ergo ratio danda. Secunda ratio, quòd statutum municipalis lex est, & mos pro lege habetur [u]. Porro, lex bona debet esse secundùm naturam [x]. Contra naturam autem esse videtur, vt quis sit pubes & impubes, & diuerso iure vna eadem res censeatur [y]. Cuius rationis reiectio pendet ex eo, quòd pubertas annis mensuram accipit, nõ natura: quia interdum quis citius, interdum tardius pubes verè est, cùm malitia suppleat ætatem [z]: Sed à iure ciuili, & honestatis, quòd sublata nudatione corporum, visum fuerit eam ætatem pubertati constituere, in qua vt plerumque quis pubem & lanuginem, & potestatem generandi habet [a]. Proinde, statutum poterit hanc iuris communis determinationem ex causa prorogare, vel minuere, secundùm naturam hominum in prouincijs natorum, quorum alumni alicubi citius proceres fiunt, quàm alibi, vel tardius mentem ha-

16 bent. Ita ius ciuile, aliud ius ciuile tollere potest [b]. Tertia autẽ ratio erit, vt dicãt substitutionem pupillarem non tam respectu ætatis, quantũ ratione impotentiæ generãdi liberos in pupillo existẽtis introducta, quia nõ potest in ea ætate habere liberos, qui sibi successuri sint. Vt ideo pater illi det hæredes, sicut de exemplari responsum est [c]. Quare, inquit, licèt minores 25. an. statuto testari non possint, tamẽ ob eam rationẽ pater nõ poterit substituere pupillariter. Addi potest, q statuta nõ recipiũt interpretationẽ extẽsiuã, sed declaratiuam:

MMmmm a exem-

---

a d.l. in pupillari.
b Bart. in l. verbis ciuilibus. nu. 7. & alij, ibi, de vulg. & ci. l. centurio, eod. tit.
c arg. l. vsumfructum cum mortar. de v. sufr. lega.
d vt in l. se ruo manumiss. §8. de condi. indeb.
e per glo. in d. l. verbis ciuilibus, de vulga.
f l. de iure codi. P. l. multum interest, C. si quis alteri vel sibi.
g l. nonnunquam, de cond. & demonst. P.
h l. in ambiguo, de reb. dub. P.
i l. quoties. 9. §. si duo, de hæred. instit. l. pen. de inofficio rup.
k l. centurio, & l. verbis ciuilibus, de vulga. P.
l l. cum quam, C. de fid. com. l. non codicillum, C. de codicil. cum simil.
m l. ex facto, & l. Scæuola, ad Trebel. P.
n vt in l. ab exhæredati substituto, 12. §. f. & ibi Ioan. ab Imola, de leg. 1. And. Barba. in rep. C. Raynutius, col. 81. in mate. substi. vulga. Bart. in l. verbis ciuilibus, nu. 7. de vulga. Boer. dec. cis. 28. nu. 5.
o l. quod verò, de legib. P. l. 1. de cõstit. princi. c. 1. de fil. presbyt.
p l. ex facto, de vulga.
q l. 2. eod.
r l. de quibus, de legib.
s l. humanitatis, C. de impube.
t l. mela, ait, de alim. & cib. lega. lib. 1. P. tit. 15. minorem, de adoptio.
u d. l. de quibus, l. omnes populi, de iusti. & iu. l. magistratibus, ad municip. P. c. 1. de constitu. in 6.
x ca. erit autem lex, 4 dist.
y l. eum qui ædes, de vsucap. P.
z c. puberes, &c. de illis, & c. vlt. de despon. impub.
a l. si quan. tut. vel cur. esse des. §. 1. quib. mod. tut. fini.
b d. c. 1. de constitu. 5. cas, de cap. diminut. cum simil.
c l. ex facto, de vulga.

exemplo eorum,quæ iuris ſtricti ſunt [a],quæ non extenduntur ad caſus non ex
preſſos vel ſimiles perſonas,vbi verba ceſſant [b]. At & hæc ratio elidit̃ur, quòd
ſubſtitutiones propter liberos,qui ſuſcipi poſſunt,introductæ non ſunt, nã &
liberi, vt dictum eſt,etiam intra 14.annum ſuſcipi poſſunt:& tamen non ideo
impediantur iure intra 14 annum,neque ſuſcepti liberi defectum ſupplent æ-
tatis [c]. Neque etiam prohibitum eſt,ſtatuta à perſonis & rebus ad ſimilia extẽ
dere,ex ſimilitudine rationis [d]:potiſsimùm ſi ſint fauorabilia [e]. Ergo remanet
in ſtatuto,quo pupillaris ætas prorogatur vltra 14.an.vſque ad tempus proro-
gatum,quo quis diſponere poſsit,ſubſtitutionem pupillarem,prorogari. Quia
præcipua ratio eſt pupillaris ſubſtitutionis,quòd ſibi propter ætatem pupilli
teſtamentum facere non poſſunt [f]. Et tales eſſe præſumit ſtatutum, quod pu-
pillarem prorogat ætatẽ. Sed hæc de impubertate hactenus. Sequitur nunc, 17
vt 3.loco doceamus,liberos,impuberes,in poteſtate eſſe patris debere ſubſti-
tuentis pupillariter,& aliter non admitti ſubſtitutionem [g]: in poteſtate in-
quam patria,non alia,quæ multiplex eſt [h],in qua non admittitur ſubſtitutio.
Ideo tutor non poteſt pupillo ſubſtituere,in quem habeat aliam poteſtatem,
quàm patriã [i]. Non maritus vxori,quamuis eam habeat in poteſtate [k]. Non
pater emancipato. Quia & poſt emancipationem,pater amiſſa vel remiſſa po
teſtate,& eius commodis,fit tantùm filij impuberis legitimus tutor [l]. Item, ſi
poſt liberationem à patria poteſtate,quæ pluribus modis contigit [m], pro filio
teſtaretur pater,iniuria fieret filio,quòd is ſine cauſa priuaret matrẽ, quæ pri-
uatio ex perſona patris & poteſtatis ſuſtinetur: potiſsimùm quòd poſt libera-
tionem à poteſtate,videtur ius quæſitum proximis. Neque faceſsit quod dictũ
eſt,iure nouiſsimo ſublatam eſſe in ſucceſsionibus differentiam ſuitatis ſeu po
teſtatis & emancipationis [n]. Nam hoc verum eſt in ſucceſsionibus ab inteſta-
to delatis,non in aliis [o]. Hinc ſequitur,matrem ſubſtitutionem pupillarem fi- 18
lio non poſſe facere,eò quòd non habeat filios in poteſtate [p]. Et liberi non ma
tris,ſed patris familiam ſequuntur [q]. Neque habere poteſt in poteſtate, quæ
ſuæ poteſtatis non eſt [r], vxor videlicet,quæ marito materfami.facta,in eius vi-
detur eſſe poteſtate, vt ſuo loco docuimus [s]. Neque lex tantùm fidit matribus,
tanquam mulieribus,quantum patribus,propter fragilitatem ſexus,& imbe-
cillitatem conſilij [t]. Maximè cùm poteſtas patria in regimine & tutela filiorũ
defenſione & cautione conſiſtat. Alienam autem ſubire tutelã & defenſionẽ,
munus virile eſt,non fœminarum [u]. Quod ſi in iure offendas aliquando legẽ
dicentem,matrem feciſſe tabulas pupillares,intellige, vel tabulas pupillares
dici:quòd pupillus in his inſtitutus ſit,vel,quòd ſubſtitutionem quidem fecit
pupillarem,ſed inutiliter [x]. Quamuis Bart.& Bald. tradunt [y], ſubſtitutionem 19
pupillarem factam à matre impuberi obliquari & valere in vim fideicommiſ
ſi pendente impuberi ætate,non vltrà. Neque immoror in eo quod quidam ar 20
bitrati ſunt,iure pontificio mulierem poſſe ſubſtituere pupillariter. Propter c.
ex patre,67.de appellat.dum dicitur matrem defiiſſe habere filios in poteſta-
te. Ergo,inquiunt, habebat:cùm priuatio præſupponat habitum [z]. Nã in eo
capite non agitur de poteſtate patria, ſed tutoria, cùm matres poſsint eſ-
ſe tutrices filiorum [a]. Hoc modo nihil facit ad rem, quòd exemplaris,quæ 21
ad exemplum pupillaris permittitur, & matri concedatur [b]. Quia diuerſæ
ſunt ſubſtitutiones, nec poteſtas patria conſideratur in exemplari, nec ex-
cluſio proximorum ab inteſtato:nec valet argumentum à ſeparatis [c]. Item 22
falluntur, qui ideo videntur matrem admittere, qui indiſtinctè efferunt,
ſublatam eſſe ſexus differentiam [d]. Nam hoc verum eſt in negotiis, in
quibus ſexus potentia & impotentia nihil contribuit, vt in ſucceſsione
accipienda: contrà autem, vbi ſexus aliquit agit. Vt, in genera-
tione nemo tam ſtultus erit, qui dicat maſculorum & fœminarum
diſtinctionem non eſſe: ſic in regendis actibus, melius virorum,

a l.quicquid aſtringẽdæ,de verb.obl.P.
b Bald.in l.illam,3.col.de collat.C.& in l.ſi defunctus, in 3.col.verſ.& idcirco fit,& in l.fin.circa princ.de ſuis & legit.C.
c l.2.de minor.25.an.P.
d Bartho.in l.omnes populi,5.quæſt.princ.verſ.item quæro,de inſt.& iure.
e latè de iſtis Bald.in l.non dubium,C.de legib.
f §.1.verſ nam moribus,de pupill.
g l.2.§.quod ſic,de vulga.§.1.& fin.de pupill.l teſtamento,C.de impube.
h l.poteſtatis, de ver.ſignif.
i l.1.de tutel.P.§.1.eod.
k Geneſ.3.1.Petri,c.3.ca.hæc imago,33.q.5.
l §.1.de fiducia.tute.Theop.in §.1.eod.in inſtit.Iur.ciuil,& in §.1.de legi.par.tute.
m to.tit.quib mod.ius pa.pot.ſol.tit.de emancip.liber.C.
n §.nullam,& ferè per tot.tit.de heredib.ab inte.venien.coll.9.
o glo.in l.ſi emancipati,in ver.venientem,C.de collatio.
p d.§.fœminæ,de adopt.l.nulla, de ſuis & legiti.P.§ cæteri, de hæred.qual.& differ.l.illud,§.ad teſtamenta,de bon.poſſ con.tab.
q §.3.verſ.at qui per, de legit.agnat.tute.§.fin.de pat.pot.apud Iuſtinia.l.cùm legitimæ,de ſta.homi.l.familiæ,iuncta l pronunciatio,de verb ſig.
r l.ſic eueniet,21.ad leg.Iul de ad.P.l.homo liber,54.§ fin.de acq.rer.dom l.ſi.C.de tutell.
s ſup.in 2.par.Syntagma de pot.in vxorem tractauimus.
t l.1.ad Velleia.P.l.lex quæ tutores,de adminiſt.tuto.C.
u l.alienam,C.de procur.l.1.quan.mul.tut.off.fun.poſſ.l.iure noſtro,C.de teſtam.tut.l.nec filiũ,& auth.ſi pater, tit.de iupr.fac.apud quẽ fil.&c.lib.5.C.tit.24.
x ſic intellige l ſi mater,33.de vulga.
y Bart.& Bald.in l.verbis ciuilibus,eod.
z l.decem,de verb.obl l.Iulianus,de diuor.P.

a l.2.& auth.mater,quan.mul.off.tut fun.pot.C. b l.humanitatis,C.de impube. c l.3 de minor.P. d ex l.maximum vitium, C.de lib.præt.§.noſtra autem conſtitutio,de exhæred.lib.in auth.l.lege 12.tab.de legi.hæred.C.

quàm mu-

quàm mulierum consilium & robur. Et in summa, in multis deterioris condi-
23 tionis sunt mulieres viris [a]. Dubium porrò superest, num in Gallia, matres sub stituere, vel ipsi etiam patres pupillariter possint. Quia glossa quædam [b] asserit, Francigenas nō habere filios in potestate, quam sequuntur Angelus & Alexan [c]. & Baldus [d], qui & glossam illam extendit ad filios Britonum. Item alij [e], quibus ansam dedit Iustinianus, dum ait, ius patriæ potestatis in liberos proprium esse ciuium Romanorum [f]. Et hinc sequeretur, non posse substitutionem pupillarem in Gallia fieri. Sed cùm fundamentum falsum sit, poterit admitti contrarium proculdubiò. Iulius enim Cæsar, lib. 6. Commentariorū belli Gallici tradit, ius necis & vitæ, & potestatis inter Gallos in liberos fuisse. Sunt & tritæ singulorum ferè locorum Galliæ consuetudines, quæ passim de emancipatione agant liberorum, vt vel analphabetus statim intelligere possit & esse potestatem à qua emancipatio liberet. Et constat quoque, iura ciuilia Romanorum esse recepta in Gallia, in quantum ratione vtantur [g], non vt leges superiorum: quia Gallia nullum alium, quàm suum regem [h], neque imperatorem superiorem habet, qui ei leges dare possit temporales. Item cùm moribus recepta est substitutio pupillaris apud Romanos, quid prohibet quin apud Gallos moribus non recipiatur? Atque Guill. Bened. tradit, in his, in quibus versatur honor aut fauor liberorum non censeri filios esse extra patriam potestatem, sed tantùm, vbi & quando eis expedit [i]. In Gallia igitur emancipatis, vel liberatis à patria potestate, patri non erit permissum substituere, neq;
24 matri: vt cessante & deficiēte fundamēto substitutionis pupillaris. Consequēs etiam est, vt neque hæretici patribus, quibus filij non succedunt, sicut nec crimine maiestatis humanæ reis [k], permittetur hæc substitutio: quia neque hæretici filios dicuntur habere in potestatem [l], neque sibi testamētum facere pos-
25 sunt [m], ideo nec liberis [n]. Idipsum resoluendum de patribus Iudæis, vel ethnicis, vt filiis christianis factis seu babtizatis substituere pupillariter nō possint, quia non habent illos in potestate [o]: quanquam filij huiusmodi, parētibus pos
26 sint succedere [p]. Deinde, & id seruandum in patribus, qui ob aliquod delictū, bonorum suorum dominium etiam ante sententiam amiserunt [q], quia testari non possunt: non secus quàm illi, quibus interdicitur bonorū administratio [r]. Verùm non ideo solùm, quòd amittant bonorum administrationem, à testamento arcentur, sed quia lege fiunt intestabiles, & alieni à testamenti factione. Alioquin & qui bona nō habet testari potest [s], & pupillo substituere: quia
27 potestas in pupillum non est impedita prohibitione testandi. Quare & ratione potestatis & facultatis testandi, patrem posse quoque substituere pupillariter filio, quem exhæredauit [t], etiam si exhæredatio fiat mala mente, idest, propter causas ingratitudinis [u]: nam & maximo beneficio pater filiū prosequi videtur etiam exhæredatū, quòd ei indigno, de successore prouideat. Neq; odio filij sed propter naturam paternam illi prospicere censetur: qui etsi iusta de causa offendatur, tamen semper consiliū capere præsumitur pro liberis [x]. Neque per substitutionem patri ob potestatem permissam, pater filio etiā nō ingrato non dicitur substituere in propriis bonis scilicet testatoris, sed in propriis bonis pupilli etiā aduentitiis, vt non opus sit pro validitate istius substitutionis, patrem filio cui substituit bona sua relinquere [y]. Et hæredem dare nō onus est, sed fauor prouidens impuberi [z]. Multò magis si non mala mente, sed alia de causa quàm ingratitudinis [a], pater filium exhæredet, poterit ei substituere pupillariter. Proinde, & in legitima exhæredato substituere hoc modo
28 poterit [b]. At eam fideicommisso, vt neque alia pupilli bona onerare, alio modo non poterit [c]. Quia filius legitimam non à patre, sed à lege habet [d]. Et quem non honoro, grauare non possum [e]. Hisque rationibus, nec substitutus pupillariter non nisi cum distinctione à testatore patre grauari
29 relictis, vel restitutione potest. Nam quod receptum est, patrem grauare posse legitimum hæredem, seu substitutum filij impuberis,

a l. in multis. de sta. homi. P. l. f. C. de arb.
b §. glo. in §. ius autem potestatis, de pat. pot. & ibi Angelus.
c Alex. in l. placet, de acq. hæred. in add. ad Bartho. & in l. f. C. de inoff. testa.
d Bal. in §. 1. de duob. fratrib. de nouo benef. inuesti.
e Lud. Rom. Alex. & Ias. in l. fin. qui test. fac. poss. Bened. in c. Raynutius, in ver. si absque liberis. 22. in tract. pupi. nu. 38.
f §. ius autem patris, de pat. pot. l. patre furioso, de his qui sunt sui vel al. iur. P. l. item in potestate, & l. nam ciuium, de sta. hom. P.
g Bald. in l. nemo, de sent. & re iud. C. & in c. vlt. de consuet.
h c. per venerabilē, qui fil. sint legit.
i Guill. Bened. in d. ver. si absque liberis, 2. nu. 45. secundum Bart. l. item in potestate, de iis qui sunt sui vel alie. iur.
k auth. gazaros, de hæret. C. l. quisquis, ad leg. Iul. mai. C. c. cùm secundum leges, de hæreti. in 6.
l c. 2. §. fi. eod.
m d. l. quisquis.
n d. l. 2. §. quisquis, de vulga.
o glo. in ca. Iudæorū, 28. q. 1.
p c. Iudæi, de Iudæis.
q vt in l. quæsitum, qui & à quib. manu. lib. non fi. P. c. quanquam, de vsur. in 6. cum simil.
r l. is cui, de testam. P.
s l. hæreditas, de pet. hæred. P.
t §. non solùm, de pupill. l. 1. §. substituere, de vulga. l. cùm quidam, C. de leg. l. in ratione, in 1. § fin. & l. qui fundum, 80. §. qui filius, ad l. Falc. P.
v de quibus in § causas, vt cùm de appel. cogno. in auth. in l. 1. & 2. de lib. & posth. P.
x l. nec in ea, §. fin. ad leg. Iul. de adult. P. adde l. isti quidem, de eo quod met. cau. P. l. fin. de cura. furio. C.
y l. sed si plures, 10. §. ad substitutos, de vulg. P.
z l. 6. §. 1. de interrogatio. § 1. quib. manu. non lic.
a vt in l. multi non notæ, de lib. & posth. P. l. si patronus, 12. §. si quis non mala mente de bon. libe.
b l. ex tribus, cum ibi nota. C. de inoff. testa.
c l. si arrogator, de adoptio. l. quoniam in prioribus, de inoff. test. C. l. cohæred. 4. cum filio, vers. nec fideicommisso, de vulga. de hæred. & falc. in auth. l. si arrogator, de adoptio. P.
d §. primùm itaque,
e l. ab eo, C. de fideicom.

 in bonis

in bonis propriis, etiam in legitima [a]: hoc intelligendum est, si modò hæres habet pupilli hæreditatem ex voluntate expressa vel tacita patris [b], & sub ea cõditione grauatus is substitutus sit, sub qua pater ei filio poterat substituere. Atque etiam tunc substitutio illa fideicommissaria finitur cum pupillari ætate [c]. Quare si filius exhæredatus sit, cùm nihil ex iudicio defuncti peruenerit ad substitutũ, nec impubes nec substitutus grauari possunt relictis [d]. Sed quæritur, num præterito filio, quemadmodum exhæredato, pater substituere pupillariter possit. Et placuit non posse. Quia præteritio filiorum reddit ipso iure testamentum nullum [e]. Quamobrem, cùm testamentum paternũ corruat, & substitutio pupillaris sit accessorium & sequela paterni testamenti, non poterit ipsa sustineri [f]. Ex nihilo enim nihil sequitur. Quod intelligẽdum venit, si de præteritione conqueratur filius: nam si testamentum paternum ipse per se vel cum tutoris authoritate approbauerit, & renunciet iuri agendi & dicẽdi testamentum [g]. Potest enim renunciare filius suo priuilegio [h], neque volenti fit iniuria [i]. Et priuilegium agendi non præstat impedimentum, quod non sortitur actionis effectum [k]. Quanquam in contraria sententia sit Angelus [l], quem tamen non sequuntur reliqui interpretes. Sed & tradunt [m], vt si auus substituerit nepoti suo impuberi, in potestate retento emancipato filio, eo casu præteritione nepotis, si filius emancipatus fuerit institutus, non vitietur substitutio: quòd hodie nullum non ideo dicatur testamentum sublata differentia potestatis & emancipationis, quòd pertinet ad successionem [n], & emãcipatus instar suorum succedat [o]: emendato titulo, de coniungendis cum emancipato liberis. Cæterùm, non modica est difficultas, num hoc tantùm 31
verùm sit iure Pandectarum, an verò correctum sit iure nouissimo, quo ex causa præteritionis seu exhæredationis, rumpitur testamentum, tantùm quod pertinet ad institutiones, cæteris firmis manentibus. Nam communis interpretum dicitur esse sententia [p], corrigi per authent. ex causa, de lib. præt. C. l. filio præterito, de iniust. rup. P. Neque hodie præteritione testamentum nullum dici: sed iisdem rationibus, quibus sustinetur exhæredatione facta pupillaris, sustineri quoque in præteritione. Contraria tamen verior est sententia: neque auth. ex causa, aut §§. nouellæ, vnde sumpta est, de præteritione paterna loquuntur, ex qua nullum fit testamentum: sed de materna præteritione. Nam §. aliud quoque capitulũ, vt cùm de app. cognos. ex quo verba illa auth. ex causa, *præteritionis vel exhæredationis*, sumpta truncatim sunt, meminit primùm de vtroque parente, matre & patre, & statim prohibet, ne illi prætereant vel exheredent filios sine causa: referendo præteritionem ad matrẽ, quæ propriè non dicitur filium exhæredare, & cuius præteritio pro exhæredatione habetur [q]. Sic enim scriptum in illo §. aliud est. *Sancimus igitur, non licere penitus patri vel matri, auo vel auiæ, proauo vel proauiæ suum filium vel filiam, vel cæteros liberos præterire, aut exhæredes in suo facere testamento.* Et ita ibi gl. in ver. præterire, explicat [r]. Et in §. siue igitur, eiusdem nouellæ, Iustinianus, qui tradit rumpi tantùm testamentum quoad institutiones ex causa exhæredationis tantùm meminit, non de præteritione patris. Nec est alius textus in ea nouella, qui dicat præteritione patris non fieri nullum testamentum, sed tantùm ex causa exhæredationis patris irritum fieri, quòd pertinet ad institutionem, & ex causa quoque præteritionis matris, quæ pro exhæredatione, vt dixi, habetur. Et Raphael existimabat hanc interpretationem esse veriorem authenticæ ex causa, sicut inquit, *Existimabat Deum esse in cœlis.* vt refert Paulus castr. ad d. auth. Cæterùm, communem opinionem tenendam in foro. Ego autẽ quicquid fori subsellia reclament, tenendam iam explicatam à me mentem authẽticæ & sequendam puto: neque imitandas nobis Palamedis aues, quæ se mutuò sine ratione sequuntur.

[a] l. si Titio, §. pen. cum 2. seq. ll. de leg. 1.
[b] l. 2. §. interdum, de vulga. l. ita tamen, §. a patre, ad Trebell. l. conficiuntur, de iure codicillo. P.
[c] d. l. si Titio, §. 6. cũ 2. seq. ll.
[d] l. plane, 2. de lega. 1. l. si pupillus, . resp. de acq. hæred. l. cohæredi, . §. cùm si seq. de vulga. P. l. ., cum seq. de leg. 3. l. ab exhæredati. 120. de leg. 1. l. pater, de vulga. l. cùm quidã, C. de legat.
[e] l. 1. & l. filio præterito, l. posthumi, de iniusto rup. P. l. inter cætera, de li. & post. P.
[f] l. 2. §. adeo, & l. ex pupillari, de vulga. P.
[g] d. l. filio præterito, in fi. facit l. si ad pupillum, de autho. tuto. P. Bart. in l. 2. numero 21. de vulga.
[h] l. si quis in conscribendo, de pact. C. & de episc. & cler.
[i] l. nemo videtur, de reg. iur. P. l. venditor, C. de rei vẽdic. l. cùm donationis, C. de trans.
[k] Angel. in l. 2. de vulga. P.
[l] Bar. & alij post illũ, in l. Gallus Aquilius, §. & quid si tantùm, de liber. & posthum.
[m] §. 1. §. nullam, de hæredib. ab int. veni.
[n] l. meminimus, §. cũ igitur, de legi. hær.
[o] authen. ex causa, de libe. præter.
[p] Alex. Aretin. & alij, in l. 4. §. 6. de vulga.
[q] §. mater, de exhær. libero.
[r] Sic etiam tuetur Petrus, Bal. Dyn. in dict. magna ad l. Gallus Aquilius, de lib. & posth. Iac. Butrig. Paul. Castr. ad d. auth. ex causa, de lib. præter. C.

Anace-

Anacephaleosis pupillaris substitutionis, effectus, rationes, & modi extinctionis eiusdem. Cap. 23.

1 Pupillaris substitutionis totius anacephaleosis, quæ in ea requirantur, effectus, rationes. Num.2.3.4.
2 Hæreditas tribus modis pro adita habetur.
5 Patris in filiorum personam & bona, maxima potestas.
6 Pupillari substitutioni aduersantes rationes submotæ. & 7.
8 Pupillaris substitutio quibus modis expirat.
9 Religionis ingressus quando tollat pupillarem substitutionem.
10 Professio religionis vetita in Gallia ante 25. & 20. annum: & antè professi disponant in fauorem aliorum, quàm monasterii.
11 Pupillaris num expiret mortuo filio ante patrem.

1 IN gratiam eorum, qui breuioribus delectantur, ex superioribus excusis colligemus paucis: primùm, quæ requirantur in substitutione pupillari: 2. effectus, propter quos inuenta: 3. rationes, quare recepta: 4. vt ea intereat. Igitur substitu-
2 tio pupillaris nouem exigit, 1. Vt qui substituit, factionem habeat testamenti, & sibi condat & filio [a]. Vt testamentum subsistat. & nullum non dicatur præteritione, vt sit institutus vel exhæredatus filius [b]. 3. Adeatur hæreditas ex testamento patris [c], vel pro adita habeatur, id est, adueniat casus qui pro aditione habetur: vt nomen nudum hæredis [d]: aut suitas [e], aut edictum si quis omissa causa testamenti [f]. 4. Vt is cui substituitur, sit de liberis. [g]. 5. Fiat in potestate substituentis constitutis [h]. 6. Qui post mortem substituentis sui iuris efficiantur, nec sint recasuri in alterius potestatem [i]. 7. Vt sint liberi impuberes [k]. 8. Nec fiat substitutio vltra ætatem impuberem [l]. 9. Vt substitutus possit & velit pupilli hære-
3 ditatē accipere [m]. Effectus pupillaris substitutionis sunt, primus, vt excludat omnes venientes ab intestato & matrē, vt præcedēti capite docuimus [n] 2. Vt pupillus moriatur testatus [o]. 3. Vt in pupillari expressa, cōtineatur vulgaris [p]. 4. Vt quos pater possit sibi hæredes facere necessarios, possit & filio [q]. 5. Vt qui hæreditatē pupillarē adiuit, si pupillus patris hæres sit, cogatur & adire paternā: & cōtrà [r]. Rationes porrò substitutionū pupillariū plures sunt aliquas refero:
4 1. Quia reipub. interest ne quis re sua malè vtatur [s]. Itaq; ne hoc accidat minoribus, rectè lex permittit patri dispositionē bonorum filiorum impuberum, qui multis captionibus expositi sunt [t]. Et melius est occurrere ante factu ram, quàm posteà illis auxilium concedere [u]. Præsumit autem lex, patrem ita prospecturum filio de hærede vtiliore, qualem ipse filius, si compos mentis esset, sibi eligeret propter affectum naturalem patris in liberos, quo nullus maior præsumitur [x]. 2. Filius minor, vel dictante ratione naturali, præsumitur consentire voluntati patris [y], Et vox patris pro voce filij, & contrà, habetur [z]. Ij pro eadem persona [a]. Parsque patris filius, vt ideo acquirat omnia patri, iure potissimùm Pandectarum [c]: & hodie, vsumfructum aduentitiorum [c]. Vt contrà filiusfa. etiam viuente patre, quodammodo dominus rerum paternarum censeatur [d]. Rectè igitur ratione tantæ coniunctionis bonorum & personarum, pater pro filio testabitur impubere. Quando etiam

a l.2.§.prius, de vulga.
b d.l.2.in princ.
c d.l.2.§.pen.vers.adeo, l. si nemo, de reg. iur.
d l.ex duobus,§.f. de vul.
e l.paterfamilias, de priuile.cred.l.si filius qui patri, de vulga.l. filius qui se paterna, de acqui. hæred,
f d. l. 2. §. planè, de vulga.
g d l.2.§ 1.& §. liberis, de pupill.
h d.l.2.l.precibus, de impub. C. c. si pater, de testa.in 6.
i d.l.2.& l.cohæredi, §.cum filię, de vulga.
k d.l.2.de vulg.
l l.in pupillari, eod.
m l.precibus.§.si verò, de impub. C.
n l. si testamento, & d.l.precibus, eod.
o §.1.de pupill.l.2.in fine,& l.patris & filij, de vulga. P.
p l.paterfamilias, & glo. in l 1. eod. & nos superiori. c.
q l.2.§. prius. vers. constat, & l. sed si plures, §. quos possum, de vulga. P.
r l.quidam elogio, de iure delib. C.l. sed si plures,§.filio impuberi, de vulga.P.
s l. 1. de ijs qui sunt sui vel alie. iur.l.1. de cura.furio.
t l.4.de minor.25.an.
u l. f. in quib. cau. rest. in integ. non est necess.
x l. fin. de curat. furio.l.isti quidem, de eo quod met.cau.
y l.2.§.fin.sol.mat.P.
z §.ei verò, de inutil. stip.
a l.fin.de impub.
b l placet, de acq.hæred.
c l. cùm oportet, de bon quæ lib.C.§.1. per quas perso. nob.acqui.
d l.in suis, de lib. & posth.P.l.in suis, de suis & leg. hæred.P.

maximè pupilli intereſt, habere hæredem [a]. Et qui impugnat ſubſtitutionem pupillarem, videtur impugnare vtilitatem pupilli [b]. Tertia, cui licet quod 5 plus eſt, & quod minus eſt multò magis licere debet [c]. At parentibus poteſtas maxima in filios & olim conceſſa & nunc eſt, vt & necis haberent poteſtatē [d]: hodie autem & in vita, & poſt mortem perſonæ filij haberent curam. Nam de ea poſt mortem quoque diſponunt, cùm teſtamento poſſint dare pupillis, etiam inuitis, tutores [e]: videlicet, vt præſumit lex amiciſſimos. Multò magis licebit eis de filiorum bonis teſtari in fauorem eorundem. Quin & lex permiſit patri, filiæ deſtinare maritum, vt voluntas poſt eius mortem ſeruetur [f]. Pluris autem eſt perſona, quàm bona [g]. Ex quibus rationes omnes, quę aduer 6 ſum pupillarem ſubſtitutionem obijci poſſunt, ſubmouentur. Siquidem quia poteſtas efficit patria, vt pater & filius pro eadem perſona ſint, & bona filij cenſeantur patris, eademq́ue voluntas, pupillare teſtamentum non tam filij quàm patris cenſetur: neque pendere dicitur ex alieno arbitrio, non vllum odium ſequitur, ſed fauor pupillorum inde decedentium cum teſtamento. Neque etiam verēdum eſt, quòd hærede inſtituto filio, is poſſit inſidiari pupillo: 7 vt in l. Cicero, de pœn. in P. Quia ea ratio & cùm locum habeat in teſtamētis, non potuit teſtamenta improbare: nec propter abuſum, qui aliquando poteſt ex bonis rebus ab improbis committi, res ipſas bonas improbabis: non ob adulterium, matrimonium: non ob inceſtum, caſtitatem veſtalium: non ob tyrannidem, regnum, &c. Sed & poteſt pater teſtator inſidiis occurrere, ſi metuat de ſalute pupilli, obſignando tabulas pupillares iubendóque ne reſignentur, niſi aut pupillus intra impubertatem deceſſerit, vel in ſuam tutelam venerit [h]. Expirat porrò pupillaris ſubſtitutio, modis qui colligi poſſunt ex tracta 8 tis ſuperiore capite. 1. Ex parte inſtituentis, ſi teſtamentum patris non ſuſtineatur: puta quia ipſe inteſtab lis [i], quia præterit filiū [k], vel ſi alio modo corruat. 2. Extinguitur ex parte pupilli, ſi pupillus deſinat eſſe in poteſtate teſtatoris, vel quia viuente patre ſit ſui iuris [l], vel morietur ante patrē, vel pendente vita patris efficitur pubes [m], vel poſt tempus ſubſtitutionis appoſitum pupillari breuius, quàm pubertatis, moritur [n]. Aut ſi intra ætatem pubertati deſignatā, liberos ſuſceperit: nam tunc liberi excludunt ſubſtitutum [o], propter rationē præſumptionis voluntatis teſtatoris, quæ non præſumitur voluiſſe præferre alienam ſucceſſionem propriæ ſoboli [p]. Item, quòd filij inueniuntur præteriti, dum agnaſcuntur poſt teſtamentum patris pupilli. Fieri autem poteſt, vt & impuberes aliquando generent, vtpote malitia ſupplente ætatem [q]. Tertio, ex parte ſubſtituti extinguitur, ſi is incapax ſuccedendi ſit: vt putà ſi deportatus, ſi præmoriatur pupillo [r], vel ſi repudiet hæreditatem [s]. Item 4. ſi conditio 9 adiecta ſubſtitutioni non impleatur [t]. 5. Finitur per ingreſſum & profeſſionē religionis impuberis, factam ex diſpenſatione ſummi pontificis [u]. Et monaſterium eſt loco filij [x]. Et quod operatur mors naturalis in ſubſtitutione pupillari, id operatur mors ciuilis [y], monaſterijq́ue ingreſſus, qui pro mortuo reddit ingredientem [z]: dummodo monaſterium capax ſit poſſeſſionis bonorum in communi. Alioquin enim, ſi nec in communi, nec in proprio poſſit poſſidere, veluti monaſteria mendicantium [a], non monaſterio, ſed ſubſtituto quærūtur bona, ingreſſo & profeſſo religionem impubere: perinde ac ſi in ætate pupillari mortuus eſſet [b]. Quod ſi non profeſſus ex diſpenſatione, ſed tantùm oblatus impubes ſit monaſterio per talem ingreſſum non finitur ſubſtitutio, cùm pœnitere poſſit vſque ad annos diſcretionis [c], & intra annum probationis etiam maior [d]. Et in Gallia etiam lex poſita eſt in comitiis Aureliacenſibus [e], ne fiat 10 profeſſio religionis maſculorum ante 25. annos: fœminarum ante 20. annum. Et ſi ante facta fuiſſet, permittit profeſſis religionem diſponere de bonis, quæ illis obuenerunt antè vel poſt in fauorem tamen aliorum, quàm monaſterij. Adiecta eſt quæſtio & deciſio in capella Tholoſana 390. Si impubes ſit hæres inſtitutus in partem, & datus ſubſtitutus pupillariter, & impubes ſit mortuus viuo patre, an admittatur ſubſtitutus in vim vulgaris ſubſtitutionis, quam vide cum Aufrerij coniectaneis.

a l. & quia, de inter actio. in P.
b l. ſi pupillus, 42. de acq hęred. P.
c l. nō debet, de reg. iur. c. cui licet, eod. in 6 l. ſi legato. de manu. teſta.
d l. fin C. de pact. pot. Dio. Halic. in 2. & nos alibi in pat. pot.
e l. 1. l. certarum, 12. & l. quia perſonæ, de teſta. tutel P. §. certæ, §. permiſſum de tutel.
f l. ſi pater pactum, C. de ſponſal.
g l. ſancimus, 1. de ſacroſanct. eccl. C.
h Caius, lib. poſter. Inſtit. iur. ciuil ti. 5 Iuſtin. in §. ſin autem quis, de pupill.
i vt in l. lex Cornelia, de ſicar. l. lege Cornelia, eod.
k l. filio præterito, de iniuſt rup. Nos de hoc, c. proximo.
l l. cohæredi. §. cùm filiæ, 2. reſp. de vulg.
m §. maſculo, de pupil. l. in pupillari, de vulg. P.
n l. ſi quis ita, & l. ex facto, §. quæro, eod.
o d. l. in pupillari eo.
p l. cùm acutiſſimi, C. de fideicom. l. cum auus, de cond & demon. P. l. generaliter, §. cùm autem, de inſtit. ſub cōd. fact. C.
q vt notat glo. in c. 1. de del. puero. ca. de illis, c. 9. de deſpon. impub. vide Guill. Bened. in c Raynutius, ad verb. ſi abſque liberis, 2. nu. 1 4
r l. vlt. §. pro ſecūdo, de cad. toll. l. ſi ex pluribus, de ſuis & legit. hæred. l. Lucius, §. Paulus, de vulg l. toties, de acqui. hæred.
s l. precibus, §. pen. de impub. C.
t l. qui liberis, de vulga. P.
u Guill. Bened. in d. c. & d. loco. nu. 113. & 114.
x communis opinio, in c. in præſentia, de probat. §. ſed & hoc præſenti, de ſanct. epiſc. in auth.
y l. ſi quis ita, §. fin. de lega. 2.
z l. Deo nobis, de epi. & cler. C. §. illud, de monac. in authent.
a vt in clem. exiuit, de verb. ſignifi.
b Guil. Bened. in proxi. cita. loco, nu. 113.
c c. cùm ſcimus, & c. ſignificantibus, ca. cum virum, de reg.
d c ſtatuimus, 23. & c. ad apoſtolicam, 16 eod. tit.
e in cōſtit. Aureliac. art. 19.

De exemplari ſubſtitutione. Cap. 24.

1 NATVRA hominum ſagax, quæ ſimul omnia noſſe non poteſt, vel neceſſitate cogente quædam probat, vel ratiocinatione colligit, ex inuentis alia etiam elicit, & cõiectura facta ſimilum ſequitur inuenta. Quòd & Iuriſconſulti etiam faciendum monent [a], propter naturales quotidiè naſcentes, anteque inuiſas formas: cùm humani iuris conditio ſemper in infinitũ decurrat, & nihil ſit in ea, 2 quod perpetuò ſtare poſſit [b]. Ideo cùm moribus probatum viderent homines, ob ætatis defectum permiſſã patri ſubſtitutionem pupillarem fauore pupillorum: propter ſimilitudinem quandam pietatis, viſum quoque iuſtum eſt, ob defectum quoque mentis, vel ob vitium corporis quod teſtari filios prohiberet, & parentibus permittendum eſſe pro filijs teſtari, vt tandiu teſtamentum valeret huiuſmodi, quandiu cauſa duraret. Et proinde ab initio, quia hac de re nihil ſancitum erat, primùm cœpit princeps conſuli, vt ob eam ſimilitudinem fauoris filiorum vitio illo miſerabilium, exemplo fauoris pupillorum qui mente carent, liceret ſubſtituere parentibus [c] directò. Ad principem namque inter iuris & æquitatis rationem interpratatio competit [d]. Poſteà autem, cùm ſæpius ea de re interpellaretur, & ne priuilegio conceſſo ex arbitrio, qui illud impetrarant, abuterentur, Imperator Iuſtinianus legem tulit: per quam poteſtatem quidem hanc omnibus parentibus indulſit, ſed eam certis circunſtantijs vallauit, quæ niſi interueniſſent, non ſub- 3 ſiſteret [e]. De quibus nunc agendum eſt. Exemplaris ſubſtitutio, eſt ſubſtitutio directa, per quã licet parentibus furioſis, mẽte captis, mutis, prodigis, ſurdis, puberibus liberis hæredẽ ſcribere, ex legis præſcripto; qui, queadmodũ ſubſtitutus pupillariter, poſſit etiam bona propria filij ſine controuerſia inofficioſi, ex ea inſtitutione capere [f]. Quæ finitio per ſequentia explicatur. Exemplaris

[a] l. neque leges, 19. cum tribus ſeq. de legi. P.
[b] l.2.§. ſed quia diuinæ quidem res, de vet. iure enucl. C. §. vt autem lex, de reb. eccleſ. non alien. in auth.
[c] l. ex facto, 43. de vulga.
[d] l.1. & f. C. de legib.
[e] in l. humanitatis, 9. C. de impub. & al. ſubſ.
[f] hęc finitio collig. ex l. ex facto, de vulga. & ex l. humanitatis, de impub. C. §. qua ratione, de pupilla.

emplaris triplex dicitur esse, expressa, tacita, & mixta partim expressa partim tacita. Expressa est, quæ verbis expressis fit, vt *Si filius in furore vel surditate moriatur, Titius hæres esto.* Tacita quæ sit, tradit Guill. Benedictus dubitati & num sit [a]. Tandem autem resoluit, esse, quæ contineatur sub expressa vulgari furioso facta. Si tempore, quo vulgaris facta est, furiosus filius esset [b]: aliter si posteà furiosus factus fuisset, quia aduersam fortunam hominis cogitare ius ex tacitis non patitur [c]. Item in pupillari expressa facta furioso, vel alij cui potest exemplariter substitui, contineri quoque tacitam exemplarem: sed nõ simul, & eodem tempore valere. Nam quandiu filius furiosus impubes erit, & si in ea ætate decesserit, omnia, quæ naturæ sunt pupillaris, seruantur: at moriente eo post pubertatem iure tantùm exemplaris substitutionis succedetur. Vt etiam exemplaris expressa, hac distinctione, & vulgarem & pupillarem contineat: & ita quoque resoluunt antecessores nostri peritiores [d]. Partim expressæ partim tacitæ substitutionis exemplaris tradit formam isdem Bened. [e] in compendiosa: Si testator, inquit, dicat, *Titium & Caium hæredes instituo, & eos inuicem substituo.* Aliudque exemplum apud eundem vide mixtæ quoad casus substitutionis. Substituitur porrò in exemplari omnibus bo-
nis eius, cui fit substitutio, & in relictis à parente illi, exemplo pupillaris sub- 5
stitutionis: præterquam si ab vtroque parente matre & patre fuerit substitutum. Nam tunc substitutus à patre, habebit bona filij à patre, prouenientia & aduentitia: substitutus verò à matre, bona quæ a matre processerunt. Et ita
resoluit Iason [f], qui rationes reijcit aduersarias Imolæ. Substitutio autem hęc 6
fieri potest à patre & matre, non habita ratione potestatis, sed pietatis [g]: imò & à patre arrogatore simul, si furiosus arrogatus sit. Sed à patre naturali, vt proximè dictum, in bonis ab illo procedentibus seu profectitijs, aliunde tamen quàm à matre & arrogatore, in quibus mater [h] & arrogator substituere possunt. Sicuti in pupillari, arrogator in istis rectè substituit. Et naturalis quoque, in alijs pupillo [i]. In quo iura communia acceperunt restrinctionem quæ statuunt neminem posse cum duobus decedere testamentis [k]. Quòd si pater non substituerit, mater in omnibus, in quibus pater substituere poterat rectè statuet. Excipienda videtur mater, quæ ad secunda vota transierit, quæ
filio exemplariter non potest substituere [l]: quia fundamentum potestatis 7
substituendi cessat, videlicet pietatis. Nam transeundo ad secunda vota, iam lex indicat matrem à se ablegasse filiorum curam & pietatem [m]: siue antè, siue post secundas nuptias hanc fecerit [n]. Sunt tamen, qui huic exceptioni reclament [o]: maximè, si antequam mater ad secundas transeat nuptias, prouideat de curatore seu tutore filio, quia de casu cura filiorum illi inesse demonstratur, nec priuatur eius intestati successione [p]. Proinde tertia opinio media inter vtramque adfertur ab Angelo Aretino, in §. qua ratione, quam sequitur Guillel. Bened. [q] inspiciendam esse ipsam substitutionem matris, de quo substituto facta sit: vt si substituti sint venientes ab intestati furiosi successione, substitutio valeat facta etiam à matre binuba, vtpote apparente adhuc in ea causa humanitatis. Sin autem substitutus fuerit alia persona, ex qua appareat malus matris animus, putà amasius matris, non valeat. Et hoc quo-
que Nicolaus Boerius sequi videtur [r]. Et ego hanc sententiam probo. De 8
patre autem omnes consentiunt, vt etiam is qui repetit nuptias, liberis primi matrimonij possit exemplariter substituere [s]. Quia quamuis ad secundas perueniat nuptias, tamen non priuatur administratione bonorum filij prioris matrimonij [t]. Remanet tamen quæstio, an pater vel mater, qui habent na-
turales tantùm, possint illis substituere exemplariter. Cui quæstioni fit satis 9
ex dictis in substitutione pupillari, patrem certum non dici in vulgò quæsitis [u]. Et proinde, non compræhendi appellatione parentum [x], quibus tantùm permissum est substituere pupillariter, in l. humanitatis intuitu, C. de impub. At in matribus responsum est, posse etiam illas vulgò conceptis substituere [y], quia mater semper certa est [z], & spurij succedunt etiam ab intestato matribus [a]: nisi esset mater mulier illustris, cui dedecus tales essent filij [b].
Vel

a Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, 2. in substitutione exemplari, nu. 34. 35. 36.
b arg. l. quoniã, & l. si prædia, de reb. eor. [illegible]
c l. inter stipulãtem, §. sacram, de verb. obli.
d Bart. post Oldra. in l. ex facto, & ibi Alex. & alij, de vulg. Bald. in l. humanitatis, vers. quinto principaliter quæritur. Bened. præd. loco, qui & ait, mẽtionem fieri de tacita exemplari, in l. an testamento, de testa. milit. C.
e Bened. præd. loco, nu. 37.
f Iason, in l. ex facto, de vulg. Bened. vbi sup. nu. 39.
g l. humanitatis intuitu, C. de impub.
h d. l. humanitatis.
i l. si arrogator, cum 4. præced. de adoptio. l. sed si plures, §. in arrogato, de vulga.
k l. quærebatur, de milit. testa. l. 1. & 2. de inius. rup. testa.
l Ias. Bart. & alij, in l. ex facto, de vulg. Bened. vbi sup. nu. 15.
m l. lex quæ tutores, de admi. tuto. l. 2. C. vbi pupil. educ. deb.
n Bar in d. l. ex facto, q. 4. & ibi [illegible] Rapha. Paul. Cast. Alex. Aret. in l. humanitatis.
o Imola in l. ex facto, de vulg. [illegible] in d. l. humanitatis.
p l. 2. § filius, ad Tertullia. P l mater, §. & l. omnem, C. ad Senatusc. Tertyl.
q Guill. Bened. vbi sup. nu. 6.
r Nicol. Boer. Deci. 188. nu. 4.
s Boer. vbi sup. nu. 2. Doctores, in l. ex facto. Guill. Bene. vbi sup. nu. 16.
t l. fin. de bon. mat. C. l. generaliter, de sec. nupt.
u l. vulgò concepti, de sta. homi. §. si ad uersus, de nup. apud Iustin. l. quia semper, de in ius voc. P.
x l. 1. de natu. lib. quã uis naturales, natiex certa cõcubina, parẽtes habeant naturales. l. parentes, de in ius voc. P sed si alij sunt, quàm vulgò cõcepti d. l. 1. de natu. lib. C.
y Bened. vbi sup. n. 12.
z d. l. quia semper, de in ius voc.
a l. si suspecta, §. 1. de inoff. testa. § nouissimè, ad Orficia. apud Iustin.
b l. si qua illustris, ad Orficia. C.

Vel ipsi essent ex damnato incestu nephario editi, qui non succedunt, nec alimentis digni sunt [a], nec institui possunt à patre vel matre: & si instituantur,
10 hæreditas Fisco defertur [b]. Et hæc quæ dicta suntde patribus, de auis, auia-
11 búsque, & alijs parentibus intelligendum est, vt possint substituere nepotibus, deficientibus videlicet patribus & matribus [c]. Excipiunt aliqui parentes prodigos & viles personas, quibus non permittatur substituere exēplariter [d]. quòd bonorum filiorum illis administratio sit prohibita [e]. Alij autem non excipiunt, & potestatem quoque patribus prodigis permittunt [f]: quia contendant pupillarem etiam huiusmodi permitti fauore pupillorum, & authoritate rigoris patriæ potestatis, quæ tamen non consideratur in exemplari. Distinguit autem Guill. Benedictus [g], vt Angelus Aretinus, matribus conuolātibus ad nuptias secundas, vt si pater vilis & prodigus ita discretè substituit exemplariter filio mente capto, vt bonus paterfa. fecisset, valeat: sin minus, corruat substitutio. Ego porrò in persona vili huic sententiæ subscribo, at in per-
12 sona prodigi subsisto, si bonis ei interdictum sit: nam is intestabilis est [h]. Constat itaque substituere parentes tantùm liberis posse exemplariter, non extraneos, neque fratres fratribus, vel consanguineos alios: imò neque filios posse substituere patribus furiosis, vel similibus, quibus substitui potest [i]: quia l. humanitatis, de impuber. parentibus in liberos hanc solùm concessit potestatē neque extensio facienda est in casibus, qui recepti sunt contra iuris communis regulas [l]. Atque perindignum visum est, concedere liberis in parentes potestatem [k]. Item 3. per resolutionem l. humanitatis, sequeretur filiū pro patre disponentem, seipsum debere instituere, quod certè stollidum penè esset: quia debet esse distinctio personarum inter dantem & accipientem [l]. Sicque diuersa ratio correlatiuorum patris & filij, impedit, ne quæ licent patri liceant filio [m]. Quamuis in alijs, vbi est similis ratio correlatiuorum, eadem dicatur esse disciplina [n]. Neque ex eo quòd patri furioso filius dari potest curator [o], ideo sequitur, eum pro patre furioso testari posse. Nam aliud statuitur in administratione bonorū, quæ cōceditur in vita alicuius; aliud dispositio-
13 ne, quæ post mortem defertur [p]. Scio Iasonem huic sententiæ aduersari [q]. sed sequor priorē, vt meliorē meo iudicio. Forma porrò & modus in hac componenda substitutione, secundum quam parentes testari debeant, est, vt primùm sibi testamentum faciant, & in eo legitimam relinquant filijs, quibus substituere exemplariter proposuerunt [r]: vel hodie saltem aliquid pro legitima [s], cùm hodie non agatur inofficioso, si minus quàm sit legitima, filijs relinquatur, sed agitur ad supplementum [t]. Hinc efficitur, filio exhæredato fieri non posse exemplarem, quia institui debeat in legitima. Quamuis in confesso sit, furiosum posse exhæredari ob causas ingratitudinis commissas ante
14 furorem [u]: quod tamen in hac exemplari, quæ humanitatis causa permissa est, non permittitur. Item de forma est, vt consideremus cui fiat testamentū, vel substitutio nam non omnibus licet exempl[a]riter substituere, sed tantùm primo furiosis, & mente captis, qui perpetuo furore siue dilucidis interuallis detinentur [x]. Ideo phanaticis, & qui lasciuia aut frenesi morbi temporalis tenentur, non licebit substituere exemplariter [y]: quia illi morbi perpetuò non occupant ægrotum [z]. Item si furiosi habeant dilucida interualla, hoc modo substitui nequit, quia pendente illo tempore ipsi per se testari possunt [a]. Et cessat ratio imperatoris, qui in l. humanitatis, exigit perpetuum furorem. Eodem modo si furiosi antequam furore occuparentur, testamenta legitimè cōdidissent, substitui non possit exemplariter: legitimè enim factum, superueniente furoris impedimento, non minus quàm morte non debet intercedere [b]. Mortuo quippe & insensibili similis dicitur furiosus [c]. Neque tollit sem-
15 per factum, quod impedire posset faciendum [d]. Secundò, exemplaris fieri potest muto, surdo, & prodigo: dum tamen isti eius morbi sint, qui testari omnino non possint [e]. Et ita interpretes concludunt [f]. Sanæ porrò mentis filio fieri non potest exēplaris, nisi, vt ait Salicetus [g], ea cōditione fiat in casum, quo filius sanæ mentis furiosus, vel prodigus, vel surdus, vel mutus efficeretur.

Et tunc

a auth. ex complexu. de incest nupt.
b Bart in d. auth. & l. aufertur, §. 1. de iure fis.
c l. humanitatis, in princ. de impub.
d Bald in d. l. humanitatis, Bart in d. l. ex facto.
e l. f. de sene. pass. C. l. si cùm dotem, §. eo autem tempore, sol. matri.
f Imola. & Alex. in d. l. ex facto.
g Guill. Bened. vbi. sup. in exemp. substi. nu. 44. q.
h l. is cui, de testa. P. Bar. ad d. l. ex fact.
i l. quod verò, 13. de legib. P. l. si verò, §. de verò, sol. matr. P.
k §. sed quod sancitū, de nup. in auth. coll 4. c. cùm inferior, de maio. & obed.
l c. fina. de iustit. c. de breuem, de babtisca. didiscimus, 24. q. 1. l. 1. de autho. tuto P. l. 1. §. fuit quæsitum, ad Trebell. P. l. prætor de tute. & cur. dat. ab iis, C.
m arg. l. curatorem. de interd. matri. C.
n l. fin. de ind. vid. tolli C. l. 1. de cupre. lib. 11. C.
o l. 1. de curat. furio. P.
p arg. l. 1. §. fuit quæsitum, ad Trebell. P.
q Iason, ad d. l. ex facto.
r d. l. humanitatis.
s sic resoluit Boer. decis. 188. nu. 4. Bened. in ver. si absque liberis, 2. in substi. exem. nu. 10. Boer. & Alex. in d. l. ex facto.
t ex l. omni modo, de inoff. testa. C.
u vt in l. tam dementis. C. de episc. aud. in l. fin. de curat. furio. vbi furiosus erat exhæredatus.
x d. l. humanitatis.
y Bald. in d. l. ex facto.
z l. §. apud Iulianū, de ædilit edic.
a l. furiosi, qui testa. fac. poss. C.
b l. is cui, de testa. P. §. preterea, cum §§. seq. quib. non est per. fac. testa.
c Bal. in d. l. humanitatis, l. 2. §. furiosus de acqu. possess.
d l. in ambiguis, §. 1. de reg. iur. c. factū, eod. in 6. l. patre furioso, de his qui sui vel alie. P.
e vt in l. discretis, C. qui test. fa. nō poss.
f Bar. Bal. in d. l. ex facto, Bald. Paul. Castr. Alex. Iason in d. l. humanitatis, Guil. Bened. in ver. absque liberis 2. in exempl. substit. nu. 5. & 6.
g Sal. in d. humanitatis. 7. col.

Et tunc etiam exigitur vt is mortis testatoris tempore talis factus fuerit; aliter non valet [a]. Neque in hac exigitur, vt filius sit in potestate: nam & emãcipatis & à matre substitutio rectè fit [b]. Attamen obseruatur, vt is cui fit post mortẽ substituẽtis nõ sit recasurus in potestatẽ alterius [c]: vel ante furorẽ fact⁹ non fuerit intestabilis, quia hæreticus [d], putà quia deportatus [e], &c. Quis 16
autem substitui possit illis, planus est textus in l. humanitatis, vt si is cui exemplariter substituitur habeat liberos, vnus vel omnes, tantùm substitui possint: si non habeat, vel habeat non sapientes, sed fratres tãtùm vel sorores illi sint, vnus vel omnes substituantur tantùm. Vltrà autem Iustinianus non procedit. Et proinde, si neque filij, neque fratres ei sint, extraneum ei potest substituere. Finis huius substitutionis, vt is cui substituitur, qui testari per se non 17
poterat, cum hærede decedat. Item secundò, inquit l. humanitatis, vt occasione huius substitutionis, ad exemplum pupillaris, quærela nulla contra eorum testamentum oriatur. Qui autem voluerit otiosè videre, in quibus cum pupillari substitutione conueniat hæc exemplaris, & in quibus differat, & quomodo à vulgari, compendiosa, & briuiloqua dissideat, consulat Guili. Benedictum, ad ver. si absque liberis, 2. in exemplari substit. ferè per totum tractatum. Atque propter singulares eius effectus, vtilem esse dubium non est: 18
nam primùm per expressam exemplarem ab intestato venientes, & mater, vt in pupillari, excluduntur à substituto veniente ex testamento [f]. Eodem modo, si extraneus substitutus sit deficientibus filijs & fratribus, excludat mater [g] 2. Per exemplarem succeditur ei, cui substituitur, in omnibus bonis: vt in pupillari [h]. Quæ omnia intelligenda veniunt, quando exemplaris locum ha- 19
bet: nam si ea perimatur, aliter statuendum. Cessat autem exemplaris, primùm cessante causa propter quam licuit substituere, si furiosus ad bonã mentem sit reuersus, vel prodigus ad miliorem frugem, vel surdus, mutus à morbo conualuerint. [i] 2. Si tales habeant liberos ligitimos & naturales [k]. Nam quamuis furiosus non possit matrimonium in furore contrahere, tamen contractũ sine furore, in furore retinet [l]. Et in hac substitutione directa necessarium est, legitimos simul & naturales filios agnasci [m], quamuis in obliqua & fideicommissaria aliquando ex voluntate testatoris conditio sine liberis deficeret per naturales tantùm [n], olim permissos ex concubinatu: non hodie, vetito concubinatu, & effectis tantùm spuriis omnibus sine matrimonio iusto natis [o]. Et quando lex desiderat filios, intelligit de ligitimis & naturalibus simul [p]. Tertiò, finitur hæc exemplaris, si prodigus, aut surdus, mutus, aut furiosus tẽpore dilucidi interualli delictum admittant, ex quo bona fisco adiudicentur, vel si legitime ingrediantur monasterium [q]. Quartò, si furiosus in dilucidis interuallis sibi condat testamentum, extinguitur exemplaris, quamuis posteà recidat in furorem: alioquin si non condat testamentum, tunc, cessante morbo cessat quidem substitutio, sed recrudescente morbo, retinetur [r].

a Alex. in d. l. ex facto, 16. col. de vulg. & Guillelmus. Bened. vbi sup. nu. 8.
b d. l. Humanitatis.
c Benedict. vbi sup. nu. 19.
d vt in l. Manicheos, C. de hereticis.
e l. si quis filio. §. tertium de iniusto. rup. P.
f d. l. humanitatis, & l. ex facto. Bened. vbi suprà nu. 11.
g Idem ibid nu. 51. vbi disputatur, & glo. in §. qua ratione, de pupilla.
h l. sed si plures, §. ad substitutos, de vulg.
i d. l. humanitatis. vers. ita tamen §. qua ratione, de pupill. l. ex facto, de vulga. & c. cum cessante, de appell.
k d. l. humanitatis, §. vel si filia. d. l. ex facto, ratio ex l. cum acutissimi, C. de de fideicom. l. generaliter, §. cùm autem, de instit. sub cond. fact. C. l. cùm auut, de cond. & demonst. P.
l c. dilectus filius, de sponsal.
m l. patre furioso, de iis qui sunt sui vel alie. iur.
n l. ex facto, § .1. ad Trebell P.
o l. 6. C. de concubi.
p l. generaliter, §. pen de instit. test. sub cond. fact. C.
q Guill. Bened. vbi sup. nu. 52.
r l. ex facto, de vulga. P. quod quomodo sit intelligendũ, explicat d. Ben. vbi sup. nu. 48. & 49.

De militari substitutione.

Cap. 25.

1 *Militaris substitutio quid, qualis, vt differat à vulg. Et pupill. diuisio, de quibus rebus fiat, Et effectus. Nu. 2. 3. 4. & 6.*
3 *Compendiosa substitutio à milite facta quas alias contineat.*
5 *Militaris substitutio filio facta comprahendit eius legitimam.*

MILITARE

1 MILITARE testamentum extra iuris ciuilis communes regulas pluribus donatum est priuilegiis, in totum & in parte[a], vt docuimus proprio capite anteà. Potest & singulari iure miles igitur substituere, ideo de ea substitutione pauca tradenda sūt. Substitutio militaris, est substitutio qua miles etiam post aditam hæreditatem, secundo gradu directò sibi hæredem facit. Quæ finitio probatur ex l. centurio. 15. de vulga. P. quæ intelligitur in his tantùm bonis, quæ hæredes, quibus substituitur, ex testamento militari iure facto, sunt consecuti, non in aliis[b]. Directò capit substitutus militaris bona, in quo singulare ius habet, non obstante aditione hæredis instituti[c]: sicuti in pupillari re-
2 ceptum erat. Sed differt à pupillari, quòd substitutus pupillo, videbatur institutus in testamento filij, in primo gradu, quia testamentum patris & est testamentum filij[d]: at in ea, substitutus non dicitur succedere patri, sed pupillo[e]. Differt & à vulgari, quòd vulgaris adita hæreditate expirat[f]: hæc militaris, minimè. Et ita miles hîc, cùm substitutus illi etiam sit directus hæres, & institutus adiens, cum duobus hæredibus decedit insolidum institutis, contra iu-
3 ris communis regulas[g]. Hanc substitutionem militarem, & expressam, & tacitam dicimus. Expressa est, quando ad certum tempus aliquem hæredem instituit, & post illud aliū[h]. Tacita, quæ continetur sub compendiosa, & quæ habet speciem fideicommissi[i]. Sic Guill. Benedic. tradit[k], reciprocam per militem factam personis disparibus, ex voluntate testatoris, non aliter, continere vulgarem, pupillarem, exemplarem, & militarem. Cōtinetur & sub mi-
4 litari pupillaris tacita[l]. De rebus tantum à milite relictis hæredi, non de bonis pupilli fit militaris substitutio[m]. Miles porrò, qui substituit, & in expeditione esse debet, secundumque arbitrium concipere substitutionem potest, dummodo capacem successionis substituat. Finis & rationes istius priuilegij, eiusdem generis sunt, ac militaris testamenti: & ideo ea omnia mutuanda sunt
5 à superiori capite de militari testamēto. Notandum tamen præter hæc, quod cōcludit Guill. Benedictus[n], quòd in substitutione à milite verbis directis facta, venit legitima filij, ita quod non potest per hæredem retineri; & vniuersa bona testatoris pertinere debent ad substitutum. Et hoc latius examinat propter sententiam Pauli Castrensis contrariam glo. fin. in l. præcibus, de impub.
6 C. Effectus quoque istius substitutionis coniecit in vnum locum, & differentias cum fideicommissaria substitutione, idem Guill. Bened. in tractatu compendiosæ substitutionis à nu. 12. per plures sequentes ad c. Raynutius, & ad ver. si absque liberis. 2. de testam. Et ibi abundè videbis de natura eius, vt superfluum sit ea, quæ ibi ordinatè dicta sunt, in hanc paginam transcribere.

a l. 1. de mili. test. C.
b Vlp. in l. milites etiam, l. 5. eod. P.
c l. miles ita hæredē, §. exheredato, eod. l. in testamēto, eod. C. l. cēturio, de vulga. explicat Guill. Bened. in ver. absque liberis. 2. in cōpendio. nu. 11.
d l. Papinianus, §. sed nec impuberis, de inoff. testa.
e §. 2. de pupilla.
f l. post aditam, de impub. C.
g l. quod contra, §. vni duo, de reg. iur.
h l. quærebatur, §. fi. & l. miles ita hæredem, de milit. testa. P.
i vt in l. præcibus, in fine, de vulga.
k Guill. Bened. ad ver. si absque liberis. 2. in recipro. nu. 40. & 41.
l in l. in testamento, 1 de milit. testa. l. centurio, de vulga.
m d. l. milites etiam, 5. de milit. testam.
n Guill. Bened. in cōp. substi. in ver. si absque liberis, 2. nu. 10.

De compendiosa substitutione. Cap. 26.

1 *Compendiosa substitutio accedit militari, num sit substitutio, quid sit, diuisio, formulæ eius, & quas alias contineat. Num. 2. 3. 4. 5.*
4 *Verba directa, obliqua, & communia quæ: quando directa obliquentur, & contrà.*
6 *Militaris substitutio quæ bona contineat. & L. Præcibus, de Impub. explicatio.*
7 *Militaris directa substitutio in quo similis fideicommissariæ.*
8 *Compendiosam quid operetur quando continet fideicommissariam.*
9 *Legitima fideicommisso grauari quando potest.*
10 *Compendiosa substitutio mixtim quomodo dicatur fieri.*
11 *Compendiosa facta verbis obliquis vel communibus continet fideicommissariam: num idem si directis.*

12 *Pupillaris, exemplaris, & aliæ in compendiosa comprehensæ, expressæ, non tacitæ censentur, & excludunt matrem.*

MILITARI substitutioni accedit compẽdiosa, sic enim Barth. sentire videtur, dum ait [a], *Compendiosa substitutio quandocunque est substitutionis species distincta ab aliis: vt quando fit à milite post aditam hæreditatem, & valet iure directo, vt L. centurio, de vulga P. Quandoque non est substitutionis species, sed est quædam adiectio, vt quando fit à pagano: Ita enim nihil valet iure pupillaris directè post aditam hæreditatem, vel fideicommissi, vt infrà videbitis. Vnde tunc non est substitutionis species per se, sed adiectio quædam.* Hæc ille. Quod Guillelmus Benedictus intelligit quoad effectum, ratione cuius & in vulgarem, pupillarem, exemplarem, aut fideicommissariam transit: contrà quoad formam, propriam etiam in pagano esse speciem [b]. Compendiosa, est substitutio quæ compendio verborum 2
seu breuitate sermonis fit, sub vna mortis conditione vel alia, plura tempora, quæ ad alias substitutiones simplices referri possunt, continens [c]. Hæc duplex, vt dixi ex Bart. propria in milite, & adiectio aliarum in pagano. Quæ à 3
milite fit, habet tantummodo bona testatoris, quæ ad institutum perueniunt: quæ à pagano, secundum substitutionum quas complectitur naturam, & ex formula substituendi, metienda est. Itaque formulæ substituendi compẽdiosè cognoscendæ, & verba illarum, quarum alia respiciunt eum cui fit substitutio, alia substitutum: vel directa, aut obliqua, aut communia de quibus alibi dictum. Directa sunt, per quæ qui vocatur à testatore capit hæreditatem directò & non ab instituto, vel ab alio medio vt, *hæredem facio, instituo, hæres esto* [d]. Obliqua, per quæ testator vult à medio, seu ab instituto substitutum capere, vt patent exempla [e]. Communia, quibus testator potest & directè & obliquè mentem exponere, & in quibus quid potius senserit quàm dictum fuerit, sequimur [f]. Hæc itaque verba, in compendiosa obseruamus: nam directis & communibus illa fieri potest [g], non autem obliquis, quia tunc transit in propriam obliquam fideicommissariam. Et verba quidem directa, quæ iure directo operari non possunt, aliquando trahuntur ad fideicommissum: [h]: sed vix vnquam obliqua ad directa conuertuntur, aut perrarò, & nisi certis casibus [i], etsi vulgaris fiat verbis obliquis, quæ propter substitutionis naturam in directa commutantur [k]. Sed & communia, quæ secundum varias acceptiones possunt esse directa & obliqua, non impediunt, quin compendiosa substitutio directa sit: vt si testator vtatur verbo, *detur*, quod sui natura dicitur obliquum [l], nihilominus substitutio erit directa: quia hic non denotat substantiã substitutionis, sed modum eam exequendi [m]. Formula cõmunis, *filium meum* 5
instituo, & quandocunque decesserit, substituo ei talem. Vide ibi dictionem, *quandocunque*, complecti plura tempora, ex quibus plures species substitutionum oriuntur, tempus nempe ante aditionem, vnde vulgaris: tempus ante pubertatem, vnde, pupillaris: & tempus pubertatis. Item, limitatio fit interdum temporis, vt *quandocunque filius meus intra 25. annum decesserit, talem substituo* [n]. Interdum fit cum alia conditione adiecta indefinito tempori, vt *quandocunq; sine liberis decesserit* [o]. Inspicitur porrò persona eius, cui est facta substitutio, vt effectum & finem eius distinguamus. Nam eius ratione & temporis plures vel pauciores continebuntur in compendiosa substitutione. Nam si pupillus sit, cui fiat à pagano hæc substitutio *quandocunque, &c.* & moriatur ante aditam hæreditatem compendiosa continebit tantùm vulgarem [p]: si in impubertate post aditionem, tantùm pupillarem, & aditione expirat vulgaris. Si post pubertatem decedat, adhuc distingue, an furioso, prodigo, vel alij cui exemplariter substitui potest, compendiosa facta fuerit, an alteri: si furioso, & is in furore moriatur, continebitur quoque exemplaris, & excludetur mater & alij ab intestato venientes, vt in pupillari. Si autem aliis fiat, & moriantur post pubertatem, inspicitur, num fiat

a Bart. in l. præcibus nu. 9. de impub. & in l. centurio. nu. 11. de vulg.

b Guill. Bened. in c. Reynutius, in ver. absq; liberis, 2. in compendiosa, nu. 4. & 5.

c hæc finitio Bar. in l. centurio, nu. 9. de vulga.

d l. verbis ciuilibus de vulg. & ibi Bar. fusè

e in l. cohęredi, §. cùm filiæ, de vulg. l. cùm quidã, in 1. de leg. 2. & in l. fundi, de vsufr. leg. P.

f l. iã hoc iure, de vulga.

g d. l. cohęredi, §. cùm filiæ, eod.

h l. ex facto. 17. ad Senat. Trebell.

i vt in casu l. Antonius, de fideicõ liber. l. neq; enim, §. fin. l. seq. eod. P.

k l. si Titius, de cõdi. instit. l. humanitatis, de impub. ibi, *rogauit, i. hæredem instituit*, c. si pater, de testa. in 6.

l l. fundi Trebatiani, de vsufr. leg. a. P.

m vt in l. si quis ad declinãdã, C. de epis. & cler. vbi est quidẽ institutio directa, sed modus exequendi obliquus, per executores datos Guil. Bened. in ver. si absque liberis, in 2. in compẽ. substit. nu 17.

n l. cẽturio, de vulg.

o l. præcibus, C. de impub.

p Bar. in d. l. centurio, & alij, in l. præcibus.

6 num fiat à milite, vel à pagano. Et si facta sit à milite, substitutus ex mi-
litari substitutione capiet omnia bona, quæ testator hæredi instituto reliquit,
iure hæreditatis, etiam exclusis venientibus ab intestato, & militaris in com-
pendiosa continebitur [a]. Dico ea quæ testator hæredi reliquit, iure institutio
nis: nam alia quæ hæres institutus propria habuit, aut donationes, aut præle-
gata etiam à testatore procedentia, non veniunt in militarem substitutionem,
quia sua, non testatoris sunt [b]. Sic intelligenda L. præcibus, de impub. C. vt in
substitutione militari compendiosa, mater succedat, non obstante substitutio-
ne, filio puberi ab intestato: substitutus verò militaris iure directo omnibus
bonis patris testatoris. Sicque ibi substitutus militaris in bonis patris succedit
directè quidem, sed *velut ex causa*, inquit textus, *fideicommissi*, id est, perinde ac
fideicōmissaria substitutione rogatus filius fuisset restituere ei hæreditatē pa-
7 ternā: & ita velut ex fideicōmisso de manu matris capit. In hoc enim directa
militaris substitutio similis est fideicōmissariæ. Quia sicut per fideicōmissariā
non tenetur filius propria bona substituto restituere [c]: sic neq; ex militari. Ne-
que hic immorabor in refellendis sententijs Pauli Castrensis & aliorum, qui
aliter de explicatione l. præcibus, sentiunt: mihi siquidem cum alijs quibusdā,
8 verior videtur sententia prædicta. At si loquamur de alio quàm milite, cōpen
diosam faciente, si is cui substitutū est hoc modo, post pubertatem adita hære
ditate decesserit, continebitur sub hac compendiosa, per verba cōmunia fa-
cta, fideicōmissaria quoq;: hocque ea operabitur, vt mater quidem & alij ve-
nientes ab intestato, succedant filio instituto in bonis proprijs, sed per fideicō
missum teneantur paterna bona restituere substituto compendiosè per verba
9 communia. Nec enim bona propria filij aliunde quàm à patre quæsita, in re-
stitutionem fideicōmissi veniunt, nec donationes, nec prælegata ei facta, quæ
vt antè diximus, dicuntur eius propria bona [d]. Quamobrē notabile est quod
obseruat & concludit Benedictus [e], in tali restitutione fideicommissi hæredi
tatis patris detrahetur legitima filij, in qua non potuit grauari [f], si intelliga-
tur relictum fideicommissum ab ipso filio, hoc est, si filius ipse censeatur gra-
uatus de restituenda hæreditate quia tunc non potest imponi grauamen filio
in legitima. Contrà, si fideicōmissum relictum sit ab eius hærede, quia eius sub
stitutus vel hæres grauari potest [g]. Si igitur compendiosa substitutio à filio no
minatim facta sit & fideicommissum ab eo relictum erit; vt, *quandocunque fi-
lius meus morietur, eidem talem substituo*, & legitima detrahetur. Si verò relictū
sit nominatim ab hærede, non detrahetur. At quando dubium est, an à filio,
aut ab hærede relictum sit: tunc variæ interpretum sunt sententiæ [h]. Ego au-
tem probo, censeri relictum à filio [i]: & legitimam ab hærede eius retineri &
10 trebellianicam, iuxta naturam fideicommissi vniuersalis iniuncti filio [k]. Fit &
mixtim substitutio compendiosa, cum verbis communibus & casu seu condi
tione aliqua adiecta. Vbi idem ac in superiori obseruandum propemodum
aduersum interpretes disputat Guill. Benedictus [l]. vt si dicatur, *quandocun-
que filius meus decesserit sine liberis, talem ei substituo*. Nam hæc verificari potest in
pupillari, & post pupillarem ætatem. Idem si dictum sit absolutè, *si filius meus
decesserit sine liberis, substituo talem, vel volo bona mea peruenire ad Titium*. Nam il-
la compendiosa est, & continet pupillarem, vulgarem, exemplarem si furio
sus, & fideicommissariam [m]. Resoluit & Boerius [n]. verba, *si hæres erit*, adiecta
compendiosæ, non impedire quin ea sit fideicommissaria, nec esse de essentia
aut substantia compendiosæ: vt in illa, *si hæres erit, & decesserit sine liberis maf-
11 culis ex suo corpore natis, eo casu volo &c*. Et omnes quidem consentiunt conti-
nere & fideicommissariam, compendiosam, si ea fiat verbis obliquis aut com
munibus, vel in codicillis, vbi iure directo non substituitur. Sed num, si de-
rectis fiat, vt per verba, *instituo, substituo, &c.* contrauertunt: nam pupil-
larem & vulgarem contineri, & exemplarem fatentur quidam, sed fideicom
missariā negant. Obtinuit tamē contraria sententia, & verior habetur, potissi
mùm cùm clausula apponatur in testamētis, *si non valet quod ago vt ago, valeat iu
re codicillorū*, idq; obliquè. Et hanc quęstionē vide disputatā & ita cōclusū apud

a d. l. centurio, de vulga.

b Alex. in l. Marcellus, § quidam, ad Trebell. P.

c l. cohæredi, §. cum filia, de vulga. P.

d Alex. in l. Marcellus, § quidā, ad Sena. Trebel. Bar. & Ias. in l. cùm visum, C. de fideicom.

e in tract. compendio. num. 48.

f c. Raynutius, de testa.

g l. fundū per fideicō missū, §. f. cum l. seq. de lega...

h quas refert & earū probationes Guill. Bened. præd. tract. compend nu. 48.

i l. cohæredi, § cum filia, de vulg. l. codicillis, in princ. de vsufr. leg. & ibi Bar. Qui tamen alibi sibi ipsi dissentit, Franc. Aret. latè, in consi. 155. in 6. & 11. col. Alex. cōs. 12. in c. antē tis verbis, 3. par. cōs.

k c. si pater, de testā. in 6.

l Guill. Bened. vbi proxime, nu. 49. 50. 51.

m Idē eod. nu. 53. & 56. facit l. recusare, §. Titius, ad Senat. Trebell. l. si quis ser uo de man. testa. Nico. Boer. decis. 38. n. 10. Aug. Aret. in l. si. qui fideicōmissariā, de hæred. instit.

n Boer decis. 38. n. 11.

Guill.Bened.in c.Raynutius,ad versi.si absque liberis, in compendiosa, à numero 32.vsque ad nu.37.facit l.Scæuola,ad Trebell.P.de Ferrariis in practi.in c.formæ libelli quo agitur ex substitutione,in ver.compendiosæ.glo.in l.verbis ciuilibus,de vulga.dicens semper clausulam illam, *si sine liberis*, esse fideicómissariam. Tanta porrò est vis istius compendiosæ, vt prædictæ substitutiones 12
pupillaris, exemplaris, vulgaris, fideicommissaria, in ea contentæ censeantur, expressæ, non tacitæ: & ideo pupillaris & exemplaris, ex ea locum habentes, excludunt matrem [a], vt pupillaris expressa [b] & exemplaris [c]. Proinde & rationes generales substitutionum, & singulares cuiusque speciei, & causæ voluntatis sustinendæ defuncti, robur huic substitutioni compendiosæ dare dubium non est.

a idem Bened. in cópend.nu.6. & in tra&a. vulga.art.4. princ.
b in l.precibus,de im pub.C.
c l.humanitatis, eod.

De substitutione breuiloqua, seu reciproca. Cap. 27.

1 *Substitutionis compendiosæ & reciprocæ præcipua differentia, num substitutio, quid sit, quomodo diuidatur, quot & quales substitutiones & quando contineat. num.* 2.3.4.5.& 6.
7 *Fideicommissaria substitutio num contineatur sub reciproca disputatur.* & 8.
9 *Reciprocè substituti quomodo vocentur in partes deficientium, an pro modo institutionis, an in partes viriles.*
10 *Substitutos in viriles partes vocare voluisse testatorem quando appareant.* 11. & 12.
13 *Breuiloquæ substitutionis formula.*

A FFINIS, propemodumque similis substitutioni cópen 1
diosæ est breuiloqua. Sed in hoc maximè differunt, quòd Breuiloqua fieri non potest nisi pluribus institutis, vni nequaquam; nec potest fieri quin simul plures nó contineat substitutiones: cùm tamen compendiosa & vni fieri possit, & ad vnam solam speciem substitutionis restringi possit, prout casus contingit, aut interpretatio verborum patitur, et si apta sit plures species continere. Vocatur hæc substitutio quoque re
ciproca [d]. Et de hac similis est controuersia, quæ explicata est de compédiosa: 2
num reciproca sit species propria substitutionis. Nam Bartho.& alij [e], negant esse, sed dicunt adiectionem quandam aliarum, sicuti dictú est de actionibus institoria, tributoria, & de peculio [f]. Item nomen eius esse accidentale, non substantiale [g]. Subinde quia hæc resoluatur in alias species, vt in vulgarem, pupillarem, vel aliam, non constituere propriam speciem [h]. Alij cótrà, inter substitutionis species reciprocam connumerant [i]. Et sic Modestinus quoque eá distinguit ab alijs [k]. Et verius certè est quod Alexáder tradit [l], ratione formæ reciprocá esse propriá substitutionis speciem: quòd pertinet auté ad effectú,
minimè propriú habere. Et docetur idipsum à finitione. Reciproca quippe est, 3
substitutio, quæ plurium personarum substitutiones [m] ad inuicem [n], vno breui
sermone complectitur. Pro diuisione istius reciprocæ, nihil aliud obseruandú 4
in præsentia puto, quàm quod ea interdum vnam, interdú plures substitutionú species, habita ratione personarum institutarú & substitutarum, cótinet. Nam si pater duos filios impuberes exhæredatos, inuicem substituit, hæc reciproca substitutio non continet nisi pupillarem reciprocam, seu ratione duorú impuberú, duas pupillares, vnam in qualibet persona pupilli: non autem vulgarem, quia filij instituti non sunt [o]. Et pupillariter quidem exhæredatis pater substituere potest [p], siue bona mente [q], siue ob ingratitudinè exhæredet [r]: at onus imponere non potest illis, quos non instituit [s]. Sic reciproca facta duobus furiosis puberibus exhæredatis ob causam ingratitudinis aliquam có
missam

d in l. iam hoc iure, de vulga.
e Barto. in l. Lucius, num.2.eod.& Iason ibi.
f l.3.§.cui congruit, de pecul.
g Bald.ad c.si pater, de testa.in 6. Barb. ad c.Raynutius, in breuiloqua.
h arg.l.ad...o,§.cum quid,de acq.rer.domi.l.in testamento, de milit.testam.C.
i glo.in §.qua ratione,de pupill.glo.in rub.de vulg.Bald. in l.precibus,versi. iuxta hoc quæro,de impub.C.
k l.iã hoc iure,§.quod ius,de vulga.
l Alexan.in l.Lucius, eod.
m l.testamento,de im pub.C.
n l.iam hoc iure, & l.Lucius, de vulga. l.cùm in testamento,§.hæc verba, de hæred.instit.P.
o Guil. Bened. ad d. c.Raynutius,ad versi.si absque liberis, 2.in breuilo.nu.21.
p l.2.§.sed si ego,de vulga.P.§.non tantùm,de pupil.
q vt l.in...non, de lib.& posth.P.
r vt in l.cùm quidã,C. de lega.l.ab exhæredatione§.si.de lega.1.l.in ratione,§.fin. ad leg.Falc.
s l.ab eo,§.de fideicó misso.l.cohæredi,§.cùm filiæ,de vulg. P.

missam ante dementiam, continebit tantùm duas exemplares, seu vnam speciem substitutionis exemplaris. Iason tamen existimauit, [a], non posse contineri tantùm duas exemplares in reciproca: ratus non posse exemplarem fieri exhæredatis, per l. humanitatis, C. de impub. Sed si non adeatur hæreditas dementium, duas vulgares ait contineri. Quod si substitutio reciproca fiat duobus impuberibus hæredibus institutis à patre vel auo paterno, quatuor contineri possunt. Nam si ante aditionem decedant, continet vulgares duas: si in pupillari post aditionem, duas pupillares [b]. Atque inter omnes cõuenit, pupillares istas contentas in hac reciproca, esse expressas ratione effectus, quamuis sint tacitæ ratione verborum: & ideo quia expressæ, substitutũ excludere ex hac compendiosa matrem [c]. Quod non facit tacita pupillaris [d]. Item quatuor substitutiones continebuntur in reciproca, quando fit puberibus mente captis, vel alijs cui exemplariter substitui potest à patre vel matre. Nam continet ante aditam hæreditatem duas vulgares, potest à patre vel matre. Nam continet aditam hæreditatem duas vulgares, post aditam duas exemplares, in persona cuius [e]. Et si compendiosa reciprocæ factæ furiosis addatur, octo continebuntur, quatuor proximè explicatæ duæ vulgares, duæ exemplares, & vltrà duæ fideicommissariæ, & duæ pupillares: vt si ita dictum sit, *Impuberes duos meos filios mente captos instituo, & si decesserint in pupillari ætate, vel post in dementia, vel post quandocunque, eos inuicem substituo.* Quòd si compendiosa addatur reciprocæ in duobus pupillis non mente captis, sed cõtinebuntur duæ pupillares, duæ vulgares, duæ fideicommissariæ: vt si ita dictum, *Instituo duos filios meos impuberes, & si decesserint in pupillari, vel aliàs quandocunque, eos inuicem substituo.* Et hæc pro exemplis sint, quando duo tantùm instituti & substituti inuicẽ sunt: nam si plures quàm duo sunt instituti & substituti multiplicant interpretes numerum substitutionum: vt si octo impuberibus

5 facta sit, totidem geminatæ reciprocæ. Quæ omnia intelligenda sunt, quando personæ institutæ capaces sunt substitutionum, quas dicimus contineri in reciproca, & æqualis, sunt qualitatis, non aliter [e]. Nam si pupillo, pubere, & extraneo institutis, fiat reciproca, siue compendiosa, continetur tantùm vulgaris reciproca, quia illa pariter in omnibus locum habere potest reciprocè non aliæ [f]: si quidem extraneo pupillaris non fit, nec puberi. Et quia pupillus non potest eis pupillariter succedere, non poterunt etiam illi reciprocè pupillo pupillariter in eo casu succedere. Ita disparitas personarum arguit diuersam mentem testatoris, si aliter non exprimatur: alter enim suus, alter extraneus. nec ita extraneus dilectus vt suus, vt pares censeatur testator voluisse facere. Nemo enim censetur alienam sobolem propriæ anteposuisse,, etiam si filium nominatim grauet de restituenda relicta hæreditate [g]. Ratio

6 quia quando verbum referri potest ad duo vel plura, relatio intelligi debet, si æqualiter ea possit determinare. Nec solùm in hac substitutione [h], sed & in alijs, vt in vulgari [i], pupillari [k], breuiloqua [l], in sententijs [m], legatis [n], & similibus [o]. Ideo vnius etiam ex pluribus disparitas etiam inter multos æquales, facit ne etiam inter æquales admixto inæquali, substitutiones aliæ, quàm vulgares locum habeant [p]. Si tamen de contraria sententia testatoris constet, eã sequimur, & breuiloqua ex eius voluntate expressa, ad impares etiam traducetur. Probatur autem ea voluntas, vel per scripturam testamenti. si in testamento expressa est: vel per testes, duos videlicet, si agatur de militari testamẽ

7 to & volũtate: sin autẽ de pagani, per plures [q]. Inæqualitatẽ autẽ seu disparitatẽ personarũ Guill. Bened. distinctiõe triũ tẽporũ obseruãdã putat [r]. Nã aut disparitas psonarũ est ab initio cùm fit, & duratura est sẽper: vt si fiat pupillo, & puberi reciproca, vel viro sanæ mẽtis, & furioso. In primo namq; casu, nõ cõtinebitur pupillaris, nec in 2. exemplaris, sed tantùm in vtroq; vulgaris [s]. Aut fit ab initio personis disparibus, cum quibus posteà superuenit paritas: vt si postquam pater duos filios instituit, suum & emancipatum, & inuicem substituit, pupillaris tunc quidem habere locum non potest, sed vulgaris: cæterùm, si post factum testamentum, emancipatum impuberem adopta-

a Ias. in l. in testamẽto, in 1. de testa. milit.

b l. iam hoc iure, de vulga.

c l. Lucius, & ibi. Bart. nu. 7. eod.

d Bald. in d. l. Lucius, col. 6. & ibid. Imol. & Alexand.

e l. 2. de impub. C.

f d. l. 2. l. in testamento, C. de testa. mili. l. iam hoc iure, de vulga.

g l. generaliter, §. cùm autem, de instit. & sub cond. fact. l. cùm auus, de cond. & demonstr. P. l. cum acutissimi, C. de fideicom.

h l. hæreditatẽ, l. quãuis, C. de impub.

i d. l. quamuis.

k l. iam hoc iure, de vulg. l. in testamento, 1. de testa. mil. C.

l l. Lucius, de vulga. P.

m l. fi. de sent. & interlo. om. iud. C.

n l. si legatarius, 8 §. cùm ita, de legat. 3.

o Bartho. & Alex. in d. Lucius, Sali. con. Bald. in d. l. ex testamento.

p Guill. Bene. in subst. breuilo. ad vers. si absque liberis, 2. nu 37.

q idẽ Bened. vbi sup. nu. 45.

r Idem, eod. nu. 32. 33. 50. 51 52. 53. 54.

s d. l. iam hoc iure, de vulga & d. l. 2. & l. quamuis, de impub.

adoptauit, facta est æqualitas, sed non ideo reciproca continebit pupillarem.
Quia ab initio inæqualitas & dispositio non potest confirmari ex eo quod po-
steà fit [a]: quia per adoptionem fictio non fit eorum, quæ antè facta nō sunt [b].
Aut 3. ab initio quo fit, interuenit in breuiloqua æqualitas, sed posteà inæ-
qualitas superuenit. Et in hoc casu distinguitur, num inæqualitas superueniat
sine facto disponentis, aut ex facto eius: si sine facto, putà quia pater duos fi-
lios impuberes vnum anniculum, alium duodennem habens, instituit, & in-
uicem substituit, quo casu locum habere posset pupillaris; posteà superuixit,
& 12. factus est pubes, & ita inæqualitas personarum orta, tunc habet locum
pupillaris & vulgaris tantùm, si pubes superueniat pupillo [c]; secus si facto te-
statoris inæqualitas fieret, putà quia testator emancipasset filium volunta-
riè [d]. Et hæc expeditam satis habent decisionem. Verùm dubitatum est, nū 8
sub breuiloqua seu reciproca contineatur fideicommissaria. Et melior visa
fuit sententia Bartholi [e], in reciproca simpliciter facta, *inuicem substituo*, non
contineri fideicommissariam: quamuis omnes instituti videantur huius capa-
ces [f]. Et hic rectè videtur Alexander [g] reprehendere Baldum, dum is tra-
dit [h], in formula qua testator dixit *filium meum hæredem instituo, & Titium sub-
stituo*, contineri vulgarem si filius repudiet, & fideicōmissariam si adeat: quòd
verbum *substituo*, sit verbum commune fideicommissariæ quoque substitutio
ni [i]. Nam inquit Alexander hoc falsum est, cùm neque in compendiosa con
tineatur fideicommissaria. Atque verbum *substituo*, sine commemoratione
mortis, refertur ad directas substitutiones, quæ propriè substitutiones sunt,
non ad fideicommissariam obliquam, quæ impropriè dicitur substitutio [k]. Et
is, cui restituitur hæreditas, non dicitur per omnia succedere in locum hære-
dis, nisi quòd pertinet ad iura vtilia [l]: sed institutus, qui restituit bona, hæres
dicitur, nec desinit post restitutionem hæres dici [m]. Alij distingunt, an sub-
stitutio reciproca fiat in codicillis, & tunc in ea continetur fideicommissaria,
quòd codicillis, directò non possit dari hæreditas [n]: & in illis directa oblique
tur, & retineatur quarta [o]. An verò in testamento: & tunc si à testatore dictū
sit, *eos inuicem substituo vulgariter & per fideicommissum*, Extra dubium est, & fi-
deicommissariam contineri, ob expressam voluntatem testatoris. Quòd si
simpliciter breuiloqua fiat, continet in disparibus vulgarem tantùm, vt dixi.
Cæterùm, si reciprocè addita est compendiosa, cùm verbo distributiuo tem-
poris, ita, *quandocunque alter vestrum decesserit, vos inuicem substituo*, breuiloqua
continet fideicommissarias [p]. Sed cum hæc facilè tradiderim operæpretium 9
est aliud caput difficilius explicitum ab interpretibus, luce faciliori illustrare.
Quod vnica hac regula intellecta consequemur. Ex disparibus portionibus
institutis pluribus, illisque inuicem seu reciprocè substitutis, altero illorum
decedente, alij vocantur pro modo institutionis [q]. Quia partes appositæ in
institutione, cēsentur repetitæ in substitutione [r]: si aliud non sit expresè cau
tum à testatore. Sic & in legatis, sermo postremus refertur ad voluntatē pri-
mam, ex qua depēdent [s]. Item secundò, huius reciprocæ substitutionis naturā
est, habere vt docuimus reciprocæ successionis æquitatē [t]. Proinde superstes
quilibet non poterit in plus succedere defūcto, quàm pro modulo, quo ei præ-
morientī successurus fuisset defunctus. Accedit 3. quod portiones in testamēto
delatæ videntur institutis à testatore pro benemerito cuiusq; [u]. Proinde in substi-
tutione ijdē gradus affectionis, secundū expressā volūtatē defūcti, retinēdi sūt
in substitutiōe: cùm accessoriū sequi debeat naturā principalis, à quo pēdet [x].
Quēadmodū statuit lex in diuisione facienda à iudice bonorū à patre relicto-
rū [y]: vt, si bona pater diuiserit inter filios, & posteà alia quæsierit, & ante diui-
sionē eorū decesserit, iudex sequatur formulā iā cæptā à patre in reliquis. Cæ-
terùm, hæc resolutio tēperanda est circunstātijs legitimis. Primùm, vt ita de-
mùm intelligamus cōclusionē vim habere quādo substitutio est absolutè bre-
uiloqua, vel fideicōmissaria, vel vulgaris, & de mēte testatoris cōtraria nō ap-
pareat. Nā si qdā adminicula sint, quibus doceri possit testatorē vocasse substitu
tos ad partē deficiētis per viriles, illa sequēda volūtas est, q in omnibus vltimis
dispos-

a in l. 1. §. si filius, de lega. 3. l. si ita, de auro & arg. leg. Bart. in l. Lucius. Sacic. in d. l. in testamēto.
b l. qui iure militari, cum l. seq. de testa. milit.
c Guill. Bened. vbi sup. nu. 54.
d Guill. Bened. eod. nu. 54. vbi rationes.
e Bart in l. 2. de impub. & in l. centurio, de vulga.
f §. extraneo, de pupill.
g Alex. in d. l. 2. de impub.
h Bald. in l. humanitatis, 3. col. eod.
i l. generaliter, §. cùm autē, in glo. in ver. substituit. de instit. sub cond. fact.
k Paul. Castr. & Bal. in rub. de impub. C.
l §. restituta, de fideicom. hæred. l. 1. §. 2. ad Trebell. P.
m l. etsi siue dol. ma. l. 8. § sed quod papinianus, de mino. 25. an. P.
n l. hæreditatē, 2. cū similib. ibi not. per glo. de codicil. C.
o l. Sceuola, ad Trebell. P.
p Ias. in d. l. 2. de impub. Bened. vbi sup. nu. 56.
q l. 1. vbi & hoc tractant interp. & l. 3. de impub. §. & si ex disparibus, de vulga. l. quoties, 23. ad Trebell.
r l. qui liberis, §. hæc verba, l. sed si plures, 20. de vulga.
s l. si mihi & tibi, 12. §. fin. de lega. 1.
t l. iam hoc iure, l. Lucius, de vulga. l. 2. C. de impub.
u l. nec adiecit, pro soc. P.
x c. accessorium, de reg. iur. in 6.
y l. quæ pater, 33. famil. ercisc. P.

dispositionibus princeps & regula est[a]: maximè in fideicommissis[b], & omni-
10 bus aliis similibus[c]. Colligimus porrò voluntatem fuisse testatoris substitutos voluisse succedere in viriles, & non pro rata & modulo portionis relictæ in institutione, si testator iubeat restitui substitutis successionem, si modò quilibet certam summam dederit. Nam si ex disparibus partibus institutos, parem pecuniam singulos dare iusserit, propius est, vt voluerit eos viriles & pares partes recipere: si verò summa pecuniæ dandæ congruat portionibus hæreditariis datis, pro portione accipere debent[d]. Voco hic partes viriles, quando secundùm numerum personarum substitutarum, diuiditur hæreditas deficientis instituti[e]: vocant interdum hanc diuisionem, in capita. Secundò, censentur à testatore ex disparibus instituti, in viriles in substitutione breuiloqua vocati, si substitutio eorum fiat nomine proprio; contrà, si appellatiuo[f]. Ratio istius differentiæ est, quia personalis adiectio numerat partes & habetur tunc potius ratio personarum, quàm partium seu portionum[g]. Præterea quando substitutio fit sub nominibus appellatiuis, fit per vnitatem personæ, sine interpositione copulatiuæ: vt, *hæredes meos inuicem substituo*. At quando fit per nomina propria, necesse est adiici copulam, vel punctum nomine eius. Copulæ autem vis est, distribuere vim verbi æqualiter inter personas nominatas, copulatas seu coniunctas[h]. Nominatim institutio fiet & substitutio, si instituam ex diuersis partibus Sempronium, Meuium, & filium impuberem: & posteà substituam eidem impuberi Caium Sempronium, & Meuium. Sic enim oportet exprimere nomina ad effectum distinctionum portionum[i]. Quanquam ad effectum certitudinis, interdum nominatim quid exprimi dicatur, non tantùm per proprium nomen, sed etiam per ea quæ certum faciũt:
11 & quandoque demonstratio vices nomine agit[k]. Per appellationem verò sic institutio aut substitutio fiet[l], *quisquis mihi hæres erit, eundem substituo filio meo*[m]: vel, *hæredes institutos substitutos substituo*: vel, *filios meos alios substituo*. In
12 quibus succeditur tantùm pro portionibus hæreditatis, non pro virili[n]. Obserua tamen, interdum concurrere nominationem cum appellatiuo nomine, quo casu appellatio viriles faciet partes: & appellationes nominibus additæ, pro certiori demonstratione habentur[o]. In quæstione tamen, si testator dixerit, *Relinquo ab hæredibus quos suprà nominaui*: vel, *substituo hæredes, quos suprà nominaui*. Num hæredes isti grauati vel vocati censeãtur pro virili, aut pro portione hæreditaria. Scinditur Schola Italorum à Gallicana. Aiunt enim Itali, nominatim videri vocatos & grauatos. Quam sententiam sequitur Cynus[p]. Nos autem rectius meo iudicio, contrariam veriorem dicimus sententiam. & nominatos eos appellatiuo nomine non proprio, & idcirco pro portionibus hæreditariis grauatos & vocatos. Quod & defendit Bartho.[q] Et iure expressum id reperi[r]. Sed & notandum ex his, si quando quidam nominatim substituti, alij per appellationem inueniantur, illos per viriles partes: istos, secundũ
13 portiones hæreditarias successuros, adueniente substitutione[s]. Formulæ secundùm quas fit substitutio breuiloqua seu reciproca, sunt. Prior, quæ propria & frequentior est. *Eos inuicem substituo*[t]. Item, *vter eorum viuet*[u]. Est & substitutionis reciprocæ fideicommissariæ formula, *quicunque hæredum meorum decesserit sine liberis, alteri restituat hæreditatem*[x]. Si tamen dictum sit, *quicunque eorum decesserit sine liberis, alter sit hæres, vel alterum substituo*, fit directa reciproca, non fideicommissaria[y]. Cui autem possit fieri reciproca, iam apparuit ex his quæ notauimus in explicatione quæstionis, quæ contineantur substitutiones sub hac reciproca: & huc etiam transferri oportet, quæ in singulis vulgaris, pupillaris, & exemplaris substitutionis tractatione dicta sunt, quæve de effectibus earum, & rationibus.

a l. si mihi & tibi, 12. §. si de lega. 1. l. cùm de lanionis, §. optimum, de fun. instr. instru. leg. P. l. in cõditionibus, de cõd. & demonst. P.

b in l. fideicommissa, 11, §. item, si quis certam, de leg. 3.

c l. cùm quæstio, §. fi. de lega. C. l. non aliter, de leg. 3.

d l. quoties, ad Senat. Trebel. Lex Iuliani repetita à Caio, in l. vtrum, l. fi. de reb. dub. P.

e l. vni. §. vbi autem legatarij, C. de cad. toll. & expressius in §. sed vt manifestetur, vers. sin autem, in ead. l. vni. de cad. toll. l. virilis, de lega. 1.

f l. turpia, 57. §. fin. de leg. 1. l. nonnunquã, 24. ad Senat. Trebel. P. quæ iungenda est cum, l. quoties, quæ illam præcedit. Idem in l. Lucius, 78. §. Meuia filium, eod. tit.

g Bald. in l. de impub. C.

h l. reos, §. cùm in tabulis, de duob. reis. l. 1. & 2. si plu. vna sent. cond. fuer. C.

i l. Lucius, §. Meuia filium, ad Trebell. P.

k l. 2. de li. & posth.

l l. nominatim, 34 de condit. & demonst.

m l. qui liberis, §. hæc verba, de vulga.

n l. si hæredes nominatim, l. 27. de leg. 1. l. Lucius Titius, 90. §. Lucius Titius, de leg. 2. l. liber ita esse iussus, l. 8. §. fin. de stat. liber.

o ita decisum in specie, l. si communis seruus, 37. de st. pu. seruo.

p Cyn. in l. 2. C. de impub.

q Bart. in d. l. turpia, nu. 2. de leg. 1. & in l. Lucius, §. Lucius, de lega. 2.

r l. si pater filio, 9. de vulg. P.

s l. qui complures, 32. eod.

t l. si plures, & l. iam hoc iure, eod.

u l. Titius & Seius, cũ l. seq. de hæred. instit. l. si fundum sub conditione, §. his verbis, de lega. 1.

x l. iubemus, C. ad Trebell. secundùm Salice. in l. in testamẽto, de testat. mili. C.

y Guill. Bene. in trac. recipro. nu. 1.

De fideicommissaria substitutione. Cap. 28.

Lib.2.Instit.tit.23.

1 *Fideicommissorum origo.*
2 *Fideicommissum impropriè quomodo dicatur substitutio.*
3 *Fideicommissum quid dicatur, & de prætore fideicommissorum.*
4 *Fideicommissaria substitutio quid, quotuplex, de quibus rebus fiat. nu.5.6.& 11.*
7 *Fideicommissi grauamen imponi non potest vltra relictum.*
8 *Fideicommissum vulgare aliud, aliud pupillare, & eorum vires & distinctio.*
9 *Pupillare fideicommissum quid, & vt expiret.*
10 *Legitima an grauari possit fideicommisso, à persona filij vel eius hæredis, disputatur nouo intellectu.*
12 *Fideicommittere quis possit, de forma fideicommittendi, & quando feudum veniat in restitutionem fideicommissi. nu.13.& seq.17.*
14 *Fideicōmissum & purè, sub die, & sub conditione fieri potest: & quomodo eelinq. nu. 18.19.*
15 *Familiæ restitutio facienda, vt regulanda.*
16 *Electio hæredis grauati de restituendo vni ex familia quomodo decidenda.*
19 *Conditio quid, & fideicommissum conditionale ante aduentum conditionis non trãsferri in suos etiam, præmoriente substituto.*
20 *Fideicommissi clausula, si sine liberis moriatur hæres, expressa, & tacita.*
21 *Clausula, si sine liberis, an perpetuò fideicommissum inducat.*
22 *Filij, qui impediunt fideicommissum per clausulam, si sine liberis decesserit, superstites grauato esse debent. & nu 32.*
23 *Filij tantùm legitimi & naturales excludunt substitutum fideicōmissarium per clausulam, si sine liberis. & nu.27.*
24 *Legitimatus per rescriptum principis non propriè legitimus nec eiusdem iuris ac legitimus naturalis. Talis tamen quando succedat proximis patri nu.28.*
25 *Adoptiui & legitimati iuris eiusdem, & minoris aliquando legitimati.*
26 *Monasterij ingressus non tollit fideicommissum, si sine liberis ex suo corpore natis moriatur, nec loco filiorum est.*
29 *Filij qui sunt in conditione clausula, si sine liberis, num sint in dispositione, & vocati ad fideicommissum. & seq.*
30 *L. generaliter, C. de instit. restitut. sub cond. fact. explicatio.*
31 *Filij in clausula, si sine liberis, quando tacite censentur ex voluntate testantis vocati ad fideicommissum.*
33 *Fideicommissum iniunctum ascendentibus, vel aliis quàm descendentibus, non habet clausulam subintellectam, si sine liberis, vt subintelligitur in descendentibus.*
34 *Voluntas testatoris præfertur in vltimis voluntatibus.*
35 *Filiorum masculorum adiectio in fideicommisso, si sine liberis, an vocet ad fideicommissum eos masculos.*
36 *Fideicommissarius pater rogatus de restituendo filiis, an vnum eligere possit. & seq.*
37 *Instituti aut substituti plures quomodo, & in quibus partibus succedant. optima distinctiones copulatiuæ & disiunctiuæ, & personarum, & aliorum. & seq.*
38 *Disiunctiua vel alternatiua dictio posita inter personas, quando resoluatur vel non in coniunctiuam.*
39 *Substitutus per fideicommissum liberis, an oporteat expectare mortem omnium liberorum: an verò si aliquis illorum decedat, admittatur, remissiuè.*
40 *Instituti plures per dictionem cum, quomodo succedant.*
41 *Fideicommissum non inducitur per verba consilij, vel enunciatiua simpliciter, nec ioco.*

ioco.

42 *Clausulæ fideicommissariæ faciunt fideicommissum tantùm, si de mente constet, & personæ sint idoneæ. Fideicommissum autem in testamento nullo quãdo valeat. & nu. 43.*

1 SVPEREST nũc, vt de postrema specie substitutionis, seu de fideicommisso, loquamur. Notum autem est vel initiatis iure, quomodo paulatim ex fide particulari, fideicommissa in necessitatem venerint sub Augusto id enim in suis institutionibus iuris ciuilis Iustinianus, & Theophilus tradunt [a]. Ideo id prosequi prætermitto. Itẽ quod
2 notius est, fideicommissum non propriè, sed catachristicos seu abusiuè dici substitutionem [b]: quia verba potius iure directo explicari debent [c]. Quò fit, vt interpretes dicãt, verba statutorũ, quæ de substitutione loquuntur, non comprehendere fideicõmissum. Quia fideicommissarius propriè non dicatur institutus vel hæres [d], nec fideicommissum hæreditas [e]: cùm fideicommissarius non à testatore, sed per manus fiduciarij hæredis grauati accipiat hæreditatem [f]. Item, quòd hoc fideicommissum & sine præcedente institutione relinquatur aliquando [g]. Latè tamẽ sum-
3 pto vocabulo, appellatione substitutionis venit fideicommissum [h]. Fideicommissum dicitur, id omne quod ex fide alicuius pendet, quasi commissum fidei: vnde fiduciarius hæres is, cuius fide hæreditas restituenda relicta est personæ à testatore expressæ [i]. Et ex sola fide instituti olim pendebat hæc restitutio, postea adhibita est coactio, cùm perfidiâ fallerent datam fidem instituti [k]. Imò
4 adhibitus prætor, qui de fideicommissis exequendis cognosceret [l]. Fideicommissaria substitutio, est ea per quam quis vocatur ex dispositione defuncti obliquè, seu mediante persona alterius, ad hæreditatem; vel rem singularem hæreditatis. Vel breuius, est substitutio obliqua, per quam testator à persona honorata, aliquid alteri restitui iubet [m]. Et hæc finitio maximè pertinet ad fideicommissum quod fit in vltimis voluntatibus. Nam cùm fideicommissaria hæc substitutio fiat in contractibus quoque, distinguere oportet eam à nostra: putà illam, quæ fit in donatione inter viuos, quæ admittitur ex l. quoties, de donat. quæ sub mo. C. & in l. in donationibus, C. ad leg. Falcid. in qua non habet locũ Trebellianica vel falcidia, iuxta l. si vsufructus, §. dos, vbi Bartho. ad l. Falc. P. glo. & interp. ad d. l. in donationibus. Cùm diuersum videbimus obseruatũ in ea quam tractamus, de qua solùm agimus. Hæc duplex, vel
5 vniuersalis, vel particularis. Vniuersalis est, quando ex ea restituenda est hæreditas, vel pars illius in quota [n]. Nam hæreditas, est quid vniuersum [o]. Particularis, quando iubetur restitui quid particulare, vt seruus, fundus, vinea &c [p].
6 Hinc constat de quibus rebus fiat fideicommissaria substitutio, nempe de rebus vniuersalibus, de hæreditate, & de rebus singularibus. Et sicut quis potest grauare hæredem suum in testamento vel in codicillis, onere fideicommissi restituendi fideicommissario: sic grauare potest illum, cui mortis causa donauit bona sua, vt illa omnia, vel partim illorum, aut rem singularem alteri restituat [q]. Potest & fideicommissum imponi ab initio in donatis inter viuos, quæ
7 statim firmantur, non autem posteà [r]. Responsum autem est, quod nemo inuitus potest fideicommisso grauari, vltra quam apud eum de bonis grauantis remaneat, deducto onere [s]. Fitque computatio lucri grauati, habita ratione tãtùm corporis legati vel fideicõmissi, non imputato ei lucro sed deducto, quod ex sua industria ex corporibus legatis vel relictis potuit colligere vltra valorem rei relictæ [t]: putà, si vsuras lucratus est, vel si pluris rem vendidit quàm valuerit [u]. Habetur tamen ratio prælegatorum factorum eidem hæredi [x], vel si
8 plura eidem ex eodem grauante obuentura grauato sint [y]. De rebus pupilli aliquando posse fieri fideicommissum traditur [z]. Et ita distinguendum alia diuisione fideicõmissum, in vulgare, & pupillare. Vulgare est, per quod obliquè

succeditur

[a] Iustin. & Theo. in §. 1. de fideicom. hæredit. lib. 2. instit. tit. 23.
[b] l. tutores, 40. §. hæres. de admi. tuto.
[c] c. 1. de testa. in 6. gl. in l. verbis ciuilibus, de vulga.
[d] l. Lucius, in fine, de leg 3. l. postulante, ad Trebell. P.
[e] l. si Titius, de lega. 3.
[f] l. cogi, & l. quia poterat, ad Trebel. P.
[g] l. si quis cùm testamentum nullum, & l. conficiuntur, & l. quod per manus, de iure codicillo. l. quærebatur, de mili. test. l. hæreditatẽ, C. de codicill. §. fi. eod. tit. apud Iustinia.
[h] l. Titia, in 2. §. Seia, de lega. 2. l. generaliter, §. vim autem, de instit. sub cond. fac. C.
[i] l. si postulante, 67. §. fin. ad Trebell.
[k] d. § 1. de fideic. hæred.
[l] l. 2. §. primus deinde diuus, de orig. iur. P.
[m] l. cohæredi, §. filiæ, in 2. resp. de vulg.
[n] tit. de fideicom. hære. apud Iustin.
[o] §. in primis, & §. nihil autem interest, de fideicom. libert. apud Iustinia.
[p] tot. tit. de sing. reb. per fideicom. rel. apud Iustinia.
[q] l. cùm hi, §. idem erit, de transf. P. l. cùm pater, §. eorũ, & melius in l. vt hæredibus, de lega. 2. l. 1. §. fin. de cad. tol. C. l. 1 C. de donat. cau. mort.
[r] l. quoties, & l. perfecta, de dona. quæ sub mo. C. l. in donationibus, ad leg. Falc.
[s] l. cum talibus, §. fin. & ibi Barth. & l. non amplius, §. 1. de leg. 1. l. Pamphilo, §. si. de leg. 3. l. ab eo, C. de fideic.
[t] l. imperator, §. si centum, & §. cum quidem, de leg. 2.
[v] l. 3. ad leg. Falc. P.
[x] l. Nezennius, eod. Iason, in l. ab eo, C. de fideicom.
[y] l. Titio Seio, §. Seia libertus, de leg. 2.
[z] Vaconius, à Vaena, lib. 4. Nouar. declarat. iuris, c. 64. nu. 11 & lib. [illegible] nu. 7.

ſuccedit ur teſtatori: ſicuti vulgaris ſubſtitutio, eſt directa ſucceſſionis delatio. Quo fideicommiſſo grauatus filius, eius propria bona non continentur [a]. nec conſequenter legitima, quæ ſine vllo grauamine debetur [b]. Sicque ex fideicõmiſſo filij per hæredẽ eius detrahetur & inſuper Trebellianica, quæ à quolibet hærede deducitur in reſtitutione [c]. Fideicõmiſſũ pupillare eſt, per 9
quod obliquè ſuccedit ur filio: queadmodũ directò per pupillarẽ [d]. In quod venit omnia bona filij, cuiuſcunq; generis ſint reſtituenda: etiã propria, & aliũdè quàm à patre quæſita, & ipſa legitima [e]. Excepta Trebellianica, quæ à quo cũque hærede grauato retineri poteſt [f], Et hoc fideicõmiſſum tãtùm locũ habet in impubere decedẽte in pupillari ætate, nã ſi pubes factus moriatur, euaneſcit [g]: ſicut & ſubſtitutio pupillaris, adueniente pubertate [h]. Quãobrem rectè animaduerſum eſt Voconio à Vacuna [i], diſtinctionẽ, quã faciũt interpretes de grauamine in legitima, nũ è filio vel ab hærede eius factũ ſit, hac diuiſione vulgaris & pupillaris fideicõmiſſi tẽperandã. Dicunt enim filiũ grauari nõ poſſe, niſi quatenus relictũ excedit legitimã: nunquam autẽ in legitima. Cæterùm, hæredẽ filij fideicõmiſſo & in legitima grauari poſſe [k]: ſi fideicõmiſſum poſt mortẽ filij iniũctũ fuit [l]. Quod ita accipiendũ, ita demùm ab hærede grauamẽ in legitima filij imponi poſſe, ſi impubes filius vel filia, cui ſubſtitutũ eſt, moritur: vt tunc ſit fideicommiſſum pupillare quo ſimul cum aliis filij facultatibus legitima continetur, cùm per illud ſuccedatur pupillo [m]. Contrà ſi filius filiáve moriantur puberes; quo caſu euaneſcit pupillare fideicõmiſſum [n]. Cæterùm, ſi pater expreſſè hæredi filij prohibeat detractionem legitimæ filij, expedita res eſt, legitimam ab hærede filij grauato nominatim non detrahi [o]. Iulius tamen Clarus tradit [p], hoc intelligendum eſſe quando filius adhuc eſſet pupillus. Nam inquit, ſi eſſet pubes tempore iniuncti fideicommiſſi, vel poſteà ad pubertatem perueniſſet, tunc indiſtinctè, ſiue fideicommiſſum ſit iniunctum expreſſè ipſi filio, ſiue eius hæredi, ſiue ſimus in dubio à quo relictũ ſit, ſemper detrahitur legitima à fideicommiſſo. Conſtat etiam teſtatorẽ poſ- 11
ſe non ſolùm proprias res per fideicommiſſum relinquere, ſed etiam & hæredis, aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuſlibet alterius [q]: hoc obſeruato, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quàm ipſe ex teſtamento acceperit. Nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur [r]. Poteſt & relinqui fideicommiſſaria libertas ſerius [s]. In ſumma, quæ legari, quæve in teſtatoris ditione ſunt fideicommiſſo onerari poſſunt: niſi ſi quid ſingulari iure prohibetur, & niſi excedat hæreditatis dodrantem, ſupra quem grauare non poteſt teſtator hæredem iure communi, vt poſteà docebimus Deo fauente, minuente fideicommiſſum quarta ex Senatuſconſulto hæredi grauato relicta [t]. Feudum au- 12
tem num in reſtitutione fideicommiſſi veniat, ſi grauetur filius: reſponſum eſt non venire à Dyno, Barth. Alexan. in l. ſi patroni, §. j. ad Trebell. P. Alexand. conſ. 91. Excipit tres caſus Benedictus [u]. Si fideicommiſſarius eſſet de liberis teſtatoris, & deſcendentibus, ad quos feudum deuolueretur: vel ſi ſit de perſonis compræhenſis in inueſtitura, vel ſi receptum eſſet pro ſe vel hæredibus. In Gallia tamen feuda, exceptis legibus feudo datis, ſunt veluti patrimonialia, & poſſunt liberè transferri, vt in feudorum libro annotauimus. Quis poſſit fideicommittere, ſi petas: reſpondebo breuiter, quemlibet qui teſtari vel codicillari poſſit. Sed ſi de formula quæras, ſecũdum quam fideicommiſſum fiat, 13
res cùm tractata non ſit, longiorem ſolutionem expoſtulat. Explanauimus tamen, quæ verba eſſent directa, quæve præcaria ſiue fideicommiſſaria: & diximus obliqua eſſe, *Rogo, peto, deprecor, requiro, volo, mando, iubeo, præcipio, fideicommitto hæreditatem reſtitui*. Sed neque vtilitas in his huius fideicõmiſſi præcipua verſatur, vtiliora nobis indaganda ſunt, & altius res repetenda. Sciendum igitur fideicommiſſum, & purè, aut ex die, aut ſub conditione relinqui poſſe [x]. 14
Et hîc formulæ variæ mutant poteſtatem reſtituendi. Purum fideicõmiſſum fit, ſi dies vel conditio non apponatur ad faciendam reſtitutionem, & præſens eſt reſtitutio à morte teſtatoris: veluti ſi ita dictum ſit, *Sempronium hæredem inſtituo.*

a l. cohæredi, §. cùm filiæ, de vulga.
b l. quoniam in priori bus, C. de inoff. teſt. an l. cùm ratio, de bon. damnato P. l. fi. C. de codicil.
c §. & quia, de fideic. hæred. ca. Raynaldus, de teſtam.
d l. ſi fundum per fideicommiſſum, §. ſicuti, de lega. 1.
e d. §. ſicuti.
f d. c. Raynaldus, de teſtam. l. iubemus, ad Trebellia. C.
g l. quod fideicommiſſum, de leg. 1.
h l. in pupillari, de vulg.
i à Vacuna, lib. 2. declar. iuris, ca. 64. nu. 18. Sed ante Vacunam id docuit Ruinus, conſ. 58. poſt nu. 19. li. 2. Iul. Clarus, lib. 3. Senten in ver. teſtamentum, c. 72. num 3.
k Guill. Bened. in ca. Raynutius, ad ver. ſi abſque liberis, 2. in compend. ſubſtitut. num. 15. & plenè ad verſ. reliqua, per fideicommiſſum, §. fin. de leg. 1. & l. cùm patronus, de leg. 2.
l tractant doctores, in l. cohæred. §. cùm filiæ de vulg. P.
m d. l. ſi fundum §. ſicuti, de lega. 1.
n d. l. quod fideicommiſſum, de leg. 1.
o l. ſi Titio, §. fi. eod & ibi Iaſ. nu. 15. & ſeq. & nu. 30. in l. ex tribus, nu. 2. & ſeq de [illegible] ff. teſt.
p Iul. Cla. in 3. lib. ſententiar. in ver. teſtamentum, q. 72. nu. [illegible] & 5.
q [illegible] poteſt autem, de ſing. reb. per fideic. re[illegible]. l. cùm alienam, 10. l. prædia, [illegible] l. hæredi [illegible], de legat. C. l. ed ſi, 40. de lega. 1.
r d. [illegible] poſt autem, l. planè, 2. §. fi. l. filiusfa. [illegible] §. vt quis, de lega. [illegible] §. ſi cũ ſeq. de leg. 3. vide §. non ſolum, & §. quod autem, de leg. apud Iuſtin.
s §. libertas quoque, de ſing. reb. per fid. rel. l. deberi, 6. & l. fideicõmiſſaria, 10. & tr. titu. de fideico. liber. C.
t §. ſed quia hæredes, de fideic. hære. tot. tit. ad Senat. Treb.
u Bened. in c. Raynutius, ad ver. ſi abſque liberis, 2. in compendioſa, nu. 26. & 27.
x §. poteſt, de fideic. hære.

stituo, rogoq́, eum, vt Caio restituat hæreditatem, purum est fideicommissum. Et sta
tim mortuo testatore cedit tempus & dies restituendæ hæreditatis, & ius quæ
situm censetur Caio: vt etiam si moriatur ante restitutionem, realem vel ver-
balem, transmittat hæreditatem ad suos: & quanquam institutus nondum a-
gnouerit vel adierit hæreditatem, vel decessetit ante aditionem [a]. Et ita defen
dunt interpretes [b], contra quasdam glossas [c], quæ hoc non admittunt, si adi-
15 tio realis facta non est. Alia similis formula puri fideicommissi, *vni ex familia
restitui volo*. Alia, *cui voles ex familia*, aut *quibus voles*; Alia, *familiæ restitui volo* [d].
16 In quibus perpetuò purum quidem fideicommissum est sed electionis perdif
ficilis quæstio. Nam si testator vtatur formulis, *vni ex familia restitui volo:* vel,
cui voles ex familia, electio est hæredis, vt eligat ex familia cui restituat: verùm
electione facta semel, non poterit variare, cùm electo ius quæsitum sit, & sta
tim petere possit [e]. Quod si moram in eligendo faciat, omnes de familia pete
re possunt, quod vni relictum est [f]. At si dixerit, *cui voles*, vel, *quibus voles*, in ele
ctione hæredis fideicommissi erit restitutio; & plures poterit etiam eligere ex
familia, etiam vlterioris gradus [g]. Verumtamē si cesset in eligendo hæres, om
nes de familia ad petitionem fideicommissi admittuntur [h]. Si tamen testator
vtatur formula, *familiæ restitui volo*, hæredi non relinquitur electio, sed grada
tim admittuntur, qui de familia testatoris erant proximiores, quo tempore is
decessit [i]. Et proinde quando electio hæredis est ante electionem, quod perti-
net ad fideicommissum, & cessit & venit dies fideicommissi & purū ita est [k]:
sed ratione substituti, quia in incerto is est, cùm pendente conditione alius ab
alio possit eligi, nec cessit nec venit dies petitionis [l], vt transferri fideicōmis
sum possit ante restitutionis moram. Cùm autem ab omnibus petitur de fami
lia, cessare hærede in electione, cessit & venit dies, quoad omnes simul audien
dos, & admittendos si velint, secundùm sententiam Scæuolæ, qui notat sibi cō
17 trarium Marcellum [m]. Vlpianus meminit aliarum formularum [n]: vt ex Iulia-
no, *hæres fidei tuæ committo, vt hæreditatem Titij restituas*, cùm esset is qui rogatus
esset, à Titio institutus. Et *peto vt illi des*, aut *illi fideicommissum relinquas*. Alia à
Paulo recepta [o], *Rogo Luci Titi, hæreditatem meam cum Titio partiaris*. Idem enim
18 est ac si dictum esset, *rogo hæreditatem illam restituas*, aut, *vt hæredem facias* [p]. Ex
die certo fideicommissum iniungi potest, vt *post quinquennium, post pubertatem,*
19 *cùm in tutelam suam peruenerit &c. restituas hæreditatem* [q]. Sub conditione, quan-
do conditio substitutioni adiicitur. Conditio dicitur, quando quid in eum ca-
sum confertur, qui potest esse, vel non esse [r]. Et hoc fideicommissum, si substi-
tutus moriatur ante quàm conditio aduenerit non transfertur in hæredes iu-
re transmissionis [s]: quamuis sit filij [t]. Licet glo. in l. is cui sub conditione, §. fin.
de actio. afferat contrarium, & glo. in l. si in personam. C. de fideicom. Quas ta
men reiiciunt meritò interpretes. Et hoc latè examinat Guill. Benedictus in c.
Raynutius, ad verb. si absque liberis, in fideicommissaria, numero 71. & 72. di-
cens tamen, glossas veras esse, in cōtractualibus substitutionibus, in quibus fit
transmissio: quia ius quæritur à die contractus [u]. Talem existimant esse condi
tionem, *cùm morietur*: nam mortis dies incertus est, etsi certum sit moriendum
esse [x]. Fideicommissum itaque hoc modo relinquitur, quod & tempus & con
ditionē habet: vt, *restituas vni ex familia cùm morieris, cui voles aut quibus voles* [y].
Item & illud, *veto de familia alienari*. In quibus conditionibus vsque ad mortē
hæres grauatus potest mutare electionem cùm fideicommissi dies non cedat,
nisi post mortem hæredis [z]. Quod si ante mortem non elegerit, omnes de fa-
milia gradatim ad fideicommissi petitionem admittuntur [a], id est, eo ordine
20 quo admitterentur ab intestato [b]. Miscentur & conditiones in fideicommisso
hoc, veluti, *Si vita sine liberis decederet Philinus, Licinio Frontoni hæreditatem resti-
tuat* [c]. Item, *si alter illorum sine liberis decedat, superstiti restituat partem suam hæredi
tatis* [d]. Et hanc eandem conditionem referūt verba, *si sine hærede moriatur filius*.
Pius enim Cæsar sic rescripsit, *si quis ita fideicommissum reliquerit, fidei tuæ fili com
mitto, vt si sine hærede moriaris, restituas hæreditatem Seio: videri eum de liberis sensis-
se*. Et ideo decedendo sine liberis, extitisse fideicommissi conditionem [e]. Quā
uis respon-

a l. si in persona, C. de fideicom. l. cùm ita, 32. §. quod à legatario, de leg. 2.
b Guill. Ben. vbi sup. in fideicommiss. substit. nu. 64. & seq.
c gl. in l. cum filio, de leg. 1. glo. in l. à testatore, de cond. & demonst. quas ibi docto. reprehendūt.
d l. vnum ex familia, l. 6. §. sed & si fundum, de leg. 2.
e arg. l. huiusmodi. §. stichum, de leg. 1. l. apud Aufidium, de optio. lega. P.
f l. vnum ex familia, § rogo, de leg. 2.
g d. l. vnum. §. si de Falcidia.
h l. cùm quidam, 24. de leg. 2.
i l. cùm ita, 3 § in fideicommisso, eod.
k quid sit cedere & venire diem, vide l. cedere diem, de verb. sig. P. & tit. quan. dies leg. ced. P.
l d. l. vnum ex familia, § rogo, & §. si de falcidia, in fine.
m d. l. cùm [illegible] 14. & l. si tamen, 25. de lega. 2.
n l. ex facto, 17. ad Trebellia.
o l. vbi pure, 19. §. ter rogo, eod.
p d. l. ex facto, 7.
q §. hæres, de hæred. instit.
r ex tit. tit. de cond. & demonst. P.
s l. vni. § sin autem sub. de cad. toll. c.
t glo. & Bart. in l. vni. de his qui ante aper. tab. C. glo. in l. hæredes mei, §. cùm ita, ad Trebell. P. tex. in l. si in personam. C. de fideicō.
v d. l. is cui sub conditione, de actio. §. ex conditionali, de verb. oblig.
x l. 1. de cond. & demonstr.
y d. l. vnum ex familia, l. hæres meus, de cond. & demon.
z d. l. vnum ex familia.
a l. peto, §. à patre, & l. cùm pater, ad l. Falc. l. filiusfa. §. cùm pater, de leg. 1.
b glo. in l. cùm ita, §. in fideicommisso, ad ver. nominati, de leg. 2. hoc plurium interp. sentē. firmat Iulius Clarus, lib. 3. sentent. iurit, in verb. testamentū, q. 76 nu. 13. Soci. cons. 4 . nu. 8. lib. 3. cons. & cons. 86. eod. vol. Curt. Iunior, cons. 22. nu. 12.
c l. 1. C. de pact.
d l. de fideicommisso, 11. de transact.
e l. ex facto, [illegible] §. fin. ad Trebell.

uis responsum est, hanc conditionem, *si sine liberis*, intelligi etiam non adiectã in imposito fideicommisso filio. Nam si susceperit filius grauatus liberos, expirat fideicommissum ex præsumpta mente defuncti, si de contraria non appareat nec in dubio præsumitur testator, prætulisse suæ soboli alienam [a]. Existi 21 marunt porro aliqui hanc conditionem, *si sine liberis*, perpetuò fideicommissum inducere [b]. Repugnant tamen alij, si conditio illa adiiciatur impuberis institutioni. Nam tunc moriente instituto in pupillari ætate, substitutio erit directo pupillaris: posteà verò, si moriatur maior, fideicommissaria [c]. Quod notabile est, si quidem illa verba, *si sine liberis*, habent locum intra pupillarem ætatem, si impuberibus fiat, & efficitur directa pupillaris [d]: post pubertatem autem, interpretanda sunt, vt omni tempore valeat substitutio [e]. Sed adhoc vt 22 deficiat substitutio fideicommissaria per hanc clausulam, operæpretium est, liberos relinqui superstites tempore mortis grauati. Aliter dicendum, si post susceptos liberos & mortuos, ipse hæres moriatur sine liberis superstitibus: non enim impeditur fideicommissi restitutio Et ita iudicatũ fuit in curia parlamenti Burdegal. 4. Augusti, 1510. in causa viduæ domini de Rieux, Susannæ de Borbonio [f]. Item secundò, vt legitimi & naturales filij sint, qui excludant 23 substitutum: potissimùm si dictum sit, *si sine liberis ex suo corpore natis decedat.* Quare neque legitimi tantùm, nec qui pro filiis habẽtur, neque legitimati per rescriptum principis, neque naturales tantum excludent substitutum fideicõmissarium [g]. Quia 1. verba intelligenda sunt, secundum naturalem & veram significationem liberorum seu filiorum, qui dicuntur nati tantùm ex legitimis nuptiis [h]. Sicque communis se habet explicatio nominis, & secundum vsum loquendi communem dispositiones testatorum sunt explicandæ [i], vel in propria significatione [k]. Et naturales tantùm illa appellatione absoluta nõ cõtinentur, nec spurij, hodiè maximè. Cùm naturales tantùm procul à patris successione arceantur, omni illicito coitu reprobato iure diuino. Et naturales etiam à feudo itidem reiiciuntur paterno, etiã si fuerint legitimati rescripto principis [l]. (Non enim hîc loquor de legitimatis per subsequens matrimonium, qui pares sunt naturalibus & legitimis, & eadem iura habent [m].) Neque enim rescriptum principis facit legitimum, sed fingit esse legitimum, & iura legitimi dat, vt possit succedere, & alia gerere, quæ tantùm naturalibus & legitimis conceduntur [n]. Atque legitimatio respicit legitimati, non aliorum, commodum vel incommodum, si non consentiant legitimationi [o]. Itaque cùm in excludendo substituto, clausula, *si sine liberis*, non respiciat vtilitatem filiorũ, cùm illi non vocentur, nec sint in dispositione, vt paulò post ostendemus, legitimatio non poterit commodũ adferre patri, vt legitimationis prætextu fraudem paret substituto: ne ex dolo suo lucretur [p]. Neque rescripta principum censentur concessa in fraudem vel iniuriam cuiusquam [q]. Ergo conditio, *si sine liberis*, non de legitimatis intelligetur, sed de legitimis & naturalibus. Facit 24 & arg. de adoptiuis, qui legitimi tantùm sunt, & ex iuris fictione [r]; qui tamen appellatione filiorum simpliciter non veniunt, sed naturales & legitimi, ne veritas imagine naturæ obumbretur, vt ait Papinianus [s]. Et responsum ab eodẽ Papiniano est expressè [t], substitutionem, *si sine liberis quis diem suum obierit*, adoptionis commento non excludi. Quia nec in plerisque aliis iuris articulis, adoptiui non proficiunt patri adoptiuo, vt nec eum releuent ab onere tutelæ [u]. Hoc enim genus filiorum adoptiuorum, non naturalis familiæ est, sed insertũ naturalitati, & transitiuum, & commigrationis in alienam familiã, vt ait Gellius [x]. Vnde & θέσιν, i, positionem, adoptionem vocant Græci: & qui adoptatus ab Aegeo olim, Theseus idcirco dictus, apud Plutarchum in vita Thesei, vbi & ipsum Aegeum, Pandionis dicit θετὸν, i, adoptiuum. Et ab eadẽ translatione vocauit adoptionem Demosthenes, ἐκποίησιν, in oratio. πρὸς λεώχαρη. Et ita verè pater intelligitur is solus, quem lex fecit, & natura nõ dereliquit [y]. Proinde, cùm istis rationibus non impediat substitutum fideicommissariũ vocatum, si sine liberis decedat hæres, adoptiuus legitimus filius, neque etiam le 25

a l. generaliter. §. cum autem, de instit. & substi. sub cond. fact. C. l. cùm acutissimi, C. de fideicõ. l. cùm auus, de cond. & demonst.
b glo. mag. in l. præcibus, ad verbum, si decommissi, de impub.
c Dyn & Bart. in l. centurio, de vulg. P. Ias & Alexan. in l. præcibus de impube. Bart. cons. 32. nu. 1.
d vt in c. si pater, de testa. in 6.
e iuxta l. quoties, de reb. dub. P.
f refert Papus, li. 20. Rhapso aresto. tit. 3. are. 18. facit l. ex facto, §. pen. ad Trebell.
g Io. Calderi. in vol. cons. tit. qui filij sint legi. cons. 1. Bald. ad l. Lucius, 2. de hæred. inst. & in l. si ita quis, §. is cuius, de leg. 2. Salic. in l. generaliter § cùm autem, de instit. sub cond. fact. C. Ioan. Imo. in l. ex facto, 7. col. de vulga.
h l. filium, de iis qui sunt sui vel alieni iur. §. natura si quidem quib. mod. nat. effi. sui, in auth. §. si aduersus, de nupt. apud Iustinia.
i l. Labeo, de supel. leg. P.
k l. non aliter, de leg. 3.
l § naturales, si de feu. fuer. cont. inter domi. & agna. in vsib. feud.
m l. diui Constantini, 1. 5. & l. iubemus, 6. & l. cum quis, 10. & l. seq. de nat. lib. C. c. 1. & c. tãta, qui fil. sint legit.
n c. per venerabilem, eod.
o §. filium verò, quib. mod. nat. effi. sui in auth.
p l. 1. & l. ne ex dolo, de dolo P.
q l. 2. § meritò, & §. si quis a principe, ne quid in lo. pub. P. l. si cuti, § pen. & fin. si seru. vend. l. 2. C. de præcib. imp. offer. cum similib.
r l. si arrogator, de adop. P. § minorem, eod. tit. apud Iustin.
s in l. filio quem pater, 22. de lib. & posth. P.
t l. fideicommissum 77. de cond. & demon. P. l. si ità quis, 119. §. si. de leg. 1. §. sed adoptiui, de excus. tuto.
u d. §. sed adoptiui, l. 2. §. remittit, eod. ti. P. facit §. adoptiui, si de feu. def. fuer. contro. int. domi. & agn.
x Gell. lib. 5. c. 19.
y l. cùm in adoptiuis, §. omnis, de adopt. C.

gitimus

gitimus per rescriptum principis factus:quia legitimus & legitimatus eiusdẽ iuris & priuilegij dicuntur[a]. Imò minoris in quibusdam legitimatus, quia legitimatus non propriè legitimus, sed cum nota improprietatis, quasi legitimus[b]. Et restitutio natalium, quæ fit legitimatione[c] dicitur fieri quasi natalibus:habet autem dictio *quasi*, notam improprietatis[d]. Sic aliud esse legitimum,& aliud esse legitimatum[e]. Hic murus igitur aeneus esto, neque naturales seu spurios,qui ex damnato coitu orti sunt conditionem, *si sine liberis*,non impedire ne detur occasio delinquendi[f]: & ne damnatus concubitus approbetur. Et qua lex eos non probat[g]. Neque etiam omnino legitimatos per rescriptum,qui radicem ab hac commixtione habent infectam,& vix auelli à crimine paterno possunt. Neque omnis,qui pro filio habetur, æqua-
26 lis est ei,qui natus est ex legitimo matrimonio. Quare etiam addemus, conditionem,*si sine liberis ex suo corpore natis quis moriatur*,non deficere per ingressum monasterij. Nam quamuis monasterium loco filij esse dicatur[h], tamen monasterium non habetur tanquam filius ex corpore ingredientis natus: & ita, hic
27 nihil officit substitutio[i]. Neque hic immorandum censeo in refellendis argumentis Alexandri,qui legitimatos & fictitios filios,& spurios autumat aduersum ea,quæ diximus,efficere,vt deficiat substitutio[k]. Lenia enim sunt fundamenta,quibus construxit opinionem & partim iure Christiano subruta, partim falsis suffulta. Nam quod præcipuum habet & angulare,ex l.ex facto, §. si quis rogatus,de vulga.P. vbi naturales tantùm faciunt,vt deficiat conditio. Subruitur,ex eo quòd ibi apparebat de mente testatoris, quæ id voluerat: & quidem,iure Pandectarum id poterat velle licitè,dum concubinatus permissus permittebat impunè habere liberos naturales[l]. Quod tamen rectè apud nos antiquatum est,vetito vt illicito concubinatu præter vxorium[m]. Et istæ sordes naturalitatis tantùm, inter feces & quisquilias spuriorum coniectæ sunt:vt interpretari clausulam, *sine liberis*, de spuriis, non modò non absurdum,sed & impium & turpissimum sit,vt non debeat tam apertè patri contra ius diuinum & humanum,ex illis lucrum accedere,ex quibus pœnam meretur,meliusque sit silentio hanc progeniem obliterare[n]. Neque turpis volũtas testatoris,vel mandatum quod aduersatur bonis moribus, locum sibi in-
28 ter Christianos vindicare debet,vt nec gentiles passi sunt[o]. Neque etiam verum est,quod in omnibus legitimati pares fiant legitimis & naturalibus in successionibus[p]. Nam verum id quidem est,si de legitimatis per matrimonium agas[q]:at in aliis,minimè. Nisi quòd pertinet ad successionem legitimantis patris & proximorum eius,qui consentiant legitimationi,quibus tantùm succedunt ab intestato legitimati non autem aliis proximis non consentientibus, quibus tamen succedunt naturales & legitimi[r]. Quod autẽ de potestate principis nugatur Alexander,nihil ad voluntatem præcedentium facit, cui princeps non censetur,vt monui,iniuriam inferre: ne iniuria occasio inde nascatur,vnde iura manere solent[s]. Essetque hoc rescriptum contra honestatẽ pu-
29 blicam & aduersus castos mores. Ex clausula tamen superiori,sinuosa & inuoluta admodum oritur quæstio,num liberi qui sunt in conditione illa substitutionis,*si sine liberis moriatur*, sint in dispositione: hoc est, num liberi suscepti, qui propter defectum cõditionis substitutionis faciunt expirare fideicommissum,sint vocati & substituti patri,qui ea conditione grauatus erat, vt illis liberis necessariò sit restituenda hæreditas per patrem:an verò excluso substituto susceptione liberorũ,pater sit liber in dominio ipsius hæreditatis, & possit de ea ex arbitrio perinde ac si nulla esset substitutio vel grauamen, disponere. In hac quæstione,sententiæ interpretum sunt ex diametro pugnantes. Nam quidam arbitrantur esse in dispositione vt in cõditione,& vocari ad hæreditatem,vt Baldus[t], Ludo. Romanus[u], Pet. Anchara[x]. & alij[y]. Quidã tantùm in conditione,& non in dispositione,post gl. fi. l. Lucius,in 2. de hæred. instit. P.[z] Ego porrò breuitati studendo & facilitati,concludendum cum distinctione arbitror. An conditio, *si sine liberis*, apposita fuerit purè institutio

OOooo ni extra-

a glo in l. 1. in verb. parentibus,ad municip. P. glo. fin. in l. filios, de municipib. & origin. lib. 10 C.
b glo. in c. innotuit, in verb. coniugata, de elect.
c l. imperialis,C. de nupt.
d l. posthumorum, de iniust. rup. P. l. si cùm dotem, §. fin. sol. matri doctores in l. si ante nuptias, eod. tit. P.
e glo. in l. cùm legitimæ, de sta. homi.
f contra l. conuenire, de pact. conuen. P.
g l. legem Anastasij, 7. de natur. lib. C.
h §. sed hoc præsenti, de sanctiss. episco. in auth. c. in præsentia, de probatio.
i hostien. & Io. Andr. in c. Raynutius, de testam. Bald. in authen. nisi rogati, C. ad Treb. & in l. Deo nobis de epis. & cler. C. vt in l. Lucius, in 2. de hæred. instit. P.
k Alex ab Imola. tomo 5 cons cons. 3. & 87 vbi disputat has quæstiones.
l l. 1. 2. 3. de concub. P. l. 1 C. eod.
m ca nemo, 32. q. 4.
n iuxta l. si qua illustris, ad Orficia. C. § 1. de lenoni. in auth. l. 2. de iud vid. toll C.
o l si quis inquilinos, §. fin. de leg 1. l. iurisgentium, §. prætor ait, de pact. P. l. filius qui fuit, l. 15. de cond. institut. P.
p per §. & quoniam variè. §. reliqui. §. illud. § adoptionis. § quia verò, quib. mod nat. effi. sui, in auth §. liceat, quib. mod. natu. effi. legi in auth.
q c tanta, qui filij sint legit.
r § filium verò, quib. mod. nat effic. sui, in auth l. communium rerum, o. C. de natu. lib.
s l. meminerint, C. vnde vi.
t Bald. in l. 1. de condit. inser. C.
u Lud Ro in l si cũ dotem, sol. matri.
x Petr. de Anchar. cons. 7?.
y Soc. in l. cùm auus. de cond & demonstr. in fine, & cons. 77 nu. 4. lib. 1. Cur. Senior cons. ?1. nu. 22. Oldra. cons. 31. cum simil. quos citat Nicol. Boer, deci. 155. nu. 10. & Iul. Clarus, lib. 3. sentent. §. test. in verb testamentũ, q 77.
z citat plus quam ducentos authores Iul. Clar prq. d. q. 77 & Boer. in d. dec. 155.

ni extranei:& tunc verè sunt tantùm in conditione liberi non in dispositione vocati, nec videatur testator voluisse grauare institutum de restituenda filiis hæreditate. Ita differunt clausulæ hæ ex sententia Zenonis Cæsaris in fideicõmisso appositæ[a], *si sine liberis decesserit: & ,vt liberis restituat*. Neque mentio facta aliquarum personarum in conditione, facit institutionem earũ[b]: quando videlicet verba enunciatiua prolata sunt propter aliud, quàm quod disponitur, vt in quæstione proposita. Alioquin enim, si verba enunciatiua ponũtur in cõditione non respectu alterius, sed sui ipsius, & præcedentia & sequẽtia exigũt, implementum, faciunt dispositionem cum conditione[c]. Secundò considero, an institutus & grauatus cum clausula, *si sine liberis*, sit ex filiis testatoris. Et in hoc casu puto sic distinguendum, an nulla alia coniectura mentis testatoris est quàm conditionis, *si sine liberis*, ex qua possimus inferre voluisse testatorem filios vel natos ex filio succedere post patrem & tunc quoque, vbi nulla adest alia mentis coniectura, stamus conclusioni, vt sint tantum in conditione, non in dispositione. Nam prætexere hîc scrupulum, quòd pater videatur propriã 30 sobolem magis dilexisse quàm extraneos[d], nihil ad rem. Siquidem dũ patri relinquitur hæreditas, non extranei præponuntur, & præsumitur testatorem potius in dispositione filij sui, quàm nepotum, remanere voluisse hæreditatẽ. Magis enim dilectus filius, quàm nepotes. Quin & relinquendo filio, videtur vnâ reliquisse, sed ordine & ex arbitrio filij, nepotibus: non per viam substitutionis, ne grauaretur magis dilectus filius, sed per viam successionis, qua filij nepotes ad patris, non aui hæreditatem iure naturæ & ratione vocantur[e]. Et hoc ipsum in specie docere videtur l. generaliter, de instit. rest. sub cond. fact. C. vbi susceptis liberis hæreditas respectu nepotum dicitur paterna, non aui, ibi, *omne fructu paterno &c.* Et in §. fin. eiusdem l. verbum transmissionis, notandum est, ex qua succedunt patri filij in cõditione positi: vnde indicatur successio ab intestato[f], non ex dispositione filij. Ibi, *non concedente ad substitutos eam partem venire, sed ad filios vel filias, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, transmittente &c.* Subinde & id firmatur ex l. 1. C. de pact. l. de fideicommisso, C. de transact. vbi grauatus de restituenda hæreditate, *si sine liberis decederet*, rectè remittit spem fideicommissi, quamuis posteà filios cùm moritur reliquerit: quæ remissio non probaretur, si filiis teneretur restituere hæreditatem. Quia res quæ fideicommissariæ restitutioni obligata est, non potest alienari & alienata reuocatur ab hærede per fideicommissum substituto[g]. Aut aliqua adest 31 coniectura mentis testatoris, qua colligimus voluisse etiam vocare tacitè liberos instituti filij: & tunc dicemus filios esse in dispositione quoque & conditione, & vocatos ad fideicommissum[h]. Veluti primò, si testator filios filij grauasset: nam tunc & honorasse & vocasse censetur[i]. Nam relinqui non potest onus ab eo qui non honoratur[k], & ita iudicatur[l]. Exemplum demus, ne confundamus hanc clausulam oneris cum alia clausula, quam ad onus falsò plures referunt: nempe, *si filius meus sine liberis, & liberi eius sine liberis.* Vbi nullum cùm sit onus liberorum, ponunt tamen absurdè. Ergo exemplum est oneris in hac clausula, *Instituo filium meum, & si filius meus sine liberis decesserit volo vt restituat hæreditatem meam Titio. Et si filij nati vel nascituri ex ipso filio meo instituto, pariter sine filiis decesserint, volo vt restituant hæreditatem meam eidẽ Titio.* Vide ibi filios filij grauatos de restituẽda hæreditate. Ergo vocatos. Nemo enim restituere potest quod prius non acceperit[m]. Et fideicommissum à legatario ita demùm debetur, si ad eum peruenerit[n]. Nemo eum dat, quod non habet[o]. Cæterùm, de ea clausula *si liberi sine liberis decedant*, num vocati sint liberi, pugnant acerrimè interpretes. Et Bartho. quidem vocatos tradit[p], cum eo Boerius[q], Papæus[r], qui & addit iudicatum sæpè secundum hanc sententiam, & alij[s]. Repugnant plures[t], & dicũt non ideo impositum esse grauamen patri, sed duas conditiones additas, *si sine liberis*, vnam, &, *si liberi sine liberis decedant*, etiam. Cæterùm, Iulius Clarus tandem fatetur, quòd si tales filij essent ex descendentibus testatoris, & vltra

a l. iubemus, ad Sena. Trebell. C.
b vt in l. si quis cum, 36 §. fi. de vulga. l. ex facto agitatum, & l. si quis ita hæres instituatur, de hæred. instit. P. l. si quis sub conditione dandorum, si quis omi. cau. test. P.
c vt in l. pen. l. 8. de collat. dot. P. l. denique pegasus, l. 8. § pen. de pec. lega. P. l. proculus, § fin. de vsufr. & quemad. quis vta.
d Cyn. l. cùm acutissimi, de fideicom. l. cùm auus, de cõdic. & demo. in P. l. generaliter, §. cùm autem, de inst. & restit. sub cond. fact. C.
e l. scripto, vnde lib. l. cùm ratio, de bo. damnat. P. l. isti quidem, in fine, quod met. cau. P.
f l. vni. de his qui ante aper. tab.
g l. fin. §. sin autem, & anth. res quæ, C. com. de leg.
h vide de hoc Iuliũ Clar. vbi sup. lib. 3. q. 7?. nu. 2. & q. 78.
i Bar. ad l. centurio, nu. 37. de vulga.
k l. ab eo, C. de fideicom.
l Guido Pap. decis. 39. Craueta, cons. 855 nu. 5. Mantua. cons. 92. nu. 10. li. 1.
m l. decem, de verb. obl. P. l. Iulianus, de diuort. P.
n l. fideicommissum, de leg. 3. l. 1. §. pen. com. de leg. C. & l. imperator, 72. de leg. 2.
o l. si vniuersæ, C. de leg.
p Bart. ad d. l. centurio, nu. 37.
q Boer. decis. 355. nu. 21
r Guid. Pap. decis. 39. & 189.
s quos refert Iul. Cla. lib. 3. senten. in §. testamentum, q. 78.
t quos idem Clar. eo loco refert.

& vltra grauamen esset aliqua coniectura mentis testatoris, qua ipsi vocati
censeantur, veriorem esse sententiam, vt illi grauati censeantur, & esse in di-
spositione, non aliter. Quinimo & ait, onus impositum liberis instituti, non
facere vt institutus censeatur grauatus de restituenda illis hæreditate, sed o-
nere reiecto institutum esse liberum[a]. Ego lubentissimè assentior huic di-
stinctioni: & addo, apponi solere hanc clausulam, *& liberi sine liberis*, non vt
censeantur vocati, sed ad exprimendum id quod ei iure communi inest clau-
sulæ, *si sine liberis moriatur*, in qua continetur, vt liberi antequã faciant deficere
fideicõmissum, superuiuant instituto. Nã si præmoriuntur, non impediunt fi-
deicõmissum[b]: quia conditio ad tẽpus mortis relata est, & illud inspicimus in
32 ea implenda, vel reiicienda. Qua ratione suscepisse liberos nõ sufficit, nisi per-
seuerẽt ad tẽpus requisitum. Vnde nõ obest l. cùm vxori, 4. quan. dies leg. vel fi
deic. ced. C. vbi legatũ vxori, *cùm liberos habuisset*, filio nato sortitur effectum,
etsi posteà moriatur ante matrẽ: quia filij non erant relati ad tẽpus mortis ma
tris, vt hic, quo casu aliter responsum[c]. Obseruanda autem decisio illius legis
pro nostra quæstione, vt conditio, *si liberos habuerit*, vno nato possit impleri vel
deficere, per rationem l. non est sine liberis, de verbo. sig. P. Et expresse id de-
cisum in l. iubemus, §. §. sin autem, ad Trebellia. in P. Verumtamen, si filius de-
cesserit quidem sine liberis, reliquerit autem nepotem ex filiis vel filio vel fi-
lia, deficit fideicommissum. Nec videtur decedere sine liberis, qui nepotem
ex filio relinquit[d] Etenim nepos liberorum appellatione continetur[e], & ex
cludit vt filius substitutum[f]. Quod & in appellatione filiorum intelligendũ
est, potissimùm in vulgariter loquentibus: in sermone quorum non inspicitur
differentia propria, quæ à peritis inter filios & liberos constituitur[g]. Vt dum
à lege priuilegia interdum filiis concessa non dantur nepotibus: sicut in retẽ-
tione quartæ dicitur, in l. iubemus, §. F. ad Trebell. C. Et proinde testatores,
qui differentiam quandam constitui sciunt inter filios & liberos, addunt,
& liberi sine liberis, vt tollant omnem ambiguitatem, vt Vlpianus dixit de ver-
33 bis geminatis idem significantibus in ædilitio edicto, κατὰ τῦ αὐτῦ[h]. Quem-
admodum quamuis in fideicommisso imposito filio generali vel particulari
instituto, vel donatori causa mortis, intelligatur clausula, *si sine liberis*, vt mo-
nui[i], idem in imposito amico[k]: tamen tollendæ quæstionis causa, solent
exprimere clausulam testatoris, *si sine liberis hæres filius moriatur*. Quia forsan
norunt institutis maioribus & ascendentibus, vel cognatis, vel extraneis, &
rogatis sine clausula, *si sine liberis*, etiam susceptis liberis teneri ad restitutio-
34 nem, neque æquali priuilegio gaudere, ac descendentes[l]. Excipio semper vo
luntatem testatoris contrariam, quæ sequenda est etiam contra propriam si-
35 gnificationem verborum[m]. Sed dicet aliquis, si testator dixerit, *si filius meus
moriatur sine liberis masculis*, num masculi sint in dispositione, & illis sit restituẽ-
da hæreditas. Et in nodi istius solutione, longè maior est controuersia.
Nam Guido Papæ. dixit, hanc fuisse coniecturam mentis, testatorem
voluisse reddi hæreditatem liberis, quòd adiecerit notam masculorum[n].
Idipsum defendere videtur cum pluribus aliis quos refert Nicolaus Boe-
rius[o], & Barthol.[p] Sed contraria verior habita est sententia, & secun-
dum eam iudicatur in curiis supremis, vt ipse Guido Pap. annotauit[q].
Et conclusum, quod verba illa, *si sine liberis masculis*, potius ad conditio-
nem, quàm ad dispositionem pertinerent: quemadmodum & verba, *si si-
ne liberis*, in quibus continentur tam masculi quàm fœminæ; vt ea expres-
sa, quæ tacitè insunt, nihil operentur[r]. Subscripserunt huic sententiæ
vt saniori plures, Ripa[s], Hieronym. Mamphredus[t], Paris[u], Socinus[x],
& alij. Probi tamen & acuti iudicis erit, mentem scrutari testantium,
num voluerint illos vocare, vel non, & secundum quæ proba videbuntur
tur iudicare: cùm voluntatis quæstio in manu & æstimatione sit iudicis, si
de ea dubitetur[y]. Obseruata regula iuris, quòd testator in dubio censetur
velle minus grauare hæredem, quàm fieri potest[z]; vt pro remouendo
36 onere certandũ sit. Sed ponamus, filios instituti vocatos apparere in illa clau-

OOooo 2 sula

a Idem vbi sup. in fine.
b glo. in c. in præsentia, in ver. si absque liberis, de probat. per c. Raynutius, testa. l. ex facto. § pe. ad trebell. P. Ita iudicat Senat. Burdegal. refert Papus, lib. 2. arest. tit. 3. arr. 18.
c glo. in d. l. cùm vxori, per l. ex facto, §. si quis autem, ad Trebell.
d in l. 1. de condit. instit. l. generaliter, §. si de instit. testa. sub cond. fact. C.
e l. liberorum, de ver. sign.
f l. iubemus, §. sin autem, ad Trebell. C.
g l. quod si nepotes, l. 5. & ibi glo. de testam. tute. §. fin. qui de testa. tuto. poss. & l. filii. & l. iusta, de ver. sig.
h in l. 1. § si intelligatur, de ædil. ed. P.
i ex d. l. generaliter, §. cùm autem, & §. f. de instit. sub cõd. fac. C. l. cùm acutissimi, C. de fideicom. l. cum auus, de cõd. & dẽ. P. vide Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 1. nume. 2. & 3.
k Idem Bened. eod. nu. 4. & 5. vbi citat alios authores.
l Idem nu. 8.
m l. librorum, §. quod tamen Cassius, & l. non aliter, de leg. 3. l. in conditionibus, de condit. & demo. P. l. habeo, §. asinã, de fundo instr. facit expresse l. Caio. §. imperator de alimen. lega. P.
n Gui Pap. deci. 184. & 199. & 600.
o Boer. decis. 155. nume. 26.
p Bart. in l. liberorũ, de verb. sig.
q Id Pap. præd. dec. 184. nu. 4. & q. 600.
r l. 2. de leg. 2. & cum si mil. lib.
s Ripa, ad l. centurio, nu 162. de vulg. & in l. 1. numer. 8. C. de pact.
t Mamph lib 1. Attentatorum, in 6. par nu. 2.
v Par. conf. 31. nu. 22. & cons. 44. nu. 1. 2. vol. consil.
x Soci. Iunior, consi. 118. nu. 15. lib. 1. cons. & cons. 177. nu. 10. & seq lib. 2.
y l. voluntatis quæstio, l. 7. C. de fideicom.
z l. vnum ex familia, §. si rem, de leg 2. Socinus Iunior, lib. 1. cons. 9. nu. 4.

ſula, *ſi ſine liberis*, ex voluntate certa teſtantis, de modo reſtitutionis grauior in
ſurgere poteſt quæſtio, pluribus exiſtentibus liberis inſtituti, an inſtitutus gra.
uatus poſsit eligere vnum cui reſtituat: an verò teneatur omnibus reſtituere.
Et reſoluit Guido Papæus, poſſe inſtitutum vnũ eligere, citat l. filiusfamilias,
117. in §. cùm pater de leg. 1. vbi ſi pater filium, ex quo tres nepotes habebat,
hæredem inſtituit, fideicommiſitúe, ne fundum alienaret, ſed remaneret in fa
milia: filius videtur impleſſe voluntatem patris, ſi vnum ex ſuis filiis inſtituiſſet
ex illo fundo, nec alij fideicommiſſum petere poſſunt. Citat & l. fœminæ, C.
de ſecun. nupt. vbi mater repetens nuptias, quæ tenebatur relinquere liberis
prioris matrimonij lucrum omne, quod ei à patre illorum aduenerat, poterat
eligere vnum ex liberis cui reſtitueret: quamuis illa eligendi facultas poſteà
ei erepta ſit. Ego, num ſecundùm hanc ſententiam iudicandum ſit, dubito; cũ
probatio §. cùm pater, videatur habere diſsimilem ſpeciem. Nam cùm in fa-
milia res relinquenda eſt, impleta videtur voluntas vni ex familia relinquen-
do, non minus quàm ſi grauatus eſſet vnum ex familia eligere [a]. Et l. fœminæ,
emendata poſteà eſt, vt docet auth. lucrum hoc, de ſec. nupt. C. vt æqualiter lu
crum illud inter liberos, non arbitrio parentis, diſtribuatur. Quare hîc diſtin 37
ctione opus eſt, vt dicamus pluribus inſtitutis vel ſubſtitutis ſeu vocatis per co
pulam, inter quos ſolùm cadit cauſa affectionis & non neceſsitatis inſtituen-
di vel ſubſtituendi, hoc eſt, ſi tales ſint quos teſtator non tenebatur inſtituere,
omnes tales perſonæ cenſentur vocatæ ſimul & ſemel, non autem ordi e ſuc-
ceſsiuo putà ſi dictum, *inſtituo fratrem meum & eius filios*. Et hæc communis ap-
probata per interprætes ſententia [b], quamuis diſſentiat Bartholus [c]. Quod ſi
inter inſtitutos per copulam, locum habeat non ſolùm affectio, ſed neceſſitas
inſtituendi, ſaltem cauſatiua, eo ordine non cenſentur vocati ſimul & ſemel,
ſed ordine ſucceſsiuo: vt ſi inſtituitur filius & nepos ex eo teſtatoris, primùm fi
lius ex eo, deinceps nepos ex eo cenſentur vocati [d]. Verumtamen tunc ſumus
extra quæſtionem fideicommiſsi. Nam concluſum eſt, filios & nepotes voca-
tos ſimul in hac neceſſitate inſtituendi per teſtatorem eſſe, ne teſtamentũ te-
ſtatoris inutile eſſet, ſi pendente eius vita filius deceſſiſſet, & tempore mortis
nepos reperiretur præteritus; idque non iure fideicommiſſi, ſed per vulgarem
ſubſtitutionem. Et hæc eſt communis opinio [e]. At ſi plures perſonæ, inter quas 38
affectionis ordo cadit, vocantur per alternatiuam: puta, *inſtituo Titium, vel eius
filios*, tunc videntur vocati non ſimul vel ſemel, ſed ordine ſucceſſiuo. Primò
Titius, deinceps eius filij per fideicommiſſum: & in hoc conueniunt omnes in
terprætes [f]. Obſeruare tamen oportet l. pen. C. de verb. ſig. quæ per diſiuncti-
uam vocatos, æqua lance vocatos ait, & reſolui in cõiunctam: niſi dicas æqua
lance ſuccedere, ſcilicet ordine vel ſimul, ſi aliud non prohibeat. Quare ſi quis
ſubſtituat filios vel nepotes Titij, diſiuncta non reſoluitur in coniunctam, pro
pter ordinatam affectionem, vnde mens teſtatoris elicitur: neque quandiu ali
quis ex filiis ſupererit, vllus ex nepotibus admittetur [g]. Et diſpoſitio facta de
perſonis, quæ mutuò ſibi ſuccedere poſſunt ab inteſtato, in dubio intelligitur
eo modo & ordine, quo de iure cõmuni vel municipali ad ſucceſſionẽ ab inte-
ſtato vocarẽtur [h]: vt ſi omnes de familia nomine collectiuo vocati ſunt, vt, *ſub-
ſtituo omnes de familia mea*, cenſentur vocati gradatim etiã plures, ſed in eodem
gradu proximiores [i]. Vnde ſequitur, vt quia omnes, qui in eodẽ gradu ſunt, æ-
qualiter ab inteſtato ſuccedũt, ſiue filij ſint [k], ſiue remotioris gradꝰ [l], & filios
quoq; vocatos ad fideicõmiſſũ æqualiter: neq; in electione patris eſſe, alterum
ex illis eligere. Quia par affectio præſumitur teſtatoris, niſi cõtrariũ appareat,
in omnes, ac erga vnũ ex filiis: omnes enim in eodẽ gradu. Porrò ſi lubeat pro 39
ſequi vltrà, nũ, ſi liberis liberi vel alij ſubſtituti ſint, oporteat expectare iſtos,
qui ſubſtituti ſunt liberis, mortẽ omniũ liberorũ: an verò vno moriẽte, ſubſtitu
tus vel ſubſtituti per fideicõmiſſum ad illiꝰ partẽ admittãtur, vide quæ tractã
tur in l. cùm quidã duobus, l. 10. & ibi glo. de impub. C. Bart in l. hæredes mei,
§. cùm ita, ad Trebellia. P. l. penul. de iniuſt. rup. irri. teſtam. P. Cæterùm, quan 40
do plures perſonæ, inter quas cadit ordo affectionis, vocantur per dictionem,
cum, vt,

a l vnum ex familia, 69. §. ſi de falcidia, de lega. 2.

b Alex. conſ. 120. nu. 7. vol. 5. Deci. conſ. 95. nu. 2. Cepo. con ſi. ciuili 53. nu. 4. Interp. in l. Gallus Acquilius. §. quidã rectè, de lib. & poſth. Et alij quos refert Iul. Cla. qui eius eſt ſententiæ, & ita diſtinguit li. 3. ſentent. iur. in ver. teſtamentum, 80. nu. 2. Guid. Pap. conſ. 122. nu. 1. & cõ ſi. 135. & alij.

c Bar in d. §. quidam recte. l. Gallus

d interp. in d. §. quidam, potiſſimùm Alexan. ibidem, nume. 6. Iaſ. 20. & alij quos refert Claros, vbi ſup. nu. 3.

e Decius, conſi. 205. nu. 9 & conſ. 248. nu 6. Paris, conſ. 82 nu. 11. vol 2. AEmil. Ferretus, conſ. 10. nu. 1. Clar. vbi ſup. nu. 4.

f Decius, conſ. 95. nume. 4.

g Paris, conſ. 21. nu. 11. vol. 3.

h Soci. conſ. 104. nu. 26. nu. 1.

i l. fin. C. de verb. ſig. glo in l. cùm ita, §. in fideicommiſſo, in verb nominati ſunt, de leg. 2. Soci. conſ. 43. nu. 8. & cõſi 86. nu. 8. lib 3. Curt. Iuni. conſ. 22. nu. 12. Paris, conſ. 1. nu. 41. lib. 1 & conſ. 38. nu. 1. lib. 2. conſ.

k §. 1. de hære. ab int. venien. in authen.

l §. ſi verò neque fratres, eod.

cum, vt, *instituo Titium cum Meuio eius filio*: hoc casu, Titius & Meuius admittuntur simul & semel, non ordine successiuo[a]. Si verò plures vocantur nomine collectiuo cum aliis, sub duplici denominatione puta, *instituo Titium & nepotes Meuij*, nepotes plures pro vna persona habentur, & diuidunt hæreditatem cũ Titio in partes æquales; idipsum in substitutione[b]. Vide tamen latius hãc quæstionem tractatam, in l. fin. in textu & glo. & ibi Iem per interp. C. de impube.

41 Sed hæc hactenus de clausula, *si sine liberis*, dictum sit, quam misceri conditionali mortis fideicommisso diximus. Pergo, dicoque & alias conditiones apponi posse[c], secundum voluntatem testatoris per qualiacunque verba, dummodo sint dispositiua[d]. Verba namque consilij, vel adulatoria non inducunt fideicommissum. Quia mens fideicommittendi testatoris non apparet[e]. Nec verba simpliciter enunciatiua probant mentem[f], nisi quod factũ est ab enunciante referant; idque sine præiudicio alterius, & tantùm vt probent cõtra referentem & confitentem[g]. Neque verba instantiæ de instituendo aliquẽ hæredem, eum hæredem faciunt[h]. Nec si quis ioco dixerit, *ego te hæredem facio*[i]. Vt neque obligatio nascitur ex his, quæ promittuntur ioco, vel enunciatiuè demonstrationis causa[k]: aut si consilij causa alicui mandata sunt[l]. Excepta semper, vt monui, voluntate testatoris contraria, qua & per verba enunciatiua inducitur fideicommissum, si ad grauatum diriguntur: exempla passim in iure occurrunt[m]. Atque Vlpianus sic respondit, hoc sensu[n], *etiam hoc modo, cupio vt des, opto vt des, credo te daturum, fideicommissum est*. Addit Neratius[o], *& eo modo relictum, exigo desidero vt des, fideicommissum valet. Sed & ita, volo hæreditatem meã*

42 *Titij esse, Scio hæreditatem meam te restituturum Titio*. Porrò fideicommissa quocũque sermone relinqui possunt, latino, punico, græco, vel alio[p], ab intestato, & ex testamento, in epistola[q], & in testamento nullo, puta ex defectu solemnitatis: dummodo ibi apposita sit clausula, *si non valet iure testamenti, valeat iure codi-*

43 *cillorum*[r]. Formulæ fideicommissorum prædictæ, & similes, ita demùm fideicommissum ponunt si de formata seu certa voluntate appareat disponentis, siue in testamentis, siue in codicillis, vel sine scriptura[s], aliter probata: & si legitimæ personæ sint seu idoneæ, quibus restitutio facienda est. De illis igitur pauca & de reliquis, quæ ad fideicommissa pertinent, dicenda sunt.

a Ias in l. Gallus, §. quidam rectè, nu. 20. de lib. & posth. P.
b Socin. Iunior, consi. 4. nu. 25. lib. 1. Iu. Cla. in 3. lib. in verbo, testamentum, q. 80. nu. 7. facit l. si quis Titio, 2. resp. de vsufr. accresc.
c vt in l. fideicommissa, 11. § cùm esset, & § fideicommissum, §. si cui, de lega. 3.
d l. 2. C. com. de leg.
e l. generali capite, 32. de vsu & vsufr. leg. P. l. cùm pater, 79. §. mando, de lega. 2. l. pater filium, l. 5. § pen. de leg. 3.
f c. si papa, c. 10. & ibi interp. de priuil. in 6.
g l. ex hac scriptura, 16. de donatio. in P.
h l. eius bona, 31. de testa. P.
i l. diuus Traianus, 25. de milit. testa. P. l. fi. C. de testa.
k l. obligationum substantia, l. 3. de act. & oblig. P.
l l. 2. §. si mand. P.
m vt in l. vnum ex familia, §. fin. & l. peto, 71. in princ. de leg. 2. l. pater filium, §. pen. de leg. 3.
n l. etiam hoc modo, 118. de leg. 1.
o l. & eo modo, 122. eod.
p l. fideicommissa, 11. de leg. 3.
q l. 1. §. hoc autem senatusconsultum, ad Trebell. l. eã quã, l. & in epistola, & l. ex testamento, C. de fideicom. § præterea, de fideico. hæredit.
r Guill. Bene. in ver. si absque liberis, in fideicõmissaria, nume. 17.
s in l. & sine scriptura, 5. ad Senat. Trebell. C.

De iis, quibus fideicommissum relinqui potest: & de reliquis, quæ ad hanc substitutionem fideicommissariam pertinent. Cap. 29.

1 *Fideicommissum olim relinquebatur factionis passiuæ testamenti incapacibus, & capacibus: quo autem successu cœperit approbari, nu. 2. & 3.*
4 *Fidem pro fideicommisso incapaci relinquendo accommodare non est licitum.*
5 *Filiis spuriis quomodo non liceat fideicommissum relinquere, item & aliis.*
6 *Fideicommissum indigno relictum quando fisco applicetur.*
7 *Fideicommissariæ substitutionis finis & effectus aliqui.*
8 *Fideicommissum purum, non conditionale transmittitur.*
9 *Fiduciarius hæres etiam incapax quando cogitur adire, & quare, & quibus actionib. nu. 10. & 11.*
12 *Fideicommissi restitutio re & verbis fit; & quomodo.*
13 *Substitutionis fideicommissariæ ius quando transeat in hæredem substituti, eo ante restitutam hæreditatem mortuo.*
14 *Fideicommissi restitutio quæ simul contineat restituenda.*
15 *Fiduciarius non cauet restituendo fideicommissario, sed contrà fideicommissarius*

tacitè accommodare quid sit, explicat & docet Callistratus [a]. Si quis autem
cùm rogatum se indigno restituere sine fraude resciens se detulerit, præmium
delatoris retinet, de quo in l. edicto, de iure fis.P. & in l. vni. de ijs qui se defer.
lib. 10. c. Vt excusatur pœna qui palam rogatur [b], vel si seruus [c], vel filius
7 est [d], qui rogatur restituere indigno. Cæterùm fideicommissariæ substitutio
nis approbatæ fines & effectus sunt plures, singulares quosdam prosequor.
1. Vt hæres scriptus in testamento nullo ex defectu solemnitatis, putà quia
testes non sunt adhibiti secundum leges, vel filius est præteritus, vnde intesta
tus decessisse videtur testator: si in eo clausula apposita est, *si non valet iure te-
stamenti, valeat iure codicillorum*, hæredes ab intestato venientes teneantur re-
stituere hæreditatem instituto, tanquam ab intestato per fideicommissum vo
cato. Quæ decisio est aurea & notabilis Guillelmi Bened. [e] quod & proro-
gat ad testamentum inutile, sine illa clausula expressa, si tamen subintelligi
potest: quam ex quadruplici causa suppleri tradit, ex æquipollentibus clausu-
læ codicillari testamento appositis, ex iuramento testatoris, ex magno amore
quo diligebat institutum, ex consuetudine patriæ. Alioquin ex minus solē
8 ni voluntate non debentur fideicommissa, nisi per hæredem sint agnita [f]. A-
lius effectus, vt purum transmittatur fideicommissum, vt dictum est [g], non
9 conditionale. 3. Vt propter vim datam fideicommissis hæres cogatur resti-
tuere inuitus hæreditatem, vel rem fideicommissam substituto [h], secundum
formulam qualitatis fideicommissi, vel puri, vel conditionalis, vel in diem,
ne pereat fideicommissum: siue hæres sit capax hæreditatis adeundæ, siue in-
capax factus fuerit ex propria culpa, vel delicto, post capacitatem tamen in
eo existentem tempore mortis: putà, quia indignus factus fuerit, vel ex ali-
quo eius facto hæreditas fisco vendicata fuerit. Nam fiscus tantùm partem
fideicommissarij retinet ex Trebelliano, dodrantem verò restituit substitu-
to [i], eo iure quo grauatus incapax factus retinuisset, & tandiu, & vsque ad
diem restitutionis [k]. Sic enim inspicimus in hac restitutione potius capaci-
tatem substituti, quàm grauati: nisi grauatus incapax fuisset omnino tempore
institutionis, vt ea tunc pro non scripta habeatur [l]. Quo casu perit substitu
tio nec venientes ab intestato, aut fiscus tenentur restituere fideicōmissum [m].
Exceptis tribus casibus, in quibus fit restitutio, 1. si incapax sit propter deli-
ctum à grauato circa testamentum commissum [n]: aut si 2. hæredis institutio
non valeat ob errorem testatoris [o]: aut 3. si fideicommissum esset ad pias cau
10 sas relictum [p]. Cogitur etiam & suus se immiscere hæreditati, si grauatus sit:
quia per beneficium abstinendi comparatur extraneo [q]. Extraneus autem
cogitur adire, etiam si repudiasset hæreditatem [r], ne fideicommissum pereat
11 volente substituto, & eius periculo [s], adiri. Coactio restitutionis fit duplici
remedio, veluti ex duplici causa: nam aut non vult hæres grauatus adire, nec
per consequens restituere, & tunc officio iudicis cogitur [t]. Aut adiuit spontè
quidem, sed non vult restituere: & tunc actione directa vel vtili ex testamen-
to [u]. Quòd si hæres iussus adire, repudiet, & intra illud tempus, quo iussus
est, decedat sine aditione, vt fraudaret fideicommissarium, si habeat substitu
tum vulgarem, ille restituere cogetur [x]: sin minus, hæres eius cuiuscunque
generis sit, siue testamentarius, siue ab intestato [y]. Restitutio fit, aut re, aut
12 verbis. Re ipsa, si passus est grauatus res hæreditarias, aut totas aut aliquas
possideri à substituto, ea mente, vt is velit restituere, & ille suscipere. Verbis
si verbo vel per nuncium, vel per epistolam dicat se restituere, vel iussu eius
alius restituerit, vel sine iussu factam ratam habuerit restitutionem [z]: obser-
uatis personis, quæ solæ vel cum tutore, vel authore restituere debent [a]. Et
hæc accuratè ex iure scripto seruanda sunt: quo, si hæreditas adita non sit
per hæredem, & is antequam interpellaretur de aditione, & post tempus de
liberandi mortuus fuerit, extinguitur fideicommissum purum [b]. Nec debe-
tur ab eius hærede, nisi post mortem eius esset locus transmissionis in hære-
des; vt si grauatus sit de suis [c], vel intra tempora deliberandi transmittat ius
adeundi [d], vel adsint casus alij, in quibus hæreditas non adita transmittitur,

 vel gra-

a Call. in l. 3. in prin. & §. 1. & 2. de iure Fis. P.
b l. 3. de iure fis. P.
c l. si tacitum, ad leg. Falc. P.
d l. in fraudem, §. fin. de ijs quib. vt indig. P.
e Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absq; liberis, in fideicommissaria, nu. 17. & 18.
f l. si veritas, C. de fideicom.
g sup. proximo c. nu. 13. 14. 15 & seq. vide quoq; de hoc Guil. Bened. in ver. si absq; liberis, in fideic. substi. nu. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70.
h l. cogi, 16. & l. quia poterat, & seq. vsq; ad 17. ad Trebel. P. §. de fideicō. hære.
i l. Marcell. l. 3. §. f. ad Trebell.
k l. Statius Florus, §. Cornel. de iu. fis. P.
l glo. in l. eā quam, C. de fideic.
m l. si in metallū, de ijs quib. vt indig.
n l. filius, §. fin. ad l. cor. de fals. l. f. de his quę pro nō scrip. hab.
o l. eam quā, C. de fideic. facit l. f. de hæred. instit. P.
p l. pater filiū, §. Iulianus, de leg. 3. videndus de istis casibus Guil. Bened. præd. lo. nu. 75. 76. 77.
q l. nam nec emancipatus, de leg. 1.
r Bart. ad l. ita tamen, § si pater, ad Trebel. P.
s l. quia poterat, eod.
t d. l. quia poterat, eod. §. quia autē, de fideic. hæred.
u glo. in l. & sine scriptura, 5. ad Trebell. C.
x l. nō iustā, l. 3. eod.
y l. post cōsanguineos, in fi. de suis & legit. hæred. C.
z Vlp. in l. restituta, 37. & l. mulier, 41. & seq. l. postulante, 44. §. 1. l. facta, l. 63. ad Senat. Trebel. P.
a l. 1. §. fuit quæsitum, & d. l. restituta. §. f. eod.
b l. ille à quo, §. si de testamento, ad Trebell.
c l. ita tamen §. si pater, eo l. P. l. vni. de ijs qui ante ap. tab. C.
d l. cùm antiquior, de iure delib. C.

vel grauatus minor 25. annis decederet, quo casu etiam iste ad hæredes transmitteret ius restitutionis non postulatæ in fauorem fideicommissariorum substitutorum [a], aut si post interpellationem adeundi mo tuus est, vt dictum est. In Gallia tamen, quia fideicommissi restitutio potius dicitur successio quàm solutio [b]: & cùm successiones non exigant illam necessariò realem & formalem aditionem sed mortuo testatore vel grauato, statim ex consuetudine in possessione censeatur hæres propter illam consuetudinem, qua *le mort saisit le vif & prochain heretier*, vt de suis iura responderũt [c]. Sic dicimus ob defectũ re- 13
stitutionis interpellatæ tamẽ vel ex eo quòd hæres ipsæ noluit adire, vel aliter non adiuit hæreditatem, non ideo expirare substitutionem, si tamen dies cesserit & venerit pendente vita grauati & substituti; sed perinde est ac si fuisset restitutio facta. Et ita iudicari in curia suprema Tholosana notat Guillel. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in fideicommissaria substitutione, nu. 85 [d]. Idque secundum æquitatem canonicam, qua idipsum receptum est, per c. in præsentia, quod ad id ponderat Baldus, de probat. apud Grego. Sicque consuetudo facere potest, vt sine actu aliquo extrinseco trans-
feratur possessio realis, vt in l. raptores, in fine, in illis verbis, *plenissima pos-* 14
sessio, &c. C. de epis. & cleri. Et his explicatis & distinctis planum fiet facilius, quid veniat in restitutionem fideicommissi. Nam palam est ex prædictis, corpora hæreditaria restituẽda, item omnes actiones hæreditarias actiuas, & passiuas transferri in fideicommissarium, sine periculo ipsius grauati, ex prouisione Trebelliani Senatusconsulti facti sub Nerone, Anneo Seneca, & Trebellio Maximo Conss. [e] Quo etiam vtrique, & vocato & grauato prospectum est. Nam & hæredes conuenti à creditoribus exceptione vtuntur: vt & illi, in gratiam substitutorum quibus restituerunt, si agant contra debitores hæreditarios, repelluntur exceptione, quòd fideicommissarijs agendi facul-
tas competat [f]. Ideòque nec debet cauere hæres de euictione prædiorum vel 15
mancipiorum, vel cæterarum rerum, fideicommissario, cùm restituit hæreditatem: quinimo in contrarium caueri hæredi oportet, si quid euictum esset eorum quæ ab ipso hærede venissent, scilicet iustè, vt ait Neratius [g]. Restituit 16
& hæres grauatus prælegata, si post prælegata rogauit defunctus hæredem portionem suam absolutè restituere. non autem, si rogauit tantùm portionẽ hæreditariam restituere [h]: aut si postquam rogauit de restituenda portione, eidem prælegauit [i]; vel prælegata alienari prohibuit, etiam si adiecta sit clausula, *vt quicquid ad hæredem hunc peruenerit, restituatur* [k]. Quamuis ista clausula sui natura exigat, nisi de voluntate contraria appareat, restitutionem quo-
que prælegatorum [l]. Non restituitur quoque quod hæredi dandum est, vt 17
impleat ipse conditionem restitutionis, nec ei auferendum, si coactus restituat, si accipiat à legatario particulari [m]: contrà, si capiat à fideicommissario
vniuersali [n]. Restituta quoque hæreditate iura sepulchrorum apud hæredẽ 18
manent [o], & ius patronatus ecclesiæ [p]. Sed quæritur, num fructus hæredita- 19
tis à fiduciario hærede restituendi sint substituto: an verò retineri possint. Et in hac quæstione deciperetur qui sequeretur Angelum, qui consilio 331. ponit regulam grauatum non teneri restituere fructus, septem exceptis casibus. Quare reminisci oportet distinctionis modi fideicommittendi purè, in diem, & sub conditione, vt superiori capite enucleauimus. Ex quo respondemus breuiter, quòd fructus quidem ante hæreditatem aditam à purè grauato percepti, fideicommissario seu substituto restituendi semper erunt [q], & quodcunque hæreditati iacenti accessit. vel per vsuras, vel serui hæreditarij industria [r]. Contrà, si post aditã percepti sint, vel vsuræ aduenerint, vel seruus hæreditarius hæreditatẽ aliam quęsierit: quia hæc apud hæredem adeuntẽ remanent [s]. Et quæ ante aditionẽ accedunt, hæreditatis restituendæ nomine veniunt quæ verò posteà percipiuntur, cùm adita hæreditas non amplius sit hæreditas sed hæredis bonis annumeretur, hæredi quæruntur non hæreditati [t]. Et de his restituendis non censetur grauatus [u]. Nisi testator dicat velle hæreditatem cum fructibus restitui, tunc etenim cessat præsumptio, & fructus

a Pontonius, de acq. hæred. facit in arg. l. cùm in plures mensem. duos P. probat l. quod si minor, 2. l. si minoris actum, de admin. tuto. P.
b l. nõ enim solutio, 38 Senatusc. Treb.
c l. in suis, de lib. & posth. l. cùm miles, in princ. ex quib. cau. maio. Ioa. Fab. in tit. de interd. ap. l. ftinia. Tiraq. in tr. *le mort saisit le vif.*
d & idẽ Guil. Bened. eod. in substit. compend. nu. 65. & ad verba, mortuo itaque testatore, 2. nu. 71. 72. & seq. vbi explicat illud axioma *le mort saisit le vif* facit l. facta, 63. ad Trebellia. P.
e l. 1. in prin. eod. § restituta, de fideicom. hæred. ij consules fuerunt suffecti an. 8 Neronis, in locũ P. Marii Celsi, & Asinii Galli mortuorum.
f d. l. 1. § sublata est.
g l. de euictione, 89. ad Trebell. P.
h l. 3. § quidã liberis, l. in fideicõmissariam, 69. § f. eod.
i l. Titia, ad leg. Fal. P.
k l. Lucius Titius, 78. § pluribus, ad senat. Trebell. P.
l in l. cum virum, in f. c. de fideicom.
m l. qui hæredi dare, 44. § cùm hæreditas, de condit. & demonst.
n l. 1. qui. de condit. instit. P.
o l. quia perinde, 42. ad Trebel. P.
p vt ait idẽ Bened. ad verb. si absque liberis, 2. in cõpendiosa, nu. 24.
q l. ita tamẽ, § si seruum, ad Trebel. P.
r l. deducta, eod.
s l. in fideicõmissarij, § postulante, § sanè § fin. & d. § si seruũ l. ita tamen, & l. facta, § si hæres, eod.
t d. l. in fideicõmissariam.
u l. facta, § hęres eod.

ctus quoque restituendi sunt [a]. Fructus voco, quicquid ex hæreditate percipi
20 potest, quicquid fert hæreditas: sic fructus à ferendo dicti videntur [b]. Hic ta-
men quis mirari poterit, cur hæres qui tenetur purè restituere, non teneatur
ad fructus post aditionem perceptos, cùm videatur cessisse & venisse dies re-
stitutionis post aditionem: & restitutionis nomen omnem causam & fructus
perceptos contineat, quos habiturus fuisset substitutus, si statim facta fuisset
restitutio [c]. Cæterùm, ratio potest esse ex eo, quòd substitutus in mora est pe-
tendi, & quòd hæres non sit possessor malefide. Siquidem, qui donare aliquid
tenetur sine certo die, non efficitur morosus sine interpellatione [d]: & ideo à
petitionis tempore tantùm debet fructus, & id quod interest [e]: & in mora ta-
men est qui non petit, & ideo mora est illi nociua: quia mora cuilibet com-
mittenti eam, nocere debet [f]. Et cùm in colendis fundis & colligendis fructi-
bus fiduciarius hæres operam consumpserit, nõ est æquum, vt Marcellus scri-
bit [g], eum reddere fructus, & alterius procuratorem constitui. Vt contrà li-
quidò constat, ab hæreste commissa in restituendo mora, fructus in restitutio
nem venire [h]. Si autem de fideicommisso in diem, vel sub conditione restituen
do quæramus, eadem penè vtemur distinctione fructuũ, ac in puro. Nam si
fructus ante aditam hæreditatem percepti, aut tempore iacentis hæredita-
tis, sunt ipsius hæreditatis: & ideo restituendi. Qui verò percepti sunt medio
tempore ante diem restitutionis faciendæ, vel ante euentum conditionis, hæ
redis sunt & successoris eius, non substituti [i]. Et idem de vsuris eo tempore
perceptis, quod de fructibus dicendum est [k]; etiã si testator dixerit, *Quicquid
ex hæreditate bonisúe meis ad te peruenerit, cùm morieris restituas*, nam nec fructus
tunc veniũt [l]. Sicuti nec in clausula, *quanta pecunia ex hæreditate ad hæredem per-
uenisset* [m]. nec in illa, *quicquid ad te ex hæreditate bonisúe meis peruenerit, id omne
post mortem tuam tali restituas* [n], nec in illa, *quicquid ex hæreditate supererit cùm mo-
rieris, restituas* [o], hîc tamen excipe contrariam mentem testatoris, quæ efficit,
vt & fructus restitui debeant percepti, si de ea mente apertis in volũtate præ-
21 cedentibus & sequentibus coniecturis liqueat [p]. Colligitur & mens testato-
ris ex distinctione certissima pegasianum dies restitutionis adiiciatur & eius
delatio, in fauorem hæredis: & tunc non teneatur restituere fructus me-
dio tempore perceptos. An verò in fauorem legatarij seu fideicommissarij
substituti, veluti si in tempus pubertatis ei qui impubes sit fideicommissum
relictum sit: & tunc etiam fructus antecedentis temporis restituuntur [q]. Quo
casu notandum est obiter, in fauorem fideicommissarij in diem suspensa re-
stitutione, non posse restitui ei ante diem tutò hæreditatem: alioquin si ante
22 diem restituerit hæres, nullomodo liberatus est. Contrà, si in fauorem hære-
dis dilata dies est [r]: quia si velit, potest ante tempus restituere [s]. Non venit in
restitutionem quoque donatio, quam in vxorem grauatam inter viuos con-
tulit, neque aliud quoduis quod hæres habiturus esset, si alius fuisset hæres,
quæ extra bona defuncti computari debent, vt respondit Paulus: quamuis
23 nominatim vxoris fidei maritus committere possit, vt eam restituat [t]. Res
autem alienatæ ab hærede reuocantur à substituto, quia subiecta restitutioni
alienari nequeunt [u], si sine necessitate cogente hæreditatis, alienatio fiat spon
te, vel in hæredis, non hæreditatis causam. Et mihi placet sententia Azonis [x],
alienationis reuocationem esse in arbitrio substituti, vt si velit reuocet, vel per
mittat imputari alienatum in quartam trebellianicam grauato, iuxta iura an
tiqua [y]. Ne detur ansa delinquendi hæredibus. Et propterea quòd in alienis bo
nis nulla debet non dominis concedi distrahendi ex arbitrio facultas [z]. Cùm
nemo rem suam vendere cogatur [a]. Et hoc habita ratione hæredum. Nam si
hæres sit de liberis, qui & duas quartas, trebellianicam & legitimam detrahit,
& is vendiderit ex corporibus hæreditariis, rectè vsque ad legitimam poterit
defendi venditio: quia legitima in iis corporibus ei præstanda est [b]. Et hæc est
ratio, cur in auth. res quæ, C. com. de lega. res subiectæ restitutioni in fauorẽ
filiorum, vel pro dote filiarum, vel pro donatione propter nuptias alienari
possunt; videlicet, quando grauati sunt filij, non aliter. Facit & l. mulier, 22. §.

a d. l. in fideicommissariam.
b Varro, 4. de ling. Lat. l. item si fundi. & l. arbores, de vsufr. P. l. diuortio, §. si ver. sol. matri. P. l. in pecudum, de vsur. P. §. in pecudum, de rer. diuis. l. mercedes, de petit. hæred. l. prædiorum, & l. vsuræ, de vsur. l. in fructu, de vsufr. lega. P.
c l. restituere autem, 35. & l. restituere videtur, 75. & l. P. de ver. sig. P. l. præterea, de rei vendica. P. l. cùm fundus, de reb. cred. & si cert. pet. P. l. Iulianus, §. fin. ad exhib. melius in l. in condemnatione, l. 174. §. 1. de reg. iur. P.
d l. si ex legati causa, de verb. obl. P. l. quod te, si cer. peta.
e d. l. restituere, 35. & l. vinum, si cer. pet. P. l. mora, de vsur. vide expressam l. & ibi glo. in l. 1. 3 & 4. C. de vsu & fruct. lega. seu fideicom.
f l. in cõdemnatione, 174. § vnicumque, de reg. iur. l. mora, de verb. oblig. P.
g in l. postulante, § si. ad Trebell. P.
h d. l. in fideicõmissariam. l. ita tamen, §. 1. l. postulante, §. P. & l. deducta ad Trebel. P.
i l. Paulus de vsu. l. ex asse, ad Trebell. P.
k l. deducta, §. qui post, eod.
l l. quod his verbis. de lega. 3.
m l. scribit, ad Trebel.
n l. hæredes mei, eod.
o d. l. deducta, §. quod ex hæreditate.
p vt in l. Balista. eod. l. 3. §. nonnunquam, de vsur. P. l. cùm quis, § mulier, de do te præle.
q l. si ita, §. pegasus, de lega. 2. facit l. 3. §. cùm Polidius, de vsur.
r l. eum qui, & Scæuo. in l. liberto, § filium, de annuis lega. P.
s l. post mortẽ, C. de fideicom.
t in l. sequens quæstio, 70. de lega 2.
u l. fi. § sed quia nostra maiestas, com. de leg. C.
x in d. l. fi. § sed quia
y l. 4. §. res quæ, ad Senat. Trebell. P.
z l. nemo exterus, de Iudæ. C. tit. de reb. alien. non alien. l. fi. § fi. C. de pact.
a l. nec emere, de iure delib. C.
b l. scimus, §. repletionẽ, de inof. test. C.

8 *Monasterij ingressu quando deficiat fideicommissum, & monasterium quando loco liberorum sit.*

1 RATIO præcipua cur fideicommissa sustineantur, est voluntas disponentis, cui fides accommodata est, & quam peruerti vel infringi nefas visum est [a]; ad quam optimus iudex semper, tanquam nauta ad stellam polarem, oculos intendit. Itaque animaduertendum est, quandiu voluntas ea duret, & num secundum voluntatem possint relicta sustineri, quibusque modis ea voluntas & fideicom-
2 missa deficiant. Deficit autem pluribus modis, & extinguitur; primùm, si non adeatur hæreditas, & is qui rogatus est restituere, ante aditionem mortuus est [b], quod suprà latius explicabimus locum non habere, vbi est locus transmissioni, vel si hæres interpellatus fuisset de adeundo, vel si de gallica a-
3 geremus consuetudine [c]. 2. Expirat fideicommissum impositum filio, si is liberos suscipiat, etiam si non dictum sit, si sine liberis decedat: idque ex præsumpta mente testatoris, qui non videtur alienam successionem suæ prætulisse [d]. Sed addere potes, hanc conclusionem restringi 12. modis, de quibus agit Guill. Bened. ad verba, si absque liberis, 1. à nume. 7. vsque ad 23. Atque in summa explicat l. cùm acutissimi, C. de fideicom. non habere locum, 1. si descendentes grauent ascendentes, 2. si liberi relinquantur naturales tantùm, seu spurij, 3. si legitimi tantùm adoptiui, 4. si purè grauentur filij, nec adiecta sit mortis conditio, 5. si grauati sint restituere in diem certam, 6. si filius præteritus sit, extraneo instituto, 7. si filius cum extraneo hæres instituatur, 8. si grauamen esset de re paticulari, 9. si grauato superesset mortis tempore tantùm soboles successionis incapax, puta si deportatus vel cordiger monachus filius, 10. Vel superessent filij exhæredati duntaxat, 11. si alius quàm filius grauetur, 12. si pia causa esset substituta filio. Sic etiam monuimus in c. 28. clausulam, *si sine liberis*, deficere vno vel pluribus susceptis & superstitibus tem-
4 pore mortis. Quod & probat l. hæredibus, 77. §. fin. ad Trebell. 3. Expirat fideicommissum conditionale vel ad diem incertam relictum, si ante euentum diei vel conditionis, & ita non agnito fideicommisso substitutus moriatur: putà ante hæredem, qui tantùm post mortem restituere debet [e]. Et substitutio
5 quæ nondum competit, non transmittitur [f]: nec in bonis nostris est [g]. 4. Si conditio apposita deficiat, nec impleatur, non debetur; vt cessante causa, pro
6 pter quam relictum est fideicommissum [h]. 5. Si substitutus vel hæres eius, hæreditatem recuset [i]. Nemo enim ad rem hæreditatem sine grauamine relictam, cogendus est [k]. Idipsum obtinet, si pacto remissum sit [l]. Si remissio
7 vt oportet, nec temerè fiat, non aliter; veluti si fiat aut in iudicio, aut in partis præsentia, aut in scriptis coram notario & testibus iurata, vel reiterata, quę fusè videbis examinata à Guill. Bened. in rep. c. Raynutius, ad verba, si absque liberis, 2. in substitutione fideicommissaria, à numero 105. vsque ad 139. Vbi & de forma & circunstantijs renunciationis fideicommissi, & quomodo visis & intellectis verbis testamenti fieri debeat, & de reliquis ad hanc
8 quæstionem pertinentibus. Vide & Boerium, q. 147. nume. 7. & 8. Septimò, expirat fideicommissum cum conditione, *si sine liberis quis moriatur*, si institutus ingrediatur monasterium: nisi ei aliud monasterium, vel pia causa substituatur [m]. Eritque monasterium loco liberorum, videlicet si ipsum successionis capax sit, hoc enim liberorum loco est [n]: alia monasteria, minimè, Potissimùm mendicantium, quæ in Gallia incapaces sunt possessionis, & hæreditatum, vt omnia monasteria [o]: sed horum maximè, qui cum baculo & pera, ex sui ordinis possessione, id indicante mendicantium titulo, viuunt vel viuere debent, nisi si quid accipiant eleemosinæ titulo. Et de cordigeris iure pontificio expressè id cautum est [p]. Dicunt ergo, monasterium capax successionis loco filij haberi, & ingressu religionis deficere fideicommissum.

Idipsum

a §. 1. de fideic. hære. l. 2. C. de fideic.

b l. ille à quo, §. si de testamento, in illis verb. *ne prius hæres decedens fideicommissarium decipiat*, ad Trebel. P.

c hoc superiori capite dictà, & per Guil. Bened. explica. in verba, si absq. liberis, 2. in fideicõ. subst. nu. 70. 71. 72. 73. 74. 75.

d l. generaliter, §. autem, de instit. sub cond. fact. C. l. iubemus, §. fin. autẽ, ad Trebell. C. l. cùm acutissi. C. de fidei. cõ. l. cùm auus de cond. & demõst. P.

e dixim. in c. 28. de cõditio. & puro fideicõ. probat l. vni. §. sin autẽ sub cõditione, de cad. toll. l. heredes mei, §. cùm. ita, ad Trebell. P. l. iubemus, §. sin autẽ de fideicõ. C. Gui. Pap. decis. 331.

f l. toties, de acq. hæred.

g l. substitutio, de acqui. rer. don. l. 4. de alim. & cibar. lega. P.

h l. epistola, 73. ad Trebell. P. l. legatũ, 4. de cõd. inser. C. facit c. cùm cessante, de appellat.

i § sed quia hæred. fideicõ hæredes postulante, 44. ad Trebell. l. si nemo, dẽ testa. tut. P.

k l. nec emere, de iure delib. C.

l l. 1. C. de pact. l. de fideicõmisso, C. de transact. l. Lucius Titius, 78. ad Trebell.

m §. sed & hoc præsenti, de sanctiss. episco. in auth. nisi rogati, C. ad senat. Tebell. vbi disputatur de hac quæstione.

n d. l. §. sed & hoc præsenti, & c. in præsentia, de probatio.

o Latius de his posteà, Deo fauente, interim vide Guil. Bened. ad ver. & vxorẽ nomine, nu. 220. & seq.

p in clem. exiui, §. dubitauerunt. & §. nos autem, de ver.

Idipsum & si præsbyteratum quis in aliqua ecclesia adipiscatur, ecclesia illa locum liberorum facit: nempe si ita se alicui ecclesiæ seculari consecrent, vt perpetuò ibi sint, & in ecclesiæ illius vtilitatem bona sua consacrent, non aliter [a]. Et sic intellige §. sed hoc præsenti, & §. præsbyteros, de sanctiss. episco. in auth. non de quibuslibet clericis, sed de addictis certæ ecclesiæ in perpetuum, qui se & sua ei ecclesiæ consecrant: vt monachi monasterio. Et dummodo monasterium vel ecclesia, aut qui in illis habitant, fraude, dolo, vel aliis artibus ingredientem non pellexerint, vt fieret monachus: nam tunc omni iure successionis eius priuantur [b], ne dolus & fraus patrocinetur [c]. Admonent tamē rectè Interpretes, ita demùm deficere conditionem fideicommissi ingressu monasterii, si clausula simpliciter concepta sit, *si sine liberis*: diuersum autē statuendum si clausula habeat, *si sine liberis ex se natus*. Quia ciuilis filiatio vel fictitia, ad mentem testatoris accommodari non potest, neque monasterium nasci dicitur ex eo qui religionem profitetur, neque naturalis conditio ciuili fictione impleri potest [d]. Et ita angelus de Vbaldis Perusinus: ad §. sed & hoc præsenti, de sanctiss. episco. tradit post Ioan. de Bellouisu, monasterium loco liberorum non esse, si testator dixerit, *si filius decesserit sine liberis ex suo corpore descendentibus, &c.* Item si mentio habeatur de alio vocabulo quod importet naturalem quandam significationem, *vt si sine liberis masculis*, vel simili. Et tunc non expirat fideicommissum ingressu religionis instituti. Huicque sententiæ subscribunt Baldus [e], Salicetus [f], Hostien. & Ioan. Andr. [g] Octauò, ex minus solenni voluntate non debetur fideicommissum [h], quod in fine superioris ca. 28. explicabimus: nisi addita sit clausula codicillaris, quæ ab intestato faciat fidei commissum. Quia tunc sustinetur; vt etiam ex æquitate canonica hæres in cōscientia tenetur voluntatem certam testatoris apparentem in minus solemni voluntate adimplere [i]. Et ita etiam Iustinia. in §. fi. de fideicom. hæred. statuit, negantem fidei suæ restitutionem commissam, posteà verò confitentem, sed ad subtilitatem iuris recurrētem, quod non solemni voluntate rogatus est, cogi ad restitutionem fideicommissi.

a auth. ingressi, de sacros. eccles. §C & §. illud, de monach. in auth.

b c. constituit, 20. q. 3. Panor. in c. in præsentia, de proba. n. 3. & 36.

c l. 1. & l. ne ex dolo, de dolo.

d l. si ita quis testamē to, 13. §. fin. de leg. 2. Papi. in l. fideicommissum, l. 75. de cō. & demonst.

e Bald. in l. si ita quis, §. fin. de lega. 2.

f Sal. in auth. nisi rogati, ad Trebell. C.

g Hostien & Io. And. in c. Raynaldus, de testam.

h l. si veritas, 23. C. de fideicom.

i Panor. ad c. quia plerique, in fine de immunit. eccles.

De trebellianica deductione. Cap. 31.

Lib. 36. P. tit. 1. Lib. 6. l. tit. 48.

1 *Trebelliani senatusconsulti causa impulsiua.*

2 *Pegasiani senatusconsulti cautio.*

3 *Fiduciarius hæres grauatus ratione suæ partis tenetur ad debita defuncti, non hæreditatis seu legatorum.*

4 *Trebellianica quarta quid dicatur, & eius partitio, & nu. 5.*

6 *Trebellianica ex quibus non detrahatur, & quando cesset. & n. 8. 9. 10. 16. 17. 18. 19.*

7 *Trebellianica & falcidia ex corporibus hæreditarijs detrahuntur: vt & quartæ omnes. num. 25.*

11 *Princeps institutus & grauatus quomodo & quando detrahit quartam Trebellianicam.*

12 *Hæres grauatus coactus adire, amittit commodum quartæ, & quæ ex iudicio defuncti percepturus erat.*

13 *Inuentarium non faciens hæres num amittat quartam Trebellianicam, vt Falcidiam.*

14 *Trebellianica prohiberi potest, ne detrahatur à testatore, vt & Falcidia: & num prohiberi possit liberis primigradus grauatis, an verò tacitè, & quomodo prohibeatur. & 15.*

Filii grauati de restituenda hæreditate, vt & nepotes, duas quartas detrahunt, *Tre-*

Trebellianicam & legitimam.eod.
20 *Trebellianica semel detrahitur ex pluribus gradibus substitutionis.*
21 *Trebellianica ex quibus causis minuatur.& seq.23.*
22 *Feuda quando imputentur in quartam Trebellianicam: & item matrimonialia lucra.*
24 *Fructus quos & quando imputat in Trebellianicam hæres grauatus.*
26 *Trebellianicæ quartæ finis & ratio.*
27 *Institutionis generalis ad particularem methodus.*

1 DIXIMVS proximo superiori capite, fideicommissum ex-
pirare, quando non adibatur ab hærede instituto hære-
ditas, quod facilè accidebat, quando suspectam & oneri-
bus implicatam putabat hæreditatem, & nullo vel mo-
dico lucro sperato omnino eandem repudiabat [a]. Cui
malo obuiam vt iretur, primùm Senatusconsulto Trebel-
lianico caueri cæptũ est hæredi, vt si hæres rogatus fuis-
set infra dodrantem restitu-re hæreditatem, pro rata parte in vtrumque &
fideicommissarium & hæredẽ d:rentur actiones. In hæredem quidem, iure ci-
uili: in eum verò qui recipiebat hæreditatem, ex Senatusconsulto Trebellia-
2 no. At si plus quàm dodrantẽ, vel totam hæreditatem restituere grauaretur,
ex Senatuscõsulto Pegasiano quartam partem retinebat: verùm interpositis
stipulationibus de oneribus pro rata subeundis, vel de hæreditate vendita, si
sponte adiisset. Si autem coactus, vt omnes actiones & commoda ad fideicom
3 missarium pertinerent [b]. Subinde Iustinianus vt hanc nebulam illustraret,
omnem authoritatem Pegasiani Senatusconsulti, abrogatis captiosis illius
cautionibus, in Trebellianum Senatuscon ultum transtulit, illud ampliando,
atque statuit [c], vt ex eo hæreditates fideicõmissariæ restituantur, siue habeat
hæres quartam ex voluntate testatoris, siue plus, siue minus quarta bonorum
remaneat, liceat ei vel quartam, vel quod deest ex authoritate imperatoris re-
tinere, vel repetere solutum quasi ex Senatusconsulto Trebelliano, pro rata
portione actionibus tam in hæredẽ quàm in fideicommissariũ competẽtibus,
videlicet si fiat restitutio spõte. Ita quarta pars hæreditatis penes fiduciarium
cum onere suo remanet pro debita Trebellianica quarta parte, non deducto
ære alieno: sicuti de appellatione bonorũ dicit [d]. Quare hæreditatis eius quo-
ta, etiã æs alienũ cõtinebit [e]. Notandũ tamẽ teneri grauatũ ad onera tantùm
hæreditatis, non legatorũ, scilicet vt creditoribus defuncti ꝑ rata partis suæ
teneatur, non ad legata: quia ea soluit fideicommissarius solus [f]. At perinde
est hîc dicere, de bonis deducto ære alieno quartam deberi grauato: & nõ de-
ducto, quartam eidem deberi ex hæreditate. Recidũt enim in diem, quia de-
ducto ære alieno propriè bona dicentur [g]. Eo tantùm discrimine obseruato,
quòd grauatus nõ tenet subire æs alienũ hæreditatis, legatorum, & fideicom-
missorũ specialũ, quãuis teneatur ꝑ rata subire æs alienũ testãoris. Excipit Iusti-
nianus quãdo testator voluit vna re certa præcepta ꝑ trebellianica, hæredem
restituere hæreditatẽ. Nam oẽs actiones tunc in solidũ transeũt in fideicom-
4 missariũ, remanẽte re libera penes grauatũ, tanquã penes legatarium [h]. Hinc
colligendũ quid sit quarta Trebellianica, vt sit quarta pars hæreditatis defũ-
cti, quæ debetur hæredi instituto grauato de restituenda tota vel parte hære-
ditatis, in præmium aditionis & restitutionis, l. 1. ad Trebell. P. Differt eo no-
mine à falcidiæ quarta, quòd falcidia non à grauato de restituendo hæredita-
tem detrahatur, sed ab instituto purè sine grauamine, & tamen supra dodrã-
tem onerato legatis [i], vt dicemus in falcidia Deo fauente. Verùm iustinia-
nus ait [k], Senatusconsultum Pegasianum, ad similitudinem falcidiæ, quæ ex
legatis detrahi permittebat quartam partem, introductum esse, vt gra-
uatus ex hæreditate restituenda quartam etiam hæreditatis deduceret.
5 Trebellianica diuisionem non recipit, quia vnius est speciei, nisi partia-
mur in veram, quæ quarta pars est bonorum subiectorum restitutioni:

a §. sed quia hæredes, de fideicom hæred. §. 1. de lege Falc. apud Iustin. l. quia poterat, 4. ad Trebell. P.
b §. ergo. & d. §. sed quia, de fideicom. hæred.
c §. sed quia stipulationes, de fideic. hæred.
d vt l. subsignatum. 39 §. bona, de verb. sig. P.
e l. nomen, 164. §. portionis, eod.
f l. 1. §. pen & fi. & l. cũ hæreditas, & l. deducta, §. qui post, ad Trebell. P. l. 1. & ibi glo. 3. & l. fin. C. eo. tit. gl. in §. sed quia stipulationes, de fideicom. hæred.
g l. mulier bona, de iure dot. P.
h §. si quis vna, de fideic. hæred. apud Iustin. l. quæres. 1; de hæred. instit. lib. 6. C. tit. 24 l. creditores, C. de hæred. actio. l. 3. §. si hæres, percepto fundo, & l. si legatus suspectus, 37. §. multùm interest, ad Trebell. P.
i §. 1. de lege falc. & totis tit ad leg. falc.
k §. sed quia hæredes, de fideicom. hæred.

& in eam, quæ plus vel minus continet propter voluntatem defuncti, qui iussit aliquid certum percipere hæredem grauatum pro quarta Trebellianica [a].
Detrahitur autem hæc Trebellianica, quando locus est detractioni, ex vni- 6
uersali fideicommisso, videlicet quod fit de hæreditate: non autem ex re singulari restitutioni subiecta [b]. Communis autem opinio est interpratum, de- 7
trahi quartam Trebellianicam de qualibet re hæreditaria [c]: in quo conuenit cum Falcidia, quæ ex singulis deducitur corporibus hæreditarijs legatis [d]. Nisi hæredi res certa pro Trebellianica à defuncto relicta sit, quam solam, si sufficiat, detrahit, & ab alijs abstinet corporibus [e]. Aut si inter hæredem & substitutum ita conuentum sit, vt vna re contentus sit, seruanda est lex [f]. Vel si iam fructus perceptos imputare teneatur, & illi sufficiant pro Trebellianica [g]. Vel si res alienatæ ab eodem, imputandæ sint [h]. Addit insuper Guido Pap. in iure patronatus hæreditatis restituendæ, hæredem restituentem retinere quar-
tam, & vnà cum substituto cui restituit, eum vel hæredes eius vice eius com- 8
patronos esse, & pro quarta præsentare debere [i]. 2. Ex restitutione facienda pauperibus, non detrahit grauatus quartam [k]. Paulus tamen Castrensis [l] ait detrahi ex fideicommisso relicto hospitali, sine authoritate episcopi fundato. Num autem de relictis generaliter ad pias causas detrahi possit, glo. in c. si pater, in verbo Trebellianicæ, de testam. in Sex. asserit detrahi, & ibi Archidia. quo plerique sequuntur. Alij plures negant detrahi [m]. Pro quorum sententia
in capella Tholosana conclusum est, nec detrahi posse [n]. Idipsum in Senatu 9
Delphinali iudicatum tradit Guido Papæ [o]. 3. Non detrahit hæres Trebellia- 10
nicam ex rebus restituendis, quas detraxisse conuincitur, sed portio illa ad fiscum deuoluitur [p]. 4. Non detrahitur ex re alienari per testatorem prohibita [q]: quia & ea prohibitione censetur prohibita Trebellianica, quæ ex singu-
lis corporibus hæreditarijs deducitur, vt dixi. 5. Si princeps institutus graua- 11
tus sit hæreditatẽ restituere, si nihil nomine quartæ relictũ sit, plærumq; non solet retinere Trebellianicam: sin autem quippiam prælegatum fuerit nomine Trebellianicæ, nunquam solet supplementum postulare, si minus quarta
ei relictum sit [r]. Sextò, qui coactus adiuit hæreditatem periculo fideicommis- 12
sarij substituti, non debet quartam Trebellianicam detrahere, amittitq; omne commodum quod habiturus esset, si spontè adiisset, imo & substitutionem pupillarem [s]: quamuis pluribus restituere grauatus, ab vno tantùm restituere compulsus fuerit. Nam totam quartam & tunc amittit, si vnus ex pluribus totam hæreditatem restituere coëgerit [t]. Et si pro parte sua restituenda tan-
tùm compulsus fuerit, pro ea parte, partem amittit Trebellianicæ [u]. Septimò 13
putant aliqui non detrahere Trebellianicam hæredem, qui non fecit inuentarium rerum hæreditarium [x]. Contraria tamen sententia verior est, quam plures sequuntur [y], & secundum quam iudicatum refert Aufrerius [z]: qui tamen decisum fuisse notat in capella, posse cogi grauatum inuentarium facere per substitutum, officio iudicis, per Bartholum in l. cum tale, §. 1. de cond. & demonst. in P. & in l. Marcellus, 1. resp. 5. col ad Trebell. P. in §. si verò non fecerit nu. 4. de hæred. & falc. in auth. &c. Ratio mihi videtur esse aperta, quia siue fideicommissum sit conditionale, vel in diem, fieri potest, vt illud deficiat pendente die vel conditione, & ita remaneat grauatus immunis ab onere, & rerũ suarum descriptionem spontè facere non tenetur: neque videtur malitiosè inuentarium præmittere, qui interim dominus est, & potest fieri plenius dominus. Et si purè grauatus est, frustrà petitur inuentarium fieri, quum statim restitutio fieri debeat. At cogi ad inuẽtarium officio iudicis posse, multa, causa cognita, mouere possunt iudicem, quæ nisi exponantur, pro bona fide grauati semper concludendum erit [a]. In quo singulariter differt Trebellianica à Falcidia, quam hæres amittit, si non fecerit intra tempora à iure constituta inuentarium [b]. Scio tamen Guidonem Papæum hoc amittere in hæredi-

a §. si quis vna, eod.
b l. lex Falcidia, 47. §. f. ad l. Falc. in P. tractat Guid. Pap. deci. 466 Panor. in ca. Raynutius, in vlt. col. de testam.
c Bart. in l. in quartã, in 4. quæst. ad leg. Falc.
d l. linea margaritarum, l. Plautius, ad Falc. P. glo. in l. 2. C. eod.
e d. §. si quis vna, de fideicom. hæred.
f l. 2. §. si conueniat, depos. P. l. filiũ quẽ habentẽ, C. fam. ercisc.
g l. in fideicõmissariã, ad Trebel. P. l. quod de bonis. §. fructus, ad leg. Falc. P.
h l. 1. §. res quæ, ad Trebel.
i Guid. Pap., decis. 507.
k c. si pater, de testa. in 6.
l Castr. in consi. 298. incip. præsupposita pro vera opinione.
m Bart. Angel. & alij in l. Marcellus, ad Trebell. Bald. in l. id quod pauperib9 17. q. & ad l. si quis ad declinandã, de epis. & cler. C. Cyn. & docto. in auth. sed cum testator C. ad leg. Falc. Iason, in d. l. Marcell. no. 33.
n q. 83. Cap. Thol. Bar. in l. 1. §. ad municipiũ, n. 3. ad leg. Falc. P.
o Guido Pap. q. 188.
p l. rescriptum de his quib. vt indig. P. l. Paulus respõdit, 48. ad Senat. Trebel. P.
q l. sed in ea re, & ibi Bald. expressè, C. ad leg. Falc. Bar. & Cyn. in auth. sed cùm testator, eod. tit. Gui. Pap. decis. 65. no. 2.
r l. si legatus, 30. §. fi. ad Trebell. P.
s l. ita tamẽ, 27. § qui suspecti, & §. si præceptis, l. nã quod, §. qui cõpulsus, l. quia poterat, ad [illegible] Trebel.
t l. cogi, 16. § Merianus ad Trebel. P.
u Guil. Bened. in ver. s. absq. liberis, in substi. fideicõ. n. 86. in fi. expres. textus, in d. l. cogi, § idem Merianus,
x Math. Matesi. sing. 258. probare nititur Et pro hac opinione consuluit Castr. consi. 210. & 211. vol. 2. in nouis, glo. in §. si verò nõ fecerit de hæred. & falc. in auth. in ver. substituit. Salic. Imola, ad l. Marcellus, §. 1. ad Trebell. P & alij
y Iacob. de Belloni. in d. §. si verò, de hæred. & falc in auth. Bar. in d. l. Marcellus §. a. glo. in auth. sed cùm testator, ad leg. Falc. C. & ibi Bart. & Angel. Io. Andr. in add ad Specul. tit. de instru. edit. §. fin vers. nunc videmus, & alij plures. z Aufre. ad decis. cap. Thol. 314. in fi. additio. a l meritò, pro soc. P c. f. præsumpt. b §. hinc nobis, & §. seq. de hæred. & fal. in auth. auth. sed cùm testator, §. his [illegible] ad l. Falc. C. l. f. §. sin autem dubius, C. de iure delib.

bus

bus primi gradus filijs, non in extraneis, & vult hos extraneos ob non factum
14 inuentarium priuari Trebellianica decis. 53. Sed ego contrarium sentio. Octauò, non detrahitur quarta hæc, si fuerit expresè prohibita à testatore. Nam posse prohiberi placuit verius esse [a], quemadmodum & Falcidia. Et in vno gradu prohibitio facta, censetur repetita in sequentibus, vt docet Guido Papæ [b]. Verùm dubium maximum, num & prohibitio fieri possit in liberis primi gradus, qui detrahunt communi iure, si grauentur de restituenda hæreditate, duas quartas, legitimam & Trebellianicam: vnam, tanquam filij: aliam tanquam hæredes extranei [c]. Et legitimam quidem sine vllo onere [d], quia à lege naturali, non à patre habere videntur [e]: & ideo nec à patre in ea rogari possunt [f]. Idque non adhibita distinctione quando sub conditione grauantur de restituenda hæreditate: quo casu verum quidem tantùm id putant, non etiam si purè grauentur. Nam tunc aiunt, vnam detrahi tantùm quartam legitimæ; quod disputat & improbat Fernandus ad l. in quartam, in 5. præfat. nu. 3. & 6. ad leg. Falc. vbi & nu. 5. quod dicitur detractione quartarũ in filijs grauatis, habere locum in nepotibus grauatis, docet. Et certè communis opinio dicitur esse à Guido Pap. & secundum eam iudicatum, vt prohiberi illis Trebellianica non possit [g]. Mihi tamen verior videtur contraria sententia [h]. Primùm, quia relicta legitima filijs, in reliquis bonis pater liber est in disponendo, vt scribit Iustinianus in §. si verò vltra, ibi *reliquum, &c.* de trien. & semi in auth. Facit & rub. cum sua dispositione in nouellis [i], *vt liceat matri & auiæ & alijs parentibus, post legitimam partem liberis relictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam aliis disponere.* 2. Quia filius Trebellianicam capit, vt diximus, tanquam quilibet extraneus hæres [k]: potest autem, vt conuenit inter omnes ferè, interdici extraneis Trebellianica. 3. Sic hoc ferendum est, vt familiæ integræ conseruentur [l], quæ valdè diuiderentur si duas quartas contra prohibitionem testatoris detraheret hæres. Quare post plures sententias relatas interpretum Iulius Clarus [m] distinguit, & putat non prohiberi, si grauetur filius restituere extraneo: contrà, si grauetur restituere filijs vel familiæ. Ego nõ distinguo, sed posse vtroque casu prohiberi puto iure nouissimo: quia iure antiquo nec codicis, nõ poterat prohiberi quarta hæc vel expresè [n], nec tacitè vel
15 per verba, *vt totam hæreditatem grauatus restituat* [o]. Hodiè vtroque modo potest atque de expressa iam consensum in eo omnium video. De tacita lis adhuc pẽdet, & iudicia varia ea de re lata sunt. Plures enim negant, non nisi expresè prohiberi posse [p]. Sanior tamen contraria visa est sententia. Et Fernandus quidem [q], præceptor aliàs meus, posse tacitè prohiberi quartam per has clausulas tradit, *omnem hæreditatem restituas, tota hæreditas restituatur, bona omnia, vniuersum patrimonium: totum, & quicquid: omnia & quæcunque &c* [r]. Placito supremæ curiæ Parisiorum etiam inuenio decisum [s], ex his verbis, *volo omnia & singula bona peruenire ad talem*, continere prohibitionem detractionis Trebellianicæ, & Falcidiæ. Item in illa, *volo pleno iure bona peruenire.* Idipsum iudicatum testatur Guido Papæ [t]. Num autem idipsum contineat clausula, *sine aliena diminutione*, vide Philippum Corneum, consilio 187. incip. Trita & vulgata, 1. &
16 2. col. in 1. volu. Nonò non detrahit hæres grauatus Trebellianicam, si insti
17 tutus sit gratia eius cui debet restituere, vt notat Baldus [u]. Huc pertinet & 10. vt si filius alicuius institutus sit, & pater eius rogatus sit hæreditatem ei filio restituere, pater non possit detrahere quartam hanc [x]; quamuis reliqua, quæ
18 Trebelliani Senatusconsulti sunt, in eo fideicommisso locum habeant [y]. Detrahet tamen, si ipse pater rogatus & institutus sit [z]. Vndecimo, generaliter in omnibus testamentis, in quibus cessat Falcidia, cessat Treb. llia-

a per auth. sed cùm testator, ad Trebel. C. & ibi glo. & glo. in §. si verò expressim, de hær. & Fal. Bart. in d. l. Marcellus. Bald. ad l. filiũ quem, C. Famercis.

b Papæ q. 545. nu. 1. & q. 592. nu. 1.

c Raynutius, & c. Regnaldus, de test. Guid. Pap. probat decis. 52. Si cupis videre controuersias Interp. num duas vel plures, vel vnã tantùm detrahant filii, cõsule Fernãdũ, in 5. præfat. l. in quartã, ad leg. Fal. vbi inuenies arg. in vtramq; partẽ, & solutiones.

d l. quoniã in prioribus, & l. scimus, C. de inoff. test. l. quãquã de fideicõ C.

e l. cùm ratio, de bon. damnato. l. scripto, vnde lib.

f l. si arrogato, de adoptio. P. l. cohæred. §. cùm filiæ, de vulga. l. ex t ibus, C. de inoff. testa.

g Gui. Pap. decis. 51. hanc sequitur & secundũ hanc iudicatũ post plures relatos Interp. scribit fusè Iul. Clar. li. 3. in ver. testamẽtũ q. 63.

h quam sequitur etiã Fernand. ,in 4. præfa. cõmentar. l. in quartã, nu. 10.

i collat 8.

k d. c. Raynutius, & Raynaldus, de test.

l nu. 3.

m Iul. Clarus, lib. 3. sententiarũ iur. in verb. testamentum, q. 63.

n l. 1. §. inde Neratius, ad Trebell. l. quod de bonis, ad leg. Falc. P. l. iubemus, C. ad Trebell.

o l. qui totam, eod. P.

p Paul. Castr. qui eius sententiæ alios refert, in auth. sed cum testator, C. ad leg. Falc. Felin. in c. auditis, de præscrip.

q in 4. præfat. ad l. in quartam, nu. 11. ad leg. Falc.

r per glo. in l. dedem. de fideicom. liberta quam Bart. probat in l. Centurio, 27. de vulga.

s apud Pap. lib. 20, Rhapſ. arresto. tit. 3. arc. 19. per ea quæ expressè notantur in l. 1 § inde Neratius, & l. Marcell. P. Eadem concludit Iulius Clarus, vbi sup. q. 62 nu. 4.

t Guido. Pap. Decis. 577. vbi contra. refert ratio. & cons. 112. incip. Ioan. Molaria, nu. 5. u Bald. in l. post mortem, C. de fideicom. 4. col vers. vnum est valde notandum, & in l. iubemus. col. vers quarto quæritur ad Trebell. C. Cyn in additio. in l fideicommisso. §. cùm Polidus, de vsur. in P. x l. cum filio, l. 12. de lega. 1. y l. 3. §. si filio, ad Trebell. P. z Bart. in l. cogi, vers. si pater, nu. 2. eod. & in l. 1 nu. 4. eod.

nica.[a] 12. Ex hæreditate, quam testator, tenebatur alicui reddere, hæres gra
uatus de restituẽdo, non detrahit Trebellianicam [b]. Hinc etiam nota singula
re, quòd si gradus fideicommissi facti sunt plures, putà institutus grauatus est
restituere Sempronio, & Sempronius post mortem suam Caio, Caius post
mortem Antonio; institutus primus quartam Trebellianicam capiet [c], non
sequentes, Sempronius restituendo Caio, nec Caius restituendo Antonio; Ne
per Trebellianicarum detractiones hæreditas nulla fiat. Nisi forsan fideicom
missarius ex persona instituti retineat, putà, si cùm posset retinere institutus,
gratiam quartæ fecit substituto, nec detraxit, sed totum restituit: nam tunc fi-
deicõmissarius restituens alij, hoc nomine retinebit [d]. Item si coegit hęredem
adire, tunc eius præmium accipit, cùm suo periculo adita sit [e]. His & alijs qui 21
busdam modis igitur, tolli poterit ex integro Trebellianica hæredi, vel pro
maiori parte. Sed & vltrà minui ex alijs quibusdam causis, si ea detrahatur, re-
ceptum est. Minuitur enim interdũ, vel authoritate testatoris, quando, vt di-
ximus, testator voluit esse contentum hæredem certa re pro Trebellianica:
vel authoritate legis, quando detractionis tempore minus quàm deberet acci-
pit, dum in eam alia imputantur ab instituto percepta, vel deperdita, vel alie-
nata [f]. Exceptis quæ perierint ex hæreditate sine culpa & dolo instituti, quæ
prius deducuntur, quàm ineatur ratio Trebellianicæ: quia ea non tenetur in
quartam Trebellianicam vel falcidiam hæres imputare [g]. Quemadmodum
nec ea, quæ ex contractu inter viuos à testatore quæsunt [h]. Cessat enim ratio
Trebellianicę, quæ est, eam dari vt illiciatur ad adeundum hæres. Quod
autem ex contractu possidetur, aliam habet causam: nisi & ea ratione
dari in contractu dictum sit, vt in Trebellianicam vel falcidiam im-
putetur [i]. Itaque iura feudalia, emphyteutica, & quæ ex pactis matri- 22
monialibus maiorum hæredi competunt, non imputabuntur in quar-
tam Trebellianicam, vt aiunt Paul. & Alex. in l. si patroni, ad Senatusc.
Trebel. nisi, vt proximè dictum est, tempore acquisitionis id cautum
esset, vt imputarentur [k], vel velit tempore institutionis testator expressè
ea imputari & compensari? vt & in falcidia receptum est [l]. Qui potuit
enim prohibere integram, potuit & legem pro parte dare imputationi.
At in summa, ea solummodo, quæ grauatus iure hæreditario percipit, 23
computare debet in ratione Trebellianicæ [m], siue legatum siue fideicom-
missum præcipere, siue deducere, vel retinere iussus est, & pecunia qua
accepta restituere iubetur, & quod implendæ conditionis gratia ei datur.
Quando autem partem acceptam à cohærede imputet, vel non, iam tra-
ctatum inuenies in glo. l. in quartam, in ver. *à cohærede*, ad leg. Falc. P. Sed de 24
fructibus quæritur, num si hæres ante restitutionem perceperit fructus, qui
ad quartam ascendant, num imputantur. Pro cuius solutione hic repetenda
veniunt quæ diximus in quæstione, num fructus percepti ex fideicommissaria
hæreditate restituendi sint substituto. Et proinde resoluo, si purè iniunctum
sit fideicommissum, & in mora sit petendi substitutus, non imputabuntur
in quartam [n]: quia ex negligentia fideicommissarij, non iudicio defuncti per-
cepti sunt. Quod si in diem, vel sub conditione fideicommissum relictum sit,
fructus medio tempore perceptos sibi in quartã & quartæ fructus imputat:
eos enim ex iudicio defuncti percepisse videtur [o]. Exceptis liberis grauatis,
qui perceptos fructus non imputãt [p], neque nepotes [q], vel pronepotes, nec alij
descẽdentes [r]. Veruntamen extraneus non cõputabit fructus perceptos ex
quarta sibi retinenda, sed sibi retinet præcipuos [s]. Si quidem forma cõmunis 25
substantialis omniũ quartarũ est, vt detrahantur & in proprietate & vsufructu,
non in nuda proprietate, vt videbis tractatũ in §. prohibemus, vers. non licebit,
ad verbũ, relinquat, de trien & semi. in auth. Finis Trebellianicæ deductionis 26
est, cũ relatione approbationis fideicõmissi similis. Ratio quoque eius, & pro-
hibitionis causa & imputationis, à voluntate pẽdet testatoris, quã sequendã
õnibus voluntatibus sæpius monuimus. Possẽ hic addere pleraque alia subti-
lia, sed ea potius relinquenda sũt scholis, quàm digna sint volumine de rebus
vtilibus

a Idem in l. Marcellus, nu. 2. eod. & ibidem Iason, nu. 10.
b d. l. cogi, 16. §. sed & similes, & ibi Bart.
c l. 1. §. inde Neratius, ad Trebellia. vide Bald. in l. cùm virum, 3 col. vers. quæro. an substitutus, de fideicom. C. Angel. ad §. si verò expressim, de hæred. & falc.
d d. l. cogi, ad Trebel.
e d. l. Marcell. §. quod autem, eod. glo. in d. §. inde Neratius
f l. 3. §. res quæ, ad Trebel. P.
g l. mulier quæ duobus, §. sed enim eod.
h l. pater, filiam 14. ad leg. falc. P.
i l. cum §. P. eod. l. etiā, §. sed & si non mortis causa, de bon. liberto.
k in d. l. cum quo, §. 1. & d. l. etiam, §. sed & si.
l l. si debitor, 12. ad leg. falc. P.
m l. in quartam, 90. vbi exempla sequentia eod. l. filium quē habentem, C. famil. ercisc. l. quod statuliber, de mor. cau. donatio.
n l. mulier, §. si hæres, ad Trebell. P.
o l. filiusfa. ad leg falc. P. l. in fideicommissariam, ad Trebell. P. l. cùm pater, § Titio, de leg. 1.
p l. iubemus, C. ad Trebell.
q d. l. iubemus, §. illud.
r Bart. in d. l. iubemus.
s d. l. in fideicommissariam.

vtilibus & grauissimis instituto. Quare hactenus etiam sufficienter dictum puto, de institutionum generalium seu vniuersalium formulis, gradibus illarum, quæ per substitutiones annectuntur. Nunc dicendum nobis est, de alia institutione particulari, quæ etiã in testamentis fieri solet, de legatis videlicet.

De legatis. Cap. 34.

Lib.2.Instit.tit.20.lib.30.31.32.P.tit.1.lib.6.C.tit.37.

1 *Legare quid in genere, & in specie: & legatus vnde dictus.*
2 *Prælegatum quid, & quando illud retinet hæres repudiando hæreditatem.*
3 *Legatum quid, diuisio, & formulæ antiquæ. & 4.*
5 *Legatum per vindicationem, per damnationem, per sinendi modum, per præceptionem olim quale. & nu.6.7.8.*
9 *Legata ad vnum genus redacta.*
10 *Legari quæ possint. & seq.*
11 *Instrumenta plurium rerum indicata: & penus quid continet.*
12 *Suppellex quid.*
13 *Vsusfructus omnium bonorum legatus vxori quid contineat.*
14 *De legatis 1.2.3. tituli quid contineant in summa.*
15 *Legatum fructuum nasciturorum quomodo purum & conditionale est, & transmissibile.*
16 *Legari quæ sunt in commercio hominum permisso, & illa vt intelligantur.*
17 *Aliena res legata quando ab hærede dari, vel eius æstimatio debeat.*
18 *Euictionis nomine pro legata re quando hæres legatarijs teneatur.*
19 *Legatum eius quod testator dicit se habere & non reperitur, inutile est.*
20 *Monumenta legari nequeunt, sed ius inferendi mortuum.*
21 *Legatum non valet eius quod quis legatario tenebatur restituere.*
22 *Sua res quando domino legari vel donari potest.*
23 *Legatum summæ legatario debitæ quando compensandi causa factum videatur.*
24 *Legatum inutile pluribus modis est. Vtile quod.*
25 *In Gymnicum certamen legatum Viennensibus improbatum.*
26 *Domibus coniuncta legari nequeunt.*
27 *Legare, aut fideicommittere quis possit.*
28 *Legatum propria authoritate nec sibi nec alij nemo vtiliter scribit.*
29 *Lycurgi lex de non donando nisi testamento, abrogata.*
30 *Legare potest qui potest testamentum condere, etiam ab intestato & codicillis.*
31 *Legata debentur & fideicommissa ex testamento irrito ratione exhæredationis vel præteritionis.*
32 *Feuda an legari possint.*
33 *Testamenti protinus inualidi legata non debentur.*
34 *Legatum à coacta voluntate testatoris factum non debetur.*
35 *Legandi formulæ iuris, remissiuè.*
36 *Legatum purum, & præsens quid.*
37 *Conditio de præsenti, de præterito, & de futuro quid operetur. Et de futuro conditio qualis sit, deq; potestatiuæ, casualis, & mixtæ conditionis natura. Nume. 38. 39. 40.41.42.43.*
44 *Conditiones possibiles plures cõiunctim vel disiũctim impositæ, quomodo implẽdæ.*
45 *Conditiones implendæ ius non transit ad hæredes.*
Conditiones facti tres, vt detur, fiat, contingat: & contrà, ne detur, ne fiat, ne contingat. eod.
46 *Conditiones quomodo impossibiles iure & facto, & num per impossibiles vitietur relictum. & 47.*
48 *Legatum in diem certum vel incertum relinquitur, & de vtriusque natura. & seq.*

& seq. 49.
50 *Dies qui lucis dicitur, & qui artificialis & naturalis.*
51 *modus in vltimus voluntatibus quid, & quomodo à causa & conditione differat.*
52 *Causa falsa quando vitiet legatũ, cũ distinctione causæ impulsiuæ & finalis. & n. 54.*
53 *Conditionis & demonstrationis differentia.*
55 *Legata fideicommissis exæquata esse quomodo intelligatur.*
56 *Fideicõmissum particulare & legatũ in quibus differant à fideicommisso vniuersali.*
57 *Falcidiæ, & Trebellianicæ differentia.*
58 *Ordo scripturæ in testamento, institutionis & legatorum non inspicitur.*
59 *Legatum pluribus coniunctim & disiunctim fit.*
60 *Electio vel optio legati ad quem pertineat.*

LEGATI nomen generale est, ex significatione vna ad 1
plura relatum: videtur enim legare idem esse quod elige-
re, mandare, decernere [a]. Vnde apud Varronem, *Legati,*
qui lecti publice, quorum opera consilioq́; vterentur. Sic lege 12.
tab. legatum, voluntatis electio cuiuscunque generis di-
cebatur, siue institutionis generalis, siue singularis, teste
Pomponio *verbis*, inquit [b], 12. *tabul. his, vti quisque legassit,*
suæ rei ita ius esto, latissima potestas tributa videtur, & hæredes instituendi, & legata
& libertates dandi, tutoresq́; constituendi: sed interpretatione coangustatum est, vel le-
gum authoritate, vel iura constituentium. Lucius [c], Numitori gentis Syluiæ re-
gnum legat. Ita generali appellatione legati venit fideicommissum, & dona-
tio causa mortis [d], Hodiè tamen, nomen ad singularia relicta vltima volun-
tate, vt plerunque pertinet. Neque dicuntur iuris scilicet vniuersalis succes-
sores legatarij vel fideicommissarij, sed rerum parti ularium [e]. Interdum 2
prælegatum, idem est quod legatum, vt notat gl. in rubric. ria in tit. de dote
prælег.P. & alij [f]. Propriè tamen prælegatum id est, quod hæredibus vltra
& præter portionẽ hæreditatis legatur, id quod habent præcipuum, & quod
cohæredibus non communicatur, quodúe etiam repudiando hæreditatem
possunt retinere, si de contraria voluntate testatoris non constat; vel nisi ea
mente prælegauerit testator, vt eo prælegato inuitatus institutus hæreditatis
partem agnosceret, vt Papinianus vtrunque respondit [g]. Et proinde singu-
lari iure. hæres vulgari substitutione facta, vel fideicommisso grauatus, resti-
tuendo fideicommissum retinet præcipuum prælegatum, nisi iusserit & illud
defunctus restitui [h]. Et si Falcidiæ locus sit, prælegata accipiet, antequam le-
gis Falcidiæ ineatur ratio [i]. Legatum definitur, vt sit delibatio hæredita- 3
tis. [k] Sed latius, vt sit donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præ-
standa [l]. Diuisio legororum olim fiebat per quatuor legandi genera, per vin 4
dicationem, sinendi modum, per præceptionem [m]: quæ differebant inter se
materia, forma, & effectu, vt explicant quidem, libelli, qui nomine institutio
num Caij [n], & titulorum Vlpiani [o], atque sententiarum Iulij Pauli [p], in scri-
buntur vel honorantur, Sed apertè Theophilus in §. 2 de lega. in suis Insti-
tutio. Vbi per vindicationem verba legatorum fuisse refert, *do illi solidos cen*
tum. Vlpianus vbi suprà, si Vlpiani quidem sint tituli, addit eius generis vindi- 5
cationis similia verba, *do, lego, capito, sumito, habeto.* Porrò, inquit Theophilus,
vindicatio hæc dominum faciebat legatariũ, simul atque hæres adiisset: ita vt
aduersus quemuis actione in rem vti posset. Vindicare enim est, per actio-
nem in rem auferre. Per damnationem sic fiebat legatum, ait Theophi. *Dam-* 6
no te hæres, illi dare solidos centum. Addit Vlpianus, *Hæres meus damnas esto dare,*
dato, facito: hæredem meum dare iubeo. Nascebatur inquit Theophilus hinc a-
ctio contra hæredem in personam, quæ dicitur ex testamento. Sinendi mo-
do relinquebatur legatum, sic: *Damno te hæres, vt illi permittas illam rem accipe-*
re. Et hinc itidem actio ex testamento competebat. Similes formulæ, *hæres me*
us damnas esto, sinere Lucium Titium sumere illam rem, sibiq́; habere. Præceptionis
verba

a Varro, 4. de Ling. Lati.
b l. verbis duodecim tabularum, l. 120. de verb. sig. §. disponat, de nupt. in auth.
c Liui. lib. 1. decad. 1.
d l. & fideicommissũ, 85. de leg. 3.
e §. sed legatarij, de test. ord. apud Iustinia.
f Ioan. And. in c. 3. de consuet. & facit l. vir vsuras, de dona. int. vir. & vxo.
g l. filio pater, 89. & Marcell. in l. sed si non, 90. rursus Papinia. in l. quid ergo, 92. de lega. 1.
h l. cum responso, l. 21. C. de lega. l. 3. §. quidam liberis suis, & ibi Bar. ad Trebelli. P.
i l. quod de bonis §. pen. ad l. Falc. P.
k l. legatum est, de lega. 1.
l §. legatum, de lega. apud Iustin. l. legatum, 36. de lega. 2.
m §. sed olim quidem, de lega. apud Iust.
n Caius, lib. poster. institut. tit. 6. de lega.
o Vlp. in tit. titu. 24.
p Iuli. Paul. lib. 3. sententia. c. 8.

8 verba sunt, *Præcipuam ille ex parte hæres rem illam accipito. Lucius Titius illam rem præcipito.* Exigebatur autem quod per præceptionem relictum erat, iudicio fa
9 miliæ erciscundæ. Et hæc quidem olim, sed posteà Constantinus, Cōstantius, & Constans c c c. Sustulerunt ex legatis verborum formulas [a]. Iustinianus deinc penitus id perfecit [b]. Et legatorum genera ad vnam reduxit naturam
10 & substantiam, quibuscunque olim perficerentur modis, & verbis [c]. Legantur & prælegantur res singulares, indiuidua, corpus, & quid vniuersum, & per se, & cum adiunctis: vt grex, quo nomine & oues adiunctæ post testamentum debentur [d]. Nam vniuersitates augentur & minuuntur, vsque dum dies legati cedat, hoc est, donec debeantur [e], & transferri possint ad hæredes [f]. Exemplumque explicatur in peculio legato, apud Iustinian. in §. si peculium. de leg. tot. tit. de pecul. legat. P. quod vniuersitatem facit [g]. Consideramus & in ancillis legatis partus, qui legato cedunt [h]. Legatur fundus instructus & sine instru
11 mento [i]. Instrumentáque separatim alicuius loci, vel certificij quo legato plura continentur secundum legum tractationem, quæ ea indicāt: vt quæ instrumenta tabernæ [k], fundi [l], cauponæ & balnei [m], villæ & vineæ [n], pictoris [o], laniōnis [p]. Legatur & penus, quæ plura continet ad viam necessaria, & alimenta, explicata luculenter in l. 3. de penu. lega. P. & à Gellio lib. 4. c. 1. Legantur & a
12 limenta [q]. Supellectilis nomine, omne domesticum instrumentum patrisfam. quod nec argento auróve facto, nec vesti annumeratur, res mobiles non animales, & quæ explicantur in l. 1. 2. 3. de supell. lega. P. cum legibus aliis eius tituli. Item alia, aurum, argentum, mundus muliebris, vestis ornamentum, vnguentum, statuæ, quæ plura sub se eiusdem speciei & generis continent: vt docetur to. tit. de auro & argen. lega. & c. P. Debitoribus leguntur debita, titu. de
13 liber. lega. P. Est & legatum vsusfructus omnium bonorum, quod fieri solet vxoribus relictis, vel institutis post mortem eius filiis: de quo vide Bened. ad ca. Raynutius, ad ver. reliquit, num. 7. 8. 9. de testam. vbi quid eo legato contineа
14 tur, ostenditur; & apud Guido Pap. q. 541. num. 4. Totus liber de lega. 1. vt tradit: de legat. 2. de personis: de lega. 3 de verborum explicatione, quæ in legatis exigitur. Longiores sanè, quàm enchiridio contineri possint: ideo tantùm ex
15 his adferemus pauca. Legatum fieri potest de rebus, quæ in rerum natura nō sunt, sed tamen sperantur futuræ, quales fructus ex fundo nascituri [r]. Et hoc legatùm, quòd pertinet ad transmissionem, nō conditionale, sed purum est [s]: ratione verò præstationis, conditionale, vt si nihil natum sit, nihil debeatur [t].
16 Legari & possunt tam corporalia, quàm incorporalia, dummodo possint esse in commertio hominum, quod lege non prohibeatur, veluti iura, seruitutes, actiones [u]. Quæ extra commertium hominum sunt, legatis non dantur [x], nec contractibus transferuntur [y]. Si tamen rerum hominum commertium recipiatur, quanquam illæ in commertio hæredis non sint, nihilominus debentur legatæ veluti si res aliena legetur, & ita in commertio hæredis non sit,
17 si ea redimi non possit, dabitur legatario æstimatio [z]. Legatur & factum, vt si hæres damnetur, vel ei iubeat testator vendere cuipiam rem iusto prætio, vel certo [a]. Res suas & hæredis testator legare potest [b], nec interest suam vel hæredis putauerit [c]. Quia hæredis est testatoris videtur vnum esse patrimonium [d]. Item, quia hæres adeundo videtur conditionem impositam & onus agnoscere, & cum defuncto quasi contrahere [e]. Veruntamen, si res sit communis testatori cum hærede, non censetur in dubio voluisse testator partem hæredis, sed suam legasse [f]: vt si rem, in qua vsumfructum habet, leget, ius suum tantùm censetur legasse. Et ideo nihil legasse videtur, iure suo morte extincto [g]. Potest & testator rem alienam, & alterius quàm hæredis, legare, & valet legatum, sed cum distinctione: vt si sciens prudénsque testator rem alienam legauerit, hæres teneatur eam redimere: vel si dominus eam noluerit à se abdicare, æstimationē legatario dare. Si verò cùm suam putaret, alienā legauerit, non teneatur illam redimere, nec dare æstimationē: nisi coniunctæ personę legetur [h], & nisi aliqua ecclesiæ alteri ecclesiæ testator legauerit, propter personarum legatariorum statum, iuxta c. filius. ca. 5. de testament. apud

a l. in legatis, 21. de lega. C. §. si dolim, eod. tit. apud Iustin.
b l. 1. & 2. C. comm. de lega.
c §. nostram autem constitutio, de leg. l. 1. C. com. de legat.
d §. si grex, de lega. l. si grege, 22. & seq. de leg. 1.
e l. de quo, 8. §. fi. de petit. lega. P.
f l. 3. quan. dies lega. ced. C.
g glo. in l. quod dicitur, ad ver. sed dotis, de impe. in reb. dot. fac. l. si in l. q. n. 1. de eden.
h §. si quis ancillas, de lega.
i to. ti. de fun. instruc.
k l. tabernam, 7. & l. tabernæ, 13. eod.
l l. instrumenta, & seq. 4. & l. si ita, § fi. l. pictoris, § instrumento, 2. eod.
m l. tabernæ, 13. & seq. eod.
n l. villæ, 16. eod.
o l. pictoris, 17. eod.
p l. cùm de lanionis, 18. eod.
q tit. de alim. & ciba. lega. P.
r §. ea quoque res, de lega.
s Papin. l. cōditiones, 68. de cond. & demonst.
t l. quod in rerum natura, 4. de lega. 1. l. etiam, 17. de leg. 2. l. in fin. de condit. & demonst. P. l. interdum, 73. de verb. obl. l. emptio, 8. de contrah. empt. P.
u Africa. in l. cætera, 41. de lega. 1. §. tam autem, de leg. apud Iustin. tit. de seruit. lega. & de vsu & vsufr. leg. P.
x l. idem Iulianus, 41. § si de leg. 1. alias §. legis, apud Iulianū. § & si talis res sit, de leg. apud Iustin.
y l. inter stipulantē. §. sacram rem, de ver. obl.
z l. sed si res aliena, l. 42. cum simil. ib. nota de leg. 1 arg. l. multum interest, de ver. obl.
a l. si fideiussor. §. f. & l. etsi æquo pretio, de leg. 1.
b §. nō solum, de leg.
c §. si quis rē suā, l. vnū ex familia, §. si rē suā, de leg. §. potest, de sing. reb. per fideic. relict.
d l. debitori, de pect. C. l. sed si plures, §. filio impuberi, de vulg.
e l. apud Iulianum, §. fi. & l. seq. ex quib. cau. in posse. dat. P. §. hæres quoque, de oblig. quæ ex quasi cont. nasc.
f l. alimenta, §. f. de alim. & cib. leg. l. 5. §. f. de leg. 1. l. qui cōcubinā, qui fundū, de leg. 3.
g l. vxor. 32. de leg. C.
h §. nō solùm, de leg.

Græco[a]. Qua distinctione rectè intelligitur, quando hæres de euictione lega-
ti tenetur, ex responso Vlpiani, in l. si domus, 74. §. de euictione, de lega. 1. Exi-
stimo autem Papiniani responsum, in l. cùm pater, 79. §. euictis prædiis, de leg.
2. emendatum esse per postremam partem l. cùm rem alienam, C. de leg. dum
inibi dicitur, filio relictum prælegatum non euinci, etsi pater rem alienam le-
gauerit vt suam. Alioquin extra dubium est in genere vel in specie legatũ, ve-
luti si seruus legatus est, & posteà in diuiduo seruum vel aliam rem soluat hæ-
res, qui quauis euincantur, de euictione teneri hæredem[b]. Si tamen res lege- 19
tur, quam dicit testator se habere, & in hæreditate non inueniatur, inutile est
legatum[c], & magis derisorium est quàm vtile[d]: si dolo malo hæredis factum
non sit, vt illæ non inueniantur[e]. Item, si mihi quod Titius debet fuerit lega-
tum, nec Titius debeat, sciendum est nullum esse legatum: quia si debitor es-
set, actiones aduersus eum hæres mihi duntaxat præstare cogeretur[f]. Quod
si debitum quippiam fuisset tempore testamenti, sed testator viuus exegisset,
extingueretur quoque legatũ[g]. Similiter si quis legauit quinque vel alia, quæ
in arca habebat, & nihil in arca repertum sit, sine culpa hæredis legatum inu-
tile est[h]. Vt & Martianus respondit in alia specie[i], *hæres testatoris legata quæ in
profundo esse dicuntur, quandocunque apparuerunt, præstat*, non autem anteà. Monu- 20
menta porrò legari non posse, manifestum est: ius autem mortuum inferendi
legare nemo prohibetur[k]. Neque ea quæ quis non habet, legãtur ab inope[l]. 21
Item, quia legatum dicitur in definitione sua donatio, liquet non posse dici le-
gatum relictum, quod alioquin testator tenebatur legatario restituere, vel re-
linquere[m]: nemo enim in necessitatibus liberalis existit[n]. Nec propriè res do- 22
minis earum relinqui, vel legari dicuntur[o]: nisi cõditio aliqua adiiciatur, quæ
suspendat tempus, quo fieri possit, vt res domini esse desinat ante eius imple-
mentum[p]. Quod enim meum, amplius meum fieri non potest[q]. Quia ex plu-
ribus causis dominium quæri non potest[r]. Si igitur aliqua causa sit, propter
quam quod legatur dominis præstari adhuc non deberet, vel si exceptio ali-
qua esset contra petentem, rectè ea ratione ius quod non habet dominus, do-
mino rei legatur[s]; non aliter[t]. Adnota tamen distinctionem §. si res aliena, de
lega. Quare notabile illud est, quod institutio, seu legatum factum ei, cui re- 23
stituere aliquid tenebatur testator, censetur animo compensandi factum, si tã
ti legatum sit, quanti est debitum[u]: alioquin inutile legatum est factum credi-
tori, si nihil amplius sit in legato, quàm in credito[x]. Sunt autem pluribus mo- 24
dis legata inutilia ex parte rerum & personarum, & modo legandi, si deficiat
legatum ex persona legantis; vt si non possit testari, putà si seruus. 2. ex parte
rerum, si res legari non possit. 3. Si incapax persona, cui legatur. &c. quæ perse-
qui longum & fastidiosum esset: vtilia tamen dices, quæ aliqua lege reprobata
non inuenies. Improbantur verò expresè, ambitiosa & inhonesta, contra bo-
nos mores mandata[y]. Neque illud legatum approbatum, quo Ruscius Cepio
testamento cauerat, vt certa summa senatoribus curiam ingredientibus viri-
tim ab hærede daretur: quia ambitiosum nec honestum nec tutum, vt vnus lo
cuples priuatus, de tanto ordine ciuium benemeriti videatur, vt refert Sueto-
nius[z]. Ita ambitiosa decreta rescindi debere etiam ordinum, respondit Vlpia-
nus[a]. Sustulit legatum factum Viennensibus in ludum Gymnicum Treboni⁹ 25
Rufinus, in suo duumuiratu: quod & approbauit imperator Traianus: ne per
hunc impudicum & nudum certamen, propter otium & voluptatem Viennẽ
sium mores inficerentur, vt ait Plinius[b]. Legari & vetat senatuscõsultum res, 26
quæ subtractæ ædificiis, deturpant aspectum ciuitatis[c]. Pertinet enim ad de-
cus vrbis, ædificia non derelinqui[d], cùm deformentur vrbes ruinis[e]. Extat &
edictum de ædificiis priuatis hac de re, lib. 8. C. tit. 10. in l. 2. Ita nec legari, nec
fideicommitti posse ædes destruendas, tradit Martianus[f]. Legari vel fideicõ 27
mitti tantùm ab eo potest, qui testamentum condere potest[g]. Et ideo in fini-
tione additum est, legatum esse donationem à defuncto factã[h]. Et repellitur
exceptione doli, qui agit vt hæres vel legatarius, si non habeat voluntatem te-
statoris

a num iure pontificio res aliena legari possit, vide Iason. ad l. cum alienam, nu. 11. C. de lega.
b l. qui concubinam, 29. §. si hæres tibi, de lega. 3.
c l. si ita legatum sit, 68. l. si quis legauerit, 75. de lega. 1.
d l. si domus, 74. eod.
e in l. cùm ita legatur, 33. de leg. 2.
f l. si sic legatum, 38. §. 1. de leg. 1.
g l. fideicommissa. §. si rem, de lega. 3.
h l. si seruus legatus, 11?. §. qui quinque, de lega. 1.
i l. hæres testatoris, 5. de leg. 3.
k l. monumenta, 14. de lega. C.
l l. si vniuersa, 15. eod.
m l. si quando, de leg. 1.
n l. rem legatam, de adimen. lega.
o l. proprias tuas res, C. de lega. §. sed & si rem, eod. ap. Inst.
p Paul. l. mea res, 97. de cond. & demo. P. l. nemo, rem suã, de verb. obl. P.
q §. sic itaque discretis, de actio.
r l. 3. §. ex pluribus, de acq. posse.
s l. si creditori meo, 28. de lega. 1.
t l. sin autem, 29. eod. l. Meuius fundum, & l. domum ex familia, 69. de leg. 2. cum simil.
u l. si cùm dotem, 23. §. si pater filiæ, sol. matr. in P. vide l. 1. §. F. de do. prælег. P.
x §. ex contrario, de legat.
y l. si quis inquilinos, 1?5. §. F. & l. turpia. 57. de leg. 1. l. quidam, de condit. Institut. l. 1. de his quę foener. nom. C. l. generaliter, de ver. obl. P.
z Sueto. in Domiti c. 9.
a Vlp. in l. ambitiosa, 1. de decret. ab ord. fac. P. vbi simi les pulchros citatos text. a glo. vide.
b C. Plin. lib. 4. Epistol.
c Africa. in l. cætera, 41. §. item quæri, §. sed & si quis, de leg. 1.
d l. prætor. ait, 20. §. hoc interdictum, de no. ope. nunciat. P.
e l. f. ne quid in loco publ. P.
f in l. filiusfamilias, 117. §. ædes, de leg. 1.
g in l. 2. cod. l. 1. de. leg. 4. l. ex testamento, C. de fideicom. vt in l. 2. de leg. 1.
h §. legatum. de leg.

statoris [a]. A defuncto porro dicitur relicta donatio legati, quod non nisi morte legata, vt vltimæ voluntates testamentariæ, firmentur [b]. Et ante mortem
28 adimi, transferri, augeri, minuive legata & fideicommissa possit [c]. Quòd si alius quàm testator & sine eius voluntate legatum in testamento vel sibi, vel al-
29 teri scripserit, inutile est, & perinde ac si scriptum vel relictum nõ fuisset [d]. Legatorum relinquendorum formula ex testamento solo aliquando pendebat, vt in alia voluntate relicta non deberentur: vt quondam ex lege Licurgi in rep. Spartiatarum, ex testamento tantùm bona sua donare, vel relinquere licuit. Sed postea & sine testamento licuit: quia malè hæc restrictio reipub. cesserat, quòd fieret magna inequalitas in ciuitate, alijs nimiùm opulentis, alijs
30 nimium pauperibus [e]. Sic & iure ciuili, & testamento licet, & ab intestato relinquere legata & fideicommissa, dummodo is qui relinquit, potuerit si voluisset testamentum condere [f]. Item in codicillis [g], quia codicillos is demum facere potest, qui de iure potest facere testamentum [h]. Et ab iisdem, & nutu relinqui legatum & fideicommissum potest, dummodo si voluissent, loqui po-
31 tuissent [i]. Et quamuis corruat testamentum patris, ex causa exhæredationis, vel matris ex causa præteritionis: tamen conuenit inter doctores, legata particularia & fideicommissa præstanda, in authen. ex causa, De lib. præterit. C. præstantur & tunc legata & fideicommissa, in codicillis facta [k]. Non enim corruit testamentum ex eo quod incapax testandi fuerit pater, sed ex eo quod institutio filij in eo omissa sit, vel exhæredatio. Simile exẽplum in lib. de hæred. inst. P. Et in eo qui dolosè omissa causa testamenti, vt fraudet legatarios & fideicommissarios, ad intestati successionem recurrit. Nam & hic defuncti te-
32 statoris voluntatem circa legata & fideicommissa exequi cogitur [l]. Patet & inde ex aduerso, quia vassalus iure feudorum non potest de feudo testari, vt non possit illud legare pro anima [m]: neque in hoc legato debetur æstimatio legatario [n], sicuti diximus contrarium admitti in re aliena legata. Id tamen plures habet ratione naturæ feudi distinctiones [o], de quibus nos in feudis: & in Gallia feuda cum sint patrimonialia, habent aliam regulam, vt suo loco
33 monuimus. Obseruandum autem ex testamento protinus inualido, non deberi ex eo legata vel fideicommissa particularia relicta, nec actiones dari, veluti si imperfectum sit [p]: nisi illud ex clausula codicillari possit, tanquam co-
34 dicillorum iure sustineri [q], Item ex coacta legatone non potest fieri petitio, si testamentum & quod in eo dispositum est, ex coacta voluntate testatoris
35 fiat [r]. Exempla legatorum concipiendorum, & variæ formulæ, ex iure ciuili depromptæ, collectæ sunt apud Spiegelem, in suo lexico in verbo, *legatum*. Proinde ad illum recurre, ego non immorabor in iam elaboratis. Et alia methodo dico breuius, ne in indiuiduis teramus tempus, legatum relinqui aut purè, aut sub conditione, aut in diem, aut ex die, aut sub modo, aut cum causa, aut per fideicommissum, aut vni, aut pluribus, disiunctim aut coniunctim.
36 Legatum purum, dicitur idem quod præsens, quod conditionali opponitur [s]. Et quoddam tamen & purum & conditionale, diuersis respectibus videtur: vt legatum annuum, quod in singulos annos debetur, hoc est, omni anno [t], plura enim legata continere videtur, & primi anni erit purum, sequentium conditionale. Videtur enim hanc inesse conditionem, si viuat: quia mortuo
37 legatario non transit legatum ad hæredes [u]. Conditio vel de præterito, vel de præterito, vel de præsenti est, & illa non suspendit legatum, neque alium actum cui adiicitur secundum modestinum [x]: vel de futuro eaque propriè, & ea vel quandoque impleri potest, possibilis [y]; vel nunquam, & hæc impossibi-
38 lis [z]. Possibilis dicitur, quæ impleri potest non impediente natura, rerumque successu vel legum prohibitione. Eaque triplex, potestatiua, casualis, mixta [a]. Potestatiua, quæ vt existat in hominis potestate Situm est [b]. Casualis dicetur, quæ extra nostram operam, & aliunde quàm ex nobis, impleri vel deficere potest: vt conditio, *si viceris*. Victoria enim à Deo, non ab hominibus. Mixta ex vtraque cõponitur, vt, *si captiuum filium à Turcis sospitem reduxeris*. Ibi enim diligentia & factum eius, in potestate est hominis, vt fiat vel omittatur: sed sospitem

a Vlp. in l. apud Cels um, l. 4. de dol. mal. excep.
b c. cùm Marthæ, de celeb. missa. l. si quis in principio, de leg. 1. l. 4. de adim. leg. P. l. cùm hic status, §. oratio, de donat. int. vir. & vxo. P.
c l. 3. §. non solùm. & l. sicut adimi, 5. & l. translatio legati fit quatuor modis, de adim. lega. P. l. fideicommissum, 27. de fideicom. C.
d l. 1. & fi. de his quæ pro non scrip. hab.
e Arist. 2. Polit. c. 7.
f l. filius familias, 117. de lega. § præterea, de fideicom. hæred.
g l. 4. C. de codicill.
h l. diuus Verus, l. 6. § codicillos, & l. cõficiuntur, §. codicilli, de iure codicill.
i l. & in epistola, C. de fideicom.
k glo. in l. 1. §. literas, de codicil. quam esse approbatam tradit Curtius Iunior, in d. auth. ex causa, nu. 62. de libe. præter. Iul. Clar. lib. 3. sentent. aur. in ver. testamentum. q. 54. nu. 5.
l l. 1. §. fi. & l. 2. & l. quia autem, 6. cum simil. lib. si quis omis. cau. testa. lib. 29. P. tit. 4.
m §. donare, qual. olim feu. alien. poss. in vsib. feudo.
n Bald. add. §. donare, nu. 3. Soc. Iunior, cons. 72. nu. 60. & cons. 74. nu. 20. & seq. lib. 2. cons. Iul. Cla. lib. 4. & ver. feudum, q. 40. nu. 5.
o vide & præd. Clarum in præd. q. nu. 6.
p l. si quis cùm testamentum, 25. & ibi Bartho. de testa. l. hac consultissima, §. ex imperfecto, C. eod. l. 1. C. de posth. hæred. instit.
q docet Guill. Bene. ad verb. si absque liberis, 2. in fideicõmissaria substitutione, nu. 157. 158. 159. & seq.
r idem, ad verb. condidit, 2. nu. 7.
s l. 1. de cond. & dem. P.
t l. legatum, §. vini, de annu. lega. P.
v l. 4. eod.
x l. itaque, si cer. pet. P. l. cùm in secundo, de iniusto rup. l. conditio, 100. de verb. obl. l. si iã facta, de con. & dem. P.
y in l. 2. eod.
z in l. 3. eod.
a l. vni. §. sin autem aliquid, de cad. tol. l. fi. de necess. hæred. instit.
b l. fin. quoque, §. post, de hæred. inst. P.

ſoſpitem reducere, aliunde quàm ab homine pendet. Poteſtiuarum condi- 39
tionum rurſus, alia in dando, in faciendo conſiſtit. In faciendo eſt duplex: vna quæ ex arbitrio alterius vt impleatur pendet cuius naturam ſi ſciuerit teſtator, & cognouerit non niſi arbitrio alterius demandari poſſe executioni, niſi impleatur, facit deficere diſpoſitum: contrà, ſi non perſpexerit [a]. Alia dicitur promiſcua, quæ & viuo teſtatore, vel eo mortuo impleri poteſt, in qua nihil impedit, quominus qui huic conditioni paruerit quocunque tempore, hæreditatem datam vel legatum ſub hac conditione relictum, conſequatur [b]. Qui poteſtatiua conditione faciendi aliquid capere debet ſi is facere paratus ſit, ſed per alium impediatur tertium, videtur impleuiſſe conditionem, & hæres eſt, vel legatum conſequitur [c]: vt contrà, ſi non fiat, non debetur relictum [d]. Quemadmodum quando caſu etiam deſinit eſſe res, vel perſona in qua aliquid faciendum eſt, ante implementum vel factum [e]. Conditiones quæ in non 40
faciendo conſiſtunt, affines ſunt, pro quibus implendis, hoc eſt vt conſequamur hæreditatem, legatum, legatum vel fideicommiſſum ſub hac conditione, *ſi quid non fiat à nobis*, relictum, oportet Mutianam cautionem præſtari [f]. Conditiones in dando conſiſtentes, implendæ quoque ſunt in forma ſpecifica 41
ſaltem ex parte eius, qui conſequi vult relictum ea conditione: & ſi incapax ſit rei datæ is, cui datur [g]. Et quamuis regulariter neceſſe ſit de iure conditionem impleri [h]: tamen cùm id fieri non poteſt, ſufficit de facto eam impleri [i]. Et proinde inquit Paulus [k], *ſi ita hæres institutus ſim, ſi decē dedero, & accipere nolit cui dare iuſſus ſum, pro impleta conditio habetur.* Sed & aliquando huius conditionis in dando conſiſtentis non habetur ratio, quando dare grauatur hæres vel legatarius ſupra quantitatem à lege permiſſam: vt ſi hæres ſupra dodrātem legatis præmatur [l], vel in legitima filius [m]. Caſualis conditio, cuius implemen- 42
tum ex cauſis quæ extra nos ſunt, interdum omnimodo extitura eſt, etiam ſi ignoretur certum tempus: & tunc ea non ſuſpendit diſpoſitionem voluntatis, perinde eſt ac ſi purè relictum eſſet [n]. Interdum habet incertitudinem, num exiſtat vel non, & tunc euentus expectandus eſt: neque dilatio tollitur, niſi cauſa, in qua ſuſpenſa eſt diſpoſitio, ſublata ſit [o]. In mixta verò conditione, 43
quæ ex facto legatarij & extranei, vel alterius pendet, conditio habetur pro impleta, ſi is cui iniuncta eſt, paratus ſit implere, & tamen per factum extranei non impleuerit [p]: contrà, ſi per eum ſteterit [q]. Cæterùm obſeruandum eſt, in 44
implemento poſſibilium conditionum, interdum plures apponi vni relicto, vel copulatiuè, vel diſiunctiuè. Et ſi copulatiuè apponantur, neceſſe eſt eas omnes impleri, vt locus ſit petitioni: ſi diſiunctiuè, alteram quam libuerit [r]. Niſi ſeparatim plures teſtamento diuerſis locis inſertæ ſint conditiones: quia tunc eas oportet omnes impleri [s]. Quòd ſi pluribus impoſita ſit vna conditio, ſi diuidua eſt, poteſt impleri pro portione eius quod quiſque cum aliis præſtare debet [t]: ſi indiuidua, non ſufficit ab vno impleri, niſi manifeſta ſit pro ea ſententia voluntas teſtatoris [u]. Sed & ſi diuidua conditio vni impoſita eſt, non poterit pro parte impleri [x]. Atque illud ſingulare notandum, ius implen- 45
di conditionem non tranſire ad hæredem illius, qui eam adimplere debebat, nec in hæredem eius, in cuius perſona impleri oportebat [y]. Vt legatum intercidit, ſi perſona ea deceſſerit cui legatum eſt ſub conditione [z]. Quod maximè in conditionibus conſiſtentibus in facto ſequendum eſt. *Quæ, vt ait Paulus* [a], *varietatem habent, & quaſi tripertitam recipiunt diuiſionem, vt quid detur, vt quid fiat, vt quid contingat: vel retrò, ne detur, ne fiat, ne contingat. Ex his dandi faciendique conditiones in perſonas collocantur, aut ipſorum quibus quid relinquitur, aut aliorum. Tertia ſpecies in euentu ponitur.* Conditiones impoſſibiles iure, vitiant 46
inſtitutionem filii & diſpoſitum, ſi eas ſenatus vel lex improbet, aut ſi contra bonos mores, ſi deriſoriæ [c]. In aliis autem quàm filiis, habentur, ac ſi appoſitæ non eſſent: hoc eſt, perinde hæreditas vel relictum capietur, ac ſi conditio hæreditati vel legato appoſita non fuiſſet [d]. Idipſum dicendum in

a l. F. C. de condit. inſer. l. in teſtamēto, de condit. inſtit. P.
b l. 2. de cond. & demo. P. l. ſi iam facta. 11. §. item ſciendum, & l. conditio, eod. l. 1. ſi quis, C. de condit. inſtitut.
c l. multa. & l. ſi Titius, 14. & l. cùm ſi ta datur, §. F. de cond. & demo. P. l. qui poteſt. de reg. iur. l. Labeo, de cōtrah. empt. P.
d l. 3. de cond. inſert. C.
e l. legatum 4. eod.
f l. Mutianæ cautionis, l. is cui, 18. l. cùm tale, 71. in princ. & §. 1. & l. auia, 76. §. 1. & 2. de con & demonſt. P. l. 3. §. ſi quis ita, de adim. leg. cum ſimilib.
g l. qui hæredi, & l. Meuius, de cond. & demo. l. ei qui ita, 13. de cond. inſtit.
h l. pen. quan. dies leg. ced.
i l. mulier. §. ſi quis, de condit. inſtitut. P.
k l. 3. eod.
l l. 1. ad leg. Falc. P.
m l. quoniam in prioribus, de inoff. teſt.
n l. ſi pupillus, §. ſi ſub dictione, de nouat. P.
o l. ſi quis, de acq. vel mitt. hæred. P.
p l. ſi quis in teſtamēto, 11. de cond. inſt. P.
q l. vxorem, §. hæres, de lega. 3.
r l. ſi hæredi plures, §. de cond inſtit. §. ſi plures, & §. ſi autem diſiunctim, de hæred inſtit. ap Iuſtin. l. ſi ita quis & l. ſi quis & . l. ſi quis ita, de verb. oblig. l. cùm pupillus, de cond. & demo.
s l. ſub diuerſis, & l. quod traditum, l. nam ad ea, l. per fideicommiſſum, eod. P.
t l. ſi plures, C. de condit. inſert. l. cùm fundus, 15. de cond. & demonſt.
u l. talis eod. l. ſi ita fuerit, de manu. teſta.
x d. l. dum fundus, de cond. & demo.
y l. à teſtatore, eod. l. vnica. § ſin autem ſub conditione, de cad. toll. C.
z l. intercidit. 58. de cond. & demonſt. P.
a in l. in facto, 19. eod.
b de quarum differentia vide l. multùm intereſt, 21. eod.
c l. filius qui in poteſtate, l. 15. de cond. inſtit. P.
d l. 1. §. ſi. de iis quæ pen. nomi. reliq. C. l. 1. & l. conditiones contra, 14. de condit. inſtit. l. turpia, de leg. 1. Quinque modis limitat hanc regulam Guil. Bened. ad verb. reliquit nu 16. 17. & vide de impoſſibilitate eum ibi nu. 11. 12. 13. 14. 15.

condi-

47 impoſſibilibus ipſo facto conditionibus [a]. Item de conditione non faciendi,
ſi ea ſit contra honeſtatem vel vtilitatem reipublicæ, quæ etiam remittitur:
vt ſi legetur mulieri, ſi non nupſerit. Ex qua nuptiæ in perpetuum inhibitæ vi-
dentur virgini, & ſi vidua, perpetua viduitas impoſita: Nam tunc ſublata vt
reprobata conditione, legatum debetur [b]. Quod hodiè correctum eſt in vi-
dua [c]. Et olim quoque licuit liberorum cauſa, quandiu impuberes eſſent, le-
gatum matribus ea conditione relinquere, ne nuberent: nec dabatur legatū,
ſi nuberent [d]. Probata tamen eſt contraria conditio, *ſi Titio nubat*, vt non niſi
nubat, legatum petere poſſit: quia per hanc conditionem inuitatur ad matri-
48 monium [e]. In diem relinquitur legatum, vel certum, tranſmiſſibile eſt ad hæ-
redes legatarij, quia certum eſt deberi, contrà ſi in diem incertum [f]. In diem
certum erit legatum, in exemplo, *lego vſque ad pubertatem* [g]. Obſerua tamen
quæ traduntur & diſtinguntur per glo. & Interp. in l. obligationum ferè, 43.
de actio. P. Exemplum etiam vide in l. ambiguitatem, 12. de vſufr. & habita.
C. lib. 3. tit. 33. De vtroque & in diem certum, & incertum facto legato vſus-
49 fructus. Ex die relinquitur legatum, vt *à paſchate lego vſque ad Pentecoſtem*. Ad
legatum ad diem referri poſſunt ea, quæ differunt dationem legati ad certam
diem vel incertam: vt, *lego decem cùm ad legitimum ſtatum peruenerit*. Ibi enim
non conditio eſt, ſed dilatio petitionis. Et ideo die legati cedente, mortuo le-
gatario tranſmittitur legatum ad hæredes [h]. Ex die videntur deberi & legata,
quæ in annos ſingulos relinquuntur, quorum petitio ſingulis annis cedit ab
initio, non autem à tempore primi anni [i]. Et tamen annus inceptus habebi-
tur pro completo, quòd pertinet ad ius tranſmiſſionis legati eius anni, quo le-
gatarius defecit [k]. Sicuti Vlpia. tradit duo perpulchra & notabilia, quotidia-
naque exempla, his verbis [l]. *In annos ſingulos hæres damnatus ſinere me fundo vti
frui: ſi initio anni quo colere deberem moram fecerit, licèt poſteà patiatur, quia cultura
ſum excluſus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur. Quemadmodum, ſi diurnas o-
peras Stichi dare damnatus, non à manè ſed à ſexta diei hora det, totius diei nomine te-
50 nebitur.* Quæ verba poſtrema, de die lucis intelligenda ſunt, qui conſtat 12. ho-
ris, vt dominus dixit ad diſcipulos, *nonne 12. ſunt horæ diei* [m]? media pars diei ar-
tificialis, qui conſtat 24. horis, duabus dimidiatis noctibus, & luce media: in-
cipiendo in hoc artificiali die, ab hora prima nocturna [n]. cùm lucis dies inci-
piat naturalis, ab ortu ſolis apparente, ſeu ab aurora, quæ in æquinoctio eſt
hora vt plerunque ſexta, demptis ſingularibus regionum diſtinctionibus ab
hoc circulo æquali diſtantibus. Et proinde in l. 2. §. 1. de verb. ſig. P. Sic Paulus
intelligendus, *Cuiuſque diei*, inquit, *maior pars eſt horarum ſeptem primarum diei,
non ſupremarum*, i. maior pars lucis diei eſt à ſexta hora matutina vſque ad pri-
mam pomeridianam [o]. & ita *ſeptem horarum*. non computatis ſupremis, quæ
ante horam ſextam ſunt matutinam: videlicet à computatione facieda huius
diei, omiſſis horis quæ à 12. noctis progrediuntur ad ſextam matutinam, & ita
ſupremæ ſunt, i. anteriores. Duodecim autem horis lucis in duas partes diui-
ſis, ponendo ſextam matutinam, pro prima, & ſextam veſpertinam pro duo-
decima, erit in 7. hora, quæ eſt prima pomeridiana, maior diei pars lapſa. Sed
hæc obiter alibi de tempore latius dictum eſt à nobis in 8. Syntaxeon artis mi-
51 rabilis [p]. Sub modo relinquuntur quoque legata, eſtque modus inſtar condi-
tionis, ſed non tam adſtringit quantum conditio, & effectum ſortitur ſine im-
plemento modi ſæpe legatum, ſi per grauatum non ſtet, quominus modum
impleat [q]. Exemplum eſt, ſi legata Sempronio centum ſunt, vt Titiæ nubat [r].
&c. Diſtingues facilè modos à conditionibus, per voculas, *ſi*, & *cum*, quæ vt
plurimum conditionem inducunt [s]: & voculam, *vt* quæ facit modum. Quem-
admodum facit cauſam dictio, *quia* [t]. Sed maximè exitus & effectus diſtin-
guit [u]. Modus in ſumma eſt, quando certum quiddam requiritur faciendum
ab eo, cui per legatum vel fideicommiſſum relinquitur. Et ita à conditione di-
ſtat, quia ſub modo legatum ſtatim peti poteſt data cautione de faciendo
quod poſtulatur: cùm tamen dies conditionalis non cedat legati, niſi condi-
52 tione exiſtente. Cauſa adiicitur legatis vel fideicommiſſis interdum vera, ali-

a in l. 3. de cond. & demonſtr. P. d. l. 1. ſ. mulier, l. ſi quis inſtitutus, de condit. inſtit. §. impoſſibilis, de hæred. inſtit. apud Iuſtin.
b l. Titio centum, 70. §. Titio centum, in 1. l. cùm tale, 71. §. Meuiæ, de cond. & demon. l. 2. C. de indic. vid. toll.
c auth. cui relictum, cod.
d l. ſed ſi hoc, 61. §. fi. de cond. & demonſt.
e l. cùm ita legatum, 62. & d. §. Titio centum, 1. eod. tit.
f hoc tractat. l. 1. §. 1. & 2. de cond. & demonſt. Nota tamen diſtinctionem. l. cùm qui rogatus, 15. de annu. lega. P.
g l. Mela, 14. de alimẽ. lega. P.
h l. ex his verbis, 5. & l. 3. C. quan. dies leg. vel fid. ced. lib. 6 tit. 52. l. ſi poſt diem, l. 5. eod. lib. 36. P. tit. 2.
i l. cùm in annos, 10. l. nec refert, 11. l. nec ſemel, 12. quan. dies legat. vel fid. ced. P.
k l. à vobis, 8. de annu. & menſt. lega. lib. 33. P. tit. 1.
l l. 2. eod.
m D. Ioan. Euāg. 11. c.
n l. more Romano, 8. de filiis, lib. 2. P. tit. 12.
o l. 8. Synt. arti. mir. & lib. prælud. opt. Iuriſc. c. 1. & 2.
p l. 1. C. de his quæ ſub mo. leg. vel fid. relinq. lib. 6. C. tit. 45. l. in iure ciuili, 122. de reg. iur. P. l. ſi poſt, §. ſi quis, quan. dies leg. ce. P. l. 1. C. de inſti. & ſubſt. ſub cond. fact.
q d. l. 1. de his quæ ſub mo. &c. cum ſimilib.
r l. quodcunque, §. nõ ſolùm, de verb. obl. P. l. qui promiſit, de cond. indeb. gloſ. 2. in d. l. 1. de his quæ ſub mo. C. glo. 2. in l. 1. de cond. & demonſt. glo. rubr. in ti. de fal. cau. adiec. lega. C.
s In proximis citatis locis, & l. demonſtratio falſa, 17. §. fi. de cond. & demõſt.
t d. l. 1. de his quæ ſub mo. & ibi Interp.
u l. liberto, §. Titius, de annu. leg. l. cùm in teſtamento, de fideicom. libert. l. ſi ita, de leg. 3.

quando falsa. De vera, dubium non est, quin sub ea factum legatum valeat,
veluti in remunerationem. Sed de falsa, distinguitur: num illa sit impulsiua,
quam Græci vocant προκαταρκτικὴν, vel finalis. Impulsiua, quæ animum testa-
toris commouet ad legandum, non vitiat legatum vel fideicommissum, siue
antecedat, siue sequatur: veluti si quis dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea
curauit, Stichũ do lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum,
Stichum do lego*. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius,
neque patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen valet [a]: nisi probari possit
testatorem aliud voluisse, vel per errorem id protulisse [b]. Et ita æquiparantur 53
falsa causa, & falsa demonstratio, quæ etiam non vitiat legatum vel fideicom-
missum, si de corpore constet & voluntate defuncti [c]. Sufficit enim habere fi-
nem, ad quem verba diriguntur [d]. Et demonstratio est, sermo designans volũ-
tatem loquentis, quam si consequamur, erratum non vitiat dispositum: non
minus quàm si dum constat de corpore, erratum sit in nomine vel cognomi-
ne rei legatæ [e]. Quanquam in errore nominis appellatiui contrarium statua-
tur [f]. Sic demonstratio plerumque vicem nominis habet, siue demonstratio
fiat vel per officium, vel artificium, vel per necessitudinem, vel affinitatem [g].
Vnde inter conditionem & demonstrationem hoc interest, quòd demonstra-
tio plerumque rem factam ostendit: conditio futuram [h]. Quare rectè inspiciẽ-
da in hac quæstione sunt verba testatoris, & strictè explicanda, secundum ti-
pum demonstratum, ex quo incerti demonstratio accipit effectum: veluti, si
testator leget. *Quodcunque dotis nomine peruenisset, peruenturúmve esset*, qui petit,
numeratæ pecuniæ probationem exhibere debet [i]. Et Dioclet. & Maximian.
in quotidiano themate rescripserunt [k]. *Refert maximè dotem tibi reddi maritus,
an quæ instrumento dotali conscripta sunt, legati, seu precariis verbis statuit: quippe cum
superiore quidem casu, datum probanti repeti tantùm, posteriore verò (nihil nocente fal-
sa demonstratione) quod significatum est instrumento postulari possit.* Cæterùm, cau- 54
sa falsa finalis adiecta legato, quæ in modum conditionis inseritur, vitiat lega-
tum vel fideicommissum [l]: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curauerit, fundũ
do lego*. Quia nisi conditio hæc impleatur, legatum deficit [m]. Et cessante causa
finali, cessat effectus [n]. Inter formulas legandi appositum quoque videtur fi- 55
deicommissum particulare, quando testator dicebat, *grauo vel rogo hæredem
meum, vel fidei eius committo dare Titio centum, vel domum, aut fundum* [o]. Quæ for-
mula videtur similis speciei legati, quæ olim fiebat per damnationem, de
qua anteà dictum. Proinde cùm omnes species antiquæ legandi redu-
ctæ fuerint ad vnam substantiam [p], & sublata sit verborum solemnitas,
ista formula & substantia eius, quæ fideicommissum habebat ab hærede
singularium rerum relictarum, æquata est legatis per omnia à Iustiniano [q].
Iussa cuius pandectarum volumina composita sunt, cum authoritate ad-
dendi, minuendi, & corrigendi iurisprudentum responsa [r]. Quò factum
est, vt consarcinatores pandectarum in l. 1. de lega. 1. absolutè dixerint
ex mente Iustiniani & constitutionum eius, per omnia exequata esse le-
gata fideicommissis, scilicet istis particularibus, quæ antiquitus fiebant
per damnationem. Ita perinde hodiè est dicere, *lego vel fideicommitto*. Et
res quæ legari possunt, possunt ita fideicommitti, & ab iis qui legare pos-
sunt: & quibus legari, & fideicommissum hoc relinqui. Eademque lata
interpretatio voluntatis, quæ fit in fideicommissis, & facienda est in le-
gatis sine differentia [s]. Et legata quæ olim infirma & inutilia diceban-
tur, ad similitudinem fideicommissorum robur acceperunt [t]. Ita hodie, si-
cuti à legatario fideicommitti poterat, legari quoque ab eodẽ, vt ab hærede
licet [u]. Cæterùm, cõmunio & exequatio legatorũ & fideicõmissorũ, est fidei- 56
commissorum singularium, non vniuersalium, à quibus legata discedunt in
pluribus. 1, hæres cogi potest à fideicommissario vniuersali adire hæreditatẽ
& restituere [x] non autem à legatario vel fideicommissario particulari [y]. 2. In
legato vel fideicommisso particulari, dominium recta via à testatore in lega-
tarium transit [z]: in fideicommisso vniuersali, minimè, quia requiritur aditio &
restitu

a §. longè magis, de lega. l. demonstratio falsa, 17. §. 1. l. cum tale, §. falsam, de cõd. & demon. l. 2. C. de fal. cau. adi. lega.
b l. 1. eod.
c §. huic proxima est, de leg. d. l. demonstratio falsa, 17. § Ite. & l. falsa, 33. de cõd. & demon.
d c. Intelligentia, de verb. sig. apud Grego. l. si vno anno, loca. P.
e l. si fortidianum, 7. Cõde lega. §. si quis in nomine, eod. tit. apud Iustin. l. si in nomine, C. de testa.
f l. 4. de leg. 1.
g l. nominatim, 34 de condi. & demonst. P.
h d. l. nominatim.
i l. 1. de fal. cau. C.
k l si. eod.
l §. longè magis, de lega. d. l. cùm tale, §. falsam causam, & d. l. demõstratio fal sa, §. quod autẽ, de eond. & demonst.
m l. 2. de his quæ sub mod. C. l. qui hæredi, 44. § fin. de cond. & demon. P. cum simi lib.
n c. cum cessante, de appellat. l. generaliter, 40. C. de epis. & cle. l. 2. §. si. de donat. P.
o has for. ponit Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, in fideicom. substit. nu. 241.
p §. sed olim, de leg.
q § sed non vsque, e. l. 2. C. com. de lega.
r l. 1. & 2. de vet. iure enucle.
s d. §. sed non vsque. Sic sublata differentia, & æquata, l. ab testamento, de reg. iur. P. cum l. nummis, de leg. 1. contra Alciat. in P. 1. §. si quis ita, de verb. oblig.
t §. post mortem, & §. præterea, de legat.
u §. non si, iuncta glos. de sing. reb. per fidei. rel. l. 1. §. f. com. de lega. C.
x l. quia poterat, & l. cogi, ad Trebell. P. cum similib.
y allegat Bar. l. si quis omissa, si quis omi. cau. testa. facit l. nã quod, §. fin. ad Trebell.
z l. à Titio, de furt. P. longe l. f. C. de leg. vt tollas l. imperator, de lega. 2.

restitutio [a]. 3. Valet fideicommissum vniuersale, licet hæreditas non sit soluẽdo [b]: non etiam legatum vel fideicommissum particulare [c]. 4. de fideicommisso vniuersali detrahitur Trebellianica: de particulari vel legato, mini-
57 mè, vt paulò antè in Trebellianica docuimus. 5. Quod l. cùm auus, de conditio. & demonst. P. & similes [d], quæ dicunt grauatum de fideicommisso restituendo, non restituere si liberos susceperit, locum tantùm habent in vniuersali, non in particulari [e]: nisi substitutio facta fuisset filij in re particulari tantùm, & in ea fuisset grauatus. Quo casu eius soboles excluderet substitutum [f]. non aliter [g]. 6. In Trebellianicam fructus non imputantur percepti liberis primi gradus [h]: imputantur tamen in falcidiam [i]. Sunt & aliæ differentiæ, à Bartholo, Iac. de Nigris, & aliis interpretibus ad l. 1. de lega. 1 conicctæ; quarum plures tamen vel falsæ sunt, vel omnino ab aliis expugnatæ; aut sub dubio: &
58 idcirco qui eas voluerit videre, illos consulat. Fuit & legandi & fideicommittendi olim scrupulosa obseruatio, vt non nisi post institutionem vtiliter legaretur [k]: nempe quòd tunc legata non nisi ex institutione vim acciperent [l], & fundamentum esset testamenti institutio [m]. Sed hoc sublatum posteà, & antè & post fieri posse declaratum est, neque ordinem scribendi institutionem & legata obseruandum vsque adeo, vt inde legata aut fideicommissa periclitarentur [n]: si modò constaret de voluntate testatoris, quam contemni propter verborum inuersum ordinem non expedit, vt ante Iustinianum annotauit
59 Papinianus [o]. Est & formula alia legandi pluribus vnam rem, vel coniunctim, vel diuisim seu disiunctim [p]. In qua quæstione tractatur de coniunctione triplici, re, verbis, & vtroque modo facta [q], & de iure accrescendi, de quo suo loco Deo fauente posteà dicemus. Cùm autem plures res vni cum optione vel electione legantur, & aliæ formulæ obseruandæ, de quibus, & cuius sit electio legatarij an hæredis, vide §. si generaliter, §. optionis, de legat. l. Lucio, de leg. 2. l. planè, 34. §. pen. de lega. 1. Et tot. tit. De optio. & elect. lega. lib. 33. P. tit. 5.

a l. restituta, ad Trebell.
b l. si hæres ab eo, eod. P.
c l. si vniuersa, C. de lega. l. 1. §. si is qui quadringenta, ad Trebell. P.
d l. generaliter, § cùm autem, de instit. sub cond. fac. C. l. cum acutissimi, C. de fideicom.
e Soci. in d. l. cùm auus, de cond. & demo. 17. col.
f d. l. generaliter. §. si.
g Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, in l. nu. 25.
h l. iubemus, C. ad Trebell.
i l. quod de bonis, §. 1. ad leg. Falc. P.
k Vlp. in tit. tit. 1. & 24. Iul. Paul. lib. 3. sent. c. 6.
l l. quod per manus, 10. de iure codicillo.
m in l. 1. de hær. insti. P.
n §. ante hæredis, de lega. l. antiquitates, 24. C. de testam.
o l. cum pater, 77. §. fideitor, de leg. 2.
p §. si eadem res, de lega.
q l. triplici, 142. de verb. sig. l. re coniuncti, 89. de leg. 3.

Quibus legari possit, & de effectu, actionibus, & rationibus legatorum. Cap. 33.

1 *Legatarius debet capax esse factionis passiuæ testamenti, tempore mortis testatoris.*
2 *Hæredis capacitas tribus temporibus consideranda.*
3 *Legari quibus omnino non licet, & quibus non nisi ad certam summam. & seq.*
5 *Posthumis non licuit testamento relinquere, hodiè contrà.*
6 *Mulier quæ, & quando ex legatis capere non potuit.*
7 *Incerta persona an legatum fieri possit.*
8 *Legari hæredi non potest, nec legatarius & hæres quis dici simul potest.*
9 *Legatum alicuius rei, num sit metiendum à tempore testamenti, an à tempore mortis testatoris: vt adiuncta posteà legatæ rei censeantur legata.*
10 *Legatorum effectus, vt peti possint, & quando: & quando transmittuntur. & 11.*
12 *Legata non petuntur regulariter, nisi adita hæreditate.*
13 *Legata ab hærede peti & præstari debent, non propria authoritate capi.*
14 *Legatariis quæ actiones pro petitione legatorum competant. & 16.*
15 *Legatariis quando satisdare teneatur hæres, & quando non.*
17 *Hæres non satisfaciens voluntati testatoris quando priuabatur hæreditate.*
18 *Pœna nomine legati adiecta.*
19 *Legata pluribus ex causis deficiunt, nec debentur. & seq.*
21 *Translatio legati quot modis fiat.*
22 *Testator quare mutare possit liberè suam dispositionem.*
23 *Voluntas testatoris indaganda, & sequenda.*

24 *Legatum ad vnum vsum, an in alium transferri à repub. etiam possit.*
25 *Opera antiqua sarcienda prius, quàm noua incipienda.*
26 *Legatum quando peti nequit ex causa personæ testatoris, ex persona hæredis; et ex persona legatarii. & nu.27. & 28.*
29 *Indignus quando legato efficiatur legatarius etiam post mortem testatoris.*
30 *Repudiatio legati antequam debeatur, non officit, quin cùm debebitur peti possit.*
31 *Legatorum præstandorum rationes.*

ILLIS solis legari potest, quibus est testamēti factio passiua[a], 1
id est, qui saltem ex testamēto relicta capere possint, vel sibi vel iis quibus subiiciuntur, quærendo[b]. Quæ capacitas exigitur in puro legato, tempore mortis testatoris: quo tempore si legatarius incapax sit, quamuis posteà capax fiat, excluditur à legato, per regulam seu legem catonianam[c]. In conditionali enim, tempus inspicimus quo impletur conditio, si capacitas adsit[d]. Qua in re legatarius vel fideicommissarius particularis differunt ab hærede 2
extraneo, in cuius capacitate exigimus, vt capax sit tribus temporibus, testamenti, mortis testatoris, & aditionis[e]. Quibusdam omnino legari prohibi- 3
tum, aliis tantùm ad certam vsque quantitatem permissum. Proscriptis legari non poterat, vetante lege Cornelia, quæ proscriptū iuuare prohibet, vt notat Cicero[f]. Martianus tamen tantùm seruos pœnæ eximit à iure capiendi, si in metallum damnati sunt[g]: nisi si quid alimentorum causa legetur[h]. Quemadmodū responsum est ex æquitate canonica de adulterinis & incestuosis filiis & spuriis, quibus alimentorū & eleemosinæ tantùm gratia legari permissū[i]. cùm aliūde à iure ciuili ab omni facultate percipiendi quicquam à parentibus excludātur[k]. Non legatᵗ etiā deportatis[l], collegiis illicitis, & nisi probatis[m]. 4
Non ecclesiæ olim, donec Constantinus Cæsar permisit[n]: non Manichæis[o], Iudæorū collegio[p]. Iudicatū & aliquādo à senatu, in causa Genutij legatarij qui se castrauerat, se castrantē indignū esse ex testamento aliquid capiēdi, cōsulēte Senatū Æmilio Lepido Consule[q]. Non licuit testōri quoq; antiquitus, 5
posthumo alieno, qui non erat futurus suus, quicquam legare[r], propter turpitudinis suspicionem[s], & quia cum eo non erat testamenti factio, quòd nondum erat ciuis, nec homo quidē: ideo nec semper olim institui poterat[t]. Sed hæc prohibitio abrogata est, & institutio & legatū posthumi extranei etiam probata[u]. Cessātibus & improbatis rationibus prohibitionis, cùm plures honestæ causæ esse possint sine turpitudine, propter quas quis possit alienum posthumo rectè instituere, vt amicitia, affinitas, necessitudo parentum, & benemerita ob quæ dantur hæreditates[x]. Et quòd (vt alia ratio contraria tollatur) visum fuerit verius prudentibus antiquis, vt qui in vtero est, quantum ad suū commodum pertinet, pro nato habeatur[y]. Prohibitū & olim lege Voconia, 6
mulieri vltra quadrantē bonorū testamento relinquere[z]. Erat & mulier, quæ ad secundas transibat nuptias intra annum luctus, omnium hæreditatū, legatorum fideicommissorū, suprema voluntate relictorū, expers[a]. Incertæ etiam 7
personę legatum fieri non potest, si omnino incertitudo non possit certa fieri: si enim vel demonstratione sequente, seu euentu, vt, *lego ei qui filiam suam filio meo collocauerit*, verificari possit, incerta persona non omnino dicetur[c]. Vt quādo sententia incerta refertur ad ea quæ illam certā facere possunt, certa est[d]. Et sic valebunt legata facta in ludū, vel certamen literarum, vt ei præmiū detur, qui dicendo vel eruditione vicerit sic enim victoria persona certa fit. Vt Tholosæ in floralibus ludis calendis Maij fieri testamento statuit quædam matrona nomine clementia: eam ob rem ditissimis legatis relictis ciuitati, vnde præmium suppeditarent Capitolini. Legatum & illud incertæ personæ receptum, quæ certa fieri potest: hac conditione, *si quis mihi restitutionem impetrauerit.* Et quòd pauperibus generaliter relinquitur. Quia hæc incertitudo electione haberi potest, certos eligendo pauperes, secundum legum ea de re statuentium certitudinem[f]. Sic Iustinianus in alio exemplo[g], *sub certa, inquit, demonstratione,*

a §. legari, de lega. Vlp in tit. 24. tit.
b l. filiusfamilias, 16. de testam. P. §. testamenti factio, de hæred. qual. & differ.
c Paul. in l. 2. de reg. Cato. lib. 3. P. tit. 7.
d Pap. in l. 3. & Vlp l. 4 eod.
e l. si alienum seruū, 49. §. in extraneis, de hære. qual. & differ.
f Cic. 3 in Verrem, & 2. de finib.
g l. quidam sunt serui pœnæ, l. 17. de pæn. P. cum simil. ibi à glo. not.
h l. si in metallum, de his que pro non scrip. hab. P. l. legatum, de cap. deminut. l. in metallum, de iu. fis.
i c. cum haberet, de eo qui dux. in matr. quam prius polluc. per adult.
k §. vlt quib. mod. nat. effic. sui. in Nouell. auth. ex complexu, de incest. nupt. C.
l in l. 1 de hæred. inst. t. C.
m l. collegium, 8. eod. l. 1. quod cuiusque vniuers. nomi. P. l. cùm senatus, de reb. dub. P. cum simil. in d. l. collegium nota.
n l. 1. C. de sacros. eccle. ca. futurum, 12. q. 1.
o l. Manichæos, 4. §. qu[illegible] bono. de hæret. C.
p l. 1. de Iudic. C.
q Val. max. lib. [illegible] c. 7.
r §. posthumo, de leg.
s l. si quis, 9. de hæred. instit. P.
t §. [illegible] de bono. posse. ap. Iustinia l. posthumus, de inoff. testa. l. 1. §. si filius, & l. extraneus, de ven. in poss. mitt.
v d. §. posthumo.
x l. nec adiecit. pro soc. P.
y l. qui in vtero, de sta. homi. P.
z Dio Cass. lib. 46. Gell. lib. 16 c. 5. Cic. 2. de finib. & 3. in Verrē. Quintil. lib. 9. c. 2. Flo. lib. abbreuiat. l. vnic. 1.
a l. 1. de sec. nupt. C.
b l. Paulus respondit, l. 5. de reb. dub. l. qui plures, 18. de vsu & vsuf leg.
c §. incertis, in l. de le.
d l. 1. & 2 de [illegible] quæ sine cer. q. à proic.
e l. quidam relegati, 6. de pæn. P.
f l. id quod pauperibus. & l. si quis ad declinandam, de episc. & cler.
g §. sub certa, de leg. l. 3 §. hoc. amplius, & l. si seruus legatus, § huius, de leg. 1. l. quidam, de reb. dub.

demonstratione, 1. ex certis personis incerta persona rectè legabatur: veluti ex cognatis meis qui nunc sunt, si quis vxorem filiam meam duxerit, ei hæres meus illam rem dato. Sed & locis piis & ecclesiæ, sine determinatione alicuius, quod relinquitur

8 valet, vt determinandum arbitrio episcopi [a]. Seruo hæredis etiam purè inutiliter legari, sub conditione autem rectè constitutum [b]: quia is domino legatum acquirit [c]. Et domino hæredi legari non potuit, quia nemini à seipso rectè legatur [d]: cùm nemo suiipsius debitor dici possit [e]. Nec simul

9 potest quispiam esse legatarius, & hæres [f]. Vide & decisionem capellæ Tholosanæ 190. de legato facto filiolis, quomodo intelligantur tantùm illi, qui tempore testamenti erant, non posteà nati. Idipsum de legato facto rerum, quæ Tholosæ erant testatori. Et de legato facto laboragij, quod habebat in aliquo testator: Num potest testamentum quæsita ibi proxima, & quæ

10 sunt mortis tempore, contineantur. Effectus legatorum probatorum est, vt relicta iure peti possint, videlicet eo modo quo dari posse legibus placuit, tempore debito, & à quibus oportet. Tempus idoneum præstationi vel solutioni logatorum est, cùm dies præstandi cessit & venit. Purè quidem legata & in diem certum, debentur à morte testatoris: exceptis quibusdam casibus [g]. Conditionalia autem, vel in diem incertum relicta, cedunt existente die vel conditione [h]. Cedere diem dicimus, quando res promissa incipit deberi: venire diem, quando dies venit quo pecunia peti pos-

11 sit [i]. Transmittuntur autem legata per mortem legatarij in eius successores, à die qua debentur, quamuis peti non possent tunc [k]: exceptis legatis personalibus [l], quia personalia non mutant personas quibus conceduntur [m]. Alia contrà. Quia semper legata peti non possunt, etsi debeantur: veluti ante aditam hæreditatem. Nam post aditam tutè petuntur, transitque dominium in legatarios [n]. Quod si ante diem, quo debetur, fiat caducum legatum, ad substitutum, coniunctum, vel hæredem cum suo onere

12 perueniet [o]. Regulariter, si hæreditas non adeatur, vel nisi pro adita habeatur, peti legata nequeunt [p]. Aditione enim videtur hæres contrahere cum

13 defuncto, & se obligare solutioni relictorum [q]. Et ita ab hærede peti oportet, & præstari legata: quia legatum, est donatio ab hærede præstanda [r]. Nec propria authoritate capi à legatario potest, paucis exceptis [s]. Et si de facto is acceperit, cogitur captum hæredi restituere per interdictum quorum legatorum: nisi ex voluntate hæredis accipiat [t]. Nemo enim 1. ius in causa propria sibi dicere debet [u]. 2. Sicut rem suam amittit, qui propria authoritate ab alio possidente repetit [x]: sic vt violentus possessor, legatum debitum [y]. 3. Non licet accipere propria authoritate legatum, quia alioquin posset valdè præiudicari hæredi, circa detractionem Falcidiæ: minuit enim legata Falcidia [z]. Atque scriptũ reliquit Gordianus [a], hæredẽ restituentem integrum legatũ sine detractione Falcidiæ, non posse posteà repetere ad

14 contributionẽ compiendã. Satis superq; etiam legatariis prouisũ est, vt legatũ si petant, consequãtur legitimis actionibus, vt opus non sit eos ad arma prosilire [b]: personali ex testamento, hypothecaria, rei vẽdicatione [c]. Quod explicat, & quando nõn cõpetant, abundè Guill. Bened. in ver. si absq; liberis, 2. in fideicommissis, nu. 139. 153. 154. Adita namq; hæreditate agit legatarius personali ex testamẽto directa, contra hæredem [d]. Quod si nolit adire, & hæreditatis bona à nullo possideãtur, petere potest se mitti authoritate iudicis in bonorũ possessionẽ remedio prætoris [e], aut dari bonis curatorẽ. Et si differat adire, & interim bona legata ab aliis possideãtur, ea petere potest à possessoribus hypothecaria [f]. Et si in fraudẽ legatariorũ nolit adire, siue id fiat dolo, vt alius, vel vt ipse succedat ab intestato, dat' legatario actio vtilis, vel in factũ ex edicto l. sancimus, & ibi glo. C. de sacros. eccles. Rursũ, si hæres adepta hæredi-

15 tate vel bonorum possessione per prætorẽ. recusat soluere legata, cò quòd illa sint, vel in diẽ, vel sub cõditione quæ nondũ extiterit: legatarius, & fideicõmis-

a Ægid. Magister, tract. *des amortissements*. Cardi in cle. quia contingit, de relig. domib. Bart. in l. legatum, de vsufr. leg. P.
b §. an seruos, de leg.
c l. non minus, 3. de hæred instit.
d l. & quidem, 18. & l. legatum, 116 §. 1. de leg. 1.
e l. quæsitum, 9. eod. l. debitum, 7. C. de pact.
f vide Boer. ad §. 6. 10. col de testam. in cons. Byturig.
g l. 1. quã. dies leg. ced. l. vnica, §. cum igitur, & §. in nouissimo, de cad. toll. l. a Titio, de furt. P.
h l. legatarius, 38. §. si legatum, de leg. 1. de his etiam superiore cap. dictũ, cum de conditione, causa, modo ageremus.
i l. cedere diem, 213. de ver. sig. vbi hæc explicãtur in textu.
k d. l. vni. §. cùm igitur, & §. in nouissimo, de cad. toll. C. l. 3 & fi. C. quan. dies lega. ced. lib. 6. C. tit. 50.
l l. 2. & 3. eod. P. lib. 36. tit. 2.
m l. quæ tale, sol. matri.
n Iulia in l. si tib. homo 1 88 §. si tibi seruus, de leg. 1. vbi glo. singularis, quæ explicat & cõciliat iura, quæ dicunt à die mortis transire legatorum dominium, cum illis quæ dicunt, à die hæreditatis aditæ transire. Quando dominium transeat rectà via in legatarium, & quando non, docebit abundè Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in fideic. & legatorum tractatione, nu. 150. de testam.
o d. l. vni. §. in primo, de cad. toll.
p l. eam quam, C. de fideicom.
q §. hæres quoque, de obl. quæ ex quas. cont. nas. l. 3. §. 6. & l. 4. ex quib. cau. in poss. eat. lib. 42. P. tit. 3.
r §. legatum de lega. l. legatum, de leg. 2.
s de quibus vide Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. de fideicommisso, num. 145. 146.
t l. 1. quor. legat. P.
v l. qui iurisdictioni, de iurisd. om. iudi. C. tit. ne quis in sua prop. cau. iudic. C.
x l. extat, quod met. cau. P. l. 1. C. de suffrag. l. pen. ad l. Iul. de vi pri. l. si quis in tantam, C. vnde vi, c. eum qui, de preb. in 6.

y l. non dubium, C de legat. z l. 1. & 3. & l. in imponenda, ad leg. Falc. C. l. in quantitate, §. fi. eod P. a l. error facti, C. eod. b l. æquissimum, de vsufr. P. c l. 1. C. com. de lega. §. nostra autem, de lega. d d. §. nostra autem. e in l. 1. ut ib. ex cau. in poss. eat. f d. l. comm. de lega. C.

ſarius, & eorum ſucceſſores, de dando legato impleta conditione vel die aduẽniente, dolumque malum ad futurum, petunt ſibi ſatiſdari ab hærede cuiuſcunque qualitatis ſit, vel quarumcunque facultatum [a]: excepto fiſco [b], qui ſemper præſumitur fore ſoluendo [c]. Remittitur & ſatiſdatio rebus publicis, accepta tantùm repromiſſione [d]. Item ſi teſtator remiſerit hæredi ſatiſdationẽ [e], vel hæres ſtatim docere ſe paratũ dicat, nihil deberi [f], vel legatum eſſe inutile aut nullũ [g]. In puris quoque legatis ſatiſdatione opus non eſt, niſi moras ſolutioni nectat hæres [h]: nam tunc ſummare & de plano legatario vel fideicommiſſario ſatiſdari iudex ſtatuit [i]. Vt contrà, in legato ſub conditione de non faciendo, legatarius vel fideicommiſſarius hæredi cautionẽ mutianã dant [k]. Quod ſi hæres cautionẽ recuſat legatario vel fideicõmiſſario, poterũt 16
iterum petere à iudice ſe mitti in poſſeſſionem bonorum, cauſa rei ſeruandæ, tanquã pignoris iudicialis non dominij iure, ad cogendum ea detentione hæredem ad ſatisfaciendum [l]. Olim Pandectarum iure, ob contumaciã ſatiſdationis, miſſio fiebat in poſſeſſionẽ omnium bonorum hæreditariorũ [m], cum interdicto, *Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus eſt, quominus authoritate prætoris poſſideret, forma decreta* [n]. Et Alexander Cæſar, in punienda contumacia non ſatiſdantis hæredis, voluit primùm mitti legatarium vel fideicommiſſarium in poſſeſſionem bonorum hæreditariorum: & ſi adhuc poſt ſex menſes fideicommiſſo vel legato ſatisfactum non eſſet, miſſionem fieri ſtatuit in proprias res hæredis [o]. Quod poſteà Iuſtinianus temperauit, & pro quantitate legati vel fideicommiſſi in bona hæreditaria fieri tantùm voluit [p]. Sed & alia reddi- 17
dit remedia, vt ſi intra annum monitus ſatisfacere voluntati defuncti hæres non obtemperaſſet, priuaretur hæreditate [q]. Iure pontificio, ab epiſcopo interdicitur hæreditas cum fructibus [r]. In Gallia, nec poſt annum cadit hæreditate, ſed ſententia vel cogitur parere, vel hæreditati cedere [s]: aliiſque ordinariis remediis coërcetur contumacia. Neque egemus illa formula antiqua 18
legandi, qua pœnæ nomine legatis aliquid addebatur, implendæ voluntatis teſtatoris cauſa. Quia hodie ſine pœnæ adiectione, ſatis roboris habent legata, & remedia ſunt paratiſſima ad cogendum hæredem vt impleat [t]. Verumtamen iure pontificio & nunc receptum eſt, pœnam imponi poſſe hæredibus, vt ſi contra determinatũ legatũ venirẽt, contenti ſint portionibus ab inteſtato eis venientibus [u]: niſi legatum & conditio turpia eſſent [x]: Quæ intelligẽda ſunt, ſi modò legata ſint legitima & vtilia, & ex mente teſtatoris relicta, non reuocata, neque extincta. Nam pluribus modis deficiunt legata facta: pauca 19
indico. 1. Vel quia deſtituũtur fundamento, videlicet non adita hæreditate [y]: de quo vide Nicol. Boerium, q. 41. nu. 2. 3. & 8. vbi exipiuntur legata pia, quæ ante aditam hæreditatem ſolui & peti poſſunt [z]. Item 2. deficit legatũ, quia res legata in hæreditate non inuenitur [a], vt diximus. 3. Si res interierit penitus, vel de nouo aliud in locum deſtructi legati ſubrogatum ſit; niſi de contraria voluntate teſtatoris appareat [b]. 4. Si teſtator rem ſuam legatam voluntariè alienauit [c]. Hîc tamen & mens teſtatoris excutienda eſt [d], expreſſa vel ta- 20
cita, num voluerit adimere legatum: vt putà, ſi vni totam rem legauerit, alteri verò poſtea partem eius, pars ex legato priori adempta videtur [e]. Item ſi quæ filiæ legauit pater, viuus in dotem poſteà dedit, non debetur legatum [f]. Vel ſi quod legauerat, alteri ſeparatim leget, ſi appareat euidentiſſimè ademptionem factam: alioquin in viriles admittuntur ad eandem partem legatarij [g]. In ademptione expreſſa & declarata per teſtato- 21
rem, dubium non eſt legatũ non poſſe peti [h]. Idem in tranſlatione, nam ſic vti adimi per teſtatorem legatũ poteſt, ſic & trãsferri [i]. Transferri autẽ quatuor modis legatũ Paulus docet [k]: aut enim à perſona legatarij, in perſona aliã trãſfertur, quãuis ſecunda ſit incapax legati [l]: aut ab eo qui dare iuſſus eſt, tranſ-

a l. 1. vt leg. vel fideic nom. cau. lib. 36. P. tit. 3.
b d. l. 1. §. ſi ad fiſcum.
c l. 2 de fini. de ca. P. l. 3. §. idem ſciendum, ſi cui plus quàm per leg. falc. P.
d l. ſi quando, l. 6. §. ſi. vt leg. nom. caue. P.
e l. licet. 12. eod. l. 2. 4. & l. pen. C. vt in poſſe. legat.
f l. 3. vt in poſſeſſ. leg. vel fideic. ſer. cauſa &c. lib. 36. P. tit. 4.
g l. hæc, ſtipulatio, 14. §. diuus, vt leg. nom. ca.
h l. etiam, 15. eod. tit. P.
i l. 1. vt in poſſe. legat. &c. C.
k l. mutianæ cautiones, de condit. & demo. P. cum ſimilib. l. 3. & l. qui legati, 5. vt in poſſe. lega. C.
m l. 1. & l. 12 cui. §. ſeq. eod. P.
n l. 1. §. ſed ſiue, nõ vis fiat ei qui in poſſ. miſſ. eſt, lib. 43. P. tit. 4.
o in l. certa eſt, 6. C. vt in poſſe. legat.
p in nouell. de exhib. reis
q authentic. hoc amplius, C. de fideicõ. auth. ſed cùm teſtator, ad leg. Falc.
r c. ſi hæres, 6. de teſtam.
s & quæ ſit in hac re praxis, docebit Bened. in rep. c. Raynutius, in ver. ſiubſque liberis, 2. in fideicom. tract. n. 194.
t § ſi. de lega. l. 1. de his quæ pœn. nom. rel.
v in c. Raynaldus, & ibi glo. in ver. adiiciens, de teſtam.
x l. reprehendenda, de inſti. & ſubſt. ſub cond. fac. l. quidam, de condi. inſtitut.
y l. ſi ita homo, §. cùm ſeru', de leg. 1. l. vni, C. quor. legat. l. ſi veritas, & l. eam quo, C. de fideicom.
z Inno. in c. Ioannes, & c. cùm tibi. de teſta. Panor. in c. iudicante, eod. Deciſ. capel. Thol. 89.
a l. ſi ita legatum ſit, 67. l. ſi domus, 73. l. ſi quis legauerit, 75. de leg. 1. cum ſimilib.
b l. ſi ita legatum, §. ſi. l. tabernam, de fini. i. ſtr. P. l. qui res, §. aream, de ſolut. l. ſi chorus, §. aream, de leg. 2.
c §. ſi rem ſuam, & §. ſi quis ancillis, de lega. l. Stichum, 6. de leg. l. melius in l. rem legatam, 18. de adim. lega. P.
d l. fideicommiſſa, 11. §. ſi rem ſuam, de leg. 3. e l. cùm quæſtio, 23. C. de legat. f l. filia legatorum 11. C. eod. g l. ſi pluribus, 33. de legat. pri. h l. 3. §. ſi Titio fundus purè, & §. cum Titio. & ſi. de adim. leg. lib. 34. P. tit. 4. i l. ſicut adimi, l. 5. eod. §. 1. de ademp. leg. k in l. tranſlatio, 6. cum 3. ſeq. de adim. leg. P. l l. & ſi transferam, 20. eod. l. planè, de leg. 1.

fertur, vt alius det: aut cùm res alia pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quod purè datum est, transfertur sub conditione. Quod tamen legatur alij sub conditione, quod alij purè legatum erat, non planè facit translatio-
22 nem à primo, sed ita demùm, si conditio extiterit [a]. Neque quicquam prohibet priorem scripturam à posteriore corrigi, commutari, rescindi [b]: cùm non obligetur sua dispositione legatariis testator, nec cogi possit stare voluntati primæ, data facultate ei mutandi & tollendi quæ sibi placuerint anteà [c]: etiam si ipse sibi legem posuerit, ne reuocetur quod disposuerit [d]. Semper enim mutabilis permanet ex arbitrio domini testamentum & translatio, vs-
23 que ad mortem, qua firmatur ambulatoria voluntas [e]. Et proinde in omnibus legatorum ademptionibus, siue expressis siue tacitis, in quibus plures nascuntur quæstiones, semper sequenda est voluntas testatoris, & per aperta, & per coniecturas: vt exempla prostant in l. si fuerit de rebus dub. P. l. Titiæ textores, de lega. 1. l. 3. §. si quis duobus, de adimen. lega. P. Et in dubio, vna adempta vel excepta re incerta ex pluribus, illud sequendum est, quod melius est, vt hæres minimùm grauetur [f]. Et ita in tacita ademptione ad præsumptionem voluntatis, ex eo quod fit à testatore, con-
24 cluditur, in l. legatum, 24. §. fin. & l. seq. de adimi. lega P. Translatio legatorum & fideicommissorum à testatore tantùm fit, non ab hærede, vel aliis. Et proinde vnum pro alio dari non potest legatario inuito, nec alio modo per hæredem, quàm à testatore statutum sit. Neque legatum ad opus Reipub. certum, in aliud opus à Reipub. administratoribus transferri vel commutari potest [g]. Et ita iudicatum est, in legato facto in nouum opus Theatri, à quodam, in opus Reip. Trebianorum, quod Trebiani postulabant à Tyberio Cæsare, vt ad viæ munitionem transferatur: quod negauit fieri posse Senatus & Cæsar [h]. Notabis tamen exceptiones istius esse axiomatis: si authoritate principis fiat commutatio; si pecunia relicta ad opus illud non sufficiat: si opus in quo legatum destinatum est, non admittatur à Repub. vt si pecunia relinquatur, vt ex reditu eius spectacula vel venatio fiant. Et tūc in opus aliquod aliud vtile & necessarium, commutatio legati fiet: conseruata semper memoria liberalitatis defuncti, inscriptione operi eius nomine facta [i]. Sceuola tamen admonet [k], vt si Reip. legata prædia sunt, vt de eorum reditu quot anni ludi edantur, cum adiectione. *Quæ legata peto, decuriones, & rogo, ne in aliam speciem, aut in alios vsus conuertere velitis*, Si ludi sint permissi, vt Tholosæ florales, & cessauerit Repub. in illis edendis, fructus Prædiorum temporis intermissi, ad hæredes pertinere testatoris; nec à Republica in alia conuerti posse opera. Sicque forma pollicitationi ludorum licitorum edendorum constituta, seruanda est [l]: Quæ tamen vera possunt esse, quando prohibita est à testatore translatio: alioquin minimè. Cæterùm arbitrarer, & extante prohibitione: has easdem expensas certaminum & ludorū, vrgente ópere publico, quod necessitatē habet accelerationis, vt si muri reficiēdi sint, sine metu restitutionis posse conuerti per aliquot annos in opus illud, quo peracta restituantur certamina. Et hæc diocletiani Cæsaris sancta, & ita intelli-
25 genda videtur cōstitutio, in l. 1. de expens. ludo. lib. 11. C. Idipsū obseruādum censeo, in aliis legatis in opus nouum publicum factis, vt prius ex his antiqua vtilia opera publica sarciantur, quàm noua incipiātur [m]: non obstātibus quibuscūque conditionib⁹, vel pactis traditioni legati impositis. Quę ita demùm rata sunt, si vtilitatis publicæ interest, vt si damnosa sint obseruari non debe-
26 ant, vt ait Papirius [n]: cùm vtilitas publica præferenda sit priuatæ [o]. Subinde peti non potest legatum, consideratis personis legantis, hæredis, & legatarij. Legantis, si non potuit testari, si perperam testatus est, & voluntas improbetur, vt ex superioribus colligi potest. Et quidam referunt ad personam testatoris, factum, si aduenit, si transtulit à legatario, si legatum ven-
27 didit, &c. Ex parte hæredis non debentur, si non adit [p]: si is qui præstare
28 debebat, ante testatorem decessit [q]: si tacitam fidem contra leges accommodauerit [r]: & sic de similibus. Ex parte legatarij, non debentur: veluti, si is

a l. quod si, de adim. leg.
b l. nihil. prohibet, eod.
c l. cùm hic status, §. ait oratio, de don. int. vir. & vxo. l. 4. de adi. lega. P.
d l. diui, §. licet, de iure codic. l. si quis, in princ. 22. de leg. 3.
e c. cùm Marthæ, de de celeb. missa.
f l. si ita scriptum, & l. apud Iulianum, §. Seio, de leg. 2.
g l. 1. & l. legatum, 5. de admin. rer. ad ciuit. pert. lib. 50. P. tit. 8. l. 1. de spectac. lib. 11. C.
h Sueto. in Tyberio, c. 31.
i d. l. legatum. l. legatum ciuitati, 16. de vsu & vsuf. leg. P.
k l. quidam reipub. 17. eod. & l. liberto, 31. §. Lucius, de annu. lega.
l l. Septitia, 10. de pollicit. P.
m l. si. de oper. pub.
n l. imperatores, 13. de pollicit. P.
o l. vtilitas, de princi. pi lib. 11. C. l. actione, §. Labeo, pro soc. P. l. vni. §. si, de cad. toll. C.
p in l. si nemo, de reg. iur. & paulò antè diximus.
q l. Celsus pater, 29. de leg. 1. l. Titia vsusfr. 95. de cond. & demon. P.
r l. hæres qui, 11. de iis quib. vt indig. P.

14 *Falcidia ab hærede, non per legatarium, detrahitur.*
15 *Falcidia quomodo detrahenda.*
19 *In Falcidiam quando sibi debitum à testatore hæres imputat.*
17 *Funeris impensa quæ deducatur in computatione Falcidiæ.*
18 *Æris alieni loco quæ in ratione Falcidiæ habentur.*
19 *In Falcidiam quæ imputat sibi hæres.*
20 *Falcidiæ computandæ, & ineundæ forma & praxis.*
21 *Fructus hæreditatis qui veniant in computationem Falcidiæ.*
22 *Hæredes retentiones imputant in Falcidiam.*
23 *Falcidia quando detrahenda, & ex quibus rebus.*
24 *Æstimatio est facienda ex rei veritate, non conuentione partium.*
25 *Æstimatio annuæ pensionis & alimentorum quomodo fiat à iure.*
26 *Falcidia quando detrahitur ab hærede; eius finis, effectus, & rationes.num.27. 28.& 29.*

1 HAEREDITAS cuiuscunque valoris sit, totum vnum veluti corpus, quod assis nomine continetur [a], in duodecim vt plerunque diuiditur partes, quas vncias dicimus. Singulæ autem vnciæ habent propria nomina ab vncia vsque ad assem [b]: vncia, minima pars: sextans, duæ vnciæ, seu duæ partes totius: quadrans, tres vnciæ, quæ faciunt quartam partē totius: triens, quatuor vnciæ, quia ter quatuor faciūnt duodecim: quincunx, quinque vnciæ: semis, id est semi as, sex vnciæ: septunx, septem vnciæ: bes, octo vnciæ: dodrans, nouem vnciæ: dextans, decem vnciæ: deunx, vndecim: as, 12. Varro, in 4. vnciam ab vno dixit. At Iulius Pollux, li.8. vocabulum Siculum ὀγκίαν, ὅπερ δυνάται χαλκοῦν ἕνα. Potest tamen ex arbitrio totam diuidere hæreditatem in plures vncias seu partes testator, & ex vno asse facere dupondium, id est, 24. partes, & plures aut paucio-
2 res: & tot vnciæ assem facient, quot testator voluerit [c]. Has partes olim ex permissione legis 12. tab. testator ex voluntate legabat, propter verba illius, *vti quisque legasset, sue rei ita ius esto.* Et licebat totum patrimonium, vel pene totū legatis exaurire [d]. Posteà autem placuit hanc legandi licentiam coarctare. Et lata quidem post hæc lex Furia, qua cauebatur, ne cui vltra mille aureos legare liceret: & si plus legaretur, quadruplum eius, quod plus quis accepisset, redderetur [e]. Sed quia hæc non prospiciebat hæredibus, aliâ lata est Voconia, qua cautum, inquit Theophilus, ne legatarius plus haberet quàm hæres. Erat illius legis hoc caput & aliud, ne quis census, id est, in censum relatus, virginem, neúe mulierem supra quadrantem bonorum suorum hæredem insti-
3 tueret: à Q. Voconio Tribuno plebis, anno 583. ab vrbe condita, lata [f]. Huic tamen, cùm ei facilè fraus fieret, alia addita est falcidia, quæ totum defuncti patrimonium in 12. vncias diuisit, & vetuit, ne cui vltra dodrantem, id est, nouem vncias, totorum bonorum legare liceret, siue sit vnus hæres institutus, siue plures. Vt quadrās, 1, quarta pars bonorum seu tres vnciæ, apud hæredem hæredesúe manerent [g]. Scribit Dio Cassius cautum fuisse, vt hæres quartam partem bonorum sibi relictorum, si oneratus sit legatis, accipiat [h]. Lata hæc lex à P. Falcidio Tribuno plebis tempore Augusti adhuc Triumuiri [i]. Et hac lege factum est, vt tantum ex legato solùm debeatur, quantum deducto qua-
4 drante superest, vt ait l.quoties, 67. ad leg. Falc. in P. Et si nihil superest, extinguatur, l. Plautius. 49. §. fin. eod. tit. Falcidia est quarta pars bonorum defuncti, quæ deducitur & completur ex legatis, quibus onerata est supra dodrantem
5 hæreditas. Quæ definitio ex his, quæ dicenda sunt, apparebit. Falcidiæ nomē interdum comprætendit legitimam quartam quæ debetur filiis, & ita valde impropriè [k]. Interdum & Trebellianicam [l], quia Falcidia prorogata fuit ad fideicommissa, ex quibus quarta exemplo Falcidiæ, longè post tempora introductionis eiusdem Falcidiæ, retineretur [m]. Interdum propriè, pro quarta

a l. asse toto, 77. de hæred. instit. P. l. societatem, pro Soc. Varro, 4. de Ling. lat.
b §. hæreditas plerumque de hęred. instit. apud Iustinia. l. seruum meum, 50. § fi. eod. P.
c dd. §. hæreditas, l. interdum, 13. l. Sabinus, 18. eod. P. §. videamus, eod. apud Iustin. L. cohæredi, 41. de vulga. Paul. lib. 3. Sentent. tit. 4.
d l. verbis 12. tab. de verb. sig. §. 1. de lege Falc. apud. Theoph. & Iustinia.
e Theop. in d. §. 1. vlp. in tit. 1. & 18.
f De hac lege meminit Dio Cass. lib. 56. Gell. lib. 7. Liuius, 41. Cic. 3. Verrina.
g l. 1. ad leg. Falc. P. §. 1. eod. apud Iustin.
h Dio Cassius, lib. 48. histo.
i Appia. Dio, in Augusto. ca. quadam, 2. dist.
k vt in auth. vnde si parens, C. de inoff. testa. & ibi glo.
l vt in l. Titia, ad leg. Falc. P. l. si vt allegas, C. eod. tit. cum simil. lib.
m §. sed. quia hęredes, de fideicom hæred.

glo in §. hic nobis, de hered. & Falc. glo. in §. fi. de lege Fal. apud Iustinia. glo.
ad c. Raynaldus, ad verba, beneficio, contra voluntatem, de testamentis, &
in glo. fin. c. fin. eod tit. Concluduntur casus, istis versibus, à prædictis glossis
legibus & iuribus probati, quos memoriæ causa facilioris transcribam.

Falcidiam cessare facit pars debita natis,
Dos, miles, vetitum, libertas, sponte solutum,
Res vetita vendi, pietas, & chartula, crimen,
Ac hæres si non faciat inuentaria subsit.

14 Extra casus ergo vetitos, dicemus, ab hæredibus oneratis legatis, vel per
legata vel fideicommissa exhausta hæreditate, capi quartam hanc falcidiam.
Nunquam autem à legatario, etsi fideicommisso grauetur [a]. Nisi hæres par-
tem, quam ex legato eius accipere debebat, illi cedat: quam ex persona hære-
dis, non legatarij iure, capiet [b]. Detrahit ita etiam Falcidiam hæres hæredis,
qui decessit ante solutionem legatorum [c]: Et fiscus qui succedit in locum hæ-
15 redis, à quo tanquam ab indigno hæreditatem abstulit [d]. Detractio porrò fa-
cienda est, secundum iuris ciuilis præscriptas regulas, computatione & ratio-
ne inita. Iustinianus modum deducendæ & retinendæ quartę sic tradit [e]. *Cùm
autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, &
pretium seruorum manumissorũ: tunc demùm in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quar-
ta pars apud hæredem remaneat: tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata
scilicet portione quod cuique eorum legatum fuerit*. Subiungit posteà exempla. Fit
primùm deductio non computandorum, posteà imputatio, dehinc computa
16 tio. Cum ære alieno deducendo, intelligimus etiam id quod debetur ipsi hæ-
redi à defuncto, mortis tempore [f]: quùm non dicantur eius bona, præterquã
deducto ære alieno [g]. Nisi testator statuerit, vt in quartam Falcidiæ hæres si-
bi debitum imputaret [h]. Quod intelligendum putant iure veteri, quando ex
fructibus fideicommissi quartam sibi compensare posset, non aliter. Quare
hîc considera quæ dicũtur in glo. l. fin. §. in computatione, vers. si verò, ad ver-
bum confundantur, de iure delib. in quæstione, num huic quartæ, quæ debe-
tur iure institutionis, imponi possit onus [i]. Quam non prosequor, cùm mo-
nuerim hoc iure, quo vtimur, & in totum & pro parte Falcidiam tolli posse:
& hæres possit explorare apud se ante aditionem, num sine suo incommodo
adire possit, aut velit repudiare hæreditatẽ, & ita iuri suo renunciare, sui gra-
tia partim inducta Falcidia [k]. Et cùm permissa sit prohibitio testatori, quòd
in eius fauorem quoque inducta eadem quarta sit, ne sine hærede decedat [l];
& possit suo fauori renunciare [m]. Ergo si prohibitio non sit, antè detrahendũ
quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud hæredem
17 remanere oportet [n]. Funeris ea ratione impensa, & necessaria in sepulturam,
tanquam æs alienum deducentur, non autem in monumentum construendũ
18 legatum, supra hanc impensam, sed Falcidiã & hoc legatum patietur [o]. AEris
alieni loco etiam habentur & proinde deducuntur ante imputationem Fal-
cidiæ, serui manumissi, & pretia alienorum seruorum, qui iussi sunt manumit
ti, & statuliberi: quia isti omnes extra familiam & bona defuncti, & hæredita-
tis esse videntur [p]. Item quicquid explicandarum venditionum causa expen-
ditur [q]. Res etiam legata, quæ perierit ante rationem initam legis Falcidiæ si-
ne dolo vel cura hæredis vel legatarij [r]. Nec veniunt in computationem le-
19 gata inutilia, quæ non valent [s]. Quæ non imputantur hæredi & præcipua a-
pud eum remanent, ea quoque deduci par est [t]. Itaque imputat tantùm quæ
hæreditario iure hæres habet à testatore, non quod legatorum nomine fidei-
commissorúmve, id est, prælegatorum à cohærede acceperit [u]: nisi ideo lega-
tum ei datum est, vt integra legata vel fideicommissa præstet [x]. Non imputat
quoque quòd implendæ conditionis causa, vel à cohærede, vel à legatario, vel
ab statulibero capit: quia mortis causa capit, non hæreditario iure [y]. Quam-
uis in quartam iure naturæ debitam, hæc & alia quæ à patre percepta sunt,

a l. in singulis, 76. & l. lex Falcidia, 47. §. nunquam, ad leg. Fal. P.
b l. pœnales, §. fi. eod. vide Bart. in §. 1. de hær. & Fal. in auth. nu. 3. & in l. 1. nu. 2. com. de leg. C.
c l. quanquam pater tuus, l. 10. ad leg. Fal. C.
d in specie l. 3. C. eod. l. 3. §. fi. ad Se. Treb.
e §. cùm autem, de lege Falc. facit l. 1. §. hæc verba, si cui plus quàm per leg. Falc. &c. P.
f l. in imponenda, 16. leg. Falc. l. fini. §. in computatione, vers. si verò, de iure delib. C. l. pater filiũ, 54. ad leg. Falc. P.
g l. subsignatum, §. bona, de verb. sig.
h l. si debitor. ad leg. Falc. P. l. Lucius §. maritus, ad Trebel.
i vide & l. cùm pater, 79. §. Titio, de leg 2.
k l. potest hæres, 71. leg. Falc. P.
l §. 1. de lege. Falc.
m l. si quis, in conscribendo, C. de episco. & cler. & C. de pact.
n l. in quantitate, 73. §. fin. ad leg. Falc. P.
o l. 1. §. de impensa, & l. 2. eod. Considera tamen l. militis, 5. C. de relig. & sumpt. fune.
p l. sed si non seruus, 36. §. fin. l. eius serui, 37 l. statu liber. l. æris alieni, 37. ad leg. Falc. P.
q in l. quantitatis patrimonii, 72. eod.
r l. 1. §. fi. & l. 2. & 3. si cui plus quàm per leg. Falc in P. l. Paulus, 24. ad. leg. Fal. P.
s l. in ratione, 30. §. fi. eod.
t d. l. in quantitate, 73. §. fi. eod.
u l. quod autẽ, 74. l. in quarta, 90. & l. Nezẽnius, ad leg. Falcid. P. l. deducta, §. nummis, ad Trebell. P.
x d. l. quod autem.
y l. id autem, 75 eod.

fuerunt tempore mortis, computabuntur [a]: Sed postea nata & percepta, &
lucrata ex rebus hæreditariis, etiam ante aditionem hæreditatis lucro hære-
dis solius sunt, nec ideo minus deducet quartam ex legatis, si mortis tempore
non habuerit quartam deductis legatis [b]. Quia in periculo hæredis est dimi-
nutio: vt si tempore mortis hæreditas quartæ & legatis sufficeret, & posteà i-
nops fieret, nihilominus solida legata præstare cogatur, etiam si tardè adie-
rit, quod in arbitrio eius esset maturius adire [c], & quando voluerit rationem
Falcidiæ inire [d]. Sed quid de peculij incremento dicendum, explicat Marcel-
lus in l. cum quo de peculio, 56. ad leg. Falc. Excipimus fructus rerum sub con-
ditione vel in diem legatorum, qui medio tempore & pendente conditione
percepti, veniunt in contributionem & computationem [e]. Idem de interusu-
22 rio legatæ sub conditione summæ, vel in diem dicendum est [f]. Insuper reten-
tiones omnis temporis hæredi imputantur & computantur in quartæ ratio
nem, ne minuantur aliorum legata: vt si inutilia sint legata propter incapaci-
tatem legatarij, vel si alio modo apud hæredem remaneant [g]. Si autem portio
grauati cohæredis superuenerit per ius accrescendi vel aliter portioni cohære
di non grauatæ, & vtendum sit Falcidia, non fiet contributio in ratione ineun
da portionis non grauatæ, sed separabitur [h], cum distinctione l. 1. §. id quod ex
substitutione, & l. quod si alterutro, 77. & l. qui fundum, 86. §. qui filium
suum, ad legem Falcidiam. P. Item cum distinctione, vt si iure potestatis vel
dominij, portio non grauata accrescit portioni grauatæ, fiat contributio: se
23 cus, si è conuerso [i]. Postquam autem facta erit computatio contributio, impu
tatio, & deductio, detractio facienda est ex rebus ipsis, si diuiduæ sunt: aut si
indiuiduæ, ex æstimatione rerum [k]. Omnia tamen legata æstimanda sunt, vt
cognoscamus num dodrantem excedant [l]: etiam non habita ratione æstima
tionis factæ per testatorem, iure veteri recepto [m], non iure Nouellarum,
24 quo diximus testatorem posse prohibere Falcidiam [n]. Alioquin vbicunque
detractio facienda est, huius æstimatio pretij rerum ex veritate facienda est [o].
Sicque in hæc verba respondit Vlpianus [p], *corpora si qua sunt in bonis defuncti se-
cundum rei veritatem æstimanda erunt, hoc est, secundum præsens pretium, nec quicquã
eorum formali pretio*, id est, à contrahentibus conuento. *æstimandum esse sciendũ
est.* Paulus prosequitur [q], *pretia*, inquit, *rerum non ex affectu, nec vtilitate singulorũ,
sed communiter funguntur.* Idque exemplis illustrat [r]. Pretium iustum, pretium
commune est, quo habita consideratione loci, vbi res sunt, & temporis quo
æstimari debent, res vendi possunt [s]: non habita ratione æstimationis factæ
per iuramentum in litem [t]; vel pluris, quod quis ex stultitia vel prodigalitate
emptoris vel affectione consequi posset [u]. Relatio autẽ, vt monui, fit ad tem-
pus mortis testatoris. Hicque arbitrium boni viri, & expertium in censura re
rum, adhibendum est: potissimum in his quæ à iure non habuerunt æstimatio-
25 nem. Sunt autem quædam à iure æstimata; vt si legatum sit Reipub. in annos
singulos, cùm de Falcidia quæritur, Marcellus putat [x], tantum videri legatũ,
quantum sufficiat sorti ad vsuras trientes eius summæ quæ legata est, colli-
gendas [y]. Quomodo æstimetur legatum alimentorũ ad vitam relictum,
26 inuenies in l. hæreditatum, 68. ad leg. Falc. P. de quibusdam alibi. Cæterùm,
cùm dixerimus ab hæredibus detrahi quartum Falcidiæ, obiter monendi sunt
iuuenes, cuiuscunque hæredis hoc non esse beneficium, sed tantummodo hæ-
redis cuius hæreditas est exhausta, vel supra dodrantem onerata legatis, &
pro suâ parte [z], non autem legatariorum [a]. Non enim competit finis, propter
quem inuenta est Falcidia, legatariis: nempe vt essent inuitati, saltem lucro
ad aditionem hæredes & vt testati decederent, qui eos instituissent [b]. Data-
que est hæc ideo facultas à lege hæredibus, & iste eius effectus, vt possint qua-
drantem retinere, & ex singulis legatis corrodere pro portione æstimationis,
27 vt illum supleant, non autem ex vno tantùm legato [c]. Rationes autem istius
quartæ, quantitatis videlicet statutæ, & æquitatis eius plures sunt. Quòd au-
tem ad quantitatem pertinet, cur nec plus nec minus quàm quadrans hære-
di decernatur, sicuti in aliis iuris taxationibus & quartis, nihil amplius possu-
mus

a l. in ratione, l. 9. ad leg. Falc. quia pars rei, l. fructus, de rei vend. P.
b l. quod de bonis, 15. § fructus, l. Paulus, 24. l. in ratione, ad leg. Falc. d. §. quantitas, eod. l. mulier, § si hæres, ad Treb.
c d. §. quantitas, & l. in ratione, 30. ad leg. fal.
d l. legis falcidiæ, 58. eod. P.
e l. sed si non seruus, 36. § si. & l. in quantitate, 73. §. in diem, ad leg. Falc. l. mulier. 2 § fructus, ad Treb. P.
f l. circa legem. 65. & l. qui quadringenta, 87. §. qui ducenta, & d. l. in quantitate, §. in diẽ, ad leg. Falc. P.
g l. in ratione l. 11. & l. non est dubium, 70. l. nec interest, 13. l. ex alle, 2 eod.
h l. 1 §. si cohæredes, & § si cohæredem, eod.
i l. si pupillus, l. 21 §. fi. & l. Neratius, 22 § seruo hærede instituto, l. cum quo, §. 8. filiu hum, ad leg. Fal. l. marito, 2. eod. tit.
k Bar. in l. 1. § si vsusfructus, eod.
l d. § si vsusfructus,
m l. quod de bonis, 15 § fin ad leg. Fal. P. l. si fundum, 3 §. si libertus. de leg. 1.
n §. si verò expressim, de hære l. & Falc. in Nouel. vide & nouel. 8.
o l. in Falcidia, 44 ad leg. Falcid. P.
p Vlp in l. in lege falcidia, 6 eod.
q l. pretia rerum, 63. eod.
r in d. l. pretia.
s d. l. pretia, & l. f. §. fin. de administ. tuto. C.
t l. cùm pater, 60 § f. ad leg. falc. P.
u l. 3. & l. in lege falcidia, 45 eod.
x d. l. in quantitate, & eod. C. quantitas. eod. ap. Instin.
y l. 1. §. fi. eod. P.
z §. 1 & §. & cùm quæsitum, de lege Falc. l. in singulis, eod. P.
a l. lex Falcidia, 47. in fi. eod.
b d. §. 1. de lege Falci. Vlp. tit. 24.
c l. 2 C. ad leg. Falc. d. l. in quantitate, §. vlt. & l. Plautius, eod. P.

mus adferre, quàm quòd iustam hanc esse visum fuerit prudentibus pro mercede hæredis. Et æstimatio mercedis communiter confertur in arbitrium boni viri, vt non omnino pro media parte qui industriam confert negotio, mercedem reportet, sed quod illi videbitur [a]. At si quæramus, cur mercedem ex aditione referre debeat hæres: æquum id esse suadet, primùm vtilitas testatorum, quorum interest habere hæredem [b]. & reipub. supremas hominum voluntates sortiri effectum [c]. Fieri autem illud non poterat, recusantibus hæredibus, ob nullum vel modicum lucrum, adire defunctorum hæreditates [d]. Cùm nemo cogatur adire vel acceptare hæreditatẽ alterius inuitus, & cũ suo incommodo [e]. Secundò iure naturæ æquum est, eum sequi commoda, quem sequuntur incommoda [f]: & iniquũ, vt vnus lucrum sentiat, alter damnum patiatur [g]. Onus autem inesse hæreditatibus nemo dubitat, etiam si lucrosæ vi- 28
deantur: vt rectè cautum sit, non licere pupillo sine tutore acceptare hæreditatem, & si lucrosa sit; ne, vt ait Iustinianus, ei aliquod damnum adueniat [h]. Lucrosa namque etsi sit, tamen damnosa est, propter lites quas conuenit excipere vel mouere contra creditores, debitores, & legatarios testatoris: cùm tamen alioquin nostra intersit, litibus non vexari [i]. Nec factum eius improbat Prætor, qui maluit potius re carere, quàm sæpius pro ea litigare: & verecundia eius, qui lites execratur, non est vituperanda [k]. Tertiò, quia hæres a- 29
deundo, soluendo legata, & reliqua loco testatoris exercendo, videtur rectè negotia eius, & ex mandato gerere [l]: & ideo salario aliquo remunerandus est, æstimãdo à lege vel iudice [m]. Et labor non debet esse sine mercede [n]. Quare etiam æquum est, & eius portionem primam detrahi, tanquam mercedem eius, qui totius hæreditatis & legatariorum commoda gerit: & sine cuius aditione, nihil legatarij consequerentur.

a l. si societatem, pro socio. P. §. in bonæ fidei, de actio. cum similib.
b l. & quia, de inter ro. actio P.
c l. vel negare, quem. testa. aper. P.
d §. 1. de leg. Falc. §. 1. de fideic. hær. l. in quantitate, 74. ad leg. Falc. P.
e l. verba hæc, de cond. instit. P. l. si quis omissa, si quis omi. cau. testa. P. l. in quantitate, 74. ad leg. Falc. P.
f l. secundum naturam, de reg. iur. l. vni. §. pro secundo, de cad. tollen. C.
g in l. si non fuerint, 29. §. fi. pro soc. P.
h §. neque tamen, de autho. tuto.
i l. minoribus, de minor. 25. an. P.
k l. ité si res fuerint, § f. de alie. iud. mut. cau. fac. li. 4. P. ti. 7.
l vt in l. 1. §. hæc verba, de procur. P.
m l. 1. mand. C. l. 1. §. in honorariis, de extraord. cognit. P.
n §. ne autem, de iudicib. in auth.

Cuius personæ institutio possit in testamento fieri. Cap. 35.

Lib. 2. Inst. tit. 14. Lib. 28. P. tit. 5. Lib. 6. C. tit. 24.

1 *Hæres institui qui non prohibetur, potest: etiam respub. plures, vnus, ignotus, &c.*
2 *Hæreditates delatas qui principes acceptarunt & quas, & qui voluerunt.*
3 *Hæredes principes cur olim scribebant priuati Romani, & lex ea de re lata AElii Pertinacis.*
4 *Pauperes & captiui in genere institui hæredes possunt.*
5 *Posthumi hæredes institui possunt sui & alieni hodiè, non olim, & quare.*
6 *Spurii seu bastardi non possunt hæredes institui à patribus directò vel per fideicom. & seq.*
7 *Matri cuiuscunque vilitatis sit filii spurii succedunt, sed non incestuosi vel adulterini, &c.*
8 *Filii præsbyterorum abominandi, & institui à patribus directò vel per obliquum non possunt neque in ecclesia eadem beneficium cum patribus habere.*
9 *Spurius quomodo ab alio, quàm à patre, institui potest.*
10 *Naturalis filius ex testamento patris capere potest: Spurius non vtique.*
11 *Fiscus quando capit hæreditatem vel legatum, spurio si à patre relinquantur.*
12 *Spurii nepos naturalis & legitimus an institui ab auo; & quomodo possit.*
13 *Legitimatus spurius quando ex testamento patris institui potest.*
14 *Vxori illegitimæ, putà ante adulterio cognitæ, testamento hæreditas relinqui non potest: Sed fiscus capit & relictum.*
15 *Collegia licita tantùm hæredes institui possunt, vt ecclesiæ: mendicantes autem religiosi vt possint.*
16 *Mendicantium vsura, & cumulatio pecuniæ detestata. Et vsura omnibus prohibita.*
17 *Fœminæ olim non poterant vniuersales hæredes institui. Sublata lex Voconia. eod.*

Deportati

18 *Deportati institui hæredes non possunt.*
19 *In metallum damnati non instituuntur hæredes.*
20 *Banniti an hæredes institui possint.*
21 *Pagani hæretici hæredes etiam consanguinei scribi nequeunt.*
22 *Hæredes institui possunt non prohibiti, furiosi, muti. &c.*
23 *Hæredum differentia triplex, vel sui, vel sui & necessarij, vel extranei, & qui. Et num vxores inter suos hæredes marito. eod.*
24 *Extranei hæredes qui dicantur.*

1 CVM superioribus capitibus, de modo institutionis vniuersalis & singularis dictum sit: postulat ordo, vt persequamur quæ personæ institui hæredes possint. Pro cuius resolutione dicimus, generaliter cuiusque personæ institutionem approbari [a], si speciali nota non prohibeatur [b], si factionem habeat testamenti passiuam: siue is sit proximus, siue extraneus penitus, & incognitus [c], plures & vnus [d], ciuitates, vici, municipia [e], qui non sunt principibus nostris, hostium nomine [f]. Misitheus doctissimus & ditissimus, socer Gordiani Imperatoris factus, decedens remp. Romanam reliquit hæredem, vt quicquid eius fuerat vectigalibus accederet, vt ait Iulius Capitolinus [g]. Item liberi homines, & serui tam alieni quàm proprij, & cum libertate expressa, & sine eius expressio-
2 ne [h]. Tam priuatæ, quàm publicæ personæ. Vt & possit princeps hæres institui, videlicet in testamento perfecto, non in imperfecto [i]: quia princeps & Augusta in causa institutionis, priuati, iure communi vtuntur [k]. Noluerunt sibi relinqui, neque admiserunt relicta sibi vel necessitudinibus suis, codicillis vel epistolis, Valentinianus Theodosius & Archadius Cæsares, sed ea reddi voluerunt liberis disponentium vel proximus successoribus priuatis, vsum illarum dispositionum ratum relinquentes: admittentes tamen hæreditates, quæ ex testamentis solemnibus vel nuncupatiuis legitimè illis relinquerentur [l]. Non ita Tyberius, qui omnium hæreditates sibi delatas lubens adiuit, quia auarissimus [m]. In quo vitij genere tamen superatus est à Caio Caligula, qui edicto statuit, vt qui antè sibi hæredem destinasset Tyberium, Caio legaret [n]. At Flauius Domitianus ab ijs, quibus liberi erant, nunquam hæreditates accepit [o]. Adrianus quoque hæreditates ignotorum & eorum, quibus erant filij, vel proximi, repudiauit [p]. Idipsum fecit Antonius Pius, alio nomine dictus Aurelius [q]. Octauius nunquam quicquam ex ignoti testamento ca-
3 pere sustinuit [r]. Solebant enim antiquorum quidam hæredem imperatorem instituere, vel ad captandam imperatoris auram, iactabant se instituturos: vel illum ea de re instituebant, vt cum quibus litigarent fortiorem aduersarium pararent, & odiosum hostem. Quamobrem melioribus posteà sancitum est temporibus, ne liceret passim imperatorem scribere hæredem: eúmque litis causa instituere nimis inuidiosum visum, nec calumniæ facultatem ex principali maiestate capi oportere, vt respondit Paulus Iurisconsultus [s]. Placuit & bona eius, qui se imperatorem instituturum iactasset, à Fisco occupari non posse [t]. Ælius Pertinax legem tulit, vt testamenta priora non prius essent irrita, quàm alia perfecta essent: neúe ob hoc aliquando fiscus succederet. Ipsósque professus est, nullius se aditurum hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, vt legitimi hæredes aut necessarij priuarentur: Addiditque Senatusconsulto, *Sanctius est P.C. inopem Rempub. obtinere, quàm*
4 *ad diuitiarum cumulum, per discriminum ac dedecorum vestigia peruenire* [u]. Institui etiam possunt hæredes captiui ac pauperes in genere, quorum hæreditatem adit Episcopus loci illius, vbi locū testator habebat, vel œconomus ecclesiæ: qui distribuunt in redemptionem captiuorum, vel in vsus pauperum. Neque corruit institutio ex ratione incertarū harū personarum [x]. Quamuis alioquin iure cōmuni, institutio incertæ personæ nō admittitur. Possunt & institui, nati
5 & non nati, id est. posthumi [y]: etsi sint sui, vel optandi ex iure nouo [z]. Nisi quando iure pandectarum prohibita esset alienorum posthumorū institutio, propter suspitionem turpitudinis [a]. Alioquin enim, vt iure antiquissimo, non

a arg. c. cùm locum de sponsal. l. qui accusare, de accusat. l. 1. de his qui sui vel ali. iur. P.
b l. filiusfa. 16. de testa. P. l. neque per se, 10. de hæred. instit. §. in extraneis.
c l. extraneū, 9. & 11. de hæred. instit. C. §. f. eod. apud Iusti.
d §. & vnum, eod.
e l. hæreditatis, 12. C. eod l. omnibus, ad Trebellia. P. l. si heres, §. vicis, & l. si quis à filio, §. f. de leg. 1.
f d. l. omnibus.
g Capitol. in Gordia. Iunio.
h §. 1. de hæred. instit. l. pen. de necessa. ser. hær. instit. li. 6. c. tit. 27.
i l. 3. de testam. l. si quis, 6 qui testa. fac. poss. P. l. ex imperfecto, de leg. 3. §. f. quib. mod. test. infir.
k l. cùm hæredes instituūtur, l. 7. C. qui testa. fac. poss. l. nolumus, 20 de testa.
l l. 2. eod. lib. 4. Cod. Theod. tit. 4.
m Dio Cass. lib. 58.
n Idem, lib. 59.
o Sueto. in Domitia. c. 9.
p Spartia. in Adria.
q Iul. Capito. in Anto. Pio.
r Sueto. in Octauio, c. 66.
s in l. imperatorem, 92. de hæred. instit. lib. 28. P. tit. 5.
t l. eius bona, 31. de testam. in P.
u Iul. Cap. in Pertina vita
x Nouel. 131. §. sed & si quis. l. id quod pauperib', 24. l. nulli, 28. et si quis ad declinandū, 37. de epis. & cler. C. c. si pater, de testam. in 6.
y rub. de posth. hæred. instit. in P. & C. §. testamenti, de hær. qual. & differ. l. filiusfa. 16. de test. P. l. placet, 6. l. sed est quæsitum, cum simil. de lib. & posthum. lib. 28. P. tit. 2.
z §. 1. de bono. possess. §. posthumo, de lega. apud Iustinia.
a l. si quis posthumos, 9 §. sed & si. §. sed & si heres, de lib. & post. P.

erat omnis institutio posthumorum alienorum prohibita iure Pandectarum:
Nam & in eo Paulus ex sententia Galli, admisit extraneos posse institui legiti-
mos hæredes [a], (intelligo autē cessante suspicione turpis generationis vel stu-
pri) & ex ea natos quam testator potest habere in matrimonio. Tanta enim
fuit antiquorum Romanorum morum disciplina, vt non tantùm à vitio ipso,
sed etiam à suspitione ipsius vitij subditorum actus alienos esse vellent: & res
sæpe non alia ratione, quàm quòd mali essent exempli, prohibuerint & punie-
rint [b]. Et hodiè hoc etiam inter Christianos obseruari par est, ne ab Ethnicis, 6
qui Dei veri cultum ignorabant, in bonis vincamur. Et proinde rectè statu-
tum video, hæredes non posse relinqui nothos & spurios, incestuosos, adulte-
rinos, & alios illegitimo coitu progenitos, à parentibus [c], qui tanta turpitudi-
ne notati adhuc non verentur publicè proprio ore instituendo crimē collau-
dare. Et dictū in prouerbio olim, νόθῳ οὐκ εἶναι ἀγχιστείαν, vt ait Suidas [d], *i. notho
non esse aditionem hæreditatis*. Et quāuis placuerit in vilibus personis matribus, 7
quibus castitas & animæ salus, ridiculū est filios spurios succedere posse ex te-
stamēto, & ab intestato, cum legitimis liberis, quia mater certa sit [e], & iam sa-
tis cognita incōtinens; tamen plures negāt [f], & verissimū puto, id in incestuo-
sis, adulterinis, & nefariis esse admittendū. Satis enim qui ex talibus coniun-
ctionibus orti sunt, Deo exosi sunt, & improbissimæ naturæ dicuntur, degene-
res, ignobiles, furentes libidine, & à quibus ira Dei prouocatur, vt scripsit regi
Anglorū Bonifacius martyr [g]: peiores euasuri, si eum pernitioso cæteris exēplo
succederēt genitoribus. Quare etiam Iustinianus, in mulierib⁹ illustribus, ne
possent instituere spurios, his verbis christiana eum ratione statuit [h]. *Sancimus
vt neque ex testamento, neque ab intestato, neque ex liberalitate inter viuos habita, iu-
stis liberis existentibus, aliquid penitus ab illustris matribus ad spurios perueniat. Cùm
in mulieribus ingenuis & illustribus, quibus castitatis obseruatio præcipuum debitum est,
nominari spurios satis iniuriosum, satisq́ acerbum, & nostris temporibus indignum esse
iudicamus*. Quæ ratio satis superq́ue potest concludere, aduersus eos quos non 8
pudet, cùm castitatē vouerint, filios nepharios instituere, vel rogare alios in-
stitutos, vt eis hæreditatem relinquant: & quod nefandissimum est & abomi-
nabile, in eadem ecclesia sibi successores in beneficiis deligunt, vel beneficiis
coēmptis in exedris cum dedecore cleri constituūt, contra c. cùm decorē, 15.
& c. ad abolendā, 16. de fil. præsbyt. apud Grego. Sed omitto quæ non possū si-
ne horrore effari, & propter quæ satis nobis compertū est, sanctuariū Dei pol-
lui, & prouocatam iram diuinā vsque adeo, vt nostris temporibus iudiciū in
domo etiā Dei exerceat. De spuriis tantùm admonebo. quod notat Bartho [i]: 9
filium spurium seu naturalē tantùm, quanquam non posset institui iure quo
cōcubinatus erat permissus, nisi in duabus vnciis, extātibus legitimis liberis [k]:
tamen eum à patre potuisse substitui legitimo pupillo, vt ei succedat, non au-
tem patri [l]: In spuriis cōtrà, quāquā eius nō sit prohibita institutio ab alio quā à
patre facta vt potest institui à fratre [m], & aliis: Sed & inquit Bartholus [n], potest
institui ab eo qui institutus est à patre, quia cessat omnis fraudis suspicio [o]. Se-
quuntur opinionē Bartholi, Bald. & Imola [p], cum distinctione, dūmodo pater
nō grauauerit expressè institutū, de restituēda hæreditate spurio: vel dūmodo
de ea restituenda ei tacitè fidem non accommodasset institutitis, iuxta ea quæ
habētur in l. non intelligitur, §. 1. de iure fis. [q] & in l. Lucius §. in testamento,
de lega. 1. Quod vel maximè constare videtur, si institutus passus sit, post mor-
tem testatoris, spurium bona patris possidere, vt ait Ioannes Imola, quia fraus
inde colligitur [r]. Nam neque etiam per mediam personam capere à patre po-
test, quod per se non poterat [s]. In summa resoluendum est, spurium vel adul-
terinum, vel alio damnatu coitu, putà ex stupro aut virgine commisso natum,
nullo modo succedere patri ex testamēto posse, neque quicquā capere ex bo-
nis patris, inter viuos vel ex vltima voluntate [t]. Neque hîc habeas rationē co- 10
rū, quæ disputātur in contrariam partē pro naturalibus liberis [r]: quia hodie nul-
lo modo concubinatus, nec consequenter naturales liberi approbātur, vt sepe
monui. Et ita etiā concludit Iulius Clarus [u], spurio vel ex damnato coitu nato
patrem

a l. pen. de leg. 1. Idē in l. filius, 28. §. pen. l. posthumum, 27. & l. si quis posthumos, §. pen. & fin. de lib. & posth.
b l. si quis aliquid, 38. §. qui abortionis, de pœn. in P. l. 3. §. sed ex senatusconsulto, & l. si mulierem, ad leg. Cor. de sicar. P. l. obseruare, de iu. dic. P. l. exemplo, C. de probat. cum similib.
c auth. ex complexu, de incest. nupt. §. fin. quib. mod. nat. effic. sui, in auth. Coll. 7. l. 1. & 2. C. de nat. lib. lib. 5. C. tit. 27.
d Suid. in ver.
e §. nouissimè, ad Senat. orfici. & §. vulgò quæsiti, de succe. cogna.
f Bald. in auth. ex cōplexu, glo. in l. si qua illustris, ad ver. cùm legitimus, ad Senat. Orficia.
g ca. si gens. Anglorū, 56. dist.
h l. si qua illustris, l. 5. ad Senat. Orfic. lib. 6. C. tit. 58.
i Bart. in l. si is qui ex bonis, de vulg. & pupill.
k l. 2. de natur. lib. C.
l §. si quib. mod. nat. effic. sui, sed vide ibi glo. in verb. participium.
m Bald. consi. 5. 1. volum.
n Bar. in d. l. si is qui, nu. 3.
o per l. edicto, sed hæredem, de alie. iud. mut. cau. fac.
p ad d. l. si is qui.
q l sicut, § superuacuam, quib. mod. pig. vel hyp. sol.
r l. 1. de natu. lib. C.
s Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, in succe. ab intestato, nu. 122. per d. §. si. quib. mod. nat. eff. sui, & auth. ex complexu, de incest. nupt.
t vt apud eundem Bened. vbi sup. nu. 114. & seq. vsque ad 121.
u Iul. cla. in 3. lib. sent. in § testamentū, quæst. 35.

patrem nihil posse testamento relinquere [a]: naturali, certa ratione posse, vt dictum: nisi fortè occasione alimentorum. Quòd si pater spuriũ in testamẽto hæredẽ scripserit, vel reliquerit quippiam in eo, illud pro non scripto habetur.
11 Verùm illi relictũ, fisco non deferetur: sed si de institutione agatur; hæreditas defertur venientibus ab intestato: si de legato, hæredibus institutis, si qui extant [b]: si modò palam ei relinquatur. Quòd si clam, & in fraudem legum hæres de restituendo fidem accommodauerit, fiscus aufert relictum & bona,
12 tanquam ab indigno [c]. Cæterùm dictum est, auum posse instituere nepotem legitimũ & naturalem filij spurij [d]: dũmodo in contẽplationẽ filij non fiat nepotis institutio, vt ipse vsumfructũ percipiat [e]. Et dũmodo etiã auo legitima non sit soboles [f]. Receptũ tamen filiũ legitimatũ institui posse, si legitimatus
13 fuerit tempore testamenti, vel ante tempus mortis: non autem si legitimatus
14 fuerit post mortẽ [g]: nisi sub cõditione, si legitimabitur, instituatur. [h] Et quia meritò sceleris parentũ recordatio facit, vt spurij institui ab iis non possint. Iustiori ratione receptum est, vt non possit instituere testator eam, quã polluit per adulteriũ: nec contrà, adultera adulterũ: Sed ab iis vt ab indignis auferatur hæreditas [i]. Et qui duxit vxorẽ, quam ducere prohibebatur lege, nihil ex eius testamẽto capere potest: quãuis ea, quæ à viro hoc modo decepta est, possit capere ex eius testamẽto [k]. Quintus Metellus prætor vrbanus denegauit bonorũ possessionẽ secundũ tabulas Vetilio cuidã leloni petẽti, hærede instituto: nec factũ testatoris cõprobandũ esse declarauit, nec eas tabulas pro iustis haberi cõuenire, quibus veluti in stabulum contaminatũ quis fortuna, suas proiecerit, effuderit. Interesseque reipub. vt honestæ personæ & honestis verbis vocẽtur ad hæreditates. Iuris ciuilis vnam & præcipuam partem esse, honestè viuere [l].
15 Et non esse institutionem faciendam præter honestum docet Plato [m]. De collegiis responsum est, licita posse institui: illicita, minimè [n]. Item ecclesias hæredes constitui posse [o], monasteria quoque, imò & mendicantium ordinũ religiosos, licet proprietatis bonorum sint incapaces: non vt bona teneant, sed vt vendantur per episcopum, & pretium in eorum necessitates conuertatur [p]: Exemplo institutionis factæ captiuorum & pauperum, iuxta l. si quis a l declinandam, de epis. & cler. C. Audio tamen aliquos mendicantes, qui in pauper-
16 tate & mendicitate ratione professionis viuunt, vel viuere debent, bona quidẽ immobilia non cumulare, quia non liceat: verùm pecunias corrogatas ex venditione rerum immobiliũ relictorũ, ad vsuram dare, vt inde victũ, sicut dicunt, habeant; id ego fieri non credo ab iis qui religionis dogmata tenent, nec puto curę eis esse conseruare in victum plura quàm quotidianum, eos qui propriis cesserãt, vt in paupertate viuerẽt. Verùm si fiat, mallẽ cum illis dispẽsari, vt proprietate potius rerum in communi fruerentur, quàm vt vsuris animã irretirent. Væ enim illis qui prædicãt non furandum, & furãtur [q]; scandaloque sunt aliis infirmioris conscientiæ hominibus: quamuis vtrumque vetitũ sit mẽdicantibus, & proprietatẽ rerum contra regulã habere, & vsuras ex pecuniis, prætextu religionis, colligere. Nihil enim interest quòd ad diuitias pertinet, quas eiurarunt, immobilia possidere, vel pecunias ingentes, ex quibus vsuras colligunt, in ditione habere: vtrũq; enim mendicitas respuit, vt pugnãs & aduersariũ professioni paupertatis [r]. Leo Cæsar vsuras omnino nouella prohibuit, & ne cuiquã omnino in vllo negotio liceat vsuras accipere: *Vt ne dum*, inquit, *iuri seruando studiosius addicti sumus, legem Dei violemus. Sed & si quid vel tantillũ exceperit, furti imputator* [s]. Adfert & ex sacris canonibus leges Harmenopulus has, *ὅτι ἱερωμένος, τόκους ὅλως οὐ συγχωρεῖται λαμβάνειν. ἀλλαχοῦ δὲ εὕρηται, καὶ ὡς καθαιρεῖται γὰρ τοῦτο ποιῶν, ὡς ὁ ιζ. κανὼν τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου φησί, καὶ ὁ ι, τῆς ἐν τρούλλῳ τῆς καὶ ς'. λεγομένης. πῶς γὰρ ὃς οὐδὲ πράγματα ἔχειν συγχωρεῖται, ἢ βιωτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν ἐνασχολεῖσθαι*; id est, *In sacros ordines cooptato, nequaquam permittitur vsuras accipere. Quin & alibi reperias, de clero tolli quisquis hoc fecerit. vt in* 17. *canone Nicenæ synodi, quæ & generalis fuit. Et* 10. *Trullanæ, quæ & sexta dicitur, præceptum est. Qui enim hoc sacris initiato liceat, cui ne facultates quidem*

a auth. licet, de natu. lib. C. c. per venerabilem, qui fil. sint leg.
b Bart. in l. 6. nu. 8. de iis quib. vt indig. & in l. hæreditas, nu. 1. eod. Alex. cons. 74. nu. 6. vol. 3. & in l. si is qui, nu. 1. de vulg. Iason. in l. hæreditas, numer. 9. de iis quib. vt ind. & in l. pater tuus, nu. 11. & 1. eod.
c l. eum qui, de iis quib. vt indig. P. Soci. cons. 84. lib. 4.
d Corneus, consil. 1. col. 16.
e Bart. in l. Gallus, §. quod si is, de lib. & posth. & ibi Ias. nu. 31.
f Alex. in d. §. quod si is, num. 7. Corne. cons. 25. col. 2. lib. 4. Deci. cons. 462. vide de hac quæst. Iul. Clarum, lib. 3. sent. 4. 32. nu. 2. & 3.
g Alex. in d. l. Gallus, §. instituẽs, de lib. & post. Clarus, in lib. [illegible] nu. 6.
h Cagnol. in l quando, num. 1 de reg. Iur. Iason. d. l. Gallus, §. instituens, nu. 5. & consil. 113. lib. 2. col. pen.
i l. Claudius Seleucus, 13. de iis quib. vt ind. D.
k l si de lega. 1. l. 2 de iis quib. vt ind.
l Val. Max. lib. 7. c. 7.
m Plato, de legib.
n l. collegium, de hæred. instit. C. l. 1. C. de Iudæ.
o l. 1. C. de sacros. eccles. c. 1. futuram, 12. q. 1.
p Guil. Bened. in c. Raynutius, in verb. & vxorem nomine in successione ab intest. nu. 217. Gui. Pap. [illegible] decisio. 317. vide & di[illegible] re distinctionem [illegible] Clari, lib. 3. sent. [illegible] q. 39. vide clem. exiui §. cupientes, de verb. sig. quæ prohibet cordigeris habere hæreditates.
q ad Roma. c. 2.
r hoc probatur ex concil. gener. Lugdunen. in c. 1. §. confirmatos, de relig. domib. in 6. quo prohibetur mendicantibus nouum quid acquirere, vel quæsita distrahere, & relicta applicantur in vsus terræ sanctæ redimendæ. Et Cardin. in clem. exiui, §. proinde, de verb. sig. ex æquitate illis permissum ait, sed iure non posse probari, vt succedere possint, & in c. nimis praua, 17. de excess. prælat. inuenies dictum à Greg. 9. fratres minores in arctissima paupertate inuenes, & hortos & habitationem tantùm habere.
s Constant. Harmeno. lib. 3. Promptua. iur. tit. 7.

quidem possidere conceditur, aut temporalibus simul & ecclesiasticis occupari? hæc tamen illis relinquo emendanda, si contingant, qui clauum ecclesiasticæ disciplinæ, & æquitatis summam orchestram à Deo consecuti sunt. Lex quædam Valentiniani & Theodosij prohibebat institui clericos vel monachos hæredes, correxit hanc Martianus Cæsar, lib. legum Nouella. tit. 5. de testamen. clericorum. Mulieres olim institui ex asse non poterant, nec supra quadrantem 17
lege Voconia prohibente [a]. Hodiè in successionibus nulla est sexus differentia [b]. De deportatis, constat eos institui hæredes non posse, & hæreditatē in ea 18
causa esse, in qua esset, si scripti hæredes non fuissent [c]. In metallum quoq; dā- 19
nati non scribuntur hæredes, nec capere possunt præter alimenta ex testamēto [d]. Neque illi qui in rerum natura non sunt [e], quibus comparantur mortui
ciuiliter. Sed de bannitis seu exilio ob contumaciam veniendi damnatis, non 20
modica quæstio est, num succedere possint, & plures distinctiones adferūtur. Sed communē dicit esse Bartho [f]. vt si bānitus impunè non possit occidi vel offēdi, is capax successionis sit: si verò impunè possit offēdi, non sit capax successionis in hæreditate sibi delata ex statuto eius ciuitatis à qua bānitus est: Aliorū autē bonorū, iure cōmuni sibi delatorū, capax sit, & capere possit ex testamento. Vide de hoc plura apud Iulium Clarum, lib. 3 sentē. iuris, q. 20. & 19. Relegati porrò in insulam, & quibus terra Italia & sua prouincia interdicitur, testamenti faciendi cùm ius retineāt [g], capaces erunt & factionis passiuæ. Pa- 21
gani, hæretici etiā cōsanguinei episcopi, ab episcopo hæredes institui nequeūt sine pœna anathematis [h]. Quod & ad clericos reliquos, alios quàm episcopos, pertinet [i]: quia nihil possunt eiusmodi personæ capere ex testamēto [k]. Sicuti nec ij qui tenētur crimine læsæ maiestatis humanæ, in sum. Pont. Cardinales, vel principes cōmisso [l]. Et si qui sint alij, quos expressè prohibitū sit hæredes 22
institui. Nam generaliter qui non prohibentur institui possūt cuiuscūq; sint qualitatis siue furiosi, siue prodigi [m], muti, surdi [n], & alij. Omnes porrò hæredes 23
qui instituuntur, sub triplici differentia colligi possunt, aut necessarij, aut sui & necessarij, aut extranei [o]: & illa, vel testamentarij, vel ab intestato succedunt, vel ex cōtractu. Necessarius est seruus hęres institutus, ideo sic appellatus, quia siue velit siue nolit, post mortē testatoris protinus hæres & necessarius hæres fit, &c. [p] Sui & necessarii dicebantur [q], filij aut nepotes & deinceps cæteri liberi in potestate morientis cōstituti: sui dicti, quasi domestici hæredes, & viuo quoque patre etiam quodammodo domini existimati [r]. Necessarij verò ideo dici quia siue vellent, siue nollent olim hæredes erant [s], & donec illis per prætorem succursum est, & data abstinendi si vellent facultas [t], pro qua sufficit si se non immisceant [u]. Suidas verbum quidem nouum & inauditum Laurentio Vallæ, sed & nouum & incognitum erat Politiano viro doctissimo nomen sui hæredis [x]: vt enim prisca nomina exoleuerunt, ita alia cum ætate adinuenta & mutata, vt ait Varrò, 4. de lingua latina. Vsus iurisconsultorum hoc nomen recepit, & secundùm Horatium, in arte poëtica,

Multa ferunt anni venientes commoda secum
Multa recedentes adimunt.

Et paulò post, *Semper in adiunctis æuoque morabimur aptis.*

Nec egó Ciceronem, vel Liuium, vel alium quemuis tanti facio, quanti nostros Iurisconsultos, in terminis artis nostræ: nam peritis in vnaquaq; arte est potius credendū. Inter suos sunt ergo, qui in potestatis parentis sūt mortis tēpore & proximores [y]: non enim omnes qui in potestate sūt, sui hæredes dicūtur, sed qui primū gradū tenent, & posthumi [z]. Putant aliqui, vxores lege Romuli matresfamilias, quæ per coemptionē trāsirēt in manū mariti, vt ait Dionys. halicar. li. 2. inter suos hæredes cōnumeratas, quòd vnà succederēt cū liberis, vt ait idē Halicar. Sed hodiè hoc ius abrogatū est [a]. Mulieres, quia filios nō habēt in potestate [b], suos habere hęredes nō possūt [c]. Extranei porrò hæredes 24
omnes

a Dio, lib. 56. Cic. 3. Verri. D. Aug. 3. de ciuit. Dei.
b l. maximum vitium, l. 4. de lib. præt. C. l. lege duodecim tabularum, de legit. hær. §. nostra, de exhæred. liber.
c l. 1 c. de hæred. instit.
d l. si in metallum, 3. de his quæ pro non scrip. hab.
e l. pen. eod. tit. l. vni. §. ea enim, de cad. toll.
f Bart. in quæstio. quæst. 1. incip. Lucanæ ciuitatis, num. 29.
g in l. eius qui, 8. §. in insulam, de testam. in P.
h c. si quis episcopus, c. 5. de hæret.
i c. in eos, 6. eod.
k cap. excommunicamus. in 1. §. credentes. eod. l. Manichæos, de hæreti. C.
l c. fœlicis, c. 5. de pæn. in 6.
m d. l. filiusfa. de testā. §. fi. de hære. qual. & diff.
n l. 1. de hær. instit. P.
o §. 1. de hær. qual. & differ. ap. Iusti.
p d. §. 1. & l. 1. de necessa. ser. hæred. instit. C. l. 1. C. qui manumit. non poss.
q §. sin autem, de hæred. qual. & diff. l. lege Cornelia, 12. de testam. l. qui in aliena. 6. §. 3. de acq. hæred.
r l. in suis, de lib. & posth. §. sin autem, de hæred. quæ ab int. defer. apud Iustin.
s §. necessarij, de hęr. qual. & differ.
t l. necessarius, 57. de acq. hæred P. l. nam nec. 89. de leg 1.
u l. qui se, de acq. hær. P. l. 1. si min. se ab hæred. absti. C.
x Alcia. in si. lib. 4. de ver. sig.
y l. scripto, 7. si tab. testa: nullæ exta. lib. 35. P. tit. 6.
z §. posthumi, de hær. quæ ab int defer.
a l. 1. & auth. seq. vnde vir. & vx. C.
b §. fœminæ, de adop. l. nulla fœmina, de suis & leg hær. P.
c §. cæteri, vers. qua de causa, de hære. qual. & differ.

omnes, dicuntur præter necessarios & suos, & si sint filij, qui tamen extra potestatem patris sint, proximi, & penitus alieni, serui manumissi[a]. Notabile tamen est quod tradunt iura, appellationem hæredis in conditione adiectam, *si sine hærede decesserit, restituas Seio*, intelligi tantum, si sine liberis vel filiis decessit[b]. Tradunt & interpretes appellatione hæredis non venire in fideicommisso extraneos, vt Bald. in l. Gallus Aquilius, §. etiam si, de lib. & post. & in §. 1. de natu. success. feu. Bart. in l. pro hærede, §. si quid tamen, de acquirend. hær. Neque etiam in feudo, vt ait Paulus Castrensis, cons. 176. glos. in l. ex facto, ad Trebel. Propriè enim solus filius hæres videtur esse, ex ea nota, quod filius sit[c].

a d. §. cæteri, l. tutelas, 7. de cap. deminu. P.
b l. ex facto, 17. ad Treb. P. & ibi glo. & Bart. & Bald. & Castr. in l. antiquitas, de vsufr. leg. rurs. Bart. in l. 1. de condit. infer C. & latè idem in l. 1. si liber. impe. Soc. lib. 10. C. de lib. & cor. lib.
c ad Galat. 4. d. l. in suis.

De fine, propter quem ea quæ diximus in superioribus de testamentis, summa cum prouidentia & labore tradita sunt, & de ratione eorumdem.

Cap. 36.

1 *Testamentorum tractationis vniuersæ finis.*
2 *Voluntates morientium sortiri effectum reipub. interest, tuendæ & sequendæ. & 3.*
4 *Voluntas defuncti probata, præualet proprietati verborum & scripturæ: dubia in arbitrio iudicis est. & 5.*
6 *Testamentorum exequutio à quibus fit.*
7 *Hæres cogitur exequi voluntatem testatoris, si non obtemperet intra annum quomodo cogatur, & priuetur successione.*
8 *Executores testamentorum qui dicantur, qui possint esse vel non, & quot dentur. & Num. 9. 10. & 11.*
12 *Executores testamentarii debent inuentarium conficere, & rationes gesti reddere: quando vendere res hæreditatis possint.*
13 *Executor testamentarius sibi non potest soluere debitum à testatore in Gallia.*

1 IVRISCONSVLTORVM cura & solicitudo in testamentorum disquisitione & tractatione summopere laborauit, vt non sit alia iuris pars quæ prolixius videatur tractata. Vnica causa finalis illa; vt voluntas testatoris, quæ libera morientibus relicta est[d], esset manifesta[e], non dubia[f], vel calumniis aut falsis suggestionibus impetita, secundum leges ritè ordinata, & vt hoc modo composita[g] in suo statu conseruaretur authorita-
2 te publica. Nam & eius interest, suprema hominum iudicia sortiri effectum[h]. In actis publicis, nihil est lege grauius: in priuatis, firmissimum est testamentum[i]. Etenim, inquit Arnobius[k], morti vicini maximè valemus scientia, ita vt de futuris vaticinemur, vt proditum est à Platone in apologia Socratis, dixisse Socratem. Cui sententiæ & accesserunt Romani, fidemque eius rei faciunt testamenta Patriarcharum in Genesi mundi, c. 27. 49. & 50. Depresso namque corpore, quod aggrauat animam, exitui suo proxima anima, veluti incipiens à carcere absolui, spiritualia syncerius contemplatur & liberius; potissimùm cùm hæc caduca, quæ relictura est, incipit despicere, & mentem ad
5 futura transfert. Ita voluntatem Virgilij Seruandam Augustus dicebat,

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis

d l. 1. C. de sacros. eccles.
e l. in testamentis, 16. & l. hac consultissima, de testam. l. fin. C. de codicil.
f l. in ambiguo, de reb. dub. l. precibus, impub. C.
g §. nemo potest. 58. de leg. 1. §. disponat, de nupt. in auth.
h l. vel negare, quemad. testa. aper. P.
i Cic. Philip. 2.
k Arnob. 2. contra gentes.

Sed, inquit, legibus seruanda fides, suprema voluntas
Quod mandat, fieriq́; iubet, parere necesse est.

Et Plinius [a], Diuus Augustus carmina Virgilij cremari contra eius testamenti verecundiam vetuit. Lex erat 12. tabul. *Paterfamil. vti super familia pecuniaúe sua lega[s]sit, ita ius esto* [b]. Vbique nobis tuenda est voluntas deficientium [c]: quia ea facit, vt quod scriptum est in testamento, valeat, & ita valeat vt sensit testator, quamuis aliter scriptum intelligi possit [d]. Neque vtique in causa testamentorum, vt ait Marcellus, ad definitionem verborum descendendum est, cúm plurimi abusiuè loquantur, nec propriis vocabulis ac nominibus semper vtantur [e]. Et ita voluntas, si de ea constet, verborum proprietatibus ante-
ponenda [f]. Hac ratione Martianus probat [g], repetitum legatum bis vel am- 4
plius, semel deberi. *Quia voluntas*, inquit, *defuncti hæc est, vt semel debeatur.* Et eadem, ab euidente mente testatoris reiicitur conditio, quæ verbis inesse videtur, ab Vlpiano [h]. Vt contrà, quamuis verba enunciatiua non inducant dispositionem, vel fideicommissum, si tamen doceatur talem fuisse voluntatem defuncti, inducunt, vt respondit Modestinus [i]: Imò voluntas testatoris probata præualet scripturæ, vt minus scriptum quàm dictum iudicemus [k]. Et si aliunde ex presumptione quadam certa peti possit mens testatoris, illa adhuc præualet scripturæ: veluti, si quis allato falso nuntio de morte filii sui, mutauerit institutum quem fecerat anteà filium, si is redeat filius, succedet [l]. Et ita Centumuiros etiam iudicasse tradunt Cicero [m], & Valerius Maximus [n]. Et Lelius Crassus, in Coponij institutionis quæstione, de controuersia substitutionis Manij Curij dicebat, voluntatem non verba valere oportere. *Nam si*, inquit, *voluntates sententiæq́; negligantur, quanta in verbis futura sit captio, cùm in cæteris rebus, tum in testamentis. Ex bono & æquo, non ex callido versutoq́; iure res iudicari debere: scriptum sequi, calumniatoris esse. Boni verò iudicis, voluntatem scriptoris authoritatemque defendere* [o]. Cæterùm, si nimium ambigua voluntas sit, iudicis æsti-
matio erit, qui[d] de ea statuendum sit [p]. Certa voluntate facta, executioni ea 5
demandari debet, vel per hæredes, vel per executores in testamento datos, 6
vel à lege constitutos. Hæredes, vt respondeant negotiis hæreditariis, & quæ habebat testator facienda explicent operepretium est, cùm succedant in ius vniuersum defuncti [q]: & hoc est, pro hærede se gerere [r]. Et ita omnia legata ab hærede diximus præstari [s], omnes actiones in eum dirigi vt in defunctum, & ab eo omnes actiones defuncti exerceri [t]: atque si contumax sit principali & pontificiali authoritate voluntatem testatoris implere cogetur [u]. Et si in-
tra annum monitus personaliter à iudice ipso, non impleuerit quæ pro imple 7
tis haberi sine facto suo non possunt, priuatur iure successionis. Tria enim in hac priuatione requiruntur, 1. vt adimpleri sine eo non possit; 2. vt moueatur personaliter à iudice; 3. vt intra annũ non impleat. Et tunc hæreditate priuatur & prælegatis, etiam si aliter testator fuisset ei ea relicturus [x]. Quæ tamen vera non sunt in sex casibus, quos explicat Guill. Bened. [y]. 1. Si iusta de causa citra negligentiam hæres implere non possit [z]. 2. Si implementum non respiciet commodum pecuniarium alterius [a], vel animam testatoris, cuius implementum non debet differre [b]. 3. Si damnosa est hæreditas, & eo priuato alii noluit eam acceptare [c]. 4. Si agatur de regno, comitatu, aut baronia [d]: nisi filius patri implere promisisset, & ageretur de salute publica, vt in c. licet, de voto. 5, Si testator pœnam non implenti hæredi imponat, cessat legalis, cui renunciasse testator videtur [e]. Postremò morosus hæres non dicetur, nec ea de causa priuatur iure suo, si testator executores testamentarios constituerit speciales [f], quando hæres sine executore non potest exequi; aliàs contrà. Et nisi remoto vel mortuo executore, iudex monuisset hæredem, vt impleret [g].

a Plin. lib. 7. c. 30.
b Cic. 2. de inuentio. l. verbi. legis, de ver. sig. l. 1. ad leg. Falc.
c §. sancimus, de hæred. & Falc. in auth. l. 3. de lib. præt. lib. 6. C. tit. 28.
d l. ex facto, 35. §. verũ autem, qe hær. instit. l. si mihi & tibi, 12. §. fi. de leg. 1. l. cùm de lanionis, 13. §. optimum, de fun. inst. inst. leg. P. l. in conditionibus, 19 & l. pater Seuerinã, de cond. & dem. l. fideicommissa, 11. §. item si quis, de leg. 3 l. cùm quæstio, 23. §. fi C. de lega.
e Marc in l. non aliter, §. de leg. 3.
f l pediculis, § Labeo. de au. & arg. leg. P. l. non aliter, 67. de lega. 3.
g l. seruo alieno, 116. §. si quis à primo, de leg. 1.
h l. si cui legetur, 51. § hoc autem legatum, eod.
i l. Titia cum testamẽto, 35. §. Caius Seius, & §. Titia, de leg. 2.
k l. qui quartam, l. 15. de leg. 1.
l l. fi. de hær. instit. P.
m Cic. 1 de orat.
n Val. Max. lib. 7. c. 7.
o Cic. lib. 2. de Inuen. in 1. & 2. de orat. in Bruto. In Topicis, in Orat. pro Cecin. Facit l. pen. ad exib. P. c. intelligentia, de verb. sig.
p l. voluntatis, C. de fideicom. l. 2. Mutius, 7. §. fi. ann. leg. P.
q l. hæreditas, de reg. iur §. licet autem, quib. ex cau. man. non lic.
r l. pro hærede. de acq. hær.
s § legatum, de leg.
t l. vni. vt act. ab hær. & con. hær. C. distingue per l. vn. ex del. def. in quan. hær. tene. C.
v l. hæreditas etiam, de petit. hær P.
x auth. hoc amplius, C. de fideicom §. si quis autem non impleuerit, de hær. & Fab. in auth. explicat hoc pluribus Guill. Bened. in c. Raynutius, ad versi absque liberis, 2. in fideic. substi. nu. 198. 199. 200. vsque ad nu. 209.
y in pro. tit. loco a nu. 209. vsque ad 218.
z Pan. cons 60. Facit l. nulli, C. de epis. & cle.
a l. non oportet, iuncta glo. fi. de his quib vt indig.
b c. licet, de vot. & vot red § si quis autem, cũ §§ præced. de eccle. tit
c Guill. Bened. dat rationem in præd. loco nu. 212 glo. in §. si verò non impleuerit, de hær. & Falc. coll. 1. Facit tex. l. si quis solidum. de hæred. instit. glo. in l. ea sola. de reg. iur. P. d Panor. in c. intellecto, de iureiur. Bald. in auth. hoc amplius. C. de fideic. e l. 1. §. 1. de pen. leg. l. si fundum sub conditione. §. Stichum Sempronio, de leg. 1. f Bart. in d. auth. amplius, per tex. in l. multa, de cond. & demon. §. si quis autem, de ecclesi. tit. in auth. g Vide quæ in probationem adfert d. Bened. in præcitat. loco, nume. 215.

Potes

Potes hîc addere alia remedia quæ diximus dari contra hæredes legatariis,
8 paulò antè c.33. Iure pontificio, si ante annum non exequatur hæres volunta-
tem testatoris à die monitionis, in rebus piis executio deuoluitur ad episco-
pum [a]. Et si adhuc parere de facto contemnat, ex concilio Magnutiuo, ab e-
piscopo loci illius omnis res quæ ei relicta est, canonicè interdicitur cum fru
ctibus & reliquis emolumentis [b]: etiam si testator dixerit, ne ad episcopũ cura
deuolueretur [c]. Nam & in negligentiam quoque executoris dati deuolutio fit
ad episcopum [d]. Extat Emanuelis Comneni imperatoris Orientis constitutio
nouella græca, lib. 1. iur. Orienta. de executo. testamentorum, qua instituto
Christo, vel pauperibus, vel pia causa, iubetur, ne lis executionis vltra duos
menses prorogetur, & intra quartum diem, si fieri possit, propter salutem ani-
mæ defuncti fiat distributio: vultque episcopum in casu negligentiæ, & eccle-
9 siæ œconomum, vel ipsum imperatorem fieri executorẽ. Executor datus, vel
alius is dicitur, qui secundum conscientiam, id est, secundum id quod voluisse
scit vel præsumit testatorem, facit quod à testatore ei iniunctum est [e]. Execu-
torem alioquin dicimus, qui ad finem iam decretum ducit [f], habita ratione
eius quod exequendum est à testatore iussum, secundumque impositam for-
mam. Et ita, cùm pro diuersitate negotiorum, plures species constitui possint
10 executorum, hîc agetur tantùm de testamentario seu vltimæ voluntatis. Ex
dispositione iuris cõmunis omnes cuiuscunque sexus viri & mulieres possunt
esse executores vltimarum voluntatum. Item minores 25. annis [g]. Et religiosi,
petita licentia à superiore [h]. De mulieribus ad secundas nuptias transeunti-
bus tamen, Barth. [i] ait, si executrices datæ sint, illis dari coadiutores,
vel munus earum ad episcopum deuolui. Qui habet personatum vel ecclesia
sticam dignitatẽ, non potest esse executor testamentorũ laicorum [k]: quia pro-
hibentur istæ personæ esse administri & procuratores laicorum [l], ministri au-
tem dicuntur executores [m]: nisi sint executores eorum, quæ disposita sunt pro
anima defuncti, & relictorum ad pias causas [n]: Exceptis mendicantibus cor-
digeris, qui nullomodo dari possunt executores: nisi distributio sit facienda
11 inter eiusdem ordinis monachos & moniales [o]. Possunt vnus & plures dari
executores, quorum vno mortuo, aut exequi nolente vel absente, alter exequi
12 potest, nisi contrarium testator expresserit [p]. Forma generalis exequendi, vt
ante omnia conficiant inuentarium bonorum, si sint generales executores,
nam sine eo non possunt rationem gesti reddere, ad quam tenentur, & ad reli
qua præstanda [q]. Quemadmodum qui nomine tutorio administrat, antequã
aliquid gerat, inuentarium facere debet [r], & rationem redditionem ab inuẽ-
tarij exhibitione incipere, posteaq; rationalia exhibere [s]: executiendæ namq;
sunt executorũ rationes, vt sciamus reliqua quæ ab illis sunt præstanda [t]. Cre
ditur tamen testamentorum executorum iuramento, num accepta expende-
rint, dummodo illorum non intersit, vt sint bonæ famæ & vitæ, & sine suspi
tione [u]. Cauet & stilus parisiensis, *du petit chastelet*, tit. *des examinateurs*, c. 10. vt
executores testamentarij cogantur statim post annum à morte testatoris red-
dere rationem executionis. Ita & placuit, vt quod testator viuus vni executo-
ri dedit expẽdẽdi causa in sepulturã vel in aliam rem si non expẽdatur, quod
superest non expensũ restitui hæredi [x]. Nudus quippe minister est neque quic
quam apud eum remanere debet [y]. Potestas tamen pendente executione re-
1 tinendi data penes se est, videlicet, mobilia, non immobilia; neque hæres ante
executionem conqueri interdicto possessorio aduersus eum potest prò mobi-
libus, quamuis rectè audiatur pro immobilibus, vt placuit curiæ Parisiensi su-
premæ 1. Septem. 1377. [z] Attamen aliquando & immobilia defuncti vendere
potest pro legatorum solutione, si mobilia non sufficiunt: vt iudicatum in ea-
13 dem curia, 12. Iunij. 1555. [a] Notabile illud, vt in hac executione non possit exe
cutor in Gallia sibi à testatore debitum accipere, quãuis iure communi liceat:
Sed debet ab hærede petere [b], vt placuit eidem curiæ 5. Maij 1536 [c].

FINIS LIB. 42.

- a c. nos quidem, 3. de testam. § si quis ædificatione, de eccles. tit. vide Panor. in c. iudicaute, & c. si hæredes, de testã.
- b d. c. si hæredes, 6.
- c c. tua nos, 17. de testa. §. si quis autem pro redemptione, de eccles. tit. in auth. auth. licet, de epis. & cler.
- d l. nulli, 18. eod. tit.
- e d. l. nulli, §. & si quidem
- f l. executorem, de exec. rei iud. P.
- g l. a filio, 15. de alim. & cib. lega. glo. 1. in c. religiosus, 2. de testa. in 6.
- h d. c. religiosus.
- i Bar. in d. l. a filio hærede.
- k ca. ex parte, 70. dist. c. literis, de concess. præb.
- l c. sacerdotibus, ne cler. vel monach. ex parte, de postu. præla. ca. episcopus, 8 dist.
- m l. si quis à Titio, 10. de leg. 2. d. c. religiosus, de testa. in 6. ca. fin. 8. dist. l. generaliter, de episc. & cler.
- n Clem. exiui, § proinde, & § verum, de verb. sig.
- o Bar. in tract. minorit. lib. 3. c. 1.
- p c. si, §. si, de testa. in 6. vide Specul. in tit. de instru. edit. §. nunc. verò aliqua, in vers. quæritur an executores præsentes, nu. 49.
- q iuncta l. Lucius, 33. de mã. test. lib. 40. P. tit. 4. l. si quis ita, §. si duo, de statu lib. eod. lib. P. tit. 7.
- r l. tutor qui repertorium, de administ. tuto.
- s l. 1. §. de seruis, de tutel. & ratio. distra.
- t l. si cui libertas, 49. de cond. & demõst.
- v Bald. in l. captatorias, de milit. testa. Cyn. Bart. in l. pro redemptione, § 1. per illum tex. C. de donatio.
- x See. l. Lucius Titius l. 90. §. 1. de leg. 2.
- y l. si quis Titio, eod.
- z vide Tiraq. *le mort saisit le vif*, par. 7. Pap. lib. 10. aresto. tit. 9. ar. 1. & 5.
- a Paulus, lib. 10. tit. 6. ar. 9.
- b Specul. tit. de instru. edit. §. nunc. aliqua, vers. 39.
- c Pap. lib. 30. rapsa. se. tit. 9. ar. 3.

DE MEDIIS, QVAE AD CAVSAM TESTATI ET INTESTATI pertinere possunt.

LIBER XLIII.

De Codicillis. Cap. I.

Instit.lib.2.tit.fi.P.lib.29.tit.7.C.lib.6.tit.36.

1 *Codicilli pertinent ad causam testati & intestati: item bonorum possessio.*
2 *Codicilli vnde dicti, & codex.*
3 *Codicilli quid, & eorum cum testamento differentia. Et quod hæreditas directò codicillis nec dari nec adimi potest.*
4 *Codicillorum species, quomodo differant ab epistolis, de quibus fiant, & à quibus, forma codicillandi, quomodo cum testamēto & sine testamento fiant. nu. 5. 6. & 7.*
8 *Codicilli ante testamentum facti habent vires à testamento.*
9 *Codicilli post testamentum facti vel approbantur vel improbantur cum ipso testamento.*
10 *Lentulus primus codicillis validis vsus.*
11 *Militis codicilli etiam sine testamento valent.*
12 *Codicillis scripta valent, si modo nihil derogent institutioni: non aliter.*
13 *Codicilli plures fieri possunt valide, non testamenta.*
14 *Codicillaris clausulæ effectus, & forma.*
15 *Iuramentum negotio appositum continet, vt valeat meliori iure, quo valere possit actus.*
16 *Codicillaris clausula quando non firmat testamentum. & 22.*
17 *Codicillorū finis in testāto, firmare testamentū & volūtatis vltimæ facilior exitus.*
18 *Substitutio directa in fideicommissariam, quando testamentum iure codicillorum sustinetur, transit: quando non, numero 22.*
19 *Codicillorum pendentium ex testamento, ante & post testamentum factorum, & eorum quæ fiunt in testamento ipso notabilis differentia.*
20 *Codicillorū & testamēti differētia in cōsiderāda capacitate factionis testamētariæ.*
21 *Quæ actiones dentur pro relictis in Codicillis.*
23 *Codicillorum admittendorum rationes.*

CODICILLORVM ius aliquando ad testamenti 1
naturam accedit, & aliquando fauet causæ intestati, medium quoddam inter vtramque successionem: vt & bonorum possessio. Quare de illis, antequam aggrediamur reliqua, exequamur pauca oportet. Iulianus ait, Codicillorum ius esse singulare, vt perinde habeantur in his scripta, ac si scripta in testamento essent [a]. Finguntur enim ibi quædam, ac si facta fuissent, & ad venientes ab intestato aliquando referuntur [b]. Codex à caudice, à codice verò codicillus, & codicilli dicuntur, vt ait 2
Varro;

a l. 2. § 1. de iure codicill. P.
b l. si quis cum testamentum, cod.

Varro,cùm enim codex dicatur testamentum à Iustiniano,& à Iuuenale:

Nam codice sauo
Hæredes vetat esse suos,

Rectè appendices testamentorum,vel chartulas,quę pro testamentis haben-
3 tur,codicillos dicimus. Codicilli dicuntur in quæstione proposita, voluntatis
nostræ iusta sententia,de eo quod quis post mortem suam sine hæredis institu-
tione directa fieri voluit.Hanc finitionem à testamento [a] mutuati sumus,ad-
ditis verbis,*sine hæredis institutione directa*,quæ substantialem eius & codicillo-
rum ostendunt differentiam: quia codicillis non potest directò relinqui,vt in
testamentis,sed tantùm per obliquum,per fideicommissum,hæreditas [b]. Ne-
que in illis exhæredatio, quemadmodum nec institutio fieri potest [c], nec
adimi data hęreditas [d].Exceptis codicillis militis,in quibus hæc fiunt [e] : quia
militis voluntas omnis pro testamento legitimo seruatur, si iure militari fiat
4 [f]. Codicillorum duæ species, alij namque cum scriptura alij per numcupa-
tionem sine scriptura fiunt [g] ;propriè autem, cum scriptura breui, & veluti
tabulis & pugillaribus compræhensa voluntas, codicillorum nomen accipit:
per extensionem verò & abusiuè,& quæ sine literis apparet [h].Distincti tamen
5 codicilli ab epistolis & literis [i]. Fiunt codicilli de hisdem bonis, de quibus fit
testamentum,& per codicillos eadem vel legatis vel fideicommissis relinqui
possunt. Potest & is tantùm codicillis disponere, qui posset,si daretur otium
& tempus, & si vellet testamentum condere: non autem qui ad testamentum
faciendum inhabilis est [k]. Vt in exemplo furiosi liquet, qui cùm testamentum
facere non possit [l], vt dictum suo loco,neque codicillos faciet [m].Et quemad-
6 modum qui de statu suo dubitat testari nequit [n]. Sic codicillari [o].Forma,se-
cundum quam codicilli fiant, non habet solemnitatem testamentorum, sed
exigit tantùm voluntatis probationem per quinque saltem testes [p]. In quo
correcta lex Constantini [q], quæ exigebat in illis septem: cùm testamentum
7 septem ad minus desideret iure ciuili [r]. Et proinde, neque in istis requirimus
testium obsignationem,rogationem,suscriptionem,subsignationem [s].Fiunt
codicilli aut sine testamento,aut cum testamento [t]:sine testamento, quando
qui vult intestatus decedere explicat voluntatem suam vltimam, saltem co-
ram testibus quinque [u]. Ideo enim fideicommissa dari possunt ab intestato
succedentibus,quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere le-
gitimam hæreditatem [x].Et in summa isti codicilli ab intestato mortui nihil
desiderant, sed vicem testamenti habent [y].Formula huius dispositionis est à
Iuliano posita; *Quisquis mihi hæres erit, bonorumùe possessor, eius fidei committo* [z].
Cum testamento codicilli facti rectè definiuntur à Theophilo [a], & Constan-
tino harmenopulo [b], κωδίκελλός ἐστιν ἐλλιπῦς διαθήκης γνώμης τῦ διαθεμένου
ἀναπλήρωσις, id. *Eorum quæ in testamento voluntati testatoris desunt,supplemen-
tum.* Istorum trifariam constitues differentiam, ratione testamenti: Nam aut
ante testamentum, aut post testamentum, aut cum ipso testamenti tempore
8 fiunt.Qui fiunt ante testamentum ex sententia Papiniani [c], non aliter vires
habent, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed CC. Verus &
Antoninus rescripserunt,ex his codicillis qui testamentum præcedunt, posse
fideicommissum peti , si appareat eum qui testamentum fecit à voluntate,
quam in codicillis expresserat,non recessisse [d]. Ad testamentum enim, quod
quoquo tempore fecerit testator, pertinent codicilli [e]. Et testamento facto,
etiam si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. De-
nique,si ex testamento hæreditas adita non fuisset,fideicommissum ex huius-
9 modi codicillis nullius erit momenti [f]. Post testamentum fiunt codicilli, vt
appendices & additiones testamenti, extra substantialia, & habentur codi-
cilli pro parte testamenti, obseruationemque & legem iuris inde traditam
obseruant,& legata in codicillis vel fideicommissa post testamentum dirigũ-
tur ad hæredem, qui si tempore codicillorum mortuus est, non debentur [g].
Et testa-

a l.1.de testam.P.
b §.codicillis,& §.directo, de codicil.l.2.§.f.de iure codic.P.l.2. & l.si idem, C.de codicil.l.Scæuola,ad Trebell.P.c. similib.
c l. non codicillum. C.de codicil.
d l.2.C.eod.l.hæreditas,l.4. de ijs quib. vt indig.C.
e l.militis codicillis, de milit.testa.P.
f l.1. l. miles si testamentum, eod. cum simil.
g l.f.C.de bon.liber. l.f.§.f.ibi.*sine scriptis*, C. de codicil.l. generaliter, de sacrosf.eccles.
h Azo, in summa, de codicil.C.
i l.literæ.17.de iure codicil.P.
k l.diuus.6.§.codicillos de iure codicil. P.l. conficiuntur.l.8.eod.
l l. furiosum, C. qui testa.fac. non poss. §.item furiosi,& §. furiosi, quib. non est per.fac.test.
m l. nec codicillos,5. C. de codicil.l.2.§. furiosus,eod.P.
n l.de statu, de testa. P.l.1.de leg.3.
o l.Aristo.9.de iu.codic.
p l.f.§.f.de codicil C. §.fin.eod. apud Iustin.l.fi.C.de fideicom.
q l.1. de testam.lib.4. cod.Theod.tit.4.
r l.hac consultissima & l.iubemus,C. de testam.
s d.l.diuus.§ codicillos & §. lice.de iure codicil.P.
t l.conficiuntur.8.de iure codic. §. non tantum,de codic.l non idcirco,4.eod. C.
v d.l.f.§.f.C.eod.§.f. eod. apud Iustin.facit l. quoniam, de natu.lib.C.
x l.conficiuntur & l. siquis 3.de iure codic.P.
y l.ab intestato .16. eod.
z d.l.si quis.3.
a Theop.§.1. de codic. in instit.iur.ciuil.
b Const.Harm.lib.5. tit.7.
c l.ante tabulas , l.5. de iu.codicill.P.
d §.non tantùm.vers. sed cum autem, de codicil.
e l.ab.intestato,eo,P.
f l 3 §.fin.eod.
g l.quidam referunt, 14.de iure cod.P.l. sicut,quemad.test. aper.P.

Et testamento facto, codicilli ius eius sequuntur [a]. Videtur hæc species codi- 10
cilli prior inuentione esse, ex testamento Lentuli tempore Augusti inducta.
Hic enim testamento facto hæredes filiam suam & Augustum Cæsarem, & a-
lios quosdam instituerat, ac scripserat in eo testamento ita, vt ait Theophi-
lus [b] *si quos postea codicillos fecero, firmi & vtiles sunto*, hoc est, futuros codicillos
confirmauit. Et ita clausula illa referebatur ad futuros. Similem tamen clau-
sulam videtur referre Celsus, quam & præteritos ante testamentum & futu-
ros confirmare respondit: ea est. *si quid tabulis aliove quo genere ad hoc testamen-*
tum pertinens, reliquero, ita valere volo [c]. Excipiuntur militis codicilli, qui per 11
se stare possunt, & ad testamentum conditum non referuntur, sed iure militari
valent [d]. Sed valent vtique quæ in codicillis ante vel post testamentum factis 12
relicta & scripta sunt, si inuiolatam relinquant causam præcipuam testamen-
ti, videlicet institutionem, neque enim permissum codicillis est, pure institu-
tis liberis intestamēto, conditionem vel substitutionem directam adijcere [e].
Quia qui conditionem adijcit, effectu adimit hæreditatem in casu deficientis
conditionis [f], & conditio facit institutionem [g]: dari autem nec adimi dire-
ctò hæreditas codicillis non potest, vt dictum est, sed tantùm testamento [h].
Codicilli & ante & post testamentum plures fieri possunt [i], diuersi, & diuer- 13
sarum rerum, & omnes simul vallent, nec posteriores superiores reuocant:
nisi constet testatorem prioribus derrogare voluisse [k]. In quo constituitur alia
codicillorum in testamentis differentia. Quia nemo cum pluribus testamen-
tis validis decedere potest, sed posterius validum rumpit prius [l]: exceptis mili-
tum dispositionibus [m]. Siquidem in testamentis fit institutio hæredis, eaque
vniuersalis omnium bonorum [n]. Et duo in solidum eiusdem rei domini esse
non possunt [o]. In codicillis verò, fit vt plerunque dispositio de certa parte bo-
norum, vel de vniuerso fideicommissum, cum ordine temporis instituti &
substituti qui diuerso tempore domini rerum fiunt successiuè. Postremò in 14
ipso testamento ponitur clausula codicillaris, *si non valet quod ago iure testa-*
menti valeat iure codicillorum. Nam hæc clausula facit, vt vltima voluntas, quæ
ex aliquo capite solemnitatis non valet iure testamenti, recipiatur tanquam
codicilli [p]. Non enim quis potest agere simul tanquam ex testamento & tan-
quam ex codicillis, ex eadem scriptura [q]. Prodest itaque apposuisse illam clau
sulam, vt saltem ex codicillis sustineatur voluntas: vt si agnatione rumpatur
testamentum, virtute codicillorum remaneat grauamen in agnato hærede
obliquum, si testator dicat velle dispositionem suam valere iure codicillorum
[r], vel si mortuus agnatus postumus ante testatorem, iure codicillorum fir-
mentur tabulæ testamenti [s], quæ ruptæ erāt per natiuitatem postumi [t]. Tue
tur & Guill. Bened [u]. Etiam natiuitate postumi præteriti superstitis ruptum
testamentum, per clausulam illam iure codicillorum firmari, eamque expres-
sam & tacitam, suos effectus habere. Tacitam vocat, quando per æquipollens 15
adiectum intelligitur: veluti, si testator dicat in voluntate minus solemni [x].
Volo testamentum meum valere omni iure meliori quo valere poterit, vel si similib.
verbis vtatur. 2. Si testator iurauerit in testamento, nam iuramentum eius est
virtutis, vt contineat clausulam, vt actus valeat meliori iure quo valere po-
test [y]: vt si iurauit testator quod darentur legata, vel adegerit hæredem vt
iuraret se daturum. Ita & habere iuramentum vim clausulæ codicillaris de-
fendit Bartho [z]. & pluribus firmat Guill. Bened [a]. Quo loci & de viribus iura
menti copiosè & de periurijs disputat. 3. Suppletur clausula codicillaris, ex af-
fectione & amore singulari, quem gerebat testator erga personas in minus so-
lemni voluntate honoratas [b]. Et hoc idem Benedictus fusissimè per multas
digressiones de viribus amoris & amicitiæ firmat [c]. Et ibi videbis ex culice
factum elephantem. 4. Suppletur ex consuedine illa clausula, vel statuto loci
[d]. 5. Guido Papæus existimat [e], paria esse rogare venientes ab intestato, vel di-
cere si non non valeat iure testamenti, valeat iure codicillorum. Verùm scien
dum est, non cuiusque testamenti esse hanc interpretationem. Nam si testa 16
tor voluerit

a d. l. ab intestato.
b Theoph in §. 1. de codic. in Insti. iur. ciuil.
c l. Platiana, 18. de iure codicill.
d d. l. conficiuntur, 8. § si miles, de iure codicill.
e in l. diuus, 6. & l. quod per manus, 10. de iure codic. §. fi. de codic.
f l. pen. de cond. inst. t. P.
g l. 6. eod. tit.
h l. 2. C. de codicil. §. codicillis, eod. cum simil.
i §. fi. eod. l. diuus, §. codicillos, in 1. eo. P.
k l. 3. C. de codicil.
l §. posteriore, quib. mod. testa. infir. l. 1. de iniusto rup. P.
m l. quærebatur, de milit. testa. P.
n l. hæreditas, de reg. iur. ibi, *in vniuersum ius*, &c.
o l. si vt certo, §. si duobus vehiculū, commod. P.
p Plenè Bart. in l. 1. & Bald. & Salic. in l. fin. C. de codic. Guill. Bene. in ca. Raynutius, ad verbum, testamentum, 3. nu. 17. de testam.
q l. fi. C. de codicil.
r l. 1. eod.
s l. conficiuntur, §. si post factum, de iure codicil.
t l. posthumus, de iniusto rup. P.
u in loco prox. cita.
x l. cùm patrem, § filius matrem, & l. codicillis, §. fin. de legat. 2. l. cùm quis decedens, § codicil lis, de lega. 3.
y l. cùm pater, §. filius matrē, de leg. 2. & ibi Barto. & Bald.
z Bart. in l. eam quā, C. de fideicom. & in l. si quis in principio, de leg. 3.
a Guill. Bened. vbi sup. nu. 20. 21. 22 23. vsque ad 26.
b glo. & Bald in l. si iure, de testam. manu. C.
c idē Bened in præd. loco nu. 42. vsque ad nu. 51.
d Idem, eod nu. 54.
e Guid. Pap. decis. 323 per glo. in l. si iure, de testam manumiss. C.

tor voluerit testamentum tantùm facere, nec voluerit clausulam apponere, illa non subintelligitur, & testamentum inualidum. quod alioquim valere
17 poterat iure codicillorum, nullo iure valebit [a]: Finis codicillorum est propter quem inventi sunt, vt facillius voluntas vltima sortiretur plenè effectum suũ
18 etiam cessante solemnitate testamentaria. Effectus itaque codicillorum, & clausulæ codicillaris, quæ facit valere testamentum iure codicillorum, est: 1. vt faciat venientes ab intestato, videri grauatos de restituenda hæreditate hæredi scripto, vtque habeat testamentum vim fideicommissi [b]. Et si substitutio in eo testamento per verba directa facta fuisset, trahatur ad fideicommissarium [c]. Notabille tamen, quod admonet in hoc Ioan. Petrus Ferrariensis [d], cùm testamentum improbatur & valet tanquam codicilli, hæredes qui ex directis fiunt fideicommissarij, non dici hæredes testamentarios, nec ita plenè percipere hæreditatem ac ex testamento, sed cum aliqua diminutione: putà retenta quarta Trebellianica à succedentibus ab intestato, qui censentur per clausulam rogati de restituendo instituto. Efficit item hæc clausula, vt per eam confirmetur substitutio pupillaris, & succedentes ab intestato pupillo,
19 teneantur substituto hæreditatem pupillarem restituere [e]. Sed & affectus alius, vt rupto per præteritionem & agnationem postumi testamento [f], cui clausula apposita est, *si non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum*, non rumpantur codicilli, in quos transit testamentum [g]: quia isti codicilli non dependent ex testamento, ea ratione in testamento subrogati. Quod notabile est. Nam non idem statuendum est in alijs codicillis, qui ex testamento pendent, qui ante vel post testamentum fiunt: nam illi cum testamento confirmantur tantùm, & testamento deficiente abolentur [h]. Et nisi adita sit ex testamento hæreditas, codicilli qui ex eo pendent, deficiunt [i]. Et ita est intelligendum de codicillis in testamento factis, non de alijs axioma, quod tradit Constantinus Harmenopulus [k], κυοφορηθέντος ἐπιγεννηθέντος μὲν αἱ διαθῆκαι ῥήγνυνται, οὐ μὴν οἱ κωδίκελλοι, id est, *posthumo agnascente testamenta rumpuntur, non etiam co-*
20 *dicilli*. Est alius nõ minus vtilis, quàm superiores codicillorum effectus: vt in censenda conditione capacitatis testatoris, inspiciamus an fuerit capax factionis testamentariæ tempore mortis: quamuis in testamentis, testamẽti tempus consideretur [l]. Idem dicedum de capacitate eius, cui relinquitur codicillis, vt sufficiat tempore mortis testatoris codicillantis capacem [m]: quamuis in testamentis hæredis extranei capacitas tribus temporibus exigatur, testamen-
21 ti, mortis testatoris, & aditionis [n]. Hinc sequitur, vt cùm iure fideicommissi valeant relicta in testamento in ius codicillorum transfuso, paratas esse easdem actiones, quas pro fideicommisso dari diximus, & pro legatis, & actionem ex testamento [o]. Etiam vtilem, cùm ad instar testamenti codicilli sint inuenti: [p] non competit tamen remedium l. fin. de edic. diui Adri. toll. C. vt ibi
22 notat Cynus. Sed obserua breuiter ex Ioanne P. Ferrariensi, antequam des actionem clausulam codicillarem facere, vt testamentum valeat iure codicillorum, si testamentũ corruat ex defectu solemnitatis necessariæ [q], si testamẽtum fiat quasi caducũ, & hæres decedat ante testatorem, si deficiat ex causa præteritionis posthumi [r], vt dixi; contrà autem in præteritione vel exhæredatione nati, nam non obliquatur institutio, legata tamen manẽt [s]. Nihil tamẽ operatur, si testamentum sit imperfectum ratione defectus voluntatis testan-
23 tis [t]: plures alios casus vide apud eundem de Ferrariis [u]. Porrò rationes quæ fauorabiles reddunt codicillos, ex pluribus tres recensebo. Prior est, approbatos eos esse, ne facilè quis decederet intestatus, non adhibitis solemnitatibus testamentorum, quas nimiùm curiosè exigebat antiquitas in mutãdo vel corrigendo, minuendo vel augendo eo quod in testamento scriptum erat [x]. Alia ratio à locis peregrinis, & ab incommodo ad seruandas solemnitates tempore, in quibus necessitas & occasionem arripere disponendi breuioribus tabellis, solemnitatibusque compendiosis iubet: & est ratio Iustiniani, probata Augusto in Lentuli codicillis [x]. Postrema est, à securitate dispositionis, q̃ improbato testamẽto, gratificãdi dat modũ, vt actus valeat p codicillos.

a in l. 1. de iure codicil. l. illud, 13. §. 1. eod. tit. l. fin. §. illud, C. de codicil. l. cohæredi, §. cùm filij, de vulga.
b l. ex ea, §. 1. in gl. fi. de testam. Guido Pap. deci. 573. & 324. l. ex testamento, C. de fideicom. Dyn. Cyn. Bart. in auth. ex causa, de lib. præter.
c Bald. in l. verbis ciuilibus, in fin. de vulg. Mathes. sing. 14. incipiente, *notorabilem doctrinam*.
d Ioã. Petr. de Ferra. in praxi, tit. de forma libelli pro lega. rei sing. ad ver. *non valet, nec valebat*. per gl. in auth. ex causa, de lib. præt. & l. in testamento, C. de fideic. l. Sceuola, ad Trebell.
e Ferrar. vbi sup. ex Bart. arg. l. Sceuola, ad Treb. l. cum fideicommissum, de lega. l. qui duos, in fi. de vulga.
f ij enim præteriti rũpunt natiuitate, l. Gallus, de lib. & præter. l. posthumorũ, § 1. de iniusto rup. P. l. 2. de posth. hær. instit. C.
g l. ab intestato, de iure codicillo. P.
h vt in l. 1. C. de codicil. d. l. ab intestato.
i l. si quis, 3. § fi. de iure codicillo.
k Harmenop. libr. 5. Promp. tit. 7.
l l. 1. §. sed si filiusfamilias, de legat. 3.
m l. 2. de iure codic. P.
n l. si alienum seruũ, §. in extraneis, de hære. instit. P.
o Spec. in titu. de testam. § 1. vers. ex codicillis, glo. & doctor. in ea. Raynaldus, in glo. *hic agebatur actione, ex testamento*, de testa. Guid. Pa. 4 3 3. n. 3.
p glo. in §. codicillis, in ver. directo, de codicil.
q d. l. f. § fi. eod. l. codicill. §. fi. de lega.
r l. enim quam C. de fideic. cum simil. ib. tractant doctor. id. l.
s l. de iure codicill. & auth. ex causa, de lib. præt. C.
t l. fideicommissum, §. 1. de lega. 1. l. ex ea scriptura, de testam. per glo. in l. 1. qui, cod. tit.
u in loco sup. cita.
x l. hæredes palam, §. si quis post factum testamentum, de testam. P.
y §. de codicil.
z l. si miles qui distinauerat, de milit. testam. P.

De bonorum possessionibus.

Cap. 2.

Instit.lib.3.tit.10.P.lib.37.tit.1.C.lib.6.tit.9.

1 *Bonorum possessio quid.*
2 *Bonorum possessio, & possessio bonorum differunt.*
3 *Bonorum possessio pluribus ex causis defertur, diuisio ex testamento, ab intestato, ordinaria, extraordinaria, vtilis necessaria. &c. & 4.*
5 *Bonorum possessiones 3. quæ non tribuunt ius in proprietate quæ.*
6 *Bonorum possessio edictalis, & decretalis quæ.*
7 *Bonorum possessio & hæreditas de hijsdem rebus sunt.*
8 *Hæredes non faciebat prætor, sed quasi hæredes, quare.*
9 *Bonorum possessionem petendi formula, quarum vsus, vt actionum, sublatus in Gallia.*
10 *Tempus ad petendam bonorum possessionem quantum detur.*
11 *Iuris ignorantia non excusat in bonorum possessione petenda.*
12 *In tribunali expedire debent quæ causæ cognitionem desiderant.*
13 *Bonorum possessio quibus detur.*
14 *Bonorum possessionis finis, consequi quæ hæres iure ciuili consequitur.*
15 *Bonorum possessionis deferendæ rationes.*
16 *Bonorum possessio in quibus casibus hodie dicitur necessaria.*

MEDIVM aliud inter testati & intestati causam, constituitur bo- 1
norum possessio, quæ est ius persequendi retinendique patri-
monij, quod cuiusq; cùm is moritur, fuerit [a]. Qui nō possidet,
petit: qui possidet, agit vt retineat. Hæreditatis autem bono-
rumúe possessio, non vti rerum possessio accipienda est: est enim
iuris magis, quam corporis. Et si nihil corporale sit in hæreditate, attamen re-
ctè eius bonorum possessionem agnitam Labeo ait [b]. Ita bonorum possessio, 2
& possessio bonorum differunt ex consensu vt opinor legislatorum: nam ex
proprietate sermonis inuersio verborum parùm mutat significationem, vt
possessio bonorum, sit detentio naturalis quædam corporalis cum iure aut si-
ne eo [c]. Bonorum autem possessio, hæreditas est à prætore delata, vel ex 3
causa testamentaria, vel secundum vel præter tabulas, vel ex causa intestati
contra tabulas, vel contra voluntatem defuncti, vel secundum voluntatem:
nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus propter 4
capitis deminutionem [d]. Ex quibus conflatur diuisio seu distinctio bonorum
possessionū: vt aliæ dicātur ordinariæ aliæ extraordinariæ. Ordinariæ, secūdū
tabulas, & cōtra: extraordinariæ quibusdā illæ, quæ ab intestato, vnde liberi,
vnde legitimi, vnde proximi & cognati, vnde vir & vxor. Testamētaria bono-
rum possessio vtilis est, quæ confirmat testamentarias & legitimas hæreditates [e]. Alia ab intestato necessaria, cùm prætor proprio beneficio successorem
facit, cùm iure aliquo non vocabatur, & tamen æquum videbatur eum ad suc-
cessionem admitti. Glo fin. in l. fi. C. vnde legit. tradit hodie esse sex ordina-
rias bonorum possessiones, & septimam extraordinariam, quæ datur, quoties
ex nouis legibus defertur hæreditas ex testamento vel ab intestato [f]. Prædi- 5
ctarum autem sex, quatuor esse ab intestato, duas ex testamento. Addit, dicit
& glo. præd. alias tres, quæ non tribuunt ius in proprietate, sed in possessione
tantùm, nempe Carbonianam [g], eam quæ datur ventri [h], & quæ datur gratia
ordinandæ litis [i]. Quod & notat glo. in l Papinianus, 8. §. 1. in. ver. *bonorum*, de
inoff. testam. P. Et istæ omnes rursus, vel edictales dici possunt, vel decreta- 6
les [k]. Edictalis bonorum possessio decernebatur ex edicto prætoris mortui, si-
ne cogni-

a l. 3. §. bonorum, igitur possessionem, de bono. poss.

b d. l. 3. § hæreditatis.

c & tot. tit. de acqui. poss. f. potissimum in l. 1. & 3 & l naturaliter, §. nihil commune. Tit. vt in possess. leg. P. ex quib. cau. in possess. eat. cum simil.

d l sed cum patrono, 6. §. bonorum possessionis beneficium, de bon. poss. P. §. sicut autem. & §. adhuc autem, eod. apud Iustin.

e §. 1. de bon. poss. apud Iustin.

f vide §. decima. in fi. & §. septima. eod.

g tit. de Carbon. edic.

h de ven. in possess. mitt.

i l Papinianus. 8. de inoff. testa. P. l. 2. C. eod.

k l. 1. §. decretalis, de succ. edict. P. cū simil. ibi nota.

ne cognatione causæ. Decretalis, quæ impetrabatur à prætore viuo, id est, quę
causa cognita dabatur: hanc vulgò dictum extra ordinariam monuit Alcia-
tus, quia à decreto pendeat [a]. Voluerunt tamen iura posteriora deinde suffi-
7 cere edictalem, nec prætoris decreto opus esse [b]. Res, personæ, & negotia ferè
hîc eadem regula, ac in successionibus iuris ciuilis, considerantur. Bona nam-
que de quibus bonorum datur possessio, vniuersitatis habent successionem,
qua succeditur in ius mortui, suscipiturque eius commodũ & incommodũ [c].
Id enim continet bonorum appellatio, de cuius danda possessione hîc agitur.
Et eadem sunt quantum ad effectũ, bona, & hæreditas [d]: siue sit patrisfa. siue
8 filiifam. qui tamen testandi ius habeat [e]. A prætore autem constat hæc benefi-
cia bonorum possessionis fuisse introducta [f], qui æquitatis interpræs erat, qui
que iuris ciuilis adimendi, vel corrigendi, vel supplendi gratia, propter vtilita
tem publicam, potestatẽ summam habuit: vnde ius prætoriũ & honorariũ di-
ctũ [g]. Eaque illi, vt opinor, potestas permissa est primùm ex causæ cognitione;
vt, prout suaderet æquitas, discussis coràm illo negotiis, dispensandi supra ius
ex certa proposita ratione haberet authoritatem. Nulla tamen facta ex illorũ
iudicio lege generali ab initio, quo tempore erant illorum edicta annua tan-
tùm, vt magistratus [h]: quamuis facta sint aliqua posteà perpetua. Et proinde
bonorũ possessores, quos prætor successores faciebat, dicebantur non domini
vel hæredes [i], quales dicebãtur qui iure ciuili succedebant: quia ius ciuile erat
maioris authoritatis, ratione legis generalis, & ratione authoris, seu populus,
seu princeps is fuisset. Imitabatur tamen prætor, in deferendis successionibus,
ius ciuile; & ideo bonorũ possessores, quasi hæredes faciebat [k]. In omnibus e-
9 nim vice hæredum, bonorũ possessores habentur [l]. Formulæ petendi bonorũ
possessiones erant secundũ edicta, & secundũ leges & senatusconsulta, ꝓpter
verba prætoris, *vti me quaque lege, Senatusconsulto bonorum possessionem dare opor-
tebit, ita dabo* [m]. Quæ de singulis causis petendi proposita, erant obseruãda. Sed
posteà hoc in dessuetudinem abiit, sublatis formulis agendi superstitiosis [n]:
potissimùm hodiè iure pontificio, quo vtimur. Ex quo sufficit nudam inten-
tionem agentis exponi iudici, sine expressione nominis actionis [o]. Et proindę,
qui vult bonorũ possessionem petere, omissis ambagibus potest adire iudicẽ,
& illi causã exponere petitionis [p]: maximè in Gallia, vbi nulla bonorũ posses-
10 sionis mẽtio fit, sed agitur ad ius successionis debitæ, petitione hæreditatis. Cõ
seruata tamẽ sunt per Iustinianũ tẽpora potestatis experiundi pro hac succes-
11 sione: in liberis, anni: in aliis autem agnatis & cognatis, centum dierum [q]. Nec
ꝓd est in bonorũ possessione, quominus dies cedat, iuris ignorãtia: Et ideo hæ
redi instituto etiã ante apertas tabulas, dies cedit. Satis enim est scire mortuũ
esse, seque proximũ cognatũ fuisse, copiãque eorũ quos cõsuleret habuisse [r].
Neque mulieres etiam ab hac iuris ignorãtia excusantur. Quãdiu tamen per
facti quæstionem incertum est, ex quo capite possessio sit delata, vtrum secũ-
dum tabulas, an ab intestato, tempus agnoscendæ bonorum possessionis præ-
sumtum non potest cedere [s]. Rusticitatem autẽ, absentiam, vt & ignorantiam
12 facti excusare placuit [t]. Cæterùm si causa cognita bonorũ possessio datᷣ, non
13 alibi quàm ꝓ tribunali dabitur: neq; decretũ de plano interponi poterit [u]. Da-
tur hæc bonorum possessio non inuitis [x], sed volentibus & idoneis ad petẽdũ;
municipibus, societatib⁹, curiis, & corporibus [y], vẽtri, furioso, & priuatis cõtra
fiscum etiam [z], & aliis [a] siue masculi sint, siue fœminæ; liberi vel serui, vt notat
Vlpianus [b]. Sunt & singulares tituli qui id exponãt: vt vnde liberi, cognati, ꝓ-
ximi, vir & vxor admittãtur. Et potest quis acquirere bonorũ possessionẽ, vel
14 per semetipsũ, vel per alium [c]. Impubes per tutorem [d], qui tamen cùm petere
possit pupilli nomine, tamẽ repudiare non potest [e]. Finis, ob quẽ prætor intro
duxit bonorum possessionẽ, est, vt adepta ea & admissa, cõmoda & incõmoda
hæreditaria, & dominiũ eorũ quæ in bonis sunt, tribuãtur bonorũ possessori [f]:
& alia quæ hæredi iure ciuili facto dãtur [g]. Imò vt & ius accrescẽdi in ea locũ
15 habeat [h], & vtilis actio petitionis hæreditatis [i]. Sunt rationes ab æquitate, ne-
cessitudine, seu iure sanguinis mutuatæ, quæ suaserunt prætorium edictum,

SSsss de bonorum

a Alcia. in l. delata, de verb. sig.
b l. 1. qui admi. ad bonu. posse. C. facit gloss in l. 2. §. dies, quis or. in bono. poss. seruę.
c l. 3. de bon. poss. l. 2. de posse. hæred. peti. P.
d vt in l. nam quod in fi. & l. si legatũ, § si quis, ad Trebel. P. l. item veniunt, §. ait Senatus, de pe ti. hær. l. 1. §. 1. quor. bono. l. bonorum, 2. de verb. sig. P.
e d. l. 3. § dari autem, de bonu. posse.
f §. 1. eod. apud Iustin.
g l. in ius autem, 7. & l. nam & ipsum, 8. de insti. & iu. Theophi. in §. 1. de bono. posse.
h §. 2. de perpe. & tem po. actio. apud Iust.
i §. quos autem de bono. posse. l qui vsumfructũ, si vsufr. peta. P. l. fi. de suis & leg. hæred. C. §. fin. de hær. qual. & differ.
k l. 1. de posse. hæred. per. lib. 5. P. tit. 5. l. prætor, de reg. iur.
l l. 2. de bonu. posse.
m l. vni vt ex leg. Senatusconsf. bono. poss. dec. lib. 38. P.
n l. 2 de formu. & im pe. sublа. C.
o c. dilecti, de iudic.
p l. fin. qui admi. ad bono. possess. poss §. fi. de bono. poss. vide ibi Io. Fabrũ.
q §. cùm igitur, de bo no. posse. l 1. §. fi. de succe. edic. l 1. & 2. & 4. C. qui admi. ad bono. poss. poss.
r l. iuris ignorantiã, l. 6. C. eod.
s l. quandiu, 5. eod. l. si plures, 9. de bono. posse. P
t l. pen. C. qui admit ti ad bono. posse. poss.
u l. 3. §. si causa cognita, de bono. posse. l. cùm ii, de transact
x l. 3. §. inuito de bono. posse. P.
y d. l. 3 §. à municip.
z l. non est ambigendum, l. 12. eod.
a § sunt autem, & §. sed eas, de bono. posse. vt in l. sed cũ patrono, de bono. posse. l. 1. & 2. de bo no, posse. furio. infan. muto &c. li. 3. P.
b l. seruus, l. 7. de bono. possess.
c l. 3. §. acquirere, l pen. & l. fi. de bono posse.
d d l. seruus, §. impubes. l. infantis, & l. bonorum, 7. C. qui adm. ad bono. posse. poss. iũge. l. si pupillo, 11. eod.
e l. tutor, 8. de bono. posse.
f l. 1. eod.
g l. 2. de posse. hære. petit. P.
h l. 3. §. fi. cum 2. ll. seq. de bono. poss. P.
i gl. in l. 2. in ver. cc. ce, eod.

de bonorum possessionibus, recipi inter leges: quas Iustinianus in §. 1. & 2. de bono possess. prosequitur. Vt nunc ferè illud ius prætorium in ius ciuile transierit. Et hæreditatis appellatio contineat bonorum possessionem [a]. Et in effectu etiam hæredes sunt bonorum possessores [b]. Quemadmodum in Gallia nulla mentio in praxi distinctionis horum fit, sed omnes vocantur hæredes. Et proinde pauca de istis tradam, tum etiam, quòd permixtim, prout negotium iuris ciuilis occurret, in causa successionis intestati, addemus Deo fauēte, quæ in illis prætor innouarit, vel addiderit, conuenientiori vt arbitror tractatione, cæteris abrogatis. Interim glo. fina. ad leg. fin. vnde legit. C. nos 16
monet, notandos esse casus, in quibus bonorum possessio est hodiè necessaria. Nam multùm inquit refert, an de iure ciuili adiri possit hæreditas: nam in his licet vsque ad tringenta annos [c]. An verò de iure prætorio, per bonorum possessionem hoc facere debeat. Quo casu, qui petit si de liberis est, intra annū; si alius, intra centum dies tantùm petere debet [d]. Sed hoc ego in Gallia, vbi nō fit mentio bonorum possessoris, sed tantùm hæredis, verum non puto post remum. Si tamen desideres videre vnum & viginti casus, in quibus necessaria erat bonorum possessio, nec poterat adiri hæreditas iure ciuili, consule Angelum Aretinum, ad §. 1. de exhæred. libero. vbi numerantur & probantur.

a l. hæreditatis, 138. de verb. sig. l. 1. & l. qui patris, C. vnde lib.
b l. in conditionibus, §. si pater me. c cōd. & demonst.
c l. licet, cùm ibi. nota. de iure delib. C.
d l. 1. §. 1. quis ordo in bono. poss. seru.

De bonorum possessione secundum tabulas. Cap. 3.

Lib. 37. P. tit. 11. Lib. 6. C. tit. 11.

1 *Tabulæ pro testamento.*
2 *Bonorum possessio secundum tabulas quid, quotuplex, ex quibus tabulis detur: Secūdum tabulas quomodo dicatur, quibus detur, & quibus non, effectus petitionis, in quibus etiam hodie hæc bonorum possessio necessaria sit. Num. 3. 4. 5. 7. & 8.*
6 *Heredis nomine deleto, quando deleantur legata.*

TABVLÆ dicebantur testamenta in quacunque materia inscripta, siue essent tabulæ ligneæ, siue chartaceæ, vel chorium animalis alicuius, vel alterius materię [e]. Ita 1 2
secundum tabulas bonorum possessio à prætore dari dicitur, secundum testamentum conditum in scriptis tabulis, septem testibus signatis: nam si eundem numerum affuisse sine scriptis testamento condito doceri potest, iure ciuili testamentum factum videtur; ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri explorati iuris est [f]. Ita dupliciter, secundum tabu- 3
las vel secundum testamentum, bonorum possessio duplex: vna, quæ ex scripto: alia, quæ ex nō scripto pēdet testamento [g]. Et primo propriè secūdū tabulas directa: alia, per nuncupationē, secundum tabulas vtilis, vt notat glo. in l. fin. in ver. *doceri*, in fine, de bono. posse. sec. tab. C. de tabulis hoc edictum loquitur testamenti solemnis. Ergo prima quæstio, vt extent, vel extiterint. Et 4
sint supremæ tabulæ, id est, vltimū sit testamētū [h], in originali seu archetippo, non in exēplo nam ex exēplo non petitur bonorū possessio [i]. Et rursū, tabulæ debēt esse obsignatæ sigillis & signis septem testiū [k]. Et Pomponius ait, vt bonorum possessio secundū pupillares tabulas admitti possit, requiri an testamētum patris sit signatū, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur [l]. Secundum 5
tabulas, seu secundū testamentū dicitur quis petere bonorū possessionē; non quòd prætor sequatur testamentum, quinimo contra testamentum aliquando decernit: Sed quia extante testamento, vel solemni, vel nuncupatiuo, hanc bonorum

e l. 1. & 2. de bono. posse. sec. tab. P.
f l. fin. de bono. poss. con. tab. C. §. sunt autem, de bono. posse. apud Iustinia.
g l. si ita scriptum. §. §. fi. de bono. posse. sec. tab. P.
h l. 1. §. non autem, & §. sufficit, & § semel. de bono. posse. sec. tab. l. vni. §. si. si tab. testa. exta. lib 37. P. tit. 2.
i in d. l. 1. §. sed si vnum fecit, l. 2. de fi. instru. auth. si quis in aliquo, C. de edē.
k l. cùm tabulæ, 7. de bon. posse. sec. tab. P.
l l. vt bonorum, l. 9. eod.

6 bonorum possessionem decernit[a]. Dabatur scripto hæredi hæc petitio bonorum possessionis secundum tabulas, cuius nomen scriptum reperitur in testamento, vel scriptum fuisse ostenditur, quamuis post prolatas tabulas deletum sit. Si enim in testamento nomen eius deletum fuerit, vt penitus legi non possit, non dabatur hæc bonorum possessio, nec peti poterat contra aut secundũ tabulas[b]: quamuis deleto inconsultè etiam viuo testatore nomine hæredis, ex tabulis legata peti possint per legatarios[c]. Sufficiet tamen, si certa demõstratione hæres sit in testamento demonstratus, & de certa parte institutus: & ita non aliter succedet[d]. Exceptis his qui dolo impedierunt mutare testamentum. Et quod dicitur de instituto, dicendum & est de substituto, sed ordo seruandus: defertur namque bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis hæredibus: mox illis non petentibus, sequentes, non solùm substitutos, verum & substitutis quoque substitutos admittimus[f], ne hæreditas iaceat[g]. Et quilibet pro ea, qua quisque parte hæres erit, si plures sunt, bonorũ hanc possessionem petere potest[h]. Dabatur & secundum tabulas bonorum possessionis, etiam illis qui iure ciuili ex his tabulis hæreditatem petere poterant. Dabatur autem, vt remedium paratissimum & veluti per interdictum à
7 prætore, propter eius authoritatem[i]. Non possunt tamen instituti sub conditione, conditione pendente petere bonorum possessionem secundum tabulas, nisi vtiliter sint instituti[k]: & nisi qui testatus est, habuerit potestatem testandi tempore testamenti & mortis[l]. Et proinde quæ de capacitate institutorum hæredum dicta sunt, eadem in personis, quæ possunt bonorum possessionem secundum tabulas petere, repetenda erunt. Effectus quoque ijdem, ac testamentorum. Quamobrem quidam existimauerunt, superfluum esse be-
8 neficium prætorium bonorum possessionis secundum tabulas, cùm iure ciuili satis superque hæredibus scriptis vel nuncupatis subuentum sit. Maximè hodiè. Quibus tamen se obijciunt glossarion Bartholus, & alij[m]; dicuntque & hodiè in iure Romanorum, posse vti hæredes hoc remedio voluntariè & spõte. Imò & iure antiquo & codicis fuisse necessarium hoc beneficium prætorium secundum tabulas contendunt, in certis casibus, tres adfert glossarion, Bartholus cumulat sex, 1. Si moriatur posthumus viuo testatore, & ita rupe rit testamentum[n]. 2. Si capitis diminutione infirmetur eius testamentũ, qui posteà tempore mortis suæ inuenitur sui iuris[o]. 3. Si pendente conditione institutionis petatur ab hærede bonorum possessio[p]. 4. Vt filio præterito confirmante testamentum, valeat illud iure prætorio[q]. 5. si propter furorem instituti non possit adiri hæreditas testamentaria, dicunt bonorum possessionem esse & fuisse vtroque iure necessariam[r]. 6. Quando institutio est facta sub conditione impossibili, quam reijcit prætor[s]. Et ita æquitatis & necessitatis rationes, hoc ius sustinere quoque videntur. Sicuti & in l. vni. de bono. posse. ex testamento mili. eorum testamenta qui in hostili loco & expeditione sunt, & tamen iurati non sunt milites, vt iure ciuili, militari potestate testari possint: nihilominus tamen iure prætorio hæredes sustinentur, & dabatur ex eius beneficio, scriptis hæredibus bonorum possessio secundum tabulas. Mouitque prætorem æquitas, vt quanquam militum conditio distet & ab ijs personis, quas constitutiones principales separant: tamen qui in procinctu versantur, cùm eadem pericula experiantur, iura quoque eadem sibi vendicare debeant.

a glo. fin. in l. f. vnde legit C. §. sunt autẽ de bono. posse.
b l. 1. si tab. testa. extā. in P. l. 2. §. si consulto, de bono. poss. sec. tab.
c l. 1. §. sed & si legi, de his quæ in testa. del.
d l. f. de bon. poss. sec. tab.
e l. 1. quib. non compet. bono. posse. lib. 38. P. tit. 14.
f in l. 2. §. defertur, & §. si duo, de bono.
g l. 1. de bon. posse. infan. muto, surdo & cæco comp. lib. 37. P. tit. 3.
h d. l. 1. §. pro qua quisque de bono. posse. sec. tab.
i l. 2. §. defertur, ibi, nam sicut ad adeundum &c. l. si ita scriptum, 8. §. qui filio impuberi, l. qui ex liberis, 11. §. testamento facto, & l. si. de bono. posse. sec. tab. P.
k l. ij. decimum, 6. & l. si sub conditione. 5. eod.
l l. 1. §. exigit prætor, & sequētib. §§. eo.
m in l. fi. C. vnd. legi.
n l. posthumus, de iniusto rup. testa. P.
o §. non tamẽ, quib. mod. testam. infir.
p l. 2. §. si pendente, & l. si sub conditione, 5. de bono. posse. sec. tab.
q l. filio præterito, & l. 1. §. idem circa, de iniust. rup. P.
r l. cùm hæres, ad Trebell. P.
s l. facta, §. si in danda, ad Trebell. P.

Res de quibus fit hæc bonorũ poſſeſſio, ſunt hæreditatis defuncti, quas cõſecu
turus fuiſſet ex voluntate eius legitima, id eſt, ſi ſecundum leges teſtamentũ
factum fuiſſet. Et ita prætor eodem omnino iure & ordine vocat bonorum
poſſeſſores ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quo vocantur iure ciui-
li ad ſucceſſionem [a]. Vt qui à ſucceſſione repelluntur ciuili iure, repellantur
& prætorio [b]. Omneque ius quod per cauſam hæreditariam ſcriptus hæres
nanciſcitur, ad eum transferri æquum viſum eſt, quem prætor hæredis loco
conſtituit [c]. Conſideratur & hîc pro re, teſtamentum contra quod agitur, vt
tabulæ extiterint, ſufficiatque illas extitiſſe mortis teſtatoris tempore, ex qui
bus vel adiri hæreditas, vel ſecundũ eas bonorũ poſſeſſio peti potuerit; quam
uis neutrum eorum poſteà ſequutum ſit, vel ſequi potuerit, vt reſpondit Try-
5 phonius Iuriſconſultus [d]. Deinde conſidera, quis fecerit teſtamentum; nam
tantùm datur bonorum poſſeſſio contra teſtamentum patris filijs [e], & paren-
tibus, contra teſtamentum filij [f]: & patrono & liberis eius, contra teſtamen-
tum liberti [g]. At, vt Paulus ait [h], *ad teſtamenta fœminarum, edictum contra tabu-
las bonorum poſſeſſionis non pertinet, quia ſuos hæredes non habent* [i], id eſt, non ha
bent poteſtatem in liberos [k]. A prætore hæc bonorum poſſeſſio data eſt, quã
& Iuſtinianus vocat neceſſariam [l]. & Bart. ait [m], olim illam neceſſariam tan-
tùm filio emancipato; quia filius ſuus. Iure ciuili etiam P P. præteritus poterat
dicere nullum teſtamentum & ſuccedebat iure ciuili [n]: Filius verò emancipa
tus, eo iure poterat impunè præteriri [o]. Quare ei prætoris neceſſarium erat be
neficium bonorum poſſeſſionis contra tabulas: non etiam ſuis neceſſariò da-
batur, ſed vt honeſtius & verecundius contra teſtamentum paternum age-
rent, ſi vellent. Et hodiè quoque bonorum poſſeſſionem hanc eſſe neceſſariã
iure ciuili putant, ſi ponimus, vt inquit Bartholus, exhæredationem ritè fa-
ctam, id eſt, cum cauſa, ex auth. ex cauſa, de lib. præter. C. Quamuis gallica
praxis hæc nomina bonorum poſſeſſionis non nouerit, ſed hæredum tantùm
6 Et ita formula petitionis poſſeſſoriæ bonorum euanuit. Sunt autem iuris præ-
torij tot formulæ, quot edicta, quibus perſonis diuerſis petendi bonorum poſ
ſeſſionem datur licentia: in quibus debet adiri iudex vel decretum interponi,
7 vel ſaltem in præſentia iudicis admitti [p]. Edictum primum & originale fuit
liberorum cauſa, vt ex inſcriptione rubricæ codicis Iuſtinianei patet, *De bono-
rum poſſeſſ. contra tab. quam prætor libe. pollicetur* [q]. Hîc liberos accipere debemus
naturales & legitimos, & adoptiuos, ſi neque inſtituti neque exhæredati ſunt
item poſthumos [r], & ſui iuris factos ſeu emancipatos [s], & ex his natos [t]. Quę
diſtinctionem in filijs adoptiuis capiunt, vide apud Azonem, in ſumma tit. de
bono. poſſe. con. tab. vide & l. non putauit, §. in adoptionem, §. vt autem l. ſi in
adoptionem, l. ſi poſt mortem, § 1. de bonorum poſſ. con. tab. P. Conſideratur
& in alijs liberis, num poſſint inſtitui: nam præteriti qui inſtitui non poſſunt,
non habent hoc beneficium. Qui verò inſtitui poſſunt, ſi inſtituantur, ipſi quo
que non habent: quia ſecundum tabulas habere poſſint, niſi alius non inſtitu-
tus incipiat vti edicto illo contra tabulas [u]. At quando adoptatus non poſſit
8 vti, docet l. cùm emancipatus, 13. & l. ſi pater, 17. & l. fin. cod. tit. P. Quando
autem olim filius teſtatoris præteritus, & eius filius nepos in poteſtate defun-
cti retentus, concurrebant, ius ciuile nepotes vocabat, vt ſuos: repudiabat au
tem emancipatos, vt extraneos. Et proinde prætor, vt concordaret emanci-
patos præteritos, quibus dabat bonorum poſſeſsionem, cum ſuis, qui iure ci-
uili vocabantur, aliud edictum fecit, *De coniungendis cum emancipato liberis*. quo
in portionem dimidiam nepotes cum patribus emancipatis vocabat [x]. Quod
hodiè emendatum, & ſublata poteſtatis differentia: primus ordo ſucceſſionis
ante nepotes, patri eorum, filio videlicet defuncti teſtatoris datur: & concur-
ſus filij fit cum filijs alterius fratris [y], vt ſuo loco Deo fauente in ſucceſſionib9
9 ab inteſtato dicetur. Ratione quoque poſthumorum incertorum præterito-
rum, aliud edictũ propoſitũ, vt ſi pregnantẽ ſe dicat mulier ex eo qui deceſſit
vel ex filio eius & ex eo ferre poſthumũ in vtero, quẽ præterijt teſt õr, mittatur

SSsss 3 in poſ-

a l. 1. de bono. poſſe. con. tab. P.
b l. non eſt, §. de fin. de bono. poſſe. P.
c l cùm emancipatus l. 3. de bono. poſſe. con.
d l. Quod vulgò, 16. eod.
e l. 1. in princ. eo. & rubri. C. de bono. poſſe. con. tab. quã prætor lib pollic.
f l. 1. ſi à par quis fu-er. manum. lib. 47. P. tit. 12.
g l. 1. de bono. poſſe. con. tab. lib. quæ patro. & eius lib. dat. lib 6. C. tit. 13.
h in l. illud notandũ, 4. §. ad teſtamenta, de bono. poſſe ſec. tab.
i §. cæteri, de hæred. qual. & differ.
k l. nulla fœmina, de ſuis & leg. hære. P.
l §. ſed eas, & §. ſunt autẽ, de bono. poſſ. apud Iuſtinia.
m Barth. ad l. fin. vn. legit. nu. 5.
n §. 1. de exhæred. li. l. filio præterito, 17. §. 1. de iniuſto rup. P. l. inter cætera, de lib. præt. P. cum ſimilib.
o §. emancipatos, de exhær. lib § emancipati, de hære. ab int veni. l. 6. §. 1. de bono poſſe. cum ſimilib.
p l. ſ. qui admit ad bono. poſſe. poſſ. C.
q idem in l. non putauit, 8. §. vt autem, de bono. poſſ. con. tab.
r l. 1 eod. P. l. 2. eod. C.
s d. l. 1. §. & ſui iuris, l. maximum vitium, c. de libe. præter.
t l. notandum, 3. cum diſtinctione, §. 1. 2. 3. 4. eod.
u l. 3 §. ſi quis ex liberis, & l. aliud, § ſ. de bono. poſſ. con. tab.
x in l. 1. cum ſuis §§. vſque ad §. emancipatus, de coniung. cum emanc. lib. P.
y §. conſequens, de hæred. quæ ab inteſt. differ.

in possessionem venter, vice contra tabulas bonorum possessionis [a]. Et illa est,
vt diximus, bonorum possessio, quæ non tribuit ius in proprietate; Sed est quę-
dam detentio, quæ suspendit alios successores. Tandiu namque solùm in pos-
sessione venter esse debet, quandiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum
sit mulierem non esse prægnantē [b]. Et deinceps, si eum ediderit qui repulsus
est, discedere à possessione debet [c]. Et est hæc bonorum possessio communis
succedentibus contra tabulas, & secundum tabulas, & ab intestato [d]. Accedit 10
huic aliud edictum Carbonianum, quando controuersia mouetur successuris
liberis contra tabulas, an liberi seu filij sint legitimi, vel extranei, vel si fortè
serui dicantur, vel ex ancilla nati, & tamē illi adhuc impuberes sint. Nam tūc
causa cognita, perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset, &
iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur [e]; data cautione pro
pupillo qui mittitur in possessionem, ei qui controuersiam mouet, de
bonis restituendis, si appareat iudicio agitato eum non esse filium, vel
ingenuum seu liberū. Alioquin qui controuersiam mouet, si satisdederit, ipse
mittetur: & si vēter satisdare velit vel nō possit, datur interim curator bonis [f].
Quòd si is qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit, eueniet, vt siue ca-
ueat is cui status controuersia fit, siue non caueat, simul cum eo sit in possessio
ne [g]. Extenditur Carbonianum, ad quæstionem, qua impubes negatur iure a- 11
doptatus [h], & si dicatur in partu quis suppositus [i], etiam non obstante con-
trario iuramento matris [k], vel si obiectum crimen sit adulterij matri [l]. Porri-
gitur item hoc edictum ex hisdem causis ad bonorum possessionē intestati [m],
& ad similitudinē eius dilatio longa quæstionis status, datur in bonis matris [n].
Et hæc intellige de præteritis liberis dicta. In exhæredatis namque respon- 12
sum, non dari bonorum possessio. contra tab. si per omnes gradus institutio-
nis, vbi substitutio, exhæredentur: secus si in aliquo tantùm fuerunt exhære-
dati, & in aliis Præteriti [o]. Datur & bonorum possessio contra tabulas liberti 13
patrono, & eius liberis, si libertus maior centenario, scilicet maiorem summā
possidens quàm centum aureos in bonis [p], non relictis vel institutis liberis, ex-
traneum instituendo patronum præterierit: quo casu, pro legitima parte quā
in huiusmodi bonis habet ex lege patronus, si operas vel munus viuente liber
to non receperit in remunerationem libertatis [q], agit vel liberi eius patroni
bonorum possessione contra tabulas [r], & expugnant tantùm pro ea parte ta-
bulas, pro qua succedere debent [s], non omnino nec in omni parte. In quo dif-
fert hæc bonorum possessio contra tabulas quæ datur patrono, ab ea, quæ da-
tur liberis contra tabulas, parentum [t]. Vt & in alia specie l. illud notandum,
4. de bono. posse. sec. tab. Beneficium libertatis à patrono libertis concessum,
ius successionis dat patrono & eius liberis. Et huius bonorum possessionis 14
exemplo, introducta fuit olim bonorum possessio, quæ debetur parenti-
bus præteritis in testamento emancipatorum. Quod æquissimum prætori vi-
sum est, quod filius habuerit à parente beneficium quærendorum bonorū [u].
Nisi, vt diximus de patrono, pater iam remunerationem emancipationis ha-
buerit, & acceperit pecuniam vt emanciparet, vel posteà viuus in eum filius
quantum satis est, contulit, ne iudicia eius inquietaret, vel nisi filius militare
cœperit [x]: vel si pater coactus fuerit, quòd malè filium contra pietatem afficie
bat, eum emancipare [y]. Differentiæ duæ ponuntur inter bonorum possessio- 15
nem parentum, & patronorum; vna, in l. 1. §. fin. Si à par. quis fuer. manum. P.
Altera, in l. 2. eiusdem tituli. Petit tamen parens, vt patronus, portionem
sibi debitam hac bonorum possessione tantùm, si turpis persona à filio non
fuerit instituta. Si enim turpis, veluti meretrix instituatur totorum bono-
rum, contra tabulas bonorum possessio parenti datur [z]: habetque ad peti-
tionem exequendam, annum, vt liberi [a]. Hodiè, cùm iure ciuili parentum suc- 16
cessioni prospectum sit, euanuit dicta bonorum possessio, vt Iustinianus dixit
de decem personis enumeratis à prætore quinto loco edicti [b]. Effe- 17
ctus, propter quos laborarunt prætores, in materia bonorum possessionis est,
vt non obstātib9 tabulis testamētariis, hæredes vel quasi hæredes essent, quos
tales

[a] l. 1. & to tit. de ven. in posse. mitt. lib. 37. P. tit. 8.
[b] d. l. 1. §. fi. eod.
[c] l. 2 eod.
[d] l. extraneo, 6. & l. vbicunque, 7. eod. P.
[e] l. 1. de Carbo. edic. lib. 37. P. tit. 10. l. 1. c. eod. lib. 6 tit 17.
[f] l. sed & si 15, 5. §. quotiescumque, & seq. §§. & l. 1. §. 1. de Carbo. ed. P. d. l. 1. C. eod.
[g] d. l. sed & si.
[h] l. si impubes, 7. eod.
[i] l. quod. Labro, 9. eod.
[k] in l. cùm mulier. eod.
[l] l. Titia, 13. & l. 1. §. si mater, eod. P.
[m] l. Carbonianum, 3. l. de bonis, §. 1. eod.
[n] d. l. de bonis.
[o] l. non putauit, 8. cū suis §§. & l. 1. de bono. posse. con. tab.
[p] §. sed nostra, de suc cessio. liber. apud. Iustinia.
[q] l. 3. de bono. posse. ser. tab. liber. lib. 6. C. tit. 13.
[r] l. 1. eod. tit. C.
[s] d. l. 1. eod.
[t] l. cùm emancipatus, l. 13. eod. P.
[v] l. 1. si à par. quis fuer. manum. lib. 37. P. tit. 12.
[x] d. l. 1. §. si parens, si à par. quis fuer. manumi.
[y] l. si eod. tit. P.
[z] l. Paconius ait, l. 3. eod.
[a] l. 1. §. fi. de success. edic. P.
[b] in §. sunt autem, & §. sed eas, de bono. posse.

tales esse ratio æquitatis & naturæ suadebat: & ideo daretur huiusmodi possessoribus admissis, possessoria bonorum petitio [a], etiam cum iure accrescen-
18 di [b]. Imo iure Pandectarum, in bonorum possessione contra tabulas parétum, rupto testamento, corruebant omnia legata ex præteritione. Exceptis quibusdam personis, quibus in ea causa legata solui debebant, & fideicommissa: vt liberis, parentibus, vxoribus, nuribusque dotis nomine, & nepotibus relicta [c]. Conseruatis etiam donationibus causa mortis [d]. Hoc obseruato in fideicommissis, vt si ex prædictis personis quidam rogati essét restituere legatum, extraneis, non deberetur legatum, quia commodum ad extraneos peruenturum erat: contrà, si restitutio facienda esset personis priuilegiatis, dummodò vtiliter data sint [e]. Plura tamen hîc essent consideranda & de virili parte [f], & à quo relicta essent gradu legata [g], & quemadmodum is qui in potestate est, & qui potest alio modo quàm per bonorum possessionem contra tabulas succedere alio iure non tenetur legata etiam ijs personis præstare [h], & alia similia. Sed ius Nouellarum legem aliam dedit, vt ex causa præteritionis vel exhæredationis, excepta institutione: scripta vel relicta in testamentis firma maneant [i] ideo illa prætereo. Veruntamen stare adhuc arbitror, vt is qui egerit contra tabulas & non abstinuerit, priuetur relicto sibi in his tabulis iure, putà legato vel fideicommisso [k]. Sicque Constantinus Harmenopulus scribit [l], *ὁ αἰτῶν τὴν κατὰ τῆς διαθήκης ἐναντίωσιν, ἐκπίπτει τῶν ληγατευθέντων αὐτῷ, καὶ τῶν θανάτου αἰτίᾳ δωρηθέντων, εἴτε αὐτῷ ταῦτα κατελείφθη· εἴτε τινὶ τῶν προσποριζόντων αὐτῷ*. id. *Qui bonorum possessionem contra tabulas postulat, excidit à legatis, & sibi mortis causa donatis: siue ea ipsi, siue cui eorum qui illi acquirunt, relicta fuerint*. Adde l. cum secundis tabullis, 16. & l. 2. de ijs quib. vt indig. P.

a l. 1 & 2. de possessio. hæred petit.
b l. si duobus. 12. de bon. posse. sec. tab.
c l. 1. 2. & 3. de legat. præst. bono. posse. con. tab. petita. lib. 37. P. tit. 5.
d l. sed & si. 3. eod.
e d. l. sed & si. §. item si quis, cum seq. §§.
f de qua l. Saluius. §. 1. cum duabus legibus seq. eod.
g de quo in l. seq. & si pro dote, cum 3. ll. seq. eod.
h l. 11 qui in potestate, 11. & l. si duo, 15. eo.
i auth. ex causa, de lib præteri.
k l. sub conditione, in fine, de bono. posse. con. tab l. 14 qui, de vulga. P. l. 2. & l. 5. §. qui principale, de iis quib. vt indig. P.
l Const. Harmenop. in lib. 5. Promptuarii. 6.

De bonorum possessionibus ab intestato delatis. Cap. 5.

1 *Bonorum possessio ab intestato quadruplex.*
2 *Vnde liberi bonorum possessio quibus competebat.*
3 *Vnde legitimi successio quibus delata.*
4 *Vnde vir & vxor edictum quando locum habuit.*
5 *Edicti successorij tempus, & rationes.*

1 QVATVOR feruntur iuris prætorij successiones ab intestato, per bonorum possessiones delatæ secundum ordinem successorij edicti, cum tempore agnoscendi vel repudiandi concesso [m]. Et quando tabulæ testamenti non extabant, ab intestato fecit prætor gradus succedendi, primum liberorum, secũdum legitimorum, 3. cognatorum, 4. viri & vxoris [n]. Et in singulis gradibus, si plures
2 essent, dabatur facultas petendi singulis. Liberi qui vocabantur ab intestato, emancipati erant, non adoptiui [o]: nec sui olim, quia necessarij hæredes erant, donec abstinendi data est facultas [p]. Si emancipati habebant filios in potestate, dimidiam habebant [q]: si extra potestatem, prioribus non petentibus, alij successorio edicto nepotes & pronepotes ordine vocabantur de capite in caput, & de gradu in gradum, expulsis posterioribus à primis [r]. Et ita per bonorum possessionem vnde liberi, agnoscentes, pro rata ab intestato succedunt parte [s]. Non existentibus liberis vel repudiãtibus, vocabat prætor legitimos
3 [t], id est, agnatos per virilem sexum descendentes [u]. Legitimi porrò agnati dicti sunt, quia post suos à lege 12. tab. ad successionem defunctorum ab intestato vocabãtur [x] Et proinde cognati, qui in loco agnatorum sunt, vt filij sororis pro legitimis & agnatis habebantur, & vterini [y], & qui ex Orficiano & Tertullia-

m l. 1. de success. edi. P.
n l. vni. in princ. vers. *sed successionum*, si tab. testa. nullæ ex ta. P. l. 3 vn. lib. P. l. 1. quis ordo in bono. posse. ser. P.
o l. 1. & 2. vnd. lib. 38. P. tit. 7. l. f. C. eod.
p l. 1. §. sciendum, de suis & legitim. P. §. sui, de hær. qual. & differ.
q l. si quis, 4. & l. si pater, 1. vnde lib.
r l. 1. & 2. C. de successo. eod lib. 6. tit. 16. l. 2. C. vnde lib.
s l. 1. vnd. lib. 6. C. tit. 14. l. 2. si pars hær. peta. P. l. 1. §. pro qua, de bo. posse. sec. tab.
t l. 2. vn. legi. lib. 38. P. tit. 8. l. 2. C. eod. §. 1. de leg. agn. succ. l. vlt. §. 1. de grad. affi. P.
u §. 2. de legat. agna. succ. l. pen. vn. legi. P.
x §. 1. de legi. agn. suc. l. Iurisconsultus, 10 de grad. affi. P.
y in l. pen. C. de legi. hæred.

tulliano S.C. admittuntur [a]. Post hos cognati vel adoptiui vel naturales & legitimi [b], vel naturales tantùm certi [c]: dummodo seruilis non sit cognatio [d].
Cognatos porrò hîc, non generali appellatione, qua omnes agnati & cognati continentur [e], intelligi par est, sed tantùm per fœmininam lineam iunctos [f]. Post agnatos & cognatos ad decimum vsque gradum, prætor excluso fisco 4
vocat vxorem defuncti intestati, edicto vnde vir & vxor, si ea tempore mortis ei fuerit iuncta legitimo matrimonio, & non diuerterit [g]. Et hęc quidem de iure prætorio obtinent antiquo, quæ dixisse sufficiet in bonorum possessionum explicatione. Quomodo autem hæc iura in melius iure ciuili fuerint reformata, & quomodo istæ personæ hodie succedant ab intestato, in successione intestati copiosè Deo fauente & ordinatè docebimus. Prætoris tamem in- 5
terim monebimus edictum successorium, maximè olim habuisse temporis præfinitionem petendi bonorum possessionem, in liberis & patre, annuum: in alijs, centum dierum. Ne mora fieret creditoribus hæreditarijs longior, & vt elapso hoc tempore, deuolueretur à proximiore gradu in sequentem, ius petendi bonorum possessionem ab intestato [h]. Quamquam creditores possent alijs remedijs sibi consuleri, & petere dari curatorem bonis [i]. Hîc desiderares, & in successionibus quoque ab intestato, cognitionem graduum consanguinitatis & affinitatis. Sed habes lib. 9. Syntagma. hanc iam explanatam, c. 9 & c. 10.

a l. 2. §. f. & l. 3. vnd. legit. P.
b l. 1. §. hæc autem, vnde cog. P. l. fi. C. eo
c l. si spurius, 4. vn. cogna. P.
d d. l. 1. §. pertinet autem, eod.
e l. inter agnatos, l. 5. vnde leg. P. l. 2. vn. cog. l. 4. § 1. de grad. cog.
f §. 1. de succe. cogna. l. vlt. §. 1. de gra. affi.
g l. vni. vn. vir & vxor, libe. 38. P. tit. 11.
h l. 1. de success. edi.
i l. 1. de cura. bon. dan. P.

FINIS LIB. 43.

DE PRAELVDIIS AD CAVSAM INTESTATI.

LIBER 44.

Quibus modis causa intestati ex causa testamenti oriri potest, & de reuocatione valida testamenti. Cap. I.

1 *Testamenti causa praefertur causa intestati.*
2 *Intestatus quis dicatur, & intestati duae species.*
3 *Testati causa quomodo pereat.*
4 *Testamentum quomodo inutile reuiuiscat.*
5 *Adoptiui filij non succedunt in Gallia, & quomodo olim succedebant.*
6 *Testamentum quomodo expresse vel tacitè dicitur reuocatum à testatore, per lapsum 10. annorum, vel voluntate simpliciter, vel posteriore testamento. & 7.*
8 *Cum duobus testamentis paganus decedere non potest, miles contrà.*
9 *Testamentis duobus vel pluribus commorientibus, quod posterius in dubio praesumatur.*
10 *Testamentum inter liberos quomodo posteriore non reuocetur.*
11 *Clausula derogatoria testamentis apposita quid operetur, & quomodo eidem derogetur. & nu. 12. & 13.*

POTISSIMA cura debet esse eorum qui volunt succe-
1 dere ab intestato, dispicere, num testamentum aboleri
possit defuncti, vt causa testati pereat. Nam quandiu ea lo
cum habet, non est locus, vt monuimus alibi, successioni
ab intestato [a]. Intestatus namque is dicitur, qui decessit
2 nullo condito testamento, vel aliquo quidem condito, sed
quod non sortiri possit effectum. Hoc explicat latius Iusti-
nianus [b] ex Vlpiano [c] *Intestatus, inquit, decedit, qui aut omnino testamentum*
non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumúe factum est: aut si ex eo
nemo haeres extiterit. Duae tamen sunt species intestati notandae: vna, quae specia
lis: alia, quae vniuersalis. Specialis, quando aliqua de re singulari non meminit
testator in testamento, ratione cuius omissionis si suppleri non possit, decede-
re dicitur intestatus: veluti, si nihil statuat de tutoribus filiorum, in illis erit in-
testatus [d]. Vniuersalis verò, quando omnino quis non fecit testamentum, vel
fecit, sed eius non habetur ratio. Prior causa intestati non deuoluit successio-
nem haereditatis ad venientes ab intestato, altera contrà. Subruetur porrò cau
3 sa testati, vel ratione rerum, ex causa ipsius testamenti: vel ratione personarũ,
à quibus fiunt testamenta: vel ex negotijs seu actionibus testamenti, non factis
secundum legum formulam, vel ex personis cuius fit institutio. Eruntque tũc
dispo sita sine effectu, cessante fine & rationibus testamentarijs. Ex parte ita-
que testamenti intestatus quis dicetur, 1. si testamenti tabulae non extent, nec
constet de nuncupatiuo [e]. Iure tamen pontificio, qui alij commisit suarum re
rum dispo-

[a] l. quandiu, de acq. haer. P. l. vni. si tab. testa. nullae exta. P. l. antequam, com. de succe. C. cum similib.
[b] §. 1. de haered. quae ab int. defer.
[c] Vlp. in l. 1. de suis & legit. haered. P.
[d] §. quod autem, de legi. agnato. tute.
[e] l. vni. si tab. testa. nul. exta. P. d. l. 1. de suis & legit. P. §. 1. de haered. quae ab int. defer.

rum dispositionem, non dicitur intestatus: & si testamentum non relinquat aliud, vt ait glo. in c. cum tibi, §. ordinatio rerum, de testamen. 2. Si testamentũ sit deletum, vel intercisum, vel inductum ex voluntate testatoris volentis mutare voluntatem [a]. 3. Si solemnia desint testamento in scriptis facto testium & aliorum, quæ ponuntur in l. hac consultissima, de testam. l. fin. de fideicom. C. si non sint testes rogati [b]; si non fuerit testamentum absolutum vnico contextu [c]; si non fuerit recitatum non solempne testamentum [d]; si imperfectum sit: nisi inter liberos fiat, quorum fauore valet quomodocunque factum [e]. Sicuti & alibi suo loco demonstrauimus, idipsumque in testamento ad pias causas composito, & in testamento habente clausulam codicillarem, locum habere. Ex parte testatorum, à quibus fiunt testamen- 4
ta, recidit causa testati in causam intestati, variis modis: vt si testamentum ab eo factum est, qui potestatem non habebat condendi: quo casu impropriè tamen dicitur quis intestatus, vt si furiosus, pupillus, & similes testentur [f]. Item si testamentum quidem potuit facere testator tempore quo condidit, sed postea incapax factus sit: putà quia capite minutus. Nam testamentum rumpitur etiam minima capitis deminutione [g], vt si se arrogandum dederit [h]. Multò magis, si maximam patiatur capitis minutionem: nam per illam etiam testamentum irritatur [i]. Ex æquitate tamen prætoris, si testator tempore mortis inueniatur in statu legitimo condendi testamentum, irritum per capitis deminutionem, testamentum conualescit, si eius voluntatem retineat [k]. Secundum autem facta per testatorē, testamenta subuertuntur plu- 5
ribus modis, vt, si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium, vel arrogauerit: testamentum enim ab eo anteà factum rumpitur, veluti agnatione sui hæredis [l]. In Gallia tamen metuendum non est hanc adoptionem rumpere testamentum, quia nec vlla adoptandi consuetudo recepta est: & si quidam tanquã filij nutriantur, alumni nomine & priuilegio tantùm digni sunt, nec succedunt patribus nutritiis, nec eos tenetur instituere qui promisit tanquam filios habere [m]. Et ita etiã Masuerius tradit [n], filios adoptiuos in Gallia non succedere, quem sequuntur Guill. Benedictus [o], Tiraquellus [p], & Rebuffus [q]. Et quamuis in Gallia priscis temporibus, & in Langobardia legamus adoptionem factã, & successores electos adoptiuos à principibus, vt suo loco in adoptiuis filiis ostendimus: attamē hoc desuetudo sustulit, & successio illis delata aliquãdo, non iure adoptionis, sed ex volũtate testamētaria decedētiũ, probabilius est dicere. Scribit tamen Tiraquellus, per legitimationē filij natu- 6
ralis, quæ in Gallia vel subsequente matrimonio, vel diplomate principis fit, rumpi testamentum anteà factum [r]. Facto quoque testatoris corruit testamē- 7
tum, si expressè reuocet, vel tacitè [s]. Expressè, quia testibus præsentibus dixerit anullare se & reuocare, & nolle testamentum valere quod condidit: & posteà decennium in ea voluntate lapsum sit, quo superuixerit testator [t]. Sic enim admittit communis opinio reuocationem testamenti simplicem valere, in l. sancimus, & ibi Alexan. & glo. fin. C. de testã. Et alioquin non valere simplicem reuocationem testamenti solemniter facti, nisi aliud testamentũ solēne factum sit, cum institutione hæredis, & alia interuenerint, quæ accedũt testamētis [u]. Pugnãt & interpraetes in computatione illius decennij. Nam glossa [x], Ioan. Faber [y], & Azo [z] scribũt, antequã testamentũ prius solēne perfectũ reuocetur per reuocationē simplicē dictam, & fiat nullum minus solemni voluntate, exigi, vt decem anni lapsi sint à priori vsque ad reuocationem. Hostiensis tamen, in summa tit. De testã. apud Greg. §. qualiter infirmentur, vers. item per posterius, scripsit sufficere testatorem vixisse per 10. annos post primũ testamentum: nec interesse quo tempore medio reuocauerit, atque secundũ hãc sentētiã iudicatũ est in Senatu Gratianopolitano 10. Martij 1459 [a]. Et hæc quæstio ad simplicē reuocationē testamēti verbo tenus factã pertinet, nō si Facto aliquo reuocatũ doceat à testatore in scriptis factũ: veluti, si factũ cãcellet.

a l. 1. & l. proximè, de iis quæ intesta. de. lib. 28. P. tit. 4. l. vni. si tab. testa. extã. li. 37. P. tit. 1.
b l. hæredes palam, §. penult. de testam. P. auth. rogati, de testib. C.
c l. si is qui testamentum, & l. hæredes palam, de testam. P.
d l. fideicommissa, 11. §. quoties, de leg. 3.
e l. hac consultissima, §. ex imperfecto, de testa. C. cum auth. ibi posita.
f in l. 1. de suis & leg. hær. P. qui testari non possunt, docet tit. quib. nō est per. fac. testa. & nos in testam. docuimus.
g §. alio autem modo, quib. mod. testa. infir.
h l. conficiuntur, 8. §. qui post factum de iure codicil. junge §. minima, de capt. deminut.
i l. eius qui, §. 1. de testam. quæ autem illa sit, in §. maxima, de cap. demi. docetur.
k §. non tamen: per ōnia, quib. mod. test. infir. l. qui ex liberis, §. testamento, de bon. poss. seq. tab. P.
l §. 1. quib. mod. test. inf. l. 1. in fi. & l. 3. & l. centum, de iniu. rup. &c. P.
m l. quidam cùm filiũ, 13. de verb. obl. P.
n Maſ. in §. item si defunctus, de probat.
o Bened. in c. Raynutius, in ver. & vxorem nomine, num. 700. de testam.
p Tiraq. in tract. de retrac. §. 1. glo. 8.
q tractat. de sentent. prouisional. art. 1. glo. 1. nu. 27.
r Tiraq. in l. si vnquã ad ver. susceperit liberos, nu. 8. de reuoc. donat. C.
s l. 1. §. si hæres, si tab. testa. nullæ exta. P. l. sancimus, 27. de testa. C. arg. l. nihil tã naturale, de regul.
t l. sancimus, 27. de testa. C. arg. l. nihil tam naturale, de regul. iur.
u §. ex eo, quib. mod. test. infir. Bart. in l. si iure, nu. 3. de leg. 3. Alex. consil. 159. nu. 8. lib. 7. Socin. Iunior, consil. 42. nu. 1. lib. 3 vide Guill. Bened. ad d. c. Raynutius, ad ver. testamentum, 2. nu. 8.
x gl. in d. l. sancimus, in ver. fuerit.
y Io. Faber, ad d. l. sancimus.
z Azo, in summ. de test.

a Pap. lib. 10. Arest. tit. 1. arest. 3.

incid.

indicat, deleatúe, nam statim tunc annullatum censetur siue alia declaratione, vel sine sequente testamento [a]. Et si agamus de nuncupatiuo, eadem solemnitate qua conditum est, existimo reuocatum censeri [b]. Item si testator dixerit, & palam testatus sit eos quos testamento instituerit, de se malè meritos: nam & tunc illi nihil ex testamento poterunt capere [c]. Quid enim quærimus aliud in fundamento testamentorum, quàm voluntatem defuncti, quam si apertā habeamus, cur cōtra eam testamētū, quod improbatū est, recipiēdū putamus? Cæterum iuris explorati est, regulariter vltimum testamentum valere & tollere prius. Nec interest, aliquis extiterit hæres ex eo, vel non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit [e]. Et si secundum perfectum deficiat, nec ex primo, iam rupto posteriore, nec ex secundo hæres erit:
8 & ita intestatus paterfami. decedit [f]. Neque cum duobus validis testamentis paganus decedere potest, vt alibi exposuimus in codicillis [g], excepto milite, qui vnum in paganicis, aliud in castrensibus relinquere potest [h]. Ideo duobus extantibus, supremum accipiemus, id est, illud post quod nullum factū
9 est [h]. Quod si non constat, quod fuerit posterius, nullum testamentum eorum valebit, vt abunde videbis disputatum per glo. in l. 1. §. non autem, ad verbum veteres, de bono. posse. sec. tab lib. 37. P. tit. 11. Boer. decis. 311 Ex ordine tamen scripturæ, vel ex alijs circunstātijs, possumus interdū colligere prioritatē tēporis, & ex hora, & alijs quæ disputat Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. testamentum 2. nu. 27. 28. 30. 32. Et idem eodem, nu. 31. scribit in concursu duorum vel plurium testamentorum, de quorum prioritate non est certitudo, posterius præsumi, 1. Illud, ex quo nactus est illius hæres hæreditatis possessionem: nam alter qui negat, probare debet esse prius, & pro possessore interim iudicandum [i]. 2. Præsumi testamentum posterius, in quo hæredes essent ex illis qui vocantur ab intestato, alijs aliorum testamentorum existentibus extraneis. 3. Posterius & validius censendum, in quo pia causa instituta est: quia vt in contractibus [l], ita in vltimis voluntatibus fauendum ei est [m]. Addit & 4. il-
10 lud posterius, in quo relinquitur doctori pro salario. Cæterùm, posterius testamentum rumpere primum intelligendum est, etiam si in posteriori non fiat expressa reuocatio præcedentis. At excipe primum testamentum, prius factū inter liberos etiam minus solemne, quod non reuocatur vel solemni posteriore, sine expressa reuocatione: nempe, si in secundo sint instituti extranei. Contrarium namque verius esset, institutis liberis, & posterius sine expressa prioris derrogatione valeret [o]. Item intellige non reuocari testamentum inter liberos per posterius, si primum fiat in scriptis: nam si sit nuncupatiuum, coram duobus testibus factum, tollitur per posterius, etiam in eo instituto hærede extraneo, coram testibus factum [p]. Sed & tradunt reuocari tacitè posteriore testamento, vbi instituta est pia causa, testamentum prius factum inter liberos. Item, & sine derrogatione expressa quoque reuocari posse codicillos, in quibus æqualiter vocati sunt filij, per testamentum subsequens, etiam instituto extraneo: quæ probat Guill. Bened. [q] Additque singulariter [r] nisi hæc quatuor concurrāt, nō posse dici reuocatū sine expressa derrogatione testamentum factum prius inter liberos, etiam si testator prius illud cancellauerit [s].
11 Quia in eo testamento arbitrantur interpretes contineri clausulam derrogatoriam ad testamenta sequentia; in quibus secundo loco est necessaria alia derrogatoria clausulæ derrogatoriæ: Id est, si testamentum dicat testator, *velle esse suum vltimum, nec alium velle facere, & si fecerit, præsenti testamento ei derrogare*, hoc est nolle sequens vallere. Illa clausula facit, vt testamentum posterius tacitè non reuocet prius, nec aliter valeat, quàm si in posteriore addita fuerit clausula, *non obstante priore testamento, & clausula derrogatoria, quam in quantum necessarium est reuoco, & ei derrogo*. Ita est derrogatoria derrogatoriæ, quæ facit valere posterius testamentum [t]. Si modò per singula reuocatio primi fiat. Nō
12 enim sufficit generaliter dixisse, *non obstante meo primo testamento* [u]. Obserua hîc conuenire inter interpretes, iuramentum appositum in testamento de seruanda voluntate, vim habere derrogatoriæ clausulæ: ideo si in primo ponatur [illegible] vel in

a l. 1. §. si hæres, si tab. testam. extra. P. l. nostram, C. de testa. Crauetta, cons. 128. nu 1 l. cohæredi, 41. de vulg. P. l. 1. §. pen. de bono. posse. sec. tab.
b arg. l. nihil tam naturale, de reg. iur.
c l. hæreditas, C. de his quib. vt ind. & ibi Io. Faber.
d § posteriore, quib. mod. testa. infir. l. 1. de iniusto rup. P.
e d. §. posteriore, l. cū in secūdo, 16. de iniu. rup P. §. cùm autem, de hære. quæ ab int. def.
f lib. super. c. 1. plura de hoc Guill. Bene. ad c. Raynutius, ad ver. testamētum, 2. in princ. de testam.
g l. 1. C. de milit. test. cū similibus, l. quærebatur, eod. P.
h l. 1. §. non autem, de bono. posse. sec. tab.
i l. qui accusare, de eden. C. l. f. C. de rei vendic.
k arg. l. si duobus, §. si prius, de bono. posse. con. tab. l. h... cō sultissima, §. si quis, de testam. vide l. 1. C. de iis qui sibi adscrib.
l l. 1. de iure fisc. lib 10.
m Lud. Rom. in auth. similiter, in 12 specie piæ causæ, ad l. Falci. C. Bald. ad l. 1. de hæred. vel act. vend. C. Iason, in l. fin. de edic. diui Adr. toll.
n auth hoc inter liberos, C. de testamen.
o gl. in §. 1. de testam. imperf. in auth. Ludo. Roma. con. 175. incip. amplissime doctor, 5. col. & cō. 383. incip. in ca. præmisso, Guill. Bene. ad d. c. Raynutius, in ver. testamentū, 2. nu. 9. & 10.
p Angel. in auth. hoc inter liberos, C. de testam. Alex. cons. 146. quamuis in lectura contrarium teneat, in d. auth. hoc inter liberos. sequitur hanc sent. Guil. Ben. vbi sup.
q Idem Bened. in prox. cit. ver. testamentum, 2. nu. 11. 12 13.
r Idem eod. nu. 14.
s Suffragantur Angel. & alex in l. nostram, C de testam.
t tracta. hoc in l. si quis in princ. de lega. 3. & ibi interp. Bart & alij
v l. 1. §. f. & ibi Bald. de lar. lib. toll C. glo. in ca. cum quidam. 1. dist. glo. in c. 1. de constit. in 6. facit l. si ita scriptum, de lega. 1. Idē Guillel. Bened. vbi sup. nu. 15. 16 17.

vel in secundo seu posteriore, perinde testamentum habendum est, acsi derrogatoria clausula apposita esset, & eodem modo ei derrogatur. Quod pluribus prosequitur & probat Iulius Clarus [a], & Guill. Benedictus [b], quæ non recenseba, sed ad illum te reijciam, vt videas plura de clausula derrogatoria testamentorum. Nota tamen pro forensi obseruatione quod Salicetus tradit in l. sancimus, in 6. quæst. de testam. C. vt si ex iusta causa possit obliuisci testator priori derrogationis, quod potest generaliter reuocare eam in secundo testamento, per d. l. si quis in principio, in ver. *sciens*, de lega. 3. Aliter verò si testator est doctus, nec occasionem habeat ex tempore vel ægritudine obliuionis, necessariam esse derrogationem specialem, per l. diui, §. licet, de iure codicil. P. Et ita iudicatum, aresto senatus Gratianopol. 2. Aug. 1457 [c].

12 13

a Iul. Clar. in ; lib. §. testamētum, q. 94.
b Idem Bened. vbi sup. nu. 18 19. 20. Vide & de clausu. hæc Guid. Pap. q. 127. *Paul.* Castren. 281. in antiq. de ver. derogatorus. vide d. Papæ. cons. 64. incip. visis duobus testamentis, & cōs. 65. incip. viso themate, nu. 5. vers. itē dicta dubia.
c idē. Pap. decis. 127. nu. 3.

De præteritione filiorum.
Cap. 2.

lib. 28. P. tit. 2.

1 *Filij instituendi, vel exhæredes faciendi, alioquim irritū testamentū illis præteritis.*
2 *Præteritio quid, & quotuplex.& 3.*
4 *Præteritio filiorum dicitur si non instituantur, etiam si legetur illis.*
5 *Præteritio quæ sit, quæ rumpat testamentum. Exceptiones, nu.* 12
6 *Præteritio de quibus personis fieri dicatur.*
7 *Præteritio iure ciuili & prætorio examinanda.*
8 *Legitima liberis an iure institutionis relinquenda, & an alio titulo relinqui possit.*
9 *Legitimæ supplementum impedit querelam inofficiosi.*
10 *Institutio filij debet esse expressa.*
11 *Præteritio num rumpat testamentum, non conquerente præterito.*
13 *Codicillaris clausula facit valere dispositum in testamento, vbi filius est præteritus.*
Præteritio filij in matris testamento non vitiat eius testamentū causa inserta.eo.
14 *Præteriti qui conqueri possint.& seq.*
15 *Posthumus quis rumpat agnatione testamentum.*
16 *Nepotes non sunt prætereundi, sed instituendi vel exhæredandi.*
17 *Adoptiui filij instituendi vel exhæredandi erant.*
18 *Naturales tantum filij de præteritione paterna non possunt conqueri.*
19 *Filia dotata renuntians non facit partem, nec admittitur ad partem intestati patris.*
20 *Parentes in testamento filij præteriti rūpunt testamētū. Et ibi de præterit. Patroni.*
21 *Præteritio filiorum quando nullum testamentum reddit.*
22 *Testamentum nullum quando intra 30. annos à præterito dici possit.*
23 *Præteritione filij quare irritetur testamentum rationes.*
24 *Successio aliquibus prouincijs tantùm fuit ab intestato, si filij essent.*
25 *Institutio honoris est titulus.*
26 *Institutionis tituli in filijs vtilitas.*

PLATO libro 11. de legibus sanciuit, vt qui testamentum conscribit, primò hæredem de filijs, quem putauerit dignum, instituat. Iure ciuili idipsum comprobatum est, & incidit in causam intestati ex facto testatoris testamentum, si in eo prætereatur filius: *Nullius quippe momenti testamentum est*, vt ait Papinianus [d], cùm *ius, qui fuit in patris potestate, preteritus est*. Et Caius Iuriscon [e]. *Inter cetera,* inquit, *quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur, principale ius est, de liberis hæredibus instituendis vel exhæredandis: ne præteritis illis rumpatur testamentum. Namque filio, qui in potestate est, præterito, inutile est testamentum*. Iustinianus id probat & addit, patrem, si silentia in testamento filium præterierit, inutiliter testari. adeo vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere 1

d l. 1. de iniusto rup. P.
e l inter cætera, l. 30. de lib. præt. vel exhær. P.

2 to existere possit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum [a]. Ex quibus cõstat, quid sit præteritio, nempe vt sit silentium nõ expresse instituti, vel nominatim exhæredati. Nam hæres vel exhæres quis nominatim fieri debet.
3 Triplex præteritionis species ponitur, vna quæ propriè præteritio, de qua hîc agitur, quæ rumpat testamentum. Alia impropria, cuius iterum duæ species, quæ habent præteritionis propriæ formam, sed non effectum: vna est quæ permittitur milimitibus, qui prætereũdo filios, cẽsentur eos exhæredare, propter facultatem concessam disponẽdi vt voluerint [b]. Dummodo causam præteritionis testamẽto adiiciant, non aliter [c]. Alia, quæ matris & aliorum per lineã maternam cõiunctorum, vt aui materni & proaui, qui si prætereant filios vel
4 nepotes, illorum præteritio pro exhæredatione habetur [d]. Præteritionem dicimus ratione institutionis. Nam qui legatum vel fideicommissum filio relinquerit, nec instituerit non ideo minus dicitur præteriisse [e]. nam & legata vnà
5 cum testamento corruebãt, vt nihil prodesset reliquisse [f]. Sed videamus à quibus dicatur facta in testamẽtis præteritio, quæ noceat testamento. Et primũ ex præcedentibus liquet, præteritionem à patre factam filiorum, rumpere testamentum: non autem factum in testamento matris, nisi cum distinctione. Nam hodiè mater, aut ascendentes per lineam maternam tenentur instituere vel exhæredare filium, aliter præteritione nullum est testamentum, si præteritio fiat nulla inserta causa: quod si in testamento inserta sit causa legitima,
6 eo casu præteritio habetur pro exhæredatione [g]. Præteritio dicitur etiam fieri à descẽdentibus ascendentium, vt exhæredatio: quia succedũt sibi inuicem, vt videtur eadẽ ratione, sed turbato ordine [h]. De fratribus vix admittitur quæstio præteritionis, nisi turpes personæ per mortuos fratres instituãtur [i]: de ex-
7 traneis, nulla. Cæterùm, secundũ duo iura erit præteritio examinanda, secundũ ius prætorium, & ius ciuile. Iure ciuili tantũ instituendi erant sui filij & masculi, vel exhæredãdi, non fœminę, vel emãcipati. Prætorium autẽ vtrisq; subueniebat pręteritis per bonorum possessionẽ contra tabulas [k]. Ius porrò pon-
8 tificiũ æquitatẽ habet, vt sufficiat quocũq; titulo reliquisse filiis, ad hoc vt testamẽtum patris sustineatur [l]. At in formula relinquẽdi iure ciuili distinctio adhibenda, Pãdectarum, Codicis, Nouellarum. Iure antiquo Pandectarũ etsi variæ sint sententiæ, aliquibus asserentibus legitimã filio relinqui debere iure institutionis, & alioquin pręteritũ dici si alio modo relinqueretur [m], aliis alia sentientibus: tamẽ resoluitur per plura iura antiquo iure potuisse relinqui legitimã quocũq; relati titulo [n], dũmodo filio relinqueretur integra legitima. [o] In quo differt à iure Codicis illud ius. Nã conueniunt quidem, vt etiam quoquo relati titulo relinquatur sufficiat relinquere filio legitimã [p], vt euitetur præteritionis vitiũ. Sed iure nouo non ideo rumpebatur vt antiquo testamẽtum, si minus legitima quo relati titulo relinquatur, sed datur ad supplemẽtũ actio ex l. omnimodo, de ino f. test. C. facit l. parentibus, eo. tit. Sed expresse in §. hęc autẽ disposuimus, vt cùm de appel. cog. In iure Nouellarum variatum & per Iustinianum: nam is iure institutionis relinqui primùm voluit l. maximum vitium, C. de lib. præt. deinceps, dictũ sufficere vt quocunq; relinqueretur titulo [q]. Tandem autem, vt iure institutionis tantum relinqui posset [r]. Sufficit nihilominus si ex certis rebus filius instituatur [s]. Imò verũ est quocunq; titulo relinqui posse in testamento facto inter liberos minus solẽni: cũ tamen in solẽni iure institutioni tantũ relinqui debeat [t]. At in praxi & ferè ex consuetudine generali Galliarũ, iam receptum video ex æquitate, vt sufficiat filio aliquid relinquere quocunq; relicti titulo, etiãsi iure institutionis nõ relinquatur, secundũ gl. in auth. nouissima, de inoff. test. C. & gl. in §. tum autẽ, in ver. *testamento*, eod. apud Iustinia. per text. in §. pater, de trien. & semis. in auth. & secundum Azo. in Sũma. Et ita iudicatum in Senatu Burdegalensi, mense April. 1537. refert Papius, lib. 20. Rhapso. arest. tit. 1. arc. 7. Remanet tamen ius Codicis incorrectum, vt non ideo minus valeat testamentum, quod filius legitimam
9 integram iure institutionis non acceperit, nam nõ rũpitur ideo, sed agitur ad supplementum, etiam si in re aliena intestatus institutus sit, vel in quinque tan-

TTttt tum

[a] §. 1. de exhæred. lib. apud Iustinia.

[b] l. militem, de testam. milit. C.

[c] §. si in expeditione, de exhæred. lib.

[d] § mater, eod.

[e] l. ita, 17. § qui rogatus, ad Senat. Trebell. l. si filia. 7. de lib. & posth.

[f] l. filio, 17. §. 1. de iniusto rup. P. l. Papinianus, §. si. de inof. testam. P. l. maximum vitium de lib. pret. C. §. eadem, de exhæred. lib.

[g] Iul. Clarus, lib. 3. in §. testamentum, q. 47. Corneus, cons. 18. lib. 2.

[h] l. nam & si parentibus, de inoff. testa.

[i] in l. fratres, C. eod. l. 1 eod. P.

[k] §. emancipatos, de exhær. liber. l. 1. & 4. de bono. poss. co. tab. P.

[l] Guill. Bened. in c. Raynutius, in ver. in eodem testamento relinquens, nu. 11. per d. c. detestam.

[m] l. si emancipatus, de bon. posse. con. tab. l. ita tamen, §. qui rogatus, ad Trebell. P. l. inter cætera, de lib. præter P.

[n] l. qui filiũ, vbi pup. educ. deb. P. l. etiã, §. si debita patrono, de bon. lib. l. ex asse, ad leg. falc. P. l. pater quoque, & l. cùm pater impuberi, eod. tit. l. Papinianus, §. si quis de inoff. test. P.

[o] l. cùm quæritur, de eod. Guill. Bened. vbi sup. num. 17.

[p] l. omnimodo, l. sancimus, §. cùm autem, de inoff. test. C.

[q] auth. nouissima, eo. §. 1. de trien. & semis. constit. Nouell. 18.

[r] §. aliud quoque capitulum, vt cùm de app. cog. 115. An hodie relinqui debeat iure institutionis disputat subtilissimè And. Barb. in c. Raynutius, pag. 15. & 115.

[s] §. hæc autem disposuimus, vt cùm de ap. cog. gloss. in d. auth. nouissima, in ver. *titulo*, & ibi Bar. Bal. Paul. Castr. & Iason.

[t] glo. in d. auth. nouissima & gl. in c. si pater, in ver. *instituit*, de testa. in 6.

tùm solidis.[a] Institutionem hanc expressam dicunt esse debere interpretes,
vt per verba *instituo, relinquo iure institutionis:* vt si verba institutionis adiician-
tur, illa non censeantur iure institutionis dicta, & rumpatur testamentum, vt
disputat Guido Papæ decis. 425. debet enim exhæredatio esse alioquin in gra-
du, vbi præteritio[b]: quia per fideicommissum non potest relinqui legitima[c].
Nisi & substituendo quis instituat, vt dicendo, *instituit & substituit*[d]. Alioquin
enim in primo gradu inueniretur præteritus & rumperet testamentum[e]: vi-
delicet si velit agere. Nam si nolit conqueri de præteritione is qui potest, suo 11
silentio inuitis etiam aliis firmatur testamentum, vt valeat non obstāte præte-
ritione, siue is sit de descendentibus, siue de ascendentibus, vt disputat & pro-
bat Boerius decis. 96. Sunt & 10. casus excepti à Matheo Mathesilano, sing. 12
104 & à Paulo Castren ad l. quoties, de hæred. instit. & 27. exceptiones, in
quibus valet testamentum factum à patre, quo institutus expressè non est
filius, quos fusissimè & prolixè explicat Guil. Bened. ad C. Raynutius, sup. ver.
in eodem testamento relinquens, 1. à numer. 55. ad nume. 242. Vbi frequens est ex-
plicata quæstio & sequentibus, vt clausula codicillaris adiecta in testamen- 13
to, in quo filius præteritus est, operetur, ne corruat testamentum præteritio-
ne[f]: & numero 252. resoluit matrem nō teneri nominatim instituere filium,
vel exhæredem facere, quia non habet etiam in potestate: & ideo præteritio-
nem matris non vitiare testamentum, sed præteritionem haberi pro exhære-
datione, videlicet quando filius fuit præteritus causa præteritionis in testa-
mento inserta, tali, quæ si vera esset, iusta haberetur & legitima[g]. Aliter enim
si præteritio fieret sine causa expressa, testamētum esset nullum[h] excepto ca-
su l. 3. de liber. & posthum. C. Dicimus autem ex hac præteritione conqueri 14
posse & nullum dicere testamentum, non tantùm masculos, sed etiam fœmi-
nas[i]: abolita differentia iuris duodecim tabularum[k], & retenta æquitate
iuris prætoriani.[l] Item & posthumos, quia præteritio vitiat testamētum, non 15
tantùm filiorum natorum, sed etiam posthumorum, qui aut hæredes institui
debent, aut exhæredari olim[m]: quia per natiuitatem posthumi rumpitur iure
ciuili testamentum, & fit qui testamentum condidit & eum præteriit intesta-
tus[n], si modò nascatur mortuo testatore viuus, non abortiuus, quamuis exce-
dat statim è vita[o], & modò ad nullum monstrum natus declinet.[p] At quando
viuo testatore, post testamentum vbi præteritus erat, nascitur posthumus, &
viuo eodem moritur, non officit[q]: non minus quàm nati post testamentum,
generaliter institutis, *qui nascerentur*[r]. Quæ dicūtur de filiis, eadem dicta cēsen- 16
tur locū habere in nepotibus, non prætereūdis de medio sublatis patribus[s].
Ideoq; quia sublatis patribus post testamētū agnascūtur auo primum gradū
tenēt,[t] ne præteriti rūperent testamētum, lex Velleia prospexit de formula il-
los exhæredandi vel instituendi. Eiusque duo fuerunt præcipua capita, primū
tractat de his, qui post factum testamentū superstiti adhuc patri adnascuntur
instituendis vel exhærədādis.[u] Alterum de instituendis vel exhæredandis il-
lis, qui quidem nati sunt tempore testamenti, sed nōdum qui sunt, fieri autem
& in locū prioris succedēdo, quasi agnascēdo rumpere testamentū possunt[x].
Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, etiam eodē iure vtē- 17
tur, vt vel instituendi vel exhæredandi sint, ne præteriti rumpant testamentū:
emancipati, non vtique[y]. Quemadmodū nec naturales tantū de præteritio-
ne cōqueruntur, quia instituere eos patres non cogūtur[z]: contrà, si legitima- 18
ti sint[a]. De filia dotata & præterita dubitatum est, an in sola dote instituta, tā
quam præterita rumpat testamentum, cùm institutio nullius videatur momē- 19
ti, veluti facta de re institutæ, existente dote proprium eius patrimonium, nō
patris[b]. Et placuit quibusdam posse in ea institui rectè filiam, & institutam i-
ta, non censeri[c] præteritam. Et Guilliel. Bened. hanc saniorem sententiam pu
tat, vt sufficiat in dote accepta vel danda instituisse filiam, neque ei vltra ne-
cessariò relinquendam[d]: quia dos est loco legitimæ, & in legitima compu-
tatur[e]: nec præteritus dicitur, cui relinquitur legitima[f], Sunt tamen qui

a Guill. Benedic. vbi sup. num 20. & 21. per glo. & Bart. in l. 3. §. sed vt cum, de minor. P.
b l. 1. C. de lib. præt.
c per d. §. aliud quoque capitulum, l. ex facto, § Lucius, & l. is qui, de vulg. l. ita tamen, § qui rogatus, ad Trebell.
d Guido Pap. decis. 457. per l. scimus, §. cùm autem, de inoffi. testa. Vide istis quædam alia apud Guill. Bened. vbi sup. nume. 37. & 38.
e §. eadem hæred. quæ ab int. defec.
f Ita etiam plurib. probat Iul. Clar. li. 3. q. 46. per clausulam Codicillarem, testamentum valere iure Codicillorum, & censeri grauatū præteritum venientem ab intestato, de restituenda hæreditate instituto in testamento: nisi posthumus esset præteritus, de quo non cogitasset testator. putà, quia nondum natus, qui proculdubio non obstante clausula rumpit testamentum, vt idem probat ibidem.
g glo. in c. Quinquaualis, de iureiur.
h d. §. aliud quoque, vt cùm de ap. cog.
i l. maximum vitium, C. de lib. præt. & §. sed hæc quidem, de exhæred. libero.
k de quo in §. 1 versi. *sed non ita de filiabus*, eod.
l §. emancipatos, eod.
m l. placet, l. ideoque de lib. & posth. §. posthumi quoque, de exherd. lib.
n l. 1. de pos. hær. inst.
o l. 2. eod. l. qui mortui, de verb. sig. l. quod dicitur, de lib. & posthu.
p l. quod certarum, C. de posthu. hæred. instit.
q l. posthumus, de inius. rump. P.
r l. fi. C. d. ti. de posth. &c.
s §. postumorum, de exhęr. l. 1. & fi. C. de lib. præt.
t Vlp. tit. 23.
u l. Gallus, 29 §. nunc de lege Velleia, de lib. & posth.
x d. l. Gallus, §. nunc videndum.
y § adoptiui, de exhęred. lib.
z glo. in l. 1. in versi. *naturales*, de bonor. posse. co. tab. Nota. in hac consultissima §. ex imperfecto nu. 72. de testan Iul. Cla. lib. 3. q 41. nu. 4.
a idem eod. q 42. nu. 5. & tota q. 84. vbi plures citat authores & ratio.
b l. 1. § sed verum, de minoris.
c glo. in d. § sed verum, in ver. *patrimonium*, l. 3 eod. P. Alex. cons. 177. nu. 11. lib. 2. Imola, ad c. Raynutius, nu. 9. de testan. d Guill. Bened. ad d. c ad ver. Alteram filiæ vltra dotem, nu. 11. vide & Guid. Pap. cons. 63. nu. 3. & cons. 93. e l. quoniam nouella, de inoff testa. C. eo 1. §. videamus, de rei vxo. a&. f §. aliud quoque capitulum, vt cùm de app. cog. l. cùm quæritur.

contrarium

contrarium verius putent,& in aliquo modico supra dotem,& cum dote instituendam. Ideo consulunt[a], vt instituatur, vel in decem imperialibus, vel nostro more & consuetudine apud nos seruata in quinque solidis, vt secundum omnium sententiam valeat testamentum Aduerte tamen quod tradit Guido Pap.q.295.& 598.filiam dote contentam,quæ renunciauit, & filium qui etiam renunciauit bonis paternis cum iuramento, non posse conqueri de patris testamento,quòd in eo fuerint præteriti,nec instituti:quia non computantur in numerum liberorum,& habētur pro mortuis,quòd ad successionem etiam intestati pertinet;nec faciunt partem,nec admittuntur ad partem,ad similitudinem filij exhæredati[b]. Notant insuper interpræstes, filios quoque cùm
20 moriuntur, in testamento oportere in aliquo parentes instituere vel exhæredare:alioquin præteritos rumpere testamentum[c]. Et libertos cētenarios sine liberis decendentes,patronos:sed has non rumpere,nisi pro parte sibi debita
21 testamentum[d]. Effectus omissæ institutionis vel exhæredationis necessariæ est,vt ipso iure sit testamentum nullum,potissimùm iure Pandectarum & Codicis,si filius suus præteritus esset[e]: Nam si emancipatus præteribatur, infirmabatur per bonorum possessionem contra tabulas[f]. Hodiè iure nouissimo, ex causa præteritionis quoque paternæ,omnino annullatur, quamuis ex causa exhæredationis pro parte tantùm institutionis corruat; vel ratione præteritionis matris,quæ pro exhæredatione habeatur,de qua intelligēda auth.ex causa,de lib.præter.C.non de preteritione simplici, vt alibi docuimus. Imò hodiè emancipatus præteritus potest dicere testamentum nullum ipso iure,& filia[g]. Scio tamen in contraria sententia plures esse, qui dicant testamentum, in quo filius præteritus est à patre,rumpi tantùm quòd pertinet ad institutionem,cætera autem firma manere:quia peccauit tantùm in institutione, & in ea puniendus tantùm sit[h], per dictam auth. ex causa. Sed ego docui authenticam illud non probare,si conferantur §§.ex quibus sumpta est, sed tantùm loqui §§.de præteritione matris. Verumtamen opinor sententiam in praxi posteriorem seruari, non ex iure Nouellarum sumptam:sed vel ex æquitate, vel ratione clausulæ codicillaris, quæ assolet poni vel subintelligi in testamentis, cuius vi testamentum,quod sine ea omnino erat nullum, sustinetur iure codicillorum. Ita concurrentibus duobus fauoribus, nempe ex vna parte eorum, qui institui in aliqua portione debēt, quòd pro legitima debeatur aliqua pars in bonis decedentium:& ex alia,testamentorum fauore quæ multis rationibus conseruanda sunt,temperamento quodam vtendum fuit, vt ne præteriti remanerent sine remedio,neúe testantium voluntates omnino subuerterentur.
22 Et notant Interpræstes[i] contra sententiam Bartholi[k], filium præteritum per 30. annos habere ius dicendi testamentum nullum; & ita iudicando seruari ait Guido Pap.q. 426. nu. 2. & 597. Si tamen decesserit, antequam dicat testamentum nullum, confirmatur illud testamentum, vt concludit Ioan. Ferrariensis cum distinctione,in forma libelli quo petitur hæreditas ex testa-
23 mento super verbis, *ac realiter & actualiter introducatur*. Porrò rationes, cur præteritione testamentum infirmentur, quod pertinet maximè ad liberos, prima est: æquum non esse, vt liberi quorum causa omnia parantur, extraneis institutis, contemnantur immeritò: quod veneranda obseruauit antiquitas, arctissimum procreationis vinculum inter homines rata. Quod nec Iulianus Pompei Magni familiaris,nec Sextilius & Publius Pupilius, hæredes à M. Anco instituti, ignorarunt, qui cesserunt hæreditatem filio M. Anci Coriolani exhæredato[l], Lataque est à Calphurnio Pisone præfecto vrbis constitutio, de liberis ita impiè non exhæredandis: idemque sancitum Æmilij Lepidi decreto[m]. Videturque oblitus suiipsius vel naturæ paternæ, qui filiorum mentionem instituendo non facit: naturaliter namque filiis parentes prouident, ne vnquam illis sint bona de futura, vt ait Chrysantas apud Xenophontem[n]. Et ex voto omnia illis parant[o], ratione dictan-
24 te naturali[p]. Obseruatumque aliquando antiquitus, ne liceret hæredem extraneum instituere,nisi deficientibus descendentibus,vt scribit Plutarchus[q]. Et apud Athenienses sola successio erat legitima,quibus Lycurgus præfiniuit,

TTttt 2 patrem

- a glo. in d. § sed verū, & ibi Bart. Iul. Cla. lib. 3. q. 44.
- b l. 1. §. si pater, de coniung. cum emanc. lib.
- c hoc disputat. Guil. Bene. in c. Raynuntius, ad verb. in eo testamento relinquens 1. nu. 248. & seq. de testam.
- d §. sed nostra, de suc. libero.
- e l. inter cætera, de lib. & posthu. P. l. 1. de iniu. rup. P. cùm similib.
- f glo. in §. exhæredatos, in ver. *valuit*. de hæret. falc. & diximus in bono. posse. con. tab.
- g glo. in §. 1. ad ver. *vel emittam*, de inof. test. tex. in §. sed hæc quidem, de exhær. liber. in l. maximū vitium. C. de lib. præter.
- h ita sentit Guill. Bened. vbi sup. nu. 230. & 23. 1. plures eius sententiæ asser. refert Iul. Clarus, lib. 3. in § testamentum, q. 52. nu. 2. & q. 54. qui ita seruari ait in praxi.
- i Bald. & Angel. in l filio præterito, de iniusto rup. P. Ioan. ab Imo. & Raph. Cuman. in l. si filius qui in potestate, de lib. & posthu.
- k in d. l. filij præterito.
- l Val. max. lib. 7. c. 7.
- m Idem eod.
- n Xenop. lib. 8. Cyripæd.
- o l. pen. de bon. liberto. P.
- p l. cùm ratio, de bo. damnato.
- q Plutar. in Solo.

patrem filio relinquere successionem. Cõtra quam legem cùm Epitades, suborta cum filio contentione, rogationem tulisset, vt liceret cuique & domum & hæreditatem cui libuisset relinquere, cumque ei cæteri cupiditatis gratia idem sancientes obtemperassent, experimento didicerunt Epithadis legem labefactatæ reipub. causam fuisse: & ideo absoleta est ab Ægide priore restituta [a]. Recaredus Gothorum rex Leuuilgildo patre melior, pius & optimus, in ipsis regni sui exordijs catholicam fidem adeptus, æra 635. vt ait Procopius [b], & alij [c] anno domini 576. legem hanc de hoc statuit pulcherrimam [d]. *Omnis ingenuus vir atque fœmina, siue nobilis siue inferior, qui filios aut nepotes aut pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quicquid voluerit, indubitanter licentiam habebit: nec ab alijs quibuslibet proximis ex superiori vel transuerso venientibus, poterit ordinatio eius in quocunque conuelli. Quia recta linea decurrens, non habet originem quæ successione naturæ hæreditatem possit accipere. Ex intestato autem iuxta legum ordinem, rectè sibi hæreditare poterunt successionem.* Ergo quia opus est filijs relinqui legitimam saltem à lege debitam [e], non potest facere testator vt suo silentio filius ea priuetur [f]: fieret autem, si testamentum staret, cùm nemo pro parte testatus & pro parte intestatus decedere possit [g]. Sed 2. cùm tanta sit coniunctio & 25
parentum in liberos affectio, vt nulli alterius amori postponatur [h], titulo honorabili relinqui debet, qui in institutione est [i]. Nulla enim alioquim, vel modica habebitur gratia à filio patri, si quolibet alio sine honore titulo relinquat legitimam, quam eo inuito habere potest. Et tunc fit, vt pater naturalem filium non teneatur instituere, cùm ei in bonis patris non debeatur legitima [k]. Et hac eadem honoris ratione concludunt interpretes [l], instituendos à filijs parentes multò magis, quia filii honorare illos tenentur [m]. Facit §. hæc autem dispsuimus, vt cùm de appel. cognosc. in nouel. constit. 115. vbi hæc verba scripta sunt notabilia. *Sola est nostræ serenitatis intentio, à parentibus & liberis iniuriam præteritionis & exhæredationis auferre. Considerare namque debent parentes quia & ipsi filij fuerunt, & eadem à suis parentibus sperauerunt. Et similiter qui nunc filij sunt, debent studere parentum animos sanare: quia & ipsi parentes fieri desiderant, & à suis filiis optant honorari.* In quibus verbis nota præteritionem dici iniuriam, & institutionem honorem: vt in l. filium, de legat. præst. Et apud Valer. Maximum in princ. c. 7 libri 7. loquens de testamentis, *Quæúe ad alios, quam qui expectabant honorem hæreditatis transtulerunt.* Tertia ratio ab vtilitate filij trahitur. 26
Quia dum portionẽ legitimæ capit nomine institutionis, etiam in re aliqua, tanquam hæres, potest, si institutus cohæres vel alij repudient, ius ex testamento colligere iure accrescendi [n]: quod non fieret, si alio titulo acciperet. Quartò, liberi præteriri non possunt, quia lege necessarij hæredes sunt [o].

a Idem, in Ægide.
b Procop. lib. 8. histo.
c Franc. Tarapha, de regib. Hispaniæ. in Recaredo. Ioann. Mag. in Gotho. Historia. lib. 16 c. 0.
d lib. 4. Cod. legum Vuisigoth. tit. 2. l. 20.
e l. si arrogator, de adoptio. P. l. cùm ratio, de bon. damna.
f l. nemo potest, de legat. 1.
g l. vix nostrum, de regul. iur.
h l. consilio, de curat. furio. C.
i notatur in l. filium, de legat. præst.
k l. vxorem, §. pater, de leg. 3. glo. in l. 1. de bon. poss. con. tab.
l Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. in eodem testamento relinquens 1. nu. 248. 249. 250. 251.
m Exo. 20. S. Mat. 7. l. 2. de iust. & iure. P.
n l. 1. §. si ex fundo, de hæred. instit. P.
o §. 2. de hær. qual. & differ.

De exhæredatione liberorum.
Cap. 3.

Lib. 2. Instit. tit. 13. Lib. 28. P. tit. 11. Lib. 6. C. tit. 28. & 29.

1 *Exhæredatio quid, & exhæres quis.*
2 *Abdicatio quid, & quomodo differat ab exhæredatione.*
3 *Exhæredatio duplex, propriè & impropriè sumpta.*
4 *Exhæredatio propriè sumpta, iusta & iniusta est, & quæ vtraque.*
5 *Posthumus exhæredari non potest mala mente. & 17.*
6 *Exhæredatio infamiam quomodo contineat exhæredati.*
7 *Ingratitudinis causæ ad exhæredationẽ legitimam filiorum, parentum & fratrum. & 8.*

1 DIXIMVS superiori capite, instituendos vel exhæredandos filios in testamento [a], si illud velimus conseruari, præteritionemque testamentum subruere ostendimus: nunc, exhæredationem iustam sustineri, iniustam autem tollere vim testamenti, & quomodo tollat, docendum est. Exhæredatio, est priuatio iuris succedendi in portione debita per legem in bonis testantis post eius mortem [b]. Quæ filijs maximè competit finitio, & illis posteà, quibus ius quodammodo successionis in viuentium bonis est. Exhæres enim, qui extraneus ab hæreditate fit, demonstrat anteà ius sibi fuisse. Priuatio enim præsupponit habuisse [c]. Filij viuentibus parentibus quodammodo condomini bonorum paternorum sunt [d], & sui & domestici hæredes [e], & dicti participes bonorum apud Terentium [f] à Menedemo.

Nec fas est me vlla voluptate frui, nisi vbi ille huc saluus venerit
Meus particeps.

a l. inter cætera, de lib & posthu. P. §. 1. de exhæred. lib.
b colligitur ex l. si patronus testamento, §. si quis non male mente, & l. Paulus, 2. de bon. liber.
c l. decem, de verb. oblig. l. Iulianus, de de diuort. Pand.
d l. ad suis, de libe. & posthu. l. in suis, de suis & legit. P.
e §. sui autem, de hære. qual. & diffe.
f Terens. in Heautōt.

2 Differt exhæredatio ab abdicatione, quæ Græcis familiaris, & dicta ἀποκήρυξις ἀπὸ τοῦ πατρὸς, abdicatio à familia, quia ea fiebat in vita patris: exhæredatio, post mortem. De abdicatione legitur apud Plutarchum in Themistocle, & de ea pluribus sæpe verbis rhetores in vmbratilibus declamationibus agunt, & Alciatus [g]. Vsurparunt & aliquando abdicationem Romani in summa paupertate, cū filijs alimenta præstare nequibant. Scribit namque Dionys. Halicar [h]. Romulum necessitatem tantùm colonis imposuisse, educandi ex prole quicquid esset masculinum, & è filiabus primogenitas: reliquam verò prolem exponi permisisse, potissimùm si ad monstrum accederet, aut mutilum quid haberet, post triēnium habito iudicio quinque vicinorum proximorum, si proles exponenda esset. Vocant & leges hanc abdicationem etiam, quæ faciebat ἀπάτορες filios, ἀποκήρυξιν, quasi denegationem paterni nominis, quam improbarunt Diocletianus & Maximianus [i]. Iura enim sanguinis nullo iure dirimi possunt [k]: non secus quàm quæ facta sunt pro infectis haberi nequeunt [l]. Fiebat tamen abdicatio more græco alio modo, dum ex Pytachi, Solonis, Charundæque legibus licebat filium contumacem, non nece, vt Romanis erat permissum, afficere, sed leuius habere, exhæredare, domoúe pellere [m]. Cū tamē generaliter abdicare sit, reijcere aliquid, à se dimittere, vt se abdicare magistratu & officio, pro depositione magistratus rectè dictū est [n]. Exhæredatio alia est impropriè dicta, alia propriè. Impropriè, si is qui necessario nō erat instituēdus, exhæres dicatur: veluti, si frater, si spurius, vel alijs cui legitima nō debetur [o]. Præteritio tñ filij in testamēto matris accipiēda est pro exhæredatione [p]. Propriè exhæredatio ea est, quā ante definiuim9, ei9 cui legitimā tenemur relinquere. Et ea duplex iterū est, iniusta, & iusta. Iniusta est, q̄ sine causa

g Alcia. lib. 2. dispūct. c. 28.
h Halic. lib. 2. antiq. Roman.
i l. abdicatio, l. 6. & l. pen. de pat. pot C.
k l. iura sanguinis, de reg. iur. P. §. ius autē agnationis, de pac. P.
l l. in bello, §. factæ, de capt. & postli. reuers. P.
m Dio. Halic. d. lib. 2.
n l. 2. §. & cum placuisset, de orig. iur. l. penul. de offi. præsid. P.
o vt in l. quidā cùm filium, de verb. oblig. glos. in l. 1. de bono. poss. con tab. P.
p §. mat. exhæ. liber.

legitima aut non legitimè fit:iuſta contrà,quæ cum cauſa.Iniuſtam inofficioſi
teſtamenti querela emendat, & rumpit teſtamentum in inſtitutione [a],vt dice
mus deo t..uëte.Iuſta defendit cõtra filij querelã teſtamentũ,de qua hic. Cau
ſæ & res quæ exhæredationem iuſtã faciut;quæ ſunt pro materia exhæreda- 5
tionis,in genere ſunt,vel ſine nota,vel cũ nota exhæredati.Sine nota,quãdo pa
ter propter filij exhæredati vtilitatem, eum exhæredat: veluti ſi impuberem
exhæredat, & tamen poſtea fideicommiſſariam relinquit eidem hæredita-
tem [b]. Cum nota eſt,ſi quis ab delictum & ingratitudinem exhæres fit [c]. Ex-
hæredationes quæ cauſam iuſtam non habent, ob quam priuatio fiat hære-
ditatis,iniuſtæ & reprobæ ſunt.Et proinde emendatum eſt ius antiquum,quo
licebat poſthumos exhæredare [d] & alios liberos ex arbitrio: indignum enim
viſum eſt, vt qui natus adhuc non eſt, quive nullomodo malè meritus videri
poteſt,de ſucceſſione ei beneficio naturæ & legis delata, detrudatur ſine cau
ſa [e]. Atque præſcriptæ ſunt præcipuæ cauſæ, ex quibus tantùm exhæredatio
fieri & priuatio legitimæ poſſit,nouella Iuſtiniani in §.cauſas,vt cùm de appel
lat.cognoſ. Præſumitur autem ſemper exhæredatio facta mala mente & no- 6
tæ cauſa,ſi de contrario apertè non liqueat [f], & ſemper præſumitur malè me
ritus exhæredatus,& turpiter & flagitioſè viuere [g]. Notam dicitur continere
hæc exhæredatio,nempe ob delictum. Et quamuis ea, quæ pater teſtamento
ſuo filios increpatus ſcripſit,infames filios iure non faciant:tamen, vt ait Ale-
xander Cæſar, apud bonos & graues,opinionem eius qui patri diſplicuit one-
rant [h]. Et verecundiam onerant ea, quæ ſi per ſententiam iudicis cognoſce-
rentur, infamiam iuris adferrent [i]. Cauſæ exhæredationis iuſtæ liberorum, 7
14. ſunt.1. ſi quis parentibus ſuis manus intulerit,2. ſi grauem & inhoneſtam
iniuriam eis iniecerit,3.ſi eos in criminalibus accuſauerit,quæ non ſunt aduer
ſus rẽpub.vel principem,4.ſi cum maleficis hominibus vt maleficus verſatur.
Et reliquæ aliæ, quæ enumerãtur in d.§.cauſas,quas verſibus his concludũt.

Bis ſeptem ex cauſis,exhæres filius eſto,
Si patrem feriat,vel maledicat ei:
Carcere detruſum ſi negligat,ac furioſum:
Criminis accuſet,vel paret inſidias:
Si dederit damnum graue,nec ab hoſte redemit:
Si teſtari vetet,ſe ſocietue malis:
Si mimos ſequitur,vitietur cubile paternum:
Non orthodoxus,filia ſi meretrix.

Iuſtæ porrò exhæredationis parentum cauſæ,quibus à filijs exhæredantur, ſe- 8
ptem enumerãtur ab eodem Iuſtiniano,§.& ſi quidem.& §. ſi talis, vt cùm de
appell.cog. Tres autem, quibus fratrem exhæredat frater etiam turpi perſo-
na inſtituta,de quibus in §.ingratitudinis,de nupt.in auth.Cæterùm obſeruan 9
dum eſt,& alias ob cauſas,quàm in prædictis iuribus enumeratas,poſſe perſo-
nas filiorum,parentum,fratrum exhæredari. Si in illis eadem vel ſimilis ſit ra-
tio cum cæteris expreſſis, vel ſi maiores vel grauiores ſint ingratitudines [k].
Quemadmodum de donatione dictum eſt, vt licet certæ ingratitudinis eius
cauſæ enumeratæ ſint, tamen aliæ ſimiles vel grauiores anſam reuocandi da-
re poſſint [l]. Ideoque iuſta viſa eſt cauſa ingratitudinis & exhæredationis libe-
rorum Orientalibus Iuriſconſultis apud Conſtantinum Harmenopulum,lib.
5. Pr mpt.iuris tit.10.ſi ex diurno morbo decumbentibus ipſis parentibus vo
carentur,ope ſua eos dignari noluerunt.Et à Lactantio [m],filius perditus & im
pius exiſtimatur,qui patrem ſuum derelinquit, nec illi obſequatur. Ob eam-
que cauſam dignus putatur qui ſit exhæres, & eius nomen in perpetuum de
familia deleatur. Exhæredatio fit ab ijs, quibus ingrati ſuccedere poſſint, 10
non ab alijs: à parentibus, filiorum: à filijs, parentum: à fratribus, fratrum,
vt,proximè diximus. Addit autem aliam,quæ à iudice fit,Guillel. Benedict. [n]
quando, inquit, iudex poſt mortem patris interdicit bonis filio prodigo,
quem pater

[a] authen.ex cauſa,de lib.præter.C.de in.of.teſta.
[b] Vlp. in l. multi non notæ, 18. de lib. & poſth. P.l.ſi patronus teſtamento,§.ſi quis non ma a.& l. Paulus, de bon. liber.P cum ſimilib.
[c] vt in l.1.1...& ſimil. de li...& poſth P.
[d] in l. ſi quis poſthumos,de lib.& poſth.
[e] l.ſi quis in ſuo,33.§.ſi.de inoff. ſta.C. §.ſed fœminini, de exhær. lib. in P.l ſi. §.ſin.de lib.præt.C. auth. non licet,eod.
[f] l.teſtamento centurio, de manu.teſta. P.Bald.in l liberti, C.de oper.lib. Ang. In l. ſi tibi, §.ſi pactus,de pact.P.
[g] l.ſi filiam,C.de inoff.teſtam.
[h] l. ea quæ pater, 13. ex quib.cau.infa.irrog.C.
[i] l.verbum præcibus, 17.eod. tit. ex quib. cau. infa. irrog. l.3. de obſeq. à lib. vel lib. par.vel patro. præſt.P.
[k] §.porrò,quæ ſit pri. cau benef.amitt.& ibi Aluaro Angel. in l. lex Cornelia, ab initio, de iniur. P.Bald.l.ſolo,de libere cau.
[l] gl.in l.fin in ver. voluerit,de reuoc donat C.& ibi Cyn.& Salic.
[m] Lactan.lib. 5. diuina.Inſtitutio.c.19.
[n] Guillel. Bened. in ver in eodem teſtamento relinquens, a nu. 46. ad c. R.ynutius de teſtam.

quem pater poterat ob id exhæredare [a]. Efficitur enim tanquã exhæres, quia de bonis nequit disponere vel contrahære [b]. Extat istius exhæredationis exẽplum apud Valerium Max. [c] de Q. Fabij Maximi Allobrogici & imperatoris clarissimi filio, cui Q. Pompeius prætor vrbanus bonis paternis interdixit: neque in tanta ciuitate qui illud decretum repræhenderet, inuentus est. Dolenter enim homines ferebant, pecuniam, quæ Fabiæ gentis splendori seruire debebat, flagitiis disiici. Et quem nimia patris indulgentia hæredem reliquerat, inquit, publica seueritas exhæredauit. Sed opinor hîc non propriè posse accommodari titulum exhæredationis. Quamuis enim non possit prodigus res suas alienare, tamen eas possidere dicitur, & hæreditatis relictæ capax est, & factionem habet passiuam testamenti. Neque conuenit hîc formula, qua
11 exhæredatio filii vel filiæ nunc, primùm in testamento tantùm, non in codicillis [d]. Et nisi 2. nominatim [e], id est, nominando filium, qui exhæredatur, vt possit sine dubitatione cognosci, vel per proprium nomen, vel agnomen, vel cognomen [f]: vel per demonstrationem certam, vt si filius vnicus sit, *filius meus exhæres esto* [g], vel, *non nominandus filius*; vel, *ex Seia natus, exhæres esto* [h]. vel, *cæteri omnes filii filiæq; meæ, exhæredes sunto.* [i]. Idem idipsum de posthumis olim exhæredandis dictum erat [k]. 2. Purè etiam exhæredatio facienda, non sub cõditione etiam potestatiua [l]: nisi, inquiunt interpræte s, cùm filius instituitur sub conditione casuali, & in defectum eius exhæredatur [m]: vel agatur de filio nasci turo [n]. 3. Requirit exhæredatio valida, vt fiat consultò, non temerè, aut calore iracundiæ: aliter non valet, etiam cum iusta causa [o]. Quemadmodum nec alij actus iracundia promouente gesti, rati sunt [p]. Et vt ait Paulus, *Quicquid calore iracundiæ fit aut dicitur, non prius ratum est, quàm perseuerantia apparuerit*
12 *indicium animi fuisse* [q]. Proinde 4. loco exigit iusta exhæredatio insertionem causæ legitimæ, ob quam exhæredatio fit. Atque ita expressio est de forma substantiali [r]: quæ, num sufficiens causa sit, leges posteà docent. At num ea vera sit, onus est probationis ad hæredem pertinens, qui eam legitimis testibus, & omni exceptione maioribus docere debet: alioquin pro filio præsumitur [s]. Excipit tamen Guill. Bened. casus quosdam, in quibus expressio causæ exhæredationis omissa non vitiat eandem [t]. Primus, si mater cùm videret maritũ suum prodigum, filiũ exhæredauerit, sed rogauit institutum, vt cùm sui iuris filius esset, ei restitueret hæreditatem cum fructibus, verita ne pater hæreditatem depopularetur, cùm ad eum vsusfructus ex persona filii peruenturus esset [u]. Et hæc exhæredatio est non mala mente, sed fauore filij sine nota facta admittenda [x]. Secundus casus, quando filius consensit in testamento exhæredationi paternæ, & subscripsit: non enim alia exigitur causæ expressio [y]. Et enim volenti iniuria non fit [z]. Et hoc expressè à præteritionis argumẽto firmatum videtur in l. filio præterito, 18. de iniusto rup. P. Tertius casus est, vt expressio causæ non requiratur in exhæredatione eorum, qui sunt in primo loco seu gradu, vt si exhæredatur pater, nepos [a]. Idipsum 4. casu, verum in exhæredatione fratris [b]. 5. Vt pater mox ingressurus religionem, & de ingressu cogitans, possit sine causæ expressione filium exhæredare [c]. Sextus, in patre exhæredãte filiam, statuto vel consuetudine à successione exclusam [d]. Idipsum optinebit, si remuneratione pactitia excludatur, propter c. quamuis, de pact. in sex. & si agatur de filio bannito, seu deportato, vel aliter incapaci successio-
13 nis, cum habeantur pro extraneis, quos etiam exhæredare ridiculum est [e]. Extra hos casus, requiritur causæ expressio in exhæredatione: neque auditur hæres, si vbi non est expressio, voluerit excipere contra filium de ingratitudine, quam probare potest comissam; quamuis contrariũ tueatur Angelus [f]. Quia remissa censetur iniuria quæ pro parte à testatore obliuioni data est, & dictus §. causas, expressionem nominatim exigit. Vnde hæres non poterit camerinã, vel benè conditum malum mouere, aut obiicere ingratitudinem [g]. Sed neq;

a l. si furioso, de cura. furio. P.
b l. si cui, de verb. obli g. P. videndus text. & ibi gl. & Pa nor. ad c. ex parte vestra, de consuetu.
c Val. Max. lib. 5. cap. 5.
d l. nõ codicillum, C. de testam. §. codicil lis, de codicil. apud Iustin.
e §. 1. & §. sed non ita, §. de fœminini, §. sed prætor, §. sed hæc quidẽ de exhæred. lib. l. fina. C. de lib. præt.
f l. 1. de lib. & posthu. De agnominib. & cogno. Roma. tractat. Tit. Probus in epito. lib. 10. Valer. Maxim.
g l. 2. de lib. & post. P. Idem in posthumo, l. 3. §. nominatim, de iniu. rup. P.
h l. 3. de lib. & posth. P.
i l. Titius testamento, eod.
k in l. 3. de iniu. rup. P.
l l. 3. §. purè, de lib. & post. & ibi interpr. Bar. Paul. Alex. & Ias. l. si quis Sempronium, & l. iam dubitari, de hær. instit. §. sub conditione, de bono. poss. con. tab. P.
m l. si pater, & l. iam dubitari, de instit. subst. sub cond. fact. C. vide Azo. in sum. de lib. præt.
n l. 1. §. sed & si incertum, de ven. in posse. mitten.
o l. filiam, C. de inoff. test. & ibi Bald. Sal. & Ias.
p l. quicquid calore, de reg. iur. c. si quis irascitur, 2. q. 3. glo. in c. ex literis, de diuort.
q l. 3 de diuort. lib. 24 P. tit. 2.
r auth. non licet, de libe. præt. C. §. adoptiui, de exhæred. lib.
s l. omnimodo, de inof. test. C.
t Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. in eodem testamento relinquens 2. nu. 18. & seq.
u l. 1. C. de bon. mater. & pro hac sent. ibi. Bar. Ang. Imo. in l. cũ ex filio, in princ. ad Trebel. P. Bald. in authẽ. ex causa, de lib. præt.
x l. multi non, de lib. & posth. P. l. filius matrem, C. de inof. test.
y l. non putauit. §. si quis sua manu, de bo. posse. con. tab.
z l. 1 §. vsque adeo, de iniur. P. l. nemo de reg. iur. l. 3. §. si quis volẽtẽ, de lib. hom. exhib. cum simil.

a Bald in l. si pater filium, 11 col. de inof. testa. P. vide Bened. vbi sup. nu. 18. b Bart. in l. fratris, C. de transf. Imo. Salic. & Bald. ad l. filio præterito, de iniu. rup. c Benedi. vbi sup. nu. 24. d Idem, nu. 25. Bald. in l. posthumus, §. si ex his, de inoff. testa. e l. quidam cùm filium, §. in eo autem, de verb. oblig. P. f Angel. in §. ingratitudinem, de nupt. in auth. & contra Angelum defendit Bened. vbi sup. nu. 26. g arg. l. fin. C. de reuoc. donat.

causa sola, propter quam filius exhæredari iustè à patre potest, repellit eum à petitione legitimæ [a]. In hanc sententiam duo notabilia adfert Guill. Benedictus [b], de personis ingratis, vt non possint exhæredari si pœnitentiam delicti admiserint, & patri & Deo satisfecerint: pluraque exẽpla perpulchra de pænitentiæ effectu refert, quæ non transferam. Accedit quòd per ingressum religionis, ingratitudo purgatur, vt eius exhæredari non possit, in ca. fin. 19. q. 3. Aliud notandum, vt si post testamentum factum, cuius tempore filius erat ingratus, pater remiserit ingratitudinem, pacto, vel reconsiliatione [c], ea non officiat filio; vt textus sacræ paginæ in filio prodigo à patre reconsiliatio, nos docet Luc. 15. Imò si post ingratitudinem filius notabilem gratitudinem exhibuerit patri, tollitur nota ingratitudinis & effectus [d]. Sic contrario & poste- 15
riore actu, ipso iure tollitur præcedens. Nam & prodigus ex decreto iudicis iudicatus, cui bonis interdictum est & curator datus, si per triennium subsequens res suas prudenter curet & administret, cessat ipso iure curatela, & interdictio, etiam nulla interueniente iudicis declaratione [e]: quamuis regulariter iudicis declaratio exigatur [f]. Postremò requiritur in formula exhæreda- 16
tionis, vt si plures gradus sint, exhęredetur persona ab omnibus [g]: quod potest fieri, vel ante hæredum institutionem, vel inter medias hæredum institutiones, vel inter gradus [h], vel post omnes gradus [i]. Qui porrò sunt qui ex hæreda 17
ri possint vel debeant, satis ex superioribus constat eos esse, quibus tenemur relinquere legitimam, seu quos instituere oporteat necessario, non extraneos [k]. Posthumos olim licuit exhæredare [l], hodiè non licet: nec infantes, qui eius ætatis non sunt vt causam ingratitudinis committere possint, quiúe alterius odio opprimi debeant [m]. Finis namque exhęredationis iustæ est, immeritum de 18
aliquo priuari eius beneficio, ꝓpter benemerita enim deferũtur successiones [n]. Græci, vt Phurnutus ait, [o] ἡγεμόνα παραδιδόασιν αὐτῶν χαρίτων τὸν Ἑρμῆν, ἐμφαίνοντες ὅτι εὐλόγως δεῖ χαρίζεσθαι καὶ μὴ εἰκῇ, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. ὁ γὰρ ἀχαριστεὶς ὀκνηρότερος γίνεται πρὸς τὸν εὐεργετεῖν, i, *Tradiderunt Gratiarum ducem esse Mercurium; docentes non citra neglectum & negligentes indignisq́ beneficia esse danda. Qui enim ingratitudinẽ expertus est, ad benefaciendũ tardior est.* Et D. Bernardus, [p] peręptoria res est ingratitudo, hostis gratiæ, inimica salutis, latissimus vagãdi hic de ingratitudine cãp°, & de eius delicto cõmuⁿo in parẽtes & in patronos, sed locus vulgaris minimũ & frequẽtior apud omnes. Et Lilius Gregorius Gyraldus libros integros edidit eruditos aduersus ingratos: nosque in lib. 39. huius Syntagmatis c. 1. nu. 16. de crimine ingratitudinis aliqua tradidimus. Sed & olim mihi liberè philosophandi nunc deficit, ideo plura non adiiciam: vide tamen, si plura cupias, quæ de hac ingratitudine Guill. Bened. cumulauit, ad c. Raynutius, in ver. *in eodem testamento*, 2. nu. 30. & 31. 32. 33. 34 36. 37. Porrò 19
effectus exhæredationis iustæ sunt, vt omittant exhæredati legitimam, in quam alioquin successuri erant. Sic pro mortuis habentur [q], quòd pertinet ad commodum illorum [r]. Imò ingratitudo, propter quam fit exhæredatio, tantæ est efficaciæ, vt si filius ingratus vellet aliquam rem à patre venditam, iure redhibitionis gentilitiæ seu retractus proximitatis retrahere, offerendo pretium intra annum, iuxta c. constitutus, de in integ. resti. tanquam proximior, repellatur exceptione ingratitudinis [s]. Ratio expulsionis, ab eadem pendet ingratitudinis detestatione; quia digni sunt delinquentes qui etiam fame pereant [t]. Alia, à pœna sontibus & contumelias inferentibus debita, quæ eò maior esse debet, quò personæ, quibus inferuntur, magis sunt honorabiles [u]. Et atrox fiat iniuria, si patrono vel parentibus à liberis vel liberis inferatur [x]. Singulæ etiam causæ ingratitudinis, vniuersas & plures ad eandem exhæredationem contendentes, tibi suggerent rationes.

De In-

a l. in arenam, C. de inoff. testam.
b Guill. Bened. vbi sup. nu. 39. 40. & 41.
c §. fi. de iniur. l. non solùm. 11. §. 1. l. sed si vnius, 17. §. si ante iudicem, eod. tit. P.
d Bald. in l. si liberi, de inoff testa. C. Iason, in l. ex hoc iure, 19. col. de iusti. & iure.
e Guido Pap. q. 260.
f Bart. in l. is cui, de verb oblig. P.
g l. 3. §. filius, cum sequentib. vers. de lib. & posth. P.
h l. 3. de iniusto rup. P.
i l. 1. C. de lib. præt.
k d. l. quidam cùm filiũ, §. in eo, de verb. oblig.
l l. posthumorum, 3. de iniusto rup. P. § posthumi, de exhæred. libe. apud Iust. cum simil.
m l. si quis, 33. §. legis, C. de inoff testa. l. f. § fi. de lib. præt.
n l. nec adiecit, pro suo P.
o Phurnutus, lib. qui θεωρία περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, cap. περὶ τοῦ Ἑρμοῦ.
p d. Bernard. in Sermo. 2. de septem panibus.
q Bal. & alii, in auth. nouissima, C. de inoff. testa.
r l. 1 §. si pater. de coniung. cum emanc. lib.
s Guill. Bened. ad d. verbi in eodẽ testamento, 2. nu. 22 arg. §. quæsitum, de capita. qui curiam vendi. §. insuper, de prohib. feu. alien. per federi in vsib. feud.
t l. bonafides, depos. P.
u §. pœna autem, de iniur. apud Iustin.
x §. atrox, eod. l. prætor edixit, §. at in actione, §. præterea, & §. fin. eod. tit. P.

De inofficioso testamento.

Cap. 4.

Lib.2.Instit.tit.18.Lib.5.P.tit.2.lib.3.C.tit.28.

1 *Exhæredatio vel præteritio matris sine causa irritum reddunt testamentum, quando non.*

2 *Inofficiosum testamentum quomodo dicatur, & inofficiosi querela non datur si aliud sit remedium.*

3 *Querela inofficiosi cur ita dicatur.*

4 *Inofficiosum testamentum dicere quid sit.*

5 *De inofficioso agens & succumbens priuatur omni relicto ex testamento, nisi desistat ante sententiam, vel alterius nomine agat.*

6 *Inofficiosi querela quadruplex Azoni ex ratione personarum quomodo: vna tamẽ constituenda. & nu. 7.*

8 *Legitima iure institutionis descendentium & ascendentium institutionis tantùm iure relinquenda.*

9 *Inofficiosi testamenti querela contra quæ testamenta proponitur, contra quos, & quomodo controuertatur. nu. 10. 11. & 13.*

12 *Ingratitudinẽ exhæredationis quis probare possit, filius exhæredatus, an extraneus.*

14 *Ad legitimæ supplementum quando agatur.*

15 *Legitimæ repletionem sibi propria authoritate non facit filius, nec ei pactum de ea cum patre factum nocet.*

16 *Inofficiosi testamenti querela quanto tempore cõpetat: & an præscribatur quinquennio. num. 17.*

18 *Inofficiosi testa. querela vel suplementum quando detur nepotibus vel aliis gradibus primis exclusis, & quibus aliis.*

19 *Querela inofficiosi datur contra testamentum matris, sed pater non agit pro inuito filio.*

20 *Querela inoffic. à quibus & in quos præparata vel non, transmittatur.*

21 *Alimentorum prouisio quando agenti inofficiosi querela detur.*

22 *Testamentum ex causa exhæredationis quando in totum, & quando nunc in parte irritum fiat. & 23.*

24 *Rationes querelæ & legitimæ quare priuari non possunt, quibus debetur.*

1 QVIA plerumque sine causa exhæredatio fit, vel saltem ex causa non legitima, vel ex falsa, vel quia matres liberos prætereunt, quarum præteritio pro exhæredatione habetur [a]: placuit irritum esse testamentum ex causa exhæredationis [b]. Verùm distingue, an sine causa fiat exhæredatio, nec inseratur: nam tunc ex sentẽtia omnium doctorum ferè, testamentum omnino fit ipso iure nullum, nec opus est querela seu remedio ad illud rescindendum [c]. Id ipsum tenendũ est, si cum causa fiat exhæredatio inserta testamento, quæ ex legitimis causis
2 non est [d]. At si cum causa legitima per se, inserta quidem in testamento, sed quæ non probatur commissa ab exhæredato, exhæredatio fiat, testamentum tanquam inofficiosum rescinditur iuxta auth. ex causa de lib. præt. & datur querela inofficiosi testamenti [e], & contra præteritionem matris [f]. Aliud est enim dicere testamentum nullum, aliud dicere inofficiosum. Neque dantur hæc duo remedia simul, sed oportet alterum eligere [g]. Inofficiosi quippe querela remedium extraordinarium est, quod non datur, si ordinarium aliud sit, vel alia actio [h]: exemplo subsidiariarum actionum [i]. Quamuis huic actioni adiungi

a §. mater, de exhæred. libero. vide de hoc, & de hac querela Val. max. lib. 7. c. 7.

b auth. ex causa, de lib. præt. §. aliud quoque capitulum, & seq. & §. & hæc, vt cùm de app. cog. in nouell.

c Imola, in l. 1. nu. 6. & 7. de testam. & in l. filio præterito, post nu. 30. de iniusto rup. P.

d Imo. in d. l. 1. nume. 6. de testam. & d. l. filio præterito, nu. 3.

e §. 1. de inoff. testa.

f l. si instituta. 27. §. fin. eod. tit. P.

g l. Papinianus, 8. §. si quis irritum, de inoff. testa. l. nemo, §. quoties, de reg. iur.

h d. l. Papinianus, §. si quis impubes. Et § eum autem, eod. tit. apud Iustini. d. l. 1. §. generaliter, de carbo. edic.

i l. in causæ, in 2. 17. de num. 25. an. P.

adiungi

adiungi soleat, veluti ad effectum eius, petitio hæreditatis, vt quis rescisso testamento, petat se hæredem declarari, sibique adiudicari hæreditatem [a]. Vbi tamen nota, petitionem hanc propriè non esse hæreditatis, quod pluribus probat argumētis Azo, in Sūma tit. de innof. testa. Hoc remediū, q̄rela dicitur, vt & querela bonorū possessionis cōtra tabulas [b]: eò q̄ agatur de lite mouēda inter patrē & filium, & de iudicio eorum perperam prolato [c]: quod si impugnaretur apertè, haberet quodammodo famosam actionem iniuriarum [d]. Nam liberi queruntur se esse exhæredatos iustè, aut iniquè: si de matre agatur, præteritos, inofficiosi quæstionis colore, quasi non sani mente fuerint parentes cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi parens verè furiosus sit, quia rectè quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis. Nā si verè furiosus sit, nullum esset testamentum [e]. Vix autem pro iniuria illata, inter patrem & filium accusatio admittitur: nec libertorum aduersus patronos [f]. Verumtamen liberi libertique non sunt prohibendi, suarum rerum defendendarum gratia, de facto parentum patronorúmque queri [g]. Accusationis inter has personas pietas & obsequium reuocat intentionē [h]: at ratio naturalis & æquitatis suadet audiri has personas verecundè de officio patris & patroni conquerentes, & contrà etiam, si isti decidant ab officio: ideo eorum accusationes querelæ dicuntur [i]. Itaque controuersia inofficiosi testamenti, dicta querela potius & modestius, quàm accusatio: cùm tamen accusatio sit [k]. Inofficiosum testamentum dicere nihil aliud est, quàm allegare quare exhæredari seu præteriri à matre quis non debuit, vt ait Marcellus [l], id est, docere immerentem: & ideo indignè præteritum, vel etiam exhæredatione submotum [m]. Quò fit, vt is qui agit de inoffiocioso, si non obtineat, priuari debeat omni emolumento, quod ex testamento impugnato consecuturus erat, & illud deferatur fisco tanquam ab indigno ablatum [n], si vsque ad sententiam in iudicium lite improba perseuerauerit: non etiam, si ante sententiam destitit [o]. Saluis tamen etiam agenti & non obtinenti alijs, que extra testamentum à testatore habuerat, vel donatione inter viuos, vel dotis constitutione, quæ nihilominus à succumbente vindicantur [p]. Sed & is qui nomine alterius, putà tutor pupilli, vel curator minoris, inofficiosi querela nō priuatur relicto sibi in testamento impugnato, etiam si non obtinuerit [q]: officium enim suum necessarium, nemini gerenti debet esse damnosum [r]. Quadruplicem videtur Azo constituere querelam inofficiosi, ex ratione personæ quibus datur sumpta. Nā inquit, inter patrem & filium, dicitur pietas [s]: inter patronum & libertum, obsequium [t]: inter Deum & homines, religio [u]: inter hominem & alium quemlibet, beneficium [x]. Ideo contra hæc diuersa officia commissa, inofficiosa dici possent diuersa. Sed illud non placet, & inofficiosi querelam generaliter vnā esse censeo, quando peccatum est contra officium instituendi vel exhæredandi: non, si contra alia officia. Nam sequeretur amicos necessariò instituendos, quorum gesta ex officio amici geri dicuntur [y]. Contra officium pietatis inofficiosum testamentum dicit lex, in reliquo rectè facto testamento [z]. Vt intelligamus etiam fraternum testamentum ex connexione quodammodo pietatis, & certis de causis, hoc nomine contineri [a]. Materia & res, de quibus hîc contenditur, hæreditatis nomine cōtinetur. Nā portio hæreditatis est ea, de qua q̄rela instituitur, nō autē res singularis: quia superiori capite diximus, iure institutionis, id est, iure hæredis, filijs & alijs personis, quibus debetur legitima, hodiè relinqui debere quartam partem seu legitimam, abrogatis iuribus contrarijs [b]. Et dicitur quarta bonorum pars, quæ à testatore relinquenda est [a]. Et hoc modo filia præterita à matre, ad successionem eius citra inofficosi querelam aspirare non potest [d]: nec contrà mater à filio præterita, sorore instituta [c]. Cōtrouertitur in inofficiosi querela, quando contra testamentum proponi possit, & si proponi possit, num in illo quis immeritò vel iniquè exhæredatus est. Ergo sciendum est agenti prius, quæ tabulæ impugnari possint. Nam militis testamentum non patitur hanc querelam, si militari iure conditum sit [f]. Aliter enim in veterano, qui desijt militare, vel post annum à tempore militiæ mortuus

Right margin numbers: 3 (beside "bat argumētis Azo…"), 4 ("dicta querela…"), 5 ("tum. Quò fit…"), 6 ("rium, nemini…"), 7 ("esse censeo…"), 8 ("instituitur…"), 9 ("trouertitur…").

[a] l. qui de inofficioso 1.20. de inoff. test. P.
[b] l. nam & si parentibus, 11. §. hæredi, & l. eum qui, 21. eod.
[c] l. pater filium, eod.
[d] in l. prætor edixit, 7. de iniur. P. l. 1. de iis qui not. infa. P.
[e] §. 1. de inoff. testa. l. 2. & l. nam & si, 5. §. 6. eod. tit. P.
[f] l. qui accusare, 8. de accusatio. P.
[g] l. hi tamen omnes, 11. §. 1. eod. l. fin. C. qui accusa. nō poss.
[h] l. propter, 13. eod. l. 3. de pat. pot. C. l. 2. de abolitio. C.
[i] In l. 2. de ijs qui sūt sui vel al. iur. P. l. 1. §. hoc autem, cum 2. vers. seq. de off. præf. verb.
[k] l. posthumus, 6. §. si quis instituta, de inoff. testam.
[l] in l. 3. eod. P.
[m] l. nam & his, 5. huius, eod.
[n] l. Papinianus, 8. § meminisse, eod. P. l. si patronus, de bon. liberto. P.
[o] d. §. meminisse, l. fi. de eo quod cer. loc. P. & l. si cū, 6. 1. de eo quod met. cau. l. hoc edicto, de publicia.
[p] l. etiam si, 21. de inoff. testam. P.
[q] l. aduersus, 30. §. debitores. eod. § si tutor, eod. apud. Instin. l. tutorem, de his quis vt ind. l. cùm quidam, de administ. tuto. C.
[r] l. Sed si quis ex signatoribus, quem. test. ape. P.
[s] l. pen. de obseq. à lib. & libert. par. & pat. præst.
[t] l. officio, de nego. gest.
[u] l. veluti, de iusti. & iure. P.
[x] l. seruus ea lege, de ser. export. P.
[y] l. 1. manda. P.
[z] l. 2. de inoff. testa P.
[a] l. fratris, C. eod.
[b] quale § igitur quartam, cum simil. de inoff. testa. apud Iustinia.
[c] In l. cùm quæritur 6. C. eod.
[d] l. filiam præteritā, 1. C. eod.
[e] l. cum filium unum, C. eod.
[f] l. de inofficioso. 9. l. testamento, § fi.

mortuus ſit, ſancitum eſt [a]. Neque etiam aduerſus teſtamentum fratris, ſoro-
ris, patrui vel auunculi, amitæ vel materteræ, proponitur [b]: Niſi ſcripti hære-
des infamiæ, vel turpitudinis, vel non leuis notæ macula aſpergantur, vel li
berti ſint non bene merentes ex maximis beneficijs. Quibus caſibus tantùm
fratres conſanguinei agere poſſunt contra tabulas de inofficioſo, non etiam
vterini [c]. Et quamuis ab inteſtato, differentia inter vterinos & conſãguineos
ſublata ſit [d]: tamen in hac quæſtione odioſa, non ſunt æquales [e]. Ita aduerſum
aliarum perſonarum quàm deſcendentium vel aſcendentium & fratrum con
ſanguineorum teſtamenta, inofficioſi querela non proponitur [f]. Sed & ad
uerſus teſtamenta earumdem, oportet videre num ſubſiſtat: quia validum,
excepta cauſa inofficioſa, eſſe debet [g]. Et ex eo adita requiritur vt ſit hæredi-
10 tas. Nam exhæreditatis aditione naſcitur querela [h], quæ proponitur contra
ſcriptos hæredes, vel aduerſus fideicommiſſarios vniuerſales, perinde ac ſi pro
hærede vel pro poſſeſſore poſſideant [i]. Nec habetur ratio dignitatis hæredis,
vel conditionis [k]. Nec intereſt is ſit ex liberis, vel ex extraneis, vel ex municipi
11 bus [l]. Et tunc inter illos diſputatur, num iuſta ſit exhæredatio, vel iniuſta: &
num cauſæ ſint ſufficientes, an verò illegitimæ [m]. Et rurſum, ſi legitimæ ſint,
an illas commiſerit exhæredatus [n]: vel ſi commiſerit, an inconſulto calore fue
rit exhæredatus [o]; aut ſi cum conſilio, num ob vtilitatem exhæredati fiat ex-
hæredatio. Nam cùm non notæ cauſa facta ſit teſtamentum ſuſtinetur, nec
admittit querelam [p]. Quod enim fauore filiorum indictum eſt, non debet in
12 odium eorum retorqueri [q]. Proponitur porrò ab exhæredato querela, ſed de
probatione nũ iuſta cauſa numúe ingratus fuerit filius, vel gratus, dubitatũ
eſt à quo fieri debeat: an à filio, vt probet ſe gratũ; an ab hærede, vt probet in
gratũ filium. Et lege quidem Conſtãtini, liberi exhæredati præſumebantur in
grati, niſi ſe gratos oſtendiſſent: & contrà exhæredati aſcendentes, grati exi
ſtimabatur, niſi hæres docuiſſet ingratos [r]. Ex Iuſtiniani tamen conſtitutio-
ne contrarium ſtatutum, & oportere argui ingratos, ſi teſtator eos ingratos
dixiſſet [s]. Quod certè æquius eſt, cùm quilibet præſumatur bonus & gratus,
niſi de contrario doceatur [t], Item odia reſtringi conuenit [u]. Sicque Paulus
reſpõdit aliam eſſe cauſam inſtitutionis, quæ benignè acciperet: exhæredatio
nes autem non eſſe adiuuandas [x]. Sed & tertiò, accuſatio teſtatoris videtur eſ
ſe exhæredatio, probari autem accuſationes, alioquim reus abſoluit, & ſi ipſe
nihil præſtat [y]. Qui enim iure naturæ debitã legitimã, vel iure ciuili cõſtitutã
petit, habet pro ſe probationẽ apertã, quòd ſuccedere debeat, ſi perſona eius in cõ
feſſo ſit: putà, quia filius eſt, ergo hæres [z]: vel ſi parẽs ſit [a]. Et, proinde qui excipit de
ingratitudine, & dicit ingratũ eũ oportet probare nõ eũ qui negat [b]. Et in l. ab
ea parte, 5. de probat. in P. Paulus reſpõdit, *ab ea parteq́; dicit aduerſariũ ſuũ, ab ali-*
13 *quo iure prohibitũ eſſe ſpecialiter, lege, vel cõſtitutione, id probari oportere*. Forma, ſecũ
dum quam experiri hac querella oporteat, ſparſim tractatur in iure, & praxis
eam docere facilè poteſt: primum implorato officio iudicis, conqueri oporte
re iniuſtè & immeritè ſe eſſe exhæredatum, & ita in ius vocandum hæredem
qui adijt, vel poſſidet hæreditatem, veluti petitione hæreditatis [c]. Aut alia
via ex Vlpiani ſententia, ſi filius poſſideat, per exceptionem proponetur, &
per viam contradictionis. Verba Vlpiani hæc [d]. *Si filius exhæredatus in poſſeſſio-*
ne ſit hæreditatis, ſcriptus quidem hæres petet hæreditatem: filius verò in modum con-
tradictionis querelam inducet, quemadmodum ageret ſi non poſſideret ſed peteret. Et vl-
trà, ſi ſuſpecta ſit colluſio legatarijs, inter hæredes ſcriptos, & eum qui de ino-
ficioſo teſtamento agit, adeſſe etiam legatarios & voluntatem defuncti tueri
cõſtitutũ eſt: eiſdemq; permiſſum eſt etiam appellare, ſi cõtra ſententiã pronun
tiatũ eſt [e] Exigitur etiam, vt perpendamus, ſi nihil relictũ ſit acturo de inofficio
14 ſo, aut ſi quippiam is cõſequutus ſit à patre. Nam ſi nihil habuerit, vel ſi habue
rit, ſed quod relictum eſt euictum fuerit, aget querela: ſi vero aliquid habeat
quod tamen non ſufficiat pro legitima parte, tunc omiſſa querela agetur tan-
15 tùm ad ſuplemẽtum hodiè: quamuis olim agi poſſet de inofficioſo [f]. Fiet por-
rò ſuplementum & repletio ex ipſa ſubſtantia patris [g], pro rata, tam de rebus

a l. Papinianus, §. Papinianus, de inoff. teſta. P.
b l. fratris, 21. eod. C.
c l. fratres, 27. eod.
d auth. ceſſante, de legit. hæred. C.
e glo. in d. l. fratres, ad ver. arceantur.
f l. 1. de inoff. teſta. P.
g l. 2. eod.
h l. Papinianus, §. ſi cõditione, eod.
i l. 1. l. ſi hæredum, l. cum duobus, & l. cũ filium, l. ſi maritus, eod. C.
k l. Papinianus, §. ſi imperator, eod. P.
l l. pen. verſ. quantũ, eod. P.
m vt indagatur in l. in arenam, 11. l. cum te pietatis, 18. in l. filiam inorbitate, 2., eod. C.
n l. 3. & 4. eod. P. l. ſi maritus, 22. l. liberi, 28 §. ſin autem eod.
o l. ſi filiam tuam, 19. de inof. teſt. C. & ibi Bald. & Iaſon.
p l. filius matrem, 25. & ſeq. & l. ſi pater puellæ, 12. C. eod. l. multi non notæ, de iniuſto rup. P.
q l. quod fauore, de legib. C.
r l. liberi, 28. de inof. teſta. C.
s l. omnimodo, 29. eo.
t l. meritò, pro ſoc. P. c. f. de inſtitut.
v c. odia, de reg. iur. l. legatus, l. f. de adi. lega. P.
x l. cùm quidam, 19. de lib. & poſth. P.
y in l. qui accuſare, de eden. C. l. actor, de probat. c. licet, de accuſat. l. libellorum, eod. P.
z ad Gall. 4. D. Paul. l. in ſuis, de lib. & poſth. P.
a l. nam & ſi parentibus, de inoff. teſta.
b l. 2. de probat. P.
c l. 1. C. de inoff. teſta: l. qui de inofficioſo, eod. P.
d l. Papinianus, §. ſi filius exhæredatus, eod. P.
e l. ſi ſuſpecta, 29. eo. P. l. ſi ſuperatus, de pigno. P. l. à ſententia, §. ſi hæres, & §. idem reſpondit, de appellat. l. Paulus reſpõdit, §. eum, de procur. P.
f l. omnimodo, 30. l. ſcimus, 36. l. quoniã, 29. C. de inoff. teſta.
g d. l. ſcimus, §. repletionem.

quæ remanserunt apud hæredem, quàm de rebus legatis [a]. Idque authoritate iudicis, petitione in hæredem directa, nõ autẽ propria authoritate res capiet filius pro sua parte [b]. Dat autem eam repletionem ei iudex, non obstante pacto & promissione facta cum patre de non petendo [c]. Hæc actio inofficiosi 16
moueri debet intra quinquennium, post quod perimitur [d], facta computatione à tempore aditæ hæreditatis [e]. Videtur enim renunciare tacitè quærela, per lapsum constituti temporis: quod constituit in mora, quãdo dies adiicitur à lege, vel ab homine [f]. Et ideo priuatur iure suo, & repellitur: vt is etiam, qui expressè renunciauit quærelæ [g], vel tacitè alio modo voluntatem testatoris agnoscendo [h]. In actione autem ad supplementum data, num idem vel maius 17
tempus requiratur; facit quæstionem, quòd hæc in locum inofficiosi subrogata sit [i]: & subrogatum regulariter inducat naturam eius cui subrogatur [k]. Vnde Bartholus ratus est, eodem quinquennio aboleri condicendi supplementi legitimæ quæstionem [l]. Verumtamen contraria sententia recepta est, vt quẽadmodum datur ius petẽdi hæreditatem à possessoribus per triginta annos [m]: Sic etiam habeat ius petendi supplementum legitimæ, ex l. omnimodo, de inoff. testa. C. [n] Quia condictio ex lege personalis est [o]; personales verò præscribuntur. 30. annorum spatio. Elapso tempore querelæ, vel renunciatione e- 18
ius facta, per eam qui agere poterat, fit delatio ad sequentem gradum, à patre non agente in nepotem volentem agere [p]. Agunt etiam & nepotes, sublato patre de medio, de innoficioso testamento aui: sed primò filius, si se filium doceat [q]: posteà, nepos [r]. Subinde omnibus, tam parentibus contra testamentum filiorum [s], quàm liberis contra testamentum patris [t], de inofficioso licet disputare: si ab intestato sint successuri, non aliter [u]. Et de inofficioso testamẽto matris etiam spurij agere possunt [x]: si modò mater non sit illustris, per l. si qua illustris, ad Senatusc. Orfic. C. Sororibus autem & fratribus non licet contra omnes hæredes fratris agere, sed tantùm contra turpes personas institutas [y]. Vltra fratres & sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agẽtes vincere [z]: possunt tamen falsum testamentum dicere, vt ait Harmenopulus his verbis [a], γονεῖς καὶ παῖδες καὶ ἀδελφοὶ κινοῦσι τὴν κατὰ τῆς διαθήκης μέμψιν ἢ μὴν καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς. ὡς πλαστὴν δὲ καὶ ἤτοι διαβάλλουσιν. &c. id est, *parentes, liberi, & fratres, querelam inofficiosi testamenti intendunt; non etiam & reliqui cognati* [b]. *Vt falsum tamen ij quoque arguere & criminari possunt.* Aduersus etiam testamentum filij in adoptionem dati pater naturalis agere potest [c]. Pater tamẽ 19
non poterit inuito filio, cuius solius iniuria est exhæredatio, eius nomine querelam mouere contra testamentum matris [d]; aduersum quod querela datur [e]: vt & matri aduersus testamentum filij [f]. Et ita, fit etiam in istis personis decedentibus antè quàm experiantur, transmissio querelæ, & potestatis agendi in 20
hæredes, vt illi agere possint loco defunctorum de inofficioso, & veluti iure repræsentationis. In liberos quidem succedentes, fit trãsmissio querelæ nondum etiam præparatæ vel institutæ à patre præmoriente [g]: vt & ius dicendi testamentum nullum transmittitur ad solos liberos [h]. In quo corrigitur ius antiquum, quod non nisi preparatam ad vllos heredes transmitti patiebantur [i]: quod seruabitur in heredibus extraneis eorum qui querelam habent, in quos non transmittunt nisi præparatam vel motam [k]. Docet autem Paulus quemadmodum litem quis præparasse videatur, & possit transmittere actionem, in l. quemadmodum, l. 7. de inoff. test. nempe si comminatus fuerit accusationẽ, si denunciauerit, vel libellum ea de re obtulerit [l]: nisi posteà transegerit [m], vel litem dereliquerit [n]. Non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseueratur, & si mutatio fiat voluntatis [o]. Item, si hæreditatem ab hæredibus institutis exhæredati emerint; vel res singulas, scientes eos hæredes esse; aut condu-

a l. si libertus sub cõditione, §. libertus, de bon. libe. P. Bar. in l. in quartam, vlt. col. vers. l. quero per quos, ad leg. fal. & consi. 34. incip. factum tale est, circa finem.
b Bar. in l. 2. quan. & quib. quar. pars deb. lib. 10. C.
c l. si quando, 35. §. 2. C. de inoff. testa.
d l. si quis filium, 34. l. scimus, 36. §. 1. eod. C. l. Papinianus, §. 5. eod. l. 2. in quib. cau inint. testa. non est nece. C.
e glo. in §. 1. in ver. agere, de inoff. testa. apud Inst. Azo, in summa, de inoff. C. nu. 3. text. in l. scimus, 36. §. illud, de inoff. testa. C.
f l. magnam, de contrah. & commit. stip. C.
g l. qui repudiantis, 17 & l. nam & si, 15. §. 1. de inoff. testa. P. l. si proponas, 23. §. 1. eod. l. nihil interest, 12. eod.
h l. Papinianus, §. si conditioni, & l. si proponas, 23. §. pen. eod. P.
i l. omnimodo, eod. C.
k l. si eum, §. si iniuriarum, si quis cautio. P. §. fuerat, de actio.
l Bar. in d. l. si quis filium, de inoff. testa. C. & consi. 14.
m l. licet, 8. C. de iure delib.
n Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. mortuo itaque test. 2. nu. 64. de testam. Bald. Iaf. & al. in d. l. si quis filium. Guido Pap. decis. 81.
o l. 1. de condict. ex leg. P. §. appellamur, de actio. Ang. in §. 1. de inoff. test. Alex. consi. 8. in 3. par. consi.
p l. omnes, & l. sicut, de præsc. 30. vel 40. anno.
q l. pater filium, 14. & l. si is qui, 31. de inoff. test. P.
r 3. l. si instituta, 27. §. ei qui testium, eod.
s l. si proponas, 1. eo. P. l. neptem, 7. C. eod.
t l. 1. & l. nam & si parentibus, eod. P. §. 1. eod. apud Iustin.
u d. l. 1. de inoff. testa. P. §. 1. eod. ap. Iustinia. d. l. posthumus, 6. §. si quis, eod.
x l. si suspecta, 29. §. de inofficioso, eod. P.
y §. 1. vers. non autem, de inoff. testa. l. fratris, & l. fratres, C. eod.
z in d. §. 1. & vers.
a Const. Har. lib. 5. ti. 6.
b Facit l. 1. de inoff. test. P.
c l. aduersus, eod.
d l. Papinianus, eod.
e l. nam & his, §. eod. P. l. filiam præteritam, 15. C. eod.
f l. liberi, 28. § sin autem, eod. C.
g l. si quis filium, 34. §. sin melius in l. sciendum, 36. §. fi. eod. C.
h l. 1. de his qui ante aper. tab. C. Ias. in l. cũm mora, de transf. & l. emancipata, qui adm. it. ad. l. on. poss. & in l. si infans, C. de iure del. li. 9. col.
i l. posthumus, 6. § fin. de inoff. testa. P.
k d. l. posthumus.
l vide Guid. Pap. dec. 214.
m l. cùm mora, C. de transact.
n Papinianus, §. si quis post litem, de inoff. testa. P.
o l. nam & si parentibus, §. 1. eod.

xerint prædia

xerint prædia, aliudúe quid ſimile fecerint; vel ſoluerint hæredi quod teſtatori debebant. Nam iudicium teſtatoris agnoſcere videntur, & à querela excluduntur [a]. In alijs perſonis quàm liberorum agentium contra teſtamentum parentum, querela non præparata non tranſmittitur: præparata contrà. Vt ſi agatur de teſtamento fratris per querelam impugnando [b]. Sicuti fratris hæreditas non adita non tranſmittitur [c]. Et proinde quoque, non tranſmittitur contra teſtamentum deſcendentium, in quo aſcendentes fuerunt exhæredati: quia illa querela non tranſmittitur ad ſuos liberos [d]: quãuis Cynus & Salicetus dubitent [e]. Veruntamen in ſuis, in quos diximus tranſmitti querelam non præparatam, Guill. Benedictus temperamentum adfert, nec abſolutè ita reſoluendum docet. Et primùm hoc verum eſſe ait, quando qui deceſſit hæres deſcendens, exhæredatus, non potuerit præparare in vita querelam; quia fortè hæres ſcriptus nondum adierat hæreditatem [f]. Nam ſi hæres ſcriptus adijſſet hæreditatem, vt ſic filius potuerit præparare querelam contra teſtamentum patris & non fecit, nec velle præparare declarauit, non tranſmittet nunc quemadmodum nec olim. Neque lex, ſi filium, C. de inoffic. teſtam. ad alium caſum extra comprehenſum, in quo permittit tranſmiſſionem. Secundò tradit intelligi debere, tranſmiſſionem querelæ fieri non præparatæ in liberos deſcedentes à filio exhæredato, dummodo illi ſint hæredes morientis & tranſmittentis exhæredati: cùm ex eius tantùm perſona venire poſſint [g]. Nam ſi hæredes non ſint, non tranſmittit in eos exhæredatus querelam non

21 præparatam [h]. Effectus iſtius querelæ ex iure antiquo erat, vt nullum, redderetur teſtamentum, vbi pro conquerente iudicatum fuiſſet, neque quicquam ex eo teſtamento valeret [i]. Vt nec fideicommiſſa deberentur, etiam ſi teſtator rogauerit venientes ab inteſtato, tanquam à demente condito teſtamento [k]. Et reuiuiſcebant actiones, quæ aditione teſtamenti erant vel extinctæ, vel confuſæ [l]. Neque ex eo teſtamento debebãtur libertates relictæ, reuocarentur & legata ſoluta: niſi poſt quinquennium de inofficioſo actum eſſet, quo caſu pro ſingulis libertatibus ſufficiebat dare 20. aureos [m]: vel niſi fideicommiſſariæ eſſent libertates [n]. Ita qui obtinebat in querela, conſequebatur quantum conſequuturus fuiſſet, ſi teſtator deceſſiſſet ſine teſtamento. Et ſi ſolus ſucceſſurus fuiſſet, ſolus & tunc ſuccedebat [o]: ſi cum alijs, in pari gradu & cum illis pro modo inteſtatæ ſucceſſionis [p], non habita ratione relictorum, cum reſtitutione fructuum [q]. Retinebat tamẽ & partem inſtitutus, ſi alioquin ſucceſſurus fuiſſet ab inteſtato in ea [r]. Supplet interdum ius Codicis inſtitutionem in exhæredatione ſeu præteritione poſthumi, per matrem mortuam in puerperio poſt teſtamentum cõditum, vbi erat poſthumus præteritus: vt perinde illi virilem partem conſtituat ex præſumpta mente matris, quæ intercep-

22 ta eſt morte, ac alijs liberis [s]. Quod ſi obtinuerit in querela qui egit coram iudice, & à ſententia prouocatum fuerit, placuit interim pupillo propter inopiam, pro modo facultatum quæ per inofficioſi teſtamenti accuſationem pro parte ei vendicabantur, decerni [t]: ante ſententiam verò, nullo modo decernuntur pendente lite in hac querela alimenta agenti, quamuis in Carboniani

23 edicti quæſtione decernantur [u]. Iure Nouellarum, ex cauſa exhæredationis, vel præteritionis matris, irritum fit teſtamentum quoad inſtitutiones, cætera verò firma manent, & legata & fideicommiſſa præſtantur [x]: quia pater vel alius qui malè exhæredauit, in inſtitutione ſolùm peccauit, & in ea punitur, & factum emendatur, vt iniquè exhæredato detur ea legitima portio ab inteſtato. In legatis vel fideicommiſſis & alijs in teſtamento nihil peccauit, quia teſtamentum ritè conditum erat, ſed contra officium tantùm pietatis exhæredatio facta [y]. Quare pœna nõ debet egredi delictum [z]. Et dummodo legitima debita detur filijs vel alijs quibus debetur, totum reliquum patrimonium eſt

24 relictum liberè teſtatoris diſpoſitioni [a]. De legitima mox. Rationes autem, quare irritum fit teſtamẽtum in inſtitutione ab exhæredato, plures ſunt; quaſdam accipe. Primò, quia nemo iure ſuo ſine facto ſuo priuari non poteſt [b]. Et legitima pars, quæ debetur filijs & parentibus, à lege naturæ & ciuili præſtãda

VVvvv eſt

a l. ſi proponas, 23. §. ſi hæreditatem. eo.
b l. ſi pater tuus, §. eod. C. Cyn. & Bar. in l. ſcimus, §. f. C. eod.
c l. quoniam ſororẽ, C. de iure delib.
d Angel. in l. nam & ſi 15, de inoff. teſta. P. Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. mortuo itaque teſtatore, 2. nu. 47. de teſta.
e Cyn. & Salic. in d. l. ſcimus, §. fin. C. de inoff. teſt.
f vt in l. Papinianus, §. ſi conditioni, eod. P.
g vt notatur in l. qui ſe patris, C. vn. lib. & l. ſi quis filium, de acq. hær.
h Paul. Caſt. & Iaſõ. in d. l. ſi quis filium, C. de inoff. teſta.
i d. l. Papinianus, §. pen. l. cum mater, 28. l. ſi non mortis, 25. §. fin. de inoff. te. P.
k l. Titia filiam, 23. de inoff. teſta. P.
l l. ſi maritus, 22. C. eod. tit. l. 3. de cond. indeb. P. l. vxorem, de manu. teſtam.
m l. Papinianus, § fin. de inoff. teſta. P.
n l. ſi autem intra, l. 9. & l. ſi ſub hac conditione. 6. eod. P.
o l. mater deſcendẽs, 19. eod.
p l. Papinianus, §. quoniam, . poſthumus, §. ſi quis ex ijs perſonis, & l. qui repudiauit, 17. eod. tit. P.
q l. filio, 16. §. f. eod. P.
r d. l. mater, & l. ſi proponas, 23. eod.
s l. 3. C. de inoff. teſta. & ibi glo. & §. mater, de exhæred. lib.
t l. ſi inſtituta, 27. §. de inofficioſo, de inoff. teſtam. P.
u l. qui de inoffic. 20. eod.
x §. ſiue igitur, §. aliud quoque capitulum, & ſeq. §. & hæc. vt cùm de appel. cog. auth. ex cauſa, de lib. præt. C. vbi interpr. hoc tractant fuſiſſimè.
y l. 2. de inoff. teſtam. P. §. 1. eod. apud Iuſtinia.
z l. ex facto. §. fin. de vulga. & l. reſcriptum, dẽ his quib. vt indig. P.
a l. parẽtibus, de inof. teſta. C.
b c. 1. de cleri. ægrot.
c. quæ ſunt, de ijs quæ fiũt à maio. par. capit.

est [a]. Et proinde fieri non potest per testatorem, vt leges non habeant locum in suo testamento, sine iusta & permissa causa [b]. Secunda, quia cessante causa, cessat effectus [c]. Cessat autem causa exhæredationis, quando nec iusta est, vel non probatur: quod plerumque accidit, *Cùm falso parentes instimulati*, vt respondit Marcellus [d], *liberos suos exhæredant. Neque*, vt ait Caius [e], *consentiendum est parentibus iniuriam aduersus liberos suos indicere, quod plerumque faciunt malignè contra sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delinimentis instigationibusq́; corrupti.* Tertia, quòd testamentum in eo, in quo irritum fit vel euacuatur, censetur factum à quasi demente [f]. Et proinde, cùm à demente factum non valeat: ideo & in eo capite infirmatur [g]. Quis enim putaret constare mente eum, qui crudelis in filios, sui quodammodo obliuiscitur? Peccat enim contra naturalem omnium rationem, imò contra naturam, qua & feræ suos diligunt & nutriunt [h]. Vt non immeritò D. Augusti. ecclesiæ hæreditatem relictam, existentibus factis filijs, recusauerit [i]. Sæpe enim imò vt plerumque & filij in quærendis & conseruandis bonis parentum insudant, quia illis quærunt [k]. Et crudele nimiùm est, labores & obsequia eorum non tantùm sine remuneratione esse, sed ad alios extraneos peruenire. Quare ecclesia eleemosinas eorum bonorum, tanquam alienorum respuit [l]: & anathematis mucrone damnantur patres concilio Gangrensi, qui filijs nutrimentum & necessaria non exsoluunt [m].

a l. nam & si parentibus, de inoff. test. P. l. cùm ratio, de bon. damna. l. scripto, vn de lib. P. l. si arrogator de adopt. P.
b l. nemo potest, de leg. 3. l. si quis inquilinos, §. fin. de leg. 2. l. non dubium, C. de legib.
c c. cum cessante, de appellat.
d l. 3. de inoff. test. P.
e l. non est enim, 4. eod.
f l. 2. & l. mater, §. præterea, eod. P. §. 1. eo. apud Iustin.
g §. item furiosi, & §. furiosi, quib. nō est per. fac. testa. l. furiosum, C. qui testa. fac. non possunt.
h l. 1. §. f. de iust. & iur. §. Ius naturale, de iure nat. ap. Iustin.
i ca. quicunque, 17. q. 4.
k l. placet de acq. hæred. §. 1. per. quas pers. nob. acq.
l ca. non est putanda, 1. q. 1.
m c. si quis reliquerit, 30. dist.

De legitima. Cap. 5.

1 *Legitimæ consideratio non fit in successione ab intestato. Et quanta illa sit hodiè, & fuerit olim.*
2 *Hæreditas legitima, ab intestato successio cur dicta.*
3 *Legitima pars quid sit.*
4 *Quibus nominibus appelletur. Et legitima collateralium non est aucta hodie, vt ascend. & desc.*
5 *Decurionum filiorum legitima dodrans.*
6 *Legitimæ trientis & semissis quomodo ineunda ratio. & 7.*
8 *In legitima computanda qui faciant partem, quamuis non admittantur ad partem.*
9 *Legitimæ quantitas augeri, & minui consuetudine potest: sed num tolli, disputatur.*
10 *Legitima iuris naturalis non est.*
11 *Naturale aliud, & aliud quod propter causam naturalem est. Alimentorum & legitimæ differentia.*
12 *Legitima intra quod tempus peti & præscribi possit.*
13 *Legitima filii priuantur confiscatis bonis patris.*
14 *Legitima donationibus patris immensis non minuitur.*
15 *Pater vendere potest in præiudicium legitimæ filiorum.*
16 *Legitima ex quibus rebus capienda sit. Quando non detur in corporibus hæreditariis, & in quibus. Quid si in pecunia constitutam agnouerit filius? & 17. & 20.*
18 *Regna inter liberos non diuiduntur ratione legitimæ, quare.*
19 *Legitima ex lege domus vel statuto potest assignari in pecunia.*
21 *Compensatio non habet locum in petitione legitimæ quomodo.*
22 *Legitima parentum ascendentium potest in pecunia relinqui.*
23 *Legitima minuit donationes primogenito factas.*
24 *Legitima à quo, vel ab hærede solo, vel à legatariis petatur.*
25 *Legitimæ petendæ & conflandæ formula, vel cum de supplemento agitur. & seq.*
26 *Legitimam quando propria authoritate possit filius accipere, & quando teneatur ab hærede petere.*
27 *In legitima ratione facienda, quæ anteà deducenda sunt.*
28 *Legitimæ nullum onus vel grauamen vel conditio imponi potest. Exceptis 12. casib. vt infr.*
29 *Alienatio legitimæ quando possit prohiberi filio à patre.*
30 *Filius hæres institutus à patre an retenta legitima abstinere possit ab hæreditate pater-*

paterna.

31 *Dos post mortem patris à filia quando tantùm cùm nupserit peti possit.*

32 *Filius an teneatur soluere rapta à patre ad testimonium eius patris.*

33 *Legitima post mortem tantùm debentis debetur, & quando ante. & seq.*

34 *Legitimæ causa data si sufficiant filio accipienti ante mortem consumpta, excludũt eum à petitione alterius legitimæ.*

35 *Dotare filiam, & vxorem filio quærere cogitur pater.*

36 *Filio carcerato anticipare in vita legitimam pater tenetur.*

37 *Iudæi Christiano facto filio legitimam in vita tenentur dare.*

38 *Religionem ingrediens dare legitimam filio tenetur.*

39 *Legitima an debetur habita ratione valoris & rerum hæreditatis quæ fuerunt tempore mortis testatoris. Sed quid, si post datam dotem, vel datum filio cum renunciatione, ante mortem patris sufficiens tempore quo datur pro legitima, num auctis facultatibus tempore mortis inuentis, habeant supplementum. & nu. 40.*

41 *In legitimam quæ imputantur. & seq.*

42 *Donationes propter nuptias factæ filii nomine, vt & data in ingressu monasterii, in eius legitimam imputantur.*

43 *Donationes tamen ob benemerita ei factæ, præcipua illi sunt.*

44 *Officii vel honoris habendi causa pro filio impenso quando imputentur in legitimã.*

45 *Licentiaturæ vel doctoratus, militiæ, & sacerdotii causa impensa pro filio, an ei imputentur.*

46 *Studiorum causa impensa quando imputentur in legitimam. & num libri, item. Peculii castr. vel quasi castr: data à patre vel quæsita non imputantur in legitimam filii. eod.*

47 *Beneficiũ quod pater procurauit dari filio, nec expensæ pro eo factæ non imputãtur.*

48 *Officia empta pro filio & dignitatum pretia quando imputantur in legitimam filii.*

49 *Donatio simplex, quæ morte confirmetur facta filio, an in legitimam imputetur.*

50 *Legitima quibus debeatur personis, & quo ordine. & 52.*

51 *Legitimati quomodo legitimam in bonis patris petere possunt.*

53 *Religionem professi iure ciuili post mortem patris, exceptis cordigeris, legitimam petere possunt. In Gallia nulli religiosi petunt.*

54 *Filia dote contenta renuncians cum iuramento, supplementum legitimæ petere non potest: & num nepotes eius filii petant.*

55 *Legitima quando debeatur ascendentibus in bonis descendentium. Legitimæ descendentium & ascendentium differentia. eod.*

56 *Fratres quando petunt legitimam in bonis fratrum.*

57 *Legitima debetur honorabili titulo, & quomodo. Hæres non soluens pro legitima relictum, in duplum condemnatur iure: quomodo autem in Gallia obseruetur.*

58 *Legitimam in proprietate & vsufructu consequi debet filius, etiam si hæres vniuersalis deducto aliiq; relicto vsufructu institutus sit.*

59 *Legitimæ præstandæ rationes.*

1 DIXIMVS proximo capite, inofficiosi querelam illum finem & effectum habere, vt qui successuri erant alioquin ab intestato testatori, quibusque testator relinquere ex lege certam portionem seu legitimam bonorum suorum partem tenebatur, illam hoc remedio consequerentur. De legitima itaque illa parte dicamus, ordo postulat. Nam de legitima mentio non fit, quando ab intestato succeditur omnino defuncto, Quia maior est pars successionis ab intestato, quàm legitimæ, quæ metienda est ex triente vel semisse hodiè [a]: olim ex quarta [b], eius partis, quam quis habiturus esset ab intestato. Et ita qui succedere non poterunt testatori ab intestato, multò minus petere poterunt legitimã. Latior enim est succedendi facultas ab intestato, quàm per legitimam, Nam non omnis qui ab intestato succedit, potest testamento facto petere legitimã, vt transuersalis, cognati vltra fratres, quibus denegatur querela inofficiosi

a auth. nouissima, de inoff. testam. §. 1. de trien. & semi. in auth.

b l. parentibus, 8. C. de inoff. testa. l. Papinianus, §. si quis mortis, eod. P. d. pe. de collat. C.

testamenti [a]. Et tamen, quia ij, quibus necessariò debetur legitima, si testa-
mentum fiat, succedunt nullo testamento facto ab intestato; si ipsi excludan-
tur ab intestati successione, excludentur consequenter à legitima, quæ pen-
det ab ea intestati successione in certis personis. Et ideo nomina sibi quodam
modo respondent successionis ab intestato, & legitimæ: sed quota seu quan-
titas, & pars successionis diuersa tamen, Quia legitima, est pars successionis
debitæ ab intestato; legitimaque illa quota & pars nomine totius dicitur. Suc-
cessio verò ab intestato, legitima hæreditas vocatur [b]: & eius successores, le-
gitimi hæredes. vt titullo, *De suis & legitimis heredib.* P. & C. &, *De legitima suc-
cessione agnato.* apud Iustinia. cum similibus. Prior enim hæc ab intestato suc- 2
cessio videtur cognita à lege, vt bona in familia remanerent decedentibus
possessoribus. Vnde à lege, prima legitima meruit dici. Et quanquam & aliæ
testamentariæ successiones à lege approbatæ, dicantur quoque legitimæ [c], vt
& legitimæ conuentiones à lege probatæ [d]: tamen secundum excellentiam,
legitima hæreditas absolutè, dicitur de intestati successione. Vt dum de iure
ciuili loquimur, dicimus appellationem quæ communis esse potest cuiusque
ciuitatis legibus, κατ' ἐξοχὴν ad solum Romanorum ius referri: vt absolutam
vocem poetæ Græci ad Homerum [e]. Ita proprio nomine intestati successio vt
legitima à testamentaria secernitur [f], quemadmodum & tutela legitima à
testamentaria: quòd immediatè vna à lege descendat, testamentaria autem
mediatè à lege per voluntatem & electionem testatoris [g]. Legitimam itaque 3
definiemus, vt sit portio, seu quota aliqua pars hæreditatis seu bonorum te-
statoris, quæ per leges debet præstari à testatoribus necessariò certis quibus-
dam personis, pro ratione trientis aut semissis partis, quam consecuturi erant
ab intestato. Legitimam plura iura portionem hanc appellant [h], alia bono- 4
rum subsidium [i], debitam partem [k], debitum iure naturæ, vel naturalle debi-
tum [l], portionem minusculam [m], olim etiam dicebatur quarta bonorum [n].
Nunc, si quatuor sunt filij vel pauciores, aucta cùm sit, dicitur triens: cùm plu-
res extant, semis, id est, dimidia pars paternæ substantiæ [o]. Vocatur & Falcidia
impropriissimè [p]. Quia quemadmodum Falcidia erat quarta pars hæreditatis
debita hæredi, exhausta vel onerata hæreditate legatis [q]: ita & hæc quartam
partem tantùm consequebatur, qui de inofficioso agebat nomine legitimæ
eius quod consequuturus erat ab intestato, antequam iure Nouellarum aug-
mentum accepisset trientis vel semissis in persona liberorum, & ascenden-
tium. Et hodie in persona etiam collateralium, agentium de inofficioso, legi-
tima in quarta remanet: neque incrementum ad trientem, vel semissem ac-
cepit [r]. In filijs autem decurionum, aut filiabus, quæ decurionibus nupserunt 5
auctior filijs legitima constituta, vsque ad dodrantem seu nouem vncias,
triente solo vel quatuor vncijs relictis dispositionis parentum [s]. In legibus
Laugobardorum, lib. 2. tit. *De eo quod pater filijs vel filiabus habeat necesse relin-
quere.* in l. 1. Luithprandus rex sic de legitima statuit. *Tertiam relinquat filiæ suæ,
sicut gloriosissimus Rothurius rex instituit. Quia qui Thinx facit,* 1. donationem, *&
postea filia nascitur, in tertiam partem ipsum Thinx rumpitur secundum anterius edi-
ctum. Et si duæ fuerint aut amplius, in medietatem. Et ideo dum ipsum edictum loqui-
tur de Thinx, quod est donatio, nobis apparuit quod per nullam donationem, nec per Lan
nechild,* 1. per donationem, sub specie remunerationis, *possit filiam suam, de ipsa
tertia portione substantiæ suæ exhæredem facere: & si duæ aut plures sunt, de medietate.*
Ardua tamen & difficillis est quæstio inter interpretes, quomodo triens & 6
semis intelligi debeant. Num triens sit intelligendus & semis de tertia & me-
dia parte bonorum patris [t], quæ deinde inter liberos diuidatur, qui legiti-
mam habent: an verò tertia & media pars eius quod quisque est habiturus, ab
intestato [u]. Quam antinomiã resoluit Fernandus [x], duabus conclusionibus.
Prima, quãdo nulli succedunt ab intestato, nisi quibus legitima debetur, triẽs
& semis recidunt in idem, siue dicas tertiã vel mediã partẽ bonorũ, siue tertiã
vel mediã eius quod quis habiturus esset ab intestato. Exemplũ cape, si Titius
habet quatuor filios, si dicis legitimam esse trientẽ, id est, tertiã partem bono-
rum hæredib. diuidendã, quisque vnã vnciam habebit, quia in triente quatuor
vnciæ

a l. 1. de inoff. testa. P.
b l. 1. & 2. de bono. pos se. P.
c l. lege obuenire, & l. verbis legis, de verb. sig.
d l. legitima, de pact. P.
e §. omnes populi, & §. sed ius quidem ciuile, de iure na. ap. Iustin.
f l. necis. § fin. & l. illud, de acq. hæred. P. l. si quis ita hæres, de hæred. insti. P.
g facit l. 1 de legit. tutor. P. §. 1. de legit. agna. tut.
h auth. res quæ, com. de lega. auth. si qua mulier, de sacros. eccles. l. si quis in suo, C. de inof. test. cum simil.
i vt in l. si tetas, C. de inoff. donat.
k l. scimus, de inoff. test. C.
l auth. hoc amplius, C. de fideicom.
m l. si quis in suo, iuncta, gl. in ver. *legitima*, de inoff. testa.
n l. cum quæritur, l. parentibus, C. eod. l. Papinianus, §. quarta, eod. P.
o § 1. §. frequenter igitur, de trien & semi. §. porrò hanc particulam, de iis quæ nupt. iter. in Nouel. auth. nouissima, C. de inoff. test. 1.
p auth. vnde si parẽs, eod.
q § 1. vers. *& cùm superius,* de leg. fal. §. sed quia, de fideic. hæred apud Iustin. l. 1 ad leg. falc. P.
r Paul. Castr. in l. fratres, C. de inof. test. Iason etiam ibi, gl. in §. hoc obseruando, de trien. & semi. glo. in auth. nouissima, de inoff. test.
s §. excipiuntur, de trië. & semi. in Nouel. coulla. 3.
t vt dicitur in §. fi. de inoff. test. ap. Iustinia. in §. fi. de nupt. in auth. colla. 4. in §. 1. de trië. & semi.
u vt in l. illud. in prin. C. de collatio. l. parentibus, C. de inof. testa. l. Papinianus, §. si quis mortis, eo. P.
x Bereng Fernan. ad l. in quartam, in 2. præfat. in 2. c. nu. 3.

vnciæ sunt. Idem erit si dicas, triens est legitima, id est, tertia pars eius quod
quisque laturus erat ab intestato. Nam ab intestato succedentes quatuor filij,
haberent singuli tres vncias. Et trium vnciarum tertia pars, est vncia vna. In
semisse idem constitue. Pone sex esse filios, dicas legitimam esse semissem, id
est, mediam partem diuidendam inter eos: sic quisque eorum vnam vnciam
est habiturus. Quod si dicas legitimam esse semissem eius quod habituri e-
rant ab intestato singuli, idem reperies: quia si sex sunt liberi, æqualiter succe-
dent in 12. vncijs assis; ergo quilibet habebit duas vncias ab intestato, quarum
media pars vncia erit pro legitima, & ita semis duarum vnciarum. Et hæc exē-
pla primam explicant regulam. Altera porrò regula, quando sunt aliqui ab
intestato successuri, quibus legitima nisi certis de causis non debetur, triens
vel semis exponi debent tantùm tertia pars eius quod essent habituri, si con-
tigisset eos successisse ab intestato, & non de tertia parte bonorū. Sic explicat
Fernandus duobus exemplis; vno, quando Titius habuit duos filios naturales
& legitimos, & duos legitimos seu adoptiuos, vel duos alios exhæredatos. Nā
7 ratione eorum, quibus legitima non debetur necessariò, qui tamen ab intesta-
to admitterentur minor fit legitima eorum qui institui debent, non succeden
tibus & computatis illis qui ab intestato æqualiter succedere possent, secun-
dum Fernādum [a]: puta, retine exemplum; pater cum tribus fratribus relictus
est à filio, qui hæredes instituit extraneos honestos omissis fratribus, relicta le-
gitima patri. Iure ciuili triens est legitima patris, id est, quatuor vnciæ; has
quatuor itaque non recipiet integras; quia fratres faciunt partem, quemad-
modum facerent ab intestato, nec admittuntur ad partem: quanquam plures
repugnent Fernando [b]. Quare notandum est, à successione intestati defun-
cti exclusos per legem vel statutum, veluti Tholosæ filias dotatas per patrem,
& in Gallia liberos ingressos religionem vel alibi filias existentibus masculis,
& similes, neque ad partem admitti, neque partem in preiudicium aliorum
petentium legitimam facere, & perinde ac si nunquam fuissent [c]: quia nec
8 ab intestato successuri sunt. In exhæredato legitimè, facto testatoris, tamen
variatum [d], an faciat partem, quamuis non admittatur ad partem. Et sanior
videtur opinio, vt faciat partem [e]. Quia alioquim ab intestato erat successu-
rus, nisi fuisset ingratus, & quia aduersum patrē ingratus fuit, & commodū
eius partis hæredis est solius [f]: reliqui autem quilibet tantùm suam consequē-
tur partem [g]. Sic si filia renunciauit patri, dote contemta, ea quidem facit par-
tem, sed non admittitur ad partem, & pars eius apud hæredem nomine filiæ
remanet [h]: & ita pars illa ab hærede obijcietur petenti legitimam. Sed nota,
quòd in hac parte debet cōputari & cumulari dos, quam filia accepit. Quādo
autē ob crimen cōmissum, filius redditus est incapax successionis ante mor-
tem patris, putà quia deportatus, vel alia de causa fit incapax: hic non faciet
partem, nec admittitur ad partem, quia successurus non erat ab intestato, &
pro mortuo est [i]. Item quando moritur Titius, relicto patre matre & duobus
fratribus, instituto extraneo, relicta parentibus legitima [k]. Quæ omnia de iu-
re cōmuni & scripto Romanorum vera sunt, non etiā ex cōsuetudine loco-
rū Galliæ aliquorū; vt Burgundiæ, vbi tertia pars est debita substantiæ vel pa-
trimonij patris, vel alterius prædefuncti [l]: atque alibi maior, alibi minor esse
potest, pro diuersa consuetudine. Nā tuentur interprætes communi suffragio,
9 statuto seu consuetudine legitimam augeri, vel minui posse [m]. Sed num omni-
no tolli possit, certant interpræres, alijs asserentibus tolli nō posse omnino [n]:
quòd quasi iure naturali debeatur [o]: quia dicunt legitimam esse iuris na-
turalis, per §. primùm itaque, de hæred. & Falc. in authen. Et non possint ea
quæ naturalis iuris sunt, tolli per ciuile ius, quamuis temperari & minui pos-
sint [p], 2. Quod legitima in locum subrogata sit alimentorum [q], quæ iure na-
turali præstantur & debentur filijs, parentibus, & proximis [r]. Sunt autem
alij, qui notent tolli omnino posse statuto aut consuetudine [s]. Panormitanus
autem distinguit [t], vt si filius habeat vnde viuere possit, tolli possit

a Fernan. in l. in quartam, 2. præfat. c. 2. nu. 15. ad leg. falc.
b Angel. Bal. & Alex. Paul. Castr. ad l. plane, §. si duobus. de succes. libero. Bart. in l. pater filium, de inoff. testa.
c Paul. Castren. in l. plane, §. si duobus. de success. liber. vbi per Imol. & Bart. & per Angelum, in §. prodesse, de succes. liber. apud Iustin. Salic. Alex. & alij in auth. nouissimā, C. de inoff. testam.
d vide Alexā. & alios, in d. §. si duobus.
e l. Papinianus, §. quoniam, de inof. testa. P.
f l. si pactum, de probat. in P. & auth. hoc amplius, C. de fidei com.
g Fernan. vbi sup. numero. 16. versic. secūdus casus, & versi. tertius casus.
h Bened. 3 par. qu. de legitima, Paul. Castren. cons. 105. in fi. vide Arnold. Ferro. lib. 2. consuet. Burdegal. §. 10. de testā.
i l. 1. §. qui filium, de bono. poss. con. tab.
k vide doctores, in l. pater filium de inoff. testam.
l Bartholo. Chassan. ad, §. 2. ad vers. *la partie des biens*, tit. *des successions*, in consuet. Burg.
m Bartol. in l. fin. de bon. damnat. P. Ias. in l. extraneum, C. de hæred. instit. Soci. cons. 93. 9. col. & cons. 5. decis. cap. Tholo. 437.
n Feli. in c. cùm ex officioso, de præscrip. Soci. cons. 150. & 30. & 5. vol. 1. Boer. decis. 188. nu. 6. Oldra. cons. 94. Alberi. plures citat ad l. quoniam in prioribus, de inoff. testa. Bald. in l. sancimus, C. de testam.
o l. fin. §. sin autem, de curat. furio. C. §. 1. de hæred. & falc.
p §. sed naturalia, de iure natur. l. eas, de cap. deminut. cum simil.
q Bald. in l. 1. §. ius naturale, nu. 8. de iust. & iure.
r l. si quis à liberis, de lib. agnos. P. Iunge l. necare, eod.
s Paul. Cast. in l. quod de bonis, §. si. ad l. falc. P. Bart. in l. Titio centū, §. Titio genero, de condit. & demo. P. decis. cap. Thol. 437. Soci. co. 288. in 18. col.
t Panor. in c. Raynutius, de testam.

omnino: contrà, si non habeat. Bartholomeus verò Chassan. existimat, legitimã filiorũ quidẽ omnino tolli nõ posse, quia debetur, inquit, iure sanguinis,[a] quod ius tolli non potest: legitimam tamen parentum & collateralium, quæ 10 iuris ciuilis est, per l. nam & si parentibus, de inoff. testa. P. tolli posse[b]. Mihi tamen istæ rationes non placent; nam & legitima iuris naturalis non est, quamuis debeatur propter naturalem causam. Quippe quod si esset iuris naturalis vt torqueam in suos authores rationem, filius & si impius & ingratus, quæ naturæ essent, non posset amittere: amittit autem, cum exhæredatur rectè. Quin & mihi pugnantia interpretes dicere videntur, dum dicunt esse iura naturalia, quibus adscribunt legitimam, immutabilia, & fatentur tamen minui & augeri posse. Vnde sequitur mutabilem esse legitimam, non immutabilem: ideirco neque esse iuris naturalis, sed ciuilis. Deinc consequenter quia mutari potest, ita tolli alio iure ciuili[c]. Eadem ex causa eliditur ratio alimentorum, 11 quorum causa dicunt deberi legitimam. Nam & ingratus filius alimentis priuari potest: non quidem omnibus alimentis, vt aliundè non possit viuere, sed ne possit à patre, cui ingratus est, petere alimenta[d]. Sic aliud est ius petendi alimenta ab aliquo, & aliud ali. illud enim in actione consistit; hoc vt viuamus certè in naturali facto, quo non potest priuari superstite vita filius. Corpus enim naturali refectione decidentis partis eget, vt conseruetur in essentia. Ita aliud erit naturale, aliud quod causa rei naturalis fit. Si diceremus subrogatum esse legitimam in locum alimentorum, rectè concludemus ex natura eius cui fit subrogatio[e], non deberi legitimam filiis vel parentibus, quibus satis ad alimenta bona sunt; alimenta illis non debentur coactè.[f] Quod tamen falsum est, quia & diuitibus debetur legitima. Item aliũdè, quòd, quamuis filius quandiu vixerit teneatur alimenta præstare patri, ratione pietatis: tamen hæres eius ad ea non cogitur[g]. Et tamen legitima ab eodem post mortem debetur. Ratio porrò, quæ ad iura sanguinis confugit, & legitimam filiorum tolli non posse, parentum autem & fratrum posse adstruit, repugnat distinctioni. Nam iura sanguinis & agnationis in fratribus & parentibus sunt, d. l. nam & si parentibus, vt in vtrisque hoc ius esset immutabile. Et si tollitur in ascendentium vel collateralium gradu, ex eadem ratione tolletur in filiis statuto & consuetudine. Et ego ita etiam sentio. Neque tamen arbitror vllam esse consuetudinẽ vsq; adeo atrocẽ & barbaram in Britãnia seu alibi, quæ aliquid non relinquat filiis, etiã si successio integra deferatur primogenitis. Et si quã inueneris consuetudinem hac de re aliter statuentem, cognosces quandam esse singularem ea de re rationem. Insuper nemo dubi 12 tat præscriptionem iuris ciuilis esse[h], & tamen nemo inficias ibit, præscribi posse legitimam, & ita tolli, ne filius eam lapso tempore petere possit, videlicet post 30. annos[i]. Addunt in liberis alios 30. & ita sexaginta si ex alio capite petant successionem. Vt tanquam extranei habeant 30. tanquam filij per vnde liberi. alios 30[k]. nisi in eodem gradu alij successissent, vt explicat Benedictus[l]. Plures etiam concedunt, nec hos 30. nocere traditum est, si mala fide possideatur filiorum hæreditas[m]: vel si ex iusta causa suspensa est petitio, in qua restitueretur etiam minor, iuxta l. 1. §. fin. ex quib. cau. maio. Dicunt & nõ impediri etiam filium, cui obiicitur præscriptio, petere saltem alimenta: in quo ego subsisto. In legitima porrò ascendentibus vel collateralibus debita, 13 conueniunt omnes, exemplo aliarum actionum similium, præscriptione 30. anno. eam tolli[n]. Et ita iudicari in quæstione petitionis legitimæ à filio tradit Guido Pap. quæst. 82. Vide de his plura apud Franciscum Cremensem, singul. 50. incipiente, Antiqua est quæstio. Et eundem Papæum, cons. 170. & 220. In Gallia adhuc receptũ est, ex delicto patris priuari filios legitima, vbi bona confiscantur, nisi specialiter aliqua portio liberis reseruetur à iudice in condẽnatione, vt plerumque fieri assolet[o]. Nam abiit in desuetudinem auth. bona damnatorum, C. de bon. damnato. quæ inhibet confiscationem bonorum ob delicta, nisi in certis debitis, & criminæ lesæ maiestatis[p]. Cùm tamen in Gallia perpetuò, exceptis patriis consuetudinibus contrariis, confiscato corpore

confiscentur

a Chassan. ad cons. Burgund. des successions, §. 2. ad ver. la tierce partie des biens, nu. 2. & 3. Soci. cons. o.

b l. iura sanguinis, de reg. iur.

c l. eas, de capi. demin. cum simil.

d l. si quis à liberis, §. idem iudex æstimare, de lib. agnos. P. l. fin. C. de aliend. lib.

e in l. cum debere, de seruit. verb. præd.

f l. si quis à liberis, §. sed si filius, de lib. agnosc.

g d. l. si quis, §. item rescriptum est.

h l. 1. de vsucap. P. c. vigilanti, de præscript.

i Bald. in l. licet, de iure delib. C. glo. in l. 3. de acq. hær. P. glo. in l. vni. quan. non pet. par. C. quãuis Iason in d. l. licet impræscriptibilem dicat legitimã. Sed alii illum non seq.

k Bald in d. l. licet, vide Fernan in l. in quartam, 2 præfat. in 4. legitimarum art. nu. 4.

l Bened ad c. Raynutius in ver. mortuo itaque, 2. nu. 155. & 156. & 63.

m quia non currit tũc præscriptio, ca. possessor malæ fidei, de reg. iur.

n Fernan. vbi sup.

o Guill. Bened. in ca. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, numer. 285. & 286.

p vel l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.

confiſcentur & bona. Idque ſine retentione quartæ vel legitimæ filiorum. In quo etiam deſuetudine abolita eſt in eodem regno l. fin. de bon. damnato. P. Et omnia crimina capitalia æqualia in hoc cum crimine læſæ maieſtatis fiunt [a]. Extat autē textus expreſſus in crimine proditionis ſeu perduellionis vel maieſtatis, priuari filios legitima ex delicto patris, in l. quiſquis, §. 1. ad leg. Iul. maieſt. C. [b] Et enim, ne exemplo paterno ſimile facinus, audeant perpetrare, ibi Archadius & Honorius eos priuant paterna auita, proximorumque omnium hæreditate ac ſucceſſione, & ne ex teſtamentis extraneorum capere poſſint, vt ſint perpetuò egentes & pauperes, comitante eos perpetuò paterna ingnominia. Et in §. ad filias, eiuſdem legis, falcidiam ſeu legitimam in bonis matris minimè perduellionis, permittunt, quia per infirmitatem ſexus minus auſuræ credebantur. Ius etiam pontificum tradit, nō tantùm legitima priuari filium ex criminæ perduellionis, ſed etiam & beneficiis, ſi peccatum ſit in principem ſpiritualem [c]; non etiam ſi peccatum ſit in temporalem regē [d]. In quibus conſideratur odium patris & filiorum, ex præſumptione quod vindicaturi ſint mortem patris, ſi per facultates liceret. Mali corui enim, malum ouum. In crimine hæreſeos patris idem dictum eſt, vt filij priuentur in
14 eius legitima [e]. At ex facto patris alio, in quo non officit conſideratio prior, rectè placuit, ex voluntaria patris largitione non poſſe minui ſiue tolli legitimam. Et ideo reuocantur inofficioſæ donationes, vt inofficioſa teſtamenta, cùm in fraudem legitimæ debitæ fiunt [f]: quando contemptis ſuperioribus vel inferioribus deſcendentibus, donationes immenſæ fiunt contra officium pietatis, nihil relinquendo aſcendentibus vel deſcendentibus. Et ita datur querela illis inofficioſæ donationis, ſiue donans teſtatus ſiue inteſtatus moriatur, contra donatorem [g]. Vt eatenus immoderatè donatum reuocetur & vſque ad legitimam debitam iis qui agunt, cuiuſcunque ſint conditionis illi quibus donatum eſt, ſiue liberi, ſiue extranei [h], ad ſimilitudinem querelæ inofficioſi teſtamenti [i]. Quod & in impugnanda inofficioſa dote obſeruari debere reſcriptum eſt [k]. Si tamen alia actio dari non poteſt [l]. Neque enim in præiudicium filiorum, parentibus licet profundere donatione patrimonium perperam, fraudandæ legitimæ cauſa, quam non à teſtatore, ſed à legis beneficio habent [m]. Neque conſequenter remittendo debitum, qua hæc
15 remiſsio pro donatione habetur [n]. At non reuocatur ea ratione venditum neceſſario ſine fraude, pecunia accepta, propter liberā adminiſtrationem quæ
16 cuiq; in rebus ſuis permittitur [o]. Dicunt tamē in ludo prohibito per patrem amiſſa, à filiis poſſe reuocari, ſi immobilia ſunt, vſq; ad legitimam illorum [p].
17 Sed perpendamus nunc, de quibus rebus ſumenda eſt legitima: & reſponſum eſt, optionem filiorū eſſe, in quibus velint ſibi dari, arbitrio tamen boni viri, ſeu iudicis [q]. Nec eam in pecunia numerata inuitus, ſed ex ipſa ſubſtantia bonorum corporibuſque hæreditarijs detrahetur [r]: etiam ſi debeatur nepotibus [s], vel aſcendentibus [t]. Non tamen ex re meliori, vel viliori, ſed ex re mediocri [u]. Et ita interponi quoque boni viri ſeu iudicis arbitrium oportet, ne vel minutatim omnia conſcindantur, vel ne eam filius ex ipſa ſubſtantia detrahere omnino prohibeatur [x]. Nec in vſufructu conſtituatur ſolùm [y]. Nec pa-
18 ter poteſt ſtatuere, vt filius pro legitima pecunia ſit contentus [z]. Niſi certè agatur de regno, comitatu, aut ducatu, au marchionatu, aliiſque dignitatibus indiuiſibilibus: in quibus filij, poſt eum, qui iure hæredis accipit regnum, debent contenti eſſe (ſi alia non ſit conſuetudo) pecunia, vel rebus pro legitima aſſignatis [a], vocant in Gallia appanagium vel appannagium. Quia iſtæ dignitates regiæ ſine corruptione vix diuidi poſſunt [b]. Tum propter imperiū, quod malè patitur duos principes, vt nec ſol duos ſoles: tum etiam, quia & regnum, & ducatus, & comitatus, & marchionatus, & baronia, certis conſtāt determinationibus, & veluti membris, quæ ſi ſeparentur, non amplius talia

a Maſſuer. in praxi, tit. de pœn. § fi.
b tractant hoc canoniſtæ, in clem. paſtoralis, §. cæterùm, de re iudic. & Cardin. ibi.
c c. fœlicis, §. quod ſi quis prædictorum, de pœn. in 6.
d Phil. Francus, in d. §. quod ſi quis.
e auth. Gazaros, de hæret. c. vergentis, eod. in ſex.
f l. 1. de inoff. dona. C.
g l. præcibus, 3. de inoff. donat. C.
h l. 1. 2. l. ſi totas, l. ſi liqueat, o. l. cum donationibus, 7. C. eod. auth. vnde & ſi parens, de inoff. teſt. C.
i l. ſi. eod. C. de inoff. donatio.
k l. 1. C. de inoff. dotib.
l l. ſi filius tuus, l. 4. C. de inoff. donatio.
m l. ſi arrogator, de adoptio.
n l ſi mulier, de condi. ſine cau.
o l. nemo exterus, C. de Iudæ. l. in re mādata, C. mand.
p Chaſſan. ad §. 2 ad ver. du treſpaſſé, tit. des ſucceſſion., nu. 5. in conſuet. Burg. Citat authores Fernand. eius ſententiæ, in 2. præfat. ad l. in quartam, ca. 4. Bald. in l 1 in fin. ſi quid in frau. patro. C. Iaſon, in l. ait prætor, §. ſed ſi quis in fraudem, 2. col. de iureiur.
q l non amplius, §. vlt. de leg. 1. l. ſcimus, de inoff. teſt. C.
r §. 1. de trien. & ſemi. Bened. 3. par. in q. de legitima nu. 1. & d. l. ſcimus, §. repletionem, & ibi Bald.
s §. & hæc omnia, de trien. & ſemi.
t §. 1. eod.
u Guid. Pap. deciſ. 6.8. Iaſon, in d. l. ſcimus, & in l filiū quem, 8. col. fam. erciſc.
x Bar. & Ioan. Imo. in l. ſuus, de hęr. inſtit. per l. 2. quan. & qui. quar. par. deb. C. Alex. in l. in quartā ad leg. F. P. Pau. Caſtr. cōſ. 1:4 Phi. Decius, conſ. 8. Facit l. poteſt. & ibi Imo. de leg. 1.
y d. l. ſcimus.
z Bald. & Doctores, in d. § repetitionē, l. ſcimus. contra Salicetum.
a ita diſputat Guido Pap in dec. 476. & 48. & conſ. 131. incip. circa proceſſū. Pet. Iacobi, in ſua praxi, tit. de ſucceſ. regni Fran. circa princi. ver. ſed quid dum deceſſit ille Carolus. Boerius, deciſ. 204. n. 14. Bened. in c. Raynutius, in ver. in eodē teſtamento. 1. num. 145. Panor. in conſ. 3. in ſolut. 2. dubij. vol. 2. Bal. in auth. hoc amplius, in verſ. oppono no. C. de fideicom. Paul. Caſt. conſ. 163. glo. Innoc Io. Andr. & Hoſtiē. in c. licet, de voto.
b § 1. de feudo Marchiæ, in lib. feudo. nos de his lib. 6. Syntag. c. 6. Bal. §. præterea ducatus, de prohib. feud. alie. in feud. facit gl. in c. ſi hæredes, de teſtam. c. in maiorib. de præbend.

patrem filio relinquere successionem. Cōtra quam legem cùm Epitades, suborta cum filio contentione, rogationem tulisset, vt liceret cuique & domum & hæreditatem cui libuisset relinquere, cumque ei cæteri cupiditatis gratia idem sancientes obtemperassent, experimento didicerunt Epithadis legem labefactatæ reipub. causam fuisse: & ideo absoleta est ab Ægide priore restituta [a]. Recaredus Gothorum rex Leuuilgildo patre melior, pius & optimus, in ipsis regni sui exordijs catholicam fidem adeptus, æra 635. vt ait Procopius [b], & alij [c] anno domini 576. legem hanc de hoc statuit pulcherrimam [d]. *Omnis ingenuus vir atque fœmina, siue nobilis siue inferior, qui filios aut nepotes aut pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quicquid voluerit, indubitanter licentiam habebit: nec ab alij quibuslibet proximis ex superiori vel transuerso venientibus, poterit ordinatio eius in quocunque conuelli. Quia recta linea decurrens, non habet originem quæ successione naturæ hæreditatem possit accipere. Ex intestato autem iuxta legum ordinem, rectè sibi hæreditare poterunt successionem.* Ergo quia opus est filijs relinqui legitimam saltem à lege debitam [e], non potest facere testator vt suo silentio filius ea priuetur [f]: fieret autem, si testamentum staret, cùm nemo pro parte testatus & pro parte intestatus decedere possit [g]. Sed 2. cùm tanta sit coniunctio & 25 parentum in liberos affectio vt nulli alterius amori postponatur [h], titulo honorabili relinqui debet, qui in institutione est [i]. Nulla enim alioquim, vel modica habebitur gratia à filio patri, si quolibet alio sine honore titulo relinquat legitimam, quam eo inuito habere potest. Et tunc fit, vt pater naturalem filium non teneatur instituere, cùm ei in bonis patris non debeatur legitima [k]. Et hac eadem honoris ratione concludunt interpætes [l], instituendos à filijs parentes multò magis, quia filii honorare illos tenentur [m]. Facit §. hæc autem disposuimus, vt cùm de appel. cognosc. in nouel. constit. 115. vbi hæc verba scripta sunt notabilia. *Sola est nostra serenitatis intentio, à parentibus & liberis iniuriam præteritionis & exhæredationis auferre. Considerare namque debent parentes quia & ipsi filij fuerunt, & eadem à suis parentibus sperauerunt. Et similiter qui nunc filij sunt, debent studere parentum animos sanare: quia & ipsi parentes fieri desiderant, & à suis filiis optant honorari.* In quibus verbis nota præteritionem dici iniuriam, & institutionem honorem: vt in l. filium, de legat. præst. Et apud Valer. Maximum in princ. c. 7 libri 7. loquens de testamentis, *Quæue ad alios, quam qui expectabant honorem hæreditatis transtulerunt.* Tertia ratio ab vtilitate filij trahitur. 26 Quia dum portionē legitimæ capit nomine institutionis, etiam in re aliqua, tanquam hæres, potest, si institutus cohæres vel alii repudient, ius ex testamento colligere iure accrescendi [n]: quod non fieret, si alio titulo acciperet. Quartò, liberi præteriri non possunt, quia lege necessarij hæredes sunt [o].

a Idem, in Ægide.
b Procop. lib. 8. histo.
c Franc. Tarapha de regib. Hispaniæ. in Recaredo. Ioann. Mag. in Gotho. Historia. lib. 16 c. 0.
d lib. 4. Cod. legum Visigoth. tit. 2. l. 20.
e l. si arrogator, de adoptio. P. l. cum ratio, de bon. damna.
f l. nemo potest, de legat. 1.
g l. vix nostrum, de regul. iur.
h l. consilio, de curat. furio. C.
i notatur in l. filium, de legat. præst.
k l. vxorem, §. pater, de leg. 3. glo. in l. 1. de bon. poss. con. tab.
l Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. in eodem testamento relinquens, nu. 248. 249. 250. 251.
m Exo. 20. S. Mar. 7. l. 2. de iusti. & iure. P.
n l. 1. §. si ex fundo. de hæred. instit. P.
o §. 2. de hær. qual. & differ.

De exhæredatione liberorum.
Cap. 3.

Lib. 2. Instit. tit. 13. Lib. 28. P. tit. 11. Lib. 6. C. tit. 28. & 29.

1 *Exhæredatio quid, & exhæres quis.*
2 *Abdicatio quid, & quomodo differat ab exhæredatione.*
3 *Exhæredatio duplex, propriè & impropriè sumpta.*
4 *Exhæredatio propriè sumpta, iusta & iniusta est, & quæ vtraque.*
5 *Posthumus exhæredari non potest mala mente. & 17.*
6 *Exhæredatio infamiam quomodo contineat exhæredati.*
7 *Ingratitudinis causæ ad exhæredationē legitimam filiorum, parentum & fratrum. & 8.*

9 De-

9 *donatio ex quibus causis ingratitudinis reuocari possit.*
10 *exhæredatio à quibus fit.*
11 *Exhæredatio quomodo, & qua formula fiat. Et sequentib.*
12 *Exhæredatio an valeat sine causa Expressione.*
13 *Et talis facta sine dicta expressione inutilis, etiam si hæres velit probare ingratum filium.*
14 *Ingrati pœnitentiā agentes & reconsiliati vel religiosi facti, exhæredari nequeunt à patre. Remittitur & pacto efficaciter ingratitudo. eod.*
15 *Prodigo interdictio bonorum facta tollitur tantùm per iudicis contrarium iudicium, vel si per triennium posteà probè administret sua prodigus.*
16 *Exhæredatio facienda est ab omnibus gradibus institutionis & substitutionis, & quomodo fiat.*
17 *Exhæredari qui debeant, vel possint.*
18 *Exhæredationis finis, effectus, & rationes & nume. 19. & 20.*

1 DIXIMVS superiori capite, instituendos vel exhæredandos filios in testamento [a], si illud velimus conseruari, præteritionemque testamentum subruere ostendimus: nunc, exhæredationem iustam sustineri, iniustam autem tollere vim testamenti, & quomodo tollat, docendum est. Exhæredatio, est priuatio iuris succedendi in portione debita per legem in bonis testantis post eius mortem [b]. Quæ filijs maximè competit finitio, & illis posteà, quibus ius quodammodo successionis in viuentium bonis est. Exhæres enim, qui extraneus ab hæreditate fit, demonstrat anteà ius sibi fuisse. Priuatio enim præsupponit habuisse [c]. Filij viuentibus parentibus quodammodo condomini bonorum paternorum sunt [d], & sui & domestici hæredes [e], & dicti participes bonorum apud Terentium [f] à Menedemo.

Nec fas est me vlla voluptate frui, nisi vbi ille huc saluus venerit
Meus particeps.

a l. inter cætera, de lib. & posthu. P. §. 1. de exhæred. lib.
b colligitur ex l. si patronus, testamento, §. si quis non male mente, & l. Paulus, 2. de bon. liber.
c l. decem, de verb. oblig. l. Julianus, de de diuort. Pand.
d l. id suis, de libe. & posthu. l. in suis, de suis & legit. P.
e §. sui autem, de hære. qual. & diffe.
f Terent. in Heautôt.

2 Differt exhæredatio ab abdicatione, quæ Græcis familiaris, & dicta ἀποκήρυξις ἀπὸ τοῦ πατρὸς, abdicatio à familia, quia ea fiebat in vita patris: exhæredatio, post mortem. De abdicatione legitur apud Plutarchum in Themistocle, & de ea pluribus sæpe verbis rhetores in vmbratilibus declamationibus agunt, & Alciatus [g]. Vsurparunt & aliquando abdicationem Romani in summa paupertate, cū filijs alimenta præstare nequibant. Scribit namque Dionys. Halicar [h]. Romulum necessitatem tantùm colonis imposuisse, educandi ex prole quicquid esset masculinum, & è filiabus primogenitas: reliquam verò prolem exponi permisisse, potissimùm si ad monstrum accederet, aut mutilum quid haberet, post triēnium habito iudicio quinque vicinorum proximorum, si proles exponenda esset. Vocant & leges hanc abdicationem etiam, quæ faciebat ἀπάτορες filios, ἀποκηρύξιν, quasi denegationem paterni nominis, quam improbarunt Diocletianus & Maximianus [i]. Iura enim sanguinis nullo iure dirimi possunt [k]: non secus quàm quæ facta sunt pro infectis haberi nequeunt [l]. Fiebat tamen abdicatio more græco alio modo, dum ex Pytachi, Solonis, Charundæque legibus licebat filium contumacem, non nece, vt Romanis erat permissum, afficere, sed leuius habere, exhæredare, domoúe pellere [m]. Cū tamē generaliter abdicare sit, reijcere aliquid, à se dimittere, vt se abdicare magistratu & officio, pro depositione magistratus rectè dictū est [n]. Exhæredatio alia est impropriè dicta, alia propriè. Impropriè, si is qui necessario nō erat instituēdus, exhæres dicatur: veluti, si frater, si spurius, vel ali⁹cui legitima nō debetur [o]. Præteritio tn̄ filij in testamēto matris accipiēda est pro exhæredatione [p]. Propriè exhæredatio ea est, quā ante definiuim⁹, ci⁹ cui legitimā tenemur relinquere. Et ea duplex iterū est, iniusta, & iusta. Iniusta est, q̄ sine causa

g Alcia. lib. 2. dispūct. c. 28.
h Halic. lib. 2. antiq. Roman.
i l. abdicatio, l. 6. & l. pen. de pat. pot C.
k l. iura sanguinis, de reg. iur. P. §. ius autē agnationis, de pac. P.
l l. in bello, §. factæ, de capt. & postli. reuers. P.
m Dio. Halic. d. lib. 2.
n l. 2. §. & cùm placuisset, de orig. iur. l. penul. de offi. præsid. P.
o vt in l. quidā cùm filium, de verb. oblig. glos. in l. 1. de bono. posse. con tab. P.
p §. mat. exhæ. libero.

legitima aut non legitimè fit:iusta contrà,quæ cum causa. Iniustam inofficiosi testamenti querela emendat, & rumpit testamentum in institutione [a], vt dicemus deo iuuete. Iusta defendit cõtra filij querelã testamentũ, de qua hîc. Causæ & res quæ exhæredationem iustã faciut, quæ sunt pro materia exhæreda- 5
tionis, in genere sunt, vel sine nota, vel cũ nota exhæredati. Sine nota, quãdo pater propter filij exhæredati vtilitatem, eum exhæredat: veluti si impuberem exhæredat, & tamen postea fideicommissariam relinquit eidem hæreditatem [b]. Cum nota est, si quis ab delictum & ingratitudinem exhæres fit [c]. Exhæredationes quæ causam iustam non habent, ob quam priuatio fiat hæreditatis, iniustæ & reprobæ sunt. Et proinde emendatum est ius antiquum, quo licebat posthumos exhæredare [d] & alios liberos ex arbitrio: indignum enim visum est, vt qui natus adhuc non est, quive nullomodo malè meritus videri potest, de successione ei beneficio naturæ & legis delata, detrudatur sine causa [e]. Atque præscriptæ sunt præcipuæ causæ, ex quibus tantùm exhæredatio fieri & priuatio legitimæ possit, nouella Iustiniani in §. causas, vt cùm de appel lat. cognos. Præsumitur autem semper exhæredatio facta mala mente & no- 6
tæ causa, si de contrario apertè non liqueat [f], & semper præsumitur malè meritus exhæredatus, & turpiter & flagitiosè viuere [g]. Notam dicitur continere hæc exhæredatio, nempe ob delictum. Et quamuis ea, quæ pater testamento suo filios increpatus scripsit, infames filios iure non faciant: tamen, vt ait Alexander Cæsar, apud bonos & graues, opinionem eius qui patri displicuit onerant [h]. Et verecundiam onerant ea, quæ si per sententiam iudicis cognoscerentur, infamiam iuris adferrent [i]. Causæ exhæredationis iustæ liberorum, 7
14. sunt. 1. si quis parentibus suis manus intulerit, 2. si grauem & inhonestam iniuriam eis iniecerit, 3. si eos in criminalibus accusauerit, quæ non sunt aduersus rẽpub. vel principem, 4. si cum maleficis hominibus vt maleficus versatur. Et reliquæ aliæ, quæ enumerãtur in d. §. causas, quas versibus his concludũt.

Bis septem ex causis, exhæres filius esto,
Si patrem feriat, vel maledicat ei:
Carcere detrusum si negligat, ac furiosum:
Criminis accuset, vel paret insidias:
Si dederit damnum graue, nec ab hoste redemit:
Si testari vetet, se societúe malis:
Si mimos sequitur, vitietur cubile paternum:
Non orthodoxus, filia si meretrix.

Iustæ porrò exhæredationis parentum causæ, quibus à filijs exhæredantur, se- 8
ptem enumerãtur ab eodem Iustiniano, §. & si quidem. & §. si talis, vt cùm de appell. cog. Tres autem, quibus fratrem exhæredat frater etiam turpi persona instituta, de quibus in §. ingratitudinis, de nupt. in auth. Cæterùm obseruan- 9
dum est, & alias ob causas, quàm in prædictis iuribus enumeratas, posse personas filiorum, parentum, fratrum exhæredari. Si in illis eadem vel similis sit ratio cum cæteris expressis, vel si maiores vel grauiores sint ingratitudines [k]. Quemadmodum de donatione dictum est, vt licet certæ ingratitudinis eius causæ enumeratæ sint, tamen aliæ similes vel grauiores ansam reuocandi dare possint [l]. Ideoque iusta visa est causa ingratitudinis & exhæredationis liberorum Orientalibus Iurisconsultis apud Constantinum Harmenopulum, lib. 5. Pr mpt. iuris tit. 10. si ex diurno morbo decumbentibus ipsis parentibus vocarentur, ope sua eos dignari noluerunt. Et à Lactantio [m], filius perditus & impius existimatur, qui patrem suum derelinquit, nec illi obsequatur. Ob eamque causam dignus putatur qui sit exhæres, & eius nomen in perpetuum de familia deleatur. Exhæredatio fit ab ijs, quibus ingrati succedere possint, 10
non ab alijs: à parentibus, filiorum: à filijs, parentum: à fratribus, fratrum, vt, proximè diximus. Addit autem aliam, quæ à iudice fit, Guillel. Benedict. [n] quando, inquit, iudex post mortem patris interdicit bonis filio prodigo, quem pater

a authen. ex causa, de lib. præter. C. de in. of. testa.

b Vlp. in l. multi non notæ, 18. de lib. & posth. P. l. si patronus testamento, §. si quis non ma a. & l. Paulus, de bon. liber. P. cum simlib.

c vt in l. 1. 2. 3. & simil. de lib. & posth P.

d in l. si quis posthumos, de lib. & posth.

e l. si quis in suo, 33. §. fi. de inoff. testa. C. §. sed fœminini, de exhær. lib. in P. l. fi. §. si. de lib. præt. C. auth. non licet, eod.

f l. testamento centurio, de manu. testa. P. Bald. in l liberti, C. de oper. lib. Ang. in l. si tibi, §. si pactus, de pact. P.

g l. si filium, C. de inoff. testam.

h l. ea quæ pater, 13. ex quib. cau. infa. irrog. C.

i l. verbum præcibus, 17. eod. tit. ex quib. cau. infa. irrog. l. 2. de obseq. à lib. vel lib. par. vel patro. præst. P.

k § porrò, quæ sit pri. cau. benef. amitt. & ibi Aluaro Angel. in l. lex Cornelia, ab initio, de iniur. P. Bald. l. solo, de liber. cau.

l gl. in l. fin in ver. voluerit, de reuoc. donat. C. & ibi Cyn. & Salic.

m Lactan. lib. 5. diuina. Institutio. c. 19.

n Guillel. Bened. in ver. in eodem testamento relinquens, 2. nu. 46. ad . . Raynutius de testam.

quem pater poterat ob id exhæredare[a]. Efficitur enim tanquã exhæres, quia
de bonis nequit disponere vel contrahære[b]. Extat istius exhæredationis exẽ-
plum apud Valerium Max.[c] de Q. Fabij Maximi Allobrogici & imperatoris
clarissimi filio, cui Q. Pompeius prætor vrbanus bonis paternis interdixit: ne-
que in tanta ciuitate qui illud decretum repræhenderet, inuentus est. Dolen-
ter enim homines ferebant, pecuniam, quæ Fabiæ gentis splendori seruire
debebat, flagitiis disiici. Et quem nimia patris indulgentia hæredem reliquę-
rat, inquit, publica seueritas exhæredauit. Sed opinor hîc non propriè posse
accommodari titulum exhæredationis. Quamuis enim non possit prodigus
res suas alienare, tamen eas possidere dicitur, & hæreditatis relictæ capax est,
& factionem habet passiuam testamenti. Neque conuenit hîc formula, qua
11 exhæredatio filii vel filiæ nunc, primùm in testamento tantùm, non in codi-
cillis[d]. Et nisi 1. nominatim[e], id est, nominando filium, qui exhæredatur,
vt possit sine dubitatione cognosci, vel per proprium nomen, vel agnomen,
vel cognomen[f]: vel per demonstrationem certam, vt si filius vnicus sit, *filius
meus exhæres esto*[g], vel, *non nominandus filius*; vel, *ex Seia natus, exhæres esto*[h]. vel,
cæteri omnes filii filiæq; meæ, exhæredes sunto.[i] Idem idipsum de posthumis olim
exhæredandis dictum erat[k]. 2. Purè etiam exhæredatio facienda, non sub cõ-
ditione etiam potestatiua[l]: nisi, inquiunt interpætes, cùm filius instituitur
sub conditione casuali, & in defectum eius exhæredatur[m]: vel agatur de filio
nasciture[n]. 3. Requirit exhæredatio valida, vt fiat consultò, non temerè, aut
calore iracundiæ: aliter non valet, etiam cum iusta causa[o]. Quemadmodum
nec alij actus iracundia promouente gesti, rati sunt[p]. Et vt ait Paulus, *Quic-
quid calore iracundiæ fit aut dicitur, non prius ratum est, quàm perseuerantia apparuerit
12 iudicium animi fuisse*[q]. Proinde 4. loco exigit iusta exhæredatio insertionem
causæ legitimæ, ob quam exhæredatio fit. Atque ita expressio est de forma
substantiali[r]: quæ, num sufficiens causa sit, leges posteà docent. At num ea ve-
ra sit, onus est probationis ad hæredem pertinens, qui eam legitimis testibus,
& omni exceptione maioribus docere debet: alioquin pro filio præsumitur[s].
Excipit tamen Guill. Bened. casus quosdam, in quibus expressio causæ exhæ-
redationis omissa non vitiat eandem[t]. Primus, si mater cùm videret maritũ
suum prodigum, filiũ exhæredauerit, sed rogauit institutum, vt cùm sui iuris
filius esset, ei restitueret hæreditatem cum fructibus, verita ne pater hæredi-
tatem depopularetur, cùm ad eum vsusfructus ex persona filij peruenturus es-
set[u]. Et hæc exhæredatio est non mala mente, sed fauore filij sine nota facta
admittenda[x]. Secundus casus, quando filius consensit in testamento exhære-
dationi paternæ, & subscripsit: non enim alia exigitur causæ expressio[y]. Et e-
nim volenti iniuria non fit[z]. Et hoc expressè à præteritionis argumẽto firma-
tum videtur in l. filio præterito, 18. de iniusto rup. P. Tertius casus est, vt ex-
pressio causæ non requiratur in exhæredatione eorum, qui sunt in primo loco
seu gradu, vt si exhæredatur pater, nepos[a]. Idipsum 4. casu, verum in exhære-
datione fratris[b]. 5. Vt pater mox ingressurus religionem, & de ingressu co-
gitans, possit sine causæ expressione filium exhæredare[c]. Sextus, in patre ex-
hæredãte filiam, statuto vel consuetudine à successione exclusam[d]. Idipsum
optinebit, si remuneratione pactitia excludatur, propter c. quamuis, de pact.
in sex. & si agatur de filio bannito, seu deportato, vel aliter incapaci successio-
13 nis, cum habeantur pro extraneis, quos etiam exhæredare ridiculum est[e]. Ex-
tra hos casus, requiritur causæ expressio in exhæredatione: neque auditur hæ-
res, si vbi non est expressio, voluerit excipere contra filium de ingratitudine,
quam probare potest comissam; quamuis contrariũ tueatur Angelus[f]. Quia
remissa censetur iniuria quæ pro parte à testatore obliuioni data est, & dictus
§. causas, expressionem nominatim exigit. Vnde hæres non poterit camerinã,
vel benè conditum malum mouere, aut obiicere ingratitudinem[g]. Sed neq;

a l. si furiosa, de cura. furio. P.
b l. 11 cum, de verb. oblig. P. videndus text. & ibi gl. & Panor. ad c. ex parte vestra, de consuetu.
c Val. Max. lib. 5. cap. 5.
d l. nõ codicillum, C. de testam. §. codicillis, de codicil. apud Iustin.
e §. 1. & §. sed non ita, §. de fœminini, §. sed prætor, §. sed hæc quidẽ de exhæred. lib. l. fina. C. de lib. præt.
f l. 1. de lib. & posthu. De agnominib. & cogno. Roma. tractat. Tit. Probus in epito. lib. 10. Valer. Maxim.
g l. 2. de lib. & post. P. Idem in posthumo, l. 3. §. nominatim, de iniu. rup. P.
h l. 3. de lib. & posth. P.
i l. Titius testamento, eod.
k in l. 3. de iniu. rup. P.
l l. 3. §. purè, de lib. & post. & ibi interpr. Bar. Paul. Alex. & Iaf. l. si quis Sempronium, & l. iam dubitari, de hær. instit. l. sub conditione, de bono. poss. con. tab. P.
m l. si pater, & l. iam dubitari, de instit. subs. sub cond. fact. C. vide Azo. in sum. de lib. præt.
n l. 1. §. sed & si incertum, de ven. in poss. mitten.
o l. filiam, C. de inoff. test. & ibi Bald. Sal. & Ias.
p l. quicquid calore, de reg. iur. c. si quis irascitur, 2. q. 3. glo. in c. ex literis, de diuort.
q l. 1 de diuort. lib. 24 P. tit. 2.
r auth. non licet, de lib. præt. C. §. adoptiui, de exhæred. lib.
s l. omnimodo, de inof. test. C.
t Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. in eodem testamento relinquens 2. nu. 18. & seq.
u l. 1. C. de bon. mater. & pro hac sent. stãt. Bar. Ang. Imo. in l. cũ ex filio, in princ. ad Trebel. P. Bald. in authẽ. ex causa, de lib. præt.
x l. multi non, de lib. & posth. P. l. filius matrem, C. de inof. test.
y L. non putauit. §. si quis sua manu, de bo. poss. con. tab.
z l. 1 §. vsque adeo, de iniur. P. l. nemo de reg. iur. l. 3. §. si quis volẽtẽ, de lib. hom. exhib. cum simil.

a Bald in l. si pater filium, 11 col. de inof. testa. P. vide Bened. vbi sup. nu. 21. b Bart. in l. fratris, C. de transf. Imo. Salic. & Bald. ad l. filio præterito, de iniu. rup. c Benedi. vbi sup. nu. 24. d Idem, nu. 25. Bald. in l. posthumus, §. si ex his, de inoff. testa. e l. quidam cùm filium, §. in eo autem, de verb. oblig. P. f Angel. in §. ingratitudinem, de nupt. in auth. & contra Angelum defendit Bened. vbi sup. nu. 26. g arg. l. fin. C. de reuoc. donat.

causa sola, propter quam filius exhæredari iustè à patre potest, repellit eum à petitione legitimæ [a]. In hanc sententiam duo notabilia adfert Guill. Benedictus [b], de personis ingratis, vt non possint exhæredari si pœnitentiam delicti admiserint, & patri & Deo satisfecerint: pluraque exẽpla perpulchra de pænitentiæ effectu refert, quæ non transferam. Accedit quòd per ingressum religionis, ingratitudo purgatur, vt eius exhæredari non possit, in ca. fin. 19. q. 3. Aliud notandum, vt si post testamentum factum, cuius tempore filius erat ingratus, pater remiserit ingratitudinem, pacto, vel reconsiliatione [c], ea non officiat filio; vt textus sacræ paginæ in filio prodigo à patre reconsiliatio, nos docet Luc. 15. Imò si post ingratitudinem filius notabilem gratitudinem exhibuerit patri, tollitur nota ingratitudinis & effectus [d]. Sic contrario & poste- 15
riore actu, ipso iure tollitur præcedens. Nam & prodigus ex decreto iudicis iudicatus, cui bonis interdictum est & curator datus, si per triennium subsequens res suas prudenter curet & administret, cessat ipso iure curatela, & interdictio, etiam nulla interueniente iudicis declaratione [e]: quamuis regulariter iudicis declaratio exigatur [f]. Postremò requiritur in formula exhæreda- 16
tionis, vt si plures gradus sint, exhęredetur persona ab omnibus [g]: quod potest fieri, vel ante hæredum institutionem, vel inter medias hæredum institutiones, vel inter gradus [h], vel post omnes gradus [i]. Qui porrò sunt qui ex hæreda 17
ri possint vel debeant, satis ex superioribus constat eos esse, quibus tenemur relinquere legitimam, seu quos instituere oporteat necessario, non extraneos [k]. Posthumos olim licuit exhæredare [l], hodiè non licet: nec infantes, qui eius ætatis non sunt vt causam ingratitudinis committere possint, quiúe alterius odio opprimi debeant [m]. Finis namque exhęredationis iustæ est, immeritum de 18
aliquo priuari eius beneficio, ꝓpter benemerita enim deferũtur successiones [n]. Græci, vt Phurnutus ait, [o] ἡγεμόνα παραδιδόασιν αὐτῶν χαρίτων τὸν Ἑρμῆν, ἐμφαίνοντες ὅτι εὐλόγως δεῖ χαρίζεσθαι καὶ μὴ εἰκῆ, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. ὁ γὰρ ἀχαριστεὶς ὀκνηρότερος γίνεται πρὸς τὸν εὐεργετεῖν, i, *Tradiderunt Gratiarum ducem esse Mercurium; docentes non citra neglectum & negligentes indignisq́, beneficia esse danda. Qui enim ingratitudinẽ expertus est, ad benefaciendũ tardior est.* Et D. Bernardus, [p] perẽptoria res est ingratitudo, hostis gratiæ, inimica salutis, latissimus vagãdi hic de ingratitudine cãp[o], & de eius delicto cõmisso in parẽtes & in patronos, sed locus vulgaris minimũ & frequẽtior apud omnes. Et Lilius Gregorius Gyraldus libros integros edidit eruditos aduersus ingratos: nosq́ue in lib. 39. huius Syntagmatis c. 1. nu. 16. de crimine ingratitudinis aliqua tradidimus. Sed & olim mihi liberè philosophandi nunc deficit, ideo plura non adiiciam: vide tamen, si plura cupias, quæ de hac ingratitudine Guill. Bened. cumulauit, ad c. Raynutius, in ver. *in eodem testamento*, 2. nu. 30. & 31. 32. 33. 34. 36. 37. Porrò 19
effectus exhæredationis iustæ sunt, vt omittant exhæredati legitimam, in quam alioquin successuri erant. Sic pro mortuis habentur [q], quòd pertinet ad commodum illorum [r]. Imò ingratitudo, propter quam fit exhæredatio, tantæ est efficaciæ, vt si filius ingratus vellet aliquam rem à patre venditam, iure redhibitionis gentilitiæ seu retractus proximitatis retrahere, offerendo pretium intra annum, iuxta c. constitutus, de in integ. resti. tanquam proximior, repellatur exceptione ingratitudinis [s]. Ratio expulsionis, ab eadem pendet ingratitudinis detestatione; quia digni sunt delinquentes qui etiam fame pereant [t]. Alia, à pœna sontibus & contumelias inferentibus debita, quæ eò maior esse debet, quò personæ, quibus inferuntur, magis sunt honorabiles [u]. Et atrox fiat iniuria, si patrono vel parentibus à liberis vel liberis inferatur [x]. Singulæ etiam causæ ingratitudinis, vniuersas & plures ad eandem exhæredationem contendentes, tibi suggerent rationes.

a l. in arenam. C. de inoff. testam.
b Guill. Bened. vbi sup. nu. 39. 40. & 41.
c §. fi. de iniur. l. non solùm. 11. §. 1. l. sed si vnius. 17. §. si ante iudicem, eod. tit. P.
d Bald. in l. si liberis, de inoff. testa. C. Iason, in l. ex hoc iure, 19. col. de iusti. & iure.
e Guido Pap. q. 210.
f Bart. in l. is cui, de verb. oblig. P.
g l. 1. § filius, cum sequenti, vers. de lib. & posth. P.
h l. 3. de iniusto rup. P.
i l. 1. C. de lib. præt.
k d. l. quidam cùm filiũ, §. in eo, de verb. oblig.
l l. posthumorum, 3. de iniusto rup. P. § posthumi, de exhæred. libe. apud Iust. cum simil.
m l. si quis, 33. §. legis, C. de inoff. testa. l. f. § fi. de lib. præt.
n l. nec adiecit, pro suo P.
o Phurnutus, lib. qui [illegible] cap. [illegible]
p S. Bernard. in Sermo. 2. de septem panibus.
q Bal. & alii, in auth. nouissima, C. de inoff. testa.
r l. 1 § si pater, de con iung. cum emanc. lib.
s Guill. Bened. ad d. versi. in eodẽ testamento, 2. nu. 22 arg. §. quæsitum, de capi ta. qui curiam vendi. § insuper, de prohib. feu. alien. per fed. in vsib. feud.
t l. bona fides, depos. P.
u §. pœna autem, de iniur. apud Iustin.
x §. atrox, eo t. l. prætor edixit, §. at in actione, § præterea, & § fin. eod. tit. P.

Deſin-

De inofficioso testamento. Cap. 4.

Lib.2.Instit.tit.18.Lib.5.P.tit.2.lib.3.C.tit.28.

1 *Exhæredatio vel præteritio matris sine causa irritum reddunt testamentum, quando non.*
2 *Inofficiosum testamentum quomodo dicatur, & inofficiosi querela non datur si aliud sit remedium.*
3 *Querela inofficiosi cur ita dicatur.*
4 *Inofficiosum testamentum dicere quid sit.*
5 *De inofficioso agens & succumbens priuatur omni relicto ex testamento, nisi desistat ante sententiam, vel alterius nomine agat.*
6 *Inofficiosi querela quadruplex Azoni ex ratione personarum quomodo: vna tamẽ constituenda. & nu. 7.*
8 *Legitima iure institutionis descendentium & ascendentium institutionis tantùm iure relinquenda.*
9 *Inofficiosi testamenti querela contra quæ testamenta proponitur, contra quos, & quomodo controuertatur. nu. 10. 11. & 13.*
12 *Ingratitudinẽ exhæredationis quis probare possit, filius exhæredatus, an extraneus.*
14 *Ad legitimæ supplementum quando agatur.*
15 *Legitimæ repletionem sibi propria authoritate non facit filius, nec ei pactum de ea cum patre factum nocet.*
16 *Inofficiosi testamenti querela quanto tempore cõpetat: & an præscribatur quinquennio. num. 17.*
18 *Inofficiosi testa. querela vel suplementum quando detur nepotibus vel aliis gradibus primus exclusis, & quibus aliis.*
19 *Querela inofficiosi datur contra testamentum matris, sed pater non agit pro inuito filio.*
20 *Querela inoffic. à quibus & in quos præparata vel non, transmittatur.*
21 *Alimentorum prouisio quando agenti inofficiosi querela detur.*
22 *Testamentum ex causa exhæredationis quando in totum, & quando nunc in parte irritum fiat. & 23.*
24 *Rationes querelæ & legitimæ quare priuari non possunt, quibus debetur.*

1 QVIA plerumque sine causa exhæredatio fit, vel saltem ex causa non legitima, vel ex falsa, vel quia matres liberos prætereunt, quarum præteritio pro exhæredatione habetur [a]: placuit irritum esse testamentum ex causa exhæredationis [b]. Verùm distingue, an sine causa fiat exhæredatio, nec inseratur: nam tunc ex sentẽtia omnium doctorum ferè, testamentum omnino fit ipso iure nullum, nec opus est querela seu remedio ad illud rescindendum [c]. Id ipsum tenendũ est, si cum causa fiat exhæredatio inserta testamento, quæ ex legitimis causis
2 non est [d]. At si cum causa legitima per se, inserta quidem in testamento, sed quæ non probatur commissa ab exhæredato, exhæredatio fiat, testamentum tanquam inofficiosum rescinditur iuxta auth. ex causa de lib. præt. & datur querela inofficiosi testamenti [e], & contra præteritionem matris [f]. Aliud est enim dicere testamentum nullum, aliud dicere inofficiosum. Neque dantur hæc duo remedia simul, sed oportet alterum eligere [g]. Inofficiosi quippe querela remedium extraordinarium est, quod non datur, si ordinarium aliud sit, vel alia actio [h]: exemplo subsidiariarum actionum [i]. Quamuis huic actioni adiungi

a §. mater, de exhæred. libero. vide de hoc, & de hac querela Val. max. lib. 7. c. 7.
b auth. ex causa, de lib. præt. §. aliud quoque capitulum, & seq. & §. & hæc, vt cùm de app. cog. in nouell.
c Imola, in l. 1. nu. 6. & 7. de testam. & in l. filio præterito, post nu. 30. de iniusto rup. P.
d Imo. in d. l. 1. nume. 6. de testam. & d. l. filio præterito, nu. 3.
e §. 1. de inoff. testa.
f l. si instituta. 27. §. fin. eod. tit. P.
g l. Papinianus, 8. §. si quis irritum, de inoff. testa. l. nemo, §. quoties, de reg. iur.
h d. l. Papinianus, §. si quis impubes. Et §. nam autem, eod. tit. apud Iustinia. l. 1. §. generaliter, de carbo. edic.
i l. in causæ, in 2. 17. de num. 25. an. P.

adiungi soleat, veluti ad effectum eius, petitio hæreditatis, vt quis rescisso te-
stamento, petat se hæredem declarari, sibique adiudicari hæreditatem [a]. Vbi
tamen nota, petitionem hanc propriè non esse hæreditatis, quod pluribus pro
bat argumẽtis Azo, in Sũma tit. de innof. testa. Hoc remediũ, q̃rela dicitur, vt 3
& querela bonorũ possessionis cõtra tabulas [b]: eò q̀ agatur de lite mouẽda in-
ter patrẽ & filium, & de iudicio eorum perperam prolato [c]: quod si impugna-
retur apertè, haberet quodammodo famosam actionem iniuriarum [d]. Nam
liberi queruntur se esse exhæredatos iustè, aut iniquè: si de matre agatur,
præteritos, inofficiosi quæstionis colore, quasi non sani mente fuerint paren-
tes cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi parens verè fu-
riosus sit, quia rectè quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis. Nã
si verè furiosus sit, nullum esset testamentum [e]. Vix autem pro iniuria illata,
inter patrem & filium accusatio admittitur: nec libertorum aduersus patro-
nos [f]. Verumtamen liberi libertique non sunt prohibendi, suarum rerum de-
fendendarum gratiã, de facto parentum patronorũmque queri [g]. Accusa-
tionis inter has personas pietas & obseq ium reuocat intentionẽ [h]: at ratio na-
turalis & æquitatis suadet audiri has personas verecundè de officio patris &
patroni conquerentes, & contrà etiam, si isti decidant ab officio: ideo eorum
accusationes querelæ dicuntur [i]. Itaque controuersia inofficiosi testamenti,
dicta querela potius & modestius, quàm accusatio: cùm tamen accusatio sit 4
[k]. Inofficiosum testamentum dicere nihil aliud est, quàm allegare quare exhæ-
redari seu præteriri à matre quis non debuit, vt ait Marcellus [l], id est, docere
immerentem: & ideo indignè præteritum, vel etiam exhæredatione submo-
tum [m]. Quò fit, vt is qui agit de inofficioso, si non obtineat, priuari debeat 5
omni emolumento, quod ex testamento impugnato consecuturus erat, & il-
lud deferatur fisco tanquam ab indigno ablatum [n], si vsque ad sententiam in
iudicium lite improba perseuerauerit: non etiam, si ante sententiam destitit
[o]. Saluis tamen etiam agenti & non obtinenti alijs, quę extra testamentum à
testatore habuerat, vel donatione inter viuos, vel dotis constitutione, quæ ni-
hilominus à succumbente vindicantur [p]. Sed & is qui nomine alterius, putà
tutor pupilli, vel curator minoris, inofficiosi querela nõ priuatur relicto sibi in
testamento impugnato, etiam si non obtinuerit [q]: officium enim suum necessa
rium, nemini gerenti debet esse damnosum [r]. Quadruplicem videtur Azo 6
constituere querelam inofficiosi, ex ratione personæ quibus datur sumpta. Nã
inquit, inter patrem & filium, dicitur pietas [s]: inter patronum & libertum, ob
sequium [t]: inter Deum & homines, religio [u]: inter hominem & alium quemli-
bet, beneficium [x]. Ideo contra hæc diuersa officia commissa, inofficiosa dici
possent diuersa. Sed illud non placet, & inofficiosi querelam generaliter vnã
esse censeo, quando peccatum est contra officium instituendi vel exhæredan- 7
di: non, si contra alia officia. Nam sequeretur amicos necessariò instituendos,
quorum gesta ex officio amici geri dicuntur [y]. Contra officium pietatis inoffi-
ciosum testamentum dicit lex, in reliquo rectè facto testamento [z]. Vt intelliga
mus etiam fraternum testamentum ex connexione quodammodo pietatis, &
certis de causis, hoc nomine contineri [a]. Materia & res, de quibus hic conten-
ditur, hæreditatis nomine cõtinetur. Nã portio hæreditatis est ea, de qua q̃rela
instituitur, nõ autẽ res singularis: quia superiori capite diximus, iure institutio 8
nis, id est, iure hæredis, filijs & alijs personis, quibus debetur legitima, hodiè
relinqui debere quartam partem seu legitimam, abrogatis iuribus contrarijs
[b]. Et dicitur quarta bonorum pars, quæ à testatore relinquenda est [c]. Et hoc
modo filia præterita à matre, ad successionem eius citra inofficiosi querelam
aspirare non potest [d]: nec contrà mater à filio præterita, sorore instituta [e]. Cõ-
trouertitur in inofficiosi querela, quando contra testamentum proponi possit, 9
& si proponi possit, num in illo quis immeritò vel iniquè exhæredatus est. Er-
go sciendum est agenti prius, quæ tabulæ impugnari possint. Nam militis te-
stamentum non patitur hanc querelam, si militari iure conditum sit [f]. Ali-
ter enim in veterano, qui desijt militare, vel post annum à tempore militiæ
mortuus

a l. qui de inofficioso l. 20. de inoff. test. P.
b l. nam & si parentibus, 11. §. hæredi, & l. cum quis, 21. eod.
c l. pater filium, eod.
d in l. prætor edixit, 7. de iniur. P. l. 1. de iis qui not. infa. P.
e §. 1. de inoff. testa. l. 2. & l. nam & si, 15. §. 6. eod. tit. P.
f l. qui accusare, 8. de accusatio. P.
g l. hi tamen omnes, 11. §. 1. eod. l. fin. C. qui accusa. nõ poss.
h l. propter, 13. eod. l. 3. de pat. pot. C. l. 2. de abolitio. C.
i in l. 2. de ijs qui sũt sui vel al. iur. P. l. 1 §. hoc autem, cum 2. vers. seq. de off. præf. verb.
k l. posthumus, 6. §. si quis instituta, de inoff. testam.
l in l. 3. eod. P.
m l. nam & his, §. huius, eod.
n l. Papinianus, 8. § meminisse, eod. P. l. si patronus, de bon. liberto. P.
o d. §. meminisse, l. fi. de eo quod cer. loc. P. & l. si cũ, §. 1. de eo quod met. cau. l. hoc edicto, de publicia.
p l. etiam si, 12. de inoff. testam. P.
q l. aduersus, 30. §. debitores. eod. § si tutor, eod. apud Iustin. l. tutorem, de his quis vt ind. l. cùm quidam, de administ. tuto. C.
r l. Sed si quis ex signatoribus, quem. test. ape. P.
s l. pen. de obseq. à lib. & libert. par. & pat. præst.
t l. officio, de nego. gest.
u l. veluti, de insti. & iure. P.
x l. seruus ea lege, de ser. export. P.
y l. 1. manda. P.
z l. 2. de inoff. testa. P.
a l. fratris, C. eod.
b quale § igitur quartam. cum simil. de inoff. testa. apud Iustinia.
c In l. cùm quæritur 6. C. eod.
d l. filiam præteritã, 21. C. eod.
e l. cum filium tuum, C. eod.
f l. de inofficioso. 9. l. testamento, § fi.

mortuus sit, sancitum est [a]. Neque etiam aduersus testamentum fratris, sororis, patrui vel auunculi, amitæ vel materteræ, proponitur [b]: Nisi scripti hæredes infamiæ, vel turpitudinis, vel non leuis notæ macula aspergantur, vel liberti sint non bene merentes ex maximis beneficijs. Quibus casibus tantùm fratres consanguinei agere possunt contra tabulas de inofficioso, non etiam vterini [c]. Et quamuis ab intestato, differentia inter vterinos & consãguineos sublata sit [d]: tamen in hac quæstione odiosa, non sunt æquales [e]. Ita aduersum aliarum personarum quàm descendentium vel ascendentium & fratrum consanguineorum testamenta, inofficiosi querela non proponitur [f]. Sed & aduersus testamenta earumdem, oportet videre num subsistat: quia validum, excepta causa inofficiosa, esse debet [g]. Et ex eo adita requiritur vt sit hæredi-
10 tas. Nam exhæreditatis aditione nascitur querela [h], quæ proponitur contra scriptos hæredes, vel aduersus fideicommissarios vniuersales, perinde ac si pro hærede vel pro possessore possideant [i]. Nec habetur ratio dignitatis hæredis, vel conditionis [k]. Nec interest is sit ex liberis, vel ex extraneis, vel ex municipi
11 bus [l]. Et tunc inter illos disputatur, num iusta sit exhæredatio, vel iniusta: & num causæ sint sufficientes, an verò illegitimæ [m]. Et rursum, si legitimæ sint, an illas commiserit exhæredatus [n]: vel si commiserit, an inconsulto calore fuerit exhæredatus [o]; aut si cum consilio, num ob vtilitatem exhæredati fiat exhæredatio. Nam cùm non notæ causa facta sit testamentum sustinetur, nec admittit querelam [p]. Quod enim fauore filiorum indictum est, non debet in
12 odium eorum retorqueri [q]. Proponitur porrò ab exhæredato querela, sed de probatione nũ iusta causa numúe ingratus fuerit filius, vel gratus, dubitatũ est à quo fieri debeat: an à filio, vt probet se gratũ; an ab hærede, vt probet ingratũ filium. Et lege quidem Constãtini, liberi exhæredati præsumebantur ingrati, nisi se gratos ostendissent: & contrà exhæredati ascendentes, grati existimabatur, nisi hæres docuisset ingratos [r]. Ex Iustiniani tamen constitutione contrarium statutum, & oportere argui ingratos, si testator eos ingratos dixisset [s]. Quod certè æquius est, cùm quilibet præsumatur bonus & gratus, nisi de contrario doceatur [t]. Item odia restringi conuenit [u]. Sicque Paulus respõdit aliam esse causam institutionis, quæ benignè acciperet: exhæredationes autem non esse adiuuandas [x]. Sed & tertiò, accusatio testatoris videtur esse exhæredatio, probari autem accusationes, alioquim reus absoluit, & si ipse nihil præstat [y]. Qui enim iure naturæ debitã legitimã, vel iure ciuili cõstitutã petit, habet pro se probationẽ apertã, q̃ succedere debeat, si persona eius in cõfesso sit: putà, quia filius est, ergo hæres [x]: vel si parẽs sit [a]. Et pinde qui excipit de ingratitudine, & dicit ingratũ eũ oportet probare nõ eũ qui negat [b]. Et in l. ab ea parte, §. de probat. in P. Paulus respõdit, *ab ea parte q̃ dicit aduersariũ suũ, ab ali-*
13 *quo iure prohibitũ esse specialiter, lege, vel cõstitutione, id probari oportere*. Forma, secũdum quam experiri hac querella oporteat, (partim tractatur in iure, & praxis eam docere facilè potest: primum implorato officio iudicis, conqueri oporte re iniustè & immeritè se esse exhæredatum, & ita in ius vocandum hæredem qui adijt, vel possidet hæreditatem, veluti petitione hæreditatis [c]. Aut alia via ex Vlpiani sententia, si filius possideat, per exceptionem proponetur, & per viam contradictionis. Verba Vlpiani hæc [d]. *Si filius exhæredatus in possessione sit hæreditatis, scriptus quidem hæres petet hæreditatem: filius verò in modum contradictionis querelam inducet, quemadmodum ageret si non possideret sed peteret.* Et vltrà, si suspecta sit collusio legatarijs, inter hæredes scriptos, & eum qui de inofficioso testamento agit, adesse etiam legatarios & voluntatem defuncti tueri cõstitutũ est [e]: eisdemq; permissum est etiam appellare, si cõtra sentẽtiã pronuntiatũ est [e] Exigitur etiam, vt perpendamus, si nihil relictũ sit acturo de inofficio
14 so, aut si quippiam is cõsequutus sit à patre. Nam si nihil habuerit, vel si habuerit, sed quod relictum est euictum fuerit, aget querela: si vero aliquid habeat quod tamen non sufficiat pro legitima parte, tunc omissa querela agetur tan-
15 tùm ad suplemẽtum hodiè: quamuis olim agi posset de inofficioso [f]. Fiet porrò suplementum & repletio ex ipsa substantia patris [g], pro rata, tam de rebus

a l. Papinianus, §. Papinianus, de inoff. testa. P.
b l. fratris, 21. eod. C.
c l. fratres, 27. eod.
d auth. cessante, de legit. hæred. C.
e glo. in d. l. fratres, ad ver. arceantur.
f l. 1. de inoff. testa. P.
g l. 2. eod.
h l. Papinianus, §. si cõditione, eod.
i l. 1. l. si hæredum, l. cum duobus, & l. cũ filium, l. si maritus, eod. C.
k l. Papinianus, §. si imperator, eod. P.
l l. pen. vers. quantũ, eod. P.
m vt indagatur in l. in arenam, 21. l. cum te pietatis, 28. in l. filium morbitate, 2?, eod. C.
n l. 3. & 4. eod. P. l. si maritus, 2?. l. liberi, 28 §. sin autem eod.
o l. si filiam tuam, 19. de inof. test. C. & ibi Bald. & Iason.
p l. filius matrem, 25. & seq. & l. si pater puellæ, 12. C. eod. l. multi non notæ, de iniusto rup. P.
q l. quod fauore, de legib. C.
r l. liberi, 28. de inof. testa. C.
s l. omnimodo, 29. eo.
t l. meritò, pro soc. P. c. f. de institut.
v c. odia, de reg. iur. l. legatus, l. f. de adi. lega. P.
x l. cùm quidam, 19. de lib. & posth. P.
y in l. qui accusare, de eden. C. l. actor, de probat. c. licet, de accusat. l. libellorum, eod. P.
z ad Gall. 4. D. Paul. l. in suis, de lib. & posth. P.
a l. nam & si parentibus, de inoff. testa.
b l. 2. de probat. P.
c l. 1. C. de inoff testa: l. qui de inofficioso, eod. P.
d l. Papinianus, §. si filius exhæredatus, eod. P.
e l. si suspecta, 29. eo. P. l. si superatus, de pigno. P. l. à sententia, §. si hæres, & §. idem respondit, de appellat. l. Paulus respõdit, §. cum, de procur. P.
f l. omnimodo, 30. l. scimus, 36. l. quoniã, 29. C. de inoff testa. d. l. scimus, §. repletionem.
g

xerint prædia, aliudue quid simile fecerint; vel soluerint hæredi quod testatori debebant. Nam iudicium testatoris agnoscere videntur, & à querela excluduntur [a]. In alijs personis quàm liberorum agentium contra testamentum parentum, querela non præparata non transmittitur: præparata contrà. Vt si agatur de testamento fratris per querelam impugnando [b]. Sicuti fratris hæreditas non adita non transmittitur [c]. Et proinde quoque, non transmittitur contra testamentum descendentium, in quo ascendentes fuerunt exhæredati: quia illa querela non transmittitur ad suos liberos [d]: quãuis Cynus & Salicetus dubitent [e]. Veruntamen in suis, in quos diximus transmitti querelam non præparatam, Guill. Benedictus temperamentum adfert, nec absolutè ita resoluendum docet. Et primùm hoc verum esse ait, quando qui decessit hæres descendens, exhæredatus, non potuerit præparare in vita querelam; quia fortè hæres scriptus nondum adierat hæreditatem [f]. Nam si hæres scriptus adijsset hæreditatem, vt sic filius potuerit præparare querelam contra testamentum patris & non fecit, nec velle præparare declarauit, non transmittet nunc quemadmodum nec olim. Neque lex, si filium, C. de inoffic. testam. ad alium casum extra comprehensum, in quo permittit transmissionem. Secundò tradit intelligi debere, transmissionem querelæ fieri non præparatæ in liberos descedentes à filio exhæredato, dummodo illi sint hæredes morientis & transmittentis exhæredati: cùm ex eius tantùm persona venire possint [g]. Nam si hæredes non sint, non transmittit in eos exhæredatus querelam non
21 præparatam [h]. Effectus istius querelæ ex iure antiquo erat, vt nullum, redderetur testamentum, vbi pro conquerente iudicatum fuisset, neque quicquam ex eo testamento valeret [i]. Vt nec fideicommissa deberentur, etiam si testator rogauerit venientes ab intestato, tanquam à demente condito testamento [k]. Et reuiuiscebant actiones, quæ aditione testamenti erant vel extinctæ, vel confusæ [l]. Neque ex eo testamento debebãtur libertates relictæ, reuocarentur & legata soluta: nisi post quinquennium de inofficioso actum esset, quo casu pro singulis libertatibus sufficiebat dare 20. aureos [m]: vel nisi fideicommissariæ essent libertates [n]. Ita qui obtinebat in querela, consequebatur quantum consequuturus fuisset, si testator decessisset sine testamento. Et si solus successurus fuisset, solus & tunc succedebat [o]: si cum alijs, in pari gradu & cum illis pro modo intestatæ successionis [p], non habita ratione relictorum, cum restitutione fructuum [q]. Retinebat tamẽ & partem institutus, si alioquin successurus fuisset ab intestato in ea [r]. Supplet interdum ius Codicis institutionem in exhæredatione seu præteritione posthumi, per matrem mortuam in puerperio post testamentum cõditum, vbi erat posthumus præteritus: vt perinde illi virilem partem constituat ex præsumpta mente matris, quæ intercep-
22 ta est morte, ac alijs liberis [s]. Quod si obtinuerit in querela qui egit coram iudice, & à sententia prouocatum fuerit, placuit interim pupillo propter inopiam, pro modo facultatum quæ per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vendicabantur, decerni [t]: ante sententiam verò, nullo modo decernuntur pendente lite in hac querela alimenta agenti, quamuis in Carboniani
23 edicti quæstione decernantur [u]. Iure Nouellarum, ex causa exhæredationis, vel præteritionis matris, irritum fit testamentum quoad institutiones, cætera verò firma manent, & legata & fideicommissa præstantur [x]: quia pater vel alius qui malè exhæredauit, in institutione solùm peccauit, & in ea punitur, & factum emendatur, vt iniquè exhæredato detur ea legitima portio ab intestato. In legatis vel fideicommissis & alijs in testamento nihil peccauit, quia testamentum ritè conditum erat, sed contra officium tantùm pietatis exhæredatio facta [y]. Quare pœna nõ debet egredi delictum [z]. Et dummodo legitima debita detur filijs vel alijs quibus debetur, totum reliquum patrimonium est
24 relictum liberè testatoris dispositioni [a]. De legitima mox. Rationes autem, quare irritum fit testamẽtum in institutione ab exhæredato, plures sunt; quasdam accipe. Primò, quia nemo iure suo sine facto suo priuari non potest [b]. Et legitima pars, quæ debetur filijs & parentibus, à lege naturæ & ciuili præstãda

VVvvv est

a l. si proponas, 23. §. si hæreditatem. eo.
b l. si pater tuus, 5. eod. C. Cyn. & Bar. in l. scimus, §. f. C. eod.
c l. quoniam sororẽ, C. de iure delib.
d Angel. in l. nam & si is, de inoff. testa. P. Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. mortuo itaque testatore, 2. nu. 147. de testa.
e Cyn. & Salic. in d. l. scimus, §. fin. C. de inoff. test.
f vt in l. Papinianus, §. si conditioni, eod. P.
g vt notatur in l. qui se patris, C. vn. lib. & l. si quis filium, de acq. hær. P.
h Paul. Cast. & Iaso. in d. l. si quis filium, C. de inoff. testa.
i d. l. Papinianus, §. pen. l. cum mater, 28. l. si non mortis. 25. §. fin. de inoff. te. P.
k l. Titia filiam, 23. de inoff. testa. P
l l. si maritus, 22. C. eod. tit. l. 3. de cond. indeb. P. l. vxorem, de manu. testam.
m l. Papinianus, § fin. de inoff. testa. P.
n l. si autem intra, l. 9 & l. si sub hac conditione. 16. eod. P.
o l. mater descendẽs, 19. eod.
p l. Papinianus, §. quoniam, . posthumus, §. si quis ex ijs personis, & l. qui repudiantus, 17. eod. tit. P.
q l. filio, 16. §. f. eod. P.
r d. l. mater, & l. si proponas, 23. eod.
s l. 3. C. de inoff. testa. & ibi glo. & §. mater, de exhæred. lib.
t l. si instituta, 27. §. de inofficioso, de inoff. testam. P.
v l. qui de inoffic. 10. cod.
x §. siue igitur, § aliud quoque capitulum, & seq. §. & hæc. vt cùm de appel. cog. auth. ex causa, de lib. præt. C. vbi interpr. hoc tractant fusissimè.
y l. 2. de inoff. testam. P. §. 1. eod. apud Iustinia.
z l. ex facto. §. fin. de vulga. & l. rescriptum, de his quib. vt indig. P.
a l. parẽtibus, de inof. testa. C.
b c. 1. de cleri. ægrot. c. quæ sunt, de ijs quæ fiũt à maio. parcapit.

paterna.

31 *Dos post mortem patris à filia quando tantùm cùm nupserit peti possit.*

32 *Filius an teneatur soluere rapta à patre ad testimonium eius patris.*

33 *Legitima post mortem tantùm debentis debetur, & quando ante. & seq.*

34 *Legitimæ causa data si sufficiant filio accipienti ante mortem consumpta, excludūt eum à petitione alterius legitimæ.*

35 *Dotare filiam, & vxorem filio quærere cogitur pater.*

36 *Filio carcerato anticipare in vita legitimam pater tenetur.*

37 *Iudæi Christiano facto filio legitimam in vita tenentur dare.*

38 *Religionem ingrediens dare legitimam filio tenetur.*

39 *Legitima an debetur habita ratione valoris & rerum hæreditatis quæ fuerunt tempore mortis testatoris. Sed quid, si post datam dotem, vel datum filio cum renunciatione, ante mortem patris sufficiens tempore quo datur pro legitima, num auctis facultatibus tempore mortis inuentis, habeant supplementum. & nu. 40.*

41 *In legitimam quæ imputantur. & seq.*

42 *Donationes propter nuptias factæ filii nomine, vt & data in ingressu monasterii, in eius legitimam imputantur.*

43 *Donationes tamen ob benemerita ei factæ, præcipuæ illi sunt.*

44 *Officii vel honoris habendi causa pro filio impenso quando imputentur in legitimā.*

45 *Licentiaturæ vel doctoratus, militiæ, & sacerdotii causa impensa pro filio, an ei imputentur.*

46 *Studiorum causa impensa quando imputentur in legitimam. & num libri, item. Peculii castr. vel quasi castr: data à patre vel quæsita non imputantur in legitimam filii. eod.*

47 *Beneficiū quod pater procurauit dari filio, nec expensæ pro eo factæ non imputātur.*

48 *Officia empta pro filio & dignitatum pretia quando imputantur in legitimam filii.*

49 *Donatio simplex, quæ morte confirmetur facta filio, an in legitimam imputetur.*

50 *Legitima quibus debeatur personis, & quo ordine. & 52.*

51 *Legitimati quomodo legitimam in bonis patris petere possunt.*

53 *Religionem professi iure ciuili post mortem patris, exceptis cordigeris, legitimam petere possunt. In Gallia nulli religiosi petunt.*

54 *Filia dote contenta renuncians cum iuramento, supplementum legitimæ petere non potest: & num nepotes eius filii petant.*

55 *Legitima quando debeatur ascendentibus in bonis descendentium. Legitimæ descendentium & ascendentium differentia. eod.*

56 *Fratres quando petunt legitimam in bonis fratrum.*

57 *Legitima debetur honorabili titulo, & quomodo. Hæres non soluens pro legitima relictum, in duplum condemnatur iure: quomodo autem in Gallia obseruetur.*

58 *Legitimam in proprietate & vsufructu consequi debet filius, etiam si hæres vniuersalis deducto aliiś, relicto vsufructu institutus sit.*

59 *Legitimæ præstandæ rationes.*

1 DIXIMVS proximo capite, inofficiosi querelam illum finem & effectum habere, vt qui successuri erant alioquin ab intestato testatori, quibusq́ue testator relinquere ex lege certam portionem seu legitimam bonorum suorum partem tenebatur, illam hoc remedio consequerentur. De legitima itaque illa parte dicamus, ordo postulat. Nam de legitima mentio non fit, quando ab intestato succeditur omnino defuncto, Quia maior est pars successionis ab intestato, quàm legitimæ, quæ metienda est ex triente vel semisse hodiè [a]: olim ex quarta [b], eius partis, quam quis habiturus esset ab intestato. Et ita qui succedere non poterunt testatori ab intestato, multò minus petere poterunt legitimā. Latior enim est succedendi facultas ab intestato, quàm per legitimam, Nam non omnis qui ab intestato succedit, potest testamento facto petere legitimā, vt transuersalis, cognati vltra fratres, quibus denegatur querela inofficiosi testa-

a auth. nouissima, de inoff. testam. §. 1. de trien. & semi. in auth.

b l. parentibus, 8. C. de inoff. testa. l. Papinianus, §. si quis mortis, eod. P. l. pe. de collat. C.

vnciæ ſunt. Idem erit ſi dicas, triens eſt legitima, id eſt, tertia pars eius quod quiſque laturus erat ab inteſtato. Nam ab inteſtato ſuccedentes q... .or filij, haberent ſinguli tres vncias. Et trium vnciarum tertia pars, eſt vncia vna. In ſemiſſe idem conſtitue. Pone ſex eſſe filios, dicas legitimam eſſe ſemiſſem, id eſt, mediam partem diuidendam inter eos: ſic quiſque eorum vnam vnciam eſt habiturus. Quod ſi dicas legitimam eſſe ſemiſſem eius quod habituri erant ab inteſtato ſinguli, idem reperies: quia ſi ſex ſunt liberi, æqualiter ſuccedentes in 12. vncijs aſſis; ergo quilibet habebit duas vncias ab inteſtato, quarum media pars vncia erit pro legitima, & ita ſemis duarum vnciarum. Et hæc exẽpla primam explicant regulam. Altera porrò regula, quando ſunt aliqui ab inteſtato ſucceſſuri, quibus legitima niſi certis de cauſis non debetur, triens vel ſemis exponi debent tantùm tertia pars eius quod eſſent habituri, ſi contigiſſet eos ſucceſſiſſe ab inteſtato, & non de tertia parte bonorũ. Sic explicat Fernandus duobus exemplis; vno, quando Titius habuit duos filios naturales & legitimos, & duos legitimos ſeu adoptiuos, vel duos alios exhæredatos. Nã

7 ratione eorum, quibus legitima non debetur neceſſariò, qui tamen ab inteſtato admitterentur minor fit legitima eorum qui inſtitui debent, non ſuccedentibus & computatis illis qui ab inteſtato æqualiter ſuccedere poſſent, ſecundum Fernãdum [a]: puta, retine exemplum, pater cum tribus fratribus relictus eſt à filio, qui hæredes inſtituit extraneos honeſtos omiſſis fratribus, relicta legitima patri. Iure ciuili triens eſt legitima patris, id eſt, quatuor vnciæ; has quatuor itaque non recipiet integras, quia fratres faciunt partem, quemadmodum facerent ab inteſtato, nec admittuntur ad partem: quanquam plures repugnent Fernando [b]. Quare notandum eſt, à ſucceſſione inteſtati defuncti excluſos per legem vel ſtatutum, veluti Tholoſæ filias dotatas per patrem, & in Gallia liberos ingreſſos religionem vel alibi filias exiſtentibus maſculis, & ſimiles, neque ad partem admitti, neque partem in preiudicium aliorum petentium legitimam facere, & perinde ac ſi nunquam fuiſſent [c]: quia nec

8 ab inteſtato ſucceſſuri ſunt. In exhæredato legitimè, facto teſtatoris, tamen variatum [d], an faciat partem, quamuis non admittatur ad partem. Et ſanior videtur opinio, vt faciat partem [e]. Quia alioquim ab inteſtato erat ſucceſſurus, niſi fuiſſet ingratus, & quia aduerſum patrẽ ingratus fuit, & commodũ eius partis hæredis eſt ſolius [f]: reliqui autem quilibet tantùm ſuam conſequẽtur partem [g]. Sic ſi filia renunciauit patri, dote contemta, ea quidem facit partem, ſed non admittitur ad partem, & pars eius apud hæredem nomine filiæ remanet [h]: & ita pars illa ab hærede obijcietur petenti legitimam. Sed nota, quòd in hac parte debet cõputari & cumulari dos, quam filia accepit. Quãdo autẽ ob crimen cõmiſſum, filius redditus eſt incapax ſucceſſionis ante mortem patris, putà quia deportatus, vel alia de cauſa fit incapax: hic non faciet partem, nec admittitur ad partem, quia ſucceſſurus non erat ab inteſtato, & pro mortuo eſt [i]. Item quando moritur Titius, relicto patre matre & duobus fratribus, inſtituto extraneo, relicta parentibus legitima [k]. Quæ omnia de iure cõmuni & ſcripto Romanorum vera ſunt, non etiã ex cõſuetudine locorũ Galliæ aliquorũ; vt Burgundiæ, vbi tertia pars eſt debita ſubſtantiæ vel patrimonij patris, vel alterius prædefuncti [l]: atque alibi maior, alibi minor eſſe poteſt, pro diuerſa conſuetudine. Nã tuentur interprætes communi ſuffragio, ſtatuto ſeu conſuetudine legitimam augeri, vel minui poſſe [m]. Sed num omni-

9 no tolli poſſit, certant interpræres, alijs aſſerentibus tolli nõ poſſe omnino [n]: quòd quaſi iure naturali debeatur [o]: quia dicunt legitimam eſſe iuris naturalis, per §. primùm itaque, de hæred. & Falc. in authen. Et non poſſint ea quæ naturalis iuris ſunt, tolli per ciuile ius, quamuis temperari & minui poſſint [p], 2. Quod legitima in locum ſubrogata ſit alimentorum [q], quæ iure naturali præſtantur & debentur filijs, parentibus, & proximis [r]. Sunt autem alij, qui notent tolli omnino poſſe ſtatuto aut conſuetudine [s]. Panormitanus autem diſtinguit [t], vt ſi filius habeat vnde viuere poſſit, tolli poſſit

a Fernan. in l. in quartam, 2. præfat. c. 2. nu. 1.. ad leg. falc.
b Angel. Bal. & Alex. Paul. Caſtr. ad l. plane, §. ſi duobus. de ſucceſ. libero. Bart. in l. pater filium, de inoff. teſta.
c Paul. Caſtren. in l. plane, §. ſi duobus. de ſucceſſ. liber. vbi per Imol. & Bart. & per Angelum, in §. prodeſſe, de ſucceſ. liber. apud Iuſtin. Salic. Alex. & alii in auth. nouiſſimã, C. de inoff. teſtam. vide Alexã. & alios, in d. §. ſi duobus.
d l. Papinianus, §. quoniam, de inof. teſta. P.
e l. ſi pactum, de probat. in P. & auth. huc amplius, C. de fidei com.
f Fernan. vbi ſup. numero. 16. verſic. ſecũdus caſus, & verſi. tertius caſus.
g Bened. 3 par. qu. de legitima, Paul. Caſtren. conſ. 105. in fi. vide Arnold. Ferro. lib. 2. conſuet. Burdegal. §. 10. de teſtã.
h l. 1. §. qui filium, de bono. poſſ. con. tab.
i vide doctores, in l. pater filium de inoff. teſtam.
k Bartholo. Chaſſan. ad, §. 2. ad verſ. *la partie des biens*, tit. *des ſucceſſions*, in conſuet. Burg.
l Bartol. in l. fin. de bon. damnat. P. Iaſ. in l. extraneum, C. de hæred. inſtit. Soci. conſ. 93. 9. col. & conſ. 5. deciſ. cap. Tholo. 437.
m Feli. in c. cùm ex officioſo, de præſcrip. Soci. conſ. 150. & 30. & 5. vol. 1. Boet. deciſ. 188. nu. 6. Oldra. conſ. 94. Alberi. plures citat ad l. quoniam in prioribus, de inoff. teſta. Bald. in l. ſancimus, C. de teſtam.
n l. fin. §. ſin autem, de curat. furio. C. §. 1. de hæred. & falc.
o §. ſed naturalia, de iure natur. l. eas, de cap. deminuut. cum ſimil.
p Bald. in l. 1. §. ius naturale, nu. 8. de iuſt. & iure.
q l. ſi quis à liberis, de lib. agnoſ. P. lunge l. necare, eod.
r Paul. Caſt. in l. quod de bonis, §. fi. ad l. falc. P. Bart. in l. Titio centũ, §. Titio genero, de condit. &
s demo. P. deciſ. cap. Thol. 437. Soci. co. 288. in 8. col.
t Panor in c. Raynutius de teſtam.

omnino:contrà, si non habeat. Bartholomeus verò Chassan. existimat, legitimã filiorũ quidẽ omnino tolli nõ posse, quia debetur, inquit, iure sanguinis, [a]
10 quod ius tolli non potest: legitimam tamen parentum & collateralium, quæ iuris ciuilis est, per l. nam & si parentibus, de inoff. testã. P. tolli posse [b]. Mihi tamen istę rationes non placent; nam & legitima iuris naturalis non est, quamuis debeatur propter naturalem causam. Quippe quod si esset iuris naturalis vt torqueam in suos authores rationem, filius & si impius & ingratus, quæ naturæ essent, non posset amittere: amittit autem, cum exhæredatur rectè. Quin & mihi pugnantia interpretes dicere videntur, dum dicunt esse iura naturalia, quibus adscribunt legitimam, immutabilia, & fatentur tamen minui & augeri posse. Vnde sequitur mutabilem esse legitimam, non immutabilem: ideirco neque esse iuris naturalis, sed ciuilis. Deinc consequenter quia mutari potest, ita tolli alio iure ciuili [c]. Eadem ex causa eliditur ratio alimentorum, 11
quorum causa dicunt deberi legitimam. Nam & ingratus filius alimentis priuari potest: non quidem omnibus alimentis, vt aliunde non possit viuere, sed ne possit à patre, cui ingratus est, petere alimenta [d]. Sic aliud est ius petendi alimenta ab aliquo, & aliud ali. illud enim in actione consistit; hoc vt viuamus certè in naturali facto, quo non potest priuari superstite vita filius. Corpus enim naturali refectione decidentis partis eget, vt conseruetur in essentia. Ita aliud erit naturale, aliud quod causa rei naturalis fit. Si diceremus subrogatum esse legitimam in locum alimentorum, rectè concludemus ex natura eius cui fit subrogatio [e], non deberi legitimam filiis vel parentibus, quibus satis ad alimenta bona sunt; alimenta illis non debentur coactè. [f] Quod tamen falsum est, quia & diuitibus debetur legitima. Item aliũdè, quòd, quamuis filius quandiu vixerit teneatur alimenta præstare patri, ratione pietatis: tamen hæres eius ad ea non cogitur [g]. Et tamen legitima ab eodem post mortem debetur. Ratio porrò, quæ ad iura sanguinis confugit, & legitimam filiorum tolli non posse, parentum autem & fratrum posse adstruit, repugnat distinctioni. Nam iura sanguinis & agnationis in fratribus & parentibus sunt, d. l. nam & si parentibus, vt in vtrisque hoc ius esset immutabile. Et si tollitur in ascendentium vel collateralium gradu, ex eadem ratione tolletur in filiis statuto & consuetudine. Et ego ita etiam sentio. Neque tamen arbitror vllam esse consuetudinẽ vsq; adeo atrocẽ & barbaram in Britãnia seu alibi, quæ aliquid non relinquat filiis, etiã si successio integra deferatur primogenitis. Et si quã inueneris consuetudinem hac de re aliter statuentem, cognosces quandam esse singularem ea de re rationem. Insuper nemo dubi- 12
tat præscriptionem iuris ciuilis esse [h], & tamen nemo inficias ibit, præscribi posse legitimam, & ita tolli, ne filius eam lapso tempore petere possit, videlicet post 30. annos [i]. Addunt in liberis alios 30. & ita sexaginta si ex alio capite petant successionem. Vt tanquam extranei habeant 30. tanquam filij. per vnde liberi. alios 30 [k]. nisi in eodem gradu alij successissent, vt explicat Benedictus [l]. Plures etiam concedunt, nec hos 30. nocere traditum est, si mala fide possideatur filiorum hæreditas [m]: vel si ex iusta causa suspensa est petitio, in qua restitueretur etiam minor, iuxta l. 1. §. fin. ex quib. cau. maio. Dicunt & nõ impediri etiam filium, cui obiicitur præscriptio, petere saltem alimenta: in quo ego subsisto. In legitima porrò ascendentibus vel collateralibus debita, 13
conueniunt omnes, exemplo aliarum actionum similium, præscriptione 30. anno. eam tolli [n]. Et ita iudicari in quæstione petitionis legitimæ à filio tradit Guido Pap. quæst. 82. Vide de his plura apud Franciscum Cremensem, singul. 50. incipiente, Antiqua est quæstio. Et eundem Papæum, cons. 170. & 220. In Gallia adhuc receptũ est, ex delicto patris priuari filios legitima, vbi bona confiscantur, nisi specialiter aliqua portio liberis reseruetur à iudice in condẽnatione, vt plerumque fieri assolet [o]. Nam abiit in desuetudinem auth. bona damnatorum, C. de bon. damnato. quæ inhibet confiscationem bonorum ob delicta, nisi in certis debitis, & criminæ lesæ maiestatis [p]. Cùm tamen in Gallia perpetuò, exceptis patriis consuetudinibus contrariis, confiscato corpore

confiscentur

a Chass. ad cons. Burgundes successions, §. 2. ad ver. la tierce partie des biens, nu. 2. & 3. Soci. cons. 0.
b l. iura sanguinis, de reg. iur.
c l. eas, de capi. demi-nut. cum simil.
d l. si quis à liberis, §. idem iudex æstimare, de lib. agnos. P. l. fin. C de alend. lib.
e in l. eum debere, de serui. vrb. præd.
f l. si quis à liberis, §. sed si filius, de lib. agnosc.
g d. l. si quis, §. item rescriptum est.
h l. 1. de vsucap. P. e. vigilanti, de præscript.
i Bald. in l. licet, de iure delib. C. glo. in l. 3. de acq. hær. P. glo. in l. vni. quan. non pet. par. C. quã uis Iason, in d. l. licet inpræscriptibilem dicat legitimã, Sed alii illum non seq.
k Bald in d. l. licet, vide Fernan in l. in quartam, 2. præfat. in 4. legitimarum art. nu. 4.
l Bened. ad c. Raynutius, in ver. mortuo itaque, 2. nu. 155. & 156. & 03.
m quia non currit tũc præscriptio, ca. possessor malæ fidei, de de reg. iur.
n Fernan. vbi sup.
o Guill. Bened. in ca. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, numer. 285. & 286.
p vt l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C.

confiscentur & bona. Idque sine retentione quartæ vel legitimæ filiorum. In quo etiam desuetudine abolita est in eodem regno l. fin. de bon. damnato. P. Et omnia crimina capitalia æqualia in hoc cum crimine læsæ maiestatis fiunt [a]. Extat autē textus expressus in crimine proditionis seu perduellionis vel maiestatis, priuari filios legitima ex delicto patris, in l. quisquis, §. 1. ad leg. Iul. maiest. C. [b] Etenim, ne exemplo paterno simile facinus, audeant perpetrare, ibi Archadius & Honorius eos priuant paterna auita, proximorumque omnium hæreditate ac successione, & ne ex testamentis extraneorum capere possint, vt sint perpetuò egentes & pauperes, comitante eos perpetuò paterna ingnominia. Et in §. ad filias, eiusdem legis, falcidiam seu legitimam in bonis matris minimè perduellionis, permittunt, quia per infirmitatem sexus minus ausuræ credebantur. Ius etiam pontificum tradit, nō tantùm legitima priuari filium ex криminæ perduellionis, sed etiam & beneficiis, si peccatum sit in principem spiritualem [c]; non etiam si peccatum sit in temporalem regē [d]. In quibus consideratur odium patris & filiorum, ex præsumptione quod vindicaturi sint mortem patris, si per facultates liceret. Mali corui enim, malum ouum. In crimine hæreseos patris idem dictum est, vt filij priuentur in
14 eius legitima [e]. At ex facto patris alio, in quo non officit consideratio prior, rectè placuit, ex voluntaria patris largitione non posse minui siue tolli legitimam. Et ideo reuocantur inofficiosæ donationes, vt inofficiosa testamenta, cùm in fraudem legitimæ debitæ fiunt [f]: quando contemptis superioribus vel inferioribus descendentibus, donationes immensæ fiunt contra officium pietatis, nihil relinquendo ascendentibus vel descendentibus. Et ita datur querela illis inofficiosæ donationis, siue donans testatus siue intestatus moriatur, contra donatorem [g]. Vt eatenus immoderatè donatum reuocetur & vsque ad legitimam debitam iis qui agunt, cuiuscunque sint conditionis illi quibus donatum est, siue liberi, siue extranei [h], ad similitudinem querelæ inofficiosi testamenti [i]. Quod & in impugnanda inofficiosa dote obseruari debere rescriptum est [k]. Si tamen alia actio dari non potest [l]. Neque enim in præiudicium filiorum, parentibus licet profundere donatione patrimonium perperam, fraudandæ legitimæ causa, quam non à testatore, sed à legis beneficio habent [m]. Neque consequenter remittendo debitum, qua hæc
15 remissio pro donatione habetur [n]. At non reuocatur ea ratione venditum necessario sine fraude, pecunia accepta, propter liberā administrationem quæ
16 cuiq; in rebus suis permittitur [o]. Dicunt tamē in ludo prohibito per patrem amissa, à filiis posse reuocari, si immobilia sunt, vsq; ad legitimam illorum [p].
17 Sed perpendamus nunc, de quibus rebus sumenda est legitima: & responsum est, optionem filiorū esse, in quibus velint sibi dari, arbitrio tamen boni viri, seu iudicis [q]. Nec eam in pecunia numerata inuitus, sed ex ipsa substantia bonorum corporibusque hæreditarijs detrahetur [r]: etiam si debeatur nepotibus [s], vel ascendentibus [t]. Non tamen ex re meliori, vel viliori, sed ex re mediocri [u]. Et ita interponi quoque boni viri seu iudicis arbitrium oportet, ne vel minutatim omnia conscindantur, vel ne eam filius ex ipsa substantia detrahere omnino prohibeatur [x]. Nec in vsufructu constituatur solùm [y]. Nec pa-
18 ter potest statuere, vt filius pro legitima pecunia sit contentus [z]. Nisi certè agatur de regno, comitatu, aut ducatu, au marchionatu, aliisque dignitatibus indiuisibilibus: in quibus filij, post eum, qui iure hæredis accipit regnum, debent contenti esse (si alia non sit consuetudo) pecunia, vel rebus pro legitima assignatis [a], vocant in Gallia appanagium vel appannagium. Quia istæ dignitates regiæ sine corruptione vix diuidi possunt [b]. Tum propter imperiū, quod malè patitur duos principes, vt nec sol duos soles: tum etiam, quia & regnum, & ducatus, & comitatus, & marchionatus, & baronia, certis constāt determinationibus, & veluti membris, quæ si separentur, non amplius talia

a Massuer. in praxi, tit. de pœn. § fi.
b tractant hoc canonistæ, in clem. pastoralis, §. cæterùm. de re iudic. & Cardin. ibi.
c c. fœlicis, §. quod si quis prædictorum, de pœn. in 6.
d Phil. Francus, in d. §. quod si quis.
e auth. Gazaros, de hæret. c. vergentes, eod. in sex.
f l. 1. de inoff. dona. C.
g l. præcibus, 3. de inoff. don. st. C.
h l. 1. 2. l. si toties, l. si liqueat, l. cum donationibus, 7. C. eod. auth. vnde & si parens, de inoff. test. C.
i l. si eod C. de inoff. donatio.
k l. 1. C. de inoff. dotib.
l l. si filius tuus, l. 4. C. de inoff. donatio.
m l. si arrogator, de adoptio.
n l si mulier, de condi. sine cau.
o l. nemo exterus, C. de Iudæ. l. in re mādata, C. mand.
p Chassan. ad §. 2 ad ver. *du trespasse*, tit. *des successions*, nu. 5. in consuet. Burg. Citat authores Fernand. eius sententiam 2. præfat: ad l. in quartam, ca. 4. Bald. in l. 1 in fin. si quid in frau. patro. C. Iason, in l. ait prætor, §. sed si quis in fraudem, 2. col. de iureiur.
q l non amplius, §. vlt. de leg 1 l. scimus, de inoff. test. C.
r §. 1. de trien. & semi.
s Bened. 3. par. in q. de legitima nu. & d. l. scimus, §. repletionem, & ibi Bald.
t §. & hæc omnia, de trien. & semi.
u §. 1. eod.
u Guid. Pap. decis. 608. Iason, in d. l. scimus, & in l filiū quem, 8. col. fam. er cisc.
x Bar. & Ioan. Imo. in l. suus, de hær. instit. per l. 2. quan. & qui. quar par. deb. C. Alex. in l. in quartam ad leg F P. Pau. Castr. cons 1 4 Phi. Decius, cons 8. Facit l potest. & ibi Imo. de leg. 1.
y d. l. scimus.
z Bald. & Doctores, in d. § repetitionē, l. scimus. contra Salicetum.
a ita disputat Guido Pap in dec. 476. & 48 & cons. 1 1 incip. circa processū. Pet. Iacobi, in sua praxi, tit. de succes. regni Fran. circa princi. ver. sed quid dum decessit ille Carolus. Boerius, decis. 2 4 n. 14. Bened. in c. Raynutius, in ver. in eodē testamento. 1. num. 145. Panor. in cons. 3. in solut. 2. dubij. vol. 1. Bal. in auth. hoc amplius, in vers. oppono no. C. de fideicom. Paul. Cast cons. 163. glo. Innoc Io. Andr. & Hostiē. in c. licet, de voto. b § 1. de feudo Marchiæ, in lib. feudo. nos de his lib. 6. Syntag. c. 6. Bal. §. præterea ducatus, de prohib. feud. alie. in feud. facit gl. in c. si hæredes, de testam. c. in maiorib. de præbend.

dicuntur, vt docuimus lib.6.huius Syntagmatis iuris,c.7.numer. 30. & c.10. nume.2.& 9.Et in hac causa rectè exceptio fit, ne filius in corporibus hæredi- 19
tariis petere possit legitimam. Quam extende ad familias nobilium, quæ ex lege maiorum indiuisibiles sunt:quam sequi expedit, cùm Reipub. intersit integras eas conseruari [a]. Multoque magis id receptum est, si consuetudine, lege, vel statuto municipali cautum ad ipsum fuerit, vt in pecunia teneatur filius legitimam capere. Iam enim anteà probauimus, statuto posse mutari & tolli legitimam. Sed & si filius relictam legitimam in pecunia per parentes se- 20
mel agnouerit, non potest petere in corporibus hæreditariis nec suplementum [b], quod fiet ex arbitrio boni viri [c]: si tamen non agnouerit voluntatem patris, vel si minor aduersus illam agnitionem in integrum restituatur [d], inuitus non cogitur in pecunia, etiam si pater statuerit, legitimam accipere [e]. Nec etiam statuere potest pater, vt cum legitima quod sibi filius debet compensetur nisi debitum eius naturæ esset, quod in legitimam esset imputandum: vt 21
est dos promissa, vel propter nuptias donatio, vt in l. si cùm dotem. §. si pater, de iure dot. vbi & hoc tuetur Alexander. Idem & Baldus post Cynum probat in l. cùm patrem, C. eod. tit. filius quippe in legitima pro creditore habetur [f]. Et aliud pro alio inuito creditore solui non potest [g]. Notabile tamẽ illud est, 22
vt quamuis parentibus debita portio ex substantia defuncti quoque debeatur [h], filius tamen possit aliquid certum vel pecuniam assignare pro eorum legitima [i]. Cùm de legitima filiorum ita pater non possit statuere. Quinimò, & 23
legitima horum cùm detrahatur ex omnibus corporibus hæreditariis, accipitur quoque ex donatione facta primogenito, & de bonis quę fuerunt defuncti ante donationem primogenito factam [k]. Vt & diximus capi ex inofficiosis donationibus, & dotibus. Sed à quo legitima, aut supplementum eius peti de- 24
beant, controuersum apud iuris interpretes est: aliis dicentibus, & à legatariis peti posse iure, & actione hypothecaria, maximè si filius vellet in corporibus hæreditariis sibi solui: aliis negantibus, & tantummodo ab hærede peti posse asserentibus. Quorum sententias, & authorum nomina, & rationes inuenies apud Nicol. Boerium, quæst. 145. & Guido. Papæ. quæst. 82. Resoluit tamẽ Boerius, distinguendum secundum Alexandrum [l]: vt si per legata remaneat ad eum modum diminuta legitima, vt hæredi reliquum nihil sit deducta falcidia, ex quo suppleri ea possit vel confici, tunc posset qui petit experiri contra legatarios conditione ex lege [m]: contrà, si non ramaneat ita diminuta legitima. Verùm prius discutiendus in omni casu hæres erit [n], vt cognoscamus num remaneat quippiam apud eum, quod sufficiat [o]. Idq; sequitur Bald. ad rubri. de rer. diuis. P. Et ita iudicatum fuisse in curia Senatus Burdegalensis Boerius in citato loco notat. 3. Dec. 1511. hoc etiam probabilius videtur Guidoni Papæo, omissis inuolutionibus eorum, qui distinguunt, num legatarij acceperint legati nomine corpus hæreditarium, vt tunc teneantur contribuere ad supplementum legitimæ [p]: an vero sit relictum in quantitate vel aliud in genere, quo casu non agatur contra eos: quia genus non est in substantia bonorum, ex quibus debetur legitima [q]. Nam hæc distinctio [r], non pertinet ad quæstionẽ contra quem experiundum sit, & à quo peti possit: sed ad quæstionem, quis cõtribuere debeat ad conflandam legitimam, & qua forma sit pro legitima habenda, procedendum. Quod etiam vt paucis explicem, dico, legitimam titu- 25
lo institutionis in testamẽto relinquendã esse, quibus debetur, vt docuimus in institutione filiorũ & exhæredationis: quod si nõ sit relicta, sed fuerit facta exhæredatio iniusta, agitur ex causa exhæredationis iniustæ, vt superiori capite docuimus, inofficiosi querela, & si aliqua pars, non integra tamen relinquatur, hodiè ad repletionem agitur faciendam. Pro repletione facienda, & legi- 26
tima consequenda, adeundus est iudex, vocandus hæres institutus, vt supleat. Non enim propria authoritate filius capere potest hæreditatis portionem iure communi Romanorum, quando legitima indeterminatè relicta esset [s], id est quãdo certa res pro legitima non est relicta: contrà, si in certa re relinquatur [t], quam propria authoritate retinet potius, quam accipiat [u]. Et in ea re, si velit,

a l. 1. §. pen. de ven. inspic.
b l. si quando, §. sed hoc, & §. si. de inof. test. C.
c l. si non mortis, l. 25. eodem.
d quod potest ratione affectionis, quòd res maiorum fuerint, l. si in emptionem, de minor. 25. ann.
e Bald. & docto. in d. l. scimus, §. repletionem.
f l. si patronus, de donat. P. melius in l. Papinianus, §. si impubes, de inoff. test.
g §. item qui. mod. tol. ob, l. 2. si cer. pet. P. l. de bonorum pactionibus, C. de pact.
h § 1. de trien. & semi.
i Phil. Frã. in c. si pater, de testam. in 6. Fran. Ripat. in l. in quartam, nu. 127. ad leg. Falc.
k Guil. Ben. in 3. par. rep. c. Raynutius, in q. de legitima, nu. 8. per glos. quã seq. communiter docto res, in l. 1. in 6. q. de inoffic. donat. C.
l Alex. in d. l. in quartam.
m ita intel. l. si ex patrono, & l. si libertus sui conditione, §. 1. de bon. liber. P.
n sic intelligendus §. cęterum, vt cum de app. cog. in auth. in ver. *ab hæredibus*. l. omnimodo, de inof. test. C. l. 1. §. si hæres institutus, ad S. Treb.
o iuxta l. Moschis, de iur. fis. P.
p l. lineam Marguaritarum, ad leg. Falc. P.
q d. l. scimus, §. repletionem, C. de inoff. test.
r quæ est Pauli Cast. in l. in quartam, ad leg. Falc. P.
s Bald. in l. 2. per illũ textum, quan. & quib. quar. pars. deb.
t sic intellige Bald. in l. si quis in suo, de inoff. testa. Secundum Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. si absque liberis moreretur, 2. in fideicõ. substi. nu. 147.
u l. in fu. s, de lib & posth. P.

velit, loco hæredis est [a], nisi & illa res ab hærede possideretur, & de contro-
uersia dubitaretur, quo casu nolente hærede sponte tradere, iudex adeundus
est [b]. Neque enim licet etiam rem suam, alio possidente de facto, propria au-
thoritate repetere impunè [c]: ne ad arma veniatur, & ex ciuili quæstione naſ-
cantur rixę criminales, quas potest iudex sua iurisdictione compescere [d]. Qui
nimo legitima iurè priuari posset ob eam temeritatem, per l. non dubium, C.
de lega. Habet tamen excusationem aliquam ab illa lege, & à l. si quis in tan-
tã, vnde vi, C. filius qui capit pro legitima rem aliquam [e], potissimùm in Gallia,
vbi ex generali consuetudine mortuus saisit viuum, quòd pertinet ad ius & ci-
uilem possessionẽ, alio nõ possidente: quod latè explicat Guill. Bened. ad ver.
mortuo itaque testatore, 2. nu. 66. & 67. Et cum hac distinctione existimo, intelligi
27 debere quod Bartholom. Chassan. tradit [f], filium posse propria authoritatę
legitimam accipere. Sententia autem vel condemnatione secuta, vel spontę
hærede legitimam offerente, deductio fieri debet coram arbitro, prius æris a
lieni, funeris impensæ, & libertatum datarum [g]. Vt in aliis quartis inneundis
Falcidiæ, & Trebellianicæ monuimus, Quia bona non dicuntur, nisi deducto
ære alieno [h]. Ex quibus duo colligo, & legitimam sine onerę deberi & non ni
si post mortem eius, de cuius hæreditate agitur. Primum docet, quòd nec cõ-
28 ditionem nec grauamen imponi posse in eo quod pro legitima relinquitur,
vel datur vel accipitur, siue sit dilatio temporis dandi, siue conditionis, quę rę
iiciuntur in legitima [i]. Et ita emendata est l. si pater, C. de inoff. testam. per l.
quoniam in prioribus, eiusdem tituli. Neque solùm reiicietur à legitima gra-
uamen omnẽ, dum in ea tantùm est filius institutus, sed etiam si in aliis insti-
29 tuatur. Nam pro parte legitimæ reiicietur adhuc, etsi in residuo duret [k]; quia
filius eam non habet beneficio patris, sed legis [l]. Guill. Benedictus tamen 12.
casus adfert & colligit, in repetitione c. Raynutius, ad verb. *reliquit*, à numero
32. vsque in finem, de testam. In quibus onus aliquod seu conditio imponi po-
test à parentibus legitimæ filiorum: quorum aliquos leuiter, vt quotidianos
indico: reliquos enim apud illum videbis. 1. Quando conditio legitimæ appo
sita, est in vtilitatem filiorum [m]: vt si, dum videt filium prodigum vel infirmæ
ætatis, prohibeat vsque ad certum tempus, relictis interim alimentis, non au-
tem in perpetuum, alienationem legitimæ: potuit prohibere ita ad tem-
pus: quamuis alienatio fieri possit non obstante prohibitione, vsque ad le-
gitimam. Et ita iudicatum Senatusconsulto Burdegalæ, in vigilia natiuitatis
Beati Ioannis Babtistæ, anno domini 1499. Idipsum dic de institutione facta
cum conditione, vt filij maneant in communione vsque ad certum tempus.
30 De qua, & quid in ea contineatur, vide Nicolaum Boerium, decis. 87. 2. Reci-
pit onus vel condictionem legitima, si repudiante eam filio, perueniat ad sub-
stitutum vel alium: quemadmodum in patroni legitima responsum est [n]. Hic
aurea est consideratio, quando filius hæres institutus à patre possit retinere &
acceptare legitimam, omissa hæreditate, & quando non: quod explicatum ha
bes à prædicto Benedicto, vbi sup. num. 34. quod nota, quia est hæc quotidia-
31 na quæstio forensis. 3. Conditio ex statuto recipitur, si illud statuat, quòd ex-
tantibus masculis filia dotata non succedit: quia tunc relicta ei legitima seu
dos non petitur, nisi quando nupserit [o]. 4. Singulare est, legata relinqui posse à
32 filio per patrem, pro malè ablatis, & in restitutionem raptorum. Nam hæc in
foro conscientiæ à filio restituenda sunt, & minuunt legitimam, vt æs alie-
num. Et veluti pro redemptione animæ defuncti ex laqueo dæmonis, soluen-
da sunt: non enim dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum [p], quia filius
tenetur ex captiuitate patrem redimere, alioquin legitima priuandus est, vt
ingratus [q]. In foro tamen contentioso, putant aliqui probandum esse prius ma
33 lè acceptum à testatore: nec credi simplici eius assertioni in diminutionem
legitimæ filij [r]. Quòd diximus autem post mortem deberi legitimam tan-
tùm, satis per se constat: vel ex eo quòd ante mortem debentis præmatura di-
catur eius petitio [s]. Exceptis quibusdam casibus, in quibus cogitur pater loco
legitimæ quædam dare filio, qui tamen quamuis referantur ad legitimam. &
quanquam

a Bart. in l. ex facto in magna, de her. instit. P.
b l. 3. de pignor. C.
c l. extat, quod met. cau. P. l. 1. C. de suffrag. C. cum qui, de præb. in sex. cau. similib.
d l. æquissimum, de vsufruc. P.
e Paulus Picus, in l. in quartam, & ibidem Fernand. in 3. art. repu. leg. num. 7. ad leg. Falc.
f Chassan. §. 2. ad ver. *on ne peut exheneder*, nu. 7. *des successions*, in cons. Burg.
g l. Papinianus, §. quarta autem, de inoff. testa. P.
h l. subsignatum, §. bona, de verb. sig.
i l. quoniam in prioribus, C. de inoff. testa.
k l. scimus, §. cùm an rè eod.
l l. si arrogator, de adoptio.
m glo. in l. quoniam in prioribus, per tex. in l. filius matrem, de inoff. testa. C.
n in l. cum patronus, lega. 2. & Paul. Castr. in d. l. quoniam in prioribus, ita tradit.
o Bart. in l. Titio centum, §. Titio genero, de cond. & demo. vlt. col.
p c. peccatum, de reg. iur. in 6.
q auth. si captiui, de episc. & cler. C. §. causas, vt cùm de app. cog. in auth.
r Guill. Bened. vbi sup. nu. 41. arg. eorum quæ notat Bart. in l. si forte, de cast. pecu. P.
s l. 1. §. si impuberis, de collat. bono. disputat hanc quæst. Gui. Pap. decl. 486. & Chassa. cum suis exceptionib. ad §. 3. ad ver. *du trespass*, *ut des successions*, nu. 1. 2. 3. 4. 5. 6. in cons. Burg.

quanquam horum nomine data conputentur post mortem patris in legitimam; tamen impropriè legitima dicuntur. Quia legitima est iure institutionis, vt dixi, debita: institutio autem hæreditatis est, quæ tantummodo mortui dicitur [a]. Cùm viuētis non dicatur hæreditas, vt docet finitio eius [b]. Primùm itaque si pater velit aliquid pro futura legitima largiri filio, potest in vita sua 34 [c], & suo priuilegio renunciare, vt solet fieri dum emancipantur liberi, & quędam illis dantur in quibus sibi negotiari possint. Et ita inuenimus factum fuisse D. Lucæ euangelio c. 15. in prodigo filio, qui à patre petiit, & cōsequutus est substantiam sibi debitam post mortem. Num autem parentes facere idipsum debeant, exitus vitæ illius prodigi erudire satis potest. Dicunt autem interpretes [d], dissipata, hac parte data nomine futuræ legitimæ per filium, non teneri patrem ei aliam legitimam vel portionem relinquere. Secundò, etiam 35 inuitus pater cogitur dotare filiā viuens, & filio conditionē quærere [e]. Tertiò 36 si filius pro debito sit carcerib⁹ detētus, vel pro delicto capitali, cogi possit patrē ei legitimę portionē tradere, neq; patrē qui pręuenit tēpus solutionis, tenēri ei iterum testamento legitimam relinquere, docet Guill. Benedictus [f]. Quartò, Iudæus filio ad Christianismū conuerso tenetur legitimam dare, vt 37 quibusdam placuit [g]. Item 5. si pater ingrediatur religionem [h], quia tunc ha- 38 betur pro mortuo ciuiliter. Post deductionem eorum, quæ deduci oportet, 39 quæ docet & l. fin. §. in computatione, de iure delib. C. ineunda ratio est bonorum, & ea in vnum conferenda: & si rectè conferri non possunt vel diuidi, æstimanda imputationibus adiectis. Et habenda primùm ratio valoris hæreditatis vniuersæ, quæ fuit tempore mortis testatoris [i]. Quare filij, qui ante mortem patris moriuntur, non considerātur ratione legitimæ, potissimùm si filios non relinquant, qui tamen si sint, mortuo patre ex proprio capite & in stirpes succedunt, vt qui ab intestato vocantur [k]: quemadmodum suo loco dicetur. Quare, si tempore quo legitima anticipata est, putà quo dos data est [l], 40 facultates parentis fuerunt tenues, & tempore mortis excreuisse appareat, crescit legitima, & petitur supplementum etiam si filia simpliciter bonis paternis renunciauit: quia renunciatio ad præsentia extenditur [m]. Idem, si filius aut filia, aliquo accepto pro legitima quod sufficiebat eo tempore quo dabatur, cum iuramento renunciauit: quo casu tenet renunciatio [n]. Et hæc probabilior videtur sententia aliquibus [o]; quia iuramentum intelligitur appositum cum clausula, *si res in eodem statu remaneant* [p]. Et ita tenet Fernandus etiam [q], & alij. Quibus tamen plures & melioribus rationibus obsistunt. Et cum illis resolutum est, filiam vel filium accipientes legitimam, vel aliquid loco legitimæ, quod sufficiens erat pro eadem, habita ratione patrimonij dantis tunc existentis: non posse supplementum post renunciationem petere auctis facultatibus patris tempore mortis. Quemadmodum, nec diminutis facultatibus tempore mortis, non deberet datum illis diminui. Plures istius rationes & asseclas quæstionis, reiectis aduersariis cōsiderationibus, adfert Nicoalus Boerius per totam 62. decisio. & addit in fine ita iudicatum aresto. curiæ Senatus Burdegalensis, 1519. Cæterùm, si non nulla renunciatio facta est, auctæque 41 inueniantur facultates tempore mortis, vel si minus acceptum fuerit in vita testatoris, & supplementum petatur, ad imputationem descendendum. Quamobrem imputabit minus accipiendo filia, quæ accepit ipsam dotem, [s] atq; omnia accessoria dotis; vt vestes, annulos, torques, monilia, & alia id genus occasione matrimonij data [t]: quod tamē negat Fernādus in rebus cōsumptis [t]. 42 Imputatur & legitimæ religiosi vel religiosæ, quod in ingressu datū est monasterio [u]. Idipsum dicendū est, de donatione filio facta propter nuptias [x]. Et ea quæ pater donat filio ducenti vxorem contemplatione matrimonij, quæ interim valet [y]. Idemque in aliis donationibus ei factis ob causam, vt quæ militiæ causa sunt factæ [z]. Nisi ob benemerita fierent, quia præcipuæ tunc essent filio, 43 & censentur esse peculij aduentitij, vt ait glo. in auth. vnde si parens, de inof. testam. Et aduentitia non communicantur [a]. Quare lucrum proueniens ex industria & labore filij operantis nomine suo, non patris, etiam in rebus & pecunijs

a l.1. pro hærede, in P. l. opinione, C. eodem l. 1. de hær. vel act. vend. P.
b l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de verb. sig. P.
c l. cum quo, §. fi. ad leg. Falc. P.
d Bar. & Paul. Cast. in l. si cùm dotem, §. si post, sol. matr. P.
e l. qui liberos, & l. qui constituere, de ritu nupt.
f Guill. Bened. in c. Raynutius, ad vers. in eodem testamēto relinquens, 2. nu. 214 & 215.
g Io. de Ana. in c. Iudæi de Iudæ. licet ibi Feli. repugnet. facit in arg. l. cognouimus, C. de hæret. Guill. Bened. vbi sup.
h c. cùm simus, de reg. & transe. ad relig. auth. ingressi, C. de sacros. eccles.
i l. cum quæritur, de inoff. testa. C. l. etiam, §. si patronus, & l. si patroni, §. fi. de bon. libert. l. f. si quid in frau. patro. P.
k vide de his Fernandum, in repet. l. in quartam, in 2. præfat. c. 2. nu. 8. & seq.
l vt in l. cum quo, §. fi. ad leg. Falc. P.
m Bald. in l. pactum dotali, de collat. C. in l. quamuis, C. de fideicom. Paul. & Alex. in l. in ratione, ad leg. Falc. P. tert. in l. si quando, §. 1. de inoff. testa. C.
n c. quamuis pactū, de pact. in 6.
o Bald. in c. cùm Martinus Ferrariensis, nu. 15. de constit. & cons. 369. incip. quædam puella, versi. pone.
p c. cùm inter, de renunc. glo. in c. quēadmodum, de iureiur.
q Fern. vbi sup. nu. 9.
r l. quoniam nouella, C. de inoff. test. Bart. & Imo. & alij in d. l. in quartam.
s Paul. Cast. cons. 120. Alex. cons. 27.
t Fernand. ad d. l. in quartam, in 3. cap. tertij art. num. 9. in ampliatio.
u Bart. in l. 2. §. si parens, si quis à par. fuer. manum. & in l. Titio centum, de condit. & demonst.
x d. l. quoniam nouella.
y Pomponius Philadelphus, fam. ercis. Bar. in l. frater à fratre, de cond. indeb.
z l. omnimodo, § impuberi, de inof. test.
a l. fi. C. de collatio.

44 cuniis paternis, non imputatur, vt aduentitium ex causa industriæ filij [a]. Donata quoque filiis, quæ transmissibilia non sunt ad hæredes, non imputantur, vt victus, alimenta, vestitus, & alia, quæ officio paterno in filios parentes viuentes expendunt [b]: quæúe pro honore filiis impetrando consumunt [c], nisi animo repetendi fiant, pro filio qui bona propria aliundè quàm à patre habet

45 [d]. Proinde, pecuniæ expensæ in graduando filio, pro bacchalaureatu, licentiatura, doctoratu, & pro militia, sacer dotio non imputātur [e], si pater tradendo horum gratia pecunias, protestatus non sit se pro legitima tradere: nam tunc imputarentur, si cum hac lege dentur [f]. Sic dicimus donata à patre, quæ efficiuntur peculij castrensis, vel quasi, vel eo nomine aliundè

46 quæsita, non imputari filio in legitimam, vt equi, arma, &c [g]. Et quia libri sunt arma scholasticorum [h], & aduocati & doctores milites videntur [i], & gaudent beneficio quasi castrensis peculij [k]; dubitatum est de libris datis filiis, num illis imputentur in legitimam. Et Iason quidem tradit, libros licentiato vel doctori datos, non imputandos, sed donatione quasi castrensis peculij proprios fieri [l]. Idipsum, si dentur clericis etiam filiis in potestate constitutis, simplici tonsura sacra initiatis: dicunt enim & esse tunc eos quasi castrensis peculi [m]. Nisi filij mali fuerint scolastici & reprobatæ vitæ, qui priuilegio scholasticorum indigni fiat [n]: vel nisi tempore donationis, successioni renūciassent [o]: vel nisi in donatione pater protestatus sit, se dare ꝑ legitima [p]. Quę si non concurrant impensa studiorum causa in filios facta, nec liberi non possunt computari vel imputari in legitimā, etiam si pater post modū moriēs id dixerit [q]: cùm perfecta donatio, neq; modū, neq; conditionē posteà admittat [r]. Porrò, si pater non quidē expressè dederit, sed tradiderit libros filio simpliciter, si eius nomine emerit, putandum est præcipuos esse ei [s]. Ideo cùm pater vel mercator vel rusticus est, præsumitur nomine tantùm filij emisse, & ei donasse: nisi in calēdarij sui rationes retulerit, vt imputaret [t]. Si autem eiusdem professionis sit pater, peculij nomine filio videtur libros tradidisse [u], si donatione vsus non sit: exceptis libris grammaticalibus. Et ita debet imputatio fieri eorum librorum, æstimatione facta prætij cuius sunt tempore mortis testatoris, non quo empti sunt, & sufficit conferre pretium poteštque libros reti-

47 nere [x]. Noluerunt imputari quoq; doctores in legitimam, expensas factas à patre in habendo episcopatu, vel beneficio: nec sacerdotium ipsum: quod prę-cibus aut gratia pater pro filio impetrauit: vt docet Arnold. Ferronus, in com-

48 ment. ad consuet. Burdeg lib. 2. §. 10. Imputari voluerunt tamen iura in legitimam ea, quæ pecuniis patris empta sunt nomine filij, officia, militia, feuda, quæ emi vendiúe possunt, & quæ transmissibilia sunt ad hæredes filij secundum æstimationem & modum l. omnimodo, 32. §. imputari, de off. testa. C. Ea verò quæ nomine filij empta sunt, quæúe cum persona filij extinguntur, vt inde lucrum aliquod ad hæredes eius transmittatur, si nulla protestatione imputationis dantur, eidem non imputantur, nec conferuntur [y]. Alioquin quæ cum hac conditione, vt in quartam imputentur, dantur à testatore filio, aut à his quibus legitima debetur, post mortem eius; siue dentur mortis causa, vel inter viuos, imputantur, & agitur ad supplementum tantùm [z]. Contrà, si nihil dictum sit de hac imputatione [a]. Quanquam in eo casu imputentur in quartam iure institutionis debitam, seu in Falcidiam [b]. Etenim cùm dixerimus ante computationem legitimæ deducendum esse æs alienum, rectè istæ donationes deducentur, nec imputabuntur: quia tempore mortis patris factæ non

49 fuerunt [c]. Quod Fernandus exemplis illustrat in donationibus factis filiis, quæ valent statim, vt si fiant emancipatis [d], vel filiis in potestate constitutis, de vsufructu aduentitiorum [e], vel aliorum cum iuramento [f]. Si filio suo princeps dederit [g], vel mater filio [h]. Contrarium ergo in donationibus, quæ non valent in vita testatoris dicendum est, vt liberis in potestate constitutis imputantur, & est communis opinio [i]: quamuis plures reclament. Et dicunt regu-

a Bart. in l. cùm oportet, de bon. quæ lib. & in l. si quis pro eo, §. item si filius, de fideicōmiss. P.
b l. quæ pater, fam. ercis.
c text. & glo. in l. de muner. & hono. P.
d Alexan. in addit. ad Bart. ad d. l. 3. §. fi. de mune. & hono. l. fi. de petit. hæred.
e Bar. in l. 1. §. nec castrense, de collat. bo. P. de doctoratu, Bald. in l. omnimodo, §. imputari, de Inoff. testa.
f l. cum quo, §. fin. ad leg. falc.
g l. fi. & l. si filius, fam. ercisc. C. Bar. in d. l. 1. §. hoc. castrense, de collat. bono.
h glo. in l. nepos proculo, de verb. sig.
i l. aduocati, C. de ad uo. diuers. iudicio.
k l. fori tui culminis, eod. C.
l Iason. in l. filiæ licet, C. de collat. nu. 8.
m idem eod.
n Bart. ad d. §. nec. castrense.
o Bald. in d. l. pactum dotali.
p l. quæ pater, ad leg. Falc. d. l. cum quo, §. fi. eod.
q l. pater filiam, ad leg. Falc. P.
r l. perfecta donatio, C. de don., quæ sub mo.; l. velles poene, C. de reuoc. donat. l. sicut ab initio, C. de actio.
s iuxta l. filiæ cuius, C. fam. ercis.
t Paul. Cast. cons. 184.
v iuxta l. fi. de pecul. lega. P.
x Iai. in d. l. filiæ licet, nu. 10. de collatio. de æstimatione à mortis tempore facienda, in l. illud, de collat. l. omnimodo, §. impuberi, de inoff. test.
y l. 1. §. sed an id, de coll. bono. P.
z l. si quando, 35. §. & generaliter, de inoff. testam. C. §. fi. e. apud Iust.
a glo. in d. §. & generaliter, ad ver. cōputetur Bar. & Paul. Cast. ad d. l. in quartam.
b l. cùm quo, § fi. ad leg. fal. P.
c l. cum quæritur, C. de inoff. testam.
d l. 1. de immens. donatio.
e l. cùm autem, §. in aut. de bo. quæ lib.
f Bald. in l. fin. C. de vsuca. pro don. Idē & Alexan. in l. fi. donatione, C. de coll.
g l. pe. C. de don. inter vir. & vx. Iason, in l. frater à fratre, de cond. indeb. in fin. repetit.
h in l. si constante, & ibi glos. de don. int. vir. & vxo. C.
i Bar. in l. in quartā, per l. filiū quē habebat, fam. erc. Cy. in l. si quādo, §. & generaliter, C. de ino. te. Ang. Imo. in d. l. in quartā, Alex. ad l. illud de col. C.

lam

lam esse generalem, vt quicquid filius patris iudicio vltimo consecutus est ex
eius substantia, imputet in legitimam; siue iure institutionis, siue fideicommis
si, vel legati percipiat [a]. Exceptis fructibus, quos non imputat in legitimam [b].
Donationes autem simplices filiisfamilias factæ, ad nutum reuocabiles sunt,
& mortis tempore effectum sortiuntur tantùm [c]. Quæ tamen ratio vera qui-
dem est in se, cæterùm non videtur satis accommoda donationi filiisfa. factæ
quæ confirmatur quidem silentio mortis tempore, veruntamen retrotrahi-
tur ad tempus quo conscripta est, non habita ratione mortis [d]. Quamobrem
existimarem hãc donationem, quæ actis legitimæ insinuata est, quæúe confir
matur morte sed retrotrahitur, non esse imputandam, si aliter dictum non sit
in eius traditione: & ita inclinare in hanc sentẽtiam video Paulum Castren. in
l. omnimodo, §. & generaliter, de inoff. testam. per l. illud, de collat. C. & l. pen.
famil. ercis. C. Sed de imputatione satis. Quibus debeatur legitima videamus 50
breuius. Vt tres ordines sint succedentiũ ab intestato, descẽdentiũ, ascenden-
tiũ & collateralium: sic & eorũ qui legitimã petere possunt in bonis testatoris
defuncti, liberorum, ascendentium, & fratrum tãtùm [e]: in casu, in quo quere-
la, inofficiosi testamenti illis dari potest vel debet [f]. Neque tamen omnibus
simul debetur, sed ordine. Nam si quis decedat relictis descendentibus libe-
ris, ascendentibus, & collateralibus, non omnes possunt petere legitimam: sed
tantùm eo ordine, quo successuri essent ab intestato defuncto testatori, vel plu
res, si in eodem gradu; vel soli, si nullus alius sit in eo vel cum eo concurrens.
Quia sæpe diximus, legitimam, partem esse eius quod quis habiturus esset
ab intestato [g]. Itaque quia prima successio est intestati descendentium, qui
excludunt ascendentes & collaterales [h]; dicimus filiis existentibus vel nepo-
tibus, qui instituti sunt, vel qui petere possunt malè exhæredati legitimam,
vel in aliquo instituti supplementum, patrem testatoris excludi & ma-
trem & superiores à legitima & querela inofficiosi [i]. Si autem illi non
sint; vel si sint, & tamen succedere non possint, quia repudiarunt, vel ab-
stinuerunt se ab hæreditate, vel rectè exhæredati sunt omnes, admittuntur
ascendentes ad eius petitionem [k]: quia tunc habentur qui impediebant pro
mortuis [l]: pariaque sunt aliquid non esse, vel esse inutiliter [m]. Filij legitimam
in bonis patris & matris habent [n], siue sint emancipati [o]; siue masculi, siue
fœminæ: quia sublata est potestatis, & sexus in successionibus ab intestato,
ex quibus hæc legitima pendet, differentia [p]. Siue sint adoptiui, siue natu-
rales & legitimi [q]: non tamen nothi & spurij [r], exceptis matribus non illu-
stribus [s], & dũmodo incestuosi, adulterini, nepharij filiiúe p̃sbyterorũ ne sint,
qui omnino ab omni etiam matris successione repelluntur [t]. Legitimati 51
porrò per subsequens matrimonium, per omnia legitimis & naturalibus simi
les sunt in successione [u]. Idipsum si legitimentur impetrante patre eoque vi-
uo per rescriptum principis: habent enim & legitimam in bonis patris, que-
madmodũ naturales & legitimi [x]. Non etiam si mortuo patre legitimetur [y].
De reliquis legitimatis per oblationem, vel per nominationem in testamento
non loquor, quod illæ formulæ desierint esse in vsu: bos tamen dicunt habuis
se legitimam in bonis patris [z]. Posthumis, si abortiui nascantur, legitima non 52
debetur [a]: natis denegari non potest [b]. Iure scripto, religionem ingredientib9 53
debetur legitima, quã post mortẽ patris petere possunt [c]: exceptis iis qui neq;
in cõmuni, neq; in publico quicquam habere possunt: quales cordigeri sunt [d].
At in Gallia, qui ingrediuntur aliquam religionẽ cuiuscunq; sit ordinis, vbi eã
professi sunt, incapaces sunt successionis petendæ à patre [e]. Nõ potest & filia 54
dote cõtenta, quæ cũ iuramẽto renunciauit, regressum habere & petere legi-
timã [f]: quando autẽ nepotes ex ea possint petere, vel ex persona matris, vel ex
propria, hoc videbis apud Guil. Bene. in 3. par. q. de legitima, n. 6. & 7. Guido.
Pap. des. 598. n. 2. Bart. in l. qui superstitis, de acq. hær. P. Tractatur & optimè à
Fernãdo, in 2. præf. l. in quartã, c. 1. nu. 11. & 12. vbi & 13. nu. exhæredatis bona
mẽte deberi tradit legitimã, nõ si ob ingratitudinẽ exhæredentur & 14. tradit
etiã nepotes & pronepotes posse petere in bonis aui & proaui, sublatis aliis me
diis p̃sonis, & suo ordine: prout ab intestato vocantur. Quod si non supersunt 55
liberi,

a Bar. Pau. Imo. ad d. l. in quartam, per l. omnimodo, §. repletione de inof. tes. C. facit, § 1. vers. sed quod contingens, de trie. & sem. in auth.
b §. prohibemus, eo.
c l. donationes, quas parentes in magna, de don. int. vir. & vxor. C. l. 1. C. de inof. don.
d d. l. donationes quas parentes.
e l. 1. de inoff. test. P.
f interp. in l. si quis filium, C. eod. Bar. & alij, in l. ex filio, de vulg. P.
g sup. hoc c.
h §. 1. de hæred. ab intest. veni. in auth.
i l. pater filium, de inoff. testa. P.
k d. l. pater filium.
l l. 2. §. 1. de bon. poss. sec. tab. P.
m l. quoties, qui satis. cog. P. l. fi. ad leg. Flau. de plagia. C.
n § 1 de trien. & sem. in auth.
o glo. in §. exheredatos, de hæred. & falc.
p §. emancipati, de hære. quæ ab int. defer. l. maximum vitium, de lib. præ. C.
q § cum autẽ, de inof. test. apud Iust. n. l. si arrogator, de ado. P.
r § 1. de incest. nup. l. 1. & ibi glo. de bon. poss. con. tab. l. vxorem, §. pater naturalis, de leg. 3. per rationem l. vulgò concepti, de sta. homi. §. si aduersus, de nupt. ap. Iustinia.
s l. si qua illustris, ad Orphitia. C.
t auth. ex complexu, de incest. nup. C.
u §. fi. eod. in auth. §. fi. de hæred. quæ ab int. defer. apud Iustinia. c. 1. c. tanta, qui filij sint legitimi.
x §. sit igitur, quib. mod. nat. effi. leg. col. 2. 6. in auth.
y glo. & interp. in l. Gallus, §. & quid si tãtum, de lib. & posthu.
z vide Fern. in l. in quartam, 2. præfat. c. 1. nu. 9.
a l. 2. de posth. hæred. instit.
b §. posthumi, de exhær. libe. l. inter cætera, de lib. & posth.
c auth. ingressi, de sacro. eccles. C. l fi. §. 1. de episc. & cler. C.
d clem. exiui, de ver. sign.
e Fernan. in d. 2. præfa. c. 1. nu. 10.
f c. quamuis pactum, de pact. in sex.

liberi, possunt petere ascendentes legitimam in bonis filiorum & nepotum
[a]. Et præd. loco Fernand. nu. 15. & 16. colligit in quibus conueniat legitima
ascendentium & descendentium: & in nu. 17. differentias, inter quas duæ no-
tabiliores, 3. & 7. illi. vna, quod filius grauatus de restituenda hæreditate, duas
quartas detrahit, Trebellianicam & legitimam iure communi, & nisi si quid
aliud prohibeat [b]. At parentes grauati à descendentibus, vnam tantum de-
trahunt [c]. Altera, quod filius grauatus de restituendo, non imputat fructus in
56 quartam Trebellianicam [d]: parens grauatus contra [e]. In collateralibus, legi-
tima tantum debetur fratribus, quando turpis persona instituta: non vlterio
57 ris gradus cognatis [f]. Effectus totius istius tractationis, vt ij quibus debetur
legitima, eam habeant etiam integram honorabili titulo per institutionem:
alioquim per querelam inofficiosi eam consequantur, si nihil eius nomine reli
ctum est. Et si quid relictum est, vt per conditionem, ad supplementum hære-
des adigantur [g], vt diximus. Quod si hæredes contumaces sint dare quæ testa-
mento relicta filijs sunt, eo nomine iure ciuili tantumdem cum relicto soluere
damnandi sunt [h]. Quod in Gallia non seruatur, sed mulctis grauissimis erga
58 liberos solent hæredes contumaces damnari. Consequitur autem filius legiti
mam in proprietate & vsufructu [i]. Et perinde, si institutus sit filius hæres vni
uersalis, & vsufructus relictus sit alteri, consequetur nihilominus pro portio
ne legitimæ, quoque vsumfructum, rato manente vsufructu relicto in cæteris
[k]. Sic improbanda glo. §. prohibemus, de trien. & semi. Quæ contrarium de-
cidens ex diametro aduersatur legibus. Item & reijcienda cautela, quæ adfer-
tur à Cepola, caut. 24. pro priuando filio legitima, quam etiam reprobat Chas
saneus [l]. Rationes porrò & reliqua istius legitimæ, consentiunt cum his, quæ
diximus in institutione facienda, & in capite, de inofficioso testamento.

a §. non autem, de inoff. testa. l. nam & si parentibus, eod. P. §. 1. & §. hoc obseruando, de trien. & semi. in authen.

b c Raynaldus, de testam.

c Bal. in l. à milite, §. ff. & Ias. in auth. nouissima de inoff. testa. C.

d l. iubemus, C. ad Trebell.

e l. filiusfamilias, ad leg. Falc.

f l. 1. de inoff. test. P. l. fratres, & l. fratris, C. eod.

g l. omnimodo, & l. scimus, § repletionem, de inoff. testa. C.

h l. si quis in suo, 33. C. eod.

i auth. nouissima, de lib. præt. C.

k l. omnimodo, de inof. testa. C. gl. in d. auth. nouissima, & in l. quoniã in prioribus, eod.

l Chass. ad §. 2. ad ver. *sinon pour aucunes des causes*, &c. nu. 27. tit. *des successions*.

De alijs medijs, quibus testati causa ad causam intestati perueniat.

Cap. 6.

1 *Testamentum coactè factum, nullum: nec qui coëgit, succedit ex eo institutus.*
2 *Testamentum mutari vel fieri prohibens, non succedit.*
3 *Testamentum caduci causam quot modis accipiat.*
4 *Testamentum metu factum, nullum est.*
5 *In carcere testamentum factum an valeat.*

1 CVM iam liqueat, quomodo ex rebus ipsis, & ratione & facto ipsius testatoris, & omissione solemnitatum, testamentum corruat: superest vt dicamus, quomodo ex negotijs, quæ superueniunt causæ testamentariæ per personas alias intestatus quis efficiatur: doceamus Laconicè. Ergo, si quis aliquem testari coegerit in sui fauorem vel alterius, questione criminali hæres submouebitur nec valebit testamentum [m]. Quia ex voluntate alia est testamentum inutile, vt captatorium [n]. Neque obtinet institutio in fauorem eius, qui testamentum fieri ita curauerit, neque etiam in fauorem alterius quàm cogentis [o]. Et hoc abundè disputatur à glo. in l. 2. ad verb. *remoueri*, si quis aliq. test. prohib. C.
2 Quemadmodum & is qui impedimento fuisse monstratur, ne testamentum ordinaretur, vel ne ordinatũ mutaretur, vt indigna persona, successionis compendio remouetur [p]. Corruit etiam testamentum, si hæres non adeat hæreditatem, vel si ea repudietur [q]. Hucque pertinet consideratio causæ testamentariæ, quæ in causam caduci incidens, facit testamentum corruere: primùm, si

m l. 1. si quis aliq. test. prohib. vel coeg. lib. 6. tit. 34. C.

n l. illa institutio, & l. captatoriæ, de hær. instit. cum simil. contra l. 1. de testam. P.

o l. 1. §. 1. si quis aliq. test. prohib. lib. 29. P. tit. 6.

p l. 1. C. eod. l. 2. eo. P.

q l. si nemo, de testa. tute. l. intestatus, de verb. sig. l. eam quã, C. de fideicom. l. 1. de iniusto rup. P. l. vni. §. cùm autem, de cad. tol. C

tempore testamenti conditi mortuus sit hæres institutus, quem testator putabat adhuc viuere [a]. 2. Si hæres moriatur ante testatorem [b]. 3. Si hæres extraneus moriatur ante aditam hæreditatem [c]: nisi decessisset intra tempora, quæ concessa essent ad deliberandum [d]. Et exceptis casibus per glo. & Bart. in l. ventre præterito, de acqui. hæred. P. In liberis etiam aliter prospectum est, in l. vni. de ijs qui ante aper. tab. C. Item postremò, si hæres sit incapax successionis; cuiusmodi plures esse diximus, in c. de his qui institui possint. Sed & metu 4
alicuius testamentum conditum impugnari potest ex edicto prætoris, *quod metus causa*, si metus cadat in constantem virum [e]: vel si talis sit, qui induceret restitutionem per officium iudicis: vt metus reuerentiæ, vel verecundiæ præsentiæ patris, vel mariti [f], vel si testes cogantur [g]. Et quamuis testamentum in 5
carcere factum à testatore detento ob crimen, ante cuius damnationem mortuus sit, valeat, nisi aliud impediat, etiam si in carcere tyranni detineatur [h]: tamen si quis carcerem patiatur ea de causa, vt obliquè vel directè ad testandum cogatur, arbitror inutile esse, & causam intestati potiorem esse, per Pauli responsum, in l. qui in carcerem, 22. de eo quod met. cau. P.

a l. vni. § in primo, eod.
b d. l. vni. § pro secundo.
c d. l. vni. § in nouissimo.
d l. quoniam, de iure delib.
e l. 1. & l. metum, in magna, de eo quod met. cau.
f hoc explicat Bened. ad c. Raynutius, ad verb. condidit 1. nu. 2. 3. & seq. facit l. 1 §. quæ onerandæ, quae. rer. actio non dat. Ange. in §. quadrupli. de actio. Panor. in c. cùm inter, de elect. de precib. principis.
g l. qui testamento, in in ti. de testam.
h Guill. Bened. ad d. c. ad ver. mortuo itaque testatore 1. numo. 11.
i idem Bened. ad ver. testamentum, 1. nu. 13.

FINIS LIB. 44.

DE SVCCESSIONIBVS INTESTATI.

LIBER XLV.

De inteſtati ſucceſſione in genere. Cap. I.

Lib.3.Inſtit.tit.1.Lib.38.P.tit.17.Lib.6.C.tit.54.& 57.Nouel.118.

1 *Inteſtati ſucceſſio à iure diuino firmata.*
2 *Teſtamenta præter iuris & naturæ ordinem videntur recepta & permiſſa, & quare.*
3 *Inteſtatus quis mortuus præſumitur, niſi de contrario doceatur.*
4 *Inteſtati ſucceſſio quibus perſonis deferatur: formula & ordo ſuccedendi, finis, & rationes. nu.5.6.& ſeq.*
7 *Lex inteſtati ſucceſſionem deferens imitatur naturam voluntatis humanæ.*
8 *Proximior in ſucceſſione à quo tempore conſideratur.*
9 *Luctus & hæreditas mortui ad eandem perſonam pertinent.*
10 *Tutela filiorum mortui, & hæreditas ad eundem deferuntur.*
11 *Familiæ conſeruatio in ſucceſſione proximorum. & de Iubilei Hæbræorum vtilitate.*

1 TESTAMENTARIA cauſa prior explicata eſt, quæ veluti priuilegiata, voluntati expreſſæ dominorum permiſſa fuit. Vnde præcipua eius pars inſtitutio eſt. quaſi extranei intra ius ſuccedendi facta poſitio. Iure tamen communi propriè dicta eſt legitima quoque ſucceſſio, ea quæ ſine teſtamento certis perſonis defertur, ex iure diuino maximè ſuum robur habens, vt familiæ integræ conſeruarentur, quo mandatum erat vt res tranſmitterentur ad poſteros eiuſdem
2 generis [a]: veluti lege quadam naturæ id ſuadente [b]. Et ſunt plures regiones ſeu prouinciæ, quæ non norunt nec adhuc admittunt aliam, quàm inteſtati ſucceſſionem, nec in omnibus admittunt teſtamenta [c]: quæ pluribus viſa ſunt veluti contra ordinem naturæ inuenta, ex eo quòd quis diſponat de rebus ſuis poſteà quàm deſinit eſſe dominus rerum, poſt mortem videlicet, quę vt omnia [d], ita dominium ſoluit. Etenim teſtamentum tantum poſt mortem valet [e]. Neque firma eſt eius omnino diſpoſitio, antè quàm dicatur quodammodo quoque contraxiſſe hæres cum teſtatore, poſt mortem eius adeundo [f]. Et ita per priuilegium potius, & ex conſenſu gentium ſuſtinentur teſtamenta per fictiones, quùm verè nemo ſibi eligere ſucceſſorem poſſit poſt mortem, quo tempore poteſtate caret: vt de electione ſucceſſoris in epiſcopatu
3 reſponſum eſt [g]. Et proinde, cùm facilè res reuertatur ad ſuam naturam [h], ſi nō apertè doceat de mortui teſtamēto, is præſumit deceſſiſſe inteſtatus. Et qui teſtamentum allegat, probare debet: quia intentio eius, qui ſine teſtamento dicit & ab inteſtato ſe eſſe ſucceſſorē, iure cōmuni defēdit [i]. Et iuſta hære-
4 ditas illa abſolutè, quæ ab inteſtato defert [k]. Inteſtat⁹ quis dicatur, iā ſuperiori

a Leuit.25. Num.27. Deuter. 2. & 4. & Pſal.2. ibi, *dabo tibi gentes hæreditatem tuam.*

b l.ſi quor. bonor. C. glo. in ca. ius naturale. 1. diſt. §. principiū itaque, de hær. & Falc. in auth.

c *ambaillage du Marne, tit. des ſucceßions*, art. 237. in conſuetud. *Et d'Orleans, titu. des don. et. & teſtamens*, art. 14. & tit. *des ſucceßions*, art. 265. *Aux couſtumes de Paris*, tit. eod. *des ſucceßions*, art. 120. *Poitou, ti. des teſtamens*, art. 298. *Blois* 21. *des ſucceßions*, art. 137. *Chartres*, eo. tit. ar. 95. *Bourbonnois*, eod. tit. art. 324. *Auuergne, tit. des teſtamens*, art. 53. *Angoumois*, eod. titu. art. 114. &c.

d §. deincepꝫ, de nup. in auth. coll. 4.

e ad Hebræ. c. 9. c. cū Marthæ, de celeb. miſſa.

f l. apud Iulianum, §. fi. & l. ſeq. ex quib. cau. in poſſ. eat. P. §. hæres quoque, de oblig. quæ ex quaſi con. naſ.

g c. apoſtolicā, §. his omnibus, 1. q. 1. facit l. quod ſponſæ, De don. ant. nupt. C.

h l. ſi vnus ex argentarijs, §. pactus ne peteret, verſ. *quod & in ſequen*, de pact. P.

libro ſatis explicauimus. Res iſtius ſucceſſionis, quæ hæreditatis ſunt teſtamentariæ. Perſonæ porrò, ſunt deſcendentes, aſcendentes, collaterales maſculi fœminæ, nati & poſthumi; à quibus, & quibus debetur ſucceſſio. Formu- 5
læ verò ſuccedendi, ſecundum quam negotia expedienda ſunt iſtius ſucceſſionis, habent ſecundum perſonas ſpecialem ordinem: vt primùm vocentur deſcendentes [a], poſtea aſcendentes [b], hiſque deficientibus collaterales [c], & alij poſt hisvt poſteà Deo iuuante apparebit. Finis, habere hæreditatem de- 6
functi, & in locum eius venire. Rationes porrò, cur hæc ſucceſſio inteſtatorũ 7
recepta ſit, ex pluribus tres accipe. Prior erit, quòd in ſubſidium voluntatum viuentium morte interceptarum lex ſucceſſionem hãc introduxerit, vt quod ferè omnes deſiderant, nempe ſibi coniunctos ſanguine potius ſua bona habere & quò gradu proximiores ſunt, eò magis vt plus dilecti, id ſua prouidentia suppleret [d]. Sicque ex arbitrio viuentium, deſideria morientium non ſine ratione colligimus [e]. Sequitur in hoc lex naturæ non corruptæ in homine voluntatem, & vt natura vocat volentes proximos regulariter ſanguine ad ſucceſſionem [f], ſic & lex [g]. Conſiderat verò proximitatem, ſecundum tem- 8
pus quo ſine teſtamento quis decedit: vel ſi cum teſtamento, quo tempore ad cauſam inteſtati recedit, vel repudiatione facta, vel alio modo [h]. Proximus is eſt, quem nemo capax ſucceſſionis antecedit in gradu [i]; eiuſque numeri erit qui adhuc natus non eſt, verùm conceptus naſci ſperatur; & genitus, & qui geſtatur in vtero [k]. Quia quod pertinet ad ſuum commodum, qui in vtero eſt, pro nato habetur [l]. Hîcque proximus ſuperlatiui vim habet, perinde ac ſi dicamus proximiorem [m]. Et in eos itaque, quia proximi & proximiores dicuntur, rectè primùm defertur ſucceſſio & hæreditas; alioquim qui eos præterit & præponit extraneos, videtur iniuriam illis irrogare [n]. Quod Cicero innuit dum de liberalitate tractat [n], dicens. *Ne maior ſit benignitas, quàm facultas. Nam qui benigniores eſſe volunt, primò in eo peccant, quòd iniurioſi ſint in proximos.* Cui videtur conſentire Papinianus [p]. Secunda ratio, deferri ſucceſſio- 9
nes inteſtati ad proximiores, quia ad hos luctus etiam magis pertinet defunctorum, vt ait l. iure ſuccurſum, de iure dot. P. Et 3. Secundum naturam eſt, vt 10
ad quem pertinent incommoda, pertineant & commoda [q]. Proximioribus autem proximorum defertur onus, nempe tutela. Ergo & ſucceſſionem deferri æquum eſt [r]. Sed & poſtremò, familiarum nomen ex eo conſeruatur, 11
dùm ad proximios tantùm deuoluitur ſucceſſio defunctorum: quod maximè curæ fuit Hebræis populo Dei, vſque adeo, vt tempore Iubilei, ſingulis quinquaginta annis, res redirent in familiam priſtinam [s]. Omnes quippe cognati qui de familia ſunt, videntur eſſe vnum quodammodo corpus.

a §. inteſtatorum, cum §§. ſeq. de hæred. quæ ab int. defer. l. 2. § fi. de ſuis & legit. auth. in ſucceſſione, C. de ſuis & legit. hæred. lib. 3. c. tit. 54. §. 1. de hæred. ab int. veni. in auth. l. iuriſconſultus, de gradib. affinit.
b §. ſi igitur, de hære. ab inteſt. veni. in authen. auth. defuncto, ad Tertull. C.
c §. reſtat, d. tit. de hæred. ab int. venien.
d facit l. 1. famil. erciſ.
e l. 4. de natur. lib. C.
f l. f. quor. lega. C.
g l. 2. §. legitima, de ſuis & leg. hær P.
h d. l. 2. §. proximum non eum, de ſuis & legit. §. proximus, de legit. agnat. ſucce. l. ſi ex duobus, vnde legit. P.
i l. 2. §. hæreditas, & §. legitima, de ſuis & leg. hæred. P. l. 1 §. ſi quis proximior, vn. cogna.
k d. l. 2. de ſuis & legit. §. cùm autem, de hær. quæ ab int. defer. apud Iuſtin.
l l. qui id vtero, de ſta. homi.
l vt in §. fi. de ca. deminut.
m l. 4. de inof. teſta. P.
n Cic. 1. officio.
o l. ſi fratres, 53. §. idẽ reſpondit, in 1. pro ſoc. P.
p l. manifeſtiſſima, §. ſed cùm in ſecundã, de furt. C. l. vni. §. pro ſecũdo, de cad. toll. C.
q l. quo tutela, de reg. iur. §. 1. de legi. patro. tute. §. ex his de hered. ab int. veni. in authen.
r Leuit. Numero. 25.
s l. cùm ſcimus, §. in. omnibus, de agric. & cenſ. lib. 11. C.

De ſucceſſione deſcendentium filiorum & filiarum ex legitimo matrimonio, ſecundum iura ciuilia, & pontificia.

Cap. 2.

1 *Inteſtati ſucceſſionis primus gradus filiorum legitimorum & naturalium.*
2 *Filiorum ab inteſtato antiquorum varia ſucceſſio.*
3 *Matris ſucceſſio filio quando non delata, & quando delata, & quomodo.*
4 *Spurii quomodo ſuccedant matri, & de edicto vnde liberi, eod. & nu. 5.*
6 *Filiorum inteſtati patris in iure nouiſſimo ſucceſſio qualis.*
7 *Monachi ſuccedunt ab inteſtato parentibus iure ſcripto, non iure gallico. & 8. & 9.*
10 *Religionis ingreſſus patris quid relinquat filiis.*
11 *Filii damnatorum capitali crimine, an, & quomodo ſuccedant in Gallia patri.*
12 *Filii in ſucceſſione patris inteſtati cur præferantur parentibus aſcendentibus.*
13 *Filii præ cæteris diliguntur proximus.*
14 *Filii propemodum iidem cum patribus & perſona & voce,*

Prior

1 PRIOR successionis ratio considerat descendentes, inter quos filii naturales & legitimi primum gradum tenēt. Scriptum quippe est in lege diuina, *Filius, ergo hæres* [a]. Qui dicantur filij, iam in personis docuimus [b]. Res autem, nempe hæreditas quæ defertur, communem habet cum hæreditate notationem. Personæ quoque hîc ascendentium considerantur, à quibus successio pendet: & descendentium, quibus defertur: quæ separatim explicatæ sunt in nuptiarum tractatu, dum de gradibus consanguinitatis locuti sumus [c]. Et ideo ista generalia nec hîc, nec in alijs sequentibus capitibus speciali explicatione prosequemur, sed tantùm formulam succedendi, finem, & rationes, quibus successio distin-
2 guitur & lumen capit. Igitur vt intelligamus ordine, & veluti historicè successionis filiorum seriem, & iurium antiquæ mediæ & nouæ iurisprudentiæ variam sententiam, & emendationem; prius quæ in iure ciuilli tradita sunt Romanorum, deinceps quarundam gentium aliarum leges hac de re subijciemus. Iure legum 12. tabul. vocabantur ad successionem legitimam parentum sui tantùm, id est, qui erant in potestate eorum tempore mortis, exclusis filijs emancipatis. Nam illi secundo ordine vocabantur, & exhæredati quoque tanquam proximiores consanguinei [d]. Sui aditione non egebant, sed statim eo iure fiebant hæredes, facta continuatione in eis dominij patris [e]. Et vellent aut nollent, fiebant hæredes stat m necessarij [f]. Et hæc in bonis tantùm paternis obtinebant. In maternis verò, quia matres non habent filios suos, vel in potestate [g], eo iure 12. tabularum filij matribus non
3 succedebant. Nam, vt ait Iustinianus [h], *lex 12. tabul. ita stricto iure vtebatur, & proponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeo expellebat, vt nec inter matrem & filium filiámve vltrò citróque hæreditatis capiendæ ius daretur. Nisi quod prætores ex proximitate cognatorum, eas personas ad successionem bonorum, possessione vnde cognati accommoda data, vocabat:* donec fuit admissa successio, vt legitima filiorum in bonis matris, ex senatusconsulto Orficiano lato sub M. Ælio Antonino philosopho, & filio eius Cōmodo, Cornelio Scipione Orphito, & Velio Ruffo coss. anno domini nostri Iesu Christi 181. Post quod senatusconsultum, prætor quando beneficium bonorum possessionis ijs personis dabat, & ex edicto, *vnde legitimi*, succurrebat ex hoc senatusconsulto [l]. Itaque per Orficianum, filius filiáve matris, alijs consanguineis defunctæ præferuntur [m]: imò & patri vel matri defunctæ, qui nepotibus existentibus filiis non succedunt, siue filii emancipati sint, siue in patris sint potestate [n]. Et ita filij, si plures sint tempore mortis, in viriles partes succedunt matri. Et si, antequam hęreditatem maternam quærerent, ex rebus humanis exempti sunt, transmittunt ad suos ius adeundi, si non repudiauerint [o] Neque necessarium fuit beneficium prætorium filijs matris, cùm iure ciuili successionem petere possent ex senatusconsulto illo [p]. Vt vereri non deberent lapsum anni, qui tantùm in successioni-
4 bus prætorijs dabatur liberis [q]. Et proinde factum etiam, vt matribus succederent spurij filij, id est, sine matrimonio legitimo vulgò ex meretrice concepti [r]. Exceptis matribus illustribus, quibus non succedunt spurij, legi-
5 timis & naturalibus existentibus, propter generis dedecus [s]. Huius senatusconsulti Orficiani prætor sequutus naturalem æquitatem, quæ non considerabat patriam potestatem, & ita filios admittebat sine suitate ad successionem matris, detulit quoque emancipatis liberis vnà cum suis successio-
9 nem bonorum patris ab intestato morientis, per edictum, *vnde liberi* [t]. Atque tandem nouissimo iure ciuili, expensis naturalibus causis plenius, factum est, vt in gradu hoc primo descendentium, sicuti in cæteris ascendentium, sublata sit omnis sexus & potestatis differentia; & qui eiusdem gradus sunt, pari modo admitti statutum est [u]. Quódque in successione patris intestati lex 12. tabul. approbabat, vt nulla distinctio esset sexus filiorum &

XXxxx 3 filiarum,

a 1. ad Galat. 4. ca. D. Paul. auth. in successione, de suis & legi. C. §. intestatorum, de hæred. quæ ab int. def. §. præferuntur, de Senat. Tertull. lib. 3 Instit. tit. 3.

b lib. Syntag.

c lib. 9. Syntag. cap. 9. nu. 14.

d l. 1 §. quæri, cum seq. §§. de suis & leg. hæred. P. §. sui, de hær. qual. & dif.

e l. in suis, 14. de suis & leg. hæred. P. l. in suis, de lib. & posth. P.

f in d. §. sin autem.

g l. nulla fœmina, de suis & legit. P. §. fœminæ, de adoptio.

h §. 1. de senat. Tertillia.

i in §. 1. de senatusc. Orficia. d. lib 3. Instit. tit. 4. l. 1. C. eod. lib. 6. tit. 56.

k meminerunt de istis consulib. Eusebius, de temporib. Eutrop. lib. 8. ca. 6. Lampræd. in Antonino.

l l. 2. §. fi. & l. 3. vn. legit. P. l. 1. & fi. vt ex leg. & senat. &c. in P.

m d. l. 1. ad Orfic. C.

n l. quoties, 4. C. eod.

o l. 2. iuncta gl. C. eo. l. 1. de iis qui ante apert. tab. C.

p l. 3. C. eod.

q l. 1. §. largius, de success. edic. P.

r §. nouissimè, de senatusc. Orfic. l. 1. §. sed & vulgò quæsiti, ad Senat. Tertul. P.

s l si qua illustris, C. ad Orficia.

t l. f. C. vn. libe. l. 1. 4. 5. eod. tit. P. §. emancipati, de hæred. quæ ab int. defer.

u §. 1. de hær. ab inte. veni. in auth. colla. 9. auth. in successione, de suis & legit. lib. C.

filiarũ [a], hoc ipsum ius nouũ in matrẽ extẽdit, vt nulla esset differentia patris & matris. Vt ait Phallaris ad Erithriã vxorẽ scribẽs [b], κατὰ μὲν γὰρ τὸν ἀποτομώτατον λόγον, πατρὸς ἂν εἴη μᾶλλον παῖς ἢ μητρὸς, κατὰ δὲ τὸν εὐγνωμονέστερον ἑκατέρων ἴσος, i. *Secundũ ius rigidissimũ, filius patris nõ matris est: secundũ verò humanũ, vtriusq;.* Itaque facta est æqualitatis regula huic successioni sine distinctione, vt descen- 7 dentes ascendentibus præferãtur [c]: nulla quoq; distinctione adhibita natorũ & posthumorũ [d], secularium aut religiosorum. Nam illi iure ciuili succedunt, vel monasteria loco eorum [e]: nisi ex iure pontificio, professi sint regulam S. Francisci [f]. Tradunt interpretes filiam, quæ in ingressu monasterij non fuerit dotata, posse post ingressum monasterij petere dotem, ac si nupsisset marito. Attamen datum à patre & positum supra altare, pro legitima censeri positum, neque quicquam vltrà peti posse pro eadem [g]. Excipe legem Burgundiorum, qua ita statuitur [h]. *Si qua puella se Deo vouerit, & in castitate permanserit, si duos fratres habuerit, tertiam partem hæreditatis accipiat. Hoc est de ipsa terra quam pater eius sortis iure possidens mortis tempore reliquerit: si plures habuerit fratres, portio semper ei debita reseruetur. Si vnum habuerit tantùm, non medietatem, sed tertiam partem consequatur. Ea conditione, vt post obitum eius, scilicet monialis, quicquid in vsufructuario de paternis rebus acceperit, ad proximos parentes pertineat nihilq; inde alienandi habeat potestatem: nisi fortè quod in matris bonis est, in ornamentis cæterisq; rebus, aut suo labore conquisita, hoc ijs tantùm censuimus esse præstandum.* Quod in fauorem religionis factum est. Alioquin extantibus masculis, filiæ non succedunt ex lege Burgundiorum antiqua [i]. Cæterùm, hîc generalem consuetudinem regni 8 Galliarum oportet annotare ex qua filij vel filiæ; qui quæue ingrediuntur religionem, fiunt incapaces successionis paternæ, maternæ, & proximorum aliorum: quod pluribus rationibus firmat Guill. Benedictus, ad c. Raynutius, ad verba, *& vxorem nomine Adelasiam*, à num. 250. ad nu. 264 [k]. Prima, quòd familiarum nomina extinguerentur. 2. Quia manus mortuæ monasteria: & ideo, oneribus realibus res oneratæ, perniciosissimè transferrent onera ad alios laicos, & ipsi opiparas hæreditates possiderent. 3. Quia auarissimum genus, vt plerumque, contra professionem eiurationis bonorum temporalium. 4. Quòd iure diuino Deus prohibuerit dari eis successionem inter proximos, & sacrificia, oblationes, primitiæ, decimæ, & reliqua id genus pro portione illis dentur, Deutero. 18. c. Quintò, quia pro mortuis & sepultis habeantur [l]. Facit 6. quod monachorum cognatio est in cælis [m]. Solent tamen curiæ su- 9 premæ, interdum ex æquitate, professis, præsertim monialibus, subsidium quoddam, quod vocamus *prouisionem*, super hæreditate vel bonis paternis quandiu vixerint in alimenta concedere: si monasterio facultates non sunt pro victu idoneæ. Nunquam tamen bonorum proprietas in totum, vel in partem adiudicatur. Idque exemplo seruorum, qui licet sint bonorum incapaces tamen de alimentis eis prouidetur per iudicem [n]. De virginum Deo dedicatarum successione, plura videto apud Antonium Capicium, 10. decisio. Neapolita. Et de ea quæ vi metusue causa ingressa erat religionem, in c. 1. de ijs quę vi mẽt. cau. Et ibi Panor. Butrigar. & Calderi. cons. 1. de ijs quæ vi vel metu, deci. consil. 219. Statuunt & ciuilia iura, si pater ingrediatur religionem, 10 liberos tantùm legitimam consequi, si post ingressum monasterij moriatur, antequam inter eos diuidat bona sua, vel antequam testatus fuerit [o]. Exceptis ijs qui minorum ingrediuntur religionem, qui relinquunt bona omnia filijs vel alijs proximis, ipso ingressu: nisi antè testati sint aliter [p]. Hinc excipiuntur 11 etiam in Gallia filij damnatorum vltimo supplicio, qui nisi speciali nomine ex sententia iudicis reseruatam habeant partem successionis paternæ, excluduntur à fisco. Quia, *confiscato*, vt diximus *corpore, confiscantur & bona*. Nisi exceptum sit, quantum pro filijs vel vxore detrahendum sit. Et pauló antè in legitima annotauimus idipsum in omnibus criminibus vltimo supplicio plectendis seruandum esse, quod in bonorum proscriptione ex crimine læsæ vel imminutæ maiestatis humanæ statutum est, in l. quisquis, ad leg. Iul. mai. c. nec seruari auth. bona damnatorum, de bonorum proscript. cap. sed potius contrarium

a l. maximum vitium, de li. præter. C. l. lege duodecim tabularum, de legit. hær. C.
b Phall. epist. 54.
c d. legib. intestato, & l. si matre, & auth. f. §. intestatorum, de hæred. quæ ab int. deferun.
d d. l. intestato, & §. posthumi, de hæred. quæ ab int. defer. iuncta ratione l. qui in vtero, de sta. homi. P.
e l si. §. si verò, C. de epist. & cler. auth. nisi rogati ad Trebel. C.
f clem. exiui, §. cum enim ad veritatem, de verb. sig. in cle.
g Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. dotem quam ei dederat, nu. 7. de test. Bald. in l. fi. de dot. promiss.
h in legib. Burgũdio. á Gundabado rege promulgatis, tit. 14. de successio. §. 4. 5. 6. 7.
i §. 1. eiusd. tit. vbi sup.
k probant hanc consuetudinem, qua nõ succedunt monachi & religiosi, domini de Rota, in decisione 1. tit. de consuet. Felin. in c. ecclesiæ sanctæ Mariæ, 26. col vers. sextò quæro, de constitutio. Bart. consil. 35.
l vide D. Hieronym. 3. par. operum, tract. 8. episto. 36. incipi. cuncti mei sensus, c. relatum, §. licet, de testam.
m §. 1. de mili. vass. qui arma bel. dep. in vsib. feudo. ca. nõ dicatis, 12. q. 2.
n l. si quando, de ord. cognitio. C.
o §. si qua, de sanctiss. episc. in auth. colla. 9. auth. si qua mulier, C. de sacros. eccles.
p Bar. ad d. authen. si qua, per d. clemen. exiui, de verb. sig.

contrarium ius, l. de bonis matris, 6. cod. tit. Et si quando ex æquitate & gratia iudices reseruent filiis & filiabus portionem quandam, in eo sequimur l. fi. c. eod. & l. cùm ratio, de bon. prosc. P. Imitati Adriani Cæsaris humanitatem, qui liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit, vt scribit A-
12 Ælius Spartianus [a]. Cur autem liberi, potius quàm pater vel mater defuncti ad mittantur, ratio datur à Pomponio in hæc verba, *Non sic*, inquit [b], *parentibus liberorum, vt liberis parentum debetur hæreditas. Cùm parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittat: liberos verò, simul naturæ & parentum commune votum.* Miserationis ratio, est pietas reciproca & turbatus ordo, ex quo superiores veniunt in successionẽ descẽdentium [c], & in solatium liberorũ amissorum [d]. Ordo naturę est, seniores prius interire, vt prius nati sunt: posteros superesse, & succedere. Vnde ratio naturalis, liberos prius vocari debere ad paterna bona suadet [e]. Ita enim filiis prouidens parentes communi omnium natura, ne vnquam bona illis sint de futura, vt ait Chrysanthas apud Xenophontem [f]. Et Tryphonius lege consignauit [g], omnia quæ nostra sunt, ex voto liberis nos parare. Et Euripides [h],

> *δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,*
> *πᾶσίν τε κοινὸν, ὥσθ' ὑπερκάμνειν τέκνων.* id est,
> *Res efficax peperisse, fertq; vim amoris maximam,*
> *Omnibus commune est, vt pro suis maximè laborent liberis.*

Et Phallaris [i], *εἰς τίνας γὰρ ἄν τις ἀναγκαιοτέρους εὔξαιτο πλουτίζειν, γυναικὸς ἢ παιδὸς οὐκ ἐπιμεληθείς;* id est, *Quis enim familiarum gratia locupletari cuperet, non vxoris vel filij solicitus?* Secunda ratio ducitur à præsumptione legis, quæ est sub-
13 sidiaria, quæúe colligit ex his quæ fieri solent, noluisse defunctum alienam sobolem propriæ præponere, atque filios suos magis dilexisse [k]. Cùm nullus effectus sit qui vincat paternum [l]. Vt neque paterna vel materna iura aboleri possint [m]. Et ita præsumit lex patrum, si disposuisset, filio hæreditatem non fuisse
14 ablaturum [n]. Tertia ratio, quòd filiis parentes non parentibus filij thesaurizant [o]. Et proinde filij etiam dicuntur viuentibus patribus quasi domini [p], cũ quibus, vt ait Cicero [q], viui bona nostra partimur: quia pro eadem persona habentur [r]: eademque filij & patris vox [s], vnum corpus, vna caro [t]. Et in filio pater viuit. Etenim, vt ait Callistratus [u], *idcirco filios filiásue concipimus atque edimus, vt ex prole eorum earumúe, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.* Filij, inquit Aristoteles [x], à parentibus geniti sunt, veluti alteri inseparati. Fuerunt & aliqui vsque adeo huic sententiæ addicti, vt putarint & mores patris aut maiorum, cum etiam corporea forma infundi in corpus filij [y]. Vt Tertullianus [z], vir grauissimus alioquin, cuius tamen opinio reprobata est, ex anima patris dertadi vt ex omnibus membris semen, & in generandum filium transfundi rati sunt. Notum & illud est Garamantes populum Africæ, in Cyrenaica regione, quibus nulla certa vxor est, ex iis qui tam confuso coitu parentum passim ex incertis nascuntur, quos pro suis colant, formæ similitudine cognoscere [a].

a Spart. in vita Adria.
b l. scripto, vnde libe. P.
c in l. nam & si parentibus, de inoff. testa. P.
d l. iure succursum, de iure dot. P.
e l. cum ratio, de bon. damnat. P. §. primũ itaque, de hære. & Pal. & §. 1. de trien. & semi. in auth.
f Xenop. lib. 8. Cyrip.
g l. nihil interest, 50. de don. libert. lib. 38 P. tit. 2.
h Eurip. in Iphige. in Aulide, actu 4.
i Phalla. epist. 54. ad Erythriam vxo-
k l. cum acutissimi, C. de fideicom. l. cum auus, de cond. & demonst. l. generaliter, §. cùm autem, de instit. substit. sub con. fa&.
l l. 6. § 1. de cura. furio. C. l. isti quidem quod met. cau. P.
m l. cùm in adoptiuis, §. cùm enim per omnia, de adopt. C.
n l. pen. de iu. codicill. P.
o cap. cùm apostolus, de censib. cap. prædicator, 16. q. 1. ad Gala. 11.
p l. in suis, de lib. & posth. & l. in suis, de suis & legi. P. l. licet inter gesta. 58. §. patronos. de verb. sig. P.
q Cic. Ver. l. 3.
r l. 6. c. de impube.
s §. et verò, de inutil. stip.
t ca. contradiximus, §. hac authoritate, 35. q. 4.
v l. liberorum appellatione, 220 §. 6. de verb. sig. P.
x Aristo. 8. Ethico.
y D. Thomas, 1. par. q. 6. arti. 1.
z Tertullia. libe. de anima.
a Pomp. Mela, fi. lib. 1. de situ orbis, c. 8.

De successione intestati filiorum primogenitorum secundum leges & consuetudines regionum.

Cap. 3.

1 *Primogenituræ ex lege naturæ priuilegia quædam, ex consuetudinibus alia, & personalia in lege scripta diuina. & nu. 2. & 3.*
4 *Regnum successione delatum melius quàm electione datum quare.*
5 *Cyri regis de primogenito sententia.*

6 *Regum Gallorum seu Francorum antiquorum catalogus, nomen & series, & in primogenitos per successionem regni delatio: eorum leges, & insignia noua & antiqua. nu. 7. 8. 9. 10. 11. & 12.*
13 *Regnum Francorum iure generis, non electionis delatum proximioribus.*
14 *Feudi lex vel pactum vt primogenitus succedat, seruatur.*
15 *Primogenitus vt succedat in dignitate patris dicitur etiam genitus ante dignitatem adeptam.*
16 *Britannorum primogenitus solus succedit exclusis aliis.*
17 *Primogenituræ ius transfertur in suos, primoque genitus præfertur patruis.*

QVIA filiorum successio penè naturalis, vt probatum, om 1
nino est, omnes quoque orbis regiones in ea conueniunt: paucis tamen immutatis vel circa ordinem filiorum, vel circa sexus distinctionem. Lege naturæ, populus Deo peculiaris, ante datam Mosi legem, primogeniti [a] cæteris in quibusdam præponebantur: gerebant enim vestem quandam singularem inter cæteros, qua vt opinor sacrificabant altissimo, & vtebantur diebus solemnibus [b]: fratribus imperabant, duplicem portionem capiebant, benedictionem à patre accipiebant præcipuam, priores in donis, maiores in imperio [c]. Et horum imitatione, pastori ecclesiæ in terris primo, summo pontifici, insignia supra omnes pontifices & sacerdotes Constantinus imperatoria concessit, quæ enumerrntur in ca. Constantinus Magnus, 96. dist. Plura etiam primogenitis principatus Galliarum, ducum, & baronum, in successione parentum deberi ostendit & enumerat Ioan. de Terra rubea, in primo tractatu contra rebelles suorum regum, art. 2. Idque per decem conclusiones [d]. Licet in Galliæ plerisque prouinciis, & in 2
pluribus nobilium successionibus, eam primogenituræ legem obseruare, quã vt me expediam, perpendes secundum proprias cuiusque consuetudines, in quibus statuitur, quid præcipuum debeat habere primogenitus, & vt plerumque vt capiat titularem domus habitationem seu castrum, vel domum fortiorem, cum clausura seu septo quatenus volatus caponis extendi potest. Et si nihil aliud præter hæc sit, fratres ipsa priuantur consuetudine illis rebus, quæ apud primogenitum remanent, vt aliàs iudicatum in curia suprema Parisiensi, 25. Maij, 1555 [e]. Quod tamen ius nota esse personale: & ideo repudiante primogenito, non pertinere ad secundogenitum viuo primo, sed diuidi inter fratres æqualiter: vt alio aresto prædictæ curię dictum est, 9. Sept. 1552 [f]. In lege diuina post legem naturæ à Deo data, literis consignata per Mosem & e- 3
ius posteros, primogenituræ beneficium maximè in deferendis dignitatibus, quæ hæreditario iure transmittebantur, conseruatum est, iuxta prophetiam Iacobi patriarchæ, *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est expectatio gentium* [g]. Sic Adonias filius primogenitus Dauidis iure primogenituræ rectè regnum patris sui petebat, nisi Salomonem fratrem eius diuina dispositio vocasset [h]. Ocoziæ regi frater eius successit in regno, quia Ocozias filium nõ habebat [i]. Sunt & alia regna, quæ non 4
successione hæreditaria transferuntur, sed per successionem generis in primo genitos, vel ex præscripto legis diuinæ, vel ex lege regni, vel ex consuetudine approbata & conseruata per manus maiorum, ob pacem & concordiam populi & subditorum, & ad legum statutarum robur. Etenim præter tumultus, cædes, & ciuilia bella, quæ in electionibus principum solent oriri, vbi successio locum non habet, experimento edocti fuerunt, nullam posse translationẽ regni à genere in genus fieri sine mutatione Reipub. & absque legum priorũ abrogatione [k]. Docuit & euentus quoque, plurium principatu qui vni succederent, diuisionem esse sceptri, & bellorum segetem: vt ex Remo & Romulo didicit Roma; ex Caino & Abele, primi parẽtes; & alia regna & Gallia domesticis exemplis, quæ prosequitur Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. *in eodem testamento relinquens* 1. à num. 158. vsque ad 169. Cyrus moriturus, duobus filiis 5
extantibus

a quis dicatur primogenitus, vide c. Ioseph, de verb. sig. l. ex duobus, de vulga. l. quæ duos, de re iudic.
b Genes. 27.
c Genes. 49.
d ead. fere refert Guill. Bened. ad c. Raynutius, in ver. & eodem testamento relinquens, 1. nu. 156. 157.
e Pap. libr. 21. Rapf. arest. tit. 5. *du droit d'aineſſe*, art. 2.
f Idem, eod. ar. 1. probat l. cum patronis, 28. de leg. 2.
g Genes. 49.
h 3. Reg. c. 1.
i 4. Reg. 1.
k c. trans'acto, de constitutio.

extantibus Cambyse & Tanaözare, consentaneum sibi visum esse dixit, ducē eum relinquere, & regnum ei qui prior esset natus, Cambysi scilicet, & rerum
6 plurium consentaneè peritus esset [a]. In Galliæ regno succedit primogenitus solus, quo deficiente sine liberis, alij fratres ordine: & aliquando diuisum fuit regnum, sed cùm hoc ad internitionem vsque peruenisset, tandem eo in vnum ex asse redeunte, ne posteà idipsum fieret placuit. Quemadmodum & in prisco Francorum regno obseruatum est ex quo Antenor ante natiuitatem Domini, anno 440. cœpit imperare, cùm in Schanzinis insulis victus & necatus est à Gothis, vnde pulsi Sicambri sub filio eius. Nam huic post mortē Marcomirus filius natu maior successit [b], qui regnauit 28. annos. Et posteà eius primogenitus ex tribus filiis alius Antenor, prælatus Priamo & Nicanori fratribus in regno Sicambrorum: isque reliquit filium alium vnicum, Priamum
7 successorem. Cui successit Helenus filius: Heleno, filius primogenitus Diocles: Diocli, alius Helenus primogenitus, qui depositus regno vt inutilis à proceribus, communi decreto, ante natiuitatem Domini anno 284. In cuius locum alius Dioclis filius Bazanus constitutus, qui postquam regnauit 36. annis, disparuit rex & summus pontifex ante natiuitatem Domini 248. Et huius filius primogenitus Clodomirus regnum accepit, & postquam regnauit 18. relictis 3. filiis, habuit primogenitum successorem Nicanorem: & hic Marcomirum primogenitū: Marcomirus Clodium primogenitū: & hic alium filium primo-
8 genitum Antenorem. Cui successit primogenitus Clodomirus: Clodomiro, primogenitus Merodacus: huic, Cassander primogenitus: Cassandro, Antharius primogenitus: Anthario, Frāchus primogenitus, qui regnauit 28. annis, à quo Sicambri dicti sunt Franci, vt author Hunibaldus historiographus antiquus eius gentis, victoria de Gothis habita, ante natiuitatem Domini anno 24. & mortuus ante eandem natiuitatem anno 9. & factus rex filius eius primogenitus Clogio, rex magus & Astrologus, qui pugnauit contra Tyberium Cæsarem. Natus eius regni anno, 18. Dominus noster Iesus Christus, 18. call. Ianuar. Regnauit autem an. 30. Et ei in regno successit Herimericus primogenitus occisus in bello à Gallis, an. Domini nati 32. Cui, quia non erat filius, successit Marcomirus eius frater, cui postquā is regnauit 18. annos, Clodomer eius filius primogenitus successit: qui mortuus anno 12. regni, habuit in regno
9 successorem Antenorem filium, qui 6. annos regnauit, submersus & interceptus à Gallis anno Domini 68. Et huic Rhaterius primogenitus successit. Huic autem, post eius regni annum 21. Rhichimerus, qui ann. 24. regni sui mortuus habuit filium primogenitum Odemarum successorem, qui regnauit annos 14. Cuius tempore fuerunt inter Gallos & Francos induciæ, & mortuus post leges correctas & nouè sancitas, anno Domini 127. Et Marcomerus filius eius regnauit 21. annos, cui successit Farabertus primogenitus: qui postquā regnauit 20. ann' reliquit Sunnonem primogenitum regem. Et huic successit filius Hildericus, qui regnauit ann. 40. mortuus anno Domini 253. Quo tempore cū Franci cæpissent bellum gerere in Romanos, cōsilio pontificum & vatum gētis suæ, insignia, quæ vocamus *Armoiries*, noua sumpserunt, abiectis ranis tribus, quas olim ex Scythia in albo vellere adduxerant, scilicet Leonē cum anteriore corporis parte *blauij* coloris depinxerunt, pedibus ad capturam seu prædam extensis, ore rugientis more aperto, cuius inferior pars corporis in caudam serpentis desinebat, cum qua collum Aquilæ subtus in vellereque aureo expansisque alis, depictæ, fortiter alligatum videbatur comprimere & suffocare. Et hæc insignia habuerunt Franci vsque ad Clodouem Christianū, qui tria lilia habuit pro Icone à cælo demissa. Regno tamē Ludouici primi per filios in duo regna diuiso, liliorum insigne Francis occidentalibus, siue Gallis remāsit proprium: Leonis verò atque caudę serpentis insignia, regnum Francorum orientale seu Germanicum retinuit. Quod quando imperio Romano annexum fuit insignibus prioribus abolitis, Aquilam retinuit imperij notam. •
Post Hildericum regnauit eius filius Banterus 18. ann. Deinc Clodius eius primogenitus, 27. Post hunc eius filius Vualterus, 8. an. mortuus anno Domini 306. huic

a Xenophon, libr. 8. Cyripæd.

b vide de his, & sequē tib. in 1. lib. Breuiarij historiæ Franciçæ Trithemij.

306. huic successit Dagobertus primogenitus, qui regnauit 11. an. Post hunc
eius filius Clogio, qui regnauit 2. an mortuus in prælio Gallorum an. domini
319. Cui quia non erat filius, successit frater Clodomerus, qui regnauit an. 18.
Et huius filius primogenitus Richimerus regnauit postea 33. mortuus in præ-
lio contra Romanos, anno Domini 350. Cui successit Theodomirus, anno 10
10. regni sui comprehensus à Romanis Galliam inhabitantibus, vnà cum ma-
tre Hastila capite truncatus, anno Domini 360. Verumtamen in regno succes-
sit eius filius Cogio, qui regnauit 18. ann. Cui successit Marcomirus primoge-
nitus, qui occisus est ab exercitu Romanorum per Valentinianum anno Do-
mini 393. Secutum tunc interregnum 26. annorum, administrato regno per
duos duces, primùm per Dagobertum fratrem Marcomiri, qui regnauit 5.
ann. sub quo Valentiniano denegatum à Francis tributum, deinde per Gene-
baldum eius filium, an. 21. Post cuius obitum anno Domini 419. Pharamun-
dus Marcomiri ducis Francorum Orientalium filius, communi voto proce-
rum electus est in regem, qui postquam regnauit ann. 7. & successit in regno
Clodius Crinitus eius filius, qui regnauit 20. Et postea huius filius primogeni- 11
tus Meroneus, 12. qui reliquit regem Hildericum filium, qui regnauit 23.
deiectus ab imperio per populum ob luxuriam, an. Domini 499 & in eius locū
Ægidius quidam Romanus substitutus, reuocatus tandem ann. 463. Et reli- 12
quit regem Clodoueum filium, qui regnauit ann. 30. & Gallias subegit factus
Christianus primus rex Gallorum, baptisatus à D. Remigio cum copiosa mul-
titudine, anno Domini 499. Et ita collige cetera successione filiorum si essent,
& horum deficiente causa, proximorum masculorum fuisse regni Gallorum
ditionē: mutataq; fuisse nomina regum & gentis, sed non ordinē succedendi,
quādiu idonei ex genere fuerunt administrationi. Fuerūt enim cū successione
hac regni, primùm Troiani cū Antenore dicti: cū Scythis Scythæ, & Sicābri: cū
Germanis Germani: cum Franco, Franci. Cum quib9 nationibus & mores ali
quos & linguā mutarunt. Et postremò Galliis potiti, post 930. annos, quib9 eas
impugnarunt Sicambri Galli, nomenq; & mores retinuerunt. Et tamē regum
creandorum per successionem consuetudinem inuiolatam habuerunt, & pri-
mogenitos prætulerunt sine diuisione; excepta triplici progeniei mutatione,
de qua vide Paulū Æmiliū, Annonium, Gaguinū, reliquosq; Galliæ historio- 13
graphos, ex quibus non delibabo plura, cùm sint horum libri satis triti. Volui
autem superiores reges recensere, vt reipsa conuellerem quorundam senten-
tiam, qui priscos Franciæ reges dixerunt electione factos, non successione: ne-
scio an malitiose, an verò imperitè id confixerint. Cùm certè propria natura
regni huius sit, in vnum aut filium aut proximiorem, filio deficiente, perueni-
re, cumque solum: nec tam iure voluntatis vltimæ præmorientis, quantum iu
re consuetudinis receptæ, ex lege tacita regni. Vt in aliis etiam quibusdam re
gnis obseruatur, quæ hoc modo iure generis deuolui in proximum dicuntur.
Quale Hungariæ [a], Portugaliæ seu Lusitaniæ [b]. Et gl. in cap. Moyses, 8. q. 1. re-
soluit hanc consuetudinem esse, & reipub. vtiliorem, & ideo præscriptibilem
[c]. Tuentur & interpretes, vt consuetudine, sic & pacto & testamento caueri 14
posse, vt feudum ad primogenitos solos perueniat [d]: & proximum succede-
re primogenitū primùm, deinc cæteros. Videbis autem fusissimè apud dictū
Ioan. de Terra Rubea, tract. 2. contra rebelles, explicatum: num rege impedi-
to aliquo casu, possit & debeat dari regimē imperij interim proximiori. Et se-
cundo, nū dandum sit ei qui ob aliquod crimē eo indignus est, vel est priuatus
iure successionis ob rebelliones, vel alios excessus, 3. Nū si is proximior ita indi
gnus se ingerat regimini, dicatur Tyrānus. Quæ quidē Lubentissimè ꝓsequu
tus fuissem, me nisi malitia & inuidia istius perniciosi seculi, quo nihil non im
punitū est remoraretur. Adiiciam tamen primogenitū hic intelligendū esse,
habita ratione prioris natiuitatis, nō tēporis, quo rex aut princeps, aut nobilis, 15
vel alius, qui huius iuris habiturus est successionem, adeptus bona est in qui-
bus iure primogeniti succedendum est, Sicuti in successione regni Persarum
Dario mortuo iudicatum est, in quo prælatus Artobarzanes primogenitus
eius,

a c. licet, de vo. & vo. redempt. ap. Greg.
b c. grandi, de sup- plen. neglig. prælat.
c. 6.
c c. fi. de consuet. hoc etiam approbat Ægid. Roma. lib. 3. de reg. princip.
d Ialen l. 3. C. de iure emphyt. collat. 54. Felin. in c. pruden- tiam, §. 1. de off. de- leg. Paul. Castr. cō. 390.

eius, etsi genitus fuisset antequam pater eius regnum fuisset adeptus, Xerxi ge-
16 nito tempore imperij, vt narrant historiæ authores[a]. Ita in Britannia, quam Anglia vulgus vocat, maior natu ex liberis totum patrimonium defuncti quã docunque quæsitum patris habet, vt ait Ange. Aretinus[b]. In lege diuina, tanta non erat primogeniti portio, sed tantùm quanta duplex, quanta esset duorum aliorum filiorum. Sic enim Deus statuit de familiarum successione[c]. *Si quis habuit duas vxores, vnam dilectam, aliam odiosam, & fuit filius odiosæ primogenitus, & filius dilectæ secundogenitus: nõ poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre alteri, sed primùm exosæ qui primogenitus est agnoscet primogenitum, & de bonis quæ habebit, dabit ei cuncta duplicia. Iste est enim principium liberorum eius, &*
17 *huic debentur primogenita.* Plures de primogenitura sunt quæstiones, vtiles & quotidianæ, vt quod hoc ius transmittatur per primogenitum in filios suos etiam si is moriatur viuo patre; & quòd filij eius seu nepotes patruis præferantur, de quibus vide copiosè disputantem Guillelmum Benedictum, ad verba, *in eodem testamento relinquens*. 1. numero 186. & seq.

a Herod. in 7. Plutar. in Artaxerxe, Iustinus ex Trogo, lib. 1. & 16.
b Angel. id §. igitur, nume. 28. in proœ. Institut.
c Deutero. 21.

De more gentium in successione filiarum & filiorum diuerso.
Cap. 4.

1 *Intestati successionis lex Vuisigothorum, 12. tabularum, Voconia, Langobardorum.*
2 *Filiæ exclusæ à successione intestati patris vbi, & seq. 3. 4. 6. 7.*
5 *Burgundiorum de successione filiorum lex.*
7 *Salicæ leges à quibus latæ.*
8 *Francorum regnum non transit ad fœminas. Aliter in regno Nauarræ statuitur.*
9 *Isabella regis Edoardi 3. Anglorum vxor exclusa à regno patris Galliarum.*
10 *Angliæ & Franciæ bellorum causæ.*
11 *Pax cum Anglis & Francis quando.*
12 *Regna quædam ad fœminas quoque per successionem deuoluuntur. Vestales tamen nec sunt, nec habent ab intestato hæredes.*

1 COMMVNIS gentium mos fuit, vt plurimùm, vt æqualiter filij & filiæ succederent parentibus intestatis sine sexus distinctione. Quod & legibus Vuisigothorũ, apud quos vocantur primo ordine, vt apud Romanos, primùm filij, post hos nepotes, subinde pronepotes[d]. Et si illi non sint, pater mater, auus auia[e], & deinceps gradu proximi[f]. Nõ distinguebat etiam sexum lex 12. tab. in hac successione intestati[g]. Lex Voconia autẽ, vt anteà diximus, ad certam partem tantũ admittebat filias & fœminas aliàs. Lex Langobardorum ad tertiam tantùm
2 partem, ex constitutione Luithprandi[h]. Cæterùm, prouinciæ quædam, quæ nobiliores habitæ sunt, qui vtrumque sexus accuratius considerauerunt, & naturam cuiusque, masculos præposuerunt. Et legislator omnium sapientissimus Deus, sic legẽ promulgauit[i]. *Homo cùm mortuus fuerit absque filio, ad filiam eius transiuit hæreditas: si filiam non habebit, habebit successores fratres suos: quod & si fratres non habuerit, dabitis hæreditatem fratribus patris eius: sin autem nec patruos*
3 *habuerit, dabitur hæreditas iis, qui ei proximi sunt. Eritque hoc filiis* Israel *sanctum lege perpetua.* Iure Armeniorum antiquo, fœminæ non succedebant parentibus, nec fratribus, donec id emendauit Iustinianus, nouella constitutione 21.
4 Baioariorum ducatus olim iisdem ferè legibus successionis intestati vtebatur. Hunc populum fuisse in Europa Pius 2. tradit, & ab aliis dictos Boios, & Noricos, vel Bauaros, vt ab Strabone & Plinio[k]. Sunt & Plinio[l], Boij, Lugdunensis

d in C. leg. Vuisigot. lib. 4. tit. 2. l. 1. & 5.
e eod. lib. & tit. l. 2.
f l. 4. eod.
g l maximum vitium, de lib. præter. C.
h in legib. Langob. tit. 45.
i Numero 27.
k Plin. lib. 3. cap. 17
l Idem 4. c. 18.

Edouardus: atque is ex consensu Anglorum, fidelitatis iuramentum præstitit
10 pro Aquitaniæ ducatu eidem Valesio, anno 1329. Sicque non tantùm fœminæ & filiæ à regni successione excluduntur Francorum, sed etiam eorum filij [a], à proximioribus ex genere masculino: ne transeat hoc regnum in alienam familiam per filias [b]: & quia exclusa aliqua persona, ex ea descendentes quoque excluduntur [c]. Et fuerunt certè non ignoro hac de re prælia plura & diutina inter Anglos & Francos: Quòd putarent ex proximitate Isabellæ, regnum post Carolum Pulchrum, ad illam & eius posteros peruenire iure ordinariæ successionis, non considerata lege Salica, & principum maiorum præscripta & inueterata ab omni æuo consuetudine, quæ haberet etiam sine lege expressa vim inuiolabilem. Neque ad rem facit conuẽtio inita in matrimonio contracto, inter Catharinam Caroli 6. regis Francogalliæ filiam, & Henrichum 5. Anglorum regem, qua cautum erat, vt scribit Gaguinus in Carolo. 7. ex præscriptione pactorum factorum à Philippo Burgundo: vt *si superstite Henricho vita decederet Carolus 6. Franciæ regnum Henrichus adiret: si contrà, id. quod Hẽrichus prædecederet, & ex Henricho virilis proles superstes esset Carolo deficiẽte Henrici filius Franciæ principatũ haberet*. De hoc scribit etiam Paulus Æmilius [d], *In Tricassibus Catharina filia Caroli 6. qui nec sui nec regni, nec mẽtis petens foret, nihil detrectante, nubit Henricho his legibus, vt rex gener, si socero regi superstes foret, liberiúe ex Catharina procreati, in regnũ Franciæ succederent. Interea rẽ Francicã administraret Anglus gener, rectorq́; Franciæ diceretur*. Et hæ pactiones factæ sunt nulla facta mentione Caroli 7. qui filius erat tunc Carolo 6. natus, & rex designatus vt Delphinus. Quare & multiplici rõne ipsæ improbatæ sunt; & quòd à non sanę mentis factę sint, & dictante hoste, & contra regni legem, & quòd sit id contra naturæ communis & iuris etiam ciuilis regulas, vt filius non ingratus exhæres sit, quodúe sine procerum consilio, & sine causa Delphinus regno priuetur, regnumq́ue in alios quàm legitimos successores transferatur.
11 Quamobrem optimè sibi consuluerunt Angli, quando post multas clades, ancipitesq́ue victorias, tandem anno Domini 1514. nubente Maria sorore regis Angliæ, Ludouico 12. Francorum regi, remisserunt regi ius quod putabant sibi in regno Gallorum competere, idq́ue ex consensu & consilio Anglorum.
12 Ex quibus constat, in Gallia non esse commissa, ex iure suo, mulieribus rerumpub. gubernacula nec sceptrum. Quamuis in regno Nauarræ, Apuliæ, Amasonum, & alibi, diuersum ius seruatum sit, quodque seruandum ex more maiorum est. Vnusquisque enim in suo sensu abundat. Suntque rationes locis quibusdam singulares, quæ seruari ita suadent. Quamuis vbique notum [e] sit quod dicebat Menander,

στῦλοι γὰρ οἴκου παῖδές εἰσιν ἄρρενες, idest,
Columnę domus sunt filij masculi.

Plato filiæ, quæ virò est desponsata, nihil vult à patre relinqui. Et lege 12. tabularum virgo Vestalis [f], neque hæres est cuiquam intestato, neque huic intestatæ quisquam.

a Iuxta §. hoc autem qui feu. da. poss. c. a §. ad filios, de grad. succes. in feud. in vlti. feudo.
b §. 1. de legi. agna. tut. & § si de pa. po. apud Iustinia.
c l. si viua. de natu. libe. & l. si viua, de bon. mater. C. & vide nominatim hac de re, & de reprobata successione Angli in regno Francorum. glo. anti. in proœ. Pragma. Sãc. in vers. consanguineis Bald. in l. 1. de fili tri. & ad l. 1. vers. & adde, de senat. in P. & ibi Corset. Pe. Iacob. ad ti. de verbo. succes. in regno Franciæ. In practica Anto. Corset. in tract. de potest. regia, q. 66.
d Paul. Æmil. in Caro. 6. lib. 10. Histor.
e Plato, lib. 11. de legib.
f Gell. lib. 1. c. 12.

De successione liberorum legitimorum tantùm. Cap. 5.

1 *Adoptati & arrogati succedunt patribus adoptiuis & naturalibus etiam ab intestato. & 2.*

3 *Spirituales filii quid consequantur ex successione intestatorum parentum spiritualium, & pater quæ teneatur filio præstare.*

LEX vocat adoptatos & arragatos ad portionē & successio- 1
nē patris adoptātis vel arrogatoris [a]. Et ideo adoptati suc-
cedūt patri adoptāti ab intestato [b]. Neq; tamē ideo minus
succedūt patribus naturalibus & legitimis, cū semper iura
naturalia cōseruēt [c]. Atq; ita iure Codicis, adoptiuus suc-
cedit tantū vnà cū liberis naturalibus & legitimis antè vel
post genitis, patri adoptiuo [d]: dūmodo tēpore mortis pa-
tris adoptiui, in eius inueniātur potestate, scilicet modò ne sit emācipatus: nō a
liter [e]. Succedit autē patri adoptāti ab intestato, nō autē aliis proximis eius [f]. 2
Adoptio enim nō ius sanguinis, sed ius agnationis adfert [g]: quamuis in arroga-
to omnia iura patris adoptiui remaneāt intacta [h], succedatq; non tantū patri,
sed etiam eius agnatis, & illi ei succedunt [i]: dummodo non sit emācapatus tē-
pore mortis eius cui succedit [k]. Nisi iure Pandectarum dicamus in eius succes-
sione intestati impuberis officere agnatis & patri arrogatoris cautionem de
restituēdis proximis eius bonis iuxta l. non enim aliter, de adoptio. in P. Legi- 3
timi filij spirituales, quos sacramēta anadochis seu patribus lustralibus in ba-
ptismo ex lege coniungūt, nihil petunt tēporale in successione spiritualium pa
trū [l], sed spirituale. Res enim indiget eo alimēto & cibo quo generata est, nē-
pe spirituali. Qualis autē sit ille cibus, ex D. Augustino relatum est, in ca. vos
ante omnia, de consecrat. dist. 4. Sunt enim duo, quæ filiis naturalibus &
legitimis debētur, quia duplici cura patribus vincuntur, corporis, & animi: v-
num alimenta corporis [m], & pro illis ex voto cōmuni parentū successio bono
rū [n], quæ plenè corporalia sunt [o]. Aliud institutio seu doctrina vel eruditio [p],
quia non alia maximè ratione patribus Deus singulari iure commēdasse vide
tur filios, quam vt probos & bonos reipub. conseruent, & relinquant: pro illo-
rum sceleribus ex incuria admonitionis & castigationis cōmissis, coram Deo
responsuri [q]. Spirituales porrò filij præcipuè, & veluti in suffragium paren-
tum naturalium ratione institutionis & doctrinæ fidei, patribus spirituali-
bus committuntur.

a l. si arrogātor, de adopt P.
b §. sed ea omnia, de hæred. quæ ab int. defer. apud Iustini. l. cùm in adoptiuis, §. sed ne, de adopt. C.
c d. l. cùm in adoptiuis.
d l. si te parens, §. de suis & legi. lib. C.
e d. l. cùm in adoptiuis, §. sed ne articulū, vers. *sed si quidem*, & §. fin autē per emancipationem, de adopt. C.
f d. §. sed ne articulū, ver. *sed si quidem* in fine.
g Paul. in l. qui in adoptionem, 23. de adopt. P. §. sunt autē agnati, vers. *per adoptionem*, legi. agnat. success. apud Iustinia.
h d. l. cùm adoptiuis, §. fin.
i l. 2. §. parui autem refert, de suis & legi. P. § per adoptionē, de legi. agna. success. §. cùm autem impuberes, de adoptio apud Iustinia.
k d. l. pen. §. fin autem de adoptio C.
l Bal. in auth. nisi rogati, ad S C. Trebel. C.
m l. necare, & l. si quis à liberis. & to. titu de lib. agnos. P. l. vini. §. taceat, ve *sinat*, de rei vxo. act. C. l. fi. §. ipsum autem filium, de bon. quæ lib. C.
n l. cùm ratio, de bon. damnato. l. scripto, vnde lib. P. l. nam & si parentibus, de inoff. testa. P.
o l. cum hæredes, de acqui. hær. P.
p c. sicut ij. §. necesse, 47. dist.
q licet Heli de fimo. 1. Reg. c. 2. d. c. sicut ij.

De successione filiorum naturalium tantùm, & spuriorum. Cap. 9.

1 *Naturales tantùm filii qui, & quomodo ab intestato patri succedebant: & quibus hodiè illi inter Christianos similes, & quare. nu. 2.*
3 *Spurii non succedunt ab intestato patribus.*
4 *Spurii turpes, parentibusq; dedecori, non sunt de eorum agnatione, non ferunt iure arma domus. & nu. 5.*
6 *Baculus interiectus insignibus seu armis domus quid significet.*
7 *Nobiles & degeneres vnde facti.*
8 *Nomen bonum, melius diuitiis multis.*
9 *Spurii in Gallia non succedunt patribus eorumq; agnatis, nec sunt liberorum nomine comprehendendi.*
10 *Nothus seu spurius in quantum Athenis succedebat intestato.*

PERMITTEBATVR olim apud Romanos concubi-
natus, eius mulieris quam quis poterat nulla lege prohi-
bente sibi coniungere vxorem, quamque habebat indu-
bitato affectu sibi coniunctam, vt alibi in personis docui
[r]. Et ideo filij, qui inde nati erāt succedēbāt in aliquo, ex te-
stamēto, & ab intestato cū deficiebat patri soboles ciuilis
id est, cū nō supererāt filij naturales & legitimi, aut con-
iunx legitima, in duas paternę substātię vncias: vt matri etiā inter eos, si super
uenisset virilis portio daretur. Et si legitimi & naturales essent, pasci tantùm
ab aliis

r vide l. 1. C. de natu. lib. l. 2. & 2. & tot. ti. de concub. P. l. 1. C. 204.

ab illis illos statutum est [a]. Verumtamen ij numquam proximis vel cognatis
2 patrũ naturalium succedebant [b].Hodiè inter Christianos hæc superflua tractatio est,cũ omnis cõcubitus præterquam vxoris legitimæ interdictus & dãnatus sit,tanquam fornicatio improba [c].Proinde naturales inter spurios hodiè numerantur.Et quę dicentur de spuriis seu bastardis,eadem censentur de
3 naturalibus dicta,si Christianè loquamur. Itaque absolutè dico succedere ab intestato nõ posse patribus naturalibus tantũ,siue solij sint, siue filij naturales & legitimi supersint [d]:patrem enim certum cui succedant nõ habent,seu demonstrare non possunt,vel honestè non demonstrant [e]. Ex quibus mihi verior videtur sententia,vt nec illi bastardi,qui dicuntur *aduonés*, quia honestè non sunt asserti filij,nec patres honestè demonstrantur, non posse iure succedere:etiam si sit consuetudo contraria,quæ corruptela potius & mali exempli dicenda est [f].Neque me remoratur ab hac sententia Bartholus,qui contrarium sentit [g];nec eorum,qui dicunt ita iudicatum [h].Nam mihi in hac causa suspectus est Bartholus,qui se eius generis fatetur [i].Et legibus, non iudicatis exemplis disputanda veritas est [k]. Et si quando princeps vel senatus sine
4 exemplo cuipiam subuenit,id non est trahendum in consequentiam [l].Sed & extat contrarium iudicium illudque celebre de Leotychide.Si quidem Agis frater Agesilai rex Lacedæmoniorum,filium reliquit Leotychidẽ, quem ille viuus non agnouerat,sed moriens eundem suum esse dixerat:tamen non obstante assertione,in regno Agidis ab Ephoris prælatus est Agesilaus,vt proximior, Leotychidi vt spurio [m]. Quid enim prodest assertio eius quod peccati habet vestigia,nisi in pœnitentiã & pœnã?Et quare proximi legitimi successores,turpi hac assertione priuari bonis possint, nõ video:cũ nec eos directò vel indirectè institui posse anteà docuerimus [n]. Quod fieri posset, si assertio illa probaretur,aut idoneos successioni redderet.Et quomodo damnatum à lege diuina & humana delictum,poterit ab eo,qui ex illo pœnam meretur,approbari & reddi bonum.

ὁ γὰρ ὃ μὴ καλὸν, ὅποτε ἔφυ καλόν,
οὐδ' οἱ νομίμοι παῖδες, ματρὶ λόχευμα,
μίασμα πατρός [o].id est,
Non enim quod non est honestum,potest esse honestum.
Neque liberi illegitimi,scilicet honesti sunt,*qui matri turpis partus,*
Et patri probrum & piaculum.

Deturpant enim familiam,& pessimis moribus prædicti vt plerumq; & dege-
5 neres fiunt [p].Ideo non dicuntur de familia vel de agnatione patris,neq; transeunt in eos,nec deferunt insignia seu arma domus [q], vt inhabiles ad ea quæ
6 dignitatis sunt gerenda [r]:quia nec nobilitatẽ sui generis retinẽt [s].Scio tamèn inoleuisse apud quosdã consuetudinẽ,vt permittant deferri insignia & nomẽ domus spuriis,interiecto baculo,quod vocãt barrã,quę incipit à sinistris & desinit in imũ latus dexterũ sic ,vel sic , vt significent,non ex legitimo & dextero,sed ex infœlici & dãnabili cõcubitu natũ ex talis domus,hominib[us] cuius insignia intercepta baculo hoc modo dispositio notatur.Pẽdet autẽ à sinistris in dextrę imam partẽ etiam,ad differentiã baculi interiecti in insignibus & armis nobilium,per quem pendet à dextro latere in imum sinistri, hoc modo significatur hos qui hæc insignia ferunt,non ex linea recta processisse,
7 sed ex transuersalib[us] & collateralibus esse [t].Honesta certè ista postrema distinctio,aliam vero nõ possunt probare,quòd mihi videatur in contumeliam nobilium virorũ inducta, vtpote vestigiis peccati in perpetuã memoriam splendidis & nobilibus insignibus interpositis,& nota hærẽte cõmaculatis. Cũ tamẽ intersit nostra partus nõ subiici, vt ordinum dignitas familiarumq; salua sit [u].Et maximè veræ nobilitati exosum esse debeat,nõ solũ non lætari cũ malefecerint,vel malè gestũ improuidè publicare & iactare ; sed etiam omnino malè agere,ex quo nota iniuri sibi,generi maiorum,& successoribus possit. Vt enim virtus benè gestum, ex grege hominum communis naturæ, fecit di-
8 gnos honore [x] non viles, vnde nobiles: Sic & vitium ex nobilibus facit viles,

 degeneres

a Auth.licet. C.de natu liber. § si verò filios, & § fi. quibus mod.nat. eff.sui.
b §.filium verò, eod.
c 1.ad Corinth.7.ibi, *vnusquisque ob fornicationem &c.*
d d.auth.licet,in fin. de natu.lib.C.l.1.C. eod.§.natura quidẽ quib.mod.nat. effi. sui,coll.7.c.cùm inhibitio.§.1.de clãd. despons.
e §. vulgò quæsitos, de success.cognato. §.si aduersus ea, de nupt.apud Iustinia. l.vulgò concepti,de sta.homi.
f c.cũ haberet, de eo qui dux in mat.quã prius &c.c.si.de cõsuet.
g Bart.in l. hæredib. §.1.ad Trebell.
h Pap lib.21.Rapsod. aresto.tit.3.arc.1.
i Bart.in l.si quidam cùm filium, de ver. oblig.
k l.non exemplis, de sent.& interlo. om. iudic.C.
l l.1.§.fin. de constit. princip.in P.
m Æmil. Probus, in vita Agesilai. Xenop.lib.3. rer.Græ. Plutar.in vita Agidis.
n Sup.lib.42.c.35 nu. 5.& sequent.
o Euripid.in Phenic. actu 3.vers 19.
p c.si gẽs Anglorum, 56.dist.
q Bar.in l.1 de dignita.li.12.C.& in tra. de insignib.& arm. Bal.in l.generaliter. §.cùm autẽ,de inst. & subst.sub cond. fact.& in l.cùm legitimæ,de sta.hom. gl.antiqua,in §.sine viri,ad ver. *filij*, de nume.& sta.Cardinal.in prag.sanctio. vide plura apud Guil Bened. in ver. Raynutius de clera, nu.30.31 32.33.34.35.
r c.per venerabilem, qui fil.sint legiti.
s l.1.de nat.lib.C.l humilem. C.de incest. nup.
t Nicol. de Vualdis, in tracta.de successionib.pa.1.co.1.& 20.Guil. Bened. in d. versi. Raynutius de clera,nu. 31. ad c.Raynutius,de tes. Chassa.§.3.*des successions de Bastardz*, nu. 22.23.in consue. Burgund.
u l.1.§. pen. de vent. inspic.in P.l. super statu.de quæstio.C.
x Sene. lib.5. episto. epi.sin omnium verò 44.Plat. in Charmid.Aristot.3. Polit. cap.8.

degeneres, & plebeios. Et miror admodum, cur nobiles faciant nominis & splendoris domus bastardos seu spurios participes, concedendo insignia & nomen domus. Et tamen ideo non permittant illos in bonis succedere, quamuis insignia ferant, ex testamento nec ab intestato[a]. Admirationis causa mihi videtur esse iusta, quia nomen, quod æternas facit familias, patiantur potius cōspurcari, quàm bona, quæ temporalia sunt. Et quòd pluris bona, quàm illud faciant. Cùm tamen πολλῶν χρημάτων κρεῖττων ὁ παρὰ τῶ πλήθους ἔπαινος, vt ait Isocrates, id est, *bene audire apud homines præstat omnibus diuitiis*. Quod anteà Salomon dixit[b], *melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ, vel quàm vnguenta prætiosa*[c]. Et alibi, *curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quàm thesauri magni & prætiosi*[d]. Sed retineamus quod agimus, spurij ergo non succedēt 9
etiam in Gallia patribus vel eius agnatis, & ita conueniunt omnes: quia non habent iura sanguinis[e]. Neque agnati vel cognati dici possunt[f], neque liberorum appellatione continentur. Neque conditio, *si sine liberis*, naturalium, multò minus spuriorum causa verificatur[g]. Neque filiorum vel nepotum nomine comprænhenduntur, quando de filiorum priuilegijs vel commodo agitur[h], vel de honoribus, vel dignitatibus: quamuis si de incommodo agatur, contineri dicāt[i], in odium eorum, quòd cùm non sint de genere paterno, tamen impudenter se inserant eidem. Dictumque, *filii adulterorum in consummationem erunt, & ab iniquo thoro semen exterminabitur: & si quidem longæ vitæ in nihilum computabuntur, & sine honore erunt nouissima eorum*[k]. Et alibi[l], *eiice ancillā*, scilicet concubinam, *& filium eius: non erit filius ancillæ hæres, cum filio liberæ*. Lex 10
Athenis fuit, vt si quis nothum haberet filium, legitima filia caperet hæreditatem, notho autem quinque minæ relinquerentur[m].

[a] vt Guido Pap. scribit, decis. 80. nu. 2. Chass. ad §. des successions de bastardz, in consuet. Burg. vbi errat, quia confundit spurios cum naturalibus, & putat prohibitiones tantùm pertinere ad adulterinos, incestuosos, &c. Quanuis Cepo. plures cautelas meditatus sit, ad instituendos spurios caut. 37. sed num bene, viderit ipse qui legit. Ego reprobo.
[b] Prouerb. 22.
[c] Ecclesiastes, c. 7.
[d] Ecclesiastici. ca. 41. c. nolo, 12 q. 1. clem. exiui, §. cæterùm, 1. in fi. de verb. sig. apud Clem.
[e] Bart. in l. fi. C. eod.
[f] l. Spurius, vn. cogna. P.
[g] l. generaliter, § fin. ibi *sine iusta parte decesserit*, C. de institu. & substit. sub cōd. fact. C. & ibi Salic. in §. cùm autem, & Bald. in l. cùm acutissimi, C. de fideicō. Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 1. nu. 8. & 9.
[h] Bart. in l. tutela, de capi. deminut. & in l. pronunciatio, de verb. sig. & in l. 1. & & 2. de appellat. P.
[i] Ioan. de Platea, in l. 1. de impo. lucra. desc. C. lib. 10 l. hos accusare, §. omnib. de accusa.
[k] Sapien. 4.
[l] Genes. 16. ad Gal. 4.
[m] Suid. in ver. ἐπίκληρος.

De filiorum legitimatorum successione intestati. Cap. 7.

1 *Homo sibi ingenium format etiam contra naturæ inclinationem.*
2 *Filii boni ex malis parentibus orti, & contrà mali ex bonis. Quomodo similes & patribus. nu. 3.*
4 *Filii boni vix ab optimis relicti & generati.*
5 *Legitimationis faciendæ ratio.*
6 *Legitimatio per subsequens matrimonium quæ requirat.*
7 *Legitimati rescripto principis quomodo patri succedāt, & cur agnatis eius nō succedāt.*
8 *Legitimatus ex rescripto excludit in successione patris cognatos. Sed an excludatur à legitimis & naturalibus patris liberis. nu. 9.*
60 *Legitimato per rescriptum principis vbi publicari & euulgari debeat, antequam effectum habeat.*
11 *Legitimatio ad succedendum, & ad beneficia à quibus fieri possit.*
12 *Possessionis rerum ecclesiasticarum cognitio ad curias regis cur pertinet in Gallia.*

TANTA interdum est hominum industria & ingenium, 1
vt aliquando seipsos vincant, & sibi ingenia aliter, quam natura inclinet, forment. Quemadmodum enim vis consuetudinis rerum perniciosarum, & vitiorum amor, illustrium virorum filios degeneres reddit: sic eadem in bona assuefactio, & animorum probus cultus viles & natura turpes, & humiles in præstantiores viros subuehit, & promouet; exque plebeijs nobiles facit. Et notā turpitudinis vel omnino obliterat vel saltē operit. Ex bonis mali sæpè orti, & cōtrà, ex malis optimi. Quibus est 2
paterna virtus pro exēplo, quos domesticæ imagines monēt quotidiè, quæúe in splēdore maiorū honorāt, verè nobilia portēta dici possūt, teterrimis ignauiæ ac nequitiæ sordib. imbuta, qñ à vestigijs virtutis degenerāt. Citius quoque detegūt

isti

isti sordidi, veluti in sole, maiorum tenebrę; in candido panno, maculę. Vt cõtrà, qui à vilibus parẽtibus orti, qui ex impio cõcubitu, si in frugem meliorem peruenerint, citò tales deleguntur: vt inter sordes, mixta honestas; inter tenebras, stella, Eoque maiore digni huiusmodi honore, quò summo animi nixu perdifficilem viam tentarunt, & veluti prodigioso impetu è consueta natura emerserunt. Facilis, inclinante & iuuante naturæ nostræ corruptione, ex gradu virtutis & honoris lapsus, facilè enim corpus quod corrumpuntur aggrauat animam & deprimit, facilè lapis deorsum tendit: at dignum opus laude, gratia præeunte Dei, quæ nunquam non præsto desiderantibus adest, inferiorem partem hominis & corpoream superare, mentem domare, & in carceribus istius ergastuli animæ, principem eam esse, ei dominari cum ratione, &
3 carcerem etiam suum regere. Ex impudico quidem & prohibito semine, communi quodam naturali successu, editur partus similis parentibus: nec mirum, plantæ enim & arbores & animalia sibi simile generant.

τίκτουσι δὲ γυναῖκες ἐοικότα τέκνα γονεῦσιν [a]. idest,
Pariunt mulieres similes filios parentibus.

Et vt ait Horatius [b],

Fortes creantur fortibus & bonis:
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Et vt Thẽseus dicebat apud Senecam [c],

Redit ad authores genus:
Stirpemq́ primam degener sanguis refert.

Sed & frequentius deterior partus solet esse genitore, quia & senescit mundus: senescunt, & minus valida fiunt quæ in eo renascuntur, quò magis ad interitum properant.

AEtas parentum peior auis,
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem [d].

4 Et proinde meliorem se gignere hoc propemodum miraculum, vel ad laudem filij maximè conducit, qui talem se esse curauit. Telemachus ideo laudatur apud Homerum à Pallade Mentoris sub persona.

εἰ δ' οὐ κείνου γ' ἐσσὶ γόνος καὶ πηνελοπείης
οὔ σ' ἔτ' ἔπειτα ἔολπα τελευτήσειν ἃ μενοινᾷς.
παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται.
οἱ πλεόνες κακίους: παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους [e]. idest,
Si verò non illius, scilicet Vlyssis, *esses filius & Penelopes*
Non sanè praterea sperarem te perfecturum esse quæ moliris.
Pauci enim similes patri sunt,
Plerique peiores: pauci verò parentibus meliores.

Et Ælius Spartianus dicebat [f], neminem propè magnorum virorum optimum & vtilem filium reliquisse satis clarere: aut sine liberis interisse. Nemine reliquit Romulus. Numa, qui vtilis esset reipublicæ: non Camillus similes sui, non Scipio, non Catones, non Demosthenes, Virgilius, Crispus, Terentius, Plautus, & cæteri. Non Iulius, non Augustus nec adoptiuum. Marcus imperator infœlicem Commodum reliquit: Seuerus Septimius Bassianum, qui oc-
5 cidit fratrem Getam in sinu matris. Optimum itaque visum est nomothetis, restituere natalibus authoritate publica ex causa cognita laudabili [g], quæ in principis arbitrio esset, vt viros dignos vera ingenuitate, & ex spuriis legitimos facere: vt cùm tales facti essent, vt digni ea sententia & approbati, admitti ad successionem parentum possent. Considerantes potius quod in illis est vel esse dicitur boni, q̃ quod cõmuniter in reliquis mali esse cognosci-
6 tur. Emendat eluitque notam natalem subsequens parẽtum matrimonium, si pater ex concubina antè habita succeperit spurios, quæ nec meretrix publica fuerit, & posteà eam matrimonio sibi cõiunxerit. Quo casu illegitimi antè

a Hesiod. in Ergis.
b Hora. Ode 4. lib. 4.
c Seneca, in Tragœ. quæ Hippolytus.
d Horat. Ode 6. lib. 3. Carminum.
e Homer. Odyss. 2.
f Spartia. in vita Seueri.
g arg. l. 1 de praec. imp. offer. C. ubi. Laudabiles fides exempla.

geniti habent proculdubio omnia iura naturalium & legitimorum liberorum, & patri succedunt vnà cum aliis naturalibus & legitimis [a]. Angelus Areti [b]. in hac quæstione scribit, quod ad hoc, vt filij legitimentur per subsequens matrimonium, primùm requiritur, vt filij nati sint ex parentibus inter quos esse potest matrimonium: secundò, quod de hoc matrimonio non tantùm consensus de præsenti maritalis interueniat, sed & fiant instrumenta nuptialia & dos constituatur. Ego tamen arbitror, pro substantia matrimonij dotem & instrumenta non exigi [c], sed benedictiones sacerdotis: vt matrimonium clandestinum, quod non probat Ecclesia tanquam occultum & incertum, appareat & probetur [d]. Nec in dubium etiam reuoco matrimonium cum meretrice contractum [e], neque filios postea natos inde, per l. filium, de sta. homin. Sed num ex meretrice anteà vulgò cōceptos sibi asserree quis possit suos, & num illi succedant obsequens matrimonium, dubito & subsisto, propter l. vulgò concepti, d. tit. de sta. homi. Si tamen à coniuge antè generatos ostendi possint, eos admitterent: non aliter. Legitimatis per rescriptū principis eadem quoque iura dantur in bonis patris, si soli sunt, & si cum consensu patris legitimati sunt, cum testamento aut ab intestato decedente patre [f]. Minus autem consequuntur in bonis proximorum patrum, quàm legitimati per matrimonium: quia rescripto legitimati non succedunt ab intestato agnatis vel cognatis patris, vt alij [g]. Quia præiudicium proximis ex legitimatione fieri nequiuit, non vocatis, nec consentientibus [h]. Nec princeps rescriptū in alterius præiudicium censetur indulsisse [i]. Fidem facit atrogatio, quæ per indulgentiam principis ea lege facta censetur, ne inde præiudicium fiat proximis, qui successuri esset impuberi arrogato, si intestatus decederet. Quare illis cautio eius rei causa ab arrogatore datur [k]. Atque ita adoptio nō iure facta, à principe confirmatur, cum æstimatione iudicis, adhibitis etiam iis qui contradicerent, id est, qui lederentur confirmatione adoptionis [l]. Dum libertum etiā princeps natalibus restituit, id facere non solet nisi consensiente patrono: ius enim patroni, hoc beneficio impetrato adimitur [m]. Excludit tamen legitimatus ex voluntate patris proximos & cōsanguineos patris ab intestato, in bonis eius patris; etsi proximi legitimationi non consenserint. Quùm pater non teneatur alios quàm liberos, vel ascendentes, eosque tantùm in legitima, si nolit, aliter, instituere [n]. Et proinde, illis non vocatis, potuit sibi filium legitimare, etsi ita hæredem ab intestato designare. Quod intelligi par est, secundum Guill. Bened [o]. quando legitimi & naturales liberi non supersunt. Nam si illi sint, tunc debet consensus eorum haberi in legitimatione spurij, per rescriptū principis facienda: etenim illorum interest, cùm vel portio illarum minor ex ea legitimatione sit futura, crescente numero liberorum. Itaque si legitimatio fiat antequam nascantur ex iusto matrimonio liberi, cessabit natis illis legitimatio in hoc effectu succedēdi: in aliis autē honoribus & dignitatibus, ius filiationis & legitimationis seruatur intactū; dum tamē honores & dignitates aliis præiudicium non adferant: nam tunc simplex legitimatio eatenus beneficium suum non extendit [p]. Atque in feudis, naturalis tantùm seu spurius legitimatus, neque solus, neque cum aliis fratribus admittitur successor. Idque ex consuetudibus feudorum ab Insubricis seu Langobardis editis [q]. Quamuis in Gallia contraria sententia senatusconsulto curiæ supreme Parisiorum, an. 1456. contra dominum de Ventadour firmata fuerit [r]. Placuit autem eidē curiæ 23. Decemb. anni 1545. hanc natalibus restitutionem principalibus codicillis factam euulgari & describi in camera seu curia computorum, & in curia iur dici loci natiuitatis eius qui legitimatur, & in curia senatus eiusdē prouinciæ, priusquam ex legitimatione sequi succedendi possit potestas [s]. Sed & vltra requiritur, legitimationem fieri ad hunc effectū per principem temporalem, seu secularem, cuius iurisdictioni maximè temporalia commissa sunt [t]. & successionem leges circa bona: alioqui facta per spiritualem, veluti per summum pontificem, extra loca quę sibi subiiciuntur etiam in temporalibus, quæue sunt de patrimonio sedis apostolicæ, non egreditur beneficiorum & dignitatum

(Side notes: 7 at "Legitimatis per rescriptū principis"; 8 at "Excludit tamen legitimatus"; 9 at "Quod intelligi par est"; 10 at "Placuit autem eidē"; 11 at "Sed & vltra requiritur".)

a ca. 1. & ca. tanta, qui fil. sint legit. §. fin. de inc. nup. in auth. §. 1. in fi. quib. mod. nat. eff. sui, §. quib. cōnumerari, de hæred. quæ ab int. defer. apud Iustin. l. cum quis, & auth. nuper, C. de nat. liber.

b Areti. ad § intestatorū, nu. 7. de hære. quæ ab int. defer. facit §. si quis ergo, quib. mod. nat. effi. sui.

c l. cùm multæ, de donat. ante nupt. C. l. iubemus, C. de repud.

d c. 1. & 2. & 3. de clād. desponsat.

e c. inter opera charitatis, de sponsal.

f §. illud tamen, quib. mod. nat. effic. sui.

g §. filium verò, quib. mod. nat. effic. sui in auth.

h l. de vnoquoque, de re iudic. l. iurisgentium, §. ante omnia, de pact. Rub. C. res int. alios acta &c.

i l. 2. §. si quid a principe, ne quid in lo. pub. P. l. nec auus, de emancip. C. l. 2. de præc. imp. off. C. l. si quis sepulchrum, de relig. & sump. fu. P.

k l. non enim aliter, 18. de adopt. in P.

l l. adoptio, 38. & l. nam ita D. Marcus, 39 eod.

m l. 2. & fi. de natal. restitu. lib. 40. P. ti. 11.

n l. cum quæritur, & l. parētibus, C. de in off. testam.

o Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, nu. 186. 187. 188.

p Innocē. in c. per venerabilem, qui fil. sint legi.

q §. naturales, si de feu. def. fuer. cont. int. dom. & agn. Vassal. lib. 2. feud. tit. 26.

r Refert Papus, lib. 21. Rapso. tit. 3. art. 7.

s Pap. vbi sup. art. 12.

t c. quo iure defendis villas, 8. l. dist. & c. conuenior, q. 23. & l. deprecatio, ad Rod. de iac. P.

dignitatum aut rerum ecclesiasticarum terminos [a]. Quemadmodum nec legitimatio imperatorum vnquam porrigitur ad facultatem & potestatem habendi vel possidendi sacerdotia, vel alia, que sunt spiritualis causæ & digni-
12 tatis [b]. Et si quando inuenias in constitutionibus Gallicis vel Hispanicis dispẽsatum allophyllis, vt possint per codicillos regios naturalitatis vt dicunt seu iure regnicollæ officia aut beneficia ecclesiastica in regno possidere, non existimes hoc de restitutione natalium intelligi: aliunde enim debent esse legitimi & naturales Nec tam ratione iuris ecclesiastici principem statuere, quantum ratione bonorum ecclesiastiquorum, quorum possessio & inuestitura regiæ ditioni subijcitur, potissimùm in Gallia ex rescripto Martini papæ [c]. Et causa possessionis videtur potius quid temporale, quam spirituale [d]. Habent enim & spiritualia corporalia [e]. Et ea ratione sæpè de inuestitura & iuramentum fidelitatis accipit ab episcopis [f], & ab alijs beneficiorum possessoribus pro bonis temporalibus possessis, non autem pro rebus spiritualibus, pro quibus fidem principi laico vel hominium, seu vt loquuntur homagium, facere prohibitum est [g].

a c. per venerabilem, qui fil. sint legit. P.
b gl. in c. lex imperatorum, 10. dist. glo. in ca. si officia secularia, 59. dist. & glo. fin. in ca. peruenit, 101. dist.
c quod transcripsit Guido Pap. decis. 4. nu. 4.
d Guido Pap. consi. 78. incip. circa processum, & consi. 78. Io. Andre. in c. fina. de in lite. & ibi Archidia. & Innocen. facit c. causam, qui fil. sint legit.
e c. si quis obiecerit, 2 q. 3. c. de iure verò; patronatus, de iure pat.
f facit c. lectis, c. cùm laté, 63. dist.
g c. fin. de reg. iur. apud Grego. c. ex diligenti, de simon

De nepotum successione.
Cap. 8.

1 *Nepotis apellatio an sub filiorum contineatur, & qui nepotes.*
2 *Descendentes præferuntur in successione ascendentibus & collateralibus.*
Repræsentationis ius in successionibus intestati quomodo considerandum. eod.
3 *Nepotes cum patruis succedunt in stirpes.*
4 *Nepotes ex filia quando cum patruis, & quando neptes admissæ ad successionem intestati aui: & quæ successio in stirpes & in capita.*
5 *Primogeniti filii nepos an excludat patruos in auito feudo vel regno.*
6 *Regna clientelaria non deferuntur nepotibus deficiente primogenito.*
7 *Primogenituræ ius cessibile & transmissibile. Et quæ à rege alienari non possint.*
8 *Feudorum per successionem intestati possidendorum variæ leges.*
9 *Nepotes quare cum patruis succedant tantùm in stirpes, non in capita.*
10 *Nepos ex filia quæ renunciauit dote accepta, num ex propria persona vel matris succedat auo.*
11 *Nepotes soli ex diuersis filiis succedunt auo in stirpes, quemadmodum cum patruis.*
12 *Nepotes olim rigore iuris exclusi iure prætorio succedebant.*
13 *Occidens eum cui succedit ab intestato, non ei succedit nec eius filius: & cui hæc deferatur successio.*

1 NEpos appellatione filiorum aliquando continetur [h], & cõsequenter liberorum nomen, cuius latior appellatio, illos continet, & ex illis descendentes [i]. Atque nepotes, hîc non tantùm filiorum filii, sed etiam inferiores descendẽtes intelliguntur posteri, ἀπόγονοι, vt apud Virgilium [k],

Fortè recensebat numerum charósque nepotes.

Latiorque, quàm suorum appellatio: Nam & suos & emancipatos, & filios filiæ complectitur. Continentur & suorum nomine nepotes, si in potestate auorum sunt, & qui deinde sunt qui suo ordine succedunt. Sic enim ait Iustinianus [l], *Sui hæredes existimantur, vt suprà diximus, qui in potestate morientis fuerint, veluti filius filiáve, nepos neptisúe ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatáue*. Itaque successio horum nepotum tanquam filiorum vel ex filijs descendentium, erit potior ascendentium & collateraliũ. Vt etiam

h l. Lucius, in 2. de hæred. instit. l. 1. C. de cond. insert. glo. in c. in præsentia, de probatio.
i l. liberorum, l. 220. de verb. sig. P. l. 1. si tab. test. non exta. §. sed & si hac lege, §. liberos, de in ius voc. cum simulib.
k Virg. 6. Æneid.
l §. intestatorum, de hæred. quæ ab intest. defer.

etiam innuit Vlysses in oratione, quam habuit de armis Achillis contra Aiacem, apud Ouidium [a].

Aiacis meritum non sit, neque sanguinis ordo,
Sed virtutis honos spoliis quaeratur in istis.
Aut si proximitas, primusq; requiritur haeres,
Est genitor Peleus, est Pyrrhus filius illi.
Quis locus Aiaci?

Duplex modus succedendi nepotum in locum patris, vel ex persona eiusdem patris iure repraesentationis, vel ex persona propria. Nec perpetuò nepos, quando succedit in locum filij, venire dicitur ex persona propria, vt sentit Bartholus [b] qui etiam in eo sibi contrarius est, vt scribit Iason [b]. Ioan. Faber, in §. cùm filius, de haered. quae ab int. defer. Sed tantùm habet id locum in filijs filiorum & filiarum non in pronepotibus, putà inquit Faber, si habeat nepotem & ex alio nepote defuncto pronepotem. Et ita pronepotem videri excludi [d]. Tunc temporis videlicet [e], quando pronepotes veniunt ad successionem patruorum cum ascendentibus: secus, quando pronepotes succedentes ascendentibus sunt in pari gradu. Ponitur autem quaedam regula generalis à Chassaneo, quòd repraesentatio in successione collateralium habet locum ex dispositione iuris, & non vltrà: sed consuetudines diuersas interdum in linea directa obtinere: interdum non [f]. Ita & bona de quibus successio fit & à qua lege defertur, & forma constitutionum in delatione, & quibus personis, consideranda sunt: adhibitis singulorum finibus & rationibus, quae separatim vix enucleari possunt, sed simul. Filij ergo soli succedunt, si soli sint: & si aliquis illorum mortuus sit, & filios reliquerit, cum illis nepotes ita & pronepotes in locum patris succedunt ratione paternę partis, in stirpes; si concurrant cum filio aliquo mortui vel filia, fratribus patris sui. Vt si mortuus intestatus reliquerit filium & nepotes ex altero filio, diuidetur ex aequo in duas partes hereditas: & ita filius mediam partem habebit, nepotes tantundem simul ex haereditate consequentur, aliam videlicet dimidiam, quam inter se diuidant [g]. 3

Quod in nepotibus per filios descendentibus antiquae leges tantùm amplectebantur, ex filia verò nepotes vel neptes excludebant, quandiu ex masculis erant nepotes vel neptes: donec emendatum hoc ius fuit [h]. Et primùm quidem Valenti. Theodo. & Arcad. CCC. admiserunt etiam nepotes ex filia: veruntamen non aequaliter cum patruis vel auunculis seu materteris, sed cum diminutione tertiae partis [i]. Consentiunt autem cum Diocle. Et Maximia. in hac successione nepotum ex diuersis filijs varij numeri auo succedere ab intestato [k], non pro virilibus portionibus, id est, non partitione facta haereditatis secundum numerum personarum. & vt dicunt in capita: sed pro stirpibus, id est, habita ratione portionis filiorum, ex quibus plures nati sunt. Vt tantundem vnus vel plures nepotes ex vno filio consequantur, quantum consequutus fuisset pater si viueret. At iure nouissimo, differentia omnis sexus & suitatis olim obseruatae sublata. Et haec lex lata, *In successione mortui patris familias sine filiis fa. liberi eius si sint, omnibus aliis praelati succedunt. Primi quidem gradus aequaliter succedunt: nepotes & vlteriores, in stirpes. Non distinguendo sexum, vel iura potestatis, sed naturali causa inspecta* [l]. Caeterùm, in feudis nepos ex primogenito filio excludit patruum in successione feudi, vbi alia non est consuetudo: [m] quando natus vel conceptus est tempore mortis aui, de cuius successione agitur. Nam si post mortem aui conceptus esset, succumberet petitioni, & patruus praeferretur [n]. Sic in illa quaestione pluribus argumentis agitata à Iasone [o]; num in regno, quod primogenito debetur ex lege, nepos primogeniti mortui excludat patruum, & Alexāder ex Baldo [p] videtur resoluere [q]; vt si nepos primogeniti natus est post patruum, tunc nepos debeat excludi à successione regni, vel aliorum bonorum quae primogenitis deferuntur: quia non potest tunc nepos dici primogenitus neque in eum translatum dicitur ius primogeniturae 4 5

a Ouid. 13. Metam.

b Bart. in l. 2. C. de lib. praet. & in l. 1. §. si filius, de coniung. cū emācip. libe. P. per text. in l. 1. §. si sit, & ibi Bart. de collat. dot.

c Ias. in l. Gallus Aquilius, §. & quod si tantùm, de lib. & posth. nu. 49.

d §. per huiusmodi, de haered. ab int. veni. In auth. Speculator, in tit. de succe. ab inte. vers. quid si aliquid.

e Ioā Fa. in §. f. de haer. quae ab int. defe. Chassa. ad §. 10. *des successions*, ad vers. *& toutes successions*, nu. 4. in cons. Burg.

f Chassan. vbi proxi. nu. 1.

g §. cùm filius. de haered. quae ab int. def.

h §. item vetustas, eo.

i l. si defunctus, de suis & legit. lib. C.

k l. 2. eod. C.

l auth. in successione, de suis & legit. lib. §. ... de haered. ab int. ven. in auth. d. §. item vetustas, de haered. quae ab int. defer.

m Bald. in l. cum antiquioribus. C. de iure delib. Panor. in c. licet, de voto, Guill. Bened. in ca. Raynutius, in versi. testamento relinquens, ... limitat. 18.

n Bald. ad l. 3. de suis & leg. haer. c. Guill. Bened. ad d. ca. ad ver. Et sobolem vel gestatu. vtero nu. 46.

o Ias. disputat hanc quaestionē in vtrāque partem, in l. is pot. fi. de acqui. haered. a nu. 18. vsque a l. 5. vbi resolutio, & quando nepos excludat patruum vide Boer. in cons. Biturig. §. 2. de test.

p Bald. in d. l. 3. de suis & legiti.

q Alex. in d. l. is potest.

nituræ, cùm natus sit post patruum. Et, inquit Iason, primogenitus intelligitur natus primus de genere vel de agnatis [a]. Quod si natus sit ante patruum subdistinguitur: an lex vel statutum, ex quo defertur regnum vel res primogenito, deferat primogenito filio: & tunc stricte verba intelligi debent, & nepos non præfertur patruo: quia appellatione filij propriè non venit nepos [b]. Quod si statutum vel consuetudo dicat solummodo, vt primogenitus succedat, nepos hic natus ante patruum præfertur. Sũt viri docti in hac quæstione, de nepotis primogeniti & patrui prælatione, vtrinque acerrimis probationibus sua castra defendentes. Ego tamen quid sentiam, cùm liberum sit cuique sententiam dicendi in tam copiosa varietate, dico: primùm mores regnorum & familiarum, consuetudinemque antiquam sequi oportere, si de ea appareat: in conditionibus enim rerum pacta apposita sequenda sunt [c]. Quod si variauerit consuetudo, vel quæstio de nouo emerserit, quæ ex maiorum exemplis explicari nequeat, arbitror filij primogenituræ ius ad nepotem quandocunque natum, dummodo conceptus fuerit pendente vita aui, transferri patre mortuo ante auum [d]. Nam si filius superuixisset auo filij sui, nulla est quæstio, cùm iam ex persona filij, ius quæsitum sit ei; & ita ad suos rectè transferat [e]. Ratio autem huius sententiæ illa videtur esse, quòd vbi natus est filius, ius primogenituræ in illum translatum sit, & impleta sit voluntas statuti; ideoque designatus quodammodo rex vel successor dicatur, non iure hæreditario, sed ex dispositione legis potissimùm in regno libero. Atque ius ita quæsitum natiuitate prima per sanguinis primitias, trãsfunditur, eadem ratione sanguinis in nepotem [f]. Quia sanguinis institutus cursus à natura, interuerti non potest

6 [g]. Contra quam obseruetur, si agatur de regno non libero clientelari deferendo ex pacto primogeniti: Nam in eo, mortuo primogenito, nec nepos ex eo, nec secundò genitus filius succedit, sed redit ad dominum. Vt in regno Siciliæ iudicatum, quòd in eo casu ad Summum pontificem redit decedente rege sine superstite primogenito [h]. Regnum enim est de feudo Ecclesiæ Romanæ, vt Apuliæ, & Neapolitanum inuestituram accipiens à principe sacerdotum

7 Romano [i]; Nec successionem hîc admittimus hæreditariam. Sed & constat, quæ cedi possunt, si nihil aliud prohibeat expresse, transmissibilia esse ad hæredes [k]. Primogenita autem liberè cedi posse docet sacra pagina, in exemplo Esau & Iacobi [l]. Transmittetur ergo per primogenitum in nepotes patris sui, videlicet secundum intentionem legis, vt qui ex primitijs generationis nascuntur, perpetuò ad ius de quo agitur, vi legis succedant. Et in hac sententia probanda iure diuino & naturali, totus incumbit Oldradus, per 18. columnas consil. 224. incipiente, *istæ sunt allegationes factæ*. Quare nec de his plura addam. Moneo autem, vt si de feudi successione agamus, legem impositam traditionis summoperè & præcipuè contemplemur, & naturam feudi: num diuisibile, indiuisibile, fœmineum, paternum, antiquumúe sit, an transmissibile, vt documus in libro feudorum anteà in rebus [m]. Hæc enim euolunt facilè successionis causam nepotum. Exempli causa, Feudum Marchiæ, ducatus, comitatus, vel alterius regalis dignitatis, de quo fit à rege vel Imperatore inuestitura mortuo inuestito, reddit ad regem, nec ad filios vel nepotes transmittitur: nisi inuestiantur de nouo [n]. Vt etiam in bonis, quæ diademati regio annectuntur, si concedantur à rege alicui, morte eius ius extinguitur, vt vsufructuario decedente vsusfructus, & redit ad regem, non ad filios possessoris: quia eorum proprietas non potest disiungi à iure diadematis, & quæ coronæ sunt, inalie-

8 nabilia sunt iure communi. In alijs feudis, interdum soli nepotes, interdum cum patruis succedunt, prout consuetudo seruata est, & vt dictum, ex natura feudi [o], Siquidem & aliquando patruus nepotes excludit, vt tractat Andreas de Isarnia, in §. 1. de natu. success. feu. in feud. col. 7. & in §. præterea, de prohib. feu. alienat. per Frederi. Cæterùm in rebus, quæ iure communi recipiunt cen-

9 suram, iure repræsentationis cum patruis in bonis aui intestati admittuntur collatione vtrinque facta acceptorum; ita vt non succedant cum patruis per capita, sed in stirpes: quia ratione propriæ personæ excluderentur, vt remotiores in

a c. Ioseph, de verb. sig. l. quod certarũ, de post. hæred. inst. C. §. 1. de grad. success. in feud. §. cùm verò Conradus, qui feud. da poss. in vsi. feud.

b l. filij appellatione, & l. iuxta, de verbo. sig. l. si quis filiabus, & l. quod si nepotis, de testam. tute.

c l. in traditionibus, de pact. P.

d & ita tradit Ioann. Fab. ad §. cùm filius, de hæred. quæ ab int. defer. Chass. ad §. 10. *des successions*, nu. 2.

e vt in c. licet, de vot.

f vide in ca. quàm periculosum, glossam 7. q. 1.

g l. in quibus, & l. si quis prioris, de sec. nupt. C.

h Ias. ad l. is potest, nu. 45. de acqui. hæred.

i c. apostolicæ, de re iudic. in 6.

k l. ex pluribus, de administrat. tuto. P. l. quædam, de acq. re. domi.

l Genes. 25. & 27. ca. fin. §. item opponitur, 1. q. 2.

m lib. 6. Syntag. ca. 2. & 3.

n §. 1. de feudo Marchiæ, in vsib. feud.

o §. 1. de natu. successio. feu. §. 1. de success. feu. §. 1. & 3. de feu. Mar. in vsib. feudo.

res in gradu. Nam proximior gradus est filiorum, quàm nepotum; quare non succedunt in tanta portione ac filij, sed in ea tantùm, quam pater eorum tanquam vnus ex filijs, si viueret, habiturus esset [a]. Et ita subrogati habent eandem causam, quam habituri esset ij, in quorum sunt loco [b]. Scio tamen ali- 10
quos dixisse, nepotes succedere auo ex persona propria, & non patris: repræsentato tantùm in gradu filio, & non in persona [c]. Sed verior est contraria sententia, quam etiam Bartholus sequitur sibi contrarius [d]. Quanquam si agatur de nepote filiæ, quæ renuntiauit dote aliqua accepta & iurauit, quæ ob iuramentum non potest ex sua persona petere supplementum [e], dicere possimus nepotem ex ea, mortua matre antè auum, posse petere supplementum legitimæ, vel agere querela inofficiosi, si in aui testamento relictum illi nihil est, quod illi sufficiat pro legitima, idque ex propria persona [f]. Is enim non potest excludi iuramento matris, quia iuramentum personale est, & auus debet legitimam etiam nepoti. Quia nepos, sublata filia, loco filiæ est: & ideo succedit in locum filiæ. Et si plures sint nepotes ex ea, cum patruis loco vnius filiæ, tantùm partem capiunt. Quinimo & si nepotes tantùm sint successuri nullis exi- 11
stẽtibus patruis, si ex diuersis filiis vel filiabus plures sunt nepotes imparis numeri, adhuc remanet forma succedendi per stirpes, non per capita. Vt si ex vno fratre sint nepotes tres, ex alio duo, ex alio vnus solùm, tantùm consequetur vnus qui suam stirpem & locum patris tenet, quantum duo, & tãtum duo, quantum tres: non secus ac si cum patruis concurrerent. Et ita iudicatum scribit Guido Pap [g]. Quæ communis est [h], & sanior opinio, propter locum quem tenent. Et ita se sæpe consuluisse scribit Guill. Benedictus [i]. At ex rigore iuris 12
ciuilis etiam placuit ne nepotes venire possent ad hæreditatem aui, sed tãtùm ex iure prætorio [k]. Locum ergo veluti gradus semper tenent ex æquitate patris, & si ex eius persona non veniant. Et proinde si filius patrem occiderit, & 13
indignus factus fuerit successione, nepos quoque ex eo, occisa auo, succedere non debet etiam non conscius vel socius sceleris aut necis illatæ, & ita contra sententiam Baldi [l], resoluitur [m] communi interpretum calculo. Et homicida reddito incapaci, bona quæ hac via scelerata assecutus est, ab hæredibus euincuntur, vt ab indignis [n]. Sic si frater fratrem occidat, intestato quidem si proximior sit succedit: sed ab eo & ab eius filio, successio à fisco vendicatur, velut ab indignis: nisi sit alius qui in æquali gradu sit cum interfectore, ad quem non ad fiscum deuoluetur hæreditas, homicida & eius filio exclusis. Quod & exemplis illustrat Boerius, decis. 25. in occidente agnatum, vel vxorem, vt eis homicida succedat quidem, sed tanquam ab indigno, dummodo alij, gradu non sint æquales qui possint succedere, euincatur hæreditas.

a hoc examinat Guil. Bened. in c. Raynutius, ad ver. & vxoris nomine, nu. 65. 66.
b l. cum qui, §. qui iniuriarũ, si quis cautio. l.
c Bart. in l. si auus, de lib. præt. & Alex. cons. 4. col. 4. vol. 4. & cons. 20 1. vol.
d Bart. in l. Gallus, §. & quid si tantum. col. penul. de lib. & posth.
e c. quamuis, de pact. in 6.
f Bald. in l. fi. in 4. col. C. eod. Guid. Pap. decis. 598. Bart. ad l. qui superstitis, de acq. hæred. Guill. Bened. in 3. parte c. Raynutius, in q. de legitima, nu 6.
g Guid. Pap q. 6.134.
h Bald. in §. 1. in fi. de natu. succe. Feli. in vsib. feudo. Angel. in §. cùm filius, de hær. quæ ab int. def.
i Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, nu. 69. de testam.
k l. qui se patris, C. vn de lib. Ias. in l. si quis filium, §. si filius, nu. 12. de acqu. hæred.
l Bald. in l. si quis in cesti. nup. C.
m Nicol. Boer. decis. 25. nu. 8.
n l. cùm ratio, §. fi. de bon. damnato. & ibi Bart & Paul. Castr. in l. codicillis, §. matre, de lega. 2. l. Lucius Titius, & ibi glo. & Bart in 2. nota. de iure fisc.
o d. l. Lucius Titius, & ibi Bart. & glos. Bald. in l. eam quã, vers. hæc faciunt ad quæstionem, de fideicom. C.

De successione delata ascendentibus intestatorum descendentium.

Cap. 9.

1 *Hæredum pronuntiatio num pertineat ad descendentes, vel collaterales, vel institutos.*

2 *Ordo successionis turbatur succedentibus ascendentibus descendentibus.*

3 *Mater iure 12. tab. non succedebat filio, quare, & quomodo iure ciuili succedat. & nu. 4. 5. 6. & 8.*

7 *Ius liberorum quid.*

9 *Ascendentium quæ sit hodie in descendentium successione lex posita.*

10 *Auus, auia, & superiores quomodo succedant descendentibus.*

11 *Ascendentium successio quomodo recipiat distinctionem ex bonis paternis, vel maternis.*

12 *Filii*

12 *Filii fratrum quomodo cum patruis & patre vel matre defuncti intestati patrui succedant.*

13 *Fratres fratrúmque filii excludunt auos auiásque defuncti in successione intestati fratris, sine patre & matre decedentis.*

14 *Spuriis intestatis decedentibus qui & quando ascendentes succedant.*

1 DVBITATVM aliquando est, num appellatione hæredum legitimorum veniant ascendentes: & conclusum etiam est, in clausula substitutionis facta alicui, *si sine hærede legitimo decederet*, non contineri ascendentes, nec collaterales, sed tantùm descendentes [a]. Licet in cõtractibus, & in legibus vt plerumque, hæredis nomen omnes in vniuersum directò succedentes, contineat [b]. Ordo certè tur-
2 batur in successione, dum prædecedunt filij parentibus [c]. *Non debent enim filii thesaurisare parentibus, sed parentes filiis*, inquit D. Paulus [d]. Et ordinæ naturæ filius succedit patri [e]. Atque in lege successionis intestati in Numero ca. 27. Deus meminit de descendentibus, & lateralibus, de ascendentium successione nequaquam. Nec Plato etiam, in hac successionis lege meminit [f]. *Si quis omnino sine liberis masculis fœminísque decedat intestatus, mas & fœmina qui ex eodẽ genere tanquã cõsortes domũ desertã ingrediãtur, quibus sors propriè cõpetat. Prima soror, deinde fratris filia, sororis filia tertia, quarta paterna soror, paterni fratris filia quinta, sexta paternæ sororis filia.* In Aruernia & in quibusdam aliis locis, ex consuetudine conseruata nunquam descendentibus ascendentes succedunt, sed illi sine liberis fati munus obeuntibus, vocantur ad intestati successionem ex
3 latere proximiores: iísque deficientibus, fiscus [g]. Lege 12. tab. pater, decedente sine liberis filio vel nepote qui in eius esset potestate, ei succedebat solus, exclusa matre, cui nec suus hæres erat [h]. At emancipatis filiis, nec pater succedebat, nisi contracta fiducia eos emancipasset, & nominatim in emptione & venditione & emancipatione fictitia [i], sibi ius succedendi retinuisset. Quod emendauit Iustinianus, sublatis emancipationis antiquis & solemnibus ritibus, statuens, vt quamuis fiducia de succedendo inter emancipandum contracta non esset nominatim, tamen pro quasi contracta habere-
4 tur, nihilominus filio emancipato succederet [k]. Matris repulsam à successione filiorum iustam pluribus rationibus quidam contendunt: quod vel per eam successionem, nomen & splendor familiarum occidat, translatis bonis in extraneas appellationes, & in alios honoris titulos, quia filij non matris sed patris familiam sequantur [l]: vel quia alienum à iusticia videatur, agnatorum spolia in alienum virum transferri: quod & durum pati dicit Ioan. Faber [m], contráque intentionem defuncti anteà patris, cuius etiam animam post mortem tristari scripsit Iustinianus quando mulier secũdas experitur nuptias [n]: vtpotè quòd sæpè secundo viro, & bona & vitam sui filij addicit, lugubrem facit omnem patrimonij statum, & proximorum mouet Lachrymas, dum maiorum imagines vident reuulsas, aut aliorum titulis bona adscripta [o]. Quibus alias nectit causas Guill. Benedictus in c. Raynutius, ad verba, *& vxorem nomine Adelasiam*, nu. 20. 30. 31. 32. 33. Vnde nõ improba videtur alicubi consuetudo, vt matres non succedant filijs. Cuius generis & edictum latum fuit à principe nostro Carolo 9. edicta anno Dom. 1567. mẽsis Maij apud sanctum Maurum, quo bona quæ filio obtigerunt ex parte vel linea paterna, adimebantur matribus: relicta eis pro omni legitima illis debita, media parte horum bonorum in vsufructu tantùm, & vsusfructus nomine quandiu vixisset. De alijs tamen non fit mentio bonis aliundè procedentibus, publicatum hoc edictum in curia senatus Parisiensis eodem anno, 29. Iulij. Tholosanus tamen senatus publi-
5 cationem non est passus. Iure ciuili, Claudius Cæsar matri ad solatium liberorum amissorum legitimam eorum detulit hæreditatem [p]. Posteà autem senatusconsulto Tertylliano, vt ait Iustinianus [q], quod D. Adriani temporibus factum est, plenissimè de tristi successione matri non etiam auiæ deferenda, cautum est, vt

a l. ex facto, §. fin. ad Trebell. P. l. 2. & 3 de suis & legit. hæred. C. vide Guido. Pap. q. 4 7.
b l. fi. C. de hæred. in stit. l. sub diuersis, §. 1. de cond. & dem. l. quædam, §. is autẽ, de eden.
c l. nam & si parentibus, de inoff. testa.
d 2. ad Corint. 12. & c. cùm apostolus, 6. §. prohibemus, de cẽsib. ca. prædicatores, 16. q. 1.
e l. scripto, §. non sic parentibus, vnd. libe.
f Plato, 11. de legib.
g Masuer. in § idem, de cõsuetud. de successione, & vlti. vo- lum.
h §. 1. de senatusc. Tertyllia. lib. 3. Instit. tit. 3 l. 2. C. ad senat. Tertyll.
i de forma emancipationis, in §. præterea, & ibi etiã Theophilus, quib. mod. ius pat. pot. sol. & §. 1. de success. libert. Caius, lib. 2. Institu. tit. 6.
k l. fi. C. de emanci. libero. §. fi. de legi. agna. succ. apud Iustinia.
l §. sunt autem, versi. at qui, de legit. agnat. succe. §. fin. de pat. pot.
m Io. Faber, in rub. de nupt. in fine.
n §. quæ verò, de nup. in auth.
o l. lex quæ tutores, de admin. tut. C.
p §. 1. de senatusc. Tertyll.
q d. §. 1.

tum est, vt mater ingenua ius trium liberorum habens; libertina, quatuor, ad bona filiorum filiarumúe admitterentur intestatorum, licet in potestate parētis sit: vt scilicet, cùm alieno iuri subiecta est [a], iussu eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est. Huius senatusconsulti Antoninum Pium ab Adriano adoptatum authorem facit Zonaras. *Claudius*, inquit Suetonius [b], *constituit pro conditione cuiusque ciuis vocationem legis Papiæ Popeæ: Latinis ius Quiritium: fœminis ius quatuor liberorum quæ constituta hodiè seruantur.* Et Beroaldus ad Suetonium tradit beneficium hoc liberorum ab adriano libertinis posteà tributum. Vlpianus in titulis, siquidem Vlpiani est opus, sic scribit de hoc senatusconsulto intestati filij [c]. *Hæreditas ad matrem ex lege 12. tabul. non pertinet: sed si ius habeat liberorum, ingenia, trium; libertina quatuor; legitima hæres fit ex senatusconsulto Tertylliano. Si tamen ei filio, neque suus hæres sit, quiúe inter suos hæredes ad bonorum possessionem à prætore vocantur: neque pater ad quem lege hæreditas bonorúmve possessio cum re pertinet; neque frater consanguineus: Quod si soror consanguinea sit, ad vtrasque pertinere iubetur hæreditas.* Quæ omnia excepta sunt ex l. 2. cum suis §§. & sequentib. legib. ad senatusc. Tertyllia. in P. Quibúsque apparet matrem ex senatus- 6 consulto non succedere, si pater filio defuncto superfuisset [d], filiosque defuncti obstitisse matri [e]: imò adoptiuos tam filios quàm nepotes, vtpote in familiam translatos [f]. Filiam autem mortui vnà cum intestati morte admitti [g]. Iu- 7 lius Paulus explicare videtur quale sit illud ius liberorum in successione matris, his verbis [h]. *Ius liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit: aut neque habet, neque habuit. Habet, cui supersunt; habuit, quæ amisit: neque habet, neque habuit, quæ beneficio principis ius liberorum consecuta est.* Fuit Constantini 8 posteà lex, quæ non habitâ ratione iuris liberorum, matri deferebat hæreditatem diminutam, ex tertia vel alia parte delata agnatis, qui anteà non excludebantur ab hæreditate [i]. Theodosius verò & Valentinianus, matrem iure liberorum subnixam, patruo capite minuto statuerunt dare tertiam partem; si nullo vero huius subnixa sit auxilio, quartā [k]. Iustinianus iterum, sustulit omnino ex senatusconsulto necessitatem iuris liberorum, & constituit legitima iura, quæ ex senatusconsulto præstantur, omnimodo matrem habere: licet tres liberos ingenua, vel libertina quatuor minimè pepererit [l]. Verùm illud retentum est, vt filij defuncti præferentur matri & additum, vt & filiæ eiusdē mortui nepotes & pronepotes eam excluderent [m]. Abolita liberorum plurium necessitas, cùm non videatur peccasse mulier nec arguenda, quòd non plures sed pauciores pepererit. Sublata etiam illa diminutio tertiæ vel quartæ partis cum constitutione vt sine vlla diminutione, filiorum suorum successionem acciperent, exclusis omnibus personis legitimis: excepta fratris & sororis persona, vt dicemus [n]. Sublata etiam l. in successione, l. 9. de legit. hæred. C. Sublatæque pœnæ sterilitatis & cœlibatus [o]. Veruntamen adhuc iure Iustinianeo & Codicis, pater potior matre. Et in lucris nuptialibus, & in bonis maternis quæsitis filio, primùm succedebant defuncti liberi si essent; & si non essent, fratres excluso patre. Post quos, si illi non essent, pater admittebatur, etiam si defunctus fuisset in potestate patris; in cuius tamen bonis quandiu vixisset pater haberet vsumfructum [p]. Atque his modis sæpè variatum in successione ascendentium matris, patris auorum & auiarum, & concursu illarum, vel in distinctione facta rerum, de quarum successione agebatur, vel personarum, vel potestatis, qualitatis, vel temporis, vel sexus. Sed tandem illæ, & vniuersæ succedendi formulæ antiquæ, prætoriæ, iuris antiqui & antiquioris, in vnam resolu- 9 tionem redactæ sunt [q]. Vt si pater solus supersit mortuo filio in potestate cōstituto, solus succedat: si verò vnà cum illo mater superstes sit vterque filio æqualiter succedat in proprietate & vsufructu bonorum castrensium; in bonis verò aduentitijs, in quibus pater quandiu vixerit habet vsumfructum [r]; mater cū patre in proprietate succedat; vsumfructum pater quandiu vixerit integrum retineat, & eo mortuo mater cum vsufructu partem suam possideat. Sic emendata est lex antiqua quoque, qua pater accipiebat castrensia filij non iure hæreditario

a idem Paul. in l. filij, §. ad senatusc. Tertyll lib. 38. P. tit. 18.
b Suet. in Claudio, c. 19.
c Vlp. in tit. tit. 26.
d vt in l. 2. C. ad Tertull.
e l. 2. §. liberi, & l. in suspenso, 8 eod. P.
f l. æquissimū, 5. eod. P. & d. §. liberi
g l. 2. §. sed si quis decesserit, ad Tertyll. P
h Iul. Paul. lib. 4. recept. sent. c. 9. Ius liberorum plura habebat priuilegia. horum hoc vnum. qua donata Liuia, Dio Cass. lib 55. de iure liberorum composuit librum Marcus Vertranius Maurus.
i in l. 1. de legiti. hær. lib. 5. Cod. Theod. tit. 1.
k l. sicut mater, l. 7 eod. tit. C Theod. §. item vetusta, de hær. quæ ab int. defer. Explicat etiam Theophil. in §. pen. de senat. Tertyll.
l l. 2. de iure liber. lib. 8. C. tit. 59.
m §. præferuntur, de senatusc. Tertyll.
n §. sed nos constitutione, & eod l. fin. C. ad senat. Tertyll.
o l. 1. de infirm. pœnæ liba. & orbita. lib. 9. C. tit. 58.
p in l. f. com. de success. lib. 6. C. tit. 59.
q & istam seq. resolutionem tradit Guil. Bened. in repet. c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, nu. 73. 74. 75. 76. & seq.
r l. cùm oportet, de bon quæ lib. C.

10 reditario sed iure peculij solus [a]. Quod si agatur de liberis emancipatis, bona
eorum diuiduntur æqualiter inter solos parentes primi gradus, inter patrem
& matrem si soli sint. Sed si defuncto non sint primi gradus ascendentes, pu-
tà pater aut mater, sed tantùm secundi vel tertij gradus, auus auia, vel pro-
auus & proauia paterni vel materni; inter paternos & maternos auos & auias
æqualiter etiam bona diuidentur. Vt ex bonis defuncti, putà Titij, auus &
auia eius ex parte patris, mediam partem consequantur: auus & auia ex par-
te matris, aliam midiam. Et ita auus & auia patris faciunt vnum gradum, &
vnam stirpem loco filij: auus & auia matris, aliam stirpem. Et proinde quia
isti succedunt in stirpes, si Titius decesserit relicto tantùm auo paterno, vel
auia paterna sola, & relictis auo & auia maternis; tantundem consequetur
solus auus vel sola auia patris, quia stirpes est, quantum auus & auia matris,
qui aliam stirpem faciunt: & contrà, tantum auus vel auia solius matris, quan-
tum auus & auia superstitis patris. Nam deficientis portio, eis qui sunt de stir-
pe accressit, quandiu aliquis ex illa superuixerit, neque ad alterius stirpis per-
sonã defertur [b]. Si tamen auus & auia materni aut paterni concurrerent cum
patre vel matre, vel cum his duobus vel cum altero horum, excluderetur auo
rum & proauorum gradus à proximiore paterno & materno [c]. Exceptionem
tamen hîc adferri oportet, ex distinctione potissimum bonorum, in qua pra-
11 xis variat, sed de iure quod tenendum sit, explicantur. Nam si quæ diximus
de æqualitate successionis per stirpes ascendentium, intelligenda sunt, quan-
do bona filiorum, de quorum successione agitur, sunt aduentitia, & aliunde
quàm ex liberalitate patrum, auorum, matrisúe processerunt, putà quia indu-
stria arte vel officio filij acquisita sunt, vel ex donatione aut hæreditate extra-
neorum à familia, obuenerunt; quia in his vera diuisio in stirpes est. At in bo-
nis, quæ ex parte matris vel patris, vel eorum descendentium aduenerunt,
resoluitur: vt proximior in gradu eius lineæ à qua processerunt, præferatur
alterius lineæ escendenti, etiam in æquali gradu existenti. Vt putà, Titius, cui
donatum est ab auo paterno, decessit intestatus relicto patre & matre super-
stitibus, in successione eius pater præferetur matri: item mater patri, si ex li-
nea materna bona quæ reliquit Titius habuisset [d]; nisi mater exclusa à suc-
cessione esset filij propter consuetudinem municipij. Si tamen qui dederunt
sint in gradu dispari cum proximioribus ex alia linea, ab illis excludentur: ve-
luti auus paternus dedit Titio nepoti mortuo, mater Titij præferetur auo
paterno in his etiam bonis, & in alijs quæsitis ex linea paterna. Et ita etiam
pater Titij excluderet auum maternum, in bonis quoque quæsitis ex linea
materna [e]. Sic in superioribus alijs, etiam in bonis ab alia linea quæsitis,
proximiores ex alia linea defuncto potiores sunt [f]: quamuis in descendenti-
12 bus paulò diuersum seruetur [g]. Et hæc ita disputantur, quando ascendentes
soli reperiuntur superstites Titio morienti. Cæterùm, quando Titio fratres
sunt vtrinque coniuncti ex patre eodem & matre, isti superstites cũ ascẽdẽtib⁹
gradu proximis succedunt, fratrũúe filij: licet pater & mater adsint, diuidẽda
videlicet inter inter ipsos hæreditate pro personarũ numero, vt ascẽdẽtiũ atq;
fratrũ quisque pro se æqualẽ portionem habeat, sed & fratrũ filij portionẽ sui
parentis accipiãt. Nullo in hoc casu vsufructu omnino patre sibi ex filiorũ fi-
liarũúe portione vindicãte: quia pro eo vsufructu ei hæreditatis pars in proprie
tate tribuit. Nulla differẽtia inter has personas sexus, an per masculinã vel per
fœmininã lineã mortui personã cõtingãt, suiúe iuris vel alienæ potestatis sint,
cõstituta [h]. Paul. Cast. etiã ait, auth. defũcto, ad Tertyll. locũ habere & non ad-
mitti fratres defũcti cũ patre vel matre, si nõ sint vtrinq; cõiũcti, id est, vtroq;
parẽte: aliter verò præferri patrẽ aut matrẽ fratri defũcti ex vno latere cõiũcti.
Sed tamen inquit, si frater sit cõiũctus ex patris vel matris, qui quæúe succe-
dere vult, admitti simul debet. Cui tamen distinctioni in eandem auth. defun
cto refragatur Baldus. idq; etiam excludi fratrem in hoc casu iudicatũ est, se-
13 cundũ Baldum [i]. Verba porrò illa, *vt fratres fratrumq́, filii succedant vnà cum as-*
cendentibus proximis, dubia inter interpræ tes sunt, extra patrem & matrem. Nã
ZZzzz omnes

a l. 1. & 2. & l. proponebatur, de castr. pecul.

b §. consequens, & §. reliquum, de hæred. ab int. venięt.

c auth. defuncto ad Senat. Tertul.

d l. quod scitis, §. fi. de bon. quæ lib. & ibi. Bar. & d. auth. defuncto.

e auth. defuncto, C. ad Tertyllia. & d. l. quod scitis, de bon. quæ lib. C. Guill. Bened. vbi sup. nu. 74. & 75. Chassa. ad §. 6. ad verba, *ligne directe*, nu. 7. & 8 in. *des successions*, in cõsuet. Burg.

f glo. in §. consequẽs, de hær. ab int. veni. gl. 3. in auth. defuncto, ad Tertyll.

g de ratione diuersitatis interp. in d. auth. defuncto, & Alexan. cons. 111. incip. Antonius, 2 vo. & cons. 80. j. vol.

h hæc expressè in §. si verò cum ascendentibus, de hæred. ab int. veni. in auth. nouella consti. 118 vnde auth. defuncto, ad Senat. Tertyll. C. §. vt 1. vt frat. fil. succed. in auth. nouel. consti. 127. §. & quoniam mater, de nupt. in auth. auth. & cum solis, C. ad Senat. Tertyll.

i Vide Papum in Rapsod. arrest. lib. ... tit. ... Cornei, consil. 42. vol. 2.

omnes quidem probant, fratres fratrumque filios succedere citra controuersiam cum patre & matre, nec fratres eos excludere. Sed num si pater aut mater superstites non inueniantur, an fratres defuncto vtrinque coniuncti, auum, auiam & superiores excludant, dubium est. Etenim glo. in auth. defuncto, ad verbum *proximus*, alia glo. in §. si verò cum ascendentibus, ad verbum, *proximis*, de hæred. ab intest. venien. tradunt, auos & auias & superiores, proximiorum nomine venire, sublatis de medio patribus vel auis, & vnà cum fratribus defunctis succedere. Sed verior videtur contraria sententia, vt frater vel fratres defuncto vtrinque coniuncti decedentes sine patre & matre, soli succedant, exclusis auis & superioribus. Et ita proximi intelliguntur, cum quibus concurrant tantùm pater & mater [a]. Cæterùm, quia dictum est fratres ex vtroque parente coniunctos succedere fratri defuncto, patet, emendatam esse Codicis Iustinianei l. si quis vel si qua, l. 17. ad Tertill. quæ ex altero tantùm coniunctos cum matre admittebat. Ex quibus colligere potes personas quibus succeditur, & quæ succedunt, formam successionis, & effectum. Adde tamen in spuriorum filiorum intestatorum successione, distinctionem parentum: vt pater vulgò quæsito nullo modo succedat. Quod & in eo quem genuit ex concubina domo retenta verum puto, quicquid sentiant interpretes. Nā si protinus ablegentur à successione patris huiusmodi spurij, qui nihil peccarunt, quantò magis pater à successione eorum, quos cum scandalo & peccato maximo generasse se profitetur [b]. Eadem est vtriusque ratio, saltem prohibitionis successionis ascendentium & descendentium, per l. nam & si parentibus, de inoff. testa. P. At mater, in quibus casibus, & quatenus, & eo modo quibus succedit ei filius spurius, non adulterinus vel incestuosus, hisdem succedit [c]. Est, Heraclidis & Plutarchi testimonio [d], lex Solonis, μηδὲ τοῖς ἐξ ἑταίρας γεγονόσιν ἐπάναγκες εἶναι τοὺς πατέρας τρέφειν, *Spurii patres alere necesse ne habeanto.* Qui enim inquit, in compressione mulieris decorum non seruat, non prolis, sed libidinis gratia eò se impelli liquidò docet. 14

a Iac. de Bello-uisu, in d. §. si verò, per illum textum, Bald in auth. defunctis, col. 14. ad Tertyll. C. Alex. consil. 80. 3. vol. Chassa. ad §. 6. ad ver. *Et au regard des autres biens,* nu. 2. *des successions,* in consi Burg.

b §. si quib. mod. nat. effic. sui, in authen.

c l. si qua illustris, C. ad Orphicia. §. si. de senat. Tertyll. §. vulgò, de success. cogna. l. si spurius, vnd cog. P.

d Plut. in Solone.

De rationibus & exceptionibus successionum intestati ascendentium: & de legibus harum successionũ extra ius Iustinianeum.

Cap. 10.

1 *Ascendentibus intestatorum descendentium cur deferantur successiones. & nu. seq.*
2 *Honor parentibus reddendus in quo consistit verè.*
3 *Patris & filii magna persona, vocis, & bonorum coniunctio.*
4 *Mater quare filio intestato succedat.*
5 *Mater excludi an statuto à successione filii possit, & an exclusa petat saltem legitimã.*
6 *Ascendentes an in feudis filiorum descendentium intestatorum succedant.*
7 *Pater & ascendentes ex quibus causis priuantur successione descendentium.*
8 *Mater priuatur successione filii, si transeat ad secundas nuptias, & si ei pupillo non petierit tutorem.*
9 *Pater, qui male habuit filium, indignus eius successione.*
10 *Filius non succedit, qui eos necauit, vel mortis causam præbuit; si furiosorum curam non habuerit; si exposuerit. & nu. 11. & 12.*
13 *Patris & matris successio intestatorum filiorum, ex legibus Allemanorum, Salæ, & Ripuariæ.*

QVAMQVAM

1 QVANQVAM ordine turbato, vt diximus, & præter spem naturalem, ascendentes descendentes succedant: tamen æquum visum est pluribus rationibus, & Deo ita statuente, vt iuniores senioribus præmoriantur, descendentium bona ad superioris ordinis gradus, deficientibus descendentibus, pertinere. Prior est, vt qui morte filiorũ & descendentium luctu & mœrore affliguntur, in aliquo releuentur, inque solatium liberorum amissorum hæreditatem luctuosam consequantur [a]. Et vt Cicero pro Quintio, ad quem summus mæror ex morte alterius venit ad eundem summum successionis honorem peruenire opor-
2 tet. Secunda, quia idem ius debetur ex vinculo simili pietatis & naturæ, parentibus & filijs: quod non distinguitur alio discrimine quàm inuersione ordinis mortis [b]. Imò si vinculum obligationis, quo filij parentibus nectuntur, inspiciamus, maiori cum ratione deferenda erunt bona filiorum parentibus, quàm parentum filijs. Cum non possimus Deo aut parentibus gratiam & beneficia pro dignitate acceptorum & pro meritis rependere [c], honorari iussit Deus parentes [d]. Honor porrò ille non consistit in sola reuerentia, sed in benefaciendo, & in largitione bonorum [e]. Quod si propter benemerita responsum est deferri successiones [f]; quis negare poterit, deberi hæreditatẽ patri & matri, quo de filijs optimè meriti sunt? Et Phallaris, quãuis Tyrãnus, tamen natura impellẽte simile profert testimoniũ, scribẽs Paurolæ filio [g]. Μάλιστα μὲν ἀμφοτέρους τοὺς γονέας ὦ παῖ, στέργειν σοι προσήκει, καὶ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, τοῦτο γὰρ καὶ σεμνὸν καὶ ἄλλως εὐσεβὲς, εἰ ὦ μεμνῆσθαι τῆς τῶν γεγεννηκότων καὶ τοσαῦτα εὐεργετησάντων χάριτος. ἐπείτοι πατρὸς μάλιστον μᾶλλον ἢ μητρὸς. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἴσων καὶ ὁμοίων πατρὸς ἂν εἴη δίκαια πρὸς τέκνων αὔξησιν, καὶ τὰ μητρὸς, ἀλλὰ ἡ μὲν σὺν τῷ κυῆσαι καὶ τιθηνήσαι, μυρίους ἄλλους ἀνέτλησε πόνους, i. *Maximè te vtrũque parentũ amare oportet, ô fili, & plurimi facere; hoc enim filio pium & honestum, vt genitorum, & eorum qui tot beneficia in eum contulerunt, recordetur. Quod si ab officio desistendum est, matris potius quã patris. Non enim tibi sunt in educatione patris & matris paria officia: sed hæc cùm filios vtero tulerit, pepererit, educauerit, alios innumeros fert labores.* Prima, inquit Valer. Maximus, naturæ lex est, diligere parentes [h]. Est locus hîc omnibus familiaris & tritus, etiam initiatis bonarum disciplinarum literis, quare nec huic diutius immoror: sufficitque mihi indicasse, quæ ad hanc nostram rationem de subuentione paterna & materna dici possunt, quæ otium cuiusque potest fa-
3 cile producere. Tertia igitur ratio, quod propter personarum filij & patris coniunctionem naturalem, vt pene pro eadem persona habeantur [i], & eadem voce, ad propria bona reuerti dicitur pater succedendo filio [l]. Nec est ferendum, patrum & filiorum, vt neque sororum & fratrum, vxoris & mariti familiam diuidi [m]. Et cùm vel ex occasione patris, vel eius generationis causa ob quam videntur omnia à patre accepisse, filij bona sibi quæsierint: ea ipsa æquum est redire ad eundem patrem & matrem, quasi ab ijs profecta. Ne liberalitatis superiorum in filios munificentia, formidine iniecta amittendi, reuocetur [n]: vt res de facili redit ad suam naturam [o]. Exemplo nobis esse possunt arbores & plantæ, quæ vbi Æstate fructus & folia produxerunt, vbi Hiemis aduenientis frigoribus, ramos à se productos penitus exui folijs & veluti vita sentiunt, statim succum & alimentum, vimque omnem, quam per truncum in ramos sparserant, ad radices vnde processerant reuocant, vt adue-
4 niente vere & tempore oportuno regenerationi inseruiant. Et iure etiam primo ciuili Romanorum, filij ratione vitæ & necis personæ, & bonorum omnium, in libera erant paterna dispositione, propter ius patrium à Romulo parentibus concessum [p]. Omnia etiam filius iure Pandectarũ patri quærebat, vt nec momẽto dominiũ quæsitorũ apud illũ remaneret [q]. Rationes autem, quæ extra potestatis patriæ cõsiderationẽ faciũt, fauẽt etiã matri: sed & illa quòd eodem iure Romano, materfa. quæ cõuenerat ritu legitimo in manũ mariti,

a §. & primus quidẽ, de senat. Tertyll. apud Iustin. l. iure succursum, de iure dot. P. l. f. §. cumq; in com. de succe. C.

b l. nam & si parentibus, de inoff. testã. P.

c Aristo. li. 9. Ethico. c. 1. Patris honor post Deum. Ioseph. li. 2. cõ. Appionem.

d Exo. 20. 2. Prouer. 20. Eccles. 7.

e Mar. 7. Plato, 5. de Repub. 1. ad Timoth. 5. cap. si qui filii parẽtes, 30. dist.

f l. nec adiecit, pro soc. P.

g epistol. Phalla. 1 c.

h Val. Max. lib. 5. c. 4

i l. fin. de impub. & alijs substi. C. l. cùm scimus, §. f. de agri. & censi. lib. 11. C.

k §. ei verò, de inut. stipulat.

l l. 1. §. largius, de succes. edic.

m in l. pen. commu. vtri. iudi. li. 3 C. titu. 38.

n l. 2. de bon. quæ libe. C. l. dos à patre, sol. matri. C.

o l. si vnus, §. pactus, de pact. P.

p Diony Halic. lib. 3. & 8. Antiq. Roma. l. f. de pat. pot. C.

q l. placet, de ac hæred. P. l. 3. de castr. pecu. P. l. f. C. eod. tit.

similis filio erat in successione mariti, & vnâ cum filijs succedebat [a]. Et proinde mirum non est, si cum filijs mortuo filio succedat. Sunt & labores plures, quos mater pro liberis sustinet, vt docuimus ex Phallaride, & docet ius [b]: vt rectè miserationis ratio, & debiti naturæ ius rectissimè eas admitti suadeant. Et vt malæ famæ est qui dereliquit patrem; ita maledictus à Deo, qui exasperat matrem [c]. Quod contingeret, si priuaretur filij luctuosa successione. Atq; 5
Baldus [d] annotauit, statutũ excludens matrem à successione filij esse iniquũ, & contra naturalem rationẽ, nec valere etiam adhibita confirmatione principis quia princeps non censetur statuta confirmare, nisi quatenus iusta sunt, vt ait Cynus [e]. Plura de hoc statuto disputat Nicol. Boerius in §. 3. de testam. in consuet. Bituryg. Consentiunt autem omnes interpraetes, quod valet statutum seu consuetudo, qua pater & mater certum quid tantum accipiant de bonis & successione filiorum descendentium [f]: potissimumque tuentur illud illi qui omnino legitimam ascendentium tolli posse defendunt [g]. Imò & exclusam matrem à successione vniuersali filij, excludi à successione legitimæ [h]: quia ea ijs debetur, qui ab intestato succedere possunt [i], vt diximus in ca. de legitima, superiori libro. Quare & in feudorum successione maximè, inspiciunt consuetudinem qui obtinuerit in præcedentibus actibus. Verum communi consuetudine feudorum, descendentibus non succedunt in feudis ascendentes [k], per rationes quas quidam astruunt, quod minus idonei bello senes quàm iuuenes: quia per feudi traditionem consulitur hæredibus, id est, filijs, non ascendentibus, & alijs: de quibus disputant interp. in §. 1. de natu. success. feu. in vsib. feud. glo. in §. 1. de natur. succe. feu. eod. lib. Bartho. Chass. in §. 6. ad verba, *& les enfans de ses freres*, nu. 5. & 6. & 7. Vbi & idipsum ad emphiteosim extendit ecclesiasticam Guill. Bened. de hac etiam vetita ascendentibus feudi & emphiteoseos ecclesiasticæ successione tractat, in c. Raynutius, ad ver. *Et vxorem nomine Adelasiam*, nu. 92. 93. 94. Quæ tamen de feudo nouo dicta intelligunt. Et ideo successionem in feudo antiquo vel paterno locum habere concludunt, secundum sententiam Petri Iacobi [l]. Deinde probatur & succedere patrem filio, si in manibus domini eiurauit feudum cliens in fauorem filij, vt filium inuestiret, ea lege vt si filius præmoreretur, ad patrem feudum rediret [m]. Item si filius contemplatione patris de feudo fuisset inuestitus propter seruitia patris [n]. In Gallia verò proprij sunt mores etiam in feudo, tamen ex consuetudine generali, in illis successio, quæ locum habet in patrimonialibus [o]. 6
Obseruant nihilominus iura Iustinianea casus, in quibus adimitur successio ascendentibus. 1. Si parentes, qui habebant filios ex primo matrimonio, vel maritus mortua vxore matre eorum, vel mater mortuo marito, nuptias repetãt. Nam tunc coniunx, qui matrimonium repetijt, non potest in proprietate succedere in his bonis, quæ à priore præmortuo coniuge filio mortuo aduenerũt: in alijs tamen succedit, siue auitina sint, siue aliundè quæsita, vnâ cum fratribus mortui [p]. hoc disputat & concludit Guill. Bened. in d. verba, *& vxorem nomine Adelasiam*, nu. 83. 84. 85. 86. 87. 88. Chassan. in §. 6. tit. *des successions*, ad verba *ligne directe*, nu. 7. in 4. limitat. Angel. in §. hinc nobis, per illum textum, de nupt. in auth. Et quamuis infamiæ [q] pœna remissa sit transeuntibus ad secundas nuptias [r], propter dictum Apostoli, *nubat in domino*, quia post mortem soluta est mulier à lege viri: tamen remanent pœnæ legales, & ademptionis bonorum ex hac coniunctione repetita per habentem liberos, si in fauorem liberorum sunt [s]: vt tradit iudicari vbi sup. Bened. nu. 90. Vt etiam l. omnem, C. ad Tertulia. locum habeat, nisi testator vel testatrix, à quibus bona processerunt, prohibuerint pœnas has locum habere [t]. Quod autem diximus de lucri priuatione prætextu secundi matrimonij, multò magis etiam habere locum, quando auus vel auia vel superiores succedunt descendentibus, scribit d. Guillel. Benedict. vbi sup. numer. 89. Docent & iura nostra, secundo loco 8

a Diony. Halic. in 2.
b c. 2. de conuers. infidel.
c Ecclesiastici, 3. c.
d Bald. cons. 83. in 5. par. cons.
e Cyn. in l. 1. de ijs qui sunt sui vel alie. iur.
f vt Alberi. de Rosat. in j par. statu. q. 60. & 2. par. q. 110.
g Ludo Roma consi. 32. pen. col. Chassa. ad §. 2. ad ver. *que ne leur laisse leur legitime*, nu. 5. & ad ver. *la tierce partie des biens*, nu. 4. tit. *des successiõs* in consuet. Burgũd.
h Ias. in l. si quando, §. f. nu. 10. & 11. de ino. testa. C. Paul. Castr. in l. Titio centum, §. Titio genero, col. pen. de cond. & demo. P. & cons. 106. Alex. cons. 65. in 4. vol. vide Panor. cõs. 75. in j. vol.
i l. parentibus, C. de inoff. testam.
k in §. 1. de success. fe. in vsib. feudo.
l Pet. Iac. in praxi, tit. de libel ex condic. & morib. penul. col. Chassan. ad §. 1. titu. *des successiõs*, ad ver. *& les enfans de ses freres*, nu. 12. Iaco. de Ardizo, in tit. de success. feu.
m de Ardizo, in §. 1. de nat. succe. feu. Chassa. vbi sup. nu. 8. in 1. limitatio.
n Aluaro. & alij inter ad tit. 1. de nat. succe. feu. arg. l. dedit dotem, de colla. bon. P. l. sed si plures, §. in arrogato, de vulg. P.
o Chassa. vbi sup. nu. 10. & ad §. 1. ad ver. *en choses feudales*, tit. de feud. in consuet. Burg. Io. Fab. in auth. ingressi, de sacrosc. eccl. Guill. Bened. in ca. Raynutius, a1 ver. & vxorem nomine Adelasiam, nu. 94.
p §. sin autem intestatus, §. si verò expectet, de nupt. colla. 3 Corrigitque, d. §. sin autem, §. cum igitur aliquando sit, de nõ elig. sec. nub. in auth. vide l. fœminæ, & auth. ex testamento, & auth. vxore, de sec. nupt. C. §. Gregoriana, vers. prospeximus, de non elig. sec. nub. in auth.
q l. 1. C. de sec. nupt.
r ca. pen. & fi. eod.
s Oldra. cons. 33. ibi, quidam habuit vxorem vide Roman. cons. 182. & consil. 190. vide Phil. dec. consil. 230. Interpr. ad cap. fin. de sec. nupt. Bart. in l. liberorum, §. 1. de ijs qui not. inf. P. Felin. plenè, in c. ecclesia Sanctæ Mariæ, col. 16. de constitu.
t Ias. l. & Paul. Castr. in l. filium quem habentem, C famil. ercisc.

matrem

matrem excludi à successione filij, si eo cõstituto in minori ætate, in qua mortuus fuerit, non petierit tutorem dari intra annum [a]: vel si ventri non petijt curatorem [b]. Putat tamen Chassaneus, ex negligentia non petiti tutoris minori, non priuari matrem successione: quia iure mater tutrix & legitima administratrix personæ & bonorum filij est, si velit [c]. Et censetur quis semper iure suo vti, si agatur de euitando crimine [d]. Veruntamen si ad secundas nuptias conuolet, cessat hæc præsumptio, si non petierit tutorem: & ideo ius illi adimit successionem [e]. Hanc tamen pœnam putat sublatam esse per consuetu-
9 dinem, idem Chassaneus [f]. Tertiò, priuari filij successione contra tabulas filij patrem responsum est, si contra pietatem eum malè afficiens, eum manumit-
10 tere coactus fuerit [g]. Neque qui deliquit, dignus præmio est [h]. Sed nec is, 4. qui liberos necauit, eorum habet successionem [i]. Idipsum si culpa eius mortui sunt [k]. Si enim indignus est successione defuncti, qui non vindicauit eius
11 mortem [l]: multò magis qui eam intulit. Subinde quinto loco, parentes, qui liberorum in furore constitutorum curam neglexerint priuantur successione
12 eorum, vt indigni [m]. Proximum est sexto loco, vt qui quæue filium filiamúe exposuerit, vltra pœnas quas meretur criminis, priuetur successione [n]. Sic enim expositus, videtur incertũ patrẽ & matrẽ vel eũ habere, qui dignus filio non sit, cum filium dignum se non existimauerit. Et ideo vtilitate omni ex filio proueniente priuandus [o]. Quamuis certus fierit. Dicunt enim comici & tragici poetæ, aliquique alij historiæ authores, mulieres seu meretrices quæ sæuo crimine exponebant liberos, non oblitas penitus se esse matres, sed ex ornatu suo quædam cum filijs exponere, ex quibus aliquando agnoscebant liberos [p]. Quod tamen fallax est argumentum probationis. Et hæc quidem ita se habent in iure ciuili proposita & emendata. Reliquum est, vt quid de successione ascendentium alibi & apud aliquas nationes statutum sit, paucis indicemus: vt ex paucis liceat colligere suum cuique morem, & leges patrias confirmatas à superiore, in succedendo siue ex testamento [q], siue ab intestato, esse sequẽdas. Tanta enim est humanorum ingeniorum diuersitas, tantæque ac variæ legũ occasiones, vt non iisdem regulis eadem apud diuersos temperari nequeant.
13 Lex Allemanorum in successione parentum, hæc [r]: *Si qua mulier, quæ hæreditatem paternam habeat, post nuptum pregnans peperit puerum & in ipsa hora mortua fuerit, & infans viuus remanserit aliquanto spatio, vel vnius horæ vt possit aperire oculos, & videre culmen domus & quatuor parietes, & posteà defunctus fuerit, hæreditas materna ad patrem eius pertineat: & tamen si testes habet pater eius qui vidissent infantem oculos aperire, vt potuisset culmen domus videre & quatuor parietes, tum pater eius habet licentiam cum lege defendere.* Statim autem iure ciuili vbi natus est posthumus fit hæres patris & matris, si viuus perfectè natus est: & si vocem non emiserit & licet illico postquam in terram cecidit vel in manibus obstetricis, decessit, [s]. Lex autem Salica, sic habet [t]. *Si quis mortuus fuerit, & filios non dimiserit, si pater aut mater superstites fuerint, in ipsam hæreditatem succedant.* Et hæc lex cum legibus iuris ciuilis nouis conuenit. Lex quoque Ripuariæ hæc [v], *Si quis absque liberis defunctus fuerit, si pater materq; superstites fuerint, in hæreditate succedant.*

a l. sciant, de legit. hæred. C. §. f. de senat. Tertull. Bar. in l. 2. §. quod si fortè, eod. P.
b l. 2. §. quod si pregnans, ad Tertyll. P. Bald. in l. matres, eod. C.
c Chass. ad d. §. 6. *des successions*, ad ver. *ligne directe*, nu. 7. limita. 2.
d l. meritò, pro soc. in P.
e §. si autem tutelam de nupt. in auth. l. omnem l. 6. C. ad Tertyll. l. 2. §. si mater tutelam, eod. P. vbi distinctio ponitur.
f Chassa. vbi proxi. in 3. limitat.
g l. f. si à par. quis fue. manu. P
h l. relegatorum, §. fi. de interd. & relega.
i l. si ab hostibus, §. fin. sol. matr.
k l. 3. de his quib. vt ind. P.
l l. hæredem, eod. P. l. 1. C. eod cum simi.
m auth liberi, C. de episc. audi. §. si vnum de prædictis parentibus, vt cum de appell. cognosc.
n c. 1. de infan. expos. l. 2. eod. C. l. 1. §. pœna, de lib. agnos. P. l. nec filium, C. de pat. pote.
o l. f. pro derel. P. l. 1. §. sed scimus, de lat. lib. toll. C.
p Pet. Victor, lib. 2. var. lectio. c. 3. Plutar. in Theseo.
q l. si non speciali, l. 9. C. de testam.
r in legib. Allemano tit. 93. §. 1.
s l. 2. & 3. C. de posth. hær. 2. instit. lib. 6. C. tit. 29.
t in legib. Salicis, tit. 62. de alod.
v in legib. Ripuaria, tit. 58. §. 1.

De successione intestati collateralium fratrum filiorúmque.

Cap. II.

1 *Hæreditas intestati defuncti varia ordine delata ad collaterales.*
2 *Agnati qui, & quãdo ab intestato succedebãt: & qui cõsanguinei fratres, & vterini.*
3 *Agnati tantùm proximiores succedunt.*
4 *Fœminæ quomodo & quando ex l. 12. tab. & media iurisprud. & noua vocarentur*

ad successionem intestati.

5 *Collateralium personarum succedendi quis hodiè ordo.*

6 *Fratrum filii & sororum etiam dotatarum iure repræsentationis quomodo succedāt patruis.*

7 *Frater vterinus tantū, & consāguineus tantū defuncti, quomodo succedāt intestato.*

8 *Fratrum intestati successionis tria singularia.*

9 *Fratris indigni hæreditas ab intestato ei deuoluta, cui deferenda, fisco an proximioribus.*

10 *Spurii quibus collateralibus succedant ab intestato, quiue eis succedant.*

Sed quid si illi incestuosi sint vel adulterini, vel matres illustres. In Gallia non succedunt, nec illis succeditur ab intestato. Et qui illorum bona habeāt. nu.11.12.13.

14 *Adoptiui quomodo consanguinitatis iure succedant transuersalibus.*

15 *Adoptiuorum bona vt in familiam redeant adoptantis, à quo processerant, lex Solonis.*

HÆREDITAS intestati defuncti, si non supersunt des- 1
cendentes vel ascendentes, defertur ad coniunctos ex latere. Variatus tamen huius successionis ordo, sicut & qui erant descendentium & ascendentium. Nam lege 12. tabul. primùm, vt diximus, deferebatur suis; deinc consanguineis; posteà agnatis, & per fœminæ sexum proximioribus [a]. Et ex eadem lege admittebantur pari modo fratres & sorores ad successionem fratris prædefuncti, quamuis non essent ex eodem patre vel matre geniti [b]. Alio iure frater & soror præmortui, cum filijs ex fratre alio præmortuo quoque superstitibus, sicque nepotes cum patruis non concurrebant in hæreditatem patrui [c]. Legis verba 12. tabula. erant [d], *si intestatus* 2
moritur, cui suus nec extabit hæres, agnatus proximus familiam [e] habeto. Agnati sunt, cognati per viriles sexus personas cognatione coniuncti [f], quasi à patre connati: vt ex eodem patre nati fratres vel sorores, agnati sibi sunt, qui & consanguinei dicuntur etiam [g], si ex diuersis non eadem matre nati sint: quo casu essent & vterini dicti [h]. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi, agnatus est. Eodē numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui & consobrini vocantur [i]: qua ratione etiam ad plures gradus agnationis peruenire potuerimus. Consanguinei tamen propriè in hac quæstione successionis, fratres & sorores sunt ex eodem patre: reliqui ab iis descendentes, agnati [k]. Verùm non omnibus simul agnatis dat lex hæreditatem, sed iis 3
qui tunc proximiore gradu sunt, cùm certum esse cæperit aliquem intestatum decessisse [l]. Lex 12. tabularum quidem indistinctè, vtrumque sexum ma- 4
sculorum & fœminarum secundum agnationis gradum vocabat: sed media iurisprudentia posteà secuta, quæ statuit, vt iure consanguinitatis seu fraternitatis sorores quæ essent, defuncti hæreditatem caperent: in vlteriori verò gradu existentes, non caperent. Masculi autem earum hæreditates ab intestato, etiam si longissimo gradu essent, admitterentur [m]. Hanc mediam iurisprudentiam ad legem Voconiam refert Iulius Paulus, libr. 4. titu. 8 [n]. Idque statutum ita erat, ne fœminæ ditiores factæ, se viris æquarent. Videbatúrque ex dignitate familiarum esse, vt in familia masculorum, vt digniorum fœminis omnibus [o], remanerent bona: & ita familiarum splendor conseruaretur [p], quem in liberis, qui in aliam familiam non transeunt, consequimur, & æternitatis nomen per illorum generationem certius paramus [q]. Cæterùm, prætor subinde temperauit hanc legē ex æquitate, cui visum fuit iniquum, fœminas agnatas tāquam extraneas omnino excludere. Et ideo eas ad bonorum possessionem admisit, ex ea parte edicti, *vnde cognati*, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: dūmodo neque agnatus vllus, neque proximior cognatus, interueniat [r] id est, sicut colligitur ex Theophilo [s], vt ita tantū admitterētur, cū deficerent oēs cognati & cognati cuiuscunque

a l. 1. § fina. & l. 2. de suis & legit. hær. P.
b l. 1. C. de legit. hæred.
c l. consanguinitatis, eod. P.
d Vlpia. in titu ti. 26. §. 1. de legi. agna. succe. P.
e id est, bona, l. pronūciatio, l. 195. de ver. sig. P.
f §. si nemo suus, de legi. agn. succes. P. §. 1. de legi. agnat. tut. ap. Iustin. l. 2. §. agnati, de suis & legi. in P. Vlpia in titu. tit. 1. & 25.
g l. inter agnatos, §. vnd. legit. l. 2. de suis & legit. l. si §. 2. de grad. affin. Paul. lib. 4. recep. sent. tit. 8.
h l. fratres, 27. C. de inoff. testa.
i § quarto gradu, de grad. cognatio. l. fi. §. quarto gradu, de grad. & affin.
k Theophil. ad § cæterū. de legi. agna. succes. l. 2. in princ. & l. 1. §. consanguinei, de suis & legit. hæred.
l § sunt autem agnati, de legi. agnat. succe. l. 2. de suis & legi. P.
m l. lege 12. tabul. rū, de liti præter. § cæterum inter masculos de legi. agna. succe.
n idipsum tradit Vlpia. in tit. tit. 26.
o l. 1. de senato. P. l. in multis, de sta. homi.
p l. pen. § pen. de ven. inspic. P.
q l. liberorum, 220. l. pronunciatio, l. 195. l. familiæ, 196. de verb. sig. P.
r d. § cæterum, & l. 4. vn. cogn. §. 1. de ser. vi. cogn.
s Theophi. ad §. cæterùm de leg. agn. success. in suis instit.

cunq; quos gradus,& fœminæ iure tantùm tertiæ speciei cognationis admit-
terentur, vt proximę, si nulli essent masculi ex cognatione,& omnibus remo-
tioris gradus masculis prælatis fœminis. Sanciuit deinceps Iustinianus [a], om-
nes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculi-
ni: siue fœminini generis essent, simili modo ad iura successionis legitimæ ab
intestato vocari, secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas,
5 quia consanguinitatis iura sicut germanæ non habent. Atque tandem iuris
nouissimi ordo intestatæ successioni delatæ colaterallibus, hîc fuit status & fi-
xus. Vt si quis decedat sine descendentibus, vel ascendentibus, vel cum illis;
sed qui repudiarunt hæreditatem, vel eam consequi non possunt, vel si non a
dita & non transmissa decesserunt, iuxta l. defunctis, C. de legit. hæred. si sunt
ei fratres vterini & consanguinei simul, id est, ex vtroque nati parente patre
& matre, illi succedant [b], & excludant fratres ex altero tantùm latere coniun
ctos: qui tamẽ, si soli superſint, sine fratrib. vtrinq; cõiunctis, mortuo siue ex pa
tre tãtùm, siue ex matre tãtùm cõiuncto succedũt soli, aliis agnatis exclusis [c].
Ita duo vincula cõiunctionis fraternæ vno sunt fortiora [d]. Et vnũ proximius
vnius etiam lateris fraternitatis fortius, ratione gradus præstantiusque aliorũ
agnatorum. Neque hîc distinguendum est à quibus, an à patre vel à matre bo
na defuncto aduenerint: nam siue sint paterna, siue materna semper vtrinque
coniunctus excludit ex altera parte coniunctum. Vtpote succedens in patri-
6 monio bonisque patris aut matris, sed fratris [e]. Quod si defunctus reliquerit
fratres vtrinque coniunctos, & filios præmortui fratris vtrinque coniuncti; fi-
lij fratris vtrinq; coniuncti succedunt loco patris in stirpes cum patruis vtrin
que coniunctis [f]. Et ita hîc locus est iuri repræsentationis inter filios fratrum.
Quod & in sororum filiis obtinet [g], etiam si sorores dotatę fuerint à patre
communi earum & decedentis: quia hîc non agitur de successione patris, sed
fratris; neque conferre quippiam oportet acceptum [h]. Imò si defunctus deces
serit relictis filiis fratris sibi vtrinque coniuncti, cum fratre quoque ex altero
latere, putà matris aut patris tantùm, cõiuncto; illi filij fratris excludent à suc
cessione consanguineum tantùm, vel vterinum tantùm fratrem defuncti, id
que iure repræsentationis [i]. Succedit porrò vtrinque coniunctis defuncto, nõ
existentibus proximis, frater ex vno tãtùm latere cõiunctus, exclusis remotio
ribus agnatis, eò quòd sublata sit agnationis & cognationis differentia, quòd
7 pertinet ad hanc intestati successionem [k]. Sed si concurrãt in successione de-
functi, frater vterinus tantùm defuncti, & frater consanguineus tantùm eius-
dem defuncti, dicunt in bonis quæsitis mortuo à patre, præferri consangui-
neum tantùm: in bonis verò à matre quæsitis, vterinum tantùm: in aliis verò
bonis aliundè quæsitis per defunctum, æqualiter succedere, vel eorum filios
loco illorum, si sint [l]. Excludunt etiam ij filij fratrum, vt fratres, patrum &
amitam, auunculos & materteras defuncti [m]. Exempli causa, Petrus & Paulus
fratres fuerunt, Paulus decessit relictis duobus liberis fratribus Stycho &
Ioanne: decessit etiam Ioannes, superstite Antonio filio relicto: decessit nu-
perrimè & Stychus sine liberis, superstite Petro patruo, & Antonio nepote
transuersali: nepos excludit patruum, non quidem proprio iure [l], sed repræ-
sentationis: quia si illius personam respicias, is est in tertio gradu collatera-
lium, & pari modo etiam patruus ex alia parte; vnde cùm in equali gradu sint
concurrere deberent [n]. At si respicias ad ius repræsentationis, hic patris lo
cum tenens, est in secundo gradu, & ita remotiorem in tertio patruum defun
8 cti excludit. Obseruandum autem est, tria esse singularia in hoc gradu secũ-
do etiam hodiè fratrum & filiorum fratrum, in successione fratrum. Primùm
est ius repræsentationis [o], quod non habet locum in vlterioribus agnatis, vl-
tra fratres fratrumque filios [p]. Secundò, vt quod & dictum est, vtrinque con-
iunctum præferri coniuncto ex altero tantùm latere, & filios quoque vtrius-
que lateris coniuncti, non habeat locum in vlterioribus transuersalium gra-
dibus, extra fratrum filios [q]. Nam in vlterioribus tantùm proximitatem gra-
dus inspicimus: sublata differentia omni masculorum & fœminarum iure

ZZzzz 4 ciuili

a §. cæterùm, de leg. agn. succes. l. pen. & fi. de legi hæred. C.

b §. reliquum, de hær. ab intes. veni. col. 8.

c auth. itaque, commu. de successio. auth. cessante, auth. post fratres, 1. de legit. hære. C. §. si igitur defunctus, de hæred. ab int. veni.

d §. sed hodiè, de ad. l. cum in adoptiuis, C. eod §. 1. de consangui. colla. 6.

e Et ita tenet Dyn. in tracta. de succes. ab intest. circa finem, per auth. itaque, C. commu. de success. Nicol. de Vbaldis de Perusio, in trac. de succes. ab intest. in 3. par. princ. Mat. Mathesilla. in trac. etiam de succes. ab int. in 3. part. princi. Math. Mathesilla. in tract. etiã de successi. ab int. in 3. art. princip. & ibi Ludoui. Bolognanus, in additionibus.

f d. auth. cessante, C. de legit. hæred §. si igitur defunctus, de hær. ab int. vend. in auth.

g l. lege duodecim tabularum, de legit. hæred.

h l. 1 eod C.

i §. defuncto, versic. *vnde consequens*, de hæred ab int. veni. in auth.

k d. auth post fratres, 1. de legit. hęred. cũ aliis proximè citatis authen.

l glo. fi. & Bald. in d. auth. itaque, comm. de succe. per l. de emancipatis, in fi. de legit. hære. §. 1. in fi. de cõsang. & vterini in auth. coll. 6. Dy. in d. tract. succes. ab int. & Nicol. de Vbald. vbi suprà.

m Bald. ponit exemplum in auth. post fratres.

n auth. post fratres, ibi, *vt pares in gradu pariter admittantur*, de legit. hæred.

o §. hoc etiam addendum, de legit. agna. succe.

p §. si verò neque fratres, de hæred. ab int. veni. in Nouel. Iustinian. auth. post fratres fratrũque filios. de legi. hæred.

q glo. in d. auth. post fratres, ibi, *& filiorum filios &c.* Iacob. de Bello-visu, in d. §. si verò neque fratres.

ciuili [a]. Exempli causa, si quidam Petrus decesserit, relictis Ioanne & Martino fratribus patruelibus vel consobrinis: si pater Ioannis coniunctus erat patri Petri defuncti ex vtroque latere: pater verò Martini coniunctus esset tantùm ex vno latere patri eiusdem defuncti Petri: non præferetur Ioannes, qui filius erat patris coniuncti ex vtroque latere patri defuncti; sed concurrent Ioannes & Martinus æqualiter. 3. Singulare, vt inter fratres defuncti fratrúmque filios, successio diuidatur per stirpes, non per capita, post verò gradus hos, inter vlteriores vocatos, defūcti hæreditas diuidatur in capita [b]. Cæterùm, frater cum suis filiis priuatur successione, vt indignus, si fratrem necauerit: & iure ciuili, successio alioquin ei debita, non ad proximiores, sed ad fiscum peruenit [c]. Hodiè tamen æquius putat Bartholus [d], si nondum ad fiscum delata successio est, potius adiudicandam proximioribus priusquam deferatur parricidæ. Et ita etiam sæpè iudicatum est in curiis supremis [e]. Sed & hîc operæpretium est & in omni collateralium successione annotasse, quod diximus in ascẽdentium & descendentium intestatorum hæreditate de spurijs, vt si agamus de patris collateralibus: illi neque spuriis, neque spurij illis succedãt [f]. Quemadmodum dictum etiam olim de naturalibus [g]. Si verò de maternis collateralibus, rectè dictum est, illos inuicem sibi succedere [h]: quia in istis est certitudo matris, & naturalis proximitatis effectus [i]. Dubium tamen hîc remanet, quia illustris mulier non habet hæredem spurium, neque ei hæres illa est [k]: neque etiam quælibet mater succedit incestuoso, adulterino, nephando, & similibus [l], neque illi matri; num idem ius seruandum sit in collateralibus matris vt illi non succedant istis, neque isti collateralibus. Resoluunt autem Ioan. Petrutius [m], & Nicol. de Vbaldis Perusi. [n] inter spurios illustris mulieris, & inter natos ex incestuoso, adulterino, infandóque concubitu, & ipsos transuersali lineæ matris proximos, esse ius mutuum successionis ab intestato: & ita fratres legitimos & naturales, & naturales tantùm, & contrà, & alios non excludi, successione. Nec obest, quòd mater illis non succedat, nec illi patri: quia hoc fit propter matris delictum [o], quod personam non egreditur [p]. Acriúsque puniendi delinquentes, & qui magis delinquunt, non delinquentibus [q]. Nec negari potest inter huiusmodi personas, coniunctionem esse sanguinis & proximitatis [r]. Et proinde regulas iuris generales, quæ vocant proximos, in illis locum habere, maximè cùm non in illis, sed in matris successione inueniantur tantùm correctæ. Quódque non inuenitur emendatum, stare non debet prohiberi [s]. Attamen si statutum esset, vt filij excluderent sorores: quia verba statuti sunt strictè intelligenda, spurius non excluderet sororem legitimam in successione, etiam si is legitimatus esset [t]: quia etsi sit legitimus, tamen non est legitimè natus, ex nuptiis videlicet iustis. Sed & Guillelmus Bened. contra prædictos Petrutium & Nicol. de Vbaldis resoluit [u], spurios ex damnato coitu natos, veluti ex incestu, adulterio, nephariòve complexu, nullo modo aliis nec inter se succedere posse: quia neque cognati, neque fratres nominari debeant, nec consanguinei, nec consobrini: sicuti nec quò ad patrem vel matrẽ, nominãdi sunt filij [x]. At si essent spurij plures eiusdem matris illi sibi inuicem succedunt, siue vnus sit naturalis, siue alter sit naturalis & legitimus [y], Ego certè iustiorem existimo sententiam consuetudinis generalis Galliæ, per quã nec spurij succedunt collateralibus patris, vel matris [z]. Et ita sublata est l. si qua illustris, ad Orphic. auth. licet, de natur. libe. C. Quis enim inter christianos est, qui non sciat ex damnato à lege diuina coitu natos spurios, ex præcepto, *non mœchaberis* [a]? Et quia conuenit inter interpretes ex damnato coitu natos non esse omnino collateralium matris successores, id ipsum de istis dicendum est inter christianos. Quare & in Gallia spuriis seu bastardis, quia ipsi incipiunt progeniem suam & lineam, licet quidem testari, & hæredes quos voluerint scribere [b], & si filios habeant, ab intestato illos relinquunt hæredes. Attamen si intestati decedant sine filiis legitimis & naturalibus, vel sine nepotibus vel descendentibus ex ipsis, non habent collaterales ex parte patris vel matris hæredes, sed fiscum regis, vel domini iuridici locorum, vbi fuerint nati &

9 10 11 12 13

a §. quib. post fratres.
b §. si verò neq; fratres, de hær. ab int. veni.
c l. cùm ratio, §. fi. de bon. damnat. P.
d Bar. in l. hæreditas, nu. 3. de iis quib. vt indig. C.
e Aufrer. deci. capel. Tholosa. 13. Io. Gallus q. 146. Pap. lib. 20. Rapso. aresto. ti. 1. ar. 1.
f l. hac parte, & l. si spurius, vnde cog. §. filius verò, quib. mod. natu. effic. fui.
g l. fi. C. de natur. lib.
h §. nouissimè, ad senat. Orficia. §. fin. de nupt.
i d. l. si spurius, & l. hac parte, vn. cog.
k l. si qua illustris, ad Orficia. C.
l auth. ex complexu, C. de incest. nupt.
m Ioan. Petrutius, ad l. 2. de in ius voc. P.
n Nicol. de Vbald. in tract. de success. ab inte. art. 3.
o § fi. quib. mod. nat. effi. sui, in auth. & in l. fi. C de natu. libe.
p l. si qua pœna, & l. crimen paternum, de pœ. P. l. sancimus, C eod.
q c. sicut dignum, de homicid.
r d. l. si spurius, & l. 1. vnde cogna.
s l. sancimus, C. de test. l. præcipimus, C. de appellat. c. cùm expediat, eod. ap. Grego.
t Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad vers. duas habens filias, nu. 146. 147. de test. Ludo. in l. si is qui pro emptore, de vsucapio.
u id. Ben. ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, num. 144.
x § si quib. mod. natu. effic. sui.
y d. §. vulgò, de succ. cogna. §. fin. de leg. ag. succes. d. l. si spurius, vn. cogn.
z Guill. Bened. in d. ver. & vxorem, nu. 148. 149. 15.
a Exo. c. 20. Math. 5 ad Ephes. 5. ca. non mœchaberis, 32. q. 5. c. meretrices, 32. q. 4.
b Boer. in §. fi. de testa. in consuet. Bytu. in consuet. Aurelia. cen. tit. des success. art. 311. 14.

ti & domicilium habuerũt, & mortui sunt [a]: tanquã si bona essent vacantia. Et ita iudicatum aresto senatus Pariensiensis 7. Septemb. 1545 [b]. Norunt hanc honestatem Græci, quorum archos Euclides author citatur à Demosthene [c], in hæc verba, νόθῳ δὲ μηδὲ νόθῃ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν μήτε ἱερῶν, μήθ᾽ ὁσίων. ἀπ᾽ Εὐκλείδου ἄρχοντος, id est, *spurio autem neque ius esto propinquitatis, neque item sacro-*
14 *rum, neque publicorum: ab Euclide pratore.* De adoptatis autem quid sentiendum est, & num succedant iure consanguinitatis & proximitatis si quæras, respondeo: ius familiæ & agnationis ciuile esse [d]: ideo per actum ciuilem adoptionis acquiri [e], & tolli [f]. Verùm cõsanguinitatem quia nexus est sanguinis & naturale ius [g], per adoptionem non posse acquiri. At quia lex adoptatis iura consanguinitatis in successione & aliis actibus communicat, non vi significationis consanguinei, sed respectu ciuilis effectus dicuntur [h]. Et qui adoptatur iisdem agnatus est, quibus & pater agnatus: & legitimam eorum hæreditatem consequitur [i]. Sed id cum distinctione intelligendum est, nam qui in adoptionem dati sunt extraneo, & ideo non transierumt in potestate patris adoptantis, succedere non possunt collateralibus patris adoptantis [k]. Qui autem trãseunt in potestatem adoptantis, quòd personæ coniunctæ dati sunt in adoptionem, succedere possunt ex eo capite quòd sint naturaliter coniuncti [l]: & si ex eo capite gradus naturalis nollent succedere, sed tantùm ex gradu ciuili, scilicet adoptionis, possent inquit Guillelmus Benedictus [m], agnatis patris adoptiui succedere, si adoptio antè soluta non fuerit eman-
15 cipatione: non autem succedere possent cognatis [n]. Desputat autem ex legibus Atheniensium Demosthenes, oratione aduersus Leocharem, pro Aristodemo propinquiore Archiadæ, cuius petebat hæreditatem, ex lege Solonis decedentibus adoptatis sine prole legitima, hæreditatem redire ad proximos eius qui adoptarat, à quo bona processerant. ὁ γὰρ, inquit, τοῦ Σόλωνος νόμος, οὐδὲ διαθέσθαι τὸν ποιητὸν ἐᾷ τὰ ἐν τῷ οἴκῳ, ὅταν ποιηθῇ. εἰκότως οἶμαι· τὸ γὰρ κατὰ νόμον εἰσποιηθέντι ἐπὶ ἑτέρου, οὐχ οὕτως ὡς περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων βουλευτέον ἐστίν. ἀλλὰ τοῖς νόμοις ἀκολούθως περὶ ἑκάστου τῶν γεγραμμένων, ὡς ὁ νόμος λέγει. ὅσοι ἐπεποίηντο, φησίν, ὅτε Σόλων εἰσῄει εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξεῖναι αὐτοῖς διαθέσθαι ὅπως ἂν ἐθέλωσι. τοῖς δὲ ποιηθεῖσιν, οὐκ ἐξὸν διαθέσθαι. ἀλλὰ ζῶντας ἐγκαταλιπόντας υἱὸν γνήσιον ἐπανιέναι, ἢ τελευτήσαντας ἀποδιδόναι τὴν κληρονομίαν τοῖς ἐξ ἀρχῆς οἰκείοις οὖσι τοῦ ποιησαμένου, id est, *Solonis lex nec testamentum facere adoptiuum, nec legare ea quæ sunt in familia dum adoptatur finit iure omnino. Nam authoritate legum adoptato in alienas opes, non sic vt de priuatis rebus est statuẽdum: sed ex præscripto legum singula vt præscripta sunt facienda. Sicut lex ait. Qui non adoptati fuerant, cùm Solon magistratum iniret, eis testamenti faciendi suo arbitratu, ius esto. Adoptatis vero ius ne esto. Sed aut viuentes relicto iusto & naturali filio, in familiam redeunto, vel defuncti hæreditatem primis cognatis adoptatoris restituunto.*

a Guil. Ben. vbi sup. nu. 151.
b Pap. lib. 21. Rapso. aresf. tit. 3. are. 5. & 6
c Demosth. aduersu. Machartatum, orat περὶ τῶ [illegible] de hæreditate Agnia ua.
d §. sed agnationis, de legit. agnat. tut.
e l. qui in adoptionẽ 23. de adopt. P.
f §. minus, de hæred. quæ ab int. defer.
g l. si is qui, 44. de adoptio. P. l. 1. de suis & legit. l. iura sanguinis, de reg. iur.
h §. si nemo suus hæres, versi. nec dubium, de legit. agn. succe. l. 1. §. si. & l. 2. de suis & le. P. l. 2. §. si sit, & l. si quis, 7. ad senat. Tertyl. P.
i l. 2. §. 1. de suis & legit. P.
k l. cùm in adoptiuis, §. sed ne articulum, de adoptio. C.
l §. nullum verò, de her. ante. ven.
m Guil. Ben. in c. Raynutius, ad versic. & vxorem nomine Adelasiam, decis. 5. n. 192 & 191. de testa.
n l. qui in adoptione, de adoptio.

De successione collateralium vlterioris gradus, quàm fratrum. Cap. 12.

1 *Cognati post agnatos tantùm lege 12. tab. ad successionem intestati vocati.*
2 *Fæminæ cognatæ & agnatæ quando, & quomodo ad hæreditatem intestati admissæ.*
3 *Edictum*, vnde legitimi, *&*, vnde agnati, *quid contineat.*
4 *Cognatorum & agnatorum ex latere quomodo regitur hodiè successio intestati.*
5 *Feudorum ab intestato successio vsque ad quem gradum.*
6 *Agnati vel cognati quando non succedant vsque ad decimum gradum.*

tineat

7 *Clericorum & ecclesiasticarum personarum ab intestato decedentium, ad quem pertineat hæreditas.*

POST fratres fratrumque filios, proximiores defuncti 1
admittuntur ad successionẽ intestati. Quomodo autem,
ius antiquum à nouo distinguere oportet. Siquidem lege
12. tabularum post consanguineos fratres vel sorores, de-
lata fuit tantùm hæreditas ad proximiorẽ vel proximio-
res eiusdem gradus agnatos, exclusis cognatis, qui post
agnatos tantùm vocabantur [a]. Qui sunt autem agnati,
docent Iustinianus [b], & alij [c], pro virilis sexus esse personas coniunctas co-
gnatione, quales fratres ex eodem patre nati qui & consanguinei, patruus
fratris filio, fratres patrueles ex duobus fratribus geniti, & reliqui eodem mo
do ex istis procreati. Qui autẽ per fœminini sexus personas iunguntur, cogna-
ti tantùm dicũtur [d]: vt amitæ tuæ filius, nõ est tibi agnatus sed cognatus, & tu
illi: quia qui nascũtur, patris non matris familiã sequũtur. Proximior agnatus
dicebatur, habita ratione temporis in quo res ad intestati causam peruenit [e].
Sanciebat etiam lex 12. tab. vt fœminæ iure tantùm consanguinitatis capiant 2
hæreditatem intestati, si sorores sint, vlterius non capiant: masculi autem ad
earum hæreditates, etiam si in longissimo gradu sint, admittantur. Qua de
causa fratris tui aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ, hæreditas ad te pertinebat;
tua verò ad illas non pertinebat [f]. Et iure quoque sequenti ciuili sorores suc-
cedebant, vt agnatæ filiæ, excludebatur cognatæ [g]. Posteà tamen alias cogna
tas prætor, vt anteà diximus, ad hæreditatem vocauit, ea parte editi qua pro-
ximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur; ex qua parte tamen ea
lege admittebantur, si neque agnatus vllus, neque proximior cognatus inter-
ueniebat [h]. Sic etenim & cognatos à iure 12. tabul. incognitos, prætoris æqui-
tas admisit, deficientibus agnatis [i]. Et vt agnati succederent vsque ad deci-
mum gradum, ordine prioritatis: ita & agnati vsque ad sextum [k]. Addidit &
prætor, qùm ob varias de intestatorum successione leges, iura de hæreditate 3
deferenda difficile comprætenderentur, edictum, *vnde legitimi* & *vnde agna-
ti*, quod iuuat omnes intestatorum hæreditates [l]. Fecitque agnatis gradus ad
succedendum idoneos, ne quis facilè decederet sine hærede [m]. Et cùm lex 12.
tab. statuisset, vt repudiante primo vel proximo agnatorum, eidem amplius
non deberetur hæreditas, prætor adhuc viam succedendi eisdem aperuit per
edictum, *vnde legitimi*, &, *vnde proximi* [n]: quæ emendatio imperfecta à Iusti-
niano dicitur [o]. Cum aliis etiam legibus, quæ deferebant hæreditates, siue
cum senatusconsultis, & beneficium prætor bonorum possessionis, in l. vni. ti.
vt ex legib. senatuscon. bono. possess. detur in P. adiecit & bonorum possessio-
nem, per quam decem personas præferebat in successione emancipati manu-
missori extraneo, qui filium liberum alterius emerat, iuxta l. 2. de patri. qui fil.
distrax. C. nẽpe patrem, matrẽ, auum, auiam ex parte patris & matris, filium, fi
liam, fratrẽ, sororẽue consanguineos vel vterinos [p]. Cæterũ iure nouissimo,
tãta sylua remediorũ, & varietatis Labyrinthi, omnesque differẽtię istę cogna 4
tionis, & agnationis in successionibus intestati defuncti antiquãtur, nec consi-
derantur in iure nunc ciuili Romanorum scripto. Sed cognati cum agnatis
defuncti, si in æquali gradu sunt, æqualiter succedunt: si soli, in priore gradu
posteriores gradus excludunt. Sublata etiam sexus differentia. Et si plures
sunt, in capita succedunt, non in stirpes [q]. Et ita omnes tam agnati, quàm co-
gnati suo ordine vsque ad decimum gradum vocabuntur [r]. Singulare autem 5
prohibent in feudorum successione, in ducatu, marchionatu, comitatu, & in
regno, vt cognati & agnati succedant etiam vsque ad centesimum & vltra
gradum, secundum Baldum [s]. Is tamen in §. hoc quoque, de successio. feu. ex-
plicare videtur cũ distinctione: ne succedatur in feudo inter collaterales, nisi
vsque ad septimum gradum; inter ascendentes verò masculos, vsque ad infi-
nitum. Quod & firmat in §. hoc quoque, de iis qui feud. dare poss. in consue-
tud. feudo.

a l. 1. de suis & legit. hæred. §. 1. & seq. de legit agn. succ. §. 6 plures sunt gradus, eod. l. pronunciatio, l. 105. de verb. sign. Paul. lib. 4. recept. sent. titul. 8. §. post suos, de succes. cognato. l. ad intestati, 5. C. de legit. hær.
b in §. sunt autem, de legit. agna. tut. & §. sunt autem, de leg. agn succ. l. 5. vnde legit. lib. 38. P. tit. 8.
c l. sunt autem, de legit. tut. l. iurisconsultus, §. inter agnatos, de grad. affi. P. l. inter agnatos, vnde legi. P.
d §. at qui per fœminini sexus, de leg. ag. tut. l. iuriscõsultus, §. cognationis, de grad. affin.
e d. l. 2. §. interdum, & l. seq. de suis & legit. hæred. P. §. sunt autẽ, agnati, de legi. agn. suc. l 1. §. proximus, vnde cog. P.
f §. cæterùm, de legi. agna. succes. l. lege 12. tabul. C. de legi. hæred.
g l. consanguinitatis, 1. & l. patruo, 7. & l. in successione, 9. C. eod.
h d. §. cæterùm, & d. l. lege duodecim ta. l. 4. vnd. cog. P.
i l. 1. eod. §. 1. de succ. cogn.
k §. fi. eod. computationem graduum docet l. 1. & l. iurisconsultus, de gr. & affi. Vide rationem, cur cognationis gradus non extenderẽtur vltra 6. apud Iul. Paulum, libr. 6. tit. 1.
l in l. generaliter, 1. vnd legit lib. 38. P. tit. 8.
m §. adhuc autem, de bon. poss. apud Iust.
n l. 1. § quibus ex adicto, de succes. edic.
o §. placebat autem, de legat agna succ.
p §. quæ autem, & §. sunt autem, de bon. posses. vbi & enumerãtur omnes bo. posses. duæ ex testamento, 8. ab intestato.
q auth. in successione, de suis & legit. lib authen. post fratres, C. de legit. hæred. §. his autem, §. illud, §. si verò neq; de hæred. ab intest. veni. in authen. Idipsum sancitum in Cod. leg. Visigotho. lib. 4. tit. 2. l 8.
r Ang. & alij. in §. fi. de succ. cognato.
s Bald. in tit. de feud. Marchiæ, nu. 6. Notat Guill Bened. ad cap. raynutius, ad ver. & vxorem nomine, nu. 91. & 92. de testa.

6 feudo. Cæterùm, obseruandi sunt casus, in quibus nec ad decimum vsque cognati aut agnati succedunt. Primus, si agatur de successione liberti: nam agnati & cognati patroni, non succedunt nisi vsq; ad quintũ gradum[a]. 2. In eo qui decessit post incestas contractas nuptias, vt ei non succedant proximi vltra tertiũ gradũ, siue ascendentes, sint siue descẽdẽtes, siue collateralles[b]. Idipsum verũ; dicunt in dãnato de aliquo crimine publico, in quo confiscatio locũ habere posset[c]: nisi damnatus fuisset ex forma statuti, quo casu succederetur ei vsque ad 10. gradum iure communi[d]. In Gallia tamen confiscato corpore, confiscantur & bona, & excluduntur à fisco agnati, & alij: nisi quid nominatim à iudice reseruetur illis, dum dicitur sententia. Quartò, agnati & cognati militum, iuris ciuili non succedebant, nisi ad quintũ vsque gradum, quo deficiente, bona fisco & principi quærebantur[e]: vt pote ex præsumptione certissima, quod ex militari præda, quæ populi seu principis est, quæsita essent: & facilè
7 eò redirent, vnde separata essent. De bonis autem militum cœlestis militiæ, sacerdotum & aliorum ex clero, quid sentiendum sit, respondent pontificia iura: bona intuitu ecclesiæ, vel ex ecclesiis quas regunt, vel quæ illis commissæ sunt, acquisita relinqui ecclesiis debere; aliis verò aliunde quæsitis, succedere proximiores ex genere[f]. In Gallia tamen, nescio quo genio receptum video, clericos de fructibus beneficiorũ possessorum, liberè posse disponere. Et proinde in illis etiã, tanquã in bonispropriis intestati, posse proximos succedere[g]: nisi intestati fuissent monachi, qui nihil habere censentur quod monasterij non sit[h]. Notat tamen Hostiensis[i], quòd constitutio quæ permittit disponere clericis de fructibus, non excusaret eos à peccato, qui tempore mortis ditibus existentibus proximis, prætermissis pauperibus, bona relinquunt. Quod & scribunt Hugo Cardinalis, & Archidiaconus[k].

a §. sed nostra constitutio, vers. multis, de succ. liber. apud Iustinian.
b l. si quis incesti, C. de incest. nupt.
c auth. bona damnatorum de bon. proscrip. C.
d Bald. in l. 2. qui test. fac. poss. C.
e l. 2. de vetera. mili. succes.
f c. 1. de success. intest: c. 1. 2. & c. cùm in officiis, de test. c. 1. & fi. de pecul. cler. ca. pen. & fi. 12. q. 5. l. si quis præsbyter, & auth. licentiam, C. de episco. & cleri.
g gl. in c. præsenti, de offi. ordin. in 6. gl. in §. item quod si in ecclesia, de annat. in pragma. sanctio. in versi. acquisitos, Masuer. in praxi, ti. de successio. §. item de consuetudine regni, Guil. Bened. in c. Raynutius, ad. ver. & vxorem nomine Adelasiam, 1. decis. nu. 264. Extat constitutio Caroli 6. lata an. domi. 1385. men. Octo.
h auth. ingressi, de sacros. eccles.
i Hosti. in c. fi. de pecul. cleri.
k Cardin. & Archid. in summa, 12. q. 3.

De legibus successionis collateralium alterius iuris quàm Romani. Cap. 13.

1 *Collateralium successionis intestati mortui leges nationum. & nu. seq.*
2 *Vidua defuncti à proximo, ad quem deferebatur intestati hæreditas, ducenda erat.*
3 *Orba mulier quæ, & lex orbæ.*
4 *Familiarum splendorem conseruari, ad Reipublicæ pertinet vtilitatem.*
5 *Ad alienigenas bona ne transferantur regni. Reipub. interest.*
6 *Fœmina à successione intestati exclusa, quomodo filius ex ea excludatur.*
7 *Fœminæ quæ excluduntur ab intestati successione, lege Salica, Ripuariæ, Langobardorum, Constantini Porphyrogenetæ. & nu. 8. 12. & 11.*
9 *Imaginaria venditio in quibusdam iuribus abalienandis.*

1 QVÆ diximus proximè, iuris ciuilis Romanorum sunt, partim à iure diuino Græcorumque legibus delibata, partim proprio more & consuetudine constituta. Et proinde non arbitror alienum ab eorum explicatione, fontes indicare, & de aliarum nationum seu gentium moribus successionis obiter quædam referre. In lege Mosis, Deo iubente & authore promulgata, sic scriptum est, ad consultationem de hæreditate patris mortui sine liberis petita per filias Salphaad[l]. *Iustam rem postulant filiæ Salphaad; da eis inter cognatos possessionẽ patris sui, & ei in hæreditatem succedant. Ad filios autem Israel loqueris hæc. Homo cùm mortuus fuerit absque filiis, ad filiam eius transibit hæreditas*

l Numero. c. 27.

ditas: si filiam non habuerit, habeat fratres successores suos. Quòd si & fratres non fuerint, dabis hæreditatem fratribus patris eius: sin autem nec patruos habuerit, hæreditas dabitur iis qui & proximi sunt. Eritq́, hoc filiis Israel sanctum lege perpetua. Hanc legem explicans Origenes [a]. *Hæc, inquit, quid vigoris habeant secundum historiam palam est omnibus, qui sciunt, leges istas non solùm apud filios Israel custodiri, sed apud omnes homines, qui tamen legibus viuunt.* Et rursum in eundem locum. *Supponitur lex de successione, vt primò, filius: secundò, filia succedat: tertiò, frater: quartò, patris frater. Quintus vero gradus certum aliquem non designat, sed quicunque ex omni familia fuerit, succedat.* Prorogauit & legem illam successionis agnatorum intestati 2
Deus ad filios patrui [b], non tamen voluit vt absolutè succederēt exclusis omnino filiabus vel proximis mulieribus, sed ea lege, vt filiæ ducerent filios patrui, & remaneret in familia Ioseph hæreditas Salphaad: sicq; filiæ Salphaad nupserunt filiis patrui sui, de familia Manasses, qui fuit filius Iosephi. Ita & lex successionis videbatur proximorum constituta, vt qui volebat succedere iure proximitatis, cogeretur vnà vxorem defuncti sine sobole in vxorem ducere, vt suscitaret ex nomine defuncti semen. Et si proximior respuisset viduā, ius ad sequentem gradu deferretur & vxoris & hæreditatis, solueretque vidua reiecta reiicienti calceum, & spueret coram reiiciente in terram in contemptum eius vnde in perpetuum opprobrium diceretur apud posteros eius domus, domus discalciati [c]. Sic enim ait lex [d]. ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל *venikra sc̄emo bisrael. beth chalutz. hanahhad*, id est, *Et vocabitur nomen eius in Israel, domus accintos & constrictos lumbos habentis, & calcei.* Hinc arbitror Græcos legem successionis mutuasse, qua proximiores agnati vel masculi cognati fœminas orbas filias & proximas defunctorū, vel ducere in vxores, vel matrimonio collocare. Legem Demosthenes sic refert [e]. ὅστις ἂν διαθέμενος ἀποθάνῃ, ἐὰν μὲν παῖδας καταλίπῃ θηλείας, σὺν ταύτῃσι: ἐὰν δὲ μὴ, τοὺς δε κυρίους εἶναι τῶν χρημάτων. ἐὰν δὲ ἀδελφοὶ ὦσιν ὁμοπάτορες, καὶ ἂν παῖδες ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι, τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν λαγχάνειν. ἐὰν δὲ μὴ ἀδελφοὶ ὦσιν, ἢ ἀδελφῶν παῖδες, ἐξ αὐτῶν κατὰ ταυτὰ λαγχάνειν. κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ὦσι, καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω. ἐὰν δὲ μὴ ὦσι πρὸς πατρὸς μέχρι ἀνεψιαδῶν, παίδων, τοὺς πρὸς μητρὸς τοῦ ἀνδρὸς κατὰ ταυτὰ κυρίους εἶναι. ἐὰν δὲ μηδ᾽ ἑτέρωθεν ᾖ ἐντὸς τούτων, τὸν πρὸς πατρὸς ἐγγυτάτω κύριον εἶναι. id est, *Quisquis intestatus moritur, si quidem muliebris sexus liberos reliquerit: filiis cum iisce, sin minus, ii bona possidento. Sin fratres fuerint germani, & si liberi è fratribus, legitimi patris partem sortiuntor. Sin fratres non fuerint, aut fratrum liberi ex eis, eadem ratione sortiuntor. Præferuntur autem & mares, & à maribus propagati, si ex iisdem fuerint, etsi genere remotiores. Si vero non fuerint à patre vsque ad sobrinorum liberos: ii qui sunt à matre viri, pari ratione potestatem habento. Sin ex neutra parte inter hos fuerint, proximus à patre optinento.* Et Pauló post, substituitur de mulieribus proximis lex. τῶν ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσι, ἐὰν μὴ βούληται ἔχειν ὁ ἐγγύτατα γένους, ἐκδ᾽ιδότω ἐπιδοὺς, ὁ μὲν πεντακοσιομέδιμνος πεντακοσίας δραχμὰς, ὁ δ᾽ ἱππεὺς, τριακοσίας: ὁ δὲ ζευγίτης ἑκατὸν πεντήκοντα πρὸς τοῖς αὐτῆς. ἐὰν δὲ πλείους ὦσιν, ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῇ ἐπικλήρῳ. πρὸς μέρος ἐπιδιδόναι ἕκαστον. ἐὰν δ᾽ αἱ γυναῖκες πλείους ὦσιν, μὴ ἐπάναγκες εἶναι πλέον ἢ μίαν ἐκδοῦναι τῷ ἐν γένει: ἀλλὰ τὸν ἐγγύτατα δεῖ ἐκδιδόναι ἢ αὐτὸν ἔχειν. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ ὁ ἐγγυτάτω γένους ἢ μὴ ἐκδῷ, ὁ ἄρχων ἐπαναγκάζῃ ἢ ἄρχων, ὀφειλέτω χιλίας δραχμὰς ἱερὰς τῇ Ἥρᾳ. ἀπογραφέτω δὲ τὸν μὴ ποιοῦντα ταῦτα ὁ βουλόμενος πρὸς τὸν ἄρχοντα. id est, *Pupillarū seu fœminarum in hæreditate succedentium, aliquam quæ in proletariorum ordine sunt si voluerit habere proximus, dote data elocato: patritius quingentis drachmis; eques, trecentis: semi eques, centum quinquaginta, præter ea quæ ipsa habet. Si verò plures fuerint in eadem familia, proportione quisque mulieris hæredis relictæ, conferat. Quòd si mulieres plures fuerint, ne necesse sit cognato plus vnà elocare: sed proximus aut elocato, aut ipse ducito. Quòd nisi genere proximus eam vel elocauerit vel duxerit, prætor seu magistratus eum cogat vel elocare, vel ducere. Quòd ni prætor coëgerit debeat mille drachmas sacras Iunoni. Citat autem quiuis eum qui detrectarit.* Principium legis docet 3
agi de muliere, ad quam diuersa hæreditas pertinebat, quæ nullos habebat cohæredes. Id enim est ἡ ἐπίκληρος dicta, aliis, vt Eustathius tradit, πολυξένες.

Sic re-

a Origen. in d. c. 27.

b Numero. 36.

c Deutero. 25. & Ruth 3. & 4. c.

d d. c. 25. Deutero.

e Demosth. orat. con. Macartatum, περὶ τὰ αὐτὰ κλήρου.

Sic rectè Budeus[a], ἐπίκληρον, annotat dici virginem vel mulierem quæ vtroque parente orbata sit, cui successio optima, vna vel plures obuenerũt. Quod & firmat Iulius Pollux, in Onomastico. Filia quæ secum vnà ferebat hæreditatem pro dote, dotalis filia hæres. Nam ius erat agnato proximo cognatoúe ἐπίκληρον hanc mulierem vindicandi, tanquam ex lege ciuili sibi donatam. Sicut & Pollux & Harpocration eo nomine dicunt ἐπίδικον dici & ἐπίκληρον. Si proximus nolebat hanc puellam ἐπικληρῖτιν ducere, cedebat ipso iure hæreditati. Et aliquando si illa esset tenui patrimonio, quo non posset commodè nubere, proximior ex lege iam citata tenebatur vltra ea quæ ipsa habebat, dotẽ ei constituere. Ita & Iulius Pollux lib. 3. c. 3. ait legem Solonis, vt proximus orbam illam epiclitin duceret in vxorem, vel dotaret. Fortunatianus quoque[b], *Lex est, orba nubat proximo: vel si eam nolit in matrimonium ducere, det decem millia.* Hîc orbam vocant cum Demosthene ἐπίκληρον nomine tenus, & tanquam esset hæreditate aliqua donata, sed quæ pauper tamen erat, & ideo dotanda à proximis cognatis: quemadmodum contrà, si illa diues esset, cogeretur illis nubere cum hæreditate. Secundumque naturam successionis intestati visum est æquum, vt ij, ad quos hæreditas perueniret, & onus quoque subire tenerentur[c]. Sic Harpocrat. cùm iam legem citasset præscriptam ex Demosthene. περὶ ἀγνίου κλήρου. Demosthenem in illis verbis, τῶν ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσι. ait ἐπικλήρων nominasse τὴν πενιχρὰν κόρην, quam θῆσσαν appellãt Attici: id est, fœminam pauperem, quæ mercede conducitur. Additque fuisse teste Possidippo ἐπάναγκες τοὺς ἔγγιστα γένους τὰς θήσσας, ἢ λαμβάνειν πρὸς γάμον, ἢ πέντε μνᾶς διδόναι. Necessarium esse genere proximos accipere has mulieres in vxores, vel dare quinque mnas. Adstipulatur Suidas, θῆττα, inquit est, ἐπίκληρος οὐκ ἔχουσα φερνὴν, πενιχρὰ καταλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὑπὸ δὲ τῶν ἀγχιστέων προικιζομένη κατὰ τὸν νόμον τῶν πεντακοσίων δραχμῶν. id est, *Thetta*, inquit, *est epicliros seu hæreditaria mulier seu hæres quæ non habet dotem derelicta inops à patre, à proximioribus autem dotata secundum legem quingentis drachmis.*

De hac lege loqui videtur etiam Terentius[d],

> *Lex est orbæ, qui sunt genere proximi*
> *Eis nubat: & illos ducere eandem hæc lex iubet.*

Et in Adelphis,

> *Hæc virgo orba est patre;*
> *Hic meus amicus illi genere est proximus:*
> *Huic leges cogunt nubere hanc.*

Nolebat illa lex, mulieres hæredis, quæ à proximo parente contigerant, maiorum possidere solas nisi & proximi masculi illis iungerentur: nec etiam omnino inopes contemnebat. Et ita nomini & splendori familiarum, & necessitati mulierum subueniebat, dum ab illis hæreditatem transferebat. Putarunt sapientes antiqui, è republica esse conseruare familiarum splendorem posteris, vt bene gestorum maiorum memoria, cum nomine & bonis in perpetuum[e] superstes, ad imitationem virtutis & actionem impelleret. Vt ferunt Themistoclem dixisse, Miltiadis trophea sibi somnum adimere[f]. Quod & considerarũt cum saniori hominum sententia in legibus respondendis & cudendis nomothetæ; ideo statuentes confluere hæreditates ad masculos[g], vt pro sepe & custodia essent virtuti, quæ magis elucet in viris, quàm fœminis quæ minus audent, quæúe à consortiis hominum arcentur[h]. Fœlicitas namque & nobilitas indigent opibus, nec facilè vt præclaras res, aget is cui deficiunt facultates[i].

> *Et genus & virtus, nisi cum re vilior Alga est*[k].

Bona nãque dicta, quia beant[l]. Et paupertas sordes inferre dicitur[m], & prohibet ne ad dignitates promoueantur inopes[n]. Et metus, & malesuada fames & turpis egestas. Transeunt autem fœminæ, & cognati nati ex illis, in alienas familias: quia sequuntur filij non matrum sed patrum familias[o]. Idcirco statuta pleraque Italiæ, & aliorum locorum leges, fœminas, extra sorores & filias defunctorum, reiiciunt ab intestati successione: ne alieni-

a Budæ. in Commu ling. græ. ex Isæo.

b Fortunat li. 1. Rhetor.

c §. 1. de leg. agn. tut. l. secundum naturam, de reg. iur.

d Terent. in Phormione.

e l. 1. §. denunciare, de vend. inspic. P. l. super statu, C. de quæstio. l. ab omnibus, 3. de leg. 1.

f Plutar. in Politic. & Valer. Maxi.

g §. cæterùm, de leg. agn. tut. l. maximum vitium, C. de liber. præt. & ibi Bald. Ias. & alij.

h l. maritus, de proc C. l. 2. §. 1. de iis qu ven. ætat. impet. C. l. sancimus, de recep. arb.

i Arist. Ethic. 1. c. 8.

k Horat. Serm. 2. Saty. 2.

l l. bonorum, §. bona, de verb. sig.

m l. quiquis, §. 1. ad leg. Iul. maie. C. l. 2. de custo. reor. C. & in l. pietatis, C. de susp. tuto. c. si testes, §. item testium fides, 4. q. 3. c. hæc autem. 10. dist. gl. in c. de multa, in fine, de præb.

n §. 1. de defenso. ciu. in auth. l. nobiliores, C. de commer. mercato.

o §. at qui per fœminini sexus, de leg. agn. tut. & §. lin. d. pat. pot. apud Iust. l. cùm legitimę, de sta. hom. P.

genæ bona eorum possideant, neúe maiorum lumen extinguatur. Graue etiam & lugubre est, maiorum imagines non videre affixas, vel videre reuulsas [a]. Sed & è repub. est, non pati, per alienigenas & spoliari incolarum opes, cum mulieribus patrimonia ampla aliò transferri; & pauperes agnatos & viros qui obsequiis reipublicæ commodis nascũtur, & patriæ moriuntur [b], vide re inopes. Vtile ei namque habere diuites aut diuitiis abundantes subditos [c]. Quò etiam factum est, vt statuta alia quæ prohibent ne alienigenis res veneant, neúe quæ ad communem vtilitatem loci pertinent, putà triticum, vinum, & similia, aliò transferantur, rata iustissimaque & fauorabilia dicantur [d]; vt pote quæ communiter omnibus possint incolis & auaritiæ & commodo tantum aliquorum permitti possent, quorum vtilitas postponi debet publicæ [e]. Fauorabilis & legitima gallica cõstitutio, toties repetita ne allophyli in Gallia officia vel beneficia ecclesiastica possiderent; si quidem per hos pecuniarum trãslatio extra regnum fit maxima, cum reipub. & pauperum incolarum iactura, quibus debẽtur maximè fructus sacerdotiorum, & à quibus prædam faciunt & spolia in suos transferunt, illis fame pereuntibus. Quòd autem prohibent statuta, fœminas admitti ad successiones proximorum rectè etiam iisdem rationibus prohibere videntur in natis masculis ex illis, qui sæpè aliò cũ matribus & patribus se cum suis transferunt. Et quia mater succisa videtur à successionis stipite, & ita radices non agit inter cognatos, reiectus videtur ex consequentia iure qui nascitur ex ea vite palmes. Quemadmodum filia exclu- 6
sa à successione patris omnino, excluditur & ex ea nepos [f]: quia non dicitur nepos de agnatione matris, illa enim principium & finis est suæ familiæ, sed de genere patris [g], ratione cuius defertur successio intestati. Et quamuis mutetur sexus in nepote, & is ratione sexus idoneus videatur successioni: attamẽ remanet substantia aliena radicis exclusa & fructus non censetur genuinus eius arboris vnde mater excidit, vt potius de substantia mariti matris sit, veluti ex alterius arboris insitione editus [h], cuius substantiam & genus refert. [i]. Ita origo eius huic masculo ex filia & extraneo ædito officit, & origo hîc non conuenit, quæ debet concurrere cum sexu masculino: vnde effectus nõ potest sequi successionis [k]. Quemamodum, si filia ex filio agnato nascatur, illa excluditur hoc iure statutorum [l]: quòd cum origine proba non concurrat sexus. Duo enim hæc sunt necessaria ad cõseruationem agnationis, sexus masculinus, & quod ex masculinis agnatis quis genitus sit [m]: quorum altero deficiente, quia substantialis causa ex his componitur iunctis, deficit succe-
dendi potestas.[n] Referam quasdam leges gentium variarum, quæ idipsum 7
ex contextu confirmant. In legibus Salicis [o], sorores quidem defunctorum, aut illis non existentibus soror matris & patris, vocantur ad successionem vt propinquiores. Sed post illas generationes, quicunque proximiores fuerint præferuntur qui ex patruo genere veniunt. Additurque posteà hæc lex. *De terra verò Salica in mulierem nulla portio hæreditatis transit, sed hic virilis sexus acquirit: hoc est, filii in ipsa hæreditate succedunt. Sed vbi inter nepotes aut pronepotes post longum tempus de allode terræ contentio suscitatur, non per stirpes sed per capita diuidatur.* Obseruabant tamen Salicæ rei successores, propinquitatis gradum: vt potior esset qui propinquior: nisi is propinquior cessisset iuri proximitatis & vt lex loquitur, nisi se exemisset de parentilla publicè & forma præscripta, quia tunc nec proximis succedebat, nec proximi illi [p]. In legibus Ripuariæ: 8
tit. 58. de allode eadem propriè disposita. Le. 2. *Si pater materq; non fuerint, frater & soror succedant.*

L. 3. *Sin autem nec hos habuerint, tunc soror matris patrisq; succedant, & deinceps vsque ad quintum geniculum, qui proximus fuerit in hæreditate succedat.*

L. 4. *Sed dum virilis sexus extiterit, fœmina in hæreditatem auiaticam non succedat.*

Cæterùm in lege Ripuariæ, si quis libertum suum ingeminati restituisset, & ef- 9
fecisset quem vocant Denariatum, succedendi aliam constituebant regulã. Et legem ita habebant [q]. *Si autem homo denariatus, absq; liberis decesserit, nõ alium nisi*

a l. lex quæ tutores, de admin. tuto. C.

b l. postliminium est, l. 19. §. filius, de cap. & postli. reuers. P.

c §. cogitatio, vt iudi. sine quo. suffr. in auth. §. sed & maior asperitas ver. expedit de iis qui sunt sui vel aliis. iu. l. 2. e. P. l. seruum quoque, §. publicè, de procur. P.

d Bar. in l. filiusfamilias, §. diui, nu 12. & 13. & ibi Rip. nu. 80. & 102. de leg. 1. Alex. cons. 41. num. 11. vol. 5.

e l. vtilitas, de primi pilo, libr. 12. C. l. actione, §. Labeo, pro soc. P. cum simil.

f Tiraq. tract. de iure primogeni. q. 12. nu. 12. & 16. vbi plures. citat. Alex. cons. 56. nu. 4. vol. 5.

g l. pronunciatio, & l. seq. de ver. sig.

h Auth. cessante, de leg. hære. l. Gallus, §. nunc videndum, de lib. & pos. & § cũ filius, de hær. quæ ab int. defer.

i §. hoc autem notandum, de iis qui feuda pos. in vsib. feud. c. vulnerato, 1. q. 1. l. fi. C. de nat. lib. l. fi. §. fi. C. de nup. tot. tit. de fil. præsbyt.

k ex origine formatur euentus, l. nam origo, quod vi aut clam P. l. si filiusfamilias, in fi. ad Macedo. C.

l l. voluntas, & ibi Interp. C. de fideicom. l. lege duodecim tabularum, C. de leg. hæred.

m §. 1. de leg. agn suc.

n arg. l. fin. de assesso. C. auth. at si contractus, de fid. instr. C. l. si is qui ducenta, §. vtrum, de reb. dub. P. §. si plures, de hæred. instit. apud Iustin. l. si hæredi plures, de condit. insti. l. sæpe. de verb. sig.

o lib. leg. Salic. tit. 62.

p eod. lib. tit. 63.

q In legib. Ripuar. ti. 59. §. 4.

nisi fiscum nostrum hæredem relinquat. Vocat Pipinus, in legibus additis legibus Langobardinis & Francicis, tit. 10. hominem denarialem, quem æqualem facit in iure succedendi, homini chartulario. Denariatũ autem hominem quomodo facerent, patet ex alia lege Ripuariorum, cuius verba [a]. *Si quis libertum suum, per manum propriam seu per alienam in præsentia regis, secundum legem Ripuariã ingenuum dimiserit per denarium, & eiusdem chartam acceperit, nullatenus permittimus eum in seruitium inclinare, sed sicut reliqui ripuarii liber permaneat.* Erat, vt opinor, imaginaria venditio iuris patronatus, qua consentiebat patronus ingenuitati liberti. Sicuti mos erat olim in emancipationibus liberorum seu filiorum patrem obseruare vanas venditiones & figuratas vno, vt ait Accursius, nummo interueniente, quibus, si contracta non esset fiducia, successionem filij à se ablegabat ante Iustiniani constitutionem [b]. Hoc ius autem ingenuitatis libertus tantùm à principe consequebatur consentiente patrono, quia ex ea restitutione ius successionis patronus amittebat [c]. Atque per mancipationem familiæ, adhibito libripende & testibus, fiebat translatio hæreditatis per emptionem imaginariam [d]: æs seu nummus vnus, dicis causa tantùm adhibitus [e], non veri pretij causa. Imaginaria etenim venditio non est, quæ fit pretio
10 accedente [f]. Lex Langobardorum, prohibet ne vlla mulier ab intestato succedat, præter filiam, sororem, amitam, non aliam vlterioris gardus: estque sanctio eius rei Astulphi regis [g]. Extat etiam Constantini Porphyrogenetæ
11 imperatoris Orientis constitutio [h], *περὶ λαϊκῶν ἀδιαθέτως τελευτώντων χωρὶς παίδων.* de laicis descendentibus ab intestato sine liberis. In qua statutum. *μὴ κληρονομεῖσθαι παρὰ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ τρίτον τῆς οὐσίας τῶν οὕτω τελευτώντων προχωρεῖν εἰς ψυχικὰς διαδόσεις, συνεισαγομένων τούτῳ καὶ τῶν τιμημάτων τῶν οἰκετῶν τοῦ τελευτήσαντος ὡς ἀπεντεῦθεν ἐλευθερουμένων.* id est, *non succedere, huiusmodi decedentibus sine liberis ab intestato, ex linea transuersali cognatos, sed tertiam partem bonorum eorum qui sic moriuntur, ad pias causas salutaresq; animæ largitiones procedere: cum eo etiam collectis pretiis seruorum qui mortuus est, vtpote iis eo ipso liberatis.* Alia Athanasij Cæsaris est constitutio, in libr. 2. iuris orientalis circa finem, quæ bona in tres trientes intestati filij partitur, vnumque defert pauperibus: alium, patri vel matri: alterum, sponsæ vel coniugi.

[a] vbi sup. §. 1.
[b] l. fin. & ibi glo. in verb. *figuratus*, de emancip. libero. §. fi. de leg. agn. success.
[c] l. pen. & fin. natal. rest. lib. 4. P. tit. 15.
[d] §. sed vt nihil antiquitatis, de test. Vlp. in tit. tit. 20.
[e] l. cùm in, 36. & l. si quis, 38. de contra. empt. l. sicut, 20. locat. P.
[f] l. imaginaria, 16. de reg. iur. P.
[g] in l. recolimus, de successio. lib. 2. leg. Langobar. Meminit eius gl. in §. hoc ante, in ver. *legibus*, qui feuda da. poss. in vsib. feudo. Alberi. de Rosat. in dictiona. in ver. *fœminæ*, in vlt. §.
[h] lib. 1. iur. Orienta. 2. consuet. Porphyro. Constantini.

Quando succedant sibi ab intestato vir & vxor.

Cap. 14.

1 *Vxor marito ex lege Romuli quomodo cum liberis & sine illis marito succedebat. Quomodo iure pontificio vxori vir; & iure ciuili; & ex moribus locorum. nume. 2. 4. 5.*

3 *Vxor num excludatur à successione mariti intestati à socio liberalitatis, vel collegio.*

6 *Dotis lucrandæ consuetudo an inspicienda secundum domicilium mariti, an secundum locum, vbi contrahitur matrimonium.*

7 *Dotis & incrementi eius lucrandi consuetudo in vxore vel viro præmoriente, an locum habeat in sponsa de præsenti; an si soluta non sit. & num. 9. & 10.*

8 *Vxor an censeatur ante annos nubiles ducta.*

11 *Dos quomodo restituenda, & qua dilatione.*

12 *Dotis & augmenti lucrum quomodo censendum, morientibus simul vxore & marito.*

13 *Vxor & maritus quomodo sibi succedant Parisiis in conquæstibus.*

14 *Vxoribus Galli antiqui in quantum succedebant, & contrà. Lex de eo Francorum Parisiorum, Saxonum, & aliorum Gallorum. & nu. 15. 16. & 17.*

18 *Affrayramenta vxoris & mariti.*
19 *Vxor marito cum filiis, & sine iis cum propinquis quemadmodum succedit marito lege Boioariorum, Vuisigothorum, Caroli Magni, Iuris ciuilis Orientalis & occidentalis imperii, & nu. 20. 21. & 22.*
22 *Sponsa de præsenti an succedat marito, & contrà maritus ei.*

DE VXORVM successione & maritorum, mores diuersi 1
& leges variæ Iure prisco Romuli, vxor per sacra farris
ducta, coniugio nulla re dissolubili iungebatur. Eratque
mulier viro obsequens & pudica, & domus domina æquè
ac maritus, & in eius defuncti bona succedebat hæres si-
cut parentis filia. Ex asse quidem, si is liberis carens ac in-
testatus decederet: quòd si prolem haberet, ex æquo cum
liberis [a]. Successu temporis lex illa antiquata Romæ, atque vt maritus à suc- 2
cessione vxoris intestatæ, sic vxor à mariti successione repulsa est. Sed prætoris
remedio posteà, deficientibus descendentibus, ascendentibus & collaterali-
bus vsque ad gradum decimum, & vltrà in feudis, & post patronos patronas-
que, septima species bonorum possessionis intestati delata fuit viro & vxori
superstibus [b]. Quando videlicet iustum fuisset & legitimum matrimonium,
quod vsque ad mortem durauerat. Idque & ius ciuile probauit Imperato-
rum [c]. Quod & puto considerandum, si matrimonium hodiè non fuerit tho-
ri causa separatum ex causa fornicationis seu adulterij [d]; qua causa cùm con-
iux sua etiam dote vel donatione propter nuptias priuetur in pœnam adul-
terij, in commodum innocentis coniugis [e], & multò magis priuabitur hære-
ditate mortui coniugis, à cuius thoro ex suo delicto separatur [f]. Si tamen
thorus esset separatus ex consensu, vt propter ingressum religionis [g], non of-
ficere puto: dummodo etiam intra annum luctus mariti, ad secundas coniux
superstes qui hæreditatem petit, non conuolauerit, iuxta l. 1. §. omniũ, de sec.
nupt. C. cuius pœnas ciuiles non putant esse correctas in c. fin. de secun nupt.
nisi in quantũ infamis vxor fiebat ex repetitis nuptiis. Excludebãt porrò vxo- 3
rem proximi [h], ipsa fiscũ [i]. Et putant aliqui excludi & fiscum & vxorẽ à socio
liberalitatis, in liberalitate seu donatione facta à principe mortuo & alteri;
non in aliis tamen, sed in his tantùm, in quibus vt iure quodã accrescendi po-
tior vxore videtur [k]. De collegio porrò vbi erat maritus, dubitat num præfe-
ratur vxori Azo, & iustius illi videtur, non præferri, nisi in bonis quæ occasio-
ne collegij defunctus quæsierat [l]. At nos in omnibus præferri & collegiis do-
cemus & socio liberalitatis imperialis c. seq. Iure nouissimo, introducta alia 4
causa successionis, vt si cum liberis decesserit maritus locuples, relicta con-
iuge superstite quæ non habuerit dotem, illa accipiat ex eius bonis quartam
partem, si sint tres vel pauciores filij: si plures, succedat cum eis pro virili
in vsufructu, relicta liberis proprietate, imputatoque in talem portio-
nem quod habuit à marito [m]. Notabileque quod tradunt interpræ̃tes,
in auth. præterea, vnde vir & vxor, cum glo. vt & in prædicta parte suc-
cedat coniux deficientibus liberis cum proximis prædefuncti. Extingui-
tur porrò in ipsa persona vxoris ius successionis intestati. Nam si deficien-
tibus omnibus prædictis ascendentibus descendentibus, & collateralibus,
vxor nolit esse hæres, vel non sit superstes, ad fiscum bona hæc quæ defe-
rebantur vxori perueniũt, vt vacantia [n]. Itaque affines & coniuncti seu ꝓximi
vxoris, marito eius, ea deficiẽte non succedũt [o]. vxor enĩ affinis nõ est [p], quãuis
ex nuptiis eius legitimis affinitas initiũ capiat [q]. Vnde rectè iꝑbat sẽtẽtia eo-
rũ, q̃ dicebãt & socero dari vtilẽ bonorũ possessionẽ, vnde vir & vxor [r]. Fue- 5
rũt, sũtq; locorũ etiã in hac re ꝓpriæ & variæ cõsuetudines, in quibus si cõtin-
gat agi de vxorũ vel cõiugũ successione, mores iusq; ꝓpriũ sequemur. Vt Tho-
losæ, mortua vxore maritus ei succedit in vniuersa dote, nisi quid aliud cautũ
sit pacto: & contrà, præmoriente marito in tantund: succedit ei vxor, in quã-
tum media pars dotis est, videlicet in incrementũ seu augmentũ dotis, quod
tantùm

a Diony. Halic. lib. 2. antiq. Roma. Vlpia. tit. 22. & 29.
b §. sicut autem bonorũ possessiones, de bono. posse. apud Iustin. Modesti. in l. 1. quis ordo in bono. poss ser. P.
c l. 1. C. vn. vir. & vxo. l. 1. eod. tit. P.
d c. ex literis, c. significasti, de diuor. l. consensu, de repud. C.
e c. plerumque, de donatio. int. vir. & vxo. l. viro atque vxore, sol. matri. P.
f arg. l. f. de iure delib. C.
g vt ex c. ex publico, & c. cùm sis, de conuers. coniuga.
h l. 3. C quo bono.
i d. l. 1. C. vn vir. & vxor.
k l. vnic. si libera. imper soc. lib. 10. C.
l Azo. in tit. de hæred. decurio. Bal. in l. 1. vn. vir & vxor. Sic. intellig. glo. in d. l. 1.
m auth. præterea, C. vn. vir. & vx. §. quoniã verò, de exhib. reis, in auth. §. quia verò, in 2. vt lic. mat. & auiç, in auth de successione vxoris latè disputat Bened. ad c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam, in successab intest. à nu. 224. vsque 253.
n l. 1. iuncta glo. de donat. int. vir. & vxor.
o l. 3 & l. affinitas, cõ. de succe. C.
p l. non ideo, C. de testam.
q l. 4. §. affines, & §. sciendum, de gradib. affinita.
r hoc reprobat Guil. Ben. ad ver. & vxoris nomine, in succ. ab intestato, n. 219.

tantùm ad mediam datæ dotis partem ascendit. Et similis aliis in locis consuetudo, vel statutum lucrandæ dotis, vel donationis propter nuptias: in quorum lucro alter alteri præmortuo coniugi succedit, siue is testatus siue intestatus decesserit. Nec hoc dubium est. Sed illud nihilominus discutiendum
6 non perperam erit: si consuetudo sit loci domicilij mariti, vt maritus lucretur dotem præmortua vxore: alia verò vel contraria loci vbi nuptię fiunt, vel vbi contrahitur matrimonium, quomodo regulanda erit hæc successio. Quare illud prius annotandum erit, lucra hæc maximè in fauorem personarum contrahentium per consuetudines & leges delata. Et proinde primo loco inspici oportet, quid placuerit de istis inter contrahentes [a], qui possunt remittere ius in sui fauorem introductum [b]. Quamuis enim contra leges generales pacta inita reiiciantur [c], attamen si illæ sint aliquorum gratia, & in commodum illorum latæ, pacti admittentur, rataque erunt [d]. Neque dotis causa substantiam constituit matrimonij, qùum sine dote matrimonium esse possit: etsi sine matrimonio non dicatur esse dos [e]. Quòd si nihil dictum sit inter contrahendum de dote lucranda, sequitur consuetudinem loci domicilij mariti, vt secundum eam lucro cedat [f]: non habita ratione loci, vbi instrumẽtum factũ est, vel vbi contractum est. Quod est singulari iure in hac quæstione receptũ [g], vel quia censetur contractum in loco vbi destinatur solutio facienda, & re per... quoque, quæ fit in loco domicilij mariti. Atque destinatione solutionis faciendæ, eo loco censetur contractus factus, & secundum mores eius loci [h], in eo casu quo dos reddenda vel lucranda est à marito: Nam si dos alij quàm marito restituenda sit, post mortem vxoris vel mariti, inspicimus loci consuetudinem vbi contractum est [i]. Sicque hîc tantùm consideratur mariti domicilium, vt commune sit vxoris; & ibi vbi mariti est, sit & vxoris, in quo & munera & actiones suscipit & exercet [k]. Alioquin si maritus tempore initi matrimonij, domicilium non habeat: vel si habeat, in loco vbi fit instrumentum dotale, vel vbi nuptiæ celebrantur, contractum esse dicendum secũdum mores illius loci vbi negotium geritur, nisi aliter præscriptum placuerit [l]. Iudicandum itaque de lucro & in aliis secundum loci vbi tractatur negotium laudabilem consuetudinem [m]. Et Masuerius certè ait seruari, vt si vterque cõtrahentium in loco resideat vbi contrahitur, nihilque dictum sit de consuetudine, censeatur contractum matrimonium secundum loci consuetudinem [n]. Is tamen alibi distinguit [o], quòd si agatur de dote mulieris præmortuæ in totum vel pro parte lucranda, attenditur consuetudo loci, quo maritus fouet aut fouebat domicilium tempore contracti matrimonij, & tempore mortis vxoris suæ, & non loci contractus vel originis respectu bonorum mobilium: in bonis verò immobilibus, seruatur consuetudo loci vbi sita sunt, secundum Barto. in l. exigere de iudic. P. & in l. cunctos populos, de sum. trinita. C. & in l. 1. quæ sit longa consuet. Quod ego intelligerem verum, vt locus rerum immobilium intelligatur dare legem huic contractui, si nominatim de datis in dotem in eo loco sit statutum, vel consuetudo de illis sit seruata: alioquin æquale ius mobilium & immobilium arbitror. Sic igitur sibi succedent in dote
7 & incrementis superstites coniuges defunctis, ex pacto vel consuetudine. Remanet autem scrupulus, an consuetudo, quæ loquitur de lucranda dote vel incremento, habeat locum in sponsis de præsenti morientibus ante nuptias contractas publicè. Et placet equidem cunctis, lucrum locum non habere in sponsis de futuro, quia non censetur esse sponsa domicilij mariti ante nuptias vel matrimonium [p]. Sed in sponsis de præsenti, dubium facit quòd sponsa, de præsenti verè vxor dicatur [q]. At aliundè concurrit, quòd traductio facta non est in domum mariti, & verè non videatur vxor, nec cũsummatum matrimonium [r]. Et Boerius notat [s], in dote quã vocant doheriũ, spectari magis verba de præsenti, quã carnalis copulę cõsummationẽ [t]. Tamẽ per consuetudinẽ approbatã ab interpræctib⁹, exigi, vt ea spõsa vel vxor traducta sit in domũ viri; &

a l. pen. C. de pact. l. si iudex, de minor. 25. an. l. c. de remiss. P.
b l. legem quam dixisti, C. de pact. l. 1. de Pact. con. C. Fel. ad c. 1. numer. 30. de sponsal.
c l. non dubium, C. de legib. l. pacta quæ contra, C. de pact. l. iurisconsultum, §. prætor ait e. P.
d l. pacisci, de pact. P. l. quæritur, §. si vẽditor, de ædi ędic. P.
e l. cùm multæ, de donatio. ante nup. l. dotis appellatio, l. 3. de iure dot. P. l. incestæ, de rit. nupt. P.
f Panor. in c. 1 nu. 11. de sponsal. & ibi Felin. nu. 4. ex Bart. in l. exigerem, de iudic. Chass. ad §. 2. ad versic. ... de Borgonbe, nu. 1. 2. 3. 4. & seq.
g l. exigere, de iudic. P.
h l. contraxisse, 20 de actio. P. l. 1. 2. 3. de bo autho. iu. l. possid. l. hæres absens, §. si. de iudic. l. quæro, de solutio. P. Boer in con. 50. nu. 12. in specie dotis & Bal cons. 229. vol. 1.
i Felin. in c. 1. nu. 27. de spons. per Bald. in rub. de priuil do. ca 2. ver. sed statim quæro.
k l. si §. item rescripserunt, 2 ad municip. P. l. fi. de de incol. lib. 10. C. & l. mulieres, de dignit. lib. 12. C. l. pen de iuri omni. iud. P. l. vni. de mulier. & in quo loco. lib. 10. C.
l l. si fundus, de euict. P. l. 2. C. quemad. test. oper. l. obligationũ, de actio. P. l. hæres absens, §. 1. & l. omnem, de iudic. P. c. 2. Romana, §. contrahentes, de fo. comp. in sex.
m c. cũ venissent, de eo qui mitti in poss. caus. rei seru. l. si priu. §. placuit, de aq. plu. arc. P.
n Masuer. in §. 6. incip. item de consue. Aluernia, tit. de do. & matrim. post Bar. in d. l. si prius, §. placuit.
o idem, in §. 23. incip. item cùm agitur, de dote, in praxi.
p l. ea quæ in 2. ad municip. P. Et ita Felinus tenetur, in c. 1. limit. de sponsal.
q c. pen. & fi. eod. c. 3. de spons. duor cum simil.
r l. mulierem absenti, 5. de rit. nupt. P. l. quæsitum, 9. de spons. P. l. quod te rum, de cond. caus. da. cau. non sequ. P.

s Boer. decis. 22. nu. 33. t per l. cùm fuerit & de cond. & demon. l. nuptias, de reg. iur. P. cum simil.

vt vir ibi vel alibi eam cognouerit, vel ſaltem cũ ea concubuerit, licet non co-
gnouerit ſeu non fuerit copula ſequuta [a]. Quia tunc matrimonium cenſetur
ſuis numeris abſolutum & conſumatum; & rectè tunc coniugium vocatur,
quùm ſibi deſponſata & traditur vxor [b]. Et ſecundum hanc reſolutionem
iudicatum in curiis ſupremis iſtius regni Galliarum refert Boerius, deciſ. 22.
numer. 33. non lucrari dotem maritum, niſi cum vxore concubuerit: eadem-
que tradit in comment. ad §. 1. de conſuet. matrim. & doër. in conſuet. Bytu-
rig. Non valdè tamẽ laborandum eſt de traductione in domum mariti. Nam
ſi ſine ea & antè fuerit concubitus ſequutus, idipſum reſpondendum eſt. Et ſæ
pè viri ſunt pauperes, alioquin boni & optimi, periti, & negotiis gerendis ido-
nei, qui iunguntur matrimonio diuitibus mulieribus, quæ egent viro non di-
uitiis. Et ita vir ingreditur potius domicilium vxoris, quàm ea transferatur in
domicilium viri, idque licitè [c]: quamuis hoc ſatis ſit lugubre. Ideo, inquit
Baldus, quanquam domicilium habeat alibi maritus, ſi tamen in domo vxo-
ris perpetuum ſibi delegat domicilium, metienda erit dos ex conſuetudine
domicilij illius vxoris [d]. Conſideramus itaque concubitum magis, quàm tra 8
ductionem & copulam. Et proinde non eſt ſequenda iuris ciuilis ſubtilis illa
diſtinctio, quæ exiſtimat etiam traductam ante annos nubiles, & decedentem
intra eoſdem, non verè dici vxorem, neque dotem vel fructus à marito reti-
neri ſed reſtitui, ac ſi per ſponſum fuiſſent percepti [e]. Sed poſt nuptias [illegible]as,
ſiue minor ſiue maior ea ſit, exiſtimo cenſuram vxoriam eſſe ferendam, poſt-
quam vnà concubuerunt: propter dubium num cognita fuerit, quemadmo-
dum dicitur in ca. iuuenis, de ſponſal: Et ſæpè malitia in matrimoniis ſupplet
ætatem [f]. Niſi forſan præmaturas nuptias quiſpiam doloſè aucupatus ſit lu-
cri cauſa. Et ita cum noſtra ſententia diſtinguit Iuriſconſultus in l. penult. §.
fin. quod cum fal. tuto. geſt. eſſe dica. in P. Scio nihilominus quid ſentiat ad-
uerſarium huic noſtræ opinioni Boer. deciſ. 23. numer. 37. per illum textum:
ſed ipſe ſatis textus illi aduerſatur ob doli diſtinctionem, vt nolim longius
trahere quæſtionem. Et mihi id iuſtius tutiuſque quod ſentio videtur, alio-
rum iudicia nihil moror. Addo inſuper, ſponſum de præſenti ſuccedere in 9
lucro dotis, vxori etiam non cognitæ nec traductæ, ſi per eam ſteterit quo-
minus cognoſceretur vel transferretur; ſine culpa tamen viri [g]. Exemplum
& probatio, in l. Deo nobis, de epiſco. & cler. C. quando poſt ſponſalia de
præſenti ante copulam vxor vult ingredi religionem, quod licet [h]. In lucran 10
da tamen dote ex conſuetudine vel ſtatuto municipali, obſeruatione dignum
ſummoperè iudico: vt ſi vxor vel eius parentes, in dotis conſtitutione ſolu-
tioni faciendæ diem adiecerint; putà, vt ſingulis annis ex mille libris turonen-
ſibus in dotem conſtitutis, centum ſoluerentur: & mulier poſt quatuor annos
præmoriatur marito, maritus non lucratur ex vi ſtatuti totas mille libras ſeu
integram dotem, ſed quadringentas, quorum dies ſolutionis venit & ceſſit,
pro ſexcentis actione denegata [i]. Quamuis quod mirum eſt, ſi in prædicto ca
ſu quo datur dilatio ad ſoluendam dotem per partes, vxori præmoriatur ma-
ritus ante dilationes ſolutionis, & intra decem annos: putà, vt proximo exem-
plo, intra quatuor annos, illa non pro rata ſolutæ vel ſoluendæ dotis incre-
mentum habebit, ſed totius dotis, proinde ac ſi ſoluta fuiſſet [k]. Et ita antiqua-
ta & abrogata dicunt iura per conſuetudinem authen. ſed quæ nihil, & l. æ-
qualitas, de pact. conuen. C. vt notant inibi gloſſ. Bald. & Salic. & §. illud, de
non elig. ſec. nub. in authen. Ratio porrò huius articuli eſt, quia maritus dila-
tionem ſolutioni dotis indulgendo, videtur fidem habuiſſe de dote, vt perin-
de habeatur, ac ſi ei ſoluta fuiſſet [l]. Et potuit quidem ſibi præiudicare ma-
ritus, at vxori non potuit; in cuius fauorem dilatio appoſita [m], non debet
in odium retorqueri [n]. Proderunt & dilationes, inquiunt, ſoluendæ doti ap-
poſitæ in conductione dotis, ipſi hæredi, vt pro reſtituenda dote recepta tot
dilationes ei dentur, quot datæ ſunt pro ſouendo ea quod datum eſt ex dote:
alioquin enim ſtatim dos reddenda eſſet, non habita ratione dilationis da-
tæ, in l. vnic. §. exactio, de rei vxor. actio. C. Attamen ſemper integrum
augmentum

a Boer. vbi ſup. Decius, conſ. 160. Guil. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine, num. 232.

b c. ſi quis deſponſata ſibi & tradita, & c. inſtitutum eſt, 27. q. 2.

c l. cæterùm. §. mulieri, de vſu & hab. P.

d Bald. in l. 2. §. modò quærò, ſi à non comp. iud. C. facit l. lex Cornelia, §. 1. de iniur. P. Feli. in c. 1. nu. 26. de ſponſal.

e [illegible]uod ſeruus, l. 8. & l. ſi donaturus, in fi. de cond. cau. dat. cau. non ſec. P. l. quæſitum, de ſponſal. P.

f c. de illis, de deſpõſ. impub.

g arg. l. quæro, §. inter locatorem, loc. P.

h c. commiſſum, de ſponſal. cum ſimil.

i Angel. conſ. 158. incip. quod ſi aliquod matrimonium, Iaſ. in d. l. ſi donaturus, §. fi. col. fi. verſ. item adde quod conſuluit Angel. de cõd. cau. da. P. Boe. dec. 22. nume. 40.

k Boer. deciſ. 22. nu. 3. & 41. qui id cõfirmatum refert Burd. ſenatuſc. Guido Pap. deciſ. 410. & dec. 565. Maſuer. in praxi, ti. de dote §. 29. incip. item ſi fuerit contractum, Decius, conſil. 530. cum ſ.

l §. venditæ, de rer. diuiſ. l. quod vendidi, de contra empt. P.

m l. eum qui calendis, §. ſi de verb. oblig.

n l. quod fauore, de legib. C.

augmentum, à morte mariti debetur. Et ita tractat Masuerius, in §. item si fuerit conuentum, §. 29. de dote & matr. in praxi. Guill. tamen Bened. in verba, *Et vxoris nomine*, in successione intestati, nu. 221. c. Raynutius, de testam. dicit contrarium fuisse iudicatum in senatu Tholosano, mense April. 1505. quo mariti hæres non fuit condemnatus ad augmentum præstandum, nisi quatenus dos erat soluta. Et hæc certè iustior est sententia, iuxtaque æquitatis & rationis modulum, & secundum auth. sed quæ nihil. & l. æqualitatis, C. de pact.
12 conuen. facit c. fin. de donat. int. vir. & vxo. Cæterùm, si contingat vno eodemque periculo, morte extingui vtrumque, maritum & vxorem, quid in lucro dotis & incrementi dicendum sit, distinguit & docet ad proxima citata verba
13 Guill. Bened. nu. 222. & 223. In Franciæ parte quæ Parisiorum dicitur, & Lutetiæ, alia lex intestati viri & vxoris; vt vxor succedat viro, & contrà, in dimidia parte bonorum immobilium, quæsitorum constante matrimonio, etiam extantibus liberis [a]; & restituta dote, iuxta c. 2. de donat. int. vir. & vxo. Vocant conquæstus seu *acquestz*, videlicet ea quæ tantùm accedunt mariti vel vxoris bonis ex opera, industria, vel solertia eorundem [b]. Et proinde conquæstus appellatione seu acquisitorum, non continebuntur quæ alteri ex coniugibus aduenerunt iure hæreditatis, donationis, legatiùe: neque in diuisionem successionis venient. Neque ea quæ ex venditione horum peruenerunt [c]. Quia ea siue pecunia sit, siue res quæ ex pecunia inde prouenīete empta sunt, locum tenent eius rei ex qua conflatæ pecuniæ sunt [d]. Et ita seruari tradit Masuerius, in tit. de societate, §. item & dicuntur conquestus, in praxi. Disputat & de hac societate & successione viri & vxoris, Bened. vbi sup. nu. 224. 225. vsque ad 231. Vbi & intelligit consuetudinem locum tantùm habere in bonis, in quorum detentione est vir aut mulier habilis, non in alijs: & in bonis post contractum matrimonium acquisitis, non anteà. Nisi societas omnium bonorum inita sit. Item & ei consuetudini derrogari pacto posse, notat. Quæ apud ipsum copio-
14 se explicata videto. Refert autem legem antiquam eandem fuisse Gallorum ex Iullio Cæsare lib. 6. Comment. de bello ciuili Cuius hæc subijcio verba. *viri quantas pecunias ab vxoribus acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta cum dotibus communicant: huius omnis pecuniæ coniunctum ratio habetur. fructusq́ seruantur, vter eorum vita superauerit, ad eum pars vtriusq́ cum fructibus superiorum temporum peruenit.* Quæ tamen verba non indicant quod adstruit Benedictus, vt pro parte dimidia in quæsitis succedat superstes coniunx, quin contra significant, dotis & donationis propter nuptias fructus vtriusque, ad superstitem peruenisse.
15 Cæterùm, lex erat Francorum antiqua, quæ ad rem melius facit, quàm non vidit Benedictus, quæ in hæc verba scripta est [e]. *Volumus vt vxores, defunctorum post obitum maritorum, tertiam partem collaborationis, quam simul in beneficio collaborauerunt, accipiant. Et de his rebus quas is qui illud beneficium habuit aliundè, adduxit vel comparauit, vel ei ab amicis suis collatum est: has volumus tam ad orphanos defūctorum, quàm ad vxores eorum peruenire.* Est & alia lex illorum, hæc [f]. *Quicunque ex quacunque natione, legitimam vxorem acceperit, si eam mori contigerit sine filiis ambo-*
35 *rum, eorum vir vxori suæ succedat, & omnia & bona percipiat.* Accedit proximius adhuc Parisiorum consuetudini lex Saxonum, cuius hæc verba [g]. *de eo quod vir & mulier simul conquisierint, mulier mediam portionē accipiat. Hoc apud Vuesphalaos.*
15 *Apud Osphalos & Angrarios, nihil accipiat: sed contenta sit dote sua.* Porrò, consuetudines in hac parte per Gallias plures sunt differentes. Nam ex iure Burgundiæ, mulier nupta in ducatu Burgundiæ, ex generali eius ducatus consuetudine, succedit in mediam partem acquisitorum à marito pendente matrimonio. Sed num maritus pariter ei succedat in casu quo ipsa præmoreretur, nihil dicitur [h], scilicet inter nobiles: alioquin inter plebeios, non participat nisi in mobilibus & quæsitis. Idemque in comitatu Borbonij receptum est, & Niuernensi. Apud Bituriges verò, vxor & maritus sunt communes in bonis mobilibus & acquisitis constante matrimonio [i]. Idipsum Aureliæ [k]. Et alibi obseruatum ex consuetudine. Ex qua & mulieres, sicut viri, interdum etiam cautius & subtilius negotiantur, & quia quærunt & laborant cum maritis, parti-

AAAaaa 4 cipes quo-

a Ioan. Fab. in §. 1. de acqui. per arrogationem, apud Iustinia. Oldra. consil. 247. incip. præsupposita consuetudine.

b l. coiri societatem, & l. quæstus, cum §. ll. sequent. pro soc. P.

c Ioan. Fab. in præ. instit. ad ver. *Almanus*, in rub. gloss. ad verbum, *quæstus*, de concubi. in prag. sanct. facit l. 1. de iis qui sibi adscrib. C.

d l. si eum, §. qui iniuriarum, si quis cautio. P. l. filiæ, §. Titia, de cond. & demonst. P. l. si donatæ res, §. si sponsus, de donat. int. vir. & vxo.

e lib. 4. legis Francicæ. 9. ti. de vxoribus defunctorū, & quā partem collaborationis post obitum maritorum accipere debeant.

f eod. lib. 4. legis Frācicæ, c. 99. eiusdem inscriptio.

g in legib. Saxo. titu. 8. de acquisitis. §. vni.

h §. 2. *des droicts appartenans à gens mariez*, in cons. Burg.

i §. 2. de consuetud. matrimo. in consue. bituri. ad quem §. plura Boer. cumulat glo. 1. quæ pertinent ad hanc communionem vxoris & mariti.

k in consue. Aurelia. tit. de societ. inter vir. & vxo. §. 1.

cipes quoque esse debere lucri rectum & æquum putarũt, atque etiam succes-
sionis causam in his, quæ earum ope quæsita sunt. Maximè, quod societatem 18
ex ipso matrimonio coniuges coisse videntur [a]; atque ex ea, iustum sit vt dam-
num, ita & lucrum communicari, ne sit societas leonina [b]: quùm non ad alia
quàm ad ea quæ cognita sunt ex opere non extendatur societas, vt nec alia
societas quælibet [c]. Tractant de hoc affragramento inter coniuges, interpræ-
tes in l. alimenta, §. fin. de alimen. & ciba. lega. Quamuis alioquin iure ciuili re-
sponsum sit, mulieres teneri operari in vtilitatem maritorum [d]. Et omnia ac-
quisita per vxorem, censentur acquisita vel ex bonis mariti, vel contempla-
tione eius, euitandæ suspitionis turpis quæstus causa [e]. Et ciuitates etiam &
regiones, quæ optimè consultum voluerunt filiis, nunquã matribus deceden-
te marito, in bonis mariti quæsitis, hoc iure conquæstus ius reseruarunt: satis
præiudi inde filiorum pendere inopiam, matribus cum bonis patris in alte-
rius mariti ditionem peruenientibus [f]. Et proinde temperamentum, existen-
tibus liberis, maius addiderunt. Et in legibus Boioariorum de hac successio- 19
ne, vna [g]. *Quæ post mortem mariti in voluntate permanet, æqualem inter filios suos, id est, qualem vni ex filiis, vsufructuario habeat possessionem: vsque ad tempus vitæ suæ vsufructuario iure possideat.* Alia [h], *De eo qui sine filiis & filiabus mortuus est, mulier accipiat portionem suam dum viduitatem custodierit, id est, medietatem pecuniæ: medietas autem altera, ad propinquos mariti pertineat. Si autem mulier mortua fuerit, aut alium maritum tulit: tunc quod proprium habet & de mariti rebus quæ per legem ei debentur secundus accipiat, cæteras res propinqui prioris mariti accipiant. Sin autem maritus qui nec filios nec filias nec nepotes nec pronepotes nec vllum de propinquis habet, in vxorem aut donatione aut testamento, siue partem siue omnes contulerit facultates, & hæc deinceps in viduitate persistit; & memoriam mariti cum pudicitia castitatis obseruat: omnia quæ à marito ei sunt donata possideat, & ea in quem voluerit pro suo iure transfundat.* In legibus Vuisigothorum, si maritus decesserit relictis filiis, vxor 20
cum liberis æqualem capit portionem, fruendam tantùm quandiu vixerit [i]. Verum ea quæ maritus sibi acquisiuit in militia, vel ex operis etiam seruorum vxoris, remanent integra sine diminutione penes liberos, nec vxor quæ dum seruis suis est sub potestate mariti, vsumfructum in his habet alicuius portionis [k]. Extat lex Caroli Magni, lib. 2. legum Langobardorum, tit. de succes- 21
sio. §. fin. *Quicunque ex quacunque natione legitimam vxorem accipit, acceperitue, si eam mori contigerit sine filiis amborum, vir vxori succedat, & omnia bona percipiat.*
Constantinus Harmenopulus meminit [l] constitutionis Leonis Cæsaris, qua 22
potio quę iure ciuili nouo, vxori inopi debebatur cũ liberis in vsufructu [m], datur eidem & in proprietate. Addit tamen, non concurrentibus filiis & proximis fratrib9 [n], τότε μόνον ἀνὴρ ἢ γυνὴ κληρονομοῦσιν ἀλλήλους, ὅταν πᾶσα ἡ συγγενῶν ἀπορία τυγχάνει. Δύο μησὶ συνοικήσας τῇ γυναικὶ, κληρονομεῖ αὐτῆς. *Tum demum, sibi vir & vxor mutuò succedunt, cùm omnis deficet propinquorum cognatio. Qui per duos menses cum vxore conuersatus est, ei succedit.* Quod postremum etiam Eusthatius annotauit, libro præscriptionum & dilationum temporis, in c. de præscriptione sexaginta dierum, §. 13. Quamuis in iure nostro ciuili, Romanorũque, vxor admittatur in bona defuncti: etiam si tempore mortis mariti adhuc in domum eius traducta non fuerit. Et sufficit tantùm inter eos matrimonium per verba de præsenti fuisse contractum, quando agitur de successione hac, proximis non extantibus, deferenda [o]. Quamuis diuersum sit resolutum anteà, dum agitur de lucranda dote vel incremento, ex vi & dispositione statuti. Extat constitutio Athanasij imperatoris nouella [p], quæ corrigit legem antiquam, quæ statuebat viro aut mulieri qui quæue relicto filio decesserit defuncto posteà filio, horum, inquam alterutri qui superstes fuerit, iure hæreditatis cedere omnia filij bona vel paterna vel materna ex cuiuscunque origine aduenissent filio, exclusis omnibus aliis proximis: Iussit autẽ, nouella non ita fieri, ἀλλὰ τηρεῖσθαι ὀφείλει τὸ τρίτον αὐτῆς τῆς προικὸς εἰς μνημόσυνα τοῦ ἀποιχομένου, καὶ τοῖς γονεῦσι τὸ τρίτον, καὶ μνηστῆρι τὸ τρίτον, ἢ τῇ μνηστῇ id est, *sed quod seruari debet triens ipsius dotis in defuncti memoriam, alter parenti-*

a c. 2. de sponsal. l. aduersum, de cri. exp. hæred. C. l. 1. de ritu. nuptia.
b l. si non fuerint, 29. §. fin. pro soc. P.
c l. nec adiecit. cum trib. seq eod.
d l. libertæ, C. de oper. liberto.
e l. Quintus Mutius, de donat. int. vir. & vxor. P. l. etiam C, eod. tit.
f Ioan. Fab. in rub. de nupt. apud Iustinia.
g lib. leg. Boioar. c. 19. tit. 1.
h eod. lib. c. 19. titu. 4.
i l. 14. tit. de succes. in Cod. leg. Vuisigo. lib. 4. tit. 2.
k l. 15. eod. tit. in C. Vuisigo.
l Harmen li. 5. Prop iur. tit. 1. de indotata vxore.
m § quoniam verò, de exhib. reis, in auth. § quia verò legem dudum posuimus, vt lic mat. & auiæ &c. in auth. vnde conflata auth. præterea, vn. vir & vxor
n Constant. eod. lib. 5. tit. 8. c. περὶ κληρονομίας καὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, de hæreditate viri & mulieris.
o per l. nuptias, de re. tor. l. 2. rer. amota. Et ita resoluit Bened. in c. Raynutius, ad ver. & vxorem nomine Adelasiam. in successione ab intestato, nu. 232. de testam.
p l. 2. iur Oriental. in Athanasij consti. 1.

rentibus triens; ac demùm qui superest triens sponso aut sponsæ. Idipsum iussit & constitutione β, Athanasius, περὶ κληρονομίας τῶν ἀτέκνων χηρευσάντων. *de hæreditate eorum qui sine liberis in viduitate decesserunt.* Variat tamen à priore in cognatis. Sic enim scribit, τὸ γ΄. τῆς οὐσίας ἐκείνου τὴν δεσποτείαν ἀπολαμβάνειν τὸ γ΄. εἰς μνημόσυνα τοῦ ἀπελθόντος ἀναλίσκεσθαι, καὶ τὸ ζῶν μέρος ἀπολαμβάνειν τὸ ἕτερον. εἰ δὲ καὶ τὸ ἐπιζῆσαν ἀπέλθοι μέρος, τοὺς τούτῳ προσήκοντας ἀπὸ νόμου κληρονομεῖν. ἂν δὲ μηδεὶς συγγενὴς προσῇ τῷ ἀποιχομένῳ, τῷ δημοσίῳ εἶναι τὸ ἥμισυ, τοῖς καὶ ἐκείνου μνημοσύνης τὸ ἥμισυ. Id. *Voluit trientem vnum bonorum horum dominationem, seu eos qui in sua parœchia habent, accipere: trientem in memoriam eorum insumi: residuum verò triẽtem, parti superstiti insumi: quæ si etiam decesserit, eius cognatos qui ex lege vocantur, ei succedere. Si verò nullus cognatus defuncto extiterit, fisco dimidium, & dimidium illius memoriæ tribui.*

De alijs successionibus intestatorum, delatis quibusdam alijs personis.

Cap. 15.

1 *Hæredes habere defunctorum interest; ideo plures vocati ab intestato ordine à lege.*
2 *Peregrinantium intestatorum bona quibus debentur.*
3 *Socius liberalitatis imperialis præfertur fisco in successione intestati socii.*
4 *vxor an præferat marito in successione itestati socio liberalitatis ĩperialis & collegio.*
5 *Maiestratus quando succedit suis officialibus.*
6 *Fiscus an in Gallia præferatur socio imperialis liberalitatis, moriente ab intestato socio sine proximis.*
7 *Monasterium ecclesiaq; quando succedat defuncto clerico.*
8 *Militum hospitalis S. Ionnis Hierosolymitani successio ad quem pertinet.*
9 *Liberti ab intestato quomodo succedebant patroni ab intestato.*
10 *Successio per bonorum venditionem, quæ.*

QVIA defunctorum interest, ne sine hærede moriantur
1 [a]: ideo lex, quæ fauet defunctis, deficientibus proximis
ad aliorum personas ex certa causa, & quodammodo defuncti præsumpta voluntate, eorum bona defert, excludit etiam aliquas quæ hoc prætextu possent in bona irre-
2 pere. Vt sanciuit, ne nutricatio causa esset succedendi [b]: nec hospitij ius, sed hospitum descedentium bona vel proximis reseruarentur, vel illis non comparentibus, pijs locis consecrarentur
3 [c]. Probat autem successionem, deficientibus proximis defuncti, eius qui defuncto in liberalitate à principe consequenda, socius fuit, in ea liberalitate & fisco præferatur superstes & coniunctus socius [d]. Succedit etiam collegium,
4 curia, collegiaro vel curiali mortuo sine proximis [e]. Quæ tamen vera sunt, si vxor non supersit mortui, quæ maximè in bonis, quę nec à principe, nec à collegio vel curiâ quæsiuit defunctus, succedit [f]. Sed & ego opinor, vxorem & socio & collegijs præferri in omnibus: quia maior est societas, quæ est inter cõiuges, quàm fuerit cum illis. Sunt enim coniuges, socij diuinæ & humanæ domus [g]: cùm in matrimonio fiat diuini, & humani iuris communicatio [h]. Fiuntque duo vnum, & duo in carne vna [i]. Et proinde cùm societas sit species fraternitatis [k], & hæc societas duplici vinculo diuino & humano constringatur, præferetur socia vxor, vel socius coniunx, etiam imperialis liberalitatis socio, & curiæ, omnibusque collegijs societate tantùm humana iunctis, in quibuscunque bonis. Sic duo vincula sunt vno fortiora [l]. Quinimo, pręfertur etiam in causa simili, non existentibus proximis, collegijs ecclesiasticis in bonis mariti clerici facti. Vt notat Bartho. in l. si quis pręsbiter, de episco. & cler. per illũ textum

a l. & quia, 6. de inter. actio.
b l. nutritoribus, 11. C. com. de success. l. si quis cùm filiũ, de verb. oblig.
c auth. omnes peregrini com. de succ. C. §. omnes peregrini, de statu. & consue. in authen. coll. 10.
d l. 1. si liberali. imper. soc. lib. 10. C. tit. 14.
e tot. tit. de hæred. decurio. lib. 6. C. tit. 61.
f l. 1. eod.
g l. aduersum, de cri. exp. hær. C. c. 2. de sponsa.
h l. 1. de rit. nup.
i Genes. 2. ca. lex diuinæ, 27. q. 2. D. Math. 19.
k l. verùm, pro soc. P.
l l. re coniuncti, de lega. 3. l. triplici, de ver. signi. cum simi.

textum. Et hanc sententiam illustrat probationibus & exemplis Benedictus, in repeti.c. Raynutius; ad ver *Et vxorem nomine Adelasiam*, in successione ab intestato.num 233.& 234.de testam.apud Grego. Itaque deficientibus proxi- 5
mis & vxore, succedit collegium, & socius liberalitatis imperialis in illa libera litate [a]: exemplo coniunctionis & iuris eius accrescendi, quæ in hæreditatibus, legatis, & bonorum possessionibus locum habet, & præfert coniunctum disiuncto [b], in bonis vbi coniunctio: vt etiam mercatorum collegium fisco præfertur, in bonis quæ habet in collegio mercator sine proximis decedens,
non in aliis [c]. Et succedit in eodem casu magistratus suis officialibus [d]. Dubi- 6
tat tamen Benedictus [e], num hæc vera sint in Gallia, vbi princeps iure vacantum bonorum, vt dicemus c. sequen. successiones sibi vendicat. Et ego certè puto, locum non habere: cùm iure societatis introducta sint collegia, ratione cuiusdam finis publicæ negotiationis, politiæ, vel vtilitatis [f]. Et societas post mortem non duret, sed morte soluatur [g]: ne pacto prorogari possit post mortem, vt per societatem impediatur successio intestati, vel proximorum, vel testamentaria [h]. Et ideo puto ad fiscum peruenire, quæ ex collegij vel alia curiali societate, peruentura essent ad proximos defuncti ab intestato, si habuisset: ea verò, quæ etiam extantibus successoribus proximis, collegio, vel ex statuto, vel lege vel consuetudine solent reseruari; nullis existentibus proximis
ad collegium quoque, non ad fiscum pertinere. Proinde ecclesia aut mona- 7
sterium, capitulumque ab intestato mortuo clerico, prælato, canonico, vel fratre religioso, si ius habet exuuiarum vel spoliorum, præfertur & proximis & fisco si non habeat hoc ius, sed proximi non sint, defuncto succedit etiam
in omnibus; si sint proximi, res suas tantùm retinet [i]. Inter fratres ordinis Sā- 8
cti Ioannis Hierosolymitani, per obitum priorum, castellani, empostæ, baiuliuorum, commendatariorum, & aliorum administratorum bonorum ordinis, commune ærarium percipit iura mortuarij, & fructus vacantis prioratus, commendæ, castellaniæ, empostæ, baiulatus, vnius anni, computandi à die S. Ioannis Babtistæ proximè mortem sequentis, vsque ad alium diem sequentē S. Ioan. Babt. vt habetur in statutis eiusdem ordinis [k]: qui soluuntur ab iis, qui in eodem ordine locum demortuorum subeunt [l]. Insuper, omnia bona mobilia & immobilia, quorumcunque fratrum eiusdem ordinis, pertinent post eorum mortem ad ærarium commune ordinis: vocant hæc, *spolia*. Demptis fratribus capellanis & seruientibus officij vt dicunt, quorum bona seu spolia perueniunt ad illos, in quorum prioratibus baiulatibus & commendis, residētiam habuerint [m]. Excipit statutum & vasa, & alia obsequio ecclesiæ deputata, quæ ecclesiis relinquuntur [n]: quemadmodum vtensilia, vt ait, & instrumenta rustica, relinquuntur successoribus in administratione; diuisis tamen peco-
ribus inter successores in beneficio, & ærarium commune [o]. Erat antiquis & 9
in iure ciuili, successionis ius patronis in bonis liberti tantùm, ex l. 12. tabul. si is decessisset sine legitimo hærede [p]. Iure prætorio pars dimidia deinde delata bonorum liberti, patrono [q]. Subinde lege Papia, cum filiis liberti patronus in virilem partem vocatus, si sestertium centum esset patrimonium [r]. Posteà & Iustinianus, decedentibus sine liberis ab intestato libertis, patronis ex lege 12. tab. delatam successionem reseruauit [s]. Succeditque libærto non tantùm patronus, sed etiam coniuncti vel proximi patrono vsque ad quintum gradū: vt si eiusdem patroni vel patronæ vel duorum vel duarum pluriumúe liberi sunt, qui proximior est ad liberti seu libertę vocetur successionem, & in capita non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in iis qui ex transuerso latere veniunt, seruando [t]. Nisi forsan à patrono alicui ex liberis suis, vel alteri assignatus fuerit libertus: nam tunc ad eum solum peruenit liberti successio [u].
Erant & aliquando duæ successiones, antiquatæ deinceps per bonorum cre- 10
ditorum venditionem, & ex senatusconsulto Claudiano; quæ quia sublatæ sunt, item quia viuorum erant non mortuorum successiones, à nobis prætermittuntur. De illis tamen qui desiderauerit videre quæ tradita & emendata sunt, cōsulat Iustinia. in tit. 12. lib. 3. Institutio. iur. ciuil. *De successionib. subla. quæ fieb. per*

a d. l. 1. si liber. imper. soci. sine hæred. dece. lib. 10. C.
b l. 1. quan. non pet. par. acresc. C. l. si ex pluribus, de suis & legit. P. l. 1. §. his ita, & §. vbi autem, de cadu. toll. C. l. re cō iuncti, de leg. 3. l. triplici, de ver. sig.
c l. diuus Commodus, de iure fis. P.
d l. f. C. de apparit. præf. præto. li. 12. C.
e Bened. ad d. c. Raynutius, & d. ver. & vxorem &c. nu. 255.
f l. 1. quod cuius. vniuer. nom. P.
g §. soluitur adhuc. de societa. apud Iustin. l. 4. & l. verum est, 64. §. f. pro soc. in P.
h l. si fratres, 53. §. idē respōdit, l. adeo, 60. eod. P.
i ca. pen. & fin. 12. q. 5. l. si quis præsbiter, de episco. & cler. c. 1. de succe. ab int.
k in statu. ordi. militum S. Ioan. hospitat. Hierosi. tit. 5. de communi ærario, c. 4.
l c. 8. eius. tit. vbi sup.
m c. 20. eiusd. tit.
n c. 21. eod.
o c. 22. eod.
p §. 1. de success. liber. l. 3. de suis & legit. hær. P.
q §. 2. d. tit. de succes. liber.
r §. posteà, eod.
s §. sed nostra constitutio, eod.
t d. §. sed nostra.
u §. 1. de assigna. liberto. l. 1. eod. P.

fisc.per bono.vendit.&c.& in eum Theophilũ;& l.vni.de senatusc. Claud. tollen.lib.7.C.tit.24.

De delatione successionis intestati in fiscum. Cap. 16.

1 *Fiscus defunctis intestatis quando succedat.& seq.nu.*
2 *Denariatus homo quis,& quis ei succedebat.*
3 *Proximitatis gradus contra fiscum quomodo probatur.*
4 *Fiscus priuato succedens hæres,tenetur ad onera hæreditaria.*
5 *Feudum rediens ad regem non facit hominium subdito regis.*
6 *Fiscus ecclesiæ præfertur fisco regio in successione clerici.*
7 *Allophylus succedit in Gallia princeps.*
8 *Hæredi indigno quomodo succedat fiscus.*

1 DEFICIENTIBVS personis,quæ legitimam succedendi habeant authoritatem,vel illis succedere aliqua ex causa prohibitis,vel nolentibus hæreditatem defuncti,respublica & patria cuique fiscus seu ærariũ commune, quod penes regem & principem est,vocatur,tanquam ad bona vacantia [a].Et vbi princeps fiscum habet,à bonis vacantibus ciuitates excluduntur [b]. Theodericus rex Gothorũ scribit apud Cassiodorum [c], Epiphanio viro spectabili consulari prouinciæ Dalmatiæ; & iubet, bona cuiusdam Ioannæ quæ viro successerat, sine testamento mortuæ & sine proximis,vt caduca fisco adiudicari & aggregari. Idẽque alibi [d] Cassiodorus docet,in formula comitiuæ priuatarum rerum, deficientibus legitimis hæredibus, postremo loco bona intestati deferri ad fiscũ. In lege Boioariorum sic quoque scriptum [e]. *Quòd si maritus & mulier sine hærede mortui fuerint,& nullus vsque ad septimum gradum de propinquis & quibuscunsque*
2 *parentibus inuenitur, tunc illas res fiscus acquirat*. Succedebat ex lege Ripuariæ princeps seu eius fiscus,homini denariato vel denariati, id est, liberto per mi-
3 nimum coram principe ingenuitati restituto [f].Notandum autem est,in quæstione qua fiscus ad bona intestati venit,veluti ad vacantia ex defectu cognatorum si aliquis se dicat proximum & ex genere defuncti, & consanguinitatis gradum probare non possit, sufficere probasse, quòd ipse & defunctus, de cuius agitur hæreditate, habebantur pro cognatis vel consanguineis inter incolas loci vbi degebant,vel vbi defunctus habebat domicilium:vel quòd se mutuò appellabant cognatos,vel quod dictum fuerit aliquando à defuncto,si contingeret eum decedere intestatum & sine liberis,quòd ille suus futurus esset hæres;vel quòd defunctus in lecto moriturus fassus sit,cum sibi esse proximum:vt scribit Masuerius in praxi,tit.de probat.§.33.incip.*item si fiscus*.Docet & Cynus,ad l.non epistolis,C.de probat.Facit c. per tuas,de probat. Bald.in
4 l filium de iis qui sunt sui vel alien.P.Cæterùm nemo dubitat,vt opinor, hæreditates,quæ ad fiscum tanquam ad hæredem deuoluuntur, transire in eum cum suis oneribus, & præstare fiscum onera, quæ priuatus succedens eidem præstaturus fuisset.l.si seruus,§.si quis,de lega.1.l.fiscus,de iure fis.P. Res enim
5 sequuntur sua onera [g]. Expungendus tamen error Speculatoris [h], dum ait, quòd si rex succedat alicui suo feudatario, qui tenebatur facere homagium seu hominium suo subdito & feudatario;quòd rex etiam Franciæ tenetur illi etiam suo feudatario facere homagium pro illo fundo, in quo successit. Videtur enim alibi sibi contrarius,vbi disputat, num rex Franciæ qui acquisierat à rege Aragoniæ ciuitatem Montispessuli, quam ipse Aragoniæ rex habebat ex fide & hominio episcopi & capituli eiusdem ciuitatis, teneretur vt succedens in

a l.vacantia,4. de bon. vac. lib. 10. C.l.fin.§.fin autem,in furore,de curat furio.lib.5.C tit.7.l.vni.§.cum autem in superiore, de cad. toll. C.
b l.1.de bon.vacant.lib. 10.C.
c Cassio.lib.5.varia.c. 24.
d Idem,lib 6.Varia c.8.
e in legib. Boioario.c. 19.tit.5.
f in leg. Ripuar. tit.56. §.4.
g l.2. de pred. & aliis reb. nauicular. lib. 11. C.c.recolentes.de statu monacho. c. cùm non sit.de decim.
h Specul.in tit.de feud. vers.24.quæritur.Quod tamen sequitur Chassa. ad §.1 ad verb.en paiant & supportant,tit. des successions de bastards, in consuet.Burg.

dens in locum regis Aragoniæ, præstare fidem & hominium eidem episcopo & capitulo. Tandem enim resoluitur [a] post multa, minimè teneri regem hominium præstare suo vasallo. Tum quòd dominum non recognoscat in temporalibus [b]; tum etiam, quòd omnia feuda mouentur & pendent à rege. Et quando retrofeuda reuertuntur ad regem, redeunt ad primam naturam: & proinde non subiiciuntur fidei vel hominio amplius [c]. Guill. Benedictus fusè explicat, quando fiscus succedit tanquam ab intestato, vel tanquam ex confiscatione, propter delictum. Et proinde vltrà nihil addam, sed remittam egentem hac tractatione ad eundem, ad c. Raynutius, ad ver. *Et vxorem nomine Adelasiam*, in successione ab intestato, à nu. 270. vsque ad nu. 298. de testamen. & de vacantibus, sequentib. numeris. Nos quoque de hæreditatibus, quæ in fiscum deferuntur, aliqua annotauimus lib. 5. Syntagmat. c. 12. Extat & decisio Rotæ 865. in antiquis, incipiens, *mortuo Titio*, tit. de testamen. qua bona clerici decedentis sine legitimis hæredibus, fisco ecclesiæ adiudicantur, non secularis principis. Tritum autem est in Gallia, regē vel fiscum eius succedere allophylis iure albanagij, id est, iure alibi natorum, si regnicolis duplomate principis non fuerint inserti, & vt dicimus, si non fuerint afiliati. Cui iuri suffragatur ius commune [d]. Ita succedit quoque peregrinis decedentibus in regno, non naturali satis; antiquata auth. omnes peregrini, commu. de successio. exceptis scholasticis. Tenet & fiscus locum hæredis, quando bona hæredi, tanquam ab indigno adempta, illi deferuntur [e]. Sed hæc & similia, magis ad ius confiscationis, & ad pœnas delictorum, quàm ad iura successionis pertinere videntur. Ideo successioni ab intestato finem hîc impono.

a Ægid. Magi. in tra. de feu. & homin. c. 8. citatque arestum eius rei, anni 1558. 25 Februarii.

b c. per venerabilem, qui fil. sint legi.

c tacit can. quærit, de consec. dist. 4. l. si vnus, §. pactus, vers. *Sed si pactum*, de pact. P.

d l. 1. non lic. habitã. Metroco. lib. 11. C. tit. 55. Notat hoc Guill. Bened. in c. Raynutius, in ver. *Et vxorem nomine Adelasiam* decisi. 5. numero 48. & seq. de testam. Papus, in sui rapsod. aresto. lib. 5. tit. 3.

e vt in l. cùm quidã, & in l. Claudius, in fi. de iis quib. vt indig. & l. 1. & l. hæreditas, vbi & videnda glo. C. eod. tit.

FINIS LIB. 45.

DE ACQVIRENDA, VEL AMITTENDA HAEREDITATE.

LIB. 46.

De ratione huius libelli.

Cap. I.

1 *Continuatio libri 46. ad præcedentes. & num. 5.*
2 *Hæres necessarius quis.*
3 *Hæres suus, & necessarius quis.*
4 *Aditio hæreditatis quibus hæredibus non erat necessaria. & præcedent.*
6 *Mortuus saisit viuum ex consuetudine, quid significet.*
7 *L. cùm hæredes, de acqui. possess. an sublata sit ex Galliarum vsu.*
8 *Aditio hæreditatis an sine actu corporali fiat.*

1 POSTQVAM iam superioribus libris explicauimus ea, quæ pertinent ad causam testamenti, & intestati defuncti. ordo videtur postulare, vt effectum vtriusque causæ doceamus, & communia pertractemus. Scopus vtriusq; est, habere & constituere hæredem, qui talis, nisi habeat vel habuerit vel velit habere hæreditatem, vel ius hæreditatis, non potest esse nec dici. Antiquitus quidem erant
2 hæredes aliqui necessarij, qui vellent nollenúe, hæreditatem habebant defuncti. Cuiusmodi seruus hæres institutus, qui omnino post mortem testatoris liber necessarius fit hæres [a]; si is testatoris seruus, non si alienus [b], & purè institutus sit, reiecta conditione, *si velit*, quæ faceret illum voluntarium [c]: alioquin enim nisi in seruo conditio perperam adiecta [d]. Et hic seruus non egebat aditione, sed cogebatur ob præmium acceptæ libertatis hæres esse [e], &
3 talis erat à die mortis testatoris. Erant & sui & necessarij hæredes, liberi qui in potestate morientis fuerant eius mortis tempore; qui omnino, siue vellent siue nollent, tam ab intestato quàm ex testamento hæredes erant [f], & in eos dominium & hæreditas continuabatur ex lege 12 tabul. sine aditione [g]: donec prætor ipsis permisit volentibus se abstinere ab hæreditate, vt potius parentum quàm ipsorum bona à creditoribus possiderentur [h]. Et hoc beneficium vsque adeo in edicti perpetui transiuit potestatem, vt ea de causa non fuerit posteà necessarium adiri prætorem viuentem, vel iudicem, vt abstinen-
4 di ab hæreditate peteretur licentia [i]. Fuerunt & alij necessarij hæredes, in quibus nec cretio, nec aditio hæreditatis erat necessaria: idque quo tempore decemuiralibus legibus Romani vtebantur, & quando testamentum fiebat per æs & libram, & hæres familiam emebat [k]: tunc enim cùm fiebat familiæ emancipatio, hæres fieri & adire videbatur, in contractu emptionis fidem suam accommodando, adhibitis testibus; vt vel ex contractu
5 conueniri possit emptionis [l]. Verùtamen cùm sequẽtib⁹ temporib⁹ placuerit,

a §. necessarius, de hære. qual. & differ. l. lege Cornelia, 12. de testam. P.
b §. seruus. de hæred. instit. l. si alienum, eod. tit. P.
c l. ex parte, de acqui. hæred. P. l. si sub conditione, §. f. de hæred.
d l. Cornelius, de hæred. instit. P. l. verba de cond. institu.
e l. 1. de necess. ser. hæred. instit. C. l. 1. qui manu. non poss.
f §. sui & necessarij, de hæred. qual. & differ. l. as qui putat, 15. & l. necessarijs, 57. de acqui. hæred. lib 29 P. tit. 2. l. conditionibus, de condit. & demon. P. l. filio 17. §. 1. de iniusto rup. P. d. l. lege Cornelia, 12. de testam.
g l. in suis, 11. de lib. & posth. l. in suis, 14. de suis & legit. P.
h d. §. sui autem, de hær. qual. & differ. & d. l. necessarijs, 57. de acq. hered. l. nam necc. 91. de leg. 1.
i l. ei qui se non immiscuit, 12. & l. si quis filium, §. .. de acq. hær. P. l. .. si minor se ab hær. abstin. li. 2. C. tit 39.
k §. 1. de testa. Celli. lib. 15. c. 22. Cic. 1. de Orato.
l §. .. de emptio. l. 1. eod. P.

liberam relinqui hæreditatis agnitionem, visum est æquum neminem cogi debere adire [a]. Et proinde & de iure deliberandi tractandum fuit & spatium ante aditionem cernendi & consultandi datum, vt videret hæres, vtrum sibi expediret hæreditatem agnoscere. Proinde nos de hoc iure ante acquisitionẽ vel repudiationem dicemus; & subiiciemus deinceps Deo fauente, quæ ad vtramque partem pertinent, quid, & quotuplex, de his quæ petuntur seu de petitione hæreditatis, à quibus acquiratur vel per quos fiat aditio, de forma acquisitionis hæreditatis per collationem, de personis quibus non quæritur hæreditas & ibi de ademptione, repudiatione, de iure accrescendi, & de fine & rationibus acquisitionis, vel repudiationis. Et quanquam in iure Gallico, & alibi de aditione corporali non valdè contendatur, propter consuetudinẽ generalem, qua, *mortuus saisit viuum* [b]: tamen propter repudiationem, collationẽ, & ius deliberandi, vel ob inuentarij necessitatem, & alia quædam, quæ ex sequentibus apparebunt, valdè vtilis & necessaria est aditionis & repudiationis speculatio. Neque etiam verum arbitror, quod tradunt ex consuetudine sublatam esse l. cùm hæredes, de acquir. posse. P. Nam concedo, quòd hæredes in Gallia se dicant saisitos seu possessores hæreditatis, sine alio corporali ministerio: nihilominus egemus illorum declaratione, vt sciamus num velint esse hæredes, vel nolint aut velint repudiare. Si enim cum hæredes instituti sunt, iura transeunt ad illos à morte testatoris, egent declaratione repudiationis, nisi velint se implicari oneribus hæreditarijs. Addit Baldus, quòd extante hac consuetudine, per quam fiat translatio sine actu aliquo possessionis, ideo non censetur sublatum remedium possessionis adipiscendę executiuum. Et quamuis possessio ipso iure cõtinuetur in hæredem, perinde ac si fuisset appręhensa: tamen quia ipsa possessio est iuris, pro adipiscenda actuali possessione, potest intentare quis remedium l. fin. de edic. diui Adria. toll quod est remedium adipiscendi rem, & interdictũ quorum bonorum. De quibus vide fuse disputãtem & citantem interpraetes Bar. Chassaneum, ad §. 1. *des successions*, nu. 1. 2. 3. 4. vbi & de consuetudine, *le mort saisit le vif* &c. In consuet. Burgund. Vbi & restringitur regula illa in quatuor casibus, inter quos & excipitur causa hęredũ succedentium ex testamento. Sed & si is qui dicitur saisitus morte alicuius ex consuetudine, vendat ius suum alteri antequam adipiscatur realem possessionem, talis emptor non poterit se dicere vestitum vel saisitum [c].

6

7

[a] l. nec emere de iure deliber. C.

[b] de qua consuet. proprium opus, *le mort saisit le vif*, edidit Tiraq. hanc consuet. habere locum Papiæ, Mediolani, tradit & examinat Barbatia, cons. 58. incip. Sapienter dicit psalmista, in 14. col. cum 3 sequent. in 2. volu. Simile statutum dicit Ioan. Imolensis. cons. 16. in ciuitate Imolensi, & Franc. Areti. cons. 1[…] in senensi ciuitate.

[c] Bald. ad rub. de cau. p. ssc & propr. Chassan. ad §. 14. ad ver. *la femme mariee* nu. 15 *des droits appartenans à gens mariez*, in consuet. Burg.

De iure deliberandi.
Cap. 2.

1 *Deliberandi iuris causæ impulsiuæ.*
2 *Hæres qui cœpit administrare, non habet ius deliberandi.*
3 *Deliberare vnde dicatur.*
4 *Cretio hæreditatis quid, & forma: duplex, vulgaris & continua, & quæ nu.* 5.
6 *Cretio num distingueretur ab aditione.*
7 *Ius deliberandi subrogatum in locum cretionum, & plenius illis.*
8 *Deliberandi tempus à quo petitum: & nunc à quo dictum. & nu.* 9.
10 *Transmissio iuris deliberandi quando fieret.*
11 *Deliberandi forma de adeunda hæreditate; & quid pendente tempore fiat.*
12 *Deliberandi ius cui concedatur.*
13 *Adeundi delatam hæreditatem ius quando in hæredes transmittatur.*
14 *Transmissio iuris deliberandi in Gallia quando consideratur.*
15 *Transmissionum in iure species quæ, naturalis & sanguinis quæ, conuentionalis quæ, & legalis. nu.* 16. 17. & 18.
17 *Suitatis transmissio quæ.*

Transmissio

1 HÆREDITATES quamuis videantur esse lucrosæ nihilominus sæpè damnum habent[a], vel ratione æris alieni latentis quod post mortem solet detegi: vel ratione legatorũ & fideicommissorũ, quæ aliquãdo totam exhauriunt hæreditatẽ: vel ratione litium, quibus non vexari nostra permaximè interest[b]. Interdum hæreditas ex testamento defuncti, ex pacto maiorum, vel ab intestato defertur, & eligenda est causa ex qua quis velit dici hæres, propter diuersos exitus diuersorum modorum[c]. Ex his dubium, imminensque periculum, in præcipiti facto repræhensio; & benè præcipiunt qui vetant quicquam agere, quod dubites noceat an prosit. Et in rebus magnis memoriaque dignis, consilia primùm, deinde acta, posteà euentus spectantur[d]. Principium namque hoc
2 esse debet hæredis prudentis deliberare. Nam si prius se immisceat negotiis hæreditatis, & posteà deliberandi tempus postulet, sero sapit, nec permittitur, nec habet relinquendæ hæreditatis facultatem[e]: nisi minor sit 25. annis,
3 qui iuuetur restitutione tanquam deceptus[f]. Deliberare, à libella qua quid perpenditur, dictum est, vt ait Sextus Pompeius Festus, lib. 4. de verb. signific. Quemadmodum enim per libellam seu libram, res ad iustum & certum pondus reducuntur: sic consultatione & perquisitione diligenti, res quæ dubia est, ad certitudinem quandam deducitur; num expediat hæredi
4 scripto vel ab intestato vocato adire hæreditatem, vel repudiare. Deliberatio fiebat olim, & per cretionem, & sine cretione. Vlpianus, in titulo. fragmento, 22. *Cretio est*, inquit, *certorum dierum spatium, quod datur instituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hæreditatem nec ne*. Addit posteà, quomodo hæc fiebat in testamentis cretionis conditio, hoc modo. *Titius hæres esto, cernitoq́; in diebus centum proximis quibus scieris poterisq́;: nisi ita creueris, exhæres esto. Quare*, inquit, *cernere est verba cretionis dicere, ad hunc modum, cùm me Meuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo, cernoq́;*. Ita duplex erat formula instituendi, & duplex inde deliberandi & adeundi
5 modus, & effectus. Et cretio aut vulgaris, aut continua: vulgaris, in qua adiiciuntur hæc verba, *quibus scieris poterisq́;*. Continua, in qua non adiiciuntur. Sine cretione hæres institutus, si constituerit nolle se hæredem esse, statim excluditur ab hæreditate, & amplius eam adire non potest. Cum cretione verò hæres instituens, sicut cernendo fit hæres, ita non aliter excluditur, quàm si intra diem cretionis non creuerit. Ideoque etiam si constituerit nolle se esse hæredem, tamen si supersint dies cretionis pœnitentia actus, cernendo hæres fieri potest. Ei qui vulgarẽ habet cretionem, dies illi dati computantur, quibus sit se hæredem institutũ esse, & potuit cernere: ei verò qui continuam habet cretionẽ, etiam illi dies cõputãt', quibus ignorauit se hæredẽ institutũ: aut sciuit quidẽ, sed non potuit cernere,
6 hæc in fragmẽtis Vlpiani. Sextus verò Pompeius lib. 3. de ver. sig. *Creui*, inquit, *modo significat hæreditatem adij; modo maiorem ætate vel censu sum; modo iudicaui, modò diuisi: quæ omnia à duobus verbis, cresco & cerno veniunt: cuius vnius origo ex græco*

a §. neque tamen, de autho. tuto. apud Iustin.

b l. minoribus, de minorib. 25. an. P.

c vt in l. is qui putat, 15. cum duab seq de acq. hæred. P. cum similib.

d Cic. 2. de Orato.

e §. extraneis autem, de hære. qual. & diffe. l. suus & l. sicut, C. de repud. hæred. Et ita iudica. refert. Pap. in sena. Paris. 7. Mar. 1529. lib. 21. rapso, arest. lib. 19. arc. 3 Chass. ad §. 11. ad ver. *par benefice d'inuentaire* nu. 3. *des successions* in consue. Burg.

f l. prætor, §. sed & si hæreditatem, de minor. 25. an. l. 1. C. si mi. se ab hæred. abstin.

trahitur, quod illi χραίνειν dicunt perficere. Et sic consentit cum Vlpiano Sextus Pompeius, dum ait, *Creui, hæreditatem adij*. Et Vlpianus dixit, *sicut cernendo fit hæres*, vt cretio esset aditio. Quamuis quidam Pompei interpræs dicat non id significari, putans quòd cretionem aditio hæreditatis sequebatur; quod aliter se habet. Docet & prædicta formula cretionis. *Cùm me Meuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoq́;*. Ibi enim aditio præcedit, *adeo*: cretio sequitur, *cernoq́;*. Per cretionem enim apparebat hæres. Varro & iussum in testamento, cernito, explicat, id est, facito vt videant te esse hæredem. Verba eius in 5. de lingua latina. *Dictum cerno à creo, id est à creando; ab eo quòd cùm quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc fines capillorum discriminet, quòd finis videtur discrimen: & quid id in testamento, id est, facito videant te esse hæredem. Itaque in cretione adhibere iubent testes*. Et ita Cicero mihi videtur vsurpare cretionem, pro ipsa aditione perfecta, & cernere pro adire, pro eo quod Græci dicunt ἐμβατεύειν εἰς τὴν κληρονομίαν. vel εἰς τὴν οὐσίαν, immiscere se hæreditati: & bonis, vel ingredi & adire bona. In qua sententia & est Budeus, in commentariis linguæ græcæ pagina 98 [a]. Cicero ita pro aditione ponit cretionem, vt ad Hærennium, *vt de eo si dicas qui multas hæreditates adierit, prospice tu, qui plurimum cernis*. Et contra Rullum, *hæreditatem creuimus*. Et alibi [b], *quare adiunges Aufidium, nostrum hominem, amantem me, nunc credo eò magis, quòd debet etiam fratris Apii amorem ergà me cum reliqua hæreditate creuisse*. Item [c], *Galeonis hæreditatem creui*. Dies porrò cretionum, dicebantur tempus in quo debebat ex lege præscripta, declarare voluntatem acceptationis hæreditatis hæres. Cretionum ius posteà abo- 7
litum fuit [d], necessarioque aliud tempus deliberandi oportuit constitui; quia cretiones non nisi in hæreditatibus testamentarijs, neque etiam in omnibus, sed tantùm in quibus testator cernere hæredem iussisset, locum habebat, & ideo in suspenso erant hæreditates testamenti sine cretione. & intestati de quibus etiam deliberandum est. Petebatur olim tempus deliberandi à præ- 8
tore, secundum negotiorum necessitatem, vel longius, vel breuius [e], non minus quàm centum dierum [f]. Et in edicto aiebat prætor, *si tempus ad deliberandum petet, dabo* [g]. Cùm dicit autem tempus, nec adiicit diem, sine dubio, inquit Vlpianus [h], ostendit esse in ius dicentis potestate quem diem præstituat. Necnon illud sciendum est, nonnunquam semel, nõnunquam sæpius, diem ad deliberandum dandum esse; dummodo prætori suadeatur, tempus, quod primùm aditus præstituerat, non suffecisse [i]. Sed hoc impetrari non debet nisi magna ex causa [k]. Ius tamen Codicis statuit, peti posse à magistratibus, & à principe, & sæpius dummodo à magistratibus impetrata dilatio, nouem menses non excedat; si à principe, annum [l]. Constituit autem Iustinianus nec peti tempus, sed concedi ex lege annum, quo omnis deliberandi facultas concluderetur: data nihilominus potestate transmittendi ad successores hoc ius, si intra illud deliberandi tempus decessit hæres, qui adire vel repudiare debebat [m]. Nunc in Gallia, hæres à die qua sciuit sibi delatam hæreditatẽ, eam agnoscere debet intra 40. tantùm dies. Vt intra tantundem tempus inuentariũ conficiat & cautionẽ exponat apud magistratũ, fore vt satisfaciat creditorib⁹ pro modo bonorũ, vt in lege municipali Byturigum continetur. Porrò omnibus hæredibus repudiare hęreditatem licet delatã, 9
quod non prius facere tenentur, quàm ad hoc in iudicem euocentur, qui tempus ad deliberãdũ præfinit, etiã non petẽtibus, vt scribit Carolus Molinæus [n]. Alioquin enim nisi interpellentur, videntur ignorasse delatam sibi hæreditatem fuisse; & antè non videtur præscribi anno adeundi viuentis hæredis facultas, quæ iuris ciuilis est [o], vel alio longiori tempore nisi intra quod adire de-
beret, constitutum esset tempus à magistratu [p]. Quòd autem ad ius trans- 10
mittendi pertinet hæredis morientis, si à tempore scientiæ moriatur intra annum, præscriptio sibi & hæredibus currit adeundi, secundum l. cum antiquioribus, & l. quoniam sororem, de iure delib. C. Forma deliberandi, vt 11
primùm petatur dilatio; vel secundũ iuris terminũ eam amplectatur. Subinde

pendente

a & Budę. in annota. prior. ad Pandectas, ad l. 2. de origi. iur.
b Ad Atticum, 6.
c ad Atticum, 11.
d l. cretionum, de iure delib. C.
e l. 1. §. pen. & f. eod P.
f l. 2 eod. P l. si curatoris, 9. eod. C.
g d. l. 1. §. ait prætor, eod P.
h d. l. 1. §. f. l. in venditione, §. de tempore de bon. autho. iudi. possid. P.
i l. 3. de iure deli.
k l. 4. eod. tit.
l l. f. §. sed quia, eo. C.
m l. cum antiquioribus, eod. C.
n Car. Molin. ad 5. par. quæst. lo. Galli, q. 18. facit l. 1. §. sanè, de succe. edic. P.
o §. 1. de perpe. & tempo. actio.
p l. si curatoris, 9. de iure delib. C. l. quandiu, de acqui. hæred. P.

pendente tempore deliberãdi, forma seruetur, vt interim non tantùm creditoribus, sed etiã hæredi instituto, prætor vel magistratus subueniat, iisque copiam faciat instrumentorum inspiciendorum, vnde instruere se possint, expediat necne agnoscere hæreditatẽ[a]. Sic inspiciendarũ tabularũ testamẽti aperiendarũ, & describẽdarũ dabitur facultas[b], sine quibus hæres certus de oneribus impositis esse non potest, neque quicquam illis inuisis & perpensis respondere[c]. Petebantur autem ab hærede aperiri intra tertium aut quintum à morte testatoris diem[d]: adeundus ea de re iudex seu magistratus competẽs[e], vel per libellum, vel pro tribunali, vt pro more loci, adhibitis & conuocatis testibus qui signarunt, vel aliis honestis viris præsentibus, aperiantur, & ab iis rursum si opus est, obsignentur[f]. Legum porrò antiquarum in aperiendo solemnitates[g], si ius codicis[h] seruetur, non valde exiguntur. Fit & publicatio testamentorum coram iudice, vt deinceps eorum rata & publica sit fides & authoritas[i], & de his quæ ibi scribuntur & disponuntur, transigi agiúe possit[k]. Et quamuis tabulæ intercidant, tamen disposita in illis rata & debita sint[l]. Pendente etiam deliberandi tempore, prætor vel iudex aditus, bonis prospicit & hæreditati iacenti ex ea parte edicti, qua dicit[m], *si iusta causa deliberandi videbitur, bona interea diminui, nisi causa cognita boni viri arbitratu, vetabo*. Sic enim prohibentur alienationes, & exercitium actionum. Et in causæ cognitione vertitur, an iusta causa sit, vt diminuere prætor permittat; qualis funeris causa, item eorum quæ sine periculo non possunt omitti; putà, si debitum vrget, ædificia sarcienda, agri colendi &c.[n]. Et petitur à iudice & conceditur interdum hæc diminuendi vel negotia gerendi necessaria & vrgentia hæredi deliberanti, qui tamen debet protestari se id non agere nomine aditionis[o]: alioquin enim euacuaretur repudiãdi priuilegium. Datur & interdum curator bonis eius rei gratia, & ad conseruandã

12 hæreditatẽ[p]. Deliberandi ius datur hæredi instituto, dũmodo is seruus nõ sit: nam eo casu, non seruis sed dominis, cuius sunt serui, datur[q]. Serui enim pro nullis in iure ciuili habent[r]. Et si plures hæredes sunt, & singulis potestas deliberandi datur[s]: siue ij sint ex testamento, siue ab intestato hæredes[t], scilicet vniuersales; quippe quia legatariis seu hæredibus particularibus non datur[u]. Petitur & nomine pupillorum vel minorum à tutoribus vel curatoribus deliberandi tẽpus[x]. Competit & ius delibẽrãdi fisco, quãdo succedit tanquã hæres; putà spuriis, vel aliis decedentibus ab intestato sine proximis vel vxore: & si is, cuius hæres est, habuerit ius transmittendi, hoc eodem iure, vt alius

13 hæres quilibet, vtetur fiscus[y]. Effectus porro & finis deliberationis est, vt priuilegium quod olim tantùm suis hæredibus concedebatur, vt ante aditam hæreditatem delatam & ante apertas eius tabulas morientes transmitterent ius adeundi ad hæredes[z], communicetur etiam hæredibus extraneis; & possint, si moriantur intra annum à tempore scientiæ computandum delatæ hæreditatis, adeundi facultatem etiam ad hæredes transmittere. Si verò decesserit post annum, nihil transmittant[a]. Neque si moriantur ignorantes sibi delatam hæreditatem, vt ait Iason, in l. cum antiquioribus, num.

14 3. & alij, C. de iure deliber. In Gallia certè proculdubiò vbi agitur de hæreditate proximorum, descendentium, ascendentium, vel collateralium, trãsmissionis huius subtilitas contemnitur, propter consuetudinem quòd horum mortuus siue sciens siue ignorans delatam sibi hæreditatem, saisit viuum proximum de genere, seu vt verba sonant, *le mort saisit le vif plus prochain heretier habile à luy succeder*[b]. Et ita vi generalis consuetudinis transmittitur & ius deliberandi & adeundi, imò ius hæreditatis, in extraneum hæredem[c]. Cæterùm, si hæres ignorantis ex aliis sit quàm de genere, putà hæres sit institutus extraneus omnino; dubium remanet, num ius deliberandi ad hæredes transferat mortuus intra annum. Et tandem placuit cum iure communi, hunc nec vi prædictæ consuetudinis transferre ignorantem morientem non aditam hæreditatem, quoad ius adeundi, nec quoàd ius deliberandi, quod non habet locum in ignorãte. Sed tũc regula generalis

BBBbbb 3 erit

a l. Aristo scribit, l. 5. de iure deli. P. Aristo, 28. de acq. hæred. P.
b l. 1. & 3. quemad. testa. aper. P.
c d. l. 2. quemad. test. l. 20. eod. l. de his controuersijs, de transact. P.
d Iul. Paul. lib. 4. Recep. sent. tit. 6.
e l. 1. quemad. test. aperi. lib. 6. C. tit. 32.
f l. 2. eod. C.
g de quibus in l. cùm ab initio, & l. sed si maior, & l. 1. §. vlt. eod. tit. P.
h de quo in l. 2. & 3. eod. C.
i l. publicati, C. de testamen.
k l. 1. quem. test. ape.
l d. l. publicati, & l. vni. si tab. testa. extra. n. P.
m l. ait prætor, 7. de iure deliber. P.
n de quibus vide d. l. ait prætor, & l. filius, 9. l. Aristo, l. 5. & l. igitur, 6. eod. P.
o d. l. Aristo. § si maior sit hæreditas.
p l. 1. de curat. bon. dand. lib. 42. P. tit. 8.
q l. 1. de iu. delib. P.
r d. l. 1. de iu. del. l. quod attinet, & l. seruus, de reg. iur. l. qui testamento, §. seruus, de testa. P. cum simil.
s l. si plures gradus, 1. de iure delib.
t Azo in Sum. tit. de iu. delib. C.
v glo. in l. 1. ad ver. petet, eod. P. per l. si hæreditatem, manda. P.
x d. l. ait prætor, de iure delib. P.
y Cyn. in additio. ad l. si quis mihi bona, §. si quis plane. de acq. hær. & ibi Bal. Cha. ad §. 1. ad ver. *des successions des Bastards*, in consuet. Burg.
z l. 1. de ijs qui ante aper. tab. C.
a l. cum antiquioribus, & l. quoniam sororem, de iure delib.
b §. 1 *des successions*, in consuet. Burg. & ibi Chass. ru. 1. 2. 3. 4.
c Guill. Bened. ad repe. c. Raynutius, ad ver. mortuo itaque testatore, vbi transmissionum tractat materiam, nu. 188. & 71. & 72.

erit obſeruanda, vt hæreditas non adita ad extraneos & teſtamentarios hæredes, non tranſmittatur [a]. Et ita conſuetudinem hanc, *le mort ſaiſit le vif*, non habere locum in teſtamentariis extraneis à proximitate hæredibus defen- 15
dit Chaſſaneus [b], & notat Guillelmus Bened [c]. Quod vt intelligamus facilius, nos oportet tranſmiſſionum ſpecies diſtinguere in genere & in ſpecie, ex quibus appareat, quæ ad ſucceſſores tranſmittantur, cum voluntate vel ſine ea, decedentium. Alia namque naturalis, alia conuentionalis, alia legalis; quas tres tranſmiſſiones explicat præd. Bened. ad ver. *mortuo itaque* &c. [d] Naturalis dicitur ea, quæ transfert quæ naturæ ſanguini ad- 16
hærent & generi, vt ſi transferat nobilitatem: ſic dicimus natalibus nobiles [e].2. Conuentionalis, quæ ex virtute pacti quæſitum, natura con- 17
uentionis transfert ius in ſucceſſores quærētis [f] 3. Legalis ſeu legitima 18
dicitur [g], quando ratione legis, quod nobis quærendum eſt, poteſt quæri à noſtris hæredibus noſtro nomine, & perinde ac ſi viueremus. Et hanc triplicem lex introduxit in hæreditate nobis competente non adita, transferenda in noſtros hæredes ex triplici cauſa [h]. Prima, 19
ratione & beneficio ſuitatis: ratione cuius, ſi filius vel nepos in poteſtare morientis patris vel aui conſtitutus, moriantur antequam adierit patris vel aui hæreditatem, ſiue ſciat ſibi delatam, ſiue ignoret, ſemper tranſmittit eandem ad hæredes ſibi ſuccedentes, ſiue ij ſint extranei, ſiue ſui, ſiue ex teſtamento vel ab inteſtato ei ſuccedant [i]. Etenim iam viuo patre quodammodo erat filius dominus, & mortuo eo continuatur in eum dominium; ſiue is ſit ignorans, ſiue ſciat delātam hæreditatem; quod pertinet ad plenum ius, & ad naturale dominium [k]. Secunda ſpe- 20
cies tranſmiſſionis legalis, quæ non ratione patriæ poteſtatis ſeu ſuitatis, ſed ratione ſanguinis lineæ deſcendentis vel aſcendentis. Nam ſi moriatur aliquis ex deſcendentibus, hæres aſcendentis cuius non adierit hæreditatem, ſiue in poteſtate eius fuerit, ſiue non, hæreditatem non aditam tranſmittit ad liberos deſcendentes ſuccedentes ſibi beneficio l. vni. de iis qui an. apert. tab. C. Differt autem à prima ſuitatis tranſmiſſione; quòd hæc tranſmiſſio fiat in 21
liberos deſcendentes ex ſe ſolùm, non autem in hæredes extraneos ſibi ſuccedentes, vt ea quæ ſuitatis eſt. Vtraque tamen in hoc conueniunt, vt ſi deſcendentis hæreditas delata ſit aſcendenti, vel collateralis collaterali, & is aſcendens vel collateralis ante aditam hæreditatem deceſſerit, non poſſit tranſmittere ad ſucceſſores ſuos [l]: excepto caſu l. ſi infanti, de iure delib. C. Iure ſanguinis & naturali, deſcendentibus ſucceſſio aſcendentium debita dicitur, in l. ſcripto, vn. libe. P. & l. cùm ratio, de bon. damnato. P. Et proinde tranſmiſſio hæreditatis, in 1. & 2. ſpecie tranſmiſſionis, fieri dicitur. Qua ratione videtur mihi in conſuetudinibus, filiorum & deſcendentium tranſmittendi poteſtas prorogata vſque ad conſanguineos ſeu ſanguine proximos ſuccedentes. Vt quemadmodum in deſcendentibus hæreditas tranſeat & continuata videtur ſine miniſterio externo, ſic & in collateralibus mortuus quoque dicatur inueſtire viuentem, ſeu ſaiſire, & hæredem eodem iure facere [m]: quia ius ſanguinis dicitur eſſe inter cognatos, & nullo iure ciuili iura ſanguinis dirimi poſſint [n]. Tertia tranſ- 22
miſſionis legalis ſpecies, quæ fit ex beneficio l. cum antiquioribus, de iure delib. C. quando quis ſciens ſibi delatam hæreditatem, infra annum ſibi à iure ad deliberandum datum an adire velit vel non, moritur: & ſic pendente adhuc tempore deliberandi, non adita nec repudiata hæreditate, tranſmittit non quidem hæreditatem, vt in duobus primis membris, ſed illud ius deliberandi, & poteſtatem adeundi [o], in quantum ſupereſt de anno. Si autem ignorans delatam moriatur, non tranſmittit ius deliberandi quia non dicitur cæpiſſe deliberare in eo quod ignorabat. Sed & ſi hæres tranſmittentis & qui cæperat deliberare, intra annum non adeat, non admittetur poſteà. Niſi hæres ex cauſa legitima diſtuliſſet adire, nempe vt prius 23
vindicaret mortem defuncti: vel ratione ventris [p], de quo num admit-
teretur

---

a l. quoniam ſororē, de iure del C. l. vni. §. in nouiſſimo, de cad. toll. C. Ratio ex l. nemo plus iuris, de reg. iur. Et in d. l. cum antiquioribus

b Chaſſ. ad §. 1. *des ſucceſſions*, nu. 5. in. 1. limitat. in conſ. Burg. & in §. 14. *desdroits appartenans à gens mariés*, ad ver. *la femme mariee*, n. 13.

c Guill. Bened. in d. c. Raynutius, ad ver mortuo itaque teſtatore.

d incipitque à nu. 105. & in ſeq. perſequitur.

e l. nobiliores, de cōmer. & merca. C.

f vt in l. iuriſgentium, §. pactorum de pact. P. l. ſi pactum, de probat. P. l. is cui ſub conditione, de actio. P. §. ex conditionali, de verb. obl. apud. Iuſtin.

g l. legitima, de pac. P. l. 1. de cond. ex lege P.

h Bart. hæc explicat in l. ventre præterito, de acq. hære. Bened. ad d. c. & ver. mortuo itaque, & tractat de prima ſpecie à nu. 108. vſque ad nu. 151. tractat. & de trib. membris Bald. in d. l. cum antiquioribus, q. 8. & in l. 3. de hær. inſtit. C.

i in l. apud hoſtes, C. de ſuis & leg. hær. l. 3. de iu. delib. C.

k l. in ſuis, de lib. & poſthu. P. l. in ſuis, de ſuis & legit. P.

l Guill. Bened. vbi ſup. nu. 152. per l. quoniam in prioribus, C. de iu. deli. Bar. in d. l. vni. de ijs qui an. aper. tab. vbi improbat gloſſam quæ ſentit contrarium. Bald. in l. 2. C. ad Orphi. & in l. cum antiquiorib. de iure dilib.

m l. non facilè, 4. §. cognati, l. iuriſconſultus, §. 1. de grad. affi. P. l. 1. vn. cog. P. l. ſ. de iuſt. & iu. P.

n l. iura ſanguinis, de reg. iur.

o l. cum antiquioribus, de iu. delib. C. & Bar. ibi, & in d. l. ventre præterito, vlt. col. verſ. ſeptimus caſus.

p vt in l. ſi quis in graui, §. eleganter ad ſenat. Syllan. P.

teretur prius dubium erat:vel si fuerit impeditus mota falsi controuersia con
24 tra testamentum; vel alia de causa legitima [a]. Notandum autem est, hoc ius deliberandi dici, non autem adeundi: nam si quis viuat, si non coáctus fuerit à iudice certo apposito termino deliberare, & si nõ repudiauerit, potest adire quandiu vixerit [b]. Et in suis id expressius, nulla longi temporis præscriptione summoueri posse, quin possint se immiscere [c]. Longissima verò tolli posse hãc facultatem, putà 30. annis receptum est, exemplo aliarum actionum [d]. Addit etiam Bartho [e]. quod contra filiam institutam solam à matre, ad eam submouendam ab aditione, sexaginta anni requiruntur: triginta quidem, vt contra non adeuntem ex testamento: triginta verò, vt contra venientem ab intestato: quam decisionem dicit mirabilem Paulus Castren [f]. hãcque probat Iason,
25 & Baldus [g]. Et hæc iure ciuili introducta dilatio adeundi, quia aditio iuris ciuilis est: cùm tamen ex iure prætorio, remedium deliberandi non ita prorogaretur in edicto successorio, quod petendi bonorum possessionem tempus præscribebat: suis quidem, filiis, & parentibus, anni: proximioribus autẽ aliis, centum dierum tantum spatium [h]. Illudque dabatur quando filius per bonorum possessionem vnde liberi non venisset intra tempus, si nemo in eo primo gradu erat cui accreuisset eius portio per omissam aditionem [i]. Verùm salua erat etiam moræ anni restitutio filio, vt exclusus per, *vnde liberi*, posset posteà petere bonorum possessionem ex tempore alterius edicti, *vnde legitimi* [k]. Ita proximitatis nomine dabantur dies computandi ab elapso termino vnde liberi si illa successionis species adesset: alioquin tempus vtrũque computabatur vtile, primum à die scientiæ delatæ hæreditatis [l]. Subducebatur enim tẽ-
26 pus ignorantiæ, sicut & iusti impedimenti, ab vtili tempore [m]. Delata porrò
27 dicitur hæreditas, quam quis posset adeũdo consequi [n]. Alius effectus iuris deliberandi est, vt creditor hæreditarius, pendente tempore deliberandi non possit pignora capere vel executione vti [o], sed debet expectare inuentarij confectionem, si velit eius beneficio vti hæres, vt sciatur num bona sufficiant æri alieno liberando. Et ita iudicatum in senatu Parisiensi 24. Martij 1527 [p].
28 Rationes, cur ius deliberandi fuerit hæredibus indultum, ex pluribus quasdam refero. Prima, Quòd cùm pluribus legibus consultum fuisset morientibus, & vt successiones eorum conseruarentur, & vt hæredes haberẽt: æquum visum est, & prospici hæredibus, & dandum esse tempus, quo possent sibi anteà cauere, quàm repentinis aliorum negotiis inuoluerentur in sui pernitiem [q]. Deliberatio omnibus rebus necessaria, quæ hominum indiscussos calores possit refrenare [r]. Temporeque indigemus, vt aliquid maturius agamus. Neque sunt præcipitanda opera nostra aut consilia, nec ordo corrumpendus [s]. Cautela & illa laudabilis, in qua totum ratio agit, & furor nihil sibi vendicat: agendumúe nihil prius quàm concitata mens ad tranquilitatem redeat [t]. Et Martialis dicebat [u].

Non ignorat onus quod sit succedere Macros
Qui sua metitur pondera, ferre potest.

29 2. Est, vt dixi, latens æs alienum in hæreditatibus, potissimùm in maioribus: vbi enim sunt diuitiæ multæ, ibi sunt plures qui eas comedũt [x]. Et plures sunt creditores, qui pendente vita debitorum, vel metu dignitatis eorum, vel amicitia, vel spe beneficij consequendi non repetunt debita: postquam autem cecidit vitæ & arboris superbiæ truncus, accurrũt ad sua repetẽda. Et qui stantis arboris fruct⁹ nõ poterant attingere, collapso trunco à ramis facilè repetũt, & successoribus non parcunt. Sæpè plures viuunt alienis ornati plumis, qui destituti fauore & vento secundo, exuuntur. Et ita sibi hæredes deliberare par est.

Ne si forte suas repetitum venerit olim
Grex auium plumas, moueat cornicula risum.

Quis credidisset vnquam Epaminundam inopem omnino fuisse, nisi vidisset

a Bald. in l. cum antiquioribus, in fi. de iu. delib.
b l. si curatoris, l. 9. C. eod. l. quandiu hæres, de acq. hæred.
c l. licet, C. de iu. deliber.
d d. l. licet. & l. sicut, & omnes, de præsc. 30. vel 40. an. C.
e Bar. ad d. l. licet.
f Castr. in d. l. quandiu, in 1. de acq. hæred.
g Ias. in d. l. licet, nu. 5. & ibi Bald.
h l. 1. & §. largius, de successo. edi. P. l. 4. qui admit. ad bon. poss. poss. C.
i iuxta l. si pluribus, de suis & leg. hær. P.
k d. l. 1. §. sed videndũ de successo. edic.
l l. 2. qui admit. ad bo. poss. poss. C.
m l. quandiu, eo. l. annus, vtilis. 6. de calumniat. P. lib. 3. tit. 6.
n l. delata, 151. de ver. sig. P.
o gl. in l. si cùm dotẽ, ad §. transgrediatur, sol. matri.
p Pap. refert lib. 21. rapso. arest. titu. 10. art. 7.
q l. Aristo, 5. de iure delib. l. Aristo, 28. de acq hæred P.
r ca. anteriorum, 2. q. 6.
s c. põderet, 50. dist.
t culla præpositorum solicitudo, 11. q. 3.
u Martia. lib. 12. Epig. epig. 99.
x §. neque tamen, cũ gl. fi. de aucho. tut.

eum ob inopiam publico funere à Thebanis sepultum; & postquam repertorium bonorum eius fecisset, ferreum veru tantùm in eius domo inuenisset? Hæc enim tantùm inuenta eius feruntur bona[a]. Lysandri paupertas post eius 30
mortem tantùm detecta est[b]. Sunt & plures, qui dum volunt videri diuites, legatis pluribus infarciunt testamenta, quæ vix possent exsolui à duplici hæreditate relicta: & ferè omnes amplius de suis facultatibus sperant homines, quàm in his sit[c]. Idcirco hæredibus indultum est sui gratia tempus deliberãdi. Tertio loco, etiam creditorum causa tempus constitutum deliberandi, ne diffugij & subtractionis vel expilandæ hæreditatis ansa daretur nimiùm mo- 31
rosis hæredibus, sed scirent cum quibus experiri citius deberent[d]. Item postremò, ne dominia rerum diutus sub incerto essent[e]: quod ne sint, interest maximè Reipublicæ[f].

a Plut. in vita Fabij Maximi.
b Idem in eius vita.
c §. in fraudem, qui ex caus. manu. non lic.
d in l. 1. de succ. edic. P. l. si plures, 10. de iure delib. P.
e d. l. 1. de succ. edic.
f l. 1. de vsucap. P.

De confectione & iure inuentarij hæreditarij. Cap. 3.

1 *Inuentarii conficiendi beneficium à Iustiniano introductum, & quorsum. Inuentarium quid, quotuplex, & à quibus fieri debet. & num. 2. 3. & 5.*
4 *Annotatio bonorum per inuentarium.*
6 *Inuentarium hæreditatis quid, & quid contineat, quidúe describi in eo debeat.*
7 *Inuentarii tutoris & hæredis differentia: & instrumenta quomodo eo comprehendenda.*
8 *Inuentarium hæreditatis coram quo fieri debet.*
9 *Inuentarii hæreditarii conficiendi forma: & fieri posse post aditam hæreditatem intra tempus concessum; quæ res autem describantur in eo. & nu. 10.*
11 *Inuentarii hæreditatis necessitas quem respiciat.*
12 *Inuentarium quis hæres cogi potest facere.*
13 *Fiscus delata hæreditatis non conficiens inuentarium, non tenetur supra vires.*
14 *Inuentarii conficiendi tempus quomodo contra minores, & ecclesiam, & hospitale hæredes præscribitur.*
15 *Inuentarii confectio an & quando remitti hæredi per testatorem possit.*
16 *Tutori filiorum an testator possit remittere confectionem inuentarii.*
17 *Inuentarii hæreditatis vtilitates, & effectus.*
18 *Inuentarium non conficiens hæreditatis non tenetur in conscientia supra vires hæreditariis excepti casus, num. 21.*
22 *Inuentarii de hæreditate conficiendi rationes. & seq. 24.*
23 *Inuentarium certitudini rerum conducit; fit expensis hæreditatis.*
25 *Inuentarii faciendi in patria consuetudinaria potestas à cancellaria literis impetratur, cum duabus cautionibus.*

SVCCEDIT iuri deliberandi remedium inuentarij, 1
ex beneficio Iustiniani introductum[g]. *Si hæres*, inquit, *dubius est, vtrum admittenda sit necne defuncti hæreditas, non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hæreditatem, vel se immisceat; omni tamen modo ab ipso inuentarium conficiatur. &c.* Inuẽtarium est, ἀπογραφὴ, ἀπόφασις, repertoriũ 2
& descriptio inuentorum. *Tutor*, inquit lex[h], *qui repertorium non fecit, quod vulgò inuentarium dicitur, dolo fecisse videtur.* Est hoc nomen ex genere eorum quæ πρός τι, ad aliquid, referuntur: secundum enim ea quæ describenda sunt, inuentarium fieri dicitur, est enim τὸ ὅθεν ζητούμενον ἔξεστιν εὑρεῖν ἀπόφασις ἢ ἀπογραφὴ, id est, *est assertio vel descriptio eius inquisiti, quod potuit inueniri.* Inuentarium itaque erit, aut solemne & cum 3
publica authoritate factum, vel simplex à priuato. Et vtrumque plenam aut

g In l. sc. C. de iure delib.
h l. tutor qui repertorium. de administ. tut. P.

non

non plenum dici poteſt [a]. Publicum dicitur inuentarium, quod perſona inter
ueniente publica fit, veluti magiſtratu [b], notario ſeu tabellione, qui & ſeruus
publicus dicitur [c], & fidem habet publicam. Solemne verò dicitur, quando
requiſita per iuris diſpoſitionem in confectione ſeruantur, de quibus poſteà
Deo fauente. Priuati inuentarij facit cauſam deſcriptio, & veluti index re-
rum memoriæ cauſa: quemadmodum quando in teſtatum ſeu ſcripturam re
ducunt hæres & legatarius vſusfructus, res fruendas & ſtatutum earum; vt
appareat facilius, an deteriores factæ ſint [d]. Fiebat & inuentarium à publica
4 perſona, & de bonis in publicum redigendis, cum deſcriptione & indagatio-
ne plena rerum & qualitatis earum, eius qui proſcriptione damnatus fuiſſet
[e], vel cuius bona annotantur [f], vel dum bona vacantia fiſco incorporantur [g].
Plenum inuentarium eſt, vbi omnia quæ deſcribenda ſunt enumerantur cum
ſuis qualitatibus & numeris & cum certitudine. Non plenum autem, quod
ſummariè & de plano, & veluti capitatim raptimque fit, vel in quo omittitur
5 deſcriptio plena deſcribendorum. Palam autem eſt, vſum repertorij in pluri-
bus eſſe neceſſarium ad certitudinem memoriamque rerum, acceptarum vel
relictarum, de quibus fiunt libelli & tabulæ publicæ vel priuatæ, ſi reſtituen-
dæ ſint. Exempla plura ſunt in iam dictis annotandis bonis reorum, vel in fiſ-
cum deferendis vacantibus: ſi accipiantur ab adminiſtratoribus ſecularium
vel ſpiritualium rerum aut perſonarum: ſi per curatorem datum ventri [h], bo
nis [i], vel à tutore dato pupillo [k]: ab epiſcopo, qui accipit bona diſtribuenda
pauperibus [l]: à creditoribus, ſi capiantur bona debitorum, vt veneant [m]: quan
do epiſcopus vel moritur, vel crimine damnatur, ab œconomis eccleſiæ [n]. Fit
6 & hæreditatis inuentarium per hæredem [o], de quo loquuturi ſumus. Et hoc
inuentarium, eſt deſcriptio omnium bonorum defuncti facta authoritate iu-
dicis aut coram iudice ciuitatis & loci, & præſentibus illis quorum intereſt,
ſolemnitatibus à lege vel conſuetudine ſtatutis, adhibitis. Si modica tamen ſit
hæreditas, vt ſumptus qui in inuentario requiruntur, exhaurire poſſint ali
quam partem vel maiorem hæreditatis, inuentarij ſolemnis confectio remit-
titur [p]. Quando autem fit, omnia & ſingula quæ hæreditatis ſunt in indiuiduo
enumeranda & deſcribenda ſunt, omnia quæ defunctus habuit penes ſe tem-
pore mortis [q]: alioquin enim datur licentia creditoribus, legatariis, ſi maio-
rem putauerint ſubſtantiam à defuncto derelictam, quàm hæres in inuen-
tario annotauerit, quibus voluerint legitimis modis, quod ſuperfluum eſt ap-
probare, & per tormenta ſeruorum hæreditariorum, vel ſacramenta illius, ſi
probationes defecerint: vt ſi aliquid hæredes ſurripuerint, celauerint vel
amouendum curauerint, poſtquam fuerint conuicti, in duplum hoc reſtitue-
re, vel hæreditatis quantitati computare compellantur [r]. Iam enim ex quo
quis nõ omnes res ponit in inuẽtario, doloſè facere videtur, & ſuſpectus effici
7 tur; & ſi ſit tutor, vt ſuſpectus remouetur [s]. Debet igitur & inſtrumẽta rerum
cum rebus aliis inſerere, & quæ debentur teſtatori [t]. Tenor tamen inſtru-
men orum non tranſcribitur: quamuis in inuentario tutoris contrarium ſerue
8 tur [u]. Inuentarium debere fieri coram iudice ſeu à iudice loci [x], dictum eſt in
finitione: verumtamen ſufficiet ex conſuetudine, vt fiat coram amanuenſe,
quem vocant grapharium [y]. Hodiè in amplis hæreditatibus iudex, vel ſi ei cõ
ſiliarij ſint, vnus ex illius ſede, conficiunt. Si tamen agatur de bonis præſbyte
ri defuncti, dubitari potuit coram quo iudice fieri debeat: & an per eccleſiaſti
cum iudicem, an verò per temporalem vel coram amanuenſes. Sed reſoluit
Guido Papæus [z], vt ſi inſtitutus ab eo fuerit laicus, vel ſi is alio modo ei ſucce-
dat, quod per curiam ſecularem fieri debet: quia bona, quæ erant affecta cle-
ricali priuilegio, deſierunt eſſe eccleſiaſtica, & ſequuntur hæredum conditio-
nem [a]. Et ita iudicatum tradit. Ante aditionem enim hæreditas repræſentat
defunctum, ſed adita hæredem [b]. Vt contrà, ſi laici hæreditas deuoluatur in
eccleſiam, vel perſonam eccleſiaſticam, aut ad pias cauſas, inuentarium ad e
piſcopum pertinet [c]. Et bona ſucceſſionis laici perueniendo ad præſbyterum,
incipiunt vti priuilegio bonorum præſbyteri [d], ſecundum c. clericis, de immu
nit. eccle

a de omnibus iſtis mẽbris, in l. ſi. arbit. tu te C.
b magiſtratus publ. perſona, l. 1. de iuſt. & iure.
c l. 2. rem pup. ſal. fo re. P.
d l. 1. vſuſf. quan. ca ue. P. l. ſi ego, 10. §. planè ſi rerum libellus, de iu. delib. P.
e in l. ſi quis intra prouinciã, de bon. præſcr. C.
f l. 1. & ſi. de requir. reis, P.
g l. fin. de bon. vacan. lib. 10. C.
h l. 1. §. pen. de curat. bon. dan. P. l. 1. de vent. in poſſ. mitt. P.
i d. l. 1. §. pen. d. titu. de cur. bo. dan. P. l. 1. C. eod.
k l. tutor qui repertorium, de adm. tu. P. l. tutores, C. eod.
l l. nulli, 28. de epiſ. & cler. C.
m l. fin. de bo. autho. iudi. poſſid.
n c. charitatem 12. q. 2. cap ſicubi, 12. q. 5.
o in l. ſi C. de iu deli.
p Pyrrus, in ca. 8. de ſucceſſio. in conſue. Aurel. Bar. in l. mediterraneæ, de anno. & trib C. Chaſſ. in §. 13. *des ſucceſſions*, ad verſi. *par benefice d'inuentaire*, num. 1. & 2.
q d. c. ſicubi, & c. charitatem, 12. q. 2. ibi, *ſubtiliter ſcribantur*, & l. fin. §. ſin autem, de iure delib. C.
r d. l. ſi. ibi, *licentia dãda*, l. ab omnibus, de leg. 1. l. in bonæ fidei, C de iure delib.
s Bart. in d. l. tutor, de admi. tuto. P. Pano. conſ. 73.
t vide Chaſſa. in §. 6. ad ver. *par inuentaire*, nu 2. & 4. *des enfans de plusieurs licts*, in conſuet. Burg.
v l. chyrographis, de admi. tuto. iuncta glo
x Bart. in l. tut. qui repertorium, in 2. col. de admini. tuto.
y Io. Faber, & Salic. in l. tutores, C. de adminiſt. tuto.
z Guido Pap. dec 161.
a citat l. fiſcus, de iu. fiſc. P. l. 3. C. de epiſ. & cler. l. Paulus reſpondit per procuratores. 59. §. 1 de acqui. hæred. P.
b l. 1. §. Sceuola, ſi quis teſta. liber hic l. hæreditas in multis, de acq. rer. dom. P.
c l. nulli, 18. de epiſc. & cler C.
d authen. item nulla communitas, eod. Gui. Pap. expreſſè deciſ. 382.

nit.ecclesiar.Quod tamen dicitur reuocatum in clemen.1. & ibi Card.tit.Sic
de episcopi bonis fit inuentarium per clericos, œconomosque ecclesiæ[a]. For 9
ma conficiendi inuentarij,traditur à Panormi. in consil. 73. incipiente, *Iesu
Christi eiusq; piissimæ matris*,4.col.ver. *causa ergo breuitatis*,in 2.volum. vt ante om
nia signum fiat venerabilis crucis ab hæredis manu[b]:citentur legatarij & cre
ditores, vt adsint certa die & certo loco ad confectionem faciendam[c]. Cita-
tio, si certi sint,nominatim fiat: si incerti, fiat publicè per præconem procla-
matio[d].Et loco creditorum vel legatariorum absentium,vltra testes in inuen
tario descriptos, alij tres locupletes viri,fidei & opinionis bonæ,& probi ad-
hibendi,in quorum præsentia fiat inuentarium[e]. Debet incipere inuenta-
rium hæres intra 30.dies à tempore quo scit sibi hæreditatem delatam, & in-
tra sexaginta sequentes perficere,omniaque in hæreditate inuenta perscribe-
re[f].Iason,ad l.fin.de iure delib.C.num. 3. 4. addit cum his solemnitatibus a-
lias,& explicat non dici inuentarium inchoãtum intra triginta dies, ex eo so-
lo quòd hæres vocasset notarium & testes,& in principio chartæ posuisset si-
gnum crucis, diesque sexaginta esse continuos, id est, continere triginta,intra
quos incipi debet, & 30.intra quos compleatur. Verùm obtinuit etiam non
cœptum intra 30 si compleatur intra 60.valere[g].Sed si res sunt alibi,quàm v-
bi cœptum est inuentarium,datur annus ad inuẽtarium perficiendum à mor-
te testatoris computandus[h].Posse & intra illud tempus fieri, etiam post adi- 10
tam hæreditatẽ,tradit Paul.Castren.ad d.l.fin.num.3.[i] Et ita tempus inuen-
tarij faciendi incipit currere à die delatæ hæreditatis, & ante aditionem: &
post,continuatur. Addunt, vt res mobiles & immobiles describantur,vt quæ
sunt testatoris,& quæ non sunt, quæ tamen in hæreditate reperiuntur, vt de-
positæ[k],mutuò acceptæ,vel præcariè, quia & hæc petitione hæreditatis ve-
niunt[l].Consulere autem sibi hæredem, si protestetur ea quæ posteà inuene-
rit se scripturum & additurum inuentario. Deinde & notarij publici scriptu-
ra,& subscriptio inuentarij per hæredem exigitur,vel subscriptio eius procu-
ratoris:quia per procuratorem fieri potest inuentarium[m].Et hæc latius expli-
cantur apud prædictos Iasonem,Bartholum,Paulum Castrensem, in præd.l.
fin.& quædam per Guill.Benedictum,ad c. Raynutius, ad versic. *mortuo itaq;
testatore*.1.num.398.& sequentibus de testam.Necessitas in hæreditatis quæ- 11
stione conficiendi inuentarij, hæredis est, qui si vel non conficiat, omittendo
dolosè quæ inuenta sunt in hæreditate,priuatur beneficio inuentarij[n]. Cogi 12
tamen non potest facere,si nolit;nisi sit hæres grauatus de restituenda hæredi
tate post aliquod tempus.Nam is adigitur inuentarium facere ope iudicis, vt
disputatur in decisione Capellæ Tholos.314.& ad illam per Aufrerium.Num
autem currat & tempus & necessitas conficiendi inuentarij in eo cui restitua
tur ex fideicommisso hæreditas,& num is iuuetur inuentario hæredis grauati,
remissiuè tractat Guido Pap.decis.571.num.6.Bartho.in l. in ratione, §. quod
vulgò,ad leg.Falcid. P.& in l.1.§. de iu. delib. P. qui respondit teneri iterum
eum cui restituitur,de nouo facere,vt fruatur beneficio,ne teneatur supra vi-
res.Idipsum & probat Paulus Castren.num 3.ad §.& si præfatum,& ibi Bald.
l.fin.de iure delib.C.In fisco verò non conficiente inuentarium,responsum nõ 13
ideo subiici pœnis l.scimus,de iure delib.C.quia is non tenetur vltra vires hæ
reditarias[o].Et ita iudicari tradit Guido Papæus[p],licet videatur contrarius §.
pen.de hæred.& falc.Attamen contra minores currit hoc tempus, sed resti- 14
tuuntur probata læsione[q].Idipsum dicitur in ecclesia,& hospitali,hæredibus
institutis[r]:verumtamen vt in minore,est locus restitutioni[s].Remitti autem 15
an possit hæc necessitas inuentarij à testatore hæredi, post varias sententias di
stinguit Iulius Clarus[t],vt non possit remittere in præiudicium creditorum:
alioquin si remiserit, & ipse non fecerit, in solidum conuenitur ab illis. At in
præiudicium legatariorum,aut fideicommissorum, quibus si noluisset nihil
quoque relinquere cogebatur, posse. Sicuti & potest tutori remittere confe- 16
ctionem inuentarij,non quidem simpliciter,sed tãtùm si prohibeat[u]. Si tamẽ
iudex videat minori expedire confectionem inuentarij, non obstante prohi-
bitione

a c.charitatem,12.q.2.
b omissum autem signum non vitiare inuentarium,scribit Iason,ad l.fin.nu.4. de iure delib. Tamen Christianum est,apponi.
c vt d.l.fi.eo.C.auth. sed cum testator,ad leg.falc.
d Bart.in d.l.fi.
e §.sancimus, versi *si absunt*, de hæred.& Falc.
f d.l.fi.de iure delib. C.& d.§. sancimus.
g Gui.Pap.deci.571. nu.1.
h d.l.fin.§.sui autem alius.
i gl.in ver.*delatam*.d.l.fi.facit l.3 §.si quis hæres, de sta.liber.
k Paul. Castr.in d.l fi.num.5.
l l non tantùm,de pe tit.hæred.P.
m Paul.Castr.num.8. Ias.Bar. Bald.& alij,ad d.l fi.
n Masuer. in titu. de successio. §. item si hæres dolosè,§.49. in praxi.vide Paul. Cast.ad d l.fi.num. 4.& ibi Bald.& Ias. de iure deliber.C.
o l.1.§. an bona, & l. non possunt, de iure fis.P.
p Gui.Pap.decis.571. num. 3. & decis. 333.
q pupillus, de hære. & falci.in auth.gl. in l. auxilium, § 1. de minor.25 an,Gu. Pap. decis.141.142.
r §.fi.de hær.& falc. & ibi Iac.de Bellouisu,in auth.
s c.quia contingit,§. illi etiam, de relig. domib. in clemen. Guid.Pap.dec.571. num.4.
t Iul.Cla.lib.3. sente. iuris,in §. testamentum,q.6. num. 2.
u l.fi.arb.tute C.Bar. in l. nemo potest, num.12. de lega.1.

bitione illum facere tutorem coget [a]. Debetque fieri descriptio bonorum, non obstante prohibitione testatoris [b]. Vide de remissione inuentarij, Guid. Papæ.decis.352.& consi.63.Iason.in l.cum necessitatem, C.de fideicom. An-
17 gel.cons.144. circa finem. Effectus huius inuentarij legitimè peracti, propter quos tot solemnitates ei affixę sunt, vtilitates plures habent, quas ponit textus in l.fin.§.& si præfatam,& seq.de iure delib. Et ibi Iason, Paul.Castrensis, Bartholus,& alij explicant. Et primò, non tenetur hæres conficiens inuētarium, vltra vires hæreditatis creditoribus hæreditariis. Quamobrē inuentarium beneficium dicitur,& contrariū iuris antiquis regulis [c].2.Hoc hæres cōseruat sibi beneficium Falcidiæ, quod amitteret sine inuentario: cùm sine illo adiens, teneatur legatariis vltra vires hæreditatis [d].3. Ex hoc potest integra legata & debita soluere aliquibus, non accepta cautione de restituendo vt pro rata aliis contribuerent: nisi sciret alios esse legatarios & debitores, & ita malitiosè alios aliis ex integro prætulerit, vt olim [e].4. Propter factum inuentarium hæres, si pecuniæ non sunt in hæreditate, quibus satisfieri possit creditoribus, non cogitur ipse res vendere hæreditatis, vt pecunias conflet, & ita vitet obligationem de euictione: sed dat in solutum res ipsas [f]. Et ita aliud pro alio, etiam inuito creditore, contraque iuris communis regulas soluitur [g].5. Confecto inuentario, si hæreditas desinit esse soluendo propter interitum superuenientem rerum sine sua culpa, damnum est creditorum vel legatariorum, nō suum [h].6. loco, Conficiens inuentarium, prohibet per illud, vt si quid per testatorem ei debeatur per aditionem, & possit illud repetere l. fin. §. in computatione, de iure delib. C [i]. quod alioquin iure communi non fit. Nam adita hæreditate sine beneficio inuentarij, confunduntur actiones inter debitorem testatorem & hæredem creditorem, l.debitori,7.de pact. C.l.pen.de hæred.actio.
18 l.licet, C.ad leg.Falc.l.stichum,§.solutio, de solutio. P. cum similib. Imminet autem præcipuum damnum hæredi, vt si non confecerit inuentarium, teneatur supra vires hęreditatis creditoribus & legatariis [k], propter suspitionē ex-
19 pillationis fu,ri, non autem in conscientia [l]. Cui tamen regulæ sex adfert, exceptiones Iason, in d.§. & si præfatam.num. 2. quas ibi videto probatas. Indico autem tantùm, 1. Si creditores & legatarij fateantur nihil amplius fuisse in hæreditate. 2. Si mortuus, de cuius hæreditate agitur, dum viueret, cessisset bonis. 3. Si hæres sit cui libertatis causa bona addicantur. 4. Si defunctus reliquisset quippiam alicui, taxandum officio iudicis, vt alimenta. 5. In executoribus
20 testamentariis. 6. In fisco hærede. Addendus est alius effectus nō contēnendus istius beneficij inuentarij, quòd pendente tempore confectionis faciendæ, hæres pro debitis hæreditariis conueniri non possit personali vel hypothecaria actione, nullo tamen ex hoc interuallo creditoribus hæreditariis circa tem-
21 poralem pręscriptionem præiudicio generando [m]. Verumtamen si conueniatur hæres, non vt hæres, sed tanquam simplex possessor reali iudicio, quia illud competit contra quemcunque possessorem [n], pendente etiam dilatione faciendi inuentarij interpellatio rectè fit. Item, si pro legatis ad pias causas, putà pro soluendis legatis pauperibus, qui fame præmuntur: vel pro sumptibus in funere faciendis, qui ante etiam confectionem inuentarij detrahi ab hæreditate debent [o], interpelletur. Et ita docent Cynus, Bald.& alij interpretes, ad l. fin.§ donec, de iure delib.C.& Angel. in tractatu suo, inuentarij. Addunt & conueniri hoc tempore, pro malè ablatis à testatore repetendis, pro deposito recuperando, vel commodato [p]. Si is hæres alios debitores hæreditatis necessitatem conueniat, vt & tunc ipse conueniri possit [q]. Guido Papæ. tamen [r], absolutè probat, hæredem licet per alios non possit conueniri, pendente tempore inuentarij posse tamen hæreditarios debitores conuenire: excipiendo enim conuentus impedit litis ingressum [s]. Si tamen exceptio hæc inuentarij conficiendi omissa sit in initio, non ideo minus valet quod in lite gestum est: nec ideo processus nullus est ipso iure [t]. Ab initio verò obiicitur. Et ita rectè ea exceptione, executiones virtute instrumentorum debiti defuncti non fiunt intra tempus conficiendi inuentarium [u]: quod seruari in praxi monet

a Bart. vbi sup. l. vtilitatem, & l. 13 confirmādo, de confirm. tut. Bald. ad l. fi. arb. tute. C.

b Boer. ad §. 7. in gl. hæc cōsuetudo videtur probari, de consuet. & sta. perso. in consuet. Byturi.

c l. si re bonis, & l. quæ dotis, sol. matr. P.

d d.l.fi.§. si quis autē temerario, de iure delib. C. auth. sed cùm testator, ad Trebel.

e facit l.1. si cui plus quam per leg. Falc. Paul Cast. ad d.§. & si. præfatam, l. fin. de iure delib.

f Paul. Castr. vbi sup.

g l.fi.§.1. si cer. pet. P. vide de hoc auth. si debitor, C. de fideicom. in auth. Decis. Cap. Tholo.

h Barth. in l. in ratione, §. diligenter, ad leg. Falc. P.

i l. in imponenda, ad leg. Falc. C.

k d.l.fi.§. et si præfatam, & §. si verò postquam. & §. si verò non fecerit, de hær. & Falc. in auth.

l Bald. ad l. fin. de iure delib. Bart. ad rubr. de acq. hæred. Mart. Lauden. trac. pœnit. Guido Pap. q. 571. nu. 9.

m l. fi. § dare tamen, de iure delib. C.

n l. Nesennius, §. fundum, de re iud. P.

o d.l.fi.§. in computatione, de iu. delib. C.

p Paul. Castr. & Ang. in l. 1. §. hæc stipulatio, col. 11. si cui plus quam per leg. Fal. P. Bald. in d. §. donec.

q Chass. ad §. 13. ad ver. si autem si vendere ... nu. 10. vers. ... limita, in consuet. Burg. Vide Bald. & Ias. in d. debitori, de pact.

r Guido Pap. decis. 571. nu. 8.

s Ias. in l. fi § licentia, de iure deliber. C. Guido Pap. d. decis. 571. nu. 7.

t decis. Cap. Tho. 257.

u Bald. in d. l. fi. §. & si præfatam, Ias. in ea. l. § licentia, Vitalis de Campani in tra. clausul. clau. nihil nouari inuentarii confectione pendente.

net Bartho Chaſſa [a]. Rationes porrò iſtius inuentarij & effectus, poſſunt colligi ex pluribus. Quarum prima, quia inuentarium facere tenentur, qui de acceptis reddere debent rationem [b]. Inuentarium namque dicitur caput & principium omnium rationum, quod & ſimplices adminiſtratores facere tenentur [c]. Rationes verò acceptorum & inuentorum in hæreditate reddere tenentur hæredes creditoribus, dum volunt ſe ab omni periculo eximere. Secunda, ab honeſtate pendet, conuenire homini probo non ſolùm malum non eſſe, ſed & eſſe alienum ab omni mali ſuſpitione [d]. Is autem qui non vult inuentarium facere, præſumitur eſſe doloſus, & dolo non facere. Et proinde tanquam ex maleficio, contra illum de exiſtentibus iuratur in litem [e]. Tertia, quia quamuis negotium non pendeat ex vi inuentarij, tamen ad certitudinis probationem conducit ſcriptura [f], cùm ad liberationem hæredis, ne vltrà teneatur: tum etiam ad eluendam furtiuarum rerum ſuſpicionem. Neque quicquam intereſt hæredis, fieri inuentarium, cùm & ſumptibus hæreditariis fiat non ſuis [g]. Et ſic repellitur eius malitia, per exceptionem receptam [h] tua non intereſt. Sed nec iure naturæ æquum eſt, vt is velit locupletari cum alterius, nempe creditorum, iactura [i]. Eius autem voluntatis eſſe præſumitur, qui non petitur dominos & creditores, rebus ſuis proſpicere [k]. Proinde in Gallia, in locis quæ conſuetudine reguntur, beneficium inuentarij conceditur per principem, codicilis ea de re impetratis ab officinis æquitatis, ſeuà cancellariis [l]; quibus id permittitur: dummodo cautiones interponãtur. Cautiones porrò, quæ præſtantur ab huiuſmodi hæredibus literas impetrantibus, ſunt duæ; vna, iuratoria, de fructibus & mobilibus in hæreditate inuentis, non etiam de immobilibus: altera fideiuſſoria, de faciendis ſumptibus funeris, & ſoluendis debitis, vſque ad valorem prædictorum mobilium, & ita iudicatum [m]. Cæterùm, quæ ſint rationes temporis conceſſi inuentario faciendo, poſſunt accipi à rationibus iuris deliberandi.

22 (beside "net Bartho Chaſſa")
23 (beside "Secunda")
24 (beside "Tertia")
25 (beside "conceditur")

a Chaſſa. ad §. 13. & ad verſ. ſi aucunes ſe vendent, tit des ſucceſſions, num. 11. verſi. & ideo.
b l. Orphanotrophos, & ibi Bald. de epiſ. & cler. C.
c l. nulli, C. eo. l. 1. de tut. & ratio diſtrah.
d Pſal. 33. cum ſimil. l. tutor qui reperto rium, de adminiſt. tuto.
f l. non figura, de actio. P. l. contrahitur, de pignor. §. c. 2. de probatio. l. non ſolùm. § ſed vt probari, de oper. no. nunciat. P. l. chirographis, de admin. tuto. P.
g l. ſi. §. in computatione, de iure delib.
h c. veniens, in 2. de teſtib. in Sex. l. poſtquam liti C. de pa. cum ſimilib.
i l. nam hoc natura, de cond. indeb. P. l. iure naturæ, de reg. iur. P.
k iuxta c. adferte mihi gladium, de præſumpt.
l Papus. lib. 21. Rapſo. areſto. titu. 1. ar. 1.
m Idem, vbi proximè.

De adeunda hæreditate, Cap. 4.

Lib. 29. P. tit. 2. Lib. 6. C. tit. 30.

1 *Adire hæreditatem quid eſt.*
2 *Aditio & repudiatio, extraneorum; immiſtio & abſtentio, ſuorum.*
3 *Aditio, vel immiſtio duplex, expreſſa & tacita.*
4 *Aditio de qua re fieri dicatur, nempe de hæreditate.*
5 *Aditio hæreditatis pro parte fieri non poteſt, nec pro parte repudiatio.*
6 *Adire hæreditatem qui poſſint. & 7.*
8 *Seruus non poteſt niſi iuſſu domini adire hæreditatem.*
9 *Per procuratorem an quæratur ſucceſſio.*
10 *Mutus, & ſurdus pro hærede ſe gerere poſſunt.*
11 *Cui interdictum bonis, quando, & quomodo adit hæreditatem.*
12 *Aditio nomine infantis & collegii hæredum per quas fiat.*
13 *Monacho delata hæreditas per quem aditur.*
14 *Aditio hæreditatis verbo, & nutu quomodo fiat.*
15 *Adire hæreditatem grauatus, de reſtituenda cogitur.*
16 *Aditio & ſine & coram iudice fieri poteſt.*
17 *Adeundi hæreditatem plurium ſuccedentium ordo. & 18.*
19 *Adeundi facultas quanto tempore præſcribatur.*
20 *Adire volens, cuius ſtatus eſſe debet.*

IN

IN ADITIONE, prima causa est consideranda, an adeun
1 da sit hæreditas, & hoc tractauimus iam in 1.2. & 3.cc. superiorib. Videamus igitur quid sit aditio, & de reliquis. Adire hæreditatem, inquit Azo[a], nihil aliud est, quàm velle eam habere, animo scilicet & facto, ire ad hæreditatem, suscipe-
2 re, agnocereúe tanquam suam. Aditio, quia diuersum quid constituit aditum ab eunte ad illud, propriè extraneorum esse dicitur, qui apiscendo hæreditatem (sic enim apisci pro adipisci dictum refert antiquis Sextus Pompeius Festus) venit in bona quæ nullomodo possidebat anteà: quemadmocum cùm nõ acceptat delatam, repudiare dicitur. Qui autem sui sunt, non adire, sed se immiscere hæreditati; vel pro repudiatione, abstinere se ab eadem dicuntur[b]: quia viuente patre qui erant in eius potestate filij quasi domini erant.[c] Duplex aditio vel immixtio, expressa & tacita[d]: Expressa est,
3 quæ verbis apertè declaratur, cum facto dicente hærede, se adire vel adiuisse hæreditatem: veluti, quando grauatus de restituenda hæreditate cogitur eam adire à fideicommissario substituto[e]: item si spontè adiuit[f]. Tacita aditio, quando hæres ea gerit, quæ non solent geri nisi ab hæredibus, nulla protestatione contraria præeunte: sic enim dictur, se gerere pro hærede reipsa[g], tacita voluntate, cuius testimonium in contrarium nullum fuit editum. Maximè hoc in suis hæredibus verum erat, qui iure ciuili hæredes fiebant, qui ingerendo se, ipso iure immiscere sese videbantur, nisi mente diuersum protestarentur manifesto. In extraneis non vtique obseruatum olim. Nam filij emancipati, bonorum possessionem petere debebant; & si gerebant aliqua hæreditatis, antequam decretalem bonorum possessionem à prætore accepissent, non dicebãtur pro hærede gerere[h], nec iure Codicis, antequam à iudice loco prætoris[i] impetrassent. In Gallia tamẽ æquale ius omnibus hæredibus cõstituitur, vt ingerendo se, videantur se pro hærede gerere: quia mortuo testatore vt sui, domini etiam extranei fiũt si velint, & mortuus saisit viuum. Vnde gestio pro immistione habetur. Pro hærede quippe dicitur gerere, qui tãquã dominus hęreditatis facit: antiqui enim hæredes dominos dicebãt[k]. Rectius tamẽ, vt opinor, distingui ea quæ gerũtur, an gerãtur alio animo quã hæreditatis agnoscẽdæ; quod cõstabit declaratione[l], & protestatione. Aut si declaratio nulla fiat anteà, colligendũ est ex gestis: an gesta sint ei⁹ naturæ, quæ fieri possint ab alio q̃ ab hærede: an verò nõ solcãt nec possint fieri ab alio, quã ab hærede[m]: an ab vtrisq; fieri possint. Nã quæ ab aliis quã iure hæredis fieri possũt omnino, certè illa nõ habẽt ĩmixtionẽ: veluti, si q̃s nõ quasi hęres, sed quasi fili⁹ patroni, egẽs à liberto patris velit ali, proculdubiò hoc extra causã est se immiscẽdi bonis[n]. Itẽ si rẽ hæreditariã, vt rẽ alienã penes se habeat, nesciẽs hæreditariã[o]. Si surripuit rẽ hæreditariã[p]. Si tãquã inquilin⁹ vel vt custos, vel alia de causa quã vt hęres, ĩ domo habitauerit paterna[q]. Si possideat rẽ vt emptor ab hæredib. paternis[r], si tanquã soci⁹ viuẽtis patris[s]. Si q̃s verò gerat ea quæ nõ fiũt nisi ab hærede, pro hærede se gessisse videtur: vt si institut⁹ cũ filio, iusserit filiũ adire[t]. Si hęres, re etiã nõ hæreditaria quasi hæreditaria vsus sit[u]: quia anim⁹ ibi inspicitur, vt voluerit esse hæres[x]. Si aliquid accipiat ex volũtate defũcti hæredi debitũ, vt pecuniã quã dare iubebãt statuliberi[y]. Si seruos hęreditarios manumisit[z], sic de similib. Quòd si gerat negotiũ hæres, quod ab hęrede, & ab alio ad cõseruationẽ hæreditatis, vel ob pietatẽ geri possũt, si hæres gerat sine protestatione, pro hærede gessisse videtur: si protestetur, nõ vtiq;[a]: vt putà, si fili⁹ patrẽ sepeliuit, si iusta ei fecit, si seruos hæreditarios pauit, aut iumẽta hæreditaria, si ea distraxit, si fũdos aut ædes locauit, vel fulsit, vel q̃d aliud fecit, vt saluæ res essẽt. Aditio fieri dicitur de hæreditate, ideo eius qui viuit bona, hoc nomine adiri vel re-
4 pudiari nequeũt: q̃a viuẽtis hæreditas nõ est, sed mortui[b]: & q̃ hæreditatẽ adiuit viuẽtis, nihil egit[c]. Quin si putet testatorẽ, vel eũ de cui⁹ hæreditate agitur adeũda, viuere, nõ põt adire[d]. Rursũ, postquã hæreditas delata est, ei⁹ pars adi-
5 ri nõ põt, & altera omitti: sed aditio de tota faciẽda est[e]. Atq; fili⁹, hæres institutus, hæreditatẽ nõ põt repudiare retẽta lęgitima[f]: quia legitima filij cũ est vnita cũ reliquo patrimonio patris, nõ cõsideratur separatĩ & diuisim à reliq̃s

CCCccc bonis

a Azo, in summa, titu. de iure delib. C.

b §. extraneos, de hær. qual. & diff. nota in rub. de acq. hę. P.

c l. in suis, de liber. & post.

d §. in extran. de hær. qual. & diff.

e l. nam quod, 14. §. qui compulsus, & l. cogi, 16. §. generaliter, ad senatusc. Trebel. P. in l. quandiu, 68. de acq. hær. P.

f vt l. cum qui, 51. §. fin. eod.

g l. pro hærede, 20. & l. gerit, eod.

h l. 1. l. puberem, l. si. ũ. hæredem, C. de iure deliber.

i l. fi. & pen. C. qui admit. ad bonor. possess.

k §. pen. de hær. qual. & diff. d. l. pro hærede, 20. & l. gerit, 87. de acq. hæred. P.

l l. Aufidius Labeo, 62. eod. P.

m d. l. pro hærede.

n Paul. in l. si quis nõ, 79 de acq. hær. P.

o l. cum bonis, 86. eo.

p l. si quis extraneus, eod.

q l. 1. de repud. hær. C.

r l. 2. eod.

s l. si pupillus, 42. §. si in societate, de acq. hær. P.

t l. si ego, l. si seruus, l. si ex sua, eod.

v l. si quis extraneus, 21. §. 1. l. gerit, l. cum bonis, eod.

x l. si aula, 6. C. de iur. delib.

y d. l. pro hærede, 20. §. Papinianus scrib. de acq. hær. P.

z l. si pupillus, 42. §. fin. l. Pantonius, 85. §. final. eod. l. 1. C. de iure delib.

a d. l. pro hærede, l. 2. C. de iure delib.

b l. 1. de hære. vel act. vend. l. 1. pro hær. P. l. opinione, C. eodẽ, l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud, de ver. sig. P.

c l. qui superstitis, 93. de acq. hær. P.

d l. is qui hæres, 13. §. si quis, l. hæres institu. 32. eod. l. si quidem, C. soluto matrim. l. nec ne, C. de captiu.

e l. 1. & 2. l. si quis, 55. & l. duo sunt hæredes, 38. de acq. hær.

f Paul. Cast. in l. hær. instituta, C. de imp. facit l. cum hæreditate, 55. de acq. hær.

bonis. Ita filius abstinendo se bonis patris, immiscere se non potest legitimæ,
aut petere eam: vt etiam notat Cynus, in l. hæres instituta, C. de impub[a]. Nec
abstinendo potest legitimam separare; vt notant interpretes post Bartho. in
l. quia poterat ad Trebell. P. Ne vna & eadem res diuerso iure cẽseatur, cõtra
l. eum qui ædes, de vsucapion. Bart. Chassaneus, ad §. 12. ad ver. *ne retourne point*,
vers. *secundo respondeo*, in consuet. Burg. Ita ius aditionis indiuisibile: & qui in-
stitutus est ex asse, qui se gerit in aliqua parte pro hærede, totam agnoscere vi-
detur[a]. A quibus porrò adiri debeat hæreditas, planũ est, ab illis posse qui hæ- 6
redes institui possunt, vel capaces sunt successionis, vel per se vel per aliũ quæ-
rendæ. Atque regula generalis est, vt qui possit in alijs dici idoneus vt se obli-
get, possit per se adire: qui vero non possit, & ei inhibeatur aditio per se. Idcir-
coque nec pupillus, nec reliqui à contractibus reiecti, adire possunt[b]. Fuit ta- 7
men olim ius ciuium Romanorum, vt soli testamento ciuis Romani hæredita-
tem capere possent. Nec vllus peregrinus huius hæreditatem adire poterat.
Quod Cicero docet, oratione pro Archia poeta, dum probat Archiam se pro
ciue gessisse quòd sæpè adiisset hæreditates ciuium Romanorũ. Et pro Cecin
na, Ebutius Cecinnæ aduersarius dicitur negare hæredem posse esse Cesenniæ,
Cecinnam, quòd ciuitas adempta esset Vollaterranis à L. Sylla: & ideo ciuis
non esset. In Topicis quoque, inter iura ciuitatis, ponit nexa & hæreditates.
Homo liber per se iure ciuili, non seruus, nisi domini solius non fructuarij ius- 8
su, adire hæreditatem potest[c]. Domino iussus eius tamen quærit hoc modo,
vt bonorum possessione etiam intelligimus[d]: quam per nos ipsos & per alios
nobis subditos, iussu nostro acquirere possumus[e]. Per procuratorem autem, 9
sicut in bonorum possessione, non possumus adire: & in hoc differt hæreditas
à bonorum possessione, quod tractatur in l. per procuratorem, 89. & ibi gloss.
1. & l. Pomponius, 85. de acqui. hęred in P. Ita Vlpianus[f], *si quis mihi bona fide ser-
uiat, seruus alienus, iussu meo adeundo nihil promouebit, nec acquiret mihi, nec potest.*
Mutus, surdus, gerendo se pro hærede, obligantur[g]. Potest & eorum nomine 10
& à furiosi curatore adiri, vt cautum in l. fin. de bono. poss. inf. furio. Item is 11
cui lege bonis interdictum est, posse adire hæreditatem constat[h], videlicet eo
modo quo se obligare potest, nempe cum authoritate curatoris[i]: dummodo
ei is ob prodigalitatem bonis sit interdictum, non etiam si ob crimen[k]. Pupil-
lus quoque cum authoritate tutoris, solus non potest[l]. Adit & nomine infan
tis hæredis, pater hæreditatem[m], vel alius[n]. Sed & syndicus seu actor munici-
pum, curiarum, collegiorum, corporumque eorum nomine adire hæredita- 12
tem potest[o]. Monacho vero instituto, vel vocato ad hæreditatem, hæreditas 13
immediatè defertur monasterio, absque ministerio aut facto monachi hære-
dis instituti, & sine eius aditione, vt aiunt Innocent. Panor. Io. Andreas[p]. Et
iure ipso censetur ei acquiri, cuius monasterij est monachus[q]: & abbas, vel
monasterium per syndicum seu œconomum, huius hæreditatem pertractant
[r]. Videtur enim monachus propriam volũtatem eiurasse, & in monasterium
[s] eam & se, & sua transtulisse[t]. Disputat autẽ copiosè Guill. Bened. ad c. Ray-
nutius, ad ver. *si absque liberis*, 2. in vulgari substitutione, nu. 80. & seq. An institu
to hærede monacho, & substituto alio vulgariter, nolẽte adire monacho, præ
feratur monasterium: in aditione & iure, substituto; vti apud eum videre li-
cet. Aditio ex animi parte declaratur & cognoscitur, & ita fieri dicitur, si quis 14
sine actu vel reali prænensione, dicat se velle esse hæredem[u], de præsenti,
purè & sine conditione, & spontè & sine clausula actus suspensiua: veluti si
dicat *adeo, agnosco, volo hæres esse*: non etiam si dicat, *volo adire, hæres ero*[x]. Quia
inter actus legitimos, qui non recipiunt diem aut conditionem, annume-
ratur aditio à Papiniano[y]. Sic verba enunciatiua, relatiua ad actum, aditio-
nem indicant animo factam: vt si dicat, *do tibi centum aureos, quia hæres sum Ti-
tii*[z]. Si etiã scripto hoc declarauerit, dicẽs, *Titii hæres, tibi scribo*, vel si subscribat
tanquã hæres[a]. Scriptura enim probat volũtatẽ, & est imago mẽtis, si cõsensus
ei accedat. Vnde mut⁹ scriptura se gerere põt ꝑ hærede, si literas norit: vt etiã
nutu

a l. si ex asse, 10. l. si solus, 79. l. ex semisse, 73. eod. facit l. 4. de om. agro del. lib. 11. C. l. testamento, C. de impub. l. quidam elogio 20. de iure delib C.

b l. more nostræ ciuitatis, de acq. vel amit. hæred. P.

c l. si quis bona, 25. §. iussum, & l. aditio, 45. eod. §. 1. per quas per. nob. acqui. §. alienus, de hære. instit. apud Iustin.

d l. seruus, 7. de bono. posse. P. l. seruo, ad Trebeli P.

e l. 3. §. acquirere, de bono. posse. P. l. placet, 78. de ac. hæ. P.

f d. l. si quis, 25. & l. qui putit, 73. §. qui bona fide, de acq. hær.

g l. mutum, 5. eod. §. fi. de hær. qual. & diff. l. 1. §. mutus, de hær. instit. P.

h d. l. mutum, § fi.

i l. cùm quidã, de administ. tuto. C. l. is cui, de verb. obli.

k vt in l. manichæos, de hæret. C. l. pen. ad leg. Iul. maiest.

l l. potuit, 5. C. de iure deliber. l. more, l. 8. & l. pupillus, 9. l. pupillum etiam, 49. l. si per epistolam, 50. de acqui. hær. P. l. bonorũ, 7. qui adm. ad bon. pos. poss. C.

m l. si infanti, de iure delib. C.

n l. infantis, 3. qui adm. ad bon poss. pos. lib. 6. C. tit 9.

o l. 3. § à municipibus, de bon. poss. P. l. 1. §. quibus, l. nulli, & l. ciuitates, quod cuiusque vniuer. nomi P. facit l. omnibus, C. de hæred. decurio. l. vni. de libert. municip. P.

p Innocen. Panorm. Ioan. Andre. in c. in præsentia, de probatio.

q l. si C. de sacr. eccl.

r c. vni. de syndic. apud Grego.

s c. non dicatis, 12. q. 1. c. si religiosi, de elect. in 6.

t auth. ingressi, de sacros. eccles. C.

u l. cùm hæredes, de acqui possess. P. l. si forori, C. de iu. deli. l. apud Aufidium, de optio leg. P. l. iam dubitari, de hæred. instit.

x l. serui electione, §. 1. de leg. 1.

y l. actus legitimi, 78. de reg. iur. P.

z l. emptor, in fin. de rei vendic. P. l. 1. de colla.

a l. gerit, l. pro hærede, quis §. 1. l. Pantonius, l. si quis extraneus, § 1. de acquir. hæred.

nutu scripturam comprobare potest [a]. Et si literas nesciat, etiam nutu solo potest adire, præsentibus & explicantibus signa muti, proximis, vel familiaribus, qui norunt signorum muti consuetudinem [b]. Sed & si quis dixerit, *si sol-*
55 *uendo est hæreditas, adeo hæreditatem, nulla aditio est* [c]. Porrò qui metu coactus adit hæreditatem, siue liber sit, hæres non fit; siue seruus sit, hæredem dominũ non facit [d]. Et si metu compulsus adiit, potest contra aditionem petere restitutionem, & abstinendi facultatem [e]: excepto hærede grauato de restituenda hæreditate, qui velit nolit, & adire sine periculo tamen suo, & restituere co-
56 gitur à iudice [f]. Quemadmodũ & seruus necessarius hæres institutus [g]. Aditio potest fieri & sine iudice, & coram eo pro tribunali, quamuis bonorum possessio quæ datur causa cognita, non nisi pro tribunali detur [h]; vel hodiè coram quocunq; iudice [i]. Fit tamen aditio solùm post delatam hæreditatem, non
57 antè [k]. Delata porrò hæreditas dicitur, quã quis possit adeundo consequi [l]: vt si is solus vocetur, vel post alios, prioribus vel repudiãtibus, vel aliter suum ius amittentibus [m]. Quandiu autem ex testamento adiri potest hæreditas, tandiu ab intestato non defertur [n]. Quare pẽdẽte causa falsi testamenti, ab intestato non aditur, si dubitatur de testamẽto [o]; aliter cõtrà [p]: nisi falsum commissum ab alio, quàm hærede dicatur [q]. Idipsũ statuendum de controuersia, quæ circa validitatem testamẽti agitur, vel ex capite rerum, vel testatoris, vel hæredum vt quandiu rumpi testamentum, & contra tabulas bonorum possessio peti po-
58 test, non adeatur ex testamento hæræditas [r]. Ex testamento etiam, aditionis seruantur ordines: vt cohæredi nõ deferatur portio cohæredis adeunda, prius quam ipse repudiauerit cohæres [s]. Primoque defertur institutis hæreditas; & illis non adeuntibus, substitutis [t], coniunctis, & alijs suo ordine [u]. Ab intestato quoque, proximioribus adeundi vt succedẽdi datur licentia: primò suis, hisque vel repudiantibus vel non existẽtibus, legitimis [x]: iuxta ordinem edicti liberorum, legitimorum, cognatorum, viri & vxoris [y]: & secundum ea, quæ in
59 successione ab intestato docuimus anteà. Potest aditio fieri quocũque tempore, feriato & non feriato: quia fori contẽtiosi non est, sed voluntatis, & sine strepitu iudicij fit à viuẽte & sub finem vitæ. Quia & disponendo seu testando de hæreditate sibi delata, eam agnouisse videtur [z]: dummodo præscriptum non fuerit contra eum ius adeundi 30. annorum spatio, vel alio modo, vt suprà docuimus hoc libro c. 2. & docet Azo, in titulo summa, de iure deliber. C. Guid. Pap. decis. 332. l. licet, & ibi interpræ. potissimùm Baldus, vers. *Tertiò quæro*, de iure delib. C. glo. in l. cum antiquioribus, in ver. *Beneficio*, eod. tit. Melius glo. in l. 3. & l. quandiu, in 3. de acquir. hæred. l. fin. in fi. & ibi glo. ad ver. *Ex vna parte*, de ed. Diui Adriani toll. Cæterùm eius est aditio, qui certus est de suo statu & conditione, & suo nomine non alieno adeat. At in eo qui dubitat, an filiusfami. an paterfam. sit, dum adit & errat [a], in seruo qui dubitabat relictam sibi libertatem [b], & in eo qui se fallò pupillum existimauit [c], iura distingunt. Item certus esse debet & se hæredem esse, nec alio præueniri, & pro qua parte sit aditurus, & num sit necessarius vel extraneus, vt ex natura cuiusque successionis ritè adire possit, & subsistat aditio [d].

a facit l. nutu, de lega. 3.
b extant l. octaui gradus, §. cum glo. ver. cog. P. l. de tutela, C. de in int. restit. mino. vide Bart. in l. mutum, de acquir. hæred. P.
c l. eum qui duobus, § ... eod.
d l. qui in aliena, 6. §. si eo.
e l. si metus causa, eo. l. ... leg. C. l. nec emere, de iure delib. C. l. 3. §. inuito de bono poss. P. l. si mulier, §. si metu, in 2. quod met. cau. in P.
f l. cùm aliquis. 21. C. de iure deliber. l. quia poterat, & l. nã quod, §. qui compulsus, l. ille a quo, ... tempestiuum, & l. cogi, ad Trebel. P. §. 1. de hær. qual. & dif. l. si plures, §. filiæ de vulg. l. fi. de necess. hær. instit. C.
h l. 3. §. si causa, de bo. poss. P.
i l. si quis adm. ad bo. poss. poss. C.
k l. quandiu institutus ... de acqui. hær. l. pub. remitt. de iur. delib. C.
l l. delata, 151. de ver. sig. P.
m §. cùm igitur, de bo. poss. apud Iust. l. si duo, 18. & l. si quis hæres, 71. de acq. hæred. ... & 2. C. de succes. edic.
n l. quandiu, de regu. iur. P. l. quandiu po... l. ... plurimum, ... de acq. hær. ... l. 1. si tab. testa. nul. extat. P. l. ante quam, com. de suc. C. cum simil.
o l. nec si qui non valere, 17. de acq. hær.
p l. cùm quidam, 30. eod.
q l. cùm falsum, 26. eo. l. 2 de bon. poss. secund. tab. 6. C. tit. 11.
r l. 2. eod. P. l. ventre prægnante, 84. de acq. hæred. P.
s l. cùm hæreditate, 55. de hæred. instit. P.
t l. 2 §. defertur, de bon. poss. sec. tab. P. l. 3. de hære. insti. P. l. quandiu institutus, eod. l. 1. de ed. diui Adria. toll. C.
u l. vni. §. cum autem, C. de cad. toll. auth. hoc amplius, C. de fideicom.
x l. 2. vnde leg. P.
y l. 1. si tab. test. nullæ exs. P.
z l. si aut., de iure delib. C.
a l. qui in aliena, ... §. si is qui se ... hæred.
b l. qui putabat, §. quibus, & § si eod.
c l. qui se pupillum, l. ... & l. eum, qui duobus eod. P.
d l. is qui putat, & l. sequent. eod.

De effectibus & rationibus aditionis. Cap. 5.

1 *Aditionis finis. Et cur hæreditatis aditione testamentum confirmari dicatur.*
2 *Actiones quare ab hæredibus, & contra hæredes dentur: Nisi sint pœnales.*
3 *Hæreditatis vicesima quando pro aditione ab Adriano postulata; & oblita, & n. 7.*
4 *Octauii Cæsaris vectigal de vicesima.*
5 *Descriptio orbis sub Octauio qua, & quando.*
6 *IESVS CHRISTVS quando natus.*

8 *Aditio obligat hæredem legatariis & creditoribus ex quasi contractu.*
9 *Aditio confundit actiones inter debitorem & creditores sibi succedentes. Excepti 2. casus. num. 10.*
11 *Carcerationis obligatio debitoris num mandari executioni possit contra hæredē eius.*
12 *Carcerum obligatio pro debito ciuili odiosa.*
13 *Iuramentū quando, & quatenus transeat in hæredē iurātis & recipiētis iuramentū.*
14 *Aditionis introductæ rationes.*

EFFECTVS & fines, propter quos aditio faciēda est, vtiles sunt. Vnus generalis, vt aditio videatur cōfirmare testamentū alioquin nullū futurū [a]. Sic aditione desinit esse hæreditas, & bona defuncti dicūtur patrimonium hæredis [b]: nisi ob æs alienum hæredis, creditores hæreditarij petāt separationē bonorū, vt aiunt Iurisconsulti, in tit. De separatio. lib. 42. P. ti. 7. Hæres in omne ius mortui, nec tantū in singularum rerum succedit: ōū & ea quæ in nominibus sunt, ad hæredes transeant, vt ait Pōponius, in l. hæres, 37. de acq. hær. P. Facit & finitio hæreditatis, in l. nihil, de verb. sig. P. l. hęreditas, de reg. iur. Atq; cùm post aditionem hæres & hæreditas repræsentent defunctū, eiusque ius & personā [c]; sequitur vt hæres tedeatur omnium creditorū actiones excipere ciuiles, ex persona defuncti, & pariter ipse ex eadem persona actiones quæ cōpetebant defuncto, potest mouere & sequi, sublato iure antiquo [d]. In criminalibus verò, si lis cœpta non sit pœnales actiones non dantur contra hæredes, nisi in quantū in illos ex delicto peruenerint: ne alieno scelere ditentur [e]. Quod si lis contestata fuerit, in solidum etiam tenentur hæredes [f], Idq; post agnitam hæreditatem, corā iudice simpliciter exhibito testamēto [g], sine vlla diminutione hęreditatis. In quo antiquatū fuit edictū Adriani, de quo meminit l. 3. cū tit. de edi. diu. Adr. toll. lib. 6. C. tit. 33. Olim enim ex eo edicto hæres sibi adire licere postulabat, eiusq; nomine fisco vicesimam hæreditatis pendebat, vt notat Iustinianus [h]. Refert tamen Dio Cassius, Octauium, qui præcessit imperio & ætate Adrianū, vicesimā hæreditatis & legatorū, exceptis quę proximè genere iūctis, ac pauperibus morte aliorū relinquebātur, statuisse inferri in ærariū militare Cæsaris, quod ipse fecerat pro nutriendis militibus, quo tempore fames magna suborta est [i]. Atq; leges de vicesima parte hæreditatis addidisse M. Antonium Philosophū scribit Iulius Capitolinus, in eius vita. Verūtamen idem Dio notat [k], hanc vicesimam sublatā ab ipso Octauio, cū eam ægrè populus pateretur: cūq; idem populus cū senatu dixisset, se quāuis aliam exactionē subiturū potius quā illam, misisse Cæsarē per vniuersum orbē, vt is describeretur anno vrbis conditæ 766. imperij autē sui 10. Non alia de causa, quā, vt cùm singuli maiorē iacturam vererentur, dum descriptio agrorū, & oppidorū, & vrbium fieret, mallet visesimam. Hæc ille Dio quidē, sed meo iudicio mēdax est annorū vrbis & imperij supputatio: nā vt notat Cuspinianus ad Cassiodorū, in Læ. Scribonio, & L. Aratino Consul. qui fuerunt an. 10. Augusti imperij, is annus fuit ab vrbe condita 719. annus verò 766. incidit in annū 57. imperij Augusti, G. Pompeio, & Sex. Apuleio Consul. quorū consulatu obiit Augustus, vt ait Valerius Paterculus, imperij an. 56. & sem. Notatq; Orosius [l], & Eutropius [m], anno ab vrbe cōdita 767. Claudium Tyberium post mortem Augusti Cæsaris imperium adeptum. Proinde suspicor descriptionē, de qua meminit Dio, fuisse eā de qua scribit D. Lucas [n], qui proximior erat Augusto, & primā esse ait, his verbis, ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ καίσαρος αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, id est, *factū est autē in diebus illis: exiit edictū à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrenio.* Consentit Iosephus, dū ait [o], Cyrenium virum per omnium magistratuum & principatuū officia celebratum, consulem, & aliis dignitatibus clarum, censorem gentis Iudæorū à Cæsare Augusto destinatū, vt appreciaret vniuersorū substātias. Et inde Iudam Gaulonitē & Saddochum Pharisæū, seditionis & rebellionis cœ-

Margin numbers (right): 1 (EFFECTVS…), 2 (tatis, in l. nihil…), 3 (tis. In quo…), 4 (nus. Refert…), 5 (nium Philosophū…)

a l. si nemo, 142. de reg. iur. l. si alienā, § in extraneis, de acqui. hæred.
b l. 1. §. veteres, de acq. possess.
c in l. hæreditas, de acq. rer. dom. P.
d l. vni. vt actio ab hæred. & con. hær. inc. lib. 4. C. tit. 1. l. veteris, de contra. & cōmitt. stip. C.
e l. videamus, quod met. cau. P. l. in hæredē, de calumniat. P. l. pen. de in ius voc. P. l. si verò plures, §. qui autem, de iis qui deiec. P. l. vni. ex del. def. in quan. hær. tene. lib. 4. C. tit. 17.
f d. l. vni. §. pœnales, de perpet. & temp. actio. l. omnes, de reg. iur. P.
g l. 3. de edi. di. Adri. toll.
h d. l. fin.
i Dio Cass. libr. 55. hist. Roma.
k Idem, lib. 56.
l Oros. lib. 7. cap. 2.
m Eutrop. lib. 7.
n D. Lucæ cap. 2.
o Ioseph. lib. 18. antiq. Iudaica. c. 1.

nis cœ-

6 nis cœpisse occasionem, & armatos collegisse homines prætextu libertatis, quam onerari seruitute illa descriptionis & pensitationis prætendebant. Meminit de hoc ipso Iuda, qui fuit tempore descriptionis, D. Lucas, in actis Apostolorum [a], & post omnes etiam Eusebius Cæsariensis in ecclesiastica historia [b]. Anno autem, quo fiebat hæc descriptio, natus est dominus noster IESVS CHRISTVS. Anno autem imperij Augusti 42. natus certò tenetur, quanquam Cassiodorus & Tertullianus putent, natum anno 41. Erat autem ille annus ab vrbe condita, 751. Nullam autem priorem descriptionem vniuersi
7 orbis inueni, neque etiam ante octauium Cæsarem pacatum orbem plena pace inuenies [c], vt ditioni Romanæ obtemperans hanc descriptionem admittere posset. Sed è diuerticulo ad viam. Ergo illa descriptione voluit persuadere Octauius subditis, vt paterentur vicesimam hæreditatum. Et forsam sublatã suscitauit Adrianus, vel in adeundo, ne fraus ei fieret edicto prospexit. Quod
8 posteà sustulit Iustinianus, possessionem sine vicesimæ solutione, per aditionẽ coram iudice testatam, concedens rerum ab alio non possessarum; pro quibus contendendi iure, aditione etiam facta, vt domino hæredi viam fecit. Hæres quoque legatorum nomine, quasi ex contractu legatariis obligatur dicitur ex aditione [d], per quam contrahere videtur cum defuncto, & fidem suam voluntati testatoris accommodare [e]: nec aditione facta, vel agnita hæreditate, licet illi pœnitere [f]. Et ita tenetur satisfacere oneribus hæreditariis, omnibus inquam defuncti creditoribus insolidum, si nõ refugerit ad beneficium inuẽ-
9 tarij, vt anteà diximus: item legatariis, sed non vltra vires hæreditatis, sed in tantum in quantum est in hæreditate, cùm ij certent de lucro [g] priuato cum hærede, etiam in Falcidia, si inuentarij remedio sibi non prospexerit [h]. Sed & si creditor adeat hæreditatem debitoris, vel contrà debitor creditoris, illico confusæ sunt actiones inter debitorem & creditorem anteà natæ [i]. Neque vna & eadem, tanquam creditor & tanquam debitor cẽseri potest eiusdem rei, & eodem tempore. Nec sui ipsius quispiam debitor esse, vel creditor, nec sibi
10 dare potest: cùm constituenda sit differentia inter dantem, & accipientem [k]. præterquam in duobus casibus non confunduntur actiones. 1. si coactus sit adire, vt restituat [l]. 2. Si inuentario confecto, adeat [m]. Sed & notat Baldus, aditione facta etiam sine inuentario, non confundi actionem realem, quæ hæredi contra defunctum pro dominio alicuius rei competebat [n]. Quemad-
11 modum nec confunditur hypothecaria, si hęredi contra defunctum dabatur [o]. Cæterùm, cùm dictum sit, obligationes & actiones actiuas & passiuas in hæredes transire, dubium maximum occurrit, num obligatio carceris, qua nexus erat debitor defunctus, transeat in hæredem, vt is possit incarcerari pro ea obligatione, perinde ac defunctus: quia expeditum & sine dubio est, & debitores hæreditarios qui obligati sunt cum nexu carceris, posse ab hæredibus ex vi obligationis defuncti coniici in carcerem. In qua quæstione Chassaneus, ad §. 6. ad versic. *Contre le principal obligé ou ses hoirs*, tit. *des censes*, num. 1. & 2. in consuet. Burg. respondit, si statutum dicat, quod debitor possit pro debito incarcerari; quòd in eo casu, potest in carcerem coniici eius hæres: eiusque sententiæ citat authorẽ Bartholũ [p]. Mihi tamẽ verius & iustius videtur, ex instrumenti obligatione carceris cũ defuncto contractæ, non posse cõiici hæredẽ in carcerẽ, sed alia via in eum esse procedendũ. Si tamẽ ex propria posteà culpa vel sua mora vitiosa, vel alia causa propter ipsum debitum carcerandus iudici videatur [q], nihil est contrariũ sententiæ meæ: quia tũc, nõ ratione instrumenti prædecessoris seu sigilli obligatorij incarceratio fit, sed facto. Queadmodũ in statuto, & in Bartholi opinione locũ habet: q̃a hæres de eo in carcerẽ nõ detruditur tanquã hæres, sed tanquã post aditionẽ hæreditatis debitoris, debitor factus; & verba statuti seu legis ei cõueniũt, vt debitor pro debito incarcerari possit. Cũ tamẽ, si quis velit hæredẽ pro sigillo habẽte carceris obligationẽ, carceri dare, verba habeat pugnantia. Etenim in illo sigillo ꝑsonale merũ est pactũ de carcere, *oblige sa personne & biens*. Et quę purè persona-
12 lia sunt, nõ trãseunt in hęredes, [r] potissimũ si odiosa, q̃ restringẽda potius sunt

 quàm

- a Act. 5.
- b Eus. Cæsar. lib. 1. Eccles. histo. c. 5.
- c Sex. Pompe. Rufus consularis, in histo. Vide Strabo. in vlt. lib. Geograp.
- d §. hæres quoque, de obliga. quæ ex qua. cõt. nam.
- e l. apud Iulianum, §. fi. & l. seq. quib. ex cau. in posse. eat.
- f l. sicut, de repud. hæred. C.
- g l. fin. de codic. C.
- h l. fi. C. de iu. deliber. auth. sed cùm testator, ad l. Falc. C.
- i l. 1. & l. si adulta, C. de hæred. actio. l. si vxor, de bon. autho. iudi. possid. C. de pact.
- k c. fi. de institut. c. debitum, de bapt. fi.
- l l. debitor, ad Senat. Trebell. P.
- m l. fi. §. & si præfatã, C. de iure delib.
- n Bald. in d. l. si vxor, de bon. auth. iud. possid.
- o d. l. debitor, ad Trebell. & l. cùm quis, §. fi. de solut.
- p Bart. in l. postulante, ad Trebell. P.
- q vt in l. 1. qui bonoced. poss. C.
- r l. quia tale, sol. matrim. P.

quàm amplianda [a]. Odiosa autem hæc carceratio ob debitum ciuile, & ob æs debitum, personam vexari, quæ omnibus rebus præstat [b], & cuius gratia res omnes creatæ sunt à Deo [c]. Nec iura etiam ciuilia vel pontificia permittunt, imò puniunt, oppignorationem liberi hominis pro debito [d]. Quod abundè nos alibi docuimus, dum de mutui repetitione egimus [e]. Perpendenda est & consuetudo Galliæ generalis, vt nunquam etiam pro suo debito ciuili quis incarceretur, nisi ad carceres expressè se obligauerit eius causa: vt ait Ioan. Faber, in §. item quæritur, de actio. Et Stepha. Aufrer. in addit. ad decis. Capp. Tholos. 61. hæres itaque carcere non tenetur, quia se ipsum ad illum expresse non obligauit. Accedit aliá propè similis quæstio, num iuramentum transeat 13
in hæredes: in qua responsum est, iuramentum personale [f] ex parte eius qui iurat, & reale ex parte eius cui iuratur [g]: & proinde transire in hæredem recipientis non in hæredem iurantis [h]: neque compelli posse vel vocari ob illud coram iudice ecclesiastico [i]: & Guido Papæ ait [*], quantum ad spiritualem, iuramentum non transire ad hæredes iurantis: quòd pertinet verò ad robur contractus in quo iuratum est, transire: quia cùm contractus robur capiat à tempore quo contrahitur, mutatione personæ hæredis, quod stabile factum est, non mutatur. Et ita etiam quòd pertinet ad probationem iuratam, transire ad hæredes iurantis [k]. Sicque iudicari notat. Quare Henrichus de Bouēco [l], tradit ex contractu iurato oriri actionem, nō tantùm contra iurantem, sed etiam contra hæredem eius [m]: & firmum esse contractum iuratum etiam iure canonico [n]. Verùm hæredem contra contractum agere posse, in quibus defunctus egisset si non iurasset, ex causa tamen, neque teneri periurij pœna, nec dispensatione iuramenti ei opus esse [o]. Atque ex his pendent rationes, cur 14
aditio necessaria fit, quibus & addenda quæ in cap. 1. istius libri dicta sunt, & quæ ad hæredum necessitatem pertinent 1. putà ne irritum sit testamentum, nullo adeunte [p]: vtque, vt adita hęreditate, peti possint in testamento relicta [q]. Vtque habeant, aditione facta, creditores cum quibus pro debitis experiantur: & ne vacua dominia, seu bona diutius sine domino sint [r].

- a c. odia, de reg. iur. in 6. l. cùm quidam, de lib. & posth. P.
- b l. iustissimæ, de ædili edict. P.
- c l. in pecudum, de vsur. P. § in pecudum, de rer. diuis.
- d c. 2. de pignor. l. ob æs alienum, de act. C. l. qui filios, C. quæ res pigno. obl. poss. l. fi. eod. P.
- e suprà, lib 22. c. 6.
- f l. generaliter, C. de iureiur.
- g l. 1. de iureiurand. a mori. præstit. in auth.
- h Innocen. in c. veritatis, de iureiur. Io. Andr. & Ancha. in c. cum C. clericus, de foro compet. in sex.
- i c. fin. eod. Innocen. in d. c. veritatis, Guido Pap. decis. 414.
- k auth. quod obtinet, C. de probat.
- l Henr. de Bouenco, in repet. auth. sacramenta puberum, si aduers. vendit. C.
- m arg. l. nam posteà, § fin. & l. ait prætor, § si cum l. seq. de iureiur. P.
- n c. cum contingat, eod apud Greg. c. licet mulieres, eod. in sex. c. quamuis pactum, de pact. eo.
- * Gui Pap. decis. 46. vbi destinguit, & dec 224 vbi tradit dispensari posse.
- o Fel. in c. debitores, id vlt. col. versi. 7. & vlt. de iureiur. Gui. Pap. decis. 140. nu. 5. & 414. Anchar in d. c. cùm C. clericus.
- p in l. 1. in fi. de iniusto rup. P.
- q l. si nemo, de testa. tute. l. filium, § sed cùm exhæredatio, de bono. poss. con. tab. P. l. si nemo, de reg iur.
- r l. 1. de success. ed. P.

De repudianda hæreditate.
Cap. 6.

Lib. 29. P. tit. 2. Lib. 6. C. tit. 31. & 19.

1 *Repudiare hæreditatem quid.*
2 *Repudiatio hæreditatis duplex, repudiatio, & abstensio.*
3 *Repudiationis materia, hæreditas.*
4 *Pactum de futura successione quare reiicitur. Et qui repudiare possint. eodem & sequent.*
5 *Tutor solus quare pupillo delatam hæreditatem repudiare non potest.*
6 *Fideicommissarius de restituenda hæreditate, cogitur adire.*
7 *Filius institutus pro parte non potest repudiare. Nec legitimam retinere repudiata reliqua hæreditate. Retinet tamen ex contractu matrimonii debitam partem repudiata hæreditate. & num. 8. & 9.*
10 *Repudiatio hæreditatis dupliciter fit, & quomodo re & verbis.*
11 *Repudiatione vnius alteri succedendi via aperitur. Nisi duplici iure qui repudiat, possit adire.*
12 *Actiones non confunduntur inter hæredem & debitorem, si repudietur hæreditas.*
13 *Repudiatio facta semel, rato reuocatur: & quando reuocetur.*
14 *L. Fin. de repud. hæred. C. in 9. casibus non habet locum.*
15 *Repudiatione facta, gesta per illum quæ teneant.*

16 *Repudiationis permissæ rationes.*
17 *Beneficium sine damno alicuius conferri debet, nec inuito.* & 18.
19 *Contractus ab initio liberi sunt.*

COMMVNIA pleraque eorum, quæ diximus requiri in
1 aditione facienda, & repudiationi esse [a], iura iam enucleata docent, quæ coniunctim de vtraque loquuntur: Vt opus tantùm sit pauca, quæ singularia repudiationi videntur, referre. Et in primis, vtrum repudiatio fieri possit considerandum erit, ex parte rerum, personarum, & modo repudiandi. Repudiare hæreditatem, est nolle eam adire in ex-
2 traneis: in suis autem, vt dixi, est abstinere. Sic nomine tenus repudiatio est duplex, repudiatio & abstensio. Quòd tamen de repudiatione dicitur, idipsum dictum censendum in abstentione [b]: nam vtroque casu hæreditas amittitur [c]. Et vtrumque nomen dicitur de omittenda hæreditate, quæ est res adeunda, vel repudianda. Si enim non sit hæreditas, repudiatio quæ fit inefficax est in hac tractatione, ad quam repudiationis nomen restringitur. Sic enim oportet verborum generalium intellectum referri ad tractata [d], neque enim hîc de repudio vel libello diuortij agitur: cùm non tractemus de nuptijs vel sponsali-
3 bus, quæ hæc considerant [e]. Hæreditas hîc est materia, circa quam versatur repudiatio, & quę reijcitur. Itaque ea cõsiderãda, nũ sit, id est, num testator vel dominus bonorum, de quorum repudiatione agitur, mortuus sit; etenim nisi qui certus est de morte eius, repudiare non potest [f]. Hæreditas nulla quippe viuentis est [g]. Quare qui superstitis repudiauit bona, post mortem eius adire
4 hæreditatem, & bonorum possessionem petere, non prohibetur [h]. Quò fit, vt pactum de futura successione non admittatur, nec prohibeat, quin is qui eiurauit hoc pacto, possit succedere [i]. Is porrò dicitur posse repudiare, cui delata est hæreditas. Non enim potest amittere, qui non habet, & priuatio pręsupponit habitum [k]. Et is potest repudiare, qui potest adeundo, si velit, consequi & acquirere [l]: per se quidem, dummodo sit compos mentis, paterfamilias,
5 liber, maior 25. annis [m], & in summa sit suæ potestatis. Quare furiosus, qui nullius est voluntatis, nec per se, nec per seruum suum iussu suo adire vel repudiare hæreditatem potest: cùm id non nisi voluntate domini fiat [n]. Neque filiusfa. repudiando sine patre, neque pater sine filio, alteri nocet, vtrique autem possunt repudiare, teste Vlpiano [o]. Idémque est, si legitima hæreditas filiis superuenerit [p], impuberum abstinentia vel aditio non obligat eos hæreditati, vel non impediuntur, quominus reuocare abstensionem sine tutore vel curatore factam possint [q]. Quamuis nec tutor, sine pupilli consensu possit repudiare hæreditatem [r]: cum eius tamen consensu, possit [s]; vel adhibitis etiam amicis & proximis pupilli, & iudice in consilium repudiationis [t]. Ne in potestate tutorum sit, commentitiis oneribus repudiando hæreditatem, pupillum bonis spoliare, Cessat enim tunc tutoris nomen, vbi is prædonis sibi vsurpat
6 officium [u]. Repudiare non potest hæres grauatus de restituenda hæreditate, si substitutus eam adiri suo periculo postulet [x]. Aliter enim nemo cogi adire, sed liberè repudiare potest [y]. Per seruum dominus bonorum possessionem repudiat [z]. Procurator sine voluntate domini non potest [a]. Nec is qui se gessit aliquomodo pro hærede, posteà repudiandi facultatem habet, nisi tanquam
7 minor restitutionem impetret [b]. Is quoque, qui ex aliqua parte adijt, alterius repudiationem facere non potest [c]. Pluribus disputatur à Guill. Benedicto, ad c. Raynutius, ad ver. *si absque liberis moreretur*, 2. à nu. 48. vsque ad 56. de testament. quòd filius etiam hæres institutus, non potest repudiare hæreditatem retenta legitima, nec capere legitimã iure institutionis, & reliquũ relinquere substituto. Neque succedentem ab intestato, legitimam retinere posse repudiatis alijs bonis: propter ius succedendi indiuiduum. Quod & Panormit. circa finem d. c. Raynutius testatur. Paul. consi. 254. col. 2. Bald. in l. 3. C. de impub. Bart. in l. excusatus, si quis omis. cau. testa. P. Angel. Areti. in §. fin. de hær. qua-

a l. f. & l. sicut, de repud. & abst. hære. C. Bar. & alij, in l. gerit, de acq. hære. P.
b l. nam nec, 91. de lega. 1.
c l. is qui hæres, 13. de acqui. hæred.
d c. intelligentia, de ver. sig. apud Grego.
e l. inter diuortium, §. 1. eod. P. l. 2. & to. tit. de diuor. & repud. P. & tit. de repud. C.
f d. l. is qui hæres, §. si quis dubitet.
g l. 1. pro hære. P. l. 1. de hær. vel act. vẽd. C.
h l. qui superstitis, 93. de acq. hæred. l. nec nos, de capu. C.
i l. f. de suis & legi. C. l. si quando, C. de inoffi. testa. l. f. & l. pactum, C. de pact. cum similib.
k l. si vniuersæ, C. de lega. l. decem, de verb. obl. cũ simil.
l l. nolle adire, l. 4. & l. is potest, 18. de ac. hæred. l. eius est nolle, de reg. iur.
m glo. in d. l. is potest.
n in l. qui seruum suũ, 47. de acq. hæred. l. furiosi, de reg. iur. P.
o l. is qui heres, 13. §. f. l. placet. de acq. hæred. P. l. filius C. de pact. l. renitente. 11. C. de iu. delib. l. 2. de repu. bon. poss. C.
p l. idemque 14. eod.
q l. impuberibus, 11. & l. necessarius, 57. de acq. hæred.
r l. tutor autem, l. 8. de bono. posse. P. l. 1. §. tutor, de successo. edic. P.
s l. potuit, C. de iure delib. l. si ad pupillum, de auth. præst. P.
t glo. ex Azo. in d. l. tutor autem, l. 8. de bono. posse.
u l. qui fundum, §. si tutor, pro empto. P. iuncto §. 1. de tutel. ap. Iustin.
x l. quia poterat, 4. ad senat. Trebell. P. l. sed & si, §. planè, & l. cogi, eod. P. l. 4. C. eod.
y l. nec emere, de iure delib. C. l. 2. §. nec cogitur, solu. matri.
z l. 1. § seruum, de successi. edic. P.
a d. l. 1. §. vnusquisque, & l. 2. de off. pro cur. Cæsa. P.
b §. extraneis, de hær. qual. & differ. l. sicut, & l. fin. C. de repud. hæred.
c l. 1. & 2. & l. si solus, de acq. hæred. P. vide l. cũ hæreditate eod. tit. l. quidam e logio, 20. C. de iure delibe.

lit. Probat tamen idem Bened. nu. 50. sententiam Baldi, ad l. 3. de impube. repudiare filium posse hæreditatem, si habeat vulgarem substitutũ, & nimiùm supra legitimam oneretur legatis. Pro qua facit l. si libertus patrono, de oper. liber. P. Tu: tur & nu. 53. tertia limitatione, ab intestato posse legitima retenta reliqua bona repudiare. Panor. tamen in fi. d. c. Raynutius reiicit hanc sententiam & bene, propter ius succedendi indiuiduum. Verissimum tamen erit, vt si filio res particularis relicta sit iure institutionis pro legitima, & illa onerata sit legatis, posse vt legatarium retinere legitimam sine onere, & reiicere reliquum & repudiare, vt ait Franc. Areti. cons. 160. 16. col. in fine. Item, si filius
ex contractu certam patris bonorum partem habeat ex pacto inter viuos, à 9
patre institutus posteà, retentis bonis & parte ratione contractus, potest repudiare reliqua bona, auth. vnde si parens. & ibi Iason, in 2. par. de inoff. testa. C. Bened. vbi sup. num. 54. & 55. Facit l. quidam elogio, de iu. delibe. C. Repudiatio fit cum effectu, ab eo qui certus est, vel esse debet de iure suo [a]: nam si i-
gnorans sibi delatam repudiat, nihil agit [b]. Recusari porrò hæreditas non tã- 10
tùm verbis, sed etiam re potest, & alio quouis iudicio voluntatis, vt respondit Paulus [c]. Verbis mẽs exprimitur, vt si dicat, se repudiare, nolle adire amplius hæreditatem, vel aliis similibus declaret mentem. Re ipsa vero, si passus est hę res occupari ab alio tanquam ab hærede res hæreditarias, hac mente, vt ille vellet tanquam hæres possidere: hic verò permitteret: vt Vlpianus explicat in l. restituta, 38. ad Senatusc. Trebell. Item si post cognitam delationem factam hæreditatis, intra annum deliberandi non repudiauerit, nec adierit, & moriatur post annum, videtur repudiasse facto tacitè, nec ad eius hæredes ius transmittit [d]. Si tamen vixerit, licet se hæreditati non immiscuerit, tamen non ex eo censetur repudiasse, quòd intra annum non adierit, nec alia longi temporis præscriptione ab aditione submouebitur [e]: præterquam si in ius vocatus vt adeat vel repudiet, certum tempus deliberandi à iudice illi definitum sit, intra quod si non adierit, videtur repudiasse [f]. Quemadmodum in edicto successorio bonorum possessionis delatę per prætorem, lapsus temporis constituti & concessi ad petendam bonorum possessionem, repudiationem tacitam arguebat: quia posteà excludebantur à petitione & aditione morosi, & sequentibus gradibus & ordinibus successorum, ius veluti repudiatũ, deferebatur [g]. Qua
ratione successio adempta vni, alterius fit adeuntis. Et hic etiam effectus repu- 11
diationis est præcipuus, vt repudiatione expressa vel tacita secuta, alius vocetur ad bona defuncti: nisi idem ipse qui repudiauit, ex alio capite ad aditionẽ admittatur. Vt si intestati patris successionem filij repudiauerint, ex edicto *vnde liberi* delatam: possunt iterum eandem adire per edictum *vnde legitimi*, & tanquam proximiores agnati remotiores expellere [h]. Et quoties duplici iure alicui defertur successio, repudiato nouo iure quod antè defertur, supererit vetus [i]. Nec prius excluditur, quàm vtroque modo delatam repudiet hæreditatem [k]. Si filius quoque qui adiuit hæreditatem ex testamento, videtur repudiasse tanquam successor ab intestato: verùm si testamentum defecit, non prohibetur adire ab intestato, vt legitimus hæres [l]. Cum distintione l. nec is qui non valere, 17. §. hæres institutus, de acquir. hæred. P. & l. illud 76. eiusdem tit. Et cùm res etiam seu bona ex diuersis successionibus ad nos pertinere pos-
sint, repudiata vna non censetur repudiata altera [m]. Alius effectus repudiatio- 12
nis vt per eam repudians liberetur ab omnibus creditoribus hæreditarijs [n]: nisi is qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam personam emptoris, & ita dolosè, bona patris mercatus probetur [o]. Proinde si quæ actiones erant repudianti contra defunctum, reiecta aditione, qua confusæ fiunt, supersunt inte-
græ & reuiuiscunt [p]. Rarò autem aditio admissa reuocatur, vt posteà liceat re- 13
pudiare: vt contrà, repudiatio facta vix aditionem in eadem persona & ex eadem causa admittit. Quòd pertinet enim ad effectum, repudians & mortuus æquiparantur, in hæreditate delata [q]. Ex gratia tamen suis iunioribus 25. an. datur restitutio aduersus aditionem & repudiationem [r]. Tempus restitutionis ponitur in l. fin. C. de repud. hæred. Forma verò restitutionis, in auth. si omnes cre-

a l. in repudianda, 13. de acq. hæred. P.

b l. is qui hæres, cum seq. vsque ad l. qui hæreditatem, eod. l. mater decedens, de inoff. testa P. l. nec ignorans, de donatio. C.

c l. recusari, 94. de acqui. hæred.

d l. cum antiquioribus, 19. & l. quoniam sororem, de iure de lib. C.

e l. licet, 8 eod. C.

f l. si curatoris, 9. C. eod. tit.

g l. 1. & 2 C. de succe. edic. lib. 6. C. tit. 16. l. 1. eod. P.

h l. 2. vn. legi. P. l. f. C. de repud. hæred. l. 1. §. quibus ex edicto, vers. *sed videndum*, de succe. ed. P.

i l. quoties duplici, 92. de reg. iur.

k in l. in plurium, 69. de acqui. hæred.

l l. legitimam, 8. & l. postquam legatum, 46. de petit. hær. P.

m l. hæreditas materna. l. 5 de peti. hær. C. l. fin. si minor se ad hæred. absti. lib. 2. C. tit. 39.

n l. si pupillus, 42. & l. si pupillus se ab hæreditate, 58. l. pen. & fin. de acq. hæred. P. l. 1. de rep. hæred. C.

o l. si is qui bonis, 90. de acqui. hæred.

p l. cum bonis se patris, 6. eod.

q l. 1. quan. non peten. par. C. l. 2. §. si consanguinea, ad senatusc. Tertyll. P. §. pen. de bon. posse. apud Inst. l. 2. de bon. pos. se tab. P. Angel. in §. si plures, de legi. agna succe.

r l. 1. si mi. ab hæred. se absti. C. l. 1. & 2. C. si vt omiss. hæred. vel bono. poss. vel vt quid aliud acq. lib. 2. C. tit. 40.

nes creditores,C.ſi min.ab hæred.ſe abſt.in §.ad hæc quóque, vt ſponſal. lar-
gi.in Nouell. Quomodo verò & ſine reſtitutione filius ſuus poſſit iure com-
muni reuocare abſtenſionē in vita,ſi non moriat᷑ ante reuocationē & duo.con
currētibus,ſi intra triennium reuocet,& ſi res ſit integra,id eſt, ab alio agnita
nō ſit hæreditas & alteri acquiſita vel bona alienata [a],docet Guill.Bened.plu
ribus,ad c.Raynutius, ad ver. *mortuo itaque teſtatore*, 2. de teſta. nu. 127. & ſe-
14 quentib. vſque ad 134. Vbi incipit notare nouem exceptiones,vſque ad 144.
in quibus eſt derogatum l.fi.de repud.hæred.C.Primùm,ſi agatur de hæredi
tate matris,vel lineæ maternæ, cuius tantùm repudiatio reuocatur intra an-
num [b].2.Si de filio emancipato quæſtio.quia differentia poteſtatis tantùm ſu-
blata in ſucceſſionibus ab inteſtato [c].3. Vt non poſſit pater vel aſcendens re-
pudiationem ſucceſſionis ſui filii vel nepotis reuocare, vt filij ſui aſcendentiū:
quia ceſſat ratio ſuitatis [d].Et ita non triennium,ſed annum illis daretur [e]. 4.
Nec filio ſuo datur reuocandi abſtenſionem facultas, ſi renuntiaſſet ſuæ legi-
timæ ex teſtamento vel ab inteſtato competenti,vel querelæ inofficioſi [f]:quia
non eſt hæres vniuerſalis,qualem requirit repudiantem,l.fi.de repud. hæred.
C.ſed particularis,ſimilis legatario, qui legatum repudiatum petere non po-
teſt,nec reuocare repudiationem [g].5.Non reuocatur repudiatio, quæ induci-
tur ex lapſu temporis & præſcriptione [h].6.Non reuocatur,ſi ſuo fuerit additus
vulgaris ſubſtitutus [i].7.Si pater filium ſuum inſtituerit ſub conditione, *ſi vo-
luerit*,poſt abſtenſionem expreſſam,reuocare illam non poteſt: quia per illam
conditionem ſuſpenditur ſuitatis neceſſitas [k].Octauo etiam loco, intelligen-
da eſt l.fin.de repud.hæred.C.triennium tantùm dari reuocationi repudiatio
nis,quando repudiatio eſſet perfecta. Nam ſi illa ex alio capite non ſubſiſtat,
vt putà quia erronea, & antequam delata hæreditas facta eſt, vel alio modo
inefficax eſt,poterit perpetuò reuocari [l]. Et poſtremò, triennium reuocatio-
nis datur filio tantùm ſuo,ſi poſt abſtenſionem ſuperuiuat,non etiam ſi moria
tur intra hoc tempus:quia non tranſmittit poſt repudiationem ius reuocandi
ad hæredes [m].Quamuis videatur officere l.ſi quis filium, §. 1. de acquir.hæred.
15 Cæterùm quæ geſta ſunt ab eo qui bona fide geſſit, vel per eius tutores, qui
poſteà licitè abſtinuit,rata habenda erunt [n]:non etiam,ſi mala fide [o]. Porrò,
16 rationes,cur permittitur repudiatio, colligi ex dictis in aditione poſſunt,& ex
effectibus repudiationis. Vt illa, ne quis ad onera teneatur hæreditatis, quæ
euitat repudiando.Nam,vt ait Vlpianus [p], *opinio,vel metus,vel color eius qui no-
luit adire hæreditatem inſpicitur,non ſubſtantia hæreditatis. Non enim præſcribi inſti-
tuto hæredi debet,cur metuat hæreditatem adire,vel cur nolit: cùm variæ ſint hominum
voluntates; quorundam negotia timentium,quorundam vexationem, quorundam æris
alieni cumulum, tametſi locuples videatur hæreditas: quorundam offenſas vel inuidiā,
quorundam gratificari volentium ius, quibus relicta eſt hæreditas, ſine onere tamen ſuo.*
Et ſi cui videatur hæreditas litibus inuoluta & negotiis,laudanda eſt illius vo-
luntas, qui maluit rebus carere, quàm ſæpius pro illis litigare. Et verecunda
17 eius cogitatio, qui lites execratur, vituperanda non eſt [q]. Altera ratio, quòd
hæredis inſtitutio,eſt veluti rogatio vt hæreditatem adeat, ſi velit hæres inſti-
tutus,vel is ad quem defertur à lege [r]. Et ita ſi velit beneficium impartiat de-
functo, cuius beneficium & vtilitas aditio dicitur [s].Beneficia verò conferre,
ab initio voluntatis magis eſt officij,quàm neceſſitatis [t].Et proinde debet hæ-
redi eſſe liberum adire vel repudiare.Quòd ſi tu exiſtimes,contra beneficium
eſſe deferre alicui hæreditatem;adhuc ſe offert ratio, quòd nos iuuari non de
cipi beneficio oporteat [u].Quare cùm hæres præuideat vel arbitretur ſibi fo-
re damnoſam aditionem eius beneficij,rectè antequam ſubiiciatur oneribus,
pedem inferre in bona ſe continere poterit. Præterea 3. Inuito beneficiū non
18 datur [x].Et inuito nemini bonorum poſſeſſio acquiritur [y].Licitumque cuique
eſt, renunciare priuilegio & beneficio in ſui ſolius vtilitatem & commodum
19 introducto [z].Sunt & poſtremò contractus ab initio liberi, vt contractu facto
ſunt neceſſarij [a].Contrahere verò cum defuncto videtur hæres, ſi adeat hæ-
reditatem:& ita obſtringetur creditoribus & legatariis hæreditariis [b].Itaque
liberum

a iuxta l. f. C. de repud.hæred.
b per l.filij mater,ad ſenat.Tertyll.P.Cōfer tamen cum l. 2. de iur.& fac.ign.C.
c Bart.& alij, in d. l. f.C. de repud. hær. improbatis glo.eius leg.Angeli in §.emā cipati,de hære.quæ ab int.defe.
d glo.& Bald.in l.non ſolum, C. ad Trebel.
e iuxta d.l.filij mater, ad Tertyll. Bald.ad l.2.de iur.&fac.ign.
f vt in l. ſi quis ſi iú, C.de inoff teſta.Et ita tenet Bald.Alex. Iaſ. in d.l. f. de repud.hęred.
g l. proinde, ſi cer. pet.P.
h Bart. & Iaſ. in l. 2. de iur.& fac.ign.C.
i glo.Bald.Alex.Iaſ. in d. l. f. de repud. hær.C.
k l.Cornelius,60.& l. iam dubitari, & ibi notat Imola,de hæred.inſtit.P.
l l.is qui putat, cum l.ſeq.de acq.hered. P.
m Angel.Ioan.Imola, in l.ventre,eod.
n l. quoties pupillus, l.44.de acq.hær.
o l. pupillus, quæ in frau.credit.P.l. non eſt nouum,& l. tutores,de cond. indeb.
p Vlp.in l.quia poterat,4.ad ſena.Treb. P.
q l.4. §. fin. de alien. iudi.mut.cau.fac.P. l.illud,§.qui tamen, de pecul.P.
r l.Cornelius,&l.iam dubitari,de hæred. inſtit.P.l.verba, de condit.inſtit.P.
s l. & quia defunctorum, de interro. actio.
t l.in commodato 17. §.ſicut, commod.P.
v d.l. in commodato, §.ſicut,c.vni.de cōmoda.ap.Grego.
x l.inuito, 69.de reg. iur,P.l. hoc iure, §. non pōt,de donatio
y l. 1. §.inuito, de bon. poſſe.lib.37 P. tit.1.
z l.ſi quis in conſcribendo,C de pact.& de epiſc.& cler. ca. geſta,84.diſt.
a l.ſicut,de actio.C.d. l. in commodato, §. ſicut.
b l.hæres quoque, de oblig. quæ ex quaſi contr.

liberum erit hæredi repudiare,& non obligari.

De petitione hæreditatis. Cap. 7.

Lib.5.P.tit.3.Lib.3.C.tit.31.

1 *Continuatio tit. De petitione hæreditatis,& quando illa detur.*
2 *Petitio hæreditatis,actio quæ sit.& 3.*
4 *Petitionis hæreditatis finitio,diuisio,& alia,nu.7.*
5 *Possessoria bonorum petitio quæ,& quibus detur.*
6 *Fideicommissaria hæreditatis petitio quæ sit,& cui detur.*
8 *Petitione hæreditatis quid intendit recipere actor, contra quos experiatur. & numero 9.11.12.*
10 *Pro hærede quis dicatur possidere.*
13 *Hæreditas & res hæreditariæ coram quo iudice peti debeant, & formula petendi & interrogandi in iure,& nu.14.*
15 *Innofficiosi testamenti querela contra hæredes,est petitio hæreditatis.*
16 *Petitione hæreditatis pendente, quomodo quiescunt iudicia legatorum vel debitorum particularia.*
17 *Libellus petitionis hæreditatis quid debeat continere.*
18 *Petitio totius hæreditatis in quo differat à petitione partis.*
19 *Petitio hæreditatis quibus detur,quo tempore præscribatur, & effectus,nu.20.& 21.*
21 *Fructus qui veniunt in petitione hæreditatis,restituendi.& 22.*
23 *Petitione hæreditatis quæ veniunt restituenda,& eius effectus.& nu.24.& 25.*
26 *Hæreditatis restitutio habet priorem rationem gestorum.*
27 *Hæreditatis petitionis concessa rationes.*

POSTQVAM constare potest de iure succedendi, vel ex testamento vel ab intestato [a], per ea quæ iam explicauimus, superest, vt hoc ius, vel res quæ iuris huius hæreditatis sunt, & ab alio detinentur, legitimis modis consequamur, vel adita verbo vel facto hæreditate. Idcirco perueniendum est ad actiones, quia actio est ius persequendi in iudicio quod nobis debetur [b]:& interdicunt leges, ne vel nostra ab alio detenta propria authoritate repetamus, ni velimus incidere in pœnas de vi priuata,& iure nostro priuari [c]. Consultatione itaque præcedente, qua cognitum est nobis, hæreditatem ad nos pertinere, adeundus est iudex,& eius ductu & auspiciis petenda hæreditas. Eaque ratione, veluti per anacephaleosim, qui Pandectarum libros ex iurisconsultis collegerunt, in tit. De petione hæreditatis, in l.1.2.3. priusquam tractent de petitione hæreditatis, recensent quibus modis hæreditas ad nos pertinere dicitur. Hanc actionem, dicimus petitionem. In rem enim actiones, petitionis verbo significari videntur [d]. Et quamuis actiones verbum sit generale, pertinens ad omnes actiones in personam, petitiones in rem,& persecutiones [e]: tamen vt plerumque & strictè, actio in personam infertur, petitio in rem, persecutio in rem & in personam rei persequendæ gratia [f]. Dicitur & actio in rem, vendicatio: & quæ in personam, condictio. Actio in rem est, per quam rem nostram quæ ab alio possidetur, petimus,& semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis, ad faciendum aliquid vel dandum;& semper aduersus eundem locum habet [g]. Ex quibus componitur aliud genus actionis mixtæ, quæ & in rem & in personam est [h]. Et petitio hæreditatis, etsi in rem sit, habet tamen quasdam actiones personales; vt putà eorum, quæ à debitoribus sunt exacta, item pretiorum, vt ait Vlpianus [i].

Inter a-

a §.1.legitimam hæreditatem. l.de petit.hæred.P.

b l.nihil aliud,51.de oblig.P.§.1.de acti. apud Iustin.

c l.extat, de eo quod met.cau.P.l.pe.&fin.ad leg.Iul.de vi pri.P.l.1.de suffra. C.cum simil.

d l.pecuniæ verbum. 178.§.actionis verbum, de verb.sig.

e d.§.actionis verbo, 35.de obligat.P.

f l.actio in personam 27.de actionib.P.

g l.actionum genera, 24.de acti.§.omnium autem actionum,& §.appellamus, de actionib.

h §.quædam actiones.c.d.

i Vlpianus in l.sed & si lege, 18.§.petitio hæreditatis, de pet. hæred.P.

Inter actiones, quæ de vniuersitate propositæ sunt, & petitio hæreditatis con-
3 numeratur [a]. Petitur enim vniuersitas quædam bonorum, hæreditatis nomi-
ne: quia & ea est successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit [b]. Est & bo
4 næfidei [c]. Petitio hæreditatis itaque, est actio in rem vniuersalis & bonæfidei,
pro repetenda hæreditate rebusque eius, successori competens. Et quia hæc a-
ctio hæreditatis delatæ naturam sequitur, non secus quàm aliæ actiones obli-
gationem à qua profluunt, quia aut hæreditas, vel à iure ciuili, vel à prætore, vel
à lege quadam speciali & Senatusconsultis defertur [d]: sic petitio hæreditatis
aliquas distinctiones habet, diuersaque nomina accipit, vt alia dicatur hære-
dum directè succedentium, alia eorum qui per obliquum. Duæ sunt primi ge-
neris, vna, quæ & propriè petitio hæreditatis dicitur, quando iure ciuili com-
5 petit ius agendi pro hæreditate delata ab intestato, vel ex testamento [e]. Alia
autem, est successionis petitio prætoria, quæ authoritate magistratus datur.
Bonorum possessionis nomine, possessoria bonorum petitio dicta, dum facit
prætor quasi hæredes per bonorum possessionem [f], & imitatus ius ciuile, iu-
uatque eos qui remedio ciuili in petitione successionis destituti erant, quos ta-
men succedere æquum visum est. Et proinde, tantumdem isti bonorum pos-
sessores per magistratum consequuntur, quantum per actionem ciuilem qui
succedebant ex aliqua lege, senatusconsulto, vel constitutione principum, iure
ciuili directo [g]. Quocirca actiones quas mouet bonorum possessor pro hære-
ditate consequenda, non prætoriæ quidem ideo sunt, sed ciuiles: vt ex empto,
& similes. Etenim prętor, non actiones dat, sed dando facultatem succedendi,
actiones quæ petitioni hæreditati competunt, communicat, & veluti ad eos
6 quos facit quasi hæredes, prorogat [h]. Per obliquum petitio hæreditatis, fit ab
hærede substituto per fideicommissum. Et est actio quæ proponitur iis quibus
restituta est hæreditas ex senatusconsulto Trebelliano. Nam quisquis sit is
qui susceperit restitutam hæreditatem ex senatusc. Trebel. ex quo actiones
transeunt, fideicommissaria hæreditatis petitione vti poterit [i]; quæ actio ea-
7 dem recipit, quæ hæreditatis petitio ciuilis [k]. Potest & diuidi commodius ex
his petitio hæreditatis, vt alia sit directa, alia vtilis. Directa est, quæ datur ex
verbis & mente legis succedenti directo, per legem aut senatusconsultũ pro-
prio vel alieno nomine, ex testamento vel ab intestato [l]. Vtilis est illa, quæ ex
mente legis datur, & non ex expressis verbis: qualis [m] possessoria, & fideicom
missaria. Alio modo etiam, quæ ex iure ciuili est, dici potest directa & vtilis: vt
directa sit, quæ datur contra eum qui pro possessore possidet. Alia vtilis; quæ
8 datur contra eum qui à possessore rem habet [n]. Per hanc actionem, hæres pe-
tit sibi restitui vel dari hæreditatem tanquam ad se pertinentem, & consequẽ
ter omnia & singula quæ hæreditatis sunt, iura, corpora, & singulares res [o].
Sic enim Vlpianus, & Caius his verbis explicant [p]. *Regulariter definiendum est,*
eum teneri petitione hæreditatis, qui vel ius pro hærede, vel pro possessore possidet: vel
rem hæreditariam, licet minimam. Itaque qui vel ex asse vel ex parte hæres est, inten-
dit quidem hæreditatem suam esse totam, vel pro parte: sed hoc solùm officio iudicis resti-
tuitur, quod aduersarius possidet, aut totũ, si ex asse sit hæres, aut pro parte ex qua hæres
est. Addit Vlpia [q]. *Et placuit vniuersas res hæreditarias in hoc iudicium venire, siue*
iura, siue corpora sint. Subiicit Paulus [r], *& non tantùm hæreditaria corpora, sed etiam*
quæ non sunt hæreditaria, quorum tamen periculum ad hæredem pertinet: vt res pigno-
ri datæ defuncto, vel commodatæ, depositæue. Et quidem rei pignori datæ specialis peti-
tio est. Item res, pro quibus actio competebat defuncto, & quodcunque resti-
tui potest [s]. Et ideo non veniunt seruitutes [t]. Veniunt & empta necessariò
nomine hæreditatis, non si empta sint non necessariò [u]. Item pretium vendi-
torum necessariò [x]. Et augmenta hæreditatis quæ à tempore mortis accesse-
int, fructus, partus ancillarum, & alia [y]. Item, quia hoc est iudicium vniuersa-
le veniunt in illud & ea quæ post litem contestatam cœpit reus ex hæreditate
9 possidere [z]. Pro istis verò hæreditariis repetendis, datur actio contra quem-
cunque detinentem [a], nomine seu titulo vero, vel falso hæredis, siue totam
hæreditatem, siue partem possideat [b], siue minimam eius rem, qua tamẽ præ
stita ab-

a l. item videndum, §. fin. & l. seq. de petit. hæred. l. 1. iuncta gl. 1. de rei vend. P.
b l. hæreditas, de reg. iur. P. l. nihil aliud, de ver. sig. P.
c in l. cum hæreditatis l. 12. §. fi. C. de petit. hæred.
d l. 1. 2. 3. eod. P.
e & tot. tit. de petit. hæred. P. & C.
f l. 1. de possess. bonor. petit. lib. 3. P. tit. 5. §. quos autem, de bon. posse. apud Iustinia. l. prætor, de reg. iur.
g l. 2. de posse. bonor. petit. P. l. 2. de bon. posse. P.
h glossa 2. ad d. l. 2. de poss. bono. petit. P.
i l. 1. de fideicom. hæred. petit. lib. 5. P. tit. 4.
k l. 2. eodem.
l in l. 1. 2. 3. de petit. hæred. P. Azo, in summa tit. de petit. hæred. C.
m glo. 1. in l. 2. de poss. bon. petit. P.
n l. etiam si putauit, l. 13. §. quid si quis, §. si quis sciens, & §. item si quis, & §. apud Marcellum, de pet. hæred. P.
o l. hæres in omne ius 37. de acq. hæred. P. & l. pecuniæ, 178. §. hæreditas, de verb. sig. l. hæreditas, 50. & l. item videndum 18. §. fi. de petit. hær. P.
p Vlpianus, in l. regulariter, 9. & Caius in l. licet, 10. eod.
q l. item vidẽdum, 18. §. fi. eod.
r l. & non tantum, 19. eod.
s d. l. & non tantum, §. veniunt.
t d. l. & non tantum, §. seruitutes.
v l. item veniunt, eod.
x l. item veniunt, §. simili modo, eod.
y d. l. item veniunt, §. item nõ solum, & §. fructus, §. & si in rem, eo. & §. & si hæreditas, de off. iudi. apud Iustin. lib. 4. tit. 17.
z l. 4. de petit. hær. P.
a l. si scripti, 9. eod. C
b l. 2. C. eod.

stita ab hac petitione liberabitur [a]: nisi aliàs possidere cœperit [b]. Datur & aduersus non possidentem, qui tamen desierit dolo possidere [c], & quando possessor litis æstimationem non præstat [d]. Et ita conuenitur qui possidet petitū, vel pro hærede, vel pro possessore [e]. Pro hærede possidet, qui putat se hæredē, 10
& est [f]. Et huic tantùm est decreta actio hæreditatis petitio. Item is pro hærede possidet, qui nomine hæredis, aut ei non sibi possidet, qualis est procurator hæredis [g]. Et tertio loco, pro hærede dicitur possidere is, qui se putat hæredem esse, & tamen non est, sed eo titulo ficto vsurpat possessionē, vt in eum verus hæres possit experiri [h]. Pro possessore verò possidet prædo, qui sine titu- 11
lo rem detinet hæreditatis vel alienam [i]. Qui enim interrogatus cur possideat, responsurus sit, quia possideo; nec contendit se hæredem vel per mendacium, nec vllam aliam causam possessionis possit dicere. Et ideo fur & raptor, petitione hæreditatis tenentur [k]. Et in summa, si titulus quo quis possidet, pro nō titulo habetur; is qui ita possidet, pro possessore possidere dicitur [l]. Sed & Vlpianus refert, Neratium libro 6. membranarum scripsisse, ab hærede peti posse hæreditatem, etiam si ignorat pro hærede vel pro possessore defunctum possedisse; etiam si putauit hæres eas res ex hæreditate esse, quæ sibi delata est [m]. At quando titulo rato quis possidet, putà emptionis, donationis, rei vendicatione quidem, nisi obstet præscriptio, conueniri ab hærede poterit, sed non petitione hæreditatis, quæ longo tempore non præscribitur [n]. Contra e- 12
mentem bona fide, vel à fisco, vel ab alio, datur vtilis petitio, & aduersus alios titulo vero possidentes [o]. Sed & is qui non possidet, tanquam possessor liti se obtulit, cùm actor eum possidere putaret, hoc iudicio petitionis hæreditatis est condemnandus, veluti ex clausula doli [p]. Si seruus vel filiusfamilias res hæreditarias teneat, à patre dominoúe hæreditatis peti potest, si facultatem restituendarum rerum habet, & si dominus pretium rerum hæreditariarū venditarum in peculio habet [q]. Competit & ciuili vel honorario iure factis hæredibus, contra scriptos & alios hæredes qui repudiauerint hæreditatem [r]. Fideicommissaria tamen hæreditatis petitio non datur aduersus restituentē hæreditatem [s]. Qui alterius etiam hæreditatem administrat procuratorio nomine, petitione hæreditatis non tenetur, nisi hæres eius, cuius possessionem administrauit, extiterit: vt colligitur ex Pauli responso, in l. cùm multi hæredes, 9 si pars hæred. peta. P. Verumtamen procurator possidentis conueniri poterit, negotiorum gestorum nomine, vt ait Papinia. in l. cùm hæredis, 10. cod. tit. Forma experiundi, vt primùm in ius vocetur possessor rerum hæredi- 13
tariarum: olim porrò vocabatur ad centumuirale iudicium, vt in l. F. C. de petit. hæred. hodiè tamen, cùm ex vsu centumuiri abierint, vocatur coram iudice ordinario rei competente, penes quem iurisdictio est. Sequimur & l. vni. vbi de hæred. agi oport. lib 3. C. tit. 20. l. si scriptum, 11. C. de probatio. Subinde qui in ius vocat detinentem, petit in iure interrogari, quomodo possidet, an pro hærede, an pro possessore: cogitur enim vocatus ad id respondere [t]. Si respondeat se possidere pro hærede, contendendum est quis sit hæres quòd si dicat se non possidere pro hærede, dicere debet quomodo ergo possideat. Si 14
nolit dicere titulum, iam intelligis pro possessore eum possidere: si dicat titulum, vt ex emptione, donatione, &c. & probet, de valore tituli actione contenditur. Si non doceat, petitione hæreditatis res agitatur, tanquam si pro possessore respondisset se possidere. Et ita docet glo. in l. qui interrogatus, 12. de petit. hæred. in P. hîcque agitatur exceptio ab eo qui possidet & interpellatur, num petens sit hæres quo non probante, etiam si possidens de suo iure non doceat, obtinet & excludit petitorem. Atque res alienas possidens, licet iustam tenendi causam non habeat, non nisi suam intentionem implenti restituere cogitur [u]. Hucque conijcitur quæstio inofficiosi testamenti, quæ ab aditione hæreditatis pendet [x], cuius controuersia intra quinquennium à tempore aditionis mouenda necessariò est [y]: & perinde contra hæredes mouetur ac si pro hærede aut pro possessore possideret [z]. Sed de inofficiosi quærela, suo loco sibi à nobis dictum est. Agitatur & in hac contentione petitione hæreditatis

quæ

a in l. regulariter, 9. & l. licet, 10. cod. P.
b l. 4. eod. tit. P.
c in l. nec vllam, 13. §. is autem, l. etiam si, 15. §. item si quis, & §. sed & si lege, §. perinde, cod.
d Stichū aut Pamphilum, l. 8. §. dolo. fecisti, de solut. P.
e d. l. regulariter, & l. hæreditatis, de petit. hæred. C.
f vt in l. 1. & toto tit. pro hære. P. & C. l. pro hærede, de acq. hæred P.
g l. etiam, 15. §. si quis absentis, 3. de peti. hær. P.
h l. pro hærede, 11. eod.
i d. l. pro hærede, §. fi.
k l. qui interrogatus, 12. & l. nec vllam, 13. eod.
l exempla in d. l. nec vllam, §. omnibus, & sequent. & l. etiā, 15. §. si quis absentis nomine, §. si quis sciens, §. apud Marcellum §. hæredem, §. non solum, eod. P.
m l. prædonis, eod.
n Vlp. in l. Neratius, 14. & l. etiā, 15. eod.
o l. hæreditatem quidem, l. 4. in qui. cau. cess. lon. tem. præscr. lib. 7. C. tit. 34. l. hæreditatis, 7. C. de peti. hæred
p d. l. etiam, §. si quis sciens, & seq.
q d. l. etiam, §. non solum, & l. qui se liti, 48. de petit. hæred. P. l. pen. de dol. P. l. is qui se, 26. de rei vend P.
r l. filij familias, 17. §. fi. & l. idem Iulianus, 18. l. si à domino, de petit. hæred. P. Facit l. locum, §. si penes, de tab. exhib. P. l. quemadmodum, §. 1. eod.
s l. fi. scripti hæredes 9 C. de petit. hær.
t l. 3. de fideicom. hæred petit. P.
v l. cogi possessorem 11. C. de petit. hær. ante litem contestatam, l. qui interrogatur, de interrogat. actio. P.
x l. fi. C. de rei vend. l. qui accusare. C. de eden. §. commodum de interd. l. extat decretum, de iure fis. P. l. si quidem, C. de exceptio. l. 2. C. de probat. l. negantes, de actio. P. l. cogi, C. de peti. hær. cum similib. l. Papinianus, §. si conditioni parere, de inoff. testa. P.
y l. illud, §. sciendum, de inoff. testa. C.
z l. 1. C. eod.

quæstio validi vel inualidi testamenti, vel tituli quo quis succedere, vel successisse se dicit, qua tamen pendente controuersia, iudicia particularia, per quæ fieret præiudiciũ petitioni hæreditatis, quiescunt[a]: & si agatur de falso testamento, petitio legatorũ suspenditur[b]. Et generaliter, dum de petitione hæreditatis contẽditur, legatarij non possunt petere legata ab scripto hærede, nisi præstita illi cautione: quãuis creditores hæreditarij, ab hærede vel à possessore
17 sine cautione petere & capere possint[c]. Partes libelli istius petitionis sunt, vt actor dicat se hæredem esse, vel institutũ, vel ab intestato, talis, & eius se hæreditatem agnouisse, vel animo adiisse. Et quamuis ratione eius successionis aditæ, verus dominus rerum & bonorũ defuncti sit, nihilominus aduersarius tales res possidet indebitè & præter ius. Et proinde petit, sententia iudicis se declarari verum hæredem prædicti defuncti, & hæreditatẽ eius ad se pertinere, & aduersarius cogatur res indebitè detentas & occupatas hæreditatis restituere,
18 cum fructibus, accessionib⁹, & expẽsis[d]. Quod obseruatur & in petitione totius hæreditatis, & in petitione partis[e], differentia in aliquibus cõstituta, potissimùm in quæstione quãdo & aduersus quos agere debẽt hæredes qui petũt. Nam si petũt plures hæredes, & plures sint possessores; cohæredes, non à singulis, sed omnes ab omnib⁹ petere debẽt[f]. Et si petatur pars tanquã ab hærede, non hac actione, sed familiæ erciscũdæ iudicio petendũ est[g]. Et si cũ cohærede possideat extraneus tantùm conueniẽdus est petitione hæreditatis[h]. Atque in hac partis petitione, ratio habetur eorũ qui sperãtur admitti ad partẽ[i]. Et potest etiã conuentus possessor, partẽ possessarum rerũ liberè cedere,
19 pro altera autẽ potest litigare[k]. Datur porrò hæc petitio hæreditatis eis, qui intendunt se esse hæredes[l], seruato ordine succedendi: vt primùm scriptis & testamentariis; & iis locũ non habẽtibus, legitimis ab intestato[m]. Nec vtetur petitione hæreditatis qui se hæredẽ non contendat[n]. Aget is itaque petitione vtili, vt & qui emit hæreditatẽ à fisco, & is cui ex senatuscõsulto Trebelliano restituta est hæreditas[o]. Et in summa, qui totã vel partẽ hæreditatis petit, ius non ex eo metitur, quòd possessor occupauit, sed ex suo iure[p]. Quare petitio hæreditatis cõpetit maximè ex iure actoris, quia successor ab intestato, vel ex testamẽto: quãuis & ex facto rei conuẽti, consideretur quoq;, vt quia rẽ hære-
20 ditariã possidet, vel quia dolo desiit possidere; vt diximus. Sed videndũ antequã detur, num præscriptionis exceptione ab agẽdo submoueat. Non enim viuit agẽdi facultas petitionis hæreditatis, vltra 30. annos: minori enim spatio non excluditur: quia partim personalis, partim realis est[q]. Si agatur tamen de suis, & sexaginta annos requiri in peremptione petitionis, diximus in c. de adeun-
21 da & repudiãda hæreditate, & de iure deliberãdi. Effectus istius petitionis sũt, declaratio facta per iudicẽ, hęredẽ esse vincentẽ, vel non esse. Et si sit, res hæreditarias ad illum pertinere, restituiq; ab aliis possessas debere, cum fructib⁹ & accessionibus. In fructib⁹ tamen & accessionibus distinguitur, inter bonæfidei & malæfidei possessorẽ condemnatos. Et glossa quidem singularis est in l. itẽ veniunt, 22. §. fructus, ad verbum, *omnes*, de petitio. hęred. quæ asserit falsã esse sententiam eorum, qui dicunt bonæfidei possessorẽ victũ possessionis hæreditatis non facere fructus suos: putat enim suos facere. Sed quamuis faciat suos, nihilominus restituendos per hanc actionem. Et peti iure actionis per rei vindicationem, vt in redhibitoria responsum[r]. Ego certè non immorabor in istis inutilibus quæstionibus, sed dicam cum iurisconsulto, augmenta hæreditatis venire in hæreditatis petitionem, si quidem ex ipsa hæreditate accedunt, non quæ extrinsecus: quia ea personæ possessoris accedunt. Et fructus augere hæreditatem, siue antè, siue post aditam hæreditatem accesserint: vide licet si eos possideat, & locupletior ex illis ita factus sit[s]. Consumptos autem
22 nec extantes, non restituit[t]. At malæfidei possessor, qui sine titulo possedit, vel qui post litem contestatam suum titulum sufficientem non potuit ostendere, à tempore malæfidei, & litis contestatæ, de perceptis & consumptis, & de percipiendis, id est, qui per alium percipi potuissent, tenetur[u]. Post petitã hæreditatem, quilibet possessor cõtestatus litem, incipit esse malæfidei,

a l. si quis libertatem, 7. de petit. hæred. P.
b l. si testamentum, §. eod. iuxta tamen l. si is à quo, vt in poss. se legat. P.
c in l. fin. C. de petit. hæred.
d vide praxes Ferrariensis, & Petri Iac.
e l. quæ de tota, 76. de rei vendicat. P. l. 1. si pars hæred. pet. lib. 5. P. tit. 4.
f d. l. 1. §. quinimo, eod.
g d. l. . §. proinde, & l. non possumus, 7. eo.
h d. l. 1. §. si ego, & §. item si cum.
i d. l. 1. §. 6. & l. 2. & 3. 4. 5. eod.
k l. permittendum, 8. eo l. quidam, de rc. cred. & si cert. pet. P.
l l. legitimam, 8. eod. P. l. scripti, 9. C. eod.
m l. si debitor, 45. de peti. hæred. P.
n In l. ei qui partes, 57. eod. l. emptor, C. de hær. vel act. vẽd. tit. de fideico. hęre. petit.
o l. 1. §. is qui totam, si pars hæred. peta. P.
p l. hæreditatis, l. 7. de petit. hæred. l. hæred. in quib. cau. cess. lõ. temp. præs. C. l. licet C. de iure delib.
q l. cum autem, §. fin. & l. seq de ædil. edi.
r d. l. item veniunt, §. item non solum, & §. fructus, & l. cum hæred. 59. l. sed & si lege, 28. §. fi. l. quod si oues, 29. & l. ancillarum, 30. de petiti. hæred. P.
s l. 1. C. eod. tit. §. & si hæredi. de offi. iudi.
t l. illud, 43. de petit. hær. P. l. 1. § fi. & l. 2. C. eod. l. fructus, 34. & l. cæterum, 32. de rei vend. l. certum est, 22. C. eod.

vel ex quo scire potuit & denunciatum ei fuit [a]. Cæterùm, vt plenius intelli- 23
gas quæ restituenda sint per iudicium huius actionis, lege integrum senatus-
consultum, sub Adriano factum, & eius explicationem, in l. item veniunt, 22.
§. præter hæc, cum §§. seq. & legib. vsque ad l. Si à domino, quæ est 39. de pe-
tit. hæred. P. hoc autem senatusconsultum primùm fauore factum erat,
sed imperator Ælius Antoninus, ad priuatos hæreditatis petitores traduci
præcepit, in l. 1. de petit. hæred. C. Vide & de his possessoris bonæ & malefidei
præstationibus Alexandrum, in l. si marito, sol. matri. P. Est autem institu- 24
ta & proposita actio petitionis hæreditatis, ne possessor hæreditatis, de qua
controuersia erat, antequam lis inchoaretur ex ea posset distrahere, nisi ma-
luerit pro omni quantitate hæreditatis, vel pro æstimatione rerum eius satis-
dare, aut nisi prætor causa cognita permittat diminutionem: veluti funeris,
vsurarum, vel pignorum liberandorum causa [b]. Sed & per hanc non tantùm
prospicitur petitori obtinenti, sed etiam possessori succumbenti in debitis 25
solûtis creditoribus, iuxta l. si quid possessor, 34. cum suis §§. de petit. hæred. [c]
habetur & ratio impensarum vtiliter, vel necessariò factarum [d]: siue agatur
de bonæfidei possessore, siue de prædone [e]. Ne petitor aliena cum iactura lo-
cupletetur [f]. Vtiles quæ sint & necessariæ in petitione hæreditatis considerā-
dæ, docet Caius, in l. vtiles, 42. de peti. hæredit. P. quæúe in rei vendicatione, l.
in fundo, de rei vendic. P. quæ in aliis, l. 3. §. nos generaliter, de impen. in reb. do
ta. fact. P. l. impensæ, 79. de verb. sig. P. Verumtamen hoc interest inter bonæ-
fidei possessorem & prædonem, in causa impensarum. Quòd bonæfidei qui-
dem possessor omnino impensas deducat, licet res non extent in quas fecit: si-
cut tutor & curator consequitur. Prædo verò non aliter, quàm si res melior
sit [g]. Nam prædoni probè dicitur, non debuisse in alienam rem superuacuas
impensas facere: vt tamen potestas ei fiat tollendorum, quæ sine detrimento
ipsius rei tolli possunt [h]. Habetur & ratio sumptuum factorum à possessore in
mortui infirmitatē, & funus ex suo proprio patrimonio, fitque compensatio [i].
Et in summa, damnatus restituere possessam hęreditatem, eam restituere non 26
compellitur, nisi pro omnibus quæ ritè ab eo gesta sunt, petitor ei satisfaciat,
rationibus inter petitorem & possessorem prius contractis [k]. Et ideo, si post-
quam legatum petitor à possessore accepit, vicerit hac actione, legatum tene-
tur ei restituere [l]: & si legata vel alia soluit rectè, tanquam hæres, habet ius
retensionis, donec pro illis à victore satisfiat [m]. Et quemadmodum possessor e-
uicta hæreditate tenetur restituere, & actiones si quas nactus fuerit: ita etiam
illi petitor cauere debet de eo quod abest; vt si possessor cauerit damni infe-
cti [n]. Rationes introductæ actionis petitionis hæreditatis, possunt esse illæ ge- 27
nerales, quæ pro omnibus actionibus adferuntur, nempe, vt iure & per iudi-
cem quisque sua repetat, non propria authoritate [o]: neúe iudex permittat ad
arma venire, quos potest sua iurisdictione compescere [p]. Et ne possessores re-
rum alienarum locupletentur cum alterius iniuria [q]. Adest & fauor insti-
tutionis, quia ita suprema hominum iudicia sortiuntur effectum. Quod e-
tiam fieri publicè interest [r]. Item cauetur iudicio petitionis hæreditatis ne
hæreditas ad alios quàm ad legitimos perueniat successores: ne ad alienas
familias bona vsurpata perueniant. Et ita ne maiorum splendor vel extin-
guatur vel conspurcetur.

De collatione

a l. item veniunt, 22. §. petitam, eod. P. l. 1. C. de iis quibus vt indig.
b l. diuus pius, 5. de petit. hæred. 4.
c l. de hæreditate, l. 5. C. eod.
d l. hæres furiosi, 54. eod. P.
e l. planè, 41. l. si à domino, 39. §. fructus, eod.
f l. nã hoc natura, de condict. indebi. P. l. iure naturæ, de reg. iur. P.
g d. l. planè.
h d. l. vtiles, de petit. hæred. P.
i l. in restituenda, 4. C. eod.
k l. fin. §. fin autem ex contractib. C. eod.
l l. posquam legatum 46. & l. cùm is, 47. eod. P.
m l. quod si possessor, 19. de petit. hæredi. P.
n l. illud quoque, 43. §. actiones, eod.
o ex l. extat, quod metus. l. pen. & fina. ad leg. Iul. de vi priua. P. l. 1. C. de suffrag.
p l. æquissimum, de vsufruct. l. nullus, C. de Iudæ.
q c. locupletari, de reg. iur. in 6. l. nam hoc natura, de cond. indeb. P. l. iure naturæ de reg. iur. P.
r l. vel negare, quemadmodum test. aper. P.

De collatione bonorum.

Cap. 8.

Lib.37.P.tit.6.Lib.6.C.tit.20.

1 *Collationis bonorum æquitas.*
2 *Conferre quid.*
3 *Collatio in successionibus quid: & eius diuisio, nu.4.*
5 *Quæ conferantur: & nu.seq. & emancipatus quæ conferat hodiè.*
6 *Peculium castrense vel quasi non confertur.*
7 *In filium impensa, tam studiorum causa, quàm dignitatis & librorum, num conferantur: & rationes, nu.8. & 9.*
10 *Conferuntur, quæ in legitimam imputantur.*
11 *Profectitia bona, quòd pertinet ad collationem, quæ dicantur.*
12 *Collatio profectitiorum in quibus rebus cesset.*
13 *Remuneratoriæ donationes quare non conferãtur, & quales esse debeant eam ob rẽ.*
14 *Quæ donationes in filiosfa. per patrem factæ conferantur.*
15 *L. illud, C. De collatio. explicatio.*
16 *Donatio causa mortis cur non conferatur.*
17 *Fructus percepti ex donationibus, quæ morte patris confirmantur, conferuntur.*
18 *Officii empti per patrem filio fructus, non conferri debeant.*
19 *Lucrum ex pecunia paterna acquisitum per filium, num conferri debeat.*
20 *Vsuræ an conferendæ sint, prouenientes ex pecuniis patris.*
21 *Dos quæsita per filiumfa. vel donatio propter nuptias per filiam, non conferuntur.*
22 *In collationem non veniunt, quæ filius quæruntur post mortem patris.*
23 *Conferre quantum debebat olim emancipatus.*
24 *Conferre qui teneantur successuri.*
25 *Emancipati quando & quomodo conferant suis, & contra quomodo emãcipatis sui.*
26 *Conferendi potestas transit in hæredes.*
27 *Conferendi forma, re seu facto, & cautione.*
28 *Collatio in qua successione locum habeat.*
29 *Filia, quæ post renunciationẽ dote accepta bonorũ vult succedere patri, debet cõferre.*
30 *Collationis finis, est æqualitas.*
31 *Collationis inducendæ rationes,*

1 EX VARIIS succedendi formulis, concurrentibus hæredibus, dum in petitione hæreditatis obtinuerunt, pro distinguẽda cuique parte, ꝓque ea suscipiẽda sine iniuria alterutrius, ad collationem bonorum perueniendum: potissimùm olim, vbi filius qui in potestate est aliquo incom
2 modo affectus est, interuẽtu emãcipati[a]. Conferre generali sua significatione, vnde & collatio, nihil aliud est, quàm in vnum locum ex diuersis ferre, congerere: vnde prodierunt appellationes munificentiæ, collatio beneficiorum in iure pontificio; & alia, conferre signa, manus, & similia. Conferreque dicimus gallicè, *mettre en vng.* vt conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis aut motibus animi, in vnum veniunt locũ, & in vnam concordant sententiam[b]. Quare hoc genus debet secundum res quę conferuntur, vel secundum negotia, ob quæ res conueniunt vel con-
3 feruntur, restringi[c]. Collatio itaque, quando agimus de successionibus, desinetur, vt sit bonorum propriorum cuiusdã generis, cum hæreditariis facta inter succedentes pro portionib' distinguẽdis vna consideratio[d]. Dico consideratioñe tanquã vnius corporis esse collationẽ, ex bonis ꝓpriis & hæreditariis: non enim dico cõmunicationẽ, quia aliquãdo in collatione bona propria, quæ quis habet aliundè quàm ex hæreditate, non cõmunicãtur, sed per retentionẽ remanẽt penes possidẽtẽ; qui tamẽ ea cõfert, sed minus accipiẽdo ea retinet[e].

a l.2.§.totics, de collat. bono.P.

b l.1.§. conuentionis, de pact.P.

c c.intelligẽtia, de ver. sig.

d colligitur ex l.2. de collat. bono. P. ex l. filia, de collat.C.

e l.de iis, C.eod.

Et interdũ sine cõmunicatione, liberando, vel cauendo partẽ conficit, & contribuit collationi [a]. Quæ adfert successurus, ea dicũtur conferri: illæ autẽ quæ hæreditaria sunt, non cõferri, sed diuidi dicuntur [b]. Collationis olim vna erat 4
species, quia tantùm olim emãcipati cõferebãt suis cũ quibus succedere volebãt, & non sui emãcipatis. Hodiè vtrinque fit, & ita alia est, quùm conferunt sui emancipatis alia quæ suorum emancipatorum posset dici. Facienda col- 5
latio de propriis eius qui succedere vult, cum bonis hæreditariis. Nam aliena non conferũtur, quãuis sint penes conferentẽ, sed ꝑpria [c]. Et ideo fit deducto æris alieni à bonis conferentiũ [d]. Cùm bona etiã tantùm dicãtur, deducto ære alieno [e]. Antiquitus iure Pandectarũ, omnia bona ꝑpria tam aduẽtitia quàm ꝓfectitia nisi aliqua speciali legẽ exciperentur, emancipatus cõferebat suo, cũ quo in bonis paternis succedere desiderabat [f]. Hodiè tamẽ confert tantùm ꝓfectitia [g]. Ratioque diuersitatis vtriusque iuris; quia antiquo iure nihil sibi quærebat filiusfamilias, sed omnia patri [h]. Emãcipatus verò acquirebat sibi. Quare cùm & sua opera augeret bona patris filius in potestate cõstitutus, æquũ visũ fuit, vt qui pendẽte tempore sibi quæsiuisset emãcipatus, si vellet bonorũ paternorum fieri particeps, filio suo sua conferret. Ne incommodo aliquo afficeretur qui erat in potestate, interuentu emancipati [i]. Hodiè autem nec filiusfa. quærit ex integro patri aduentitia, nisi quoad vsumfructũ. Et cùm emancipati & sui differentia in acquisitione, sit tãtùm in profectitiis quæ patri suus quærit [k], non autem emancipatus: ideo hæc profectitia emancipatus tantùm in
quibus potest esse inequalitas, quòd pertinet ad bona paterna, cõfert. Non cõ- 6
feruntur autem vtroque iure, quæ præcipua remanent etiam in potestate patri existenti, quamuis ea perueniant ad emancipatum [l]: quale est peculium castrense vel quasi castrense [m], & alia quæ studiorum causa sine reputatione à patre in emancipatũ elargita erant, si non animo reputandi concedantur [n]. Scio tamen disputatum, num libri, & similia quæ studiorum causa filiosa, vel
emancipato data castrẽsis sunt, cõferãtur [o]; & num peculij castrensis vel quasi 7
censeantur. Et quidem, quando libri imputentur in legitimam alibi dictum est. De collatione tamẽ superest quæstio. Pro qua, dico breuiter, expensa in filium studiorum causa per patrem sine protestatione repetendi, & quæ consũpta sunt bona fide studendo, & in ea causa per filiũ, non venire in collationẽ, sed propria esse filiorum [p]. Quòd si meretricibus, vel ludo, quę studiorum causa data erant, filius consumpserit, cessante causa studij, priuilegium illi denegatur [q]; & imputare sibi & conferre tenetur, tanquam qui perdidit culpa sua & dolo [r]. Et quòd non impendit pecunias in rem ob quam datę erant, & causa non sequuta [s]. Studiorum causa hîc cessat, quæ priuilegia multa habet, & quę faciat liberos data à patre sibi non imputare nec conferre. Facit enim in primis, quòd officij paterni munus præcipuum sit, instruere liberos & nutrire, animaque potior est corpore [t]. Et quemadmodum iure naturali tenetur qui generauit nutrire alimentis corporalibus generatos [u]: & cõseruare: ita & animũ eorundẽ debet bonis præceptis imbuere: & si ipse non possit vel nesciat, ęquum est vt suis expensis ab aliis fieri procuret. Deinde laboriosũ certè opus est studium literarum, prudentiæ atque virtutis disciplina, & ob ea multa pericula subeunda in peruagandis prouinciis, multisque iniuriis exposita discẽtiũ, vt suos aliquando docere possint, peregrinatio: vt miseratione saltẽ, si non re-
muneratione, studiorũ labor dignus sit [x]. Et ideo collatio eius gratia impẽsi nõ 8
exigit. Queadmodũ nec eius quod in dignitate filij impensũ est, quæ onus habet [y], quæue nihil commodi ad successores mortuo filio trãsmittit [z]. Fiunt impensæ virtutis causa, vnde commodũ inestimabile oritur, cùm in libros impẽduntur [a]. Et in hanc causã studiorũ, pecuniæ mutuò datæ filiofamilias, repeti
possunt per creditores à patre, tanquam in rem patris versæ [b]. Sed & pecu- 9
lium quasi castrẽse dicitur, quod aduocatis lucro cedit [c]: vt pote qui in castris fori & tribunalis iudicialis, gloriosæ vocis munimine, se suorumque vitam & clientum bona defendendo, militare videt̃ [d]. Libri quoque, scholasticorũ arma dicuntur [e]: vt pote tyronũ. Quocirca cùm res, quæ castrẽsis sũt peculij, nõ conferantur

a ¶ 1. l. si emancipati, C. eod.
b l. filiæ licet, 12. eo C.
c l. 1. & l. 2. § illud, & l. 3. §. emancipati, de collat. bonor. P.
d §. illud, & l. ea demũ C. de collat.
e l. subsignatum, §. bona, de verb. sig. P.
f in d. l. 1. & 2. ibi *bona sua omnia*, de collati. bon. P.
g l. fi. C. de colla.
h l. placet de acq. her. P.
i l. 1. in princ. & §. toties, & l. si filius, 10. de coll. bono. P.
k l. cum non solum, de bon. quæ lib. C.
l l. si fratres, 13. § idẽ Papinian. pro soc. P.
m l. 1. § nec castrense, de collat. bon. P. l. fi. C. eod.
n l. quæ pater, famil. ercisc. P.
o Bart. in l. 1. §. nec. castrense, de collat. bono. P. Idẽ & Cyn. in l. filiæ, C. de collat. Nicol. de Mater. in l. si donatione, C. eod.
p per l. quæ pater, 51. fami. ercisc. P. l. Nesennius, de nego. gest. l. fi. de peti. hæred. auth. ex testamento, de collat. C. Bar. in l. 1. nec. castrense, de collat. bono.
q Bart in auth. quod locum, C. de collat. Petr. de Bella pertica, in l. pactum quod, C. eod.
r arg. l. 1. §. confertur, & l. 2. §. de illis, de collat. bono.
s l pen. § fi. de donat. C. & to. tit. de cond. ob cau. C. & tit. de cõdit. cau. data cau. non sequu. P.
t l. sicimus, de sacra. eccles. C.
u l. 1. §. fi. de insti. & iu. P § 1. de iure natur.
x auth. habita, C. ne fil. pro pat.
y l. 1. §. sed an id quod, de collat. l. fi. de petit. hæred. P. l. si vni ex hæredibus, § idẽ scribit, famil. ercisc.
z l. omnimodo, §. imputari, de inoff. test. C.
a l. pen. ad exhib. P.
b l. Macedoniani, ad senatusc. Maced. C.
c l. forensium cuiminus, 4. de aduo. diuers. iud. C.
d l. aduocati, 14. eod.
e gl. in l. nepos Proculo, de verb. signi.

conferantur fratribus sed præcipua sint, non possumus, vt opinor, rectè in ex-
pensis & libris studiorum causa datis, collationem statuere, præter legis & pa
tris voluntatẽ. Dubitandũ tamen non est, alios libros qui non dati sũt filiis, qui
que eius nomine cõparati non fuerint, sed qui fuerint patris defũcti, in mediũ
& diuisionẽ esse producendos: nisi improbatæ lectionis sint, quia tunc non di-
10 uidi, sed corrũpi debẽt [a]. De aliis rebus in collatione generalis regula ponitur,
ea conferenda esse, quæ imputantur in legitimam, in l. illud, C. de collatio. Cæ
11 terùm sed horum pauca prosequamur quæ profectitia sunt. Constituũt enim
resolutionem Interpraetes, Profectitia bona censeri quę veniant in collationẽ,
quando processerunt ab illis, de quorum hæreditate agitur diuidente [b]. Sic-
que dos, donatioque propter nuptias, computantur in legitimam. quando ꝓ-
12 fecta sunt ex eius substãtia, de cuius hæreditate agitur [c]. Cæterùm casus qui-
dã sunt, in quibus nec ea profectitia conferũtur: vt si pater expressim velit non
conferri [d]. 2. Dicunt & donationes simplices non conferri, factas in filiũfam [e].
quia morte tantùm confirmantur. Neque etiam istæ in legitimam computã-
tur, nisi expressè sit dictum in donatione, l. si quando, §. & generaliter, de inoff.
testam. C [f]. Et sic videtur esse acquisitum ex illis post mortem patris quæ autẽ
filii quærunt post mortem, non conferunt [g]. In quibuscunque autem casibus
donatio facta filiofami. vel emancipato, statim valet, in illis habet locum col-
latio, scilicet vt ea post mortem patris conferantur [h]. Inuenies porrò qui
sunt illi casus, quibus valeat statim donatio facta filiofa. apud Iasonem,
ad l. frater à fratre, de cond. in ieb. P. Quocirca donationes quæ fa
ctæ emancipatis statim valent, & donationes quæ in pactis matrimonij fi-
13 liisfa. à patre sunt validæ [i], conferentur. Tamen remuneratoriæ filiisfa.
factæ, quamuis statim valeant [k], non conferuntur: quia censentur ex pe-
culio aduentitio filiorum, & eorum industria quæsitæ [l]. Sicuti nec aduentitia
conferuntur [m]. Si modò de meritis appareat verè, nec ex relatione seu asser-
tione sola patris colligantur [n]: &, si merita eius generis sint, ex quibus tantum
extraneis consequi à patre mereretur, quantum filius obtinuit [o]. Nam quod
excedit meritum, donatum, non dicitur aduentitium: quam ius quidam repu-
gnent & aliter explicent [p]. Sed & merita ea debent esse ad hũc effectũ, ad quæ
ratione obsequij filius non teneatur: quia obsequialia merita, remuneratiõẽ
non exigunt [q]. Et turpiter videtur accipere, qui accipit vt faciat ea, quæ facere
14 debet alioquin, & tenetur ad restitutionem [r]. Adferuntur autem à glo. auth.
ex testamento, C. de collatio. 5. casus, in quibus donatio quæ fit liberis, quæúo
tempore mortis confirmatur, conferenda est. Primus, si pater vni filio do-
nauerit inter viuos, alteri ob causam: ne altero conferente, alter inequa-
litatem constituat [s]. 2. Si pater iussit conferri [t]. 3. Si ita dedit, vt datum
essẽt in peculio profectitio [u]. Nam tunc non est propriè donatio, quia pe-
culij dominium ad patrem pertinet [x]. Addit Iason [y] alios casus, 4. Si is
cui simplex donatio fit, emancipetur quòd tunc ea donatio esse incipit ex
numero earum quæ statim valent [z], & conferuntur. 5. Eadem ratione, quia
donatio facta ab imperatore filiis statim valet, & à rege qui superiorem non
habet [a], eadem post eius mortem venit in collationem, secundũ aliquos, qui
bus tamen meritò repugnat Iason per l. cùm multa, C. de bon. quæ libe. Et do-
nationem hanc habere peculij aduentitij naturã, tradit; quod non confertur.
15 Resolutũ ad hæc est, donationes que ante emãcipationẽ vel post, filijs fiũt à pa
tre, vel ab eo cui succedere desiderant, conferendas esse [c]. Quia statim vbi fa-
ctæ sunt valẽt [d]: nec peculij iure teneri possũt [e]. Et quãuis aliqui interpraetes in
cõtraria sint sẽtẽtia, tamẽ Iasõ pro hac pugnat [f]. Neque facessere dicit, l. illud,
C. de collatio. vbi filius donationẽ habẽs à matre cõferre non tenetur, nisi ꝓ
pter æqualitatẽ, quãdo is habet donationẽ simplicẽ, frater verò nullã habuit:
vel nisi cõferri iusserit pater donãdo, filius autẽ intuitu matris, eius est naturæ
& qualitatis, cuius emãcipatus respectu patris: quia fœminæ nõ habẽt filios in
potestate [g]. Nam respõdet cũ Bart. & Baldo, filios matris intuitu, diuersũ genus
cõstituere in successione matris, à filiis emancipatis volẽtibus succedere patri:

a Vlp. in l. cæteræ, l. 4. famil. ercisc. P.
b l. vt liberis, C. de collat.
c l. quoniam nouella, C. de inoff. test.
d §. illud quoque, de trien. & semiss. in authent. vnde sumpta auth. ex testa. C. de collat.
e l. pen. C. eod. glos. in d. auth. ex testam. ad verb. *datorum*.
f Ias. in d. auth. nu. 10. l. si cum mortis, de inoff. test. l. etiam, §. si debita, de bon. liber. P.
g l. ea demum, 6. C. de collat.
h Ias. & Alexan. in d. auth. ex testam.
i Guid. Pap. deci. 145.
k vt aiunt interpr. in auth. vnde & si parent, de inoff. testa. Socc. cõs. 23 incip. visa, vers. confirmo.
l glos. in l. si donatione, & ibi Ias. de collatio.
m l. fin. C. eod.
n interp. in d. l. si donationes Soc. consi. 291. in 3. & 4 col.
o c. relatum, ibi, *iuxta fratris meritum*, de testam.
p Chass. ad § 1. *des successions*, ad verb. *le testateur par testament*, nu. 49. in consi. Burgun. dispu.
q l. filia, C. de pa. Bal. in l. filiæ cuius, fam. ercisc.
r l. fin. de cond. ob tur. cau. P.
s l. pen. C. de collat.
t l. si quando, §. si de inoff. test. C. l. si non mortis, eod. P.
v l. si donatione, C. de collat.
x Ias. in d. auth. ex testamento, nu. 4.
y Idem, vbi sup. nu. 10.
z in l. siue emancipatis, C. de donat. l. donationes in concubinam, 52. §. pater, eod. P. l. fi. C. de emanc. libe.
a §. item sacramenta, de pa. iura. firm. col. 1a. 10. in auth. l. od. Rom. cons. 445. incip. primus præpositæ consultationis articulus, fac. l. donationes quas parẽtes, de don. int. vir. & vxo. C. l. omnium, C. de testam.
b l. fi. C de collat.
c l. vt liberis, C. eod.
d l. 2. C. de inoff. donat. cum simil.
e l. si C. de inoff. testa.
f Iason d. auth. ex testamento, nu. 11. ibi, tertius articulus.
g §. fœminæ, de adoptio. l. nulla, de suis & legit. P.

quòd emancipari iure 12. tab. & iure antiquo ciuili non succederent & ideò pro iniuria qua afficere suos videbantur, quando cum illis succedere volebāt, decretū erat vt illi conferrent; in iure verò successionis, matris intuitu, æquale ius filiorū nullam habebat iniuriam, nec distinctio erat liberorū, neque olim ab illis collatio desiderabatur. Minus quoque ad rem facit, quòd filij sui succedentes possunt agere contra emancipatos, vt restituant quod est immensum in illorum donatione [a]. Si quidem hoc non pertinet ad collationem succedendi causa: illi enim non dicūtur succedere, quibus inofficiosa donatio, in quātū excedit, minuitur. Cæterùm inficiandū non est, donationē causa mortis, factā 16
emancipato vel suo, propria fieri, nec conferendam: quia ea non valet pendēte vita patris, nec simplex est, sed morte confirmatur [b]. Verumtamen, & si do 17
nationes simplices profectitiæ quæ tantùm firmantur morte patris non conferantur, tamen fructus ex his percepti in vita eiusdem patris, conferri debebunt: quia donationes quæ firmantur morte, retrahūtur ad fructus perceptos in vita patris, hisque, si filius nolit cum aliis succedere, filij sunt, nec restituuntur [c]. Quemadmodum de fructibus aduentitiorum filiifa. dicitur, qui quærūtur patri [d]; & si donati sunt filio, conferri debent percepti pendente eius vita: illi enim profectitij sunt [e]. Quos tamen si voluntate patris filius, cuius proprietas erat, percepit, censentur donati; eosque, si successione patris abstinet, restituere non tenetur [f]. Sic quando filius tenetur conferre æstimationem militiæ 18
vel officij, quod vendi & ad hæredes transmitti possit, quicquid filius lucratus est ex illa militia vel officio, deducta per filium æstimatione oneris personæ suæ, ex sententia Bartholi [g] confertur. Ego tamen dubito in hac conclusione: quia expressum non est legibus quippiam de fructibus militiæ, quam imputari voluit [h]. Et quia in collationum quæstione, nihil imputandum est vel conferendum, nisi legibus expressū sit, etiam in profectitiis [i]. Maius porrò du 19
bium est in quæstione quotidiana, num si pater quandam pecuniam tradidit filio, ex qua filius alias lucratus est negotiando, lucrum illud ex pecunia conferendum sit. & glo. iuncto textu in l. cùm oportet, de bon. quæ libe. C. per illum textum, illud tanquam ex substantia patris quæsitum & profectitium esse existimat, vt & ea quæ contemplatione patris filio aduenerunt. Atque idipsū in vsuris quæsitis ex pecuniis patris obtinere, quas censet ex re patris venientes [k]. Et eius sententiæ est Bartho. in d. l. cùm oportet, & in l. 1. §. nec castrense, de collat. bono. P. Sed & cum illis idem Bartho. [l]. perpendit morem regionis: vt si filius negotiatus fuerit in pecunia patris, & lucrum inde factum sit industria sua; is partē accipiat, quam accepturus fuisset ex more regionis institor, tanquam aduentitiam, perpensa industria filij, num ea sit digna tanto lucro. Et hanc certè proximam æquitati mentem opinor, si agamus de emancipato accipiente pecuniam profectitiam. In suo vero, qui tenetur operari patri, subsisto nec arbitror sine magna causa veram, adstipularerque lubēs Baldo [m], qui reprehendit in prædicta opinione Bartholum. Quod si non cōstat pecunias, in quibus filiusfa. negotiatus est & lucrum fecit, fuisse paternas vel profectias, sequenda est glo. ad d. l. cùm oportet, ad ver. *ex eius substantia*, in fine. Sed vlte- 20
rius dico, fœnebrem pecuniā quæsitam contra prohibitionem vsurarum per filium nomine suo, qua turpe est illius lucrum, non venire in collationem, etiā si tunc fuerit in sacris patris [n]. Si tamen vsuras nomine patris exercuerit, acquiret patri, non tanquam filius, sed tanquam negotiorum gestor [o]. Possunt tamen ab vtrisque euinci, & ab illo & à cohæredibus, tanquam illicitè quæsitæ, & quæ secundum iura pontificia restituendæ veniunt [p]. Eaque respondere ratione possemus, has, vt turpia lucra, conferendas non esse, nec diuidendas [q]. Quemadmodum quæ pernitiosè alea vetita, vel alio modo turpi filius quæsiuit, conferri non debent, potius à fisco vendicanda [r]: potissimùm si non liqueat, cui facienda sit restitutio. Non confertur etiam fratribus, dos à filio- 21
fam. lucrata ex morte vxoris per statutum, putà Tholosæ: quia tale lucrum est aduentitiū [s]. Et aduentitia non conferuntur [t]. Et proinde filiafam. quæ post mortem patris vult vnà cum fratribus succedere, non tenebitur conferre monilia, vestes,

a l. 2. C. de inoff. dona.
b l. pen. de col. bon. P.
c l. donation. quas pa. C. de donat. inter virum & vxo.
d l. 1. de bon. mater. C. l. 1. cum oportet, de bon. quæ lib.
e Ias. princ. ad authē. ex test. contra Ang.
f d. l. cum oportet, §. fin. autem.
g in l. 1. §. nec cast. col. 4. de coll. bon. P.
h l. illud, C. de col. in l. omnimodo, §. imp. de inoff. testa.
i l. illam C. de collat.
k facit §. 1. per quas pers. nob. acq. l. Balista, ad Trebel. P. l. in li. te commissu. §. nonnunquam, de vsur. l. ex re, de vsur. P.
l Bar. in tract. de duo. fratr. & in consl. inc. cōtra tellus, & in l. illud, C. de collat. vide Io. Imol. & Alex. in l. 3. ad l. Fal. P.
m Bald. in authen. ex testamen. C. de coll.
n iuxta l. quod seruus, de acq. rerum dom. P. l. cum duob. §. id. Papinianus, pro soc. P.
o l. qui proprio, §. itē quæritur. de pro. P.
p c. c. 1. de vsur. & tot. tit. in antiq.
q per l. cæteræ, famil. ercisc.
r in l. videamus, quod met. cau. P. l. an hær. de calumniat. P. l. vni. ex delib. def. in quan. hær. tene. P. l. Lucius Titius, 9. de iure fis. P.
s Bart. in l. 1. de bonis quæ lib. Bal. in auth. ex test. C. de collat. l. 2. §. emancipati, de collat. dot. P.
t l. fi. C. de collat.

nilia, vestes, & alia incrementa, quæ lucrata est ex morte sponsi vel mariti [a];
Tenetur tamē conferre dotē profectitiā [b], imputādo & minus ex hæreditate
accipiēdo [c]. Dos enim in periculo est mulieris, etiā si maritus eius cui data est,
sit soluendo: cùm ei imputari possit, marito vergente ad inopiam, quod non
repetierit dotem, si modò sui iuris fuerit, & legitimæ ætatis, non aliter [d]. Et
hæc proculdubiò vera, quando filia ab intestato vult cum alijs succedere, vel
contra tabulas. Tamen iure Codicis, filia quæ succedebat cohæres ex testa-
mento, non cōferebat, præterquā si pater dixisset [e]. Hodiè cō trà, & ab intesta-
to, & ex testamēto ordinata collatione [f]. Sicq; Archadius & Honorius dotē
profectitiam, à patre vel eius occasione acceptum, voluerunt filiam cum fra-
tribus succedere volentem, miscere, & in medium proferre iusserunt [g]: quan
do videlicet dote non contenta, vel legato, vult succedere: alioquin enim, si ijs,
vel altero illorum contenta, abstineat se à successione paterna, non cogitur
conferre [h]. Placuit autem senatui Parisiensi, 21. Augusti 1536 dotis fructus, seu
pensiones solutas, pendente dilatione solutionis dotis, non conferri fratribus,
22 etsi dos conferatur. Hæc enim pro onerib. matrimonij iustè recepta sunt [i]. Itē
generaliter nō cōferuntur ea, quæ filiofa. solui deb: t post mortē patris, quæve
post mortē illi quærūt: sicuti nec olim emācipati illa cōferebāt [k]. Paulus quoq;
respōdit, de illis quæ sine culpa vel dolo cōferre debentis perierunt, ea non re
23 uocanda in collationem [l]. Implicata & erat olim quæstio, quantum emanci-
patus qui omnia sua conferebat, conferre debebat, quam explicat l. 1. §. nunc
videamus, de coniungen. cum emanc. liber. lib. 37. P. titul. 9. Sed hodiè facilis
est quæstionis solutio, cùm non conferantur aduentitia, sed tātùm profectitia
24 [m]. A quibus verò postuletur collatio, seu qui sint qui conferre teneantur, leges
expeditè docent, cum distinctione iuris antiqui, noui, & nouissimi. In primis
autem illud sanciēdum est, inter extraneos alicui succedentes, non esse locum
collationi [n]. 2. Neque locum habere, cùm ascendentes succedunt descenden
tibus [o]. Nec 3. quando collaterales succedunt collateralibus [p]. Vel 4. si filij suc-
cedant cum extraneis [q]. Locum igitur habebit tantùm collatio, quādo ascen-
dentibus succedunt descendentes, tribus adhuc concurrentibus & non aliter
vt notat Iason [r]. 1. Vt isti successores descendentes vocentur ex primo capite,
vnde liberi: nam si postquam ex eo capite exclusi sunt, per caput, *vnde agnati*,
vel ex tertio, *vnde cognati*, succederent [s], non habebit locum collatio; quem-
admodum non habet locū inter agnatos & cognatos [t]. Secūdò exigitur, ante
quam conferant, vt isti successores descendentes sint in primo gradu, aut suc-
cedant in locum primi, nullusque eos antecedat: alioquin interueniente alia
disparitate gradus, inter eos nū est locus collationi [u]. Proinde inquiunt Bald.
& Iason [x], si pater habet filium in potestate, & ex eodem ipso filio nepotes, si
instituit filium in vna vncia, & nepotes in vndecim, non erit inter eos facien-
da collatio. Quia postquam filius primum gradum tenet, nepotes poterant
præteriri ab auo, qui non tenebatur vllam legitimam illis relinquere [y]. Et ita
instituti videntur, tanquam extranei. Et inter extraneos cessat collatio, id est,
extranei non tenentur conferre filiis testatoris [z]. Sequitur & inde, quòd ex-
tante statuto, vt filiis existentibus filiæ non succedant ab intestato, si pater in-
stitueret filium & filiam hęredes, non esset locum collationi [a]: quia pater huic
filio non tenebatur relinquere legitimam [b]. Vide tamen distinctionem hac
de re pleniorem apud eundem Iasonem [c]. Tertiò adhuc exigitur, vt collatio
locum habeat etiam inter successores descendentes, quòd tales succedant pa-
ri titulo vniuersali. Nam si succedant titulo particulari, putà quia legatum vel
fideicommissum eis relictum acceptarent, & contenti nollent esse hæredes v
niuersales patris, tales singulares successores non tenerentur conferre [d]. Ita-
que tria requiruntur in capacitate eorum qui conferre debeant, vt sint de-
scendentes, iique primum locum teneant, vel loco primi gradus sint; & vt
hęredes sint vniuersales, id est, vt succedāt in quota, veluti in vnciis certis; vel
25 per capita generaliter, & in partes, non autem in singularibus rebus. Isti au-
tem vel sunt sui omnes, vel emancipati omnes, vel sui cum emancipatis succe

a Bald. in l. cùm in te, C. de donation. ante nup.
b l. filiam cum fratribus, C. de collati. l. pater, ad l. Falci. P. l. 1. de collat. dot. P. l. vt libe. de coll. C.
c l. dotis quidem peti tio, C. eod.
d auth. quod locum, C. de Collat.
e l. filiam, in 1. eod.
f auth. ex testamento, eod.
g l. vni. vnd. libe. lib. 4. C. Theod. tit. 2.
h l. si pater pro filia, 4. de collat. dot. P. d. l. à patre. & l. filiam, de collat. C. l. vni §. videamus, de rei vxo. act. C.
i l. pro oneribus, de iu. doti, C. l. dotis fructus, eod P. c. salubriter, de vsur.
k l. pen. de colla. bon. P. l. ea demùm, 6. & l. nec emancipati, 15. de collatio. C.
l l. 2. §. de illis, & l. 1. §. confertur, de colla t. bono. P.
m l. f. de collat. C.
n l f. C. com. vtri. iudi.
o Bald. in l. quoniam nouella, 2. col. per illam legem, C. de inoff. testa. probat l. vt liberis C. de collat. Cyn. Alex. Ias. in l. si emancipati, C. eod. vbi inuenies rationes.
p Paul. Cast. Bald. & alij, ad d. l. si emancipati, vbi vide glo. vtiles in hac materia & resolutorias quęstionum, glo. 1. in l. 1. C. de legit. hæred.
q d. l. f. C. com. vtr. iudi. Ias. in d. l. si emācipati. num. 25.
r Idem, eod. nu. 30. & 32.
s vt in l. 1. §. sed videndum, de success. edi. P. glo. in l. 1. qui admitti ad bono. posse. poss. P.
t & ita tradit Bald. in d. l. si emancipati, col. 3.
u idem, eod. col. 4.
x Bald. in d. col. 4. & Iason, d. nu. 33.
y l. si quis filio exhæredato, & l. posthumum, de iniu. rup. P.
z d. l. f. C. com. vtr. iud.
a Ias. in d. l. si emanci. nu. 33.
b Bald. in l. maximum vitium, vlt. col. C. de libe. preter.
c Iason, vbi sup. nu 34.
d l. à patre, & l. filiam cum fratribus, C. de collat. l. f. de collat. dot.

dentes. Emancipati succedentes, suis tantùm conferebant, sed si succedebant soli patri antiquo iure, non sibi conferebant vtrique enim erant incogniti lege 12. tab & iure aliquo Cæsarum, nec alter alteri irrogabat iniuriam [a]: sicut quando emancipatus cum suo succedebat [b], vel cum filiis suis, id est, cum nepotibus [c], qui locum patris in potestate mortui existentis repetebant [d]. Verumtamen hodiè emancipati quoque inter se conferunt profectitia ab eius successione de qua agitur [e], propter æqualitatem in successionem commẽdatam. Conferunt & emancipati cum suis succedentes hodiè sola profectitia [f], cùm olim omnia sua bona conferre successuri cum illis tenerentur, videlicet etiam aduentitia [g]. Ita & suus cum emancipato succedens, cùm sibi hodiè reseruet aduẽtitia propria tenetur emancipato vicissim conferre profectitia [h]. Similiter cùm sui solùm succedũt, cõferunt etiam sibi profectitia, & dotes, & donationes propter nuptias [i]. Transit & collationis ius quæsitũ in hæredes [k]. Erit tamẽ regula generalis: neminẽ teneri aliis cõferre, nisi expresse per legẽ 26
dicatur [l], vt diximus. Forma conferendi, vel re, vel cautione cõficitur: re, ipso 27
facto inita collationis ratione. Cautione, datis fideiussorib. aut pignorib. de cõferendo [m], quæ cautio committitur, quando post interpellationem de conferendo factam, tantum tempus lapsum est, in quo conferre potuisset, si voluisset, continetque condemnationem quanti ea res sit quæ non confertur [n]. Quòd si quis neque conferre, neque cauere velit, denegantur ei petitio hæreditatis, & quæ inde sequuntur actiones hæreditariæ, quousque conferat vel caueat; vel si possidens contemnat, cõferre iudicis officio adigitur [o]. Si tamen inter partes conuenit quid conferendum sit, non est opus cautione: sed quando inter succedentes, inter quos collationi locus est, controuertitur num aliquid sit conferendum; tunc enim suspenditur collatio eius data cautione de conferendo si necesse sit [p]. Fit insuper collatio, non tam adferendo, quàm minus accipiendo, videlicet computando in partem, acceptum iam [q], vel delegatione facta vel cautione [r]. Porrò hîc obseruandum est primo loco, non 28
cuiusque successionis olim fuisse collationem. Nam ex testamento succedentibus non erat opus collatione [s]. Hodie tamen, ex testamento & ab intestato, nisi prohibeat expressè defunctus, locum habet [t]. Secundò necessarium erit, vt successio, quæ requirit collationem, sit iuris vniuersi, non rerum singulariũ [u]. Tertiò notandum collationem fieri, quando successio eodem iure ad successores deuoluitur; putà, si cohæredes sint omnes ab intestato, vel omnes per bonorum possessionem contra tabulas vel secundum, vel omnes ex testamento. Neque inter successores diuerso iure locus erat collationi [x]. Vna enim & eadem res, diuersi iuris non potest censeri [y]: nisi qui diuerso iure succedunt, potuerint eodem iure succedere, quod ex æquitate Sceuolæ manare dicitur [z]. Hodiè tamen, collatio locum habet & inter succedentes diuerso iure, ex sententia Bartholi in l. pater, de collat. dot. & vide Alexan. & Areti. in l. si emancipati, C. de collat. Et proinde hodiè, si filia renunciauit bonis paternis 29
cum iuramento, ob quod non habet regressum ad bona paterna, per c. quamuis, de pact. in sex. Velit, gratia iuramenti obtenta succedere patri in quibus casibus admittitur iure particulari, in legitima censenda debet conferre quod accepit nomine dotis, & si quid accepit aliud. Item si velit ab intestato succedere cum fratribus, vt vitetur inæqualitas [a]. Finis propter quem collatio petitur & fit, est æqualitas, & vt communicata vel contributa æqualiter diuidantur [b]. Æqualitas autem hæc non est arithmetica, sed geometrica, vt collatis omnibus quæ conferenda sunt, vnusquisque accipiat portionem secundum dispositionem testatoris, vel legis delatam. Sic enim referenda est æqualitas ad relictum. Veluti, si vnus ex cohæredibus institutus sit in duabus vncijs, alter cohæredum in decem: Reportatis omnibus conferendis in aceruum hæ- 30
hæreditatis quæ ita crescit, vnus duas vncias totius, alius decem accipiet. Et si æqualiter instituti sunt, æqualiter diuident: quamuis vnus plus alio conferat, quia plus à defuncto acceperat. Et ita proportio est in diuersis partibus geometrica, quemadmodum & in specie l. 1. de impub. & alijs substit. C. Rationẽ

habebat

a l. 3. §. quoties, & §. emancipati, & l. 1. §. f. & l. 2. §. si tres, de collat. bono. P. l. si emancipati, de collat. C. l. filium quẽ, §. videamus. de bon. poss. con. tab. P.
b l. 1. in princ. de collat. bonu. P. d. l. si emancipati, facit l. filiæ dotem, C. de collat.
c l. 1. §. si sit filius, de coniun. cum emanc. lib. P. l. 1. § si ex dodrante, & l. 1. §. fi. de collat. bono P.
d §. cùm filius, de hæred. quæ ab int. defer. l. si plures, de collat. bono. P.
e l. vt liberi, de collat. C.
f l. f C. eod. iunge rationem l. si fratres, §. idem Papinianus, pro soc P.
g l. 2. § si tres, de coll. bon. P.
h l. vt liberis, & l. filiæ dotem, C. de collat. facit l. 1 in princ. de collat. dot. P.
i l. dotis, 5. l. filiæ dotẽ 4. & l. filiæ licet, 12. l. vt liberis, 17. C. de collatio.
k l. si maritus, 14. eod. l. 1. §. biduum, de col. bon. P.
l l. illam. de collat. C. & ibi Iason, nu. 5.
m l. 1. §. quamuis, & §. iubet, de collat. bon. P.
n l. si quis, 1. §. fin. eod.
o l. 1. § si frater, & §. sed si, l. nõnunquam, l. eod.
p l. 2. de collat. dot. P. l. si soror. 8. de collat. C. doctores in l. cũ emancipati, eod. textus in l. posthumo præterito, l. 11. C. eo.
q l. dotis, 5. C. eod. l. 1. §. sed si tantùm de collat. bono. P.
r l. 2 C. de collatio.
s l. 1. & l. filiæ dotem C. eod. l. si filia, de collat. dot. P.
t §. illud de trien. & semi. in auth ex testamento, C. de colla. & ibi interpræ.
u l. à patre, C. eod. 1. §. quoties, & §. si ipso, de collat. bono.
x l pater filium, cum l. seq. de collat. dot. l. 1 §. 2 de colla. bon. P l. filium, §. videamus, de bono. posse. con. tab. P.
y l. cum qui ædes, de vsucap.
z l. si filius, de collat. bono.
a l pen & l vt liberis, C. de collatio. l. f. C. com. vtri. iudi.
b l. vt liberis, ibi, *æqualiter*, l. illud, 20. vbi Bart. l. illud, de trie. & semi. in nouell.

habebat collatio quæ fiebat olim omnium bonorum ab emancipato suo, quo tempore omnia quærebat suus patri etiam in proprietate [a], emancipatus autem sibi: æquum esse, vt sua bona in medium conferrent, qui appeterent paterna [b]. Item vt iniuria, qua videbantur affici ab emancipatis sui in successione expetita, compensaretur collatione [c]. Hodiè quoque ratio æqualitatis remanet, vt quia aduentitia non quærit suus patri nisi quoad vsumfructum, sed propria habet [d]: ita nec emancipatus ei conferat aduentitia, sed vterque tantùm profectitia [e]: & si plus vnus altero profectitiorum acceperit, vel vnus quippiam, alius nihil, communicando ad æqualitatem reducuntur iustam. Vt qui filij fuerunt eiusdem patris, vel matris, vel aui nepotes quibus succedunt, & æqualis gradus pro modulo proportionis geometricæ æqualia referant. Sic iustum existimarunt nomothetæ tantùm ante nuptialem donationem vxorē lucrari, si marito lucrandam dotem dedisset, propter æqualitatem conseruandam, non aliter; cùm æqualitatis & iustitiæ sint iurisconsulti amatores [f]. Neque sunt ferendi in iudicijs, qui per prærogatiuas prætendunt aliquid plus ab aduersarijs petere, quàm ipsi ab alijs pulsati fieri patiantur [g]. Et vix est inter duos vel plures negotium componendum, in quo non exigatur quædam æqualitatis proportio; vt in emptionibus [h], in institutionibus hæredum [i], in substitionibus [k], legatis [l], & alijs.

a per l. placet, de acq. hæred. P.
b l. 1. de colla. bon. P
c l. si filius, 10. de colla bon. cum simulib sup. citatis
d l. cùm oportet. de bon. quæ lib. C.
e l. f. de coll. C.
f §. f. de non elig. sec nub. in auth. auth. æqualitas, & auth. sed quæ nubi l. de pact. conuen. tam sup. dot. &c. C.
g l. f. C. de fructi. & lit. exp.
h l. 1. de contr. empt P.
i l. quoties, §. hæredes de hære. insti. P.
k l. iam hoc iure, de vulg. & l. quamuis, C. de impub.
l l. legata inutiliter, §. 1. de legat. 1.

De modis, quibus alicui adimitur hæreditas, vel pars eius obiter.

Cap. 9.

1 *Iuris acrescendi præludia, & continuatio huius ca. cum præcedente.*
2 *Hæreditate, vel parte eius quis pluribus de causis priuatur.*
3 *Defunctum accusans da negotiatione illicita, priuatur eius successione: vel alia iniuria afficiens, non succedit ei. nu. 7.*
4 *Captiuum non redimens, an ei possit succedere.*
5 *vxorem defuncti polluens non potest defuncto succedere.*
6 *Partum suppositum dicens pupillū defuncto, nec obtinuit, nō potest defūcto succedere.*
8 *vxor contra prohibitionem legis nubens, non potest instituere maritum.*
9 *Voluntatem defuncti non implens, quando priuetur hæreditate: numquid hoc verum sit in Gallia.*
10 *Hæreditates vacantes, vel partes earum deficientium institutorū, quibus deferātur.*

1 SVPERIORIBVS explicationibus satis, vt opinor, apparuit, qua ratione hæres secundum expressam aut tacitā voluntatem defuncti, portionem bonorū eius sibi relicta consequatur. Superest nunc vt doceamus, qua via & ratione, hæres, legatarius, vel fideicommissarius, portionem alterius personæ deficientis volens aut inuitus cogatur agnoscere, vel quando possit ratione suæ partis vel personæ, alterius partem consequi. Sanè perdifficillis est quæstio, & in qua Mæandri flexus & recessus plures sunt, tum ob causam propter quam portio remanet non agnati, tum propter coniunctionis & disiunctionis distinctiones: tum maximè propter iuris accrescendi quæstiones, quæ non possunt nisi priuationibus partium & coniunctionibus præeuntibus illucere. Quare postrema erit iuris
2 accrescendi indagatio. Causæ porrò plures sunt, ex quibus qui vocabatur ad hæreditatem, vel hęreditatis partem, excluditur à successione: vel quia non vult, & repudiat: vel quia nō potest adipisci, vt incapax aut indignus [m]. De repudianda libertate plana est via [n], secundū explanationem nostræ superioris tract

m vt inf. cum quid 12. de ijs quibus vt indig. P. cum simili.
n l. nec emere, de iure delib.

tractationis [a]. Diximus & insuper, quibus modis causa testati perueniebat in causam intestati [b], & quomodo liberum erat vocatis ab intestato reijcere successionem, pro parte sibi delata, vnde alijs succedendi facultas acquireretur. Quæ non repetam, sed vltra monebo obiter, cùm pluribus de causis quis pos- 3
sit hæreditatem, vel eius partem, aut rem nancisci, & totidem posse vt indignũ priuari: veluti, si post mortem defuncti eundem illicitæ mercis accusator detulerit quamuis ex ea causa, non institutus seruus libertatem meruerit [c]. Item, si per eius negligentiam & culpam is qui eum instituit mortuus fuerit [d]: putà, si furiosum non curauerit; si medicum non adhibuerit, vel adhibuerit quidem, sed malum [e]; si alimenta negauerit eidem [f]. Quia omnes hæredes officiosè se erga defunctos gerere debent [g]. Atque si hæres, qui non vindicauit necem illatam per alium defuncto, segniter se gerendo & cum culpa sua ab alio præuentus, indignus est hæreditate [h]: multò magis, si ipse ei necem vel causam mortis intulerit [i]. Quare meritò lucrum illi adimitur, ne ex scelere ditetur [k]: quodque non debeat lucrum consequi ex eo, ex quo pœnam meretur [l]. Excusatur tamen non vindicans mortem ab alio illatam, si hæres pupillus sit [m], si ignorentur authores homicidij [n], aut si alius sine negligentia hæredis, accusationæm instituat prius præueniendo [o]. Et iure ciuili, qui non redimit ab hosti- 4
bus captum, ei non potest succedere [p]. Potest tamẽ iusta esse excusationis causa, ob quam non imputetur hæredi omissio redemptionis, si minor sit, si inops, si tempora non patiantur, si ab alio præuentus redimatur. Sed & voluntas ipsius capti excusat qui noluit se tanti redimi quanti inscriptus erat: ei enim magis imputandum quàm hæredi, quòd maluit parcere suis facultatibus, quàm cùm earum aliqua iactura redimi. Neque ex parte hæredis tunc oritur ingratitudo vel indignitas, ob quam hæredes expunguntur à successione. Extat & 5
ademptionis hæreditariæ causæ decretum iuris, si iniuriam mortuo intulerit eius vxorem violando vel polluẽdo [q]. Vel si dicat pupillum eius relictum, sup- 6
positum, accusando partus subiecti matrem & vxorem defuncti, nec obtinuit [r]. Si viui, cui successurus est, hæreditatem vel partem donauerit [s], qui testamentum de falso accusauerit, nec obtinuit [t]. Si tutor datus cum legato à tutela se excusauerit [u]. Si inimicitiæ capitales non reconsiliatæ interuenerint inter 7
legatarium & testatorem, & verisimile sit testatorem noluisse ei legatum vel fideicommissum præstari [x]. Aut si palam & apertè testatori maledixerit, & infaustas voces aduersus eum iactauerit. Si statum ei controuersiam mouerit [y]. Aliquando & adimitur hæreditas, si ab vxore quam contra iuris prohibitio- 8
nem accepit, instituatur [z]: vel ab vxore, quam prius polluerat per adulterium [a]: vel si meretrix instituatur à milite [b]: vel si hæres tacitam fidem accommodauerit de restituendo fideicommisso ei personæ, cui relinqui prohibitum est [c]. Sed & quando hæres non implet voluntatem defuncti monitus intra annũ, 9
hæreditas ei aufertur iure ciuili [d]: quamuis iure Gallico remedia alia prodita sint, vt cogatur officio iudicis, vel implere, vel cedere hæreditati. Et ex his om- 10
nibus modis, interdum ad fiscum, cum suo onere defertur hæreditas [e]: interdum ad substitutos, interdum ad coniunctos per ius accrescendi. Quando autem ad fiscum hæreditates deferantur, alibi latius dictum est in prima parte Syntagmatis, dum tractauimus de ijs quę in fiscum deferuntur [f]. Et paulò antè in hac tertia parte, in successionibus ab intestato [g]. Quomodo verò per ius coniunctionis & accrescendi deferantur hæreditatis vel legati partes, dicendum nunc est. Et primùm quidem de coniunctione, deinde de iure accrescendi, quibus istæ partes repudiatæ vel ademptæ alijs accedunt, maximè in Gallia, cuius moribus nullo ferè casu, quod aufertur ab indignis, fisco defertur.

a sup. c. 6.
b lib. 44. c. 1
c l. 1. de ijs quib. vt indig. leg. aufer. lib. 34. P. tit. 9.
d l. 3. eod.
e auth. liberi, C. de episc. aud. l. quod si nolit, §. mancipium, de ædil. edi. P.
f l. necare, de lib. agno. P.
g l. portiones, 21. de ijs quib. vt indig. P.
h l. necessarios, 5. § 1. ad Senat. Syllania. P. l. 1. de iu. fis. P. l. hæredem, 17. l. ei qui, 20. d. tit. de iis quib. &c. P. l. 3. C. eod. lib. 6. tit. 35.
i l. si ab hostibus, 7. §. 6. sol. matri. P.
k l. 1. ex del. def. in quan. hære. tene. C. l. in hæredem, §. de calumnia. P.
l in l. sicut, ex quib. cau. maio. P. l. 1. § 1. si quis aliq. test. pro hi. P. l. siue hæreditaria, de neg. gest.
m d. l. 3. & l. minorib. & l. 6. C. de iis quib. vt indig.
n l. si ideo, 7. & l. cum fratrem, l. 9. eod.
o l. sororem, 10. eo. C.
p l. si captiui, C. de epis. & cler.
q secundum gl. in l. sororem, in fin. C. de iis quib. vt indig. & glo. fin. in l. 1. eo. P.
r l. cùm in secundis, bu 11, 15. eod. P.
s l. 2 §. si. eod. l. quidã, §. si. & l. seq. de donat. P l. si. C. de pac.
t l. post legatum, 5. in princ. & §. si pater, & §. qui principale, de iis quib. vt ind. P.
u d. l. post legatum, §. amittere.
x l. si inimicitiæ, 9. de iis quib. vt ind. P. l. 3 & l. ex parte, de adi. legat. P. l. fideicõmissum, C. de fideicom.
y d. l. si inimicitiæ.
z l. 2. de iis quib. vt ind. P l. fin. de leg. 1.
a l. Claudius Seleuc', 13. eod. tit.
b l. mulierem, 14. eo. l. miles ita hæredem, §. pen. de milit. test. P.
c l. eũ qui, 18. in prin. & §. pro parte, de iis quib. vt ind. P. l. in fraud. de iure fis. P.
d auth. hoc amplius, C. de fideicom.
e vt l. 3. §. fi. ad Senat. Trebell. P. l. Statius Florus, § Cornelio, de iu. fis. P. l. 2. & l. Claudi', de iis quib. vt ind. cum similib.
f l. 1. c. 12.
g Sup. lib. 45. c. 16.

DE CONIVN

De coniunctione & disiunctione, quibus vtimur in iure accrescendi perpendendo in successionibus, alijsque iuris negotijs.

Cap. 10.

1 *Coniunctio quid. Qui item disiuncti; & coniunctionis diuisio. nu. 2.*
3 *Verborum coniunctio quod modis fiat.*
4 *Coniunctio legalis alia, alia hominis quæ.*
5 *Coniunctio hominis quæ, ea duplex, conuentionalis, testamentaria.*
6 *Coniunctio fit re, verbis, aut vtroque modo. Et re coniuncti qui.*
7 *Generi quando per speciem derrogetur, & quando non.*
8 *Verbis coniuncti, & re disiuncti, qui dicantur.*
9 *Coniuncti re, & verbis qui.*
10 *Coniunctionum copulatiuarum exempla, & coniungendi formulæ.*
11 *Coniunctio ius accrescendi in quibus inducat. Et coniunctionis effectus, & rationes. & nu. 12. & 13.*

1 VT INTELLIGAMVS vtrum coniuncti vel disiuncti aliqui dicantur, & qui ad partem vacantem properant, & quando ius illis accrescit, inquirendum est de ipsa coniunctione, quæ explicat oppositam disiunctionem. Coniunctio est, vt norunt omnes, copulatio, & duorum vel plurium ad vnum proximitas maxima: inde dicuntur coniuncti. Vt disiuncti sunt, qui & separati dicuntur, in l. re coniuncti, in ver. *Separatim*, de lega. 3. l. si pluribus, de leg. 1. l. si separatim, de condit. & demonst. in l. 1. §. idem ait, & §. interdum, & l. pen. de vsufr. accresc.
2 P. Coniunctio diuiditur in realem, verbalem, & mixtam [a]. Coniunctio quæ re fit, secundum diuersa negotia in multiplici est differentia. Nam dicimus matrimonium, viri & fœminæ coniunctionem [b], eamque realem: vt animorum ex consensu per verba de præsenti, verbalem [c]. Et consummatam, ex vtroque mixtam. Item coniunctas personas, sanguine, vel affinitate, vel amicitia iun-
3 ctas [d]. Coniunctas tabernas [e], & sic de similibus. Verbis multa coniungimus, vel vnica tractatione, vel dictionibus coniunctiuis, vel alio modo quo possit aliquid alicui applicari ita. Est & coniunctio dictionum, orationum, locutionum. Cæterum in hac successionis & contractuum tractatione, non tam latè vsurpatur coniunctio, quantum patere nominis generalis intelligentia potest.
4 Sed ratione originis duplex coniunctio & disiunctio, vt ait glo. in l. quidam, de pecul. lega. Explicat Iason, in l. re coniuncti, de leg. 3. nu. 41. dicitur: vel legis, vel hominis. Legalis ea, quę per legis dispositionem inducitur, veluti dum vult lex, disiunctiuam, *aut, vel*, inter personas positam, reduci ad copulatiuam & coniunctionem, & [f]. Item & legis verbalis & realis coniunctio, vt in exemplo l. seruus communis, 66. de acquir. hæred. P. Domini plures vnius serui communis hæredis instituti, lege coniuncti dicuntur: & ideo vno iubente seruo hæreditatem adire, pro sua parte quidem fit dominus hæreditatis, & cæteris non iubentibus dominis, totius, tacitoque iure omnes aliorum partes ei accrescũt. Cùm etiam pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessio defertur, beneficium edicti perpetui quibusdam omittentibus, ijs solis, qui bonorum possessionem agnouerunt, portionem non petentium accrescere, authoritate legis in dubium non venit [g]. Coniunctim enim per legem vocantur, qui sunt

a l. triplici, de verb. sig. l. re coniuncti, de de leg. 3.

b l. 1. de rit. nupt. §. 1. de par. pot. l. 1. §. pen. de iusti. & iu. P. cum similib.

c c. pen. & f. de spon. l. nuptias, de reg. iur.

d de quib. in l. sed & hæ personæ, de procurat. P. per interp.

e l. 1. de seruib. lega.

f l. f. C. de ver. sig. ca. in calice, de consecrat. dist. 2. explicat Iason latius. in l. re coniuncti, nu. 41. 42. 43. de leg. 3.

g l. vni. quan. non peten. par. petent. accer. lib. 6. C. tit. 10. l. 1. & si nemo, ad sena. Tertyl.

qui sunt eiusdem gradus, vt diximus in successionibus ab intestato. Coniunctio ab homine fit, quando is per suam dispositionem complectitur copulatiuè duo vel plura, vel in vltima voluntate, vel in conuentione seu contractu. 5
Vnde quædam hominis conuentionalis, quædam testamentaria dicitur coniunctio. Conuentionalis in contractu consideratur [a], quæ poterit intelligi ex ijs quæ dicemus de coniunctione testamentaria, quæ inuenitur vel circa institutionem, vel substitutionem [b], vel legata, aut fideicommissa [c]. Coniunctionis materia ex qua cõstat, & vnde cõtraria disiũctio cõsistit, vel ex re, vel ex verbis vel ex re & verbis [d]. Paulus, in l. re coniuncti, 87. de lega. 3. explicat his verbis. *Re coniuncti videntur, non etiam verbis, cùm duobus separatim eadem res legatur. Item verbis, non etiam re: Titio & Seio fundum æquis partibus do lego.* Et coniuncti re qui concursu partes faciunt [e]. Possuntque esse coniuncti re, qui & verbis disiuncti dicuntur [f]. Re coniuncti tamen non dicunt, quibus eadem quantitas legata est, si verbis separentur, sed potius multiplicata summa videtur: nisi de contraria voluntate appareat [g]. Vbi autem verba coniungunt, & rei coniunctio est, quantitas vno sola debetur [h]. Quòd autem quidam putant, in stipulationibus, *mihi decem, & Titio decem promittis* [i], esse quãtitatis coniunctionem, fallũtur, quùm tantum decem censeantur in promissione: non ea ratione, quia coniunctim promissum sit, sed quia quòd pertinet ad tertium, stipulatio alteri facta, si nostra non interest, inutilis sit [k]. Neque etiam re coniuncti dicentur illi, quorum vni genus, alteri species relicta est: quia species subducta de genere, in genere non continetur, & per speciem generi derrogatur [l]. Attamen rectè dicuntur re coniuncti, quorum vni totum integrale, quod non nisi cum suis partibus tale dici potest, vt domus: alteri verò pars legata est [m]. Si tamen totum, partium dissectione facta nomen retineat, non erunt re coniuncti [n]: præterquam, si post partes legatas, totum alicui posteà legetur, iuxta l. Meuio, 42. de lega. 2. Contrà quam accidat, quando alicui primùm hoc totum, & posteà alij pars legatur [o]. Eò quòd per speciem, vt dictum est, generi derrogetur [p]. 6 7
Verbis coniuncti dicuntur, quos verborum à testatore prolatorum complexus, portionibus pro indiuiso factis, ad eãdem rem coniunctim vocat [q]. Portionum appositio facit disiunctos re, & ita re non sunt tunc, sed verbis coniuncti [r]. Exigimus tamen propter ius accrescendi, ita fieri. Nam si partes discretæ sint, cessat ius illud [s]. Re & verbis coniunctos ex istis intellige, si vtroque modo coniuncti inueniantur. Idque planum magis fiet, si formulas coniunctionis, vel à lege vel ab homine prolatas, excutias. In verbis, vel scriptis vel prolatis. Etenim & re & verbis coniunctio fit dictionibus vel prolatis, vel scriptis. 8 9
Coniunctiones copulatiuas vel norunt grammatici esse, *&, que, cum, &c.* quæ & vim suam apud Iurisconsultos retinent in eadem oratione [t], nõ si inter duas vel plures: quo casu vim suã amittit copula quòd pertinet ad vim iuris accrescendi [u]. Coniunctio quippe verbalis inducitur ex vnitate sermonis [x], ex collectiuis & pluralibus dictionibus [y]. Exemplum coniunctionis realis, *fundum Sempronianum Titio lego. Eundem fundum Caio lego* [z]. Verbalis & nõ realis exemplum, *Titio & Seio fundum æquis partibus do lego* [a]. Vel, *Titius & Meuius ex parte dimidia hæredes sunto* [b]. Vel, *Titius cum Meuio ex parte dimidia hæredes sunto*. Possunt &, inquit Paulus, detrahi articuli & copulæ. *&, que, cum,* & similes [c]: veluti, *Lucius Titius, Publius Meuius, hæredes sunto.* Sed ratio est, quia coma seu incisum, positum in oratione post *Lutius Titius*, habet vim coniunctionis. Vt quando etiam in oratione plura coniungenda sunt, coma habet vim coniunctionis, &: vt si dicamus, domini, serui, liberi, parentes interfuerunt, idem est ac si diceremus, domini & serui, & liberi & parentes interfuerunt. Alia exempla eorum, qui re tantùm coniuncti dicantur, verbis autem disiuncti, vt si Titio primùm lego Stichum, deinde eundem lego Meuio. Nam Titius & Meuius verbis dicuntur disiuncti & separati, re autem coniuncti [d], cùm non videatur fuisse testatori animus adimendi primo [e]. Verbis autem tantùm coniuncti dicentur, & disiuncti re, si dictum. *Titio & Meuio pro æquis portionibus, lego* [f]. Porrò, vt coniuncti re dicantur, necessarium est vnam eandemque rem, vel vnam eandemq; 10

a de conuentionali tractat Iason, ad d. l. re coniuncti, nu. 44. & interp. & Bar. in l. si mihi & Titio, de verbo. oblig. P.
b l. vni §. his ita definitis, de cad. toll. C.
c d. l. vni. §. vbi autem, l. 1. & to. tit. de vsufr. accresc. P.
d l. triplici, 141. de ver. sig.
e d. l. vni. §. vbi autem, vers. *sin verò non omnes*, l. si fortidianum, C. de lega. §. si eadẽ res eod. apud Iustin. l. coniũctim, de leg. 3. l. 1. §. interdum, & l. 3. de vsuf. accresc. P.
f l. sicut §. 1. quib. mod. vsusf. amitta. l. si pluribus, de leg. 1.
g vt in l. si pluribus, 45. de leg. 2. l. quingenta, 12. de probat. P.
h l. si quis testamento, 82. de leg. 1.
i l. stipulatio ista, 38. §. alteri, vers. *cum qui dicit*, l. cum qui ita stipuletur, & l. si mihi & Titio, de verb. obl. P.
k d. l. stipulatio ista, §. alteri, de verb. obli. l. quo tutela, §. f. de reg. iur. l. quęcunq; de actio. P. l. vt inter C. de iuncti. stipul. §. alteri, eod. tit. apud Iustinia.
l l. vxorem, §. fœlicissimo, & l. seruus vrbanus, §. f. de leg. 3.
m l. si alij, de vsuf. leg. P. l. idem Neratius, §. f. cum duab. ll. seq. de vsufr. accresc. P.
n l. quod in rerum, §. pen. de leg. 1.
o l. cùm quęstio, C. de lega.
p d. l. vxorem, §. fœlicissimo, & d. l. seruus vrbanus, §. f. l. in omni iure, de reg. iur. P.
q l. triplici, de ver. sig. l. huiusmodi, §. quibus de lega. 1.
r l. vni. §. vbi autem, vers. *sin autem omnes*, de cad. toll.
s l. rectè dicimus, de verb. sig. P.
t d. l. triplici. vide l. sicut, §. 1. quib. mod. vsuf. amitta. §. si eadem res. de lega. ap. Iustinia. l. si quis Titio, 8. de vsuf. accresc.
v l. 1. de ijs qui not. in fa. P.
x d. l. triplici.
y l. si pro filio, de vulga.
z vide Iaso. in l. re cõiuncti, nu. 27. de leg. 3.
a d. l. re coniuncti.
b d. l. triplici.
c d. l. triplici.
d §. si eadem res, de lega. apud. Iustin. l. 1. §. idem est, & §. fin. de vsuf. accresc. P.
e l. si pluribus, de lega. 1.
f l. si ita quis, de hæred. instit.

eandemque rei portionẽ, legatam vel reli&tam esse duobus vel pluribus [a]. Nam si quis ita dixerit, *fundi dimidiam portionem lego Titio: alteram Meuio.* illi nec re, nec verbis coniuncti erunt [b]; sed omnino & re & verbis disiuncti seu separati. Re & verbis ita potest etiam dici coniũctio, *Titio & Meuio Stichum lego.* quia vtrique sic in solidum eadem oratione verborumque conceptio-
11 ne legatum videtur, & concursu faciunt partes [c]. Cæterùm istæ coniunctio nes non omnium negotiorum faciunt eandem resolutionem, sed eorum quæ idonea sunt ad suscipiendum coniunctum. Et proinde in vltimis maximè voluntatibus, in quibus pluribus quis legare vel relinquere potest, locum habet. At in stipulationibus, non ita: nam in illis natura contractus repugnat, quia alteri nemo stipulari potest: ideo nec cõcursus, nec ius accres-
12 cendi semper locum habet in illis [d]. Fines & effectus coniunctionis adferũtur 3. à Barth. in l. re coniuncti, de leg. 3. nu. 19. quem aliqui in aliquibus improbant. Dico tamen ex coniunctione inductum, vt ad vnam rem duo vel plures vocati videantur, ex concursu æqualiter diuidendam [e]: quia pro eadem persona coniuncti habentur, propter sermonis vnitatem [f]. Alius effectus, in substitutionibus familiaris, vt substituti inuicem in reciproca substitutione, secundum ordinem coniunctionis factæ in institutione, censeantur vocati ad deficientis partem [g]. Postremus & præcipuus vt ex coniunctione fiat ius accrescendi, & non decrescendi [h], de quibus mox dicendũ est. Ra-
13 tiones autem quæ in iuris accrescendi tractatione adferentur, huic coniunctioni adiungere licebit. Æquum etiam & iustum visum est, vt quos voluntas testatoris sermonibus coniunxit, ex eius voluntate coniunctos existimemus. Nemo enim dixisse existimandus est, quod mente prius non agitauerit: nec aliud, quàm quod vox significat [i].

a vt in l. Meuio, de lega. 2.
b l. & proculo, eod.
c l. coniunctim, de leg. 3. d. § si eadem res, l. quidam relegatus, §. fi. iuncta l. verum, de reb. dub. P. l. si mihi & Titio, de legat.
d l. si mihi & tibi, & l. stipulatio ista, §. alteri, de verb. oblig.
e l. si quis Titio, ff. de vsufr. accresc. P. l. interdum de hæred. insti. in l. plant. in 2. de lega. 1.
f l. vnica, §. his ita, de cad. toll. C.
g l. cohæres §. diferentias de vulga.
h l. triplici, de ver. sig. l. re coniuncti, de lega. 3.
i l. Labeo, de supell. lega. P.

De iure accrescendi & non decrescendi.
Cap. II.

1 *Ius accrescendi & decrescendi ex prouisione legis nascitur.*
2 *Accrescendi ius quid; & diuisio, in non decrescendi & accrescendi.*
3 *Ius non decrescendi quid, & eius cum iure accrescendi differentia. & nu. 4.*
5 *Accrescendi iuris res, ex contractu, iudicio, & hæreditaria.*
6 *Iurisdictiones vtuntur iure accrescendi.*
7 *Ius accrescendi quale inter coniũctim vocatos ad successionem cõiunctione legali.*
8 *Ius accrescendi inter coniunctos volũtate hominis, quomodo locũ habeat. & seq.*
9 *In iure accrescendi quando portio portioni vel personæ accrescat.*
10 *Verbis coniuncti vtuntur iure accrescendi.*
11 *Re & verbis simul coniuncti, quomodo iure accrescendi vtantur.*
12 *Disiuncti num vtantur iure accrescendi.*
13 *Ius accrescendi in quibus casibus locum non habeat. & seq.*
14 *Fideicommissaria restitutio non habet ius accrescendi, contra directa: & quare.*
15 *Ius accrescendi prohiberi potest à testatore expresse vel tacitè. Nec habet locum inter succedentes diuerso iure: vel si contra voluntatem testatoris succedant. nume. 16. & 18.*
17 *Alimentorum causa relicta quare non admittant ius accrescendi.*
19 *Ius accrescendi non habet locum post aditam hæreditatem, quomodo intelligatur, & exceptiones.*
20 *Ius accrescendi an inductum iure 12. tabul.*
21 *Ius accrescendi & non decrescẽdi quãdo inuitus & cũ aut sine onere iungat partẽ.*
22 *Ius accrescendi an pro virili, an alio modo pro portionibus accrescat.*
23 *Coniunctorum qui præferantur, an re tantùm, an verbis tantùm, an vtrinque coniuncti: & num coniunctus præferatur substituto vulgari. Num. 24. 25. & 26.*
27 *Coniuncti post substitutum vocantur, si deficiat.*

phaelem, Alex. & Aretinum, in d. l. si mihi & Titio, de verb. oblig. P. Et num in emphiteosi ius accrescendi locum habeat, videbis fusè tractatum per Bartho. & Dyn. in d. l. si mihi & Titio, & per Cynum,
6 in l. 1. quan. non peten. par. C. Iudiciales res quæ admittunt ius accrescendi, in ipsa iurisdictione consistunt. Nam inter collegas in iurisdictione ordi-
7 naria, habet locũ ius accrescẽdi [a]. In causis successionis quoq; ius accrescẽdi maximè locũ habet vel inter cõiunctos cõiunctione legali tantũ, & inter coniunctos voluntate hominis. Lex vel statutum vocat successores ab intestato, & facit locum iuri accrescendi in coniunctione existentibus, & in eodem gradu [b]. Sic in aliis, in quibus conuenit finitio coniunctionis legalis, quę est quando plures coniunctim ad acquisitionem alicuius rei à lege vocantur [c]: vt si testator legat seruo plurium dominorum, illi plures domini vocantur ad acquisitionem legati facti seruo [d], pro parte. Cæterùm in hac coniunctione, si legati facti de proprietate rei seruo, alter dominum nolit partem, alter non accrescet [e]: quamuis in legato seruo facto vsufructus contrarium responsum sit [f]: nisi cum coniunctione legali, esset & coniunctio hominis [g]. Alia legalis coniunctio, in qua habet locum ius non decrescendi, in l. hac edictali. §. his illud, de secun. nupt. C. & ibi per Bald. Alia in hæredibus pluribus vnius legatarij morientis, in qua respondet Pomponius, *Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare non potest: hæredes autem eius pos-*
8 *sunt, vt alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet* [h]. Inter coniunctos ex voluntate hominis, coniunctiones & disiunctiones distinguunt ius accrescendi. Inter coniunctos re tantùm, coniuncto deficiente, locus est vt dixi, iuri non decrescendi, non iuri accrescendi [i]. Quia cùm solidum singulis ab initio relictum sit, altero non concurrente ex
9 coniunctis, nihil verè dicitur accrescere, sed potius nõ decrescere [k]. Excipiuntur tamen re tantùm coniuncti in vsufructu, qui si post agnitionem alterius ab altero deficiat, accrescit coniuncto [l]. Quia cùm concursu semel diuisus sit vsufructus, & ita ab altero decreuerit, quando iterum acquiritur accrescere intelligitur [m]. Vnde prior differentia inter vsumfructum & proprietatem coniunctim legatis, colligitur: vt ille iure accrescendi quæratur: hæc, non nisi iure non decrescendi. Cui aliæ annectuntur. 2. Namque differunt, vt ius accrescendi quando in proprietate recipitur, transeat in hęredes [n]: at in vsufructu, non transferatur [o]. Nempe quòd vsusfructus sit personalis, & cum persona extinguatur [p]. Tertia quòd in proprietate portio vacans accrescit portioni [q]: in vsufructu verò, accrescit personæ [r]. Quarta, quia in proprietate cessat ius accrescendi post agnitionem portionis [s]: in vsufructu verò, etiam post agnitionem ius accrescendi locum habet [t]. Et
10 hæc ad re tantùm coniunctos pertinent. De verbis autem tantùm coniunctis proculdubiò receptum est, esse locum inter eos iuri accrescendi [u]. Cùm enim solidum verbis coniunctis tantùm, relictum non sit, omne quodcunque portioni accedet, eidẽ accrescere intelligitur: nisi forsã partes omnino discretæ & separatæ sint, inter coniunctos [x]. Quia tunc quælibet pars facit
11 suũ propriũ totũ [y]. Porrò inter re & verbis simul cõiũctos, si vnus ex cõiũctis nõ cõcurrat, erit locus iuri nõ decrescẽdi [z]. Quia cũ cõcursu partes fiãt inter re & verbis coniũctos, solidũ singulis ab initio relictũ intelligit' [a]. Et hæc de
12 coniũctis. De disiũctis nũc dicẽdũ, nũ habeat locũ inter illos ius accrescẽdi. Qua in re distinguẽdũ inter legata, & hæreditatẽ. Nã ĩter disiũctos õnino, q̃ sũt separati verbis & re seu portionib9, in legatis nõ est locus iuri accrescẽdi [b]. At ĩter hædes ẽt oĩo disiũctos, erit locus [c]: ne vnus & idẽ decedat, p̃ parte testatus, & p̃ parte intestat9 [d]. Excepta militis, q̃ ita pro parte intestatus esse p̃t, hæreditate [e]. Itẽ absurdũ est, vnũ partẽ hæreditatis eiusdẽ agnoscere, &

a l. 1. & ibi Bald. de of. consulum, P. l. impe ratores, & l. si magistratus, & ibi Angel. & Imola, de appellat. Bald. in d. l. vni. in vlt. q. uæst. quan. non pet. par. C. Iaf. in l. re coniuncti, nu. 197. de leg. 3.
b l. 1. §. si nemo, ad sen Tertyl. P. l. si ex pluribus, de suis & leg. hære. P. l. 3. §. f. cum 2. ll. seq. de bon. pos. P. l. vni. quan. non peten. & ibi inter p.
c Iaf. in d. l. re coniun ctis, nu. 43. Plura de hac coniunctione legali apud Bart. ibi nu. ...
d in l. 1. §. idem ait, de vsuf. accres. P. l. si seruus communis, de acq. hæred. P. l. verum, §. si duo, pro soc. P.
e l. & Proculo, 10. de lega. 2. & hæc est senten. glo. in d. l. & Proculo, & Iaf. in l. re coniunctis, mo. nu. 41. de leg. 3.
f l. 1. idem ait, de vsufr. accres.
g l. item si communis seruus, de stip. seruo. P. Bar. ad d. l. re coniunctis, nu. 48.
h l. legatarius, 38. de lega. 1.
i l. vni. §. vbi autem, vers. ... de cad. tollen.
k d. §. vbi autem, vers. fin.
l l. 1. §. interdum, de vsuf. accresc. ... §. 1. quib. mod. vsufr. amitt. P.
m l. vnde Neratius, de vsufr. accres. P.
n d. l. vni. §. his ita, l. si ex pluribus, de suis & leg. hæred. l. hæc scriptura, §. 1. de cõ. & demon. P.
o d. l. vni. §. libertatibus.
p § finitur, de vsufr. l. sicut, § finitur, quib. mod. vsufr. amitt. P. l. in omnibus, de reg. iur. P.
q l. si ... totem, de acq. hæred. P. l. si Titio, de vsufr. P.
r d. l. si Titio, in fi. & l. interdum, de vsuf. l. accres. P.
s l. 1. §. interdum, eod. l. si minor 25. annis, de acq. hær. P.
t l. vnde Neratius, §. f. & l. 1. § interdum, de vsufr. accresc. l. si Titio, de vsufr.
u d. l. vni. §. vbi autem in princ. l. Meuio, de lega. 2. l. si ita quis hæredes de ac. hæred. P. Iaf. ad d. l. re coniunctis, nu. 88.
x l. secundum verum intellectum quibus mod. vsufr. amitt. P. l. huiusmodi, § quib. de leg. 1.
y l. recte dicimus, ... eadem, de off. assesso. P. z Iaf. in d. l. re coniuncti, nu. 90. a l. si mihi & tibi, & l. si duob. § 6. de leg. 1. l. coniunctim, de lega. 3. b l. 1. vers. 2. de vsufru accres. P. l. & Proculo, de lega. 2. c l. vni. §. his ita, de cadu. toll. C. l. hæredes sine partibus, de hær. inst. P. d l. ius nostrum, de re. iur. P. §. non autem de hæred. inst. e in l. si duob. de mil. testam. P. l. 2. C. eod.

tho.& Iaso.in d.l.re coniuncti,vbi & addunt;quod portio iam adita,si vac
cet,non facit locum iuri accrescendi [a], quodque minus locum habet ex
acquisitorum resolutione,secundum Azonem in Summa tit. de assigna.
liber. Bald.in auth.si quas ruinas,C.de sacrosf. eccles. aut post emolumen
tum alteri quæsitum [b]. Vt nec post aditam hæreditatem [c]. Quia ius ac-
crescendi euanescit adita hæreditate [d]. Quam tamen regulam limitant
Bartol. & Ias. numer. 176. & sequent. sex modis, de quibus eum videto.
Disputant aliqui post Accursium, in l. Celsus, 29. in §. fin. & gloss. fi-
nal. de legat. 1. num ius accrescendi à iure 12. tabula.vel græcorum
21 manauerit. Ego hoc lubens, grauioribus pressus, prætermitto. Mo-
nebo tamen, in iure accrescendi quædam pro forma obseruari, quæ
tradit Bartho. in d. l. re coniuncti, numero 50. 51. & sequentib. scilicet,
quod in iure non decrescendi,inuitis portio adueniat:(quia legatum scin-
di nequeat [e].)Eaque sit ex coniunctione reali, sine onere [f]: ex coniun-
ctione verò re & verbis simul, cum onere [g]. In iure autem accrescendi,
inter legatarios accrescit volentibus tantùm pars [h]; & si portio sit pro
non scripta alio modo tamen quàm ex delicto deficientis,accrescit sine
onere [i]: nam si pro non scripta sit delicto eius qui capere non potest,
accrescit cum onere [k]. At in iure accrescendi hæreditatis, si quis adiuit
suam portionem, postquam portio cohæredis vel repudiatione, vel alio
modo cœpit vacare, sponte videtur se hæreditati toti obligasse, & por-
tio vacans illa accrescit inuito [l]. Sed si antequam vacaret portio, quis
adiuit portionem suam:si quidem portio in casu quo vacaret esset ei desti
nata per testatorem, putà per substitutionem, tunc accrescet inuito [m].
Quòd si non fuerit destinata expressè: tunc, aut vacat per restitutionem
in integrum, & accrescit volenti tantùm [n]: aut alio modo: & tunc habet
locum l. cum hæreditate, de acquir. hæred. P. Sicque putat Bartho. in-
telligendam l.vni.in §.his ita, de cadu. toll.dum videtur rescriptum, por-
tionem accrescere hæredibus inuitis. Accrescit autem pars in hæredita-
te cum onere parti, si onus appositum sit simpliciter [o], aut si nomina-
tim omnibus coniunctis fuerit impositum [p]: contrà, si ab vno nomina-
tim onus sit impositum [q]. Quid autem differant nominatim & simplici-
ter onus relinquere, docet l. 1. §.in substitutione, ad leg. Falcid. P. Item
quando portio vt caduca vel quasi caduca accrescit hæredi, accrescit
cum onere [r]: cum distinctione tamen l. vni. §.sed vt manifestemus, cum
22 seq. §§. de cadu. toll. C. Cæterùm portio, quæ defertur aliis adeuntibus,
defertur non pro virili, sed pro portionibus hæreditatis vel legati [s]. Et
proinde quæ accrescit, eadem actione petitur, qua portio petita vel pe-
tenda esset quam habet is cui accrescit [t], quia accessorium sequitur natu-
23 ram sui principalis [u]. Huic autem resolutioni necessarium est annectamus,
cuius sit hæc petitio; & cõcurrẽtibus re tantùm cõiunctis, & verbis tãtùm
coniunctis, & verbis & re simul cõiunctis, quis præferatur in cõsequendo
hoc iure accrescẽdi. Planũ enim ex superiorib.iã videtur, quod ius accres-
cendi non habet locum nisi inter coniunctos, excepta causa hæreditatis,
& coniunctione legali. Ita remanet scrupulus eximendus, quis præferatur
in horum concursu. In quo variatum est ab antesignanis interpretibus.
At nos, vt ordine procedamus, distinguemus, num concurrant coniuncti
eadem tantùm specie coniunctionis cum disiunctis: vel coniuncti cũ con-
iunctis diuersa specie coniunctionis. Quando itaque eadem coniunctione
vocati sunt coniuncti, præferri disiunctis proculdubiò est [x]: & omnes si-
mul admitti, vt dictum est, pro modo portionem, neque inter eos præla-
tionis quæstio agitanda [y]. Vbi enim est eadem ratio, ibi idem ius consti-
tuitur [z]. Quamuis quandam distinctionem ex Bartholo moneat Iason
inter verbis coniunctos, si vnus minus alio sit coniunctus, quod vide
24 apud eundem Iaso. in d. l. re coniuncti, nume. 121. & 122. & 123. In concur-
su verò diuerso modo coniũctorum, sic statuitur, vt re & verbis coniũctus,

a per l.aquam §.f.quæ seruit. amitt. l. 1. §. interdum, de vsuf. accresc. P.
b Bart. in l. si mihi & Titio,de verb. obli.
c glo. in l.mater decedens in ver. *simulstim*, de acqui hæred. P.
d glo. in l. ex contractu,de re iudic. P.
e l. 2. & l. seq. de leg. 2.
f l.vni. §. sin autem, de cad. toll. l. separatum, de cond. & dem.
g glo. in d. §. sin autẽ ad.
h d. l.vni. §. vbi autẽ.
i d. l.vni. §. in primo.
k l. ti. de his qui pro non scrip. hab. P.
l l.si duo,de acq. hæred P.
m l. si quis hæres, & l.si tu ex parte, eod. P.
n l.si minor,eod.
o d.l.vni.§ his ita, de cad.toll.
p l. quæ conditio, 2. respon. de condi. & demo. P. l. ciuitatibus, §. Lucio, de lega. 1.
q l.Celsus,§.fi. & l.fi. de leg. 2.
r d.l. vni. §. in nouissimo,& §. pro secundo.
s l.liber homo,§. cùm quis,de hæred. instit. P. l. Meuio, de lega. 2.
t l.si Titio,§. 1. de vsufr. P. l. interdum, de vsufr. accresc. P. l.& an eadẽ, §. cum si partem, de re iudic. P.
u c. accessorium, de reg. iur. in 6.
x d.l. vni. §. his autẽ, l.hæredes siue partibus, & l. si liber homo, §. cùm quis, de hær. instit.
y l.vni. §. vbi autem, de cad. toll. l. Meuio, de leg. 2.
z l. ti. de constit. pecu. P. l. illud, ad leg. Acqui. P.

nitus & deficientis partem accreſcere pati cogitur, vel non decreſcere [a]. Tranſitque hoc ius accreſcendi ad hæredem hæredis [b]; veluti appendix
29 præcedentis inſtitutionis [c]. Et ita qui vult antecedẽs, vult & conſequẽs [d]. Et inde etiam vna colligitur ratio iuris accreſcendi à conſequentia inſtitutionis, & à præcedente partis acceptatione. Cui addi poteſt alia, ex cauſa ſucceſſionis teſtati: ne pro parte quis teſtatus, & pro parte ab initio iuris ſucceſſionis inteſtatus decedat, quos ius noſtrum non patitur [e]: quamuis ex poſt facto aliquo modo poſſit [f]. Item 3. quia abſurdum videatur partem hæreditatis ab aliquo acceptari, partem reſpui, & improbare iudicium defuncti [g]. Idipſum & de legatis dicendum, quæ coniunctim facta ſunt [h]. Indiuidua aditio relicti [i], vt & indiuidua debet eſſe voluntas defuncti [k]: cum qua debent concordare, qui eius vtilitatem aſſequi deſiderant [l]. Adde 4. accreſcendi prouiſionem inductam, ne pars defecta poſſeſſore, incidat in cauſam caduci vel quaſi, & ad impediendam legis Papiæ diſpoſitionẽ, & ad fiſcum repellendum, exemplo ſubſtitutionis [m]. Et hæc hactenus de teſtati & inteſtati tractationis quæſtionibus & negotiis, dicta ſufficiant: reliquum eſt, vt ſingularem iudicialium negotiorum perquiſitionem aggrediamur.

FINIS LIB. 46.

a l. qui ex duabus, 53. §. fi. de acqui. hæ. P.

b Nerat. in l. qui patris hæres extitit, 59. eod. l. hæc ſcriptura, §. fi. de cond. & demo. P.

c l. ſi quis hæres inſ. de acq. hær. P.

d l. illud, eod. l. 2. de iuriſd. om. iud. P.

e l. ius noſtrum, de reg. iur. l. ſi duobus, de milit. teſtam.

f l. pater filium, de collat. dot. P. l. circa, & l. nam & ſi parentibus, de inoff. teſta. P. l. cum duobus, C. eod.

g l. vni. §. his ita, de cad. toll. l. nam abſurdum, de bon. lib. P. §. non tantùm, de hære. & falc. in nouell.

h l. legatarius, 38. de lega. 1.

i l. 1. & 2. de acq. hæred. P.

k l. cum qui, §. fi. de iis quib. vt ind. P.

l l. ſi duobus, 16. de leg. 1.

m d. l. vni. in prin. & §. fi. de cad. toll. & l. fi. de iis quæ pro nõ ſcrip. hab. l. 1. d. vſufru. accreſ. P.

DE IVDICIIS ET IVDICIBVS, ET EORVM IVRISDICTIONE, ET ADMINISTRIS LIBER XLVII.

De iudiciorum comprobatione. Cap. I.

1 *Fines duo rerum omnium, proprius & communis.*
2 *Iudicio suum quisque consequitur.*
3 *Iudiciorum ab aliquibus conficta reprobationes, & solutiones quæstionum, & num. iii. sequen.*
5 *Iudicio certare Christianis, quando & quomodo liceat.*
6 *Litigare quomodo permittatur perfectis Christianis.*
7 *Litigiosus, non ordinandus: non litigiosus, laudandus,*
8 *Iudicia reddentes an dicantur contemptibiles.*
9 *Magistratus, dii, honorandiq́ principes ciuitatis. &c.*
10 *Lites in quibus execrabiles, & fugiendæ. & nu.* 11. *&* 12.
13 *Litigantes perpetuò tristes.*
14 *Iudicia medentur litium controuersiis.*
15 *Iudicia inducta ad emendandam vitam hominum.*
16 *Iudicium iustitiæ praxis.*
17 *Iustitiæ æqualitas non potuit distribui melius, quàm per iudicia.*
18 *Iudex medius siue affectione inter contendentes litigantes.*
19 *Legum sancita quare à iudice possint expendi, & ad quæ.*
20 *Iudicis officium quiescit, dum de lite conueniunt controuertentes.*
21 *Iudicii & arbitrii differentia.*

1 RERVM omnium vt plerunque duo fines, vnus proprius: vt medicinæ, sanitas. alius communis, ad quem diriguntur proprii fines[a]: vt, societatis humanæ conseruatio & vtilitas. Iustitiæ vltimus finis, est idoneos vitæ æternæ reddere populos, & Deus vltimus scopus, cuius regni ministri dicuntur principes[b]. At finis proximus, legibus hominũ conclusus, qui dirigat ad postremum, est voluntas ius suum cuique tribuendi[c]. Postremum quoque quod cætera complectatur præceptum iuris, suum cuique tribuere[d], seu conseruare, in quo & potissima est diuinarum & humanarum legum ratio, sine qua parùm aut nihil prodesset acquirere, & nulla daretur authoritas in alium transferendi, castigandi, nec distinctio vlla benè
2 aut malè viuendi. In quibus ius quoque versatur, & iudicium fit[e]. Nam & iudicium,

[a] Aristot. 1. Ethic. ad Nicomac.
[b] Sapient. 6.
[c] §. j. de iusti. & iu. apud Iustin. l. iustitia, eod. in P.
[d] §. iuris præcepta. eod. & d. l. iustitia, §. 1.
[e] l. fin. de legib. P.

dicium, dicitur reddere quod suum est cuique, & tertia summáque pars in eo consistit administrationis reipub.[a] Nemo enim sine iure, in iudiciũ prouocat, nec sine iudicio suum consequitur ab inuitis[b]. De iudiciis igitur agamus, quæ & catastrophem & finem huic etiam vniuerso seculo impositura sunt. Cæterùm, exemplo bonorum agricolarum, antequam disputationem 3
de illis instituamus, pessima quorundam semina auerruncabimus, vt fertilior tractationis sit ager. Et principio opinionem, vel melius errorem eorũ, qui plus iustò sapere voluerunt, submouebimus, eo perniciosiorem, quò sacris literis abutens, persuadere quæ vult nititur: adstruens ab homine Christiano, & iudicia & magistratuum proinde potestatem ablegari debere. Atque singulis rationibus seu probationibus propositis germanam & veram mentem subiiciemus. Primùm itaque, omnia forensia & iudicia impugnari & subrui videntur, ex Dei optimi maximiq; Domini nostri IESV CHRISTI præcepto[c]. *Audistis quia dictum est, oculum pro oculo, dentem pro dente: Ego autem dico vobis non resistere malo. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei & sinistram. Et qui tecum vult iudicio contendere & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. &c.* Quibus verbis constare videtur, potius iniuriam patiendam esse, quàm vindicandam in iudicio: & satius esse amittere propria, quàm pro illis litigare. Cæterùm, hæc sententia nunquam prolata est à Deo ea mente, 4
in quam transfertur[d]: alioquin enim abolendæ essent legitimæ ex Dei authoritate potestates, vt infrà docebimus, constitutæ. Et ideo referenda sunt verba ad axioma, *Audistis quod dictum sit, oculum pro oculo, &c.* quòd perniciosè Iudæi mandatum peruerterant, iudicium talionis ad vindictam singularum personarum traducentes, vim vi repellere propria authoritate, hinc permissum esse malè colligentes. Quem sensum reiicit bonus legislator, & perfectionem vitæ christianæ docendo, consulit, non autem iubet, potius se disponere ad maiores iniurias perpetiendas, quàm iam acceptas propria authoritate vindicare. Sic enim cõformis fit christianus suæ orationi quam à Deo didicit[e], & petit sibi dimitti peccata à Deo, sicut ipse suis debitoribus remittit. Illud ipsum pertinet ad pallii dimissionem & togæ, si is qui petit, inde tibi contentionem grauem moliatur: vt videlicet moneat, satius esse bona externa amittere, quàm rapinæ causa proximum odisse, & ita rem repetendo, crabrones irritare, aut pacem soluere charitatis fraternæ. At istis remotis circunstantiis, quin quilibet possit ius suum repetere, non prohibetur. vt tamen hoc munus iudicis sit, & publicæ authoritatis, non priuati[f]. Explicat D. Paulus, *Nolite*, inquit[g], *esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddẽtes, prouidentes bona, non tantùm coram Deo, sed coram hominibus omnibus, si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmetipsos defendentes charissimi: Scriptum enim, mihi vindictam & ego retribuam, dixit Dominus. Sed & si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi: Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Hæc D. Paulus. Et alibi idem, delictum constituit in contentione forensi, non ea ratio- 5
ne quidem, quòd iusto iudicio quis repetat per iudicem quæ sua sunt, sed quòd in repetendo non legitima mente, sed appetitu auaritiæ, vel odio fratris id fiat, quódve à christiana perfectione declinetur, & quòd contendentes pati à proximo nolint modicam iniuriam. Sic enim verba eius hæc docent[h]. *Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare* 6
non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Declarat D. Augustinus illa verba, vt perfectis liceat sua repetere simpliciter, sine causa, sine lite, sine iudicio. Sed non conuenit eis iure mouere causam coram iudice. Siquidem, qui perfecti sunt, nihil habere dicuntur, aliúdve nihil possidere, saltem vt his inseruiant, quàm Deum. vt constat ex præcepto diuino[i]. *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me. Item, Dominus pars hereditatis clericorum.* vnde clerici dicti[k]? Nec antiquis sacerdotibus Leuitici

a Aristot. 4. Politic. c. 14.
b l. si procuratorem. §. mãdati, sumpto à contrario sensu, manda. P.
c Mathæi, c. 5.
d arg. l. si quando, ibi, *neque enim credendum est.* &c. C. de inoffi. testam.
e D. Math. c. 5. D. Lucæ, c. 11.
f l. nullus, C. de Iudæis.
g D. Paul. ad Roma. c. 12.
h D. Paul. 1. ad Corint. 6. Relatum in ca. 1. 23. q. 3. & cap. sex. differentiæ, co. & c. 1. 14. q. 1.
i DD. Math. 19. Marco. Lucæ, 18. Actuũ, 2. & 4.
k c. cleros, 21. dist.

tici

tici generis, pars data bonorum temporalium inter tribus alias Iſraelis[a]. Qua-
re qui perfectionis gradum ſubeunt, nec poſſunt, nec dicuntur verè ſua re-
petere, quia propria non habent[b]. Et ſi petant, profeſſio & deſiderium eorũ
repugnant[c]. Si tamen eccleſiaſtica poſſideant, vt præfecti, & adminiſtri, œ-
conomi, tutores aut curatores eorum[d], rectè repetunt, defendunt, & iure vt
eas conſeruent ad iudicium prouocant, vt in concilio Carthaginenſi deci-
ditur[e]. Proinde & verba illa, *Si quis abſtulerit tibi tunicam, da ei & pallium*, cenſen-
tur exhortantis ad perfectionem, non præcipientis, vel prohibentis repete-
re iniuſtè rapta, aut concedentis impunè aliena rapere, vel iniurias inferre[f].
Et prohibetur quidem in iudicio ſtare, captando lucrum: ſed non euitando
damnum[g]. Sed & omnibus etiam interdictum eſt illis præceptis, ne temerè
moueant lites, vt plerique ex animo faciunt, aduerſarii potius diuexandi
cauſà, vel aliena inuadendi, quàm iuris ſui perſequendi. Et ſunt multi, potiſ-
ſimùm qui ſuperbia tument, qui neque ad horam ſine contentione viuere
queant. Sicque *peruerſi ſuſcitant lites*[h], Cùm tamen non oporteat chriſtianum
hoc modo eſſe litigioſum[i]. Sed abſtinere à lite, & ita minuere peccata[k] huc
pertinet quod D. Iacobus admonet[l], *vnde*, inquit, *bella & lites in vobis, niſi ex
concupiſcentiis veſtris quæ militant in cordibus veſtris?* Et proinde non tam iudiciũ,
quàm impia cauſa litigandi, & pronus ad iurgia & contentiones animus,
7 reprobatur. Idcirco meritò à D. Paulo, ne huiuſmodi litigioſus ordinetur
inter eccleſiaſticos, inhibetur[m], Et contra verecundia illius laudanda potius
quàm vituperanda, qui maluit re carere, quàm ſæpius pro ea litigare[n]. Vt &
refert Vlpianus[o], prætorem exiſtimaſſe ineſſe æquitatem in ceſſione domi-
ni de peculio ſerui, à quo merces accipiendo obligatur, ne contribueret diſ-
8 quiſitione facta: vt ſe à moleſtia litis liberaret. Secundo loco, quidam magi-
ſtratuum & forenſium hominum vilem rati ſunt conditionem, quod D.
Paulus iuſſerit, ad id munus exequendum deligi contemptibiles[p]. Cuius ta-
men verba alium ſenſum habent, quando rectè perpenduntur, quàm vulgo
explicentur[q]. Illa autem ſic ſcripta in archetippo ſunt. Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔ-
χων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχ' ἐπὶ τῶν ἁγίων. οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον
κρινοῦσι: καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων: οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦ-
μεν. μήτι γε βιωτικά: βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους καθί-
ζετε: id eſt, *audet aliquis veſtrum habens negotium aduerſus alterum iudicari apud iniu-
ſtos*, id eſt, ethnicos, *& non apud Sanctos*, id eſt, apud Chriſtianos, *An neſcitis quo
niam ſancti de hoc mundo iudicabunt? Et ſi in vobis vel per vos iudicabitur mundus, ce-
do, indigni ne eſtis qui de minimis rebus iudicetis? Neſcitis quoniam angelos iudicabi-
mus. Quantò magis quæ huius vitæ ſunt. Secularia igitur negotia ſi habueritis, contemp-
tibiles hos conſtituitis* (ſic explico verbum, καθίζετε, per ſecundam perſonam plu
ralem indicatiui non per imperatiuum) *ad iudicandum?* Quibus verbis, tan-
tùm abeſt vt D. Paulus reiiciat curam iudicandi ad contemptibiles, quin
contrà perſuadeat cauſas chriſtianorum à chriſtianis, non à gentilibus ter-
minandas eſſe: iiſque melioribus, qui de præſtantioribus, nempe de mun-
do & angelis iudicare poſſint, & multò magis de iſtis ſecularibus. Arguit e-
nim Corinthios, quòd contentioſi ſint, & quòd litigarent apud infideles,
quaſi indigni eſſent chriſtiani, & ita contemptibiles redderentur ad iudi-
candum: vel quòd ethnicos, qui contemptibiles dicuntur, pro iudicibus eli-
9 gerent. Neque vnquam legi, magiſtratus contemptibiles dici poſſe, qui au-
thoritate Dei in hoc munere defungantur, & quibus obedire D. Paulus e-
tiam ethnicis chriſtianos iuſſit[r]. Vt & alibi ſacræ literæ poteſtatem illorum
Dei eſſe docent[ſ]. Et quomodo D. Paulus etiam viles iudices auſus fuiſſet no
minare, quos à tanto munere Deos ſcimus nominatos[t]? Et de quibus dictũ,
quòd iudicium Dei non hominum exerceant[v]. Dictus & magiſtratus, prin-
ceps ciuitatis[x]. & magiſtratus, honor & in legibus & apud bonos authores
dicitur. Sic videmus Iuliani Cæſaris impietatem in chriſtianos refelli mani-

a Deutero. 12. Ioſue, 14.
b priuatio præſupponit habitum, l. decē, de verb. obl. P. l. Iulianus, de diuort. P.
c l. profeſſio, de munerib. patrimo. lib. 10. C. l. reddatur, de profe. & medi. d. lib. 10. ca. 1. 14. q. 1.
d ca. aureum, 12. q. 2.
e ca. epiſcopus, 14. q. 1.
f d. ca. epiſcopus, §. fi.
g d. ca. epiſcopus, §. 1. & ibi vide Archid
h Prouerb. c. 16.
i c. olim, de accuſa.
k eccleſiaſti. 28. c.
l D. Iacob. c. 4.
m tota 65, & 90. diſtinct.
n l. 4. §. fin. de ali. iud. mut. cau. fac. P.
o l. illud, §. quod tamen de trib. act. P.
p Paul. 1. ad Corin. 6.
q vide Cõradum Lagum. 5. par. Metho. in præfat.
r ad Roma. c. 13.
ſ Sapien. 6. nume. 11. ca. magnum, & ca. qui reſiſtit, 11. q. 3. & ca. prodeſt. 23. q. 5. ca. monet, 22. q. 1. ca. qui culpatur, 23. q. 1.
t pſal. 81.
v Deuter. c. 1. 2. Parali. c. 19.
x l. ſpadonum, §. ſi ciuitatis, de excuſat. tut. P.

13 rum[a]. Sed & litibus adhuc addit crucem, quòd qui litigant perpetua animi anxietate conficiantur, quandiu certant de victoria: quia dubius est litis e-
14 uentus[b]. Cæterùm, hæc omnia & similia his, iudiciorum minimè tollunt necessitatem: quinimo quò magis lites detestabimur, eò magis recta iudicia probanda nobis erunt, magísque necessaria cognoscemus, vt litium capita & pernitiem hanc portentosam, quæ grassatur inter homines, si non possimus omnino extrudere, saltem quantum fieri poterit emendemus. Quantò magis enim morbi grassantur, tantò diligentioribus & melioribus egemus medicis & pharmacis. Iudicium quippe finẽ litibus imponit, per legitimos tramites & iusto ordine incedens adhibita condemnatione, vel absolutione[c]. Et hic finis iudiciorum est circuncidere lites[d], quod & fieri maximè interest reipublicæ[e]. Ideo rogat D. Paulus[f], obsecrationes fieri pro regibus, & pro iis qui in sublimitate sunt constituti, vt vitam quietam & tranquillam agamus. Cura quippe potissimùm[g] principi quietis reipub. commissa est, & eius magistratibus[h], qui sua iurisdictione arma quiescere iubent[i]. Scopus etiam nomothetis in legibus sanciendis & hic fuit, finem imponere litibus[k]. Studéntque generaliter & iudices litigantium vel contendentium concordiæ[l]: sequuti legum normam & mandata[m]. Atque hæc est prior ratio cur iudicia recepta sunt, tanquam necessaria: ad sopiendas hominum penè im-
15 mortales lites. Altera quod fragilis sit, & ad delinquendum hominis natura prona, & necessarium fuit remedia quædam conquiri, quibus ignorantia errantium doceretur, & malitia publica authoritate emendaretur[n]. Promittunt iurati magistratus, *rempublicam saluam fore*[o]. Et præstant iudicando. Ita & laborem iudicandi ea continuere respondit Moses Ietro[p]. *Venit ad me*, inquit, *populus quærens sententiam Dei: cúmque acciderit eis aliqua disceptatio veniunt ad me vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei & legis eius.* Plato[q], ciuitatem re
16 vera ciuitatem esse dixit, si iudicia recto ordine fuerint constituta. Tertia ratio, à iustitiæ pendet cõsideratione, cuius praxis est iudicium. *Si verè enim*, inquit Dauid[r], *iustitiam loquimini recte iudicate filij hominum.* Iustitia porrò proprium opus est humanæ rationalis conditionis, qua actus omnes quilibet suos & aliorum regat & emendet.

a l. sub prætextu, eod. l. Lucius, §. 6. ad Sena. treb. in P. doctor. in §. pen. de empt.
b l. quod debetur, de pecul. P.
c l. 1. de re iudic. P.
d l. properandum, C. de iudic.
e §. 1. de pœ. teme. liti.
f priore ad Timot. c. 2.
g l. 3. de off. præf. vigil.
h l. 1. §. quies, de off. præf. vrb.
i l. æquissimùm, de vsufr. P.
k l. 1. de no. cod. fac. C. l. magnã, de cõt. & cõm. stip. C. c. finem litibus, de do. & cõt. l. 1. de iureiu. P. l. fin. pro suo P.
l c. 6. de transact. ca. studẽdum, 90. dist. c si primates, 5. q. 2. ca. si quis membro rum 25. q. vlt.
m l. nemo, de sent. & interlo. om. iudi. C.
n l. 1. de iusti. & iu. P. l. 1. de legib. P. l. 2. eod.
o l. 1. de magist. con. lib. 27. P. tit. 8.
p Exodi, c. 18.
q Plato, 6. de legib.
r Psal. 57.

> καί νυ[s] δίκης ἐπάκουε, βίης δ' ἐπιλήθεο πάμπαν
> τὸν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε κρονίων
> ἰχθύσι μὲν καὶ θῆρσι οἰωνοῖς πετεηνοῖς
> ἐσθιέν ἀλλήλους, ὅτι οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
> ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην ἣ πολλὸν ἀρίστη &c. id est,
> *Et iustitiæ quidem animum adiice, violentiæ autem obliuiscere*
> *Prorsus. Namque legem hanc disposuit hominibus Saturnius*
> *Piscibus quidem ac feris, auibus volucribus.*
> *Vt se inuicem deuorent, quando quidem iustitia non est in ipsis:*
> *Hominibus autem dedit iustitiam, quæ multò optima est.*

s Hesiod. in Ergis

Iustitia itaque homines arcet à mutuis iniuriis, quas sibi inferunt bruta quæ ea priuantur: vt rectè ab Hebræorum sapientibus dictum sit[t], מרבה צדקה מרבה שלום *marbe Zedaca, marbe scalom*, id est, *qui multiplicat iustitiam, multiplicat pacem.* Hanc proponit lex, & secũdum eius mandata deinceps magistratus exequuntur. Lex[u], æmula diuinitatis, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex iuris, bonos mores inueniens atque componens, gubernaculum ciuitatis, iustitiæ nuntia, magistra vitæ, anima totius corporis popularis. Magistratus autem administri legis sunt, & ad effectum perducunt legem[x]. & iura cuique reddunt. Et aduersus iniustitiam, petulantiam, timiditatem, vt ait[y] Plato, ex omni genere artium maximè conueniens animaduersio, castigatio, iudicialis censura[y]. Prospicit magistratus & prohibet, ne tenuis vitæ homines à potentioribus opprimantur[z], hos tuetur, neque illis illatas iniurias inultas abire sinit[a], consilium indigentibus, auxilium afflictis præbet: vt potè

t In pirke abot, seu in capital. patrum, c. 2.
u L. 2. tit. de legib. lib. 1. C. leg. Vuisigot. tit. 2.
x l. 2. §. post originẽ de origi. iur. in P.
y Plato, dialog. 15. in Sophista seu de ente.
z L. illicitas, §. nec potentiores, de offic. præsi. P.
a L. 1. de lucr. aduoc lib. 12. C.

pro patre & tutore subditis præpositus[a]. Et vt patres cõsilium capiunt pro li-
beris[b],& in pietate potius quàm in atrocitate potestas eorum consistit[c]: sic
& magistratus & iudicis munus illud prospicere negotiis subditorum, & cũ
temperamento castigare eorum delicta[d]. Vsurpantes aliena & contumaces
ad restitutionem cogere[e]: pœnas pessimis,præmia bonis reddere[f]. Quocir-
ca D. Paulus, *Obedite*, inquit, *præpositis vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant,*
tanquam rationem reddituri pro animabus vestris[g]. Et Vlpianus ad vtilitatem pro-
uinciæ pertinere tradit, esse aliquem per quem negotia sua prouinciales ex-
plicent:& ideo perconsulem debere officium suum persequi tandiu in pro-
uincia,quousque successor ei aduenerit[h]. Quarta ratio iudiciorum,ab æqui- 17
tate iustitiæ est, quæ non potuit alio modo constitui quàm iudiciis & magi
stratibus, qui neutram contendentium partem nisi secundum æquum &
bonum fouerent. Qui enim contendunt, plerunque & ferè semper, propriis
affectibus mouentur,& impetu quodam obnubilata mente petunt vel de-
negant,vel sentiunt citius quæ sibi commoda videntur,quàm rationem ex-
cutiant:diuersitas corporum diuersitatem nobis indicat animorum, nec v-
num velle omnibus[i]: vt plures in vnam sententiam ægrè conueniunt[k]. nec
voto vno consentiunt[l].vt ad dissentiendum naturalis facilitas[m]. Et proinde,
medius quidam in componendis sine affectu litibus necessariò esse debet,
qui iustitiam exequatur in ciuitate & regat, vt anima pathemata in corpo-
re[n].Iudex enim ad æqualitatem & medium deducit, vt nec plus nec minus 18
quàm oporteat singulis concedat[o]. adepta singulis iudicandi facultate in re
sua,si alterius interesit[p].quia sibi nemo rectè imperare dicitur[q]. Et rectè iudi-
caturi ab omni suspicione abesse debent[r]. Quinta ratio ex legum execu- 19
tione faciliori pendet, quia leges longissimi & futuri temporis considerata
causa,eáque vt omnibus conueniente statuunt: & proinde iudicis authori-
tas fuit necessaria,quæ præsentibus negotiis,& singularibus personis,earum
iussa & sancita accommodet[s]. Neque leges aut senatuscõsulta ita scribi pos-
sunt, vt omnes casus qui quandoque inciderint, compræhendant[t]. Quam-
obrem, cùm in aliquo articulo sententia manifesta est, is qui iurisdictioni
præest,ad similia procedere,atque ita ius dicere debet[u],vel certa iurisdictio-
ne supplere[x].cognoscendo enim discutit negotia, & causarum merita par-
tium assertione panduntur[y]: adhibita disquisitione, per quam iudici manda
tur diligenter causas rimari[z]. Neque quis arbitretur superflua publicarum 20
personarum iudicia, quòd sine iis possint aliquando ex conuentione lites
transigi & sopiri? vt trãsactione[a], iuramento[b], vel compromisso[c], licerèque
foro renunciare[d].& dum partes conuenerint,vana sit de iudice quæstio[e]. Si-
quidem non improbamus, imò laudamus, quòd iurgia & controuersiæ ami-
cè componantur. Non enim iudicis potestas exigenda tunc est,quæ tantùm
ad pacem cogit inuitos, & qui spontè quæ iusta sunt non faciunt. nec tunc
etiam lis est verè, vbi contestatio coram iudice facta non est[f]: quanuis cata-
christicos pro omni controuersia etiam non forensi, vsurpetur appellatio
interdum[g]. Et aliud quoque est arbitrium, aliud iudicium: iudicium est pe- 21
cuniæ certæ,arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totá
litem obtineamus; aut amittamus. Ad arbitrum hoc animo adimus, vt ne-
que nihil,neque tantum, quantum postulauimus,assequamur? vt scribit Ci-
cero,aliáque plura addit[h]. Neque etiam iudicia solùm pertinent ad contro-
uersias parandas,quas possunt inter se controuertentes tollere:sed & in aliis
versantur,in quibus nihil authoritas priuatorum potest. *Iudicia*, inquit idem
Cicero[i], *aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa*
reperta sunt: quorum alterum leuius est, propterea quod minus lædit, & sæpe domestico dis
ceptatore diiudicatur: alterum est vehementissimũ, quod & ad grauiores res pertinet, &
non honorariam operam amici, sed seueritatem iudicis ac vim requirit. Igitur vt finem
huic controuersiæ imponam, iis qui iudicia improbabant, dico, quod De-
mosthenes

a §. illud videlicet, vers. *ex diuerso*, vt iudi. siue quoque suffr. in auth. col. 2. tit. 2. §. quòd si delinquentes. de mandа. princ. in authẽ.
b l. nec in ea, §. fi. ad leg. Iul. de adult. P.
c l. diuus, ad leg. Põp. de particid. P.
d l. respiciendum, de pœn. P. l. interpretatione, eod.
e l. quidam existimauerũt, si cert. pet. P.
f l. 1. de iusti. & iur. P.
g ad Hebræ. c. 13. c. irrefragabili, cum simil. ibi cita. de offi. ordin. apud Grego.
h l. meminisse, de offi. proconsu. P.
i l. quia poterat, ad Sen. Treb. P. §. quia diuersitatẽ, de concc. præb.
k l. 2. §. deinde quia difficile. de regul. iur. P.
l l. 1. de liber. vniuers. P.
m l. item si vnus. §. fi. de recep. arbi. P.
n Arist. 4. Politi. c. 4.
o idem lib. 4. Ethic. c. 4. & sæpè alibi. & l. vbi falsi, ad leg. Cornel. de Fals. lib. 9. C. tit. 22. §. & æquus. tit. iusiuran. quod præst. ab his qui ad. in auth. coll. 2.
p l. 1. ne quis in sua cau. P. l. qui iurisdictioni, de iuris. om. iud. l. Iulianus, de iudi. P. l. nullus, C. de Iudæis.
q l. pen. de arbit. P.
r l. apertissimi, C. de iudic. cũ similib.
s Aristot. c. 1. Rhet. ad Alexan.
t l. neque leges. 9. cũ seq. de legib. P.
u l. non possunt, 11. eod.
x l. nam vt ait, 12. eo.
y l. fi. C. si per vim vel alio mo. c. ex literis de in inte. restit.
z c. iudicantem, 30. q. 5. l. iudices, C. de iudic.
a l. non minorem, C. de transact. & to. ti.
b l. fi. §. 1. de fideicom. C. l. 1. de iureiur. P. cum simil.
c l. 1. & to. tit. de recep. arbi. & de arb. P. & C.
d l. si quis in conscribendo, C. de pact. l. si quis in conscribẽdo, C. de episc. & cler.
e l. 1. §. inde quæritur, de no. ope. nũciat. P.
f l. 1. C. de lit. contest. c. 1. eo. apud Greg.
g l. litis nomen, de verb. sig. P. c. fotus, eod. apud Greg.
h Cic. pro Q. Roscio.
i idem, pro Cecinn. post princ.

mosthenes ait Atheniensibus[a], ἐν τοῖς δικαστηρίοις ὑμῖν ἐστὶν ἡ σωτηρία καὶ δεῖ τῇ ψήφῳ τὴν πολιτείαν ὑμᾶς φυλάττειν. &c. *In iudiciis vobis Salus sita est, & suffragio rempub. conseruetis oportet. Ego verò noui ista iudicia priuatis inter vos diiudicandis & dirimendis esse comparata, vt ex æquo seruirent omnibus: hostes verò armis superandi sunt, in his cõsistit salus reipublicæ.* Vt maximum meritò beneficium se largiri ratus sit Ludouicus 12. Gallorum rex, subditis si lites circuncideret[b].

a Demosth. in oratio. suaso. sen. περὶ τῆς συντάξεως, de ordine scilicet reip.

b In constit. Ludou. 12. publ. an. 1512.

De nominis iudicii acceptione. Cap. 2.

1 *Iudicare quid est.*
2 *Fasti & nefasti dies.*
3 *Iudicij acceptiones.*
4 *Iudicium, actio & accusationes cur dicuntur,*
5 *Iudicia & dicuntur, quæ ad ordinationem sententiæ pertinent, quare.*
6 *Iudicium, sententia dicitur.*

1 IVDICARE, idem est quod ius dicere, vel dare[c]. & ius dicentis ita officium latissimum est[d]. Varro iudicii nomen declinat[e], à verbo δικάζω. Et hinc iudicare, quòd tum ius dicatur hinc & iudicem qui iudicat accepta potestate. i. qui quibusdam verbis dicendo finit: & à dicando iudicium, & dicare & dicere. Sic & ædes sacras à magistra-
2 tibus præeunte pontifice, dicendo dedicari. Iurisconsulti quoque sæpè pro iudicare, sententiam dicere vsurpant[f]. Siquidem & munus iudicum tribus verbis compendiosè constare dicebatur. *do, dico, addico,* vel aliis *abdico*. quæ fari aut proloqui certis non licebat diebus, qnibus iustitium erat, vel feriæ. Vnde & nefasti dies, vt iudiciales fasti, teste Ouidio[g],

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

3 Proinde nomen hoc iuris dicẽdi, ex generali translatione, iudicii latiorem in aliis locis & causis quàm forensibus fecit significationem. De iure namque dicere & ratiocinari, extra disceptationem forensem possumus. Atque ita ad plura porrigitur iudicii acceptio, quæ referũt Accursius[h], Io. Andreas[i], Godofredus, Hostiensis[k], Panormita[l]. Paul. Castrens[m]. & alii[n]. In quibus distinguendis, facilis erit ratio ex dicendi causis, iuxta vulgarem iuris in similibus regulam[o], consideratis rebus & personis quibus iudicii nomen accommodatur: vt si dictum sit, furiosos aut minores iudicio non vti aut carere[p], de mente & discretione agi nemo dubitabit, non de sententia forensi, cùm
4 nec de lite mentio fiat. Sed & in tractatione controuersiarum forensium[q], ex quibus iudicium dicitur, vnum & idem cum aliqua differentia appellatur iudicii nomine, & pars pro toto. Proinde, quia iudicium incipit ab ea parte edicti, quæ de in ius vocando est[q], actiones, quarum causa in ius quis vocatur, quandoque dicuntur iudicia[r]: & in criminibus publica iudicia, accusationes[s]. Et Theophilus refert[t], quas Athenienses δίκας dicebant, eas à Romanis actiones vocari, ab eo quòd improbos & perfidos ad iudicia agamus. Et vt Budæus notat[u], per δίκην generali nomine, dicebant litem actio-
5 nem, pœnam, mulctam, & iudicium. Subinde quia & actionum & causarum fit discussio, litis contestatio, & alia media quibus peruenitur ad sententiam, iudicialis dicuntur potestatis[x]. Quod voluit Isidorus, dum ait[y], *Iudicium esse, dum causa discutitur.* Eius mentis & sunt quę de ordine iudiciorum traduntur, & ti-

c Paul. in l. 2. & Vlpi. in l. 3. quod quis. iur. P.
d Vlp. in l. 1. de iurisd. om. iudi. P.
e Varro, 5. de ling. Lat.
f Vlpi. l. iudex posteaquam, de re iudic. lib. 42. P. tit. 1. Iulia. in l. qualem autem, l. 22. & l. dicere. 23 de recep. arbi. in P. lib. 4. ti. 8.
g Ouid. 1. Fastor.
h glo. in §. præterea, quib. non est permi. fac. testa.
i Io. Andr. in rub. de iudic. in sex. & ad regu. in iudiciis, de reg. iur. in Mercurialib.
k Godofre. & Hostien. in summa, rub. de iudic.
l Panor. ad ean. rub. apud Grego.
m Paul. Cast. ad eadem, C.
n Io. Mona. ad eãd. in sex. Luc. de Pen. ad l. 1. de peti. bon. sub. lib. 10. C.
o c. intelligentia, de ver. sig. l. si vno anno, loca. P.
p l. cùm prætor, de iudic. P. c. ex parte, de corpo. vitiat. ap. Grego. ca. infamis, §. item, 3. q. 7.
q §. fin. de pœ. tem. litig.
r vt in l. in bonæ fidei, l. 13. de vsur. li. 4. C. tit. 32. l. mora, §. in bonæ fidei, eo. tit. in P. sæpè in tit. famil. ercisc. com. diuid. fini. reg. in P. & l. in omnibus, de iudic. P.
s vt tit. de publ. iud.
t Theoph. in §. 1. de actio.
u Bud. in commen. ling. Græ.
x l. properandum. C. de iudic.
y Isido. in c. forum, de ver. sig. ita intellige ca. sicut fine, 11. q. 1.

& tituli inscriptio, *De iudicijs*. huc pertinent illæ phrases iuris, *In iudicio comparere*[a], *in aliqua iudiciorum parte aliquid opponere*[b], & similes. In hac quoque significatione intelligenda glossa quæ notat[c], iudicium nō dici nisi lis fuerit contestata: & regula, *vbi cœptum est iudicium, ibi finem accipere debere*[d]. Item secūdum hanc mentem, res in iudicium non videtur deducta per solam citationem, ex Cæsarum placitis[e]. Sic intelligendus & Paulus Iurisc. dum restitutionem à iudicii accepti tempore respōdit[f], hoc est, à lite contestata. Quādo autem à vocatione in ius iudicium incipiat, & quando à litis contestatione videbis vberrimè tractatum à Luca de Penna[g]. Postremò, & iudicium dicitur res 6
iudicata, seu sententia prolata per iudicem, qui forensi præest cognitioni[h]. Isidorus iudicium hoc aut sententiam, vocat iustitiam[i]. Hic vltimus actus Theatri forēsis est, & verè perfectum iudicium, quod suis partibus constat, principio medio & fine, de quo nobis futura tractatio.

a c.1. de iudic. in Sex.
b c. 1. de except. in Sex. l. 1. C. de iudic.
c glo. in l. iudicium soluitur, in ver. *iudicium*, de iudic. P.
d Marc. in l. vbi cœptum, l. 30. de iudic. P.
e l. 2. de lit. contest. lib. 3. C. tit. 9. auth. offeratur, eod. tit. §. sancimus, de exhib. reis, in auth coll. 5. tit. 6.
f l. restituere autem, l. 35. de verb. sig. P.
g Luc. de pen. in l. hac lege deffinimus, de proxi. sacro scrinio. lib. 12. C.
h vt in l. de qua re, l. 74. §. fi. de iudic. P. l. inter stipulantem, 83. §. 1. de verb. obl.
i in c. forus, de verb. sign.

De definitione iudicii.
Cap. 3.

1 *Iudicij finitio traditur.*
2 *Leges sequendæ in iudiciis, non hominum voluntates.*
3 *Iudicium quomodo actus legitimus.*
4 *Iudex sine iurisdictione non est legitimus.*
5 *Iudicis munus vim habet cogentem, & authoritatem publicam.*

QVID sit iudicium, variè apud diuersos disputatur in- 1
terpretes, & maximè à Venusino in 2. part. Speculi, qui improbatis aliorum finitionibus, definit, iudiciū est iustitiæ administrationē, quæ fit à iudice in causa proposita corā eō. Rainaldus Corsus illa reiicit, & ait[k], esse alieni iuris obscuri per legitimos tramites explicationem. Aliā Voconius à Vacuna adfert definitionē[l], vt sit iusti & iniusti diiudicatio. Omitto harum finitionum censurā. norunt enim qui sciunt finitiones legitimæ partes, & qui iudiciorum nouerint substantiam, genus & differentias desiderari, néue latius vel angustius concipiantur definitiones definito[m]. Nostra hæc erit: Iudicium, est actus legitimus, coram eo, vel per eum qui iurisdictionem ha-
bet factus, vel ad eius iurisdictionis ordinem pertinens, vt eius officio con- 2
trouersia finem accipiat. Actus legitimus generis loco est. Si quidem actus legitimus est, qui à lege aliqua probatur, & secundum leges fit[n]. Et proinde plura, quàm iudicium continet. Hic tamen inter legitimos actus est, quia non potest dici iudicium, nisi secundum leges fiat[o]. Et magistratus tunc rectè administrant rempub. si leges sequantur. Qui enim vult legem dominari, vult præesse Deum & leges: qui autem ex hominis arbitrio vult regi ciuitatē, sæuissimam belluam addit, vt scribit Aristoteles. Quanquam sciam ab eo quæsitum diligentissimè[p], vtilius ne sit virum optimum, quàm legem optimam imperare. Verius & puto, leges potius optimis consultationibus stabilitas, sequendas: vt inflexibiles, quàm mutabiles hominum voluntates. Vt Plato quoque rectè putat, interitum Reipub. imminere, cùm non leges ma-
gistratibus, sed magistratus legibus imperant. Actus iudicii secundum le- 3
ges erit, si personæ saltem tres adsint actoris, iudicis, rei, quas leges desiderant[q]: vel aliæ, quæ istis vt appendices accedunt, vt procuratores, aduocati, testes, amanuenses, & similes. Item si reliqua, quæ leges mandāt, iudices exequan-

k Rainal. Cors. libr. 5. indagatio. iur. ciuil. c. 1.
l Voco. à Vac. lib. 1. noua. declarat. iur. ciuil. c. 9. num. 4. & lib. 5. c. 67.
m l. 1. §. dolum. de dolo. P.
n l. legitima, de pact. P. l. 1. de condict. ex lege. P.
o l. nemo. de sent. & interloc. om. iudi. C. de sent. ex breui recit. C. cum simil.
p Aristot. 3. Politic.
q l. Iulianus, in 2. & l. inter litigantes de iudic. in P. l. 1. ne quis in sua cau. iudi. C.

4 equantur, quæ ex ſequentibus quæ ſint cognoſcentur. Subinde finitio meminit de iuriſdictione eius, coram quo fit iudicium[a]. Nam qui neque iuriſdictioni præeſt, neque eſt à principe aliqua præditus poteſtate, neque ab eo qui ius dandorum iudicium habet datus eſt, nec ex compromiſſo ſumptus, vel ſi ex aliqua lege non eſt confirmatus, iudex eſſe non poteſt[a]: poteſtas
5 quippe publica exigitur vt ars, quæ per officium ſeu magiſtratum, vt per inſtrumentum operatur. quippe iudicare munus publicum eſt[b], & vim habet cogentem[c]. vt lege duodecim tabul. quoque docetur, *Magiſtratus non obediẽtem & nocuum ciuem, multa, vinclis, verberibus, coërcento, ni par maiórve poteſtas prohibeßit*[d]. Vt ea interſit reipub. ſententias iudicum mandari executioni, propter authoritatem rerum iudicatarum, ne illuſoria ſint earũ edicta[e]. Sic cum inter Aricinos & Ardeates, populus Romanus iudicaſſet de agro ambiguo, apud Senatum quærentibus Ardeatibus de iudicii iniquitate, is cẽſuit, quod ſemel à populo Romano ſcitum iudicatúmve fuiſſet, ſalua eius maieſtate, reſcindi non poſſe[f]. Et Plato authore Cicerone[g], è genere Titanum eos exiſtimat, qui, vt illi cœleſtibus, aduerſantur magiſtratibus. Sed hactenus de finitione iudicii, in qua continetur iudex, vt cauſa efficiens iudicii: iuridictio tanquam ars per quam efficit: officium, veluti poteſtatis conceſſæ inſtrumẽtum: finis, litis deciſio. De diuiſione autem pauca ſubiiciamus.

a l. qui neque, 81. de iudic. in P. l. 1. C. qui pro ſua iuriſd. iudi. dare datíve poſſ.
b l. quippe iudicare, de iudic. P. l. filiusfa. de iis qui ſunt ſui vel alie. iur. P. l. 1. §. huius ſtudij, de iuſti. & iure. §. huius ſtudij. eod. apud Iuſt. l. poteſtatis, de verb. ſig.
c l. æquiſſimũ, de vſufr. P. l. qui reſtituere, de rei vendic. P. l. huiuſmodi, §. fi. de leg. 1.
d Cic. 3. de legib.
e l. ſeruo inuito, §. cùm prætor ad Trebell. P. l. fi. ne quid in lo. pub. l. ſi prætor, 75. de iudic. P. Quintilian. 5. Inſtitu. c. 1. Cic. pro Cluen.
f Liuius, libr. 3. & 4. Decad. 1.
g Cic. 3. de legib.

De diuiſione iudicii.
Cap. 4.

1 *Iudiciorum ſpecies ſunt plures. vt diuinum & humanum.*
2 *Iudicia Dei vera, de occultis, & alia quàm humana. eáque publica & priuata. numero 3.*
4 *Purgatio vulgaris, an inter iudicia diuina annumeranda.*
5 *Sortium iudicium an permiſſum.*
6 *Iudicium humanum quomodo diuinum quoque dici poßit.*
7 *Iudicij humani diuiſio, in publicum & priuatum. & quid vtrumque vno, & alio modo. nu. 8, & 10.*
9 *Arbitros eligere vel accipere, qui in Gallia coguntur.*
11 *Iudiciorum 3. diuiſio, in eccleſiaſtica, & ſecularia: & quæ illa.*
12 *Iudices ordinarij de rebus ſui fori eccleſiaſtici, ſunt epiſcopi, & alij ex priuilegio, quorum iuriſdictionem clericus non poteſt eiurare.*
13 *Sacerdotes iudicaſſe, & habuiſſe iuriſdictionem etiam inter gentes probatur.*
14 *Cauſæ quædam in vtroque foro ſpirituali & temporali tractari poſſunt.*

1 TITVLI ſeu inſcriptiones de iudiciis plurali conceptæ numero, nos admonent formas ſeu ſpecies iudiciorum plures eſſe. Proinde eas recenſebo qua potero breuitate, vt facilior ſit inſtituta tractatio. Prior & ſumma iudiciorum diuiſio, in diuina & humana eſt iudicia[h]. *Si omnia*, inquit Anacletus, *in hoc ſeculo vindicata*
2 *eſſent, diuina iudicia locum non haberent*[i]. Diuinum iudiciũ propriè eſt, quod Deus ſine miniſterio hominis conſtituit, in hoc vel in futuro poſt obitum ſeculo. Hæc iudicia vera, vt pote iudicis, quem nihil quod non ſciat effugere poteſt, iuſtificata per ſemetipſa, & de ſecretis quæ hominibus non apparent.[k] quæ ideo ad ſolum tribunal eius referuntur, & temerè ab hominibus vſurpantur: vt non poſſit ex ſuſpicione humano condemnari examine, quem dominus ſuo reſeruauit iudicio[l]. Et ipſe idipſum

h de vtroque meminit §. ſi miles ruſticum, de pace ten. & eius violato. in vſib. feudo.
i ca. ſi omnia, 6. q. 1.
k c. 2. de claud. deſp.
l cap. ſi quandoque à ſacerdotibus. 15. q. 6. ca. nomẽ præſbiteri. 2. q. 1.

ipſe idipſum ſancit, *nolite iudicare*, videlicet de ocultis. *& non iudicabimini*[a]. Ex-
plicat D. Paulus[b], Nolite ante tempus iudicare, quoſque veniat Dominus
qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit occulta cordiū. Ita
imperſcrutabilia eius iudicia[c], & longè diuerſa ſæpè ab hominum opinioni-
bus. quia non iuxta intuitum hominum is iudicat[d]. Et ſæpè Deo probantur,
quæ nobis improba videntur: & contrà[e]. Vt neque Dominus damnat, quem
iudicant homines improbi[f]. Decipiuntur & traducuntur hominum iudicia,
odio, amore, cupiditate, pretio[g]. Dei autē, incorrupta & inflexibilia. Iudiciū 3
Dei & publicum, & priuatum eſt. nam & eius vindicta ſeu ſententia, interdū
palam omnibus apparet, & in plures: interdum priuatim & ſecretò punit. Pu
blicum exercuit in punitione Datami, Chore, & Abironis[h]: in ſuperbia Na-
balis[i], Oſiæ regis Iudæ[k], Heliodori[l], Herodis[m], & contra ſacerdotes Baal[n], &
in alios. Exercuit & generale iudicium, in diluuio tempore Noachi[o]: & tale.
& maius erit poſtremum in cōſummatione ſeculi[p]. Priuati meminit D. Pau-
lus, *Si nos ipſos iudicaremus, non vtique iudicaremur: dum iudicamur autem, corripimur*
à Domino[q]. Sunt & iudicia cuiuſque diuina, dum ab hoc corpore ſeparantur
animæ, vt explicat Dionyſius Carthuſianus, lib. de quatuor nouiſſimis. An- 4
numerant inter iudicia diuina leges quarumdam nationum[r], purgationem
vulgarem, quæ fiebat per aquam bullientem, & frigidam, per ferrum can-
dens, per duellum, & ſimilia, quæ improbata nunc ſunt[ſ]. De quibus in ordi-
ne iudiciorum Deo fauente, in probationibus dicemus. Optimè enim per-
pēſis purgationis huius periſtaſibus, viſa eſt ex dæmonis ſuggeſtione potius,
quàm ex Dei voluntate, vſurpata[t]. Referunt & ſortium iudicium aliqui ad 5
iudicia diuina, ſed fortunæ apud Chriſtianos nomen Dei impiè adſcribitur.
Neque ſacræ paginæ loci, qui de ſortiū iudicio meminerunt[u], in exemplum
trahenda, aduenientе perfectione Legis Euangelicæ[x]. Quomodo autem ſor
tium iudicia in iure ciuili permittantur in cōcurſu repugnantium & haben-
tium certum factum & par ius, quiſve in eo prior erit ne ſe concurſu impe-
diant[y], diximus in criminibus, quando de magis & magicis egimus, lib. 34. c.
5. Iudicium quoque humanum ratione poteſtatis diuinum dici poteſt, cùm 6
quòd non ſit poteſtas niſi à Deo[z], tum etiā quòd reges & magiſtratus mini-
ſtri ſint regni Dei[a], & iudicium, hoc eſt, authoritatem Dei non hominū exer
ceant[b]. Cæterùm ratione miniſterii conceſſi hominibus[c], dicimus iudicium
quod per homines exercetur, eſſe humanum. Hoc rurſum dicitur publicū &
priuatum. Publicū porrò & priuatum bifariā accipitur. Primò publicum di- 7
citur, quod proficiſcitur ab eo qui cū iuriſdictione ſeu poteſtate publica ius
dicit: munus quippe iudicandi, publicum eſt[d], & omnibus qui iuriſdictioni
ſubiiciuntur ſua natura commune, & aliis quàm ſuæ iuriſdictionis per exten
ſionem ſeu prorogationem ex conſenſu litigātium, dum cōſentiunt in non
ſuum iudicem, qui tamen iudicandi habet poteſtatem[e]. Alioquin enim, pri-
uatorum conſenſus eum, qui nullam habet iuriſdictionem ſeu poteſtatem
publicam, iudicem non facit[f]: niſi delectus ab vniuerſitate vel collegio iu-
dex, confirmetur à principe[g], penes quem magiſtratus creandi poteſtas
tranſlata eſt[h]. Quo caſu & tenentur eius collegii, vel artificii, vel vniuerſita-
tis deligentis homines, iudiciū delecti iudicis ſubire: ſine præiudicio tamen
maioris magiſtratus[i]. Priuatum contra dicetur iudicium, quod ab eo qui 8
nullam habet iuriſdictionem fertur, cuius generis eſt arbitrium: quòd com-
promiſſa non dicantur iudicia, ſed ad exemplum iudiciorum introducta[k].
Eſtq; arbitriū, res libera extra neceſſitatem iuriſdictionis poſita, vt nec iure
ciuili quiſpiam cogatur cōpromittere[l]. Quanquā in Gallia, in controuerſiis 9
proximorū, ad ſopiendas ab ipſo limine lites, & ad neceſſitudines fouendas,
edicto regio placuerit, proximos conuenire debere de arbitris, altero cōten
dentium poſcente: & nolentes, poſſe iudicis officio adigi, vel dari, ſi eligere
eos noluerint, infra electioni faciendæ per iudicē conſtitutū tēpus. Secūdò, 10
publicum

a D. Math. c. 7.
b 1. ad Corinth. 4.
c ad Roma. c. 11.
d 1. Reg. 16.
e ca. ſacerdotibus, 11. q. 1.
f pſal. 36.
g ca. quatuor modis, 11. q. 3.
h numero. c. 16.
i 1. Reg. 25.
k 1. Paralipo. 26.
l 2. Machab. 4.
m Actuum, 12.
n 3. Reg. 18.
o Geneſ. 8.
p D. Math. 25.
q 1. ad Corinth. 11. c. in actione, & ca. iudicat ſeipſum, de pœnit. diſt. 1.
r §. ſi miles ruſticū, de pace tenen. in authen.
ſ c. 1. 2. 3. de purgat. vulg. lib. 5. decret. tit. 35. c. ſententiam, ne cleri. vel mona. &c. c. ex tuarum. de purgat. canoni.
t ca. Mennam, ca. cōſuluiſti, 2. q. 5.
v Heſter, 3. num. 33. Ioſue, 13. & 7. Ionæ, 4. 1. Reg. 14. Act. 1.
x ca. non exemplo, ca. ſors, ca. ij qui de paginis, 26. q. 2. ca. 1. 26. q. 1. c. fi. & tot tit. de ſortileg.
y vt in l. ſi duobus, com. de lega. C. §. optionis de lega. l. ſed ſi ambo de iudic. P. l. ſi quæ ſint cautiones, famil. erciſc. P.
z ad Roma. c. 13.
a Sapien. 6.
b 2. Paralipo. c. 19.
c Prouerb. 8. ibi, *Per me reges regnant, & principes iuſta decernunt.*
d l. quippe, de iudic. P.
e l. 1. C. de iuriſd. om. iudi. l. 1. & 2. de iudic. in P.
f l. priuatorū, de iuriſd. om. iudi. l. qui neque, de iudic. in P.
g §. 1. de defenſor. ciuita. in authen.
h l. 1. ad leg. Iul. de ambi. in P.
i l. fi. C. de iuriſ. om. iudi.
k l. 1. de recep. arb. P.
l l. 3. §. 1. eod.

publicum iudiciũ dicetur ratione actionis popularis, quæ cuilibet ex populo interdum datur[a]. inde iudicia publica criminum, quorum accusatio cuique permissa est[b]. Contrà, priuatum iudicium dicetur, quando delictum priuatũ est, id est, cuius accusatio non cuilibet, sed tantùm damnum passo, permittitur[c]. Publicum est aliquando iudicium dictum, quod fiebat à populo de quæstione ad illum dilata, aut de facinore aliquo certo commisso: vt si ageretur de lege Cornelia testamentaria, de numaria, & de similibus, vt scribit Cicero in prætura vrbana. Quæ iudicia, potestate populi, ad senatum primùm delata[d], subinde in principem translata[e], desierunt esse in vsu. In summa igitur

11 colligo ex superioribus duas diuisiones iudiciorum? prior in diuina & humana: secunda, in publica & priuata. Tertia autem fit in ecclesiastica, & secularia. Ecclesiastica dico, quæ à personis ecclesiasticis, de rebus & personis suę iurisdictionis feruntur. Secularia, quæ à iudicibus laicis, de rebus quoque & personis sibi subditis feruntur[f]. Duo sunt genera Christianorum, clericorũ videlicet & laicorum[g]. Duo gladii, duæ potestates[h]. Duo quibus regitur mũdus, authoritas sacra pontificum, & potestas regum[i]: hæc duo in vna & eadem ecclesia, sub vnius Dei imperio exercẽtur[k]. Et proinde se mutuò iuuãt & fouent, inconfusè tamen, nec imperator iura pontificatus arripere debet: nec pontifex iura imperatoris vsurpare. Cùm idem mediator Dei & hominum, homo Dominus noster IESVS CHRISTVS, actibus propriis & dignitatibus distinctis, officia potestatis vtriusque decreuerit: vt christiani imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent: pontifices pro cursu temporalium tantummodo, legibus imperialibus vterentur[l]. Sic quando incorrigibilem suæ iurisdictionis hominem ecclesia emendare suo iudicio non potest, brachio & gladio temporali committit vel relinquit castigandum, vel tollendum[m], ex authoratione seu degradatione facta[n]. Et canones non erubescunt in temporalibus leges ciuiles sequi[o]: nec contrà, leges ciuiles canones in spiritalibus[p]. Imò ciuiles cedunt canonibus & iudiciis ecclesiasticis, quando illæ aduersantur iuri diuino, quod tuentur iura pontificia[q]. Quæ diuina sunt, imperatoriæ potestati subiecta non sunt[r]. Sed contrà, in his quæ ad animorum salutem pertinent, ipsi imperatores & principes pontificibus subiiciuntur, & iudicari debent ab illis, non autem illos iudicare possunt: vt ingenuè fassus est Constantinus Magnus, in Synodo Nicena[s], & Valentinianus[t] CC. Et maior pontificalis imperiali potestate, quãtò maioris est digni-

12 tatis anima, cui illa præest: corpore, cui princeps imperat[u]. Hinc sequitur, quia forum habent prælati ecclesiastici & iurisdictionem, esse eos quoque iudices ordinarios rerum & personarum suæ iurisdictionis[x], vel aliorum ex gratia pontificali[y]: neque iudicem laicum de his posse cognoscere[z], etiam consentiente clerico, qui secus quàm iure Codicis Iustinianei statutum est[a], non potest iure pontificio huic foro renunciare[b]. Et si iudex laicus velit im-

13 pedire iudicia ecclesiastica, excommunicari poterit[c]. Docuimus alibi[d], iudicandi potestatem ab omni tempore & apud omnes gentes fuisse quoque apud sacerdotes, & eos qui curam sacrorum gerebant. Sic iudicasse Ægyptiorum sacerdotes constat[e]: Druidas apud Gallos[f]: apud Romanos, pontifices, non solùm de rebus sacris, sed etiam & de rebus ad rempub. pertinentibus[g]. Iudicarunt & apud Hebræos in populo Dei sacerdotes[h]. Et in Nouo Testamento haberi dignos qui iudicent de secularibus, cùm de Angelis etiam & de mundo iudicaturi sint, ex D. Pauli Epistola, priore ad Corinth. c. 6. liquet. Nec repugnant Cæsares, qui sacerdotale iudicium tuentur & defendunt, & priuilegia eius legibus stabiliunt[i]: neque vsurpari à iudicibus seu magistra-

14 tibus qui loco eorum præsunt, potestatem ecclesiasticam sinunt. Sunt tamẽ

negotia

a l.1.§.cõsequens, de suspec. tuto. P. l. 1. de popul. actio.
b §.de publ.iudi. tit. de pub.iudi.in P.
c to.tit.de priua.del. potissi. l.fin.P.l. fi. de furt.P.
d l.2. §. deinde cùm difficile de orig. iur.in P.
e l.1.ad leg.Iul.de ambitu, §. sed quod principi, de iure nat.apud Iustinia.l. 1.de const.princ.P. l.1.de off.præf.præto.P.
f de vtrisque in c.nõ ab homine, c. at si clerici, de iudic.
g ca.duo sunt,12.q.1. qui dicantur clerici.in ca.clericos,21. dist.
h Lucæ, c.22.
i cap. duo sunt, 96. dist.
k c. vnã sanctam de maio.& obed.in extrau.commu.
l ca. cùm ad verum 96.dist.ca. quoniã idem mediator, & ca. imperium vestrum, 10. dist. c. per venerabilem, qui fil. sint legiti.
m c.at si clerici, & c. cùm non ab homine, de iudic.
n c.nouimus, de ver. sig. apud Grego. c.2. de pœn.in Sex.
o c.1.de ope.nõ.nũc. c.si in adiutorium, 10.dist.
p §.si verò, vt cler. apud prop.episc. in auth.c.si clerici, de iudic.
q ca. euphemium, 2. q.5.tota 10.dist.
r ca.conuenior,23.q. 8.
s Rufinus libr.10.histo.Eccles.ca.2.
t ca. Valentinianus, 63.dist.Theodoret. lib.4.histo.ca.7.
v c.solitæ, de maio. & obedi.ca.suscipitis,10.dist.ca.præcipimus,12. q.1.l.sancimus,de sacr. eccl. C.
x l.c.de iudic.C.
y cùm ab ecclesiarũ. de off. & pot. iud. ord.
z c.1. & 2. c.si clericus laicum, de fo. compet.c.quanto, c.at si clerici, c. cũ nõ ab homine, de iudic. cum similibus.
a l.si quis in conscribendo. C. de episc. & cle. & C.de pact.
b c.si diligenti, de foro compet.
c c.2.de iudic. & c.2. de fo.compet.
d dixi.libr. de Arte iuris,c.8.nu.4. & 5.
e Ælian.lib.14.c. 34.
f Iul.Cæs.lib.6.commenta. belli Galli.
g Halicar.lib. 2. Cic. pro domo sua, & de Aruspi.resp.l. 2. §.deinde ex his legibus de origi. iur. P.
h vt Heli,1.Reg.2.Samuel.1.Reg.7.& alij.2.Paralip.19.Ezechiel.44.cum simil.
i l.omni innouatione,l.omnes,l.priuilegia,de sacro.eccle.C.§.de eccles.tit.in auth.

negotia & causæ, quæ in vtroque foro agitari & iudicari possunt: vt si de vsuris agatur[a], de raptoribus, seu spoliatoribus ecclesiarum[b], & de similibus. In his tamen dubitatum scio, num qui in vtroque foro possunt diiudicari, si in vtroque pœna diuersa damnentur, vtraque pœna plecti possint: an per concursum se impediant, & altera præiudicium faciat alteri. Et certè non se mutuò impedire in aliquibus delictis, sed vtramque pœnam exequendam placuit: vt in hypothesi c. Statuimus, de maledic. apud Grego. Quod & in aliis locum habere dixerunt plerique. Sed Panormita tutius[c] distinguendum suadet, cum notatis ad c. fœlicis, de pœnis, in Sex.

a c. cùm tu, de vsur.
b c. cùm sit generale, de foro compet.
c Panor. in c. statuimus, de maledic.

De diuisione iudiciorum, ratione causarum quæ deducuntur in iudicium.

Cap. 5.

1 *Iudiciorum quarta diuisio ex causis, quæ in iudicium deducuntur.*
2 *Iudicia distincta per tribunalia apud Athenienses.*
3 *Iudicij 4 diuisio, in ciuile & criminale. Et quid vtrumque.*
4 *Accusatio ciuiliter criminis fieri potest.*
5 *Iudiciorum 5. diuisio, in iudicia vniuersalia, generalia, & singularia: & quæ sint illa, & seq. num. 6. & 7.*

QVARTA iudiciorum diuisio, ex natura generali negotiorum quæ in iudicium deferuntur, colligitur. 1
Qua ratione 8. species iudiciorum facit Aristoteles[d]. Vnam, quæ rationem reposcit: alteram, de iniuriis: 3. politiæ, quæ ad statum ciuitatis pertineat: 4. est quæ magistratibus & priuatis hominibus constituebatur, quæ versatur circa crimina & pœnas: 5. de priuatis cōtractibus, habentibus magnitudinem: 6. & 7. de homicidiis sponte & fortuitò factis: 8. de iudiciis peregrinorum. Demosthenes 2
autem, iudicia & causas per tribunalium nomina certis negotiis designata, distribuit[e]. Itaque dicit iudicium Areopagiticum, Areopagi videlicet, vbi de capitalibus ageretur. 2. Iudicium ad Palladium, vbi de cædibus fortuitis. 3. Iudicium ad Delphicum, vbi ageretur de nece, quam quis dicebat se lege permittente perpetrasse. 4. ad Prytanneum, quo si lapis, vel lignum, vel ferrum, vel quippiam lapsum damnum dedisset, de eo iudicium fiebat. 5. Ad Phræatteum, vbi iudicabatur qui ad necem fortuitam ab exilio rediens, nōdum composito negotio cum cognatis cæsi, accusabatur de cæde. Omitto 3
propemodum infinitas similes, quæ à negotiis & causis, & locis iudiciorum traduntur, & confingi possunt diuisiones. vna tantùm generali, quæ hæc omnia complectatur, contentus ero: vt dicam horum ratione, Iudicia vel ciuilia, vel criminalia dici. Ciuile iudicium dicitur, vbi non agitur de criminibus, sed de negotiis pecuniariis, & de controuersiis quæ de rebus sunt: Sic in rubri. *Quando ciuil. actio crimin. præiudi. C.* opponitur criminalis ciuili. Item ciuile iudicium in criminibus priuatis dicitur, si de illis quis experiatur ciuiliter, i, si pro illis æstimationem tantùm damni dati reddi petat, neque ad vindictam reum deposcat publicam. Vt contrà criminale dicitur, si pro vindicta publica criminis publici vel priuati, instituatur accusatio[f]. Proinde, si pro crimine priuato vel alio agatur: vt pœna, seu multa adiudicetur alicui ex litigantibus, erit iudicium ciuile: Si autem vt adiudicetur fisco, criminale[g], siue agatur ciuiliter de crimine, siue criminaliter. In quo reprehendunt interpretes glossarium l. si qua per calumniam, in verbo, *auri*, de episco. & cler. quòd

d Aristot. 4. Politic.
e Demosth. orat. cō. Aristocratem.
f l. f. de priua. del. P. l. fi. de furt. P. l. fin. C. de iniur. c. tux, & ibi gl. de procurat.
g gl. in l. 3. ad ver. *centum aureorum*, de sepul. viol. P. & ibi Bar. Iohan. de Plat. in l. 2. in vlt. verbis, de iis qui ex publ. ratio. ciuil. li. 10. C.

quòd sentit pœnam fisco applicatam ita demùm criminalem esse, si actum
4 sit criminaliter, non si actum ciuiliter: quod tamē aliter se habet[a]. Cæterùm,
qui petit reiici testem vel accusatorem per exceptionem criminis oppositi,
ciuiliter & non criminaliter videtur iudicium exequi: quia ideo testes non
5 puniuntur, sed reiiciuntur[b]. Quod & in accusatoribus recipiendum[c]. Inter
criminalia iudicia & ciuilia, differentiæ plures constituuntur, de quibus nos
alibi tractauimus[d]. Et ideò eas consultò prætermittimus, ne repetitione mē
branas occupemus. Quinta iudiciorum diuisio quoque à natura petitionis
institutæ fit, in iudicia vniuersalia, generalia, & singularia. Ad petitiones
námque, iudiciorum substantia, & eorum sententia referri debet, vt iudiciū
sit conforme libello[e]. Vniuersale itaque iudicium erit, quando vnius iuris
petitione plures res peti censentur simul, etsi nominatim singulæ non ex-
primátur. Vocat Vlpianus actiones de vniuersitate[f]. huiusmodi est, petitio
hæreditatis[g], quæ in iure consistit[h]: & proinde plures res vnica petitione,
quæ hæreditatis sunt, vel ad hæreditatem seu hæredem pertinent, veniunt[i].
Eius quoque generis possessoria hæreditatis petitio, quia per eam tantùm
bonorum possessor consequitur, quantùm superiori actione hæres conse-
qui potest[k]. Idipsum obtinet in fideicommissaria hæreditatis petitione, quæ
ei competit, qui suscipit ex Senatusc. Trebell. restitutam hæreditatem[l]. Ge-
6 nerale iudicium est, de petitione generis, quod est aliquorum quodammo-
do se habentium ad vnum aliquid, & ad se inuicem, collectio[m]. Huiusmodi
est iudicium, negotiorum gestorum, tutelæ, pro socio[n], & similia. Sententia
tamen lata super petitione generali, restringitur ope replicationis ad prose-
quuta tantum, vt non obsit ei qui ex ea tantum petiit singulare, quominus
quod non petiit, quódve ea continetur actione, petere possit: vt rectè expli-
7 cant in iudicio tutelæ Seuerus & Antoni. CC[o]. Singulare iudicium, de re
singulari vel ex singulari contractu petita, fit: veluti in exemplo mandati, cō
modati, depositi apparet[p], & in actione in rem[q].

- a Bald. & Ias. in rubri. de iudic. C. vide Iuli. Cla. lib. 5. sententia. iur. q. 1.
- b c. 2. §. f. de ord. cog. apud Greg. c. super his, & c. qualiter & quando, de accusatio. c. licet heli, de simon.
- c pe. 2. i. cita. iurib.
- d sup. lib. 32. c. 24. 25. 26.
- e l. vt fundus, com. diuid. P.
- f Vlp. in l. 1. de rei vē dic. P.
- g l. item vidēdum. §. fin. & l. seq. de petit. hæred. P.
- h l. 1. §. incorporales, de rer. diuis. in P. §. incorporales, de reb. corp. & incor.
- i l. si hæreditatem petam, l. 4. & l. si quo tempore, 44. de petit. hæred. P.
- k Cai. l. 2. de possē. hæred. petit. P.
- l l. 3. de. fideicom. hæred. petit.
- m Porph. li. de quinque vocib.
- n l. pro socio, pro soc. in P. cum simil.
- o l. licet, l. 2. de iudic. C.
- p d. l. pro socio.
- q l. 1. de rei vend. P.

De distinctione alia iudicii ordinarii, & extraordinarii. Cap. 6.

1 *Iudiciorum 6. diuisio, in ordinarium & extraordinarium.*
2 *Iurisdictio ordinaria, & delegata quæ.*
3 *Extraordinarij & ordinarij Romæ magistratus, & qui nulli. num. 4.*
5 *Iudicia ordinaria & extraordinaria alio modo secundum rationem agendi nominata, quæ, & qualia.*
6 *Ciuilia iudicia, & ordinaria & extraordinaria cur dici possint.*
7 *Ordo iudiciorum in summa, quomodo considerandus.*
8 *Ordo in quibus accuratè non seruetur.*
9 *Criminalia iudicia, quæ ordinaria, quæue extraordinaria dicantur: & quare.*

1 SEXTA diuisio iudiciorum, in ordinaria & extraordinaria est. Verumtamen hîc obseruandum, variè ordinaria vel extraordinaria dici. Nam si habeamus rationem potestatis iudicátis, ordinarium iudicium est, quod à iudice ordinario fit: Extraordinarium, quod à delegato[r]. Ordinarius iudex dicitur, vel ecclesiasticus qui à summo pontifice, vel à principe si sit secularis, legitimam potestatem accipit, vt traditur in concilio

- r c. quoniam contra. & ibi gl. de proba.

Milenitano[a]. Vlpianus[b] ordinarium innuit esse, qui suo iure, non alieno beneficio habet iurisdictionem. Et Paulus[c], qui principaliter, id est, non ratione alterius, à lege vel principe habet. Iurisdictio ita ordinaria & iudicia, quæ 2
fiunt à iudice ordinato per principem, vt in suo territorio subditis sibi commissis ius dicat. Delegata contrà, quæ & mandata iurisdictio, quando non à principaliter iurisdictioni commisso, sed ex eius mandato ab alio, nō proprio nomine sed mandantis exercetur, & in certa parte negotii, vel negotiorum totius iurisdictionis. Quia si in locum iudicis aliquis subrogetur qui vices iudicandi habeat absolutè, & sine mandato iudicis speciali, certè hic vicarius, & ordinarius dici meretur iudex, & non delegatus[d], si concedatur à lege vel à principe huiusmodi vicarios habere. Nam passim iudicibus iure ciuili non est concessum, imò prohibitum: nisi principi videatur adiutorio officium egere[e]. Quo casu & princeps consulendus. Vt quando in Gallia Senarchiis videmus locum tenentes iudicum, particularium causarum, & generaliter ad causas à principe suffici. Alioquin certè æquum non est, vbi ordinatæ sunt iurisdictiones, & in quibus iudicum persona & industria electa est, quemque ex atbitrio sibi vicarium eligere. Quia inter artifices longa est differentia ingenii & eruditionis[f]. Delegatio tamen certarum causarum, nō ideo improbatur: si modò eius generis iudex sit, qui possit delegare, & res quoque ex illis quæ delegari non prohibētur, non aliter[g]. Sed aliud est delegare, aliud vicarium seu locum tenentem constituere. Possent quoque dici 3
iudicia ordinaria, quæ à magistratibus ordinariis. i. cōsuetis: & extraordinaria, quæ ab extraordinariis. i. præter consuetum ordinem constitutis, fiebāt. Nā & extraordinarios magistratus vrbanos, & prouinciales: vrbanos, quibus etiam in vrbe imperium esset, multos ac diuersi generis fuisse inuenimus, prout negotia occurrebant. quæ extraordinariam curationem exigerēt[h]. In hoc genere erant Præfecti annonæ, Tributis præter ordinē à plebe, non centuriatis aliquando creati comitiis: qualem legimus L. Minutium, apud Liuium[i]: Et Pompeium, quo anno Cicero ab exilio reuocatus est[k]. Erant & extraordinarii magistratus, designati ad ædes sacras dedicandas[l], locandas[m], triumuiri ad reficiendas, quinqueuiri ad muros reficiendos, pro sacris conquirendis[n]. Duumuiri classis ornandæ reficiendæ've causa, nauales dicti[o]. Prouinciales extraordinarii plures fuēre magistratus, in prouincias necessitate vrgente missi, vel occupatis bellis, vel aliis reipubl. negotiis ordinariis prouincialibus vel non creatis, vt continuari oporteret ex necessitate finita imperia, tempore administrationis elapso. Hinc fuerūt proconsules, proprætores, & deducēdarum coloniarum causa creati triumuiri, qninqueuiri, decemuiri, vigintiuiri aut plures, aliique plures id genus magistratus, qui & creari poterant à Consulibus, Prætoribus, & Tribunis plebis tantùm habitis comitiis: sine comitiis autem, à solis interregibus & dictatoribus. Qui- 4
bus cognitis apparet reliquos ordinarios magistratus dici, qui singulis annis ad suum munus obeundum in vrbe eligebantur: inter quos Ædiles curules, Tribuni pleb. Ædiles plebis, Triumuiri capitales, Triumuiri nocturni, Triumuiri auro, ære, argento flando, færiundo, Præfecti: Quæstores, Tribuni militum. Videtur antiquus quoque interpres Nouellæ Iustiniani 69. voluisse in epigraphe ordinarias præfecturas esse, quæ administrationem cum dignitate habent, non eas quæ honoris causa codicillis principis sine administratione conceduntur. Sic enim concipit rubric. illius constitutionis, *Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ & prætorianæ duæ, & præfecturæ quæ in cingulo & in actu sunt solæ, non etiam honorariæ, liberent à curiali fortuna*. De quo tamen nec verbum quidem ordinarii in Græca epigraphe eius Nouellæ, quæ sic se habet. περὶ βουλευτῶν, ὥστε αὐτοὺς τότε τιμῆς πραιφεκτορίας ἐπιλαβομένους, ἐλευθεροῦσθαι βουλῆς, ὅτε ἔμπρακτον ταύτην λάβοιεν. id est, *De Decurionibus, vt accepta dignitate præfectoria, tum demùm curia liberentur, cùm in actu positam acceperint.*

a c. 2. à iudicibus, 2. q. 6. faciunt tit. de of. iudic. ordina. & de offi. & pot. iud. deleg.
b Vlp. in l. more maiorū, de iurisd. om. iud. P.
c l. Paulus, l. quia, eo.
d l. 2. de eo qui vic. alter gerit. C.
e toto tit. vt nulli iudi. lice. hab. loci senato. nisi certis ex cau. diuina. concesse. iussio, in auth. quæ est constit. nouel. 134.
f l. inter artifices, de solutio. P.
g l. 1. & l. placet, de pœda. iudic. C. l. 2. si à non comp. iud. C. l. 1. qui pro iuris. iudi. da. darève pos. C.
h meminit de vtrisque l. si in aliquā, l. 7. §. fi. de off. pro cons. P.
i Liu. lib. 4. deca. 1.
k Cic. pro domo sua.
l Idem, eod. Liu. lib. 3. deca. 3.
m Liu. 2. decad. 3.
n idem, lib. 5. d. deca.
o Idem, lib. 10. dec. 1.

5 *rint.* Alio modo & ratione diuersa, dicuntur ex formula agendi vel iudi-
candi, iudicia ordinaria & extraordinaria. In quo capite distinctio ex rela-
tione fit vel ciuilium ad criminalia, vel ciuilium inter se, inter causas di-
uersæ speciei constituta diuersa temporum variorum separatione, & di-
stincta natura negotiorum. Quod & in criminalibus obseruabimus. Pri-
mùm itaque, quia ciuilium negotiorum longior est discutio, plures dila-
tiones, & formula quædam certa, & alia plura in illis sunt præscripta, quàm
in criminalibus, ideò dicimus iudicia ciuilia, ordinaria: criminalia autem
extraordinaria. & si de crimine agatur, extra ordinem procedi[a]. Sic ad or-
dinarium ius remitti quæstionem, dixit Vlpianus, pro iudicio ciuilium
causarum[b], in quo actor non teneatur se subscribere: quemadmodum si
extra ordinem agatur. Et hoc modo ordo exercendorum iudiciorum,
6 qui antiquitus seruabatur, in vsu esse hodiè desiit[c]. In ciuilibus rursum
negotiis, quædam ordinaria & extraordinaria simul dici possunt, sed ha-
bita ratione diuersorum temporum. Olim quippe erant formulæ agendi
præscriptæ & ordinatæ, à quibus discedi non licebat[d], & qui à syllaba
conceptionis aberrabat, cadebat à causa[e]. At iure alio quo vtimur, sub-
latæ sunt omnes illæ verborum aucupationes & agendi priscæ formulæ[f].
Et proinde sic omnia nunc iudicia, extraordinaria, id est, præter illum
antiquum ordinem[g]. Non autem extraordinaria habita ratione alterius
præstituti ordinis circa alia quam præter modum agendi veterem: nam
huius ratione, ciuilia iudicia ordinaria sunt quædam, quæ exigunt ali-
quem consuetum & præscriptum ordinem, vel à lege, vel à consuetudi-
ne cuiusque curiæ, quem vocant stylum: vt sententia prolata contra so-
litum iuris ordinem, nullam authoritatem rei iudicatæ habeat[h]. Ordo
7 iure præscriptus quis sit, suo loco docebimus, Deo fauente. Sed illum in-
terim considera, vel ratione qua procedendum sit: veluti offeratur libel-
lus, lis contestetur, iuretur de calumnia, &c[i]. vel ratione distinctionis
concurrentium causarum, vt prius de vna, posterius de alia cognoscatur
vel agatur. quo pertinet titul. de ordine iudicior. C.[k] & titul. de ordin.
cognition.[l] dum prius de possessione, quàm de proprietate agi iubetur[m]:
8 prius de vi, quam de possessione[n], &c. Contrà, extraordinaria iudicia e-
runt, quando hic ordo seu modus agendi non consideratur, propter ne-
gotiorum, de quibus tractatur, facilem vel exiguam cognitionem[o]. Quem-
admodum proditum est in postulationibus, electionibus, prouisionibus
beneficiorum, & decimarum petitionibus, & aliis quibusdam iudicia-
rium ordinem non exigi, sed summariè & de plano sine strepitu iudicii
de illis cognoscendum[p]. Videlicet vt non exigatur litis contestatio, fe-
riarum introductarum ob necessitatem hominum, obseruatio, dilatio-
num termini, aduocatorum iurgia, exceptionum admissio: hoc enim est
de plano cognoscere[q]. Sunt & negotia sua natura, si nemo contradicat,
quæ expediri possunt summariè & de plano: & tamen si quis obsistat, exi-
gunt ordinarium iudicium: veluti si de missione in possessionem agatur[r].
Manifesta quoque, iudiciaria subtili inquisitione non indigent, & ordi-
ne indagandæ veritatis causa instituto[s]. Et hæc eadem quæ diximus in
ciuilibus negotiis, de iudiciis criminalibus dicta censebuntur: vt relatio-
ne inter se facta quædam ordinaria sint, videlicet quæ exigunt ordinem
l. libellorum, de accusation. in P. Quæ ve habent pœnam certam à iure im-
positam. Quædam extraordinaria, quæ citra solennitatem l. libellorum,
expediuntur summariè & de plano: vt si agatur de crimine læsæ maiesta-
tis, in quo, seruato tamen ordine qui ad veritatis criminis cognitionem
pertinet, de reliquo summariè & de plano & celeri calculo tractatur,
ne pœna eludatur[t]. Vt docuit Agesilaus insigni exemplo, in deprǽhen-

a l. locatio. §. quod il licite, de public. & vectig. P. l. f. de furt. in P.

b l. f. de priua. del. P. vbi glo. in ver. *ordinarium*, tanquam à vero aberrans, est repudianda.

c l. ordo, l. 8. de pub. iudic. P.

d l. 2. §. deinde ex his legibus, de orig. iur.

e Quintil. 4. & [illegible] lib. institut. orat. & Cic. de Orato. & orat. pro Murena.

f l. 1. & 2. de formu. & impet. subl. c. [illegible] dilecti, de iudic. apud Grego.

g §. f. de interd. §. 1. de succe. subla. quæ fieb. per bono. vend. apud Iustinia.

h l. prolatã, de sent. & interlo. om. iud. C. c. cùm dilecta, de rescrip.

i auth. offeratur, de lit. contest. C.

k lib. 3. tit. 8.

l lib. [illegible] C. tit. 19. & li. 2. decret. tit. 10.

m l. ordinarij, l. 13. de rei vendicat. C. l. si quis, [illegible] regn. C. c. cum dilectus, de cau. possess. l. exitus, de acquir. poss. P.

n l. 1. de vi de iud. P.

o auth. nisi breuiores, de sent. ex breui. recit. C.

p clem. dispendiosam, de iud. in Clē. l. nec quicquam, §. de plano, de offic. procons.

q clem. sæpè, de ver. sig. apud Clem. glo. Bartholi, in §. 1. ad ver. *summariè & de plano*, tit. quom. in cri. læs. maie. proced. sit, in authenticorum extrauag. tā cit l. miles, 10. §. sexaginta, ad leg. Iul. de adult. P.

r Bald. in l. f. de edic. D. Adria. tolli. 6. q.

s c. ad nostram, in 3. de iureiur. ap. Greg.

t §. 1. quomo. in crimin. læs. mai. proced. sit in extrauag. authent.

ſis in coniuratione Lacedæmoniorum [a]. Omittitur in pleriſque inſcriptio [b], accuſatoris neceſſitas, ſi per viam inquiſitionis vel denunciationis iudex cognoſcat [c]. Neque manifeſta egent tanto iudiciorum ambitu [d]. Crimina quoque, quæ definitam in iure non habent naturam, aut quæ ex locorum vel temporum periſtaſibus recipiunt pœnam grauiorem vel leuiorem, extraordinarium iudicium recipere dicuntur [e]. Item leuia crimina & domeſtica, ſummariè & de plano deciduntur [f].

a Val.Max.lib.7.c.2.
b l.1.C.de abigeis.
c c.inquiſitionis, c.ſuper iis, c.qualiter & quando, c.olim, de accuſatio.
d ca.manifeſta, & c. de manifeſta, 2.q.1. ca.ſi omnia, 6.q.1.l.1.§.f.de actio. emp. in P.
e l.1.& tot.tit. de extraord.crim.in P.l. aut facta, §. pen. & fin.de pœn. in P. l. 1. de abige.in P.l. 1. de cri.expil.hæred. in P. l.2.de crimin. ſtellio.P.cum ſimilib.
f l. leuia, de accuſat. P.l. nec quicquam, §.de plano, de offi. proconſ. P.

De rebus quæ deducuntur in iudicium, & de præcautione circa conſultationem.

Cap. 7.

1 *Iudiciorum materia, cauſæ ſeu negotia.*
2 *Lis à cauſa quomodo differat.*
3 *Cauſidici quare dicti aduocati.*
4 *Cauſarum iudicialium ſpecies.*
5 *Litigaturi quomodo ſibi proſpicere debeant.*
6 *Conſultatio bona in quibus conſiſtit.*
7 *Litigio malè cœpto plura damna imminent.*
8 *Conſultor quando tenetur de conſilio dato. Et num.* 12.
9 *Conſultationes litigantium iudex non tenetur ſequi iudicando.*
10 *Iuriſprudentibus reſpondendi quando abrogata authoritas.*
11 *Doctorum exiſtente varia in lectura & conſilijs ſententia, quid potius ſequendum.*
13 *Conſultores qui conſulendi.*
14 *Litis ceſſio in potentiorem prohibita.*
15 *Patrocinia & clientelæ magnatum prohibita.*
16 *Clientelæ antiquorum ius, & quale. Et* 17.
18 *Clientela & hominium in feudis quid.*
19 *Actor antequam litiget, debet conuenire & monere reum.*

IVDICIORVM materia, circa quam verſantur, ne- 1
gotia & controuerſiæ ſunt, dicimus cauſas. Nomen porrò cauſæ hîc non pertinet ad adiuuantem, efficientem, aut efficiendi ſociam cauſam, de quibus Cicero in partitionibus oratoriis: ſed ad definitum genus quæſtionis quod vocant Græci ὑπόθεσιν, differentem, à genere infinito, quod illi vocant θέσιν. Dicunt & noſtri caſum, facti ſpeciem. Et cauſam à caſu, quòd ita de ea contingat tractari [g]. Acceditque propius diuiſio cauſarum Rhetorum, in genus demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Quorum poſtremum ad noſtram tractationem pertinet: quódque habet in ſe petitionem & defenſionem [h]. Quare omnis res poſita in diſceptatione & controuerſia, cauſa eſt [i], rei generali retenta appellatione [k]. Nomen ita cauſæ in iure ſæpius vſurpamus [l], vt planum faciunt tituli, *Si in commun. ead. cauſa in integ. reſtit. fuer. poſtul.* C [m]: *In quibus cau. milit. fori præſcript. uti non poſſ.* C [n]: *Vbi cau. fiſcal. vel diui. domus, homi. eius agan* [o]. *Vbi cau. & ſta. agi debeat.* C. &c [p]. Sunt quidam qui ſubtili inda- 2
gatione putant litem à cauſa abire, quòd exiſtiment litem de ciuilibus negotiis

g c.forus, de ver.ſign.
h Cic.1.de inuent. & 1.Rheto. Ariſto. in Rheto.ad Alexan.
i Cic.2.de Orato.
k iuxta l.rei appellatio, de ver.ſig.P.
l c.quia in cauſis, de procurat.
m lib.2.C.tit.16.
n lib.3.C.tit.25.
o eod.lib.tit.26.
p eod.lib.tit.22.

gotiis seu iudiciis dici, causam verò tantùm de criminalibus: quòd aliquando iurisconsulti his adiectionibus vsi sint[a]. Vt & causam dicere in criminum reis tradunt[b]. Alii putant litis nomen pro genere esse, causam verò speciem litis[c]. Ego tamen, si distinctione opus esset, arbitrarer potius genus esse causam, & litem causæ speciem: quia causa omnis quæ in iudicium deducitur, litem non habet, quæ consistit in petitione & contestatione[d]. Et ita rectè criminalis quæstio, causa diceretur: contestatio ciuilium quæstionum, causa contestata & lis. Et litis nomen extendetur ad actionem siue in rem siue in personam sit[e]: non autem ad accusationem. Sed verius est confundi sæpius hæc, & causas dici quæstiones ciuiles & criminales[f].
3 Inde & causidici, à causis, quia in foro lites agitant, aduocati[g]. Et Martial. Sic vocat[h],

Carpere causidicus fertur mea carmina, quis sit
Nescio: si sciero, væ tibi causidice.

Et rursum[i],

Pauper causidicus nullos referentia nummos
Carmina cùm scribas, accipe cor quod habes.

4 Ex quibus efficitur tot causarum species esse, quot sunt rerum in iudicium deductarum: vt publicæ fiscales, priuatæ[k]. bonæ, malæ[l]: criminales, ciuiles,
5 meri mixti imperii, iurisdictionis, &c.[m] In omnibus autem, partes sunt litigantium, prospicere num rectè proponantur, agantur, vel defendantur. *In omnibus quippe*, vt ait Cicero[n], *negotijs, priusquam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens: & ad eligenda ea quæ dubitationem adferunt, adhibere homines doctos debemus, vel etiam vsu peritos: & quid ijs de vnoquoque officij genere placeat, exquirere.* Et Aristoteles rerum humanarum omnium augustissimum dicit, consultatione vti[o]. Vt etiam Cæsares noluerint, edictum à se editum promulgari, quin prius peritorum Senatorum calculis probaretur[p]. Proinde consultanda erit causa antè quàm deferatur in iudicium cum peritis in iure, num ius agendi vel defendendi sit: tum maximè quò magis dubia erit resolutio, & litigator imperitior[q]. Et planè, inquit Caius, qui agit certus esse debet, quum sit in potestate eius quando velit experiri: & antè debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere. Neque ii iustam prætendere possunt ignorantiam, etiam si in ius alterius succedant[r]. Et Labeo, iuris ignorantiam non prodesse ita intelligendum putat, si ignorans iurisconsulti copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit[s]. *Velox iniquitas ad nocendum occasiones suggerit: lenta autem virtus antè iudicat quàm incipiat, quid honestum quid decorum sit*[t]. Dantur & induciæ post vocationem in ius, vocato, vt consulat peritos & amicos, num contendere debeat, & vt componat responsiones[u]. Neque mora reprænenditur eius, qui distulit, vt adhiberet amicos negotio[x].

Istuc est sapere, non quod ante pedes modò est
Videre, sed etiam illa quæ futura sunt,
Prospicere[y].

6 Εὐβουλία, id est, bona consultatio, est in consiliis prudentia. Consilium quomodo in præsentibus rebus non rectè habeamus[z], & de futuris quoque deliberatio, vt tradunt Demosthenes[a], & Polybius[b], nempe de his quæ in nostra sunt potestate ita ne vel aliter faciamus. Nemo enim consueuit deliberare de necessariò vel foruitò, & aliundè contingentibus[c].

Quæ res in se neque consilium neque modum
Habet vllum, consilio regere non potes[d].

7 In potestate litigantium est, litem quidem exordiri vel suscipere, vel nolle litigare[e]. At inquit Iustinianus[f], *Qui semel actionem proposuit, siue conuentione iudiciaria, siue precibus principi oblatis iudicique insinuatis, & per eum aduer-*

 sario

a vt in l.1.§. adhiberi. de testib. P. l. causas vel lites de transact. C.
b in l.1. C. de calumniato. l.1. de custo. reor.
c glo. & Alberi. in d. l. causas vel lites, de transact. C.
d tit. de lit. contest. C.
e l. litis nomen, de verbo. signifi.
f l. quoniam liberi, C. de testib. c. tuæ, de procurato. cum similib. paulò antè citatis.
g l. quisquis, C. de postulan.
h Martia. lib. 5. Epig. 54.
i Idem, lib. 14. epig. 219.
k tit. vbi causæ fisca. C.
l l. petitor, de liber. caus. lib. 34. P. tit. 5.
m Barthol. in l.1. de offi. eius cui mand. est iurisd. in P. & in l. imperium, de iur. om. iudi. in P.
n Cic. 1. officio.
o Arist. in prin. Rhèto. ad. Alex.
p l. humanum, C. de legib.
q l. si auiâ, C. de ingen. manum. lib. 7. tit. 4. l. Licinius, quib. ad lib. procla. non lic. P ca. ponderet, 50. dist.
r l. qui in alterius, l. 43. §. fi. de reg. iur.
s l. regula. §. sed facti, de iur. & fac. igno. P.
t c. inter hec hircum, in 1. de pœnit. dist. 3.
u c. de iudic. 3. q. 3. l. 1. de eden. P.
x l. sciendum. 21. de vsur. P.
y Terent. in Adelph. act. 3. Sce. 3.
z Clem. Alexan. lib. 2. Stroma.
a Demosth. 12. exordio prooemio.
a Polyb. lib. 1.
b Aristot. 3. Ethico. c. 3. & 5. Et Rheto. ad Alexan.
c Terent. in Eunuch. actu 1. Sce. 1.
d l. vni. vt nemo inuit. age. vel accu. coga. lib. 3. C. tit. 3. l. f. de vsur. pupill. C.
f authen. qui semel, quo. & quâ. iud. senten. prolet. deb. C. §. omnem, de litig. in authen.

sario cognitis, necesse habet vsque ad finem litem exercere: vel si desistat, non im-
punè fert in ciuilibus. Et multò magis in criminalibus in quibus qui desti-
tit, regulariter vel tanquam colludens aduersario[a], vel vt præuaricator[b], ple-
ctitur: aut si vsque ad finem litem iniquam foueat, vt temerarius litigator
sumptuum rationem aduersario resarsit, & sæpe cum mulcta victus, incon-
sultæ actionis & perperam initiatæ litis, & sui facti pœnitet.[c] Quibus obuiá
itur à prudentibus, consultatione maturè habita. Satiusq; est in tempore oc
currere, quàm post vulneratam causam remedium quærere[d]. Cæterùm pro- 8
uidè diligendi sunt consultores, qui periti sint in ea re de qua deliberaba-
tur[e]. Quia consilium in caput tantùm consulentis, non eius qui consilium
dat, vertitur. Et consilii non fraudulenti, nulla est obligatio[f]. Quia consiliũ
non imponit necessitatem[g]: & quilibet explorare debet, an consilium sibi
expediat[h]. Qui consilium dat, quod melius sibi videtur dicit, si mala fide nõ
consulat. ideo non tenetur ob bonam fidem. Si autem ea absit, tenetur: vt
pote, si quid quod prauum sit agere consilio suo persuadeat, vt furari, scorta
ri, ludere, & alia id genus. solius enim tunc est criminis, vt opem consilio
dans[i]. Quò fit etiam, vt quando necessarium est aliquem sequi consilium al
terius, consilium obliget dantem: vt cùm assessor iudici consilium dat, illud
erit nociuum ipsi consulenti[k]. quia is tenetur sequi consilium assessoris[l]. Cũ 9
tamen iudex non teneatur hodie sequi sententiam patronorum, qui consul
toribus respondent: si iniqua sibi videatur[m]. Sunt enim sententiæ & opinio-
nes doctorum probabiles, non necessariæ[n]. In qua re, longè dissident nostro
rum doctorum, qui tamen se iurisconsultos profitentur, sentẽtiæ ab antiqua
iurisconsultorum authoritate, à quorum responsis non licebat iudicibus dis
cedere[o]. Quo tempore *Itabatur*, vt ait Cicero[p], *ad Iurisconsultos, vt non solùm de
iure ciuili, verum etiam de omni officio & negotio referretur: & in conficiendis testamẽ-
tis, & contractibus adhiberentur, & eorum sententias iudices sequerẽtur.* Atque orato-
res, vt idem alibi tradit[q], senectute graues, deposito causarum forẽsium one-
re, domi, quò suam dignitatem etiam tuerentur tum, ius respondere solebãt
addit, & in solio sedentes eos respondisse[r]. Vnde & auditorium habere di-
cũtur[s]. Et post mortem quoque illorum responsa vt iuris decreta habita. Do 10
nec primi Theo. & Valenti. CC. sancierunt[t], Papiniani, Pauli, Caii, Modesti-
ni, omnia scripta firma tantùm, & ratam eorum esse sententiam: eorum quo
que qui horum sententias operibus suis miscuerunt, vt Scæuolæ, Sabini, Iu-
liani, Marcelli, omniúmque quos illi celebrarunt. In contrariis sententiam
Papiniani teneri. Infirmant autem aliorũ scripta, & notas in Papiniani, Pau-
li, Vlpiani corpus factas, vt antea quoque dudum factum fuisse referunt. Su
binde Iustinianus iussit omnibus iurisconsultorum libris adiici lineam, &
meliorem responsorum delectum haberi: Cæteris quæ non fuissent in cor-
pus Pandectarum transcripta abrogatis[u]. Potuit autẽ hoc Iustinianus facere,
qui legẽ cõdendi & antiquãdi ius vt imperator solus tũc habebat[x]. Remãsit
nostris iuris professoribus interpretãdi iura authoritas sola, quę si ęqua videa
tur, sequenda: non aliter. Et certè in dubiis doctorum peritorum rata vt ple 11
runque est sententia, & quò magis deliberata. vnde si diuersum sentiant do-
ctores iidem in eodem facto, in consiliis seu responsis ab ea sententia quam
tradiderunt in lecturis seu prælectionibus, putant plerique[y], magis inhæren
dum consiliis, quàm lecturis, vt pote maturius responsis prolatis. A quibus ta
men lubens dissentio, quòd sæpe expertus fuerim, consilia potius ad gratiã
aliquorum, vel ad quæstum dari, & consulentes magis ad communem sen-
tentiam, quàm ad veritatem conuertere oracula. Lecturas autem sciam niti-
dè à doctoribus & incorruptè, sine affectibus ex conscientia fieri. Existimo 12
nihilominus aduocatos, & qui consilium petentibus dant, debere consilia
maturius quàm soleant perpendere, si Deum habeant præ oculis, cùm opor-
teat eos recordari ante tribunal diuini iudicii se non impunè laturos, si per-
peram vel

a c.1. & 2. de collus. deteg.
b l.1. & 3. de præuari. in P. l. athletas, §. præuaricator, de iis qui not. infa. P. l.1. ad Sen. Turpill. P. l. præuaricatores de verb. sig. P.
c l. properandum, §. sin autem, de iudi. C. l. cum quẽ temerè, eod. P. l. vni: de petit. & desistent. libr. 10. C. Theod. tit. 13.
d l. fin. in quib. cau. in inte. resti. nõ est necesse.
e Plato, in Lache vel de fortitudine.
f l. consilij, de regul. iur. c. nullus ex consilio, eod. in 6.
g ca. quod præcipitur, 14. q. 1. c. cum olim de arbitr. vide tit. l. 1. 2. 5. de ser. corrup. P.
h l. 2. §. fi. mand. P.
i l. in furti, §. rectè, de furt. in P. l. 1. de ser. corrup. P.
k l. 2. quod quis. iur. P. iuncta l. 1. & l. consiliatiis, l. non minus, de off. assess. C.
l §. 1. vt nul. lic. hab. loc. seru. in auth.
m Ludo. Rom. cons. 228.
n glo. ad rub. C. de legib.
o §. fi. de iure natur. l. 2. §. post originẽ, vers. *iuris ciuilis sciẽtiam*, de orig. iur.
p Cic. 3. de orato.
q idem, 1. de orato.
r idem, 2. de legib. facit & Ælius Lampridius, in Alexan.
s l. lecta, si certum peta. P.
t in l. 1. de resp. pruden. l. 1. C. Theod. tit. 1.
u L. 1. de vet. iure enucl. C.
x l. 1. & fi. C. de legib.
y Alex. 2. volu. cons. cons. 185. Boër. dec. 155. nu. 24.

peram vel per ignorantiam suo pessimo consilio, in discrimen vitæ vel fortunarum consultorem coniecerint. Et hoc modo in foro conscientiæ, si ad consilium eorum sententia damnosa in clientem data est, teneri damna resarcire, rectè mihi respondisse videtur Abbas[a]. Non enim culpa caret imperitus, qui officium vsurpauit, in quo sciebat vel scire debebat, suam operam vel imperitiam alteri damno futuram[b]. Et condonatur interdum cliẽtibus quòd secuti sint consilium aduocati, si ille datus à iudice pro consilio eis sit, vt puta, si eius consilio furtim è carceribus elabantur. & ita iudicatur[c]. Quá-
13 do itaque litigaturi bene sibi consultũ iri desiderabunt, deligant patronos peritos: quibus tutò sua & se committere possint, ne ducis cœci ignorantia litibus & impensis se inuoluant, & iacturam rei controuersæ subeant. Veta-
14 tur autem, ne quisquam suo diffidens iuri, in potentiorem causam vel litem transferat: quod si fecerit, iactura causæ multatur[d]. Et ex constitutione regia Ludouici 12. cessiones debiti in potentiores factæ ratæ non sunt, sed improbatæ[e]: vt antea quoque sanxerat Carolus 5[f]. Apertè namque videtur esse voracitas cedentium, qui alios actionum suarum redimunt exactores[g]. & potentioribus pares esse non possumus[h]. nec inferiores cogere possunt superiores[i]. Et contrà, qui maiores sunt ratione potestatis, possunt metum inferioribus incutere[k]. In potentiorem autem prohibitam esse cessionem secundum Odofredum, quem sequitur Speculator, intellige, respectu cedentis, non respectu eius contra quem ceditur: videlicet vt is cui cessio fit, non sit potentior cedente, etsi æqualis sit potentiæ cum aduersario cedentis. Quá-
15 quam contrariam tueantur sententiam cum Alexandro alii[m]. Simili ferè ratione sublata sunt patrocinia uicorum, rusticorum, & ciuitatum, quæ se in tutelam magnatum & patronorum conferebant, vt clientelam illorum tuti, aduersariis se audacius opponerent: néve alius princeps, quàm imperator cõstitueretur cautum, ex sanctione Arcadii & Honorii Cæsarum[n], & Leonis[o].
16 Antiquatis moribus priscorum, quibus ex lege & permissione Romuli, ius clientelæ ditioribus & probis frequens & concessum erat[p]. Tantáque erat inter patronos & clientes fides, vt patronus contra cognatos proprios etiã clientum defensionem subire teneretur[q]: nec contra clientem furantem, experiri posset pro re sua patronus[r]. *Clarißimi*, inquit Cicero[s], *viri nostræ ciuitatis temporibus optimis, hoc sibi amplißimum pulcherrimúmque ducebant, ab hospitibus clientibúsve suis & exteris nationibus qui in amicitia populi Romani ditioneq́; essent, iniurias propulsare, fortunas illorũ defendere.* Tractat de hac lege cliẽtelari Plutar. in vita Romuli, vbi eos πελάτας cliẽtes dictos autumat, à verbo πελάω, vel πελάζω, aut πελάζομαι appropinquo, accedo alicui voluntariè, quia in fidem alterius venientes eum in patronum adoptabant. Significat id Cicero, *vexauit*, inquit, *Puteolanos, & Caium Caßium, quòd Brutos sibi adoptassent.* Erat antiquis hæc clientela, & publica & priuata, oppidûm, ciuitatum, & singulorum, Iulius Cæsar
17 factiones videtur vocasse[t], has clientelas quæ in Gallia suo tempore erant: patronos, principes factionum, non tantùm in ciuitatibus & oppidis, sed etiam in priuatis domibus, ad quorum arbitrium summa omnium rerum rediret eorum, quorum tutela committetur. Ambastos autem clientes. In iu-
18 re autem militari, στρατείας, seu feudorum existimant aliqui πελατείαν seu clientelam esse in vassallis hominium, seu gallis *droict d'homaige*, & clientes esse vasallos: patrones verò, quibus fidelitas seu fides iurata promittitur. Quia in illo iure & vassalli dicuntur fideles & clientes[v]. Sed nec de his, nec de aliis, quos dici clientes aliquibus placuit censuales, hîc prosequor sermonem: sufficiat nos monuisse pauca de clientibus & patronis forensibus, quæ in causæ præparatione exiguntur. Addere etiam libet ad ciuilitatem, & ad Christianam maximè dilectionem pertinere, litigaturum optimè de suo iure instructum, aduersarium conuenire extra iudicium debere prius & interpellare, num sine lite velit negotium transigere[x]: potissimùm si de crimi-

a Abbas. in c. tua nos, de homic. in princ.
b l. idem iuris, §. fin. ad leg. Acquil. in P. §. iniuria, cod. apud Iustin.
c Boer. q. 215. Io. Papus, Rapso. arest. lib. 23. tit. 2. ar. 5. *du bris de prinsons.*
d l. 1. ne lic. potent. litig. patron. præsta. vel actio. in se trás. C. l. 1. de iis qui poten. nomi. tit. præd. affi. C. l. 1. 2. 3. 4. ne fil. vel respub. procura. ali. lit. cau. in lit. præstet. C.
e constit. Ludoui. 12. art. 159.
f Caroli 5. constit. art. 4.
g l. fin. de tit. ne lic. potentio. C.
h l. 3. de alien. iudic. mut. cau. facta.
i l. nam magistratus, de recep. arbi. P. l. ille à quo, §. tempestiuũ, ad sen. Treb. P.
k l. si per impressionẽ, quod met. cau. in P. l. 1. C. si quacũ. prædi. pot. &c. C. l. 1. §. si rector prouinciæ vel ad eum pet. sponś. ded. arras, C.
l Specul. in 2. par. Spec. rub. de cessione actionis.
m Alexan. & alij, in rub. ne lic. potentio.
n in l. 3. 4. 5. de patroc. vico. lib. 11. C. Theod. tit. 24.
o l. 1. vt nemo ad suũ patroc. susci. rustic. aut vic. cor. lib. 11. C. Iustinia.
p Dion. Halic. lib. 2. Antiq.
q Gell. lib. 20. c. 1.
r l. si libertus, de fur. P.
s Cic. in diuinatio.
t Iul. Cæs. lib. 6. commenta. belli Gallici.
v §. 1. de content. int. domi. & fide. lib. 1. feud. tit. 10. §. 1. de alien. feud. eod. lib. tit. 13.
x l. debitores, 10. de pigno. act. lib. 8. C. tit. 14. l. quidam iberius, de seruit. vrb. præd. P. ca. si quis, c. q. 7. ca. omnes decimæ, 16. q. 1.

nibus experiendum ſit, de iniuriis, aut ſimilibus [a]. Ita Plato hunc ordinem iudiciorum rectum fecit. *Primùm igitur,* inquit[b], *arbitri iudices quos ipſi elegerunt locum habeant. ÿ commodius conſiliatores quàm iudices appellari poſſunt. Deinde vicini & tribules: ſecundum partem duodecimam diſtributi: apud quos, ſi reconſiliati à primis non fuerint, maiori cum damno litigent.* Sed his expeditis de perſonis iudiciorũ agamus, à quibus expediantnr cauſæ ſeu negotia iure.

a D. Math. c. 17. ca. ſi peccauerit, 2. q. 1. c. nouit, de iudic. cap. 2. c. ſuper his, c. qualiter, de accuſatio.
b Plato, dial. 12. de legibus.

6

De perſonis quæ iudicia exigunt, & de ordine dicendorum ſequentibus libris. Cap. 8.

1 *Iudicia habent perſonas principales & acceſſorias.*
2 *Perſonæ acceſſoriæ iudiciorum.*
3 *Ordo librorum* 47. 48. 49. *&* 50. *iſtius Syntagmatis.*

IVdiciis perſonæ intereſſe debẽt quędam neceſſariò vt principales: quædã, vt acceſſoriæ. Principales, iudex, actor, reus[c]. Adiicit Fabianus S. Pont. teſtes idoneos[d]: Verius tamen inter acceſſorias perſonas, quæ vel actoris, vel rei, vel iudicis intentionem firment, annumeramus. Acceſſoriæ itaque teſtes, vt & amanuẽſes, apparitores, aſſeſſores, & alii cohortales iudicibus accedunt: & aduocati, procuratores, ſolicitatores ſeu pragmatici litigantibus[e]. In his perſonis, vt in reliquis negotiis obeundis[f], conſiderabimus num idoneæ ſunt, & quæ à iudiciis arceantur. Initium autem à iudicibus faciemus, qui clauum tenẽt in moderandis controuerſiis, & poteſtatem accipiunt cum inquiſitione habita de natalibus, moribus, facultatibus: & nũ ſufficere iniuncto muneri poſſint coniuncta legis cõſideratione ſecũdùm quam munere fungi quemque debere placuit[g]. Præponimus autem iudicum & perſonarum quæ illis accedũt tractationem, vt vnà cum illis intelligamus eorum poteſtatem & iuriſdictionem, quam ſingulis hoc libro diſtribuemus Deo fauente. Explicaturi in 48. ordinem, ſecundùm quẽ huiuſmodi iudicia debeant perfici, & ea quæ ordinis ſunt. Vt in 49, exhibeamus inquiſitionem perſonarum litigãtium, & eorum qui illis inſeruiunt, quæ ſibi poſſint & cauſæ controuerſæ conueniens tribunal deligere. Donec perueniatur ad 50. vbi de fine iudiciorum, ſententiis, & effectibus, appellationibus, executione & authoritate eorum agetur. Coniuncta exageſi de iuramento, quod ferè omnibus partibus iudiciorum & negotiorum humanorum fidem, robur, & deciſionem addit. Et ita quatuor libris integra tractatio habebitur iudiciorum: nam in hoc 47. explicuimus, vtrum iudicia admittenda, quid ſit iudicium, & diuiſiones eius, de quibus fiat: & nunc proponimus diſputare, à quibus iudicium fiat cum magiſtratibus poteſtatem cuique propriam coniungendo.

(Margin numbers: 1 at "IVdiciis perſonæ…", 2 at "rei, vel iudicis…", 3 at "ciis arceantur…")

c c. forus, §. in omni, de verb. ſig. l. inter litigantes, & l. Iulianus, de iudic. P.
d c. 1. 4. q. 4.
e c. quoniam contra de probatio.
f l. vt gradatim, de muner. & honor. P. l. ſi quæramus, de teſtam. P.
g l. honor municipalis, §. 1. de muner. & hono. P.

De iudicum conſideratione ex eorum perſona. Et primùm de prohibitione iudicandi per naturam Cap. 9.

1 *Iudex idoneus, vel non idoneus ex quotuplici capite cenſetur.*
2 *Iudicare prohibentur, natura, lege moribus. & qui natura, in nu. ſeq.*

3 *Surdus*

3 *Surdus quando ad tempus, & quandò in perpetuum iudicare prohibetur.*
4 *De surditate superueniente & naturali, curabili & incurabili.*
5 *Auditus læsi variæ species.*
6 *Surdi natura quare & muti simul sint. Et ij non iudicant, nec testantur: retinent tamen dignitatem, morbo superueniente. Et num. 7. 10. & 11.*
8 *Famulis ægrotis, perinde ac seruientibus, merces debetur.*
9 *Officia iudicum adimi sine delicto nequeunt iudici.*
12 *Furiosus iudicare non potest, & quare. Alia autem negotia num gerere possit. eod. & num. 13. & 15.*
14 *Magistratus periculosi in repub. qui vel furore vel iniquitate ducuntur.*
16 *Impuberes iudicare vel arbitrari, aut munera reipub. obire nequeunt.*
17 *Rerumpubl. subuersiones ex administratione iuuenum & inexpertium virorum.*
18 *Senum consilium præstantius, quàm iuuenum.*
19 *Aetas magistratibus quando lege definita. Et de ætate iudicum, num. 20. & 21.*
22 *Consilium capiendum à senibus. Et nu. 23.*
24 *Senatum filij cum patribus aliquando cur ingressi.*
25 *Minoribus quare permittatur interdum rerum suarum, & reipublicæ administratio.*
26 *Iurisdictio transit in Gallia in hæredes.*

1 IVDICES ad munus iudicandi idonei censentur, vel incapaces muneris, aut ex propria persona, seu statu proprio: vel ratione assumptæ vel tractandæ dignitatis, officii, & iurisdictionis: vel habita ratione litigantium. de quibus ordine dicendum. Et in summa ex propria persona idoneus censebitur omnis, qui expressè non prohibetur[a]: Exemplo aliorum edictorum, quæ cùm prohibeant aliquibus, aliis permittere videntur[b]. Vt quod non mutetur,
2 stare minimè prohibeatur[c]. Prohibetur autem iudicare ex propria conditione quidam natura, quidam lege, quidam mori-
3 bus[d]. Naturâ primùm surdus iudicare non potest[e], saltem quandiu eo morbo laborat: & in perpetuum, si surditas perpetua sit. Debet quippe iudex auditu, voce contendentium vel patronorum instrui, & litis contestationem iudicii partem ordinare, quod fieri non posset sine auditu: vnde & audientia causæ dicitur[f]. & sæpè litigantes expedit interrogare[g]. *Plurimumq́, vt ait* Archadius Iurisc[h]. *in excutienda veritate, etiam vox ipsa, & cognitionis subtili diligentia adfert. Nam & ex sermone, & ex eo qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cuius æstimationis quisque in sua ciuitate est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt.* Et rei à magistratibus, de criminibus quibus accusantur, audiendi sunt[i]. Sunt plura quæ summariè & de plano & extemporario iudicio, iudex sedendo pro tribunali expedit, vt breuiores lites[k], & modici ponderis, quas sedendo continuè, pedarii iudices in regia basilica vel do-
4 munculis iudicant, matutino tempore, meridie, & vespere[l], Surdus in hac causa dicetur. qui nihil protinus, vel valdè difficulter exaudit, ex morbo vel naturâ[m]. Surditas namque vel superueniens, vel naturalis est. Superueniens interdum temporalis imperfecta & curabilis, interdum & perpetua & perfecta. Surdaster is, qui non clarè audit, sed tardè[n]. Et secundum Galenum[o], surditas ex habitu difficulter soluitur: sed ea quæ fit repentè in febribus, vel aliter accidit ex recurrente ad cerebrum bile, aut ex cholera cùm meatus auditorios occupauerit, soluitur, cùm hanc ipsam bilem natura expellente ad excretionem peruenerit. Atque idem alibi[p] tradit, aluum turbatam, & fluentem ex naribus sanguinem, morbum hunc surditatis soluere, quando in febribus aures obsurduerunt, & quando biliosa excrementa retinerentur & ad caput recurrerent, sine tamen propria atque præcipua instrumenti auditus

a l. cùm prætor, de iudic. P.
b l. mutus, de procurat. l. 3. de colleg. illic. P. c. consuluisti, 2. q. 4. c. cùm apud, de sponsal.
c l. discimus, C. de testament.
d l. cùm prætor, 12. de legib. P.
e d. l. cùm prætor.
f l. nullis, 10. C. de iudic.
g l. iudices, eod. ea. iudicatem, 10. q. 4. tit. de interro. actio.
h l. de minore, 10. §. tormenta, de quæstio. P.
i l. diuus Adrianus, l. 6. de custo. & exhib. reor. P.
k auth. nisi breuiores, de sent. ex breuic. recitan.
l §. sedebunt, & §. audient, de iudicib. in auth.
m l. 3. §. surdus, ad Senat. Syllan.
n §. item surdus, quib. nō est per. fac. test. ap. Iust.
o Galen. lib. 4. in aphoris. Hippocr. apho. 28.
p Galen. lib. 4. in apho. apho. 6.

ditus passione. Et mederi posse deperdito auditui, docet Quintus Serenus in medicina, dum agit de vitiis aurium succurrendis, his verbis,

Si verò abstrusa sensus morietur in aure:
Lumbricos terræ sæuumq; ex ansere ranco
Excoque, si veterem poteris expellere morbum.

Et Aurelius Cornelius Celsus[a], ad compressa auriũ per saniem seu per sordes (quas dicit Almansor ceram) foramina, ad tinnitum, & ad grauedinem
remedia affert: & Almansor[b] eiúsque interpretes. Atque ex distinctione 5
causarum impedientium aliquantulum auditum, sine omnimoda auditus amissione & qui minus exaudiunt non surdos, neque etiam morbum eorum surditatem dicunt[c]: Sed vel grauedinem, aut defectum, vel Tharsem, vel gnarem grauedinem putant diminutionem, quæ vel ex generatione cõtrahitur, vel ex tempore. Defectum dicunt habere abolitionem auditus & surditatem defectu foraminis auditus, siue sit a natura soliditas foraminis, siue ex tempore contigerit. In Tharse, est diminutio auditus, consentiens cum grauedine. In gnare verò, diminutio fit ex defectu nerui auditiui. Contingit & debilitas audiendi, ex ieiunio & vigiliis, quam curari tradũt medici am-
pliori cibo, & balneis[d]. Natura surdi, arte humana curari vix aut nunquam 6
possunt. & minus idonei iudicandi muneri sunt. Nam tales ferè simul & muti, & vocem quidem emittere possunt, locutionem autem nullam, vt admonent Aristoteles[e], Plinius[f], & Iustinianus[g]. Quare surdi magna ex parte naribus loqui consueuerunt, & resonant instar tintinabuli, ob claustri inferioris angustiam: quia pulmo eorum vitiatus est[h]. Consentiunt & omnes, cură surditatis non esse, quæ prouenit ex priuatione, seu, (vt loquuntur,) carentia foraminis, vel ex carentia nerui auditiui, aut dum ipse neruus creatus fuit so-
lidus: quia ex defectu virtutis informatur[i]. Proinde rectè concludunt nostri 7
Iurisconsulti, mutum & surdum perpetua infirmitate detentum, aut surdũ incurabilem, non posse iudicis officio publicè defungi[k], neque testari[l]. Verumtamen si post adeptam iudicandi dignitatem, surditas superuenerit, donec de medela speratur inuito possessore dignitas vel officium ad alium nõ transfertur, sed retinebit qui casu talis surdus factus est: subrogato interim alio, qui eius loco iudicialia sui tribunalis negotia exerceat, iuxta ea quæ de cœco notat glo. in l. cœcus, de iudic. P. vtq; de clericis in ægritudinem inci-
dentibus, respõsum est, to. tit. de clerico ægrot. Quocirca, & interim digni- 8
tatis stipendia, & prouentus, si qui sint, accipiet: non secus, quàm ægrotis famulis, non seruientibus, mercedes debentur[m]. Quùm & ægroti in seruitio
facti, seruire nobis intelligantur[n]. Neque debet vel potest quispiam inuitus 9
compelli ad cessionem officii, vel beneficii, ex capite vel prætextu ægritudinis etiam perpetuæ superuenientis[o]. Et maximè si regium sit officium, honor enim delatus à principe, nunquam finem habet[p]. quod ad alia officia dominorum iurisdictionalium, quæ non sunt in Gallia sine delicto vel mor
te amobibilia .Et hæc de surdo. Secundò, natura iudicare prohibe 10
tur mutus[q], vel arbiter esse[r]. Expedit enim in iudiciis, vt diximus, sæpè interrogationes fieri[s], pluráque sunt quæ summariè & de plano in sede oporteat definire, & interloqui[t]: vnde sententiæ interlocutoriæ, & interloquutiones[u]. Debent & iudices propria voce sententias quasdam proferre[x]. vt & iurisdictionis nomen, à dictione iuris[y], non mutum sed loquentem, satis requirere
videatur. Mutum tamen non dicemus eum, qui ἀσαφῶς seu obscurè loquitur: 11
sed eum qui ἀσήμως, i. sine significatione[z], & sine articulatione[a]. Tertiò, per- 12
petuò furiosus naturâ prohibetur iudex esse, nec arbiter: quò mente & iudicio in iudicibus requisito, careat[b]. Et furiosus commotionis tempore, iustũ esse putat quodcunque fecerit[c]. Cicero tradit[d], furorem esse, mentis ad omnia cœcitatem: & ita differre, ab insania quæ est non sanitas mentis, inconstantia sanitate vacans: ita tamen vt officium tueri possit, & communem vitæ cul-

a Cels. lib. 6. medic.
b Almans. lib. 9.
c Arculanus, in 9. li. Almanso. c. 39.
d Io. Matheus de gradib. in 1. parte Almanso. c. 34. Almã. ipse li. 9. c. 39.
e Arist. lib. 4. de hist. animal. c. 9.
f Plin. lib. 10. c. 69.
g l. discretis, qui test. fac. poss.
h Arist. lib. Proble. sectio. 33. q. 14. & sect. 11. q. 2.
i Arculan. in d. li. 9. Alm. c. 39.
k d. l. cùm prætor, de iudic. l. 1. §. propter casum, de postul. P. vbi ratio.
l l. qui in potestate, §. fi. de testam. P. l. si mutus, cod.
m l. sed addes, 22. §. fi. & l. qui operas, 41. loca. P.
n l. 4. §. Stichus, de sta. lib. P. l. in rebus commodatis, §. pot sunt, commod.
o c. fi. de cler. ægrot. ca. scripsit qualiter, & ca. quamuis triste, 7. q. 1.
p l. iurisperitos, de excusat. tuto.
q d. l. cùm prætor.
r l. sed & si in seruũ, l. 9. de recep. arb. P.
s l. iudices. C. de iud. tit. de interrog. actio. P.
t §. 1. de iudic. in authen.
u tit. de sent. & interlo. om. iudic.
x in l. 1. & fi. de sent. ex breui. recit. lib. 7. C. tit. 44.
y l. 1. de iur. om. iud.
z l. mutum, 9. de ædil. ed. P. §. nam & mutus, quib. non est per. fac. testa. apud Iustinia.
a l. Labeo, de supell. lega. P.
b l. cùm prætor, de iudic. l. sed & si in seruum, l. 9. de recep. arb. P.
c ca. illa, 11. q. 3.
d Cic. 3. Tuscula.

tæ cultum. Sic furiosus nullum negotiũ legitimè gerere potest[a]. Similemq;
eum iurisconsulti faciunt ignoranti[b], dormienti[c], & vitioso[d]. Furiosum autẽ
dicunt, qui in continua mentis alienatione est, & intellectu caret[e]: vnde fa-
tuus & morio, differunt à furioso. Illi enim sine motu mentis ferè sunt, & lu-
mine mentis carere videntur, vnde amentes: furiosus verò concitatos habet
13 impetus[f]. Plura nos alibi[g], in curatore furiosi, de furiosis, déque speciebus de-
mentiæ & furoris loquuti sumus: ideo in his nunc non immorabor. Sed di-
cam tãtùm, furiosum qui habet dilucida interualla, actus, qui intellectu per-
ficiuntur & ab hominibus sanæ mentis, posse in illis interuallis facere, & ita
14 iudicare[h]. Tutum tamen non esse censeo, huiusmodi hominibus, qui furere
aliquando solent, committere magistratus: etsi habeant dilucida interualla.
Solent enim interdum negotia, quæ offeruntur iudicanda, pluribus præter
expectationem mouere bilem, & concitare quiescentem phrenesim & fu-
rorem: cùm & ira, quæ facilè in sanis excandescit, furor breuis sit. Periculo-
sum certè vtrumque in repub. habere malos & improbos, & insanos magi-
stratus. πονηρὰ φύσις, inquit Æschines, μεγάλης ἐξουσίας λαβομένη, μεγάλας ἀπεργάζεται
συμφοράς. *mala natura magnam potestatem adepta, magnas inuehit calamitates.* Et rur-
sum Iamblichus, ὁμοίως ἐπισφαλὲς μαινομένῳ δοῦναι μάχαιραν, καὶ μοχθηρῷ δύναμιν id est,
perinde periculosum est, insanienti gladium, ac improbo viro magistratum committere.
15 Cæterùm, si magistratum vel dignitatem habenti superueniat furor, æquum
est illum retinere, vt alia sua[i]. Postremò, naturà prohiberi videntur impube-
16 res à iudicandi munere[k], vel ab arbitrio dicendo[l]. Et lege Iulia cautum, ne
minor viginti annis dicere sententiam cogatur[m]. Nec impuberes, id est, mi-
nores quatuordecim an. munera publica subire possunt, quamuis penuria
sit hominum[n]. Legitima & perfecta naturaliter tantùm ætas intelligitur vi-
gintiquinque annorum[o]: quam statuerunt saltem adesse debere administra-
17 re volentibus rempubl. leges[p]. Et certè rerumpubl. inde præcipites vidimus
& legimus subuersiones: quod in pupillari ætate constituti, imberbes iuue-
nes custode vix remoto, clauum iudiciorum, officiorum, sacerdotiorum, &
consiliorum publicorum habuerunt, quicquid videbant ignorantes. Non e-
nim eorum ætas potuit exuere naturam, nomine dignitatis. Impuberes na-
tura inscii[q], leues, proni ad animi affectus, incõsiderati, inexperti rerum. Vn-
de & iudiciorum, regnorum sacerdotiorum irrepsit, quamuis malè, cõtem-
ptus. Sic enim natura comparatum est, vt cùm fundamenta ruant, collaban-
tur ædificia. Exemplóque pernitiosum videatur, vt qui seipsos regere ne-
queunt, aliis imperent: cùm adhuc regi deberent[r]. Tempus iuuentutis sua
sponte infirmum aliorum libidine infestum est[s]. Cõsilia iuuenũ perdiderũt
Roboam[t]. *Effunde Domine* inquit Hieremias[u], *super paruulum furorem, & super con*
18 *silium iuuenum simul.* Et Plato[x], Verum enimuerò, inquit, non iuuenem sed se-
nem, esse oportet bonum iudicem, qui serò quale quid iniustitia sit, didice-
rit, tanquam qui non proprio eam in animo suo senserit, sed alienam in alie-
nis animis longo tempore nouerit, atque idcirco cuiusmodi sit malum di-
scernat, scientia potius quàm propria experientia iudicans. Adfert & boni
medici similitudinem, vt is melior dicatur, qui diutius inter ægrotos cõuer-
uersatus fuerit, vel qui ipse diutius æger fuerit. *Non te prætereat,* vt monet Ec-
clesiasticus[y], *narratio seniorum, ipsi enim didicerunt à patribus suis, quoniam ab ipsis di-*
sces intellectum, & in tempore necessitatis dabis responsum. In antiquis est sapientia, & in
multo tempore est prudentia: Non erubescit Iurisconsultus, citare rusticorum,
sed antiquorum, prouerbium[z]. iubétque antiquioribus munera reipubl. &
honores deferri[a]. neque cum damno reipubl. vult iuuenibus committi[b], aut
19 impuberibus dari vocem in capitulo[c]. Atque ne cura reipub. temerè iuueni-
bus committeretur, Q. Fuluio Flacco, & L. Manio Alcidino Cossul. rogatio
primùm lata est à L. Iunio Tribuno pleb. quot annos nati quemq; magistra-
tũ peterent caperéntque[d]. Suadebat Mecœnas Octauiano[e], ne ad equestrem
dignitatem

a l. in negotiis, de re. iur. §. furiosis. de inutil. stipul.
b l. Iulianus, de diuor. P.
c l. 1. § sed si furiosus de acq poss.
d l. 1. §. interdum, & l. 4. de ædil. edic. P.
e l. diuus, de of. præsid. P. l. pen. de cura. fur. C.
f l. 1. §. fi. & l. 2. de postul. P.
g lib. 13. c. 5.
h l. cùm furiosus, 39. de iudic. P. l. patre furioso, de iis qui sunt sui vel alien. iur. P. ca. ij qui, 32. q. 7. l. furiosus, C. qui testa. fac. poss.
i l. qui furere, de sta. homi. P. l. patre furioso, de iis qui sũt sui vel alie. iur. P. l. 1. §. quamuis, de postul. P. §. item furiosus, quib. non est perm. fac. test.
k d. l. cùm prætor, de iudic.
l d. l. sed & si in seruum, l. 9. de arbit. P.
m l. cum lege, 46. de recep. arbit. P.
n l. 2. §. fi. de iure immunit. P. l. Lucius. §. fi. ad municip. P.
o l. f. C. de iis qui ven. æta. impet.
p l. non tantùm, §. 1. de cl. curio. P. l. ad rempublicam, de mun. & hon. P.
q l. 1. §. impuberes, de sal. nomine. C. l. f. item pup. sal. fo. l. in eo quod plus. §. pupillus, de re. iur. l. cum prætor, §. f. de iudi. c. ex parte, de corp. vitiis.
r c. indecorum, de æta. & qual. §. fin. de Autil. tuto. ap. Iustini.
s Cic. pro M. Cælio.
t 3. Reg. 12. & 2. Paral. c. 10.
u Hieremiæ, c. 6.
x Plato, 3. dial. de republ.
y Eccles. c. 8.
z l. si chorus, §. 1. de leg. 3.
a l. vt gradatim, de muner. & honor. P. l. semper, de iure immunit. P. l. 1. de albo scrib. P.
b l. ad rem public. de muner. & honor.
c c. cùm ex eo, de electio. in Sex.
d Liu. lib. 10. deca. 4.
e Dio Cass. lib. 52.

dignitatem minores octodecim annorum deligeret:quòd diceret hac ætate corporum firmam affectionem,& ingenium cõspici. In Senatorum ordinem non nisi 25. annorum allegeret:cùm enim inquiebat,huiusmodi administratio suorum bonorum non concedatur, concedetur reipublicæ? Item non fieri Prætorem ante annum 30. qui quæsturam & tribunatum gessisset. Hæc quidem probè. sed sapientiùs sibi prospexit Romulus, qui curiam suã 20
primam & consilium delegit & composuit ex senioribus: vnde Senatus nomen accepit à senibus & patribus, qui & senatores dicti[a]. Et curia à Plutarcho in Romulo, γερουσία. Nouerat enim optima iudicia esse & fieri cum ratione, experientia, & prudentia[b], quæ longè absunt à iuuenibus. Sic Lycurgus 21
apud Spartiatas primùm constituit iudices, & statuit in demortui locum assumi eum, qui virtute cæteris præstare iudicatus esset, ex illis scilicet, qui annum sexagesimum transegissent[c]. Et Philo Iudęus ait, moris fuisse, seniores ad magistratus legitimos gerendos vocari[d]. Indicat & Q. Curtius, dum loquens de exercitu Alexandri, ita scribit[e]. *Ordines quoque nemo nisi sexagenarius duxit, vt si principia castrorum cerneres, Senatum te alicuius reipub. valere diceres.* Lex quoque erat Chalcidensium, ne quis natus infra annos quinquaginta, vel magistratum ageret, vel legationem obiret[f]. Et Ouidius epistola 5. 22

a Dion. Halicar. in 1.

b Plato 9. de Repub.

c Plutar. in Lycur.

d Phylo Iudæ. lib. de agricultura tomo 1. operum.

e Curt. lib. 2. de gestis Alexan.

f Heraclides, in Politiis, & in rep. Chalcidensium.

Quid grauis Antennor, Priamus quid suadeat ipse
Consule, queis ætas longa magistra fuit.

Euripides in principio Tragediæ Iphigeniæ in Aulide, inducit Agamemnonem regem cum sene noctu consultantem, de ducenda Iphigenia: docẽs senes in primis adhibendos in consilium. Et apud Homerum Nestor grandæuus in consiliis præcipuus est. Sicq; Odyssea 3. Thelemachus ait.

νῦν δ᾽ ἐθέλω ἔπος ἄλλο μεταλλῆσαι καὶ ἔρεσθαι
Νέστορ᾽. ἐπεὶ περίοιδε δίκας ἠδὲ φρόνιν ἄλλων
τρὶς γὰρ δή μιν φασὶν ἀνάξασθαι γένε᾽ ἀνδρῶν. id est,
Nunc volo aliud dictum inquirere, & interrogare
Nestorem: quoniam supra modum nouit iura & ingenia aliorum.
Ter enim ipsum dicunt imperasse seculis virorum.

g Homer. Ilia. 4.

Et idem Homerus, ipsum refert dicentem Agamemnonig.

ἀλλὰ καὶ ὥς, ἱππεῦσι μετέσσομαι, ἠδὲ κελεύσω
βουλῇ καὶ μύθοισι. τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερόντων. id est,
Verumtamen, & sic equitibus interero & adhortabor
Consilio & verbis. Hoc enim decus est senum.

Atque, vt alii dixerunt, γνῶμαι δ᾽ ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων. id est,
Sententiæ meliores sunt seniorum.

Et νέῳ δὲ σιγᾶν ἢ λαλεῖν πρέπει. νέος ὤν, ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε. id est,
Iuuenem tacere magis quàm loqui decet: iuuenis cùm sis, audire seniores velis.

Apud Euripidem in supplicibus actu 1. sic etiam Chorus ait,

---ἀπώλεσας πόλιν
νέους παραχθείς. id est, *vrbem perdedisti inductu iuuenum.*

Præclara & illa verba Iocastæ Thebarum reginæ, ad Etheoclem filium apud eundem Euripidem in Phœniss.

ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρᾳ κακά
Ἐτέοκλες πρόσεστιν, ἀλλ᾽ ἡ ἐμπειρία
ἔχει τι δεῖξαι τῶν νέων σοφώτερον. id est,

O fili, non omnia mala senectuti adsunt, Eteocles: sed experientia plus demonstrare potest sapientia, quàm iuuenes. Omittam pleráque alia hac de re sępe repetita similia apud Euripidem & alios, sufficiet indicasse fontem digito apud Plutarchum in libello, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. *Si seni sit regenda respublica:* vbi resolutio, 23
καὶ μάλιστα σώζεται πόλις ἔνθα βουλαὶ γερόντων, καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύουσι μάχαι. Et maximè seruatur ciuitas in qua sunt cõsilia senum, & iuuenum hominum sunt optimæ pugnæ.

mæ pugnæ. Peruſc, ſeu explicatio in illam ſententiam hebræam Ben Syræ סבא בביתא סימנא טבא בביתא *ſaba bebetha, ſimana taba bebetha ſenex in domo, ſignũ bonum eſt in domo.* Et addit quicunque honorat ſenes, perinde eſt ac ſi honoret Deũ ſanctum benedictum: niſi enim ſenes eſſent, mundus non conſiſteret. Vnde ſi dixerint tibi ſenes, deſtrue domum tuam & fac ex ea ſtercorariũ, deſtrue conſilio ſenum. Si verò iuuenes tibi dixerint, fac vt loco ſtercorarii iſtius, domus extruatur: contemne eos nec acquieſce conſilio eorũ. Deſtructio enim ſenum eſt ædificatio: & ædificatio iuuenum, eſt deſtructio. Addit, mundum durare propter ſenes, & omnem prouinciam in qua non eſt ſenex, dignam eſſe quæ deuaſtetur. Et vbi videmus in ciuitate ſenes perire & interire, ſignũ eſſe & præſagium malum euenturum in ciuitate: quia propter malitiam tollitur iuſtus.[a] Adfert exemplum Loth & Sodomæ, quæ quandiu Loth ibi fuit ſtetit: vbi autem receſſit conſumpta eſt[b]. Item ſuſpenſam eſſe vindictam totius orbis in diluuio, donec abiiſſet Mathuſalem[c]. Et in ſumma omnem acquieſcentem cõſilio ſenis, liberari ab omni tribulatione. Ita & Reſpublicas, tribunalia, domus, rectiſſimè regi prudentia & experientia ſenum: & contrà,
24 iuuenum gubernaculis intercidere. Fieri enim non poteſt, vt iuuenes præcaueant quæ nunquam viderunt contigere. Bene conſultum aliquando Romanis, filios Senatorum vnâ cum patribus in curiam admitti, vt negotiis aſſueſcerent exemplo parentum terminandis. Sed tamen iuuenilis ætas, non potuit etiam parentum imitationi aſſueſcere, vt neceſſarium fuerit, excepto vno Papyrio, aditum in poſterum eis denegare[d], aliiſque magiſtris eruditionem illorum committere, vt in vmbratili exercitatione prius præludia ſenatoris diſcerent, quàm cum periculo Reipub. vel Senatum frequentarent. Quemadmodum apud Perſas erant magiſtri, qui filios regum iudicandi arte & more priuatim docerent, antequã negotia ſeriò pertractarẽt[e].
25 Nõ ambigimus tamen, quibuſdam rectè ob anticipatam ætatis prudentiam ſtudio, labore, & induſtria, veniam ætatis cõcedi, & gratiam fieri, vt ex more maiorum res ſuas pertractare ante tempus poſſint[f], & pariter Reipub. ex principis voluntate, qui pro nutu poteſtatem iudicandi concedit. & magiſtratus[g]. Id autem ex cauſa, puta, quia penuria aliorum eſt, & quia idonei viri ſunt: adulti tamen non minores 14. annorum[h]. Poteſt enim prudentia ſupplere ætatẽ[i], vt malitia[k]. Sic euenire poſſe Vlpianus ait[l], vt conſul minor 20. annis ſit. In hac tamen cauſa quæ rarò accidunt legem conſtituere non debent. Nec Salomonis prudentia à Deo ſine exemplo præcociter infuſa, trahi debet in cõ
26 ſequentiam. Admonebo tamen aliquando iuriſdictionem ad aliquem impuberem, & pupillum pertinere, & tamen ipſum iudicare non poſſe. Vt planum eſt in Gallia, vbi iuriſdictio patrimonialis eſt dominis locorum, & tranſit in hæredes eorum, remanente iure prouocandi litigantibus fori illorum, ad regium & maius tribunal. Et proinde hæredum minorum nomine, vt etiam dominorum maiorum ætate iudices iudicant, & domini locorum iudices pro ſua iuriſdictione dare dicuntur[n]. Et ſi ipſi minores ſunt, vel furioſi, eorum tutores aut curatores dabunt & proſpicient huic negotio, ad ſimilitudinem rerum aliarum patrimonialium[o].

a Eſaiæ. 57.
b Geneſ. 19.
c Geneſ. 7.
d Gell. lib. 1. c. 23. & Macrob. in 1. Saturnal. c. 6.
e Xenoph. lib. 1. Cyri ped.
f tit. de iis qui ven. æta. impet. C.
g vt in l. quidam cõſulebant, de re iud. P. c. cùm viceſimũ annũ, de offic. & pot. iud. deleg.
h Calli. in l. non tantùm, verſ. neque enim, iunctis iurib. per glo. cita. in verba, ex cauſa de decurio. lib. 50. P. tit. 2.
i c. fi. de deſponſ. impub.
k c. de illis, in 2. eod. c. pueris, del. puer. l. 3. ſi mi. ſe maior. dix. §. in ſumma, de oblig. quæ ex del. naſc. l. ſed & ſi, §. fin. de accuſa. P.
l l. 1. de offic. conſ. P.
m Pet. Iacobi, in practica & in libello, ſuper iuriſdictione.
n vt tit. qui pro ſua iuriſd. iudi. da. poſſ. C.
o arg. l. conſilio, de curat. furio. C. Bar. in l. quidam conſulebant. nu. 14. de re iudi. Oldra. conſ. 52.

De iis qui lege prohibentur iudicare. Cap. 10.

1 *Senatu motus iudicare prohibetur.*
2 *Turpitudo iudicis, in quibus verſatur.*
3 *Magiſtratus ſine turpitudine & infamia vita eſſe debet.*
4 *Mercatores à iudicandi munere & adminiſtratione Reipub. reiiciendi.*

5 *Mercatores necessarij in republica.*
6 *Mercatura honesta & prohibita, vtraque tamen animæ periculum minatur.*
7 *Mercaturam aliqui philosophi cur exercuerint.*
8 *Mercatores mercantur officia, vt inde lucrentur.*
9 *Legum imperiti iudicare non debent.*
10 *Iudicari non debent causæ delegatæ à summo pontifice, nisi in vrbibus vbi peritorum copia.*
11 *Iudices imperiti literarum, de quibus iudicare possunt.*
12 *Assessores quare municipalibus dantur magistratibus.*
13 *Officia publica probibitum erat gerere in loco originis. Quando in Gallia etiam locum habuit, & quare.*
14 *Magistratus quare locupletibus potius, quàm pauperibus, dandi. & nu. 15.*
16 *Iudices ex censu electi.*
17 *Pauperes boni, digni magistratu.*
18 *Magistratus petere vel gerere seculares: cur non liceret sacerdotibus: an autem spirituales.*
19 *Cæcus an iudicare possit.*
20 *Visu plura in iudicio expediuntur, nec aliter.*
21 *Magistratus duos gerere simul non licet.*

PAVLVS Iurisconsultus, lege iudicare prohiberi re- 1
fert, Senatu motum[a], eóque exemplo cōtentus fuit: videlicet si propter turpitudinem Senatu moueatur, ex lege Iulia repetundarum, vt notat Marcellus[b]: nisi restitutus sit vel tempus cōdemnationis elapsum sit[c]. Idem 2
Marcellus, & cum eo Venuleius explicare videntur, illam turpitudinem versari, in pecunia accepta ob dicendum testimonium, vel ad denunciandum, vel ob iudicandum, vel non iudicandum, ne aliquem vinciat, vel vt quendam in publica vincula coniiciat[d]. Extat lex apud Ciceronem[e], *hominibus turpi iudicio dā-* 3
natis in perpetuum, neque vllum ad honorem, neque in curiam aditus esto. Et lex alia statuit infamibus, vel eis quos scelus vel vitæ turpitudo inquinat, portæ dignitatis ne pateant[f]. Et insuper, eos ad prouincias regendas accedere tantùm, qui ad honoris insignia, non ambitione non pretio, sed qui probatæ vitæ habeant testimonium[g]. Quare nec reus criminis postulatus, nisi se purgauerit, nouos honores adipisci potest[h], intra annum accusationis: post quem possunt[i]. Retinet tamen qui postulatus est & intra annum, quos habet honores[k], ne veluti inauditus damnetur iniustè. Adiecimus autem, motos esse Senatu cum ignominia debere, qui iudicare posteà prohibentur: eò quòd & Senatu moueri possent interdum sine ignominia. Vt si quando numerus minuendus esset Senatorum, qui excreuisset nimia indulgentia præcedentium Principum: vt factum fuisse tempore Octauii refert Suetoni. Tranquillus[l]. Addo & alios qui iudicare legibus aliis prohibentur, & 4
secundo loco, mercatores. Prohibet enim lex viles negotiatores, artiúmque vilissimarum ministeriis vacantes ad vllam dignitatem conscendere[m]. Apud Thebanos lex est, vt nemo habilis esset ad honores reipub. suscipiendos, nisi per decem annos à mercatura destitisset[n]. Et non sine causa admiratur fortunam Tarquinii Prisci Valerius Maximus, & fastidiendum dixit quòd mercator fuisset, & quòd etiam Demaratho consule natus[o]. Aristoteles[p], *Manifestum est*, inquit, *quod in ciuitate quæ optimè gubernetur, & quæ iustos habeat ciues, simpliciter & non ad suppositum neque artifices neque mercatores esse oportere. Vilis est enim huiusmodi vita, & virtuti aduersa.* Reddit autem rationem alibi[q], quòd mercator eò melior est, quò sibi plus acquirit. Non ideo tamen improbamus mercaturam, sed negotiatores, regendæ rei-

a l. cum prætor 12. §. penu. de iudic. P.
b l. 2. de senato. P.
c l. 3. §. imperator. de decurion. lib. 50. P. tit. 2. l. 1. & 2. de iis qui in exil. dati vel ab ord. mo. lib. 10. C. tit. 59. obserua tamen l. ordine, §. ad municipa. P.
d Venule. in l. eadē lege, 6. & Marce. in l. lex Iulia. 7. ad leg. Iul. repet. P.
e Cic. pro Cluentio.
f l. 2. de dignit. li. 12. C. l. 1. de infami. lib. 10. C. tit. 57. l. milit. 3. de re milit. lib. 12. C.
g Theod. & Valent. in l. sancimus, l. 6. ad leg. Iul. repet. li. 9. C. tit. 27.
h l. 1. de reis postul. lib. 10. C. tit. 58.
i l. reus, de muner. P.
k l. libertus, §. in q. ad municip. P.
l Sueto. Tranq. in Octa. c. 35.
m l. 3. de commer. & mercato. C. l. milites, C. de loca. l. ne quis ex vltimis negotiatoribus, l. 6. de dignitati. lib. 12. C. tit. 1. l. 1. neg. ne mil. lib. 12. C. l. si cohortalis, l. 12. §. fin. de cohorta. & princ. corniculat. eod. lib. C. tit. 58.
n Aristot. lib. 4. Poli. c. 3.
o Val. Max. lib. 3. c. 4.
p Arist. li. 7. Poli. c. 9.
q idem, Probl. sectio. 18. q. 4.

5 dæ reipublicæ dicimus non idoneos. Nouimus autem, quòd Plato voluit[a], necessarios esse & vtiles in republ. mercatores, qui necessaria aliundè importent, & commutent cum his quæ nobis superfluunt. & ii meliores propolis qui quia per fora vagantur, ementes vt charius vendant, fiunt viles. Mercatura enim si tenuis est, vt ait Cicero, sordida est putanda: si magna & copiosa, multa vndique apportans, multísque sine vanitate impartiens, non est admodum vituperanda: atque etiam, si satiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpè ex alto in portum: ex ipso portu se in agros possessionésque contulerit, videtur iure optimo posse laudari, vt sordidos haberi dicit eos, qui mercantur à mercatoribus, vt statim vendant: nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Et ita mercatura est turpis & honesta
6 esse potest[b]. difficilis tamen actione, quia vix sine peccato exercetur[c]. Exercuerunt quidam mercaturam, non lucri studio, sed vel iuuandi suos animo, vel vt inde honestè sibi lucrum compararent, quòd nullo modo iniuria
7 proximum afficerent: ideò non sunt vituperandi. Et Plutarchus meminit[d], Solonem admodum iuuenem ad mercaturam se contulisse, periclitandi atque vidédi magis, quàm lucri cupiditate impulsum, vt sapientiæ studiosum. Et ita quoque Thaletem & Mathematicum Hippocratem negotiatos. Et Platoni etiam, olei in Ægyptum exportationem, viaticum peregrinationis suppeditasse. Sed hodie hæc exempla nostri temporis mercatoribus parùm
8 conueniunt: cùm finis eorum sit longè alius. Et valdè lugendum est, eos qui pecunias vsuris, fallaciis, circumuentionibúsque congregauerint, rerumpubl. & dignitatum mercari officia, ex quibus iterum, lucro assueti, misera cum subditorum iactura negotientur. Quod si prisci Romani admisissent, non mirarentur tantoperè, quòd Varro ex macellaria patris taberna ad consulatum conscenderit, & largitione sordidissima duodecim fasces & dictaturam consequutus fuerit[e]. Quod Titius Aufidius, partis exiguæ Asiæ anteà publicanus, posteà proconsularem cum imperio dignitatem Asiæ obtinuisset[f]: & Pub. Rutilius, qui anteà publicanis operam dederat in Sicilia: Siculis vniuersis leges dederit consul effectus[g]. Tertia lex à iudicandi munere arcet legum imperitos, quive experientia rerum carent[h].
9 Extat regia constitutio Gallica, per quam non nisi aliquo gradu iuris insignitis licet iudicandi officiú vsurpare, iuxta l. nemini, 11. de aduoca. diuerso. iudicio. C. Debet enim iudex per se, non per vicarium iudicare[i]: & secundú leges & iura, nó suo sensu[k]. Colluthus Thebæus Lycopolita, in principio Ἑλένης ἁρπαγῆς, i. *de raptu Helenæ*, scribit versu 10. iudicium pastoris, nempe Paridis, turbasse mare & terram, videlicet iudicium ignari hominis,

——ἐξαπίνη τίς ἔπλετο νείκεος ἀρχή,
ὄφρα καὶ ἀθανάτοισι θεμιστεύωσι νομῆες id est,
Inexpectatum quodnam fuit contentionis initium,
Vt etiam immortalibus ius dicerent pastores?

10 Prohibet ius pontificium, ne alibi quàm in vrbibus, in quibus copia peritorum haberi possit, causæ à summo Pontifice delegatæ tractentur[l]. Et vt indignus prælatura ab ea deiiciatur, cui scientia sufficiens non est[m]. Ignarus literarum facilè negat ea quæ pro veritate statuta sunt, & super eo inconuincibilis est[n]. Et ita ignorantia iudicis, plerumque est calamitas innocentis[o]. Et proinde intollerabilis ignorantia in iis qui præsunt[p], vtpote mater errorú[q], & iniustitiæ. Quia, vt ait Terentius[r],

Homine imperito, nunquam quicquam iniustius,
Qui, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat.

11 Cautius igitur agetur, si iudicium literarum imperitis non permittatur, nisi saltem causarum sibi commissarum peritiam habuerint[s]. Sic enim permissum est militibus, de re militari iudicare[t]: Artificibus quoque, de rebus sui artificii[u]. Docétque exemplis Valer. Maximus[x], suæ artis vnumquemque,

a Plato, lib. 3. de Rep.
b c. qualitas, de pœnit. dist. 5.
c d. c. qualitas, & ca. eiiciens, & cap. seq. 88. dist.
d Plut. in vita Soló.
e Val. Max. lib. 3. c. 4.
f idem, lib. 6. c. 10.
g idem, eod.
h §. 1. de iudic. in Nouell. const. 82. ca. in princip. 20. dist. ca. statuimus, 61. dist. §. nos autem sancimus. const. Nouel. 161.
i rubr. ne lice. iudic. hab. loci seruato. in auth. n.
k l. nemo, de sent. & interlo. om. iud. C. §. quia verò vers. *omnis iudex*, de iudic. in auth. §. iusiurandum de defensor. ciuita. in auth. §. 1. de offic. iudic. ap. Iustin. c. 1. & c. ne innitaris, de cóstit. ca. iudicet, 3. q. 7. c. 2. de libellis, 20. dist.
l c. statutum, de rescrip. in sex.
m c. f. de æta. & qual. c. nisi, §. pro defectu, de renunciat.
n §. nos autem, in auth. de tabellio.
o D. August. lib. 19. de ciuit. Dei, c. 6.
p cap. si in laicis, 38. dist.
q ca. 1. 38. dist.
r Terent. in Adelph. actu. 1. scen. 2.
s c. certi, de iudic.
t l. magisteriæ, 6. de iurisd. om. iud. C. l. pen. C. de iudic. l. fi. de re mili. lib. 12. C.
u l. f. C. de iurisd. om. iudi.
x Val. Max. li. 8. c. 14.

& autho-

&c authorem & disputatorem optimum esse. Ex Q. Scæuola, qui quotiescunque de iure prætorio consulebatur, ad Furium & Casellium, qui huic scientiæ dediti erant, consultores reiiciebat. Et ex Platone philosopho, qui conductores sacræ aræ, modum & formam eius secum sermone conferre conatos, ad Euclidem geometram ire iussit, scientiæ eius & professioni cedens. Quare administratores ciuitatatum, qui curæ negotiorum vulgarium 12
præponuntur vt administrationis capaces, sibi assessores tamen coniungunt, dirimendi iuris gratia[a]. Quartò prohibebat lex iuris ciuilis Romanorum, 13
ne quis officia quædam aut magistratus gereret in ea prouincia ex qua oriūdus esset, vel larem antea elegisset. quemadmodum de apparitoribus & officiis palatinis statuit Constantinus Cæsar[b], & alii Cæsares in aliis administrationibus publicis, nisi gratia fieret[c]. Illúdque & aliquando in Gallia obtinuit, ex constitutione Philippi Pulchri regis, & Caroli 5[d]. Et in regno Castellæ in Hispania, hodiè seruatur & in quibusdam Italiæ populis, qui alienigenas suis ciuibus præficiunt magistratus. Ne si ciues ciuibus præsint, vel nimia indulgentia illis parcant, aut odio vetere præter modum in illos sæuiant[e]. Nunc tamen in Gallia non habetur ratio originis, & originarii etiam præficiuntur magistratibus, antiquatis priorum Regum cōstitutionibus[f]: quæ locum tum vel maximè habuerunt, cùm magistratus in Gallia essent temporales. quales fuerunt ante Ludouicum XI. qui perpetua fecit officia, vt constat ex eius constitutione, & ex Gaguino in Ludou. XI. historia, lib. 12. Verùm anteà & Carolus 7. admisit originarios in parlamentum Tholosanum, dum illud institueret anno Domini 1444. Quinto, lege prohibentur a munericri- 14
bus publicis, & à iudicandi munere, pauperes, qui vix de suo victum sustinere possint[g];

Magnum paupertas opprobrium, iubet
Quiduis & facere & pati,
Virtutisq́, viam deserit arduæ[h].

Et Diogen. Laertius, in Thalete refert, celebratum apud Spartiatas fuisse prouerbium, neminem pauperem bonum esse. Verentur hic leges, ne inopes iudices prædandi occasionem ex officio accipiant: à qua nec diuites semper abstinent, & malè audiunt, vt dorophagi. Ex quo aliquando factum fuit, ne apud Romanos vllus ex plebe magistratus crearetur, nec antè quàm populus secessit in montem sacrum, & Tribuni, plebei magistratus, & ædiles creati sunt ex plebe[i]: quamuis vniuerso populo ius esset confirmandi & eligendi per suffragia magistratus: iúsque decernendi de maioribus causis, legésque sanciendi[k]. Nam & Romulus plebi tria commisit, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege decernere: ita tamen, vt Senatus in his quoque accederet authoritas[l]. vt non licuerit etiam creatis consulibus: iniussu populi de capite ciuis cognoscere[m]. Illud autem permissum, quòd plurium suffragiis factum, palam bonam fidem habebat: at magistratus singulis ex plebe, non nisi summa cum pugna permissum. qui enim ex fece populi sunt, vel inopes, aut malæ fidei vt plerunque sunt. 15
Quare Solon, cùm locupletibus magistratus relinquere cogitaret, reliquam rempub. temperare ita cœpit; ad quam plebs non accederet, ciues descripsit ex censu, & ex iis qui tam in aruis quàm in consitis agris iugera quingenta possidere, primam classem descripsit, vocauitque quingentomedimnos. Secundam ex iis qui equum alere possent, vel trecentum iugerum censum haberent, eósque equites vocauit. Tertiæ classis autem ζευγίτας, id est, coniunctos, nominauit & socios, quibus duobus census erat trecentum iugerum. Reliquos verò, quibus nullum ius esset adipiscendi magistratus, mercenarios dixit[n]. Idipsum & apud Romanos obseruatum fuisse refert Gellius. Et ex ratione etiam census quondam eligebantur iudices ex equestri ordine; cuius census erant quadringenta sestertia, ex Senatuscō-sulto

a d. §. 1. de iudicib. in authen.
b l. 3. de diuers. offi. & appar. lib. 12. C. tit. 60.
c l. f. de crim. sacril. C. l. f. de offic. rect. prouinc.
d Sagui. lib. 9.
e Comes. in regu. cancella. de idiomate, quæ. 1.
f Bened. in repet. c. Raynutius, ad ver. duas habens filias, nu. 47. & ad ver. & vxorem nominum circa finem, vbi agit de success. intestati, nu. 488. cum sequent. Quo loco refert constitutiones regum.
g Vlp. in l. rescripto, l. 6. de mun. & honor. P.
h Horat. lib. 3. Carm.
i l. 2. § iisdem temporibus, de orig. iur. Dionys. halic. in 9. §. plebiscitum, de iure natu. apud Iustinia.
k Dio. halic. in 4.
l Idem, lib. 1. Liuius. in 1. Varro, 4. de ling. Lat.
m d. l. 2. § exactis, de orig. iur.
n Plutar. in Solo. Aristot. 1. Politico.
o Gell. lib. 16. c. 10.

fulto lato anno ab vrbe condita 785. C. Asinio Pollione, & C. Antistio Verere Coss[a]. Sestertium aut nũmus, valebat 10. denarios turonenses nostræ monetæ. Illud & innuit Martialis[b],

Calliodorus habet censum quis nescit equestrem,
Sexte, sed & fratrem Calliodorus habet,
Quadringenta secat qui dicit σῦκα μέριζε,
Vno credis equo posse sedere duos?

Census Senatorius duplex quàm equestris erat, & sub Augusto etiam triplex, vt ait Tranquillus in Octauio. Et ita censu delecti erant magistratus, vt obiter de eo etiam conqueritur Ouidius[c],

In pretio pretium nunc est, dat census honores.
Census amicitias, pauper vbique iacet.

17 Laudo quidem eam ætatem, quæ sordidos ex plebe ab imperio & magistratu prætextu paupertatis deturbaret. Vt Romani maximè Proletarios, qui non plus quàm mille quingentum æris in census referebant, & capite censos, quorum extremus census fuit æris trecentum septuaginta quinque, *quoniam res pecuniáque familiaris*, vt ait Gellius[d], *obsidis vice pignorísque esse apud rempub. videbatur, amorísque in patriam fides in ea, firmamentúmque erat.* Verumtamen probos viros qui alioquin digni sunt, non ideo depellendos à reipublicæ administratione arbitror. si probatæ alioquin, & spectatæ sint eruditionis & fidei. Laudabiliores enim sunt, qui cùm possint ditari communibus artibus, exiguo & sufficienti patrimonio & victu contenti sunt: qui ita oderint auaritiam, neque cupiditate habendi ducentur. Qualis fuit apud Romanos L. Valerius Publicola, qui in consulatu defunctus, collatione nummorum publica, sua non inuenta pecunia, sepultus est[e]. Vt apud Thebanos, Epaminundas[f]. Omitto paupertatem aliorum clarissimorum virorum de republ. benè meritorum, vt Aristidis[g], Lysandri[h], Lemmachi[i], & similium, quibus si respub. commissa non fuisset in summas incidisset calamitates & clades. Et certè qui propter censum præferuntur, sæpè nundinationibus sordidis ad dignitates prouehuntur, pernitiem conseruati status optimi secum adferentes. Vt non immeritò Plinius, in principio sui libri 14. conqueratur, quòd census faciat magistratus, & equites. Sanctius enim & vtilius inquirere, non quale habeat patrimonium magistratus, sed cuius existimationis sit, quomodóve ante actam vitam transegerit[k]. Nam malè agitur, dum id quod virtute effici debet, pecunia tentatur. Sextò, le-
18 ge Sacerdotibus, nec magistratum capere, nec petere permittebatur, cùm tamen vterentur sella curruli, & lictore, honoris causa, & ne ægrè ferrent quòd à magistratibus arcerentur: tum etiam quòd apud Græcos nonnullos, sacerdotii dignitas par esset regiæ maiestati, nec vulgaris vel ignobilis ad illud negotium eligeretur. Dehinc secundò, quòd stata sint sacrificia Deo, & sæpè contingeret, vt pariter occurrentibus illis & necessariò determinandis negotiis reipublicæ, non posse vtrisque interesse. Item tertiò, quòd nefas esse putauerunt, Deo rem diuinam facere & primitias, & inter ciuium cruciatus quotidiè versari. quæ omnia latius tradit in problemat. Plutarch[l]. Huc pertinet quod ait Paulus Iurisconf. Sacerdotio adueniente, non cogi arbitrum sententiam dicere: quòd non tantùm honori personarum, sed maiestati Dei indulgetur: nisi post sacerdotium quis arbitrium suscepisset[m]. Prætor quoque pollicetur se excusaturum eos, qui operam ad iudicandum dare non possunt: vt si qui sacerdotium nacti sunt, vt discedere ab eo sine religione non possint, & hos in perpetuum excusari[n]. Quæ intelligenda maximè sunt de iudiciis rerum temporalium, quibus rarò aut nunquam se immiscere debent Dei sacerdotes: multò magis Christiani, qui vero Deo inseruire debent iugiter. Et nemo Deo militans implicat se negotiis secularibus[o]. Et, *Absurdum est*, vt ait Iustinus Cæsar[p], *si promiscuus actibus*

a Plin. lib. 33. c. 2.
b Mart. lib. 5. epig. 39.
c Ouid. 1. Fastor.
d lib. 16. c. 10.
e D. August. lib. 5. de ciuita. Dei, c. 18. Amianus Marcelli. li. 14. Euseb. de temp.
f Pluta. in vita Fabij.
g de quo Æmil. Pro. in eius vita.
h idem, in Lysandro.
i idem Probus. in vita Niciæ.
k vt in l. nõ omnes, de re milita. P. c. significasti, in ver. *si se* & c. de homicid. l. nemini licere, l. 11. de aduoca. diuerso iudicio. C.
l Plutar. Proble. 108.
m l. non distinguemus, 37. §. sacerdotio, de recep. arb. P.
n l. prætor, 13. de va vacat. munc. P. iũge l. omnes, C. de epis. & cler.
o 2. ad Timoth. 2. c. 1. & 40. tit. ne clerici vel mon. nego. secul. se immisc. lib. 3. decre. Greg. 16. 50. cum simili. ibi not.
p Iustin. in l. consulta diualia, 23. de testa. C.

actibus rerum turbentur officia, & alij creditum, alius subtrahat, & præcipuè clericis,
quibus opprobrium est, si peritos se velint disceptationum forensium ostendere. Quòd
autem pertinet ad causas ecclesiasticas & officia iurisdictionis earum, sine
dubio paulò antè docuimus [a], eos habere iurisdictionem, qui ecclesiis &
populo in diuinis præsunt [b]. Septimò mouetur dubium, num cœco lege 19
munus iudicandi prohibeatur. Et quidem absolutè videtur respondisse Vl-
pianus eum posse iudicare [c], dum ait, *Cæcus iudicandi officio fungitur.* Et id Ap-
pii Claudii Centemani exemplum firmaret, qui sententiam in Senatu de
non reddendis captiuis Pyrrho dixit, qua pacem Pyrrhi diremit [d]. Sed &
Timoleon Corinthius, cùm ætate prouectus esset, & sine vllo morbo lumi-
na oculorum amisisset, calamitatem ita moderatè tulit, vt neque eum quæ-
rentem quisquam audierit, neque eo minus, priuatis publicísque rebus in-
terfuerit [e]. Cæterùm, quemadmodum id sit intelligendum, explicat idem
Vlpianus [f], vt possit quidem cœcus antiquam dignitatem, superueniente
cœcitate, retinere: adipisci autem nouam non possit. Ego tamen in ea sum 20
sententia, etsi aduersentur interpretes, nunquam cœcum iudicem per se iu-
dicare posse actu, eò quòd multa sint quæ oculis iudicum subiici debeant
antequam iudicentur: vt si agatur de finibus regundis [g], de tormentis seu de
quæstione rei habenda [h], de collatione scripturarum [i], déque aliis, quæ non
nisi visu percipiuntur. Et,

> *Segnius irritant animos demissa per aures,*
> *Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus* [k].

Octauò prohibebat lex, ne qui haberet magistratum, alium peteret: de qua 21
disputatum fuit in Caii Decimi Prætoris mortem [l]. Et Aristoteles tradit,
non nisi vnum magistratum à singulis gerendum, & singulas curas singulis
concessas melius expediri [m]. Difficile cùm sit, vnum hominem duorum vi-
cem sustinere [n]. Sed hæc hactenus de prohibitione iudicandi ex lege. qui-
bus facile addi poterunt, quæ ex aliis iuris capitibus occurrent. Sequitur di-
spiciamus de prohibitis ne iudicent moribus.

a sup. hoc lib. c. & lib. de arte iur.
b quemadmodũ probat. Cic. pro domo sua, & lib. de Arus. respon. Liu. in t. l. ossa, 8. de relig. & sumpt. funer. P. l. hæreditas, 53. de petit. hæred. P. l. nulli, §. quod si in vno, & auth. licet, C. de episc. & cler.
c l. cœcus, 6. de iudic. P.
d Cic. lib. 2. offic. & pro Cellio. l. 1. §. quamuis, de postu. P. Val. Max. lib. 8. c. 15.
e Æmil. Probus, in Timaleonte.
f Vlp. in d. l. 1. §. quãuis de postul.
g l. si irruptione, fin. regundo. P.
h l. de minore, §. tormenta, de quæst. P.
i l. vbi falsi, 22. ad leg. Cor. de fal. c.
k glo. in §. f. de grad. affinit. iuncto textu.
l Liu. lib. 9. deca. 3.
m Aristo. 4. Politic. c. 15. facit c. cùm singula. de præben. in 6. c. quia in tãtùm, & c. de multa, cod. apud Greg. ca. 1. 89. dist. l. 2. de excepto. lib. 12. C. l. nemo. 13. de assessor. C.
n l. si plures, 10. de pact. P.

Qui moribus iudicare prohibeantur.
Cap. II.

1 *Mulieribus prohibitum iudicare vel arbitrium suscipere Romanis moribus, & quare*
2 *Mulieres vbi dominantur & imperant. & nu.* 3.4.8.
5 *Senaculum mulierum Romanarum inductum, & postea sublatum.*
6 *Mulieres quæ dicuntur ex consuetudine posse iudicare.*
7 *Mulieres quædam eruditæ.*
9 *Viduæ imperium, signum iudicij vltimi seculi.*
10 *Sibyllinorum oraculorum fides, & quæ fuit illa quæ ea edidit.*
11 *Mulierum dominatio, rebus & reipublicæ quare pernitiosa.*
12 *Magistratuum & iudicum publicum munus.*
13 *Mulieres consortijs hominum sine læsione pudicitiæ esse nequeunt.*
14 *Iudices esse debent oculatissimi & constantes, non auari, nu.* 16.
15 *Mulieres facile decipiuntur, & consilio infirmæ. & eas sexus à publicis negotiis excusat. num.* 17.
18 *Serui moribus iudicare vel arbitrium dicere prohibentur, quare.*
19 *Artifices viles, tanquam serui, à iudicando remouentur.*
20 *L. Barbarius Philippus, de offi. prætor. P. sententia.*

MORIBVS

1 MORIBVS Romanis prohibitum erat, primùm mulie-
tribus iudicare[a]: vel arbitrium suscipere[b], quia compro-
missum ad similitudinem iudiciorum redactum est[c].
Erat Romanis, mulierum consortium in publicis ne-
gotiis infaustum. vt iussum sit etiam legibus rusticis a-
pud Varronem[d], *Mulier cum pro bubus votum fit, ad eam rē
diuinam ne adsit, néue videat quomodo fiat.* Et mulieres in
multis deterioris conditionis habentur[e], quàm viri. Et
2 masculinum genus dignius fœminino[f]. Dissentiunt cum Romanis, aliarum
quarundam gentium mores & leges. Vt apud Spartiatas, mulieres priuatim
in domibus dominabantur, & in publicis sententiam dicebant de maximis
rebus, & authoritatem habebát etiá tempore Plutarchi[g]. Germani, consilia
mulierum & iudicia non aspernabantur aut negligebant[h]. Iustinianus Cæ-
sar consilium capiebat à Theodora vxore, vt ipse profitetur[i], nescio an ho-
nestè: nam ex eo malè audiuit & Theodora vt superba & amara, & Iustinia-
nus vt stollidus & mulierosus, flexus à mulieris arbitrio in quam voluit par-
tem. vt sæpe Flauius Blódus notat, & Io. Magnus Gothus[k]. Apud Ægyptios
3 mulieres munera obibant virilia[l]. Iudicauit Debora populum Israeliticū[m],
Et Plato in ea fuit sentétia, mulieres institui & doceri eadem quæ bene insti
tuti viri sciunt, posse: & idcircò negotia in repub. curare posse, atque omnia
cùm priuata, tum publica pacis & belli studia communicat mulieribus cū
viris, ne mancum inquit sit genus humanum: eo tamen pacto, vt in singulis
grauiora viris leuiora mulieribus committantur[n]. Quæ tamen refellit meri-
4 tò Lactantius[o]. Iustinus ex Trogo etiam recenset[p], Semiramidem Nini maio
ris vxorem, & Nini alterius matrem, post mortem mariti primum sexū men
titam magnas res gessisse: quarum magnitudine, vbi inuidiam superatam cre
didit, quæ esset fassam fuisse, quémve simulasset: nec hoc illi dignitaté ade-
misse regni, sed admirationem auxisse. Quod & verum est, sed temeritatis
5 perpende eius exitum, & infamiam legum. Quemadmodum & licet exem-
plum proponere senaculi mulierum Romanarū, quod ab Heliogabalo im-
peratore permissum matronis habere in colle Quirinali, vbi cùm senatuscō
sulta facta fuissent digna mulieribus, ridicula dico, de legibus matronalibus.
qua veste, modo, ornatúve deberent incedere, meritò sublatum fuit[q]. Cau-
túmque post occisum Heliogabalum cum matre, ne vnquam mulier Senatū
6 ingrederetur: vtque inferis eius caput dicaretur, deuoueretúrque, per quem
id esset factum[r]. Ferunt & contrariis moribus fieri posse, vt mulieres hodie
iudicent[s]: quia consuetudo dat iurisdictionem[t]: seruandámque loci consue-
tudinem. Vt in Gallia quædam mulieres dicuntur habere iurisdictionem or
dinariam, vt Regina[u], & alibi Comitissa Matildæ & Campaniæ[x]. Quod qui-
dē satius est attribuere iurisdictioni, vt illarum iurisdictio sit, exercitium au
tem illarum nomine per viros fiat. quemadmodum quando feudi nomine
iurisdictio competit pueris & minoribus, quorum nomine constituūtur iu-
dices. Scio tamen & dictum fuisse ab aliquibus, & hanc dignitatem iudicā-
di posse personæ mulierum concedi ex priuilegio principis[h], qui & certis
delegare potest scienter[z]. Permittitur & abbatissæ iudicare inter suas virgi-
nes, de his quæ ad regulam pertinent, & inter eos qui suæ sunt iurisdictio-
nis[a]. Sicuti & Virgilius refert[b], reginam Didonem munere regis fun-
ctam, quæ.

Tum foribus diuæ media testudine templi,
Septa armis solióque altè subnixa, resedit
Iura dabat legésque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.

7 Non deest pluribus mulieribus ingenium, cognitióque bonarum artiū fuit
Theano Metapontina vel Thuria Pythagorea philosophi Theophronis fi-

HHH hhh 4 lia,

a l.cùm pretor, de iudic. P. 2. de reg. iur. ca. mulierem, 33. q. 5.
b l.fin. C. de arbitr.
c l.1. de recep. arbitr. P. l. pen. §. fin. eod.
d Varro, lib. de re rustic. c. 83.
e l. in multis, de sta. homi. P.
f l.1. de senator. P. Aristot. lib. 1. Politi.
g Plut. in cōpar. numæ & Lycurgi.
h Cor. Taci. de morib. Germa.
i §. hęc autem omnia vt iudi. sine quoq. suffra. & alibi.
k Io. Magnus Gothus, lib. 13. hist. Gotho. c. 15.
l Polyd. Virgil. lib. 8. de inuento. rer. c. 7.
m Iudi. 4. Ioseph. lib. 5. antiquit. c. 6.
n Plato. dialog. 5. de rep.
o Lactan. lib. 3. de fal. sapien. c. 22.
p Iusti. ex Tro. lib. 1.
q Lampry. in Helio. Flaui. Vopisc. in Aureliano. Meminit & Plutarch. in cōp. Numæ & Lycur.
r idem Lamptyd. in Helioga.
s per legem de quibus, de legib.
t l. 1. C. de emanci. libero.
u C. dilecti, de arbit.
x Accurs. in l. fi. de arbit. C. Paul. Castrē. in l. cùm prætor, §. pen. nu. fi. de iudic.
x glo. in l. imperialis, §. similes, ad ver. dignitatem, de nup. C. glo. in l. 1. de mulier. & in quo lo. C.
z vt ca. Memnam, 2. q. 5. & ca. cùm deuotissimam, 12. q. 2.
a c. dilecta, de maio. & obed.
b Virgil. lib. 1. Æneid.

lia,& ipsa philosopha:alia Theano Locrensis, quæ Lyrica scripsit[a]. Alia Corinna Thebana aut Theagæna,discipula Myrtidis cognomento Musa Lyrica,quæ quinquies fertur vicisse carmine Pindarum,quæ quinque libros scripsit Epigrammatum,& leges Lyricas[b]. Fuerunt & aliæ peritæ in aliis rebus, quas prætermitto:quæ possent certè quàmplurimos nostri temporis,potissimùm iuuenes iudices superare doctrina. Et ego etiã nec hoc fieri posse nego,qui sciam mulieres quasdam inueniri plus æquò curiosas, & iudicandi auidas. Sed probabilius iustiusq; mihi visum est, quod moribus prudentium Romanorum receptum & sanctum quódque habitũ est, quódque non tantùm reipub. sed ipsis etiam mulieribus vtile sit,& honestũ. Quòd enim De- 8
bora iudicauerit populum,singulare & diuinum exemplum, & Prophetissę opus est & mysterium. Et vna hirundo non facit ver. Vt & maximum spectaculum fuisse Dio ait[c], quòd Agrippina vxor secunda Claudii Cæsaris, Claudio publicè quoque de respub. respondenti,aut legatos audienti,adfue-
rit. Notat & Sibylla ruinæ postremæ seculi, & Antichristi proximè venturi 9
signum,vnius viduæ imperium & dominationem:dum ait ferè in principio 3. lib. Oraculor. dum dixit ex Sebasta,id est, ex Samaria (Samariam námque Herodes nominauit Sebastam) in Iudæa venturum Antichristum[d].

καὶ τότε δὴ κόσμος ὑπὸ ταῖς παλάμῃσι γυναικὸς
ἔσσεται ἀρχόμενος, καὶ πειθόμενος περὶ παντός,
ἔνθ' ὁπόταν κόσμου παντὸς χήρη βασιλεύσει,
καὶ ῥίψῃ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον εἰς ἅλα δῖαν,
καὶ χαλκόν τε σίδηρον ἐφημερίων τ' ἀνθρώπων
εἰς πόντον ῥίψει, τότε δὴ στοιχεῖα ἅπαντα
χηρεύσει κόσμου. id est,

Et tunc certè mundus sub manibus mulieris
Erit gubernatus,& creditus omnino:
Quando videlicet vidua toti mundo dominabitur.
Et proiecerit aurum & argentum diuinum in mare,
Et æs & ferrum vnius diei hominum
In pontum proiiciet. Tunc elementa omnia
Viduabuntur mundo.

Hæc Sibylla cecinit quæ Erythręa vocata,& quæ se dicit in suis oraculis ius- 10
sam à Deo oracula edere & vxorẽ vnius ex filiis Noę,& se vnà cum illis iactatam vndis in archa diluuii tempore[e]. Qui voluerit illi deferet, non enim Christianum ducebát omninò antiqui Christiani, fidem adhibere illius responsis omisso veri Dei numine. Cum tamen Romani & alii gentiles summam ei & indubitatam authoritatem deferrent. Et vtrúque videtur indicasse Aurelianus,dum scribit ad Senatum,cùm esset controuersia de inspiciendis libris Sibyllinis,dicens[f]. *Miror vos patres sancti,tandiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris,proinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis.* Quod tamen intelligendum est, ne Christiani vterentur illius oraculis forte consultis,vt faciebant gentiles,vt notát Theologi ex acrosticis versibus,vbi & nomen Domini nostri IESV CHRISTI, & passio iudiciíque vltimi tempus,etiam multis antè seculis prædicuntur,aliáque quàmplura quæ sacri patres[g] gentilibus incredulis obiiciunt. Sed id quod ibi dicitur,mulieris dominationem mundi perniciem proximam indicare, qui experietur forsan serò credet, vel melius cognoscet:non enim hoc valdè diffi-
cile est scitu. Cùm communis sit omnium sentẽtia,malè se habere res cùm 11
à natura degenerant. Est ordo autem naturalis, mulieres viris subiici, & non dominari[h]:quia præstantioris naturę est,regere:inferioris,regi. Scribit Lucas de Penna[i],prouerbium antiquorum. *Quum regna regunt vulua, gens tota proclamat sicut veh: destructio Regina muliere regi.* Et idem refert se audiuisse à senioribus,vocari dominam quæ succedit in regno,nõ reginam sui populi, sed ruinam.

a Suidas in Theano.

b idem, in Corinna.

c Dio.Cass.lib.60.historio.

d Strabo,lib.16.Plin.lib.5.c.13.

e ipsa id ait,lib.1. Sibyllin. oraculo in excussis cum versione Castalionis,è regione.pag.61.& lib.3.in fi.pag. 153.se dicit nurum Noachi.

f Flauius Vopisc. in Aureliano.

g acrostici versus ponuntur lib.8.oracul. Sibyl.pag.238.quorum capitales literæ reddunt Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ σταυρός. *Iesus Christus Dei filius crucifixus*.admittũt & explicant,Euseb. ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ.D. Augusti.libr.18. de ciuita. Dei c.23.meminit & de acrosticis sibyllinis & versus eius generis & Sibyllæ non furentis fuisse sed attriti animi fuisse. Cic.lib.2.de diuinatio.

h Genes.c.3. ca. cùm caput,ca. hæc imago,ca.mulierem. & cap. Adam,33. q.5. l. ad Corinth.11.c.l. sicut.de oper. lib. cũ similib.

i Luc. de Pen. in l. si quis,de professo. & med.lib.10.C.Iaco. Bonand. de sanceto,ad articul.1. primi tractactus Ioan. de terra rubea,contra rebelles,in 9.cõclus.

nam. Nos in Gallia, nunquam experti id sumus, in qua non fœminæ, sed Reges imperant. Aristoteles etiam, lib. 2. Politico. male a mulieribus ciuitatem regi docet, & improbandam rempub. Lacedæmoniorum, quòd magna ex parte imperio muliebri gereretur. Nec referre, mulieres ne magistratum gerant, an magistratibus gerentibus imperent: vtrúmque enim par est & vterque status est γυναικοκρατία, improbúmque vtrúmque. quippe quòd, genus mulierum imperiosum est, & quod hominum mores sibi subiici valdè desiderat: vnde & infœlix & sine discretione gubernatio ciuium, imò & domûs. Quid enim inquit D. Augustinus[a], miserius domo, vbi fœmina habet imperium in virum? Quod & Iuuenalis[b] graphicè depingit, dum statum turbulentum illius imperii exhibet.

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas,
Et clames licet, & mare cœlo confundas, homo sum, &
Nihil vnquam donabis coniuge, vendes.
Hac obstante nihil, nihil hac si volet emetur.
Hæc dabit affectus, ille excludetur amicus
Iam senior, &c.

12 Sed propius ad rem; nemo ignorat iudicandi munus esse publicum[c], & magistratuum publicas esse personas[d], iudicémque publicam personam dici[e]: quia & palam publicéque copiam sui, egentibus, à mane vsque ad vesperam in tribunali facere debet[f]. Vt olim & in portis ciuitatum iura reddebantur[g]. Et Senatores aliquando sub dio publicè apud Romanos, & apud Athenienses, quibus ideò dicti iudices Heliastæ ἀπὸ τοῦ ἡλίου, à sole, quòd soli expositi iudicarent[h]. Cæterùm, contra mulierum pudicitiam visum est viris optimis,
13 eas interesse consortiis hominum[i]. Melius idcirco fiet, si à iudicando abstineant. Secundò, iudicem oportet esse oculatissimum, in negotiis expertissimum,
14 & in officio constantissimum & inflexibilem[k]: Scriptum enim est[l], *Noli quærere esse iudex, nisi virtute valeas dirrumpere iniquitates, & extimescas faciem*
15 *potentis, & pereas simul in cognitione tua.* Mulieres verò, facilè deceptioni expositæ sunt, propter sexus & consilii infirmitatem[m], nimiúmque misericordes[n], & credulæ.

Vt corpus teneris, sic mens infirma puellis:
Fortius ingenium suspicor esse viris[o].

Debilia & minus valida in omnibus rebus, & à perfectione speciei decidua; dicuntur fœminea. Dixit & Euripides in Antiope,

ἡδονὴ δέ τις γυναιξὶ μηδὲν
ὑγιὲς ἀλλήλας λαλεῖν. id est,

16 *Voluptas quædam est mulieribus, nihil sani inuicem loqui.* Omitto quòd Iurisconsulti dicant, eas esse procliues ad auaritiam[p], quam vt pestem iudiciorum &
17 reipublicæ à iudice abesse procul debere responsum est[q]. Et ne plura adiiciam, concludo, non quidem mulieres à iudicio dicendo deturbari, quòd mente careant, vt ait Paulus[r], sed quia moribus ita cõstitutum sit. Et vt cum Arnobio loquar[s], est in mulieribus sexus fragilitas, quæ eas à muneribus excepit. Vnde & rectè in fragmentis Menandri dictum est,

Μήποτε λάβῃς γυναῖκα εἰς συμβουλίαν.

Nunquam in consilium mulierem admiseris.

18 Moribus etiam in iure ciuili prohiberi dicuntur iudicare, vel arbitrari serui[t]. Moribus quippe & lege serui fiunt, & natura: moribus, vt captiuitate, venditione, &c[u]. Natura, vitio[x]. Et quòd attinet ad ius ciuile; serui pro nullis[y], habentur, & tanquam mortui[z]. Quin & lege Atheniensium cauebatur, ne de libero homine ex solo iudicio serui, & nisi euidentissimis probationibus
19 iudicium fieret[a]. Ad seruos pertinent artifices viles, qui determinatam quandam habent seruitutem, vt ait Aristoteles[b]. & ideò gubernacula rei-
20 pub. ex probis moribus illis non deferuntur. Verumtamen I. Barbarius Philippus,

a D. Augusti. super Euangel. D. Ioan. Sermo. 2.
b Iuuen. satyr. 6.
c l. quippe iudicare, de iudic. P.
d l. [illegible] hu. de iusti. & iure P.
e §. pen. de actil. tut.
f §. sedebunt, de iud. in authent. Exodi. c. 17.
g Deute. 16. Amos, 5.
h Demost. contra Timocratem.
i l. maritus, C. de procu. l. 2. de iis qui ve. ætat. impet. C. c. de finiuus, 28. q. 2. c. mulieres, de iudic. In sex Æmil. Prob. in princ. histo.
k l. obseruandum, 19. de off. præs. P. l. respiciendum, de pœ. P. Deut. 16. & 5. 1.
l Ecclesiast. c. 7.
m l. 2. §. pen. ad Sena. Velle. P. l. si mulier, C. eod. c. ex parte, de priuileg. §. quæsitum, de æqualit. dot. in auth.
n Aristot. 9. de Animal.
o Ouid. in epist. ad Leand.
p l. sed si ego, 4. ad Senat. Velleia. P.
q Exo. 18. Ecclesiasti. 20. l. solet, & l. plebiscito, de off. præsid. P.
r Paul. l. cum Pretor, de iudic. P.
s Arnob. lib. 7. con. gent.
t d. l. cum prætor. l. non distinguemus, §. si seruus, de recep. arbi. P.
u l. ex hoc iure, de iusti. & iu. P. cum simil. Aristot. 1. Politic. c. 4.
x idem, d. c. 4. Cic. in Parado.
y l. quod attinet, de reg. iur.
z l. intercidit, de cõdic. & demonst. P.
a Suidas in [illegible] Æmi. Probus in Thrasibulo. & Pau[illegible]
b Arist. lib. 1. Polit. c. [illegible]

lippus, de offic. præto. P. monet, vt si seruus in magistratum irrepserit pro libero habitus, & postquam delectus fuerit, rata esse quæ in magistratu qui datus à populo vel ab imperatore, qui potestatem habent dandi libertatem, gesta fuerint. Sicq; communis opinio, quòd liber fuerit, tanquam à libero gestum, firmat facta per eum[a].

a l.1.C. de testam. l.3. in fi. de suppel. lega.

De iudicum & magistratuum distinctione, propter diuersam dignitátem & potestatem. Cap. 12.

1 *Corporis partes aliæ aliјs nobiliores, idipsum in reipub. partibus & curatoribus.*
2 *Iudicum diuisio, in priuatos & publicos: & horum in eos qui sine, & qui cum magistratu sunt.*
3 *Publica & priuata iudicia quæ.*
4 *Iudices priuatarum rerum qui olim.*
5 *Arbitri accepti & dati à iudice, qui & à quibus dabantur arbitri seu iudices.*
6 *Magistratus maiores & minores qui: & medij, minimi, & pares. Et nu.* 7. 8. *&* 9.
10 *Pares iudices qui, & quomodo concursum faciant.*
11 *Tituli dignitatum magistratuum & iudicum. & nu. seq.* 12. 13. 14. 15. 16. 17. *&* 18.

DIVERSA membra in vno corpore humano sunt, & 1
alia aliis nobiliora. Sic in corpore Reipublicę, alię partes aliis inferiores sunt, aliæ aliis nobiliores: & ita quibus cura partium corporis eius demandatur, alii aliis præstãt, & diuersi gradus dignitates & potestates nanciscuntur. Iudicũ itaque alii priuati, alii publici: & ho- 2
rum publicorũ alii sine magistratu sunt, alii cũ magistratu[b]. Magistratus autẽ in primis illi appellandi sunt, secundùm Aristotelẽ, quibus de quibusdã rebus dicendæ sententiæ, & iudicandi & imperãdi permissa est potestas[c]. Et vt ait Cic.[d] *Videtis magistratus vim esse, vt præsit, præscribátque & vtilia & coniuncta cum legibus.* Magistratum dixit Paulus Iurisconsultus, eum qui maiorem curam & solicitudinem reipub. cui præest, impendit[e]. Vnde & Fenestella, dictum putat Magistrum populi Dictatorem[f]. Sed propriè apud Romanos is magistratus dicebatur, qui a populo potestatem seu imperium accepisset. Et ita non omnes Quæstores, vel Proquæstores erant magistratus, qui ad prouincias regendas mittebantur, sed tantùm qui eligebantur à Senatu vel magistratibus pro ornandis consulum prouinciis, quo magistratuum delectu comites dabãtur vt pecuniam attributam acciperent: & nisi Quæstores à populo creati, prouincias deinceps obtinuissent[g]. Vt alii pręter eos qui Rempub. gerebant authoritate populi olim, & nunc authoritate Regis qui populi potestatem habet, magistratus dici videantur. Et ii duplici modo publicæ personæ, ex parte videlicet officii, & ex parte eius qui officium concessit. Sic sacra pag ina vocat Iudices Israelis magistros, *Constitues Iudices & magistros in omnibus portis tuis, quas Dominus daturus est tibi, vt iudicent populum iusto iudicio*[h]. Ita priuati, exercent personæ tunc publicæ nomen, & exuto magistratu priuati iterum dicuntur[i]. Generaliter apud Festum, de verb. significat. magistrari, est moderari, temperare: vt inde, non tantùm magistri doctores artium, sed etiam pagorum, societatum, viarum, collegiorum, equitum, dicuntur: quia omnes ii, magis cæteris possunt. Vnde & magistratus qui ex imperio potentiores sunt, quàm priuati. Quæ

b §. si qui verò, cõst. Nouell. 53. l. properandum. C. de iud. l. quidam, consulebant, de re iudic. P.
c Aristot. 4. Polit.
d Cic. 3. de legib.
e l. quibus, 57. de ver. sig. P.
f Fenestel. lib. de magistratib, c. 8.
g Carol. Sigon. lib. 2. de comit. Roman. c. 2.
h Deuter. 16. c.
i Vlp. in l. cum qui iudicare, 13. de iurisd. om. iudi. P.

ri. Quæ vox, inquit duabus significationibus notatur. Nam aut personam ip-
sam demonstrat, vt cùm dicimus, Magistratus iussit: aut honorem, vt cùm
3 dicimus, Titio magistratus datus est. Omnes quidem iudices, qui de priua-
torum negotiis vel reipublicæ cognoscût cum publica authoritate, reipubl.
operam dant[a]: nam & omnes promittunt rempub. saluam fore [b]. Et cunctis
dictum, *Salus populi suprema lex esto*[c]. Cæterùm harum personarum, publicarũ
rerum alia potestas, alia circa priuatorum causas: vnde priuata iudicia à sub-
iecto, vel à re controuersa dicuntur, in quibus iniuria priuatis illata vindica-
batur. Et alia publica, in quibus quæ reipub. illata terminatur, cúmque plu-
rium interest vt vniuersorum. Scribit Dionys. Halicarnass.[d] Tullium regem
Romanorum, de regia potestate detraxisse dimidium, & quòd cùm omnes
reges priores ad se reuocarent iudicia omnium litium, & cognitionem cri-
minum, tam ad priuatas iniurias, quàm ad rempub. pertinentium, ipse sepa-
rauit hæc, læsæ reipub. se faciens iudicem, priuatarum personarum quære-
las ad alios relegando iudices, quibus leges & regulas præscripsit, quas se-
4 querentur in iudiciis. Et fuerunt priuatarum rerum iudices, nec ii tamẽ pri-
uati, arbitri, centumuiri, decemuiri, litibus iudicandis præpositi & recupe-
ratores. Publicarum verò, duumviri perduellionis, populus, decuriæ iudicũ,
si credamus Carolo Sigonio[e]. In actione priuata, si de iure controuersia e-
rat, dabantur vel arbitri, vel centumviri, vel decemviri: si de facto, recupera-
tores: si de neutro eorum, edictum interponebatur. Arbitri poterant esse &
5 priuati, accepti & dati à potestatem habentibus. Priuati sunt, qui sine vlla
publica iurisdictione sententiam ferunt inter volentes, & in conuenientes,
vt to. tit. de recept. arbit. in P. & C. de quibus Deo fauente post personas iu-
dicum & administrorum eorum, agetur, non prius: eò quòd arbitria ad simi-
litudinem iudiciorum redacta sunt [f]. & ita necessarium sit iudices qui for-
mam dant, præscire. Dati arbitri & alii delegati, à iudicibus anthoritatem &
iurisdictionem habentibus, constituebantur iudicio. Nam ius dicentis offi-
cium, latissimum est, quia & potest bonorum possessionem dare, in posses-
sionem mittere, pupillis non habentibus tutorem constituere, iudices liti-
gantibus dare in causis delegabilibus[g]. Et ita iurisdictio quoque, est iudicis
dandi licentia[h]. Et qui iudicare iubet, magistratum esse oportet, non priua-
tum[i]. nemo enim dat quod non habet[k]. Et priuatorum consensus, qui arbi-
trum constituere potest, iudicem non facit eum qui nulli præest iudicio,
nec quod is statuit rei iudicatæ obtinet authoritatem[l]: iudicis quamuis pos-
sint prorogare iurisdictionem consentientes[m]. Nec ipse procurator Cæsaris,
dare iudices potest[n]: & si dederit, sententia ab huiusmodi arbitris prolata,
nullo iure subsistit[o]. Magistratus itaque dat iudices in negotiis suæ iurisdi-
ctionis[p], quando per occupationes publicas, vel per negotiorum multitudi-
6 nem, non potest de omnibus cognoscere, paucis exceptis[q]. Magistratum a-
lii maiores, alii minores, iique vel medii, vel minimi[r], & pares. quemadmo-
dum legimus dici maiorem & minorem administrationem magistratuũ [s].
& Aulus Gellius [t]. ex libr. M. Messalæ de auspiciis patritiorum, auspicia in
duas potestates diuisa fuisse dicit, & inde maiores & minores magistratus.
Maiores & maximos dixit, Consules, Prætores, Censores: & minoribus ma-
gistratibus, tributis comitiis dari magistratus, sed iustius curiata lege: maio-
res verò, centuriatis comitiis. Maiores etiam dicere possumus magistratus,
qui plenissimam habent iurisdictionem: qualis inest Proconsuli, ad quem o-
mnium partes qui Romæ vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicũt,
pertinent. Et ideo maius imperium habet omnibus magistrati[illegible] in ea pro-
uincia quæ sibi assignata est[u]. Item & maiores comparatione facta aliorum,
quorum non est tam angusta plenáue potestas: qui aliis imperant, nec aliis
superioribus cedunt [x]. Vocantur & maiores iudices & magistratus, à Bar-
tholo, qui de maioribus rebus & arduis iudicant [y]. & qui maiores infligere
possint

a l. vt magistratus, 8. iuncta l. 5. præced. ex quib. cau. maio. P.
b l. 3. de magist. conue. P.
c Cic. de legib.
d Halic. in 4. antiq. Roman.
e Caro. Sigo. lib. 2. de iure antiquo Romano. c. 18.
f l. 2. de recep. arbi. P.
g l. 1. de iurisd. om. iudi. P.
h l. 3. §. fi. eod. tit.
i l. eum qui eod.
k l. si vniuersæ, C. de lega.
l l. priuatorum, l. 3. C. de iuris. omn. iud.
m l. 1. C. eod. l. 2. de iudic. in P.
n l. 1. C. de pedane. iudic.
o l. 2. si à non comp. iudi. C.
p l. placet, de ped. iudicib. C.
q l. 2. qui pro sua iurisd. iudi. dare darive poss. C.
r §. 1. illud etiam, & §. illo videlicet, de appellat. & intra quod temp. app. sit in auth. §. pen. de non alien. reb. eccl. in auth.
s l. properandum, de iudic. C.
t Aul. Gel. lib. 13. c. 14.
u Vlp. in l. si aliquã, l. 7. §. 1. & l. & ideo, & l. seque. de offic. proconf. P.
x vt apud Vlp. in l. 3. §. fin. & Paul. l. 4. de recep. arb. P. & in l. ille à quo §. in tempestinum, ad senatusc. Trebel. P.
y Bart. in l. 1. de offi. eius cui mand. est iurisd. P. & in l. imperium, de iur. om. iudic. P.

μεγαλοπρεπεστάτους ἰλλουστρίους, magnificos illustres dixit, cum epitheto magnifici, nominans illustres: quod glossæ dedit occasionem erroris, putás aliquos dici magnificentissimos, alios illustres: nominat & ibi clarissimos λαμπροτάτους, de aliis non meminit. Sicut de illustri & clarissimatus tantùm dignitate mentio habetur in l. 1. vbi sena. vel cla. C. Verùm, in libro qui inscribitur notitia vtriusque imperii, tituli magistratibus alio modo tribuuntur. Nam tripliciter magistratus diuidũt, in illustres, spectabiles, & clarissimos. Illustres dicũtur in imperio Orientis, præfecti prætorio Orientis, & præfecti prætorio Illyrici, magistri militum, præsentiales officiorum, Comes largitionum rerum priuatarum. In imperio verò Occidentis, præfectus vrbis, præfectus prętorio Italiæ, præfectus prętorio Galliarum, Quæstor, & Iulio Materno, Cõsul. Spectabiles vicarii vrbis Romæ, & alii vicarii, vt Hispaniæ, Britanniarum, septẽ prouinciarum, quibus suberant correctores, & præsides: tales & comites Limitanei, Comes Africæ, Duces prouinciarum. Clarissimi præsides prouinciarum & tractus & correctores qui iurisdictionem habent, vt in Apulia, Calabria, omnésque prouincias consulares regentes. Iulius tamen Maternus in principio sui operis, vocat patritios ac Senatores superillustres. Existimo tamen hos titulos ex arbitrio Cæsarum mutatos, & officia concessa ex eorum nutu cùm dabantur titulis exornata: obseruata titulorum dignitate, secundùm merita ante gestos honores. Aliosq; subinde additos vt perfectissimi titulum qui loco clarissimi erat, vt author Ammianus Marcelli. sic scribens de Constantino principe[a]. *Nec sub eo dux quispiam cum clarissimatu prouectus est, qui aliàs perfectissimi dicebãtur.* Illa autem perfectissimatus dignitas quibus daretur à principe, docetur in l. vni. de perfectissima. dignita. lib. 12. C. tit. 33. Cassiodorus, lib. 6. Variar. explicat formulam illustratus: lib. 7. formulam clarissimatus.

a Marcel. lib. 21.

De imperio Magistratuum in genere. Cap. 13.

1 *Imperium an omnes magistratus habere dicantur.*
2 *Imperij acceptiones. Et quare imperium merum, potestas. num. 3.*
4 *Imperij diuisio in merum, mixtum. & iurisdictionem.*
5 *Gladij potestas absolutè dicitur potestas, quare.*
6 *Merum & mixtum imperium quomodo distinguantur.*
7 *Imperium merum & summum, aliud esse à mero & participe meri.*

1 SPECVLATOR arbitratur, vt proximo capite dictũ est, omnes Magistratus imperiũ habere: exceptis municipalibus qui merum non habent inquit: & illis qui inferiores eis sunt. Si tamen potestas explicatur imperium[b], omnes Magistratus qui habent aliquam potestatem, habebũt aliquod imperium, sine quo explica-
2 ri iurisdictio concessa nequit[c]. Vt ideò necessarium sit admonere, diuerso modo vsurpari imperium. Nam generaliter imperium accipitur pro potestate, iubendíque authoritate. Vnde imperium habet in domesticos sibi subditos, paterfamilias: maritus, in vxorem: pater, in filiũ: & quilibet iudex, in homines suæ iurisdictionis: Tribu-
3 nus, in milites: dúxque & qui præest exercitui. Aliquando imperium à potestate separatur. vt apud Cicero[d]. *Imperia, potestates, legationes cùm Senatus creuerit populúsue iusserit, ex vrbe exeunto.* Vt & potestas à Magistratu, in edicto Prætoris,

b l. potestatis, de ver signific. P.
c l. fi. de off. eius cui mand. est iuris. l. 1. de iurisd. om. iud. P.
d Cic. 3. de legib.

ris[a]. Aliquando imperium pro omni magiſtratu, vt in lege Cicero[b], *iuſta imperia ſunto.* Et apud Liuium[c] *eo animo duo imperia dari cæpta per populũ*. Et quod citatur ex Meſſala apud Gellium[d] *maius imperium à minore rogari non eſt ius.* Dicetur & imperium in quo regnatur, regnũ ipſum, monarchia, dominatio. Quæ 4
cùm tam varia ſint, poteſtatis authoritate diuerſa, & conueniente nomine, nos quatenus ad iudicandi munus pertinet, ſequuti noſtros Iuriſconſultos diuidemus, in ſummum ſeu merum, mixtum, & iuriſdictionem: videlicet eã in qua & aliquomodo imperium ſeu iuſſus quidam ſit: vt duo conſideremus inſtrumenta iudiciorum, imperium & iuriſdctionẽ. Sic in finitione imperii, latius erit poteſtatis nomen & generalius, quàm imperii quod eſt ſpecies poteſtatis. Ita in l. imperium, 3. de iuriſd. omn. iudic. P. definitur per illud poteſtatis genus, imperium. *Imperium merum eſt, habere gladij poteſtatem, ad animaduertendum in facinoroſos homines.* Ecce ibi definitum imperium in poteſtate gladii, eámque poteſtatem reſtrictam, vt gladium exerceatur cõtra fa- 5
cinoroſos: vt videas inde excludi poteſtatẽ etiam gladii in alios quàm facinoroſos *quod etiam*, inquit Vlpianus[e], *poteſtas* appellatur, videlicet κατ' ἐξοχὴν. quia enim maior poteſtas eſt animaduertere in corpus, quàm de fortunis ſeu bonis cognoſcere, ideò iſta poteſtas animaduertendi, & imperium in corpus, per excellentiam dicitur poteſtas: non quòd omnis poteſtas in eo conſiſtat, ſed quia hæc præcipua & maxima ſit in iudiciis. vt cùm ius ciuile dicimus abſolutè, intelligimus Romanorum: cùm poetã, apud Græcos Homerum: apud Latinos, Vergilium. non quòd vnum ius ciuile tantùm Romanum ſit: quęlibet enim ciuitas ſuum habet, ſed quia illud præſtantius: vt plures quidem poetæ ſunt. Sed illi præcipui[f]. Vocantur & hodiè ciuitates liberæ nomine poteſtatis abſolutè, vt dicunt, *la poteſtat de Veniſe, Genes, &c.* Labo- 6
rant, & vix conueniunt interpretes in mero & mixto imperio declarando, cùm tamen verba Vlpiani, in d. l. imperium, clara ſint: vt imperium merum ſit in ſola animaduerſione: mixtum autem, ex ea & iuriſdictione componatur, quando ſeruata dictione iuris, ſeu ex legum tenore & ordine iudiciorũ fit animaduerſio. vt iuriſdictio quoque prorogetur ad dicendum ius de criminibus, nempe quia poteſtas iudicantis & id poſſit cõtinere, & de illis quæ animaduerſionem habent poſſit cognoſcere. Vt de aliis quoque quæ ciuilia ſunt: quia & ius dicentis latè patet, & alia cõtinet quàm criminalium decreta[g]. Cùm enim magiſtratus legum & iuris executor ſit: leges autẽ, & de cauſis ciuilibus & criminalibus ſtatuant, neceſſe eſt iuris ſeu legum dictionem commiſſam magiſtratibus, vtrorúmque notionem habere,[h] in quantum diſtributum eſt magiſtratibus, hoc eſt, in quantum poteſtas illis conceſſa. Bartholus dicit merum imperium dici, quod cõſiſtit in his quæ reſpiciũt publicam vtilitatem principaliter: & mixtum in his quæ reſpiciunt priuatã[i]. Vel merum, quod conſiſtit in mero & libero officio iudicis. Alii dicunt merum verſari circà negotia quæ reſpiciunt perſonas: mixtum, circà alia. quorum & melior videtur ſententia. ſiue de condemnando, ſiue de abſoluendo agatur[k]. Videtur itaque rectè dictum, iubere, cauere prætoria ſtipulatione, & in poſſeſſionem mittere, magis eſſe imperii quàm iuriſdictionis, id eſt, magis animaduerſionem in perſonam habere, quia perſona magis cõſideratur. Omitto quæ diſputat de his Alciatus, lib. 2. Parado. c. 8. Et contrà eum Angelus à Sancto Ioanne. Arbitror autem, merum imperium quod eſt habere gladii poteſtatem, à mixto differre vel maximè, quia ſine iuriſdictione poſſit merum dari: at mixtum non ſit niſi cum ea. Et quòd non competat merũ imperium, niſi ex ſpeciali conceſſione à lege vel principe facta, nec iure magiſtratus[l]. Et ita mandata iuriſdictione, imperium quod eſt merum, non videtur mandari: contrà quod non eſt merum, cum ſine modica coercitione pro tutanda iuriſdictione cognitio eſſe non debeat[m]. Iuriſdictio neceſſitatẽ cum poteſtate dicendi ius accipit, & eſt poteſtas de publico, cum neceſſitate. vt ſuo

a in l. 1. quod quiſ. iur. P.
b idem Cic. 3. de legi.
c Liuius, in 9.
d Gell. lib. 13. c. 14.
e Vlp. in d. l. imperiũ 3. de iur. om. iu. P.
f §. ſed ius quidem ciuile. de iure natur. apud Iuſtin.
g l. 1. & l. imperiũ, in fi. de iur. om. iud. P.
h in l. 2. poſt originẽ, ibi, *per eos qui iuri dicendo præſunt, effectus rei accipitur, &c.* de orig. iur. P.
i Bart. in d. l. imperium.
k l. ſolet, de offi. proconſul.
l l. iubere, cauere de iuriſd. om. iud. P.
m l. 1. §. fi. de off. eius cui mand. eſt iuriſ. P. d. l. ſolet, de offi. Proconſ.

te. vt suo loco dicemus paulò post. At imperium merum iuris ordinem non semper sequitur, quando potissimùm exercetur ab iis qui nulli subiiciuntur, qui habent merum & summum imperium: contrà, si exerceatur ab illis quibus à summis & principibus conceditur, qui non nisi ex præscripto, & secũdum legem concessionis vtuntur gladio. cùm tamen qui concedunt, liberè vtantur. Vnde velim annotari aliud esse, habere imperiũ merũ & summum per se, aliud consequi merum imperium, id est, consequi ea quæ à mero imperio & absoluto procedunt: nam Magistratus non habent absolutum liberum & merum imperium, sed quatenus illis concessum est. & illis merum, pars meri dicetur, pars pro toto. Qui autem principes sunt sine superiore, illi habent liberum & absolutum cum omni potestate. Et hoc indicat gladii ius, de quo pauca monebo: & posteà de iis qui liberum habebant, vel aliquatenus liberum.

De gladii iure. Cap. 14.

1 *Gladij nomen summam potestatem indicat. Gladius spiritualis, & temporalis.*
2 *Occidendi ius à principe pendet.*
3 *Gladij potestas propriè in bello, & gladius à clade.*
4 *Cingulum, quid est in potestatis significatione.*
5 *Gladij honor vel ius, potestas animaduertendi.*
6 *Gladius, insigne & simbolum maioris potestatis.*
7 *Gladius nudatus aliquibus principibus, alijs tectus, cur præfertur.*
8 *Manus regia quid, & quare regis potestas eo nomine appellata.*
9 *Regibus potestas non est omnibus absoluta & libera.*
10 *Regnandi species. & seq. nu.*
11 *Tyrannis, regia potestas electiua,*
12 *Regnum ciuitatis, tanquam patrisfam. inter domesticos,*
13 *Regnum Barbaricum quod dixit Aristoteles.*
14 *Bœotarchia quid.*
15 *Regum potestas à Deo.*
16 *Romanorum principes in potestate regia, varij.*

1 GLADII nomen summam potestatem vitæ & necis cõtinet, supra quam humana alia maior non sit. Quod apud D. Lucam[a], Deus Dominus noster IESVS CHRISTVS docuit, dum duorum gladiorum significatione, sufficere dixit duas potestates summas in terra, vnam spiritualem, aliam secularem[b]. Gladius spiritualis separat animam à Deo, & à corpore Ecclesiæ: temporalis, animam à corpore[c]. Vltor iniquitatum gladius[d], & mortem vltimum omnium remedium habet in subditos. Quare & omnes aliæ pœnæ appellatione gladii venire possunt, cùm ei cui quod plus est, concedatur, & multò magis quod minus est, licere debeat[e]. Nihil enim habẽt homines quod pro pœna imponere possint vltra mortem[f]. D. Paulus explicat, quid gladius, & cuius potestati concedatur[g]. *Omnis anima*, inquit, *potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac & habebis laudem ex illa. Dei enim est tibi minister in bonum: si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium*

a D. Lucę, c. 22.
b c. dilecto filio, de sent. excom. in sex. c. quoniam, 10. dist. ca. i. 23. q. 8.
c 1. Reg. 15.
d Iob. 19. c.
e c. cui licet, de reg. iur. in sex.
f Math. 10.
g ad Roma. c. 13. ca. 1. 23. q. 8.

portat: Dei enim magister est & vindex in iram ei qui male agit. &c. Quæ verba re-
feruntur solùm ad principes & reges qui exercent pœnas, in non optempe-
rantes & rebelles[a]. Et à quibus solis, vel ab illorum tantùm authoritate, ius 2
necandi legitimè hominem, procedit. Et si quis sine illorum iussu gladiũ ar-
ripuerit, & occiderit, ipse necandus est[b]: vt contrà, eius iussu occidens miles,
reus non est criminis homicidii. vt habetur in consilio Braccharienfi. Iube-
bant & reges legitimi, sine causæ notione cuilibet quos morte dignos puta-
rẽt, occidere: vt constat exemplis libri 1. Reg. c. 19. & 22. & lib. 2. Reg. c. 1. & 3.
Reg. c. 2. Meminit & Q. Curtius, Alexandrum Magnum mandasse, Eude-
mium Atheniensem vera monentem, iugulari: & cùm id statim factum es-
set, subiisse pœnitentiã regem facti, & iussisse sepeliri[d]. Iussitq; Moses prin-
ceps populi, occidi idololatras subitò ab vnoquoque proximorũ[e]. Et propriè 3
gladii potestas dicitur esse in prælio cõmittendo. & gladius mutata litera c.
in g. à clade formari videtur, & ab hominum strage quæ per instrumentum
gladii fit, secundùm Varronem[*]. Neque anteà milites gladium cingebant,
quàm essent exituri in bellum & pugnaturi: quo tempore instante periculo
mortis, priuilegiatum testamentum militare fieri dicebatur in procinctu[f].
Idemq; dictũ est in procinctu versari, & inter pericula esse[g]. Et cingulũ pro 4
ense qui in cingulo pendet, secundùm aliquos, in l. fi. de præpos. sag. cubic.
lib. 12. C. tit. 5. Et pro insigni militari[h]. Iudicibus quoque dicimus esse cingu-
lum, forsan. & vt verius est, propter eam illis cõcessam animaduertendi fa-
cultatẽ. quare in illis dicimus parua vel magna cingula, pro maiori & minori
potestate gladii: & exercitatos iudices in magnis cingulis[i]. Ita Lamprydius
scribit in vita Alexandri Cæsaris, eũ nunquam honorẽ iuris vel gladii ven-
didisse: dicens, necessariũ esse, vt qui emit vendat. Scribit & Dio, Octauium
Cæsarem, proprætoribus suis qui loco suo per annum & ampliùs quantũ illi
placeret, imperarent in suis prouinciis concessisse, vt militarem habitum ge-
starent, gladiúmque & ius capite plectẽdi milites haberent. Neque enim vl-
li, proconsuli aut prætori, præfectóve, licuisse se gladio accingere, quo ipso
necandi militis ius adimebatur. Nã & Senatoribus & equitibus, quibus al-
terũ concedebatur, alterum quoque aderat. Meminit & huius concessionis
iuris gladii ferendi, Xiphilinus[k], dum scribit Partheniũ cubicularium Domi
tiani, & interfectorem, à Domitiano magno honore ferendi gladii donatũ.
Item Herodianus[l] refert, Seuerum Imperarorem supra Romanæ ditionis
homines, in Plautianũ præfectũ cohortibus maximos honores contulisse. Si
quidem, inquit, perpetuò latumclauum habebat, atque in secundis consula-
ribus inueniebatur, ensem pretereà gestabat, cęteraq; omnia supremæ digni
tatis insignia. Igitur insigne magnę potestatis gladius erat, & ideò ex ore Dei 6
procedere dicitur gladius magnus[m]: quia & maxima & suprema eius pote-
stas. Rex enim is regum & Dominus dominantium, cui imperium mortis &
vitæ. Basanus rex 6. Sicambrorum, qui & posteà Frãci dicti, quocúnque per-
geret sibi funem præferri iussit & gladium in signum iustitiæ manifestum,
quam vsque adeò exequebatur rigidè, vt neque proprio filio, vel fratri pe-
percerit, vel alii qui contra legem æquitatis, quam posuerat, deliquisset. Is e-
nim Sedamum filium de adulterio accusatum, propria manu, nullo habito
respectu procerum intercedentium, ex lege capite truncauit, dicens: non e-
go te fili occido, sed lex patria[n]. vnde & dictus iustus. Dum consalutatus est
Imperator Aulus Vitellius, & circumferretur à militibus per celeberrimos
vicos, districtus seu nudatus gladius Iulii Cæsaris, detractus à delubro Mar
tis, ei porrectus in prima congratulatione fertur à Suetonio[o]. Et olim qui se
Regum clientelæ dedebant, tacto gladii capulo obsequium polliceri sole-
bant[p]. Cur autem quibusdam principibus præfertur gladius nudatus, aliis te 7
ctus vagina, videtur iudicare Egnatius[q], his verbis. *Reges & principes præferri si-
bi nudum ensem iubent, supremæ suæ potestatis argumentum, quasi aliena sententia non
egeant*

a ca. sunt quædã, 23. q. 5. c. postulasti, 21. de homicid. c. solitæ. de maio. & obed.
b ca. 1. 23. q. 8.
c ca. miles, 23. q. 5.
d Q. Curtius, lib. 5. de gest. Alex.
e Exod. 32.
* Var. lib. 4. de ling. lat.
f Aul. Gell. lib. 15. ca. 27. §. 1. de testam. ordin.
g in l. 1. de bono. pos. ex testa. milit. P.
h vt in l. penult. C. de pact. l. si quis in cõ scribendo, C. de episc. & cler.
i §. vetus igitur, de iudic. & vt nullatenus cum iureiur. elig. & l. 2. vt ordo dig. ser. lib. 12. tit. 8. l. omnes, l. 9. de meta. lib. 12. C. tit. 41.
k Xiphili. ex Dione, in Domitia.
l Herodi. lib. 3. histo.
m c. 1. & 19. Apocal.
n Tritemi. lib. 1. breuiarij histor. Franco. in 6. rege Basano.
o Suet. Tranq. in Vitel. c. 8.
p Saxo Grammatic. lib. 2. histor.
q Bapt. Egnat. libr. 2. exemplo Veneto.

egeant. At Duces Venetorum vagina videlicet aurea tectum ponè gerunt: vt nec celeritatem ad vlciscenda facinora præmaturam significent, nec sui arbitrij penitus esse totam Rempubl. sed subsequentis Senatorij ordinis summam esse potestatem. quod etiam Consulum Romanorum præligati fasces denotabant. Sed & lictores qui gladio & securi occiderent, ipsos Reges præcedebant, qui hanc illis inesse potestatem significarent. Sic enim Romulus duodecim accepit lictores seu carnifices, qui illum præcederent more Ethruscorum, apud quos, quia ex duodecim populis Rex crearetur, singuli singulos lictores dabant Regi, vt porte potestatem suam gladii in eum conferentes liberam, tanquam insignia regia[a]. Memorabile est quod narrat Q. Curtius, augurium certissimum mutationis futuræ regni Persarum, ex gladio prænunciatum. *Recensebant*, inquit[b], *Darium in principio imperij vaginam acinacis Persicam iussisse mutari in eam formam qua Græci vterentur, protinúsque Chaldæos interpretatos, imperium Persa-*

8 *rum ad eos transiturum, quorum arma esset imitatus.* Dicta fuit & hæc Regum potestas, & imperium merum & summum, aliquando manus regia à Pomponio[c]. Manúsque pro potestate plena accipitur. vt in manu Domini dicebatur esse seruus[d]. Et inter præsagia & signa imperii aduenturi Vespasiano, illud adiicitur: quòd illo prandente quondam, canis extraneus triclinio manum humanam intulit[e]. Sícque dictum ab Ouidio, in Epistolis,

An nescis longas Regibus esse manus.

Híncque factum aliquando, vt solis regibus extra manicas manus proferre liceret, aliis nequaquam ante regem consistentibus. Quod planum est ex Xenophonte, dum scribit[f] Cyrum occidisse Antobisacem & Mitreum filios Dariæ sororis Xerxis, patris Darii, hanc ob causam, quòd sibi occurrentes manus intra manicam non contraxerant. quod regi solo fieri soleret. Est enim manica quàm manus longior, & cùm quis manum intra eam cõtinet, facere omnino nihil potest. Sic & vsurpauit manum pro potestate Seneca poeta[g],

Qui vult regnare, languida regnet manu.

9 Sciendum tamen est, non omnibus regibus liberas fuisse manus, nec potestatem ex eorum arbitrio solo pendere: sed & gladium quosdam cum aliorum auxilio mouere & exercere: quemadmodum nec vnus, neque absolutus fuit modus reges constituendi. Nam quidam cum potestate limitata imperia & regna à populo accipiebant: quidam absolutè, vt obseruatum videbimus apud Aristotelem[h]. Vt in Lacedæmoniorum Repub. Rex videbatur constitutus secũdùm leges: nec enim habebat omnium potestatem, sed cùm egrediebatur extra regionem, imperium eorum quæ ad bellum pertinebát. Et hæc inquit Aristoteles, tamẽ regia potestas absoluta, quasi authoritatem belli perpetuam habebat: vitæ autem necísque alicuius non habebát potestatem, nisi dum bellum gerebat. Vt etiam apud antiquos obtinuisse ostendit Homerus. Nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgiis vexabatur: sed cùm à concione in prælium redierat, occidendi habebat potesta-

10 tem. Et hanc constituit primam speciem regni. Alteram dixit similem illi, quę erat tempore heroum: volentium scilicet subditorum, & in determinatis rebus. Dux enim belli & iudex cõtrouersiarum, erat Rex, & dominus ce-

11 remoniarum erga Deum. Erát & tres species Regiæ potestatis, quæ dicebatur apud Græcos, apud quos erat frequens Asymneteia, electiua Tyrannis, potestas regia data ad tempus, quæ vel ad vitã eius cui dabatur, aut alio tempore præfinito, vel rebus gestis finiebatur. In quam fertur electus à Mityle-

12 neis Pittachus aduersus exules. Quarta, vnius qui dominatur in ciuitate, ad instar gubernatoris domus, quæ omnes superiores continet, excepta po-

13 strema[i]. Vocat autem idem Aristoteles aliam quintam potestatem regiam, barbaricam, eam videlicet penes quam est authoritas regni in omnibus per-

a Liu. in 1. ab vrb. Dio. Halic. in 3.

b Curt. lib. 3. de gest. Alex.

c in l. 2. in princ. & §. quòd ad magistratus pertinet, de orig. iur. P.

d l. 4. de iusti. & iu. P. l. 1. de iis qui sunt sui vel al. iur. P. cum similib.

e Suet. in Vespas. c. 5.

f Xenoph. lib. 2. rer. Græcar.

g Seneca, in Thyeste.

h Aristot. lib. 3. Poli. c. 10. & 11.

i Dio. Halic. in 5.

petua,quæ vel ex genere,vel ex electione ad regẽ accedit. Vnde αὐτοκρατείαν & arbitrii proprii regnum,& plenum imperium[a]. Cuius generis non erant reges Spartiatarum, qui non erant sui arbitrii vt quicquid vellent facerent: sed Senatus erat potestas in negotiis ad rempub.pertinentibus[b].Imò licebat cuiuis magistratiũ ex Ephoris, legibus regem in vincula cõiicere,vt in Pausania factum, Æmil. Probus narrat[c], & Thucidid[d]. Sícque Plato scribit[e], Ephororum potestatem,tanquam frenum iniectum fuisse imperio. Et Cicero[f], *Non sine causa*,inquit, *Ephori Lacedæmonij obiecti sunt regibus,nec non apud nos Consulibus Tribuni*.Carthagine,quotannis reges bini creabátur[g]. Apud The- 14
bas, præfinitum tempus imperii lege, quæ & capite multabat eum,qui diutius imperium retinuisset[h],vocabát Bœotarchiam. In nostra Gallia Rex no- 15
ster αὐτοκράτωρ est, & monarcha absolutè plenè & sui arbitrii[i]: quod testatur titulus quo se exornat, *Dei gratia Francorum Rex*, à nemine alio quàm à Deo potestatem se accipere ostendens. Quia vera potestas etiam regum à Deo est[k].Quod & Homerus ostendit[l],

a Num autem optimum sit vni concedere omnem dominationem, disputat Aristot.præd.lib.3. Polit.c.11.& 12.
b Dio. Halic. lib. 2. antiquita.
c Æmil. Probus, in Pausan.vita.
d Thucidi.in 1.
e Plato,3.de legib.
f Cic.3.de legib. plura de Ephororum potestate Arist.lib. 2.Polit.c.7.
g Æmil.Prob. in vita Hannibal.
h idem. in Epamin. Plutar. in Proble. regum, in Polit. & in vita Pelopi. Ælia.li.13.de var.hist.
i c.per venerabilem. qui fil. sint legit.
k ad Roma.c.13.
l Homer.Ilia.1.

μήτε σὺ πηλείδη ἔθελ' ἐριζέμεναι βασιλῆϊ
ἀντιβίην, ἐπεὶ οὔποθ' ὁμοίης ἔμμορε τιμῆς
σκηπτοῦχος βασιλεὺς ᾧ τε ζεὺς κῦδος ἔδωκεν. id est,
Neque tu cum Pelide rege velis contendere,
Quia nunquam similem sortitus est honorem
Sceptrifer Rex,cuique Iupiter honorem dedit.

m Idem,Ilia.2.

Et rursum idem Homerus[m],

Θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτροφέος βασιλῆος
Τιμὴ δ' ἐκ διός ἐστι, φιλεῖ δ' ἑ μητίετα ζεύς. id est,
Ira magna est à Ioue nutriti regis.
Honor autem ex Ioue est: diligit enim sapiens Iupiter

Et paulò pòst,

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. εἷς κοίρανος ἔστω.
εἷς βασιλεύς ᾧ ἔδωκε χρόνου παῖς ἀγκυλομητέω
σκῆπτρόν τε ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσιν βασιλεύῃ. id est,
Non bonum est,multorum principatus.vnus sit princeps,
Vnus Rex,cui dederit filius Saturni obliqua consilia habentis,
Sceptrúmque & iura,vt ipsis dominetur.

Cæterùm in Republ. Romanorum, in potestate principali variatum est,& 16
aliquando maior, aliquando minor fuit, seipsa mutata sæpius forma reipubl. Nam ab initio,vrbe condita,Romulus,vt scribit Dionys.Halicarnass[n]. cùm leges, iura & officia Regis, & Senatus, populíque conscriberet. Regi adscripsit munera,vt sacra curaret,& sacrificia & quæ ad placandum Deum per eum gererentur: vt legum & morum patriorum haberet custodiam, de iniuriis grauissimas causas decerneret, Senatum cogeret, populum in concionem prouocaret,primus sententiam diceret, quod pluribus placuisset ratum haberet:& præterea,summum in bello imperium, quod significat imperium illud merum gladii liberi, quod iurisdictionem non considerat. Si quidem iam de dicendo iure,de iniuriis, & de aliis locutus erat Halicarnasseus, cùm de hoc iure imperii subiicit. Aliud tamen in imperio Consulum,Censorum,Dictatorum,& Cæsarum posteà decretum.De quibus pauca dicamus. De principibus & eorum imperio legitimo & illegitimo, iam etiam dictum est,lib.18.Syntagm.c.1.& 2.

n Dio.Halic.in 2.

De imperio

De imperio & poteſtate Conſulum Romanorum. Cap. 15.

Lib.1.P.tit.10.Lib.12.C.tit.3.Nouell.Conſt.105.

1 *Cõſules in locum exacti regis Romanorum creati. & in quo diminuta in illis regis poteſtas. Quare conſules & Hippati dicti.num.*2.
3 *Conſules in quotuplici differentia.*
4 *Conſules iuſtitiæ in iure qui.*
5 *Conſulis maius quàm Prætoris imperium. Et qui conſulares iudices.*
6 *Exconſules,& exconſularis dignitas.*
7 *Conſules, aut ordinati, aut ſuſpecti deſignati.& num.*11. *&* 12.
8 *Conſules ex patribus primùm, deinde ex plebeijs creati.*
9 *Conſules à populo in comitijs creati.*
10 *Conſulatum nec petere nec gerere licebat, priuſquam quis certos alios magiſtratus geſſiſſet,& eſſet ciuis.*
13 *Deſignatorum Conſulum authoritas & poteſtas.&* 14.
15 *Manumiſsiones cur Conſules initio Conſulatus expedirent.& nu.*20.
16 *Miſsilia Conſulibus prohibita largiri.*
17 *Conſulatum petebant tantùm præſentes, non abſentes.*
18 *Conſulum tituli,poteſtas, & officia.*
19 *Conſulum duorum quis honoratior eſſet.*
21 *Conſularis poteſtas quando paulatim lapſa eſt à gradu.*
22 *Rerumpub.ætates, morbi, & interitus, & reuolutio.*
23 *Romanorum reſpub.quoties,& quomodo variauerit.*
24 *Imperium ſeu gubernatio vnius melior-ne, quàm plurium.*
25 *Principatum vnius quæ videntur deijcere,& ſolutiones.*
26 *Decurionum ciuitatum quorundam faſtus & inſolentia.*
27 *Rex malus vnus melior,quàm plures magiſtratus,imperantes per vices populo.*

1 REGVM imperium graue viſum eſt, & vnius dominatio diſplicuit populo Romano,vt ait Liuius[a]. Quare exactis regibus & monarchica dominatione loco Regis Conſules creati ſunt[b].Quibus tamẽ Regia poteſtas non eſt conceſſa omnino. Nam illud imperii ius & annuum factum eſt,& diminutum, faſcéſque cum ſecuribus alligati illis prælati: quia non plenæ poteſtatis, nec poterant in caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi, data tantùm poteſtate in illos coercendi,& in carcerem mittendi[c].Et extra vrbem ſecuri alios percutiendi. Adempta Conſulibus ex regio Faſtu,toga picta, purpurea, & corona aurea tantùm[d].συμβούλους hos magiſtratus ſiue προβούλους dixit populus ſeu Conſules.qui & poſteà dicti à Græcis,quia præcellerent & eſſent ſummi magiſtratus ὕπατοι.quos oporteret ex Senatus conſilio,quemadmodum mos erat Regibus,decernere,Senatus placita referre ad populum[e]. Erátque in conſilio à Senatu capiendo & in ſtatuendo nomen eorum accommodatum. Nam, vt ait Sextus Pompeius Feſtus[f], *Conſulas, antiqui ponebant non tantùm, pro conſilium petas,& percõcteris:ſed etiam pro iudices,& ſtatuas.* Et maximè poteſtas ſtatuendi in illis quæ foris gerebantur, quia in vrbe reipubl. curam gerebat Senatus,qui tamen in rebus difficillimis iubebat ipſos Coſſ.videre,ne quid detrimenti reſpub.caperet.Hoc & attigit Quintilianus[g].Loquimur porrò hic,de Conſulibus in locum Regum ſubrogatis Romæ primùm, non de aliis qui

(margin, at "rea tantùm"): 2

a Liu.in 1.
b idem,eod. Nos de Cõſulib.lib.18. Syntagm.c.3.
c l.2.§.ex actis deinde Regibus,de orig. iur.P.
d Dio.Halic.in 3.
e Idem,lib.4. Liu. in 2.
f Feſt. in libris de verb.ſig.
g Quintil.lib.1. Inſtitut.Orato.

quadam similitudine idipsum nomen habuerunt: quos ne confundamus, cauendum est. Idq; ne fiat, qui sint alii indicabo leuiter, & distinguam Con- 3
sules, in veros, de quibus hîc præcipuè, & in alios qui similitudine quadam Consules dicuntur. Item in alios qui consulares, non Consules appellantur. Similitudo Consulum hodiè nomine tenus Romæ vix apparet. Referunt tamen quidam Lucium 3. Sum. Pont. 177. aliquando anno sui pontificatus 4. mense 2. die 18. ab vrbe deiectum, eò quòd Consulum nomen abolere adnittebatur. Imperatorum & declinantis etiam imperii tempore, vltra Consules annuos, erant Cōsules codicillares nomine tantùm, sed cum dignitate qua donabantur ab imperatoribus. Vt legimus Clodoueum regem Francorum, victo rege Gotthorum Alarico, ab Anastasio imperatore accepisse Consularis dignitatis codicillos, & Turoni in basilica Beati Martini Blathea vel trabea indutum & clamide, impositúmque diadema eius vertici, vt ab ea die facta largitione Consul & Augustus sit nominatus[a]. Solebant enim Cæsares, etiam cùm libuisset Consulatum gerere[b], vt auram popularem seu specie Magistratus Democratici captarent, cùm tamen imperium ex arbitrio regerent non obstantibus collegis: nihil enim collegæ aut parua gerebant sine Cæsaris arbitrio: vt annotatum est in Iulii Cæsaris cum M. Bibulo Consulatu. Cùm enim omnia voluntate sua gereret Cæsar, quidam periochum dicebant, non Cæsare & Bibulo Coss. sed Iulio, & Cæsare Coss. factum, bis eum scribentes nomine & cognomine, pro duobus. Prodierúntque de hoc versiculi vulgò.

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri Consule, nil memini[c].

Nominantur alicubi in iure Pontificio, Consules iustitiæ, aliqui annui ad- 4
ministratores oppidorum seu municipiorum, curatores[d]. quales etiam dicuntur Cadurci, qui ciuitati singulis annis in principio mensis Maii præficiuntur: Parisiis dicti, Escheuini: Tholosæ, Capitolini: Burdegalæ, Iurati. & alibi aliis nominibus. Quibus imperium vel potestas permittitur, iuxta leges municipales à principe comprobatas[e]. Consulares iudices erant alii, 5
quàm Consules. Nunquam enim Consules iudices, sed Prætores olim dicti sunt, vt ait Liuius[f]: quanquam post Prætores introductos, maius fuerit Consulis, quàm Prætoris imperium[g]. Consulares itaque iudices erunt, qui aliquando Consules fuerant, vel qui cum Consulari potestate mitterentur. Sic scribit Spartianus[h], Adrianum Consulares iudices quatuor per omnem Italiam constituisse. Et ita etiam Consulares, à Consulibus, qui in dignitate, seu qui Consulatum gerunt actu, distinxit Vlpianus[i]. Missos & sæpè in prouincias administrandas Consulares viros legimus, alios tamen quàm Consules, quibus imperii Romani summa olim primùm delata potestas. Erant & Exconsules, qui Consularem quidem dignitatem habebant, sed ad- 6
ministratione carerent & commodis. Vnde erat & dignitas Exconsularis moderatoris prouinciæ, concessa Fisci aduocato post biennium, in l. petitioni, C. de aduo: diuers. iudicio. Erat & formula Exconsularitatis, de qua Cassiodo,[k] Erant & Exconsules, qui desierant esse Consules, vt Expræfecti, Exquæstores dicti: Consulares & viri, qui prouincias Consulares regerent. Verorum autem Consulum, quidam ordinati, & quidam suffecti in locum 7
deficientium dicebátur: alii designati, scilicet in futurum annum. Creaban- 8
tur porrò vel ordinabantur Cōsules primùm ex patribus & patritiis solùm, non ex plebe: quò factum est, vt creati fuerint Tribuni militum, partim ex plebe. partim ex Patribus cum Consulari potestate, quo tempore plebs contendit cum patribus, & voluit quoque ex suo corpore Consules creare, & patres recusarent[l]. Vt etiam post multas contentiones necessarium fuit, Tribunū plebis constituere qui à plebe eligeretur, qui obsisteret imperio Consulum. Et ob id hæ adinuicem dignitates, Consularis, & Tribunatus, maiore inter

---

a Greg. Turonen. lib. 2. histor. Franco. c. 38.
b §. fi. de eo Consu. in authen.
c Suet. Tranq. in Iulio Cæsa. c. 20.
d c. licet ex suscepto c. 10. de fo. compet.
e vt in l. magistratus, ad municipa. P. l. magistratibus. de iurisd. omn. iudi.
f Liu. lib. 3. deca. 1.
g Gel. li. 13. c. 14. & 15.
h Ælius Spartia. in Adriano.
i Vlp. in l. f. de recep. arbit. P.
k Cassi. in 6. Variar.
l 2. §. deinde cùm post aliquot, de orig. iur. P. Liu. in 4. §. 6. de cor. tribuno. num. & creat.

inter se contentione ac furore subrogari cœptę à Senatu populóque Romano, vt scribit Appianus Alexandrinus[a]. Deinde lege Licinii Stolonis, ex ple-
9 be etiam creari cœpti sunt [b]. Creabantur Consules à populi suffragiis in comitiis centuriatis auspiciis maioribus. Et primùm quidem exactis regibus, Iunius Brutus qui curam habebat sacrorum, & ius comitia agendi, congregauit populum, rogauítque, iuberétne exulare Tarquinũ cum vxore eius & liberis: quæ vbi approbata fuit suffragiis ciuium rogatio, Interregem creauit qui designaret Magistratus populi, qui nominauit Magistratus designandos in locum regium cum comitiis & suffragiis populi, vt recenset Dion. Halicar.[c] Centuriatis quoque comitiis Consules vt maiores Magistratus rogari,
10 tradit Gellius[d]. Léxque dicta, & multis temporibus seruata, nisi per gradus magistratuum gestorum, consulatum peti posse, alioquin à Tribuno plebis à petitione reiiciebantur, vt ex Liuio cõstat[e]. Nam post Quæsturam sequebatur Ædilitas, deinde Prætura, posteà Consulatus: sed ita vt inter omnes istos Magistratus biennium interesset. Non potuit & esse Consul qui ciuis non esset, etiam si in Latio natus: donec posteà & exteri tales facti sunt, à tempo-
11 re Balbi Cornelii maioris[f]. Et ex his forma eligendi pẽdere videtur, nam tales esse debebant qui petebant Cõsulatum secũdùm commune ius, vt gradus Magistratuum percurrissent. Et ita in comitiis centuriatis in cãpo Martio habitis, & interdum altero Consulum comitia habente, petebãt. Consules verò de futuris designandis comitia rogabant. Quòd si vnus pendẽte anno moriebatur, vel vitio creatus diceretur collega superstes, de collega sufficiendo rogabat. Vtroque mortuo per Interregem nouorum Consulum creandorum causa, comitia habebantur. Vbi verò Consules propter bellum adesse non poterant, Dictatores dicebant qui comitia consularia haberent[g].
12 Duo tãtùm eligebantur nõ plures ab initio[h], nec pauciores. Et vno demortuo alius in locum eius subrogabatur. Et exegit aliquãdo Augustus Cæsar, quoties sibi Cõsulatus daretur, vt binos pro singulis collegas haberet, quod non obtinuit reclamantibus cunctis, satis maiestatem eius imminui quòd cum honorem, non solus sed cum altero gereret[i]. Erant Consules duo annui, & si loco mortis vel alio modo amouebantur, qui in locum sufficiebantur, eius anni quoque Consules dicebantur. Erant & designati, qui creabantur in sequentem annum, vt ait Flauius Vopiscus, illíque duo ex prisco more qui iam ex designatione veluti inter Consules censebantur, cædebant tamen administrantibus. at cum aliqua res relata esset ad Senatum Consules qui præsidebant primùm designatos Consules super ea re sententiam rogabant, ac deinceps cæteros Senatores. Designatos, calendis Martii, & vt plerúmque Ianuarii calendis iniisse consulatum tradunt historiographi, & nostri Iurisconsulti consentiunt[k]: quamuis perpetuò id seruatum non fuerit. Nam vt scribit Dionys. Halicar[l]. Spurium Seruilium, & A. Virginium, Sextili mense consulatum iniisse: & Posthumium Comminium, & Spur. Cassiũ calendis Septembribus[m]. alii inierunt 5. Decembris, alii idibus Maii. Fuit autem introductum. vt calendis Ianuarii iniretur consulatus circà sexcentesimum annum ab vrbe condita[n]. Fiebat verò antè perpetuò designatio, vt sciretur qui futuri essent Consules. Sicque indicat Cicero[o] *Cùm*, inquit, *bellum iam gerente Catilina, omnes me authore duos Cõsules calen. Ianuarij scirent esse oportere.* Porrò varietas temporis ineundi Consulatum, refertur ad seditiones, aliásque causas quibus comitia impediebantur. Et vrgente quoque necessita-
14 te, & die quo creabantur, inibant[p]. Tempore etiam imperii præualentis dominationi populi. designabantur Consules in varios menses & pro libidine Cæsarum plures. Sic apud Cor. Tacitum[q], *Otho Consul cum Titiano fratre, in calen. Martias designatus: ipse proximos menses Verginio destinat vt aliquod exercitui Germanico delenimentum: iungitur Verginio Pompeius Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ. &c.* Et tradit Lamprydius sub Commodo, 35. Consules designatos. Ita in anno

a App. Alex. lib. 1. bello ciuil.

b Vide Liuium in Fenest. libr. de magistrat. c. 7. de Stolonis lege hac, Gell. lib. 17. c. 21. lib. 2. §. deinde cùm placuisset, de orig. iur. P.

c Dio. Halicar. lib. 4 Antiq. Roma.

d Aul. Gell. lib. 13. c. 13. & 14. Liui. lib. 8. Decad. 4.

e Liui. lib. 2. Dec. 4. ibi. *Tribuni plebis, T. Quinctium Flamininum Consulatum &c.*

f Plin. lib. 7. histor. nat. c. 44.

g meminit de his Liuius, in 9. ibi, *Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem. &c.*

h Liu. ex Dion. Halic in 4.

i Suet. Tranq. in Augusl. c. 37.

k l. item veniunt, 22. §. præter hæc, & vide ibi gloss. in ver. Consules, de peti. hæred. P. l. Publius Meuius, de cond. & demonst. P. §. hæc omnia, de Consuli. in authen.

l Dio. Hal. in 9.

m idem, lib. 6.

n vt coniici potest, ex lib. 3. Liuij, Deca. 5. ex Dione, & ex epist. Cicer. ad Atti. sed vide Plutarc. in Proble. dum de Ianuarij mense ait.

o Cic. pro Flacco.

p Liuius, in 9.

q Cor. Tacit. lib. 17.

anno sequẽti tot Consules exercebant, quot designati: nam designati veri Consules erant, & ius habebant, quamuis nõ adhuc illud exercerent. Sicuti de iudicibus, aliísque electis dicitur, eos iurisdictionem habere, quamuis non habeant adhuc exercitium[a]. Cæterùm, duo viri constituti Consules, exemplo Lacedæmonum, quòd minùs iniuriosi & molesti putarentur diuisa potestate bifariam, ambobus eandem vim obtinentibus, vtq; alter alterum reuereretur & reuocaretur à licentia: & quia æmulatio ad virtutis opinioné ex æquata potestate maximè nascatur. Non dabantur illis coronæ, sceptra, nec toga regia auro & purpura intexta, nisi in festis & pompis Triumphalibus assumerentur, vt ait Dion. Halicarn[b]. honoris Dei causa. Dabatur at sella eburnea in qua ius dicerent, prætexta candida, duodecim secures, cum duodecim lictoribus, qui eas per vias preferrent. Addit Cassiodorus[c], palmatam vestem, calceos aureos, sellam curulem. Refert Flauius Vopiscus preter palmatam vestem, datam fuisse fascem & baculum Consulibus, & alia quædam, de quibus vide apud eum, in Aureliano: & latè de omnibus Vuolphangum Lagum, lib, 9. commenta. Reipub. Roma. c. 4. Ausonium, in gratiarum actione pro consulatu ad Gratianum: Sidonium Apolli. lib. 8. epistola. epi. ad Siagrium 3. & 8. Ouidium, Fastor. 1. 161.

Iamq; noui praeeunt fasces, noua purpura fulget. &c.

Fuit & mos in initio consulatus, seruos manumittendi. Quia Iunius Brutus 15
primus libertatis assertor, ob detectam proditionem per Vindicem seruum Vitelliorum, eundem manumisit[d]. Hanc manumittendi initio magistratus consuetudinem, tradit Cassiodorus in formula consulatus[e]. Atque Ammia. Marcelli. eas manumissiones factas calendis Ianuarii[f]. Facit l. pridie calendis, de feriis in P. Et carmine Claudianus sic explicat[g].

Aspice mox lætum soluit clamore tribunal,
Te festos ineunte quatuor solemnia, ludit
Omnia libertas: deductum vindice morem
Lex celebrat, famulusq; iugo laxatus herili
Ducitur, & grato remeat securior ictu
Tristis conditio pulsata fronte recedit,
In ciuem rubuere genæ tergoq; remouit
Verbera, promissi fœlix iniuria voti. &c.

Fiebant largitiones in initio huius Magistratus, per Consules, & quidem 16
prodigæ Missilium nomine. Sed posteà missilia illa prohibita fuerunt[h]. Non 17
dabatur hæc dignitas nisi præsentibus & petentibus per seipsos. non enim licebat absenti per amicos petere, ex lege, vt ait Appian. Alexand[i]. Alia lege non nisi ciuis creabatur, quæ vt dixi antè, abrogata fuit, vt & antiqua quam recitari iussit Q. Fabius recusans consulatum, qua intra decem annos, eundem Consulem refici non liceret[k]. Nam ea non fuit perpetuò seruata ob penuriam hominum, vel quòd hominibus illis qui repeterentur, tum maximè Respub. egeret. Consularis ætas erat olim annus 43[l]. Vlpianus autem & posse accidere ait, vt minor sit viginti annis[m]. Antiquus Cõsul hac formula nouum denunciabat. *Quod bonum faustum fœlix fortunatúmque mihi Magistratuique meo, populo plebique Romanæ. L. Licinium Consulem denuncio*[n]. Iurabant noui Consules imprecatione & conceptis verbis, quibus caput suum domúmque suam, si scienter fefellissent, idolorum, quæ putabant Deos, iræ consecrarent. Cuius iuramenti forma integra extat apud Polybium, in 3. & Plutarchum in Sylla. Cuius essent potestatis, & fines eius Magistratus, notũ est,
ex eo quod monui, Consules in locum Regiæ authoritatis, quibusdam tan- 18
tùm ademptis, suffectos: vt meritò dicantur tutores annui Reipub. publici consilii principes, amplissima potestas Consulatus[o], & vt Cic. dicit. *honorum populi finis est Consulatus*[p]. Polybius notat Consules habuisse propè potestatem regiam, non autem tantam absolutè. Illud enim, ne imperium esset merum

a l. 6. quib. ex cau. maior. in int. restit. C. glo. 1. in l. priuatorum, C. de iurisd. om. iudic.
b Halicar. in 4.
c Cassiod. In 6. Varia. c. 1. vide l. 1. de Consul. lib. 12. C. §. 6. co. in authen.
d Liui. in 2. Plutar. in Problem. Pomp. in l. 2. §. initium successionis, de ori. iur. P.
e Cassio. lib. 6. Varia. in form. cõsula. & c. 1.
f Ammia. Marcellin. lib. 22.
g Claudia. in 4. Honorij consulatu.
h toto tit. de Consul. & non sperg. pecu. lib. 12. C. tit. de Consulib. in auth.
i Appia. Alex. lib. 2. bello. ciuil.
k Liu. l. 10. Flor. in libris 50. & 56. Epito.
l Cic. 1. Orat. con. Antonium.
m Vlp. in l. vni. §. 6. de offi. Consul. lib. 1. P. tit. 10.
n Cic. pro Mure.
o Cic. contra Rullũ.
p idem pro Plancio.

merum & summum prohibebat, quòd populus sibi potestatem retinuerat:
& cuius Magistratus, siquidem Tribunus pleb. erat Magistratus[a], iubere po-
terat duci Consulem in carcerem. Sicut quidam colligunt ex verbis Cice-
ronis, in Oratione Agraria contra Rullum. *Ego is Consul, qui concionem metuam?
qui Tribunum pleb. perhorrescam? qui sapè & sine causa tumultuer? qui timeam ne mihi
in carcere inhabitandum, si Tribun. plebis duci iussisset?* &c. Liuius, iura omnia re-
giæ potestatis & insignia primos Consules tenuisse ait[b], ídque tantummo-
do cautum, ne si fasces habuissent duplicatos, duplicatus terror videretur.
Fas erat illis, quotiescunque visum esset, Senatum habere: sed exercitū scri-
bere, legiones supplere, naues reficere, carúmque numerum augere, loca pu-
blica ædificare, instaurare, atque alia huiusmodi iniussu Senatus facere, eis
interdictum erat. De his & Polybius ita scribit[c], *Consules Romæ præsentes, ante-
quam exercitus educantur, omnium publicarum actionum potestate funguntur, iis reliqui
principes cuncti subijciuntur & obediunt, præter Tribunos plebis: illi in Senatum lega-
tiones dicunt, & vrgentia negotia proferunt, & totum negotium ipsi exequuntur: illorum
est conuocare concionem, proferre edicta, ea quæ à pluribus decreta sunt, dispensare. Deni-
que & bellicus apparatus ad eos pertinet, atque vniuersæ quæ sub cælo est œconomiæ pro-*
19 *pe imperatoriam ac regiam habet potestatem*, &c. Per ambobus Consulibus qui-
dem potestas, tamen prior ille inter illos honore, qui prior allectus erat, etsi
secundo loco allectus alias Consul fuisset secundùm legem Iustiniani[d]. Et
constitutum, vt non vtrique duodecim lictores cum duodecim fascibus &
securibus præcederent: sed per singulos menses alteri adessent duodecim
secures, alteri duodecim lictores. & ita vicissim post mēsem secures sibi tra-
derent[e]. Quare si in castris essent ambo, non simul imperabant, sed alternis
diebus[f]. In rogandis sententiis in Senatu, vt in principio Calendis Ianuarii
fuerat institutum, sic toto anno seruabatur, vt colligitur ex Suetonio in Iu-
20 lio Cæsare, c. 21. Fuit vtriusque & officium, vt Censorum, examinare manu-
missiones faciendas seruorum qui sint, qua de causa, & quomodo liberta-
tem assequuti sint[g]. Hoc est quod Vlpian. videtur dicere, reseruatum esse
Consulibus suo tempore illud, manumittere & consilium manumittere vo-
21 lentibus præbere[h]. Virgis vtebantur Romæ, extrà & securi iure prisco: sed
postea successu temporum, potissimùm sub imperio Augustorum, imminu-
ta est paulatim authoritas, & tandem abolita omnino Democratia. Nam
consentiente populo in Octauii Augusti imperium, authoritas declinauit
plurimum, quæ sub dictatoribus fuerat penè extincta, quanquam Cæsares
huic magistratui quendam honorem haberent in aliquibus, vt inescaretur
interim incautus populus, & veluti quibusdam præludiis assuesceret se mo-
22 narchiæ. Sic enim fert volubilitas humanæ naturæ, vt quæ nunquam in eo-
dem statu subsistat: quæ'ue ex aliis senescentibus, quæ displicere incipiunt,
alia noua regeneret: vt quod fuit, atque aliquando displicuerit, placere inci-
piat, & contra. Respublicæ in suo statu, & pueritiam & iuuentutem, sene-
ctutem, & interitum patiuntur. Reges interdum sibi causam subuersionis
regni præparant, vel excessu vel defectu, vel tyrannide, vel nimia indulgen-
tia. Ita & in aliis rebus publicis, quarum sex species habent ferè ortus & in-
teritus ex sese causas & successiones, quas explicat his verbis Polybius[i]. *Sex
sunt*, inquit, *politiarum genera. Monarchia, quæ natura constat: neque tamen qualibet
monarchia statim regnum dici debet, sed ea duntaxat quæ subditorum consensu concedi-
tur, & magis pro animi sententia regitur ac gubernatur, quàm timore & violentia. Ex
monarchia Regnum nascitur: vbi verò regnum in mala cognata, tyrannidem scilicet, mu-
tatur, rursus ex horum destructione Aristocratia, id est, optimatum gubernatio, prouenit,
quæ tamen natura quadam in Oligarchiam mutatur. Cùm verò multitudo iniustitiam eo-
rum qui præsunt ira percita vlciscitur, nascitur Democratia, id est, populi dominatio. Rur-
sum cogente plebis contumelia & iniquitate, temporis successu Ochlocratia insurgit, sedi-
tioque popularis, vt necesse sit redire ad Monarchiam.* Et posteà, *quemadmodum ferro
rubigo,*

a vt vocat & Iustin. in §. plebiscitum, de iure natur. dubitat Plu. an Problem.

b Liuius, in 2.

c Polyb. lib. 6.

d Iustin. in l. 1. de Cō sul. lib. 12. C.

e Dio. Halic. in 5.

f Polyb. lib. 3. histor. vide Plut. in Fabio Maxi.

g Dio. Halic. in 5.

h Vlp. l. 1. de Consulo. P.

i Polyb. in 6.

rubigo, ligno vermiculi ac teredines aduersantes, pernitiem adferunt: vt etiam si externa omnia nocumenta effugiant, ab istis tamen quæ cognata habent, absumantur: Eo pacto Reipub. cuilibet pro natura ipsius quædam adgnascitur & adhæret peculiaris malitia. vt pote regno, Monarchia: Aristocratiæ, Oligarchia: Democratiæ, bestialis Cheirocratia, seu seditio plebis. Vt fieri nequeat quominus cuncta prædicta, dicto iam decursu temporum, dictóque iam modo, non mutentur. Exemplum cape ex eo quod nunc in manibus 23
est, vide Romanum regnum superbia vnius in manus cadere Consulum, à Consulibus in plebis contentionem, in Decemuiros, & in Tribunos: à Tribunis & Consulibus, in Dictatorem: à Dictatore, in Triumuiratum: ab eo, in seditiones: ab his, in populum: à populo, in Augustũ & Monarchã. Vt certè 24
vix electio liqueat, quæ sit melior an vnius an plurium gubernatio. Cæteris tamen paribus, semper Monarchia præstantior & securior habita est apud benè sentientes[a], & qui experti fuerunt furores & varias populi mentes. Hec enim natura multitudinis est, vt ait Liuius[b], vt aut seruiat humiliter, aut superbè dominetur. Vulgus, facta fortunatorum non conatur imitari: sed luxum sequendo, suam incontinentiam publicè traducit[c]. Dominus noster IESVS CHRISTVS, qui totius potestatis fons, vnus Deus & homo, hominibus suo loco reliquit in hoc seculo vnitatem potestatis in animam, vnitatem potestatis in corpore & bona. Homini vna tantùm regens anima: in mundo hoc visibili, vnum sidus regium in alia habens, Sol. Omnia animantium corpora, vnum caput tantùm habent: Apibus & Gruibus, vnus Dux. Non benè resonant fides vel voces, nisi sit vnus consensus. Perfectum dicitur, quod vnitatem accipit: & quod ab vnitate suæ compositionis deficit, interitui proximum est, siue res naturales, siue artificiales contempleris. Potentius fortiúsque, quod vnius tantùm mouetur imperio: nam vbi plures imperant, factiones fiunt, vt variæ sunt hominum sententiæ, & est ad dissentiendum facilis humana fragilitas, eáque sine discretione vel inquisitione eius quod fit, sed affectionis eius qui iubet. Cùm plurium voluntates vni coniunguntur, cessat omnis dissidendi occasio. Et virtus vnita melior & efficacior seipsa dispersa. Sunt alia quàmplura, quæ veram possunt probare hanc sententiam, melius esse vnum imperium quàm plurium in Repub. quę facilè colligi possunt ex oppositione, collatione, contrarietate specierum Rerumpublicarum: consideratis causis & rationibus primi imperii hominis, in creata: patrisfamilias, in familiam, in liberos: & ex successu, & fine omniũ Rerumpub. Item si adiicias, maiorem esse semper debere qui iubeat, minorem qui obtemperet: æquales verò non posse rectè sibi imperare. Animaduertere quoque licebit in Democratia, inuito etiam sed necessitate cogente populo, imperasse vel gessisse Rempub. perpetuò quosdam selectos, ex quibus si plures authoritatẽ accepissent, natę fuissẽt atroces seditiones. Etenim imperfecta est omnis semper res, & proinde gubernatio, quæ ad suam vnitatem non peruenerit. Sed hæc prosequi & probare latius otium mihi nõ est, & potius ad Rhetorum declamationes, quàm ad properantem ad iudiciorum exitum, pertinent. Scio nihilominus his plura obiici posse, præcipuè 25
principum Tyrannidem, exactiones intollerabiles Monarchæ, crudelitatem, negligentiam & incuriam defensionis populi, & his similia. Sed vnica solutione respondebo, quod scriptum à Mario Maximo, & dictum Traiano ab homunculo, Rempub. propè meliorem & tutiorem esse, in qua princeps malus est: ea, in qua sunt amici principis mali, & vbi principes plures mali. Siquidem vnus malus, potest à pluribus bonis corrigi: multi aultem mali, non possunt ab vno, quamuis bono, vlla ratione superari[d]. Et vt ait Dio Cassius[e], populi seu Democratiæ principatus, in Repub. speciosum nomen habet: videtúrque ex legum æqualitate, non plus vni quàm alteri tribuere. Verùm reipsa comprobatur, nihil ei cum sua appellatione conuenire. Contrà Monarchæ nomen, auditu difficile: penes vnum tamen summam esse Reipub.

a Disputat hãc quæstio. Aristot. lib. 5. Polit. c. 11. & 12.

b Liu. lib. 4. deca. 5.

c Suidas, in verbo, Διατρίζω.

d Lamprid. in Alex. Seuero.

e Dio. Cass. lib. 44. histor.

pub. conducibile omnium maximè est. Facilius enim quispiam vir bonus vnus, quàm plures, reperitur: vt si illum quis inuenire difficile putet, necesse est fateatur, & plures inueniri difficilius esse. Non est certè putandum, viros aliquos damnasse Monarchiam, quòd vellent probos semper præfici: sed quia ipsi ambitiosi nimiùm, & magis sibi quàm aliis deferri desiderarent. Puto hoc experiri quotidiè illos qui sub Reipub. nomine degunt. Vident enim multa viris indigna ab ambientibus Magistratus committi, vt popularem auram aucupentur, vt probos actu vel vi à gubernaculis deturbent, vtq;

26 ipsi imperent populi prætextu. Vidi alicubi homunciones, ciuitatum Magistratus municipales ambientes, & venales voces eligentium mercari, vt vel sederent in populari administratione cæteris optimis ciuibus infesti, vel vt prædam ex populo compilarent: vidi & eo decurionatu ita reddi tumidos & inflatos, vt vix seipsos qui essent agnoscerent: quamuis scirent post annum abeundum esse Magistratu. Quid, bone Deus, isti futuri essent, si perpetuam illis Deus donaret Democratiam! Certè Tyrannis essent quibuscúnque, & lupis peiores. Ex fece enim plebis cùm quis repentè in honores erigitur, insuportabilis & omnino odiosus efficitur, vt pote qui subita mutatione, velut ebrius honore cuius indignus erat, quomodo in honore se temperare debeat, nescit. Vt facilè inebriatur qui sitim passus merum abundè bibit, quum sciat se iterum cariturum eodem. Cùm tamen Princeps & Monarcha perpetuus, omnibus numeris dignitate plenus, rationem cousideret, & dignitate satiatus & assuetus eius honoribus, nihil habeat antiquius in animo, si vel mica ei sit salis, quàm fungi dignitate, certus quando & quæ voluerit

27 subditis imperare se posse. Sed & demus vnius principis graues esse canones, tributa, indictiones, superindictiones: nónne tollerabilius est populo, vnius ingluuiem pati, quàm plurium auiditatem? Vnus iam locupletatus, amplius non officit: at si vno locupletato & depulso, vt in Democratia fit, alium & alium aduoces & sufficias, regni ciuitatísque pecuniam breui tempore consument funditus. Recordemur hìc quæso, & ita finem facio, apologi lepidissimi Æsopi[a] in causa Demagori Herinacei, qui voluit vulpi μυιοσόβης esse. Cùm enim vulpes in foueam decidisset, fluuium transeundo, eíque longo tempore cùm exire non posset, afflictæ muscæ multæ caninæ insedissent, eam transiens aspexit Herinaceus, misertúsque eius rogauit, si vellet vt ab ea caninas muscas depelleret: cúmque ipsa negasset, causam miratus quærebat. Tum illa, iam inquit, hæ saturæ parùm iam sanguinis trahũt: quòd si has tu excuties, famescentes venient aliæ, quæ quod mihi sanguinis restat, totum ebibent. Quod etiam in praxi norunt, qui variorum rectorum experiuntur mutationes.

[a] de quo scribit Aristot. lib. 2. Rhet. ad Alex. c. 20.

De Patritiatus, & Censoris potestate. Cap. 16.

Lib. 50. P. tit. 15. Lib. 12. Cod. tit. 3. De censib. & censitorib. lib. 11. C. tit. 57.

1 *Consularis dignitas prima post imperatoriam aliquando.*
2 *Patritiatus dignitas secunda post imperatoriam, & summa. Qua. nu.* 3.
4 *Patritij tempore Romuli, & posteà qui.*
5 *Censores Romanis quando additi, qui primi creati, & ad quid. ex quo appellati. & numero* 6.
7 *Censuræ partitio.*
8 *Censorum de quibus erat iurisdictio seu cognitio. & seq.*
9 *Senatores Censores legebant.*

 10 *Morum*

FVIT ante Imperatoriam potestatem, Consularis, exactis 1
regibus, prima potiórque in regenda Republ. quanquam cō
silii instar Cōsulibus essent Senatus & populus, ad quos ne-
gotia decernenda, quæ ipsi exequerentur, deferrentur. Sub
imperatoribus primùm illa imminuta & posteà sublata, cœ-
pit ex prima secunda dici dignitas post imperatoriam, vt
Iustinianus etiam verbis aliquando eam declarauit, dum adularetur popu-
lo[a]. Verùm & ille alibi Patritiatus dignitatem præposuit, secundámque post 2
Imperatoriam fecit[b]. Sicut & tempore Græcorum imperatorum, illa sum-
ma post Imperatoriam fuit. Et hæc non ex successione, sed à principe con-
cedebatur. Sic Carolus Magnus Patritius factus est, antequam fieret Impe-
rator Romanorum ab Adriano summo Pontif[c]. Patritiíque tunc temporis
Reipublicæ, vt patres filiis prospiciebant. Ostendit autem Cassiodorus, qui 3
& ipse fuit hac dignitate decoratus, formulam Patritiatus, & qualis ea fue-
rit dignitas, & quomodo à principe Patritii honorabantur[d]. Honorabantur
enim à principe loco patris, quare ea adepta dignitate soluebantur patritii
à patria potestate[e]. Πατρίκιος, inquit Suidas, πατὴρ τοῦ κοινοῦ, Patritius pater com-
munis seu Reipubl. Quócirca hæc dignitas, maximè conuenit cum Consu- 4
latu. Sed & longè alia est à Patritiatu priscorum Romanorum, quem con-
fundit Accursius & eius asseclæ cum illa dignitate. Nam teste Liuio[f], Patri-
tii dicebantur Senatorii ordinis viri, quíque essent ab iis progeniti. Et ali-
bi[g], Patritios dictos dicit, qui patrem ciere auúmque possent, id est, inge-
nuos. Aliter & Patritii nobiliores & illustres vocati, ex instituto Romuli,
qui cùm ordinaret suam Rempublicam, illustres genere & virtute celebres,
opibúsque vt tunc ferebant tempora abundantes, quibus essent liberi, se-
creuit ab obscuris, egenis, & humilibus, & hos vocauit patres: alios ple-
beios, exemplo ab Atheniensium Repub. sumpto. in qua bifariam erat di-
stributa Reipub. multitudo, in patritios ex illustribus familiis, pollentes o-
pibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: & in cæteros ciues rusticos, quibus
nullum erat in Repub. suffragium, licet tandem ii quoque ad Magistratus
gerendos admissi sint. Et hoc ipsum penè iisdem verbis explanat Dionys.
Halicarn[h]. Additi etiam sunt Consulibus Censores, veluti subadiuuæ, pri- 5
mùm quidem ad censum exigendum, cùm Consules bellis occupati non
sufficerent,

a §. pen. de Consul. in auth. Nouel. constit. 105.
b l. nemini, de Consul. lib. 12. C. vbi gradus magistratuum ad hanc dignitaté.
c c. Adrianus, 63. dist.
d Cassiod. li. 6. Variar.
e l. sancimus, l. fin. de Consuli. lib. 12. C. & §. filiusfam. quib. modis pa. pot. sol. §. generaliter, tit. constit. quæ de dignitat. in authent.
f Liu. in 1.
g Idem, lib. 10.
h Halicar. in 2.

sufficerent, & populus Romanus auctus esset[a]: ab exactis regibus anno 68. ab vrbe vero condita 312. M. Geganio Macerino iterum, & T. Quintio Capitolino quintùm Coss. Primique creati Censores, L. Papirius Mugillanus, & L. Sempronius Attratinus. Posteà verò illorum potestas ad mores porrecta est. Sed audiamus Liuium hæc suis verbis referentem[b], *Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine orta, quæ posteà tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen, Senatus, equitúmque centuriæ, decoris dedecorísque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorúmque locorum, vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent.* Factum & hoc docet, quo tempore prædicti Consules docerent ob continuas Consulum militias, aliásque res censum legitimum annis decem & septem intermissum esset, pluribúsque ob id fieri supremam iniuriam. Et iterum quando ad mores censendos animum adhibuerint, docet: *Censores,* inquit, *vacui ab operum locandorum cura, propter inopiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduertunt, castigandáque vitia, quæ veluti diutinos morbos corpora ægra ex sese gignunt, nata bello*
6 *erant.* Censores à re appellati sunt. *Censio,* inquit Sext. Pompeius, libris de verborum significatione, *æstimatio: vnde Censores. Censores dicti, quòd rem suam quisque tanti æstimare solitus sit, quantum illi censuerint. Et censui censendo agri propriè appellantur, qui & emi & venire iure ciuili possint.* Prædia videlicet, quæ essent mancupi, de quibus fieri poterat professio apud ærarium & Censorem, vt ait Cicero in oratio. pro Cecinna: *Nam agri qui non hoc iure, sed vsu tantùm tenebantur, censui censendo non dicebantur, neque in censum deferebantur à possessore.* Et Varrò[c], *Censor ad cuius censionem, id est, arbitrium censebatur populus.* Con-
7 stat ex his duplicem fuisse censuram, rerum seu facultatum, & personarum: & binos fuisse Censores creatos, æqualis tamen & eiusdem potestatis. De
8 quibus autem censura fieret, lex duodecim Tabul. apud Ciceron. posita sic indicat. *Censores, populi æuitates,* id est, ætates, *soboles familias pecuniásque censento: vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuento.* Aitque Plutarchus[d], Censura maximè omnium magistratuum reuerentiæ, plurimæ potestatis, tum in aliis rebus, tum maximè ad morum emendationem. Nam Senatores è Senatu remouere potest, equitibus equos adimere, ex plebeiis ærarios facere, notare infamia, censum agere, lustrum condere. Census itaque fiebat de numero personarum & bonorum, & à tempore quo primùm nati erant. Et ita censum habuit personarum quoque primùm Ser. Tullius Rex[e], & post eum Consules[f], & Censores[g]. Et Dionys. Halicarnass. in fine 11. lib. *Censum necessarium ait legitimum, ex quo numerus militaris ætate hominum cognoscebatur, diuitiarúmque magnitudo, pro modo quarum oportebat vnumquenque ad bellum tributa pendere, nullo intra decem & septem censu condito, à Luc. Cornelij & Q. Fabij consulatu. Ita vt boni quidem viri & vtiles, in censibus militiisque essent: Flagitiosissimi verò & prauissimi, sine censu relinquerentur, locúmque alium perciperent in quo liceret eis vt vellent viuere.* Censebant & notabant in tabulis nomina omnium, ætates, vxores, liberos, locum vbi habitarent, vel in vrbe, vel in agro. Sicuti minutatim rerum numerus, locus, domus, vicini describebantur[h]. Ita enim Seruius Tullius[i], à quo populus Romanus primùm relatus est in censum, digessit in classes, & in curias collegiáque distribuit, atque eius solertia sic ordinata est Respub. Vt omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorúmque discrimina in tabulis referrentur: acsi maxima ciuitas minimæ domus
9 diligentia contineretur, vt iisdem verbis scribit L. Florus, & alii[k]. Sextus etiam Pompeius scribit, ad officium pertinuisse Censorum ex Tribunitia potestate, vt ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent: quò factum est, vt qui præteriti essent, & loco moti haberentur, essent igno-
10 miniosi. De moribus quoque personarum cognouisse, & censuram habuisse constat. & ita puniebant inertes, qui incuriosè agrum vineámque tractauissent, pœna qua ærarios facerent: & Romanum equitem, qui equum gra-

a l. 1. §. post deinde cùm census, de ori. iur. P.

b Liu. in 4.

c Varro, 4. de ling. Lat. l. censere est, 111. de verb. sig. P.

d Plut. in vita Pauli Æmil.

e Dio. Halic. in 5.

f idem, in 9.

g Liu. in 4. & ferè alibi in aliis libris, & in epito. eius apud Florum, lib. 13. 14. 16. 18. 19. 20. 40. 42. 46. 47. 48. 54. 56. 59. 60. 63. 98. 115.

h l. de ætate, 3. & l. forma censuali, de censibus, P.

i Dio. Halic. in 5.

k Flor. lib. 1. Epito. c. 6. Liu. in 1. Eutrop. lib. 1. c. 9.

cilentum aut parùm nitidum habuiſſet[a]. Referebant in ærarios, hoc eſt, in-
ter eos qui ærario pendere debebant, pœnæ nomine, eum qui intempeſti-
uè laſciuiſſet, qui oſcitanter eis reſpondiſſet, vel irreuerenter loquutus fuiſ-
ſet[b]. Equiti, qui nimiùm pinguis & obeſus eſſet, equum adimebant[c]. Co-
gnoſcebant & de moribus coniugum, & accuſatione eorum, de ſponſali- 11
tiis quoque quæſtionibus, iudicio cenſorio vel prætorio certabatur[d]. Exi-
gebántque Cenſores ſolenne iuramentum de vxoribus, his conceptis ver-
bis, *Et tu ex animi tui ſententia vxorem habes*[e]*?* Facit relatum a Cicerone[f], *quod
ridiculè reſpondit Catoni Cenſori L. Portius Naſica, cum ille, ex animi tui ſententia tu
vxorem habes? non herculè inquit, ex animi tui ſententia.* Si vero in ſolenni iura-
mento reſpondiſſet maritus, ſe non habere ex animi ſui ſententia vxorem,
vel ob prauos mores iuſſiſſet vxorem res ſuas ſibi habere, cognoſcebat Cen-
ſor ſi ſibi videretur, de moribus, & coercebat. Huc pertinet lex quæ ſtatuit,
conueniri non poſſe pacto inter coniuges, ne de moribus agatur[g]. Concur-
rebat & accuſatio morum, interdum viri & vxoris quo caſu neuter audie-
batur[h]: niſi alter coniugum moribus illis argueretur eſſe, qui ſoluere pote-
rant matrimonium[i]. Sed opinor poſterioribus temporibus, in coniugio iu-
dicium de moribus Cenſorum ſublatum: remanente tamen legum publi-
carum de illis in manu ordinariorum iudicum executione, vt admonet ru-
bric. *C. de repudijs, & iudicio de moribus ſublato*. Fuit & Cenſorum notio in 12
tranſigentes vitam in cœlibatu. Et ita Camillus & Poſthumius, Cenſores,
æra pœnæ nomine, eos qui ad ſenectutem cœlibes peruenerant, in ærarium
deferre iuſſerunt, iterum puniri dignos dicentes, ſi quodammodo de tam
digna conſtitutione queri fuiſſent auſi[k]. Subinde cùm Q. Pompeius & Q.
Metellus Cenſores primùm plebei facti fuerunt, Appio ſeu C. Claudio, &
M. Perpenna ſeu Perperna Coſſ. Metellus cenſuit, vt vxores omnino o-
mnes liberorum creandorum cauſa dicere cogerentur, cuius oratio in Au-
guſti tempora perdurauit. Nam eam Auguſtus Cæſar cùm de maritandis
ordinibus ageret, velut eo tempore ſcriptam, in Senatu recitauit[l]. Cogno- 13
ſcebant & non ſolùm de matrimonio ſpreto, ſed etiam & de malè tracta-
to. Et ita M. Valerius Maximus, & C. Iunius Brutus Cenſores, L. Antonium
Senatu mouerunt, quòd quam virginem in matrimonium duxerat, repu-
diaſſet, nullo amicorum in conſilium adhibito[m]. In ſumma, vt cum Dione
Caſſio[n] dicam, Cenſoris poteſtas erat, quæ priuatim quoque in vniuſcu- 14
iuſque vitam ius habebat. Et vt rurſum ait, ex cenſoria appellatione, in vi-
tam & mores inquirendi, cenſus agendi, in equeſtrem ac Senatorium ordi-
nem adſcribendi, alióſque ex his remouendi pro ſuo arbitrio licentiam
conſequebantur[o]. Vt ferunt[p] C. Fabritium Licinium, & Q. Æmilium Pa-
pum Cenſores Romæ, P. Cornelium Rufinum, qui bis Conſul & Dicta-
tor fuerat, Senatu mouiſſe, cauſámque iſti notæ ſubſcripſiſſe, quòd eum
comperiſſent argenti facti cœnæ gratia, decempondo habere. M. Anto- 15
nius, & L. Flaccus Cenſores, Duronium Senatu mouerunt, quòd legem de
coercendis ſumptibus conuiuiorum latam, Tribunus plebis abrogauerat[q].
Datum & aliquando negotium Cenſoribus, ne in fœnore modus excede- 16
retur[r]. Et penes eos fierent teſtamentorum & inſtrumentorum publicorum
inſinuationes[ſ]. Legimus & Cenſores M. Attilium Regulum, & L. Furium
Philippum, iuſſiſſe poſt Cannéſem infœlicem pugnam, L. Cæcilium Metel-
lum, Quæſtorem, cęteróſque eiuſdem noxæ reos cauſam dicere, qui cum eo
iuraſſent ſe Italia abituros: pronúciaſſéque, eos verba, orationémque aduer-
ſus Rempubl. habuiſſe. & ademiſſe habentibus, equum, tribúque mouiſſe, &
ærarios feciſſe[t]. Erant ſimiles iſtis Cenſoribus apud Carthaginenſes, qui di- 17
cebantur Præfecti morum. quod innuit in Hamilcare Æmilius Probus, dum
ſcribit Præfectum morum vetuiſſe, ne poſthac Haſdrubal cum Hamilcari
eſſet, eò quòd eum turpius diligere ab Hannibale ſeruo ſpargeretur. Pla-
to, Cen-

a Aul. Gell. lib. 4. c. 12. Feneſt. de magiſt. c. 17. Plin. lib. 18. c. 3. & 6.
b Gell. lib. 4. c. 20.
c idem, lib. 7. ca. 22.
d Varro. 5. de ling. Lat. dum agit de ſponſio.
e Gell. lib. 4. c. 20.
f Cic. 2. de Orato. vide de hoc iudicio de moribus Aſcon. Pedia. in orat. Cice. in Piſonem.
g l. conuentione, 5. de pact. dotal. P.
h l. viro & vxore, ſol. matri. P.
i l. cõtenſu. C. de repud.
k Val. Max. lib. 2. c. 4.
l Abbreuiator Liuij, lib. 59.
m Val. Max. li. 2. c. 4.
n Dio. Caſſ. lib. 40. hiſtor.
o Idem, lib. 53.
p Gell. lib. 17. c. fin. Val. Max. lib. 2. c. 4.
q Idem, ibidem.
r Feneſt. lib. de Magiſtrat. c. 17.
ſ l. conſulta diualia, l. 23. de teſtam. C. l. repetita, C. de epiſc. & cler.
t Liu. lib. 4. decad. 3. Val. Max. d. l. 2. c. 4.

18 to[a], Censores suos constituit Magistratus, eorúmq; iurisdictionẽ præscribit, fori venalis ordinem legibus statutum conseruare: fontium quoque & templorum quæ in eo loco sunt, curam habere. néve quis iniuriosi quicquam agat ibi, & si fecerit, seruus quidem & peregrinus verberibus & vinclis pœnas luat: ciuis autem, a Censoribus drachmis centum iure censorio condemnetur. In maiorem autem multam ad huius duplum, ne condemna-
19 rent, nisi Ædiles quoque adessent. Plutarchus aliud officium & munus adfert Censorum[b], Sacrificiorũ pretia curare, & descriptionibus pręesse & of-
20 ficia distinguere. Postremum verò, quod putabant Censores agere debere, erat lustratio ciuitatis, quam vocabant *Lustrum conditum*, facto Sacrificio sue, oue, taurisque tribus: quemadmodum Seruius Tullius fecerat, vt meminit Liuius[c]. In hostiis variat, in cæteris consentit & formam adfert Dionys. Halicarnassæus, dum ita scribit[d], *perfecto censu, omnes ciues iussi sunt armati adesse in Campo Martio, ibi instructos in sua quemque centuria, equites, pedites, velites, cum solitaurilibus hostiæ, taurus, aries, & hircus, ter circumductæ circum exercitum, Marti mactatæ sunt. Hoc modo etiam nostra ætate post censum Romani lustrantur à Magistratu sanctissimo, quod lustrum sua voce nominant.* Perpulchra de lustratione exercitus seu ciuitatis, vel agrorum, & de Solitaurilibus, vide copiosè apud Lilium Gregor. Gyraldum, Syntagm. 17. histor. de deor. gentium. Censores, vt ait Varro[e], inter se sortiebantur vter lustrum faceret, ídque initio Magistratus, & aliquando lustrum condebat solus Patritius, deinde & id plebeio datum est a temporé C. Domitii, qui primus ex plebe lustrum condidit[f]. Qui primus tamen Censor fuisset, princeps Sena-
21 tus eligi solebat[g]. Censorum creandorum formula erat, vt qui peterent antiquitus censuram, essent patritii. Tamen posteà & plebeiis ea data[h]. Creabantur verò, indictis censoriis comitiis[i], maioribus auspiciis & centuriatis, vt Consules & Prætores[k]. ídque quinto quoque anno prius. Nam tantùm temporis durabat censoria potestas, postquam lustrum fiebat, donec lege Æmilia, à dictatore Mamerco Æmilio lata, suffragiis populi cautum est, ne quis vltra decem & octo menses eum Magistratum prorogaret[l]. Sicque factum est, vt intra annum cum dimidio, suo fungerentur officio Censores, & posteà abirent Magistratu, vt reliquum tempus quinquennii seu lustri, vacaret à Magistratu: nisi si qua necessitate vrgente, Censores creandi essent. Et ita quinquennio lapso, alii Censores creabantur in menses totidem decem & octo. Quare remansit lustri semper appellatio, quamuis nec semper quinto anno fieret, abeuntibus ex necessitate Censoribus, aut cùm aliquando prorogabatur in aliud tempus, habita solùm ratione eius quod fieri destinatum erat in lustri faciendi definitione ex lege. Idcircò inuenies in iure nostro, lustrum locationis, pro quinquennio[m]: quia soliti essent veteres locare prædia rustica & vrbana in quinquennium[n]. Nec me latet tamen controuersia eorum, qui dicunt Olympiada & lustrum idem esse, & illis esse quatuor annos, vt quintus semper sit initium futuri lustri[o]: aliis, & melius meo iudicio, sentientibus, lustri quintum annum, vltimum esse lustri. Quod & Martialis liquidò probat,

Vt qui prima nouo, signat quinquennia lustro,
Impleat innumeras Burrus Olympiadas.

Vide ibi prima quinquennia excipi lustro nouo. Asserũt & historiographi, qui suprà de Censoribus citati sunt, quinquennalẽ fuisse hunc primum ma-
22 gistratum. Et in fine census fieri lustrationem, id est, quinto anno. Intra tempus gerendi Magistratum, si collega moriebatur, vel vitio electus erat, debebat alter ex collegis se abdicare magistratu, neque licebat alium in locum

 eius

a Plato. 6. de legib.
b Plut. in vita Cato. Cẽsor. vide eund. in Problem. 52.
c Liu. in 1.
d Dio. Halic. in 4.
e Varr. lib. 5. de ling. Lat.
f Florus.
g Liu. lib. 7. deca. 3.
h Fenest. lib. de Magistr. c. 17.
i Liu. lib. 9.
k Aul. Gell. li. 13. c. 12.
l Liu. lib. 4. & 9. decad. 4.
m l. 4. §. res pignori. de reb. cred. P.
n l. si in lege locationis, §. si domus vel fundus, & §. seq. loca. P.
o Alc. lib. 2. Dispũct. c. 1.

eius sufficere: ex eo tempore, quo cùm C. Iulius Censor decessisset, & in eius
locum M. Cornelius suffectus fuisset[a]. Censores magistratum ineũtes prius- 23
quàm agerent, sacrorum Anserum alimenta locabant & imaginis splendo-
rem curabant: cuius rationem perquirit Plutar. in Problem. 92. Varro autem
de initiatione huius Magistratus sic scribit[b]. *Nunc primùm ponam de censoriis ta-*
bulis. Vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de cœlo nuntium erit: præconi sic
imperato, vt viros vocet. Quod bonum, fortunatum, fœlixq́, salutaréquè siet populo Ro-
mano Quirit. Reiq́, publicæ Quiritium, mihíque, collegæq́, meo, fidei, magistratuique nõ-
stro. Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatósque curatores omniũ Tribuum, si quis pro
se próve altero dari curationem volet, voca in licium huc ad me. Præco in templo primum
vocat, posteà de more item vocat. Vbi lucet, Censor, Scribæ, Magistratus, murrha vnguen-
tísque vnguntur. Hæc Censoris dignitas, aliquádo Tribunis aliquomodo sub- 24
dita, donec posteà fuit inde liberata, vt ex verbis Liuii constat[c]. *In inuidiam*
cùm essent, inquit, *Censores, crescendi ex his ratus occasionem Cn. Bebius Tribunus pleb.*
diem ad populum, vtrique scilicet Censori, dixit. Ea res consensu patris discussa est, & ne
posteà obnoxia populari aure censura esset. Cẽsurę dignitatis finis & rationes sunt, 25
vt & res ordinatæ & mores optimi in Repub. introducerentur, & introducti
conseruarentur[d]. Et illis commissa, disciplina legitima regerentur, solicitu-
dine proprii Magistratus. Néve cẽsu vel exactionibus populus supra id quod
æquum est[e], opprimeretur[f]. Et qui facultatibus abundarent, immunes cum
pauperum detrimento non essent[g]. Atque vt intelligeretur quæ prouinciæ
non essent cẽsuales, ratione rerum, ratione personarum, vel ex vtráque cau-
sa[h]. Vt autem effectum sortirentur eorum iudicia censuræ & notæ, pœnarũ 26
constituendarum datum erat arbitrium, amouendi à Senatu, adimendi e-
quum equitibus, & transferendi in ceritum tabulas plebeios[i], submouendi
à curia transferendi in aliam curiam, ærarios faciendi seu multandi, infa-
mádi: nam nota censoria inter bonos & graues infamiam habebat[k]. Remit-
tebant tamen posteà ipsi, vel eorum successores, pœnas & notas: plurésque
fuerunt qui censoria nota ad virtutem excitati, & ipsi Censores posteà fue-
runt, vt Geta, & M. Valerius Messala[l], & alii. Hodiè iure ciuili Romanorum 27
scripto, & in Gallia, censura circa mores proprium non ostendit Censorem,
sed habet iudices ordinarios, & Magistratus plures, quibus morum data est
castigatio. Mansit & in censendis seu æstimandis rebus, aliquod tantùm ve-
stigium in Censitoribus qui cognoscunt de cẽsu debito, & de exactione, iu- 28
xta l. 3. & 4. de censib. in P. qui in tabulis scribunt agros qui in censum refe-
runtur cum adiectione nominis fundi, & in qua ciuitate, & in quo pago sit,
quos duos vicinos habeat, item & aruum. quod intra decem annos proxi-
mos satum erit, quot iugerum esse videatur: vinea, quot vites habeat: oliue-
tum, quot iugerum sit, quot arbores habeat: pratum, quot iugerum, &c. Quę
qui defert, æstimat: non Cẽsor[m]. Si seruos quis deferat in censum, debet scri-
bere & profiteri nationes eorum, ætates, res, officia, & artificia specialiter[n].
Possessio ad exemplum horum fiebat per possessores, in tabulis censualibus
proximarum vrbium tributariarum, syluarum, lacuum, salinarum[o]. Cẽsus au-
tem modum, is qui dicebatur Perquator seu Censitor, aliquo tempore im-
ponebat, secũdùm quantitatem & qualitatem rerum professam[p]. Isq; quon-
dam mittebatur in prouincias ad inspiciendas res censendas, vt referret quę
malè essent censa, quæ grauarentur in censu prouinciæ: quæ facta sterilia,
quę́ve fertilia essent, & in quibus fertilia cum infertilibus essent tributo cõ-
pensatione facta æquanda[q]. Quę tamẽ inspectio & æstimatio fuit in aliqui-
quibus prouinciis sublata, inducta loco eius tributi, quod ita percipiebatur,
oblatione[r]: exceptis desertis agris seu vacantibus, qui æstimatione facta lo-
cantur possessoribus. In quibus, vt & de peræquationibus olim, licitum est 29
conqueri contra peræquatorum & censitorum iniuriam, de iniusto onere
infra annum[s]. Vt si per gratiam vel inuidiam, vel negligentiam, culpam in-
currissent

a Liu. lib. 9. Deca. 1. Plutar. in Problem.
b Var. lib. 5. de ling. lati.
c Liui. in fi. lib. 9, Decad. 3.
d vt sup. dictum est,
e l. 1. 4. & pen. de censib. & censitor. lib. 11. C.
f l. 4. §. 1. de censib.
g l. cùm possessor, §. eod.
h de quib. in l. 1. 2. 3. pen. & fi. eod tit.
i Asco. Pedia. in orat. in Pisonem, & author Rhetor. ad Heren.
k vt ait Gell. lib. 7. c. 18.
l Val. Max. l. 2. c. 4. in fin.
m in l. forma cẽsuali, de censib. P.
n d. l. in forma, §. in seruis deferendis
o d. l. forma, cum suis §§.
p l. 2. & 3. de censib. & censito. lib. 11. C.
q l. omne territoriũ. eod. l. qui villa, cũ ll. seq. de omni agro desf. lib. 11. C.
r l. fi. de anno. & tribu. lib. 10. C. tit. 16.
s l. qui grauatos, & l. fin. de censib. lib. 11. C. tit. 57.

currissent peræquatores, & qui discutiebant æstimationem rerum, cum bonorum iactura in quadruplum multam subirent[a]. Quemadmodum & contrà, qui mendacii in professione conuicti essent, condigna pœna afficiebantur[b], & res fisco deferebátur iure commissi[c]. Fiebat & professio aliquorum inquilinorum & colonorum, quórum nomine census prestabatur Reipub. à dominis qui cogebantur profiteri[d], & finitiones præstare pro censitis, hoc est, in censum relatis, seu pro colonis originariis, in locis vbi censiti erant. Et hoc munus seu tributum sequebatur dominos prædiorum quibus adscripti & cum quibus censiti erant[e]. Sequebantur enim prædia[f], & prædia illorum distractionem[g], censiti adscriptive.

a l. peræquatores, eo.
b l. 2. eod.
c l. 3. de vecti. & commi. C. l. commissa, de public. & vnde P.
d d. l. forma cēsuali, §. si quis inquilinū de censib. P.
e in l. 13 penes quos, de agric. & censit. lib. 11. C. tit. 47.
f l. si quis prædium, eod.
g l. quisquis, eod. tit. C.

De Dictatoris potestate & imperio. Cap. 17.

1 *Dictatura initium.*
2 *Dictator Monarcha dictus. Quare Dictator, & quis sit. & nu. seq.*
3 *Dictator à collega vel principe, non à populo creabatur.*
4 *Dictator vnus tantùm fiebat, & quando duo.*
5 *Regia dignitas annua.*
6 *Francorum legislatores qui, & num Dictatoris nomine dicti.*
7 *Magistri domus regiæ siue Meieri Franciæ, num Dictatores dicti.*
8 *Magistratus omnes in potestate Dictatoris, excepta Tribunitia potestate.*
9 *Equo vti, quare non licebat Dictatori.*
10 *Dictator à quo diceretur, qua forma, ex quibus, quando crearetur & quarum rerum causa, & quandiu Dictaturæ tempus durauit. & nu. 11. 12. 13. 14. & 15.*
16 *Annales, & anni clauis fixis numerati.*

1 MAGNA vis necessitatis vrgētis, quæ etiam superbissimos cogat stultitiam suam fateri, & aliquando resipiscere. Putabant Romani in tuto esse, excusso vnius Monarchæ regno, & sine eo rectè à pluribus gubernari Rempublicam posse: sed ecce vix nouem anni elapsi fuerūt à depulsione regum, cùm cœperint trepidare vbi audierunt Manlium Octauium Tusculanum Tarquinii Superbi generum, qui & penes illum exulabat, cum quadraginta populis in se cōiurasse, Latino, Sabinóque bello impendente: atque ideò ad vnius imperium recidere, quem Dictatorem dixerint[h], & Monarchas. Sicut his verbis ex græco conuersis Plutarchus ait[i], *Ante pugnam ineundam Deos cōsulere mos fuerat*, scilicet Romanis, *& in minoribus periculis sæpe Monarchas, quos Dictatores appellabant, eligere consueuerant: non ignorantes quantùm in se vtilitatis periculosa tempora haberent, si vnus in principatu vna sententia & libera & impuni Magistratu fungeretur, & in manibus ad res pulchrè ordinandas iudicia retineret.* Vocatúrque ab iis qui græcè res Romanas narrant, δικτατωρεία, ἀνυπεύθυνος μοναρχία,[k] absoluta potestas, & liberum imperium. Quis sit,
3 & quare appelletur Dictator, Plutarchus docet[l]. *Non enim*, inquit, *Dictator à populo aut à Senatu deligi potest, verùm alter Consulum, aut Imperator, progressus ad populum, quem censeat Dictatorem dicit. Vnde quia dictus sit, Dictatorem appellāt. Nonnulli Dictatorem ab eo nuncupatum appellant, quòd non populi suffragio aut assensu, verùm quòd is censeat, imperétque. Si quidem iussa Magistratuum, quæ Græcis διατάγματα.* Romani vocant edicta. Eadem ferè scripsit Varro, *Dictator*, inquit[m], *quod à Consule dicebatur: cui dicto omnes audientes essent.* Et alibi[n], cùm de verbo *dico*, tra-

h Liuius, in 2. Dion. Halic. in 5. Fenest. de Magistr. c. 8. Iul. lib. de tempor. & Eutrop.
i Plut. in vita Camil.
k idem in Fab. Maxi.
l idem, in Marcell.
m Varro, libr. 4. de ling. Lat.
n idem lib. 5. de ling. lat.

ctat,& quòd à δικάζω, indico, manauerit, *Hinc Dictator magister populi, quòd is à Cõsule debet dici, hinc antiqua illa: dicis immò, & dicis caussa, & addictus*, &c. Dionys. Halicarnasseus[a], dum de T. Largio agit, primo Dictatore. *Huic primo omnium Romæ summa & libera belli ac pacis, omniúmque aliorum negotiorum potestas est credita, cum dictatoris nomine: siue à potestate edicendi & imperandi quidlibet, tum alijs præscribendi iusta & æqua suo arbitrio, quæ edicta Romani vocant: siue, vt quidam malunt, quòd à collega dictus, hoc est nominatus sit. Non enim à populo magistratum accepit more patrio, sed ab vno viro designatus*, &c. Vocabatur & is magister populi[b]. Dicta- 4
tor vnus tantùm dicebatur & fiebat, non plures. Quod Polybius[c] explicat, & refert Populum M. Minutio Rufo Magistro equitum dato Fabio Maximo Dictatori, cùm frumentantes milites Annibalis, circa Geryonem vicisset, Dictatoris etiam imperium vnà concessisse. Et iam duos Dictatores vno tempore in vnóque exercitu fuisse: rem ante eum diem inauditam, eósque legiones, sicut mos erat Consulibus, diuisisse inter se, contra Annibalem. Verumtamen posteà debellato propemodum Minutio, reparata victoria pugnante Fabio Maximo, imperii dictataturæ summa ad Fabium rediit. Fuit Dictator vnus itaque Romanis, quamuis exemplar cui similis fuit hæc potestas, duos haberet aut plures. Nam Thessali habuerunt suos Archos: Lacedæmonii, Harmostas: Albani post Amulii Numitorísque obitum, deficiente stirpe regia, Magistratus annuos cum regia potestate, quos dice-
bant etiam Dictatores. vt ex Licino scribit Dionys. Halicarnasseus[d]. Apud 5
Heduos, vocant Galli, *Autun en Bourgongne*, propemodùm fuit similis Magi-
stratus, sed annuus, qui regiam dignitatem annuam gerebat[e]. Io. Papus in 6
principio prooemii Raps. Aresto. existimat apud Francos olim fuisse dictaturam, & Dictatores tempore Pharamundi, eósque legum constituẽdarum causa constitutos. Ego nunquam memini me legisse idipsum alicubi. Inuenio tamen anno Dominicæ natiuitatis 419. Pharamundum Marcomiri Ducis Francorum Orientalium filium, electum in regem communi voto procerum, post interregnum 26. annorum, in quorum decursu post mortẽ Marcomiri primogeniti Clogionis Francorum Regis, Dagobertus & Genebaldus, tanquam Duces regnum rexerant. Eundémque lego Pharamundum tertio anno sui regni, vt restitueret leges bello sopitas & alias constitueret, ex consilio heroum, quatuor conuocasse viros prudentissimos, Salagast, Vuesogast, Vindegast, Basogast, qui leges ordinarunt, Salicas dictas, vel Saligas, vt Tritemius scribit in Breuiario historiæ Francorum, à nomine prioris nomothetæ, qui erat Iouis pontifex. Quibus postea Clodoueus, intelligentiæ capitula adiecit. Verùm isti legislatores quatuor non possunt dici Dictatores, quia non erant absolutæ & regiæ potestatis, nempe quòd imperabat tunc Pharamundus: quemadmodum neque quisquam rectè Dictatores diceret eos quibus demandauit Iustinianus compositionem Pandectarum[f], Codicis[g], & Institutionum iuris ciuilis[h]. Neque ideò Raymundus Capellanus Gregorii 9. Summ. Pont. Barchinonensis, cui Gregorius mandauit munus leges pontificias congregandi[i], Dictator vel Summus Pontifex fuit. Nec Ansegisus Abbas Lobiensis, qui tempore imperatorum Caroli Magni, & filii eius Ludouici, & nepotis Lotharii, corúmque iussu leges collegit Fran-
cicas. quæ etiam nunc excussæ extant. Lapsi quoque mihi videntur, qui pu- 7
tant[k] in Francia olim magistros domus regiæ, dici posse Dictatores, cùm integram haberent administrationem regni. Nam maiores domus regiæ, seu comites palatii, nunquam fuerunt suæ potestatis, nisi cùm regnum voluerunt, vsurparunt[l]: sed supra illos erat rex. Vt tempore Clotarii filii Chilperici, erat maior domus Garnerius, & post eum Ansegisius: & cùm Pipinus erat maior domus, erat Clodoueus Rex: post Pipinum Grunualdus filius sub eodem Rege. Sub Clotario alio Ebruuinus, quem corruptè historiographi
quidam vocāt Ebroinum. Dictator Romanus, sui arbitrii erat, neque populi 8
neque

a Dio. Halic. in fin. 5.
b Cic. 3. de fin. in fine & Varro, 5. de ling. lat. Fenest. de magistra. c. 8.
c Polyb. lib. 3. histor.
d Dio. Halic. lib. 5.
e Iul. Cæs. lib. 7. de bello Gallico.
f l. 1. §. 2. & l. 2. §. sed cùm omnia, de vet. iu. enucl. §. igitur, in prooe. Institut.
g l. 1. §. ideoque, C. de no. Cod. fac. l. 1. de emend. Cod. Iustinia. C.
h §. cúmq; hoc Deo propitio, in prooe. Institutio.
i §. penul. & fin. in prooem. decretal.
k vt Io. Duretus, in lib. *De l'harmonie & conferance des Magistrats Romains & Magistrats François*, lib. 1. fol. 40. in excuss. Lugduni.
l Tritemi. lib. 1. Bre. histo. Franco. Gagui. lib. 3.

neque principis alterius, neque Senatus imperium agnoſcebat, pendente ſuo Magiſtratu vel Magiſterio populi. Et ita de omnibus quæ libuiſſet ſtatuendi & animaduertendi habebat,& in omnes poteſtatem,tanquam Rex, ſine prouocatione[a], & ad tempus illi de omnibus ſumma concredita erat poteſtas[b], ciúſque edictum erat pro numine obſeruatum, vt ait Liuius[c], & diſſoluebat omnes Magiſtratus, præter Tribunitiam poteſtatem[d]. De hoc & Polybius[e] ſic ſcribit: *Dictator differt à Conſule, quòd Conſules duodecim ſecures præcedunt: Dictatorem, quatuor & viginti. Præterea, neceſſe eſt eos multa ad Senatum referre: at huius ſummum eſt & liberum imperium, ſub quo mox cæteri Magiſtratus ceſſant, exceptis Tribunis.* Addit inſuper gradus dignitatis hos diſciplinæ rei militaris. vt milites pareant Centurioni: Centurio, Tribuno: Tribunus, Legato:

9 Legatus, Conſuli: Conſulem, Magiſtro equitum: Equitem, Dictatori. Ab hac dignitate regia detrahi viſum eſt, antiqua lege, quòd non liceret Dictatori equo vti, niſi cùm in bellum proficiſceretur. Cùm, quòd ex eo popularem quodammodo videretur referre poteſtatem: tum etiam, quòd eum in phalange pedeſtri, quam præcipuam rati ſunt, perpetuó adeſſe debere exiſtimarent. Donec Fabius Maximus ſibi vti equo à Senatu impetrauit, vt ſcribit

10 Plutarchus[f]. Dicebatur Dictator à Conſule vno, interdum ab vtroque, vt paſſim inuenies apud Liuium: Nunquam à populo. Et ſi quando à populo diceretur in rebus ancipitibus, vt dictus Q. Fabius, is tanquam illegitimè

11 creatus, non Dictator, ſed Prodictator appellabatur[g]. Forma dicendi erat, ſine comitiis, ex more in noctis ſilentio: ſic enim his verbis indicat Liuius, de Fabio Conſule loquens[h]: *Nocte deinde ſilentio, vt moris eſt, Lucium Papyrium Di-*

12 *ctatorem dixit.* Cùm diceretur Dictator, dabatur ei dignitas tantùm ad tempus ſemeſtre, neque enim vltrà retinere fas erat[i]: & Tyranni habiti ſunt, qui hanc vltrà retinuerunt. Narrat Appianus[k], verbo non voluntate dictaturam in perpetuum Syllę datam, ſed eum liberè eam depoſuiſſe. Plutarchus etiam ſcribit[l], Syllam ſe Dictatorem dixiſſe ad annos vſque centum ac viginti, eíque deuicto Mario, factorum omnium attributam licentiam per Senatuſconſultum. In poſterùm quoque datam poteſtatem necis, confiſcationis, ſortitionum, poſſeſſionis, populationis auferendi & cõferendi regnum cuicunque libuiſſet. Dixit autem ſe ab annis 120. eſſe Dictatorem, eò quòd per totidem annos intermiſſa fuerat huius honoris vſurpatio, vſque ad ſuã Dictaturam[m]. Depoſuit tamen, tandem & priuatus mortuus eſt. Vnde Iulius Cæſar dicebat, Syllam neſciſſe literas, qui Dictaturam depoſuerit, & debere homines conſideratius loqui ſecum, ac ſe pro legibus habere[n]. Ideóque ille vſurpauit ſibi delatam Dictaturam. Nam populus & Senatus poſt deuictum Pompeium, in omnem vitam eum Dictatorem elegit, & cùm Dictatura tradidit perpetuum Conſulatum, Præfecturam morum, prænomen Imperato-

13 ris, cognomen patris patriæ[o]. Cæterùm quia hoc prætextu ipſe ſibi Monarchiam vſurpauerat, Dictaturæ honos in perpetuum ſublatus eſt[p]. Laudat in hoc Cicero M. Antonium, dum ait[q]: *Multa prætereo eáque præclara: ad ſingulare enim M. Antonij factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim iam regiæ maieſtatis obſederat, funditus ex Republ. ſuſtulit, de quo nec ſententias diximus. Senatuſconſultum quod fieri vellet, attulit: quo recitato, authoritatem eius ſummo ſtudio ſequuti ſumus, eíque ampliſsimis verbis per Senatuſconſultum gratias egimus.* Recuſauit & poſteà Octa-

14 uius Cæſar eandem, quam pertinaciter offerebat populus[r]. Poterant creari vel dici Dictatores, plebeii quoque, vt Patritii: vti ex plebe C. Martius Rutilus, dictus, qui & C. Plancium ex plebe Magiſtrum ſibi equitum dixit. Crea-

15 tus eſt porrò, quando opus erat vnius tantùm imperio, potiſſimùm dum bella imminebant gerenda. Et tunc erat poteſtas Semeſtris. Propter alias etiam cauſas creatus, quibus peractis finem accipiebat Dictatura. Sic legimus[ſ] Dictatorem creatum fuiſſe, claui figendi cauſa: quia ſicut memoria maiorum proditum erat, clauo à Dictatore fixo, peſtis ſedata fuerat. Quare & morborum ingruentem ſæuitiam, eadem claui à Dictatore facta fixione, comprimi poſſe

a Pompon. in l. 2. §. populo deinde aucto. de ori. iur. P. Liui. lib. 2.
b Aurelius Iuriſc. in l. 1. de off. pręf. pręt.
c Liu. lib. 8. decad. 1.
d Plut. in Antonij vita.
e Polyb. in 3.
f Plutar. in Fabio.
g Liu. lib. 2. Deca. 3.
h Idẽ lib. 9. Decad. 1.
i l. 2. §. populo deinde aucto, de orig. iur. P. Teneſt. lib. de Magiſtra. c. 8. Liu. 3. & 9.
k App. Alex. lib. 1. Bello. ciuil.
l Plut. in vita Syllæ.
m Vell. Pater. in poſter. vol. hiſtor.
n Sueton. in Iulio Cæſa. c. 77.
o App. Alexan. lib. 2. bell. ciuil. Sueto. in Iul. Cæſ. c. 76.
p Luc. Florus. lib. 116. Epitom.
q Cicer. 1. Philipp. in M. Antonium.
r Vell. Pater. prædi volum. poſter.
ſ Liu. in 7.

mi posse putabant. Cuius & rei causa creatus L. Manlius Dictator, clauum
fixit dextro lateri ædis Iunonis. In quo licet mirari vel imposturam dæmo-
num,vel superstitionem seu stultitiam populi Romani:vt aliquãdo eiusdem
a Liu.eod.
rude ingenium. Nam, vt ait Liuius [a], annales antea in clauis fuerunt, & per 16
numerum clauorum fixorum fuerunt anni numerati, quòd raræ literæ eo
tempore fuissent: idcircóque clauum ex lege vetusta figebàt Prætor maxi-
mus,Dehinc à Consulibus ad Dictatorem,quia maius ei imperium erat,cla-
ui figendi solenne translatum est. Et intermisso deinde more, res etiam per
b Idem eod.
se digna visa est,propter quam Dictator crearetur. Meminit & idẽ author [b],
Feriarum constituendarum causa, aliquando Dictatorem dictum P. Vale-
rium Publicolam,posteà Lælium Furium.Fuit & aliis de causis dictus,velu-
ti legẽdi Senatus,ferendæ vel abrogandæ legis, Reipub.constituendæ,sedi-
tionis sedandæ, quæstionis exercendæ, signi dandi mittendarum qua-
c vide Bartholom. Marlia. in annalib. Consul. in an. 252. ab vrbe.
drigarum [c].

De Magistro equitum,& eius imperio. Cap. 18.

1 *Magister equitum quis esset Romæ.*
2 *Præfecti prætorio principis authoritas.Ius gladij,num.4.*
3 *Magistri militum magistratus & potestas.*
5 *Cancellarius,Conestabulus,Meier vel maior domus, Consiliarius magnus in Gallia qui.*
6 *Magisteria dignitas diuisa.*

d Liuius. in 8. Plut. in Fabio Eutrop.in 2. Dio.Halic.in 5.
e Polib.lib.5.

SICVT Censores Consulibus auxiliares dati sunt, ita 2
Magister equitum datus Dictatori [d], Magister equi-
tum secundum Polybium [e], est Magistratus qui erat
officio Dictatoris subiectus, tenebàtque in exercitu
eius locum, si quando illum abesse necessitas Reipub.
cogeret. quemadmodum coniungebantur Regibus
Romanis prioribus, Tribuni celerum: & Imperatori-
bus,Præfectus prætorio eorum [f]. Successit namque in
f l.2.§.populo deinde aucto. de orig. iur.l.1.de off.præf. præto.P.
locum Magistri militum officium Præfectorum prætorio sub Imperatori-
bus,qui associati principali curæ militiæ gratia secundam post principes ge-
rebant potestatem, etiam data eis plenior licentia ad disciplinæ publicæ e-
g In d.l.1.de of.Pręf. Feneſt.de Magistr. c.9.
mendationem [g]. Vnus erat Magister militum, ísque creatus seu dictus à Di-
ctatore:vnus Præfectus prætorio,creatus à Principe: potestas vtriusque ma-
xima.Fuerunt tamen alii Pręfecti pretoriorum aliarum prouinciarum,quo-
rum non fuit tanta dignitas, de quibus suo loco paulò inferius Deo fauen-
h d. l. 2. §. populo deinde aucto.
te,& de Prætoribus. Magistratum habebat legitimum Magister militum [h], 3
i Liu.in 2.Fenest. d. c.9.
& ius summum in omnes milites & ad censos [i]. Et Varro, *Magister equitum,*
inquit,*quòd summa potestas huius in equites & ad censos: vt est summa populi Dicta-*
tor,à quo is quoque Magister populi appellatus. Sic Præfecto prætorio qui ei suc- 4
cessit,vt Magistro equitum ius gladii dabatur:retento tamen in eum maiori
imperio per Principem. Quod admonet Dio in Traiano, dum ait Traianũ,
Præfectum prætorii cingulo donasse eius dignitatis insigni, eíque dixis-
se, *accipe hunc ensem: & si quidem rectè atque è Repub. imperauero, pro me:*
sin secus, in me vtere. Cuius facti meminit Plinius, in Panegirico Traiani,
referens eius verba.*Ego quidem in me,si omnium vtilitas ita poposcerit, Præfecti ma-*
num armaui. Existimant aliqui Cancellarium Galliæ olim habuisse eandem 5
potestatem

potestatem in Francia, quam haberet Magister militum, & præfectus prętorio[a]. Ego tamen arbitror, nunquam similes fuisse potestates: quia & quo tépore habuit Francia Cancellarios iustitiæ præfectos, habuit & alios qui armorum curam subirent, Et puto potius Magistro militum, & Præfecto prætorio, similem fuisse quem dicimus Conestabulum, vel Comitem stabuli, qui priscis Francis fuit comes palatii, Meierve seu Maior domus dictus. vt alibi docuimus, in prima parte Syntag. quo loci,[b] & declinante imperio, magisteriam militum dignitatem, ab Imperatoribus diuisam, in equitum peditúmve præfecturas seu magistros præsentiales ostendimus, ex libro notitiæ Imperii Romani. Sic refert Tritemius, lib. 1. Breuiarii historiæ Franciæ, tempore Clotarii primi eius nominis regis, Cancellarium eius fuisse Bauduinũ, & qui non adhuc Cancellarius, sed Consiliarius magnus diceretur: & Momaudum Alte-folium, tempore Merouei & Childerici filii. Tamen tempore Clotarii erat equorum regalium præfectus Lanche secundùm Aymonium.

a vt Budæus in l. 1. de offic. præf. prętor. P.

b dixi. lib. 6. Syntag. c. 8.

De Decemuiris, & Triumuiris summi Imperii. Cap. 14.

1 *Decemuirorum Romanorum introductio. & nu. 6.*
2 *Decemuiratus regius post mortem Romuli quis.*
3 *Decemuiri agro diuidundo.*
4 *Decemuirorum differentia.*
5 *Decemuiri à Lysandro constituti.*
7 *Decemuiri legum causa quomodo electi, & eorum nomina: Eorum superbia, & expulsio. num. 8.*
9 *Triumuiratus primus, Pompeij, Sillæ, & Marij: alius Octauij, Antonij, & Lepidi, numer. 10.*
11 *Triumuiri Senatus legendi causa, & aliorum negotiorum: vt Reipub. constituendæ monetæ, & aliarum rerum.*

1 DISPLICVIT populo iterum Dictaturæ & Consulatus administratio, & recidit Respub. in Aristocratiam. Et cùm omnes Magistratus se abdicassent magistratu, Imperii & legum sanciendarum summa potestas in Decemuiros translata est, qui quandiu opus esset & donec opus commissum explerent, prorogare sibi possent imperium, anno 301. vel secundùm alios 302. post vrbem conditam[c]. Ita Decemuiratus ille, erat decem virorum absolutum & plenum imperium, sed ad tempus. Fuerunt autem & alii Magistratus Decemuirales, sed non eiusdem potestatis, cuius isti erant qui per triennium imperarũt. Et cùm occupare perpetuò regnũ voluissent, factóve Appii Claudii adueniente indigno, erga L. Virginii virginem, & filiam, magistratu pulsi sunt[d]. Fuit alius Decemuiratus antiquior,
2 cum regio imperio creatus post mortem Romuli, & paulò post extinctus. Mortuo enim Romulo ducenti patres conscripti, ex quibus Romulus Senatum constituerat, distributi fuêre in decurias, ex quibus Decemuiris sorte committebant vrbis imperium: qui non simul, sed vnus post alium quinis diebus lictores habebant, cæteraq; insignia regia, quæ ceu per manus tradebantur à primo deinceps vsque ad vltimum: & tum quinqueduanus ille magistratus

c Liu. in 3. Dionys. in 2. & 10. l. 2. §. exactis & §. & cum placuisset leges quoque de orig. iur. Fenest. historiam, nomináque Decemuirorum narrat in 14. de Magistr. Eutrop. li. 1. c. 12. Euseb. lib. de tempor. Solin. c. 2.

d Liuius vbi supr. & Dio. Halic. in 11. Valer. Max. lib. 5. c. 1.

gistratus migrabat ad sequentem decuriam, & inde rursum ad aliam. Quod tamen Decemuirale breui imperium durauit & abrogatum est à populo offenso crebris mutationibus potestatum: quòd & dispar ingenium, nec voluntas esset eadem in omnibus, vt scribit Dion. Halicarnass.[a] Fuerunt & aliquando alii Decemuiri creati à M. Iulio prætore vrbis, pro metiendo diuidendóque agro Apulo Samnitino: quòd is publicus Romani esset[b]. Sed neque isti, neque Decemuiri quoque sacrorum causa, Duumuirorũ loco, quinque ex patribus, quinque ex plebe creati[c], ad euitandam populi suspicioné, habuerunt imperium merum summum aut liberum, quale habuerunt Decemuiri legum sanciendarum ratione facti. Ad quos tamen magis accedebant Decemuiri, quos Lysander elegerat in singulis ciuitatibus Spartiatarũ, qui tamen si essent amicitia vel obsequio, vel hospitio coniunctissimi, vel qui quod sibi placuisset se facturos spopõdissent, vt omnia pro nutu suo regeret, & crudeliter gereret[d]. Potestas absoluta Decemuiralis quæ propè per triennium durauit, originem habuit à legibus sanciẽdis. Cùm enim placuisset leges extraneas acciri, quæ sine inuidia plebis & patritiorum latæ essent, missi legati Athenas, vt ait Liuius & Fenestella, Sp. Posthumius albus, A. Manlius, & P. Sulpitius Camerinus, qui retulerunt Romam tertio post legationem anno transcriptas ex Græcorum constitutionibus leges[e], quas decem principes electi iubente populo conscripserunt[b], cõsulari potestate creati, qui suo arbitrio leges corrigerent & promulgarent, interprete Hermodoro Ephesio, cui ideò statua in comitio publicè dicata est[f]. Porrò, secundùm
morem priscum ferendarum legum, Decemuiri pro censendis legibus, de- 7
cem comitiis centuriatis à populo cum plena potestate, & sublata prouocatione & intercessione, electi sunt[g]. Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius[h]. Decimo die ius singuli populo reddebant. eo die penes præfectum iuris duodecim fasces erant, collegis nouem singuli accẽsi apparebát. Ii legem decem tabulis publicarunt: & cùm adhuc duæ deesse tabulæ viderentur, cum Appio Claudio alii decem viri creati sunt, Appius Claudius, M. Cornelius Maluginẽsis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duillius, Sp. Oppius Cornicem, M. Rabuleius, Qui præter morem priorem tyrannicè cœperunt regere & apparere singulis cum duodennis fascibus, & ita 120. lictores forum implebát, vt esset species decem regum[i], qui omnia pro nutu gerebant. Quamobrem seditione orta, cùm neque sequente anno vellent se abdicare magistratu, sessione
facta, tandem abolita est ista potestas: & rediit ad Consules. Subinde flu- 9
ctuante Republica ortum est imperium Triumuirorum, Cn. Pompeio, Magni Pompeii patre, Cornelio Sylla, & Caio Mario imperantibus, & sibi summum ius, & merum imperium, gladiíque potestatem vsurpãtibus, oppresso populo cæterísque eius magistratibus[k]. Hinc bellum ciuile, quod processit
ab ambitione & honorum nimia cupiditate Marii[l]. Fuit & paulò pòst alius 10
Triumuiratus summus, & in quo non minori iactura & calamitate ciuium certatum est, quàm in primo. Post mortem namq; Iulii Cæsaris partiti sunt imperium Antonius, Lepidus, & Octauius. quo facto posteà Octauius dignitate Lepidum spoliauit, dehinc Antonium circa Actiũ bello vicit[m]. Triumuiratum Reipub, constituendæ per decem annos administrasse Augustum Suetonius scribit, & totidem annis Triumuiratum durasse[m]. Alius tamen hic Triumuiratus, qui summi imperii, à triumuiratu ab ipso eodem Augusto tribus viris dato, Reipublicæ constituẽdæ etiam causa, videlicet, vt Senatores legerent ex animi sententia, quos idoneos arbitrarentur: cui & aliũ Triumuiratum adiecit eorum, qui turmas equestres recognoscerent & recenserét. quale erat olim officium Censorum[n]. Meminit & Gellius de Tribunis aliis Reipublicæ constituendæ, quos dixit habuisse ius consulendi Senatum[p]: verùm,

a idem Halicar. in 2.

b Liu. lib. 1. deca. 4.

c de quib. apud Liui. lib. 6. deca. 1. & lib. 2. deca. 3. & sæpe alibi.

d Æmil. Prob. in Lysan. Diod. Sicu. lib. 14. in prin. Xenop. in 3. Rer. Græca.

e l. 2. §. exactis, & §. & cùm placuisset, de orig. iur. §. & non ineleganter, de iure nat. gen. & ciu. cap. Moyses, 7. dist.

f Iul. Flor. lib. 1. Epito. ca. 24.

g Plin. lib. 34. c. 5.

h Fenest. vbi sup.

i idem, c. 14. de Magistra. ex Liuio, in 3.

k Liuius, in 3. deca. 1.

l de hoc Triumuiratu, vide Vell. Pater. in prio. histor. lib. Plutarch. in Mar. & Sylla: Florum, lib. 77. abbreuia. Liuii, D. Augusti. lib. 3. de ciui. c. 27. 28. Eutro. lib. 5. Oros. lib. 5. C. 19. Plin. lib. de viris illustrib. c. 67. 68. 69. 75. & Soli. c. 40. Luca in 2.

m Appia. lib. 1. bello ciuil. Plutar. in M. Anton, Cicer. & & Bruto. abbreui. Liuij. lib. 14. & 120. Cor. Tacit. in 3.

n Sueto. in August. c. 27.

rùm,quod habuerint summum imperiũ nõ meminit. Et in summa monẽdi sumus,nõ omnes Triumuiros esse summi imperii,sed habere iurisdictionẽ pro modo negotii illis cõmissi.Triumuiri quippe dicebãtur & dici possunt, tres viri vni negotio prępositi simul,vti Triumuiri coloniarum inspiciendarum,& deducendarum[a],nocturni ob incendia,[b]capitales conquirendæ pecuniæ causa,monetales,qui & treuiri dicti. quorum munus erat, numismata probi auri,æris,& argenti,& iusti ponderis examinare, vt iustè militibus distribuerentur.Item Triumuiri pecuniæ cudendæ,A.A.A.F.F.id est, auro, argento,ære flando,feriundo.

a de quibus, & aliis Vuolphan.Lag.lib. 3. commenta.de repub. Roma.c.3.
b l.1. de off.præf. vigil.

De Monarchiæ imperio,& potestate eius,inter Romanos. Cap. 20.

1 POSTQVAM Imperium reipub.Romanæ per plura Magistratuum discrimina,nunc apud duos, nunc apud vnum, posteà apud plures iactatum fuit, tandem aliquãdo ad vnitatem regiam recidit, mutato nomine regni tantùm in imperium. Quod initiatum est per vim perpetua Dictatura,primùm vsurpata à Iulio Cæsare,& cõuersa in imperium summum, merúmque & liberum.
2 Imperatores,cum Romana Respub. partim Democratia,partim Aristocratia gubernaretur, Senatus, Consulum, & Tribunorum iussu,dicebantur ratione fortitudinis & nauatæ strenuè contra hostes operæ,vt docuimus lib.16,Syntagm.c.2.num.7. & seq.ideò non repeto. Duces tunc & imperatores dicti, qui & haberent in exercitum sibi commissum vitæ necísque potestatem,& in hostes.Qualem & fuisse Germanorum Ducibus sic scribit Cæsar[c],*Cùm bellum ciuitas aut illatum defendit,aut infert,Magistratus*
3 *qui ei bello præsunt,vt vitæ necísque habeant potestatem deliguntur.*Quare Iulius Cęsar, cùm Dictaturam obtinuisset perpetuam, nihilominus nomen Imperatoris retinuit,quo fuerat anteà & donatus & salutatus à militibus[d].Quamuis anteà hoc nomen esset inferius dignitati regiæ. Quamobrem eius summæ potestatis successores,imitati Iulium Cæsarem, Imperatoris nomen pro titulo retinuerunt. Quòd etiam ille titulus anteà, non nisi insigniter strenuis, decerneretur à Senatu[e].Et ita Dio Cassius obseruat, populum Iulium Cæsarem Imperatorem appellasse, tanquam illi summum ius concessum esset[f].
4 Mortuo porrò Iulio Cæsare,abolita fuit perpetua Dictatura, eiúsque principatus, vt docuimus in Dictatoris exagesi. Quare populus Octauio Cæsari

c Iul. Cæsar, lib. 6. Bell.Galli.
d Plut. in eius vita.
e Cic.Philipp.14.
f Dio.Cass.lib.43.histor.

Augusto in tempus decennii cõtulit imperiũ,eoq; exacto per continuatam decennalẽ renouationẽ, idipsum permisit quandiu vixit: eoq; mortuo eius successores illud sequuti sunt,vt quamuis perpetui essent, tamẽ singulis annis festum veluti renouati imperii agerent[a]. Refert & Suetonius[b], Augusto tribunitiam quoque potestatem perpetuam datam fuisse, in qua semel atque iterum sibi collegam cooptauit. item recepisse morum ac legum regimen æquè perpetuum. Zonaras etiam omnem potestatem, quæ Consu- 5
lum,Tribunorum plebis,Censorum,cæterorúmque Magistratuum denique qui olim fuerat,in Imperatorem trãslatam[c]:datúmque insuper,vt legibus & à legum nexu solutus esset. Tribunitia potestas, maxima pars Imperii putabatur,vt ait Flaui. Vopis.[d] Quapropter obseruatum fuit, Imperatorum salutationes & inaugurationes his titulis ornari. Sic legimus apud Iulium Capitolinum[e], quòd Macrino & Proconsulare Imperium, & Tribunitiam potestatem detulerant. Et rursum in Balbini & Maximi vita: *Decretis*, inquit, *omnibus Imperatorijs honoribus, & insignibus omnibus, percepta Tribunitia potestate, iure Proconsulari, Pontificatu maximo, patris etiam patriæ nomine, meruerunt Imperium.* Idem etiam author, eadem fuisse delata Antonino Pio, scribit in eius vita. Vnus ergo princeps,omnium Magistratuum potestate donatus, cœpit esse, cuius potestas libera est. & ita de omnibus, quibus omnes Magistratus & Reges olim, & populus statuebant, ipse statuere & cognoscere potest. Et proinde Magistratus creatio in manu est Principis[f], vt erat in manu populi anteà[g]. Sic candidati,qui circuibant populum suffragiorum causa[h], desierũt 6
esse. Omnium Iudicum & officiorum iurisdictio, omne imperium ex voluntate & fonte principis procedit[i], & mortuo officiario ad principem reuertitur. Et successor in regno perinde liber ac qui præcessit, nec si nolit, tenetur leges prædecessoris sequi, & quibus vult officia & Magistratus adimit, & confert[k]. Quod & in monarchia Gallicana rectè seruatur: vt necessariũ sit, 7
mortuo Rege, omnes Magistratus à successore Rege confirmari & authorari propriis codicillis. quamuis interim quòd è Republica & populo est, iustitiam non faciant[l]. Solutus est legibus, supra, contra, & præter leges statuit 8
princeps[m], solus legem abrogat & condit[n], solus interpretatur[o], solus ab aliis latas confirmat aut authoritate donat[p]: quia olim & hoc ipsum populus poterat[q]. Vnde dicebat Phallaris[r], ὄνομα μῶ δι' ὐδὲν ἕτερον δεῖ ἐκμελὲς ἢ ὅτι νόμοις ὐ πείθομαι· νόμος γὰρ εἰμι τοῖς ὑπηκόοις. id est, *Nec alia de causa est nomen meum graue, quàm quòd non obtempero Legibus. Lex enim ego sum subditis.* Sicque, vt dixit Demosthenes[s], Rex & Tyrannis omnis, est libertatis inimicus & legibus princeps lex animata in terris[t], supplet sua præsentia omnia solennia iuris[u]. Salutem Reipub. tueri, huic magis quàm alii conuenit[x], & pro ea vigilare[y] ordinatione diuina dicitur, electúsque ad regẽdum populum[z], ad omnes iuuandos[a], præter leges reliqua multò magis facere potens, quæ faciebat popùlus[b]. Regia 9
lex de imperio lata est, per quam potestas à populo in principem translata est[c], cuius rogationem quidam tribuunt Hortensio, alii Horatio. Quamuis & Hortensio Dictatori quidam tribuant legem illam solùm, qua cautum, vt plebiscita pari modo, patritios quo plebem & omnes quirites tenerent[d]. Putó ego tamen tum latam hanc regiam esse, cùm Augusto populus potestatem omnem concessit, vt scribit Zonaras. Plena enim illa fuit lex & sine aliqua reseruatione. Distans à regia illa, quæ ab Hetruscis Tarquinium Pri- 10
scum in Regem poscentibus, transacta est. Nam tunc conditionibus adiectis transtulerunt imperium, quòd is neminem Hetruscorum occisurus esset, exilio pecuniáve multaturus, ciuitates ipsas sine præsidiis relinqueret, sine exactionibus, eásque suis legibus viuere permitteret, in nullo mutato statu Reipublicæ[e]. Quemadmodum & Medi Deiocem Regem sibi elege- 11
runt & Regibus se subiecerunt, vt ditio eorum bonis legibus administraretur, & ad sua quisque opera diuertens, nunquam ab aliquo impunitate scelerum

a Zona. tomo 2. in Octauij vita. Dio. Cass. lib. 52.
b Sueto. in Augusto. c. 27.
c vide quæ dixim. de his, lib. de arte iuris c. 9. nu. 17.
d Flaui. Vopis. in Tacito.
e Iul. Capitoli. in Macrino.
f l. 1. ad leg. Iul. de ambi. P. §. 1. quæ sunt rega. in vsib. feudo.
g Diony. Halic. in 2. Gell. lib. 14. c. 14. & lib. 15. c. 27. & passim apud Liui. & Cic. pro Plancio.
h vide Liui. in 4. Fla. Blond. lib. 3. Triũphan. Romæ, Plut. in vita Coriol. & Problem. 48.
i vt numero 11. Exo. 18.
k Bald. consi. 161. incip. proponitur q per commune. 3. vol.
l Ita placuit senatui, vide Iohan. Luciũ, lib. 4. Placito. tit. 1. plac. 15.
m l. 3. C. de testam. l. princeps de legib.
n l. fi. C. de legi.
o l. 1. C. eod.
p l. 2. de offi. præf. orien. & Illyr. C.
q Dio. Halic. lib. 2. Cicer. 3. de legib. & Philipp. 5. §. lex est de iure natu. ap. Iustin. l. de quibus de legib.
r Phalla. epist. 62.
s Demost. 2. orat. cõ. Philippum.
t §. 1. de consulib. in auth.
u l. omnium, C. de testam. l. pen. de donat. int. vir. & vxo. C. l. sancimus, iuncta auth. seq. C. de donatio.
x l. 3. de off. præf. vigil. P.
y §. 1. vt diui. iussio. suscript. habe. gloriosi. quæst. in auth.
z ca. si ergo, 8. dist.
a ca. clemens, 8. q. 1.
b l. Barbarius Philippus, de offi. præf. P.
c l. 1. de of. præf. prçt. l. 1. de consti. princ. P. l. 2. §. nouissimè, de orig. iur. P. §. sed & quod principi placuit, de iure nat. apud Iustinia. latè Theophil. in §. tres diximus, eod. in Iustit. iur. ciuil.
d Gell. lib. 15. c. 27. Liu. lib. 3. l. 2. §. dein de cùm esset, de orig. iur. P.
e Dio. Halic. in 3.

12 lerum violaretur[a]. Plenior autem lex est imperii in 1.Reg.lib.c.8,constituta, seu declarata à Deo,à quo verè omnis potestas[b], & per quem Reges regnát,
13 & Principes dominantur[c]. Formulam autem exercendi hanc potestatem nomen indicat Regis, quod à bene imperando & regendo dicitur[d]. Et Horatius,

> *—At pueri ludentes. Rex eris aiunt*
> *Si rectè facies.*

Et Ausonius:

> *Qui faciet rectè, non qui dominatur, erit Rex.*

Si secundum leges optimas, vel à se vel ab alios rectè sancitas, viuat & imperet. Est enim digna vox in maiestate regnantis, subditum se bonis legibus profiteri[e]: quamuis ex potestate, illis non teneatur[f]. Duæ sunt artes benè imperandi, legum peritia, & ars militaris: legibus in pace, armis belli tempore vtitur[g]: & in rebelles, impios, & contumaces, gladio, vtq; leges defendat[h], obtemperare cogat[i], puniat[k], ídque propter Reipubl. vrgentem necessitatem. Legibus, iudiciis, & iurisdictione concessa viris selectis, vel per se ipsum non patitur ad arma subditos prosilire, si possit aliter controuersias eorum dirimere[l]. Armáque priuatis prohibet, & eorum sibi potestatem retinet, & cui vult concedit quando expedire videtur[m]. Ita cum discretione & iure æquóque & bono, gladio vtitur. Atque vt rectè vti possit omnium legum notitiam habere, & omnia iura in scrinio pectoris continere præsumitur[n]. dicitúrque & plenus philosophia[o] pater & anima legum[p]. Et verum officium regum est & præcipuum, populum suum rectè & iustè iudicare, & gubernare cum intellectu & prudentia. Quare cùm à Deo lex futuro regi præscriberetur, inter cætera adiectum est[q]. *Habebit secum volumen legis Dei, accipiens exemplar à Sacerdotibus leuiticæ tribus, legétque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in Lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in dexteram partem vel sinistram, vt longo tempore regnet ipse, & filij eius super Israel.*

14 Et ab hac præcipua parte regni, qui optimè imperabant populo Israelitico, dicti sunt Iudices, vt constat ex libro Iudicum. Iustitiæ sceptrum, fundamentum etiam est potestatis: quo diruto vel effosso, cadit regnum, & incidit in tyrannidem, & aufertur meritò à possessoribus. Scriptum enim est[r], *propter iniustitias, iniurias, & diuersos dolos, regna transferuntur de gente in gentem*. Item[s], *Aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iustitia thronus eius.* Et iterum[t], *Si delectamini sedibus & sceptris, ô Reges populi diligite sapientiam, vt in perpetuum regnetis, Diligite lumen sapientiæ omnes qui præestis populis.* M. Tull. Cicero his subscribit[u]. *Mihi quidem,* inquit, *non apud Medos solùm, vt ait Herodotus[x], sed apud maiores nostros, iustitiæ fruendæ causa videntur olim benè morati Reges constituti. Deinceps po-*
15 *steris per manus à patribus regna tradita sunt.* Iudicare debet Imperator & Rex in propria persona, potissimùm de miserabilibus personis, & ab impiis & potétioribus oppressis[y]. Iudicauit ipse Mydas Rex Phrygiæ Gordii filius, qui & sellam regiá in qua ius solitus dicere in templo Delphico sacrauit[z]. Dicebat Rex Persarum ius in throno aureo, purpura pro tapetibus extensa, adstantibus qui in hastis mala aurea deferrent[a]: quemadmodum & hodiè iudicibus adstant cum hastis vel baculis, hostiarii. Alexander quoque Magnus, iura dibat cum proceribus sedens in throno aureo[b]. Iudicabat & ipse Geron Siracusarum Rex[c], & Iulius Cæsar[d]. Et apud Mossyneos perpetuò Rex iura poscenti cuicunque reddebat; sed maiori cum seueritate: quòd & ipse pœnas lueret si malè iudicasset, quod ex verbis Apollonii Rhodii collige, is enim sic scribit[e]:

> *αὐτὰρ ἐν ὑψίστῳ βασιλεὺς μόσσυνι θαάσσων*
> *ἰθείας πολέεσσι δίκας λαοῖσι δικάζει*
> *σχέτλιος, ἢν γὰρ τοῦτι θεμιστεύων ἀλίτηται*

a herodia, in 1.
b ad Roma. 13.
c Prouerb. 8. l. inter claras, C. de sum. trinit. & fi. catho.
d ea. cleros. versi. pontifex. 21. dist.
e l. digna vox, C. de legib.
f l. ex imperfecto, 23. de lega. 3.
g §. 1. in proœ. Instit. Iur. ciuil.
h l. 1. de Iusti. Cod. conf. C.
i l. qui restituere, de rei vend. P.
k l. cùm nos, ad leg. Iul. de adult. C.
l l. æquissimum, de vsufr. l. nullus, C. de Iudæ. l. 1. C. vnde vi, l. 1. quan. lice. sine iud. se vind. C.
m §. 1. de armis, in auth. l. 1. ad leg. Iul. de vi publ.
n l. omnium. C. de testam.
o l. pen. C. de his quib. vt ind.
p §. dubitatum, de incest. nup. in auth.
q Deutero. 17.
r Ecclesiasti. c. 10.
s Prouerb. 25.
t Sapien. c. 6.
u Cic. 2. officio.
x Herod. in 1.
y l. 1. quan. imp. int. pupil. & vid. C.
z Herodo. in 1.
a Athenæ. lib. 12. c. 4. Dipnosophistou.
b idem d. lib. c. 18.
c idem, eod. c. 15.
d Appia. Alexan. lib. 2. Bello. ciuil.
e Apollo. Rhodi. lib. 2. Argonaut. versu. 528.

Λιμῷ δ' μιν κεῖν' ἦμαρ ἐγκλείσαντες ἔχουσιν. id est,

Porrò in altissima Rex domo sedens,
Aequa multis iura populis dictitat:
Miser. Si enim alicui iura reddendo errauerit.
Fame ipsum ea die includentes, afficiunt.

Sícque constat, cuius causa, & propter quem finem, & quibus rationibus 16
Imperatoria vel Monarchica dignitas gladium, summum merúmque imperium, & sceptrum habet. Non enim sui tantùm causa, aut vt suis fruatur voluptatibus, sed vt seruiat subditorum & Reipu. commodis, & tranquillitati. Nihil enim aliud est regnum, secundùm Antigoni sententiam, quàm nobilis seruitus[a]. Improbum reddunt principem & à fine probi regni auertunt nimia licentia, rerum copia, amici improbi & auarissimi, Satellites detestan 17
di, aulici stulti vel detestabiles, iudices per illum quos fieri non oportet, facti; rerum publicarum ignorantia, & inscitia eius quod probandum est, amotio eorum quos retinere oportuit, contra ius regni imperare, vera non inquirere, proprios sequi affectus[b]. Dispensare princeps debet quæ potesta- 18
tis summæ sunt, cum ratione ex æquo & iusto. Quocirca ei quædam tanquam superiori, relicta sunt, quæ aliis omnino interdicuntur. Iura item illius propria sunt, vt quæ regalia dicuntur[c], dare veniam ætatis[d], legitimatio per rescriptum[e]: in Gallia gratiæ, indulgentiæ criminum, abolitiones, restitutiones in integrum, & alia quæ vel à magna Cancellaria regis, vel ab aliis officinis æquitatis, impetrari debent nomine regio.

a Ælia. lib. 2. de var. histo. c. 20.
b notat hæc Flaui. Vopis. in Aurelia.
c §. 1. quæ sint regal. in auth.
d l. 2. de his qui ven. ætat. impet. C.
e §. illud. & §. pen. quib. mod. natur. effic. sui. c. per venerabilē. qui fil. sint legiti.

De distinctione iudicum, ratione Imperii & Iurisdictionis. Cap. 21.

1. *Imperium merum & liberum non tractatur à Iurisconsultis.*
2. *Imperium Iudices merum non dicuntur habere.*
3. *Merum Imperium quid, & quæ ad illud pertineant. nu. 4. 5. 6. & 7.*
8. *Iurisdictionis finitio: diuisio in plenissimam, plenam, & semiplenam: alia diuisio in imperium, & iurisdictionem: alia in altam, mediam, & bassam. nu. 9. 10. & 12.*
11. *Libelli subscriptio à iudice, inaudito aduersario, in quibus fiat.*
13. *Imperio mixto quæ tribuantur.*
14. *Confiscationis ius, cuius iurisdictionis sit.*
15. *Proclamationes sub pœna confiscationis personæ & bonorum, à quibus fieri possunt.*
16. *Iurisdictionis bassæ seu inferioris, quæ dicantur.*
17. *Conductores seu redemptores fructuum iurisdictionis, quas emendas & confiscationes petunt.*
18. *Furti cognitio ad quos iudices pertineat.*
19. *Iurisdictionis altæ, mediæ, & inferioris quæ sint, certatur, & resolutio.*
20. *Iurisdictio competit consuetudine, lege, priuilegio, pacto, præscriptione, & seq.*
21. *Præsidialium iudicum iurisdictio.*
22. *Præscriptio iurisdictionis quæ requirat, & qualis sit. & seq.*
23. *Causæ regiæ solius notionis.*
24. *Superioris dominij ius & iurisdictio, præscribi nullo tempore potest.*
25. *Iurisdictio Ecclesiastica à laicis vsurpari vel præscribi non potest.*
26. *Ecclesiasticæ persona, pro quibus criminibus à foro laico iudicantur.*
27. *Iurisdictio non præscribitur à priuato.*
28. *Iurisdictioni præscribendæ quod temporis spatium exigitur. & nu. 30.*
29. *Iurisdictionis contentio in possessorio, quomodo interim terminanda.*
31. *Iurisdictionis metienda potestas etiam ex qualitate determinata, & quantitate summarum*

marum attributa.

32 *Territorium iurisdictionis est inspiciendum.*

33 *Territorio iurisdictiones quædam non adhærent.*

1 HACTENVS dictum sit de Magistratibus summis & maioris authoritatis apud quos summum, merum, & liberum videatur esse imperium. De aliis dicédum nunc est, qui Imperii meri quandam habent causam, aliique aliis maiorem, sed non Imperium regium: Nam certè vix illud Iurisconsultorum subiicitur tractationibus, nisi quatenus iura regia cō-
2 seruare satagunt, quæ regalia dicuntur[a]. Ideò l. imperium, sub titulo de iuris. omni. iudicum, ponitur nō sub aliquo titulo, de iurisdictione regis. Et proinde de mero, absoluto, libero, & summo, pauca vel ferè nihil, aggreditur explicare: de mixto verò & iurisdictione abūdè in ea lege, & in toto titulo tractatur. Ita iudices qui creantur à principe, non dicūtur absolutè habere merum imperium summum, sed aliqua iuris lege determinatum, uel ex limitatione principis distinctum, vt ita ius animaduertendi gladio habeant, cum limitata potestate ex iure vel constitutionibus regis, vel codicillis eiusdem. Quemadmodum & obseruare licet in illis Magistratibus, qui olim vel à populo mitebantur, vel nunc à principe mittuntur in prouincias cum Imperio: Illi enim quia principem aut populum referunt, ius gladii & de imperio mero potestatem habent, & ita in illis merum imperiū, sed nō absolutè merum, vel liberum aut summum, illúdque quod habent non est rerum omnium: vnde nec aliis liberè mandare possunt[b]. Quare & cum prouincia illi etiam iurisdictionem accipere dicebantur[c] quam in prouincia tantùm designata exerceant: neque adhuc in ea primas partes, sed post principem gerunt[d]. Proinde ius quod dicuntur habere gladii ad animaduertēdum in facinorosos, intelligendum est, quando legitimè cognitio, rectéque præcedit, non aliter[e]. vnde est ibi iurisdictio, & mixtum imperium cum iurisdictione, & non merum absolutè, sed secundùm quid, Cui accedit, quod & præsides prouinciarum, præfecti, vicarii, & id genus alii, quibus committebatur gla-
4 dii ius à populo vel principę, tenebantur, imò cogebantur reddere rationē gestorum num secundum leges vel contrà administrassent[f]. Illud autem nō conuenit habenti liberum summum, & merum absolutè imperium. Iuridicundo etiam Magistratus præesse, de omnibus loquens Magistratibus Pomponius respondit[g]. Quocirca si verum fateri velimus, dicemus ea quæ nostri interpretes referunt ad merum imperium, esse mixti imperii, quādo de Magistratibus agimus in quibus non potest inueniri merum imperium, id est, sui iuris absolutum & liberum. Neque aliud imperium in illis quàm quod exerceri debeat cum legum & principis temperamento. Etsi, vt monui, non negē ea quæ à solo principe exerceri possunt, posse cōmitti Magistratibus, & quę meri sunt imperii. Ratione cuius, si velis dicere Magistratus habere merum imperium, pro eo quòd tractent cum cognitione causę & ordine iuris, ea quæ potest princeps sine eo ordine & sine alterius licentia, consensio, imperiū merū, secūdùm quid tamē, posse nos dicere Magistratus quosdā habere alios nō habere. Idq; lubētius admitto, ne declarata proprietate, nimiū ei inhęrēdo peruertā id in quo laborarunt maiores, qui iuris lucernā nobis pręulerunt, & definierunt quæ meri imperii dicerentur: quæ ita cùm contigerint vnico verbo nobiscum conuenient vt meri imperii dicantur, id est, quæ de mero imperio participant, & ad ius gladii liberum pertinent cùm exercentur à principe. Ita meri imperii dicitur, potestas imponēdi vltimum supplicium, vel capitales pœnas, ius animaduertendi in facinorosos homines[h]. Vltimum supplicium mortem interpretamur[i]. Colligit autem Chassaneus casus pro quibus pœnæ vltimi supplicii imponantur in iure[k], extra quos in

[a] §. 1. quæ sint regalia, in auth.

[b] l. illicitas. 6. §. qui vniuer. de off. præs. l. nemo potest, 71. de reg. iur. P. l. solet de offic. proconsu.

[c] l. obseruare, 4. §. post hæc, de offic. proconsu. P.

[d] l. 1. & l. & ideò, 8. eod.

[e] Pet. Iacob. in praxi, c. de libello super iurisdict. §. item executio sententiæ. Probatur. & ex l. 4. §. condemnatum, de re iudic. P. l. pen. & fina. commina. vel episto. vic. ei iu di. nō hab. C. lib. 7. tit. 57.

[f] l. vni. vt om. iudi. tā ciuiuis, quàm crimi. post depositam administrationem, &c. lib. 1. C. tit. 50.

[g] l. 2. §. post originē, de orig. iur. P.

[h] l. imperium. de iurisd. om. iudi.

[i] l. vltimum supplicium supplicium de pœn. in P.

[k] Chassa. in rubric. *des iustices et droits d'icelles*, ad illa ver. *droict. d'icelles*, in consuet. Burg.

criminibus extraordinariis leges relinquunt arbitrio iudicis pœnas impo-
nendas, perpensis negotiorum circunstantiis,[a] in quibus iudex consilio ad-
hibito vltimum etiam supplicium, si ita rectum videatur, potest imponere[b]:
dummodo non committat in legem expressè. Dicunt & iubere cauere præ-
toria stipulatione & in possessionem mittere, esse imperii meri magis quàm
iurisdictionis[c]. Et ea quæ specialiter conceduntur à Principe Magistratibus,
quæ non competunt iure magistratus[d], & quæ maiori potestate quàm Ma-
gistratus exercentur[e]. Illud etiam quod ad iussionem efficacem Magistra- 6
tus pertinet, dicunt ad merum imperium pertinere: vt compellere aliquem
captis pignoribus, multa, carcere, coercitione criminali, quæ congerit in v-
num Chassaneus[f]. Iubere ponitur interdum pro dicere[g], quòd interdum i-
dem est ac decernere ψηφίζεσθαι, mandare, imperare, vt necessitatem obtem-
perandi inferre videatur. vt & ille versiculus indicat:

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Et Terentius[h],

Iubésne. CH. *iubeo, cogo atque impero.*

Sed & illud huius imperii dicunt esse, quod expediri potest officio vt dicunt 7
nobili iudicis, quod, quale sit, mox aperiam Deo iuuante. Nos plenissimam
quod dicunt merum imperium, iurisdictionem dici posse arbitramur, qua
datur plenior potestas, & de capite hominis iuris dicendi potestas[i]. Etenim
sub nomine iurisdictionis in genere sumptæ, imperium omne quod Magi-
stratus exercent, contineri arbitramur: & vltrà, iurisdictionem in specie, sine
mero aut mixto, vt dicunt, esse posse. Quod vt facilius appareat, dico, Iuris- 8
dictionem in genere definiri, vt sit potestas[k] de publico introducta[l], cum
necessitate[m] iuris dicendi[n], aut æquitatis statuendæ[o]. Sic enim conuenit
inter interpretes definiri[p]. Hæc itaque iurisdictio latè patet, & continet in
omnibus suis partibus & Magistratibus imperium aliquod[q] pro gradu pote-
statis vel maius vel minus, & modicam coercitionem quæ & inferiori inest
iurisdictioni, & imperii cuiusdam habet speciem, sine quo iurisdictio aliqua
esse non potest[r]. Quare commodè diuidetur iurisdictio in plenissimam, ple- 9
nam, & semiplenam[s]. Plenissimam referunt, qui maiorem post principem
in aliqua prouincia habent authoritatem: qualem habebat Proconsul[t], &
Præses prouinciæ[u]. Plenam habent illi, quibus nostri interpretes tribuunt
ea quæ dicunt esse mixti imperii. Semiplenam illi, qui habent modicam
coercitionem. Iurisdictio sic maior, vsurpatur pro mero & mixto imperio[x],
hoc est, quando cognoscitur de his quæ meri aut mixti imperii dicuntur es-
se. Alio tamen modo quidam diuidunt iurisdictionem, in imperium, & iu- 10
risdictionem: vt & species sit & genus. Vt adoptio diuiditur in adoptionem,
& arrogationem[y]. Ita enim accipiunt iurisdictionem in specie, prout differt
ab imperio mixto. Bartholus antesignanus huius sententiæ, imperii scilicet
mixti ea arbitrauit[z], quæ expenduntur officio iudicis nobili, aut per actio-
nem seu accusationem publicam vtilitatem principaliter respicientem. Iu-
risdictionem autem in specie, quando controuertitur de vtilitate publi-
ca, & de eo quod expeditur officio iudicis mercenario. Vocat officium no-
bile, quod actioni non seruit: mercenarium quod seruit. Quæ certè nomina
potius obscurant quàm explicent Iurisconsultorum responsa. Non enim vi-
deo, quomodo rectè nobilis & mercenarius iudex in hac quæstione dici
possit. Verumtamé, quia patres vsi sunt his nominibus, explanabo potius sen
tentiam & mentem, quàm verba. Puto enim metaphora tracta à famulis, qui
addicti sunt præcepto eorum quibus inseruiunt, dixisse mercenarium offi-
cium iudicis, quod legum formulis & actionibus inseruit, id est, quod nihil
aliud potest, quàm legibus præscribatur statuendum in actione proposita,
cuius propriam naturam sequi tenetur iudex qui habere dicitur solam iuris-
dictionem[a]. Et ideò non dimittitur eius arbitrio[b]. Et in illa iurisdictione
modica

a l. respiciendum, 11. & l. hodie, 13. de pœn. P.
b Felin. explicat. in c. ex literis, col. 10. vers. tertia declaratio, de constitutio. & in c. inquisitionis, col. pen. de accusa. Alex. cons. 5. circa finem, & cons. 111. col. 3. primo volu. Boer. in §. 3. de iurisd. om. iud. in cons. Bituri.
c l. iubere cauere, de iurisd. om. iudi. P.
d in l. 1. de offi. eius cui mand. est iuris.
e Barth. in d. l. imperium. nu. 5.
f Chass. in d. rub. *des iustices*, & d. verba. vers. quæ sunt de mixto imperio.
g Ter. in Eunucho.
h Sex. Pomp. Festus, de verb. signif.
i l. 2. §. & post de orig. iur.
k l. potestatis verbo. de verb. sig. P.
l l. 1. §. huius studii de iusti. & iure P. §. huius studij. de iure nat. ap. Iustin. l. filiusfamilias, de iis qui sunt sui vel al. iur. P. l. quippe iudicare, de iudi. P.
m §. sedebunt, de iudicib. in authen. l. munerum. §. iudicandi quoque necessitas, de mune. & honor. l. 2. de offic. ciuil. iudi. Exod. 18.
n l. nemo, de sent. & interloc. om. iudi. C. quid contineatur in dictione *iuris*, docet, l. 1. de iurisd. om. iud. P. l. prospexit, qui & à quibus man. lib. nō fiunt.
o l. placuit, de iud. C.
p in d. l. 1. de iurisd. omni iudi. P.
q l. potestatis verbo, de verb. sig. P.
r l. f. de offi. eius cui mand. est iurisd. P. l. 2. & l. magistratibus municipalibus de iurisd. om. iud. P.
s gl. in l. si in aliquã, §. f. de off. procõs. P.
t d. l. si in aliquam, §. fin.
u l. 4. & l. omnia, & seq. de off. præf. P.
x gl. in §. iusiurandũ, in ver. *quæ iurisdictione egent*, de defenso. ciuita. in auth. Chass. in rubri. *des iustices*, nu. 24. contra Baldum.
y l. 2. de adoptio. P.
z Bart. in l. imperiũ, nu. 6. 9. 25. de iurisd. om. iudic.

a l. sed & quod. §. 1. quod met. cau. in P.
b l. 2. §. nunc. de eo quod cer. lo. in P.

modica quidem coercitio est[a], videlicet vt iuri quis satisfacere cogatur, & sic præponderat iurisdictio imperio illi modico quod propter tutandam iurisdictionem, adhibitum est pro conseruanda authoritate iudicandi de publico concessa. Quod cùm accedat iurisdictioni, suum ei non dat nomen: quia accessorium est. & accessorium naturam eius cui accedit, accipit[b]. Dicetur hoc officium mercenarium melius, ordinarium. Vt contrà, quando imperium magis præualet in iurisdictione, iurisdictio imperiũ dicitur: quòd magis ea accedat ad imperium[c]. Vnde officiũ forsan nobile interpretes antecessores nominarunt illud, quod ad imperium magis accedit, quòd nobile sit munus imperare, & posse extra formulas actionum, id est, extraordinario iudicio, vel sine actione à iure proposita, quando æquum videbitur, propter potestatem maiorem concessam statuere extra ordinem. vt patent exempla in iure[d]. Est hoc officium iudicis extraordinarium, quod absolutè dicitur officium iudicis[e]. Quia iudices qui habent maiorem potestatem, & publicarum rerum concessam curam Rẽpub. potius quàm singulorum salnam fore promiserunt[f]. Et quamuis iura noua statuere, nec cõstituta immutare possint (nam ea sunt principis[g]) tamen data facultas iis qui huic maiori iurisdictioni præsunt, procedẽdi ad ea quæ his quæ statuta sunt similia sunt, vt & possint certa iurisdictione supplere[h]. Ad officiũ itaque pertinebit propriè, quoquomodo lites delatas dirimere[i]: Maximè hodiè, cùm præscriptiones formularum actionum, non considerentur ex prisca necessitate[k]. Quare & quod sine contestatione prçcedente iudex potest, id rectè officium dicetur. Et ita Vlpianus respondit[l], *Ius dicentis officium latißimum est, Nam & potest bonorum possessionem dare* (scilicet eam quæ non tribuit ius, non autem eam quæ cognitionem desiderat: Nam ea est iudicii, non officii[m]) *pupillis non habentibus tutores, constituere: Iudices litigantibus dare.* Dicimus & ex officio iudicis fieri, quæ præter actionis vel obligationis causam decernuntur[n]: & quando ex causa actio admittitur eius, cui iure non permittitur, & ita ei subuenitur ex officio, vt in l. si longius, §. 1. de iudic. P. l. cùm filiusfamilias, de reb. cred.
11 in P. l. cum debitoris, l. 7. C. de iudic. cum similib. Dicitur quoque esse huius officii, & ex causis mixti imperii, sine contestatione decernere per subscriptionem petitionis libelli, parte non audita[o], quod fit tantùm in his quæ cognitionem causæ non desiderant[p]. Neque enim subscriptio vel responsio, mutat causæ statum vel possessionis, etiã si fiat à principe[q]. Quare nec potest
12 hæc potestas subscribendi mandari[r]. His adiungere operæpretium censeo, quæ pragmatici seu practici de istis iurisdictionibus & imperio tradant, & eorum sectionem qua curiæ & vulgus vtitur. Dicunt itaque iurisdictionem diuidi in altam seu supremam, & inferiorem, quam vocant bassam: alii addũt & mediam. Petrus Iacobi[s], qui altam & bassam tantum cõstituit, altam dicit habere meri imperii causas: mediam, mixti. Et meri tradit imperii esse, impositionem pœnæ mortis naturalis, amissionem libertatis: vt damnationem in metallum amissionem ciuitatis, deportationem in insulam[t], mutilationem membri, atrocem verberationem, relegationem, bannitionẽ quam comparat deportationi, crimen falsi. Angelus[u], ad altam iurisdictionem & merum imperium vult pertinere quoque statuti noui cõdendi facultatem. Ideò, inquit, si quis est infeudatus de castro vel de ciuitate cum iurisdictione, si in feudum ei datum sit castrum vel ciuitas, non potest condere statuta: quia appellatione simplici iurisdictionis, non veniunt quæ meri vel mixti imperii sunt: sed tantùm quæ simplicis iurisdictionis sunt. Nisi ei concessa sit plenissima iurisdictio. Nam tunc generalis iurisdictionis appellatio, & quæ imperii sunt meri & mixti, cõtinet[x]. Sicuti & verba, omnimoda iurisdictio[y].
13 *auec toute iurisdiction.* Mixti imperii idem P. Iacobi dicit esse, quæstiones ingenuitatis, ea quæ magis iudicis officio, quàm iure actionis expediuntur: compellere aliquem captis pignoribus, ius bannizãdi in nemoribus & hortis,

a in l. fin. de off. eius cui mand. est iurit. P. l. 1. de iurisd. om. iudi. P.
b accessoriũ, de reg. iur.
c l. iubere, de iurisd. om. iudi.
d in l. quod si minor §. fin. de minor. 25. an. P. l. qui bona, §. qui damn. de dam. P. l. 1. & tot. tit. de var. & extraord. cogn.
e Vlp. l. officium antem, l. 9. de rei vẽd. P. Caius in l. officio iudices, 27. fam. erc. P.
f l. 1. de magistrat. conuenien.
g l. neque leges, 9. & l. seq. de legib.
h l. non possunt, l. 11. & l. nam vt ait Pædius de legib. in P.
i l. quod i castrimaue sunt, 22. de reb. cre. P.
k l. 1. de form. & impetra. tubla. C. c. dilecti. de iudic. d. l. 1. de iurit. om. iudi. P.
l l. 1. de iurisd. om iud. P.
m l. 2. §. in bonorum possessione, quis ordo. in bono. posse. seruc. P.
n vt in l. quæro an fideiussor, 56. loca. P. l. qui per collusionem, 91. §. fin. de actio. emp. P.
o glo. in l. 1. de asses so. C.
p l. nec quicquam, §. vbi decretum. de off. procõ. l. omnia quæcũque de reg. iur. P
q in l. 2. C. si per vim vel alio mod. absen. posse. fuerit occup.
r l. 2. C. de assessor.
s Petr. Iacob. de lib. super Iurisd. in sua iurisdi. in sua praxi.
t glo. in l. 2. in ver. oportere, vt ne. pri. sit. præd. suis vel alie. & c. C. per l. illi citat. §. qui vniuersas, de off. præf. P.
u Angel. ad l. imperium, de iurisd. om. iudi. 3. col.
x Bald. in l. si aliquã §. cum plenissimã, de off. proconsi. P.
y glo. in clem. 1. §. omnimoda, de foro compet.

tis paſcuis,& aliis locis.quod & Chaſſaneus probat[a]:Ius pedagii exigendi in
via publica,ius ponderandi,menſurandi,& frangendi falſas mẽſuras. omnes
cauſas ciuiles ſupra trecentos ſolidos[b]. Addit Chaſſaneus[c] eſſe mixti impe-
rii,cognoſcere per viam ſupplicationis de cauſa de qua aliâs non fuit ſuppli-
catum,idque iuxta ſententiam Bartholi & Iaſo.[d] Item mittere in poſſeſſio-
nem ex ſecundo decreto, expellere reipſa de poſſeſſione, dare bonorum
poſſeſſionem quæ tribuit ius, interponere authoritatem alienationibus &
tranſactionibus alimentorum, emancipationes, manumiſſiones, cauſa nul-
litatis, ponere rem in manu curiæ, ne litigantes veniant ad arma, iuxta l.æ-
quiſſimum, de vſufr. At diſſidet Chaſſan. à P. Iacobo in bannitione, quam
dicit non eſſe meri imperii, & eos poſſe bannire qui non habent altam iu-
riſdictionem,vt etiam Iohan.Faber notat[e].Confiſcationis porrò poteſtas,ex 14
legis diſpoſitione veniens,cuilibet iudici cui res committitur vnde confi-
ſcatio oritur,competit:ſi habeat de iis quę meri imperii ſunt,notionem[f]:vel
ſi ex conſequentia pœnæ veniat confiſcatio, vt in deportatione[g]: aliter e-
nim,nemo confiſcat in caſibus à iure non expreſſis, ſine Principis authorita-
te[h].Summis verò Magiſtratibus,qui arbitrium & pœnam mortis habẽt,con-
fiſcare licet[i].Chaſſaneus[k] in hac confiſcatione,ait Capitaneum Mediolani, 15
qui habet liberum arbitrium in criminibus ordinariis & extraordinariis, fa-
cere indiſtinctè confiſcationem omnium bonorum, & facere banna, id eſt,
prohibitiones, ſub pœna confiſcationis bonorum & perſonæ, quæ banna
non poſſunt fieri niſi ab habentibus pleniſſimam poteſtatem[l]. Et ita etiam
fieri à Bailiuis ſeu Seneſcarchis banna. Verùm illud addit,bannum ſiue pro-
clamationem, *à la peine de la hart* id eſt, vt ipſe opinatur, ſub pœna quod quis
punietur tanquam reus criminis maieſtatis, quo præcepto inquit & banno,
vtuntur tantùm Principes,aut eius vicarii:quos vocat gubernatores prouin-
ciarum,locúmque Regis tenentes,generales, duces in bello, & quandoque
Senatus.Ego certè noui, *le art*,aut *la art*,eſſe vinculum faſciculorum Lutetiæ,
& inde pœnam hanc, *de l'art*,aut *le hart*,eſſe ſuſpẽſionis, quæ exercetur etiam
ab aliis quàm principibus,vicariis,pręfectis,& Senatu.Melius tamen,eorum
dixiſſet propriam comminationem, *à peine de rebellion*, aut *d'estre punis comme
rebelles:* nam omnes iudices de proditione vel maieſtatis crimine nõ cogno-
ſcunt,quamuis de aliis delictis notionem & iudicium habeant.Baſſæ ſeu in- 16
ferioris iuriſdictionis, Petrus Iacobus[m] notat dici, cauſas quæ ſuperiorum
non ſunt,tam ciuiles quàm criminales, quæ competunt quibuſdam Magi-
ſtratibus iure Magiſtratus quem gerunt,& quæ ponuntur in §.nulla, & §. et
iudicare,& §.audient,de defenſor.ciuit. in authen. Addit Chaſſaneus[n],tor-
turam pro eruenda veritate teſtium in ciuilibus negotiis, eſſe huius iuriſdi-
ctionis:item ſimplicem cognitionem de leuioribus criminibus, incarcera-
tionem cuſtodiæ cauſa,non in pœnam[o],quia tunc carcer is meri imperii eſt,
niſi daretur ob modicam coercitionem[p].Itaque, qui inferiorẽ hanc ſeu baſ-
ſam iuriſdictionem habet, reos maiorum criminum carceribus concludere
poterit,vt ad ſuos maioréſque Iudices reiiciat. Refert Iacobus quoque ad
iuriſdictionem hanc,poteſtatem excubiarũ,quã dicunt *faire le guet de nuict*.Et
ius arma tunc temporis ferendi, eius iuriſdictionis putat, Præfectum vi-
gilum[q],qui hæc agit, qui cùm meri imperii ius non habeat[r],tamen compræ-
henſos reos noctu remittit ad proprios iudices,alios fuſtibus cædit[ſ]. Ad in- 17
feriorem ſeu baſſam etiam iuriſdictionem pertinet multa, quam dicunt e-
mendam,vſque ad ſeptem, vel ad ſexaginta ſolidos turonenſes, ſoluendos
ſecundùm diuerſas locorum conſuetudines pro contumacia, aut rebellio-
ne vt dicunt iuſtitiæ,aut pro crimine[t]. Et multæ iſtæ ſeu emendæ, dicuntur
eſſe inter emolumenta & fructus iuriſdictionis[u]. Multarum enim ſeuera cõ-
pendia,ærario principis eſſe quærenda reſcriptum eſt,niſi iudex nominatim
ea vel curſui publico,vel operibus Reipub. aliiſque neceſſariis cauſis deſti-
nauerit.

a Chaſſa. ad rubri. *des iuſtices*, nu. 28. in conſuet.Burg.
b vt in §. & iudicare,de defenſo. ciuita.in authen.
c Chaſſ.vbi ſup.verſ. quæ ſunt.
d Bart.& Iaſ.in d. l. imperium.
e Io.Faber,in §. cùm autem, quib. mod. ius pat. pot. ſolui.
f l. illicitas,§. qui vniuerſas.de off.pro conſ. P. §. 1. de inceſt. nupt. in auth. l.qui contra,C. eo.
g l. deportatorum, C. de pœn. l. 1.§. ij quibus,de lega.3.
h l. vni.ne ſine iuſſu princ.lic.cet.iudic. confiſ. C.Bald.in l. fin.de off.præſ.
i Bal. Odofre. Cyn. Azo,in d. l. vni. ne ſine iuſſu prin. &c.
k Chaſſa.ad §.1.nu.1. & 2.*des confiſcatiõs*, in conſu.Burgund.
l Aug.& Bald.in d.l. vni. ne ſine iuſſu princ.&c.vide deciſ.cap.Tholoſ.73. & l.2. vt ne priuatit.&c.C.
m Iacob. vbi ſup. de for.libel.pro iuriſ.
n Chaſſ. in d. rub. *de iuſti. & droits d'icelles*, verſ. quæ autem ſunt de baſſa.
o qualis carcer, c. quamuis, de pœn. in 6.
p citat Chaſſa.l.2. C. de ſponſ. quæ tamen parùm ad rem facit.
q de quo in l.3.§.ſciẽdum,& l.4. de off. præf.Vigil.
r l.vni.C.eod.
ſ l.fin.eod.P.
t Chaſſa.in §.6. & 7. *des iuſtices & droits d'icelles*.in conſuet. Burg.
u idem in d.§. 7. nu. 1.ex Bald.in l.ſ.ſol. matrim.& in l.1.de fruc.& lit.expen.

nauerit[a]. Multam secundùm iurisdictionum gradus, Iudices vel maiorem
vel minorem imponunt[b]. Hinc sunt redemptores multarum, *arrantiers des
emmandes*, ad quos multæ impositæ tempore conductionis suæ, pertinent: si
ex natura delictorum commissorum debeatur multa, statim vbi committū-
tur. Vocant apud nos alicubi, *le sang du seigneur & l'esmande*. Quamuis post tē-
pus lapsum conductionis, qui deliquit multetur, & multatio in tempus con-
ductionis alterius inciderit. Si tamen multa imponatur, quia arbitraria, non
ex natura delicti, non habebitur ratio temporis commissi delicti, sed eius in
quo condemnatio fit. Et ideò redemptor seu conductor emēdarum qui est
tempore condemnationis, multam accipiet, non is qui fuit redemptor quo
tempore crimen commissum est[c]. Licet videatur contrarius Guido Papæ[d].
18 Et hæc eadem possunt resolui in redemptoribus cōfiscationum bonorum.
Sed & de furti pœna resoluunt, vt si furtum sit pro quo pœna mutilationis
membrorum vel mortis pœna imponatur ex consuetudine vel statuto, ea
sit meri imperii: si autem castigatione solùm animaduertatur, inferioris pos-
sit esse iurisdictionis: quòd meri imperii causæ, maximè ex pœna imponēda,
cognoscantur[e]. Sunt ideò pro insignibus iurisdictionis quæ causas imperii
habent meri, furcæ suspensionis, quia in illis maiorum criminum soluuntur
pœnæ[f]. Sicuti palus, numellæ, vbi minora castigantur, inferioris sunt signa,
nisi aliæ concurrant contrariæ probationes. Et hæc quidam ita resoluunt
19 præcipui interpretes. Quibus tamen alii quidam repugnant, & vix consen-
tiunt in definitione eorum quæ meri, mixti imperii, & iurisdictionis sunt:
quídve in alta seu suprema, media, vel inferiori annumerandum sit iurisdi-
ctione. Mediam quippe iurisdictionem Longouallius[g] dixit, quando iudex
de realibus, personalibus, mixtísque actionibus cognoscit. Ioann. Gillotus[h],
quæ mixti imperii sunt, ad mediam pertinere iurisdictionem contendit, &
de causis mediocribus cognoscere. Ioannes Brechæus[i], existimat mediam
de quibuscunque criminibus ciuilibúsque negotiis cognoscere. Massuerius
autem[k], aliter statuit. Et ita ii, pluresque alii non satis conueniunt. Et proin-
de vt submoueantur omnes scrupuli, satius erit inspici cōsuetudines singu-
lares locorum antea obseruatas, quomodo hactenus distinxerint, altam, me-
diam, & quam dicunt bassam iurisdictionem, quidue singulis permiserint.
20 Nam consuetudo dat iurisdictionem[l], etiam si agatur de causis meri impe-
rii[m]. Consuetudo enim obseruata, legis instar est[n], lex autem dat & distribuit
iurisdictionem[o]. Considerabis quoque priuilegium, quod auget etiam iu-
risdictionis potestatem[p], & minuit[q]. Item & pactum traditionis iurisdictio-
nis, vel concessionis potestatis[r]. Sic enim pacta in traditionibus rerum appo-
sita, generaliter seruari responsum est[s]: maximè in regno Galliæ, vbi iurisdi-
ctiones sunt dominis patrimoniales. Quamobrem Carolus eius nominis
rex 5. in suis constitutionibus, articulo 5. statuit, Baronibus, Comitibus, Epi-
scopis, & aliis ordinariis, iurisdictiones relinqui intactas, nec auocandos ab
eorum foro clientes: præterquam, vt ipse ait, in casu resorti seu appellatio-
21 nis, & in iuribus superioritatis, vel supremi dominii. Franciscus quoque pri-
que primus eius nominis Rex, in edicto declaratorio iurisdictionis Præsi-
dialium iudicum, eosdem ordinarios exemit seu eorum clientes à subselliis
& ditione præsidialis fori, paucis exceptis casibus, qui enumerantur in con-
stitutione prima eius, *Des iuges presidiaux*, art. 11.12.13. 21.24.30. Veluti dum
vult præsidiales cognoscere solum de causis nobilium ciuilibus & crimina-
libus, de feudis vassallorum regiorum, de militaribus bannis & heribannis,
de beneficiariis seu feudalibus negotiis, hominiis seu homagiis, indulgen-
tiis, moratoriis dilationibus, quæ datur debitoribus non soluendo per anni
vel quinquennii spatium, & de aliis quæ prioribus constitutionibus Senar-
22 chiis concessa solis erant. Adhæc, si quid vsucaptum seu præscriptum sit in
iurisdictione, sequendum est[t]. Vt autem rectè ea quæ pluribus inoluuntur,
facilius

a in l. multarum, de modo multa. C.
b l. fin. C. eod.
c ita decidit Chassan. ad §. 7. in ver. *l'amande*, n. 7. vers. iuxta tit. *des iustices & droits d'icelles*, in consuet. Burg. ex Bal. in l. f. de iurisd. om. iudi. Io. de Anania. in c. 1. ne præla. vic. suas. Bald. in l. fi. de fructi. & lit. expen. Alexand. in l. diuortio, §. si vir, col. pen. & fin. sol. matri. P.
d Guido. Pap. deci. & 535.
e l. quod ad statum damnatorum, de pœn. in P.
f Bal. in §. 1. in 5. col. tit. quid sit inuestit. in vsib. feud. Floria. in l. arboribus. §. de illo, de vsufr.
g Longoual. in l. imperium, §. pat. de iurisd. om. iudic.
h Ioan. Gillotus, lib. 2. de iurisd. & impe.
i Ioan. Brechæus, in commenta. *au grād coustumier de France*, & in tit. *des droicts & moyenne iustice.*
k Masuer. tit. de iudicib. & eor. iurisdictione, in sua proxi.
l l. 1. de emanc. liber. C. l. viros spectabiles. l. 8. de diuers. offic. & apparito. iudi. lib. 12. C. tit. 60. l. Magistratus, ad municipa. P. l. magistratus, de iurisd. om. iudi. C. l. testamenta omnia, C. de testamen. l. 1. de fund. limitrop. lib. 11. C. l. cum prætor. §. 1. de iudic. P. l. 3. in fi. de testam. §. non valent. de defenso. ciuita.
m ca. conquæstus. 9. q. 3. c. cùm cōtingat, de fo. compet. c. duo, de offi. ordina. c. fin. de offi. archid.
n §. ex non scripto, de iure natur. l. de quibus de legib. P.
o l. more, de iurisd. omn. iudi. P.
p vt c. dilecti filii, in de fo. compet.
q c. 1. de priui. ie. in 6.
r examinat Boer. de ci. 327. nu. 4. Bald. in consi. 419. incip. magnificus dominus & marchio. volu. 5.
s l. in traditionibus, de pact. P.
t Pet. Iaco. in praxi. tit. de confess. in rem actio. §. quæstio quia, de præscrip.

facilius paucis euoluamus, circa hanc præſcriptionem legitimam, annotabimus res præſcriptas, perſonas præſcribentes, & contra quas præſcribatur, & negotium ſeu id quod faciendum eſt circa hanc præſcriptioné. Primùm, in rebus contemplari oportet, an ille qui præſcribere vult iuriſdictionem alterius, habeat ſimilem iuriſdictionem. Nam cùm ſint tres ſpecies iuriſdictionis, alta, media, & inferior, quarũ vna altera nõ eſt, præſcriptio vnius non
inducit præſcriptionem alterius[a], quia præſcriptio eſt ſtricti iuris. Sunt regię 23
notionis caſus, qui pertinent tantùm ad Magiſtratus regios, quos præſcribere non poſſunt iuridici domini locorum vllo tempore, de quibus neque etiam reguli, niſi ſpeciali priuilegio notio illis detur iudicare poſſunt. Quorum capita quædam cape, 1. perduellionis crimen, & legis Iul. maieſtatis articul. Secundò, in contemptores regiarum conſtitutionum animaduerſio. 3. Violatum fidei regiæ præſidium, ſeu vt dicunt, *Enfrainte de ſauuegarde.* 4. Notio de nominibus ſeu debitis regiis. 5. Vis armata, ſeu commiſſum coactis hominibus, crimen legis Iuliæ de vi publica. 6. Crimen falſificationis vel adulterationis codicillorum regiorum, vel ſigilli regis. 7. Regii Magiſtratus, & apparitorum eorum crimina & violationes dum mandata regia exequuntur. 8. Publicatio facienda commeatus, vel remeatus dati extorri. 9. Tutela Eccleſiarum cathedralium, vel aliarũ quæ fundationis regiæ ſunt. 10. Interdictum vti poſſidetis in Sacerdotiis, aut in profanis per occupationem, vocant *Complainte & maintenue.* 11. Contractus, per quos paciſcentes ſe ſubiecerint regiæ cognitioni. 12. Ius regii morticinii, dicunt *Mainmorte.* 13. Notio de cæde vel vulnere illato in fraudem iudicii in regiis tribunalibus cœpti. 14. Diſcuſſio regii priuilegii. 15. Crimen raptus, incendii, perturbationis diuini cultus. Vt conſtat de omnibus per conſtitutiones regias Ludouici, & Caroli 5. Vna 8. Idus Maias lata, anno 1372. altera eiuſdem, tit. de
regiis caſibus. Ius ſuperioritatis iuriſdictionis regis, non poteſt ab inferiori- 24
bus dominis habentibus iuriſdictionem contra Principem præſcribi: quia quæ ſunt in ſignum ſubiectionis data, impræſcriptibilia ſunt[b]. Poſſet enim ſi hoc fieret, paulatim collabi imperium, & redderentur ſubditi acephali[c]. Et cùm omnes iuriſdictiones habeant vim à regia permiſſione, tanquam radii à Sole, fieri non poteſt vt remanente iuriſdictione, non agnoſcatur Sol vnde dependet. Quomodo etiam poterit quis dicere, præualere iuriſdictiones conceſſas à principe contra authoritatem principis, quum ille quando libuerit poſſit ſupprimere, & ad ſe reuocare, & alias ſingulares ſtabilire, augere, & minuere pro arbitrio? Et hæc poteſtas annexa regio diade-
mati eſt, & innata ei videtur. Res etiam quæ ſunt iuriſdictionis eccleſiaſti- 25
cæ, omnino, non poſſunt præſcribi quocunque tempóre à laicis iudicibus: nec contrà[d]: ad laicum enim ius ſpirituale & eccleſiaſticum non pertinet[e]. Neque prohibere is poteſt iudices eccleſiaſticos in his, quæ iuriſdictionis eorum ſunt, iudicare[f], & de quibus nullo modo cognoſcere laici poſſunt[g]. Et ſicuti, quando in Gallia iudices regii cognoſcunt de criminibus, & cauſis quibuſdam perſonarum eccleſiaſticarum, id non fit ratione præſcriptionis, ſed vel ratione priuilegii, vel ratione criminum, quæ principibus, quibus Deus iuſſit pacem Reipubl. temporalem & armatam, caſtiganda committuntur. Sic & de cauſa poſſeſſionis beneficiorum quæ temporis maximè eſt, & ne ad arma perueniatur, vtq; vim arceat, Tribunal regium cognoſcit. quod & priuilegio Martini Papæ, regibus noſtris conceſſum nominatim
eſt[h]. Conſiderantúrque inibi magis res, quàm perſonæ. quemadmodum in 26
criminibus excutiendis coram iudicibus regiis, perſonarum eccleſiaſticarum dicitur, ſi rei delationis armorum, imminutæ humanæ maieſtatis infractíonis ſaluægardiæ, Sodomiæ, adulterationis ſigilli regii, ſortilegii, & aliorum, quæ indicat Chaſſan. ad rub. *Des iuſtices & droits d'icelles,* in Conſuet.
Burg. Non præſcribet etiam iuriſdictionem, qui ex ſua perſona incapax eſt 27
in aliis

a Paul. Caſtr. ad l. imperium, nu. 5. & ibi Iaſ. Cyn. in l. 1. de emancip. lib. C. Ludo. Roma. conſ. 368.

b c. cùm non liceat, & c. cùm ex officij, de præſcr. l. competit, de præſcr. 30. vel 40. an. C.

c Bald. in auth. quas actiones, C. de ſacroſ. eccleſ. & in prœm. feudo. facit ca. nulla ratione, 95. diſt.

d c. cauſam quæ de præſcrip. ap. Greg. c. quamuis ſit graue, de decim.

e c. Maſſana, & c. ſacroſancta. de electio. ca. bene quidẽ, 96. diſt.

f c. 2. de fo. compe. c. 1. de iudic.

g c. contingit, de arbit. c. eccleſia, de cõſtitut. ca. bene quidem, 96. diſt. c. cùm laicis, de reb. eccle. non alien.

h Guido Pap. deciſ. 1.

in aliis quàm causis iam explicatis spiritalibus vel temporalibus: veluti priuatus, qui nullam habet iurisdictionem, aduersus habentem non præscribet. quia ex sua persona incapax est, vt notat Lucas de Penna [a]. Et ex tali præscriptione neruus publicæ disciplinæ rumperetur [b], ideò non admittitur [c]. At qui habet aliquam iurisdictionem seu imperium, poterit aduersus
28 alium habentem præscribere [d]. Cum personis, iungendus est modus præscribendi, & formula. Nam Petrus Iacobi [e] absolutè dicit, non posse præscribi iurisdictionis causas, per decem annos: quia dicat iurisdictionem, non habere causam perpetuam, & ideò non videatur præscribi longo tempore, vel longissimo, nec alio modo quàm vsu cuius initii non extet memoria, exemplo seruitutum discontinuam causam habentium [f]. Et quod dicitur, consuetudinem dare iurisdictionem [g]: contendit intelligendum esse, de vetusta consuetudine seu de vetustate. Et longum tempus, pro legitimo exponendum [h]. Sic etiam sentit Paulus Castrensis [i], ea quæ sunt imperii meri non posse præscribi, nisi tempore cuius non extet initii memoria: putà cognitionem causarum criminalium, & non criminalium, si multa earum in fiscum deferatur [k]. Nam per hoc tempus possunt non alio præscribi contra principem, ea quæ ei in signum specialis priuilegii relicta sunt [l]: & contra principem vtrumque, Summum pontificem & Principem, centum annorum spatium sufficit [m], exceptis vt dixi iuribus superioris dominii, & prælationis [n]. Probabiliter tamen responderi posse ait P. Iacobus, cùm de iurisdictionis acquisitione quæritur: si homines, vel incolæ alicuius ciuitatis, vniuersitatis, vel municipii, vel maior eorum pars, adierint litigandi causa iudicem alicuius Baronis vel Comitis, in territorio iurisdictionem exercētem, non per errorem. sed scientes nullam eum in illos habere iurisdictionem, & ita fecerint per decem annos sine interruptione, vt consuetudine ea videatur iurisdictio quæsita. Videntur enim ex consensu, scientes prorogasse iurisdictionē [o]. Contrà si qui litigauerint corā alieno iudice, qui non habuerint vniuersitatem: quales sunt pagi, quibus non sunt Decuriones seu Consules. Quia illi non possunt dare iurisdictionem, quū neque statutum possint
29 condere, aut legem non scriptam [p]. Cæterùm, si duo Barones vel alii qui iurisdictionem habent, litigent de iurisdictione possessorio interdicto retinendæ, secundùm eum iudicandum est pro vindiciis, qui tempore litis contestatæ possidet, vel quasi possidet, nòn vi, non clam, non præcario [q]. Si autem de proprietate quæratur, pro eo iudicandum qui ab immemorabili temporis initio, se possedisse ostendit. quia iurisdictio habet interpolatam posses-
30 sionem. Quid autem ego in tam difficili quæstione sentiam, explico: iurisdictionem sicuti seruitutes, cum titulo & bona fide posse præscribi, inter præsentes per decem annos: inter absentes, viginti. Et mihi videtur iure Codicis textus expressus, in l. fi. de præscrip. lon. tempo. [r] per quem vniuersæ iuris antiqui & PP. controuersiæ sopitæ videntur. Si sine titulo vero, aut sine eo quod tituli habet vim, quis velit vsurpare sibi iurisdictionem, ad immemoriabile tempus recurrendum est, quod vice tituli est [s]. Bona fides est fundamentum omnium præscriptionum [t], vt non vi, non clam, non pręcario possideat [u]. ita enim possidere, est mala fide possidere [x]. Interpretantur autem maximè bonam fidem requiri Doctores, quando de decennii vel vicennii præscriptione agitur. Non enim desiderari probationem bonæ fidei putant [y], eò quòd præsumatur, in præscriptione triginta annorum. vt rescriptum est in dominio soli & rerum corporalium vsucapiendo [z]. Qui plura voluerit hac de re expendere, videat Longouallium, in l. imperium, de iurisd. omn. iudic. in 3. par. Et si discedere velit causam continuam habere contra Pet. Iacob. iurisdictionem, consulat Barth. in l. iusto titulo, §. non mutat, de vsucap. Ioan. Fabrum, ad §. retinendæ, de interdic. Albericum, in l. foramen,
31 de seruitut. P. Superioribus adnectenda est consideratio qualitatis iurisdictionis,

a Luc. de pen. in l. viros spectabiles, de diuers. offi. lib. 12. C.
b ca. peruenit, 10. q. 1.
c c. cùm inter, de cōsuetud.
d arg. c. cùm olim. c. auditis. c. ad audientiam. de præscript.
e P. Iacō. in libel. de contest. in tem act. §. quæstio quia de præscrip.
f l. hoc iure, §. ductus aquæ, de aqua quot. & æst. l. foramē, de seruitut.
g d. l. 1. de emanc. libero. C. cum simil.
h per l. 2. de diuer. offi. lib. 12. C. l. testamenta omnia, C. de testam.
i Paul. Cast. in l. imperium. nu. 4. de iurisd. om. iud.
k vt in l. apparet. §. si quis seruitutem, de iti. actúque pri. P. in l. vsu aquæ, & l. diligenter, de aquæduc. lib. 11. C.
l c. super quibusdam, de ver. sig.
m l. fin. & auth. quas actiones, C. de sacros. eccles. §. quod autem, tit. vt eccles. Roma. 100. an. præsc. gaud. in auth. c. ad audientiam, c. cùm nobis, c. si diligenti in fine, de præsc. ca. nemo, 16. q. 3.
n ca. qui cathedram, 93. dist. ca. quia ex tota, ca. rogamus, & ca. ciuitia. 24. q. 1.
o l. 1. & 2. de iudic. P. l. si per errorem, de iurisd. om. iudi. P.
p P. Iaco. vbi sup. & Innoc. in c. cùm accessissent, de constitutio. Luc. de pen. in l. viros spectabiles, de diuers. offic. lib. 12. C.
q arg. §. hodiè, de interdict.
r lib. 7. C. tit. 33.
s d. l. hoc iure, §. ductus aquæ, de aqua quot. P.
t c. si diligenti, & c. vigilanti, de præscrip.
u l. si quis diuturno. si seru. vend. P.
x gl. in l. clam possidere, de acqui. posse. P. glo. in l. 1. §. planè, de aqua quot. & æsti. vers. suspicit, in ver. iure.
y Paul. Castr. in l. seruitutes, in 3. de seruitu. P. post Cyn. in l. 2. de seruitut. C.
z in l. sicut, & l. omnes, de præscrip. 30. vel 40. anno.

ctionis, quatenus limitata est à principe[a]. Quantitas inspicienda quoque, de qua iudicare permissum est, vt in præsidialium iurisdictione. Et tunc obseruandum etiam, separatim censendas esse actionum formas, ne cumulatione augeatur, vel minuatur iurisdictio[b], habendáque ratio eius quantitatis quæ petitur, non eius quæ debetur[c]. Subinde, & territorium cuique iudici con- 32
cessum, spectandum est in æstimanda iurisdictione[d], quæ suum territorium non excedit inter inuitos[e]. Nec secundùm iura ciuilia in alieno territorio sine iudicis proprii consensu, iudex exequi potest suam sententiam[f]. Et olim in Gallia eius rei gratia literæ seu codicilli a Cancellaria impetrabantur, vt exequi liceret sententiam in alterius territorio, vocabant literas *pareatis*: idque donec constitutione regia permissa est iudicibus regiis, sine permissione & literis illis, *pareatis*, executio sententiarum. Sunt enim in Gallia omnes regii iudices, omnésque illorum curiæ eiusdem domini & regis. Sunt tamen 33
quædam iurisdictionis species, quæ non tam adhærent territorio, quantum personis certis in quas exercent potestatem[g]. Sícque Episcopus, quamuis non habeat territorium temporale, tamen in sua Diœcesi habet iurisdictionē[h]. vt & Archidiaconus[i]. Quare & habet Episcopus in personas sibi subditas iurisdictionem etiam extra suam diœcesim[k]. Idipsum dicendum de latrunculatoribus, qui potestatem habent à præpositis Mareschalcorum, in latrones, & viarum obsides, & alios suæ iurisdictionis, quæ potius administrationi quàm territorio adhæret.

a per rationem. l. In agris, de acq. rer. dom. ff.
b l. si idem cum eodem, l. 11. de iurisd. om. iudi.
c l. cùm quædam puella, 19. §. fi. eod.
d l. pupillus. §. territorium, de ver. sig. l. fin. de iurisd omn. iudi. P.
e d. l. fi. de iurisd. l. f. de off. præf. vrb. l. 1. 2. & 4. de off. pro consul. c. fin. de constitut. in 6. l. fin. vbi & apud quem cogni. in integ. resti. agit. sit. C.
f l. properandum. §. sin autem, de iudic. C. l. à diuo Pio, §. 1. de re iudica.
g l. more, de iurisd. om. iudi. c. cùm cōtingat, de fo. compet. l. f. C. vbi & apud quem in inte. rest. &c.
h c. cùm Episcopus, de offic. ordinar. in 6.
i c. adhæc, & ibi Innoc. c. cùm nostrū, de off. archid.
k clem. vni. de foro compet.

De Iudicibus delegatis in genere.
Cap. 22.

Lib. 1. P. tit. 21. Lib. 3. C. tit. 4. Lib. 1. Decreta, tit. 29. Lib. 1. Sex. tit. 14. Lib. 1. Clem. tit. 8.

1 *Iudices ordinarij, & delegati qui.*
2 *Recuperatores iudices qui dicti, & quare.*
3 *διαιτηταὶ, item κληρωτοὶ iudices.*
4 *Delegati iudices à quibus dantur.*
5 *Pudicitiæ prostratæ proximi sanguine iudices constituti.*
6 *Arbitri ex edicto litigantibus dati.*
7 *Senatus iudices dat.*
8 *Delegari quæ causæ possint.*
9 *Delegatio omnium causarum iure pontificio an fiat.*
10 *Delegare quis possit.*
11 *Delegatus quando possit subdelegare.*
12 *Delegandi formulæ.*
13 *Delegatio cui fieri possit.*
14 *Iudex petitus ab vno ex litigantibus an dari debeat.*
15 *Delegationis fines seruandi. effectus, & potestas.*
16 *Delegatus non exequitur sententiam manu militari, sed inuocato auxilio ordinarij.*
17 *Commissarij abusum quis corrigit.*
18 *Delegati potestas vnde metienda est, & quibus modis finitur. nu. 19. & seq.*
20 *Iurisdictio quando & quomodo prorogari possit à litigantibus.*
21 *Delegationis potestas extinguitur morte delegati vel delegantis, quomodo.*
22 *Delegandæ iurisdictionis causæ, & rationes.*
23 *Conseruatores iudices qui dicantur, eorum potestas & qualitates, species conseruatorum, pro quibus dentur, potestas, à quibus dentur, qui dari possunt, fines, & rationes: quando extinguatur potestas. & num. 24. 25. 26. 27. 28. 29. & 30.*

RATIONE

1 RATIONE iurisdictionis, rursum iudices dicūtur, vel ordinarii vel delegati. Ordinarii illi dicti, qui consuetā & assiduā exercēt iurisdictionē, ab alio iudicis vel magistratus imperio non pendentē: qui habent potestatē iudicādi, vel a lege, vel a principe, aut ecclesiastico, vt a summo Pontifice vel temporali, vt rege vel imperatore[a], suo beneficio, nō alieno[b]. vt delegatus, qui alterius iudicis vices agit, neque quicquam proprii in iurisdictione habet[c]. Expedio primùm delegatos, vt liberius illis obiter explicatis, quæ iuris ordinarii sunt persequar.

2 Delegati dici possunt commissarii & recuperatores, quibus negotium aliquod iurisdictionis vel cognoscendū, vel exequendum cōmittitur. Principio tamen & propriè recuperatores dicti sunt, quibus Prætor mandabat cognitionem interdicti recuperandæ possessionis: a recuperatione faciēda vel statuenda, recuperatores dicti, per quos res recuperaretur. Hinc & iudicium Pretoris recuperatorium apud Ciceronem in frumentaria. *Veniant Syracusas, & te Prætore videlicet æquo iure, Aproniū delitias tuas ac vitam tuam iudicio recuperatorio persequantur.* Et rursum alibi[d], hoc iudicium ad possessionis causam retulit. *Non enim*, inquit, *oportet in recuperatorio iudicio eius maleficiis de quo inter recuperatores quæritur fieri præiudicium.* Et Plautus[e],

Postquam quidem Prætor recuperatores dedit.

Aditus namq; Prætor iudicii formulam constituebat, additis semper dictionibus, *si, ne, vti, vt.* Vt constat ex titulis interdictorum & iudices dabat. quod quia optimè explicat Budæus ad l. imperium, §. iudicandi quoque necessitas de munerib. & hon. in annotat. posteriorib. in P. non prosequor. Meminit de recuperatorio iudicio & Sueton. his verbis[f]. *Inter hæc, Flauiam Domicillā duxit vxorem, Statilij Capellæ equitis Romani Sabraicensis ex Africa delegatam olim, latinæq; conditionis, sed mox ingenuam & ciuem Romanam recuperatorio iudicio pronunciatam patre asserente. &c.* Dabantur isti iudices post quæstionem propositā prætori, statim & sine dilatione, pro possessione cōtrouersa, vt ex verbis Pliniis colligitur, dū ait[g]. *Nā vt in recuperatoriis iudiciis, sic nos in his comitiis quasi repētè apprehēsi synceri iudices fuimus.* Successu tamē temporum factum est, vt delegati ab aliis quam a Prætore, & alias ob causas quam pro interdicto, recuperatores dicerentur. Sicut legitur apud Liuium[h], cùm esset quæstio de præmio coronæ muralis inter Q. Trebellium centurionem quartæ legionis, & Sextum Digitum socium naualem, dictum est, Scipionem dedisse recuperatores, qui cognita causa, testibus auditis iudicarēt, vter prior oppidū trāscendisset. Recuperatores quoq; dicti, qui de petitionibus cognoscerent, quibus, quis sibi res postularet[i]. Similes recuperatoribus Athenis fuerūt qui διαιτηταί

3 vocabantur, & qui κληρωτοί[k]. Dati etiam iudices, delegati interdum dicūtur[l]. Iudices ergo delegati, recuperatores, vel dati: vel dantur a principe, vel ab a-

4 liis. Deleganturenim cognitionibus certis negotiorum a principe, vel aliarū causarum iudices, qui tamē ex sua iurisdictione notionem delegati negotii non habent: vel alii qui Magistratum non habent. Sic scribit Iulius Capitolinus[m]. M. Cæsarem in Senatus honorificentiam, multis & Prætoriis, & Cōsularibus, & priuatis decidenda negotia delegasse, quò magis in exercitio iuris eorum cresceret authoritas. Frequēs delegatorū a principe in iu-

5 re fit mētio[n]. Fuerūt ex edicto Tyberii iudices dati mulierū sanguine proximi, pro pudicitia vindicāda prostrata per matronas, quibus nō esset accusator public[9], vt illi de maiorū more eas coercerēt[o]: id enim permiserat anteà Romulus[p]. Quod & Gallis lex olim permittebat. Sic enim scribit Iulius Cæsar[q], *viri in vxores, sicut in liberos, vitæ necisq; potestatem habent: & cum paterfam. illustriore loco natus decesit, eius propinqui conueniunt, & de morte si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quæstionem habent, & si compertum est, ignibus*

6 *atque omnibus tormentis excruciatam interficiunt.* Authoritate quoque rescripti

a c. à iudicibus. 2. q. 6. l. & quia, de iurisd. om iudi.
b l. more eod. P. l. 1. §. qui mandatam. de offic. eius cui mand. est iurisd. P.
c l. 1. §. qui mandatā. eod.
d Cic. 2. Rhetor.
e Plaut. in Bachidib.
f Suet. in Vespasia. c. 3.
g Plin. Iunior, lib. 3. Epistol. epist. Maximo suo.
h Liui. lib. 6. dec. 3.
i Philip. Beroald. in Suet. de Domitia. c. 8.
k Budæ. in l. munerū. §. iudicandi, de mune. & honor. P.
l in l. placet 2. de pedan. iudicib.
m Iul. Capitoli. in M. Cæs.
n l. fin. vbi & apud quem in inte. restit. ag. C. l. 2. C. de sportul. tot. tit. de off. & pot. iud. delega.
o Suet. in Tyber. c. 35.
p Dio. Halic. in 2.
q Iul. Cæsar, lib. 6. cōmentar.

principis, dantur arbitri seu iudices contendentibus, ab aliis Magistratibus, ad quos rescriptum dirigitur[a]. Vt hodie in Gallia proximis vnà litigantibus, & de controuersiis negotiatorum ex edicto regio dantur arbitri, qui sanguine proximi sunt, vel alii. Quando autem quis cogatur in arbitros compromittere, tractatum inuenies apud Bartho. in 2. quæstione, quæstionum per illum disputatarum. Dantur & alii arbitri seu iudices, ex officio à Magistratibus, qui & ab illis delegati dicuntur[b]. hodie etiam inquit Budæus[c], à collegio eorum qui cancellariis regiis intersunt, iudicum fiunt constitutiones, & principalibus rescriptis fiunt. nisi Cancellarius adsit, ad quem tunc summa earum rerum defertur cognitio. Vocamus in praxi, *lettres de committimus.*

Apud Athenienses archon, dabat iudices de contractibus[d]. Petebantur & olim apud Romanos à Senatu iudices, maximè ex Domitiani instituto[e]. Vidi ego & sæpe in suprema curia Tholosana, litigantes & contendentes de suspectis iudicibus ordinariis reiici ad forum extraneum, sine præiudicio tamē ordinariç iurisdictionis in aliis: committendo extraneo foro eius rei notitiam. Notum est etiam præsidialium consiliariorum causas, ex delegatione constitutionis regiæ, in proximam præsidialium sedem reiici. Extat tit. *de officio eius cui mand. est iurisd. P.* 7

Delegatio materiam habet idoneam de qua fiat: & ideò requiritur vt causa quæ delegatur, sit iurisdictionis eius qui delegat, aliter nihil agitur[f]. Item vt causa sit delegabilis: nam quæ ita adhærent magistratui vt propter ea videatur creatus, delegari non possunt per eum qui illū habet Magistratum[g]: quia ipse ea per seipsum, veluti quòd officii commissi sibi sint gerere debet: Ad minus si media committat, permittente lege, cōtestationem audire & sentētiam ferre debet[h]. Electa quippe videtur industria & persona, vt non possit alii delegari munus illi concessum[i]. Et proinde, quæ dicuntur meri aut mixti imperii, delegari non possunt[k]. Et in maioribus negotiis, puta in criminalibus, neque testes per delegatum, sed per ipsum iudicem examinari debent iure ciuili: quamuis in ciuilibus, per delegatos examinentur[l]. Receptum singulari iure tamen est fauore causæ, causas quasdam delegari posse maiores, vt in fauorem pupillorum, & in aliis lege expressis[m]. Etsi enim tutoris datiò, neque imperii neque iurisdictionis propriè dicatur: attamen non alii competit, quàm cui princeps, lex, aut Senatusconsultum concessit nominatim & regulariter mandari non potest[n]. Ex causa itaque potest, vt maiores aliæ quoq; causæ, si ex necessitate Magistratū abesse expediat[o]: vel si alia graui vel maiori causa sit impeditus[p]. Notāt at interprętes[q], 8

iure pontificio, causas quæ meri imperii dicuntur, posse delegari, quas iure ciuili licèt iudicibus valdè occupatis & absentibus necessariò, delegare. Et ita iudex quilibet, potest etiam in causa capitali eius vnū capitulum, vel totam causam delegare, contra auth. apud eloquentissimum, de fide instrument. C. Et sequimur ius Pontificium, quod omnia delegare permittit, secundùm Ioan. Fabrum, in auth. ad hęc, de iudicib. & Guido Papæ. decis. 624. 9

Delegatio fit ab eo qui potestatem hanc habet, vt à principe & ab aliis idoneis Magistratibus. Qui enim delegare non potest, nihil per delegationem concedit[r], isq; debet esse Magistratus[s]. Nam delegatus à iudice delegare nō potest[t]: quòd nihil proprium habeat[u]. Exceptis quibusdam, & primùm si delegatus sit ad vniuersitatem causarum, nam is in quibusdā subdelegat[x]: quia & Prætor omnem iurisdictionem demandare potest[y], & ita quoque iudicis dandi consequenter licentiam[z]. 2. Subdelegat delegatus à Proconsule[a]. Sed & hodiè 3. Senator à Senatu commissarius vel delegatus, subdelegat executionis realis alibi faciendæ causam: dummodo & accedant literæ regiæ seu cancellariæ, quibus subdelegatus à principe authoritate donatur[b]. 4. Et delegati à Principe subdelegare possunt[c]. Formulę delegationis vel commissionis, notæ sunt apud pragmaticos ex qualitate mandantium & rerum mandatarium præscriptæ. Fiebat & apud recuperatores sponsio in interdicto vnde vi, vt 10 11 12

a vt in l. 1. §. si quis in appellatione, vers. denique de appellat.
b l. 1. C. de pedan. iudicib. l. sancimus, in 2. de aduoc. diuers. iudicio. l. 1. & 3. §. fi. de iurisd. om. iudic.
c Budæ. in d. l. munerum, §. iudicando, de munerib. & hono. P.
d Iul. Pollux. lib. 8. In magistratibus Atheniensium.
e Sueto. Tranquil. in Domit. c. 8.
f l. 1. qui pro sua iurisdictione iudi. dare dar. poss. lib. 3. C. tit. 4.
g l. 2. de peda. iud. C.
h auth. ad hæc de iudic. C. §. illud, vt def. vel funera illo, nō iniuri. in auth.
i l. Inter artifices, de solutio. c. fi. §. fin. de off. & po. iudi. dele.
k l. 1. de off. eius cui mand. est iurisd. Alexa. & Paul. Castr. in l. imperium, de iuris. om. iud.
l auth. apud eloquētissimum, C. de fide instrumen. l. de minore, §. plurium, de quæstio. P.
m l. 1. §. fi. & l. 2. & l. cognitio, in princ. & §. 1. de iuris. om. iudi. P.
n l. muto, 6. §. tutoris datio, de tute. P.
o l. nec mandare, de tuto. & cura. dat. ab iis &c. P.
p l. 1. §. huius rei, de off. eius cui mand. est iurisd. P.
q c. si pro debilitate, de offi. deleg.
r glo. in c. quod sedē apostolicā, in verb. committere, & ibi Panor. de offi. ordi.
s l. 1. & l. placet, in 1. de pedan. iudic. C.
t l. cū qui iudicare, 13. de iuris. om. iud.
u l. fi. de off. eius cui mand. est iuris. P. l. à iudice, de iudic. C. l. more maiorum, de iurisd. om. iudi. P. c. super quæstionē, §. si verò. de offi. deleg.
x l. 1. §. fi. & l. si prætor, de iuris. om. iu. P.
y l. 1. in ver. ab eo, C. qui & à quo appel.
z l. solet. de iuris. om. iudic.
a l. 1. & l. imperium, §. fi. eod. P.
b l. legatus, & l. legati, de off. procons. l. cùm prætor. de iudic. P.
c iuxta l. à iudice, in fine, C. de iudic. c. super quæstionem, & c. ex literis, de offi. & pot. iud. deleg. c. 1. eod. tit. in clem. d. l. à iudice.

13 de vi, vt ait Cicero pro Cecinna. Cui autem possit delegari, resoluitur: iudicem datum vel delegatum, subditum esse debere iurisdictioni eius qui delegat[a]. Debet enim is esse, cui imperari possit: Et ius dicenti extra territoriũ impunè non paretur[b]. Si tamen exequendum sit iudicium in aliena iurisdictione, iudices requirunt per literas iuridicũ loci, liceat vt in suo territorio exequi, iuxta l. à Diuo Pio, §. 1. de re iudica. Debet & esse is cui delegatur vel datur vt iudex alioquin idoneus[c], & sine suspicione. Et ideò Callistratus iubet obseruari, ne detur is iudex, quẽ alter litigantiũ nominatim dari petit: id enim esse iniqui exẽpli Adrianus rescripsit, nisi hoc, à principe respicientead verecundiá petiti iudicis, permittatur.[d] Multò magis, nec dari debet is delegatus vel commissarius, qui procurauit sibi delegationem fieri. Qui se enim ingerit suspectus est[e]. Potest tamen absente aduersario iudicem delegatum sibi generaliter petere litigans, sed absens adiungi ei collegam postulare potest, vel datũ ex iusta causa reiicere, vt aliũ iudex subsortiatur[f]. Sed & ex pluribus iudicibus oblatis, si alterius maximè nõ intersit, & si suspecti nõ fiant, sibi vnum vel plures quilibet poterit deligere[g]. Commissio tamen citationis faciendæ expeditur ad petitionem actoris, & ad requisitionem partis dari debet, vt ait Aretinus in c. 1. de iudic[h]. Sunt tamen casus, in quibus etiam citatio valet, etiam non petente parte, de quibus vide Chassa. ad §. 6. *des iustices*, num. 65. in constit. Burg. Adde & legitimæ ætatis, saltem 20, annorum, esse debere qui delegatur: nisi à Principe minor delegetur, iuxta c. cùm vigesimum, de offi. deleg. Et in summa quæ in persona idonei iudicis requiri dictum est, in delegato requiruntur ferè. Tractat & hæc fusè Hostiensis in Sum. ad tit. de offic. delega. §. cui possit delegare: vbi & in reliquis, plura de
15 hac materia videto. Effectus & finis istius delegationis sunt, iidem ac iudicis: vt & ordo quoque & reliqua iudicii seruentur, de quibus in ordine iudiciorum, & possit delegatus condemnare vel exequi eo modo præscripto suę delegationi & mandato, cuius fines diligenter seruare debet[i]. Ideóque necessarium est, vt mandati habeat literas, sine quibus illi nõ creditur[k]. Et ideò fides etiam post sententiam delegati debet fieri de commissione seu de delegatione, vel ea debet inseri ante sententiam, vt probet iuxta l. publicati, C. de testamen. Potest & delegatus iudex eum tueri in possessione, cui virtute suę commissionis adiudicauit possessionem[l]: secus si cõmissarius sit simplex, non iudex[m]. Potest & iudex delegatus qui condemnauit soluere, condemnato dilationem solutionis causa dare etiam post sententiam. In executio-
16 ne rei iudicatæ per delegatum à Principe, si opus sit manu militari, debet executionem suæ sententiæ committere ordinario iudici, quia non potest manu armata eam exequi[o]: & ea sola executio fit per ordinarium habentem notionem causarum meri imperii[p]. Potest tamen delegatus à Principe, præcipere & cogere ordinarium iudicem, vt auxilium opémque ferat in executione sententiæ, si egeat: vt notat Bartho. in l. à Diuo Pio in prin. de re iudic. facit c. pastoralis, & c. significasti, de offic. ordina. l. fin. C. de iudic. Cæ-
17 terùm si apparitor regius, qui vocatur cõmissarius, vel alius delegatus à Rege vel à Curia abutantur potestate, vel excedát fines mandati: correctio pertinet ad Regem vel iudicem, ad quem dirigitur causæ cognitio, vel ad curiá delegantem: atsi abusus transeat in crimen aut delictũ, ordinarius iudex loci posset eos punire[q]. Iudex nihilominus a summo Pontifice vel à Principe delegatus, maior in ea prouincia illis est, quorum causam susceperit terminandam: quòd dignitatem gerat Principis. Ideò & Episcopos, aliásque personas contumaces punire potest, temperatè tamen & secúdùm negotii qualitatem[r]. Officium & potestas in vniuersum delegati, ex clausulis sui mandati colligitur: & si plures delegati sunt, illas clausulas in decernendo obseruare debent: an duobus negotium cõmititur simul & simpliciter, vnúsve sine alio cognoscere aut iudicare possit: [s]an verò tribus vel pluribus causa com-

[a] l. vni. C. qui pro iurisd. iudi. dare dar. poss. gloss. in c. pastoralis, de offi. ordin. glo. in l. eum qui iudicare, in ver. magistratũ. de iurisd. om. iudi.
[b] l. fin. tit. de iurisd. P.
[c] statutum. §. in nullo de rescrip.
[d] l. obseruãdum, 47. de iudic. P.
[e] l. vxori. §. 1. ad leg. Corn. de fals. l. quæ omnia, de procur. P. l. si quenquam, C. de episc. & cler.
[f] auth. oneratur, de lit. cont. C.
[g] ca. iudices, 3. q. 8.
[h] facit c. licet, de accusatio. l. ad peremtorium, de iudic. P. l. si finita, §. Iulianus, & ibi Bart. de dam. inf.
[i] l. diligenter, mand. P. §. is qui, eod tit. apud Iustin. c. cum dilecta, & ibi inter. de rescrip, Iason. in transactionis præcitum de transact. C.
[k] c. cum in iure periti, de off. deleg. & ibi gloss. & interp. Bald. in l. vni, nec lite in vna cad. cau. ter. appella. c. cùm à nobis, de testib. l. 4. §. sin autem, C. de arbit. l. vni. de mãd. princ. C.
[l] glo. pen. in c. ex parte, de testib.
[m] Masuer. in praxi, tit. de possessio. §. 21. incip. item si commissarius.
[n] c. quærenti, de offi. deleg.
[o] Felin. in c. de cætero, col. 3. de re iudi. Chassa. ad rub. *des iustices et droits d'icelles*, nu. 70.
[p] Angel. in l. qui restituere, de rei vend. P.
[q] Masuer. in praxi, tit. de pœn. §. 32. Incipit, item si sequens. Cyn. in auth. qua in prouincia, C. vbi de cri. agi oport. facit l. quod prouulgatis, de off. præf. vrb. & ibi Io. Fab.
[r] c. sanè, 11. c. præterea, 5. c. de causis, 4. §. illis, &c. si quando, 8. de off. iud. deleg. ca. 2. eod. tit. in Sex.
[s] c. causam matrimonij. 16. de off. deleg. l. duo ex tribus, de re iudic. P. l. fin. de aduo. fisc. C. l. si fiscus, de iure fis. ex obscuritatibus, 63. distinctum simil.

 mittatur,

mittatur, cum hac clausula, *quod si omnes interesse nequiuerint, duo rem nihilominus exequantur.* De qua clausula & effectu, vide c. prudentiam, 21. cum suis §§. & c. cùm causa, 22. c. licet, 30. c. vno, 42. de offic. deleg. Et Hostien. in summa eius tit. §. quod si eius officium, vers. Spectat ergo ad officium, cum sequentibus. Adiicitur & interdum clausula, *appellatione remota*, qua non obstante tamen, ex iusta causa appellatur[a]. Et sic per appellationem interpositam, de- 19
legati potestas quiescit & finem accipit. Vel si sententia exequutioni demandata non sit, per illam appellationem suspenditur[b], & redit iurisdictio vel ad delegantem, vel subdelegantem, si is totam causam subdelegauerit: quia à commissario ad committentem fit appellatio[c]. Si subdelegans, idoneus sit: aliter, ad delegantem primum[d]. Quemadmodum cùm Episcopi delegatus recusatur, coram Episcopo recusationis causa est probanda: quamuis si agatur de aliis à Summo pontifice delegatis, vno vel pluribus recusandis, inspicienda sit clausula mandati, iuxta c. si contra vnum, 4. de offic. deleg. in Sex. Nam & interdum additur, vt omnes, vel duo, vel vnus, cognoscere & exequi mandatum Apostolicum possint, vel aliud quippiam simile, quod sequendum est[e]. Item si mandatum executionem acceperit, finitur potestas[f]: non secus quàm, quum certum tempus mandato præfixum est causæ decidendæ, eo transacto, nisi præfixus dies de partium voluntate pro-
rogabitur, mandatum expirat[g]. Sic enim receptum est, solennitates iuris in 20
fauorem litigantium inductas, ab eisdem posse remitti ex consensu[h]. quare prorogare possunt tempus iurisdictionis, nisi princeps vel qui delegat hoc excipiat[i]. Regulariter enim delegationes & rescripta, cùm sint stricti iuris, non extenduntur, nec à persona ad personam, nec ad alias res quàm quæ rescripto continentur[k]. Quanquam in ordinaria iurisdictione, plerunque & maximè ex consensu partium, ad ista fiant iurisdictionis prorogationes expressè vel tacitè, vt videbis tractatum apud Hostiensem, in summ. titul. de offic. & pot. iudic. deleg. §. quibus modis eius iurisdictio prorogetur. Et
proinde cùm delegatio sit stricti iuris, & vix prorogationem personarum 21
admittat, extinguitur morte delegati[l], & delegantis[m], re integra, & lite non contestata, non aliter[n]. Item si delegatus semel à se iurisdictionem abdicauerit, nec ex partium consensu eam resumere poterit[o]: minus etiam, si is
qui mandauit reuocet mandatum[p]: Rationes delegatorum præcipuè col- 22
ligi possunt ex necessitate iudiciorum: vt citius & facilius lites per plures expediantur, impeditis ordinariis, vt diximus, in aliarum causarum expeditione[q]. Et à natura causarum quoque fauor celeritatis decisionis apparet, vt cùm de possessione controuersia est, sopienda prius per recuperatores: ne ad arma perueniatur[r]. & sciamus quis partes actoris, quis rei sustinere de-
beat[s]. Ea de causa præter ordinem magistratuum, dicuntur delegati, qui 23
conseruatores appellantur à Summo pontifice delegati, vt à manifestis iniuriis & offensis defendere possint sibi commissos[t]. Quibus & datur iurisdictio ad hunc effectum, cum potestate castigationis faciendæ in contu-
maces, obseruata tamen modestia & temperamento[u]. Istius conseruatoris 24
potestas & qualitates, ponuntur in c. fin. de offic. delegat. in Sex. vbi glossæ notant differentias & conuenientias delegatorum aliorum & conseruatorum. Duplices constitui possunt eius species, vna est conseruatorum electorum nominatim & personaliter: vt si Petrus Abbas Sancti Victoris, conseruator detur pro conseruandis priuilegiis Titii, vel pro conseruando Titio. Altera species eorum, qui electi nomine dignitatis dicuntur: vt cùm datus est Abbas S. Saturnini cõseruator priuilegiorũ scholasticorum in Academia Tholosana studẽtium: & Abbates Marsiliaci & Moisaci, cõseruatores priui-
legiorum scholasticorũ studentiũ in vniuersitate Cadurcensi. Dantur con- 25
seruatores diuersorùm negotiorum & personarum, & nomen indicat, tantùm conseruandæ alicuius rei causa datos: vt dicimus defensores locorum & ciuitatum, fermè eadem cum potestate dari à principe[x]. Sunt enim à principe

a c. edoceri, de rescrip. c. vt debitus honor. de appellatio.
b c. pastoralis, 28. §. præterea, de offi. deleg. d. c. vt debitus honor, de appellat.
c c. super quæstionum. 17. §. porrò, de offic. deleg. c. si duo ex tribus, c. 3. eod. in Sex.
d c. si is cui causa, 9. de off. deleg. in Sex.
e c. cùm plures, eod.
f c. in literis, eod. apud Grego. l. iudex postea quàm, de iudic. P.
g c. pastoralis. & c. de causis, 4. de offi. dele. l. diem proferre, de recep. arbit.
h c. licet, de resti. spolia. l. 1. de fer. P. c. tuis, eod. tit. apud Greg.
i l. 2. §. sed & si iudex de iudic. P.
k c. significante. c. significauit. c. Rodulphus. de rescri. c. cùm olim. & c. P. & G. de offi. dele. l. de qua re, de iudic. P.
l l. inter causas, mand. P. c. vno delegatorum, cui iunge c. quoniam abbas, de offi. deleg.
m c. gratum. eod.
n §. omne. & §. si verò ciuilium, de litigio. in auth. c. relatum, 13. de off. deleg.
o c. significantibus, 38. eod.
p l. iudicium solui-tur, de iudic. P.
q l. 1. §. f. de off. eius cui mand. est iurisd. in P. c. si pro debilitate. de offi. deleg.
r l. æquissimum, de vsufruc. P.
s §. commodum, de interd. cum simil.
t c. 1. de off. deleg. in Sex.
u c. 2. eod.
x toto tit. de defenso. ciuita. in 1. C. tit 56. & in auth.

principe introducti conseruatores & defensores singulari iure,vt & iniurias repellant,parentis vicem sibi commissis exhibeant,descriptionibus non patiantur affligi,officialium insolentiæ & iudicum procacitati, salua reuerentia pudoris,occurrant[a]. De defensoribus iam tractationem executi sumus, lib.18.Syntagm.huius,c.18.vt opus non sit hic crambem recoquere. De con
26 seruatore tantùm ago.Limitat autem Summus pontifex, vt plerúmque per rescriptum,potestatem conseruatorum: & generaliter tamen statuit, vt non nisi de manifestis iniuriis & violentiis scienter se intromittant[b].Recipiet tamen super notoria iniuria probationes, si contestatio sit: ne negatione reorum,eludatur eius iurisdictio[c]. Quamuis enim manifesta & notoria non indigeant probatione[d], tamen non omnia omnibus eodem modo manifesta sunt.& ideò egent cognitione[e], potissimùm si negetur: quia negatione res
27 videtur fieri dubia[f]. Ab eo autem solo conseruator datur, qui potestatem habet iurisdictionem constituendi: idcircò conseruator non subdelegat[g], nec alium conseruatorem creat. quanquam alius delegatus à principe, subdelegare possit in totum,& pro parte delegatū[h]. Quare & plures interdum dantur conseruatores vnius negotii,vel personarum, vt altero deficiente ad alterum veniatur. Citationes nihilominus iure ipso & denunciationes sententiarum, committere possunt:non alia, nisi ex beneficio literarum mandati liceat[i]. Forma enim rescripti, vt dixi in delegatis aliis, & in istis est sequenda,quam si excedat, suspensus est ab officio ipso iure[k]: & litigator qui potestate eum excedere procurauerit, ipso iure excommunicatus est, &
28 tenetur satisfacere expensas aduersario hoc modo perperam fatigato[l]. Illi verò idonei dicuntur ad conseruatorum munus tantum,qui aliqua dignitate fulgent,vt Episcopi,& superiores,Abbates,quive dignitates aut personatus in cathedralibus vel collegiatis Ecclesiis obtinēt[m], quamuis alii delegati possint esse & canonici simplices[n]. Nec potest tamen subditus cuiuscunque sit dignitatis,cōseruator deputari superioris[o]: quamuis in aliis causis iudex ei delegatus dari possit. Item nec conseruator conseruatoris esse potest[p]:veluti si datus sit Abbas S. Saturnini conseruator Abbatiæ Moyssacensi:Abbas Moyssacensis, non potest dari conseruator abbatiæ Sancti Satur-
29 nini.etsi in aliis causis delegatis,mutuò delegari iudices possint. Fines & rationes huius conseruationis, nihilominus iudicum aliorum delegatorum propemodum generaliter similes sunt,& conseruatores eodem ordine, iisdémque administris,exequi sententias possunt,& eadem statuere circa munera,expensas,assessores,notarios,testes[q]. Possúntque in auxilium si egeant aduocare manum armatam,& brachium seu potestaté iudicis secularis[r]. Verùm illud obseruandum est conseruatorum delegationū extingui cum potestate,per obitum concedentis[s].Quod intelligo, quando personæ certæ & non dignitati conseruatoris ius datum est. Nam si priuilegium sit personarum vniuersalium,vt scholasticorum,qui quádiu vniuersitas, & studii scholæ permanent,superesse creduntur.Item si Abbati talis vel talis abbatiæ conferatur munus, hoc munus conseruatoris tandiu perpetuum erit, quamdiu extrema dignitatis & subiectorum existent. cùm beneficium principis perpetuum ex concessione cēseatur,& perseueret etiam post mortem eius[t]: nisi à successore reuocetur,vel alio modo qui habent priuilegiū illud amittant. Ita delegatio facta,transit ad successorem in dignitate[u].

a l.4.de defensor.ciuita.C.
b c.j.& c.fin.§. vt ad tem.de offi. del.g. in sex.
c c.bonæ.de electio. arg.l.si quis ex aliena,de iudiciis.c. super literis,de rescr.
d c. ex parte, & c. cùm olim.de verb. sig. c. fin. de cohabit. cler.& mulier. c.manifesta.2.q.1.
e ca.de manifesta,2. q.1.d.ca.cùm olim.
f l. 3. quib. ad lib. procl. non licet.C.
g c.fin.§.vices.de of. deleg. in 6.
h c.si.& c.pastoralis, eod.apud Grego.
i d.c. fi.§. vices quoque.
k d.c. fi. §. vt autem conseruatores. eo. in 6.
l d.c.f.§.pars verò.
m d.c.fi.in princ.
n c.statutum. de rescrip.
o d. c. fin. vbi excipiuntur reges & reginæ. per c. ne aliqui, de priuileg. in sex. facit c. accedens, 2.vt lite non cont.
p d. c.fin.de offi.deleg.in sex.
q d.c.fin.§. officium autem, & c. statutum,de rescrip.
r c. 1. & c. quoniam, de offi.ordina.
s d.c.f.§.officium, & c. cùm plures. & c. si super gratia, de off.deleg.in sex.
t ca.1.2.§.4.24.q.1.c. decet, & c. priuilegium,de reg.iur, in sex.
u c. quoniam abbas, 14. de off.deleg. apud Greg. l. mortuo iudice, de iudic. §. & hoc iubemus,vt nul.iud.lic. hab. lo. conser. in auth.

De Iudicibus qui ex numero Equitum Romæ eligebantur. Cap. 23.

1 *Iudicium decuriæ.*

2 *Equites iudices, & eorum decuriæ. & nu. 3.*
4 *Album iudicum quid.*
5 *Iudices ex equitibus per vices decuriarum iudicabant.*
6 *Sortitio iudicum, & per quem fiebat, & quomodo. nu. 7.*

ANTE Augustum erant decuriæ iudicum, habentes 1
insignia in ferreo annulo, iique non equites sed iudi-
ces vocabantur. Equitum enim nomen subsistebat in 2
turmis pulicorum equorum. Sed posteà iudices di-
cti equites & equites iudicũ seminariũ. Equitũ non nisi
quatuor primùm decuriæ fuêre, illæq; posteà distribu-
tæ Tribunorum æris, selectorum & iudicum: fuerunt
& nongenti selecti ad custodienda comitiorum scita
in comitiis, vt omnia recenset Plinius[a]. Dio Cassius, idipsum propemodum
refert[b], additque anteà in iure dicendo plebeios quoque affuisse. priscis
námque temporibus, ex lege Romuli populus tantùm diuisus fuit in Sena-
tores & plebem[c]: posteà verò, diuisi patritii & equites à plebe[d]. Deinceps &
Iulius Cęsar, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis, & Se-
natorii. Tribunos verò ærarios, quorũ erat tertium genus, sustulit[e]. Augustus 3
primas tres tantùm horum iudicum decurias, vnà auxit ex inferiore censu,
quam ducennariorum dixit à censu quæ iudicaret de leuioribus summis[f].
Si quidem à virtute primùm, posteà ex censu petiti sunt. Fuit & aliquando
tempus quo Sylla ab equitibus iudicia transtulit. Vt & quando C. Gra-
chus frater Tyberii Grachi Tribunis plebis, à Senatu trãstulit in equites. M.
tamen Liuius Drusus Tribunus plebis, etiam eam potestatem, quam nacti
equites erant Gracchanis legibus, restituere Senatui voluit. Tandem autem
& Cotta, inter vtrúmque ordinem, iudicandi munus partitus est[g]. Scribit &
Aurelius Cassiodorus in chronico, & Iulius obsequens, à Seruilio Cepione
Consule, anno ab vrbe condita 647. iudicia equitibus & Senatoribus com-
municata. Omnium porrò istorum iudicum nomina, per decurias scripta e- 4
rant in loco qui album ducebatur, Græcis λεύκωμα, nostris matricula. Erat e-
nim λελευκωμένον γραμματεῖον. id est, tabula delata. Lampridius in Alexãdro, vo-
cat pictatium, illam tabellam dealbatam, vbi iudicum nomina scribebãtur.
Et Suidas quoque tradit fuisse parietẽ dealbatã, vbi edicta publica describerẽ
tur, verba cuius sunt, λεύκωμα τοῖχός ἐστιν ἀληλιμμένος γύψῳ πρὸς γραφὴν πολιτικῶν πραγμά-
των ἐπιτήδειος, id est, *Album, est paries gypso illitus ad negotiorum politicorum de-
scriptionem aptus.* Suidæ se opponit Alciatus, 1. prætermissorum, de pariete ne-
gans album dici. Cum Suida autẽ, id asserit Turnebus in præfatione ad Pli-
nium. Ego & de pariete & de tabella album dictũ arbitror, sicuti & de char-
ta. Quod & indicat Vlpianus[h], *Si quis*, inquit, *id quod iurisdictionis perpetuæ causa,
non quidem prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit,
dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium.* Meminerunt &
iura de albo iudicum, vtq; qui ordine prior in eo scribitur, prior dicat sentẽ-
tiam[i]. Ex hoc albo equitum iudices capiebantur, Prætorísque imperio tene-
bantur iudicare illi qui de decuria, quæ iudicandi vices habebat, erant: Nam
non omnes decuriæ continuò in officio iudicandi erant, sed vacationem
iudicandi in orbem habebant, Augusti instituto[k]. Neque etiã in ea decuria 6
cuius vices iudicandi erant, omnes iudicio vocabãt, sed ex ea certus nume-
rus assumebatur sortibus ex vrna ductis, cùm res aliqua nata iudiciũ posce-
bat. Sortiendique iudices potestas erat, qui ob id dictus iudex quæstionis in
criminalibus. Prætor vrbanus præerat iudiciis capitalibus: quemadmodum
& in Galliarum parlamentis vnus ex præsidibus præest Tholo capitali, vocãt
la Tournelle, non tamen is qui sortiebatur iurisdictionem, vt colligere possu-
mus ex oratione Ciceronis pro Muręna. Vocabatur & hic Prætor etiã Quę-
sitor,

a Plin. lib. 33. c. 2.
b Dio. Cass. lib. 43. histor.
c L. plebs, de verbo. sig.
d §. plebiscitum, de iure natu.
e Suet. in Iulio. c. 41.
f idẽ in Augusto, c. 32.
g Vell. Patercul. lib. poster. histor. Roma. meminit, & Ci. ait 2. in Verrem.
h l. si quis id quod, l. 7. de iurisd. omn. iud. P. firmat id gl. in §. pœnales, de actio. glo. in cle. dudum, de iudic.
i l. 1. de albo scriben. lib. 50. P. tit. 3.
k Sueton. in Augusto, c. 32.

ſitor, à quæſtione, id eſt, cauſa & publico iudicio, in quo inquirendum & iudicandum de crimine. Hic vrnam mouebat, Iudices dabat, & iudicio præerat. Vt ſub perſona Minois explicat Virgilius[a], a Virg.6. Æneid.

Nec verò hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes.
Quæſitor Minos vrnam mouet: ille ſilentum
Conſiliúmque vocat, vitaſq́; & crimina diſcit. &c.

Vocatur & Iudex quæſtionis in iure[b]. Et apud Ciceronem[c], *Iudex ſedebat, Prætor quærebat.* Et Iuuenalis[d], b In l.1. ad leg. Cor. de ſicar. c Cic. pro Rabirio. d Iuuenal.

—improba quamuis,
Gratia fallacis Prætoris vicerit vrnam.

Et ab ea antiqua ſortiendi Iudices conſuetudine, iuriſdictioni adhæſit nomen reſorti: & reſortum dictum, territorium quod curiæ alicuius notioni
7 attribuitur. Porrò ex illo ſeminario Iudicum, vel decuria equitum, ad iudicium publicum eligebantur 75. per tabellas in vrnam coniectas, quibus ſingulis ſingula iudicum omnium nomina continebantur, 75. autem ſorte prius exeuntes retinebantur[e]. Quòd ſi ex illis 75. quidam eſſent reiecti, vel vt ſuſpecti recuſati ab accuſatore vel reo: tunc iterum pilæ ſeu tabellæ, in quibus aliorum iudicum nomina ſcripta erant, in vrnam coniiciebantur. Et fiebat alia ſubſortitio in locum reiectorum[f]. Et hoc fiebat, cùm decuriæ Iudicum ordinatæ fuerunt: nam anteà alia methodus iudicandi de criminibus. Et Duumviri etiam aliquando perduellionis à Tullio Rege facti, in cauſa Horatii, à quibus & ad populum fuit prouocatio[g]. Creati & poſtmodum Conſulatu Ciceronis, à Prætore non à populo, vt is qui Saturninum Tribunum pleb. ſua manu occiderat, damnaretur[h].

e Cic. Orat. in Piſon. f Aſcon. Pedia. in Diuinat. Cicero. g Liu. in 1. h Cic. pro Rabirio.

De Centumuiris Iudicibus. Cap. 24.

1 *Centumuiri Iudices vnde dicti, & ex quibus ſumpti. Et num.* 2.
3 *Centumuiri, de quibus iudicarent. Eorum quatuor Claſſes num.* 4.
5 *Centumuiri quis in iudicium cogeret.*
6 *Centumuiralis iudicij imago in Germania.*
7 *Ad haſtam cur Iudices Centumuiri cogerentur. Haſtæ ſymbolum num.* 8.
9 *Subhaſtationes quare dictæ venditiones publicæ.*
10 *Baculus in iudicio, quod habet ſymbolum.*
11 *Equitum ordo, ſeminarium Senatus.*

1 EX equitum etiam ordine eligebantur Centumuiri Iudices, qui in proprium transferebantur album. Primùm quia centum delecti erant, Centumuiri dicti: ſed poſteà ſederunt cētum & octoginta Iudices, qui diuiſi in quatuor partes & claſſes. Sic monet Plinius Iunior[i]: *Accia, inquit, Variola, quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant Iudices centum & octoginta, tot enim conſilijs quatuor conſcribuntur: ingens vtrinque aduocatorum & numeroſa ſubſellia, præſtantium corona.* &c. Antequam tamen equites in ordinem certum fuiſſent redacti, Centumuiri erant, & aliundè deligebantur. Nam vt ait Feſtus, ex 35. Tribubus vel Curiis Romæ exiſtentibus, terni ex ſingulis electi ſunt ad iudicandum, & centum & quinque viri conſtituti, qui faciliori appellatione dicti
2 Centumuiri. Lapſus in hac ſignificatione Accurſius, dum ratus eſt[k], Centumuiros Senatores eſſe: & centumuirale iudicium, dici placitum Senatus.

i Plin. Iunior, lib. 6. Epiſtol. epi. penul. k Accur. in l. f. de petit. hæred. C.

eò quòd Senatus ad consultationem Consulum circa petitionem hęreditatis[a], de qua Centumuirale iudicium cognoscebat, Nam aliud est legem dare petitioni hæreditatis, aliud secundùm legem cognoscere. Senatus quippe & nunc princeps leges imponunt inferioribus iudicibus de causis quas ipsi non iudicant, sed iudicandas inferioribus relinquunt. Neque Senatus interpellabatur pro iudiciis, quæ ad Cētumuiros deferebantur. Iudicabant quippe de hæreditate, & de testamētorum quæstionibus[b], de causis vsucapionū, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum, mācipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, vt ait Cicero, 1. de Oratore. Ex quibus centumuirale iudicium fieri dicebatur. Conueniebant verò isti Centumuiri in quandam basilicam dictam Iuliā, vbi diuidebantur in quatuor Tholos seu quatuor tribunalia seu classes. quas vocant curiæ Gallicę, *chambres*. Quod liquet ex Quintiliano, dum loquitur de Trachalo oratore his verbis[c]. *Certè cùm is in basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia vt moris est agerētur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini.* Meminit & de basilica quoque qualitate causarum centumuiralium, & de aduocatis earum. Plinius Iunior[f], etiam sic ait. *Distingor*, inquit, *cētumuiralibus causis, quæ me exercent magis quàm delectant. sunt enim pleræq́; parua & exiles: raro incidit vel qualitate personarum, vel negotij magnitudine insignis. Ad hoc perpauci, cum quibus iuuat dicere: cæteri audaces, atque etiam magna ex parte adolescentuli obscuri ad declamandum huc expreßè transeunt, tam irreuerenter & temerè, vt mihi Attilius noster rectè dixisse videatur, sic in foro pueros à centūuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scholis.* Centūuiri iure hastę prę erāt, vt legit apud Pōponium Budęus, in l. 2. ad §. deinde cū esset necessarius, de ori. iur. in P. Vbi tamē Zazius legit, pro Cētumuiris Decemuiros. Et Budęus etiam putat, Decemuiros illos ex Cētumuiris fuisse, quive cùm opus esset Centumuiros cogerent ad hastam, id est, cogerent in locum vbi hasta fixa conuenire solerēt. Suffragatur Suetonius[e], dum ait authorem fuisse Augustum, vt centumuiralem hastam, quam quæstura functi consueuerant cogere, Decemuiri cogerent. Et Quintilianus, dum agit de præiudiciis[f], monet centumuirales partes in duas hastas diuisas fuisse. Vuolphangus Lazius lib. 3. Reip. Romanorum, c. 10. refert, huius centumuiralis iudicii imaginem in Germania remansisse, vbi iudicia celebrata ex multis colonibus complentur, quibus Soultetus, veluti apud Romanos vir quæstorius cum hastula præsidet: quæ & in Austriacis regionibus consuetudo perseuerat, vbi rustici passim aliquo numero à iudice prouinciali quem vocant *Panrichter*, congregantur, cùm de aliquo iudicium est habendum. Extat Caroli 5. imperatoris[g], ex germanico sermone translata, qua mores adhuc exstare hos constat. *Die dicta adueniente pulsata campana, iudicium publicum ex more aperiatur, sèque iudices ad locum iudicij solitum & consuetum conferant. Iudex quoque seu Prætor, scabinos ac reliquos iudices consedere iubeat ipsèquemet sedeat, accepto in manibus suis bacillo, seu nudo seu educto vel euaginato gladio iuxta regionis cuiuslibet vsum & consuetudinem, eáque decenter consessione sic vsque ad finem causæ perseueret atque commoretur.* Et rursùm eadem constitutione statutum[h]. *Quado reus per diffinitiuam pœnæ addicitur, declaratúrque: Iudex loco solito bacillum suum frangat, reúmque lictori commendet, mandętque medio suo iuramento sententiam latam fideliter exequi, atque tunc ex iudicio surgat iudex. &c.* Cæterùm remanet inquirendum, cur ad hastam iudices cogerentur, vel ad bacillum. quod nemo hactenus quod sciam, docuit: cúrve hasta figeretur. Existimo autem, hastam symbolum esse memoriæ & præsentię Dei, & regiæ potestatis. Siquidem, vt ait Iustinus ex Trogo[i], per ea tempora quibus Romulus exorsus est imperiū, reges hastas pro diademate habebant. quas Græci σκῆπτρα dixerūt: nàm & ab origine rerum, pro diis immortalibus prisci hastas coluerunt. Ob cuius religionis memoriam, hastæ simulachris addebantur. Accedit, quòd Romani, Quiri-

a l. item veniunt, 22. §. præter hæc, & §. ait Senatus, eod. P.

b l. fin. Valerij Max. extant exempla, lib. 7. c. 7. & apud Plin. Iun. lib. 6. epi. pen. epist. l. cetera filia. 13. & l. qui repudiantis, 17. de inoff. test. P.

c Quintil. lib. 12. inst. Orat. c. 5.

d Plin. Iunior, lib. 2. epist. Maximo scribens.

e Suet. in Aug. c. 36.

f Quintil. lib. 5. c. 2. Institut. Orato.

g in constit. Caro. 5. de causis capitalib. & publico iudicio. art. 81.

h art. 96.

i Iusti. ex Trogo, lib. 43.

4 5 6 7

Quirites dicti sunt, à Quirino Romulo, qui ita dictus erat ab hasta quam Reges ferebant, potissimùm Sabini, Curetes ab hasta dicti, quæ illis curis dicitur, vt ait Festus & Ouidius[a].

Siue quod hasta Quiris priscis est dicta Sabinis.
Bellicus à telo venit in astra Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites.
Seu quia Romanis imperat ille cures.

Erant in sacrario, in regia, sacræ hastæ, quas per se motas, malum omen Romanis portendere existimatum est: & ideò placādi numinis causa litatum[b]. putabant enim per hastas, Romanos indicari. Sicq; Romulum primum dictum, & ab eo Romanos Quirites, testantur Liuius[c], Florus[d], & alii. Quare & iudicium sub hasta, veluti populare Romanorum & vulgi dicebatur: & ordinarium, propriumq; & municipale Romanorum erat tribunal. Et insignia hastæ, populum, iudicii rerum quotidianarum, & causarum vulgarium,
9 admonebant. Hinc quoque factum est, vt cùm publica venditio, ad quam qui uoluisset ex populo admitti posset, exercenda auctionibus & licitationibus esset, sub hasta fieret. vt apparet ex tit. *De fide instrum. & iure hastæ fiscalis*[e]. Inde hastæ, & subhastationes, pro licitationibus & proclamationibus seu proscriptionibus rerum venalium. Et solennis venditio fieri dicitur, habitis hastis[f]. Dicimus & solennitates hastarum, *Les inquants solennels*[g]. Sic Suetonius scribit[h]: *Bello ciuili*, inquit, *super alias donationes* (quas scilicet Iulius Cæsar fecerat Seruiliæ matri M. Bruti, qua abutebatur) *amplissima prædia ex auctioni-*
10 *bus hasta minimo addixit.* Si bacillum verò ab hasta distinguas, forsan non incongruum erit ad caduceum Mercurii referre, qui pacis habebat symbolū,
11 vt hasta belli[i]. Et tempora pacis, legibus: & belli, armis regenda sint[k]. Sed hactenus de equitibus. transeamus ad Senatum, tanquam ex seminario ad sata. Nam gradus ad Senatorium ordinem erat equestris ordo. Et ita Perseus Rex Macedonię apud Liuium[l], appellat seminarium Senatus, & principes iuuentutis equites.

a Ouid. Fast. 3.
b Gell. lib. 4. c. 6. Liu. lib. 40.
c Liuius in 1.
d Flor. in Epito. lib. 1. c. 1.
e lib. 12. C. tit. 4.
f l. 1. & 4. de fid. instr. lib. 10. C.
g l. 2. si aduers. fisc. lib. 2. C. tit. 37.
h Sueton. in Iulio Cæsa. c. 50.
i vt notat Gell. lib. 10. c. 17.
k §. 1. in proœm. Institit. iur. ciuil.
l Liuius, lib. 42.

De Senatoriibus Romanorum, & Senatu. Cap. 25.

1 *Senatores vnde appellati. Senatus à quo introductus, auctus num.* 2.
3 *Senatusconsulta quo numero Senatorum rata fierent.*
4 *Senatores qui dicti.*
5 *Senatus vnus Romæ tantùm.*
6 *Senatum qui cogerent.*
7 *Quæstor candidatus principis.*
8 *Senatores à quibus lecti. ex quibus, & ætas eorum num.* 9. *&* 12.
10 *Census senatorius quantus, & Senatores ex censu electi num.* 11.
12 *Senatores lecti ex aliis Magistratibus.*
13 *Senatoribus tria iussa.*
14 *Senatores abire Italia non poterant.*
15 *Senatus quoties, & quando haberetur. & in quo loco nu.* 16.
17 *Togam Senatores deferre semper & iudices iussit Adrianus,*
18 *Præfecti prætorio dignitate Senatoria donati.*
19 *Senatus tria fuerunt Senatusconsulta decreta iudicia.*
20 *Senatus primi, antiqua quæ potestas, & quòd de iudiciis non cognoscebat.*
21 *Senatus Romani prisci, tituli honoris potestas eximia. num.* 22. *& seq.*
23 *Religionis contentiones à Senatu pacata.*

24 *Senatusf.*

SENATORES & Senatus, à senectute dici, nemo est qui 1
ignoret. Romulus quippe Rex primus Romanorum,
suffragiis curiarum & tribuum ex iisdem centum delegit ab ætate dictos senes & patres: ex quibus nati Patritii dicti, vt docent historiæ Romanæ enarratores[a].
Soléntque & dici Senes, qui consilio, ratione & sententia pollent. Vnde & apud Lacedæmones hac appellatione, constituta γερουσία, Senum consilium[b]. Addidit Tarquinius Priscus huic collegio alios centum, & ideò priores patres, 2
isti conscripti dicti fuerunt[c]. Vt & ii qui posteà Censorum vel Cõsulum decreto allecti fuerunt, vt ait Festus, & Fenestella, c. 1. de Magistrat. Creuit enim istius ordinis Senatorii numerus. Fuitque tempore Machabæorum, trecentorum[d]. Refert & Appian. Alexand.[e] tempore Triumuiratus Lepidi & Cæsaris fuisse proscriptos Senatorii ordinis trecẽtos: Equestris verò, ad duo millia. Excreuit & mirum in modum dehinc numerus, vt vulgus eos vocaret abortiuos Senatores: donec Octauius iussit per binas lectiones restitui
Senatum suo pristino splendori, & numerum circuncidi[f]. Constat & anteà 3
supra modum auctum numerum, ex eo, quòd vt Senatuscõsulta rata essent, ea oportuisset fieri 400. Senatoribus præsentibus: donec etiam cùm posteà Octauianus videret non tot frequentes conuenire, minori numero rata fieri voluerit[g]. Et aliquando non prohibita fieri, si saltem centum adessent[h]. Ex 4
quibus monemur, non omnes qui sententiam dicere possent in Senatu, dici Senatores, nisi lecti & in illum essent ordinem cooptati. Si quidem & qui honoribus functi erant & Magistratibus, in Senatum venire poterant, & dicebant quidem sententiam, sed non erant Senatores. Innuit id Liuius, dum ait[i], *Consules edixerunt quoties Senatum vocassent, vti Senatores, quibúsque in Senatu dicere sententiam liceret, ad portam Carpenam conuenirent.* Et iterum[k], *P. Cornelius Consul edixit, qui Senatores essent, quibúsque in Senatu sententiam dicere liceret, ne quis eorum ab vrbe abiret.* In quo lapsus videtur Paulus Iurisconsf. dicens[l]: *Senatores autem accipiendum est eos esse, qui à Patritijs & Consularibus vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia & ij soli sententiam dicere possunt.* Nisi intelligamus Paulum latius Senatorum nomen accepisse, pro iis qui sententiam dicunt, & ita Senatores extraordinarii sunt: aliter verò aberrat toto cœlo Paulus: maximè cùm eius temporibus iam inualuisset mos, vt nec ex Patritiis Senator legeretur, sed potius ex censu, vt & eques[m]. Ait & Cicero[n], Pontifices, Augures, & alios quouis Sacerdotio præditos ciues, nisi qui habuissent Magistratum, aut a Censoribus lecti essent, non venisse in Senatum. Vnus fuit
Senatus Romæ tãtum, nisi velimus inter Senatus numerari Senaculum mu- 5
lierum matronarum, quod permisit Heliogabalus in colle Quirinali à mulieribus haberi, vbi statuebant mulieres conuentu solenni: quæ, quo vestitu insederent, quæ cui cederent, quæ pilento, quæ equo saginario, quæ asino, veherentur, quæ carpento mulari, quæ boum, quæ sella, eáque vel pellicea vel ossea,

a Liu. in 1. Dionys. Halic. in 2. Plutarc. in Romu. Salust. in Coniurat. Catili.
b Plut. in vit. Lycur.
c idem. in Romulo, & problem. 55.
d 1. Machab. 8.
e Appia. lib. 4. Bello. ciuil.
f Sueto. Tranq. in Octauio. c. 35.
g Dio Cass. lib. 54. histo.
h Liu. lib. 9. de bello Macedonico, dum de Bachanal. agit.
i Liuius, lib. 33.
k Liu. lib. 36.
l Paul. l. fin. de Senator. P.
m Plin. lib. 33. c. 2. Sueto. in Augusto.
n Cic. 6. ad Atticum.

vel offea, vel argentea, & quæ aurum & gemmas in calciamentis haberent,
& alia de fimilibus rebus ridicula faciebant Senatufconfulta. & proinde Se-
6 naculum illud fublatum eft[a], nec dignum eft vt de eo plura dicamus. Sena-
tus habebatur & cogebatur, vt ex Varrone notat Gellius[b], apud maiores Ro-
manos, per Dictatorem, Confules, Prætores, Tribunos plebis, Interregem,
Præfectum vrbi, neque aliis præter illis quibus conceffum ius fuit faciendi
Senatufconfulta. Alii tamen in faciendis Senatufconfultis vt dixi, fentētiam
dicebant, vel faltem intererant. Nec omnes qui intererant fententiam di-
cebant. Nam & ex more antiquo, liberis Senatorum curiam ingredi, & la-
tum clauum ferre permiffum fuit, vt celerius Reipub. adminiftrandæ affue-
fcerent, fed non vt fententiam dicerent. Et hodiè in Gallia Epifcopi in or-
cheftra intereffe poffunt inter Senatores Parlamentorum, fed non omnes
fententiam dicunt, nifi qui Patritii regni feu pares Franciæ funt, aut fi digni-
tatem hanc confequuti funt à principe. Qualem Parifiis habet Antiftes feu
Epifcopus Lutetiæ, Hetæriarchus S. Dionyfii[c]. Et Tholofæ alii Epifcopi,
quos vocant confiliarios natos, nempè quòd ratione dignitatis Epifcopalis
7 adeptæ, fimul ius fedendi in orcheftra Senatus habeant. Vt & olim Romæ
Quæftores, principis candidati, qui in Senatu orationes Cæfarum recitabāt,
habebant ius gerendorum primorum honorum, & dicendæ in Senatu fen-
tentiæ[d]. Refert & Lamprydius[e] Alexandrum Cæfarem dediffe Senatoriam
8 dignitatem Præfectis prætorio. Senatores lecti aliquando à rege Romulo, &
ab aliis poftea Regibus, & à Confulibus & Cenforibus pro arbitrio, vt ait Fe-
ftus: donec lata fuit lex Ouinia Tribunitia, qua fancitum, vt Cenfores cu-
9 riatim in Senatum legerent[f]. Electio de idoneis fiebat, infpecto genere, or-
dine, cenfu, ætate, magiftratu. Genus fuit fecundùm Zonaram, primum ple-
beium à Romulo delectum, fecundum alios, Patritiorum[g]. Succeffit tamen
& plebeiorum genus. Aliquando ex equeftri ordine fuppletum à Bruto, vt
ait Liuius[h]: & eft ea de re lex apud Appianum. Cenfus poftea fecit diftin-
10 ctionem Plebeii, equeftris, & Senatorii ordinis[i]. Cenfus Senatorius etiam
ampliatus qui prius erat centum millium drachmarum, fcilicet 26. millium
aureorum, ad ducenta quinquaginta millia drachmarum productum[k]. Fuit
tamen feculum quo Equeftris & Senatorius cenfus idem videbatur, quando
Equites & Tribuni ærarii fimul iudicarent ex lege quam tulit Aurelius Cot-
ta, de quo vidēdus Afconius Pedianus in orationes Ciceronis in Pifonem,
pro Milone, & in Diuinatione: Budæus quoque in annotationibus pofterio-
ribus in P. ad l. munerum, §. iudicandi quoque neceffitas, de munerib. & ho-
11 norib. Melioribus interdum feculis etiam, non tam cenfus Senatorii quam
probitatis eft habita ratio. Et Tyberius Cęfar, Senatores ad paupertatē reda-
ctos, ideò eo ordine cedere volentes, & multos locupletauit, non tamen nifi
adhibito examine. quod & Octauius fecerat: multis Senatu[s] propter luxu-
riam & paupertatem, cuius rationem reddere non poffent, motis, vt ait Dio
Caffius[l]. Sicut & Adrianus Cęfar, Senatoribus qui non vitio decoxerant, pa-
trimonium pro liberorum modo, Senatoriæ profeffionis expleuit, tefte
Ælio Spartiano in eius vita. Solebant & pofteriores dona largiri Senatori-
bus, quorum partem quandam Nicephorus Phoca Imperator Orientis reti-
nuit in fifco, caufatus fibi ad bella gerenda deeffe pecuniam, vt legimus in
12 primo libro iuris Orientalis eius conftitutionem ea de re ordine 4. Nec du-
bium etiam eft, ætatem fanè certam & grauem huic Magiftratui defidera-
tam fuiffe, & eorum qui iam aliis anteà perfuncti effent minoribus Magi-
ftratibus. Et legebantur olim in Senatores quibus corpus annis infirmum,
ingenium fapientia validum erat, vt ait Saluftius & alii[m]. Sicque refert Ci-
cero in lege duodecim tabul. fcriptum. *omnes Magiftratus iudicium aufpiciúmque habento, ex q. iis Senatus efto, eius decreta rata funto.* Sine etiam lectione Cenforum
fuerūt facti Senatores, qui Tribuniplebis effent, poft Atticium plebifcitum,
ante

a Lamprid. in Heliogab. 2.
b Gell. lib. 14. c. 7.
c Ioan. Luci. lib. 4. Placit. tit. 7. plac. 2.
d Aurel. in l. 1. §. fin. de offi. quæfto. P.
e Lamprydi. in Alex.
f Sigoni. lib. 2. de antiquo iure Roma. c. 2.
g Plutar. proble. 58.
h Liu. in 2.
i Senec. 1. declama. Arnob. lib. 6. con. gentes. Plin. lib. 33. c. 1.
k Sueto. in Augufto, cap. 12. Dio. Caff. lib. 54.
l Dio Caff. lib. 57.
m Saluft. in Catil. cō-iurat. Cic. in Cato. Quintil. lib. 1. Inftit. orat. cap. 6. Plut. in libel. num feni fit gerenda refp.

ante quod Senatores non erant, quamuis eis ius habendi Senatus esset[a]. Senatoribus tria iussa esse Cicero ait, in legibus: primùm, vt adsint: nam grauitatem res habet, cùm frequens ordo est. 2. vt loco dicant. id est, rogati. 3. vt modo, id est, ne sint in dicendo infiniti. Lex 12. tabularum erat. *Senatori qui nõ aderit, aut causa, aut culpa esto.* Et olim Senatores captis pignoribus in curiã venire cogebantur. Atque Octauius Augustus, ac Caius Caligula, tardè veniẽtibus absque verissimili causa, maiorem quàm ante multam proposuerunt. Et sub Traiano, cùm quidam Senator cessasset in Senatum venire. Prætor Licinius Nepos, ei multam indixit: quę tamen innumeris posteà deprecationibus à Prætore remissa est[b]. Idem etiam Octauius edixit, vt faciliùs adesse 31

14 posset muneri nequis Senator Romanus iniussu suo permissuq; extra Italiã abiret. quod suó tempore Dio Cassius testatur seruatum. *Cùm nulli*, inquit[c], *Senatori aliquò, quàm in Siciliã, Galliámque Narbonensem liceat proficisci peregrè: eò autem propter propinquitatem, ac quia pacatæ sunt regiones armísque vacant, etiam sine venia impetrata, licet Senatoribus quoties velint proficisci, iis qui aliquam habent locorum possessionem.* Scribit tamen Seneca, quod Senator post sexagesimum quintũ annum in curiam venire non cogeretur, nec vetaretur[d]. Cogebatur autem

15 Senatus non quotidiè, nec absentibus Consulibus olim, nisi necessitate vrgente, vt indicat Cicero his verbis Cornificio scribens[e]. *Senatus sæpiùs pro dignitate tua appellaretur, si absentibus Consulibus, vnquam, nisi ad diem nonam ageretur.*

16 Locus vbi cogeretur Senatus, maximè triplex erat, sic enim scribit Festus. *Senaculum locus Senatorum.* Et anteà. *Senacula tria fuisse Romæ in quibus Senatus haberi solitus sit, memoriæ prodidit Nicostratus in libro qui inscribitur de Senatu habendo vnum vbi nunc est ædis concordiæ inter Capitolium & forum in quo solebant Magistratus D. T. cum Senatoribus deliberare. Alterum ad portam Capenam. Tertium citra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant Senatus dabatur.* Primum Senaculum, vt colligere est, magis frequens & curia dicebatur & opinia basilica, apud Græcos γερουσία, authore Varrone[f]. Et si alibi cogeretur, oportebat esse inauguratum locum & consecratum: nam in templo tantùm non alibi haberi poterat, vt ait Varro & Gellius[g]. Ideò Vestalium ædes vel templum, sine consecratione erat, ne apud eas Senatus haberetur[h]. Formam his omnibus firmiorem videtur dedisse Augustus, vt narrat Suetonius[i]. *Qui autem*, inquit, *lecti, in Senatores scilicet, probatiq; religiosiùs & minore molestia Senatoria dignitate fungerentur, sanciit, vt priusquam consideret quisquam, thure ac mero supplicaret apud aram eius Dei*, vt ait, *in cuius templo coiretur: vt ne plus quàm bis in mense legitimus Senatus* (id est, ordinarius: indictus enim alius, qui pro occurrente necessitate cogebatur quolibet tempore) *haberetur, Calẽdis scilicet & Idibus. Néve Septembri Octobríve mense, vllos adesse alios, necesse esset quàm sorte ductos per quorum numerum decreta confici possent.* Adrianus imperator, semper Se- 17

natores & equites Romanos togatos in publico esse iussit, nisi à cœna reuerterentur[k]. Toga tamen Senatorum non erat insigne, sed calceus limatus & latus clauus, vnde & illi Laticlauii dicti. Latus clauus, erat vestimtum succinctorium, quòd clauis, vocant Galli *agraphes ou crochets*, iungebantur in pectore quale vestimentum quod apud Hungaros hodiè circa pectus & longitudinem brachiorum clauos aureos vel coccineos habet, supra quod vestimentum toga poterat iniici, vt scribit Vuolphangus Lazius[l]. Omitto plura quæ de palmata veste hac dicuntur à Lazaro Bayfio, quæ apud ipsum videre poteris libello de re vestiaria. vbi tamen fatetur ingenuè non satis illi liquere post multa prolata, quæ vestis diceretur latus clauus. Nam florente quidẽ imperio, vt ait Lamprydius, tantùm laticlauio vsi sunt Senatores, & Præfecti prætorio, quibus Senatoriam dignitatem concessit Alexander Cęsar[m]. Sicuti & Claudius princeps, Heduis: quia fœderati antiquo iure cum Romanis, & Galli fratres dicti[n]. Tria ex potestate Senatorum & eorum imperio prodiisse accepimus, nempe Senatusconsulta, decreta, & iudicia. *Senatus decretum,*

a Gell. lib. 14. c. 8.
b Dio. Cass. lib. 54. & & 60. & Plin. Nepos, lib. 4. epistol.
c Dio. Cass. lib. 52, histor.
d Sene. 2. declam.
e Cic. lib. 12. epist. famil. epist. omnium, 267.
f Var. 4. de ling. lati. vide Annium, in commentar. ad Fabium Pictorem de aureo seculo. Dion. Halic. in 2.
g Gell. lib. 14. c. 7.
h Seruius, in libr. 8. Æneid. Virgi. in illos vers. *Est ingẽs gelidum lucus prope ceritis amnem, Religione patrum latè sacer.*
i Suet. in Augusto. c. 35.
k Sparti. in Adria.
l Vuolphang. Lazius libr. 2. commentar. de Repu. Rom. c. 4.
m Lampryd. in Alexan.
n Cor. Tacit. lib. 11.

cretũ,vt ſcribit Sex.Põp.Feſt.*à Conſulto Aelius Gallus ſic diſtinguit, vt id dicat parti-*
20 *culã quandã eſſe Senatuſconſulti:vt cùm prouincia alicui decernitur,quod tamẽ ipſum Se-*
natuſconſulti eſt. De iudiciis,Senatus priſcus nunquã anteà,& niſi quando prę-
ualuit imperiũ & declinauit eius authoritas,cognouit:vt ſeries eius poteſta-
tis explicabit.Principio nãq; Romulus qui regnũ fundauit,de poteſtate Se-
natus auguſta quædã & magnifica cõſtituit,de quibus Dionyſ. Halic. ſic ſcri- [a Dio. Halic. lib. 2. Rom. antiquita.]
bit[a]. *Senatui Romulus hãc dignitatẽ & poteſtatẽ addidit,vt is de quibus à Rege ad ipſum*
referatur,de his decernat & ferat calculũ,ita vt ſemper obtineat plurium ſententia : & id
quoque à Laconica Repub.deſumptum eſt. Lacedæmonum enim Reges non erant ſui ar-
bitrij,vt quicquid vellent facerent, ſed Senatus erat poteſtas in negotijs ad Rempub. per-
tinentibus.Plebi autem commiſit tria hac,magiſtratus creare,leges ſancire, de bello refe-
rente Rege decernere . Ita tamen vt Senatus quoque in his accedat authoritas . Idem &
poſteà author alibi ſcribit[b], aliam Senatus fuiſſe poteſtatem eligendi inter- [b idem in 3.]
regem,mortuo Rege,donec alius crearetur : & ſubinde cum interrege eius
facultatem eligendi Regem. quare poſt mortem Tulli Hoſtilii elegit An-
cum Martiũ,eóque mortuo accepit poteſtatem regendi Remp. quapropter
21 interregem elegit , & poſteà Regem Tarquinium Priſcum. Dixerunt ideo
quidam,Senatum Romanum conſtare regibus[c]. Cicero,Senatum orbis con [c Liu. lib. 9. decad. 1.]
ſilium dixit[d]. Et alibi[e], *Maiores cùm regiam poteſtatem non tuliſſent , ita Magiſtratus* [d Cic. circa finẽ Philipp. 4.]
annuos crearunt. vt conſilium Senatus reipublicæ præponerent ſempiternum: deligeren- [e Pro Sex. Roſcio.]
tur autem in id conſilium ab vniuerſo populo: additúſque in illum ſummum ordinem, ni-
ſi qui omnium ciuium induſtria ac virtute pateret. Senatum Reipub. cuſtodem, præſidem,
propugnatorem collocauerunt. Theodericus rex Gotthorum, conuentum Sena-
22 torum ait,dignitatem eſſe imperantium[f]. De Senatus poteſtate Polybius ſic [f in epiſto. 3. Senatui vrbis Romæ, apud Caſſiod. lib. 1. varia.]
ſcribit[g]. *Primùm poteſtatem ærarij habet,etenim in ipſius arbitrio ſunt reditus & ſum-* [g Polyb.]
ptus. Neque enim Quæſtoribus ne ad particulares quidem vſus integrum eſt aliquid ex-
pendere ſine illorum decreto,niſi in Conſules tantùm : per hunc namque & ſumptus fiunt,
& eſt quod indultum eſt Cenſoribus.Conſimiliter & quæcũque flagitia per Italiam com-
miſſa publicam animaduerſionem requirunt:vt pote proditionis,coniurationis , veneficij,
cædis dolo perpetratæ,horum puniendorum cura Senatum concernit. Præterea, ſi quis pri-
uatus vel ciuitas quæpiam ex Italicis,vel conſiliatione aliqua, vel æſtimatione, vel auxi-
lio, aut cuſtodia opus habet,horum omnium procurationem habet Senatus. Denique ſi le-
gatio quædam aliquò mittenda ſit extra Italiam, quæ vel conſiliet quoſdam, vel adhorte-
tur,ſiue omnino imperet aliquid vel accipere,vel bellum denunciare , de his prouidet Se-
natus . Similiter cùm Romam legati veniunt, quomodo tractandi ſint quilibet , quidque
reſpondendum,cuncta hæc perficiuntur per Senatum. Poteſtatem quoque exercuiſſe
Senatum in Tribunos plebis , docet quod recitatur à Dione[h]. Senatum Q. [h Dio. Caſſ. lib. 40.]
Pompeium Rufum Tribunumpleb.etſi ſacroſanctum magiſtratum , tamen
quia ſeditionem agere videbatur, impediendo ne comitia Conſulum fie-
23 rent,in carcerem coniici feciſſe.Senatus idem de pacandis nouis de religio-
ne ortis ſeditionibus cognouit, ſub Tyberio[i]. Conceſſiſſe & ius nundina- [i Cor. Tacit. ſub Tyberio.]
rum innuit Plinius Secundus[k], *Vir Prætorius Soleis,à Senatu petijt,vt ſibi inſtitue-* [k Plin. 2. lib. 5. Epiſt. epi. 4. Valeriano ſcripta.]
re in agris ſuis nundinas permitteretur: Contradixerunt Veicentinorum legati , adfuit
Tuſcilius Nominatus , dilata cauſa eſt alio Senatu . Quod ius ad ſolos principes
poſtea tranſlatum eſt[l]. Credo & de ſacerdotiis Senatum aliquando ſtatuiſſe. [l L. 1. C. de nundinis.]
Siquidem ſcribit Dio,eum in honorem Iulii Cæſariis conſtituiſſe, vt ſi ei fi-
24 lius naſceretur Summus pontifex eſſet[m]. Setuſconſulta erant, ſtatuta per Se- [m Dio. Caſſ. lib. 44.]
natum ad rogationem ſeu conſultationem eorum qui ius agendi & haben-
di Senatum haberent , ſolenni more facta , ſole exorto & ante ſolis occa-
ſum.Siquidem cautum illud lege erat , ante ſolis ortum aut poſt occaſum,
facta rata non haberi , & Cenſoribus notis expoſita eſſe[n]. Hæc non fiebant [n Gell. lib. 15. c. 7.]
de rebus quæ alicuius momenti eſſent minori numero quàm centum con-
uenientę[o]: interdum & plures adeſſe debebant pro varietate temporum, vt [o Liu. in 9. de bello Macedo. dum agit de Bacchanal.]
& paulò anteà monuimus. Atque quandiu maieſtas in Senatu fuit conſerua-

ta, duo Senatusconsulta eodem die fieri non poterant[a]: propter authorita-
tem quæ erat in Senatu, vt potestas in populo[b]. Ille namque censebat, hic iu-
bebat. Ita Liuius[c], *Senatus eam pacem seruandam censuit, populus iussit.* Et ita Sena- 25
tus vix quippiam aut nihil, nisi referentibus Consulibus, aut aliis quibus ius
cogendi erat Senatum[d], decernere poterat. Ea ratione conqueritur Cicero,
in orat. de reditu suo, quòd de eo noluissent Consules referre ad Senatum,
qui tamen cum equitibus maximè eius exilium lugebant: sed non referen-
tibus Consulibus quippiam statuere non possent. Et sæpè Senatus prouin-
cialium querelas delatas ad Consules reiiciebat, & expositas sibi, Consules
vel ad populum, vel ad Patres referebant. Senatus censebat & statuebat ex 26
arbitrio, non addictus legum formulis aut laqueis[e]. Senatusconsulta olim 27
fiebant in consilio, vt ait M. Varro, aut per discessionem Senatorum, si con-
sentiretur: aut si res dubia videretur, per disquisitionem sententiarum singu-
lorum. Singuli autem consulebantur gradatim, incipiebatur verò à Consu-
lari gradu, ex quo gradu super quidem antea rogari solitus fuit qui Princeps
in Senatu lectus fuisset. Fuit & modus posteà consulendi mutatus, vt is pri-
mus rogaretur, quem rogare vellet qui haberet Senatum[f]. Fuit & genus Se- 28
natusconsulti quod tacitum dicebatur[g], eò quòd illa Senatusconsulta, quæ
huiusmodi erant, non essent omnibus publicanda. Fiebat autem huiusmo-
di tacitum, vt non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus in-
teressent, sed Senatores exciperent, & Senatores officia scribarum exple-
rent, ne quid fortè proderetur. Vt etiam Fabius Maximus perhibeatur pu-
nitus, quòd belli Punici sententiam fortè fortuna per imprudentiam P. Ce-
russo narrauerit[h]. Et sic probè respondit Papyrius matri interroganti quid in
Senatu ageretur, tacendum esse, neque id dici licere[i]. Cuius moris exemplo
& Paulus respondit, consiliorum Principis renunciatores, vel viuos vri, vel
furca suspendi[k]. Instituit & Augustus, ne acta Senatus publicarentur[l]. Euul- 29
gabantur autem ea, quæ ipsi voluissent. Nam & deferebantur Senatuscon-
sulta olim quæ vno quoque tempore fiebant per Consules ad Ædiles in æ-
des Cereris, nec vltra in potestate Senatus erant, neque Consulum: cùm ta-
men ante arbitrio eorum Consulum supprimerentur vel enunciarentur[m].
Posteà & Senatusconsulta ad ærarium deferri institutum, vbi & leges in ære
incisæ erant[n]. Dio Cassius scribit[o], Senatuscousulta seruanda data Quæsto-
ribus tempore Octoniani ab vrbe vero condita 744, cùm Tribuni plebis, &
Ædiles, quibus illud negotium traditum erat anteà, per apparitores suos hoc
egissent, & inde error & confusio incidisset. Retinuit aliquando sibi popu- 30
lus iudicium de capite ciuis, neque Senatus de eo poterat statuere iniussu
populi[p]. Neque certè Senatus eò suam demittebat authoritatem, vt iudi-
cia priuata exerceret quandiu in sua integra maiestate fuit, sed ex quo insti-
tutus fuit, & ante monarchiam, maiorem receperat potestatem: vt etiam,
cùm populus legis sanciendæ causa difficile in vnum conueniret, legis san-
ciendæ potestatem in eum transtulerit[q]. At posteà, adueniente principatu,
oppressa Repub. à Iulio Cæsare & Octauio, cœpit corruere eius splendor.
Nec posteà Senatus amplius exercitus mandauit, nec prouincias decreuit,
nec insignia regni gessit: quia tunc ad vnius arbitrium translata sunt. Et tunc
de reis Senatus cœpit iudicare, & eorum causas audire, cùm anteà non fuis-
set vsitatum, nec esset Senatorium[r]. Cœperunt & peti sub Domitiano Iudi-
ces ab eo[s]. Et a datis, si quid à legis præscripto excessissent, ad eum appella-
tum: vt à datis per Consules, ad eosdem Cousules prouocatio erat[t]. Instituit
& Nero, vt omnes appellationes à iudicibus ad Senatum fierent[u]. Reman- 31
sit illi authoritas, vt ex formulis legum non teneretur iudicare[x]: ne liceat ab
illo appellare[y], aut rescripta contra eius sententiam impetrare à principe[z].
Et ita forsan, tunc temporis ius facere potuisse Senatum non ambigitur[a].
Sícque Quintilian. loquitur[b]. *Aduersus consulta autem Senatus & decreta princi-
pum, &*

a Iul. Capit. in Maximiano.
b Cic. 3. de legib.
c Liuius, lib. 7. de bello Maced.
d quos enumerat Gel. lib. 15. c. 7. & 8.
e Quintil. 3. lib. loquens de controu. simplic. & coniunctis, & li. 7. de qualita. loquens.
f Gell. vbi sup. lib. 15. c. 7. meminit de discessio. illa Sueto. in Tyberio, c. 31.
g de hoc Iul. Capito. in Gordianis. & Phil. Beroal. ad Sueto. c. 1. in Domitia.
h Val. Max. lib. 2. c. 1.
i Gel. lib. 1. c. 23.
k l. si quis aliquid, 38. de pœn. in P.
l Sueto. in Augusto, c. 36.
m Liuius. in 3.
n meminit Cic. Philippi. 5.
o Dio Cassi. lib. 54.
p Liu. lib. 6. belli Punici secundi.
q §. Senatusconsultū. de iure natura. l. 2. §. deinde quia difficile, de orig. iur. P.
r Cic. actio. vlt. in Verrem.
s Suet. in Domit. c. 3.
t l. 1. §. 1. de appel. P.
u Sueto. in Nero.
x Quintilian. 3.
y l. 1. à quib. appell. non lic. P.
z l. 1. C. de Senatusc. l. rescripta, de precib. imp. offe. C.
a l. nō ambigitur, de legib. P.
b Quintil. lib. 5. Instit. Orat. c. 2. vbi de præiudiciis agit.

pum, & Magistratuum remedium nullum est: nisi aut inuenta quantulacunque causarum differentia, aut aliqua, vel eiusdem potestatis hominum sit constitutio, quæ sit priori con-
32 *traria.* Sicque quod dicitur, ius facere posse Senatum, de iudicio intelligendum est, non de lege generali, cuius authoritatem sibi soli retinuit Princeps Romanus[a]. Et ideò Iustinianus, cum leges ordinari iussit, pleráque Senatusconsulta prisca abrogáuit, & pauca pro legibus inseri iussit, quę facta fuissent tempore Imperatorum, vel relatione Consulum, vel oratione habita à principe ad Senatum: qualia Velleianum, Syllanianum, Macedonianũ, & similia in corpore iuris Iustinianei contenta. Voluerũt tamen Theodosius & Valẽtinianus, quodq; huic collegio ex pristina maiestate reseruatũ est, vt in legibus figẽdis suffragia Senatus & publicatio accederent; eo tamẽ cauto, vt authoritate principis firmentur[b]. Ademit & expresse Leo Cæsar, Senatoribus Romanis potestatem Senatusconsulta faciendi, quæ vim legis haberent, constitut. 78. Nouel. tit. *περὶ τῦ ἀπιτρέπεσθαι τὸν εἰσάγοντα νόμον πρὸς νομοθεσίας τὴν*
33 *σύγκλητον*, id est, *ne amplius Senatusconsulta fiant.* Adrianus etiam, vt plurimùm cœpit diuidere Senatus authoritatem, quum aliquos ex Senatoribus in aulam suam transtulit. Nam receptis optimatibus in amicorum cohortem, quæ superiorum imperatorum tempore promiscuè constare solebat ex Equestri ordine & Senatorio, domesticum quendam Senatum circa se habuit: qui, quoniam is continuatis penè delectaretur peregrinationibus, comitatus Cæsaris dici cœptus est, & ipsius amici comites: quorum consiliis
34 atque opera in bello ac pace vsus est. Crebris deinde Cæsarum voluntatibus, & bellis, paulatim abrogata Senatui Romano fuit authoritas, datum & Summo pontifici Imperium, qui Cardinalium habet Senatum[c], quíque Summum Pontificem eligunt[d]. Remansitque Romanæ antiquitatis tantùm leue vestigium, in eo qui nunc Prætor vrbanus dicitur, & vocatur Senator, à Summ. Pontif. constitutus: qui in cliuo Capitolino residet, & ordinaria potestate ciuibus ius dicit, trésque habet vicarios: quorum duo priuatis iudiciis præsunt, qui dicti Collaterales: tertius est latrunculator[e].

a L. f. & f. C. de legib.

b l. humanum. l. cod. C.

c ca. Ecclesia. 16. q. 1. vide de hoc consilio Marti. Lauden. in suo tractat. 1. de Cardinal. quæst. 11. Barba. cons. 1. col. 1. Innocent. Sicul. Felin. in c. cùm te, de re iudica.

d ca. in nomine Domini, 23. dist.

e Octonia. Vuestr. li. 2. Introduct. In actio. Roma. aulæ, c. 15.

De Senatu aliarum gentium quàm Romanorum. Cap. 26.

1 *Senatus Dei, & de Senatu Moysi dato à Deo. nu. 2.*
3 *Zanedrim consilium 70. senum Israelis, quale.*
4 *Senatus Atheniensium geminus, perpetuus, & annuus.*
5 *Heliaum prætorium Atheniensium, & eius iudices.*
6 *Amphyctyonum Senatus Græciæ totius, vbi, & quando haberetur.*
7 *Lacedæmoniorum Senatus 32. Senatorum.*
8 *Heduorum Senatus.*
9 *Consilium magnum militum ordinis hospitalis S. Ioan. Hierosolymitani, quale.*

1 SED quia in Senatus Romani narrationem incidimus, non erit alienum ab instituto, aliarum gentium Senatus summæ potestatis referre, consilii Reipub. causa collectos. Præstantissimus erit ille, quem refert D. Ioánes in Apocalypsi, Non consilii, sed obsequii causa, ad-
2 stare agno immortali 24. Seniorum[f]. Meminit & sacra scriptura Senatus Mosayci a Deo instituti, dum dixit ad Moysem[g]. *Congrega mihi septuaginta viros de Senioribus Israel, quos tu nosti qui Senes populi sint ac Magistri, & duces eos ad hostium ta-*

f Apocal. c. 4.

g Numer. c. 11.

 bernaculi

bernaculi fœderis, faciésque ibi stare tecum, vt veniam & descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo tradámque eis, vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris. Frequens & mentio apud Thalmudistas consilii & Senatus Israelis, 3
Zanedrim, quod dicunt institutum à Deo in deserto, penes quod erat publica potestas: & totius regni gubernatio erat penes septuaginta Seniores. Zanedrim à Thalmudistis vocatur collegium sceptri & publicæ potestatis totius regni, cui præerat vnus Rex. Et apud Hebræos vetustissimos, dicebatur Senatorium consilium magistrale: apud Romanos, Senatorium dictionale: apud Etruscos, Lucumonum: apud Græcos γερουσία & palæologum. Zanedrim est vox mutuata per interpretes seu Thalmudistas à Græco nomine συνέδριον. vocant enim ita curiam & Collegium Græci. Apud Atheniē- 4
ses fuerunt duæ βουλαί, seu duo Senatus: vnus perpetuus, qui iudicaret in Areopago de cædibus voluntariis, & aliis similibus rebus. Alter, qui Rempub. administraret, quíve singulis annis mutabatur, constans ex quingēntis viris, qui essent ætate Senatoria, vt ait Libanius[a]. Suidas porrò, Areopagitas & Sicarios iudicare, & grauissimè Rempub. gubernare solitos tradit. Iulius Pollux ait[b], illorum fuisse notionem cædis voluntariæ, incendii, veneficii duntaxat exitiabilis. De iis plura D. Augustinus[c], & Lucianus[d]. Iulius Pollux[e], dum tractat ὁ βασιλεὺς ποιεῖν, tradit etiam Regem in Areopagum actiones inducere, & cum cæteris deposita corona iudicare. Addit idem, tribus tantùm diebus hunc Senatum singulis mensibus habitum, tertio, & quarto, & pridie Calendarum. Suidas item ait in verbo ἡλιαία, maximum fuisse prætorium 5
Athenis Heliæum, ita appellatum, quòd sub dio esset, & solis radiis feriebatur: vbi mille, vel mille quingenti viri, ex binis vel ternis coacti pretoriis Heliastæ dicti, publica negotia disceptabant, & post iurisdictionem triobolum accipiebant. Publicum Græciæ totius ferè consilium, Senatus Amphictyo- 6
num erat[f], ad Thermopylas conuenire solitus, apud quem communes causæ agitarentur, vt ait Suidas. Strabo tamen[g], non totius Græciæ, sed tantùm septem ciuitatum commune dicit consilium. Et alicubi scribit[h], in Onchesto habitum fuisse. *Onchestus*, inquit, *ibi est*, (id est, circa Thebas) *vbi consilium Amphictyonum in Halartia ora, in vnum cogebatur ad lacum Copaidem, solúmque Tenericum.* Et paulò pòst, circa Delphos habitum scriptum reliquit, quòd esset ibi veluti vmbilicus terræ, & medium vniuersæ terræ. Conueniebat in eūm locum bis tantùm in anno ille Senatus, Vere scilicet, & Autumno: & ibi cognoscebat de mutua ciuitatum Græciæ concordia, de simultationibus, & bello contra Barbaros agendo[i]. Lacedæmoniorum Senatus constat 32. se- 7
nioribus, cum quibus Ephori & Rex iudicabant[k]. Erat apud Heduos, quos 8
dicunt nunc *Autun en Bourgongne.* Senatus maximæ authoritatis, Iulii Cæsaris tempore[l]. In statutis Militum ordinis hospitalis sancti Ioannis Hierosoly- 9
mitani, de magno consilio seu eorum Senatu, sic cautum inueni tit. 10. c. 1. Quòd maiores consilium & Senatum introduxerunt, & viros graues titulis dignitatum insignitos scripserunt. Et consiliarii nuncupati sunt, Magnus Commēdatarius, Mareschallus, Hospitalarius, Admirallus, Draperius, Turcopolerius: qui baiuli conuentuales dicuntur, quia suarum linguarum Præsules existunt. Dicitur porrò ibi Marescallus, qui præest terrestri exercitui: Admirallus, qui nauali: vt explicatur in cap. sequentib. eius tituli 10. & tit. 19. c. 37. Draperium porrò vocant eum qui in contractibus pannorum emendorum interuenit, & qui spolia seu exuuias mortuorum perscribit, & annotat repertorio. Non enim milites istius ordinis suo arbirrio vestes comparare possunt, vt in eorum statutis habetur, tit. 12. cap. 23. & 24. quamuis tit. 19. de verborum signific. c. 27. scriptum sit, Draperium nunc, esse magnum conseruatorem, qui & baiulus conuentualis est linguæ Aragoniæ, Cataloniæ & Nauarræ. Vt Turcopolerius dicitur Anglicæ Linguæ, præsidens Turcopolis, id est, leuis armaturæ equitibus, cod. titul. 19. cap. 7. Baiuli autem lingua

Gallica

a Liban. In arg. oratio. Demosth. con. Androtionem.
b Iul. Poll. lib. 8. Onomasti.
c D. Augusti. lib. 18. de Ciuita. Dei. c. 10.
d Lucia. de Gymnas.
e Iul. Poll. lib. 1.
f Cicer. 2. de Inuent. Plin. lib. 35. c. 9.
g Strabo, lib. 9.
h idem eod.
i Dio. Hal. in 4.
k Pausa. lib. 3. in Laconic. Plut. in Lycurgo.
l Iul. Cæs. lib. 7. comment. belli Gallici.

Gallica *Baillifs*, domorum vel aliorum prædiorum Præfecti & administratores. Vnde & ibi notatur, eod. titul. 19. cap. 5. Commendas à maioribus eius ordinis Baillas dictas.

De Senatu Gallicano.
Cap. 27.

1 *Galliarum rex distribuit ex arbitrio iurisdictiones.*
2 *Senatus Francicus primùm fuit apud regem.*
3 *Conuentus Gallici mobiles, & summæ iurisdictionis. & nu. 4.*
5 *Curia Franciæ dicebatur parlamentum Parisiorum.*
6 *Scacharium quid, & quando Rothomagense concessum.*
7 *Parlamentum, cur curia suprema dicta.*
8 *Iustitium quando rumpatur & indicatur in Senatu.*
9 *Parlamenti Tholosani introductio, & antiquius Parisiensi.*
10 *Iure scripto iudicari debent homines linguæ Occitanæ.*
11 *Parlamentum Burdegalense quando creatum, quando Delphinale, Aquense, Rothomagense, Diuionense. nu. 12. 13. 14. & 15.*
16 *Parlamentorum potestas.*
17 *Magistratus dari debent probatis, non probandis.*
18 *Parlamentorum causæ, & iurisdictio. num. 19, & 20.*
21 *Parlamentum an legem facere possit.*
22 Curia ordinat: *formula placitorum parlamentorum est, non inferiorum iudicum sententiarum.*
23 *Parlamentorum classes, & tribunalia.*
24 Chambre criminelle, & du temps de vacations, *de quibus iudicent.*
25 *Requestarum iudices, recuperatores, & notio eorum.*

1 PRINCEPS noster Monarcha solus, nullius addictus Principis vel legum imperio, iura subditis & Magistratus ipsos præscribit, iurisdictionísque cuiúsque modum ex sentētia distribuit, cùm regni maioribus districtus & occupatus negotiis, tot populorum non possit audire vel dirimere controuersias. Atque vt id syncerius & iustius faceret, gradus iudicum minorum & maiorum constituit: vt quod à minoribus iudicatum fuisset, à maioribus, ad quos prouocatio esset, diligētiùs & rursùm discuteretur, & si opus esset emendaretur. Attamen nec in infinitum litigantium malitia aut contumacia per varios iudices excurreret, metam imposuit, quatenus prodire fas esset, summósque quosdam adiecit Magistratus cum maiori po-
2 testate, in quibus lis finem acciperet. Hos summos secum principiò esse voluit Rex Galliarum & Francorum, vt illis maiestatem vltimæ dictionis adferret. Neque priùs huius cōsilii status, vel certus locus, vel stata priùs curia, vel tempus definitum fuit considendi. sed indicebatur conuentus eo loci quo Regi, vt Senatus ille videretur ambulatorius, ibi consistens vbi Regi, & quandiu placuisset: & ad hunc confluebant ex quacunque regni parte, vt sine spe prouocationis contendentes negotiorum finem in iure caperent,
3 quemadmodum scribit Gaguinus in Pipino[a]. Cuius consilii vestigium remansit in conuentibus, qui posteà dicti sunt, *grands iours*[b], quando videlicet pars Curiæ parlamenti, æstiuis potissimùm diebus, quibus iustitium in sede præcipua est, in aliquam prouinciam ad tempus se transfert, vt sua præsentia

[a] Gaguin. lib. 5.
[b] *Des grands iours*, in constitut. Ludo. 12. art. 72.

faciliùs crimina expediat prouincialiũ,aliasq; maiores controuersias. Ignorat
Gaguinus, vnde hic conuetus habẽdi mos profluxerit. Ego tamen arbitror,à 4
Britannia ex instituto Druidum in Gallias peruenisse. Sic enim docet Iulius

a Iul.Cæs.lib.6.Commentar.

Cæsar, de Druidum Senatu agens.[a] *Ii certo anni tempore in finibus Carnutorum,
quæ regio totius Galliæ medio habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes vndique
qui controuersias habent conueniunt,eorúmque decretis iudiciisque parent. Disciplina in
Britannia inuenta,atque inde in Galliam esse translatam existimatur.* Meminit & i-
dem Iul.Cæsar,de his conuentibus Gallicis,lib.5. *Cæsar conuentibus Galliæ per-
actis in Illyricum proficiscitur.* Et in Italia fuisse hos conuentus in 7. *Quieta Gallia,
Cæsar vt instituerat,ad conuentus peragendos proficiscitur.* Fuerunt & in Bæthica,iu-
ridici conuentus quatuor Gaditanus,Cordubensis, Astygitanus, Hispalen-

b Paul. Æmil. lib. 8. in Philip. Pulchro.

sis,vt ait Plinius lib.3.dũ de Bæthica agit c.1.Ita & tempore Regum Franco-
rum,longo interdum annorum interuallo,vt scribit Paulus Æmilius[b],in pau-
cos admodùm dies indictum consilium aliàs alibi agebatur raris initio cõ-
trouersiis:quòd ciuitates suæ quæque præfecturæ iudiciis domesticis con-
tentæ, turpe ducebant longinquum summúmque auxilium appellatione
implorare. Sed paulatim gliscente calumnia, multitudinéque causarum in-
crescẽte,primùm quotannis semel,idque in paucos dies:posteà & semel &
iterum, sed alio quàm proximè semper loco, iurisdictio exercebatur. Tan- 5
dem à Philippo Pulchro Basilica Lutetiæ Parisiorum in regia vrbis insula æ-
dificata,vbi iudicia sine prouocatione fierent,ac velut à sinu Regis ius pete-
retur. Gaguinus refert Ludouico Hutino Philippi Pulchri Regis filio. Sed id
ad patrem meliùs primùm institutum relatum ab Æmilio,vt quæ vaga fue-
rat anteà iurisdictio in regia vrbe certis sedibus consisteret: ne litigatores
peregrè semper & incerti vexarẽtur in posterũ. Id factũ circa annũ Domini

c Ioannes Montaigne de authoritate sacri consilii.
d Ioan.Fab.l.1. C. de summa trinit.

1294. autumant sub Philippo Pulchro[c]. & ideò parlamentum Parisiẽse,prius
dicebatur Franciæ curiã[d]. Extat constitutio edita à Philippo illo Pulchro.an
no 1302. ne Cõsiliarii parlamenti ab vrbe abnoctarent, quominus omnibus
concessibus curiæ interessent. Tunc temporis & Normani domi iura petere 6
velle perseuerabant: Rhotomagi, quòd ea sit vrbs regionis princeps, quot
annis vere ineunte ac autumno sexies septenis in singula ea anni tempora
diebus forum agebatur, si per bella aliásue occupationes liceret, quæ sæpe-
numero vel verè accidebant,vel fando prætexebantur: cum conuentum iu-

e Paul.Æmil.in Philip.Pulchro,lib.8.

ridicum Scacharium, pro statario vocitabant[e]. Sic enim Scacharium inter-
prætatur Paulus Æmilius. Alii tamen Scacharium, dicunt conuentum iuri-
dicũ,qui per prouincias fiebat, cum summa potestate dicendi ius de omni-
bus,non secus quàm Parlamentis esset à Germanica voce *Scheken*,id est, mit-
tere. Quia in constitutionibus Regis & Imperatoris Caroli Magni,diceban-
tur missi dominici,qui illos conuentus iuridicos per prouincias Principis
peragebant. Parlamentum, Curia illa regia stataria Parisiensis dicta, à causa- 7
rum auditione & decisione:est enim nomen vulgare gallicum *parler* loqui,
vnde parlamentum compositum à verbo græco λαλεῖν. & illam appellatio-
nem curiis maioribus antiquorum attributam,ostendit Annius Viterbien-

f Annius Viterbiensis, in commentar. ad 2. librum breuiarij Philonis.

sis[f],in quibus explicatæ & peroratæ causæ deciderentur, ita docet Senato-
res,qui παλαιοὶ & γέροντες dicebantur etiam verbistas dictos, id est, magistros,
quorum verbo pareatur. Hincque Dictatores,vt Varro etiam & Festus affir-
mant, quòd eorum dictis obtemperaretur, & quòd diceretur is quoque à
Consule: & Senatum Romanum publicæ potestatis, Senatorium consiliũ
dictionala hoc vnicũ parlamentũ,posteà dũmodo diuisum est per Philip-

g Budæ.ad l.6. de Senator. in annotat. prior ad P.

pum Longum fratrem Ludouici Hutini, anno Domini 1306. vt notat Bu-
dæus[g]. Sed legendum puto apud Budæum,anno Domini 1316. quo anno tan-
tùm regnũ obtinuit:anno quippe 1306. fuit Rex frater Hutinus. Is Philippus
Longus trifariam diuisit Parlamentum,quod ex centumuiris conflatum est:
nempe vt in eo essent duodecim Pares Franciæ, seu Duodecemuiri curan-
dæ Re-

dæ Reipu. causa octo Magistri supplicationũ vel requestarũ domus regiæ:&
octoginta alii, quorum quadraginta essent clerici, alii laici[a]. Ioannes Lu-
cius[b], totam originem paucis explicat, vt Philippus Pulcher anno Domini
1302. certum locum curiæ Reipubl. assignauerit, Lutetiam regiam vrbem.
Posteà perennis à Ludouico Hutino constituta sit anno Domini 1315. Quo
tempore vel non multò pòst cœpit amplissimus ordo quotannis postridiè
Martinalium iurisdictionem auspicari, & persequi vsque ad 5. Idus Septem-
bris, reliquo anni tempore iustitio optima ratione contributo. Cœpe-
9 runt & actionum curialium tunc formulæ, siue stilus parlamenti. Quo tem-
pore curia Parisiensis introducta & stata fuit, eodem & Tholosanum parla-
mentum constitutum inuenio, anno 1302. in constitutione Philippi Pulchri,
art. 47. ea lege si id Tholosanis è re sua videretur. Sic enim se habent con-
stitutionis verba. *Propterea, propter subiectorum nostrorum commodum & causarum
expeditionem, proponimus ordinare, quòd duo parlamenta Parisijs: & duo Scacharia Ro-
thomagi, diésque Trecenses, bis tenebuntur in anno. Et quòd parlamentum apud Tholo-
sam tenebitur, sicut teneri solebat temporibus retroactis, si gentes terræ consentiant quòd à
præsidentibus in parlamento prædicto non appellabunt.* Ex quibus etiam postremis
verbis, *Sicut anteà teneri solebat, temporibus retroactis*, Colligo etiam parlamen-
tum fuisse antiquius apud Tholosanos, quàm Parisienses: sed intermissum
fuisse, propter bellorum tempora. Verissimile enim non est, tantam ciuita-
tem quæ regia ferè semper fuit, & suis Regibus & Comitibus liberis tantùm
seruiebat eósque habebat, cæterísque vicinis imperauit, Senatu vel consilio
summo caruisse. Fuit & Visigothorum regia, tempore Clodouei primi re-
gis Francorum, quæ Alaricum regem tum habebat, cùm eo necato in impe-
rium venit Clodouei. Sicuti & Burdigala, Vesates, Cadurci, Rutheni, Aruer-
ni, totáque Aquitania, vsque ad Pyrenæos montes[c]. Et Aribertus cùm Aqui-
taniam fouendam accepisset à Dagoberto rege Francorum & fratre, Tho-
losam regni sedem erexit[d]. Posteà autem & ad reges Francorum rediit, ob-
sessa sæpè & bellis agitata: vt nõ mirum, si eius Senatus alio aliquando trans-
latus est, & iterum in suam pristinam sedem restitutus. Quare & apparet ex
constitutione Caroli 7. anno Domini 1444. stabilitum iterum Tholosæ
parlamentum pro lingua Occitana, & pro Aquitania, ad quod Senarcho-
rum & aliorum Iudicum qui intra fines earum regionum iudicarent, pro-
10 uocationes decidendæ peruenirent vltimo iudicio. Conuentũ tamen tunc,
inter Regem & actores seu Syndicos prouinciæ linguæ Occitaniæ, quorum
incolæ à Iustino Tectosages sunt nominati, quòd scripto iure & cõmuni re-
geretur. Ex quo nec pro iniquà prouocatione, multa seu emenda non debe-
retur[e]. Ferunt subinde parlamentum translatum Montepessulum, & posteà
11 reuocatum Tholosam, à Ludouic. XI. anno Domini 1461[f]. Et posteà Burde-
galense in Aquitania à Ludouico XII. erectum, de quo vide constitutio-
12 nem eius articul. 75. anni Domini 1499. Delphinale quoque, quod primùm
fuit consilium creatum per Humbertum Viennésem Delphinum, die 1. Au-
gusti, anno Domini 1040. à consilii nomine mutatum in parlamenti autho-
13 ritatem, per Ludouicum XI. anno Domini 1453[g]. Parlamentum verò pro-
uinciæ Aquense, primò erectum in Senatum per Ludouicum illius nominis
II. Comitem prouinciæ, patrem Rhenati vltimi Comitis, anno Domini
1415. Deinde mutatum nomen in consilium, quod & rursum rediit in Parla-
14 mentum, anno Domini 1501. Rothomagi quoque Scacharium transiit in
15 Parlamentum anno 1489. Et Diuioni aliud constitutum. Vt inde colliga-
mus, illam primum curiam vnicam Franciæ Lutetianam diuisam fuisse in
septem sedes, quarum illa primam & digniorem, propter regiam ciuitatem
habeat: secundam: Tholasanum parlamentum: 3. Burdegalense: 4. Gratia-
nopolitanum: 5. Diuionense[h]: 6. Aquense: 7. Rothomageuse[i]. Quare opi-
nor omnes Senatores, omnésque curias Parlamentorum, cùm sint eiusdem

a gloss. antiqua ad §. quocirca in ver. *parlamenta*, tit. de conclusio. Ecclesiæ Gallicæ. in pragma. sanctio. Guil. Bene. in repet. c. Raynutius, in ver. & vxorem nomine, decis. 2. nu. 187. 188. 189.

b Io. Lucius, lib. 3. placito. curiæ. tit. 1. plac. 4.

c Iaco. Meyerus, lib. 2. Annalium, Fland. Annoni. lib. 1. c. 12.

d idem Annoni. lib. 4. histo. Franc. c. 17.

e Guill. Bened. ad c. Raynutius. ad ver. & vxorem nomine. decis. 2. nu. 191. d. restam.

f Ioan. Montagne, tracta. de author. sacri consilij.

g Guido. Pap. q. 44. & q. 454.

h De Diuionensi parlamento. vide Barthol. Chassa. in proœ. consuet. Burgun. ad ver. *de nos Parlements*

i Io. Montaigne, vbi sup.

propemodum priuilegii & authoritatis, & ab eodem ferè fonte, dici collegas & vnum veluti tempus cõstituere, non secùs quàm omnes Cancellarios in regno Francorum. Sicque alterius Curiæ seu Parlamenti Senatoribus, in altera Curia rectè aditum patere debere, & ius dicendi sententiam, habita ratione temporis quo in album transcipti sunt eius ordinis[a]. De authoritate & potestate Parlamentorum, multa adfert Boerius in commentariis tractatus sacri Consilii: ideò pauca de iis monebimus. Magna quippe & quotidiana eius Senatus est authoritas & potestas, & quæ exigat viros non trium vel quatuor horarum examine in sermone & ingenii perspicacitate probatos, sed multis annis graues, certæ experientiæ & bonæ vitæ, sine examinatione disputationis, sine disputatione & longa temporis seriè perspectos, quorum virtus, conscientia & ingenii dexteritas & probitas, à multis annis cœperit, & perseuerauerit. Memini enim aliquando me legisse in constitutione Ludouici 12. anni 1512. etiam prohibitũ in sede Senescharchi Tholosani, ne in consilium assumerẽtur iudiciorum, nisi praxim aliarum sediũ exercuissent, & postulationis munus vltra tres annos. Experientia cum doctrina in iudiciis necessaria est, maximè vbi alterius iudicis superioris calculus emendatorius non expectatur, vt in Senatu: in quo non tantùm dicere eloquenter & acutè, quantùm syncerè maturè & bene desiderandum est. Respublica ægra, Senatui curanda vltima sententia committitur: huius morbi, non loquendo subtiliter, sed probè consulendo curantur. Defleo quòd in multis Galliarum supremis aliisque Curiis, collegæ admittantur imberbes, & rudes, & noui omninò, sub spe discendi. Dolendum quòd sufficientiæ eorum Censores, imperfectè iudicium & calculum proferunt, prælata inquisitione, Deus bone, tam perfunctoriè de vita & moribus, & breuissimo examine doctrinæ, si modò auribus per tres horas placuerint. Cùm tamen nummularii & argentarii noua numismata suspecta habentes, non tinnitu tantùm, sed & lapide Lydio bonitatem probent. Turpiùs eiicitur, quàm non admittitur hospes. Discunt quidem noui & iuuenes Senatores, idque non diffiteor, sed dum discunt, Respublica detrimentum immedicabile capit: discentis vox trutinam in peiorem partem rapit, & vè regno cui hæc sunt, vbi numerantur non ponderantur voces. Discendi illic non est tempus & locus: sed iudicandi, idque vltimo iudicio. Nam à Senatu seu Parlamentis, vt de Senatu Romano dictũ est anteà, prouocari non potest: liceat quamuis supplicare contra Senatus iudicium. non quidem vt olim intra 30. annos, sed intra biennium tantùm[b], exemplo supplicationis præfecti Prætorio[c]. Ægrè fe- 17
rendum est, quòd hodiè priùs Magistratus dentur vel vendantur, quàm personæ probentur. Meliùs olim, & Respublica etiam hilarior, quando ex iam probatis meliores ad hoc munus eligebantur, dum ex peritissimis Iurisconsultis, aduocati: ex optimis aduocatis, Senatores & iudices: ex optimis iudicibus & Senatoribus, Præsides. & Cancellarii. Et certè mihi videtur non valdè augustum, audire codicillis donatos officiorum & Senatorum sub incudem reuocari studiorum: idque turpiùs cum codicillis & munere regio, repulsam meritò pati ob ignorantiam: hoc enim mihi videtur esse crimen sacrilegii, reprobare quem Princeps codicillis approbauerit. Sed tamen in hoc curiæ supremæ est pro salute Reipub. reliqua cautio, contra ambitionem petentium Magistratus. Causas, quæ sint cognitionis Curiarum supre- 18
marum tradidit constitutio Caroli 7. art. 5. 6. 7, 8. & quæ notio earũdem circa iurisdictionem rerum iuris diadematis, vel domanii, constitutio Francisci I. eius tit. anni 1543. extat & constitutio latina, de foro competenti. Cognoscũt & de beneficiis vacantibus in regalia in prima actione[d], de causis Parium Franciæ, si modò illorum interest directè, non si per obliquum, vt explicat Carol. 7. art. 20. Cognoscunt in causa prouocationis, nisi expresse prohibeantur à constitutionibus, etiam de iudicatis à Præsidialibus & iudicibus

[a] Et ita etiam Ioan. Lucius scribit iudicatum & seruatũ, lib. 4. placito. curie tit. 7. plac. 5.

[b] in constit. Ludouic. 12. anni Dom. 1479.

[c] l. 1. de offic. præf. præto. C.

[d] vide de isto casu Ægidium Magist. tit. de regali. c. 12.

dicibus regiis, delegatísve à Rege, & à conseruatoribus vniuersitatum, conseruatoribus apostolicis, & aliis iudicibus Ecclesiasticis per viam abusus, executoribus arestorum, consiliariis libellorum supplicum palatii, Magistris supplicum domus regiæ & thesauri. vide Rebuff. in constitution. regias
19 tit. de appellationibus ab abusu, glo. 3. art. 1. Sed etsi nomophylax seu cancellarius interdum prouocationis codicillos negauerit, ad curiam prouocantibus, per oraculum parlamenti impetrantur: & proinde ac si obtenti essent, eius authoritate pronuntiatur [a]. A præfectis etiam rationum regiarum curiam appellari posse, pronunciatum est 4. Non. Septemb. 1383 [b]. Committuntur & pleráque à principe supremis curiis, præter ordinem discutienda, quæ ibi tantùm explicari possunt: vt causæ capitulares, Prælatorum, Comitum, Baronum, ciuitatum, quibus id iure singulari datum est ex Caroli 7. constit. art. 5. Proculpubiò etiam apud Senatum, tractanda omnis accessoria arestorum curiæ eiusdem, à qua processerunt: executiones, interpretationes, reformationes arestorum, siue per viam supplicationis ciuilis, siue per propo-
20 sitionem erroris impugnentur. Interdum cognouerunt de duello, & monomachia priuatorum. Decernendæ item in exteros pignerationis seu clarigationis, quam nunc *repressalias* appellant, ius & potestatem olim curiæ supremæ fuisse probare potest Senatus curiæ Parisiensis supremæ placitum:
21 quæ tamen nunc penes solum principem esse videmus [c]. Sicuti & leges quidem ratione iurisdictionis in suo territorio Parlamentum facere potest, & de quibus constitutio regia aduersum non inhibet: at sine consensu principis leges statuere, non potest [d]. Sicque intelligo quæ de summa eius potestate traduntur: multa quamuis publicanda mittat Senatui Princeps, hæc ita demùm constitutionis vim in territorio Senatus habent, cùm publicata seu approbata fuerunt, iuxta l. humanum, C. de legibus. Consilii enim causa, non tanquam Rex, id facit. Melius tamen non diffiteor Rempub. se habituram, si Rex noster Christianissimus ex Senatuum tantùm suorum consilio, leges ferret plurium iudicio expensas, & maturè consultas. plus enim plures probi & boni, quàm pauci, ingenio & consilio pollent. Et Magistratus optimi, regi addictissimi, ea etiam conscientia esse debent, vt malint se abdicare magistratu, quàm in Deum & principem consensu adulatorio peccare. Ob-
22 seruarunt interpretes curiam supremam non vti inscriptione regia, sed curiæ. Dum enim statuit, hac formula vtitur, *La court ordonne*, non autem *Le Roy ordonne*, aut *Le Roy vous dict*: quia formula illa, *Rex statuit*, est propria consilii in quo Cancellarius, magnus Regis Consiliarius, eo modo edicta pronunciat [e]. Neque etiam illa verba, *curia statuit, curia præcipit*, aliis iudicibus quàm Parla-
23 mento permittuntur [f]. Curia Parlamentorum in classes diuisa est, primúmque tribunal, Parlamenti nomen retinet, vocant *l'audiance*, vbi peroratæ causæ deciduntur. Reliquæ classes propria nomina habent, vt primæ secundæ aut tertiæ classis inquestarum, in quibus sunt proprii Doctores seu Præsides. Alia classis si adest, dicitur Requestarum seu libellorum. Tribunal primum, & classes Inquestarum, supremo iudicio sine prouocatione decidunt lites. Primùm vt plerunque, ex tempore explicata, terminat: vel si quid consilio dignum sit, non liquere tunc, sed amplius deliberandum censet. In classibus verò Inquestarum, negotia quæ ex scripturis & probationibus perpendendis & percurrendis constant, diiudicantur. Statuit Ludouicus XII. anno Domini 1499. artic. 74. Senatores seu Consiliarios prius quam in orchestrum maioris tribunalis seu audientiæ, dicunt *cameram magnam*, conscendant, versari debere & veluti præludere in classibus inquisitoriis, seu inquestarum. Est
24 & Tholus criminalium causarum, vbi & causæ perorantur criminales summo iudicio, vocant *Chambre de la tornelle*, pro quarum decisione ex curia certi deliguntur quotannis, eáque classis nunquam iustitium facit, & exigit assiduos suos Senatores, ex constitutione Caroli 8. art. 90. Et tẽpore iustitii, residet in

a Io. Lucius, lib. 4. Placito. curiæ, plac. 2. & 4.

b idem, eod. pla. 5. 6. & 7.

c idem Luc. vbi sup. placi. 1.

d Io. Faber, in l. fi. C. de legib. Aufre. in additio. ad quæst. Tholos. 405. Io. Fab. & Angel. Areti. in §. sed & quod principi placuit, de iure natur.

e Iaco. Bonaudus de Sanseto, ad Ioan. de terra rubea. in proœ. contra rebelles. Ioan. Montaigne, in tracta. de authorit. magni con-

f Bonaud. de Sanset. vbi sup.

det in curia quoque classis iudicum delectorum ex omnibus ante finem Par-
lamenti, vocant *Chambre seant au temps des vacations*, aut *Chambre retenue*. Cui
certæ summæ tantùm notio, videlicet reditus centum librarum, vel rerum
valoris centum librarum, datur: & beneficiorum valoris annui ducentorum
aureorum, ex constit. Francis. 1. *des abreuiations de proces*, anni 1519. art. 1. 2. 3. At 25
requestarum iudices, sunt ex parlamenti corpore, veluti recuperatores &
delegati à Principe in causis ciuilibus priuilegiatarum personarum: vnde vo-
cantur Commissarii requestarum. & priuilegia quæ illis diriguntur, vocan-
tur *Committimus*: quòd per diplomata Cancellariæ, illis notio committatur
causarum possessionis & personarum[a]. Quæ personæ habeant causas com-
missas huic curiæ, tradunt constitutiones propriæ. Ab istis ad curiam supre-
má est prouocatio, vt à iudicibus regiis aliis. Nō cognoscūt de criminalibus
principaliter, vbi regii procuratores instant: nisi illæ criminales quæstiones
incidant post motam causam in quæstionem. Non item cognoscunt de hy-
pothecariis[b], nec generaliter de in rem actionibus aliis, neque nisi inter per-
sonas priuilegiatas: quales sunt præcipui officiarii diadematis, seu *de la cou-
ronne*, Senatores priuati consilii, Magistri libellorum ordinarii domus regiæ,
notarii & secretarii, domestici & officiarii salario donati, eius, vel augustæ,
fratrum, sororum, auunculorum, materterarum, filiorum Franciæ, nisi nego-
tiatores sint. Item officiarii curiarum supremarum, duodecim aduocati Se-
natus Parisiensis, famæ hilarioris: sex aliorum Senatuum, totidem & procu-
ratores, capitula, communitates, ecclesiæ pro rebus ecclesiasticis tantùm.

a Constitutio Ludouici. 12. art. 42. & 43. Caroli 8. art. 76.

b Molinę. in 7. par. styli parlamen. arcsto. 93.

De consilio Principis, seu de consilio Prætoriano vel aulico. Cap. 28.

1 *Senatus olim, consilium proximum Principis.*
2 *Octauius sibi consilium semestre elegit.*
3 *Consilium magnum & priuatum Principis: quis ei præsideat, & ex quibus Senatores eius delecti. Et num. 4. & 5.*
6 *Consilium magnum, olim consilium priuatum Regis sine iurisdictione contentiosa. Nec tantæ authoritatis, ac Parlamentum: à quo eliguntur eius Senatores: eius iurisdictio & sedendi modus, fines, & priuilegia. nu. 7. 8. 9. 10. & 11.*

QVANDIV Senatus Franciæ sequebatur principem, nec 1
certum locum receperat, tandiu is erat & sacrum illius
consilium. Sed vbi legem consedendi perpetuò in ali-
quo loco accepit, opus fuit delectu virorum, qui se-
querentur consilii causa principem. Quemadmodum
& apud Romanos Ælius Adrianus quodammodo Se-
natum Romanum in aulam suam transtulit. Nam rece-
ptis Senatorum optimatibus in amicorum cohortem,
quæ superiorum Imperatorum temporibus promiscuè constare solebat ex
Equestri ordine ac Senatorio, domesticum quendam Senatum circa se ha-
buit. Qui, quoniam is continuatis penè delectaretur peregrinationibus, co-
mitatus Cæsaris dici cœptus est: & ipsius amici, Comites, quorum consiliis
& opera, in bello & pace vsus est[c]. Octauius Cæsar etiam sibi instituit sortiri 2
semestria consilia ex Senatu: ne inuidia contemnere aliquos videretur, cum
quibus de negotiis ad Senatum frequentem referendis antè tractaret[d]. Le-
gimus ferè omnes reges & monarchas aliquod consilium penes se habuis-
se, cùm grauia pertractarent. Vt de Assuero legitur Hester c. 1. de Alexandro
Magno,

c Ælius Spartia. in Adriano.

d Sueton. in August. c. 35.

3 Magno,& aliis. Consilium magnum est veluti consilii priuati & sacri Regis
appendix, in quod tantum proximi sanguine heroes, & selecti admodum
4 pauci admittuntur[a]. Cancellario magno,& Magistris libellorum domus re-
giæ assident Senatores huius ordinis,semestri partito labore[b]:pręsidet nam-
que si ibi adsit Cancellarius,& eo absente præses si sit. Sin minus olim in tri-
bunali iuridico controuersiarum,antiquior ex consiliariis laicis: in sessioni-
5 bus consilii,antiquior ex clericis. Consilii istius causa, olim aduocabantur
ex curiis supremis Senatores principio: subinde tamen, cùm illi in propriis
sedibus desiderarentur necessarii: satius visum est ei ordini alios allegere,
qui sequerentur sine prouincialium incommodo Principem, & cum Can-
cellario negotia ad principem relata,eius authoritate diiudicarent. Quem-
admodum Præfectus prætorio,& Quæstor sacri palatii, tempore Theodo-
sii & Valentiniani,Iudiciis sacris præsidebant, & disceptationibus ad Impe-
ratores relatis,illis in negotiis orbis occupatis[c]. Scribit Cassiodorus curiales
dictos fuisse olim appellatione minoris Senatus, quos poterat verberare
6 Præfectus Prætorio[d]. Carolus Molinæ.ad quæstio.192. in decisis per aresta a-
pud Ioann.Gallum,per illam quæstionem tradit, magnum consilium olim
vbi erat Cancellarius,nihil aliud fuisse quàm priuatum Regis consilium:ho-
7 diè tamen fieri iurisdictionem contentiosam & ordinariam. Notat & in
quæstione 109.consilium fuisse regium,quod magnum consilium dicimus,
nec tantæ esse authoritatis,ac est curia parlamenti. Sicque in omnibus diplo
matibus,vt scribit Ioannes Lucius[e],in quibus ordinis amplissimi,id est Sena-
tus,& Prætoriani consilii,id est, magni consilii mentionem haberi contin-
git,ipse semper amplissimus ordo præponendus est. Quod & Carolus VIII.
rescripsit,& in acta publica regestum est Idib.Iunii 1499. Profert idem pla-
cita, quibus dictum à curia ad prætorianum consilium auocationem non
fieri[f]:& contra à prętoriano consilio prouocanti ad curiam supremam,exer-
cendæ prouocationis potestatem fieri, eámque in rem curiales codicillos
8 dari[g]. Deliguntur istius consilii Senatores à Principe,nec enim ab alio Prin-
cipi dantur, vt dabantur Lacedæmoniorum regibus. Neque tenetur Prin-
ceps si nolit,sententias eorum sequi:quia neque qui tenetur aliquos in con-
silium adhibere, tenetur eorum sententiam sequi[h]. Facit dictum & ratio
Xerxis,qui Græciæ bellum indicturus, adhibitis Asiæ principibus: *Ne vide-
rer*,inquit,*meo tantummodo vsus consilio,vos contraxi. Verumtamen mementote, pa-
9 rendum magis vobis,quàm suadendum*[i]. Huic consilio quæ iurisdictionis conten-
tiosæ & ordinariæ,præscripta sunt constitutionibus regiis, quæ pragmaticis
vel cognitæ sunt. Cognoscebant & de controuersiis ex causa episcopa-
tuum,abbatiarum,archiepiscopatuum, & aliorum beneficiorum ad nomi-
nationem regiam pertinentium:exceptis regaliis. Item de leprosariis, ho-
spitalibus,pedagiis petitis à dominis contra mercatores, qui terra vel aqua
negotiantur:nisi aliis curiis priuilegio committantur. Item de contrarieta-
te & nullitate arestorum[k],nisi aresta data essent in priuato Regis consilio, vt
aresto dictum est magni consilii 4.Ianuarii 1553. Cognoscunt de controuer-
siis finium seu territorii curiarum supremarum, de prouocationibus à præ-
posito domus regiæ,in causis tantùm ciuilibus. Alia Franciscus Rex eius no-
minis primus,quædam illis concessit,anno Domini 1531. Maii. 10. Quæ post-
eà ademit & adsignauit iurisdictioni Parlamentorum, Bailiuorum, Senar-
chorum, & iudicum regalium, vt te docebit constitutio eiusdem mensis
Martii,anni 1545. Cæterùm, constitutio Comitiorum Aureliæ habitorum,
art.37.inhibuit consilio pretoriano,iurisdictionem aliarum causarum quàm
suæ creationis prioris: néve se immiscerent de contrarietate aut nullitate
arestorum curiarum supremarum. Remanet autem illius potestas in sua
iurisdictione suprema, sine prouocatione: & causarum de quibus ritè co-
10 gnouit iudicia,in quacunque regni parte exequi potest[l]. Formulas sedendi,
iurisdi-

a vide Budæum ad l.f. de Senator. vbi priuatum strictum & internum aulicum fuisse dictum ait.

b Ludo.12. in consti. *de l'augmentatiõ du grand conseil.*

c l. præcipimus, de appellatio. lib. 7. C. tit. 62.

d Cassiod. lib. 6. variar. c. 3. in formula. præfecti prætor.

e Io. Luci. lib. 4. Placi to. tit. 1. plac. 10.

f idem Luc. d. lib. 4. tit. 1. plac. 8.

g idem. eod. pla. 9.

h c. cùm olim. de arbitr.

i Val. Max. lib. 9. c. 5.

k Rebuff. in constit. reg. tit. *du grand cõseil*, art. 14. vide plenam horum & aliorum iurisdictioné illis concessam edicto Henri. 2. an. 1557. 2. Septemb.

l ex constit. Ludoui. 12. publica. anno Domini 1498.

iuriſdicendi,& conueniendi, poteris facilè diſcere ex ſtylo magni conſilii. Fines & rationes inſtitutionis huius ordinis ſunt,iuuare conſilio Principem, vel eius magnum Conſiliarium Cancellarium[b]:litéſque circuncidere. Senatores huius Curiæ illuſtrat lateris Principis comitatus,immunitatibus pluribus & priuilegiis idcircò donati[c]. Inter domeſticos principis tranſcripti,literis ſeu codicillis publicè ea de re datis, 10. Martii 1547. publicatis & actis inſcriptis,regeſto conſilii magni, 23, April. 1548. Indultum & perſonis Eccleſiaſticis eius ordinis, ne ad contributionem decimarum quas à beneficiis percipit Rex teneantur pro beneficiis per illos poſſeſſis: exceptis abbatiis & Epiſcopatibus,vt codicillis regiis declaratum. pubicatis in dicto conſilio 26. Aprilis, anno Domini 1548. Omitto cætera priuilegia, quæ ſatis nota ſunt.

a l.iuris peritos, de excuſatio. tutor. P.

b l.vni.de præpoſ. labo.lib.12.C.

De Cancellario ſeu Nomophylace, vel iuris præfecto Galliæ.
Cap. 29.

1 *Cancellarij,ſcribæ dicti.*

2 *Cancellarius Franciæ cur ita dictus,à quibus & ex quibus electus,poteſtas,& officiũ eius.nu.*6.7.8.*&* 9.

3 *Rex Galliæ per interpretem reſpondet.*

4 *Reges Aſſyriorum non omnibus viſi.*

5 *Perſarum Regem nemo videt,niſi edoctus à Chiliarcho de adoratione eius.*

10 *Cancellariorum in Gallia varia nomina. Et Cancellariatus officium quis feratur inſtituiſſe: eius inſignia, ſimilis Quæſtori Cancellario. numero* 11. 12. 13. *& ſequent.*

14 *Cancellarij fuerunt Imperatoribus: Regibus Anglicis, & à quo tempore. numero* 15.

16 *Cancellarij officium: & munera: adiuua.nu.*17.

18 *Libellorum Magiſtri qui,quot per ſucceſſionem temporum in Gallia: ordinarij, & extraordinarij: eorum notio.nu.*19.20.*&* 21.

22 *Officiorum controuerſia coram quo iudice tractentur in Gallia.*

23 *Cancellaria cur ſingulis parlamentis coniuncta.*

24 *Sigillorum regiorum in Cancellaria Senatores cuſtodes.*

25 Audiancier *quid & eius munus.*

26 *Cancellaria quos codicillos veniales concedere poteſt.*

27 *Cancellarius magnus quæ reſcripta per ſe ſubſcribat.*

MEMINIMVS ſuperiori capite, de Cancellario conſilii Prætoriani præſide,ſeu principe:ideò pauca de eo ſeorſum dicenda. Cancellarii nomen in conſtitutionibus Caroli Magni,& Lotharii,pro notario & ſcriba quolibet ponitur. Sic enim legitur in Capitularibus Caroli Magni[a], *Vt nullus Cancellarius pro vllo iudicato, aut ſcripto, aliquid amplius accipere valeat, quàm dimidiam libram argenti, de maioribus ſcriptis. &c.* Eſt & in legibus Longobardorum[b],titulus de Scabinis & Cancellariis. Vuolphangus Lazius, Cancellarios ſcribas dictos,quòd intra Cancellos ſcriberent, & ita in lege Salica vſupari[c]. Conſentit Philippus Beroaldus,in Poeſi,& in Hendecaſyllabis de officio ſcribæ. 1

d in capitul. Carol. Mag. commentario illuſtratis per Amerbachium, ca. 11. tit. hæc ſunt capitula, quæ pro lege obſeruanda.

e lib. 2. leg. Lango.

f Lazius, lib. 2. commentar. de repub. c. 4.

Cancella-

Cancellarius, inquit, *vt recentiori*
Scribas nomine nuncupem, vetustos
Dici qui cupit. &c.

2 Sic & in iure Iudices dicuntur habere Cancellarios[a]. Sed hæc est appellatio nominis generalis, quæ in Magistratu hoc summo restringitur, κατ' ἐξοχὴν, ad vnum Cancellarium, dictum magnum Consiliarium olim Regis. Et alii quidem putant, Cancellarium hunc dici, à cancellis aulæ Principis, intra quos Princeps residebat supplicantibus aut consulentibus responsurus: is autem

3 Cancellarius ei assidebat, & eius nomine per Cancellos respondebat. Non enim per se Principes nostri perpetuò respondent, sed per alium sæpe vt per interpretem. Cuius munus Cancellarius exequitur nunc. Et maximè tunc cùm nostri Reges non nisi calendis Maii videri poterant, quibus tantùm prodibant in publicum & salutabantur, reliquo anni tempore per Maiorem

4 domus & alios negotia expedientes regni[b]. Sicuti apud Assyrios à tempore Nini, qui Zames Nineas dictus, vsque ad Sardanapalum, cui regnum ab Arbacto ademptum, & in Medos translatum, Reges per internuncios res-

5 ponsa tantùm dabant, rarò à viris visi[c]. Narrat & Æmilius Probus, quòd nemo ad Regem Persarũ accedebat, quin prius more patrio ad Chiliarchũ eius veniret, qui doceret & moneret eum qui in conspectu Regis venturus erat, Regem venerari[d]. Tradunt & Hannibalem post Cannensem victoriam ela-

6 tum, non nisi per interpretem loqui solitum[e]. Alii Cancellarium à cancellando, id est, à lacerando & inducendo: illud enim cancellare significat[f], quòd potestatis eius sit Cancellarius, vt possit, si præter æquitatem & ius videat libellos vel codicillos oblatos subscribendos, vel sigillo regio authorandos, inducere, cancellare, & reiicere. Quemadmodum & libellorum alii Magistri, æquitatis & iustitiæ tantùm libellos admittere & suscipere, malè autem & iniustè conceptos reiicere debent[g]. Vnus hic Cancellarius præcipuus ideò absolutè dicitur Cancellarius, vel magnus Cancellarius, vel Cancellarius Franciæ: alii námque eius sunt subadiuuæ, vt Magistri libellorum, &

7 Cancellariarum officia. Eligebatur hic Cancellarius olim ex Curia Parisiensi suprema per Senatores & Præsides eiusdem, summa cum diligentia, qui magis esset idoneus tanto muneri. Sed postea Rex sibi hanc electionem reseruauit, & non tantùm ex vno Senatu, sed ex reliquis eum qui sibi videtur huic muneri commodior, Cancellarium constituit, qui post electionem iurat in manibus Regis, se probè & incorruptè officio suo functurum, quòd mãdatis eius obtẽperabit, q̃ cõsulet quòd è re eius & vtilitate Reipu. sibi iustũ æquumq́; videbitur, nihil odio fauore aut gratia cuiuspiam faciet: eiurátque sacramentum fidelitatis, si quod aliud alicui fecerit. vide formam optimam & verè dignam Rege, & iuramenti verba concepta, apud Io. Lucium,

8 lib. 3. Placito. tit. 7. plac. 1. Est huius maxima potestas & dignitas Principis os, quod mentem Regis explicat, & leges eius nomine figit & refigit, præfectus iuris & æquitatatis custos, & dispensator supra iuris rigidas leges. De potestate & dignitate Cãcellarii Luc. de Pen. in rubr. de Præf. præt. lib. 12. C. Bud. in tit. de offi. Præf. præto. in P. & ibi Purpuratus in l. 1. col. 11. Chassa. in Cato. gloriæ mudi, 7. par. consid. 7. Guillelm. Bened. in cap. Raynutius, in verba, & vxorem nomine, numero 205. de testament.

Hic est qui leges regni cancellat iniquas.
Et mandata pÿ Principis æqua facit.
Si quid obest populo, aut legibus est inimicum:
Quicquid obest per eum desinit esse nocens.

Paulus Æmilius Cancellarium nostrum posse dici præfectum iuris, voce etiam à Liuio vsurpata, ait lib. 3. in Philippo primo[h]. Refértque lib. 8. in Ludouico Hutino, tantam potestatem sibi arrogasse Engerranum Cancellarium eius, vt vnus omnia posse & solus dominari videretur, & nullus regiis literis

a in rubric. & l. 3. de assessor. & domesticis & Cancel. l. Iudicium. C. lib. 12. tit. 51.
b Trithemi. lib. 1. breuiarij. histor. Francor.
c Iustinus ex Trogo lib. 1.
d Æmil. Prob. in Conone.
e Val. Max. lib. 9. c. 5
f l. cancellauerat, de his quæ in test. delen. l. inductum cũ glo. C. de solutio.
g glo. in l. 1. in ver. libellis, de offi. assesso. tex. & glo. sacerdotibus. 11. q. 1. l. sicut. de paga. C.
h Luc. de Pen. ad l. neminem. de decurio. lib. 12. C.

obediret, nisi coniuncta ab Engerrano epistola quæ dicto audientes esse iuberet: nec coactores regiæ pecuniæ, mensarii, cùm quippiam numerare iussi erant, à rege, ne assem quidem deprompsisse, nisi Engerrano. Magna autho- 10
ritas huius Cancellarii semper in Gallia, sed nomen aliud, nam Momaldus Alle-folius, quatenus per historias memoriam huius Magistratus altius repetere licuit ex Trithemii breuiario & aliis historiæ authoribus, Magnus consiliarius dictus est Franciæ, sub Merouco, & Childerico eius filio. Annonius vocat hunc Vninomadum[a], cuius consilio Childericus omnia ageret, dum regni potiretur sceptro, anno Domini 461. huic in regimine successit in potestate sub Clothario & Chilperico, vt ait Vincétius Beannæsius, Parulus: posteà Iniuriosus, cui successit Bauduinus Episcopus Tullensis in Lotharingia, & eũ dictũ referẽdarium tunc testatur Isidorus Hispalensis in Chronico ab initio mundi vsque ad Heraclium Imperatorem. Alii iis successerunt, qui nec his nominibus dicti, sed feruli annulorum regiorum, quales dici possunt, *garde des aneaux ou seaux du Roy*. quales fuerunt paulò antè Poncherus Senonensis Archiepiscopus, Montelonus, Chemantus, Bertrandus, Moriuleus, qui tamen Cancellarii tunc non erant sed pro Cancellario, custodes sigillorum. Cancellarii dignitatem in officium etiam transisse quidam putant, quo tempore Childebertus eius nominis Rex primus, instituit illud officium regium, sicuti & Connestabulum, Admiraldum, Magistrum Balistariorum, Camerarium & cubicularium, Præfectúmque equorum regiorum, quem vocarunt posteà *Grand escuyer*. Sic enim refert antiquus Chronicorum Galliæ author. Dicuntur & Archigrammatei Cancellarii, Archican- 11
cellarii, qui regium diadema pro insigni ferant, vocant *Mortier*, insignitum vnionibus & auro, & paludamentum, & focale, & sigilla regia, seu annulum signatorium olim. Ferunt enim diadematis speciem ii & præsides Senatuũ, qui expressius referunt Maiestatis regiæ munus. Sic tradit Plato in Minoe, 12
Rhadamantum curam regiam pro Minoe subiisse, & instructum in parte regia ea, vt ius probè omnibus diceret. Nec fuerunt vnquam vix Principes aut Monarchæ, qui secum aliquem non haberent, qui præcipuam consilii sui & annuli seu sigilli habuerint curam, & cum ea ferè regiam post principem authoritatem, quamuis nominibus aliis appellarentur. Talis præfectus an- 13
nuli & sigilli regii, legitur fuisse Aman Assueri Imperatoris Medorum & Persarum[b], qui nomine Regis rescripta & mandata signabat: cui suspenso ob calũnias & annuli abusum successit Mardocheus, cui etiam traditus annulus Regis, & factus est princeps palatii, & super scribas & librarios Regis fuit præpositus[c]. Balthasar etiam talem constituit Danielem, postquam explicauit diuina mysteria[d]. Talis in domo Pharaonis regis Ægypti Ioseph, ad quem Rex dixit, *quia ostendit tibi Deus omnia quæ loquutus est: nunquid sapientiorem & tibi similem inuenire potero? Tu eris super domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet. Vno tantùm regni solio te præcedam*. Rursúmque ad eum, *Ecce constitui te super vniuersam terram AEgipti: tulitque annulum de manu sua, & dedit eum in manu eius, vestiuitque eum stola Byssina & collo torquem aureum circumposuit, fecitque ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt omnes coram eo genu flecterent, & scirent præpositum vniuersæ terræ AEgypti*, &c[e]. Hánc- 14
que huius dignitatem Cassiodorus[f] dixit esse Cancellarii munus. Liuius quoque indicat, Regis scribam fuisse secundæ post regem dignitatis, dum de Gn. Minutio, in 2. sic scribit. *Cùm militibus stipendium fortè daretur, & scriba cum Rege sedens pari ferè ornatu multa ageret*, &c. Et posteà scribam pro Rege, obtruncatum ait. Scribit Plutarchus in Alexandro, Eumenem fuisse Archigrammatea, id est, Principẽ Cancellariorũ Alexandri magni. Atque hoc munus fuisse inter Imperatores, sub Caio saltem Cæsare, non obscurè indicat Iustinus ex Trogo, dum referẽte Iustino[g], Trogus scripsit, patrem suum Trogum Pompeium sub Caio Cæsare militasse epistolarúmque & legationum simul

a Annonius, seu vt alij Aymoni. lib. 1. histo. Franci. c. 7.

b Hester. c. 3. & 8.

c Ibid. c. 8. & 9.

d Daniel. 5. & 6.

e Genes. 41.

f Cassiod. lib. 6. variar. c. 3. in formula Præf. prætor.

g Iusti. ex Tro. lib. 43.

ſimul & annuli curam habuiſſe. Quòd habuerint autem & alii Cæſares Can-
cellarii nominis viros eximios, probabit Abbas Vſpergenſis, qui in Chro-
nico anni milleſimi centeſimi vndecimi, tradit Henricum 4. eius nominis
Imperatorem habuiſſe Cancellarium Epiſcopum Maguntiæ, & eius conſi-
lio omnia ferè geſſiſſe. Et rurſum dum agit de Federicho.1. Ænobarbo, ſeu
Barberouſſe, dicit ei fuiſſe Cancellarium nomine Raynaldum. Polydorus Ver-
15 gil[a]. narrat Guillelmum Conqueſtorem dictum regem Angliæ. anno Dom.
1070. cùm & conuentus iuridicos ſtatuiſſet, vt in Gallia antea ex eius volun-
tate indictos ſtatariam etiam ſine prouocatione curiam apud Vueſtmona-
ſterium, fiſcum, & procuratores ærarii, inſtituiſſe etiam collegiũ ſcribarum,
qui diplomata ſcriberent, & eius collegii magiſtrum vocaſſe cancellarium,
qui paulatim ſupremus effectus eſt Magiſtratus, qualis hodiè habetur. Dicit
alibi[b], magnum regni Cancellarium, & munus eius eſſe conſultante de Re-
publ. in Comitiis generalibus per procuratores populo coram Rege, rogan-
di ſententias etiam Regis[c]. Eſt apud Maſcouitas ſupremus Conſiliarius qui
16 apud principem verſatur, dictus Ocolink[d]. Cãcellarius autẽ dictat reſcripta,
vel dictata legit, & ſubſcribit à principe impetrata. Sicuti olim faciebat apud
Imperatores Quæſtor, vt conſtat ex §.1. Nouel. Vt diuinæ iuſſio. hab. ſubſcri-
ptio. glorioſiſſ. Quæſtoris. Similem enim faciunt Cancellarium quidam huic
Quæſtori Principis: vel hunc dicunt habere eius poteſtatem[e]. Quamobrem
vt ille Quæſtor, & hic cauet, ne contra id quod oportet reſcripta dictentur,
vel eliciantur[f]: néve ea ſubſcribantur[g]. Vtq; Quæſtor olim, minoris laterculi
ſeu theſauri & officiorum eius habebat curam[h]: Sic & hic: curãdo theſauro,
quod vocãt Financias, officiũ exhibet. Fungitur & officio Quæſtoris palatii,
cognoſcentis de appellationibus, & aliis quæſtionibus quæ ad Imperatorẽ
deferebantur: is enim occupatus circa negotia imperii, remittebat eas ad
illuſtrem Præfectum prætorio, & illuſtrem Quæſtorem ſui palatii[i]. Per hunc
Rex legationes ad ſe miſſas audit, & reſpondet eiſdem. Hic ſigilla regia con
ſeruat, hiſque ſubnotat: aſſidet Regi in ſacro interiori conſilio: præſidet autẽ
in magno. In curiis ſupremis cùm adfuerit, primum locum poſt regiũ occu-
pat. Huic aliquando curia ſuprema Pariſiorum imperauit codicillos aliquos
ſubſcribere. Verùm Cancellarius à Prato, impetrauit à principe Franciſco e-
ius nominis primo, pro ſe & ſucceſſoribus in officio, ne poſthac curiæ ſupre-
17 mæ obtemperare tenerentur. Et quia ſub diſpoſitione viri illuſtris Quæſto-
ris, erant leges dictandæ, & preces: Sic & illi habebant ſubadiuuantes, & ad-
iutores memoriales de ſcriniis diuerſis, qui tantam leuarent curam[k]. Magi-
ſter ſcriniorum erat qui habebat & ſub ſe magiſtros ſcriniorum memoriæ,
epiſtolarum, libellorum. Magiſter memoriæ, annotationes omnes dictabat,
emittebat, & precibus reſpondebat. Magiſter epiſtolarum, legationes ciui-
tatum, conſultationes, & præces tractabat. Magiſter libellorum, cognitio-
nes & preces tractabat: officium autem nemo ipſorum habebat, ſed adiuto-
res electos de ſcriniis, vt ſcribitur in notitia vtraque imperii. Adiutores ma-
giſtri officiorum, duodecim: magiſtri epiſtolarum ſeu libellorum ſacrorum,
ſeptem[l]. Erant & Referendarii ſacri palatii, qui libellorum oblatorũ refere-
18 bant petita ipſi principi, quæve ſubditi ab eo poſtularent[m]. Pari modo Can-
cellarii Franciæ habent ſub ſe adiuuas, qui eum releuent ab onere ſubſcribẽ-
di, nempe quos vocant Secretarios. habent & in libellis excipiendis vel per-
pẽdẽdis, magiſtros libellorum: & illis minores in Cancellariis ſubadiuuas,
referendarios dictos, qui referunt in conſilio, coram Cancellariæ præſide vel
magiſtro libellorum, ſigillorúmve cuſtode, petita per libellos. Et horum o-
mniũ in diſpoſitione legum Romanorũ Imperatorũ quodammodo adum-
brata officia in titulo, de proximis ſacrorum ſcriniorum, lib.12. C. tit.19. & in
tit.20. de agentib. in reb. & 21. tit. de præpoſitis agentium in reb. cod. lib.12.
19 C. Primùm in Gallia, magiſtri libellorũ tantùm duo, vnus laicus, alius eccle-

 ſiaſticus

[a] Polyd. Vergil. lib. 9. hiſto. Angli.

[b] lib.13. in henric. 1.

[c] idem, lib. 11. in hen ri. 1.

[d] Sigiſm. lib. Raro, in reb. Maſcouiticis

[e] Guill. Bened. ad c. Raynutius, ad ver. duas habens filias, 2. deciſio. nu. 195. & ſeq.

[f] §. quia verò veriſ-ſimile. de non alie. reb. eccleſ. in auth. l. f. de diuer. reſc. C.

[g] l. 1. de petit. bono. ſubla. lib. 10. C.

[h] l. 1. de offi. quæſto. lib. 1. C. tit. 3.

[i] l. præcipimus, 32. l. ſi quando, 36. C. de appellat.

[k] in lib. inſcripto, notitia vtraque, tum Orientis, tum Occidentis, &c.

[l] l. comperimus, de prox. ſacro. ſcrinio. lib. 12. C. l. ſi quando. C. de appellatio.

[m] Conſtit. Nouell. 11. 10. tit. de referend. ſacri pala. & §. non enim aliter, tit. quomo. opor. epiſco. in auth. de libellis agente Papiniano in l. reſcriptum, de diſtract. pigno. P. vide de libellis, ſcriniis, & eorum præpoſitis Bud. in l. nec quicquam, de offi. procon. P.

siasticus,qui in comitatu Principis oblatas eis preces susciperét.Subinde anno millesimo ducentesimo octogesimo quinto,paulò ante tempora Philippi Pulchri,constitutum,vt duo literati viri Cancellario assisterét, tres autem iura redderent ad vestibulum regiæ:anno 1342. numerus auctus, & sex facti, quo tempore Magistri libellorum cœperunt dici. Rex Ioánes inde quatuor constitutione ea lege creauit, vt bini in comitatu Regio alternis mensibus essent. Dehinc anno 1407. octo creati, plures posteà[a]. Fuerunt & magistri li- 20
bellorum in duplici differentia, alii ordinarii, qui stipendiis regiis gaudent: alii extraordinarii sine stipédiis, & codicillares vtrique à rege creati. Verùm posteà Aureliæ in comitiis, constitutione artic.33. expuncti extraordinarii,
21 omnibúsque aliis quàm ordinariis interdictū munus. Istorum iurisdictioni relinquebatur notio, de officiorum controuersia & eorum litium disceptatione, quæ iis intéderetur qui in comitatu Principis officio aliquo fungerentur: Et de personalibus actionibus, & possessione inter easdem personas controuersa[b]. Quæ posteà iurisdictio, translata est in recuperatores libellares ad basilicam, quos vocant *Commissaires des requestes du palais*, reseruatis quibusdá capitulis.
22 Nam magistri libellorum regii hospitii in propria curia quæ sedet Parisiis, sicut & curia requestarum, cognoscunt in prima actione seu instátia, de causis magistrorum libellorum palatii, vel filiorum illorum, promouét in purè personalibus actionibus, & possessoriis, ex cóstitutione Ludouici XII. edita 1499. art. 45. & 49. & olim cognoscebant de cótrouersiis actuariorum, insinuationum pro finibus, limitibus, & locis excipiendarum insinuationū, ex constitutione Henrici 2. anni 1553. Hodiè tamen cótrouersiarum illarum fomes sublatus, suppressis insinuationum actuariis, & delata insinuationum authoritate ordinariis locorum iudicibus, per constitutionem editam in comitiis Aureliæ habitis, art. 83. Retinent & hodie notionem de causa possessionis & personaliū actionū inter aulicos officiarios qui in comitatu ordinario sunt, quos vocát, *de la suitte*, idq; tantùm defendendo: & concurrunt cum præposito hospitii, quem & vocant *Preuost de l'hostel*, in iurisdictione illorū: vt vt liquet ex constitutione regis Ioannis, anni 1355. art. 1. constitutione Philippi Pulchri, art. 6. Franc. 1. anni 1539. Iudicant & de omni controuersia, officiorum regiorum, siue illa sint antiquæ vel nouæ creationis, quomodocunque & per quemcunque modū vacationis fuerint impetrata: si inter impetrantes quæstio de titulo sit, vtroque dicente se habere iustum quo defendatur titulum. Si tamen quæstio in officio moueatur contra impetrantem officiū, per illos qui intercedunt, & obiiciunt vel per subreptionem impetratum, vel in damnum Reipublicæ creatum, notio tunc ad Senatum, cui dirigitur publicatio vel receptio officiarii, pertinet: perinde ac si quæstio solùm esset de executione vel exercitio officii, vt notat Rebuffus lib. 1. ordinatio. Regia. tit. 5. Horum quoque magistrorum libellorū munus est, dum in comitatu sunt, referre & exponere Principi recusationes propositas libello contra curias supremas Parlamentorū, eásque iudicare in priuato vel sanctiori Regis consilio, vt habetur in constitutionibus Aureliacensibns, art. 38. Atque in aula
principis modus eduliis ex eorum consilio imponitur. Iuuát etiam Cancel- 23
larium magnum, illi qui Cancellariis seu officinis æquitatis iuxta singulas supremas curias, præpositi sunt. Voluit enim Princeps ita distribui officinas, vt sumptibus litigantium parceretur: & ne prouinciarū negotia turbarentur. Et idcircò quia vnaquæque curia suprema habet propriá codicillorum officinam, à qua seu à Nomophylacia, & velut à Rege impetrátur remedia appellationum, & aliarum rerum, quæ ibi expediri solent, rectè curia Parisiésis vetitum voluit: ne quis de rebus intra suæ ditionis fines agendis alibi supplicaret quàm in Cancellaria sui Parlamenti: nisi quis impetrauerit ab ipso Rege, regii oraculi antistitium, cuius diplomata effigie regia obsignata, per omnia tribunalia, infima summa, obnòxia liberáque, suo iure sibi vindicant imperium

[a] vide Rebuffum, in ordinatio. princi. lib. 1. tit. 5.

[b] Constit. Phil. Pulchri. in 3. par. stil. parla. tit. 2. §. 10.

24 imperium[a]. Sunt ex Senatoribus curiarum supremarum quidam custodes si-
gillorum, quibus earũ Cancellariæ vtuntur. Sicuti & in quibusdã Præsidialiũ
Iudicũ sedibus, alii sunt, qui ex Regio salario munus cõsequuntur expediẽdi
& sigillandi literas, quas vocant supplicationes ciuiles, propositionis erroris,
restitutionis in integrũ, appellationis, desertionis, anticipationis, consensus
seu vt dicunt acquiessamenti, & similes in negotiis, quę coram sede illa Præ-
sidiali, vbi statuitur custos sigillorum, tractanda sunt. Isq; custos sigilli, consi-
liarii etiam eius sedis officium & priuilegia exercet[b]. Omitto alios alterius
negotii sigillorum regiorum custodes, qui in cõtractibus obligationẽ sigillo
suppositam firmiorem reddũt, & eorum executionẽ faciliorem. Defert ad-
25 iuua custodis sigilli Pręsidialis, ei sit, quẽ vocãt, *Le clerc des gardes seaux aux Pre-
sidiaux*, prouentus & reditus sigilli quotannis ad suæ Cãcellariæ præconẽ iu-
diciarium, quẽ etiã vocant, *audiancier*: Fuerũt namque ab Henrico II. an. 1551.
mens. Ianuar. per edictũ creati sex pręcones iudiciarii, & totidẽ antigraphi
vel eorũ obseruatores, quos vocant *contrerolleurs*, vt sex Cãcellariis Parlamẽ-
torum Galliæ interessent: singulis videlicet, vnus præco iudiciarius & anti-
graphus vnus, cum stipendiis ex sigilli prouẽtibus, quorum cura & receptio
ad illos pertinet, vt reddant rationem magno primæ Cãcellariæ audientia-
rio & Cancellario. Et ideò nõ debent huiusmodi præcones audientiarii à lo-
co suæ Cancellariæ abesse, sine vrgente necessitate: qua adueniente possunt
munus suũ delegare interim cuipiam ex secretariis aut notariis seu referen-
dariis suæ Cancellarię. Munus etiam horum pręconum, æstimationem iustè
inire eorum quæ pro codicillis præstanda sunt. Fuerunt iis alii posteà additi,
vt neque vix inuenias alterius officii genus in nostra Francogallia, quod non
habuerit incrementum in numero: pluráque alia in aliis sunt & de iure Cã-
26 cellariæ nuper inuecta, plura antiqua inducta & expuncta. Renouatũ autem
illud intactúmque mansit, quòd statutum ne adita cancellariæ ingrediantur,
eóque accedãt loco quo sigilla custodiuntur, famuli, litigantes, pragmatici,
aut alii quàm magistri Requestarum, curiæ supremæ Senatores, secretarii, &
qui pro ministerio exiguntur necessarii[c]. Interdictum ne cõcedantur codi-
cilli gratiæ, delicti vindicandi pœna corporali: nisi in casibus iustitiæ[d], id est,
qui sunt iure ciuili excusabiles. Inuenies in cõstitutione Caroli 8. anni 1489.
tit. *de la iustice du pays de Languedoc*, ab art. 64. duos Senatores curiæ supremæ à
Cancellario committendos Tholosæ, vt sigillum cancellariæ tenerẽt: quod
tamẽ immutatum est, & vnus sigilli custos factus. itẽ art. 65. vetatur, ne secre-
tarii referant vel consultent codicillos, sed subscribant: prius tamen consul-
tatos, ab vno ex referendariis, qui in cauda illorum scribat nomen suum. In
66. ne codicillos appellationum Cãcellariæ concedant, omisso medio. &c.
Subinde autem in art. 72. & seq. vsque ad 96. traduntur quæ de custode sigil
li parui Montispessulani seruanda sunt, & circa vicarios eius in ciuitatibus
constituendis certis, numeratis art. 78. circáue rigoris expeditionem, & exe-
cutionem, quæ ibi videto. Sufficit mihi fontes indicasse, & in summa admo-
nuisse, Cãcellariæ magnæ & sigillorum, quæ in potestate cancellarii magni
sunt, ista omnia proximè relata officia & operas, esse appendices, & veluti au
27 xilia magni officii & vnici Cancellarii. Neque enim necessarium est, ipsum-
met Cãcellarium omnibus rescriptis regiæ authoritatis se subscribere: hoc
enim & nimiùm laboriosum esset, & impossibile: cùm quotidie ex diuersis
Cancellariis plura prodeant. Itaque per regios secretarios hoc munus im-
pletur, etiam in magna Cancellaria: in qua tamen ipse se subscribit, in remis-
sionibus seu abolitionibus criminum, gratiis, legitimationibus, literis natu-
ralitatis, vt ait Boerius[e]. Sic & in priuilegiis per Regem codicillis concessis,
codicilli subscribi & signari debent per vnum ex secretariis regiis, & testifi-
cari per ipsum Cancellarium, qui hoc verbum adiicit, *visa*, & subscribit[f].

a Io. Luci. lib. 5. Placito. curiæ ti. 7. pla. 4.

b in constit. Henric. 2. anni dom. 1557.

c constit. Ludoui. 12. 1499. art. 136.

d in constitu. Franc. 1. anni 1539. art. 168. & de casib. vide ibi Constantium, in Comment. & in arti. 164.

e Boer. in additio. ad tracta. de authorit. mag. Consilij. n. 10. ad ver. quia literis.

f in constitut. regia Francis. 1. *de la declaration touchant les amortissements*.

De Prætoribus, & de Præfectis prætoriis diuersis. Cap. 30.

Lib.1.P.tit.14.Lib.1.C.tit.29.30.& 43.& lib.12.C.tit.1.

1 *Continuatio Prætorum ad Cancellarios.*
2 *Prætor quis dictus, prætorium quid, & prætorianæ cohortes.*
3 *Prætor vrbanus loco Consulis ordinatus.*
4 *Prætores qui in prouincias mittebantur.*
5 *Prætorum differentiæ, & species. & seq.*
6 *Prætores Romæ vnus primùm, posteà duo, posteà plures, & nu.7.*
8 *Prætores vrbani, & prouinciales. & nu.9.*
10 *Prætores de quibusdam negotijs Romæ plures creati: & illi de quibus viris electi, & à quibus.*
11 *Prætorum ornamenta, & insignia.*
12 *Præfecti prætorio qui, & species.*
13 *Præfecti prætorio Orientis diæceses & prouinciæ: Italiæ, Galliarum, & Africæ. nu.14. 15.16. & 17.*
18 *Prætorum in iure constituendo & interpretando authoritas.*
19 *Edicta Prætorum annalia, & perpetua: quando, & quomodo in albo scripta, & cur difficilia intellectu. nu.20.*
21 *Edictis potius, quàm per epistolam vel alio modo, cur Prætor ius constitueret.*
22 *Prætorum vrbanorum quædam causa, & iurisdictio eorum.*
23 *Prætorum prouincialium potestas in iure dicundo & aliis.*
24 *Magisteria dignitas, qualis, & quanta. & nu.25.*
26 *Magister officiorum quis olim, & eius cura.*
27 *Magisteria dignitas militum præsidialium, alia à dignitate magisteria.*

QVIA plerique istius seculi viri illustres, doctrina & eruditione Cancellarii nostri, authoritatem Præfectorum Prætorio potestati æquant, dicendum ordine censeo proximè post Cancellarii munus & iurisdictionem, de Prætoribus, eorum distinctione, & potestate. Prætor dictus, qui præiret iure & exercitu, vt notat M. Terentius Varro[a], & alii[b]. Exactis Regibus dicti Consules Romani Prætores. Sicque Festus vel Paulus apud eum ait. *Prætoria porta in castris appellatur, quæ exercitus in prælium educitur. Quia initio Prætores erant qui nunc Consules, & ij bella administrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium* Docent id ipsum verba legis de clauo figendo, apud Liuium[c]. *Lex vetusta*, inquit, *est, priscis literis verbisque scripta: vt qui Prætor maximus sit, is Idibus Septembribus clauum pangat.* Et paulò post, quis fuerit ille Prętor indicat, *à Consulibus posteà ad Dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est* Et alibi[d], Prætores & Consules hisdem auspiciis creatos fuisse tradit: & Consules non Iudices, sed Prętores dictos. Prętorium adiectiuè, id quod ad Prætores pertinebat dictum est: vt de porta Prætoria iam dictum ex Festo. & domus vbi Prætor habitabat, seu vbi ius dicebat[e]. Dicerent nunc palatium: quamuis, & aliquádo inter palatium & Prętorium distinctio apposita[f]. Sic consilium Principis qui est Prætor, & præit omnibus, & Imperatoris, vel Consulis, quando præerat cæteris, Prætorianú dictú, & cohortes circa aulam horú Prætorú, siue in castris, siue in vrbe Prætorianæ dictæ. Et per quandam translationem ædificia magnifica, quæ digna sint Princi-

(Right margin numbers: 1 beside "VIA plerique…"; 2 beside "Consules Romani Prætores…")

a Varr.4.de ling.lat.
b Cic.3. de legib. Iustinia. §. 1. Nouel. 24. de præside Pysi. Theophi. §. quatuor diximus, de iure nat. gent. & ciu.
c Liuius.lib.7. dec.1.
d Idem.lib.3.dec.1.
e §.1. constit.24. Nouell. de Prætorio Pysidiæ.
f l.nulli iudicum, de off. recto. prouinc. lib.1.C.tit.44.

Principibus & Prætoribus, Prætoria dicta aliquando, vt apud Suetonium, in
3 Caligula c.37. Et præfectus Prætorio dictus tempore Cæsarum qui manum
& potestatem militarem in palatio seu Prætorio Principis habebat: vt tempore Regum Tribunus Celerum qui eandem potestatem habebat[a]. Et præfecti etiam Prætorio Orientis, Illyrici, &c. qui in illis locis vicariam Imperatoris, vt præeuntes cæteris, gerebant administrationem. Prætores ab initio soli Romæ Consules annui, qui & bellica & ciuilia negotia regerent: donec oportuit Consulibus necessariò bellis adesse, & vrbem relinquere: vel suo loco alios delegare. Et tunc loco illorum alii creati in partem oneris, & Prętores dicti. Si quidem vrbe abeuntes, vnum iurisdicendi causa in vrbe reliquerunt, qui Prætor dictus est Vrbanus[b]: quia in vrbe ius diceret, maximúsque respectu Prætorum posteà additorum. Et hic absentibus Consulibus consulare munus obibat, vt ait Cicero ad Plancium[c]. Et alibi[d], *Placuit nobis, vt statim ad Cornutu n Pretorem vrbis, literæ deferrentur, qui, quòd Consules aberant consulare munus sustinebat.* Minor autem potestas Prætoris vrbani ipsa Consulari, quia in suffragium illius erat inducta, & minus imperium habebat[f]; Ideò sex tantùm στρατηγοῖς, qui præibát Prætoribus siue iure siue exercitu, dati sunt fasces, & totidem lictores: Consulibus verò duodecim, vt ait Appianus Alexandrinus[f], nisi si quando cum dignitate consulari missi essent in prouin-
4 cias: ná tunc addebantur Prætoribus sex alii fasces & lictores[g]. Quos enim mittebant Consules sui loco in prouincias quibus nec ipsi adesse possent, & illi Prætores dicti sunt: quamuis non essent omnes insignibus consularibus exornati, & Proprętores etiam dicerentur. Sícque ait Sextus Pompeius Festus in libris de verb. signif. *Prætor ad portam nunc salutatur, is qui in prouinciam pro Prætore aut Proconsule exit. Cuius rei morem ait fuisse Cincius lib. de Consulum potestate talem. Albanos rerum potitos vsque ad Tullum Regem. Alba deinceps diruta, vsque ad Publium Decium Murem Consulē, populos Latinos ad caput Octinæ, quod est sub monte Albano, consulere solitos, & imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno Romanos Imperatores ad exercitum mittere oporteret iussu nominis Latini, complures nostros in Capitolio à Sole oriente auspiciis operam dare solitos: vbi aues addixissent, militem illum qui à communi Latio missus esset, illum quē aues addixerāt, Prætorem*
5 *salutari solitum, qui eam prouinciam obtineret, Prætoris nomine.* Ita differentię plures cœperunt esse Prætorum, postquam alterius potestatis ac curæ plures additi sunt. Fuitque Prætor vrbanus, peregrinus: alii minores iuridici. Prætores prouinciales, Pręfecti prętorio Principis, in aula Principis: & Pręfecti Pretotoriis Principis, extra aulam eiusdem. De quibus ordine dicendum, & de eorum potestate. Prætor itaque vrbanus vnus fuit pro absentibus Consuli-
6 bus creatus, vt munus illorum obiret. Posteà verò crescente multitudine populi, cú is non sufficeret oneri, alius additus est, qui de peregrinis qui in vrbem confluebant, eorúmque de causis iudicaret: dictus ideò Prętor peregrinus[h]. Lucius Florus consulatu Posthumii duos Prętores primùm creatos fuisse tradit[i]. Liuius in fine. 6. primę decadis refert, seditionem fuisse ortam inter plebem & Senatum, cùm rogationibus Tribunitiis Dictator victus, & primus de plebe factus est Consul L. Sextius, cámque sedatam à Dictatore his conditionibus, vt concessum à nobilitate esset plebi de Cõsule plebeio: à plebe nobilitati. De Prętore vno qui ius in vrbe diceret ex patribus creádo. Et posteà lib. 7. in principio tradit, annum illum fuisse insignem duobus Magistratibus, Prętura & curruli ędilitate, quos sibi Patritii quęsierant honores, pro concesso altero Plebi consulatu: & Consulatum L. Sextio à Plebe datum: & Preturam Sp. Furio: Ædilitatem M. Filio Camillo patres dedisse: collegam autem L. Sextio, L. Æmilium Mamercum Prętoré. Dicit & Collegam Consulum pretorem, iisdémque auspiciis iura cum iis reddentem & creatum. Rursum lib. 8. notat anno ab vrbe 114. C. Sulpitio Longo, & P. Ælio Petr. Coss. Q. Pub. Philonem Prætorem primum de plebe aduersante Sul-

a l.1. de off. pręf. pręto. P.
b l.2. §. cúmque Consules, de orig. iur. P. Theoph. in d. §. quatuor in primis, de iure natur.
c Cic. lib. 11. Epist. fa.
d Idem lib. 10.
f Gel. lib. 13. c. 14. Val. Max. lib. 2. c. 3. dum agit de controuersia iuris triumphi Luctatij Consul. & Q. Valerij Prætoris.
f App. Alexandr. in Syriaco.
g Plutarch. in Paulo Æmilio.
h l.2. §. post de inde aliquot annos, de orig. iur. P.
i Luc. Florus, lib. 19. Epito.

pitio Consule, factum. Quo tempore Illyrici, quibus bellum indictum ob 7
legatum occisum, subacti fuerunt, & in deditionem venerunt, ampliatus
Prætorum numerus, & quatuor fuerunt[a]. Et ipse Liuius sæpe meminit, toti-
dem creatos[b]. transiuitque nomen Prætoris, quòd summam quandam prin-
cipio referebat Consularem dignitatem, in Magistratum: & Prætores dicti
à præeundo cæteris Magistratibus in iure sibi commisso dicendo. Et an. ab
vrbe condita 180. Cn. Cornelio & Q. Minutio Coss. primùm sex Prætores
creari cœperunt, crescentibus latè prouinciis, & sese diffundente imperio.
Verùm noto, non omnes hos vrbicos fuisse, sed ex illis sex, duos tantùm 8
sortitos vrbanam & peregrinam Præturam, reliquos sortitos prouincias.
Nam tunc vrbana, M. Sergio: peregrina iurisdictio M. Minutio Ruffo conti-
git. Sardiniam prouinciam verò, L. Attilius: Siciliam, L. Manlius Volso: His-
paniam citeriorem, T. Sempronius Longus: vlteriorem, Mælius est consecu-
tus, vt ait Liuius[c]. Illúdque apud ipsum obseruaui alibi[d], dum ait, Appium
Claudium Pulchrum Magistrum equitum dictum, cui Sicilia in prouincia
fuerat. Et paulò post creatos quatuor Prætores, eósque Prętores prouincias
sortitos. & P. Cornelium Sullam, vrbanam & peregrinam habuisse, quæ an-
teà duorum sors erat: Cn. Fuluium Flaccum, Appuliam: Claudium Nero-
nem, Suessulam: M. Iunio Syllano inter Consules relicto quibus bellum cum
Annibale & binæ legiones decretæ. Sic ergo constat Præturam in iure di-
cendo sorte datam inter Prætores Romæ[e]. Hinc intelligimus quod dictum
est per Pomponium Iurisconsultum, capta deinde Sardinia, Sicilia, Hispa-
nia, & Narbonnensi prouincia, tot Prętores fuisse creatos[f]. Sícque distinctio
notanda Prætorum iuridicum maiorum, duorum videlicet vrbani & pere-
grini, ab iis qui sortiti erant prouincias administrandas. Nam & creatis qui 9
authoritatē Prætoris gererēt, sortiebātur Consules cū illis prętorias prouin-
cias, & secundùm sortitionē sine inuidia in earū administrationē mittebān-
tur cū Imperio Prætorio: neq; enim mittebātur cū hoc Imperio ad omnes a-
lias administrationes Prefecti. Et isti soli hoc nomine mittebātur ornati, quo
cæteris omnibus præirēt & pręponerētur: permissa eis tā Reipub. quàm legū
pręscriptione. Vnde & ea loca in quibus publicè ii Magistratus vel ius red-
dere vel habitare solebant, Prætoria appellarunt, atque vt pleræq; in Rép. le-
ges, ex vna Prætorum voce inferrentur Romani constituerunt. Et multi
Prætores partim Siciliam partim Sardiniam insulam, partim Hispaniam,
partim terra maríque alii aliud vel imperio adiecerunt, vel rexerunt, vt scri-
bit Iustinianus §. 1. Nouel. 24. de Præsi. Pysidiæ. annotátque olim Romanos
maioribus Magistratibus in prouincias missis, plus dignitatis sibi cumparas-
se, & Prætores vocasse, & eis legum & armorum potestatem dedisse. Pro ne-
cessitate quoque negotiorum in ciuitate Romana accidentium, additi Præ- 10
tores ciuiles, vt pro necessitate prouinciarum alii, cum potestate certarum
rerum. Sic creati aliquando, à suffragiis & comitiis populi interdum à Di-
ctatoribus, interdum à Senatu, interdum ab Imperatoribus, prout Reipub.
administratio & summa in hanc varietatem incidit. Tempore Syllæ & Ma-
rii, fuerunt Romæ etiam senes Prætores[g]. Sylla cauit, ne Prætor fieret priùs,
quàm fuisset Quæstor: & ne esset Consul, nisi decennium post Præturam ex-
currisset[h]. Isq; publicas cùm constituisset quæstiones de parricidiis de falso,
de sicariis, quatuor adiecit Prætores[i]. Addidit duos Iulius Cæsar. Auxit &
numerum Octauius[k]. Inuenti sunt & cum illis ab aliis instituti septemde-
cim[l]. Subinde tandem ad numerum ternarium reducti, cautúmque à Mar-
tiano & Valentiniano[m], ne vltrà tres in vrbe crearentur per singulos annos
iíque iudicio Senatus ordinarentur, ex iis qui proprium larem in vrbe ha-
berent, non ex prouinciis. Cic. in legibus, *Prætor esto: quotcúmque Senator creue-
uerit, populúsque iusserit, tot esto.* Addit ibi lex comitiis populi, authoritatem
Senatus: vt à populo & Prætura petita sit[n]. Verumtamen Leo Imperator,
posteà

a Florus, lib. 20. Epito. Liuij.
b Liuius, libr. 3. 4. & 5. decad. 3. & seq. & lib. 9. decad. 4.
c idem, lib. 2. deca. 4.
d idem, lib. 5. dec. 3.
e Cic. meminit Orat. pro Muren. ibid. *Sors ea fuit, scilicet Prætura, quam omnes tui necessarij optauimus iuris dicendi.* et orat. 7. in Verrem. *cùm tibi sors contigisset, vt ius diceres &c.*
f Pompo. in l. 2. §. capta deinde Sardinia, de orig. iur. P.
g Velle. Patercul. lib. prio. historiæ Roman.
h Appia. lib. 1. de bellis ciuilib.
i l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.
k Suetoni. in Octauio. c. 37.
l d. l. 2. §. diuus Claudius.
m l. fi. C. de offi. præto. lib. 1. C. tit. 43.
n constat ex l. Barbarius Philippus. de offi. præto. lib. 1. P. tit. 14.

postea Nouella constitutione, inter excussas 47. ademit potestatem Senatui præficiendi tres illos Prætores in vrbe, & ad potestatem Imperatoriam trãstulit, titulo περὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ διδόντος νόμου τοῖς βουλευταῖς στρατηγῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχῶν προβολήν. De abrogatione legis. quę Senatui Prætores: decurionibus verò, Prę-
11 fectos statuere permittebat. Cuius autem referrent authoritatem Prætores, iam ex his quæ diximus liquere arbitror, consularem & propemodum regiã per illos sustineri, ídque & eorum etiam insignia probabant: cùm Prætoria ornamenta essent Sella curulis, latus clauus, paludamentum, toga prætexta dimidiatus fascium consularium numerus[a]. Et Traianus Cæsar Consul, ad Prætores multa remittebat, atque vt collegas vocabat: non quòd ita populare gratúmque audiẽtibus, sed quia ita sentiebat, vt scribit Plinius in Panegyrico Traiani. Et vix fuerunt Prætores missi in alias prouincias, quàm in eas quibus olim antequam ditioni Romanæ iunctæ fuissent, imperauerat Rex, vel alia potestas quæ summo & libero iure vixisset. Vt viderentur per Prætorum regiam quodammodo dignitatem, Romani illas regere. Et si perpendas Prætorias prouincias in Nouellis Iustinianeis relatas, sic plerunque obseruatum inuenies in Prætoribus Pysidiæ[b], Lycaoniæ, vbi regnum olim Archadiæ[c], Phrygiæ[d], Thraciæ[e], Paphlagoniæ[f], Siciliæ[g], &c. Quæ tamen fuerunt factæ prouinciæ consulares, vel præsidiales, aut ducales, secundùm alia Imperatorum tempora, vt inuenies in notitia vtriusque Imperii. In locis verò vbi erant Imperia olim, Romani quoque in memoriam, quòd sibi imperia quæsiuissent maiores Prætores constituerunt annuos: & Prætorium Principis sub Imperatoribus dici voluerunt Cæsares, sedem illius gubernationis
12 & eos qui eò mittebantur, Præfectos prætorio nominarunt. Ita & rectè quidem à dignitate, & quòd præirent cęteris in prouinciis sibi commissis, Prętores quoque dicti[h]. Si consideres verò principem, Imperatorem, cuius ibi vices gerebant, non Prętores rectè vocabis, quia Prętor erat ipse Imperator, qui omnibus pręerat iure & potestate, sed Præfectos prætorio principis, id est, qui administrarent Prætorianam & primam principis curam: vt in aula ipsa Principis non rectè dices Præfectum prætorio, appellari Prætorem, quia ibi is non præest solus, sed Princeps aut Imperator: At non falleris, dicendo
13 eum esse Prætorem, respectu sibi subditorum quibus præest[i]. Fuerunt autem illustres Pręfecti prętoriorum Principis quinque. Primus Pręfectus prętorio vbi erat Princeps, de quo in Cancellario sumus loquuti. Duo in Africa, Orientis & Illyrici: duo in Occidente, Italiæ & Galliarum. Et vt scribitur in notitia vtriusq; Imperii sub dispositione virorũ Illustriũ Pręfectorũ prętorio per Orientem, vltra tẽpora Arcadii & Honorii CC. quinque diœceses erant, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia. Prouinciæ Orientis quindecim, Palestina Phœnice, Syria, Cilicia, Cyprus, Arabia, Dux & Comes rei militaris, Isauria, Palestina Salutaris, Palestina secunda, Phœnice Libani, Eufratensis, Syria salutaris, Osrhœna, Mesopotamia, Cilicia secunda. Ægypti sex prouinciæ. Lybia superior, & inferior Thebais, Ægyptus, Archadia, Augustanica. Asianę prouincię decem, Pomphilia, Hellespontus, Lydia, Pysidia, Lycaonia, Phrygia pacatiana, Phrygia salutaris, Lycia, Caria, Insulę. Ponticę prouincię decem, Galatia, Bithinia, Honorias, Cappadocia prima & secunda, Pontus Polemoniacus, Hellenopõtus, Armenia prima & secũda, Galatia salutaris. Diœceseos Thracię prouincię sex, Europa, Thracia Hœmi-
14 montis, Rhodope, Mœsia secunda, Scythia. Sub dispositione verò virorum illustrium Pręfectorum prętorio per Illyricum, duę erant Diœceses vltra tempora Archadii & Honorii CC. Macedonia, & Dacia. Macedoniæ prouincię sex, Achaia, Macedonia, Creta, Thessalia, Epirus vetus, Epirus noua, & pars Macedoniæ salutaris. Dacię prouinciæ, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Præuallitana, & pars Macedoniæ salutaris,
15 Sub dispositione viri illustris Pręfecti prętorio Italiæ, tres Diœceses, Italia, Illyricum,

[a] Vuolph. Lazius, li. 9. commenta. reip. Roma. c. 6.

[b] Nouell. consti. Iustinia. 24.

[c] Constit. Nouel. 25. & 145.

[d] d. Nouel. 145.

[e] Nouel. 26.

[f] Nouel. 29.

[g] consti. Nou. 104.

[h] l. 1. §. Deo itaque nobis, de offi. pręf. Afri. lib. 1. C. tit. 30. & tit. de off. præf. præto. Orien. & Illyrici.

[i] l. vni. de offi. præf. præt. lib. 1. P. tit. 11.

Illyricum, Africa, prouinciæ Italiæ decem & septem, Venetiæ, Æmilię, Li-
gurię, Flammæ, & Piceni Annonarii, Tuscię, & Vmbrię. Piceni Suburbica-
rii, Campanię, Sicilię, Appulię, Calabrię, Lucaniæ & Brutiorum, Alpium
Cottiarum, Rhetię primę, Rhetię secundę, Samnii, Valerię, Sardinię, Corsi-
cę. Illyrici prouincię sex, Pannonię secundę, Sannię, Dalmatiarum, Panno-
nię primę, Norici mediterranei, Norici ripensis. Africę prouincię 7. Byzan-
tium, Numidia, Mauritania Sitifensis, Mauritania Cęsariẽsis, Tripolis, Pręfe-
ctus annonæ Africę, Pręfectus fundorum patrimonialium. Sub dispositione 16
Pręfecti pretorio Galliarum, Diœceses Hispanię, Galliarum, Britannię. His-
panię prouinciæ septem. Bæthica, Lusitania, Callecia, Tarraconensis, Carta-
ginensis, Tingitania, Baleares. Prouinciæ Galliarum decem & septem, Vien-
nensis prima, Germania prima, Germania secunda, Belgica prima, Belgica se-
cunda, Alpes maritimæ, Alpes Penninę & Graię, Maxima Sequanorum, A-
quitania prima, Aquitania secunda, Nouem populi, Narbonẽsis prima, Nar-
bonensis secunda, Lugdunensis secunda, Lugdunensis tertia, Lugdunensis
Senonia. Britanniarum quinque prouincię, Maxima Cæsariensis, Valentia,
Britannia prima, Britannia secunda, Flauia Cæsariensis. Ignorandum autem 17
non est, mutatam fuisse hanc Imperii dispositionem. Et ideò tempore Iusti-
niani, tres Pręfecti pretorio fuerunt in Oriente. Cùm enim fuisset anteà A-
frica erepta, & posteà recuperata, is fecit maximã eius Africę pręfecturam.
Ita fuerunt Pręfecti pretorio tres, Orientis, Illyrici, & Africę[a]. Sub fratribus
namque Cęsaribus Arcadio in Oriente, Honorio in Occidente regnanti-
bus, iam Imperium in varias partes scissum est, ob Pręfectorum perfidiam[b].
Iustinianus autem per Ducem Balisarium, Cosroem regem Parthorum vnâ
cum Parthis reduxit, & Tyrannos Vandalorum in Africa superauit[c]. Lapsa
est dehinc paulatim imperii ditio, & partem sibi Franci, partẽ Germani, par-
tem Turca vendicarunt, desierúntque istæ Prætorianæ etiam potestates: vt
hodiè illis non sit locus. Verumtamen necessarium est eas in suo statu prout
fuerunt constitutæ considerari, ad iura ciuilia Romano. intelligenda, quę de
Prætoribus Romanis & prouincialium frequentem inculcãt tractationem,
vt quæ fuerit illorum potestas prima, & incrementum eiusdem, sine maxi-
mis erroribus ignorari nõn possit. Prætorum Romæ authoritas in negotiis, 18
& in prouinciis sibi commissis magna fuit, in iure constituto conseruandõ,
interprtando, & statuendo cum æquitate. Et sic ferè omnia Pretoris edi-
cta, quæ præter ius ciuile aliquid statuunt, semper rationes ad æquitatis an-
choram referunt[d]. Videtur tamẽ Varro[e], iudicia primùm Pretoris ad legem
conformia, & Censorum ad æquum reducta significare, dum ait. *In Comœdijs
vides dici, sponden tuam gnatam filio vxorem meo? Quòd tum & prætorium ius ad le-
gem, & Censorium iudicium ad æquùm æstimabatur.* Et ab initio quidem limes hu-
ius potestatis videbatur esse sola iuris interpretatio. Vnde neque extra ca-
sus iuris Pretores heredes facere dicebãtur, sed quasi heredes: imitati in hoc
ius ciuile[f]. Et si quã iuris condendi potestas inter statuendum concedeba-
tur, temporalis illa erat, vt Magistratus annua authoritas. Et vt aiebat Cice-
ro[g]: *Qui plurimum authoritati Prætoris tribuebant, legem annuam eius esse dicunt.* At
tandem tanta in iure constituendo concessa Pretoribus in iudiciis potestas,
vt priora abrogare, & noua inducere possent: maximúsque tum illis honos
habitus, & ius pretorium honorarium dictum est per excellentiam[h]. Et de
Pretorum munere, honos[i]: quamuis alioquin ceteris Magistratibus hono-
rem esse dicamus[k], cùm honor sit omnis administratio Reipublicę[l]. Ita fa- 19
ctum & deinceps, vt & edicta eorum, quę annalia anteà constituebant Pre-
tores, efficerentur perpetua, & tantę authoritatis ac ius ciuile[m]. Quinimo &
aliquando proprium ius illis variare licuit, & ex voluntatis arbitrio diuerso
modo iudicare. donec modus eis lege impositus, ne pendente Magistratu
in iure variare liceret: & quo iure essent vsuri proponerent. Locus Dionis
id mi-

a l. 1. de offi. præf. prætο. Afri.
b Socra. lib. 6. histor. Ecclesi. c. 1. & Blõd.
c Euagoras, lib. 4. ca. 16. Procop. lib. 1. 2. 3. 4.
d vt in l. 1. de patt. P. in l. 1. quod quis. iur. P. & simil.
e Varr. 5. de ling. lat.
f l. 1. & 2. de posse. hæred. petit. lib. 25. P. tit. 5. §. quos prætor, de bono. poss. Paul. l. prætor. 118. de reg. iur. P.
g Cic. 3. Verrina.
h §. Prætorum quoque edicta, de iure nat. gen. & ciui. l. ius autem ciuile, §. 1. de iust. & iure P.
i Blond. lib. 2. trium phan. Rom. Fenest. de Magistra. c. 19.
k l. 1. de alb. scrib. P. tit. de muner. & honor. P. c. licet de probatio.
l l. honor est, de muner. & hon. P.
m §. sed cùm paulatim, de testam.

id mihi manifestè docere videtur, quem è Gręco sic conuersum habes[a]: *Prætores solebant iura ea secundùm quæ essent iudicaturi, scripto edere: neque enim Prætores id ius quod ad contractus dirigendos positum erat, obseruabant, neque id vnquam fecerant, neque iuri scripto steterant, sed sæpenumerò ea variauerant, crebróque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri assolet, multa gerebantur. Donec C. Cornelius Tribunus plebis rogationem tulit, vt statim ab initio ante fores prædicerent, quo iure es-*
20 *sent vsuri, & deinde ab eo nequaquam deflecterent.* Ex quibus verbis, qui iura tractant discere facilè possunt, quorsùm album Prætoris dicatur, & quid in eo proscriptum esset. Nam proscriptio illa fiebat edictorum in albo Prætoris, iurisdictionis perpetuò sequendæ causa[b]: non enim interdicta, quæ erant decisiones singularium negotiorum, sed edicta secundùm quæ interdicta iudicabantur & alia, describebantur. Exempláque edicti in genere concepta semper inuenies, vt in l. iurisgentium, 7. §. prętor ait, de pact. P. in l. 1. §. ait prętor, de postulan. l. 1. §. ait prætor, quod met. cau. cum similib. Docuimus antea lib. 21, cap. 19. edicti & interdicti differentiam, vt opus non sit repetitione. Fuerunt annotationes & commentaria plura in edicta Prætorum, antiquorum Iuriscôsultorum, eò quòd illa verbis Laconicis, vt paucis scribi possent, concipiebantur difficili ita contextu: breuitas enim sermonis hoc habet naturale vitium, obscuritatem. *Dum breuis esse laboro,* inquit Horat. *obscurus fio.* Quare illis subtilior fuit adhibenda tractatio. Sícque & Iustinianus[c], *Sed &,* inquit, *subtiliore tractatu habito, necessarium duximus, & si quid ex Prætoria iurisdictione frugi inuentum est, & hoc cum perfectissima dispositione disposita per nostras leges ampliari.* Et Q. Scæuola clarissimus legum vates, & certissimus, quotiescunque de iure prætorio consuleretur, ad Furium & Casellium, quia huic scientiæ
21 dediti erant, consultores reiiciebat[d]. Dignum autem est obseruatione quod annotauit Theophilus[e], quòd Prætor constituebat ius non per epistolam, aut per decretum, sed per edicta tantùm: cùm tamen Princeps vtrumque faceret. Quia inquit, Magistratus multis est obnoxius suspitionibus amicitiæ, corruptionis per dona & odium, quæ in principem non cadunt: neque enim is auro inescatur, qui fortunarum & personarum nostrarum est dominus: nec gratia ducitur, quoniam ei quem diligit aliter prodesse potest: nec odit, quia aliter necare & vindicare potest. Porrò ideò tantùm per edicta iura constituere Magistratibus permissum est, quòd edicta res ipsas præcedant, id est, antequam negotia & causæ existant, proponi soleant: ita omnis deterior su-
22 spicio cessat. Liuius scribit cognouisse Prætores de Legatis[f]: ab illis, & à Tribun. pleb. peti solitos tutores[g]: seipsos tamen dare non poterant[h]. Factus dehinc & Prætor tutelaris, cùm antè tutor à Consulibus daretur, & liberatus est Prætor vrbanus magnus ea molestia, sub Marco Imperatore, vt scribit Iulius Capitolinus[i]. Habuerunt & Prætores curam ærarii cum Quæstoribus[k]: Iudices dabant & recuperatores pro interdictis, vt iam diximus cùm de delegatis & equitibus paulò antè loquuti sumus: Et, vt ait Cicero[l], *Iustissimus Prætor iuris disceptator, qui priuata iudicet iudicaríve iubeat.* Et alibi[m], *Prætor qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factum iubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerúmque controuersÿs interdicit.* In §. deinde Cornelius Sylla, l. 2. de orig. iur. P. Alias aliorum Prætorum notiones refert Pomponius Iurisconsul. cùm plures constituti sunt singulis peculiares, de falso, de parricidiis, de sicariis: de frumento, de fideicommissis, qui inter fiscum & priuatos ius dicerent. Vlpianus[n] Prætori concedit, vt pater eius apud illum manumittere possit: & Paulus[o], seipsum apud se emancipare vel in adoptionem dare: quáuis ipse nec se tutorem, nec specialem iudicem dare possit[p]. Constantinus notionem illis statuit[q], de libertatis statu, de restitutione in integrum, de tutoris datione, vel ordinatione curatorum, de emancipatione liberorum. Iustinianus penè collapsam Prætoris dignitatem iterum subleuauit, Nouel. 13. περὶ πραιτώρων τοῦ δήμου, *de Prætoribus plebeÿs.* Statuítque ita nominandos eos qui tuendæ

a Dio. Cass. lib. 36.
b l. si quis id quod, de iurisd. om. iud. P.
c l. meminimus, l. 15. de legit. hæred. C. lib. 6. tit. 57.
d Val. Max. lib. 8. c. 13.
e Theophi. in §. quatuor diximus, de iure nat. in Instit. iur. ciuil.
f Liuius, lib. 6. dec. 5
g idem. lib. 9. dec. 4
h l. fi. de offi. præt. C.
i Iul. Capito. in vita Marci.
k Cornel. Taci. li. 13.
l Cic. pro Flacco.
m Idē pro Cecinna.
n l. 1. de offi. præt. P.
o l. 2. eod.
p l. fi. eod.
q Constant. in l. 1. de offi. præto.

tuendæ quieti & disciplinæ publicæ præsint. Refert & ibi eorum antiquam
dignitatem, quomodo ea non absit longè à Consulatu, & quòd secundum
leges locum obtineat. Et quemadmodum olim Consules in amplissimo or-
dine principatum tenebant, Tribuni plebis autem plebem moderabantur:
ita & se velle, vt ex Senatoriis viris Prætores omnia prædicta munera obi-
rent, ex authoritate & codicillis imperatoriis, dátque notionem de perpe-
tratis cædibus, de adulteriis, de aggressionibus, de rapinis, & id genus aliis:
de motu populari. Dat illis assessoré, viginti milites, triginta matricularios,
qui illorum iussionibus seruirent, flagitiosè viuentes continerent, vniuer-
sum statum ciuitatis ad formam competentem redigerent. Prætores pro- 23
uinciales, potestatem maximam & ferè regiam quoque habere dicebantur,
habebántque iurisdictionem & authoritatem legum, & contra eos qui non
obtemperassent, potestaté armorum[a]. Maiorem qui Præfecti prętorio prin-
cipali erant, quos ad similitudinem Tribunorum Celerum, & Magistrorum
militum Imperatores sibi adlegerunt, data eis pleniori licentia ad disciplinæ
publicæ emendationem, sine spe prouocationis ab his quæ illi decernerent,
vel restitutionis per alios quàm per illos contra sententiam eorum facien-
dæ[b]. Cassiodorus in formula Præfecti prętorio, eius latius describit potesta-
tem[c]. *Huic*, inquit, *dignitate cum Principe iura communia sunt: exhibet enim sine præ-
scriptione longinquos, magna quantitate multat errantes: fiscum pro sua deliberatione di-
stribuit, euectiones simili potestate largitur: vacantia bona præscribit, delicta prouincia-
lium Iudicum punit, verbo sententiam dicit: Quid est quod non habeat commissum, cuius
vel ipse sermo, Iudicum penè est, vt non possit leges condere, cùm sine appellatione possit
iudicare? Potestate igitur dignitas nulla est æqualis, vice sacra vbique iudicat, nullus mi-
les de foro ei præscribit, excepto officiali Magistri militum: credo vt vel illis aliquid anti-
quitus cederet, qui videbantur pro Repub. bella tractare. Hic Præfectus, militia perfunctis
Tribunorum & notariorum honorem tribuit*, &c. Excipit ibi Cassiodorus officium 24
Magistri militum, ne illi imperet Præfectus prętorio. Erat enim illo tempo-
re quo ipse loquitur, magisteria dignitas inter Prætorias cohortes & vrba-
nę prępfecturę milites, primatum habens, & à quibus vt idem Cassiodorus
notat, ei humile præbebatur obsequium[d]. Huius etiam magni Magistri iu-
risdictionem fuisse ait & officium, circa palatii disciplinam, & insolentium
scholarum procellosos mores, Senatores & alios venientes ad principem
trepidos admonere, loquentes componere, & verba sua etiam interpone-
re, vt Princeps decenter audiret. Erat ille donator aulici consistorii, promis-
sor diei: per eum Legatorum quamuis festinantium denunciabatur aduen-
tus. nemo per prouincias Iudicum olim fasces assumebat, nisi & hoc ipse
fieri decreuisset. æquatores quoque victualium rerum in vrbe regia propria
authoritate constituebat. Quidam hunc magistratum in Gallia putant dici, 25
Grand Maistre, qui olim cognoscebat de controuersiis aulicorum & eorum
qui curiam petebant, de criminibus & furtis in domo Regis seu palatio com
missis, qui olim quoque concedebant officia regia, & eo absente loco eius
cognoscebant de grauioribus negotiis: sub cuius cura erat etiam magister
ordinarius domus Regis. Sed qui contulerit potestatem vtriusque, rectè co-
gnoscet aliam vtriusque fuisse authoritatem. Magisteria namque Romano-
rum dignitas, maximè belli curam habebat. Et super omni limite sub sua iu-
risdictione constituto, inquirebat quemadmodum se militum numerus ha-
beret, dabátque operam circa castrorum curam, & singulis annis omnia
Principi referebat[e]. Nominabat Principi milites & duces, qui idonei curis
& honoribus militaribus essent[f]. Rerum maiorum militarium & Senato-
riarum personarum exauthorandarum solus habebat potestatem[g]. Erant il-
lis commissæ castrorum positiones, & valli, fossæ, tentoria, tabernacula, tor-
menta bellica, & similia. Et Magisteriæ etiam potestati inter milites inesse
iurisdictionem imperatores Honorius & Theodosius rescripserunt[h]. Fuit
ante

a §. ac si is magistratus, constit. 24. Nouel. Iustinia.

b l. 1. de off. præf. prætorio. lib. 1. P. tit. 11.

c Cassiod. lib. 6. Variar. c. 3.

d Idem in formul. Magisteriç dignita. lib. 6. Varia. c. 6.

e l. 1. de offi. magist. offic. lib. 1. C. tit. 34.

f l. 1. C. eod.

g l. 3. eod.

h l. magisteriæ. 6. de iurisd. om. iudi. C.

26 ante Archadium & Honorium tempus, in quo erat adhuc Magiſter officiorum alius à Magiſtro militum. Nam Anaſtaſius, Magiſteriam dignitatem magnificam per Orientem conſtituit, cui & duces & milites præſentales obedirent[a]. Fuerunt autem per Orientem ante tempora Archadii & Honorii Magiſter officiorum per Orientem, & Illyricum, vnus: & per Occidétem alter; vt ſcribitur in notitia vtriuſque Imperii. Sub Orientalis diſpoſitioně erant ſcholæ Scutariorum prima, & ſecunda, gentilium, ſagittariorum, clibanariorum, armaturarum iuniorum, agentium in rebus, menſores, lampadarii: ſcrinia memoriæ, memoriæ, epiſtolarum, libellorum, diſpoſitionum, officium admiſſionum: fabricæ Orientis, 5. Ponticæ, tres: Aſiana vna: Thraciarum, duæ: Illyrici, 4. Erántque illi Magiſtro officiorum de ſchola agétium in rebus, adiutor, ſubadiuuç, adiutores duo, Fabricarum tres, Barbariorum tres, Orientis vnus, Aſianæ vnus, Ponticæ vnus, Thraciarum & Illyrici vnus. Curioſus curſus publici præſentalis: vnus curioſi per omnes prouincias, interpretes diuerſarum gentium. Rerum earundem ſcholæ & ſcrinia, & fabricæ in Illyrico, Italia, & Galliis fuerunt, eadémque munera fuerunt Magiſtro officiorum per Occidentem. Deferunt leges iſtis notiones militarium cauſarum quarundam[b], quas l. fin. de re milit. lib. 12. C. Magiſtris militum & peditum, & Ducibus, concedit: illi namque & Magiſteriam dignitatem habere
27 dicuntur militarem, vt docuimus anteà libro 19. cap. 17. Verumtamen ex iſtis colligitur, Magiſteriam dignitatem magiſtrorum equitum & peditum præſentialium, minorem Magiſteria dignitate, de qua tractat Caſſiodorus, quam etiam dicit non ceſſiſſe Prætorianæ ſeu Præfecti prætorio Principis, cuius maximam fuiſſe docuimus poteſtatem, & ferè à rege ſecundam. Ad
28 cuius etiam imaginem tres Præfecti prætorio in Oriente, & duo Præfecti in Occidente, dignitatem & poteſtatem magnam ſubierunt: vt legem quoque condere poſſent, modò legibus iam conſtitutis non aduerſarentur[c]. Iudices ſuarum adminiſtrationum deponebant ex cauſa delictorum, & alios ſubrogabant[d]: Reſcripta Principis ad eos ſolos referebantur[e]. Et in ſumma, in ſua Præfectura habebant diſpoſitionem iuris & armorum, excepto quòd libellus illis oblatus, non conſtituebat litis conteſtationem[f]: ſicuti in libello Principi oblato receptum aliquando eſt[g]. Et leges generales conſtituere non poterant, niſi Principis eſſent iudicio approbatæ[h]. Aderant ſingulis prçfectis maiorum Prætoriorum, Princeps, cornicularius, adiutor, commentarienſis, ab actis, numerarii quatuor, in his auri vnus, operum alter, ſubadiuua, cura epiſtolarum, regerendarius, exceptores, adiutores, ſingularii: vt ſcribitur libro notitiæ vtriuſque Imperii. de quibuſdam etiam meminerunt ll. 1, 2. 3. de apparitoribus Præfecto. prætorio & priuileg. eor. lib. 12. C.

a l. fi. de re milit. lib. 12. C.
b d. l. 1. 2. 3. 4. de offi. magi. officio. C.
c l. 2. de off. præf. præto. Orien. lib. 1. C. tit. 29.
d l. 3. & 4. eod.
e l. fi. C. eod.
f l. 1. eod.
g l. 1. & 2. quan. libel. princ. obla. lit. cót. fac. C.
h d. l. 2. de offi. præf. præto. Afri. l. 1. & fin. C. de legib.

De Ædilibus.

Cap. 31.

1 *AEdiles vnde dicti, & qui.*
2 *AEdilitas ne ante Tribunatum plebis antiquior.*
3 *AEdilium duo ordines, AEdiliúmque Curulium origo, conatus, & poteſtatis incrementum. num.* 5.
4 *AEdiles à quibus crearentur, munera & officia eorum, inſigniáque. numer.* 6, 7. 8. *&* 9.
10 *Annonariæ rei cura, penes quos. num.* 11. 12. *&* 13.

PPPppp QVIA

QVIA Ædilium edictum, iuris honorarii & Prætorii pars dicitur, & cohæret iure Prætorum vrbani & peregrini[a], dicendum post Prætores de Ædilibus. Theophilus Ædiles dictos esse ait[b], vel à cura ædium sacrarum quam habebant, ne quis ante quadragesimum fortè annum ad sacerdotium admitteretur: item Ædiles quasi adiles ab adeundo, nam inquit, quo tempore plebs recessit à Senatu, quemadmodum Consul inter patres ius reddebat, ita & in plebe creatus est quidam quem illi adirent, qui ope aliqua egerent. vel ita dicti, quod magis est, placet q; forû ii curarent, à Græcis ἀγορανόμοι. Sextus Pompeius Festus, *Aedilis*, inquit, *initio dictus Magistratus, qui ædium non tantùm sacrarum, sed etiam priuatarum curam gerebat. postea hoc nomen & ad Magistratus translatum est. Dictus est autem Aedilis, quòd facilis ad eum plebi aditus esset. Sed & Aedilatus dicebatur eadē dignitas: sicut Pontificatus, aut Magistratus.* Et Varro[c]. *Aedilis, qui ædes sacras & priuatas procuraret. Item*, inquit Pomponius[d], *vt essent qui ædibus præessent, in qua omnia scita sua plebs referebat duos ex plebe constituit, qui etiam Aediles appellati sunt.* 1

Dubitat Fenestella, verum Ædiles ante Tribunum pleb. creari cœperint: & Ædilitatem plebeiam pro vetustissimo Magistratu habet[e]. atque suæ sententiæ coniecturá adfert, quòd exactis Regibus ad secessionem plebis in sacrum montem factam, maxima pars populi tanto tempore absque aliquo in Republica Magistratu qui eum tueretur extiterit. Et quòd apud Liuium non multò post Tribunos pleb. creatos legat quodam tempore, cùm alter Consul obiisset, & alter ægram animam traheret. 2

Oppugnant hanc sententiam plures & veriùs. Plutarchus[f] duos constituit Ædilium ordines, vnum in quo ipsi Ædiles in iure dicendo, sellis curuos pedes habentibus, vterentur, qui nomē Magistratus retinebat. Secundùm autem Ædilem popularem Magistratum appellatum. De plebeiis viris tantùm Ædiles eligebantur ab initio, posteà verò anno ab vrbe 390. creari alii cœperunt ex patritiis, in tertia secessione plebis à patribus, quando concordia facta, ludos fieri maximos cēsuisset Senatus, & vt dies vnius triduò adiiceretur, ædilibus plebis id recusantibus, conclamantibus autem iuuenibus Patritiis, se id immortalium causa lubenter facturos, si Ædiles fierent. Vnde factum, vt Dictator qui comitia habebat, duos Ædiles ex populo rogauerit. Et ita Cn. Quintius Capitolinus, & P. Cornelius Scipio, ex Patritiis primi Ædiles additi sunt duo. Quos, vt Prætorem curuli sella & prætexta instrui placuit[g]. Cicero, Ædilis curulis Magistratum, multis annis post Decemuiros institutum ait[h]. 3

Cuiuscúnque tamen conditionis fuissent, priùs à suffragiis populi creabantur, vt cæteri Magistratus. ad quod alludit quod scribitur à Plauto, in Sticho. 4

Sine populi suffragio, tamen Aedilitatem hic quidem gerit.

Notans temeritatem Parasati, qui in domo aliena sine potestate imperabat. Aliquando & posteà, Cæsares Ædiles crearunt. Et refert Pomponius Iurisconsultus[i], Iulium Cæsarem, duos Prætores, & duos Ædiles qui frumento præessent, à Cerere, Cereales dictos constituisse. Deinceps Ædiles Senatusconsulto creatos fuisse, & sex in vrbe aliquando ius dixisse.

Magistratus principio Ædilis fuit populi: subinde, vt de Prætoribus dictum est, adeò creuit eius authoritas, vt ad eos summa rerum & maiestas consularis Imperii aliquando venerit[k]. Dio. Halicarnasseus, de illorum ortu, causa, & potestate, & formula creandi sic scribit[l]. *Petierunt à Senatu, permitti sibi vt quotannis duos è plebe crearent subministraturos Tribunis pleb. quicquid opus sit, & lites nonnullas eorum permissu diiudicaturos, ædiúmque sacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habituros. Hoc quoque per Senatum concesso, crearerunt, quos tunc ministros & socios Tribunorum ac Iudices appellabant: nunc verò ab officiorum vno Aediles vocant, potestatem habentes alterius ministram vt anteà. Curant autem multas magnas res,* 5

suntque

a l. 5. §. prætoriæ, de verbor. obliga. P. §. prætoriæ, de diuisio. stipul. §. Prætorum quoque edicta vers. proponebant, de iure natur. apud Iustin. & ibi Theophi.

b §. porrò Ædiles, eod.

c Varro, 4. de ling. lat.

d l. 2. §. iisdem temporibus, de orig. iur. P.

e Fenest. de Magistr. c. 13.

f Plutar. in Mario.

g hæc & plura Liuius, lib. 7. Decad. 1. Fenest. l. 2. §. deinde cùm placuisset creari, de orig. iur. Fenestel. c. 13. de Magistrat.

h Cic. lib. 6. Epistol. ad Atticú, eius lib. omnium autē 108.

i l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur.

k Pompon. Lætus, de de Magistrat. in Ædilib.

l Diony. Halic. in 6. circa finem.

6 *suntque maxima ex parte Græcorum agoranomis similes.* Exemplo Reipubl. Romanorum, fuerunt coloniæ quædam gubernatæ, & ciuitates & oppida formam Magistratuum popularium mutuati sunt. Ideò & in municipiis quibusdam Ædiles fuerunt, qui Ædilium munera Romanorum, saltem aliqua cum eo nomine obibant[a]. Et Spartianus quoque per latina oppida Dictatores & Ædiles fuisse, vt Vlubris Areti Nonariç oppido scribit[b]. Meminit & Iuuenalis[c], sed hunc plebeium, & veluti minimum facit Magistratum.

Et de mensura vis dicere, vasa minora
Frangere, pannosus vacuus Aedilis Vlubris.

Et Perseus[d],

Fregeris heminas Areti Aedilis iniquas.

7 Ex quibus etiã colligimus, vnum Ædilium munus, circa mensuras, vt curarét iustæ & probæ essent: talia essent & pondera: quæ si talia non reperissent, liceret frangere[e]. Præcipua námque circa forum venale cura eorum, & circa venalia: & idcircò de his edicta proponebant quæ vendebantur, vt res sine vitio morbóque venderentur: & si cum illis venderentur, palam facerent[f]. Et ita tradit Aulus Gellius, in edicto Ædilium Curulum qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuisse. *Titulus seruorum singulorum, vt scriptus sit curato, ita vt intelligi recte possit, quid morbi vitiique cuique sit: Quis fugitiuus errove sit, noxáve solutus non sit*[g]. Deceptis etiã succurrebat emptoribus vel actione redhibitoria, vel qnanto minoris, vel in factum[h], vt ostendimus alibi copiosè[i]. ἀγορανόμους similes dixit potestatis aliqua parte Dionys. Halicarnasseus[k], quòd venalium curam haberét, vt ait Budæus in commentar. ling. Græcæ, & de macello ius dicerent, quòd hodie politici decuriones, vel capitolini nostri curant. Suidas ἀγορανόμους, Ædiles Magistratus fori dicit[l], & rerum venalium curatores, & sorte quinos deligi solitos in Pyræum, totidem in ipsam vrbem Athenis. Idem alibi[m], hos Ædiles seu fori curatores, quantùm cuique meretrici dandum esset, decreuisse tradit: item in classibus, belli temporibus in conferendo tributo, quantùm cuique pro facultatibus cóferendum esset, statuisse. inde διαγραφεῖς, id est, descriptores dictos. Et alibi[n], citat Theophrastum lib. de legibus, qui scribat Ædiles & agoranomos, duas res curare debere: tum vt in foro modestia seruetur: tum vt mendaciis abstineant non vendentes modò, sed ementes etiam. Cura etiam eorum, ne vetita venderentur, emerentúrve, & potestas in eos qui hæc facerent flagellandi. vt ex verbis Suetonii arguitur, dum de stultitia & iracundia Claudii Cæsaris loquitur[o]. *Idem scribam Quæstorium, itémque Prætura functum virum Senatorium, inauditos & innoxios relegauit: quòd ille se aduersus priuatum intemperantius habuisset, hic in Aedilitate inquilinos prædiorum suorum, contra vetita cocta vendentes, multasset, villicúmque interuenientem flagellasset.* Aristoteles[p], curam Ædilitatis duas partes habere præcipuas notat: quorum prior rerum necessariarum, vt in foro adsint vendantúrque, super qua cura constituendum censet Magistratum, cuius officium sit circa contractus, & circa honestatem. Alteram

8 autem curam huic muneri coniunctam ac propinquam, circa vrbem de publicis priuatísque rebus, de ædificatione decenti, de viarum conseruatione, ac directione de finibus regundis, vt sine querela sint, & sic de similibus. Partes eius muneris esse, Præfectos de muris reficiendis, fontium curatores, portuum cóseruatores. Varro, Festus, Pomponius Iurisc. Dionysius, & Theophilus, vt paulò antè diximus, circa ædificia publica & priuata curam Ædilium fuisse, in notatione nominis docent. Plato[q] etiam id munus proprium Ædilis putat: fori verò curam alterius agoranomi. ad viarum inquit, ædificationúmque exordinandarum curam præpositi, ne aut homines iniurientur, vel ipsæ feræ noceant, & vt tam in ipso vrbis ambitu quàm in suburbiis consentanea quæq; gerantur, Ædiles sint: qui verò fori véditionísque rerum curam habebunt, rerum sint venalium curatores ἀγορανόμοι. Papinianus ad Æ-

 diles

a vt in l. qui insulã, §. 1. loca. P. in l. non tantùm, §. is qui in ædilitate, de excus. tuto.
b Spart. in Adria.
c Iuuenal. Sat. 10.
d Pers. Sat. 4.
e l. item quæritur, §. si quis mensuras, loca. P.
f §. proponebant, de iure natur. gent. & ciuil. l. 1. de ædil. edi. P.
g Gel. lib. 4. ca. 2.
h l. 1. & 4. & l. sciendum, 9. l. redhibere. 21. l. cùm autem, 23. de ædil. ed. P. cum similib.
i dixi, lib. 25. Syntag. c. 21.
k Dio. Halic. lib. 6.
l Suidas in versicul. ἀγορανόμος.
m idem in versicul. διάγραμμα.
n in ver. ἀγορ.
o Sueto. in Clau. Cæs. c. 38.
p Aristot. lib. 6. Politic. c. 5.
q Plato, libr. 6. de legib.

diles pertinere ait[a], curare adæquare vias quę sunt secundùm vel iuxta ciuitates, ne effluxione noceant domibus, pontem faciant vbicúmque oportet, studeant ne parietes domorum quæ ad vias publicas ducunt, labi possint: ne quis effodiat vias, ne subruat vel construat in his aliquid, ne permittat proiici stercora in vias, non rixari in eis. Cicero de hac Ædilitate altiora & pręstantiora recenset munera, vocátque Ædilitium maximum munus, & ipsam Ædilitatem magnificentissimam lib. 2. officiorum. Et cùm ipse eam adeptus esset, his verbis eius curam sic exprimit[b]. *Nunc sum designatus Aedilis, habeo rationem quid à populo acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum ceremonia Cereris, Libero Liberáque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Romana, ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate & religione, esse faciundos: mihi sacrarum ædium procurationem: mihi totam vrbem tuendam esse commissam. Ob earum rerum solicitudinem, fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius, imagines, ad memoriam posteritatémque prodendam.* Prospiciebant & Ædiles, ne incendia ædium fierent[c]: Erant & frumento præpositi illi, qui dicti Ædiles Cereales[d]. Loco quorum, vel in eorum auxilium, creati fuerunt & Præfecti annonæ, qui præessent pani & aliis rebus venalibus ad vsum quotidianum pertinentibus. Præfectura prætoriana triticeas copias procurabat: Præfectus verò annonæ, propius curam exequebatur & efficiebat, vt panis per vrbem exuberaret, per officinas pistorum, ciborúmque pensum & mundiciam panis exigendo. Cuius etiam dignitas par cum Præfecto vrbi, & eius carpentum mixta glorificatione conscendebat, vt refert Cassiodorus in formula Præfecti annonæ[f]. Munus & hoc Lutetiæ, cauendi ne annona vexetur vel fraudetur, Præfecti eius vrbis etiam est, vt notat Ioannes Lucius[g]. Romæ etiam aliquando, annno ab vrbe condita 759. cùm fames vsque adeò magna aborta fuisset, vt gladiatores, mancipiáque venalia vltra octoginta millia passus fuerint ab vrbe Romana reiecta, multósque ex suis ministris tum Cęsar tum alii ablegauerint, Iustitium indictum, & Senatoribus vt quò vellent proficiscerentur permissum fuerit, viri Consulares frumento & pani pręfecti[h]. Res ardua certè & solicitudinis necessariæ quæ annonam respicit, & vitam omnium qui in Repub. sunt, & ad cuius procurationem viri sapientes & experientia insignes præfici debeant, similes Iosepho, cui hoc munus Pharao vt sapientiori delegauit[i]. Sicque Carolus Bonus Comes Flandriæ, ipsemet manum admouit huic negotio: & cùm anno domini 1126. Sterilitas in Gallia & Flandria grassaretur, iussit in tota Flandria canes occidi, ne exiguum annonæ consumerent[k]. Erant & Romæ Episcopi dicti, qui curam panis & annonæ, & pretii haberent[l]. Et tanta dehinc fuit habita hæc solicitudo, vt etiam ad sacros ecclesiæ Episcopos delata sit[m]. Et in Gallia & alibi diligenter prouisum fuerit circa annonam: vt explicauimus in lege Iulia de annona[n], vbi plura. His addendum, curam quoque adhibendam, ne satellites qui apparitores sunt curatorum annonæ, pistores clandestina fraude concutiant, & si faciant ordine moueantur[o]. cauereque debere Magistratus superiores, ne decuriones ipsi prætextu dignitatis monopoliorum sint factores aut authores, vt propriam expleant auaritiam[p].

(Margin numbers: 9 at "iici stercora…"; 10 at "li, qui dicti Ædiles…"; 11 at "Lucius. Romæ…"; 12 at "pho, cui hoc munus…"; 13 at "canes occidi…")

a l. pen. de via publ. lib. 43. P. tit. 10.
b Cicer. Orat. 7. in Verrem.
c l. 1. de offi. præf. vigil. P.
d l. 2. §. deinde. Cornelius Sylla, de orig. iur.
e l. numerum, §. Irenarchæ, vers. item Episcopi. & §. qui annonam, de muner. & honor.
f Cassiod. libr. 6. Varia. c. 18.
g Io. Lucius, libr. 6. Placito. curiæ tit. 3. plac. 3.
h Dio. Cass. lib. 55. histo.
i Genes. 41.
k Meyerus. lib. 4. histor. Fland.
l l. fin. §. episcopi, de muner. & hono. P.
m l. 1. de Epis. aud. C.
n lib. 36. Syntag. huius. c. 30.
o l. fin. de apparitor. præfect. vrb. lib. 12. C.
p contra l. 1. de monopoliis. C.

De Prouincialibus Magistratibus aliis quàm Prætoribus. Cap. 32.

1 *Inconstantia rerum mutat omnia.*
2 *Prouinciarum Romanarum varia diuisio. Et qui Proconsules in prouinciis dicti: quæ illis subdita*

1 INCONSTANTIA rerum humanarum effecit, ne perpetuo tenore, prouinciæ, eorúmque rectores aut leges perseuerare potuerint[a]. Et proinde cogimur mutationi naturali, vel ex præscripto Imperatorum aut populi, stilum dicẽdi variare, & varias Magistratuum ordinationes proferre, vitandæ in iure confusionis causa. 2 Prouinciæ ante Imperatorum monarchiam, in Consulares & Prætorias distinctæ erant, vt ait Cicer. Philipp. 1. Octauius Cæsar, postquam solus Imperator fuit declaratus, prouincias ditioni Romanæ subditas, inter se & populum diuisit: militia & custodia egentes sibi reseruauit, pacatas populo tribuit. Quos in suarum prouinciarum gubernationem mittebat, Præfectos vocabat: veluti illius locum tenentes, & Proprætores. Eos verò qui eas quæ essent populi, regerent, Proconsules: tanquã propinquiores paci: omnes etiã & Præsides dicebãtur, vt author Dio Cassius[b]. A Dione tamen in appellatione missorum ad gubernacula prouinciarũ, dissidet Strabo, in reliquis cõsentiens[c]: Vt inde mirum non debeat videri, si parum in his nominibus immoremur. Atque secundùm generalem appellationem, omnes Præsides prouinciarum in suo quemque gradu, dici posse non dissident iura. Sic enim Martianus: *Nomen Præsidis*, inquit[d], *generale est: eò quòd & Proconsules & legati Cæsaris, & omnes prouincias regentes, licet Senatores sint, Præsides appellantur.* 3 Communis & appellatio rectoris prouinciæ, quæ omnes Iudices & moderatores prouinciarum complectitur[e]. 4 Proconsules erant vicarii Consulum in prouinciis illorum administrationi commissis: imperium enim residebat penes 5 Consules, sed administratio & executio committebatur Proconsulibus. Ante tempora Archadii & Honorii, in Oriente erant Romanorum prouinciæ Consulares quindecim: Præsides prouinciarum, 40. Proconsules duo, Asiæ & Achaiæ. Comes Orientis, & Præfectus Augustalis. Vicarii 4. Asianæ Diœceseos, Ponticæ, Thraciarũ, & Macedoniæ. Comites rei militaris duo: Ægypti, & Isantiæ. Duces per Ægyptũ, duo: Libye, & Thebaidos. Per Oriẽtem, 6. per Ponticam vnus: per Thracias, duo: per Illyricum, duo. In Occidente erat Proconsul Africæ cuius vicarii sex: vrbis Romæ, Italiæ, Africæ, Hispaniarum, septem prouinciarum, & Britanniarũ. Comites rei militaris, sex: duces, 12. Consulares prouincias regentes, 22. Correctores, tres, præsides

a §. vt autem lex. de non alie. reb. eccles. in auth.

b Dio. Cass. lib. 53. vide & Sueto. in Augu. c. 47.

c Strabo. lib. 17.

d l. 1. de offi. Præsid. lib. 1. P. tit. 18.

e l. 1. & 2. & 10. tit. de offi. recto. prouin. C.

31. vt videbis in notitia vtriusque imperii, vbi obseruabis distinctionem potestatum secundùm nomenclaturam, accipiendo propriè nomina secundùm illius temporis dispositionem. Nam Proconsules maioris potestatis inuenies, quàm comites: & hos, maiores quàm duces: & consulares prouincias
ministrantes, minores iis. Proconsul vtramque potestatem & armorum & 5
iurisdictionis habebat, sed non tantam, quantam Consules vbique. In ciuitate namque Romana, potestate sua Proconsules non fungebantur[a], & portam Romę ingressi deponebant imperium[b]: quia illic Consulum locus erat, quorum erant illi alibi vicarii. Neque etiam plenissima potestate & iurisdictione contentiosa vtebantur, donec peruenissent in eas prouincias quę eis decretę erant[c]. Neque mandare iurisdictionem poterant, priusquam eò per-
uenissent: nisi mora maxima terenda esset in itinere necessario[d]. In ea porrò 6
prouincia quę sibi commissa erat, Proconsul maius Imperium habebat omnibus post principem[e]. Neque quicquam in prouincia erat, quod per ipsum non expediretur, excepta fiscali pecunia, quæ ad procuratorem Principis respicit[f]. Explicat Iustinian. Nouella 30. Proconsulem datum esse prouinciis magni nominis & imperii antiqui: & ideò, talem dari Cappadociæ edicit, vt non solùm præsideret legibus & cohorti ciuili, sed etiam militibus prouinciarum Pontici tractus & Tamiacis. Sicque Nouel. 103. de administratore Palestinæ statuit, quem in Proconsulem erigit, tum quia olim erat solita illa prouincia per Proconsulem Regi: tum etiam quòd in ea Dominus noster IESVS CHRISTVS natus fuerit. Data ei Proconsuli potestate non tantùm in iurisdictionis causas, sed etiam in milites: ita tamen, ne spectabilis locorum Dux confunderetur cum Proconsulari potestate. Eundem Magistratum cum toga purpurea & summo Imperio[g], Proconsuli adsignando cum suis militibus: Magistro verò militum eorúmque Ducibus, præsidia & omnia quæ armatæ militiæ sunt. Ita exceptis illis, Proconsul habebat plenissimam iurisdictionem, & omnium partes, qui Romæ vel quasi Magistratus,
vel extra ordinem ius dicunt[h]: iure tamen Magistratus. Ideò, quia tanquam 7
Magistratus iudicabat, statutum, ne quod decretum pro negotii decisione desiderabat, per libellum expediret[i]: vtq; eos solos aduocatos patiatur postulare, quibus per edictum permittitur[k]: détque non habentibus[l]. De plano tamen cognosceret de causis obsequii filiorum & libertorum, erga parentes & patronos[m]: ædes sacras & opera publica sarta tecta custodiret, cœpta perfici procuraret, prout vires eius Reipub. permittunt: curatores operum diligentes præficeret solenniter: ministeria quoque militaria, si opus esset, ad curatores adiuuandos daret[n]: & omnia negotia prouinciæ curaret, vsque ad aduentum successoris[o]. At modestia, abstinentia à malis qua vti debent prouincias sibi designatas ingressuri, & formula, describitur ab Vlpiano in l. obseruare 4. & in l. si in aliquam, 7. & in l. solet, 6. §. non verò, de offi. procons. Et in summa, vt quæ Præsidum communia sunt, ab illis obseruentur[p]: eadem namque quæ de Proconsulibus relata sunt, de Præsidibus quoque tradita sunt: & si quos potentiorum habent contumaces, vel ad Præto-
rianam præfecturam, vel ad principem referre possunt[q]. Restricta tamen vel 8
dilata potestas fuit ex arbitrio Imperatorum, vt in Nouel. Iustinia. 31. inuenies in quadruplici distinctione Armeniæ, primæ partis Proconsulem ciuilem constitui: tertiæ autem, dici Præsidem comitem Iustinianeum, cum potestate in milites, ciuilem & militarem Magistratum: duarum autem aliarum partium Armeniæ præpositos, esse ordinarios. Rursum autē in Nouel. 28. ex duobus Præsidibus Ponti vnum nouum constituit præfectum, quem vult vocari, moderatorem Iustinianeum Helenoponti: adsignans ei cognitionem causarum ciuilium & criminalium in vrbibus suæ Diœceseos, ea tamen lege, vt vicarios non habeat in illis, sed ipse oberrando vrbes lustraret[r]. Vlpianus etiam, in l. 1. de tutor. & curat. dat. ab iis, &c. lib. 26. P. tit. 5. moderatorem

a l. 1. de off. proconf. & lega. lib. 1. P. ti. 16.
b l. fin. eod. tit.
c l. 1. 2. 3. & l. 4. §. post hæc, eod.
d d. §. posthæc. & l. aliquando, 5. eod.
e l. & ideò, 8. eod.
f l. nec quicquam, 9. eod.
g insigne hoc stola etiã dicitur in Nouel. 31. §. 1.
h in l. si in aliquam, 7. §. f. de off. procõs. P.
i d. l. nec quicquam, 9. §. 1.
k d. l. nec quicquam. §. 1.
l d. l. nec quicquam. §. obseruare.
m d. l. nec quicquam, §. de plano.
n d. l. si in aliquam, eo. tit. P.
o l. meminisse. 10. eod. l. 1. de off. præf. Augusta. lib. 1. P. tit. 17.
p d. l. nec quicquam, §. fi. eod.
q l. 2. de offic. recto. prouin. C. lib. 1. tit. 44.
r §. insuper, Nouel. 28.

torem prouinciæ ad tempus dictum constituit, qui defuncto Proconsule vel Præside, temporis causa moderamen prouinciæ habet, cúmque vices
9 Proconsulis & Præsidis agere respondit. Præses prouinciæ, in suæ prouinciæ homines tantùm imperium habet, & hoc dum in prouincia est: & in ea quoque, interdum in extraneos, si quid in ea deliquerint[a]. Maiúsque imperium habet in ea prouincia omnibus hominibus post principem[b], & de omnibus causis, de quibus vel Præfectus vrbis, vel Præfectus pretorio, vel Consules, vel Pretores, cæterique cognoscunt: Correctorum & Præsidum, inquit Hermogenes, est notio[c]. Qui vniuersas prouincias regunt, ius gladii habent, in metallum dare possunt[d], latrones, sacrilegos, plagiarios, fures conquirunt & puniunt[e], & alios maleficos[f]. Illicitas exactiones cohibent, resarciunt, vindicant[g]: humiles à potentioribus ne opprimantur cauent, concutiones militares prohibent, & coercent[h], adoptant apud se & emancipant[i], iudicem dant[k]. Et quemadmodum Proconsul deformitati ædificiorum consulit, hi & refici ædes iubent[l], furiosis & eorum custodiæ prospiciunt, & crimina eorum censent num animaduersione sint digna[m]. Et in hoc officio esse iubentur perpetuò, propter vtilitatem prouincialium: Vt nec liceat eis quádiu administrant, prouinciæ suę fines excedere, nisi voti soluendi causa, dum tamen non abnoctent[n]. Pręscripsit & Callistratus modestiam & grauitatem istius Magistratus, in l. obseruandum 19. de offic. pręsi. P. Modestinus verò, à muneribus pręterquam ab esculentis & poculentis, abstinentiam ex plebiscito[o]: Martianus, quomodo etiam à propriis iniuriis & suorum vindicandis abstinere debeant, pendente administratione[p]. Et Celius, quomodo in
10 officio perseuerare debeat, donec successorem acceperit[q]. In notitia vtriusque imperii Proconsul dicitur habere sub sua dispositione vicarios, prouinciásque Consulares, legatos duos: & pro officio principem agentum in rebus Ducenarium, Cornicularium, numerarios duos, primiscrinium, commentariensem, adiutorem, ab actis, subadiuuas, exceptores, singulares, &
11 reliquum officium. Vicarios verò Proconsulum, habere sub sua dispositione Consulares regentes prouincias, correctores interdum, & Præsides. In officio autem[r], vicariatus vicarium habere, principem de schola agentum in rebus ducenarium, Cornicularium, numerarios duos, commentariensem, adiutorem, ab actis, curam epistolarum, subadiuuas, exceptores, singulares, &
12 reliquos officiales. Consularis habebat sub sua dispositione prouinciam, & in officio principem de officio Præfecti prætorio, Cornicularium, Tabularios duos pro numerario, adiutorem, commentariensem, ab actis, subadiuuam: exceptores, & reliquos cohortalinos, quibus nō licebat ad aliam transire militiam sine annutatione clementiæ principalis. Sub iurisdictione verò
13 viri clarissimi correctoris, erat prouincia ei deputata, & habebat principem ex eodem officio, Cornicularium, Tabularios duos, Commentariensem, adiutorem, ab actis, subadiuuam: exceptores, & cæteros cohortalinos, quibus quoque non licebat ad aliam transire militiam sine annutatione clementiæ
14 principalis. At sub iurisdictione viri perfectissimi Præsidis, erat prouincia illi deputata: habebat principem ex eodem officio, Cornicularium, Tabularios duos, Commentariensem, adiutorem, ab actis, subadiuuam: exceptores & reliquos cohortalinos, quibus etiam non licebat ad aliam transire mili-
15 tiā sine annutatione diuinæ clementiæ. Mittebat autē Cæsar, ad suas prouincias curatores, id est, eos qui publicos reditus colligerent, & qui impensas in Cæsaris Præsides, & negotia, & Magistratuum stipendia facerent, vt scribit
16 Dio Cassius[s]. Erant & Quæstores ærarii in vrbe, & qui comitarentur Præsides & Prætores in prouincias, qui gererent pecuniæ publicæ curam: quorum officium, in pecunia conquirenda, conseruanda, & legitimè erroganda[t]. & illi insignibus quidem vtebantur dignitatibus, sed neque lictoré, neque viatorem habebant, vt ait Gellius[u]: & ideò neque vocationem, neque

a l. 3. de offi. præsi. P.
b l. 4. eod.
c l. ex omnibus, 10. eod. Marc. in l. omnia, 11. & Procul. l. sed licet, 12. eod.
d l. illicitas, 6. §. qui vniuersas, eod.
e l. congruit, 13. eod.
f l. 1. eod. P.
g d. l. illicitas.
h d. l. illicitas, §. ne potentiores, & seq.
i l. 2. eod. P.
k l. 5. & l. generaliter, 9. eod. tit.
l l. præses prouinciæ, l. 7. eod.
m l. congruit, §. f. & l. diuus, eod. P.
n l. illud obseruandum, 15. de of. præsid. P.
o l. plebiscito, 18. eo.
p in l. senatusconsulto, 16. eod.
q l. si forte, 17. eod.
r officium hic, & in similibus accipitur pro officialibus. vt in l. illicitas, §. ne tenuis vitæ, de offi. præsid.
s Dio. Cass. lib. 53.
t l. 2. §. deinde cum ærarium populi, de orig. iur. P. l. 2. & 3. de offi. quæsto. C.
u Gell. lib. 13. c. 12.

præhensionem. Alii erant ita isti Quęstores & alterius dignitatis, quàm esset 17
Quæstor candidatus principis. De quo in Cancellario diximus anteà, & de
quo videndus Cassiodorus lib. 6. Varia. c. 5. In Gallia sunt tribuni ærarii, quos
vocant Financiarum receptores generales, numero 4. instituti constitut. à
Carolo 6. edita, art. 17. Et ab Henricho 2. Quibus præponuntur Ærarii pręfe-
cti, seu generales Financiarum, quorum munus olim obibant Prætores præ-
toriíque viri: aliquando & Magistri officiorum, vt l. 2. de offi. Quæsto. C. Ali-
quando Quæstor sacri palatii, l. 3. C. eod. Subsunt iis particulares susceptores
ὑποδέκται. Additi & Pręfecti fisci, & dicti Franciæ thesaurarii, ad quorũ fi-
scalē arcā, regii canones & reditus à singularibus Quæstoribus antea ferebã-
tur. Hodiè & constituti, qui soluant Magistratibus salaria, dicti *Paieurs de gai-
ges*. Sed illi nullam habent iurisdictionem: habent autem generales Finan-
ciarum, qui vnà cum Magistris ratiociniorum, vacant expungendis rationi-
bus Quæstorum regionalium, & ex constitut. Caroli 7. & 8. patrimonio re-
gio authoritatem accommodabant. Súntque horum munera constitutio-
nibus regiis propriis abũdè præscripta. Vt de iurisdictione curiæ oblationa-
lis seu vectigalium, vocāt *Des aydes*, extat constitutio Henrici 2. mensis Mar-
tii 1551. Ex qua œconomia iuris ciuilis Romani plura capita faciliora red- 18
duntur, nam dicitur Proconsulem habere vicarios, id est, qui proconsularem
etiam referunt potestatem & principis authoritatem, qui in ciuilibus causis
comitibus militum præferebantur: vt & in militaribus, comites vicariis, cen-
setúrque dignitatis præfecturę, cuius vicarius est, pars[a]. Et ideò princeps e-
tiam honorificè illorum relationes audit[b]. Intelligimus deinceps, legatos 19
Proconsuli duos fuisse, qui tantum iudicent quantum illis mandet Procon-
sul[c]. Mandat autem iurisdictionem illis, quando prouinciam ingressus est
designatam, non anteà[d]. Dio Cassius legatos dictos fuisse ait, qui cum Pro-
consulibus mittebantur, quibus iurisdictionem suam Consules mandarent,
quíque mittebantur cum Præsidibus à Cæsare[e]. At Papinianus Cæsaris Le-
gatos putat esse, qui Præsides & Correctores dicuntur: sic enim respondit[f].
Legatus Cæsaris, id est, præses & corrector prouinciæ abdicando se, non amittit imperiũ. 20
Similes quoque facit in potestate Hermogenes Correctores & Præsides, dũ
ait[g]. *Ex omnibus causis, de quibus vel Præfectus vrbis, vel Præfectus prætorio, itémque
Consules & Prætores, cæterique Romæ cognoscunt, Correctorum & Præsidum prouincia-
rum est notio.* In iure quoque pontificio inueniuntur legati Summi Pontificis, 21
in triplici differentia, vt alii nati, alii missi, alii à latere dicantur: de quibus di-
ximus, lib. 15. c. 4. num. 17. istius Syntagma, quibus Summus Pontifex suo no-
mine prouincias committit regendas, & ibi veluti vicarios constituit cum
maiori potestate & imperio, quàm habeat ordinarius. De quibus & extant
tituli, de offi. lega. apud Greg. lib. 1. tit. 30. & lib. Sexti. 1. tit. 15. Verum isti lega- 22
ti Principis Correctores & Præsides, longè distant à legatis Proconsulis,
qui delegata proconsulari non imperiali vtebantur potestate. Et ita Legati
Proconsulis nihil proprium habebant, nisi à Proconsule eis mandata fuisset
iurisdictio[h]: neque etiam mandata iurisdictione, animaduertendi, vel coer-
cendi, vel atrociter verberandi ius illis erat; sed si quid erat quod maiorem
animaduersionem exigeret, remittebant ad Proconsulem[i]. Tutores tamen,
postquam Proconsul ingressus est prouinciam, dabant[k]: & tunc etiam de su-
spectis tutoribus cognoscebant[l]. Neque ante ingressum manumittebant,
quia apud eos legis actio non est, nec talem habent iurisdictionem[m]: post in-
gressam verò prouinciam, contrà[n]. Legati quoque Proconsulum, non prin- 23
cipem, sed suum Proconsulem consulere debent[o]. Inter Proconsules & Prę-
sides annumerandus est præfectus Augustalis, præses videlicet ab Augusto
in prouinciam Ægypti missus, cum potestate & imperio proconsulari[p], qui
& exemplo Proconsulum, tantum accepto successore prouincia decede-
bat[q], totam diœcesim Ægyptiacam disponebat & iudicabat[r], iudicum ordi-
nariorum

a l. 1. de offi. vica. lib. 1. C. tit. 42.
b l. 2. C. eod.
c l. legati. 13. de offi. Procons. P. l. pen. de of. eius cui mãd. est iuris. P. l. 2. quis. à quo appelle. P.
d l. obseruare. 4. de offi. Procons. P.
e Dio. Cass. lib. 53.
f l. Legatus Cæsaris, 20. de offi. præsi. P.
g l. ex omnibus. 10. eod.
h d. l. legati Proconsulis, 13. de offic. Procons. P.
i l. si quid erit, & l. solet, eod. P. l. 1. C. eod. l. 1. §. f. de offi. eius mand. est iurisd. P.
k l. pen. de off. Procons. l. 1. de tuto. & cur. dat. ab iis, &c. P.
l in l. cognitio. 4. de off. eius cui mand. est iurisd. P. l. 1. §. 1. de susp tuto. P.
m l. 2. §. f. & l. 3. de off. Procon. P.
n l. apud Proconsulem. 17. de manum. vind. P. l. 2. de offi. eius qui vic. alic. iudi. vel præ. obti. lib. 1. C. tit. 51.
o l. solet, §. legatum. de off. Procon.
p vide Tacit lib. 12. l. 1. de off. Præf. Augusta. P.
q d. l. 1. eod.
r l. 1. C. eod.

riorum eiusdem curam habebat: & quamuis amouere eos ob crimina loco
non posset vel punire, tamen principi eorum delicta referebat[a]. Manumis- a l.2. C. eod.
siones expediebat[b]. Iudex dictus iuridicus Alexandriæ, in eius præfectura e- b l. apud præfecturã. 21. de manum. vindic. lib. 40. P. tit. 1.
rat: verumtamen, nec à præfecto Augustali, nec à Præside quoquam vel eius
legatis dabatur, sed à solo principe, cũ summo imperio. Eo Magistratu fue-
runt contenti Alexandrini, cùm Decurionibus seu consiliariis qui illi ad-
iuncti sunt à Seuero[c]. apud hunc iuridicum, instrumẽtorum & donationum c Spartl. in Seuero.
insinuationes fiebant, perinde validè ac si coram moderatore prouinciæ, vel
aliis magistratibus, aut defensore plebis fierent[d]. Data & huic legis actio, vt d l. vni. de off. iurid. Alexand. C.
25 & apud ipsum adoptare liceret[e]: item tutoris dandi potestas[f]. Fuerunt & alii e l. 1. cod. P. f l. 2. eod. P.
in prouincias regendas missi vel ad partes, vel loca quædam prouinciarum
cum exercitu, & cum Magistratu ciuili & militari, vel altero illorum: potissi-
mùm autem militares rectores, in prouincias limitaneas & proximas hosti-
bus, quæ've armata manu egerent ad continendam pacem, & exercendas le-
ges. Hinc inuenies Irenarchas[g], duces missos, vt in formula ducatus docebit g l. vni. de Irenar. li. 11. C. l. pen. & f. & to. tit. de offi. milit. iudic lib. 1. C. tit. 47.
Cassiodorus lib. 7. Varia. c. 4. Inuenies & Comites rectores armatos, & iuri-
dicos, de quibus quædam iam diximus lib. 6. istius Syntag. c. 9. Habes de ho-
rum aliqua potestate, tit. de offic. Comit. Orient. lib. 1. C. tit. 49. De comite
Isaur. Nouella 27. Iustiniani, vbi & de Comitibus Galatiæ, Partianæ, Phrygię,
& eorum dignitate. quibus & datur à Magistratibus appellationum causa-
rum, quingentorum aureorum cognitio, curáque rei militaris & iurisdictio-
nis, qualem habebant olim in illis locis vicarii principis. Comites viri spe-
ctabiles dicti, in notitia vtriusque imperii, habebant principem ex officio
Magistri militum præsentialium à parte peditum vel equitum, secundùm
comitatiuæ dignitatem, Cornicularium, Adiutorem, Commentariensem
ex officio Magistri militum præsentialium alternis annis. Numerarios duos,
ex vtrisque officiis Magistri militum pręsentialium, singulos Subadiuuam,
regendarium, exceptores, singulares, & reliquos officiales. Viri verò Specta-
biles Duces habebant Principem ex officiis magistrorum militum præsen-
tialium alternis annis, Numerarios vtrosque, Commentariensem, Cornicu-
larium, Adiutorem, Subadiuuam, regendarium, exceptores, singulares, & re-
26 liquos officiales. Nihil prohibet quin iis adscribamus Limenarchas qui por-
tibus pręficiebantur, quos Aristoteles 6. Polytic. vocat λιμενοφύλακας. de
27 de quibus Budæus in l. Limenarchæ, de seruis fugit. In summa, prędicti, & o-
mnes alii, quibus quocunque titulo regenda prouincia vna concessa est ge-
neraliter, vel plures, rectores generali nomine dici possunt, vt etiam ha-
beant sub se Pręfectos speciales, atque Iudices. Formulam constituendi Re-
ctorem prouincię refert sui temporis Cassiodorus, lib. 6. Variar. cap. 21. quam
videto. Inter cętera autem ait, pro insigni fuisse Clamydem clauatam: & Iu-
stinianus alicubi datam stolam purpuream tradit[h]. Sed de insignibus non h Nouel. 31. §. 2.
valdè laborandum, cùm illa variarint pro sententia populi & Cęsarum. Ali-
quando, qui cum Proconsulari potestate mittebantur, sex lictores habe-
bant[i]: Si verò mitterentur cum potestate Consulari, & Consulares integri i l. Proconsules. 14. de offi. Proconsl. P.
fasces dabantur cum aliis insignibus Consularibus, penula, & carpento, vt
28 scribit in formula Consulariatus Cassiodorus[k]. Sicque Iustinianus Prętori- k Cassi. lib. 6. Varia. c. 20.
bus suis Pysidiæ & Lycaonię dedit insignia, curules, sellas aureas, securem
consularem, & fasces[l]. Latius Cicero dicet, quibus exornari solebant Pręto- l Nouella 24.
res prouincię: *Deinde*, inquit[m], *ornatur apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, Ar-* m Cic. in Rullum.
chitectis, præterea mulis, tabernaculis, tentorys, supellectili. Sumptum haurit ex ærarijs,
suppeditat è socijs finitores, ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corpo-
ris constituit. Et Iulius Capitolinus scribit[n], Alexandrum Imperatorem ex n Iul. Capitol. in Alexandro.
more veterum instruxisse Magistratus quos in prouincias mittebat: ita vt
Præsides acciperent, argenti pódo vicena, phialas senas, mulos binos, equos
binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos
centenos,

centenos,cocos singulos: & si vxores non haberent, concubinas singulas, quod sine iis esse non possent. reddituri deposita administratione, mulas mulos,equos,muliones,& cocos:cętera sibi habituri,si benè egissent:in quadruplum reddituri,si malè.Illud tamen quod de vxoribus & concubinis tra- 29
ditum est, non fuit aliquando sine controuersia. Siquidem, vt author est Cornelius Tacitus[a], Seuerus Cecinna censuit, ne quem Magistratum cui prouincia obtigisset,vxor comitaretur:inesse quippe mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen in similitudinem insessus barbarici cōuerteret. Non imbecillem tantùm, & imparem laboribus sexum:sed si licentia adsit,sæuum, ambitiosum, potestatis auidum. Neque oportere eas contra leges Oppias,domos,fora,& exercitus regere. Contrà tamen censuit Valerius Messallinus, neque inde pacis impedimentum,socias priuatas: reuertētibus à labore maritis nullum honestius, quàm vxorium leuamētum: obnoxias quasdam auaritiæ,vt etiam quosdam Magistratus,& libidinibus. Et placuisse quondam Oppias leges,remissum aliquid posteà, sic Reipub. temporibus postulantibus. Non æquum sexum natura inualidum relinqui,exponi suo luxu & libidinibus alienis: vix manere illæsa præsenti custodia matrimonia,quid fore si per plures annos in modum dissidii obliterentur? Et Liuia Augustum in Orientem & Occidentem comitata. Hipsycrates Mythridatem[b], etiam tempore belli,vt & Cleopatra Pompeium[c]. Quocirca & vicit tandem sententia Messalini, isque suasit Senatusconsulto cauendum licere quidem ducere vxorem, sed vt quanquam insontes essent Magistratus & culpæ alienæ nescii, prouincialibus vxorum criminibus perinde quàm suis plecterentur[d]. Meminit de hoc Senatusconsulto Vlpian. his verbis[e], *Proficisci autem Proconsulem melius est sine vxore, sed & cum vxore potest, dummodo sciat Senatum Messala & Cotta Coss. censuisse futurum, vt si quid vxores eorum qui ad officia proficiscuntur, deliquerunt, ab ipsis ratio & vindicta exigatur.* Sic enim in culpa videtur esse maritus, qui pernitiosam prouicialibus secum duxit vxorem, vt pro ea culpa teneatur: non secus,quàm caupo, nauta,stabularius qui vtitur opera malorum hominū pro illis tenetur[f], nempe pro pœna pecuniaria. Si quidem & vxor pro suo delicto etiam plectitur[g].
Porrò Octauius Cæsar, vt refert Dio[h], leges quasdam omnibus rectoribus 30
prouinciarum ferè communes, statuit: 1. Ne quem delectum militum agerent: 2. Ne pecuniam præter eam quæ constituta erat, exigerent, Senatoris Imperatorísve iniussu: 3. Cui successor missus esset, is statim ex prouincia abiret: ac ne redeundo domum tempus tereret, sed intra tertium mensem Romam reuerteretur. Adde alias, & 4. Ne ante successoris aduentum prouincias relinquant,etsi tempus lapsum sit administrationis[i]: neque Romam redirent, priusquam iuberet Imperator[k]. Statuit & Zeno Cæsar, vt omnes Iudices, Præsides prouinciarum, Rectores aut Correctores, Proconsules, Præfectus Augustalis, Comes Orientalis, Duces & alii prouinciarum Rectores,post administrationem depositam, quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis remanerent, vt omnibus conquerendi de illis si quid admisissent,vel furati fuissent,daretur libera facultas[l]. 5. Commune est, vt potioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reuerentia tribuatur:& contrà, maior minores officio suo benè fungentes, iniuriis impunè ne afficiat[m]. 6. Moderatores prouinciarum curam gerant,ne quid potentum procuratores perperam, iniustéque committant[n], pacatam prouinciam & quietam à prauis hominibus,& à criminibus conseruent[o]. 7. Nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur[p]. 8. Factum est Senatusconsultum, Caluino & Messala Cossuli. ne quisquam ex iis qui Consulatum vel Præturam gessissent, exteriorem aliquam prouinciā ante elapsum quintum annum acciperent. Sperantes hac ratione certamina de occupandis Magistratibus tolli posse, si pateret eum qui obtinuisset, non statim cum potentia

a Tacit. lib. 3. Annal.
b Val. Maxi.
c Plutar. in Pomp.
d Cor. Taci. in 4.
e Vlp. in l. obseruare, 4. §. proficisci, de offi. procons. P.
f §. penul. de oblig. quæ ex qua. del. l. 1. & fi. §. hac autem actione, nau. caupo. stab. &c. lib. 4. P. tit. 9.
g l. fin. C. de iniur.
h Dio. Cass. lib. 53.
i l. meminisse, 10. de offi. Procons. P. l. 1. de off. præf. Augusta. P. l. 1. §. administrationem, C. vt omnes iudi. &c.
k l. nullus prouinciæ moderator, 9. C. de offi. recto. prouinc. C.
l l. 1. vt om. iudic. tā ciuil. quàm milit. &c. C. §. necessitatē, vt iudi. sine quo suf fra. &c. in auth.
m l. potioris 5. de of. recto. prou. C.
n l. moderatores, 11. eod. l. illicitas, 6. in princ. & §. ne potentiores, de offi. Præsi.
o l. 3. & l. congruit. 13. eod. P.
p l. f. C. de off. recto. prouinc.

tentia aliqua futurum[a] 9. Maiorani Imperatoris lex, Rectori prouinciæ totius anni tempore, non plus quàm triduo vna ciuitas subministret: aut si diutius voluerit commorari, de proprio sibi sciat esse viuendum[b]. 10. Ne in fœnus dent in prouincia negotientúrve, quandiu prouinciam administrant[c]: non contrahant, emendo, vendendo &c[d]. vxorem ducendo[e].

a Dio. Cass. lib. 40.
b Maioranus Imper. lib. legum Nouell. tit. 1. de curialib.
c l. principalibus, 34. de reb. cred. in P. l. eos, & l. quisquis, C. eod.
d l. non licet, & l. qui officij, de cōtr. emp. P. l. 1. C. de contrac. iudic. l. scrinarios, de numera. & actua. lib. 12. C.
e l. si quis officium, 38. & l. præfectus cohortis, 63. de rit. nupt. P. l. 3. §. videamus, de donat. int. vir. & vxo. P. l. 1. si rect. prouinc. vel ad eum pertin.

De Rectoribus prouinciarum in Gallia. Cap. 33.

1 *Gallici Magistratus quare differant à Romanis.*
2 *Gubernator prouinciæ in Gallia, quis, & eius potestas.*
3 *Senecharchi, legitimi, locorum toparchæ. Interesse cur debeant in parlamento tempore causarum suæ Seneschal.*
4 *Seneschallus & Seneschia vnde nomen habuerunt.*
5 Baylli *vnde dicitur & baillinia.*
6 *Præsidiales iuridici, num Præsides dici possint.*
7 *Residentia iniuncta omnibus Iudicibus in suis Præfecturis.*
8 Seneschaucées, & leurs Lieutenans.
9 *Iuridicus ne quis esset loco suæ natiuitatis statutus.*
10 *Officia Magistratuum ne sint venalia.*
11 *Seneschallus de quibus negotiis iudicet.*
12 *Seneschallus recipitur iuratus in curia suprema sui parlamenti.*
13 *Officia Magistratuum in Gallia, temporalia aliquando.*
14 *Iuridici conuentus in Gallia olim non statuti, vt nunc.*
15 *Senarchia de appellationibus quibusdam cognoscit. Iurisdictionis eius augmentum. num.* 17. *&* 18.
16 *Viguerius quis, & quid significet, & iurisdictio eius.*

1 IN Gallia, quia diuersum sermonis idioma est, & diuersus regēdę Reipu. modus, Rectoribus prouinciarū exemplo Romanorum omnino non vtimur, ex parte quamuis cum Romanis consentiamus. In ea iurisdictiones & potestates ex nutu & Principis voluntate distinguuntur.
2 Sunt tempore belli maximè Rectores prouinciarum, quos dicimus, *Gouuerneurs du pays*: qualis Gubernator noster Tectosagum, alius Aquitaniæ, Picardiæ, & similes, qui pro Proconsulibus existūt. Quidā & legati cū potestate regia, vicarii Regis, quos vocāt etiā *Viroys* quorum potestas Præfectis prætorianis comparari potest. Etsi non diffitear Rectores vel Gubernatores, etiam vices Regis agere in militaribus causis, & in prouinciis sibi cōmissis. Magna horū erat olim authoritas: concedebant enim veniam & abolitionem criminū, nundinas, mercatus, nobilitabant, legitimabant seu restituebant natalibus, auocabant à iudicibus ordinariis causas ad se. Quæ tamen omnia posteà adempta, & restituta regiæ soli potestati, edicto Ludouici 12. Hodiè Rector Delphinatus, omnia officia concedit, pluráque potest: exceptis Curię supremæ Parlamenti officiis & indulgentiis seu veniis criminum. Falluntur qui putant Vicarium generalem Regis, quem vocamus, *Lieutenant general pour sa Maiesté*, Proconsulibus similem dici. Nam melius hic qui vices agit in vniuersis prouinciis Galliarum, diceretur Magister militum, qualis sub Dictatore: vel Præfectus prætorio, sub Imperatoribus: vel tempore priscorum Regum Francorum, Meier vel Magister domus: ex cuius authoritate tota militaris opera regeretur, qui secundus

cundus post Regem in ea potestate, maior Proconsulibus & Gubernatoribus, Præsidibúsve prouinciarum. Et certè hoc etiam munus vix conceditur, nec concedi debet alii quàm principis fratri, vel filio, vel ei qui designatus est successor imperii. Periculum enim est, ne qui hac inuestitur dignitate, allectus dominandi dulcedine, & qui iam omni manu militari armatum se videt, inuadat principatum eius cuius vicariatum gerit: saltem ita olim contigit, quando Meieri & domus Franciæ maiores, vsurparunt imperium. Est itaque iste vicarius Regis generalis, maior, qui etiã habet sub se alios Galliæ Polemarchos, quos vocãt *Mareschaux*, syllabis prioribus Polemarchi decisis. Subduntur & illi gubernatores prouinciarum, qui & habent alios sub se, veluti Toparchas, id est, certorum locorum gubernatores: qui interdum præter morem antiquum Senarchiis & Bailliuis additi sunt, & interdum cum Seneschallis & gubernatores in Seneschallia adduntur & regunt secundum Principis voluntatem. Verùm Senarchi sunt legitimi Toparchæ & antiquiores istis singularibus gubernatoribus addititiis. Sunt enim Senarchi veluti proprii & naturales locorum gubernatores, non tantùm paludatis, sed etiam togatis gubernatoribus adscribendi. Vt etiam Philippus 6. cognomento Valesius, eos nominauerit in constitutione anni 1344. rectores prouinciarum: dum ait, tempore appellationum agitandarum in diebus ordinariis suæ Seneschalliæ eos in parlamento interesse debere, *Vt*, inquit, *apparere possit de ipsorum gestu, vita, & moribus, & quomodo per ipsos dignè regantur prouinciæ eis traditæ, sub eorum regimine*, &c. Militari namque opera & iurisdictione, sibi commissos regunt: duces nobilium tempore belli suæ Toparchiæ sunt, & bannum & heribannum sub illis solis pugnat ducibus. Et ex constitutione Henrici 2. diei 9. Febru. 1547. articulo 3. Si modò ipsi Toparchæ militiæ regendæ & ducatui idonei sint. Nam illis nõ idoneis, ex nobilibus Toparchię eligitur vnus, ex rectoris prouinciæ decreto, si rector sit: sin minus, per delegatum ea de causa per principem in locum Seneschalli, qui ordines tempore militiæ Toparchiæ ducat. Eáque de causa vidi aliquando cõqueri Cadurci certè strenuum Toparcham seu Senescharchum, quòd fuisset Præfectus singularis à Principe in sua Toparchia gubernator, tanquam putans sibi id dedecori esse. Cuius controuersiæ causa etiam in varias scidit ciues sententias & simultates, vt verear, ne quid inde grauius posteà ortum fuerit. Senarchia vel Senesarchia, quam vulgari nomine Seneschalchiam & Bailliuam dicimus. Inde *& Seneschal & Bailly*, pro Toparcha & præfecto declinationem nominis habent ab vna significatione. Siquidem Senarchia dicta videtur, ex compositione nominis Latini & Græci, senum ἀρχία, Senum principatus: & Senarchus siue Senesarchus, qui huic consilio senum Præfectus est. Vel si malimus integram compositionem dictionibus Græcis constare, Cœnarchiam dicemus, & Græco κοινὸν & ἀρχία, id est, communis principatus, vt Perionius obseruauit. Et Cœnarchus, princeps eius administrationis dicetur. Potest dici à Germanico idiomate, Senescæalcia, à verbo *Seken* & *Scalk*, quasi indagatio & perquisitio, ceu sensura hominis pessimi & veteratoris, quòd in ea sede de iudiciis agatur maximè virorum iniquorum. Quidam etiam dicunt vetus verbum, *Sen*, iustitiam significare, & scalcum præfectum: atque dicunt inde senescalcos, iustitiæ præfectos, sed diuinare id dicit Lupanus. Dicitur & Bailiuia, quasi βουλὴ, id est, concilium. Noluit enim princeps omninò ciuitates præclaras, solis Toparchis committere sine cõsilio prudentum virorum, qui eis assiderent. Sicuti & iuridico Alexãdriæ, Seuerus, teste Spartiano in eius vita, adiecit ordinem decurionũ. Præsides certè prouinciæ iuridici isti dici non possunt, quia nec vni prouinciæ præficiuntur, & plures in eadem prouincia sunt Seneschalli: vt in Aquitania, plures, apud Tectosages, plures, & alibi similiter. Sicuti nec potestas præsidis illis conuenit: nam ab iis prouocatur, à præsidibus nequaquam. Extat & constitutio Caroli. 6. cognominè

3 4 5 6

gnomine Pii, anni Domini 1138. qua prohibentur alia nomina quàm vulgata, & præpositi. Sic enim statuit, *Nullius Seneschalliæ, Bailiuiæ, aut alterius iudicaturæ regimen volumus gubernari, vel alio nomine præterquam Seneschalli, Bailiui, vel Præpositi: sicut antiquitus fuerit concessum.* Itaque prouinciæ diuisæ sunt in Gallia,
7 in has præfecturas etiam locorum, vt facilius res tum ciuiles tum militares regerentur: quemadmodum & Plinius lib. 5. c. 9. refert Thebaidem in Asia diuidi in præfecturas oppidorum, quas nomos dixerunt. Fidem facit, quòd Senarchorum institutio primaria exigebat, vt per se ipsos suum munus exequerentur, neque vicariis vterentur, aut Subpræfectis, nisi ob grauem & necessariam absentiam, ex constitutione Caroli 7. art. 86. In constitut. Philip. Pulchri 1302. Atque iubetur constitutione Caroli 6. anni 1388. & aliis pluribus constitutionibus, vt ipsi sint assidui, seu vt dicunt, residentes in præfectura: quemadmodum aliis statis curiis principalibus & inferioribus necessitas assiduitatis & residentiæ imposita est à Principe pendentibus diebus iuridicis, Senatoribus etiam & præsidibus Senatus. Extátque constitutio Francisci primi, *Sur la residence des officiers, Conseillers, Presidens, Baillifs, &c.* Et constitut. anni 1539, art. 129. Et constitut. Caroli 8, artic. 3. & 77. Caroli 7. articu. 2. Ludouic. 12. art. 23. & 25. Quinimò nec ex principis consilio possunt esse, vt absint pendente præfectura, ex constit. Caroli 6. anni 1388. Sunt Senarchiæ Iudices maiores & minores seu Subpræfecti aliquando, si tractus iurisdictionis paulò latior sit, & si populosus locus sit, vocant *Lieutenans & sieges de Seneschaux.*
8 Sed Subpræfecti à principe non à Senesarcho instituuntur & præficiuntur, nec delegati sed ordinarii iudices fiunt: sub ditione tamen & potestate eiusdem Senesarchi. Et ideò iudicia eorum nomine Senesarchi proferuntur, & negotia eodem nomine expediuntur: quamuis ipse per se ipsum non iudicet. Nam iudices illi additi, in hac parte operam præstant, ipse autem nomine & potestate regia iudicia authorat & tuetur, & executioni mandari iu-
9 bet. Et ideò placuit Ludouico 12. art. 48. suę constitutionis, ne alii præfecturæ vel subpræfecturæ regendæ iudiciorum Senarchiæ præficiantur, quàm qui gradum prolytatus seu licentiaturæ, vel doctoratus, in aliqua famosa vniuersitate adepti fuerint. Prohibitum & aliquando, ne iuridicus quis patriæ suæ fieret à Philippo Pulchro, & à Carolo 5. vt olim in l. fi. de offi. recto. prouin. C. apud Romanos. Sunt & constitutiones Regum, quæ statuunt de qualitate præficiendorum & de examine illorum, & aliorum officialium, vt cō-
10 stitutio Henrici 2. anni 1547. & 1548. Omitto etiam, forsan quia abiit in dissuetudinem, constitutionem vetantem mercari vel emere officia, cuiuscunque curiæ maioris vel minoris, regis Caroli 8. art. 68. quæ publicata ann. 1463.
11 cui alia consentit Ludouici 12. art. 40. De quibus notio sit Senarchis & curiis illorum, satis liquere arbitror ex Regum vulgaribus constitutionibus, eam esse rerum domanii Regis, litium nobilium, dationis tutorum, vel curatorum, de conseruatione vel cura ædium sacrarum, vt sartæ tectæ've sint. vtq; priuilegiatorum criminum illorum examinatio, si agatur de læsa aut imminuta maiestate, de fide publica violata, de vi armata, de feudorum adnouàtione tradenda per vassallos Regi, de executionibus obligationum factis virtute cuiusque sigilli secundùm consuetudinem. Et proclamationes armorum faciunt: nisi in terris Baronum & aliorum habentium hanc iurisdictionem. De pontium, itinerum, murorum refectionibus statuunt, si proprii Magistratus sint negligentes: de sacerdotiorum querimonia, domanii res quæ olim prima actione seu in prima instantia in parlamentis tractabantur, vt ait Imbertus lib. 1. Instit. Foren. §. porrò, nunc etiam pertractant. Cognoscunt & de aliis, quorum iurisdictio illis concessa est, de quibus stilus & constitutiones satis admonent prædictorum Regum, & Francisci 1. 16.
12 April. 1537. art. 3. 4. 5. 6. 7. &c. Senesarchi antequam possessionem nanciscantur Præfecturæ, coguntur iurare in verba concepta sacramenti hac de admi-

nistratione constituti, in curia suprema Parlamenti, ad quam ex eorum iudicibus prouocatio est, se ius Regis conseruaturos & domanii, suum cuique sine discrimine personarum reddituros, dona numeráve nec xenia, imò nec edulia à sibi commissis accepturos, neque vxores, famulósve, aut comites accipere passuros. non subditos oneraturos, idipsum suos iudices efficere curaturos. Et proinde dum statis diebus anni causæ prouocationis ordinariè cuiusque Senarchiæ agitantur in Parlamento ad quod ab illis prouocatio est, singuli Toparchæ in causis suis Bailliuiæ interesse auditorio debent, reddituri gestorum si opus sit rationem: & vt inibi triumuiros regios moneant & instruant de iuribus regiis & domanii suæ Senarchiæ. & de abusibus officiariorum regiorum, vtq; curent negotiorum gestorum & quæ appellatione agitantur ex sua Toparchia acta perferri, aliaq; similia gerant, quæ præscripsit Carolus 6. anno 1388. & Carolus 7. 1453. Senarchiæ aliquando non 13
habuerunt officium perpetuum seu administrationem perpetuam, non iuridici illorum semper perpetui, vt neque alii officiarii in Gallia: & ideò pendente administratione vel officio non licebat eis, vt liquet ex constitutionibus prædictorum proximè regum & aliorum, emere, contrahere, vel vxorem ducere, vel beneficium ecclesiasticum assequi, sine licentia principis, pro se vel suis habere vel impetrare, exemplo administrantium prouincias Romanorum vel officia prouincialia, non mutuò accipere supra viginti libras[a]. Erantq; conuentus illorum iuridici non stati, vt nunc, sed per Topar- 14
chiam in locis præstantioribus indicti, vocabant *Assises*, id est, Sessiones: vnde *Sieges*. Quare & exemplo Romanorum Magistratuum ex constitutione Caroli 6. post depositam administrationem Senarchiæ & iudicaturæ, per quinquaginta dies in Senarchia tenebatur residere, vt iuri starent, & responderent coram successoribus, libellis, petitionibus, conquestionibus aduersus illos propositis, summariè & de plano iudicãdis. Cæterùm, quemadmo- 15
dum cognitiones Senarchorum, curiæ supremæ examini appellationis causa subiiciuntur: sic & Iudices quidam ordinarii sunt, à quibus prouocatio ad Senarchiam defertur. Et nouit quælibet Senarchia suos sibi hac de causa fines. Sũt & cum his in quibusdam ciuitatibus vicarii, quos Viguerios Tho- 16
losæ & alibi dicimus, quorum iurisdictio aliquando suppressa reuixit. Viguerius in quibusdam cum Decurionibus & Seneschallo concurrit, Iudex tamen ordinarius est, minimarúmque causarum & minorum criminum. Vt ridiculè lapsi sint, qui putant Viguerios dici, quasi Vergobretos. Erat enim Vergobretus maior & regiæ propemodum authoritatis apud Heduos, authore Iulio Cæsare, à quo maximè distat Viguerius. Arbitror autem, quantũuis dilatent philaterias Viguerii, Viguerios dictos esse, vel à nomine composito Vices gerentis, vt dicimus idiomate communi, *Vichancelier, Viroy, Vigerand*, pro Vice cancellario, pro Vicario regis, & pro Vices gerente alicuius. & Viguerium pro vicario accipiendum Seneschalli, sic me monet constitutio Philippi 4. dicti Pulchri, anni 1302. dum ait: *Volumus insuper & ordinamus, quòd nullus Seneschallus, Bailiuus, aut Iudex quicunque, habeat præpositum, Viguerium, seu Iudicem, qui eidem consanguinitatis affinitatis vel naturæ vinculo teneatur, ne personæ prædictæ in causis, quæ ad ipsos per appellationes: peruenire debeant, minus fideliter iudicent.* Alicubi isti Viguerii se dicunt exornatos custodia arcium, vnde arcium loci dicuntur custodes, Castellani, & sigilli interdum, & Præpositi *Preuostz*. Et idcircò iurisdictio illorum secundùm definitam à Regibus vel Seneschallis naturam distinguẽda est. Cognoscunt vt plerumq;, de tutelis non nobilium, de suspectis tutoribus & curatoribus, de annonæ profligatione, de abusibus cauponum, hospitum, pistorum, lanionum, pharmacopolarum, propolarum, & negotiatorum intra vrbem seu suam iurisdictionem, de pactionibus & obligationibus sub sigilli certi rigore transactis, de aliis quoque criminibus iniuriarum, inuasionum, nisi vel contraria prohibeat iurisdictio vel con-

[a] vide sup. c. 3 in fine leges similes Rectorum prouinciarum Romanorum.

vel consuetudo, quæ in potestate forensi consideranda aliàs monui, ne transgrediantur terminos quos patres & maiores eorũ posuerunt & obseruarũt. Sunt & nouissimis temporibus Senarchis additi subpræfecti paludati, quos vocant *Lieutenant de Seneschaux, de robe courte* alicubi, & qui latronum grassantium præhensiones & iudicia exequerentur: quales præpositi Mareschalchorum vel subpræfecti fuerunt, sed dicti nomine Viceseneschalchorum

17 *Viseneschaulx*, propriè Latrunculatores. Sic enim variatio temporum mutauit nomina rerum, auxit & minuit iurisdictiones Præfectorum ex nutu & arbitrio Regis pro necessitate prouincialium. Et ita etiam Præfecti prouinciarum locis facti perpetui Senarchi, & iudices quoque illorum togati aucti, & perpetuæ βυλαὶ seu consilia, eáque stata: & iudicum officia cum titulo à principe concessa iis qui pro Senarchis ipsis iudicarent sportulásque reciperent, manu armata Senarchis concessa. Additæ etiam prærogatiuæ istis consiliis, iurisdictiones rerum omnium ciuilium, exceptis dominialibus principis de aquis & nemoribus eiusdem statuendi diffinitiuè, sine prouocatione 250. librarum turonensium: & quingentarum, quarum executionem non obstante prouocatione, sine præiudicio tamen illius, possent prosequi, vt habetur in constitutione Henrici 2. mensis Martii 1551. vbi de

18 origine illorum. Fuit aliquando & summa iurisdictionis ampliata, cùm primùm nouus Magistratus creatus est, dictus Præses præsidialis: nempe Magistratus in eo consilio Toparchico primus, qui præsideret præsidibus siue iudicibus introductis: non quidem prouinciæ, hoc enim falsissimum est, & temerè præsidis prouinciæ nomen & purpuram quidam sibi arrogant hoc falso prætextu. Neque Rex eos nominat Præsides prouincię, sed Pręsides pręsidiales: iam enim pręsidiales scilicet iudices & consiliarii dicuntur, & dicebantur olim qui pręsidebant cęteris Seneschallię sedibus. Nam ferè singulę Seneschallię habent duas vel plures eiusdem Senarchi in diuersis locis classes, sed vna fuit electa pręante alias sedes quę aliis pręsit, appellationes aliarum terminando: vnde qui in illa sede quę pręcipua inter alias est, constituuntur, iudices pręsidiales dicti sunt, & in quantũ de appellationibus iudicant sedium inferiorum. Et iidem quoque dicti ordinarii, in quantum de sibi subditis & suę iurisdictioni, in prima actione extra causam edicti quo prouocatio interdicitur, iudicant. Quare iidem iudices, & ordinarii in causis extra edictum, & pręsidiales & superiores dicuntur in causis edicto permissis huic iurisdictioni. Et proinde pręses pręsidialis statuitur inibi, non vt prouincię pręsideat, nam nec pręsidiales ipsi iudices, neque Seneschalli ipsi, prouinciam habent, sed partem prouincię seu diœcesem: at potius vt pręsidialibus pręsit, & absente Seneschallo prospiciat in curia sibi commissa, vt probè & ex iure omnia à iudicibus gerantur. Præcedit hunc honore, veluti suum vicarium, ipse Senarchus: præses verò prouinciæ Romanorum nullum superiorem habebat in sua prouincia, & primus erat pòst principem. Præsidere autem & iudici maiori hunc oportere, satis nomen & officium indicat, quamuis viderim hac de re controuersias. Sed hæc iustior sine affectu est sententia. Neque etiam æquum est, vt qui caput constituitur consilii, membrum quod subiicitur sequatur: quamuis repugnet misera Magistratuum quorundam istius seculi ambitio. Itaque aucta curia nouo Magistratu, & quodammodo Senarcho togato, iurisdictio præsidialis creuit, in his quæ refert Rebuffus in primo Tomo constitutio. regiarum tit. 12. art. 11. Verumtamen posteà, quia imminuta maximè videbatur Senatuum inde authoritas, ad suam rediit originem, ex edicto Caroli 9. Molinensibus habito, 1566. art. 15. & Parisiis mense Martii 1568. Et fuerunt qui existimarunt hoc munus, hancque nimiam iurisdictionem superfluam, vbi parlamentorum tot, nempe septem adsunt supremæ curiæ: cùm Magistratuum multiplicatio, videatur litigandi occasio, vt aiunt. Vix enim

possunt assuescere grauitati Senatoriæ qui in ordinariis & primis actionibus coguntur pragmaticis & vilioribus negotiis consenescere. Ego tamen in his non immorabor, audiuit namque in comitiis Aureliacensibus & Blesensibus, & alibi subditorum hac de re libellos princeps: statuet, vt opinor quæ è Republ. & ad salutem populi sibi à Deo commissi videbitur, parcétque ærario quod tot salariis geminatorum officiorum pene exhauritur. Scit enim melius paucis bonis Rempub. regi, quàm pluribus malis, quorum forsan maior pars potius proprio lucro quàm Reipubl. saluti studet.. Intelligit namque forum ita sanctè vt iustitiæ & Dei sedem tractari oportere: vt non præda petenda sit inde, vnde prædatores & latrones supplicium debitum maleficiis accepturi sunt. Sed hæc hactenus de Magistratibus prouincialibus Gallicis dicta sint. Omitto plura de Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Castellanis & aliis iuridicis dominis locorum: quòd iam de illis dixerimus in feudis, lib. 6. Syntagm. huius cc. 7. 8. 9. 10. 11. Redeamus ad Romanos Magistratus ordinarios vrbicos.

De Tribunis plebis.
Cap. 34.

1 *Tribunus, & tributum, & tribus vnde dicta: Tribunorúmque variæ species.*
2 *Tribuni plebis qui, officium, & origo. Item & potestas nu. 6. & 7.*
3 *Tribuni plebis primùm creati qui, & quot: à quo, & qui crearentur nu. 4.*
5 *De Tribunorum potestate, & vt essent inuiolabiles, lex.*
8 *Populi Romani varia & mutabilis, inconstánsque mens in regimine Reipub.*
9 *Prohibitio vnius ex Tribunis aliorum voluntates retinebat.*
10 *Tribunitia potestas translata in principem.*

INTER eos qui maxima vtebantur in populo potestate, 1
Tribuni plebis fuerunt. Tribuni à tribubus dicti sunt, primùm enim Romulus cùm populum ordinaret, eum in tres partes diuisit, quas tribus dixit: qui verò his præfecti sunt, tribunos[a]. Pecuniam quoque à tribubus exactam, tributum inde dixerunt: pecuniam videlicet à populo imperatam, & quæ tributim à singulis pro portione exigebatur vti assignata erat. eáque & ad tributum dictum. Ab eo quoque quibus attributa erat pecunia vt militi redderent, Tribuni ærarii[b]. Fuerunt & à tribuendo plures dicti Tribuni, qui alterius considerationis sunt, quàm Tribuni plebis. Sunt Tribuni Celerum, Tribuni militum. Et omnes qui iura dicebant inclinante Imperio, Tribuni per abusum dicebantur: vt & Prætoriani milites Romæ, suum Tribunum habuerunt. Fuerunt Tribuni decurionum in municipiis Romanis: armaturarum, cubiculi Augustalis, stabuli, apud Spartianum, Herodianum, Capitolinum, Lamprydium. Quorum tamē stante imperio in statu prisco non meminerunt Liuius, Appianus, Tacitus, Cæsar, Paterculus, vt docet Volphangus Lazius, lib. 2. Commentar. de Republ. c. 10. Neque de Tribuno voluptatum, qui moderaretur spectacula, de quo scribit Cassiodorus lib. 7. Variar. Et hæc possent parùm in historia versato offundere tenebras: quas vt vno verbo discutiā, dico nos loqui de Tribuno plebis, non populi, nec de aliis qui habent aliam notæ particularem distinctionem. 2
Plebis autem Tribuni erant illi, quibus plebs commissa nominatim erat, eiúsque defensio, contra Patrum, Consulum, Patritiorum, & aliorum Magistratus, iniurias & oppressiones. Initium Tribunorum fuit ex eadem

a Dio. Halicar. in 1. Plutar. in Romulo.

b Varro, 4. de ling. lat.

eadem causa. Cùm enim transactum fuisset bellum Volscorum, Equorum,
& Sabinorum, & Plebs à Patribus peteret remissionem debitorum, & ne-
xuum contractorum, vt sæpe polliciti erant Patres, neque obtinuisset, puta-
rétque se illudi, secessionem fecit in montem sacrum, vrbem solùm relin-
quens, anno decimo septimo post fugam Tarquiniorum, neque priùs cum
Patribus compositum est negotium, quàm illi permissa est electio potesta-
3 tis & Magistratus plebeii. Et proinde tunc Tribunos Plebs comitiis curiatis
creauit, L. Iunium Brutũ, & C. Siciniũ Bellutum, quos anteà duces habue-
rat: & cum iis C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam, hos quinque primùm
creatos numerat Diodorus Siculus[a]. Scio tamen hic & Ciceronem in Bru-
to, Liuiũ, & alios controuertere de causa secessionis, & de numero Tribuno-
rum plebis primò creatorum. Scio & Fenestellam tandem dixisse, decem
Tribunis in Plebem fuisse iurisdictionem. Sed pugnas conniueo quæ pa-
4 rùm ad iuris ciuilis interpretationem conducunt. Cæterùm quia Plebeius
iste Magistratus erat[b], qui magis sibi fauere videbatur à Plebe comitiis cu-
riatis creabatur, secundùm formulam comitiorum consuetam, qua primi
creati potestatem Tribunitiam acceperant, ad quartum idium Decem-
brium: sic enim posteà formula illa eodem tempore ineundi Magistratum
5 illum, seruata, vt ait Dionys. Halicar[c]. Léxque cum primùm de potestate sa-
crosancta lata est, cuius verba idem refert hæc fuisse. *Tribunum inuitum nemo
vt vnum è vulgo, quicquam facere cogito: nec verberato, nec alium verberare iubeto. Si
quis contrà fecerit, sacer esto: & bona eius Cereri dicata sunto: & qui eum occiderit, purus
à cæde esto.* Qua lege omnes ciues adacti fuerunt iurare per sacra omnia, se v-
suros in sempiternum, & ipsos & posteros, additáque imprecatio: ita vt eius
confirmatores superos ac inferos haberent propitios: transgressores verò, i-
6 ratos vtrósque, vt obligati grauissimo scelere. Huius authoritatis Tribuni-
tiæ dati sunt adiuuæ iudicandi causa, Ædiles, vt idem ait. Ipsi Tribunipleb.
non iudicabant, neque in ius vocabant, sed intercessionem & prehensionem
habebant, & propria authoritate in vincula duci iubebant. *Sed quærentibus
nobis*, inquit Aulus Gellius[d], *quam ob causam Tribuni, qui haberent summã coërcen-
di potestatem, ius vocandi non habuerint: illud occurrit. Quòd Tribunipleb. antiquitus
creati videntur, non iuridicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed in-
tercessionibus faciendis quibus præsentes fuissent, vt iniuria quæ coram fieret arceretur.
Ac propterea ius ad se vocandi ademptũ, quoniam vt vim fieri vetarent, assiduitate eo-
rum, & præsentia oculis opus erat.* Liuius scribit[e] Camillum sceleris Plebem ar-
guisse, quæ iam in suos versa, non intelligeret se prauo iudicio de Tribunis
intercessionem sustulisse: quòd intercessione sublata, tribunitiam potesta-
tem euertissent. Et alibi[f]. Tribunitium auxilium, & prouocationem, duas ar-
ces libertatis tuendæ vocat. Appellabantur enim Tribuni contra vim Ma-
7 gistratuum. Estq; potestas adiecta Consulatui, freni instar, quòd a libera vo-
luntate nocendi plebi eos reuocaret. Sicque lex 12. tabul. de illis cauet[g].
*Plebes quos contra se auxilij ergo decem creassit, Tribuni eius sunto. Quódque ij prohi-
bessint, quódque plebem rogassint, ratum esto.* Rogabat verò plebem tanquam pro-
prius Magistratus, Tribunus pleb. pro plebiscito sanciendo: quod quidem
priùs tantùm inter Plebeios legis vim habebat, donec & centuriatis comi-
tiis sancitum, vt & alios ex populo Patritios quoque teneret. Q. autem Hor-
tensius eam legem tulit[h]. Creuit ea ad summam vsque dignitatem potestas,
vt quamuis curiam Senatus Tribunuspleb. ingredi non liceret, tamen ante
valuas eius positis subselliis decreta Patrum attentissima cura examinabant,
vt si qua ex his improbassent, rata esse non sinerent. Et ideò veteribus Sena-
tusconsultis T. litera subscribi solebat, qua significaretur, Tribunos quoque
censuisse[i]. Et in hoc immutata est & Senatus & legis Romuleæ authoritas,
qua olim quicquid visum fuisset curiis pluribus & comitiis de legibus de-
cernendis, id ad Senatum referebatur. Qui mos mutatus posteà, vt ait Dion.

a Diod. Sic. in 6. de horum origine & potestate etiam in l. 2. §. hisdem temporibus. de origin. iur. Fenestel. libr. de de Magistr. cap. 10. Liu. in 2. D. Augusti. lib. 2. de ciuit. c. 18.

b §. hisdem temporibus, l. 2. de orig. iur. §. plebiscitum, de iusti. & iu. apud Iustinia.

c Dio. Halic. in 6.

d Gell. lib. 13. c. 12.

e Liu. l. in 5.

f idem, in 3.

g Cic. 3. de legib.

h l. 2. §. deinde cùm esset. de orig. iur. §. plebiscitum. de iur. nat. gen. & ciu. Liuius, lib. 3. Gelli. lib. 10. c. 20.

i Val. Max. lib. 2. c. 1.

Halicar[a]. Non enim Senatus Plebiscita, sed Plebs Senatusconsulta suo assen-
su cõprobabat. Mira inconstantia populi, cui ferè omnibus momentis quæ 8
placuerunt displicent, & contrà. Voluit Reges, Romanus: post hos, Consu-
les: subinde, Decemuiros: inde Consules, post Tribunos militum, deinde
Tribunos plebis, eósque annuos, modo Dictatores semestres, modo Impe-
ratores decennales, posteà perpetuos. Et potestatem hanc Tribunitiam e- 9
tiam sibi grauem aliquoties senціit, vel maximè ex eo, quòd vno ex pluribus
Tribunis prohibente, nihil alii etiam si complures essent, efficere possent[b].
Quinimo nec huic sellam curulem ad ius dicendum, neque lictores habere
permisit non purpuram ferre, sicut cæteris Magistratibus, Siquidem & finis
& rationes, propter quas potestas Tribunis data est, repugnabant. Nam Tri-
bunatus potius Magistratui & Imperio oppositus fuit, quàm vt esset ipse Im-
perium vel Magistratus, & vt popularem gerens statum, non esset aspectu
grauis, non aditu difficilis, sed facilis multitudini commodus ac tractabilis.
vnde, vt ait Plutarch. in Problemat. nec domus Tribunitiæ ianuam claudi
mos erat, sed noctu & interdiu patere semper, tanquam portus quidam ac
profugium quibus opitulandum esset, vsus Tribuni communis, sicut in ara,
honore sacrosanctus. Neque quia quotidianum Tribunitium erat auxilium
licebat Tribuno pleb. vllum diem integrum Romæ abesse[c]. Tribunorum 10
potestas translata tandem in Principes, qui & susceperunt curam defen-
dẽdæ plebis[d], vt docuimus suprà, de Imperatorum agentes potestate. Suc-
cesserunt & in locum Tribunorum, qui Plebem ab iniuriis Prouincialium
Magistratuum defenderent in ciuitatibus, defensores ciuitatis[e] quinquenna-
lis potestatis. de quibus & alibi dictum est.

a Halicar. in 2.
b Plutar. in vita Graccho.
c Gell. lib. 3. c. 2.
d Cor. Tacit. lib. 1. de Augusto Cæsa. loquens.
e in l. 3. 4. 5. 6. 7. de defenso. ciuita. C.

De Præfecto vrbi.
Cap. 35.

Lib. 1. P. tit. 12. Lib. 1. C. tit. 28.

1 *Præfectus vrbi quis, & quando perpetuus, & de quo iudicaret. Et num. 2.*
3 *Præfectus vrbi Romæ quæ habebat sub sua dispositione & iurisdictione.*
4 *Gubernator vrbis Romæ quis.*
5 *Iustitiarius magnus.*
6 Preuost de Paris, *& eius iurisdictio.*
7 *Politici Magistratus quam habent iurisdictionem.*
8 *Vicarius vrbis quando, & cuius potestatis olim. Vicarius vrbis Romæ quis nunc. nu. 9.*
10 *Nocturni Magistratus. & nu.* 11. *&* 12.

MAGISTRATVS vrbicus, Præfectus vrbi dicebatur. Sed 1
hic ab initio fuit extraordinarius, posteà verò Impe-
ratorum arbitrio cœpit fieri perpetuus. Præfectus vrbi
erat primùm is, qui ius Romæ dicebat cum omni im-
perio Latinarum Feriarum tempore[f]. Erant enim so-
liti proficisci ex vrbe omnes vrbani Magistratus in Al
banum montem quot annis ad sacra Ioui per triduũ
vel quatriduum facienda pro Latino populo, quibus
induciarum, olim inter Romanum Latinúmque populum factarum memo-
ria renouabatur. Et his conceptiuis Romanarum Latinarúmque feriarum
diebus, ex Albano monte Latinus populus carnem petere ex sacris ius cum
Romano fuit, vt ait Varr.[g] Adeò autem Magistratus tũc ex vrbe proficisce-
bantur, vt nec Tribunus quidem plebis, cui alioquin nullum diem Roma
abesse

f vide Gellium, libr. 14. c. 5.
g Varro, 5. de Ling. Lat. idem Pompon. l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur. P.

abesse licebat[a], Romæ maneret. Quamobrem ne tum vrbs sine aliquo Magistratu esset, vt petentibus ius dici posset, Præfectus vrbis tunc introductus est. Non secus quàm Prætor Vrbanus creatus primùm fuit Consulibus vrbe abeuntibus[b]. Antè quàm tamen Latinarum feriarum causa Præfectus vrbis creatus fuisset, inuenio apud Romanos, regum tempore creatum fuisse vrbanum hunc præfectum, & primùm à Romulo, dehinc, vt arbitror, ab aliis. Verba autē Dio. Halicar. illud indicant, & de quibus creatus fuerit[c]. *Cæterùm Romulus postquam hæc disposuit, confestim decreuit Senatum legere, vt essent quibus cū administraret Rempub. centúmque viros secreuit ex ordine patritio, ratione hac. Ex omnibus vnum præcipuum ipse declarauit, cui rerum vrbanarum regimen committeret, quoties ipse foras duceret exercitum.* In quo videtur lapsus Fenestella, vel ipse Dio. Halicarnasseus, cui contraria obiicit his verbis Fenestella[d]. *De præfecto vrbis, nusquam anteà quicquam reperitur, quàm de Sp. Lucretij patris Lucretiæ præfectura: nō tamen alios reges præter Tarquinium Superbum præfectos vrbi creare potuisse negauerim. Quo res sese vertat, cùm Regibus proficisci opus foret, penes præfectum vrbis summā rerum relinquebatur.* Vt colligamus ex illis tamen verbis, & Dionysii Halicarsei, certissimè præfectos vrbis fuisse aliquando vicarios Principis & Regis cum potestate regia, absente Rege. Quare exactis Regibus, potestate Principis translata in Consules, eius Præfecti loco, absentibus Consulibus constitutum arbitror Prætorem vrbanum maximum, vt vicarium, qui in vrbe ius pro Consulibus diceret. Et cùm feriarum Latinarum tempore hūc quoque Prætorem & alios Magistratus abire conueniret, Præfectum vrbi temporalem reuixisse, & tandiu iuris dicundi causa, imò imperandi in vrbe relictum, vt etiam exemplo Consulum & Prætorum, illo tempore, si opus fuisset, posset Senatum habere[e]. Translata verò potestate Magistratuum creandorum in Principem, Præfectura vrbis cum Prætura quoque introducta est, eáque annua, vt reliqui erant Magistratus. Sueton. Tranquillus autem de Octauio Augusto ait, cum Præfecturæ Magistratū etiam extra necessitatē feriarū induxisse, & præsentibus aliis Magistratibus in vrbe[f]. Duo etiā illustres

3 Præfecti vrbis in notitia vtráque Imperii ponuntur. Vnus Præfectus vrbis Constantinopolitanæ: alius Præfectus vrbis Romæ, sub cuius dispositione erant administrationes & officia: Præfectus videlicet annonæ, & Præfectus vigilum, Comes formarum, Comes riparum & aluei Tiberis, & cloacarum, Comes portus, Magister census, Rationalis vinorum, Tribunus fori suarii, Cōsularis aquarū, Curator operū maximorū, Curator operū publicorū, Curator statuarū, Curator horreorū, Galbanorū, Centenarius portus, Tribunus rerū nitentiū. Officiū verò, Princeps, Cornicularius, adiutor, Cōmētariensis, ab actis, primiscrinius, seu numerarius, subadiuuæ, cura epistolarū, regerendarius, exceptores, adiutores, censuales, nomenclatores, singularii. Vlpianus[g], & Fenestella[h], referunt Seueri Imperatoris ad Fabium Cylionem epistolam, qua narratur vrbem fidei Præfecti commissam, & iurisdictionem eius limitatam, vt quicquid intra vrbem admitteretur, esset notionis Præfecti: & si quid extra, intra centesimum lapidem non vltrà commissum fuisset. Et in summa, intra eam iurisdictionem posset de adulterio serui cognoscere: de interdictis quod vi aut clam, vnde vi: de animaduersione tutorum & curatorū qui malè versati fuissent, de querela seruorum aduersus dominos patronorum contra libertos. Ad curam etiam Præfecturæ huius dictum est pertinere curam carnis, vt iusto pretio vendatur, forum suarium, & cæterorum pecorum & armentorum, quietem popularium, disciplinam spectaculorum[i]. Valentinia. & Valens, curam annonæ præfecto vrbi concesserunt[k]. Et Valentinianus, Theodosius & Archadius eiusdem præfecti Constantinopolitanæ vrbis moderamini corporatorum omnia genera, vniuersos ciues & populares[l]. Valentinia. Valens & Gratia. præfecturam hanc omnibus præferri dignitatibus, & potestatibus voluerunt, sine detrimento tamen &

a Ge ll. l. l.
b Fenest. lib. de Magistr. c. 19.
c Dio. Halic. lib. 2.
d Fenest. de Magist. c. 19.
e Gell. lib. 14. c. 8.
f Sueto. Tranq. in Octauio. c. 37.
g Vlp. l. 1. de off. præf. vrb. P.
h Fenest. d. c. 19.
i d. l. 1. §. cura carnis, & §. quies quoque, de off. præ. vrb. P.
k l. 1. eod. C.
l l. 4. C. de off. præf. vrb.

iniuria alieni honoris[a]. Paulus de argentariis notionem quoque habere tradit[b], cùm & epistola Seueri eorum officium curare debere dicat[c], vt numularii probè se gerant circa negotium suum, & temperent ab iis quæ sunt prohibita. Sed & extra centesimum vrbis lapidem iudices eos dare posse, respondit Vlpianus[d]. Theodericus Præfecto vrbi potestatem dedit cognoscendi de iniuriis factis Senatoribus[e], oportereque eum dixit esse pacis custodem: & in hac matre dignitatum, preconium Præfectum vrbis esse, populum quietum[f]. Ita hoc munus continendi & puniendi seditiosos, quod pertinebat ad Prætorem vrbanum, communicauit Præfecto vrbi[g], Tempore etiam huius Theoderici, Pręfecturæ vrbicę fuisse honorem perpetuum constat ex eius epistola apud Cassiodo. lib. 1 varia. epist. 42. Artemidoro scripta. Et idem Cassiodorus in formula Præfecturæ vrbanæ tradit eius esse muneris & honoris de Senatoribus iudicare, considere supra Consulares viros: iudicare quoque non tantùm intra vrbem, sed etiam vt dictum est intra cétesimum lapidem, & ex designatis ex lege prouinciis per appellationem cognoscere. Emanuel Comnenus Imperator Orientis addit, vt si executores testamentis dati, quibus pauperes instituti hæredes sunt, negligentes sint, detur alius procurator ab Imperatore Constantino: quòd si is absens fuerit: à Præfecto vrbis, vnà cum sanctissimo ecclesiæ œconomo ea procuraretur dispensatio[i].
Hodiè Romæ est Mareschallus vrbis, curia, sabellorum seu gubernator vrbis, cui camera apostolica delegauit alterum Ecclesiæ gladium, scilicet temporalem. Et hic habet territorium duntaxat vrbem, & infra quadragesimum ab vrbe lapidem. Attributæ & ei notiones personarum certarum, quas Sum. Pontifex sibi reseruauerat, nempe familiarium Cardinalium suorum, exemptorum: Romanam Curiam sequentium, nempe oratorum Principum & ciuitatum, officialium Romanæ Curiæ, insignium mercatorum, & reliquarum personarum Romæ Curiam sequentium. Ferit gladio si opus sit, iudicat de causis contumeliarum, induciarum, securitatum seu fideipublicæ ruptæ, paceque violata, de controuersiis patronorum & clientum seu vassallorum, & Baronum: de mercede petita summariè & de plano, præsidet paci manum armatam cæteris officialibus communicat, vt habetur in bulla Sixti 4. & Iulii 2. ea de re. Et apud Octauianum Vuestrium, lib. 2. Introductionis in Romanæ aulæ actionem c. 5. vbi & huic Gubernatori tradit esse duos vicarios, vnum in publicis, alium in priuatis negotiis expediendis. Bolognetus, vbi de Magistratibus Neapolitanis loquitur, magnum Iustitiarium Præfecto vrbi æquiparat[k]. 4
Purpuratus verò, negat, vel extare eius officii similitudinem[l], cui consentio. Neque enim Decuriones vel alii Magistratus municipales, de quibus alibi diximus, hanc habent potestatem, qualem diximus habuisse antè, Præfectos vrbis. Nec etiam vicarii Principis, legati in prouincias vel ciuitates, eius generis gerunt Magistratum, non Viguerii, non ipse qui præpositus Parisiorum dicitur, seu *Preuost de Paris*. 5
Nam illius authoritas proximior est Seneschallorum potestati & cognoscit de causis quidem ciuilibus & criminalibus, vnde ei duo vicarii sunt ciuilium & criminalium notionum, habetque delegatos, quos vocant auditores castelleti, *auditeurs du chastelet*, qui de minutis & leuioribus causis iudicant: vt de mercedibus famulorum & mercenariorum, & agricolarum vsque ad 40. solidos summariè & de plano, & de aliis personalibus actionibus, quæ non excedunt pro sorte & expensis viginti libras parisienses: non autem de realibus, & hæreditariis petitionibus. Extant de his constitutiones. Non eundum tamen inficias, Tholosæ Capitolinos, & alibi Decuriones seu Eschеuinos, vel præpositos ciuitatum, politicosque Magistratus, & Castellanos, seu vicarios, habere aliquam partem notionis Præfectorum vrbis: tamen non similem, & alicubi multò inferiorem secundùm quod ve 6

Principi

a l. 3. C. eod.
b l. 1. eod. P.
c d. l. 1. §. hoc quoq. officium, eod. P.
d l. si eod. P.
e Cassiod. lib. 1. Variа. epist. 31. ad Romanum populum.
f idem epist. 32. Agapeto Præfecto vrb. lib. 1. Varia.
g apud Cassiod. lib. 1. epist. 43.
h idem lib. 6. Varia. c. 4.
i lib. 1. iuris Orient. constit. Emanuel. Comneni. 1. [illegible] de executorib. testamentorum.
k Bolognet. in rub. de off. præf. vrbi. nu. 17.
l Purpuratus in l. 1. nu. 96. de of. præf. vrb.

8 Principi placuit, vel consuetum est. Sic & à Præfecto vrbis, iam tempore
Theoderici, vicarii vrbis alia potestas esse cœperat cum prædictis habens aliquam communem portionem, propriam tamen iurisdictionem datam à
principe, in qua litigantes apud illum, sub prætoriana aduocatione confligebant, ísque vice sacra sententiam dicebat, vita ei committebatur hominum: cúmque voluerunt Principes sine chlamide non salutari, scilicet vt
sub veste militari semper visus, nunquam crederetur esse priuatus. Hícque
ad similitudinem summorum Magistratuum carpento vtebatur, intra quadragesimum vrbis lapidem iura custodiebat, Præneste ludos edebat, dignitatem senatoriam habebat, vt omnia perscribit Cassiodorus in formula vi-
9 cariatus vrbis Romæ, lib.6.cap.15. Sed neque dicere possumus in vrbe Roma, vel vbi S. Romanus Pontifex existit, vicarium vrbis esse præfectum vrbi. Nam tunc vicarius vrbis accipitur pro iudice ecclesiasticarum personarum seu clericorum, tam in vrbe, quàm in diœcesi sua ordinaria existentium. Quare & is ex lege Diœcesana Synodum conuocat, monasteria regularia præter exempta, visitat, cognoscit & de laycis ratione initæ confraternitatis, vel seruitii vel hospitii hospitalium, monasteriorum, vel aliorum piorum locorum. ius dicit inter Iudæos vrbis, pupillos, viduas, & alias miserabiles personas, velut ordinarius ecclesiasticus vrbis Iudex. Et plura alia determinat, de quibus te admonebit Octouianus Vuestrius, libro 2. Introdu-
10 ctionis in Romanæ aulæ actiones. Sed & inter vrbanos Præfectos, vel inter
Præfecto vrbi subditos, legimus fuisse Magistratus vespertinos, quinqueuiros cis & vltra Tiberim constitutos, qui possent nocturno tempore, quo apparere Magistratus inconueniens iudicabatur, vices Magistratuum obire[a].
Quorum posteà muneri Ædiles successerunt[b]. Fuerunt & rursum in vrbe
Triumuiri incendiorum nocturni, qui excubias agerent noctu, ne incen-
11 dia fierent[c]. Et cum præfecto annonæ, & præfectus Vigilum in vrbe constitutus, non quidem vt Magistratum gererent, sed vt vtilitati vrbicæ consulerent[d]. Præfectus Vigilum à Cæsare constitutus, notionem habebat,
de nocturnis furibus, effractoribus, incendiariis, de fraudatoribus, in capsarios qui suscipiebant in balineis custodienda vestimenta. ii noctu excubias facientes & vrbem pererrantes ferebant hamos & dolabras[e]. Similes illis dicere possumus, quos vocamus in ciuitatibus, *Capitaines du guet tant à pied, qu'à cheual*. Cassiodorus in forma Præfecti Vigilum vrbis Romæ[f], sic dici Præfecto ait, *Circa fures solicitus esto: Quos si tibi leges minimè punire præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam non tulerunt. Credo vt quamuis essent raptores detestabiles, tamen quia dicebantur Romani, maiori eos subderent dignitati. Horror tibi pœnarum ademptus est, non potestas: actus tuus, nocturna venatio est.* Et rursum in forma præfecti Vigilum vrbis Rauennatis, libro septimo Variar. *Tibi*, inquit, *fortunarum securitas commissa est, ciuitatis ornatus, vtilitas omnium, scilicet vt circa grassatores domesticos bellum pacatum gereres, si quem ciuium lædendum esse sentires: custodi fortunas omnium: securus somnus te vigilante carpitur: in pace positus sumis de nocturno fure victoriam, aut futura furta prohibes, aut*
12 *commissa concludis*. Nocturnis etiam operis inseruire dicitur apud eundem
Cassiodorum[g], Comes Romanus: dum enim de comitiuæ Romanæ formula agit, tradit, comitem eum & eius comitiuæ milites inuigilare debere nocte, ne statuæ dimouerentur locis suis, vel sepulchrorum monumenta furto auferrentur, & debere insidiantes priuatorum fortunis & mœnibus punire, rei veritate discussa.

a l. 2. §. eodem tempore, vers. *& quia Magistratus*, de orig. iur.

b d. l. 2. §. deinde Cornelius, vers. *Nam præfectus*.

c l. 1. de off. præf. vigil. lib. 1. P. tit. 15.

d d. l. 2. §. deinde Cornelius vers. *Præfectus annonæ*.

e Paul. l. 3. de of. præf. Vegil. P.

f Cassiod. lib. 7. Varia. c. 7.

g Cass. lib. 7. c. 14.

De aliis Magistratibus quibusdam per Satyram. Cap. 36.

1 *Fœcialium collegia,& potestas.*
2 Preuosts de Mareschaux,*qui,& munus.nu.3.*
4 Lieutenants criminels, *& eorum notio.*
5 *Quæstores seu inquisitores curiarum.*
6 *Inquisitores criminum à quibus & qua puritate fieri debeant,& nu.7.*
8 *Duumuiri, & Triumuiri capitales.*
9 *Magistratus circa curam & ornatum mulierum.*
10 *Magistratus Galliæ qui essent antiquitus.*
11 *Iudices aulici.*
12 *Comes rerum priuatarum,& eius iurisdictio.*
13 Preuost de l'hostel *quis in aula principis.*
14 *Confessoris regij potestas.*
15 *Ecclesiasticæ iurisdictionis gradus & species, remissiuè.*
16 *Archi Magistratus Græcorum,qui,& eorum potestas.*
17 *Collegiorum & corporum,vt & artificum proprij indices.*
18 *Conseruatores scholasticorum priuilegiorum.*

LONGVM admodum esset, si species omnium Magistratuum Romanorum,& aliarum gentium vellem ad amussim persequi,& ferè etiam superfluum: quando, vt toties dixi, Magistratuum & Iudicum definitio, iurisdictio & numerus ex arbitrio principum pendeant. Per Satyram & veluti indicando adhuc præter superiores quosdam proferam. Romæ itaque erant collegium Fœcialium, quos Græci dicerent εἰρηνοδίκας,ii selecti erant ex præstantissimis familiis,fungebantúrque per omnem vitam eo sacerdotio. sacrum Magistratum hos gerere dixerunt: cuius fertur author Numa. Cùm enim videret imminere bellum cum Fidenatibus, nisi res ex agris Romanorum raptas mallent sine bello reddere,Fœcialium hæc officia induxit, quæ darent operam ne Romani vlli fœderatæ ciuitati iniustum bellum inferrent. Quòd si qua prior propter fœderis conditiones aliquid commisisset, legatos agerent,& verbis primò suum ius repeterent: Quòd si dedignarentur facere postulata, tum vero bellum indicerent. Itidem,si qui illatam contra fœdus conquererentur iniuriam, causam eorum cognoscerent,& comperto crimine sontes comprehensos læsis darēt. Iudicarent item de legatorum iniuriis,& darent operam, vt seruarentur conditiones fœderum, pacem conficerent: si quid Imperatores contra iuramentū peccauissent,cognoscerent, atque expiarent,& alia exequerentur,quæ præscribit Dio. Halic. in 2. Erat inquit,latrunculator, 2
qui de latronibus vias obsidentibus potissimùm cognoscebat,& de aliis criminibus,non de ciuilibus causis[a].Romæ nunc vnus ex vicariis Senatoris iudicis Capitolini, latruculator est[b]. Sunt in Gallia Iudices criminales & Subpræfecti paludati & togati, qui criminibus expungendis,inquirendis,& puniendis vacāt,& paludati dicuntur *Preuosts de Mareschaux*, de quibus diximus alibi[c],à quibus præfecti sunt alii prouinciis dicti,olim *Preuosts prouinciaux*:nūc mutatò tantùm nomine *Viseneschaux, Vibaillifs, Preuosts prouinciaux*. Qui certè vices Senarchorum in suo munere agunt, & ideò rectè Subpræfecti etiam Senarchorum dicuntur. Et meretur hoc officium nobilium hominum ministerium,

a l. solemus, 61. §. f. de iudic. P.
b Octauia. Vuestr. li. 2. Introd. in aulæ Rom. actio. c. 15.
c lib huius Syntagm. c. dum de Magistratria dignitate loquuti sumus.

nisterium,qui neque odio,nec amicitia, nec auaritia ducuntur, quíve pro-
bos sibi eligat comites: accidere enim potest, & vtinam non fiat, ipsosmet
præpositos persequendis & expellendis prædonibus & latronibus constitu-
tos,in prædones & latrones conuerti,& vias obsidere,ídque eò faciliùs quò
necandi & suspendendi potestatem habent. Vnde constitutione regia san-
ctissimè huic malo prospectum est, ne quem prius morte afficiant compræ-
hensum,quàm consilio proximioris sedis Iudicis togati criminalis & reum,
3 & crimen communicauerint[a].Loco horum fuerunt aliquando Subpræfecti
Senarchi paludati dicti, *Lieutenantz du Seneschal de robe courte*, qui intererát iu-
diciis quæstionum criminalium, in sedibus seu curiis Senarchiarum[b]. Ho-
rum præpositorum Mareschallorum munus est, vias & prouincias peram-
bulare & lustrare, curare vt itinera tuta sint à latronibus & erronibus, inqui-
rere in eos,compertos præhendere,& n̄um sint suæ iurisdictionis excutere.
Longum esset omnia istius muneris recensere, & frustrà fieret, cùm extent
de horum iurisdictione & formula iudicandi,constitutiones regiæ Franc.1.
anni 1536.Henrici 2.anni 1549.& 8.Nouemb.1554. Carol. 9[c]. Molinésium an.
4 1566.art.41.42.43.Aureliacens.art.71. & constit.1561. Togatis verò subpræfe-
ctis latrunculatoribus,iurisdictionem esse norunt vel pragmatici, de crimi-
5 nibus omnibus cum consilio suæ sedis cognoscere.Erant cum his olim,& a-
licubi nunc Quæstores criminales,item & ciuiles,qui inquisitiones facerét,
sed hoc munus & onerosum populo & superfluum visum est, cùm & pro-
prium sit iudicis ipsius criminum,inquirere[d],posteà cognoscere & iudicare.
Extat creatio Subpræfectorum criminum in sedibus Senarchiarum & præ-
6 sidialium curiarum,Henrici 2.mensis Maii,ann.1552. Cæterùm & adhuc re-
manet aliud officium iudicandi in piis locis,de his qui à fidé aberrant, cuius
Iudices non alio nomine, quam Inquisitoris hæreticæ prauitatis, dicuntur.
7 & ipsa notio,inquisitio[e].Quamuis non diffitear, aliquando generales inqui-
sitiones committi aliis quam iudicibus posse,vt inquirant & referant crimi-
na iudicibus,tum in foro spirituali[f], tum temporali, in quo aliquando erant
curiosi,delatores,& officia eius rei causa, vt abundè docuimus lib.32. cap.4.
istius Syntagm. Tutius tamen arbitror, propter concussiones & temerarias
inquisitiones, delationes, & imposturas delegatorum & delatorum, vt Iu-
dices criminibus præpositi,munus hoc per se obeant vel non temerè omni-
bus committant: multa enim requiruntur in quæstione vel inquisitione ha-
benda criminum, de quibus nos copiosè alibi[g], quæ non possunt exequi o-
mnes,vel nesciunt,nisi diu exercuerint munus. Adde quæso maximum &
damnosum abusum iudicum, qui committunt & delegant actuariis & vili-
bus pragmaticis,quibus manus venales & pennæ, indagationem criminum:
quorum corruptione plura crimina latent, vel in pernitiem & caput inno-
centium,testium dicta aliter quàm prolata sint & alia mente præscribuntur,
& interim innocens decreto subscripto dictis testium carceribus concludi-
tur,vinclis detinetur,& antequam de innocentia docuerit,carceris sæpè pę-
8 dore & horrore conficitur & interit.Fuerunt aliquando Romæ Duumuiri[h],
& postea Triumuiri capitales, qui carcerum custodiam haberent, vt cùm a-
nimaduerti oporteret,interuentu eorum fieret[i]. Verùm non sola custodia
commissa, sed reorum etiam & cognitio & damnatio,vt constat ex Liuio,
dum agit de causa Horatii sororiscidæ,damnati à Duumuiris. Et de causa C.
Manilii Capitolini.Eorum etiam opera in coniuratores cum Catilina ani-
maduersum refert Salustius, & Fenestella lib.de Magistr.c.5. Iudicium &
quæstionis peccati sententiam & pœnæ impositionem, si vxor aliquid pec-
9 casset,arbitrio mariti commisit Romulus lege[k]. Eadem lege seu more Gal-
lorum,potestas data,in vxores maritis[l]. Quæ tamen certè melius dicetur
concessa iubendi & castigandi potestas, quàm animaduertendi iudicio pu-
blico. Vt honestius visum est, familiares quæstiones intra priuatos parietes,
quàm

a constit. Henri. 2. mens. Nouemb. an. 1554. art. 18. & 21.
b vide constit. Henri. 2. mensis Martij, *de la creation du Lieutenant de robe courte*. anni 1554. & in constit. an. 1554. Nouemb. onus illorum, potestásque ponitur.
c in constit. Molinens. an. 1566. art. 41. & 42. & consti. Caro 9. ann. 1563. *de l'establissement des Viceseneschaux*.
d c. inquisitionis. de accusat. l. congruit, de offi. præsid. P.
e c. in fidei fauorem 5. c. statutum, 9. c. vt officium, 10. c. inquisitores, 16. c. vt inquisitionis, 18. de hæreti. in 6. cum simil.
f c. qualiter & quando, in 2. 17. de accusatio.
g lib. 32. c. 2. & 6.
h Liuius. in 1.
i l. 2. §. eodem tempore. de orig. iur.
k Dio. Halic. in 2.
l Iul. Cæs. lib. 6. Comment. belli Gall.

a l. respiciendorum, §. furta domestica, de pœn. P.
b sub. de repud. & iudi. de mor. subla. C.
c Athenæ, lib. 13. c. 12.
d Dio. Halic. in 2.
e Iul. Pollux. lib. 8. Onomast. dû agit, περὶ γυναικονόμων ἀρχῶν.
f Beat. Rhena. lib. 2. rerum Germanica.
g Cassiod. lib. 6. Variar. c. 8.
h l. 1. de offi. comit. rer. priuata. C.
i Boeri. in commenta. ad tracta. de author. mag. consi. n. 114.

quàm in oculis omnium componi[a]: grauéque aliquando visum est, hac de re adire Censorum supercilium[b], vel aliud iudicium, de mulierum temperantia, reique familiaris diligentia: quale fieri alicubi testatur Theophrastus, vt refert Athenæus[c]. Neque enim defuerunt qui Magistratus constituerunt, penes quos cura esset honestatis mulierum[d]. Sicuti & erant apud Athenienses γυναικονόμοι ἀρχοὶ, Magistratus ornatui mulierum, muliebríque mundo præfecti, qui mulieres inornatas multabant, earúmque multas scribentes apud Platanum, quæ in Ceramico est, exponebant. Viginti hos primùm eligebant, posteà triginta Reipub. & legum curatores, vt author Iulius Pollux[e]. Certè quantum coniicere possum ex vsu quotidiano, hic Magistratus valdè erat controuersiis vexatus, hísque futilibus & nullius ponderis: in vanissimis enim & ridiculis, inutilis, sed magnus pro componendis inquietis querulis & ambitiosis mulieribus labor, qui non nisi similibus, nempe mulieribus in
Senaculo Romano, fuit olim commissus, vt dictum aliàs est. Iulius verò Cæ- 10
sar, lib. 6. de bello Gallico, qui fuerint in Gallia Magistratus iuridici, sic explicat: *Quum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert, Magistratus qui ei bello præsint, vt vitæ necísque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est Magistratus, sed Principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiásque minuunt.* Et nunc etiam in Gallia videmus tot iuridicos dominos, qui inter sibi
subditos ius dicunt. Vt erant apud Francos comites ciuitatibus: centenarii, 11
pagis, qui sub se vicarios & scabinos habebant, qui iura reddebant[f]. Erant sub imperatoribus quibusdam, Iudices creati rerum certarum, tum in aula, tum extra, qui nomen mutarunt, vel amiserunt, vt vir spectabilis Castrensis, sub cuius pædagogia dicuntur fuisse in notitia vtraque imperii, ministeriales dominici, curę palatinorum, & ad officium eius, tabularium dominicum, tabularium dominarum Augustarum: Forsan huic similem dixeris officium
eius, qui in Gallia & in aula Principis dicitur *Grandpanetier*[g]. Erat tempore 12
Cassiodori Comitis rerum priuatarum iurisdictio, quæ olim rationalium curam Principis habebat: posteà, & ne quis se probrosa commixtione pollueret, dum vicino sanguini reuerentiam non haberet: dehinc, ne quis defunctorum sepulchra marmoribus, vel columnis nudaret, aut cineres defunctorum detegeret, scelerata bonorum perscrutatione: habebat & per prouincias non modicam tributorum quantitatem, canonarios dirigebat, cum aliis iudicibus bona non sinebat esse vacantia: bona defunctorum intestatorum sine legitimo hærede proximo postremò ad fiscum deferebat: depositas pecunias quæ dominum ignorabant quoque fisci applicabat. Fiscalis pecuniæ
receptio eis committebatur[h]. In Gallia, aulici norunt fuisse octo domus re- 13
giæ Magistros, sub cubiculi sacri Magistro, qui olim aliquam habebant iurisdictionem, quæ hodiè translata in præpositum hospitii, quem dicunt *Preuost*
de l'hostel[i]. Ex constitutione etiam Philippi Longi, anni 1316. Confessor, seu 14
qui audit exomologeses pœnitentiæ causa regis, poterat iubere signari & sigillari literas seu codicillos vel rescripta ad beneficia consequenda, & archelemosinarius eas literas quæ pertinerent ad eleemosinas, leprosaria, hospitalia, ex quibus lites variæ consurgunt, tum ratione iurisdictionis, tum ra-
tione visitationis, reformationis, & administrationis. Sunt Romæ Summo 15
Pontifici gradus iurisdictionis ecclesiasticæ quoque, apud alios de quibus iam locuti sumus, lib. 15. Syntagma. huius de consistorio Summi Pontificis cap. 4. De Patriarcharum Senatu, cap. 9. De iurisdictione Archiepiscopi, cap. 11. Episcopi, 12. Abbatum, 13. Archidiaconi, 14. Archipræsbyteri, 15. De officialibus Romanæ curiæ & Episcoporũ, 41. 42. Et alibi de aliis, vt eos repetere pigeat. Cum percurrerimus etiam superioribus capitibus maiores & minores Magistratus Romanorum, aliarum quoque gentium similis authoritatis Magistratus adiecimus, vt Græcorum & Hebræorum, aliorúmque popu-
lorum, vt non opus sit repetitione. Addere tantùm oportet speciem Magi- 16
stratuum,

ſtratuum, qui Græcis dicti Archi, quorum iuriſdictionem recenſet Iulius Pollux, lib. 8. dum refert ὀνόματα ἀρχόντων ἀθηνῆσιν. καὶ ταῖς, inquit, ἀρχαῖς ἐπικληροῦσι τὰ δικαστήρια, καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ δημόσια, καὶ τὰ σύμβολα πρὸς τὰς πόλεις κυροῦσι καὶ τὰς δικαστὰς ἀπὸ συμβόλων εἰσάγουσι, καὶ τὰς τῶν ψευδομαρτυριῶν ἐξ ἀρείου πάγου, &c. id eſt, Inſuper & archondes iudicia ſortiuntur & priuata, & publica: vrbium commercia rata faciunt, contractuum iudices inducunt, & falſi teſtimonii ex areopago. Et paulò poſt ſubiicit, ἄρχων orgia diſponit, & Thargelia cum ſuis procuratoribus, actiones verò apud illum ſortiuntur, iniuriarum, ebrietatis in arbitrorum delictum, orphanorum tutelæ, hæredum & hæreditariæ altercationes, curatores quoque mulierum quæ ab illis vltimo impregnatæ videntur, orphanos elocat. Vlpianus in oratio. Demoſthenis contra Timocratem, ſic Archondum munus explicat: ἄρχοντες δὲ ἐννέα ἐλέγοντο. οἱ ἕξ, θεσμοθέται, οἵ τινες εἰσῆγον τὰς τῶν παρανόμων γραφάς. εἶτα εἷς βασιλεὺς, περὶ τοῦ ἔγνων ἐν τῷ κατὰ ἀνδροτίωνος λόγῳ, τί ἦν αὐτῷ ἔργον. εἶτα ὁ πολέμαρχος, ὅς τις ἐπεμελεῖτο τοῦ τρέφεσθαι ἐκ τοῦ δημοσίου τοὺς παῖδας τῶν ἀποθανόντων γενναίως ἐν τῷ πολέμῳ εἶτα ὁ ἄρχων ὁ ἐνιαύσιος, ὅς τις ἐπεμελεῖτο τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ ἄλλων τινῶν. id eſt, Nouem principes vel archondes vocabantur, ſex theſmothetæ, qui violatarum legum actiones dabant: deinde vnus rex, de quo in Androtioniana diſſeruimus oratione, quodnam eius munus fuerit. Deinde belli Dux, cui curæ erat, vt è publico alerentur liberi eorum qui fortiter in acie occubuiſſent. Deinde archon annuus, qui viduas & pupillos, & alia quædam curabat. Meminit Paulus ex Adriani epiſtolis, de
17 his Magiſtratus[a]. Artifices ferè vbique gentium ſuos habent primarios propriorum negotiorum cognitores, & veluti iuridicos: item collegia & vniuerſitates, qui eatenus permittuntur, quatenus à ſuperioribus Principibus vel Magiſtratibus confirmantur, & ſine præiudicio ordinariæ vel ſuperioris iuriſdictionis[b]. Et Romæ etiam nunc in Capitolio, vbi Senator vel Iudex Capitolinus iudicat, ſunt certæ ſedes, vbi ſingula artificum ſodalitia, quæ deſcripta ſunt in tabula parieti in porticu affixa, deligunt ſuos conſules artifices, qui ſodalibus ſuæ artis de plano ius dicunt, à quorúmque ſen-
18 tentiis grauati, conſeruatores vrbis ibidem reſidentes appellant[c]. In Gallia quoque, vt & alibi, conſeruatores ſunt Iudices, de quibus diximus ſuprà in delegatis iudicibus[d], maximè Scholaſticorum, qui per ſex menſes in aliqua academia & aliqua artium ſtuduerint, & dum ibi ſtudent, & intra tempora ſtudiis aſſignata. Sunt autem conſeruatores priuilegiorum ſcholaſticorum, & apoſtolici & Regii. Vide de conſtitutionibus eorum per reges Gallorum Sancitis, Rebuffum lib. 4. ordinat. Regia. titul. 51. Ab iis iudicibus olim prouocatio erat ad Senatum: ex conſtitutione verò Henrici 2. menſe Iulii 1552. in cauſis edictalibus præſidialium, eorundem præſidialium eſt. Extat porrò Philippi Pulchri conſtitutio, publicata anno Domini 1345. qua ſcholaſtici Pariſiis ſtudentes, habent cauſas commiſſas & delegatas curiæ Præfecti Pariſienſi, vocant *Preuoſt*. quem Princeps dedit conſeruatorem illis quandiu percurrunt tempus diſcendi, vt gradum conſequantur. Conceſſum autem eius rei gratia artium ſcholaſticis tempus quatuor annorum: Decretorum & Legum, ſeptem: Medicinæ, octo: Theologiæ, quatuordecim, Regentibus verò vel Profeſſoribus publicis quandiu profitentur. Item Ludouicus 12. conſtitutione de priuilegiis vniuerſitatum, articul. 6. & 8. eadem priuilegia conſeruari & dari vult, ſed verè & ſine fraude ſcholaſticis, non aliis, & qui ſaltem iam per ſex menſes ſtuduerint: eáque de re teſtimoniales codicillos à rectore eius academiæ ſubſcriptos & ſigillatos obtinuerit, neque per ſex menſes à loco ſtudii abfuerint.

[a] l. pars literarum 48. de iudic. in P.

[b] l. priuatorum. & ibi gl. & l. f. C. de iuriſd. om. iudi.

[c] Octouis. Vueſt. li. 2. Introduct. in aulæ Roma. actio. c. 15.

[d] ſup. hoc. lib. c. f. de delega. in 6.

De Iudicibus mercatorum.
Cap. 37.

1 *Mercatorum curia ferè vbique gentium propria.*
2 *Comites sacrarum largitionum habent curam mercatorum & negotiationum.*
3 *Mercatorum lites iudicabat Athenis Senatus.*
4 *Negotiatorum iudices negotiatores etiam in Gallia.*
5 *Baillivus palatij Lutetiæ iurisdictio in mercatores.*
6 *Conseruatores nundinarum Lugduni.*
7 *Aquarum iurisdictio.& nu.*8.
9 *Camera Apostolica de mercatoribus Romæ quomodo cognoscat.*
10 *Aquarum Magistri & supræfecti eius iurisdictio.*
11 *Nemorum regiorum Magistri iurisdictio.*
12 *Inquestarum domanij Regis camera Lutetiæ de quibus cognoscit.*
13 *Arbitri mercatorum.*

IVDICVM diuersorum ratio & Magistratuum multiplex numerus, eò dirigitur, vt lites faciliùs expediantur, & ne immortales sint sub iudicibus mole negotiorum occupatis. Et proinde cùm commercia hominum maximæ vtilitatis sint, & facilis debeat esse expeditio, placuit negotiatoribus præponi proprios Iudices, & ferè apud omnes gentes, cùm & iuris gentium commercia sint[a], & bonæ fidei, in quorum compositione Curia mercatorum debet summariè & de plano & ex æquitate cognoscere, & iudicare, non inspectis apicibus iuris[a]. Comitibus sacrarum largitionum tributam horum curã indicat Cassiodorus in formula comitiæ sacrarum largitionum[b]. Sicque ait hos comites quibus primiceriatus adiungebatur, committere curas littorum aduentitia prouisione lucri. Negotiatores, quos humanæ vitæ constat esse necessarios, hinc fuisse subiectos. *Nam, inquit, quicquid in ære, argento, gemmis, vestibus, ambitio humana potest habere pretiosum, huius ordinationi obsecundabat, & ad iudicium eius confluebat de extremis partibus aduenientia.* Salis quoque commercium. Iulius Pollux lib. 8. in nominibus iudicialibus, ait, & Senatum cognouisse de illis, & ideò esse Senatus decreta & iudicia emporalia & metallica. Demosthenes etiam recenset legẽ Atheniensium τοῖς μὲν ἐμπόροις ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τοῖς ναυκλήροις κελεύει ὁ νόμος εἶναι τὰς δίκας πρὸς τοὺς θεσμοθέτας, ἐάν τι ἀδικῶνται ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἢ ἐνθένδε ποι πλέοντες, ἢ ἑτέρωθεν δεῦρο. καὶ τοῖς ἀδικοῦσι δεσμὸν ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον, ἕως ἂν ἐκτίσωσιν ὅ,τι ἂν αὐτῶν καταγνωσθῇ. ἵνα μηδεὶς ἀδικῇ μηδένα τῶν ἐμπόρων εἰκῆ. id est; *Mercatoribus, ô viri Athenienses, & manicularijs, iubet lex esse actiones apud nomothetas seu sex viros, si qua iniuria in mercatu afficiantur, siue hinc, id. Athenis, alio nauigantes, siue aliunde huc, id. Athenas. Et sontibus vincula, multam statuit tantisper dum iudicatum soluatur, ne quis temerè vllum mercatorem circumueniat.* Vlpianus in Commentariis ad orationem Demosthenis contra Midiam, ad verba illa, τὸ Διονύσιος. ait ἐξῆν γὰρ τοῖς ξένοις ἐμπόροις ὅπου ἐβούλοντο ποιεῖσθαι τὰς δίκας. id est, *licuisse mercatoribus peregrinis iudicio experiri vbi vellent.* Et quamuis iure scripto communi[d], mercatores, negotiatores, trapezitæ, ab omni munere dignitatis officii prouincialis vel honore arceantur, tanquam pro contagione officiorum habiti, vt opinor, propter sordes lucri cui intenti iugiter omnibus sunt artibus: tamen in Gallia iudices negotiatorum proprii sunt, negotiatores ipsi. Permisit enim Rex negotiatoribus, deligere ex se ipsis vnum, quem dicunt iudicem, alicubi, vt Tholosæ vocant priorem,

Margin numbers: 1 (Iudicum diuersorum…), 2 (iuris. Comitibus…), 3 (…Salis quoque commercium. Iulius), 4 (pezitæ, ab omni munere…)

a l. ex hoc iure, de iusti. & iur. P. nos de mercatorib. & nundinis diximus, lib. 24. Syntag. c. 2. & 3.
b Guill. Bened. in c. Raynutius, ad ver. si absque liberis, 2. in tracta. fideicommissariæ substitut. nu. 51. Bar. in l. si fideiussor, §. quædã, & in l. Quintus Mutius, manda. P. Bald. in l. si pro ea. C. cod.
c Cassiod. lib. 6. Va. c. 7.
d Demosthen. in παραγραφῇ πρὸς Ἀπατούριον, in exceptione contra Apaturium in princip.
e l. si cohortalis, de cohortali. lib. 12. C.

priorem,& alios conſilii cauſa, quos vocant Conſules:addunt & aſſeſſorem togatum, vt de litibus & controuerſiis motis inter negotiatores, viduas eorum,inſtitores,& exercitores,cognoſcant ſine prouocatione,vſque ad certá pecuniæ ſummam quingentarum alicubi librarum, cum facultate exequendi iudicia huiuſmodi,non obſtante appellatione & ſine eius prçiudicio. Poſſunt & ſequeſtros, vſque ad programmata ſubhaſtationum pignorum in cauſam iudicati ſeu rerum immobilium in pignus captarum, conſtituere: verumtamen ſubhaſtationes & additio dominii, quam vocant *Interpoſition*
5 *de decret*,illis non permittũtur,ſed hoc iudici ordinario relinquitur[a]. Eſt etiá Lutetiæ quidam alius mercatorum Iudex,dictus Bailliuus palatii, *Baillif du palais*,qui de propolis ſeu mercatoribus minutarum rerum, & aliarum ven-
6 ditarum & emptarum intra fines palatii tantùm, cognoſcit. Lugduni verò, præter mercatorum Curiam, adhuc conſeruatores nundinarum Lugdunẽſium & priuilegiorum earum, inſtituti ſunt à Ludoui. 12. Bailliuus Matiſcõnenſis,& Senarchus Lugdunenſis, qui ſummariè & de plano inter mercatores, de rebus negotiationis cognoſcerent[b]. Subinde tamen conceſſum eſt Scabinis & Conſiliariis eorum Lugdunenſibus, vt eius rei cauſa poſſent eligere & delegare idoneum his negotiis, qui curaret ne aliquis officiarius, nundinarum tempore tantùm,mercatores diuexet,controuerſias inter eos ſubortas ex negotiis nundinarum, vel amicè componat: & ſi ſponte nollent conuenire, arbitros duos ex mercatorum corpore, deligere in arbitros eoſdem cogeret,vel inuitis non ſuſpectos daret,quorum arbitrio ſi non acquieſcerét,reiiceret poſtremò eoſdem iuris conſtituendi cauſa ad ius ordinarium,eiúſque Magiſtratus. Sunt & in aliorum locorum nundinis conſeruatores quoque, & iudices proprii eorundem. Extra quas tamen nundinas non adeuntur hoc iure à mercatoribus, ſed alii qui quandam priuilegiatam iuriſdictionem habent,nempe Iudex & Conſules mercatorum, vel ordina-
7 rii iudices eius generis. Et eſt ſpecies Curię,quę Marſupii nomine ſeu *la bourſe des marchants*,dicitur. Permiſit enim Ludoui. 12. conſtitut. anni 1499. art. 41. negotiantibus per fluuios nauigabiles,habere burſam ſeu crumenam aut arcam communem, videlicet habere corpus & ærarium[c] & ſyndicum, cum poteſtate imponẽdi aliquas moderatas ex mercibus collectas, pro tuitione & defenſione ipſarũ mercium,& reparatione locorum nauigabiliũ. Eaq; de cauſa à Principe habent delegatos iudices, qui de huiuſmodi negotiis cognoſcant, & coram quo ſyndicario nomine agant, ſi quis ripas fluminum ſubruat vel ædificet,vel in fluminibus alueiſve illorum quid agat, quo nauigatio libera tutáve impediatur: ſi domini locorum & portuum vectigalia noua aut inſueta imponant,exigántve,ſi vim impedimentúmve nauigantibus & mercibus faciant: ſi quorum opera, culpa, & facto naues ſubmergantur,& de ſimilibus, in quibus poſſunt vel ripenſes vel Prædones abuti aquis, de quibus diximus lib. 1. Syntag. c. 4. Fuit & iuriſdictio in mari viciniſque locis conſtituta,cùm ad ſecuritatem negotiatorum,& ad pyratarum præhenſionem,tum etiam ad commerciorum vſum commodiorem. Et iam etiam
8 prædicto,lib. 1. Syntag. c. 3. de legibus aquarum,& iuriſdictione quæ in mari exercetur, & Almyrarcho dictum eſt. Iuriſdictio eius copioſè explicata à conſtitutione Fraciſ. 1. *Sur le faict de la marine*, & à Rebuffo, tit. *de L'admiral.* Imperat enim is in omni parte maris nomine regio,v t ideò ripuarienſes domini illi obſiſtere nequeant vel repugnare. Quare is ſibi vendicat decimam, eius muneris cauſa,omnium ſpoliorum aut manubiarum ex hoſtibus, pendente nauali expeditione. Cognoſcit de omnibus controuerſiis, quæ ratione nauium & nauigationis maritimæ naſcuntur,vel ex delictis tempore belli commiſſis vel alio tempore,vel ex contractibus,aut ex aliis cauſis vel cõmerciis & piſcationibus. Ipſe ſedem habet principalem Lutetiæ in palatio, in menſa marmorea. Conſtituit autem Iudices & vicarios ſeu locum tenentes,ad-

a conſtit. Caroli 9. 1563.

b Conſtit. Ludoui. 12. ann. 1499. vide conſti. Franciſ. 1. 16. Iunij 1536. Henrici 2. 1555.

c iuxta l. 1. §. quibus, quod cuiuſ. vniuer. nomi. P.

tes,aduocatos,procuratores in maritimis oppidis & vrbibus, qui de negotiis suæ iurisdictionis cognoscant,& iudicent:& si quid grauius dignúmque maiori iudicio accidat, ad illum reiiciant. Sic Romæ in camera apostolica, 9
cura suscipitur mercium & negotiorum mercatorum mare & Tiberim nauigantium, vocant ripales causas, inter mercatores, vel inter eos & nautas, vel inter alterum ipsorum & alterius generis homines priuatos. Pro quarum faciliori expeditione duo substituuntur vicarii, qui in ripa fluminis sedentes ius de his dicant. quorum vnus dictus Camerarius, de maritimis & inferioris ripæ mercibus cognoscit: alter verò, de montanis & superioribus ripæ, quem Ripetam dicunt, mercibus. Et si maius quodpiam sit negotium, vel si prouocatio adiiciatur, camera appellatur apostolica, quæ hac de causa vnum ex Cardinalibus seu decanum, præsidem eius causæ terminandæ constituit, vt refert Octouianus Vuestrius, lib.2. Introduct. in aulæ Rom. actionem cap.12.
Accedit aliquantum superioribus iurisdictio Magistri magni aquarum, & 10
subpræfectorum eius seu forestarum, quibus cura & custodia iniungitur aquarum seu fluminum publicorum, & nemorum regiorum: vt & prouentus & fructus piscationis, & venationis, regio ærario sine fraude concedantur. Delicta in his commissa per illos coerceantur. Cognoscunt & curant de fluminibus, torrentibus, paludibus, viuariis, pistrinis, aquatilibus, alluuionibus, ripis, & piscationibus: & de piscationis retibus & nassis, & aliis instrumentis piscatoriis, ne sint contra modulos constitutionibus regiis præscriptos, docet constitutio Henrici 2. mensis Februar, 1554. art.16. & 33. constitut. Caroli anni 1402. Francisc.1. anni 1516. Magistri pariter nemorum, eorúmque vicarii 11
curant, vt conseruentur nemora regia, ne fraus fiat in vsu quibusdam concesso, aut in venditione decreta, ne delictum in illis committatur, ne ligna furto subtrahantur, & similia procurent, quæ bonus paterfamil. in propriis syluis esset facturus. Olim Magnus magister aquarum & nemorum vnus erat tantùm in Gallia: postea magistri plures minores in prouinciis constituti, subinde & alii subpræfecti, & locis particularibus designati cum iudicibus, vicariis, seu locum tenentibus, aduocato & procuratore, & consiliariis regiis. addita turba aliorum officialium præfectorum nemorum, custodum, thesaurariorum, satellitum, & similium, de quibus omnibus eorúmque iurisdictione & munere tractat constitutio prædicta Henrici 2. mensis Febr. 1554. Francisc.1. *Des eaues & forests*, annorum 1516. & 1518. Vbi & statuitur horum officia non ab alio, quàm à Rege creari, vel concedi posse, & antiquata constitutio Philippi 6. anni 1348. qua vicarii non concedebantur magistris aquarum & nemorum, necessitate illis imposita per seipsos visitandi & decidendi certis sessionibus, hísque certis locis indictis, quibus vocarentur de negotiis suæ iurisdictionis contendentes. Remansit tamen illud caput, vel saltem in Magistros alios particulares translatum est, vt singulis annis bis visitent & lustrent sibi nemora subdita, præsentibus custodibus & satellitibus cuiusque nemoris: vtq; facti diarium, de lustratione, & de statu scripta conficiant, quæ vocant *Proces verbaulx*, quæ procuratori regio actis interuenientibus transmittant, vt si quid delictum admissum inueniatur, ipse regius procuraror accuratè & suo alioquin periculo prosequatur iuridicè. Vicarius Magistri magni aquarum & nemorum potest si velit, prouincias vniuersi regni perlustrare, & curias in diuersis locis eius generis cogere, illísque præsidere: verùm sine quapiam lucri exactione, vt cauetur art.2. constitutio. Henrici 2. anni 1554. Inhibetur ex cõstitutio. Ioannis regis art.3. ne se immisceant cognitioni aquarum vel syluarum, dominorum, Baronum, & Prælatorum Galliæ, nisi in casu negligentiæ, quo casu etiam per præuentionem Henrichus 2. vbi sup. art.30, permittit eos cognoscere de abusu & delictis commissis in syluis nobilium Baronum & Prælatotum. Appellationes verò Subpræfectorum, vt viridariorum, & gruyaiorum, ad Magistrum eius prouinciæ deuoluun-

12 uoluuntur. Est thesauri etiam seu domanii camera, in palatio Lutetiæ creata, inquestarum, quæ supremo iudicio omnes lites quæ per prouocationem ab omnibus iudicibus quibuscunque regni confluunt, determinat & decidit: si de domanio sint aquarum, vel syluarum, iuxta tenorem constitutio. Franc. 1. anni 1543. Si quæstio sit de reditu 25, librarum, aut de censu quinque librarum, vel de vsu & proprietate aduersus Senatus placita aquarum vel nemorum. Sunt & thesauri alicubi etiam sedes & iuridici, à quorum sententiis prouocatio est ad classem illam inquestarum domanii, & ita ad Senatum. De cura nemorum quæ erat inter Romanos & alios diximus iam lib. 3.
13 istius Syntagm. cap. 16. Alia species iudicum mercatorum, est arbitrorum: statuit namque Franciscus 2. mense Augusti 1560. in fauorem mercatorum & commerciorum, ne negotiatores litibus retinerentur penè immortalibus néve à negotiationibus distraherentur, vt pro negotiis negotiationem respicientibus, non cogerentur mercatores inter se contendentes coram ordinariis litigare, sed compellerentur arbitros eligere tres, vel plures impari numero mercatores, vel alterius generis si res exigeret: quorum sententia eius esset efficaciæ & effectus, cuius sunt transactiones aut suprema curiarum iudicia, nulla relicta spe intercedendi, seu vt dicunt opponendi, vel prouocandi. Et vt hanc iudices regii tenerentur quandocunque fuissent requisiti, executioni demandare summariè & de plano sine strepitu iudicii, perinde ac si per eos lata esset: Et si quando controuertentes non possent, vel nollent conuenire de arbitris, eo casu posset iudex competens præfigere dilationem nominationi vel electioni per litigantes faciendæ, qua elapsa ipse posset nominare & eligere, nulla ea de re admissa prouocatione.

De Iudicibus summis & inferioribus ærarii Gallici. Cap. 38.

1 *AErarij Gallici tres summæ curiæ.*
2 *Oblationum curia,* Generaux des aides, *& eius notio.*
3 Esleuz, *officiarij curiæ oblationalis: eorúmque iurisdictio & cura. & nu.* 4.
5 *Salinariorum & antigraphorum cura & iurisdictio in Gallia. & nu.* 6. *&* 7.
8 *Magistri portuum, viarum, & limitum, iurisdictio.*
9 *Irenarcharum munus.*
10 *Rationalium curia, & eius iurisdictio.*
11 *Monetalis curia,* Chambre de monnoyes, *& eius notio, & subpræfecti.*

1 TRES summas curias in Gallia inuenio de ærario principis iudicantes, curiam oblationum, rationalium, & monetalem. De singulis pauca admonebimus, & de aliis curiis quæ ad has ratione ærarii regii accedere vi-
2 dentur. Curia oblationum[a] dicitur *Cour des aides ou Generaux des aides.* Istius curiæ antiquior quàm à tempore Henrici 2. fuit institutio. Cæterùm, is mense Martii 1551. & Maii 1552. officia in ea constituit, iurisdictionemq; fixit, vt cognosceret de indictionibus & superindictionibus, quas vocant *Tailles & creues*, de gabellis, seu salinarum vectigalibus, oblationibus vectigalibus aliis soluendis in egressu vel ingressu regni, vocant *Traites foraines*, traiectionibus mercium, æquipollentiarum, seu transmutatis tributis mutui regii, quod vocant *Emprunt.* de salario quinquaginta millia militum peditũ, de transuectionibus per Ligerim, de facultate transuectionis mercium, de

a de oblationib. tractat. à nobis inuenies, lib. 5. Syntag. c. 6.

concessionibus seu largitionibus regiis, de munitionibus & præsidiis, de
contractibus factis inter publicanos ratione subsidiorum, de fori vinarii ve-
ctigalibus: tum in primis actionibus, tum etiã in vltima consertatione & vl-
timo iudicio[a]. Antea non ita fuit ampla iurisdictio ex constitutione Ludo-
uici 11. anni 1500. & Ludou. 12. *Touchant la iustice des aides*. Huius curiæ veluti 3
officiarii appendices sunt, qui electi dicuntur, *Esleuz*, quibus commissa est
quodammodo lustratio prouinciarum & peræquatio, & inquisitio, qui sunt
qui indictionibus obnoxii esse possunt, quive immunes sunt, & feuda ha-
bent quæ omnia describunt & descriptiones mittunt ad Senarchum proxi-
mum, & ad rationalem curiam. Sicque despiciunt separatim, nũ suprà quàm
oporteat indictio fiat prouincialibus quibusdam, num peræquatio collecta-
rum iniusta sit, quas fraudes commiserint exactores, num supra quam indi-
ctum sit, exactum fuerit. Iudicant isti summariè & sine prouocationis spe,
adhibitis secum aduocatis & gradu insignitis numero quinque de superin-
dictis, vsque ad summam decem solidorum, & de expensis, vsque ad 40. Ex-
tat de his & aliis capitulis eius muneris, constitutio Henrici 2. mensis Apri-
lis anni 1557. hoc enim munere putarunt distributionem summarum indi-
ctarum populo per regem iustius fieri posse, referentibus electis qui adsunt
distributioni quos vocát Alimpos, quæ in quaque prouincia cognouerint[b]. 4
Iniuncta etiam eis cura viarũ & pontium, datáque potestas, vt si reparatione
aliqua indigere videantur, possint cogere ad refectionem & collationem
sumptuum dominos qui res possident, vel iuxta sunt. Sed & ipsos dominos
locorum, qui portoria & vectigalia capiunt loci, vsque ad summam 20. li-
brarum annuatim impendendarum, pro refectione, sumptibúsque eius coa-
ctionis moderatis, vsque ad 25. aut 30. solidos, prouocatione iuridicis præsi-
dialibus reseruata[c]. Inter oblationalia salis vectigal annumeratur. Quam- 5
obrem Salinarii seu præfecti horreorum salis regii & eorum antigraphi, vo-
cati *Grenetiers & contrerolleurs*, creati sunt officiarii regis perpetui, qui cogno-
scerent & iudicarent de salis propolis, qui emunt vt iterum vendant salem,
de fraudibus eorum, de falsis salinariis, sociisque & receptatoribus eorum,
quos & inquirere, iubere comprehendi, & damnare secundùm amissi quali-
tatem possunt. isti & ius perquirendi habent per priuatorum domos, & in-
quirendi quantum salis quisque possideat, ne prẹter vsum necessarium com-
parauerit. Si quid in emptione quoque salis peccatum sit, si breuia non sint
veritati venditionis conuenientia, & plus quàm scripto venditorum conti-
neatur detulerint, animaduertunt, etiam coercitione corporali, iurisdictio-
néque ordinária. Item & de aliis negotiis iudicant, quæ vel de mensuris,
contumacia, vel fraudibus similibus circa salis negotiationem suboriri pos-
sunt, exceptis personis vicariorum seu locumtenentium & custodum refor-
matoris gabellarum, quæ pro criminibus iisdem reiiciuntur ad cognitio-
nem reformatoris[d]. Præscribit constitutio Ludouici 12. art. 50. & 52. quomo-
do isti granetarii seu præfecti horreorum regiorum salis, debent assidui esse
in loco horreorum, & adesse venditioni & traductioni salis, retenta modio-
rum distractorum præscriptione, cuius exemplar transmittant ad curiam o-
blationalem. Vetatúrque illis ne munus suum soli sine antigraphis obeant,
ne negotientur, nec quippiam oneris propria authoritate sali imponant, quę
sanciuit Franc. 1. constitut. *Sur le faict des aides & gabelles*, artic. 36. 39. 40. 52. Si
quid autem isti peccauerint, statuit notionem esse curiæ oblationalis, non
alterius. Expuncta sunt horum præfectorum horreorum salis officia, apud 6
Petragoricenses, Pictones, Xantonenses, Rupellanos, Angolismenses, Le-
mouicos, ex contractu & pactione inita certis legibus cum Principe, vt li-
quet ex constitutione Henrici 2. mensis Octobris 12. die anni 1549. item a-
lia extraordinaria temporalia edicto eiusdem mensis Septembris 1555. Istis 7
præfectis sunt similes officiarii, alibi dicti conseruatores paludum, ex quibus
sal con-

a vide Rebuff. lib. 1. Ordinat. reg. tit. 20.

b constit. Ludoui. 12. *Touchant la iustice des aides*, art. 36. Franc. 1. constit. *sur les Aides, tailles, & gabelles*, art. 4. & 7.

c dicta constit. Henri. 2. an. 1557. art. 6.

d de his est constit. Franc. 1. *sur le drois de gabelle du sel.*

ſal cōficitur: qui iuriſdictionem ſimilem exercens in proprietarios,negotiatoresq́; ſalis paludalis,& eorum operarios,& mercatores: de omnibuſq; delictis & controuerſiis ea de re inter illos ortis cognoſcunt, & de cauſis appellationum deuolutarum à ſingularibus ſeu particularibus ſuſceptoribus, antigraphis, aliiſque particularibus officiariis paludum, quas decidunt vltimo iudicio, vocatis in conſilium viris idoneis, vt docet conſtitutio Franciſci 1.anni 1545.
8 Ad oblationum cauſam quodammodo pertinere videntur, quæ colliguntur ex vectigalibus mercium exportatarū regno,& importatarum in illud:quas vocāt conſtitutiones *Droict de traitte & impoſition foraine*, & aliquibus dicitur *Receuë*, aliis *droict de receuë*, *droict de hault paſſaige*. Cui iuri ne fraus fieret, néve prohibita exportarentur in regna aliena, néve extranea in præiudicium regni importarentur, Iudices & adminiſtri in limitibus regni appoſiti ſunt,illíque dicti Magiſtri portuum, pōtium, & viarum, ſeu limitum. Habent ii munus & curam limitum traiecti. Limenarchis ſimiles & Irenarchis:ſed qui limitatam habeant poteſtatem eámque ciuilem, non militarem,nec qualem habuerunt Duces limitanei[a]. Singulis Magiſtris portuum,pontium,& traiectionum datur Princeps muneris,ſeu locum eius tenens & vicarius generalis,ſuſceptor,vel exactor,aut quæſtor vectigalis impoſiti per Principem ſingulis mercibus,curioſus ſeu viſitator generalis,procurator Cæſarianus ſeu fiſcalis,actuarius ſeu exceptor,ponderator,menſurator,calculator, ſigillator,commentarienſis, quem vocant *geolier*,in domo vbi eius Curiæ ſedes ſeu auditorium cōſtituitur, item ſex vel plures obſeruatores ſeu cuſtodes locorum quà tranſuectio fit.Iudicat hæc Curia in prima actione de cauſis illis domanii foranei, de traductionibus & tranſuectionibus mercium, auri argenti facti vel infecti,armorum:rerum ad bellum pertinentium,prætioſiorum equorum vel mulorum,ſi contra legem à Principibus impoſitam quid inducatur vel educatur, vel fraus in vectigali fiat. Ius quoque illis eſt,exploratores regni,errones,tabellarios extraneos præhendendi,& ducendi ad Ducem limitaneum,vel ad Rectorem illius prouinciæ, vel ad eius vicarium vel Supræfectum cum literarum faſciculis penes illos compertis.Prohibetur illis nominatim,ne inter iudicandum interlocutoriè vindicias, quas vocant *main leuée*, dent mercium præhenſarum ſub cautione vel fideiuſſione,ſed diffinitiuè iudicent, num in commiſſum inciderint merces, vel malè fuerint captæ & retentæ. idque propter dolos etiam horum Iudicum,qui,ſi liceret interim vindicias dare,compoſitione pecuniaria commiſſi ius eluderent. Relicta tamen prouocandi libertas à iudiciis iſtorum ad Senatum immediatè. Extat de his omnibus Henrici 2. conſtit. 14. Nouemb.anni 1551. Atque de rebus quæ obnoxiæ ſunt vectigali huiuſmodi, & de forma antiqua alia exigendi, extant conſtitutiones Franciſ. 1. anno. 1541.1542.1543.Henrici 2:menſis Septem. 1549. Verùm latiùs proſpectum eſt per dictam conſtitutionem 1551. Et præmia etiam conceſſa officiariis, vt vigilarent diligentius circa traiecta. Data námque tertia pars commiſſorum & multarum inter officiarios diuidenda:videlicet inter ſuſceptorem, viſitatorem, procuratorem generalem, actuarium, ponderatorem, menſuratorem, calculatorem, ſigillatorem, commentarienſem & cuſtodes. Et certè merentur quidem,ſi officio probè fungantur: ſed vereor ne plures eius muneris adminiſtri, malint totum quàm tertiam partem, & diteſcant ex compoſito, & aliquo dato vel retento iniuſſu principis plura egredi vel ingredi permittant,quàm deſcribant. Eget admodum viris bonis & diuitibus hæc cura,maximè ob ſecuritatem negotiatorum & viatorum. Audiui enim aliquando,in regnis quibuſdam Limenarchos, quibus redditur ratio pecuniæ tranſlatæ vel mercium exportatarum & importatarum, vel per ſe prædam earundem agere,vel iubere agi. Quod in contumeliam regum conuertitur. Et niſi proſpiciant, vt latronum authores & participes in ſuſpitionem alia-

[a] de quibus nos alibi.

netales & præpositi, item generales monetæ iudices Parisiis perquirunt diligenter & emendát, si quid aurifices, tractores auri, numularii: argẽtarii seu mensarii collybistæ, quos vocant *changeurs*, vel alii qui metalla tractát, quippiam in fraudem legis monetæ præscriptæ admittant: si radant, aut minuát è põdere, prouocatione à Magistris ad solos curiæ monetalis iudices permissa, vt constat ex constitutionib. Henrici 2. mensis Nouemb. 1548. & Augusti 1555. Iudicabant generales monetæ, vel saltem vocabantur, vt interessent iudicio in litibus monetarum, ex prædicta constit. Francis. 1. *sur le faict des monoyes* art. 74. Quare & iudicabant de omnibus monetis regalibus, abusu, delictis commissis à Magistris, custodibus, prępositis, probatoribus, incisoribus anticustodibus, operariis seu percussoribus monetæ, de collybistis, purgãtibus, separatoribus, tractatoribus auri argentíve, minerariis, collectoribus arenarum auri, aurificibus, celatoribus, staterum factoribus, & aliis negotiantibus circa monetam, de litibus & controuersiis eorum: & iure concursus, & per præuentionem Senarchorum & bailliuorum, de falsa quoque moneta. Eadem iurisdictionis prærogatiua gaudebant Magistri & præpositi monetariorum, in locis sibi commissis, reseruata tantùm prouocatione ad curiá summam generalium monetalium. Verùm constitutione comitiorum habitorum Aureliæ art. 41. circuncisa est hæc potestas, & tantùm reseruata cognitio & iudicium pixidum monetalium huic curiæ, directióque & ordinatio monetarum. At delictorum & abusuum circa monetam discussio, decisio siue per ipsos monetarios, siue per adulterantes monetam, delata est Senarchis vel eorum vicariis seu subpræfectis. Qui voluerit de monetarum legibus singularia cognoscere, videat quæ diximus lib. 36. Syntagm. c. 2. de falsa moneta.

De Arbitris & Compromissariis. Cap. 39.

Lib. 4. P. tit. 8. Lib. 2. C. tit. 55. Lib. 1. Decre. tit. 43. Lib. 1. Sex. tit. 22.

1 *Arbitria ad similitudinem iudiciorum.*
2 *Arbiter quis.*
3 *Arbitrorum distinctio, & species.*
4 *Arbitrium quid. & diuisio arbitriorum. num.* 6.
5 *Arbitrij & iudicij differentia. & nu.* 15.
7 *Amicabilis compositor vt differat ab arbitro.*
8 *Compromissum quid apud Græcos.*
9 *Compromittere de quibus liceat: & quibus. nu.* 10. 11. 12. & 13.
14 *Arbitrij compromittendi formula. & seq.*
15 *In compromissum quæ veniant.*
16 *Arbitrandi dies an proferri ab arbitro possit.*
17 *Arbiter duo vel plures quando alium vel tertium eligant.*
18 *Compromisso faciendo quæ clausulæ apponi debeant.*
19 *Arbitrij dies labitur à tempore acceptati per arbitrum compromissi.*
20 *Arbitrium nemo cogitur suscipere, susceptum tamen cogitur & quando exequi.*
21 *Arbitri sententia qualis esse debeat, & an possit retractari.*
22 *Citatio coram arbitris, perinde ac coram iudicibus.*
23 *Arbitri qui esse possunt.*
24 *Arbitrorum finis, & ratio, & supra iudices fauor.*
25 *Arbitrium an valeat ex compromisso sine pœna.*
26 *Pœna arbitraria, & compromissi quando committitur.*

27 *Arbi-*

27 *Arbitrorum sententia quando impunè reducitur ad arbitrium boni viri. Et seq.*
28 *Dolus consilio officit arbitrorum sententiæ. Et num idem in dolo reipsa commisso. Numer. 29.*
30 *Arbitrorum sententia à quo iudice sit executioni demandanda.*
31 *Præscriptio interrumpitur per contestationem coram arbitris.*
32 *Arbitria quomodo in Gallia obseruentur.*
33 *Arbitriorum seruandorum rationes. Et nu. 34.*
35 *Arbitri apud Athenienses, Iudices & compromissarij diuersæ potestatis.*

QVIA lites arbitrorum & compromissorum sententia 1
dirimit, & ad exemplum iudiciorum compromissa reguntur[a], de arbitris pauca admonere oportet. Arbiter 2
generali significatione is dicitur, qui libera sententia
quod sibi videtur aliqua de re explicat: & inde arbitrari, libera voluntate aliquid declarare[b]. *Arbiter*, inquit Festus, *dicitur iudex quòd totius rei habeat arbitrium & facultatē. arbitrarium, cùm adhuc res apud arbitrum geritur. arbitrium dicitur sententia, quæ ab arbitro statuitur.* Iudicis autem nomen à iudicio mentis, vt
arbiter priuatus & publicus esse potest. Sic enim dicimus furiosum pupillū
carere animi iudicio[c]. Ita & sententia, quod arbitratum est, dicitur[d]. Inuenies inter interprætes, synonima pro arbitrio, laudum, arbitramentum. quæ
quamuis non sint verba polita, tamen tibi aperient sententiam eorum quæ
in iure tractantur. Verùm non omnis arbiter in iure, est ad lites alienas mo- 3
re iudiciali componendas electus à priuatis. Et proinde differentia arbitrū,
& arbitriorum adhibenda est. Alij namque dicuntur iudices dati à Magistratibus seu delegati, arbitri quoque[e]. Item arbiter dicitur, qui moderator
& dispensator liber rei suæ constituitur[f]. Dicitur & arbitrium generaliter
boni viri, iudicis æqua sententia: hoc est, id quod bonus & probus seu iustus
vir statuere debet, non cuiuslibet praua sententias. sed incorruptum animi
iudicium, quod pendet ex religione iudicantis[h]. Quare & arbitrium tutelæ,
dicitur iudicium quod pendet ex arbitrio iusto iudicis, secundùm ea quæ
proponentur[i]. Et arbitrariæ actiones, quæ liberam habent, sed ex eo quòd
legitimum est, electionem, quæ & refertur ad arbitrium iudicis[k]. Quomodo
autem in tribus versetur arbitrium iudicis circa arbitrarias actiones, docet
Iason ad l. in actionibus num. 8. de in lit. iuran. P. Aliud genus arbitrorum, in 4
electis versatur per contendentes, litis decidendæ causa. Et ita arbitrium, est
facultas sententiæ dicendæ de aliqua re, à priuatis priuato concessa[l]. Dico à
priuatis priuato concessam: vt distinguam arbitrium quod datur iudici dicendæ sententiæ authoritate publica in priuatos. Item vt excludam authoritatem iudicandi prorogatam interdum à priuatis, dum consentiunt in eū
qui iurisdictionem quidem habet, sed non in consentientes[m], qui tamen se
iurisdictioni eius subiiciunt scienter, ratione cuius consensus Iudex efficitur
proprius, non arbiter. Possunt tamen consentire in alienum Iudicem, tanquam in arbitrum: sed alia est causa eius, quàm quando consentiunt in non
suum Iudicem, & tanquam in ordinarium[n]. Priuatorum quippe consensus
non tribuit iurisdictionem ei qui non habet, vt is cum authoritate publica
iudicare possit, aut cum pari efficacia[o]. Et interest ita inter arbitrium, quod 5
Iudicis potestatem à publico & dictionem iuris habet, & arbitrium eius qui
habet à priuatis, illúdque liberum. Nam Iudex arbitrium suscepit publicum
à quo non potest vllo modo discedere[p], & secundùm iuris decreta, quorum
executor est[p], iudicare tenetur[q]. Et arbiter, prout ei bonum videbitur, iudicat[r]. Quod tradit his verbis Cicero[s], *Aliud est Iudicium, aliud arbitrium: iudicium est, pecuniæ certæ: arbitrium, incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus, aut amittamus. At arbitrium hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum*
quantum

a l. 1. & l. quamuis 37. de recep. arbi. P. vide Iaso. in l. ex hoc iure, nu. 45. de iusti. & iu. & ad l. nec quicquam, nu. 5. de offi. procons. P. & in l. debitoribus, n. 4. de re iudic. P.
b l. si quis arbitratu, de verb. oblig. P.
c l. cùm prætor, de iudic. P. cum simil.
d l. inter Castellianū, l. 49. de recep. arbi. P. cum simil.
e l. arbitro, l. 9. & seq. si quis cautio. l. 1. C. de pedane. iudi.
f l. in re mandata. C. manda. cum similib.
g l. hæc venditio, de contrah. empt. P. l. in proposita. pro soc. in P.
h l. quæsitum, de testib. P.
i tit. Arbit. tute. C. lib. 5. tit. 51.
k l. 1. & 3. §. fin. l. 1. dec, 4. de eo quod cer. loco P.
l facit ca. à iudicibus 2. q. 6.
m l. 1. & 2. de iud. P.
n l. si quis ex consensu, de Episco. aud. C. l. ait prætor. de re iudic.
o l. priuatorum. de iurisd. om. iudi. C.
p l. 2. §. post originē, de orig. iur. P.
q l. nemo, de senten. & interlo. om. iud. C.
r in l. qualem autem sententiam, 22. & l. item si vnus, 19. §. Pomponius. de recep. arbit. P.
s Ci. c. pro Coune.

6 *quantum postulauimus consequamur.* Disputat & Iason, num arbitri habeant aliquam iurisdictionem vel notionem[a]. De Iudicum arbitrio hîc nô fiet mentio, sed de aliis, quorum in summa, *duo sunt genera*[b], *vnum eiusmodi vt siue æquum sit, siue iniquum parere debeamus*[c]. *quod obseruatur,* inquit Proculus, *cùm ex compromisso ad arbitrum itum est. Alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitratum redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.* Breuius, arbitrorum horum alius dicitur ex compromisso: alius sine compromisso. Compromissio habet secundùm nominis notationem vtrinque & vnâ factam promissionem vel sponsionem, de sequenda sententia arbitri in quem conuentum est, pro determinatione negotii commissi. Sicuti conuentionem dicimus, in vnam sententiam consensum[d]. Is autem dicitur propriè arbiter, qui recepe-rit arbitrium (siquidem arbitrium pro commisso, & tota negotii cognitione & sententia vsurpatur promiscuè[e]) & qui iudicis partes suscepit, finemq́ue
7 sua sententia controuersiis se impositurum pollicetur[f]. Differt ita ab eo quem dicunt amicabilem compositorem, in quem non compromittitur, & qui iudicium non suscepit dicendum, sed qui experitur, num spontè possit ad pacem contendentes reducere. *Quod si,* inquit Vlpianus, expedio[g], *hactenus interuenit, vt experiretur an consilio suo vel authoritate discuti litem paterentur* (scilicet contendentes) *non videtur arbitrium recepisse.* Et hanc speciem arbitrii amicabilium compositorum, vocat glossa arbitratum[h]. vocat Iason eos quasi partium proxenetas, in l. si conuenerit, 14. de re iudic. P. quæ species cùm non habeat iudicii formam, hîc etiam omittetur. Verùm eam distingui à compromissario arbitro monet authen. Si verò contigerit[i], de Iudic. lib. 3. C. tit, 1. in illis verbis, *Iubemus sanctissimum Episcopum vel Archiepiscopum locorum, audire causam vnâ cum clarissimo Iudice: vt ambo, aut per amicabilem compositionem dissoluant quæ dubia sunt, aut per annotationẽ in scriptis factam, aut cognitionaliter iudicent*
8 *inter litigantes.* Compromissum vocant Græci ἐπιτροπήν. nam ἐπιτρέπειν est, compromissum pacisci, vsúmque compromissorum, & διαιτητῶν, seu arbitrorum frequentem fuisse apud Græcos docet Demosthenes, & Iulius Pollux. Sed duas species apud illos arbitrorum præcipuè inuenies, aliquos videlicet αἱρετοὺς δικαστὰς electos Iudices, κατ᾽ ἐπιτροπὴν τῆς δίκης, à quorum arbitrio abire tantum licebat re integra. Alterum genus arbitrorum, quos τοὺς κατὰ κλῆρον διαιτητὰς dicebant, id est, qui non delecti à litigantibus, sed delecti publicè Athenis erant, & sorte ad iudicandum vocati: vt ex Equitibus Romæ sortiti iudicaturi Iudices. Et erant Athenis per singulas tribus annuatim electi quadraginta quatuor. Et ita ab illo sorte dato arbitro, appellabatur ad iudices ordinarios, vt constat ex fine orationis Demosthenis, κατ᾽ ἀφόβου. Ait & Vlpianus Sophista, in Commentar. orat. Demosthen. contra Midiam, quod οἱ διαιτηταὶ νόμιμοί τινες ἦσαν δικασταί, quòd arbitri erant legitimi quidam iudices. Plenum com-
9 promissum dicitur tripliciter, 1. quia validum[k]. 2. quia habet doli clausulá[l]. 3. & quia est de omnibus controuersiis[m]: De omnibus enim & de quibusdam tantùm controuersiis compromitti potest in arbitrum[n], nisi nominatim lege prohibeatur. Vt ex Sententia Iuliani Iurisconsu[o]. de famoso delicto ad arbitrium iri non potest, vel de ea re, de qua publicum iudicium constitutum est: veluti de adulteriis, sicariis & similibus, de quibus vetare debet prætor, si compromissum est sententiam dicere, nec concedit dictæ sententiæ executionem. Vindicta enim publica est, & iudicium publicum, cui priuatorum pactis offici non potest[p]. Nec singulis est committendum, quod per Magistratus expediri potest[q]. Neque gladii potestatem priuati habent, sed quibus imperium ex publico datur[r]. Vnde nec priuati iudicare de his possunt quæ vtilitatem respiciunt publicam, qualis est vindicta maleficiorum[s]. Interéstque Reipubl. delicta nocentium palam fieri, & detegi[t]. Sed neque arbitri ex compromisso sententia infamiam facit, quia non per omnia sententia est arbitrium[u]. Idcircò etiam de liberali causa, seu de quæstione libertatis,

a Ias. in l. arbitro, nu. 9. qui satisd. cog. P.

b Proculus. in l. societatem mecum, l. 77. §. arbitrorum, pro soc. P.

c facit l. diem. 32. §. stari, de recep. arb. P. dummodo absit dolus, l. arbitrorú. C. eod.

d l. 1. §. cõuentiones, de pact. P.

e l. Pomponius ait. & l. qualem, de recep. arbi. P.

f l. idẽ Pomponius, l. 14. §. recepisse, eod. P.

g d. §. recepisse.

h gl. in d. §. recepisse.

i sumpta ex §. si verò contigerit. tit. vt differ. iudi. audi. interpellan. allegat. in authen.

k l. idem Põponius, 14. §. si verò. de rec. arb. P.

l l. ita demum, 36. §. f. eod.

m l. si cùm dies. 26. §. plenum, eod. P.

n d. §. plenum. & l. de rebus, 48. eod. P. le pen. & f. eod. C.

o l. non distinguemus, 77. §. Iulianus indistinctè. de rec. arbit.

p l. ius publicum, de pact. P.

q l. non est singulis, de reg. iur.

r l. imperium, de iurisd. om. iudi. P.

s l. ita vulneratus. ad leg. Aquil. P.

t l. cum qui nocentem, de iniur. P.

u l. quid ergo, 13. §. ex cõpromisso, de his qui nota. infa. P.

libertatis, non compromittitur: vt de ingenuitate, de libertinitate, de fideicommissaria libertate. quia fauor libertatis est, vt maiores iudices habere debeat[a]. Accursius etiam tradit[b], non posse compromitti de adscriptitia causa, propter l. ne diutius, de agrico. & censi. lib. 11. C. de causa quoque matrimonii, vt expressè decisum in c. pen. de in integ. restit. apud Gregor. propter periculum quod imminet, ne quis quod Deus coniunxit, velit separare, compromitti non potest, quia nec pacisci potest de ea vel transigi[c]. Nec de populari actione[d]. nec de causis aliis meri vel mixti Imperii[e]. Non de rebus, quibus incapax est qui compromittit: vt si laicus de decimis compromittat[f]. Permittitur autem de controuersia beneficiorum amicabilis compositio, & de electione: sed non arbitrium[g]. Iudicatur & per arbitrum de rebus & controuersiis quæ tempore compromissi fuerunt, non de illis quæ posteà superuenerunt, etiam generali compromisso de controuersiis omnibus facto[h]. Causa quoque restitutionis in integrum per ordinarios, non per arbitros finitur, nisi coram illis mota fuerit incidenter[i]. Non compromittitur etiam de causa criminali criminaliter intentata[k]. Si tamen agatur de eo quod interest ciuiliter, potest compromissum fieri pro eo, vt notat Masuer. tit. de arbitr. ç. 10. Item non valet compromissum. Sed & de re sua nemo arbiter esse potest in forma iudicii. quia & se facere iubere, vel prohibere non dicitur l. si de re sua, 56. de recept. arbit. P. neque quisquam sibi ius dicere in foro contentioso potest[l]. Compromitti porrò potest ab iis generaliter, qui agere & conueniri possunt: & contrà non compromittunt, qui in iudicio esse non possunt, vel eo nomine quo non tenentur. Veluti mulier alieno nomine compromittens, non tenetur pro pœna propter intercessionem[m], pro qua non obligatur[n]. Idipsum in seruo, qui, quia ciuiliter non obligatur, nec conuenitur nec agit[o], neque etiam compromittit efficaciter: neque etiam, si alius liber homo cum eo compromiserit, aduersus eum executio fiet[p], ne claudicet ex vna parte arbitrium[q]. Si pupillus verò sine tutoris authoritate compromiserit, non est arbiter cogendus sententiam dicere: quia si contra eum pronuntietur, pœna non tenetur, præterquam si fideiussorem dederit, à quo pœna peti possit, vt Caius & Iulianus responderunt[r]. Item Præfectus ecclesiæ non potest de causa libertatis eius seu exemptionis, in præiudicium ecclesiæ compromittere[f]. Procurator quoque litis, sine speciali mandato compromittere non potest in præiudicium domini[t]: nisi vel dominus ratum habuerit[u], vel esset procurator cum libera, l. transactione, C. de transactionib. vel procurator in rem suam, Ioann. Andre. in cap. qui ad agendum, in vltim. gloss. de procuratorib. Nicol. Boer. Decision. 233. numero decimo sexto, & numero decimoseptimo. In arbitrio constituendo pœnæ adiectio requiritur, vt cogatur arbiter sententiam dicere[x]. Sicque Prætor in priore parte edicti de arbitris ait, *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit*[y]. Sed non sufficit pœnæ adiectio, nisi quoque accedat compromissum[z]. Et tamen pœna non venit in arbitrium electi, sed est fulcimentum arbitrii, vt etiam arbiter non possit sententia statuere, ne pœna petatur[a]. Dehinc quod actum tantùm est, in compromissum venire sciendum est[b]. Nam vt ait Paulus[c], *de officio arbitri tractantibus, sciendum est, omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum esse. Neque enim aliud illi licebit, quàm quod ibi vt efficere possit, cautum est. Non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet, nisi de qua compromissum est*. Neque arbiter fines compromissi excedere potest. Stricti iuris enim arbitria sunt, & singulari quodam iure inducta. Ita in multis differunt arbitria à iudiciis, & arbitri à iudicibus, quorum plura notat glossa final. C. cùm dilectus, 6. de arbit. apud Gregor. quæ huc non transferam. Adiicitur formæ, vt arbiter diem præstitutum iudicio præferre possit: [illegible] tunc

11 (beside "debeat … compromitti de adscriptitia causa")
12 (beside "positio, & de electione")
13 (beside "quam sibi ius dicere")
14 (beside "mero decimoseptimo")
15 (beside "non possit sententia statuere")

a d. l. non distinguemus, §. de liberali causa, l. 2. de pedan. iudicib. C. c. pen. de in integ. restit.
b Accur. in d. l. non distinguemus, §. de liberali, ad ver. *idē dicendum*.
c c. f. de transact.
d d. §. de liberali. ver. *idem dicendum*.
e Bart. & Accurs. ad d. §. Iulianus indistinctè. l. non distinguemus.
f in c. 3. de arbi. apud Gregor.
g c. ex parte, & c. cùm inter canonicos. de electio. c. nisi essent, de præben. c. cum olim, de arbit.
h l. de his rebus, 51. de recep. arb. P. l. si ita, de an. & ar. leg. P.
i c. pen. de in integ. restitut. lib. 1. decret. tit. 41. vide Iaso. in l. cum procurator. num. 6. de oper. no. nunciat. P.
k d. c. pen.
l l. qui iurisdictioni præest de iurisd. om. iudi. P. l. Iulianus, de iudic. P. l. 1. ne quis in sua cau. iudic. C.
m d. l. non distinguemus. §. si mulier.
n to. tit. ad Velleia. in P. & C.
o l. serui ex delictis, 14. & l. seruus effectus. 19. de actio. P. l. quod attinet, de reg. iur. P. cum simil. l. seruus, 6. C. de iudic.
p d. l. non distinguemus, §. si seruus. & l. licet prætor. 3. §. si seruus, de pecul. P.
q l. si cùm dies, §. pe. de recep. arbi. P. facit l. Iulianus. §. offerri. de actio. emp. P.
r in l. si pupillus, 40. de recep. arb.
f c. cum tempore, §. de arb. apud Greg.
t c. per tuas, 9. de arbit.
v c. contingit, de trāsact. l. mandato. de procur. P. l. certe. §. si procurator meus de præcat. P.
x d. l. non distinguemus, §. 1. de recep. arbi.
y l. 3. §. ait prætor. eod. P.
z l. litigatores, 11. esti suis §§. & l. 12. & 13. eod. P.
a l. quid tamen, l. 15. §. item si arbiter. de recep. arbi. P.
b l. si cum dies, 26. §. plenum. eod.
c d. l. non distinguemus. §. de officio. & §. item si iubeat, de rec. arb. P. c. cùm dilectus, 6. de arb. vide Iason. in l. Aquiliana. nu. 6. 7. 8. 9. de transact. P. & in l. curatores, nu. 10. de offi. procu. Cæsa. P.

tunc enim proferre poteſt vbi formulæ, conſentientibus litigatoribus[a].
16 Quid autem veniat in prolatione diei,& quomodo præferenda ſit, docent l.Labeo,l.30.in princ.& §.1.l.ne in poteſtate, 31.l.diem præferre,32.l. non diſtinguemus,37.§.dies compromiſſi, de recep.arbit.in P. Non valet formula
17 compromiſſi, *vt quod Titio diſceptatori placuerit,id Seius pronunciet*, quia libera facultas arbitri ſententiæ nõ eſt futura.Ita tamẽ valebit,*arbitratu Titij aut Seij fieri*[b]. Solet etiam electio arbitrorum fieri,& in compromiſſo clauſula adiici duorũ,*vt ſi duo diſſentirent,tertium aſſumant Sempronium*[c]. Poteſt & compromitti in duos abſolutè, & ſi nõ conueniãt, poteſt illos Prætor cogere ac tertiam certam perſonam eligere: tutiùs tamen in imparis numeri arbitros conuenitur[d]. quia vix conuenitur poſt ſententias diuiſas in tertium: & duo electi ſimpliciter arbitri,ſine clauſula,vt tertium certum,putà Sempronium eligant,nec ſi non conueniant, poſſunt per ſe tertium eligere. Quia diuiſis ſententiis, quilibet vellet ſuæ ſententiæ ſuffragatorem eligere[e]. Ideò inquit Ioan.Andreas, ſatius fiet,ſi cogantur à iudice de tertio conuenire[f].Poſſunt tamen & volentibus contendẽtibus arbitris tertium deligere,qui tamen amicabilis compoſitoris habebit nomen ſeu mediatoris,non arbitri[g].Quòd ſi in tres fuerit compromiſſum, ſufficit duorum conſenſus, ſi modò tertius præſens fuerit, non aliter[h]. Et plurium ſententia obtinebit[i]. Singularéque eſt,quod refert Vlpianus ex Iuliano,in l.diem proferre,32.§.ſi plures, vbi & glo.notanda ad verbum,*conſenſerunt*,de recc.arb.P.Quòd ſi ex tribus arbitris vnus in quindecim, alius in decem, tertius in quinque conueniret, quinque
18 debere præſtari: quia in hanc ſummam omnes conſenſerunt. Et quia multæ ac perdifficiles quæſtiones naſcuntur de poteſtate conceſſa arbitris, num ſecundùm ius tantùm, vel ex arbitrio iudicare, & quandiu poſſint, ideò in concipiendo compromiſſo proſpiciendum eſt, vt clauſulæ omnes neceſſariæ adiiciantur. Primùm,vt litigantes compromittant pro ſe & ſuis hæredibus.2.Conſentiant in arbitros nominatos, tanquam in arbitros & amicabiles arbitratores,volentes & arbitrium recipientes. 3. Dẽt poteſtatem examinandi negotium, interloquendi, & definiendi iuris ordine ſeruato, vel prætermiſſo, extraordinariè, prout illis melius videbitur, omni die feriato, vel non, omni hora, in omni loco, ſine ſcriptis, in ſcriptis, præſentibus litigantibus,vel abſentibus,vel altero illorum.Item cum poteſtate citandi partes, ad locum,locáque quæ voluerint, contumaciam puniendi, ſententiam interpretandi,corrigendi,& mutandi.4.Quòd promittant ſe obtemperaturos eorum arbitrio & dicto,nec in contrarium dicto vel facto acturos,per ſe vel interpoſitam perſonam, renunciando priuilegiis, legibus, reſcriptis quibus cõtrarium permitteretur, & daretur auxilium contra arbitrium pro ſe & ſuis hęredibus:idque ſub pœna ſtipulata certę ſummę, interdum pro parte regi,& pro parte litiganti ſoluendę, ab eo qui non optemperauerit, vel appellauerit. Et quòd liceat non obſtante illa prouocatione ingredi poſſeſſionem, vel rem habere adiudicatam ab arbitris, propria authoritate. Iuramentum quoque adhibetur, conſeruandi bona fide quę placita erunt.
19 Subinde requiritur pro neceſſitate arbitrii, vt arbitri ſuſceperint arbitrium, & ſciant ſe arbitros:aliter verò non coguntur ſententiam dicere[k]. Et ſic tantùm tempus arbitrandi compromiſſo adiectum, incipit currere à tempore quo pręſentibus & acceptantibus arbitris compromiſſum fit,vt notant Petrus de Ferrar. in tit. de libello quo agitur ad pœnam ex compromiſſo, ad ver. intra duos mẽſes, & plures eius ſententię Doctores citatos inuenies apud Nicol. Boerium,deciſ. 233.num. 1.& 2. Nemo porrò cogitur arbitrium
20 ſeu compromiſſum recipere. Cęterùm,qui ſemel receperit, ſi nolit negotium finire,cogitur per iudicem ſententiam dicere: non enim æquum viſum eſt,cum qui vel iam negotia tractauit, & intima nudauit, & ſecreta aperuit eludere arbitrium, vel ob gratiam,vel ob ſordes, vel aliomodo corruptum.

SSS ſſſ

a l. arbiter ita ſumptuſ.38.de recep.arbi.P.vide Boer.dec. 233.nu.19.& ſeq.vbi tractat materiam prorogationis diei arbitrii.

b l. item ſi vnus, 19. §.item Pomponius de rec.arb.P.

c d.l.item ſi vnus,§.ſi in duos.

d d.l.item ſi vnus, §. principaliter, c. c. ſpeciali de appel. c. 1.de arbit.

e c.innotuit, & ibi And.& Panor.eo. Pano. in conſil.64. Angel.conſ.84.

f Io.And.in d. c. innotuit, & adfert rationes.

g c.cum à nobis,iuncta glo.ad ver. mediatorum de arbit.

h l.ſi in tres,20. & l. ſicut tribus, 21. de rec.arbi.c.1.de arbi. c.1. & 2. eod. tit. in Sex.

i l.diem proferre, 32. §.& ſi plures,& l.item ſi,§.fin.& l.ſeq. de rec.arb.P.argu.l. quod maior pars ad municip.

k l.1.§.tametſi, & ibi Bald.de rec.arbi.

ruptum[a]. Cogit autem superior iudex inferiores se, arbitros, non qui sunt in
pari aut maiori dignitate[b]. Et in Gallia, contra morosos arbitros impetrantur
mandata seu rescripta ad libellos ea de causa porrectos, à Curia Senarchi,
in forma communi: qua mandatur arbitrio vel arbitris, vt in causa procedant:
alioquin is, cuius interest accelerari iudicium, curabit eius authoritate
vocari in ius & arbitros & litigantes seu compromittentes, vt videant
& audiant declarari nullum compromissum, & litem veniant defensuri coram
Senarcho, in eo statu quo est vel erat die vocationis seu adiornamenti,
vt ait Massuetus, tit. de arbitris, §.13. incipiente, Item si arbitri. Non cogetur
tamen dicere sententiam, si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit: si
cum infamauerint litigatores, si spreta eius authoritate ad iudicium vel ad
alium arbitrium ierint, mox ad eum redierint. Vlpia. in l. sed & si in seruum,
9. §. fi. & l. litigatores, 11. Paul. in l. vel ad alium, 10. de recep. arbi. P. Repetit
Vlpianus in l. licet autem, l. 16. cod. tit. causam, si infamatus sit a litigatoribus:
addit insuper, aut si inimicitiæ capitales inter eum & litigatores ortæ
sint: si ætas aut valetudo posteà contingens ei id munus remittat aut
occupatio negotiorum propriorum, aut profectio vrgens, aut munus aliquod
Reip. causa. Addit & Paul. & l. & si qua posteà, l. 17. Nec si qua incommoditas
posteà post susceptum arbitrium ei incidat. Sed & si plures sint, qui
arbitrium receperint, non vnus cogendus erit sententiam dicere, sed aut
omnes aut nullus[c]. Nec omnes quidem si vnus ex litigatoribus bonis cesserit[d]:
si sacerdotium obuenerit arbitro, & post arbitrium non susceperit: si de
negotio transactum est, vel res de qua compromissum est interierit, nisi aliquid
litigantium in hoc casu intersit[e]: vel si dies sint feriati, in quibus non
cogeretur ipse Iudex sententiam dicere, præterquam si dies exitura sit[f]. item
si finitum sit compromissum, ipso die, morte, tempore, acceptilatione, iudicio,
pacto[g]. Sententia verò quam cogitur dicere, libera quidem est[h], sed talis 21
esse debet, per quam lis finiatur, de quo videnda l. non distinguemus, §. quæsitum
est. de rec. arbit. Et ita dicere sententiam existimamus eum, qui ea
mente quid pronunciat, vt secundùm id, eos a tota controuersia discedere
velit[i]: siq; de omnibus compromisso contentis iudicauit[k]: quę pronuntiata
definitiua arbiter esse desinit, nec eam mutare aut corrigere postea potest[l],
ante diffinitiuam autem, potest: & circa accessoria posteà etiam cognoscere,
vt examinat gloss. in l. quia arbiter, 24. de recep. arbit. P. Quærunt autem 22
plures, num vocatio debeat fieri litigantium coram arbitris qui receperunt
arbitrium, & cognoscere volunt de negotio compromisso. Et placuit arbitros
posse citare seu vocare absentes[m], vel ad comparandum, vel ad edendas
defensiones, vel alia iudicialia facienda, quod ad iudiciorum formulam
compromissa sint. Et ita coram arbitro contestatio fit, testium productio, examinatio,
& alia similia iudicialia valida efficacia, & probantia: dum modo
is sententiam dixerit in cuius personam compromissum est: non aliter,
vt ait Vlpia. in l. compromissis, 50. de recep. arbit. P. Et dummodo arbitrorum 23
personæ tales sint, in quas compromitti possit, quales sunt omnes qui
speciali annotatione legum non prohibentur. Sic Pædius & Pomponius, referente
Vlpiano, responderunt, parui referre ingenuus quis, an libertus: integræ
famæ quis sit, an ignominiosus: tales enim eligi possunt, sicut filiusfamilias[o]
etiam in re patris[p]. Est enim hæc iurisdictio vel potestas concessa iudicandi,
ex consensu vtriúsque partis. Verumtamen prohibetur iure, esse Iudex
vel arbiter seruus[q]. Neque in pupillum furiosum, surdum, mutúmve
compromittitur[r]: neque minor arbiter fit 20. annis ex lege Iulia[s], saltem ex
aliis legibus omnino minor 18. annorum[t], non mulier[u]: nisi sit consuetudo
contraria probata[x]: nec dominus rei, de qua compromittitur[y]. Item qui iudex
sit, arbitriũ recipere eiusdem rei de qua iudex est, in séve compromitti
iubere, prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit, non est danda pœnæ per-

a d.l.3.§. tametsi, de de recep. arbitr. P.
b d.l.3.§.fin. & l.4. & 5. eod.
c l. item si vnus, 19.§. 1. de recep. arbi. P.
d d.l. Pædius, 6. §. in seruum, & d.l. item si vnus, vbi ratio.
e l. non distinguemus, 37. §. sacerdotio, eod. l. omnes, C. de episco. & cler. §. 1. vt cler. apud prop. episc. con. in auth.
f l. ideò Pomponius, 14. §. fi. & l. si feriatis, 41. de recep. arb. P. iunge l. omnes, C. de fer. l. 1. eod. P. l. sed & si dies, de iudic. P.
g l. non distinguemus. §. summa rei, de arbitr. P.
h l. qualem, 22. eod.
i l. dicere sententiam 23. eod.
k l. qui tamen, 25. eod.
l d.l. dicere. §. fi. & l. quia arbitri, 24. eo. l. quod iussit, & l. iudex posteaquam, de re iudica. P.
m Bald. & Alberi. in l. sed interpellatur, §. 1. per illum textũ. de recep. arbit. in l. sancimus, C. eod. Boer. dec. 283. nu. 38. 39. copiosé.
n l. Pædius. l. 7. de recep. arbi.
o l. sed & filiusfamilias. 5. eod.
p l. quinetiam, 6. eod. l. in priuatis, de iudic. P.
q l. cùm Prætor, eod. l. Pædius. §. in seruũ de recep. arbit. P.
r l. sed & si in seruũ, 9. de recep. arb. P.
s l. cum lege Iulia, 46. eod.
t l. cùm Prætor, §. fin. de iudi. P. l. quidam, de re iudi. P. c. cùm vicesimum, de off. deleg.
u d.l. fi. vbi ratio, C. de arbit. l. cùm Prætor, de iudic. P. diximus paulo antea, quæ & quando iudicare possent.
x c. dilecta, de arbitr.
y l. pen. de rec. arb. P.

næ persecutio[a]. Nihil tamen prohibet, quin ipse iudex ordinarius tanquam arbitrator seu amicabilis compositor, possit arbitrari etiam in causis suæ sedis, sed non tanquam arbiter compromissarius[b]. Et ita etiam de consuetu-
24 dine seruari notauit Accursius[c]. Finis & rationes arbitrorum sunt eius generis, ac iudicum: & præcipua litium determinatio, vnde effectus propè pares. Sed magis videntur leges detulisse arbitris quàm iudicibus, ex eo, quòd per arbitros, ordo iuris, qui maximè solet litigatores enecare, & pecunias ex marsupio exhaurire, circunciditur, & breuiores fiunt decisiones. Neque immunem à pœna compromisso adiecta respondit Paulus, qui postquam compromisit, relicto arbitro in iudicium coram ordinario Iudice aduersarium vocauerit[d]. quinimò etiam hodiè, si constet de compromisso per literas ipsius arbitri, & aduersarius vocatus excipiat de compromisso coram ordinario, Iudex debet remittere ad arbitrum electum litigantes. Et hoc iure vtimur, si arbitrium factum fuerit in forma pœnæ & iuramenti: non autem,
25 si ad arbitros, vt ad amicabiles compositores tantùm, itum est[e]. Tuetur enim Iudex ordinarius, arbitrorum compromissa & arbitria, si ea legitima sint. Iure tamen ciuili antiquo, nulla vis erat arbitrii, si compromissum non esset pœnali stipulatione suffultum, neque etiam tunc ex compromisso exceptio nascebatur rei iudicatæ, sed pœnæ petitio[f]. quamuis si stipulatio stati sententiæ adiecta fuisset simpliciter, incerti actione quanti interfuisset ageretur[g]. Iure tamen Codicis, exceptio rei iudicatæ datur, in tribus casibus: si post sententiam arbitralem litigantes tacuerint per decem dies sine controuersia: aut si se sententiæ subscripserint, vel expressè aut tacitè probauerint eandem: aut si de seruando compromisso iurauerint[h]. quod tamen iuramentum prohibitum fuit adhiberi compromissis iure Nouellarum, statutúmque nullum sic fieri posse arbitrum, vt cum sacramenti religione iudicet, sed pœnam statui posse, qua præstita liceat à iudicatis recedere[i]. Recipit tamen ius Pontificium hoc iuramentum, & firmat per se promissa sine
26 pœna numaria[k]. Itaque iure antiquo & Codicis, nulla erat prouocatio à sententia arbitrorum, & ex compromisso iure facto, propter metum pœnæ[l], quia ea soluta recedi poterat à sententia[m]. Et ideò tantùm dabatur actio, vt nunc etiam contra contumacem, pro pœna consequenda, etsi dolo malo non obtemperasset[n]: nulla data exceptione, siue benè siue malè iudicatum fuisset, & sine spe reducendi sententiam ad arbitrium boni viri[o]. Quia sibi imputare debet qui compromisit, & ita minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. Committitur & pœna compromisso inserta & debetur per eum, per quem factum erit quominus arbiter arbitretur, & quando, nisi in præsentia litigatorum sententia ferri potest: si enim dictum est, vt etiam in absentia eorum pronuntiari possit, per eum qui abest stetisse tamen non videtur[p]. Sed adhibenda distinctio huic contumaciæ, Iuliani & Pegasi, quam refert & explicat Papinianus, in l. si cùm dies compromissi, l. 26. §. si arbiter iussit, & Pomponii in l. arbiter calendis, 45. & l. arbiter ex compromisso, 55. de recept. arbitr. P. Item pœnam debet qui soluendi præcepto arbitri moram fecit, cum distinctione l. si cùm dies, 26. §. fina. l. vtique, 27. & l. Celsus, 28. cum suis §§. & l. sequen. & l. fina. de recept. arbitr. P. Et qui omisso arbitro ad iudicem ordinarium redit: pœnam de-
27 bet[r]. Ex causis tamen quibusdam, contra sententiam arbitrorum exceptionem dari præter regulam generalem & alia ratione placuit, & ad arbitrium boni viri sententiam esse reducendam. vt si arbiter ex certis causis inimicus factus, manifestè ante sententiam apparuit, & testationibus etiam conuentus fuerit ne sententiam diceret[s]. Item si sordes, vel euidens gratia eorum qui arbitrati sunt interuenerit, doli exceptio datur, potissimùm quando doli absfuturi clausula compromisso apponitur, quæ facit arbi-

SSSsss 2 trium

a l. sed & si in seruum, §. si quis iudex, eod. ca. infames, §. si quis, 3. q. 7.
b c. causam, de electio. c. cum tempore, de arbit. apud Grego.
c Accurs. ad d. §. si quis iudex, l. sed & si in seruum, de rec. arbi. P.
d l. si quis rem, eod.
e Masuer. tit. de arbit. §. 1. in praxi.
f in l. 1. de recep. arb.
g l. diem proferre, 32. §. fin. eod. P.
h l. ne in arbitris, & l. pen. C. eod.
i §. quia verò multæ. de iudicib. in auth. auth. decernit, de arbit. C.
k c. 2. & c. per tuas de arbit. ca. quod licet, 22. q. 1. Et hoc ius seruandum tradit Panor. in c. 2. de arbit. Bald. in d. auth. decernit.
l L. 1. C. de arbit.
m d. auth. decernit.
n Lite demùm, de recep. arbit. P.
o Panor. in c. Quintauallis, num. 25. de iureiur. Bart. in l. si societatem, §. arbitrorum, pro soc. P.
p d. l. diem proferre, §. stati. l. cum mandato, de minor. P. l. sed & si quis. de institor. actio.
q d. l. diem proferre, §. si quis litigatorũ, & seq. l. 2. C. de arb.
r l. si quis rem, 55. de recep. arbi. P.
s l. non distinguemus, §. cùm quidã arbiter, eod. facit l. apertissimi, C. de iudic.

trium plenum [a]. Et si enormis læsio interueniret in ea sententia, contra eam
agere licere sine metu pœnæ responsum est, & ita retractandam senten-
tiam per viam exceptionis doli aduersus pœnæ petitionem, quamuis ap-
pellatio denegetur [b]. Insuper adhuc conclusum est, vt non obstante re- 28
nunciatione iurata, quod non habebitur contra sententiam arbitri, regres-
sus ad arbitrium boni viri, & non obstante iuramento possit ad dictum
arbitrium recurri, & ita per Iudicem reparandum dolum qui interuene-
rit consilio [c]. Nullo enim pacto fieri potest, vt dolus futurus remitta-
tur [d]: quia pactum illud esset contra bonos mores, & induceret ad delin-
quendum [e], neque ideò obligat eius iuramentum [f]. Et in hoc dolo con- 29
silio admisso, consentiunt interpræates sine controuersia. Verùm, num
prætextu doli reipsa commissi, possit recurri ad arbitrium viri boni & Iu-
dicis contra arbitrium habens læsionem in re, controuertitur. Placet au-
tem mihi Panormitani sententia [g], per quam si renunciatum est regressui
ad arbitrium boni viri, non potest quis conqueri ob magnam etiam læ-
sionem. Verba enim renunciationis debent aliquid operari [h]. At si ma-
xima & enormis læsio sit, quia illa videtur in dubio excepta [i], poterit pe-
ti reductio ad arbitrium boni viri, vel per appellationem arbitrium emen-
dari: quæ quia sufficere possunt, si legantur apud authorem, non transcri-
bam. Iustinianus autem docet, cuius Iudicis authoritate, sententia arbi- 30
tri executioni mandari debeat, in l. cùm anteà, l. 5. de arbitr. nempe per iu-
dicem ordinarium, rei fugientis qui obtemperare contemnit. coram quo,
quæ gesta probatáve sunt coram arbitris, vim habent, ac si coram ipso ge-
sta & probata fuissent. Et proinde fit etiam præscriptionis interruptio, 31
per contestationem factam coram arbitris, perinde ac si in ordinario iu-
dicio lis fuisset contestata [k]. Quid autem in iure Gallico receptum sit, fa- 32
cilè cognoscetur, si id in quo abrogatum ius ciuile, vel in quo interpre-
tum sententiæ non seruantur, indicauero. Ludouicus 12. in constitution.
anni 1512. articul. 34. statuit aliquando, vt qui cum pœna compromisissent
in arbitros, possent prouocare ad iudicem ordinarium, à prolata senten-
tia: & iterum liceret ab illo ad maiorem iudicem appellare, sed ea lege, ne
prius prouocare liceret quàm pœnam compromisso contentam appel-
lans soluisset: cum cautione tamen eam repetendi, si posteà arbitrorum
sententia improbaretur. At Franciscus eius nominis 2. Rex, mense Au-
gusti 1560. edixit, vt iudicia lata per arbitros firma ratáve essent, etiam si
pœna compromisso non fuisset addita, neque prius permitteretur appel-
latio, quàm ea fuisset mandata executioni in solidum pro principali nego-
tio, impensis, & pœna si qua adiecta fuisset: sublata spe pœnæ solutæ vn-
quam repetendæ, etiam si sententia arbitrorum, pro parte, vel in totum
infirmata fuisset. Voluit & ab arbitris appellari Senatum eius diœceseos,
non ordinarium Iudicem, nisi de ea summa in sententia quæstio esset, quæ
intra fines Præsidialis iurisdictionis esset: quo casu prouocatio ad iuridi-
cos præsidiales defertur. Cauerat quoque idem Rex Francisc. 2. mense
Augusti 1560. vt sententiæ arbitrorum mercatorum, à iudicibus ordina-
riis regiis summariè & de plano demandarentur executioni, sine strepi-
tu iudicii, non obstante intercessione seu oppositione, nec admissa ap-
pellatione, perinde ac si transactum esset, vel supremo iudicio res decisa
fuisset. Subinde vult, vt si conuenire nolint mercatores de arbitris, cogan-
tur à iudicibus causarum illorum: & si intra dilationem ipsi non nomina-
rint, vel non elegerint, iudex possit ex officio nominare & eligere, sine
prouocatione aliqua. Idipsum sancitum in negotiis & controuersiis pro-
ximorum pro bono pacis, vt in communi diuidundo, familiæ erciscun-
dæ iudiciis, in litibus bonorum patris, matris, auorum, auiarum, filio-
rum

a l. 3. C. de arbitr. l. ita demum, 36. de recep. vbi ratio.

b d. l. non distinguemus. §. cùm quidam Panor. in c. 2. & c. per tuas, de arbit.

c Cyn. in l. cùm antea, C. de arbit. decis. capel. Tholos. 267.

d l. iurisgentium. 7. §. & generaliter, l. si vnus. 28. §. illud nulla pactione, de pact. P.

e l. alia lege. §. eleganter. sol. matri. P. l. conuenire, de pact. dotal. P.

f reg. non est obligatorium, in Sex. d. §. & generaliter. l. iurisgentium, c. inter cætera, 22. q. 4. c. quanto, de iureiur. c. 1. de consuet. in Sex.

g Panor. in c. Quintauallis. de iureiur. col. 20. vide Bart. in l. si societatem, §. arbitrorũ, pro soc. P.

h c. si papa, de priuileg. in Sex. c. in his. eod. l. si quãdo, de lega. 1.

i l. omnes, §. Lucius, quæ in fraud. cred. P.

k d. l. cùm antea, 5. §. pen. & fin. de arbit. C.

rum, nepotum, fratrum, sororum, in casu restitutionis dotis inter sanguine coniunctos: tamen maiores, vt teneantur nominare & eligere idoneos aliquos probósque tres viros ex proximis, vel amicis, vel vicinis: ex quorum sententia fiat diuisio, tutelæ redditio, dotis restitutio, aut constitutio. Addit & horum iudicium, eius vis & efficaciæ fore, vt possit mandari executioni per iudices ordinarios locorum, non obstantibus oppositionibus seu appellationibus quibuscunque, & sine illarum præiudicio: Statuens nihilominus, appellationem non prius admitti, quàm si re ipsa & in solidum arbitrium fuerit mandatum executioni, nec alibi quàm ad curiam supremam eius diœceseos esse appellandum: & si prædicti nolint spontè de arbitris conuenire, cogi posse à iudicibus secundùm ea quæ dicta sunt paulò antè de mercatoribus. Hoc ipsum Carolus 9. anno 1566. mense Februarii in constitutionibus apud Molinenses editis, articul. 83. confirmauit, & denuò mandauit arbitrorum prædictam constitutionem seruari, in diuisionibus & aliis controuersiis proximorum, seu sanguine coniunctorum, sine quoquam impedimento.
33 Sic palam est maximam vim leges gallicas tribuisse sententiis arbitrorum, & parem illis dedisse authoritatem quæ est transactionibus, & summis iudiciis. quod certè accepit vim maiorem à iuramento, quodque seruari potest & debet sine detrimento salutis æternæ[a]. Et variatio improba visa est eius hominis, quem semel in fide vnius negotii approbaueris[b]. Neque etiam incognitum est, omnimodo custodiri debere iusiurandum, aduersus eum qui contentus eo fuit cùm deferret[c]. Adde pactionem litigatorum, quæ æquè determinat lites, ac iudicis sententia[d], propter datam fidem obligationis, eius qui potuit se non obligare, nec se committere arbitrio ab initio alicuius. & quæ habet posteà necessitatem promissionis exequendæ[e]. Et si malè contra se quis puta arbitrium prolatum, debet sibi imputare qui talem arbitrum & iudicem sibi delegerit[f].
34 Demosthenes etiam in oratione secunda, aduersus Bœotum, ratione ducta à sententia arbitri, tutum & sine controuersia negotium probat, cùm maximè præsente parte & non prouocante probata fuit. Vbi & sæpè alibi & apud Græcos διαιτητὴς vocatur arbiter, & δίαιτα arbitrium: eò quòd à conciliatoribus istis & arbitris, seu mediatoribus, certæ leges constituuntur dissentientibus, quas si seruare voluerint, putant vitæ concordiam salutarem inducturos. Sic enim δίαιτα victus ratio & modus à medicis dicitur. Vnde forsan & conuentus solennes, qui habentur in Gallia & Germania, dici creduntur *Dietes*, nisi malimus sessiones illas dici, quasi diales, à die stata qua fiunt, quod verò proximius est.
35 A iudicibus arbitris Atheniensium, non à compromissariis, fiebat etiem ex causa absentiæ prouocatio, quod Vlpian. in oratione Demosthen. contra Midiam sic ait, ad verba illa, τὴν μὲν δίαιταν ἀντιλαχὼν οὐχ ὑπήντα. ἔθος ἦν τοῖς καταδιαιτηθέντας ἐρήμην, εἰ νομίζοιεν ἀδικεῖσθαι, ἀντιλαχεῖν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ δὴ αἰτιάσασθαι τὴν κρίσιν καὶ φάσκειν, ὡς αὖθις θέλουσι κρίνεσθαι. Cùm arbitri sententiam rescidisset. Moris erat, vt condemnati absentes, si iniuriam sibi putarent factam, resortirentur apud Nouemuiros, quod est, culparent iudicium, & dicerent, se de integro velle experiri. Plato lib. 11. de legibus, dum de diuortio componendo agit, hos mediatores Iudices esse tradit, qui ex legum custodibus deligantur, qui medii, sint cum mulieribus curatricibus connubiorum: quorum sententia, si non possit consiliare malè consentientes coniuges, vt perperam adhibita opera, permittatur diuortium facere, & aliam viam, quam arbitri dicti statuant, eligere.

a c. quamuis, de pact. in sex. l. 1. de iureiu. P.
b l. Pomponius, de nego. gest. P.
c l. qui iurasse, 26. de iureiur. P.
d l. 1. eod.
e l. sicut, de actio. C. l. in commodato, §. sicut commod. P.
f l. diem proferre, 32. §. stari. de recep. arbit. P.

De administris Iudiciorum, & Iudicum. Cap. 40.

1 *Apparitores iudicum varij nominis, unde.*
2 *Executores unde.*
3 *Cohors quid.*
4 Sergens *unde dicti. & quot species.*
5 *Satellitum varia nomina. & nu.*6.
7 *Viator quis. & quibus esset Magistratibus.*
8 *Tribuni plebis non habebant vocationem, sed intercessionem.*
9 *Lictores qui erant. & nu.*10.
11 *Regij custodes & stipatores. & nu.*12.
13 *Reges alloqui libere non licuit, nisi per admissionalem.*
14 *Apparitores qui dicantur, de quibus crearentur: & à quibus, nu.*16. *&* 17.
15 *Accensorum, & lectorum differentia.*
18 *Mandata generalia nec dari à iudice, exequendáve non sunt ab apparitoribus, & quando possint ab illis exequi: qui quidem exequuntur per se, non per substitutos: testibus adhibitis: intra fines suos: sine excessu: eorum multatio & punitio: eorúmque authoritas, vt sint inuiolabiles, & iuuandi. nu.*19.20.21.22.23.24. *&* 27.
25 *Hostiarij magni consilij vbique in Gallia Prætoriana decreta.*
26 *Executio non fit in aliena iurisdictione sine licentia iudicis proprij.*
28 *Satellitibus in carcerem ducentibus eximentes reum, qua pœna puniendi.*
29 *Literas de manu apparitoris eximens vel confringens, qua pœna puniatur.*
30 *Apparitori dicenti se fuisse verberatum, vel sibi adempta mandata, quomodo credatur, & in quantum.*

EGENT qui munus publicum gerunt, pluribus administris, vt congruè & expeditè mandata exequantur, & occurrentibus negotiis subseruiant. Apparitores dicti generaliter illi, quorum opera vtuntur rectores prouinciarum, Magistratus, & Iudices. Variæ tamen & diuersæ appellationis, vel ratione muneris iniuncti, vel ratione nominis, quo placuit Principi eos insignire, vel ex aliis causis, quæ vix epitome compræhendi possunt. Cæterùm, ea quæ quotidiano vsui expeditam faciant lectionem, breuiter tantùm commemorabo. Inuenies itaque eos administros[a] vocatos, executores[b], ab exequendo, Cæsarianos & Catholicanos[c], quod illi essent in causa Cæsaris, præfecto Orientis per totum Orientem administri: id enim catholicum, vniuersale & generale significat. Ité cohortales[d], qui cohorti vel numero certo adscripti sunt. Est enim cohors, militum certus numerus, quæ aut miliaria, peditum 1050. equitum verò 132. vel quingentaria, quæ constabat 550. peditibus, & equitibus 66[e]. vel propriè militum peditum ducatus, vt equitum turma. Ex quorum tamen similitudine, omnis congregatio plurium, dicitur cohors: & ita Magistratuum etiam comitatus & satellitium, cohors dicetur, & eius administri cohortales, & cohortalini. Sed propriè etiam defensores, & alii iudices, habebant ex statis prouinciarum cohortalibus administros, qui iussa eorum exequerentur[f], dicti & administri, quòd causas præparét[g]. Sunt Lutetiæ & alibi in Gallia, satellites seu viatores, aut præhensores, qui dicuntur *Sergens* ab vno eorum officio, quòd incarcerent homines: id enim significat nomen compositum *de serrer les gens*. Quamuis alia sint horum officia, nempe vo-

(Right-margin numbers: 1 beside "EGENT qui munus publicum gerunt…"; 2 beside "…quotidiano v-"; 3 beside "…adscripti sunt."; 4 beside "…Sunt Lute-".)

a vt liquet ex lib. 12. C. titul. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
b l. ait prætor, §. si executor. de nego. gest. P. l. si pignora. de euictionib. §. tu pli. de actio.
c l. pen. §. f. de bon. proscript. C.
d tit. de cohorta. lib. 12. C. l. 2. de offic. præf. vigil. §. deinde, de defenso. ciuita.
e Alex. lib. 1. Genial. dier. c. 5.
f §. ex prouincial. autem de defen. ciuita. in auth. côst. 25.
g §. iis qui causas preparant, de indic. in auth. const. 82.

pe vocandi in ius & exequendi iudicia, vigilias & excubias agendi. In dupli-
ci genere, nã vel sunt viatores peregrini, seu equites, vel pedites, quos vocãt
Sergens à cheual, & sergens à verge. Tholosæ plura genera sunt horum satelli-
tum, nam quidam regii, vt alibi, qui in potestate regia officium exequendi
habent: quidam ciuici, qui vocantur capitolini, & excubiarum, *Sergens des*
capitolz, & du guet. Cohortales cùm familiam habeant propriam & sint sub
cohorte præfecti vigilum, quẽ vocant *Capitaine du guet*, & illius cohortales,
Forrons, à nomine vulgarri *Forrer*, id est, sine ratione & consideratione quali-
tatis cuiusquam negotium exequi. Quod nomen maximè odiosum schola-
sticis, cum quibus illi bellum gerunt, nullis conditionibus componendum,
5 vnde illos furones, quasi furiosos vel fures, dicunt. Quia etiam apparitores
iudicum præcepta nũtiant, nũtii quoque dicti[a], hos vocãt & massarios & ba- a l.1.§. nunciatio. de ope. no. nũci. c. cùm parati, de appell.
iulos, vt notat glo. & Bald. ad §. iis qui causas, de iudicib. in authen. Excepto-
6 res, officiales, vt in §. deinde eos, de defens. ciuitat. in authen. Apud Masco-
uitas seu Ruthenos, Nedelsnik, est commune quoddam officium eorum qui
homines in ius uocant, malefactores capiunt, carceribúsque coercent: qui
& nobilium numero continentur, vt scribit Sigismundus Liber Baro in
commenta. rerum Mascouitarum, dum agit de ordinationib. Ioan. Basilii
7 magni Ducis. Viator etiã dicebatur antiquitus, Senatus minister, per quem
ex agris vel oppidis vocabantur in curiam, vel iudicium: siquidem proceres
vt plerumque, extra vrbem Romam, in agris morabantur, & cùm in consi-
lium publicum desiderabantur, à villis auocabantur in Senatum, ex quo qui
munus illud obibant, viatores à via dicti sunt[b]. Sic Cicero[c], *A villa*, inquit, *ar-* b Colum. 1. de re rustica.
cessebatur Curius & cæteri senes: ex quo qui eos arcessebant, viatores nominati sunt. c Cic. de Senect.
Viatores, ait Festus, *qui Magistratibus apparent: eò quia initio tribuum omnium, cùm*
agri in propinquo erant vrbis, atque assiduè homines rusticabantur, crebrior eorum ope-
ra erat in via quàm vrbe. quòd ex agris plerumque vocabantur homines à Magistrati-
bus, & frequens eorum erat ab agris ad vrbem via. Nemo enim est qui ignoret, & d l. hæres absens, 19. §. proinde. de iudic. P. l. licet, §. in factum, nau. caup. stab. &c. P.
8 viatorem dici eum, qui frequens est, & versatur quotidiè in itineribus[d]. Via-
torum nomen deinceps ad Tribunorum plebis ministros translatum est,
qui illorum iussu quem iussissent apprehendebant: non enim habebant vo-
cationem, sed tantùm prehensionem Tribun. pleb. quamuis aliquãdo vsur-
parint[e]. Cicero pro M. Fonteio, *Cùm L. Pisonem C. Gracchus in concionem vocari* e Gell. lib. 13. c. 12.
iuberet, & viator quæreret quem Pisonem? quòd erant plures: cogis inquit, me dicere ini-
micum meum frugi. Et in Vatinium, *Miseris ne viatorem, qui M. Bibulum, 5. consulem*
in carcerem traheret. Habebant & alii Magistratus suos viatores[f], Reges, Con- f in l. f. de iudic. P. l. magis puto, §. illud quæsi pũt. de reb. cor. qui sub tute. &c. P.
sules & Prætores interreges & Magistratus quibus erat imperium, lictores.
Liuius in 2. *Ardens itaque ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem: Consul lictorem*
9 *ad Tribunum.* Lictores erant, qui dignitatis insignia præferrent Regibus, &
maioribus Magistratibus: sed & illi viatores erant, vt liquet ex Valgii Rufi
scriptis, quæ probat Aulus Gell.[g] Hi enim lictorem dicunt à ligando appel- g Gell. lib. 12. c. 3.
latum esse, quòd cùm Magistratus populi Romani, virgis quempiam verbe-
rari iussisset, crura eius & manus ligari, vnicuique à viatore solita sint: eúm-
que qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictorem fuisse ap-
pellatum. Quod firmatur ex oratione Ciceronis pro C. Rabirio: *I lictor, colli-*
ga manus. Erant illa verba iudicis condemnantis, vt apud Liuium[h], vnus ex h Liu. in 1.
Duumuiris in causa P. Horatii post condemnationem. *P. Horatij, tibi perduel-*
lionem iudico, inquit, *I lictor, colliga manus. Accesserat lictor, inyciebatque laqueum.*
Erat & lictoris munus etiam ad mortem exequi damnationem. Idq; paulò
post apud Liuium oratio patris Horatii indicat, dum prouocatione delata
ad populum ait: *Hunccine quem modo decoratum ouantémque victoria incedentem vi-*
distis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod
vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent? I lictor, colliga manus, quæ
paulò antè armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris huius

vrbis: arbori infælici suspende, verbera vel intra pomærium, &c. Solebant & lictores, qui præcedebant Consules, fores ædium percutere, quas intrati erant Consules. Sic Plinius[a], *Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello, intraturus Possidonij sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more à lictore vetuit. Et fasces lictorios ianuæ submisit is, cui se Oriens Occidénsque submiserat.* Ita & lictores solebant in omnibus in summa iis quibus subiiciebantur, obtemperare, turbam submouere, ante Magistratus verberare, securi ferire, adstare parati ad omnia, vt etiam Magistratus vix aut raro expedirent negotia sui imperii vel iurisdictionis, nisi præsentibus lictoribus, vt iudiciis maiestatem & authoritatem adderent[b]. Hostiarii seu admissionales curię, qui vocantur *Huissiers*, cum lictori- 10
bus participant: quia deferunt virgas, & pręcedũt incedentes Magistratus, & adstant iudicantibus, in carcerem ducunt iussi, quamuis munus solùm carnificis ab illis separatum sit. Et ita etiam lictores ῥαβδούχους dictos seu ῥαβδοφόρους. Plutarchus scribit in Romulo, τὸ δὲ δῆσαι λατῖνοι πάλαι μὲν λιγάρε, νῦν δὲ ἀλλιγάρε καλοῦσιν. ὅθεν οἵ τε ῥαβδοῦχοι λικτῶρες, αἵ τε ῥάβδοι βάκυλα καλοῦνται, διὰ τὸ χρῆσθαι βακτηρίαις. id est, *Vincire Latini antiqui vocabant ligare, nunc alligare: vnde qui ferebant virgas, lictores, & virgæ bacula dicuntur, propter eundem vsum baculorum.* Tradit & quando istis Rhabduchis vteretur Romulus, dum ait, *Purpura ornatus incedebat, & in sede conspicuus sedens dabat populo iura, iudiciáque exercebat. Habuit autem lectos iuuenes ad custodiam sui corporis: iique quod regi quotidiè præsto forent, à celeritate ministerij celeres nuncupati, præcedebant alij baculis submonẽtes vulgum. loris etiam accincti, vt quos iuberet Rex continuò comprehensos vincirent*, &c. Rursum in Problemat. *Cur lictores dicti sunt, an quod petulantes colligabant? Hi enim lora in sinu gestantes Romulum sequebantur. δεσμεύειν autem alligare plerique Latinorum dicunt, qui verò purè loquuntur, ligare. An C interpositum est, cùm antè sine C. litores dicerentur, quasi publici quidam ministri. Nam λῆτον nostris etiam temporibus, publicum est, multis Græcorum & legibus scriptum esse, neminem vt ita dicam latere puto.* Tiro tamen Ciceronis libertus, lictores vel à lino, vel à licio dictos scripsit: licio enim transuerso qui Magistratibus, inquit, præministrabant, cincti erant. vt notat Philippus Beroaldus, in commentariis ad lib. 9. Apulei Asini aurei. Sic etiam pro ministris eorum qui habent imperium & præhensionem, ῥαβδοῦχοι ponuntur in actibus Apostolorum[c], dum scribitur. ἡμέρας δὲ γενομένης ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, &c. *Die facta, miserunt duces virgiferos scilicet viatores, lictores, apparitores.* Admissionales hostiarii propriè dicuntur, qui aditum dant ad Magistratus, qui arcent à subselliis litigantes importunos, vel turbam in subsellia irruentem, pacémque indicunt auditorio, dicti maloferi alicubi. Vt aderát Athenis, Thesmotetis 11
forum implentibus, & foro funibus circundato in ambitũ quinquaginta pedum iussu Regis, ministri publici, ne quis iudicio non indigens accederet[d]. Habebant Reges stipatores & protectores qui sibi adstarent, & parati ad mandata essent milites præsentiales equites & pedites. Dion. Halicarnass. in 2. & Plutarch. in Romulo satis explicant, Romulum videntem iuuenũ manu sibi opus esse ad tutelam corporis, & quorum in rebus vrgentibus vteretur ministeriis, trecentos robustissimos ex nobilissimis familiis delegisse, commendatos curiarum suffragiis, denos per singulas curias, vel à celeritate ministerii celeres dictos, vel à duce primo illorum cui nomen id fuerit, cui tres suberant centuriones, & illis rursum alii minores præfecturas obtinentes, qui per vrbem hastati ipsum assectabantur & iussi exequebátur ministeria: in militia verò antesignani erant & protectores, egregiáque eorum opera existebat in præliis, quòd primi inirent pugnam, & postremi se reciperent: Equites quidem, vbi campus esset ad equestre certamen accomodus: pedites verò in aspero solo & inuio. Quem morem Romulum accepisse à Lacedæmoniis ait Dionysius, apud quos generosissimi quiq; iuuenum erát in regia custodia, quibus Reges vtebátur, protectoribus equestri atq; pedestri pugnæ idoneis. Sic Virg. lib. 1. Æn. Didonem stipatam iura reddentem statuit.

Tum

a Plin. lib. 7. c. 30.

b l. ego. l. 2. de manumiss. vindic. P.

c Actuum Apostolo. c. 16.

d Iul. Pollux. lib. 8. c. 4. partic. 34.

Tum foribus diuæ media testudine templi.
Septa armis, solióque altè subnixa resedit.

Tempore Cæsarum erant Præfecti prætorio, loco Tribunorum Celerum,[a]
dehinc Magistri militum præsentialium peditum & equitum,& protecto-
res vtriusque scholæ, maximæ authoritatis, cum Consulari & clarissimatus
12 dignitate[b]. Sunt & Principi nostro Gallico, stipatores & celeres, tum alieni-
genæ hastati pedites, tum etiã nobiles ducenti, olim tantùm centeni δορυφόροι
qui Regem comitantur. Vtrísque dux illorum Magister custodiæ, dictus,
13 horum Princeps vel dux nobilium, Centurio Prætorianus. Aditus Princi-
pis non facilis est, nec esse debet. qui enim sanctè & iustè imperat, multo-
rum inuidiã in se concitat: sic proditores & temerarii, impiíque & importu-
ni plures, arceri à conspectu Principis debet. Et proinde facti sunt admissio-
nales, ianuę Pręfecti, hostiariíve Principis: quorũ officiũ erat admittere intra
cubiculum volentes salutare & alloqui Principem. Tamen Lampry. in A-
lexandro eum laudat, quòd salutaretur patẽte velo admissionalibus submo-
tis. Ammianus Marcellinus vocat Magistrum admissionum, eum qui præe-
rat huic officio. Xenophon quoque 1. Cyripediæ meminit apud Astyagem
Regem eius fuisse officii quendam Sacam, qui quos oporteret ad Astyagem
deduceret, intempestiuos arceret. Refert & Herodotus in 1. Deiocem Regẽ
primum Medorum, regia constructa cauisse principio, ne quis ad Regem in-
gredi permitteretur, sed per nuncios cuncta transigerentur: adeò vt nec
conspici Regem à quoquam fas esset. Quod apud Reges obtinuit, ad Magi-
stratus translatum est, & eorum admissionales constituti sunt à Rege. Súnt-
14 que iidem & apparitores & administri. Apparitores quippe quamuis di-
cantur omnes qui Magistratuum imperio præsto erant[c], vt lictores rapien-
tes in carcerem[d], præcones, interpretes, accensi, carnifex, & similes plures,
quos enumerat Sigonius lib, 2. de antiq. iure Rom, c. 15. tamen qui perpetuò
in iure dicundo apparent, ipsis Magistratibus apparitores dicuntur signifi-
cantiùs, quos vocamus *Huissiers à verge*. Val. Max. id subindicat[e]. *Est & illa qua-
si priuata censura, maiestas clarorum virorum sine tribunalium fastigio, sine apparito-*
15 *rum ministerio, potius in amplitudine sua obtinenda.* Accensos quoque ministrato-
res Cato esse scribit[f]. Var. officiũ accensi & nomẽ his verbis demõstrat. *In cõ-
mentariis consularibus scriptum sic inueni, Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicis
hoc: Calpurni voca in licium omnes Quirites huc ad me. Accensus dicit sic, omnes Quiri-
es in licium visite huc ad Indices, C. Calpurnius dicit, voca ad cõuentionem omnes Qui-
rites huc ad me: Accensus dicit sic, omnes Quirites ite ad conuentionem, huc ad Iudices.
Deinde Consul loquitur ad exercitum, impero qua conuenit ad comitia centuriata. Quare
hîc accenso, illic præconi dicit, hæc est causa. In aliquot rebus idem vt Præco accensus accie-
bat: à quo accensus quoque dictus. Accensum quoque solitum ciere Bœotia ostendit, quam
comœdiam alij esse dicunt: hoc versu: vbi primùm Accensus clamarit meridiem. Hoc i-
dem Cosconius in actionibus scribit, Prætorem accensum solitum tũ esse iubere, vbi ei vi-
debatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam: itémque meridiem & horam
nonam &c.* Variè sentiũt de Accẽsi declinatione latinitatis disputatores[g]. Pu-
tat enim Varro, in 6. de lingua latina, à Censeo, quòd sint à censura & pote-
state pendentes eius cuius ministri sint: vnde & dicti Censores. *Adcensi,* au-
tem Festo, *dicebantur, qui in locum militum subrogabantur: dicti ita, quia ad censum
adiiciebantur.* Sed Varronis hic magis quadrat sententia: vel à ciendo dictos,
quòd cierent vel vocarent quos iuberet Consul, & horam iudicii & comi-
tiorum nunciarunt. Vt videamus quoque nunc etiam in curiis supremis,
tempore audientiæ aperiendæ, per hostiarium percussione virgæ, vel alio
modo ex procuratorum aula, ipsos aduocatos, procuratores & clientes in
auditorium mox reserandum vocari: subinde verò dissoluendo consilio ho-
ra decima, vel quinta pomeridiana audita: signum ab iisdem percusso plu-
teo vel scamno eadem virga abeundi dari. Et virga illa nostri hostiarii, Ac-
censos.

a l. 1. de off. præf. præto. D.
b l. 1. de domest. & protector. lib. 12. C.
c l. apparitores, de exact. tribut. C. l. 1. C. de sport. l. cum clericis, de epis. & cler. C.
d vt 1. Reg. c. 19.
e Valer. Max. lib. 2. c. 6. in princ.
f Varr. lib. 5. de ling. lati.
g Idem & libr. 6.

censos Consulum videntur referre, cùm accensi à lictoribus differre videátur: quòd accensi non ferrent fasces, vt lictores. Idq; indicat Suetonius Tranquillus, de Iulio Cæsare loquens[a], *antiquum etiam retulit cùm esset Consul morem, vt quo mense fasces non haberet, accensus ante illum iret, lictores penè sequerentur.* Ac- 16
cipiebantur isti apparitores ex cohortibus interdum militum prouincialium, interdum de aliis personis huic muneri idoneis. Et viles ferè erant horum personæ, & ex seruorum genere. quod colligi potest ex Strabone[b], & Gellio, qui scribunt Romanos, abeunte Annibale, Brutios ignominiæ causa à Romanis præliis quibusdam anteà superati, non milites scribi statuisse, nec pro sociis haberi, sed Magistratibus in prouincias abeuntibus parere, & administrare seruorum vice. Idem & aduersus Picentos & Lucanios obseruatum, qui viatorum & tabellariorum loco habiti sunt. Et munus certè lictorum propemodum infame est, ligandi & præhendendi, vímque inferendi necessitatem habens. Omitto plura quæ ipsi inter exequendum coguntur audire & pati, præter animi ingenui mentem. Statutum etiam in Gallia, ne satelles seu nuncius esse possit clericus, sed laicus tantùm, aut clericus coniugatus: eique lex imposita, vt vestem variam vel virgatam deferat vt agnosci possit, fideiussorésve det idoneos, qui soluere possint, si quid perperam malitiosè, aut cum culpa sua damni dederit[d]. Ipséque non nisi idoneus admittetur[e]. In Curia tamen spirituali, solent clerici & personæ ecclesiasticæ, decreta superioris episcopi significare personis ecclesiasticis, puta citationes, monitiones, excommunicationes, executione armata relicta brachio seculari implorata. Quia verò longissimè Bartholom. Chassaneus prosequitur qualitates quæ prohibent, ne quis fungi possit officio apparitoris seu nuncii, in §.6. ad ver. *des messagiers & sergeans*, à nu.9. vsque ad num. 59. 17
tit. *des iustices & droits d'icelles*, in consuet. Burg. plura non adferam hac de re, sed ad eum te relegabo. Nuncii isti & apparitores vel creabantur à Magistratibus pro sua iurisdictione, aut dabantur ab eo qui Magistratum & iurisdictionem concendebat. Iure communi, quilibet Iudex, siue ordinarius, siue delegatus creat & eligit discretione præuia sibi apparitores qui sua mandata exequi possint[f]: Sed & arbitri, per nuncium sua mandata exequi possunt[g]. Poterant antiquitus Senarchi & alii Iudices in Gallia, apparitores seu viatores creare, donec constitutione regia prohibitum fuit, & cautum, vt qui à Senarchis vel eorum iuridicis creati essent, si vellent viatoris fide & potestate vti impetrarent codicillos eius officii à Rege. Id ipsum de aliis à reliquis regiis iudicibus creatis, statutum[h]. iique ad certum numerum pro necessitate arbitrata redacti, singulisque adscripti locis & curiis, vt & apud Romanos factum legimus, l.2.& 3. de apparito. Proconś.& lega. lib.12. C.l.1. de apparito. comitor. lib.12. C.l. per Illyricum, de cohortal. d.libr.12. Quare & Francis. 1. prohibuit[i], ne huiusmodi apparitores darentur posthac à Magistro seu Præfectis aquarum, vel nemorum. Permissum tamen est dominis territoriorum iuridicis, & qui iurisdictionem altam, (vt vocant,) habent, habere pro exercitio & executione rerum suæ iurisdictionis viatorem seu apparitorem, quem vocant Baiulum, si consuetudo talis obseruata sit: nam in creatione horum officialium, seruandus est mos antiquus, aliàs perperã fit[k]. 18
Officium hoc secundùm formulas præscriptas legibus, constitutionibus regiis, & mandata iudicum illis commissa exerceri debet. Nam sine mandato Iudicis nemo vocari, exhiberi, vel affligi debet[l], quin & illa mandata esse debent nominatim de certis, & pro certis concepta. Neque ex mandato generali vocare aut exequi potest apparitor: neque mandatum etiam à iudicibus generale concedi debet[m]. Et proinde rectè constitutum edicto regio Ludouici 12. c.60. anni 1513. mense Iulii, ne darentur posthac à Iudicibus mandata generalia *de debitis*, quæ erant generalia ad omnia debita: néve darentur guardiæ generales. Sic Iason etiam resoluit[n] post Angelum, non esse à iudicibus

a Suet. in Iul. Cæs. c. 40.
b Strabo. in 5.
c Gel. lib. 10. c. 4.
d in stilo castelleti tit. *des sergeans.* art. 14. constit. Francis. 1. *sur les eaues & forests*. art. 19.
e constit. Caro. 5. art. 6. l. per Thraciam, de cohortali. lib. 12. C.
f c. pastoralis. 27. §. licet cùm totum negotiũ de off. deleg. & ibi Bald. idem & Salic. in l. 2. de sportu. C. §. necessitatis, de iudic. in authen.
g l. sed & interpellatur, §. 1. & l. dicin proferre, §. 1. de recep. arbi. P.
h l. quicunque chartas, & seq. de cohortal. lib. 12. C. l. in his officiis, de diuersis offic. eod. lib. 12.
i Franc. 1. ordin. *des eaues & forests*, art. 51.
k l. non tantùm, de decurion. C. Bartol. in l. actuarios, de numera. & actuar. lib. 12. C. Chassa. ad §. 6. *des iustices & droicts d'icelles* ad *messagiers & sergeans*, nu. 7.
l l. neminē. C. de exhib. reis, c. 1. de iudi. Ioa. Faber, in §. 1. de pœ. teme. litig. l. cũ clericus. de episc. & cle. C. Gui. Pap. dec. 62. nu. 3.
m Angel. in d. l. neminem.
n Iaś. in l. fi. 2. col. de de edic. di. Adrian. toll. vide Chassa. vbi supr. nu. 63.

à iudicibus dandam generalem licentiam capiendi quoſcunque debitores:
in quo ſi peccetur, & apparitor exequatur, nullum multæq; obnoxium eſt
19 quod geſtum erit. Sed & quod alioquin rectè gerere poteſt & exequi appa-
ritor, exigit mandatum in ſcriptis præcedens, iure communi, quo poſſit cō-
ſtare de poteſtate, vt non credatur regulariter iudici aſſerenti ita illud com-
miſiſſe, potiſſimùm ſi de vocatione agatur, vel alio actu controuerſo[a]. Quan-
quam ſoli nuntio aliquando credi relatum ſit, etiam in magnis negotiis[b].
Obtinuit autem communi vſu idipſum, ſi de leuioribus ageretur cauſis, vel
ſtilus obſeruatus & conſuetus ſcripta non requireret, vel ſi de præhenſione
comperti in flagitio ageretur[c]. Fertur tamen Senatuſconſultis inhibitum,
20 ne iubeant Epiſcopi viua voce citationem[d]. Probantur verò mandata ſeu
commiſſiones vocandi, exequendi, vel aliud agendi: per literas, per Iudicē,
vel eius actuarium ſubſcriptas, vel ſigillo iuriſdictionis, vel Iudicis, vel Regis
21 ſigillatas, ex more cuiuſque fori. Adhæc iubet Ludouicus 12. conſtit. anni
Domini 1499. artic. 15. vt ipſi apparitores per ſeipſos mandata iudicum exe-
quantur, nō per ſubſtitutos, vel vicarios, indicta ſecus facientibus pœna nul-
litatis eorū quæ geſſerint & multæ. Idq; etiā conſtituit Philip. Pulcher. art.
22 23. Placuit etiam deinde, vt teſtato quæ geſſerint in breuiculum conſcribāt,
referántque iudici & ſuo chirographo ſubſcribant. Vt enim fraudibus illo-
rum obuiam iretur, néve litigantibus, in quos mandata exequuntur, calum-
niandi daretur locus, rectè ſancitum eſt, vt, ni velint pro nullo geſtum habe-
ri, duobus teſtibus præſentibus, illorúmque nominibus cum loco originis
ſcriptura compræhenſis, & relatione factum confirment, & ſubſcribant, re-
licto apographo eis contra quos exequuntur, quod vocant *Coppie ou double*[e].
Et ſi illi non aderint, antigraphum affigant foribus, vt redeuntes denuncia-
tionis certi fiant, vel ex geſtis, vel inquiſitione adhibita, cum teſtibus quos
23 denunciationi adfuiſſe refert ſcriptura[f]. Obſeruandum autem eſt, iure ſcri-
pto Romanorum non licuiſſe apparitoribus deſignatis certis Iudicibus vel
Magiſtratibus, ad alterius prouinciam vel curam, vel officium, tranſire: ſed
oportere ſuo miniſterio eſſe intentos[g]. Sic etiam in hoc regno, apparitores
ibi habent ex officio poteſtatem, vbi ordinantur & præficiuntur. Siquidem
non vbique officio apparitoris fungi poſſunt, nec in omnibus: ſed tantùm in
præſcriptis locis, & limitatis, curiiſque aſſignatis. Alii enim ſunt Senarchiis
adſcripti, alii curiis ſupremis, & eorum mandatis, hoſtiarii videlicet curiæ
ſupremæ: alii recuperatorum libellorum ad baſilicam: alii aquarum: alii tra-
iectorum: alii nemorum cauſis: alii foro præfecturarum: alii vicariorum ſeu
Viguerioruin: alii Caſtellanorum: alii ſalinorum, officialium & aliorum vo-
24 tis. In quibus Princeps illis fines poteſtatis, & veluti territorium attribuit,
quos non licet illis tranſgredi[h]: vel ſi tranſgrediantur, perperam & nihil a-
gunt, poſſúntque comprehendi & caſtigari a Iudicibus loci in quorum ex-
cedunt territorio, & extra poteſtatem quippiam temerè amoliuntur vel e-
xequuntur[i]. Eo adhibito temperamento, vt viatores ſeu apparitores Regii
non poſſint ab aliis, quàm Iudicibus Regiis caſtigari, ob ſpretam veniæ peti-
tionē exequēdi, quod vocant pragmatici, *pour n'auoir demandé licence d'execu-
ter, ou pareatis*. Verumtamen licebit cuilibet Iudici apparitorē retinere, & iu-
bere coram ſe ſiſtere, vt de mandatis ſeu commiſſione doceat, ratione cuius
exequutionem parat[k]. At iure communi, quod in Gallia ſeruari etiam Faber
tradit[l], priuilegium apparitorum eſt: vt coram alio conueniri non poſſint,
quàm coram eo cuius miniſterio addicti ſunt: & ita etiam Ioannes de Pla-
tea etiam annotat[m], ne à miniſterio, cui deputati ſunt, auellantur[n]. Sed hoc
in aliis criminibus, quàm in officiando apud alios Iudices, & in præiudicium
iuriſdictionis illorum commiſſis, cùm vnicuique iudici liceat etiam pœnali
iudicio iuriſdictionem tueri[o], & cognoſcere etiam contra alienigenas in ſua
iuriſdictione delinquentes[p]. Cognoſcet & proprius iudex de delictis mini-
ſtri &

a c. quoniam contra, & ibi Io. Andr. de probatio.
b §. 1. ubi *per nūcium*, & ibi Bartho. quomo. in maieſt. crim. proceden. ſit, in auth. in extran. c. prudentiam, de offi. delega.
c Bart. in l. neminē, de exhib. reis. C. Panor. in c. cùm non ab homine, de iud.
d Boer. ad §. 15. de iurisd. om. iudic. in contuet. Bytur.
e conſtit. Franc. 1. an. 1539. art. 22.
f facit l. 4. §. prætor. ait. de dam. inf. P. l. aut qui aliter, quod vi. aut clam, in P. vide Guido. Pap. q. 445.
g l. ſi cohortalis, & l. nullus. & l fin. de cohortal. lib. 12. C. l. 1. de apparitor. præf. anno. eod. lib. l. 2. de diuerſ. offic. eod. l. quicunque palatio, de excepto. d. lib. l. 2. de except. & l. in prouinciis, de numerar. d. lib. vbi ratio, & in l. conſulta diualia. C. de teſtam.
h vide Bart. in l. 1. de offi. conſul. & in l. 1. §. præſides. de requi. reis. P. Guido. Pap. q. 416.
i Ioan. Fab. in l. 2. C. de off. præf. vrb. Guid. Pap. q. 318.
k Imber. lib. 1. inſtitut. forenſ. cit. princip.
l Io. Fab. in d. l. 2. C. de off. præf. vrb.
m Io. de Pla. ad rub. de apparitor. præf. vrb. lib. 12. C. tit. 53. & probat. l. 2. de offi. magiſt. milit. li. 12. C. tit. 32. l. officium. de re milita. in fi.
n l. 2. de decan. lib. 12. C. tit. 27. l. pen. de ſilentia. lib. 12. C. tit. 16.
o l. fi. de off. eius cui mand. eſt iuriſd. P. l. ſi quis ex aliena. de iudic. P. l. 2. de iuriſd. om. iudi. P.
p l. 3. de offi. præf. in P. l. 1. & authen. qua in prouincia. C. vbi de crimin. agi. opor. l. 1. vbi Senat. vel clariſſ. C.

ſtri & officialis ſui igitur, in reliquis, & de his quoque, ſi is remittatur ei à iudice in cuius territorio abutebatur munere, vt ſolet fieri. Ita enim ſtatutũ generaliter eſt in omnibus officialibus & acceſis, ſeu adminiſtris, vt ſub eo Magiſtratu & præſide cõueniãtur, ad cuius prouidentiã & illorũ officia & miniſteria noſcuntur pertinere. Sit exemplum in fabricenſibus, qui conueniuntur coram Magiſtro officiorum, ad cuius curam armorum fabrica & miniſteriales fabricenſes pertinent [a]: dummodo iudex, ſub quo apparitor reus verſatur, ſufficientem habeat iuriſdictionem cognoſcendi de controuerſo crimine vel negotio de quo apparitor interpellatur, non aliter [b]. Receptum ta- 25
men eſt in hoſtiariis ſeu apparitoribus Prætoriani ſeu Magni conſilii, vt mandata conſilii eius exequi poſſint vbique in Gallia, ſine alia veniæ petitione exequendi. Quia certum non eſt territorium conſilii Prætoriani, & de cauſis ſibi attributis totius Galliæ notionem habet, & proinde exequi illi liberè licet quæ ſtatuta ſunt. Cùm & vbiuis locorum in Gallia iudicare hoc conſilium poſſit, vt pote quòd curia ſtata non ſit. Alioquin enim iure com- 26
muni receptum eſt, iudicem non poſſe mandata ſua exequi in aliena iuriſdictione per alium, quàm per nuncium illius prouinciæ vbi eſt iudex [c]. Et proinde venia ſeu licentia exequendi in aliena prouincia impetrari debet, vel à cancellaria regia, vel à iudice ſeu domino loci, vel per eius apparitorem executio fieri debet. Extat tamen conſtitutio regis Franciſci eius nominis 2. anni 1560. menſis Augu. qua cautum eſt, quia regii omnes iudices nomine & authoritate eiuſdem principis & monarchæ iudicant, vt omnia placita ſupremarum curiarum, & iudicia præſidialium, Senarchorum, & iudicum regalium: item decreta, commiſſiones, ſeu mandata eorum, & codicilli cancellariarum in cauſis ciuilibus vel criminalibus impetrati, exequutioni mandari poſſint in quacunque parte regni, ſine neceſſitate poſtulandi veniam vel licentiã, & vt conſtitutio loquitur, *ſans que les parties ſoient tenues de demãder aucune permiſſion, placet, viſa, ne pareatis*, à curia qualibet parlamenti, Senarchi, præpoſiti, aut aliorum Iudicum vel eorum vicariorum: & ſi quis prætextu eius, quòd non fuerit impetrata venia vel licentia exequendi, impedierit exequutionem mandatorum, ſtatuitur, vt is obnoxius ſit omni damno & expenſis remoratæ executionis. & inſuper, vt ſi appellatio ob id, vel alia de cauſa interponatur, à prædicta executione, ne ea alibi quàm coram eo à quo mandata proceſſerint, tractetur & agitetur: inhibita eius rei notione omnibus iudicibus aliis quàm mandantibus, qua interceſſio ſeu oppoſitio, vel appellatio obiiciatur exequentibus, prohibita omni cognitione & poteſtate iudicis eius loci, in quo exequutio fit. Quædam curiæ contemnunt hanc conſtitutionem, ſed certè cùm ea ſanctiſſima ſit, videbunt qui clauum tenent, abuſum hunc caſtigationem mereri. Verumtamen vbi qui interceſſit ad eum qui tulit edictum accerſitus eſt, litem ad ſuum forum reuocare, nihil
eum ſi debeat prohibet. Apparitorum poteſtas, ex perſona principis qui eos 27
hac facultate donat exequendi, perpendenda eſt, non ex propria perſona, non ſecus quàm Legatorum: vt etiam ſacroſancti & inuiolabiles videantur, & omnes ciuitates, pagi, hominéſve, cuiuſcunque ſint generis, interpellati ab illis opem ferre, non poſſunt impunè negare auxilium, alioquin tanquam regiam authoritatem contemnentes, arbitraria pœna plecti à iudicibus poſſunt, vt cautum conſtitut. Molinenſium Carol. 9. articul. 33. cautum etiam eadem conſtitut. eſt, articul. 31. vt qui ab apparitoribus virga ſeu caduceo per illos deferendo tanguntur & iubentur eos ſequi ex mandato Iudicum, ſtatim veniant: & ni venerint, habeantur pro reis conuictis eius criminis quo arceſſuntur. Verùm in articul. 32. ne aduerſarii interſint exequutionibus huiuſmodi ne rixarum occaſio oriatur, prohibetur: néve comitentur alii apparitores, quàm teſtes ei negotio neceſſarii. Quòd ſi quis eos iniuria, dum officium exequuntur, affecerit, capitis pœnæ obnoxius eſt, & manus ei amputatur

a l. pen. & fin. de Fabricenſ. lib. 11. C. tit. 9.

b l. fin. de re milit. lib. 12. C. l. Magiſteriæ, de iuriſd. om. iudi. C.

c Bart. in comment. ad extrauag. ad reprimendum, ad ver. *per nuncium*, quo. in cri. l. maie. proced. ſit. in auth. facit. §. deinde, de defen. ciuita. in auth. l. à Diuo Pio, de re iudica. P.

catur in Gallia: excepta patria Delphinali, vbi pecuniaria pœna ex corporali debitor conflatur, vt disputat & probat Guido Papæ Decis. 557. Tractat & Bartholus, in l. si quis, §. si quos, de pœn. P. in l. si non comitii, C. de iniur. Porrò,

28 si quis eximat à manu satellitum in carcerem ducendum, punitur secundùm l. addictos, C. de episcop. audient. Et tanquam reus maiestatis[a]. Sed & qui exemit debitorem confessum aut conuictum, tenetur non aliter quàm si pro eo fideiussisset[b]: alioquin punitur pœna leg. Iuliæ de vi priuata[c]. Et Vlpi. ad edictum, *Ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat*, ait, in eum qui vi exemerit, in factum iudicium dari, in quo non continetur quod in veritate est, sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controuersia est: si modò cùm effectu exemerit: nam si non obstante conatu eximendi quis adductus sit, cessat edictum[d]. Veluti locum illud non habet, secundùm Offilium & Paulum Iurisconsultos, si persona quæ in ius vocari non potuit, exempta est: quia sanè, si deliquit qui vocat, non deliquit qui exemit[e]. Et fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conueniri[f]. Quæ tamen mihi vera videntur ratione actoris, ad cuius instantiam Iudex mandauit apparitori compræhendi, vel duci, vel vocari exemptum, vt non possit is tunc agere iure contra eximentem, sed mutua compensatione delicta actoris & eximentis tollantur[g]. Cæterùm ratione exequentis & mandantis, delictum non potest excusari: quia eius erat cognoscere, num vocatus esset suæ iurisdictionis: vocati auté partes, non contemnere debent authoritatem vocantis: Legati enim cæterique, qui reuocádi domum ius habent, in ea sunt causa, vt in ius vocati veniant priuilegia allegaturi[h]. Neque peccat apparitor, si ex forma mandati exequatur[i]: quia nudum ministerium cum authoritate principali exercet. Et proinde violentia & temeritas delinquentis vel eximentis, compensari non potest cum facto iudicis vel apparitoris, quia in eo non est delictum: & compensatio non fit, nisi cum eo qui delictum commisit[k]. Sed neque delicta publica compensari possunt, quia vnusquisque ex delicto ad pœnam soluendam Reipubl. obligatur. Respubl. autem non dicitur delinquere, quia vindictam reposcit malefactorum[l]. Atque maximè interest Reipub. mandata iudicum & Magistratuum executioni demandari: & ne elusoria fiant edicta, siue benè, siue malè pronunciata sint, propter authoritatem publicam[m]. Quum liceat coram iudice eodem, aut superiore, si quid per errorem aut suggestionem falsam aduersarii vel iniustè aliter statutum sit, ita per Magistratum & non per priuati temeritatem emendare[n]. Neque est singulis concedendum, quod per Magistratum expediri potest & debet[o]. Si quis etiam reum dignum morte exemerit, rectè rescriptum est capitali pœna puniendum, quia supplicio publico eum eripuerit[p]. Et Paulus, legis Iuliæ de vi priuata, crimen ait committi, cùm cœtum aliquis & concursum fecisse dicitur, quominus quis in iudicio produceretur[q]. Martianus vltrà, lege Iulia de vi publica caueri respondit, ne quis reum vinciat, impediátve, quominus Romæ intra certum tempus adsit[r]. Vlpianus quoque eum hac lege de vi publica teneri vult, qui dolo malo fecerit, quominus iudicia tutò exerceantur[s]. Itaque qui obstiterit executioni, qui eam impedierit, vt rebellis iustitiæ & principi, punitur atrocioribus pœnis in Gallia maximè.

29 Sed & qui literas curiæ Parlamenti vel Cancellariæ vel alterius iudicis, quibus mandata exequendi continentur ademerit, vel extorserit de manibus apparitoris, falsi pœnis subiicitur[t]. Multò magis si fregerit, quia corrupti albi Prætoris pœna tenetur[u], vel alia arbitraria[x], habita ratione facti, & quo animo factum est: non secus ac si sequeretur, de eo qui statuas principis deiecerit vel confregerit[y]. Etenim imaginis principis impressione solent sigillatæ literæ authoritatem recipere. Et Ioan. Gallus in Decisionibus arestorum quæst. 12. refert quendam famulum Magistri Guidonis Beaulaigue, fuisse mulcta honoraria & pecuniaria damnatum, ob iniectionem manuum

TTTttt in appa-

a l. cuiusque. §. fin. ad leg. Iul. maie. P. vide de hac pœna Guid. Pap. dec. 579.
b l. 3. de exactor. tribut. lib. 10. C.
c §. corripiatur. & ibi Barth. vt omn. obed. iudic. prouin. in authen.
d l. si per alium, l. 5. §. 1. & §. fi. ne quis eum qui in ius voca. est vi. exi. lib. 2. P. tit. 7.
e l. 1. §. offilius, eod.
f l. 2. eod.
g l. viro & vxore, sol. matri. P. l. fin. §. f. de eo per quem fac. erit. P.
h l. si quis ex aliena, l. 5. de iudic. in P.
i Bald. in c. nouit, de appellat. Ioan. And. in c. f. de restitu. spoliat. c. venerabili de offi. delega.
k iuxta arg. l. 1. de cópensat. P. & l. 1. eod. C.
l l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P.
m l. si prætor, 75. de iudic. P. l. fi. ne quid in lo. pub. P. l. fi. de bon. quæ lib. C.
n l. nemo, C. de Iudæis.
o l. non est singulis, de reg. iur. P.
p l. f. de malefic. & mathem. P.
q l. Iuliæ Iuliæ. ad leg. Iul. de vi publ. P.
r Mart. in l. lege Iulia, 8. eod.
s l. qui dolo malo, 10. eod.
t Guid. Pap. dec. 579. nu. 5. Bald. ad l. si quis id quod, de iurisd. om. iudi. P.
u d. l. si quis id quod, & ibi Bald. l. hodie, ad leg. Cornel. de fals. P.
x Ioan. Fab. in §. pœnales, de actio.
y vide distinctiones in l. 4. §. fin. & l. nó contrahit, 5. l. qui statuas, 6. & l. furioso, 7. ad leg. Iul. maie. P. l. 1. si quis impe. maled. C. l. pen. & l. fin. C. de stat. & imagi.

in apparitorem, quem vocant seruientem. Cæterùm, quamuis olim crederetur relationi gestorum ipsius apparitoris: tamen quando se dicebat vel iniuria affectũ, vel verberatum, vel literas sibi seu mãdata fuisse erepta non illi credebatur omnino, sed illius relatio pro denunciatione habebatur, vt posset de eo delato inqueri, non autem ex delatione, vel relatione illius posset quis damnari, quod iure statutum videtur in l. ea quidem, C. de accusation. Hodiè quoque idipsum verum erit, quũ non simplici relationi executoris credatur, nisi duorum ad minus testium præsentia ea roboretur: Idque iustissimis de causis, ne cui fraudi via aperiatur. Multò minus fides ei habebitur, si dicat sibi iniuriam factam fuisse: nam tunc & in causa propria suspectum est testimonium: neque admittitur, nisi in quantum, propter eam relationem iubere debet Iudex de relatis inquiri, data licentia reo etiam contrarium probandi[a]. Et ita resoluit Guido Pap. Decision. 557. Sunt enim apparitores eatenus priuilegiati, quatenus secundùm mandata munus obeunt: at si abutantur, vel insolentius se gerant, vt est huiusmodi hominum genus vt plerumque insolẽs sit & temerariũ, castigandi diligenter sunt & acriter, ne inde oriatur iniuriarum occasio, vnde iura nasci debent[b], & grauiorem pœnam meretur, qui priuilegio fulcitus, eo in pernitiem alterius vtitur[c]. Et priuilegium meretur amittere, qui concessa sibi abutitur potestate[d]. Executores mandatorum Magistratuum, seu apparitores, nudi & simplices sunt administri, nec debent vel latum vnguem excedere mandata, nullam enim habent cognitionem[e]: ideóque multò minus excedere possunt[f]. 30

a iuxta l. optimam, §. fin. de contra. & commit. stip. C.

b l. meminerint, C. vnde vi.

c auth. præsbyteri, de episc. & cler. C.

d in l. Iudæos. & ibi glo. de Iudæ. C. l. qui sine, de neg. gest. P. ca. priuilegium. 2. q. 3.

e l. executorem, C. de execu. rei iudic. l. ab executore, 4. & ibi glo. de appell. & relat. P.

f l. diligenter, manda. P. c. cùm dilecta. de rescript.

De Scribis & Amanuensibus. Cap. 41.

1 *Scribæ iudicum qui, & notarij. Synonima & species, quales eligendi. nu. 2. 3. 4. & 5.*
6 *Senatus amanuenses & scribæ. & nu. 7.*
8 *Amanuenses Iudicij à quibus creentur: & eorum leges. nu. 9.*
10 *Scribarum officia & munera per constitutiones iudicata. Qualia Athenis. nu. 11.*
12 *Scriptura & scribarum finis & causa.*

INTER administros necessarios Magistratibus & iudiciis, scribæ, exceptores, seu amanuenses, vel ab actis, & magistri scriniorum annumerantur: ii autem sunt, qui dicta actáve excipiunt, & inquisita omniaq; iudicialia bona fide describunt[g]. Erant notarii, qui per notas quæ in iudicia dicerentur citius excipiebant, exceptores. Vnde & notarii nomen habent ταχυγράφοι. Et, vt est apud Martialem[h], 1 2

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Sed de notariis & notis posteà agetur. Dicitur & plerumque qui inseruit iudiciis, γραμματεὺς. scriba, ὑπογραμματεὺς, actuarius, grapharius vulgò à verbo γράφω, scribo: tabularius. tótque sunt ferè species horum, quot Magistratus quibus inseruiunt, & ratione horum maiores vel minores: ratione etiam negotiorum quæ describunt diuersæ nomenclaturæ, libellares, epistolares, memoriales, criminales, ciuiles, præsentationum, audientiales, &c. Quocirca pro magnitudine & pondere seu dignitate negotii, personarum ad hoc munus habetur delectus, quorum explorata sit diligentia fides vel capacitas pro negotio expediendo. Hoc officium vile fuit apud Græcos aliquando: vnde per con- 3 4

g c. quoniam contra. de probat. §. his qui lites, de iudici. in auth.

h Mart. lib. 14. Epig. 208.

per contumeliam Æschines vocatur à Demosthene[a], ἀλιτήριος γραμματεὺς, pestifer scriba. Vide & hoc munus tabulis publicis excipiendis destinatum. & ideò ferè de seruis, publicis istis ministeriis pręficiebâtur vt plerúque[b]: donec Archad. & Honori. id emendarunt, & inhibuerunt, ne serui hoc munus obirent[c]. Summa quippe fides requiritur in personis quorum scripta habitura sunt formam publicam & authoritatem, vt non immeritò de personis magis probatis huic officio prouidendum fuerit. Quare paulatim re melius considerata, cœpit scribarum ordo honestus haberi, vt ex Cicero. orat. 5. in Verrem liquet. Et Iustinianus, ex probatis iam viris, habere defensores ciuitatum voluit amanuenses, constitutione 15. Nouellarum, περὶ τῶν ἐκδίκων. *de defensoribus* ἐνδὲ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως ἔχειν καὶ τὸν ἐγγράφοντα αὐτοῖς ὑπουργοῦντα καὶ δύο ταξεώτας. οἳ τὰ παρ' αὐτῶν ψηφιζόμενα πληρώσουσι. id. *Et habeant*, scilicet defensores ciuitatis. *ex cohorte illi prouinciæ destinata exceptorem futurum illis in ministerio, & duos cohortales qui ab ipsis iudicata exequantur.* Et rursum, Nouellar. 82. περὶ τῶν δικαστῶν, &c. *de iudicib.* τοῖς τὰς δίκας παρασκευαζόντων οὕτως ὄντων ὡς ἂν κατὰ τὸ τῆς στρατείας σχῆμα μέχρι νῦν ὡρίσθη. ἑκάστου μὲν δικαστοῦ δυσὶ μὲν τοῖς ὑπογραφεῦσι χρωμένου, δυσὶ δὲ τοῖς τὰς δίκας παρασκευάζουσι τε καὶ ἐπάγουσι, id. *iis qui lites præparant eadem forma existentibus, vt hactenus definitum est: vno quoque iudice duobus vtente amanuensibus, & duobus qui lites præparent & introducant.*

5 Erat apud Cæsares Primicerius notariorum, sub cuius cura erat notitia omnium dignitatum & administrationum tam ciuilium quàm militarium. Erant & notarii Principis, qui decreta eius antequam publicarentur, & perfecta essent, conscribebant & celabant aliis quam viris grauissimis, vt constat ex formula notariorum apud Cassiodorum, lib. 6. variarum c. 16. Et tandem transiuit in officium certum munus scribæ, quod ante mercenarium erat, vt ait Æmilius Probus. Et Adrianus, teste Spartiano in eo, ab epistolis & à libellis equites Romanos habuit. vnde & hoc munus posteà honorabile magis, legimúsque eos qui tempore Imperatorum eorum rescripta, placita, edicta, mandata, & pragmaticas sanctiones scribebant sacro encausto, dictos eo nomine, & scripsisse dictata a Quæstore sacri palatii: iisdémque fuisse subadiuuas & adiutores libellenses, epistolares, scrinii memoriales adiutores primicerios[f].

6 Notarii Imperiales dici possunt Secretarii Regis; quorum erat priuilegium, vt vbique instrumenta authentica conficere possent, vt notat Barth[g]. Fuerunt aliquando in Senatu Romano ex Senatoribus delecti scribæ, qui singulari fide pollerent. *Itaque*, inquit Cic[h]. *introductis in Senatum iudicibus, constitui Senatores qui omnia iudicii dicta, interrogata, & responsa præscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute ac fide, cuius generis facultas in Senatu maxima, sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillimè quæ dicerentur persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat Prætor: M. Messalam, qui tunc Præturam petebat: Pu. Nigidium: Appium Claudium: credo esse neminem, qui iis omnibus aut vere referendis, aut etiam scribendis putet ingenium defuisse.* Adhibebantur autem tum maximè scribæ isti authentici & temporanei ex Senatoribus, quando Senatusconsultum tacitum faciendum erat. nam eiectis curia scribis communibus, eo tempore vnus ex Senatoribus officium scribæ explebat, ne quid fortè proderetur, vt ait Iulius Capitoli. in Gordiano.

7 Et alium etiam fuisse in Senatu Romano amanuensem, dictum Rectorem decumanarum, non erit difficile colligere ex epistolis per Theodericum Regem Gotthorum scriptis, vnà Capuano, 21. altera Senatu, 22. apud Cassiodor. lib. 5. Variar. Nam in 21. concedit recturam, vt vocati decumanarum, Capuano viro illustri: & in 22, explicat, quid ei concesserit: *Capuanum,* inquit, *spectabilem virum æstimatio nostra respexit, qui curiæ vestræ sententiam maioris natus facundus ediceret, & senatus scrinia conscientiæ puritate seruiret: vt actus illius mundo celeberrimos sua reddat integritate laudandos.* In suprema Parisiensi & Tholosana Curia, sunt notarii & secretarii curię, qui ex constitutione etiam antiqua Carol. 7. art. 104. assiduitatem habebant in Curia iniunctam, vtq; gna-

a Demosth. orat. de Corona.

b l. 2. rem pupil. sal. fore l.

c l. generali, de tabul. lib. 10. C.

d §. ex prouinciali, de defensoru. ciuita. in authen.

e §. iis qui lites præparant, de iudicib. in authen.

f vide de his omnibus l. præcipimus, §. in his, & §. nostris verò, de appella. C. l. 11. de diuer. rescr. C. l. hac parte, de præpos. sacr. scrin. C. l. eos, de excus. mili. C. l. 1. & 2. de primic. cor. qui in sac. pala. mili. C. l. sacri. §. hoc autem, de diuer. rescrip. C.

g Bart. in l. 2. de offi. Proconsul.

h Cic. pro Sylla.

uiter & diligenter incumberent expeditioni delegationum seu commissionum & mandatorum Curiæ. Fuit amanuensis seu secretarius consilii magni seu Prętoriani, vnà cum collegio Senatorum institutus, vt constat ex constitutione Ludoui. 12. ann. 1498. Actuarii seu amanuenses præficiuntur interdum à Iudicibus, qui notarios vel viros idoneos fideique probatæ sibi eligunt, pro actis excipiendis[a]. Interdum Principes vel domini iurisdictionales, eligunt & officia conferũt, eademq; per loca iurisdictionũ, quę ab eorũ dictione pendent, distribuunt. At Honorius & Arcadius CC[b]. prohibent iudicibus qui statam habent iurisdictionem, ne sibi eligant cancellarios, *Periculo enim*, inquiunt, *primatum officij, cancellarios sub fide gestorum ex eodem officio electos, iudicibus applicari iubemus.* Sed nec in Gallia ordinario iure licet curiæ, sed tantummodo actuariis qui singulis tribunalibus præficiuntur actis describendis, neque illis nisi vni amanuensi acta describenda delegare, ex constitutione Ludouici 12. articulo 30.

Quę tamen leges sint pręscriptæ 9
actuariis & amanuensibus, vsus facilè docere poterit. Illæ tamen maximè reducuntur ad duo præcipua capita, vt fide primùm & cum diligentia acta conscribant, & expediant. Iustinianus in §. quæ verò aguntur ab eis. de defensorib. ciuita. in authen. conqueritur de iudicibus, quòd non curarent hoc munus scribarum in istis perseuerare. & ita cònqueritur. primùm, vt quę ab ipsis agerentur, instar actorum non essent: nec confici iuberent acta monumentorum, si quid eis iuberent superiores iudices, per omnia eis inseruientes & eorum nutibus. Item, quòd si quod monumentum aliquando conficerent, illud venundarent: & postremò, quòd nullum haberent archiuum, in quo gesta apud se reponerent, & ita deperiret quod apud illos fieret. quæ ne fierent posteà, cauet & emendat. In Gallia actuarii munus (quod licitatione redemptoribus conceditur, vt prouentus domanii regis in ærarium eius inferatur) non nisi idoneis conceditur. Et si is qui licitatione vicerit, talis non reperiatur, temerariam resarcit licitationem, ex costit. Ludoui. 12. an. 1499. art. 60. Cauet ideò, & Franciscus 1. ne actuaria, seu vt dicunt *les greffes* vnà vni generali redemptori locarẽtur, ne ipse pluribus subinde negotiationis causa sublocaret[c]. Leges præscriptæ illis, ne actuarii ad libellos rescribant, nisi ex curiæ decreto[d]: regesta actuum iudicialium conficiant, veluti ephemerides[e]. dum curia sedebit, adsint, nec tunc temporis expeditioni decretorũ vacent[f]. edicta curiæ nõ euulgẽt, antequã penes se litis acta habeant: nec subsignẽt edicta sententiarũ alibi, quàm in vno proprioq; regesto cõscripta. Et si abesse eos contigerit, eoru nomine qui subscribat eligant vnum, cúmque solum[g]. Non dent acta, quę vocãt *proces*, cuipiam Senatori vel Consiliario iudicii habendi vel referendi causa, quin prius per distributionem curiæ & iussu Præsidis statutum sit: idque propter fraudes[h]. Recipiant acta iudicialia & edicta seu iudicia: ad illorum enim onus & curam pertinet ratio omnium actuum, siue producantur seu edantur à litigantibus, siue repetantur, vt neque apud acta iam conclusa & instructa edictorum teneantur copiam facere litigantibus vel aliis ex consilio, iniussu curiæ, sineq; subscriptione recipientis[i]. Et hinc est, quòd causę apud actuarium non eduntur instrumenta, nisi cum repertorio vel inuentario[k], vt sciatur quid edatur, quídue in iudicium venerit. Exigunt insuper constitutiones, vt assidui sint actuarii[l], cancellarios habeant & scribas ab auaritia immunes, pro illis alioquin responsuri, vtq; nihil pro opera sua accipiant. De actuario criminali, vide constitutio. Caroli 8. & Henrici 2. publicatam 4. August. 1550. articul. 1. 10
Sur le reglement de la iustice criminelle. De actuario præsentationum, stilum parlamenti, *des Grephiers*, art. 3. 4. 5. De actuariis cameræ seu curiæ Rationalium vel computorum & eorum munere, constitut. Henrici 2. *Sur les finances*, editam 22. Decembr. 1557. De actuariis ordinariis sedis Præsidialis, Henrici 2. constit. *Sur l'ampliation de l'edict de creation des Conseillers Magistrats & Iuges Presidiaux*,

a vt in l. quoniam cõtra falsam de prob.

b l. nullus iudicum, l. 8. de assess. domest. & Cancel. iud. C.

c constit. Francisc. 1. *sur la reformation de la iustice de Normandie*, art. 34.

d cõst. Caro. 8. ar. 105.

e const. Ludo. 12. art. 119. an. 1499.

f cõst. Caro. 7. ar. 76.

g const. Ludo. 12. an. 1499. art. 99. 101. 113.

h Caroli 7. ordinat. arti. 105.

i Franciscus 1. ordin. *sur la iustice de Normandie*. ar. 26. & 27.

k constit. Ludoui. 12. *sur le fait des aides*, artic. 12. Francisc. 1. *sur l'abreuiation des procez*. articul. 11.

l const. Caro. 8. art. 6. Caro. 9. in comitiis Aureliacens. artic. 77.

sidiaux.6. April. 1551. De actuariis appellationum, Curiæ Præsidialis, & eorum munere, consti. Henrici 2. mense Iulii 1552. publica. Parisiis an. 1552. mens. August. art. 6. De actuariis electorum, quos vocant *les Esleuz*, vide cōst. Ludoui. 12. *Sur le fait des aides*, art. 12. 24. 33. 34. De actuariis insinuationum, in sedibus iudicum regiorum constitutis, eorúmque munere & potestate, abundè in constitutio. Henrici 2. *Sur les insinuations*, mense Maii 1553. & mense Martii, eiusdem an. De actuariis & tabulariis impositionis foraneæ tractationis, constit. Franc. 1. *Sur l'imposition foraine*. De actuariis salinorum, constit. Franc. 1. *Sur le faict de la gabelle*, art. 4. Stilus insuper parlamenti de munere & officio ciuilium & criminalium actuariorum, docet & stilus cuiusque iudicialis fori, atque melius quàm referri possit, quid amanuensibus & exceptoribus, aliísque scribis obseruandum sit, planum facit. Siquidem omnibus iurisdictionibus & negotiis publicis ferè adhibentur scribæ, & vt diuersa sunt negotia, sic cuiusque actuarii diuersa erunt officia, & diuersi fines. Iulius Pollux lib. 8. περὶ γραμματέων, tradit, scribam vnum Athenis delectum ad tabulas seruandas & decreta: alium secundum, ad seruandas leges: item antigraphum, quem dicimus *Controrolleur*, primùm delectum, sed posteà sorte creatum, qui omnia transcriberet, & apud Senatum deponeret. Erat & Græcis γραμματεὺς vel ὑπογραμματεὺς, seu scriba publicus, vel cancellarius, cuius officium erat δίκας γράφειν, id est, iudicia in acta referre, eadémque si poscerentur lectitare: vt Aristophanes innuit in Nebulis,

11

ὁ πότε γράψαιτο τὴν δίκην ὁ γραμματεὺς, id est,
Nunquam scripserit hoc iudicium amanuensis.

12 Omnium amanuensium & scripturarum principalis finis & ratio est, memoria gestorum, ne ea interpolari vel mutari possint, & vt constet quid actum sit[a]. Et ita curare maximè debet iudex, vt sit salua rerum probatio[b]. Inito honore consulatus cum M. Bibulo, Iulius Cæsar primus omnium instituit, vt tam Senatus quàm populi diurna acta conficerentur & publicarentur[c], hoc est, vt ait M. Sabellicus[d] curauit, vt quæcunque cum populo aut in curia agerentur, eodem die quo mota essent, ad exitum perducerentur, perductáque in publicum referrentur. Quo sanè instituto, omnem longioris consultationis adimebat facultatem. Et Vopiscus, ex actis populi & Senatus, se historiā sumpsisse scribit. Sic Plinius, *Tablina*, inquit[e], id est γραμματοφυλάκια, vel χαρτοφυλάκια, *codicibus implebantur et monumentis rerum gestarum*. Scriptura memoriam longiorem gestorum excipit: fides publica & publicatio, immutationem, veritatis præscriptæ prohibet[f], ne clandestinis & domesticis fraudibus quæ actis publicis inscripta vel insinuata sunt, adulterari possint[g]. Et quod anteà malitiis hominum poterat corrumpi vel negari, publicatione facta fidem indubitatam accipit in posterum veritatis[h], si modò coram competenti iudice fiat publicatio & insinuatio[i]. Et hinc insinuationum formulæ originem habuerunt. Et olim iure Romano adibatur Iudex, aperiendi testamenti, vel alterius vltimæ voluntatis causa, actis publicis apertione consignata, secundùm morem locorum[k]. Quod & in donationibus[l], aliísque receptum est[m]. Ita & authoritate Iudicis per publicam personam transcripta tantam habent vim, quantam antographa, ex quibus transcripta fuēre[n].

a l. contractus, de fid. instrum. C. l. contrahitur, de pignorib. l. non figura, de actio.
b l. census, de testib. in P.
c Sueto. in Iul. Cæsa. c. 30.
d Sabelli. ad d. c. 30. Suetonij.
e Plin. lib. 35. c. 2.
f quoniam contrà, de probat.
g l. data iampridem, C. de donatio.
h l. in donationibus, C. eod. l. 1. C. de eden. l. 2. & l. testamenta omnia, C. de testam.
i l. consulta diualia C. eod. l. repetita. & l. placet, de episc. & cler.
k l. 1. & f. quem testa. aper. C.
l in l. donationes quas parentes, C. de don. int. vir. & vxo. l. in hac. l. secūdum. C. de donatio.
m vide quæ insinuari debeant hodiè apud actuarium insinuationum, consti. Henrici 2. mēs. Mar. an. 1553. & in constit. Molineus. Caro. 9. art. 58.
n c. 1. & f. de fi. instrumen. l. sancimus, de diuer. rescr. C. l. si quis in aliquo. C. de eden.

De aliis notariis, seu tabulariis publicis. Cap. 42.

1 *Scriba aliijs personis, quàm Magistratibus necessarij, & seq.*
2 *Legistæ, Tabularij, & tabelliones qui, & tabellionum munus, nu. 3. & 10.*

CVM dixerimus monumenta & probationes rerum gestarum conseruari scriptis, scribas quoque aliis personis quàm Magistratibus necessarios per se constat. Habebat ita & Quæstor Scribas, vnde & Scribæ Quæstorii[a]. Erant Logistæ, qui rationes conficiebant, ac data & accepta in tabulas referebant: vnde & Tabularii, Logographi[b], Boethi illorum subadiuuæ: & illorum consilium, Medogrammatei: & rationum distinctores, Diastolæ dicti[c]. Tabelliones etiam & Tabularii à tabulis, quibus olim scriptitatum fuit[d]: vnde Tabellionatus officium[e]. Fuerunt & fide publica donatæ quædam personæ, quæ conuenta, & priuatis literis inter priuatos præscripta, publicæ fidei dedicabant. Tabelliones quoque à Iustiniano dicti[f], qui vulgò in Gallia dicũtur Notarii, à notis quibus solent voluntates priuatorum excipere, vt posteà latius & ad formam authenticam perducant. Ita enim Notarius Græcis σημειογράφος, qui per signa nota sibi ferè tantùm, & vt dicunt per abbreuiaturam scribit. Vti de notis Iulii Cæsaris, quibus interdũ scribebat, quibus celaret omnibus mandata, refert Suetonius Tranquillus[g]. *Extant*, inquit, *& ad Ciceronem & ad familiares domesticis de rebus Epistolæ, in quibus si quæ occultius perferenda, erant per notas scripta, id est, sic structo literarum ordine, vt nullum verbum effici posset: quæ si quis inuestigare vellet, aut persequi, quartam elementorum literam, id est, d, pro a, & proinde reliquas commutet.* Est quædam ars notariatus, scribendi scilicet per notas, & celeriter excipiendi, vt exceptorum, qui in auditorio Iudicum, Aduocatorum partium & Iudicum sermones & sententias perscribunt, qui notis maximè vtuntur, sibique cognitas confingunt. Solet inde vulgus vocare Tabellionum primas exceptiones & præscriptiones informes, notas[h], factas præsentibus conuenientibus, aut in præsenti negotio, quas deinceps transcribunt in proprio codice notarum. Dicunt & hanc notationem vel notam, Schedam originalem, à Græco nomine σχίδια, quæ sunt assulæ & fragmenta, quæ fabri materiarii à lignis quæ dolant decidunt. à verbo σχίζω, findo, scindo, seco: vnde σχίδες & σχίδαξ, & per diminutionem σχίδιον. Solent interdum Notarii id dicere *Le brouillard*. Itali vocant hanc tabellionum primam notam, *Bastardellum*. Cuius scripturã se non probare, ait Baldus[i], quod explicat Lanfrancus[k], quãdo notæ non

Margin numbers beside the text: 1 (line "CVM dixerimus…"), 2 (line "ita & Quæstor Scribas…"), 3 (line "matei: & rationum…"), 4 (line "literis inter priuatos…"), 5 (line "que cognitas confingunt…"), 6 (line "brouillard. Itali vocant…").

a apud Sueton. in Claud. Cæs. c. 48.
b l. 1. & 10. tit. de tabula. scri. & logogra. lib. 10. C.
c de quib. omnib. in l. f. eod. tit. C.
d Felyn. in c. fraternitatis. de hæretic. Iason. in l. prætor. col. 1. de eden. P.
e c. sicut. 8. ne cleri. vel mona. secul. nego. se immisc.
f l. cõtractus, de fid. instrumen. C. Nouel. de tabel. in authen.
g Sueto. in Iulio Cæsare, c. 56.
h vt in c. cùm P. Tabellio. de fid. instrument.
i Bald. in rubric. de fid. instrum.
k Lanfran. ad c. quoniam cõtra ad ver. *instrumentorum productiones*. nu. 2. de probat.

tæ non

tæ non ſunt cognitæ alii, quàm notario, quæ fit in hunc modum breuioribus adiectis notis. *Talis Petrus, talis loci, vendidit, etc. talē rē, etc. Martino, etc. præſentibus talibus, etc. Renunciauit, etc.* Iniquū enim eſſet illis fidē adhibere, quæ propemodum nihil ſignificant, vel quæ in diuerſas clauſulas trahi poſſunt, Vnde abiit in prouerbium pro re periculoſa, *Et cætera notariorum*. quod facetè exprimit quidam Italus in facetiis vulgari idiomate ſcriptis, dictus *Piouano Arloto*. Interrogatus enim, quam orationem ſingulis diebus Deo dicere oportet, reſpondit, cùm lecto ſurgeret poſt pater & aue, dicendum: *Segnor mio Ieſu Chriſto guardate me da furia de villani, de guazambaglio di medici, da cetere de notai, &c.* Albericus autem ait, ad l. contractus, de fide inſtrum. C. Si in dicto baſtardello ſit appoſita indictio, vel annus Domini, & ſignum notarii, fidem plenam fieri ex eo [a]. Quia cenſetur notarius ſimpliciter rogatus, & appoſuiſſe clauſulas cōſuetas [b]. Quare & faciet plenam fidem quod in libro notarii extenditur, quodq; vocāt *imbreuiaturam* [c]. Quid porrò continere hæc imbreuia-
7 tura debeat, docet Alexan. 2. vol. Conſilio. conſil. 51. Vocant & iſtas primas completas deſcriptiones, exceptis vulgaribus clauſulis quæ omnibus contractibus ſimilibus apponi ſolent, Protocola, πρωτόκωλα, id eſt, prima membra, vel primas membranas: quæ poſteà latius extendi debeāt, & facilè ſine damno conuenientium à ſolo notario ſuppleri poſſint. vel dicemus cum duplici ll. & ὁ πρωτόκολλα. protocolla, à glutine: quòd iſtæ primę annotationes, fruſtro membranæ exceptæ, poſtea conglutinentur & iungantur in vnum volumen
8 per exceptorem. Dicitur enim glutem κόλλον. Solent etiam Notarii plures, hæc præſcripta prima minutis literis excipere: vnde & vocant illa excepta, *les minutes*, in quibus, ſi quid inter contrahendum vel explicent vel corrigant vel addant qui conueniunt, vel alii qui interuentu notarii vtuntur, induci-
9 tur, corrigitur, & additur. Quare poſteà, habita relatione ad minutatim prius ſcripta, quod in forma probante exſcribitur, inſtrumentum dicitur ingroſſari vulgò: & habita ratione antographi, primis lituris & correctionibus quodammodo maculati, illa tranſcriptione ſcriptura dicitur in mundum redigi [d]. Cuius tamen veritatis probatio ad primam ſcripturam extenſam & minutam refertur, ſi de fide ingroſſati dubitetur. Et proinde Franciſc. I. eius nominis Rex, optimè cauit, integra conſeruanda nec confringenda protocolla, vt ad illa recurri poſſit, ſi de fide completi inſtrumenti dubitetur [e]. Si enim protocolla & inſtrumenta ingroſſata producantur eiuſdem negotii, ſibi inuicem fidem abrogantia, potius protocollo credendum eſt [f]. Itē ſi argua-
10 tur de falſo inſtrumentum, debet protocollum exhiberi [g]. Perſonarum quæ conuentiones priuatorum perſcriberent aut fide publica donarent, non vnum ſolùm eſt proditum genus: nam aliquando Magiſtratus municipales perſcripſere inſtrumenta pactorum [h], in quorum locum ſuffecti Notarii, veluti exceptores conuentorum: quibus additi tabelliones, veluti eorum officii exactores, qui perſcripta prima & excepta, authoritate donarent, vt in tit.
11 de tabellion. in auth. Nouel. Iuſtinianeis. Ita aliquando in Gallia Caro. 7. lege publicū munus notariis ademit, & tabelliones inſtituit, qui tamē poſſent pro pactorum præſcriptione & exceptione ſufficere, vel delegare notarios, qui ſingulis trimeſtribus contractuum inſtrumenta tabellioni deferre tenerentur, in publicas authenticas tabulas redigenda, & vt haberent publicum authoramentum. Idq; ſtatuit menſe Quintili, an. 1433. Sed & hic abrogauit poſteà tabellionū munera: & remanſit notariorum authoritas, cum poteſtate excipiendi obligationes. & alios actus, & in mundum reducendi. Verùm Ludoui. 12. ann. Domi. 1512. art. 62. numerum notariorum eſſe definiuit ex inquiſitione Senarchorum & bailliuorum, & arbitrio officiariorum Regis. Franciſcus iterum eius nominis primus, reſtituit tabelliones per edictum, *Des notaires & tabellions*, eóſque diſtribuit per Caſtellanias, Senarchias, & iuriſdictiones, cum ſigillis ordinariis, ad ſigillandas obligationes & ſententias:

a idipſum & tradit Maſuer. in praxi. tit. de literis notis & notatis. §. item ſi in notula, §. 32.

b Alex. conſil. 27. incip. in cauſa & lite, & conſ. [illegible] 105. inci. reuerende domine, 2. vel Chall. ad §. 23. ad verb. *& qui n'ont point paies*, num. 3. tit. *des droicts appartenans à gens mariez*. in conſue. Burgund.

c Bald. ad d. rub. de fi. inſtrum. Alberi. ad d. l. contractus, eod. C. Felin. in c. cùm P. tabellio, de fide inſtrumen.

d d. l. contractus, de fi. inſtru. C.

e conſtit. Franc. 1. an. 1539. art. 173. & 174.

f l. Sempronius, 158. de lega. 2.

g Bartho. l. in l. fin. de fun. inſtr. P. & in l. vbi, C. de falſ. iuncto, §. illud, de tabellio. in auth. vbi & glo.

h l. ſi quis decurio, C. de pact. l. 1. & 2. de tabul. lib. 10. C.

cum iis quoque restituit officia sigillatorum, & custodum sigillorum, voluítque Notarios illorum esse administros & veluti substitutos, néve tabelliones alios quàm Notarios regios excipiendis actibus subrogare possent, contra quam aliquando ex arbitrio subrogabant. Præfixit & singulis quantùm mercedis pro præscriptione & authoramento capere possent, & quantùm in ærarium Principis pro sigillo transmittendum. Inhibens omnibus notariis, ne instrumenta pactionum vel obligationum in mundum reducerent, sed id munus tabellionibus relinquerent: exceptis Notariis ciuitatis Parisiorum, quos eo priuilegio donauit, vt & emolumento, vt loquitur, præscriptionis & ingrossationis seu instrumenti authentici conficiendi, potirentur, nullo tabellione inibi creato. Sed displicuit posteà hoc tabellionum munus, veluti populo onerosum, & notariis restituta integra potestas plenè, acta, obligationes, & alia excipiendi, & ingrossandi. Atque recente constitut. comitiorum Aureliæ habitorum, art. 85. abrogata tabellionum of-
ficia per Francis. 1. & post per Henricum 2. introducta. Et art. 86. insinuatio- 12
num quoque actuarii translata authoritas insinuandi in iudices ordinarios, exceptis actuariis insinuationum rerum & personarum ecclesiasticarum.
Notarii dicuntur regii, qui hac authoritate donantur publica præscriben- 13
darum conuentionum, obligationum, & excipiendorum testamentorum, & actuum fide publica insigniendorum, qui tantùm de rebus temporalibus actus præscribunt. Pro spiritualibus nâmque quibusdam excipiendis, alii sunt notarii qui dicuntur apostolici, qui procurationes ad renunciandum, & de aliis in curia Romana faciendis acta conficiunt, & fidem adhibent actus eius muneris circa spiritualia. Sût & Notarii capitulorum & academiarum qui secretarii dicuntur, in institutione eius officii fidei faciendę autho-
ritate donati. Notarii persona, quamuis de idoneis huic muneri deligenda 14
fit, tamen vilis habetur, vt pote omnium seruitio & obsequio necessario exposita[a], Et vile ius officium dicitur[b], vt etiam Notarii munus suscipiens perdat priuilegium officii[c]. Nec Notarii possunt esse Decuriones[d]. Prohibitum & Ecclesiasticis ne tabellionatus laici munus exerceant[e]. Interdictũ & Procuratoribus curiarum supremarum, ne munus hoc exerceant. Num autem spurius possit esse tabellio vel Notarius, tractat Ioan. Lupus, in c. per vestras, de donat. inter vir. & vxor. C. Constitutio porrò Caroli 9. Aureliæ decreta, art. 82. statuit Notariatus officium dandum maioribus 25. ann. tantùm, cum attestatione ea de re facta Cancellario magno, & de probis moribus, & re-
rum experientia eorundem. Apostolici quoque notarii tales esse debent, 15
qui ab Episcopis aut Archiepiscopis vel officialibus seu vicariis eorundem examinati si sufficientes per se huic muneri & idonei inueniantur, iuramentum fidei in manibus eorum præbent. Eáque de re codicillos testimoniales recipiant, quos describi curant regestis Episcoporum, Archiepiscoporum, & Senarchorum, secundùm constitutionem Henrici 2. anni 1550.
touchant les impetrations des benefices Ecclesiastiques. Creantur Notarii publici & 16
authentici, tantùm in Gallia à Rege, sublata potestate concedendi officia notariatus Senarchis, aliísve Magistratibus, ex constitutione Philippi Pulchri, art. 20. Ludouic. 12. an 1512. art. 42. Franc. 1. *Des Notaires & tabellions.* Apostolici creantur à Summo tantum Pontifice. Sic exoleuit etiam potestas cócessa iure communi Magistratibus creandi sibi Notarios[f]: habent tamen Magistratus per se, & in sua iurisdictione authoritatem publicam, vt actus coram illis facti, & præscripti publicam habeant fidem[g]. Sed hoc ratione potestatis publicæ & iurisdictionis contentiosę & maioris dignitatis, quàm Notariorum: neque etiam ipsi qui hoc habent à Principe, aliis committere possunt. & ita nequeunt Notarios publicos creare: nec ab alio, quàm à Principe potest hoc munus impetrari. Ius enim publicum in solum Principem translatum est, & eius ministerium, is autem ex arbitrio, proútque bonum sibi videtur,

a l. 2. rẽ pup. sal. fore P. l. non enim, de adopt. P.
b glo. in l. vniuersos, de decurion. lib. 10. C. vide Barbat. in l. post cessionem, nu. 4. de probatio. & in rubric. de fi. instru. Bald. in c. Messana, de election. Guido Pap. singul. 34. 139. 280. 624.
c l. 2. de tabular. lib. 10. C.
d l. vniuersos, de decurio. lib. 11. C.
e c. sicut, ne cler. vel mona. secula. nego. se immisc. c. officiũ, de hærę. in Sex. Specul. in tit. de sta. monacho.
f vt in §. ex prouinciali, de defenso ciuita. in aut. Panor. & Feli. in c. cùm P. Tabellio, de fi. instrum. Oldra. cõsil. 85. incip. quis possit c. quoniam contra, de probatio.
g l. fin. C. de magistr. municipa. l. 1. de offic. iurisd. Alex. C.

17 ſibi videtur, diſtribuit ſingulis. Et proinde qui inſtrumentum tanquam no-
tarius fecerit, cùm tamen non ſit, reus mortis eſt[a]. Quod intelligendum ex-
plicat Hippol. de Marſiliis, ſingul. 35. ſi is qui nunquam fuit tabellio creatus,
conficit inſtrumentum tanquam tabellio: contrà in eo qui aliquando crea-
tus, ſed poſteà eo munere priuatus fuit, qui tanquam tabellio faciens inſtru-
mentum, non punitur pœna mortis[b]: quia hic iuuatur primordio veritatis[c],
18 ſed alia pœna tamen dignus eſt. Notariis leges, ſecundùm quas præſcribere
acta debeant & munere fungi, plures appoſitę ſunt. In breui namque ſeu im-
breuiatura, vel notis primis, vnde reductio fiat in mundum, eos obſeruare
par eſt: vt nomina & cognomina contrahentium ſcribant, quibus agnoſci
poſſint qui contrahunt[d]. Sed & iubetur ne contractus conſcribant vel exci-
piant, niſi cognouerint contrahentes, vel niſi ſufficienter edocti fuerint ta-
les eſſe quales dicũtur qui cõtrahunt, vel negotium gerunt. Idq; ſanctiſſimè
conſtituit Ludouic. 12. an. Dom. 1499. art. 66. Fierent enim aliter facilè per-
ſonarum ſuppoſitiones & impoſturæ, potiſſimùm in teſtamentis conficien-
dis. 2. Debent eorum qui gerunt negotium qualitates ſeu dignitates, vel
officia exponere: num aduocati, mercatores, Magiſtratus, &c. nam ex iſtis
contractuum validorum aut inutilium oriuntur periſtaſes: Et ſi controuerſia
de geſtis agitetur, mouent in diuerſas ſententias Iudices[e]. Item locum do-
micilii contrahentium apponere debent ex conſtitut. Franc. 1. ann. 1539. art.
67. 3. Scriptura debet eſſe ita plena, vt quid actum fuerit ſine dubio intelli-
gatur, iuxta tit. De tabellionib. in authent. 4. Per eam exprimi debet, quid,
quale, quantum, quis, & cui promittatur[f]: quantitas pecuniæ, & ſpecies eiuſ-
19 dem, aureæ argenteæ, vel alterius generis, vt cauit Franciſ. 1. ann. 1539. art. 179.
Iubet inſuper art. 179. Iubet inſuper art. 180. vt in contractibus venditionum,
donationum, permutationum, & ſimilium rerum immobilium, adiiciant,
num res nobiles ſint, vel clientelares, & ſub cuius dominii cenſu ſit, & quan-
tum cenſus nomine præſtet. Prohibet etiam Notariis Ludoui. 12. in conſtit.
ann. 1512, art. 65. ne contractus vſurarios recipiant, indicta pœna ſi fecerint
multæ arbitrariæ & priuationis vfficii. Item de rebus, quæ prohibentur ve-
nire in contractum, contra prohibitionem legum conficere actus non de-
bent: imminet enim ſi fecerint & damnum & pœna corporalis, vt in l. iube-
mus nulli, 14. §. iis tabellionibus, de ſacroſanct. eccleſ. C. l. 2. de Eunuch. lib.
4. C. tit. 42. l. 1. vt nemo ad ſuum patron. ſuſc. ruſti. lib. 11. C. §. 1. de prohib. feu.
alien. per Lothar. & §. illo. & §. callidis, de prohib. feu. alien. per Federi. in v-
ſib. feudo. Et 5. cauſa conuentionis, ſine qua contractus non eſt efficax[g]. 6. Si
agatur de mutuo, dies ſolutionis faciendæ, & locus adiici debet. 7. Annus,
menſis, & dies, quo actus fit, perſcribi debet[h]. Et ex recenter hoc anno 1580.
publicata Bleſenſi conſtitutione debet adiici hora ante vel poſt meridiem,
& locus vbi fit actus. 8. Iubetur, vt ſubſcribant illam notam teſtes, duo ſal-
tem qui adfuerint: & ſi non norint literas, ſubnotent aliquo ſigno, cum in-
ſertione à notario in actu facta, quòd non nouerint literas, ſubnotent aliquo
ſigno, cum inſertione à notario in actu facta, quòd non nouerint literas, vel
20 ſe ſubſcribere, & quòd ideò ſubnotarint tantùm[i]. Ita & 9. Notarii debent per
ſe ſcribere, complere, & ſubſignare[k]. 10. Statuit Franciſ. 1. conſtit. ann. 1539.
artic. 173. & 174. vt Notarii conficiant libros regeſtorum & protocollorum,
in quibus ordine deſcribant & inſerant ſummaria illa ſeu minuta actuum
receptorum in extenſo cum ſigno vel ſubſcriptione notarii[l]. Vetatur au-
tem inibi art. 177. ne Notarii ſeu tabelliones, illa regeſta ſeu protocolla pro-
palent, vel oſtendant in illis ſcripta aliis quàm contrahentibus, vel hæredi-
bus eorum, vel iis quorum intereſt: niſi à iudice mandatum ſit. Quando au-
tem alicuius intereſſe dicatur, diſpicere rationes vel inſtrumenta aliorum,
docebit Vlpian. in l. ſi quis, §. pertinere, de eden. P. Sed & eod. art. 178. ſtatu-
tum, ne Notarii pluries quàm ſemel inſtrumenti copiam edant, niſi à iudice
cauſa

a l. eos. ad leg. Corn. de falſ. P. Bald. in l. data opera, in verſ. dubitatur de eo, C. qui accuſ. non poſ.

b Bald. in l. ſi quis, de aquæd. lib. 11. C.

c arg. §. quia verò, de non alie. reb. Eccleſia.

d l. ad recognoſcendos, de ingenu. C. l. 1. de muta. nomi. C.

e l. 2. de re iudica. P. l. medicos, de var. & extraord. cogn. P.

f d. l. 2. de re iudic. l. Pædius, de incen. rui. & naufr. l. vbi autem non apparet de verb. oblig. P.

g l. iuriſgentium, §. ſed cùm nulla, de pact. P. l. 2. §. circa, de do. except. P.

h §. fi. de tabellio. in auth.

i in conſti. aurel. art 84.

k §. 1. de tabellio. in auth. l. hac conſultiſſima, de teſtam. l. contractus, de fi. inſtru. C.

l Idem in §. f. de tabellio.

causa cognita & parte vocata dictum fuerit[a]. quod & ius scriptum decreuerat[b]. Nullo tamen modo tenentur instrumentum edere quod fuerit cancellatum, tanquam inutile & nullum[c]. Subinde pro forma authentica, iure cau- 21
tum est, non prius authenticum dici instrumentum, quàm in mundum reductum sit, & perfectè extensum, iuxta l. contractus, de fide instrumen. Nec habere iure poterat executionem paratam, nisi in instrumentum publicum reducatur, & sigillo muniatur regio, vel alio authentico[d]. Quæ autem in instrumenti forma publica requirantur, seu vt loquuntur, in ingrossatione, tradit glo. in l. generali, ad ver. *seruituti*, de tabular. lib. 10. C. Panor, in c. 1. de fide instrumen[e]. Constitutum tamen inuenio in comitiis Aureliæ habitis, art. 84[f]. Notarios cogi edere contractus contrahentibus & aliis quibus ius est petendi, sub breui scriptura, & nõ in forma verè authentica instrumẽti, subscripta tamen & signata per ipsos: eáque breuia tantæ esse authoritatis & fidei ac instrumenta authentica antiqua: ídque vt parcatur sumptibus superfluis. Sed & hic debent distingui loca cuius fuerint Notarii, si quidem fue- 22
runt tantùm certis prouinciis & locis & municipiis adscripti & designati, qui suo intra illos fines tantùm munere fungerentur, non possent alibi conscribere authenticas pactiones, tanquam extra territorium, vt notat Paulus Castrensis[g]. & ita ex tempore iudicatum in Senatu Tholosano 6. Maii 1566. dum ageretur de causa notariorum loci de Conchis, quibus quia conscripti erant suo loco, & reducti ad certum numerum, curia iniunxit vt abstinerent à vicinis locis & intra suos limites se continerent. Cæterùm, vt ait Imbertus[h] licet instrumentum extra tabellionum iurisdictionis territorium sit confectum, mandari tamen potest executioni intra illius territorii metas. Nam & in consuetudinem venisse refert Felinus[i], vt instrumentum extra territorium Notarii possint conficere, ac id nusquam non gentium vires habeat, cùm id spontaneæ sit iurisdictionis, vt etiam tradit Idem Castrens[k]. Et hoc etiam Pictonum statuto municipali cautum est. Ita proculdubiò, qui generaliter Notarius nulli adscriptus loco creatus est à Rege, Principe, Imperatore, seu summo Pontifice, vbiq; in ditione & Imperio creantis poterit instrumenta conficere, vt ait Ægidius Bellemere, consil. 42. Sicut & qui adscripti sunt collegio Notariorum Parisiorum, Montispessuli, & Aureliæ[l]. Fi- 23
nes & rationes harum personarum publicarum notariorum, accedunt ad rationes Amanuensium & scribarum publicorum, de quibus superiori capite actum est. Nam & hi Notarii genus non mutant scribarum, sed speciem eius constituunt. Et præcipuus finis erit probatio certa, quæ fidem sine dubio gestorum faciat. Et magis statur fidei Notarii, quàm apparitoris contrarium referentis[m]. Vt non immeritò dubitatum fuerit, num Notarius possit emen- 24
dare in quo dicit se errasse. Et certè, si de incongrua latinitate agatur, licet: neque ideò scriptura in veritate vitiatur[n]: quamuis responsum sit, falsam latinitatem vitiare rescripta summi Pontificis[o]. Et actorum verba emendare, tenore sententiæ perseuerante, non est prohibitum[p]. Licet & addere in extenso clausulas communes, quæ sunt de natura contractus vel actus: aliæ autem additiones vel diminutiones non permittuntur, nisi vocatis partibus quorum interest. Eáque de causa iubetur Notariis, vt mentem priùs intelligant eorum qui actum gerunt, deinde perscribant, & scripta præsentibus gerentibus & testibus legant, & recenseant, & interrogent vtrúmne ita contraxerint, an addere vel subtrahere quippiam ex recensitis velint[p], Quia cõcluso negotio neque Notarius ipse, neque alter ex contrahentibus altero inuito vel inscio, quippiam alterare, minuere, vel addere potest[q]. Quini- 25
mo si rasuræ sint appositę in loco suspecto, illę etiam in ingrossato fidem vacillare faciunt[r]. Cæterùm si latiùs videre desideres quæ reddunt rasuram non suspectam, & de materia rasuræ, Consule Panormit. in c. ex literis, de fi. instrument. cui accedit l. fi. de edic. diui Adr. toll. C. Et quãdo rasura dicatur instru-

a vide quid tradat hac de re Masuer. tit. de lite. notis & notatis. §. item aduertendum, §. 17. in praxi.
b l. si quis ex argentariis. §. prætor ait, & f. de eden. P. & ibi Barth. Masuer. in rub. de liter. notandis §. item postquã nu. 4. Specul. in tit. de instru. edit. §. postquã, vers. quid si solum.
c Iacob. Rebuf. in l. Labeo. in 1. lectu. in fi. de pact. P.
d Rebuff. in 3. part. prax. benefic. in tit. de breui apostolico nu. 14. vide Doctores in c. 1. de fi. instrumen. gloss. in l. generali, de tabula. lib. 10. C.
e vide & Specul. in tit. de instrum. edi. Bar. in l. si quis. §. si initium, de eden. vbi tãdẽ & cõcludit inspiciendã esse loco, in eo conf. vide & glo. in c. vt circa. in ver. publico, cum glo. seq. de ele. in 6.
f & hoc iuri consonum notat Masuer. in praxi tit. de lite. notis & nota. §. itẽ dãda est fides. §. 19. & 20.
g Paul. Castr. in cõs. 226. 2. vol. argu. l. in agris, de acquir. rer. dom. 2.
h Imber. lib. 1. Instit. Forens.
i Fel. ad c. cùm P. Tabellio, de fi. instru.
k Paul. Castr. in l. fi. de tempor. in integ. restit. C.
l §. 368. In const. Aureliacens.
m Cyn. in l. si quis de cur. C. de fal. Masuc. titul. de lit. notis & notatis §. fi.
n Io. Fab. in l. si in nomine, C. de test. vide c. ex parte, de fi. instr. l. et rotte, & l. antiquitate. eod. C.
o c. ad audientiam, de rescrip.
p Hermog. in l. actorum, 46. de re iu. P.
q *à l'estille du chastelet de Paris*, c. de notaris, art. 7. & 8.
r l. iuxta l. sicut, C. de actio. l. in commodato. §. sicut, & cõmod. P. reg. iur. mutare consilium.
s l. iubemus, C. de probat. §. 1. de instrum. fi. & caut. in auth. Cyn. in l. fi, de edic. diui Adri. toll.

esse in loco suspecto, idem Panor. docet in c. inter dilectos, de fide instrum. Et an certificatio Notarii tollat suspicionem, docet in c. cùm venerabilis, de religio. domib. Et an rasura in loco suspecto præsumatur facta ab officiali,
26 vel à parte seu aduersario, idem in c. fi. de crim. falsi. Constitutio Caroli 9. in comitiis Aureliæ edita, pluribus dubiis obuiam iuit, quæ ex Notariorum præscriptionibus oriri possent, dum art. 84. statuit[a], vt Notarii curent instrumenta seu notas & protocolla sua signari à contrahentibus, & testibus: alioquin nullo actu declarato. Quò fit, vt dubium tollatur de testibus, quibus creditur minùs scriptum fuisse quàm dictum asserentibus, etiam si vnus sit qui id dicat, qui tamen referatur in instrumento præsens fuisse[b]. Nam si extra testes qui scripti fuerint in instrumento, is qui hoc asserit, fuerit, non facit vacillare fidem instrumenti: vel si scriptus is quidem sit, sed dicat se non recordari[c]. Quę omnia non obtinere mihi videntur, quando subscripti testes sunt: nisi & illi forsan causam dicerent, cur inter contrahentes placuerit ne quod conuentum est, perscriberetur omnino. Nam tunc, si conuenientia sint testimonia, tanquam de rebus extra actum in scripturam redactum
27 si aliunde non reprobentur, admitti ad probationem possent. Subinde quia contrahentes se subscribunt vel subsignant, videtur indubitatæ fidei protocollum, dum accedit illi Notarii subscriptio. Et si dubitetur de ingrossatione vel exemplario authẽtico, ad protocollum perueniẽdum est, vnde sumptũ fuit instrumentũ[d]. Veruntamen si ante expeditionem instrumenti subscripti à Notario, moriatur Notarius, abbreuiatura ipsius non facit fidem in iudicio, vt ex ea sequatur effectus, propter clausulas quæ extendi debent
28 à perito Notario. Et ideò debent prius in mundum redigi per alium Notarium ex mandato Iudicis, iuxta c. cùm P. Tabellio, de fide instrum. vbi Felinus tractat hanc materiam per 15, quæstio. Obseruatur autem in illa transcriptione per alium Notarium facienda, 1. vt postulet pars, vel aliquis à Iudice fieri illam descriptionem, vel instrumenti editionem cuipiam committi. 2. vt statuat id Iudex. 3. vt Notarius ad id delegatus exequatur. idque 4. fideliter. & 5. vt in formam publicam reducat[e]. 6. Vocẽtur in descriptione vel exhibitione protocollorum, quorum interest[f]: aliter enim ingrossata non faciunt fidem, vt ait Guido Papæus[g], qui tamen addit semper postremum requisitum non exigi: vt si curia vel Iudex alicui Notario, vt nunc fit ex constitutione, ingrossanda vel expedienda generaliter protocolla mortui, etsi non agatur de instrumento debiti. Nisi in hoc casu quæstio sit de instrumento aliàs ingrossato; quod etiam Notarius si viueret, non posset rursum edere parte non vocata: vt idipsum quoque in eo, cui commissa est ingrossatio, seruandum sit. Remanebit nihilominus in omnibus potestas & facultas aduersario, contra quem editur instrumentum, arguendi ipsum de falso, vel de alia omissione, vel aliis exceptionibus vtendi[h]. Interim tamen per se fidem faciet liber protocollorum[i], vt ait Innocent. in c. 1. de procurator. Et disputat Guido Pap. consl. 84. incip. circa definitionem: si modò imbreuiatura sit extensa, & sit talis qualem requirit constitutio regia[k], vt editio tantùm requiratur. Quæ tamen post mortem Notarii, ex stilo curiarum, nõ potest fieri, nisi præcepto Iudicis etiam per hæredem Notarii, quanquam de iure communi hæredi permittatur, vt ait Panorm. in dicto cap. cùm P. Tabellio.

a hoc etiam fuerat statutum in const. Ludoui. 12. art. 66. in primo publicatis. & in l. si quis exgentariis, §. 1. de eden. P. §. sed & si instrumenta publica, de instru. fi. & caut. in authen.

b l. in fi. quemad. testa. aperi. P.

c l. iurisiurandi, C. de testib. c. cùm Ioannes heremita, eod. tit. vide Io. Fabrum, in l. exercendis, C. de fi. instrumen.

d auth. si quis in aliquo, C. de eden.

e d. c. cùm P. Tabellio de fi. instrum.

f ex chartæ, 3. q. 9. c. cùm dilecta, de cõfir. vti. vel inuiti.

g Guid. Pap. dec. 2.

h Paul. Castr. consil. 195. incip. visis, ver. sed in illa, in 2. par. consi.

i §. oportet, de instr. fi. & caut. in authẽ. l. fin. circa medium de assess. Bart. in l. contractus, de fi. instru. C.

k Guido Pap. qu. 19. Bald. sup. rub. de fide instr. C.

FINIS LIBRI XLVII.

DE ORDINE IVDICIORVM.

LIBER XLVIII.

De ordinatione Iudiciorum in genere. Cap. I.

1 *Libri 48. ad superiores continuatio.*
2 *Ordo iudiciorum quid, eius diuisio, & qualis in Gallia seruetur. num. 3.*
4 *Ordo quis seruandus secundùm authoritatem præscribentis.*
5 *Ordinis iudiciorum tria præcipua capita. Et nu. 6. et 7.*
8 *Ordinis iudiciorum constituendi rationes.*

POSTQVAM superiori libro, de rebus iudicio- 1
rum & de personis iudicum abundè, vt opinor,
dictum est: exigit methodus, vt ad ordinem per-
ueniamus, & veluti in praxim Iudiciorum con-
templationem adducamus. Siquidem, vt ait Sex-
tus Pompeius Festus, *Ordiri est, rei principium facere:
vnde & togæ vocantur exorditæ.* Sed & ordinare prin-
cipio partes conuenientes & consequentes adde-
re. Ordo quippe est iudiciorum, rerum, & nego- 2
tiorum loco certo tempore & modo in lite ge-
rendorum apta series & dispositio, cum contextu continuo. Cicero [a] definit
ordinem esse *compositionem rerum aptis et accommodatis locis.* Et posteà, εὐταξίαν, in 3
qua intelligitur ordinis conseruatio. Iudiciorum ordo duplex, substantialis,
& non substantialis. Substantialis ille, qui omissus vitiat iudicium[b]: quia sub-
stantia, per quam res tantùm esse & subsistere potest, non adest. Et ita prola-
ta sententia contra hunc ordinem iudiciorum non subsistit[c]. Quemadmo-
dum in aliis, omissio ordinis necessarii vitiat actum[d], vel ipso iure, vel facto
iudicis[e]. Hîc solennitates maiores, & formulæ seu stilus curiarum, seruantur,
quodq; prius, quódve consequenter, & vltimo loco mádatum est fieri. Non
auté substantialis dicitur ordo ille, quo prætermisso sustineri potest gestú, &
sine quo iudicium legitimè procedit: ad quem pertinét illæ priscæ formulæ
stili cuiusque curiæ, & quædam leues obseruationes, & quæ ex causarum ne-
cessitate omitti impunè possunt[f]: quia veritate rei simpliciter inspecta &
probata, repudiamus iuris apices[g], iurísque subtilitates[h]. Et Philippus Pul-
cher Rex Galliarum edixit, propter ineptitudinem libelli, vel ob iuris omis-
sam solennitatem, dummodo ex probatis de negotio constet, non esse præ-
termittendam vel differendam sententiæ prolationem. Diximus de his an-
teà, dum

a Cic. 1. officio.

b Anchara. cons. 166. circa fin. Felyn. in c. 1. de lit. cont. col. 4.

c l. prolatam, de senten. & interlo. om. iudi. C.

d l. 2. §. prius. de vulga. P. l. vt debitum, de hære. actio.

e l. 1. cum ibi nota. C. de appellatio.

f l. 2. de for. impet. subla. C. c. dilecti. de iudic.

g l. si fideiussor, §. quædam, mand. P.

h l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P. l. sunt personæ. 43. de relig. & sumpt. fun. P.

ctâ,dum egimus de iudicio ordinario vel extraordinario[a]. Neque in Gallia Iudices Iuriſconſultorum ordinem per omnia ſeruant,ſed rei veritate inſpecta ad examina cauſæ perueniunt[b]. Sic & accidentalis & voluntarius ordo, non ſubſtantialis dici poterit,quòd adſit & abſit ſine actus corruptione[c]: qui interdum requiritur,& interdum non requiritur[d]. Vt ecce, in his quæ certam habent voluntatem, in inſtrumentis vel ſcripturis, non valdè ordinem poſitionis exquirimus[e]:contra in incertis, ad euitandam confuſioné[f]. Atque in aliis,in quibus poſitio vel aliud inuoluit negotium, ordinem ſequimur & perpendimus,& deſideramus[g]. Et ita ſubſtantialis ordo ad confuſionem vi-
4 tandam actuum,ſeruari debet neceſſariò[h].Habebitur autem ratio à quo fuerit præſcriptus obſeruandus ordo,an à lege generali,vel ab ſtilo,vel à Iudice qui de cauſa cognoſcit,& per ſententiam præſcribit. Nam ſeruandæ leges vt generales regni[i], magis ſtilus receptus, & proba conſuetudo localis[k]. Sed fortius mandatum iudicis[l], cui conſilio adhibito ſic ordinem ſeruari quem propoſuit expedire viſum eſt. Eáque quæ mandantur ſecundùm, præſcri-
5 ptum tenorem executioni demandanda ſunt[m].Omnis ordo porrò iudicialis in tria capita deducitur in vniuerſum, quorum primum docet principia & veluti præludia litis, & præparat viam conteſtationi legitimæ negotii principalis: & hoc caput in conteſtatione cauſæ, vbi ſtatus cauſæ exponitur, finem accipit:antè enim fiunt velitationes leues,& libelli exhibiti iudici præcedunt aliquando, vel inquiſitiones, & querimoniæ, ex quibus decernitur vocatio in ius, vt ſæpè in criminalibus accedit citatio, agitúrque in primis congreſſibus de ipſa vocatione,& num coram iudice competenti fiat, num competat exceptio vel præſcriptio fori, vel ratione iuriſdictionis non idonei iudicis,ex cauſa rerum controuerſarum, priuilegii perſonarum, vel domicilii earum,recuſationis iuſtæ Iudicis: & de aliis exceptionibus moratoriis ingreſſum iudicii. Expenditur & contumacia,iuramentũ calumniꝙ,& ſatiſdatio:poſteà petitio fit rei principalis in iudicio in auditorio,ſeu per obla-
6 tionem libelli, ex quibus ſequitur conteſtatio. Hæc facta caput ſecundum ordinis dirigitur ad principale negotium, & ſtatu cauſæ conſtituto, cóque dubio, examinantur exceptiones etiam, ſi quæ dilatoriæ vel peremptoriæ, interrogationes fiunt & reſponſiones,confeſſiones,negationes,hiſque contrariis decernuntur probationes vtrinque, dantur ea de cauſa dilationes. Subinde eduntur ex præcepto iudicis factæ probationes, & acta quæ negotio inſeruiunt,concluditur totum negotium,& quieſcunt litigantes,eiurant ſe nihil velle amplius dicere vel edere, & cauſam omnem iudicis ſententiæ vt inſtructam & paratam relinquunt. Et hactenus explicabitur Deo volente
7 hoc lib.48. Túncque caput ſecundum finitur, & incipiunt partes iudicis circa prolationem ſententiæ, iſque accuratè omnia conſiderat: & primùm ex cauſa agentium, defendentium, & perſonarum quæ negotia tractarunt, & eorum qui pro his litibus ſe immiſcuerunt.itẽ fori & cauſæ exceptiones. Et poſtremo loco, quod etiam ſi Deus voluerit abſoluemus lib. 50. conſultat, interdum refert ad principem ipſe,interdum & litigantes ſupplicant principi,interdum pro ſententia dicenda declarat ſibi non liquere, aut interlocutoriam vel diffinitiuam ſententiam conficit & profert, abſoluit, vel condemnat. His aliquando acquieſcunt contendentes,ſæpius autem prouocant ad maius tribunal,in quo ſi appellatio alia nõ liceat,res fit iudicata, ſequitur
8 executio,litis & iudiciorũ finis. Ita ſuo marte & legitimo tramite hæc miſera ciuilis belli œconomia,ſuis gradibus diſpoſita & abſoluta remanet. Sic enim teterrimæ neceſſitatis leges compulerunt, etiã in inordinata hominum contentione ordinẽ quærere,ne ex vna contentione infinitæ orirétur. Neq; enim,vt ait Caro.7.rex Gallorũ art.1. ſuarũ conſtitutionũ, regnũ poſſet perſeuerare vel ſtabiliri ſine iuſtitiꝙ probo ordine. Nihil enim inordinatum fieri debet,vt ait Iuſtinianus[n],ſiue de ciuilibus,ſiue de criminalibus agamus[o].

a ſup.lib.47.c.6.

b Guid. Pap. q. 58. Boer.ad §. 2. glo. 1. de iuriſd. om. iudi. in conſuet. Bytur. Bened.in c.Raynutius, ad ver. ſi abſque liberis, in ſubſtitut. fideicommiſſaria.

c vt in l. ambiguitatem. & l. præpoſteri,C.de teſtam.

d vt in l. vt gradatim,de mune.& honor. l. honoris, in princ. de decurio. P. §. ordinatione, de monac. in auth.

e l. nec enim, 6. de ſolutio. P. l. cum pater, 79. §. fideiuxo, de lega. 2. l. quidã, de pecul.leg.P.

f l. generaliter. 24.§. ſi quis,de fideic. libert. P. l. quoties, 41. in princ.de vſuf. & quemad. quis vta.P.

g l.2.§.prius, de vulga. P. l. cum vnus, de bon. author. iudic. poſſid.P.l.ſi finita, §. ſi plures, de dam.infec.P.

h §.ſi quis autem nõ implens, de hæred. & falc.in authen.c. ad petitionem Galterii. 22.de accuſatio.

i l. leges vt generales,& l. leges ſacratiſſimæ, C.de legib. l.cùm ij,de tranſac. P.l.à Diuo Pio.§.in venditione, de re iudic.

k c. 1. de conſuet.in Sex.

l l. ſi prætor, de iudic. P.l. fi. ne quid in lo.pub.P.

m l.diligenter,manda.P.

n §. ſi quis autem non implens, verſ. *inordinatum*,de hæred.& Falc.in auth.

o c.qualiter & quando.§. pen.& fin. de accuſat.

VVVuuu De Ci-

De Citatione, ſeu Vocatione in ius. Cap. 2.

1 *Citatio, primus actus iudicialis.*
2 *In ius vocatio quid eſt.*
3 Adiournement, *quid ſit diſputatur. & nu.* 4.
5 *Citatio quot modis fiat. & num.* 6. 7. 8. *&* 10.
9 *Citatio quæ dicatur reipſa fieri.*
11 *Sententia non valet contra non vocatum, pro eo valet.*
12 *Præhenſio perſonæ non datur pro ciuili cauſa.*
13 *Vocatio in ius fit vel per apparitores, vel per iudicem. & nu.* 14.
15 *Citatio, qua forma fieri debet. & nu.* 16. *&* 17.
18 *Domicilium citationis faciendæ cauſa quale legitimum dicatur.*
19 *Præco quomodo vocet in ius, & vbi.*
20 *Adiornamentum debet eſſe libellatum, excepto vadimonio.*
21 *Citatio die feriata an fieri, & ad diem feriatam, poſſit. & nu.* 23.
22 *Citatio ad diem, & locum certum fieri debet.*
24 *Condictio in ius quomodo olim fieret.*
25 *Vocationis in ius finis, & rationes. & nu.* 26.
27 *Iudicio nemo ſiſti debet, niſi iuſſu Iudicis.*
28 *Inauditus damnandus non eſt, quantumuis malus.*

PRimvs qui fit in iudicio actus à vocatione incipit[a], etiã 1
ſi agatur de quæſtionibus ſeu cõtrouerſiis ſummariè &
de plano decidẽdis[b]. Quia libellus qui offertur interdũ
Iudici, aut inquiſitio criminũ, ex cuius inſpectione præ-
henſio vel vadimoniũ, vel citatio decernũtur à Iudice,
nõ dicuntur eſſe actus iudiciorũ, vel ex proceſſu, vt lo-
quuntur[c]. Vt non mirum, ſi per libellũ adiri feriatis die-
bus poſſit Iudex[d] iuſtitio exiſtẽte, & quo tẽpore lis agi-
tari, vel iudiciũ, vel vocatio nõ poteſt[e]. In ius vocare, eſt citare, iuris experiũ- 2
di cauſa ad Iudicẽ vocare[f]. Putat Goueanus[g], in ius vocare non eſſe, id quod
nos dicimus *adiourner*, ſed in ius ad Magiſtratũ manu ducere: primùm ex Te-
rẽtio, dũ ait, *in ius ambula:* ex Plauto, *in ius rapiam te.* 2. Ex l. 2. de in ius voc. P. vbi
Pontifex dum ſacra facit, iſq; qui propter religionẽ loci inde ſe mouere non
poſſit, qui in cauſa publica equo tranſuehitur, qui vxorem ducit, vel familia-
re funus, & ſimiles, vocari in ius non poſſunt: quia ire non poſſunt. Tertiò
probat, ex eo quòd Prætor propoſuerit titul. *Ne quis eum qui in ius voca. eſt, vi
eximat.* Et tit. *In ius vocati eant.* Qui eximere, eſt vi de manu auferre. Et 4. quòd
recenſeat Val. Maximus, lib. 2. de inſtitutis antiquis, mulieris in ius vocatæ
corpus tangere licitum non fuiſſe. Hæc Goueanus. Cui tamen non adſtipu-
lor, cùm inter manuductionem ſeu præhenſionem & vocationem, valdè
intereſſe doceat Gellius[h]. *Labeo, inquit, Antiſtius à Tribuno pleb. per viatorem vo-
catus vt veniret, & mulieri cuidam reſpondere iuſſit eum qui miſſus erat redire, & Tri-
bunis dicere, ius eos non habere ſe neque quemquam alium vocandi: cùm moribus maio-
rum, Tribuni plebis præhenſionem haberent, vocationem non haberent. Poſſe igitur eos ſe
præhendi & venire iubere, ſed vocandi abſentem ius non habere.* Addit & Gell. eos
qui vocationem habent, & imperium & præhenſionem habere: ſed non
contra. Vnde conſtat vocationem quidem latius patere, quàm conſtituat
Goueanus, quia verba illa, *iuris experiundi cauſa vocare*, pertinent & ad com-
præhenſum, & ad ſimpliciter vocatum. Vnde & in praxi *adiourner*, eſt etiam
vocare, vel præhendere, vel vadimonium ſtatuere, vt die certa iudicio quis
ſe ſi-

a §. omnium, de pœ. teme. litig. apud Iuſtin. l. 1. de execut. rei iudic. C.
b clem. ſæpè, & citationem, de ver. ſigni. c. quoniam cõtra, ibi *citationes*, &c, de probat.
c l. libertus aduerſus. in 2. de in ius voc. P.
d l. miles, 11. §. ſexaginta. de adult. P.
e glo. & interp. in c. fin. de iudic. & in l. 1. de fer. in P.
f l. 1. de in ius voc. P. §. f. de pœ. tem. litig. l. 1. §. cum quoque, de eden. P.
g Gouean. lib. 1. lectionum variarum iuris, c. 48.
h Gell. lib. 13. c. 12.

se sistat, vel per se vel per procuratorem, secundùm negotii qualitatem. Et
ita quod ait Goueanus, in ius vocare, esse interdum in ius rapere, fatendum est: sed non omnem vocationem, inde sequitur esse manuductionem:
quia vocatio genus est, præhensio species, quamuis impropriè. Nam aliud
est propriè vocare, aliud ducere. Iudicium quoque accipere nō tantùm quis
3 per se, sed etiam per procuratorem posse, explorati iuris est[a]. Atque responsum est, vocatum omnem in ius, nō statim venire debere: quod fieret tamen,
si duceretur & raperetur in ius: sed datur dilatio vocato quædam ad componendos penates, antequam liti incumbat: & vt consultet, num velit defendere, vel liti cedere. Eaq; de causa vocationis libellus vocato editur, quo
& causa & dies, qua defendere debet, cōtinetur[b]: quod in praxi dicitur *bailler
exploict de l'adiournement, & bailler assignation à iour competant*. Et proinde propter hanc vocationem ad diem certam, mouetur quæstio de contumacia,
quòd quis vocatus die stata non venerit[c]: dantur quoque excusationes, cur
stato tempore ventum non sit[d]. Rectè ergo adiornamenta dicuntur vocationes in ius ad certam & statam diem. Diem enim Galli vocant *iour*, nos
4 Tholosani *Iom*, quemadmodum & Hebræi יום, *iom*. vocant & iura Pontificia
citationes[e]. Citare etiam apud bonos autores, est vocare: vt apud Ciceron. I.
Verrina, *Citat reum, non respondit: citat accusatorem*, &c. Et iterum pro Cluentio,
Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, vt re semel atque iterum praiudicata, condemnatus in iudicium venerit. Et alibi passim. Neque admiserim, citationem ad
vocem præconis tantum referri, nisi & vocem illam intelligamus, quando
apparitor vocat, & diem dicit vocato priuatim sistēdi vel defendendi. Itaq;
5 vocatio seu citatio, genus erit, habens species ex modo vocandi discretas.
Nam quidam vocantur viua voce, quidam per edictum seu literas aut codicillos, per nuncium, ita vel per epistolam, vt ait l. sed & interpellatur, 54. §. 1.
de recep. arbit. P. quidam reipsa. Viua voce vocatio fit, vel priuatim, vel publicè: priuatim, quando apparitor deprænso seu inuento vocando, vel in
propria domo, vel alibi, diem dicit, & vocat in ius[f]: interdum sola viua voce,
si stilus & consuetudo sit, vt sine literis mandato Iudicis apparitores possint
vocare. Item si præsentes inueniantur in iudicio qui necessarii sunt controuersiæ decidendæ, non aliter vocantur quàm viua voce Iudicis, qui iubet vt
respondeant, vel adsint certa die iudicio responsuri, vel defensuri[g]. data dilatione petentibus ad instruendam responsionem vel litem, adquam vocantur[h]. Neque enim alia vocatione eget qui præsens inuenitur, cùm finis citationis sit comparere. Et ideò cum præsente etiam non vocato aliter, qui de-
6 fendit, valet iudicium: & perinde habetur, ac si vocatus fuisset[i]. Publicè per
vocem præconis fit solēnis vocatio, per edictum peremptorium[k], quod vócamus in praxi *adiournement à trois briefs iours*. Peremptorium edictū dicitur,
ad quod peruenitur ordine: vt initio quis petat post absentiam aduersarii, edictum primum: mox, alterum per interuallum non minus decem dierum,
& tertium: quibus propositis, peremptorium impetret. Quod inde hoc nomen sumpsit, quòd perimeret disceptationem[l]. In peremptorio comminatur absenti is qui edictum edit, etiam absente vocata parte cogniturum se &
pronunciaturum[m]. Ita & post edictum peremptorium impetratum, cùm
dies eius superuenerit, & absens citari debet, & siue responderit, siue non
responderit, agetur causa, & pronunciabitur: non vtique secundùm præsentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuerit, vincet. Quòd si is
qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis: is vero aduersus quem impetratum sit, adsit, tunc circumducendum erit edictum peremptorium, cæteráque deinceps exequenda, quæ tradit Vlpian. in l. & post edictum, 73. de iudic. in P. Admonet tamen idem, in l. nonnunquam, 72. eod.
quando dentur, & num tria edicta præcedere semper debeant peremptorium. *Nonnunquam autem*, inquit, *hoc edictum*, scilicet peremptorium, *post tot*,

a l. rectè defendi, 63. de iud. P. facit l. 3. & l. post litem, 17. de procur. in P. cum similib.

b l. 1. de eden. P.

c in l. si quis ex aliena, de iudic. P.

d l. 1. 2. 3. & seq. si quis citat. iudi. sisten. cau. fact. non obtemp.

e c. quoniam contra, de probat. cū simili

f l. 4. §. Prætoriais, de dam. infec. P.

g auth. si omnes, si minor ab hæred. se abstin.

h Anto. Butrigar. ad c. fin. de iudic. Bar. Bal. & Aug. ad l. 1. de in ius voc. P.

i d. auth. si omnes.

k auth. qui semel, & l. tres, C. quom. & quan. iud. l. diuus, de in integ. rest. P. l. 2. C. de feriis.

l l. ad peremptoriū, l. 68. cum duab. seq. de iudic. P.

m h in peremptorio, l. 71. eod. tit.

videlicet tria, *numero edicta, siue praecesserint, datur: nonnunquam post vnum vel al-
terum, nonnunquam statim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hoc autem æstimare o-
portet eum qui ius dicit, pro conditione causæ, vel personæ, vel temporis, & ita ordinem
edictorum vel compendium moderari*. Ex constitutione Nouella Iustiniani, ho-
diè adiicitur non tantùm decem dierum interuallum, vt olim, sed & tri-
ginta[a]. Secundò citatio seu vocatio per edictum fit, quando edicta voca- 7
tionis scripto compræhensa pro rostris figuntur, seu vt cum vulgo loquar, in
loco publico, vel domo ex qua quis euocandus est, literæ, citationísque ex-
pleta affiguntur[b], vel exempla porriguntur alicui ex domesticis eius qui vo-
catur, vel vicino proximo[c]. Sic enim traditum est, denunciationem ad do- 8
mum fieri debere, si in persona quis non possit comprehendi[d]: saltémque
primam citationem cuiusque negotii ad domum fieri oportere[e], & vt fre-
quentius, cum mandatis seu literis iudicis, sine quibus nullus vocari debet[f].
Ideò apparitor, qui non inuenit in domicilio vocandum, debet & mandati
& vocationis executæ exemplar domesticis relinquere, vel domus vocati
valuis affigere, adiectis testibus qui adfuerint, cum quibus mandata se exple-
uisse refert. Creditur autem relationi apparitoris, vt assertioni iudicis[g]. Sed
hodiè in Gallia minimè creditur, nisi testes adhibiti sint, cùm explere non
possit vel exequi mandata apparitor sine testibus, qui recordentur, si opus e-
rit, se interfuisse relatis[h]. Quod & in tit. 1. legis Salicæ cautum est, §. 3. dum di-
citur *manuitionem*, vt vocat vocationem, *in ius per manuientes fieri debere ad do-
mum manuiti, cum testibus: & eum manuire debere, aut vxorem eius, aut aliquem de fa-
milia qui ei possit notũ facere, dempto eo qui in ambasciata, seu legatione principis est, qui
manuiri non potest*. Nec sufficit in relatione expletorum dixisse apparitorem,
se executum fuisse, vel vocasse quempiam, præsentibus vicinis, nisi & in in-
diuiduo nomina & cognomina adiiciantur, saltem duorum præsentium, vt
dictũ fuit placito curiæ supremæ Parisiorũ 6. Martii 1542[i]. Tertiò, citatio seu 9
vocatio, quamuis impropriè, dicitur reipsa fieri, per captionem seu præhen-
sionem[k], cuius species est vadimonium, vel manuductio, vocant *adiourne-
ment personel, main mise*. Addi potest alia vocationis species, quæ per tubam, 10
vel sonitum campanæ fit: quando vocanda est vniuersitas in locum consilii[l],
vel capitulum conuocandum[m]. Et hoc est munus vnum sonitus campanæ.
de aliis videbis Ioan. Andre. & Panorm. in c. 1. de offic. custo. Vocatio in ius 11
habet causam materialem, lites: iuris enim experiundi causa fit. Nam de o-
mnibus causis, in quibus proceditur etiam sine strepitu & figura iudicii, si-
ne citatione sententia lata valet pro absente non citato[n]: in aliis non valet,
sed vocandi sunt quorum interest[o], & qui, si præsentes essent, contradicere
possent, & actum iudicialem impedire, non aliter[p]. Pro pecuniaria causa & 12
ciuili, non facilè datur præhensionis decretum, vel vadimonium[q]: sed pro
criminali causa[r]. Et regulariter, nemo de domo sua inuitus extrahi debet, vt
in ius veniat[f]: neque agere quisquam, vel defendere cogitur, vt habetur in
tit. & rubr. *Vt nemo age. vel accusa. coga.* lib. 3. C. tit. 7. Si tamen incidat in crimi-
nalem ciuilis, præhensio decernitur, vt pro contumacia[t]: si nolit condemna-
tionem soluere[u], ordine executionis seruato: si debitor fugiat[y]. Iubetur vo- 13
catio à Iudice, fit autem vt plerumque per apparitores, vel nuncios[z], cum
mandatis Iudicis vt dixi. Et de apparitoribus legitimis, videbis quæ dixi lib.
47. cap. 40. Ipse & interdum Iudex statuit diem litigandi præsenti, vt adsit.
Alius priuatus, nisi habeat apparitoris officium, hodiè non citat: Explicat ta-
men vocato, iudicis iussum actuarius causæ. In appellationibus factis à Pari- 14
ribus Franciæ, Rex consueuit adiornare per literas suas, quæ mandantur eis
præsentari per Bailliuum Regium vel seruientem ab eo commissum. Simi-
liter scripto iure, viri clarissimi vocantur de mandato Imperatoris, & non a-
liter, per l. quoties, C. de dignitatib. lib. 12. Massuer. in praxi, tit. de adiorna-
mentis, §. 27. item in appellationibus, &c. Forma obseruata in communi ci- 15
tatione,

a §. omnem verò can jarum finem, vers. *si verò causam persi-qui distulerit*, de litigio. in auth. Extat hac de re constitutio Emanuel. Comneni, Cæsa. 13. tit. περὶ μεταχλήσεως τῶν ἀπόντων, de vocatio. absentium, lib. 1. iuris orienta.
b l. 1. §. præsides, de requi. reis. P.
c l. 1. de lib. agnosc. P.
d d. l. 1. §. permittit, eod.
e §. si verò, de exhib. reis, in authent.
f l. f. C. eod.
g l. dies cautionis, §. prætor ait, de dam. infec. P.
h ex constit. Aureliac. art. 95.
i Pap. lib. 1. Rapsod. aresto. tit. 4. arc. 7.
k Accurs. in l. consentaneum, C. quomo. & quan. iud.
l glo. & Bart. in l. 2. de decurio. lib. 11. C.
m glo. in c. si capitulo, de concess. preb. in Sex. ad ver. *facta*, glosf. & clem. 2. de sent. excommu. est textus. & ibi Pano. in c. in causis, de elect. in Sex.
n Alex. in l. furioso, col. 2. de re iudic. Bart. ad extrauag. quomodo proced. sit in crimi. læsæ maiest. in ver. & *figura*. post lib. feudo.
o in l. de vnoquoque, de re iudic. P. l. nam ita diuus, de adopt. l. si quando, & ibi Bald. de testib. C.
p Alex. in l. recusare, in prin. ad Trebel. l. 4. §. 1. de fideicom. libert. Paul. Castr. cons. 34. vol. 2.
q l. nemo, de exact. tribu.
r c. 1. de iudic. in Sex.
f l. nemo, de reg. iur. P. l. plerique, 18. de in ius voc. P. ratio in l. satisque pœnæ, 19. eod. tit.
t l. consentaneum, C. quom. & quand. iud. §. si verò etiã, de exhib. reis, in auth.
v l. 1. C. qui bon. ced. poss.
x l. à diuo Pio, §. in venditione, de re iudic. P. melius l. cum eo, ad leg. Iul. pecul. P.
y l. ait prætor, §. si debitorem. quæ in frau. cred. P.
z l. 1. §. sed & interpellatur, §. 1. de recep. arbit. P.

tatione, vt l. mandata intercedant iudicis[a]: vel ſpeciale de certis vocandis,
quale nunc requiritur: vel generale, vt in locis iuriſdictionis dominorum in-
feriorum, vbi aguntur cauſæ leuioris ponderis, quæ ſummariè & de plano,
& ſine ſumptibus ſubditorum expediri debent, in quibus Baiulus domini,
ſeu *le Baille*, videtur habere mandatum generale de vocandis litigantibus ad
Iudicem loci, ſi quando Iudex etiam ſine ſcriptis iubeat, vt notat Maſſuer.
16 tit. de adiornament. §. 2[b]. Prohibet Caroli 8. conſtitutio. art. 101. vadimonium
non dari, & vt dicunt, non decerni adiornamentum perſonale, ex requiſi-
tione aduocatorum vel procuratorum fiſci, ſine præcedente decreto Iudi-
cis: & ne ipſum decretum Iudicis ea de re fiat ſine pręcedentibus eíſque per-
ſpectis iudici inquiſitionibus. multò magis idipſum de præhenſione ſta-
17 tuendum erit. Cùm conſtiterit de mandato igitur[c], non antè, vocare debet
apparitor, & ſecundùm eius formam & iuſſa[d], & debet conuenire ipſum vo-
candum, ſi poſſit in perſona inueniri: ſi verò non inuenerit, ſi diligenter per-
quiſiuit, poteſt in loco domicilii vocare, & referre in expletis ſe non inue-
niſſe, & ideò eum citaſſe in domicilio: & ſic obſeruari tradit Maſſue[e]. Dili-
gentia porrò perſonam indagandi fit tantùm in initio inſtitutionis cauſæ,
cùm primùm vocatur quis in iudicium: poſtquam enim cœpit intentari lis,
ſufficiet facta in domicilio citatio ſimpliciter[f]. Nam qui citatus poſteà litem
18 non proſequitur, cenſetur eſſe in dolo & mala fide[g]. Si plura aduocando
ſunt domicilia, ſufficit in præcipuo fieri vocationem, aut in eo in quo dũ vo-
catur habitat, vel in alterutro æquè principali. Imò ſufficit in eo loco fieri, in
quo reſidere tenetur vocandus, etſi inibi non reſideat: vt in loco beneficii
ſeu eccleſia[h]. Si agatur de iuribus dominicis, in loco caſtri vel domo deſti-
nata dominis eius caſtri, vt habetur in ſtilo Parlamenti tit. de adiornamen-
tis. Si domus non ſit, in palo vbi ſolent proclamationes affigi, cum iniun-
ctione facta procuratori domini loci, vt vocationem ei ſignificet. Vocatur
vxor in domicilio mariti[i]. Erro verò ſeu vagabũdus, in loco conſuetæ anteà
habitationis, vel per publicam proclamationẽ, vel edicto[k]. Et ſi pro re im-
mobili vocetur, vocatio figitur in re ipſa immobili. Vocatur collegium ſeu
monaſteriũ vnà cum prælato, in monaſterio vel collegio, in perſona prioris
ſi exiſtat, ſin minus in perſona eius qui eſt de collegio, vel de conſortio, vel
fit in capitulo cum ſonitu campanæ[l]. De vtroque Maſſuer. in d. tit. de adior-
ment. §. 18. Si mandetur vocari habitantes alicuius pagi, ſufficit vocare Con-
ſules[m]: niſi forſan mandentur vocari Conſules & habitantes, nam tunc
19 Conſules & maior ſaltem pars habitantium debent vocari[n]. Per præconem
& tubam fit citationis proclamatio in eo loco, vnde veriſimiliter poſſit vo-
catus reſcire vocationem[o]. Fit & in locis celeberrimis edicti vocationíſque
affixio, teſtibus in expletis nominatis qui interfuerunt. At quando agi-
tur, inquit Maſſuerius, criminaliter, ad bannum & confiſcationem bo-
norum, abſens adiornandus eſt in domicilio, necnon in iudicio, & in lo-
co publico, ad ſonum tubæ, iuxta ea quæ habentur in clemen. 1. de iudic.
Et tum publicè edictum legitur, & eius exemplar: poſteà affigitur, vt ibi
per aliquot dies perlegi poſſit[p]. Quomodo autem, & quando deſcriban-
tur & annotentur bona defuncti, vide Iul. Clarum, lib. 5. Sentent. iuris. §.
20 final. quæſt. 44. Citationis codicilli, ſeu mandatum debet continere cau-
ſam ob quam quis vocandus eſt, vt ſciat quam ob cauſam in ius voce-
tur[q]. Dicunt conſtitutiones regiæ & praxis, *faut que les lettres d'adiourne-
ment ſoyent libellees*, vt breui intentione cauſam contineant, vt ait Franciſc. 1.
conſt. an. 1539. art. 16[r]. Quod & Carol. 9. ſtatuit, menſ. Ian. 1563. Edicto *du regle-
ment de la iuſtice*, art. 1. adiecta pœna nullitatis aſſignationis & regreſſu pro
damnis inde paſſis, contra apparitorem vocantem, cùm etiam olim non ex-
preſſa cauſa remorari poſſet vocatus iudicium: vel ſi aliud exponeretur in
iudicio: quàm libello vocatorio compræhenſum eſſet, dicendo ſe ad id non

VVVuuu 3 fuiſſe

a l. neminem. C. de exhib. reis. §. ſi quis verò plures. de ſer. & falc. in authen.

b facit l. fin. iuncta gloſſ. de iudic. P auth. niſi breues. de ſent. ex breui. recit. C.

c c. cùm in iure peritus, de offi. delega.

d docet Maſſuer. in pra. tit. de adiorna. §. 7. incip. Item & ſuper forma, l. 1. §. ſi quis ita, de verb. oblig. & ibi Bart. & in l. ſi quis pro eo, de fideiuſſo. P. l. diligenter, mand.

e Maſſuer. vbi ſup. §. 9. item ſciendum eſt, facit C. 1. qui matri. accuſ. poſſ. c. cauſam quæ, de do. & contum. docto. in l. 4. §. toties, & §. quod ait prætor, de dan. inf. in l. 1. §. 1. de lib. agnoſ. l. ſcire oportet. de excuſ. tuto. P.

f Maſſuer. vbi ſup. §. 9. & 12.

g auth. qui ſemel, quom. & quan. iud. C. facit c. cauſam, de elect. apud Clem.

h c. ſi duobus, de appellat. c. ex tuæ, de cler. non reſiden. melius in c. fin. de do. & contuma. gl. in c. quoniam contra, §. porrò, de probatio. nota in l. hæres abſens. in prin. de iudic.

i Innoc. in c. f. de eo qui mitti. in poſſ. cau. rei. ſeru.

k Bald. in l. ſi quando. 11. quæſt. de teſtib. C. Soci. conſ. 56. 3. vol.

l vide c. ſi capitulo. de conceſſ. præb. in Sex. & ibi gloſſ.

m l. 1. & ibi Bart. de iure reip. lib. 11. C.

n d. c. ſi capitulo. glo. & Bart. in l. non poteſt, de reg. iur. l. in honoratis. §. f. de actio. P. l. collatores. de re milit. c. fi. de maio. & obed.

o clem. cauſam, de elect.

p Millius. in ſuo repetto. in ver. *citatio quando committitur* Rota. dec. 223. Tira. in tract. de vtroque retrac. §. 9. in 2. glo. nu. 8. & ſeq.

q c. præterea, de dilatio. §. ad excludẽdas, de litigio. in authen. l. aut qui aliter, quod vi aut clam P. clem. ſi. vt lit. non conteſt.

r iuxta l. 1. de eden. P.

fuisse vocatum,vel inducias sibi dari postulando vt deliberaret,& vt aduersarius scripto intentionem suam compræhenderet[a]. Exigit & constit. Francis. I. *sur l'abreuiation des procez*,art.22,vt apparitores & executores mandatorum iudicis,teneantur relinquere apographum seu exemplar mandatorum & expletorum vocato, vel ei contra quem exequuntur, sumptibus actoris seu instantis aduersarii,quamuis non petatur. Similis gloss. in c. causam, in verb.*porrò*,de election.in clem.quamuis,in ver.*oblatos*, de appell. clem. sæpè, & ibi.Io.Andre.de verb.signific.facit auth,offeratur,de libel.oblat.quia offerre,est etiam non petenti dare,l.Iulianus,§.offerri,de actio.emp.P.Notandum tamen,quòd si vocatus ex mandatis non libellatis comparuerit, tenere citationem:item notandum,non inseri causam vocationis in decretis vadimonii seu à diornamentis personalibus,ne detur occasio fugiendi reo vocato,sed sufficicit mandari vt veniat responsurus inquisitioni contra illum confectæ. Nam postquam venerit, tunc Iudex explicat crimen propter quod vocatus fuit, l. I. C. de exhib.reis,& ibi Salicet. & in l.absentem, de pœn.Bart.in extra.ad reprimendum,ad verb.*per edictum*,quom. in crim. læs.
maiest.proc.fit post feuda.Debet & executio mandati die non feriata fieri, 21
in qua silent tribunalia: nisi compræhensum sit propter certam rationem, adiornamentum fieri diebus feriatis & non feriatis,in loco sacro vel nó sacro:sed causa debet esse legitima,vt putà, si in aliis diebus, nec alibi liqueat non posse inueniri vocandum, quia latitet, & ita expediat; Cùm etiam domicilium ibi, vbi conueniri potest, non habeat. Alioquin communis omnium resolutio & stilus habet, fieri non posse validè vocationem,nisi die
iuridico[b]: etiam si quis ita vocetur, vt se sistat iudicio, die non feriata[c]. In e- 22
xecutione etiam vocationis obseruare debet apparitor, vt dum vocat, certam diem locúmque certum dicat,quibus teneatur per se vel procuratorem iudicio comparere vocatus.Improbant quippe & inhibent constitutiones regiæ vagas & generales vocationes,quibus apparitor iubeat venire in quocunque loco fuerit Iudex,aut post festum Paschæ, vel post alterum diem festum mobilem & variantem[d]. Aliquando tamen locus non adiicitur, vel hora iudicii,cùm certitudinem per se habent ea, & intelligitur ad horam
competentem,locúmque consuetum vocatio facta[e]. Debet etiam constitui 23
dies sistendi iuridicus,alioquin si dies assignatus comparitioni non sit iuridicus,sed incidat in feriatum,secundùm iuris dispositionem non valet[f], nisi pro actibus fiat vocatio,qui etiam diebus feriatis expediri possint[g]. Hodiè tamen ex consuetudine omnium curiarum Galliæ recepta, adiornamentũ factum die feriato & ad diem feriatum valet, sed dies assignatus, ipso iure prorogatur ad diem sequentem non feriatum, & hoc nisi in Cancellario. Sícque iisdem ferè verbis tradit Massuer.in prax.tit.de adior.§. 6. incipient. *Item adiournamentum factum*[h]. Dummodo legitimus terminus comparendi compræhendatur adsignatione diei. Nam dari debet idonea dilatio & præfigi in expleto cõparendi: putà vt intrà 2.3.quindecim dies,aut mensem,&c. Isq; terminus ex more regionum & curiarum definitur, vti visus fuit sufficiens & idoneus ad veniendum,& componendos penates, post quem debeant se sistere,vel procuratorem exhibere,ni velint contumaces, & vt dicunt,deficientes *defaillans*, dici. Id te uulgaris docebit praxis. Et Iudex etiá vir bonus poterit dilationem moderari ex distantia locorum: quemadmodum & iura docent,vicena millia passuum ad singulos dies itineris dari,subducta etiam necessitate legitima impedimentorum[i]. Et hoc iure in Gallia, & alibi iure scripto,viuitur,abrogatis formulis antiquorum,vocandi in ius: vel partim in alium modum eorũ nomina deformatis. Nam & testes adhibebantur olim in vocatione,quæ fiebant non ab apparitore semper, sed & ab ipso qui contendere volebat iudicio cum vocato.Ideò qui in ius aduersarium trahere volebat, prius aliquem de præsentibus antestabatur, id est, testabatur,

a c. Aufre. in l. edita actio.C.de eden. l.non potest,de iudic.P.glo.& interp. in c.significantibus de libel.oblat.in stilo. parla. tit. de aduoc.in fi.

b l.ex ex quacunque si quis in ius voca. non ven.P.l.fi.C.de feriis.

c nota.per Interp. & Panor.in c. conquestum, de fer. Paul. Castr. in conf. 270. 3.vol.

d in constit.Franc.1. *sur les eaues & forests*. art.24.

e l.si locus, de iudic. c.cùm à nobis, de electio.

f Doctor in d. l. ex quacunque, & Panor.In d.c. conquestus,fer.

g quales numeraui in l.2.& 3.de fer.in P.Ita explicat glos. fi.in d.l.ex quacũque.

h vide de his quę nota.in l.1.§.nũciatio, & l. 2. de oper. no. nunc.P.gl.in l.dies, & ibi Ioan. Fabriũ. C.de fer.Rober.Marautham,de ord. iudicio.in cita.6. par. nu.123.

i l.1.2.si quis caut. in dic.sist.cau fac. nó optemp.

testabatur, vel dicebat coram illo, se eum in ius vocare. Priusquam autem illum de testimonio ferendo rogaret, eius auriculam attingens imam dicebat, *licet ne antestari*, hoc est, vis ne mihi testimonium prębere: illo autem respondente, *licere*, tunc iniiciebat in aduersarium manum, & in iudicium rapiebat. Rationem, quare testis adhibendi tangeretur auricula, sic adfert Plinius[a], *est*, inquit, *in aure ima, memoriæ locus, quam tangentes antestamur.* Adde etiã ex l. vulgaris est, 21. de fur. P, vt qui aurem alicuius tangit, totum hominem tangere videtur ex Trebatii sententia. Fidem istius moris antiqui facit Horatius[b].

—Quo tu turpissime? magna
Exclamat voce, & licet antestari? ego verò
Oppono auriculam: rapit in ius.

In testes autem ita tantùm liberi homines accipiebantur, vt innuit Plautus[c],

Age, inquit Satyrion, *ambula in ius leno.* DOR. *Quid me in ius vocas.*
SATY. *illic dicam apud Prætorem, Sed ego in ius*
Voco. DOR. *Nonne antestaris?* SATY. *Tua nego causa carnifex, cuiquam*
Mortali libero aures atteram?

24 Sed & Theophilus explicans Iustiniani locum de condictione, alium morem refert vocandi: vt qui cum aliquo litem haberet, denunciaret hoc aut illo die ad iudicium accipiendum, aut ad litem prosequendam adesset. Vnde quia condicere, prisca lingua denunciare significat, omnes etiam personales actiones, quibus à persona peteretur, condictiones dicebantur: vt omnes actiones in rem, vendicationes. Hodiè verò καταχρηστικῶς, condictio dicitur, actio, quam actor intentans dicit, si apparet hunc dare oportere. Nulla enim hoc tempore aduersario fit denunciatio, quoniam non denunciat ei petitor, vt hoc aut illo die ad iudicium, vel ad litigandum veniat[d]. Expectares hîc nos acturos de iis quoque, qui in iudicium vocari possint, sed de illis dicemus commodiori loco, Deo fauente, in libr. 49. cap. 1. & 2. Interim habes epitomen personarum, quæ iure ciuili vocari non pos-
25 sunt in ius, in l. 2. & seq. vsque ad 12. de in ius vocand. P. Finis, propter quem vocatio fit in ius, est, vt iudicio intersit, si velit, vel si oporteat, & vt in
26 criminibus adesse cogatur vocatus. Rationes vocationis plures sunt, quarum aliquas refero. Primùm vocari debere contendentes: quòd congruentius sit & ex dignitate authoritatis publicæ, venire eos ad Iudicem,
27 quàm Iudicem ire ad litigantes[e]. Item 2. nemo in iudicio esse debet, nisi prius à Iudice iussum fuerit[f], paucis exceptis[g]. Nec est singulis permitten-
28 dum, quod per Magistratus fieri debet[h]. Tertiò, nemo inauditus, & nisi vocatus, iudicandus est[i]. Cùm, præsentibus iis quorum interest, negotia tractanda sint[k]: aliter sententia corruit[l], veluti ex vna parte subsistens, deficiente forma iudicii, quòd duorum litigantium ad minus, & Iudicis persona constituitur[m]. Iudex vnam aurem actori, aliam autem reo conseruare debet. Neque contra ius naturale & diuinum priuare debet defensione, quæ naturalis est[n], reum: quod accideret si eum non vocaret, vt defenderet. Nos & monet 4. id faciendum Deus, qui antequam iudicaret Adamum, eum in ius vocauit, *Adam vbi es*, Genes. 3. Et rursum ad Cain, *vbi est Abel frater tuus*, Genes. 4. Et quamuis diabolus in iudicio esset, tamen audiri deberet, vt ait Decisio Rotæ 364. incip. *Cùm iura*, & 201. incipien. *licet in causa*, in nouis. Vt neque princeps supplere possit omissam citationem[o].

a Plin. lib. 11. c. 45.
b Horat. 1. Serm. Satyr. 9.
c Plaut. in Persa.
d ita in §. appellamus. & ad illum Theophilus, de actio. apud Iustin.
e l. iubemus adscriptitios. 34. §. fi. de episco. & cler. C.
f l. neminem, de exhib. reis C.
g veluti in specie l. capite quinto, de adult. P. l. si in seruitute de furt. P. l. ait Prætor §. si debitorem, quæ in frau. cred. P. l. fin. C. de Mathemat. cũ simillib.
h l. non est singulis, de reg. iur. P.
i l. absentem, de pęn. P. l. absentem, de accusat. C.
k l. de vnoquoque. de re iudic. P. clem. 1. eod. tit. ca. Deus omnipotens, 2. q. 1. clem. sępè, de verb. sig.
l l. 1. quæ sent. sine. vlla appella. rescin. P.
m l. inter litigantes. & l. Iulianus. de iudic. P.
n l. vt vim. de iustit. & iure P.
o Felyn. in c. ex parte. 2. de offi. deleg. & in c. quæ in Ecclesiarum, num. 26. & ibi etiã, Decius, nu. 23. de constit. Boer. decis. 247. nu. 7, Soci. cons. 120. vol. 3. Dec. cons. 63. incip. viso puncto.

τὰς εἶτα μὴ ἀπαντῶντας εἰς τὴν κυρίαν, ἐρήμην ἁλίσκεσθαι. ἦν δὲ κατὰ τῶν τοιούτων ἐκ τῶν νόμων ὡρισμένον τίμημα χίλιαι δραχμαί. id, *Damnaui absentem. Eremi, indicij nomen est: neque enim se sistebat. In eos igitur hoc dicitur, qui parere nolunt, sed iudicium detrectant. Iubebat enim lex, eos quibus iudicij dicta erat dies, si ad statum diem præsto non essent, indicta causa damnari. In eos autem legibus mille dragmarum pœna statuta erat.* hæc Vlpianus. vbi

3 κυρίαν, quemadmodum alibi sæpè Demosthenes pro stata die in vocatione posuit, vt dicere licet ἀπαντᾶν πρὸς τὴν κυρίαν, & ἀπαντᾶν πρὸς τὴν δίκην, dicimus

4 adesse iudicio die vadimonii. ita κυρία ἡμέρα est rata & fixa dies. Et erat φυγοδικεῖν καὶ καταλείπειν τὴν δίκην, deserere vadimonium, cùm non occurrebatur ad diem vadimonii. Cuius pœna etiam ignominia erat, vt docet Demosth. eadem oratione, κατὰ Μειδίου. Et solebant Iudices διδόναι τὴν ἔρημον dare, desertionem vocabant, in praxi defectum, seu *defaut*, hoc est de absente secundùm præsentem pronunciabunt. Eremodicium potest vno verbo dici, Latinis desertio instantiæ ἐρημοδίκιον etiam dixit Iustinianus[a]. In superiores quis dicitur con-

5 tumax: in inferiores vel pares, fastidiosus[b]. Contumax à superbia, ob quam quis tumidus & inflatus est, dicitur, qui alii cedere vel obedire contemnit.

6 Ideò contumax definietur is, qui cùm obtemperare iudici posset, obedire contemnit[c]. Non enim omnis qui non obedit, contumax est: tamen omnis contumax, inobediens est. Etenim qui non obedit, quia non potest, contumax non est: veluti si impossibilitate facti, vel iuris obtemperare non possit

7 præcepto[d]. Contumacia duplex est, actoris, & ea quæ rei[e]. Rursum vtraque potest esse, aut vera, aut ficta. quod idem est ac si dicamus, veram esse benè probatam: & fictam, præsumptam. Vera est illa, quæ nascitur ex vocatione vel insinuatione facta personæ contumaci, quando ad faciem denunciatum est[f]. Sed & verus contumax dicetur, qui tribus edictis vel vno edicto peremptorio pro omnibus, vocatus & interpellatus non facit sui copiam[g]. Contumax præsumptus dicitur, quando citatio facta est ad domum, & non ad faciem. Nam propter dubium, num ad eius notitiam citatio peruenerit, statim non dicitur verus contumax, sed talis præsumitur[h]. Et proinde in praxi, ad veram contumaciam constituendam, distinctio adhibetur eius de quo componitur contumacia, considerata re & formula citationis, & qualitate personarum quarum dicitur contumacia, antequam perueniatur ad finem & effectus contumaciæ, & rationes pœnarum locum habeat. Quare contumacia consideratur, non tantùm ratione vocationis & contemptus veniendi: sed etiam, si quis dũ venerit non obediat mandatis Iudicis: vel qui sine mandato, cum iudicio abire non debet, iniussus abiuit[i]. Et qui non restituit quod iubetur, nisi manu armata cogatur, contumax est[k]. Qui responde-

8 re vel defendere non vult. Statuit constitutio Franc. 1. art. 23. omnes vocatos in ius debere se sistere iudicio personaliter, vel per procuratorem, die dicta per vocationem, & inibi eligere domicilium in prima assignatione seu voca-

9 tione: alioquin reiici ab omnibus petitionibus vel exceptionibus[l]. Statuitur & art. 21. quòd post duos defectus, seu vocationes geminatas auctoris vocati ad euictionem luendam, vocant garandum, si legitimè factæ fuerint, & postquam liquebit de illis, sententiam contra auctorem illum ferri posse. quod & in stilo Parlamenti responsum est, in §. item si garandus, de dilationib. quę dantur pro garando. Facta tamen prius probatione per petentem suæ intentionis & iuris[m]. Dignus est enim qui, quia non defendit potius propter contumaciam & absentiam, quàm propter malam causam, condemnetur[n]. Item

10 art. 24. statuit, in omnibus causis ciuilibus vel criminalibus[o], in quibus consuetum olim erat vti quatuor defectibus seu edictis, sufficere duos defectus commissos, legitimo modo obtentos per vocationem factam in faciem aut ad domum: dempto quòd Iudicibus permittitur tertiam vocationem decernere ex officio, si vocationes seu adiornamenta non fuerint facta in persona seu in faciem, & si negotium id exigere videatur. Cæterùm antequam ad dam-

a in l. properandum, 11. §. cùm autem eremodicium, eod. C.

b 1. Rhetor. ad Herennium.

c ex l. contumacia, §. pœnam. de re iudi. P. c. certum est, 11. q. 3. l. 1. §. si quis municipalis, & §. si quis in iudicio, si quis caut. P.

d vt in specie c. Odoardus. de solut. c. olim vobis, 15. de testi. spolia. c. cùm tu, de vsur. l. si accusatoribus. de accusatio. C.

e l. & post edictum, 73. de iudic. de vtraque in l. properandum. C. eod. tit.

f de istis Bart. in l. fi. de fid. int. testit. P. Alexan. in d. l. properandum. §. fin autem reus.

g in l. contumacia, de re iudic. ca. de illicita. 24. q. 3. c. quoniam. §. porrò. vt lit. non contest. nõ proc. ad test. examinat.

h Bart. in d. l. fin. col. pen. de in integ. resti. P. Cardina. in cle. 1. in 9. quæst. de dol. & contuma.

i ca. certum. 11. q. 3.

k l. qui restituere, de rei vend. P.

l hoc sumptum ex Innocen. in c. auditis. & c. constitutus, de procurat. Ioan. ab Imola. ad l. qui ante calendas. de ver. obl. P. Bart. ad d. extraua. ad reprimendum.

m l. hæc autem, §. 1. quib. ex cau. in poss. eat P.

n c. f. de empt. & vend. & ibi glos. in ver. *contumaciter*. de empt. & vend. l. si ideò. de euictio. P.

o arg. l. absentem, de pœn. P. l. 2. §. 1. de custo. reo, P.

ad damnationem deficientis Iudex procedat, constare sibi debet de contumacia, nempe de vocatione, & lapsu diei quo sisti reum oportuerat: item de lapsu termini qui vltra diem statam in citatione, solet indulgeri ex gratia à iudicibus, secundùm stilum cuiusque curiæ, quem vocát *Surseance*, & ita declaratoria sententia contumaciæ exigitur[a]. Et super contumacia iudicanda, iterum vocatur absens. Tamen si in prima vocatione, vocatus dixerit se non comparituru, & relatione apparitoris testificata appareat, non iterum vocari, sed contumacia iudicari debet[b]. Neque diffugium quærẽdum est, quòd vel ira percitus, vel temerè responderit se non pariturum. Siquidem neque iocandum, neque irascendum est, cùm agitur de publica authoritate conseruanda[c]. Neque quisquam dixisse existimandus est, quod prius mente non agitauerit[d]. Verùm hîc etiam tutius aget Iudex, si extra iudicium vocatione facta, in qua dies sistendi dicta est, expectet diem, num compareat vocatus, & pœnitentia doceat calore iracundiæ id dixisse. Ea autem præterita, nec comparente, tanquam rata existente voluntate[e], poterit condemnare sine alia vocatione vt contumacem[f]. Quòd si quis in iudicio dixerit se non comparituru, potest statim condemnari vt contumax[g]. Idipsum statuendum contra latitantem malitiosè & dolosè, vnáque citatio peremptoria sufficiet. Item si is qui vocatus comparuit, & iussus in iudicio nolit respondere, tan-
quam contumax sine alia vocatione damnari potest[h], statuto defectu. Sunt 11
& plures casus, in quibus sola vnicáque vocatio sufficit: & si quis in tempore eius vocationis non compareat, vel deficiat, habetur pro contumace, & statuitur legitimè in negotio, perinde ac si vocatus adesset. Quorum aliquos videbis apud Felinum, in c. ex literis, de constitut. veluti in causis per se manifestis, probandis & protritis[i]: aut si agatur de verificatione seu agnitione idiochiri seu chirographi, quã dicunt *Verification de cedule*. Si vocatus & citatus in persona non cõpareat, statuitur defectus vel contumacia, & in defectum eius idiochiron pro aduerato habetur: vt ex eo tempore habeat obligationem hypothecariam bonorum deficientis, ex constit. Franc. 1. an. 1539. art. 91. & 92. Siquidem exceptio omnis fori, & incompetentiæ Iudicis, vocato agnoscendi chirographi causa denegatur, propter necessitatem: quòd res sit tempore peritura[k]. Et ita per hanc constitutionem abrogatur l. hæres absens, in §. proinde, de iudic. P. Neque tamen quòd coram non suo Iudice fiet, habet vim condemnationis: sed tantùm probationis, & non executionis. Quare recepta praxis est, vt dum agnitum vel denegatum fuerit chirographum coram Iudice delegato vel commissario dato hac de re, reiiciatur contestatio vel definitio solutionis si petatur, ad iudicium, condemnationis
obtinendæ causa. Sufficit etiam vnica vocatio, eáque existimatur perem- 12
ptoria, in actibus qui exigunt vocationem post institutam litem: vt pro recipiendis testibus[l], vt liquet ex constitutione Caroli, *Sur l'estille du Parlement*, art. 32. Pro exclusione eorum quæ fieri mandantur præcepto præcedente vel stili præscripto, dictum *Intimation de forclusion*, pro alimentis decernendis, &
aliis, de quibus legito Imbertum, lib. 1. Institut. Forens. Datur & edictum seu 13
vocatio sæpè in quibusdam casibus cum comminatione, vt quamuis vocatus non adiit, nihilominus etiam eo absente procedetur: veluti in executione sententiæ. Ne moratoriæ dilationes eludant iudicatum. Et proinde executor qui vocauit aduersarium, vt adesset certis loco, die, & hora, facta summaria inquisitione cum quibusdam testibus, de die, hora, & loco in quo exequitur, & vbi adesse iussit, iubétque acciri per apparitorem coram se vocatum, qui si non appareat vel procurator eius nomine, statuit defectum seu declarat contumacem & exequitur: nisi velit edictum circunducere, vel horam vel diẽ diffindere. ita statuens, *Defaut, sauf s'il compart dans telle heure ou iour.*
Sic primæ citationi peremptorium edictum adiungitur, in his quæ celerita- 14
tem desiderant, si de collatione vel verificatione instrumentorum agatur, de præ-

a l. eius qui delatorem, & ibi Barth. de iure fisc. P. c. cùm secundum, & ibi glo. de hæret. in Sex. plenè Bald. in l. iubemus. §. œconomus, de sacro. eccles.

b Gui. Pap. sing. 947. facit l. cessante, C. quom. & quan. iud.

c c. vt debitus honor de appellat.

d l. Labeo, §. idem, de supell. lega.

e l. 3. de diuort. P.

f Panor. in c. cùm parati, de appellat.

g idem, in d. c. cùm parati.

h notatur in l. cessãte. quom. & quã. iud. C.

i c. cùm sit, de re iudic.

k Alex. & alij, in l. 2. de iur. omni. iud. P. Anchar. cons. 74. incip. ex Theoricis. facit text. in l. 1. de eo quod cer. lo. l. vni. C. ibi conuen. qui cer. lo. dare promi.

l Panor. in c. in nomine domini, de testi.

de præbendis medicamentis, vel alimentis vulnerato. Si quis intercedat bonorum captioni per instrumentum & obligationem authenticam factæ, & ratione eius intercessionis seu oppositionis, reiectus ad iudicem non venerit. Si de inuentario ab hærede conficiendo, per præconem admoniti publicè, qui sua interesse putant non aduenerint. Item si addito peremptorio quis conuenitur, vt rationem reddat eorum quæ in causam iudicati publicè receperit, vel sub manu regia: vel vt in fidem publicam aduersarium recipi videat, & securitatem ei iuret, dicunt *pour estre mis en sa sauuegarde, & asseurance formelle, du Roy, & de Iustice.* id est, vt iuret ei, neque per se neque per alium vllam ei offensionẽ in persona bonisque illatum iri: vel vt adsit rebus suis captis ob iudicatum vendendis & distrahendis per licitatorem, vt dicunt *pour voir faire les inquants.* Idem in interdicto vtrobi, quod vocant Galli *aduen*[a]. Vide hac de re exceptionem, si agatur de coniuncta quæstione proprietatis, apud Imbertum: & ibi etiam de aliis actionibus, quæ duobus tantùm edictis reum contumacem peragi desiderant. Sed & de his stilus & consuetudo curiarum, te facilius admonebit. Contumacia propriè vt diximus, ab eo committitur, qui contemnit cùm posset obedire. Et ideò, qui pro contumace habitus est, potest purgare vel excusare cõtumaciæ præsumptionem. Exempli causa, *Si quis*, inquit Vlpianus[b], *municipalis muneris causa, sine dolo malo suo impeditus, in iudicio secundùm promissionem suam non stetit, æquissimum est ei tribui exceptionem. Simili modo, & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuerit, ei subueniendum est.* Item si valetudine, si tempestate, visque fluminis prohibitus: & ita dies erit diffusus, nisi ipse se in impedimentum & necessitatem coniecerit[c]. Item si à Magistratu detentus fuerit, se non affectante[d]: non autem si priuatus eum detinuerit, quia ipse condemnatus habet actionem in eum qui detinuit in id quod eius interest[e]. Excusatur etiam à contumacia coram tribunali inferioris Iudicis, si ad maius fuerit vocatus[f]. Si Reipub. causa absit[g]: si Principi adhæreat: sed ea ratione illustres tantùm personæ, & quæ codicillos regios ostendunt officii excusantur, quos vocant *Lettres d'estat.* De quibus fidem iudici per nuncium facere debent. Alia sunt impedimenta, in l. 2. de in ius voc. P. alia in l. vim facit, quod vi aut clam P. alia in l. si per alium, ne quis eum qui in ius voc. est vi exi. & in c. ex parte, de appellat.

16 Si locus inquam, aditu tutus non sit, vt ideò appellare permittatur. Hic obseruandum tamen est, casus quosdam esse fortuitos, de quibus superuenientibus in impedimento potest impeditus iudicem certiorare per nuncium: alios de quibus non potest. Quare in prioribus contumax est, nisi nuncium mittat qui eum excuset, cur non venerit: potissimùm, si ad vadimonium teneatur, vocant tunc nuncium *Exoimne*, qui præstito iureiurando coram Iudice referat testificationem, scripto in loco impedimenti compræhensam, de impedimento. veluti, quòd in ægritudinem, quæ neque vectionem neque pedestre iter patitur, inciderit, vt medicorum testimonio liquere debet: quòd captus ab alio magistratu sit, quòd mulier sit prægnans, & obstetricum testimonio, itineri tutò non possit se committere, &c. Nam si nuncius vel procurator ita instructus non mittatur excusandi gratia, non vitat vocatus contumaciam[h]. Vbi autem impedimentum subitò acciderit, de quo Iudex statim moneri non potuit, excusatio quàm citius fieri poterit

17 proposita, releuauit, vel contumaciam statutam rescindet. Porrò in nunciis, vsus habet & stilus, nuncios illos constitui in causis vadimonii, dum personaliter comparere debet vocatus: alioquin non admittetur in ciuilibus negotiis, in quibus procurator sufficere potest. Nulla enim excusatio vel rata eius qui potuit nuncium mittere, & non miserit mandatum alicui procuratori qui suo nomine liti interesset. Sed & in causis vadimonii, ex stilo Prætoriani consilii, art. 20. qui & seruatur in aliis curiis, cognitores seu procuratores litigantium, qui debent personaliter adesse iudicio, non audiantur proponen-

[a] vide l. i. vtro. P.

[b] l. 2. §. si quis municipalis, & §. seq. si quis cautio. P. & l. contumacia, & l. quæsitum. de re iudica. P.

[c] d. l. 2. §. si quis tamen, l. si fideiussor, §. 1. qui satisd. cog. P. cum simil.

[d] d. l. 2. §. simili modo, & l. 4. in princ. & §. 1. si quis cautio.

[e] d. l. 2. §. si. & l. 3. eod.

[f] l. contra pupillũ. §. si. de re iudic.

[g] l. 1. l. item ij. 4. l. milites. 7. cum 10. legib. seq. ex quib. cau. maio. in integ. restit. P.

[h] l. sed & si. 26. §. 1. ex quib. cau. maio. P.

proponentes excusationes absentiæ, vt dicunt, *allegans Exoimne*, nisi nuncius
certus adsit cum speciali mandato de excusatione: & nihilominus dabitur
eremodicium seu defectus, sine præiudicio excusationis probandæ, vt di-
cunt, *defaut sauf l'Exoimne.* Et in hac probanda, sicuti in iustis censendis excu-
sationibus, arbitrium erit iudicum, qui perpensis maturè peristasibus de illis
statuere liberè possunt, boni viri iudicio. Perpendent tamen & cuius sit con- 18
tumacia, actoris, vel rei: nam maior putatur actoris, quàm rei. Actor quippe
potuit omnia negotia ex consilio componere, antequam reum vocaret: reus
verò, quadam necessitate comparendi sibi imposita, ita facilè sæpè non po-
test sibi consulere, vt pro voluntate quę vult exequatur. *Cùm actor*, vt ait Pau-
lus [a], *quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure: is autem cum quo agi-
tur, non habeat potestatem quando conueniatur.* Vocant contumaciam seu eremo-
dicium ex parte actoris pragmatici, *Congé*: Et contumaciam ex parte rei, *de-
faut*, in curiis supremis. In aliis omnes contumacias vocant, *defauts*. Sed & in
curiis supremis tertium genus adiicitur, vocatum *Congé defaut*, simul, vt in ap-
pellationibus vtrinque deuolutis & desertis: putà, si ego appellaui curiam à
sententia Iudicis, & te vocaui die dicta ad mensem sistendi. Si ego non com-
paruero per me vel per procuratorem, tu qui ad diem dictam te sistis, impe-
tras in Parlamento contra me contumaciam & congedium, id est, licen-
tiam abeundi, & eremodicium litis: si verò ego adfuerim iudicio, tu deficias
die stata, contumaciam tuam dices defectum. Quòd si tu anticipatione ap-
pellationis, breuiori termino me appellantem ad curiam supremam præue-
nias & voces, quia tunc ex noua vocatione vterque nostrum ratione appel-
lationis & anticipationis est actor & reus vocatus & vocás, si alter nostrum
in neutro termino adfuerit, impetratur eremodicium cum titulo defectus
& congedii. Et in omnibus rursum consideranda formula stili cuiusque cu- 19
riæ, num contumacia sit peremptoria, an dilatoria, dicunt *assauoir s'il importe
gain de cause, ou non*. Nam quæ peremptoria est, edictum aliud non exigit seu
vocationem, nisi contumax pro accipiendo iudicio contumaciæ vocetur:
cùm in aliis alia edicta citatoria statuuntur, antequam contumacia iudice-
tur. Vbi autem contumacia declarata est, sic statuit Iudex, *defaut & sur l'vtilité
d'icelluy, la partie baillera sa demande dans tel temps*, &c. Si quidem contumacia
declarata sit, iudicium agitur & negotium discutitur, perinde ac si præsens
esset contumax[b]. Non enim eo ipso quòd contumax est, pro iudicato habe-
tur uel pro conuicto, nisi declaratio hæc præcedat. Vt de hoc disputat Ioan.
Constantinus, in commentar. ad constitutio. regias, de litibus breui deci-
dendis, Francis. 1. anni 1539. in artic. 24. In quo derrogatum est antiquo stilo
curiæ, de quo loquitur, §. item aduerte, tit. de defectu super actione persona-
li. Quamuis in tota ferè Italia contrarium receptum sit consuetudine, quæ
vult contumacem haberi pro conuicto & confesso. Quæ adhuc intelligen-
da esset, vt discussio causæ etiam eo absente fiat, & ex officio Iudicis si inno-
cens reperiatur, absoluatur[c], in sumptus tamen contumaciæ condemnatus
& damno litis[d]. Siquidem & iure, contumax qui comparuerit posteà, non 20
debet audiri, quin prius expensas ob contumaciam factas aduersario resti-
tuat. Et est constitutio Caroli 9. ann. 1572. mense Ianuarii, *Sur le faict de sa Iu-
stice & punition des rebellions faictes contre les officiers d'icelle*, art. 10. Vt omnes cō-
tumaces, tales declarati Senatusconsulto, vel sententia Iudicis Senatus pla-
cito firmata, non admittantur ad purgandam contumaciam. Et si in carce-
rem redierint, par est in statu legitimo eos esse si edicta rescindi postulent,
non inde soluantur, quin prius multam adiudicatam aduersario vel litiganti
ciuiliter, consignauerint: & nisi vltrà, summam sufficientem & ex arbitrio
Iudicis æstimandam, pro iudicio in posterum peragendo, deposuerint pe-
nes actuarium[e]. Alia formula Francis. 1. *De l'abbreuiation des proces*, art. 25. vt in 21
causa criminali, in qua vadimonium statutum est, seu adiornamentum per-
sonale,

a Paul. in l. purè mihi decem, 5. §. fin. de do. mr. & met. except. P. simile respond. Caius in l. qui in alterius. 43. §. fi. de reg. iur. P. Idem in l. si quando & auth. quod fieri, C. de dilatio. l. 1. §. fin. de anna. excep. P.

b l. & tertium, l. 70. de iudic. P. l. contumacia, de re iudic. P. l. 2. §. f. vbi in rem actio. C.

c d. l. & post edictū. 73.

d l. contumacia, de re iudic. P. l. properandum, §. cum autem. & §. vel coercetur. de iudic. C.

e sunt tex. in l. sancimus. & ibi Bald. C. de iudic. auth. et qui iurat de bon. autho. iudi. poss. C.

ſonale, ſi non compareat reus, ſtatuatur defectus & præhenſio: quòd ſi ite-
rum non compareat, hoc ſecundo edicto ſtatuatur, vt quia præhendi vel in-
ueniri non poteſt reus contumax, citabitur voce præconis ad tres breues
dies, cum annotatione bonorum, & iniectione manus Regiæ in ea, donec
paruerit vocationi: ita annotatio bonorum fit, vbi reus non poteſt damnari,
quia de cauſa adhuc non conſtitit: & crimen non admittit adhuc condem-
natioñe. Et poſt annotationem[a], id eſt, deſcriptioñe bonorũ, vocatur tripli-
ci edicto quod dicit conſtitutio, *ad tres breues dies*, qui quomodo in citatione
obſeruentur, docetur à Guid. Pap. deciſ. 429. Et in iſtis annotationibus, con-
tumaciæ reorum ciuilium & criminalium, ſimiles videntur. Nam ſicut in ci-
uilibus vt contumax compareat, aduerſarius qui vocauit vel qui litem pro-
ſequitur, impetrat miſſionem in poſſeſſionem bonorum vel quaſi, contu-
macis, vt tædio affectus contumax, ſaltem vt ſua bona redimat, compareat
& deſinat latitare[b]: Et ſi poſt annum non compareat, dominium etiam ha-
beat[c]. Quòd ſi bona non habeat, vel de alia controuerſia quæſtio ſit, quàm
de rei petitione, ſententia excommunicationis fertur in foro ſpirituali in
contumacem[d]. Ita in criminalibus, bona rei annotantur, vt eòdem tædio af-
fectus compareat, intra annum veniens bona annotata repetiturus, non
poſt: & numerato anno à die, quo nota fuit ei annotatio, vel eſſe potuit, &
ex quo poſſeſſa bona fuerunt à fiſco[f]. Non tamen loquor de Italiæ moribus,
qui diuerſi ſunt in Marchia Tuſcia, Inſubria ſeu Lombardia: nam quælibet
22 prouincia ſuum ius habet, quod ſequi debent qui in ea iudicant. In Gallia
mos alius, vbi abſentes rei criminum maximè qui nunquam auditi vel con-
uicti fuerunt, non damnantur vltimo ſupplicio, ſed tantùm relegatione vel
eius loco bannitione & bonorum confiſcatione, iuxta l. abſentem, de pœn.
P. Et l. abſenté, de accuſ. C. & l. 2. de requir. reis. P. Et iure Pontificio damnari
23 poſſunt depoſitione, in c. veritatis, 8. de dol. & contum. Accidit aliquando
etiam, quòd is qui edictum peremptoriũ impetrauit, abſit die cognitionis: is
vero, aduerſus quem impetratũ eſt, adſit. Et tunc circũducendum eſt edictũ
peremptorium, neque de cauſa cognoſcetur, neque ſecundùm præſentem
pronunciabitur: & inſtantia tantùm edicti perit, ex integro tamen litigari
24 poterit[g]. Dat etiam legem & vtilitatem, ſeu effectum contumaciæ in cauſis
ciuilibus, Franciſc. 1. conſtitution. præd. ann. 1539. articul. 26. His verbis:
*En toutes actions ciuiles où y aura deux defauts, ſera par vertu du ſecond, le defail-
lant debouté des deffenſes, & par meſme moyen permis au demandeur de verifier ſa
demande: Et apres l'enqueſte faicte, ſera la partie adiournée pour voir produire let-
tres & titres, & bailler contredits ſi bon luy ſemble, & prendre appoinctement en
droict: ſans ce qu'il ſoit neceſſaire que le defaillant ſoit adiourné pour bailler vn ny.*
Et articul. 27. addit, quòd non debeat ſententia dari contra reos cauſæ ci-
uilis contumaces, niſi probauerint intentionem ſuam actores. Quare poſt
edictum & contumaciam declaratam in ciuilibus, citatur iterum contu-
max ad ſententiam audiendam, & ad impugnandas productiones, ſin-
gulari diuerſáque ratione quàm in criminalibus obſeruetur, vbi perem-
ptoriè vocato reo, proceditur ad ſententiam contumaciæ ſine noua cita-
tione. Quia in ciuilibus effectus contumaciæ eſt, vt litis damno coercea-
tur declaratus contumax, vt dicunt in praxi, *que le defaut importe gain de cauſe*,
& non auditur in poſterum in ſuis exceptionibus, vel defenſionibus[h]. Et
25 abſentia rei, præſentia Dei ſuppletur[i]. Verùm vocatio vnica in ciuilibus
omnibus negotiis vt dixi, non eſt peremptoria, exceptis paucis: veluti
ad ſententiam diffinitiuam audiendam[k], ad mittendum actorem in poſ-
ſeſſionem ex primo decreto[l], ſi non probet termino conſtituto, iuxta cap.
finem litibus, de dol. & contum. & vt reus poſſit abſolui ab inſtantia ſeu
obſeruatione iudicii, & in quibuſdam aliis paulò anteà recenſitis, & in his
quæ media cauſæ reſpiciunt lite inſtituta, vel productiones teſtium[m], & ſi-

XXXxxx milibus

a de his omnib. in l. 1. & ibi Fab. & l. 2. de exhib. reis. C. l. 1. & 2. eod. P. de inuentario etiam bonorum reorum. in l. ſi quis de bon. proſcrip. C. vide de his omnibus, & de forma peremptorij & reſtitutione contumacis in cauſa criminali. Imbertum, lib. 3. Inſti. forenſ. & Guido. Pap. deciſ. 328.

b l. 2. & l. Fulcinius, 7. §. 1 quib. ex cau. in poſſe. eat. P. l. 1. & cui. vt in poſſe. legat. P. c. tuæ fraternitatis, 3. vt lit. non cont. non proced. ad teſt. rec. lib. 2. de ere. tit. 6. c. cùm Eccleſia, in 1. de cau. propr.

c c. quoniam frequenter, 5. §. fin. vt lit. non conſt.

d d. c. tuæ fraternitatis, & c. quoniam frequenter, §. fin.

e l. 1. de requir. reis P.

f l. anni ſpatium, eo. l. hodiè. de diuerſ. & tempor. præſcri. P.

g l. & poſt edictum, 73. de iudic.

h l. contumacia. de re iudic. P.

i in l. properandum, §. cùm autem, C. de iudic.

k c. 4. de do. & contu. c. quoniam, §. 1. vt lit. non conteſt. &c.

l l. conſentaneum, C. quom. & quan. iud. l. properandũ, §. ſi quid, de iudic. C. l cùm proponas, innexa auth. ſeq. de bon. auth. iud. poſſ.

m l. ſi quando, C. de teſtib. §. pen. eod. in authen. c. 3. eod. apud Grego.

milibus. At in causis criminalibus edictum peremptorium proponitur cum
comminatione, vt nisi se sistat iudicio reus stata die, in absentem senten-
tiam pronunciandam iri. Et hic est vnus ex effectibus contumaciæ. A-
lius 2. effectus quoque ex superioribus colligitur, vt propter contuma- 26
ciam sistendi ad diem vadimonii, præhensio possit decerni, & in carce-
rem duci contumax[a]. 3. Ne possit contumax verus appellare ex prædict.
constitutione Francis. 1. articul. 28. & 29[b]. Saltem nisi refusis impensis con-
tumaciæ, & multa 40. solido. Vt idem statuit constitut. ann. 1528. articul.
6. Et denegetur etiam ei audientia, priusquam contumaciam purgaue-
rit[c]. 4. Coutumax in non respondendo[d], vel in recusatione iuramen-
ti[e]. 5. Vt possit excommunicari[f], vt diximus, præcedente tamen cita-
tione[g]. 6. Habeatur pro præsente in sui præiudicium[h]. 7. Si compa-
ruerit reus vocatus, actor autem contumax est, euanescit vocatio: & ab-
soluitur reus, & actor condemnatur pro sumptibus[i], quos tenetur refun-
dere antequam iterum agat. Atque proceditur contra actorem contuma-
cem, ex forma l. qui semel, C. quomod. & quand. iud. Verùm si restitua-
tur contra contumaciam actor, & vicerit, soluet tantùm expensas contu-
maciæ, vel illas compensabit pro quantitate expensarum litis, in quas reus
damnatur. vt plenè vide in Decision. capell. Tholos. 408. Addit cap. 1. de
dol. & contumac. in Sext. vt actor qui ad terminum non venit ad quem vo-
cauit aduersarium, condemnetur reo pro expensis: nec iterum possit vo-
care, priusquam cauerit de sistendo. Octauò, generalis etiam hic consti- 27
tuitur regula, vt omnis terminus à Iudice alteri ex litigantibus constitu-
tus ad aliquid agendum, peremptorius est[k]: & contumax dicitur *Forclos*,
id est, cui forum agendi causa in eo clauditur. De restitutione contuma- 28
cis, & qualiter intra annum se possit purgare, vide Boerium decision. 63. &
64. & 326. numer. 3. Nonò, quemadmodum citatio libellata, quæ con- 29
tinet causam vocationis certæ, prodest ad interrumpendam præscriptio-
nem[l]: sic etiam & contumacia in non respondendo vocationi, quia fa-
cit vocationem ratam, & vocatum omnibus exceptionibus exclusum.
10. Iure Pontificio etiam[m], si causa propter dilationem & contumaciam 30
non periclitatur, patienter contumax admittitur etiam post moram anni,
data cautione qua se adstringere debet standi iudicio, omisso rigore mul-
tæ, & in locum missionis in possessionem rei seruandæ causa contra contu-
macem, fit rei contentiosæ sequestratio: ídque interdum mitius agendo,
condemnato pro contumacia fugiente in expensis[n], à tempore citationis
admissæ[o]. Nam & contra contumacem etiam iure Pontificio fit missio ex
primo decreto rei contentiosæ seruandæ causa, & si non comparuerit intra
annum, nullo defendente, fit missio in plenam possessionem ex iuris rigo-
re[p]. Addendum insuper, hos effectus & alios plures ex contumacia oriri, 31
veluti ex delicto contumacis. Videtur enim offendere Iudicem & Rem-
pub. qui Iudicis dicto non paret, aut parere contemnit, vt multa dignus sit[q].
Et vltra pœnam qua quanti aduersarii litigantis interest, cum sumptibus ca-
stigatur[r]. Et interest Reipubl. ne elusoria sint edicta vel iussa Iudicum[s]. Qua-
re & omnibus Magistratibus secundùm ius potestatis suæ, concessum est iu-
risdictionem suam defendere pœnali iudicio[t]. Videbis tamen distinctio- 32
nem glo. in l. 2. Si quis in ius voca. non ier. P. in ver. *Sciatur*, quando vocatus
non teneatur ire in ius: si apertè & manifestè non sit ex vocantis iurisdictio-
ne[u]: contrà, si sit dubium[x]. Singulare tamen, quòd in causa beneficiaria, 33
sententia contra contumacem lata, quòd pertinet ad superiorem, non tran-
sit in rem iudicatam, quominùs is de iuribus partium possit inquirere[y], vt in
aliis quibusdam. Sed de his videbis in lib. 50. inferius, cap. 1.

De Sa-

a probat & d. l. consentaneum, & ibi glo. & Barth. §. si verò etiam quidã, de exhib. reis in auth.
b l. & post edictum, §. fin. de iudic. P. l. ex consensu, §. f. & ibi gloss. & Bart. de appellat. P. l. 1. C. quor. appell. non recip. l. properandũ §. sin autem reus. C. de iudic. vide Boer. dec. 206. n. 9.
c l. sed & si per prætorem, §. sed & si dum. iuncta, gloss. ex quib. cau. maio. in integ. restit. P.
d c. si Post præstitú, de confess. in Sex. l. de ætate. §. qui tamen, de interro. actio. P.
e l. manifestè, & ibi interp. de iureiur.
f c. tuæ fratern. tatis, & c. quoniam frequenter, §. f. vt lit. non cont. nó proc. & c. gloss. in c. 1. de do. & contu. in 6. glo. in c. constitutus. de sent. excom.
g c. cùm contumacia, de hæret. in Sex.
h auth. qua in prouincia, in fi. C. vbi de crim. agi oport.
i l. & post edictum, §. 1. de iudic. P.
k Io. Andr. in addit. ad Specul. tit. de testib. §. nunc videndum. Fely. in c. causam quæ, num. 5. de rescrip. facit l. 2. C. quom. & quan. iud.
l l. sicut, de præsc. 30. vel 40. an. & ibi Faber.
m c. 1. de dol. & contu. apud Grego.
n c. 2. de do. & cont.
o c. cùm dilectu. eod.
p c. contingit. c. causam. quæ, eod. & c. 1. 2. 3. & 4. de eo qui mitti. in posse. cau. rei ser.
q l. vni. §. f. si quis ius dic. non obtemp. P. l. 2. si quis in ius voc. non ierit. P.
r l. sancimus, C. de iudic.
s l. seruo inuito, 65. §. cùm prætor, ad Sena. Treb. l. fin. si quis in ius voc. nõ ier. P.
t d. l. vni. si quis cautio. l. qui restituere, de rei vend.
v in l. f. de iurisd. om. iud. P.
x ex l. si quis ex aliena. 22. §. sed & si dubitetur, de iudic. P.
y c. cùm olim. 7. de dol. & contuma.

De Satiſdatione iudiciali.
Cap. 4.

Lib.4.Inſtit.tit.11.Lib.2.P.tit.8.Lib.2.C.tit.57.

1 *Satiſdationes iudiciales,quæ & quot exigantur.& ſeq.nu.*2,
3 *Sponſio ante litem certæ pecuniæ inter litigantes quare.*
4 *Diamartyria in iudicio quid.*
5 *Conſignationes litis cauſa quales factæ.*
6 *Procurator actoris quando caueat de rato,& quando audiatur ſine procuratione.*
7 *Cautiones quales præſtantur à reo in iudicio.*
8 *Iudicio ſiſti cautio quæ,formulæ, quando committatur,in quantum perire condemnato in ciuilibus,& criminalibus,& quomodo in Gallia ſeruetur. & numero* 10.11.12.13.& 15.
9 *Fideiuſſor locuples quis dicatur in cauſa iudicij.*
14 *Iudicatum ſolui cautio,quid contineat,& quando committitur, & in quantum.*
16 *Salua gardia perſonæ quando detur, & quomodo in ea caueatur.*

1 POSTQVAM in iudicium venerint,vel adducti fuerint actores,& rei antequam aliam iudicii rei principalis ſubeant,proſpici oportet & litigantibus & iudici,ne illuſoria ſit opera.Et proinde cautiones exiguntur & ſatiſdationes. Satiſdatio, eſt cautio ſeu promiſſio accedẽtibus pignoribus vel fideiuſſoribus[a].Bifariam conſideranda,vel ex parte rei,vel ex parte acto ris:& vtraque habet membra quædam,quæ ſimul expediuntur,cum quæſtione de quo,& à quo dentur, & cum propria formu-
2 la.Sic omnia complectitur finitione Caius.*Satiſdare*,inquit[b], *dicimur aduerſario noſtro,cui pro eo quod à nobis petiit ita cauemus,vt eum hoc nomine ſecurum faciamus datis fideiuſſoribus.*Ex parte actoris ſatiſdatur de lite perſequenda[c],de lite intra duos menſes conteſtanda[d],de ſumptibus & omni dãno litis reſtituendis,ſi iniuſtè litem mouiſſe appareat[e]. Item accedebat ſpõſio de certa pecu-
3 nia danda, ſi non obtinuiſſet[f]. Similis erat obſeruatio apud Athenienſes, ſponſionis,vnde & poſteà ſponſionis actio,qua qui experiri vellet pecuniam deponebat,intercedente ſtipulatione pecuniæ,quam perdebat qui ſponſione vinceretur.Atque coram Iudice aut recuperatoribus diſceptabatur.Deponebant autem litigantes apud acta decimam partem æſtimationis litis,in cauſis priuatis in publicis verò,quintã & inde genus actionis προκαταβολὴ di-
4 ctums. Meminit Suidas, in verbo διαμαρτυρία.Diamartyrian modum fuiſſe[g] quendam præſcriptionis,& priùs quam res in iudicium deferretur, licitum fuiſſe cuíque teſtificari dari oportere actionem,aut non dari: differréque à præſcriptione:Quòd hæc teſtificatio non modo à reis,ſed etiam ab accuſatoribus fiat. Ac principio producebat aliquem actor,qui teſtaretur dandam eſſe actionem,Sícque de hoc primum iudicium fiebat contra ipſum teſtem, non aduerſus eum cuius intererat.Quòd ſi actor teſtem nõ produxerat, reo producere licebat qui teſtaretur actionem non eſſe dandam: atque rurſum, cum teſte res erat,ac falſi teſtimonii actio aduerſus διαμαρτυρήσαντας. Secundũ Budæum in forenſibus,diamartyria eſt conteſtatio,quæ fit circa litis ingreſſum ne conteſtetur. Statuit aliquando C. Caligula,vt pro litibus ac iudiciis
5 vbicunque conceptis, quadrageſima ſummæ,de qua litigabatur, daretur: nec ſine pœna erat,ſi quis cõpoſuiſſe vel donaſſe negotium cõuinceretur[h].

a l. ſancimus, C. de ver.ſig.l.1.qui ſatis: cog.P.l.ſi mandato Titij,§.ſi.mand.P.l. ergo,§.adiici, de fideicom. liber.P.c.ſ. depign. & ibi glo.l. promiſſor,21.§.ſi.de conſt.pec.
b l.1.qui ſatiſ.cog.P.
c §. quia verò cõpertum,in Nouel.cõſt. 53. & §. cæterùm cũ ſeq.conſt.112.
d §. 1. & ſeq. Nouel. conſt.96.auth.libellum, de libel. obla.
e §.ne igitur, Nouel. 96.& d. §. cæterùm Nouell.112.de auth. libellum,& auth.generaliter,C.de epiſ. & cler.§. ſuſcepto, de exhib.reis, in auth. Nouel.53.
f §.quia verò compertum,ead.Nouell.53.
g ex Iulio Poll. Bud. in commẽt.ad ling. græc.

Et aliquando in Gallia, simile, inuentum vexauit subditos consignatio-
num litium,atque antequam litem contestari possent apud Quæstores re-
gios cõsignationum,deponi certam summam oportuerat per actorem, qui
si vicisset à reo repetebat depositum:Regis autem erat periculo victi depo-
situm,quod tamen ius merito sublatum est. Cauet etiam procurator actoris
de rato,si apud acta præsente aduersario factus non sit: nam si eo præsente
fiat non cauet,aut si dubium non sit de mandato[a]. Cauet tamen de defen- 6
dendo, & iudicatum solui. Vsus forensis hodiè in Gallia apud inferiora re-
giáque tribunalia,inualuit:vt quamuis nemo cognitorum seu aduocatorum
pro alio possit sine mandato agere,tamen tanquam procurator quis admit-
tatur sine mandato,ea lege,vt iubeatur mandatum aut ratihabitionem do-
mini ostendere suo periculo.idque receptum ad vitandas absentium con-
tumacias,nam alioquin ex eo die quo procurator ille comparuit, edictum
in dominum seu absentem decerneretur. Reus porrò satisdat iure, iudicio 7
sisti vsque ad terminum litis[b]: etsi procuratorem dederit, quod veniet tem-
pore recitandæ sententiæ[c],& iudicatum solui[d]:procurator verò cauet de ra-
to[e],& iudicatum solui[f],Iudicio sisti cautio prima ordine iudiciorum esse vi-
detur.vbi enim quis vocatus est,vel venire debet si vadimonio sit vocatus, 8
& si venerit,& velit abesse, debet sistendi cùm opus fuerit iudicio satisdare
& fideiussores dare:vel iurare & sui ipsius cautionibus promittere, seu per
iuratoriam cautionem se venturum & repræsentaturum polliceri.Idémque
si præhensus velit carceribus mitti[g]. Extat & rub. *In ius vocati vt eant, aut satis*
vel cautum dent, lib,2.P.tit.6.Iniuria enim fieret ei qui negotiis quibusdam oc-
cupatus necessariis,offert fideiussorem de sistendo locupletem,& idoneum
& approbatum,si non accipiatur[h].Fideiussor locuples dicitur in iudicio si- 9
stendi causa,non tantùm facultatibus,sed etiam conueniendi facilitate[i]: ta-
lis autem dicetur qui ex arbitrio litigátium & iudicis approbatus erit[k], con-
sideratis personarum agentium & defendentium qualitate & negotiis, de
quibus agitur.Nam & qui sua voluntate accepit fideiussores,contentus esse
debet:nisi eis magna aut insignis calamitas post fideiussionem accidisset,
quia tunc ex integro causa cognita satisdandum esset[l]. Ratione proximita-
tis agentium,minus locupletes facultatibus exigebantur fideiussores etiá[m].
Habebatur & ratio rerum petitarum[n],& facultatum interpellatorum[o].For- 10
mulæ constitutæ de sistendo, quæ ex conuentione interdum litigantium
constituebantur vel ab stipulatore, adhibito moderamine iudicis[p]. Sed &
interdum iurabant quidam sine fideiussoribus, se staturos, vel ob dignita-
tem quam gerebant[q],vel ob necessitatem quia fideiussores inuenire non po-
terant[r].Sed neque is qui paratus est statim docere de re qua agitur,oneran-
dus est satisdationis onere:qui dicat hodiè cõstat,hodiè agamus[s]. Commit- 11
titur hæc stipulatio & cautio,si in iudicio non sistatur, vel res vel persona,
pro qua fideiussio est interposita: cessantibus excusationibus iusti impedi-
menti,de quibus dictum est in citatione & contumacia, secundùm ea quæ
tractantur in tit. *si quis cautio.iudic.sist.caus.fact.non obtemp.lib.2.P.tit.11.* Et non so-
lùm committitur,si non sistatur vel exibeatur is,qui sisti promissus est[t]: sed
etiam si sistatur quidem,sed non in eadem causa in qua fuit antè[u]: vel si plu-
res sistere quis promiserit,& tamen omnes non sistat[x]. Tenetur autem ad 12
pœnam,si qua adiecta est stipulationi fideiussionis:sin minus,quanti interest
actione incerti[y],æstimatione relata ad tempus illud quo sisti debuit[z], nisi e-
uanescat cautio vel fideiussio:vt si quis eum qui sisti debeat,defendat: vel si
transactum de lite sit[z]:vel pro eo fideiussum,qui in iudicio esse non potest,
vt quia seruus[a]:vel pro eo,qui desiit posse conueniri[b]. At in quantum tenea- 13
tur fideiussor,qui in criminalibus reum se sistere promisit,tractauimus alibi,
lib.24.Syntagm.c.4.num.13.& c.3. num.16. Quòd ad cautionem iudicatum 14
solui pertinet,nemo ambigit,tres clausulas sub illa stipulatione cõtineri: de
re iu-

a §.sin autẽ per procurator.de satisd.apud Iust.l.1.C.eo.
b §.sed hodiè,eod.apud Iust.c.1.de dol.& contu.ap.Grego.
c §.si verò aliquis,de satisd.
d l.hæc ita erant,& §.sed hodiè, & §.si verò aliquis,eod.
e §.1.& §. sin autem, per procurat.eod.
f hæc ita erant.& §.si verò reus.eod.
g l.1.& 3.de cust.reo.P.l.cum clericis,§.1.de episc.& cler.C.
h l.si verò,§.1.qui satisd.cog.P.
i l.2.in princ.& §.1.l.si fideiussor,8. eod.P.
k l.arbitru, 9. & l. si ab arbitro,10. eod.
l d.l.si ab arbitro.
m l.2. §. Prætor ait, qui satis.cog.P. l. 2. 3.in ius voc.vt eãt P.
n l. inter omnes, 11. qui satisd.cog.P.
o l.sciendum est. 15. eod.
p l.de die ponẽda, 8. qui sat.cog.P.
q Nouel.52.de exhib.reis,& 112.de litig.§.ad excludendas, l.pen.de dignita.lib.12.C.cum simil, ibi no.Harmeno.lib.1.Promp.tit.2.
r d.l. de die ponẽda, §.iubetur.& l. 1. de custo.reo.P.
s l.cum pro quo, 17. de in ius voc.P.
t l.si cum iudicio sisti,l.10. & l. si quis quenquam, 11. si quis cautio.P.l.1.2.5.& 6.si quis ex nox.cau.ag.lib.2.P.tit.9.
u l.fin.in ius voc. vt eant P.
x l. 3. si quis in ius voc.non ier. P.l. 2. §.fi.qui sat.cog.P.l.diem proferre,in fi.de rec.arb.l.quoties quis,in prin.de ver.obli.P.
y l.qui autem,§.illud tenendum, si quis cautio.P.
z l.neque impuberes 22.de in ius voc. P.l.2.si quis cautio.P.
a l. si seruus in iudicio,9.eod.
b l.fin.eod.

re iudicata soluenda, de re defendenda: & de dolo malo[a], quando alieno nomine quis agit vel defendit[b], non si proprio nomine[c]. Et huius stipulationis tantùm dies quidem cedit post rem iudicatam, ex clausula iudicatum solui: sed exactio eius quod peti potest, in tempus reo principali ad soluendum indultum, differtur[d], contra fideiussores[e]. Ex aliis tamen clausulis antè committitur, vt si non defendatur reus boni viri arbitratu, vel si malè lis agatur[f]: nisi ex aliqua causa legitima defendenda lis non sit, non debeat, vel non possits, vel iudicium pereat[h]. Et ex clausula doli mali, si non sit defensa in solidum[i], vel si quid dolo malo commissum sit[k]. Habet autem iudicatum solui stipulatio, expeditam quantitatem: in tantum enim committitur, in quan-
15 tum Iudex pronunciauerit[l]. Hodiè porrò in Gallia, iudicatum solui, aut iudicium peragi, non satisdatur[m]. Attamen, inquit Imbertus lib. 1. Institut. Forens. Si actor sit peregrinus & procul à regni finibus larem foueat, vel aduena: reus postulabit, vt procuratorem, qui forum in quo agitur frequentet, ad cœptam litem dare compellatur, ac in eiusdem fori territorio domicilium constituat, in quo requiratur quoties opus erit. Extat & arestum Parlamenti Tholosani, in 6. par. stili Parlamenti aresto 16. propter contumaciam & suspectos de fuga ita latum. Communi iure autem non egemus iis cautionibus in hoc regno, cùm procuratores constituantur cum omnibus clausulis de rato habendo, & de indemni reddendo procuratore, qua obligatione mandati edita penes actuarium, satis dominus dicitur fideiubere pro procuratore, seu cognitore, quem sibi deligit litis institorem & administrum[n]. Quò fit etiam, vt non concipiatur sententia vel condemnatio in persona procuratoris apud nos, sed domini seu clientis[o]. Iustis tamen de causis, in aduenis aut dum agitur de beneficiorum ecclesiasticorum lite, Henrichus 2. sanciuit, litigantes deuolutarios, debere sibi domicilium constituere in ca prouincia, in qua sacerdotia sita sunt, & quorum lis incidit: Teneri item eos cauere de iudicato soluendo, secundùm formam iuris communis: aut aliter
16 inanem esse illorum actionem. Cautiones & satisdationes initio litis agitantur, & petuntur ante contestationem rei principalis. Aliæ autem & iudiciales sunt, quæ in quacunque litis parte peti possunt. Qualis est quam dicunt *saluagardiæ* cautionem, per quam dat fideiussores aduersarius petenti coram Iudice & authoritate iudicis, de non offendendo ipsum, nec in persona, nec in rebus, per se, vel interpositam personam: quæ statuitur, quando constat iudici de minis, & quòd is qui minatus est, eius generis est, qui minas solitus sit facilè exequi: vt hæc & alia tractata inuenies apud Barthol. in l. illicitas, §. ne potentiores, de offic. præsid. & apud Felinū, in rubr. de treuga & pace. Item alia quæ in moratoria dilatione soluendi cōcessa à Principe, præstari debet aduersario, de soluendo, ab eo qui impetrauit[p]: pro hac interdum datur in iure Pontificio iuratoria cautio, de soluendo[q].

a in l. iudicatum solui, 6. iudica. sol. P. l. stipulatio, §. habet, de ope. no. nunciat.
b §. 1. de satisdat. P. l. qui proprio, §. qui proprium, de procur. P. l. exigendi, C. eo.
c §. sed hodiè, de satisd.
d l. 1. iudic. sol. P.
e l. f. §. f. de vsu. rei iudic. C.
f l. si reus. 12. iudic. sol. P.
g l. hæc stipulatio, 15. & l. iudicatum solui. 16. & l. vir bonus. 18. iudica. sol. P.
h l. 1. l. si seruos, 11. & l. cum apud. 10. eo.
i l. ex clausula, 17. eo.
k l. nouissima clausula, 19. eod.
l l. iudicatum solui, eod.
m Io. Fab. ad §. 2. de satisdat. Io. Gallus. In quæstio. decis. per aresta, q. 49.
n Bart. in rubri. iudicat. solui. P.
o Io. Gallus. in 5. par. stili parlam. quæst. 44. & 49.
p l. vniuersa, de prec. imper. offer.
q vt in c. Odoardus, de solutio.

De libelli oblatione. Cap. 5.

Lib. 2. Decret. tit. 3.

1 *Iudex idoneus vel non idoneus pluribus modis dici potest, idq́; editio libelli docet.*
2 *Petitioni iudiciali conformis debet esse sententia: petitio iudicialis quid: duplex, siné scriptura, & cum libello. Item conuentionalis, & accusationis. Et nu. 3. & 5.*
4 *Petitio iudicialis quando in scriptis redigi debet.*
6 *Aduocatus qua methodo debeat petere in iudicio, an voce, vel libello. Et nu. 7.*
8 *De libelli clausulis. Et num libellum petitionis possit post editionem mutari. Et nu. 9.*

10 *Libelli iudicialis seu petitionis scriptæ finis.*
11 *Plus petens quàm debeatur, quomodo plectatur.*
12 *Libellorum petitionis rationes.*

QVANDO ad iudicium per actores & reos ventum est, de foro competenti disputandum videtur. Sed 1
quia Iudex competens vel incompetens & non idoneus, dici potest ex pluribus capitibus, tam ex parte rei controuersæ & eius actionis, quàm ex parte ipsius personæ litigantium, & negotii. ideò petitio edenda prius erit ab actore, vel libellus intentionis porrigendus: de quo nunc agendum est, remissis exceptionibus & præscriptionibus fori in librum sequentem. Intentionem suam & actio- 2
nem actor in iudicio tanquam speciem & imaginem litis futuræ [a] explicat per petitionem, cui conformis debet esse sententia[b]: nam secundùm eam, vel in fauorem petentis, vel contra actorem lis agitur [c]. Petitio itaque erit, actionis & iuris competentis iudici & aduersario, in iudicio facta declaratio. Et ex modo edendi hanc petitionem, duplex erit eius species: vna, quæ 3
sine scriptis, voce actoris vel eius aduocati explicatur: alia, quæ scripto fit, id est, libello. Non egemus scriptura in leuioribus negotiis, & quæ summariè debent explicari[d], sed actuarius seu amanuensis Iudicis, coram quo actor petitionem exponit, excipit intentionem, & rei defensionẽ. quo casu omissio editionis libelli, nõ est necessarii ordinis iudicialis, & omitti potest: Quia perinde valet petitio illa iudicialiter facta & contestata, ac libellus editus. Quare aduocatus qui in iudicio exponit, dempta scriptura, eadem debet voce complecti, quæ literis edendo libellum perscriberet, & eodem ferè ordine causam perorare ac describere. Et suplet mentem iuris descriptio petitionis quæ excipitur ab amanuense, nam de actione & petitione per eam scripturam cui fides adhibetur, constat[e]. Si tamen reus postulet sibi edi scri- 4
pto actoris petitionem, & mereatur negotium, rectè fit, & solet ita fieri, si statuatur editio, et fiat. Súntque interdum subscriptiones & formulæ necessariæ in petitione: & tunc, cùm ne varietur, tum etiam vt formulæ necessariæ obseruentur, edi debet & offerri libellus. quem vocant in ciuilibus, *la demande par escript.* Et sine ea editione, non valet processus iudicialis [f]. Idipsum seruatur in accusatione instituenda, in qua libellus accusationis scriptus & subscriptus edi primùm debet, iuxta l. libellorum, de accusation. P. cap. legum ecclesiasticarum, 2. quæst. 1. Ita ex duplici materia ciuili & criminali, 5
constituitur & duplex libelli species, conuentionalis, & accusationis[g]. Conuentionalis continet libellum seu supplicationem, quæ aliquando porrigitur Iudici antequam citatio vel vocatio decernatur [h]. Sunt enim causæ, in quibus non nisi venia petita vocatio fieri poterat, & libellus ideò porrigebatur [i]. Continetur & hac appellatione citationis mandatum, quo narratur compendiosè scriptis intentio seu causa ob quam quis vocetur [k]. Est & libellus qui datur in causis appellationis, qui dicitur libellus dimissorius vel apostoli nomine, de quo in titul. De libell. dimissor. in P. lib. 49. tit. 6. Et nos de hoc, refutatoriis, & aliis libellis appellationum, agemus Deo fauente, libro 50. huius Syntagmat. cap. 2. Postremò libellus conuentionalis, dicitur petitio iudicialis scripto latius quàm citatione comprachensa, ob quam conuentio & vocatio in iudicium facta fuit, quæ porrigitur ab actore seu petente: Formula seruata tantùm ea, qua possit liquidò & sine 6
dubio constare iudici & parti, de eo quod in petitionem & iudicium deducitur. Et vt ita probè componatur, quatuor partibus principalibus constare debet. Prima, quæ est epigraphe & inscriptio, continebit nomẽ petentis, & in quo causæ genere petat, & à quo, & coràm quo Iudice[l]. In secunda parte

a l. edita actio, C. de eden.
b l. vt fundus, com. diuid. c. licet Hell. de Simonia. c. qualiter. in fi. de accus.
c l. 1. de plus petit. C.
d ca. si quis cum clerico, 11. q. 1. notat gl. in c. 1. de lib. oblat. cle. sæpè, & ibi glo. de ver. sig. vide decis. Capel. 287. & Specula. in tit. de lib. concep. §. 10. vers. 9. & 11. & ibi Ioan. Andr. vbi colliges casus, in quibus nõ requiritur libellus.
e c. quoniam contra de probatio.
f auth. offeratur. de lit. contest. C. ca. fi. §. offeratur 3. q. 3. c. 1. & ibi Panor. & alii. de lib. oblat. l. 1. de eden. P.
g glo. in c. 1. de libel. oblat.
h Felin. in d. c. 1.
i l. libertus aduersus patronum, 15. de in ius voc. P. l. 1. & 2. quan. princ. obl. & c. C. iuncta l. 4. pe in ius voc. P. cum similib.
k vt in l. 1. de eden. P. & in citatione anteà diximus.
l l. 2. de for. & imper. subla.

parte debet apertè & sine inuolutione exponere negotium de quo agitur, & hypothesin nitidam suæ petitionis[a], omissis antiquorum scrupulosis formulis. Sufficit enim omisso etiam proprio actionis nomine, dummodo cõstet quid petatur[b], & petitio certa sit[c] nomine, quantitate, qualitate, vel demonstratione[d]. Si res immobilis petatur, adiici debent nomen, fines, vicini, proximique limites, mensura, iugera, & aliæ qualitates necessariæ ad rei mobilis vel immobilis certitudinem, iuxta l. si in rem, 6. in prima, de rei vend. P. l. forma censuali, de censib. P. c. cùm olim, de verb. signi.[e] In aliis oportet esse relationem factam ad certum, vt ad testamentum certæ personæ, aut ad instrumentum certi anni & diei & personarum[f]. Tertiò debet petitor addere causas suæ petitionis: difficile enim est Iudicem & aduersarium aurem accommodare petitioni, quæ causam petendi non habet ex qua obligatio oriatur[g], neque tenetur respondere aduersarius[h]. Postrema & præcipua libelli

7 pars est, conclusio in qua Iudex maximè iudicium adhibet, & per quam finis propositæ actionis edisseritur, & quod petitur fieri, explicatur: vt parùm aut nihil solicitus sit Iudex de superfluis vel parergis narratis in libello, si illi de conclusione constet, ad quam verba dubia præcedentia, vt ad lapidem Lydium probari debent & reduci. Neque vitium scripturæ inspiciendum, si de mente constet[i]. Hic dubium visum est, num alternatiuè quis possit concludere: sed tamen placet in his quæ in electione sunt solius actoris, statam, non dubiam aut alternatiuam esse debere conclusionem: contrà, si in arbitrio sit aduersarii interdum: nisi & electio quæ est actoris, in alternatiuæ cõ-

8 ceptione, sit in fauorem conuenti & defendentis. Subiiciuntur & conclusioni cõmuniter hę clausulæ, *autrement cõclud pertinemment, & proteste des despẽs.* Prior clausula, *omni meliori iuri concludo, & pertinenter*, efficit, vt in casu dubio, libellus debeat aut possit interpretari in fauorem ipsius. atque habeatur pro concepto, quò aptius concipi possit[l]. Altera verò clausula, *protestor de expẽsis*, interpellat iudicem, vt expensas adiudicet, ni velit litem suam facere secundùm Bartholũ[m]. Post formã autẽ petitionis libello comprehensam, datur de-

9 fendendi reo licentia. Sed tunc, nũ cognito libello & edita possit immutari libellus quæritur. Et breuiter distinguendum est, in non substantialibus mutari & emendari posse, veluti in congruitate sermonis[n]: in substãtialibus verò minimè post litem contestatam, neque eius scripta, ex quibus vel confessio prodest aduersario, vel ius ei quæsitum est: antè quamuis liceat[o]. Latè de hoc gloss. in ver. *Emendari*, & ibi interp. in l. edita actio, C. de eden. Potest tamen declarari post contestationem[p]: quia qui declarat, nihil de nouo adiicit[q]. neque prodest quicquam clausula quæ apponi solet à quibusdam, *saluo iure addendi vel mutandi &c. aut emendandi.* quia per illam clausulam, non licet etiam post contestationem addere vel mutare[r]. Et proinde in curiis non auditur quispiam allegans noua, in causa appellationis: nec admittitur ad libellum vel articulationem factorum nouorum iure communi. Et proinde necessarium est impetrari à Cancellaria regiáque benignitate codicillos, quibus permittatur & admittatur impetrans, ad facta noua proponenda & capitanda, seu vt loquuntur, articulanda: imminente tamen pœna multę cõtra impetrantes & proponentes noua, quæ ad litem non pertinent, secundùm constitut, Francis. 1. anni 1539. de litibus ex breuiculo decidẽdis, art. 112.

10 Quocirca, quia libellus continet statũ & cardinẽ causę, circa quem lis contestatur & agitatur, secundũ eũ debet fieri probatio intentionis pręscriptę & ille est finis pręcipuus libelli: néve variare liceat, vtq; de lite veluti obsignatis tabulis cõtendatur. Et qui in libello vnũ deducit, & aliud probat, nõ ob-

11 tinet in lite[s]. Quamobrẽ in l. 1. C. de plus peti. permissũ est, errorẽ emẽdare & petitionem maioris summę ante litem inchoatã, & actionem restringere: sed posteà, minimè. Imò & nunc, non pœnis quidem priuationis debiti, sed dãno sumptuũ plectitur, & quanti interest conuenti[t], si velit mutare actionem

a c. 2. de lib. oblat.
b c. dilecti, de Iud.
c l. Domitius, de test. P. l. præcibus, C. de impub.
d l. certũ, de reb. cre. P. l. vbi autem non apparet, de ver. obligat. P.
e vide gloss. in c. 2. in ver. significantibus, de libel. obla.
f l. ait Prætor, l. 5. §. 1. de re iud. P.
g l. iurisgentium, §. sed cùm nulla de pact. in P.
h c. si. de lib. obla.
i Zazius, cõs. 14. & in constit. Latina Philippi 4. reg. Galliar.
k c. ex literis, de pign. & ibi Panor. latè de alternatiuo libello Io. Andr. ad c. constitutus. de in int. resti. & admitti docet per illum tex. & per c. cùm dilecti, de emp. vide & glo. fi. in c. cùm dilectus, 8. de religi. domib.
l Alex. cons. 121. col. pen. 1. vol. Ias. in §. omniũ, col. 20. & 21. de actio. dec. capel. Tholo. 52. & 232.
m Bar. in l. properandum, §. sin autem alteriutra, C. de iudic.
n Io. Faber, in §. si minus, de actio.
o d. §. si minus, Bald. & Cyn. in l. edita, C. de eden.
p l. in delictis, §. si de tract. de nox. act. P.
q l. hæredes palàm, §. fi. de test. P.
r interp. in d. l. edita, glo. in c. inter dilectos, de fide instru.
s l. habebat, de instit. act. Bart. in l. 1. cod. Boet. consil. 20. nu. 21. & 22. in addition. Aufrerij. ad quæst. 11. capel. Tholo.
t c. 1. de plus petitio. lib. 2. decret. tit. 11.

nem: quod permittitur sumptibus restitutis, temperata lege antiqua ciuili, qua plus petens quàm deberetur re, loco, tempore, aut causa, priuabatur actione & debito[a]. Quod & antè quodammodo emendare visus est Claudius Cæsar, de quo sic scribit Suetonius[b], *Nec semper præscriptam legum secutus duritiam lenitatémque multarum, ex bono & æquo perinde vt afficerentur moderatus est. Nam & ijs qui apud priuatos indices plus petendo formula excidissent, restituit actiones*. Rationes esse libellorum ex superioribus colligi possunt, vt certæ sint 12
petitiones, & posteà sententia certa sit[c]. Item: ne liceat variare in præiudicium rei, & in iudiciorum contemptum, post agitatam cum multis contentionibus causam. Sed & tertiò, vt cognito libello possit apud se deliberare reus, num vel satisfacere petitis, vel litigare velit[d]. Item 4. vt arguatur rei fugientis contumacia & mens, qui maluit litigare, quàm soluere[e], de qua per contestationem litis appareat. Nam forsan & aliquando, ante actionis editionem habet iustam causam ignorandi[f]. Et ideò ante iudicium contestatum, quando non est citatio libellata, nec edita actio libello, expensæ sunt faciendæ ab ipso actore: imò etiam expensis eiusdem apographum libelli seu petitionis dari debet[g]. quia sine interpellatione non potest dici in mora reus[h].

a §. si quis agens, de actio. d. l. 1. de plus petit. C.
b Sueto. Tranq. in Claudio, c. 14.
c d. l. vt fundus fam. ercisc. cum similib. §. curare, de actio.
d l. 1. de eden. P.
e l. nemo rem suam, in t. §. 1. de verb. oblig.
f tractatur per glo. & tex. in l. vinum, de reb. cred. P.
g gloss. in clem. 2. in ver. *oblatos*, de appellat.
h l. cùm filiusfamilias. §. fi. & l. si ex legati, de verb. oblig. l. mora. de vsur. P. l. illud, de peric. & quom. rei vend. P.

De litis contestatione.
Cap. 6.

Lib. 3. C. tit. 9. Lib. 2. Decret. tit. 5. Lib. 2. Sex. tit. 3.

1 *Contestatio libelli quomodo fiat, & eius finitio. num. 2.*
3 *Contestatio litis duplex, expressa, & tacita.*
4 *Litis contestatio per quæ fiat, & à quibus. nu. 6.*
5 *Exceptiones quæ ante litis contestationem tantùm admittantur.*
7 *Contestationem sequuntur articulationes, positiones, probationes, & dilationes.*
8 *Positionibus litigantium quomodo litigantes respondeant.*
9 *Reconuentiones quando tantùm fiant, & mutuæ petitiones.*
10 *Contestationis finis, rationes, & effectus.*

LIBELLO porrecto aduersario, coram Iudice conte- 1
statio libelli vel litis facienda est. Et ex hac parte propriè iudicium, quod ex contentione partium nascitur, vt ait Cicero pro Murena, vt per hanc formam, *Ager qui Sabinus, meus est, imò meus: tunt iudicium. Conte-* 2
stari est, inquit Sext. Pomp. Festus, *cùm vterque reus dicit testes estote. Contestari dicuntur litem duo vel plures aduersarij, quòd ordinato iudicio vtraque pars dicere solet, testes estote*. Et inde à testibus, qui ad dictorum probationem adhibendi sunt, contestationem dictam apparet. Vel quòd actor sic sibi ius esse testetur, reus verò diffiteatur. Litis itaque contestatio, est assertio vel petitio proponentis, cum responsione rei coram iudice voce, vel in iudicio scripto facta[i]. In Gallia lis contestata dicitur, non tantùm si petitio & responsio facta fuerit coram Iudice, sed etiam si quippiam de illa interlocutus est Iudex, & si quando aliquid statuit vt edant seu producant, aut si dicatur litem haberi pro contestata, dicunt *tenu pour contesté*[k]: vel si libellus offertus principi[l], non alii[m]. Con- 3
testatio litis duplex, vna quæ fit expressè, per verbum nego, vel simile[n]: alia, quæ tacitè, vel per inuolutionem alterius facti fit: vt per exceptionem pacti[o], vel quando Iudex haberi pro contestato statuit. Fit autem vtraque, vel 4
de iis

i colligitur ex l. 1. C. de lit. contest. c. 1. eod. apud Greg. l. & quia. de iurisd. om. iudi. P.
k Imber. lib. 3. Insti. For. c. 9. hoc etiam vide æquum esse apud Ludou. Roma. & alibi obseruari. cons. 164. Cardi. in clem. constitutionem. §. fin. in f. de elect. Bar. & Bald. in l. nulla, & l. nihil. C. de procurat. Panor. in c. insinuãte. de offi. delega. Felin. in c. olim, de accusatio.
l l. 1. quan. libel. prin, obla. tit. &c. C.
m l. 1. de off. præf. præto. Orien. C.
n l. 2. de iura. cal. C. l. rem non nouam, §. patroni, de iud. C. l. eleganter, §. si quis post, de condict. indeb. P.
o arg. l. non vtique. de exhib. reis. F. §. sancimus. cod. in authen.

vel de iis quæ ingressum iudicii impediunt, vel de lite principali. Siquidem
controuersia quæ fit circa exceptiones peremptorias, contestatio quidem
est. Sed non contestatio litis principalis, cuius iudicium à contestatione rei
principalis incipit. nec ea censetur facta per exceptionem peremptoriam à
reo oppositam[a]: sicuti nec per solas positiones & responsiones non fit iure
contestatio litis[b]. Accedit, quòd vna & eadem res, duos diuersos effectus
non producit[c], Contestatio autem litis principalis iudicium constituit: ex-
ceptio verò peremptoria prohibet. Et proinde, cõtestatio exceptionis prior
erit & præiudicialis, & alia à litis præcipua cõtestatione. Proponuntur exce-
5 ptiones tamen & contestationes à reo, vt & replicationes ab actore[d]. Ante
litem, exceptiones fori declinatoriæ, seu fori præscriptiones obiiciuntur:
cùm, contestatione in lite principali facta, non admittantur[e]. Idipsum de di-
latoriis rescriptum[f]. Nec post litem contestatam recusare licet Iudicem, ne-
6 que petere alium addi[g]. Contestationes fiunt ab actoribus ipsis & reis, & à
personis procuratorum vel aduocatorum eorundem, secundùm formulam
assertionis, negationis, exceptionis, replicationis, positionis & responsionis.
Et si quis neget vel dicat sibi dubium videri, vel, non nisi cum aliqua condi-
7 tione se debere[h]. Post hanc contestationem, ad capitulandam seu articulan-
dam petitionem & defensionem, dantur à Iudice dilationes, habita ratione
negotiorum, & consuetudinis seu stili cuiusque curiæ. Non enim seruantur
illæ dilationes decem vel viginti dierum, & similes quæ legibus ciuilis iuris
8 Romani præscribuntur[i]. Postulat & ius Pontificium, fieri positiones, hoc est,
assertiones in articulis vtriusque petitionis & defensionis, de quibus antè
probationem summariè & de plano iurabat aduersarius, se credere vel non
credere verum esse quod ibi posuisset: vt in confessis releuaretur à molestia
probandi qui proposuit per aduersarii confessionem[k]. Ita ad illas positiones,
tenetur aduersarius respondere per verbum credo, vel non credo, aliter te-
neretur iterum respõdere[l]. Sed tunc demùm tenetur hoc modo iuratus ad-
uersarius de aduersarii positionibus respondere, quando ipse actor prius iu-
reiurãdo suas positiones veras esse adfirmauerit[m]. Et hæc formula Romæ[n], &
alibi seruatur. Verùm in Gallia, cõstitutione regia ex vsu abiit, & articuli sine
9 illa assertione edũtur, & de illis sine assertione vt fiat probatio statuitur. Fiũt
& in hac contestatione mutuæ petitiones[o]. Neque enim actor reconuentus
à reo coram eodẽ iudice, reiicere contra se potest: quem contra eundẽ reum
delegit & probauit[p]. Quare & à Iudice qui non admittit reconuentionẽ, ap-
pellari potest[q]. Quod intelligi par est, si reconuentio fiat ante litis contesta-
tionem: nõ, si post[r]. Item si coram Iudice ordinario, non etiã coram arbitro,
10 qui limitatam sibi concessam potestatem non potest egredi[s]. Cõtestationis
finis & rationes sunt, inuenire statum causæ, de quo sine errore possit lis iu-
dicari, & vt sciatur quid probatione dignum sit, quidve reiiciendum: quod
aliter fieri non potest, quàm illis interrogationibus & respõsionibus præce-
dentibus litigantium. Quia causarum merita, partium assertione pandũtur[t].
Neque 2. debent inauditi condemnari[u]. Item 3. pro confesso litigãdum non
est, sed pro dubio[x]. Et de dubiis non potest iudicium fieri sine probatione,
illa verò non fit nisi lite contestata[y], paucis exceptis.[z] Sed & postremò, plura
sunt quæ ex litis cõtestatione sequuntur, quæ, si lis omittatur, non sunt. Nam
viam præcludit posteà, vt dixi, dilatoriis exceptionibus non propositis[a], in-
terrumpit vsucapionẽ[b], quia constituit aduersarium in mala fide, quòd perti-
net etiam ad fructus restituendos[c]: constituit & in mora, maximè in his quæ
debentur officio iudicis[d]. Sed & perpetuat actionem[e]. Et alia plura efficit,
quæ te docebit Speculator, tit. de litis contestat. §. penult. & fin.

De iu-

a c. 1. & 2. de lit. contest. in Sex,
b c. vni. eod. apud Greg. c. dudum. in 2. eod.
c c. maiorem, de baptis. ca. deinde, 26. dist. l. cum qui ædes, de vsucapio. l. qui hominem, de solutio. P.
d l. 1. & 2. de excep. P. §. 1. de replicat. apud Iustinia.
e l. fin. de except. C.
f l. si quis aduocatus, 12. C. eod.
g §. sed & illud, cõst. Nouel. 53. auth. offeratur, de libel. obla. C. & §. 1. 93. Nouel. de executor.
h l. siquidem, C. de exceptio, l. exceptionem, de probatio. C.
i in d. §. sed & illud, & auth. offeratur, & auth. libellum, C. de lit. contest.
k c. statuimus. de cõfess. in Sex. l. cum qui, de iureiur. c. 2. de probatio. apud Greg.
l Bald. in l. f. num. 9. de edi. diui Adria. toll. Panor. & alij, in c. 1. de probat.
m c. præsentium, de testib. in Sex.
n vide de hac positionis formula plenè Octauia. Vuestrium, lib. 5. introductio. in aulæ Roma. actio. c. 14.
o l. neque scriptura, C. de compens.
p l. cum Papinianus, & auth. & consequenter, de sent. & interlo. om. iudi. C. c. 1. de mut. petitio. §. 1. de executo.
q l. 1. §. 1. quæ sent. sine appell. resc.
r d. auth. & consequenter, & gl. in c. 1. de mutuis petit.
s l. de his, de recep. arbit. P.
t l. f. si per vim vel alio. mo. C.
u l. de vnoquoque, de re iudic. P.
x l. quidam existimauerunt, 21. de reb. cred. P. l. 1. C. de conf.
y c. 1. & 10. tit. vt lit. non contc. nõ pro. ad test. examinat. lib. 2. Decret. tit. 6. c. 1. de cau. propri. c. cum dilectis, de purg. cano.
z l. f. §. illud de tempo. appellat. c. quoniam frequenter, §. sunt & alij. vt lite non cont. cum simi lib.
a l. Pomponius, §. rati, de procurat.
b l. more, C. de re vend. l. sicut, & ibi Bald. de præscr. 30 vel 40. an. notabiliter plenè, in l. naturaliter, de vsucapio. P.
c d. l. more, & l. certum, de rei vend. C. Bart. in l. litigator, de fruct. & lit. exp.
d Alex. in cons. 48. col. fi. 4. vol. l. cùm postulassem, de dam. inf. P. l. vinum, de reb. cred.
e l. ordinata, §. in principio, de liber. cau. Alex. & interpræ. in l. si eum, §. qui iniuriarum, si quis cautio, P.

De Iuramento calumniæ.
Cap. 7.

Lib.2.C.tit.58.Lib.2.Decret.tit.7.Lib.2.Sex.tit.4.

1 *Iuramentum de calumnia quid: duplex actoris,rei:pro quibus præstetur, à quibus: formula iurandi:omitti & remitti an poßit,& quando exigatur:finis,& rationes.nu.* 2.3.4.8.10.11.*&* 12.

5 *Interrogationes in lite quando, & à quo fiant : & fieri expensis interrogare volentis. num.*6.

7 *Confeßiones quales in iudicio,& quomodo probent.*

9 *Aduocati in Gallia quando iurant de calumnia.*

12 *Calumniæ accusatio etiam competit finito iudicio.*

CONTESTATIONE facta & statu causæ composito pro- 1
cedendum est ad probationes,& ad indagandam ex vtrá-
que parte veritatem[a]. præcedit iuramentum de calũnia,
quod dicitur & præstatur à litigantibus, de omnibus bo-
na fide agendis in lite,omni malitia & falso reiectis. Ca- 2
lumnia,pro omni petitione iniusta, aut pro accusatione
falsa,& pro omni malitia hîc accipitur[b]. Sícque apud Iu-
stinianum generalirer scriptum[c],*vt per legitimos tramites calũniantium iniquita-*
*tes expellat.*Dicitur ideò & iuramentum malitiæ[d], duplex accusatoris in cri-
minalibus,& in ciuilibus quod & iuramentum veritatis[e].Præstatur námque 3
de causis criminalibus & ciuilibus.Olim tamen non iurabatur de calumnia
in causis spiritualibus,& decimis ecclesiasticis[f]:cùm tamen nouo iure Pon-
tificio iuretur & de omnibus[g],in quibus probatio exigitur[h]. Iuratur verò ab 4
actore, reo[i], & ab aduocatis vtriusque partis, pro se, quòd iniustam cau-
sam non fouebũt &c.& nominatim in causa qualibet de calumnia[k], iurãt &
procuratores[l].Sed personalis hæc calumnia cùm sit, sacramentum quoque
personale est:ideò iussit Carolus 9.constitutione edita Aureliæ in comitiis,
art.58.in omnibus personalibus actionibus,debere litigantes seipsos iudicio
sistere in principio causæ,iuramenti eius causa.Sed vereor, & ita video in a-
busu,ne hoc seruetur. Omnis sexus[m] de calumnia iurare tenetur, cuiuscun-
que sit dignitatis[n]:imò & clericus,in casu contra laicum[o],quamuis olim non
iuraret[p].Item vniuersitas vel eius œconomus,vel syndicus[q]:itẽ & tutores[r].Si
noluerit actor iurare,cadit à iure & actione:si reus nolit,pro confesso habe-
tur[s].Remittitur tamen patrono,& parẽtibus[t].Suidas in ver. ἀντωμοσία,refert,
antomasiam fuisse actionem contra aliquem iureiurando firmatam,de iniu-
riis quas sibi factas diceret scriptam. dum inquit, deferebant ad Magistratus
tã actores quàm rei de cõtrouersia ex æquo vtriq; iurãtes:alteri,se vere accu-
satores alteri se verè respõsuros esse.In cõst.Franc.1.an.1539.art.38.idẽ statutũ
ferè.Sic enim statuitur.*Et seront tenues les parties affermer par sermẽt des faits con-*
tenus en leurs escriptures & additions:& par icelles ensemble par les responses aux dits
interrogatoires confesser ceux qui seront de leur science & cognoißance, sans les pouuoir
*desnier ou paßer par non sçauance.*Interrogationes in iudicio etiam fieri nemo 5
ambigit,per ea quæ traduntur in tit. De interrog.actio[t]. & per art. 37. eiusd.
constit.Franc.1. Fiunt autem vel quando Iudici videbitur , & in quacunque
parte litis,in his quæ expressa sunt à litigatoribus apud Iudicem,vt in hære-
ditatibus,vel in aliis rebus,quæ in causis vertuntur,& in illis quorum diffi-
cilis est probatio[u].vt interrogatus cõfitendo vel mentiendo, sese oneret re-
sponsione,

a l.2.in princip. & §. sed prædictum, de iureiur. prop. cal. dan. C. l. rem non nouam,§. patroni, de iudic.C.
b glo.in cle.1. de sen. & re iudic. in non tab.
c §.1.in proœ.institut.
d c.2.§.fi.de iura.cal. in Sex.
e c.1.§.fi.de iura. cal. in Sex.
f c.2.eod.apud Greg.
g c.1.§.fi.eod.in Sex.
h l. 1. C. de iureiur. prop.cal.dan.§.quia vero,& seq.Nouell. Iustin.50.
i §.nam & actor, & §.ecce enim,de pœ. teme.lit.l.2.in prin. & §. hoc etiã huic, de iure propt. cal. dan. C.§.1. Nouell. const.
k d.l.rem non nouã, 12.§.patroni,C.de iudic. §. vtriusque etiom,de pœ.teme.litig.
l auth.peincipales,C. de iureiu.prop. cal. c.2.§. procuratores, eo d.in Sex.
m d.auth.pricipales.
n l.2.§.sin autem, C. de iure propt. cal. dan.
o c.cæterum,§.de iuram.cal.
p c.1.eod.
q c.4.& fin.eod.
r d.l.2. §. quod obseruari,C.de iura. cal.
s l.si non fuerit, de iureiur. P. l. delata conditione,C.eo.c. fi.de iura.cal. l. 2.§. quod si actor,C.eo.
t l. iusiurand. quod ad pecunias, §. qui iusiurandum,de iureiur.P.l.de die ponenda, §. iubetur, qui satisd. cog. P.
u l.vbicunque,21. de interrog.actio.P. l.1.2.3.eod.

ſponſione[a]. Ideò fiunt poſitiones, quæ dicuntur *faicts*, de quibus interdum
ſtatuit Iudex aduerſarium reſponſurum, dicunt in praxi, *qu'il ſe fera ouir cathe-*
goriquement. In quo & Iudici & aduerſario conſiderandę ſunt naturę poſitio-
num, quibus quis tenetur, vel non tenetur reſpondere, 1. ne cogatur reſpon-
dere poſitioni incertæ & confuſę: quia reſponſio nihil releuat Iudicem, cùm
non faciat probationem[b]. 2. Si non faciat ad cauſam, vocatúrque in praxi,
faict impertinent. 3. Si iam fundauerit ſuam intentionem reus, & poſitiones cō-
trarias actor ponat: quia dubia cauſa amplius non eſt[c]. 4. Si poſitio ſuperflua
eſt, vt ſi aliàs idem reſponderit, vel in principio litis, vel alibi[d]. 5. Si fiat de fa-
cto alieno & alterius quàm interrogati[e]. 6. Si poſitio negatiua, quæ probari
non poteſt[f]. 7. Si captioſa[g]. 8. Si contraria aliæ propoſitæ poſitioni: quia alle-
gans contraria non eſt audiendus[h]. 9. Si poſitio ſit rei quæ iuris communis
diſpoſitionis eſt: ius enim certum eſt[i], nec eget probatione: contrà, ſi ſtatuti
7 ciuitatis vel municipalis eſſet. Ex interrogationibus & reſponſionibus ſe-
quuntur confeſſiones vel negationes. Confeſſiones ſub Iudice factæ, vim
probationis habent contra confitentem[k]: ſi ius, vel natura non repugnet[l]: &
error non interuenerit[m]: & ſi alia omnia interuenerint, quæ probat gloſſ. ad
l. 1. C. de confeſſ. & in fauorem tantum eius, cuius cauſa interrogatus fuit, nō
aliorum[n]. Nam & illius etiam expenſis interrogatio fieri debet, non interro-
gati[o], nec alterius: & ad eum ſolum, commodum pertinet probationis vel
mendacii, ſi interrogatus mentiatur reſpendendo[p]. Quòd ſi neget interrro-
gatus, fit conteſtatio, & ad iuramentum calumniæ prius, poſteà ad alias pro-
bationes perueniendum eſt. Formula porrò iuramenti de calumnia, ſecun-
8 dùm negotium in quo iuratur exigitur. Actor iurat, non calumniàdi animo
litem ſe mouiſſe, ſed exiſtimandoſe bonam cauſam habere. Reus, quòd pu-
tans ſe bona inſtantia vti, ad reluctandum peruenerit[q]. Addit Iuſtinia. iurare
debere etiam, nullam in tota lite ſe exacturos probationem, niſi quam pro
veritate putarint eſſe neceſſariam[r]. Quod nihil penitus cauſa patrocinii iu-
dicibus vel alii cuicunque perſonæ pro hac cauſa dederint, vel promiſerint,
vel poſteà dabunt per ſe vel per interpoſitam perſonam: exceptis quæ leges
dare permittunt[ſ]. In aliis, in quibus cauſę natura alia eſt, quod quiſque credit
& exiſtimat iurandum eſt[t], Iurandi alia aduocati formula etiam, in l. rem nō
nouam §. patroni, C. de iudic. Alia iudicis, in l. 1. C. de iureiur. prop. cal. Pro-
curator porrò iurat in animam conſtituentis, & ſolùm cum ſpeciali manda-
9 to, Bart. in l. 2, §. fi. eod. tit. In Gallia aduocati non præſtant iuramentum hoc
calumniæ non inferendæ in ſingulis cauſis, ſed vel ſemel dum admittuntur
ad ſubſellia generaliter eo ipſo iuramento ſe obſtringunt pro omnibus: vel
in curiis ſupremis, ſemel in anno ſingulis Martinalibus inaugurationibus.
10 Cæterùm, non quilibet poteſt petere hoc ſacramentum ab ipſis litiganti-
bus iure, ſed tantum is qui poſitiones conſtituit, cuius ſolius intereſt: ideò ſi
petatur, omiſſio eius non vitiat geſtum in iudicio. Et ſi non petatur, remiſ-
ſum eſſe cenſetur[u]. Iudex tamen illud exigere poteſt in quacunque parte li-
tis, ſecundùm Baldum, etiam poſt concluſionem[x]. In eo tamen quod per
concluſionem exigatur, gloſſ. in c. ex literis, de iureiur. diſſentit, & illam cō-
muniter doctores ſequuntur. Alioquin iuramentum hoc, ſemper rectè peti-
11 tur. Finis námque propter quem iuramentum inuentum eſt, iam aduenit, &
poſteà ſerò ſapiunt Iudices: is enim eſt, litium facilior & promptior termi-
natio. Nam ſacramenti timore, contentioſa litigantium inſtantia compeſci-
tur[y]. Inſtantia autem iam peracta eſt adueniente concluſione negotii: & ita
tacitè remiſſum iuramentum de calumnia, perinde acſi non neceſſarium vi
ſum fuerit. & ita non vitiat omiſſio actum. quanquam expreſsè remitti à li-
tigantibus non poſſit, videlicet vbi opus eſt eo[z]. Sic enim non expreſſa non
nocent, quæ expreſſa nocent[a]. quia & dolus futurus remitti non poteſt[b]:
quamuis commiſſus remittatur[c]. Nec valent pacta quæ inducunt ad delin-
quendum[d].

a l. voluit prætor, eo.
b l. ad probationem, C. de probat. c. præſentia eod. arg. l. 1. §. ſi quis argentum, depoſ. P.
c Bald. ad c. 1. de probat. [illegible] nu. 81. in poſter. lect. de reb. [illegible]
d Bald. in l. ampliorem, §. in refutatoriis, de temp. appel. & in l. in contractibus, §. illo, C. de non numer. pec.
e l. qui interrogatur, cum gloſſ. de interr. actio. P.
f c. quóniam contra, de probat. c. 1. de cō feſſ. in Sex. glo. in l. 1. C. eod.
g per rationem l. in fundo, de rei vend.
h l. 1. C. de furt. l. cum qui, & l. contra maiores, C. de inoff. teſta. l. per minorem, de iudic. P.
i l. ornamentorum, de au. & arg. leg. P. l. 2. de iur. & fac. igno. P.
k l. non alienum, 11. l. de ætate, 12. §. qui interrogatus, l. 1. de confeſſ. C.
l l. cōfeſſionibus, 14. l. ſi [illegible] de interrog. actio.
m l. de ætate, §. ex cauſa, & l. qui iuſto errore, eod.
n l. ſi. eod. P.
o argu. l. generaliter, §. his de reb. eæc. gl. & Bart. in l. 2. §. defendi, ex quib. cau. in poſſ. eat. P. l. ſed & ſi, §. 1. ad exhib. P.
p in l. non alienum, & l. de ætate, §. ſi cū eſſet, & l. 4. de interrog. actio. P.
q l. 1. & 2. de iureiur. prop. cal. §. 2. de pœ. teme. litig.
r auth. in iſto, de iureiur. prop. cal. §. ſi. de [illegible] l. ad appell. in auth.
ſ auth. principales, de iureiur. prop. cal. §. l. vt litig. iur. in auc.
t d. l. 2. §. quod obſeruari, de iure. prop. cal. C.
u ca. 1. de iura. cal. in Sex. Hoſtie. in Sum. vt lit. non cont. n. 4. auth. hoc ſacramentum, C. de iureiur. prop. cal.
x Bald. in l. 1. §. ſed nũ quid, de iureiu. pro. cal. C.
y l. 2. eod. §. de pœ. teme litig.
z l. 2. §. ſed quia veremur, de iureiuran. prop. cal. C.
a l. ſi quis Sempronium, de her. inſt. P. l. nonnunquam, de cond. & demon. P.
b l. ſi vnus, 20. §. illud nulla pactione, de pact. P.
c l. cùm donationes, C. de tranſact.

quendum.[a] Satius tamen, si requiratur, visum est ante litem adhiberi, vt circuncidantur lites[b]. Item ad euitandam vexationem litigantium[c], dicunt & fauorabile esse iuramentum calumniæ iuranti, vt si calumniosè præsumatur quippiam, & perperam dictum sit per eum, excusetur propter iuramentum: non tamen immunitatem habeat ab expressa calumnia[d]. Etenim receptum est, etiam finita causa ciuili, posse de calumnia accusari reum[e]. 12

a l. conuenire, de pact.dotal. P. l. alia lege, §. eleganter, sol.matr.P.
b §. finem litibus, de dol.& contu. l.properandum, de iudi. C. l. fratris, C. de trans.
c l. de die ponenda, 8. §. iubetur, qui satisd.cog.P.c.1.de accusat.
d Bart. in l. si quis, §. stellionatus, ad Turpillia. Bald. in l. si tibi, de lib.cau.C.
e gl.in l.& in priuatis, ad Senat. Turp. P.

De dilationibus.
Cap. 8.

Lib.2.P.tit.12.Lib.3.C.tit.11.Lib.2.Decret.tit.8.

1 *Dilatio quid.*
2 *Tempore res fiunt & pereunt.*
3 *Dilationes iudiciales, extraiudiciales, & conuentionales quæ, & quotuplices. dantur secundum res de quibus agitur, & quæ consideranda in illis præfigendis.nu.4.& 5.*
6 *Deliberatoriæ induciæ quando in iudicio dandæ sint, & vbi.*
7 *Dilationes plures in iudicio quando dentur.*
8 *Appellationes duæ præparatoriæ, dilatoriæ quæ.*
9 *Probandi causa dilatio, cuius temporis, & quando datur & pro quibus, & quot.nu.10.*
11 *Dilatio prorogata & noua quomodo differant, & quid sit prorogatio.*
12 *Dilatio data à iudice litigantibus quando possit per illum reuocari.*
13 *Dilationum spatia continua, nec interpollata feriis.*
14 *Dilationes extraiudiciales à quibus dantur: & à quibus iudiciales.nu.15.*
16 *Dilatio ciuilis, & necessaria.*
17 *Dilationes qua forma dandæ.*
18 *Dilatio ad cuius vtilitatem pertineat. Finis dilationum, & rationes.nu.19.& 20.*

IN omnibus ferè iudicii partibus, incidit mentio de dilatione, & maximè vbi de consultando & probando quæstio vertitur. Proinde de dilationibus antequam ad probationes perueniamus, quædam compendiosè admonebo. Dilatio est, spatii temporis ad aliquid agendum vel dicendum constitutio, vel extensio, per consensum quorũ interest, vel per legem, vel per Iudicem facta. 1 2

Tempus item, inquit Lucretius[f], *per se non est, sed rebus ab ipsis.*
Consequitur sensus: Transactum quid sit in æuo
Tum quæ res instet, quid porrò deinde sequatur,
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.

Omnia tempus proprium habent, quo fiant: & suis spatiis transeunt vniuersa sub cœlos[g]. Et quædam certo tempore fieri debent, in quo si non fiant, facultas agendi perit[h]. Et nos plura de temporum obseruatione diximus, lib. 4. Præludior. optimi Iurisc. per 14. capita, vbi de horis egimus[i]. Pereunt autem res temporariæ in nouissimo momento temporis decreti[k], & cum aliquo intellectus temperamento[l]. Dilationum aliæ cum mora, quæ culpam habent: quales sunt illæ quæ reprehenduntur, & morosæ actiones, iuxta l. mora, de vsur.P.l. quod te, de reb.cred.P. l. si ex legati causa, de verb.oblig.cum simil. Aliæ sine culpa indultæ, & legitimæ. Dilationum dantur species 38. ab Specul.§.1.de dilatio. quas longum nimis & tædiosum esset recensere. Quare sufficiet præscire, dilationum alias esse peremptorias, quæ perimunt facultatem agendi: alias dilatorias, quæ differunt tantùm, non autem perimunt[m]. Rursum alias iudiciales, ex quibus quædam nocere solent, aliæ non nocent, 3

f Lucre.1.de rer.nat.
g Ecclesiastes.c.3.
h vt in l. 3. C. de fer. l.1.de condi.ex lege, l.vbi adhuc.C.de iure dot.
i vt in l.in omnibus, de actio.P.
k l.ratum, 42. de sol. P.
l L. quod dicimus. 105.eod.
m l.ad perẽptorium. 68.cum seq.de iud. P.

nocent: alias extraiudiciales: quæ vel conuentionales, vel sine conuentione: & de rebus quæ non pertinent ad iudicium, & de rebus quæ pertinent. Iudiciales quoque dicentur, & quæ dantur à iudice. Et hæ diuersę, secundùm actus quibus adiiciuntur: vt citatoriæ, deliberatoriæ, probatoriæ, productoriæ, &c. Extraiudicialium ergo nomine continebuntur, conuentionales, non conuentionales & legales. Conuentionales sunt, quæ ex conuentione partium seu litigantium, ratione præstationis vel alterius actus faciendi dan-
4 tur[a]. Sic legales, quæ à lege generali, vel statuto seu stilo dantur. Habemus in illis concedendis rationem de rebus de quibus agitur in genere, & in specie. Nam in contractibus quibusdam dilationes moram cum culpa constituunt, in aliis non constituunt: sed hæ ad moram quæ ex persona solet oriri referenda sunt[b], de quibus suo loco in contractibus dictum est[c]. Leges, certis negotiis definita quædam substantialia adiecerunt tempora, quæ vix prorogari vel minui possunt. Vt eremocidio ciuilium quæstionum à tempore litis contestatæ, triennium: criminalium verò, biennium[d]. In præscriptionibus a-
5 lia tempora 10. 20. 30. vel 40. annorum, & in aliis: quæ si pertineant ad iudicia, vix breuiari possunt, & nisi magna ex causa[e], ex qua discedatur à dispositione legis: vel nisi à lege libertas breuiandi, vel prorogandi detur facultas. Quare Iudex, dum minuit legalem dilationem, debet causam exprimere, vt cognoscatur num grauamen aliquódve iniustum ex sententia inductum sit[f]. Sic alioquin dicunt omnem dilationem esse peremptoriam, quæ datur à lege, vel à statuto, nec requirere ministerium Iudicis[g]. Considerat & lex & Iudex in iudicialibus dilationibus dandis, negotia & causas, ante contestationem, post citationem, post contestationem: & num citatoriæ, deliberatoriæ, & probatoriæ sint. Citatoriæ veniendi causa dantur, considerata distantia locorum, qualitate personarum & negotiorum. Item deliberatoriæ & aliæ ex gratia ad expectandum vocatum[h]. Idem in deliberatoriis dicendum, num quis velit litigare, vel cedere[i]. Alioquin si tempus, consideratis istis & stilo, non sit sufficiens, iusta est prouocandi à peremptoria dilatione causa[k]. Continet autem interdum & plerumque citatio, quæ plena & sufficiens est tempus veniendi & deliberandi, nempe causam litis instituendæ, & editionem causæ: vt deliberare possit vocatus de lite persequenda, vel omittenda[l]. Interdum, propter locorum distantiam, vna vocatio sufficit pro pluribus[m]. Quamobrem longior dilatio concedenda est, & vtrique negotio sufficiens: quia explicita in edicto vocationis causa, aliæ induciæ non dan-
6 tur ad deliberandum[n]. Et proinde constitution. Francisc. 1. ann. 1539. artic. 18. cautum est, ne ante litis contestationem dentur dilationes deliberatoriæ, quas vocat *d'aduis*, vel absentiæ, nec aliæ quàm vocandi causa auctoré, quas etiam vocat *garand*. Quod & cauerat constit. Caroli 7. articul. 65. Sancitum enim est, vt anteà monui, omnes vocationes seu citationes esse debere libellatas, id est, continentes causam vocationis, ex qua reus deliberare antequam veniat, possit. Aliter namque dare dilationem expedit deliberandi causa[o]. Quemadmodum & ex noua libelli per actorem interpretatione, aliæ[p], & præparatorię ad probandum[q]. In vocatione porrò simplici ad procedendum in causa intermissa, vel per viam anticipationis, vel ad prosequendam causam appellationis, sufficit dari dilationem intra quam possit tantum vocatus componere sarcinulas ad veniendum[r]. Dan-
7 dæ interdum plures dilationes ad conuincendam malitiam fugientis, & ad instruendam contumaciam[s]. Deliberatorię inducię reo, non actori qui instructus venire debet, dantur[t]. Post vocationem aliquando ex noua causa etiam alia dilatio conuento & vocato reo datur: veluti, si vocatus vt agnoscat chirographum, eo agnito opponat solutiones: nam earum gratia vt liqueat, conceditur illi dilatio, datis tamen interim pignoribus, & ma-
8 nu vt dicunt Regis & Iustitiæ munita[u]. In causa appellationis, per prouo-

YYYyyy cationem

a l. de die ponend. §. qui sit. l. cog. ff. c. pastoralis 27. §. fin. de offi. delega.
b l. mora, de vsur.
c sup. lib. 21. Syntag. c. 4.
d l. properandum, C. de iudic. l. f. vt inc. cert. tempo. crimi. quæst. termi.
e Alex. & alii, in l. 2. de re iudic. ff. Panor. in c. cùm sit, de appell.
f l. qui testamento, & ibi glo. & Barth. de excusatio. ff. Ang. & Imo. in l. qui Romæ, §. duo fratres, de ver. oblig. Angel. in tract. maleficio. in ver. Iudex commisit, vers. & est notandum.
g Angel. in l. f. de fer. ff. vt in l. mancipiorum, de obtio. lega. ff. l. peremptorias, C. sent. resc. nō poss. l. Attilitinius, de pact. dotal. ff.
h ca. præsenti decreto, 5. q. 2. l. properandum, §. & si quidem, de iudic. C.
i l. 1. de eden. ff.
k c. 2. de dilatio.
l c. fin. de lib. obla. c. fin. 5. q. 2.
m c. cùm ex litteris. in fin. de in integ. restit.
n c. præterea, 2. de dilatio.
o auth. offeratur, de lit. cont. ca. induciæ accusatis, §. offeratur, 3. q. 3.
p c. 3. & f. de dilatio.
q c. 1. 2. 3. 4. & 5. in 3. q. 5.
r l. ab hostibus, §. fi. ex quib. cau. maio. ff.
s in auth. iubemus, C. de iudic. §. sed hoc, vt cum de appell. cog. in auth.
t l. 1. C. de dilatio. l. qui in alterius, de reg. iur. ff. l. perendæ, 6. de tempo. in inte. restit. C.
v Masuer. in praxi forensi. tit. de contumacia. §. 10. incip. item si quis fuerit adiornatus, & tit. de dilatio. §. item cùm quis adiornatur. vide & consti. regiam Franc. an. 1539. art. 92.

cationem ad curiam deuoluta, dilationes præparatoriæ duæ dantur feren-
dorum actorum gratia, quas vocant *pour porter le proces qu'est par escript*. Si
quidem practici constituunt differentiam, inter *proces par escript, & cause d'ap-
pel.* quòd processus in scriptis, ex iisdem actis quæ deferri debent, iudicetur
in decuriis inquestarum: causa verò appelli, in auditorio præcipuo, pero-
rato negotio. Elapsis porrò duabus dilationibus concessis ad ferendum pro-
cessum, decernitur à curia eremodicium, seu congedium, contra prouo-
cantem qui acta iudicialia non detulit, cum exceptione tamen alicuius
breuioris dilationis, quam dicunt *Sauf si dans le terme*, seu *surceance*. Et ita præ-
scribit constitutio Ludouici 12. anni 1512. articul. 19. Probatoriæ dilatio- 9
nes sunt, quę probationis faciendæ causa conceduntur, considerata pri-
mùm locorum intercapedine, vbi faciendæ sunt[a]. 2. Vt probatio releuet
probantem[b]. 3. Vt non petatur per calumniam[c]. In ciuilibus negotiis re- 10
gulariter semel tantùm datur dilatio eiusdem causæ: In criminalibus duæ
accusatori, tres reo[d]: nisi in ciuilibus ad conuincendam contumaciam plu-
res decernantur[e]. Vetat etiam Carolus 7. in constitution. publicata an-
no Domini 1446. articul. 28. sine causę cognitione dilationem secundam
dari. Causa namque cognita, interdum apparet æquum & iustum esse, a-
liam dandam vel datam prorogandam: vt si aliquod inopinatum impedi-
mentum emerserit, quo non potuit antè res perfici[f]: aùt si res extra commu-
nes considerationes sita sit[g]: vel si quis absens sit ob morbum sonticum seu
nocentem. Sicuti iudicatum est in accusatione P. Scipionis Africani, à Tri-
bunis plebis, cùm duo QQ. Petilii, illi diem dixerunt, & pecuniæ captę
à rege Antiocho, reum accusarunt, vti conditionibus gratiosis & molli-
bus pax cum eo populi Romani nomine fieret: vt author Liuius, libro 8.
deca. 4. & Appianus, in Syriaco. Facilius verò prorogatur data dilatio, 11
quàm noua detur[h]. Prorogatio, dicitur extensio dilationis datę à termi-
no dato & nondum elapso, in longius tempus[i]. Noua verò est dilatio, cùm
finito termino prioris, alia datur: quod non debet fieri, nisi ex causa: velu-
ti, si aduersarius impedimentum obiiciat negotio, & facto ipsius is cui di-
latio data est, non possit exequi. Sed & causa est iusta, si addat suo libello
quippiam aduersarius[k], vel si nouam cumularet actionem[l]. Nam in his 12
danda noua dilatio. Facit cognitio causæ requisita in noua dilatione, vt
quæ sine cognitione concessa est, possit facilè à Iudice reuocari[m] ex inter-
uallo, vel in continenti, etsi partium non intersit[n], aut nisi consensu vtrius-
que partis indulta sit, & alteri ex litigantibus cui indulta est ita noceat re-
uocatio. Nam ea Iudici tunc non est permittenda, cùm eo tempore cesset
eius officium[o]. Dilationum spatia, continua nihilominus computabis in 13
omnibus[p]. Et ita continebuntur feriati dies cum non feriatis, item so-
lennes, & stati, quorum qui dilationem postulauit, potuit habere cogni-
tionem, & quos potuit præuidere, & prospicere ne in illos incideret: con-
trà, si feriæ superuenirent repentinæ, quibus subductis alii dies in locum
earum totidem subrogandi sunt, & diffindenda dilatio[q], idque restitutio-
nis beneficio. Nam iure communi, & dies feriarum repentinarum annu-
merantur in continuatione temporis præstituti dilationi: vt & feriæ solen-
nes[r]. Sed erga repentinas, restitutio dierum: erga statas & solennes, ne-
quaquam. Dantur extraiudiciales & iudiciales dilationes à lege etiam li- 14
tigantibus[s], consuetudine, seu stilo cuiusque curiæ[t]. Solent consuetudinarias
dilationes & ex stilo datas practici vocare, *delais ordinaires*, quas ordinarias
dilationes, procuratores aut aduocati, sine strepitu iudicii consueuerunt ac-
cipere coram amanuensi vel actuario Iudicis, coram quo debitè certatur,
vt in acta reducant, & scripto cōstet de illis, iuxta constit. Caroli 8. art. 41. 57.
& 60. Cuiusmodi censentur dilationes, ad appellationis & causæ acta in cu-
riam deferenda, ad producenda, &c. nam statæ & certæ sunt ex cuiusque cu-
riæ stilo,

a c.1. de dilatio.
b l. ad probationē. 17. de probatio. C.
c l. 2. de tempor. appellat.
d l. f. de feriis P.
e auth. iubemus, C. de iudic. §. quod verò. & ibi gl. vt cùm de appell. cog. in Auth. authen. qui semel. C. quo. & quan. iud.
f l. oratione. de feriis. P.
g l. 1. C. de dilatio. c. induciæ, 3. q. 3.
h gl. in l. f. de feriis, P.
i l. sed & si manente, l. 5. de præcar. P. l. 2. §. sed si iudex, de iudic. P.
k Angel. in l. 1. §. si quis stipulanti. de verb. obli. P.
l glo. & Bart. in l. edita, C. de eden. gl. in c. literæ, de dilatio.
m Innoc. in c. querelam, de electio. Bart. in l. quòd iussit, de re iudic.
n Buttriga. in c. significante, de appella. Angel. de Vuald. in l. siue pars, C. de dilatio.
o vt aiunt proximè citati Doctores, in l. siue pars, & c. significante, citatis.
p gloss. in l. 2. de diuer. & tempo. præs. P.
q l. sed & si per prætorem. 26. §. si feriæ, ex quib. cau. maio. P.
r d. l. siue pars §. fin. & l. 1. C. de feriis.
s l. 2. & l. debitoribus de re iudic. P. l. 1. 2. 3. de vsur. rei iudic. C. l. 1. de calumniat. P.
t c. constitutus, de in int. rest. Bart. in l. si arrogator, de adopt. P. Tiraq. trac. de retrac. gentil. §. 1. glo. 10.

riæ stilo, ad ea & similia facienda dilationes: extra quas si longius postuletur tempus, in iudicio contendendum est renuente altera parte, & causa cognoscenda, aut ex consensu aduersarii, dilatio indulgebitur extraordinaria. Sic enim ab iis quorum interest non dari, dispensatur si velint, vt & in extraiudi-
15 cialibus, ab homine conceduntur conuentione. A Iudice autem frequentius dilationum moderatio & definitio pendet, qui veluti clauum in consertatione tenens, secundùm locorum distantiam, personarum qualitatem, negotii exigentiam, conformes iuri, vel arctiores, vel longiores decernit[a]. Hæc enim vt pleraque commissa sunt arbitrio Iudicis, vt generaliter à lege statuta, possit sua iurisdictione in indiuiduis secundùm quod magis conuenire videbitur, temperare, & sua iurisdictione explicare, prorogare, & supplere[b]. Hic tamen in rebus & negotiis, considerabit contractus, & quo tempore in illis placuit inter paciscentes præstari, medio tempore relicto libero debitori[c]. Interpellat dies adiectus debitorem, & dilationem finit legitimã,
16 & illegitimę, nempe moræ, initiũ dat[d]. Et reipsa negotium habet dilationem interdum ciuilem, interdum necessariam. Ciuilem videlicet, vt non statim vbi dies aduenit solutionis quis teneatur satisfacere, sed modicũ tempus aliud expectandum sit[e]. Neque hic momenta, quemadmodum in quibusdam aliis, obseruanda sunt[f]. Naturalis causæ dilatio necessaria est, veluti si res præstationem habeat difficilem, vt tempus ei accommodum expectandum sit[g].
17 Forma dandarum & accipiendarum dilationum, ex stilo & cõsuetudine, vt dixi, cuiusque curiæ sumenda est. Nam quædã sunt, in quibus dandis nõ vocatur aduersarius, nec est causæ cognitio necessaria: Quædam, quæ non nisi vtroque modo dantur[h]. Accedit autẽ necessariò adiectio finis propter quem detur, & certus terminus. Num autem ex arbitrio possit dilationes breuiare vel augere Iudex, resoluitur posse: nisi lex prohibeat[i], ex causa videlicet[k].
18 Constat autem eius esse dilationem, qui impetrauit. Interdũ concessa, communis non est litigantibus: vt si de deliberatoria agitur, quæ reo non actori datur[l]. Aliquando autem communis vtrique litigantium, vt quæ probandi[m] & producendi gratia indulgetur, & similes quæ praxis facilè docet. Si tamen non communis reo detur, actor eius termino & dilatione vti poterit[n]. Quòd si is cui data est dilatio re integra renunciauerit eidem, neque aduersarius il-
19 lius termino vti poterit[n]. Fines dilationum sine dubio multi sunt, & aperti, vt deliberatio, probatio, exhibitio, instructio, auditio, productio, conclusio,
20 & similia. At rationes, cur dilationes dari ita consideratè expediat, plures sunt: quarum prior, ne nimia licentia litigantes lites protrahant, & aduersarios iustè suum prosequentes eludát: quod ne fiat, breuibus sed idoneis temporum spatiis facienda circunscribuntur, vt lites breuiores reddantur, quod & Reipubl. expedit[p]. Sed & 2. fugientibus pleniores indulgentur dilationes: ne illis vlla tergiuersandi detur occasio, &, vt loquar cum lege, ad conuincendam eorum malitiam[q]. Tertiò dentur, ne præcipiti calumniantium celeritate, iustæ defensiones reis prętipiantur[r], maturè cum tempore res perpendantur, & consilia non præcipitentur, néve ordo gerendorum corrumpatur[s], aut damnum ex temeraria responsione sequatur[t]. Item 4. in fauorem Iudicis & sententię hę dantur, quia oportet Iudicem cũcta rimari, & ordinem rerum plena disquisitione discutere, interrogandi, respondendi, obiiciendíque ab eo prębita patientia, vt ibi actio illuminata sit plenè ambarum partium[u]: nec in dubiis certa fieri potest sententia[x]. Sed & postremò, qui habet dilationem legitimam, habet excusationem ne in moram vitiosam incidat: néve quippiam ea pendente innouetur[y]. Vtq; etiam elapso termino, aduersarius illi præscribere possit peremptoriè, veluti per sententiam interlocutoriam[z]:

YYYyyy 2 De pro-

a c. cùm sit Romana de appella. ca. cùm longe, 63. dist. ca. vbicunque, 13. q. 2. l. qui bona fide. 13. §. 1. & l. seq. & l. si finita. §. tertio, de dã. infec. l. nonnũquã, de iudic. P. l. 2. de re iud. P. l. continuus, 137. §. cum ita stipulatus, de verb. obli.
b in l. neque leges, & l. non possunt omnes articuli, & l. nam vt ait Pædius, de legib. P.
c l. quod in diem, de solutio. l. cùm tempus. de reg. iur.
d l. magnam, de cõtrah. stipul. C.
e l. quòd dicimus, 105. de solutio. P.
f vt in l. ideoque, de vsucap. P. l. 1. de manumiss. P. l. 3. §. minorem. de minor. 25. an.
g l. cùm res, de leg. 1. l. continuus, §. cùm ita, de verb. sig. cum similib.
h l. à procedente, C. de dilatio.
i gl. in c. cùm sit Romana, de appella.
k c. quod ad consultationem, 15. de sen ten. & re iudic. c. ex ratione, & c. oblatæ de appell. l. 2. de re iudic. P.
l l. 2. C. de dilatio.
m l. petendæ. C. de tempo. in integ. restit. peten.
n d. l. petendæ, & l. per hanc, de temp. appell. C. l. fin. de appella.
o l. si iudex circunuento. de minor. P.
p l. properandum, de iudic. C. l. 2. C. de temp. appell. clem. dispendiosam, de iudic. c. 2. de sent. & re iudic. c. venerabilis, de dol. & cõtuma.
q auth. iubemus, C. de iudic.
r c. induciæ, in 1. 3. q. 3. ca. transmarinos. 98. dist.
s ca. ponderent, 50. dist. l. & quia defunctorum, de interro. act. P.
t l. qui interrogatur. 9. eod.
v ca. iudicantem, 30. q. 5. c. in primis, 2. q. 1. l. iudices, & auth. iubemus, de iudi. C. ca. occidit Phinees, 23. q. 8. l. 2. C. de eden.
x d. c. iudicantem.
y c. 2. & c. præterea, de dilatio. l. 3. C. eo.
z l. qualem, 27. de recep. arbi. P.

De probationibus in genere. Cap. 9.

Lib.22.P.tit.3.Lib.4.C.tit.19.Lib.2.Decret.tit.19

1 *Probatio quid. Eius species, plena & semiplena. nu.2.& 3.*
4 *Probatio artificialis & inartificialis quæ.*
5 *Probationes inartificiales regulares & irregulares quæ.*
9 *Probatio de quibus fiat.*
7 *Iudex non supplet probationem facti, sed iuris.*
8 *Probationes quis permittat, & in quibus & quæ requirantur in illis. numero 9. & 10.*
11 *Probationis onus ad quem pertinet.*
12 *Probationis finis & rationes. nu.13.& seq.*
14 *Probationibus ab vtraque litigatorum parte ex æquo concurrentibus & contrariis, quid Iudici statuendum in ciuilibus & criminalibus.*
15 *Probatio dubia contra quem est explicanda.*
16 *Probatio de iure naturali est.*
17 *Probatio plena & lenis in quibus fiat.*

CAVSA inquit Isidorus[a], aut argumentis, aut probatione 1
cõstat. Argumẽtum inuestigatione sola, sine testibus aut
tabulis inuenit veritatem. Probatio, vtrumque habet.
Cùm igitur negatio fidem litis faciat dubiam, probationes faciendæ sunt. Probatio, est rei dubiæ aut non apertæ, per media in iudicio facta legitima manifestatio. Re- 2
buffus[b], viginti species adfert probationis. Nos à tanta mole exonerabimus lectorem, in pauca diuisionem coniiciendo: vt probationum alia sit plena, alia semiplena. Plena ea, per quam fides tanta fit Iudici, vt plenè instructus sibi videatur[c]: qualis probatio per duos vel tres testes ad minus[d]. Nam quamuis quædam negotia ad plenam fidem quinque[e], vel septem[f], vel plures[g] exigant: tamen plena probatio dici non potest per vnũ testem[h]. Dicitur & plena probatio instrumentum publicorum, quæ eandem vim in Iudiciis quàm testes habent[i]. Dicunt & plenam probationem interpretes, quæ constat ex semiplenis duabus, vel pluribus, putà vno teste, & confessione parte absente facta[k]. Accedit & iuramentum cum semiplena, in defectum plenæ probationis plenam faciens[l]. Item & ex vno teste & fama, potest plena probatio fieri[m]: Et quamuis regula videatur constitui, duo imperfecta non efficere vnum perfectum, vt in l.2.§.fin.& l.spadonem, §.qui de excusat.tuto.& l.1.qui nume.liber.se excus.cum similib. Illa tamen est intelligenda, quando duo imperfecta tendunt ad diuersa: vt quando duo diuersa tendebant ad diuersas species excusationis. Contrarium verò intelligendum est, dum imperfectorum vnus & idem finis est. Vt hic dum de fide facienda in iudicio agitur, quam Iudex non ex vno genere probationum, sed ex pluribus colligere debet[n]. Et sic singula quæ per se non prosunt, cumulata iuuant vel officiunt. Semiplena probatio est, quæ plenam fidem non facit:
cuiusmodi dicuntur iudicia[o], vnus testis, opinio, fama, scripturæ priuatæ, ra- 3
tiones, confessio extraiudicialis, modica præsumptio, & alia quæ docent interpretes ad l.admonendi, de iureiur.P.& in c.fin.eod.apud Gregor.gloss.in
l.in bonæ fidei, ad verb. *decidi*, C.de iureiur. Cęterùm, plenarum & semiple- 4
narum probationum rursus partitio fit in probationes artificiales, quas Gręci

a c.forus, de ver. sig.
b Rebuff.in §. fin. in ver. *specie probationis*, de regia ad prælat. nominatio. in concor.
c Bart.in l.admonẽdi, 5.col.vers., quando dicatur, de iureiur.P.l.3.§.1. de test. P.in c.cũ causa, de probat.
d l. vbi numerus, de testib.P.cap.4. eod. Ioãnis, c.8. Deuter. 17.D.Math.19.
e l.fin. C. de codicil.
f l.fin.C.de don.cau. mor. l. iubemus, & l.hac consultissima, C. de testament. l. hac consultissima, qui testa. fac. pos.C.l.hæredes palam, §.in testamentis, de testam.P.l. fi. de iis qui in in Eccles.manumit. C. c. testium, de testib.
g ca.præsul, & ca.nullam damnationem, 2.q.5.
h c.licet, de testib.
i l. in exercendis, 15. de fi.instru. C.c. cũ Ioannes, eod. apud Grego.
k Bart.in l.admonẽdi, nu. 47. de iureiur. P. probat idipsum c.fi.de succes. ab intest.
l Bart.ad d.l. admonendi, num.12. facit l.in bonæ fidei, C.de iureiur..c.fi. iuncta glo.eo.vt & in l.legitimos, §.de legi.tuto.
m Bart.in d.l.admonendi, nu.48.c.1. de appell.Nota. in l.5. §.eiusdem verò, de testib.P.
n d.l.3.§. eiusdẽ quoque de testi.P.Bart. in d.l. admonendi, nu.48.& 49.
o Bart.ad l.penul. de quæstio.P.

ci dicunt ἐντέχνους,& in inartificiales,quas dicunt ἀτέχνους[a]. Artificiales, ex causa trahuntur,& quodammodo ratione gignuntur,& proferuntur circa ius causæ, ex legibus & rationibus hinc inde deductis, ab exemplis, à iudicatis, ab authoritate Senatusconsultorum. Inartificiales probationes sunt, quæ arte dicendi carent,& quas extra dicendi rationem vsurpat orator. Cicero, 2. de Orato. inter inartificiales probationes, ponit non excogitata ab Oratore, sed quæ in re proposita tractantur,tabulas,testimonia,pacta,conuenta, quæstiones,leges,Senatusconsulta,res iudicatas,decreta,responsa,& reliqua non

5 excogitata ab Oratore. Has inartificiales rursum diuidemus, in ordinarias seu regulares: & in extraordinarias seu irregulares. Regulares & quæ frequentiori vsu habentur, sunt, aspectus, monumenta, notoria, confessio, iuramentum, præsumptio, & ibi fama, tortura, testes, instrumentorum productiones. Irregulares sunt, iudicia, reuelationes quæ seruiunt torturæ, purgationes vulgares & canonicæ, de quibus Deo fauente singulari notatione agemus posteà. Fiunt autē probationes de dubiis,nō de claris & manifestis[b].

6 Manifesta tamen & nota solùm Iudici, vel soli aduersario,pro manifestis ad iudicium constituendum non habentur: sed oportet ea quoque aliter fieri manifesta, & probari aliis. Neque quæ nouit Iudex vt priuatus, pro iudicio sufficiunt: nisi & ea cognouerit tanquam Iudex[c], id est, nisi & probata sint & manifesta publicè. Gerit enim personam publicam, dum iudicat[d]. Neque secundùm conscientiam seu scientiam propriam statuit[e], sed secundùm allegata & probata, & vt leges iubent[f]. Sic dicitur probatio fieri non aduersario, sed Iudici[g]. Docuit exemplo suo nos Deus, qui quamuis omnia nosset, & nouerit antequam fiant, tamen voluit formula iudiciali negotia discutere quæ puniret, *Descendam*, inquit, *& videbo*, &c. Genes.11. & 18. Vide ca. Deus omnipotens, 2. q.1. Quòd si Iudex videat probationem fieri aduersus ea quæ ipse certò nouit,putà quia interfuit, & conscientiæ puritate tactus, nolit iudicium exequi pro ea falsa probatione, benè quidem faciet si se a iudicando abstineat, si possit: at si non possit, vt quia solus Iudex, debet commonere reos: si nihil proficiat, debet ex actis iudicare[h]. Sed & litigator cautus & sibi prospiciens, ne tunc probatio perire sibi possit antequam iudicem adeat, curare debet vt alium iudicem habeat, ne illius scientis testimonium sibi pereat[i]: cùm Iudex non possit esse testis, vel partis officium cum munere iudicandi obire[k]. Et quamuis receptum sit Iudices secundùm quod eis æquum & bonum videbitur,iudicare debere, potissimùm si maioris & summi tribunalis sint[l]: illud tamen, quod æquum & bonum videbitur, non ad motum animi cuiusque Iudicis referendum est, sed ad æquum & bonum, iure vel constitutionibus regni & consuetudinibus probatum, scriptum,vel seruatum[m]. Et ita iuramentum Iudicum se refert ad custodiam & obseruationem legum[n], quarum sunt veluti anima & executores[o],non arbitri. Cùm ad solùm principem pertineat iura noua condere,vel æquitatem non scriptam supplere[p], non ad Magistratus qui legem quamuis duram,prout scripta est sequi tenentur[q]: quamuis possint certa iurisdictione supplere ea quæ legibus non expressè, sed per extensionem continentur[r],potissimùm in his quorum arbitrium lex eis commisit: vt circa æstimationem iniuriæ atrocis[s], de finibus regundis[t], de ætate aspectu censenda[u], & de similibus. Possunt & supplere allegationem iuris omissam à

7 clientibus,vel ab aduocatis eorum:at factum vel eius probationem, nō possunt[x], vt necessarium sit illud eis apparere probatione aliundè petita. Et in summa,de omnibus quæ certa esse debent Iudici,ad certam sentētiam pro-

8 ferendam,certa debet esse probatio,vel certò liquere. Statuitur itaque probatio tantùm à Iudice,& quid probandum sit ipse decernet: & ea quæ probata non releuant,non admittet, sed quæ necessaria erunt ad litem terminandam.

a de quib. vide Arist. 1. Rhetor. ad Theodec. Quintil. & Cicer. 2. de Orat.
b ca. manifesta,& ca. de manifesta, 2. q. 1.
c d. c. de manifesta. c. si sacerdos, de offic. ordina.
d l. 1. §. ius publicum, de iust. & iure.
e glo. in §. pubertatem, ad ver. ex habitu, quib. mod. tut. finit. glo. in c. dilecto. in ver. veritatis. de testib. glo. in c. 1. de offi. ord. glo. in l. illicitas, §. veritas. de off. præsid. P.
f d. l. illicitas, §. veritas. ca. iudicet. 3. q. 7. ca. summouere, 11. q. 3. l. rem non nouam, C. de iudic. l. nemo, de sent. & Interlo. om. iudi. C. c. 1. de offi. ordin. c. 1. de cōstit.
g l. quingenta, 22. de probatio. P. l. 1. C. de condict. ob tur. cau. l. procurator, C. de eiden. l. doce ancillam, C. de rei vend. cum similib.
h glo. in d. §. pubertatem autem. In verba, ex habitu, quib. mo. tute. finit. tex. in d. c. si sacerdos, de off. ordin. ca. si tantum, & ca. placuit, 6. q. 2.
i iuxta, c. si dilecto, 40. de testib.
k d. c. de manifesta, & l. Inter litigantes, & l. Iulianus, de iudic. P.
l §. pen. iusiur. quod præstan. ab iis qui administ. accip. in Authen. auth. hodie, C. de iudic.
m l. placuit, de iudic. d. §. pen. ibi. secundum legem, &c. tit. iusiur. quod præst. & c. §. iubemus, vt iudi. non exp. in. r. iusiu. in auth. §. intiutandum, de defensor. ciuit. in auth.
n l. rem nō nouā de iudic. C. cum similib. l. nemo. C. de sent. & Interloc. om. iud. l. fi. ad leg. Iul. repet. C.
o l. 2. §. magistratus, de orig. iur.
p l. 1. & l. C. de legib.
q l. prospexit, qui & à quib. ma. lib. non fiunt. P.
r l. non possunt. de legib. P.
s l. 2. de fer. in P.
t l. si irruptione, §. fi. fini. regund. P.
v §. pubertatem autem, quib. mod. tut. finit. apud Iustinia. l. minor, de minor. 25. an.
x l. vni. vt quæ desūt adu. iud. par. suppl.

nandam[a]. Decernitur verò iuxta articulos seu capita libelli oblati[b], vel iuxta
dicta vel posita in actione vel exceptione per litigantes: cùm, vt dixi, Iudex
supplere non possit factum litigantium. Vocari debent in facienda proba- 9
tione quorum interest, vt intersint si velint in causis ciuilibus[c]: aliud nam-
que, quando ex officio Iudex vel inquirit, vel testes examinat. Fieri & de-
bet post litem contestatam, nempe postquam proposita asserta & negata
sunt, idq; iure communi, & sine contumacia rei, & exceptis causis quas te do-
cebit titul. *Vt lite non contest. non proced. ad test. examinat. vel recept.* Nam plura
sunt quæ sine contestatione admittuntur, nec egent superflua probatio-
ne: & plura inutilia liti sæpè proponuntur & excipiuntur, quæ iubet omitti
Iudex, ne superfluis sumptibus oneret litigantes[d], aut ne nimiùm horũ prę-
textu iudicium differatur. Forma tamen alia, quando sine litis contestatione
negotium cognoscitur, vt si summarium & possessorium sit iudicium, sine
contestatione & libello probationes fiunt & eduntur, & sæpe sine Iudicis
authoritate, & ex conuentione partium[e]. Et aduersarius sæpe non vocatur 10
in probatione ad futuram rei memoriam, quæ & fit sine contestatione præ-
cedente[f]: vt neque vocatur aduersarius, quando fit probatio ad instruẽdum
Iudicem solùm, putà si inquisitio ex officio fiat in dubia partium probatio-
ne, vt notat Bald. in l. certum, in 2. col. ver. item oppono quod imò differant,
vnde legit Idem Bald. in l. si qua per calumniam, vers. sed potest, de episc. &
cler. C. Addit auth. at qui semel, de probatio. C. formam, vt non fiat proba-
tio post publicationem testium in iisdem articulis[g], nec regulariter post con
clusionem in causa, vt tractat Iason in l. admonendi, num. 50. & seq. pluribus,
de iureiur. P. gloss. in clem. sæpe in verb. conclusionem, de verbor. significa-
tion. Specul. in titu. de renunciatio. & conclusio. in causa. Probandi onus ad 11
eum pertinet qui asserit, vel allegat: siue actor sit, siue reus[h]: non ad eum qui
negat, quia negantis nulla directa per rerum naturam probatio[i]. Indirecta
quanquam aliqua esse possit[k]. & negotiationis etiam iuris[l]. Actor in assertio-
ne exceptionum censetur, quòd pertinet ad onus probandi, reus[m]. Si tamen
quis asserit se dominum alicuius rei esse quam possidet, possessio sufficit pro
intentionis suæ probatione, vt aliam tituli probationem non teneatur ede-
re, & transfert onus probandi in aduersarium dicentem eum non esse domi-
num[n]: nisi forsan violenta sit possessio[o]. Finis probationis est præcipuus, ve- 12
ritatis & eius quod dictum est facere fidem & certitudinem. Et proinde illa
debet esse, quæ directò concludat ea de quibus fiat: aliter verò non recipie-
tur[p]. Et actore non probante reus absoluetur[q]. Neque regulariter onus pro-
bandi per penuriam probationis eius transfunditur in reum: nisi in paucis,
de quibus monebit te gloss. & interpre. in l. actor, 23. C. de probatio. Ratio i- 13
tem vna necessitatis probationum, à veritate indaganda per Iudicem desu-
metur: quia non nisi probata sequi debeat, & non nisi de quibus appareat,
iudicare possit[r], maximè in criminibus in quibus probationes debent esse
luce meridiana clariores[s]. Quare si probant æquè reus & actor, & testes, & 14
aliæ probationes sint æquipollentes, in dubium redit res, & in primum sta-
tum, vnde reus absoluitur: nisi fauorabiliorem causam actor foueat[t]. Pro re-
bus enim fauorabilibus, in dubiis iudicandum est[u]: vt pro libertate[x], in causa
inofficiosi testamenti[y], pro matrimonio[z], pro dote[a]. In causis tamen crimi-
nalibus, rarò concursus probationum accidit, in quibus reus ad probandum
negatiuam non admittitur, quandiu potest actor seu accusator probare[b]. Nõ
enim contra probationes inducitur purgatio canonica. Obseruatur tamen,
vt si dum auditur reus in crimine, aliqua vt dicunt facta vel casus attenuan-
tes vel restringentes delicti qualitatem, allegauerit, fiat de iis seorsum extra-
ctis probatio. Fit & ex officio iudicis, quando dubia vtrinque probatio est,
inquisitio

a l. ad probationem, 22. C. de probatio. c. cùm contingat, de off. deleg. c. dilecti, de exce. cum simil. l. pen. §. fin. ne quis eum qui in ius voc. est vi exi. l. matrem 17. C. eod. tit.
b c. significauerunt, de testib. l. argentarius, §. cùm autem, vbi glo. de eden. P.
c auth. sed & quis, C. de testib. Hostiensi. in Sum. de probat. nu. 7. l. de vno quoque, de re iudic.
d l. nõ hoc, 9. C. vnd. cog. l. neque, l. 10. C. de probat. c. in pręsentia eo. apud Gregor.
e vide Bald. in l. diffamari, de ingen. manu.
f c. quoniam, 5. §. sunt & alii, vt lite non contest. &c.
g c. fraternitatis, & c. intimauit, 18. & c. causam quæ 19. de testib. ap. Greg. c. iurauit, de proba. c. cũ Ioãnes, de fi. instru.
h l. 2. l. ab ea parte, 5. l. quidam, 15. l. verius, 21. l. cum qui, 22. de proba. P.
i l. actor, 23. C. de probat. c. quoniam contra, 11. de prob.
k c. ex tenore, de testib. vide de his quę not. per glo. in c. bonæ, de elect.
l l. ab ea parte, 5. de probatio. P.
m l. 1. C. de probat. l. si pactum, 9. l. quingenta, 12. l. quoties, 18. §. 1. l. in exceptionibus, 19. l. cùm de indebit. 25. eod. P.
n l. circa eum, 14. & l. quidam, 15. eod. P. l. 2. & l. actor, C. eo. l. fi. C. de rei vend. l. cogi. C. de petit. hær.
o l. vis eius, 13. C. de probat.
p l. matrem tuam, & l. ad probationem 21. & ad probationẽ seruitutis, 22. C. eo. l. libertos, ad fi. de lib. cau. C. l. 2. C. de ingen. manum.
q l. qui accusare, C. de eden. l. actor, C. de probat. cum simil.
r l. illicitas, §. veritas, de offi. præs. P. l. quidam, de reb. cred. l. 2. C. de eden. l. 2. de in int. rest. ca. iudicantem 30. q. 5. cap. occidit Phinees, 23. q. 8.
s l. fi. C. de probat.
t c. 3. de probat. per rationem l. Arrianus, de actio. P. & l. fauorabiliores, de reg. iur. c. inter dilectos, de fi. instrum. l. respiciendum, de poen.
u c. fi. de re iudic.
x d. c. 3. de probat. l. antep. de manumissio. P. l. inter pares de re iudi. P. l. libertas, de reg. iur.
y l. si pars iudicantium, de inoff. testa. P.
z ca. si quis acceperit, 33. q. 2.
a l. 1. sol. matri. P.
b c. ad nostram, 12. & ibi interp. de probat.

15 inquisitio noua: vt de veritate habeatur certa notio. Hoc obseruato, vt semper interpretatio fiat in dubio contra producentem[a]: quamuis Decius, consil. 189. colum. 7. in fin. videatur voluisse excipere confessionem dubiam, quę
16 explicanda sit in fauorem confitentis, non contrà. Sed & alia ratione, dicimus Iudicem non posse omittere necessarias probationes, vel eas prohibere: quòd sint de iure naturali, vt in ore duorum vel trium stet omne verbum[b]. Et quemadmodum actiones & exceptiones Iudex tenetur admittere, vt ius cuique tribuat: sic defendentibus vel asserentibus temerè non debet assentiri, antequam constet an debeatur, vel an sit ita vt asseritur vel negatur, quod non potest in dubio aliter apparere quàm per probationes. Alioquin crederetur vnicuique in causa propria in præiudiciũ alterius: quod
17 ne fiat vetant iura, & ne quis in propria causa testetur[c], vel ius dicat[d]. Addũt interpretes, & in rebus pleni præiudicii, plenas exigi probationes, in aliis, leues[e].

a c, In præsentia, de probat. iuxta rationem l. veteribus. de pact. P. & l. quicquid adstringenda. de verb. oblig. P.

b D. Math. 18. c. nonit de iudic.

c l. omnibus, 9. C. de testib.

d l. 1. ne quis in cau. pro. iud. C. l. qui iurisdictioni præest, de iuris. om. iud. P.

e Bar. in l. 1. §. f. de præto. stipul. Idem & Alex. & Ias. in l. iudices, C. de iudic.

De probationibus quibusdam in specie. Cap. 10.

1 *Aspectu quomodo fiat probatio.*
2 *Monumentorum veterum scripturæ vel sculpturæ an probent.*
3 *AEre leges & alia inscripta ad perpetuam memoriam.*
4 *Monumentum quid.*
5 *Scripturæ ex ruderibus priuatis erutæ non probant.*
6 *Notoria probant, & quotuplicia illa.*
7 *Notorium iuris quid.*
8 *Notorium præsumptum quid.*
9 *Notoria quando, & vbi probanda.*
10 *Confessio quando probet spontanea.*
11 *Confessus in quo pro iudicato habeatur.*

1 EXPLICATIS in genere probationum substantialibus, superest vt modos quibus probatio elicitur indicemus breuiter. Est itaque in iure probandi receptus modus per aspectum, quando videlicet res subiicitur oculis: vt si quando de pubertate, maximè in quæstione matrimonii controuertatur, persona inspectione corporis probatur[f]. Item si cognitam vel incognitam à viro se dicat mulier, obstetricum oculis & probationi subiicitur[g]: additis etiam matribusfamilias probis mulieribus[h]. Si quæratur etiam, num mulier sit prægnans. Nam & istæ obstetrices probatissimæ artis & fidei, cum aliis mulieribus, inspiciendi ventris causa adhibentur[i]. Fiunt & locorum inspectiones per ipsum Iudicem, qui res controuersas suis subiicit oculis[k], & secundùm ea quæ vidit, iubet depingi ichnographiam vel topographiam, quam praxis vocare solet, *veuë figure, ou monstrée.* Sunt & in aliis quæstionibus de visu probationes receptæ, vt in c. præterea,
2 27. de testib. c. literis, 12. & c. tertio, 13. de præsumpt. Alia species probationis, per monumentorum antiquorum inscriptiones, vel sculpturas, si publicó iudicio vel authoritate factæ sint: veluti si στῆλαι[l] Græcis, vel cippi Latinis, publico decreto consecrentur, vel pilæ cum inscriptione ad perpetuam rei memoriam. His enim nomina proscriptorum insculpebantur, vt omnibus facilius aut diutius innotescerent: item & fœdera, vt colligitur ex Panegyri-

f c. puberes, de despons. impub. l. f. C. quan. tuto. vel cur. esse desi. C.

g c. proposuisti, & c. causam matrimonij, de probat. c. nec aliqua, 27. q. 1.

h c. fraternitatis, de frigi. & malefic.

i l. 1. de ven. inspic. lib. 25. P. tit. 4.

k l. si irruptione, fini. regund. P.

l Plin. meminit. lib. 6. c. 29.

co Isocratis, & sæpè de his meminit Demosthenes. Nec est qui nesciat, anti- 3
quitus leges Solonis axibus ligneis inscriptas, & Romanorum in ære 12. ta-
bulis. vt Machabæorum lib. 1. c. 8. Romani rescripserunt Iudæis, in tabulis æ-
reis, quas ad illos miserunt, vt essent memoriale pacis & societatis. Fuerunt
& alia monumenta ita publicè dicata, & constituta, quibus fides non est ab-
roganda. Monumentum dico, quodcunque memoriæ retinendæ causa fa- 4
ctum est [a]. Reliquæ tamen sculpturæ & inscriptiones ex ruderibus vel aliis 5
priuatorum monumentis erutæ, vel transcriptæ, authoritatem probationis
non habebunt[b]: non secus, quàm scripturæ priuatæ. Et miror quosdam istius
seculi & anterioris, habitos doctos, quòd nobis pleraque stultissima pro au-
thenticis inculcent, quòd ita in quibusdam monumentis & sepulchris, vel
tabellis, exaratum inuenerint: cùm oportuisset illos prius nobis fidem fa-
cere, quòd illi qui scripserint, fuerint viri docti, vel publicè probati, quòd
ita omnes eius temporis crederent, aut facerent: & quòd iam antiquo illo
tempore monumenta fuissent posita, fide publica. Idipsum licet conqueri,
de quibusdam manuscriptis prototypis vt aiunt, quæ à tineis conseruata &
vindicata se nuper inuenisse autumant. Ex quorum vt aiunt fide nihil non
audent iam receptum corrumpere, & vt dicunt, emendare: imò impudenter
authoris nomen immutare. Quasi verò non liceat cuique hoc modo in ne-
cem authorum, nouè se inuenisse scripta antiqua confingere pro arbitrio, si
ea temeritas, audacia, & superbia admittatur. Et perinde ac si fieri non po-
tuerit aliquem priuatum in suo scripto libro ex nutu, aliud nomen quàm au-
thoris scripsisse, aut corruptè pleráque descripsisse, addidisse, vel minuis-
se. Sed missos faciamus istos restauratores nouos, effossores ruderum som-
niorum suorum enarratores, progrediamur ad certiores probationes. Per 6
notoria etiam tertio loco fit probatio. Alia autem illa erunt, quæ nulla ter-
giuersatione celari possunt aut dissimulari[c]. Notorium triplex est, facti, iuris,
& præsumptionis. Notorium facti est, quod se offert oculis omnium, &
quod non potest negari propter sui euidentiam. Verùm hîc distingo, factum
aliquod esse, quod tale permaneat: aliud, quod aliquando tale, aliquando
non tale & interpolatum ex vno statu in alium trâsiens. Notorium facti per-
manentis est illud, quod non eget probatione alia, quàm sui ipsius: quia non
potest legitimè negari[d]. Neque in eo iudicando est opus ordine iudiciali[e]:
excepta sententiæ causa, pro qua ordo sequendus iuris, etiam in notoriis[f].
Triplicique modo hoc notorium manifestúmve iterum dicitur, nempe aut
per sententiam, aut per cõfessionem in iure factam, aut per rei euidentiam[g].
Quòd si agamus de facto interpellato notorio, ei adhibenda est semiplena
probatio: vt in manifesto vsurario. Quem si præter famam publicam consti-
terit per alia argumenta esse vsurarium, in eum Iudex sine accusatore potest
pœnam per consilium Lateranense indictam statuere[h]. Porrò facta notoria
quæ statim transeunt & mutant statum, egebunt probatione, quia negari
possunt quæ fuerunt & non sunt[i]. Notorium iuris est, de quo quis est con- 7
fessus & condemnatus. Quia res iudicata pro veritate habetur[k]: nisi dica-
mus & contra negantem ita iudicatum, requiri probationem, saltem sen-
tentiæ, vel aliorum ad eum tantùm finem, quòd ita confessus sit, vel ita iudi-
catum fuit[l]. Notorium præsumptum erit, quando constanter ita quidpiam 8
tale esse præsumitur, quale dicitur, quòd quis habetur pro filio alicuius, quia
eum vocabat patrem, vel quia natus ex concubina apud illum domi reten-
ta[m]: Quia filiationis causa, difficilis est probationis[n]. & ita semper pro matri-
monio præsumitur, vt eius sit filius qui maritus est[o]. Neque etiam matri con-
trarium iuranti in morte credatur[q]. Admittatur tamẽ interdum aliqua con-
traria probatio, vt liqueat ex Carboniano edicto. Sed & notandum, inter- 9.
dum notoria non egere probatione, erga eum cui notoria & vbi notoria
sunt. Sed tamen, in aliis locis, vbi notoria non sunt, de notorio alibi existen-
te debet

a l. 2. §. prætor, de re lig. & sumpt. fune. P.
b l. monumentorũ, eod. C.
c c. cùm olim, de ver. sig. vide glo. in ca. manifesta. 2. q. 1.
d c. tua nos. de coha bita. cleric. & mulie l. 3. §. idem diuus. de testib. P. c. quando est sacris. de fil. præsbiter.
e d. c. quando est. & c. cùm sit Romana, de appella. c. de ma nifesta, & ca. quæ Lotharius, 2. q. 1. c. ad nostram. de iure iur. l. ea quidem. C. de accusatio.
f c. 3. & ibi glo. de di- uort.
g c. f. de cohabit. cler. & mulier. glo. in c. quæsitum, per illũ textum de tempo. ordina.
h c. cùm in diœcesi, de vsur.
i glo. in d. ca. de ma- nifesta, 2, q. 1.
k l. ingenuum, de sta. homi. P. l. res iudica ta de reg. iur.
l c. sicut. de sent. & re iudic.
m c. quoniam, & c. Michael. c. per tuas. de probat.
n l. Lucius, de con- dit. & demo. P.
o l. filium, de iis qui sunt sui, vel alie. iur. P.
p in l. pen. de proba- tio. P.

10 te debet adferri probatio iudici[a]. Confessio quoque probat, in positionibus potissimùm negatiuis, quæ vix aliundè possint probari, quàm per aduersarii confessionem[b]. Quare interrogatus, si contumaciter non respondet, habetur pro confesso[c], cum distinctione l. de ætate, in §. nihil, & §. 1. & l. non alienum, de interrog. actio. P. Et dummodo circumstantiæ adsint, quas explicat glo. & interp. in l. 1. C. de confess. lib. 7. tit. 50. videlicet, vt facta sit à maiore 25. ann[d]. mentis compote[e], spontè[f], scienter sine errore[g], & à domino non à procuratore[h], aduersario præsente[i], contra se & non in alium[k], de re litigiosa[l], & coram suo Iudice[m], cui non repugnet lex[n], vel natura[o], vel fauor negotii[p].
11 Post quam confessionem, cessant partes Iudicis, præterquam in cõdemnando[q]. Et confessus eo modo pro iudicato habetur, in eo quo confitetur[r]. Cæterùm, hæc de confessione spontanea intelligenda sunt: de coacta & tortura paulò pòst Deo fauente, post præsumptiones agetur. Et de iuramenti probatione in postremo huius Syntagma. libro.

a glo. in c. ad nostrã 22. ad ver. *obseruandis*, de iureiur.
b c. 1. de confess. in Sex.
c d. c. 1. l. de ætate, §. qui tacuit, de interrog. actio.
d l. certum, §. f. de confess. lib. 42. P. tit. 2.
e l. si non conuitii, de iniu. l. quicquid calore, de reg. iur.
f l. 1. §. si quis vltrò, & l. diuus, de quæstio. P.
g c. fi. de confessis, l. error, de iur. & fac. ignor. l. non fatetur l. de ætate, §. fin. de inter actio. P.
h d. c. f. de confessis.
i l. certum, §. si quis absente, eod. P. l. f. de inter. actio. P.
k l. exemplo, C. de probat. l. de ætate, §. 1. de inter. actio. P. nisi aliter probetur pro se. in c. 1. de confessis, l. si quis in graui. §. 1. ad Syllan. P. c. veniens, de testi. l. filia, C. de accusat. c. neganda, 3. q. 11.
l l. confessionibus, de interrog. act. P.
m l. voluit §. quod ait prætor, eod. c. at si clerici, de iudic.
n vt si confiteatur mulier, contra §. fœminæ, de adoptio. in fraudem creditorum, l. 2. quæ in frau. cred. P. l. si is cuius, in fi. de interrog. actio. P.
o l. confessionibus, & l. si is cuius eod.
p vt contra libertatem, l. interrogatus, l. liberos, in 1. & 2. de lib. cau.
q l. proinde. ad leg. Acquil. c. præterea, in 2. de transac.
r l. 1. C. de confess. l. 1. 2. 3. 4. eod. tit. P.

De præsumptionibus & suspicionibus. Cap. II.

1 *Præsumptio accedit notorio, & in quo differat.*
2 *Præsumptio quid. Eius diuisio, in leuem, probabilem, & violẽtam. Temeraria & leuis vis, & quæ probatio. Et nu. 3.*
4 *Præsumptio probabilis quæ. Item violenta. Nu. 5.*
6 *Præsumptionum alia diuisio, in affirmatiuas, negatiuas, de vero, aut verisimili.*
7 *Præsumptionum probantium vel non probantium causæ vnde sumantur.*
8 *Præsumptio à fama orta, cuius probationis.*
9 *Præsumptio à iure, iuris, & de iure, quæ, & cuius effectus.*
10 *Præsumptio tracta per Iudicem.*
11 *Præsumptio ex quibus colligatur ad probationem.*
12 *Præsumere, cuius sit.*
13 *Præsumptionis finis, & rationes.*

1 ALIQVANDO in iure suspicio & præsumptio alicuius facti, æquiparantur cum apparentia eiusdem, vt in ca. dixit dominus, 32. q. 1. Verùm reipsa minus est suspicari, quàm scire, vt ex Cicer. ad Atticũ constat: *Non modò si quid scies, audieris, sed etiam quid suspicabere*. Et alibi, *Suspicabar, vel potius intelligebam nihil esse*.
2 Suspicio inquit Baldus[s], est passio animi, non elicientis firmiter aliquam conclusionem. Præsumptio πρόληψις, sententia præassumpta, præueniens veram cognitionem, antequam de ea liquidò constet.
3 Præsumptio seu suspicio triplex erit, leuis & temeraria vna, alia probabilis, alia violenta[t]. Temeraria & leuis illa, quæ sine causa vel ratione aliqua legitima, concipitur, opinio irrationabilis[u]. qualis ea quæ sibi vindicat quæ sua non sunt[x], quando se alterius qualitatis & conditionis arbitratur, quàm sit[y]. Hæc autem suspicio seu præsumptio nullam facit pro præsumente probationem, aut in eius vtilitatem, saltem cui adhærendum sit. vt nec semiplenam faciat[z], nec ex tali suspicione quispiam damnandus est[a]. neque offerenti vel alleganti talem præsumptionem datur à Iudice iuramentum in supplemẽtum probationis[b]. Vani enim hominis metus, vel præsumptio non consideratur[c]. Suspiciosi lenibus de causis & falsò, valdè pauperes, & plura confingentes: item meticulosi, vecordes, senes, & iuuenes. Et

s Bald. in rub. de probatio. & ad l. ea quidem, C. de accusa.
t gloss. in c. dixit dominus, 32. q. 1.
u de qua & Bart. in l. admonendi. de iureiur. P.
x vt in c. nullus alterius, 9. q. 2. ca. de viro, 12. q. 2.
y c. præsumunt, 2. q. 7. ca. inter cætera, 10. q. 3. Ecclesiasti. 18.
z l. 3. §. si quis. de minor. 25. an. & ibi gl. in verbo, plenior.
a l. absentẽ. de pœn. P. l. si chirographũ, de probatio. P.
b d. l. 3. §. si quis, de minor. l. non est, de eo quod met. cau.
c l. metum autem vani, 6. & l. seq. de eo quod met. cau. P.

Omnes

10 *Libelli iudicialis seu petitionis scripta finis.*
11 *Plus petens quàm debeatur, quomodo plectatur.*
12 *Libellorum petitionis rationes.*

QVANDO ad iudicium per actores & reos ventum
est, de foro competenti disputandum videtur. Sed 1
quia Iudex competens vel incompetens & non ido-
neus, dici potest ex pluribus capitibus, tam ex parte
rei controuersæ & eius actionis, quàm ex parte ipsius
personæ litigantium, & negotii. ideò petitio edenda
prius erit ab actore, vel libellus intentionis porrigen-
dus: de quo nunc agendum est, remissis exceptionibus
& præscriptionibus fori in librum sequentem. Intentionem suam & actio- 2
nem actor in iudicio tanquam speciem & imaginem litis futuræ[a] explicat
per petitionem, cui conformis debet esse sententia[b]: nam secundùm eam,
vel in fauorem petentis, vel contra actorem lis agitur[c]. Petitio itaque erit,
actionis & iuris competentis iudici & aduersario, in iudicio facta declara-
tio. Et ex modo edendi hanc petitionem, duplex erit eius species: vna, quæ 3
sine scriptis, voce actoris vel eius aduocati explicatur: alia, quæ scripto fit,
id est, libello. Non egemus scriptura in leuioribus negotiis, & quæ summa-
riè debent explicari[d], sed actuarius seu amanuensis Iudicis, coram quo actor
petitionem exponit, excipit intentionem, & rei defensioné. quo casu omis-
sio editionis libelli, nó est necessarii ordinis iudicialis, & omitti potest: Quia
perinde valet petitio illa iudicialiter facta & contestata, ac libellus editus.
Quare aduocatus qui in iudicio exponit, dempta scriptura, eadem debet
voce complecti, quæ literis edendo libellum perscriberet, & eodem ferè or-
dine causam perorare ac describere. Et suplet mentem iuris descriptio peti-
tionis quæ excipitur ab amanuense, nam de actione & petitione per eam
scripturam cui fides adhibetur, constat[e]. Si tamen reus postulet sibi edi scri- 4
pto actoris petitionem, & mereatur negotium, rectè fit, & solet ita fieri, si
statuatur editio, et fiat. Súntque interdum subscriptiones & formulæ neces-
sariæ in petitione: & tunc, cùm ne varietur, tum etiam vt formulæ necessariæ
obseruentur, edi debet & offerri libellus. quem vocant in ciuilibus, *la deman-*
de par escript. Et sine ea editione, non valet processus iudicialis[f]. Idipsum
seruatur in accusatione instituenda, in qua libellus accusationis scriptus
& subscriptus edi primùm debet, iuxta l. libellorum, de accusation. P. cap.
legum ecclesiasticarum, 2. quæst. 1. Ita ex duplici materia ciuili & criminali, 5
constituitur & duplex libelli species, conuentionalis, & accusatiónis[g]. Con-
uentionalis continet libellum seu supplicationem, quæ aliquando porri-
gitur Iudici antequam citatio vel vocatio decernatur[h]. Sunt enim causæ,
in quibus non nisi venia petita vocatio fieri poterat, & libellus ideò por-
rigebatur[i]. Continetur & hac appellatione citationis mandatum, quo nar-
ratur compendiosè scriptis intentio seu causa ob quam quis vocetur[k]. Est
& libellus qui datur in causis appellationis, qui dicitur libellus dimisso-
rius vel apostoli nomine, de quo in titul. De libell. dimissor. in P. lib. 49. tit.
6. Et nos de hoc, refutatoriis, & aliis libellis appellationum, agemus Deo
fauente, libro 50. huius Syntagmat. cap. 2. Postremò libellus conuentio-
nalis, dicitur petitio iudicialis scripto latius quam citatione comprælien-
sa, ob quam conuentio & vocatio in iudicium facta fuit, quæ porrigitur ab
actore seu petente: Formula seruata tantùm ea, qua possit liquidò & sine 6
dubio constare iudici & parti, de eo quod in petitionem & iudicium de-
ducitur. Et vt ita probè componatur, quatuor partibus principalibus con-
stare debet. Prima, quæ est epigraphe & inscriptio, continebit nomé peten-
tis, & in quo causæ genere petat, & à quo, & coràm quo Iudice[l]. In secunda
parte

a l. edita actio, C. de eden.
b l. vt fundus, com. diuid. c. licet Heli. de Simonia. c. qualiter. in fi. de accus.
c l. 2. de plus petit. C.
d ca. si quis cum clerico, 11. q. 1. notat gl. in c. 1. de lib. oblat. cle. sæpè. & ibi glo. de ver. sig. vide decis. Capel. 287. & Specula. in tit. de lib. concep. §. 10. vers. 9. & 11. & ibi Ioan. Andr. vbi colliges casus, in quibus nó requiritur libellus.
e c. quoniam contra de probatio.
f auth. offeratur. de lit. contest. C. ca. fi. §. offeratur 3. q. 3. c. 1. & ibi Panor. & alii. de lib. oblat. l. 1. de eden. P.
g glo. in c. 1. de libel. oblat.
h Felin. in d. c. 1.
i l. libertus aduersus patronum, 15. de in ius voc. P. l. 1. & 2. quan. princ. obl. & c. C. iuncta l. 4. pe in ius voc. P. cum similib.
k vt in l. 1. de eden. P. & in citatione anteà diximus.
l l. 2. de for. & imper. subla.

parte debet apertè & sine inuolutione exponere negotium de quo agitur,
& hypothesin nitidam suæ petitionis[a],omissis antiquorum scrupulosis for-
mulis.Sufficit enim omisso etiam proprio actionis nomine, dummodo cō-
stet quid petatur[b],& petitio certa sit[c] nomine,quantitate,qualitate, vel de-
monstratione[d].Si res immobilis petatur,adiici debent nomen, fines, viciri,
proximíque limites,mensura,iugera,& aliæ qualitates necessariæ ad rei mo-
bilis vel immobilis certitudinem,iuxta l.si in rem,6.in prima,de rei vend. P.
l.forma censuali,de censib.P.c.cùm olim,de verb. signi.[e].In aliis oportet es-
se relationem factam ad certum,vt ad testamentum certæ personæ, aut ad
instrumentum certi anni & diei & personarum[f].Tertiò debet petitor adde-
re causas suæ petitionis:difficile enim est Iudicem & aduersarium aurem ac-
commodare petitioni,quæ causam petendi non habet ex qua obligatio o-
7 riatur[g],neque tenetur respondere aduersarius[h].Postrema & præcipua libelli
pars est,conclusio in qua Iudex maximè iudicium adhibet, & per quam fi-
nis propositæ actionis edisseritur,& quod petitur fieri,explicatur: vt parùm
aut nihil solicitus sit Iudex de superfluis vel parergis narratis in libello, si illi
de conclusione constet, ad quam verba dubia præcedentia, vt ad lapidem
Lydium probari debent & reduci[i].Neque vitium scripturæ inspiciendum,si
de mente constet[k].Hic dubium visum est,num alternatiuè quis possit con-
cludere:sed tamen placet in his quæ in electione sunt solius actoris, statam,
non dubiam aut alternatiuam esse debere conclusionem:contrà, si in arbi-
trio sit aduersarii interdum:nisi & electio quæ est actoris,in alternatiuæ cō-
8 ceptione,sit in fauorem conuenti & defendentis. Subiiciuntur & conclu-
sioni cōmuniter hę clausulæ,*autrement cōclud pertinemment,& proteste des despēs.*
Prior clausula,*omni meliori iuri concludo,& pertinenter*,efficit,vt in casu dubio,
libellus debeat aut possit interpretari in fauorem ipsius.atque habeatur pro
concepto,quò aptius concipi possit[l]. Altera verò clausula,*protestor de expēsis*,
interpellat iudicem,vt expensas adiudicet,ni velit litem suam facere secun-
dùm Bartholū[m].Post formā autē petitionis libello comprehensam,datur de-
9 fendendi reo licentia. Sed tunc, nū cognito libello & edita possit immuta-
ri libellus quæritur. Et breuiter distinguendum est, in non substantialibus
mutari & emendari posse,veluti in congruitate sermonis[n]: in substātialibus
verò minimè post litem contestatam,neque eius scripta,ex quibus vel con-
fessio prodest aduersario,vel ius ei quæsitum est:antè quamuis liceat[o]. Latè
de hoc gloss. in ver. *Emendari*,& ibi interp. in l. edita actio,C.de eden. Potest
tamen declarari post contestationem[p]:quia qui declarat, nihil de nouo ad-
iicit[q].neque prodest quicquam clausula quæ apponi solet à quibusdam, *sal-
uo iure addendi vel mutandi &c.aut emendandi.* quia per illam clausulam,non li-
cet etiam post contestationem addere vel mutare[r].Et proinde in curiis non
auditur quispiam allegans noua,in causa appellationis:nec admittitur ad li-
bellum vel articulationem factorum nouorum iure communi. Et proinde
necessarium est impetrari à Cancellaria regiáque benignitate codicillos,
quibus permittatur & admittatur impetrans,ad facta noua proponenda &
capitanda,seu vt loquuntur,articulanda:imminente tamen pœna multę cō-
tra impetrantes & proponentes noua, quæ ad litem non pertinent, secun-
dùm constitut,Francis.1.anni 1539.de litibus ex breuiculo decidēdis,art. 112.
10 Quocirca,quia libellus continet statū & cardinē causę, circa quem lis con-
testatur & agitatur,secundū eū debet fieri probatio intentionis pręscriptę &
ille est finis pręcipuus libelli:néve variare liceat, vtęs de lite veluti obsigna-
tis tabulis cōtendatur. Et qui in libello vnū deducit,& aliud probat, nō ob-
11 tinet in lite[s]. Quamobrē in l.1. C.de plus peti.permissū est,errorē emēdare
& petitionem maioris summę ante litem inchoatā,& actionem restringere:
sed posteà,minimè.Imò & nunc,non pœnis quidem priuationis debiti,sed
dāno sumptuū plectitur,& quanti interest conuenti[t], si velit mutare actio-
nem

a c.2.de lib. oblat.
b c.dilecti,de iud.
c l.Domitius,de test. P.l.præcibus, C. de impub.
d l.certū,de reb. cre. P. l. vbi autem non apparet,de ver.obligat.P.
e vide gloss. in c.2.in ver.significantibus, de libel.obla.
f l.ait Prætor,l.5.§. 2. de re iud.P.
g l. iurisgentium, §. sed cùm nulla de pact.in P.
h c.si.de lib.obla.
i Zazius,cōs.14. & in consti. Latina Philippi 4.reg.Galliar.
k c.ex literis,de pign. & ibi Panor.latè de alternatiuo libello Io.Andr.ad c. constitutus. de in int. resti.& admitti docet per illum tex.& per c.cùm dilecti,de emp.vide & glo. fi. in c. cùm dilectus, 8. de religi. domib.
l Alex.cons. 121. col. pen.1.vol.Ias.in §.omniū,col.20. & 21. de actio.dec. capel. Tholo.32.& 232.
m Bar.in l.properandum,§.sin autem alterutra,C.de iudic.
n Io.Faber,in §.si minus,de actio.
o d.§.si minus, Bald. & Cyn.in l.edita,C. de eden.
p l.in delictis,§. si de tract.de nox. act. P.
q l.hæredes palam,§. fi. de test.P.
r interp.in d.l.edita, glo.in c. inter dilectos, de fide instru.
s l.habebat,de instit. act.Bart.in l. 1. cod. Boer.consil.26. nu. 22.& 23.in addition. Aufrerij, ad quæst. 11.capel.Tholo.
t c.1. de plus petitio. lib.2.decret.tit.11.

nem: quod permittitur sumptibus restitutis, temperata lege antiqua ciuili, qua plus petens quàm deberetur re, loco, tempore, aut causa, priuabatur actione & debito[a]. Quod & antè quodammodo emendare visus est Claudius Cæsar, de quo sic scribit Suetonius[b], *Nec semper præscriptam legum secutus duritiam lenitatémque multarum, ex bono & æquo perinde vt afficerentur moderatus est. Nam & ijs qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones*. Rationes esse libellorum ex superioribus colligi possunt, vt certæ sint 12
petitiones, & posteà sententia certa sit[c]. Item: ne liceat variare in præiudicium rei, & in iudiciorum contemptum, post agitatam cum multis contentionibus causam. Sed & tertiò, vt cognito libello possit apud se deliberare reus, num vel satisfacere petitis, vel litigare velit[d]. Item 4. vt arguatur rei fugientis contumacia & mens, qui maluit litigare, quàm soluere[e], de qua per contestationem litis appareat. Nam forsan & aliquando, ante actionis editionem habet iustam causam ignorandi[f]. Et ideò ante iudicium contestatum, quando non est citatio libellata, nec edita actio libello, expensæ sunt faciendæ ab ipso actore: imò etiam expensis eiusdem apographum libelli seu petitionis dari debet[g]. quia sine interpellatione non potest dici in mora reus[h].

a §. si quis agens, de actio. d. l. 1. de plus petit. C.
b Sueto. Tranq. in Claudio, c. 14.
c d. l. vt fundus fam. ercisc. cum similib. §. curare, de actio.
d l. 1. de eden. P.
e l. nemo rem suam, in t. §. 1. de verb. oblig.
f tractatur per glo. & tex. in l. vinum, de reb. cred. P.
g gloss. in clem. 2. in ver. *oblatus*, de appellat.
h l. cùm filiusfamilias. §. fi. & l. si ex [illegible] pati, de verb. oblig. l. mora de vsur. P. l. illud, de peric. & quom. rei vend. P.

De litis contestatione. Cap. 6.

Lib. 3. C. tit. 9. Lib. 2. Decret. tit. 5. Lib. 2. Sex. tit. 3.

1 *Contestatio libelli quomodo fiat, & eius finitio. num. 2.*
3 *Contestatio litis duplex, expressa, & tacita.*
4 *Litis contestatio per quæ fiat, & à quibus. nu. 6.*
5 *Exceptiones quæ ante litis contestationem tantùm admittantur.*
7 *Contestationem sequuntur articulationes, positiones, probationes, & dilationes.*
8 *Positionibus litigantium quomodo litigantes respondeant.*
9 *Reconuentiones quando tantùm fiant, & mutuæ petitiones.*
10 *Contestationis finis, rationes, & effectus.*

LIBELLO porrecto aduersario, coram Iudice contestatio libelli vel litis facienda est. Et ex hac parte propriè iudicium, quod ex contentione partium nascitur, vt ait Cicero pro Murena, vt per hanc formam, 1
Ager qui Sabinus, meus est, imò meus: tunc iudicium. Contestari est, inquit Sext. Pomp. Festus, *cùm vterque reus dicit testes estote. Contestari dicuntur litem duo vel plures aduersarij, quòd ordinato iudicio vtraque pars dicere solet, testes estote.* Et inde à testibus, qui ad dictorum probationem adhibendi sunt, contestationem dictam apparet. Vel quòd actor sic sibi ius esse testetur, reus verò diffiteatur. Litis itaque contestatio, est assertio vel petitio proponentis, cum responsione rei coram iudice voce, vel in iudicio scripto facta[i]. In Gallia lis contestata dicitur, non tantùm si petitio & responsio facta fuerit coram Iudice, sed etiam si quippiam de illa interlocutus est Iudex, & si quando aliquid statuit vt edant seu producant, aut si dicatur litem haberi pro contestata, dicunt *tenu pour contesté*[k]: vel si libellus offertus principi[l], non alii[m]. Con- 2
testatio litis duplex, vna quæ fit expressè, per verbum nego, vel simile[n]: alia, 3
quæ tacitè, vel per inuolutionem alterius facti fit: vt per exceptionem pacti[o], vel quando Iudex haberi pro contestato statuit. Fit autem vtraque, vel 4
de iis

i colligitur ex l. 1. C. de lit. contest. c. 1. eod. apud Greg. l. & quia. de iurisd. om. iudi. P.
k Imber. lib. 3. Insti. For. c. 9. hoc etiam vide æquum esse apud Ludou. Roma. & alibi obseruari. cons. 164. Cardi. in clem. constitutionem. §. fin. in f. de elect. Bar. & Bald. in l. nulla, & l. nihil. C. de procurat. Panor. in c. insinuate. de offi. delega. Felin. in c. olim, de accusatio.
l l. 1. quan. libel. prin. obla. sit. &c. C.
m l. 1. de off. præf. prætо. Orien. C.
n l. 2. de iura. cal. C. l. rem non nouam, §. patroni. de iud. C. l. elegantes, §. si quis post. de condict. indeb. P.
o arg. l. non vtique. de exhib. reis. P. [illegible] sancimus. cod. in authen.

vel de iis quæ ingressum iudicii impediunt, vel de lite principali. Siquidem controuersia quæ fit circa exceptiones peremptorias, contestatio quidem est. Sed non contestatio litis principalis, cuius iudicium à contestatione rei principalis incipit. nec ea censetur facta per exceptionem peremptoriam à reo oppositam[a]: sicuti nec per solas positiones & responsiones non fit iure contestatio litis[b]. Accedit, quòd vna & eadem res, duos diuersos effectus non producit[c], Contestatio autem litis principalis iudicium constituit: exceptio verò peremptoria prohibet. Et proinde, cõtestatio exceptionis prior erit & præiudicialis, & alia à litis præcipua cõtestatione. Proponuntur exce-
5 ptiones tamen & contestationes à reo, vt & replicationes ab actore[d]. Ante litem, exceptiones fori declinatoriæ, seu fori præscriptiones obiiciuntur: cùm, contestatione in lite principali facta, non admittantur[e]. Idipsum de dilatoriis rescriptum[f]. Nec post litem contestatam recusare licet Iudicem, ne-
6 que petere alium addi[g]. Contestationes fiunt ab actoribus ipsis & reis, & à personis procuratorum vel aduocatorum eorundem, secundùm formulam assertionis, negationis, exceptionis, replicationis, positionis & responsionis. Et si quis neget vel dicat sibi dubium videri, vel, non nisi cum aliqua condi-
7 tione se debere[h]. Post hanc contestationem, ad capitulandam seu articulandam petitionem & defensionem, dantur à Iudice dilationes, habita ratione negotiorum, & consuetudinis seu stili cuiusque curiæ. Non enim seruantur illæ dilationes decem vel viginti dierum, & similes quæ legibus ciuilis iuris
8 Romani præscribuntur[i]. Postulat & ius Pontificium, fieri positiones, hoc est, assertiones in articulis vtriusque petitionis & defensionis, de quibus antè probationem summariè & de plano iurabat aduersarius, se credere vel non credere verum esse quod ibi posuisset: vt in confessis releuaretur à molestia probandi qui proposuit per aduersarii confessionem[k]. Ita ad illas positiones, tenetur aduersarius respondere per verbum credo, vel non credo, aliter teneretur iterum respõdere[l]. Sed tunc demùm tenetur hoc modo iuratus aduersarius de aduersarii positionibus respondere, quando ipse actor prius iureiurãdo suas positiones veras esse adfirmauerit[m]. Et hæc formula Romæ[n], & alibi seruatur. Verùm in Gallia, cõstitutione regia ex vsu abiit, & articuli sine
9 illa assertione edũtur, & de illis sine assertione vt fiat probatio statuitur. Fiũt & in hac contestatione mutuæ petitiones[o]. Neque enim actor reconuentus à reo coram eodẽ iudice, reiicere contra se potest: quem contra eundẽ reum delegit & probauit[p]. Quare & à Iudice qui non admittit reconuentionẽ, appellari potest[q]. Quod intelligi par est, si reconuentio fiat ante litis contestationem: nõ, si post[r]. Item si coram Iudice ordinario, non etiã coram arbitro,
10 qui limitatam sibi concessam potestatem non potest egredi[s]. Cõtestationis finis & rationes sunt, inuenire statum causæ, de quo sine errore possit lis iudicari, & vt sciatur quid probatione dignum sit, quidve reiiciendum: quod aliter fieri non potest, quàm illis interrogationibus & respõsionibus præcedentibus litigantium. Quia causarum merita, partium assertione pandũtur[t]. Neque 2. debent inauditi condemnari[u]. Item 3. pro confesso litigãdum non est, sed pro dubio[x]. Et de dubiis non potest iudicium fieri sine probatione, illa verò non fit nisi lite contestata[y], paucis exceptis[z]. Sed & postremò, plura sunt quæ ex litis cõtestatione sequuntur, quæ, si lis omittatur, non sunt. Nam viam præcludit posteà, vt dixi, dilatoriis exceptionibus non propositis[a], interrumpit vsucapionẽ[b], quia constituit aduersarium in mala fide, quòd pertinet etiam ad fructus restituendos[c]: constituit & in mora, maximè in his quæ debentur officio iudicis[d]. Sed & perpetuat actionem[e]. Et alia plura efficit, quæ te docebit Speculator, tit. de litis contestat. §. penult. & fin.

De iu-

a c.1.& 2. de lit. contest. in Sex,
b c. vni. eod. apud Greg. c. dudum. in 2. eod.
c c. maiorem, de baptis. ca. deinde, 26. dist. l. cum qui ædes, de vsucapio. l. qui hominem, de solutio. P.
d l. 1. & 2. de excep. P. §. 1. de replicat. apud Iustinia.
e l. fin. de except. C.
f l. si quis aduocatus, 12. C. eod.
g §. sed & illud, cõst. Nouel. 53. auth. offeratur, de libel. obla. C. & §. 1. 93. Nouel. de executor.
h l. siquidem, C. de exceptio, l. exceptionem, de probatio. C.
i in d. §. sed & illud, & auth. offeratur, & auth. libellum, C. de lit. contest.
k c. statuimus. de cõfess. in Sex. l. cum qui, de iureiur. c. 2. de probatio. apud Greg.
l Bald. in l. f. num. 9. de edi. diui Adria. toll. Panor. & alij, in c. 1. de probat.
m c. præsentium, de testib. in Sex.
n vide de hac positionis formula plenè Octauia. Vuestrium, lib. 5. introductio. in aulæ Roma. actio. c. 14.
o l. neque scriptura, C. de compens.
p l. cum Papinianus, & auth. & consequenter. de sent. & interlo. om. iudi. C. c. 1. de nunt. petitio. §. f. de executo.
q l. 1. §. 1. quæ sent. sine appell. resc.
r d. auth. & consequenter, & gl. in c. 1. de mutuis petit.
s l. de his, de recep. arbit. P.
t l. f. si per vim vel alio. mo. C.
u l. de vnoquoque, de re iudic. P.
x l. quidam existimauerunt, 21. de reb. cred. P. l. 1. C. de confe.
y c. 1. & 10. tit. vt lit. non conte. nõ pro. ad test. examinat. lib. 2. Decret. tit. 6. c. 1. de cau. propri. c. cum dilectis, de purg. cano.
z l. f. §. illud de tempo. appellat. c. quoniam, frequenter, §. sunt & alij. vt lite non cont. cum simil lib.
a l. Pomponius, §. ratí. de procurat.
b l. more, C. de re vend. l. sicut, & ibi Bald. de præscr. 30 vel 40. an. notabiliter plenè, in l. naturaliter, de vsucapio. P.
c d. l. more, & l. certum, de rei vend. C. Bart. in l. litigator, de fruct. & lit. exp.
d Alex. in cons. 48. col. fi. 4. vol. l. cùm postulassem, de dam. inf. P. l. vinum, de reb. cred.
e l. ordinata, § in principio, de liber. cau. Alex. & interpræ. in l. si eum, §. qui iniuriarum, si quis cautio, P.

De Iuramento calumniæ.
Cap. 7.

Lib.2.C.tit.58.Lib.2.Decret.tit.7.Lib.2.Sex.tit.4.

1 *Iuramentum de calumnia quid: duplex actoris,rei:pro quibus præstetur, à quibus: formula iurandi:omitti & remitti an possit,& quando exigatur:finis,& rationes.nu. 2.3.4.8.10.11.& 12.*
5 *Interrogationes in lite quando, & à quo fiant: & fieri expensis interrogare volentis. num.6.*
7 *Confessiones quales in indicio,& quomodo probent.*
9 *Aduocati in Gallia quando iurant de calumnia.*
12 *Calumniæ accusatio etiam competit finito iudicio.*

CONTESTATIONE facta & statu causæ composito pro- 1
cedendum est ad probationes,& ad indagandam ex vtráque parte veritatem[a]. præcedit iuramentum de calũnia, quod dicitur & præstatur à litigantibus, de omnibus bona fide agendis in lite,omni malitia & falso réiectis. Ca- 2
lumnia,pro omni petitione iniusta, aut pro accusatione falsa,& pro omni malitia hîc accipitur[b]. Sícque apud Iustinianum generaliter scriptum[c],*vt per legitimos tramites calũniantium iniquitates expellat.* Dicitur ideò & iuramentum malitiæ[d], duplex accusatoris in criminalibus,& in ciuilibus quod & iuramentum veritatis[e]. Præstatur námque 3
de causis criminalibus & ciuilibus. Olim tamen non iurabatur de calumnia in causis spiritualibus,& decimis ecclesiasticis[f]:cùm tamen nouo iure Pontificio iuretur & de omnibus[g],in quibus probatio exigitur[h]. Iuratur verò ab 4
actore, reo[i], & ab aduocatis vtriusque partis, pro se, quòd iniustam causam non fouebũt &c.& nominatim in causa qualibet de calumnia[k], iurãt & procuratores[l]. Sed personalis hæc calumnia cùm sit, sacramentum quoque personale est:ideò iussit Carolus 9.constitutione edita Aureliæ in comitiis, art.58.in omnibus personalibus actionibus,debere litigantes seipsos iudicio sistere in principio causæ,iuramenti eius causa. Sed vereor, & ita video in abusu,ne hoc seruetur. Omnis sexus[m] de calumnia iurare tenetur, cuiuscunque sit dignitatis[n]:imò & clericus,in casu contra laicum[o],quamuis olim non iuraret[p]. Item vniuersitas vel eius œconomus,vel syndicus[q]:itẽ & tutores[r]. Si noluerit actor iurare,cadit à iure & actione:si reus nolit,pro confesso habetur[s]. Remittitur tamen patrono,& parẽtibus[t]. Suidas in ver. ἀντωμοσία,refert, antomasiam fuisse actionem contra aliquem iureiurando firmatam,de iniuriis quas sibi factas diceret scriptam. dum inquit, deferebant ad Magistratus tã actores quàm rei de cõtrouersia ex æquo vtriq; iurãtes:alteri,se vere accusatores alteri se verè respõsuros esse. In cõst. Franc.1.an.1539.art.38.idẽ statutũ ferè. Sic enim statuitur. *Et seront tenues les parties affermer par serment des faits contenus en leurs escriptures & additions:& par icelles ensemble par les responses aux dits interrogatoires confesser ceux qui seront de leur science & cognoissance, sans les pouuoir desnier ou passer par non sçauance.* Interrogationes in iudicio etiam fieri nemo 5
ambigit,per ea quæ traduntur in tit. De interrog.actio[t]. & per art. 37. eiusd. constit. Franc.1. Fiunt autem vel quando Iudici videbitur, & in quacunque parte litis,in his quæ expressa sunt à litigatoribus apud Iudicem,vt in hæreditatibus,vel in aliis rebus,quæ in causis vertuntur,& in illis quorum difficilis est probatio[u]. vt interrogatus cõfitendo vel mentiendo, sese oneret responsione,

a l.2.in princip. & §. sed prædictum, de iureiur. prop. cal. dan. C. l. rem non nouam,§. patroni, de iudic.C.
b glo.in cle.1. de sen. & re iudic. in non tab.
c §.1.in pr.institut.
d c.2.§.fi.de iura.cal. in Sex.
e c.1.§.fi.de iura. cal. in Sex.
f c.2.eod.apud Greg.
g c.1.§.fi.eod.in Sex.
h l. 1. C. de iureiur. prop.cal.dan.§.quia vero,& seq.Nouell. Iustin.50.
i §.nam & actor, & §.ecce enim,de pœ. teme.lit.l.2.in prin. & §. hoc etiã huic, de iure propt. cal. dan. C.§.1. Nouell. const.
k d.l.rem non nouã, 12.§.patroni,C.de iudic. §. vtriusque etiam,de pœ.teme.litig.
l auth.principales,C. de iureiu.prop. cal. c.2.§. procuratores, eod.in Sex.
m d.auth.pricipales.
n l.2.§.sin autem, C. de iure propt. cal. dan.
o c.cæterùm,§.de iuram.cal.
p c.1.eod.
q c.4.& fin.eod.
r d.l.2. §.quod obseruari,C.de iura. cal.
s l.si non fuerit, de iureiur. P. l. delata conditione,C.eo.c. fi.de iura.cal. l. 2.§. quod si actor,C.eo.
t l. Iusiurand. quod ad pecunias, §. qui iusiurandum,de iureiur.P.l de die ponenda, §. iubetur, qui satisd. cog. P.
u l.vbicunque,22. de interrog.actio.P. l.1.2.3.eod.

ſponſione[a]. Ideò fiunt poſitiones, quæ dicuntur *faicts*, de quibus interdum
ſtatuit Iudex aduerſarium reſponſurum, dicunt in praxi, *qu'il ſe fera ouir cathe-
goriquement*. In quo & Iudici & aduerſario conſiderandę ſunt naturę poſitio-
num, quibus quis tenetur, vel non tenetur reſpondere, 1. ne cogatur reſpon-
dere poſitioni incertæ & confuſę: quia reſponſio nihil releuat Iudicem, cùm
non faciat probationem[b]. 2. Si non faciat ad cauſam, vocatúrque in praxi,
faict impertinent. 3. Si iam fundauerit ſuam intentionem reus, & poſitiones cõ-
trarias actor ponat: quia dubia cauſa amplius non eſt[c]. 4. Si poſitio ſuperflua
eſt, vt ſi aliàs idem reſponderit, vel in principio litis, vel alibi[d]. 5. Si fiat de fa-
cto alieno & alterius quàm interrogati[e]. 6, Si poſitio negatiua, quæ probari
non poteſt[f]. 7. Si captioſa[g]. 8. Si contraria aliæ propoſitæ poſitioni: quia alle-
gans contraria non eſt audiendus[h]. 9. Si poſitio ſit rei quæ iuris communis
diſpoſitionis eſt: ius enim certum eſt[i], nec eget probatione: contrà, ſi ſtatuti
7 ciuitatis vel municipalis eſſet. Ex interrogationibus & reſponſionibus ſe-
quuntur confeſſiones vel negationes. Confeſſiones ſub Iudice factæ, vim
probationis habent contra confitentem[k]: ſi ius, vel natura non repugnet[l]: &
error non interuenerit[m]: & ſi alia omnia interuenerint, quæ probat gloſſ. ad
l. 1. C. de confeſſ. & in fauorem tantum eius, cuius cauſa interrogatus fuit, nõ
aliorum[n]. Nam & illius etiam expenſis interrogatio fieri debet, non interro-
gati[o], nec alterius: & ad eum ſolum, commodum pertinet probationis vel
mendacii, ſi interrogatus mentiatur reſpendendo[p]. Quòd ſi neget interro-
gatus, fit conteſtatio, & ad iuramentum calumniæ prius, poſteà ad alias pro-
bationes perueniendum eſt. Formula porrò iuramenti de calumnia, ſecun-
8 dùm negotium in quo iuratur exigitur. Actor iurat, non calumniãdi animo
litem ſe mouiſſe, ſed exiſtimandoſe bonam cauſam habere. Reus, quòd pu-
tans ſe bona inſtantia vti, ad reluctandum peruenerit[q]. Addit Iuſtinia. iurare
debere etiam, nullam in tota lite ſe exacturos probationem, niſi quam pro
veritate putarint eſſe neceſſariam[r]. Quod nihil penitus cauſa patrocinii iu-
dicibus vel alii cuicunque perſonæ pro hac cauſa dederint, vel promiſerint,
vel poſteà dabunt per ſe vel per interpoſitam perſonam: exceptis quæ leges
dare permittunt[s]. In aliis, in quibus cauſę natura alia eſt, quod quiſque credit
& exiſtimat iurandum eſt[t], Iurandi alia aduocati formula etiam, in l. rem nõ
nouam §. patroni, C. de iudic. Alia iudicis, in l. 1. C. de iureiur. prop. cal. Pro-
curator porrò iurat in animam conſtituentis, & ſolùm cum ſpeciali manda-
9 to, Bart. in l. 2, §. fi. eod. tit. In Gallia aduocati non præſtant iuramentum hoc
calumniæ non inferendæ in ſingulis cauſis, ſed vel ſemel dum admittuntur
ad ſubſellia generaliter eo ipſo iuramento ſe obſtringunt pro omnibus: vel
in curiis ſupremis, ſemel in anno ſingulis Martinalibus inaugurationibus.
10 Cæterum, non quilibet poteſt petere hoc ſacramentum ab ipſis litiganti-
bus iure, ſed tantum is qui poſitiones conſtituit, cuius ſolius intereſt: ideò ſi
petatur, omiſſio eius non vitiat geſtum in iudicio. Et ſi non petatur, remiſ-
ſum eſſe cenſetur[u]. Iudex tamen illud exigere poteſt in quacunque parte li-
tis, ſecundùm Baldum, etiam poſt concluſionem[x]. In eo tamen quod per
concluſionem exigatur, gloſſ. in c. ex literis, de iureiur. diſſentit, & illam cõ-
muniter doctores ſequuntur. Alioquin iuramentum hoc, ſemper rectè peti-
11 tur. Finis námque propter quem iuramentum inuentum eſt, iam aduenit, &
poſteà ſerò ſapiunt Iudices: is enim eſt, litium facilior & promptior termi-
natio. Nam ſacramenti timore, contentioſa litigantium inſtantia compeſci-
tur[y]. Inſtantia autem iam peracta eſt adueniente concluſione negotii: & ita
tacitè remiſſum iuramentum de calumnia, perinde acſi non neceſſarium vi
ſum fuerit. & ita non vitiat omiſſio actum. quanquam expreſsè remitti à li-
tigantibus non poſſit, videlicet vbi opus eſt eo[z]. Sic enim non expreſſa non
nocent, quæ expreſſa nocent[a]. quia & dolus futurus remitti non poteſt[b]:
quamuis commiſſus remittatur[c]. Nec valent pacta quæ inducunt ad delin-
quendum[d].

a l. voluit prætor, eo.
b l. ad probationem. C. de probat. c. præſentium eod. arg. l. 1. §. ſi quis argentum, depoſ. P.
c Bald. ad c. 1. de probat. Iaſ. in l. admonendi, no. 81. in poſter. ie. t. de iureiur.
d Bald. in l. ampliorem, §. in refutatoriis, de temp. appel. & in l. in contractibus, §. illo, C. de non numer. pec.
e l. qui interrogatur, cum gloſſ. de inter. actio. P.
f c. quóniam contra, de probat. c. 1. de cõfeſſ. in Sex. glo. in l. 1. C. eod.
g per rationem l. in fundo, de rei vend.
h l. 1. C de furt. l. cum qui, & l. contra maiores, C. de inoff. teſta. l. per annotem, de iudic. P.
i l. ornamentorum, de [illegible] arg. leg. P. l. 2. de iur. & fa. ignorantia. P.
k l. non alienum, 11. l. de ætate, 12. §. qui interrogatus, l. 1. de confeſſ. C.
l l. cõfeſſionibus, 14. l. ſi is cuius, 15. de interrogatio.
m l. de ætate, §. ex cauſa, & l. qui iuſſu creditore, eod.
n l. ſi. eod. P.
o argu. l. generaliter, §. his de reb. cre. gl. & Bart. in l. 1. §. defendi. ex quib. cau. in poſſ. eat. P. l. ſed & ſi. §. 1. ad exhib. P.
p in l. non alienum, & l. de ætate, §. ſi cũ eſſet, & l. 4. de interrogatio. P.
q l. 1. & 2. de iureiur. prop. cal. §. 1. de pœ. teme. litig.
r auth. in [illegible], de iureiur. prop. cal. §. fi. de iis qui ingred. ad appell. in auth.
s auth. principales, de iureiur. prop. cal. §. l. vt litig. iur. in aut.
t d. l. 2. §. quod obſeruari, de iure. prop. cal. C.
u ca. 1. de iura. cal. in Sex. Hoſtien. in Sum. vt lit. non cont. n. 3. auth. hoc ſacramentum. C. de iureiur. prop. cal.
x Bald. in l. 2. §. ſed ad quid, de iureiu. pro. cal. C.
y l. 1. eod. §. de pœ. teme litig.
z l. 2. §. ſed quia veremur, de iureiuran. prop. cal. C.
a l. ſi quis Sempronium, de hęr. inſt. P. l. nonnunquam, de cond. & demon. P.
b l. ſi vnus. 27. §. illud nulla pactione, de pact. P.
c l. cum donationes, C. de tranſact.

quendum.[a] Satius tamen, si requiratur, visum est ante litem adhiberi, vt cir- 12
cuncidantur lites[b]. Item ad euitandam vexationem litigantium[c], dicunt &
fauorabile esse iuramentum calumniæ iuranti, vt si calumniosè præsumatur
quippiam, & perperam dictum sit per eum, excusetur propter iuramentum:
non tamen immunitatem habeat ab expressa calumnia[d]. Etenim receptum
est, etiam finita causa ciuili, posse de calumnia accusari reum[e].

a l. conuenire, de pact. dotal. P. l. alia lege, §. eleganter, sol. matr. P.
b c. finem litibus, de dol. & contu. l. properandum, de iudi. C. l. fratris, C. de trans.
c l. de die ponenda. 8. §. iubetur, qui satisd. cog. P. c. 1. de accusat.
d Bart. in l. si quis, §. stellionatus, ad Turpillia. Bald. in l. si tibi, de lib. cau. C.
e gl. in l. & in priuatis, ad Senat. Turp. P.

De dilationibus.
Cap. 8.

Lib. 2. P. tit. 12. Lib. 3. C. tit. 11. Lib. 2. Decret. tit. 8.

1 *Dilatio quid.*
2 *Tempore res fiunt & pereunt.*
3 *Dilationes iudiciales, extraiudiciales, & conuentionales quæ, & quotuplices. dantur secundum res de quibus agitur, & quæ consideranda in illis præfigendis. nu.* 4. *&* 5.
6 *Deliberatoriæ induciæ quando in iudicio dandæ sint, & vbi.*
7 *Dilationes plures in iudicio quando dentur.*
8 *Appellationes duæ præparatoriæ, dilatoriæ quæ.*
9 *Probandi causa dilatio, cuius temporis, & quando datur & pro quibus, & quot. nu.* 10.
11 *Dilatio prorogata & noua quomodo differant, & quid sit prorogatio.*
12 *Dilatio data à iudice litigantibus quando possit per illum reuocari.*
13 *Dilationum spatia continua, nec interpollata feriis.*
14 *Dilationes extraiudiciales à quibus dantur: & à quibus iudiciales. nu.* 15.
16 *Dilatio ciuilis, & necessaria.*
17 *Dilationes quæ forma dandæ.*
18 *Dilatio ad cuius vtilitatem pertineat. Finis dilationum, & rationes. nu.* 19. *&* 20.

IN omnibus ferè iudicii partibus, incidit mentio de dila- 1
tione, & maximè vbi de consultando & probando quæ-
stio vertitur. Proinde de dilationibus antequam ad pro-
bationes perueniamus, quædam compendiosè admone-
bo. Dilatio est, spatii temporis ad aliquid agendum vel di
cendum constitutio, vel extensio, per consensum quorũ
interest, vel per legem, vel per Iudicem facta. 2

Tempus item, inquit Lucretius[f], *per se non est, sed rebus ab ipsis.*
Consequitur sensus: Transactum quid sit in æuo
Tum quæ res instet, quid porrò deinde sequatur,
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.

f Lucre. 1. de rer. nat.

Omnia tempus proprium habent, quo fiant: & suis spatiis transeunt vniuer-
sa sub cœlos[g]. Et quædam certo tempore fieri debent, in quo si non fiant, fa-
cultas agendi perit[h]. Et nos plura de temporum obseruatione diximus, lib.
4. Præludior. optimi Iurisc. per 14. capita, vbi de horis egimus[i]. Pereunt au-
tem res temporariæ in nouissimo momento temporis decreti[k], & cum ali-
quo intellectus temperamento[l]. Dilationum aliæ cum mora, quæ culpam ha 3
bent: quales sunt illæ quæ reprehenduntur, & morosæ actiones, iuxta l. mo-
ra, de vsur. P. l. quod te, de reb. cred. P. l. si ex legati causa, de verb. oblig. cum
simil. Aliæ sine culpa indultæ, & legitimæ. Dilationum dantur species 38. ab
Specul. §. 1. de dilatio. quas longum nimis & tædiosum esset recensere. Qua-
re sufficiet præscire, dilationum alias esse peremptorias, quæ perimunt fa-
cultatem agendi: alias dilatorias, quæ differunt tantùm, non autem peri-
munt[m]. Rursum alias iudiciales, ex quibus quædam nocere solent, aliæ non
nocent,

g Ecclesiastes, c. 3.
h vt in l. 3. C. de fer. l. 1. de cond. ex lege, l. vbi adhuc. C. de iure dot.
i vt in l. In omnibus, de actio. P.
k l. ratum, 42. de sol. P.
l l. quod dicimus. 105. eod.
m l. ad perẽptorium. 68. cum seq. de iud. P.

nocent:alias extraiudiciales:quæ vel conuentionales, vel sine conuentione:
& de rebus quæ non pertinent ad iudicium,& de rebus quæ pertinent. Iudi-
ciales quoque dicentur,& quæ dantur à iudice. Et hæ diuersę, secundum a-
ctus quibus adiiciuntur: vt citatoriæ, deliberatoriæ, probatoriæ, producto-
riæ,&c. Extraiudicialium ergo nomine continebuntur conuentionales,non
conuentionales & legales. Conuentionales sunt, quæ ex conuentione par-
tium seu litigantium, ratione præstationis vel alterius actus faciendi dan-
4 tur[a]. Sic legales,quæ à lege generali,vel statuto seu stilo dantur. Habemus in
illis concedendis rationem de rebus de quibus agitur in genere,& in specie.
Nam in contractibus quibusdam dilationes moram cum culpa constituunt,
in aliis non constituunt: sed hæ ad moram quæ ex persona solet oriri refe-
renda sunt[b],de quibus suo loco in contractibus dictum est[c]. Leges,certis ne-
gotiis definita quædam substantialia adiecerunt tempora,quæ vix proroga-
ri vel minui possunt. Vt eremocidio ciuilium quæstionum à tempore litis
contestatæ,triennium:criminalium verò,biennium[d]. In præscriptionibus a-
5 lia tempora 10.20.30.vel 40.annorum,& in aliis:quæ si pertineant ad iudicia,
vix breuiari possunt,& nisi magna ex causa[e], ex qua discedatur à dispositio-
ne legis: vel nisi à lege libertas breuiandi, vel prorogandi detur facultas.
Quare Iudex,dum minuit legalem dilationem,debet causam exprimere, vt
cognoscatur num grauamen aliquódve iniustum ex sententia inductum
sit[f]. Sic alioquin dicunt omnem dilationem esse peremptoriam, quæ datur
à lege,vel à statuto,nec requirere ministerium Iudicis[g]. Considerat & lex &
Iudex in iudicialibus dilationibus dandis, negotia & causas, ante contesta-
tionem,post citationem, post contestationem: & num citatoriæ, delibera-
toriæ,& probatoriæ sint. Citatoriæ veniendi causa dantur, considerata di-
stantia locorum, qualitate personarum & negotiorum. Item deliberatoriæ
& aliæ ex gratia ad expectandum vocatum[h]. Idem in deliberatoriis dicen-
dum,num quis velit litigare,vel cedere[i]. Alioquin si tempus, consideratis i-
stis & stilo, non sit sufficiens, iusta est prouocandi à peremptoria dilatione
causa[k]. Continet autem interdum & plerumque citatio, quæ plena & suf-
ficiens est,tempus veniendi & deliberandi,nempe causam litis instituendæ,
& editionem causæ:vt deliberare possit vocatus de lite persequenda, vel o-
mittenda[l]. Interdum, propter locorum distantiam, vna vocatio sufficit pro
pluribus[m]. Quamobrem longior dilatio concedenda est,& vtrique negotio
sufficiens: quia explicita in edicto vocationis causa, aliæ induciæ non dan-
6 tur ad deliberandum[n]. Et proinde constitution. Francisc. 1. ann. 1539. artic.
18. cautum est, ne ante litis contestationem dentur dilationes deliberato-
riæ, quas vocat *d'aduis*, vel absentiæ, nec aliæ quàm vocandi causa auctoré,
quas etiam vocat *garand.* Quod & cauerat constit. Caroli 7. articul. 65. San-
citum enim est, vt anteà monui, omnes vocationes seu citationes esse de-
bere libellatas, id est, continentes causam vocationis, ex qua reus deli-
berare antequam veniat, possit. Aliter namque dare dilationem expedit
deliberandi causa[o]. Quemadmodum & ex noua libelli per actorem inter-
pretatione, aliæ[p], & præparatoriæ ad probandum[q]. In vocatione porrò
simplici ad procedendum in causa intermissa, vel per viam anticipationis,
vel ad prosequendam causam appellationis, sufficit dari dilationem intra
quam possit tantum vocatus componere sarcinulas ad veniendum[r]. Dan-
7 dæ interdum plures dilationes ad conuincendam malitiam fugientis, & ad
instruendam contumaciam[s]. Deliberatorię inducię reo, non actori qui
instructus venire debet, dantur[t]. Post vocationem aliquando ex noua cau-
sa etiam alia dilatio conuento & vocato reo datur: veluti, si vocatus vt a-
gnoscat chirographum, eo agnito opponat solutiones: nam earum gratia
vt liqueat, conceditur illi dilatio, datis tamen interim pignoribus, & ma-
8 nu vt dicunt Regis & Iustitiæ munita[u]. In causa appellationis, per prouo-

YYYyyy cationem

a l. de die ponend. §. qui fat. f. cog. P. & pastoral. 17. §. fin. de offi. delega.
b l. mora, de vsur.
c sup. lib. 21. Syntag c. 14.
d l. properandum, C. de iudic. l. f. vt inc. cert. temp. crimi. quæst. termi.
e Alex. & alij, in l. 2. de re iudic. P. Panor. in c. cùm sit, de appell.
f l. qui testamento, & ibi glo. & Barth. de excus. tuto. P. Ang. & Imo. in l. qui Romæ, §. duo fratres, de ver. oblig. Angel. in tract. malefic. in ver. Iudex commisit, vers. & est notandum.
g Angel. in l. f. de fer. P. vt in l. mancipiorum, de obtio. lega. P. l. peremptorias, C. sent. resc. nō poss. l. Attilicinius, de pact. dotal. P.
h ca. præsenti decreto, 5. q. 2. l. properandum, §. & si quidem, de iudic. C.
i l. 1. de eden. P.
k c. 1. de dilatio.
l c. fin. de lib. obla. c. fin. 5. q. 2.
m c. cùm ex literis. in fin. de in integ. restit.
n c. præterea, 2. de dilatio.
o auth. offeratur, de lit. cont. ca. induciæ accusatis, §. offeratur, 3. q. 3.
p c. 3. & f. de dilatio.
q c. 1. 2. 4. 4. & 5. in 3. q. 5.
r l. ab hostibus. §. fi. ex quib. cau. maio. P.
s in auth. Iubemus, C. de iudic. §. sed hoc, vt cum de appell. cog. in auth.
t l. 2. C. de dilatio. l. qui in alterius, de reg. iur. P. l. petendæ, 6. de tempo. in inte. restit. C.
u Masuer. in praxi forensi, tit. de contumacia, §. 20. incip. item si quis fuerit adiornatus, & tit. de dilatio. §. item cùm quis adiornatur. vide & consti. regiam Franc. an. 1539. art. 92.

riæ stilo, ad ea & similia facienda dilationes: extra quas si longius postuletur tempus, in iudicio contendendum est renuente altera parte, & causa cognoscenda, aut ex consensu aduersarii, dilatio indulgebitur extraordinaria. Sic enim ab iis quorum interest non dari, dispensatur si velint: vt & in extraiudicialibus, ab homine conceduntur conuentione. A Iudice autem frequen-
15 tius dilationum moderatio & definitio pendet, qui veluti clauum in concertatione tenens, secundùm locorum distantiam, personarum qualitatem, negotii exigentiam, conformes iuri, vel arctiores, vel longiores decernit[a]. Hæc enim vt pleraque commissa sunt arbitrio Iudicis, vt generaliter a lege statuta, possit sua iurisdictione in indiuiduis secundùm quod magis conuenire videbitur, temperare, & sua iurisdictione explicare, prorogare, & supplere[b]. Hic tamen in rebus & negotiis, considerabit contractus, & quo tempore in illis placuit inter paciscentes præstari, medio tempore relicto libero debitori[c]. Interpellat dies adiectus debitorem, & dilationem finit legitimá,
16 & illegitimę, nempe moræ, initiũ dat[d]. Et reipsa negotium habet dilationem interdum ciuilem, interdum necessariam. Ciuilem videlicet, vt non statim vbi dies aduenit solutionis quis teneatur satisfacere, sed modicũ tempus aliud expectandum sit[e]. Neque hic momenta, quemadmodum in quibusdam aliis, obseruanda sunt[f]. Naturalis causæ dilatio necessaria est, veluti si res præstationem habeat difficilem, vt tempus ei accommodum expectandum sit[g].
17 Forma dandarum & accipiendarum dilationum, ex stilo & cõsuetudine, vt dixi, cuiusque curiæ sumenda est. Nam quædã sunt, in quibus dandis nõ vocatur aduersarius, nec est causæ cognitio necessaria: Quædam, quæ non nisi vtroque modo dantur[h]. Accedit autẽ necessariò adiectio finis propter quem detur, & certus terminus. Num autem ex arbitrio possit dilationes breuiare vel augere Iudex, resoluitur posse: nisi lex prohibeat[i], ex causa videlicet[k].
18 Constat autem eius esse dilationem, qui impetrauit. Interdũ concessa, communis non est litigantibus: vt si de deliberatoria agitur, quæ reò non actori datur[l]. Aliquando autem communis vtrique litigantium, vt quæ probandi[m] & producendi gratia indulgetur, & similes quæ praxis facilè docet. Si tamen non communis reo detur, actor eius termino & dilatione vti poterit[n]. Quòd si is cui data est dilatio re integra renunciauerit eidem, neque aduersarius il-
19 lius termino vti poterit[o]. Fines dilationum sine dubio multi sunt, & aperti, vt deliberatio, probatio, exhibitio, instructio, auditio, productio, conclusio,
20 & similia. At rationes, cur dilationes dari ita consideratè expediat, plures sunt: quarum prior, ne nimia licentia litigantes lites protrahant, & aduersarios iustè suum prosequentes eludãt: quod ne fiat, breuibus sed idoneis temporum spatiis facienda circunscribuntur, vt lites breuiores reddantur; quod & Reipubl. expedit[p]. Sed & 2. fugientibus pleniores indulgentur dilationes: ne illis vlla tergiuersandi detur occasio, &, vt loquar cum lege, ad conuincendam eorum malitiam[q]. Tertiò dentur, ne præcipiti calumniantium celeritate, iustæ defensiones reis prę ripiantur[r], maturè cum tempore res perpendantur, & consilia non præcipitentur, néve ordo gerendorum corrumpatur[s], aut damnum ex temeraria responsione sequatur[t]. Item 4. in fauorem Iudicis & sententię hę dantur; quia oportet Iudicem cũcta rimari, & ordinem rerum plena disquisitione discutere, interrogandi, respondendi, obiiciendíque ab eo prębita patientia, vt ibi actio illuminata sit plenè ambarum partium[u]: nec in dubiis certa fieri potest sententia[x]. Sed & postremò, qui habet dilationem legitimam, habet excusationem ne in moram vitiosam incidat: néve quippiam ea pendente innouetur[y]. Vtq; etiam elapso termino, aduersarius illi præscribere possit peremptoriè, veluti per sententiam interlocutoriam[z].

a c. cùm sit Romana de appella. ca. cùm longe, 63. dist. ca. vbicunque, 13. q. 2. l. qui bona fide. 13. §. 1. & l. seq. & l. si finita. §. tertio, de dã. infec. l. nonnũquã, de iudic. P. l. 2. de re iud. P. l. continuus, 137. §. cum ita stipulatus, de verb. obli.
b in l. neque leges, & l. non possunt omnes articuli, & l. nam vt ait Pædius, de legib. P.
c l. quod in diem, de solutio. l. cùm tempus de reg. iur.
d l. magnam, de con trah. stipul. C.
e l. quòd dicimus, 105. de solutio. P.
f vt in l. ideoque, de vsucap. P. l. 1. de manumiss. P. l. 3. §. minorem. de minor. 25. an.
g l. cùm res, de leg. 1. l. continuus, §. cùm ita, de verb. sig. cum simílib.
h l. à procedente, C. de dilatio.
i gl. in c. cùm sit Romana. de appella.
k c. quod ad consultationem, 15. de sen ten. & re iudic. c. ex ratione, & c. oblatæ de appell. l. 3. de re iudic. P.
l l. 2. C. de dilatio.
m l. petendæ. C. de tempo. in integ. restit. peten.
n d. l. petendæ, & l. per hanc, de temp. appell. C. l. fin. de appella.
o l. si iudex circunuento. de minor. P.
p l. properandum, de iudic. C. l. 2. C. de temp. appell. clem. dispendiosam, de iudic. c. 2. de sent. & re iudic. c. venerabilis, de dol. & cõtuma.
q auth. iubemus, C. de iudic.
r c. induciæ, in 1. 3. q. 3. ca. transmarinos. 98. dist.
s ca. ponderent, 50. dist. l. & quia defunctorum, de in tecto. act. P.
t l. qui interrogatur. 9. eod.
v ca. iudicantem, 30. q. 5. c. in primis, 2. q. 1. l. iudices, & auth. iubemus, de iudi. C. ca. occidit Phinees, 23. q. 8. l. 2. C. de eodem.
x d. c. iudicantem.
y c. 2. & c. præterea, de dilatio. l. 3. C. eo.
z l. qualem. 27. de recep. arbi. P.

De probationibus in genere. Cap. 9.

Lib.22.P.tit.3.Lib.4.C.tit.19.Lib.2.Decret.tit.19

1 *Probatio quid. Eius species, plena & semiplena. nu.2.& 3.*
4 *Probatio artificialis & inartificialis quæ.*
5 *Probationes inartificiales regulares & irregulares quæ.*
9 *Probatio de quibus fiat.*
7 *Iudex non supplet probationem facti, sed iuris.*
8 *Probationes quis permittat, & in quibus & quæ requirantur in illis. numero 9. & 10.*
11 *Probationis onus ad quem pertinet.*
12 *Probationis finis & rationes. nu.13.& seq.*
14 *Probationibus ab vtráque litigatorum parte ex æquo concurrentibus & contrariis, quid Iudici statuendum in ciuilibus & criminalibus.*
15 *Probatio dubia contra quem est explicanda.*
16 *Probatio de iure naturali est.*
17 *Probatio plena & leuis in quibus fiat.*

CAVSA inquit Isidorus[a], aut argumentis, aut probatione 1
cõstat. Argumẽtum inuestigatione sola, sine testibus aut tabulis inuenit veritatem. Probatio, vtrumque habet. Cùm igitur negatio fidem litis faciat dubiam, probationes faciendæ sunt. Probatio, est rei dubiæ aut non apertæ, per media in iudicio facta legitima manifestatio. Re- 2
bussus[b], viginti species adfert probationis. Nos à tanta mole exonerabimus lectorem, in pauca diuisionem coniiciendo: vt probationum alia sit plena, alia semiplena. Plena ea, per quam fides tanta fit Iudici, vt plenè instructus sibi videatur[c]: qualis probatio per duos vel tres testes ad minus[d]. Nam quamuis quædam negotia ad plenam fidem quinque[e], vel septem[f], vel plures[g] exigant: tamen plena probatio dici non potest per vnũ testem[h]. Dicitur & plena probatio instrumentum publicorum, quæ eandem vim in Iudiciis quàm testes habent[i]. Dicunt & plenam probationem interpretes, quæ constat ex semiplenis duabus, vel pluribus, putà vno teste, & confessione parte absente facta[k]. Accedit & iuramentum cum semiplena, in defectum plenæ probationis plenam faciens[l]. Item & ex vno teste & fama, potest plena probatio fieri[m]: Et quamuis regula videatur constitui, duo imperfecta non efficere vnum perfectum, vt in l.2.§.fin.& l.spadonem, §.qui de excusat.tuto.& l.1.qui nume.liber.se excus.cum similib. Illa tamen est intelligenda, quando duo imperfecta tendunt ad diuersa: vt quando duo diuersa tendebant ad diuersas species excusationis. Contrarium verò intelligendum est, dum imperfectorum vnus & idem finis est. Vt hîc dum de fide facienda in iudicio agitur, quam Iudex non ex vno genere probationum, sed ex pluribus colligere debet[n]. Et sic singula quæ per se non prosunt, cumulata iuuant vel officiunt. Semiplena probatio est, quæ plenam fidem non facit: cuiusmodi dicuntur iudicia[o], vnus testis, opinio, fama, scripturæ priuatæ, ra- 3
tiones, confessio extraiudicialis, modica præsumptio, & alia quæ docent interpretes ad l.admonendi, de iureiur.P.& in c.fin.eod.apud Gregor.gloss.in l.in bonæ fidei, ad verb. *decidi*, C.de iureiur. Cęterùm, plenarum & semiple- 4
narum probationum rursus partitio fit in probationes artificiales, quas Grę-
ci

a c.forus, de ver. sig.
b Rebuff.in §. fin. in ver. *specie probationis*, de regia ad prælat. nominatio. in concor.
c Bart.in l.admonẽdi, 3.col.vers. quando dicatur, de iureiur.P.l.3.§.1. de test.P.in c.cũ causa, de probat.
d l. vbi numerus, de testib.P.cap.4. eod. Ioãnis, c.8. Deuter.17.D.Math.19.
e l.fin. C. de codicil.
f l.fin.C.de don.cau.mor. l. iubemus, & l.hac consultissima, C. de testament. l. hac consultissima, qui testa. fac. pos.C.l.hæredes palam, §.in testamentis, de testam.P.l. fi. de iis qui in in Eccles.manumit. C. c. testium, de testib.
g ca.præsul, & ca.nullam damnationem, 2.q.5.
h c.licet, de testib.
i l. in exercendis, 15. de fi.instru. C.c. cũ Ioannes, eod. apud Grego.
k Bart.in l.admonẽdi, nu. 47. de iureiur. P. probat idipsum c.fi.de succes. ab intest.
l Bart.ad d.l. admonendi, num.12. facit l.in bonæ fidei, C.de iureiur..c.fi. iuncta glo.eo: vt & in l.legitimos, ¶.de legi.tuto.
m Bart.in d.l.admonendi, nu.48.c.1. de appell. Nota. in l.3. §.eiusdem verò, de testib.P.
n d.l.3.§. eiusdẽ quoque de testi.P.Bart. in d.l. admonendi. nu.48.& 49.
o Bart.ad l.penul. de quæstio.P.

ci dicunt ἐντέχνους:& in inartificiales,quas dicunt ἀτέχνους[a]. Artificiales, ex causa
trahuntur,& quodammodo ratione gignuntur,& proferuntur circa ius cau-
sæ, ex legibus & rationibus hinc inde deductis, ab exemplis, à iudicatis, ab
authoritate Senatusconsultorum. Inartificiales probationes sunt, quæ arte
dicendi carent,& quas extra dicendi rationem vsurpat orator. Cicero, 2. de
Orato. inter inartificiales probationes, ponit non excogitata ab Oratore,
sed quæ in re proposita tractantur,tabulas,testimonia,pacta,conuenta, quæ-
stiones,leges,Senatusconsulta,res iudicatas,decreta,responsa,& reliqua nón
5 excogitata ab Oratore. Has inartificiales rursum diuidemus, in ordinarias
seu regulares: & in extraordinarias seu irregulares. Regulares & quæ fre-
quentiori vsu habentur, sunt, aspectus, monumenta, notoria, confessio, iu-
ramentum, præsumptio, & ibi fama, tortura, testes, instrumentorum pro-
ductiones. Irregulares sunt, iudicia, reuelationes quæ seruiunt torturæ,pur-
gationes vulgares & canonicæ, de quibus Deo fauente singulari notatione
agemus posteà. Fiunt autē probationes de dubiis,nō de claris & manifestis[b].
6 Manifesta tamen & nota solùm Iudici, vel soli aduersario,pro manifestis ad
iudicium constituendum non habentur: sed oportet ea quoque aliter fieri
manifesta, & probari aliis. Neque quæ nouit Iudex vt priuatus, pro iudi-
cio sufficiunt: nisi & ea cognouerit tanquam Iudex[c], id est, nisi & pro-
bata sint & manifesta publicè. Gerit enim personam publicam, dum iudi-
cat[d]. Neque secundum conscientiam seu scientiam propriam statuit[e], sed
secundùm allegata & probata, & vt leges iubent[f]. Sic dicitur probatio fie-
ri non aduersario, sed Iudici[g]. Docuit exemplo suo nos Deus, qui quam-
uis omnia nosset, & nouerit antequam fiant, tamen voluit formula iudicia-
li negotia discutere quæ puniret, *Descendam*, inquit, *& videbo*, &c. Genes.11.
& 18. Vide ca. Deus omnipotens, 2. q.1. Quòd si Iudex videat probationem
fieri aduersus ea quæ ipse certò nouit,putà quia interfuit, & conscientiæ pu-
ritate tactus, nolit iudicium exequi pro ea falsa probatione, benè quidem
faciet si se à iudicando abstineat, si possit: at si non possit, vt quia solus Iu-
dex, debet commonere reos: si nihil proficiat, debet ex actis iudicare[h].
Sed & litigator cautus & sibi prospiciens, ne tunc probatio perire sibi pos-
sit antequam iudicem adeat, curare debet vt alium iudicem habeat, ne il-
lius scientis testimonium sibi pereat[i]: cùm Iudex non possit esse testis, vel
partis officium cum munere iudicandi obire[k]. Et quamuis receptum sit Iu-
dices secundùm quod eis æquum & bonum videbitur,iudicare debere, po-
tissimùm si maioris & summi tribunalis sint[l]: illud tamen, quod æquum &
bonum videbitur, non ad motum animi cuiusque Iudicis referendum est,
sed ad æquum & bonum, iure vel constitutionibus regni & consuetudini-
bus probatum, scriptum,vel seruatum[m]. Et ita iuramentum Iudicum se re-
fert ad custodiam & obseruationem legum[n], quarum sunt veluti anima &
executores[o],non arbitri. Cùm ad solùm principem pertineat iura noua con-
dere,vel æquitatem non scriptam supplere[p], non ad Magistratus qui legem
quamuis duram,prout scripta est sequi tenentur[q]: quamuis possint certa iu-
risdictione supplere ea quæ legibus non expressè, sed per extensionem con-
tinentur[r], potissimùm in his quorum arbitrium lex eis commisit: vt circa æ-
stimationem iniuriæ atrocis[s], de finibus regundis[t], de ætate aspectu cen-
7 senda[v], & de similibus. Possunt & supplere allegationem iuris omissam à
clientibus,vel ab aduocatis eorum:at factum vel eius probationem, nō pos-
sunt[x], vt necessarium sit illud eis apparere probatione aliundè petita. Et in
summa,de omnibus quæ certa esse debent Iudici,ad certam sentētiam pro-
8 ferendam,certa debet esse probatio,vel certò liquere. Statuitur itaque pro-
batio tantùm à Iudice,& quid probandum sit ipse decernet: & ea quæ pro-
bata non releuant,non admittet, sed quæ necessaria erunt ad litem termi-

a de quib. vide Aristot. 1. Rhetor. ad Theodec. Quintil. & Cicer. 2. de Orat.
b ca. manifesta,& ca. de manifesta, 2.q.1.
c d. c. de manifesta. c. si sacerdos, de offic. ordina.
d l.2.§.ius publicum, de iusti.& iure.
e glo.in §.pubertatē, ad ver. *ex habitu*, quib.mod.tu.finit. glo.in c.dilecto. in ver. *recusasti*.de testib.glo.in c.1.de offi.ordin.glo.in l.illicitas,§. veritas.de off.præsid.P.
f d.l.illicitas, §. veritas,ca.iudicet.3.q.7. ca.summouere,11.q.3. l. rem non nouā, C. de iudic.l.nemo, de sent. & Interlo. om. iudic.C.c.1. de offi.ordin.c.1.de cō stit.
g l.quingenta, 12. de probatio. P. l. 1.C. de condict.ob tur. cau. l. procurator, C. de eden. l. doce ancillam, C. de rei vend.cum simil.
h glo.in d. §. pubertatem autem.in verba, *ex habitu*,quib. mo. tute. finit.tex. in d. c. si sacerdos, de off. ordin. ca. si tantum, & ca. placuit,6.q.2.
i iuxta, c. si dilecto, 40.de testib.
k d. c. de manifesta, & l. Inter litigantes,& l.Iulianus,de iudic.P.
l §.pen.iusiur. quod præstan. ab iis qui administ. accip. in Authen. auth. hodiè,C.de iudic.
m l.placuit,de iudic. d.§. pen. ibi. *secundum legem, &c.* tit. iusiur. quod præst. &c.§.iubemus,vt iudi.non exp.sacr.iussio.in auth.§.iusiurandum, de defensor.ciuit.in auth.
n l. rem nō nouā de iudic.C. cum simil. l. nemo. C. de sent. & Interloc. om. iud.l.fi.ad leg. Iul.reper.C.
o l.2. §. magistratus, de orig.iur.
p l.1. & l.C.de legib.
q l.prospexit, qui & à quib.ma.lib. non fiant,P.
r l. non possunt. de legib.P.
s l.2.de fer.in P.
t l. si irruptione, §. fi.fini.regund.P.
v §. pubertatem autem,quib.mod.tut. finit.apud Iustinia. l.minor, de minor. 25.an.
x l.vni vt quæ desūt aduo.iud.par.suppl.

 nandam:

nandam[a]. Decernitur verò iuxta articulos ſeu capita libelli oblati[b], vel iuxtà
dicta vel poſita in actione vel exceptione per litigantes: cùm, vt dixi, Iudex
ſupplere non poſſit factum litigantium. Vocari debent in facienda proba- 9
tione quorum intereſt, vt interſint ſi velint in cauſis ciuilibus[c]: aliud nam-
que, quando ex officio Iudex vel inquirit, vel teſtes examinat. Fieri & de-
bet poſt litem conteſtatam, nempe poſtquam propoſita aſſerta & negata
ſunt, idq́; iure communi, & ſine contumacia rei, & exceptis cauſis quas te do-
cebit titul. *Vt lite non conteſt. non proced. ad teſt. examinat. vel recept.* Nam plura
ſunt quæ ſine conteſtatione admittuntur, nec egent ſuperflua probatio-
ne: & plura inutilia liti ſæpè proponuntur & excipiuntur, quæ iubet omitti
Iudex, ne ſuperfluis ſumptibus oneret litigantes[d], aut ne nimium horũ præ-
textu iudicium differatur. Forma tamen alia, quando ſine litis conteſtatione
negotium cognoſcitur, vt ſi ſummarium & poſſeſſorium ſit iudicium, ſine
conteſtatione & libello probationes fiunt & eduntur, & ſæpe ſine Iudicis
authoritate, & ex conuentione partium[e]. Et aduerſarius ſæpe non vocatur 10
in probatione ad futuram rei memoriam, quæ & fit ſine conteſtatione præ-
cedente[f]: vt neque vocatur aduerſarius, quando fit probatio ad inſtruẽdum
Iudicem ſolùm, putà ſi inquiſitio ex officio fiat in dubia partium probatio-
ne, vt notat Bald. in l. certum, in 2. col. ver. item oppono quod imò differant,
vnde legit Idem Bald. in l. ſi qua per calumniam, verſ. ſed poteſt, de epiſc. &
cler. C. Addit auth. at qui ſemel, de probatio. C. formam, vt non fiat proba-
tio poſt publicationem teſtium in iiſdem articulis[g], nec regulariter poſt con
cluſionem in cauſa, vt tractat Iaſon in l. admonendi, num. 50. & ſeq. pluribus,
de iureiur. P. gloſſ. in clem. ſæpe in verb. concluſionem, de verbor. ſignifica-
tion. Specul. in titu. de renunciatio. & concluſio. in cauſa. Probandi onus ad 11
eum pertinet qui aſſerit, vel allegat: ſiue actor ſit, ſiue reus[h]: non ad eum qui
negat, quia negantis nulla directa per rerum naturam probatio[i]. Indirecta
quanquam aliqua eſſe poſſit[k]. & negotiationis etiam iuris[l]. Actor in aſſertio-
ne exceptionum cenſetur, quòd pertinet ad onus probandi, reus[m]. Si tamen
quis aſſerit ſe dominum alicuius rei eſſe quam poſſidet, poſſeſſio ſufficit pro
intentionis ſuæ probatione, vt aliam tituli probationem non teneatur ede-
re, & transfert onus probandi in aduerſarium dicentem eum non eſſe domi-
num[n]: niſi forſan violenta ſit poſſeſſio[o]. Finis probationis eſt præcipuus, ve- 12
ritatis & eius quod dictum eſt facere fidem & certitudinem. Et proinde illa
debet eſſe, quæ directò concludat ea de quibus fiat: aliter verò non recipie-
tur[p]. Et actore non probante reus abſoluetur[q]. Neque regulariter onus pro-
bandi per penuriam probationis eius transfunditur in reum: niſi in paucis,
de quibus monebit te gloſſ. & interpre. in l. actor, 23. C. de probatio. Ratio i- 13
tem vna neceſſitatis probationum, a veritate indaganda per Iudicem deſu-
metur: quia non niſi probata ſequi debeat, & non niſi de quibus appareat,
iudicare poſſit[r], maximè in criminibus in quibus probationes debent eſſe
luce meridiana clariores[ſ]. Quare ſi probant æquè reus & actor, & teſtes, & 14
aliæ probationes ſint æquipollentes, in dubium redit res, & in primum ſta-
tum, vnde reus abſoluitur: niſi fauorabiliorem cauſam actor foueat[t]. Pro re-
bus enim fauorabilibus, in dubiis iudicandum eſt[u]: vt pro libertate[x], in cauſa
inofficioſi teſtamenti[y], pro matrimonio[z], pro dote[a]. In cauſis tamen crimi-
nalibus, rarò concurſus probationum accidit, in quibus reus ad probandum
negatiuam non admittitur, quandiu poteſt actor ſeu accuſator probare[b]. Nõ
enim contra probationes inducitur purgatio canonica. Obſeruatur tamen,
vt ſi dum auditur reus in crimine, aliqua vt dicunt facta vel caſus attenuan-
tes vel reſtringentes delicti qualitatem, allegauerit, fiat de iis ſeorſum extra-
ctis probatio. Fit & ex officio iudicis, quando dubia vtrinque probatio eſt,
inquiſitio

a l. ad probationem, 22. C. de probatio. c. cum contingat, de off. deleg. c. dilecti, de exce. cum simil. l. pen. §. fin. ne quis eum qui in ius voc. eſt vi exi. l. matrem 17. C. eod. tit.
b c. ſignificauerunt, de teſtib. l. argentarius, §. cùm autem, vbi glo. de eden. P.
c auth. ſed & quis, C. de teſtib. Hoſtienſ. in Sum. de probat. nu. 7. l. de vno quoque, de re iudic.
d l. nõ hoc, 9. C. vnd. cog. l. neque, l. 10. C. de probat. c. in præſentia. eo. apud Gregor.
e vide Bald. in l. diffamari, de ingen. manu.
f c. quoniam, 5. §. ſunt & alii, vt lite non conteſt. &c.
g c. fraternitatis, & c. intimauit, 18. & c. cauſam quæ 19. de teſtib. ap. Greg. c. iuxtauit, de proba. c. cũ Ioãnes, de fi. inſtru.
h l. 2, l. ab ea parte, 5. l. quidam. 15. l. vetius, 21. l. cum qui. 22. de proba. P.
i l. actor, 23. C. de probat. c. quoniam contra, 11. de prob.
k c. ex tenore, de teſtib. vide de his quæ not. per glo. in c. bonæ, de elect.
l l. ab ea parte, 5. de probatio. P.
m l. 1. C. de probat. l. ſi pactum, 9. l. quingenta, 12. l. quoties, 18. §. 1. l. in exceptionibus, 19. l. cum de indebit. 25. eod. P.
n l. circa eum, 14. & l. quidam, 15. eod. P. l. 2. & l. actor, C. eo. l. fi. C. de rei vend. l. cogi. C. de peti. hær.
o l. ... eius, 15. C. de probat.
p l. matrem tuam, & l. ad probationem 21. & ad probationẽ ſeruitutis, 22. C. eo. l. liberos, id fi. de lib. cau. C. l. 2. C. de ingen. manum.
q l. qui accuſare, C. de eden. l. actor, C. de probat. cum ſimil.
r l. illicitas, §. veritas, de offi. præſ. P. l. quidam, de reb. cred. l. 2. C. de eden. l. 2. de in int. reſt. ca. iudicantem, 30. q. 5. cap. occidit Phinees, 23. q. 8.
ſ l. fi. C. de probat.
t c. 3. de probat. per rationem l. Arrianus, de actio. P. & l. fauorabiliores, de reg. iur. c. inter dilectos, de fi. inſtrum. l. reſpiciendum, de pœn.
u c. fi. de re iudic.
x d. c. 3. de probat. l. antep. de manumiſſio. P. l. inter pares de re iudi. P. l. libertas, de reg. iur.
y l. ſi pars iudicantium, de inoff. teſta. P.
z ca. ſi quis acceperit, 33. q. 2.
a l. 1. ſol. matri. P.
b c. ad noſtram, 12. & ibi interp. de probat.

15 inquisitio noua: vt de veritate habeatur certa notio. Hoc obseruato, vt semper interpretatio fiat in dubio contra producentem[a]: quamuis Decius, consil. 189. colum. 7. in fin. videatur voluisse excipere confessionem dubiam, quę
16 explicanda sit in fauorem confitentis, non contrà. Sed & alia ratione, dicimus Iudicem non posse omittere necessarias probationes, vel eas prohibere: quòd sint de iure naturali, vt in ore duorum vel trium stet omne verbum[b]. Et quemadmodum actiones & exceptiones Iudex tenetur admittere, vt ius cuique tribuat: sic defendentibus vel asserentibus temerè non debet assentiri, antequam constet an debeatur, vel an sit ita vt asseritur vel negatur, quod non potest in dubio aliter apparere quàm per probationes. Alioquin crederetur vnicuique in causa propria in præiudiciũ alterius: quod
17 ne fiat vetant iura, & ne quis in propria causa testetur[c], vel ius dicat[d]. Addũt interpretes, & in rebus pleni præiudicii, plenas exigi probationes, in aliis, leues[e].

a c. in præsentia, de probat. iuxta rationem l. veteribus. de pact. P. & l. quicquid adstringenda, de verb. oblig. P.

b D. Math. 18. c. nouit de iudic.

c l. omnibus, 9. C. de testib.

d l. 1. ne quis in cau. pro. iud. C. l. qui iurisdictioni præest, de iurisd. om. iud. P.

e Bar. in l. 1. §. f. de præto. stipul. Idem & Alex. & Ias. in l. iudices, C. de iudic.

De probationibus quibusdam in specie. Cap. 10.

1 *Aspectu quomodo fiat probatio.*
2 *Monumentorum veterum scripturæ vel sculpturæ an probent.*
3 *AEre leges & alia inscripta ad perpetuam memoriam.*
4 *Monumentum quid.*
5 *Scripturæ ex ruderibus priuatis erutæ non probant.*
6 *Notoria probant, & quotuplicia illa.*
7 *Notorium iuris quid.*
8 *Notorium præsumptum quid.*
9 *Notoria quando, & vbi probanda.*
10 *Confeßio quando probet spontanea.*
11 *Confessus in quo pro iudicato habeatur.*

1 EXPLICATIS in genere probationum substantialibus, superest vt modos quibus probatio elicitur indicemus breuiter. Est itaque in iure probandi receptus modus per aspectum, quando videlicet res subiicitur oculis: vt si quando de pubertate, maximè in quæstione matrimonii controuertatur, persona inspectione corporis probatur[f]. Item si cognitam vel incognitam à viro se dicat mulier, obstetricum oculis & probationi subiicitur[g]: additis etiam matribusfamilias probis mulieribus[h]. Si quæratur etiam, num mulier sit prægnans. Nam & istæ obstetrices probatissimæ artis & fidei, cum aliis mulieribus, inspiciendi ventris causa adhibentur[i]. Fiunt & locorum inspectiones per ipsum Iudicem, qui res controuersas suis subiicit oculis[k], & secundùm ea quæ vidit, iubet depingi ichnographiam vel topographiam, quam praxis vocare solet, *veuë figure, ou monstrée.* Sunt & in aliis quæstionibus de visu probationes receptæ, vt in c. præterea,
2 27. de testib. c. literis, 12. & c. tertio, 13. de præsumpt. Alia species probationis, per monumentorum antiquorum inscriptiones, vel sculpturas, si publico iudicio vel authoritate factæ sint: veluti si στῆλαι[l] Græcis, vel cippi Latinis, publico decreto consecrentur, vel pilæ cum inscriptione ad perpetuam rei memoriam. His enim nomina proscriptorum insculpebantur, vt omnibus facilius aut diutius innotescerent: item & fœdera, vt colligitur ex Panegyrico Iso-

f c. puberes, de despons. impub. l. f. C. quan. tuto. vel cur. esse dett. C.

g c. proposuisti, & c. causam matrimonij. de probat. c. nec aliqua, 27. q. 1.

h c. fraternitatis, de frigi. & malefic.

i l. 1. de ven. inspic. lib. 25. P. tit. 4.

k l. si irruptione, fini. regund. P.

l Plin. meminit. lib. 6. c. 29.

co Isocratis,& sæpè de his meminit Demosthenes. Nec est qui nesciat,anti- 3
quitus leges Solonis axibus ligneis inscriptas, & Romanorum in ære 12. ta-
bulis.vt Machabæorum lib.1.c.8.Romani rescripserunt Iudæis, in tabulis æ-
reis,quas ad illos miserunt, vt essent memoriale pacis & societatis. Fuerunt
& alia monumenta ita publicè dicata,& constituta,quibus fides non est ab-
roganda.Monumentum dico, quodcunque memoriæ retinendæ causa fa- 4
ctum est[a]. Reliquæ tamen sculpturæ & inscriptiones ex ruderibus vel aliis 5
priuatorum monumentis erutæ, vel transcriptæ, authoritatem probationis
non habebunt[b]:non secus,quàm scripturæ priuatæ. Et miror quosdam istius
seculi & anterioris,habitos doctos, quòd nobis pleraque stultissima pro au-
thenticis inculcent, quòd ita in quibusdam monumentis & sepulchris, vel
tabellis, exaratum inuenerint: cùm oportuisset illos prius nobis fidem fa-
cere, quòd illi qui scripserint, fuerint viri docti, vel publicè probati, quòd
ita omnes eius temporis crederent, aut facerent: & quòd iam antiquo illo
tempore monumenta fuissent posita,fide publica. Idipsum licet conqueri,
de quibusdam manuscriptis prototypis vt aiunt, quæ à tineis conseruata &
vindicata se nuper inuenisse autumant. Ex quorum vt aiunt fide nihil non
audent iam receptum corrumpere,& vt dicunt,emendare:imò impudenter
authoris nomen immutare. Quasi verò non liceat cuique hoc modo in ne-
cem authorum, nouè se inuenisse scripta antiqua confingere pro arbitrio, si
ea temeritas, audacia, & superbia admittatur. Et perinde ac si fieri non po-
tuerit aliquem priuatum in suo scripto libro ex nutu,aliud nomen quàm au-
thoris scripsisse, aut corruptè pleráque descripsisse, addidisse, vel minuis-
se. Sed missos faciamus istos restauratores nouos, effossores ruderum som-
niorum suorum enarratores, progrediamur ad certiores probationes. Per 6
notoria etiam tertio loco fit probatio. Alia autem illa erunt, quæ nulla ter-
giuersatione celari possunt aut dissimulari[c]. Notorium triplex est,facti,iuris,
& præsumptionis. Notorium facti est, quod se offert oculis omnium, &
quod non potest negari propter sui euidentiam. Verùm hîc distingo,factum
aliquod esse, quod tale permaneat: aliud, quod aliquando tale, aliquando
non tale & interpolatum ex vno statu in alium trāsiens. Notorium facti per-
manentis est illud,quod non eget probatione alia,quàm sui ipsius: quia non
potest legitimè negari[d]. Neque in eo iudicando est opus ordine iudiciali[e]:
excepta sententiæ causa, pro qua ordo sequendus iuris, etiam in notoriis[f].
Triplicique modo hoc notorium manifestúmve iterum dicitur, nempe aut
per sententiam,aut per cōfessionem in iure factam, aut per rei euidentiam[g].
Quòd si agamus de facto interpellato notorio, ei adhibenda est semiplena
probatio:vt in manifesto vsurario. Quem si præter famam publicam consti-
terit per alia argumenta esse vsurarium, in eum Iudex sine accusatore potest
pœnam per consilium Lateranense indictam statuere[h]. Porrò facta notoria
quæ statim transeunt & mutant statum, egebunt probatione, quia negari
possunt quæ fuerunt & non sunt[i]. Notorium iuris est, de quo quis est con- 7
fessus & condemnatus. Quia res iudicata pro veritate habetur[k]: nisi dica-
mus & contra negantem ita iudicatum, requiri probationem, saltem sen-
tentiæ,vel aliorum ad eum tantùm finem,quòd ita confessus sit, vel ita iudi-
catum fuit[l]. Notorium præsumptum erit, quando constanter ita quidpiam 8
tale esse præsumitur,quale dicitur,quòd quis habetur pro filio alicuius, quia
eum vocabat patrem, vel quia natus ex concubina apud illum domi reten-
ta[m]: Quia filiationis causa,difficilis est probationis[n].& ita semper pro matri-
monio præsumitur,vt eius sit filius qui maritus est[o]. Neque etiam matri con-
trarium iuranti in morte credatur[q]. Admittatur tamē interdum aliqua con-
traria probatio, vt liqueat ex Carboniano edicto. Sed & notandum, inter- 9.
dum notoria non egere probatione, erga eum cui notoria & vbi notoria
sunt. Sed tamen, in aliis locis, vbi notoria non sunt, de notorio alibi existen-
te debet

a l.2.§. prætor, de re lig. & sumpt. fune. P.

b l. monumentorū, eod.C.

c c.cùm olim, de ver. sig. vide glo. in ca. manifesta.2.q.1.

d c. tua nos.de coha bita.cleric.& mulie l.3.§.idem diuus.de testib.P. c. quando est facris. de fil. præsbiter.

e d. c. quando est.& c. cùm sit Romana, de appella.c. de ma nifesta, & ca. quæ Lotharius,2.q. 1. c. ad nostram,de iure iur.l. ea quidem.C. de accusatio.

f c.3.& ibi glo,de di-uort.

g c.f.de cohabit.cler. & mulier. glo.in c. quæsitum, per illū textum de tempo. ordina.

h c. cùm in diœcesi, de vsur.

i glo. in d.ca. de ma-nifesta,2, q 1.

k l.ingenuum,de sta. homi.P.l.res iudica ta de reg.iur.

l c. sicut. de sent. & re iudic.

m c. quoniam, & c. Michael.c.per tuas. de probat.

n l. Lucius, de con-dit.& demo.P.

o l.filium, de iis qui sunt sui, vel alie. iur.P.

p in l.pen.de proba-tio.P.

10 te debet adferri probatio iudici[a]. Confessio quoque probat, in positionibus potissimùm negatiuis, quæ vix aliundè possint probari, quàm per aduersarii confessionem[b]. Quare interrogatus, si contumaciter non respondet, habetur pro confesso[c], cum distinctione l. de ætate, in §. nihil, & §. 1. & l. non alienum, de interrog. actio. P. Et dummodo circumstantiæ adsint, quas explicat glo. & interp. in l. 1. C. de confess. lib. 7. tit. 50. videlicet, vt facta sit à maiore 25. ann[d]. mentis compote[e], spontè[f], scienter sine errore[g], & à domino non à procuratore[h], aduersario præsente[i], contra se & non in alium[k], de re litigiosa[l], & coram suo Iudice[m], cui non repugnet lex[n], vel natura[o], vel fauor negotii[p].

11 Post quam confessionem, cessant partes Iudicis, præterquam in cõdemnando[q]. Et confessus eo modo pro iudicato habetur, in eo quo confitetur[r]. Cæterùm, hæc de confessione spontanea intelligenda sunt: de coacta & tortura paulò pòst Deo fauente, post præsumptiones agetur. Et de iuramenti probatione in postremo huius Syntagma. libro.

De præsumptionibus & suspicionibus. Cap. II.

1 *Præsumptio accedit notorio, & in quo differat.*
2 *Præsumptio quid. Eius diuisio, in leuem, probabilem, & violẽtam. Temerariæ & leuis vis, & quæ probatio. Et nu. 3.*
4 *Præsumptio probabilis quæ. Item violenta. Nu. 5.*
6 *Præsumptionum alia diuisio, in affirmatiuas, negatiuas, de vero, aut verisimili.*
7 *Præsumptionum probantium vel non probantium causæ vnde sumantur.*
8 *Præsumptio à fama orta, cuius probationis.*
9 *Præsumptio à iure, iuris, & de iure, quæ, & cuius effectus.*
10 *Præsumptio tracta per Iudicem.*
11 *Præsumptio ex quibus colligatur ad probationem.*
12 *Præsumere, cuius sit.*
13 *Præsumptionis finis, & rationes.*

1 ALIQVANDO in iure suspicio & præsumptio alicuius facti, æquiparantur cum apparentia eiusdem, vt in ca. dixit dominus, 32. q. 1. Verum reipsa minus est suspicari, quàm scire, vt ex Cicer. ad Atticũ constat: *Non modò si quid scies, audieris, sed etiam quid suspicabere*. Et alibi, *Suspicabar, vel potius intelligebam nihil esse*.

2 Suspicio inquit Baldus[s], est passio animi, non elicientis firmiter aliquam conclusionem[t]. Præsumptio πρόληψις, sententia præassumpta, præueniens veram cognitionem, antequam de ea liquidò constet[v].

3 Præsumptio seu suspicio triplex erit, leuis & temeraria vna, alia probabilis, alia violenta[x]. Temeraria & leuis illa, quæ sine causa vel ratione aliqua legitima, concipitur, opinio irrationabilis[u]. qualis ea quæ sibi vindicat quæ sua non sunt[x], quando se alterius qualitatis & conditionis arbitratur, quàm sit[y]. Hæc autem suspicio seu præsumptio nullam facit pro præsumente probationem, aut in eius vtilitatem, saltem cui adhærendum sit. vt nec semiplenam faciat[z], nec ex tali suspicione quispiam damnandus est[a]. neque offerenti vel alleganti talem præsumptionem datur à Iudice iuramentum in supplemẽtum probationis[b]. Vani enim hominis metus, vel præsumptio non consideratur[c]. Suspiciosi leuibus de causis & falsò, valdè pauperes, & plura confingentes: item meticulosi, vecordes, senes, & iuuenes. Et

Omnes

a glo. in c. ad nostrã 21. ad ver. obseruandis, de iureiur.
b c. 1. de confess. in Sex.
c d. c. 1. l. de ætate. §. qui tacuit, de interrog. actio.
d l. certum, §. f. de confess. lib. 42. P. tit. 2.
e l. si non conuitii, de iniu. l. quicquid calore, de reg. iur.
f l. 1. §. si quis vltrò, & l. diuus, de quæstio. P.
g c. fi. de confessis, l. error, de iur. & fac. ignor. l. non fatetur l. de ætate, §. fin. de inter. actio. P.
h d. c. f. de confessis.
i l. certum, §. si quis absente, eod. P. l. f. de inter. actio. P.
k l. exemplo, C. de probat. l. de ætate, §. 1. de inter. actio. P. nisi aliter probetur pro se. in c. 1. de confessis, l. si quis in graui. §. 1. ad Syllan. P. c. veniens, de testi. l. filia, C. de accusat. c. neganda, 3. q. 11.
l l. confessionibus, de interrog. act. P.
m l. voluit §. quod ait prætor, eod. c. at si clerici, de iudic.
n vt si confiteatur mulier, contra §. feminæ, de adoptio. in fraudem creditorum, l. 2. quæ in frau. cred. P. l. si is cuius, in fi. de interrog. actio. P.
o l. confessionibus, & l. si is cuius eod.
p vt contra libertatem, l. interrogatus, l. liberos, in 1. & 2. de lib. cau.
q l. proinde. ad leg. Aquil. c. præterea, in 2. de transac.
r l. 1. C. de confess. l. 1. 2. 3. 4. eod. tit. P.
s Bald. in rub. de probatio. & ad l. ea quidem, C. de accusa.
t gloss. in c. dixit dominus, 32. q. 1.
v de qua & Bart. in l. admonendi. de iureiur. P.
x vt in c. nullus alterius, 9. q. 2. ca. de viro, 12. q. 2.
y c. præsumunt, 2. q. 7. ca. inter cætera, 10. q. 3. Ecclesiasti. 18.
z l. 3. §. si quis. de minor. 25. an. & ibi gl. in verbo. plenior.
a l. absentẽ. de pœn. P. l. si chirographũ, de probatio. P.
b d. l. 3. §. si quis, de minor. l. non est, de eo quod met. cau.
c l. metum autem vani, 6. & l. seq. de eo quod met. cau. P.

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo
Suspitiosi ad contumeliam omnia accipiunt magis[a].

Item malè agentes, qui conscientia scelerum torquentur. Sicque Cicero[b], *Et te conscientia tumidum, suspitiosissimque faciebat.* Et pro Milone, de ea falsa suspitione, *Ciues de Repub. optimè meriti, in quibus homines res præclarissimas obliuiscũtur, sed etiã nefarias suspicantur.* καὶ ὁ καιρὸς δὲ τῆς νυκτὸς ὑποψίαν ἐργάζεται[c]. i. & tempus nocturnum suspicionem mouet. Inuidi & pessimi quoque de bonis plura mala suspicantur, & horum etiam suspitiones reiici iubet, cau. fina. 3. q. 1. & alia iura[d]. Probabilis præsumptio est, quæ approbari facilè potest aliqua legitima 4
ratione, sed non plenè aperta & concludente: & proinde hæc cum alia semiplena probatione iuncta probat[e]. Per hanc præsumptionem & suspitionem reiiciuntur Iudices suspecti[f]. Idem enim est facere suspectum Iudicem, ac lupum custodem[g]. Aperta & violenta præsumptio est, quæ videtur habe- 5
re causas necessarias præcedentes: vt si quis inueniat vxorem prægnantem cum qua non concubuit, præsumptio est violenta esse adulteram: vel si anniculum cùm redierit ex peregrinatione decennali in domo inuenerit[h]. Si mulier contra mariti prohibitionem inueniatur alloqui cum prohibito, in locis suspectis[i]. Suspicio quoque violenta fornicationis, si videantur nudi simul, solique in secretis locis, horis electis[k]. Quò fit etiam, vt maritus ex sola suspicione, adulterii accusare possit vxorem: eò quòd rei difficilis sit probatio[l]. Omnes rursum suspitiones, vel sunt affirmatiuæ, vel negatiuæ. Et rur- 6
sum omnis præsumptio, quæ fidem aliquam faciat, vel debet esse de vero, vel de verisimili. Atque plenè illa probabit, quæ est de his quę conformia sunt veritati[m]. Earum verò quæ nullam habent verisimilitudinem, nulla habebitur ratio[n]. Procedunt autem causæ pręsumptionis, vel suspicionis, à 7
natura rerum, personarum, negotiorum, à fama, à facto. In naturali causa præsumptiones magis vrgent, quòd immutabilem causam habere videantur[o]. Hinc certa visa est præsumptio maternæ probationis, in iudicio Salomonis, in puero intra duas matres diuidendo[p]. Et pręsumptio est certa pro affectione parentum in liberos, vt nihil sceleris contra illos moliri velle præsumantur[q]. Admittit tamen in contrarium probationem, & ideò non probatio sed præsumptio dicitur, quæ probatione falsa demonstrari possit ex rei veritate. Sicuti, vt retineamus exemplum proximum, & degeneres inueniri possunt parentes, qui liberos occidunt[r], qui eis insidiantur, qui eos non diligunt[s], sic de similibus. Verùm illud habent pręcipui istę pręsumptiones, vt tandiu illis credatur, quandiu de contrario fides vel probatio non erit facta[t]. Sed & pręsumptio vna per contrariam pręsumptionem elidi potest[u]. A fama, causa 8
suspitionis, vel bona vel mala oritur. In qua Iudex non constituit iudicium, sed inquirit de ea[x]: quod latius docuimus lib. 32. Syntagm. c. 1. & 6. Nec fama per se sufficit ad faciendam probationem[y]. Cum aliis tamen adminiculis, aut alia semiplena probatione, vt vno teste, in causis ciuilibus non in criminalibus, probare potest[z]: & nisi cum aliis adminiculis legitimis[a]. Probatur au- 9
tem ipsa fama, per duos testes[b]. A Iure verò seu à lege suspitiones oriuntur, quarum alię iuris tantùm: alię iuris & de iure, dicuntur: de quibus, sed paulò quàm oporteret confusius, meminit glo. in l. non est verisimile, l. 23. de eo quod met. cau. P. in ver. *Præsumptioni.* Præsumptionem iuris dicemus, quę æquitatem quandam habet. Ius enim est, ars ęqui & boni[c]. Iuris verò & de iure, quę æquitatem etiam habet, sed vltrà in corpore iuris scripti continetur. Et faciunt ambę fidem[d]. Felinus tradit pręsumptionem iuris & de iure esse, quando ius in aliquo facto certum aliquid pręsumit, & vltra pręsumptionem illud firmat, & de eo statuit[e]. Vbi autem ius aliquid pręsumit, sed pro pręsumptione non firmat, aut non statuit pro ea, est pręsumptio iuris tantùm[f]. Lucas de Penna, ad l. quicunque, de apochis publi. lib. 10. C. tradit. 180. pręsumptiones, in quibus lex aliquid pręsumit. Notant insuper interpretes, regu-

a Terent. in Adelph.
b Cic. 7. in Verrem.
c Vlp. Sophista, in enarrat. orationis Demosthe. de falsa legatione.
d ca. omnes. 6. q. 1. ca. in cunctis, 11. q. 3.
e vt in l. f. quod met. cau. P. c. illud, & c. adferte mihi gladium, de præsump.
f l. apertissimi, C. de iudic.
g ca. fin. 4. q. 4.
h l. filium eum definimus, de iis qui sunt sui, vel alie. P.
i §. f. vt lic. ma. & auiæ, in Auth.
k c. literis, 12. & c. tertio loco, 13. de præsumpt. c. cùm causam, de probat.
l l. quamuis, in 2. l. 30. ad leg. Iul. de adult. C. d. ca. dixit dominus. 32. q. 1.
m Bart. in l. 2. de excus. tuto. P.
n Bal. in l. fi. in 2. col. de hære. insti. C. & in l. generaliter, 7. quæst. de non nume. pec. C. & ad ru. de prob. apud Gre. Felin. c. quanto, nu. 2. de præsumpt. tex. in c. quia verisimile non est, de præsumpt.
o §. sed naturalia, de iure natur. l. eas, de capi. diminut.
p c. adferte mihi gladium, de præsump.
q l. consilio, de cura. furio. l. nec in ea lege, ad leg. Iul. de adult. P. c. à nobis. de cohab. cler. ca. interdixit, 32. dist. ca. omnibus, 81. dist. l. eum qui, de episc. & cler. C.
r tit. de his qui par. aut lib. occid. C. tit. ad leg. Pomp. de parric. l. 3. & 4. de inoff. test. P.
s l. lex quæ tutores, de admi. tuto. C.
t l. non omnes, §. à barbaris, de re milit. P. l. meritò, pro soc. P. c. 1. de præsumpt.
u l. cùm de indebito, 25. de probat. c. cùm in iuuentute, de præsumpt.
x c. cùm non liceat, de accusat.
y ca. si testes omnes §. sæpè etiam. 4. q. 3.
z Glo. in d. §. sæpe. & Panor. in c. veniẽs, in 1. de testa. ca. si mala fama, 2. q. 5.
a vt in c. illud, & ibi glo. ad ver. *si fama loci.* de præsumpt. c. cùm causam, de probatio, c. 1. de appell. l. 3. §. eiusdem, de testib.
b in c. tam literis. de probatio.
c l. 1. de Iust. & iu. P.
d Bal. ad rub. de probat. apud Grego.
e Felyn. in c. quanto, nu. 3. de præsumpt. & ibi Panor.
f vt in c. is qui fidẽ. de sponsal.

regulariter non admitti probationem contra præſumptionem iuris & de iure [a]. Felinus autem id explicat, & reſtringit ſex modis [b]. Ego tamen vnicam adiicio exceptionem, ſi veritas contra præſumptionem appareat. Nam puto contra omnes præſumptiones, & in quacunque parte litis, obiici poſſe
10 rei veritatem, & illam manere præcipuam. Procedit aliquando & præſumptio ex ſententia & mente Iudicis, extra iuris præſcripta, ſecundùm ea quæ
11 ei proponuntur [c]: Et ſic ex diuerſis animi motibus iudicat [d]. Cæterùm præſumptio probabilis, ſecundùm media quædam, quibus veriſimiliter ducimur, ad veritatem vt plerumque formari debet: vti, ex verbis dicemus animum elici & præſumi: vt non aliud quis dixiſſe cenſeatur, quàm prius mente agitauerit [e]. Ex preteritis coniicimus & preſumimus futura [f]. Ex conſuetudine, voluntatem [g]. Ex præſentibus, alia non preſentia [h]. Et ſic de ſimilibus, de
12 quibus vide Hoſtienſ. in ſumma, in tit. de præſcript. in 3. diuiſione. Præſumere propriè dicitur eſſe, legis vel Iudicis: vt perſuadere, aduocati: teſtari vel deponere, teſtis, ſecundùm Baldum, in l. ſiue, ad finem, de probatio. Præſumunt quoque & priuati, ſed illa preſumptio efficax non eſt in præiudicium vel vtilitatem alterius: quemadmodum legis vel Iudicis. Nam & finis præſumptionis probantis, eſt releuare onus probandi [k]. Oportuit autem preſumptiones, ſicut & alia iudicia, admitti ad euincendam aliquam probationem eorum quę occultè & ſemotis arbitris & teſtibus fiunt. Et vt leuius ſit onus probandi [l]. Ne veritas quę exquiri omnimodo debet, pereat [m]. Inſtrui autem Iudicis religio poteſt, ex pluribus iudiciis quę ſuſpitionem inducunt [n].

a vt in d. c. Is qui fidem. & l. fallaa. ad bitt. tutelæ.
b Felin. in d. c. quanto,
c l. In rebus. & ibi gl. ſingularis, C. de reb. cred. ca. ferrū de terra, 10. diſt. c. fraternitatis, de ſil gi. & malef. c. cum dilectis, de reſcrip. c. cum Bertholdus, de re iudic.
d l. de minore, §. tormenta, de quæſtio. l. 3. §. 1. verſ. tu magis ſcire debes, de teſtib. P.
e Bart. in l. Nezennius, per illum tex. de verb. oblig.
f l. Labeo, de ſupell. leg.
g c. mandata, 6. §. fi. & c. ſcribam eis, de præſumpt.
h l. librorū. §. quod tamen Caſſius, de lega. 2.
i c. ex ſtudiis, de præſumptio.
k Bald. in l. cùm de indebito. & l. ei incumbit. de proba. P.
l l. non omnes. §. à barbaris, de re mili. P. l. conſenſu. §. ſuper plagis, de repud. C. c. præterea. de teſtib.
m l. f. C. de probat.
n l. iudicia, de rei vē dic. C.

De tortura ſeu quæſtione.
Cap. 12.

Lib. 48. P. tit. 18. Lib. 9. C. tit. 41.

1 *Quæſtio generaliter quid, & quotuplex. Et num. 2.*
3 *Quæſtionis varia tormenta. Et illa pro quibus inferantur. Et à quibus ſtatuantur. nume. 4. & 5.*
6 *Indicia præcedere quare debeant torturam. Et quæ ſufficiunt ad torturam. Nu. 7. & 8.*
9 *Diuinorum iudicia & accuſationes non probant, ſed puniuntur.*
10 *Indicia plena. Et nu. 11. & ſeq.*
12 *Homicidæ miraculoſé detecti. Et nu. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 20.*
21 *Indicia ſuper quibus quis eſt torquendus, an communicanda reo.*
22 *Torturæ dandæ qui intereſſe debeant. Et modus habendæ quæſtionis. Nu. 24.*
23 *Ieiunus torquendus eſt.*
25 *Torturæ forma, qualitas, quantitas, modus, & interrogationes quo pacto fiant. Repetitio quando, & quoties facienda. Num. 26. & 27.*
28 *Torqueri quæ perſonæ non poßint iure ſcripto: & iure Gallico item. nu. 29.*
30 *Torturæ exhibendæ fines.*
31 *Tortura num ſufficientibus probationibus detur.*
32 *Tortura an detur pro detegendis ſocijs criminis.*
33 *Torturæ rationes.*

1 PER queſtionem ſeu torturam aut tormenta, fit etiam occultorū & ſine teſtibus geſtorū probatio, ex preſumptionibus quibuſdá, vt tortura videatur eſſe effectus preſumptionis [o]. Queſtio generaliter dicitur, inquiſitio rei dubię: & non tantùm tormenta cōtinet, ſed omnem inquiſitionem & defenſionem mortis [p]. Gallicè vocamus vulgò queſtionem *la gehenne*: hecq; manauit appellatio, à verbo Hebreorum

o l. f. de quæſt. P.
p l. 1. §. quæſtionem, autem, ad Senatuſ. Syllania.

rum גיהנם *gehinnon*, id est, vallis hinnon. Is erat, locus iuxta Hierusalem, vbi
immunditię proiiciebantur & cadauera comburebantur. Dicunt & גיהנם ge-
hennam, infernum locum mortuis deputatum. Erat hinnon locus ab eius
domino ita dictus, vbi erat Idolum Moloch, cauum æreum, quo conclude-
bantur pueri mactandi, & igne circumiecto necabantur: timpanis circa in-
terim percussis, ne miseri cruciati eiulatus audirentur, vt coniicies ex c. 32.
Hieremiæ, & 4. Reg. 23. Inde nostris *Schenne*, cruciatus moriturorum & ad
mortem damnandorum. Quæstio duplex est, ciuilis & criminalis, hoc est,
de ciuilibus negotiis, vel de criminibus. Quod facilè erit distinguere ex his
quæ in disputationem incidunt[a]. Secundum verò communem tractatio-
nem, quæstio de criminibus intelligitur: & Iudex quæstionis, is qui cognos-
cit de crimine publico[b]: & Quæsitor qui præest iudicio capitali: & tormen-
tis, cogitque fateri reatus vt apud Vergilium[c],

Hæc Rhadamantus habet durissima regna,
Castigat auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Et proinde quæstio, in criminalibus dicitur, interrogatio & respósio per tor-
menta facta. Et ita per quæstionem intelligere debemus, tormenta ipsa,
& corporis dolorem ad eruendam veritatem, & malam mansionem[d]. Sunt 3
enim tormentorum ad eam rem variæ species, quas norunt quilibet Iudi-
ces, & pragmatici: vt mala mansio, numellæ, taxilli, mantile, pondera, & simi-
lia, quæ torquendo corpus & dolorem incutiendo, & tædio cogunt verum
occultum tortos fateri. Quare & denegatio victus, inter tormenta est[e]: feru-
læ iuuenibus adhibitæ, ad reuelandam veritatem[f]. De criminibus quæstio 4
habetur, & pro his scrutandis[g]. Id tamé nó semper, neque in omni causa, nec
in omni persona. Sed cùm capitalia & atrociora maleficia aliter explorari &
inuestigari non possunt[h]. Si de crimine maiestatis agatur, vel fraudati cen-
sus[i], pro veneficio[k], pro supposito partu[l], pro falsitate testamenti[m], pro rebus
ab hęreditate subtractis[n], si testes vacillent, tá in causa ciuili quàm criminali,
propter suspicioné falsi[o]. Regula auté poni potest pro criminibus in quibus
pœna capitalis imponitur, torturam statui posse. Sed & propter mendaciũ
quis torqueri poterit[p]: & pro furto[q]. Quæstiones statuuntur non à priuatis, 5
sed à Iudice idoneo qui habeat notionem causarum quæ meri imperii di-
cuntur: nam tortura ad pœnam eius est generis[r], vt per pedaneos Iudices im
poni non possit[s]. Neque temerè ad eam perueniendum est, sed ordine con-
stituto vt non nisi prius certum sit, maleficium fuisse commissum, ad tortu-
ram perueniatur[t]. Quia delictum est, veluti præparatio pœnæ.[u]. Dehinc ali-
qua iudicia sint, eáque vrgentia, quòd qui torquendus est illud commiserit[x]:
neque tortus aut confessus in quæstione exhibita sine iudiciis præcedenti-
bus, sibi præiudicat: etsi in confessione perseuerauerit. Quia à quæstionibus
iudicia criminalia non incipiunt[y], paucis exceptis in quibus suspitio & præ-
sumptio vehemens est pro iudiciis: vt quando torquentur serui pro crimi-
nibus adulterii dominarum[z], aut si maritus dicatur vxorem occidisse[a], si a-
gatur de occiso domino, vt liquet ex tit. Ad Senatuscon. Syllania. Si certus
sit percussor[b]: & in similibus. Alioquin enim per se fallax ista torturæ proba-
tio. Quod ex verbis constat Cicero. pro P. Sylla. *Quæstiones inquit, nobis seruo-
rum ac tormenta minitatur, in quibus quanquam nihil periculi suspicamur, tamen illa
tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi tum corporis, regit quæ-
sitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rebus & angustiis, nihil verita-
ti loci relinquatur*, &c. Et ideò omnino ei non est fidendũ. Nam plerique tanta
patientia sunt in tormentis, vt ea contemnant, neque per ea extorqueri ab
iis veritas possit. Seruantes apprimè quę in aliis mandat Horatius[c].

Arcanum neque tu scrutaberis vllius vnquam.

Commis-

a c. intelligentia, de verb. sig.
b l. 1. ad leg. Corn. de sicar.
c Virgil. 6. Æneid.
d l. item apud Labeonem, 15. §. quæstionem, & §. quæstionis, de iniur. P. cap. illi qui, 5. q. 5.
e d. l. itẽ apud, §. quęstionem, de iniur. l. 2. §. si quis autem, de vi & vi arm. l. nemo carcerem, de exact. tribu. lib. 10. C.
f l. f. & ibi glo. in ver. seruos, & ibi Bar. in 2. oppos. & Bald. de iis quib. vt indig. vide l. de minore, de quæst. P.
g l. 1. eod.
h Paul. in l. edictum D. August. l. 8. eo. ti.
i c. quæstioné. 12. q. 2.
k l. 4. de quæstio. C.
l l. super statu, 9. cod. C.
m l. cùm testamentũ, eod.
n l. fi. eod. C. l. fi. §. licentia, C. de iure delib. l. 1. de iureiuran. prop. cal. dan. C.
o §. si verò ignoti, de testib. in Auth. l. ex libero, 15. & l. vnius, 18. §. testes, de quęst. P. c. literas, de præsumpt.
p Rom. cõs. 8. Bar. in l. fi. de quæst. vide dec. Boerij. 163. n. 11.
q Bar. in l. f. de quęst. P.
r Bald. in l. si ea, de iis quib. vt indig. C. per l. defensores, de defensor. ciuita. C.
s Bart. in l. 3. de iurisd. om. iudi. P.
t l. 1. §. item illud, ad Senat. Syllan. P. glo. in ca. dilecti, de fo. compet. l. si quis, §. cæterùm, ad leg. Cor. de fal. l. 1. §. hęc verba, ne vis fiat ei P.
v l. aliud est fraus, de verb. sig.
x l. 1. & fi. & l. vnius, §. in ea, de quæstio. P. & l. milites, eod. C. constit. Carol. 5. Imper. de caus. capital. art. 20.
y l. diuus, 9. l. maritus 20. & l. pen. de quæstio. P. l. milites, 8. C. eod. l. 1. 2. §. si ex fals. instru. & c. C.
z c. quęstionem, 12. q.
a l. vlt. ad leg. Cor. de sica. C.
b l. pen. ad Sylla
c Horat. 1. Epist. epl. 8. ad Lolium.

Commissúmque teges, & vino tortus & ira.

Nota Calani Indi in subeũdo igne constãtia, seu stulta immobilitas. Omitto taciturnitatẽ in tormẽtis Harmodii & Aristonis, & alterius Theodori apud Liuiũ torti à Tyranno. Alii autẽ tanta sunt impatientia, vt malint in quouis mentiri, quàm tormenta pati. Habes exemplum apud Valer. Maxim[a]. de M. Agrii argentarii seruo. Quò fit, vt neque pertinaces, nec nimiùm timidi, vnquam vel vix verum fateantur. Et vt quidam, non tantùm se, sed etiam alios
6 falsò criminentur[b]. Addenda itaque sunt indicia ante torturam, quæ cum
7 ipsius confessione probabunt simul, non autem separatim tortura: aut indicia etiam sola per se, quia ex præsumptionibus solis nemo damnandus est capitaliter[c], etsi ex indiciis indubitabilibus plerunque ad multam pecuniariam fiat damnatio[d]. Et ita puto intelligendum Bartholum[e] cum Saliceto[f], qui dicunt ex indubitatis indiciis, aliquẽ capitali pœna damnari posse nõ ex dubiis[g]. Si quidem arbitror neminem capite damnandum, nisi ex lucidis & indubiis probationibus[h], coniuncto vel confesso priùs cum illis reo[i]. Sed & illud receptum, ex indiciis si quædam pro reo, alia contra eundem facere possunt, neminem subiici torturæ, sed potiùs absoluendu[m][k]. Quia in obscuris, & in pœnis, benignior sententia sequenda est[l]: & vna præsumptio aliam tollit[m]. Vt bona fama elidit indicium contrarium[n]. Sed & Felinus addit, extortam patris confessionem metu ne torqueretur filius, non ei nocere, in ca. adferte, de præsumpt. per rationem §. fin. de noxal. action. & l. isti quidem,
8 quod met. cau. P. Indicia porro quę sint sufficientia ad torturam, nõn licet omnino describere, quia plerique arbitrio Iudicis examinantur. Nam, vt ait Cicero[o], *Est boni Iudicis paruis ex rebus coniecturam facere vnius cuiúsque, & cupiditatis & continentiæ præsumptionis, sceleris patrati.* Indicia ab indicando dicta sunt, demonstratiua signa veritatis latentis, vt in l. instrumenta, & l. fin. C. de probatio. Signa certissima sceleris Cicero quædam ostendit[p]. *Ac mihi quidem,* inquit, *cùm illa certissima visa sunt argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ signa, manus, denique vnius cuiúsque confessio: tum multò certiora illa, color, oculi, vultus, taciturnitas: sic enim constupuerant, sic enim terram intuebantur, sic furtim inter se nonnunquam conspiciebant, vt non ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur.* Indicia maioris certitudinis sunt, quam præsumptiones simplices, vt ait gloss. 1. in l. cum probatio, de probatio. Et quędam ad inquirendum contra suspectum inducere possunt
9 Iudicem, quæ tamen nõ sunt idonea ad torquendum suspectum. Carolus 5. Imperator, in constitutione de capitalibus causis, art. 21. r[e]ctè prohibuit, ne quis indiciis maleficiorum seu mathematicorum, id est, eorũ qui maleficis artibus prohibitis vtuntur, ac præsagiunt & diuinare præsumunt, vinciatur torqueatúrve, sed potius huiusmodi mathematici & accusatores puniantur. quod cum iure ciuili conuenit[q]. Indicia autem alia plena videntur quibus-
10 dam. 1. Fama, quæ circunfertur aliquem crimen commisisse: Sed hæc non plenè probat, vt dictum est, per se, sed cum aliis: quia plerunque spargitur temerè, vel ab inimicis falsò euulgatur[r]. 2. Quod crimen simile aliud antè quis commiserit[s], vel visa fuerit illa persona conuersari cum suspectis eiusdem sceleris. 3. Si illa persona in locis suspectis & periculosis visa sit. 4. Si præcesserint homicidium iniuriæ verbales, minæ verberum prolatę à suspecto[t]: vel lis alia inter læsum & suspectum, quia sæpe ex ciuilibus solent nasci criminales contrŏuersiæ[u]. 5. Onerat suspectum accusatio constans & iurata
11 læsi, quanquam non probet[x]. 6. Inducit suspicionem & indicium, fuga suspecti post crimen admissum, & facit semiplenam probationem[y]. Iúsque Saxonicum ait, haberi fugientem pro confesso[z]. Et dicunt, fugam signum maleficii cõmissi esse, & indicium sufficiens ad torturam[a]. Fuga tamen cum animo fugientis comparanda erit[b]. Plura de hac suspitione fugæ vide apud apud Iulium Clarum, lib. 5. §. fin. quęst. 21. practi. criminal. Septimò, si quis visus fuerit fugere cum gladio educto seu euaginato, ex loco vbi mortuus inuentus est,

a Valer. lib. 8. c. 4.
b l. 1. §. si quis vltrò. & §. quæstioni, & l. edictum, l. de minore, §. tormenta de quæst. P.
c l. absentem, de pœ. P.
d Alex. consi. 15. vol. 2. cõs. 116. vol. 3. Paul. Castr. cons. 197. incip. visa inquisitione.
e Bart. in l. licet Imperator, de leg. 2.
f Salic. in l. ea quidẽ, C. de accus. & in l. si quis, per illum tex. de adulte. in l. 3. ad leg. Iul. mai. P.
g l. fi. fami. ercisc. C.
h l. fi. C. de probat. l. absentem, de pœn. P. vbi ratio.
i l. qui sententiã, 16. C. de pœn.
k Hippoli. in sua praxi, in ver. diligenter nu. 190. vide Boer. quæst. 161. nu. 10. vbi ita iudicatum ait.
l l. semper in obscuris. de reg. iur. P. c. in pœnis, eod. in Sex.
m l. cùm de indebito de proba. P. l. diuus, de in int. rest.
n l. de minore, §. plurium, de quæst. P.
o Cic. 6. Verr.
p idem 3. in Catili. ad de l. de minore, §. tormẽta, de quæst.
q l. item apud Labeonem. 15. §. si quis Astrologus, de iniur. P. l. nemo, de mathem. C. c. [illegible] de sortile.
r vide Alcia. lib. 1. [illegible] reg. c. 6. Quintil. lib. 5. c. 3. & declam. 18. Lucia. de calum.
s l. capitalium, §. solent, de pœn.
t vide Boer. quæst. 163. & quæst. 166.
u l. properandum, de re iudic. C.
x l. qui sententiam, C. de pœn. l. si quis graui, §. 1. [illegible] Senat. Syllan.
y gloss. & Bald. in l. admonendi, de iureiur. P.
z lib. 2. iuris Saxoni. art. 33. probat. §. super hoc, de colla. in Auth. l. 1. C. vt omnes Iudic. tam ciuil. quàm crim. &c.
a §. si verò etiam quidam, de exhib. reis, in Auth. l. consiliario, de assessor. C.
b l. quis sit fugitiuus §. idem, de ædil. edi. P.

tus est: nam & hoc indicium sufficit ad torturam[a]. 8. Si aliqua res suspecti inueniatur in loco maleficii, putà vagina, gladius, calceus, vel aliud quippiam eius[b]. 9. Conscientia sceleris cum quibusdam indiciis suadet de occultis contra aliquem inquiri & exponi eundem quæstioni. Sic Bessus cùm occidisset patrem, & nemo præter ipsum sciret, cùm iret cœnatum, pergulam accepit vt nidum hirundinum deturbaret: quod cùm faceret, cur id faceret interrogatus, respondit, eò quòd nimiùm diutius mentitæ essent, exprobrántes quòd patrem occidisset: quo indicio tortus, tandem fassus est crimen, vt ait Plutarchus[c]. Conscientia propria illi fuit criminis Iudex: cùm conscientia cogat plura etiam de se suspicari, & plura dici de se putare vel detegi, quę
aliter se habent: veluti Sorex suo indicio periit. Sic narrat Procopius in hi- 13
storia Gotthorum, Theodericum cùm occidisset Boetium & Symmachum socrum eius immeritò, cùm in mensa oblatum ei fuisset caput piscis, sibi persuasisse se videre caput Symmachi, atque eius horrore in phrenesim: in-
cidisse vnde paulò post obiit. Caput etiam sacerdotis Iouis Hopplosinii in 14
Caria loquutum est, & detexit homicidam Cercída, qui anteà ignorabatur[d].
Detexerunt & indicarunt præter ordinem rerum Grues, Ibyci Rhegini ex 15
Italia poetæ Lyrici interfectores. Is enim cùm occideretur in solitudine aliqua à latronibus, & superuolarent casu Grues, illis dixit, illæ meæ vltrices erunt. At posteà ignoto crimine per multum tempus cùm latrones latuissent, accidit vt vnâ in Theatro sedentes latrones cùm præteruolantes Grues vidissent, dixisse, ἴδ᾽ αἱ Ἰβύκου ἔκδικοι. id. *en Ibyci vltrices.* quæ verba cùm quidam ex adstantibus audiuisset, Magistratui indicauit, à quo capti tortique crimen confessi sunt, & damnati[e]. Et ita, vt scripsit Ausonius[f],

Ibycus vt periit, vindex fuit altiuolans Grus.

Et Archilochi poetę interfectores arguit, & indicauit ipse Apollo Delphis[g]. 16
Per somnū etiā caupo homicida socii, socio in somnio detectus: Scribit enim 17
Valer. Maximus[h], ex duobus sociis Archadibus, vnum nocte quadam ad cauponam declinasse, & à caupone trucidatum socio in somniis apparuisse, opem implorasse, & tandemq; obsecrasse, vt qui vitæ suæ auxiliū ferre neglèxisset, necis saltem vltionem non denegaret. Corpus enim suum à caupone trucidatum, tum maximè ferri ad portam stercore coopertum: cum autem tam constantibus familiaris sui præcibus compulsum, protinus ad portam cucurrisse, & plaustrum quod in quiete demonstratum erat, compręhendis-
se, cauponemq; ad capitale suppliciō adduxisse. Prò indicio certissimo etiā 18
habitū est, reseratio & emissio sauguinis occisi & vulnerati, præsente homi-
cida, vt alibi docuimus abundè, lib. 36. istius Syntag. c. 20. num. 9. Et docet Va- 19
ler. Marcius Marniēsis, lib. de doctrina promiscua c. 21. per indicium sortium
iactarū depręhensos esse in delicto occulto Ionatā[i], & Achan[k], & Ionā[l]. Re- 20
fert Plutarchus[m], tria maleficia per anomala indicia detecta & punita. Primū homicidii, quod detexit canis, qui cadauer domini interfecti seruabat, Pyrrho, cui cùm adesset quietus, in aduenientes homicidas summo impetu insurrexit, vnde compræhensi, torti, scelus confessi sunt & damnati. Addit & Hesiodi interfectores, à cane ipsius proditos, pœnas dedisse. Et tertiò, sua memoria accidisse ait, vt canis dictus Capparus, templi Æsculapii custos, cùm vidisset neminem æditorum sua voce commoueri, sacrilegum sequutus est quocunque profugeret, cibum eius recusans, donec agnitus canis illum sacrilegum detexit: qui compræhensus, tortus, fassus, pœnas luit. Refert de alio homicida à cane detecto in Epiro Plinius[n], Sunt & alia indicia apud in-
terpraetes declarata, quæ prętermitto: ne longior sim quàm res postulet. Post 21
indicia verò perpensa an legitima sint & idonea ad torturam statuendam, dubitatum est, num edere teneatur Iudex suspecto capita indiciorum, vt respondeat. Et plures sunt in hac parte sententiæ, quas refert Iul. Clarus, lib. 5. senten. iuris, §. fin. in pract. criminal. quæst. 64. nu. 28. Et resoluit opinionem communem

a Iacob. de Bello visu, in tracta. criminaliū, tit. de quæst. Bar. in l. fur est manifestus, per illum tex. de furt. P. Bal. in l. neque natales, de probat. C. Paul. in l. f. §. item quæro quę dicantur indicia indubitata, eod. tit. C.

b c. tua nos, §. f. de homicid. Albert. in l. indicia certa, C. de rei vend. Boer. dec. 166. nu. 5.

c Plutarch. lib. de sera numi. vind.

d Arist. lib. 3. de part. animal. c. 10.

e Plutar. in libello, de futili loquaci in epigram. græco, tit. tul. Antiphasa, ibi, Ἰβύκου ἀλέται. &c.

f Auson. in monosyllabis.

g Plin. lib. 7. c. 29.

h Val. Max. lib. 1. c. 7.

i Reg. 14.

k Iosue 7. Prouer. 16.

l Ionæ, c. 1.

m Plut. de comparat. terrestr. animal. & marino.

n Plin. lib. 8. c. 40.

communem esse, si petatur ei debere: sin minus, posse sine editione Iudicem ad torturam peruenire. Sed vt video, in Gallia antequam ad sententiam condemnationis torturæ perueniatur, melius fit, cùm reus examinatur à Iudice, vt respondeat liberè quæ voluerit, visísque responsionibus ex scripto statuatur, num exceptiones aliquæ per illum opponantur, quæ præsumptiones & indicia contra illum facientia elidant, si probentur: & túnc ad probandum releuantia ante torturæ mentionem admittatur. At si nihil quod releuet deducatur, vel si nihil probetur, remanentibus vrgentibus indiciis, ad sententiam & executionem torturæ perueniendum est: nisi prouocatio fiat quæ executionem differt[a], cùm eius executio non sit reparabilis: vt meritò vetitum sit ipsis Iudicibus inferioribus, post appellationem etiam præsentare seu exhibere reis torturam[b]. Si tamen appellatum non fuerit, antequam torquendus alligetur, sed tunc tantum: non obstante prouocatione ad torturam proceditur, vt placuit curiæ supremæ Parisiensi[c]. Sed & in Iudiciis criminalibus, in quibus non admittitur appellatio, vt si coram latrunculatore fiat discussio erronis, vel alterius criminis cui non est remedium ap-
22 pellationis concessum, non obstante ea ad torturam peruenitur. Et tunc reus præsente regio procuratore, regióque patrono, nec non Iudice eiúsque actuario, duobus etiam causidicis, apparitoribúsque vocatis torquebitur[d]. Iure ciuili interdum admittebantur accusatores, & socii criminum[e]: aliquando aduocati & procuratores reorum[f]. Sed abiit vtrumque meritò in desuetudinem, propter fraudes quas aduocati & procuratores præsentes possent committere[g]. Et certè quidam videtur esse abusus, vt procuratores & aduocati Regis, qui vices agunt aduersarii & accusatoris in criminibus,
23 intersint tormentis. Ieiunus ad torturam ducendus est, qui saltem non co-
24 mederit, per decem præcedentes horas[h]. Modus per Iudicem definitus & gradus torturæ sequendus, qui statuit pro modo indiciorum. Nam pro indiciis non sufficientibus, vel imperfectis, vt putà pro vno teste de visu non maiore omni exceptione, vel pro duobus loquentibus singulatiter de diuersis separatim indiciis, non statuet plenam torturam, vel eculeum: sed leuem, vel metum torturæ, vel exhibitionem. Putant enim esse gradus torturæ 5. 1. Minas detorquendo. 2. Conductionem ad locum tormentorum. 3. Spoliationem & ligaturam, nam hæc metum incutiunt, & habentur pro specie torturæ[i]: quamuis certè non verè in his sit tortura, & eo metu confessio voluntariè non metu facta dicatur. 4. Eleuatio in eculeo. 5. Succussio per funem & lapsum[k]. In ligatura adlubent quidam taxillos, & hoc dicitur moderatio torturæ, quæ non permittitur omnibus Iudicibus. Euestigio autem sententiæ torturæ dicta quæstionis instrumenta explicabuntur, ísque reus excruciabitur[l], antequam ad alios actus Iudex & consilium diuertant: nisi forte nox, aut iusta quæpiam causa in posterum diem cogat negotium reiiciendum. Interim tamen summo silentio sententia premenda, ne detur reo
25 appellandi vel responsiones falso texẽdi occasio. Torturæ autem qualitas & quantitas statuetur secundùm morem regionum, nullis adhibitis nouis tormenti generibus, quæ magis ad carnifices immanes, ad Phallarydem vel Peryllum quendam, quàm ad Christianos Iudices pertinent[m]. Quare meritò rei sunt delicti & necis, si modum excedant consuetum. Ita enim quæstionem haberi oportet, vt tortus saluus sit, vel innocentiæ vel supplicio[n]. Subinde actuarius, Iudice verbis præcunte, notis mandabit tormenti genus, quantúsque illius fuerit impetus, quotiésque inflictus, qua fronte, constantia, duritiáve illum sustinuerit: quæ ante cruciatum, in ipso cruciatu, & posteà statim responderit[o]. Tortura namque peracta, responsa ad iudicium reducuntur, num vel ex confessione firmentur indicia, & sufficiant ad condemnationem: an verò negatione purgata censeantur, & sufficiant ad absolutio-
26 nem, vel totalem, vel a pœna corporali. Quando quis confessus est in tortu-

ZZZzzz 2 ra, non

a l. 2. de appellat. recipi. & ibi Interp. Guido Pap. dec. 74.

b Bald. ad d. l. 2. & ad l. generaliter, § sed iuramento. 2. col. vers. sed quid si est talis.

c refert Papus, li. 24. rapso. aresto. tit. 9. art. 15.

d Imbert. lib. 3. institut. forens.

e l. 1. § 1. de custo. reor. lib. 9. C.

f l. si postulauerit. § quæstioni, ad leg. Iul. de adult. P.

g Albert. in rub. de quæstio. in fi. Ang. ad l. custodias, de publ. iudi. P.

h Iul. Clarus, præd. quæst. 69. § fi. num. 39. vbi citat authores.

i Bald. in l. interpositas, de trans. C.

k modus vsitatus adhibitis ponderibus interdum pedibus rei, videtur de calo qui l. nullus ad l. Iul. maiest. C.

l vide constit. Ludo. 12. art. 112. & 113.

m varias species tormentorum enumerat Marsi. in l. 1. nu. 17. de quæstio.

n l. quæstionis, 7. de quæstio. vide quando iudex accusetur, vel ex culpa, vel excessu torturæ. Bar. in illa lege. Bellon. cons. 84. num. 12. Iul. Clarus, vbi sup. nu. 37.

o l. de minore. § tormenta, de quæstio. P.

ra, non statim illa confessio probationem facit, nisi reus ratificet eandem à tortura remotus in iuris auditorio[a]: idque expressè apud acta extra carceres & tormenta. Atque illa ratificatio non statim post torturam fieri debet, aut exquiri, sed post lapsum saltem vnius diei: ne metus tormentorum adhuc recens, qui mentem interdum turbat, perseueret. Et in hoc arguendi sunt præcipites Iudices, qui nimia acceleratione cogunt quodammodo quæ vera non sunt sæpè fateri[b]. Quòd si in auditorio iuris neget, & reuocet quæ fassus est in quæstione, repeti debent tormenta[c], tanquam ex indicio confessionis nouo: sicuti ex nouis indiciis repeti potest tortura[d]. Sed si post repetitionem perseueret coram Iudice negatiua extra tormenta, sine nouis indiciis denuò quæstio repeti nequibit post tertiam torturam, ne in infinitum procedatur ad tormenta: sed erit absoluendus, si conuictus aliundè non sit. Quòd si in tormentis constanter neget reus, videtur purgasse indicia[e]: & est sub fideiussore saltem relaxandus[f]. Et hæc est communis praxis, quamuis Gomes c.13. delict. num.19. dicat diffinitiuè absoluendum. Quòd Gallia non seruat, sed ibi statuunt ex consuetudine Iudices, non liquere, *Qu'il sera plus amplement enquis. Cependant eslargi, à la charge de se representer si besoin est*. Aliquando etiam si indicia plenè purgata non sint, statuuntur pro modo delicti & indiciorum, leuiores pœnæ quàm pro crimine probato debeantur, vel ad remos, vel ad pœnam pecuniariam. Repetitio fit torturæ, si videatur esse opus Iudici ex causa, vel quia leuiter tortus primùm fuit, vt iterum sufficienter torqueatur: dummodo in prima tortura sit protestatus Iudex, quòd eum iubeat à tortura deponi, vt iterum torqueatur: & ita dicat cùm deponitur, Iudex, se iubere animo repetendi. Si tamen sufficienter semel tortus fuerit, & nihil confessus fuerit, non potest sine nouis indiciis repeti, vt tractant Dyn. & alii in l. repetendi, de quæstio. Alberi. in rubr. C. de quæstionib. Alexan. consil.5. num.4. volum.1. Bartholus tamen in l. vnius, §. reus, nu.2. testatur consuetudinem in praxi seruari, vt etiam repeti possit hìc tortura. Sed ego desiderarem iudicium hìc maturum Iudicis & arbitrium, expensis circunstantiis & indiciis vrgentibus criminum, ne temerè fiat repetitio. Et melius fieret, si leui tortura primùm tentarent, num possent extorquere verum à reis: post quam, si contemptu tormentorum videant pertinaciam aut magis indicia colorari, non alienum erit à iustitia durius illos torquere iterum, iuxta præcedentia indicia si vrgeant valdè. Multùm autem iuuabit Iudicem in hac tormentorum quęstione absoluenda, quomodo reus anteà vixerit, & in qua opinione habitus fuerit, considerare[g]. De die verò torturæ inferendæ, in grauioribus sceleribus quæ notionis accelerationem desiderant, non dubitatur quin festiuo quoque fieri possit: in aliis, minimè[h]. Quomodo autem interrogatio generalis esse debeat, non in indiuiduo, docet l.1. §. qui quęstionem habiturus, de quæstion. P. Et quòd incipiatur à timidiore, l.18. eod. Et hæc intelligi par est, de personis quæ torqueri possunt. Porrò iure omnes torqueri possunt in casibus, vbi tormenta rectè cum sufficientibus indiciis statuuntur, & liberi & serui, viri & mulieres[i]. Excipiuntur autem iure scripto, in dignitate aliqua positi, illustres, & eorum progenies, nepotes, & pronepotes[k], decuriones: nisi in crimine maiestatis[l], innocentes[m], milites[n], Doctores[o]: Clerici, nisi infames[p]: senex decrepitæ ætatis[q]. Verendum enim ne in tortura deficiat, & subtrahatur ita iudicio: seruus aduersus dominum, paucis exceptis, de quibus in l.1.6. & 7. C. de quæstion. l.3. & 50. eod titul. P. nec aduersus tutores vel matres domini sui, l.2. C. eod. non liberi famuli aduersus dominos, l.1. §. si seruus, eod. P. Nobiles[r], minores quatuordecim annorum, excepto crimine læsæ maiestatis[s], in quo torquentur: in aliis verò, loris, vel ferula, vel virgis possunt terreri: item mulier prægnans[t], sed & de lactantibus, placuit Senatui Mediolanensi, 11. Maii 1557. quandam felicitatem, testem quæ puerum lactabat non esse torquendam, vt refert Iulius Clarus.

(27 and 28 in the right margin, beside "De die verò torturæ inferendæ" and "Porrò iure omnes" respectively.)

a Boer. decis.163. nu.18. Panor. in c. cùm in contemplatione nu.17. de reg. iur. & ibi Io. Andre.

b vide Ang. in l.1. de custo. reo. C. Bart. in l.1. §. diuus Seuerus, de quæstio. P. nu.3.

c Bart. in l. vnius. §. reus eod. Bossius, de tortura nu.34. qui ita in praxi seruari ait, & Simancas, de hæret. l. c.63. nu.43.

d l. repeti, 16. & l. vnius, 18. §. 1. de quæstio. P. l. & si certus ad Syllania. P.

e Alberi. in rub. de quæstio, C. nu.9. & ad l.2. nu.2. eod. P. Boer. decis.163. nu.12.

f Marsil. in l. repeti. de quæstio. P. num.34.

g d. l. de minore, §. tormenta, & l. non omnes. §. à barbaris, de re milit. P. l. tutor quoque, §. quæsitus, de susp. tutor. c. cùm in iuuentute, de præsumpt.

h l. 3. C. de quæstio.

i l. nemo, C. de episco. audi.

k l. diuo Marco, 11. C. de quæstio.

l l. decuriones.16. & seq. eod. l. omnes iudices, de decurio. lib.10. C.

m l. pen. eod. C.

n l. milites, eod.

o Cyn. ad l. milites, C. de quæstio. & in l.4. ad leg. Iul. mai. C. ita seruari in ducatu Mediolanensi tradit Clarus, lib.5. §. f. q. 6. num. 16.

p Panor. in c. cùm in contemplatione de reg. iur.

q Tiraq. tracta. de pœn. temperan. causa 8. l. 3. §. ignoscitur, ad Sylla. P.

r l. nullus. C. ad leg. Iul. maiest.

s l. de minore, 10. l. ex libero, 15. §. 1. de quæstio. P.

t l. prægnantis. de pœn. P.

Clarus[a].Item excipitur & qui de se confessus est, ne in caput alium torque-
29 retur[b].Sunt & aliæ personæ iure à tormentorum examine exemptæ. At in
Gallia, promiscuè omnes cuiuscunque dignitatis & nobilitatis sint,cum lu-
culentioribus delicti indiciis torquentur: si indicia duorum idoneorum te-
stium fide constent,vt ait Imbertus lib.?.Instit. Forens. & alii[c]. Censeo ta-
men,& mulieres prægnantes,aut nimiùm iuuenes, & decrepitos, excipien-
dos. Verùm aliquando si maximum sit scelus, num terreri vel exhibitione
tormentorum debeant,& si indicia concludant, Iudex vir bonus ipse dispi-
30 ciet. Fines torturæ sunt, pœna, indagatióque veritatis.Interdum enim tor-
menta statuuntur ad pœnam criminis, cùm in vinculis vel numeliis quis
continetur,vel in hypogeis,quę vocant *Infernet*,concluditur. Item dum suc-
cussioni addicitur, quam vocát *L'estrapade*. vel si in mala mansione extendi-
tur ob maleficia,aut si ligatur[d]. Possemus & ad pœnam referre tormenta fu-
stigationis,verberum,& similia,de quibus in pœnis criminum dictum: & de
hac tortura hîc non agitur,sed de ea quæ irrogatur ad veritatem eruendam
31 in defectum probationum. Nam Iudex qui plenas probationes habet eius
quod interrogat reus torquendum, peccat mortaliter, si eum subiiciat tor-
turæ.Sed & is qui instat, dictus *partie ciuile*, temerè accusans, ex cuius accu-
satione subiicitur quæstioni reus, si nihil reus in tortura confessus fuerit, a-
ctionibus de calumnia conueniri & accusari potest, per absolutum reum,
ex constitution.Francis.1.ann.1539.art.84. Solent tamen conuictum de cri-
mine negantem Iudices communi practica subiicere quæstioni, ad plenis-
simam probationem,vt ipse suo ore confiteatur, etiam eo colore adhibito,
vt de sociis velint eum interrogare. Et ita seruari in Gallia video. In Italia
quoque, quod pluribus doctorum sententiis probat Iulius Clarus, §.f. lib.5.
in practica crimin.quæst.64.nu.7. Papus & ita iudicari ait, lib.24. Rapsod.a-
32 resto.titul.9. arest.1. Et quamuis iure communi quis non debeat interrogari
de sociis delicti, nec pro illis detegendis torqueri[e]: tamen aliud seruatur
in praxi communi[f]. Quare & qui mandato alterius occidit, potest torque-
ri super eo qui mandauit, & fur pro sociis furti[g]. Ratio autem potior tor-
turæ inferendæ, quia interest Reipubl. delicta manifesta esse & detegi, vt
puniantur[h]. Atque ita more maiorum inductum est, vt delicta quæ clam
committuntur semotis testibus per tormenta appareant[i]. Inuenta namque
tortura in defectum probationum[k].Sed & tortura purgationis instar accu-
sato,vt suprà diximus.

a Iul.Cla.pręd.q.64. nu.25.
b l.repeti.§.1.de quę stio.P.l.4.C.eod.
c testatur Guill. Bened.ad ver.mortuo itaque testatore, n. 222. Tiraq. de vera nobilit.c. 20. num. 154. Aufre. in stilo parlam.c.19.
d vt in l. si hominē, 7. deposi.l. item apud Labeonem, §. quæstionis, verbo. de iniur.P.
e l. repeti, de quæst. P.l.f.C. de accusa.
f idque gl.ait.in l.nō ideò minus, & ibi Bal.de accusat. C.
g Bart.in d.l. repeti, de quæstio. Franc. Areti. cons. 61. incip.In causa illorū, de Mansio.
h l. cum qui nocentem, de iniur.P.l.Ita vulneratus, ad leg.Acquil.P.
i Cic.in Partit.orato. Iul.Paul.lib.5. recep. sent.lib.14.& 16.
k Andre. de Iserina, ad c. 1. §.Insuper, col. 1. de content. int.domi. & fidel. in vsib.feudo.

De Testibus.
Cap. 13.

Lib.22.P.tit.5.Lib.4.C.tit.20.Lib.2. Decret.tit.20.& 21.Lib.2.Sex.tit.10.Lib.2.Clem.tit.8.

1 *Testes qui dicantur, & vnde, & quid testimonium.*
2 *Testium alij idonei, alij non, eorum species.*
3 *Testimonium de quibus feratur.*
4 *Testes quando dicuntur idonei, & primùm vocandi à Iudice.*
5 *Testimonium ferre possunt qui non prohibentur nominatim, & qui prohibentur. & seq.*
6 *Testis vnus in quibus probet. In criminalibus nec semiplenè nu.7.*
8 *Fama quando faciat plenam probationem.*
9 *Probatio plena duobus ad minus testibus constat.*
10 *Testes plures quàm duos qua necessariò requirant.*
11 *Testes domestici non probant pro domesticis, nec contra. nu.12.*

13 *Testes mutuò qui ex Iudaeorum praescripto esse sibi nequeant.*
14 *Vxor an subdita viro. & quando cogatur contra maritum testari.nu.*15.
16 *Sponsa an possit pro sponso vel contra testari.*
17 *Domesticus testis quando probat cum alio omni exceptione maiore. & num.* 19.
18 *Testes domestici in instrumentis adhiberi possunt.*
20 *Testes affidati quando probent contra obiicientem.*
21 *Testes plures de vna domo in alieno negotio esse possunt. & pater in filij testamento, & contrà, quare.*
22 *Domestica domesticis testibus probari possunt, & nu.*23.
24 *Testes pretio redempti non probant & reiiciuntur. Item pauperes. nu.*25.
26 *Testimonium potētiorum contra tenues suspectum, eiúsque qui habet similem causam. num.*27.
28 *Mulieres an testes idoneae.*
29 *Laicus contra laicum quando testimonium dicat.*
30 *Testes reiiciuntur per exceptionem & obiectionem criminum, quomodo.*
31 *Testis pro vtraque parte dicere non potest testimonium.*
32 *Testis in sua causa nemo. An in causis communibus & vniuersitatis.nu.* 33.
34 *Inimicus non est idoneus testis, & quales debeant esse inimicitiae.*
35 *Testimonium qui in summa dicere non possunt.*
36 *Testium producendorum & examinandorum forma.*
37 *Testes in iudicialibus negotiis citandi, & si non veniant, coguntur venire: qui autem non cogantur.num.*38.
39 *Testes in iudicium vocari debent testimonij causa, & quando non citandi.*
40 *Examen de futuro, & ad futuram rei memoriam, quando, & quomodo fieri debeat. num.*41.
42 *Testes non examinantur, nisi iurati.*
43 *Testium examinationi vel iurationi faciendae vocatus quid & quomodo protestari debeat.*
44 *Testes plus quàm decem pro vno probando articulo non sunt admittendi.*
45 *Testibus relegi necessariò debent deposita.*
46 *Testium examinatio cuius sumptibus fiat, & quando post conclusionem.*
47 *Testibus vtrinque à litigantibus pro se productis & probationibus, quid Iudici statuendum sit.*
48 *Testis dubie deponens iterum examinandus. & an examinatus ab vno Iudice, coram alio examinari debeat.nu. seq.*
49 *Testium finis probatio. Rationes, nu.*50.
51 *Probatio testium num praestet probationi instrumentorum.*
52 *Falsitas instrumenti per testes suos euincitur.*
53 *Testes falsi quomodo puniendi.*

INTER probationes legitimas, vtilitas testium annumeranda est: dummodo illi adhibeantur negotiis secundùm naturam illorum, idonei, & iuxta legum requisita solennia. Testes dicuntur quasi superstites, vel antistites[a], qui stant dictis vel factis. Et ita testari, est fidem facere per testes, qui adfuerunt aliquo sensu: putà visu, auditu, praesentia, vel alio modo legitimo. Frequens nomen apud omnes, testari, pro testimonium dicere, vel mentem suam exponere, vel asseuerare quae quis sentit. Iulius Pollux lib. 8. Onomast. *Testimonium*, inquit, *dicitur, cùm quis oculatus testis testatur: contestatio, cùm quis à vidente se audisse dicit. contra falsos testes iudicium extat. Eum qui testamentum negabat obtestabantur, testamenti necessitatem proponentes. Cogebantur autem vel testari, vel se non vidisse iurare, aut non interfuisse, aut mille drachmas persoluere. Obtestari autem est in testimonium vocare, sed* ἐκλητεύεσθαι *est, rem fieri de mille drachmarum persolutione.* In his protritis non immoror. 1

a l.forus, de ver. sig. Alcia. lib. 2. Parer. c.1.

2 moror. Testes,vel sunt legitimi seu idonei,alii non idonei, vtraque species,
plures circunstantias admittit, vnde testes recipiunt quasdam proprias appellationes, quas cognosces in progressu explicationis. Nam ex idoneis,
quidam dicuntur assidui in l.12.tabularum,id est,locupletes[a]:alii classici, qui
testamentis adhibentur[b]: alii omni exceptione maiores,&c. & inter non idoneos,tot sunt appellationes, quot sunt ferè causæ ex quibus reiiciuntur,
3 vt domestici, familiares,viles,redempti,seu conducti, &c. De omnibus testimonia ferri possunt & exigi,tam ciuilibus quàm criminalibus negotiis[c],
iudicialibus,& quæ extra iudicium fiunt & priuatim,& publicè. Et hæc notiora sunt quàm egeant demonstratione. Vis autem istius probationis consistit in reliquis,vt sciamus à quibus testimonium legitimũ, & illegitimum,
feratur:& quemadmodum testari debeát, effectus & causas testimonii. Te-
4 stes idonei dicentur probationis gratia, qui testimonium ferre possunt, &
& qui testantur quemadmodum oportet. Vocari namque in primis debent
ab eo qui testibus examinandis præpositus est, nempe à Iudice vel ab eius
delegato,cui collega iungitur vt plerunque, quem vocát *adioint*,ex consensu litigantium electus, vel in contumaciam aduersarii vocati eam ob causam,ex officio est datus nec recusatus.quod te docebit fusè Imbertus lib.1.
Institit.Forens.& constitutio Philippi Pulchri. item & §. & quoniam sancimus,de testib.in Authent.Felin.in c.cùm causam, 1.eod.tit. Paul.Castr.ad l.
Iudices,de fid. instrumentor. C. Collega autem Iudicis vel delegati sine suspicione esse debet, neque proximus Iudicis, vel delegati,ne vnà colludere
possint:debétque cùm assumitur, sacramento se obstringere, non releuaturum testificata:item erit vir discretus, c.si qui testium, 8.de testib. In quibus
negotiis Iudex testium examinationem committere possit,& cui, vide l.iudices, & authen. apud eloquentissimum, de fid.instrum. §.hæc omnia,& §.
5 quoniam,de testib. in Auth. Ferre verò possunt testimonium, qui non prohibentur nominatim. quare opus est nosse qui prohibeantur à dictione testimonii[d]. Nos quosdam indicabimus, & eorum qualitates ex quibus reiiciantur. Primùm ergo non faciunt fides singulares testes, qui de diuersis cõfessionibus factis, aut temporibus separatim deponunt, & testantur[e]. Quia
nunquam vnus testis cuiuscunque sit dignitatis aut fidei, probat: sed in ore
duorum saltem vel trium,stabit omne verbum[f].Ita Q. Scæuola excellentissimus vir, testis in reum productus,cùm id respondisset quod salutem periclitantis maximè læsurum videbatur, discedens adiecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseuerassent:quoniam vnius testimonio credere,pessimi
esset exemplis[g]. Vt neque princeps possit statuere generaliter, vt vnius testimonio stetur: quòd ex diametro pugnaret hoc præceptum cum iure diui-
6 no[h], cui præualere nequit[i]: Si contra inuitum vnus producatur, nam pro
volente, cui non fit iniuria,& vnus fidem faciet[k].Sed & receptum est in causis ciuilibus,testem vnum, non quidem plenam probationem facere,sed semiplenam:si is sit fide dignus, & omni exceptione maior.i.aduersus quem
nihil proponi potest, cur reiici debeat[l]. quem dicunt practici *sans reproche*.
Sic enim notant interpræes[m], hanc semiplenam probationem sufficere ad
deferendum iuramentum, quòd ad semiplenam probationem probandam
adhibetur. Quod firmat Hippolitus de Marsil. qui singulariter addit[n],vt &
arbiter qui sententiam protulit, & qui non est testis idoneus in sua causa,
possit vt Iudex iurare in supplementum probationis actorum coram se gestorum,& faciat plenam probationem. Hoc etiam scripsit Cardinal. consil.
140.col.5.Quod intelligi par est,si is testis causam reddat testimonii, non aliter[o]. Nam & modica quælibet præsumptio, elidit semiplenam probatio-
7 nem vnius testis, nec ex eo locus erit supplemento iuramenti[p]. Nunquam
autem in criminibus,vnius testis fides faciet nec contra reum probationem
etiam semiplenam,vt aiunt Cyn.& Angel.in l.quisquis,C.ad leg.Iul.Maiest.

a Aul.Gel.lib.16.Noct. Attic.c.10.
b Sex.Pompe.Festus, lib. de verb. signif. in ver.*classici*.
c l.1.de testib.P.
d enumerat causas reiectionis aliquas, ca.testes,4.q.3.
e c. licet causam, de probat.c.cùm dilectus, de accusat.
f Deutero.19,c. cùm à nobis, in princ.& c.licet in 1. de testib. ca.pen.& fi. 6. q.1. l. iurisiurandi. C.de testib.l. maritus,de quæstio. P.
g Val.Maxi.lib.4.c.1.
h Deutero.19.
i glo.in l.f. de const. princ. & in l. fi. si con. ius. vel vtil. pub.C. ca. sunt quidam,25.q.1.
k vt in ca. quicunque, 11. q.1.Ludou. Roma.sing.358.
l glo. in §. item verborum, de inutil. stipul.
m Interp.in l. admonendi, de iureiur. P. & in l. in bonæ fidei,C.de reb.cred. in c.fin.de iureiur. probatur ex c.ex insinuatione,de procurat. Hippolit. de Mars.sing.197.
n Idẽ Hippol.d.sing. loco.
o Bald.in §. non autẽ, si de inuest. feu. fuerit contr. in vsib.feudo.Ludo.Roma,in repet.rub.de arbitr.col.8. Anto. de Corse. in singularibus, de teste, in incip.licet vnus testis. facit l. sola, de testib. P. c. solam, 4.q.1.
p Ludo.Rom. consil. 91.pen.col.Bald. in §. iuramentum.de contuc. testi feu.in feu.Hippol.de Marsil.d.sing.197.

vbi improbant glossam quæ contrarium tuetur. Sicuti & Lanfrancus de Oriano, in c. quoniam contra ad ver. *testium depositiones*, num. 152. de probation. Excusabit tamen vnius testis dictum accusatorem a pœna talionis, & per consequens à calumnia vt notat Bald[a]. & Hippo[b]. de Marsil. Colligit etiam 8
Speculator, in §. restat de numero, vers. hoc tamen fallit, tit. de testib. 40. casus, in quibus ait testimonium vnius testis admitti, quem videre poteris. Interim dignum cognitu est, testimonium vnius testis ex quo alteri præiudicium non infertur, sufficere[c]. Atque in summariis & leuioribus causis, vnus testis faciet plenam fidem, vt necessarium non sit etiam ad iuramétum probationis peruenire: vt & in his, fama videatur habere etiam vim plenæ probationis[d]. Et ita resoluit Mathæus Mathesilla. singul. 1. ex mente Bartholi, in l. de minore, §. tormenta, de quæstion. P. Et Antonius Butrigarius, in cap. veniens, in 1. de testib. & in c. 1. de appella. Sed & idem Mathesil. singul. 2. ait in causis possessoriis agi de leui præiudicio, & ideò per famam vel vnum testem, fieri plenam probationem, ex Bartholo in l. 2. §. fin. vbi in rem actio. C. Neque ibi exigi iuramentum. Quanquam in diuersa sit sententia Bartho. in l. admonendi, in vlt. col. de iureiur. P. & in extrau. ad reprimendum, in vers. summariè, quom. in cri. læsæ maiest. proced. sit in feudis. Duo itaque ad mi- 9
nus requiruntur testes in plená probatione, qui quidem omni exceptione maiores sunt: vel saltem, quorum alter sit eximiæ fidei & omni exceptione maior, alter verò sine perfidia, quamuis alioquin minus sit idoneus. Facit enim testimonii communio, vt vnius habilitas nutantem habilitatem alterius affirmet[e], Et ita explicat Nicol. Boërius, ad consuet. Biturig. §. 9. anno-
ta. 3. de iurisdict. omn. iudi. Sunt tamen negotia, quæ plures exigunt testes 10
quàm duos ad plenam probationem, & in quibus minor numerus quàm decernatur, non sufficit. Nam quamuis Tholosæ sufficiant duo testes cum Notario, & iure pontificio duo cum Præsbitero parocho[f]: tamen iure ciuili septem requiruntur[g]: interdum & 8. vt in testaméto cæci[h]: in codicillis, quinque[i]: in testamento rustici quinque[k]: in chirographaria subscriptione, interdum tres, interdum quinque, pro modo quantitatis debiti[l]. In comparatione literarum, tres[m]: in confessione mulieris quę elidat Senatusc. Velleianum, tres etiá[n], vt & in legitimatione naturalis filii ex nominatione legitimi[o]. Sút & alia quæ maiorem aut minorem exigunt numerum, de quibus docet Ar-
chidiaco. in Summa, 2. quæst. 5. Secundò non sunt idonei testes, quos quis de 11
familia sua produxit: qui & dicuntur domestici[p]. Et Cicero pro Roscio, testem mutum dicit, qui de accusatoris domo producitur. Domestici dicuntur, qui cum aliquo degunt, vt liberti patrono, serui domino, mercenarii iis apud quos degunt &c. & qui ex familia alicuius sunt[q]. Inter domesticos proculdubiò annumerantur filii, fratres, pater, & illi qui sunt in potestate[r], itemq; familiares[s]. Et glossel. 2. quædá l. eos, C. de testib. annumerat vicinos antiquos, inter familiares. Vicini porrò dicuntur, qui se inuicem clamantes audire possunt, vt notat Bartho[t]. Proximi seu sanguine coniuncti sunt etiam de familia[u]. Neque de vxore dubitatur, quin sit de mariti domo & familia[x]: quia socii sunt coniuges diuinæ & humanæ domus[y]. Et diximus in nuptiis, vxores matresfa. transire in manum & potestatem mariti. Et alibi, cùm de potestate mariti in vxorem egimus, docuimus ei maritum imperare posse. Proinde dicimus & has personas, quibus imperari potest, idoneas non esse pro testimonio ferendo, in eius fauorem qui potest imperare[z]. Et sicuti domesticæ scripturæ fidem non faciunt[a], sic nec testes domestici[b]. Existimauit autem quod est singulare, Felinus, dominum domus posse esse testem pro subdito: nisi subditus sit potens, dominus autem vilis, in quem timeatur imperium[c]. Ergo vix cum admiserim in domesticis, cùm & ex amicitia suorú domesticorum

a Bal. in add. ad Spec. & ad tit. de accusator.
b Hippol. sing. 47.
c vt in l. Theopompus, de do. præleg. P. ca. paruulos, c. cũ itaque de consecr. dist. 4.
d l. vbi, de iure dot.
e Bart. in l. si quis ex argentariis, §. 1. ver. quid enim per illũ tex. de eden. P. & ibi Ias. & Alex. & idem Alex. & Bart. in l. Gallus Aquilius, §. fina. de lib. & posth. facit pro hac communione l. si communem, quem. serui. amitt. l. si is qui duos, & ibi Bar. de libe. lega. Panor. ad c. ad audientiam, de præscr.
f c. cum esses, de test.
g l. hac cõsultissima, C. de testa.
h l. hac consultissima qui test. fac. poss. C.
i l. fi. C. de codicil.
k l. fi. C. de testa.
l l. fin. cum auth. seq. C. si cert. petat
m l. comparationes, C. de fi. instrum.
n l. antiquæ. C. ad Velleia.
o §. ad hoc autem, vt lic. matr. & auiæ, in Authen.
p l. 2. C. de testi. c. in literis, eod. ca. si testes, §. testes quos accusator, 4. q. 3. ca. consanguinei, 3. q. 5. ca. 1. 14. q. 2. l. pen. de testib. P. l. 1. §. ad quæstionem, de quæst. P. l. pridem placuit, C. eod.
q l. respiciendum, §. f. de pœ. P. l. 1. si fam. fur. fec. dic. l. 1. §. familiæ nomen, de public. & vectig. l. 2. §. familiæ autem appellatio, de vi bon. rap. P. l. detestatio, §. famil. de verb. sig. l. fin. C. eod. l. ædiles etiam, 25. §. familiá, de ædil. edic. l. 1. §. familiæ, de vi & vi ar. P.
r l. eria onera, in 2. de excus. tuto. P.
s in l. fi. §. f. de iis qui ad eccles. confug. l. pen. de test.
t in l. si tertius, col. 1. de aq. plu. arc. argu. l. 1. §. eodem autem lecto, ad Syllania. P. Panor. in c. quoniá, de præsumpt.
u l. pronúciatio, 195. de verb. sig. l. vnum ex familia, de leg. 2.
x l. 1. §. si vir aut vxor C. ad Sena. Syllania. l. quicunque, de re milita. lib. 12. C.
y l. aduersus, de cri. expil. hæred. C. l. 1. rer. amota. P. c. 1. de spons. l. exterùm, de vsu & habita. l. fi. §. item rescripserunt, in l. ad municip. P. l. 1. de ritu nupt. P. l. exigere de iudic. P. l. mul eres, de incol. lib. 10. C.
z l. idonei, de testib. P. l. seruus pro domino, C. eod.
a l. instrumenta domestica, & l. exemplo, C. de probat.
b l. in exercendis, de fi. instr. C.
c Fel. in c. in literis, num. 12. de test.

domesticorum colligi possit præsumptio, quòd eos velit defendere. Et ex alio capite, hic testis reiici poterit, si lucri causa, amicitia, vel inimicitia obii-
12 ciatur: hæc enim solent testibus abrogare fidem[a]. Notabile etiam est, vt non tantùm leges submoueant domesticos testes in fauorem dominorum à testimonio, sed etiam, vt ne contra eos audiri possint, caueant[b]. Quamobrem nec pro, nec contra maritum, rectè dicemus ni fallor, vxorem produci posse in testem regulariter, vt faciat probationem. Quia est domestica, amicitię causa coniuncta, & familiaris, & in eius potestate[c], communes fortunas & infortunia cum eo habens[d]. Et ita etiam reiici resoluit Alberi. in tracta. de testib. Io. de Platea, in l. quæcunque, de re milit. lib. 12. C. Iason in l. sed & si quis, si quis cautio. P. Felin. in c. in literis, nu. 7. de testib. glo. in l. 1. §. si vir, ad Syllan. P. glo. in ca. in summa, 3. q. 5. glo. in l. 2. C. de testib. glo. in l. præsenti, §. sanè, in ver. *domestica*. de iis qui ad ecclesf. confug. C. Sed & Cyn. de Pysto. ad d. l. 2. C. de testib. existimat maritum eadem domesticitatis ratione à testimonio vxoris repelli: quanquam, inquit, & alia ratione id fiat, quia & sunt mariti qui magis vxores timent quàm dominos. Vinum enim & mulieres corrumpunt interdum viros prudentiores, vt constat ex Salomone, ex Rachele & Iacobo, Genes. 39. Sansone & Dalida, Iudic. 4. Cõstat & l. 4. de inof.
13 testam. P. cum similib. Et Rabi Mosce, qui sancti nomen habuit, pariter & Paulus Israelita, in commentariis ad præceptum Iudæorum negatiuum 214. filios nepotes, neptes, & vxores eorum, & maritos, in mutuo testimonio: item affines & cognatos, surdos, cæcos, impudentes, dementes, & præsum-
14 ptuosos, arceri, & dictis testimoniis mutuis per legẽ submoueri tradũt. Nec tamen me latet, in diuersa sententia fuisse Speculator. in tit. de teste, §. 1. vers. sed nunquid de vxore, vbi notat indefinitè, vxorem pro marito admitti. Quam opinionem Stephan. Anfrerius[e], existimat procedere in vxore, quæ virum non timet, & est bonæ famæ: subscribens Cyno, in l. 2. de testib. Panorm. in c. in literis num. 7. eod. tit. & consil. 52. volum. 1. vers. nec obstat, vbi tamẽ fatetur minus eius testimonium probare. Quorum ratio est, quòd non per omnia censeatur vxor in potestate mariti, nec ei omnino subdita. ex l. si vxorem, de condition, insert. C. nisi quòd pertinet ad quædam obsequia, vt notat etiam idẽ Panor. ad c. literas, de restit. spoliator. Felin. in d. c. in literis, num. 7. de testib. Posset & adferri æqualitas quædam inter has personas, ex ca. si ducturi, 32. q. 6. Verumtamen istæ rationes non concludunt, ideò admittendum esse testimonium vxoris pro marito, vel contrà. Nam vt monui, ex alio capite quàm subiectionis, repelluntur: putà, quia domesticæ, & communia cum maritis habeant omnia familiares amicæq;, quę omnia reiiciunt
15 testes. Quò fit, vt multò magis non possit cogi testari contra maritum. quod & probat Cynus, ad l. 2. C. de testib. & Panorm. ad d. c. in literis, in fine: qui tamen excipit, si defectus sit testium, quo casu ait cessare priuilegium: idi-
16 psúmque asserit, in cap. si quo, de testib. & in cap. 1. de testib. cogend. Et hæc omnia ad sponsam porrigunt[f], quia & affinitas seu principium affinitatis inter sponsos est[g], sicuti inter coniuges[h]. Sed & Baldus eadem statuit in concubina, quòd ea non distet in affectu animi ab vxore, sed tantùm in honore[i]. In focariis & meretricibus affectio quædam est[k]. Et sæpè, quod proponit in Hercule furente Seneca, causa bellandi est amor, & fictæ sunt & dolosæ adulationes in focariis, quibus & spoliant facultatibus sæpè scortantes[l]. Sed num istarum testimonia & scortantium cum illis, pro illis testimonia admitti debeant Iudex arbitrabitur ex affectionis æstimatione. Viles enim sunt personæ[m], & reiiciendæ, maximè si domi habeantur. Clandestinis namque ac domesticis fraudibus, facilè quiduis pro negotii opportuni-
17 tate confingi potest, & id quod verum est aboleri[n]. Omittendum tamen non est, quod interpræte arbitrantur, domesticum testem productum, probare cum alio teste omni exceptione maiore, si cũ eius dicto cõcordet[o].

Quia

[a] c. si testes. §. testiũ, fides, 11. q. 3. l. ob carmen, 21. §. fin. l. quæsitum, 13. de testib. P. l. eos testes, §. 1. eod. C.

[b] l. pen. & l. iniquũ, de iis qui accus. nõ poss. C.

[c] ca. hæc imago, & c. mulier, ca. mulierem, 33. q. 5. 1. ad Corinth. 11.

[d] l. si cum dotem, §. si maritus, sol. matri. P.

[e] Anfret. tracta. de testib.

[f] glo. & Bald. in l. 2. C. de testib.

[g] l. quod Seruius, de cond. cau. da. P.

[h] l. non ideò. C. de hæred. insti.

[i] l. item legato, 47. §. parui enim refert. de leg. 3. l. pellicem, alias incipit. Massurius, 144. de verb. sig. P. adde l. affectionis, de donat. P. l. pen. de cõcubi. P.

[k] l. affectionis, de donatio. P.

[l] l. 2. de donat. int. vir. & vxo. C.

[m] l. 1. C. de nat. lib.

[n] l. data, C. de dona.

[o] Hippoli. in l. de minore, §. tormenta. de quæstio. P. Bald. & Angel. in l. si quis ex argentariis, §. 1. de eden. vide Iaso. in l. dictantibus, de testa. C.

Quia domesticus testis, etsi plenè non probet, tamen probat semiplenè [a]: & lex non resistit examinationi testis, licet non assistat, vt aiunt. Verùm non probo illam sententiam, & existimo neque semiplenè generaliter probare domesticum testem contra aduersarium domestici, si obiiciatur de domesticitate, vel familiaritate: nam reiiciendus est, nec facit indicium [b]. Si tamen non obiiciat aduersarius, sed consentiat, veram priorem sententiam puto.
Quocirca in instrumentis adhibitos testes familiares & domesticos, facere 18
fidem communi calculo respondent interpraetes [c], in quo adest cum illis notarius seu persona publica plenæ fidei. Volentibus enim & præsentibus, neque reclamantibus quorum interest, adhibentur: & probant magis leges transactiones & solutiones obligationum, quę fiunt adhibitis amicis & proximis [d]. quod & expressè firmare videtur ca. super prudentia, in fin. 14. q. 2. Sic
si aduersarius sit præsens, dum producitur testis domesticus, & taceat, quia 19
videtur approbasse tacendo productionem, non potest excipere contra illum ex hoc capite, si tunc sciuerit eum domesticum: quia reprobatio testium in gratiam eius inducta videtur, & proinde non contradicendo, consensisse, & suo priuilegio renunciasse videtur. Et sic resoluunt interpraetes [e].
Quemadmodum contrà non examinabitur, si de eo ante examinationem
opponatur [f]. Quare si quis etiam testibus quibusdam vsus fuerit, contra me 20
in vna lite, & ego eosdem producam in alia lite pro me, non potest aduersarius de personis eorum excipere: quia iam probati sunt [g], quos vocant in praxi *testes affidatos:* nisi posteà quàm testimonium pro aduersario dixerunt, doceantur factos fuisse eius inimicos, vel à me pretio corruptos. Si tamē qui examinatus fuit pro aduersario, à me in eadem lite producatur contra eun-
dem, potest obiici illi quod sit redemptus, & corruptus pretio [h]. Sequitur e- 21
tiam ex prædictis, quòd ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi & acciri à volentibus possunt [i]: tum quia non sunt cuiusquam, cuius interest, domestici: tum etiamquòd inter volentes approbantur. Et ita pater in testamento volentis filii, & contra filius in testamento patris esse testis po-
test [k]. Pari modo probant domesticum testimonium iura, in rebus domesti- 22
cis probandis quæ aliundè probari non possint, quæ inter priuatos parietes fiunt, & in eo idonei sunt. Et si de controuersiis domesticorum agatur, videtur par affectio domesticorum testium in domesticos [l]: siue agatur de criminibus [m], siue de aliis nota tantùm domesticis [n], aut de vita domesticorum. Atque probari innocentiam alicuius posse per suos domesticos, docent interpraetes [p], videlicet si ex alio capite non reiiciantur: eò quòd adhuc præsumptio sit communis pro innocentia cuiusque, nisi de contrario appareat [q]. Et ita recipio, non autem generaliter, sententiam ferè omnium interpraetum, famulum qui sine mercede seruit, pro domino admitti in testem [r].
Sed & monendi sumus, iisdem ferè causis domesticum in domesticum fer- 23
re testimonium posse, si tantùm habeatur quæstio de exceptione domesticitatis [s]: alioquin si sit reuerentia personæ addita, testimonium non valet [t]. Cæterùm, in cautela, quam omnes interpraetes admittere vidētur [u], vt qui vti vult famuli vel domestici testimonio, cū abiiciat à se, posteà verò eum examinare faciat: distinguendū esse arbitror, an verè vel fictè, ciúsque rei gratia prius à se quis famulum dimiserit: Nam si per simulationem & ad tempus reiiciatur, intentione ea, vt post dictum testimonium repetatur & restituatur obsequio, eius testimonium tanquam domestici rectè reiicietur. Neque enim est malitiis hominum indulgendum [x], neque ex fraude sua lucrum

consequi

a Bald. in sua marga. in ver. testes familiares, Hippol. in l. 1. §. ad quæstionem, de quæstio. P. Bart. in l. 2. de excus. tut. Felin. in c. cùm dilecti. 8. de accusat.
b vt etiam idem Felin. docet, sibi contrarius in d. c. cùm dilecti, nu. 9. 10. 11. & 12.
c Hippol. de Mars. in d. l. 1. §. ad quæstionem, de quæstio. P. Barthachi. in tracta. de episcopo, par. 5. lib. 4. nu. 61. in 11. limitatio. Cæpola, caute. 217.
d l. transactionem, 35. C. de transact. l. sciendum. de vsur. P.
e Bald. in l. si quis testibus, col. fin. vers. dubitatur, de testib. C. Alber. tract. de testib. fol. 3. col. 3. inter tractat. primi volu. tractatuū.
f Felin. & Panor. in d. c. in liberis, de testib. Barthachinus tract. de episco. lib. 4. par. 5.
g l. si quis testibus, C. de testi.
h l. produci, eod.
i l. pater & filius. 17. eod. P.
k l. qui testamento, in 2. §. 1. de testa. in P.
l arg. l. quoniam, de hæret. C. l. non solùm. 67. §. de vno. de ritu nupt. P.
m l. consensu, §. fin autem, de repud. C. Hippoli. in l. de minore, §. tormenta. de quæstio. gl. Bart. Bald. in l. 2. C. de testib. facit l. in adulterii, & l. f. C. de adulter. l. f. §. licentia. de iure delib. C. l. 1, C. de quæstio.
n c. in literis, & ibi Felin. 3. fallen. de testib. Lanfran. de Oriano. in c. quoniā contra, in ver. testibus, de probatio.
o ca. in decima actione, 18. q. 2.
p Hippo. de Marsi. sing. 59. & 72. Bald. in l. edita. C. de eden. & in l. parentes, de testi. C. Iason. in l. sed & si quis 1. col. si quis cautio. P. Florian. in l. testis idoneus, de testib. Barthachin. in tracta. de episcopo, lib. 4. par. 5. nu. 61. & 60. limitat. 8.
q c. f. de præsumpt. l. meritò, pro soc. P.
r Specul. in tit. de teste, §. 1. vers. de quo mercenario Ludo. Roma cons. 402. Hipp. de Mars. sing. 5. & in l. 1. §. idem Numio, de quæstio. P.
s Iac. de Arena, & Cyn. de Pistor. in l. 2. C. de testib.
t l. libertorum. C. de testib. l. pridem. C. de quæstio. & l. seruos, C. eod. l. seruos, C. de testib.
v tradunt Odofre. Bald. & Cyn. in l. 2. C. de testi. Spec. tit. de teste, vers. quid si olim, Hippol. in l. 1. §. idem Numio. de quæstio Bar. in l. 1. §. si seruus. per illum textum, de quæstio. Felyn. in c. in literis, nu. 8. & ibi Panor. nu. 6. de testi. Tiraq. in tract. cessante causa, num. 101. 102. 103.
x l. in fundo de rei, vendic. P.

consequi dominus debet[a]. Et affectata absentia non solet considerari, vt prosit[b]. Facilè autem detegi potest illa fraus, si testimonio dicto redeat ad dominum[c]. Contrà, si mora longa interposita, & postquam cum alio fuerit famulus, ad pristinum dominum redierit[d]: Si modo Iudici liquere possit ex illa mora interpollata, memoriam prioris domini fuisse penè obliteratam. Alioquin sunt textus expressi[e], qui statuunt ob memoriam prioris seruitii transacti, testimonia reiici. Sicuti & qui desiit esse Decurio, ob memoriam prioris dignitatis non torquetur[f]. Subsistat igitur prior reiectionis testimonii causa legitima, in domesticis & familiaribus, quibus & continentur
24 parétes, filii, nepotes, neptes, vxor, maritus, famuli & familiares. 2. Porrò cau-
25 sa erit, si testes corrupti sint pretio, vel redempti[g]. 3. Si pauperes nimiùm, in quibus timeatur redemptio & corruptio. Si non habeant quinquaginta aureos in bonis[h]. Iuuenalis, Satyr. 3.

Quantum quisque sua numorum seruat in arca,
Tantum habet fidei, iures licet & Samothracum,
Et nostrorum aram contemnere fulmina pauper
Creditur atque deos.

Et paulò post.

Nihil habet infœlix paupertas durius in se.
Quàm quòd ridiculos homines facit.

Apud Moscouitas vnius nobilis personæ testimonium magis probat quàm plurium vilis conditionis, vt scribit Sigism. Liber Baro, in commentar. rerum Moscouita. Et est hic locus protritus & vulgarissimus, à miseria pauperum & necessitate, quæ cogit ad turpia, dicere quidlibet, facere, aut etiã pati. Quare & viles & humiles personæ, parũ & nihil fidei habere videntur, in §. corroborantes, 90. Nouel. Iustinia. humiles & abiectæ personæ numerantur in l. humilem, 7. de incest. & inutil. nupt. C. l. 1. C. de natur. liber. Vt proculdubiò fides mendicantium & pauperum vacillare videatur: nisi aliundè sint explo-
26 ratæ fidei, vt dicit Iustinianus in §. fin. de susp. tutor. 4. Est & potentis aduer-
27 sus tenuiores suspectum testimonium, Harmenopulo[i]. 5. Reiicitur qui habet similem causam ei pro qua deponit[k]: quia eius interest, & in propria causa dicendi testimonii facultas adimitur[l]. Eodem modo reiicitur socius criminis[m], seruus pro domino[n], filius pro patre[o]: potest tamẽ frater contra fratrem dicere testimonium[p], quia non continetur edicto prohibitorio de testibus[q]. De affine te docebit ca. absens, 3. q. 9. l. lex Cornelia, de iniur. P. vix autem reiicitur consanguineus ex causa sanguinis, nisi magna proximitas sit, quę amicitiam & pro consanguineo testatum arguat. Non autem cogi possunt contra proximos & affines qui proximi sunt testari[r]. Lucas Patriarcha Constantinopolitanus excommunicauit præfectum monasterii Gerotrophii, quòd
28 testimonium tulisset contra suum filium spiritualem[s]. Sextò, mulier iure ciuili, in criminalibus & in ciuilibus admittitur vt plerumque in testimonium[t]. Iure canonico, excluduntur in criminalibus[u]: nisi per viam inquisitionis testentur[x]. Iure Gallico, in vtrisque causis admitti debent[y]. Et hodiè etiã in foro ecclesiastico, admitti mulieres pro criminalibus, notauit Alexander[z]. Excipiendę tamen meo iudicio, meretrices, quæ viles sunt, & parùm fidei habent: nisi forsan tam graue & occultum fuerit crimen, vt per alias personas detegi non posset: vt si de simonia[a], vel coniuratione in Rempub[b].
29 vel de aliis grauioribus agatur[c]. Septimò, non testatur laicus contra clericũ, exceptis quibusdam criminibus vt c. 3. de testib. c. tanta, de Simo. iuxta c. de cætero, 13. de testib. cum similib. Puto tamen non seruari hanc prohibitionem, si quid aliud non impediat. 8. Reiiciuntur & per viam exceptionis ob
30 crimen testes[d]: optimus námque quisque ex pago vel ciuitate assumi debet in testimonium, & cui is contra quem testari debet, nullum crimen possit obiicere, vt iussit Carolus Magnus[e]. Ita is qui semel peierauit alibi, rectè reiicietur

a l. ne ex dolo, de dolo P.
b in l. & qui data opera, ex quib. cau. maio. P.
c l. sed Iulianus, §. mutui, ad Senat. Macedonia.
d l. si ventri, §. fin. de priuil. credit. P.
e l. seruus, C. de quæstio. l. vnius, §. seruus, & l. etiam, eod. tit. P.
f l. si. de decurio. P. l. l. nihil tibi, 17. de quæst. C.
g c. licet de prob. c. 1. & c. sicut, 9. de testib. cum simil. ca. fi. 14. q. 5.
h l. 3. de testib. P. non nulli, de accusatio. P.
i Constant. Harmeno. lib. tit. 6.
k c. personas, de test.
l l. omnibus, C. eod.
m c. veniens, eo.
n l. serui respõso, eo. P.
o l. testis idoneus, & l. seq. eod. P. l. omnibus, C. eod.
p c. literas, de præsumpt.
q l. 1. de testib. P. glo. in c. insinuante, de of. deleg. gloss. in c. cùm Ra. canonicus, in ver. cum sint, de offi. delega.
r ca. fin. §. lege Iulia 4. q. 3. cui iunge c. 2. 4. q. 5.
s lib. 2. iur. Orien. in sanctio. Lucæ.
t l. ex eo. 18. de testib. P. l. quidam testamento, §. mulier, de testam. P.
u c. forus, de ver. sig.
x c. quoniam, & c. ex literis, de testib. ca. ex eo, 15. q. 3.
y Io. Gallus, in quæ. per aresta decis. q. 316. in 5. part. stili parl. dispositi per Molineum.
z Alex. con. 34. 2. vol.
a c. tanta est labes, & ibi glo. de simo. per l. 3. de testib.
b l. in quæstionibus, & ad l. iudicium Salust. in Catil. coiur.
c l. mulierem, 13. de accus. P. l. fin. ad leg. Iul. de anno.
d c. 1. & 2. de except.
e Caro. Mag. in c. 1. de his quæ pertinent ad leges clericorum occisorum. c. 8.

co Isocratis,& sæpè de his meminit Demosthenes. Nec est qui nesciat, anti- 3
quitus leges Solonis axibus ligneis inscriptas, & Romanorum in ære 12. ta-
bulis. vt Machabæorum lib.1.c.8. Romani rescripserunt Iudæis, in tabulis æ-
reis, quas ad illos miserunt, vt essent memoriale pacis & societatis. Fuerunt
& alia monumenta ita publicè dicata, & constituta, quibus fides non est ab-
roganda. Monumentum dico, quodcunque memoriæ retinendæ causa fa- 4
ctum est [a]. Reliquæ tamen sculpturæ & inscriptiones ex ruderibus vel aliis 5
priuatorum monumentis erutæ, vel transcriptæ, authoritatem probationis
non habebunt[b]: non secus, quàm scripturæ priuatæ. Et miror quosdam istius
seculi & anterioris, habitos doctos, quòd nobis pleraque stultissima pro au-
thenticis inculcent, quòd ita in quibusdam monumentis & sepulchris, vel
tabellis, exaratum inuenerint: cùm oportuisset illos prius nobis fidem fa-
cere, quòd illi qui scripserint, fuerint viri docti, vel publicè probati, quòd
ita omnes eius temporis crederent, aut facerent: & quòd iam antiquo illo
tempore monumenta fuissent posita, fide publica. Idipsum licet conqueri,
de quibusdam manuscriptis prototypis vt aiunt, quæ à tineis conseruata &
vindicata se nuper inuenisse autumant. Ex quorum vt aiunt fide nihil non
audent iam receptum corrumpere, & vt dicunt, emendare: imò impudenter
authoris nomen immutare. Quasi verò non liceat cuique hoc modo in ne-
cem authorum, nouè se inuenisse scripta antiqua confingere pro arbitrio, si
ea temeritas, audacia, & superbia admittatur. Et perinde ac si fieri non po-
tuerit aliquem priuatum in suo scripto libro ex nutu, aliud nomen quàm au-
thoris scripsisse, aut corruptè pleráque descripsisse, addidisse, vel minuis-
se. Sed missos faciamus istos restauratores nouos, effossores ruderum som-
niorum suorum enarratores, progrediamur ad certiores probationes. Per 6
notoria etiam tertio loco fit probatio. Alia autem illa erunt, quæ nulla ter-
giuersatione celari possunt aut dissimulari[c]. Notorium triplex est, facti, iuris,
& præsumptionis. Notorium facti est, quod se offert oculis omnium, &
quod non potest negari propter sui euidentiam. Verùm hic distingo, factum
aliquod esse, quod tale permaneat: aliud, quod aliquando tale, aliquando
non tale & interpolatum ex vno statu in alium trãsiens. Notorium facti per-
manentis est illud, quod non eget probatione alia, quàm sui ipsius: quia non
potest legitimè negari [d]. Neque in eo iudicando est opus ordine iudiciali[e]:
excepta sententiæ causa, pro qua ordo sequendus iuris, etiam in notoriis [f].
Triplicique modo hoc notorium manifestúmve iterum dicitur, nempe aut
per sententiam, aut per cõfessionem in iure factam, aut per rei euidentiam[g].
Quòd si agamus de facto interpellato notorio, ei adhibenda est semiplena
probatio: vt in manifesto vsurario. Quem si præter famam publicam consti-
terit per alia argumenta esse vsurarium, in eum Iudex sine accusatore potest
pœnam per consilium Lateranense indictam statuere[h]. Porrò facta notoria
quæ statim transeunt & mutant statum, egebunt probatione, quia negari
possunt quæ fuerunt & non sunt[i]. Notorium iuris est, de quo quis est con- 7
fessus & condemnatus. Quia res iudicata pro veritate habetur[k]: nisi dica-
mus & contra negantem ita iudicatum, requiri probationem, saltem sen-
tentiæ, vel aliorum ad eum tantùm finem, quòd ita confessus sit, vel ita iudi-
catum fuit[l]. Notorium præsumptum erit, quando constanter ita quidpiam 8
tale esse præsumitur, quale dicitur, quòd quis habetur pro filio alicuius, quia
eum vocabat patrem, vel quia natus ex concubina apud illum domi reten-
tam[m]: Quia filiationis causa, difficilis est probationis[n]. & ita semper pro matri-
monio præsumitur, vt eius sit filius qui maritus est[o]. Neque etiam matri con-
trarium iuranti in morte credatur[p]. Admittatur tamẽ interdum aliqua con-
traria probatio, vt liqueat ex Carboniano edicto. Sed & notandum, inter- 9.
dum notoria non egere probatione, erga eum cui notoria & vbi notoria
sunt. Sed tamen, in aliis locis, vbi notoria non sunt, de notorio alibi existen-
te debet

a l.2.§. prætor, de re lig. & sumpt. fune. P.

b l. monumentorũ, eod. C.

c c. cùm olim, de ver. sig. vide glo. in ca. manifesta. 2. q. 1.

d c. tua nos. de coha bita. cleric. & mulie l.3.§. idem diuus. de testib. P. c. quando est sacris. de fil. presbiter.

e d. c. quando est. & c. cùm sit Romana, de appella. c. de manifesta, & ca. quæ Lotharius, 2. q. 1. c. ad nostram. de iure iur. l. ea quidem. C. de accusatio.

f c. 3. & ibi glo. de diuort.

g c. f. de cohabit. cler. & mulier. glo. in c. quæsitum, per illũ textum de tempo. ordina.

h c. cùm in diœcesi, de vsur.

i glo. in d. ca. de manifesta, 2, q 1.

k l. ingenuum, de sta. homi. P. l. res iudicata de reg. iur.

l c. sicut. de sent. & re iudic.

m c. quoniam, & c. Michael, c. per tuas. de probat.

n l. Lucius, de cond. & demo. P.

o l. filium, de iis qui sunt sui, vel alie. iur. P.

p in l. pen. de probatio. P.

10 te debet adferri probatio iudici[a]. Confessio quoque probat, in positionibus potissimùm negatiuis, quæ vix aliundè possint probari, quàm per aduersarii confessionem[b]. Quare interrogatus, si contumaciter non respondet, habetur pro confesso[c], cum distinctione l. de ætate, in §. nihil, & §. I. & l. non alienum, de interrog. actio. P. Et dummodo circumstantiæ adsint, quas explicat glo. & interp. in l. I. C. de confess. lib. 7. tit. 50. videlicet, vt facta sit à maiore 25. ann[d]. mentis compote[e], sponte[f], scienter sine errore[g], & à domino non à procuratore[h], aduersario præsente[i], contra se & non in alium[k], de re litigiosa[l], & coram suo Iudice[m], cui non repugnet lex[n], vel natura[o], vel fauor negotii[p].
11 Post quam confessionem, cessant partes Iudicis, præterquam in cōdemnando[q]. Et confessus eo modo pro iudicato habetur, in eo quo confitetur[r]. Cæterùm, hæc de confessione spontanea intelligenda sunt: de coacta & tortura paulò pòst Deo fauente, post præsumptiones agetur. Et de iuramenti probatione in postremo huius Syntagma. libro.

a glo. in c. ad nostrã 21. ad ver. *obseruan-dis*, de iureiur.
b c. 1. de confess. in Sex.
c d. c. 1. l. de ætate, §. qui tacuit, de interrog. actio.
d l. certum, §. f. de confess. lib. 42. P. tit. 2.
e l. si non conuitii, de iniu. l. quicquid calore, de reg. iur.
f l. 1. §. si quis vltrò, & l. diuus, de quæstio. P.
g c. fi. de confessis, l. error, de iur. & fac. ignor. l. non fatetur l. de ætate, §. fin. de inter actio. P.
h d. c. f. de confessis.
i l. certum, §. si quis absente, eod. P. l. f. de inter. actio. P.
k l. exemplo, C. de probat. l. de ætate, §. 1. de inter. actio. P. nisi aliter probetur pro se. in c. 1. de confessis, l. si quis in graui. §. 1. ad Syllan. P. c. veniens, de testi. l. filia, C. de accusat. c. neganda, 3. q. 11.
l l. confessionibus, de interrog. act. P.
m l. voluit §. quod ait prætor, eod. c. at si clerici, de iudic.
n vt si confiteatur mulier, contra §. fœminæ, de adoptio. in fraudem creditorum, l. 2. quæ in frau. cred. P. l. si is cuius, in fi. de inter rog. actio. P.
o l. confessionibus, & l. si is cuius eod.
p vt contra libertatem, l. interrogatur, l. liberos, in 1. & 2. de lib. cau.
q l. proinde. ad leg. Acquil. c. præterea, in 2. de transac.
r l. 1. C. de confess. l. 1. 2. 3. 4. eod. tit. P.

De præsumptionibus & suspicionibus. Cap. II.

1 *Præsumptio accedit notorio, & in quo differat.*
2 *Præsumptio quid. Eius diuisio, in leuem, probabilem, & violẽtam. Temerariæ & leuis vis, & quæ probatio. Et nu. 3.*
4 *Præsumptio probabilis quæ. Item violenta. Nu. 5.*
6 *Præsumptionum alia diuisio, in affirmatiuas, negatiuas, de vero, aut verisimili.*
7 *Præsumptionum probantium vel non probantium causæ vnde sumantur.*
8 *Præsumptio à fama orta, cuius probationis.*
9 *Præsumptio à iure, iuris, & de iure, quæ, & cuius effectus.*
10 *Præsumptio tracta per Iudicem.*
11 *Præsumptio ex quibus colligatur ad probationem.*
12 *Præsumere, cuius sit.*
13 *Præsumptionis finis, & rationes.*

1 ALIQVANDO in iure suspicio & præsumptio alicuius facti, æquiparantur cum apparentia eiusdem, vt in ca. dixit dominus, 32. q. 1. Verùm reipsa minus est suspicari, quàm scire, vt ex Cicer. ad Atticũ constat: *Non modò si quid sctes, audieris, sed etiam quid suspicabere*. Et alibi, *Su-*
2 *spicabar, vel potius intelligebam nihil esse*. Suspicio inquit Baldus[s], est passio animi, non elicientis firmiter aliquam conclusionem. Præsumptio πρόληψις, sententia præassumpta, præueniens veram cognitionem, antequam de ea liquidò con-
3 stet. Præsumptio seu suspicio triplex erit, leuis & temeraria vna, alia probabilis, alia violenta[t]. Temeraria & leuis illa, quæ sine causa vel ratione aliqua legitima, concipitur, opinio irrationabilis[u]. qualis ea quæ sibi vindicat quæ sua non sunt[x], quando se alterius qualitatis & conditionis arbitratur, quàm sit[y]. Hæc autem suspicio seu præsumptio nullam facit pro præsumente probationem, aut in eius vtilitatem, saltem cui adhærendum sit. vt nec semiplenam faciat[z], nec ex tali suspicione quispiam damnandus est[a]. neque offerenti vel alleganti talem præsumptionem datur à Iudice iuramentum in supplemẽtum probationis[b]. Vani enim hominis metus, vel præsumptio non consideratur[c]. Suspiciosi leuibus de causis & falsò, valdè pauperes, & plura confingentes: item meticulosi, vecordes, senes, & iuuenes. Et

s Bald. in rub. de probatio. & ad l. ea quidem, C. de accusa.
t gloss. in c. dixit dominus, 32. q. 1.
v de qua & Bart. in l. admonendi. de iureiur. P.
x vt in c. nullus alterius, 9. q. 2. ca. de viro, 11. q. 2.
y c. præsumunt, 2. q. 7. ca. inter cætera, 10. q. 3. Ecclesiasti. 18.
z l. 3. §. si quis, de minor. 25. an. & ibi gl. in verbo, plenior.
a l. absentẽ. de pœn. P. l. si chirographũ, de probatio. P.
b d. l. 3. §. si quis, de minor. l. non est, de eo quod met. cau.
c l. metum autem vani, 6. & l. seq. de eo quod met. cau. P.

Omnes

regulariter non admitti probationem contra præsumptionem iuris & de iure[a]. Felinus autem id explicat,& restringit sex modis[b]. Ego tamen vnicam adiicio exceptionem,si veritas contrà præsumptionem appareat. Nam puto contra omnes præsumptiones,& in quacunque parte litis, obiici posse
10 rei veritatem, & illam manere præcipuam. Procedit aliquando & præsumptio ex sententia & mente Iudicis, extra iuris præscripta, secundùm ea quæ
11 ei proponuntur[c]: Et sic ex diuersis animi motibus iudicat[d]. Cæterùm præsumptio probabilis, secundùm media quædam, quibus verisimiliter ducimur,ad veritatem vt plerumque formari debet: vti, ex verbis dicemus animum elici & præsumi:vt non aliud quis dixisse censeatur, quàm prius mente agitauerit[e].Ex preteritis coniicimus & presumimus futura[g]. Ex consuetudine,voluntatem[h].Ex præsentibus,alia non presentia[i].Et sic de similibus, de
12 quibus vide Hostiens.in summa,in tit.de præscript.in 3.diuisione. Præsumere propriè dicitur esse,legis vel Iudicis:vt persuadere,aduocati:testari vel deponere,testis,secundùm Baldum,in l.siue,ad finem,de probatio.Præsumunt quoque & priuati,sed illa presumptio efficax non est in præiudicium vel vtilitatem alterius: quemadmodum legis vel Iudicis. Nam & finis præsumptionis probantis,est releuare onus probandi[k].Oportuit autem presumptiones, sicut & alia iudicia, admitti ad euincendam aliquam probationem eorum quę occultè & semotis arbitris & testibus fiunt. Et vt leuius sit onus probandi[l].Ne veritas quę exquiri omnimodo debet,pereat[m]. Instrui autem Iudicis religio potest,ex pluribus iudiciis quę suspitionem inducunt[n].

a vt in d. c. si qui sidem. & l.fama. arbitr tutelæ.
b Felin.in d.c. quanto.
c l.in rebus.& ibi gl. singularis, C. de reb. cred.ca. ferrū de terra,so.dill. ſ. fraternitatis,de sti gi. & malef. c.cum dilecta, de rel.sup. c.cum Bertholdus, de re iudic.
d l. de minore.§. tormenta,de quæstio. l.3.§.1. vers.tu magis scire debes, de testib.P.
e Bart. in l. Nezennum:,per illum tex. de verb.oblig.
f l. Labeo, de supell. leg.
g c.mandata.6. §. fi. & c.literam eis, de præsumpt.
h l. librorū.§. quod tamen Cassius, de lega.2.
i c.ex studiis, de præsumptio.
k Bald in l. cùm de indebito.& l, ei incumbit. de proba. P.
l l. non omnes. §. à barbaris, de re mili.P. l. consensu.§. super plagis,de repud.C.c.præterea. de testib.
m l.f. C. de probat.
n l.iudicia, de rei vēdic.C.

De tortura seu quæstione. Cap. 12.

Lib.48.P.tit.18. Lib.9.C.tit.41.

1 *Quæstio generaliter quid,& quotuplex. Et num.2.*
3 *Quæstionis varia tormenta. Et illa pro quibus inferantur. Et à quibus statuantur. nume.4.& 5.*
6 *Indicia præcedere quare debeant torturam. Et quæ sufficiunt ad torturam. Nu.7.& 8.*
9 *Diuinorum iudicia & accusationes non probant,sed puniuntur.*
10 *Indicia plena. Et nu.11.& seq.*
12 *Homicidæ miraculosé detecti. Et nu.13.14.15.16.17.18.19.& 20.*
21 *Indicia super quibus quis est torquendus,an communicanda reo.*
22 *Torturæ dandæ qui interesse debeant. Et modus habendæ quæstionis. Nu.24.*
23 *Ieiunus torquendus est.*
25 *Torturæ forma,qualitas,quantitas,modus,& interrogationes quo pacto fiant. Repetitio quando,& quoties facienda. Num.26.& 27.*
28 *Torqueri quæ personæ non possint iure scripto:& iure Gallico item.nu.29.*
30 *Torturæ exhibendæ fines.*
31 *Tortura num sufficientibus probationibus detur.*
32 *Tortura an detur pro detegendis sociis criminis.*
33 *Torturæ rationes.*

1 PER questionem seu torturam aut tormenta, fit etiam occultorū & sine testibus gestorū probatio, ex presumptionibus quibusdā, vt tortura videatur esse effectus presumptionis[o]. Questio generaliter dicitur, inquisitio rei dubię: & non tantùm tormenta cōtinet,sed omnem inquisitionem & defensionem mortis[p]. Gallicè vocamus vulgò questionem *la gehenne*: hecq; manauit appellatio, à verbo Hebrçorum

o l.f.de quæst.P.
p l.1.§. quæstionem, autem. ad Senatus. syllania.

Commissúmque teges, & vino tortus & ira.

Nota Calani Indi in subeũdo igne constãtia, seu stulta immobilitas. Omitto taciturnitatẽ in tormẽtis Harmodii & Aristonis, & alterius Theodori apud Liuiũ torti à Tyranno. Alii autẽ tanta sunt impatientia, vt malint in quouis mentiri, quàm tormenta pati. Habes exemplum apud Valer. Maxim[a]. de M. Agrii argentarii seruo. Quò fit, vt neque pertinaces, nec nimium timidi, vnquam vel vix verum fateantur. Et vt quidam, non tantùm se, sed etiam alios
6 falsò criminentur[b]. Addenda itaque sunt indicia ante torturam, quæ cum
7 ipsius confessione probabunt simul, non autem separatim tortura: aut indicia etiam sola per se, quia ex præsumptionibus solis nemo damnandus est capitaliter[c], etsi ex indiciis indubitabilibus plerunque ad multam pecuniariam fiat damnatio[d]. Et ita putò intelligendum Bartholum[e] cum Saliceto[f], qui dicunt ex indubitatis indiciis, aliquẽ capitali pœna damnari posse nõ ex dubiis[g]. Si quidem arbitror neminem capite damnandum, nisi ex lucidis & indubiis probationibus[h], coniuncto vel confesso priùs cum illis reo[i]. Sed & illud receptum, ex indiciis si quædam pro reo, alia contra eundem facere possunt, neminem subiici torturæ, sed potiùs absoluendum[k]. Quia in obscuris, & in pœnis, benignior sententia sequenda est[l]: & vna præsumptio aliam tollit[m]. Vt bona fama elidit indicium contrarium[n]. Sed & Felinus addit, extortam patris confessionem metu ne torqueretur filius, non ei nocere, in ca. adferte, de præsumpt. per rationem §. fin. de noxal. action. & l. isti quidem,
8 quod met. cau. P. Indicia porrò quę sint sufficientia ad torturam, nõn licet omnino describere, quia plerique arbitrio Iudicis examinantur. Nam, vt ait Cicero[o], *Est boni Iudicis paruis ex rebus coniecturam facere vniuscuiúsque, & cupiditatis & continentiæ præsumptionis, sceleris patrati.* Indicia ab indicando dicta sunt, demonstratiua signa veritatis latentis, vt in l. instrumenta, & l. fin. C. de probatio. Signa certissima sceleris Cicero quædam ostendit[p]. *Ac mihi quidem*, inquit, *cùm illa certissima visa sunt argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ signa, manus, denique vniuscuiúsque confessio: tum multò certiora illa, color, oculi, vultus, taciturnitas: sic enim constupuerant, sic enim terram intuebantur, sic furtim inter se nonnunquam conspiciebant, vt non ab aliis indicari, sed ipsi ipse viderentur.* Indicia maioris certitudinis sunt, quam præsumptiones simplices, vt ait gloss. 1. in l. cum probatio, de probatio. Et quędam ad inquirendum contra suspectum inducere possunt
9 Iudicem, quæ tamen nõ sunt idonea ad torquendum suspectum. Carolus 5. Imperator, in constitutione de capitalibus causis, art. 21. rectè prohibuit, ne quis indiciis maleficiorum seu mathematicorum, id est, corũ qui maleficis artibus prohibitis vtuntur, ac præsagiunt & diuinare præsumunt, vinciatur torqueatúrve, sed potius huiusmodi mathematici & accusatores puniantur. quod cum iure ciuili conuenit[q]. Indicia autem alia plena videntur quibus-
10 dam. 1. Fama, quæ circunfertur aliquem crimen commisisse: Sed hæc non plenè probat, vt dictum est, per se, sed cum aliis: quia plerunque spargitur temerè, vel ab inimicis falsò euulgatur[r]. 2. Quod crimen simile aliud antè quis commiserit[s], vel visa fuerit illa persona conuersari cum suspectis eiusdem sceleris. 3. Si illa persona in locis suspectis & periculosis visa sit. 4. Si præcesserint homicidium iniuriæ verbales, minæ verberum prolatę à suspecto[t]: vel lis alia inter læsum & suspectum, quia sæpe ex ciuilibus solent nasci criminales controuersiæ[u]. 5. Onerat suspectum accusatio constans & iurata
11 læsi, quanquam non probet[x]. 6. Inducit suspicionem & indicium, fuga suspecti post crimen admissum, & facit semiplenam probationem[y]. Iúsque Saxonicum ait, haberi fugientem pro confesso[z]. Et dicunt, fugam signum maleficii cõmissi esse, & indicium sufficiens ad torturam[a]. Fuga tamen cum animo fugientis comparanda erit[b]. Plura de hac suspitione fugæ vide apud Iulium Clarum, lib. 5. §. fin. quęst. 21. practi. criminal. Septimò, si quis visus fuerit fugere cum gladio educto seu euaginato, ex loco vbi mortuus inuentus est,

a Valer. lib. 8. c. 4.
b l. 1. §. si quis vltrò. & §. quæstioni, & l. edictum, l. de minore, §. tormenta de quæst. P.
c l. absentem, de pœ. P.
d Alex. cons. 15. vol. 1. cõs. 116. vol. 3. Paul. Castr. cons. 197. incip. visa inquisitione.
e Bart. in l. licet Imperator, de leg. 1.
f Salic. in l. ea quidẽ, C. de accus. & in l. si quis, per illum tex. de adulte. in l. 5. ad leg. Iul. mai. P.
g l. fi. fami. erci[s]c. C.
h l. fi. C. de probat. l. absentem, de pœn. P. vbi ratio.
i l. qui sententiã, 16. C. de pœn.
k Hippol. in sua practi. in ver. diligenter nu. 190. vide Boer. quæst. 161. nu. 10. vbi ita iudicatum sit.
l l. semper in obscuris, de reg. iur. P. c. in pœnis, eod. in Sex.
m l. cùm de indebito de proba. P. l. diuus, de in int. rest.
n l. de minore, §. plurium, de quæst. P.
o Cic. 5. Verr.
p idem 3. in Catil. ad de l. de minore, §. tormẽta, de quæst.
q l. item apud Labeonem. 15. §. si quis Astrologus, de iniur. P. l. nemo, de mathem. C. c. 1 de sortile.
r vide Alcia. lib. 1. [illegible] reg. c. 6. Quintil. lib. 5. c. 3. & declam. 18. Lucia. de calum.
s l. capitalium, §. solent. de pœn.
t vide Boer. quæst. 163. & quæst. 166.
u l. properandum, de te iudic. C.
x l. qui sententiam, C. de pœn. l. si quis graui, §. 1. ad Senat. Syllan.
y gloss. & Bald. in l. admonendi, de iureiur. P.
z lib. 1. iuris Saxoni. art. 33. probat. §. super hoc, de colla. in Auth. l. 1. C. vt omnes iudic. tam ciuil. quàm crim. &c.
a §. si verò etiam quidam, de exhib. reis, in Auth. l. consiliario, de assessor. C.
b l. quis sit fugitiuus §. idem, de ædil. edi. P.

tus est:nam & hoc indicium sufficit ad torturam[a]. 8. Si aliqua res suspecti in-
ueniatur in loco maleficii,putà vagina,gladius, calceus, vel aliud quippiam
eius[b]. 9. Conscientia sceleris cum quibusdam indiciis suadet de occultis
contra aliquem inquiri & exponi eundem quæstioni. Sic Bessus cùm occi-
disset patrem,& nemo præter ipsum sciret,cùm iret cœnatum, pergulam
accepit vt nidum hirundinum deturbaret:quod cùm faceret, cur id faceret
interrogatus,respondit,eò quòd nimiùm diutius mentitæ essent, exprobrã-
tes quòd patrem occidisset:quo indicio tortus,tandem fassus est crimen, vt
ait Plutarchus[c].Conscientia propria illi fuit criminis Iudex: cùm conscien-
tia cogat plura etiam de se suspicari,& plura dici de se putare vel detegi,quę
aliter se habent:veluti Sorex suo indicio periit. Sic narrat Procopius in hi- 13
storia Gotthorum,Theodericum cùm occidisset Boetium & Symmachum
socrum eius immeritò,cùm in mensa oblatum ei fuisset caput piscis, sibi
persuasisse se videre caput Symmachi,atque eius horrore in phrenesim in-
cidisse vnde paulò post obiit.Caput etiam sacerdotis Iouis Hopplosinii in 14
Caria loquutum est,& detexit homicidam Cercîda,qui anteà ignorabatur[d].
Detexerunt & indicarunt præter ordinem rerum Grues, Ibyci Rhegini ex 15
Italia poetæ Lyrici interfectores.Is enim cùm occideretur in solitudine ali-
qua à latronibus,& superuolarent casu Grues,illis dixit,illæ meæ vltrices e-
runt.At posteà ignoto crimine per multum tempus cùm latrones latuissent,
accidit vt vnà in Theatro sedentes latrones cum præteruolantes Grues vi-
dissent,dixisse, *ἰδοὺ αἱ ἰβύκου ἔκδικοι*.id. *en Ibyci vltrices*. quæ verba cùm quidam ex
adstantibus audiuisset, Magistratui indicauit, à quo capti tortique crimen
confessi sunt,& damnati[e].Et ita,vt scripsit Ausonius[f],

Ibycus vt periit,vindex fuit altiuolans Grus.

Et Archilochi poetę interfectores arguit,& indicauit ipse Apollo Delphis[g]. 16
Per somnũ etiã caupo homicida socii,socio in sumnio detectus:Scribit enim 17
Valer.Maximus[h],ex duobus sociis Archadibus,vnum nocte quadam ad cau
ponam declinasse,& à caupone trucidatum socio in somniis apparuisse, o-
pem implorasse,& tandemq; obsecrasse,vt qui vitæ suæ auxiliũ ferre negle-
xisset,necis saltem vltionem non denegaret.Corpus enim suum à caupone
trucidatum,tum maximè ferri ad portam stercore coopertum:cum autem
tam constantibus familiaris sui præcibus compulsum, protinus ad portam
cucurrisse,& plaustrum quod in quiete demonstratum erat,compręhendis-
se, cauponemq; ad capitale suppliciũ adduxisse. Pro indicio certissimo etiã 18
habitũ est,reseratio & emissio sauguinis occisi & vulnerati,præsente homi-
cida,vt alibi docuimus abundè,lib.36.istius Syntag.c.20.num.9.Et docet Va- 19
ler.Marcius Marniésis,lib.de doctrina promiscua c.21.per indicium sortium
iactarũ depręhensos esse in delicto occulto Ionatã[i],& Achan[k],& Ionã[l].Re- 20
fert Plutarchus[m],tria maleficia per anomala indicia detecta & punita.Primũ
homicidii,quod detexit canis,qui cadauer domini interfecti seruabat, Pyr-
rho,cui cùm adesset quietus,in aduenientes homicidas summo impetu in-
surrexit,vnde compræhensi,torti,scelus confessi sunt & damnati. Addit &
Hesiodi interfectores,à cane ipsius proditos,pœnas dedisse.Et tertiò,sua me
moria accidisse ait,vt canis dictus Capparus,templi Æsculapii custos, cùm
vidisset neminem æderuorum sua voce commoueri, sacrilegum sequutus
est quocunque profugeret,cibum eius recusans,donec agnitus canis illum
sacrilegum detexit:qui compræhensus,tortus,fassus,pœnas luit.Refert de a-
lio homicida à cane detecto in Epiro Plinius[n], Sunt & alia indicia apud in-
terprætes declarata,quæ pręteromitto: ne longior sim quàm res postulet.Post 21
indicia verò perpensa an legitima sint & idonea ad torturam statuendam,
dubitatum est,num edere teneatur Iudex suspecto capita indiciorum, vt re-
spondeat.Et plures sunt in hac parte sententiæ,quas refert Iul.Clarus,lib. 5.
senten.iuris,§.fin.in pract.criminal.quæst.64. nu.28. Et resoluit opinionem
communem

a Iacob.de Bello visu, in tracta. criminaliũ.tit. de quæst. Bar. in l.fur est manifestus, per illum tex.de furt.P.Bal.in l.neque natales, de probat.C.Paul.in l.f.§.item quæro quę dicantur indicia indubitata,eod.tit. C.

b c.tua nos,§.f.de homicid. Alberi. in l. indicia certa, C. de rei vend.Boer. dec. 166.nu.5.

c Plutarch. lib.de sera.numi.vind.

d Arist.lib.5.de part. animal.c.20.

e Plutar. in libello, de futili loquaci in epigram.græco,tit. tul.Antiphasi, ibi, ἴβυκι κῆλετα.&c.

f Auson.in monosyllabis.

g Plin.lib.7.c.29.

h Val.Max.lib.1.c.7.

i Reg.14.

k Iosue 7.Prouer.16.

l Ionæ.c.1.

m Plut.de comparat. terrestr. animal. & marino.

n Plin.lib.8.c.40.

communem esse, si petatur ei debere: sin minus, posse sine editione Iudicem ad torturam peruenire. Sed vt video, in Gallia antequam ad sententiam condemnationis torturæ perueniatur, melius fit, cùm reus examinatur à Iudice, vt respondeat liberè quæ voluerit, visísque responsionibus ex scripto statuatur, num exceptiones aliquæ per illum opponantur, quæ præsumptiones & indicia contra illum facientia elidant, si probentur: & túnc ad probandum releuantia ante torturæ mentionem admittatur. At si nihil quod releuet deducatur, vel si nihil probetur, remanentibus vrgentibus indiciis, ad sententiam & executionem torturæ perueniendum est: nisi prouocatio fiat quæ executionem differt[a], cùm eius executio non sit reparabilis: vt meritò vetitum sit ipsis Iudicibus inferioribus, post appellationem etiam præsentare seu exhibere reis torturam[b]. Si tamen appellatum non fuerit, antequam torquendus alligetur, sed tunc tantùm: non obstante prouocatione ad torturam proceditur, vt placuit curiæ supremæ Parisiensi[c]. Sed & in Iudiciis criminalibus, in quibus non admittitur appellatio, vt si coram latrunculatore fiat discussio erronis, vel alterius criminis cui non est remedium ap-
22 pellationis concessum, non obstante ea ad torturam peruenitur. Et tunc reus præsente regio procuratore, regióque patrono, nec non Iudice eiúsque actuario, duobus etiam causidicis, apparitoribúsque vocatis torquebitur[d]. Iure ciuili interdum admittebantur accusatores, & socii criminum[e]: aliquando aduocati & procuratores reorum[f]. Sed abiit vtrumque meritò in desuetudinem, propter fraudes quas aduocati & procuratores præsentes possent committere[g]. Et certè quidam videtur esse abusus, vt procuratores & aduocati Regis, qui vices agunt aduersarii & accusatoris in criminibus,
23 intersint tormentis. Ieiunus ad torturam ducendus est, qui saltem non co-
24 mederit, per decem præcedentes horas[h]. Modus per Iudicem definitus & gradus torturæ sequendus, qui statuit pro modo indiciorum. Nam pro indiciis non sufficientibus, vel imperfectis, vt putà pro vno teste de visu non maiore omni exceptione, vel pro duobus loquentibus singulariter de diuersis separatim indiciis, non statuet plenam torturam, vel eculeum: sed leuem, vel metum torturæ, vel exhibitionem. Putant enim esse gradus torturæ 5. 1. Minas detorquendo. 2. Conductionem ad locum tormentorum. 3. Spoliationem & ligaturam, nam hæc metum incutiunt, & habentur pro specie torturæ[i]: quamuis certè non verè in his sit tortura, & eo metu confessio voluntariè non metu facta dicatur. 4. Eleuatio in eculeo. 5. Succussio per funem & lapsum[k]. In ligatura adhibent quidam taxillos, & hoc dicitur moderatio torturæ, quæ non permittitur omnibus Iudicibus. Euestigio autem sententiæ torturæ dicta quæstionis instrumenta explicabuntur, ísque reus excruciabitur[l], antequam ad alios actus Iudex & consilium diuertant: nisi forte nox, aut iusta quæpiam causa in posterum diem cogat negotium reiiciendum. Interim tamen summo silentio sententia premenda, ne detur reo
25 appellandi vel responsiones falso texẽdi occasio. Torturæ autem qualitas & quantitas statuetur secundùm morem regionum, nullis adhibitis nouis tormenti generibus, quæ magis ad carnifices immanes, ad Phallarydem vel Peryllum quendam, quàm ad Christianos Iudices pertinent[m]. Quare meritò rei sunt delicti & necis, si modum excedant consuetum. Ita enim quæstionem haberi oportet, vt tortus saluus sit, vel innocentiæ vel supplicio[n]. Subinde actuarius, Iudice verbis præeunte, notis mandabit tormenti genus; quantúsque illius fuerit impetus, quotiésque inflictus, qua fronte, constantia, duritiáve illum sustinuerit: quæ ante cruciatum, in ipso cruciatu, & posteà statim responderit[o]. Tortura namque peracta, responsa ad iudicium reducuntur, num vel ex confessione firmentur indicia, & sufficiant ad condemnationem: an verò negatione purgata censeantur, & sufficiant ad absolutio-
26 nem, vel totalem, vel a pœna corporali. Quando quis confessus est in tortu-

a l. 2. de appellat. recipi. & ibi Interp. Guido Pap. dec. 74.

b Bald. ad d. l. 2. & ad l. generaliter, § sed iuramento. 2. col. vers. sed quid si est talis.

c refert Papus, li. 24. rapso. aresto. tit. 9. arr. 13.

d Imbert. lib. 3. Institut. Forens.

e l. 1. §. 1. de custo. reor. lib. 9. C.

f l. si postulauerit, §. quæstioni, ad leg. Iul. de adult. P.

g Alberi. in rub. de quæstio. in fi. Ang. ad l. custodias, de publ. iudi. P.

h Iul. Clarus, præd. quæst. 69. §. fi. num. 39. vbi citat authores.

i Bald. in l. interpositas, de trans. C.

k modus vsitatus adhibitis ponderibus interdum pedibus rei. videtur de ea lo qui l. nullus ad l. Iul. maiest. C.

l vide constit. Lud. 12. art. 112. & 113.

m varias species tormentorum enumerat Mars. in l. 1. nu. 27. de quæstio.

n l. quæstionis, 7. de quæstio. vide quando iudex accusetur, vel ex culpa, vel excessu torturæ. Bar. in illa lege. Bellon. cons. 84. num. 12. Iul. Clarus, vbi sup. nu. 37.

o l. de minore, §. tormenta, de quæstio. P.

ra, non statim illa confessio probationem facit, nisi reus ratificet eandem à tortura remotus in iuris auditorio[a]: idque expressè apud acta extra carceres & tormenta. Atque illa ratificatio non statim post torturam fieri debet, aut exquiri, sed post lapsum saltem vnius diei: ne metus tormentorum adhuc recens, qui mentem interdum turbat, perseueret. Et in hoc arguendi sunt præcipites Iudices, qui nimia acceleratione cogunt quodammodo quæ vera non sunt sæpè fateri[b]. Quòd si in auditorio iuris neget, & reuocet quæ fassus est in quæstione, repeti debent tormenta[c], tanquam ex indicio confessionis nouo: sicuti ex nouis indiciis repeti potest tortura[d]. Sed si post repetitionem perseueret coram Iudice negatiua extra tormenta, sine nouis indiciis denuò quæstio repeti nequibit post tertiam torturam, ne in infinitum procedatur ad tormenta: sed erit absoluendus, si conuictus aliundè non sit. Quòd si in tormentis constanter neget reus, videtur purgasse indicia[e]: & est sub fideiussore saltem relaxandus[f]. Et hæc est communis praxis, quamuis Gomes c.13. delict. num.19. dicat diffinitiuè absoluendum. Quòd Gallia non seruat, sed ibi statuunt ex consuetudine Iudices, non liquere, *Qu'il sera plus amplement enquis. Cependant eslargi, à la charge de se representer si besoin est.* Aliquando etiam si indicia plenè purgata non sint, statuuntur pro modo delicti & indiciorum, leuiores pœnæ quàm pro crimine probato debeantur, vel ad remos, vel ad pœnam pecuniariam. Repetitio fit torturæ, si videatur esse opus Iudici ex causa, vel quia leuiter tortus primùm fuit, vt iterum sufficienter torqueatur: dummodo in prima tortura sit protestatus Iudex, quòd cum iubeat à tortura deponi, vt iterum torqueatur: & ita dicat cùm deponitur, Iudex, se iubere animo repetendi. Si tamen sufficienter semel tortus fuerit, & nihil confessus fuerit, non potest sine nouis indiciis repeti, vt tractant Dyn. & alii in l. repetendi, de quæstio. Alberi. in rubr. C. de quæstionib. Alexan. consil. 5. num. 4. volum. 1. Bartholus tamen in l. vnius, §. reus, nu. 2. testatur consuetudinem in praxi seruari, vt etiam repeti possit hic tortura. Sed ego desiderarem iudicium hic maturum Iudicis & arbitrium, expensis circunstantiis & indiciis vrgentibus criminum, ne temerè fiat repetitio. Et melius fieret, si leui tortura primùm tentarent, num possent extorquere verum à reis: post quam, si contemptu tormentorum videant pertinaciam aut magis indicia colorari, non alienum erit à iustitia durius illos torquere iterum, iuxta præcedentia indicia si vrgeant valdè. Multùm autem iuuabit Iudicem in hac tormentorum quęstione absoluenda, quomodo reus anteà vixerit, & in qua opinione habitus fuerit, considerare[g]. De die verò torturæ inferen- 27
dæ, in grauioribus sceleribus quæ notionis accelerationem desiderant, non dubitatur quin festiuo quoque fieri possit: in aliis, minimè[h]. Quomodo autem interrogatio generalis esse debeat, non in indiuiduo, docet l. 1. §. qui quęstionem habiturus, de quæstion. P. Et quòd incipiatur à timidiore, l. 18. eod. Et hæc intelligi par est, de personis quæ torqueri possunt. Porrò iure o- 28
mnes torqueri possunt in casibus, vbi tormenta rectè cum sufficientibus indiciis statuuntur, & liberi & serui, viri & mulieres[i]. Excipiuntur autem iure scripto, in dignitate aliqua positi, illustres, & eorum progenies, nepotes, & pronepotes[k], decuriones: nisi in crimine maiestatis[l], innocentes[m], milites[n], Doctores[o]: Clerici, nisi infames[p]: senex decrepitæ ætatis[q]. Verendum enim ne in tortura deficiat, & subtrahatur ita iudicio: seruus aduersus dominum, paucis exceptis, de quibus in l. 1. 6. & 7. C. de quæstion. l. 3. & 50. eod titul. P. nec aduersus tutores vel matres domini sui, l. 2. C. eod. non liberi famuli aduersus dominos, l. 1. §. si seruus, eod. P. Nobiles[r], minores quatuordecim annorum, excepto crimine læsæ maiestatis[s], in quo torquentur: in aliis verò, loris, vel ferula, vel virgis possunt terreri: item mulier prægnans[t], sed & de lactantibus, placuit Senatui Mediolanensi, 11. Maii 1557. quandam felicitatem, testem quæ puerum lactabat non esse torquendam, vt refert Iulius Clarus.

a Boer. decis. 163. nu. 18. Panor. in c. cùm in contemplatione nu. 17. de reg. iur. & ibi Io. Andre.

b vide Ang. in l. 1. de custo. reo. C. Bart. in l. 1. §. diuus Seuerus, de quæstio. P. nu. 3.

c Bart. in l. vnius. §. reus eod. Bossius de tortura nu. 34. qui ita in praxi seruari ait, & Simancas, de hæreti. c. 63. nu. 43.

d l. repeti, 16. & l. vnius, 18. §. 1. de quæstio. P. l. & si certus ad Syllania. P.

e Alberi. in rub. de quæstio, C. nu. 9. & ad l. 2. nu. 2. eod. P. Boer. decis. 163. nu. 12.

f Marsil. in l. repeti. de quæstio. P. num. 24.

g d. l. de minore, §. tormenta, & l. non omnes. §. à barbaris, de re milit. P. l. tutor quoque, §. quæritur, de susp. tutor. c. cùm in iuuentute, de præsumpt.

h l. 3. C. de quæstio.

i l. nemo, C. de episco. audi.

k l. diuo Marco, 11. C. de quæstio.

l l. decuriones. 16. & seq. eod. l. omnes iudices, de decurio. lib. 10. C.

m l. pen. eod. C.

n l. milites, eod.

o Cyn. ad l. milites, C. de quæstio. & in l. 4. ad leg. Iul. mai. C. ita seruari in ducatu Mediolanensi tradit Clarus, lib. 5. §. f. q. 5. num. 16.

p Panor. in c. cum in contemplatione de reg. iur.

q Tiraq. tracta. de pœn. temperan. causa 8. l. 3. §. ignoscitur, ad Sylla. P.

r l. nullus. C. ad leg. Iul. maiest.

s l. de minore, 10. l. ex libero, 15. §. 1. de quæstio. P.

t l. prægnantis. de pœn. P.

Clarus[a]. Item excipitur & qui de se confessus est, ne in caput alium torque-
29 retur[b]. Sunt & aliæ personæ iure à tormentorum examine exemptæ. At in
Gallia, promiscuè omnes cuiuscunque dignitatis & nobilitatis sint, cum lu-
culentioribus delicti indiciis torquentur: si indicia duorum idoneorum te-
stium fide constent, vt ait Imbertus lib. 3. Instit. Forens. & alii[c]. Censeo ta-
men, & mulieres prægnantes, aut nimiùm iuuenes, & decrepitos, excipien-
dos. Verùm aliquando si maximum sit scelus, num terreri vel exhibitione
tormentorum debeant, & si indicia concludant, Iudex vir bonus ipse dispi-
30 ciet. Fines torturæ sunt, pœna, indagatióque veritatis. Interdum enim tor-
menta statuuntur ad pœnam criminis, cùm in vinculis vel numeliis quis
continetur, vel in hypogeis, quę vocant *Infernet*, concluditur. Item dum suc-
cussioni addicitur, quam vocāt *L'estrapade*. vel si in mala mansione extendi-
tur ob maleficia, aut si ligatur[d]. Possemus & ad pœnam referre tormenta fu-
stigationis, verberum, & similia, de quibus in pœnis criminum dictum: & de
hac tortura hîc non agitur, sed de ea quæ irrogatur ad veritatem eruendam
31 in defectum probationum. Nam Iudex qui plenas probationes habet eius
quod interrogat reus torquendum, peccat mortaliter, si eum subiiciat tor-
turæ. Sed & is qui instat, dictus *partie ciuile*, temerè accusans, ex cuius accu-
satione subiicitur quæstioni reus, si nihil reus in tortura confessus fuerit, a-
ctionibus de calumnia conueniri & accusari potest, per absolutum reum,
ex constitution. Francis. 1. ann. 1539. art. 84. Solent tamen conuictum de cri-
mine negantem Iudices communi practica subiicere quæstioni, ad plenis-
simam probationem, vt ipse suo ore confiteatur, etiam eo colore adhibito,
vt de sociis velint eum interrogare. Et ita seruari in Gallia video. In Italia
quoque, quod pluribus doctorum sententiis probat Iulius Clarus, §. f. lib. 5.
in practica crimin. quæst. 64. nu. 7. Papus & ita iudicari ait, lib. 24. Rapsod. a-
32 resto. titul. 9. arest. 1. Et quamuis iure communi quis non debeat interrogari
de sociis delicti, nec pro illis detegendis torqueri[e]: tamen aliud seruatur
in praxi communi[f]. Quare & qui mandato alterius occidit, potest torque-
ri super eo qui mandauit, & fur pro sociis furti[g]. Ratio autem potior tor-
turæ inferendæ, quia interest Reipubl. delicta manifesta esse & detegi, vt
puniantur[h]. Atque ita more maiorum inductum est, vt delicta quæ clam
committuntur semotis testibus per tormenta appareant[i]. Inuenta namque
tortura in defectum probationum[k]. Sed & tortura purgationis instar accu-
sato, vt suprà diximus.

a Iul. Cla. pręd. q. 64. nu. 25.
b l. repeti, §. 1, de quęstio. P. l. 4. C. eod.
c testatur Guill. Bened. ad ver. mortuo itaque testatore, n. 222. Tiraq. de vera nobilit. c. 20. num. 134. Aufre. in stilo parlam. c. 19.
d vt in l. si homine, 7. deposi. l. item apud Labeonem, §. quæstionis, verbo. de iniur. P.
e l. repeti, de quæst. P. l. f. C. de accusa.
f idque gl. ait, in l. nō ideò minus, & ibi Bal. de accusat. C.
g Bart. in d. l. repeti, de quæstio. Franc. Areti. cons. 61. incip. In causa illorū, de Mansio.
h l. cum qui nocentem, de iniur. P. l. ita vulneratus, ad leg. Acquil. P.
i Cic. in Parti. orato. Iul. Paul. lib. 5. rece. sent. lib. 14. & 16.
k Andre. de Iserina, ad c. 1. §. insuper, col. 1. de content. int. domi. & fidel. in vsib. feudo.

De Testibus.
Cap. 13.

Lib. 22. P. tit. 5. Lib. 4. C. tit. 20. Lib. 2. Decret. tit. 20. & 21. Lib. 2. Sex. tit. 10. Lib. 2. Clem. tit. 8.

1 *Testes qui dicantur, & vnde, & quid testimonium.*
2 *Testium alij idonei, alij non, eorum species.*
3 *Testimonium de quibus feratur.*
4 *Testes quando dicuntur idonei, & primùm vocandi à Iudice.*
5 *Testimonium ferre possunt qui non prohibentur nominatim, & qui prohibentur. & seq.*
6 *Testis vnus in quibus probet. In criminalibus nec semiplenè. nu. 7.*
8 *Fama quando faciat plenam probationem.*
9 *Probatio plena duobus ad minus testibus constat.*
10 *Testes plures quàm duos quæ necessariò requirant.*
11 *Testes domestici non probant pro domesticis, nec contra. nu. 12.*

13 *Testes mutuò qui ex Iudaeorum praescripto esse sibi nequeant.*
14 *Vxor an subdita viro. & quando cogatur contra maritum testari.nu.*15.
16 *Sponsa an possit pro sponso vel contra testari.*
17 *Domesticus testis quando probat cum alio omni exceptione maiore. & num.* 19.
18 *Testes domestici in instrumentis adhiberi possunt.*
20 *Testes affidati quando probent contra obiicientem.*
21 *Testes plures de vna domo in alieno negotio esse possunt. & pater in filij testamento, & contrà, quare.*
22 *Domestica domesticis testibus probari possunt, & nu.*23.
24 *Testes pretio redempti non probant & reiiciuntur. Item pauperes. nu.*25.
26 *Testimonium potētiorum contra tenues suspectum, eiúsque qui habet similem causam. num.*27.
28 *Mulieres an testes idoneae.*
29 *Laicus contra laicum quando testimonium dicat.*
30 *Testes reiiciuntur per exceptionem & obiectionem criminum, quomodo.*
31 *Testis pro vtraque parte dicere non potest testimonium.*
32 *Testis in sua causa nemo. An in causis communibus & vniuersitatis.nu.*33.
34 *Inimicus non est idoneus testis, & quales debeant esse inimicitiae.*
35 *Testimonium qui in summa dicere non possunt.*
36 *Testium producendorum & examinandorum forma.*
37 *Testes in iudicialibus negotiis citandi, & si non veniant, coguntur venire: qui autem non cogantur.num.*38.
39 *Testes in iudicium vocari debent testimonij causa, & quando non citandi.*
40 *Examen de futuro, & ad futuram rei memoriam, quando, & quomodo fieri debeat. num.*41.
42 *Testes non examinantur, nisi iurati.*
43 *Testium examinationi vel iurationi faciendae vocatus quid & quomodo protestari debeat.*
44 *Testes plus quàm decem pro vno probando articulo non sunt admittendi.*
45 *Testibus relegi necessariò debent deposita.*
46 *Testium examinatio cuius sumptibus fiat, & quando post conclusionem.*
47 *Testibus vtrinque à litigantibus pro se productis & probationibus, quid Iudici statuendum sit.*
48 *Testis dubiè deponens iterum examinandus. & an examinatus ab vno Iudice, coram alio examinari debeat.nu.seq.*
49 *Testium finis probatio. Rationes, nu.*50.
51 *Probatio testium num praestet probationi instrumentorum.*
52 *Falsitas instrumenti per testes suos euincitur.*
53 *Testes falsi quomodo puniendi.*

INTER probationes legitimas, vtilitas testium annumeranda est: dummodo illi adhibeantur negotiis secundùm naturam illorum, idonei, & iuxta legum requisita solennia. Testes dicuntur quasi superstites, vel antistites[a], qui stant dictis vel factis. Et ita testari, est fidem facere per testes, qui adfuerunt aliquo sensu: putà visu, auditu, praesentia, vel alio modo legitimo. Frequens nomen apud omnes, testari, pro testimonium dicere, vel mentem suam exponere, vel asseuerare quae quis sentit. Iulius Pollux lib.8. Onomast. *Testimonium*, inquit, *dicitur, cùm quis oculatus testis testatur: contestatio, cùm quis à vidente se audisse dicit. contra falsos testes iudicium extat. Eum qui testamentum negabat obtestabantur, testamenti necessitatem proponentes. Cogebantur autem vel testari, vel se non vidisse iurare, aut non interfuisse, aut mille drachmas persoluere. Obtestari autem est in testimonium vocare, sed* ἐκλιπτιώδης *est, rem fieri de mille drachmarum persolutione.* In his protritis non immoror. 1

a l.forus, de ver. sig. Alcia. lib. 2. Parer. c.1.

2 moror. Testes,vel sunt legitimi seu idonei,alii non idonei, vtraque species, plures circunstantias admittit, vnde testes recipiunt quasdam proprias appellationes, quas cognosces in progressu explicationis. Nam ex idoneis, quidam dicuntur assidui in l.12.tabularum,id est,locupletes[a]:alii classici, qui testamentis adhibentur[b]: alii omni exceptione maiores,&c. & inter non idoneos,tot sunt appellationes, quot sunt ferè causæ ex quibus reiiciuntur,
3 vt domestici, familiares,viles,redempti,seu conducti, &c. De omnibus testimonia ferri possunt & exigi,tam ciuilibus quàm criminalibus negotiis[c], iudicialibus,& quæ extra iudicium fiunt & priuatim,& publicè. Et hæc notiora sunt quàm egeant demonstratione. Vis autem istius probationis consistit in reliquis,vt sciamus à quibus testimonium legitimũ, & illegitimum, feratur:& quemadmodum testari debeât, effectus & causas testimonii. Te-
4 stes idonei dicentur probationis gratia, qui testimonium ferre possunt, & & qui testantur quemadmodum oportet. Vocari namque in primis debent ab eo qui testibus examinandis præpositus est, nempe à Iudice vel ab eius delegato,cui collega iungitur vt plerunque, quem vocât *adioint*,ex con sensu litigantium electus, vel in contumaciam aduersarii vocati eam ob causam,ex officio est datus nec recusatus.quod te docebit fusè Imbertus lib.1. Instit.Forens.& constitutio Philippi Pulchri. item & §. & quoniam sancimus,de testib.in Authent.Felin.in c.cùm causam, 1.eod.tit. Paul.Castr.ad l. Iudices,de fid. instrumentor. C. Collega autem Iudicis vel delegati sine suspicione esse debet, neque proximus Iudicis, vel delegati,ne vnâ colludere possint:debétque cùm assumitur, sacramento se obstringere, non releuaturum testificata:item erit vir discretus, c.si qui testium, 8.de testib. In quibus negotiis Iudex testium examinationem committere possit,& cui, vide l.iudices, & authen. apud eloquentissimum, de fid.instrum. §.hæc omnia,& §.
5 quoniam,de testib. in Auth. Ferre verò possunt testimonium, qui non prohibentur nominatim. quare opus est nosse qui prohibeantur à dictione testimonii[d]. Nos quosdam indicabimus, & eorum qualitates ex quibus reiiciantur. Primùm ergo non faciunt fides singulares testes, qui de diuersis cõfessionibus factis, aut temporibus separatim deponunt, & testantur[e]. Quia nunquam vnus testis cuiuscunque sit dignitatis aut fidei, probat: sed in ore duorum saltem vel trium,stabit omne verbum[f]. Ita Q. Scæuola excellentissimus vir, testis in reum productus,cùm id respondisset quod salutem periclitantis maximè læsurum videbatur, discedens adiecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseuerassent:quoniam vnius testimonio credere,pessimi esset exempli[g]. Vt neque princeps possit statuere generaliter, vt vnius testimonio stetur: quòd ex diametro pugnaret hoc præceptum cum iure diui-
6 no[h], cui præualere nequit[i]: Si contra inuitum vnus producatur, nam pro volente, cui non fit iniuria,& vnus fidem faciet[k].Sed & receptum est in causis ciuilibus,testem vnum, non quidem plenam probationem facere,sed semiplenam:si is sit fide dignus, & omni exceptione maior.i.aduersus quem nihil proponi potest, cur reiici debeat[l]. quem dicunt practici *sans reproche*. Sic enim notant interpretes[m], hanc semiplenam probationem sufficere ad deferendum iuramentum, quòd ad semiplenam probationem probandam adhibetur. Quod firmat Hippolitus de Marsil. qui singulariter addit[n],vt & arbiter qui sententiam protulit, & qui non est testis idoneus in sua causa, possit vt Iudex iurare in supplementum probationis actorum coram se gestorum,& faciat plenam probationem. Hoc etiam scripsit Cardinal. consil. 140.col.5.Quod intelligi par est,si is testis causam reddat testimonii, non aliter[o]. Nam & modica quælibet præsumptio, elidit semiplenam probatio-
7 nem vnius testis, nec ex eo locus erit supplemento iuramenti[p]. Nunquam autem in criminibus,vnius testis fides faciet nec contra reum probationem etiam semiplenam,vt aiunt Cyn.& Angel.in l.quisquis,C.ad leg.Iul.Maiest.

a Aul.Gel.lib.16.Noct.Attic.c.10.
b Sex.Pompe.Festus, lib. de verb. signif. in ver.*classici*.
c l.1.de testib.P.
d enumerat causas reiectionis aliquas, ca.testes,4.q.3.
e c. licet causam, de probat.c.cùm dilectus, de accusat.
f Deutero.19,c. cùm à nobis, in princ.& c.licet in 1. de testib. ca.pen.& fi. 6. q.2. l. iurisiurandi. C.de testib.l. maritus,de quæstio. P.
g Val.Maxi.lib.4.c.1.
h Deutero.19.
i glo.in l.f. de const. princ. & in l. fi. si con. ius. vel vtil. pub.C. ca. sunt quidam,25.q.2.
k vt in ca. quicunque, 11. q.1.Ludou. Roma.sing.358.
l glo. in §. item verborum, de inutil. stipul.
m Interp.in l. admonendi, de iureiur. P. & in l. in bonæfidei,C.de reb.cred. in c.fin.de iureiur. probatur ex c.ex insinuatione,de procurat. Hippoli. de Marsi.sing.197.
n Idê Hippol.d.sing. loco.
o Bald.in §. non autê, si de inuest. feu. fuerit contr. in vsib.feudo.Ludo.Roma,in repet.rub.de arbitr.col.8. Anto. de Corse. in singularibus, de teste, in incip.licet vnus testis. facit l. sola, de testib. P. c. solam, 4.q.1.
p Ludo.Rom. cons. 91.pen.col.Bald. in §. sacramentum,de contuc. testi feu.in feu.Hippol.de Marsil.d.sing.197.

vbi improbant glossam quæ contrarium tuetur. Sicuti & Lanfrancus de Oriano, in c. quoniam contra ad ver. *testium depositiones*, num. 132. de probation. Excusabit tamen vnius testis dictum accusatorem à pœna talionis, & per consequens à calumnia vt notat Bald[a]. & Hippo. de Marsil[b]. Colligit etiam 8
Speculator, in §. restat de numero, vers. hoc tamen fallit, tit. de testib. 40. casus, in quibus ait testimonium vnius testis admitti, quem videre poteris. Interim dignum cognitu est, testimonium vnius testis ex quo alteri præiudicium non infertur, sufficere[c]. Atque in summariis & leuioribus causis, vnus testis faciet plenam fidem, vt necessarium non sit etiam ad iuramētum probationis peruenire: vt & in his, fama videatur habere etiam vim plenæ probationis[d]. Et ita resoluit Mathæus Mathesilla. singul. 1. ex mente Bartholi, in l. de minore, §. tormenta, de quæstion. P. Et Antonius Butrigarius, in cap. veniens, in 1. de testib. & in c. 1. de appella. Sed & idem Mathesil. singul. 2. ait in causis possessoriis agi de leui præiudicio, & ideò per famam vel vnum testem, fieri plenam probationem, ex Bartholo in l. 2. §. fin. vbi in rem actio. C. Neque ibi exigi iuramentum. Quanquam in diuersa sit sententia Bartho. in l. admonendi, in vlt. col. de iureiur. P. & in extrau. ad reprimendum, in vers. summariè, quom. in cri. læsæ maiest. proced. sit in feudis. Duo itaque ad mi- 9
nus requiruntur testes in plenâ probatione, qui quidem omni exceptione maiores sunt: vel saltem, quorum alter sit eximiæ fidei & omni exceptione maior, alter verò sine perfidia, quamuis alioquin minus sit idoneus. Facit enim testimonii communio, vt vnius habilitas nutantem habilitatem alterius affirmet[e], Ft ita explicat Nicol. Boërius, ad consuet. Biturig. §. 9. annota. 3. de iurisdict. omn. iudi. Sunt tamen negotia, quæ plures exigunt testes 10
quàm duos ad plenam probationem, & in quibus minor numerus quàm decernatur, non sufficit. Nam quamuis Tholosæ sufficiant duo testes cum Notario, & iure pontificio duo cum Præsbitero parocho[f]: tamen iure ciuili septem requiruntur[g]: interdum & 8. vt in testamēto cæci[h]: in codicillis, quinque[i]: in testamento rustici quinque[k]: in chirographaria subscriptione, interdum tres, interdum quinque, pro modo quantitatis debiti[l]. In comparatione literarum, tres[m]: in confessione mulieris quę elidat Senatusc. Velleianum, tres etiā[n], vt & in legitimatione naturalis filii ex nominatione legitimi[o]. Sũt & alia quæ maiorem aut minorem exigunt numerum, de quibus docet Archidiaco. in Summa, 2. quæst. 5. Secundò non sunt idonei testes, quos quis de 11
familia sua produxit: qui & dicuntur domestici[p]. Et Cicero pro Roscio, testem mutum dicit, qui de accusatoris domo producitur. Domestici dicuntur, qui cum aliquo degunt, vt liberti patrono, serui domino, mercenarii iis apud quos degunt &c. & qui ex familia alicuius sunt[q]. Inter domesticos proculdubiò annumerantur filii, fratres, pater, & illi qui sunt in potestate[r], itemq; familiares[s]. Et glossel. 2. quædā l. eos, C. de testib. annumerat vicinos antiquos, inter familiares. Vicini porrò dicuntur, qui se inuicem clamantes audire possunt, vt notat Bartho[t]. Proximi seu sanguine coniuncti sunt etiam de familia[u]. Neque de vxore dubitatur, quin sit de mariti domo & familia[x]: quia socii sunt coniuges diuinæ & humanæ domus[y]. Et diximus in nuptiis, vxores matresfa. transire in manum & potestatem mariti. Et alibi, cùm de potestate mariti in vxorem egimus, docuimus ei maritum imperare posse. Proinde dicimus & has personas, quibus imperari potest, idoneas non esse pro testimonio ferendo, in eius fauorem qui potest imperare[z]. Et sicuti domesticæ scripturæ fidem non faciunt[a], sic nec testes domestici[b]. Existimauit autem quod est singulare, Felinus, dominum domus posse esse testem prò subdito: nisi subditus sit potens, dominus autem vilis, in quem timeatur imperium[c]. Ergo vix cum admiserim in domesticis, cùm & ex amicitia suorũ

domesticorum

a Bal. in add. ad Spec. & ad tit. de accusator.
b Hippol. sing. 47.
c vt in l. Theopompus, de do. præleg. P. ca. paruulos, c. cū itaque de consecr. dist. 4.
d l. vbi, de iure dot.
e Bart. in l. si quis ex argentariis, §. 1. ver. quid enim per illũ tex. de eden. P. & ibi Ias. & Alex. & idem Alex. & Bart. in l. Gallus Acquilius, §. fina. de lib. & posth. facit pro hac communione l. si communem, quem. serui. amitt. l. sti is qui duos, & ibi Bar. de libe. lega. Panor. ad c. ad audientiam, de præscr.
f c. cùm esses, de test.
g l hac cōsultissima, C. de testa.
h l. hac consultissima qui test. fac. poss. C.
i l. fi. C. de codicil.
k l. fi. C. de testa.
l l. fin. cum auth. seq. C. si cert. petat
m l. comparationes, C. de fi. instrum.
n l. antiquæ. C. ad Velleia.
o §. ad hoc autem, vt lic. matr. & auiæ, in Authen.
p l. 2. C. de testi. c. in literis, eod. ca. si testes, §. testes quos accusator, 4. q. 3. ca. cōsanguinei, 3. q. 5. ca. 1. 14. q. 2. l. pen. de testib. P. l. 1. §. ad quæstionem, de quæst. P. l. pridem placuit, C. eod.
q l. respiciendum, §. f. de pœ. P. l. 1. si fam. fur. fec. dic. l. 1. §. familiæ nomen, de public. & vectig. l. 2. §. familiæ autem appellatio, de vi bon. rap. P. l. detestatio, §. famil. de verb. sig. l. fin. C. eod. l. ædiles etiam, 25. §. familiā, de ædil. edic. l. 1. §. familiæ, de vi & vi ar. P.
r l. etia onera, in 2. de excus. tuto. P.
s in l. fi. §. 1. de iis qui ad eccles. confug. l. pen. de test.
t in l. si tertius, col. 1. de aq. plu. arc. argu. l. 1. §. eodem autem lecto, ad Syllania. P. Panor. in c. quosdā, de præsumpt.
u l. pronūciatio, 195. de verb. sig. l. vnum ex familia, de leg. 2.
x l. 1. §. si vir aut vxor C. ad Sena. Syllania. l. quicunque, de re milita. lib. 12. C.
y l. aduersus, de cri expil. hæred. C. l. 1. rer. amota. P. c. 2. de spons. l. cæterùm, de vsu & habita. l. fi. §. item rescripserunt, in 1. ad municip. P. l. 1. de ritu nupt. P. l. exigere de iudic. P. l. mul eres, de incol. lib. 10. C.
z l. idonei, de testib. P. l. seruus pro domino, C. eod.
a l. instrumenta domestica, & l. exemplo, C. de probat.
b l. in exercendis, de fi. instr. C.
c Fel. in c. in literis, num. 12. de test.

domesticorum colligi possit præsumptio, quòd eos velit defendere. Et ex a-
lio capite, hic testis reiici poterit, si lucri causa, amicitia, vel inimicitia obii-
12 ciatur: hæc enim solent testibus abrogare fidem [a]. Notabile etiam est, vt
non tantùm leges submoueant domesticos testes in fauorem dominorum
à testimonio, sed etiam, vt ne contra eos audiri possint, caueant[b]. Quamob-
rem nec pro, nec contra maritum, rectè dicemus ni fallor, vxorem produci
posse in testem regulariter, vt faciat probationem. Quia est domestica, ami-
citię causa coniuncta, & familiaris, & in eius potestate[c], communes fortunas
& infortunia cum eo habens[d]. Et ita etiam reiici resoluit Alberi. in tracta. de
testib. Io. de Platea, in l. quæcunque, de re milit. lib. 12. C. Iason in l. sed & si
quis, si quis cautio. P. Felin. in c. in literis, nu. 7. de testib. glo. in l. 1. §. si vir, ad
Syllan. P. glo. in ca. in summa, 3. q. 5. glo. in l. 2. C. de testib. glo. in l. præsenti, §.
sanè, in ver. *domestica.* de iis qui ad eccles. confug. C. Sed & Cyn. de Pysto. ad
d. l. 2. C. de testib. existimat maritum eadem domesticitatis ratione à testi-
monio vxoris repelli: quanquam, inquit, & alia ratione id fiat, quia & sunt
mariti qui magis vxores timent quàm dominos. Vinum enim & mulieres
corrumpunt interdum viros prudentiores, vt constat ex Salomone, ex Ra-
chele & Iacobo, Genes. 39. Sansone & Dalida, Iudic. 4. Cõstat & l. 4. de inof.
13 testam. P. cum similib. Et Rabi Mosce, qui sancti nomen habuit, pariter &
Paulus Israelita, in commentariis ad præceptum Iudæorum negatiuum 214.
filios nepotes, neptes, & vxores eorum, & maritos, in mutuo testimonio:
item affines & cognatos, surdos, cæcos, impudentes, dementes, & præsum-
14 ptuosos, arceri, & dictis testimoniis mutuis per legẽ submoueri tradũt. Nec
tamen me latet, in diuersa sententia fuisse Speculator. in tit. de teste, §. 1. vers.
sed nunquid de vxore, vbi notat indefinitè, vxorem pro marito admitti.
Quam opinionem Stephan. Anfrerius[e], existimat procedere in vxore, quæ
virum non timet, & est bonæ famæ: subscribens Cyno, in l. 2. de testib. Pa-
norm. in c. in literis num. 7. eod. tit. & consil. 52. volum. 1. vers. nec obstat, vbi
tamẽ fatetur minus eius testimonium probare. Quorum ratio est, quòd non
per omnia censeatur vxor in potestate mariti, nec ei omnino subdita. ex l. si
vxorem, de condition, insert. C. nisi quòd pertinet ad quædam obsequia, vt
notat etiam idẽ Panor. ad c. literas, de restit. spoliator. Felin. in d. c. in literis,
num. 7. de testib. Posset & adferri æqualitas quædam inter has personas, ex
ca. si ducturi, 32. q. 6. Verumtamen istæ rationes non concludunt, ideò ad-
mittendum esse testimonium vxoris pro marito, vel contrà. Nam vt monui,
ex alio capite quàm subiectionis, repelluntur: putà, quia domesticæ, & com-
munia cum maritis habeant omnia familiares amicæq́; quę omnia reiiciunt
15 testes. Quò fit, vt multò magis non possit cogi testari contra maritum. quod
& probat Cynus, ad l. 2. C. de testib. & Panorm. ad d. c. in literis, in fine: qui
tamen excipit, si defectus sit testium, quo casu ait cessare priuilegium: idi-
16 psúmque asserit, in cap. si quo, de testib. & in cap. 1. de testib. cogend. Et hæc
omnia ad sponsam porrigunt[f], quia & affinitas seu principium affinitatis in-
ter sponsos est[g], sicuti inter coniuges[h]. Sed & Baldus eadem statuit in
concubina, quòd ea non distet in affectu animi ab vxore, sed tantùm in ho-
nore[i]. In focariis & meretricibus affectio quædam est[k]. Et sæpè, quod pro-
ponit in Hercule furente Seneca, causa bellandi est amor, & fictæ sunt & do-
losæ adulationes in focariis, quibus & spoliant facultatibus sæpè scortan-
tes[l]. Sed num istarum testimonia & scortantium cum illis, pro illis testi-
monia admitti debeant Iudex arbitrabitur ex affectionis æstimatione. Viles
enim sunt personæ[m], & reiiciendæ, maximè si domi habeantur. Clande-
stinis namque ac domesticis fraudibus, facilè quiduis pro negotii oportuni-
17 tate confingi potest, & id quod verum est aboleri[n]. Omittendum tamen
non est, quod interpretes arbitrantur, domesticum testem productum,
probare cum alio teste omni exceptione maiore, si cũ eius dicto cõcordet[o].
Quia

a c. si testes. §. testiũ, fides, 11. q. 3. l. ob carmen, 21. §. fin. l. quæsitum, 15. de testib. P. l. eos testes, §. f. eod. C.

b l. pen. & l. inquã, de iis qui accus. nõ poss. C.

c ca. hæc imago, & c. mulier, ca. mulierem, 33. q. 5. 1. ad Corinth. 11.

d l. si cum dotem, §. si maritus, sol. matri. P.

e Anfrer. tracta. de testib.

f glo. & Bald. in l. 2. C. de testib.

g l. quod Seruius, de cond. cau. da. P.

h l. non ideò. C. de hæred. insti.

i l. item legato, 47. §. parui enim refert. de leg. 3. l. pellicem, alias incipit. Masssurius, 144. de verb. sig. P. adde l. affectionis, de donat. P. l. pen. de concubi. P.

k l. affectionis, de donatio. P.

l l. 2. de donat. inter. vir. & vxo. C.

m l. 1. C. de nat. lib.

n l. data, C. de dona.

o Hippolit. in l. de minore, §. tormenta. de quæstio. P. Bald. & Angel. in l. si quis ex argentariis, §. 1. de eden. vide Iaso. in l. dictantibus, de testa. C.

Quia domesticus testis, etsi plenè non probet, tamen probat semiplenè [a]: & lex non resistit examinationi testis, licet non assistat, vt aiunt. Verùm non probo illam sententiam, & existimo neque semiplenè generaliter probare domesticum testem contra aduersarium domestici, si obiiciatur de domesticitate, vel familiaritate: nam reiiciendus est, nec facit indicium [b]. Si tamen non obiiciat aduersarius, sed consentiat, veram priorem sententiam puto.

18 Quocirca in instrumentis adhibitos testes familiares & domesticos, facere fidem communi calculo respondent interpraetes [c], in quo adest cum illis notarius seu persona publica plenæ fidei. Volentibus enim & præsentibus, neque reclamantibus quorum interest, adhibentur: & probant magis leges transactiones & solutiones obligationum, quę fiunt adhibitis amicis & proximis [d]. quod & expressè firmare videtur ca. super prudentia, in fin. 14. q. 2. Sic

19 si aduersarius sit præsens, dum producitur testis domesticus, & taceat, quia videtur approbasse tacendo productionem, non potest excipere contra illum ex hoc capite, si tunc sciuerit eum domesticum: quia reprobatio testium in gratiam eius inducta videtur, & proinde non contradicendo, consensisse, & suo priuilegio renunciasse videtur. Et sic resoluunt interpraetes [e]. Quemadmodum contrà non examinabitur, si de eo ante examinationem

20 opponatur [f]. Quare si quis etiam testibus quibusdam vsus fuerit, contra me in vna lite, & ego eosdem producam in alia lite pro me, non potest aduersarius de personis eorum excipere: quia iam probati sunt [g], quos vocant in praxi *testes affidatos:* nisi posteà quàm testimonium pro aduersario dixerunt, doceantur factos fuisse eius inimicos, vel à me pretio corruptos. Si tamē qui examinatus fuit pro aduersario, à me in eadem lite producatur contra eundem, potest obiici illi quod sit redemptus, & corruptus pretio [h]. Sequitur e-

21 tiam ex prædictis, quòd ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi & acciri à volentibus possunt [i]: tum quia non sunt cuiusquam, cuius intersit, domestici: tum etiamquòd inter volentes approbantur. Et ita pater in testamento volentis filii, & contra filius in testamento patris esse testis potest [k]. Pari modo probant domesticum testimonium iura, in rebus domesti-

22 cis probandis quæ aliundè probari non possint, quæ inter priuatos parietes fiunt, & in eo idonei sunt. Et si de controuersiis domesticorum agatur, videtur par affectio domesticorum testium in domesticos [l]: siue agatur de criminibus [m], siue de aliis nota tantùm domesticis [n], aut de vita domesticorum. Atque probari innocentiam alicuius posse per suos domesticos, docent interpraetes [p], videlicet si ex alio capite non reiiciantur: eò quòd adhuc præsumptio sit communis pro innocentia cuiusque, nisi de contrario appareat [q]. Et ita recipio, non autem generaliter, sententiam ferè omnium interpraetum, famulum qui sine mercede seruit, pro domino admitti in testem [r].

23 Sed & monendi sumus, iisdem ferè causis domesticum in domesticum ferre testimonium posse, si tantùm habeatur quæstio de exceptione domesticitatis [s]: alioquin si sit reuerentia personæ addita, testimonium non valet [t]. Cæterùm, in cautela, quam omnes interpraetes admittere vidētur [u], vt qui vti vult famuli vel domestici testimonio, cū abiiciat à se, posteà verò eum examinare faciat: distinguendū esse arbitror, an verè vel fictè, ciúsque rei gratia prius à se quis famulum dimiserit: Nam si per simulationem & ad tempus reiiciatur, intentione ea, vt post dictum testimonium repetatur & restituatur obsequio, eius testimonium tanquam domestici rectè reiicietur. Neque enim est malitiis hominum indulgendum [x], neque ex fraude sua lucrum consequi

a Bald. in sua marga. in ver. testes familiares, Hippol. in l. 1. §. ad quæstionem, de quæstio. P. Bart. in l. 2. de excus. tut. Felin. in c. cùm dilecti. 8. de accusat.
b vt etiam idem Felin. docet, sibi contrarius in d. c. cùm dilecti, nu. 9. 10. 11. & 12.
c Hippol. de Mars. in d. l. 1. §. ad quæstionem, de quæstio. P. Barthachi. in tracta. de episcopo, par. 5. lib. 4. nu. 61. in 11. limitatio. Cæpola, caute. 217.
d l. transactionem, 35. C. de transact. l. sciendum. de vsur. P.
e Bald. in l. si quis testibus, col. fin. vers. dubitatur, de testib. C. Alber. tract. de testib. fol. 3. col. 3. inter tractat. primi volu. tractatuū.
f Felin. & Panor. in d. c. in liberis, de testib. Barthachinus tract. de episco. lib. 4. par. 5.
g l. si quis testibus, C. de testi.
h l. produci, eod.
i l. pater & filius. 17. eod. P.
k l. qui testamento, in 2. §. 1. de testa. in P.
l arg. l. quoniam, de hæret. C. l. non solùm. 67. §. de vno. de ritu nupt. P.
m l. consensu, §. fin autem, de repud. C. Hippoli. in l. de minore, §. tormenta. de quæstio. gl. Bart. Bald. in l. 2. C. de testib. facit l. in adulteriis, & l. f. C. de adulter. l. f. §. licentia. de iure delib. C. l. 1, C. de quæstio.
n c. in literis, & ibi Felin. 3. fallen. de testib. Lanfran. de Oriano. in c. quoniā contra, in ver. testibus, de probatio.
o ca. in decima actione, 18. q. 2.
p Hippo. de Mars. sing. 59. & 72. Bald. in l. edita. C. de eden. & in l. parentes, de testi. C. Iason. in l. sed & si quis 1. col. si quis cautio. P. Florian. in l. testis idoneus, de testib. Barthachin. in tracta. de episcopo, lib. 4. par. 5. nu. 61. & 60. limitat. 8.
q c. f. de præsumpt. l. meritò, pro soc. P.
r Specul. in tit. de teste, §. 1. vers. de quo mercenario Ludo. Roma cons. 402. Hipp. de Mars. sing. 5. & in l. 1. §. idem Numio, de quæstio. P.
s Iac. de Arena, & Cyn. de Pistor. In l. 2. C. de testib.
t l. libertorum. C. de testib. l. pridem. C. de quæstio. & l. seruos, C. eod. l. seruos, C. de testib.
v tradunt Odofre. Bald. & Cyn. in l. 2. C. de testi. Spec. tit. de teste, vers. quid si olim, Hippol. in l. 1. §. idem Numio. de quæstio Bar. in l. 1. §. si seruus. per illum textum, de quæstio. Felyn. in c. in literis, nu. 8. & ibi Panor. nu. 6. de testi. Tiraq. in tract. cessante causa, num. 101. 102. 103.
x l. in fundo de rei vendic. P.

consequi dominus debet[a]. Et affectata absentia non solet considerari, vt
prosit[b]. Facilè autem detegi potest illa fraus, si testimonio dicto redeat ad
dominum[c]. Contrà, si mora longa interposita, & postquam cum alio fuerit
famulus, ad pristinum dominum redierit[d]: Si modo Iudici liquere possit ex
illa mora interpollata, memoriam prioris domini fuisse pene obliteratam.
Alioquin sunt textus expressi[e], qui statuunt ob memoriam prioris seruitii
transacti, testimonia reiici. Sicuti & qui desiit esse Decurio, ob memoriam
prioris dignitatis non torquetur[f]. Subsistat igitur prior reiectionis testi-
monii causa legitima, in domesticis & familiaribus, quibus & continentur
24 parẽtes, filii, nepotes, neptes, vxor, maritus, famuli & familiares. 2. Porrò cau-
25 sa erit, si testes corrupti sint pretio, vel redempti[g]. 3. Si pauperes nimiùm, in
quibus timeatur redemptio & corruptio. Si non habeant quinquaginta au-
reos in bonis[h]. Iuuenalis, Satyr. 3.

Quantum quisque sua numorum seruat in arca,
Tantum habet fidei, iures licet & Samothracum,
Et nostrorum aram contemnere fulmina pauper
Creditur atque deos.

Et paulò post.

Nihil habet infœlix paupertas durius in se.
Quàm quòd ridiculos homines facit.

Apud Moscouitas vnius nobilis personæ testimonium magis probat quàm
plurium vilis conditionis, vt scribit Sigism. Liber Baro, in commentar. rerum
Moscouita. Et est hic locus protritus & vulgarissimus, à miseria pauperum &
necessitate, quæ cogit ad turpia, dicere quidlibet, facere, aut etiã pati. Quare
& viles & humiles personæ, parũ & nihil fidei habere videntur, in §. corro-
borantes, 90. Nouel. Iustinia. humiles & abiectæ personæ numerantur in l.
humilem, 7. de incest. & inutil. nupt. C. l. 1. C. de natur. liber. Vt proculdubiò
fides mendicantium & pauperum vacillare videatur: nisi aliundè sint explo-
26 ratæ fidei, vt dicit Iustinianus in §. fin. de susp. tutor. 4. Est & potentis aduer-
27 sus tenuiores suspectum testimonium, Harmenopulo[i]. 5. Reiicitur qui habet
similem causam ei pro qua deponit[k]: quia eius interest, & in propria causa
dicendi testimonii facultas adimitur[l]. Eodem modo reiicitur socius crimi-
nis[m], seruus pro domino[n], filius pro patre[o]: potest tamẽ frater contra fratrem
dicere testimonium[p], quia non continetur edicto prohibitorio de testibus[q].
De affine te docebit ca. absens, 3. q. 9. l. lex Cornelia, de iniur. P. vix autem re-
iicitur cansanguineus ex causa sanguinis, nisi magna proximitas sit, quę ami-
citiam & pro consanguineo testatum arguat. Non autem cogi possunt con-
tra proximos & affines qui proximi sunt testari[r]. Lucas Patriarcha Constan-
tinopolitanus excommunicauit præfectum monasterii Gerotrophii, quòd
28 testimonium tulisset contra suum filium spiritualem[s]. Sextò, mulier iure ci-
uili, in criminalibus & in ciuilibus admittitur vt plerumque in testimo-
nium[t]. Iure canonico, excluduntur in criminalibus[u]: nisi per viam inquisitio-
nis testentur[x]. Iure Gallico, in vtrisque causis admitti debent[y]. Et hodiè etiã
in foro ecclesiastico, admitti mulieres pro criminalibus, notauit Alexan-
der[z]. Excipiendę tamen meo iudicio, meretrices, quæ viles sunt, & parùm
fidei habent: nisi forsan tam graue & occultum fuerit crimen, vt per alias
personas detegi non posset: vt si de simonia[a], vel coniuratione in Rempub[b].
29 vel de aliis grauioribus agatur[c]. Septimò, non testatur laicus contra clericũ,
exceptis quibusdam criminibus vt c. 3. de testib. c. tanta, de Simo. iuxta c. de
cætero, 13. de testib. cum similib. Puto tamen non seruari hanc prohibitio-
nem, si quid aliud non impediat. 8. Reiiciuntur & per viam exceptionis ob
30 crimen testes[d]: optimus námque quisque ex pago vel ciuitate assumi debet
in testimonium, & cui is contra quem testari debet, nullum crimen possit
obiicere, vt iussit Carolus Magnus[e]. Ita is qui semel peierauit alibi, rectè re-
iicietur

a l. ne ex dolo, de dolo P.
b in l. & qui data opera, ex quib. cau. maio. P.
c l. sed Iulianus, §. mutui, ad Senat. Macedonia.
d l. si ventri, §. fin. de priuil. credit. P.
e l. seruus, C. de quæstio. l. vnius, §. seruus, & l. etiam, eod. tit. P.
f l. si. de decurio. P. l. l. nihil sibi, 17. de quæst. C.
g c. licet de prob. c. 1. & c. sicut, 9. de testib. cum simil. ca. si. 14. q. 5.
h l. 3. de testib. P. non nulli, de accusatio. P.

i Constant. Harmeno. lib. 1. tit. 6.
k c. personas, de test.
l l. omnibus, C. eod.
m c. veniens, eo.
n l. serui respõso, eo. P.
o l. testis idoneus, & l. seq. eod. P. l. omnibus. C. eod.
p c. literas, de præsumpt.
q l. 4. de testib. P. glo. in c. insinuante, de off. deleg. gloss. in c. cùm R. canonicus, in ver. cùm sint, de offi. delega.
r ca. fin. §. lege Iulia 4. q. 3. cui iunge c. 1. 3. q. 5.
s libr. 2. iur. Orien. in sanctio. Lucæ.
t Lex co. 18. de testib. P. l. quidam testamento, §. mulier, de testam. P.
u c. forus, de ver. sig.
x c. quoniam, & c. ex literis. de testib. ca. ex eo, 15 q. 3.
y Io. Gallus, in quæ. per aresta decis. q. 316. in 5. part. stili parl. dispositi per Molineum.
z Alex. cõs. 24. 2. vol.
a c. tanta est labes, & ibi glo. de simo. per l. 3. de testib.
b l. in quæstionibus, & ad l. Iuliam maie. Salust. in Catil. cõiur.
c l. mulierem, 13. de accus. P. l. in 2. ad leg. Iul. de anno.
d c. 1. & 2. de except.
e Caro. Mag. in ca. de his quæ pertinent ad leges clericorum occisorum. c. 8.

iicietur[a],& sic de aliis. Verùm notandum est, ex probatione criminis obiecti per exceptionem, non esse puniendos à Iudice testes, neque eos infames fieri[b]. 9. Qui contra aliquem testatus est, pro eodem testis esse non potest: & contrà[c]. Sed & placuit Senatui Parisiensi, aduocatum & procuratorem causæ & litis vnius clientis, non posse produci ab aduersario testimonii causa[d]. 31
Attamen notabile est, quod refert Ægidius Magister, tracta. appellationum c.9.& 10. aresto placuisse Senatui Parisiensi. 15. Maii 1538. monitiones ad finem reuelationis, impetrari posse ab Episcopo, nullo excepto pro rebus temporalibus & realibus, contra cohæredes, etiam si lis mota esset. Et abrogatam fuisse antiquam clausulam monitionum, *dempta parte & consilio*, per quam litigans non cogebatur seipsum prodere, nec poterant exquiri probationes ab officina & domo aduersarii. Et proinde ratione monitionis & excommunicationis, hodiè moniti ipse aduersarius eiúsque consilium, si illa clausula in monitione non fuerit apposita, coguntur deponere pro aduersario si quid nouerint, & ipsi quoque testes qui pro aduersario deposuerint. Veritas enim 32
sola est, quæ potior debeat omnibus rebus esse[e]. 10. In causa propria nemo testimonium ferre potest, vel in ea ex qua vtilitas ad se peruenit[f]. Si vtilitas verò publica sit, admittetur, vt in c.in omni negotio, de testib. vt ita in vtilitate priuata tantùm excludatur, & si modò propriè res sua & singulariter dici possit. Alioquin in causis communibus quæ vniuersitatis sunt, & com- 33
modum in vniuersum omniū respicitur, nec semper improbatum est testimonium, pro rebus vniuersitatis[g]. Sic clericus, pro sua Ecclesia testimonium dicere potest[h]: quia quæ vniuersitatis sunt, nullius dici propriè possunt, sed singulorū[i]. Ita quilibet de collegio, & pro collegio, & contrà, testis esse potest[k]. Verumtamen si quod commodum particulare ex causa vniuersitatis vel communi, ad testem de vniuersitate peruenire possit, non erit idoneus testis in eo: vt si agatur de piscinis communibus, aut de syluis seu pascuis, ex quibus qui de vniuersitate sunt, vel pisces vel ligna vel fœnū, vel aliud percipiant[l]. Nec audiūtur ideò socii criminis, exceptis grauioribus criminibus: vt in simonia, cap. veniens, 10. cap. personàs, de testib. 11. Reiicitur testis inimicus causa expressa[m]. Ideò Cn.& Q. Cæpionibus, L.& Q. Metellis testi- 34
bus, in Q. Pompeium nouum hominem, Iudices sapientissimi non crediderunt. Nam eorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem & authoritatem in testimonio, cupiditatis atque inimicitiarum suspicio derrogauit, vt ait Cicer. pro M. Fonteio. Et M. Æmilii Scauri, cuius iniurati nutu propè terrarum orbis regebatur, testimonio, nec in C. Fimbriá, nec in C. Memium, neque in C. Flauium, neque in C. Norbanum, creditum est, propter inimicitias, vt narrat Valer. Maximus[n]. 12. In summa, lege Iulia de vi cauetur, nec hac lege testi- 35
monium dicere liceat, ei qui se ab eo parentéve eius liberauerit, quíve impubes erit, quíve publico iudicio damnatus erit, quive eorum in integrum restitutus non erit, quíve in vinculis custodiáve publica erit, quíve cum bestiis vt depugnaret se locauerit, quíve palam quæstum facit feceritve: quíve ob testimonium dicendum vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus vel conuictus erit, vt scribit Callistr. in l.3. §. lege Iulia, de testib. in P. qui addit iterum eodem, epitomem reiectionum. *Nam, inquit, quidam, propter reuerentiam personarum: quidam propter lubricum consilij sui: alij verò propter notam & infamiam vitæ suæ admittendi non sunt ad testimonij fidem.* Quæ non prosequar fusius, cùm glossæ in dictum §. lege Iulia & interpretes sufficere possint. Reiicitur & minor viginti annis[o], ob carmen famosum damnatus[p], cuius vita aliqua ex causa culpabilis[q], repetundarum damnatus[r], vel de adulterio[s], quia infamis[t]. Hermaphroditus verò, an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit[u]. Sed quia testes etiam reiici possunt, si in his ad- 36
mittendis vel examinandis non fuerit legitima forma seruata: videamus pauca de illa. Cōsiderabo itaque res, personas & negotia, quibus adhibentur,
num

a l. qui accusare. de accusat. P. & in legib. Langobard. l. qui semel, & l. falsa, persona.
b c.2.§.fi. de ord. cognit. c. cùm tu, de testib.
c l. produci, cod. ca. statutum, 2.q.7.
d Io. Gallus, in quæst. decis. per arc. q. 98. facit. c. Romana, de testib. in Sex. l. mandati, 5. §. fin. eod. P.
e Esdræ, 4. Tobiæ, 4. Ecclesiasti. 4. D. Io. c.14. Euang.
f l. omnibus, C. de testib. l. nullus. eod. P. l. 1. §. biduum, quan. appell. sit.
g Accurs. & alii, in l. in tantùm, §. vniuersitatis, de rer. diuis. P. l. si municipes. quod cuiusque vniuersi l. sed si hac §. patronum, de in ius voc. P. ca. qui manumittitur, 12. q.2.
h c. cùm numerus, 12. & c. insuper, 6. de testib. ca. si per prudentiam, 14. q.2.
i l.1.§. ex autem res. & l. in tantùm, §. 1. de rer. diuis. P. §. vniuersitatis, eod. apud Iustinia. §. cogitandum, de monach. in Authen.
k Accurs. ad d. l. in tantùm, §.1.
l l. parentes, C. de testib. Bart. & alii in l. sed si hac §. patronum, de in ius voc. P. Cæpo. lib. 2. de serui. vrb. præd. c.9. nu. 10. 11. 12.
m auth. si testis dicatur, §. si odiosus, C. de testib. c. quoties aliqui, 5. de testib. ca. quatuor. 11. q.4.
n Val. Max. lib. 8. c. 5.
o l. in testimonium. 20. de testib.
p l. ob carmen, 21. eo.
q §. sancimus, de testib. in Auth.
r l. repetundarum, 15. eod. P.
s l. scio quidem, 14. §. ex eo, eod. P.
t l. infamem, de pub. iudic.
u d. l. repetundarum §. f. & l. quæritur, de sta. homi.

num agatur de voluntariis negotiis & extraiudicialibus: an de iudicialibus. In extraiudicialibus, interdum non rogati & fortuiti fidem & testimonium dant: Interdum negotia sunt, quæ rogatos tantum admittant, nisi priuilegium personæ testis repugnet. quemadmodum si sacerdotes sint, qui nec rogari nec adhiberi testimonio debent: tamen si interfuerint negotio, casu, possunt examinari, ne veritas pereat [a]. Et eodem modo qui per inquisitionem de factis testantur, rogati non dicentur: qui illi negotiis gestis casu potius, quàm rogati interfuerunt [b]. Sunt autem voluntarii actus, quibus ad probationem futuram rogari & vocari testes debent, vt intersint & recordentur eorum quæ geruntur, si in posterum illos interrogari de gesto contingat & necessarium sit. Rogati testes in negotiis quibusdam à iure desiderantur, vt in testamentis [c], in codicillis [d], in diuortio [e], in solutione facienda [f]. Ratio ponitur in §. & si quidem, de testib. in Authen. Ex quo sumpta est auth. rogati, C. eod. tit. Et maximè rogati debent esse in iis, in quibus determinatus numerus est testium: non in aliis, in quibus & qui casu adsunt, testari poterunt [g].
37 In iudicialibus negotiis vocandi sunt seu citádi testes, quos examinari necessarium sit: si enim se ingererent & offerrent vltrò, suspecti essent [h]. Vocantur autem, & si nolint venire, cogi possunt, ne veritas occultetur, & probatio eius pereat [i]. Sic Plato 12. de legib. Si quis spontè testimonium ferre noluerit, citetur ab indigente, citatúsque tempore idoneo adsit, & testimonium prout sciuerit adferat: si nescire se dicat, iureiurando tribus inuocatis, Apolline, Ioue, Themide nominatis, nescire se affirmet, ac liberetur. Primùm tamen monendi sunt testes, vt dicant testimonium, non cogendi: si tamen se subtrahant, cogẽdi [k]. Apud Athenienses, quî ad testimonium vocati præsto non erant in iudicio, mille drachmis mulctabantur, vt ait Suidas in verbo, κλητῆρες. Sicuti & in eos, qui testes mendacii conuictos subornassent, dabant actionem κακοτεχνιῶν. Quod intelligendum est de illis qui testimo-
38 nium ferre coguntur. Nam sunt aliquæ personæ, quæ cùm non teneantur testari contra certas personas, contra illas etiam testimonium non coguntur ferre: veluti inuiti testimonium non dicunt, Publicani, qui non detrectandi testimonii causa aberit, qui aliquid præbendum exercitui præbuerit, pupillus [l], qui publico iudicio reus erit, aut minor viginti annis [m]. Lege Iulia Papia iudiciorum publicorum prohibetur quoque, ne inuito alicui denuncietur vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum sobrinam, sobrino sobrináve natum, eósve qui propiore gradu sunt, libertum, liberósque eius, patronum, vxorémve & liberos eius [n]. Mediator quoque seu proxeneta, non cogitur dicere testimonium pro altera parte eorum inter quos mediator fuit, altero repugnante: vtroque verò consentiente cogitur [o]. Item qui vexandi causa potius vocatur quàm testimonii, non
39 cogitur venire [p]. Vocatio itaque iure communi testium examinandorũm necessariò pro forma substantiali probationis, facienda erit: nisi agatur de casibus quibusdam, in quibus dicunt non requiri citationem, maximè si reperiatur in iudicio examinandus [q]. Sed & cùm testis citatione, citari vel vocari debet aduersarius, vt adsit productioni & receptioni testium, & iuramẽto ab illis præstando: nam nisi aduersario præsente, vel vocato & contumace, non possunt hæc fieri [r]. Sunt tamen casus, in quibus non vocatur in examinatione testium aduersarius, quorum aliquos colligit Ludouicus Romanus, sing. 366. 1. Si examinanda vel audienda est mulier, iuramentum est præstandum in domo eius vbi examinatur, non vocato aduersario [f], qui tamen si velit interesse eius iuramento, debet ad eius domum venire: quia & is qui testimoniũ recipit, non ad eam venire non dedignatur [t]. 2. In inquisitione criminum, examinantur testes sine vocatione aduersarii [u]. 3. Non vocatur in examinatione testium ad futuram rei memoriam contra eum, cuius timetur Tyrannis vel potentia [x]. 4. Si fiat examinatio testium de ido-

AAAaaaa neitate

a ca. fin. 11. q. 2.
b l. 1. de testib. P.
c l. hæredes, §. fi. de testam.
d l. fi. C. de codic.
e l. nullum, de diuort. P.
f l. testium, & auth. rogati, C. de testib.
g In l. ad fidem, eod. P.
h l. quæ omnia, de procurato Alexan. consi. 72. vol. 2. Bar. in l. post legatum, §. his verò, de his quib. vt indig. ca. il li. 5. q. 5.
i c. 1. & 10. tit. de testib. cogen. l. si quando, C. de testib.
k ... de test.
l l. inuiti testimoniũ l. 19. de testib. P.
m l. in testimoniũ, 20. eod.
n l. lege Iulia, 4. eod. P.
o §. quoniam verò, de testib. in Auth.
p l. sed si quis ex signatoribus, quemad. testam. aper. P.
q Iaf. in l. nec quicquam, §. vbi decretum, nu. 27. de off. procons.
r l. si quando, §. sed cùm minime, de testib. C. l. iudices, C. de fi. instrum. c. in nomine Domini & c. 2. de testib. §. & hæc verò, eod. in Authen.
s Bart. in l. ad egregios. de iureiur.
t iuxta l. 2. §. sin autem dignitas, de iureiur. prop. cal dan. C. l. 1. C. de offi. diuerso. iudic.
v Hostié. & Io. And. in c. qualiter & quãdo, in 2. de accusa.
x l. Host. & Io. And. in c. quoniam frequenter, vt li. non contest. non proc. ad test. recep. auth. sed si quis, de testi. C.

neitate & sufficientia alicuius[a]. 5. Si testis sit examinandus contra domi-
num hæreticum[b]. 6. Si Iudex ex officio testimonia recipiat de notorio, aut
de fama publica[c]. 7. Si testes extra diem adsignatum aduersario recipian-
tur[d]. 8. Quando casus fortuitus superuenit alicui in aliquo loco, cuius re-
statio ad releuandam eius culpam exigitur: testes ibi examinantur de casu
vbi accidit, sine vocatione eius contra quem fit attestatio, quorum nihilo-
minus testimonium admittitur[e]: Et probatio casus ex naturali iustitia proba-
tionem admittit iure gentium, non attenta solennitate iuris ciuilis[f]. 9. Quã-
do testis producitur parte præsente, non est opus alia citatione[g]. 10. Exa-
minatio necessaria testium extra prouinciam, potest sine aduersario fieri[h].
11. Quando ante litis contestationem testes audiuntur, sine absentium ta-
men præiudicio non citatur aduersarius[i]. Videbis alium casum apud Ale-
xandrum, in l. ait prætor, §. si debitorem, de his quæ in fraud. cred. P. & plu-
res alios apud Bartachi. in tomo 3. in ver. teste parte citata. Adfert & Maran-
ta in praxi, in 6. par. in primo membro, versic. citatio, vnum & triginta casus,
in quibus aduersarius ad receptionem & iuramenta testium non citatur.
Vocantur & recipiuntur testes tantùm ordinario iure post litis contestatio- 40
nem, non antea[k]: nisi vel timor mortis immineat: vel ratione partis quæ vo-
canda esset, quæ posset illam mortem inferre: vel ratione testiũ, qui dum li-
tis expectatur contestatio, possent mori, vel quia ipsi longius abituri sunt: ex
quibus causis, ante contestationem mortis examinantur, ne probationis fa-
cultas pereat[l]. Verùm antequam isti audiantur, summariè & de plano doceri
debent coram Iudice, de causa, cur ante litem examinari postulentur, quòd
de morte dubium sit, quòd non nisi post multum tempus sint redituri, quòd
sint peregrinaturi, testes[m]. Tria itaque iuramenta testis hic, in futuram cau- 41
sam præstat: Primùm, de futura absentia. 2. De veritate dicenda[n]. 3. Quòd
testimonium ante publicationem non patefaciet[o]. Et sic de his causis exa-
minari possunt testes, antequã egeamus testimoniis. vt etiã ex c. significauit,
41. de testib. liquet. Hinc colligimus vocatos testes & venientes, iurare de- 42
bere de dicenda veritate: alioquin enim examinati non præeunte iura-
mento, non probant[p]: modo tamen iurandi seruato secundùm qualitatem
personarum iurantium. Nam quidam eleuata & extenta manu[q], vel admo-
ta ad pectus iurant, vt sacerdotes: alii, propositis sacrosanctis Euangeliis[r], a-
lii propositis & tactis[s]. Omnes tamen cuiuscunque sint qualitatis & con-
ditionis, hodiè iurare coguntur, etiam si essent Cardinales[t]. Et ita iuramen-
tum est de forma & substantia testimonii, vt disputat Iason, ad l. admonen-
di, num. 191. & 192. & ibi quoque Riparius 194. Verumtamen proditum est, iu-
ramentum remitti posse testibus à litigantibus vtrisque[u]. Officium verò e- 43
rit aduersarii vocati, in testium receptione & iuratione protestari, se nul-
lo modo receptioni eorum consentire, & exceptiones se propositurum es-
se: neque enim est opus, si quas in promptu non habet, extemplò allegare,
ne interim remoretur litis accelerationem[x]. Verùm protestatio debet es-
se conditionata, vt protesteris testimonia illorum te impugnaturum, in
quantum contra te facient. Nam interdum si iuuari posses illorum deposi-
tione, & sine protestatione hac excepisses contra fidem testis, vix est vt pro
te, dicta eius acceptare permittatur. Et ita cautius quidam faciunt, qui no-
lunt vocati interesse receptioni. Officium porrò iudicis est, vel eius cui de- 44
legatur examinatio, prospicere ne multitudo superflua pro vno articulo
probando examinetur vel producatur[y]. Statuit constitutio Ludouici 12.
anno Domini 1499. articul. 13. in negotiis exiguis, vbi vnum aut duo pro-
banda veniunt, ne plures quàm decem testes examinentur, & supra hunc
numerum reiiciantur[z]. Et art. 11. vt seorsum examinentur & separatim, non
[illegible] simul:

a Innoc. in c. f. in fi. de transla. epis. & in c. dudum, de præsumpt. & c. bonæ, de postul. prælato.
b c. f. de hæret. in Sex.
c Innoc. in c. bonæ, de electio. & in c. cùm in tua de sponsal.
d d. l. si quando, C. de testib.
e in l. si quis, de naufrag. lib. 11. C. & ibi Barthol. Antonius Corte. in singular. in ver. testis, singulari incipiente, *in loco vbi quis patitur,*
f l. scire oportet. §. sufficit. de excus. tuto. P.
g Bald. in l. alia. in vlt. col. de iis quib. vt indig. C.
h l. generaliter. §. his de præsentibus per sonis statutis, C. de reb. cred.
i l. laudabile. innc. glo. fi. C. de aduoca. diuersi. iudicum.
k c. 1. & to. tit. vt lite non contest. nõ proced. ad test. recep.
l Felin. & alii, in c. quoniam frequenter. eod. & gadi. conclusio. 616. incip. etiam testes, de testib. vide c. cùm olim. 34. de testib.
m Bart. in l. in lege Aquilia, §. si delectum, ad leg. Aquil. P. Panor. Felin. & aliis, in d. c. quoniã frequenter, vt lit. non cont. &c. & in c. Albericus, de testib.
n Felin. in d. c. quoniam frequẽter, 4. col. rota. decis. 292. in antiq.
o Octauia. Vuestrius in introductione, in aulæ Roma. actio. lib. 6. c. 2.
p l. iurisiurandi, C. de testib. & c. tuis quæstionibus, & c. de testibus, eod. tit. ca. iusiurandi, 4. q. 3. ca. hortamur. 3. q. 9.
q vt in l. quidam, de probat. P.
r auth. sed iudex. de episc. & cler. C. c. f. de iuram. cal. cle. 1. de homicid. cle. 1. §. porrò, de hæreti.
s vt l. rem non nouam, C. de iudic. cũ simil. c. f. de iura. calum.
t c. nuper, & c. licet vniuersis, de testib. d. l. iurisiurandi.
u interpræ. & Felyn. nu. 5. in c. tuis quæstionibus, de testib. Ias. in l. nemo potest. nu. 26. de leg. 1. & in l. admonendi nu. 195. de Afflictis, decis. 291. nu. 1.
x Bald. in l. si quis testibus, C. de testib. vide Io. Gallum, in quæstio. decis. per arc. quæstio. 125. in antiq.
y l. 1. §. f. de testib. P. l. cùm causam, eod.
z facit c. venerabili, 52. eod. c. inquisitionis, de accusat. Idem obseruauit Daniel. Danielis c. 14.

ſimul:& artic.15. vt in examine reddant rationem & cauſam ſui teſtimonii[a].
Nó admittédi dicere teſtimonium,ex honeſtate tamen non neceſsitate, iu-
re Pontificio niſi ieiuni[b]. quod & lege Langobardo.ſtatutum[c]. Extat & in
capitularib. Caroli Magni lex, in capitul. de diuerſis admonendis, cap.15.vt
nullus ebrius in mallo, id eſt, iudicio, poſſit ſuam cauſam requirere, nec te-
ſtimoninm dicere. Et ne comes placitum, id eſt, iudicium habeat, niſi ie-
iunus. Et rurſus capitul. de pace cap.11. *Omnino nullus niſi ieiunus ad iuramen-
tum, vel ad teſtimonium admittatur. Si refutatur dicat qui eum refutat & probet, qua-
re illius teſtimonium recipere noluerit. Et de ipſo pago, non de altero teſtes eligantur,
niſi fortè extra comitatum longius ſit cauſa inquirenda. Et ſi quis fuerit periurus, per-
dat manum aut redimat.* Iudex vel delegatus examinationem teſtium ſubin-
45 de, poteſt & per ſe, & per delegatum vel collegam peragere. Verùm ſiue
à ſe, ſiue ab ſcriba iurato, vel alio audiantur, debet poſt depoſitionem vel
teſtimonium quod teſtati ſunt, illis iubere relegi, vt inquiratur num illud
ita dixerint, & num velint addere vel diminuere. Vocant pragmatici, *Re-
coller les teſmoins*. Et ita dictum eſt areſto, teſtes recolendos eſſe, & aliter
fidem non haberi teſtimoniis, vt refert Ioann. Gallus in quæſtion. 126. in
deciſis per areſta parlamenti. pro quo facit cap. cùm clamor, de teſtib.
46 Fiunt examinationes ſumptibus producentis[d]. Non examinantur autem;
poſt publicationem in cauſa, & renunciationem in eodem articulo, quam-
uis pro aliis valeat eorum productio[e]. Sicuti neque poſt publicationem,
exceptiones contra teſtes poſſunt offerri aut probari, niſi ad notitiam cauſa
exceptionis nuper peruenerit excipientis, vel ante publicationem fuerit
proteſtatus ſe velle obiicere exceptiones[f]. Quando autem poſt publica-
tionem probationis aduerſarii, aduerſarius admittatur ad contrariam pro-
bationem, docebit te, c. ex tenore, de teſtibus. quando productio quarta te-
ſtium ſit indulgenda, c. ſignificauerunt, 36. eod. tit. quando aliter ſit ſtatuen-
dum, videbis in c. per tuas, 45. & c. conſtitutus, 46. eod. tit. & ad cuius inſtan-
47 tiam ſint dicta teſtium publicanda, in eod. c. conſtitutus, de teſtib. Quibus
omnibus peractis ſuo ordine, exceptionibus & replicationibus & teſtimo-
niis collatis, & perpenſis, Iudicis erunt partes diſpicere, num probent teſtes,
& qui præponderent, actoris an rei, ſi ambo probationibus æquis certare vi-
deantur. Non enim contrariæ iſtę probationes teſtium abrogant ſibi fidem;
ſed præualent digniores & veriſsimiliora dicentes. Et ſi ex vtroque latere pa-
ritas ſit dignitatis, & fidei, maior numerus vincet[g]. Si verò æqualis per omnia
probatio, abſoluendus eſt reus[h], quia res recidit in primum ſtatum, ac ſi pro-
batum non eſſet, & actore non probante reus abſoluendus[i]. Et promptiores
ſumus ad liberandum, quam ad condemnandum[k]. Exceptis cauſis quæ per
ſe fauorem merentur, & pro quibus in dubiis ſemper iudicandum. quas no-
tat c. fin. de re iudic. & glo. ad c. 3, in verbum, *vt liberali*, de probatio. Item ſi
probatum eſt reum deliquiſſe, contraria directò quòd non deliquerit proba-
48 tio non erit admittenda[l]: contrà, ſi indirectè[m]. Annotabit Iudex non admitti
teſtimonium de auditu dici ſolo[n], quanquam & id conſideretur, eò quòd &
diligenter ſunt teſtes examinandi, & de ſingulis circunſtatiis prudenter in-
quirendi, de cauſis videlicet loco, tempore, ſcientia, credulitate, fama, viſu,
auditu, certitudine iuxta c. cauſa quæ 37. de teſtib. Et ſi dubiè & obſcurè de-
49 poſuit teſtis, iterum examinádus eſt[o]. Finis teſtium admittendorú, eſt fidem
facere & probare. Ideò & acta & teſtium dicta coram vno Iudice, faciunt fi-
dem inter eaſdem perſonas coram alio: vt in c. cauſam quę, 11. de teſtib. c. fin.
de probat. Si tamen coram arbitro fiant in iudicio, liberum erit de nouo te-
ſtes audire, ſi viuant: ſi mortui namq́; teſtimonia fidem facient[p]. Verùm illud
obſeruabit Iudex, vt probationes quidem reprobationis teſtium aduerſarii
admittat, & permittat teſtes produci probatorios & reprobatorios probato-
riorum, ſed non reprobatorios reprobatoriorum[q]: ne in infinitú extendátur

AAAaaaa 2 lites:

a ſine illa enim nihil probant. c. cùm cauſa, 47. de teſti. c. f. §. ſolam. 4. q. 3. ca. ſi habes, 24. q. 3. §. & licet dudum, de teſti. in Authen. Si tamen teſtes dixerint ſimpliciter ſe ſcire, valebit, nihilominus teſtimonium, nam interrogati de cauſa. c. ſicut. de re iudic. l. de pupillo, §. qui nunciat, de ope. no. núciat. P.
b c. 1. de teſtib.
c l. f. eod. lib. 2. legũ Langobard.
d l. quoniam. 16. C. de teſtib. Ferrar. in form. iura teſtium. in ver. citati. nu. 1. Spec. tit. de teſte, §. qualiter, nu. 12. vide decif. cap. Tholoſ. 274. Boer. dec. 203.
e c. per tuas. 48. c. cùm veniſſent. 25. de teſtib. c. iurauit, de probat.
f c. præſentium authoritate, 31. c. teſtimonium. de teſtib. vide c. intimauit, 18. & c. cauſam quæ & c. ex tenore, 35. c. cùm cauſam. 42. c. cõſtitutus. 47. eo[d]
g c. in noſtra præſentia, de teſtib.
h c. 3. de probatio.
i l. qui accuſare, C. de eden.
k l. Arrianus. de actio. l. fauorabiliores, de reg. iur. c. inter dilectos. de fi. inſtrum. l. reſpiciendum. de pœn.
l c. ad noſtram, 12. de probat.
m c. ſeries, & c. ex tenore, & c. tum literis. 33. de teſtib.
n c. quoties, §. & ibi gl. in ver. *credere*. & c. licet eod.
o c. cùm clamor. 53. eod.
p c. præſentata, 50. eo.
q in c. licet dilectus, 49. de teſtib.

lites. Ex quibus omnibus, vt tandem pedem à testium calculo subducã, planum est, quæ istius probationis inducẽdæ rationes sint & causæ. Atque summa hæc videtur vtilitas, vt faciant ne quid lateat facilè actorum, & ne caliditate plurium hominum adueniente, ordo causæ periclitetur[a]. Iuuat suffragium sacræ paginæ, *In ore duorum vel trium, stabit omne verbum*[b]: etiam si ageretur contra summum Pontificem, vt ait glo. in ca. præsul, 2. q. 5. quam sequitur Panor. in c. at si clerici, de iudic. & in c. cùm esses, col. 5. de testam. & in c. per tuas. in fi. de maior. & obed. Decius in c. ex literis, col. 8. de probat. dummodo testes sint omni exceptione maiores, id est, non sint suspecti, & reprobari non possint: non aliter[c]. Vocarunt antiqui hos testes, assiduos, ab assibus & diuitiis, quas putarunt fidei in Rempubl. præcipuum vinculum[d]. Et quan- 51
quam grauius onus sit probare per testes, quàm per instrumenta[e]: tamen cõmuniter hæc firmior est[f], & frequentior. Exceptis 29. casibus, in quibus scriptura præualet testibus, quos notat Speculat. in tit. de instr. edit. §. quos illic potes videre. Sed & pleraque negotia sunt, quæ sine instrumentis & scriptura geruntur. Et fuerunt tantummodo probationes per testes, antequam scripturæ inuenta esset formula. Et idcircò ad hanc speciem probandi testium, vt ad antiquiorem, firmiorem, & necessariam confugimus.. quinimo nec scripturæ probant, nisi testium authoritate fuerint insignitæ. Neque publicá documenta aliud sunt, quàm testes publica authoritate donati. Ideò ad illorum vt omni exceptione maiorum testimonia confugimus, & publica testimonia priuatis præferimus[g]. Et si falsitas instrumentis obiiciatur, statim ad 52
testes redeundum est & refugiendum[h]. Quòd si æquilibrio & ad aginam cõtrarii stent testes instrumentarii, & instrumẽtum, quid agere debeas & quid sequaris, docebit gl. vlt. c. tertio loco, de proba. Quomodo verò puniátur falsi testes, iam vt opinor satis dictum est alibi[i]. Interim nota Charundá, vt tra- 53
dunt, primùm multam illis indixisse[k]. At Francis. 1. Rex noster, iussit an. 1532. puniri falsos testes & notarios morte, cuius speciem relinquit arbitrio Iudicum. Apud Romanos verò, olim Tarpeio monte deiiciebantur[l]. Apud Indos, extremis digitis decurtabantur[m]. Lege verò diuina, à Mose lata, falsus testis easdẽ pœnas patiebatur, quas is quem esset calumniatus, erat passurus, si verum fuisset testimonium[n]. In legibus Langobardicis, lib. 2. tit. de testib. l. si duo testimonia, lex est: *Si duo testimonia de qualibet re testimoniauerint, & inter se discordauerint, tunc comes eligat vnum ex vna parte, & alium ex altera, & illi duos testes discernant cum scutis & fustibus, vt ipsi qui de ipsa falsitate conuictus fuerit, dextra manus amputetur.*

a §. 4. de testi. in Authen.
b Deuter. 19. 2. ad Corinth. 13. l. vbi numerus. de testib. P. c. in omni negotio, & ca. licet, eod. c. pluralis locutio, de reg. iur. in 6.
c glo. in c. 1. de consang. & affi. c. 1. de testib.
d Gell. lib. 16. c. 10.
e Specu. in tit. de probatio. §. 2.
f §. si verò, de fi. instru. in Auth. c. cùm Ioannes. eod. tit. apud Grego. c. tertio loco, de probatio.
g l. in donationibus. quæ actis, C. de donat. l. census, & l. cùm de indebito, C. de probat. l. si alterius, C. si minor se maior. dixer.
h c. ex tenore, de testib. l. optimam. de contrah. stipul.
i in criminib. lib. 36. Syntag. c. 5.
k Aristo. lib. 2. Ethic. c. 10.
l Gell. lib. 20. c. 1.
m Strab. lib. 15.
n Iosephus, lib. 4. Antiquit. Iudai. c. 6.

De Probatione, & Productione Instrumentorum. Cap. 4.

1 *Instrumentorum nomen generale quid contineat.*
2 *Instrumentum scripturæ quid. & diuisio, num. 3.*
4 *Authenticum, & authentica scriptura quid.*
5 *Sigillum quam authoritatem habeat.*
6 *Scriptura priuata, & effectus eius.*
7 *Scripturarum vnde diuersa nomina.*
8 *Instrumenta & scripturæ de quibus fiant.*
9 *Scripturæ publicæ à quibus fiant.*
10 *Instrumentorum publicorum conficiendorum forma.*
11 *Instrumentorum edendorum finis.*
12 *Verba dispositiua, enunciatiua, seu relatiua instrumenti, quid & in quibus probent.*

13 *Exemplum*

1 INTER probationes legitimas ea est, quæ fit per scripturam, vocant per instrumenta. Cæterùm instrumentorum nomen continet omne quod instruit causam, & ipsos testes[a]. Instruere verò, est apparare: & instrumenta ea omnia per quæ aliquid perficimus, vel quæ ad commodè vtendum aliqua re, necessariò parantur, cōsiderata vnaquaque re, ratione cuius instrumenta dicuntur. Sic instrumentum culturæ reperies[b], & instrumenta domus[c], instrumenta fundi[d], lauionis[e], pictoris & piscatoris[f]. Quæ instruunt memoriam gestorum etiam instrumenmenta dicuntur, & quia maximè id fit per scripturas quibus fides adhibetur, instrumenta vt plerunque dicunrur scripturæ authenticæ & probatæ; vt in tit. de fide instrum. Et sic etiam communi vsu loquendi, instrumenta distin-
2 guuntur à testibus[g]. Apud Græcos teste Harmenopulo, lib. 1. Prompena. c. 8. Instrumentum συμβόλαιον dicitur, commentarium quoddam & descriptio cōuentorum, quia communicatio conuentúsque personarum, συμβολὴ dicitur.
3 De instrumenta itaque quod scriptura constat, hîc agendum est. Scriptura porrò alia publica, alia priuata: vnde aliud publicum aliud dicitur priuatum instrumentum. Publica scriptura est, quæ fidem seu probationem facit publicam coram Iudice, sine alio adminiculo[h]. Authentica verò scriptura quæ per manum publicam, vel per Iudicem cùm trium testium vel saltem duorum subscriptione vel testimonio, facta est[i]: vel cum alio testium à legibus requisito numero, secundùm negotiorum definitam naturam[k]. Et vt Bald. scribit[l], instrumentum, est veritas apparens, probatio probata & non probāda. Publica manus seu scriptio, id. scriptura notarii, vel priuata manus cum
4 sigillo publico, faciunt publicam scripturam[m]. Authenticum αὐθεντικὸν, dicitur quod cum authoritate est, seu cum potestate & efficacia. αὐθεντία potestas. authoritas. Et αὐθέντης est αὐθεξούσιος, author propriè potestatis. quanquam nō ignorem Gazam, libello περὶ μηνῶν, referre, antiquis hoc nomen tantùm significasse, τὸν αὐτόχειρα, scilicet carnificem, cædis authorem & percussorem: vt & apud Apolloni. Rhodiū, αὐθένται ἀμύκοιο, interfectores Amyci. Verū posteà, & ante mille annos significare cœpisse idem quod apud Latinos est author.
5 Sigillum tantam præbet authoritatem literis, quantam vult is qui authoritatem concedere potest: Et proinde si persona sit publica, publica erit eius sigilli consignatio, vt quando mandata sua Iudices iubent sigillari[n]. Iudicandi
6 nempe munus, publicum est[o]. Priuata scriptura contrà dicetur, quæ istis circunstantiis caret, & à priuatis fit, quæ & domestica dicetur, quæ istis circunstantitiis caret, & à priuatis fit, quæ & domestica dicitur: & ideò aliis quàm
7 scribentibus non solet obesse, nec contra alios probare[p]. Habent scripturæ publicæ & priuatæ diuersa nomina, ratione eorum quibus accedunt, & quæ geruntur. Nam publicæ dicuntur, instrumenta, cōtractus, obligationes, postquam in mundum per tabellionem redactæ sunt[q], instrumenta pignoris[r]: in vltima voluntate, testamentum[s], vel codicilli[t]. Scriptura quam creditor debitori facit soluenti, in testimonium solutionis est acceptilatio, vulgò qui-

a l. 1. de fi. instru. ff. l. notionē. 99. §. 1. de ver. sig. in ff.
b l. quæsitum, de fundo instr. ff.
c d. l. quæsitum est, §. si domus instrumētum, eod.
d l. 8. eod.
l. cùm de lauionis. cod.
f l. item pictoris, eo.
g c. quoniam contra de testi.
h Inno. in c. 1. de fid. instr. l. instrumenta §. l. rationes, 6. C. de probatio. l. fin. C. de re iud.
i glo. in d. c. 1. de fid. instrument. §. sed instruwenta, de instru. fid. & caut. c. quoniam cōtrà, de probatio.
k vt in l. fi. de codicil. C. l. fi. C. de don. cau. mor. l. hac consultissima, C. de testa. cum simil.
l Bald. in l. imperator, 2. col. de sta. homi. & in l. 2. quan. fisc. vel priuat. &c. C. & in l. quoties, C. de Iudæ.
m c. 2. de fide instru.
n c. post cessionem, c. 7. de probatio. facit l. nec arbitris, C. de recep. arbit.
o l. quippe de iudic.
p l. instrumenta, §. l. rationes, 6. l. exemplo, 7. C. de prob. l fi. de conuenj. fisc. debito. lib. 10. C. tit. 2.
q l. contractus, de fide instrum. C.
r l. contrahitur, de pignor.
s l. hæredes palàm, de test. ff.
t l. fi. C. de codicil. cū simil.

tantia, Græcis ἀποχὴ. quamuis & acceptilatio verbis fieri possit, sine reali solutione, in quo & acceptilatio quæ omnino liberat, differt ab apocha, quæ nó liberat sine solutione[a]. Est & ἀντιαποχὴ, de debito cautio facta creditori à debitore in præstationibus annuis, iuxta l. plures, de fid. instrumentor. Inuenies de apocha plures tex. in iure[b]. & alibi dictam securitatem[c]. Et si pro rebus, quæ in publicum censum deferuntur, fiat, & apocha publica nuncupatur. Dicunrur & scripturæ publicè fidei faciendę causa euulgatę & exaratę monumenta[d]. Instrumenta priuata & publica fiunt generali & communi regu- 8
gula, de omnibus rebus: nisi si nominatim prohibeatur: veluti cautum est, ne publica instrumenta fiant de alienatione rerum Ecclesiasticarum sine solénitate statuta[e]: nec de alienatione feudi, sine consensu domini[f], & ne testamenta aliter fiant quàm permissum[g]: ne de contractibus illicitis aliis & vsurariis conficiantur retineantúrve à notariis vel priuatis. Fiunt porrò scri- 9
pturæ publicæ, à publicis personis, à tabellionibus, notariis, non ab aliis[h]. Fiebant & olim instrumenta, publica fide, ab argentariis[i]. Et si quis obiicit instrumentum factum non fuisse à tabellione, is qui asserit, debet docere fuisse tabellionem eum qui fecit[k]. Expediuntur & scripta actáve ab amanuensibus seu actuariis Iudicum fide publica[l]. quæ intelligenda sunt, si modò aliud non officiat instrumentis, vel personis tabellionum, vel amanuensium: vt quod prohibitum sit, ne instrumenta conscribant: si essent publicè, non si secretò, excommunicati. nam tunc probatio illis abrogatur[m]. Forma 10
conficiendi instrumenta in forma probante, ponitur in l. contractus, de fid. instrumentor. C. & in Nouell. Iustin. 44. 73. 176. §. insuper, vt rogetur tabellio à partibus qui hac probante scriptura egent, vt fiat & retineatur instrumentum: & vt hoc instrumento factum fuisse contineatur[n]. Rogatio fit primò ab iis quorum interest fieri, & retineri instrumentum. Et si de contractu agatur, ab vtroque contrahentium: si autem de aliis quæ pendent ab vnius voluntate, ab eo rogari debet: vt in protestatione, testamento, & similibus[o]. 2. Notarius debet planè intelligere antequam perscribat, quid geratur, vel dicatur[p]. 3. Debet fieri instrumentum de re licita, vt dixi. 4. Adhibendi sunt duo vel tres testes, aut plures, secundùm exigentiam negotii quo de agitur: vt si de testamento, septem: de codicillis, quinque: & sic de similibus. Porrò subscriptio testium adhibitorum facienda est, pro modo & necessitate constitutione regia imposita, vel ab statuto[q]: alioquin sufficit iure secundùm Salicetum[r], subscriptio notarii, vel personæ publicæ. Sed neque in actis publicis authorandis sæpè exiguntur testes[s], & tandem in mundum reducitur & fit ingrossatio secundùm l. contractus, de fid. instrumentor. Quanquam in Gallia non eadem requirantur per omnia, & sit forma probans editionis instrumenti, etiam in charta papiracea à notario, si modò per eum subscribatur, vt alibi in tabellionibus & notariis docuimus. Finis, propter quem instrumentorum 11
formulæ editæ sunt, & tot solennitatibus, testibúsque vallatæ, est probatio veritatis rei gestæ, vel factæ, vel sermonis prolati[t]: ita probatio rei facta dicitur, quando extat eius instrumentum[u]. Et tum maximè in- 12
strumentum publicum facit fidem certam & manifestam, quando nihil contra illud opponitur[x], & verba actus eius temporis quo quid factum fuerit, sunt dispositiua: aut enunciatiua actus qui potuit in instrumenti conuentione fieri: contrà, si is alterius sit temporis. Vt si in instrumento venditionis rerum fiscalium, dicatur, visis subhastationibus vel hastis & licitationibus: nam ea relatione non probantur subhastationes, quæ sunt alterius temporis[y]. Similiter, si in instrumento dictum sit, vendidit filius Sempronii talem rem: rei quidem venditio probatur, sed non filiatio Sempronii. Idipsum dicendum est de relatione solennitatum quæ dicuntur interuenisse: nam illas relatio, vel instrumentum non probat: sed aliundè oportet

a l. si accepto latum. 19. §. f. de acceptil. P.
b l. fin. §. Titius, de cond. indeb. P. l. qui tabulas, 27. §. apocha, de furt. to. tit. de apoch. pub. lib. 10. C.
c l. 1. 3. 4. eod.
d l. 1. de iis qui ad Eccles. confu. l. consulta diualia, C. de testam. l. in donationibus, 31. C. de donat. l. sine apud acta, C. de transact.
e l. iubemus, 14. §. in tabellionibus. de sacrosf. Eccle. C.
f §. callidis, de prohi. feu. alien. per Fred.
g l. iubemus, 29. §. fi. C. de testam.
h c. pen. & f. de fi. instrum.
i l. si quis, 6. l. argentarius, 10. §. 1. & f. de eden. P. Bald. ad rubri. C. eod. num. 21.
k decis. capel. Tholo. 330. Paul. Cast. in l. scriniarios, de testa. milit. C. Gulli. Pap. dec. 96. & consi. 136.
l vt in l. 1. de apoch. lib. 10. C. l. consulta diualia, C. de testam. l. 1. de iis qui in Eccles. manu. C. cum simil.
m glo. in c. decernimus, de sent. excommu. in Sex. c. licet eod. Felin. in c. ad probandum, 2. col. vers. cæterùm, de re iudic. vide Chassa. in §. 6. *des iustices & droicts d'ecclees.* ad ver. *messagers & sergeans.* nu. 7. in consu. Burgund.
n §. nos autem, de tabellio. in Authe. glo. in auth. si quis in aliquo, de eden. C. & ibi Bart. nu. 8. & 9.
o c. 1. de fi. instrum. vide Alexan. ab Imo. consi. 109. in 2. par. consil.
p d. §. nos autem de tabellio. in Auth. l. 1. in fi. de autho. tuto. P.
q §. oportet. de instr. fide & caut. in Aut. §. vt ergo, de tabellio. in Auth.
r Salic. in l. contractus, nu. 13. & ibi alij, interp. de fide instrum. C.
s l. in donationibus, C. de donatio. l. omnium, C. de testa. l. scriptura. C. qui pot. in pig. hab.
t l. contrahitur, de pignor. P. l. non figura, de actio. P.
u c. cum dilecti. de dona. c. cùm olim, & ibi Panor. de cen sib. c. licet causam. de probatio.
x l. f. in ver. *manifestam*, de reb. cred. C. glo. & Bald. in l. generali. de sacrosf. eccles. C.
y probatur in l. f. sine cen. & reliq. fund. compa. non posse. C.

oportet probationes petere[a]. Eadem dicuntur de ſcriptura publica iudiciali, in qua Iudex dicat, vt in ſententia, viſis litis conteſtatione, inſtrumentis & depoſitiouibus teſtium &c. nam per illam relationem, illi actus non probantur, ſed oportet aliundè fidem de illis facere[b]. Et qui in aliquo inſtrumento, alterius mentionem fecerit, illud oportet quoque exhibere[c]. Notant tamen Bar. & Bald.[d] relatum fidem facere, ſi id quod refert & ipſum relatú, fuerint geſta & tranſacta inter eaſdem partes. Exempli cauſa ſi agatur de ſolutione pretii venditionis factæ, dicatúrque in inſtrumento, *Soluit integram ſummam pretij debiti ex venditione eidem ſoluenti facta per accipientem, vt apparet per*
13 *inſtrumentum talis dici, per me, vel per talem retentum*[e]. Diuerſum, ſi prius inſtrumentum, vel ſcriptura relata, fuerit facta inter alias perſonas. Et ita apographa ſeu deſcripta vel exempla ex publico inſtrumento non probant, niſi exhibeatur prototypus inſtrumenti ſeu antographum: aut niſi apographum fuerit tranſcriptum & collatum optimè cum ſuo originali, iuſſu & authoritate Iudicis, per aliam perſonam publicam, & legitimè vocato aduerſario cu ius intereſt[f]. Idipſum dicendum eſt, de verbis relatiuis per Notarium in in-
14 ſtrumento, *prout conſtat ex inſtrumento manu talis ſcripto à me viſo*[g]. Obſeruandi cùm iſtis, caſus, in quibus neque ipſa inſtrumenta in ſuo diſpoſito fidem faciunt nec probant. 1. Si errauerit tabellio ſeu notarius, in ſubſtantialibus inſtrumenti: vt neque is poſſit emendare erroré, niſi parte vocata & Iudice ſtatuente, ſi coram Iudice agitetur quæſtio erroris[h]. Quòd ſi extra ſubſtantialia errauerit, veluti in indictione, vel in nominibus teſtium, aut in aliis quæ ſui officii ſunt, ea poteſt corrigere etiam non vocata parte[i]: niſi dicatur inſtrumentum falſum. Nam tunc, nullo modo poteſt illud corrigere. Aliud enim eſt errare, aliud falſum committere. Et emendari non poteſt quod factum, tabellioni infert officii priuationem[k]. Liquet etiam, inſtrumentum falſum non probare, neque ſuſpectum de falſo committendo fidem facere: putà, quia aliàs condemnatus de falſo is fuerit[l]: vel quia raſura ſit in loco ſubſtantiali, aut circa annum aut diem, aut ſimilia, ex quibus tantùm redditur falſum inſtrumentum[m]: maximè dum agitur de negotiis quæ pro ſolemnitate re-
15 quirunt ſcripturam, vt ſcribit Guid. Pap. deciſ. 582. Atque cauere ſibi debet qui huiuſmodi inſtrumentum de falſo ſuſpectum producit: nam qui falſo vtitur inſtrumento, etiam ſi non commiſerit falſum, eadem pœna qua tenetur qui fecit, plectitur[n]. Effugiet tamé pœnam falſi, ſi dum interpellatur, num velit inſtrumento eo vti, inficietur ſe velle vti[o]. Verumtamen notandum eſt pendente quæſtione de falſo, ſtari inſtumento, & interim debitorem qui excipit de falſo, ſecundùm illud cóſignare debitú debere[p]. Mouet hic quęſtionem Papæus, num is qui aliquando pro ſe produxit inſtrumentum, vel qui ſubſcripſit, poſſit illud arguere falſi, quando contra ſe producitur: cum
16 vide cum diſtinctione deciſ. 503. Secundò fides abrogatur inſtrumento per teſtes ei contrarios. Diſtinctio tamen adhibetur: nam ſi teſtis contrarius, ſit vnus ex teſtibus adhibitus inſtrumento ſuper numerum requiſitum, qui cótra quàm ſcriptum eſt aſſeueret, cæteris comprobrantibus ſcripta non officit: quòd ſi ſit de numerariis teſtibus requiſitis qui reſiſtat deſcriptis, reddit ſuſpectum, vt fides ei non adhibeatur[q]. Multò magis ſi ſint duo vel plures teſtes adhibiti, qui inficientur ea dicta fuiſſe quæ ſcripto compræhenſa ſunt[r]. Supernumerarii verò aut extra teſtimonii rogationem adhibiti, etſi diffiteantur, non obſunt[ſ]. Sed remanebit nihilominus controuerſia erroris, ſi teſtes vnum ſuppoſitum inſtrumentum pro alio ſubſcripſerint, cùm teſtes inſtrumentum ſubſcripſiſſe dicuntur, vt in l. fin. C. plus val. quod agi. Quid autem ſtatuendum ſit, ſi debitor vel alius dicat, de ſcripto non fuiſſe rogatum notarium, ſed de alio, conſule l. optimam, C. de contrah. ſtipul. Quòd ſi dicat rogatum quidem fuiſſe notarium, ſed aliud fuiſſe geſtum: putà dicat ſimulatum negotium, id probari non poteſt per teſtes, ſed per aliud inſtrumétum[t].

a l. optimam, C. de contrah. emp.
b Lanfranc. de Oria. ad c. quoniam contra, ad ver. *inſtrumentorum productiones*, n. 38. & 39 de proba. dec. capel. Thol. 328.
c auth. ſi quis in aliquo, C. de eden.
d Bar. & Bald. in d. l. ſi quis in aliquo.
e l. procurator, C. de eden. l. ſi quæ, & l. Pomponius, famil. ercil. P. l. 2. de fide inſtrumen.
f Bart. & alii interp. in d. auth. ſi quis in aliquo, de eden. tex. in c. pen. & fi. de fi. inſtru. §. illud quoque, vt frat. fil. in Auth. l. chirographis, de admini. tut.
g Bar. Soci. conſ. 266. incip. in cauſa, verſi. primùm deciditur, & in cóſ. 231. incip. cùm in præſenti, 2. par. conſ. Alexan. 6. conſil. 4. vol. Lanfr. in prox. cita. loco. n. 40.
h Bald. ad rubr. de fi. Inſtru. Bart. in l. ſi librarius, & ibi text. de reg. iu. Guid. Pap. dec. 503. & dec. 131. facit l. 2. de erro. aduo.
i Lanfran. ad d. c. quoniá contra, ad ver. inſtrumentorú productiones, nu. 36. Felt. & Panor. nu. 3. ad c. ex literis, de fid. inſtru.
k Bald. ad d. rubr. de fi. inſtrum. facit l. ſi quis ex argentariis, §. coguntur, de edé. P.
l L. 3. de fide inſtru. C.
m Bal. Iaſ. & Sal. in l. ſi ex falſis, C. de tranſ. Felin. in c. fraternitas, de hæreti. & in c. ex literis, de fid. inſtr. Bald. in l. fi. C. de ed. diui Adr. toll.
n l. pen. C. de probat. l. 3. de fi. inſtr.
o d. l. 3. eod. C.
p l. ſatis apertum, ad leg. Cor. de falſ. C.
q in l. 1. §. fi. quem, teſta. aperi.
r l. cùm Ioannes Hetemier, & ibi Felin. de fid. inſt.
ſ Bartholo. Soci. cóſ. 94. incip. præſtantiſſimi, 2. partis.
t l. generaliter, & ibi Bartho. & Bal. C. de non nume. pecu.

At si neget adfuisse solennitatem quam interueniſſe refert instrumentum,
probare poterit per testes. Et plus valet quod agitur, quàm quod simulatè
fit[a]. Veluti quando quod turpissimum est, vel dolosum: si vxoris nomine
maritus contrahat. nam certè non vxori, sed marito acquiritur[b]: videlicet
quando instrumentum simulatum docetur. Alioquin enim statur verbis in-
strumenti, nec vlla interpretatio aliena admittitur[c]. 3. Instrumenta fidem 17
amittunt contra alias personas, quàm quæ in illis conuenerint[d]: nisi hæredes,
vel successores sint vniuersales conuenientium, in quos transeunt eadem iu-
ra & actiones actiuè & passiuè[e]. 4. Si diuersæ aut contrariæ scripturæ pro- 18
ducantur, mutuò sibi fidem abrogant[f]. Idipsum & quando eadem scriptura
sibi repugnantia continet[g]: aut ambigua omnino[h]. Si calumniosa & menda-
cia sint[i]. Quintò, instrumenta cancellata non faciũt probationem aut fidem 19
debiti[k], nisi in quantum per illa cõstet debitum fuisse. nam priuatio præsup-
ponit habitum[l]. Quò fit, vt neque instrumenta cancellata possint describi
vel ingrossari, aut in mundum vocari, nisi parte vocata cuius interest, eáque
consentiente: vt disputat & probat decisio capellæ Tholos. 417. Fieret enim
interdum, vt bis per instrumẽtum debitum peteretur, quod bona fides non
patitur[m]. Sextò, scripturæ priuatæ, chirographa, rationes, annotationes, in- 20
uentaria particularia, non faciunt fidem, nec probationem pro eo qui scri-
psit sibi, aut in præiudiciũ alterius, idque per se[n]: cum aliis autẽ adminiculis,
de quibus Guid. Papæ. decis. 441. probare possunt[o]. Contra scribentem verò
probabunt, si constet, vel confiteatur se scripsisse, vel subscripsisse[p]: vel infi-
ciatus conuincatur, aut testibus, aut comparatione literarum[q]. In summa au-
tem, in quibus causis scriptura priuata facit pro scribente[r], in hæredem fa-
cit contra scribentem[s]. Et si epistola memorans debitum scripta sit per de-
bitorem, vel ab alio per ipsum suscripta, contra debitorem probabit[t]. Cæ- 21
terùm, rationes cur probatio fiat per scripturam, veritatis indagandæ & con-
seruandæ necessitas docet. Ne liceat ipsis testibus variare: & vt memoria
retineatur gestorum firmior & certior[u]. Sed & plura sunt quæ sine scri-
ptura perfici vel geri legitimè non possunt, quæ enumerat Guid. Papæ. decis.
582. Sunt & postremò obligationes efficaciores ex quibusdam scripturis, vt
tradunt de instrumentis dictis *garentigiatis*, quæ habent paratam executio-
nem[x]. de quibus vide fuse Bartholom. Chassan. ad §. 6. ad ver. *contre les princi-
pals obligez*. tit. *Des censes*. in consuet. Burgund.

a rub. plus vale. & l. 1. 2. 3. 4. lib. 4. C. tit. 22. l. si cùm pater vester, l. 17. ad Senat. Velleia. C.
b d. l. si cùm pater, idem in l. cùm ea quæ, 17. de transac. C. cum simil. ibi not.
c l. ad probationem, 21. de probatio. C. & ibi Bald. & in l. lecta, 46. in 1. oppo. si certum peta. P. id firmare videtur expressè l. cùm precibus. 18. de probatio.
d Soci. conf. 39. incipit, visis, vol. 1. per c. illud, de præsum. per reg. res int. alios acta. &c. l. iurisgentium, §. ante omnia, de pact. P. rub., Res inter alios acta. C.
e l. veteres. C. de contra. & committ. stip. l. vni. vt actio. ab hære. &c. C. l. si necessariis, §. de vendendo, de pignor. actio. P. Iason. in l. 2. §. item si in facto, in 1. notabili. de verb. oblig. P.
f l. scripturæ, 4. C. de fi. instrum. c. imputari. eo. apud Greg.
g l. vbi repugnantia, 149. de reg. iur. in l. si Titius, de cond. institut. l. f. §. 1. de vulga. P.
h l. si fuerit, de reb. dub. P. l. vix, de seruitut. l. per seruũ. §. denique, de vsu & habita. P.
i l. 2. & fi. de fi. instr. P. ca. si ad scripturas, 9. distinct.
k l. si chirogarphum. de probat. P. §. 1. quib. mod. tolli. oblig.
l l. Iulianus. de dinore. P. l. decem, de verb. oblig. P.
m l. bona fides. de reg. iur. P. n l. instrumenta, 5. l. rationes, 6. l. exemplo, 7. de fide, instrum. C. l. f. de deconueni. fisc. debito. lib. 10. C. o facit l. non nudis, & l. non epistolis, C. de probat. p l. plures, de fi. instrum. C. q l. comparationes, & l. & si contractus, C. eod. cum auth. quæ ibi sequitur, §. 1. & §. si verò, de instru. fid. & caut. Authen. si quis, qui pot. in pig. hab. C. r vt in l. Nezennius, de nego. gest. P. s Angel. in l. quidem, §, nummularios, de eden. P. gl. & Alexan. in l. publica, depos. l. si quidem, de exceptio. P. t l. si contra per calumniam, de Episc. & cler. C. l. si filius, ad Macedon. P. u l. contrahitur, de pigno. P. l. in re, de fi. instrum. x vide interp. in l. si quis pecunias, C. depos. Bald. in l. 1. C. de execut. rei iudica.

De purgatione vtraque, vulgari, & canonica. Cap. 15.

Lib. 5. Decreta. tit. 44. & 45.

1 *Purgatio quid. Diuisio in vulgarem, & canonicam. nu.* 2. *& seq.*
3 *Purgatio vtraque pro quo indicatur.*
4 *Purgationis vulgaris forma & species. & seq.* 5. 6. 7. 8. 9. *&* 10.
11 *Purgationes vulgares sublatæ.*
12 *Dæmonum quædam præstigia.*
13 *Purgationes Idololatrorum, tedo, ouo, & sulphure.*
14 *Purgatio iuratoria quomodo fiat: & vbi, nu.* 16.

15 *Compur-*

15 *Compurgatores iuratoriæ purgationis quorsum adhibiti, & quales esse debeant.*
17 *Compurgatorum numerus quantus esse debeat.*
18 *Iuramentum purgatorium in quibus exonerat iurantem.*
19 *Purgatio canonica à quo indicitur, & quando releuat. Eius effectus, absolutio, vel cõdemnatio.nu.20.*
21 *Sententia criminis & erronea num transeat in rem iudicatam.*
22 *Iuramenti purgatorij necessitas, & rationes. Iure diuino receptum.nu.23.*

1 INTER species probationis vel iustificationis vt dicunt,
ponitur purgatio, quæ est præsumptionum, indiciorum,
vel accusationum non probatarum, perfecta elisio. Vel,
purgare, est se excusare, & innocentiam suam ostendere:
vt in l. is qui reus, de publi. iudic. P. l. fin. de acq. rer. dom.
P. cum similib. Sicuti & per torturam diximus elidi indicia,
si nihil fassus fuerit qui tormenta passus est. Et videtur
2 esse tortura species purgationis canonicæ. Dicimus autem purgationem esse,
vel vulgarem, vel canonicam. Vulgaris erat, quæ à vulgo erat inuenta vel
seruata: canonica, quæ visa est iuri idonea, & recepta fuit à sacris canonibus.
3 Fit purgatio vtraque, pro crimine illato præsumpto verisimiliter, sed non
plenè probato [a]: quando infamatio graue generat scandalum, quo casu etiam
innito tunc purgatio canonica imponitur [b]. Si tamen notorium crimen
esset, non esset inducenda purgatio, sed punitio [c]. Latè patent crimina
quibus quis infamari potest, & de illis quoque purgationis tractatio diffusa
est. Sed & de surreptione rescripti fieri poterit [d], & de ciuilibus interdum
non plenè probatis [e]. Fieri debet purgatio ab eo, qui oneratur aliquo crimine,
vel præsumptione, vel diffamatione: si modò non fuerit aliàs depræhensus
in furto, periurio, aut falso testimonio [f]. Adduntur & compurgatores [g].
4 Forma & modus purgationis vulgaris erat multiplex secundùm diuersos
mores corruptos vulgi, & ideò prrohibita. Cuiusmodi quæ fiebat per aquam
[h] frigidam, per consecratam & benedictam, bibitam [i]. Forsan volebant
imitari aquam Zeli, quam Deus statuerat in lege antiqua, Numeror.5. pro
detegenda suspecta de adulterio [k]. Fuit & sublatum examen aquæ frigidæ,
in Capitularib. Caroli Magni, capitul. fin. c.26. Et in legib. Langobard [l]. Sic
statuisse Lotharium refertur, *Examen aquæ frigidæ, quod hactenus faciebant à missis,
5 omnibus modis interdicatur, vt non vlterius fiat.* Fiebat etiam per aquam feruentem,
quæ etiam reprobata est [m]. de qua purgatione vide l. si quis ex leui,
6 de homicid. lib. homi. & lib. 1. leg. Langob. Itẽ & alia quæ fiebat per ferrum
candens, quando ex tactu non sequebatur adustio [n]. Refert Iacob. Meierus,
lib.5. annalium Flandriæ, Philippum comitem Neoportuensem, anno Domini
1164. edidisse leges nouas, inter quas hæc, *Si quis vulnus in nocte acceptum alicui
imputauerit, si scabinus dignum videbitur, ferro candenti, se excusabit accusatus: si aufugeri,
manum perdit.* Item, *Si fur vocatus accusatus fuerit, ferro candenti se excusabit: si
culpabilis permanserit, suspendetur: & si accusans in antè iuramento defecerit, accusatus liberit.*
7 In Capitularib. Caroli Magni, facta dicitur hæc probatio, ad decem
vomeres ignitos [o]. *De eo qui occidit,* inquit lex, *proximum suum metuens ne in seruitium,
seu in seruitutem per eum traheretur, si negauerit se illum occidisse, ad nouem vomeres
8 ignitos iudicio domini examinandus accedat.* Erat & vulgare examen crucis,
quod prohibetur lege Langobardica hac [p]: *Sancitum est, vt nullus deinceps
quamlibet examinationem crucis facere præsumat, ne Christi passio quæ glorificata est, cuiuslibet
temeritate contemptui habeatur.* Vt meritò castigandi & sunt aniles mores,
vt sortilegia, dum furtum indagant, vel per Astrolabii inspectionem, c.1.
de sortileg. vel per immissionem breuium in aquam frigidam vel benedictam:
vel per cribrum & forfices, inuocatis perperam diuis, in quibus vulgus
9 maximè abutitur. Refert Gregor. Turonensis [q], speciem aliam purgationis
vulgaris,

[a] c.1. 5, & c. quoties, 5. c. cùm in iuuentute, 12. de purga. cano.
[b] c. inter solicitudines.10. eod. c. qualiter, §.1. de accusat.
[c] c.4. & c. pen. c. cum dilectis, de purga. cano.
[d] c. ex parte, de offi. ordina.
[e] vt c. quòd ad consultationẽ, de sent. & re iudic.
[f] c.1. de purga. cano.
[g] d. c.1. & fi. eod.
[h] c. ex tuorum, eod.
[i] c. sententiam. ne cler. vel mona.
[k] ca. in libro namque, 2. q.6.
[l] l. vt examen, tit. quali. quis. se defend. deb. lib.2. leg. Langob.
[m] d. c. sententiam. ne cler. vel mon. ca. omnibus, ca. consuluisti. ca. Menam, 2. q.5.
[n] proximè cita. iurib.
[o] in Capitul. Caro. Mag. & capit. legum quæ datę sunt pro occisio. clerico c.5.
[p] l. sancitũ, tit. qual. quis. se defend. deb. lib.2. leg. Langob.
[q] Grego. Turonens. lib.2. histor. Franc. c.1.

vulgaris, dum scribit Beatum Britium Episcopum Turonensem, calumnia impetitum à populo, mulierem impregnasse, ad quam cubicularius eius vestimenta deferre solitus erat abluenda, cúmque innocentem: tamen vt satis faceret populo, prunas ardentes pileo imposuisse, cásque ad se proximius amotas ad sepulchrum Sancti Martini vnà cum populo comitante; illæsis vestibus accessisse & detulisse, dicentem se ita impollutum esse à muliere. Huícque purgationi potius credidisse populum quàm præcedenti miraculo, quod certè diuinius. Nam vt idem scribit, cùm Britius negaret se scelus commisisse, iussit ad se infantem ex ea muliere editum adferri[a], qui cùm oblatus fuisset, triginta tantùm dierum existens, adiuratus per IESVM CHRISTVM locutus est, non fuisse ex eo genitum. Meminit de alia specie purga- 10
tionis Dionys. Halicarna. qua Tuscia Vestalis suspecta violatæ pudicitiæ se expurgauit. Ea enim falsis testibus accusata, iussa pro se dicere, petiit Tyberim, Sacerdotum permissu, & prosequente populo hausit aquam cribro vacuo, eámque vsque in forum perlatam effudit ad pedes Pontificum, & liberata est, accusatore nec viuo posteà nec mortuo comparente. Fiebat & per 11
duellum purgatio, de quo posteà, quæ etiam sublata est[b], vt cæteræ omnes purgationes vulgares, in quibus potiùs Deus tentaretur, & ad iracundiam prouocaretur, quàm verum haberetur Innocentiæ testimonium[c]. Et subrogata vel recepta tantùm purgatio iuratoria, quæ canonica dicta est. Sicuti enim nec omnia Deus punit in hoc seculo delicta, sed suo iudicio quædam reseruat: sic & non omnia vult ad punitionem vel ad temerariam accusationem reuelare[d]. Et occulta non sunt fori istius seculi, sed Dei solius[e]. Sæpe etiam per fallax hoc iudicium vulgare tentato Deo, ex præsumptionibus innocens damnabatur impiè[f]: & dæmones miracula imitabantur & perstringebant oculos vt vel innocenti illuderent, vel impiũ liberarent meritis pœnis. Sic enim etiam D. Augustinus, libr. 12. cap. 16. Ciuitatis Dei. Dæmonum 12
præstigiis concedit factum Tuciæ: nam etiam, vt diximus, posteà nec viuus nec mortuus comparuit accusator. Et quod scribunt Liuius. libr. 2. de bello Punico, & Ouid. in Fastis, Valer. Maxi. & alii de Q. Claudia Vestali, quæ cùm aduerso pudicitiæ rumore laboraret, quòd cultus esset studiosior, cum nauis qua mater vt dicebant Idolatræ Deûm, vehebatur ex Pessimunte Phrygiæ Romam, hæsisset in Tyberi, nec vi virûm boúmque moueri posset, discincta zona & naui illigata, præcata est illam Deam falsam, vt si castam se nosset illam sequeretur, nauémque duxit. Item quod scribunt de Actio Nauio Augure, qui cotem dissecuit nouacula. Improbant ista & similia omnia paganica & præstigia Christiani, & expiationes per illa facta: vt expiationes seu 13
purgationes eiusdem idololatriæ quę fiebát tribus modis. teda, ouo, sulphure[h]. neque probamus eos qui

—cuperent lustrari, si qua darentur.
Sulphura cum tedis[i]? quamuis
Et veniat quæ lustret anus lectúmque locúmque,
Referat & tremula sulphur & ora manu[k].

Hæc itaque reiecta cùm sint, & τὰ ἐν τῷ καθαρσίῳ ὦα, id est, *oua purgationum*, vt ait Lucianus[l], iuraméti sola purgatio remanet.[m] Eius forma est, vt qui infamatus 14
est de aliquo crimine verisimilibus suspicionibus, iuret super sancta Euágelia Romæ aliquando ad beati Petri corpus[n], se immunem esse ab eo delicto, neque illud commisisse per se, aut per interpositam personam si id crimen exigat[o]. Accedunt & compurgatores, id est, viri alii qui pariter iurant se credere, quod qui iurauit verè iurauit: & quòd secundùm suam conscientiam, ille sit immunis ab illato crimine[p]. Compurgatores porrò, debent esse honestæ personæ & vicinæ, quæ nouerint viuendi ritum ipsius qui se purgat[q]: honestate in illis considerata vt sint bonæ famæ nec sint pro aliquo crimine con-

a Halic. lib. 2. histor. Roma. Liuius, Valer. Max. lib. 8. c. 1.
b c. 1. & 2. de vulgar. ca. monomachia, 2. q. 5.
c c. fi. de pur. cano. c. quæritur, 22. q. 2. ca. si nulla, 15. q. fin.
d c. si omnia. 6. q. 1.
e c. compescant, 32. distinct.
f c. significantibus, de purgat. vulg. P.
g Cic. de diuin. lib. 1. Liui. in 1.
h vide Apuleium, de Asino aureo lib. 11.
i Satyrographus, de sulphuris expiatione, Plin. lib. 35.
k Ouid. de arte amandi.
l Luci. in dial. cui tit. Μένιππος ἢ νεκυομαντεία.
m c. si quis, 4. de pur. cano.
n vt c. 1. haber, & cap. Mennam, 2. q. 5.
o c. quoties, 5. de purgat. can. c. laudabilem, §. fin. de frigid. & malefic.
p d. ca. quoties, & c. constitutus, 9. & c. de testibus, 13. de purg. cano.
q d. c. constitutus, & c. cum dilectus, 11. & cõs. c. cum P. Mancinella, c. quanto, & c. quosdam de præsumpt.

16 ne condemnati[a]. Locus purgationis faciendæ dicitur is idoneus, vbi infa-
matio apparet: vt si à populo infametur, coram populo fiat iuramenti pur-
gatio & compurgatio[b]. Si inter clericos tantùm, coram illis[c]. Vt ibi moriatur
& pereat seu aboleatur fama, vbi pessimè orta dicitur, & tollatur de loco
17 scandalum[d]. Compurgatorum numerus non est certus, & idem omnibus
personis definitus iure. Nam interdum, cum septima manu se purgare iu-
bentur in causa matrimonii soluendi, quæ se à coniugali congressu intactas
dicunt[e]. Mandat Lucius 3. S. Ponti. fieri purgationem septima aut quinta ma-
nu sicut expedire iudici videbitur[f]. In legibus Ripuariis tit. 19. de ictu seruo-
rum sex sufficiunt. Innocentius 3. iubet decanum purgare se ab infamia &
criminibus illatis non probatis plenè, cùm quatuordecima manu: id est, cum
quatuordecim compurgatoribus sui ordinis[g]. Consilium Triburiense, nobi-
li addit compurgatores 12[h]. Alibi & plures, vel pauciores inueniuntur neces-
sarii: vt rectè in hac quæstione definiamus, ex Iudicis arbitrio compurgato-
rum numerum adhibendum esse: is autem eum determinabit, pro modo in-
famiæ, & pro grauitate criminis, & habita ratione personarum, & scandali
suborti ex diffamatione[i]: vt & duorum compurgatorum numerus interdū
18 sufficiat[k]. Sed & solius se purgantis iuramentum purgatorium sufficit inter-
dum, in quibus confessio eius vel negatio exigitur, vt in iuramento calum-
niæ explicauimus. illúdque docetur in exemplis l. fin. §. licentia, de iur. de-
lib. C. l. eos qui, 26. §. fin. de vsur. C. l. præsenti, §. sicubi de iis qui ad ecclesi. cō-
fug. l. fin. de fide instrument. C. l. fin. §. fin. de bon. autho. iud. possid. C. l. fin. §.
sin autem dubitatur, de iure domi. impet. C. l. 4. §. sed si inscio, de eden. P. l.
properandum, §. 2. de iudic. C. l. si quis decurio, ad leg. Corne. de fals. C. l. si
de meis, §. fin. de arbi. P. l. 1. §. si quis argentum, depos. l. actione, §. 1. de furt. l.
Marcellus, rer. annota. P. auth. nouo iure, de pœ. iudi. qui malè iudic. C. Sed
& in consilio Germaniensi, singularis purgatio seruata, docetur pro depræ-
hendendo furto in monasterio facto, exhibita communione, cum his ver-
bis, *corpus domini sit tibi hodie ad probationem*[l]. Quæ tamen formula sublata fer-
19 tur, eò quòd suspectis non est danda eucharistia[m]. Sed non cuiúsque Iudicis
est, purgationem infamato statuere, sed tātùm eius qui de negotio cognos-
cit, vel cognoscere debet de quo infamatur: alioquin si ab alio statuatur ea
purgatio, non releuat infamatum[n]. Quia non prius peruenitur ad purgatio-
nem, quàm cognitum sit ab eo qui de criminibus cognoscere potest, an in-
famatio vel accusatio sufficiat ad condemnationem: nam tunc si sufficiat
condemnat, nec opus est alia probatione seu purgatione, vt in notariis[o]. an
verò probata non sit, sed sit verisimilis aut non verisimilis: vt si verisimilis
statuat purgationem[p]: si non sit verisimilis, non statuat[q]. Sed & priùs quàm
quis cogatur purgationem illam solennem facere, vocari debet & exami-
nari de fama, ne inauditus condemnetur aut absens, contra iuris diuini &
humani regulas[r]. Sententia quoq; ea de re fereda[s]. Quę omnia non possunt
fieri nisi ab idoneo Iudice & competente. Alioquin si fiant à non suo, nullus
sequetur effectus[t]: nam potest cogi in diffamatione & scandalo vt se purget
infamatus[u], nisi ad superiorem iudicem appellauerit[x]. Præfigit ordinem
iudicialem antequam fiat purgatio, gloss. ad ca. 2, ad ver. *suspendatur*, & glos.
20 ad cap. inter solicitudines, ad ver. *constitutio*, de purga. cano. Sequitur autem
ex bene statuta purgatione per Iudicem, vt si nolit se purgare, vel si in pur-
gatione defecerit qui iussus est se purgare habeatur pro condemnato & cō-
uicto[y]: quemadmodum is qui de calumnia iurare recusat[z]. Et nolle se sacra-
mento hoc obstringere purgationis, reatus indicium visum est Victorino.
Is enim cùm Germaniæ præesset, conatus est domi semotis arbitris, legato
suo persuadere, ne se pecunia corrompi sineret: cùmque illud non impetra-
ret ad tribunal venit, iurauit se nunquam vlla munera accepisse, neque quo-
ad viueret accepturum. Mox idem pręcipit legato, vt simili sacramento se
obstringeret

a d. c. constitutus.
b arg. c. 1. de pæ. & c. ex tuæ, de simonia.
c c. 2. in fi. de purgat. cano. ca. qualiter, in 2. § fin. de accus.
d c. Mennam, 2. q. 5. c. illud, 11. dist. cap. de crimine, 15. q. 5. cap. postquam de elect. ca. si peccauerit, 2. q. 1. c. inter solicitudines, §. attendentes, de purg. cano. auth. qua in prouincia, vbi de cri. agi opor.
e c. laudabilem, de frig. & malefic.
f c. ex tuarum, §. de purga. cano. c. si legitimi, c. quoties, 2. q. 5.
g c. inter solicitudines, eo. de purg. cano.
h c. 1. eod. c. nobilis, 2. q. 5.
i c. ex tuarum, ibi, *sicut expedire agnoueris* gloss. in c. 2. in ver. *duodecim*, gloss. ca. inter solicitudines, in ver. *quatuordecima manu*, de purg. cano. in ca. omnibus, ca. præsbiter si, 2. q. 5.
k c. cum in iuuentute, 12. de purga. cano.
l c. sæpe contingit, 2. q. 5.
m c. dilecti, de purg. cano. ca. tributū, de conse. dist. 2.
n c. cum dilectis, 15. in fi. de purg. cano. c. ad audientiam, de consuet. c. licet, de off. lega. cum simil.
o d. c. cum dilectis & c. si quis, de gradu, de purg. cano. c. cui dēta, de accus. c. de manifesta, 2. q. 1.
p d. c. si quis de gradu.
q c. cùm in iuuentute, 12. de purg. cano.
r c. Deus omnipotens, 2. q. 1. ca. de illicita, 24. q. 1. l. inauditum ad leg. Cor. de sica. P. l. absentē, de pœni. cum simil.
s d. c. cum dilectis, circa finem, & c. cùm sit Romana, de appel.
t c. nouit, de iud.
u c. 4. c. §. 1. & c. 2. & c. nos inter, 5. de pur. cano. cap. si mala, 2. q. 5.
x d. c. nos inter, & c. licet, & c. cætera gabili, de offi. ordina.
y d. c. inter solicitudines, §. quod si forsitan, & c. 2. de purg. cano.
z c. fi. §. 1. de iura. cal. aut. principales, §. si quis autem, de iureiu. prop. cal. dan.

obstringeret, is conditionem recusauit, quare eum abdicari officio iussit, vt scribit Xiphilinus in Commodo. Iurare etiam cogebantur olim lictores oliuarum, neque oleum, neque oleam surripuisse, neque alium quemquam suo dolo malo. Aliter enim neque argentum & mercedem, neque oleum oleásve habebant. vt ait Cato, lib. de re rusti. c. 144. & 145. Quòd si purgatione negauerit se commisisse de quo infamabatur, & innocentiam ostenderit per compurgatores, absoluitur & dimittitur in pace[a]. Explicat autem gloss. fin. in c. ex tuarum, 8. de purgat. canoni. eum qui legitimo modo & coram suo Iudice se purgauit, maximè præsente accusatore, non posse iterum accusari de eodem crimine: sed perinde haberi ac si sentētia absolutus fuisset. cùm iusiurandum hoc videatur esse decisorium, & maioris authoritatis, quàm transactio aut res iudicata[b]. Et saltem idem consequimur per iuramentum, quod per sententiam consequeremur[c]. Item quòd popularis actio extinguatur iureiurādo citra collusionem præstito[d]. Nec de eodem crimine bis quęrendum est[e]: nisi noua infamia superuenerit, quæ firmet & probare videatur priorem abolitam iuramento purgatorio. Nam ex ea causa absolutus, iterum accusari potest[f], & eidem indici noua purgatio[g]: quemadmodum diximus ex nouis indiciis, repeti posse torturam seu quæstionem[h]. Et notantur 21
etiam casus repetitionis accusationis, in l. 3. de præuarication. P. in l. si cui, §. hisdem criminibns, de accusat. P. capit. multi, 2. quæst. 1. Vnde & cautius in Gallia, reus delatus cùm per sententiam accusatione liberatur, nunquam absoluitur absolutè, sed dicitur amplius esse inquirendum: interim autem relaxari. Semper enim veritati locus esse debet: & errore detecto, & probationibus factis, purgatio quæ habet probationem tantùm præsumptam rei veritate eliditur. Et multò magis, si purgatio sit vulgaris, per quam quis absolutus sit vel damnatus: nam ea absolutio non transit in rem iudicatam. Inspicienda námque causa fundamentalis sententiæ, nempe dubium num res esset vel non esset, num crimen vel non. Et proinde sublata causa, & dubio certo facto, cessabit sententia & corruet[k]. Neque hic verum est, quòd sententia per errorem lata, transeat in rem iudicatam, si nulla appellatione suspendatur. quod examinat glo. ad c. 2. de purga. vulga. & in summa eius tit. Hostiēs. quos videto. Rationum porrò purgationis inductæ vna, vt saltem aliqua via 22
delatum crimen & non probatum plenè, possit aliqua certa sententia definiri: quia sententia vel absolutionem, vel condemnationem habere debet[l]. Item 2. vt scandalum quod ex infamia nascitur criminis impositi, aboleatur inter bonos & graues saltem[m]. 3. Quòd non sufficit bonum esse, sed etiam exigatur, potissimùm in personis dignioribus, vita quæ aliis scandalo esse nō possit, & sit sine suspicione etiam mali[n]. Propter nos conscientia nostra nobis necessaria est, & hic murus aheneus esto, nihil conscire sibi, & nulla pallescere culpa. Propter alios tamen & necessaria bona fama[o]. Quare & neces- 23
sarium purgatorium iuramentum, receptum est lege diuinina, vt Deuter. 21. *Si inueniatur in terra cadauer hominis occisi, & ignoretur reus, seniores & maiores natu egredientur, & iurabunt dicentes, manus nostra nō effuderunt sanguinem hunc*. Extat & alia lex Exod. 22. *Si quis amico commendauerit pecuniam, aut vas in custodiam, & ab eo qui susceperit, furto ablata fuerint, si inuenitur fur duplicare debet: si latet fur, dominus domus applicabitur ad Deos, & iurabit quod non extēderit manus ad res proximi sui ad perpetrandam fraudem*. &c. Sed & quando de conscientia alicuius & periculo animæ quæstio est, iuramento eius creditur: quando in contrarium sunt probationes[p].

a ca. ex tuarū, in fi. & c. fi. in f. de pur. can.
b l. 2. & 3. §. 1. de iurei. P.
c l. sed & si, §. si cùm de hæreditate, de iureiur. P.
d l. eum qui, §. in popularibus. eod.
e l. licet, nautæ caupo. stab. P. ca. de his, de accus. c. si illic, 23. q. 3.
f veniens, de accus. c. admonere, 33. q. 2.
g c. cæterùm, de iur. cal. c. cùm in iuuentute, de pur. cano. c. cæterùm. de test. cogen. c. pastoralis, de exce, t. d. c. Menna, 2. q. 5.
h hoc lib. C. de tort.
i c. significantibus, 2. de purga. vulg.
k ca. cum cessante, de appella. l. adigere. §. quāuis, de iur. patr. c. cùm Paulus, 1. q. 1.
l l. 1. de re iudi.
m c. pen. de pur. can. c. eccc, 24. q. 3. ca. omnibus. 2. q. 5.
n c. 2. de pur. cano. c. nolo, 12. q. 1. & c. nō sunt. 12. q. 11. ad Roma. 12. 1. Corinth. 8. c. si mala fama, 2. q. 5.
o d. ca. nolo.
p l. fi. §. fi. de iure delib. C.

De Duello

De duello & monomachia, seu singulari certamine. Cap. 15.

1 *Duellum prohibitum.*
2 *Duellum, & duellatores quid olim, & nunc.*
3 *Monomachiæ & duelli species.*
4 *Certamina singularia militaria. Et nu.5.*
6 *Monomachiæ olim quædam ob necessitatem quandam permissæ & factæ.*
7 *Duellum vbi permissum fuit. Pro quibus criminibus permissum. Quis permittere possit. Quæ forma duelli indicendi & pugnandi. Pignus certaminis vt mittatur. quomodo à iudice statuatur. Certaminis Iudex quis esse debeat. Catadromus duelli quantæ amplitudinis. Modus & forma vincendi ad duellum & pugnandi. Protestationes pugnaturorum, & iuramentum. De pugna. Post certamen quid statuendum. Effectus. Et per quos duellum fiat. Nume.*8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.19.20.21.*&* 22.
23 *Duelli permissi finis, probatio occultorum. Et ibi rationes eius.*
24 *Torneamentorum permissiones, & derrogationes.*
25 *Hastiludia an prohibita.*

1 INTER species purgationis vulgaris, duellum seu singula-
re certamen, aut monomachia ponitur, in c.2. de purgat.
vulg. quæ etiam ibi prohibita est, & in ca. monomachiá,
2.q.5. Duellum tamen antiqui idem quod bellum dixe-
2 runt. Vnde & perduelles hostes, & Bellona duellona di-
cta, vt author in 6. de Ling. Latin. Varro, Plautus[a], *Belli do-* a Plaut. in Capti.
mique duellatores optimi, pro bellatores. Cicero[b], *Nam æs at-* b Cic.2. de legib.
que ferrum duelli instrumenta. Liuius[c], *Quòd populus Romanus eo tempore duellum* c Liu. lib. 6. belli Macedoni.
iussisset cum rege Antiocho. Caius, perduelles etiam hostes dictos antiquitus
fuisse cum Cicer. tradit[d]. Quo nomine nunc patriæ hostes dicuntur prodi- d l. quos nos hostes, de ver. sig. P. Cic. 1. offic.
tores, legis maiestatis rei. *Duellum*, inquit Sex. Pomp. Festus, *bellum videlicet,*
quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur: inde & perduellis qui perti-
naciter retinet bellum. Singulare certamẽ duorum hominum dicitur duellum,
& solius cum solo pugna: Græcis μονομαχία. Duellum in purgatione vulgari,
erat certamen duorum, ad purgationem illati criminis initum, quo victor
purgatus, victus pro conuicto habebatur. Duplex illa pugna erat, equestris &
pedestris, talísque formæ & modi, quo conuentum erat inter pugnaturos,
3 vel ab illis qui monomachiæ præerant. Erat tamen monomachiæ species a-
lia quæ non purgationis causa, sed vel virium probandarum & periclitanda-
rum sponte inter aliquos fiebat, vel vt spectaculum præberent populo, ex
quibus qui virtutis causa id facerent, non erant infames: vt pugiles in sacris
certaminibus, & alii similes. Qui autem vel operas elocabant, vt cum be- e l. 2. §. Item Senatusconsulto, cum duob. §§. seq. de postul. P. l. athletas, 4. de iis qui not. infa. P. l. qua actione, 7. §. si quis in colluctatione, ad leg. Aequil. P.
stiis singulari certamine congrederentur, vel gladiatorio munere publicum
spectaculum sanguine proprio ederent, infames fiebant[e]. Vt & tandem gla-
diatorum cruenta spectacula sublata fuerunt, tanquam in domestica quiete
4 & in otio ciuili horrenda[f]. Fuerunt & aliæ monomachiæ ad ostentationem
virium & audaciæ introductæ, quibus congredi soliti erant depugnantes, f l. vni. de gladia. lib. 11. C. vide quæ dixi de hoc lib. 39. Syntag. c. 5. nu. 25.
vulgò torneamenta dicta, quorum torneamentorum detestabiles nundinas,
ad quas milites ex condicto soliti erant concurrere, improbat & prohibet g c. 1. de tornea. lib. 5. apud Greg.
ius Pontificium, vnde mortes hominum, & pericula animarum sæpè proue- h l. solent, §. Senatus, de alea lusu & aleatorib. P.
nirent[g]. Cùm tamen hasta decertare, leges Romanorum concederent[h]. At-

que morientibus in torneamentis denegatur ecclesiastica sepultura[a]. Solitæ 5
fieri maximè illæ exercitationes pugnarum, ab otiosis militibus in acie, vel
in honorem heroûm defunctorum. Quemadmodum colligere licet ex Di-
ctis Cretensis lib.3. de bello Troiano, apud quem refertur in certaminibus
propositis ab Achille propter victum & occisum Hectórem, vicisse quadri-
iugis equis Eumelum: bigis, Diomedem & Menelaum: in sagittando, Me-
rionem & Vlyssem: cursu longo, Aiacem Oilei & Polipoetem: duplici cam-
po, Machaonem: singulari, Eurypilum: saltu, Tlepomenum: disco, Antilo-
chum: cæstibus, Aiacem Telamonium: cursu in armis, Diomedem. Proponit
& diuersa certamina Phœacum, Homerus, quæ edi iussit Alcinous in ad-
uentum Vlyssis peregrini, publicè, præeunte præcone. Fuerunt & monoma- 6
chiæ veluti ex quadam necessitate antiquorum, ad sopiendas bellorum cla-
des imminentes, & ad controuersias sopiendas. Sic singulari certamine Cu-
riatiorum & Horatiorum, direptum bellum inter Romanos & Albanos, vi-
ctis Curiatiis, qui nomine Albanorum causam defendebant, ab Horatio qui
pro Romanis vicit. Lege prius posita, vt victis istis aut vincentibus com-
militonibus, uictores vel victi haberentur illi, quorum causam defenderét[b],
Duello quoque Golię & Dauidis, illo pro Philisteis, hoc pro Iudęis decertá-
te, bellũ maximum solutũ est victo Golia per Dauidé, in singulari cum suis
conditionibus pacto certamine[c]. Quando etiam Vandali ex patriis regioni-
bus egressi, cum rege Gundarico Galliis vastatis posteà ad Hispanias transis-
sent, & pariter Sueui, id est, Alemani Galliciam apprehendissent, & fuisset
inter hos populos orta quæstio, & collegissent vires belli vtrinque: ne multi-
tudo clade interiret, conuenerunt, vt discrimen duobus pueris bellantibus
committeretur. Et ita puero vtrinque in duellum emisso, pars Vandalorum
victa succubuit, interfectóque illorum puero, Trasimundus successor regni
in locum Gundarici, cessit Hispania cum suis[d]. Videtur tamen hæc mono- 7
machia pertinere ad purgationem vulgarem, per quam iuris vel iniuriæ iu-
dicium euentui committitur. Quare & duellum huiusmodi improbarunt
quoque iura. Et clericum qui spontè duellum obtulerit, vel oblatum susce-
perit, deponi iubent: siue victor sit, siue victus fuerit[e]: & irregularis fit, ac ho-
micida: si per se siue per campionem, vt dicunt, seu pugilem, pro se datum,
occiderit contendentem & monomachum[f]. Maximè habitus repræhensi-
bilis, quòd vel Deûm remediis non humanis tentare voluerit[g]. Sed & per-
mittit Deus plerúmque in istis duellis, innocentes ab eo quo accusantur
crimine, succumbere & necari, propter alia eorũ peccata, vt ait c. 2. de purg.
vulga. & ita Rhotarius rex, *Quia incerti sumus*, inquit, *de iudicio Dei, & multos au-
diuimus per pugnam sine iusta causa suam causam perdere: sed propter consuetudinem
gentis nostræ Longobardorum, legem impiam vetare non possumus. lib.1. leg. Longob. tit.
de monomachiis.* Quibus rationibus etiam mores gentium plures inter Chri- 8
stianos castigantur. Præualuit tamen malitia hominum, vt necessarium ali-
quando fuerit permittere, legibus Germanorum, Hispanorum, Langobar-
dorum, Gallorum, vt videbis in lib. Belissarii Neritinorum ducis, de singula-
ri certamine. Et in legibus proximè nominatarum nationum, in cõstitutio-
ne Philippi regis Gallorum, anni 1306. quam explicat Guido Pap. decis. 617.
618.619.620. & seq. vsque ad 624. Et in tractatu Ioann. de Liguano, de duel-
lo. Quamobrem cùm improbi mores vix omnino extrudi potuerint, neces-
sarium leges illis aliquas, ne laberentur in peius, pro freno adiicere. Primúm-
que definita sunt negotia, pro quibus ad certamen singulare prouocare li-
ceret tantùm. Atque ex consuetudine Langobardorum, de criminibus ob-
iectis licebit se purgare per pugilem, quem campionem dicũt[h]. Sic mulieri
accusatæ de occiso marito per venenum, licebat se purgare vel per iuramen-
tum, vel per pugnam seu eũdem campioné[i], qui argam. i. cuculum vocasset,
de eo accusatus poterat vel componere, vel per duellum cogebatur proba-
re[k]. Si quis dixisset per vim venditionem prædii facere coactum[l]. Bellissa-
rius

a c.1. de torneam.
b Liuius, in 1. Valer. Max. lib.6, c.3.
c 1. Reg. c.17. ca. monomachiã, 2. q. 5.
d Grego. Turon. lib. 2. histor. Franc. c.2.
e c. 1. de cleri pugn. in Duello.
f c.2. eod.
g ca. monomachiam, & ca. Mennam, 2. q. 5. ca. si nulla vrget necessitas, 23. q. 8. & ca. quæritur, 22. q. 2.
h lib. 1. leg. Langobar. tit. de malefic. l.f.
i l. f. de cons. mort. lib. 1. leg. Langob. vide gl. ad §. si quis in ver. *duellum*, de pace tenen. in feud.
k l. 1. de conuitiis, lib. 1. leg. Lang.
l l. si quis dixerit, tit. quali. quis. se defend. deb. cod.

rius ait in Summa, ex legibus Langobardorum permissum esse bellum ex iusta causa, si rei eius quæ in dubium venit veritas alio modo probari nequit, si insimulatus criminis læsæ maiestatis quis fuerit, & alio modo probare non possit accusator armis cum accusato decernendum est an verum sit crimen: si obiiciatur, quòd patrem quis interemit, vel alium durantibus induciis: si alienam vxorem in viri mortem criminatus sit, vel adulteram dixerit, vel adulterium alicui obiiciatur vel crimen furti, vel malè possedisse per triginta annos vel incendium, vel si quis neget pecuniam depositam, vel soluto debito nihil debere. In legibus Allemanorum, & cum his duellum committitur & pro controuersia terræ, tit. 85. & pro dote, adlata repetenda, tit. 77. In Gallia Philippus rex, in prouinciis in quibus consuetudo esset duelli permittendi, noluit permitti, nisi quatuor concurrentibus[a]. 1. Si liqueat crimen esse commissum[b], à quo tamen cōmissum sit, non liqueret. 2. Vt maleficium quod obiicitur duelli causa, ex eorum genere sit, quod mortis pœnam habeat[c]. ideò excipitur furtum, etiam si pro eo pœna mortis inferatur. 3. Quòd crimen illud proditoriè & clam commissum fuerit, & alio modo sufficienter probari non possit quàm per duellum[d]. 4. Quod is qui duello prouocatur, & de ipso delicto accusatur, per indicia & verisimiles præsumptiones habeatur suspectus, vt in tortura & in purgationibus paulò antè diximus: alioquin enim si manifestum sit crimen, vt puta quòd quis aliquem voluntariè & spontè non necessariò occiderit, tunc nec per duellum, nec alio modo excusabitur, quin capitalem subeat pœnam, §. si quis hominem intra pacem, de pace tenen. in vsib. feudo. Ex quibus constat, duellum non temerè pro omnibus, nec contra omnes sine causæ cognitione, nec ab omnibus concessum fuisse.

9 Duellum ideò, non nisi ab eo qui habet vitæ necísque potestatem, permitti potest: neque priuati, qui sibi indicunt propria authoritate, immunes sunt à crimine læsæ maiestatis, & homicidii pœna si illud commiserint in monomachia propria authoritate delata & suscepta. Princeps solus permittit hodiè in Gallia. Olim permittebat, causa cognita, Senatus Parisiensis[e] & curia gubernatoris cum ipso rectore Delphinatus in Delphinatu: Magister militum Galliæ seu Conestabulus[f]. Et Philippus rex, inhibuit anno 1307. Senarcho Tholosano ne de duello aliquam litem susciperet, & vt loquitur constitutio, *ne aliquem processum faceret*. Bellissarius lib. de singul. certamine cap. 5. pugnandi facultatem duello dare tantùm ait, principé liberum nemini subditum, nec sine eius permissu posse fieri. Refert duo exempla, quare Quinctius Crispinus miles, cùm eum Badius Campanus iniuria lacesseret, vt si vir esset congrederetur, tandiu cunctatus, donec Imperatorem consuleret. Et Titus Manlius, cùm à Gallo prouocaretur, Dictatorem ita est alloquutus, iniussu tuo Imperator, extra ordinem non pugnauerim, non si certam victoriam agnouerim: si tu permittis, ero prouocatus. *Qui sine publica aliqua administratione maleficum furem, sacrilegum, & periurum, vel quemlibet criminosum interfecerit aut trucidauerit, aut membro debilitauerit, velut homicida iudicabitur: tanto acrius, quanto non sibi à Deo concessam potestatem abusiuè vsurpare non timuit*[g]. Vt neque vltio permissa sit de eo qui nos inuadit & occidere nititur vindicta: nisi accessisset consensus principis, qui permittit cum ea conditione, si euadere aliter non possumus mortis periculum[h]. Et idcircò iudiciorum vigor, iurísque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi permittere valeat vltionem, etiam si alioquin sit aliquis sceleribus implicitus[i]. Prohibitum etiam generaliter, ne quis sibi ius dicat[k], ne sibi debitum armata manu repetat[l]: Nec vitat homicidii pœnam, qui etiam salutis communis inimicum & hostem, sceleribus inquinatum, necauerit. Cùm quòd seueritati legum eum subtraxerit, tum quòd proprium fortassis inimicum sub huiusmodi vindictæ nomine, consilio atrociore confecerit[m]. Bellum iustum tantùm est solum, quod indicitur & permittitur à principe, qui

a const. an. 1306.
b l. 1. §. illud. ad Senat. Syllania. glo. in c. 1. in princ. de pace ten. in vsib. feud.
c quod ex facto proposito constabit.
d quia in notoriis & probatis nō admittitur purgatio. sed fit condemnatio c. 2. c. cum dilectus, de purgat. cano.
e Massuer. in stilo parlamenti, tit. de adiornam. §. item fallit vbi aliquis aliquem, &c.
f Guido Pap. q. 622.
g Idē ca. quicūque, 23. q. 8. c. 2. & c. significatibus, de homic.
h l. 1. ibi *vestram igitur permittimus vltionem*, quan. lic. vnic. sine iud. se vindic. C. l. scientiam, §. pen. & l. itaque, ad leg. Acquil. P. l. 1. C. ad leg. Cor. de sica. l. vt vim, de iusti. & iure.
i l. nullus, 13. C. de Iudæ.
k l. 1. ne quis in sua cau. iudi. C. l. 1. quo lega. P. l. pen. quę in frau. cred. P. cum simil. l. qui iurisdictioni, de iurisd. om. iud. P.
l in l. negantes, de actionib. C.
m l. fi. C. de malef. & mathem.

habet gladii potestatem[a]. Et armorum vsus, sine Principe capitalis est[b]. Neque ius est rectoribus prouinciarum, vel ducibus exercituum, concedere inter suos milites duellum: quamuis enim gladii ius acceperint à principe, tamen illud limitatum fuit, vt in hostes hoc iure vterentur. Sicuti & miles, ius necandi sed hostem, non regnicolam habet. Et ideò si tanta temeritate & superbia duces vel exercitibus præfecti impellantur, vt monomachiam permiserint, rei fiunt maiestatis: quia cùm in hac causa priuati sint iniussu principis bellum gerere dicuntur, & delectum militum habere, & pro potestate quam non habent principes agunt. quæ capita ad legem Iuliam maiestat. pertinent[c]. Forma quæ præscripta est duello habito legitimô, hæc, vt pri- 10
mùm pignus detur, certaminis ineundi symbolum, mittitur interdum per fœcialem paludatum, qui Heraldus dicitur, interdũ & ad prouocatum literæ inducentes monomachiam, quas vocant *lettres de deffits ou combat.* Interdum pro pignore chirothecâ sanguinolenta sæpè vt ait Belissarius lib. præd. c.2. Et citatur in ius coram principe, vel coram eo qui potestatem habet permittendi duellum, ad duello determinandam diem, horam, & locum. Estq; ea vocatio vadimonium, cuius die dicta sistere se debit vocatus reus & actor. Et cogitur vocatus velit nolit, respondere: data tamen dilatione prætextu absentiæ amicorum, vt Aufrerius scripsit se vidisse iudicari per Senatum Parisiensem[d]. Hic tamen sciendum est, dictum fuisse per curiam supremam Parisiorum, anno 1386. pignora, quæ in placito vocantur vadia, plura proiici non posse, nec ab alio quàm ab eo qui prouocat ad duellum: alioquin si id fieret impunè posse aliquem detrectare duellum[e]. Alióque placito cautum, ne liceret à curia, pendente controuersia duelli, abire, sine permissione eiusdem curiæ[f]. In curia agitatur, num iusta sit pugnæ causa, num dubia vel certa[g], num debeat permitti, num accipere pignus prouocatus rectè recusauerit, num crimen illatum alio modo probari possit, quàm duello. Nam hæc est causa finalis duelli probatio. Sícque coram rege vel curia olim dicebant monomachiam, indicentes talem reum commisisse tale crimen, in tali loco, tali hora, proditoriè vel clam: & tamen se illud probare plenè non posse nec aliter quàm proprio corpore pugnando: vel per se vel per pugilem, quem vocabant aduocatum, vel campionem. Sed & discutitur in hoc iudicio, num iniuria quam sibi irrogatam dicit prouocans, verbalis sit, an facti: nam pro verbali verbis repulsa, non fit pugna, vt si pro verbis, tu es fur, alius dicat, tu mentiris[h]. Si vocatus ad causam hanc discutiendam non 11
aderit die illi dicta, tanquam in contumacem & confessum de crimine quo interpellatur, fertur sententia. Et secundùm Belissar. cap. 2. poterit prouocans imaginem renuentis & detrectantis, per loca publica ad eius ignominiam constituere, vt venire cogatur: etsi adhuc contempserit, infamiæ nota dignus sit. Apud Mascouitas seu Ruthenos, purgatio criminum post accusationem delatam ex consuetudine, duellum etiam est, si velit accusatus postquam in ius vocatus est per *Nedelnisc*, id est, per apparitorem, & causa fuerit audita, testèsque producti contra eum[i]. Post- 12
quam autem reus prouocatus venerit, potest in iudicio coram Principe vel curia, vel alio idoneo, de sua innocentia verba facere, & modestè saluo honore Iudicis, negare, & asserere falsò se fuisse ab aduersario insimulatum, & eum mentitum esse: & tunc potest vel recusare pignus iustis rationibus, vel docere quòd rectè non sit proiectum, vel quòd plures malè proiecerint, vel quòd crimen duello non subiiciatur, vel nulla sunt indicia aduersus eum, vel non constet delictum commissum. vel similia quædam. Aut si velit pignus accipere, dicet saluo honore curiæ mentitum aduersarium, ídque se probaturum, cum auxilio Beatæ virginis Mariæ, & Beati Georgii militis, certamine singulari, vel proprio corpore, vel pugile quem exhibet suo periculo & sumptibus obligatione proprii

a ca. quid culpatur, 23. q. 1. ca. iustum, 23. q. 2. ca. igitur, ca. omni. & ca. seq. 23. q. 8.
b l. 1. vt armor. vsus &c. lib. 11. C. tit. de armis in Auth. l. 1. ad leg. Iul. de vi pub. P.
c l. 3. ad leg. Iul. maie. P.
d Aufrer. in sti. parla. tit. de adiornamen. in cau. appell. §. item fallit vbi aliquis, aliquem inuentum Parisius.
e scribit Io. Gallus, in quæstio. decisis per aresta parlamenti, q. 72.
f Io. Gallus, præd. loco q. 171.
g Bellissar. lib. de singul. certa. c. 12.
h idem d. lib. c. 14.
i Sigis. Liber Baro, in commenta. rer. Mascouita.

proprii corporis: & ita se pignus capere, cum reseruatione consilii, & cum arbitrorum electione. Et tunc vtrinque auditis contendentibus per se, vel per aduocatos, iudex statuit se adhibito iudicio & consilio iudicaturú, num quæstio pugna decidenda sit, iubétque ea de causa venire certa die li-
13 tigantes. Subinde die stata: fertur sententia, ex qua si pugna indicitur, constituitur locus, dies, & hora, quibus interesse pugnaturi debent. Delegatur à principe iudex qui certamini præsit, qui refelli non possit à prouocante, iuris militaris peritissimus: & si agatur de crimine læsæ maiestatis eligendus qui præsit prouinciæ, & de criminibus cognoscere possit: si militibus singulari certamine sit decertandum, dux exercitus cui dominii iure non sit subditus prouocatus[a]. Prouocatus iudicem, dummodo non suspectum aduer-
14 sario, locum & arma solet eligere, solum cómune, & tempus vtrique. Locus, seu arena, aut catadromus, concluditur palis & limitibus, & vt vocant *barrieres, ou lisses*. Monomachiæ locus habere debet, vt ait Claudius La sale[b], in lõgitudinem centum viginti passus: in latitudinem, octoginta, in catadromo fiunt duo tentoria. Tentorium, quod à dextris principis vel certaminis præsidentis est, deputatur prouocanti: quod à sinistris, prouocato. Et in quolibet tentorio, habet pugnaturus suum mantile, panem & œnophorú, quæ egressuris ad pugnam offeruntur: potest & quilibet secum edulia deferre, quæ v-
15 nius diei victui sufficiant. Die & hora adueniente pugnæ statæ debent ad catadromum venire armati illis armis quibus pugnare conuentum est: à domo olim non licebat etiam per alium arma quam per se deferre, dispensauit tamen Philippus rex, vt alio præeunte possent per illum deferre. Iussit tamen optimus & Christianissimus rex, vt egredientes domo armati, & singulis ferè passibus, se salutifero signo crucis præmunirent, & vexilla deferrent, vel præferri iuberent, quibus diuorum, aut crucifixi essent appictæ imagines: nõ alia de causa, vt opinor, quàm vt Christianos se esse cogitarẽt, & ad mortem se pergere: vtq; se appararent eidem si opus esset. In catadromo, die certaminis, præco paludatus seu fæcialis, armorum heraldus prodit in catadromú, & silentio impetrato per triplicem vocem Gallis consuetá, *or oyes, or oyes, or oyes*, refert nomine Regis alta voce, diem illam esse statam certamini, tali ad probandum corpore & pugna intentionem suam. posteà recta via in catadromi duas portas veniens, & prouocanté & reú vocat iussus à Principe, vel à præfecto Iudice. Dehinc vocati ingrediuntur catadromum, & se Principi sistút
16 & offerút. Adest præfectus catadromi, qué vocát *Mareschal du camp.* & præco interim nomine Regis alta voce legés dicit adstantibus qui certamen visuri aduenerunt, præfato silentio prædicto more, *or oyez*, ne quis nobiliú vel alioru arma ferat, non enses, nõ pugiones, exceptis custodibus catadromi. 2. Ne quis inibi equum habeat: alioquin si nobilis sit, equo priuetur: si seruilis, aut vilis conditionis, aure truncetur. 3. Ne quis ingrediatur intra duos fines catadromi, quos vocant *les deux lisses*, exceptis iis qui inibi ordinantur: imminente & indicta id attentantibus pœna mortis. 4. Iubet omnes in terra cõsedere, non in scamno, sub pœna abscissionis manus vel pedis, vt facilius pugnantes videantur ab omnibus. 5. Iubet ne quis eorum qui adsit, tussiat, loquatur, signum faciat, spuat, indicta pœna confiscationis corporis & bonorú. Dum citat præco ad ianuá vtrumque monomachum, num adsit talis: respondet citatus, vel eius aduocatus, adest vocatus & sistit se coram Rege suo, vel superiore principe, vel coram superiore vel Iudice competente, armatus vt nobilis, paratus ingredi catadromum & pugnam contra talem vocatum, pro hoc vel illo negotio, tanquam aduersus proditorem & infidum, vel talis criminis reum, cuius rei gratia inuocat testem Dominú nostrú IESVM CHRISTVM, & beatá virginem eius genitricem Mariam, Diuum Georgiú milité, & alios sanctos. Quibus dictis præfectus catadromi, vel magister cápi ad Regem vel Iudicem it, relaturus quæ dixit ingressurus catadromum. Iubet au-

a Bellissar. dicto lib. c. 4. & 5.

b La Sale, in lib. de Duello.

tem rex aut Iudex, cum armatum vti est, vel equitem vel peditem admitti: is verò ingressus cum suo consilio Regi sistitur, & vel per seipsum, vel per aduocatum eadem Regi dicit quæ præfecto catadromi, causámque sui aduentus. Protestatur autem qui admissus est ita, & prouocauit ad certamen; 1. Vt possit pugnare eques aut pedes, prout satius ei videbitur: cum armis quæ defert, aut sine his, inuadendo aut defendendo. 2. Quod pugnaturus sit cum armis permissis & non vetitis in regno, quibus si vtatur aduersarius illi adimantur, & nulla alia in eorum locum dentur. 3. Protestatur, vt si aduersarius arma ferret vetitis artibus, aut per maleficium fabricata, aut breuia, aut incantationes dæmonum, quæ posteà manifesta fierent, non ideò lædatur, vel minuatur eius bonum nomen, bonáve fama, aut ius, sed aduersarius ob ea plectatur. 4. Vt si contigerit Sole occidente nondum vulneratum vel victum esse aduersarium, detur ei ex sequenti die tantundem quantum lapsum ex præsenti esset, ad conficiendum integrum diem secundùm mores, consuetudinem & constitutiones. 5. Vt si contingat statâ hora aduersarium non comparere, ne posthac audiatur. Earúmque protestationum & petitionum petere potest ius sibi dici. Eadem petit & protestatur, eadémque forma admissus aduersarius, seu interpellatus qui pignus duelli suscepit. 17

Posteà autem recipiunt se in sua tentoria monomachi. Et rursus præco secundò vocat in singulas portas catadromi quæ duę sunt, conuersus, primùm prouocantem, qui admissus, pedes armatus quibus vti vult armis, reiecta lorica, comitatus suis consiliariis & catadromi custodibus, se genibus flexis coram Principe vel Iudice sistit, quem vnus ex latere Principis alloquitur & adiurat, proposita imagine Domini nostri IESV CHRISTI crucifixi, ne immemor suæ sit salutis, recordetúrque imminere æternam damnationem, si calumnietur: Deum illum vt adiuuet præcatur, si iure sit pugnaturus: & statim præhensis ambabus pugilis manibus, submotis chirotecis, eas ei admouet ad imaginem, verbáque concepta iuramenti quæ ipse sequitur, præit. *Ego talis, iuro super memoriam passionis domini nostri* IESV CHRISTI, *& in fide veri Christiani & sancti baptismatis quæ à Deo consecutus sum, me habere vtque verè arbitror, bonam, sanctam, iustámque quærelam & ius, in pignoris datione facta tali, pro tali quæstione & crimine, contra talem qui falsam & impiam vult defendere causam, prout hodiè fidem & probationem corporis mei obiectione, faciã, cum Dei auxilio & beatæ virginis Mariæ, & beati Georgij militis.* Hocq; præstito iuraměto, repetet tentorium cum illis qui eum adduxerant. Eoque reducto custodes catadromi in aliud defensoris pergunt tentorium, & eodem modo, forma, & iuramento de iusta defensione deuinctum ducunt ad Principem, & reducunt in tentorium. Subinde ambo pugiles à custodibus diuisis, vnâ ducuntur coram imagine crucifixi & Principe vel Iudice, cuius consiliarius vnus, vel Præfectus catadromi, seu magister arenæ, pugilibus geniculatis apprehendit manus, & in vtrumque latus crucifixi admouet, & posteà iubet iisdem sibi mutuò dexteras dare & iungere, eósque ita verbis affatur. Tu talis, qui prouocasti ad certamen, & tu talis qui suscepisti: videte perpendite & contemplamini sacratissimæ passionis Dominicæ memoriam, ex qua periculum animæ corporis imminet ei qui iuramento præstito & præstando peierauerit, considerate sententiã irámque Dei in eũ qui iniustè contendit, & quòd Deus opitulatur iustam causam fouentibus, obsistit autem impiam defendentibus: scitote meliùs satiúsque esse incidere in manus hominum, quàm in manus Dei: adhuc superest pœnitentiæ locus, resipiscite antequam contendatis iniustè. Vis ne tu talis qui iurasti anteà te iustam causam fouere sacramento idipsum confirmare: tu ne qui pignus suscepisti, vis ne iterum idipsum iurare? Hísque dictis, si nolint iurare, & dicti factíque pœniteat, relinquũtur arbitrio & misericordiæ Iudicis vel Principis ante pugnam, & reducuntur in tentatoria propria. Quòd si velint iurare, iura- 18

re, iurabunt præeunte cõsiliario Principis, vel Magistro seu Marescalco campi in hæc verba. *Ego talis prouocans, iuro supra veram imaginem Domini nostri* IESV CHRISTI, *in fide babtismi quod cõsequutus sum à Deo, in spe gaudiorum Paradisi, quibus abrenuncio & pœnas damnationis æternæ deligo in animam, vitam, & honorem meum, si sciens fallo, & ni arbitrer me iustam causam fouere expugnandi talem impium proditorem, aduersarium, quem in conspectu habeo, video, & manu teneo. Huiusce rei gratia, inuoco in verum Iudicem, Deum, beatam virginem Mariam, beatúmque Georgium sanctum militem. Quæ vt fideliùs exequi possim, per iuramenta præstita iuro, me non deferre nec decreuisse ferre mecum, aut supra equum, verba, lapides, herbas, incantamenta, inuocationes Dæmonum quæ me possint iuuare, aut ei nocere: neque quicquam aliud præter ius meum, equum meum, armáque mea, & cum hoc osculor hanc veram crucem, & taceo.* Eadem iurat & eodem modo, qui defendere decreuit. Subinde se in pedes erigunt, iubétque consiliarius vel Magister campi, eos sibi iterum mutuò dextras dare, & prouocantem prouocato dicere. *Prouoco te talis quem ego dextera teneo per sacramẽta quæ præstiti, causa, ob quã ad singulare certamẽ te prouocaui, vera est: & ideò iustè te prouocaui, & hodierna die te expugnabo: tu contrà, iniustam foues causam, iniustéque eam tueri & defendere vis: testésque ea de re appello, Deum, beatam virginem Mariam, & beatum Georgium bonum equitem seu militem.* Prouocato autem iubet dicere, se præeunte. *Et ego talis, quem dextera teneo, per sacramenta iam præstita dico causam ob quam me prouocasti falsam esse & iniquam, & proinde me iustam ac rationabilem habere defendendi, téque expugnandi & repellendi hodie aduersùm iniustam & falsam obiectionem & criminationem ob quam me interpellasti, cùm bene ipse noueris te pessimè & impiè mentiri: vt in testes, Deũ, beatã virginem Mariam, & diuum Georgium bonum equitem inuoco.* Hísque dictis genua iterum flectunt, & deosculata imagine crucifixi, in tentatoria redeunt. Has formulas vir in aulicis negotiis expertissimus Claudius de la Sale præscripsit. Belissarius c.6. aliud iuramentum per Iudicem vel Principem à pugnaturis exigendum docet. *Se non ob aliam causam pugnaturos, quàm vt veritas illucescat, nec odio, nec alia quàm sui honoris tuendi causa, & in defectum probationum.* His peractis in medium

19 catadromi venit præco, & iterum nomine regio quémque adstantium iubet suo loco consedere, quietè, séve temperare à signis, ne tussiat, ne excreet, ne se moueat. Adsunt pugiles ad pugnam parati, quibus omnibus in suis sedibus se continentibus, iubet iterum præco, vt certamen ineant, verbis ter repetitis, *faictes vos deuoirs, faictes vos deuoirs, faictes vos deuoirs:* quibus dictis ipse se subducit iuxta catadromi palos. Explicatur iuxta cuiúsque pugnaturi tentorium interim mantile, œnoforus & panis. Prodit in medium præpositus campi seu Marescallus, & interrogat pugiles, num parati sint ad certamẽ; illísque se paratos respondentibus, ille progressus in medium arenæ deferẽs pignus certaminis, seu chirothecam, alta voce clamat ter, *finite hos abire,* proiicitque pignus in medium certaminis: concurrunt tunc pugiles vel equites vel pedites. Exeunt autem eorum consiliarii vallum seu palos catadromi, finem & exitum pugnæ expectantes: nisi Iudex certaminis aut Princeps permittat vnum aut duos vtrinque adesse catadromo, vt melius certamẽ obser-

20 uent, dispiciant, audiant & postulent pro iure suæ partis. Certamine inito, quæritur quis pignus lucretur, quòd vocãt *oultrer le gage,* aut liberare à pugna. Et dicunt in duobus casibus id accidere: primus, si alter pugnantium fateatur culpam, & se dedidit. Secundus, si alter eorum pellatur extra catadromi vallum, vel palos viuus aut mortuus. Nam in hac pugna edicitur, vt ait Bellissarius, c.16. ne extra vallum vel septum pugnetur: & extrà pugnans pro victo habetur, nisi casu vel sine culpa sua, septa transileret, puta si forsan equus ferox se subtrahat freno non obtemperans, quo casu iudicio omnium habito & suffragiis, sine culpa pugilis factum, in pugnam reducitur. Causa interim pugnandi mutanda non est[a]. nec semel victus iterum prouocare potest. Victo vel prostrato, vel adhuc viuẽte vel mortuo aduersario, eius corpus relin-

[a] Bellissar. præd. lib. de singul. certam. c. 11.

quitur, præfecto catadromi seu marescalcho campi, vt Iudex vel Princeps
de supplicio eius statuat, vel eius misereatur. Victor Principi vel Iudici ge-
niculatus se sistit, quærens num debito functus sit officio: quo casu Princeps
à certamine eũ absoluit, & ille in propria tẽtoria cũ suis & amicis redit. At si
victus adhuc viuit, vel mortuus est, prostratus à præconibus paludatis, seu he-
raldis erigitur, exarmatur, ligulis armaturæ ruptis, arma per catadromũ spar-
guntur, & rursus in terram prosternitur, donec Iudex vel Princeps quid de
eo factum velit, statuerit. Obsidibus eius victori datis & retentis, donec satis
fecerint eidem aduersario, & bona victi, fisco addita fuerint Principis, & si
reus vicerit, tutus imposterum ab illato crimine erit, transitq; negotium in
rem iudicatam, vt neque de eo inquiri posteà possit, nec iam inquisita no-
ceant. Si concurrentibus duellantibus cum equis vterque prosternatur eo-
dem mutuóque impetu iudicatur pro defensore: quia actor non probauit[a].
Ex sententia Bellissarii[b], videtur potestati victoris absolutæ concessus victus:
& ideò ait victorem victo debere imperare honesta, non turpia, obsequen-
dúmque victori, sed non vt nobilis iubeatur ægrum colere, fodere, pecora
custodire, seruile opus agere, nec oportere in eum crudeliter sæuire. Et hæc
hactenus de forma duelli dicta sunt, nunc admoneo pugnas has fieri debere 21
à personis idoneis tantùm, neque duellum permissum, nisi inter personas æ-
qualis ferè dignitatis. Et ideò inferior à superiori cui subiicitur, cogi nõ po-
test ad pugnam[c]. & ferè omnes qui nõ admittuntur in iudicio, reiiciuntur à
pugna, turpitudine vitæ notati, infames, desertores exercitus, quæstuariæ
mulieri inseruientes, cinanfores, cauponam exercentes, qui dimicantem in
prælio dominum deseruerunt, colonus, villicus, crimine capitali damnatus,
deportatus, hæreticus[d]. Et quia pares debent esse commilitones, si ignobi-
lior ad certamen superiorem prouocet, potest nobilior parem loco sui sub-
rogare: non contrà, si nobilior ignobiliorem prouocet. Nam tunc ignobilior
vel nobilior, alium non subrogat. Subrogat prouocatus, si minor sit 25. an. vel
maior sexaginta, mulier quæ adulterii postulatur, si seruus absens furti accu- 22
satur, & si testes sint varii[e]. Victo tamẽ subrogato, victus censetur subrogans[f].
Meminit Bellissa.[g] cuiusdam legis Friderici 2. Imperatoris, per quam si pro-
uocatus aliquo corporis membro ad pugnam destitutus mancúsque sit, eo-
dem & procurator carere debeat, nec vllo modo eo in ipsa pugna vti. Nec si
eques sit prouocator, prouocatus verò pedes. vt reo potiùs quàm actori iura
fauent[h]. Finis duelli, est probatio occultorum, & purgatio indiciorum. Inde
rationes quoque petuntur, admissam ex causis & præsumptionibus vrgenti-
bus monomachiam, ne maleficia clam commissa haberent diffugium, & 23
delinquendi tolleretur securitas & occasio. Sed & nobiles tantùm tribuerũt
honestati, gloriæ, & bonæ famæ, vt potiùs eorum quàm vitæ rationem ha-
bendam putent: & præstare honestè mori, quàm turpiter cum ignominia vi-
uere. Alii etiam facilè credũt, Deum veritatem manifestaturum in hoc cer-
mine. Sed certè, vt litis & iudiciorum dicimus exitus esse incertos & dubios
eò magis certaminis huius trucem & immanem congressum, aleæq; dubiæ
rati sunt Christiani, per rationes in vulgari reprobanda purgatione adductas
suprà c. 15. Sed eò maximè, quòd quis tentare Deum videatur, & nimium de
sua iustificatione confisus, in mortem spontaneam perueniat, inscius an a-
more vel odio Dei dignus sit, & num pro aliis peccatis quibus omnes abun-
dè scatemus & constringimur, dignus quoque sit in certamine à Deo relin-
qui, & eius destitui ope. Rectè D. Augusti. lib. 1. de Ciuit. Dei, c. 22. & 23. do-
cet, non esse magnanimi animi, neque Christiani, mortem sibi accelerare,
Et vtinam nobiles, quid esset mors. & quid post mortem expectare oporteat
animo conciperent & reuoluerẽt cuius sint discipuli, & cuius nomine Chri-
stiani appellantur: certè, vt arbitror, istas deponerent vanas & tumidas iacta-
tiones, & sesquipedalia superba & paganica bella, & Dei iudicium potius
expe-

a idem Bellissar. vbi sup. c. 19.
b c. 25.
c Bellissa. eo. lib. c. 7.
d idem, c. 8.
e de his Bellissar. eo. c. 9. extat & lex fi. ti. qualiter quisque se defen. debeat, lib. 2. leg. Langobar.
f idem Belliss. d. c. 9.
g c. 5.
h l. actuarios, de act. P. l. fauorabiliores, de reg. iur. P.

expectarent,& vindictam ab eodem hostium & malefactorum, vt ipse Do-
minus noster IESVS CHRISTVS, viuendo & moriendo exemplo suo nos
24 docuit. Et si milites efferati aut potius feræ, his non acquiescant, Iudices &
Reges, quorum munus est salutem Reipub. curare, has monomachias & gla-
diatoria ferina spectacula non patientur. Quemadmodum etiam Tridenti-
na Synodus, in sessio.9. in decretis reformationis generalis, rectè statuit, vt
quicunque duellum concesserit, excommunicetur. Ex quo concilio reuo-
cata extraua. Ioan.22.tit.de torneam.incipiens, *Quia in futurorum euentibus*, in
Extrau. Ioan. 22. per quam tollebatur sancta constitutio Clemen.5. qui pro-
hibuerat torneamenta seu decursoria, quæ vocantur *Iouftes*, quæ habent mo-
nomachiæ periculum. Et melius certè etiam est redire ad hanc constitutio-
nem. Quod & Henrici 2. Regis nostri casus & infœlicissimus euentus do-
25 cuit. De hastiludiis tamen seu exercitiis, quibus nobiles ad hastam vibran-
dam instruuntur, & de brauio, cursu, & recta directione certant, vel ad annu-
li immissionem, vocant *la bague*, vel ad ficti hominis & vmbratilis pugnam,
quem vocant *Quintaine*, nihil reprehendo: ibi enim exercitium sine propo-
sito necandi discrimine, & concursus iustam habet causam.

De conclusione litis. Cap. 17.

1 *Conclusio in causa quid, num de substantia iudicij. Num.2.*
3 Forclusion de produire.
4 *Post conclusionem in causa, nihil fieri debet à litigantibus in lite: paucis exceptis. Numer.5.*

1 VBI litigantes satis superque existimant probatam esse
suam intentionem, nihil se Iudicem morari quominus
sententiam dicat, profitentur, & fit conclusio in causa.
Conclusum autem dicitur in causa, quando litigátes re-
nunciarunt omnibus allegationibus & exceptionibus
facti & iuris[a]. Illud enim significat verbum *Concludere*, vi-
delicet claudere vtrinque aleam concertationis, ne vlte-
rius progrediatur. Et ideò vnica est, sed ab vtraque parte litigantium facta si-
2 mul. Hæc de omni negotio controuerso fieri debet, ante sententiam Iudi-
cis, vel pro facta haberi: vt inter morosos litigantes & fugientes sæpè Iudex
statuit, haberi pro renunciato & concluso in causa, nisi fiat certo præscripto
termino editio, productio, & conclusio. Non enim est de substantia, vt con-
cludatur semper, sed quandocunque vbi negotium instructũ videbitur esse
Iudici, sententiam feret[b]. Et ita non est de substantia Iudicii conclusio par-
tium in summariis, beneficialibus, & aliis quibusdam: contrà, in profanis or-
dinariis[c]. nisi in causa denunciationis, vel accusationis, vbi non requiritur re-
nunciatio, & conclusio, vt notat Bald. in l. libellorum, de accusat. P. Vide de
hoc Guid. Papæ. decis.72. Quare vtrinque litigantes, probationes edunt pe-
nes actuarium, cum repertorio omnium instrumentorum quibus in causa
vtuntur, eiurántque productioni aliæ, concludunt & inter acta producunt
3 conclusiones, quas vocant *leur dire par escript*. Interdum Iudex definit tem-
pus, intra quod teneantur litigantes edere quæcunque voluerint, cum com-
minatione, post tempus non esse admittendos. Interdum vno solo ex liti-
gantibus edente, is libellum Iudici offert, vt rescripto seu appunctamento,
iubeatur aduersario edere intra certum tempus, quod vocant *apoinctement de*
requeste

a Innoc. in c. pastoralis. & ibi gl. in ver. *conclusum*. de cau. poss. & propriè. gl. in §. quia verò, &c. de testib. in Auth. ad ver. *concluserunt*, glo. in c. cùm dilectus, de fide instru.

b cle. sæpè. §. & quia & ibi Cardin. 19. quæst. de verb. sig. Io. And. in additio. ad Specul. tit. de renunciat. & conclu. Felin. ad c. cùm Io. & And. de re iudic.

c glo. in clem. sæpe in ver. *conclusione* de verb. sig. Felyn. in c. cùm dilecti, 6. col. vers. quinto scias, de fide instru.

requeste de forclusion. de quo responso eiúsque significatione, vel intimatione
aduersario facta, si liqueat Iudici, nihil moratur sententiam eius, quòd ad-
uersarius interpellatus nihil produxerit vel ediderit. Interdum coram a-
ctuario vel ex consensu, litigantes conueniunt de tempore peremptorio, in-
tra quod & repertorium faciant & edant, & dicant quæ velint, extra quod
non admittuntur ad nouas productiones[a]: nisi forsan ex gratia admittantur
per rescriptum ad libellum, ea de re Iudici porrectum. Neque post conclu- 4
sionem dátur dilationes vlterius[b], quia finis & effectus eius est, vt negotium
in causæ prosequutione finitum esse videatur, & propterea non admittatur
mutatio modi agendi[c]: quia per eam vlteriori productioni renunciatur[d].
Exceptis casibus, quos explicat Rob. Maranta. parte 6. sui speculi cap. de con-
clusione: videlicet quod possit allegari post conclusionem, ius: restitutio in 5
integrum per minores & ecclesias impetrari: iuramẽtum in supplementum
probationum defferri, dummodo sit petitum ante conclusionem: probatio
exhiberi, quæ posteà nata est ex confessione aduersarii: possit & probatio per
rei euidentiam proponi & per loci aspectum: omnísque probatio alia pro
defensione rei in criminalibus allegari. Possint quoque interrogationes ad-
uersarii fieri post conclusionem, etiam ad instantiam partis[e]. Guido Papæ.
generaliter praxim docet, decis. 201. quòd renunciatione vel conclusione fa-
cta in causa, intellige tamen ante sententiam, potest altera pars litigantium
admitti ad producendum literas vel instrumenta, si aliqua ratio euidẽs mo-
neat iudicem[f]: maximè si instrumenta sint de nouo reperta, quod probatur
per iuramentum producentis[g]. Sed & receptum ait, quòd testis semel exa-
minatus & publicatus, renunciatione & conclusione facta in causa, potest
iterum in causa ex officio Iudicis examinari[h]. Potest & admittere Iudex, si
qua iusta causa ei videbitur, & iuramento à producente recepto quòd mali-
tiosè non procedat, super eodem articulo post conclusionem, etiam testes
examinare[i]. Sed illud vix fit, nisi necessarium videatur Iudici. Neque enim
tenetur deferri productioni, vel eam admittere: potissimùm si producens
clam & inscio aduersario velit edere instrumenta, vt eum supplantet & iu-
dici imponat, vel vt litem differat. Quòd si admittat, non absolutè admittet
instructo negotio, sed cum clausula libello addita, *poury auoir tel esgard que de
raison,* & sine dilatione iudicii. Alioquin enim lites essent immortales, nec fi-
nis vllus esset eis, contra quam diligenter & accuratè iura statuunt[k].

a glo. in c. quoniam contra, in ver. *conclusiones*, de probat.
b l. cùm à nobis, C. de dilatio.
c c. pastoralis, de cau. possess. clem. 2. vt lit. pend.
d c. auditis, de procur. c. cùm dilectus. de fi. instru. c. 2. de restit. in integ. in 6. d. cle. sæpè, de verb. sig.
e vide de his etiam, vltra Marãtam, Auferium in decis. capel. Tholo. 174. congerit ferè omnia & plura Nicolaus Antonius Gratius, in additio. ad Vuestrium introductio ad aulæ Rom. actionem, lib. 4. c. 4. num. 25.
f adde Cardin. in cle. 1. q. 14. de cau. posse. Specul. in tit. de renunciat. & cõclu.
g Bart. in l. admonẽdi de iureiur.
h Bart. & glo. in l. repeti, de quæstio. Bar. & Bal. in auth. qui semel, de prob. C. Panor. in c. cùm clamor, de testib.
i §. quia verò multi, de testib. in Auth.
k l. properandum, de iudic. C. c. finem litibus, de dolo & cõtuma. cum simil.

FINIS LIB. XLVIII.

DE LE-

DE LEGITIMIS PERSONIS INTER QVAS IVDICIA FERVNTVR.

LIBER XLIX.

De foro legitimo constituendo ratione actorum reorum, & negotiorum. Cap. I.

1 *Continuatio lib. 49. ad 48.*
2 *Iudex in actoris & rei persona quid considerabit.*
3 *Actor in iudicio quis dicatur. Et reus item. Num. 4.*
5 *Forum quis sortitur ratione domicilij, rei, contractus, & loci solutionis faciendæ.*
6 *Arbitraria actio.*
7 *Sigillorum regiorum submissio, & iurisdictio.*
8 *Incarceratio decreta non suspenditur appellatione.*
9 *Delicti forum quod sit legitimum.*
10 *Iurisdictionis suæ terminos Iudex excedere non potest.*
11 *Iudices ecclesiastici & temporales separatas habent iurisdictiones ratione rerum, & personarum.*
12 *Clerici de quibus rebus conueniri possunt coram Iudice seculari.*
13 *Pœnæ sanguinis non infliguntur ab ecclesia.*
14 *Milites hospitalarij sancti Ioannis Hierosolymitani, non infligunt pœnas in suis iurisdictionibus.*
15 *Laicus coram Iudice ecclesiastico, nec contrà clericus coram laico conueniendus est: nisi reconuentione quis vtatur.*

1 EXPLICATO ordine iudiciorum, secundùm quem controuersiæ proponendæ sunt, & excutiendæ: agendum est de personis, quarum possit esse Iudicium. Et quæ legitimam agendi vel defendendi personam habere dicantur, vt posteà ad sententiam postremo libro, Deo fauente, & ad eius executionem perueniamus.
2 Etenim ex persona eorum inter quos controuersia fuerit, & ex genere causæ, iudicium constituendum est[a]. Secundúmque modum, vitam personarum[b], & dignitatem[c], lites ordinari & sopiri debent. Quare personæ actoris & rei, principales iudicii partes, & præcipua membra[d], considerari par est: eorúmque negotia quæ agitant, & coram quo egerint. Quare in summa, sed ordine dicendum quis

a Vlp. in l. 5. §. Iulianus, de lib. exhib. P.
b l. de minore. §. tormenta, de quæstio. P. l. non omnes. §. à barbaris, de re milit.
c l. Pædius. de incen. rui. & nauf. P.
d l. inter litigantes, & l. Iulianus. de iudic. P.

quis actor reúsque dicatur, quotuplex, de quo quæstio sit, quis agere vel defendere possit. Et num secundùm ius coram legitimo Iudice contendatur. an is Iudex suspectus sit: ob quam causam, aliæ pro illis personæ admittantur nempe aduocati procuratores, & similes aliæ. Rationésque eorum omnium erunt singulis attributæ & annexæ. Actor in iudiciorum tractatu, is est, qui 3
ad iudicium prouocat, id est, qui asserit iudicio aliquid dari, fieri aut solui debere, qui impellit qui compellat alium primum ad Iudicem[a]. Et in præiudicialibus actionibus, is actoris partes sustinet, qui proponit intentionem, secundùm id quod intendit[b]. Agere etiam is videtur, qui exceptione vtitur. Nam reus in exceptione, actor est[c]: quia probare tenetur quod intendit excipiendo[d]: nisi negatiua sit pura, cuius non est per rerum naturam probatio[e]. Alioquin actionis verbo nō venit exceptio, quia actioni opponitur dum cōcurrit, & est actionis exclusio[f]. Reus relatiuum est ad actorem: & est, qui rei 4
incumbit, qui rem defendit in iudicio[g]. *Reos autem*, inquit Cicero de Oratore, *appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur.* Et rursum *Reos appello, quorum res est.* Defensor quoque idem est, qui vices easdem gerit[h]. Quare duplici modo actores & rei dicentur, in ciuilibus & criminalibus negotiis. actor in ciuilibus dicitur vt plerunque: sed & in criminalibus accusatores qui arcessunt criminis reos[i]: Et rei qui defendūt, & accusantur[k]. Rei 5
persona in causa deducenda in iudicium consideratur præcipuè: quia actor debet sequi forum rei[l]. Forum autem communi iure quis sortitur & conuenitur in personalibus actionibus, vbi domicilium habet, & vbi maiorem partem habet bonorum[m]. Et si de rei vendicatione agatur, ibi conueniēdus est, vbi res sita est[n]. Verùm notat singulariter Hostiensis[o] post Azonem, quòd si agatur actione reali, & quis conueniatur in loco domicilii, ibi cogatur respondere reus. Quòd si agatur in loco vbi res est cita extra domicilium, non cogatur si nolit ibi respondere, possit tamen si velit: & pro eo casu ponderat integram rubricam, *vbi in rem actio exhiberi debeat vel esse queat.* Alibi itaque vocatus quàm in loco domicilii, habet ius reuocandi domum[p]. Sed & ratio- 6
ne contractus, eo loci conueniri potest, vbi factus est. Contraxisse autem vel quasi contraxisse videtur, qui aliquid fecit alicubi, ex quo aliqua obligatio oriatur: vt sicubi tutelam vel curam vel negotium alicuius tractauerit[q]. Si tamen conuenit in contractu de loco vbi fides exsoluēda sit: primùm ibi reus vbi solutio facienda est, conueniri debet: dehinc si ibi non inueniatur, vbicunque reperietur arbitraria actione[r]. Potest & eligi iurisdictio ab actore alia quàm domicilii, & Iudex alius, qui sit tamen negotio idoneus, si reus in contractu obligationis se submiserit omnibus curiis, & sigillis, vt ait constitutio Francisci primi[s]. Receptum enim est, licere cuíque se subiicere aut submittere iurisdictioni non suæ, & Iudicis inferioris vel æqualis[t], & renunciare proprio foro[u]: si inde præiudicium non fiat generale alicui ordini vel dignitati[x]. In Gallia frequens vsus est harum submissionum in con- 7
tractibus, pro quorum executione paciscuntur, vt liceat vti sigillis regiis, quę vel Montispessuli, vel aliorum locorum dicuntur, quibus paratior & promptior fit executio per literas eorum, quas vocant *lettres de rigueur.* quæ conceduntur à præfectis vel subpræfectis sigilli, quos ideò dicere possumus Iudices chartularios, quibus per instrumenta & chartas eorum se volūtariè subiiciunt iurisdictioni[y]: vt ita eorum sit volūtaria iurisdictio[z]. Chartularii, quòd charta conscribatur: vt & chartularii sunt, qui chartas perscribunt[a]. Sunt autem tantæ efficaciæ literæ & mandata parui sigilli, vt vbique sine codicillis cancellariæ, qui dicuntur *pareatis*, executioni demandari possint[b]. Potest & 8
debitor extra domicilium, per manus iniectionem imminente fuga, authoritate non sui Iudicis contineri, neque hac de causa intercessio admittitur. Sic interpræs Alexander ad l. cui iurisdictio, de offic. eius cui mand. est iuris. P. *tene* inquit, *corde authoritates Doctorum, quia volunt quod nunquam iudicis incompetentis*

a l.1.§.fi.com.diuid. P. in l. tribus, de iudic. P. l. actor, C. de probat.
b l. generaliter in præiudiciis, l.12. de act. P.
c l.1. de except. in P.
d l. in exceptionibus, 19. de probat.
e l.2. cod. P. c. quoniā cōtra. eo. apud Grego.
f l. verbū oportebit, §. actionis, de verb. sig. l.2. de excep. P. §. 1. eod. apud Iustin.
g c. forus, de ver. sig.
h l. minor, de procu. P.
i l. fi. de accusat. C.
k tot. tit. de cust. reo. & passim in iure.
l l. iuris ordinem, & l. in criminali, de iurisd. om. iud. l. hæres absens in prin. & §. fi. de iud. authen. habita, ne fil. pro pat. C. c. si clericus, & c. cùm sit, de fo. compet. c. experiētiæ, 11. q.1.
m l. hæres absens, de iud. P. l.2. vbi Senat. vel clari. C. c. licet, 2. de fo. compet.
n c. sanè, de for. compet. tit. vbi in rem actio. & c. C. tit. vbi de hæred. agi opor. C. tit. vbi de possess. ag. opor. C. tit. de fideicom. C. & l. statuimus. C. de episc. & cleri.
o Hostien. in Sum. de fo. compe. vers. vnū tamen notabile.
p l. si quis ex aliena, de iurisd. om. iud. l. 2. §. legatus in eo, de iud.
q Vlp. in l. hæres absens, l. 19. §. 1. & §. proinde, Callistr. in l. interdum, 36 §. fi. l. omnem obligationem, de iudic. P.
r l.1. & tot. tit. de eo quod cer. lo. l. 1. C. vbi côuen. qui cer. lo. da. promis.
s const. Franc. 1. *des iuges presidiaux*, artic. 14. & 19.
t l. 1. & 2. & l. receptum. 14. de iudi. l. ille à quo, §. tempestiuum, ad Trebell. P.
u l. si quis in conscribendo, de pact. & de episc. & cle.
x c. si diligenti, de foro comp.
y de his constitu. Ludo. 12. promulgata an. dom. 1499. artic. 161. sedes præfectorum & supræfectorū sigilli huius, ponuntur in art. 147. eius consti.
z Bart. in l.2. de iudi. P. tradit Iudices Chartularios, volūtariam habere iurisdictionem.
a §. hunc igitur, de armis, in Authent.
b in d. const. Lud. 12. art. 153.

petentia posſit opponi,contra capturam factam ratione ſuſpicionis fugæ. Ratio erit,quia
alioquin incompetens Iudex ratione temporis feriarum , eo tempore & ea
ratione,poteſt eum capere,vt ſatiſdet ſiſti iudicio[a].Item creditor in eo caſu,
priuatus quamuis, præhendere fugientem cum re,proprium debitorem po-
teſt[b].Quod tamen idem Alexander explicat, eam ob rem capi quidem à iu-
dice non ſuo ſuſpectum de fuga poſſe, at non retineri, ſed remittendum ad
Iudicem ſuum,iudicii cauſa. Satius enim fuit & melius, Iudicis authoritate
præhenſionem fieri,quàm propria creditoris . Cùm & regiæ conſtitutiones
prohibeant præhenſiones quæ fiebant hoc modo , & vt dicunt , *de ſe rendre
priſonnier corps pour corps*, idque iuxta l.fin. de exhib. reis.C. Et hæc tutior &
firmior eſt via,mandato Iudicis præhenſiones fieri , quòd non moratur pro-
uocatio ſeu appellatio.Nam ſine præiudicio eius (maximè ſi mandatum ſeu
decretum incarcerandi præeunte inquiſitione eáque Iudici cognita, ema-
nauerit) executionem legitimam habet , & manus iniici ab apparitoribus
poſſunt,ex conſti.Caro.7.art.17.cui conſentit Henrici 2.conſtitutio[c], qua 4.
Auguſt.1550.art.10.cauetur,vt ſi quis à Iudicibus edictali vadimonio euoce-
tur,quod dicunt adiornetur perſonaliter, dum intra fines territorii illorum
eſt,vel qui in eo admiſit delictum,non audiatur prouocans , nempe vt à præ-
paratoriis iudicii : ſed reiciatur ad eoſdem iudices , dicturus coram , vel in
vinclis cauſam tranſlationis incompetentis fori, vel reiectionis Iudicis. idq;
9 ſecundùm l.ſi quis ex aliena,de iuriſd.omn.iudic.P. Et quia in delictis obli-
gatio ex re fit,& ex facto naſcitur,vt ex furto, rapina,cæde[d] : ibi quoque vo-
cari poteſt in ius reus,& pœna exigitur,vbi maleficium admiſſum eſt[e].Vel ſi
errones ſint,quocunque loco reperiuntur[f]: facti iuriſdictionis latrunculato-
10 ris, aut præpoſiti mareſcallorum. Et hæc omnia intelligi par eſt,ſi modò res
de quibus contenditur,vel perſonæ qualitas , eius ſunt fori coram quo iudi-
cium poſtulatur.Nam alioquin nemo Iudex eſſe poteſt vltra iuriſdictionem
ſibi conceſſam[h],aut vltra limitatam rem[i],vel præſtitutum tempus[k],nec alibi
quàm vbi locus iuridicundo dictus eſt[l]. Sic etenim cuique conceſſa iuriſdi-
ctio eſt conſeruanda,modo quo data eſt: ne ordo politiæ turbetur , confuſis
actionibus humanis[m]. Aliter à non ſuo Iudice ſententia lata , vim non habe-
11 bit[n].Pro rebus eccleſiaſticis adiri debet ſolus iudex eccleſiaſticus, non ſecu-
laris:pro temporalibus, ſecularis[o]. Et ſi quædam res ſint , quæ tanquam ſpiri-
tuales & tanquam temporales cõſiderari poſſint , iudicis ſpiritualis vel tem-
12 poralis electio erit[p].Sunt & quædam priuilegiata, ob quæ poſſunt rapi in ius
eccleſiaſticæ perſonæ ad tribunal iudicis laici,quæ enumerat Chaſſaneus ad
rub. *des iuſtices*.in conſuet.Burg.vt ſi non vtantur officio clericali,iuxta clem.
vni. de vita & hon. cleric. vt & areſto dictum refert Papus, lib. 1. Rhapſo. a-
reſto.tit.6.arc.1.Et ſi committant delictum Chirgicam artem exercentes , i-
nibi arc.2. Si inueniantur in habitu laicali & vulgari, varii coloris.eod.arc.3.
Si cum ſtipendio militiæ inſeruiant,eod.arc.6. Nam eo ipſo fiunt irregula-
res,niſi reſtituantur,vel vt dicunt iura,niſi rehabilitentur per ſummum Pon-
13 tificem[q].Plerumque reis ob maleficia imponendæ pœnę ſunt,quæ non ſunt
poteſtatis proprii Iudicis,& ideò ad alium Iudicem reiiciendi ſunt. Veluti ſi
agatur de pœna ſanguinis imponenda,vel mortis temporalis:pro qua,eccle-
ſia quæ non iudicat de hoc gladio temporali[r], remittit reos ad Iudices tem-
porales , prius exauthoratos ſeu de gradu clericali deiectos & depoſitos[s].
14 Qua ratione Priores ſeu Commendatarii ordinis militum hoſpitalis S.Ioan.
Hieroſolymitani , qui ex religioſorum ſtatu ratione votorum participant,
nullo modo,nec eorum iudices intra fines iuriſdictionum ſuarum,ſi de pœ-
nis capitalibus vel ſanguinis ſtatuendis agatur, etiam inter ſibi ſubditos co-
gnoſcunt:ſed vel reos dimittunt , vel ad ſeculares curias remittunt punien-
15 dos.vt ſcriptum eſt,ſtatutis eorum militum,tit.18.c.5.& 6.Iure communi au-
tem,in aliis cautum , ne clericus à laico Iudice, vel laicus ab eccleſiaſtico iu-

[a] glo. in l.f. in verb. ob denuſſionis. de feriis.C.
[b] l. ait prætor , §. ſi debitorem , de his quæ in frau.cre. P. Ludou.Roma.conſ. 191.
[c] Henrich. 2. conſti. 1550. de reglement de la iuſtice.
[d] §. 2. de oblig. quæ ex del. naſc.
[e] in l.1.vbi Senat. vel clari. C.l.2. & auth. qua in prouincia, C. vbi de crim.agi. oport.ca. ſi quis epiſcopus damnatus, 11.q.3.ca. placuit, 6. q.3.
[f] l. 1. vbi de crimin. agi oport.C.
[g] de quo in l. ſolemnis,§.1.de iudic.
[h] l. fi... de iuriſ.om. iud. P. l. 1. qui pro ſua iuriſd. iud. da. poſſ.C.l. 1. ſi à non comp.iud.C.
[i] d.l. 1. eod.
[k] l.2.§.ſi iudex.de iudic.
[l] l.ſi vt propoñis, in 2.l.5. quom.& qua. iud.C.
[m] ca.peruenit,11.q.1.
[n] l.1.& f. C. ſi à non comp. iud. c. at ſi clerici. de iudic. c. ad audientiam . de conſuetud.ca.in primis 2.q.1.
[o] c.ex tranſmiſſa. de for.comp.
[p] c.cum ſit generale, c. 8.& ibi glo.alios caſus numerat. de foro comp. c. cùm tu, de vſur. c. tuæ §.de procur.
[q] c.1.de cler.coniug. c.perpendimus , de ſenten.excomm.
[r] c.clericis.§.& c.ſententiam ſanguinis, ne cler.vel mon. ſecul. neg. ſe immiſc. c. ex literis , de excesſ.prælato.c in archiepiſcopatu , de raptor.
[s] c.at ſi clerici, de iudic. c. nou mus.de verbo.ſig.c.1 excommunicamus. de hæret.cum ſimil.

dicetur [a]: nisi forsan reconueniendo quis velit actorem reum facere. Nam tunc reconuentione, Iudex aliàs incompetens, fit competens [b]. Exceptis criminalibus quæstionibus, in quibus non admittitur reconuentio, nec compensatio, si criminaliter intententur: cùm non relatione criminum, sed innocentia reus purgare se debeat [c].

a c.1. & c. at si clerici, 4. de iud. auth. clericos quoque. & const. Federici statuimus, & auth. nullus, C. de epis. & cle. §. sed neque pro qualibet, de sanct. episc. in Auth. §. 1. vt cle. apud pro. episco. in Authen.

b In c.1. & 2. de mutu. petitio. ca. 1. §. cuius in agendo, 3. q. 8. Pau. l. qui non cogitur, 21. de iudic. P. l. cùm Papinianus, & auth. & consequ. de sent. & interloc. C.

c l. is qui, de publ. iudi. P. ca. neganda, 3. q. 11. l. neganda, de his qui accu. non poss. C.

A quibus agatur, & qui conueniri possunt. Cap. 2.

1 *Agere qui possint aut prohibeantur.*
2 *Excommunicati à quacunque litis parte repelli possunt. & cuiusmodi debeat esse excommunicatio.*
3 *Seruus suo nomine, vel alieno quando esse in iudicio potest.*
4 *Magistratus maiores non poterant esse in iudicio.*
5 *Lis eiusdem rei diuidi non debet coram diuersis Iudicibus.*
6 *Accusare vel accusari qui possint in criminibus.*
7 *Filiyfam. quomodo, & pro quibus in iudicio esse possint.*
8 *Vxor pro quibus, quando, & quomodo in iudicio esse possit.*
9 *Lis quomodo inter patrem & filium esse non possit.*
10 *Feriarum tempore an lites, & quæ quiescant.*
11 *Minores quando in iudicio sine curatoribus esse possint, vel non.*
12 *Monachus quomodo in iudicio esse possit,*
13 *Capitulum quando potest, vel non potest esse in iudicio, sine consensu sui Prælati.*

AGERE & conueniri possunt omnes, qui non sunt nominatim prohibiti in iure. Ideò obiter qui prohibeantur admonendi sumus, cum distinctione: vt quidam in omnibus, & omni tempore, prohibentur: alii non in omnibus, sed in certis: alii, non nisi tempore quodam: alii, non nisi de certis & certo modo. De singulis quædam exempla proferam. Inter illos qui omni tépore, & in omnibus non possunt esse in iudicio, sunt excómunicati, & quandiu tales remanent: Quia in quacunque parte litis illis obiici potest illa exceptio, & reiiciuntur à iudicio [d]. Ne quisquam cum suæ animæ periculo, & cum illis communicare contra interdictum Ecclesiæ cogatur [e]. Verùm qui obiicit excommunicationem, eam probare debet, si non appareat excommunicati confessione, vel alio modo. Eiúsque probationis causa datur à Iudice dilatio, in qua si non probetur, litem prosequitur: si verò appareat ex causa sibi commissa oriri excommunicationem, eam soluet: aut si aliundè oriatur, remittet excommunicatum priùs absoluendum, ad competentem Iudicem [f]. Interim autem quandiu non probabitur excommunicatio non reiicietur actor nouo iure, si post exceptioné intra octo dies dilationis non probetur [g]. Accedit text. tit. de excommunica. non vitand. in pragmatica sanctione, & in Concordatis, quo non vitantur excommunicati in sacramentorum administratione & communione: nisi excommunicetur certa persona, vel certus interdicatur locus, vel ecclesia, &c. & nisi notoriè excommunicatus notetur. Quod adhuc de maiori non de minori excommunicatione intelligendum est. Si quidem maior nó minor repellit à communione & ab agendo [h]. 2. Seruius nullo modo ex sua persona in iudicio agere vel conueniri potest, ciuili modo [i]: quamuis dominis acquirant actionem & suo facto aliis agendi vel defendendi causam [k]. id námque faciunt nomine

d c. cùm inter. c. à nobis, c. exceptionem. de except.

e ca. definimus, 4. q. 1. c. nulli, de sent. excomm. in ca. u. & 9. Apostol.

f in c. prudentiam, de off. delega.

g c. pia consideratione, de exceptio. in Sex.

h c. pen. de sent. excommunic. ca. Engeltrudam. 3. q. 4.

i l. seruus. l. cùm debitoris. C. de iudic. l. vix est, eod. P. l. non seruum, C. de rei vendic.

k l. qui à seruo hæreditatio, de actio. P. l. 1. & l. siue mihi. 15. de stipul. seruo. P.

nomine alieno, non proprio. Quare si qua iniuria affectus est, non ille, sed
dominus eius, etiam eo inuito experitur[a]. quanquam ipse ex delictis puniri
possit, quia naturalis iuris particeps ex eo obligatur, & obligationem, id est,
4 pœnam, soluere cogitur[b]. Tertiò, qui erant in maiori magistratu, eóque tem-
porali, pendente administratione neque agere vel defendere poterant[c].
5 4. Qui de causa per se alibi introducta, coram alio iudice vult agere, & qui
diuidere negotium satagit, non auditur[d]. Vt si coram vno Iudice de causa
possessionis, coram alio verò de eadem causa eiusdémque rei, & contra ean-
dem personam agere velit[e]. Et vbi cœptum est iudicium, ibi finem accipere
debet[f]. Quò fit, vt si plures sint qui de vna re contendant, ad eundem iudi-
6 cem remittantur: veluti si agatur iudicio communi diuidundo[g]. Quintò,
sunt personæ quæ omnino in criminibus accusare aut accusari non possunt,
de quibus abúdè à nobis dictú est suprà lib. 32. istius Syntag. à c. 12. vsque ad
7 c. 20. Qui verò in certis quibusdam negotiis tantùm agere vel conueniri
possint, ex pluribus exemplis referam pauca. Primùm in filiisfamil. qui sine
authoritate patris regulariter agere non possunt, & ideò pater in quibus in
iudicio esse debent, authoritatem eis præbere cogitur[h]. Verùm in certis qui-
busdam casibus, potest esse[i]: quod explicauimus etiam lib. 11. istius Syntag-
gma. c. 8. num. 24. & 25. Atque Barthol. in l. fin. §. 1. de verb. obligat. P. addit, fi-
lium fam. minorem 25. an. litigantem pro re quæ patrem non tangat, nó pos-
se adesse in iudicio sine curatore, quanquàm à patre fuerit authoratus. Suffi-
cere tamen, in quantum interest patris, authoritatem eius. Hodiè autem in
Gallia ex communi praxi, si maior sit filiusfam. non desideratur authoritas
patris, & sine eo in iudicio esse is potest. Quòd si minor est, in quibus non in-
terest patris, cum curatore dato litigatur. Si verò intersit patris, & pater de-
neget præstare authoritatem, cogitur officio Iudicis. Et sic Senatusconsultis
8 decisum refert Papus lib. 7. Rhapsod. aresto. tit. 7. are. 1. Secundò, vxor in iu-
dicio esse non potest regulariter per se, sine authoritate mariti; nisi publi-
ca negotiatrix sit, vel nisi de crimine agatur[k]. Nos etiam de hoc plura tracta-
uimus in prædicto lib. 11. Syntag. c. 4. num. 21. & sequent. Docet & latè Chas-
saneus, quando vxor contrahere & esse in iudicio possit, ad §. 5. *des droicts
appartenans à gens mariez*. Notat & Massuerius[l], vxorem in controuersia rerum
dotalium vocari debere in iudicium cum authoritate mariti, quòd in hoc
censeatur esse sub potestate ipsius: vt & in filiofa. seruandum, si de rebus quę
patri quærruntur agatur. Quòd si inquit, pater vel maritus fuerint adiornati,
pro authorisandis filio aut vxore, & ad diem adsignatam non comparuerint
virtute defectus, curia debet filium aut vxorem si compareant, & hoc si pe-
tatur, authorizare. Notat & Io. Faber, in §. fuerat. col. 1. de actionib. Quòd
ex consuetudine regni Franciæ, vir & vxor simul pro re dotali immobili a-
gunt: sed omnes actiones competentes vxoribus, competere & viris, de con
suetudine, pro quibus & viri soli experiuntur. pro quo facit l. 1. §. fi. cum l. seq.
de iniur. P. Boerius ad §. 4. de consuetud. de iure personarum, ad ver. *En cas
d'exces*, in consuet. Byturig. Et iure ciuili, non potest vxor agere pro dote co-
ram vllo iudice, sed vir contra patrem vel alium promittentem[m] constante
matrimonio, & nisi eo soluto[n], vel marito vergente ad inopiá[o], vel si dos illi
fuerit legata agere poterit[p]. Cùm tamé hodiè ex cósuetudine, pro dote siue
legata siue cóstituta, ambo cóiuges agant. Vide & de his Boer. q. 328. & Mas-
suerium, in tit. de dote, §. item maritus & non vxor, in praxi. Item 3. genera-
9 liter lis nulla esse potest, inter patrem & filium in potestate constitutum[q]:
neque emancipato quoque in patrem, vel liberto in patronum dabitur a-
ctio: nisi impetrata venia à prætore, seu iudice[r]. Certísque in caussis tantùm.
ex quibus agendi datur à iure facultas: veluti si quæstio sit de peculio ca-
strensi, vel quasi[s], de petitione alimentorum[t], aut de aliis quæ adfert glo. in l.
10 lis nulla, de iudic. P. Ratione etiam temporis, actor vel reus in iudicio con-

a §. seruus autem. de iniur. apud Iustin.
b l. serui ex delictis, de actio. P. cum simil.
c l. pars literarum, 48. de iudic. P. l. 2. de in ius voc. C.
d in l. nulli, C. de iudic.
e c. 1. de cau. poss. & propriet. c. 1. de sequest. possess. C. fin. de iudiciis.
f l. vbi cœptum, de iudic. P.
g Pompo. in l. 1. & Papin. l. 2. de quib. reb. ad eund. iud. eat. P. l. 1. de consort. eiusd. litis. C.
h l. fin. §. necessitate. de bon. quæ lib.
i l. filiusfamilias, de actio. P. c. f. de iudi. in Sex.
k Boer. in §. 4. de consuet. status & iuris personarum in consuet. Bitur.
l vide Massuer. tit. de contumacia, §. item & idem est in vxore, & §. seq.
m l. si pater, & ibi Salic. & alii, soluto matr. P.
n l. in rebus. de iure dot. C.
o l. vbi adhuc, de iure dot. C. l. si constant., sol. matri. P.
p l. seruo legato, 72. §. si testator, de legat. 1.
q l. f. C. de in ius voc. l. generaliter, eod. P. l. lis nulla, de iudic. P. l. actiones, aduersus patrem, de actio. P.
r l. pen. & f. de in ius voc. P. §. f. de pœn. teme. litig. apud Iustin.
s d. l. lis nulla, de iudic. l. si quis vxori, l. 59. §. 1. & 5. & l. si dubitetur, 22. §. f. de fideicomm.
t l. si quis à liberis. de lib. agnosc.

tentioſo non admittuntur, vt ſi feriæ ſacræ & ſolennes ſint, quibus iura edixerunt ſilere lites[a], & ob tempus etiam aliud feriarum ſolennium vel repentinarum, ſecundum ea quæ à iure in illis nominatim prohibita ſunt[b]. Exceptis etiam quæ voluntariæ iuriſdictionis ſunt[c], vel ob neceſſitatem permittuntur[d]. nos plura de feriis ſuo loco tradidimus[e]. Imperator Otho, in legibus Langobardicis[f], prohibuit quæſtiones litium agitari in natiuitate Domini in Epiphania, in ſtatis ieiuniorũ diebus, in quadrageſimalibus, in paſchate, in Aſcẽtione Domini, in Pẽtecoſte, feſtis præcipuis & Dominicis. Et Emanuel Comnenus, conſt. 2. περὶ ἀπράκτων ἡμερῶν, de feriis, tradit dies quoſdã eſſe nefaſtos omnino & nefaſtos quodãmodo, vt Apoſtolorũ, & ſanctiſſimæ virginis Mariæ, & alios, quos enumerat, in quibus iudicia exercere non licet. Alios partim feriatos & partim faſtos, vt ſanctorum quorundam quos ibi enumerat, in quibus quidem manè donec miſteria ſacra & diuina facta fuerint, nõ licet iudicia exercere, poſteà autem, licet, dummodo actis iudiciorum nominatim inſeratur, quo tempore facta fuerint. Vocabant hos dies, vt docuimus in feriis, interciſos. Item alios eſſe omnino faſtos, in quibus liceret æquè omnia negotia expedire. Qui verò pro certis & certo modo ttãum ha- 11
bent legitimam perſonam ſiſtẽdi in iudicio, ſicut in primis pupilli & minores, contra quos non rectè iudicatur, niſi interuenientibus tutoribus vel curatoribus, qui pro eis agant vel defendant[h]. Exceptis quibuſdam caſibus, vt ſi minor agat de thoro ſuo violato, ſeu de adulterio, C. ex parte, de reſtitut. ſpoliato. vbi & glo. alios notat caſus. Monachus iniuria affectus, non agit per 12
ſe: Sed Syndicus monaſterii pro illo, vt non tam ipſe iniuria, quàm eccleſia lædi videatur, nec ipſe remittere iniuriam poſſit, & condemnatio fiat tanquam pro læſa eccleſia[i]. Neque capitulum vel monaſterium agunt ſine con- 13
ſenſu ſui prælati, quando capitulum & monaſterium habent negotia cum prælato coniuncta[k]. Nam quibus alienatio rerum interdicitur, iiſdem & actiones exercere vetitum[l]. Alioquin verò, ſi ſeparata ſunt bona collegii & prælati, alterum ſine altero conueniri & agere poteſt[m]. Sed nec in aliis monachus ſine licentia abbatis agere vel conueniri, vel eſſe in iudicio poteſt, ſine licentia abbatis[n]: cum licentia aliquãdo permittitur[o]. Sunt & aliæ qualitates & conditiones perſonarum, quæ prohibent eſſe in iudicio, quas non proſequor, ne mittam manum in falcem alienam contra morem meum. Sed videre illas poteris, in libello ſatis trito Nepotis de monte Albano, qui dicitur Liber fugitiuus, tit. de exceptio. contra reum.

a l. omnes iudices. 3. & l. omnes dies. 7. l. quadraginta, l. 6. & l. f. C. de feriis.
b l. 1. C. de feriis, l. 1. eod. P. c. 1. eod. apud Greg.
c l. 1. & l. actus, 8. C. eod. l. ſolet. eod. P.
d vt l. prouinciarum. 9. C. eod. l. 1. §. f. l. 2. 3. eod. P.
e Sup. lib. 2. iſtius Syntag. c. 16.
f l. 2. tit. de fer. lib. 2. leg. Langob.
g lib. 1. iur. orienta. in conſti. Cmoneni Emanuelis.
h in l. 1. & 2. qui legi. perſo. ſtan. in iudi. hab. C. l. clarum. de autho. præſt. C.
i c. parrochianos, de ſent. excõmunicat. & ibi gl.
k c. cauſam quæ, in 9. de iudic. c. nouit de his quæ fiunt à prælatis ſine conſ. capi. ca. ſine exceptione, 12. q. 2.
l l. ait prætor. de iure delib. P.
m c. edoceri, de reſcrip. vbi glo. hanc quæſtionem examinat, & glo. in c. 1. de procurato.
n ca. monachi à monaſterio. 16. q. 1.
o ca. de præſentium, ead. 16. q. 1.

De Iudicum reiectione & ſubſortitione. Cap. 3.

1 *Suſpicio in iudiciis & litigantium & iudicum cauenda.*
2 *Recuſare iudicem quid eſt.*
3 *Suſpectus nobis quis dicatur. Suſpicionis cauſæ iudicis quæ legitimæ. Nu.* 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 15. 16. *&* 17.
14 *Iudex eſſe non poteſt qui aduocatus aduerſarij fuit, quando contrà.*
18 *Præſidialis curia ex vnius lite reijci poteſt.*
19 *Recuſatio ab ijs quorum intereſt, tantùm proponitur. Quando verò proponatur & forma proponendi. Num.* 20. *&* 21.
22 *Iudices omnes ex cauſa recuſari poſſunt.*
23 *Scholaſticus in Cancellaria poteſt recuſare doctorem ſibi ſuſpectum.*
24 *Recuſari an poſſit tota curia, & conſiſtorium principis.*
25 *Concilium generale recuſari non poteſt.*
26 *Curia parlamenti tota quando, & quomodo recuſari poſſit.*

27 *Recu-*

1 DICTVM est coram Iudice idoneo conuento reo, ita
demùm actoris legitimam esse personam. Illud porrò
explicandum nunc superest, idoneum maximè eum
esse,qui suspectus neutri litigantium sit:nam ex ea sola
causa quia suspectus[a],reiici debet. Maxima vis est su-
spicionis in iudiciis,siue de litigantibus,siue de Iudice
oriatur:sicut de Sylla dixit Plinius[b], constare eum ab
Antonio fuisse proscriptum secundò, nulla alia de
2 causa,quam quòd anteà fuisset proscriptus. Recusare Iudicem suspectum,ni-
hil aliud est,quàm causas legitimas legitimè adferre,propter quas quis dicat
Iudicem cognoscere vel iudicare de contentione seu lite non debere[c]. Re-
3 cusare,idem est ac declinare,reiicere, aut nolle[d]. Suspectus porrò is nobis di-
citur, cui non adhibemus fidem, cui nos omnino committere nolumus,
nec committi tutò putamus, arbitramúrque eum potius parteś aduersarii
4 iniustè,quàm nostras iustè sequuturum. Suspiciones porrò quibus reiiciun-
tur Iudices,non tantùm sunt illæ quæ arguunt suspectum tutorem,vel debi-
torem:sed & vltrà aliæ,ex odio,& amicitia collectæ & indicatæ. Tutores su-
specti redduntur vel maximè ex fide,atque administratione callida & frau-
dulenta[e]:Debitores,ex facultatibus[f]. Quatuor autem causæ iudicium per-
uersum & suspectum arguunt[g]. Causæ ex quibus oriuntur suspiciones, de
quibus conqueri quis iustè possit,illæ in genere esse possunt, quæ reiiciunt à
testimoniorum fide testes, paucis exceptis, de quibus glo. in c. cùm R. Ca-
nonicus, de offic. delega. & in c. accedens, in ver. *subesse*, vt lite non contest.
non proc. ad test. examinatio. vbi & leuiores causæ suspicionis, faciliùs reii-
ciunt Iudices quàm testes: quia plures Iudices faciliùs habentur, quàm te-
stes. Causæ quoque suspicionis referuntur variæ in specie in proximè citatis
locis,& à glo. in c. causam quæ, de offic. & pot. iudi. deleg. à Iasone, in l. aper-
tissimi, C. de iudic. à Lanfrancio de Oriano, in sua praxi. & repetitio. c. quo-
niam contra, de probatio. ad verb. *recusationes.* ab Hostiense in summa, post
finem tit. de offic. deleg. Robertus Marant. parte 6. de ordine iudiciorum, à
nume. 24. vsque 74. adfert 40. Quasdam magis quotidianas referam, cæteras
5 videndas apud prædictos interpretes, prætermittam. Ergo primam dicimus
causam suspicionis Iudicis esse, si sit consanguineus alterius aduersarii[h], vs-
que ad septimum gradum[i]: quia ad illum porrigitur succedendi linea[k],
quamuis vltra quartum non extendatur prohibitio nuptiarum[l]. Sic & pro-
curator qui affinitate aduersario iungitur, potest à domino litis tanquam su-
spectus, amoueri[m]. Hic tamen arbitror mores regionum sequẽdos, vt discer-
namus in quotum gradum affinitatis vel proximitatis producatur affectio.
6 Secundò, domesticus aut familiaris, si fuerit aduersarius Iudicis: vel contrà, si
Iudex domesticus vel aduersarius fuerit aduersarii, rectè recusabitur[n]. Om-
nis domesticus familiaris dici potest[o]. Familiaris à familia dictus, non is qui
nobiscum aliquando conuescitur, sed qui consuetudine penè continua no-
biscum degit, & commensalis Iudex aduersarii reiicitur ita[p]. Familia namq;
à famulis primùm dicta: Famul autẽ primùm dictus Oscis seruus, dehinc ap-
pellatio prorogata ad filios & ad amicos quotidianósque commensales, &
eos qui in seruitio nostro sunt, etiam liberos homines[q]. ita qui iurisdictione
præest, nec sibi, liberis, vxori, libertis, & quos secum habet ius dicere potest[r].
Est & familiaritas, amicitia: vt quando datur licentia ingrediendi iure fami-
liaritatis fundum alienum[s]. Et quando Callistratus vlteriorem familiaritatẽ,
explicat conuersationem æqualem, vnde cõtemptus oritur dignitatis[t]. quia

a c. iudex ab apostolica, de offic. deleg. in 6.
b Plin. lib. 7. c. 44. facit ca. accusatoribus, 3. q. 5.
c colligitur ex c. suspicionis, de off. deleg. & c. cum speciali. de appella. ca. quia suspecti, 3. q. 5. l. 16. de iudic. C.
d l. recusari, 93. de acqui. hæred. P. l. recusare. 6. ad Trebell. P.
e l. si creditores. l. 15. quæ in frau. cred. P. l. in postulandis, de susp. tuto. C. l. suspectum, eod. P. §. 1. eo. apud Iustin.
f d. l. si creditores.
g ca. quatuor. & ca. seq. 11. q. 3.
h c. accedens, vt li. non contest. &c.
i iuxta glo. l. postremò, de appellat.
k ca. ad sedem. 35. q. 5. cum simili.
l c. non debet, de cõsang. & affi.
m Vlp. in l. aut affinitate, 22. de procur. P. ca. absens, 3. q. 1.
n c. insinuante. & c. causam quæ de of. deleg. P.
o ca. §. fin. qualiter debeb. domi. vassal. fideli. lib. 1. feudo. tit. 5.
p c. accedens, in 2. vt li. non cont. &c. apud Grego.
q l. pronunciatio, 195. §. familiæ, & l. detestatio. 46. §. familiæ, de verb. sig. l. ædiles etiam 25. §. familiæ. de ædil. edic. l. quicunque. 10. de re milit. lib. 12. C. l. f. C. de verb. sig.
r l. qui iurisdictioni præest. l. 10. de iurisd. om. iud. P. l. lex Cornelia, 5. de iniu. P.
s in l. qui iure familiaritatis, 41. de acqui. possess. P.
t l. obseruandum, de offi. præs. P.

amicitia vel æquales facit, vel æquales recipit. Et familiaritatis consuetudo
& affectio, veritatem solet impedire[a]: & eò magis firmior amicitia, quò ho-
nestioribus familiaritatis quæsita fuit rationibus[b]. Hîc ergo affectio inæquá-
lis in alterum ex litigantibus, sanum iudicium non præsumit. Quare si æqua-
liter & gradu proximitatis, vel affinitatis, vel familiaritatis, Iudici coniun- 1
gantur omnes litigantes, suspicio cessat[c]. Sic amore inæquali peruerti iudi-
cium intelligi par est, dum amico & propinquo auxilium ferre contendi-
mus[d]. Si tamen aduocatus vel procurator actoris, vel rei, Iudicis commensa- 7
lis fuerit, vel familiaris, non ideò iudex vt suspectus reiicitur[e]. Nam & so-
cius socii mei, socius meus non est[f]. Subinde neque suspectum dices Iudi- 8
cem, eo ipso quòd in gradu vel affectionis, vel proximitatis, vel affinitatis
sit aduersarii, sed tantùm si vt suspecti recusetur eius iudicium. Sine recusa-
tione quippe, & in priuatis negotiis, pater filium, & filius patrem Iudicem
habere potest[g]. quippe iudicare munus publicum est, & quod omnibus pa-
tet[h]. Et volenti non fit iniuria[i]. Sed ex superioribus quoque constat, & re- 9
cusari posse iudicem, si aduersarii dominus sit[k]. Et si regulæ quidem anti-
quæ fœderis clientis & patroni, quo summa deuinciebantur coniunctione,
vt alter alterum nisi iuuaret in omnes, esset sacer & deuouendus, vt ait Dio.
Halicarn. in 2[l]. Proculdubio patronus in causa vassalli & clientis, à nõ clien-
te recusari iustè poterit. Verùm cùm iurisdictionem domini territoriorũ e-
xerceant in subditos, beneficio & permissione Regis, nõ ideò suspectum iu-
dicium quòd subditus litiget coram suo iudice & domino, qui clientelæ ius
antiquum non habet: nisi contendamus vassallum sub patrono domino, di-
ci veluti domesticum eius: & ita si cum eo non vassallus agat, declinare eum
domini aduersarii iurisdictionem posse. Notat enim Auitus Amerpachius,
in constitutionibus Caroli Magni capitularibus, in capitulari Lotharii quod
incipit, *Capitula quæ aliqui ex missis nostris ad nostram notitiam detulerunt*, cap. 22.
vassum à verbo Germanico declinari *à vase* vel *vasse*, id est, cognato, & signi-
ficare domesticum, & admissum in interiorem familiaritatem. A quo ta-
men dissentire videtur cap. 1. qualiter fidelitatem iurare debeat vassallus,
vbi distinguitur inter vassallum simpliciter, & vassallum qui est domino fa-
miliaris, diuersaq; vtriusque constituitur fidelitatis forma. Ex vtraque ta-
men remanet suspectum Iudicum fore: cùm iurent sibi mutuò fidelitatẽ, au-
xilium, & consilium mutuò præbituros: in personis & rebus incolume, tutũ,
honestũ, facile, possibile, contra omnẽ hominem Imperatore & Rege exce-
ptis[m]. Sunt & 3. Iudices socii aduersarii vt suspecti recusabiles litiganti, nõ so- 10
cio: vt si Iudex & aduersarius sint concanonici, vel eiusdẽ collegii[n]. 4. Si Iu- 11
dex sit oriundus ex eadem patria, cuius est aduersarius, secundùm c. accedẽs
in 2. vt lite nõ cont. apud Greg. vt Dauid ea de causa visus est Satrapis suspe-
ctus in pugna instruenda contra Israelẽ, rogaruntq; Agidem regem vt ei cõ-
meatum daret & abiret[o]. Et Cic. dicebat, non posse vllam propriorẽ esse co-
gnationẽ quàm patriæ[p]. Plura hîc de patriæ amore dici possunt, quæ ex locis
communibus haurire facilè est, sed parùm appositè forsan: cùm mihi nõ pro-
betur hæc recusationis causa, vt nimium lõginqua: Ni cum patria & familia-
ritas coniuncta sit. Placet autẽ 5. loco ea suspicionis occasio, quæ causam ha- 12
bet si Iudex sit suffraganeus aduersarii[q]: quia ei imperari potest. Vel 6. Si Iu- 13
dex similem causam ei quàm aduersarius mouet, habeat[r]. verẽdum enim, ne
cum detrimento alterius, suæ causæ præiudicium velit constituere[s]. quẽad-
modum & probè testes reiiciuntur, si participes sint negotii, & similem cau-
sam habeant[t]. Et Iudex nemo esse potest in causa propria[u]. *Neque si sua causa a-
geretur*, vt ait Cic[x]. *testimonium diceret: & si diceret, non crederetur.* Item 7. qui pro 14
aduersario fuit aduocatus, in ea causa Iudex esse non potest sine suspicione[y].
vel si consultor eiusdem fuerit[z], aut solicitator[a]. 8. Et suspectus est, si curaue-
rit Iudex sibi causam committi[b]: qui se ingerit enim, suspectus est[c]. Maximè 15
si pars

- a ca. accusatus. 3. q. 5.
- b Paul. l. latæ culpæ, 223. de verb. sig.
- c Triphon. in l. non solùm, §. de vno, de ritu nupt. P.
- d ca. quatuor, & ca. seq. 11. q. 3.
- e c. 1. de off. iudic. ord. gener. c. ex insinuatione, & ibi glo. in ver. *aduocatus*. de appellat.
- f l. nam socij, 22. pro soc. P. l. consilij. §. f. de reg. iur. P. l. Modestinus, de verb. sig. P. ca. legitur. 31. dist.
- g l. in priuatis, 77. de iudic.
- h l. quippe iudicare, 78. eod.
- i l. nemo videtur. de reg. iur. l. venditor. de resti. vend. C. l. cùm donationis, C. de transf. cum similib.
- k c. causam quæ, de offi. deleg. l. 1. si qua cun. præd. pot. C.
- l vide & Gell. de gradu officiorum, & quomodo clientes proponantur proximis, lib. 5. c. 13.
- m c. 1. de for. fidelit. & c. 1. de no. for. fidelit. in vsib. feudo. ca. de forma. 22. q. 5. vide glo. in c. accedens, in 2. in ver. *subesse*, vt lite non cont. & c. apud Gre.
- n c. cùm R. canonicus de off. deleg. ca. accusatores, 3. q. 5.
- o 1. Reg. c. 29.
- p Cic. 1. de Orato.
- q c. accedens, in 2. vt lit. non cont. & c.
- r c. causam quæ in 2. c. 18. de iudic.
- s l. 1. quod quisque iur. P.
- t c. personas. de testib. ca. si testes. §. liberi, 4. q. 3. c. cùm ecclesiasticæ, de except.
- v l. 1. ne quis in sua cau. iudi. C. l. qui iurisdictioni, de iurisd. om. iud. P.
- x Cic. pro Sex. Ros.
- y l. f. de assessor. C. l. quisquis, C. de postul. glo. in l. custodias, de custo. reo. P. c. postremo. de appellat. l. prætor. 17. de iuris. om. iudi. P.
- z Io. Andre. in ca. si cõtra vnum. de off. deleg. in 6. d. l. prætor.
- a Rota. decis. 156.
- b glo. in c. si contra vnum. in addit. de offi. deleg. in Sex. in ver. *causa legitima*. Spec. tit. de recusatio. ver. Item si ipse Aufrerius. ead. recusatio.
- c l. nam ad ea, de procura. P.

ſi pars aduerſaria eum nominatim dari Iudicem petierit, quod & mali exé-
16 pli,& ad verecundiam Iudicis pertinere reſponſum eſt à Calliſtrato[a]. Similiter 9. Si Iudex in ea cauſa pro aduerſario fuerit fideiuſſor, vt & tanquam in cauſa propria Iudex meritò reiiciatur[b]: Exceptiones enim quæ dantur reo
17 ex parte rei, dantur fideiuſſoribus[c]. 10. Planè ſi inimicitiæ præceſſerint cum Iudice, rectè recuſatur ab eo cui inimicus fuit: ne iratus nocere cupiat, vel læſus ſe vlciſciſci deſideret[d]. Et vt ait Plautus in milite glorioſo.

Cum inimico nemo citò in gratiam redit.

Opus eſt nunc tuto loco.

18 Ex conſtitutione etiam edita Aureliæ in comitiis, art. 52. ſi quis litiget cum vno ex conſiliariis fori Senarchi, vel præſidialium, recuſari poteſt omnis cu-
19 ria, & cauſa reiicitur ad proximam aliam ſedem Præſidialem. Recuſatio proponitur tantùm à litigantibus, & ab eo cuius intereſt iudicium fieri vel non fieri[e]: non ab aliis, & eſt voluntaria etiam iſtis hæc facultas, vt omitti poſſit.
20 Ideò pro formula proponendi recuſationem, obſeruatum eſt, vt proponatur ab initio litis, vix enim poſt conteſtatam litem exceptio hæc admittitur: niſi poſt conteſtationem nuperrimè cauſæ ſuſpicionis ſuborientur, vel ad notitiam de nouo peruenerint[f]. Regula quippe generalis conſtituitur; exceptiones dilatorias transferentes iuriſdictionem ſeu declinatorias, initio litis proponi debere: alioquin conteſtatione facta omiſſas, repeti non poſſe, nec litigantes pedem referre iudicio poſſe, cùm iam in Iudicem conteſtatione conſenſum videatur[g]: dempto caſu, quo poſt conteſtationem cognita recuſationis cauſa fuerit[h]. Quare conſtitutio Caro. 7. ſtatuit, vt qui voluerit proponere tunc cauſas has recuſationis, iuret nuper ſubortas, vel ſibi nunc tantùm cognitas[i]. Extat & conſtitutio Franciſci 1. edita de iudiciorum norma & formulis, qua cautum art. 113. recuperatores ſiue commiſſarios & delegatos per curiam, peregrè executioni ſententias vel areſta demandaturos, poſſe quidem recuſari & reiici, antequam proficiſcantur in locum vbi exequi debent. Et idcircò in commiſſione præſentanda vocantur quorum intereſt antequam abeant, dicturi ſi quam iuſtam recuſationis cauſam habeant. quá ſi tunc non propoſuerint, non poſſunt, cùm in locum executionis peruenerint, recuſare: forſan vel ex eo quòd nudus executor non habet iuriſdictionem contentioſam. quare ſi cauſæ recuſationis contra eos proponantur, de earum veritate vel legitima ratione, pronunciare non poſſunt, vt notat Æ-
21 gidius Bordinus in paraph. ad conſtitution. regias anni 1539. art. 10[k]. Debent inſuper iſtæ cauſæ recuſationis edi in ſcriptis, & libello compræhendi[l], vt cogitatè non temerè proponantur imminente pœna temerè proponenti ex conſt. etiá regiis, pro ſingulis cauſis temerariis, in curiis inferioribus 10. libra. turon. in ſupremis 20. libra. Et ita cogunt vel pœnam luere, vel probare cauſas propoſitas. ideò debent decidendarum recuſationum cauſa, Iudices ſeu arbitros deligere litigantes, intra certum præſcriptum à Iudice recuſato terminum: vel ſi non conueniant de illis, Iudex ex officio dat, coram quibus probatio fiat cauſarum, ſi illæ manifeſtæ & omnino notoriæ non ſint, & Iudex neget[m]. Nam nullum Iudicem ſortiri vel ſubſortiri velle, in reo ſummæ eſt diffidentiæ: in accuſatore calumniæ argumentum. Omnino certè graue eſt, Iudicem recuſare temerè. Et id multis ad damnationem plurimùm adiumento fuit, quòd Catonem, eum qui poſteà dictus eſt Vticenſis, Iudicem in cauſa ſua reiecíſſent: etenim illi innocentes videri non potuerunt, imò ſatis de ſe confeſſi, qui adeò recti, religioſi Iudicis, viríque optimi ac integerrimi iudicium recuſaſſent[n]. Neque hodiè recepta eſt Bartoli, gloſſ. nec aliorum ſententia, ad l. apertiſſimi, C. de iudic. qua ſtatuunt iure ciuili ſine cauſa ſuſpectum dictum Iudicé, recuſari poſſe[o]: ſed ſequimur ius Pontificium, vt non prius Iudex eſſe deſinat, quàm cauſæ fuerint ſuſpicionis probatæ[p]. Recuſari poſſunt omnes cuiuſcúnque ſint generis Iudices, ſiue ordinarii, ſiue de-

a Calliſtr. in l. obſeruandú, 47. de iudic. P.

b Bal. in l. ſi cui legetur, de leg. 1.

c l. defenſiones, 11. C. de except. l. omnes, eod. tit. P. l. quod dictum, de pact. P. cū ſimil.

d d. c. cùm Raymondus canonicus, & c. cùm ſuper eo, de offi. deleg. ca. accuſatoribus, 3. q. 5.

e c. veſtiens, de teſtib. ca. cùm ſuper, de re iudic. Panor. in ca. cùm ſuper, de offic. delega.

f l. apertiſſimi, C. de nō iudi. c. inter monaſterium, de ſenten. & re iudi. c. paſtoralis de excep. l. quidam conſulebát de re iud. P.

g l. nemo, C. de iuriſ. om. iud. l. ſi. C. de excep. l. ſed & ſi ſuſceperit, de iud. P. c. inter monaſterium, de ſent. & re iudi. c. induciæ, §. ſi, 3. q. 3.

h l. nō diſtinguemus, §. cùm quidam, de arbit. l. Iulianus, de iud.

i conſtit. Caro. 7. art. 64.

k facit l. ab executore de appel. P.

l l. apertiſſimi, C. de iud. c. 2. requiſiti, de appell. ca. quoniam contra, de prob.

m d. l. apertiſſimi, C. de iudic. c. cum ſpeciali, iuncta glo. de appellatio. vide c. legitima, eo. in Sex. & c. ſi contra vnum, de offi. deleg. in Sex.

n Plut. in Catone.

o arg. l. quia poterat, l. 4. ad Trebell. P.

p c. 2. requiſiti, 42. §. ſi, de appellat.

legati,siue arbitri delecti,si posteà suspicio oriatur:quia omnibus conueniũt
rationes,propter quas recusatio indulgetur litigantibus. Imò & contra eum
quem sibi quis delegit,si suspectus posteà reddatur,non aliter:nam cum quẽ
quis impetrauit Iudicem,non potest recusare[a]. Abiit in dissuetudinem ita-
que Authen.si verò contigerit,de iudic.C. quæ statuebat iudicem ordina-
rium recusari non posse,sed ei suspecto adiungendum episcopum, & serua-
tur ius Pontificium,quo delegatus & ordinarius recusari possunt[b]. Et iustũ 23
etiã putat Antonius Corsetus in singularib.in ver. suspicio, post Panormit.
in c.causam,quæ in 2.de iudic.vt in examinatione etiam facienda à collegio
& academia vnius scholaris,doctor qui suspectus dicitur scholastico reiicia-
tur. Quinimo & totum cõsistorium & regia ciuitas Principis recusari potest, 24
si caput illius Princeps sit suspectus ratione odii vel aliter[c]. Item & tota sy-
nodus recusari[d],collegium,& vniuersitas tota possunt[e], si negotium sit cum
eo qui eis possit imperare[f],aut ille suspectus sit,aut si omnes de collegio, de
vniuersitate sint suspecti,non aliter. Nam si vnus suspectus sit quamuis pri-
mus,qui imperare tamen non potest omnibus aliis qui possint ei contradi-
cere,is solus reiicitur tantùm,non cæteri. Et ita intelligenda est gl. in ca.1.ad
ver.interrogatus,secundùm Felinum ibi,de iudic.apud Grego. Et ita Syno-
dus Diocesana vel prouincialis quidem si omnes non sunt suspecti, & si re-
motis suspectis remaneat numerus iudicio idoneus,recusari non potest. De 25
concilio verò generali responsum est in c.de iudic.per interpretes, illud in
quo preest summus Pontifex,recusari non posse:quia nec ab eo concilio ap-
pellari potest,si legitimè congregatum sit & definitum. Fieri enim non po-
test,vt cum ex diuersis mundi partibus plures in nomine Domini,& sine af-
fectu cõueniant,vt suspecti possint censeri omnes:nec ab eo, quemadmodũ
à Synodo appellatur.[g] Sic curia Parlamenti non potest omnino recusari, si 26
numerus relinquatur Senatorum legimus,remotis suspectis,qui cognosce-
re de causa possint controuersa[h]. Reiiciuntur tamen qui causas suspicionis
contra totum parlamentum proponunt cum libellis recusationum, ad Ma-
gistros libellorum regios,qui referant Principi,isque statuat in priuato con-
silio,de his, num legitimæ sint iuxta art.38.constitut. Aureliacens. Quamuis
placuerit in iisdem comitiis,vt ante dixi,art.52.singulari iure, vt si lis sit con-
tra vnum consiliarium ex Præsidialibus,& si videatur ita aduersario, possit is
reuocare inde litem,& experiri coram proximiore curia præsidiali alia iuri-
dica.In summa à quibus post eorum sententiam licet prouocare,eosdem li- 27
cet recusatione reiicere[i]:Quinimo & fauorabilior recusatio,vt ea etiam ad-
mittatur,vbi appellatio denegatur[k].Duo sunt hæc præcipua litigantibus cõ-
tra iudicum improbitatem remedia,appellatio post Iudicium,recusatio an-
tè,quæ præcipua est:cùm melius sit ab initio ne vulnus infligatur prospicere,
quàm post inuolutam & læsam causam remedium impetrare[l]. Vt neque 28
Princeps tollere iure possit recusationis facultatem[m].cùm defensio naturali
permittatur iure[n],quod non est in potestate Principis[o],qui sincerè & sanctè
suum cuique distribuere debet per seipsum,vel curare vt distribuatur.Finis 29
autem præcipuus recusationũ & reiectionũ Iudicũ, vt lites sine suspicione
procedant,& dirimantur sine vlla captione.Et quia periculosum sit coram
Iudice suspecto litigare[p]. Satis námque superq; alea iudicii per se dura & in-
certa est,vt opus non sit aliud addi periculum,se discrimini suspecti Iudicis
rem committere.Quod coegit Themistoclem dicere,si quis mihi duas vias
monstraret,alteram ad tribunal ducentem,alteram ad inferos,multò liben-
tiùs eam ingrederer,quæ duceret rectà ad infernum[q].Ex quibus duæ subsi- 30
stunt rationes recusationis admittendæ:prior,quòd ea defensionis sit,& de-
fensio naturalis sit,& cuique permissa.Secũda,quia lites sine suspicione pro-
cedere debent.Cui adde,quòd omnia iudicia aliena esse etiam à suspicione
debent odii,fauoris,timoris,& expectationis præmii[r],quæ solent corrum-
pere

a glo.& ibi Abbas in fine ad c.insinuante,de offic.delegat. Paul.Castren.cons. 442.col.pen.2.vol.
b c.cum speciali.& c.secundo requiris,§. fi.de appell.
c clem.pastoralis, de re iudic.
d vt in c. quod suspecti,3.q.5.
e Panor.in c.licet ex suscepto,num. 4.de fo.comper.
f l.1.si rector prouin. vel ad eum pertin. C.
g Calderi.consi.6.tit. de appellat.ca.multis,17.dist.
h Boer.dec. 269.n.4.
i ca. super eo,de appellat.
k glos. in c.iii singulis,ad ver.*& appellatione*,de sta. monacho.
l l.fin.in quib.cau.in int.rest.non est necess.C.
m glo.& Panor.in c. ad hoc.de rescr. vide Luc.de Pen.in l. curialibus,66.de decur.lib.11.C.
n l.vt vim,de iusti.& iure,l.1.§. cùm arietes,si quad. pőp.fecis.dic.l.1.§.scieriam, §.qui cùm aliter,ad leg.Aquil.P. Cic. 1. offi.ibi *Principio omni generi animantium &c.*
o cle.pastoralis,§.rursus,de sent.& re iu. apud clem.
p l.apertissimi, C. de iud.ca.quod suspecti,3.q.5 c. suspicionis.de off.deleg.
q Ælia.lib.9.var.hist.
r c.1.de sent.& re iu. in Sex.

pere iudicium[a],& violare dictionem veritatis[b]. Accedit 3. quòd Iudex suspectus induit quodammodo personam litigantis & aduersarii, & eo ipso quia succedit in locum litigantis, desinit esse Iudex, nec iudicium subsistit: quum persona iudicis absit, & sic duarum personarum vicem non possit agere[c].

a ca. quatuor, 11. q. 3.
b c. licet ex quadam de testib.
c l. inter litigantes, & l. Iulianus. 2. de iudic. P.

De Procuratoribus ad lites.
Cap. 4.

Lib. 3. P. tit. 3. Lib. 2. C. tit. 13. Lib. 1. Decret. tit. 38. Lib. 1. Sex. tit. 19. Lib. 1. Clem. tit. 10.

1 *Procurator quis sit, & vt differat à negotiorum gestore. Nu. 2.*
3 *Procurator ad lites de quibus rebus constituatur, & pro quibus non detur. Nu. 4.*
5 *Procuratoris munus, num vile.*
6 *Procurator an alium procuratorem dare possit.*
7 *Procuratoris ad lites constituendi formula.*
8 *Mandatum seu procuratio in initio litis fieri debet.*
9 *Contra procuratores, exceptiones quæ.*
10 *Procuratoris varia consideratio ex constitutione & reuocatione.*
11 *Procuratores ad lites qui dari possint, vel non.*
12 *Procurationum constitutiones vel editiones coram quibus actuarijs Iudici edantur.*
13 *Procuratorum constituendorum finis, & rationes.*
14 *Procuratores plures ad litem vnam, an constitui possint.*
15 *Procurator quando non possit cogi agere vel defendere. Mutari à cliente: item quãdo. officium eius quale, & quomodo detur vel debeatur salarium. Numero 16. 17. 19. & 20.*
18 *Noui procuratoris constitutio quando reuocet præcedentem.*
21 *Procuratoris negligentia quando nocet clienti, emendatur impensis procuratoris.*

1 PRo actoribus & defensoribus, accusatoribus & reis, in quibusdam interueniunt procuratores & aduocati, & aliæ personæ, de quibus nunc agendum. Procurator is est, qui aliena negotia mandato domini administrat[d], vel ad negotia, vel ad lites, vel ad vtramque horum causam[e]. In hoc capite tamen non agetur nisi de eo procuratore, qui ad lites prosequẽdas instituitur: de alio namque, in tit. mandati præcipue agitur. Si tamen procurator generaliter detur ad negotia, ad agendum datus & defendendum censebitur[f].
2 Differt porrò a negotiorum gestore, quòd procurator non nisi cum mandato: negotiorum verò gestor, sine mandato administrat & gerit absentis negotia[g]. Sed & hoc inter procuratorem ad lites, & cognitorem interest: quòd cognitor dicatur is, cui sine mandato causam suam agendam præsente Iudice, præsens præsenti committit[h]. Extat apud Iulium Paulum lib. 1. Selecta. Sentent. tit. 2. de cognitoribus, seorsum à tit. 3. de procurator. & à titul. 4. mandati. Ioannes tamen Lucius[i], existimat cognitores esse, quos dicimus curiæ procuratores. Sicque inter triumuiros Regię procurationis, cõstituit[k] duos causidicos seu aduocatos, & vnum cognitorem, seu procuratorem regium, & subcognitorem[l], *Substitut des gens du Roy*.
3 Datur pro his rebus procurator, de quibus ne detur prohibitum non est: de omnibus ciuilibus negotiis agendis & defendendis quibus interesse non possumus vel nolumus[m]. Prohibetur autem ne detur procurator, in actionibus quæ non possunt expediri, nisi præsens fuerit qui agit. Panormit. in c. exposuit, de dilation. Item prohibetur in actionibus popularibus, nisi quis priuatim pro damno sibi illato agat;

d l. 1. de procur. P.
e d. l. 1. de procur. P. Iul. Paul. lib. 1. senten. tit. 3. de procur. c. 1.
f ca. qui generaliter, de procurat. in Sex. c. 2. eod. in Clem.
g l. 1. & tertia mand. P. l. ex maleficiis, §. si quis absentis, de actio. P. §. 1. de oblig. quæ ex quasi contr.
h l. pen. & fi. de procur. & cognito. lib. 2. C. Theod. tit. 12.
i Ioan. Luc. lib. 4. Placit. curiæ tit. 11. plac. 4.
k idem Luc. eod. lib. tit. 9. plac. 2.
l Idem. eod. plac. 6.
m l. in omnibus, C. de procurat. ca. quia in causis. 7. eod. apud Greg.

agat,sine populari actione: vt si de via publica agat pro suo damno priuato.
Et sic quoque ad promouendam actionem sepulchri violati, is ad quem res
pertinet,dabit procuratorem[a]. Atque qui de publico agunt vt priuatum cō-
modum defendant,causa cognita possunt procuratorem dare[b].quamuis qui
populari actione conuenitur,procuratorem dare possit: etsi qui agit,nō pos-
sit[c].Popularis actio,quæ ius populi tuetur,datur cuique de populo[d]. Ad cri-
men publicum etiam persequendum,frustrà procurator interuenit[e]. Si cri- 4
men criminaliter intentetur:contrà, si ciuiliter & pro eo quod interest ciui-
liter[f]. Admittuntur tamen pro reis procuratores, in aliis quæ crimen ipsum
non respiciunt principaliter.Sic nuncius,qui & procurator est[g], potest pro
illis causas legitimas absentiæ, ob quas vadimonio se sistere non possunt, ad
Iudicem perferre,& excusare absentes[h], dicimus in praxi *Exoimner*, à verbo
ἐξωμνύειν,id est,iureiurando excusare. Et Franc. Curtius, admitti in criminali
causa procuratorem ait,pro allegatione iniustitiæ, nullitatísque banni, quæ
seorsum agitantur à delicto principali[i]. Illustres personæ per se quidem in
criminibus,in quibus inscriptio exigitur,agere vel defendere debent: sed in
aliis,& in iniuriarum causa,possunt procuratorem dare[k]. Venia ætatis non
impetratur etiam per procuratorem[l]. In Gallia tamen cum impetrante cu-
riæ procurator & aduocatus adesse debent. Cæterùm nos latius,in quibus &
quādo pro crimine procurator admittatur,diximus in c.24.lib.32. huius Syn
tag. vnde poteris alia haurire. Datur autē procuratores ab illis qui agere vel
defendere possunt,qui nomine suo habent actionem,& eo modo quo age-
re possunt[m]:nisi prohibeantur[n]. Metimur enim vt plerumque facultatem a-
gendi in procuratore,ex potestate constituentis. Nam & laicus in rebus spi-
ritualibus interdum dari potest procurator[o]: quamuis is suo nomine spiri-
tualibus non possit se immiscere[p].Iure ciuili nemo constituere cognitorem
vel procuratorem in curia vbi litigabat, cogebatur[q]: at vsus & praxis con-
trarium statuit,& recepit, vt nemo audiatur in iudicio quin prius procura-
torem seu cognitorem elegerit,& actis de eo fidem inseruerit, per quem a-
gere vel defendere velit, dicimus *fonder procureur & eslire domicile*. Mutus &
surdus,per eum modum quo agere possunt,procuratorem dant[r]. Seruus, in
quo habet actionem de peculio,non aliter[s].Et filiusfamilias,quando est ei a-
ctio[t],& qui de statu suo litigat[u]. Pupillus verò vel pupilla,adultus adultáve,
tutore vel curatore interueniente, curatorem dare possunt: tutor vel cura-
tor pro lite pupillorum vel adultorum, non dant sine illis, sed tantùm acto-
rem constituere dicuntur[x],Attamen minor in quo ipse potest sine curatore
agere,potest & procuratorem dare:vt in causa matrimonii[y], & in causa spi-
rituali[z],& similibus.Cæterùm & si in aliis dederit,& sententia cum suo pro-
curatore in eius fauorem sit pronunciata, non ideò quòd dari non potuit
procurator qui non est reiectus,inualida erit[a]. Quia minoribus,ætas non so-
let in damno esse,sed ratione eius habet auxilium[b]. Neque etiam infamia 5
dantis,vel dati,prohibet procuratorem esse[c]. Existimarunt namque antiqui,
procuratoris munus esse vile,potissimùm negotiorum,vt neque decuriona-
tui iungi posse rescriptum sit,in l. si quis procurationem,34.de decurion.lib.
10.C.tit.31.tanquam infamissima vilitas. Verùm hoc locum habere non po-
test in curialibus procuratoribus,seu cognitoribus nostris,in quibus & sum-
ma fides & probitas exigitur, rerum officiique peritia. vt etiam statutū fue-
rit,non prius promouendos ad hoc munus,quin per decennium frequentes
in curia & assidui cum procuratoribus subadiuuæ munus procuratorium
exercuissent, & per triennium fidelem operam procuratoribus in regesto
præcipuo adhibuissent,vt liquet ex constitut.Caroli 7.art.47. & constit.an-
ni 1537.curiæ supremæ Paris. art.3. & 4.Subinde, procurator datus in lite, a- 6
lium in eadem dare non potest, ante litis contestationem[d]: sicuti nec actor
ciuitatis,per procuratorem publicum negotium agere potest[e]. Post conte-
stationem

a l. in popularibus, 42.eod.P.
b l.nō agendum, 45. §.qui ita,eod.P.
c l. qui populari actione, l. 5. de popul.actio.P.lib. 47. tit.23.
d l. 1.eod. l. 2. §. hoc interdictū, ne quid in loco pub. P. l. si quis id quod, de iurisd.om. iudi.
e c. veniens, de accus.l.accusatore defuncto,15. §.ad crimen, de publi.iud. P.c.tuæ, de procur.
f d.c. tuæ, l. de fide, ad leg. Cor. de fals. C. iuncta l.1.& 2.de accusa.P.
g l.1.de procur.P.
h l.seruum,§. publice, eod.l.pen.§.f.de pub.iud. P. l. reos. C. de accusatio. l. tunc conuenit. 15. eod.C.
i Franc.Curt.in conclusio.29. de testib.
k l. f. C. de iniur.§. sancimus, in auth. vt ab illustrib. &c. de hoc Bal. in trac. vel praxi iudicio.c. vt admittatur procurator,in mate.criminali.Bar.in l.procurator cui libera, de procura.P.Dyn. in regul. potest. quis per alium.
l l.2. de iis qui veni. æta.impetr.C.
m l. sed si vnius,§. idem Iulianus,de iniur.P.
n l.mutus,43.§. cùm quæritur, de procur. P. c. 1. eod. in Sex.
o c. 1, de procur. in Sex.
p c.2.de iudic.
q glo.in §.1.vt ab illustrib. &c. in Authen.
r Paul.in l. mutus & surdus. 43, de procur.P.
s l. seruum quoque, 33.eod.
t l. filiusfamilias. 8. eod.
u d.l. seruū quoque. §.tum verò.
x l. neque tutores, 11. de procura.C.
y c. ex parte, de restit.spolia.
z c.fi.de iudi.in Sex.
a l. non eo minus, 14.de procur.C.
b l. 1.qui legiti. pers. stan. in iud. hab.C. l. acta, 46.§.fi.in fi. de re iudi.P.l.quod fauore,de legi.C.
c §.f. de exceptio. apud Iustin.
d l. quod quis sibi. 8.C.de procur.
e l. nec ciuitatis actor,l.74.eod.P.

ſtationem verò litis,licet:vt & tutoribus,poſt litem conteſtatam[a]. Quia poſt
litem conteſtatam fiunt litis domini,non antea[b]. In quo & differt procura-
tor ad lites,à dato ad negotia, qui poteſt quandocunque alium dare procu-
ratorem[c]. Si tamen datur procurator ad lites cum poteſtate ſubſtituendi,re-
ctè alium pro ſe procuratorem dare poterit[d]: excepta cauſa matrimonii, in
qua,quia arduum eſt negotium, non poteſt ſine ſpeciali mandato ſubſtitue-
re[e]. Conſtitutione Franc.1.ann.1539. *Sur l'abbreuiation des proces*,cautum eſt,ar-
tic.13.licere quidem,ſed ſuo periculo, procuratoribus curiæ alios ſubſtitue-
re in caſu abſentiæ vel ægritudinis, qui tamen ſubſtituti aſſidui in curia ſint,
7 cum quibus geſta rata perinde habeantur,ac cùm ſubſtituentibus facta. For-
ma dandi procuratorem à Modeſtino præſcribitur, vt in mandato ſeu pro-
curatione ad lites, nomen conſtituentis procuratorem & conſtituti deſcri-
batur. 2. Exprimatur cauſa commiſſa in genere vel in ſpecie. 3. Quòd mã-
dans ſeu conſtituens, polliceatur ſe ratum & gratum habiturum, quod per
procuratorem factum fuerit, eóque nomine obligationem obeat[f]. Neque
intereſt ſit ne abſens vel præſens,cui mandatum fit ſeu procuratio: dummo-
8 do ipſe poſteà ratum habeat[g]. Mandatum à procuratore in principio litis re-
quiritur: & antequam pro litigante audiatur, fidem de eo mandato facere
debet[h]. Fitque fides vel productio eius iſagogica coram actuario curiæ:& in
parlamento coram actuario præſentationum. idque maximè vt conſtet de
eius poteſtate, num generalis vel limitata, vel ad tempus, vel ex die vel ad
diem,vel ſub conditione[i]. Atque ſi quis agat ſine mandato vel procuratio-
ne,reiicitur:exceptis quibuſdam perſonis, quæ ſine mandato agere vel de-
fendere poſſunt pro aliis:vt liberi,parentes,affines,fratres,liberti: qui etiam,
ſi ſine mandato egerint,pro iis quibus egerint in reconuentione defendere
coguntur.cùm ex mandato non habeant limitatam poteſtatem[k]. Et mari-
tus pro rebus vxoris in iudicio proſequendis omnibus, cenſetur iure procu-
rator:niſi mandatum ab vxore in vna tantùm acceperit lite, vel re, per cuius
expreſſionem in aliis adempta procuratio videtur[l]. Coniunctæ perſonæ pro
coniunctis etiam perſonis, ſine mandato procuratores iure admittuntur[m]:
niſi agatur de his quæ exigunt expreſſum mandatum[n], vel contra coniun-
ctam in pari gradu perſonam, vel contra voluntatem eius cuius ſe faciunt
9 procuratores[o]. Exceptio alioquin,in caſibus non priuilegiatis, duplex in ge-
nere eſt: quarum prior illa, quia procurator non eſt qui non docet de man-
dato[p], aut qui non cauet de rato,ſeu rem ratam dominum habiturum[q]. In
qua tamen diſtingunt,an de mandato appareat legitimo, quia tunc non te-
netur cauere[r]: aut de eo dubitatur,& tunc cauet[s]. Quòd ſi conſtat euidenter
non habere mandatum,non admittitur etiam cum cautione[t]: niſi is ex nu-
mero perſonarum ſit,quæ agere poſſunt ſine mandato. quæ de procuratore
actoris dici putantur. In procuratore rei reſponſum eſt,non admit-
ti eum,etiam cum mandato ſine ſatiſdatione de iudicato ſoluendo[v]. In pra-
xi tamen hodiè,iſtæ cautiones non petuntur à procuratoribus, ſed ſufficit fi-
dem facere de mandato ſeu procuratione: contra quam excipitur, vel quia
facta rectè non eſt, vel quia ab eo qui poteſtatem non habuit mandan-
di, vel quia tempus in ea compræhenſum lapſum eſt, vel quia procura-
tor reuocatus eſt, vel quòd negotium expreſſo & nouo eget mandato
10 vel procuratione. Exempli cauſa, generalis procurator non cædit ſpe-
ciali, niſi expreſſè reuocatio fiat generalis, vt notat Panormit. ad cap. final.
de conſuetud. nec procurator generalis ſine ſpeciali mandato tranſigere
poteſt[x]. nec qui totorum bonorum eſt, vendit ſine expreſſa procuratio-
ne[y]. Nec generaliter ad lites præſentes & futuras, vel ad litem certam pro-
curator ſine ſpeciali mãdato poteſt obiicere crimen. vt dicunt *qu'il ne ſoit ad-
noué*, aut ipſe proprio periculo de calumnia tenetur[z]. Sunt alia plura quæ
exigunt ſpeciale mandatum, etiam poſt generale ad litem inſtituendam: vt
lis ſu-

a l. neque tutores, 11. §. f. C. eod. Vlp. in l. in cauſæ. 27. §. exterùm. eod. P. c. 1. §. 1. eod. in Sex.
b l. nulla dubitatio 23. & l. procuratoribus, 22. de procu. C. l. 1. de procu. & cognit. lib. 2. C. Theod. tit. 12.
c c. 1. §. f. de procu. in Sex.
d c. 1. §. 1. & ca. 4. eod.
e c. fin. eod.
f l. ſi procuratorem 65. de procur. P.
g l. 1. §. f. cum 6. ll. ſeq. eod.
h c. 1. eod.
i vt fieri poſſe aiunt, l. 2. 3. & 4. de proc. P.
k l. ſed & hæ perſonæ, l. 35. l. ſeruum, §. f. eod.
l l. maritus, C. de procur.
m d. l. ſed & hæ, quæ dicantur coniunctæ perſonæ, in c. nonnulli. de reſcri.
n glo. in l. exigendi. de procur. C.
o l. Pomponius. 40. ſi in us, & ibi gl. de procur.
p l. ſi fideiuſſorum, 29. §. quædam, mãd. P.
q l. non ſolùm, 39. §. qui alieno. de procura. vide ibi gloſ.
r l. ſi procurator, de procurat. P. l. 1. C. de ſatiſd. l. ſi is à quo, §. ſi procurator, vt in poſſ. leg. P.
s d. §. qui alieno. l. non ſolum. & l. 1. C. de procur.
t l. ſi pupilli. §. fin. de nego. geſt. P.
v §. pen. de ſatiſd. apud Iuſtin. vide gl. in d. §. qui alieno, l. non ſolum. ad ver. non debet.
x l. tranſactionis. C. de tranſact. l. mandato. de procur. P.
y l. procurator totorum bonorum. eo.
z Rota deci. 254.

pecti administratoris[a], causa de exhibendis liberis, de deferendo vel acceptando iuramento[b]: de cõpromittendo[c], propositio exceptionis famosæ, de prorogãdã iurisdictione, vt ait Gui. Pap. in. 270. & 962. de liberan. debit.[d], de iuramento vel accusatione falsæ scripturæ ab aduersario productæ, vt habetur in stilo magni consilii, ar. 19. pro consensu pręstando pro retentione causæ euocatæ, in eodem stilo. Non potest etiam solutionem debiti accipere, nisi & ei illa specialiter committatur[e]: vel nisi sit ei bonorum administratio generalis mandata[f]. Eget etiam speciali mandato, si de euictione suscipienda interpelleretur[g], quã vocãt practici *Garãdie*: & quoq; de respõdendo positionibus seu propositionibus aduersarii agatur, quæ factum clientis respiciant, si post sententiam appellandum sit[h]. Quia si appellans succumbat, puniri potest ab executore, vel ab eo qui de prouocatione cognoscit[i]. Et ita in hoc casu, & generaliter in omnibus in præiudiciũ domini procurator sine mandato speciali, ea nõ potest agere, per quę pœnam dominus incurrere potest[k]. Et proinde aduersarius in his exceptionem hanc, procuratori volenti agere sine speciali mandato, obiicere potest, quòd sufficientem non habeat procurationem. Et Procurator quoque si velit à defensione se eximere, contra vrgentem aduersarium potest effugere aleam iudicii, quòd de eo nõ habeat mandatum, & si velit cõueniat dominum. Verùm à defensione se iustè procurator non surripit cùm mandatum habet, dicendo se nihil habere quod dicat. Nam & vetitum est, edere mandata penes actuarium, vel se inscribere nomine Procuratoris pro aliquo, prius quam à domino cum mandato quoque memorialia ad instructionem causæ receperit, idque constitutione Caroli 7. art. 43. Alia exceptio contra procuratores est, vt quamuis dati sint, tamen ipsi dari non possint, id est, fungi hoc munere non possint[l]. quæ etiam 11
omissa si competebat in initio litis, non potest repeti vel proponi posteà. Sicuti nec præcedens, quòd non sit datus procurator[m]. Possunt autem omnes procuratores esse ad lites iure scripto, qui speciali nomine nõ vetantur, quia edictum de procuratoribus prohibitorium est[n]. Prohibentur itaque potentiores patrocinium litigãtibus præstare in necem vel oppressionem aduersarii[o]: quia potentioribus pares esse non possumus[p]. Et ita fisco & reipub. prohibitum est, patrocinium in lite priuato præstare[q]. Mandatur & Iudicibus in legib. Vuisigotho[r]. vt si viderint potentiorem alteri ex litigantibus patrocinium pręberc, qui possit potentia aduersarium opprimere: vel cogant eum iudicio exire, vel nolentem, damnatum in duas libras eiiciant. Repelluntur & à procuratoris officio, absens, qui ratum mandatum non habuit, aut qui habere nõ potest[s]: itẽ mutus, surdus[t]: decurio[u]: miles si contra illum excipiatur[x]: contrà, si omittatur initio litis exceptio[y]: reus criminis[z]: seruus, nisi de statu suo agatur[a]: religioni alicui dicatus, nisi pro religioso sui vel alterius monasterii, aut consorte litis, idque cum superioris sui licẽtia permittatur[b]: fœminæ, quia virile officium[c], nisi vel in rem suam procuratrices sint[d], aut pro parentibus quibusdam & proximis intercedãt, iuxta permissionem legum[e]: minor quoque 25. ann. ad lites procurator esse non potest[f], vt nec minor 17. ad negotia, etsi pro patre interdum cum mandato audiatur[h]: filiusfamilias tamen non prohibetur esse procurator: & ideò dari potest[i], etiam sine patris consensu[k]. Possunt & infames constitui Procuratores[l], sed non cognitores[m]. Generalis insuper potest statui resolutio, vt quicunque non habet legitimã personam standi in iudicio, non possit constitui procurator ad lites. Cæterùm in Gallia, neque ii omnes qui legitimam personam stãdi in iudicio habent, neque ii qui iure scripto possunt constitui, procuratores sunt in curiis ad lites, sed tantùm illi qui delecti erant à curiis supremis olim, & in aliis à Iudicibus: hodiè verò a rege alicubi ad hoc munus obeũdum. In curiis porrò inferioribus, vbi procuratores non sunt à rege definiti, nec separati ab aduocatis, aduocati ipsi, vtroque & procuratoris & aduocati funguntur officio, & ii

a l. non solùm, §. f. de procur.
b l. iusiurandum, de iureiur.
c Guid. Pap. consil. 118. c. per tuas, de arbit.
d l. 5. de except. P.
e l. verò procurator de solution.
f d. l. verò procuratori, & l. hoc iure, & l. qui hominem, §. si Titium, eod. argu. l. procurator cui litera, & l. mandato, de procurator.
g Aufrer. in sti. parla. §. item si garandus, tit. de dilatio.
h dec. capell. Thol. 476. dec. Guid. Pap. 416. præpositus, in c. nouit, de appella.
i ti. quor. appell. non recip.
k l. 1. §. si procur. & ibi Barto. si quis ius dic. nõ obtem. P. gl. in l. 4. §. si procura. quod quis. iur. P.
l l. in exceptionibus, 19. §. sed & si, de probat. P.
m l. qui procuratorẽ dat, 57. §. si quis omiserit, de procu. P. l. 3. de cognit. & proc. lib. 2. C. Theodos.
n c. 1. de proc. in Sex. l. mutus, 43. §. cùm quæritur, eo. P.
o l. tot. tit. ne lic. potẽ. lib. 2. C. tit. 14.
p l. 3. de alic. iud. mut. cau. fac. P.
q l. 1. & tot. tit. ne fis. vel resp. procur. ali. &c. C.
r l. quicunque, 8. tit. 2. lib. 3. leg. Vuisigoth.
s l. 2. de procur. P.
t l. mutus & surdus, 43. eod.
u l. si quis procur. de decu. lib. 10. C.
x l. militem, & l. qui stipẽdia, C. de proc. l. neque fœmina, 58. eo. P. l. famosi. ad le. Iul. de adul. P.
y gl. in d. l. militem, & l. ita demũ, C. de proc. l. filiusfam. 8. §. veterani, eod. P.
z l. reum criminũ, de proc. C. l. 1. de reis postul. lib. 10. C. l. is qui de publ. iud. P.
a l. seruũ quoq;, §. ex contrar. de proc. P.
b c. 3. eod. apud Cle.
c l. alienã. 18. C. eod. l. neq; fœmina, 58. eo. P. c. infamis, §. tria, 3. q. 7. l. fœm. de regu. iur.
f l. 4. C. de proc. vbi glo. alios casus enumerat.
e l. fœminas, 41. de proc. P.
f l. minor. 51. eo.
g c. qui generaliter, §. eod. in Sex.
h l. exigẽdã filio, 32. eo. C.
i l. filiusfamilias, 8. §. ipse quoque, eod. P. l. quæsitum, de in ius voc. c. qui generaliter, §. ne dum, de procur. in Sex.
k d. ca. qui generaliter, §. 1.
l §. f. de exception.
m Iul. Paul. lib. 1. Rec. sent. de cog. ti. & c. 4.

ficio,& ii soli qui in eo foro iurati postulationem exercẽt, vel possunt si velint exercere ex maioribus tribunalibus euocati, pro negotii qualitate & grauitate[a].
12 In omnibus tamen cognitoribus seu procuratoribus ad lites, illud commune, vt postquam mandata seu procurationem receperint à litigantibus, illa edant apud actuarium causæ idoneum illius curiæ vbi constituuntur. Sunt enim singulis tribunalibus certi actuarii constituti, qui editiones seu præsentationes procurationum recipiant & præscribant in regestis ex constitutio. Ludouic. 12. art. 134. Secundùm causę naturam & iurisdictionis potestatem. Nam procuratio vel præsentatio in causis criminalibus, coràm actuario criminali fieri debet in ciuilibus, & coràm ciuili in causis domanii seu dominii regii, coràm eo qui eius diariũ vel ephimerides curat: Et
13 sic de similibus. Officium huiusmodi procuratoris ab illa insinuatione mandatorum actis facta incipere videtur, & mandatum simul procurator acceptare videtur, dum fidem facit de potestate data. Finis procuratorum est, & ratio præcipua, vt absentes in litibus defendi possint: vel quòd ipsi litigantes non possunt interesse: vel quia si intersint, litibus mouendis & excipiendis parum accommodi sint. Sunt & aliæ rationes, quæ procuratoribus sunt cõ-
14 munes cum aduocatis, de quibus in aduocatis Deo fauente agetur. Plures constitui in vno negotio procuratores olim poterãt[b], hodiè iure gallico receptum est, vt ex pluribus vnus tantùm curet iudiciales actus, vnus procu-
15 rationem edat, vt dicũt *qu'vn seul occupe*, idque iuri consentaneũ est[c]. Quòd si is decedat, expirat mandatum, & opus est vocari iterum clientem, vt veniat ad prosequendam litem, vel vt nouum constituat procuratorem: nam quiescit instructio causæ mortuo procuratore. Id ipsum etiã fit, si legitimè recuset executionem procurationis procurator vnus cõstitutus, & nolit munus hoc cum causa præstare, putà quòd dicat reuocatum esse mãdatum, nec posse defendere vel agere, idque doceat: nam priùs quàm doceat, debet cogi à iudice pro quo consentiente dominus iudicatum solui exposuit, iudicium accipere[d]. Causæ autem ex quibus recusare legitimè possit procurationem prius susceptam quę in cognitionem tamen veniunt, ponũtur in l. filiusfami-
16 lias, 8. §. fin. & 6. legib. seq. de procur. P. Causæ porrò quæ dant iustam occasionem mutandi procuratorem domino seu clienti, etiam post litem contestatam (nam ante liberè licet) referuntur in l. ante litem 16. cum 11. legib. sequent. vsque ad 27. eodem titul. P. In vsu hodiè est, in quacunque litis parte posse liberè & ex quacunque causa eáque non expressa dominum reuocare procuratorem, sine tamen præiudicio aduersarii, in his quæ gesta sunt. Et si is qui reuocatus est se ingerat negotio eo ipso suspectus est; tanquam contra domini voluntatem gerens[e]. Cæterùm; si post contestationem vel cõdemnationem litigator seu cliẽs reuocauerit procuratorem, ne in aduersarii perniciem facere possit cautum est: & ideò iubetur ordinatione curiæ supremæ Parisio. edita *Sur les congez & defaux*, 1534. arti. 25. vt dum reuocatio fit prioris, statim alius eligatur & eodem die, procuratoríque aduersarii insinuetur: alioquin si actum id non fuerit, cum procuratore reuocato permittit curia & taxationem impensarum fieri, cúmque statuit compellendum, vt ea aliisque de causis, eius negotiis compareat & munus suum obeat. Cen-
17 setur porrò reuocatus primus procurator eo ipso quòd alius in eius locum subrogatus est[f], quanquam secundus non acceptauerit mandatum[g]: nisi secunda constitutio procuratoris sit generalis, quia per illam non reuocatur
18 anteà factum in specie mandatum[h]. Munus hoc procuratorium ad lites, est regulis comprænsum in curiæ supremæ constitutione, *des aduocats & procureurs*. Habent & singula tribunalia stilum proprium, cui mordicus adhærent, vt difficile sit omnia hic compræhendere, imò valdè onerosum recensere, quod vel pragmatici tyrones norunt. In summa tamen dicam, officium in eo consistere, vt procurator omnia ex fide & diligentia in lite sibi

DDDdddd commissa

a ex tat restri[illegible] numeri procuratorũ in curia suprema Parisiensi const. Ludo. 12. art. 71. Francisc. tam in 1544. & curiæ ipsius, an. 1557. art. 1.
b l. 31. §. vnius, de procur. P.
c l. quod si nolit, §. si plures, de ædil. edic. l. si familiæ, famil. erc.
d l. filiusfa. §. procuratorem, & l. si defunctus, de procur. P. l. licet, de actio. P.
e l. quę omnia, 25. §. 1. de procur.
f l. si quis cum procuratorio, §. 1. de procur. P.
g Bell. dec. 530.
h dec. Rotæ, 298.

commissa agat, quæ ipsemet cliens, si præsens esset, & per se litem exerceret,
acturus esset, & tanquam amicus ei subueniat & negotium gerat, saltem ex
mandato & eius voluntate quam agnouit. Nihil enim amplius debet quàm
bonam fidem, & diligentiam in exequendo mandato[a]. Nec inuitus procu-
rationem suscipere, vel susceptam vltrà mandata exequi, sed fidem tantùm
implere cogitur[b]: sicuti etiam solummodò & potest & debet, quod emissa
procuratio præscripserit[c], nomine domini in eo condemnandus. Neque du-
rior conditio fieri potest procuratoris benè exequentis, quàm domini, præ-
terquam in satisdatione[d]. Omnia ad dominum pertinent, pœna & sumptus, 19
lucrum & damnum, de quibus tantùm reddere rationem procurator debet
sine commodo suo vel damno[e]. Gratuitum etiã & hoc munus est, quia gra-
tuitum officium amici est[f]: alioquin enim interueniente mercedis pollicita-
tione, locatio esset operarum[g]. Quanquam & procuratoribus renunciatio- 20
nis nomine, salarium præbeatur rectè & meritò[h]. Verùm procuratori nõ est
permissum pacisci cum cliente de quota parte rei in litem deductæ, putà, vt
non quidem expensa cum vsuris legitimis (si quidem legitimæ repetuntur
iure) restituantur: sed pars rei aliqua, putà dimidia eius rei quæ in iudicium
deducta est, & ex ea lite data erit[i]. Sumptus autem proculdubiò in litem fa-
ctos repetit, mandati actione[k]: etsi lis talem non habuerit, qualem dominus
desiderat exitum[l]. Statuit tamen in hac quæstione Carol. 7. constitutione,
art. 17. vt procuratores actis suis præscribant, quæ à litigantibus acceperint:
neque admittendus nisi ex magna causa ad petitionem vacationum seu sa-
larii, vel operarum expositarum ante annum vnum, vel duos. Et in art. 44. ius
illis non esse sub prætextu salarii, retinere instrumenta vel acta litigantium.
Quemadmodum autem solent curiæ prospicere de salario procuratoribus: 21
sic etiam & prospiciunt, ne ex dolo & nimia negligentia procuratorum, liti-
gantium iura vel minuantur vel lædantur. Quamuis enim procuratoris fa-
ctum domino seu clienti noceat[m], & contumacia procuratoris, putà, quòd
debito tempore se non præsentauerit, quod nocet clienti, retractabilis est
ex causa negligentiæ procuratoris, rependendo tamen aduersario sumptus
in eam causam factos[n]. Emendatur quoque negligentia procuratoris, vel li-
bello oblato Iudici qui de causa cognouit, vel codicillis à regia cancellaria
ea de re impetratis. Subuenitur & clienti contra dolum procuratoris sui, vel
contra eius præuaricationem[o]. Et sæpè curiæ quæ ob tergiuersationes & fu-
gas procuratorum castigant litigantes multis, ob morosas dilationes, retor-
quent multas aduersus ipsos procuratores, si clientes damnati doceant non
suo sed procuratorum facto culpam inesse. Vt statuit fieri debere curia, in
ordinat. de abreuiandis litibus, art. 7. Et Bartho. etiam notat[p], procuratorem
teneri ad expensas, quæ contigerint propter eius contumaciam. Et procu-
rator, cuius dolo vel culpa aduersarius obtinuit condemnationem expensa-
rum, tenetur dominum conseruare indemnem, & expensas de suo soluere[q].

a l. idémque & in fundo, l. 10. mand. P.
b l. inuitus. 17. de procurat. C. l. filiusfamilias, §. inuitus, eod. P.
c l. maritus, 20. eod. C. l. diligẽter, mãd. P.
d l. sed & hæ personæ, 35. §. defendere autem, de procur. P. l. 1. C. eod.
e l. qui proprio nomine, 46. §. procurator, l. quacunque ratione, de procur. P.
f in l. 1. mand. P. l. litem, C. de procura. §. 1. mand. apud Iustin.
g l. qui operas, loca. P.
h l. si remunerandi, & l. salarium. mãd. P.
i l. sumptus, 54. de pact. P. l. salarium, mand. P. l. litem te redemisse. 15. de procura. C.
k l. qui mutuam pecuniam. 56, §. fi. mãd. P.
l Bart. in d. §. fi. l. qui mutuam.
m c. 1. vt lit. non contest. &c. & ibi glo. & Panor.
n Panor. post Innoc. & Bart. in d. c. 1. nu. 21. & 22. vt lit. non cont.
o l. 1. de aduoca. diuers. iudicio.
p Bar. in l. si se non obtulit, de re iudi. P.
q l. vni. §. si procurator, si quis ius dic. non obtemp. P.

De quibusdam aliis speciebus procuratorum ad lites, vt de Syndico, Actore. Cap. 5.

Lib. 1. Decret. tit. 39.

1 *Syndicus, & Actor vniuersitatis qui dicantur: Vtriusque munus, & differentia. Num. 2. & 3.*

4 *Apocrisari in iure qui dicantur.*

5 *Deputati*

5 *Deputati seu delegati ad comitia Syndici sunt.*
6 *Syndici patriæ officium & munus.*
7 *Syndici locorum piorum.*
8 *Inquilinorum author & defensor.*
9 *Authoritas quid. Et in vsucapionibus & emptionibus authorẽ nominare quid item. Num.* 10.
10 *Sollicitatores & institores litium: harpyæ, & malæ eorum. Num.* 12.

1 INTER species procuratorum ad lites, sunt Syndici dicti, vel defensores. Græci Syndicos appellant[a], qui laborem personalis muneris aggrediuntur, & qui ad agendum vel defendendum eliguntur: & propriè illi, qui lites alicuius vniuersitatis vel collegii curant, vt innuit l.1.§.quibus permissum est, Quod cuius.vniuer.nom.&c.P. vbi gl. hoc interesse inter Syndicũ & Actorem vniuersitatis ait, quod vniuersitatis sit defensor vniuersalis in certo genere causarũ[b]: Syndicus, in vniuersis. Quæ tamẽ distinctio plerũque cõfunditur, sicuti liquet ex tit. de Syndico, apud Gregor. lib.1. Decretal. tit.39. vbi vsurpatur & pro eo, qui causam
2 conuentus & sodalitii ecclesiastici agit, vel dicit[c]. A municipibus vel ab aliqua vniuersitate datus procurator, dicitur Actor vniuersitatis, non singulorum: quia publico negotio, non singulorum interuenit[d]. Actor porrò & Syndicus differunt ab administratore Reipubl. vt hic, in administratione: alii, in litibus interueniant. Quare & ex cautione actoris datur actio administratori Reipubl[e]. Accedunt & administratoribus curatores ciuitatum, de quibus
3 in l.fin.de administr.rer.ad ciuitat.pertin.lib.50.P.tit.8. De munere Syndici meminit Demosthenes, dum ait, pro Ctesiphonte, Aristidem fuisse creatũ Syndicum ab Atheniensibus, vt communi causæ Græciæ patrocinaretur, Atheniensium nomine. Et oratione πρὸς Λεπτίνην, lege fuisse Athenis sancitum tradit, ne cui iterum Syndicum fieri liceret creari ve à populo: idque, ne syndicia, hoc est Syndici munera, ad publicam vtilitatem inuenta, verterentur in quæstum compendiúmque priuatum. Rursum & pro corona, de Aristide ab Atheniensibus Syndico seu patrono creato, vt pro Delio sacro diceret apud Amphyctionas, ait χειροτονησάντων αὐτὸν ὑμῶν σύνδικον ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Δήλῳ. Se-[f]
4 cundùm Speculato. Syndicus vocatur in iure Hypocrisarius, vt in §. non autem aliter: quomo. oport. episc. in Auth. vbi tantùm Apocrisarii non Hypocrisarii mentio fit. *Nemo*, inquit, *audeat ex episcopis vel clericis, ad aulam principis prius per se venire, quàm per medium metropolitani, vel patriarchæ, vel per Apocrisarios diœceseos cuius sint qui proficiscuntur*. Meminit de Apocrisariis ca. conuenientibus, 1.q.7.c. significasti, de electio. vbi Apocrisarios sedis apostolicæ dici puto eos, qui nomine Summi põtificis interessent & agerẽt: quiq; dici possent legati Summi pontificis. Scio quid dicat gl. de hoc nomine; sed in erroribus non immoror. Existimo autem dici à verbo ἀποκρίνομαι, quod in neutra significatione significat respondeo. Vnde ἀπόκρισις responsio, & Apocrisarius interpres, qui nomine alicuius vel responsum dat, vel accipit. Et ὃς ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἀποκρισμάτων, i. qui fuit à responsis, & vt ait Suidas, in nomine ἀσηκρῆτις, i. qui respondebat. Sicuti & dicimus à consiliis eum, qui consilio interest, & à secre-
5 tis, &c. Sic & inter Syndicos annumerant plerique delegatos, quos dicunt deputatos, vel cum syndicatu missos ad comitia, aut ad Principẽ, alicuius rei
6 nomine, Reipublicæ vel patriæ vel ciuitatis explicandæ causa. Posset & dici Syndicus defensor vel curator Reipub. sumpta in genere nominis appellationes. Fit & mentio de defensore prouinciæ per Imperat. Grat. Valentin. & Theod. in l.4. de defens. ciu. lib.1. C. tit.56. quẽ[g] dicere possumus *Syndic du pays*, cuius ibi leges & officium perscribuntur cum potestate. quarũ 1. Vt plebi parentis vice sit, 2. Non patiatur rusticos vrbanósque descriptionibus affligi.

DDDdddd 2 3. Offi-

[a] l.f.§. defensores, de muner. & hono.
[b] In l.f. quod cuius. vniuers. nomi. l. itẽ eorum. 6.§. sed si ita, cod.
[c] vt & in c.1. de procurat.
[d] l.1. quod cuiusque vniuer. nom. P.
[e] d.l. f. cod.
[f] Specul. in 1. par. Specu. 3. parte libri 1. de iis qui alieno nomine in iudi. interue.
[g] de cuius creatione & qualitate tradit l. nullus, de decuri. C.

3. Officialium insolentiæ & Iudicum procacitati, salua reuerentia pudoris
occurrat. 4. Ingrediẽdi cùm volet ad Iudicem liberam habeat facultatem,
& reliqua quæ sequuntur, exequatur. Syndicarium quoddam munus etiam 7
Orphanotrophiorum, Hospitalium, & Xenodochiorum curatores, de qui-
bus diximus in personis ecclesiasticis[a]. quorum & procurator & litium insti-
tor, dicitur Syndicus. Erat & procuratorii muneris species, quædam formu- 8
la patrocinii quæ pro inquilinis adhibebatur. Vetabatur enim Athenis & in
aliis nonnullis oppidis Græciæ, inquilinum in iudicio versari ac causam o-
rare, nisi authorem vindicémque adhibuisset, quem vocabant προστάτην, vt ait
Hesychius in verbo προστάτης. vbi & docet iudicii quoque speciem dictam
ἀπροστασίου, aduersus inquilinos qui aliquid Athenis sine authore hoc admini-
strassent. Illud quoque Harpocration testatur, eósque coactos sibi aliquem
apud Athenienses assignare præsidem & authorem. His accedit ex iure Ro- 9
mano & Gallico, authoritas quam diximus[b] exigi tutoris vel curatoris in iu-
dicio pupillorum & minorum: patrísque in causis filiorumfamilias: mariti, in
causa vxoris. Authoritas est Græcis αὐθεντία. videlicet, cuius gratia dictis fa-
ctísque cuiuspiam plurimùm deferimus: idq; quod quispiam approbat. Ex-
plicat Paulus[c], *Etiam si*, inquit, *non interrogatus tutor author fiat, valet authoritas e-
ius, cùm se probare dicit id quod agitur, id est, se authorem fieri.* Et ita differt autho-
ritas quæ probat, ab approbato. Neque quisquam sibi author esse potest di-
rectò, & nisi per consequentiam negotiorum[d]. Sic intelliges in venditioni- 10
bus, nihil aliud esse authorem nominare, quàm allegare & vocare vendito-
rem, qui vim emptioni & approbationem adferat[e]: inde & authoritas in le-
gib. 12. tabul. & lege Atti͏nia, pro potestate & approbatione possessionis.
Quod subreptum erit, eius rei æterna authoritas esto[f]. hoc est, potestas præscribendi
furto substracta non sit, nisi æterna seu temporis cuius initii memoria non
sit. Et apud Cicero. pro Cecinna, *bienniј authoritas*, præscriptio quæ per bien-
nium approbabat pacificam possessionem. Accedunt quodammodo etiam 11
procuratoribus ad lites, institores litium, qui vulgò pragmatici & solicitato-
res dicuntur: eò qụòd promoueant & accelerent lites, & operam aduocato-
rum & cognitorum seu procuratorum: quorum est magna copia in curiis,
tum in Gallia, tum Romæ, vbi inuenies quosdam solicitatores aulæ Roma-
næ expeditionũ, qui supplicibus in eorum impetrationibus & diplomatum
expeditioni operam præstant, qui vulgò vocantur solicitatores literarũ apo-
stolicarum, vel *Ianizeri*[g]. Sunt & alii causarum solicitatores seu institores,
harpyæ quædam, qui & sæpè vorant salaria procuratorum & aduocatorum,
& quæ muneris illorum sunt, vel attentant vel eludunt, vt sibi lucrum reser-
uent, suppositis procuratorum vel aduocatorum nominibus, quod ne face-
rent posthac illis multa dicta & pœna, prohibitum fuit edicto Henrici 2. die
29. Iunii 1549. Iussit quoq; eos abire curia & aula sub mortis pœna, Franc. 1. cõ- 12
stit. *Sur la police des gens suiuans la court*, huiusmodi institores: qui certè merę
sunt Iudicum corruptelæ, authores inuertendarum litium, cautelarũ & frau-
dum impii architecti, concinnatores & redemptores litium[h]. Sed & in regia
promptissimi regni exploratores, & cõsiliorum perquisitores & detectores.
Vt mirum hodiè non sit, si consilia regni non sortiantur suum optimum &
decretum finem. Sunt enim iuxta regem, tot muscæ, solicitatores dico & ni-
hili aulici homines, hirudines litigantium, qui intellecta renũciant & rescri-
bunt, vt antè exitum ab impiis hominibus præueniantur. Quod prudentissi-
mus ille rex Frãcis. 1. nouit, coercuit, & prohibuit fraudum maximè illorum
causa, ne literę cuipiam mitterentur ab illis, vel caracteribus incognitis, vel
numeris seu siphris præscriptæ, aut nisi communi idiomate & literis vulgari-
bus, deq; negotiis aliis quàm regni.

a sup. lib. 15. Syntag. c. 28.
b Sup. hoc lib. c. 2.
c l. 3. de authorit. tuto. P.
d in l. 1. l. pupillus, §. & l. quod dicimus, 7. cod. §. fin. eod. apud Iustin.
e l. Herennius Modestinus. de euictio. P. & ibi latè explicat. Budæ. ex Gellio & Macrobio.
f Gell. lib. 16.
g Octauia. Vuest. lib. 1. introduct. in aulę Roma. actionem, c. 10.
h Vlp. in l. nec quicquam, §. circa aduocatos, de offi. Procons. P.

De Aduocatis.
Cap. 6.

De postul.lib.3.P.tit.1.Lib.2.C.tit.6.7.8.Lib.1.Decret.

1 *Aduocati, os & mens procuratorum.*
2 *Aduocati, & eius officij synonima, eiúsque finitio. Et nu.5.*
3 *Patronus litium quis. Rhetor & orator item qui. Num.4.*
6 *Procuratores quomodo differant ab aduocatis.*
7 *Aduocatorum distinctiones, priuatarum & publicarum causarum.*
8 *Aduocatorum ex curijs diuersa nomina: Et diuersa dignitas ex illis diuersis numeris. num.9.*
10 *Aduocati consistoriales Romæ qui, & eorum priuilegia.*
11 *Aduocati pauperum Romæ.*
12 *Aduocati quas causas tueri debent, & eorum iuramentum.*
13 *Aduocatus an possit postulare contra suum dominum directum. Et num item in eadem causa pro duobus aduersarijs. Num.14.*
15 *Aduocatorum album ex quibus repleatur, vel qui possint esse aduocati: & in illis assumendis quæ præcedat probatio: Mores & gestus eorum quales esse debeant. num. 18.19. & 20.*
16 *Aduocati necessarij, & dantur à iudice non habentibus. & nu.17.*
21 *Postulare qui prohibeantur. & nu.seq.22.23.24.25.26.27. & 28.*
29 *Postulare sententia qui & quandiu & quomodo prohibeantur.*
30 *Aduocatorum futilium & verbosorum pernities in Repub. & nu.32.*
31 *Loquendi facultatem cur fere aduocati amittant præmaturè.*
33 *Aduocatus paciscens de quota litis quomodo puniatur.*
34 *Aduocatorum officium & diligentia quæ: Eius officij constituendi rationes. nu.35. & seq.*
36 *Aduocatus nemo bonus in causa propria.*
37 *Aduocati cogi possunt causas agere pro opem implorantibus.*

1 MENS, consilium, atque os cognitorum sunt aduocati, ad quos etiam apparatas causas vel apparandas deferunt procuratores, vt ad primos iudices, consulendi causa, num tutò se discrimini iudicii possint committere: vbi enim procuratores acceperint à clientibus mandata seu procurationem cum isagogica causæ narratione, vel vt dicunt, cum instructionibus & memorialibus causæ, debent consulere super his aduocatum, qui animaduertat num ius sit litigandi, vel num à lite abstinendum sit, vt statutum est ordinatione curiæ supremæ Parisiensis, *des aduocats & procureurs*.
2 Aduocatus, causæ patronus, orator, rhetor, causidicus: & dum excandescit præter modum, à rabie rabula dicitur. qui desiderium suum vel amici, agendo vel defendendo exponit ei, qui iurisdictioni præest, vel alterius desiderio contradicit[a]. Omittam hic magis subtiles, quàm necessarias, & alterius tractationis liberioris explicationes, synominorum aduocatorum.
3 Quid enim immorarer in eo quod Valla ait, aduocati nomen latius patere quam patroni causarum, quòd patronus à patre, qui reum defendit, & imbecilliorem, verbo aut facto[b]. nam & is qui aduersarium defendit, dicetur & patronus causæ.
4 Rhetores etiam scimus ab aliquibus dici & eos, qui extra iudicium vmbratiles defendunt vel accusant causas, & propriè declamatores dictos.

a l.1.§.postulare, de postul. P. ca. infames, §.est autem postulare, 3.q.7.

b Valla lib.4. Elegant.c.12.

dictos. Sed & patet Rhetores Græcis dictos, vt Demosthenem & alios, ora-
tores, qui vere in concionibus populi & iudicum consensu causas agerent
vel defenderent. Et Orator dicitur apud Cicero, vir bonus dicendi peritus,
qui in causis publicis & priuatis plena atque perfecta vtitur eloquentia. Cau
sidicus item dicetur, qui causam seu litem exponit. Omnes, dum ad tribu- 5
nal dicunt & qui vocantur, aduocati dicuntur: vt & vocationem testium di-
cendi testimonii causa, aduocationem dicemus[a]. Et proinde omissis istis
omnibus, annotabimus in summa, aduocatos nos omnes accipere debere
omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur, & in omni tractu ne-
gotii adfuturi sunt[b]. Videntur & contineri hac generali appellatione, etiam
procuratores[c]: contrà, procuratorum nomine aduocati, quia vtrique pro
tractu causæ in iudicium aduocantur, vtrique curant & procurationem ge-
runt clientis, & quædam sunt etiam vtrisque communia[d] atque vt monui, in
tribunalibus iudicum inferiorum, causarum patroni adhuc vtrumque mu-
nus obeunt. Et vidi etiam, nam & recens est memoria, in subselliis Senar-
chorum & Præsidialium, indistinctum horum officium, donec cœperunt ex
solicitatoribus & institoribus creari procuratores. Sunt & procuratores Ro-
manæ curiæ, graues viri, & doctores, quorum munus non verè procurato-
rum, sed oratorũ aut patronorũ est[e]. Verùm nobilitate officii distant patro 6
ni causarum seu causidici, à procuratoribus: nam procuratores seu cognito-
rès, sunt veluti administri & apparatores seu executores aduocationis: & pro
curator vicem personæ & domicilii tantùm absente cliente sustinet. Patro-
nus sua authoritate, consilio & opera, litigantem in iudicio adiuuat & re-
præsentat. Sed & procurator cum aduersario colludens, tenetur actione
mandati[f]: aduocatus autem, de præuaricatione. Aduocatorum seu patrono- 7
rum, alii dicuntur priuatorum causis & negotiis addicti, alii publicis: vnde il-
li simpliciter aduocati curiarum earum quarum albo descripti sunt[h]: isti ad-
uocati regis, vel fisci[i], vel generales seu publici dicuntur. De priuatarum cau-
sarum aduocatione, munere, & legibus prius dicendum, subinde Deo fa-
uente, de aduocatis & cognitoribus Regiis & fisci. Priuatorum itaque ad- 8
uocati dicebantur nominibus suarum curiarum vel iudiciorum, vnde tres
tituli positi sunt, de postulando, de Aduocatis diuersorum iudiciorum, &
diuersorum Iudicum. Titulus de postulando, generaliter de munere postu-
lationis tractat. In tit. de aduoca. diuersorum iudiciorum, de personis aduo-
catorum cuiusque causæ priuatæ vel fiscalis. In tit. de aduoca. diuersor. Iudi-
cum, de priuilegiis aduocatorum diuersorum Iudicum pro fori dignitate
cui erant conscripti, quibus vtebantur aut tempore gestionis officii, aut post
depositum officium aduocationis. Non enim antiquitus omnes passim ad 9
tribunalia maiora admittebãtur causas acturi aut defensuri pro aliis, sed tan-
tùm aliqui, cum delectu & certo numero albo conscribebantur, in quo qui
non essent inscripti, in eius prætorio non poterant patrocinari, etsi in aliis
possent: vt fuerunt interdum quinquaginta tempore Leonis & Anthenii
Cæsarum, in prætorio Alexandrino[k]. fuerunt interdum 150[l]: in Præfectura
prætoriana Romana, sexaginta quatuor[m]: inter quos adhuc erant delecti
quindecim potioris gradus post fisci aduocatos, quorum priuilegiis dona-
bantur[n], & ex quorum etiam ordine, seniores in albo per annum vel bien-
nium aduocati fisci eligebantur, & subrogabantur in locum & honorem de-
mortui anterioris[o]. Romæ nunc in sacro senatu Summi pontificis, qui consi- 10
storium appellatur, Decemuiri conscripti sunt, qui intercessiones seu oppo-
sitiones electionum ecclesiarum à sede vel consistorio cognoscendas expo-
nerent, dicti Consistoriales aduocati, quibus multa priuilegia indulta sunt:
veluti laurea doctorea in vtroque iure Cæsareo & Pontificio doctos iuue-
nes ornandi: item & locum parentis ipsius ordinis, in filios & nepotes ido-
neos, alioquin iurisperitos, transmittendi[p]. Sunt alii aduocati in aliis causis
& tri-

a l. falsi, 20. ad leg. Cor. de fals. P.
b l. 1. §. aduocatos, de var. & extraord. cognit. P.
c ca. infames. iuncta glo. 5. q. 7.
d d. l. 1. §. aduocatos, de var. & extraord. cognit.
e Octauia. Vuest. lib. 2. introduct. in actiones Romanæ aulæ. c. 19. & ibi Nicol. Andre. Grauat.
f l. si procuratore. manda. P. l. si procurator. C. de procura.
g l. 1. de aduo. diuers. iudicio. C.
h rub. de aduo. diuer. iudicio. lib. 2. C. tit. 7. & de aduoca. diuers. iudicum. eo. tit. 8.
i tit. de aduoc. fisc. lib. 2. C. tit. 9.
k l. petitionem virorum, l. 13. de aduoc. diuers. iudicio. C.
l vt in l. cùm aduocatiq. 8. l. neminẽ. 11. C. eod.
m l. ad similitudinẽ. 16. & l. post duos, 15. eod.
n d. l. ad similitudinem.
o d. l. petitionem, 13. §. quando autẽ, eo.
p vide de istis, & aliis illorum priuil. Octouia. Vuestriũ, lib. 2. introduct. in aulæ Roma. actio. ca. 8.

11 & tribunalibus Romæ, non tamen eius priuilegii. Sunt & aduocati salario de publico donati, dicti aduocati pauperum, in camera apostolica Romæ, qui pauperum causas fouent & defendunt, vel defendere debent gratis[a]. præsidium contra potentium iniurias: cùm alioquin

Curia pauperibus clausa est, dat census honores[b].

Et vt ait etiam alibi Ouidius[b]

In pretio nunc pretium est, dat census honores.
Census amicitias, pauper vbique iacet.[c]

Et hodiè in Gallia solent vel debent exhibere pauperibus officium gratui-
12 tum triumuiri regii, seu aduocati fisci. Aduocati patrocinium de omnibus rebus est, de quibus iustè moueri vel defendi potest lis: de aliis nequaquam. Et ita iurant diligenter & ex fide officium suum præbituros: quòd cognita sibi causa improba, vel penitus desperata, scientes prudentésque mala conscientia liti non patrocinabuntur. Sed & si certamine procedente, aliquid ta-
13 le sibi cognitum fuerit, a causa recedent[c]. Dubitatum aliquando, num vassallus contra dominum postulare posset propter formam fidelitatis, quæ habet fidem pollicitam consilii, & defensionis rerum & personarum, aduersus quam committens priuatur feudo[d]: nisi inquit Speculator, pro sibi coniuncta persona postularet vassallus[e]. Cæterùm Aufrerius refert[f], anno domini 1384. decisum aresto curiæ supremæ quòd aduocati possent placitare contra illos quorum sunt vassalli, dummodo non sit quæstio feudi, quod tenetur a dictis dominis, nec de causa contingente honorem personæ domini. Addit Aufrerius, & nisi causa esset notoriè iniusta, quia illo casu posset contra dominum patrocinari, vt notat Bald. in simili in c. 1. col. 2. vers. nota ergo cùm quæritur, in tit. hic finitur lex Conra. & in §. 1. col. 2. tit. quib. mod. feu. amit. in vsib. feudo. Refert etiam Io. Gallus in quæstionib. decisis per aresta, q. 24. idipsum fuisse decisum in parlamento Parisiorum contra Archepiscopum Remensem, eod. anno 1384. & ante anno 1374. At prohibetur, ne clerici contra propriam ecclesiam postulent[h]. Non potest etiam qui vnus clientuli prius causam cognouit, eiúsque aduocatus fuit, in ea causa relicto clientulo pri-
14 mo, aduersario patrocinari. Fieret enim collusio proditio causæ, & præuaricatio prohibita[i]. Neque admitto sententiam Speculatoris, qui ait in tit. de aduocato, vnum aduocatum pro vtraque parte postulare posse. quem sequitur Angelus Clauas. in summa, in ver. aduocatus, numer. 17. si causa inquit, sit dubia: semper enim bonæ fidei aduocationis obstat præuaricatio, & sunt contrarii litigantes, nec duobus dominis contrariis quis fideliter potest inseruire. Interdictum etiam est pro grauissimis delictis aduocationem vel patrocinium suscipere[k]. Eliguntur aduocati in curiis primùm generaliter ex
15 peritis per ipsos Iudices & in album describi iubent aduocatorum. Subinde ex illis litigantes sibi aduocant, vel per illorum procuratores causæ præficiuntur. Idq; communi stilo receptum est, omnium ferè iudiciorum comprobatione. Ignorandum tamen non est, Claudium Cæsarem cùm esset[l]
16 Censor, quempiam nisi sua voce vtcunque quis posset, ac sine patrono, vitæ suæ rationem passum non fuisse reddere. Sed illud forsam, dum de cognoscendis moribus ageretur, qui facilius, quia personales, ex ipsa persona quàm ex relatione patronorum vel procuratorum eliciuntur: in aliis non ita faciendum, in quibus & aduocatus & procurator necessariò vsque adeò desiderantur, vt Prætor dixerit edicto, *Si non habebunt aduocatum ego dabo*[m]. Et Iudex aduocatos quoque petentibus debebit indulgere, plerumque fœminis vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel iis qui sanæ mentis non sunt, si quis ei petat: vel si nemo sit qui petat, vltrò eis dare debebit[n]. Ideò & Valentinian. in Nouellis costitutionibus, prospexit edicto, ne oppida ab aduocatis desererentur, & ibi eos residere constituit: vt iure causæ agerentur & defenderentur, & non temerè. Sic enim scribit. *Notum, inquit, est post fatalem hostium ruinã*,

DDD dddd 4 tur,

a idem, lib. 1. c. 7.
b Ouid. 1. de arte.
c idem, 1. Fast.
d l. rem non nouam, l. 12. §. patroni autem, de iud. C.
e §. 1. de for. fidelit. & §. 1. de no. for. fidel. in vsib. feudo.
f Spec. in 1. par. Spec. lib. 1. parti. 4. de aduocato, §. itē quod postulat contra eū, arg. c. fin. §. clericos, de postul.
g Aufrer. in collect. aresto. arc. 5.
h c. fi. de postul.
i l. 1. §. præuaricator, ad Senat. Turpil. P. l. 1. de præuaric. P. l. Athletas. §. præuaricatur de iis qui no. infa. P.
k l. per omnes. de defen. ciuitat. C. Bald. in authen. habita, 6. col. versic. & quæro nunquid. de iniuria ne fi. pro pat. C.
l Sueto. in Claud. c. 16.
m l. 1. §. ait prætor. de postul. P. l. prouidendum, C. eod.
n l. nec quicquã. §. obseruare, de offic. Procons. P.

qua Italia laborauit, in quibusdam regionibus & causidicos & Iudices defuisse, hodiéque gnaros iuris & legum aut raro aut minimè reperiri. Nam hæc necessitas fecit perpetuitatem dari prouincialibus aduocatis, &c[a]. Clades illa erat quæ ab ingressu Alarici cótigerat. Posteáque idem constituit ibidem, ne curiæ omnino desererentur ab iis viris, quæ ad prætorianas aduocationes properarent, néve destituerentur ciuitates: & si ad togam properarent propter priuilegia suffectum curiæ præstarent, cuius studio perficerent vniuersa, quæ per seipsos fuerant procuranda. prouidendum quippe esse, ne prouinciales tenues homines, defensionis inopia ad requirenda sumptuosa auditoria venire cogantur. Non ne- 17
go tamen apud Polonos, procuratores rarissimè vel aduocatos admitti, sed quemlibet causam suam exponere[b]: Verùm suus cuique prouinciæ seruandus mos. Admittunt porrò in officium hoc aduocati, Iudices, tantùm ido- 18
neos muneri, bonis moribus & conuenienti doctrina præditos[c], cáque de causa vt sciant, num huiusmodi qualitatis cuius esse debent, statuitur inquisitio in parlamento Tholosano ex officio, priusquam ad iuramentum & descriptionem admittantur, & antequam cooptentur in hunc ordinem. Ita Carolus Magnus, in capitulari de pace, c. 12. *praui aduocati tollantur, & vicedomini, & vicarij, & centenarij: & tales eligantur qui sciant & velint iustè causas discernere & terminare*. Boni mores eorum & in internis & exterioribus actibus per- 19
penduntur. quare Aufrerius desiderat[d], in aduocati persona, gestum maturum, vultum lætum, moderatam humanitatem, curialem formam, iræ temperamentum. Quæ vberius & ornatius explicat Cicero de Oratore, Quintil. lib. 2. Institut. orator. c. 10. & alibi. Eruditio autem & doctrina eorum esse de- 20
bet quæ superet discipuli gradum. Nam vbi allecti sunt in eum ordinem & album, desinunt esse scholastici. Quò factum est, vt die 9. Martii 1386. Regis literæ fuerint propositæ & promulgatæ in curia suprema Parisiensi, quibus iubebat Rex omnibus Iudicibus, ne sinerent aduocatos vel procuratores in suis tribunalibus praxim exercere, vel causas agere, qui se vellent eximere à canonis solutione, seu à taliis prætextu scholaritatis, vt refert Ioan. Gallus[e]. Prohibet Anastasius Cæsar quempiam consortio aduocatorum associari, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhæsisse[f]. Legum autem discendarum tempus iure præscriptum, est quinquénium, post quod gradus aliquis magisterii peti potest, non antè. Sicuti & in concilio Basiliensi prohibetur, ne ante studium legum impensum per quinquennium in aliqua nominata academia, quispiam bacchalaureus legum vel iuris Cæsarei fiat vel pontificii, vel nominationes obtineat: exceptis filiis natis ex vtroque parente nobili, quibus sufficit triennium[h]. Quod & constitutione regia Ludou. 12. cautum est, anno 1512. artic. 8. tanto enim quinquennii tempore Pythagorici silendo discebant[i]. Testimonium eruditionis petendum est à iuris professoribus, sub quibus legum & iurium studio operam dederint. ideò & gradus dantur, & veluti testimoniales academiæ probationis codicilli[k]. quos cognitori & aduocatis regiis curiis vbi albo aduocatorum scribi volunt, edere debent, & vnà cū literis exhibere: illi vero referunt Iudici se vidisse literas gradus, & inquisitionem quoque de moribus, & proinde consentiunt eorum iuramento receptioni, & descriptioni. Plinius lib. 2. epistol. Maximo scribens, conqueritur de aduocatis parum ad dicendum aptis, & adulescentibus audacibus, qui irreuerenter & leuiter ad declamandum in centumuiralem curiam transirent, refractis pudoris & reuerentiæ claustris, cùm ante memoriam suam, maiores natu ita solerent dicere, vt aliquo consulari producente. Et certè non meretur in magistrum eligi, qui nunquam bonus fuit discipulus[l]: nec causas in iudicio explicare, qui quomodo expli-
cari deberent, non didicit. Postulare omnes possunt qui singulari nota non 21
prohibentur[m]. Prohibentur verò edicto, lege, sententia Iudicis: aliqui in totum, pro omnibus; & vbique: alii pro certis: alii alicubi tantùm: & ad tempus: alii in

a In legib. Nouell. Valentiniani tit. 10. de confirmandis his quæ ab administ. &c. alien. sunt.
b Sigis. Lib. Baro, lib. de reb. Moscouit. in sanctionib. Basilij.
c iuxta l. nemini licere 11. de aduoc. diuers. iudicio.
d Aufre. in stilo parlam. 1. par. c. 1.
e Io. Gallus. parte 5. sti. parla. de quæstio. decis. per arr. parla. q. 95. secundùm digestum ordiné à Carolo Molineo.
f in l. iubemus, l. 3. §. pro sportulis, vers. nec de cætero, & l. petitiones, 5. §. pro sportulis, de aduo. diuers. iudicum.
g §. sed quia est solitum, in proœ. P. c. f. de magistris. c. licet, de præben. c. de cætero, de cleric. non resid.
h §. videlicet. de collatio. in pragma. sanctio.
i Suid. in Pythag. Lucia. in Gallo. Athenæus, lib. 4. Dipnosoph. c. 19.
k l. nemini licere. 11. de aduoc. diuers. iudicio.
l c. cùm in magistrũ. de electio, ca. ordinatos. 59. dist. ca. miserum. 61. dist.
m l. mutus. 43. de procurat. P.

alii in perpetuum[a]. Initium fecit Prætor ab iis qui in totum prohibentur po-
stulare, in quo edicto, aut pueritiam, aut casum excusauit: pueritiã, dũ mino-
rem 17. prohibet: propter casum veluti surdum[b]. Indecorum enim est, vt qui
curatore adhuc egent, & proximi sunt tutelæ, quíve se regere non possunt,
alios regere[c]. Neque ad rem facit, quòd Cæsar prohibeatur pro rostris auiam
laudasse 12. tantùm annos natus. Hoc enim & similia rarò contingunt, & sæ-
pe si contingant aliorum opera tantùm verba in pulpitis velut à Psytacis ef-
feruntur: cùm tamẽ in subselliis non memoriæ mandata sufficiat dicere, sed
& pro occurrentibus negotiis, & instare, & noua & extemplo inuenire, & a-
ciem aduersarii secundùm proposita retundere oporteat. Videbis tamen
22 Quintil. de legitima ætate prodeundi & agendi causas, lib. 12. c. 6. Ob sexum
2. mulier arcetur à tribunalium subselliis, propter pudicitiam sexus quę quo-
dammodo notatur concessu hominum[d]. Et quòd alienam subire defensio-
nem munus virile sit[e]. Sed & dedit edicto prohibitionis aliquando ansam,
C. Aphrania quam corruptè legunt aliqui Codices Calphurniam[f], quæ assi-
duis latratibus impleuerat tribunalia, facta muliebris calumniæ notissimum
exemplum: ita vt illius crimine obiiciatur improbis mulieribus Aphraniæ
23 nomen, vt ait Valerius Maximus[g]. Et fertur aliquando in foro propriam
causam dixisse, & Senatum misisse Deum consultum, quidnam res illa ciui-
24 tati portenderet, vt scribit Plutarchus in comparatione Numæ & Licurgi.
3. Lege prohibentur postulare clerici, nisi pro se suáque ecclesia, aut prò
quibusdã miserabilibus personis sibi natura coniunctis[h]: potissimùm in causa
criminali, & hoc corã Iudice seculari[i]. Ratio adfertur in l. cõsulta diualia, C.
de testam. & l. repetita, C. de episcop. & cler. & nisi misericordia id illis per-
mittat extra ordinem, vt in ca. nouimus, de verborum signific. cap. si res, 14.
q. 6. cap. vnico, 15, q. 2. Extat Ioan. Xiphylini patriarchæ Constantinopolitani
cõstitutio, qua cauetur vt nemo deinceps monachus, aut ecclesiastica per-
sona, alienas causas suscipiens in iudicio defendat, præterquam si fortè sit
causa ecclesiastica, & ab ipso patriarcha iuberetur alterutrius subire defen-
sionem[k]. quamuis olim aliter fuerit obseruatum, fuerintque aliquando ad-
uocati qui in ciuilibus iudiciis stationes habebant, & imperiales frumenta-
rias tesseras accipiebant, & sub primiceriis erant, & à mundanis magistrati-
bus confirmabantur: quod & odiosum visum fuit, & punitione dignum[l]. 4.
25 Prohibetur lege postulare Iudæus contra Christianum: item is qui sacro ba-
26 ptismate lotus non fuerit, & veram fidem non habet[m]. 5. Qui in ea causa est
27 Iudex[n]. 6. itẽ & tabellio, quia officiũ eius vile censetur[o]. 7. Seruus etiã: liberti
28 autẽ minimè, si literis eruditi sint[q]. 8. Itẽ prohibentur imperiti literarũ[r], quia
29 illi comparantur cæcis[s], & corpore vitiatis[t]. 9. Sententiã certis de causis pro-
hibetur aliquibus, vel ad tempus vel in perpetuum patrocinium exercere: at-
que ideò quandiu interdictum durat, tandiu arcentur à subselliis. Interdum
cùm nota infamiæ, vt ob crimen: interdum sine nota, vt quando studiosis &
clericis forum interdicitur[u]. Alphonsus Hispaniarum rex, cùm accepisset
Gallum medicum acutissimi ingenii sophistam, ad causas agendas se contu-
lisse, forumq́; omne sophismatibus inuoluere, forum illi prohibuit, decreto
edicto, vt omnis lis, quam Gallus patronus susc i peret, ipso iure haberetur i-
niqua & iniusta[x]. Et rectè Vtopiẽses insulani, omnes aduocatos qui tractant
causas callidè, ac leges vafrè disputant, prorsus excludunt. Censent enim ex
vsu esse, vt suam quisque causam agat, eadémque referat Iudici quæ narratu-
rus patrono fuerat[y]. Mos erat quoque teste Luciano[z]: Areopago in audien-
diendis aduocatis, litigantes & oratores eorum, quandiu ea quę ad rem atti-
nent dixissent, perferri à Senatu auscultante cum silentio. Cæterùm, si quis
meditato procemio orationem exorsus fuisset, vt Iudicum animos aliqua
beneuolentia propensiores faceret, aut miserationem aut præcipuam vim
atque potentiam adduceret, progresso actu, tũ pręco illi indiceret silẽtium.

Neque

a l. 1. §. 1. & l. quos prohibet, de postu. P.
b d. l. 1. §. initium.
c c. indecorũ. de elect.
d l. 1. §. secundo loco, & §. sexũ. de postul. P. l. fœminæ, de reg. iur. P.
e l. alienã. C. de proc.
f d. l. 1. §. origo, de postul.
g Val. Max. lib. 8. c. 3.
h c. 2. 3. de post. apud Greg. l. placet iuncta auth. interdicimus, de epis. & cler. c. sacerdotibus ne cler. vel mona. secula. neg. se immisc.
i c. aliquãtos, 51. dist. c. 1. 23. q. 8.
k lib. 2. iur. Oriental. const. 3. Io. Xiphili.
l vide d. lib. 2. in cõst. Lucæ Patriar. Cõst. tit. de auocatis, l. & postremũ c. 11. 1. lib. 8. Basilico, & quę in præfecti libro digesta sunt. tradunt & aduocatorum collegium esse, atque à cuiuscunque temporis præfecto confirmari.
m l. nemo, de postul. C. l. nemo in 2. l. 15. C. de episc. audien. ca. infamis, 3. q. 7. c. excõmunicamus, de hæret. in 6.
n l. quisquis, de post. C. l. fi. C. de assesso.
o l. 1. & 2. de tab. lib. 10. C.
p l. moris, §. nonnunquam, de pœn. P. l. vniuersos, C. de decurion.
q l. nec cæterorum, C. de postul.
r d. l. nec cæterorum.
s c. post translationẽ §. si quis, de renun.
t ca. 1. 36. dist.
u vt in l. 1. & fi. C. de postul. l. quos prohibet, eo. P. l. moris, §. de pœn. P.
x Anto. Panor. lib. 4. de dict. & fact. Alphons. c. 38.
y Thomas Morus, li. 2. Vtopiæ.
z Luc. in lib. de Gimnas.

Neque permissa erat rhetori ad Senatum nugandi libertas, ac verbis causæ inuoluendæ potestas, quominus Areopagitæ ea quæ facta essent nudè possent perspicere. Et certè dolendum est, & dignum castigatione, quòd forum tot inutilia rabularum verba occupent & impleant, tot parerga efferantur, & in rebus nihili ab ouo vt dicitur res repetatur, vel ex Culice Elephas fiat, tempúsque quod miseris litigantibus pro negotiorum expeditionibus apprimè necessarium est, diffugiis controuersiis inutilibus præoccupetur & pereat. Lex erat apud Athenienses, vt narrat Æschines contra Timarchum, si quis orator orationem habeat ad Senatū vel ad populum, de re proposita ne procul aberret: néve de quaque re dicat, nec bis idem, nec quemquam maledictis vexet, aut sub Solem quempiá traducat, obloquatúrve, aut cùm quid ad Senatum refert, de eo repugnanter ne dicat, quæve ad Senatum non pertinent præsidémve ne vrgeat, ne extrahat concionem, &c. Monet Vlpianus[a] iudicem, vt concinnatores vel redemptores causarum obseruet, repræhendat, & non patiatur. Vocantur concinnatores ibi causarum δικοῤῥάφοι σωϊνκολληταί, ἐργολάβοι, causas perpollientes. Sicut apud Plinium[b], post Varronem & apud iurisconsultos concinnatoria in eadem significatione dicuntur instrumenta[c]. Valentinia. & Valens, idipsum quoque quod statuerat lex Atheniensium, iusserunt[d], ne vltrà quàm litium poscat vtilitas, in licentiam conuitiandi, & maledicendi temeritatem aduocati prorumpant: vtq; si quis adeò procax sit, qui non ratione, sed opprobriis putet esse certandum, opinionis suæ imminutionem patiatur: neque conniuentiam commodandam, vt quisquam negotio derelicto, in aduocati sui contumeliam, aut palàm pergat aut subdolè. Eadem iubentur aduocatis à Franc. 1. in constit. & stilo prætorian. cõsilii & constit. *Sur l'abbreuiation des proces.* artic. 10. & Caro. 7. artic. 54. Quid enim in iudicio faciundum aliud quam rem ipsam Iudici verè & sine ambagibus referre, circunstantias & peristases negotii sincerè & dilucidè exprimere, omissis parergis? Quare & rectè cautum est, vt antequam aduocati in iudicium veniant, conueniant de negotio exponendo Iudici, & concordent in facto[e]. Quàm damnosi sunt causarum patroni sibi, Iudici clienti- 30
bus suis, & aliis, qui inuoluunt, fucant, concinnant lites, & insolēti eloquentia, & conuitiis tutari satagunt: vt exitus, res ipsa, temeritas, & legum præscripta docent. Sunt enim ipsi in primis fidei & iuramenti dati transgressores, qui iurarint nihil nisi quod iustum & defendendum videbitur, pro clientibus acturos, dicturósque, nec desperatas impiásque causas se defensuros[f]. Est hoc præceptū Isocratis[g], nullæ prauæ rei nec assiste, nec patrocinare: videberis enim & ipse committere talia, qualia ii quibus succurris, perpetrarunt. Sic eo modo sibi nocent, dum in opinionem incidunt iniqui hominis. Et certè vix est, vt qui improbas lites fouet, improbus non sit. Non enim cogitat Dei iudicium, cui rationem dictorum factorúmve redditurus est. Impiissimus qui sæpè consultò & scienter, veritatis lumen verbis & lingua obscurare & fucum Iudici facere satagit, quo nihil damnabilius est, quódve per bonos Iudices à tribunalibus tanquam pestis explodendum. Et idipsum 31
sæpius vindicat Deus in morte aduocatorum, & subitò loquendi facultatem sub mortem adimit[h]: vt per eam torqueantur linguam, qua pernitiosè abusi peccarunt[i]. & ita prærepto sermone nec animæ, nec bonis nec liberis consulere possunt. Nec quicquam impudentius vsquam videris, nihil stolli- 32
dius & superbius, rabula in Cicadæ modum obstrepente, qui sibi disertus non videtur, nisi tumultu & vociferatione omnia concusserit, vt ait Cic. in Oratore. Qui alibi hunc ex albo Oratorum expungit[k]. *Non enim*, inquit, *causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus.* Talem fuisse Neuolum scribit Martialis[l].

Dum clamant omnes, loqueris tu, Neuole, semper,
Et te patronum causidicúmque putas.

Hac ra-

a Vlp. in l. nec quicquam, §. 1. de off. procons. P.
b Plin. lib. 14. c. 20.
c l. instrumentum. de penu. lega. P.
d l. quisquis, 6. de postul. C.
e constit. Ludo. 12. an. 1512. art. 24. & Franc. 1. *sur l'abbreuiation des proces du grand conseil.* & arr. eius prætoriani cõsilii, an. 1546. 1. Martii.
f l. rem non nouā. §. patroni, C. de re iudic.
g Isoc. in Parænæ: seu orat. 1.
h glo. in §. item surdus, quib. non est permi. fac. testa. Aug. in l. si quis aduocatus, C. de exceptio.
i iuxta c. literas, de tempo. ordina. c. pastoralis. de iure patron. c. fi. de immu. eccles.
k Cic. 1. de Orato.
l Mart. lib. 1. Epig. 61.

Hac ratione potest, nemo non esse disertus:
Ecce tacent omnes, Neuole, dic aliquid.

Iudici porro officiunt istæ cicadæ, quæ nihil præter verba habent: quòd illis veritatem obscurent, & tempus iudicádis litibus decretum, battologia præripiunt, falsa pro veris inculcant, decipiúntque: etsi ab aduersario detegantur, iam in vanissimis narrationibus contritum & deperditum non reuocant. Quos autem litigantes pari modo conficiunt, & protrahunt fucis iudicium & inanibus verbis, quòd vetat lex[a], quæ magis accelerare iubet exitū[b], sumptúsque circuncidere. Multitudo etiam causarum & litium, ex vnius temeraria & vana eloquentia, dilationem noxiam accipit concupiti & neces-
33 sarii exitus. Decimo loco, meritò arceantur à munere postulandi, qui sordibus & auaritia impia, prætextu honorarii seu salarii, in ipsis negotiis quæ tuenda susceperint, emolumenta sibi certæ partis, cum graui damno litigatoris & deprædatione poscentes fuerint inuenti: & vt interpretes loquūtur, fecerint pactum de quota litis[c]. Quintilianus[d], ad defendendos reos, præmio adduci, proximum esse latrocinio ait, & paciscendi morem esse pyraticum, Et Senatusconsulto Volusiano declaratum est, eum qui improbè coemit alienam litem, pacto vt quicquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicetur, lege Iulia de vi priuata teneri[e]. Ita prohibetur aduocatis, ne quadruplatores sint, néve interceptores alienarum litium, cùm non liceat etiam in euentum litium, maioris pecuniæ præmio procuratorem redimere[f], neque vllum cōtractum pactionémve cū litigatore quem in suam fidem receperit aduocato inire[g]: imò redemptores litium aduocati puniuntur[h]. pactum enim illud ad instruendam aduocationem fieri videtur, & ideò in pœnam legis Corneliæ de falsis quoque qui facit, incidit[i]. Offi-
34 cium aduocatorum habet bonam fidem & diligentiam, vt commoda litigantium perinde ac sua curent, adsint tribunalibus hora consueta, & præscripta, lites non differant vel extendant, vt in ordinatione curiæ supremæ habetur, & constitutione Caroli 5. Imperatoris edita Augustæ Vindeliciorum, anno 1548. artic. 32. l. rem non nouam. §. patroni, & l. properandum, C. de iudic. Breues sint in dicendo, scribendo, & consultando. Dabantur quidem olim ex lege accusatori sex horæ ad agendum: reo octo ad defendendum, secundum Plinium[k]. Sed id melius arbitrio Iudicum hodiè committitur, pro ratione causæ. Non sint auari, non cupidi seu tenaces: videant diligenter & accuratè litis instrumenta, & acta: præuideant quæ aduersarius pro se adducere potest, quid contra proponere, & paratas adferat solutiones. Semper in summa aduocatus Deum præ oculis ponat, quódve iustum est tueatur, iniusta repudiet: idque ita fieri Iudex curet. Nihil enim pestilentius est in Republica, malis & prauis oratoribus, vt ait sæpè Demosthenes, potissimùm in Olyntiacis, & de Corona. Finis etiam & rationes interuertuntur aduocatorum admittendorum, vt tunc satius esset non esse quam admitti tales. Per-
35 mittuntur enim, tanquam necessarii ad præsidium causarum, & ad salutem Reipubl. Sicque Leo & Antemius Cæsares[l], *Aduocati qui dirimunt ambigua facta causarum: suæq́; defensionis viribus, sæpè publicis in rebus ac priuatis lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus prouident humano generi, quàm si prælijs atque vulneribus patriam parentésque saluarent. Neque enim solos, nostro Imperio militare credimus, qui gladijs clypeis & thoracibus nituntur, sed etiam aduocatos. Militant namque causarum patroni, qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam, & posteros defendunt.* Quare eis tanquam militibus, permissum est etiā existentibus in patria potestate, sibi quærere exemplo castrensis peculii[m]. Vtile officium hoc & necessarium est visum, vt consilium præberent legitimum clientibus, & innocentiam defenderent, causas discuterent coram Iudice, se vel potentiæ vel malitiæ vel iniquitati aduersariorum prudenter obiicerent[n]. In hac togata, vt ait Valer. Maxim.[o] militia. Bonæ quippe semper non est fidendū causę, vt ait

a l. fin. §. in refutatoriis, C. de appellat.
b l. properandum, in l. properandum, in princ. & §. illo proculdubiò, C. de iudic.
c l. si qui aduocatorum, l. 5. de postul. C. ca. infames, vers. *arcetur*. 3. q. 7. l. 1. de post. lib. 2. C. Theo.
d Quintil. lib. 12. Orato. Institu. c. 7.
e Modest. in l. ex Senatusconsulto, l. 6. ad leg. Iul. de vi priua. P.
f Papin. in l. salariū, l. 7. manda. P.
g l. quisquis. §. præterea. de postul. C.
h l. nec quicquam. §. aduocatos, de offi. proconsul.
i l. 1. §. 1. ad leg. Cor. de fals. P. coniunge, l. lege Cornelia, §. f. & l. falsi pœna. 20. eod. P.
k Plin. Nepos. lib. 4. Epist. Vno scripta 9.
l l. aduocati. 14. de aduoc. diuers. iudicio. C.
m l. fori sui culminis. 4. eod.
n l. laudabile. l. 4. de off. diuers. iudicū.
o Vale. Max. lib. 7. c. 7. in 1. exemp.

vt ait Iſocrates in paragraphica oratione contra Callimachum, quòd plera-que vſu veniant, vel præter ſententiam in iudiciis, & quòd fortuna potius quàm iure quæ ad iudices perlata ſunt, iudicentur. Sic Demoſthenes contra Midiam ſcribit. Euæonem cùm cauſam diceret ſua culpa non fuiſſe abſolutum, quòd nihil eorum gerere in animum induxerit, quæ ſæpè eripiunt è maximis periculis reos. Cicero etiam 1. de orato. & alibi ſæpè, de damnatione P. Rutilii Rufi conqueritur, ciuis optimi atque innocentiſſimi: eò quod ſine rhetorum miniſteriis iudicium illius tractatum ſit, *quia*, inquit, *nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo conqueſtus eſt, nemo rempublicam implorauit &c*. Eſt & alia cauſa, cur expediat, imò verò neceſſariũ 36
ſit, per alium non per ſeipſum iudici rem & negotium exponere. Quia facilè non eſt, hominem pluribus patematibus & affectibus obnoxium, in dicẽdo cauſam, vel aduerſarii poteſtate, vel iam concepto terrore non conſternari, & voce non deficere & mente: vel ob iniuriam quam ſibi credat inferri à maledictis & verbis contumelioſis ſe temperare, & ira concitum tranſuerſum à iuſtis rationibus in alia inutilia non agi. Atque Cicero, cùm Philiſcus cum exulem in Macedonia in luctu exiſtentem, tãquam mulieroſum obiurgaret, quódque doctus aliis conſuleret. Reſpondit, *Atque longè aliud eſt, ô Philiſce, pro aliys verba facere, quàm pro ſe conſulere: Nam quæ pro aliys dicimus, ea cùm à recta & integra ratione proficiſcantur, vtique vim ſuam obtinent. Verùm animus, vbi quis morbus eum occupauerit, obtunditur, caligoq́; offunditur, ita vt nihil idoneum excogitare poſſit. Itaque illud dictum vetus, rectè dictum eſt: facilius eſſe alios adhortari, quàm ſeipſum contra aduerſas res obfirmare.* vt refert Dio Caſſius[a]. Et in praxi etiam obſeruatum eſt, ne quis orare cauſam propriam in iudicio poſſit, ſaltem periodũ apponere concluſionis. Et proinde ſi permittatur dicere in cauſa propria, patronus alius cauſæ additus & orationi adſtans, adiicit dictis concluſionẽ.
Itẽ alia de cauſa, prætor, vt reſpondit Vlpianus, titulum propoſuit de poſtu- 37
lando, & de aduocatis, habendæ rationis, ſuæque dignitatis tuendæ & decoris ſui cauſa: ne ſine delectu apud ſe poſtuletur[b]. Et ideò & praxis habet, ne quis cauſas oret vel agat, aut defendat, in eo auditorio in cuius albo aduocatorum ſcriptus non eſt, qui non ſit ex collegio aduocatorum, iuxta l. petitionem virorum, 13. de aduocat. diuerſor. iudiciorum. C. Poſtquam autem huic collegio ſcriptus fuerit, poteſt, imò debet & cogitur opem eius poſtulantibus præbere: aliter ſi cuicunque parti patrocinium denegauerit, foro carere iubetur[c]. Et Barthol. notat[d], quod doctor poteſt cogi, aduocare vel poſtulare in ea ciuitate in qua id munus incœpit. Quia omnis qui inſignia alicuius artis vel officii habet, tenetur operam ſuam in eo præbere poſtulantibus etiam inuitus[e], Niſi forſan iuſta ratione excuſetur aduocatus: putà, quia ſua intereſt litigantem non ſuſcipere, quòd defendendo illius cauſam ſibi præiudicare poſſit. Nam ſicuti quæ dicuntur ab electo aduocato, cenſentur dicta per clientem eius[f]: ita & dicta pro cliente, retorquentur vt plerumque in aduocatum[g].

a Dio. Caſſ. lib. 38.

b l. 1. de poſtul. P. l. obſeruandum. de offi. præſ. P.

c l. prouidendum. 7. de poſtul. C. l. 1. §. ait prætor. eod. P. l. ne quicquam, 9. §. obſeruare, de offic. Proconſ.

d Bart. in l. ſancimus, in 1. de aduo. deuerſ. iudicio glo. in l. 2. in ver. *conſurſu*, de proxi. ſacro. ſcrinio. lib. 12. & ibi Bart.

e l. 1. & ibi Bart. furti. aduer. naut. &c. P. & Bal. in l. filiusfamilias. §. inuitus, de procurato.

f l. 1. de erro. aduocat. C.

g vt in l. fi. de inoff. teſtam. P.

De Ad-

De Aduocatis & cognitoribus seu procuratoribus Regis vel fisci. Cap. 7.

Lib.1.P.tit.19.Lib.2.C.tit.9.

1 *Aduocatus fisci quis dicatur.*
2 *Procurator Cæsaris seu curator quis.*
3 *Procurator fisci nihil tractat sine aduocato.*
4 *Procurator fiscalis dominorum iurisdictionalium est & aduocatus.*
5 *Aduocati fisci qui & quot essent, & vnde stipendia, & qua haberent apud Romanos: & de gallicis nu.6.*
7 *Aduocati & procuratoris fisci constituendi finis, & rationes.*
8 *Rationalium officium & munus.*
9 *Procuratores & aduocati fisci de quibus iudicent & cognoscant. Quibus etiam puniãtur pœnis abutentes officio: & pro quibus soleant interuenire personis & causis nu.* 10.11.12.& 13.
14 *Aduocatis regiis alia mandata.*
15 *Subcognitoribus regiis qua mandata, & quod eorum munus.*

1 QVAMVIS ex superioribus colligere possimus, quæ muneris sunt aduocatorum fisci & rationalium seu cognitorum: tamen quædam alia admonenda sunt, quæ singulari nomine locum habent in istis. Aduocatus fisci is dicitur, qui causas agit publicas & Principis, & ea ex quibus etiam compendia in fiscum deferuntur: qui accusat & defendit in quantum Reipub. interest, sine
2 periculo calumniæ.[a] Erat & curator & procurator etiã Cæsaris qui mittebatur à Cæsare in suas prouincias, & populi, qui publicos reditus colligeret, & qui impensas in Cæsaris præsidiis, negotiis, & in Magi-
3 stratuum stipendia faceret[b]. Aduocato fisci procurator fisci iunctus est, qui & rationalis à rationibus Principis curandis & procurandis dicitur: vetitúmque illi, ne nisi aduocato fisci præsente, negotia, rationes, vel ærarii sacri causas tractare vel examinare posset[c]. Dicuntur & isti Cæsariani aduocati[d]. Procurator fisci rectè aduocatus etiam appellari potest[e], potissimùm quia lites ei nunc & negotia Principis committantur. Nam forsan aliquando rationalis & curatoris Cæsaris distincta fuerunt officia, à procuratore seu cognitore fisci, vt illi viderentur procuratores ad negotia, sed hic ad lites: quo tempore & dicebantur isti procuratores ad lites, aduocati fisci, vel procuratoris fisci: illi, procuratores Cæsaris[f]. At aliquando post, & lites inter se & rationes procuratores & aduocati communicare iussi sunt: vnde & rationalis procurator fisci dictus, quod liquet ex Iulio capitolino[g] in Maximino. *Erat*, inquit, *fisci procurator in Lybia, qui omnes Maximini studio spoliauerat: hic per rusticanam plebem interemptus est: sed cùm per eos, qui rationalem in honorẽ Maximini defendebant viderem authores cædis.* &c. In Pandectis hæc duo etiam, vnica inscriptione compræhenduntur, *De officio procurat. Cæsar. & rational.* lib.1.P.tit.16. In cuius tamen legibus, non fit mentio nominis rationalis. vtrumque etiã nomen eadem de re effari docet Alexander Imperator. *Procuratores meos vel rationales*, inquit,[h] *multa iudicanda ius non habere, sæpè rescriptum est.* Gordianus autem explicat, rationales, qui dicuntur Græcis logistæ, etiam dici curatores[i]

a l. fisci aduocatus, l. 3. de aduoc. fisc. C.
b Dio Cass. lib. 53.
c l. fi. de aduo. fisc. C.
d in l. fi. C. de pact.
e glo. in l. non intelligitur. §. fin. in ver. *restituuntur*, de iure fisc.
f vide l. ad fiscũ, & l. seq. C. vbi causæ fisc. Paul. de differentia in l. 1. §. si aduersus fiscum.
g vide & Lampry. in Alexan.
h l. 2. de modo mulctar. C.
i l. 3. eod.

Reipubl. *Curator*, inquit, *Republicæ, qui græco vocabulo logista nuncupatur, multandi ius non habet.* Vocatur & ab vno officii actu, dispensator, in l. 1. si aduers. fisc. lib. 2. C. tit. 37. Exemplo Principis, episcopi & domini territoriorum, quibus iurisdictio est, habent in suis tribunalibus procuratores fiscales, vel dominicos, qui quæ pertinent ad compendia eorum, vel ex multis vel criminũ proscriptionibus dari dominis iurisdictionalibus procurant & petunt, & vindictæ publicorum criminum, instant. Et apud illos vnus & idem officio procuratoris & aduocati fiscalis, fungitur munere. Ferunt primùm Adrianum instituisse officium aduocati fisci. Fuit munus huius aliquando temporale, vt reliquorum Magistratuum Romanorum & prouincialium, annuum videlicet: posteà ex Leonis Cæsaris constitutione per biennium cõcessum[a]. idque vni in singulis prætoriis commissum, donec bini ex decreto Valentiniani & Martiani facti sunt[b], illique delecti ex collegio aduocatorum prætoriorum, secundùm ordinem & seriem albi seu matriculæ[c]: qui ex publico, quandiu officium gererent accipiebant stipendiorum nomine 60. auri libras, vt ait Iustinianus[d], alibi sexcentos aureos[e]. vt non immeritò deprædationes, si quæ fierent per illos in prouinciales, seuerè puniri iuberentur[f]. In Gallia Princeps noster suos habet regios aduocatos per singula sua tribunalia, vel binos, vel vnum & cognitorem seu procuratorem: quibus etiam constituitur salarium de publico, eáque lege, ne quippiam aliud à clientibus capiant, non munus, non stipendia, non salaria: ne fauore aut pretio possint à seueritate & rectitudine officii dimoueri. Quare pro inspectione testamentorum seu elogiorum rerum, & pro formulis intentionis concludendis vel subscribendis dicunt *pour bailler leurs conclusions*, capere illis aliquid permissum[a]. Idipsum prohibetur illorum suffectis seu subcognitoribus[b], quos vocant *Substituts des gens du Roy*: nisi aliquod illis honorarium permittatur, authoritate curiæ designatum[i]. Atque 9. Cal. Martii, 1421. Statuit curia suprema Parisiorum, regiæ aduocationis in curia Triumuiros priuatis consultoribus operam dare, & ab alio stipendia, authoramenta, congiariáque auferre non licere[k]. Addit & cõstitutio Caroli 9. Aureliæ edita, artic. 44. ut neque liceat capere beneficia ab episcopis, & aliis litigantibus, qui eius fori sunt cui præficiuntur. Permisit tamen Princeps in curiis præsidialibus subcognitores seu regio huic muneri additos, officio consiliari fungi. quod tamen intelligitur, quando expressè vtrumque officium coniunctim datum est, & in aliis causis quàm regiis, vbi patrocinium vel procurationem exercuerunt. Sunt aduocatis fisci & procuratoribus, leges præscriptæ, tum notionis, tum etiam officii, vltra communes quæ de aduocatis dictæ iam sunt, quæ etiam in illis locum habent. Curáque illis commissa, & cuius causa creati sunt, satis illos admonet de fine & rationibus suæ dignitatis & officii. Putat Fenestella[l], procuratorem Cæsaris eum esse qui inter Cæsarem & Romanum populum constitutus est Iudex: cùm inter priuatum & Rempub. iudicium constituendum esset, ipséque Princeps quamuis posset, tamen nollet sibi ius dicere. Et ideò eum Magistratum creari placuisse, cui inter se priuatásque personas competens esset iurisdictio: quíque appellatus sit Procurator Cæsaris. Atque huic Magistratui, totius principalis rei licentiam commissam, ita vt quicquid ab eo negotiorum imperialium gestum esset, perinde ratũ haberetur, ac si ab ipso Cæsare fuisset pertractatum[m]. Transferebat bona Cæsaris eius nomine & eius consensu, non aliter: nec enim alienare res Cęsaris poterat: iubere tamen seruo Cæsaris poterat adire hæreditatem, & ipse quoque delatam, oppiparam tamen & oppulentam delatam Cæsari se immiscendo acquirit Cæsari[n]. Si tamen hæreditas quibus institutus est Cæsar soluendo non sit, consulitur Imperatori[o]. Licet & illi interdicere alicui, ne veniat in prædia Cæsaris, tanquã tumultuoso, vel iniurioso aduersus colonos Cæsaris: at deportandi, vel deportatos reuocandi ius non habet[p]. Rationales quoque priuatę rei causis, vel sacris

Margin numbers (right): 4 (at "lib. 2. C. tit. 37."), 5 (at "ratoris & aduocati"), 6 (at "fierent per illos"), 7 (at "bi patrocinium"), 8 (at "portatos reuocandi").

a l. sancimus, 11. & l. petitionem, 13. §. 1. de aduoc. diuers. iudicio. C.
b in l. binos, l. 10. & l. post duos. 15. eod.
c d. l. petitionem, 13. §. quando autem.
d in l. restituenda eo.
e l. per hanc, §. sexcentis, eod.
f l. 1. & 2. de lucr. aduoc. lib. 12. C. tit. 61.

a in constit. Henric. 2. *sur la suppression des preuost des mareschaux.* public. 15. Febr. 1554. art. 25. 26. 27. Consti. Caro. 7. art. 82. constit. Aureliacens. art. 43.
b in constitut. Aurelia. art. 79.
i const. Caro. 8. art. 2.
k Io. Lucius, lib. 4. placito. Curiæ, tit. 9. plac. 8.

l Fenest. lib. de Magistrat. c. 26.

m l. 1. de offic. procu. Cæsar.

n d. l. 1. §. f. & l. si quis mihi bona, §. si seruus fisci, de acq. hære. P.
o Paul. 1. de offi. procu. Cæs. P.
p l. f. eod. P.

ſacris ærariis proſidebant,ſed non niſi præſente fiſci aduocato examen ſuſcipere poterant[a].Res priuata Principis intelligitur patrimonialis, cuius ratio & fiſci priuilegio vtitur[b]:non tamen de contractibus priuatorú cognoſ-
9 ſcebant[c],neque de ipſa re Principis eo inconſulto tranſigebãt[d].In duo capita omne officium procuratoris & aduocati fiſci in ſumma cogi poteſt, in cauſam cognoſcendi ſeu iudicandi circa ærarium, aut res Principis: vel in patrocinium cauſarum fiſcalium,quæ vel ærarii ſunt,vel habent vindictę vel
10 cauſæ publicæ qualitatem.Et circa primum, Antonius Cæſar ait[e], procuratorem ſuum habere quidem iudicandi poteſtatem inter certas perſonas,ſed non eſſe competentem Iudicem in lite priuatorum, niſi ratione conſenſus eius ſententiæ ſe ſubiecerint.Sic reſcriptum etiam eſt[f], procuratorem Imperatoris vnà cum Præſide, præſente fiſci patrono, cauſam petentis reſtitutionem aduerſus fiſcum examinare & decidere. Et generaliter Conſtantinus,*ad fiſcum pertinentes cauſas rationalis decidat omnibus concuſſionibus prohibẽdis*[g]: veluti,ſi agatur de bonis quæ leges vel ſententiæ Iudicum iuſſerunt fiſco deferri[h],de colonis domorum Principis,de inquilinis vel ſeruis eius[i], de cauſis ciuilibus officialium ſuorum qui exactioni vel chartis inſeruiunt[k]. Quatuor autem caſus excipiuntur,in quibus non poteſt cauſarum fiſcalium cognitio pertinere ad procuratores Cęſaris,quos refert gloſ.in l.1.ad verb.*perſonas*, C. de iuriſd.omni.iudic.Reliqua quę ad patrocinium curámque Triumuirorũ
11 regiorúmve patronorum & procuratorum pertinent,omnia ſunt in quibus Regis vel Principis vtilitas,vel damnum, vel ſolicitudo ſeu officium verſatur:vnde rectè noſſe debent huiuſmodi perſonę,criminum pœnas, & naturam, quorum vindictam perſequimur,& tit. *Quæ ſint regalia*,in vſib feudo. & quę ad Regis curam & dominium ſeu domanium ordinarium vel extraordinarium pertinent. Perquirunt quę ſint bona vacantia, & à Iudicibus petũt
12 fiſco adiici,& incorporari[l],relicta licentia priuatis ſe defendẽdi[m].Vult enim Princeps,non niſi legitimas eáſque ſuo tempore,à fiſco inferri actiones & lites[n]. Statuerúntque Valenti.& Val.vt ſi quis vexatus fuiſſet ab actore rerum priuatarum Principis,vel eius procuratore,poſſet deferre querelam Rectori prouincię,vel Iudici ſuper eorum contumeliis vel deprędationibus, eóſque conuictos,publicè dãnatos viuos cõcremari[o].Sícque Conſtantinus,*fiſci aduocatus pœnas metuens,caueat ne fiſcalia cõmoda occultet, néue vllo negotio exiſtente, fiſci nomine priuatis audeat calumnias commouere*[p]. Idque eò magis cauendum eſt, quò ampliora priuilegia,&accuſandi publicam facultatem ſine periculo delatoris iura Romana & gentium illis conceſſerunt[q].imò,neque permiſerunt cuiquam ſine fiſci aduocato denunciare impunè[r]. Quod & in Gallia ſeruatur.Neque quiſquam priuatus de crimine publico accuſare poteſt ſine procuratore regio,cui tamẽ ſi denunciat,& petat eum ſibi in cauſa iungi,ſe ſubſcribit denunciationi: vt ſi non apparauerit probationes;vel calumnioſè denunciauerit,qui iudicio impetitus eſt,ſeueritatem iudicis contra denunciatores imploret,iuxta l.omnes,de delator.lib. 10. c. Quinimò,ſi conſtet calũnioſè & malitioſè prætextu poteſtatis, regium cognitorem ſeu procuratorem reum quendam & innocentem proſequi,& diuexare, ipſe ſuo nomine condemnandus reſarcire damna,& quanti intereſt vexati[s]:interdum & pœ-
13 na capitali,ſi crimen calumniæ eo prætextu illatum ea dignum ſit[t]. Sed & conſtitutum eſt[u], ne prius iungantur regii cognitores litibus priuatorum, quàm conſultatio inter ſe & cum aduocatis fiſci fuerit habita,& ita expedire,& intereſſe Regis,liqueat.Si tamen de cauſis pauperum,ſocietatum, mendicantium,hoſpitalium & miſerabilium perſonarum agatur,pium opus facient,& Principis munus partéſque exæquentur, ſi pro illis lites agitent, & eorum cauſas tueantur legitimas. Quia nec ipſe Princeps earum miſerabilium perſonarum patrocinium aſpernari debet. *Si pupilli*, inquit, Conſtantinus[x],*vel viduæ,aliíque fortunæ inuidia miſerabiles, iudicium noſtræ ſerenitatis exorauerint*

a l.fi.de aduoc.fiſc.C. l.ſi fiſcus,l.7.de iur. fiſc.P.l.2. ſi aduerſ. fiſc,lib.2.C.titul.37.
b l.fiſcus, 6. de iur.fiſ. P.
c l.pẽn. ſi manc. ita fuer.alien.vt manumit,lib.4.C.tit.57.
d l.nulli procuratorum,15.de tranſact. P.
e l.1.C.de iuriſd.om. iud.l. cum vendente,l.4.C.vbi cau.fiſ.
f l.1.2.& 3.ſi adu.fiſc. reſti.poſtu.C.
g l.ad fiſcum, l.5. vbi cau.fiſcal. vel diui. dom.& c.5.lib.3.C. tit.26.
h vt in l.1.& 2.C.eo.
i l.hac lege,11.eod.
k in l.nullum ex off. C.eo.vbi cauſ. fiſ. l. 2.de iur.fiſ.lib. 10.
l l.5.& fi. de bon. vacan.lib.10.C.
m l.prohibitum, & l.defenſionis facultas,de iur.fiſ.lib.10. C.
n l.iuſtas,etiam,eod.
o l.vniuerſi,9.vbi cauſæ fiſc.C.
p l.fiſci,5.de aduoca. fiſc.C.
q l.ex variis,& l.monente,de delat. lib. 10.C.
r l.omnes Iudices, 5. eod.
s Gui.Pap. ſing. 8??.
t d.l.vniuerſi, C. vbi cau.fiſc.
u Conſt.Caroli 8.art. 87.Lud.12.art. 82.
x l.1.quan.imper. inter pupilli & viduas,lib.3.C.tit.14.

uerint, præsertim cùm alicuius potentiam perhorrescunt, cogantur eorum aduersarij examini nostro (etiam omissis proprijs iudicibus) sui copiam facere. Iubetur item procu- 14
ratoribus regiis, vt sollicitè curent regum constitutiones conseruari[a], ordinem iudiciorum in volumine audientiarum præscriptum, sequi[b]: & si quid in curia per Magistratus delinquatur, obseruent, & mercurialibus perscribant, quas suo loco & tempore, & secundùm datum illis ordinem, referre possint Principi: vtq; in acta causas ciuiles, regias, & criminales, quibus patrocinantur, separatim describant, suoque loco prosequantur: & diligenter[c] inquisitiones criminum perpendant, illisque quid sibi videatur de decreto interponẽdo, subscribant, nullo quidẽ salario postulato eius rei causa[d]. Ad cu- 15
ram etiam eorum reiicitur carcerum sollicitudo, carceratorum nomenclatura & expeditio, vt quàm citius carcerati soluantur vel damnentur[e]. Subcognitores, qui sunt huic muneri præfecti in Senarchiis, & in aliis iurisdictionibus Regiis, sunt veluti substituti procuratorum generalium & aduocatorum curiæ parlamenti, ad quod fori sui appellationes deuoluuntur. Et proinde statis diebus iuridicis suæ Senarchiæ, quibus appellationes fori sui ventilantur, adesse debent, atque procuratori generali rationem gestorum quæ ad munus suum pertinent, reddere tenentur, ex constitut. Ludouic. 12. anni 1512. artic. 27.

a Const. Henri. 2. cõtra Lutheran. 1553. art. 46. Francis. 1. an. 1539. art. 122.
b Consti. Caro. 7. art. 21.
c in constit. Franc. 1. *Sur la reformatiõ de la iustice de Normandie.* art. 6.
d in const. Francis. 1. anni 1539. art. 110.
e vide constit. Caro. 8. artic. 80. 85. & 86.

De salario Aduocatorum.
Cap. 8.

1 *Aduocati salarium quo iure, & quomodo accipiant. Quid salarium, quale, & quantum petatur. Num. 4. & 5.*
2 *Honorarium quid: Et suffragium Aduocatorum quid item. Nu. 3.*
6 *Aduocatus cur dari debeat salarium. Et num dandum esset, legibuslegibus certatum olim. Num. 7.*
8 *Salarium Aduocati quale, & quomodo à clientibus petant.*
9 *Salarium consequitur Aduocatus, etiam si non postulauerit, & per illum tamen non steterit. Cur autem debeatur. Num. 12. 13. & 14.*
10 *Pactum de quota litis cum aduocato vel procuratore reprobatum.*
11 *Aduocati auari & rapaces quibus similes.*

EADEM ratio non est Aduocatorum & fisci, in perci- 1
piendo salario. Nam fisci curatores seu patroni, ex publico solùm, vt dictum est, quia publicis negotiis inseruiunt, accipiunt: isti verò, quia priuatorum inseruiunt commodis, ab hisdem messem colligunt: non nomine quidem mercedis, quia non dicuntur locare operas, sed sub amici specie præstare officium & mandatum suscipere, quod gratuitum dicitur[f], quanquam remunerandi gratia honor interueniat posteà[g]. Nam inspicimus quod prius interuenit, & negotii potius naturam, quàm quod posteà præmii nomine accedit: vt in mensore relatum est[h]. Et proinde quod datur ipsi Aduocato 2
vel procuratori, potius honorarium quàm merces dicitur: quia honorandi magis causa datur: nec merces dici potest, cùm scientia legalis, quæ hîc exigitur, pretio numario non possit æstimari[i]. Dicitur & suffragium, ab auxi- 3
lio præbito ab Aduocatis voce, vel scripto[k]. Sic enim suffragia dicuntur, vel vocalia, vel tabellaria, vt explicat Budæus, in l. moris, §. illud, de pœn. P. Vtuntur & iura nomine suffragiorum, pro sententia quæ in alicuius vtilitatem

f L. 1. manda. P.
g l. si remunerandi, l. 6. eod.
h l. 1. si mens. fals. mod. dix. P.
i l. 1. §. proinde de var. & extraor. cognit. P.
k vt tit. de suffrag. C.

tem vel causam fertur[a]. Et hinc suffragari, pro auxilio esse dicimus[b]: & suffra-
ganeos episcopos, qui adiuuant archiepiscopum in prouincia administran-
da[c]. Et suffragium metonymicè, pro præmio, suffragii causa dato: vt in No-
uel. Iustin. Vt Iudic. sine quoq. suffrag. mittan. id est, sine vlla pecuniæ datio-
4 ne. Dicitur & salarium hæc remuneratio[d]. Salarium autem in genere dici-
tur, annua erogatio, quæ in aliquem tuendi eius vel exhibendi causa fit[e],
stipendiū, seu annua merces[f]. Scribit Plinius[g], vitam humaniorem, sine sale
non posse degere, adeóque esse vitæ ne‹c›essarium elementum, vt transierit
intellectus ad voluptates animi quoqu‹e›, nam ita sales appellãtur. Omnísque
vitæ lepos, & summa hilaritas, laborúmque requies, non alio magis vocabu-
lo constat: honoribus etiam militiæ interponitur, salariis inde dictis magna
5 apud antiquos authoritate. Salarium autem Aduocati & procuratoris, ratio-
ne laboris: vel est conuentum, vel ex officio Iudicis petendum. Et conuen-
tum, vel certum vel incertum: vel promissum stipulatione, vel nudo pacto[h].
Res de qua sit promissio honorarii vel solutio, non est ipsa de qua litigatur,
& cuius patrocinium suscepit ipse patronus vel procurator, nec pars eius,
quia esset pactum de quota litis, quod in aduocatorum discussione paulò an-
tè docuimus vetitum: sed de alia re vel mobili, vel immobili, cuius petitio
6 intentatur secundum legum præscriptam methodum. Scio tamen olim du-
bitatum & variè decisum, num aduocati seu causarum patroni, possent quip
piam & quantum pro opera in postulando clientibus accommodata, acci-
pere, & à quo. Et lex quidem Titia antiquitus prohibebat, ne quis ob cau-
sam orandam pecuniam donúmve acciperet. quam sustulit Claudius Cæ-
sar, pecuniæq; modum posuit vsque ad dena sestertia, seu centum aureos:
quam summam egressi, repetundarum tenerentur, vt narrat Cornel. Taci-
tus[i]. Hac taxatione partim submota fuit perniciosa aduocatorum eius tem-
poris consuetudo, quo nec quicq‹uam› publicæ mercis tam venale fuit quàm
aduocatorum perfidia: adeò vt Samius insignis eques Romanus, quadrin-
gentis numorum millibus Suillio datis, & cognita præuaricatione, ferro in
domo eius incubuerit. partim etiam taxatione adhibita, officio huic me-
diocriter præter Titiæ legis præscripta subuentum est vsui & rebus, inde vt
subsidium pararetur: ne quis inopia aduocatorum, potentioribus obnoxius
sit. Neque enim gratuitò contingit, omitti curas familiares, vt quis alienis
negotiis intendat. Qua de causa & subueniēdum de mercede fuit alioquin.
Sublatis etiam, vt inquit Tacitus, studiorum pretiis, sunt & studia peritura,
vt minus decora. Obtinuit & quondam nihilominus mos, & agitatum de
reuocandis veteribus Senatusconsultis, quibus venire aduocationes prohi-
bebatur, sancitúmque esset, omnes quicquid negotii haberent, iurare prius-
quam agerent, nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse, cauisse, promi-
sisse: sed peractis demùm negotiis permittebatur pecuniam duntaxat de-
cem millium dare. Verùm & hoc ad Principes reiici placuit, quia in com-
muni malo viueretur[k]. Iussit Octouia. Cæsar anno ab vrbe 737. Oratores cau-
sas nullo accepto præmio agere, qui secus fecisset, eum quadruplicem acce-
7 ptæ mercedis reddere[l]. Cum tempore postea mutati mores, & quando col-
legia aduocatorum & procuratorum facta sunt officia necessaria, túc ad illa
nisi certi sunt admissi, illique huic muneri intendere curā iussi sunt: & neces-
sum fuit, vel illis tesseras & salaria, vt magistratibus & assessoribus dari, vel
ab illis qui eorum vterentur opera, lege tamen circa quantitatem accipien-
dam adiecta: imò potius pret‹i›o illiciendi fuerunt, quàm ab officio pro dene-
gatione salarii retrahendi. Corrumpuntur enim sæpè aduocati pretio ne lo-
quantur, & illis pecunia silentium, in damnum reorum quos defendere de-
berent, imponit, vt fertur de facto legatorum Milesiorum. Cùm enim De-
mosthenes audacter respondisset, Milesios neque auxilio dignos quod pe-
tebant, neque ex re populi Atheniensis id esse: prolata re in posterū diem,

EEEeeee 3 ferunt

a l. illud notandum §. quod cuius. vniuers. nomi. P. ff. de quibus. de legib. P.
b c. 1. de sent. excom. §. quemadmodum, de monach. in Authen.
c c. 1. & 2. de foro compet. in Sex.
d l. salarium. mand. P.
e l. f. de in rem ver. P.
f in l. alimenta. 16. §. libertis de alim. lega. P. l. 4. de decre. ab ord. fac. P.
g Plin. lib. 31. c. 7.
h viden. glo. in l. salarium. manda. P. in l. 1. C. de suffrag.
i Cor. Tacit. lib. 11. annal.
k Plin. Iunior. Epist. lib. 5. epist. 14. Valeriano scripta, dum de condemnatione Tuscilii. nominati agit.
l Dio. Cass. lib. 54.

ferunt legatos ad eum venisse, & pecunia donasse ne ageret, sed vt taceret pro populo: atque postridiè Demosthenem lana multa collum ceruicésque circumuolutum ad populum prodiisse, dixisséque se non posse agere, quod συνάγχην, hoc est, anginam pateretur. Cui tamen aliquis de populo respondit, non συνάγχην, sed ἀργυράγχην, id est, arhentiáginam pati. Quod ad Demosthenem Critolaus, Gracchus verò ad Demadem rhetorem refert[a]. Additque in oratione C. Gracchus, *Vos Quirites, si velitis sapientia atque virtute vti, & si quæritis, neminem nostrum inuenietis sine pretio huc prodire: omnes nos qui verba facimus, aliquid petimus*. Itaque petunt salarium Aduocati, illud quod clientes 8 sponderunt, condictione certi, si certum promissum est ex stipulatione: si incertum, actione ex stipulatu §. 1. de verb. oblig. Si sine stipulatione, tátùm pacto nudo promissum, condictione l. 1. de suffrag. C. Si nec conuentum nec promissum, officio Iudicis pro modo litis, próque aduocati facundia, & fori consuetudine, iudiciíque in quo erat acturus æstimatione adhibita, quæ licitam honorarii quantitatem non egrediatur, quæ est summa centum aureorum, extra quam nulla etiam in pactitio salario constituitur[b]. Minor tamen summa permittitur, constitutione curiæ & Francisci 1. aduocatis: quæ tamen etsi singulis martinalibus inaugurationibus in Parlamentis publicetur & proponatur, vix seruatur. Stephanus Aufrerii in prima parte stili Parlamenti in principio, dum format Aduocatos, admonet eos, *Ne lubenter videant arramenta, nisi sint securi de salario suo: Exceptis causis pauperum, quas gratis exercere debent: & benè soluentes male soluentibus præponant.* Prohibitum itaque non erit Aduocato de salario conuenire cum cliente, aut nomine palmarii seu victoriæ 9 ei aliquid promittere[c]: quod consequi peteréque poterit, etsi promittés pro parte tantùm vicerit, vel transegerit[d]. Neque restituet aduocationis causa datum Aduocatus, si non postulauerit, per illum tamen non steterit quominus susceptam fidem impleuerit, sed forsan per casum, vel per clientem: contrà, si per illũ steterit[e]. Pro salario mobilia data statim trãseunt in dominium Aduocati, vel Procuratoris: si immobilis verò promittatur, instrumenti prius requiritur scriptura, & adeptio posteà possessionis, volente promittente non etiam inuito, vel Iudice authore facta: alioquin imminet debiti amissio[f]. Notat Rebuffus tamen in ordinatis constitutionibus per titulos, tit. de Aduocatis, art. 1. inhibitum fuisse Aduocatis & Procuratoribus, ne cautionem, 10 idiochira, vel obligationem acciperent salarii, à clientibus vel sollicitatoribus: fuisseq; idiochiron sex aureorum eam ob causam factum, improbatum, argumento vetitæ obligationis factæ ab ægris medicos[g]. Et quòd prohibitum sit aduocatis & procuratori, contractus inire de parte litis cum clientulo[h], multò magis cum sollicitatore seu institore litis, vt refert fuisse à curia parlamenti, Paris. pronunciatum, 7. Iulii 1514. pro Baltazare de Carlat, petente rescisionem contractus contra Ægidium Coneton, de tertia parte debiti, qui declaratus est nullus, vt ait Rebuff. in proximè cita. tit. art. 26. Compescendi enim sunt motus isti vulturum. Sic enim verè.

Turpe reos empta miseros defendere lingua,
Quod faciat magnas turpe tribunal opes[i].

Indigni certè oratoris tit. quidam sunt, qui ære patrocĩnium turpiter vendũt 11 & quibus lites pendere diu, vindemia quædam est, Lupis qui syluas habitãt voraciores, docti legúmque tyranni: crudeliores coruis, qui cùm non nisi funus extincti lacerent, isti viuis scalpunt, & sugunt animam, nec missura cutem nisi plena cruoris hirudo: quique vt possint melius fallere, togam sumũt. Attamen, non quia isti excedunt in capiendo, boni aduocati & probi defrau 12 dandi sunt mercede, vt habeant vnde viuant, & vnde sibi subsidia vitæ comparent[k]. Inanis est labor, quem prœmia nulla sequuntur. Nec magnum est, si pro beneficio & defensione clienti exhibita: is naturali ratione suadente, & impellente, ad remunerationem teneatur[l]. Et ita vendere licet aduocato iustum

a Gel. lib. 11. c. 9. & 10.

b l. 1. §. in honorariis, & §. seq. de var. & extraord. cognit. P.

c d. l. vni. C. de suffra. l. 1. §. & si nomine, de var. & extra. iug. P.

d l. f. mand. P.

e l. f. & pen. de condict. ob. caus. C. l. 1. §. diuus, & §. pen. de var. & extra. cognitio. l. properandum. §. honorariis. C. de iudic. l. qui operas. loca. P.

f d. l. 1. C. de suffra.

g in l. medicus. de var. & extraord. cognit.

h l. quisquis. §. præterea, de postul.

i Ouid. 1. Elegia.

k l. si quis de togatis de aduoc. diuers. iudicio. C.

l l. sed & si lege, 18. §. consuluit. de peti. hæred. P. l. Attilius Regulus. de donatio.

iustum patrocinium, & iurisconsulto iustum consilium[a]. id est, pro labore impenso, & opera præstita in consultando & postulando, licet quippiam licitum accipere: & potest operas suas locare. Cùm nemo teneatur, maximè cum suo detrimento, alteri beneficium conferre[b]. Dicit tamen glo. in ca. non licet, 11. q. 3. hoc potissimùm verum esse, si non nisi cùm labore & librorum euolutione, Aduocati vel Consilii munus obeat, non aliter: quia gratis, si extemplo respondere possit, impartire debet hanc opem. Probatur tamen, si aliquid illi eo nomine porrigatur, & illud posse veluti ex liberalitate accipi: & multa certè honestè accipiuntur, quæ honestè non petuntur[c]. *Et nemo,* inquit, *lex, ex iis quos licebit accipere, vel decebit, aspernanter habeat quod sibi semel of-*
13 *ficij gratia libero arbitrio obtulerit litigator*[d]. Affertur alia ratio, quia operarius o-
14 mnis dignus est mercede sua[e]. Sed & postremò, officium suum nemini debet esse damnosum[f]. Esset autem, si hodiè cùm quis in collegio procuratorum vel aduocatorum esse cogatur, & ibi delatas causas suscipere, gratis teneretur officio fungi. Sic enim breui fame periret, vel sua consumeret. Imò post multos in iure perdiscendo exhaustos labores, postq; sumptus in literis diutinos, quibus quis sæpè suum & parentum patrimonium exinaniuit, turpiter cogeretur mendicare, contra quàm dictum sit, leges in paupertate neminē sinere viuere[g]. Et frustrà essent leges iuri insertæ, quæ permittunt filiisfam. aduocatis habere quasi castrense peculium, & quod inde procedit sibi non patri acquirere[h].

a ca. non licet [illegible] q. [illegible] 14. q. 5.
b ca. precarie [illegible] q. [illegible] §. licet, com. mod. P.
c l. 1. §. proinde. in f. P. de extraord. cognitio.
d l. quisquis, 6. §. nemo. de postul. C.
e ca. quicunque, 14. q. 1. c. cùm secundū apostolū, de præb. 1. Corinth. 19.
f l. sed si quis, in prin. de testam. P.
g §. f. de hære. & falc. in Auth.
h l. fori tui culminis de aduoca. diuers. iudicio. C.

FINIS LIB. XLIX.

DE SENTENTIA ET IVREIVRANDO.

LIBER L.

De sententia formanda in genere. Cap. I.

1 *Continuatio libri 50. ad 49. proximum.*
2 *Sententia iudicialis quid. eius diuisio, in interlocutoriam, & definitiuam. Quid interlocutoria, & in quibus reuocari nequeat. num. 4. & 6.*
3 *Iudicatum quid dicatur.*
5 *Deffinitiua sententia quid.*
7 *Sententia de quo, & à quo feratur.*
8 *Prothagoræ & Euathli iuuenis controuersia, difficilis iudicatu.*
6 *Veneficij vlti difficilis controuersia.*
10 *Bonus vir num quis sit, difficile habet iudicium.*
11 *Indicandi tres antiquæ formulæ, & tabellarum notæ.*
12 *Iudicis officium, & partes in iudicando. & nu. 13.*
14 *Iudex secundùm leges iudicare debet.*
15 *Consultatio quando fiat iudicij, & principis: & quomodo. nu. 16. & 18.*
17 *Iudex vtrumque litigantium pari benignitate audire debet, & quare.*
19 *Sententiam dandi in iudicio ferendo plures antiquorum formulæ.*
20 *Tabellaria lex iudiciorum apud Milesios à quo lata.*
21 *Relatio ad principem suspendit officium Iudicis referentis.*
22 *Sententia quomodo statui & pronunciari debeat.*
23 *Sententia à personis & rebus de quibus actum est, ad alias non extenditur.*
24 *Sumptuum condemnatio quare nominatim debet contineri sententia.*
25 *Sententiæ iudicum propter quæ impugnentur & reprobentur.*
26 *Sententiæ, quæ transit in rem iudicatam, effectus: & in quibus non transeat.*
27 *Res iudicata non retractatur, vel prætextu nouorum instrumentorum, vel alio modo. Eius actio, & executio quomodo fiat. num. 28. & 35.*
29 *Iudicatis quomodo quis satisfacere cogitur, & quomodo intersit reipub. sortiri effectum. Transactionis habere vires. num. 30. & 32.*
31 *Exequutor vt modestè se gerere debeat.*
33 *Mortis supplicium quàm citius fieri potest, exequendum.*
34 *Rei iudicatæ exceptio.*
36 *Rei iudicatæ retractandæ remedia, supplicatio, restitutio in integrum, querela falsi.*
37 *Supplicatio aduersus sententias seu rem iudicatam, quando admittatur.*
38 *Restitutio in integrum contra sententias quando detur, à quibus, & intra quod tempus concedatur. & nu. 39.*
40 *Erroris causa interuenientibus in iudicio supplicatio vt fiat in Gallia: & à quo, & quomodo*

modo aresti parlamenti retractatio impetretur.

45 *Sententia præsidialis retractatio quomodo impetretur, & vbi.*

42 *Supplicare contra sententiam quando non liceat.*

1 PArtes Iudicis præcipuè in iudicando consistũt:
Ideóque postquam materia disposita est, & instru-
ctum plenè est iudicium, & suam esse iurisdictio-
nem constat, & de litigantium conditione, edi-
tióque plena omnium facta, vel per litigantes, aut
vbi per eorum procuratores, syndicos, vel aduo-
catos negotium ex integro explanatum fuit, non
2 debet morari Iudex sententiam suam. Sententia
iudicialis est, idem quod iudicium, nempe pro-
nunciatio eius quod bonum & æquum in propo-
sita controuersia Iudici videtur[a], absoluendo, vel condemnando[b], vel iudi-
cium postremum suspendendo. *Sententiam*, inquit Iulianus, *dicere æstimatur is,*
3 *qui ea mente id pronũciat, vt secũdùm hoc discedere eos qui litigant à tota cõtrouersia ve-*
lit[d]. Iudicatum, est id de quo sententia lata est, aut decretum est interposi-
tum, vt dicitur lib. 2. ad Herennium. Et rursus Cicero clariùs[e], *Indicatum, est*
res assensione aut authoritate; aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus
generibus spectatur, religioso, cõmuni, & approbato. Religiosum est, quod iurati legibus
approbarunt. Commune est, quòd vulgò omnes approbarunt, & secuti sunt. Huiusmodi,
vt maioribus natu assurgamus, vt supplicium misereatur. Approbatum est, quod ho-
mines cùm dubium esset quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate. Sen-
4 tentia duplex, interlocutoria aut definitiua. Interlocutoria est quæ non
decidit principale, vel in totum non finit negotium, sed quæ ad principa-
lis instructionem pertinet: & impropriè sententia dicitur. Et proinde in ti-
tulo, *de sententiis & interlocutionibus omnium Iudicum C.* distinguitur à senten-
tia interlocutio. Ad hanc interlocutionem pertinent comminationes, e-
pistolę, subscriptiones Iudicum[f]: *Quod enim magno conflictu sententia decerni so-*
let,[g] vt ait Constantinus Cæsar, *id paucis literis temerè descriptis, definiri fas non*
est. Id ipsum intelliges, si Iudex suadeat litigantibus, vt concordent: non
enim tollit ideò illis actionem[h]. Et sic in similibus tot enim sunt interlocu-
5 toriæ sententiæ formulæ, quot sunt occasiones interloquendi[i]. Definitiua
sententia contrà est, quæ totum negotium terminat & facit, absoluendo vel
condemnando[k]. Et proinde post definiuam sententiam, Iudex qui pronun-
ciauit, Iudex esse desinit eius negotii, ex quo nullum dubium superesse per-
6 fecta definitione debet[l]: neque eam emendare potest[m]. Cùm tamen diuer-
sum statuatur in interlocutoria[n], paucis exceptis, in quibus Iudex non potest
etiam interlocutoriam reuocare, vt notat Lanfrancius ad c. quoniam contrà
ad verbum, *interlocutiones*, nu. 46. & seq. de probat. Vt ecce, 1. Si Iudex per in-
terlocutionem desinat esse Iudex, veluti si declaret se incompetentem Iudi-
cem,[o] 2. Si Iudex ferat sententiam absolutoriam ab obseruatione iudicii[p] 3.
Quando executio sequuta est interlocutionem, ex qua ius quæsitum est ali-
cui[q]: Sed & quãdo retractatio interlocutorię permittitur, bis tantùm licèt[r].
Et si causæ sint grauiores & alicuius ponderis, neque semel nisi causa cogni-
7 ta[s]. Feruntur istæ sententiæ de contentionibus in iudicium deductis[t], & à
Iudice, cui imposita est iudicandi necessitas,[u]. & decidendi aliqua sententia
lites. In dubio enim si quidem agatur de facti quæstione, potest absoluere,
nulla aut aliqua, sed non sufficiente proposita probatione[x]. At in facto de
quo constet, de iure hodiè non licet dubitare Iudici, sed benè aut malè, mo-
dum debet dissoluere aut rumpere[y]: alioquin si moras nectat Iudex, appel-
latur ab eo ob denegationem, vt dicunt, iuris vel iustitiæ, iuxta §. si verò, vt
difer. indi. in Authen. & §. non permittere, de manda. princi. eod. Neque ho-
diè admittere-

a l. sicuti. §. sed si quæratur, si serui. vend. P. facit l. 1. vsufruct. quemad. cauc. P. l. in proposita autem. pro soc. P. l. hęc venditio, de contrah. empt. P.

b l. 1. de re iud. P.

c quod fit per interlocutoriam sententiam.

d Iul. in l. dicere, 23. de recept. arb. P.

e Cic. de inuentio.

f l. 2. 4. 5. 6. Commi. vel epist. &c. rei iudic. autho. nõ hab. lib. 7. C. tit. 57.

g l. fi. eod. & l. fi. C. si per vim vel alio. mod.

h l. ex stipulatu, C. de sent. & interlo. om. iudi.

i Felin. in rubr. de re iudic. & Bart. in l. quod iussit, de iu. P.

k l. 1. de re iud. P. l. 3. de sent. & inter. om iudi. C. l. 1. & tot. tit. Sent. rescin. nõ posse C. c. alla de accus.

l in l. Paulus respondit, 42. & l. iudex posteaquam, de re iu. P. l. si operis 41. & l. pœnã, 15. C. de pœn.

m l. 1. de sent. ex reci.

n l. quod iussit, de re iud. P.

o l. dicere autem. 23. de recep. arbit. P. l. significatibus, de off. de. eg.

p Angel. in l. 1. C. sen. re. c. non poss.

q Bart. in l. post sent. C. de sent. & interl. om. iud.

r l. vni. iuncta rub. ne lic. in vna & ead. cau. ter. prouo. &c. C.

s l. â. procedente, C. de dilatio.

t l. vt fundus, com. diuid. P. l. illicitas, §. veritas, de offi. præsi. P. c. licet Heli, de Symon.

u l. fin. §. iudicandi quoque necessitas, de munc. & hono. P.

x l. qui accusare, C. de eden.

y l. cũ seis, 18. de pœ. C.

debent prius vel posterius præcedere. Nunquam aberrabit Iudex, si secundùm leges iudicet: nam & secundùm leges vt iudicet, habet in mandatis[a]. Et Æschines contra Ctesiphontem, scribit Iudices iurare, iuxta leges se iudicaturos. In Gallia iurant, se seruaturos constitutiones regias. Et nunc in imperio secundùm constitutiones Imperii, se iudicaturos[b]. Et Demosthenes[c], *Qui res iudicant, conseruare leges, & earum robur defendere debent, quarum ope adiuti, boni in ciuitate incolumes sunt: sin autem sinetis eas exolescere, dissoluetur status Reipubl. & vt quisque est improbissimus, ita plurimum poterit.* Cicero pro Cluentio, & hoc ipsum & partes alias iudicis his verbis concludit. *Est sapientis iudicis meminisse se hominem, cogitare sibi tantum esse permissum quantum commissum sit & creditum. Et non solùm sibi soli potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse, meminisse: posse quem oderit, absoluere: quem non oderit, condemnare: & semper non quæ velit ipse, sed quid lex & religio cogat, cogitare. Animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur, Cùm hæc sunt videnda, tum illud est hominis magni, iudicis, atque sapientis, habere in consilio legem, fidem, religionem, æquitatem: libidinem autem, inuidiam, metum, & cupiditates omnes amouere: maximi æstimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo immortali accepimus, quæ à nobis diuelli non potest.* Quod postremū idē repetit 3. Officio. Cauere & debere ab odio, amore, cupiditate, inuidia, errore, spe, idem tradit 2. de Orato. Pro Plancio. Et abduci Iudices ab institutis suis, magnitudine pecuniæ, in 6. actio. in Verrem. Extat & his corrumpi Iudicium, testimonium, in ca. quatuor modis, 11. q. 3. In summa, Iudex omni ex parte incorruptus, ex iustitia, quæ virgo incorrupta est, censere & perpendere debet iudicanda, nec debet esse lege clementior in his quæ lex disponit[d]: legem dico, ciuilem, pontificiam, & regiam, prout materia decidenda patitur. Iudiciorum enim, & in eo differentias constitui putamus, vt alia regantur canonibus, alia legibus, alia vtrisque, legibus & canonibus[e]. Iudex quippe qui constitutiones principum neglexerit, lege Cornel. de falsis punitur[f]. *Nec mihi*, inquit Socrates in apologia apud Plat. lib. 27. *Athenienses iustum videtur Iudicem precari, neque precādo absolui, sed docere atque suadere. Non enim ad hoc Iudex sedet, vt per gratiam concedat, sed vt Iudicet secundùm leges: atque id iureiurādo prouisit, non per gratiā cuicūque libuerit condonare, sed iudicare secundùm leges.* Et rursum[g]. *Prætoris munus est, vt iustè singula iudicet, vt circa contractus omnigenos quid iustum, quid non, consideret: & ad normam legum quam Rex ipse condidit respiciens, de singulis iudicet propria virtute semper adhibita, per quam neque muneribus, neque minis, neque misericordia, neque odio, nec amore legibus transgressis, accusationes dissoluat.*

15 Quod si de iure dubitat Iudex, debet maiores Iudices consulere[h], interdum etiam Principem: putà, si leges sint contrariæ, si rescripta à principe emanauerint in causa, contraria: nam horum interpretatio, ad solum Principem à quo processerunt, pertinent[i]. Neque interim potest litigator qui rescriptum impetrauit, à sententia qua interloquitur principem consulendum, prouocare: cùm possit post rescriptum remissum à Principe, si velit, prouocare[k]. Laborant aliquando Iudices propter defectum iurisdictionis, qua de causa minores, maiores Iudices: & maiores, Principem consulunt[l]. Interdum negotium aliquod inauditum, & inusitatum contingit, cùm natura nouas deproperet edere formas[m]: & tunc opus etiam est consilio Principis[n], & noua lege, quæ tantùm à Principe potest constitui[o]. Extra quos casus, & alios similes illis, non est permissum Iudici, referre sibi propositum negotium ad Principem, quòd possit ex legum præscripto sine dilatione ius dicere[p].

16 Quocirca relationem debet præcedere legitima negotii instructio diligens atque accurata consultatio, quæstione plenè à litigantibus descripta, vt possit causa relationis iusta concipi[q]. Consultatio fit per auditionem eorum quæ à litigatoribus dicuntur & præscribuntur, & per coniudicum sententias & suffragia. Admonet Suidas consultationem esse Iudicis circa attentam dictorum à litigantibus considerationem, dum refert iudices

a l. nemo, de senten. & interloc. om. iudic. C. c. 1. & c. ne inuitaris de constitut. ca. puta. 3. q. 9. §. quia verò de iudic. in Auth. §. iuiurādum, de defensor. ciuita. cod cum similib.

b in constit. capitul. editis per Carolū 5. Imperato. art. 3. & 4.

c Demosth. in 1. Ora. con. Aristogito. & rursum. eadem repetit 2. aduersus eundem.

d §. oportet. de iudicib. in Authen.

e Const. Harmenopu. lib. 1. Promptuar. tit. 2.

f l. 1. ad leg. Cor. de fals. P.

g Plat. lib. de regno.

h l. eum quem temerè, de iudic.

i c. 1. §. si. & ibi etiam glo. in c. 2. de constit. vti. vel inuti. ca. si quid. 2. q. 7. l. 1. C. de legib.

k l. 1. §. hinc consequenter, de appell. P.

l l. si quid, & l. solent, §. legatos. iuncta. gloss. de off. procons. & lega. Idem in causis capitalib. statuit Caro. 6. art. 7.

m l. 2. de vet. iure. enucl. C. l. 2. de præs. ver. P.

n §. f. de iudic. in Authen. exemplo. Mosis & iudicum. Exo. 18.

o l. f. C. de legib.

p §. 2. vt iudi. non exp. sacr. iussio. in Auth. collat. 9. & §. 1. in medio. lit. nō fieri factas formas, in Authen.

q l. 1. 2. 3. de relatio. C. l. f. quan. appell. sit. P.

dices olim fabas in ore ſolitos tenere audiendo lites, ne obdormiſcerent: vt miltes allium in bello ferebant, indéque prouerbium. *ἵνα μὴ φάγῃ σκόρδα, μηδὲ κυάμους: neque allia, neque fabas edat.* id eſt, nec militet, nec iudicet. Ita Solon 17
& Draco, iureiurando Senatum Athenienſem obſtrinxerunt, vt pari benignitate actorem & reum audirent, donec honeſtiorem & meliorem alterius cauſam intelligerent. Crudele iudicium eſt, ſi quid ſtatuatur antequam cum accuſatione comparata ſit defenſio. Et Poeta,

Non niſi librato dirimat ſententia litem
Parte quod ex vtraque conueniat examine cauſam.

Vbi vates ſignificat, neque grauiorem, neque audaciorem iniuriam, quam indicta cauſa quemquã mortaliũ iudicare, quod calũniator mollitur[a]. Et vt ait Max. Tyrius[b], *vbi conſtituto iudicio reus agitur, nimis oneroſus vtique erit is Iudex qui minime vtrique dicendi per ſe locum aſſignet, in hoc potiùs Tyrannum quàm ſe. Iudicem præbens.* Conſultandi modum tradit etiam Iudicibus Plato[c], *vt audito ne-* 18
gotio à cõiudicibus, ſenior ex illis quæ dicta ſunt omni adhibita diligẽtia examinet, poſt eũ cæteri omnes conſiderent: qui autem nihil ſua diſcuſſione dignum cenſet, alteri examinandam ipſam relinquat. Rogantur & ſententiæ plurium in iudiciis definiendis voce nunc vt plurimùm, adhibito numero aſſidentium vel conſiliariorum, qui pro interlocutoriis vel definitiuis cõſtitutionibus exigitur. Neque 19
vtimur hodiè in Gallia formula ſuffragia ferendi per ſortes ſeu diuinationem[d], aut per tabellas, aut per pedariam cõſenſionem[e]. nec per κατα χειροτονίας, quæ fiebat iudicio populi. Si quidem ſi credamus Suidæ, in eo verbo, præco dicebat in iudicio populi, exempli cauſa, cui Midas videtur iniuſtè feciſſe, manum tollat: deinde manum qui volebant extendebant, vnde erat καταχειροτονία populi per manuum eleuationem condemnatio: vt ἀποχειροτονία, abſolutio. Mileſii lege tabellaria tamen, vt Romani vſi ſunt, quam Hyppoda- 20
mus Mileſius Euriphontis filius de iudiciis tulit, & meminit de ea Ariſtoteles lib. 2. de Rebub. Iudicia inquit, in foro ſanciuit Hippodamus, non voce aut ſuffragiis fieri, ſed vnumquenque Iudicem tabellam deferre, in qua ſcriberet, ſi planè condemnaret: ſi planè abſolueret, eam inanem relinqueret: ſin partim condemnaret, partim abſolueret, id diſtingueret. Relatione penden- 21
te non poteſt Iudex definire, vel cognoſcere, donec reſponderit vel reſcripſerit princeps[f]: poſtquam autem reſponſum acceperit, in relatis & reſcriptis, & pariter in aliis, maturè iudicium feret ad normam libelli, ſine præcipitatione, & cum deliberatione conſilii: niſi tam breues & leues ſint cauſæ, quæ nec conſultationem, nec ſcripturam requirant[g]. In omnibus tamen 22
Deum præ oculis conſtituet, cum iuſtis legibus legibus, & extra leges per æquitatem[h]: certam ſtatuet ſententiam, vel per ſe vel per relationem ad certum[i]. Dehinc proferet litigatoribus ex ſcripto per ſe[k]. Hodiè tamen in Gallia, pronunciatur ſententia cognitoribus ſeu procuratoribus litigantium per actuarium ſeu amanuenſem cauſæ, quemadmodum & videtur permittere §. ſancimus, tit. ſeu nouel. conſtit. Vt illuſtres per procurator. cauſam agant. Ea tamen quæ ſummariè & de plano, extempore in auditorio peroratis cauſis deciduntur, non egent ſcripto vel alia pronũciatione[l]: quamuis poſteà quod placuerit ex iudicatis, tranſcriptum edatur litigantibus. Fit autem in ſcriptis pronunciatio, diebus faſtis non nefaſtis, vel feſtis, niſi conſentientibus litigantibus[m], qui & vocandi ſunt ad audiendam prolationem ſententiæ[n]: vt præſentes ſint quorum intereſt[o], vel vocati contumaces, pro præſentibus habeantur[p]: vel niſi præſente aduocato vel procuratore eorum promulgentur[q], in loco maiorum, vel vbi ſolent ſententiæ proferri non ſecretò, quia tunc nulla eſſet[r], cum cautione, ne ad alias perſonas quàm cõtendentes prorogetur[s]. Cùm enim in iudicio quaſi contrahatur[t]: quemadmodum in con- 23
tractibus[u], ſententia inter alios acta, & de certis rebus, ad alias perſonas vel res non extenditur[x]. Et proinde quoque ſententia debet nominatim de 24
con-

a vt ait Lucia. in orat. de calum.
b Max. Tyr. Ser. Philoſoph. 6.
c Plato, lib. 9. de legib.
d de quibus, in l. ſed ſi ambo, de iudic. P. Aul. Gell. lib. 2. c. 4. Nos abũdè ſup. lib. 34. c. 5.
e de qua Bud. in annota. primus ad pand. ad tit. de Senator.
f l. 1. de relatio. C. l. iubemus. C. de appellat.
g l. 2. & 3. & auth. niſi breuer. de ſent. ex breuic. delid. lib. 7. C. tit. 44. l. 1. de exhib. reis. C.
h c. f. de tranſl. quod ſi Epheſi, de eo quod cer. lo. P. Bar. in l. 1. C. de legib.
i §. curare, de actio. l. 2. 3. 4. de ſent. quæ ſine cer. quant. C. l. ait prætor, 5. §. 1. & l. in ſumma, 59. in princ. & §. 1. de re iudica. P.
k l. 1. de ſent. ex breuic. recitan. C. l. nõ diſtinguemus, §. quæſitum, de recep. arbit. c. ad audientiam, de contuet.
l auth. generaliter. de epiſc. & cler. C.
m l. ſi feriatus, de fer. P. l. ſi vt proponis. C. quomo. & quan. iud. l. omnes, C. de fer. c. fin. eod. tit.
n c. cùm olim, de teſtib.
o l. de vnoquoque, & l. quæſitum eſt. de re iudic. P.
p l. ſi pro tutorio iudicio. §. f. de appellat. P. l. 2. C. quom. & quan. iud.
q l. ſi fiſcus alicui, de iure fiſ. P.
r l. cùm ſententiam, de ſenten. & interlo. om. iud. C. c. qua fronte, de appellat.
s l. 1. C. de ſent. & interlo. om. iudi.
t l. 3. §. idem reſpondit. de pecul. P.
u l. iuriſgentium, §. ante omnia. de pac. P.
x tit. Res int. alios acta. &c. C. l. ſæpè conſtitutum. §. 3. de re iudic. P. l. f. de fideic. libert. lib. 7. C. tit. 4. l. 1. & 3. ſi à non comp. iudi. d. lib. 7. C. tit. 48. l. 1. 2. 3. 4. quib. res iudic. non noc. d. lib. 7. tit. 56. l. ſæpè. de re iudic. P. l. 1. de except. rei iudic. P.

condemnatione sumptuum litis mentionem facere, ad quos temerè liti-
gans condemnandus est[a]. Nam si non adiudicentur sententia sumptus,
non possunt peti finita lite[b], nec taxari seu definiri: taxantur namque quando
in sententia dicitur, *condemnamus in expensis, taxa seu definitione eorum penes nos
reseruata*: vel si dicatur, *quas moderamur ad summam talem*. Et antiquitus quidem,
expensæ taxari debebant in iudicio[c]. hodiè tamen ex præscripta consuetu-
dine Galliæ, taxatio fit in domo etiam ipsius Iudicis, vel alibi per Iudicem,
vocatis & auditis quorum interest, vel procuratoribus eorum qui impugnát
taxationem, si eam quod iustum est, excedere doceant: vel prouocant à de-
legato ad taxationem faciendam, vt docet Imbertus, lib. 1. Institut. Forens.
25 c. 52. & id tritissimum in praxi est. Plura sunt quæ exigunt sententiæ legiti-
mæ, & quæ obiiciuntur in prouocatione vel retractatione earum, ex quibus
nullæ vel inefficaces arguuntur, de quibus nõ loquar, quòd videam teri vul-
garibus etiam manibus, libellum Nepotis Albani, qui dicitur Liber fugiti-
uus, seu exceptionum: vbi inuenies duò capita exceptionum contra senten-
tias interlocutorias, & definitiuas. Multa & Rober. Maranta, in Speculo par-
te 6. in sententia. Sed neque loquar, cuius sit sententiam ferre: nam tractaui-
mus idipsum paulò antè, lib. 47. c. 9. 10. Et lib. 49. cap. 3. qui iudicare possent,
& quibus prohibitum esset. Sententia enim & res iudicata non nisi à Iudice
competente, publicáve persona, fieri potest, l. 1. & 3. C. de iurisd. omn. iudi. C.
26 l. fin. eod. tit. P. Transeo ad vim sententiarum legitimarum, quæ transeunt in
rem iudicatam, nempe à quibus prouocari non potest, vel prouocatum non
est intra decem dies[d], vel appellatio fuit deserta[e]: & ideò pro veritate habé-
tur[f]. Robertus Maranta colligit plures casus, prædicta parte 6. Speculi, in c. de
sententia, à num. 129. vsque ad 154. in quibus sententia non transit in rem iu-
dicatam, nec tanta est veritatis præsumptio, vt non possit infirmari. Indico
tantùm, & probationes apud illum require. Si sententia lata est iudicio pe-
ritorum, mercatorum, ex testibus deponentibus de credulitate, de matri-
moniali causa, super ętate ex aspectu, de excussione debitoris, si debitor eam
iniquam fatetur, si ex probationibus reprobatis, quando quis condemnatur
ad publicationem bonorum ex casu prohibito, si sententia in sui tenore ini-
quitatem contineat, si ex testimoniis vicinorum & consanguineorum lata,
vel prætextu iuramenti necessarii falsi, vel ex falsis instrumentis, si agatur de
periculo animæ, si causa eius rediit ad non causam, si à corrupto per pecuniá
Iudice lata sit, si de causa beneficii ecclesiastici & in præiudicium superioris,
27 si contra minorẽ ex falsis allegationibus, & si in ea sit nullitas. Post rem iudi-
catam nihil tamen amplius quæritur[g], nisi si præcedentes casus interuene-
rint, extra quos nec potest per instruméta, de nouo reperta fieri retractatio[h].
& præsumitur semper pro re iudicata[i], nisi ex aliis quibusdam argumen-
tis quæ appareant, Iudex animum ad iustitiæ sentétiam informauerit[k]. Na-
28 scitur actio ex iudicato[l], vt satisfiat sententiæ[m]: executio verò, finis est & ef-
fectus rei iudicatæ[n]. Et ideò si res statim restitui potest, statim petitur officio
Iudicis[o]. At si agatur de personalibus actionibus iudicato compræhensis, dá-
tur dilationes iure antiquo, duorum mensium[p]: iure 12. tabularum, 30. dierúq[q]:
ex Iustinianeo, 4. mensium[r] Stilus etiam cuiusque curiæ hic obseruádus est,
& Iudicis voluntas[s]. Vide casus & distinctiones, intra quod tempus sen-
tentia executioni sit demandanda, in glo. ca. cùm apud, 11, q. 3. in c. querenti,
de offic. ordinar. Facienda autem executio secundùm id quod sententia
compræhensum est, à qua non licet exęquenti recedere: alioquin iustè pro-
29 uocatur[t]. Post rem iudicatá enim, non antè, executio fit[u]. Cogitur auté con-
demnatus satisfacere, captis pignoribus, distractis, & addictis[x]. Ponitur ordo
capiendorum pignorú. in l. à diuo Pio. §. in véditione, de re iudic. qui tamen
in Gallia non seruatur, vt notat Gui. Pap. decis. 288. & praxis quotidiana do-
cet. Et licitum est executionem debiti & sententiæ ab immobilibus incipe-

FFFffff re, ex

a in l. omnes. §. siue autem alterutra. de iudic. C. l. omnes qui §. f. de episc. & cler. l. eum quem temerè. de iudic. P. §. hæc autẽ omnia. de pœ. teme. litig. c. finem litibus, & ibi glo. in ver. expẽsæ. de do. & contu.
b l. terminato, de fructib. & lit. expens. C.
c c. fin. quod met. cau. l. 1. §. dies autẽ quan appell. sit.
d c. quod ad consultationem. de re iudic. auth. hodie. de appell. C.
e qui authen. et appellat. de tempo. appell. C.
f l. ingenium. de stat homi. P. l. res iudicata. de reg. iur. P. vide plura apud Panor. ad tit. de re iudica.
g l. post rem iudicatam. 56. de re iudic. P.
h l. sub specie. 4. C. eod. l. si patronus. 12. de bon. liber. P.
i c. sicut, in fi. de re iudica.
k c. cùm ad sedem. 15. de restit. spoliat.
l c. 1. de lit. cont. in Sex. l. 1. de exec. rei iudic. P.
m l. miles. 6. §. f. de re iudic. P. l. a debitori. ff. de reb. cred. C.
n in l. 1. si quis ius dic. non obtem. P. l. executorem. C. de exec. rei iudi. c. quærenti, de off. & pot. iud. deleg. c. cùm aliquis, de sent. & re iudic.
o §. 1. de offi. iudic.
p l. debitoribus. 31. de re iudic. P. & l. 2. de vsur. rei iudic. in C. Theod.
q Gel. lib. 20. c. 1.
r l. f. de vsur. rei iud. C.
s l. 2. & l. tempus quod datur. 29. de re iudic. P.
t l. ab executione. 2. C. quor. app. non recip. l. si vt proponis. 6. de exec. rei iud. C.
u l. 1. eod. C.
x l. 2. & 3. eod. l. à diuo Pio. 15. per totã legem. l. debitoribus. 31. l. commodis. 40. de re iudic. P.

re, ex constitut. Franc. I. public. ann. 1539. artic. 74. præterquam si agatur de prædiis minorum distrahendis, vt dictũ Senatusconsulto Parisiensis Senatus scribit Ioannes Lucius[a]. Accedunt & vsuræ post quadrimestre tempus in causa iudicati[b], coactio manus armatæ & militaris[c], carcerum municipatio[d]. Sunt & paratæ pœnæ contumaciæ aduersus eos, qui obsequi negant[e]. Et ita etiam interest Reipub. mandari sententias Iudicum executioni, etiam si per errorem quippiam malè iubeatur: propter authoritatem rerum iudicatarũ[f], in qua versatur populi frenũ & dignitas, cuius potestas in Principẽ, & à Principe in Iudices distributa permeauit. Sicque Senatus, cùm populus Romanus inter Ardeates & Aricinos iudicasset de ambiguo, Ardeatibus conquerentibus de iudicii iniquitate, censuit quod semel à populo Romano scitũ iudicatúmque esset, eius salua maiestate rescindi non posse[g]. Plato teste Cicerone[h], eos ex genere dixit esse Titanum, qui vt illi Cœlestibus, ita isti aduersantur magistratibus. Et Crito apud Platonem[i], Socrati ait, standum esse iudiciis, quæ ciuitas tulerit. Refert legem Atheniensium Demosthenes[k], εἴ τινι τῶν ὀφειλόντων τῷ δημοσίῳ προστετίμηται κατὰ νόμον, καὶ κατὰ ψήφισμα δεσμοῦ, ἢ τὸ λοιπὸν προστιμηθῇ, εἶναι αὐτῷ, ἢ ἄλλῳ ὑπὲρ ἐκείνου ἐγγυητὰς καταστῆσαι. id est, *Si quis ærarius vel legibus, vel senatusconsulto damnatus est vinculis, aut in posterum damnabitur ei pro se aut alteri pro eo sponsores constituere liceat.* Cùm autem Timocrates legem tulisset, quæ immunes faceret etiam æris iudicatos contra hanc legem, subiicit argumentum improbitatis legis à iudicatarum rerum authoritate etiam lege non retractanda, quæ futuris tamen negotiis imponere conditionem possit. περὶ δὲ δὴ ὧν δικαστήριον ἔγνωκε, καὶ τέλος ἔσχηκε, πῶς οὐχὶ δεινὰ ποιεῖ νόμον εἰσφέρων, δι' οὗ ταῦτα λυθήσεται; id est, *de quibus rebus iudicium statuit ac controuersiam definiuit, an non importunissimè agit, qui legem prouulget qua leges illæ rescindantur?* Neque etiam negabit quispiam rem iudicatam & transactionem pari firmitate donari[l]. Et saltem ideò res iudicatas esse debere inuiolabiles, quia transactiones tales sunt[m], vt quoque idem Demosthenes alibi ait[n], legem fuisse inter cætera disponentem Athenis, περὶ ὧν ἄν τις ἀφῇ καὶ ἀπαλλάξῃ, μὴ δικάζεσθαι, id est, *de quibus rebus missum feceris & transegeris, ne liceat litigare.* Vlpianus eius enarrator, in orationem contra Midiam sic latiùs rem explicat. ἐξούλης ὄνομα δίκης κατὰ τῶν μὴ πραξάντων οἷς ὠφείσαν οἱ δικάζοντες. ὁ δὲ νοῦς τοιοῦτος· ἐάν τις ἰδιωτικὴν νικήσῃ νίκην, λαμβάνει τὸν ἡττηθέντα ὑπεύθυνον. εἶτα ἂν μὴ εἴσω τῆς προθεσμίας ἐκτισθῇ ὃ κατεδικάσθη, ἀλλὰ γένηται ὑπερήμερος, ἔξεστι γράφεσθαι, καὶ ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ τῶν χρημάτων, ἕως οὗ πληρώσῃ τὸ ὀφειλθέν. εἰ δὲ κωλύοι τὸν ἀπτόμενον καὶ ἀπελαύνοι, γράφεται αὐτὸν κατὰ τὴν ἐξούλην. καὶ γίγνεται μετὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημόσιον τὸ πρᾶγμα λοιπόν, ὅτι ἀπειθὴς τοῖς δικασταῖς καὶ τοῖς νόμοις. id est, ἐξούλη *seu vndeni, iudicij nomen est, in eòs qui decretis Iudicum non parent, sensus autem est huiusmodi: si quis priuatum iudicium vicerit, eum qui victus est obnoxium habet, deinde nisi intra dictum diem iudicatum solutum fuerit sed dilatum, licet accusare, & inuadere in bona eius donec compleuerit id quod statutum est. Sin prohibuerit eum qui inuadit, & repulerit: postulatur damnatus actione vnde vi: & præterquam quod priuatum est, fit etiam publicum negotium, eò quòd non paruerit Iudicibus & legibus.* In Gallia extat publicata Caroli 9. Regis constitutio mensis Ianuarii, 1572, *de la iustice & rebelles aux officiers & ministres d'icelle.* In cuius articulo seu capite 1. cauetur, vt si qui sint qui executoribus iudiciorum potissimùm supremorum, ianuas occluserint, vel non aperuerint iussi, vel restiterint exequentibus, vel intra domos se cum militibus vel custodia contra obfirmauerint, domorũ vel castrorum efiscatione multentur in vtilitatem Regis vel Principis, aut alterius cuius interest, damnóque litis, & cadat ab omnibus exceptionibus, defensionibus, & iuribus quæ aduersum iudicia suprema alioquin potuissent obiicere iure, cum sumptuum & quanti interesset aduersarii condemnatione: taxatione singulari eius quod interesset ex iuramento eiusdem in litem cum temperamento Iudicis facienda. Dataq; potestas Iudicibus inquirendi, castigandi seu puniendi rebelles, pœnis corporalibus & pecuniariis, prout illis iustum videbitur. Et art. 2. statutum, vt si in sen-

a Io. Luci. lib. 7. Placit. tit. 2. plac. 3.
b l. 1. 2. 3. de vsu. rei iudic. C.
c l. qui restituere, de rei vend. P.
d l. 1. C. qui bon. ced. poss. l. cum eo, 10. ad leg. Iul. pec. P. l. nemo, de exact. trib. lib. 10. C.
e l. 1. si quis ius dic. non obtemp. l. contumacia, 53. de re iudic. P.
f l. seruo inuito, § cùm Prætor, ad Senat. Trebellia. in P. Quintil. lib. 5. Insti. Orator. c. 1. & Cic. pro Cluen.
g Liuius, lib. 3. & 4. decad. 1.
h Cic. 3. de legib.
i Plato in Critone, dial. 28.
k Demost. aduersus Timocratem.
l l. non minorem. C. de transact.
m l. fratris, eod.
n Demosth. in paragrapho seu exceptione contra Nausimachum & Xenophitem, circa princ.

in ſententiis prouiſionalibus, quæ non obſtante prouocatione ex conſtitu-
tionibus regiis mandari executioni poſſunt, quiſpiam vel damnatus reſtite-
rit, vel exęqui impediat: poſſit cogi pati vel reipſa obtemperare per præhen
ſionem perſonę & carceres, & per denegationem audientiæ in prouocatio-
ne: donec perfectè ſe ſatisfeciſſe ſententiæ docuerit. Et inſuper ſi exęquen-
te aduerſario impediat executionem, ipſe propriis ſumptibus executionem
interceptam & impeditam perficere damnatur. quos nec repetit, etiam ſi in
lite poſteà vicerit. & art.3. additum de rebellione ipſa credi relationi appari-
toris ſeu hoſtiarii aut ſatellitis teſtificatę tamen teſtibus, vt Iudex poſſit ea
viſa vadimonium, ſeu *adiournement perſonnel*, interim contra rebellem decer-
nere, & poſteà inquirere de rei veritate, vt præhenſionem ſi opus ſit ſtatuat.
31 Artic. tamen 6. leges exęquendi dantur apparitoribus & adminiſtris Iudicũ
in ciuilibus cauſis, vt modeſtè ſe gerant, eis, ſi ſecùs fecerint. indicta pœna ho
noraria ſeu honoris, quam vocant *eſmande honorable:* iubetúrque ne ſecum
ducãt alias perſonas quàm teſtes: ne ferant arma alia præter enſem, niſi Iudi-
cis mandato permittatur: Inſuper, vt inſignia apparitorum deferantur, putà
ancile breue viſibile, liliatum, aut virgam ſeu ferulã vt vocant *l'eſcuſſon à trois
fleurs de lis viſible, la baguette ou verge.* Et hæc in executione ciuilium negotio-
32 rum dicta ſunt. Nam quod ad criminalium ſententiarum pertinet executio-
nem, authoritas publica maius ſubſidium adfert & firmius: atque prohibet,
maioribúſque pœnis ne ea impediatur, vel vi, vel temeritate cuiúſque per-
miſſa tantùm appellatione[a]. Neque oportet vlla ex parte lictorem remora-
ri[b], qui quidem, vt alibi diximus, iuxta mandata Iudicis exęqui debet, & in-
33 tra tempus à iure vel melius à Iudice definitum Non enim ſequatur l. ſi vin-
dicari 20. C. de pœn. quæ tantùm locum habere poteſt, quando Princeps ira
cõmotus, vel vt lex loquitur præter conſuetudinem, pœnam iubet infligi a-
licui: tunc enim expectãdi ſunt 30. dies. Non autẽ, quando iudiciario ordine
damnatus quis eſt. Nam ſupplicio quàm citius fieri poterit & pœnæ eſt ad-
dicendus, ne euadendi vel ſupplicandi detur occaſio[c], vel ne carceribus pœ-
na quę exilio lui debet compenſetur[d]: niſi prouocatio ſuſpendat iudicatum,
intra tempora à iure conceſſa interpoſita[e]. Adiici tamen debet aliqua mo-
ra per Iudicem, in qua poſſit capitali vltimóve ſupplicio damnatus, interim
reconſiliari Deo, recordari peccatorum & exomologeſim ſuorum delicto-
rum chriſtianè & piè facere, & à delictis abſolui[f]. Prorogatio vitæ poſt mor-
tis cognitum iudicium, crudeliorem facit pœnam: cùm mortis metus pen-
dente dilatione, mentem excarnificet: vt & Sidonius Apollinaris, libro 1. E-
piſtol. 7. de Aruando loquens, læſæ maieſtatis damnato, cum ſeueriùs puni-
tum dixit, cùm ex vetere Senatuſconſulto Tiberiano, poſt damnationem
triginta dierum ſpatio vitam traxiſſet, vncum & gemonias & laqueum per
34 horas turbulenti carnificis exhorreſcens. Et quia datur ex iudicato alicui
actio, multò magis dabitur exceptio eidem, ſi de eo quo agere poteſt conue
niatur[g]: & id fuſè tractatur lib. 44. P. titul. 2. de exceptionib. rei iudica. Impe-
dítque hęc exceptio, ne agãtur ex eo quod actum & iudicatum eſt, & litis
ingreſſum[h]: quoties videlicet, eadem res ſeu quæſtio, inter eaſdem perſonas[i]
& ex eodem modo agendi in iudicium reuocatur poſt rem iudicatã[l]. Quod
& locum habet in hæredibus eorum, inter quos iudicatum eſt[k]. Et vix nul-
35 la contra rem iudicatam ſuperſunt remedia, neque etiam prætextu inſtru-
mentorum de nouo repertorum[l]: niſi forſan agatur de cauſa publica, aut ex
alia iuſtiſſima cauſa id permittatur[m]. vel vt antè dixi, ſi ſententia non tranſie-
rit in rem iudicatam. Et Cicero refert olim Præſides de rebus iudicatis dene
gaſſe actiones[n]. & extremæ impudentiæ eſſe, iudicata labefactare conari[o]. re-
rúmque iudicatarum infirmationes ciuitatum afflictarum perditis iam re-
bus extremos exitiorum ſolere eſſe exitus[p]. Excipiunt tamen iura remedia
contra has ſententias, ſupplicationem[q], reſtitutionem in integrum[r], quere-

a l. addictos, 7. de epiſc. aud. C. l. addictos, de appell. C.
b in conſtit. Caro. 5. imperato. Germ. de cauſis capital. c. 79.
c l. cũ reis, 18. de pœ. C.
d l. omnes, 13. C. eod.
e d. l. addictos, & l. non tantùm, de ap pellat.
f vide conſtit. Carol. 5. de cauſis capital. germanicam. art. 79. 80. & 103. c. quod iu tei, de ſent. excom. c. 2. de furt. c. pen. 13. q. fin. gloſſ. in c. 16. q. 6.
g l. 1. §. nam cui damus, de ſuperficieb. P.
h l. ſi actor. de reb. cred. Iul. Paul. lib. 1. 1. Rec. ſent. tit. 19. & lib. 5. tit. 5.
i l. 3. 4. 5. l. cum quæritur, 12. cum duabus ſeq. de exce. rei iud. P.
k Iul. Paul. lib. 1. rec. ſent. tit. 2. §. 4. extat & tit. C. vt acti. ab hære. & con. hær. & l. vni ex del. def. in quan. hære. tenc. C.
l l. ſub ſpecie, de re iudic. C. l. ſub prætextu, 1. de tranſ. C.
m l. imperatores, 35. de re iudic. P. l. vni de ſent. aduerſ. fiſc. retract. lib. 10. C.
n Cic. pro L. Flacco,
o idem pro Aulo Cluentio.
p Cic. pro lege Agra.
q l. ſi quis aduerſus. & auth. quæ ſupplicatio, C. de præc. im. offe. & l. 1. C. de ſen. præfect. præto.
r l. 1. & tot. tit. ſi aduerſ. rem iud. C.

iam falsi.si circonuentam religionem fuisse iudicantis ex falsis instrumentis
vel testimoniis doceatur[a]. Supplicatione cum authoritate Principis, nó al- 37
terius authoritate repetitur iudiciū, ídque ex causá vel per defectū proba-
tionū, vel instrumentorū nó productorū, vel per errorē re iudicata[b]. Huc ta-
men non pertinet exceptio doli mali, quòd Iudex factus fuerit postquam
datus est inimicus:quia per speciem appellationis liceat retractare sententiam[c].
Magistratus porrò qui habent merum & mixtum imperium, & à quibus nó 38
potest prouocari restituunt in integrū, tam contra alios actus postulantium,
quam contra propriam sententiam, ex causa legitima[d], quæ generaliter du-
plex est:aut error proprius Iudicis vel partis, vel circonuētio aduersarii[e]. Re-
stitutio in integrum contra sententias minorum Magistratuum, poterat fie-
ri per præsidem prouinciæ[f]. Putarunt & contra sententiam Principis restitu-
tionem in integrum postulari posse, ob omissas allegationes, aut ob præua-
ricationem aduocati. Verùm Princeps solus restituit, cùm nec minor Magi-
stratus possit restituere aduersus superioris sententiam[g]. Iure ciuili quadriē- 39
nium dabatur ad proponendam restitutionem in integrum contra senten-
tiam[h]. Moribus gallicis & constitutione regia, decem anni, reputatione fa-
cta à 25. annor. conceduntur, non amplius: etiā si agatur de alia restitutione
quàm aduersus sententiam, & contra contractum etiam nullum. In quo ta-
men casu, iura ciuilia & Pontificia 30. annos restitutioni postulandæ indul-
gent[i]. Quod & parisiensi curiæ supremæ aliquando placuit, vt ex eius placi-
to constat 19. Martii 1534. In Gallia, olim non proponebatur prætextu erro- 40
ris supplicatio, nisi per literas proprio motu Regis concessas[k]. Hodiè tamen
supplicatur & obtinentur codicilli retractationis aresti ex cancellariis eius
curiæ, dummodo arestum sit definitiuum: nam contra interlocutoriūm
non proponitur error, cùm in definitiuo iudicio possit emendari. vocant
practici hanc supplicationem, *Requeste ciuile en proposition d'erreur*. quam à can-
cellaria decerni & statui operæ pretium est, pro rescindendis vel retractan-
dis curiæ supremæ placitis. Si verò agatur de sententiis vel iudiciis in curia 41
præsidiali iudicatis, retractandis, non est cancellaria consulenda, sed suppli-
catione curiæ eidem præsidiali ea de re porrecta conqueri licet contra iu-
dicia, vt retractentur si fieri debeat ex constitutione Henrici 2. *sur l'ampliation
de l'edit de creation des Magistrats presidiaux*. 6. April. 1551. Is tamen qui cùm pos- 42
set appellare, non prouocauit à sententia, non potest contra eum supplicare
Principi, sed silere perpetuò cogitur, aut conquestus ignominię pœna nota-
tur[l]. Transit enim sententia in rem iudicatam[m]. Sed nec ante sententiam,
nec pendente lite vel appellatione, supplicare licere, paucis exceptis, inue-
nies in l. 1. & 2. C. vt lite pendente aut post prouocat. aut definit. senten. nulli
liceat impera. supplic. lib. 1. C. tit. 24.

a l. diuus, 33. de re iud. P. l. quærelam, C. de falsi. l. 1. 2. 3. 4. 6 ex falsi. instru. vel test. iud. tit, lib. 7. C. titu. 58.
b l. diui fratres, 27. de pœn. P. l. si quis, & auth. quæ suppli catio, de præc. imp. offe.
c Paul. l. non distinguemus. 57. §. cum quidā, de rec. arb. P.
d l. in causæ, in 2. §. f. cum duab. ll. seq. de mino. 25. ann. P.
e l. præfecti etiā prætorio 18. cod. si mentitus, consti. Lud. 12. an. 1495. artic. 80. & 89.
f l. præses prouinciæ, d. tit. de minor. 25. ann.
g l. minor, 29. §. 1. eo. tit. de minor. 25. an.
h l. fi. C. de tempor. in integ. restit.
i gloss. in l. sicut, de præscrip. 30. vel 40. ann.
k const. Lud. 12. *sur la proposition d'erreur*.
l l. 3. vt lit. pend. vel post prouoc. nulli &c. C.
m c. quod ad consultationem, de sent. & re iud.

De Appellationibus.
Cap. 2.

Lib. 49. P. tit. 1. cum sequent. Lib. 7. C. tit. 62. cum seq. In nouell. Iustin. const. 23. 93. & 113. Lib. 2. decretor. tit. 28. Lib. 2. Sex. titul. 15. Lib. 2. Clement. titu. 12. 2. q. 6. apud Gratianum. De plurib. appellationum quæstion. vide Guidon. Pap. q. 436.

1 *Sententia ante decisionem appellationis, vel eius desertionem, non transit in rem iudicatam.*
2 *Appellandi vsus necessarius.*
3 *Appellatio quid. Eius diuisio in extraiudicialem & iudicialem. nu. 5.*
4 *Appellationis, prouocationis, & intercessionis secundùm aliquos differentia.*

6 *Appellatio*

6 *Appellatio extraiudicialis quid: de quibus fiat, & vt in oppositionem conuertatur, quando, & quomodo nu.7.& 8.*
9 *Appellatur quando ab executore,*
10 *Appellatio iudicialis quid,& quotuplex: A quibus appellari non possit iure ciuili, canonico,& gallico,num.11.12.13.& 14.*
15 *Appellatio ab interlocutoria, iure ciuili, & gallico quando suspendit iudicatum.*
16 *Appellatur in Gallia à denegatione iuris & iustitiæ, & quomodo: A detentione longa carcerum, & quid in ea statuendum nu.17.*
18 *Appellationi non deferens iudex quomodo puniendus.*
19 *Appellatione remota clausula rescripti, an tollat facultatem appellandi.*
20 *Appellatio manifestè iniusta an debeat admitti.*
21 *Appellari à sententia criminum, in iure ciuili quando, & in iure gallico,liceat.*
22 *Appellatio non admittitur à præsidialibus,aut à contumacia,& alijs quibusdam.*
23 *Sententiæ quæ sine appellatione rescindantur iure.*
24 *Appellari à quibus Iudicibus non possit.*
25 *Appellandi duplex formula,voce & scripto.*
26 *Appellatio cur ab actuario Iudicis à quo,scribi debeat.*
27 *Appellare intra quod tempus oporteat.*
28 *Apostoli appellationum quid,& quando peti debent. Eorum quinque species. Et in Gallia qualis eorum obseruatio. Num.29.& 30.*
31 *Appellationis prosequendæ tempus: & eius item finiendæ. nu.32.*
33 *Appellandum ad proximum superiorem, non omisso medio.*
34 *Appellationes criminalium sententiarum,quando omisso medio fiunt ad curiam parlamenti.*
35 *Appellationum iudices quomodo pro varietate negotiorum in Gallia,& alibi constituti fuerint.*
36 *Appellatio ab abusu ecclesiasticorum iudicum quid,& quando, & ad quem fiat.*
37 *Appellationis causa ab interlocutoria ex iisdem actis iudicatur:contrà,si à definitiua.*
38 *Appellandum modestè à Iudice,& per Iudicem sine contumacia respondendum.*
39 *Appellare quis possit, & quis pro alio. nu. 41.*
40 *Appellante vno ex pluribus,quando alijs proficiat vel noceat appellatio.*
42 *Appellans intra quot dies impunè renunciare potest appellationi.*
43 *Appellationis finalis causa.*
44 *Sententia interlocutoria quando non obstante appellatione mandari potest executioni, & nu.47.*
45 *Attentata contra appellationem, quando reuocentur. Idq; duplici via. nu,46.*
48 *Inhibitiones quid in causa appellationis.*
49 *Iudicis malè iudicantis pœna.*
50 *Officio iudicandi non priuatur quis: nisi in tribus casibus in Gallia.*
51 *Appellantium temere multa & pœna.*
52 *Appellationis admittendæ rationes.*

1 EX superiori capite colligi potest,sententiam non trãsire in rem iudicatã,si appellatum fuerit, & antè quàm iudicata sit appellatio, aut deserta fuerit, & quieuerit officium Iudicis. Quocirca de appellatione dicẽdum erit necessariò.Sic admonet etiam lex antiqua, de qua meminit Cicero[a]. *Magistratus, nec obedientem & noxium ciuem,multa,vinculis,verberibúsve coërcento: ni par maiórve* 2 *potestas populúsve prohibessit,ad quos prouocatio esto.* Appellandi autem vsus quàm sit frequens,quámque necessarius, nemo est qui nesciat, quippe cùm iniquitatem iudicantium, vel imperitiam corrigat:licet nonnunquã benè latas sentẽtias in peius reformet. neque enim vtique semper melius pronũciat,qui nouissimus sententiam laturus est,vt ait Vlpianus[b].

a Cic.3.de Legib.

b In l.1.de appel.lib.50.P.tit.1.

Appellationis finitiones à singulis authoribus ferè confinguntur. Dico ego, 3
appellationem esse, inuocationem auxilii superioris iudicis, ad emendanda
facta per inferiorem. Nam dicere cum Hostiense, suspensionem iudicati per
inferiorem, non placet: eò quod non semper appellatio suspendat iudicatū,
vt doceri potest ex sequentibus. Dicere quoque esse prouocationem ad ma
iorem Iudicem ratione grauaminis illati vel inferendi[a], minus probatur: quia
& temerè appellationes. & sine grauamine interpositæ, appellationes dicun-
tur, quamuis iniustæ sunt. vt in titulo, *Quorum appellatio non recipian.* C. Omit-
to & alias finitiones propè similes aliorum. Nec immorabor in significatio-
ne generali nominis appellationis, & prouocationis, ne extra chorum, vt di-
citur. Sed in iudiciali pedem figemus, vel quæ ad iudicialem causam perti-
net. Glareanus in annotationibus ad 3. lib. Liuii, decad. 1. inter prouocatio- 4
nem, appellationem, & intercessionem interesse putat: vt quidam appella-
tionem inter æquales esse existiment, vt à Decemuiro ad Decemuirum: à
Consule ad Consulem. Prouocationem, à minore ad maiorem: vt à Consu-
le aut quouis alio Magistratu, ad populum. Intercessionem verò inter vtros-
que: vt Tribuni, contra Tribunum: Tribunorum, contra Consulem aut Se-
natum. Quæ tamen in nostro iure non ita obseruantur, vbi & appellatio &
prouocatio confunduntur. Diuiditur autem appellatio, in extraiudicialem 5
& iudicialem: manibus & illa membra videntur contineri, quæ quatuor con
stituuntur. Dum alii dicunt, anteiudicialem, quæ ante litis contestationem
fiat[b]: intra iudicialem verò, quæ post litem contestatā ante iudicium fit[c]: iu-
diciale, à sententia definitiua[d]: & post iudicialem, quæ adiicitur executioni[e].
Appellatio extraiudicialis est, quæ causa adhuc non cœpta interponitur: ve- 6
luti ab spoliatione, aut electione, quæ pertinet potius ad causam inchoan-
dam[f]: cùm tamen ipsa nō inchoet, nec per eius interpositionem fiat litispen-
dentia[g]. Habétque vim citationis in causa beneficiali: nam ita appellatus, te-
netur absque alia noua citatione comparere coram Iudice ad quem appel-
latur: & si non compareat, in eum quemadmodum in contumacem statui
potest[h]. In aliis tamen causis quàm beneficiorum ecclesiasticorum, citatio 7
exigitur in hac[i]. Fit autem prouocatio hæc, non tantùm ab iis quæ geruntur
per Iudicem exequendo vel statuendo extra iudicium, & contra alias partes
quàm litigantes: sed etiam ab iis, quæ aliquis alius contra nos sine iudicio a-
git[k]. Sunt verò plura in hac appellatione actuum extraiudicialium, quæ dif-
ferentiam constituunt cum iudiciali, quæ videto apud Decium, in c. bonæ,
de appellation. Panorm. in c. cùm sit Romana, & d. c. bonæ, eod. c. dilecto, de
exceptio. c. cum L, & A. de re iudica. Philippus Francus, & interpræstes, in d.
c. bonæ memoriæ, de appellation. Solent interdum curiæ ad quas prouo-
catio fit, mutare appellationem in intercessionem, quod dicunt *conuertir
l'appel en opposition*, vt appellans iure exceptionis vel oppositionis audiatur.
Verumtamen Carolus 7. in hac quæstione statuit, sua constitut. art. 22. ne
hoc sine causa fieret, & si cum causa factum fuerit, ne, nisi cum ratione
& delectu, curiæ retineant litem illam in oppositionem conuersam, sed reii-
ciant ad proprios iudices. Num autem extraiudicialis appellatio suspendat 8
actum, & de eius effectu. vide Bartho. in l. si res, de appella. recipi. P. in l. 1. §.
solent, quando appel. sit. Notat autem Imbert. lib. 2. Institut. Foren. appel-
lationis formam principis rescripto, in formam intercessionis sæpè commu-
tari, neque ideò vlla ex parte appellantis causam fieri deteriorem, nisi quòd
iustis sumptibus in eam rem aduersario factis damnatur. Nam quod per ap-
pellationem consecuturus erat appellans, id ei præstat intercessio. Et iudici,
apud quem appellatio tractanda est, princeps mandat per literas cancellariç
vt nullam appellationis rationem ducens, causas audiat intercessionis, de
hísque ius reddat. Quin vbi à iudice cui sententiæ executionem suprema
curia delegauit appellatum est, ibi etiam licet appellationem in intercessio-
nem

a quam finitionem. adfert Barth. in l. 1. de appellat. P. Panor. in rub. de appellatio.

b vt in c. significante, 34. & c. Rodolphus, 35. de rescrip.

c vt c. 1. de dilatio.

d to. tit. de appella.

e l. ab executore. eo. P. l. ab executione, quo appell. non recip. C. c. quo ad cōsultationem. de re iudic. cum simil.

f vide Phil. Francum in c. bonæ, de appell. & in c. cùm sit eod.

g Rota. decis. 763. incip. sciendum est. de appellat. in antiq.

h Phil. Franc. in d. c. bonæ Maran. in Spec. 6. par. c. de appellatione. nu. 268 text. & glo. in ca. 1. de electio. in Sex.

i Panor. ad c. cùm sit Romana. col. pen. de appellat.

k glo. in l. qui restituere. de rei vend. Phil. Franc. in rub. de appellat.

nem conuertere,aut eam, quod frequentius est,in irritam deuocare: scilicet
si à leuioris præiudicii interlocutione oriatur appellatio. Verùm curiæ supre
mæ in eam rem concessum rescriptum à cancellaria destinari debet, non illi
9 iudici à quo prouocatum est. Obseruandum enim est regulariter, ab execu-
tore simplici & mero appellari non posse[a]. quare si quid is perperam vel ma-
lè exæqui videatur,obiicienda illi intercessio seu oppositio[b].Quòd si conté-
pta intercessione,non supersedeat ab executione,rectissimè ab eo prouoca-
tur. atque huiusmodi appellationes suapte natura in intercessionem com-
mutantur, vt ita pronunciatum in iuridicis conuentibus, Pictauiensibus, 3.
Octob.1531.refert Imbertus.Satius enim visum est, permittere appellationē,
quàm cum iure ciuili permittere concessam iniustè grauato contra appari-
torem defensionem,per quam eum impunè permittebat[c]. Ad arma enim
permittendum nō est per Iudicem eos peruenire,quos iurisdictione potest
10 componere[d].Iudicialis appellatio dicitur illa, quæ de rebus in iudicium iam
deductis in quacunque iudicii parte fit.Hanc triplicem videtur constituere
Massuerus,tit.de appellation.num.32.§. item animaduertendum quod tri-
plex &c. Scilicet eam quæ fit à falso iudicato,quæ à grauamine, & quæ à iu-
ris denegatione.Sed ista diuisio potiùs ad materiam & causas de quibus po-
11 test appellari,quàm ad aliam substantialem distinctionem pertinet. Appella-
ri porrò generaliter tam in maioribus quàm in minoribus negotiis, potest[e]:
nisi specialiter prohibitum sit:Sicuti iure ciuili non potest à sententia inter-
locutoria[f], neque ante litem cotestatam[g]. Disputat hoc Lanfrancius, ad c.
quoniā contra,ad verbum *appellationes*, n.114.de probat.Exceptis tribus casi-
bus:primus,si grauamen quod infertur interlocutoria,non possit reparari de-
12 finitiua[h].2.Si interlocutoria vim habet definitiuę[i].3.Si speretur sequi alia de-
finitiua[k].Iure canonico,ab omni grauamine & ab omni sententia, appellare
licet[l] : à grauamine videlicet præsenti,non à futuro : nisi pro eminenti peri-
13 culo,& maximè in actu momentaneo[m], vel pro comminato[n]. In Gallia ta-
men prouocationes à præhensionibus vel vadimoniis, vt dicunt *d'adiour-
nement personnel,ou prinse de corps*, non admittuntur: sed non obstante appel-
latione, demandátur executioni authoritate Iudicis, qui in suæ iurisdictio-
nis homines decreuit,vt cautum constit.Carol.7.art.14.Caroli 8.art.91. Frā-
cis.1. *Sur la reformation de la Iustice de Normandie*, art.4. Ordinatione curiæ su-
premæ Parisiorum,*Sur les congez & defaux*,art.5. Et hoc iuri conforme docet
Guid.Papæus decis.235.per l.eos,§.super his,de appellat. C. Neque enim re-
cipitur prouocatio à simplicibus iudicii præparatoriis : quamuis secundùm
ius pontificium,liceat etiam appellare à citatione[o], cui etiam ius ciuile obsi-
stit: cùm vocatus non debeat contemnere iurisdictionem vocantis[p]. Et ita
non licere prouocare ab adiornamento,placuisse Senatui Parisiensi in causa
cuiusdam *Bouton*,tradit Ioann.Gallus,in quæ.137.Si tamen quis sit incarcera-
rus in odium appellationis, rectè per delegatum seu commissarium debet
liberari,si malè sit incarceratus:vel si iustè incarceratus fuerit, debet adduci
ad Iudicem ad quem prouocatum est, vt notat Masuer. d.tit.de appellat.§.
14 43.item si ille qui est incarceratus. Sequimur autem in Gallia in aliis ius pon-
tificium,vt à quacunque sententia liceat appellare:imò & à nulla opus sit ap-
pellare,vt si non appelletur,firma sit.in quo ius ciuile abrogatur,quo senten-
tia nulla ipso iure sine appellatione rescindebatur[q]. Et ita Iudex appellatio-
nis cognoscet de nullitate sententiæ opposita, sicuti tradit Guid. Papæus,
15 decis. 436. num. 54. Idem autem Guido Pap. decis. 75. scribit Ludouicum
Delphinum Viennensem statuisse, anno 1449. ne liceret ab interlocutoriis
appellare ciuilibus negotiis:nisi in casibus à iure ciuili permissis, quæ in defi-
nitiua reparari non possunt.& ideò iura canonica non seruari in appellatio-
nibus interlocutoriarum. Casus autem esse, in quibus ab interlocutoria ap-
pellatur,si quæstionem vel torturam de aliquo statuat Iudex[r]; si fideiussores

FFFffff 4 dicat

a l. ab executore, de appellat.P.

b l. à Diuo Pio. §. si super rebus, de re iudic.P.

c l.prohibitum. & l. defensionis.de iure fis.lib.10.C.

d l. æquissimum, de vsufr.P.

e l.ante sententiæ tēpus,quor. appel.nō recip. C. l.apertissimi, C. de iudic. l.2. de episc.aud.C.

f l. & in maioribus, C.de appellat.l.3.C. de pœn. iud. qui ma.iudic.

g l. f. de sent. & interloc.om.iud.C.

h l.2.de appell.recip.

i l. intra vtile, de minorib.P.

k l.ait prætor. eod.

l c. vt debitus,hono. c. ex parte. c. cùm sit Romana. de appellat.tota.2.q.6.

m Massuer.tit. de appella.§. 11. incip.itē appellās post Bar. in l.eius qui,de appel.recip. facit clē. appellanti.& ibi in terp.de appella.

n d.cle.appellanti.

o c.præterea. de dilatio. Bald.in l. 2. de episc.aud.C.

p l. si quis ex aliena, de iudic.P.l. ex quacunque, si quis in ius voca. non ier. P.ca.veniens. de accusat.

q l.1.C.quan.prouo. nō est nec l.ea quæ C. quomo. & quā. iud.

r l.2.quor.appell.recip.C.

dicat idoneos,& nõ sint[a]: si copia actorum negetur[b]: si legitimam excusatio-
nem tutoris non admittit[c]: si iubet solui minori pecuniam sine tutore[d], &c.
vt apud Papæum videbis. Ex constitut. Francis.1. *Sur l'abbreuiation des proces,*
art.4. Et constit. *Sur la reformation de la iustice de Normandie*, artic.3. appellatio
ab interlocutoria sententia quæ reparari potest in definitiua, non prohibet
quominus Iudex à quo prouocatum est, possit in principali negotio proce-
dere: nec eam notionem suspendit, quanquam inhibitio ei fiat per literas
cancellariæ,aut per codicillos nẽ lite pendente,excepta causa sententiæ quę
lata est cõtra allegatam incompetentiam Iudicis, vel si prouocatũ sit à recu-
satione non admissa:nam prouocatio ea suspendit officium Iudicis, ex con-
stit.Ludouic.12. 1499. art.82. Et Franc.1. *Sur la reformation de la iustice de Nor-
mandie*, art.4. Nihil tamen prohibet, quin reiectis recusationibus contra Iu-
dicem, de lite in eadem sede iudicii, cognosci possit non obstante appella-
tione,per alium quàm iudicem recusatum, per constitut. Franc.1. anni 1539.
art.11.Rebuffus, in 163. priuilegio Scholasticorum, singulari iure Scholasti-
cum posse appellare à qualibet interlocutoria tradit. Legitur tamen in stilo
parlamenti, tit. *Quorum appellationes non recipiuntur*, quæ diximus de non ad-
mittenda appellatione, in Gallia locum habere,in locis,quæ iure scripto v-
tuntur:sed non in patria consuetudinaria, in qua ab omni grauamine cuius-
cunque sententiæ licet appellare:& seruatur ius canonicum, c. super eo, 2.
& c.vt debitus,de appellat[e]. Seruari tamen video quod scribit Guido Pap[f].
vt si appelletur in ciuilibus ab interlocutoria, Iudex à quo prouocatum est,
possit procedere in causa, donec fuerit ei inhibitum ne procedat, per Iudi-
cem ad quem appellatum est,aut per literas cancellariæ, quamuis in defini-
tiua appellatione interiecta,quiescat officium Iudicis. Appellatur & in Gal- 16
lia à denegatione iuris, si interpellatus Iudex sententiam dicere differat:
ídque ex generali Galliæ consuetudine receptum tradit stilus parlamenti[g],
vbi denegatio illa dicitur defectus iuris.Eáque negatio colligitur dupliciter,
vel per expressam Iudicis declarationẽ,si dicat se nolle ius dicere:& si Iudex
taceat,nec tamen ius reddat, quo casu trina interpellatione debet Iudex de
negligentia argui,in vnaquaque petendo vt ius dicat[h]. Et ita potest à negli-
gentia Iudicis appellari,quæ illis interpellationibus conuincitur[i]. Posset & 17
appellare quis à longiori detentione carcerum[k]. Verùm Iudex ad quẽ pro-
uocatur, non continuò soluit eum à carcere, sed vestigia primi Iudicis se-
quendo,acta eius inquiret,quia in eius locum succedit, vt suppleat negligẽ-
tiam[l].In summa,de omnibus rebus,& grauaminibus,& sententiis potest fie- 18
ri prouocatio.Neque eo superbiæ debet peruenire Iudex à quo prouocatur,
vt postquam appellatum est legitimè in sententia definitiua,vel in aliis inhi-
bitus est à superiori, cognoscere vel in negotio quippiam tentare & amolli-
ri audeat, alioquin iure ciuili puniendus pœna triginta librarum auri [m]: iure
verò pontificio,& Gallico,arbitrio superioris punitur[n]. Expertus & olim est
apud Romanos Capito, quantum deferendum sit appellationibus: is nam-
que, cùm reus ab eo ius dicente ad Cæsarem prouocasset,statim in sellam
altiorem conscendit, atque ita edixerat, age nunc causam apud Cæsarem,
cúmque causa rursus cognita damnauerat: sed eius superbiæ & insolentiæ
pœnas apud Galbam Imperatorem luit[o]. Facit c.vt debitus honor, de ap-
pellat.l.potioris,de offic.diuers.iudic. C. Et contra huiusmodi Iudices adiri
potest Princeps,vt ait Constanti.Harmeno[p].In omnibus itaque & ab omni-
bus,facultas appellandi permissa censetur, nisi specialiter inueniatur prohi-
bita[q]. Legéque Iulia de vi publica, qui afficit iniuria appellantes: bonis cum
infamia fisco delatis afficitur[r]. Speculator autem ponit 37.casus,in quibus
censetur prohibita appellatio[s].Est & in rescripto interdum clausula, qua da- 19
tur iudicandi potestas, appellatione remota: quæ appellationem remouet,
sed tamen non omnem, sed friuolam tantùm, quæ non est in iure scri-
pta.

a l.arbitro. qui satis. cogan.P.
b l.2.vt lite pend. C.
c l.2.fin. & l. si quis tutor. quan.appell. sit.P.
d l. ita prætor. §.per mittitur.de minor. P.
e vide glo. in c. sunt quorum,2.q.6.glo. & textus.in c. cùm ad sedem, de restit. spoliato.
f Guido Pap.dec.74.
g in 2.par.stili parla. tit. quorum appellationes non recipiuntur.
h Spec. in tit. de appella. §. qualiter, vers.item quod faciat,glo. in cle.fin. de appellat. in ver. *repulsione*.Imola.in c. dilecti.eod. Pan. in c.1. de suppl.negli. prælat. in c. cùm in veteri. de electio. vide in ar. c.licet, 10. c. ex tenore.11.de fo.compet.c.2. administratores,23.q.5. & in illis notata.
i Io. And. & Panor. in c. dilecto.de appel Hostien.in c.interposita eod. glo. in cle. quamuis. eod. Nicol.Mil.in §. appellatio. vers. appellari potest à iudice reticente
k Guid. Pap.dec.136.
l l.pen. iudic. sol. P. Guid.Pap.dec.217.
m l. quoniam iudices, & l. iudicibus. l. immunitas.de appel.C.l. ἀνταγωγῶν eod.tit.P.
n c.de priore. de appellat.
o Xiphil. ex Dio. in Galba.
p Harmeno.lib.1.tit.21.
q glo.in l. qui restituere, in ver. *restituitur*, de rei vend. P. l. in maioribus. & ibi Bartho.C. de appella. Specul. tit. de appella. in §. in quibus.
r l. lege Iulia. ad leg. Iul.de vi pub.P.
s Spec.in d.§.in quibus.tit. de appellat.

pta[a]. Sic etiam quoque rescriptum est, vt dum à Principe notio negotii alicui mandatur, omni exceptione remota, intelligatur loquutus tantùm Prin-
20 ceps de friuola & apertè perperam obiecta, non de aliis[b]. Et manifestè iniqua appellatio non debet admitti[c]. Cùm appellatio sit remedium & præsidium innocentiæ, non fomentum malitiæ & fugæ litigantium[d]. Nisi forsan in notoriis, adhuc quoddam dubium sit, quod probari per appellationem in sui fauorem & contra sententiam possit, illáque causa appellationi inseratur: nam tunc appellatio admittenda in qua possit non probatum probare, & non deductum in sententia & ante Iudicem à quo appellat, deducere coram eo ad quem prouocat[e]. Vt ecce si cõfessus crimen damnatus reuocet
21 suam confessionẽ, auditur appellans[f]. Non admittũtur iure ciuili in grauioribus criminibus appellationes reorũ, veluti raptus[g], & falsæ monetæ[h], & similiũ[i]. etiam si in aliis vltimo supplicio dignis admittatur appellatio & reorum, & aliorum prouocantium pro illis[k]. quod in Gallia receptum in omnibus quoque grauioribus: exceptis quibusdam quæ pertinent ad notionem eorum, à quibus omnis submota est via prouocationis, vt si à latrunculatore secundùm legitimæ suæ iurisdictionis calculum, erro, latro, viarum obses-
22 sor, populator agrorum, militiæ desertor, & similes damnati sunt. Sic enim placuit Principi. Vt quoque in ciuilibus negotiis præcisa est via appellationis à Præsidialibus, si intra fines pecuniæ postrema iurisdictione compræhensæ iudicatum sit: vt ex edicto creationis eius iurisdictionis, & quotidiana praxi certissimum est. Non auditur contumax damnatus appellans, si legitimè vocatus, & eo absente & contumace, negotium eius fuerit summatim discussum sẽtẽtia Iudicis[l]. Item deneganda est appellatio dum exigitur ratio functionis publici aut priuati calculi[m], quod vocant *reddition de comptes*. Si statuatur apertio testamenti[n]. Si velit quis tertiò appellare, cùm anteà bis appellauerit[o]. Si pacti fuerint litigantes, ne liceret à sententia prouocare[p]. vel si quis appellare vult, cùm professus antè sit, se non appellaturum[q]. Non ab arbitris, vt diximus in arbitris superiore libro. Item si res dilationẽ non recipiat, non permittitur etiam appellatio: veluti vt dictum, si agatur de apertione testamenti, vel de distribuendo frumento, de hærede in possessionem inducendo, si de decernendo aliquid ex edicto perpetuo, si de vendendo pignore, vt scribit Paulus, in l.fin. de appellat. recip. P. cum similibus ibi per gloss. nota. Item non appellatur, si Iudex interloquutus sit se consulturum
23 Principem[r]. Sunt & casus in iure ciuili, in quibus appellatio non est necessaria, & ea reiicitur: verumtamen sententia non officit & nulla est, vel rescinditur sine appellatione. putà, quia sententia fiat de iam ab eodem iudicato[ſ]. Si calculi in ea error interuenerit[t]. Si contra sacras constitutiones iudicatum[u]. Si contra absentem non contumacem[x]. Si damnetur is qui sẽtẽtiæ tempore in rebus humanis non est[y]. Si impossibile præcipiatur in sententia[z]. Si pluribus Iudicibus datis vel delegatis, vnus tantùm, non omnes pronuntient[a]. vel si Iudex delegatus extra diem sibi constitutæ potestatis iudicet[b]. Si per sordes venalis lata sit sententia.[c]. Si statuatur contra minorem, vt decurionatum accipiat patre non consentiente[d]. Si contra immunitatem veteranus vocatur ad munera[e]. Et sic de similibus, in quibus tamen in Gallia
24 opus est appellatione, vt monuimus. Prætereà, appellatio reiicietur facta ab iis Iudicibus à quibus prouocari non potest, quare non auditur appellans à Principe, vel à Senatu[f], à præfecto prætorio[g], quanquam à delegato Principis

a c. pastoralis. cum ibi nota. de appel. glo. in c. vt debitus honor, eod. tit. & ca. pastoralis, de offi. deleg. vide gl. in l 1. §. f. à quib. appell. non lic. P.
b c. ex parte. in 2. cũ ibi nota. de offi. deleg. Bar. in l. 1. quod vi aut clam. P.
c c. ex literis. de spõsal. c. cum speciali, §. porrò, de appell. c. cùm sit Romana. §. f. eod. tit.
d d. c. cum speciali. §. porrò, & l. 1. de appellat. P.
e c. ex trãsmissa, qui fil. sint legi. l. obseruare, quo appel. nõ recip. C. vide hac de re Phil. Franc. in d. c. cum speciali. §. porrò, & in §. contulit, de appella. Ludo. Rom. cól. 324.
f c. Romana, §. si autem. de appellat. in Sex. & ibi Io. And. in glo. l. f. §. iussus, de appell. P. Bart. & alii, in l. 2. C. quo appell. non recip. hoc disputat & cõcludit decis. capel. Tholos. 176. & ibi Ste. Aufrer. fusisimè.
g l. 1. de rapt. virg. C.
h l. 1. C. de fal. mone.
i l. 2. quor. app. non recip. C.
k l. addictos. de epis. audi. C. l. addictos. de appel. C. l. non tantùm, eod. P.
l l. ex consensu. 23. §. f. de appella. P. l. 4. de appell. recip. P. l. 1. quo appel. non. rec. C. l. properandum. §. cùm eremo dicium, de iudic. C.
m l. 4. quo appell. non recip. C.
n l. pen. C. eod.
o tit. ne lic. in vna ead. cau. ter. prouo. C. §. præbebunt. constit. 82. de iudicib. & §. ac prætereà, Nouel. 126. ca. sin autem, §. post sẽtentiam. & ca. si quis, 2. q. 6. c. sua nobis. & c. directè. de appellat.
p l. 1. §. fin. de tempo. & repar. appel C.
q l. 1. §. si quis ante sententiam, à quib. appel. lic. P.
r l. 1. §. hinc consequenter de appel. P.
ſ l. 1. quæ sen. sine ap. rescind. P. l. 1. quan. prouo. non est nec. C. l. post sententiã. de sent. & interlo. P. l. si causa cognita C. de transact.

t d. l. 1. quæ sent. sine app. resc. l. 2. C. de iure fisc. l. 2. C. de re iud. v d. l. 1. quæ sent. &c. l. si expressim. de appel. P. l. 1. & l. certa. §. quan. prou. non est nec. C. x d. l. 1. §. item cùm ex edicto, quæ sent. &c. y l. 2. quæ sent. sine app. resc. l. in summa. §. f. de re iud. P. l. de qua re. §. cùm absentem, de iudic. P. z l. f. quæ sent. &c. l. si cùm dies, §. antep. & pen. de arbi. P. l. duo, de re iudic. P. a l. cùm magistratus, 4. quan. prouo. non est nec. C. b in l. cùm non eo die, qua prouo. non est nec. C. l. si vt proponis. 1. quomo. & quan. iud. C. c l. venales. 7. C. quan. pro. non est nec. l. si filiusfamilias. de iudic. P. d l. si pater tuus. 8. C. quan. prouo. non est nec. e l. veteranus. 9. eod. f l. 3. à quib. appel. non est nec. P. l. nec causas. 15. de appellat. g l. 4. de sent. præf. præto. C. l. à Proconsulibus. C. de appellat. cum simil. l. 1. de offi. præf. præto. P.

pis ad Principem[a]:& à Proconsulibus & prætoribus[b],ad præfectum appelletur:& à legato Proconsulis,& delegatis aliis[c]. Lex erat apud Ciceronem[d], militiæ, *ab eo qui imperabit,prouocatione esto.quódque is qui bellũ gerit,imperaßit, ius ratúmque esto*. Erant & apud Athenienses,Iudices dicti ἐφέται octoginta capitalium causarum, quinquagenariis maiores, singulari opinione probitatis. dicti Ephetæ,quòd ab illis non esset prouocatio:ius dicentes vel in Palladio, vel in Prytamneo,vel Delphinio,vel in Phreate[e]. A Iudice ex consensu litigantium sine compromisso,appellari potest[f]: at à compromissario, vt diximus in arbitris,non licet[g]. In Gallia quoque, vt docuimus ex constitutionibus Regiis, ab àrbitro prouocari aliquando posse, sed prouocationem non audiri,nisi perfectè anteà executioni demandata fuerit sententia eius,& pœna soluta adiecta compromisso sine spe repetendi. Non prouocatur etiam à condemnatione personarum,quas puniri statim Reipub.interest, vt sunt insignes latrones,seditionum concitatores,duces factionum[h]. Et in Gallia id seruatur ne à latrunculatore appellatio permittatur. Robertus Maranta docebit reliquos casus,in quibus non appellatur,qui in Speculo suo parte 6.tit. de appellatio. à nume. 267. vsque ad 357. colligit quadragintasex casus per limitationes. Forma appellandi duplex est, eius quæ voce fit, & quæ in scri-
pris.In ea quæ voce fit, satis est si dicat quis simpliciter, appello, & apud a- 25
cta appellauerit[i]. Hoc dicunt appellare illico, Iudice sedente, & pronunciatione facta. Nam sequente die oportet in scriptis appellare. Eius autem appellationis, quæ scripto fit, forma est, vt libellus habeat scriptum, à
quo datus sit qui appellat, àduersus quem, & à qua sententia[k]. Debet ta- 26
men ab actuario Iudicis describi vtraque appellatio[l], ne appellanti variare liceat[m]:& sciatur, num intra terminum à iure vel à Iudice concessum, prouocatio interposita fuerit: aut num eandem sit prosequutus appellans tem-
pore suo.Nam si hæc suo tempore non fiant,sententia firmatur[n]. Appellari 27
olim necessarium erat intra biduum,in propria causa:in aliena verò,intra triduum,computandum à tempore sententiæ latæ[o], si in præsentem pronunciatum:nam si in absentem, computabitur à tempore scientiæ[p]. Propriam rem dicimus, ex qua commodum aut incommodum ad nos pertinet: alienam,quando ad alium[q].Ita procurator,nisi in rem suam datus sit,alienam litem fouet[r].Hodiè verò ex iure Nouellarum, cuilibet tribuitur spatium appellandi decem dierum, à sententiæ prolatione & scientia numerandum[s]. Ex generali tamen consuetudine Galliarum,post sententiam aut interlocutionem prolatam, statim appellandum est: alioquin numquam admittitur appellatio posteà, ex constit. Caro.7.art.18. Quare princeps in sua cancellaria,adiri debet, & gratiam & restitutionem nominatim ea de re facere, per
clausulam quam vocant,*de relief de n'auoir appellé illicò*. Ex his etiam alia pro- 28
uocationis obseruantur tempora petendorum apostolorum,inchoádæ prosecutionis appellationis, vel exæquendæ inchoatam. Apostoli dicuntur libelli dimissorii,id enim verbo ἀποστέλλω,vnde & ἀπόστολος, significatur. Per eos enim testatur Iudex à quo prouocatum est, talem à sua sententia tali appellasse[t]. Debet autem hos, quos apud Iudicem ad quem prouocat edere debet,petere appellans, sæpè & sæpius ab eo Iudice à quo prouocat, & si non accipiat,idipsum contestari[u]. Sufficit autem quod vnico actu sæpius petantur in vno & eodem libello[x], ídque intra triginta dies, intra quos Iudex tenetur illi dare:& statim prolata sententia:omissa cautione quæ olim petebatur ab appellantibus, de prosequenda appellatione[y]. Et nisi in hoc tempore
petantur,videtur renunciatum appellationi[z].Quod autem pertinet ad tem- 29
pus,nihil interest inter apostolorum diuersitatem,qui ex causa & parte Iudicis concedentis,quatuor accipiunt appellationes, & vnam ex conuentione litigantium[a]. Ita apostoli quando admmittit appellationem Iudex, dicuntur dimissorii[b]:si ob reuerentiam superioris maximè fiant reuerentiales[c],qui aliquando

a l. eos etiam, 16. C. de appellat & consulta.
b l.si apud vtrũque, 17. & l. à Proconsulibus.19.C. eod.
c vt in l. pen. & fin. quis & à quo appel.P.
d Cic.3.de legib.
e Suidas.in ver. ἐφέται.
f l. ex consensu, 24. de appellat.P. l.fin. C.de iudic.
g & docet. l. 1. C. de arbit. l. arbiter,qui satisd.cog.P.
h l. constitutiones 16. de appellat. P.l. 1.C.eod.
i L. 2. l. à sententia, 5.§. f. de appella. P. l. litigatoribus, 14. C.eod. tit.& ibi gl.
k l.1.§.f.de appell. P. explicat. l.3. eod.P. c. cordi.eod.
l in c.quoniam contra.de probatio.
m arg. ca. saluberrimum,1.q.7.
n c.pertonis,4.de appellatio.
o l.1.§. biduum,& §. in propria.quan.appel.sit.P. l. eos qui, §.sin autem, de appel.C. Nouella constit. Iustin. 23. §. & sancimus omnes, l. qui suspectum, 20. de appellat.P.
p l.1. & f. quan. appell.sit.
q d.l.1. §.in propria, & l. 2. quando appel.sit.P.
r d.l.1. §.in propria, & l. 2. & l. qui suspectum,§. f. de appellat.
s auth.hodiè, eod.C. §.1.eod.de appel.in Auth,constit. Nouel.23.
t l. dimissoriæ, 106. de ver.sig.l.1. de libel.dimisso.P. c. vt super. 4. de appel. in Sex.
u d.l.vni,de libel.dimisso.
x clem. quamuis. de appel.C.c. vt super & c.ab eo,eo. apud Grego.
y l.eos. 6.§. apostolos, & l. iudicibus, 24.de appell.C. Innocent. in c. 1.eod.
z d. cle. quamuis, de appellat.& c.ab eo. eod.
a de speciebus apostolorum, tit.de appellato.§. sequitur, vers. *apostoli*. Alex. in c. vt debitus. de appellat.
b l.vni. de libell. dimisso.P.& l.dimissoriæ.de verb.sig.
c l. eos, §. super his de appel.C.

aliquando dantur in forma de qua Rotæ decisione 644. in antiq. dic. quòd de appellationibus & apostolis. Cassad. decis.7. nume.5. Quòd si Iudex friuolam arbitretur appellationem, nec deferendum ei putet, dicuntur refutatorii: quia nec Iudex debet ei appellationi deferre, quam reiicit lex[a]. Si quãdo verò Iudice absente, coram notario vel alia egregia persona appelletur, literæ illius appellationis, testimoniales apostoli dicuntur[b]. Interdum etiam aduersarius seu appellatus consentit appellationi, & ex suo consensu appellatio defertur ad superiorem, consentiente vel reiiciente Iudice, nihil enim refert: Et tunc conuentionales apostoli dicuntur, per quos non tam per appellationem, quàm ius deuolutum negotium tractatur apud superiorem[c].

30 In Gallia videntur esse istæ apostolorum petitiones inutiles, cùm deuoluantur verbo appellatione facta, statim ad superiorem appellationes, si fiant intra triginta dies[d]. Et tantùm semel coram Iudice à quo, comparere debere appellantem, decisum habes apud Guido. Papæum, q.25. Statuit Henricus 2[e]. appellationem in casu edicti præsidialium releuari debere intra sex hebdomadas à tempore interpositæ appellationis: interponi verò intra 8. dies, post significationem legitimam sententiæ, quod tempus fatale constituitur appellandi, statuendo releuationem appellationis fieri debere apud actuarium appellationum curiæ præsidialis: & anticipationes quoque appellatorum. Alibi releuatio appellationis debet fieri intra tres menses, post quos appellatio deserta dicitur, & Iudici licitum est mandare sententiam executioni, ex constitut. Caroli 8. art.59. Quòd si post trimestre tempus, quis iustam causam impedimenti prætendat, propter quam non potuit literas seu codicillos appellationis intra illud tempus, post interiectam appellationem, obtinere vel leuare, recurret ad officinam æquitatis seu cancellariam, per cuius codicillos seu literas appellationis, restituetur in integrum[f]: nihilominus tamen remanente sententiæ executione, ex constitutione eiusdem Caroli 8. art.60. Voluit & Francisc. 1. in constitution. anni 1539. artic. 117. non teneri appellantes petere apostolos, etiam in patria iuris scripti. Potest & proponi vis pro iusto impedimento, quod prohibuit appellare[g]. Et quamuis prorogatio interdum termini à Iudice fieri possit, tamen deserta semel & perempta appellatione, solius principis est spiritum vitæ ei reddere. Paris de Puteo, in tracta. de Syndica. in ver. *sententia*. §. restat vnum aliud, Boerius decis.248. & ad §.23. tit. *des coustumes*. in consuet. Biturig. Guido Papæ. consil.

31 38. Post interpositam & releuatam, vt dicunt, appellationem, ea est prosequenda intra tempus etiam constitutum à lege vel Iudice: alioquin fit deserta appellatio[h]. A lege, in quibusdam negotiis dantur duo menses, vt si à nominatione ad munera appelletur[i]: In quibusdam plures, habita ratione Iudicum[k], vel locorum[l]: In aliis datur annus, & ex causa biennium, nõ amplius[m]. quæ tempora sunt fatalia, id est, fatum seu interitum inferunt appellationibus, vt negotium sit in eo statu in quo esset, si nulla prouocatio interuenisset. Nisi forsan steterit per Iudicem, ad quem prouocatum est, quominus decidatur: quia tunc non labuntur tempora fatalia[n]: vel si aliud legitimum impediat[o]. vt si de causa appellationis compromissum sit[p], (si tamen in amicabiles compositores sine compromisso relatio facta erit, current tempora[q]) vel si appellans sit infirmus, aliúdve impedimentum contigerit, de quo per testes fides fiat: vel si testes non habeat, iuramento præstito[r]. Permittit & lex Iudici præfigere diem fatalem appellanti, intra quam prosequatur tantùm, non autem vt finiat apud superiorem, appellationem[s]. Et ita seruari in curia Romana tradit Rota[t], & Cassado[v]. Veruntamẽ hoc explicat Octouianus Vuestrius, obtinere ita demùm, si Iudex deferat appellationi, & eodem contextu terminum præfigat, & si tempus sufficiens & idoneum præfixum sit: quod ex decisionibus Rotæ firmat, lib.7. introduct, in aulæ Roma. actio. c. fin. Tractantur hæc in c. cùm sit Romana, & c. sæpè, & ibi per interp.

[a] c. cùm appellationibus, de appell. in Sex. vide Rota dec. 731. in antiq. de refutatoriis, in l. quoniam nonnulli, 18. C. de appellat.
[b] Cassad. dec. 8. n. 7.
[c] c. 1. de fo. compet. in Sex. Rota, dec. 530. incip. à gl. auaumc, de appellat. in antiq.
[d] vide Guido. Papæ. decis. 50.
[e] constit. Henric. 2. public. an. 1551. Pariis. 6. April. *Sur l'ampliation de l'edict de la creation. &c. des sieges presidiaux.*
[f] iuxta l. præses prouinciæ. l. 5. C. de appellat.
[g] l. 2. de his qui per metu. iudic. non appel. lib. 7. C. tit. 67.
[h] l. negotiorum, 24. §. f. de appell. P.
[i] vt in l. 1. C. de tempo. appellat.
[k] l. 2. C. eod.
[l] l. cum antiquioribus, 5. eod.
[m] l. 2. & auth. ei qui appell. C. de tempo. appella. c. cum sit Romana. de appell.
[n] auth. si appellatione secuta. C. eod. §. hoc quoq. vt spon. largit. in Authen.
[o] c. ex ratione, X. de appellat.
[p] auth. si tamen. de tempo. appell. C. §. 1. de appell. in Authen. l. contra maiores, de inoffi. testa. C.
[q] Ancha. cons. 284. Millius. in repert. in ver. appellatio. & ver. terminus prosequendi.
[r] Rota. tit. de appell. decis. 25. alias 155. incip. si certus terminus. in fi. vltimæ additionis.
[s] c. ex insinuatione. & c. ad hæc, in 4. de appellat. & c. cùm causa. de re iudic. cum ibi not.
[t] Rota. decis. 485. in nota. fin. papa. de appellat. Vuestrius, lib. 7. Introd. in aula. Rom. actio. c. fi.
[v] Cassad. decis. 4. tit. de appellat.

terp. de appellat. & in l. præses, §. 1. & ibi glo. & Barthol. C. de appellat. vbi tamen Bart. communi reluctatur sententiæ. vide eundem in l. 1. de libel. dimisso. P. Butrigarium, in c. ex insinuatione, de apppellat. Panor. & Præposit. in c. personas, eod. tit. Intelligunt autem, Bald. ad d. l. præses, & Butrigar. in d. c. ex insinuatione, desertam esse appellationem post diem constitutam à iudice à quo, si ei fides non fiat quòd se appellans præsentauerit pro prosequéda appellatione apud iudicem superiorem, quod pertinet ad effectum faciendæ executionis sententiæ: non tamen, vt ideò de ipsa appellatione cognosci non possit, Neutra tamen de causa, tempora à lege fatalia præscripta ad prosequendam appellationem, poterunt per factum & consensum litigantium ad longiora tempora prorogari[a]: licet possint per eorum pactum expressum, vel compromissum suspendi[b]. Et ita tria tempora iam probauimus, fatalia, appellandi, introducendi appellationem, & prosequendi, quæ alio tempori iunguntur finiendæ appellationis. Nam si introducta & cœpta appellationis prosequutione, absit prouocans, vel diffugiat, iudicium pronunciatur contra eum, iuxta l. fin. §. illud, de tempor. appellat. & l. properandum, de iudic. C. & contumacia probata iudicatur. Et si prouocatione cœpta moriatur prouocans, in causis quæ non extinguntur morte rei, hæres eius tenetur vel prosequi, vel stare sententiæ[c]. Concesso tamen ei longiore tempore, iuxta l. fin. si pend. appell. mors interue. C. Accedit & formæ substantiali, vt appellatio fiat ad superiorem iudicem eúmque proximum, non ad maiorem, vel omisso medio ad inferiorem, vel ad parem, alioquin non valet appellatio, & fit remissio cum damno expensarum temerè appellantis, ad proximum superiorem[d]. Verùm hic obseruatum velim, proximum superiorem dici, interdum maiorem omisso medio alio iudice, quando vel ratione negotii, vel priuilegii personæ, prouocandum est ad maiorem omisso medio. Hicque arbitror leges considerandas cuiusque regni, & consuetudines probatas, & gradus iurisdictionis. Sícque constitutionibus regiis Galliæ cautum est[e], appellationes criminalium negotiorum, ad curias supremas faciendas immediatè à iudicibus inferioribus, & eorum sententiis, in quibus iudicatum sit, de quæstione seu tortura, de afflictione corporis seu pœna corporali, fustigatione, mutilatione membrorum, morte ciuili, relegatione perpetua seu bannitione, addictione ad opera publica, multa seu emenda honoraria erga iustitiam, & à denegatione iuris: in aliis, non concessa venia omittendi medium Iudicem. Sed & placuit distingui iurisdictiones ex natura negotiorum, vt si agatur de prouocatione à licitationibus vel subhastationibus æratorum fisco, ea fiat ad curiam oblationalem Lutetianá, quam vocant *Cour des aides*[f]. Ad quam etiam deuolui voluit Princeps appellationes ex causa Salis, vel ad curiam Parlamentoaum Burdegalæ, Delphinatus, Prouinciæ, Consilii Britániæ[g]. Litium quoque de leprosariis prouocatio, immediatè ad parlamentum fit[h]. Prouocatio satellitis nemorum, quẽ vocant, *Sergent ou verdier*, fit ad magistros proprios aquarum aut nemorum[i]. Et si prouocetur à magistris aquarum aut nemorum, ad mensam marmoream Lutetianam defertur, vt vltimo iudicio inibi decidatur[k]. Qui prouocant à conseruatoribus priuilegiorum Regiorum, à Præfectis Castellanis, & ab aliis arestorum executoribus, appellant ad curiam eius Parlamenti[l]. Sic monetales Iudices inferiores, ad superiores generales monetales, ex constitutione Francisci 1. *Sur le faict des monnoyes*, anni 1540. Sunt & alii casus, in quibus omisso medio appellatio fit ad maiorem: de quibus vide Hostiensem in summa tit. de appellatiō. §. à quo gloss. Felinum, & alios, in c. super quæstionum, §. porrò, de offic. deleg. Philippum Francum, in c. Romana, §. ab archidiaconis, eod. tit. in Sex. Iasonem, in l. qui Romæ, §. Scia. de verb. oblig. Socin. in tractat. Fallentiarum, reg. 23. Rebuffum ad constitutiones regias, tit. *Des sentences executoires.* Et poterat olim omisso medio ad Summum Pótificem appellari[m]. Et hodiè etiam permissum

32 33 34 35

a glo. in l. properandum, circa princ. de iudic. C. Bart. in authen. si tamen, C. de tempo. appellatio.

b Philip. Franc. in c. ex ratione, col. 14. & 12. de appellat.

c l. 2. si pend. appel. mors interuen. lib. 7. C. tit. 66. l. vni. eod. tit. P.

d l. 1. §. f. & l. præcipimus. & l. imperatores. de appel. P. l. addictos, C. eod. ca. metrapolitanum. 2. q. 6. §. f. de appelat. in Auth. in Gallia consti. regiis. §. 1. de friuo. appella. in cō corda.

e l. in const. Franc. 1. *Sur la declaration de l'arti. 163. de l'ordonnance de l'an 1539.* Et alia. *des Iuges presidiaux.* 1557. art. 22. vide de aliis Iudicibus. qui immediatè ad curiam supremam resortiūtur litem, const. Caro. 7. art. 15.

f in consti. Henri. 2. *sur les finances*, anni 1559. 22. mens. Decem. art. 53.

g ordin. Franc. 1. *sur le faict de la gabelle.* art. 32. 36.

h in const. Franc. 1. an. 1543.

i Franc. 1. constit. *sur les eaues & forests.* art. 86.

k d. constitut. Franc. 1. anni 1535.

l consti. Franc. 1. *des iuges presidiaux, & autres.* art. 10.

m ca. ad Romanam. ca. quoties. 2. q. 5. c. si duobus. de appellat. glo. & interp. in c. si duobus. eod. tit. in Sex.

permiſſum eſt Scholaſticis verè ſtudentibus, omiſſo medio prouocare, vel ad Regem, ſeu Imperatorem, ſeu ad curias eorum ſupremas[a]. Similes plures caſus ſunt, qui tamen priuilegiati & præter communem iuris regulam, qua prouocatio vt excutiatur diligentiùs ad examen Iudicum proximorum, & poſteà maiorum reiicitur. Fit tamen à delegato ad delegantem, vel eius ſucceſſorem, ordinario iure appellatio[b]. Cùm appellatio interpoſita erat per Bythiniam, Paphlagoniam, Lydiam, Helleſpontum, Inſulas etiam, ac Phrygiam ſalutarem, Europam, ac Rhodopen, & Hemum montem, ad præfectum vrbis Conſtantinopolitanæ pertinebat iudicium[c]: vt & appellatio à Prætoribus[d]. Quo tempore ſub Domitiano dari cœperunt Iudices à Senatu, ab eis ſi quid peccaſſent, ad eum prouocatio erat[e]: vt à datis à Conſulibus, ad Conſules[f]: & à Magiſtratibus, in cauſis ciuium Romanorum, ad populum[g]: ab Epiſcopo vel eius officiali, ad Archiepiſcopum: non ab officiali ad Epiſcopum, quia vnum eorum eſt conſiſtorium[h]. Non appellatur regulariter à Iudice laico, ad eccleſiaſticum: nec contrà, ab eccleſiaſtico ad laicum, vt notat & pluribus probat Maſuerius, tit. de appellation. Ioann. Gallus, in areſt. curiæ parlam. are. 175. Receptum tamen eſt in Gallia, ab Eccleſiaſticis poſſe prouocari ad curias ſupremas Parlamentorum, tanquam ab abuſu: quando derogant conſtitutionibus regiis, Concordatis, & Pragmaticæ ſanctioni, aut decretis Sanctorum Patrum, aut aduerſus laicorum

36 (line: ficiali ad Epiſcopum)

37 priuilegia quippiam ſtatuunt. Et hoc iure vtimur. In Gallia etiam & iure, pro forma appellationum datum, vt in codicillis appellationis exprimatur grauamen, vel grauamina, ob quæ appellatur à ſententia interlocutoria: extra quæ non audiatur coram Iudice, ad quem appellat[i]. Quò fit etiam, vt in cauſa appellationis huius, iudicetur, an bene vel malè appellatum ſit ex iiſdem actis, coram Iudice à quo, factis, nec admittantur nouæ allegationes vel productiones[k]. In appellatione autem definitiua, ſufficit dicere appello à definitiua, nullo expreſſo grauamine. ideò in cauſa hac ap-

38 pellationis, nouæ allegationes & probationes adferri poſſunt[l]. Subinde appellatio debet fieri modeſtè, neque appellans debet Iudici qui iudicauit conuiciari: alioquin poteſt ab eo plecti[m]. neque etiam conuiciari debet iu-

39 dex appellanti[n]. Adiiciunt & in codicillis appellationum, quis appellet, vt ſciatur quis iuſtè appellauerit. Siquidem non omnes poſſunt prouocare, ſed tantùm illi quorum intereſt[o]. Neque etiam à ſententia inter alios dicta, niſi ex magna cauſa, appellare licet, videlicet ſi ſua interſit[p]. Appel-

40 lat quilibet pro reo morte damnato, etiam eo inuito[q]. Si plures ſeparatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem cauſa, eis pluribus appellationibus opus eſt. Neque vnius appellatio, vel ex appellatione ſententia, aliis proficit non appellantibus, niſi per omnia eadem cauſa ſit, & eadem, communíſque ſit defenſio, vt diſputat Vlpian. in l. ſi qui ſeparatim, l. 10. cum ſuis §§, de appellationib. P. Et Alexand. Imperat. in l. 1. & 2. Si vnus ex plurib. appella. lib. 7. C. titul. 68[r]. maximè ſi cauſa ſit indiuidua, vt proſit: ſi diuidua,

41 minimè[ſ]. Prouocat dominus, pro ſeruo[t]: pro domino, negotiorum geſtor[u]: ſeruus non pro ſe[x], ſed pro domino[y]. Admittitur & appellatio facta ab vno ex vniuerſitate pro ſe & ſuis adhærentibus, vel adhærere volentibus, quos tamen oportet: vt quidam ſentiunt, adhæſiſſe in adiornamento ſeu vocatione ad cauſam appellationis, & per apparitorem nominari[z]: communior tamen eſt ſententia, vt ſufficiat adhærere coram Iudice ad quem prouocatum eſt, vt adheſio habeat vim ratihabitionis[a]. Appellat filius pro patre, dominus pro homine ſuo etiam ſine mãdato: vt & Epiſcopus ſine mandato ſpeciali pro ciuitate ſua, & pro ſubditis, vt docet Guido Pap. de-

42 ciſ. 203. cap. dilecto. de appellationib. Receptum hîc eſt, appellanti à Senarcho vel aliis curiis paris gradus Regiæ authoritatis licere renunciare ap-

GGGgggg pella-

a Bald. Bart. Salic. ad auth. habita. ne fil. pro pat. deciſ. capel. Thol. 169. Boer. ad §. 1. de iuriſd. om. iudi. in conſuet. Byturi. Felin. in c. ſuper quæſtionum. §. porrò. de offi. dele.
b l. 1. 2. & §. quis & à quo appel. P. l. præcipimus, §. hoc ſi. & l. f. de appell. §. illo, in fi. de iudic. in Authen. l. imperatoriu. de appella. P.
c l. cùm appellatio: 23. de appellat. C.
d l. ſi apud vtrunque 17. C. eod.
e Sueto. in Domitia.
f l. f. §. 1. de appellat.
g Liuius, in 1. dũ de Horatio agit.
h c. legitima. de appellatio.
i Maſuer. in tit. de appella. §. 11. item, appellans. in praxi. Bart. in l. eius qui. de appel. recip. Pan. & Lupus, in c. Romana. §. ſin autem, de appell. gl. & Lãfranc. in c. quoniã. contra. ad ver. *interlocutiones*. nu. 118. de proba. facit tex. cle. appellanti de appe.
k d. cle. appellanti.
l in l. per hanc, de tẽpo. appellat.
m l. illud ſciendum eſt. 8. de appel. P. l. & in maioribus, C. eod.
n iuxta l. iudici, de iniur. P.
o l. ab executore, 4. §. alio condemnato. de appellat. P.
p l. 2. §. ſi alius, de appel. recip. vel nõ P. l. à ſententia. 5. de appellat. P.
q l. non tantùm, 6. eod. l. addictos. C. de epiſ. audi. l. addictos. C. de appel.
r facit & l. 1. de diuerſ. reſcrip. C. l. 1. C. ſi in com. ead. cau.
ſ d. l. 2. ſi vnus ex plur. appel. l. ſi communem, quemad. ſerui. amitt. l. qui alienam, de nego. geſt. P.
t l. ſerui. 15. & l. Lucius Titius. 18. de appel. P.
u l. negotiorum geſtor, 24. eod. P.
x d. l. ſerui.
y l. fin. eod.
z Maſuer. §. item & admittitur appellatio. §. 10. de appel. vide Bart. in l. ſcio quæſitum. §. ſed & adhuc. de appel. P.
a glo. in c. vt circa, de elect. in Sex. ad ver. *adhærentes*, c. 1. eod. tit. c. concertationi, de appel. glo. in cle. conſtitutionem, §. penè, in ver. *nec appellationem*, de elect. plenè Bartho. in l. non ſolet, de appellat. recip.

pellationi intra octo dies, soluendo quinque solidos pro registro. In aliis autem iurisdictionalium dominorum curiis, emenda seu multa debetur à renunciante, nisi interiecta appellatione illicò, aut sedente pro tribunali adhuc Iudice, reuocauerit appellationem, vt de his est testis Masuerius cap. de appellationibus §.44. item quod ille, &c. Et in §.seq. ait, intimatum seu appellatũ, dum appellatio ei significatur, posse renunciare liti & causæ appellationis sine expensis, si dixerit coram apparitore qui ei significat appellationem, quod non vult defendere, vt ipse loquitur, sententiam, vel id de quo appellatũ, quod apparitor tenetur perscribere. Appellationis finalis causa est, iniquitatem vel ignorantiam iudicantium corrigere[a]. Proinde donec cognitum de eo fuerit, regulariter suspenditur iudicatum[b], maximè si executio non possit reparari per appellationis Iudicem, & factum sit irreuocabile. Nihilque innouandum est appellatione pendente, in præiudicium appellationis: nec à litigantibus, neque à Iudice à quo appellatur: siue ea recepta sit, siue non recepta[c]. Statim enim vbi interposita est appellatio, Iudicis inferioris cessat potestas, & manus vt dicunt ligantur eius, ne in eo negotio quicquam agere possit[d]. Et quiescit officium Iudicis, vt in l. siue per se, de dilation. C. propter debitum honorem superioribus & maioribus Iudicibus[e]. Atque Iudex, ad quem prouocatum est, lædi inde videretur, c. 1. de appellationib. iu Sex. Et quia Iudex posteaquam sententiam dixit, Iudex esse desinit, in definitiua[f]: exceptis his quæ innouant causam finéque præiudicio appellationis fiunt, in quibus non suspenditur iurisdictio Iudicis à quo[g]. Veluti, si pendente appellatione, nec nondum contestata, debitor præhendatur qui appellauit suspectus de fuga. Si marito interdicatur, qui in quasi possessione vxoris erat, ne pẽdente appellatione, vxori se immisceat[h]. Si pẽdente ea, prouideatur ne possessor in sua possessione turbetur, nam ex eo nihil innouatur conseruando possessionem, vt ait Staphilæus, tractat. de gratiis expectatiuis, §. citatio personalis, num. 15. & 16. Socin. consil. 45. col. 3. in fine lib. 1. Item si terminum appellanti ad prosequendam appellationem statuat[i]. vel si dum timetur de dilapidatione bonorum, interim sequestrum constituat: vt ait Speculat, in tit. de appel. §. nouissimè. Sunt & casus in quibus non obstante appellatione sententia Iudicis à quo appellatur demandari potest executioni, sine præiudicio tamen appellationis, id est, vt ideò præiudicium nõ fiat appellationi, quin executio possit retractari, si ita dictum sit, & quando executio reparabilis est: non aliter. Vt ecce in momentaneæ possessionis sententia, vindiciis datis fit executio[k]. Item in sententia arbitri tam ex constitut. regiis quàm iure ciuili[l]. Item in sententia excommunicationis iam latæ[m], secus si a futura censura appelletur[n]. Cogitur & hodiè tamen per commissarium deputatum à curia suprema, coram qua pendet appellatio, aduersarius consentire absolutioni ad cautelam: iniungitúrque Episcopo vel eius officiali, vt excommunicatum absoluat. Rursum in summa dicunt, in omnibus casibus in quibus ius friuolam dicit appellationem, non obstãte ea posse Iudicem exequi & procedere[o]: vel si à iure prohibita sit appellatio[p]. Sed hæc vera absolutè esse possunt antequam per Iudicem superiorem, vel per literas cancellariæ, inhibitiones factæ sint Iudici & parti: nam posteà certè, omnino quiescendum est Iudici & parti. Et facta post inhibitiones non aliter, reuocantur per viam attentanti coràm Iudice ad quem appellatum est. vt aiunt Butrigar. atque Imola, & Philipp. Francus, in c. fin. de appellat. vide tamen limitationes Philippi Franci, in c. bonæ, in 9. conclusio. colum. 13. eod tit. Addit plura, & quod cùm multa reuocentur attentata Rota, in prima decision. Duplici autem via reuocari vel reparari attentata, per officii Iudicis implorationem: & accessoriè appellationem prosequendo. Docet Cardinalis in c. dilecti, 3. de appellationib. De afflictis, decis. 351. Quando autem

(margin numbers: 43 at "quo appellatũ, quod apparitor…"; 44 at "te appellatione sententia…"; 45 at "per literas cancellariæ…"; 46 at "ma decision. Duplici…")

a l. 1. de appell. P.
b l. furti, 6. de iis qui not. infa. P. l. 1. §. fin. ad Sen. Turpi. P. l. 2. fin. de pœn. P.
c l. vni. nihil nouam. appell. inter. lib. 49. P. tit. 7. c. nõ solùm, de appell. in Sex. to. tit. vt lit. pend. nihil inno. in Sex. & apud Greg. l. 3. & l. si quis prouocatione, de appell. C.
d c. veniens, de iureiur. l. vni. C. de in integ. resti. postul.
e c. vt debitus honor de appell.
f l. Iudex posteaquã, de iud. P.
g c. cùm teneamur, & ibi Panorm. Philip. Francus. & Decius, de appella. c. ex literis. & ibi Panor. nu. 4. de matr. contrat. cont. interd. eccles. & in c. cùm teneamur. in 1. notab. de appella. Pelin. cons. 15. nu. 3.
h c. laudabilem, vt lit. pẽd. Rom. sing. 411.
i c. cùm sit Romana, & c. personas, de appellat.
k in l. 1. si de momen possess. lib. 7. C. tit. 69. l. quisquis, C. quo. appell. nõ rec.
l in l. 1. C. de arbit.
m c. pastoralis, §. verũ, & ibi Panor. & Phil. Franc. de appe.
n Fel. in c. cùm non ab homine, de iud.
o c. cum appellatio. de appell. tit. 6. Soc. cons. 76. 1. volum.
p Innoc. in c. pastoralis, de offi. deleg. gl. in c. non solùm, in ver. *cassimus*, de appel. in Sex.

tem petimus attentata reuocari principaliter per officium Iudicis suspenditur cognitio principalis negotii, donec reuocentur[a]. etiam si cœptum sit in causa principali appellationis iudicium, quod non prohibet ad hoc officiũ redire, vt ait Rota decis. 185. in not. si pars mea, de appellationib. Vide latè Octauian. Vvestrium, lib. 8. introd. in aulę Romanę actionem, c. 4. num. 14. 15. & 16. Vide quando attentata non possunt officio Iudicis reuocari, nisi cum sen-
47 tentia principalis negotii. In Gallia plura executioni demandantur, quamuis appelletur ab illis, vt vadimonia, citationes, præhensiones decretæ[b]. Item non obstante prouocatione à sententia interlocutoria quæ reparari potest in definitiua, non impeditur Iudex a quo prouocatur, quominus in principali cognoscat, neque suum debet officium & notionem suspendere propter inhibitiones in vim literarum cancellariæ factas, aut per literas ne lite pendente: nisi litigantibus auditis, Iudex ad quem, ita statuerit[c]. Sic etiam prouocatio à taxatione sportularum seu relationis iudicialis, quod vocant *les espices du raport du procez*, non impedit quominus taxatio exigatur, data tamen licentia repetendi appellanti si ita pronunciatum fuerit, quod præter rationem taxatum esse dicetur[d]. Prouocatio tamẽ a taxatione excessiua expensarum, inhibet petitionem in omnibus articulis à quibus prouocatum: pro his tamen, à quorum taxatione prouocatum non est, fit executio[e]. Sic dices de similibus, quæ vsus docebit: ad quæ inhibitiones factæ Iudici à quo
48 prouocatur, non trahuntur. Inhibitiones vocant, quando regia authoritate per codicillos cancellariç, vel per literas compulsorias Iudicis ad quem prouocatum est, mandatur Iudici à quo appellatum est, significante apparitore, vt acta ad Iudicem ad quem transmittat, & prohibetur ne in eadem causa posthac quippiam amoliatur[f]. Si quid autem maximè post interlocutoriam appellationem attentatum sit, reparatur in sententia appellationis & rescin-
49 ditur[g]. Quęmadmodum etiam per sententiam appellationis & Iudex qui malè iudicauit, aut qui temerè appellarit, plecti & multari solent: primùm, quòd pertinet ad Iudicem, si dicatur benè appellatum ab interlocutoria notione causæ Iudex à quo appellatur, priuatur, & remanet causa apud Iudicem appellationis[h], vel ad aliud tribunal reiicitur. Tenetur & Iudex, eius apparitores & administri, de attentatis[i]. Quid autem si attentauerit in facto irreuocabili, faciendum sit, vltra multam quæ ei indicitur, docet Masuerius, tit. de appella, §. fin. l. quoniam, de appella. C. l. fin. ad leg. Iul. de vi publ. cap. non ita, ca. anteriorum, 2. q. 6. Puniuntur & pro modo admissi malè iudicantes Iudices, ex arbitrio superioris Iudicis, vel ex legum determinatione: variis enim modis peccare potest Iudex, vel grauiùs vel leuiùs[k]. Quomodo verò puniatur, qui pecunia & per sordes malè iudicat, diximus in crimine legis Iuliæ repetundarum. Corrupti quoque Iudicis pœnas exemplares poteris videre apud Herodotum in libr. 5. Valer. Maximum, lib. 6. ca. 3. Amian. Marcellinum, lib. 23. vbi Cãbyses Rex, Sisamis iniqui & corrupti Iudicis pellem detractam iussit sellæ iudiciariæ intendi, & ibi Otauem eius filium considere: atroci ac noua pœna, ne quis corrumpi Iudex posset, prouidens. Distinctiones pœnarum Iudicis malè iudicantis, per dolum, per imperitiam, per sordes, vide in authen. Hodiè, & tot. tit. de pœn. iudi. qui malè iudic. & l. si filiusfamilias, de iudic. P. & vltra has pœnas, Leo & Alexander Imperatores Orientis, in diotaxi περὶ δικαστῶν, lib. 1. Iuris Orientalis, imprecantur diras execrationes Iudicibus qui contra leges iudicarint, alias, vt inueniunt Deũ ac cœlestes omnes, atque incorporeas potestates sibi nunquam non aduersantes, immaturè ex hac vita excidant potiùs quàm excedant: incommodis afficiantur perpetuis, ædium ipsorum fundamenta ignis tandem deuoret: & posteritas eo redigatur inopię, vt panem ostiatim quæritet, quòd leges quas liberrimas oportet esse, seruas quodammodo ac captiuas effecerint. Execrabile

a c. non solùm, & ibi interp. de apella. in Sex.
b in const. Henric. 2. *sur la iustice criminelle*. art. 10. public. 4. Aug. 1550.
c const. Franc. 1. *sur l'abbreuiatiõ des proces* ar. 4. & alia const. *sur la reformatiõ de la iustice de Normandie*. art. 3.
d in const. Ludo. an. 1512. art. 44.
e const. Caro 8. arti. 65.
f l. 1. nihil noua. appel. pend. P. l. 2. de re iud. C. l. 1. C. de exto. caie.
g ca. significantibus, 49. de appell. d. c. nõ solum, eo. in Sex.
h c. vt debitus honor, & c. ex insinuatione, de appellat. l. eius qui circa tinẽ eod. P.
i l. quoniam iudices de appell. C.
k c. quatuor modis, 11. q. 3.

bile enim est, eos quibus gladius à Principe committitur, & potestas in bona & corpora subditorum, pro libidine in pernitiem Reipubic. abuti. Quò 50
fit, vt etiam sanctissimè à Principibus nostris Gallicis cautum sit, vt ipsi Magistratus, putà Senatores, à quibus nulla prouocatio est, censura notentur, decuriis Senatus in vnum coactis: Parisiis quidem, per singulos quindecim dies in aliis parlamentis per singulos menses semel, eásque cęsuras mitti ad Principem qui eorum delicta castiget, quas vocant *Mercuriales*, quòd in die Mercurii iubeantur fieri[a]. Factum autem illud est, postquam cœperunt esse Magistratus perpetui. Nam anteà temporales erant, vt in Italia, & cogebantur post depositam administrationem remanere quinquaginta dies in loco vbi gesserant Magistratum, & reddere rationem malè iudicatorum iis qui conquererentur coram successore[b]. Et hodiè quoque tenentur reddere rationem, si quis de illis conqueratur in Gallia, sed non expectatur depositio magistratus: quia eo veluti perpetuò non priuatur quis[c], nisi morte, aut renunciatione, aut condemnatione ob crimen[d]. quod & in aliis Iudicibus seu officialibus alterius domini quàm Regis, locum habet: vt non possit illis à dominis, nisi in illis tribus casibus, Iudicis munus aut officii adimi, vt aresto Burdegalensi pronunciatum refert Nicol. Boerius, in quæst. 119. in 1. parte. Quamobrem & Senatus multis sæpè inferiorum Iudicum sententias reformando, & iudicando, illos castigat & emendat. Sed & non patitur temerè 51
& perperam, aut malitiosè appellantium impunitas esse moras, & diffugia: idque ex constitutionibus Regiis, quæ iubent temerè vel friuolè appellantes, vel intercedentes seu opponentes, multis plecti, *de l'esmande ordinaire & fol appel*[e], sexaginta librarum Parisiensium[f]. vel ex arbitrio extraordinariè iudicantiũ, pro modulo causæ, qualitatis personarũ, & circumstantiis negotiorum cum expensis & damno litis[g]. Iure pótificio qui friuolè appellat ab actu, potest per iudicem à quo appellat, excõmunicari vt cõtumax, & multari[h]. Iure ciuili punitur temerè appellans, ordinaria pœna quinquaginta librarum argenti[i]: vel extraordinaria, officio Iudicis[k]: interdum amissione causæ, & nota infamiæ[l]. Sed hæc cùm arbitraria sint, non prosequor: plecti tamen sine causa & temerè litigantes, vel modicè vel seuerè expedit: vt præscindantur litium tempora, & obuietur malitiis hominum. Cùm & inde iniuria videatur irrogari Iudici, à quo temerè appellatur: vt & is ideo possit agere iudicio iniuriarum[m]. Curare etiam debent Magistratus 52
superiores, ne beneficio à lege concesso appellationis, abutantur improbi: ne inde iniuriarum occasio nascatur, vnde iura nasci debent[n]. Appellationis quippe remedium, non est ad defensionem iniquitatis, sed ad præsidium innocentiæ institutum[o]. Quæ ratio etiam est receptæ appellationis, contra sententias Iudicum iure speciali: cùm alioquin pro sententiis præsumatur, quòd æquæ & iustæ sunt, ex quo de actis constat: quamuis non præsumatur pro processu, si de eo dubitetur, & nisi de eo fides fiat[p]. Altera ratio autem, delatum esse appellationibus, ne via præcluderetur defensionibus, quæ iuris naturalis esse videntur[q]. Et postremò, vt solidius & diligentius negotiorum merita in diuersis tribunalibus excuterẽtur[r]. Fallitur quippe aliquãdo Iudicium hominum, & sæpè: in quo differt à diuino: quia Deus non fallit, nec fallitur, sed veritati semper innititur[s].

a ita statuit Franc. 1. an. 1539. art. 130. vide in eum Ioan. Constantinum. Ludoui. 12. constit. an. 1499. art. 39. Henri. 2. in edicto, *touchãt les Lutheriens*, 27. Iunii an. 1551. art. 25.

b Nouel. constit. Iustin. 95. tit. vt om. iudic. post depos. admin. &c. C. late Paris de Puteo. in suo tracta. de Syndic.

c ex constit. Ludoui. 11. per rationem l. iurisperitos, de excusatio. P. vide de his, Gagui. lib. 1. c. 1.

d Guill. Bened. in c. Raynutius. in ver. duas habens filias. nu. 58. de testam.

e in constit. Franc. 1. an. 1539. art. 96. & 116.

f Masuer. tit. de appellat. §. 4. item appellans.

g constit. Franc. 1. *sur l'abbreuiation des procez du grand conseil*, art. 32. 35. & 36. 42. & 40.

h Panot. in c. solicitudinem, in 1. notab. de appellatio. vide gl. tamen. quã sequuntur interpretes in l. 1. §. f. à quib. appell. non lic. P. Panot. in c. 2. de appellat.

i l. ab executione. C. quor. appell. nõ recip.

k in l. eos. §. ne temere, C. de appel.

l l. à Proconsulibus. eod.

m glo. fin. in l. f. C. quan. prouo. non est nec. Geminia. in c. cùm appellationibus, de appel. glo. 2. in c. 1. si quis præpostera. 50. dist.

n l. meminerint. C. vnde vi.

o c. cùm speciali, 61. §. porro, de appell.

p notat. glo. in d. §. porrò in ver. *defecerit*.

q l. vt vim. de iust. & iu. P. l. 1. C. vn. vi. c. l. pastoralis, de re iudic. l. scientiam, §. qui cùm aliter, ad leg. Aquil.

r l. addictos. de episc. audi. C. l. addictos, C. de appellat. l. 1. eod. P.

s c. à nobis, in 2. de sent. excom. c. Deus quando, 24. q. 3. c. paucem, de consec. dist. 2. ca. Spiritus sanctus, 1. q. 1.

De iura-

De iuramento in genere & iurandi neceſſitate. Cap. 3.

Lib.12.P.tit.2.Lib.4.C.tit.1.Conſtit.9.& 48.Lib.2.Decret.tit.24.
Lib.2.Sex.tit.11.Lib.2.Clem.tit.9.

1 *Iuramenti in omnibus rebus neceſſitas.*
2 *Iurandum non eſt ſpontè, ſed neceſſariò.*
3 *Clinias Pythagoricus noluit iurare.*
4 *Vltima voluntas iurata, quare mutari poterit ſine periurio.*
5 *Ad periurium lubrica via.*
6 *Iurare aliquando expedit, & neceſſarium.*
7 *Iuramenti tres comites.*

1 NOn immorabor in reddenda ratione, quare ſeorſum poſt abſolutam totius penè iuris & eius Syntagmatis tractationem, de iuraméto dicẽdum arbitrer: Eò quòd nulla propemodum negotia ſint, in quibus de iuramento quæri non poſſit & periurio: vt oporteat ita ſeparatim de eo potius ſemel agere, quàm tædioſa repetitione ſingulis negotiis eadem ſæpius inculcare. Inter ea enim quæ inuexit humanæ miſeriæ neceſſitas, eſt iuramentum. Tanta perfidia ex malitia hominum ſuborta eſt, vt nihil propemodum firmum aut certum eſſe videretur, nulla hominum veríque reuerentia, vt oportuerit Dei teſtimonio omnia neceſſariò & facta & dicta, obſignati. Et ideò Dominus noſter IESVS CHRISTVS id omne quod accederet affirmationi vel negationi ſimplici in ſermonibus hominum, à malo eſſe
2 dixit[a]. Et proinde ſpontè, nec ex voluntate debemus iurare: ſed ad iuramentum neceſſitas nos debet trahere. Nam vt ait D. Baſilius[b], αἰσχρὸν παντελῶς καὶ ἀνόητον, ἑαυτοῦ κατηγορεῖν ὡς ἀναξίου πίστεως, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὅρκων ἀσφάλειαν ἐπιφέρεσθαι, id eſt, *Turpe ſanè omnino & ſtultum, ſeipſum accuſare vt indignum fide, & firmitatem ex iuramentis adferre.* Sic Philo Iudæus[c], *Iam*, inquit, *qui iurat, ſuſpectus eſt de perfidia: ſit igitur cunctator & procraſtinando ſi fortè differendo poſſit euitare ne iuret.* Neque à
3 malo iurantis iurare, ſed increduli à quo iurare cogitur[d]. Pythagoricus Clinias, cùm per iuramentum multam trium talentorum illi vitare liceret, iniuriam maluit pati, quàm iurare: idque quamuis non eſſet falsò iuraturus[e]. Iubet & ſapiens Epictetus[f], *Iuſiurandum refuge, ſi potes: ſin minus, cùm licet.* Reſpondit Vlpianus[g], quæ ſub conditione iuriſiurandi relinquuntur, à prætore improbari, & relicta capi, perinde ac ſi nulla impoſita fuiſſet conditio. *Etenim*, inquit, *alij faciles ſunt ad iurandum, contemptu religionis: alij per quàm timidi, metu diuini numinis, vſque ad ſuperſtitionem. Et ne illi conſequantur, iſti perdant, Prætor conſultiſſimè interuenit.* Quare neque Prætor iuramentum eius
4 tuetur, qui nemine deferente iurat: ſibi enim ipſi iurat[h]. Vnde illa difficilis inter Interpretes quæſtio relata in gloſſ. finali, conſtitution. Sacramenta puberum, Si aduerſ. vendit. C. terminatur. Vt teſtator, qui in rebus ſuis iurauit, nemine deferente, non ſe mutaturum voluntatem teſtamenti, poſſit ſine metu periurii liberè mutare. Vt etiam placuit, neminem ſpontè iurare teneri, ſed poſſe referre delatum iuramentum[i]. Et ſi quando quis iurare alio poſtulante cogatur, is qui poſtulat, teneatur purgare ſe prius iuramento de calumnia, & quod malitioſè illud non poſtulet[k]. Sed & ab iis quorum fuit ſanctitatis & fidei probata opinio, iuramentum non fuit poſtulatum, vt dicemus Deo fauente in cap. De iis qui iurare debeant vel

a D. Matth.c.5.& D. Iaco.c.5. Quod explicat c. & ſi Chriſtus, de iureiur. too. ca 22.q.1.
b D. Baſil. Mag. in Pſal.14.
c Philo Iudæ. lib. de Decalo.
d ca. non eſt contra præceptum, 22.q.1.
e D.Baſ. Mag.homilia de legend. lib. gentilium.
f Arrian. in encomio. Epicteti.c. 40.
g l. quæ ſub conditione iuriſiurandi, de condit.inſtit. P.
h l.4.de iureiur.P.
i l. manifeſtæ turpitudinis,38. de iureiur.l. delata conditione, 9. & l. generaliter. 12.§. ſed iuramento, de reb. cred.& iureiur.C.
k l. iuſiurandum & ad pecuniam,l.34.§. qui iuſiurandum, de iureiur.P.

cogantur. Rarò etiam iurandum esse nos admonet, lubrica ad periuria via,
vt melius sit non cogere iurare, quàm periuriis dare causam[a]. Ita etiam 5
Plato propter facilitatem ad periuria, non passim esse permittendum iuramentum tradit[b]. Et metu periurii timebant iurare Heroes, cum Iasone profecti, vt author Orpheus[c],

a in l. 2. de iudic. vid. toll. C.
b Plato, 12. de legib. idem in ca. ita ergo, 22. q. 1.
c Orphe. in Argona.

Ὅρκια δ' ἐσημαίνοντες, ἐπεσημήναντο δὲ χερσί. id est,
Iuramenta timentes, signarunt hoc manibus.

Iurandum tamen aliquando, & expedit, & iuramentum malum non est, etsi à malo & perfidia procedat: sed non passim iurandum, non temerè, non pro omni re. Sicut enim Hieremias ait, *Iurabunt in veritate, iudicio, & iustitia*[d]. Sunt 6
enim istæ tres circumstantiæ quæ permittunt & probum faciunt iuramentum. Veritatis causa prima est, ob quam rectè iuratur, & pro eo quod verum creditur[e]. Iudicium discretionem habet animi[f], vt sine ea non valeat, vel præstitum sine ea damnabile sit, & contra prohibitionem Dei, *Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum*[g]. Consuetudo quippe iurandi pro quibuscunque rebus & sine necessitate repræhenditur. Et ita monet Ecclesiasticus[h], *Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum ne admiscearis, quoniam non eris immunis ab eis.* Et paulò pòst, *Vir multùm iurans implebitur iniquitate.* Et iterum[i], *Loquela multùm iurans horripilationem capiti statuet, & irreuerentia ipsius obturbatio aurium.* Iustitia postrema iuramenti basis est, vt pro iusto iuretur tantùm, non pro re turpi & iniqua, pro qua præstitum iuramentum temerarium & impium est, & non seruandum[k]. quia iuramentum non est vinculum iniquitatis[l]. 7

d Hiere. 4. c. & si Christus, §. Iacobus, de iureiur. ca. animaduertendum. 22. q. 2.
e ca. homines, 22. q. 2. ca. fin. 22. q. 5.
f vt in ca. paruuli, 22. q. 5.
g Exod. 20.
h Ecclesiasti. c. 23.
i Idem c. 27.
k c. tua nos. de iureiur. c. cùm quidã, 12. §. f. c. Quintaualis. 24. de iureiur. ca. fin. 17. q. 2. c. si quis, 13. q. 2. l. imperialis. iuncta auth. quod eis, de nupt. C.
l tota, 22. q. 4. & c. inter cætera, 22. q. 2. c. quemadmodũ, 25. de iureiur. c. nõ est obligatorium, de reg. iur. in Sex.

De iuraméti finitione, diuisione, deque iuramento temerario & promissorio. Cap. 4.

1 *Iuramentum quid. Diuisio. Temerarium quid, & prohibitum. Num. 2. & 3.*
4 *Iuramentum promissorium, & eius vis: vtq́ ab assertorio distinguatur. Num. 5.*
6 *Iuramenti assertorij exempla.*
7 *Iuramentum promissorium habet obligationem.*
8 *In iuramento censetur excepta superioris authoritas.*
9 *Iuramento promissorio contrarius actus factus an valeat.*

IVRAMENTVM, est affirmatio vel negatio, sacræ rei attestatione firmata[m]. Aristoteli verò, est dictio cum diuina 1
veneratione, probationis expers[n]. In verbis consistit iusiurandum[o], & ita in affirmatione & negatione. Cicero dicit affirmationem religiosam[p]. Et pro Fonteio, religionem iurisiurandi dicit. Vnde religiosus alibi sæpè pro iuratus: vt religiosus Iudex, religiosus testis. Philo Iudæus[q] in re ambigua Dei testis dixit citationem, quæ nisi fiat in veritatis fauorem, mendacii testem Deum citare, magnum scelus esse. Iuramenti summa diuisio
est, vt aliud sit extraiudiciale, aliud iudiciale pro re litigiosa. Rursum extra- 2
iudiciale, vel temerarium omnino & improbum est, vel assertorium simpliciter, seu promissorium: vel confirmatorium contractuum. Iudiciale vel voluntarium, delatum à parte litigante parti, pro decisione controuersiæ: aut necessa-

m vide Placenti, & Azon. in sum. tit. de reb. cred. C.
n Aristot. in Rheto. ad Alex.
o §. sed neque de mand. princ. in Authen.
p Cic. 3. officio.
q Philo Iudæ. lib. de iureiur.

necessarium delatum à Iudice, vel ad supplementum probationum: vel de calumnia[a]: vel in litem: vel mixtum ex voluntario extraiudiciali & iudiciali necessario. Quorum singula membra, quæ alibi explicata non sunt, persequar.

3 Temerarium improbúmque omni ex parte iuramentum, dicitur blasphemia, de qua diximus, lib. 33. istius Syntagm. c. 12. Sed & temerarium iuramentum dicitur, quod fit sine discretione, pro quibus non oportet, quando non oportet, & quibus non oportet. Prohibuit autem Deus, ne iuremus per cœlum, aut per terram, sed sit sermo noster, in affirmatiua, *est*, vel negãtia *non est*[b]. Prohibent & istas blasphemias & temeraria iuramenta, iura ciuilia etiã mortis pœna indicta[b].

4 Promissorium iuramentum est, quod promissioni vel pollicitationi accidit. Sic enim efficacior causa creditur eius quod specialiter conuenit, quàm eius quod ex generali promissione venit[d]. Et solet plus timeri quod singulariter promittitur, quàm quod generali spõsione concluditur: ideoq; quæ generaliter promissa cẽsentur, tamen specialiter cũ maiori efficacia iureiurando promittuntur[e], veluti gemina promissione intercedẽte quæ firmior simplici est[f]. Et iurans non tantùm voluntatem suam declarat, sed etiam stabilit[g]. *Nullum*, inquit Cic[h]. *vinculũ ad obstringendam vitã, iureiurando maiores arctiùs esse voluerunt: id indicant leges in duodecim tabulis, indicant sacrata, indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides, indicant notationes animaduersionésque sacrorum, quæ nulla de re diligentiùs quàm de iureiurando iudicabant.* Et iterum[i], *quod affirmatè quasi Deo teste promiseris, id tenendum est: hoc ad iustitiam & fidem pertinet: Nam præclarè Ennius, ô fides, alma apta primis & iusiurandum Iouis. Qui igitur iusiurandum violat, is fidem violat, quàm in Capitolio vicinam Iouis optimi maximi, vt in oratione est M. Catonis. maiores nostri esse voluerunt.*

5 Si subtiliter causas assertionis inspiciamus, possumus distinguere inter simplex iuramentum assertorium, quod de præsenti vel præterito est: & promissorium, quod est de futuro. Sed quia assertio vtrũque cõtinet. Et de nõ faciẽdo fit & de faciẽdo, & de dãdo & non dando, vel facto & non facto testificationẽ, nõ separo omnino[c]. Et ita poterit quoque hoc iuramentũ pertinere ad actus extraiudiciales simul ac iudiciales.

6 Huius generis iuramentum erat, quod seruus Abrahæ præstitit domino de adducẽda vxore filio[l]: & quod Ioseph facit patri Iacobo, de eo sepeliendo[m]: quod præstitit populus Iudaicus in prouulgatione legis de ea seruãda[n]. Tale, quod exigebat Hippocrates à discipulis medicis, vt ex eius formula liquet: quódque exigitur à Iudicibus & patronis causarum[o], à militibus, à Galaaditis[p]. Talia iuramenta fidelitatis inter vassallos & dominos[q]: Reges & summum Pontificem[r]: testium in iudicio examinandorum de dicenda veritate[s]. Archiepiscoporum, cùm iurant in pallii acceptione se iura conseruaturos Summi Pontificis[t]: & quod præstabant Romani lege Fannia conceptis verbis, singulis annis, non ampliùs in singulas cœnas sumptus esse facturos, quàm centenos vicenósque æris numos, præter far, oleũ, & vinum[u]. Illúdque quod ponitur in l. fin. §. fin. de iis qui ad eccles. confug. C. quo dominus repetens seruum ad ecclesiam confugientem iurat se ex eo crimine non læsurum. Et illud, de quo ibi meminit gloss. & in ca. 1. vt lite non contest. quo maritus repetens vxorem, iurat quòd eam non lædet.

7 Addit vim, imò obligationem, dictis hoc iuramentum simplex promissorium. Neque audiendi sunt qui dicunt iuramentum non esse modum inducendæ obligationis, vel naturalis quidem: vt & Barth. & alii in l. si quis pro eo per illum text. De fideiussorib. malè defendunt[x]. Nam & palàm est, nudam promissionem etiam, & simplicem, inducere naturalẽ obligationẽ. Ad agendam autem obligationem, additur iuramẽtum: Et proinde fieri nõ potest, vt diminutionem eius operetur quod inductum est ad confirmationem[y]. Adde, quod iuramentum fortius est naturali obligatione: & ideò vt iustum pactum eam tollit si de remittenda ea interponatur[z]. Neque l. si quis pro eo, contrarium docet, nam defectus ibi obligationis non pendet ex iuramen-

GGG gggg 4

a de iuramento calumniæ, supra dixi. lib. 48. Syntag. c. 2.

b D. Math. c. 5. D. Iac. c. 5. c. clericũ, 22. q. 1.

c §. fin. vt non luxur. cont. natu. in Auth. l. fin. §. fi. C. de relig. & sump. funer.

d l. sed & si l. 4. §. quæsitũ, si quis cautio. P.

e c. quanquã omnes, 23. dist.

f l. si mulier. 22. C. ad Velleia.

g in l. Antistius Labeo, de acqui hęr. P.

h Cic. 3. officior.

i idem, eo. circa finẽ

k illud etiam tradit Dionys. Halicar. in

l Genes. 24.

m Genes. 47.

n Exod. 20.

o l. rem non nouam in princ. & §. patroni, C. de Iud.

p Iudicum, 11.

q c. de forma 22. q. 5. titulis, de forma fidelit. & de no. for. fideli. in vsib. feud. cum simil.

r clem. 1. de iureiur.

s l. iurisiurãdi. & l. si quando, C. de testi. c. nuper, eod. tit.

t c. significasti, 14. de electio.

u Gel. lib. 2. c. 2.

x contra quos Corrasius scripsit, in l. admonendi, à num. 13. vsque ad 25. de iureiur. P.

y l. Stichum. aut Pãphilum. §. naturalis, de solutio. P.

z l. si mãcipia, de fun. Instr.
ad §. naturalis. l. Stichum.

ramento,sed ex falsa causa quæ non admittit operarũ promissione.putabant enim esse libertũ eum à quo sibi quis promitti operas iurato voluit officiales,quæ non possunt præstari nisi à libertis[a].Sed & videbis esse obligatorium huiusmodi iuramentum promissorium,in l.vt iurisiurandi,7. de oper.libert. lib.28.P.tit.1.& in authen.generaliter,de episco.& cler. C.Neque verum est quod Bartholus ait, Deo tantùm non homini iuramenti promissionem fieri. Non negarim tamen, in iuramento simplici promissorio censeri exce- 8
ptam authoritatem superioris[b], vt Summi Pontificis[c], & Episcopi,qui gratiam iuramenti facere possunt:vt & olim Imperator[d], & Prætor[e]. Cæterùm 9
verum puto,promissorium vel assertorium iuramentum, non officere actui contrario,sed illum valere,quando noua causa subesset veniendi cõtra iuramentum[f].Quia & in iuramento apposita clausula cẽsetur,promissionem valere rebus sic vt tunc erant extantibus, & in eodem statu remanentibus[g]. Item 2.si in alterius præiudicium iuramentum non sit[h], actus contrarius valeat[i]: si dissolutus posset esse in præiudicium tertii. item si actus secundus præponderet primo, aut indissolubilis sit, & primus natura solubilis[k]. Qua ratione omnes antimoniæ dissolui possunt, quæ de hoc adferuntur, de quibus vide Paulum Castrensem,consil.339.& 56.in 1.volum.in nouis. Guid.Papæ.q.569.num.3.& 4. Tamen notandum à periurio dispensationem gratiam & absolutionem petendam esse à suo prælato,quod & tutius est,etiam in omni alia causa quæ legitima videtur non seruandi iuramenti, vt tradunt Innocentius, Anton.Butrigarius, & alii in c.1.de iureiur. & alii in c.cùm contingat,eod.tit.Bald.in l.in emptione. C.Plus vale, quod agi. Alexan. consil. 88.in nouissimo volumine consilior.

a Iason, in l. si non sortem. §. libertus, col. 7. de condict. indeb.tex.in l.pen. si à par. quis fuer. manumi.P.

b c. venientes,§.1.ad finem de iureiur.§. imperialem, in fin. de prohib. feu.alié. per Freder.

c glo. in c. constitutus. de rescrip. c.ea te. & c. si verò, de iereiur.c.f. de pœnis. c2. alius. & c. seq. 15.q.6.

d l. imperatores, ad municipa.P.

e l.quę sub conditione,1. respon.& §.f. & l. quid enim. de conditio.institu.

f in l. si hominem. manda.P.

g l. quod seruus. de cond.cau.data P. c. quemadmodum.25. de iureiur.

h c.quamuis.de pac. in Sex.

i vt glo. in c. vltima voluntas, 13. q.2. & in c.cum M. Ferrariensis.de constitu.

k vt in c. sicut ex literis.22.& c. pen. de sponsal.

De confirmatorio contractuum iuramento. Cap. 5.

1 *Iuramentum quos contractus firmat.*
2 *Iuramentum accipit naturam contractus cui accedit,*
3 *Contractus decem modis à iure infirmantur, & quando possunt firmari iuramento. Et num.seq.*
4 *Iuramentum contra bonos mores, ciuiles tantùm,valet in contractibus: non contra naturales.*
5 *Iuramentum non firmat quod est contra publicam vtilitatem principaliter. Secus si sit per consequentiam,& non principaliter. Et nu.6.*
7 *Contractus in odium creditorum prohibiti,iuramento an firmentur. An si in fauorem debitoris.Num.8.*
9 *Pactum nudum & alteri absenti factum firmatur iuramento,& iure Pontificio.*
10 *Iuramentum non porrigitur vltra consensum,vel ad incognita.*
11 *Iuramentum non firmat contractum de re prohibita venire in contractum.*
12 *Renunciatio cuique sui priuilegij permissa.*
13 *Iuramentum confirmatorium actus,quando transit in hæredes.*
14 *Iuramentum dolo extortum,nihil valet. Quid, si metu. Num.15.*

IVRAMENTVM adhibitum contractibus,eos firmat, quãdo contractus quidem per se inualidi & reprobati omnino non sunt, sed ex aliqua singulari circunstantia impugnari possent.Sic per iuramentum, quod nullum ex defectu potentiæ contrahentium vel alio quodam modo est, validum efficitur[a]. Verùm tot erunt distinctiones istius iuramenti,quot erunt cõtractuum quibus adiicitur. Nam regulare 1

l vt in c. quamuis, de pact. in Sex. c. cum contingat. de iureiur.c.licet.eod. tit. in Sex. constit. sacramenta, puberum,si aduers. vendit.C.

regulare est iuramentum leges accipere, & quodammodo naturam eius cõ-
tractus cui interponitur[a]. Quia veluti accessoriũ est, quod regitur ex natura
principalis cui accedit[b]. Et eo modo intelligi debet quoque, quo principa-
le, secundùm terminos & regulas iuris[c]. Et proinde si quid in actu vel cõtra-
ctu iniquum erit, iuramentum refugit eius confirmationem: & si actus non
consistit per se vllomodo, sic nec iuramentum[d], quod non est vinculum i-
niquitatis[e]. Quæ vt facilius & ordine intelligamus, operæpretium est, nos a-
ctus & contractus considerare, de quibus fiant, à quibus, & quomodo fiant,
item fines & rationes eorum, vt si quo pacto illi possint sustineri, iuramentũ
eos confirmet: sin minus, nequaquam. Et hanc quæstionem ex professo Bar-
tho.in l. si quis pro eo, num. 5, & seq. de fideiussor. P. fusissimè & aliquantum
in l. Seius Augerius, ad legem Falcidiam, P. tractat, quam paucis conclude-
3 mus. Et vt sciamus, qui contractus non subsistentes iure confirmari possunt:
10. modis contractus à iure reprobari notandum est, 1. quia contra bonos
mores sunt. 2. quia contra vtilitatem Reipub. principaliter. 3. quia contra vti-
litatem Reipub. secundariò. 4. propter odium creditoris. 5. propter fauorem
debitoris. 6. quod lex eis non assistat, quamuis non reprobet. 7. propter de-
fectum solennitatis prætoriæ. 8. propter defectum solemnitatis substantia-
lis. 9. propter defectum rei vel materiæ de qua contrahitur. 10. propter ali-
quas alias vtilitates subditorum. Secundùm quos modos, de iuramento cõ-
firmatorio illis apposito, tot constituo regulas cum Bartholo, & explicatio-
4 nes aliùdè. Prima, pacta, conuentiones, actus contra bonos mores, non va-
lent[f]. Hic distinguendum tamen censeo, inter bonos mores ciuiles, & natu-
rales[g]: secundùm ciuiles, lex omnis lata est[h]. Iuramentum appositum in actu
vel contractu qui contra hos bonos mores ciuiles tantùm est, obligat: quia
seruatum non vergit in dispendium salutis æternæ[i]. Et cessat suspicio mali
quod est contra bonos mores naturales. Si quidem leges, & vsu & contrariis
moribus induci & tolli possunt[k]. At quando pactum est contra bonos mo-
res naturales, improbatum omnino est[l]: vt si conueniat, vt flagitium fiat[m]. Et
tunc proculdubiò non valet confirmatorium ei pacto appositum iuramen-
tum, nec est obligatorium[n]. Naturalia videntur esse iuris diuini, & ita immu-
tabilia seu incorruptibilia[o]. Et ideo iuramentum veluti super immutabili vt
mutetur, impossibilitatem iuris & facti habet, & extra potestatem promit-
tentis est: & non valet, vt pote adiectum super iis de quibus non potest se o-
5 bligare promittens, vt in c. quanto, de iureiur. cum tota 22. q. 4. Secunda re-
gula sit, improbato pacto vel actu, ex eo quod est principaliter contra publi-
6 cam vtilitatem[p], non confirmabitur iuramento[q]. 3. Quod si contractus vel a-
ctus improbetur, ex eo quòd tendit contra vtilitatem publicam secũdariò,
& non principaliter, cùm præcipuè prohibitionis vtilitas respiciat priuatã
personam: iuramentum confirmabit huiusmodi contractum nutantem a-
liundè[r]. vt ecce dotis fauor ad publicam vtilitatem pertinet secundariò, &
principaliter ad mulieres[s]. Et ita pactum de ea minuenda improbatur[t], acce-
dente autem iuramento probabitur[u]. Idipsum in alienatiõne rei dotalis in-
tellige[x]. Nec immoror in distinctione Bartoli, quæ vsu abrogata est: is enim
ait, in prohibitione alienandi vetita, animaduertendum, num prohibitio a-
lienationis rei quæ fit à lege respiciat tantùm rem, vt exemplum ponit in
prohibitione fundi dotalis, vt tunc valeat iuramentum & confirmet: An ve-
rò personam, vt si dictum est, vt talis persona non alienet, & tunc non valeat
etiam iuramento apposito. quod tamen vltimum reprobatur ab interpræ-
tibus, & contrarium seruari tradit Paul. Castrens. in auth. sacramenta pube-
rum, si aduers. vendit. & in d. l. si quis pro eo, de fideiuss. P. si in fauorem per-
7 sonæ fit prohibitio. 4. Quando in odium creditoris prohibetur contractus,
iuramentum appositum seruandum videtur[y]: quamuis pactum non confir-
metur, vt subtiliter distinguit Bartholus[z]. Et certè ideò creditores tunc rectè
ad

a Iason. in l. quod te, col. 8. de reb. cred. P. & in l. si conueniat de iurisd. om. iud. P. Chass. ad §. 5. vers. sed sic est nunc. tit. de successions en ligne in consu. Burg. Guid. Pap. dec. 96. nu. 3.
b c. accessorium, de reg. iur. in Sex.
c l. fi. C. de non num. pec. in l. fi. qui satis. cog. P.
d l. cùm principalis, de reg. iur. P. c. accessorium, eod. in Sex.
e ca. inter cætera 22. q. 4. c. quanto de iureiu. c. 1. eod. in Sex. l. non dubium, C. de leg. l. si quis inquilinos, §. fi. de lega. 1.
f l. iurisgentiũ, §. prætor ait, de pact. P. l. pacta quæ contra, C. eo. l. filius qui, de condit. inst.
g l. probrum. 42. de verb. sig. P.
h c. erit autem lex 4. distinct. ca. consuetudo. 1. dist.
i c. quamuis, de pact. in Sex.
k l. de quibus, de l. P.
l d. l. iurisgent. §. prætor ait cum simil.
m l. generaliter, & l. si stipul. de ver. obl. P.
n c. quemadmodum c. cum quidam, 10. c. quintauallis, 23. de iureiu. c. non est obligatorium, & c. in malis, de reg. iur. in in Sex. l. si quis inquilinos, §. f. de leg. 1. auth. quod eis, de sec. nup. C. l. iurisgẽ. §. & generaliter, de pact. cum simil.
o §. sed naturalia, de iure nat. Inst. eas. de eadem in. P.
p vt in c. si diligenti, de fo. comp. l. quem admodũ, & l. 2. de agri. & cens. lib. 11. C.
q vt c. quanto, de iureiur. l. non dubiũ, C. de legib. l. cæterum de leg. 1. l. senatus, de contra. emp. l. adigere, §. quamuis, de iure patro. P. cum simil.
r Panor. cõs. 8. vol. 2.
s l. 1. de iur. dot. P. l. 1. sol. matr. P.
t l. pactum quod dotali, de pact. C. l. pactum, C. de collat.
u ca. quamuis pactũ, de pact. in Sex.
x ca. cùm contingat, de iureiuran. apud Grego. c. licet, eod. tit. in Sex.
y Bartol. in l. si quis pro eo, nu. 9. de fideiusso. P.
z vt in ca. debitores, de iureiur. l. non licet, de contr. emp. P. l. fi. C. si quis alteri vel sibi, C. significãter, de pignor.
a Bart. ad d. l. si quis pro eo, nu. 10.

ad iuramenta relaxanda iurantibus compellentur, vel gratia fiet facilè[a].
5. Quando in fauorem iurantis prohibitus erat actus, vel contractus, & ille 8
iuramentum contractui vel actui adhibet, de eo seruando, valebit & confirmat actum[b]. Verùm hic adhibendum iudicium. Nam si factum, in alterius quàm eius cui prohibitum est, præiudicium etiam conuertatur, non firmatur iuramento: vt si quando quis prohibitus sit capere etiam à volente[c]: vel si omnino actus vel contractus prohibeatur, vt dum prohibetur alienatio prodigis, & omnis contractus: ab iis enim iuramentum contractibus appositum non tenet, nec contractus firmantur[d]. Quia hic consideramus vltra prædictam regulam iuramenti, substantiam & comitem deficientem, nempe discretionem quæ adesse debet & iudicium[e]. Prodigi verò idonei non sunt ad iurandum, quia iudicio carent: idémque dicendum de paruulorum & furiosorum iuramento, & aliorum, qui quia discretionem non habent, contrahere vel aliud quippiam gerere prohibentur, qui neque
iuramentum licitè præstabunt cum effectu in sui præiudicium. 6. & 7. Quá- 9
do contractui vel actui lex non assistit simpliciter, verumtamen fieri illum non prohibet, iuramentum illum confirmat: vt si adiiciatur pacto nudo[f], vel promissioni factæ absenti alteri[g]: quibus cùm ius ciuile non det robur obligationis, iuramentum dabit. Veluti etiam nudis pactis ius Pontificium[h]: & adiectio pœnalis, alterius nomine factis stipulationibus[i]. Et inter simplicem loquelam & iuramentum, Deus non facit differentiam, sed
vtrumque seruandum erit[k]. 8. Si contractus est prohibitus, nec valet ex 10
eo quòd forma substantialis ei deest, vt puta verba stipulationi[l], non tenebit etiam adhibitum iuramentum confirmatorium ratione eius contractus[m]. Verumtamen, si contractus aliquomodo sustineri possit, valebit meliori iure quo poterit valere, etsi degeneret in alium contractum[n]: si modò formalis causa adsit circa consensum: nam si consensus absit, nec contractus vllo modo valebit, quia fundamentum non habet[o]. Nec iuramentum quoque illum firmabit, quia non porrigitur vltra consensum[p]: neque ad inco-
gnita[q]. 9 Si contractus vel actus reprobetur ratione rei de qua fit, veluti si 11
de re sacra, homine libero, & aliis quæ non sunt in commercio hominum[r], iuramento non firmabitur. Quia impossibile continere videtur: & consensus priuatorum non potest supplere defectum rei: Nec per iuramentum potest deberi res quæ non est[ſ]: & deficiente materia vera vel ficta, nulla est obligatio, quia non entis nullæ sunt qualitates[t]. Et ita deest aliud funda-
mentum iuramenti, veritas[u]: quia illud pro veritate habetur[x]. Postremò, 12
si in gratiam & vtilitatem singulorum quorundam contractus non admittatur, sine dubio est, renunciationem, & iuramentum eorum multò magis valere, per regulam, Vnicuique licere renunciare priuilegio in sui fauorem in-
troducto[y]. Effectus autem istius iuramenti erit confirmatorii, quando non 13
improbatur, vt transeat in hæredes eius qui contraxit, & iure eius vtuntur[z]: vt validæ conuentionis etiam efficacia, tenet hæredes[a]. quia iuramento acquiritur obligatio, & per consequens actio[b]. Quocirca confirmatus iuramento contractus, inuito contrahente altero, reuocari non potest: non secus, quàm conuentio legitima[c]. quamuis in promissorio iuramento actus iuratus si reuocabilis sit naturâ, possit reuocari sequente actu, qui valebit non obstante priore iuramento, & quanquam qui contrà fecerit periurus
sit[d]. Si tamen contractus confirmatus sit dolo initus, & iuramentum quo- 14
que dolosè extortum fuerit, vtrumque corruit & nullum est[e]. ne quod prohibetur subsistere, alia via permittatur, contra c. prudentiam, & c. præterea, [illegible] de offic.

a c. 1. de iureiur. c. nouit. de iudic.
b vt in auth. sacramenta puberum, si aduers. vendit. & in c. ex rescripto. & c. cum contingat, de iureiur.
c glo. in l. inuito, 116. §. fin. de reg. iur. l. omnes, qui, §. executoribus. de episc. & cler. C. l. omnibus, C. de sportul.
d Iaco. Buttig. Angel. Castren. Bald. Anchar. Bartho. in l. is cui bonis. nu. 7. de verb. oblig. Iacob. Aretin. in l. quæ habet. §. si pupillus, de tut. auth. quod eis. de sec. nupt.
e c. & si Christus. de iureiur. Hierem. 4.
f vt in l. legem quá dixisti, C. de pact. l. iurisgentium, §. sed cum nulla. de pact. P.
g l. stipulatio ista. §. alteri, de verb. obli. P.
h c. 1. de pact. apud Gregor.
i §. alteri. de verbo. oblig. l. nuda, C. de contra. & commit. stip.
k ca. iuramenti. 22. q. 5. ca. quicunque suffragio, 22. q. 2.
l l. 1. de verb. oblig. P.
m Bart. in d. l. si quis pro eo, nu. 14.
n vt in l. vbi ita donatur. de dona. cau. mor. P.
o l. 1. de pact. P. ca. cùm Paulus, 1. q. 1.
p l. f. de non nu. pec. C. & f. de satisd. cog. P. l. si libertus, ita, de oper. lib. P. l. fin. in princ. ad municip.
q c. ad nostram, in 1. de iureiur.
r l. inter stipulantē, §. sacram. de ver. obl. l. si in emptione. 34. §. omnium, de contra. empt. P. cum similib. l. apud Iulianum, §. f. de leg. 1.
ſ l. cum qui, §. si iuramento, de iureiur. P.
t l. eius qui in prouincia. de reb. cred. in P.
u c. & si Christus, de iureiur.
x l. sed & si possessori §. si iurauero, de iureiur. in P.
y l. si quis in conscribendo, C. de pact. & de episc. & cler. cum similib. c. quibus. de pac. in Sex.
z vt in casu c. cum contingat. de iureiur. & c. licet, eod. in Sex. Paul. Cast. consi. 65. 67. & in auth. quod obtinet, de probat. Pet. Ancha. in ca. veritatis. de iureiur.

a l. si pactum. de probat. P. l. vni. ut act. ab hær. & con. hær. b ca. qui sacramento, 22. q. 4. c ex l. in commodato, §. sicut, commod. P. l. sicut. de actio. d c. sicut ex literis, & c. si inter, de sponsa. glo. sing. in c. f. de procur. in tex. ad quam plura coniungit Felin. in c. si diligenti, de fo. compet. facit l. duobus. §. fi. de iureiur. e l. eleganter, de dol. P. l. interpositas, C. de transf. l. isti quidem. §. f. & l. 3. quod met. cau. P. l. 4. C. eod.

15 de offic.deleg. Et quamuis iuramentum metu extortum valeat, & sit obligatorium, quia metus non excludit consensum[a]: attamen si metus sit ad rescindendum negotium idoneus, iuramenti potest facilè dari & impetrari absolutio[b]. Absolutio enim, non restitutio in integrum impetrari debet[c]: nisi forsan quis velit contra iuramentũ ab altero præstitum, restitui in integrum, quo casu potest petere[d]. Scio tamen Masuerium tradidisse in praxi, tit. de iureiur. §. 10. item si quis agat, post Panormit. in c. abbas, & c. ad audientiam, de his quæ vi met. cau. fiunt, & c. si verò, de iureiur. agentem ad nullum declarandum & reuocandum contractum, vi vel metu factum, audiri sine dispensatione iuramenti. Verùm tutius arbitror & magis consuli animæ periculo, si dispensatio petatur & absolutio à iuramento.

a c. meritò, 15. q. 1. l. si mulier, quod met. cau. P. gloss. in in c. abbas, quod met. cau. & glo. latè in c. authoritatem, 15. q. 6.

b vt in c. 2. & c. si verò, de iureiur. & d. c. authoritatem.

c Panor. in d. c. 2. nu. 2. per illum text. de iureiur.

d vt in l. nam & postea. §. si minor, de iureiur. P.

De Iuramento ad iudicii & sententiæ definitionem pertinente.
Cap. 6.

1 *Iuramenti iudicialis plures species.*
2 *Iusiurandum voluntarium quid.*
3 *Iuramentum conuentionale acceptatum, referri non potest, vis eius: ibidem, & numero* 4.
5 *Iuramentum delatum à parte, non cogatur pars acceptare, vel referre.*
6 *Iuramentum remitti potest, & quando Christianus peieraturo remittere debet.*
7 *Iurari aut referri iuramentum delatum, quando, & quomodo debeat.*
8 *Iuramenti formulam quis concipit, & moderatur.*
9 *Iuramentum necessarium, & quomodo differatur. Pro quibus non est deferendum in supplementum probationis. nu.* 10.
11 *Iuramentum maximum remedium ad expediendas lites, antiquorũ potissimùm: Hodiè vitandum cur.*
12 *Iuramentum supplementi probationis, antequam deferatur, sex concurrere debent.*
13 *Iuramentum in litem seu affectionis quid: Pro quibus rebus iuretur in litem: Quis iuret: Quæ concurrant in eo pro forma: Quid in eo iurare in infinitum: Contra quos: Finis & ratio eius iuramenti. Num.* 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 20.
21 *Purgatorium iuramentum.*

1 IN omni iudicii parte, admonuimus alibi iuramentum ferè præire: vt iuramentum calumniæ[a], quod postulatur ab actore, reo, patronísque causarum: iuramentum veritatis dicendæ, quod maximè in testibus iuratis[b] locum habet, de quibus non loquemur hoc loco, sed tantummodò de eo quod pertinet ad decisionẽ negotii, quod triplex constituitur, voluntarium, necessarium, in litem. Vtrumque ex inopia probationum, vel ad circũcidendas lites inuentum est. Est voluntarium iuramentum de re contentiosa, sed extra iudicium & nullo vr-
2 gente factum, nec deferente aduersario vel Iudice, quod non prodest iuran-
3 ti, sibi enim iurat[c]. Neque quisquam cogitur referre delatum[d]. Defertur autem iuramentum à lege[e], ab homine alio quàm Iudice & à Iudice[f]. Ab homine defertur extra iudicium, & in iudicio. Extra iudicium voluntarium est vt dixi: hoc est, in potestate eius cui defertur, est non iurare, neque referre, nisi acceptatum sit ex conuentione: & tunc necessariò iurandum est, nec po-
4 test referri: & vbi iuratum est, statur iuramento[g]. In iudicio defertur à parte parti,

a de quo dictum est, lib. 48. c. 7.

b l. iurisiurandi, 18. de testibus, C.

c l. 3. de iureiur. P.

d l. iusiurandũ quod ex conuentione, 17. eo. tit. P.

e vt in auth. nouo iure, C. de pœn. iudic. qui ma. iudic.

f l. generaliter, C. de reb. cred. & iureiur.

g l. 1. & l. iusiurandũ quod ex conuentione, & l. qui iurasse, §. fi. & l. seq. de iureiur. P.

parti, ſtatuente Iudice, & deciſorium eſt litis vel eius articuli de quo iuratur,
poſtquam iuratum eſt[a], in præiudicium iurantis aut deferentis, non alio-
rum[b]: ſicuti quod ex conuentione eſt. Et ita vtrumque habebit vim inuiola-
bilem ſolutionis[c], delegationis[d], acceptilationis[e], ſi fiat de iis de quibus ea
fiunt: item tranſactionis, & rei iudicatæ[f], tollet obligationem & nouabit[g].
Defertur à parte parti in iudicio, deficientibus omnibus probationibus in- 5
tegris[h]. & oportebat olim eum cui deferebatur, vel iurare neceſſariò, vel re-
ferre[i]: aliter manifeſtæ dicebatur turpitudinis nolle iurare, vel iuramentum
referre[k]. Hodiè tamen iure Codicis, nec iurare nec referre tenetur[l], accepta-
tum verò exequi cogitur: niſi remittat qui detulit. is enim remittere & gra-
tiam iuramenti facere poteſt etiam abſenti per epiſtolam[m]. Remittit qui 6
gratiam facit[n]. Et debet interdum Chriſtianus qui detulit remittere, poſt-
quam acceptatum videt: dum ſcit & certò nouit, eum qui acceptauit peiera-
turum ſi iuret: ſi enim permittat hoc ſciens, homicida eius & ſuiipſius eſt, vt
delicti dans conſultò occaſionem, & peccat exigendo[o]: contrà, ſi neſciat il-
lum falſo iuraturum[p]. Iurari porrò vel remitti iuramentum debet ſtatim, at- 7
que delatum eſt iuramentum, eoque modo quo delatum eſt: aliter nihil re-
leuat[q]. Item ſecundum formam conceptam delatam[r], etiam ab eo cui refer-
tur[ſ]. Niſi Iudex formam moderetur, ex qualitate perſonæ deferentis & re-
ferentis. Conceptio quippe iuramenti, plerumque ex arbitrio deferentis fit, 8
vel ex conuentione litigantium[t]: & ſi non conueniant, arbitrio Iudicis[u], qui
addit & formam, & modum, & locum, ex qualitate vt dixi perſonarum[x]. Cæ-
terùm aliquando, petente aliquo ex ligantibus ſibi vel aduerſario deferri, Iu- 9
dex defert iuramentum alteri ex litigatoribus, & quando ei expedire vide-
bitur, & ex defectu probationum plenarum, in ſupplementum probationis
ſemiplenæ[y]. vocant iuramentum neceſſarium: quod quando, & ex quibus
cauſis deferatur, fuſiſſimè tractatur ab Innocent. in c. fin. de re iudicat. Bar-
thol. Iaſone, & aliis, in l. admonendi, de iureiuran. & ab interpretibus maxi-
mè Io. Fabro, in l. in bonæ fidei, C. de reb. cred. Obſeruatione autem dignũ 10
eſt, in maioribus cauſis & magnæ quantitatis, non deferri iuramentum hoc
neceſſarium, ſed in leuioribus[z]. Quare in accuſationibus publicorum crimi-
num, & in quibus pœna imminet capitalis, non defertur in defectum plenæ
probationis accuſatori: quia in criminibus probationes luce meridiana cla-
riores eſſe debent[a]. Quare potius pro reo abſoluendo, illi deferendum erit[b].
Sed & in aliis diſtinguit Bartholus[c], An pro criminibus agatur ciuiliter, an
criminaliter. Si ciuiliter, num actio popularis ſit, an priuata: ſi popularis, ex-
tat deciſio in l. eum qui, §. in popularibus, de iureiur. P. Si priuata, defertur iu-
ramentum in l. 3. ibi *ſiue priuati*, & l. ſi duo patroni, §. Iulianus, de iureiur. Si ve-
rò agatur criminaliter, diſtinguit, an iuramentum deferatur à parte parti, an
à iudice: ſi à parte, an pars ſeu is cui detulit accuſatur publico iudicio, an pri-
uato: ſi publico. non eſt locus iuramenti delationi, vel ante vel poſt litẽ con-
teſtatam: ſed debet reus abſolui[d]. Poſſet tamen à reo actori deferri, vt ait Bar-
tholus, ſi reus dicat, *volo condemnari, ſi is iurat*. Quòd ſi de priuato crimine a-
gatur, antequam perueniatur ad iudicium, poteſt deferri iuramentum[e]. Sed
poſtquam ad iudicium ventum eſt, eo prætextu accuſator non poteſt deſi-
ſtere, ſed reum debet plenè peragere, vel calumniatoris pœnam pati. Sicut
& in publicis receptum eſt appellationibus[f]. Reſpondit tamen Alexander,
in criminalibus in quibus pœna eſt pecuniaria, deferri poſſe[g]. Sed & illud
obſeruandum Iudici etiam in ciuilibus, vt quando actor benè plenéque,
probauit, & reus ſemiplenè: non eſſe deferendum reo iuramentum ſu-
plemen-

a l. quod ſi deferente, me iurauetis, & l. ſeq. de dol. P. l. ſi quis cum debitore, 39. & l. non erit ratum, §. delato. de iureiur. P.
b l. ſi duo patroni. l. ait prætor, 7. l. etiam, 8. l. nam poſteaquam, 9. §. fin. l. quia non debet. 11. & ſeq. de iureiur. P. l. iuriſgentium, §. ante omnia, de pac. P.
c l. iuſiurandum etiam, & l. ſeq. de iureiu. P.
d l. qui iuraſſe, 26. §. f. eod. tit.
e l. iuſiurandum à debitore, eod.
f l. 1. & 2. eod. tit.
g d. l. qui iuraſſe, §. §. fin. & l. creditore, 42. & l. idem eſt, 12. §. idem Iulianus, de iureiur. P.
h l. tutor pupilli. 35. eod.
i l. iuſiurandum & ad pecunias; in princ. & §. ait prætor, de iureiur. P. l. delata, C. eod.
k l. manifeſtæ turpitudinis. eod. P.
l l. generaliter, §. ſed iuramento illato. C. de reb. cred.
m l. Labeo iuriſiurandi, 32. de iureiur. P. c. ſignificauit. de cenſib.
n l. remittit, 6. de iureiur. P.
o ca. ille qui hominem. 22. q. 5.
p ca. qui exigit, 22. q. 5.
q l. non erit ratum, §. f. & l. qui per ſalutem. 33. de iureiu.
r l. 3. §. fin. cum 2. ſequent. de iureiur. P.
ſ iuxta rationem l. iuſiurandum, & ad pecunias. & l. prætor, eod. P.
t d. l. iuſiurandum, & ad pecunias, §. non ſemper.
u d. l. iuſiurandum, §. ſi iuſiurandum.
x l. generaliter. §. f. de reb. cred. C.
y l. generaliter, de iureiur. C. l. 4. §. hoc autem iudicium, de dam. inf. l. admonendi, de iureiur. P. & ibi per interpræ. latè. l. in bonæ fidei. C. de reb. cred. c. fin. §. fin. de iureiur.
z glo. & Docto. in d. l. admonendi, & in c. cùm ſit partium, de reg. iur. in Sex.
a l. fin. C. de probat.
b l. præteriti. C. de iis qui ad eccle. confu.
c Bart. in l. maritus, de quæſtio. nu. 4.
d l qui accuſare, C. de eoden. l. Arrianus. de actio. P.
e l. 3. de iureiur. P. l. iuriſgentium. §. ſi paciſcar. de pact. P. f l. & in priuatis, ad Senat. Turpil. P. g Alexan. conſ. 66. vol. 5. per l. in bonæfidei. in verbis, *in cæteris* de reb. cred. C. & ibi glo. 2. facit l. fallaciter. C. de abolitio.

11 plementi probationis, ad reprobationem actoris[a]. Maximum certè expe-
diendarum litium remedium hoc iuramentum[b]. Sed cogit illud deferre
Iudicem inficiatio aduersarii, non probante tantùm plenè aduersario, con-
tra quam, est iuramentum præsidium, & veluti extorta probatio[c]. Plato li-
bro 12. de legib. scribit, Rhadamantum, prospicientem suo tempore omnes
vno ore Deum esse & confiteri videri, putasse Deo non hominibus iudicia
esse committenda. Quocirca simpliciter velociterque eorum iudicia pere-
gisse. Nam iureiurando in singulis causis à litigantibus requisito, citò simul
ac tutò iudicare solebat. *Nunc verò*, inquit, *quia mores hominum alÿ & improbi
plures, nec Rhadamanti iudicandi modus ille congruit. Itaque prudens legislator in iudi-
ciorum executione, iusiurandum litigantium prohibebit, vt tam accusatoris intentio, quàm
accusatoris deprecatio sine iureiurando in iudiciÿs conscribatur. Nam si iurandi licentia in
ciuitate dabitur, vbi plura ad Iudices deferuntur quotidiè, omnes penè periurÿ erunt, præ-
sertim qui præsentibus conuiuÿs, aliáque consuetudine, ac priuata necessitudine coniuncti
sunt.* Et paulò pòst, subiicit: *Et qui iudicaturi sunt, nullo modo litigantes permittant,
aut iurare persuadendi causa, ac sibi generique imprecari, aut turpiter supplicare, &c. Pe-
regrinis autem inter se litigantibus, quemadmodum olim, nunc si velint, iurare liceat.
Nam cùm in ciuitate consenescere non debeant, non formidandum ne alios corrumpant.*
hæc Plato. Qui Iudices iis verbis monet, ne propter perfidiam hominum, o-
12 mnium iuramento putent esse credendum, nec pro omnibus. Quare recor-
dari debent eius quod scribit Maranta[d], sex requiri copulatiuè antequam iu-
ramentum suplementi probationis deferatur, 1. quod sit semiprobatum per
vnum testem omni exceptione maiorem: vel per alias semiplenas probatio-
nes. 2. Quòd is cui defertur, sciat verisimiliter veritatem. 3. Vt is sit persona
honesta, & bonæ vitæ. 4. Quòd causa non sit magna, sed modica. 5. Quòd
semiplena probatio non sit aliquomodo elisa per probationes contrarias.
13 6. Quòd iuramentum sit petitum ante conclusionem in causa. Sed & multò
cautius est agendum, in iuramento quod dicitur in litem: iuramentum vide-
licet affectionis, quòd Iudex concedit petitum actori, vt ex affectione iura-
ta litem posteà æstimet, quanti sua intersit, vel putet interesse. Vnde iura-
14 mentum affectionis dicitur[e]. Considerabit hic Iudex res, personas, nego-
tium & causas. Res pro qua iuratur in litem, debet esse, in quam cadat affe-
ctio in specie, non in quantitate[f]: nisi forsan obligatio quantitatis in locum
obligationis certæ speciei successerit. Actio item pro qua iuratur hoc mo-
bo, debet esse bonæ fidei, directa, aut in rem, aut ad exhibendum[h]: contra-
15 riæ namque actiones, illud non admittunt[i]. Persona quæ iurat, debet esse
habilis, vt sit dominus litis[k], non pupillus[l]: plura & alia requirit Iason, in d.l.
16 in actionibus, de in lit. iuran. P. Pro forma quoque permissionis iuramenti
huius, concurrere debent difficultas æstimationis eius quod petitur, contu-
macia, & dolus proprius præcedens aduersarii, contra quem petitur[m]: nisi a-
gatur de actionibus bonæ fidei, in quibus sufficit dolus aduersarii, etiam si
non concurrat difficultas probationis[n]. vel nisi agatur de actione ex empto,
in qua non iuratur in litem, quia venditor potest liberari præstando id quod
interest singulariter emptoris, nec committit ea ratione dolum[o], ideò non
17 fit taxatio in infinitum[p]: nec per consequens iuratur in litem, cuius iuramen-
tum est in infinitum[q], id est, vt qui admittitur ad iurandum, non habeat defi-
nitam summam, vel duplum vel simplum rei pro qua iuratur, vt dicitur in ta-
xatione eius quod interest[r]: sed possit ex nutu quantum censuerit sibi præ-
standum exprimere, & ita iurare. Non autem hic oportet existimare æsti-
mationem esse immensam ex iuramento: nam ad arbitrium Iudicis perti-
18 net, posteà æstimare, & modum iureiurando statuere[s]. Pro culpa non da-
tur hoc iuramentum, sed tunc res sola æstimatur[t]: nec pro aliis, nisi deferen-
te Iudice[u], qui dolum considerat quando commissus sit, & in quibus. Ita in
contractu stricti iuris, si dolus ab initio commissus, & posteà in non parendo

HHHhhhh Iudicis

a Andr. Barba. in ad ditio. ad Barth. in l. 2. C. de iureiur. vide glo. in c. cùm sint partium iura obscura. de re g. iur. in Sex.
b l. 1. de iureiur.
c l. cùm etiam. §. C. de reb. credi.
d Maran. in 6. par. Speculi. tit. de iuramento. à nu. 4. vsque ad 11.
e l. si per alium. §. 1. ne quis eum qui in ius voca. est vi exi. l. 1. & 2. & l. videamus, de in lit. iur. P.
f l. numis, de in lit. iur. P.
g Barth. in l. in actionibus, nu. 3. eod.
h l. in actionibus, eod. l. 3. §. in hac cõ mod. P.
i l. 1. §. depositi quoque & l. ei apud quem, depos. P.
k l. vulgò, de in lit. iuran. P.
l l. videamus, eod.
m Barth. post glo. in d. l. in actionibus, eo. & ibi Iason hoc bifariam limitat, canonistæ in c. fin. de eo quod met. cau. facit textus in l. semper. §. in hoc autem edicto, quod vi aut clam P. probat expressè l. 1. & 2. & l. videamus, §. fin. de in lit. iur.
n d. l. numis, & ibi Fulgos. de in lit. iuran. P.
o l. 1. de actio. emp. P. l. qui tibi. in fin. de hæred. vel act. vend.
p l. 2. C. de senten. quæ pro eo quod int. profer.
q l. videamus, §. iu rare, de in lit. iur. P.
r d. l. 1. de sent. quæ pro eo quod int. C.
s d. l. videamus, §. pen. & fin. & l. in actionibus, de in lit. iur. l. 3. ad exhib. P. l. arbitrio. de dol. P.
t l. 2. & l. videamus, §. f. de in lit. iur.
u d. l. videamus, §. deferre.

iudicis præcepto, non restituendo, iurabitur in litem[a] aut si in non restituendo solummodò quis contumax sit[b]. In bonæfidei iudiciis, si dolus ab initio commissus, & posteà in non parendo iudici, iuratur quoque in litem[c]. Quòd si ab initio quidem commissus sit, vt in malæfidei possessore hæreditatis, sed cesset post sententiam in non parendo, putà quia forsan res petita interiit, nõ iuratur in litem[d]. Si tamen cesset in non parendo iudicis restitutioni, re extante, putà quia rem vendiderit, iurabitur[e], Iuratur & contra tutores qui re- 19
pertorium non fecerint rerum minorum, cùm cœperunt tutelã gerere, propter latam culpam quæ dolo æqualis est[f]. Etsi contra hæredes eorum non iuretur, ex tutorum dolo: nisi & ipsi hæredes dolum commiserint in eo inuẽtario non faciendo[g]. Cuius autem sint partes iurare, docet l. videamus, dẽ in lit. iur. P. Regulare autem est, non iurari in litem contra hæredes dolum cõmittentis, nec eos teneri ex eo, si is decesserit ante litem contestatam, idque sine dubio[h]. At quando post litem contestatam decessit, distinguitur, ratione actionum bonæfidei vel stricti iuris. Nam in contractibus bonæfidei, aut dolus, aut culpa dolo similis, in casu quo iuratur in litem propter culpam, ante litem contestatam commissus, commissáve est: veluti si reus ante litem cõtestatam occiderit, vt in l. pen. de in lit. iur, C. & tunc iuratur contra hæredẽ aut post litem contestatam, & tunc non iuratur[i]. In stricti iuris verò actionibus arbitrariis, reo defuncto ante sententiam, non videtur posse iurari con-
tra hæredem ex dolo[k]. Finis & ratio eius iuramenti suplementum habent 20
probationis, & castigationem doli & contumaciæ, l. 1. & 4. in fi. de in lit. iuran. Vnde in d. l. 4. §. f. probatione adueniente, cessat æstimatio per iuramentum, facta. vide & §. oportet, de iudicib. in Authen. auth. post iusiurandũ,
C. de iudic. Aliud genus iuramenti, mixtum ex iudiciali & extra iudiciali, 21
diximus esse purgatorium, de quo iam in probationibus diximus, proprio C. de purgatione canonica & vulgari.

[a] Barth. in d. l. in actionibus. nu. 14.
[b] l. 1. & 2. de in lit. iur. l. qui restituere, de rei vend. P. l. arbitrio, 19. in prin. & §. 1. de dol.
[c] in l. si cui, §. 1. loca. P.
[d] l. si possessor, in 1. §. fi. de petit. hæred. P.
[e] d. l. si possessor. in fin.
[f] l. tutor qui repertorium, de admin. tuto. P. l. 4. de in lit. iur. P. l. pen. C. eod.
[g] l. f. C. eod.
[h] l. 2. & 3. eod. C.
[i] l. eius qui delatorem, de iure fisc.
[k] vide Barth. in l. in actionibus. nu. 21. de in lit. iuran.

De quibus iuretur, & de iis qui iurare debeant, vel qui cogantur. Cap. 7.

1 *Iurare de quibus soleat: & qui iurare cogantur, vel non. nu. 2. & seq.*
3 *Pueri efficaciter non iurant.*
4 *Puberes & proximi pubertati obligantur iuramento.*
5 *Furiosi non iurant, nec peierare dicuntur quare.*
6 *Iurat quilibet pro suo facto, non pro alieno regulariter.*
7 *Iuramentum in litem non præstatur ab impubere vel pupillo.*
8 *Procurator pro alio iurat ex mandato speciali.*
9 *Iuramentum non præstant virgines vel vxores ex voto.*
10 *Iuramentum non admittendum eorum, qui vtilitatem inde aliquam sibi vel alijs parant.*
11 *Præsbyteri an iurent.*

EX superioribus satis liquere arbitror, de quibus in pro- 1
missione, assertione, & confirmatione iuretur: nempe de rebus seriis, honestis, vtilibus & necessariis, iustis, & discretionem habentibus. Prosequor breuiter qui iurare 2
efficaciter vel cum obligatione possint. Et quidem, si quæratur de præiudicio eius qui detulit iuramentum, tuentur illud leges aduersus eum, cuiuscunque sit sexus aut

ætatis, qui iurauit[a]. Imputare enim sibi debet, qui ei fidit, & qui fidem si-
bi iurantis elegit[b]. Et ætas minoribus, in damnis subuenire, non in pro-
sperè gestis obesse consueuit[c]. At si quæramus de efficacia iuramenti con-
tra alios, & de obligatione iurantis, dicimus etiam omnes iurare posse cu-
3 iuscunque sexus sint & ætatis, nisi speciali nota prohibeantur[d]. Excipiun-
tur autem primùm, qui animi iudicio carent, vt pueri paruuli[e]: illis enim
non est iudicium[f], quod requiritur in iuramento: non velle habent[h], nec
discernere possunt, non magis quàm furiosus[i]. Sed si iuramento opus est,
4 tutor pro impuberibus iurat[k]. Puberes verò obligantur iuramento[l], & qui
proximi sunt pubertati: quia & ex delictis tenentur[n]. Proximus pubertati
dicitur, masculus à decem annis & sex mensibus, vsque ad quatuordecim:
5 mulier à nono & dimidio, vsque ad duodecim[o]. Furiosis multomagis iura-
mentum non defertur, nec peierare dicuntur si iurent: quia iudicio etiam
carent[p]: neque vllum negotium rectè contrahunt vel gerunt[q], & haben-
6 tur pro absentibus[r], sine consensu[f], sine animo[t]. Vnusquisque etiam pro
se tantùm, & de facto suo, regulariter iurat: & nemo pro alio iurare cogen-
dus est suo periculo: non mater, pro filio: non tutor vel curator pro mino-
re vel pupillo. Graue enim visum est, ignorantes & inuitos, sub alieni com-
pendii emolumento, periurium anceps subire: volentibus autem licet. Vt
& in purgatione vulgari compurgatores iurant pro eo qui se purgat[u]. Pu-
7 pillus autem & impubes in tutelari causa non iurant vel pro se in litem: vt
8 de istis testis locupletissimus Vlpian. in l. videamus, 4. de in lit. iur. Per pro-
curatorem iurare possumus, cum speciali mandato ad iurandum constitu-
tum vel in rem suam: non aliter[x]. Quo casu qui alieno nomine iurat, ex
mandato iurat in animam constituentis[y]. Sed tamen in litem iurat domi-
9 nus litis tantùm[z]. Iurat pater pro filio, cum dare non oportere[a]. Philo Iu-
dæus lib. de iureiurando & religione, scribit, virginibus & nuptis vouendi
iurandíque potestatem adimi legibus, quòd penes parentes & maritos ea-
rum sit, habere voluntatem illarum ratam vel irritam. Et quia virgines per
ætatem vim iurisiurandi parùm intelligunt, & opus habeant alieno iudi-
cio: aliæ autem ad iurandum procliuiores sint, quàm ferat maritorum vti-
litas. Hoc tamen distinctum videbis luculenter in lege Dei, Numero. cap.
10 30. Vide & l. 2. §. voto, de pollicitat. P. Plato, 12. de legib. iurare eos non vult,
qui ex periurio sibi vtilitatem quandam vel aliis parare possunt: peregri-
11 nis litigantibus tamen iuramentum permittit. Noluit etiam lex Romano-
rum principum, præsbyteros cogi de omnibus iurare[b]. Et in edicto Præ-
toris conceptum refert Gellius, *Virginem Vestalem, & Flaminem Dialem, in
mea iurisdictione iurare non cogam*[c]. Cur autem hoc introductum ita sit, Plu-
tarchus rationes dabit 4. Problemat. 43. Primùm, quia tormenti aliquod
genus est homini libero, iusiurandum. 2. Quia absurdum est ei in re par-
ua fidem non habere, cui diuina ac summa credita sunt. 3. Quòd iusiuran-
dum in imprecationem periurii desinat. Execratio autem omnis tristis &
abominanda: vnde nec aliis impræcari Flamines solent. Et laudata Athe-
nis illa sacerdos, quæ populi iussu adduci non potuit, vt Alcibiadem exe-
craretur: dixit enim, præcandi se causa non impræcandi sacerdotio prædi-
tam. 4. Quia commune omniúmque esset periculum periurii, si homo
impius ac periurus pro ciuitate positus, susciperat.

a l. qui iurasse. 26. de iureiur. P.
b l. cum mandato, de minor. 25. an. P.
c l. non est minus. C. de procurato. l. neque tutoris. de contra. vel. com. stip. C. l. 1. C. qui legi. pers. stan. in iudi. hab. l. contra iuris ciuilis regulas, de pact. P.
d d. l. qui iurasse. de mulieribus passim se offerunt iura, c. cùm contingat, de iureiur. c. licet, eod. in Sex. c. quamuis de pact. in Sex. cum similib.
e ca. paruuli, ca. pueri ca. honestū. 22. q. 5.
f l. 1. §. impuberes. de fal. mone. C. l. cum prætor. de iudic. P.
g c. & si Christus. de iureiur.
h l. pupillus. de reg. iur. P.
i l. more, §. f. cum l. seq. de acqui. hære. P.
k l. 1. §. quod obseruari. C. de iuram. calum.
l constit. sacramenta puberum. C. si aduer. vendit.
m l. f. de liber. cau. P. & Bartho. ad d. cōsti. sacramenta puberum.
n c. 1. de delict. puero. l. impunitas. C. de pœn. l. 1. C. si aduer. del.
o glo. in §. pupillus. de inutil. stipul.
p d. l. cùm prætor, de iudic. P.
q l. in negotiis contrahendis, & l. furiosi, de reg. iur. P. §. furiosus, de inut. stip.
r l. 2. §. furiosi. de iure codicil.
f l. qui ad certum tempus. loca. P.
t l. 1. §. adipiscimur. de acqui. possess. P.
u c. 1. c. quoties, c. cōstitutus, & simil. de purgat. cano.
x l. iusiurandū quod ex conuentione. 17. §. f. & l. alias autem. 18. de iureiur. P.
y ca. optatum, 100. dist. c. ubi domino, 63. dist. vbi glo. ponit formulam iuramenti nomine alieno faciendi.
z l. vulgò præsumitur. 7. de in lit. iur. P.
a l. qui iurasse. 26. §. 1. eod.
b l. præsbyteri, in 2. & auth. sed iudex. de epis. & cle. C. ca. si quis præsbiter. 2. q. 4.
c Gell. lib. 10. c. 15. Fenest. lib. de Sacerdot. c. 4.

De iurandi quibusdam formulis. Cap. 8.

IVRAMENTVM cuiuscúnque generis sit, formam certam 1
habet: sed maximè determinatam, quando cóceptis verbis, & certo modo, & non aliter defertur. Vnde & quoddam solemne iuramentum, quoddam non solemne dicitur. Solemne dicitur, quod habet certas solēnitates præscriptas & dictatas, vel à partibus deferentibus, vel à Iudice, vel à lege, cum certa verborum conceptione, à qua variare iuranti nec recedere liceat, vel si recedatur ratum non erit[a]. Ab aduersario conceptio facta pro modo qualitatis personarum sæpè mutatur & reformatur[b]. Conceptis verbis iurare, est verbis dictatis præeuntibus à deferente ex arbitrio adiurantis, id est, iuramentum postulantis, iurare. Et concipere: est certam formulam constituere verborum. ἐπακτὸς ὅρκος conceptum iuramentum Græcis. Et in hoc iuramento, ne quid mutaretur à iurantibus, verba aliquis præibat, quæ iurans persequebatur: atque inde faciliùs cognoscebatur si peierarent. & conscientia contraria mutare vellet verba, vt licet cóiicere ex verbis Cornelii Taciti, huiusmodi. *Senatus inchoantibus primoribus iuramentum concepit, quo certatim omnes Magistratus cæteri, vt sententiam rogabantur, Deum aduocabant, nihil ope sua factum, quo cuiusquam salus læderetur: neque se præmium aut honorem ex calamitate ciuium cæpisse: trepidis, & verbis iurisiurandi mutantibus, quibus flagitij conscientia inerat, id est, qui delationum conscientia vrgebantur, conceptionem, id est, formulam iurisiurandi mutantibus, vt solent qui fallaciter iurant.*[d] Accedit solemni iuramento vltra conceptionem verborum, locorum certorum definitio, vbi iurandum sit, & rerum expressio per quas iurandum sit, & quas tangendo iuretur. Sic enim tactu & corporali iuramento magis inuiolabile putatur iuramentum & irretractabile[e]. Si alii concipiunt tangenda sacra lypsana alicuius sancti, diuina Euangelia, crucem salutiferam: antiqui aquam, ignitum ferrum, vomeres, & similia. Vnde contrà constat, iura- 3
mentum non solemne esse, quod summariè & de plano præstatur, sine delectu verborum aut locorum. Quæ exemplis facilius patebūt. Referam enim quædam sacramenta solemnia, & non solemnia, per quę iurabant antiqui secundùm locorum consuetudinem. Plura tamen quàm referá præteribo, ne prælum remorer, & quia forsan facilia inuentu sunt. Narrat Aristoteles de 4
controuersiis olim iudicatos reos, alios iureiurando præstito: alios sine iuramento: Et fuisse illis iuramentum per sceptri eleuationem[f]. Festus docet
Romanos, iurasse lapidem tenentes & proiicientes his verbis. *Si sciens fallo,* 5
me

a l.3. & l. non erit ratum, §. l. iusiurandū & ad pecunias, 34. §. qui iusiurandum, de iureiur.
b d. l. iusiurãdum & ad pecunias, §. ait Prætor, & §. non semper.
c l. quicquid adstringendæ, de verb. oblig. P.
d Cornel. Tacit. lib. 2. Annal.
e l. 3. C. si non se maio. dixer. C. & l. si ad uers. uendit. C.
f Aristo. lib. 3. Politi. c. 10.

me diespiter, salua vrbe arcéque, bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem[a]. Cuius formulę Cicero videtur rationem adferre *Rationem*, inquit, *comprobat maiorum diligentia, qui primùm iurare ex animi sui sententia quemque voluerunt. Deinde ita teneri, si sciens falleret, quòd inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, vt arbitrari se diceret etiam quod ipse vidisset, quæque iurati Iudices cognouissent, vt ea nō vt esse facta, sed vt videri pronunciarentur*[b]. Sic iurat apud Plautum Lyconides seruo in[c] fine Aulularię.

Si te ego sciens fallam, ita me eiiciat diespiter
Bonis, salua vrbe & arce, & ego hunc lapidem.

Vtebantur: & Arabes lapide in feriēdis fœderibus, vt autor est Herodotus[d]. Polybius de fœdere iurato Chartaginiensium & Romanorum agens, verba hæc eius iuramenti concepta fuisse tradit[e]. *Si rectè ac sine dolo malo hoc fœdus atque hoc iusiurandum facio, Deus mihi cuncta fœlicia præstet: sin aliter aut ago aut cogito cæteris omnibus saluis, in propriis legibus patriis, in propriis laribus, in proprijs templis,*
6 *in proprijs sepulchris solus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidet.* In iuramento coniurationis impiæ, Catilinæ cum Antonio & aliis eius farinæ, mactatus est puer quidam, & iuramentum initum super eius visceribus, quæ vnà postea comederunt[f]. Salustius in coniuratione Catilinæ etiam tradit, Catilinam oratione habita cùm ad iusiurandum sceleris sui socios addiceret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circūtulisse: inde cùm post execrationem omnes degustauissent, sicuti in solemnibus sacris fieri
7 consueuit, aperuisse consilium suum. Dictys Cretensis recēset his verbis Agamemnonis aliam iuramenti formulam[g]. *Agamemnon adferre hostiam lictores iubet, ac mox sublatam super terram, cùm eam duo quibus imperatum erat suspensam tenerent, gladium vagina educit, eóque bifariam exscissam hostiam in conspectum vbi diuiserat collocari iussit: dehinc ferrum sanguine oblitum, manu retinens, inter vtrámque sacri partem medius vadit, ac postremum transgressus iurat, inuiolatam à se, ad eam diem*
8 *mansisse Hippodamiam.* Propè huic similis alia formula, quæ iurauit Diomedes & Vlysses Troianis, dum confirmarunt, se seruaturos illis quę Antenori promisissent. Nam inquit idem Dictys[h]. *testes inuocarunt in eam rem Iouem summum, terrámque matrem, Solem, Lunam, ac Occeanū fore: dehinc exscissis in partes duas hostiis, quæ ad eam rem admotæ erant, ita vt pars ad Solem, res iduum ad naues spectaret, per medium transierunt.* Syracusii iurabant tacto igne cerei accensi: & ita iurauit A-
9 gathocles Amilcari[i]. Quadi Germanorum populus, iurabant eductis mucronibus, quos pro numinibus habent[k]. Narrat Pausanias[l], ab Sparta in Arcadiam tendentibus, non longè abesse equi monumētum, quo in loco Tyndareus dicitur, conuocatis Helenæ procis, super exsectis equi testibus, iusiurandum concepisse, cuicunque Helena desponsaretur, armis se illius iniuriam si à quoquam illæ nuptiæ violatæ fuissent, vindicaturum. Cúmque hoc
10 illos sacramēto adegisset, eo ipso in loco equum defodisse. Homerus[m] aliam formam adfert iuramenti Agamemnonis, qua se purgauit intactam fuisse à se Briseidē. Et à Talthybio aprum Agamemnoni oblatum, & ab eo Atridē Agamemnona setas exscidisse, & Ioui obtulisse his verbis iurando.

ἴστω νῦν ζεὺς πρῶτα θεῶν ὕπατος καὶ ἄριστος
γῆ τε καὶ ἤλιος, καὶ ἐριννύες, αἵ θ' ὑπὸ γαῖαν
ἀνθρώπους τίνυνται, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ
μὴ μὲν ἐγὼ κούρῃ βρισηΐδι χεῖρα ἐπένεικα,
οὔτ' εὐνῆς πρόφασιν μεχρημένος οὔτε τευ ἄλλου,
ἀλλ' ἔμεν' ἀπροτίμαστος ἐνὶ κλισίῃσιν ἐμῇσιν.
εἰ δέ τι τῶνδ' ἐπίορκον, ἐμοὶ θεοὶ ἄλγεα δοῖεν
πολλὰ μάλ', ὅσσα διδοῦσιν ὅτις σφ' ἀλίτηται ὀμόσσας
ἦ καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε νηλέϊ χαλκῷ
τὸν Ταλθύβιος πολιῆς ἁλὸς ἐς μέγα λαῖτμα
ῥῖψ' ἐπιδινήσας βόσιν ἰχθύσιν. id est,

a vide de hoc iuramento Liuium, & Macrobium, & Erasmum in Chiliad. chilia. 2. centu. 6. ada. 33. Iouem lapidē iurare.
b Cic. 4. Academica quæst.
c facit c. 1. de offi. Ar chidia.
d Herod. in 3.
e Polyb. in 3. Historia.
f Dio Cass. lib. 37.
g Dict. Cret. lib. 2. belli Troiani.
h idem lib. 5.
i Iustin. lib. 22.
k Beat. Rhena. libr. 1. rer. Germanica.
l Pausa. in Laco. in. 3.
m Homer. Iliad. 19 vers. 257.

Scitote nunc Iupiter, primus deorum summus & optimus,
Terráque, & Sol, & Erinnyes, quæ sub terra
Homines puniunt quicunque periurium iurarint,
Quod nequaquam ego puellæ Briseidi manum intuli,
Neque cubilis occasione vsus, neque alicuius alterius rei.
Sed erat intacta in tentoriis meis.
Si verò quid horum periurium, mihi dij (idololatra loquitur) *mala dent.*
Dixit: & iugulum apro abscidit seuo ferro,
Hunc quidem Talthibius cani maris in magnum fluctum
Iecit, aduoluens escam piscibus.

a Liuius, lib. 1. 3. Decad.

Liuius [a] Carthaginensium iurandi modum describit, inducit enim Hannibalem læua manu agnum tenentem, & dextra silicem lapidem, præcantem Iouem & cæteros quos vocat falsò deos, vt si falleret, ita se mactaret, quemadmodum ipse agnum mactasset, & secundùm præcationem pecudis caput saxo elisisse. 11 Qui ad certamen Olympicum descendebant eorúmque parentes & fratres, super exta immolati porci, conceptis verbis iurare solebant. 12 Nihil se fraudis, nihil deceptionis attulisse, aut secus quàm leges paterentur Olympiæ commisisse[b].

b Pausan. in Eliacis.

Meminit Sophocles & Callimachus, aliique grammatici, morem fuisse apud Græcos in sanciendis fœderibus, vt ferrum candens tenerent, & vt tandiu fœdus perduraret præcatos Deum, quandiu Mydrus μύδρος, latuisset (id enim ferro candenti ac ignito nomen) statimque Mydrum in mari præcipitasse. 13 Homerus Odyss. 2. meminit, de magno quodam suorum deorũ iuramento, quod iurasse Telemacho eius nutricẽ refert. 14

ὣς ἄρ' ἔφη γρηῢς δὲ θεῶν μέγαν ὅρκον ἀπώμνυ.
αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ὄμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὅρκον. &c. id est,
Sic locuta anus, deorum magnum iuramentum iurauit,
Cæterùm postquam iurauit, perfecitque iusiurandum. &c.

c Plutar. in vita Dionis.

Magnum illud quod esset iuramẽtum, explicasse mihi videtur Plutarchus[c], dum meminit de eo quod Callicrates siue Callipus, exhibuit in æde Proserpinæ, à sorore Dionis & Arete vxore interpellatus & adiuratus, de non nocendo Dioni. Et ait, αἱ δὴ ἠξίουν αὐτὸν ὀμόσαι τὸν μέγαν ὅρκον, ἦν δὲ τοιοῦτος. καταβὰς εἰς τὸ Θεσμοφόρων τέμενος ὁ διδοὺς τὴν πίστιν, ἱερῶν τινῶν γινομένων, περιβάλλεται τὴν πορφυρίδα τῆς θεοῦ, καὶ λαβὼν δᾷδα καιομένην ἀπόμνυσι. id est, *Illæ autem volebant vt iuraret maximum iuramentum, quod erat tale. Descendit in templum legiferarum, vt putabant Ethnici, dearum, is qui fidem daturus est, & interea dum sacra quædam fiunt, amictum, vt dicunt. deæ, purpureum induit, & tenens facem ardentem iurat.* Iuramentum ἀρχόντων, Magistratuum præcipuorum Atheniensium, erat, se legum præcepta seruaturos, nulla munera accepturos, si secus facerent, statuam auream pœnæ nomine se Delphis erecturos[d]. 15 Fiebat & iuramentum solenne apud Ethnicos, applicatione iurantis ad altare. 16 Et docet id oratio, quam habuit Hannibal ad Antiochum Regem, apud Liuium[e]: *Pater Amilcar, Antioche, paruum admodum me, cùm sacrificaret altaribus admotum, iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani.* Cicero quoque, cum qui iurare vellet solenniter, ad aras iurasse innuit. *Ergo*, inquit[f], *is qui si aram tenens iuraret crederet nemo, per epistolam quod volet iniuratus probabit?* Et hunc morem etiam fuisse Græcorum idem ipse scribit alibi[g]. *Athenis aiunt cùm quidam apud eos qui sanctè grauitérque vixisset, & testimonium publicè dixisset, &, vt mos Græcorum est, iurandi causa ad aras accederet, vna voce omnes Iudices ne is iuraret, reclamasse.* Meminit & Virgilius[h], de hac solennitate,

d Iul. Poll. lib. 8. & Plutar. in Solo. vita.
e Liui. lib. 31. 35. & Flor. lib. 2. c. 61. Æmil. Probus, in vita Hanibal. Appia. Alexand. in Iberico, & Libyco. Polyb. in 3.
f Cic. pro L. Flacco.
g Idem pro L. Cornelio Balbo.
h Virgil. lib. 4. Æneid.

Talibúsque orantem dictis, arásque tenentem. &c.

i idem, lib. 12.

Et rursum[i],

Tango aras, mediósque ignes, & numina testor.

Scribunt enarratores epistolæ Acontii ad Cidippem, ea quæ dicerentur & promitterentur in templo & ara maximè, rata fuisse. Aristoteles verò in republica Atheniensium & Philochorus prodiderunt, consueuisse Athenienses ad 17

ſes ad lapidem quendam iuramenta facere. Meminit & Demoſthenes oratione in Cononem. καὶ πρὸς λίθον ἄγοντες καὶ ἐξορκοῦντες, id eſt, *& ad lapidem agentes,*
18 *& iurantes*. Quod & obſeruat Harpocration. Apud Suidam, in verba, ἐπὶ βύρσης καθῆσθαι, id eſt, *in corio ſedere*, traditur, morem apud Scythas fuiſſe, vt ſi quis ab alio iniuria afficeretur, quam vlturus ſe aduerſario fore parem non putaret, vt boue immolato carnes in fruſtra conſciſſas elixaret, & corio humi extento inſideret, manibus in tergum reiectis, quo nullum eſſe apud Scythas maius ſupplicandi genus. Qui verò volebat, parte carnium accepta & dextro pede corio inſiſtens, ſe pro virili eſſe ei opem illaturum pollicebatur: Eſtq; id ſanctiſſimum iuſiurandum. Quod per bouis fruſtra Scythæ faciebant, legitur aliquando Leuitam in populo Iudaico feciſſe, per membra bra vxoris ſuæ adulteriis enecatæ, quibus iuratum eſt ad vindictam maleficii, Iudicum c.19. Scythæ quoque hauſtu mutui ſanguinis ſanciunt fœdus & iurant ex more, & ex diſciplina quoque Medorum vſurpata, teſte Solino, c.
19 25. & Herodoto. Apud Iudæos, iuramentum fiebat manu poſita ſub fœmore eius cui iurabatur[a], vel leuabatur manus ad cœlum[b], vel iuraturus applicabatur ad deos, id eſt, Sacerdotes & Iudices[c]. Inter Chriſtianos, ſolennitas ex ar-
20 bitrio legum & Iudicum elicienda. Mittitur ad domum ad egregias interdum perſonas recuperator ſeu commiſſarius eo nomine[d]. Verùm ſolemne maximè præſtatur in oratoriis & Eccleſiis[e], in altari, & ſanctorum reliquiis, certa formula[f], certis diebus: nam non omnibus diebus permiſſum erat iurare ſolenniter, nempe à ſeptuageſima, vſque ad octauam Paſchæ: ab aduentu, vſque ad octauam Epiphaniæ: in diebus dominicis, ieiuniorũ quatuor temporum, in litaniis maioribus[g]. Iuratur & tactis Sacroſanctis ſcripturis[h], vel
21 per Euangelia præſentia[i]. Iuramentum non ſolenne, ſimpliciter & de plano fit, non adhibita ſolennitate. Et iuratum in eo ferè ad lubitum, & per ea quæ cuique maioris vel dignioris viderentur venerationis. Argilæ, populus minoris Africæ regionis Cyrenaicæ, cùm ſtolidè tantùm naues deos putarent, per eas deierabant, ſicut & eas conſulebant per oracula, & præcabantur[k].
22 Veteres alii iurabant per braſicam, Zeno Citiens per Capparim[l]. Apud Platonem & iurat Socrates per Canem[m]. iurabat & per Anſerem & Platanum, non quòd ea deos putaret, ſed ne per Deum iurare cogeretur, vt ait Apollo-
23 nius Tyanæus apud Philoſtratum[n]. Putabant idololatræ iuramentum Stygis paludis vt fingebant inferorum, diis ſuis ſtupendum, omnibúſque venerandum, vt eſt apud Apollo. Rhodium[o]. Et apud Virgilium,

—Stygiámque paludem
Dî cuius iurare timent, & fallere numen.

Et apud Heſiodum in Theogonia. Et apud Auſonium,

Quæque piat diuûm periuria nocticolor Stix,

Et apud Homerum ſæpe, qui & vocat hoc iuramentum magnum, vt Odyſ-
24 ſea 2. & 5. Iurabat Achilles contendens cum Agamemnone, per ſceptrum gladio decorticatum, quod folia amplius non fouebat, quod portabant Iudices, reges, & qui leges à Ioue hauſſerant[p]. Magnum iuramentum Æthio-
25 pibus iurare per cineres maiorum, in vtribus ſepultorum[q]. Iurabat Cyrus rex Lyſandro apud Xenophontem[r], per Mythram, per magnum numen Perſarum, præcipuè quòd ita ſecundùm Suidam ſol illis dicitur. Heſychius tradit
26 Rhadamantheia eſſe iuramenta, per Canem, per Anſerem. Iurabant Pythagorici per quaternarium numerum, tanquam ſummum, quo fides nitatur & credulitas firmari poſſit: iuramentúmque hoc habitum fortius, vt ait Ioachimus Rhingerbergius lib. de ratione ſtudii, eò quòd ferè apud omnes gentes nomen Dei ſit ferè Tetragrammaton. Dicunt enim Ægyptii Deu Θεὺθ: Arabes, Alla: Perſæ, Sire: Magi, Orſi: Mahumetiſtæ, abgd: Græci, Θεὸς: Tuſci, Eſar: Latini, Deus: Galli, *Dieu*: Hebræi, Ioua. Erátque huius iuramenti forma:

Iuro ego per ſanctum pura tibi mente quaternum,

a Geneſ. 24, & 47.
b Deutero. 32.
c Exod. c. 22.
d c. ſi qui teſtium. de teſtib. apud Grego. §. & quoniam ſcimus, de teſtib. in Authen. auth. apud eloquentiſſimum, de fide inſtrum. C. §. item, eod. tit. in Authen. l. generaliter, §. in omnibus, de iureiur. C. l. & ad pecunias, §. ſi de qualitate, de iureiur. P. l. 2. §. f. de iureiur. prop. cal. dan. C.
e d. l. generaliter, §. in omnibus. de iureiur. C.
f ca. habemus, 22. q. 1. & ca. tibi domino. Ioanni. 63. diſt.
g ca. decreuit, 22. q. 5.
h §. 1. & §. nulli, de ſanctiſſ. epiſ. in Authen. l. rem non nouam, C. de iudic. l. 2. C. de iura. prop. cal.
i ca. quoties. 1. q. 7. ca. imperator. 11. q. 1.
k Pompo. Mela. lib. 1. de Situ orbis, c. 8.
l Athenæus. lib. 9. Dipnoſophi. c. 1.
m Plato. in Hippia maio.
n Philoſt. lib. 6. de eius vita.
o Apoll. Rhod. lib. 2. Argonau. pag. 65.
p Homer. Ilia. 1.
q Diodo. Sicul. lib. 4. c. 1.
r Xenop. in œconomicis.

Aeternæ fontem naturæ, animique parentem.

Et apud Virgilium Æneas sic Didoni iurat,

Per sydera iuro, & superos. &c.

Et apud Ouidium[a],

Per mare per terras, per tertia numina iuro.
Per te præsentem, conspicuúmque Deum.

Et alibi[b],

Per mare, quod totum ventis agitatur & vndis.
Per quod sæpè ieras, per quod iturus eras.

Deierauit per nomen Drusillæ ea mortua Caligula[c]. Deierauit nunquam 27
Alphonsus Rex Hispaniarum, nisi per esse patris[d]. Ægyptii in iureiurando, allium & cœpas habebant pro diis[e]. Quibus ait Iuuenalis.

Porrum & cæpe nefas violare, & frangere morsu.

Iurauit Nabuchodonosor per thronum & regnum suum[f]. Ioseph per salutē Pharaonis[g]. Vrias Etheus per salutem Dauidis Regis, & suam iurauit[h]. Permisit quoque lex ciuilis per salutem Principis iurare[i]. Fuit tamen Tyberius Cæsar adeò popularis, vt sicut nihil de natali suo præter alios fieri permisit, sic neque per suam fortunam iurare permisit, neque si quis eam iurasset, ac
periurii reus haberetur, id persecutus est[k]. Per genium quoque Principis in 28
iure ciuili iuratum inuenio[l], bonum puto[m], id est, spiritum custodem. Nō enim ignorarunt etiam ethnici, esse nobis Angelum bonum custodem, & malum insidiatorem, quos ipsi vocarunt bonum & malum genium. Et Plutarchus refert in Bruto, malum genium apparuisse Bruto in Asia. vide & de his Alexan. ab Alexandro, lib. 6, Genial. dier. c. 4. Commeminit & de eo iureiurando Tertullianus ad Scapulam libro. *Sed* inquit, *iidem ipsi qui per genios*
eorum in pridiem vsque iurauerant. Permittebat & ius ciuile iurare per salutem 29
suam, per caput suum & filiorum suorum[n]. Et per id omne quod quis postulasset sibi iurari[o]: & illud iuramentum Prætor ratum habebat[p]. Iurauit Iacob per timorem Isaaci patris sui, cùm pactum iniuit cum Labano[q]. Iurant mo-
nachi per verbum *crede mihi*[r]. Vetitum nunc optima ratione Christianis 30
est, vt olim Iudæis à Deo, ne iurent per nomina falsorum Deorum[s]. *Qui iurat in terra*, inquit Isaias, *iurabit in Deo*[t]. Vetitáque sunt iuramenta improbatæ religionis[u]. Et duplici pœna, qui per ea iurauit puniendus[x]. Iuratum antiquis, viuit dominus, & viuit anima mea in necessitate[y]. Nam ad ornatum iurare etiam per Deum, sine necessitate, blasphemare est[z]. D. Paulus 2. ad Corint. 11. iurat, *testis est mihi Deus quod non mentior.* Sufficit Dei authoritas ad omnimodam confirmationem, veluti & præsentia Principis temporalis supplet omnem authoritatem[a]. Et Deus per semetipsum iurauit incredulis, & vt fidē faceret[b]: quia maiorem se non habebat per quem iuraret[c]. In primitiua ecclesia, iurarunt Christiani. vt D. Paulus[d], *testis est mihi Deus, & testis anima mea.* Moderniorum, sic, *vel te Deus adiuuet*[e]. Prohibitum autem est iurare, per creaturas, per cœlum, per terram[f]. Iurabant & Iudæi vt plerumque, *hæc faciat mihi Deus.* & hæc addat, vt 2. Reg. 3. Apud Allemanos, ex lege vidua iurabat in pectus suum, de donatione facta sibi à marito, vt illa suæ esset potestatis. & dicebatur hoc Allemanis *Nasschait*, in legibus Allema. tit. 57. §. 3.

a Ouid. 2. Tristium.
b idem in Phyllidis 2. episto.
c Suet. in Calig. c. 24.
d Aut. Ponot. lib. 4. de dict. aut fact. Alphon. c. 41.
e Pli. lib. 19. ca. 6.
f Iudith. 1.
g Genes. 42.
h 2. Reg. 11.
i l. si duo patroni, §. fi. de iureiur. P. l. 2. de reb. cred. C.
k Dio Cass. lib. 57.
l l. si duo patroni, 13. §. fi. de iureiur. P.
m de quo D. Math. c. 19. ibi *Angeli illorū*, vide de custod. iis quæ tradit Hesiodus, in Ergis, Plato, in Craty. & Tymæo D. August. de ciuit. Dei lib. 9. c. 11. & ibi Ludo. Viues.
n l. nō erit ratum, de iureiur. P.
o l. 3. §. fi. & l. qui per salutem, eod. tit.
p l. non erit ratum, l. 5. eo.
q Genes. 31.
r glo. ad l. qui sub conditione, ad ver. *ad superstitionem*, de condi. instit. P. glo. in l. non erit ratū, §. sed si quis, ad verb. *religionis*, de iureiu. P.
s Leui. 5. Deuter. 5. & 10. Exod. 23.
t Isaiæ. 65.
u d. l. non erit ratū, §. sed si quis detulerit.
x c. mouet, 22. q. 1.
y Hiere. 4. ca. & iurabunt, 22. q. 1.
z l. f. de testi. & sump. fune. C. c. si quis per capillum, 22. q. 1.
a l. omnium, C. de testamen.
b Genes. 22.
c D. Paulus ad Hæbræ. 6. c.
d c. si peccatum, 22. q. 1.
e c. ab isto die. in 2. 35. q. 6. vide c. de parentela, 35. q. 6.
f D. Mathæ. 5. D. Iaco. 5. vide c. D. Mat. 23.

De viribus & effectu iuramenti. Cap. 5.

1 *Iuramentum maximi ponderis inter homines. Seruandum nisi officiat saluti, vel proximo,*

ximo, & aliis exceptis. Eius authoritas rei indicatæ, & transactionis. num. 2. & 3.

4 *Iuramentum litis contestatæ vim habet, aliósque effectus.*

5 *Iuramentum cur maximas vires habeat, & nu. seq.*

1 DE viribus iuramenti & effectu plura habeo quàm dicturus sim, cò quòd extat libellus satis vulgaris eius tractationis, compositus per A Petrutia. Pauca itaque tantùm leuiter attingam. Demosthenes in Bœotum ὅρκος μέγιστος δοκεῖ καὶ δεινότατος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι. id est, *Iusiurandum maximum & potentissimum, apud omnes homines esse censetur.* Et rursum, cõtra Aristocratem. τὸ εὐορκεῖν ὡς πλεῖστα πᾶσιν τοῖς ποιητέον. id est, *benè iurare, vt plerumque*
2 *hominibus maximè faciendum est.* Idq; omnibus ferè gentibus persuasum est, quod præcipit Pythagoras σέβου ὅρκον, *iusiurandum venerare.* Hoc enim iubetur omnimodo seruari, cùm neque tutum censeatur venire contra iuramentum suum, nisi vergat in interitum salutis æternæ, vel detrimentum proximi[a]. Docebit te Gellius 7. lib. c. 18. & Cicero, 3. Officio. iusiurandum apud Romanos sanctè & inuiolatè habitum: nisi extra iustitiam, & veritatem sit[b]: si non extortum vi, dolóue[c], nec sit temerarium[d], aut illicitum[e], in quibus faci-
3 lè absolutio fit[f]. Authoritatem legitimum iuramentum habet rei iudicatæ, & transactionis, & maiorem etiam[g]: atque delato iureiurando, nihil aliud
8 quæritur, quàm an iuratum sit, remissa quæstione an debeatur, tanquam re satis probata[h]. excluditque actionem intentatam à iurante, & ab illis qui ei
4 succedunt[i]: non tamen aduersus alios. Alius effectus, vt litis contestatæ vim habeat[k]: Et si iuratum est dari oportere in temporalibus actionibus, iuramétum impedit ne lapsu temporis sequatur liberatio. Et ne præscriptio fiat, perinde ac si lis contestata fuisset[l]. Habet interdum delegationis & nouationis vim[m], vt alibi diximus. In quibusdam casibus & habetur pro plena probatione, de quibus vide Iasonem, in repetitione l. admonendi, num. 260. de iureiur. Facit & adiectum actui, vt is valeat meliori iure quo valere potest, vide Iasonem in l. stipulatio ista, §. si quis ita, nu. 24. de verb. oblig. P. Habet & vim clausulæ specialis derrogationis ad clausulam quæ erat in præcedenti testamento. Idem Iason, in l. si mihi & tibi, §. in legatis. num. 14. de lega. 1. Et in diuisione iuramenti suprà docuimus, iuramentum firmare promissiones, &
5 conuentiones, inducere obligationem, purgationem, & alia plura. Hæc autem omnia suadent, primùm fides, quæ geminata est & bis data in iuramento. Per se autem illa satis firma & simplex[n], multomagis & cogitatè confirmata. Omnis controuersiæ hominum finis ad confirmationem est iuramentum[o]. Duplicatio securitatis inquit D. Cyrillus Hierosoly. Archiepiscopus[p], est hic modus, cùm voluntati iuramentum accedit, vt propter duas res incommutabiles, quibus impossibile est Deum mentiri, fortiorem habeamus
6 fidei consolationem. Accedit Dei numen, qui inuocatur, & quem decipere nemo potest, nec impunè contemnere[q], vt docebimus in periurio eodem Deo fauente. Neque sanctius quippiam iuramento videtur in firmanda fide: vt & Bacchis ad Lachem ait[r],

Aliud si scirem qui firmare apud vos meam possem fidem
Sanctius quàm iusiurandum, id pollicerer tibi Laches.

Quare maximè huic fidebant olim homines, vt inde Lysander Lacedæmonius, dux versutus multiplex, & subdolus malitiæ suæ argumentũ acceperit, qui solebat dicere, vbi Leonina pellis non sufficeret, ibi vulpinã esse assuendam. Et iubebat, pueros quidem taxillis: homines verò iureiurando fallere[s]. Cùm tamen nos numinis reuerentia saltem à periurio abstrahere debeat: & metus, ne Deus vlciscatur propriam iniuriam. Sicque interdum solus metus Dei etiam retinet, quos fides promissa non retineret[t]. Plutarchus Lysandri dictum

a c. si verò, & c. cùm contingat, de iureiur. c. quamuis, de pact. in Sex.
b c. etsi Christus, de iureiur. c. 4. Hieremiæ. can. & iurabũt 22. q. 1.
c c. cum contingat. de iureiur.
d c. tua nos, eod.
e c. cùm quidam. c. quanto eod. c. 1. eo. in Sex. ca. 1. 2. 3. 4. & ca. inter cætera, 22. q. 4.
f c. 2. & c. verum, de iureiur.
g l. 1. & 2. eod. P.
h l. non erit satum, §. 1. & l. sed & si, §. fin. l. duobus reis 28. §. f. & l. eũ qui, l. 30 §. si mulier. de iureiur. P.
i l. ait prætor, l. 7. l. etiam, 8. & l. 9. §. 1. de iureiur.
k l. nam posteà, l. 9. §. f. & l. quia. non debet. 10. l. sed etsi, l. 11. §. f. l. idem est. 12. de iureiur. P.
l d. l. nam posteaquã §. si is qui tempora li, eod. P. l. si duo patroni. l. 13. §. Iulianus, eod. tit.
m l. qui iurasse. §. si. eod.
n l. 1. de pact. P. l. 1. de constit. princ. P. cum simil.
o D. Paul. ad Hebr. 6.
p Cyrill. Cathec. 12. Illuminato.
q l. 2. de reb. cred. C.
r in Hecy. Terentij actu. 5. Sce. 2.
s Plutar. in Lisandro Æmil. Prob. in eiusdem vita. Cic. 1. Offic.
t Theodericus Gothorum rex. lib. 2. Varia. Cassiodo. epi. 5.

dictum, lib.1. de Alexandri fortuna, Dyonisio Tyranno adscribit. Διονύσιος ὁ τύραννος, inquit, ἐκέλευε, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν. id est, *Dionysius Tyrannus iubet, pueros quidem talis: viros verò, iuramentis decipere.*

De periurio, & eius pœna generaliter. Cap. 10.

1 *Periurium quid, & eius cum mendacio (cuius 8. sunt species) affinitas.*
2 *Iuratio falsa, an periurium sit.*
3 *Iuramenti promissorij periurium quam pœnam admittit.*
4 *Dubium pro certo adfirmare, periurium: & dubium quid.*
5 *Periurij pœna, diuina, & canonica.*
6 *Peierandum non esse iubent Ethnici etiam.*
7 *Iuramenti contempti mala plura.*
8 *Periurus lædit Deum, & homines: & ideò vtrisque pœnas debet.*
9 *Periuriorum diuinæ pœnæ. nu.10. & 11,*
12 *Periuria ab hominibus punita. & nu. seq. 13. & 14.*

PERIVRIVM, est mendacium iuramento firmatum: vel iuramenti promissorii indiscreta promissio[a]. Et toties quis incidit in periurium, quoties venit cōtra iuramentum[b]. Mendacii octo constituuntur species, in ca. primum est, 22.q.2. Non mentitur qui animū fallendi non habet: nec qui superiori causa impeditus, non potuit iuramentum exæqui[c]. Et Cicero[d]: *Non falsò iurare, peierare est: sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere periurium est. Scitè enim Euripides, Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.* Et rursum pro Q. Roscio Comœdo, in summa. *Quid interest inter periurium, & mendacium! Qui mentiri solet, peierare consueuit. Quem ego inducere possum vt mentiatur, vt peieret exorare facilè potero. Nam qui semel à veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium quàm ad mendacium perduci consueuit, &c.* In 1
falsa iuratione, num periurium sit, inspiciendum est, an falsum sit ex parte e- 2
ius rei quæ iuramento asseueratur, vt si quis putet verum esse quod falsum est, & iuret: in quo, nullum est iurantis peccatum, si omni diligentia adhibita credat esse verum[e]. Si quis enim asseueret aliquid falsum, dummodo id non faciat contra conscientiam, non peccat[f]: nisi ignorantia esset crassa & supina iuris vel facti, quo casu est peccatum mortale, & inexcusabile[g]. Aliquando falsum est ex parte eius tantùm qui asseuerat & iurat: cùm quis verum esse iurat, quod tamen credit esse falsum, & hic dicitur fallere alium[h]. Aliquādo falsum est ex parte rei & iurantis, vt qui falsum, & sciens esse falsum, pro vero iurat: in quo & prædicto casu qui iurat, peccat[i]. In secunda etiam specie 3
periurii, quæ consistit in transgressione iurati, distinguitur pro pœna imponenda: num iuramentum sit de re vel actu faciendo, cuius obseruatio delictum habeat, vt tunc iuramentum non sit seruādum, nec eius periurium punibile, sed potius laudabile[k]: contrà, si seruari possit sine dispendio salutis æternæ[l]. Verùm 3. loco, indiscreta iuratio periurii instar est, si sine iudicio fiat, nulla habita consideratione, an iurandum, an seruari debeat, vel verum sit. Et dicit tunc Godofredus, esse peccatum, sed veniale seu venia dignum, periurium[m]. Sicut & periurium dicunt interpraetes, affirmare iuramento quod du- 4
bitas num sit certum. Dubium porrò est, de quo inter sapientes ambigitur[n].
Scriptum autem est, *Non peierabis in nomine meo*, ait Dominus[o]. Et, *Ero testis ve-* 5
lox

a Tract. hoc in 3. lib. sent. dist. 39. à Bal. in l. fin. C. de reb. cred.
b ca. 1. & 2. 22. q. 1.
c ca. Beatus, Paulus, 22. q. 2.
d Cic. 3. Officio.
e ca. homines, & seq. 22. q. 2.
f c. 1. de scrutinio in ordi. facien.
g l. neque supina, l. regula, §. sed facti de iur. & fac. ignor. P. l. ea quę, de contra. empt. P.
h c. homines, 22. q. 2.
i d. c. homines.
k ca. 1. 2. 3. 4. 22. q. 4.
l c. si verò, de iureiu.
m per c. vnum orarium, §. criminis. 25. dist.
n arg. l. vni. nihil nouan. appel. pend. P.
o Leuit. 19. Matth. 5.

lex maleficus & periuris[a]. Et alibi, *lex iustis non est posita, sed iniustis & periuris*[b]. Quia in periurio, fides, iuramentúmque negliguntur[c]. Periuriis pœnitentia talis
6 imponitur, qualis pro adulterio, fornicatione, & homicidio[d]. Admonet omnium ferè gentium quæ Deum aut aliquam religionem habuerunt, consensus, non peierandum: ne vindicta Dei sequatur. Phocilides in poemate νουθετικῷ seu admonitorio:

> μήτ' ἐπιορκήσῃς, μήτ' ἀγνῶς, μήτε ἑκόντι,
> ψεῦδ' ὅρκον στυγέει θεὸς ἄμβροτος, ὅς τις ὀμόσσῃ. id est.
> *Ne iusiurandum viola, nolens volénsve:*
> *Nam Deus æternus periurum quemlibet odit.*

Euripides circa finem Medeæ,

> τίς δὲ κλύει σοῦ θεὸς, ἢ δαίμων,
> τοῦ ψευδόρκου καὶ ξειναπάτα; id est,
> *Quis audiet te Deus, vel dæmon,*
> *Periurum & fraudulentum.*

7 Ex contemptu religionis iuramenti, oriri mala multa antiqui prodiderunt etiam Ethnici. Et generaliter Hesiodus in Theogonia.

> ὅρκον θ' ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
> πημαίνει ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ. id est,
> *Iuramentum, quòd plurimùm mortales homines*
> *Lædit, quando quispiam volens peierauit.*

Et Zacharias[e], *Maledictio morabitur in domo iurantis in nomine meo mendaciter.*

8 Periurus duos potissimùm videtur lædere & offendere, Deum & hominem: & si de iudicio agatur, aduersarium quoque & Iudicem. Et proinde pœna pro reparatione admissi, & Deo & hominibus luenda est. Quod videtur Aristoteles voluisse, dum ait, Nemo vellet peierare cùm diuini supplicii metu, tum dedecoris apud homines[f]. Referam quasdam exempli causa, pœnas diuinitus periuris inflictas, & alias ab hominibus, & pro reparatione læsi hominis. Nemo inquit Plato, lib. 11. de legib. Deo inuocato mendacium dicat aut decipiat, aut adulterare verbo vel re quicquam audeat, nisi Deo velit odio esse, cui quidem primùm odio est, qui falsò iurans Deum paruipendit: deinde qui coram maioribus se mentitur. Et Philo Iudæus, lib. de iuramento. Significarunt Messenii idipsum inscriptione cuiusdam columnæ, siquidem tempore Aristomenis, columnam vt Calistenes memorat in templo Iouis Lycii posuere, in qua hoc Epigramma erat inscriptum.

> *Inuenit tandem tempus impio regi pœnam,*
> *Inuenere Messenij proditorem duce Ioue.*
> *Difficile est latere Deum periurum hominem.*

9 Salua rex Iupiter, & Arcadiam serua. vt ait Polyb. 4. lib. historia. Audiamus primùm Hesiodum, is enim ait[g]:

> πέμπτας δ' ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί.
> ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐριννύας ἀμφιπολεύειν
> ὅρκον τιννυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. id est,
> *Quintas*, scilicet dies mensis cuiusque, *euitato: quia difficiles sunt & graues.*
> *In quinta enim aiunt, Furias obambulare,*
> *Periurium vindicantes, quod malum contentio genuit periuris.*

Et rursum alibi[h],

> ὅς κεν τὴν ἐπίορκον ἀπολείψας ἐπομόσσῃ
> ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος ὀλύμπου,
> κεῖται νήποιμος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν.
> οὐδέ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἔρχεται ἆσσον
> βρώσιος, ἀλλά τε κεῖται ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος,
> στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι. κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει
> αὐτὰρ ἐπεὶ νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν,

ἄλλος

a Malachiæ, 3.
b 1. ad Timoth. 1.
c Cic. de Aruspic. respon.
d ca. fin. 22. q. 1.
e Zachar. 5.
f Aristot. Rheto. ad Alexan. vbi agit de iureiur.
g Hesiod. in Hergis & dieb. lib. 2. versu 38.
h Idem, in Theogo. vers. 795.

ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτερος ἄεθλος
ἐννάετες δὲ θεῶν ἀπομείρεται αἰὲν ἐόντων,
οὐδ' ἐποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται, οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
ἐννέα πάντ' ἔτεα. id est,

Quisquis periurium relictis iurauerit
Immortalibus qui tenent verticem nimbosi cœli,
Iacet exsors integrum per annum,
Nec ad nectaris vel ambrosiæ propriè accedit
Cibum, sed iacet non respirans ac mutus
Stratis in lectis, morbus autem veternus obtegit,
Aliud ex alio accipit difficilimum certamen,
Nouennio autem relegatur à sempiternis.
Neque vnquam ad consilium ineundum commiscetur,
Nouem totis annis.

Alias etiam diuinas idem adfert in Ergis, lib. 1. vers. 266.

ὃς δέ κε μαρτυρίῃσιν ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσας
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην βλάψας, νήκεστον ἀάσθη,
τοῦ δὲ τ' ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθεν λέλειπται,
ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων, id est,

Qui vero testimoniis volens periurium in iurando,
Mentietur, in ius delinquens, immedicabiliter læsus est:
Eius verò pasteritas obscurior posteà relicta est.
Viri autem iusti posteritas & genus apud posteros præstantior.

a Zachar. c. 5.
b Aristo. lib. de mirabil. auscultat.

10 Videtur mutuatus ipsum à lege diuina Hesiodus. nam Zacharias ait[a], *Maledictio commorabitur in domo iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius & consumet eam & ligna eius & lapides eius.* Narrat Aristoteles[b] de diuina vindicta periurii, quæ fit in fonte Palico. *Est fons*, inquit, *in palice Siciliæ, amplitudine declacliui aquas ad sex cubitorum altitudinem eiicit, vt inundaturus planiciem omnem videatur, verùm eodem loco diffluens consistit. Porrò iureiurando hic sacer haberi solet. Quæ enim cúmque libet tabellæ inscribunt, inque fontem abiiciunt. Ea si verò iureiurando confirmentur, natans in superficie tabula testabitur: Sin secus, velut pondere depressa eripitur ex oculis, igneq; corripitur periurus. Quacirca fideiussorem capit Sacerdos, qui iusta numinis vindicta sacrum, execrandúmque si peierarit asportet.* Hæc

c Pausan. in Corinthiacis

11 Aristoteles. Apud Corinthum etiam ædificium erat, quod Aditum nominabant, quia erat subterraneus cuniculus, vbi Palæmonem laterè arbitrabantur: in quem quicunque siue extraneus, siue Corinthius descendisset, periurii pœnas luebat[c]. Non immorabor in miraculis quæ quotidiè Deus exerit in periuros, adactos solenniter iurare, in ara Crucis, vel in templis, per diuorum potissimùm Sancti Antonii Lypsana: nulla enim est inter Christianos vel muliercula, vel puer, qui ea non nouerit, & sæpè periuros igni sacro confici. Deus enim armat etiam creaturas in eos qui numen suum, maximè ex professo contemnunt & blasphemant peierantes. Vt certè dignum sit quod referatur exemplum, Polemarchi, qui cùm periurio classem Corinthiorum euasisset, vt ferunt Locri, quoties noctu somnum carperet, à mustellis mordebatur. Et tandem despondit animum, & mortem sibi consciuit[d]. Et vt ait Tibullus[e],

d Heraclid. in Paulitiis, & Politia Locrensium.
e Tibull. in 1.

Hah miser & si quis primo periuria celat,
Magna tamen tacitis pœna venit pedibus.

f Homer. Ilia. γ.

Et Homerus[f],

Iupiter omnipotens clarissime maxime diuûm
Inspissans nubes, habitans palatia Cœli,
Et tu Sol qui cuncta vides audisq; per orbem,
Et Fluuii, & Tellus, & qui periuria subtus
Omnia punitis hominum, qui falsa loquuntur,

Vos mi-

Vos mihi vos testes, huc adiuro. &c.

Omittam reliqua exempla diuinæ vltionis periuriorum ne longior sim in vulgaribus hominũ: Doceo quoque fuisse curam ne ea inulta abirent, ferè
12 omnium gentium consensu quæ Deum non contemni passi sunt. Et displicere exemplis & facto periuria sibi docuerunt. Vt & in Olympiæ βουλευτηρίῳ seu Senatu fuerit sanctissimũ simulachrũm Iouis cognominati, Iupiter ὅρκιος, quòd vtráque manu fulmen continebat, quasi vlturus omnino fulmine eum qui falleret, & violaret iuramentum, vt author est Pausanias[a]. Apud Indos falsus testis extremis digitorũ decurtatur articulis[b]. Germaniæ etiã idẽ cõ-
13 probatũ[c]. Apud Ægyptios verò periuri capite plectebantur, tanquã qui duplici tenerentur scelere: vt qui pietatem in Deum violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum societatis humanæ vinculum[d]. In legibus Caroli Magni capitularibus. c. 10. qui periurum fecit, nulla redemtione immunis est, nisi manum perdat. Idipsum in legibus Langobardinis statutum, lib. 2. tit. de periur. in l. 1. Caroli Magni, & l. 3. Pipini. Romæ, vt ait Liuius, de saxo Tarpeio deiiciebatur. Polybius refert etiam[e] vnum ex decem captiuis qui post victoriam contra Romanos apud Cannas per Hannibalem missi erant pro redimendis captiuis, qui iusiurandnm eludere conatus esset & fraudulenter euadere, vinctum a Romanis remissum esse hostibus. Aulus Gellius[f] eadem notat, dissentit tamen, quòd plures ponat & non remissos fœdifragos & periuros dicat, sed à populo contemptos discerptósque. Et quòd eos Censores posteà omnium notarum damnis & ignominiis affecerint. Generalem quendam puniendi periurii modum per vltimum supplicium & verbera videtur indicare. Philo Iudæus, libro de iuramento & religione. *In periuros, inquit, pœna à Deo & hominibus: à Deo grauissima, cùm scelere contaminatis non sit propitius, sed vt impios auersatur perpetuò. Ab hominibus, quia hoc illi aut morte mulctabant, aut verberibus.* Erat hic Philo Iudæus, & traditionibus maiorum inhærens, qui tam sanctè iuramentum secundùm legem diuinam commen-
14 dauit, & pœna dignum periurium dixit: vt nostri seculi Iudæorum reliquię, ex putidis suis libris talmudicis haurientes venenum, ab omni excusatione propter malitiam extorres sint, cùm periuriis viam aperiunt: dicunt enim: Ille qui frangit iuramenta promissionis, vel vota quæ facit per totum annũ, si ea vult esse sine efficacia & vi, surgat vltima die anni, & dicat: quascunque promissiones, iuramenta vel vota, quæ ego facere in toto anno sequente existimo, cassa, nulláue & vana sint. Docuit illos id Talmud pessimum volumen in parte 3. quam dicunt סדר נשים *seder nascim*. id est, ordo mulierum, in מסכת נדרים *masecetb nedharim*, id est, tractatus votorum, qui est tractatus 3. Tertiæ partis Talmud, habens vndecim capita. Illud autem scribitur in illo tractatu nedharim c. 4. Atque qui Iudæorum gerunt nunc nomen, illa lege frustratoria votorum vtuntur: veniũt enim ante suum Rabinũ, quadã die anni, is autem tenet torat, id est volumen legis in vlnis, & coram eo dicunt, prædicta verba impia, quibus dictis nullũ peccatũ se cõmittere putãt, si Christianos fallant. Et illos hoc seruare scribit Hieronymus de sancta fide, ex Iudaismo in catholicam conuersus fidem, in tractatu quem confecit ex dictis Talmud. ca. 3. & Magister Ioannes conuersus, lib. de concordia legum, titul. 4. cap. 7.

a Pausan. in Eliacis.
b Ioan. Bohem. lib. 2. morum omniũ gentium, c. 8.
c in constit. causarũ capitalium Caroli 5. imperato. art. 107.
d idẽ Bohemus, lib. 1. c. 5.
e Polyb. sub fi. lib. 6. Epitho.
f Aul. Gel. lib. 7. c. 18.

De pœna periurii ſecundùm ius poſitiuum ſcriptum ciuile & Pontificium.

Cap. II.

1 *Periuri an puniendi iure ciuili.*
2 *Periurorum in iure pœnæ ſcripta.& ſeq.*
3 *Infamis quando fiat periurus.*
4 *Teſtimonium non poteſt dicere periurus.*
5 *Beneficium periuro conferri non poteſt,& collatum adimẽdum: & talis ad damna reſarcienda damnandus,quæ quis ex eius periurio conſecutus eſt.*

DIFFICILIS eſt in iure ciuili quæſtio, num periuri puniendi ſint ab hominibus: cùm dictum ſit in l.2.C.de reb.cred.& iureiu.non puniri à Principe,ſed ſatis Deũ habere vltorem. quam legem Odofredus intelligendam arbitratur,de omni iuramento voluntario,neceſſario, & iudiciali: quia nihil ampliùs quærendum ſit, quàm an iuratum ſit, non etiam an debeatur[a]. Et contrà tamẽ,conniueri pœna non poteſt,quia delictũ grauiſſimũ,& maius crimen,diuinã quàm humanã offendere maieſtatẽ[b]. Et qui in Deũ cõmittunt,etiã Principũ legibus puniri debent[c]. Et proinde intelligi debẽt iura,ne permittãt retractare iurata prętextu periurii,& ita in eo quod peieratum eſt,ſatis Deum periurus vltorem habet: quòd pertinet ad Dei religionem contemptam,ſecundùm quoſdam,ſi illud non noceat alteri. Quã communem eſſe ſententiam dicit Iaſon,in l.ſi duo patroni,§.fin.de iureiur. Verùm ego exiſtimarem primùm, in iuramento delato per conuentionem parti,per quod is conſtitutus eſt voluntarius Iudex, quòd pertinet ad deferentem non poſſe repeti periurii pœnam, quia ſibi debeat proſpicere[d]. Sed de periurio nihilominus eſſe à Iudice quærendum,vt puniatur qui *falſò* iurauit,vel peierauit aliter. Neque mihi aduerſari videtur d.l.2.dum ait, iuriſiurandi contemptam religionem ſatis Deum vltorem habere, nec periculũ corporis nec crimen maieſtatis inducere. Nam inde non ſequitur, nullam pœnam infligi aliam debere. Quinimò contrà ſic arguo ſatis Deum vltorem habet,ergo pœnis à Deo periuris impoſitis puniendus eſt. Et quamuis pœna criminis humanæ maieſtatis,vel periculum corporis non imponatur: tamen non prohibetur per illam legem, alias imponi pœnas, quia excluſio pœnarum corporis & maieſtatis,permiſſio eſt aliarum pœnarum[e]. Sic Boerius deciſ,305. diſputat iuramentum quidem neceſſarium delatum à parte parti in iudicio non relinquere quæſtionem poſt ſe periurii, vt ſit litium finis,at in aliis iuramentis,verum id non eſſe:neque etiam in neceſſario iure põtificio:ex quo poteſt puniri periurus. Et ibi diſputat quoque in illa verba *ſolum Deum vltorem habet.* idque fuſiſſimè,vt non oporteat ea referre. Et quãdo iuramentum nulli præiudicium adfert,alii quàm peieranti,punitur tantùm is in foro animæ,& ſatis Deum vltorem habet:ſed ſi alteri noceat, non retractabitur quidem negotium,excepto caſu l.cùm quis,C.de iureiu. quod eſt deciſum ex ſacramento,veruntamen,periurus ſcienter,punitur de periurio[f]. Itaque periurus multas pœnas in iure paratas habet: primùm, vt qui in 2
præiudicium alterius iurat, extraordinariè arbitrio Iudicis puniatur, pœna criminalis,fuſtigationis[h],catamidiationis ſeu mitræ[i]:in foro conſcientiæ ieiunio quinquaginta dierum[k],cadémque pœnitentia quæ homicidiis & a-

a l.non erit ratam,§ dato, de iureiur. P.
b auth.Gazaros,C.de heret.
c l.1.in fi.de ſum.trinit.& fi.catho. l. 1. C.de apoſta.l.arria ni,C.de hæreti.
d iuxta l. qui interet ſe de iureiur.P.
e arg.l. cùm prætor, de iudic.P.l. ex eo. de teſtib.P.l.quæſitum,§.idem reſpondit, de fide inſtru.
f c.quicunque.6.q.1.
h l.fin.de crimi.ſtellion.P.
h l.ſi duo,§.ſi quis iurauerit, de iureiur. P.
i Iaſ.in d.§.ſi quis iurauerit.§
k c.quicunque.6.q.1.

3 dulteris imponitur[a]. Itē 2. punitur infamia iuris & facti[b], potissimùm in periurio iuramenti confirmatorii & promissorii[c]. Et illud dicit etiam Cicero, 2. de legib. *periurij pœna diuina, exilium: humana, dedecus.* Hic tamen distinguit Panorm. in c. testimonium, de testib. Num quis de præterito aut præsenti falso iurauerit, vt sit tunc infamis ipso iure periurus, licet falsum iurauerit[d]. Et sic intelligendum putat c. cùm dilectus, in fine, de ord. cognit. Item si de periurio condemnatus sit. Quod si iuramentum sit de futuro, & non seruauerit, siquidem sibi aut Deo solùm iurauerit, non fieri ait infamem: sin autem alii, vt in contractu fit, infamem esse & cadere actione, d. l. si quis maior. de trans-
4 sact. C. Quod & tractat glo. & Bart. in l. Lucius, de iis qui notan. infa. Sed & alia pœna illos sequitur qui semel peierauerint, ne dicere possint in posterū testimonium[e]: per regulam. Qui semel est malus, semper talis esse præsumitur in eodem genere mali[f]: etiam si periurus non sit per sententiam adhuc
5 condemnatus[g]. Non valet etiam facta collatio periuro[h], quin & à sacerdotio remouetur[i]. Sed ego quoque in ciuilibus negotiis iuramento decisis, iustam existimo peierantis esse pœnam, vt periurus teneatur resarcire omne damnū quod sensit alius ex suo periurio: vt etiam ad illud damnum possit agi ab iis qui passi illud sunt, quod & probat Ioan. Andreas in c. 1. de fals. Bartho. Chassan. in §. fin. de retrac. 10. pœna periurii, in consuet. Burg. Et ita falsi quæstio efficit, ne iuratum videatur, si probetur: cuius causa si non rescindatur negotium, saltem iudex alia arbitraria pœna emendabit periurium[k], aliter verò se queretur, vt quis lucrum inde consequeretur, vnde pœna affici debet contra iuris regulas[l]: & ex dolo suo lucraretur[m], aut cum alterius iactura contra naturæ ius locupletaretur[n]. Videbis cæteras pœnas apud prædictum Chassaneum ad §. fin. ad ver. *ou par le serment de*, nu. 17. & seq. de retrac. in consuet. Burg. apud Iasonem, in l. si duo, in 2. §. si quis iurauerit, de iureiur. P. Iulium Clarum. lib. 5. Sententia, iuris tit. de periurio. In legibus Georgicis Iustiniani, tit. 5. l. 6. Si armētarius prēstito iuramento, de luscatione vel luxatione bouis, quod sua culpa id nō acciderit sine fraude, isque de periurio cōuictus postea fuerit per duos aut tres idoneos fide dignos, lingua mutilatus indemnitatem bouis præstat. In legibus Salicis, tit. 51. de fal. testimo. §. 3, peierasse cōprobatus, multa 600. denariorum, id. 15. solidorum, culpabilis iudicatur, excepto capitali & delatura.

a c. prędicandum, 22. q. 1.
b ca. infames. 6. q. 1.
c l. si quis maior, de transact. C.
d ex l. 1. & f. de crim. stellio. P.
e ca. paruuli. 22. q. 5. ca. quicunque. 6. q. 1. c. testimonium. c. sicut de testib. gl. in l. 3. §. lege Iulia, de testib. P.
f vide Alex. cons. 151. ad c. volu. l. si cui. §. Bissem. de accusat. P. l. Cassius. de Senato. P.
g Bald. in l. si vteris. 2. per illam l. C. de fide instr.
h Innocent. in c. constitutus. in 2. de appellat. Rota. dec. 5. de iure patro. in nouis. Freder. cons. 50. Panor. in c. querelam, & c. cùm nostris. de concess. preb.
i c. 2. & ibi Interp. de rescrip.
k vt in l. nullum. 11. C. de testib.
l l. itaque fullo. de furt. P.
m l. ne ex dolo, de dol. P.
n c. locupletari. de reg. iur. in Sex. l. iure naturæ. cod. tit. P. l. nam hoc natura, de condict. indeb. P.

De interpretatione, absolutione, nullitate, & remissione iuramenti.
Cap. 12.

1 *Periurij euitandi via.*
2 *Dispensatio iuramenti quid, & de quibus fiat: cuius authoritate, & quomodo cum causa cognitione. nu. 3. 4. 7. & 12,*
5 *Metus quos actus irritet ipso iure.*
6 *Iuramentum in malis non obligat.*
8 *Iuramenti dispensatio olim fiebat ab Imperatore & Pratore, quare nunc tantùm ab episcopis. An autem illi cuilibet, gratiam iuramento facere possint, & quando ad summum Pontif. eundum sit. nu. 9. dicitur.*
10 *Iuramenti transgressio & obseruatio & dispensatio, quando ad iudicem laicum pertinere possit. & nu. 11.*
13 *Dispensationis iuramenti finis.*
14 *Iuramentum quando non transit in hæredem.*
15 *Iuramenti remissio quid sit, quando, & á quo fieri possit.*

AD euitandum periurium, recurritur sæpè ad interpræ- 1
tationem, aut absolutionem, aut remissionem, aut nul
litatem iuramenti. Interpratatio fit, quando iuramen-
tum in dubiis in benigniorem partem torquetur, ne
periurii nota incurratur[a], vel quoties potest exceptum
a iuramento ostendi vel præsumi. Et ita secundum in-
terpretationem iuramentum debet seruari. Sicque
absolutio non est petenda, vbi interpretatio locum
habet[b]. Exempla habes, in c. veniens, de iureiur. §. item sacramenta, de pact.
iuram. firm. in vsib. feudo. Item si erratur[c]. Si spe munerationis quis promit-
tat iurato se soluturum intelligitur iuratum, si mutuum factum sit[d]. Et iura-
mentum de seruandis statutis interpretationem accipiet, de possibilibus, &
quæ non obuenient libertati ecclesiasticæ[e]. Et de ducenda vxore quam spon-
sam habent, interpretationem habet, rebus sic extantibus[f]. Exceptum &
item in omni iuramento ius superioris[g]. Sic de similibus. Iuramentum porrò
in foro animæ, interpretationem accipit secundùm intentionem iurantis[h]:
in contentioso autem, stabitur verbis[i]: à quibus non est recedendum, prius-
quam de cótraria voluntate constet[k]. Et cùm in potestate eius qui iurat, fuit
latius & significantius verba concipere, verba potius in eum interpretanda
sunt[l]. Dispensatio seu absolutio iuramenti, est rigoris disciplinæ relaxatio: 2
tollerantia quædam criminis, vel ratione temporis, aut personæ, intuitu pie-
tatis, vel necessitatis, vel vtilitatis, pro modo cuêtus rei[m]. Exemplum de per-
sona, in ca. tanta nequitia pietatis & necessitatis, in ca. si qui, & seq. 1. q. 7.
Permittuntur aliqua remittuntúrque à rigore, vt maius quoddam & lucrum
accedat ecclesiæ, vt accidit in naufragii periculo, in quo vrgente necessitate
& naui periclitante, quædam in mare iactantur, vt cætera salua fiant[n]. De iis 3
vero dispensatio fit, de quibus iuratum, & quæ teneretur quis sine dispensa-
tione seruare. Et ita petitur absolutio quando iuramentum quidem obligat
mero iure, verum ex aliquo capite seruandum non videtur æquum. Veluti si
quando is qui se obligauit seruando iuramentum, non peccet: & tamen illi
quibus fuit iuratum, recipiendo quippiam contrà quam ius statuat, peccent,
scientes omnino sibi indebita quæ aliena capiunt, vt ait Paul. Castrensis cons.
122. in 2. par. consilio. Exemplum pone in vsuris, c. 1. c. debitores, de iureiur. in
iuramento metu extorto, c. 2. eod. tit. & in illis rebus in quibus contractus
prohibitus est odio creditoris[o]. Iuramentum ipso iure nullum non eget ab- 4
solutione, in tribus casibus, secundùm Felinum[p]. Primus, si interponatur su-
per actu alioquin ipso iure inualido, ad ipsum roborandum[q]. 2. Quando
esset coactio præcisa[r]. 3. In casibus in quibus annulatur ipso iure actus, ibi
& iuramentum nullum, Anchar. consil. 355. Adde etiam, si seruatum in da-
mnum salutis faciat æternæ[s], vel salutis corporalis[t]. Notantur actus quos me- 5
tus irritat ipso iure à glo. in c. abbatem, quod met. cau. ex metu inquam, qui
cadat in constatem virum[u]. Et iuramenta per metum atrocem extorta, non
obligant vllo modo[x]: & si interpretes in c. quamuis, de pact. in Sex. conten-
dant de hoc: aliis dicentibus, non obligare omnino: aliis autem, valere, sed
facilè dispensatione dissolui, & relaxationem exigi. Et mihi quoque videtur
tutior sententia postrema. Non erit tamen obligatorium contra bonos mo-
res naturales præstitum iuramentum[y]. In malis promissis, iuramenta seruan-
da non sunt, sed rescindenda. Verum pro malo, quod malè iuratum sit, impo- 6
nenda pœnitentia, vt ca. qui sacramento, & ca. necesse est, 22. q. 4. Malè iura-
tum, non obligat etiam iure Pontificio[z]: imò magnæ sapientiæ est, reuocare
hominem quod malè promiserit[a]. Neque est vocanda fides quæ ad pecca-
tum inuitat[b]. Et si is qui extorsit iuramentum impium, seruari postulet, pœna
periurii in eum retorquenda est[c]. Si itaque ius non sustinet actum cui adii-
citur iuramétum, non potest dici valere iuramentum, quod accessorium est.

a vt in c. cum tu de testib.
b glo. & text. in c. quanto. in ver. absolui. de iureiur.
c vt in l. si quis pro eo. 57. de fideiuss. P.
d l. fin. C. de non nu mer. pecu.
e c. 1. de iureiur. in Sex.
f c. quemadmodum, de iureiur.
g c. ad nostram, c. eam te, eod. c. ad nostram, de rescri.
h ca. humanæ aures, 22 q. 5.
i c. ex literis, de spon sali.
k l. non aliter. de lega. 3. c. intelligentia, de verb. sig. l. prospexit. qui & à quib. manu. lib. nō fiant. P.
l In l. veteribus, de pact. P. l. quicquid adstringendæ, de verb. oblig.
m ca. requiritis, §. nisi rigor. 1. q. 7.
n ca. dispensationes scrum. 1. q. 7.
o Bartho. in l. si quis pro eo. in 4. quæst. de fideiussio. P.
p Felyn. in c. prætetea, nu. 55, de sponsal.
q Panor. in c. quamuis, de pact. in Sex. & in c. cum contingat, col. 2. de iureiur.
r idem Pan. in c. verum. & ibi glo. eo.
s Felyn. in c. si verò, nu. 4. & 5. de iureiur.
t glo. 2. in d. c. si verò. eod. cum similib. ibi nota. glo. in c. dilectus, quod met. cau. glo. in c. veniens. de iureiu.
v c. sciant cuncti, de elect. in Sex. c. si verò. de iureiur. vide glo. magnam. in c. super hoc. de renūciat.
x c. 2. de iureiur. c. vlt. de elect. in Sex.
y c. non est obligatorium de reg. iur. l. non dubium, C. de legib. l. si quis inquilinos, §. fin. de leg. 1. ca. imperiali, 25. q. 2.
z c. venerabilem, de elect. ca. si publicus, ca. actione quarta, 22. q. 4. cum simil. eius q. 4.
a ca. magna sapientiæ. ca. definitio in causa. 22. q. 4.
b ca. si ad peccatum, 22. q. 4.
c Authen. quod cis. de secund. nupt. C.

Et vide latè diſputantem, quando diſpenſatio iuramenti fieri poſſit. Panormita. in quæſt. 2. circa finem, verſ. *Ego autem ad totalem materiam*, in fine conſiliorum. In quibus verò caſibus diſpenſatione egemus, neceſſaria eſt ſuperioris authoritas, qui cognitionem cauſæ interponat[a], ſi dubium ſit num licitũ vel illicitum ſit iuramentũ. Nã ſi illicitũ conſtet, non expectabitur[b]. Sed aliter non licebit venire contra propria iuramenta, vel fraude exorta[c], ſine crimine periurii[d]: etiam ſi quoque per dolum præſtitum eſſet iuramentum, vel temerariè, vt notat Innocent. in c. venerabilem, de electîon. Felin. in c. præterea num. 35. de ſponſa. Quod explicat & reſtringit eod. Felinus num. 36. niſi immineat neceſſitas. quia non poſſit ſuperior haberi ad abſolutionem faciendam: vel niſi aliqua magna ſubeſſet vtilitas ſpecialis: quod vltimum etiã placet Innocentio, diſplicet autem Hoſtienſi, propter c. magno, ne cler. vel mona. At Cardinalis comprobat, ſi vtilitas comparatur neceſſitati, & talis ſit cui veriſimiliter ſuperior diſpenſaret: tunc enim etiam illicita alioquin permittuntur[e]. Et ita ego probo.

8 Fiebat olim ſacramenti ſeu iuramenti diſpenſatio à Prætore & Imperatore, vt in l. final. ad municipal. P. apud Suetonium Tranquillium in Tyberio c. 35. Quod apud Ethnicos Imperatores, tantùm fuit receptum: apud quos antequam veram religionem chriſtianam amplecterentur, ipſi etiam pontificatum ſummum gerebant, & inaugurabantur omnibus eius falſæ religionis ſacerdotiis, non alia de cauſa, quàm vt omnes religiones & ſacrificia in ſua haberent poteſtate[f]. Erat & ante Imperatores, Rex Romanorum curans ſacrificia[g]. Vnde pulſis Regibus, relicta eſt ſpecies & imago eius, & Rex ſacrificulus adiectus[h]. Vt olim etiam Samuel & Moyſes curabant ſacrificia, & populum, donec ſecreta eſt dignitas Pontificalis à ſacerdotali, & diuiſum imperium animarum & corporum, duóque gladii &

9 duæ poteſtates diſtinctę[i]. Proinde cùm iuramentum ſit merè eccleſiaſticum vt quis ab eo liberetur, non ad laicos vel imperatores, ſed ad epiſcopum recurrendum eſt[k]. Num autem epiſcopus omnia iuramenta ſoluere poſſit, diſputat Felinus in c. præterea, num. 17. & ſeq. per quinque concluſiones, & ibi alii interpretes, de ſponſalib. Ego tres referam. Prior Felini concluſio eſt, quòd ſummus Pontifex de omni iuramento diſpenſare poteſt per modum commutationis, diſpenſationis, & totalis relaxationis: quod plurium interpretum firmat ſententiis, docet & id gloſſ. in c. quanto de iureiur. in ver. *abſolui*: & ex cauſa qualibet iuſta[l]. Item quia in omni iuramento eſt excepta voluntas ſuperioris[m]. Et quod in his quæ iuris diuini ſunt, Summus Pontifex poſſit ſe ex cauſa intromittere, etiam ſi quis iuraſſet ſe non petiturum abſolutionem[n]. Secunda concluſio vt quando dubium eſt, num iuramentum ſit licitum vel illicitum, nociuum vel non, aliquo caſu vel ſimpliciter, epiſcopus poteſt diſpenſare à iuramento[o], etſi ſeruari poſſit ſine diſpendio ſalutis æternæ: ſi ſeruatum turpitudinem habet, vel pernitioſum exemplum; ita tamen vt diſpenſet tunc epiſcopus per modum commutationis, non per modum totalis relaxationis: niſi eſſet probabile dubium, an eſſet concedenda abſolutio vel non, quo caſu alius quàm ſummus Pontifex aut eius legatus, nõ poteſt abſoluere[p]. Cõtrà, poteſt ſi probabiliter appareret, dandã eſſe abſolutionem: veluti quod præſtitum eſſet iuramentum per metum & dolum,

10 quia tunc abſoluit[q]. Tertia concluſio, vt Iudex ſecularis nequeat relaxare iuramentum, vel de eius materia iudicare[r], niſi ageretur vel exciperetur in foro contentioſo de ipſo iuramento, non diſputando de eius vinculo an ſit licitum vel ne, ſed de eius obſeruantia: quia tunc Iudex ſecularis & eccleſiaſticus, quilibet in ſuo foro de eo poteſt eſſe Iudex. Vt videbis de ſeculari, in c. licet de iureiur. in Sex. de eccleſiaſtico, in c. fin. de foro compet. in Sex. Atque de tranſgreſſione, vterque Iudex quoque erit competens, can. rex, 23. q. 5. c. nouit, de iudic. Sic & Iudex ſecularis poteſt compellere aduerſarium remittere iuramentum turpe vel iniquum[s]: quod dicunt, *conſentir à ſon abſolutiõ*.

a c. venerabilem, de electio. c. magnæ, & ibi gloſſ. de voto.
b arg. l. quæ ſub conditione, §. h. de condit. inſti.
c Ioſue, c. 9. c. inter cætera, §. ſed ſuper his & c. ſeq. 22. q. 4.
d c. prædicandũ, 22. q. 1. ca. peruenit, de fideiuſſ. c. & ſi Chriſtus, de iureiur. c. cũ dilectus, de tempo. ordinatio.
e vt in l. ait Prętor, §. ſi debitorem, de his quæ in frau. debit. gl. in l. nullus, C. de Iudæ. l. ſi quis in tãtam, C. vnde vi, glo. in ca. ius gentium, 1. diſt.
f Dio. Caſſ. lib. 53. hiſt.
g Dio. Halic. in 2.
h Feneſt. de ſacerdo. c. 11. Liui. in 2. Dionyſ. Halic. in 5.
i c. imperium veſtrũ, 10. diſt.
k c. fin, de fo. compe. in ſex.
l ca. authoritatem. 15. q. 6. c. magnę, de voto. c. ex nulla, c. 1. c. ſuper his, eo.
m c. venientes, de iureiur.
n Innoc. in c. fin. de conſuet. Archid. in ca. ſunt quidam, 25. q. 1.
o c. conſtitutis, de teſtib. ca. ſi verò, in 1. c. verùm. c. cùm quidam, §. 1. de iureiur. ca. ſignificauit. de cenſib.
p c. venerabilem. in glo. incip. tali modo, de electio.
q c. ad aures, & ibi gl. de eo quod met. cau. c. cùm inter, de renunciat. vt in ca. c. cùm contingat, de iureiur. c. 2. de reſt. ſpol.
r glo. fi. in c. venerabilem, in verbo *per hoc*, de elect. gl. in c. cùm ſit, de fo. compet. in ca. præiudicandum. 11. q. 1. Felin. in d. c. pręterea, nu. 18. de ſpõſalib.
s vt in c. 1. de iureiu.

Fredericus consilio 166. Ludoui. Roma. singula. 508. Quia cùm Iudex laicus
competens sit ad cogendum seruare iuramentum[a], erit & competens vt iu-
beat consentire aduersarium absolutioni. Cognoscit etiam secularis Iudex, 11
si periurium quis incurrat. Ludouic. Roma. sing. 430. Quia & lex ciuilis im-
ponit pœnam vt diximus periurio[b]. Igitur poterit & declarare. Cognoscet
etiam de nullitate absolutionis factæ per ecclesiasticum. Sed & notandum
illud quod singulariter addit Felinus[c], interdum nullum esse iuramentum
vt si appositum sit super contractu simulato, & tunc cognitio huius iuramé-
ti per modum nullitatis, non est propriè relaxatio, quæ episcopi est[d]: sed de-
claratio nullitatis, quæ iudicis est laici[e]: facit l. fin. C. de non nume. pec. Bald.
quoque hoc notat, in l. 1. in fi. 1. col. vers. modo solet dubitari, & in l. nec pa-
tronus, C. de oper. liberto. Cæterùm dispensatio iuramenti, cum causæ co- 12
gnitione fieri debet[f]. Quamobrem debet vocari aduersarius coram cognos-
cente de dispensatione, & causæ læsionis proponi & communicari eidem,
vt respondeat: alioquin nullam gratiam ait esse Guid. Pap. quæst. 225. & 140.
& decisio capellæ Tholos. 62. facit c. licet canon, de electio. in Sex. l. iura, per
vim vel al. mo. C. l. de vnoquoque, de re iudic. P. Debétque præcedere sum-
maria cognitio super causis dispensationis, an eam fieri suadeat vtilitas, ne-
cessitas vel aliud iustum[g]. Notabis tamen praxim cum distinctione quam
Aufrerius seruari dixit, ad decis. præd. capel. Tholos. 62. quòd quando gratia
iuramenti ab episcopo vel eius vicario petitur, vt obligatio tollatur quæ cõ-
tracta erat, tunc est necessaria partis vocatio, & sic procedere prædictas in-
terprætum sententias. Si verò absolutio petatur, non vt obligatio tollatur,
sed ad habilitandam personam, vt non obstante iuramento possit detegere
fraudem aut dolum ipsius contractus: non sit aduersarii necessaria vocatio,
quia ius eius saluum remanet & imminutum, vt possit, defendere, quam di-
stinctionem sequitur Oldradus, cnsil. 120. Sicque ad effectum agendi, potest
parte non vocata iuramento dispensari: non ad effectum causæ vel proba-
tionis, vt notat quoque Rota, decis. 767. in antiquis. Finis dispensationis iu- 13
ramenti in contractibus, vt æquitas, per quam contractus improbati iure ci-
uili sint ex causa, etiam non obstante iuramento locum habeat. Vt si agatur
de vsurario, de facto contra Macedonianum, de donatione inter coniuges,
de alienatione fundi dotalis, de quibus & aliis tractat Guido Papæ. dec. 224.
In summa in aliis etiam finis est causa iusta, sine qua nec putat Felinus posse
etiam summum Pontificem dispensare[h]. Exceptis 2. casibus: primus, si esset
iuratum super actu in quo esset excepta authoritas summi Pontificis: quia
tunc posset sine causa dispensare[i]. Secundus si nollet omnino tollere iura-
mentum, sed dilationem aliquam super obseruatione iuramenti indulgere:
quia qui per hanc gratiam differret, non posset dici transgredi iuramentũ[k].
Notandum tamen, iuramentum in contractibus reprobatis adhibitum, etsi 14
iurans ex eo non possit propter periculum periurii sine dispensatione agere:
tamen hæredem iurantis posse sine dispensatione in contrarium experiri,
quia in eum illud personale periculum non transit[l]. Vide Guidon. Pap. de
hoc decis. 224. Remissio postremo loco, impedit periurium. Ea fit vel ante- 15
quam iuretur: vel postquam iuratum est[m]. Remittit iuramentum qui defert
ante iuramentum: cùm aduersario parato iurare, contentus est voluntate sus-
cepti iuramenti[n], Et remittitur posteà iuramentum ab eodem, si alterius nõ
intersit iuramentum conseruari, & ita liberat à iurisiurandi obligatione[o]. Et
quamuis Deo etiam factum sit iuramentum, tamen quia in vtilitatem defe-
rentis iuratum est, eo remittente remissum à Deo censetur[p]: nisi in præiudi-
cium animæ reuocaretur, vel ad diminutionem cultus diuini, quæ omnia
firmat Guilliel. de monte Lauduno, in clem. 1. de vsur. In summa pisana, in
ver. iuramentum. Et nisi post iuramentum remissionem peteret quis periu-
rii[q]. Accedit ratio l. nihil tam naturale: d[...] gul. iur. cap. eod. apud Gregor. l.
si quis in cõscribendo, C. de episc. [...] & de pact. l[...] mmodo qui r[...]
tit

a c. licet, eod. in Sex.

b l. 1. ad sena. Turpil. l. si quis maior, de transactio. C. cũ simil.

c Felin. in d. c. præteteà, num. 31. de sponsali. Petrus Anchar. cõs. 375. Ioan. And. in c. in iure, de offi. dele. per c. 1. de offi. ordi.

d d. c. præteteà, nu. 31.

e l. emptione, plus val. quod agit. C.

f glo. in c. non est ne voto, Guid. Pap. decis. 225.

g iuxta l. sed si hac l. §. prætor ait, de in ius voc. ea. requiritis. §. nisi rigor, 1. q. 7. cum sequent. canonib.

h Felin. in c. constitutus. nu. 18. de rescri. Butria. & Domini de sancto Geminia. c. 2. de renunciat. in Sex.

Geminia. in d. c. 2. Ioan. Andreas, in c. quanto, de iureiur.

k arg. ca. non est, de de voto, c. ancillã, 32 q. 2. nemo desperandus, de pœnit. dist. 7. l. quoties, de prec. imper. offer. l. fi. debitori. de iudic.

l Innocen. & Hostië. in c. veritatis, de iureiur.

m l. nam posteà, §. dato. de iureiur. P. l. actor, C. eod.

n in l. remittit, 6. de iureiur. P.

o Felin. in c. ex administrationis, de iureiur. per illud c. & per c. 2. de spons. c. 2. de renunciat. c. significauit. de censi. l. fin. qui & à quib. iura. P.

p Felin. in d. c. ex administrationis, nu. 2. vbi restringit.

q idem. in c. præteteà num. 33. de spons.

tit,idoneus fit:vt si non sit pupillus[a]. Pro remissione tacita autem habetur, si nollet qui detulit,iurare de calumnia[b]. Et ita cum summa ope Dei,& singulari eius beneficio:postrema manus imposita est huic operi Syntagmatis,cui immortales æternęq; sint actiones gratiarũ,honor & gloria,nunc & in secula seculorum.Amen. Deo enim vnico optimo, maximóque maximas habeo gratias,quando omnia euenêre nobis vt opinor prospere. Scio tamen & mihi conscius sum, non omnia ab omnibus approbanda: variæ enim hominum sententiæ,nec voto viuitur vno. Et certè non tam temerè vel audacter de me sentio, vt putem semper omnia verè vel sufficienter tradidisse. Noui humanum esse labi, errare, & decipi. Veruntamen Deum obtestor, nunquam vel malitiosè vel ambitiosè quicquam, vel inuidia interpretum aliorum annotasse vel carpsisse:Sed prout mihi rectius videbatur. Relinquo quoque doctis omnibus de me, & eorum quæ scripsi liberum iudicium: emendaturus si eo fauore me dignentur, si quæ reprehensione digna videbuntur,admonuerint. Sic enim iuuandam Rempubl. Christianam nostris laboribus existimaui semper optimum: vt nunquam verendum sit,bene agere,& dicta perperam emendare,homini bene nato putauerim.Deus enim solus irreprehensibilis est, qui plusquam Mœcenatis hactenus mihi perpetuò præstãtissimum præbuit auxilium. Mirantur autem quidam,quòd Deum nomine Mœcenatis etiam appellem. Sed cùm virtus illius æquitis Mœcenatis Romani, per quem literati fuerunt fauore donati suo tempore, à Deo fluxerit:Non est quod mirentur,si ob hunc fauorem quo Deus hactenus me prosequutus est,Mœcenatem,sed sæpius plus quam Mœcenatem meum dixero. Quemadmodum Deus idem non aspernatur titulos humiliores animalium ab ea parte qua valent Deo authore: vt Leonis, Phœnicis: Agni, Aquilæ,&c.Et Elementatorum,vt lucis,vineæ. Tamen in omnibus quæ dixi scripsique,fidei Catholicæ non abnuo,imò sequar censuram & iudicium.

a L. iurisiurandi, l. 32. de iureiur. P.
b l. si non fuerit, l. 37.

FINIS.